श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಸಂಪುಟ ೧

ಪದಗಳು : अ–उह्

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಬಾಪ್ಕೊ ಪ್ರಕಾಶನ

ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು

सङ्केताक्षराणि

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆ

Abbreviations Used in this Dictionary

ಗ್ರಂಥಗಳು, ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟು (ಕೋಶ) ಗಳು

अ०	·· अध्यायः
अग्निपु०	·· अग्निपुराणम्
अत्रिसं०	·· अत्रिसंहिता
अनर्घ०	·· अनर्घराघवम्
अनु०	·· अनुशासनपर्व
अभि०	·· अभिधावृत्तिमातृका
अभि० चि०	·· अभिधानचिन्तामणिः (निघ०)
अभि० र०	·· अभिधानरत्नमाला (निघ०)
अम०	·· अमरकोशः (निघ०)
अमरु०	·· अमरुशतकम्
अवन्तीखं०	·· अवन्तीखण्डः
अष्टाङ्ग०	·· अष्टाङ्गहृदयम्
आत्मसि०	·· आत्मसिद्धिः
आदि०	·· आदिपर्व
आदित्यह्०	·· आदित्यहृदयम्
आप०	·· आपस्तम्बः
आप० ध०	·· आपस्तम्बधर्मसूत्रम्
आश्व०	·· आश्वमेधिकपर्व
आश्व० गृ०	·· आश्वलायनगृह्यसूत्रम्
आश्व० गृ० का०	·· आश्वलायनगृह्यकारिका
आश्व० श्रौ० सू०	·· आश्वलायनश्रौतसूत्रम्
आह्निक०	·· आह्निककाण्डः
उ० रा०	·· उत्तररामचरितम्
उद्भ०	·· उद्भटः
उद्योग०	·· उद्योगपर्व
ऋ०	·· ऋग्वेदः
ऋ० भा०	·· ऋग्वेदभाष्यम्
ऋतुसं०	·· ऋतुसंहारकाव्यम्
एका०	·· एकाक्षरकोशः (निघ०)
कठ०	·· कठोपनिषत्
कथास०	·· कथासरित्सागरः
कल्पद्रु०	·· कल्पद्रुकोशः (निघ०)
कश्यप०	·· कश्यपसंहिता
कात्या०	·· कात्यायनः
काद०	·· कादम्बरी
काम० नी० ಮತ್ತು कामन्द०	·· कामन्दकीयनीतिसारः
कामिका०	·· कामिकागमः
कारि०	·· कारिकावली
काला०	·· कालामृतम्
कालिकापु०	·· कालिकापुराणम्
काव्यप्र०	·· काव्यप्रकाशः
काव्या०	·· काव्यादर्शः
का० सू० ಮತ್ತು काव्या० सू०	·· काव्यालङ्कारसूत्रवृत्तिः
काशीखं०	·· काशीखण्डः
किरा०	·· किरातार्जुनीयम्
कुमा०	·· कुमारसम्भवम्
कुव०	·· कुवलयानन्दः
कूर्मपु०	·· कूर्मपुराणम्
गङ्गाल०	·· गङ्गालहरी
गीतगो०	·· गीतगोविन्दकाव्यम्
गीता	·· श्रीमद्भगवद्गीता
गृह्यप०	·· गृह्यपरिशिष्टम्
गौतमध०	·· गौतमधर्मसूत्रम्
चक्र० ಮತ್ತು चक्रद०	·· चक्रदत्तः
चं० भा०	·· चंम्पूभारतम्
चं० रा०	·· चम्पूरामायणम्
चन्द्रा०	·· चन्द्रालोकः
चरक०	·· चरकसंहिता
चाणक्य०	·· चाणक्यशतकम्

चिकित्सा० .. चिकित्सास्थानम्
चोरप० .. चोरपञ्चाशिका
छन्दोमं० .. छन्दोमञ्जरी
छान्दोग्य० .. छान्दोग्योपनिषत्
जा० उ० .. जाबालोपनिषत्
ज्योतिर्वि० .. ज्योतिर्विदाभरणम्
ज्योतिस्त० .. ज्योतिस्तत्त्वम्
त० स० .. तर्कसंग्रहः
तन्त्रसा० .. तन्त्रसारः
तत्त्वा०सू० .. तत्त्वार्थसूत्रम्
तै० उ० .. तैत्तिरीयोपनिषत्
तैत्ति० सं० .. तैत्तिरीयसंहिता
त्रिकाण्ड० .. त्रिकाण्डशेषः (निघ०)
दशकु० .. दशकुमारचरितम्
दयाश० .. दयाशतकम्
दशरू० .. दशरूपकम्
दा० खं० .. दानखण्डः
दीपि० .. दीपिका
देवीपु० .. देवीपुराणम्
दे० भा०, श्रीमद्भा०, देवीभा० .. देवीभागवतम्
देवीमा० .. देवीमाहात्म्यम्
द्विरूप० .. द्विरूपकोशः (निघ०)
द्रोण० .. द्रोणपर्व
धर० .. धरणिः (निघ०)
धर्मसिं० .. धर्मसिन्धुः
नागा० .. नागानन्दम्
नानार्थर० .. नानार्थरत्नमाला (निघ०)
नारदसं० .. नारदसंहिता
निदान० .. निदानस्थानम्
नि० श्रीमद्भा०, निरु० .. निरुक्तम्
निर्णया० .. निर्णयामृतम्
नीलकं० .. नीलकण्ठविजयचम्पूः
नैप० .. नैषधीयचरितम्
न्यायसि० .. न्यायसिद्धाञ्जनम्
पञ्चतं० .. पञ्चतन्त्रम्
पञ्चद० .. पञ्चदशी

पद्मपु० श्रीमद्भा०, पाद्मपु० .. पद्मपुराणम्
परा० .. पराशरस्मृतिः
पा० शि० .. पाणिनीयशिक्षा
पा० सू० .. पाणिनीयसूत्रम्
पा० यो० सू० .. पातञ्जलयोगसूत्रम्
पाद्मसं० .. पाद्मसंहिता
पु० सू० .. पुरुषसूक्तम्
प्र० रा० .. प्रसन्नराघवम्
प्र० रु० .. प्रतापरुद्रीयम्
प्रबोध० .. प्रबोधचन्द्रोदयम्
बृह० .. बृहज्जातकम्
बृह० श्रीमद्भा०, बृहत् .. बृहत्कथा
बृहत्सं० .. बृहत्संहिता
बृहदा० .. बृहदारण्यकोपनिषत्
ब्रह्मपु० श्रीमद्भा०, ब्राह्मपु० .. ब्राह्मपुराणम्
ब्रह्मवै० .. ब्रह्मवैवर्तपुराणम्
ब्रं० सू० .. ब्रह्मसूत्रम्
भट्टि० .. भट्टिकाव्यम्
भ० ना० .. भरतनाट्यशास्त्रम्
भर्तृ० .. भर्तृहरिसुभाषितम्
भविष्य० श्रीमद्भा०, भविष्यपु० .. भविष्यपुराणम्
भा० .. महाभारतम्
भाग० .. भागवतम्
भा० वि० श्रीमद्भा०, भामि० वि० .. भामिनीविलासः
भावप्र० .. भावप्रकाशः
भाषाप० .. भाषापरिच्छेदः
भीष्म० .. भीष्मपर्व
मत्स्यपु० .. मत्स्यपुराणम्
मनु० .. मनुस्मृतिः
म० वि० .. महावीरचरितम्
माघ० .. माघकाव्यम्
माण्डूक्य० .. माण्डूक्योपनिषत्
मार्क० .. मार्कण्डेयपुराणम्
माल० .. मालविकाग्निमित्रम्

मालतो०	मालतीमाधवम्	विरा०	विराटपर्व
मिता०	मिताक्षरा	विश्वगु०	विश्वगुणादर्शः
मुक्ता०	मुक्तावली	विश्व०	विश्वप्रकाशः (निघ०)
मुद्रा०	मुद्राराक्षसम्	वि०ध०	विष्णुधर्मोत्तरम्
मु० चि०	मुहूर्तचिन्तामणिः	वि० पु० श्रीध० विष्णुपु०	विष्णुपुराणम्
मु० मा०	मुकुन्दमाला	विष्णुर०	विष्णुरहस्यम्
मु० द० श्रीध० मुहू० द०	मुहूर्तदर्पणम्	वि० स०	विष्णुसहस्रनामस्तोत्रम्
मृच्छ०	मृच्छकटिकम्	वृ० र०	वृत्तरत्नाकरः
मेघ०	मेघसन्देशः	वेणी०	वेणीसंहारम्
मेदि०	मेदिनीकोशः (निघ०)	वैज०	वैजयन्ती (निघ०)
याद०	यादवाभ्युदयः	वैद्यना०	वैद्यनाथीयम्
याज्ञ०	याज्ञवल्क्यस्मृतिः	वैराग्यपं	वैराग्यपञ्चकम्
योगर०	योगरत्नाकरः	वैरा० पं०	वैराग्यपञ्चाशत्
योगसु०	योगसुधाकरः	वै० सू०	वैशेषिकसूत्रम्
रघु०	रघुवंशम्	शङ्करदि०	शङ्करदिग्विजयः
रघु० ग०	रघुवीरगद्यम्	शङ्खलि०	शङ्खलिखितः
रतिमं०	रतिमञ्जरी	शत० ब्रा०	शतपथब्राह्मणम्
रत्न०	रत्नकोशः (निघ०)	श० कल्प०	शब्दार्थकल्पतरुः (निघ०)
रत्नमा०	रत्नमाला (निघ०)	शब्दचि०	शब्दचिन्तामणिः (निघ०)
रत्नसा०	रत्नसारः	शब्दभे० श्रीध० शब्दभेद०	शब्दभेदप्रकाशः (निघ०)
रत्ना०	रत्नावलिः	शब्दर०	शब्दरत्नावली (निघ०)
रसगं०	रसगङ्गाधरः	शल्य०	शल्यपर्व
रसमं०	रसमञ्जरी	शाकु०	शाकुन्तलम्
रा० भा०	रामानुजभाष्यम्	शां० भा०	शाङ्करभाष्यम्
राजत०	राजतरङ्गिणी	शान्ति०	शान्तिपर्व
राजनि०	राजनिघण्टुः (निघ०)	शाश्व०	शाश्वतकोशः (निघ०)
रामा०	रामायणम्	शिवपु०	शिवपुराणम्
लिङ्गा०	लिङ्गानुशासनम्	शि० स०	शिवसहस्रनामस्तोत्रम्
लीला०	लीलावती	शुक्र०	शुक्रनीतिसारः
वन०	वनपर्व	श्रुतप्र०	श्रुतप्रकाशिका
वराहपु०	वराहपुराणम्	षट्पं०	षट्पञ्चाशिका
वाक्यप०	वाक्यपदीयम्	सं० दा०	सङ्गीतदामोदरः
वाग्भ०	वाग्भटः	सच्चरित्रर०	सच्चरित्ररक्षा
वात्स्या० सू०	वात्स्यायनकामसूत्रम्	सनत्कु० सं०	सनत्कुमारसंहिता
वा० पु०	वामनपुराणम्	सभा०	सभापर्व
वायुपु०	वायुपुराणम्	स० द० सं०	सर्वदर्शनसंग्रहः
वि० दे० च०	विक्रमाङ्कदेवचरितम्		
विक्र०	विक्रमोर्वशीयम्		

सर्वार्थ०	·· सर्वार्थसिद्धिः
स० ना० भा०	·· सहस्रनामभाष्यम्
स० ना० निरु०	·· सहस्रनामनिरुक्तिः
सां० का०	·· साङ्ख्यकारिका
सा० द०	·· साहित्यदर्पणः
सि० कौ०	·· सिद्धान्तकौमुदी
सुं०	·· सुन्दरकाण्डः
सुभा०	·· सुभाषितम्
सुश्रु० ಅಥವಾ सुश्रुत०	·· सुश्रुतसंहिता
सूत्र०	·· सूत्रस्थानम्
सू० सि०	·· सूर्यसिद्धान्तः
स्कं०	·· स्कन्धः
स्कान्द०	·· स्कान्दपुराणम्
स्तो० र०	·· स्तोत्ररत्नम्
स्वर्गा०	·· स्वर्गारोहणपर्व
हंस०	·· हंससन्देशः
हठ०	·· हठयोगप्रदीपिका
हनु० ना०	·· हनुमन्नाटकम्
हयग्री०	·· हयग्रीवस्तोत्रम्
हरिवं०	·· हरिवंशः
हला०	·· हलायुधः (निघ०)
हारा०	·· हारावलिः (निघ०)
हारीत०	·· हारीतस्मृतिः
हितो०	·· हितोपदेशः
हेम०	·· हेमकोशः (निघ०)
हेमाद्रि०	·· हेमाद्रिप्रायश्चित्तम्

ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ಇತರ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳು

Grammatical and Other Abbreviations

अक०	·· अकर्मकः
अदा०	·· अदादिः
अधि०	·· अधिकरणे
अनि०	·· अनिट्
अभूतत०	·· अभूततद्भावे
अवा०	·· अवादिः
अव्य०	·· अव्ययम्
अव्ययी०	·· अव्ययीभावसमासः
आ० ಅಥವಾ आत्म०	·· आत्मनेपदी
उ० ಅಥವಾ उणा०	·· उणादिः
उदा० ಅಥವಾ ಉದಾ०	·· उदाहरणम्
उभ०	·· उभयपदी
कण्ड्वा०	·· कण्ड्वादिः
कर०	·· करणे
कर्तं०	·· कर्तरि
कर्म०	·· कर्मणि
कर्मकर्तं०	·· कर्मकर्तरि
कर्मव्य०	·· कर्मव्यतीहारे
क्रि० वि०	·· क्रियाविशेषणम्
क्रया०	·· क्रयादिः
ग०	·· गणसूत्रम्
गौरा०	·· गौरादित्वात्
चुरा०	·· चुरादिः
जाति०	·· जातित्वात्
जुहो०	·· जुहोत्यादिः
तना०	·· तनादिः
तुदा०	·· तुदादिः
त्रि०	·· त्रिलिङ्गः
दि० ಅಥವಾ दिवा०	·· दिवादिः
द्विव०	·· द्विवचनम्
न०	·· नपुंसकलिङ्गः
न० त०	·· नञ्तत्पुरुषः
न० ब०	·· नञ्बहुव्रीहिः
ना० धा० ಅಥವಾ नामधा०	·· नामधातुः
निघ०	·· निघण्टुः
निपा०	·· निपातः

प० अक्ष०	.. परस्मैपदी
पर०	
परनि०	.. परनिपातः
पररू०	.. पररूपम्
परि०	.. परिभाषा
पुं०	.. पुंल्लिङ्गः
पु०	.. पुटम्
पुंन०	.. पुंनपुंसकलिङ्गः
पुंस्त्री	.. पुंस्त्रीलिङ्गः
पृषो०	.. पृषोदरादिः
प्रा० स०	.. प्रादिसमासः
ब० व०	.. बहुवचनम्
बाहु०	.. बाहुलकात्
भ्वा०	.. भ्वादिः
मयूर०	.. मयूरव्यंसकादिः
माध० धातु०	.. माधवीयधातुवृत्तिः
रुधा०	.. रुधादिः
लाक्ष०	.. लाक्षणिकः
वा०	.. वार्तिकम्
वि०	.. विशेषणम्
विभ०	.. विभक्त्यर्थे
शक०	.. शकन्ध्वादिः
सक०	.. सकर्मकः
सम्प०	.. सम्पदादिः
सम्प्र०	.. सम्प्रसारणम्
सम्प्रदा०	.. सम्प्रदानम्
से०	.. सेट्
स्त्री०	.. स्त्रीलिङ्गः
स्त्रीन०	.. स्त्रीनपुंसकलिङ्गः
स्वा०	.. स्वादिः

ವಿ. ಸೂ.: (1) बृह० ಎಂಬುದು बृहज्जातक ಎಂಬುದರ ಸಂಕೇತ. ಕೆಲವು ಕಡೆ बृहत्कथा ಎಂಬುದರ ಸಂಕೇತವೂ बृह० ಎಂದು ಬಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

(2) ಹೀಗೆಯೇ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಕುಂಡಲಿಯೊಳಗಿನ (पुं०) ಎಂಬುದು पुंल्लिङ्गः ಎಂಬುದಕ್ಕೂ, ಗ್ರಂಥಗಳ ಉದಾಹರಣೆಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ पुं० ಎಂಬುದು पुटम् ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಸಂಕೇತ.

सङ्केताक्षराणि

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆ

Additional Abbreviations used in II Volume of the Dictionary

ग्रंथगळु, ग्रंथकर्तरु मत्तु निघण्टु (कोश) गळु

अद्भुतसा०	.. अद्भुतसागरः	प्रश्नकौ०	.. प्रश्नकौमुदी
अर्थशा०	.. अर्थशास्त्रम्	प्रश्नोप०	.. प्रश्नोपनिषत्
आनन्दल०	.. आनन्दलहरी	बाल०	.. बालकाण्डः
आश्रम०	.. आश्रमवासिकपर्व	बालम०	.. बालमनोरमा
उत्तरगी०	.. उत्तरगीता	ब्रह्माण्डपु०	.. ब्रह्माण्डपुराणम्
कर्ण०	.. कर्णपर्व	भाग० मा०	.. भागवतमाहात्म्यम्
कर्मप्र०	.. कर्मप्रवचनीयम्	मुण्डक०	.. मुण्डकोपनिषत्
कल्किपु०	.. कल्किपुराणम्	मौसल०	.. मौसलपर्व
कल्प०	.. कल्पस्थानम्	रत्न०	.. रत्नमाला (निघ०)
कृषिपरा०	.. कृषिपराशरः	राघववि०	.. राघवविलासः
गजेन्द्रमो०	.. गजेन्द्रमोक्षः	रुद्रया०	.. रुद्रयामलम्
गरु० द०	.. गरुडदण्डकः	लिङ्गपु०	.. लिङ्गपुराणम्
गरुडपु०	.. गरुडपुराणम्	वेतालपं० वि०	.. वेतालपञ्चविंशतिः
गोचारद०	.. गोचारदर्शिनी	वेदान्तसा०	.. वेदान्तसारः
गोपालविं०	.. गोपालविंशतिः	वेदार्थसं०	.. वेदार्थसंग्रहः
जातकप०	.. जातकपद्धतिः	शारीर०	.. शारीरस्थानम्
ज्योतिस्०	.. ज्योतिस्तत्त्वम्	सतीख०	.. सतीखण्डः
तिथ्यादित०	.. तिथ्यादितत्त्वम्	सिद्धान्तशि०	.. सिद्धान्तशिरोमणिः
दशाव०	.. दशावतारस्तोत्रम्	स्मरदी०	.. स्मरदीपिका
निर्णयसि०	.. निर्णयसिन्धुः		

सङ्केताक्षराणि

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ತೃತೀಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆ

Additional Abbreviations used in III Volume of this Dictionary

ಗ್ರಂಥಗಳು, ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟುಗಳು

अत्रिसं०	.. अत्रिसंहिता	पदाङ्कू०	.. पदाङ्कदूतम्
अनन्तसं०	.. अनन्तसंहिता	परिभा० शे०	.. परिभाषेन्दुशेखरः
अभिं० गु०	.. अभिनवगुप्तः	पाञ्चरा०	.. पाञ्चरात्रम्
अर्थशा०	.. अर्थशास्त्रम्	भजगो०	.. भजगोविन्दस्तोत्रम्
आदित्यपु०	.. आदित्यपुराणम्	भैषज्यर०	.. भैषज्यरत्नावलिः
उत्तरतं०	.. उत्तरतन्त्रम्	मुहू० दी०	.. मुहूर्तदीपिका
उद्वाहत०	.. उद्वाहतत्त्वम्	योगा०	.. योगार्णवः
गदा०	.. गदाधरी	विवेकचू०	.. विवेकचूडामणिः
गौतमसू०	.. गौतमसूत्रम्	शान्तिश०	.. शान्तिशतकम्
चातका०	.. चातकाष्टकम्	श्रुतबो०	.. श्रुतबोधः
तत्त्वावि०	.. तत्त्वविवेकः	सह० ना० भा०	.. सहस्त्रनामभाष्यम्
तत्त्वसं०	.. तत्त्वसंख्यानम्	सां० सू०	.. सांख्यसूत्रम्
तत्त्वसंग्र०	.. तत्त्वसंग्रहः	सुदर्श०	.. सुदर्शनाष्टकम्
दशावतार०	.. दशावतारस्तोत्रम्	सूतसं०	.. सूतसंहिता
दीधि०	.. दीधितिः	हर्षच०	.. हर्षचरितम्

सङ्केताक्षराणि

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ತುರೀಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆ

Additional Abbreviations used in IV Volume of this Dictionary

ಗ್ರಂಥಗಳು ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು

अलं० कौस्तु०	.. अलङ्कारकौस्तुभः	मुहू० दी०	.. मुहूर्तदीपिका
आन० ती० भा०	.. आनन्दतीर्थभाष्यम्	रङ्गरा० भा०	.. रङ्गरामानुजभाष्यम्
आर्यासप्त०	.. आर्यासप्तशती	राघवाभ्यु०	.. राघवाभ्युदयम्
उद्धवदू०	.. उद्धवदूतम्	लघुशब्देन्दुशे०	.. लघुशब्देन्दुशेखरः
ऐत० ब्रा०	.. ऐतरेयब्राह्मणम्	वेदान्तकौ०	.. वेदान्तकौस्तुभः
गदाप०	.. गदापर्व	शिवस०	.. शिवसहस्रनामस्तोत्रम्
नाट्यप्र०	.. नाट्यप्रदीपः	शुक्रनी०	.. शुक्रनीतिः
प्रद्यु० वि०	.. प्रद्युम्नविजयम्	श्वेता० उप०	.. श्वेताश्वतरोपनिषत्
बालरा०	.. बालरामायणम्	समयप्र०	.. समयप्रदीपः
भावप्रका०	.. भावप्रकाशिका	सां० तत्त्वकौ०	.. सांख्यतत्त्वकौमुदी
मनो०	.. मनोरमा	सारा०	.. सारावलिः
महाभा०	.. महाभाष्यम्	सूतसं०	.. सूतसंहिता
महोप०	.. महोपनिषत्	सौप्तिक०	.. सौप्तिकपर्व

सङ्केताक्षराणि

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಐದನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆ

Additional Abbreviations used in V Volume of this Dictionary

ग्रन्थगलु

केन०	.. केनोपनिषत्	भोजप्र०	.. भोजप्रबन्धः
जैमि० न्याय०	.. जैमिनीयन्यायमाला	मोहमु०	.. मोहमुद्गरः
तक्रकौ०	.. तर्ककौमुदी	योगियाज्ञ०	.. योगियाज्ञवल्क्यः
नारदपु०	.. नारदपुराणम्	विक्र० देवच०	.. विक्रमाङ्कदेवचरितम्
नृसिंहपु०	.. नृसिंहपुराणम्	श्रीकृष्णक०	.. श्रीकृष्णकर्णामृतम्
पादु० स०	.. पादुकासहस्रम्	स्वर्गा०	.. स्वर्गारोहणपर्व

सङ्केताक्षराणि

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಆರನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆ

Additional Abbreviations used in VI Volume of this Dictionary

ಗ್ರಂಥಗಳು

अष्टस्थानप०	....	अष्टस्थानपरीक्षा	वे० कौ०	....	वेदान्तकौस्तुभः
आनन्दल०	....	आनन्दलहरी	वैद्या०	....	वैद्यामृतम्
कृत्यचि०	....	कृत्यचिन्तामणिः	शब्दर०	....	शब्दरत्नावली
जटा०	....	जटाधरः	शाकपा०	....	शाकपार्थिवादिः
धन्व० नि०	....	धन्वन्तरिनिघण्टुः	शृङ्गारति०	....	शृङ्गारतिलकम्
यतीन्द्रम० दी०	....	यतीन्द्रमतदीपिका	श्रीलक्ष्मीच०	....	श्रीलक्ष्मीचरित्रम्
रसच०	....	रसचन्द्रिका	स्त्री०	....	स्त्रीपर्व

॥ श्रीः ॥

श्रीमते हयग्रीवाय नमः ।

शब्दार्थकौस्तुभः ।

(संस्कृत-कर्णाटक - शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ-ಶಬ್ದಕೋಶ

लक्ष्मीं तनोतु व्यवधूय चित्ते वितर्कडोलां विविधार्थराशेः ।
लक्ष्मीहयास्यः स्फुरिताक्षमालो लक्ष्मीलसद्वत्सतलः सदा नः ॥

नत्वा लक्ष्मीहयग्रीवौ शब्दव्युत्पत्तिसिद्धये ।
विलिखामि विशुद्धार्थमिमं शब्दार्थकौस्तुभम् ॥

अ

ಅ ಅ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆ (ವರ್ಣ ಸಮಾಮ್ನಾಯ)ಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಈ ಹ್ರಸ್ವಾಕಾರವು ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನು ನಾಸಿಕಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು.

अ अ (पुं) 1. विष्णु, वासुदेव. अवति रक्षति—अव (रक्षणे) "डः"। "अकारो वासुदेवः स्यात्" एका०। 2. ब्रह्म, चतुर्मुखि. 3. परमेश्वर, महादेव. 4. कमठ, आमे. 5. अंगळ. 6. युद्ध, संग्राम. 7. गौरव, मर्यादे. 8. अंतःपुर, राणिवास. 9. हेतु, कारण. 10. भूषण, ओडवे. 11. चरण, पाद, कालु. 12. पार्वति, गौरि. 13. यागा, यज्ञ. "अकारो ब्रह्मविष्ण्वीशकमठेष्वङ्गणे रणे। गौरवेऽन्तःपुरे हेतौ भूषणेऽङ्घ्रावुमेज्ययोः" नानार्थर०। 14. सुख. 15. ज्ञान, तिळिवळिके. 16. हगे, शत्रु. 17. गिरि, बेट्ट. 18. भूमि. 19. वृक्ष, मर. 20. भ्रमर, दुंबि. 21. मृग, जिंके. 22. सिंह. 23. वराह, हंदि. 24. करडि. 25. कत्तेकिरुब, शिवंगि. 26. सीमेहसु अथवा काडुहसु. "सुखज्ञानमुमारातिगिरिभूमिद्रुमालिषु। मृगसिंहवराहर्क्षतरक्षुगवयेष्वपि" रत्न०। 27. ऒंदु कृत्प्रत्यय. (अव्य०) 28. अभाव. 29. प्रतिषेध. 30. अल्प, स्वल्प. 31. अनुकंप, दये. "अः स्वल्पार्थेऽप्यभावेऽपि" हेम०। "अशब्दः स्यादभावेऽपि स्वल्पार्थप्रतिषेधयोः। अनुकम्पायां च तथा वासुदेवेत्वनव्ययः" मेदि०। "नञ्" संबंधवाद "अ"कारवु आरु विधवाद अर्थवन्नु तिळिसुवुदु. 1. सादृश्य. 2. अभाव. 3. अन्यत्व, भेद. 4. अल्पत्व. 5. अप्राशस्त्य मत्तु 6. विरोध. **उदा:** 1. अब्राह्मणः। 2. अपापम्। 3. अनश्वः। 4. अनुदरा कन्या। 5. अपशवः। मत्तु 6. अधर्मः। "तत्सादृश्यमभावश्च

तदन्यत्वं तदल्पता । अप्राशस्त्यं विरोधश्च नञर्थाः षट् प्रकीर्तिताः ।

अऋणिन् ಅಋಣಿನ್ (वि०) ಋಣವಿಲ್ಲದ, ಸಾಲವಿಲ್ಲದ. न ऋणी. [ऋ कारक्कै व्यंजनत्ववन्नु ऒप्पुवुद रिंद इल्लि "नुट्" आगमवु बंदिरुवुदिल्ल.] "दिवसस्याष्टमे भागे शाकं पचति यो नरः । अऋणी चाप्रवासी च स रात्रिचर मोदते" भा० ।

अंश ಅಂಶ (पु०) 1. विभाग, पालु. 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಭಾಗ. अंश्यते—अंश (विभाजने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "अंशो विभाजने प्रोक्त एकदेशेऽपि वस्तुनः" हेम० । "षष्ठांशवृत्तेरपि धर्म एषः" शाकुं० ५-४ । 3. अवयव, शरीरद ऒंदु भाग. "अंशस्त्ववयवो भांग एकदेशः" वैज० ।

अंशक ಅಂಶಕ (पु०) 1. विभाग, पालु. अंश "कन्" (५-३-७५) । 2. दायाद, पालुदार. अंशं हारी "कन्" (५-२-३९) । "अथांशकः । सगन्धज्ञातिदायादौ" त्रिकाण्ड० । (न०) 3. दिन, दिवस. "वाल्यो व्युष्टांशके दिनम्" त्रिकाण्ड० । (वि०) 4. भागकॊडबक्कवनु. अंश (विभाजने) "ण्वुल्" (३-१-१३३) । स्त्रियां "टाप्" (४-१-४) । अंशिका ಅಂಶಿಕಾ.

अंशयितृ ಅಂಶಯಿತೃ (वि०) भाग कॊडतक्कवनु. अंश (विभाजने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३) । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५) । अंशयित्री ಅಂಶಯಿತ್ರೀ.

अंशल ಅಂಶಲ (वि०) 1. भागदार, पालुदार. अंशं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३) । 2. बलशालि.

अंशिन् ಅಂಶಿನ್ (वि०) भागदार, पालुदार. अंशोऽस्यास्ति—अंश "इनिः" (५-२-११५) ।

अंशहर ಅಂಶಹರ (वि०) भागदार, पालुदार. अंशं हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९) ।

अंशावतार ಅಂಶಾವತಾರ (पु०) देवतॆगळ अंशदिंद भूमियल्लि मनुष्यादि रूपदिंद हुट्टुवुदु. अंशस्य अवतारः ।

अंशु ಅಂಶು (पु०) 1. किरण. 2. प्रभॆ, रश्मि. अंशयति—अंश (विभाजने) "कुः" (उ० १-३७) । "उन्मूलितं तूलिकयेव चित्रं सूर्यांशुभिर्भिन्नमिवारविन्दम्" कुमा० १-३२ । "अजस्रमास्फालितवल्लकीगुणक्षतोज्वलाङ्गुष्ठनखांशुभिन्नया" माघ० १-९ । 3. दारद सूक्ष्मवाद भाग. 4. वेग. 5. प्रकाश. 6. चंद्र. "हृद्यांशुरंशुरब्जारिरमृतांशुः कलानिधिः" वैज० । 7. सूर्य. "चण्डांशुरंशुमानंशुस्सहस्रांशुः सदागतिः" वैज० ।

अंशुक ಅಂಶುಕ (पु०) 1. किरण. 2. प्रभॆ. अंशु स्वार्थे "कः" । (न०) 3. वस्त्र. 4. सूक्ष्म वस्त्र. 5. उत्तरीय, हॊदॆयुव वस्त्र. अंशुभिः काशते—काशृ (दीप्तौ) "डः" (३-२-१०१)। "अंशुकं श्लक्ष्णवस्त्रे स्याद्वस्त्रमात्रोत्तरीययोः" मेदि० । "यत्रांशुकाक्षेपविलज्जितानां यदृच्छया किंपुरुषाङ्गनानाम्" कुमा० १-१४ । "अंशुकं हृतवता तनुबाहुस्वस्तिकापिहितमुग्धकुचाग्रा" माघ० १०-४३ ।

अंशुधर ಅಂಶುಧರ (पु०) 1. सूर्य. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४) । अंशूनां धरः । (वि०) 2. वेगवुळ्ळ. 3. किरणवन्नु धरिसिरुव.

अंशुपट्ट ಅಂಶುಪಟ್ಟ (न०) सण्ण दारदिंद तयारिसिद पट्टॆवस्त्र, रॆशॆय वस्त्र. अंशुना युक्तं पट्टम् ।

अंशुमत् ಅಂಶುಮತ್ (पु०) 1. सूर्य. अंशवोऽस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४) । "अविभिद्य निशाकृतं तमः प्रभया नांशुमताप्युदीयते" किरा० २-३६ । 2. सगर चक्रवर्तिय मॊम्मग, असमंजसन मग. (वि०) 3. प्रकाशवुळ्ळ, हॊळॆयुव.

अंशुमती ಅಂಶುಮತೀ (स्त्री०) 1. मूरॆलॆ हॊन्न्ग सर. 2. यमुनानदि.

अंशुमत्फला ಅಂಶುಮತ್ಫಲಾ (स्त्री०) बाळॆगिड.

अंशुमाला ಅಂಶುಮಾಲಾ (स्त्री०) प्रभावळि, किरणगळ माले.

अंशुमालिन् ಅಂಶುಮಾಲಿನ್ (पु०) 2. सूर्य. अंशवः मालेव, साऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११६) । (वि०) 2. मालॆयंतिरुव किरणगळुळ्ळ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५) । अंशुमालिनी—मालिनी.

अंशुहस्त ಅಂಶುಹಸ್ತ (पु०) सूर्य. अंशुः हस्त इव यस्य । [सूर्यनु किरणरूपवाद तन्न साविर हस्तगळिंद भूमियिंद नीरन्नु ऎळॆयुवनु.]

अंस ಅಂಸ (पु०) 1. भाग, अंश, पालु. (पुंन०) 2. स्कंध. हॆगलु. अंस्यते समाहन्यते भारादिना—

अंस (समाघाते) कर्म० "घञ्" (३-३-११)। "अंसलम्बिभिरंसलः" याद० १६-५१।

अंसकूट अंसकूट (पु०) 1. ಎತ್ತಿನ ಹೆರಳು. अंसः कूट इव। 2. ಹೆಗಲು. "राजन्योच्चांसकूटकथ-नपटुरटद्घोरधारः कुठारः" प्रबोध० १-७।

अंसत्र अंसत्र (न०) ಯುದ್ಧಕವಚ. अंसं त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

अंसफलक अंसफलक (पु०) ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲುಭಾಗ, ಹಲಗೆಯಂತೆ ಅಗಲವಾದ ಭುಜ. अंसः फलक इव।

अंसभारिक अंसभारिक (वि०) ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಗಂಟು ಮೂಟೆಗಳನ್ನು ಹೊರುವವನು. अंसभारेण हरति "ठन्" (४-४-१६)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। अंसभारिकी—भारिकी.

अंसल अंसल (वि०) ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. अंसोऽस्यास्ति "लच्" (५-२-९८)। "अंसलम्बिभिरंसलः" याद० १६-५१।

अंस्य अंस्य (वि०) 1. ಹೆಗಲಿನಲ್ಲಿರುವ, ಹೆಗಲಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अंसे भवः "यत्" (४-३-५५)। 2. ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ. अंस (समाघाते) कर्म० "यत्" (३-१-९७)।

अंहति अंहति (स्त्री०) 1. ದಾನ, ಪಾಪನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ದಾನ. हन्ति दुरितमनया—हन (हिंसागत्योः) "अतिः", अंहादेशश्च (उ० ४-६२)। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "अंहतिस्त्यागरोगयोः" हेम०।

अंहस् अंहस् (न०) 1. ಪಾಪ. अंहते गच्छति दानादिना—अहि (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। 2. ತೊಂದರೆ, ಆಯಾಸ. "सहसा संहृतिमंहसां विहन्तुम्" कि.रा० ५-१७। "कृतः कृतार्थोऽस्मि निबर्हितांहसा" माघ० १-२९।

अंहस्वत् अंहस्वत् (वि०) ಪಾಪಿಷ್ಠ. अंहोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

अंहिति अंहिति (स्त्री०) ದಾನ. अहि (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अंहि अंहि (पु०) 1. ಪಾದ, ಕಾಲು. अंहते गच्छत्यनेन—अहि (गतौ) "क्रिन्" (उ० ४-६६)। 2. ಮರದ ಬೇರು. 3. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ.

अंहिप अंहिप (पु०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. अंह्रिणा मूलेन पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-४)।

अंह्रिस्कन्ध अंह्रिस्कंध (पु०) ಅಂಗಾಲಿನ ಮೇಲು ಭಾಗ. अंह्रेः स्कन्ध इव।

अक अक (न०) 1. ದುಃಖ. न कं सुखम्। 2. ಪಾಪ. न कं सुखं यस्मात्। (वि०) 3. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. 4. ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. न कं यस्य। "अकं पापदुःखयोः" मेदि०।

अकम्पन अकंपन (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (वि०) 2. ನಡುಕವಿಲ್ಲದ, ಚಲಿಸದಿರುವ.

अकम्पित अकंपित (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷು. (वि०) 2. ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 3. ನಡುಕವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ. न कम्पितं यस्य।

अकर अकर (वि०) 1. ಹಸ್ತವಿಲ್ಲದ, ಕೈಯಿಲ್ಲದ. 2. ಕಪ್ಪವಿಲ್ಲದ, ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति करो यस्य। 3. ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಕೆಲಸ ಮಾಡದಿರುವ. करोति—कृञ् "अच्" (३-१-१३४)। न करः। स्त्रियाम् अकरा—टाप्.

अकरण अकरण (न०) ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. क्रियते—डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। न करणम्।

अकरणि अकरणि (पु०) ಶಾಪ, ಬೈಗಳು. न+डु कृञ् (करणे) "अनिः" (३-३-११२)।

अकरुण अकरुण (वि०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ. नास्ति करुणा यस्य।

अकर्ण अकर्ण (पु०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. (वि०) 2. ಕಿವಿಯಿಲ್ಲದ. न विद्यते कर्णौ यस्य। 3. ಕರ್ಣನಿಲ್ಲದ. न कर्णः यत्र। "अनर्जुनमकर्णं वा जगदद्येति निश्चितम्" भा०।

अकर्ण्य अकर्ण्य (वि०) 1. ಕಿವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. 2. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ. न कर्ण्यम्।

अकर्तन अकर्तन (पु०) 1. ಕುಬ್ಜ, ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ. (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸದಿರುವ. कृती (छदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। न कर्तनं यस्य।

अकर्तृ अकर्तृ (वि०) ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವವನು, ಅಸ್ವತಂತ್ರ, ಆಡಿಯಾಳು. न कर्ता।

अकर्तृत्व अकर्तृत्व (न०) ಅಸ್ವತಂತ್ರತೆ, ಪರಾಧೀನತೆ.

अकर्मक अकर्मक (वि०) ಕರ್ಮಪದವಿಲ್ಲದ ಧಾತು. नास्ति कर्म यस्य "कप्"। [फलव्यापारयोरेकनिष्ठत्वे धातोरकर्मकत्वम्। स्त्रियाम् अकर्मिका] ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಪದವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಪದದ ವಿವಕ್ಷೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮೊದಲನೆಯದು ಕೇವಲ ಅಕರ್ಮಕವೆಂದೂ ಧಾತ್ವರ್ಥಸಂಗೃಹೀತವಾದಕರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧ.

ಉದಾ: (1) ಕೇವಲ ಅಕರ್ಮಕ ಆಸ್ತೆ, ಶೇತೆ ಇತ್ಯಾದಿ.

(2) ಧಾತ್ವರ್ಥಸಂಗೃಹೀತಕರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದು ಜೀವತಿ—ಪ್ರಾಣಂ ಧಾರಯತಿ, ನೃತ್ಯತಿ—ಗಾತ್ರಂ ವಿಕ್ಷಿಪತಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀವ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಧಾರಣರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೂ ನೃತೀ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಗಾತ್ರವಿಕ್ಷೇಪಣ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಸಂಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ.

ಕೆಲವು ಧಾತುಗಳು ಸಕರ್ಮಕವಾದರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಕರ್ಮಕವಾಗುವುವು.

ಉದಾ: वहति भारम्। नदी वहति। ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ वह ಧಾತುವು ಸಕರ್ಮಕ. ಎರಡನೆಯದು ಅಕರ್ಮಕ. "हितान्न यः संशृणुते स किंप्रभुः" ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದದ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ शृणु ಧಾತುವು ಸಕರ್ಮಕವಾದರೂ ಅಕರ್ಮಕವಾಗಿರುವುದು. "धातोरर्थान्तिरे वृत्तेर्धात्वर्थेनोपसङ्ग्रहात्। प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणोऽकर्मिका क्रिया" सि० कौ०।

अकर्मण्य ಅಕರ್ಮಣ್ಯ (वि०) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ. न कर्मणि साधुः "यत्" (४-४-९८)।

अकर्मन् ಅಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न कर्म। "अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः" गीता ४-१७। 2. अकार्य. (वि०) 3. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ, ಸೋಮಾರಿಯಾದ. 4. ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದ. 5. ಕರ್ಮಪದವಿಲ್ಲದ (ಧಾತು).

अकर्मकृत् ಅಕರ್ಮಕೃತ್ (वि०) 1. ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವ. न कर्म करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. अकर्म करोति—कृञ् "क्विप्" (३-२-७६)।

अकर्मशील ಅಕರ್ಮಶೀಲ (वि०) ಸೋಮಾರಿ, ಅಲಸ.

अकल ಅಕಲ (पुं०) 1. परमात्मा. नास्ति कला अवयवो यस्य। (वि०) 2. चतुःषष्टि कलाशून्य. 3. ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲದ.

अकल्मष ಅಕಲ್ಮಷ (वि०) 1. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ. 3. ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದ. न कल्मषं यस्य।

अकल्क ಅಕಲ್ಕ (वि०) 1. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ಗಸಿಯಿಲ್ಲದ. 2. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. 3. ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. न कल्को यस्य।

अकल्कता ಅಕಲ್ಕತಾ (स्त्री०) ಸತ್ಯಸಂಧತೆ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ.

अकल्कन ಅಕಲ್ಕನ (वि०) 1. ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ, ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. नास्ति कल्कनं दम्भो यस्य। 2. ಮೋಸವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ.

अकल्का ಅಕಲ್ಕಾ (स्त्री०) ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. न कल्को मलं यस्याः।

अकल्प ಅಕಲ್ಪ (वि०) 1. ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ. 2. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಲ್ಲದ. 3. ಅಸದೃಶವಾದ, ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 4. ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ. "कल्पः शास्त्रे विधौ न्याये" शाश्व०।

अकल्पित ಅಕಲ್ಪಿತ (वि०) 1. ನಿಸರ್ಗವಾದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕ, ಅಕೃತ್ರಿಮ. 2. ಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವ. "अकल्पितप्राशिनकमन्ववेक्षत" याद० १४-१०।

अकल्य ಅಕಲ್ಯ (वि०) 1. ಅಸ್ವಸ್ಥ, ಆರೋಗ್ಯವಿಲ್ಲದ. कलासु साधुः "यत्" (४-४-९८)। न कल्यः। (न०) 2. ಸತ್ಯ, ನಿಜ. कल्यते—कल (संख्याने) "यत्"। कल्यं मिथ्याभूतं—न कल्यम्। "अनीनयदकल्यसन्धो बन्धनागारम्" दशकु०।

अकल्याण ಅಕಲ್ಯಾಣ (वि०) 1. ಅದೃಷ್ಟಹೀನ, ನಿರ್ಭಾಗ್ಯ. (न०) 2. ಅನಾರೋಗ್ಯ. 3. ದುಃಖ, ಕಷ್ಟ.

अकस्मात् ಅಕಸ್ಮಾತ್ (अव्य०) 1. ಹಠಾತ್ತಾಗಿ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ. न कस्मात् किञ्चित्कारणाधीनत्वं यत्र। "अकस्मादागन्तुना सह विश्वासो न कर्तव्यः" हितो०। 2. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. "नाकस्मात् शाण्डिली-माता विक्रीणाति तिलैस्तिलान्" पञ्चत०।

अकाण्ड ಅಕಾಂಡ (पुं०) 1. ರೆಂಬೆಯಿಲ್ಲದ ಮರ. 2. ಅನವಸರ, ಅಸಮಯ, ಅಕಾಲ. "अकाण्डे प्रथनं छेदश्च रसदोषौ" सा० द०।

(1) **ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೃಥನ:** ವೇಣೀಸಂಹಾರದ ಎರಡನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಜರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಭಾನುಮತಿಯೊಡನೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ಶೃಂಗಾರವರ್ಣನೆ.

(2) **ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಛೇದ:** ಮಹಾವೀರಚರಿತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮ ಮತ್ತು ಪರಶುರಾಮರಿಗೆ ಯುದ್ಧ ನಡೆದು

ವೀರರಸವು ಉದಯಿಸಿರುವಾಗ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ವೈವಾಹಿಕ ಕೂಕಣ ವಿಸರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು. [ಯುದ್ಧಸ್ಥಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಕಣವಿಸರ್ಜನೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾವವು, ಶ್ರೀರಾಮನು ಆ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಹೆದರಿ ಓಡಿ ಹೋಗುವನೆಂಬ ಅರ್ಥಕೊಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನಲ್ಲಿ ಅಧೈರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದು.]

(ವಿಂ) 3. ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ, ಅನವಸರವಾದ, ಸಮಯವಲ್ಲದ. नास्ति काण्डं अवसरः यस्य। "पुनरकाण्डविवर्तनदारुणः" उ०रा० ४-१५।

अकाण्डे ಅಕಾಂಡೇ (अव्यं) ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. "दर्भाङ्कुरेण चरणः क्षत इत्यकाण्डे" शाकु० २-१२ ।

अकाम ಅಕಾಮ (विं) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति कामोऽभिलाषो यस्य। 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ. 3. ಇಷ್ಟವಲ್ಲದ, ಸಮ್ಮತವಲ್ಲದ. 4. ಅರಿವಿಲ್ಲದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಮಾದಿಕವಾದ. "अकामोपनतेनेव साधोर्हृदयमेनसा" रघु० १०-३९ ।

अकामतस् ಅಕಾಮತಸ್ (अव्यं) 1. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ, ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ. 2. ಅರಿವಿಲ್ಲದೆ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ. अकाम "तसिल्" (५-३-७) । "अकामतः कृतं पापं वेदाभ्यासेन शुध्यति" मनु० ११-४६ ।

अकाय ಅಕಾಯ (पुं) 1. ರಾಹು. 2. ಪರಮಾತ್ಮ. नास्ति कायो यस्य। (विं) 3. ಶರೀರವಿಲ್ಲದ.

अकार ಅಕಾರ (पुं) 1. "ಅ" ವರ್ಣ, ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಅಕ್ಷರ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಅ ಮತ್ತು ಆ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (विं) 2. ಕೆಲಸ ಮಾಡದಿರುವ. कारः क्रिया। नास्ति कारो यस्य।

अकारण ಅಕಾರಣ (विं) 1. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ. 2. ಉದ್ದೇಶ್ಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति कारणं यस्य। "ततोऽकारणवैरी नः कारणादपरे परे" नैष० । (नं) 3. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (क्रिं वि०) 4. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. "किमकारणमेव दर्शनं विलपन्त्यै रतये न दीयते" कुमा० ४-७ ।

अकार्य ಅಕಾರ್ಯ (नं) 1. ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ. 2. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕೆಲಸ. "किमकार्यं कदर्याणाम्" हितो० । "मा नाम वैवलव्यादकार्यं कुर्यात्" मृच्छक० ।

अकाल ಅಕಾಲ (पुं) 1. ನಿಷಿದ್ಧಕಾಲ. 2. ಅಸಮಯ, ಅನುಚಿತಕಾಲ. "अकाले बोधितो भ्रात्रा" रघु०१२-८१।

(विं) 3. ಕಾಲೋಚಿತವಲ್ಲದ, ಅಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ. "न ह्यकालभवो मृत्युरिक्ष्वाकुपदमस्पृशत्" रघु० १५-४४। 4. ಕಪ್ಪಲ್ಲದ, ಬಿಳುಪಾದ. न कालः।

अकिञ्चन ಅಕಿಂಚನ (पुं) ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. नास्ति किञ्चन यस्य। "अकिञ्चनः सन् प्रभवः स संपदाम्" कुमा० ५-७७।

अकिञ्चनता ಅಕಿಂಚನತಾ (स्त्रीं) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸರ್ವದ್ರವ್ಯಪರಿತ್ಯಾಗ. "व्रतं दानं परिव्रज्या तपस्या नियमस्थितिः। अहिंसाऽसूयतास्तेयब्रह्माकिञ्चनता यमः"। 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ.

अकिञ्चनत्व ಅಕಿಂಚನತ್ವ (नं) 1. ಸರ್ವದ್ರವ್ಯಪರಿತ್ಯಾಗ. 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ನಿರ್ಧನತ್ವ, ಬಡತನ. "स्थाने भवानेकनराधिपः सन्नकिञ्चनत्वं मखजं व्यनक्ति" रघु० ५-१६।

अकिञ्चनिमन् ಅಕಿಂಚನಿಮನ್ (पुं) ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. अकिञ्चन "इमनिच्" (५-१-१२२)।

अकिञ्चिज्ञ ಅಕಿಂಚಿಜ್ಞ (विं) ಏನೂ ತಿಳಿಯದ, ಅರಿವಿಲ್ಲದ. न किञ्चित् जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

अकिञ्चित्कर ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರ (विं) 1. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ. 2. ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವ. न किञ्चित् करोति — डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)।

अकीर्ति ಅಕೀರ್ತಿ (स्त्रीं) ಅಪಯಶಸ್ಸು, ಕಳಂಕ, ಅಪಖ್ಯಾತಿ.

अकुण्ठ ಅಕುಂಠ (विं) 1. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ. 2. ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾದ. नास्ति कुण्ठा यस्य। 3. ಹರಿತವಾದ, ಹದವಾದ. "आशस्त्रग्रहणाद-कुण्ठपरशोः" वेणी० २-२।

अकुण्ठित ಅಕುಂಠಿತ (विं) 1. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಚುರುಕಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. "शास्त्रेष्वकुण्ठिता बुद्धिर्मौर्वी धनुषि चातता" रघु० १-१९।

अकुतोभय ಅಕುತೋಭಯ (विं) 1. ಯಾರಿಂದಲೂ ಯಾವ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಭಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति कुतोऽपि भयं यस्य। 2. ಅಪಾಯರಹಿತವಾದ. "मादृशानामपि अकुतोभयः सञ्चारो जातः" उ० रा० २।

अकुप्य ಅಕುಪ್ಯ (नं) 1. ಚಿನ್ನ. 2. ಬೆಳ್ಳಿ. कुप्यादन्यत्। "कुरूनकुप्यं वसु वासवोपमः" किरा० १-३५।

अकूपार ಅಕೂಪಾರ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ. न कुं पृथ्वीं पिपर्ति — पॄ (पालनपूरणयोः) "अण्" (३-२-१)। दीर्घः (६-३-१३७)। "अकूपारैरेकोदकसमयवैतण्डिकजवैः" दयाश०। 2. ದೊಡ್ಡ ಆಮೆ. न कूपमृच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "अकूपारः कूर्मराजसमुद्रयोः" हेम०। 3. ಸೂರ್ಯ.

अकृच्छ्र ಅಕೃಚ್ಛ್ರ (वि०) ಕಷ್ಟವಲ್ಲದ. न कृच्छ्रम्।

अकृत ಅಕೃತ (वि०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವ. डु कृञ् (करणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। न कृतम्। "अकृतस्वसद्मगमनादरः क्षणम्" माघ० १३-४७। (न०) 2. ನಿವೃತ್ತಿ, ಕೆಲಸವ ಅಭಾವ. कृञ् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

अकृतज्ञ ಅಕೃತಜ್ಞ (वि०) ಕೃತಘ್ನ, ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ನೆನೆಯದವನು. न कृतं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

अकृतिन् ಅಕೃತಿನ್ (वि०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸಮರ್ಥ. न कृती।

अकृत्य ಅಕೃತ್ಯ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ, ಅಯೋಗ್ಯ ಕೆಲಸ. "अकृत्यमपि कुर्वाणो भुञ्जानो वा यतस्ततः"। (वि०) 2. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ. न कृत्यं यस्य।

अकृत्रिम ಅಕೃತ್ರಿಮ (वि०) ನಿಸರ್ಗವಾದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕ, ಸಹಜ. क्रियया निर्वृत्तम्। न कृत्रिमम्। "अकृत्रिमप्रेमरसाभिरामम्" किरा० ३-३७।

अकृश ಅಕೃಶ (वि०) 1. ದಪ್ಪವಾದ. 2. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. 3. ಸಂಪೂರ್ಣ, ತುಂಬಿದ. न कृशः। "अकृशं कुचयोः कृशं विलग्ने" कुव०।

अकृष्ट ಅಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಉಳಲ್ಪಡದೆ ಇರುವ. 2. ಎಳೆಯಲ್ಪಡದಿರುವ. न कृष्टम्।

अकृष्टपच्य ಅಕೃಷ್ಟಪಚ್ಯ (वि०) ಉಳಲ್ಪಡದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ. अकृष्टे क्षेत्रे पच्यन्ते — डु पचष् (पाके) "कर्मण्" (३-१-११४)। "अकृष्टपच्या इव सस्यसंपदः" किरा० १-१७।

अकृष्ण ಅಕೃಷ್ಣ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. (वि०) 2. ಶುಭ್ರವಾದ, ಬಿಳುಪಾದ. न कृष्णः।

अकृष्णकर्मन् ಅಕೃಷ್ಣಕರ್ಮನ್ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ, ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನನಾದ. न कृष्णं कर्म यस्य।

अकोट ಅಕೋಟ (पु०) ಅಡಕೆ ಮರ.

अक्का ಅಕ್ಕಾ (स्त्री०) ತಾಯಿ.

अक्त ಅಕ್ತ (वि०) ಲೇಪನವಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अज्यते — अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "क्तः" (उ० ३-८९)।

अक्त्र ಅಕ್ತ್ರ (न०) ಕವಚ. अञ्जू "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)।

अक्रम ಅಕ್ರಮ (पु०) 1. ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. — ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದವನ್ನು ಆಯಾ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಅಕ್ರಮವೆನಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಬೋಧನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "कला च सा त्वं च" ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ "कला च सा त्वमस्य लोकस्य च नेत्रकौमुदी" ಎಂದು "च" ಪದವನ್ನು ದೂರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ರಮವೆಂಬ ಕಾವ್ಯದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. 2. ಚಲನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಆಕ್ರಮಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 4. ಕ್ರಮರಹಿತ. 5. ಚಲನವಿಲ್ಲದ. 6. ಆಕ್ರಮಣವಿಲ್ಲದ. नास्ति क्रमः परिपाटी पादः क्रमणं वा यस्य।

अक्रान्त ಅಕ್ರಾಂತ (वि०) ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡದ, ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ.

अक्रान्ता ಅಕ್ರಾಂತಾ (स्त्री०) ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದಗಿಡ, ಮುಳ್ಳುಬದನೆಯ ಗಿಡ.

अक्रिय ಅಕ್ರಿಯ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. (वि०) 2. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ, ಅಲಸ, ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. 3. ಕರ್ಮ (ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ) ರಹಿತ. (स्त्री०) –या–याः. 4. ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟೆ, ಸೋಮಾರಿತನ.

अक्रूर ಅಕ್ರೂರ (पु०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸ್ನೇಹಿತನಾದ ಒಬ್ಬ ಯಾದವ. ಈತನು ಕಂಸನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಕಂಸನು ನಾರದರ ಮುಖದಿಂದ ರಾಮಕೃಷ್ಣರ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದು ಚಾಣೂರ ಮತ್ತು ಮುಷ್ಟಿಕರಿಂದ ಜಟ್ಟಿಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣರನ್ನು ಕರೆತರಲು ಈ ಯಾದವನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಈ ಅಕ್ರೂರನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶದಿಂದ ಅವತರಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಲು ರಾತ್ರಿ ರಥವನ್ನು ಏರಿ ಹೊರಟು ಪ್ರಾತಃಕಾಲವೇ ನಂದಗೋಕುಲಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಅಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾ ಅವುಗಳ

ಮಧ್ಯೆ ನಿಂತಿದ್ದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೂ ಬಲರಾಮನನ್ನೂ ಕಂಡು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಯಥೋಚಿತವಾದ ಸತ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತಾನು ಬಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಅವರ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ಅವರನ್ನು ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ತಾನು ರಥವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಯಮುನಾತೀರದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಅನುಮತಿಹೊಂದಿ ಅವರನ್ನು ರಥದಲ್ಲೇ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ತಾನು ಯಮುನಾ ಜಲದಲ್ಲಿಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ನೀರಿನೊಳಗೆ ರಾಮಕೃಷ್ಣರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ನೋಡುವನು. ರಥದಲ್ಲಿದ್ದವರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ರಥದ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ನೋಡಲು ರಾಮಕೃಷ್ಣರಿಬ್ಬರೂ ಅಲ್ಲೇ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಪುನಃ ನೀರಿನಲ್ಲಿಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ದಿವ್ಯರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಇವರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರವೆಂದು ಅವರನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸಿ ಸಾಯಂಕಾಲದೊಳಗೆ ಮಧುರೆಯನ್ನು ತಲುಪಿ ಊರಹೊರಗೆ ಅವರನ್ನು ಇಳಿಸಿ ಅವರ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು. (ವಿಂ) 2. ಕ್ರೂರನಲ್ಲದ, ಸರಳನಾದ. न क्रूरः।

अक्रोध ಅಕ್ರೋಧ (ಪುಂ) 1. ಕೋಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶಾಂತತೆ. न क्रोधः। (ವಿಂ) 2. ಕೋಪವಿಲ್ಲದ, ಶಾಂತನಾದ. न क्रोधो यस्य।

अक्रोधन ಅಕ್ರೋಧನ (ಪುಂ) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಜಕುಮಾರ, ಭಯುತಾಯುವಿನ ಮಗ. (ವಿಂ) 2. ಕೋಪವಿಲ್ಲದ.

अक्लम ಅಕ್ಲಮ (ಪುಂ) 1. ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (ವಿಂ) 2. ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. न क्लमो यस्य।

अक्लिष्ट ಅಕ್ಲಿಷ್ಟ (ವಿಂ) 1. ಕ್ಲೇಶಪಡದಿರುವ, ದಣಿಯದಿರುವ, ಆಯಾಸಪಡದಿರುವ. 2. ಕೆಡದಿರುವ, ಶಕ್ತಿಕುಂದದಿರುವ. न क्लिष्टः। "अक्लिष्टवालतरुपल्लवलोभनीयम्" शाकु० ६-२०।

अक्ष ಅಕ್ಷ (ಪುಂ) 1. ತಾಟಿಗಿಡ. अक्षति — अक्ष्नू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಬಂಡಿ, ಗಾಡಿ. 3. ಬಂಡಿಯ ಆಚ್ಚು. 4. ಬಂಡಿಯ ಚಕ್ರ, ಗಾಲಿ. 5. ಆತ್ಮ. 6. ಪಗಡೆಕಾಯಿ. अक्ष्नू (व्याप्तौ) "सः" (उ० ३-६५)। 7. ರುದ್ರಾಕ್ಷ. "अक्षदामरचनोचितैः फलैः" याद० १७-३३। 8. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 9. ರಾವಣನ ಮಗ. 10. ಗರುಡ. 11. ಜ್ಞಾನ. 12. ನ್ಯಾಯ, ವ್ಯವಹಾರ. 13. ಜಾತ್ಯಂಧ, ಹುಟ್ಟುಕುರುಡ. 14. ಹದಿನಾರು ಮೂಸಗಳ ತೂಕ. (ನಂ) 15. ಇಂದ್ರಿಯ. अक्ष्णोति व्याप्नोति विषयान् — अक्ष्नू "अच्" (३-१-१३४)। 16. ಸೌವರ್ಚಲವಣ. 17. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. "सर्वे तेऽनिमिषैरक्षैस्तमनुद्रुतचेतसः" रामा०। (अक्षिशब्दवು ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ जलजाक्षः, पुण्डरीकाक्षः ಎಂದಾಗುವುದು). 18. ರಸಾಂಜನ. "अक्षो रथस्यावयवे व्यवहारे विभीतके। पाशके शकटे कर्षे ज्ञाने चात्मनि रावणौ। अक्षं सौवर्चले नृत्ये हृषीके" हेम०। "अक्षो ज्ञातार्थशकटव्यवहारेषु पाशके। रुद्राक्षेन्द्राक्षयोः सर्पे विभीतकतरावपि। चक्रे कर्षे पुमान् क्लीबं तुत्थे सौवर्चलेन्द्रिये" मेदि०। "न्यायोऽक्षो व्यवहारोऽथ" वैज०।

अक्षक ಅಕ್ಷಕ (ಪುಂ) ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ಹುಲಿಗೆಮರ. अक्ष इव कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

अक्षकील ಅಕ್ಷಕೀಲ (ಪುಂ) ಬಂಡಿಯ ಕಡಾಣಿ. अक्षस्य कीलः। "अक्षकीले त्वणिः" वैज०।

अक्षकूट ಅಕ್ಷಕೂಟ (ಪುಂ) ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯೊಳಗಿನ ಬೊಂಬೆ, ಪಾಪೆ.

अक्षग्लह ಅಕ್ಷಗ್ಲಹ (ಪುಂ) ಜೂಜಿನ ಪಂದ್ಯದ ವಸ್ತು. अक्षस्य ग्लहः।

अक्षज ಅಕ್ಷಜ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ. "ताण्डवोऽस्त्री नृत्तलास्यनटनाक्षजनर्तनम्" वैज०। (ನಂ) 3. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ. अक्षात् इन्द्रियसन्निकर्षात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 4. ಸಿಡಿಲು, ವಜ್ರಾಯುಧ. 5. ವಜ್ರ.

अक्षत ಅಕ್ಷತ (ಪುಂ) 1. ಯವಧಾನ್ಯ. (ಪುಂ ಬಂ ವ) 2. ಅರಿಶಿನ ಹಚ್ಚಿದ ಅಕ್ಕಿ, ಶೋಭನಾಕ್ಷತೆ. 3. ಅಕ್ಷತೆ, ಮುರುಕಿಲ್ಲದ ಅಕ್ಕಿ. 4. ಲಾಜ, ಪುರಿ, ಅರಳು. क्षणु (हिंसायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। न क्षतं येषां ते। "सुदक्षिणा साक्षतपात्रहस्ता" रघु० २-२१। "लाजाः पुंभूम्निचाक्षताः" अम०। (स्त्रीन०) वैज०। (नं) 5. ಧಾನ್ಯ, ಕಾಳು. 6. ಅಕ್ಕಿ. "क्लचक्षतं तण्डुले धान्ये नना लाजेषु ना यवे" वैज०। 7. ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ. (ವಿಂ) 8. ಗಾಯಹೊಂದದಿರುವ, ವ್ರಣವಿಲ್ಲದ. न क्षतम्। "विनाश्य रक्ष्यं क्षतमक्षतेन" रघु० २-५६। 9. ಒಡೆಯದಿರುವ, ಮುರಿಯದಿರುವ, ಪೂರ್ಣವಾದ. "अक्षतं चापि लाजेषु तृतीयप्रकृतावपि। अहिंसितेऽपि च" विश्व०।

अक्षता अक्ष्णता (स्त्री०) कन्ये, पुष्पवतीयागद हुडुगि, परिशुद्धळादवळु, अनुभविसल्पड दवळु.

अक्षतयोनि अक्षतयोनि (स्त्री०) कन्ये, पुष्पवतीयागद हुडुगि, अनुभविसल्पडदवळु, परिशुद्धळादवळु. "सा चेदक्षतयोनिः स्यात्" मनु० ९-१७६।

अक्षत्र अक्षत्र (न०) 1. मस्तक, तले. "उष्णीषं शीर्षमक्षत्रम्" वैज०। (वि०) 2. क्षत्रियनिल्लद, राजनिल्लद (देश). नास्ति क्षत्रं यत्र। "नाब्रह्म क्षत्रमृध्नोति नाक्षत्रं ब्रह्म वर्धते" मनु० ९-३२२।

अक्षदर्शक अक्षदर्शक (पु०) 1. न्यायाधिपति, व्यवहारद तीर्पुगार. अक्षाणां ऋणादानादि व्यवहाराणां दर्शकः—दृशिर् (प्रेक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "द्रष्टरि व्यवहाराणां प्राड्विवाकोऽक्षदर्शकः" वैज०। (वि०) 2. आटद मोल्विचारक.

अक्षदृश् अक्षदृश् (पु०) 1. न्यायाधिपति. (वि०) 2. आटद मोल्विचारक. अक्षान् पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

अक्षदेविन् अक्षदेविन् (पु०) आटगार, जूजुगार. अक्षैर्दीव्यति—दिवु (क्रीडायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)।

अक्षद्यू अक्षद्यू (पु०) आटगार, जूजुगार. अक्षैर्दीव्यति—दिवु (क्रीडायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)।

अक्षद्यूत अक्षद्यूत (पु०) 1. आटगार, जूजुगार. अक्षैर्द्यूतं यस्य। (न०) 2. पगडेयाट, जूजु. अक्षैर्द्यूतम्।

अक्षधर अक्षधर (पु०) 1. विष्णु. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। अक्षस्य धरः। 2. चक्र. 3. कारेगिड. (वि०) 4. चक्रवन्नु धरिसुव.

अक्षधुर् अक्षधुर् (स्त्री०) बंडियु नोग. अक्षस्य धूः।

अक्षधूर्त अक्षधूर्त (पु०) पगडेयाटदल्लि मोसगार. अक्षे धूर्तः।

अक्षधूर्तिल अक्षधूर्तिल (पु०) गाडियु भारवन्नु हॊत्तिरुव एत्तु. अक्षस्य शकटस्य धूर्तिं भारं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)।

अक्षपरि अक्षपरि (अव्य०) पगडेयाटदल्लि सोल्लुंटागुवंतॆ दाळ बीळुवुदु. अक्षेण विपरीतं वृत्तम्।

अक्षपाटक अक्षपाटक (पु०) व्यवहारदल्लि निपुण, न्यायाधिपति, तीर्पुगार. अक्षे पाटयति—पट (भाषार्थे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अक्षपाद अक्षपाद (पु०) गौतममुनि, न्यायदर्शन प्रवर्तक. अक्षं नेत्रं दर्शनसाधनतया जातः पादोऽस्य। [गौतममुनियु, तन्न मतवन्नु दूषिसिद व्यासमहर्षियन्नु कण्णिनिंद नोड कूडदेंदु कालिनल्लि नेत्रवन्नु तॆरेदु अवरन्नु नोडिदुदागि प्रसिद्धियुंटु.]

अक्षभार अक्षभार (पु०) बंडिय हॊरे.

अक्षम अक्षम (वि०) 1. असमर्थ, अशक्त. न क्षमते—क्षमूष् (सहने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. सहनेयिल्लदवनु. न क्षमा यस्य। (स्त्री०) **-मा-मा** 3. असहने, कोप. क्षमूष् भावे "अङ्" (३-३-१०४)। न क्षमा।

अक्षमाला अक्षमाला (स्त्री०) 1. जपमालिके, रुद्राक्षमाले. अक्षाणां माला। "विभान्तमच्छ-स्फटिकाक्षमालया" माघ० १-९। 2. वसिष्ठ मुनिय पत्नि, अरुंधतीदेवि. अक्षस्य सप्तर्षि नक्षत्रचक्रस्य मालेव भूषणत्वात्।

अक्षय अक्षय (पु०) 1. परमात्म. 2. अक्षय संवत्सर. (वि०) 3. मनेयिल्लदवनु, संन्यासि. 4. दरिद्र. क्षयो वासः नास्त्यस्य। 5. नाशरहित, हाळागद, शाश्वत. "सदोपयोगेऽपि गुरुस्त्वमक्षयः" माघ० १-२८।

अक्षया अक्षया (स्त्री०) पुण्यप्रदवाद तिथि. "अमा वै सोमवारेण रविवारेण सप्तमी। चतुर्थी भौमवारेण अक्षयादपि चाक्षया" भविष्य०।

अक्षयतृतीया अक्षयतृतीया (स्त्री०) वैशाखशुक्ल तदिगे. "वैशाखस्य सिते पक्षे तृतीयाक्षयसंज्ञिता" स्कान्द०।

अक्षयलोक अक्षयलोक (पु०) शाश्वतलोक, सत्यलोक.

अक्षय्य अक्षय्य (वि०) 1. नाशरहित, शाश्वत. 2. नाशपडिसलशक्यवाद. क्षेतुं शक्यं क्षय्यम्—

न क्षय्यम्। "तपःषड्भागमक्षय्यं ददत्यारण्यका हि नः" शाकु० २-१३।

अक्षर ಅಕ್ಷರ (पुं) 1. परब्रह्म, परमात्म. न क्षरति—क्षर (चलने) "अच्" (३-१-१३४)। "क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते" गीता १५-१६। 2. विष्णु. 3. शिव, ईश्वर. 4. ब्रह्म, चतुर्मुख. (नं) 5. प्रणव, ओंकार. 6. धर्म. 7. प्रकृति. 8. तपस्सु. 9. यागः. 10. अकारादिवर्ण. "प्रयत्नलिखितान्यपि श्रोत्रियाक्षराण्यस्फुटान्येव भवन्ति" मुद्रा० १। "यदेकमक्षरं ब्रह्म" याद० १-५१। "अक्षराणामकारोऽस्मि" गीता १०-३३। "अहो सन्दीपनान्यक्षराणि" उ० रा० ४। 11. मोक्ष, मुक्ति, अपवर्ग. अक्षरं प्रणवे धर्मे प्रकृतौ तपसि क्रतौ। वर्णे मोक्षे च नात्वेष शिवविष्णुविरिंचिषु" नानार्थर०। 12. गगन, आकाश. 13. अपामार्ग, उत्तरणिगिड. 14. मूल कारण. "अक्षरं स्यादपामार्गे परमब्रह्मवर्णयोः। गगने धर्मतपसोरध्वरे मूलकारणे" हेम०।

अक्षरचण ಅಕ್ಷರಚಣ (पुं) लिपिकार, गुमास्त, बरवणिगेयल्लि निपुण. अक्षरेण वित्तः—अक्षर "चणप्" (५-२-५६)।

अक्षरचुञ्चु ಅಕ್ಷರಚುಂಚು (पुं) लिपिकार, गुमास्त, बरवणिगेयल्लि निपुण. अक्षरेण वित्तः—अक्षर "चुञ्चुप्" (५-२-५६)।

अक्षरच्युतक ಅಕ್ಷರಚ್ಯುತಕ (नं) अक्षरवन्नु तेगेदुहाकुवुदरिंद बेरे अर्थवन्नु कोड तक्क वाक्य. "देव यौष्माकसेनायाः करेणुः प्रसरत्यसौ" इल्लि "क" वन्नु तेगेदरू रेणुः एंब अर्थवन्नु कोट्टु वाक्यार्थवु संगतवागिरुवुदु.

अक्षरच्छन्दस् ಅಕ್ಷರಚ್ಛಂದಸ್ (नं) वर्णवृत्त, अक्षरसंख्येयिंद रचितवाद वृत्त.

अक्षरजननी ಅಕ್ಷರಜನನೀ (स्त्री०) लेखनि.

अक्षरजीविन् ಅಕ್ಷರಜೀವಿನ್ (पुं) बरवणिगेयिंद जीविसुवनु. अक्षरेण तल्लेखनेन जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्"। –जीविनी –ಜೀವಿನೀ.

अक्षरतूलिका ಅಕ್ಷರತೂಲಿಕಾ (स्त्री०) लेखनि.

अक्षरमुख ಅಕ್ಷರಮುಖ (पुं) 1. विद्यावंत, पंडित, विद्यार्थि. अक्षराणि मुखे यस्य। (नं) 2. "अ" वर्ण, वर्णमालेयल्लि मोदलनेय अक्षर.

अक्षरविन्यास ಅಕ್ಷರವಿನ್ಯಾಸ (पुं) लेखन, बरवणिगे.

अक्षरशस् ಅಕ್ಷರಶಸ್ (अव्यं) प्रतियोंदु अक्षरक्कू. अक्षरमक्षरम् "शस्" (५-४-४३)।

अक्षरशिक्षा ಅಕ್ಷರಶಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. अक्षरशास्त्र. 2. ब्रह्मज्ञान.

अक्षरसमाम्नाय ಅಕ್ಷರಸಮಾಮ್ನಾಯ (पुं) व्याकरणशास्त्रक्के मूलभूतवाद हदिनाल्कु सूत्रगळु. (चतुर्दशसूत्री)। "अइउण् ऋऌक् एओङ् ऐऔच् हयवरट् लण् ञमङणनम् झभञ् घढधष् जबगडदश् खफछठथचटतव् कपय् शषसर् हल्" ई हदिनाल्कु सूत्रगळू पाणिनिमहर्षिय तपस्सिनिंद संतुष्टनाद परमेश्वरनु नर्तनद कोनेयल्लि बारिसिद ढक्केय अनुग्रहदिंद लब्धवादुवु.

अक्षरसंस्थान ಅಕ್ಷರಸಂಸ್ಥಾನ (नं) बरवणिगेय क्रमु.

अक्षराज ಅಕ್ಷರಾಜ (पुं) जूजिनल्लि आसक्तनाद वनु, जूजुकोर.

अक्षराभ्यास ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ (पुं) अक्षरवन्नु ग्रहिसुवुदु, अक्षरस्वीकार, मक्कळिगे प्रप्रथमवागि अक्षरवन्नु कलिसुव ओंदु कर्म. अक्षराभ्यासवन्नु मक्कळिगे इदनेय वर्षदल्लि माडिसबेकु. इदक्के उत्तरायणवू द्वितीया, तृतीया, पंचमी, सप्तमी, दशमी, एकादशी, द्वादशी, त्रयोदशी मत्तु पूर्णिमेगळू सोम, बुध, गुरु मत्तु शुक्रवारगळू अश्विनि, पुनर्वसु, पुष्य, हस्त, चित्ते, स्वाति, अनूराधा, श्रवण मत्तु रेवती नक्षत्रगळू प्रशस्तवु. गुरु शुक्ररु अस्तरागदिरुवागलू सूर्यनु चर अथवा स्थिरराशियल्लिरुवागलू अष्टमशुद्धियिरुव चरलग्नदल्लू अक्षराभ्यासवन्नु नडेयिसबेकु.

अक्षरी ಅಕ್ಷರೀ (स्त्री०) वर्षायुतु, मळेगाल. अश्नुते गगनाभोगं—अशू (व्याप्तौ) "सरः" (उ० ३-७०)

अक्षवती अक्ष्नवतीं (स्त्री०) द्यूत, ಜೂಜು. अक्षाः साधनत्वेन सन्त्यत्र "मतुप्" (५-२-९४)। "द्यूतोऽस्त्रियामक्षवती तद्भेदाः पञ्चिकादयः" वैज०।

अक्षवाट अक्ष्नवाट (पु०) 1. ಜೂಜಿನಮನೆ. 2. ಪಗಡೆಯಹಾಸು, ಪಗಡೆಯಾಟದ ಹಲಗೆ. अक्षाणां वाटः। 3. ಯುದ್ಧರಂಗ, ಮಲ್ಲಭೂಮಿ, ಕುಸ್ತಿಯಾಡುವ ಜಾಗ.

अक्षविद् अक्ष्नविद् (वि०) 1. ಆಟವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು. 2. ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು, ನ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. अक्षं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-७६)।

अक्षविद्या अक्ष्नविद्या (स्त्री०) ಜೂಜಿನವಿದ್ಯೆ, ದ್ಯೂತ ಕಲೆ.

अक्षवृत्त अक्ष्नवृत्त (पु०) ಆಟದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. अक्षे वृत्तः।

अक्षशौण्ड अक्ष्नशौण्ड (पु०) ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. अक्षेषु शौण्डः।

अक्षसूत्र अक्ष्नसूत्र (न०) 1. ಜಪಮಾಲೆ. 2. ಜಪಮಾಲೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ದಾರ. "कृतोऽक्षसूत्रप्रणयो तया करः" कुमा० ५-११।

अक्षाग्रकीलक अक्ष्नाग्रकीलक (न०) ಬಂಡಿಯ ಕಡಾಣಿ, ಚಕ್ರದ ತಡೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಮೊಳೆ. अक्षस्य अग्रे अन्ते कीलकः।

अक्षानह् अक्ष्नानह् (न०) ಬಂಡಿಯ ಅಚ್ಚುಮರ.

अक्षान्ति अक्ष्नान्ति (स्त्री०) 1. ಈರ್ಷ್ಯೆ, ಅಸೂಯೆ, ಅಸಹಿಷ್ಣುತೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು. न क्षान्तिः। (वि०) 2. ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದವನು. न क्षान्तिः यस्य।

अक्षारलवण अक्ष्नारलवण (न०) ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು, ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಉಪ್ಪು. क्षारं ऊषरमृत्तिकया निर्वृत्तं लवणम्। न क्षारलवणम्।

अक्षावपन अक्ष्नवपन (न०) ಪಗಡೆಯಹಾಸು.

अक्षावाप अक्ष्नवाप (पु०) ಪಗಡೆಯಾಡುವವನು, ಜೂಜುಗಾರ. अक्षान् आवपति—आ+डु वप् (बीजसन्ताने) "अण्" (३-२-१)।

अक्षि अक्ष्नि (न०) 1. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. अश्नते विषयान्—अशू (व्याप्तौ) "निञः" (उ० ३-१५६)। ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ "षच्" (५-४-११३)। "अक्ष" ಎಂದಾಗುವುದು. जलजाक्षः पुण्डरीकाक्षः इत्यादि. 2. ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆ.

अक्षिकम्प अक्ष्निकंप (पु०) ನೇತ್ರಸ್ಫುರಣ, ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ ಹಾರುವುದು (ಚಲಿಸುವುದು).

अक्षिकूट अक्ष्निकूट (पु०) 1. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ. 2. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯೊಳಗಿನ ಬೊಂಬೆ, ಪಾಪೆ.

अक्षिगत अक्ष्निगत (पु०) 1. ವೈರಿ, ಶತ್ರು. अक्षिणि गतः। "द्वेष्यस्त्वक्षिगतोऽनिष्टः" वैज०। (वि०) 2. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. "न विभावयत्यक्षिगतामपि" माघ० १-८१।

अक्षीब अक्ष्नीब (पु०) 1. ನುಗ್ಗೆಮರ. (न०) 2. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. (वि०) 3. ಮದವಿಲ್ಲದ. "अक्षीबं वशिरे शिग्रौ नाऽमत्तेऽभिवेयवत्" मेदि०।

अक्षुण्ण अक्ष्नुण्ण (वि०) 1. ಒಡೆಯದಿರುವ. 2. ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ. न क्षुण्णः। 3. ಪಳಗದಿರುವ, ಸವೆಯದಿರುವ, ಅಭ್ಯಾಸವಾಗದ. "अभीक्ष्णमक्षुण्णतयातिदुर्गमम्" माघ० १-३२।

अक्षुद्र अक्ष्नुद्र (वि०) 1. ಸಣ್ಣದಲ್ಲದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. 2. ನೀಚವಲ್ಲದ, ಗಂಭೀರವಾದ. "अक्षुद्रगतिशालिन्योः" याद० १-३२।

अक्षेत्र अक्ष्नेत्र (न०) 1. ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ. 2. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. 3. ಅಯೋಗ್ಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. 4. ದಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ. अप्रशस्तं क्षेत्रम्।

अक्षेत्रिन् अक्ष्नेत्रिन् (पु०) ಭೂಮಿಯಿಲ್ಲದವನು. न क्षेत्री।

अक्षोट अक्ष्नोट (पु०) ಬೆಟ್ಟಗೋಡಂಬಿಮರ. अक्षस्येवोटाः पर्णान्यस्य।

अक्षोभ अक्ष्नोभ (वि०) ಉದ್ವೇಗವಿಲ್ಲದ, ಕಳವಳವಿಲ್ಲದ, ಗಾಬರಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति क्षोभो यस्य।

अक्षोभ्य अक्ष्नोभ्य (पु०) 1. ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿ. 2. ಬುದ್ಧದೇವ. (वि०) 3. ಪ್ರಶಾಂತ, ಕದಲಿಸಲು ಅಶಕ್ಯ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯ. क्षोभ्यते विचाल्यते—क्षुभ (संचलने)+णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। न क्षोभ्यः। "अक्षोभ्यः स नवोऽप्यासीद्दृढमूल इव द्रुमः" रघु० १७-४४।

अक्षौहिणी अक्ष्औहिणी (स्त्री०) 21,870 रथगळु, 21,870 आनेगळु, 65,610 कुदुरेगळु मत्तु 1,09,350 कालाळुगळुळ्ळ सेने. पत्तु अनीकिनी सेनेयिंदरे ऒंदु अक्ष्औहिणी सैन्य. [विवरक्के "अनीकिनी" पदवन्नु नोडि.] अक्षाणामूहिनी — ऊहः समूहः सोऽस्यामस्ति।

अक्षण अक्ष्ण (न०) 1. काल, समय. अश्नुते व्याप्नोति — अशू (व्याप्तौ) "क्तनः" (उ०३-१७)। (वि०) 2. अखंडवाद, ऒडेयदिरुव.

अखण्ड अखण्ड (वि०) 1. संपूर्णवाद. न खण्ड्यते — खडि (भेदने) "घञ्" (३-३-१९)। "अखण्डं पुण्यानां फलमिव च तद्रूपमनघम्" शाकु० २-१०। (क्रि० वि०) 2. अविच्छिन्नवागि, सततवागि. "अखण्डमाखण्डलतुल्यधामभिः" किरा० १-२९।

अखण्डित अखण्डित (वि०) 1. ऒडेयल्पडदिरुव, संपूर्णवाद. न खण्डितम्। 2. अनुस्यूत, सततवाद. "अखण्डितं प्रेम लभस्व पत्युः" कुमा० ७-२८।

अखात अखात (पुंन०) 1. अकृत्रिमजलाशय, मनुष्यरिंद तोडल्पडद जलाशय. न खातम्। (वि०) 2. अगेयल्पडद.

अखाद्य अखाद्य (वि०) तिन्नलु योग्यवल्लद. न खाद्यम्।

अखिन्न अखिन्न (वि०) क्लेशविल्लदवनु, आयासविल्लदवनु. न खिन्नः। "मखेष्वखिन्नोऽनुमतः पुरोधसा" किरा० १-२२।

अखिल अखिल (वि०) समस्तवाद, संपूर्णवाद. न खिलमस्य। "तेन सिंहासनं पित्र्यमखिलं चारिमण्डलम्" रघु० ४-४।

अखिला अखिला (स्त्री०) नेलगिलिनिंद मेलल्पट्ट भूमि. खिल्यते कणश आदीयतेऽत्र — खिल (उञ्छे) "घञ्" (३-३-१२१)। न खिला।

अग अग (पु०) 1. वृक्ष, मर. 2. पर्वत, बेट्ट. न गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "भग्नो निवासोऽयमिहास्य पुष्पैः सदानतो येन विषाणिनाऽगः" माघ० ४-६३। 3. सर्प, हावु. 4. सूर्य. न गच्छति वक्रात्या पश्चिमम्। (वि०) 5. चलिसदिरुव, नडेयुदिरुव. न गच्छति — गम्लृ "डः" (वा० ३-२-४८)। "अगो महीरुहे शैले भास्करे पवनाशने" मेदि०। 6. नाभि, हॊक्कुळु. "अगो नगश्च भुजगे नाभौ भूरुहि भूधरे" नानार्थर०।

अगज अगज (न०) 1. शिलाजतु. (वि०) 2. पर्वतदल्लि हुट्टिद. (स्त्री०) —जा—जा. 3. पार्वति. अगाज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अगद अगद (पु०) 1. औषध. न गदो यस्मात्। (वि०) 2. रोगविल्लदवनु. न गदो यस्य।

अगदङ्कार अगदंकार (पु०) वैद्य. अगदं अरोगं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "मुम्" (६-३-७०)।

अगम अगम (पु०) 1. वृक्ष, मर. 2. पर्वत, बेट्ट. न गच्छति — गम्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 3. चलिसदिरुव, नडेयदिरुव.

अगम्य अगम्य (वि०) 1. होगलु योग्यवल्लद, हॊंदलु अर्हवल्लद. न गम्यः — गम्लृ (गतौ) "यत्" (३-१-९८)। "अगम्यरूपां पदवीं प्रपित्सुना" किरा० १-९। (स्त्री०) अगम्या — ऋ०. 2. कीळु जातियु हॆंगसु.

अगम्यागमन अगम्यागमन (न०) कीळुजातिय हॆंगसिनसंबंध, अनर्हळाद हॆंगसिन संबंध.

अगरी अगरी (स्त्री०) 1. देवताकॆ मर. नास्ति गरो विषं यस्याः। [देवताकॆमरवु इलि मत्तु हॆग्गणगळ विषवन्नु होगलाडिसुवुदु.] (वि०) 2. विषहरवाद, विषवन्नु होगलाडिसुव.

अगरु अगरु (न०) अगुरु चंदन.

अगर्हित अगर्हित (वि०) निंदितवल्लद, शुद्धवाद. न गर्हितम्।

अगस्ति अगस्ति (पु०) अगस्त्यमुनि. अगं विन्ध्यपर्वतं अस्यति — असु (क्षेपणे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। शक०।

अगस्त्य अगस्त्य (पु०) 1. अगस्त्यमुनि. अगं विन्ध्यपर्वतं स्त्यायति — स्त्यै (शब्दसंघातयोः) "कः" (३-२-३)। "अगस्त्यचरितामागामनाशास्यजयो ययौ" रघु० ४-४४।

अगस्त्य महर्षिय चरित्रे: ऊर्वशियन्नु नोडि चित्तचांचल्यहॊंदिद मित्रावरुणर रेतस्सु ऒंदु कलशदल्लि बिद्दु अवरिंद इवरु जनिसिदरु. ऒब्ब ब्राह्मणनिंद ब्रह्मोपदेशहॊंदि बहळकाल ब्रह्मचर्यव्रतवल्लिरु

ಇದ್ದರು. ಒಂದು ದಿನ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಇವರ ಪಿತೃಗಳು ಒಂದು ಮರದಲ್ಲಿ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ತೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು, ತಮ್ಮ ಸದ್ಗತಿಗಾಗಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಅವರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ, ವಿದರ್ಭ ರಾಜನಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಪೋಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೆಂಬ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಪ್ರಾಪ್ತ ವಯಸ್ಕಳಾದ ಅವಳನ್ನು ಅವಳ ತಂದೆಯ ಅನುಮತಿಯಿಂದ ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದಿನ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ಆಭರಣವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು ಧನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಪರ್ವ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಕೇಳಲು ಅವನ ಆದಾಯ ಮತ್ತು ಖರ್ಚು ಸಮನಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅವನನ್ನೂ ಅದೇ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬೃಹದಶ್ವ ಮತ್ತು ಪುರುಕುತ್ಸ ರಾಜರನ್ನೂ ವಾತಾಪಿಯ ಅಣ್ಣನಾದ ಇಲ್ವಲನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅವನು ವಾತಾಪಿಯ ಮಾಂಸದ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವನೆಂದು ತಿಳಿದೂ ಅವನ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಒಪ್ಪಿ, ಮಾಂಸದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಹೊರಬರಲು ಯತ್ನಿಸಿದ ವಾತಾಪಿಯನ್ನು "वातापे! जीर्णो भव" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕೊಂದುಬಿಡುವರು. ಅದರಿಂದ ಹೆದರಿದ ಇಲ್ವಲನು ಇವರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಪುಷ್ಕಳವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಕೊಟ್ಟ ರಥವನ್ನೇರಿ ಆ ಧನದಿಂದ ಆ ಮೂವರು ರಾಜರನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಆಭರಣಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಅವಳಿಂದ ವೃಶ್ಯನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಸದ್ಗತಿಯುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಅಗಸ್ತ್ಯರಿಂದ ಸಮುದ್ರಪಾನ: ಕಾಲಕೇಯರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರು ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಕೋಟಿಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಭೂಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಜನರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡ ದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಸಮುದ್ರಪಾನ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಜಯಿಸುವರು. ಭಗೀರಥನ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಗಂಗಾನದಿಯ ನೀರಿನಿಂದ ಪುನಃ ಸಮುದ್ರವು ತುಂಬುವುದು.

ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯು ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಎಂಟುಮಂದಿ ಋಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬರು: ಜಮದಗ್ನಿ, ಭರದ್ವಾಜ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಅತ್ರಿ, ಗೌತಮ, ವಸಿಷ್ಠ, ಕಶ್ಯಪ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಈ ಎಂಟುಮಂದಿ ಋಷಿಗಳು ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರು. "जमदग्निभरद्वाजविश्वामित्रात्रि गौतमाः। वसिष्ठकश्यपागस्त्याः ऋषयो गोत्रकारकाः" कल्पद्रुं।

2. ಜೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. "अगस्त्यस्तु मुनिद्रुमः। व्रणारिः शीघ्रपुष्पः स्यात्" कल्पद्रुं।

अगस्त्यवट ಅಗಸ್ತ್ಯವಟ (ಪುಂ) ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪವಿತ್ರಸ್ಥಳ.

अगस्त्यसंहिता ಅಗಸ್ತ್ಯಸಂಹಿತಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮುನಿಯು ರಚಿಸಿದ ಭಗವತ್ಪೂಜಾಶಾಸ್ತ್ರ.

अगस्त्योदय ಅಗಸ್ತ್ಯೋದಯ (ಪುಂ) ಅಗಸ್ತ್ಯನಕ್ಷತ್ರದ ಉದಯ. ಅಗಸ್ತ್ಯನಕ್ಷತ್ರದ ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀರೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಸನ್ನ (ತಿಳಿ) ವಾಗುವುದು. "प्रससादोदयादम्भः कुम्भयोनेर्महौजसः" रघुं ४-२१।

अगाध ಅಗಾಧ (ವಿಂ) 1. ಗಂಭೀರವಾದ. 2. ಆಳವಾದ. गाधृ (प्रतिष्ठायाम्) "घञ्"। नास्ति गाधः स्थितिरत्र। "शिथिलवसुमगाधे मग्नमापत्पयोधौ" किरा० १-४६।

अगार ಅಗಾರ (ನಂ) ಮನೆ, ಗೃಹ. अगं ऋच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "दीप्रैरगारमणिभिर्दिवसायमानैः" चं० भा०।

अगुण ಅಗುಣ (ಪುಂ) 1. ದೋಷ. न गुणः। "अगुणेषु तस्य धियमस्तवतः" किरा० ६-२१। (ವಿಂ) 2. ನಿರ್ಗುಣ, ಗುಣಶೂನ್ಯ. स्त्रियाम् अगुणा—ङाप्.

अगूढ ಅಗೂಢ (ವಿಂ) ವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. न गूढः। "अगूढहासस्फुटदन्तकेसरम्" किरा० ८-३६। ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಗ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ. ಎಂಟು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನಲಕ್ಷಣೆಯು ಮತ್ತೆ ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯ ಅಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯಗಳಿಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗುವುದು. "व्यङ्ग्यस्य गूढागूढत्वाद् द्विधा स्युः फललक्षणाः" सा० द० २-१०। ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯವು ಸಹೃದಯಮಾತ್ರವೇದ್ಯವು. ಅಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗತಕ್ಕುದು. "उपदिशति कामिनीनां यौवनमद एव ललितानि" ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೌವನಮದವೇ

ಅವರ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಚೇತನವಾದ ಯೌವನಮದಕ್ಕೆ ಉಪದೇಶ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ತಾದಿಶಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅವಿಷ್ಕಾರ ವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಅತಿಸ್ಫುಟವಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ಈ ವ್ಯಂಗ್ಯವು ಅಗೂಢವು.

अगूढगन्ध ಅಗೂಢಗಂಧ (ಪು೦) ಹಿಂಗು. न गूढो गन्धो यस्य।

अगूढभाव ಅಗೂಢಭಾವ (ವಿ೦) ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. अगूढो भावो यस्य। स्त्रियाम् –भावा –भावा. "अगूढभावापि विलोकने सा न लोचने मीलयितुं विषेहे" किरा० ३-३६।

अगोचर ಅಗೋಚರ (ವಿ೦) 1. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. 2. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ತಿಳಿಯದಿರುವ.

अग्नायी ಅಗ್ನಾಯೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿ, ಸ್ವಾಹಾ ದೇವಿ. अग्नेः स्त्री "ऐ" "ङीप्" च (४-१-३७)।

अग्नाविष्णु ಅಗ್ನಾವಿಷ್ಣು (ಪು೦ ದ್ವಿ೦ ವ೦) ಒಂದೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ದೇವತೆಗಳು. अग्निश्च विष्णुश्च "आनङ्" (६-३-२६)।

अग्नि ಅಗ್ನಿ (ಪು೦) 1. ಬೆಂಕಿ. अङ्गति – अगि (गतौ) "निः" (उ० ४-५०)। "शमीतरुं शुष्कमिवाग्नि-रुच्छिखः" किरा० १-३२। 2. ಅಗ್ನಿದೇವತೆ. 3. ದಕ್ಷಿಣ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮತ್ತು ಆಹವನೀಯ ಗಳೆಂಬ ಅಗ್ನಿತ್ರಯ. 4. ಜಾಠರಾಗ್ನಿ, ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. 5. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. 6. ಚಿನ್ನ. 7. ಚಿತ್ರಕ, ಚಿತ್ರಮೂಲ. 8. ಹರಳುಗಿಡ. "अग्निर्वैश्वानरेऽपि स्याच्चित्रकाख्यौषधौ पुमान्" मेदि०। 9. ಗೇರುಮರ. "अथ भल्लातकी त्रिषु। पर्यायोऽन्यर्कयोश्चापि वातारिः स्यादरुष्करः" कल्पद्रु०।

अग्निकण ಅಗ್ನಿಕಣ (ಪು೦) ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿ. अग्नेः कणः।

अग्निकर्मन् ಅಗ್ನಿಕರ್ಮನ್ (ನ೦) 1. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ, ಹೋಮ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ. 2. ಅಗ್ನಿಯ ಪೂಜೆ. 3. ಅಗ್ನಿವೈದ್ಯ, ಅಗ್ನಿರಕ್ಷೆ, ಬರಿಹಾಕುವುದು.

अग्निकला ಅಗ್ನಿಕಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಬೆಂಕಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

अग्निकाष्ठ ಅಗ್ನಿಕಾಷ್ಠ (ನ೦) 1. ಬೆಂಕಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಹೋಮಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಅರಣಿ. 2. ಅಗುರುಕಾಷ್ಠ. अग्नेरुद्दीपनं काष्ठम्।

अग्निकुण्ड ಅಗ್ನಿಕುಂಡ (ನ೦) ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವ (ಇಡುವ) ಸ್ಥಾನ (ಒಂದು ಜಾಗ) अग्नेराधानार्थं कुण्डम्।

अग्निकुमार ಅಗ್ನಿಕುಮಾರ (ಪು೦) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

अग्निकेतु ಅಗ್ನಿಕೇತು (ಪು೦) ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. अग्नेः केतुरिव।

अग्निकोण ಅಗ್ನಿಕೋಣ (ಪು೦) ಆಗ್ನೇಯದಿಕ್ಕು, ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ವಿದಿಕ್ಕು. अग्निदेवताकः कोणः।

अग्निगर्भ ಅಗ್ನಿಗರ್ಭ (ಪು೦) 1. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. 2. ಅರಣಿ, ಯಜ್ಞದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ ಕಾಷ್ಠ (ಮುರದತುಂಡು). अग्निर्गर्भे यस्य। 3. ಅಗ್ನಿ ಜಾರದಮರ.

अग्निगर्भा ಅಗ್ನಿಗರ್ಭಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಶಮೀಲತೆ. "अवेहि तनयां ब्रह्मन्नग्निगर्भां शमीमिव" शाकु० ४-३। 2. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. अग्निः अग्नेर्वा गर्भो यस्याः। 3. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ. अग्निरिव गर्भो मध्यभागो यस्याः।

अग्निगृह ಅಗ್ನಿಗೃಹ (ನ೦) ಹೋಮಗೃಹ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವ ಮನೆ.

अग्निचित् ಅಗ್ನಿಚಿತ್ (ಪು೦) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಉಪಾಸಿಸುವವನು) ಪೂಜಿಸುವವನು, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ. अग्निमचैषीत् – चिञ् (चयने) "क्विप्" (३-२-९१)। "यतिभिः सार्धमनग्निमग्निचित्" रघु० ८-२५।

अग्निचित्या ಅಗ್ನಿಚಿತ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಯಾಗಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಡುವುದು.

अग्निज ಅಗ್ನಿಜ (ಪು೦) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. (ನ೦) 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (ವಿ೦) ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. अग्नेर्जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अग्निजन्मन् ಅಗ್ನಿಜನ್ಮನ್ (ಪು೦) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. (ನ೦) 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. अग्नेर्जन्म यस्य। (ವಿ೦) 3. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्निजिह्व ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವ (ಪು೦) 1. ವರಾಹರೂಪಿಯಾದ ವಿಷ್ಣು. 2. ದೇವತೆ. (ವಿ೦) 3. ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ನಾಲಿಗೆಯುಳ್ಳವನು.

अग्निजिह्वा ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಅಗ್ನಿಯ ಶಿಖೆ, ಅಗ್ನಿಯ ನಾಲಿಗೆ. **ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು ಜಿಹ್ವೆಗಳು:** "कराली धूमिनी श्वेता लोहिता नीललोहिता। सुवर्णा पद्मरागा च जिह्वाः सप्त विभावसोः"। 2. ಗಜ ಹಿಪ್ಪಲಿ.

अग्निज्वाला ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಅಗ್ನಿಯ ಜಿಹ್ವೆ, ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ. 2. ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

अग्नितपस् ಅಗ್ನಿತಪಸ್ (ಪು೦) 1. ಪಂಚಾಗ್ನಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವವನು. अग्निभिः तप्यते—तप (सन्तापे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। (वि०) 2. ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಬಿಸಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. अग्निरिव तपति।

अग्नितेजस् ಅಗ್ನಿತೇಜಸ್ (ನ೦) 1. ಅಗ್ನಿಯಪ್ರಕಾಶ. (वि०) 2. ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ. अग्नेरिव तेजो यस्य।

अग्नित्रय ಅಗ್ನಿತ್ರಯ (ನ೦) ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮತ್ತು ಆಹವನೀಯಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಅಗ್ನಿ.

अग्निद ಅಗ್ನಿದ (ಪು೦) 1. ಮನೆಗೆ ಬೆಂಕಿಯಿಟ್ಟು ಸುಡುವವನು. [ಈತನಿಗೆ ಆತತಾಯಿಯೆಂದು ಹೆಸರು.] अग्निं गृहादौ ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः"(३-२-३)। "अग्निदो गरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः। क्षेत्रदारापहारी च षडेते ह्याततायिनः" ಎಂದು ಆತತಾಯಿಗಳು ಆರು ಬಗೆ. 2. ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚುವಾಡುವ ಔಷಧ; ಲೇಖ್ಯ ಮುಂತಾದುದು.

अग्निदग्ध ಅಗ್ನಿದಗ್ಧ (ವಿ೦) 1. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. अग्निना दग्धः।

अग्निदमनी ಅಗ್ನಿದಮನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆರಿಸುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ. अग्निर्दम्यतेऽनया—दमु (उपशमे) करं "ल्युट्" (३-३-११७)।

अग्निदातृ ಅಗ್ನಿದಾತೃ (ಪು೦) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಡುವವನು.

अग्निदीपन ಅಗ್ನಿದೀಪನ (ವಿ೦) ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಔಷಧ.

अग्निदीप्ता ಅಗ್ನಿದೀಪ್ತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ, ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿಗಿಡ. अग्निः जठराग्निः दीप्तो यस्याः।

अग्निदूत ಅಗ್ನಿದೂತ (ಪು೦) 1. ಅಗ್ನಿಯೇ ದೂತನಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಯಜ್ಞ. 2. ದೇವತೆ. अग्निः दूतो यस्मिन् यस्य वा।

अग्निदेव ಅಗ್ನಿದೇವ (ಪು೦) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸಕ. अग्निर्देवोऽस्य।

अग्निदेवा ಅಗ್ನಿದೇವಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರ. अग्निर्देवोऽस्याः। [कृत्तिकानक्षत्रक्के अग्नियु देवतै.]

अग्निनक्षत्र ಅಗ್ನಿನಕ್ಷತ್ರ (ನ೦) ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರ. अग्नेः नक्षत्रम्।

अग्निनेतृ ಅಗ್ನಿನೇತೃ (ಪು೦) ದೇವತೆ. अग्निः नेता यस्य।

अग्निपद ಅಗ್ನಿಪದ (ನ೦) 1. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವ ಸ್ಥಳ. अग्नेः पदम्। 2. ಅಗ್ನಿವಾಚಕಪದ, ಅಗ್ನಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ.

अग्निपर्वत ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ (ಪು೦) ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ, ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಬೆಟ್ಟ.

अग्निपुच्छ ಅಗ್ನಿಪುಚ್ಛ (ಪು೦) ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯ ಹಿಂಭಾಗ.

अग्निपुराण ಅಗ್ನಿಪುರಾಣ (ನ೦) ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು, ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಪುರಾಣ. ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರ, ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ, ವಿಷ್ಣುಪೂಜೆ, ಅಗ್ನಿಪೂಜೆ, ದೀಕ್ಷೆ, ಅಭಿಷೇಕ, ಮಂಟಪಲಕ್ಷಣ, ದೇವಾಲಯನಿರ್ಮಾಣಕ್ರಮ, ಸಾಲಗ್ರಾಮಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಪೂಜೆ, ದೇವರಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಗಂಗಾದಿಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳ ಮಹಿಮೆ, ಊರ್ಧ್ವಾಧೋಲೋಕವರ್ಣನೆ, ಯಂತ್ರ ಮಂತ್ರ ಔಷಧಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಧರ್ಮ, ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಗಳು, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ನರಕನಿರೂಪಣ, ಸಂಧ್ಯಾವಿಧಿ, ಗಾಯತ್ರಿಯ ಅರ್ಥ, ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಕ್ರಮ, ರಾಜಧರ್ಮ, ರತ್ನಲಕ್ಷಣ, ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ, ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಪುರಾಣಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

अग्निप्रणयन ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನ (ನ೦) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಸರಣ. 2. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬೇರಿಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವುದು. अग्नेः प्रणयनम्।

अग्निबाहु ಅಗ್ನಿಬಾಹು (ಪು೦) ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. अग्नेः बाहुरिव।

अग्निभ ಅಗ್ನಿಭ (ನ೦) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. अग्निरिव भाति — भा (दीप्तौ) "कः" (३-२-४)। 2. कृत्तिका नक्षत्र. अग्नेः भम्।

अग्निभु ಅಗ್ನಿಭು (ನ೦) ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

अग्निभू ಅಗ್ನಿಭೂ (ಪು೦) 1. कार्तिकेय, ಷಣ್ಮುಖ. अग्नेर्भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। (वि०) 2. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्निभूति ಅಗ್ನಿಭೂತಿ (ಪು೦) 1. ಕೊನೆಯತೀರ್ಥಂಕರರ ಶಿಷ್ಯ. (ಸ್ತ್ರೀ೦) 2. ಅಗ್ನಿಯ ಶಕ್ತಿ. 3. ಅಗ್ನಿಯ ಕಾಂತಿ. (ವಿ೦) 4. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्निमणि ಅಗ್ನಿಮಣಿ (ಪು೦) ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆ. अग्न्युत्थापको मणिः।

अग्निमत् ಅಗ್ನಿಮತ್ (ಪು೦) 1. ಆಹಿತಾಗ್ನಿ, ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳವನು, ಪತ್ನಿಯುಳ್ಳ ದ್ವಿಜ. अग्निरस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "दारास्वग्नि विनिक्षिप्य प्रवसेदग्निमान् द्विजः"। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾಠರಾಗ್ನಿ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ.

अग्निमथ् ಅಗ್ನಿಮಥ್ (ಪು೦) 1 ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಅರಣಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಯಾಜ್ಞಿಕ. अग्निं मथ्नाति — मन्थ (विलोडने) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಅರಣಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಮಂತ್ರ. अग्निः मथ्यतेऽनेन — मन्थ कर० "क्विप्" (३-२-७६)।

अग्निमन्थ ಅಗ್ನಿಮಂಥ (ಪು೦) 1. ನರುವಲುಗಿಡ, ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. अग्निः मथ्यतेऽनेन — मन्थ (विलोडने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಅರಣಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಮಂತ್ರ.

अग्निमान्द्य ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ (ನ೦) ಜಠರಾಗ್ನಿಯ ಶಕ್ತಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. अग्नेः जठरानलस्य मान्द्यम्।

अग्निमित्र ಅಗ್ನಿಮಿತ್ರ (ಪು೦) ಒಬ್ಬ ರಾಜ, ಪುಷ್ಪಮಿತ್ರನ ಮಗ.

अग्निमुख ಅಗ್ನಿಮುಖ (ಪು೦) 1. ದೇವತೆ. अग्निर्मुखमिव यस्य। [ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಕೊಡುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "अग्निमुखा वै देवाः" श्रुतिः। 2. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. अग्निः मुखं प्रधानं यस्य। 3. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. अग्निः शापाग्निः मुखे यस्य। (न०) 4. ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಔಷಧ, ಒಂದು ಚೂರ್ಣ, ಲೇಹ್ಯ ಮುಂತಾದುದು. अग्नेर्जठरानलस्य मुखम्। **ಈ ಚೂರ್ಣದ ಯೋಗ:** ಇಂಗು 1 ಭಾಗ ಬಜೆ 2 ಭಾಗ ಹಿಪ್ಪಲಿ 3 ಭಾಗ ಹಸಿಶುಂಠಿ 4 ಭಾಗ ಓಮ 5 ಭಾಗ ಅಳಲೆಕಾಯಿ 6 ಭಾಗ ಚಿತ್ರಮೂಲ 7 ಭಾಗ ಮತ್ತು ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ 8 ಭಾಗ. ಇವುಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಮೊಸರಿನಕೆನೆ ಮದ್ಯ ಅಥವಾ ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಅಜೀರ್ಣ, ಪ್ಲೀಹ, ಅರ್ಶಸ್ಸು (ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ), ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗ, ಗುಲ್ಮ, ಕಾಸ, ಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯ ಇವುಗಳ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು. 5. ಪಾಕಶಾಲೆ, ಅಡಿಗೆಮನೆ. 6. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 7. ಚಿತ್ರಮೂಲದಗಿಡ. 8. ಕುಸುಂಭದ ಹೂವು. "भवेदग्निमुखो देवे विप्रे भल्लातके स्त्रियाम्। अथाग्निमुखमुद्दिष्टं कुसुम्भे कुङ्कुमेऽपि च" मेदि०।

अग्निमुखी ಅಗ್ನಿಮುಖೀ (स्त्री०) 1. ಗೇರುಮರ. अग्निरिव मुखं यस्याः "ङीप्" (४-१-४१)। 2. ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರ. अग्नेरिव मुखं मुखत्वेन कल्पितं यस्याः। "कदाचिदपि नो विद्वान् गायत्रीमुदके जपेत्। गायत्र्यग्निमुखी यस्मात्तस्मादुत्थाय तां जपेत्" गोभिलः। 3. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. 4. ಬೆಣ್ಣೆಬಿದಿರುಸೊಪ್ಪು. 5. ಚಂದ್ರನ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ರೇಖೆ. 6. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 7. ಸೋಮಲತೆ. 8. ಚಂದ್ರನಕಲೆ (ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ). "लाङ्गलिकाख्योषधौ च विशल्यायां च योषिति। इन्दुलेखामृतासोमलताशशिकलासु च" मेदि०।

अग्निरजस् ಅಗ್ನಿರಜಸ್ (पु०) 1. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಇಂದ್ರಗೋಪವೆಂಬ ಹುಳ. अग्निरिव रज्यते दीप्यते — रञ्ज (रागे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। (न०) 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ಅಗ್ನಿಯ ಶಕ್ತಿ.

अग्निरहस्य ಅಗ್ನಿರಹಸ್ಯ (न०) ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸನೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

अग्निरूप ಅಗ್ನಿರೂಪ (न०) 1. ಬೆಂಕಿಯ ಸ್ವಭಾವ. 2. ಅಗ್ನಿಪುರುಷನ ಸ್ವರೂಪ. (वि०) 3. ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ.

अग्निवधू ಅಗ್ನಿವಧೂ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯಪತ್ನಿ, ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ. अग्नेः वधूः।

अग्निवर्ण अग्निवर्ण (पु०) 1. सूर्यवंशद ऒब्ब राज. * "अग्निवर्णमभिषिच्य राघवः" रघु० १९-१। 2. बेंकियबण्ण. (वि०) 3. बेंकिगे समानवाद वर्णवुळ्ळ.

अग्निवर्धक अग्निवर्धक (पु०) 1. जाठराग्नियन्नु बलपडिसुव औषध. (वि०) 2. पुष्टिकरवाद.

अग्निवाह अग्निवाह (पु०) 1. धूमु, हॊगे. 2. मेकै, आडु. अग्निं वाहयति गमयति—वह (प्रापणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। (वि०) 3. अग्नियन्नु वहिसिरुव.

अग्निवाहन अग्निवाहन (न०) मेकै, आडु. अग्नेः वाहनम्।

अग्निविद् अग्निविद् (पु०) 1. अग्निहोत्रि. 2. अग्निय उपासनाशास्त्रवन्नरितवनु. अग्निं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)।

अग्निविश् अग्निविश् (पु०) इद्दिलु. "अङ्गारोऽस्त्री प्रशान्तार्चिरिङ्गालः कारिकाग्निविट्" वैज०।

अग्निवीर्य अग्निवीर्य (न०) 1. स्वर्ण, चिन्न. 2. अग्निय शक्ति.

अग्निशरण अग्निशरण (न०) अग्निकार्यवन्नु माडुव गृह, होमगृह, यज्ञशाले.

अग्निशाला अग्निशाला (स्त्री०) होमगृह, यज्ञशाले.

अग्निशिख अग्निशिख (पु०) 1. दीप. 2. आकाश बाण. 3. बाण. 4. कुसुबेगिड. 5. कुंकुम केसर. (न०) 6. स्वर्ण, चिन्न. (वि०) 7. अग्नियंते आग्रवुळ्ळ. 8. अग्नियंते जटियुळ्ळ. अग्निरिव शिखा यस्य।

अग्निशिखा अग्निशिखा (स्त्री०) 1. अग्निय ज्वाले, बेंकिय उरि. 2. नीरु हिप्पलि. 3. कोलु कुटुकन गिड. 4. बेण्णे बिदिरिन सॊप्पु. 5. सोमलते. 6. अमृतबळ्ळि. 7. चंद्रन सूक्ष्मवाद रेखे. 8. चंद्रन कले (हदिनारनेय ऒंदु भाग). "अग्निशिखा लाङ्गलिक्या-मिन्दुलेखेन्दुखण्डके। गुडूचीसोमलतयोः" हेम०।

अग्निष्टोम अग्निष्टोम (पु०) 1. अग्नियन्नु स्तोत्रमाडुव याग, ज्योतिष्टोमद ऒंदु अंगयाग. अग्नेः स्तोमः स्तुतिसाधनं यत्र। 2. ऐरनेय मनुविन मग.

अग्निसंस्कार अग्निसंस्कार (पु०) शास्त्रोक्तवागि अग्नियिंद माडुव संस्कार.

अग्निसङ्काश अग्निसंकाश (वि०) अग्निगे समानवाद वर्णवुळ्ळ, अग्निगे समानवाद तेजस्सुळ्ळ.

अग्निसंभव अग्निसंभव (न०) 1. स्वर्ण, चिन्न. (वि०) 2. अग्नियिंद हुट्टिद.

अग्निसख अग्निसख (पु०) वायु, गाळि. अग्नेः सखा "टच्" (५-४-९१)।

अग्निसाक्षिक अग्निसाक्षिक (वि०) अग्नियॆ साक्षियागि उळ्ळ कॆलस, अग्निय मुंदॆ माडुव कार्य. अग्निः साक्षी यत्र। "चक्रेऽग्निसाक्षिकं सख्यम्" रामा०।

अग्निसात् अग्निसात् (अव्य०) अग्निगे अधीनवागि. "न चकार शरीरमग्निसात्" रघु० ८-७२।

अग्निसार अग्निसार (न०) रसाञ्जन, कण्णिन मुलाम, कण्णिगे हाकुव अंजन.

अग्निसूत्र अग्निसूत्र (न०) मौंजीमेखलॆ, ब्रह्मचारिगळु नडुविगॆ कट्टुव मौंजि.

अग्निस्तम्भ अग्निस्तंभ (पु०) 1. अग्निशक्तियतडॆ. अग्नेः स्तम्भः। 2. अग्निय शक्तियन्नु तडॆगट्टुव मंत्र. 3. अग्निय शक्तियन्नु तडॆगट्टुव मणि. 4. अग्निय शक्तियन्नु तडॆगट्टुव औषध. अग्निः स्तभ्यतेऽनेन—स्तम्भु (रोधने) (सौत्रो धातुः) "घञ्" (३-३-१२१)।

अग्निहोत्र अग्निहोत्र (पु०) 1. अग्नि. (न०) 2. हविस्सु. "अग्निहोत्रोऽग्निहविषोः" मेदि०। 3. अग्निकार्य, होम. अग्निः हूयतेऽत्र।

अग्निहोत्रहवनी अग्निहोत्रहवनी (स्त्री०) 1. होमदल्लि हविस्सन्नु तॆगॆयलु उपयोगिसुव सवटु. अग्निहोत्रः अग्निः हूयतेऽनया—हु (दानादनयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. हविस्सन्नु तॆगॆयुव मुक्कु, –मंत्र.

अग्निहोत्रिन् अग्निहोत्रिन् (पु०) अग्निहोत्र वुळ्ळवनु, विहितकालदल्लि अग्निकार्यवन्नु माडुवनु. अग्निहोत्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)

अग्नीध् अग्नीध् (पु०) ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಾಜಕ. अग्निमिन्धे—इ इन्धी (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-७६)।

अग्नीवरुण अग्नीवरुण (पु० द्वि० व०) ಒಂದೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವರುಣ ದೇವತೆಗಳು. अग्निश्च वरुणश्च "ईत्" (६-३-२७)।

अग्नीषोम अग्नीषोम (पु० द्वि० व०) ಒಂದೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳು. अग्निश्च सोमश्च "ईत्" (६-३-२७)।

अग्नीषोमीय अग्नीषोमीय (वि०) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. अग्नीषोमौ देवते अस्य "छः" (४-२-३२)।

अग्नेन्द्र अग्नेन्द्र (पु० द्वि० व०) ಒಂದೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರದೇವತೆಗಳು. अग्निश्च इन्द्रश्च "आनङ्" (६-३-२६)। गुणः (६-१-८७)।

अग्न्यगार अग्न्यगार (न०) ಅಗ್ನಿಗೃಹ, ಹೋಮಾಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಡುವ ಗೃಹ. अग्नेः अगारम्। "वसंश्चतुर्थोऽग्निरिवाग्न्यगारे" रघु० ५-२५।

अग्न्याधान अग्न्याधान (न०) ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ಥಾಪನೆ, ಅಗ್ನಿಯಪ್ರತಿಷ್ಠೆ. अग्नेराधानम्।

अग्न्याहित अग्न्याहित (पु०) ಆಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ, ವೈದಿಕಾಗ್ನಿಯುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. आहिताः आधानेन संस्कृताः अग्नयो येन। परनिपातः (२-२-३७)।

अग्न्युत्पात अग्न्युत्पात (पु०) 1. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಅನಿಷ್ಟ. 2. ಅನಿಷ್ಟಸೂಚಕವಾದ ಬೆಂಕಿಯ ಸುರಿಮಳೆ. 3. ಧೂಮಕೇತು. अग्नेः उत्पातः।

अग्न्युपस्थान अग्न्युपस्थान (न०) 1. ಅಗ್ನಿಯ ಪೂಜೆ. अग्नेरुपस्थानम्। 2. ಅಗ್ನಿಪೂಜೆಯ ಮಂತ್ರ. अग्निरुपस्थीयतेऽनेन—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

अग्र अग्र (पु०) 1. ನೋಡದಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕಾಣುವ ಸ್ವಪ್ನ, — ಕನಸು. "संस्कारमात्रजः स्वप्नः कामिको रसकोऽपि च। अदृष्टजस्त्वत्रचाग्रः" वैज०। (न०) 2. ಊರ್ಧ್ವಭಾಗ, ಮೇಲುಭಾಗ. अग्र (कुटिलायां गतौ) "रन्" (उ० २-२९)। "पद्मानि यस्याग्रसरोरुहाणि" कुमा० १-१६। 3. ಮುಂಭಾಗ, ಎದುರುಭಾಗ. "आनीतमग्रे निजबन्धनार्थम्" याद० ४-३४। 4. ಆಲಂಬನ, ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ. 5. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 6. ಅಗ್ರಭಾಗ, ತುದಿ. "प्रणतिताने कलता-भुजाग्रान्" माघ० ४-७। 7. ಒಂದು ಪಲದತೂಕ. 8. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ವೃತ್ತಿ, ದಾನ. 9. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೈ. 10. ಪ್ರಾಂತಭಾಗ, ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶ. "हर्म्याग्रसंरूढतृणाङ्कुरेषु" रघु० ६-४७। (वि०) 11. ಮೊದಲನೆಯ, ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಮುಖ. 12. ಅಧಿಕ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 13. ಮೊದಲನೆಯ, ಒಂದನೆಯ. "अग्रं पुरस्तादुपरि परिमाणे पलस्य च। आलम्बने समूहे च प्रान्ते च स्यान्नपुंसकम्। अधिके च प्रधाने च प्रथमे चाभिधेयवत्" मेदि०।

अग्रकाय अग्रकाय (पु०) ದೇಹದ ಪೂರ್ವಭಾಗ. अग्रश्चासौ कायश्च।

अग्रग अग्रग (वि०) ಮುಂದೆಹೋಗುವ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ. अग्रे गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

अग्रगण्य अग्रगण्य (वि०) 1. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. 2. ಮೊದಲು ಎಣಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. अग्रे गण्यते—गण (संख्याने) "यत्" (३-१-९७)।

अग्रगामिन् अग्रगामिन् (वि०) ಮುಂದೆಹೋಗುವ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ. अग्रे गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। अग्रगामिनी—गामिनी.

अग्रज अग्रज (पु०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ, ಹಿರಿಯಣ್ಣ. "अग्रजेन हरिणा हरिः स्वयम्" याद० १७-५।

अग्रजन्मन् अग्रजन्मन् (पु०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. (वि०) 3. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ. अग्रे जन्म यस्य।

अग्रजात अग्रजात (पु०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. अग्रे जातः। (स्त्री०) —ता—ती. 3. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. (वि०) 4. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्रजाति अग्रजाति (पु०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. अग्रा श्रेष्ठा जातिर्यस्य।

अग्रणी अग्रणी (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अग्रं नयति देवेभ्यः। 2. ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ. 3. ವಿಷ್ಣು. "अग्रणीर्ग्रामणीः श्रीमान्" वि० स०। (वि०) 4. ಶ್ರೇಷ್ಠ. 5. ಮುಂದಾಳು. "अथाङ्गिरसमग्र्यम्" कुमा० ६-६५।

अग्रतस् ಅಗ್ರತಸ್ (अव्य०) ಮುಂದೆ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. अग्रे "तसिः" (५-४-४४)। "धनुर्भृतामग्रत एव रक्षिणाम्" रघु० ३-३९।

अग्रतःसर ಅಗ್ರತಃಸರ (वि०) ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ, ಮುಂದಾಳಾಗಿರುವ. अग्रतः सरति गच्छति—सृ (गतौ) "टः" (३-२-१८)।

अग्रनासिका ಅಗ್ರನಾಸಿಕಾ (स्त्री०) ಮೂಗಿನ ತುದಿ.

अग्रपाद ಅಗ್ರಪಾದ (पु०) ಮುಂಗಾಲು, ಕಾಲಿನ ಮುಂಭಾಗ. "नवकिसलयरागेणाग्रपादेन बाला" माल० ३-१२।

अग्रपूजा ಅಗ್ರಪೂಜಾ (स्त्री०) ಅಗ್ರಮರ್ಯಾದೆ, ಮೊದಲನೆಯ ಮರ್ಯಾದೆ. अग्रे पूजा।

अग्रभागिन् ಅಗ್ರಭಾಗಿನ್ (वि०) ಮೊದಲನೇ ಪಕ್ಕು ದಾರ, ವಾರಸುದಾರ. अग्रे भागी। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। अग्रभागिनी–स्त्री.

अग्रभुज् ಅಗ್ರಭುಜ್ (वि०) (ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ) ಮುಂಚೆ ಊಟಮಾಡುವವನು, ತಿಂಡೀಪೋತ, ಹೊಟ್ಟೇಬಾಕ. अग्रे भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

अग्रभू ಅಗ್ರಭೂ (पु०) ಹಿರಿಯವನು, ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. अग्रे भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)।

अग्रमांस ಅಗ್ರಮಾಂಸ (न०) ಹೃದಯದೊಳಗಿನ (ಮುಖ್ಯವಾದ) ಮಾಂಸ. अग्रं मुख्यं मांसम्।

अग्रयण ಅಗ್ರಯಣ (न०) ಮಾರ್ಗಶಿರಮಾಸದಲ್ಲಿ ಹೊಸಧಾನ್ಯ ಬಂದಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಯಾಗ. [ಪ್ರತಿವರ್ಷದಲ್ಲೂ ಹೊಸಧಾನ್ಯ ಬಂದಾಗ ಮೊದಲು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಅನಂತರ ನಾವು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ "ನವಾಗ್ರಯಣ" ಸ್ಥಾಲೀಪಾಕವೆಂದು ಹೆಸರು.] अग्रं अयनात् उत्तरायणात्। शक०। तत्कालोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

अग्रयान ಅಗ್ರಯಾನ (न०) 1. ಮುಂದೆಹೋಗುವ ಸೈನ್ಯ. (वि०) 2. ಮುಂದೆಹೋಗುವ. अग्रे यानं यस्य।

अग्रयायिन् ಅಗ್ರಯಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಮುಂದೆ ಹೋಗುವ. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ. अग्रे याति—या (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अग्रयोधिन् ಅಗ್ರಯೋಧಿನ್ (पु०) ಮುಖ್ಯವೀರ, ಸೈನ್ಯದಮುಂದೆ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. अग्रे स्थित्वा युध्यति—युध (संप्रहारे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अग्ररन्ध्र ಅಗ್ರರಂಧ್ರ (न०) ಮುಂಭಾಗದ ರಂಧ್ರ, ಮುಂದಿನ ಸಂದು. अग्रे रन्ध्रम्। "त्रासान्नासाग्ररन्ध्रं विशति फणिपतौ भोगसंकोचभाजि" मालती० १-२।

अग्रसन्धानी ಅಗ್ರಸಂಧಾನೀ (स्त्री०) ಯಮರಾಜನ ಪಟ್ಟಿ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ. अग्रे फलोत्पत्तेः प्राक् सन्धीयते शुभाशुभफलं ज्ञायतेऽनया—सम् + डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

अग्रसन्ध्या ಅಗ್ರಸಂಧ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ಮುಂಚಿನ ಕಾಲ. अग्रं सन्ध्यायाः। 2. ಪ್ರಾತಃಸಂಧ್ಯಾ ಸಮಯ. अग्रा चासौ सन्ध्या च।

अग्रसर ಅಗ್ರಸರ (पु०) ಮುಂದಾಳು, ಮುಂದೆ ಹೋರಾಡುವ ವೀರ. अग्रे सरति—सृ (गतौ) "टः" बाहु०। "हरिहयाग्रसरेण धनुर्भृता" रघु० ९-२३।

अग्रह ಅಗ್ರಹ (पु०) 1. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. न ग्रहः परिग्रहो यस्य। (वि०) 2. ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न ग्रहो ज्ञानं यस्य।

अग्रहस्त ಅಗ್ರಹಸ್ತ (पु०) ಮುಂಗೈ, ಕೈಯ ತುದಿ. अग्रश्चासौ हस्तश्च। "अथाग्रहस्ते मुकुलीकृताङ्गुली" कुमा० ५-६३।

अग्रहायण ಅಗ್ರಹಾಯಣ (पु०) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸ, ಹೊಸಧಾನ್ಯ ಬರುವ ಕಾಲ, ವರ್ಷಾರಂಭ. अग्रः श्रेष्ठः हायनो व्रीहिरत्र—णत्वम् (८-४-३)।

अग्रहार ಅಗ್ರಹಾರ (पु०) 1. ರಾಜರುಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಜಮೀನು ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮ. अग्रं ब्राह्मणभोजनं तदर्थं ह्रियते पृथक् क्रियते राजधनात्—अग्र+हृञ् (हरणे) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। 2. (ಜಮೀನಿನ ಬೆಳೆಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನಕೊಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ತೆಗೆದಿಡುವ) ಧಾನ್ಯ. 3. (ಗುರುಕುಲದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ) ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಭೂಮಿ, ಗ್ರಾಮ ಅಥವಾ ವೃತ್ತಿ.

अग्राक्षि ಅಗ್ರಾಕ್ಷಿ (न०) ಅಪಾಂಗ, ಕಡೆಗಣ್ಣು. अग्रं च तत् अक्षि च। "अग्राक्ष्णा वीक्षमाणस्तु तिर्यग्भ्रातरमब्रवीत्" रामा०।

अग्राम्य ಅಗ್ರಾಮ್ಯ (ವಿ॰) 1. ನಗರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಸುಶಿಕ್ಷಿತನಾದ, ಸಭ್ಯತೆಯಿಂದಕೂಡಿದ. 2. ಸುಂದರವಾದ, ಚೆಲುವಾಗಿರುವ. ग्रामे भवः "यः" (४-२-९४)। न ग्राम्यः।

अग्रासन ಅಗ್ರಾಸನ (ನ॰) 1. ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಆಸನ. अग्रं अर्घादिदानात् पूर्वं कल्पितमासनम्। 2. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಆಸನ, ಮೊದಲನೆಯ ಆಸನ. "मामग्रासनतोऽवकृष्टमवशं ये दृष्टवन्तः पुरा" मुद्रा॰ १-१२।

अग्राह्य ಅಗ್ರಾಹ್ಯ (ವಿ॰) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಪ್ರತಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹವಾದ. न ग्राह्यम्।

अग्रिम ಅಗ್ರಿಮ (ಪು॰) 1. ಮೊದಲನೆಯವನು, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. अग्रे भवः "डिमच्" (वा॰ ४-३-२३)। (ವಿ॰) 2. ಉತ್ತಮ, ಶ್ರೇಷ್ಠ. 3. ಮೊದಲನೆಯ. "अग्रिमं विशतां स्कन्धमामूलमहितां चमूम्" याद॰ १६-९२।

अग्रिय ಅಗ್ರಿಯ (ಪು॰) 1. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. अग्रे भवः "घः" (४-४-११७)। (ವಿ॰) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. 3. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्रीय ಆಗ್ರೀಯ (ಪು॰) 1. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. (ವಿ॰) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. अग्रे भवः "छः" (४-४-११७)। 3. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्रे ಆಗ್ರೇ (ವಿ॰ ಪ್ರ॰ ಅವ್ಯ॰) 1. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಎದುರಿಗೆ. 2. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ಮೊದಲು. "प्रतापोऽग्रे ततः शब्दः परागस्तदनन्तरम्" रघु॰ ४-३०। 3. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ. 4. ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ತರುವಾಯ. "स्पष्टमग्रे भविष्यति"। 5. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಲ್ಲಿ.

अग्रेग ಆಗ್ರೇಗ (ವಿ॰) 1. ಮುಂದೆಹೋಗುವ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ. अग्रे गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा॰ ३-२-४८)। 2. ಮುಂದಾಳು, ಯಜಮಾನ.

अग्रेगू ಅಗ್ರೇಗೂ (ವಿ॰) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ. (ಸೇವಕ ಮುಂತಾದವನು).

अग्रेदिधिषु ಅಗ್ರೇದಿಧಿಷು
अग्रेदिधिषू ಅಗ್ರೇದಿಧಿಷೂ (ಪು॰) ದಿಧಿಷುವನ್ನು ಮದುವೆಯಾದವನು, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರನ ಮರಣಾನಂತರ ಅವನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದವನು, ದಿಧಿಷುವೇ ಯಾವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನೋ ಅವನು. (ಎರಡುಸಲ ಮದುವೆಯಾದವಳು ದಿಧಿಷು). दिधिं धैर्यं स्यति त्यजति इन्द्रियदौर्बल्यात्—षो (अन्तकर्मणि) "कूः" (उ॰ १-९३)। अग्रे प्रधानं दिधिषूर्यस्य। 'भ्रातुर्मृतस्य जायायां संसक्तो दिधिषूपतिः। स तु स्यादग्र दिधिषुर्योऽनुजो रमते तया। स्यादग्रेदिधिषुश्चासौ स्यादग्रेदिधिषूरपि" वैज॰। "स तु द्विजोऽग्रेदिधिषूः सैव यस्य कुटुम्बिनी" अम॰।

अग्रेदिधिषू ಅಗ್ರೇದಿಧಿಷೂ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರನು ಮದುವೆಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಯಾದವಳು. "या ज्येष्ठायामनूढायामूढाग्रेदिधिषूरसौ" वैज॰।

अग्रेदिधिषूपति ಅಗ್ರೇದಿಧಿಷೂಪತಿ (ಪು॰) ಅಕ್ಕನ ಮದುವೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಯಾದವಳ ಗಂಡ.

अग्रेवण ಅಗ್ರೇವಣ (ನ॰) ಅರಣ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. वनस्याग्रे। परनिपातः (२-२-३१)। णत्वम् (८-४-४)। "रुध्वाध्वानमनल्पकोपमकरोदग्रेवणं रावणम्" च॰ रा॰ ३-५७।

अग्रेसर ಆಗ್ರೇಸರ (ವಿ॰) ಮುಂದೆ ಹೋಗುವ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ. अग्रे सरति—सृ (गतौ) "टः" (३-२-१८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। अग्रेसरी—ಟೀ. "विभूतिमग्रेसरखेदवादाः" याद॰ २-३५।

अग्र्य ಅಗ್ರ್ಯ (ಪು॰) 1. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. अग्रे भवः "यत्" (४-४-११६)। "स्वसुतमग्र्यमसूयत रोहिणी" याद॰ ३-४५। (ವಿ॰) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "वधूवरं पुष्यति कान्तिमग्र्याम्" कुमा॰ ७-७८। 3. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ.

अघ ಅಘ (ಪು॰) 1. ಅಘಾಸುರ, ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (ನ॰) 2. ಪಾಪ. अङ्क्ते गच्छति दानादिना—अघि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अघौघविध्वंसविधौ पटीयसीः" माघ॰ १-१८। 3. ದುಃಖ. "श्रियं विकर्षत्यपहन्त्यघानि श्रेयः परिस्नौति तनोति कीर्तिम्" किरा॰ ३-७। 4. ಅಶೌಚ.

अघकृत् ಅಘಕೃತ್ (ವಿ॰) 1. ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. 2. ಕೇಡಿಗ, ಕೇಡಾಳಿ. अघं पापं करोति—डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-१७८)।

अघघ्न—नाशन ಅಘಘ್ನ—ನಾಶನ (ಪು॰) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. (ವಿ॰) 2. ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಜಪ

ಮತ್ತು ದಾನ. अघं हन्ति — हन (हिंसादौ) "कः" (वा० ३-२-५)। अघं नाशयति — णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अघभोजिन् ಅಘಭೋಜಿನ್ (पु०) ದೇವರು ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಆತ್ಮಾರ್ಥ (ತನಗಾಗಿ) ಪಾಕಮಾಡಿ ತಿನ್ನುವವನು. अघं भुङ्क्ते — भुज (पालनादौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात्" गीता ३-१३।

अघमर्षण ಅಘಮರ್ಷಣ (त्रि०) ಸಕಲ ಪಾಪಗಳ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಜಪಿಸುವ ಮಂತ್ರ. मृष्यतेऽनेन — मृष (तितिक्षायाम्) "ल्युट्" (३-३-११७)। अघस्य मर्षणः। (पु०) अघमर्षणो मन्त्रः। (स्त्री०) अघमर्षणी ऋक्। टित्वात् "ङीप्" (४-१-१५)।

अघरुद् ಅಘರುದ್ (पु०) 1. ಪಾಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಮಂತ್ರ. अघं रोदिति यस्मात् स्वकर्माक्षमतया — रुदिर् (अश्रुविमोचने) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಪಾಪವನ್ನು ತೊಳೆಯಲು ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ದುಃಖಿಸುವ. अघे रोदिति — रुदिर् कर्तं० "क्विप्" (३-२-७६)।

अघर्म ಅಘರ್ಮ (पु०) 1. ಅನುಷ್ಣತೆ, ಶೈತ್ಯ. न० त०। (वि०) 2. ಶೀತವಾಗಿರುವ, ಅನುಷ್ಣವಾದ. "अघर्मघर्मोदकबिन्दुमौक्तिकैरलञ्चकारास्य वधूरहस्करः" माघ० १-५८।

अघल ಅಘಲ (वि०) ಪಾಪನಾಶಕ, ಪಾಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. अघं निवर्तयितुं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)।

अघवत् ಅಘವತ್ (वि०) ಪಾಪದಿಂದಕೂಡಿದ. अघमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

अघायुस् ಅಘಾಯುಸ್ (पु०) ಪಾಪಕೃತ್ಯದಿಂದ ಜೀವಿಸಿರುವವನು. अघं पापसाधनमायुरस्य।

अघ्न्य ಅಘ್ನ್ಯ (पु०) 1. ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಬ್ರಹ್ಮ. (स्त्री०) — न्या — ಘ್ನ್ಯಾ. 2. ಹಸು, ಆಕಳು. न हन्यते — हन (हिंसागत्योः) "यक्" (उ० ४-१११) निपा०।

अघ्न्य ಅಘ್ನ್ಯ (न०) 1. ಮದ್ಯ. (वि०) 2. ದುರ್ಗಂಧವಸ್ತು. न घ्रातुमर्हः — घ्रा (गन्धोपादाने) "यत्" (३-१-९७)।

अङ्क ಅಂಕ (पु०) 1. ಲಾಂಛನ, ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ. "रतिवलयपदाङ्के चापमासज्य कण्ठे" कुमा० २-६४। 2. ಕಳಂಕ. अङ्कयतेऽनेन — अकि (लक्षणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः" कुमा० १-३। (पुं०) 3. ಉತ್ಸಂಗ, ತೊಡೆ. "अङ्काद्ययावङ्कमुदीरिताशीः सा मण्डनान्मण्डनमन्वभुङ्क्त" कुमा० ७-५। 4. ನಾಟಕದ ಒಂದು ಭಾಗ. "प्रत्यक्षनेतृचरितो बिन्दुव्यक्तिपुरस्कृतः। अङ्को नानाप्रकारार्थसंविधानरसाश्रयः"। 5. ನಾಟಕಾದಿ ಹತ್ತು ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. "उत्सृष्टिकाङ्क एकाङ्को नेतारः प्राकृता नराः। रसोऽत्र करुणः स्थायी बहुस्त्रीपरिदेवितम्। प्रख्यातमितिवृत्तं च कविर्बुद्ध्या प्रपञ्चयेत्" सा० द०। 6. ಚಿತ್ರಯುದ್ಧ. 7. ಸಮೀಪ. "प्रेम्णोपकण्ठं मुहुरङ्कभाजो रत्नावलीरम्बुधिराबबन्ध" माघ० ३-३६। 8. ಸ್ಥಾನ. 9. ಪಾಪ. 10. ದುಃಖ. 11. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. 12. ರೇಖೆ, ಗೆರೆ. 13. ಅಲಂಕಾರ, ಒಡವೆ, ಭೂಷಣ. "अङ्कः स्थानेऽन्तिके मन्तौ रूपकोत्सङ्गलक्ष्मसु। नाटकादिपरिच्छेदे चित्रयुद्धे च भूषणे" विश्व०। "अङ्को रूपकभेदागश्चिह्नरेखाजिभूषणे। रूपकांशान्तिकोत्सङ्गे स्थानेऽङ्कं पापदुःखयोः" मेदि०। 14. ಶರೀರ, ದೇಹ. 15. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 16. ಸಂಖ್ಯೆ, ಅಂಕಿ. 17. ಬುದ್ಧಿ. "अङ्को नाटकविच्छेदे संख्यायां युधि भूषणे। समीपे रूपके स्थाने मतावुत्सङ्गचिह्नयोः" नानार्थर०। ಮೇದಿನಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಪ ಮತ್ತು ದುಃಖ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ.

अङ्कति ಅಂಕತಿ (पु०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. अञ्चति गच्छति — अञ्चु (गतौ) "अतिः" कादेशश्च (उ० ४-६१)। "नभः प्राणोऽङ्कतिः सरः। आशुगः पवनः स्पर्शः" वैज०। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 4. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ. "अङ्कतिर्वह्निवेधसोः। अग्निहोत्रिणि" हेम०।

अङ्कधारण ಅಂಕಧಾರಣ (न०) 1. ಗುರುತನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಗುರುತುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣ, ವೈಷ್ಣವಮತದ ಗುರುತಾದ ಶಂಖ ಚಕ್ರಾದಿಧಾರಣ. अङ्कस्य धारणम् — धृञ् (धारणे) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे युचि स्त्रियाम् **अङ्कधारणा** — स्त्री.

अङ्कन ಅಂಕನ (न०) 1. ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ. अङ्कयतेऽनेन — अकि (लक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११७)।

"स्नेहाङ्कनानि मम मुग्धदृशश्च कण्ठे" मालती० १-४८। 2. ಗುರುತುಹಾಕುವುದು, ನುದ್ರೆಹಾಕುವುದು. अङ्कयते – अकि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे युचि अङ्कना – ನಾ.

अङ्कपालि–ली ಅಂಕಪಾಲಿ – ಲೀ (स्त्री०) 1. ತೊಡೆಯ ತುದಿ, ಅಂಕಪೀಠ. अङ्कस्य पालिः। 2. ಔಷಧ. 3. ದಾದಿ, ಉಪಮಾತೆ. "अथ गदद्रुहि। धात्र्यां पाल्यां चाङ्कपालिः" वैज०। 4. ಆಲಿಂಗನ. "तावद्गाढं विवर सकृदप्यङ्कपालिं प्रसीद" मालती० ८-२।

अङ्कपूरण ಅಂಕಪೂರಣ (न०) ಅಂಕಿಗಳನ್ನು ತುಂಬುವುದು. अङ्कानां पूरणम्।

अङ्कबन्ध ಅಂಕಬಂಧ (पु०) ತೊಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. अङ्कस्य बन्धः।

अङ्कलोप ಅಂಕಲೋಪ (पु०) ಕಳೆಯುವಿಕೆ, ವಜಾ ಮಾಡುವುದು, व्यवकलन. अङ्कस्य वियोज्यसंख्यायाः लोपः।

अङ्कस् ಅಂಕಸ್ (न०) 1. ಶರೀರ, ದೇಹ. 2. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. अञ्चु (गतौ) "असुन्" कादेशश्च (उ० ४-२१५)।

अङ्कावतार ಅಂಕಾವತಾರ (पु०) ನಾಟಕ (ರೂಪಕ) ಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಅಂಕದ ಪ್ರಾರಂಭದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಕಥಾಭಾಗ, ಹಿಂದಿನ ಅಂಕದ ಕೊನೆಯ ಕಥಾಭಾಗವೇ ಮುಂದಿನ ಅಂಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೂ ಸೇರಿದಹಾಗೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ ಪೂರ್ವಾಂಕಾಂತ ಪಾತ್ರದಿಂದ ಮಾಡುವ ಮುನ್ಸೂಚನೆ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अङ्कान्ते सूचितः पात्रैस्तदङ्कस्याविभागतः। यत्राङ्कोऽवतरत्येषोऽङ्कावतार इति स्मृतः" सा० द० ६-५८। ನಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರದಲ್ಲಿ "तेन हि द्वावेव वर्गौ प्रेक्षागृहे संगीतरचनां कृत्वा तत्रभवतोर्दूतं प्रेषयतम्। अथवा मृदङ्गशब्द एव न उपस्थापयिष्यति" ಎಂಬ ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನ ವಾಕ್ಯವು ಅಂಕಾವತಾರವು. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। –अवतरणम् –अवतरण+अम्.

अङ्कित ಅಂಕಿತ (न०) 1. ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ. अकि (लक्षणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಗುರುತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. अकि (लक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अङ्कित ಅಂಕಿತ (वि०) ಮೃದಂಗ, ಮದ್ದಳೆ (ಮುಂತಾದುದು). अङ्कः आलिङ्गनसाधनत्वेनास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अङ्कुर ಅಂಕುರ (पु०) 1. ಮೊಳಕೆ. अकि (लक्षणे) "उरच्" (उ० १-३८)। "बीजाङ्कुरः प्रागुदयादिवाम्भः" कुमा० ३-१८। 2. ಜಲ, ನೀರು. 3. ರಕ್ತ. 4. ಕೂದಲು. 5. ಮೊಗ್ಗು. "चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज" कुमा० ३-३२। "अङ्कुरो रुधिरे लोम्नि पानीयेऽभिनवोद्भिदि" मेदि०।

अङ्कुरक ಅಂಕುರಕ (पु०) ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ.

अङ्कुरित ಅಂಕುರಿತ (वि०) ಮೊಳಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಅಂಕುರಿಸಿದ. अङ्कुरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

अङ्कुश ಅಂಕುಶ (पुंन०) ಆನೆಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮುಳ್ಳುಕೋಲು, ಮೊನೆಯಾದ ಮತ್ತು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಯುಧ. अङ्कयतेऽनेन – अकि (लक्षणे) "उशच्" (उ० ४-१६७)। "अङ्कुशेन निशितेन हस्तिपः" यादo १७-६७।

अङ्कुशग्रह ಅಂಕುಶಗ್ರಹ (पु०) ಮಾವಟಿಗ. अङ्कुशस्य ग्रहः – ग्रह (उपादाने) "अच्" (३-१-१३४)। "अन्वेतुकामोऽवमताङ्कुशग्रहः" माघ० १२-१६।

अङ्कुशदुर्धर ಅಂಕುಶದುರ್ಧರ (पु०) ದುಷ್ಟಗಜ, ಅಂಕುಶಕ್ಕೂ ಅಡಗದ ಆನೆ. अङ्कुशेन दुर्धरः।

अङ्कुशधारिन् ಅಂಕುಶಧಾರಿನ್ (पु०) ಮಾವಟಿಗ. धरति – धृञ् (धारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। अङ्कुशस्य धारी।

अङ्कुशमुद्रा ಅಂಕುಶಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಅಂಕುಶಾಕಾರದ ಮುದ್ರೆ, ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. [ನೆಟ್ಟಗೆ ಬಿಚ್ಚಿದ ಮಧ್ಯಮ ಬೆರಳಿನ ಮಧ್ಯದ ಗಿಣ್ಣಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತರ್ಜನೀ ಬೆರಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿಸಿ ತೋರುವುದು ಅಂಕುಶ ಮುದ್ರೆಯು.] "ऋज्वीं च मध्यमां कृत्वा तन्मध्यं पर्वमूलतः। तर्जनीं किञ्चिदाकुञ्चेत् सा मुद्राऽङ्कुशसंज्ञिता"।

अङ्कूर ಅಂಕೂರ (पु०) 1. ಮೊಳಕೆ. अकि (लक्षणे) "ऊरः" (उ० ४-९०)। "वाताङ्कूराजिहीर्षादरविवृतफणाश्मृङ्गभूषाभुजङ्गम्" चं०भा०। 2. ಜಲ, ನೀರು.

3. ಮೊಗ್ಗು. 4. ರಕ್ತ. 5. ಕೂದಲು. "अङ्कूरस्त्वङ्कुरस्तुल्यौ" द्विरूपः।

ಅಂಕೋಟ ಅಂಕೋಲೆಗಿಡ. अंकि (लक्षणे) "ओटः" बाहुः।

ಅಂಕ್ಯ (ಪುಂ) ಮೃದಂಗ, ತೊಡೆಯಮೇಲಿಟ್ಟು ಬಾರಿಸುವ ವಾದ್ಯ. अङ्के उत्सङ्गे भवः "यत्" (४-३-५५)। "मृदङ्गा मुरजाभेदास्त्वङ्कचालिङ्गयोर्ध्वकास्त्रयः" अमः।

ಅಂಗ (ನ॰) 1. ಅವಯವ. 2. ದೇಹ. ಶರೀರ. अगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अङ्गानि वध्वाः कुलवृद्धनार्यः प्रसाधनैरन्तरयांबभूवुः" यादः १३-८२। 3. ಉಪಾಯ. "सर्वकार्यशरीरेषु मुक्त्वाङ्गस्कन्धपञ्चकम्" माघः २-२८। "मन्त्रो योधाः इवाधीरः सर्वाङ्गैः संवृतैरपि" माघः २-२९। 4. ಒಂದು ಭಾಗ, ವಸ್ತುವಿನ ಒಂದು ಅಂಶ, ಸಂಸ್ಥೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. **ಉದಾ:** (क) **ಸೇನಾಂಗಗಳು ನಾಲ್ಕು:** (1) ಆನೆ, (2) ಕುದುರೆ, (3) ರಥ ಮತ್ತು (4) ಕಾಲಾಳು. "हस्त्यश्वरथपादातं सेनाङ्गम्" अमः। "सर्वैर्बलाङ्गैर्द्विरदप्रधानैः" रघुः ७-५९। (ख) (1) **ಮಂತ್ರಾಂಗಗಳು ಐದು:** १. सहायाः, २. साधनोपायाः, ३. देशकालविभागः, ४. विनिपातप्रतीकारः ಮತ್ತು ५. सिद्धिः। [(1) ಕಾರ್ಯದ ಆರಂಭೋಪಾಯ, (2) ಪುರುಷಸಂಪತ್ತು ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯಸಂಪತ್ತು, (3) ದೇಶ ಮತ್ತು ಕಾಲಗಳ ವಿಭಾಗ, (4) ಅನರ್ಥಗಳ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು (5) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ.] (2) **ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಂಗಗಳು:** (1) ತಿಥಿ, (2) ವಾರ, (3) ನಕ್ಷತ್ರ, (4) ಯೋಗ ಮತ್ತು (5) ಕರಣ. (3) **ಸಂಗೀತದ ತಾಳಾಂಗಗಳು ಐದು:** (1) ಅನುದ್ರುತ, (2) ದ್ರುತ, (3) ಲಘು, (4) ಗುರು ಮತ್ತು (5) ಪ್ಲುತ. (ಗ) **ವೇದಾಂಗಗಳು ಆರು:** (1) ಶಿಕ್ಷೆ, (2) ವ್ಯಾಕರಣ, (3) ಛಂದಸ್ಸು, (4) ನಿರುಕ್ತ, (5) ಜ್ಯೋತಿಷ ಮತ್ತು (6) ಕಲ್ಪ. (ಘ) (1) **ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳು ಏಳು:** (1) ಸ್ವಾಮಿ, (2) ಅಮಾತ್ಯ, (3) ಸುಹೃತ್ತು, (4) ಕೋಶ (ಬೊಕ್ಕಸ), (5) ರಾಷ್ಟ್ರ, (6) ದುರ್ಗ (ಕೋಟೆ) ಮತ್ತು (7) ಬಲ (ಸೈನ್ಯ). (2) **ವೃಕ್ಷಾಂಗಗಳು ಏಳು:** (1) ಸ್ಕಂಧ (ಬುಡದಿಂದ ಕೊಂಬೆಯವರೆಗೂ ಇರುವ ದೂಲ), (2) ಕೊಂಬೆ, (3) ಪರ್ಣ (ಎಲೆ), (4) ಪುಷ್ಪ, (5) ಫಲ, (6) ಮೂಲ (ಬೇರು) ಮತ್ತು (7) ವಲ್ಕಲ (ತೊಗಟೆ, ಸಿಪ್ಪೆ). (ಙ) (1) **ಯೋಗಾಂಗಗಳು ಎಂಟು:** (1) ಯಮ, (2) ನಿಯಮ, (3) ಆಸನ, (4) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, (5) ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, (6) ಧಾರಣ, (7) ಧ್ಯಾನ ಮತ್ತು (8) ಸಮಾಧಿ. (2) **ನಮಸ್ಕಾರದ ಅಂಗಗಳು ಎಂಟು:** (1) ಭುಜಗಳು, (2) ಪಾದಗಳು, (3) ಮಂಡಿಗಳು, (4) ವಕ್ಷಸ್ಸು (ಎದೆ), (5) ಲಲಾಟ (ಹಣೆ), (6) ದೃಷ್ಟಿ, (7) ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು (8) ಮಾತು. [ಈ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರವು ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಾಮವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.] "दोर्भ्यां पद्भ्यां च जानुभ्यामुरसा शिरसा दृशा। मनसा वचसा चेति प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरितः" वैद्यना॰ आह्निक॰। (च) **ನಾಟಕೀಯಾಂಗಗಳು ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು:** उपक्षेपः, परिकरः, परिन्यासः, विलोभनम्, युक्तिः, प्राप्तिः ಇತ್ಯಾದಿ 64 ಅಂಗಗಳು. [सा॰ द॰ 6ನೇ ಪರಿಚ್ಛೇದ ನೋಡಿ.] 5. ಅಪ್ರಧಾನ, ಅಮುಖ್ಯ. **ಉದಾ:** ಅಂಗರಸಗಳು. "अङ्गी रौद्ररसस्तत्र सर्वेऽङ्गानि रसाः पुनः" सा॰ द॰ ६-२४२। 6. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಅಂಗಸಂಜ್ಞೆ — ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪವು ಅದರ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾದರೆ ಅಂಗಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. **ಉದಾ:** राम ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "टा" ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾದಾಗ राम ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಸ್ವರೂಪವು ಅಂಗಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. 7. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. 8. ಲಗ್ನ. (ಪುಂ ಷಂ ಷಂ)। 9. ಅಂಗದೇಶ ಮತ್ತು ಅಂಗದೇಶವಾಸಿಗಳು (अव्यं) 10. ಸಂಬೋಧನ. "अङ्ग, अस्ति कश्चिद्विमर्दको नामात्रभवतः" दशक्रुं। ಮತ್ತು ಕೋಶಕಾರರು 11. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. 12. ಪುನಃ, ಮತ್ತೆ. 13. ಸಂಗಮ. 14. ಅಸೂಯೆ ಮತ್ತು 15. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ ಇಷ್ಟು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ "अङ्ग" ಶಬ್ದವನ್ನು ಪೇಳಿರುವರು. "क्षिप्रे च पुनरर्थे च सङ्गमास्तूयतोस्तथा। हर्षे संबोधने चैव ह्यङ्गशब्दः प्रयुज्यते"। (वि॰) 16. ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ, ಅಂಗವುಳ್ಳ. अङ्गान्यस्य सन्ति अङ्गमस्यास्ति वा "अच्" (५-२-१२७)। "उपायगात्रयोरङ्गवानङ्ग उच्यते" शाश्वः।

अङ्गकर्मन् ಅಂಗಕರ್ಮನ್ (ನ॰) 1. ದೇಹಾಲಂಕಾರ, ಮೈಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು. अङ्गस्य कर्म मर्दनानुलेपनादिपरिकर्म। 2. ಪ್ರಧಾನವಾದ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅಂಗಭೂತವಾದ ಇತರ ಕಾರ್ಯ.

अङ्गज ಅಂಗಜ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. अङ्गात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **अङ्गजा—ಜಾ.** ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು. 2. ರೋಮ, ಮೈಕೂದಲು. 3. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. अङ्गात् मनसः जायते। 4. ರೋಗ, व्याधि. (न०) 5. ರಕ್ತ. (वि०) 6. ದೇಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. "अङ्गजं रुधिरेऽनङ्गकेशपुत्रगदेषु ना" मेदि०।

अङ्गण ಅಂಗಣ (न०) 1. ಅಂಗಳ, ತೊಟ್ಟಿ, ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಕಟ್ಟಡಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. अङ्गत्यत्र—अगि (गतौ) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "आरोहणान्यङ्गणवेदिकानाम्" याद० ४-२५। 2. ಗಾಡಿ, ರಥ, ವಾಹನ. अङ्गयतेऽनेन—कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಗಮನ, ಸಂಚಾರ. अङ्गयते—भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಮೈದಾನ, ಅಂಗಳ. क्रीडाङ्गणम्, सभाङ्गणम्। इत्यादि.

अङ्गति ಅಂಗತಿ (पु०) 1. ಗಾಡಿ, ರಥ. अङ्गति यात्यनेन—अगि (गतौ) "अतिः" बाहु०। 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಬ್ರಹ್ಮ. 4. ಅಗ್ನಿ. 5. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ.

अङ्गद ಅಂಗದ (पु०) 1. ವಾಲಿಯ ಮಗ. (न०) 2. ತೋಳಿನ ಆಭರಣ, ವಂಕಿ. अङ्गं दायति शोधयति—दैप् (शोधने) "कः" (३-२-३)। "तमङ्गदे मन्दरकूटकोटिव्याघट्टनोत्तेजनया मणीनाम्" माघ० ३-६। (स्त्री०) **-दा—ದಾ.** 3. ದಕ್ಷಿಣದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. 4. ಪುರುಷನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. अङ्गं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 5. ದೇಹವನ್ನು ಕೊಡುವ, ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವ.

अङ्गना ಅಂಗನಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ಸುಂದರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. प्रशस्तान्यङ्गान्यस्याः—अङ्गात्कल्याणे (ग०) "नः" (५-२-१००)। "तरुकिसलयजालमग्रहस्तैः प्रसभमनीयत भङ्गमङ्गनानाम्" माघ० ७-२९।

अङ्गनाप्रिय ಅಂಗನಾಪ್ರಿಯ (पु०) ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. अङ्गनायाः प्रियः।

अङ्गन्यास ಅಂಗನ್ಯಾಸ (पु०) ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣ ಪೂರ್ವಕ ಹೃದಯ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹಸ್ತ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ನ್ಯಾಸ.

अङ्गपालि ಅಂಗಪಾಲಿ (स्त्री०) ಆಲಿಂಗನ. अङ्गं पाल्यतेऽत्र—पाल (रक्षणे) "इः" (उ०५-१३९)।

अङ्गपालिका ಅಂಗಪಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ದಾದಿ, ಉಪಮಾತೆ, ಸಾಕುತಾಯಿ. पालयति—पाल (रक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। अङ्गस्य पालिका।

अङ्गभू ಅಂಗಭೂ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. अङ्गात् देहात् भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। "हिरण्यगर्भाङ्गभुवं मुनिं हरिः" माघ० १-१। 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. अङ्गात् मनसः भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। (वि०) 3. ದೇಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

अङ्गभङ्ग ಅಂಗಭಂಗ (पु०) ಮೈಮುರಿಯುವಿಕೆ, ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎದ್ದಬಳಿಕ ಮೈಯನ್ನು ಚಾಚಿ ಮುರಿಯುವಿಕೆ. अङ्गानां भङ्गः। "आत्मव्यापारगुर्वी जनितजललवा जृम्भितैः साङ्गभङ्गैः" मुद्रा० ३-२१।

अङ्गमर्द ಅಂಗಮರ್ದ (पु०) 1. ಮೈಯನ್ನು ಜ್ಜುವ ಸೇವಕ. अङ्गं मृद्नाति—मृद (क्षोदे) "अण्" (३-२-१)। 2. ಮೈಯನ್ನು ಜ್ಜುವಿಕೆ. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अङ्गमर्दक ಅಂಗಮರ್ದಕ (पु०) 1. ಮೈಯನ್ನು ಜ್ಜುವ ಸೇವಕ. अङ्गस्य मर्दकः—मृद (क्षोदे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಮೈಯನ್ನು ಜ್ಜುವವನು.

अङ्गमर्दिन् ಅಂಗಮರ್ದಿನ್ (पु०) 1. ಮೈಯನ್ನು ಜ್ಜುವ ಸೇವಕ. अङ्गस्य मर्दी—मृद (क्षोदे) "णिनिः" (३-१-१३४)। (वि०) 2 ಮೈಯನ್ನು ಜ್ಜುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (५-१-५)। **अङ्गमर्दिनी—ನೀ.**

अङ्गयज्ञ ಅಂಗಯಜ್ಞ (पु०) ಅಂಗಭೂತವಾದ ಪಂಚವಿಧ ಯಜ್ಞ, ಪ್ರಧಾನಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞ. अङ्गीभूतः यज्ञः। "रक्षांसि वेदीं परितो निरास्थदङ्गान्ययाक्षीदभितः प्रधानम्" भट्टि० १-१२।

अङ्गरक्षक ಅಂಗರಕ್ಷಕ (पु०) ಮೈಗಾವಲುಗಾರ. अङ्गस्य रक्षकः—रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अङ्गरक्षण ಅಂಗರಕ್ಷಣ (न०) ದೇಹಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಶರೀರವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. अङ्गस्य रक्षणम्।

अङ्गरक्षिणी ಅಂಗರಕ್ಷಿಣೀ (स्त्री०) ಕವಚ. अङ्गं रक्ष्यतेऽनया—रक्ष (पालने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अङ्गराग ಅಂಗರಾಗ (पु०) i. ದೇಹಕ್ಕೆ ಪೂಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ, ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. अङ्गं रज्यतेऽनेन—रञ्ज (रागे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "पाण्डचोऽयमंसार्पितलम्बहारः कल्पाङ्गरागो हरिचन्दनेन" रघु० ६-६०। 2. ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿಯನ್ನು ಮೈಗೆ ಹಚ್ಚುವುದು.

अङ्गराज् ಅಂಗರಾಜ್ (पु०) 1. ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆ. 2. ಕರ್ಣ. अङ्गेषु राजते — राज् (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

अङ्गराज ಅಂಗರಾಜ (पु०) 1. ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆ. 2. ಕರ್ಣ. अङ्गानां राजा "टच्" (५-४-९१)।

अङ्गरुह् ಅಂಗರುಹ್ (न०) ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು. अङ्गे रोहति — रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्विप्"।

अङ्गरुह ಅಂಗರುಹ (न०) ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು. अङ्गे रोहति — रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३५)। "विहङ्गराजाङ्गरुहैरिवायतैः" माघ० १-७।

अङ्गलेप ಅಂಗಲೇಪ (पु०) 1. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ, ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. अङ्गं लिप्यतेऽनेन — लिप (उपदेहे) करं "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಮೈಗೆ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು. लिप भावे "घञ्"। अङ्गस्य लेपः।

अङ्गविकल ಅಂಗವಿಕಲ (वि०) ಅಂಗಹೀನ. अङ्गेन विकलः।

अङ्गविक्षेप ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪ (पु०) 1. ನೃತ್ಯ. अङ्गस्य विक्षेपः चलनं यत्र। 2. ಮೈಯನ್ನು ಆಡಿಸುವಿಕೆ. अङ्गस्य विक्षेपः।

अङ्गविद्या ಅಂಗವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ವೇದಾಂಗಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ अङ्ग ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अङ्गविधि ಅಂಗವಿಧಿ (पु०) ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂಗಭೂತವಾದ ಕಾರ್ಯ. अङ्गस्य प्रधानोपकारिणः विधिः विधानम्।

अङ्गवैकृत ಅಂಗವೈಕೃತ (न०) ಮನೋಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅಭಿನಯ, ಕಣ್ಣು ಕೈ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸನ್ನೆ. अङ्गेन अङ्गचेष्टया वैकृतम्।

अङ्गवैगुण्य ಅಂಗವೈಗುಣ್ಯ (न०) ಅಂಗಭೂತವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕುಂದನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. अङ्गस्य वैगुण्यम् अन्यथाकरणम्।

अङ्गशुद्धि ಅಂಗಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಮೈಯನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಸಾಬೂನು ಮುಂತಾದುದು. शुध (शौचे) करं "क्तिच्" (३-३-१७४)। 2. ಮೈಯನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. अङ्गस्य शुद्धिः।

अङ्गसंस्कार ಅಂಗಸಂಸ್ಕಾರ (पु०) 1. ದೇಹವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ ಮೊದಲಾದುದು. अङ्गं संस्क्रियतेऽनेन — सम्+डु कृञ् (करणे) करं "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ನಾಸನೆಪುಡಿಯಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಲೇಪನಮಾಡುವುದು, ದೇಹವನ್ನು ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. अङ्गस्य संस्कारः — सम्+कृञ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 3. ದೇಹವನ್ನು ಶೃಂಗರಿಸುವವನು. अङ्गं संस्करोति — सम्+कृञ् "अण्" (३-२-१)।

अङ्गसंस्क्रिया ಅಂಗಸಂಸ್ಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ದೇಹವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ದೇಹದ ಶೃಂಗಾರ. अङ्गस्य संस्क्रिया।

अङ्गसंहति ಅಂಗಸಂಹತಿ (स्त्री०) ಅವಯವಗಳ ಸಮೂಹ. अङ्गानां अवयवानां संहतिः। "स्थेयसीं दधतमङ्गसंहतिम्" किरा० १३-५०।

अङ्गहानि ಅಂಗಹಾನಿ (स्त्री०) 1. ಅಂಗಭೂತವಾದ ಕಾರ್ಯದ ನ್ಯೂನತೆ (ಕೊರತೆ). 2. ಅವಯವನಾಶ.

अङ्गहार ಅಂಗಹಾರ (पु०) ನೃತ್ಯವಿಶೇಷ, ಹಸ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಅಭಿನಯ. अङ्गस्य हारः हरणम् — हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रयोगमाद्यं ललिताङ्गहारम्" कुमा० ७-९१।

अङ्गहीन ಅಂಗಹೀನ (पु०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. (वि०) 2. ಅವಯವಗಳಿಂದ ಹೀನನಾದ, ಅಂಗಶೂನ್ಯ. अङ्गेन हीनः। [ತಾಯಿಯು ಗರ್ಭಧರಿಸಿದಾಗ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದುದನ್ನು (ಬಯಕೆಯನ್ನು) ಒದಗಿಸದಿದ್ದರೆ ಜನಿಸುವ ಮಗುವು ಅಂಗಹೀನವಾಗುವುದು.] "इन्द्रियार्थांस्तु यान् यान् सा भोक्तुमिच्छति गर्भिणी। गर्भाबाधभयात्तांस्तान् भिषगाहृत्य दापयेत्॥ सा प्राप्तदौहृदा पुत्रं जनयेत गुणान्वितम्। अलब्धदौहृदा गर्भे लभेतात्मनि वा भयम्। येषु येष्विन्द्रियार्थेषु दौहृदे वै विमानना। जायेत तत्सुतस्यार्तिस्तस्मिंस्तस्मिंस्तथेन्द्रिये" सुश्रु०। 3. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಲೋಪವುಂಟಾದ ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯ.

अङ्गाङ्गिभाव ಅಂಗಾಂಗಿಭಾವ (पु०) ಗೌಣಮುಖ್ಯಭಾವ, ಉಪಕಾರ್ಯೋಪಕಾರಕಭಾವ, ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಅಂಗಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ. अङ्गस्य अङ्गिनश्च भावः।

अङ्गाधिप ಅಂಗಾಧಿಪ (पु०) 1. ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆ, ಕರ್ಣ. 2. ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿ. "अङ्गाधिपे बलिनि सर्वविभूतिसम्पत्"।

अङ्गाधीश ಅಂಗಾಧೀಶ (पु०) 1. ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆ, ಕರ್ಣ. 2. ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿ.

अङ्गाधीश्वर ಅಂಗಾಧೀಶ್ವರ (ಪು೦) 1. ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆ, ಕರ್ಣ. 2. ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿ.

अङ्गार ಅಂಗಾರ (ಪುನ೦) 1. ಇದ್ದಲು. 2. ಅರ್ಧ ಬೆಂದಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಕೊಳ್ಳಿ. अङ्गति गच्छत्यङ्गारः — अगि (गतौ) "आरन्" (उ० ३-१३४)। "अङ्गार-चुम्बितमिव व्यथमानमास्ते" मालती० १-२२। "उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम्"। 3. ಬೆಂಕಿಯ ಕೆಂಡ. 4. ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. "कुजार-मङ्गलाङ्गाराः" वैज०। "अङ्गारोऽस्त्री प्रशान्ता-र्चिरिङ्गालः कारिकाग्निर्विट्" वैज०।

अङ्गारक ಅಂಗಾರಕ (ಪು೦) 1. ಇದ್ದಲು. 2. ಅರ್ಧ ಬೆಂದಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಕೊಳ್ಳಿ. 3. ಕುಜಗ್ರಹ. ಅಂಗಾರಕ-ಗ್ರಹದಶಾಸಂವತ್ಸರಗಳು ಏಳು (7).

ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಾರಕನ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ರವಿದಶೆ ..	–	4	6
ಚಂದ್ರದಶೆ ..	–	7	–
ಅಂಗಾರಕದಶೆ ..	–	4	27
ರಾಹುದಶೆ ..	1	–	18
ಗುರುದಶೆ ..	–	11	6
ಶನಿದಶೆ ..	1	1	9
ಬುಧದಶೆ ..	–	11	27
ಕೇತುದಶೆ ..	–	4	27
ಶುಕ್ರದಶೆ ..	1	2	–

ಅಂಗಾರಕ ಮಹಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ ..	–	4	27
ರಾಹುಭುಕ್ತಿ ..	1	–	18
ಗುರುಭುಕ್ತಿ ..	–	11	6
ಶನಿಭುಕ್ತಿ ..	1	1	9
ಬುಧಭುಕ್ತಿ ..	–	11	27
ಕೇತುಭುಕ್ತಿ ..	–	4	27
ಶುಕ್ರಭುಕ್ತಿ ..	1	2	–
ರವಿಭುಕ್ತಿ ..	–	4	6
ಚಂದ್ರಭುಕ್ತಿ ..	–	7	–

4. ಮಂಗಳವಾರ. 5. ಗೋರಂಟಿಮರ. "अङ्गारकः क्रुजेऽपि स्याद्दग्धकाष्ठे कुरण्टके" मेदि०।

अङ्गारकारिन् ಅಂಗಾರಕಾರಿನ್ (ಪು೦) ಮಾರಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಇದ್ದಲನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. अङ्गारं करोति — कृ कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

अङ्गारकमणि ಅಂಗಾರಕಮಣಿ (ಪು೦) ಹವಳ. अङ्गारकस्य प्रियः मणिः। "माणिक्यं भास्करे देयं चन्द्रे मुक्तां प्रदापयेत्। प्रवालं च कुजे दद्यात्" ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಾರಕ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಹವಳದ ದಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

अङ्गारधानी ಅಂಗಾರಧಾನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅಗ್ನಿಷ್ಟಿಕೆ. अङ्गारा धीयन्तेऽस्याम् — डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

अङ्गारधानिका ಅಂಗಾರಧಾನಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅಗ್ನಿಷ್ಟಿಕೆ. अङ्गारा धीयन्तेऽस्याम् — डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "कन्" (५-४-५)।

अङ्गारशकटी ಅಂಗಾರಶಕಟೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅಗ್ನಿಷ್ಟಿಕೆ. अङ्गाराणां शकटी।

अङ्गारावक्षेपण ಅಂಗಾರಾವಕ್ಷೇಪಣ (ನ೦) ಬೆಂಕಿ ಕೆಂಡವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುವ ದೊಡ್ಡ ಚಪ್ಪೆ. अङ्गारोऽव-क्षिप्यतेऽनेन — क्षिपु करः "ल्युट्" (३-३-११७)।

अङ्गारिका ಅಂಗಾರಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಕಬ್ಬಿನಜಲ್ಲೆ. 2. ಮುತ್ತುಗದ ಮೊಗ್ಗು. "भवेदङ्गारिकाचेक्षुदण्डे किंशुककोरके" मेदि०।

अङ्गारीय ಅಂಗಾರೀಯ (ವಿ೦) ಇದ್ದಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಇದ್ದಲನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ (ಮರ). अङ्गारेभ्यः एतानि "छः" (५-१-१२)।

अङ्गार्या ಅಂಗಾರ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಇದ್ದಲಿನ ರಾಶಿ. अङ्गाराणां समूहः "यः" (४-२-४९)।

अङ्गिका ಅಂಗಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಜಂಗಿ, ರವಿಕೆ, ಕುಪ್ಪಸ. अङ्गमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्वार्थे "कन्" (५-४-२९)।

अङ्गिन् ಅಂಗಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 3. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. अङ्गान्यस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अङ्गिरस् ಅಂಗಿರಸ್ (ಪು೦) ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿ. अगि (गतौ) "असिः" इरुडागमश्च (उ० ४-२३५)। [ಈ ಋಷಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈ ಋಷಿಯು ಅಗ್ನಿಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತೆ.] "अथाङ्गिरसमग्रण्यम्" कुमा० ६-६५।

अङ्गीकरण ಅಂಗೀಕರಣ (न०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸ್ವೀಕಾರ. 2. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 3. ಕರಾರು. अङ्गीकृ "ल्युट्" (३-३-११५)।

अङ्गीकार ಅಂಗೀಕಾರ (पु०) 1. ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 3. ಕರಾರು. अङ्गीक्रियते—डु कृञ् (करणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अङ्गीकृत ಅಂಗೀಕೃತ (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अङ्गीकृ "क्तः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् अङ्गीकृता—ङ्ग. "अङ्गीकृतामादिमदम्पतीभ्याम्" याद० १३-१०१।

अङ्गु ಅಂಗು (पु०) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ. 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "पतङ्गः पतगः प्लावी पतत्र्यङ्गुपतत्रयः" वैज०।

अङ्गुल ಅಂಗುಲ (पु०) 1. ಬೆರಳು. अङ्गुं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳೀಮರ. "श्रीवृक्षे पिप्पलोऽश्वत्थः प्लक्षश्चलदलोऽङ्गुलः" वैज०। (पुंन०) 3. ಅಂಗುಷ್ಠ, ಹೆಬ್ಬೆರಳು. अङ्गौ पाणौ लीयते—लीङ् (संश्लेषणे) "डः" बाहु०। "ज्येष्ठा तु मध्यमाङ्गुष्ठस्त्वङ्गुलः" वैज०। 4. ಒಂದು ಅಂಗುಲ, ಎಂಟು ಬಾರ್ಲಿಕಾಳುಗಳ ಉದ್ದ. "अङ्गुलोस्त्री यवा अष्टौ" वैज०।

अङ्गुलि ಅಂಗುಲಿ (स्त्री०) 1. ಬೆರಳು. अगि (गतौ) "उलिः" (उ० ४-२)। "उद्वेजयत्यङ्गुलिपार्ष्णिभागान्" कुमा० १-११। 2. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನ ತುದಿ.

अङ्गुलित्र ಅಂಗುಲಿತ್ರ (न०) (ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಎಳೆಯುವಾಗ ಗಾಯವಾಗದಿರಲು) ಬೆರಳಿಗೆ ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಚರ್ಮದ ಮುಚ್ಚಳ. अङ्गुलिं त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

अङ्गुलित्राण ಅಂಗುಲಿತ್ರಾಣ (न०) ಬೆರಳಿಗೆ ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಚರ್ಮದ ಮುಚ್ಚಳ. अङ्गुलिः त्रायतेऽनेन—त्रैङ् (पालने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

अङ्गुलिमुद्रा ಅಂಗುಲಿಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಮುದ್ರೆಯು ಉಂಗುರ, ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಗುಳ್ಯಾಭರಣ. अङ्गुलेः मुदं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)।

अङ्गुलिमोटन ಅಂಗುಲಿಮೋಟನ (न०) ಚುಟಕಿ, ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ಬೆರಳುಗಳ ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. अङ्गुल्योर्मोटनं मर्दनम्।

अङ्गुलिसंज्ञा ಅಂಗುಲಿಸಂಜ್ಞಾ (स्त्री०) ಬೆರಳಿನ ಸನ್ನೆ.

अङ्गुलिसंदेश ಅಂಗುಲಿಸಂದೇಶ (पु०) ಬೆರಳಿನ ಸನ್ನೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಆಜ್ಞೆ. अङ्गुल्या सन्दिश्यते—सम् + दिश (अतिसर्जने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अङ्गुली ಅಂಗುಲೀ (स्त्री०) ಬೆರಳು. अङ्गति—अगि (गतौ) "उलिः" (उ० ४-२)। "त्याज्यो दुष्टः प्रियोऽप्यासीदङ्गुलीवोरगक्षता" रघु० १-२८।

अङ्गुलीय ಅಂಗುಲೀಯ (न०) ಉಂಗುರ. अङ्गुलौ भवम् "छः" (४-३-६२)। "तव सुचरितमङ्गुलीय नूनम्" शाकु० ६-११।

अङ्गुलीयक ಅಂಗುಲೀಯಕ (न०) ಉಂಗುರ. अङ्गुलीय स्वार्थे "कन्"। "देशापेक्षास्तथा यूयं याताऽदायाङ्गुलीयकम्" भट्टि० ७-४९।

अङ्गुष्ठ ಅಂಗುಷ್ಠ (पु०) ಹೆಬ್ಬೆರಳು. अङ्गौ पाणौ तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिः" कुमा० १-३३।

अङ्गुष्ठ्य ಅಂಗುಷ್ಠ್ಯ (पु०) ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಉಗುರು. अङ्गुष्ठे भवः "यत्" (४-३-५५)।

अङ्गूष ಅಂಗೂಷ (पु०) 1. ಬಾಣ. 2. ನಕುಲ, ಕೀರ, ಮುಂಗುಸಿ. अगि (गतौ) "ऊषन्" बाहु०।

अङ्घस् ಅಂಘಸ್ (न०) ಪಾಪ. अङ्घते नरकमनेन—अघि (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)।

अङ्घ्रि ಅಂಘ್ರಿ (पु०) 1. ಪಾದ, ಕಾಲು. अघि (गतौ) "क्रिन्" (उ० ४-६६)। 2. ಮರದ ಬೇರು. 3. ಶ್ಲೋಕದ ನಾಲ್ಕನೇ ಒಂದು ಭಾಗ, ಪಾದ.

अङ्घ्रिप ಅಂಘ್ರಿಪ (पु०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. अङ्घ्रिणा मूलेन पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-४)।

अङ्घ्रिपर्णी ಅಂಘ್ರಿಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ನರಿಹೊನ್ನೆಗಿಡ. अङ्घ्रौ पर्णान्यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)।

अङ्घ्रिवल्ली ಅಂಘ್ರಿವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ನರಿಹೊನ್ನೆಗಿಡ.

अचक्षुस् ಅಚಕ್ಷುಸ್ (वि०) ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದವನು, ಕುರುಡ. न विद्येते चक्षुषी यस्य।

अचण्ड ಅಚಂಡ (वि०) ಸಾಧು, ಸೌಮ್ಯ, ಶಾಂತ.

अचण्डी ಅಚಂಡೀ (स्त्री०) ಸಾಧುವಾದ ಹಸು. "स्यादचण्डी तु सुकरा" अम०।

अचतुर ಅಚತುರ (वि०) 1. ನಾಲ್ಕು ಇಲ್ಲದ. अविद्यमानानि चत्वारि यस्य—निपा० (५-४-७७)। 2. ದಡ್ಡ. न चतुरः।

अचपल ಅಚಪಲ (वि०) ಚಾಪಲ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಸ್ಥಿರವುಳ್ಳ. न चपलः।

अचर ಅಚರ (पु०) 1. ಸ್ಥಿರ ಲಗ್ನ, ಸ್ಥಿರ ರಾಶಿ. [ವೃಷಭ, ಸಿಂಹ, ವೃಶ್ಚಿಕ ಮತ್ತು ಕುಂಭ ಇವು ಸ್ಥಿರ ರಾಶಿಗಳು.] (वि०) 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಚಂಚಲವಲ್ಲದ. 3. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ, ಸ್ಥಾವರ. न चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अतश्चराचरं विश्वम्" कुमा० २-५।

अचल ಅಚಲ (पु०) 1. ಬೆಟ್ಟ, ಪರ್ವತ. न चलति—चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)। "अचल एष भवानिव राजते" माघ० ४-२१। 2. ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. 3, ಏಳು, ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯೆ. 4. ಅಗಳಿ, ಚಿಲಕ. "अचलस्तु गिरिकीलयोः" हेम०। (वि०) 5. ಚಲಿಸದಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾದ. "अचलनलिनलक्ष्मीहारि नालं बभूव" किरा० ६-४७। "अचला कमला कस्य कस्य मित्रं महीपतिः। शरीरं च स्थिरं कस्य कस्य वश्या वराङ्गना"।

अचलकन्या ಅಚಲಕನ್ಯಾ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ, ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು. अचलस्य कन्या।

अचलकीला ಅಚಲಕೀಲಾ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. अचलाः कीला इव यस्याः।

अचलज ಅಚಲಜ (वि०) ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अचले जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

अचलजा ಅಚಲಜಾ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ. अचलात् हिमाचलात् जायते—जनी "डः" (३-२-९८)।

अचलत्विष् ಅಚಲತ್ವಿಷ್ (पु०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. अचला स्थिरा त्विट् कान्तिर्यस्य। (स्त्री०) 2. ಗಟ್ಟಿಬಣ್ಣ. अचला च सा त्विट् च। (वि०) 3. ಗಟ್ಟಿ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. अचला त्विट् वर्णः यस्य।

अचलद्विष् ಅಚಲದ್ವಿಷ್ (पु०) ಇಂದ್ರ, ಪರ್ವತಗಳ ಶತ್ರು. अचलान् द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

अचलराज ಅಚಲರಾಜ (पु०) ಪರ್ವತರಾಜ, ಹಿಮಾಲಯ. अचलानां राजा "टच्" (५-४-९१)।

अचला ಅಚಲಾ (स्त्री०) ಭೂಮಿ. न चलति—चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)।

अचापल ಅಚಾಪಲ (न०) 1. ಸ್ಥಿರತೆ. चपलस्य भावः "अण्" (५-१-१२२)। न चापलम्। (वि०) 2. ಅಚಂಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ. न चापलं यस्य।

अचापल्य ಅಚಾಪಲ್ಯ (न०) 1. ಸ್ಥಿರತೆ. चपलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। (वि०) 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಅಚಂಚಲವಾದ. न चापल्यं यस्य।

अचिक्कण ಅಚಿಕ್ಕಣ (वि०) 1. ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲದ, ಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದ. 2. ನುಣುಪಲ್ಲದ. 3. ಒರಟಾಗಿರುವ.

अचित् ಅಚಿತ್ (वि०) ಜಡವಾದ, ಚೇತನವಲ್ಲದ. न चित्।

अचित्त ಅಚಿತ್ತ (वि०) 1. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು, ಮಂಕನು. नास्ति चित्तं यस्य। 2. ಗಮನವಿಡದ. नास्ति चित्तं यत्र।

अचिन्तनीय ಅಚಿಂತನೀಯ (वि०) ಬುದ್ಧಿಗೆಮಿಾರಿದ, ಯೋಚಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಊಹಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ. चिन्तयितुमशक्यः—चिति (स्मृत्याम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "अचिन्तनीयस्तु तव प्रभावः" रघु० ५-३३।

अचिन्तित ಅಚಿಂತಿತ (वि०) ಯೋಚಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ, ಆಕಸ್ಮಿಕ. न चिन्तितः। "अचिन्तितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम्। सुखान्यपि तथा मन्ये" व्यासः।

अचिन्त्य ಅಚಿಂತ್ಯ (वि०) ಬುದ್ಧಿಗೆಮಿಾರಿದ, ಊಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. न चिन्तयितुं शक्यः—चिति (स्मृत्याम्) +णिच् कर्म० "यत्" (३-१-९७)। "अचिन्त्यचिन्त्यैरवतारनाटकैः" याद० १४-३५।

अचिर ಅಚಿರ (न०) 1. ಈಚಿನಕಾಲ, ಸಮಿಾಪಕಾಲ, ಅಲ್ಪಕಾಲ. (वि०) 2. ಕ್ಷಣಿಕ, ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದ. 3. ನವೀನ, ಹೊಸದಾದ.

अचिर ಅಚಿರ (अव्य०) 1. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. 2. ಹೊಸದಾಗಿ. "अचिराधिष्ठितराज्यः प्रकृतिष्वरूढमूलत्वात्" माल० १-८।

अचिरद्युति ಅಚಿರದ್ಯುತಿ (स्त्री०) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. अचिरा द्युतिर्यस्याः। "अचिरद्युतिभास्वरोऽथ चैद्यः" याद० १५-११९। 2. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಕಾಂತಿ. अचिरा च सा द्युतिश्च। (वि०) 3. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ. अचिरा द्युतिर्यस्य।

अचिरप्रभा ಅಚಿರಪ್ರಭಾ (स्त्री०) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. अचिरा प्रभा यस्याः। 2. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಕಾಂತಿ. अचिरा च सा प्रभा च।

अचिरस्य अचिरस्य (अव्य०) अल्पकाल.

अचिरांशु अचिरांशु (स्त्री०) विद्युत्तु, मिंचु. अचिराः अंशवो यस्याः। "अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः फलमानुषङ्गिकम्" किरा० २-१९।

अचिरात् अचिरात् (अव्य०) जाग्रतेयागि, तड विल्लदे. "अचिराज्जितमीनकेतनो विलसन् वृष्णिगणैर्नमस्कृतः" माघ० १६-५८।

अचिराभा अचिराभा (स्त्री०) विद्युत्तु, मिंचु. अचिरा आभा यस्याः।

अचिराय अचिराय (अव्य०) जाग्रतेयागि, तड विल्लदे. न चिराय।

अचिरेण अचिरेण (अव्य०) जाग्रतेयागि, तडविल्लदे. न चिरेण। "अचिरेण परस्य भूयसीं विपरीतां विगणय्य चात्मनः" किरा० २-९।

अचेतन अचेतन (वि०) 1. चेतनविल्लद, प्रज्ञेयिल्लद, ज्ञानविल्लद. न चेतना ज्ञानं यस्य। 2. जीवविल्लद, जडवाद. न चेतना चैतन्यं यस्य। "कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु" मेघ० १-५। 3. अरिविल्लद, तिळिवळिकेयिल्लद. "बुद्धिशतमचेतने नष्टम्" हितो० २-१६१।

अचेतस् अचेतस् (वि०) 1. प्रज्ञेयिल्लद, ज्ञानविल्लद. 2. जीवविल्लद, जड. 3. मनस्सिल्लद. 4. अरिविल्लद, तिळिवळिकेयिल्लद. न विद्यते चेतो यस्य।

अचेष्ट अचेष्ट (वि०) प्रयत्नशून्य. व्यापारशून्य. नास्ति चेष्टा यस्य।

अचैतन्य अचैतन्य (न०) 1. जडते, अरिविल्लदिरुविके, ज्ञानशून्यते. न चैतन्यम्। (वि०) 2. जड, निर्जीव, ज्ञानशून्य. न चैतन्यं यस्य।

अच्छ अच्छ (पु०) 1. करडि. 2. स्फटिक. (वि०) 3. निर्मल, शुद्ध, प्रसन्न, तिळियाद. न च्छयति दृष्टिम्—छो (छेदने) "कः" (३-२-४)। "विभान्तमच्छस्फटिकाक्षमालया" माघ० १-९। (अव्य०) 4. अभिमुख्य, एदुरु. न च्छयति दृष्टिं संमुखत्वात्—छो (छेदने) "कः" (३-२-४)। "अच्छो भल्लूके स्फटिकेऽमलेऽच्छोऽभिमुखेऽव्ययम्" हेम०।

अच्छगत्य अच्छगत्य (अव्य०) अभिमुखवागि होगि, एदुरागि होगि. अच्छं अभिमुखं गत्वा (१-४-६९)।

अच्छन्दस् अच्छन्दस् (वि०) 1. वेदाध्ययन विल्लदवनु, उपनयनवागदिरुव (हुडुग). 2. वेदाध्ययनविल्लद (शूद्र). नास्ति छन्दो वेदोऽस्य। 3. छंदस्सिल्लद, वृत्तनियमविल्लद, (गद्यकाव्य). नास्ति छन्दो यत्र। 4. अभिप्राय विल्लद.

अच्छभल्ल अच्छभल्ल (पु०) करडि. अच्छं आभिमुख्येन भल्लते—भल्ल (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)।

अच्छावाक अच्छावाक (पु०) 1. मोरेयिडुवनु, प्रार्थनेमाडुवनु, ऋत्विक्कु. उच्यते—वच (परिभाषणे) "घञ्" (३-३-१८)। अच्छं वाको यस्य। पृषो०। (वि०) 2. एदुरु मातनाडुवनु.

अच्छावाकीय अच्छावाकीय (न०) 1. ऋत्विक्कुगे संबंधिसिद कार्य, प्रार्थने. अच्छावाकस्य भावः कर्म वा "छः" (५-१-१३५)। (वि०) 2. अच्छावाकशब्ददिंद कूडिद (सूक्त). अच्छावाकशब्दोऽस्मिन्नस्ति—मत्वर्थे "छः" (५-२-५९)।

अच्छिद्र अच्छिद्र (न०) 1 दोषविल्लदिरुविके, तप्पिल्लदिरुविके. (वि०) 2. ओडेयदिरुव, अखंडवाद, संपूर्णवाद. 3. रंध्रविल्लद, तूतिल्लदिरुव. 4. केडदिरुव, नाशवागदिरुव, दोषविल्लद. न च्छिद्रं यत्र।

अच्छिन्न अच्छिन्न (वि०) 1. अविच्छिन्नवाद, सततवाद, तडेयिल्लद, एडबिडद. न च्छिन्नम्। "अच्छिन्नामलसन्तानाः समुद्रोर्म्यनिवारिताः। पुनन्ति लोकान् पुण्यत्वात् कीर्तयः सरितश्च ते" कुमा० ६-६९। 2. कत्तरिसल्पडद.

अच्छेद्य अच्छेद्य (पु०) 1. आत्म, जीव. न च्छेत्तुमर्हति। "अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयम्" गीता २-२४। (वि०) 2. कत्तरिसलु योग्यवल्लद.

अच्छेदिक अच्छेदिक (वि०) कत्तरिसलु योग्यवल्लद. छेदं नित्यमर्हति "ठक्" (५-१-६४)। न च्छेदिकः।

अच्छोद अच्छोद (न०) ऒंदु सरस्सु. अच्छमुदकं यत्र।

अच्छोद्य अच्छोद्य (अव्य०) एदुरिनल्लि हेळि. अच्छम् अभिमुखम् उदित्वा—अच्छ+वद (व्यक्तायां वाचि) "क्त्वा" "ल्यप्" (१-४-६९)।

अच्युत ಅಚ್ಯುತ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. नास्ति च्युतं स्वपदात् यस्य। "जवेन पीठादुदतिष्ठदच्युतः" माघ० १-१२। (वि०) 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. न च्युतः। 3. ಬೀಳದಿರುವ, ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳದ.

अच्युताग्रज ಅಚ್ಯುತಾಗ್ರಜ (पु०) 1. ಬಲರಾಮ. अच्युतस्याग्रजः। 2. ಇಂದ್ರ. [ಉಪೇಂದ್ರಾವತಾರದಲ್ಲಿ; "उपेन्द्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अच्युतात्मज ಅಚ್ಯುತಾತ್ಮಜ (पु०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. अच्युतस्यात्मजः।

अच्युतावास ಅಚ್ಯುತಾವಾಸ (पु०) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳೀಮರ.

अच्युति ಅಚ್ಯುತಿ (स्त्री०) 1. ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬೀಳದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. नास्ति च्युतिर्यस्य।

अज ಅಜ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಈಶ್ವರ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ. 4. ಜೀವ. न जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। "न हि जातो न जायेऽहं न जनिष्ये कदाचन। क्षेत्रज्ञः सर्वभूतानां तस्मादहमजः स्मृतः" भा०। "अजः स्वजन्मार्हतयानुमेने यामष्टमीं यादवभावमिच्छन्" याद० २-९५। "अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे" गीता २-२०। 5. ಆಡು, ಹೋತ. अजति—अज (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 6. ಮೇಷರಾಶಿ. 7. ಚಂದ್ರ. 8. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. आत् विष्णोर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 9. ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. 10. ಅಜಮಹಾರಾಜ, ರಘುವಿನ ಮಗ, ದಶರಥನ ತಂದೆ, ಶ್ರೀರಾಮನ ತಾತ. "ब्राह्मे मुहूर्ते किल तस्य देवी कुमारकल्पं सुषुवे कुमारम्। अतः पिता ब्रह्मण एव नाम्ना तमात्मजन्मानमजं चकार" रघु० ५-३६। 11. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. "अजः पितामहेऽनादौ छागे विष्णौ हरे रवौ" वैज०। "अजश्छागे हरे विष्णौ रघुजे वेधसि स्मरे" हेम०। (वि०) 12. ಹುಟ್ಟದಿರುವ.

अजकव ಅಜಕವ (पुंन०) ಶಿವಧನುಸ್ಸು. अजको वाति—वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)।

अजका ಅಜಕಾ (स्त्री०) 1. ಆಡು. अज स्वार्थे "कन्"। 2. ಆಡಿನ ಹಿಕ್ಕೆ, ಆಡಿನ ಸಗಣಿ. 3. ಅಜಾಗಲಸ್ತನ, ಆಡಿನ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುವ ಮಾಂಸಖಂಡ.

अजकाव ಅಜಕಾವ (न०) 1. (ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ) ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೆ. 2. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯೊಳಗಿನ ಒಂದು ರೋಗ. (पुंन०) 3. ಶಿವಧನುಸ್ಸು.

अजग ಅಜಗ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. अजेन ब्रह्मणा गीयते—गै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अजेन गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

अजगन्धा ಅಜಗಂಧಾ (स्त्री०) ನಾರಂಬೇಳಿಗಿಡ. अजस्येव गन्धोऽस्याः।

अजगन्धिनी ಅಜಗಂಧಿನೀ (स्त्री०) ಕುರುಟಗೆಗಿಡ. अजस्य गन्धो लेशोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

अजगर ಅಜಗರ (पु०) ದೊಡ್ಡಹಾವು. गिरति—गॄ (निगरणे) "अच्" (३-१-१३४)। अजस्य गरः।

अजगव ಅಜಗವ (न०) ಈಶ್ವರನ ಧನುಸ್ಸು. अजगो विष्णुः शरत्वेनास्त्यस्य "वः" (५-२-११०)।

अजजीव ಅಜಜೀವ (पु०) ಕುರುಬ, ಕುರಿಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. अजैर्जीवः जीवनमस्य।

अजजीविक ಅಜಜೀವಿಕ (पु०) ಕುರುಬ, ಕುರಿಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. अजाः जीविका जीवनोपायोऽस्य।

अजड ಅಜಡ (वि०) ಜಡವಲ್ಲದ, ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಾದ. न जडः अजडः आत्मा। अजडा धीः। अजडं ब्रह्म।

अजडा ಅಜಡಾ (स्त्री०) ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ.

अजथ्या ಅಜಥ್ಯಾ (स्त्री०) (ಆಡುಗಳಿಗೆ ಹಿತವಾದ) ಜಾಜಿಗಿಡ. अजेभ्यो हिता—अज (गतिक्षेपणयोः) "थ्यन्" (५-१-८)।

अजदेवता ಅಜದೇವತಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ, ಆಡುಗಳ ದೇವತೆ. अजस्य देवता। "रौद्री धेनुर्विनिर्दिष्टा छाग आग्नेय उच्यते" वि० ध०।

अजनानि ಅಜನನಿ (स्त्री०) ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹುಟ್ಟದಿರುವಿಕೆ. जनी (प्रादुर्भावे) "अनिः" (३-३-११२)। न जननिः। "तस्याजननिरेवास्तु जननीक्लेशकारिणः" माघ० २-४५।

अजन्मन् ಅಜನ್ಮನ್ (न०) 1. ಮೋಕ್ಷ, ಪುನರ್ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. नास्ति जन्म यत्र। "तस्मात्स योगादधिगम्य योगमजन्मनेऽकल्पत जन्मभीरुः" रघु० १८-३३। (वि०) 2. ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದ, ಉತ್ಪತ್ತಿರಹಿತ, ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದ.

नास्ति जन्म यस्य। "पुरुषस्य पदेष्वजन्मनः समतीतं च भवच्च भावि च" रघु० ८-७८।

ಅಜನ್ಯ ಅಜನ್ಯ (ನ०) ಉತ್ಪಾತ, ಅನಿಷ್ಟಸೂಚಕ ಧೂಮಕೇತು ಮೊದಲಾದುದು. न जने साधु "यत्" (४-४-९८)। "अजन्यं क्लीबमुत्पातः" अम०।

ಅಜಪ ಅಜಪ (ಪು०) 1. ಕುರುಬ, ಕುರಿಕಾಯುವವನು. अजान् पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಜಪಿಸದವನು.

ಅಜಪತಿ ಅಜಪತಿ (ಪು०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮೇಕೆ. 2. ಮೇಷರಾಶಿಯ ಅಧಿಪತಿ, ಕುಜಗ್ರಹ.

ಅಜಪಥ ಅಜಪಥ (ಪು०) ಆಡುಗಳು ಕಾಲಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ದಾರಿ, ಆಡು ಸಂಚರಿಸಲು ತಕ್ಕ ದಾರಿ. अजस्य तच्चरणयोग्यः पन्थाः "अः" (५-४-७४)।

ಅಜಪದ ಅಜಪದ (ಪು०) "ಅಜೈಕಪಾದ್" ಎಂಬ ರುದ್ರ. अजस्येव पदमस्य।

ಅಜಪಾ ಅಜಪಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) "ಹಂಸ" ವೆಂಬ ಮಂತ್ರ. प्रयत्नेन न जप्या—जप (मानसे व्यक्तायां वाचि)+णिच् "अच्"। (ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಉಚ್ಚರಿಸಬಹುದಾದ ಮಂತ್ರ.)

ಅಜಪಾದ ಅಜಪಾದ (ಪು०) 1. "ಅಜೈಕಪಾದ್" ಎಂಬ ರುದ್ರ. 2. ರುದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರ.

ಅಜಪಾಲ ಅಜಪಾಲ (ಪು०) ಕುರುಬ, ಕುರಿಕಾಪಾಡುವವನು. अजान् पालयति—पाल (रक्षणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)।

ಅಜಬನ್ಧು ಅಜಬಂಧು (ಪು०) ಮಂಕ, ದಡ್ಡ, ಕುರಿಯಂತೆ ಮಂಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. अजस्य बन्धुरिव।

ಅಜಭಕ್ಷ ಅಜಭಕ್ಷ (ಪು०) ನಾರಂಬೇಳೆಗಿಡ. अजैर्भक्ष्यते—भक्ष (अदने) "घञ्" (३-३-१९)। [ಇದರ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಆಡುಗಳು ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತಿನ್ನುವುವು.]

ಅಜಮಾರ ಅಜಮಾರ (ಪು०) 1. ಕಟುಕ, ಆಡುಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಜೀವಿಸುವವನು. अजान् मारयति—मृङ् (प्राणत्यागे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಕಟುಕರ ದೇಶ, ಈಗಿನ ಅಜ್ಮೀರ. [ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಕಟುಕರೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು].

ಅಜಮೀಢ ಅಜಮೀಢ (ಪು०) 1. ಅಜ್ಮೀರ. 2. ಪೂರು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಸ್ತಿಯೆಂಬ ರಾಜನ ಮಗ. 3. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. "धर्मपुत्रोऽजमीढः स्यात् कर्णानुजयुधिष्ठिरौ" त्रिकाण्ड०।

ಅಜಮುಖ ಅಜಮುಖ (ಪು०) ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮ. अजस्य मुखमेव मुखं यस्य। [ದಕ್ಷಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರನು ಈಶ್ವರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ದಕ್ಷನ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿಸಾಡಿದಾಗ ಪರಶಿವನು ಒಂದು ಟಗರಿನ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ದಕ್ಷನ ಮುಂಡಕ್ಕೆ ಜೋಡಿಸಿದನು.]

ಅಜಮೋದಾ ಅಜಮೋದಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಜವಾನ, ಓಮ. अजस्य मोद इव मोदो यस्य।

ಅಜಮ್ಭ ಅಜಂಭ (ಪು०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಕಪ್ಪೆ. (वि०) 3. ದಂತವಿಲ್ಲದ, ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವ. 4. ಊಟವಿಲ್ಲದಿರುವ. नास्ति जम्भो दन्तो यस्य। "रदाभ्यवहृती जम्भौ" शाश्व०।

ಅಜಯ ಅಜಯ (ಪು०) 1. ಅಗ್ನಿ. अजेन च्छागेन याति—या (प्रापणे) "कः" (३-२-४)। 2. ಪರಾಜಯ, ಸೋಲು. (वि०) 3. ಜಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति जयो यस्य। 4. ಪರಾಜಯವಿಲ್ಲದ, ಸೋಲಿಲ್ಲದ. नास्ति परैर्जयो यस्य। न जीयते इति वा।

ಅಜಯ್ಯ ಅಜಯ್ಯ (ವಿ०) ಜಯಿಸಲು ಅಶಕ್ಯನಾದ. जेतुं शक्यः—न जय्यः। "राज्ञामजय्योऽजनि पुण्डरीकः" रघु० १८-८।

ಅಜರ ಅಜರ (ಪು०) 1. ದೇವತೆ. नास्ति जरा यस्य। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 3. ಜರೆಯಿಲ್ಲದ, ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. "पुराणमनघस्पृष्टं दयालुमजरं विदुः" रघु० १०-१९।

ಅಜರಾ ಅಜರಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು. नास्ति जरा यस्याः। [ಈ ಸೊಪ್ಪು ಧಾತುವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಜರೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು.] 2. ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ. 3. ಕೊನ್ನಾರಿಗಿಡ್ಡಿಯ ಒಂದು ಭೇದ.

ಅಜರ್ಯ ಅಜರ್ಯ (ವಿ०) ನಾಶವಾಗದ (ಸ್ನೇಹ), ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ (ಮೈತ್ರಿ). न जीर्यति—जॄष् (वयोहानौ) "यत्" (३-१-१०५)। "तेन सङ्गतमार्येण रामाजर्यं कुरु द्रुतम्" भट्टि० ६-५३।

ಅಜಶೃಙ್ಗೀ ಅಜಶೃಂಗೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಬಲಮುರಿಗಿಡ. अजस्येव शृङ्गमस्याः।

ಅಜಸ್ರ ಅಜಸ್ರ (ವಿ०) 1. ಸತತವಾದ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ, ಎಡಬಿಡದ. न जस्यति—जसु (मोक्षणे)

"रः" (३-२-१६७)। "अजस्रदीक्षाप्रयतस्य मद्गुरोः" रघु० ३-४४)। (अव्य०) 2. सततवागि, अविच्छिन्नवागि, एडबिडदे. "अजस्रमास्फालितवल्लकीगुण-क्षतोज्ज्वलाङ्गुष्ठनखांशुभिन्नया" माघ० १-९।

अजहत्स्वार्था अजहत्स्वार्था (स्त्री०) स्वार्थवन्नु बिडदे बेरे अर्थवन्नु बोधिसुवे लक्षणे. अजहत् स्वार्थो मुख्यार्थो याम्। **उदा:** "कुन्ताः प्रविशन्ति" इल्लि अचेतनवाद कुंतगळिगे प्रवेशवु असंभववाद्दरिंद कुंतधारिगळाद पुरुषरु लक्षणेयिंद बोधिसल्पडुवरु. इल्लि मुख्यवाद कुंतपदार्थक्कू उपादानविरुवुदरिंद इदु अजहत्स्वार्थलक्षणेयेनिसुवुदु.

अजहल्लिङ्ग अजहल्लिंग (पु०) नियतलिंगवुळ्ळ शब्द, विशेष्यवु बेरे लिंगवादरू तन्न लिंगवन्नु बिडदिरुव विशेषण शब्द. अजहत् लिङ्गं यं सः। **उदा:** "वेदाः प्रमाणम्" इल्लि वेद शब्दवु पुल्लिंगवादरू प्रमाण शब्दवु नियतलिंगवाद्दरिंद "प्रमाणम्" एंदे इरुवुदु. पुल्लिंगवागि मार्पडुवुदिल्ल.

अजा अजा (स्त्री०) 1. आडु, मेकॆ. 2. कुरि. अज "टाप्" (४-१-४)। 3. बाहुजिगॆ गिड. 4. औषजॆ. "अजा महौषधी ज्ञेया" कल्पद्रु०। 5. हावुमॆक्कॆगिड. "पयोष्ण्यजाभारती स्याद्विशाला मुकुलाप्यथ" कल्पद्रु०।

अजागर अजागर (पु०) 1. एच्चरविल्लदवनु. नास्ति जागरो यस्य। 2. गरगद गिड. नास्ति जागरो यस्मात्।

अजागलस्तन अजागलस्तन (पु०) आडिन कुत्तिगॆयल्लि जोलाडुव मांसखंड. [योग्यतॆयिल्लद्दु, प्रयोजनविल्लद्दु एंब अर्थदल्लि इदर प्रयोग.] "अजागलस्तनस्येव तस्य जन्म निरर्थकम्"।

अजाजी अजाजी (स्त्री०) 1. जीरिगॆ. अजमजति क्षिपति—अज (गतिक्षेपणयोः) "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. कल्लुहत्तिगिड.

अजाजीव अजाजीव (पु०) 1. कुरुब, कुरियन्नु कायुवनु. 2. कुरियन्नु मारि जीविसुवनु. अजा आजीवो यस्य।

अजात अजात (वि०) हुट्टदिरुव, जन्मताळदिरुव. न जातः।

अजातककुद् अजातककुद् (पु०) हॆरळु संपूर्णवागि बॆळॆयदिरुव करु, होरि. न जातं ककुदं यस्य "अ" लोपः (५-४-१४६)।

अजातदन्त अजातदंत (पु०) 1. हल्लु हुट्टदिरुव मगु. न जाता दन्ता यस्य। (न०) 2. हल्लु हुट्टदिरुव वयस्सु. न जाता दन्ता यस्मिन् वयसि।

अजातशत्रु अजातशत्रु (पु०) युधिष्ठिर, धर्मराज. न जातः शत्रुरस्य।

अजातारि अजातारि (पु०) युधिष्ठिर, धर्मराज. न जातोऽरिः यस्य। "हन्त जातमजातारे प्रथमेन त्वयारिणा" माघ० २-१०२।

अजाति अजाति (स्त्री०) 1. अनुत्पत्ति, जन्माभाव, हुट्टदिरुविकॆ. जनी (प्रादुर्भावे) "क्तिन्" (३-३-९४)। न० त०। (वि०) 2. जन्मविल्लद, हुट्टिल्लद. 3. जातियिल्लद. न जातिर्यस्य। 4. सनातन, नित्य.

अजादनी अजादनी (स्त्री०) मुळ्ळुगुळ्ळद गिड. अजैरद्यते—अद (भक्षणे) कर्म० "ल्युट्"(३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

अजानत् अजानत् (वि०) तिळियदिरुव. न जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "शतृ" (३-२-१२४)। "गुणान्तरमजानन् किंनिमित्तं त्वमाभरणं ददासि?" माल० २।

अजानिक अजानिक (पु०) कुरुब, कुरियिंद जीविसुवनवनु. अजेन आनो जीवनं अस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

अजाविक अजाविक (न०) आडु मत्तु कुरि. अजाश्च अवयश्च। निपा० (२-४-११)। "अजाविकं सैकशफं न जातु विषमं भजेत्" मनु० ९-११९।

अजापक्व अजापक्व (न०) ओंदु औषध, क्षय कास मत्तु कॆम्मलु इवुगळिगागि आडिन हालु मत्तु मूत्र मुंतादवुगळिंद तयारिसुव ओंदु तुप्प. "छागशकृत्समूत्रक्षीरैर्दग्धा च साधितं सर्पिः। सक्षारं यक्ष्महरं कासश्वासोपशान्तये परमम्" चक्र०।

अजि अजि (स्त्री०) 1. संचार, गमन, नडॆ. अज क्तिन् (३-३-९४)। (वि०) 2. चलिसुव, होगुव, नडॆयुव. अजति—अज (गतिक्षेपणयोः) "इः" (उ० ४-१३९)।

अजित ಅಜಿತ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. न जितः। "अजितमेकमगोचरयत् स्वयम्" याद० ३-३। 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 3. ಒಬ್ಬ ತೀರ್ಥಂಕರರು. 4. ಬುದ್ಧದೇವ. (वि०) 5. ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ. "अजितस्तीर्थकृद्भेदे बुद्धे विष्णावनिर्जिते" हेम०।

अजिन ಅಜಿನ (न०) 1. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. 2. ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ. अजति—अज (गतिक्षेपणयोः) "इनच्" (उ० २-४९)। "अथाजिनाषाढधरः प्रगल्भवाक्" कुमा० ५-३०। "अजिनं चर्म कृत्तिः स्त्री" अम०।

अजिनपत्रा ಅಜಿನಪತ್ರಾ (स्त्री०) ಕಪಟದ ಹಕ್ಕಿ, ಕತ್ತಲೆಹಕ್ಕಿ, ಬಾವಲಿ. अजिनमिव पत्रमस्याः।

अजिनयोनि ಅಜಿನಯೋನಿ (पु०) ಜಿಂಕೆ. अजिनस्य योनिः प्रभवः। (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುಜಿಂಕೆ.

अजिर ಅಜಿರ (न०) 1. ಚತ್ವರ, ಅಂಗಳ, ಮನೆಯು ಮುಂಭಾಗದ ಬಯಲು. अजन्ति क्षिपन्त्यत्र धान्यादिकम्—अज (गतिक्षेपणयोः) "किरच्" (उ० १-५३)। "तदीयमास्थाननिकेतनाजिरम्" किरा० १-१६। 2. ಕಪ್ಪೆ. 3. ಗಾಳಿ. 4. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ವಿಷಯ. 5. ದೇಹ, ಶರೀರ. (वि०) 6. ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವ. (स्त्री०) —रा—ರಾ. 7. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "अजिरं प्राङ्गणे वाते विषये दर्दुरे तनौ। स्त्री चण्डयाम्" मेदि०।

अजिह्म ಅಜಿಹ್ಮ (वि०) ಸರಳವಾದ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ. न जिह्मः—ओ हाक् (त्यागे) "मन्" (उ० १-१४१)। "अजिह्ममोजिष्ठममोघमक्लमम्" किरा० १४-५७।

अजिह्मग ಅಜಿಹ್ಮಗ (पु०) 1. ಬಾಣ. अजिह्ममृजु गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। (वि०) 2. ಸರಳವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ನೇರವಾಗಿ ನಡೆಯುವ.

अजिह्म ಅಜಿಹ್ಮ (पु०) 1. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. नास्ति जिह्वा यस्य। [ಅಗ್ನಿಯು ರಸಾತಲದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಪ್ಪೆಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ಅಗ್ನಿಗೆ ಕೋಪವುಂಟಾಗಿ ಕಪ್ಪೆಗಳಿಗೆ ನಾಲಿಗೆ ಹೋಗಲೆಂದು ಶಾಪಕೊಟ್ಟುದಾಗಿ ಭಾರತದ ಆನುಶಾಸನಿಕ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಥೆಯಿರುವುದು.] (वि०) 2. ನಾಲಿಗೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ.

अजीर्ण ಅಜೀರ್ಣ (न०) 1. ಅಗ್ನಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಆಹಾರವು ಅರಗದಿರುವುದು. "अजीर्णे भेषजं वारि जीर्णे वारि बलप्रदम्"। (वि०) 2. ಪಚನವಾಗದ, ಅರಗದಿರುವ.

अजीव ಅಜೀವ (वि०) ಜೀವವಿಲ್ಲದ, ಅಚೇತನ. (ಘಟ, ಪಟ ಮುಂತಾದುದು.) नास्ति जीवो यस्य।

अजेय ಅಜೇಯ (न०) 1. ವಿಷಹರವಾದ ಒಂದು ತುಪ್ಪ, ಔಷಧ. "पिबेद्घृतमजेयाख्यम्" सुश्रु०। (वि०) 2. ಜಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न जेतुं योग्यः—जि (जये) "यत्" (३-३-१६९)।

अजैकपाद् ಅಜೈಕಪಾದ್ (पु०) 1. ರುದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರ. अजस्य एकः पाद इव पादो यस्य। 2. ಏಕಾದಶರುದ್ರರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ರುದ್ರ.

अज्जुका ಅಜ್ಜುಕಾ (स्त्री०) (ನಾಟ್ಯ ಸಂಕೇತದಲ್ಲಿ) ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆ. अर्जयति—अर्ज (प्रतियत्ने) "उकन्" रस्य जः वाहु०। [ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ.]

अज्झटा ಅಜ್ಝಟಾ (स्त्री०) ಕಿರಿನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. अत् (आश्चर्येऽव्ययम्) झटः संघातोऽस्याम्।

अज्झल ಅಜ್ಝಲ (न०) ಗುರಾಣಿ, ಶತ್ರುಗಳ ಕತ್ತಿಯ ಏಟನ್ನು ತಡೆಯುವ ಚರ್ಮದ ಹಲಗೆ.

अज्ञ ಅಜ್ಞ (वि०) 1. ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯ, ಅರಿವಿಲ್ಲದವನು. न जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಮೂರ್ಖ, ಮೂಢ, ತಿಳಿಗೇಡಿ. "अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः" भर्तृ०। 3. ಜೀವವಿಲ್ಲದ, ಜಡ, ಅಚೇತನ.

अज्ञात ಅಜ್ಞಾತ (वि०) ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. न ज्ञातः। "अज्ञातकुलशीलस्य वासो देयो न कस्यचित्" हितो०।

अज्ञातवास ಅಜ್ಞಾತವಾಸ (पु०) ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದೆ ವಾಸಮಾಡುವುದು.

अज्ञान ಅಜ್ಞಾನ (न०) 1. ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ಮೂರ್ಖತನ. 2. ಅವಿದ್ಯೆ. न ज्ञानम्। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अविद्या" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 3. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति ज्ञानं यस्य।

अज्ञानिन् ಅಜ್ಞಾನಿನ್ (वि०) ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. न ज्ञानी।

अज्मन् ಅಜ್ಮನ್ (स्त्री०) ಹಸು. अजति गच्छति स्वर्गमनया—अज (गतिक्षेपणयोः) करः "मनिन्" (उ० ४-१४४)।

अञ्चति ಅಂಚತಿ (पुंन०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (वि०) 3. ಪೋಗತಕ್ಕ, ಸಂಚರಿಸುವ. अञ्चु (गतौ) "अतिः" (उ० ४-६१)। "कृशानुर्वातिसारथिः। ब्रमिर्भुजिः पचिस्साचिश्चिरिर्वञ्चतिरञ्चतिः" वैज०।

अञ्चन ಅಂಚನ (न०) ಅರ್ಚನೆ, ಪೂಜೆ. अञ्चु (गतिपूजनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पूजार्चना नमस्यार्चा सपर्येज्याहेणाञ्चनम्" वैज०।

अञ्चल ಅಂಚಲ (पु०) ಕೊನೆ, ಅಂಚು. अञ्चति प्रान्तम् —अञ्चु (गतिपूजनयोः) "कलः" (उ० १-१०६)।

अञ्चित ಅಂಚಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अञ्चु (गतिपूजनयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "गतेषु लीलाञ्चितविक्रमेषु" कुमा० १-३४। 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उन्नद्धचूडोऽञ्चितसव्यजानुः" रघु० १८-५१। 3. ಮನೋಹರವಾದ. "दिवसमुखोचितमञ्चिताक्षिपक्ष्मा" रघु० ५-७६।

अञ्जन ಅಂಜನ (पु०) 1. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ದಿಗ್ಗಜ. 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ. अञ्जनवर्णोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 3. ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ. 4. ಚಿರತೆ. 5. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. (न०) 6. ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪು, ಕಾಡಿಗೆ. अञ्यतेऽनेन नयनम् —अञ्जू (व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु) "ल्युट्" (३-३-११७)। "विलोचनं दक्षिणमञ्जनेन संभाव्य तद्वञ्चितवामनेत्रा" रघु० ७-८। 7. ಸೌವೀರಾಂಜನ. 8. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುವ ಬಣ್ಣ. 9. ರಸಾಂಜನ. "अञ्जनं कज्जले चाक्षौ सौवीरे च रसाञ्जने। पुंसि ज्येष्ठादिगजयोः" मेदि०। 10. ರಾತ್ರಿ. 11. व्यंजनावृत्ति, ಅಲಂಕಾರಿಕರು ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಧಾ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ(ಶಬ್ದದ) ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. "अनेकार्थस्य शब्दस्य वाचकत्वे नियन्त्रिते। संयोगाद्यैरवाच्यार्थधीकृद्व्यापृतिरञ्जनम्" काव्यप्र०। 12. ಮಾಲಿನ್ಯ, ಮಾಸಲು. 13. ಮಸಿ, ಶಾಯಿ. "अञ्जनं मसौ। रसाञ्जनेऽक्षौ सौवीरेऽथाञ्जनो दिङ्मतङ्गजे" हेम०। "अञ्जनस्तु चित्रको लोहलाहलः" त्रिकाण्ड०। "अहिर्बुध्न्यो रेरिहाणोऽहिबुध्नः कपिशोऽञ्जनः" कल्पद्रु०।

अञ्जना ಅಂಜನಾ (स्त्री०) 1. ಉತ್ತರದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. 2. ಹನುಮಂತನ ತಾಯಿ.

अञ्जनगिरि ಅಂಜನಗಿರಿ (पु०) ವೇಂಕಟಾಚಲ, ತಿರುಪತಿ ಬೆಟ್ಟ.

अञ्जनाद्रि ಅಂಜನಾದ್ರಿ (पु०) ವೇಂಕಟಾಚಲ, ತಿರುಪತಿ ಬೆಟ್ಟ.

अञ्जनावती ಅಂಜನಾವತೀ (स्त्री०) ಈಶಾನ್ಯದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. अञ्जनमस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। दीर्घः (६-३-११९)।

अञ्जलि ಅಂಜಲಿ (पु०) 1. ಜೊಗಸೆ, ಜೋಡಿಸಿದ ಕೈಗಳ ಸಂಪುಟ. अज्यते व्यज्यते भक्तिरनेन —अञ्जू (व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु) "अलिच्" (उ० ४-२)। "आसां जहासाञ्जलिमप्यपूर्वम्" याद० ४-४८। 2. ಬಳ್ಳ. "प्रसृतोऽस्त्री द्विमुष्टिके। प्रसृतौ द्वावञ्जलिः स्यात्" वैज०। 3. ನಾಲ್ಕುಹಿಡಿ, ನಾಲ್ಕುಮುಷ್ಟಿ. "माषः शाणस्तलं मुष्टिरञ्जलिः प्रस्थ आढकः। द्रोणो गोणी च खारी च क्रमादेतच्चतुर्गुणम्" वैज०।

अञ्जलिका ಅಂಜಲಿಕಾ (स्त्री०) ಚಿಟ್ಟಲಿ, ಸುಂಡಿಲಿ.

अञ्जस् ಅಂಜಸ್ (न०) 1. ವೇಗ. 2. ಬಲ. 3. ಯುಕ್ತತೆ, ಔಚಿತ್ಯ. अञ्जू (व्यक्तयादौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। अञ्जसाकृतम्। (६-३-३) सूत्रे स्रोऽडि.

अञ्जस ಅಂಜಸ (वि०) ಸರಳವಾದ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ.

अञ्जसा ಅಂಜಸಾ (अव्य०) 1. ವೇಗವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. अञ्जनं —अञ्जू (व्यक्तयादौ) "अच्" (३-१-१३४)। अञ्जं स्यति —षो (अन्तकर्मणि) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ನಿಜವಾಗಿ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿ. "साक्षाद्दृष्टोऽसि न पुनर्विद्मस्त्वां वयमञ्जसा" कुमा० ६-२२।

अञ्जिष्ठ ಅಂಜಿಷ್ಠ (पु०) ಸೂರ್ಯ. अञ्जू (व्यक्तयादौ) "इष्टच्" (उ० ४-२)।

अञ्जी ಅಂಜೀ (स्त्री०) ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು, ಪುಡಿಮಾಡುವ ಯಂತ್ರ.

अट ಅಟ (वि०) ಸಂಚರಿಸುವ, ಅಲೆದಾಡುವ. अटति —अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अटन ಅಟನ (न०) ಸಂಚಾರ, ಅಲೆದಾಟ, ಓಡಾಟ. अट (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सर्वज्ञत्वमधीश्वरत्वमगमत्त्वां मां च भिक्षाटनम्" कुव० पु० ५१।

अटनी ಅಟನೀ (स्त्री०) ಧನುಸ್ಸಿನ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿ. अटति गुणोऽत्र —अट (गतौ) "अनिः" बाहु०।

ಅಟರೂಷ ಅಟರೂಷ (ಪು೦) ಆಡುಸೋಗೆಗಿಡ. अटान् व्याप्तान् रोगान् रोषति—रुष (हिंसायाम्) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०।

ಅಟವೀ ಅಟವೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು, अटन्त्यत्र—अट (गतौ) "अविः"। "अटवीसम्पदमम्बुवाह-यन्तीम्" याद० १५-८९।

ಅಟಾಟ್ಯಾ ಅಟಾಟ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ತಿರುಗಾಟ, ಅಲೆದಾಟ, ಸಂಚಾರ. अटनम्—अट (गतौ) "शः" यक् च (वा० ३-३-१०१) निपा०।

ಅಟ್ಟ ಅಟ್ಟ (ಪು೦) 1. ಮಹಡಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ, ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಕೋಣೆ, ಮೇಲಣ ಕೊಠಡಿ. अटचते अनादियतेऽन्यद्यत्र—अट्ट (अनादरे) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಮುಂಚ. 3. ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ. 4. ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆ. 5. ಪ್ರವಾಹ. 6. ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ, ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳ. (ನ೦) 7. ಅನ್ನ. (ವಿ೦) 8. ಎತ್ತರವಾದ. 9. ಹೆಚ್ಚಾದ. 10. ಶುಷ್ಕವಾದ, ಒಣಗಿದ. "अट्टं भक्ते च शुष्के च क्षौमेऽप्यर्थे गृहान्तरे" विश्व०। "अट्टो हट्टाऽट्टालकयोर्भृशे। चतुष्कभक्तयोः" हेम०। "अट्टस्त्वट्टालके पूरे भृशशुष्केऽव्ययं त्रिषु। अट्टंत्वन्ने" नानार्थर०।

ಅಟ್ಟಸ್ಥಲೀ ಅಟ್ಟಸ್ಥಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆಗಳುಳ್ಳ ಪಟ್ಟಣ. अट्टप्रधाना स्थली।

ಅಟ್ಟಹಾಸ ಅಟ್ಟಹಾಸ (ಪು೦) ಗಟ್ಟಿಯಾದ ನಗು, ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ನಗುವಿಕೆ. अट्टेन अतिशयेन हासः—हसे (हसने) "घञ्" (३-३-१८)।

ಅಟ್ಟಹಾಸಿನ್ ಅಟ್ಟಹಾಸಿನ್ (ಪು೦) 1. ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. (ವಿ೦) 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುವವನು. अट्टं हसति "णिनिः" (३-१-१३४)।

ಅಟ್ಟಾಲಕ ಅಟ್ಟಾಲಕ (ಪು೦) ಮೇಲಿನ ಕೊಠಡಿ, ಉಪ್ಪರಿಗೆ.

ಅಟ್ಟಾಲಿಕಾ ಅಟ್ಟಾಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮಾಳಿಗೆಮನೆಯ ಮೇಲು ಭಾಗ, ಮಹಡಿಯ ಮೇಲಿನ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶ. "तलिन्यट्टालिके समे। चन्द्रशाला शिरोगृहम्" वैज०।

ಅಟ್ಟಾಲಿಕಾಕಾರ ಅಟ್ಟಾಲಿಕಾಕಾರ (ಪು೦) ಕಾಮಾಟಗ, ಗಾರೆಕೆಲಸದವನು.

ಅಣಕ ಅಣಕ (ವಿ೦) ಅಧಮ, ನೀಚ, ಅಲ್ಪ, ಕೆಟ್ಟವನು. अणति—अण (शब्दे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "निकृष्टाणककुत्सिताः" वैज०।

ಅಣವೀನ ಅಣವೀನ (ನ೦) ಕಿರುನವಣೆ ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. अणूनां भवनं क्षेत्रम्—अणु "खञ्" (५-२-४)।

ಅಣವ್ಯ ಅಣವ್ಯ (ನ೦) ಕಿರುನವಣೆ ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. अणूनां भवनं क्षेत्रम्—अणु "यत्" (५-२-४)।

ಅಣಿ ಅಣಿ (ಪುಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಕಡಾಣಿ, ಬಂಡಿಯ ಚಕ್ರದ ತಡೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಆಣಿ. 2. ಸೂಜಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತುದಿ. 3. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. अणति—अण (शब्दे) "इन्" (उ० ४-११८)। "अणिराणिवदक्षाग्रकीलाश्रि-सीमसु द्वयोः" मेदि०।

ಅಣಿಮನ್ ಅಣಿಮನ್ (ಪು೦) 1. ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆ, ತೆಳುವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಪರಮಾಣುರೂಪ. 3. ಈಶ್ವರನ ಎಂಟು ಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. अणोर्भावः "इमनिच्" (५-१-११२)। "अणिमादिगुणोपेतमस्पृष्टपुरुषान्तरम्" कुमा० ६-७५।

ಅಣಿಮಾಣ್ಡವ್ಯ ಅಣಿಮಾಂಡವ್ಯ (ಪು೦) ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. [ಈತನು ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿ ನೊಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ವಯಸ್ಸಾದಮೇಲೆ ಈತನು ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದಿನ ಕೆಲವು ಕಳ್ಳರು ಇವನ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವಿತುಕೊಳ್ಳಲು ರಾಜಪುರುಷರು ಆ ಕಳ್ಳರೊಡನೆ ಈತನನ್ನೂ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ರಾಜನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಈತನನ್ನೂ ಅವರೊಡನೆ ಶೂಲಕ್ಕೇರಿಸಿದರು. ಕಳ್ಳರೆಲ್ಲರೂ ಸತ್ತರೂ ಈತನು ಬದುಕಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ರಾಜನು ಹೆದರಿ ಶೂಲದಿಂದಿಳಿಸಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಅಣಿಮಾಂಡವ್ಯನು ಶೂಲವನ್ನು ಮುರಿದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಶರೀರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದನು. ಆಗ ಯಮದೂತರು ಬಂದು ಈತನನ್ನು ಯಮನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಲಾಗಿ "ನಾನು ಯಾವ ಪಾಪವನ್ನೂ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ನನ್ನನ್ನೇಕೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆತಂದರು" ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. "ನೀನು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ನೊಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ನಿನಗೆ ನರಕ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು" ಎಂದು ಯಮಧರ್ಮರಾಯನು ಹೇಳಲು, "ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳು ಮಾಡುವ ಪಾಪಕ್ಕೆ ತಾಯಿತಂದೆಗಳು ಭಾಗಿಗಳೆಂಬ ಧರ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮವನ್ನರಿಯದೆ ನನಗೆ ಈ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟು" ಎಂದು ಶಾಪವಿತ್ತನು.

ಅದರಿಂದ ಯಮನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಿದುರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು.]

ಅಣಿಷ್ಠ ಅಣಿಷ್ಠ (ವಿ॰) ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ, ಬಹಳ ತೆಳುವಾದ. अतिशयेन अणुः "इष्ठन्" (५-३-५५)।

ಅಣೀಯಸ್ ಅಣೀಯಸ್ (ವಿ॰) ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ, ಬಹಳ ತೆಳುವಾದ. अतिशयेन अणुः "ईयसुन्" (५-३-५७)। "अणीयसे विश्वविधारिणे नमः" किरा॰ १८-४१।

ಅಣು ಅಣು (ಪು॰) 1. ಕಿರುನವಣೆ, ಸಣ್ಣ ಭತ್ತ. अणति — अण (शब्दे) "उः" (उ॰ १-८)। 2. ಸಣ್ಣ ಭಾಗ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಭಾಗ. (ವಿ॰) 3. ಅಲ್ಪ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸಣ್ಣ. "अणुरप्यपहन्ति विग्रहः" किरा॰ २-५१। "अणुर्व्रीहि-विशेषे स्यात्पुंसि सूक्ष्मेऽभिधेयवत्" मेदि॰।

ಅಣುಕ ಅಣುಕ (ಪು॰) 1. ಕಿರುನವಣೆ, ಸಣ್ಣ ಭತ್ತ, ಶಾಮೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯ. अणु स्वार्थे "कन्"। (ವಿ॰) 2. ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಅಲ್ಪ, ಸಣ್ಣ.

ಅಣುತ್ವ ಅಣುತ್ವ (ನ॰) ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ. अणोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)।

ಅಣುಧರ್ಮ ಅಣುಧರ್ಮ (ಪು॰) ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಧರ್ಮ, ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಧರ್ಮ.

ಅಣುಭಾ ಅಣುಭಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. अण्वी भा कान्तिः यस्याः।

ಅಣುಮಾತ್ರ ಅಣುಮಾತ್ರ (ವಿ॰) ಅಣುವಿನ ಗಾತ್ರವುಳ್ಳ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ. अणुः परिमाणं यस्य — अणु "मात्रच्" (५-२-३७)। "अणुमात्रमिदं सहेत वोढुं न हि विश्वम्भरमद्य मामितीव" चं॰ भा॰ ३-६६।

ಅಣುವೀಕ್ಷಣ ಅಣುವೀಕ್ಷಣ (ನ॰) ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಕ ಯಂತ್ರ, ಭೂತಗನ್ನಡಿ. अणुः वीक्ष्यतेऽनेन — वि+ईक्ष (दर्शने) करः "ल्युट्" (३-३-११७)।

ಅಣುವ್ರೀಹಿ ಅಣುವ್ರೀಹಿ (ಪು॰) ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಧಾನ್ಯ, ಸಣ್ಣ ಭತ್ತ, ಕಿರು ನೆಲ್ಲು, ನವಣೆ ಮೊದಲಾದುದು. अणुश्चासौ व्रीहिश्च।

ಅಣ್ಡ ಅಂಡ (ನ॰) 1. ವೃಷಣ, ಬೀಜ. 2. ಮೊಟ್ಟೆ, ಶಕ್ತಿ. अमत्यस्मात् — अम (गतिशब्दसंभक्तिषु) "डः" (उ॰ १-१११)। 3. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಕೋಶ. "तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम्" मनु॰ १-९। 4. ವೀರ್ಯ, ಧಾತು. 5. ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗದ ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಗ್ರಂಥಿ. "अण्डं खगादिकोशे-मुष्के च पेश्यां च" मेदि॰। "अण्डं खगादिकोशे-स्यान्मुष्के वीर्येऽपि च क्वचित्" विश्व॰।

ಅಣ್ಡಕ ಅಂಡಕ (ನ॰) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಕೋಶ. "जगदण्डकैकतरखण्डमिव" माघ॰ ९-९।

ಅಣ್ಡಕಟಾಹ ಅಂಡಕಟಾಹ (ಪು॰) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಮೇಲಿನ ಹೊದ್ದಿಕೆ, -ಆವರಣ.

ಅಣ್ಡಕೋಶ ಅಂಡಕೋಶ (ಪು॰) ವೃಷಣ, ಬೀಜ. अण्डयोः कोशः।

ಅಣ್ಡಜ ಅಂಡಜ (ಪು॰) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 2. ಸರ್ಪ, 3. ಮೀನು. 4. ಓತಿಕೇತ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) -ಜಾ-ಜಾ. 5. ಕಸ್ತೂರಿ. (ವಿ॰) 6. ಮೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अण्डे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "अण्डजो मत्स्ये खगे कस्तूरिकाण्डजा" वैज॰। ಮೇದಿನೀಕಾರರು "ಕಸ್ತೂರಿ" ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "अण्डजो मृगनाभौ स्यात्सरटेऽहौ खगे झषे" मेदि॰।

ಅಣ್ಡಜಾತ ಅಂಡಜಾತ (ಪು॰) "अण्डज" ಪದದ ಅರ್ಥ.

ಅಣ್ಡಾಲು ಅಂಡಾಲು (ಪು॰) ಮೀನು.

ಅಣ್ಡುಕ ಅಂಡುಕ (ಪು॰) 1. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. "भेके शालूः प्लवव्यङ्गशालूराण्डुककेण्डुकाः" वैज॰। 2. ಟಿಟ್ಟಿಭಪಕ್ಷಿ. "टिट्टिभस्तु कटुक्वाण उत्पादशयनोऽण्डुकः" वैज॰। 3. ಅಂಡಕೋಶ. "फेलुको वृषणोऽण्डुकः" वैज॰।

ಅತ್ ಅತ್ (ಪು॰) ಸತತಗಮನ, ಎಡಬಿಡದ ಸಂಚಾರ. अत (सातत्यगमने) "क्विप्" (वा॰ ३-३-१०८)।

ಅತಟ ಅತಟ (ಪು॰) 1. ಬೆಟ್ಟದ ಎತ್ತರವಾದ ಜಾಗ, ಕಮರಿ. नास्ति तटं यस्य। "असंनिवृत्त्यै तदतीतमेते मनोरथानामतटाः प्रपाताः" शाकु॰ ६-१०। (ವಿ॰) 2. ದಡವಿಲ್ಲದ, ತೀರವಿಲ್ಲದ.

ಅತಟಪ್ರಪಾತ ಅತಟಪ್ರಪಾತ (ಪು॰) ಭರದಿಂದ ಬೀಳುವ ಪ್ರವಾಹ, ದಡವಿಲ್ಲದೆ ಹದ್ದುಮೀರಿದ ಜಲಪಾತ. अतटश्चासौ प्रपातश्च।

ಅತಥಾ ಅತಥಾ (ಅವ್ಯ॰) ಹಾಗಲ್ಲದೆ, ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಲ್ಲದೆ. न तथा।

ಅತಥೋಚಿತ ಅತಥೋಚಿತ (ವಿ॰) ಹಾಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न तथा उचितः।

ಅತದರ್ಹ ಅತದರ್ಹ (ವಿ॰) 1. ಅದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. (ಅವ್ಯ॰) 2. ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಲ್ಲದೆ, ಅಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ.

अतद्गुण अತದ್ಗುಣ (ಪ್ರಂ) ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ತನ್ನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವುದು **अतद्गुण**ವು. "संगतान्यगुणानङ्गीकारमाहुरतद्गुणम्" कुव० प्र० १५०।

अतद्गुणसंविज्ञान अತದ್ಗುಣಸಂವಿಜ್ಞಾನ (ಪ್ರಂ) ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದ ಒಂದು ಭೇದ. तस्य गुणाः। तद्गुणानां संविज्ञानं न यत्र। "दृष्टसमुद्रमानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಆನಯನದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿಲ್ಲದೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ನೋಡಿದವನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ "**अतद्गुणसंविज्ञान**" ಬಹುವ್ರೀಹಿ.

अतनु अತನು (ಪ್ರಂ) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. (ವಿಂ) 2. ದೊಡ್ಡದಾದ. "अतनुकुचभरानतेन भूयः" माघ० ७-६६। 3. ಹೆಚ್ಚಾದ.

अतन्त्र अತಂತ್ರ (ವಿಂ) 1. ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಲ್ಲದ, ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಲ್ಲದ, ಆಂಕೆಯಿಲ್ಲದ. न तन्त्रं कारणं यस्य। 2. ಅವಿವಕ್ಷಿತ, ಪ್ರಕೃತವಲ್ಲದ, ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲದ.

अतन्द्र अತಂದ್ರ (ವಿಂ) 1 ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಸೋಮಾರಿತನವಿಲ್ಲದ. 3. ದಣಿವಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. नास्ति तन्द्रा यस्य।

अतन्द्रित अತಂದ್ರಿತ (ವಿಂ) 1. ನಿದ್ರೆಬಾರದ. न तन्द्रा जाताऽस्य "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಆಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಸೋಮಾರಿತನವಿಲ್ಲದ. "ददुरशेषमतन्द्रितचेतसः" याद० ३-६। "अतन्द्रिता सा स्वयमेव वृक्षकान्" कुमा० ५-१४।

अतपस् अತಪಸ್ (ವಿಂ) 1. ತಪಸ್ಸಿಲ್ಲದವನು. 2. ಅಧಾರ್ಮಿಕ. 3. ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ನಿಯಮವನ್ನಾಚರಿಸದವನು.

अतप्त अತಪ್ತ (ವಿಂ) ಸುಡಲ್ಪಡದ, ಬಿಸಿಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಕಾಯಿಸಲ್ಪಡದ. न तप्तः।

अतप्ततनु अತಪ್ತತನು (ಪ್ರಂ) ತಪ್ತ ಮುದ್ರಾಧಾರಣವಿಲ್ಲದವನು, ವೈಷ್ಣವ ಗುರುತಾದ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು. अतप्ता तनुर्यस्य।

अतर्क अತರ್ಕ (ವಿಂ) 1. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ. 2. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ. नास्ति तर्को यस्य। 3. ಊಹೆಯಿಲ್ಲದ. 4. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. "तर्काः कांक्षावितर्कोहाः" वैज०।

अतर्कित अತರ್ಕಿತ (ವಿಂ) ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ, ಆಕಸ್ಮಿಕ, ಊಹಿಸಲ್ಪಡದ. न तर्कितम्।

अतल अತಲ (ನಂ) 1. ಪಾತಾಳಲೋಕದ ಏಳು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಏಳು ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಲೋಕ. अस्य भूखण्डस्य तलम्। ष०तं०। इदमोऽत्वम्। **ಸಪ್ತ ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳು:** ಅತಲ, ವಿತಲ, ಸುತಲ, ತಲಾತಲ, ಮಹಾತಲ, ರಸಾತಲ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳ. (ವಿಂ) 2. ಬುಡವಿಲ್ಲದ, ಅಡಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति तलं यस्य।

अतलस्पर्श अತಲಸ್ಪರ್ಶ (ವಿಂ) ಆಳವಾದ, ನೆಲ ಕಾಣದ, ತಳಭಾಗವು ಕಾಣದಿರುವ. न तलस्य स्पर्शो यत्र।

अतलस्पर्शिन् अತಲಸ್ಪರ್ಶಿನ್ (ವಿಂ) ಬುಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟದ. न तलं स्पृशति—स्पृश (संस्पर्शने) "णिनिः" (३-२-७८)।

अतलस्पृश् अತಲಸ್ಪೃಶ್ (ವಿಂ) ಬುಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟದ. न तलं स्पृशति—स्पृश (संस्पर्शने) "क्वन्" (३-२-५८)।

अतस् अತಸ್ (ಅವ್ಯಂ) 1. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಇವನಿಂದ, ಇವಳಿಂದ, ಇದರಿಂದ. इदम् "तसिल्" (५-३-७)। "अतोऽत्र किञ्चिद्भवतीं बहुक्षमाम्" कुमा० ५-४०। 2. ಇವನಿ(ಳಿ)ಗಿಂತಲೂ, ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ. "त्वय्यतोऽन्यन्न जाने" मु० मा०।

अतस अತಸ (ಪ್ರಂ) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. अतति—अत (सातत्यगमने) "असच्" (उ० ३-११७)। 2. ಆತ್ಮ, ಜೀವ. "अततीत्यतसो वायुरात्मा च" सि० कौ०। 3. ನಾರುಮಡಿ. 4. ಆಯುಧ. "अतसः क्षौमं प्रहरणं वायुश्च" माध० धातु०।

अतसी अತಸೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಮಂಜಿಯುನಾರು. 2. ಅಗಸೆಗಿಡ. 3. ಅಗಸೆನಾರು. अत (सातत्यगमने) "असच्" (उ० ३-११७) "ङीष्" (४-१-४१)। "लक्ष्मीविद्युल्लसितमतसीगुच्छसच्छायकायम्" चं० रा० १-२२।

अति अತಿ (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿ ಪದಗಳ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. 1. ಬಹಳ, ಮಿತಿಮೀರಿದ. "अतिकोमलमेकमन्यतः" माघ० १६-१८। 2. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. 3. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. 4. ಅತಿಕ್ರಮಣ, ಮೀರುವಿಕೆ. 5. ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ. "अतिराघवरावणं तदानीम्" याद० १५-१२१। "अतिशब्दः प्रशंसायां प्रकर्षे लङ्घनेऽपि च। नितान्तासंप्रतिक्षेपवाचकोऽप्येष दर्शितः" मेदि०।

अतिकथ अತಿಕಥ (ವಿಂ) 1. ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. 2. ನಂಬಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. 3. ಕಳೆದುಹೋದ.

अतिकथा अತಿಕಥಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ, ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಮೀರಿ ಹೇಳುವುದು. अत्युत्कटा कथा।

अतिकश अತಿಕಶ (ವಿಂ) ದುಷ್ಟತುರಗ, ಓಡಗಿಸಲಾಗದ ಕುದುರೆ, ಚಾವಟಿಯ ಏಟಿಗೂ ಬಗ್ಗದ ಕುದುರೆ. अतिक्रान्तः कशाम्।

अतिकाय अತಿಕಾಯ (ಪುಂ) 1. ರಾವಣನ ಮಗ. (ವಿಂ) 2. ಅಳತೆ ಮೀರಿದ ದೇಹವುಳ್ಳ. अत्युत्कटः कायो यस्य।

अतिकृच्छ्र अತಿಕೃಚ್ಛ್ರ (ನಂ) 1. ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತವನ್ನೂ ಮೀರಿದ ಒಂದು ವ್ರತ; ಹನ್ನೆರಡು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬಹುದಾದ ಒಂದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. अतिक्रान्तं कृच्छ्रम्। "एकैकं ग्रासमश्नीयात् त्र्यहाणि त्रीणि पूर्ववत्। त्र्यहं चोपवसेदन्त्यमतिकृच्छ्रं चरन् द्विजः" मनु० ११-११३। 2. ಬಹಳ ಕಷ್ಟ. अतिशयितं कृच्छ्रम्। (ವಿಂ) 3. ಬಹಳ ಕಷ್ಟವುಳ್ಳ.

अतिकृत अತಿಕೃತ (ವಿಂ) ಎಲ್ಲೆಮೀರಿ ನಡೆಸಿದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡಿದ. अतिक्रमेण कृतम्।

अतिकृति अತಿಕೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಎಲ್ಲೆಮೀರಿ ಕೆಲಸಮಾಡು ವಿಕೆ. अति+डुकृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अतिक्रम अತಿಕ್ರಮ (ಪುಂ) 1. ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವಿಕೆ. अतिक्रान्तः क्रमम्—अति+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉಲ್ಲಂಘನೆ, ಶಿಸ್ತು ಮೀರುವಿಕೆ. 3. ಆಜ್ಞಾಭಂಗ. 4. ಅತಿಕ್ರಮ ಪ್ರವೇಶ, ಅಪ್ಪಣೆಮೀರಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ. 5. ಕಳೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ (ಕಾಲ). कालातिक्रमः। 6. ಹಿಂದುಳಿಸುವಿಕೆ, ದಾಟಹೋಗುವಿಕೆ, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವಿಕೆ.

अतिक्रमण अತಿಕ್ರಮಣ (ನಂ) "अतिक्रम" ಪದದ ಅರ್ಥ. अति+क्रमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अतिक्रमणीय अತಿಕ್ರಮಣೀಯ (ವಿಂ) ಮೀರಬಹುದಾದ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "अनतिक्रमणीयं मे सुहृद्वाक्यम्" शाकु० २।

अतिक्रान्त अತಿಕ್ರಾಂತ (ವಿಂ) 1. ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2 ಕಳೆದುಹೋದ, ಗತಿಸಿದ. "अतिक्रान्तपार्थिवगुणान्" मुद्रा० १।

अतिक्रान्ति अತಿಕ್ರಾಂತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) "अतिक्रम" ಪದದ ಅರ್ಥ. अति+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अतिक्रुद्ध अತಿಕ್ರುದ್ಧ (ವಿಂ) ಬಹಳ ಕೋಪಗೊಂಡ. अति+क्रुध (कोपे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अतिक्रूर अತಿಕ್ರೂರ (ವಿಂ) ಬಹಳ ಕ್ರೂರ, ನಿರ್ದಯ, ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದವನು.

अतिगण्ड अತಿಗಂಡ (ಪುಂ) 1. ದೊಡ್ಡಗಲ್ಲ, ಅಗಲವಾದ ಕೆನ್ನೆ. 2. ವಿಷ್ಕುಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು [ವಿವರಕ್ಕೆ "योग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (ವಿಂ) 3. ಅಗಲವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳವನು.

अतिगन्ध अತಿಗಂಧ (ಪುಂ) 1. ಸಂಪಿಗೆಮರ. अतिशयितो गन्धो यस्य। 2. ಗಂಧಕ. (ವಿಂ) 3. ಹೆಚ್ಚು ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ.

अतिगर्वित अತಿಗರ್ವಿತ (ಪುಂ) ಹೆಚ್ಚು ಗರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಹೆಚ್ಚು ಕೊಬ್ಬಿದವನು.

अतिगव अತಿಗವ (ವಿಂ) 1. ಬಹಳ ಮೂರ್ಖ, ಮುಂಕ, ಹೆಡ್ಡ, ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. अतिक्रान्तो गाम्। [ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಹಸುವನ್ನೂ ಮೀರಿದವನು.] 2. ಅವರ್ಣನೀಯ, ವರ್ಣನಾತೀತ, ವರ್ಣಿಸಲಾಗದ. अतिक्रान्तो गां वाचम्।

अतिगुरु अತಿಗುರು (ಪುಂ) 1. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. अतिशयितो गुरुः [ತಾಯಿ, ತಂದೆ ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯ ಇವರು ಅತಿಗುರುಗಳು.] "त्रयः पुरुषस्यातिगुरवो भवन्ति पिता माताचार्यश्च"। (ವಿಂ) 2. ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವುಳ್ಳ. स्त्रियां वा "ङीप्" (४-१-४४)। -गुर्वी -गुर्वी -गुरुः -गुरु।

अतिग्रह अತಿಗ್ರಹ (ಪುಂ) 1. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು. अतिशयितो ग्रहो ज्ञानं येषाम्। 2. ಹೆಚ್ಚು ಜ್ಞಾನ, ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನ. अतिशयितो ग्रहः। (ವಿಂ) 3. ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ. अतिक्रान्तो ग्रहम्।

अतिचरा अತಿಚರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1 ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ. अत्यर्थं चरति व्याप्नोति—अति+चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ನೆಲದಾವರೆ.

अतिचार अತಿಚಾರ (ಪುಂ) ಗ್ರಹಗಳು ಬೇರೆ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು, ಕುಜಾದಿಗ್ರಹಗಳು ಆಯಾ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಲೃಪ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿರದೆ ಬೇರೆ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು. अतिक्रम्य चारः राश्यन्तरगमनम्।

अतिचारिन् अತಿಚಾರಿನ್ (ಪುಂ) ಅತಿಚಾರವುಳ್ಳ ಗ್ರಹ, ಕ್ಲೃಪ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾನಿರಬೇಕಾದ ರಾಶಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ರಾಶಿಗೆ ಹೋಗುವ ಗ್ರಹ. अतिक्रम्य चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अतिचिर अತಿಚಿರ (अव्यं) ಬಹಳಕಾಲ.

अतिच्छत्र अತಿಚ್ಛತ್ರ (पुं) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಛತ್ರಿಯಂತಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು. अतिक्रान्त-श्छत्रम्।

अतिच्छत्रा अತಿಚ್ಛತ್ರಾ (स्त्रीं) ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ.

अतिच्छन्द अತಿಚ್ಛಂದ-ಅಸ್-ದಸ್ (नं) 1. ಛಂದಸ್ಸಿನ ನಿಯಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬರೆದ ವೃತ್ತ. अतिक्रान्तं छन्दः। (वि) 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮೀರಿದವನು. 3. ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು. छन्दः अभिप्रायो वेदो वा तं—तदतिक्रान्तः।

अतिजव अತಿಜವ (पुं) 1. ಬಹಳ ವೇಗ. अतिशयितो जवः। (वि) 2. ಬಹಳ ವೇಗವಾದ. अतिशयितो जवो यस्य।

अतिजागर अತಿಜಾಗರ (पुं) 1. ಕಪ್ಪು ಬಕಪಕ್ಷಿ. अतिशयितो जागरो निद्राभावो यस्य। (वि) 2. ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದವನು, ನಿದ್ರೆ ಬಾರದವನು.

अतितमाम् अತಿತಮಾಮ್ (अव्यं) ಬಹಳವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. अति+तमप् "आमुः" (५-४-११)।

अतितराम् अತಿತರಾಮ್ (अव्यं) ಬಹಳವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. अति+तरप् "आमुः" (५-४-११)। "नृत्तादस्याः स्थितमतितरां कान्तमृज्वायतार्धम्" माल० २-६।

अतितीक्ष्ण अತಿತೀಕ್ಷ್ಣ (वि) ಬಹಳ ಚುರುಕಾದ, ಬಹಳ ಹರಿತವಾದ. अतिशयेन तीक्ष्णम्।

अतितृष्णा अತಿತೃಷ್ಣಾ (स्त्रीं) ಅತ್ಯಾಶೆ, ಕಾರ್ಪಣ್ಯ, ದುರಾಸೆ.

अतिथि अತಿಥಿ (पुं) 1. (ಪಥಿಕನಾಗಿ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ತಂಗಿದವನು. अतति—अत (सातत्यगमने) "इथिन्" (उ०४-२)। "अध्वनीनोऽतिथिर्ज्ञेयः" स्मृतिः। "एकरात्रं हि निवसन् ह्यतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः। अनित्यास्य स्थितिर्यस्मात् तस्मादतिथिरुच्यते" मनु० ३-११२। "इमं जीवितसर्वस्वेनाप्यतिथिविशेषं कृतार्थं करिष्यति" शाकु० १। 2. ಕುಶ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗ.

अतिथिपूजा अತಿಥಿಪೂಜಾ (स्त्रीं) ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರ, ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ಆದರಿಸುವುದು.

अतिथिसत्क्रिया अತಿಥಿಸತ್ಕ್ರಿಯಾ (स्त्रीं) -सत्कारः -ಸತ್ಕಾರಃ (पुं) "अतिथिपूजा" ಪದದ ಅರ್ಥ.

अतिदान अತಿದಾನ (नं) ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಡುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲೆಮೀರಿದ ದಾನ. अतिशयितं दानम्।

अतिदाह अತಿದಾಹ (पुं) ಬಹಳ ಮೊಡ್ಡ ಉರಿ, ಉಗ್ರವಾದ ಉರಿ. अतिशयेन दह्यतेऽनेन—दह (भस्मीकरणे) करः "घञ्" (३-३-१२१)।

अतिदिष्ट अತಿದಿಷ್ಟ (वि) ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, [ಒಂದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಅತಿದೇಶ] ವರ್ಗಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अति+दिश (अतिसर्जने) "कः" (३-२-१०२)।

अतिदेश अತಿದೇಶ (पुं) ವರ್ಗಾಯಿಸುವಿಕೆ, ಒಂದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು. अतिदिश्यते—अति+दिश (अतिसर्जने) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। "अन्यत्रैव प्रणीतायाः कृत्स्नाया धर्मसंहतेः। अन्यत्र कार्यतः प्राप्तिरतिदेशस्स उच्यते"। ಮೀಮಾಂಸಕ ಮತರೀತ್ಯಾ: (1) ಶಾಸ್ತ್ರಾತಿದೇಶ. (2) ಕಾರ್ಯಾತಿದೇಶ. (3) ನಿಮಿತ್ತಾತಿದೇಶ. (4) ವ್ಯಪದೇಶಾತಿದೇಶ ಮತ್ತು (5) ರೂಪಾತಿದೇಶಗಳೆಂದು ಅತಿದೇಶವು ಐದು ವಿಧ. ವೈಯಾಕರಣ ಮತದಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾತಿದೇಶವೂ ಸೇರಿ ಆರು ವಿಧ.

अतिदूर अತಿದೂರ (वि) ಬಹಳ ದೂರದ.

अतिदूरतस् अತಿದೂರತಸ್ (अव्यं) ಬಹಳ ದೂರದಿಂದ.

अतिधन्वन् अತಿಧನ್ವನ್ (पुं) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯೋಧ. अत्युत्कृष्टं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३२)। (वि) 2. ಮರುಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾಟಿದವನು. अतिक्रान्तः धन्वानम्।

अतिधृति अತಿಧೃತಿ (स्त्रीं) 1. ಬಹಳ ಧೈರ್ಯ. 2. ಬಹಳ ಸಂತೋಷ. 3. ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. 4. ಹತ್ತೊಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. (वि) 5. ಹೆಚ್ಚು ಧೈರ್ಯವುಳ್ಳವನು. अतिशयिता धृतिर्यस्य।

अतिनिद्रम् अತಿನಿದ್ರಮ್ (अव्यं) 1. ನಿದ್ರೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾಲ. निद्रा संप्रति न युज्यते (२-१-६)। (वि) -द्र-द्री. 2. ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ. अतिक्रान्तो निद्राम्। 3. ಹೆಚ್ಚು ನಿದ್ರೆಯುಳ್ಳ. अतिशयिता निद्रा यस्य।

अतिनिद्रा अತಿನಿದ್ರಾ (स्त्रीं) ಬಹಳ ನಿದ್ರೆ, ಹೆಚ್ಚು ನಿದ್ರೆ. अतिशयिता निद्रा।

अतिनिर्हारिन् अತಿನಿರ್ಹಾರಿನ್ (वि) ಬಹಳ ಮನೋಹರವಾದ, ಆಕರ್ಷಕವಾದ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ.

अतिनु अತಿನು (वि०) ನಾವೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ಹಡಗನ್ನು ದಾಟಿದ (वस्तु). नावमतिक्रान्तम्।

अतिपतन अತಿಪತನ (न०) 1. ಮೀರುವಿಕೆ. 2. ಕಳೆಯುವಿಕೆ (काल). 3. ಹದ್ದು ಮೀರುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲೆ ಮೀರುವಿಕೆ.

अतिपत्ति अತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. (काल) ಮೀರುವಿಕೆ. कालातिपत्तिः। 2. ಅನಿಷ್ಪತ್ತಿ, (ಕೆಲಸವು) ನಿರವೇರದಿರುವಿಕೆ. क्रियातिपत्तिः। "क्रियाया अनिष्पत्तिः" सि० कौ०। (वि०) 3. ಸೀನೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ. पत्तिसेनां (पदातिं) अतिक्रान्तः।

अतिपथिन् अತಿಪಥಿನ್ (पु०) ಸುಪಥ, ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ. अति पूजितः पन्थाः।

अतिपन्न अತಿಪನ್ನ (वि०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ. अति+पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अतिपरिचय अತಿಪರಿಚಯ (पु०) ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಚಯ, ಹೆಚ್ಚು ಸಲಿಗೆ. अतिशयितः परिचयः। "अतिपरिचयादवज्ञा सन्ततगमनादनादरो भवति"।

अतिपर अತಿಪರ (पु०) 1. ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಶತ್ರು. अतिशयितः परः। (वि०) 2. ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸಿದ. परमतिक्रान्तः।

अतिपरोक्ष अತಿಪರೋಕ್ಷ (वि०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. अतिक्रान्तं परोक्षम्। 2. ಬಹಳ ದೂರದ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ. अत्यन्तं परोक्षम्।

अतिपात अತಿಪಾತ (पु०) 1. ಅತಿಕ್ರಮ, ಮೀರುವಿಕೆ. अतिक्रम्य पातः। "अहो कालातिपातः" मालती० २। 2. ತಪ್ಪುವಿಕೆ, ಕಳೆಯುವಿಕೆ. "न चेदन्यकार्यातिपातः तत्प्रविश्य प्रतिगृह्यतामातिथेयः सत्कारः" शाकु० १। 3. ಆಗುಹೋಗು, ಸಂಭವ, ಘಟನೆ. 4. ವಿರೋಧ, ಪ್ರತಿಭಟನೆ. 5. ಕ್ರಮವಿಮರುವಿಕೆ.

अतिपातक अತಿಪಾತಕ (न०) ಮಹಾಪಾಪ, ಮಾತೃಗಮನಾದಿಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಮಹಾಪಾತಕ.

अतिपातित अತಿಪಾತಿತ (वि०) ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अतिपातितकालसाधना स्वशरीरेन्द्रियवर्गतापनी" किरा० २-४२।

अतिपातिन् अತಿಪಾತಿನ್ (वि०) ಮೀರತಕ್ಕ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವ. अतिक्रम्य पतति—पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ततार विद्याः पवनातिपातिभिर्दिशो हरिद्भिर्हरितामिवेश्वरः" रघु० ३-३०।

अतिप्रगे अತಿಪ್ರಗೇ (अव्य०) ಬಹಳ ಮುಂಜಾನೆ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬಹಳ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ. "प्रगे प्रातः प्रभाते" अम०।

अतिप्रबन्ध अತಿಪ್ರಬಂಧ (पु०) ಸಾತತ್ಯ, ಎಡಬಿಡದೆ ಮುಂದುವರಿಯುವಿಕೆ. "अतिप्रबन्धप्रहितास्त्रवृष्टिभिः" रघु० ३-५८।

अतिप्रमाण अತಿಪ್ರಮಾಣ (न०) 1. ದೊಡ್ಡ ಅಳತೆ, ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರ. (वि०) 2. ಅಳತೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರವುಳ್ಳ. "अतिप्रमाणा बलिनः दीर्घजिह्वानखास्तथा" रामा०।

अतिप्रवृद्ध अತಿಪ್ರವೃದ್ಧ (वि०) ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. अत्यन्तं प्रवृद्धः।

अतिप्रश्न अತಿಪ್ರಶ್ನ (पुं०) ಹದ್ದುಮೀರಿದ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಅನುಚಿತವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ. अतिक्रम्य मर्यादां प्रश्नः।

अतिप्रसक्त अತಿಪ್ರಸಕ್ತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ.

अतिप्रसक्ति अತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿದ ಆಕ್ಕರೆ, ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೇಮ (ಅನುರಾಗ). 2. ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದಿರುವಿಕೆ. 3. ಹೆಚ್ಚು ಮಾತು, ಅಧಿಕೋಕ್ತಿ.

अतिप्रसङ्ग अತಿಪ್ರಸಂಗ (पु०) 1. "अतिप्रसक्ति" पदद अर्थ. 2. ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರ. "अलमतिप्रसङ्गेन" मुद्रा० १। 3. ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ. "अतिप्रसङ्गादिहितागसो मुहुः" किरा० ८-३३।

अतिप्रौढ अತಿಪ್ರೌಢ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳೆದಿರುವ. (स्त्री०) -प्रौढा-ಪ್ರೌಢಾ. 2. ವಿವಾಹ ಕಾಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕನ್ಯೆ, ಹತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸು ಮೀರಿದ ಕನ್ಯೆ. [ಹೆಂಗಸರಿಗೆ 10 ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಾದರೆ ಅತಿ ಪ್ರೌಢೆಯೆನಿಸುವರು.]

अतिबल अತಿಬಲ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿ, ಉನ್ನತ ಪರಾಕ್ರಮ. 2. ಸೈನ್ಯ. (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ, ಅಧಿಕಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. "जयत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः" रामा०। (स्त्री०) -ला-ಲಾ. 4. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಯು ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ವಿದ್ಯೆ. "बलेन तपसां लब्धे बलेत्यतिबलेति च" चं० रा० १-७०। ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಇದರ ಪಠನದಿಂದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹಸಿವೂ ಬಾಯಾರಿಕೆಯೂ

ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರು. "क्षुत्पिपासे न ते राम भविष्येते नरोत्तम। बलामतिबलांचैव पठत: पथि राघव" रामा०।

अतिब्रह्मचर्यं ಅತಿಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ್ (ತ್ರಿ०) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ್ವನ್ನು ಮೀರಿದವನು, ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೆಂಗಸಿನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸಿದವನು. अतिक्रान्तो ब्रह्मचर्यम्।

अतिभार ಅತಿಭಾರ (पु०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಭಾರ (ಹೊರೆ). अतिशयितो भार:। "कोऽतिभार: समर्थानाम" पञ्चत० १-२२। 2. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. "प्रात: प्राप्तुं रथो मे पुनरिति मनसि न्यस्तचिन्तातिभार:" रत्ना० ३-५। 3. ವೇಗ.

अतिभारग ಅತಿಭಾರಗ (पु०) ಹೇಸರಗತ್ತಿ, ಒಂದು ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ. अतिभारेण गच्छति—गम् (गतौ) "ड:" (वा० ३-२-४८)।

अतिभी ಅತಿಭೀ (स्त्री०) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. अतिबिभेत्यस्या: —अति भी (भये) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಭಯ.

अतिभूमि ಅತಿಭೂಮಿ (स्त्री०) 1. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. "अद्य सविशेषदर्शनेनातिभूमिं खलु गमिष्यति तस्या अभिनिवेश:" मालती० २। (वि०) 2. ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ. 3. ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾಟಿದ. (अव्य०) 4. ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿ.

अतिमङ्गल्य ಅತಿಮಂಗಲ್ಯ (पु०) 1. ಬಿಲ್ವಮರ. (वि०) 2. ಬಹಳ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. अतिमङ्गले साधु "यत्" (४-४-१८)।

अतिमर्त्य ಅತಿಮರ್ತ್ಯ್ (वि०) ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಮೀರಿದ. "अतिमर्त्यबला विराटशल्यद्रुपदाद्या:" यादo १५-५०।

अतिमर्याद ಅತಿಮರ್ಯಾದ (वि०) 1. ಹದ್ದು ಮೀರಿದವನು, ಎಲ್ಲೆ ದಾಟಿದವನು. अतिक्रान्तो मर्यादाम्। 2. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. (अव्य०) 3. ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿ.

अतिमात्र ಅತಿಮಾತ್ರ (न०) 1. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. मात्रामतिक्रान्तम्। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. 3. ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಮೀರಿದ, ಅಳತೆಮೀರಿದ. "मुनिव्रतैस्तामतिमात्रकर्शिताम्" कुमा० ५-४८। (अव्य०) 4. ಅಳತೆಮೀರಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ.

अतिमान ಅತಿಮಾನ (पु०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಮಾನ, ಅಹಂಕಾರ. अत्यन्तो मान: अभिमान:। (वि०) 2. ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಮೀರಿದ, ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ. मानं प्रमाणमतिक्रान्त:।

अतिमानुष ಅತಿಮಾನುಷ (वि०) 1. ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಮೀರಿದ, ಮನುಷ್ಯನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರಿದ. मानुषमतिक्रान्त:। 2. ಮನುಷ್ಯನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮೀರಿದ. 3. ಮನುಷ್ಯನ ಆಕಾರವನ್ನು ಮೀರಿದ.

अतिमारुत ಅತಿಮಾರುತ (पु०) ಸುಂಟರಗಾಳಿ, ಬಿರುಗಾಳಿ.

अतिमित्र ಅತಿಮಿತ್ರ (न०) 1. ದೊಡ್ಡ ಸ್ನೇಹಿತ. अत्यन्तं मित्रम्। 2. ಪರಮಮೈತ್ರತಾರೆ, ಜನ್ಮತಾರೆ (ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ) ಯಿಂದ ಒಂಭತ್ತನೆಯ, ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ.

अतिमुक्त ಅತಿಮುಕ್ತ (पु०) 1. ಮಾಧವೀಲತೆ, ಕಾಡು ಇರುವಂತಿಗೆ. अतिक्रान्तो मुक्ताम्। 2. ಹುಲಿಗೆಮರ. (वि०) 3. ಮುಕ್ತಿ ಹೊಂದಿದ, ಮೋಕ್ಷ ಪಡೆದ. अतिशयेन मुक्त:।

अतिमुक्तक ಅತಿಮುಕ್ತಕ (पु०) 1. ತಾಳೆಗಿಡ. 2. ತೂಬರೆಮರ, ಜಗಳದಮರ. (वि०) 3. ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದ.

अतिमुक्ति ಅತಿಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) ಬಂಧವಿಮೋಚನೆ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ.

अतिमृत्यु ಅತಿಮೃತ್ಯು (पु०) 1. ಮುಕ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷ. (वि०) 2. ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಮೀರಿದ.

अतिमोदा ಅತಿಮೋದಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಜ್ಜಾಜಿ ಗಿಡ. अतिशयितो मोदो गन्धो यस्या:। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ.

अतिरंहस् ಅತಿರಂಹಸ್ (न०) 1. ಬಹಳ ವೇಗ. (वि०) 2. ಬಹಳ ವೇಗವುಳ್ಳ. "एष राजेव दुष्यन्त: सारङ्गेणातिरंहसा" शाकु० १-५।

अतिरक्त ಅತಿರಕ್ತ (पु०) 1. ಬಹಳ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. (वि०) 2. ಬಹಳ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. 3. ಬಹಳ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. "अतिरक्तभावमुपगम्य" माघ० १५-९।

अतिरथ ಅತಿರಥ (पु०) ಅಪ್ರತಿಮ ವೀರ, ರಣಧೀರ, ರಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಯೋಧ. "अमितान् योधयेद्यस्तु संप्रोक्तोऽतिरथस्तु स:"।

अतिरभस ಅತಿರಭಸ (पु०) ಬಹಳ ವೇಗ, ಮಿತಿಮೀರಿದ ವೇಗ.

अतिरसा ಅತಿರಸಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ರಾಶ್ಮಿ. 2. ಹೆಗ್ಗುರಟಕೆ ಮರ.

अतिराग ಅತಿರಾಗ (पु०) ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿ, ಉತ್ಸಾಹ. "प्रभुर्त्रिभूषुर्भुवनत्रयस्य यः शिरोऽतिरागाद्दशमं चिकर्तिषुः" माघ० १-४९।

अतिराज ಅತಿರಾಜ (वि०) ರಾಜನನ್ನು ಮೀರಿರುವ. अतिक्रान्तो राजानम् "टच्" (५-४-९१)।

अतिराजन् ಅತಿರಾಜನ್ (पु०) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೊರೆ, ಉತ್ತಮನಾದ ರಾಜ. अतिशयितो राजा। "न पूजनात्" (५-४-६९) "टच्" न भवति।

अतिरात्र ಅತಿರಾತ್ರ (पु०) ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸ ಬಹುದಾದ ಯಾಗ.

अतिरिक्त ಅತಿರಿಕ್ತ (न०) 1. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. अति+रिचिर् (विरेचने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 3. ಅಧಿಕ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 4. ಮೀರಿದ, ಮಿಗಿಲಾದ. अतिरिच्यते स्म। अति+रिचिर् (विरेचने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सर्वातिरिक्तसारेण सर्वतेजोऽभिभाविना" रघु० १-१४। 5. ಭಿನ್ನವಾದ, ಬೇರೆಯಾದ. "न वृक्षव्यतिरिक्तसाधनः" कुमा० ५-२२। 6. ಶೂನ್ಯವಾದ.

अतिरुच् ಅತಿರುಚ್ (पु०) 1. ಜಾನುಪ್ರದೇಶ, ಮಂಡಿ. (स्त्री०) 2. ಸುಂದರಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. 3. ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿ. (वि०) 4. ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ.

अतिरूप ಅತಿರೂಪ (पु०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ. अतिक्रान्तो रूपम्। (न०) 2. ಸುಂದರವಾದ ರೂಪ. अतिशयितं रूपम्। (वि०) 3. ರೂಪವಿಲ್ಲದ (ವಾಯು). रूपमतिक्रान्तः।

अतिरेक ಅತಿರೇಕ (पु०) 1. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. "तेजोभिः कनकनिकाषराजिगौरैरायामः क्रियत इव स्म सातिरेकः" किरा० ७-६। 2. ಭೇದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. 3. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. 4. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. अति+रिचिर् (विरेचने) "घञ्" (३-३-१८)।

अतिरोधान ಅತಿರೋಧಾನ (न०) ಪ್ರಕಾಶ, ಮರೆಯಾಗದಿರುವಿಕೆ.

अतिरोमश ಅತಿರೋಮಶ (पु०) ಕಾಡುಮೇಕೆ. "इडिकस्तु बालवाह्यो वनच्छागोऽतिरोमशः" हारा०।

अतिरोहित ಅತಿರೋಹಿತ (वि०) 1. ಮರೆಯಾಗದ, ಪ್ರಕಾಶವಾದ, ಸ್ಪುಟವಾದ. न तिरोहितः। 2. ಬಹಳ ಕೆಂಪಾದ. अत्यन्तं रोहितः।

अतिलङ्घन ಅತಿಲಂಘನ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಉಪವಾಸ. 2. ಮೀರುವಿಕೆ, ಉಲ್ಲಂಘನೆ, ಅಪರಾಧ, ಅತಿಕ್ರಮ. "अतिलङ्घनमभ्युपैतु को वा गुणकर्मश्रुतशालिनामसीषाम्" यादo १५-५०।

अतिलङ्घित ಅತಿಲಂಘಿತ (वि०) ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अतिलङ्घिन् ಅತಿಲಂಘಿನ್ (वि०) ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವ, ಮೀರುವ, ತಪ್ಪುಮಾಡುವ. स्त्रियाम् "ङीप्"। **अतिलङ्घिनी–लंघिनी.** "नर्तकीरभिनयातिलङ्घिनीः" रघु० ११-१४।

अतिवक्तृ ಅತಿವಕ್ತೃ (वि०) 1. ಮಾತಾಳಿ, ಮಾತುಗಾರ, ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡುವವನು. अतिवक्ति–अति+वच (परिभाषणे) "तृन्" (३-२-१३५)। 2. ಮಾತಾಡಲು ಅರಿತವನು, ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನು.

अतिवक्र ಅತಿವಕ್ರ (पु०) 1. (ಸೂರ್ಯನು ಸಪ್ತಮ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ) ಋಜುಗತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಕ್ರಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅಂಗಾರಕ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಗ್ರಹಗಳು. (वि०) 2. ಬಹಳ ವಕ್ರವಾದ, ಬಹಳ ಡೊಂಕಾಗಿರುವ.

अतिवयस् ಅತಿವಯಸ್ (वि०) ಮುದಿಯಾದ, ಬಹಳ ವಯಸ್ಸಾದ. अतिक्रान्तो वयः।

अतिवर्णाश्रमिन् ಅತಿವರ್ಣಾಶ್ರಮಿನ್ (पु०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣವನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿರುವವನು.

अतिवर्तन ಅತಿವರ್ತನ (न०) 1. ನಿಯಮ ಮೀರಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ, ಹದ್ದು ಮೀರುವಿಕೆ. 2. ಕ್ಷಮೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಪರಾಧ. अतिक्रम्य दण्डं वर्तते–वृतु (वर्तने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "यानस्य चैव यातुश्च यानस्वामिन एव च। दशातिवर्तनान्याहुः शेषे दण्डो विधीयते"॥ "छिन्ननस्ये भग्नयुगे तिर्यक् प्रतिमुखागते। अक्षभङ्गे च यानस्य चक्रभङ्गे तथैव च॥ छेदने चैव यन्त्राणां योक्त्ररश्म्योस्तथैव च। आक्रोशे चाप्यपैहीति न दण्डं मनुरब्रवीत्" मनु० ८-३९०-९२। ಎಂದು ಮನುಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮ್ಯವಾದ ಅಪರಾಧಗಳು ಹತ್ತು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. (वि०) 3. ಜೀವನೋಪಾಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. वर्तनमतिक्रान्तः।

अतिवर्तिन् ಅತಿವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಮೀರಿರುವ. 2. ಮುಂದೆಸಾಗಿದ. अतीत्य वर्तते–वृतु (वर्तने)

"णिनिः"(३-१-१३४)। "स्थितमुन्नते तुहिनशैलशिरसि भुवनातिवर्तिना" किरा० १२-२१।

अतिवाद ಅತಿವಾದ (पु०) 1. ಅತ್ಯುಕ್ತಿ, ಹೆಚ್ಚುವಮಾತು. 2. ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು, ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. 3. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು. अति+वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)।

अतिवादिन् ಅತಿವಾದಿನ್ (वि०) 1. ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿ ಮಾತಾಡುವವನು, ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡುವವನು. 2. ತನ್ನ ಮತವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವವನು. सर्वानतिक्रम्य वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः"(३-१-१३४)।

अतिवाह ಅತಿವಾಹ (पु०) 1. ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನು ಬೇರೆ ಶರೀರವನ್ನು ಸೇರುವುದು. अतीत्य देहमन्यदेहे वाहः। (वि०) 2. ವಹಿಸುವ, ಎತ್ತಿ ಕೊಳ್ಳುವ.

अतिवाहक ಅತಿವಾಹಕ (पु०) ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಬೇರೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುವ ದೇವತೆ. अतिवाहयति—अति+वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अतिवाहन ಅತಿವಾಹನ (न०) 1. ಒಯ್ಯುವಿಕೆ. 2. ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವಿಕೆ. 3. ಕಳೆಯುವಿಕೆ.

अतिवाहिक ಅತಿವಾಹಿಕ (पु०) 1. ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರ. अतिवाहोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಒಯ್ಯಲು ಸಮರ್ಥ, ವಹಿಸಲು ಶಕ್ತ, ಒಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಡಲು ಶಕ್ತ.

अतिवाहित ಅತಿವಾಹಿತ (न०) 1. ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರ. (वि०) 2. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಹಿಸಿಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. अति+वह (प्रापणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अतिविकट ಅತಿವಿಕಟ (वि०) ಬಹಳ ಭಯಂಕರವಾದ.

अतिविषा ಅತಿವಿಷಾ (स्त्री०) ಅತಿಬಜೆ. विषमति-क्रान्ता।

अतिवृत्त ಅತಿವೃತ್ತ (वि०) 1. ಮೀರಿದ, ಮಿಗಿಲಾದ. "अत्रान्तरे किमपि वाग्विभवातिवृत्तमाचार्यकं विजयि मान्मथमाविरासीत्" मालती० १-२९। 2. ಕಳೆದು ಹೋದ. अतिक्रम्य वर्तते—अति+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)।

अतिवृत्ति ಅತಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಉದ್ವೃತ್ತತೆ, ಮೀರಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ, ದುಷ್ಟತನ. अति+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अतिवृत्तिमवेक्ष्य तस्य घोराम्" याद० १५-७५।

अतिवृद्ध ಅತಿವೃದ್ಧ (वि०) 1. ಬಹಳ ಮುದಿಯಾದ. 2. ಬಹಳ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. अत्यन्तं वृद्धः।

अतिवृष्टि ಅತಿವೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಹೆಚ್ಚು ಮಳೆ, ಮಿತಿ ಮೀರಿದ ಮಳೆ, ಆರು ವಿಧ ಈತಿಬಾಧೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಆರು ವಿಧ ಈತಿಬಾಧೆಗಳು:** "अतिवृष्टिरनावृष्टि-र्मूषकाः शलभाः खगाः। अत्यासन्नाश्च राजानः षडेता ईतयः स्मृताः"।

अतिवेध ಅತಿವೇಧ (पु०) ಏಕಾದಶಿ ತಿಥಿಗೆ ದಶಮಿ ತಿಥಿಯ ಸಂಬಂಧ. [ಈ ವೇಧೆಯು ಅರುಣೋದಯ ದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಒಂದೂವರೆ ಘಳಿಗೆಯೂ ಸೂರ್ಯೋದಯ ವಾದನಂತರವಾದರೆ ಎರಡು ಘಳಿಗೆಯೂ ಇರುವುದು.]

अतिवेल ಅತಿವೇಲ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿದ. 2. ದಡವನ್ನು ದಾಟಿದ. अतिक्रान्तो वेलाम्।

अतिव्यथन ಅತಿವ್ಯಥನ (न०) ಬಹಳ ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವಿಕೆ.

अतिव्यथा ಅತಿವ್ಯಥಾ (स्त्री०) ಬಹಳ ತೊಂದರೆ.

अतिव्यय ಅತಿವ್ಯಯ (पु०) ಹೆಚ್ಚು ಖರ್ಚು, ಮಿತಿ ಮೀರಿದ ವೆಚ್ಚ. अतिशयितो व्ययः। "अतिव्ययात् स्वल्पकालात्क्लेश्येदर्थंपरिक्षयात्"।

अतिव्याप्ति ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹರಡುವಿಕೆ. 2. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣದ ಒಂದು ದೋಷ, ಲಕ್ಷಣವು ತಾನಿರಬೇಕಾದ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಸಂಬಂಧಿಸುವುದು, ಲಕ್ಷಣವು ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸದ ಕಡೆಯೂ ಇರುವುದು. शुक्ली गौः ಎಂಬ ಗೋವಿನ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಮಹಿಷದಲ್ಲಿಯೂ ಶೃಂಗಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ.

अतिशक्वरी ಅತಿಶಕ್ವರೀ (स्त्री०) ಅತಿಶಕ್ವರೀ ಛಂದಸ್ಸು, ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು, ಹದಿನೈದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸು.

अतिशक्तिता ಅತಿಶಕ್ತಿತಾ (स्त्री०) ಪರಾಕ್ರಮ.

अतिशय ಅತಿಶಯ (पु०) 1. ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. अतिशेते—अति+शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। (वि०) 2. ಅಧಿಕ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "अतिशयपरिणाहवान् वितेने" माघ० ७-५। 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. अतिशयोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

अतिशयन ಅತಿಶಯನ (न०) 1. ಮೀರುವಿಕೆ. 2. ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. अति+शीङ् (स्वप्ने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अतिशयान ಅತಿಶಯಾನ (वि०) 1. ಮೀರುವ, 2. ಹೆಚ್ಚಾಗುವ. अति+शीङ् (स्वप्ने) "शानच्" (३-२-१२४)।

अतिशयित ಅತಿಶಯಿತ (वि०) 1. ಅಧಿಕವಾದ. 2. ಮೀರಿದ. अति + शीङ् (स्वप्ने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अतिशयितवनान्तरद्युतीनाम्" किरा० १०-८।

अतिशयिन् ಅತಿಶಯಿನ್ (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 2. ಅಧಿಕವಾದ. अतिशयोऽस्यास्ति — अतिशय "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् **अतिशयिनी** — उ०. "श्रियमतिशयिनीं समेत्य जग्मुः" किरा० १०-२५।

अतिशयोक्ति ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. अतिशयेन उक्तिर्यत्र। 2. ಅಧಿಕವಾದ ಮಾತು. अतिशया उक्तिः।

अतिशस्त ಅತಿಶಸ್ತ (वि०) ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.

अतिशायन ಅತಿಶಾಯನ (न०) 1. ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ, 2. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ.

अतिशायिन् ಅತಿಶಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಮೀರುವ. 2. ಮಿತಿಮೀರಿದ, ಹೆಚ್ಚಾದ.

अतिशोभन ಅತಿಶೋಭನ (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 2. ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. अतिशयेन शोभनः।

अतिश्व ಅತಿಶ್ವ (वि०) 1. ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಯಿಯನ್ನು ಮೀರಿದವನು. अतिक्रान्तः श्वानम्। 2. ನಾಯಿಗಿಂತಲೂ ಕೀಳಾದ.

अतिश्वन् ಅತಿಶ್ವನ್ (पु०) ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ನಾಯಿ.

अतिसक्ति ಅತಿಸಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಸಂಬಂಧ, ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ. 2. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿ. "अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य दिशा भृशमन्वरज्यदतुषारकरः" माघ० ९-७।

अतिसन्ध ಅತಿಸಂಧ (वि०) 1. ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ. 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದ. अतिक्रान्तः सन्धां मर्यादां प्रतिज्ञां वा।

अतिसन्धातृ ಅತಿಸಂಧಾತೃ (वि०) ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. अति+सम्+डु धाञ् (धारणे) "तृन्" (३-२-१३५)।

अतिसन्धान ಅತಿಸಂಧಾನ (न०) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. अतिसन्धीयते — अति+सम्+डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अतिसन्ध्या ಅತಿಸಂಧ್ಯಾ (स्त्री०) ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಮೀಪಕಾಲ. अत्यासन्ना सन्ध्या यस्याः।

अतिसर ಅತಿಸರ (पु०) ಹೆಚ್ಚು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವವನು, ಮುಂದಾಳು. अतिसरति — सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अतिसर्ग ಅತಿಸರ್ಗ (पु०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. अति-सृज्यते — अति+सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "स्रष्टुर्वरातिसर्गात्तु मया तस्य दुरात्मनः" रघु० १०-४२। 2. ಕಾಮಚಾರಾನುಜ್ಞೆ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಿರಲು ಅನುಮತಿ. "अतिसर्गः कामचारानुज्ञा" सि० कौ०। (वि०) 3. ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಒಳಪಡದ, ನಿತ್ಯವಾದ. 4. ಮುಕ್ತ, ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದ. सर्गं सृष्टिमतिक्रान्तः।

अतिसर्जन ಅತಿಸರ್ಜನ (न०) ದಾನ. अति+सृज (विसर्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तत्तदीयविशिखाति-सर्जनात्" किरा० १३-५७।

अतिसर्पण ಅತಿಸರ್ಪಣ (न०) ಬಲವಂತದ ಚಲನೆ.

अतिसर्व ಅತಿಸರ್ವ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. अतिक्रान्तः सर्वान्। (वि०) 2. ಸರ್ವಾತೀತ, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದವನು.

अतिसान्तपन ಅತಿಸಾಂತಪನ (न०) ಬಹಳ ಉಗ್ರವಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. अतिक्रान्तं सान्तपनम्।

अतिसायम् ಅತಿಸಾಯಮ್ (अव्य०) ಸಾಯಂಕಾಲಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತಕಾಲ.

अतिसार ಅತಿಸಾರ (पु०) ಒಂದು ರೋಗ. अतिसार-यति मलम्।

अतिसारकिन् ಅತಿಸಾರಕಿನ್ (वि०) ಅತಿಸಾರ ರೋಗವುಳ್ಳವನು. अतिसारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अतिसृष्ट ಅತಿಸೃಷ್ಟ (वि०) ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अति+सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अतिसौरभ ಅತಿಸೌರಭ (पु०) 1. ಬಹಳ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಮಾವಿನಮರ. अतिशयितं सौरभमस्य। (न०) 2. ಬಹಳವಾಸನೆ. (वि०) 3. ಬಹಳ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ.

अतिसौहित्य ಅತಿಸೌಹಿತ್ಯ (न०) ಬಹಳ ತೃಪ್ತಿ.

अतिस्तुति ಅತಿಸ್ತುತಿ (स्त्री०) ಮಿತಿಮೀರಿದ ಹೊಗಳಿಕೆ, ಇಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಸಲ್ಲದ ಗುಣಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆ. अतिशयिता स्तुतिः।

अतिस्पर्श अतिस्पर्श (पु०) 1. अंतस्थ वर्णगळु, हेच्चु स्पृष्टप्रयत्नविल्लदे उच्चरिसबहुदाद य, व, र, ल वर्णगळु. 2. अधिकस्पर्श. (वि०) 3. कृपण, जिपुण.

अतिस्नेह अतिस्नेह (पु०) बहळ स्नेह, हेच्चु प्रेमा. "अतिस्नेहः पापशङ्की" शाकु० ४।

अतिहसित अतिहसित (न०) गट्टियाद नगु, हेच्चु शब्दवागुवंते नगुविके.

अतीक्ष्ण अतीक्ष्ण (वि०) 1. बिसियल्लद. 2. चूप ल्लद, हरितवल्लद. "अस्त्रैरतीक्ष्णकठिनैर्जगज्जयति मन्मथः" चन्द्रा०।

अतीत अतीत (वि०) 1. अतिक्रमिसि मुंदे होद. अति+इण् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२। "अतीत-दर्शामिव चन्द्रलेखाम्" याद० १३-३३। 2. मिरिद, ओळपडद. "परिच्छेदातीतः सकलवचनानामविषयः" मालती० १-३३। "अतीतसंख्या विहिता ममाग्निना" किरा० १४-१०।

अतीतनौक अतीतनौक (वि०) हडगन्नु दाटिद, हडगन्नु अतिक्रमिसि बंद. अतीता नौर्येन "कप्" (५-४-१५१)।

अतीन्द्र अतीन्द्र (वि०) इंद्रनन्नु मिरिद. अतिक्रान्तः इन्द्रम्।

अतीन्द्रिय अतीन्द्रिय (वि०) इंद्रियगळिंद तिळियलागद, अप्रत्यक्ष, परोक्ष. इन्द्रिय-मतिक्रान्तम्। "अतीन्द्रियज्ञाननिधिर्नभःसदः" माघ० १-११।

अतीव अतीव (अव्य०) बहळ हेच्चागि. अति च इव च। "अंशुपाणिभिरतीव पिपासुः" किरा० ९-३।

अतुल अतुल (पु०) 1. तिलकवृक्ष, क्यासरिके गिड. (वि०) 2. समवल्लद, असमान, अनुपम. नास्ति तुला यस्य।

अतुल्य अतुल्य (वि०) असमान, असदृश, समवल्लद. न तुल्यः।

अतुष अतुष (पु०) हॊट्टिल्लद धान्य. नास्ति तुषो यस्य।

अतुहिन अतुहिन (वि०) उष्णवाद, बिसियाद. न तुहिनः।

अतुहिनरश्मि अतुहिनरश्मि (पु०) 1. सूर्य. न तुहिनः रश्मिः यस्य। 2. बिसियाद किरण. अतुहिनश्चासौ रश्मिश्च।

अतुहिनरुचि अतुहिनरुचि (पु०) 1. सूर्य. न तुहिना रुचिः यस्य। "अतुहिनरुचिनासौ केवलं नोदयाद्रिः" माघ० ११-४६। (स्त्री०) 2. बिसियाद किरण. अतुहिना च सा रुचिश्च।

अतृणाद अतृणाद (पु०) हुल्लन्नु तिन्नद मत्तु हालन्नु कुडियुव करु. न तृणमत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

अतृप्ति अतृप्ति (स्त्री०) 1. असंतोष, संतोषविल्लदिरुविके. 2. तृप्तियिल्लदिरुविके. न तृप्तिः। (वि०) 3. तृप्तियिल्लद. 4. संतोषविल्लद. न तृप्तिर्यस्य।

अतेजस् अतेजस् (न०) 1. अंधकार, कत्तलॆ. न तेजः। (वि०) 2. प्रकाशविल्लद. 3. बलहीन, दुर्बल. नास्ति तेजो यस्य।

अत्क अत्क (पु०) 1. प्रयाणिक. 2. अवयव. अत (सातत्यगमने) "कन्" (उ० ३-४३)। अत्कः पथिकः शरीरावयवश्च। सि० कौ०।

अत्ता अत्ता (स्त्री०) 1. तायि. अतति सततं संबध्नाति। 2. ज्येष्ठ सहोदरि.

अत्ति अत्ति (स्त्री०) 1. तायि. अत्यते सदा संबध्यते—अत (सातत्यगमने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। 2. ज्येष्ठ सहोदरि.

अत्तिका अत्तिका (स्त्री०) 1. तायि. 2. ज्येष्ठ सहोदरि. अत्तैव—अत्ता "कन्" (५-३-९७)।

अत्तृ अत्तृ (पु०) 1 परमात्म. अद (भक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ऊटमाडुव. "अरक्षितारमत्तारं नृपं विद्यादधोगतिम्" मनु० ८-३०९।

अत्न अत्न (पु०) 1. सूर्य. अत (सातत्यगमने) "नः" (उ० ३-६)। 2. युद्ध.

अत्यङ्गुल अत्यंगुल (वि०) बेरळिन प्रमाण क्किंतलू अधिकवाद. अतिक्रान्तोऽङ्गुलिम् तत्परिमाणम्—अति+अङ्गुलि "अच्" (५-४-८६)।

अत्यध्व अत्यध्व (वि०) दारियन्नु दाटिद, मुंदे सागिद. अतिक्रान्तोऽध्वानम् "अच्" (५-४-८५)।

अत्यध्वन् अत्यध्वन् (पु०) सुपथ, ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ. अतिशयितोऽध्वा। "न पूजनात्" इति अच् न भवति।

अत्यन्त अत्यंत (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. अतिक्रान्तोऽन्तम्। "निनाय सात्यन्तहिमोत्किरानिलाः" कुमा० ५-२६। 2. ನಾಶರಹಿತ. 3. ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ. (अव्य०) 4. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ. 5. ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ. अन्तस्यात्ययः। "अत्यन्तमेव खदिरेक्षणवल्लभाभिः" शाकु० १-२३।

अत्यन्तकोपन अत्यंतकोपन (वि०) ಬಹಳ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. अत्यन्तं क्रुप्यति—"युच्" (३-२-१५१)। "चण्डस्त्वत्यन्तकोपनः" अम०।

अत्यन्तगामिन् अत्यंतगामिन् (वि०) ಬಹಳ ಸಂಚಾರ ಶೀಲ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು. अत्यन्तं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-गामिनी-गामिनी.**

अत्यन्तसंयोग अत्यंतसंयोग (पु०) 1. ಎಡಬಿಡದ ಸಂಬಂಧ. 2. ವ್ಯಾಪ್ತಿ. अन्तमवसानमतिक्रान्तः संयोगः।

अत्यन्ताभाव अत्यंताभाव (पु०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अत्यन्तः अन्तमतिक्रान्तः नित्यः अभावः। **उदा:** घटाभावः, घटाभावः इत्यादि.

अत्यन्तिक अत्यंतिक (न०) 1. ಬಹಳ ಸಮೀಪ. अतिशयितमन्तिकम्। 2. ಬಹಳ ದೂರ. अतिक्रान्तमन्तिकम्। (वि०) 3. ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವ. अत्यन्तं गच्छति—"ठक्" (४-४-८)। 4. ಬಹಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. 5. ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ.

अत्यन्तीन अत्यंतीन (वि०) ಬಹಳ ಸಂಚಾರದ ಸ್ವಭಾವದ. अत्यन्तं गामी "खः" (५-२-११)।

अत्यम्ल अत्यम्ल (पु०) 1. ಹುಣಿಸೆ ಮರ. अतिशयितोऽम्लो यस्य। (स्त्री०)—ला—म्ला. 2. ತೋಟ ಮಾದಳದ ಗಿಡ. (वि०) 3. ಬಹಳ ಹುಳಿಯಾದ.

अत्यय अत्यय (पु०) 1. ಅತಿಕ್ರಮ, ಮೀರುವಿಕೆ, 2. ವಿನಾಶ. अति+इण् (गतौ) "अच्"(३-३-५६)। 3. ಕಷ್ಟ. 4. ದೋಷ. 5. ದಂಡನೆ, ಶಿಕ್ಷೆ. "अत्ययोऽतिक्रमे दोषे विनाशे दण्डकृच्छ्रयोः" हेम०।

अत्यर्थ अत्यर्थ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಗೆ, ಆಧಿಕ್ಯ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. अर्थं विषयमतिक्रान्तः। (क्रि० वि०) 3. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ. "अत्यर्थं दुरुपसदादुपेत्य दूरम्" किरा० ७-९।

अत्यल्प अत्यल्प (वि०) 1. ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯಾದ. 2. ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ.

अत्यष्टि अत्यष्टि (स्त्री०) ಹದಿನೇಳನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು, ಹದಿನೇಳು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸು.

अत्यह्न अत्यह्न (वि०) ಒಂದು ದಿನ ಮೀರಿದ, ಒಂದು ದಿನದ ಕಾಲಕಳೆದ. अहरतिक्रान्तः "टच्" (५-४-९१)। अह्नादेशः (५-४-८८)।

अत्याकार अत्याकार (पु०) 1. ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರ, ದೊಡ್ಡ ಶರೀರ. अतिशयित आकारः। 2. ತಿರಸ್ಕಾರ. अतिशयेनाकारः। "अत्याकारः परिभवस्तिरस्कारोऽप्यनादरः" वैज०। (वि०) 3. ದೊಡ್ಡ ಶರೀರವುಳ್ಳ. अतिशयित आकारो यस्य।

अत्याग अत्याग (पु०) 1. ದಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न त्यागः (वि०) 2. ದಾನವಿಲ್ಲದ. न त्यागो यत्र।

अत्याचार अत्याचार (पु०) 1. ಅಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು. (क्रि० वि०) 2. ಆಚಾರವನ್ನು ಮೀರಿ,ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ. आचारमतिक्रम्य।

अत्याज्य अत्याज्य (वि०) 1. ಬಿಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 2. ಬಿಡಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. न त्यक्तुं शक्यम् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अत्यादान अत्यादान (न०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು. अतिशयितमादानम्। (वि०) 2. ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳದಿರುವ. "आदानमतिक्रान्तः।

अत्याधान अत्याधान (न०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಣ, ಉಲ್ಲಂಘನೆ. 2. ಹೊರಿಸುವಿಕೆ, ಆರೋಪಣೆ. अति+आ+डुधाञ् (धारणादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರನಿಗೆ ಮುಂಚೆ (ಅವನನ್ನು ಮೀರಿ) ವಿವಾಹವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು. अतिक्रम्य ज्येष्ठमाधानम्। (अव्य०)4. ಅಗ್ನಿಯ ನಾಶ, ಯಾಗಾಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸದಿರುವುದು. आधानस्यात्ययः अव्ययी० (२-१-६)।

अत्याय अत्याय (पु०) 1. ಅಧಿಕಲಾಭ, ಹೆಚ್ಚು ವರಮಾನ. अति+अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅತಿಕ್ರಮಣ, ಉಲ್ಲಂಘನೆ, ಮೀರುವಿಕೆ.

अत्यायु ಅತ್ಯಾಯು (ನ೦) ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ.

अत्यारूढ ಅತ್ಯಾರೂಢ (ನ೦) 1. ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. 2. ಬಹಳ ಮೇಲಕ್ಕೇರುವಿಕೆ. 3. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಿಕೆ. 4. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಘನತೆ, ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ. अति+आ+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 5. ಬಹಳ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿದ. 6. ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. अति+आ+रुह कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। 7. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆದ. अत्यन्तमारूढः। "अत्यारूढो हि नारीणामकालज्ञो मनोभवः" रघु० १२-३३।

अत्यारूढि ಅತ್ಯಾರೂಢಿ (स्त्री०) "अत्यारूढ" ಪದದ (न०) ದ ಅರ್ಥ. अति+आ+रुह भावे "क्तिन्" (३-३-९४)।

अत्याश ಅತ್ಯಾಶ (वि०) ಬಹಳ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. अतिशयिता आशा यस्य।

अत्याशा ಅತ್ಯಾಶಾ (स्त्री०) ಬಹಳ ಆಸೆ, ಮಿತಿಮೀರಿದ ಆಸೆ. अतिशयिता आशा।

अत्याश्रम ಅತ್ಯಾಶ್ರಮ (पु०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಶ್ರಮ, ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ. अतिशयितः आश्रमः। (वि०) 2. ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಮೀರಿದ, ಆಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ. अतिक्रान्तः आश्रमान्।

अत्याहित ಅತ್ಯಾಹಿತ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಭೀತಿ, ಮಹಾ ಭಯ. अतीवाधीयते स्म मनसि। 2. ಅಪಾಯ. "अत्याहितम् अत्याहितम्" मालती० ३। 3. ಆತುರದ ಕಾರ್ಯ, ಅವಿಚಾರಿತಕೃತ್ಯ. "पाण्डुपुत्रेनं किमप्यत्याहितमाचरितं भवेत्" वेणी० २।

अत्युक्त ಅತ್ಯುಕ್ತ (न०) ಅಧಿಕವಾದ ಮಾತು, ಹೆಚ್ಚು ಮಾತು.

अत्युक्ता ಅತ್ಯುಕ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಎರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. 2. ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆ.

अत्युक्ति ಅತ್ಯುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಅಧಿಕವಾದ ಮಾತು, ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾತು. 2. ಅನ್ಯಾಯದ ಮಾತು. 3. ಇಲ್ಲದ ಸಲ್ಲದ ಗುಣಗಳ ವರ್ಣನೆ. अतिशयेन उक्तिः। 4. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. "अत्युक्तिरद्भुतातथ्यशौर्यौदार्यादिवर्णनम्" चन्द्रा०।

अत्युग्र ಅತ್ಯುಗ್ರ (वि०) ಬಹಳ ಕ್ರೂರವಾದ.

अत्युच्छ्रित ಅತ್ಯುಚ್ಛ್ರಿತ (वि०) ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ. अत्यन्तमुच्छ्रितः।

अत्युत्कट ಅತ್ಯುತ್ಕಟ (वि०) ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳ ಉಗ್ರವಾದ. "अत्युत्कटैः पुण्यपापैरिहैव फलमश्नुते"।

अत्युत्कृष्ट ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟ (वि०) ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. अत्यन्तमुत्कृष्टः।

अत्यूह ಅತ್ಯೂಹ (पु०) ನೀರುಕಾಗೆ. अतिशयेन ऊहते ऊह (वितर्के) "अच्" (३-१-१३४)।

अत्र ಅತ್ರ (अव्य०) 1. ಇಲ್ಲಿ, ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ. अस्मिन्—इदम् "त्रल्" (५-३-१०)। "एष चात्र समया सरोजिनीमेकतानयति चित्तचक्षुषी" याद० १७-३०। 2. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ. "अतोऽत्र किञ्चिद्भवतीं बहुक्षमाम्" कुमा० ५-४०। (वि०) 3. ಇತರರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ (ಕ್ಷಶ್ರಿಯ). न त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

अत्रत्य ಅತ್ರತ್ಯ (वि०) 1. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ, ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. अत्र भवः "त्यप्" (४-२-१०४)। "दौरात्म्याद्रक्षसस्तांतु नात्रत्याः श्रद्दधुः प्रजाः" रघु० १५-७२। 2. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಾದ. अत्र जातः "त्यप्"।

अत्रप ಅತ್ರಪ (वि०) ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति त्रपा लज्जा यस्य।

अत्रभवत् ಅತ್ರಭವತ್ (वि०) ಪೂಜ್ಯ. इदम् प्रथमार्थे "त्रल्" (५-३-१४)। अत्रभवान्। "आसने तावदत्रभवतोः"। "सङ्गीतरचनां कृत्वा अत्रभवतो दूतं प्रेषयतम्" माल० १। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। —भवती —ಭವತೀ. "यद्यत्रभवत्या शोभनं भणितं तत इदं पारितोषिकं प्रयच्छामि" माल० २।

अत्रस्त ಅತ್ರಸ್ತ (वि०) ಭಯಪಡದಿರುವ, ಹೆದರದ. न त्रस्तः। "जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः" रघु० १-२१।

अत्रान्तरे ಅತ್ರಾಂತರೇ (अव्य०) ಏತನ್ಮಧ್ಯೆ, ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ. "अत्रान्तरे किमपि वाग्विभवातिवृत्तवैचित्र्यम्" मालती० १-२६।

अत्रास ಅತ್ರಾಸ (पु०) 1. ಭಯನಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न त्रासः। (वि०) 2. ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न त्रासो यस्य।

अत्रि ಅತ್ರಿ (पु०) 1. ಸಪ್ತಋಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ. "अथ नयनसमुत्थं ज्योतिरत्रेरिव द्यौः" रघु० २-७५। (वि०) 2. ನುಂಗುವ, ನಾಶಪಡಿಸುವ. अत्ति—अद (भक्षणे) "त्रिप्" (उ० ४-६८)।

अत्रिन् अत्रिन् (पु॰) "अत्रि" पदद अर्थ. अद (भक्षणे) "त्रिनिः" (उ॰ ४-६८)।

अत्रिजात अत्रिजात (पु॰) चंद्र, अत्रिमहर्षिय पुत्र. अत्रेर्नेत्रात् जातः।

अत्रिनेत्रज अत्रिनेत्रज (पु॰) चंद्र. "अत्रेर्नेत्रात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अत्रिसंहिता अत्रिसंहिता (स्त्री॰) अत्रिमहर्षि विरचितवाद (वर्णाश्रमाचारादिगळन्नु तिळिसुव) धर्मशास्त्र ग्रंथ.

अथ अथ (अव्य॰) 1. मंगळ. "अथ योगानुशासनम्" पा॰ यो॰ सू॰ १-१। 2. अनंतर, तरुवाय, बळिक. "अथातो ब्रह्मजिज्ञासा"(ब्र॰ सू॰ १-१-१)। "अथेप्सितं भर्तुरुपस्थितोदयम्" रघु॰ ३-१। 3. प्रारंभ. "अथ योगानुशासनम्" पा॰ यो॰ सू॰ १-१। 4. प्रश्ने. "अथैकधेनोरपराधचण्डाद्गुरोः कृशानुप्रतिमाद्बिभेषि" रघु॰ २-४९। 5. एल्ल, सकल. "अथातो धर्मं व्याख्यास्यामः"। 6. संशय, विकल्प. "शब्दो नित्योऽथानित्यः"। 7. समुच्चय. "भीमोऽथार्जुनः"। 8. पक्षांतर, मतांतर. अथ (याच्ञायाम्) "डः" (वा॰ ३-२-१०१)। पृषो॰। "अथ क्षमामेव निरस्तविक्रमश्चिराय पर्येषि सुखस्य साधनम्" किरा॰ १-४४। "अथ चेदवधिः प्रतीक्ष्यते" किरा॰ २-१६। 9. अधिकार. "अथातो संशये स्यातामधिकारे च मङ्गले। विकल्पानन्तरप्रश्नकात्स्न्यारम्भसमुच्चये" मेदि॰।

अथकिम् अथकिम् (अव्य॰) अंगीकार, ऒप्पिगे. "अपि वृषलमनुरक्ताः प्रकृतयः ?। अथकिम्" मुद्रा॰ १।

अथर्वण अथर्वण (पु॰) 1. अथर्ववेद, नाल्कनेय वेद. 2. शिव, ईश्वर. "जटाचीरोऽथर्वण नन्दिवर्धनगुडाकेशोग्रकालञ्जराः" त्रिकाण्ड॰।

अथर्वन् अथर्वन् (पु॰) 1. ब्रह्मन ज्येष्ठ पुत्र. [कल्पांतरदल्लि ब्रह्मनु ई ऋषियन्नु मॊदलु सृष्टिसि वेदोपदेशमाडिदनु.] मुण्डक॰। 2. वसिष्ठ ऋषि. "कृतपदपङ्क्तिरथर्वणेव वेदः" किरा॰ १०-१०। 3. शिव. 4. अथर्वमंत्र. "जिष्णुं जैत्रैरथर्वभिः" रघु॰ १७-१३। (पु॰ ब॰ व॰) 5. अथर्वकुलदल्लि जनिसिदवरु.

अथर्वविद् अथर्वविद् (पु॰) 1. वसिष्ठ ऋषि. 2. अथर्ववेदोक्तकर्माचरणेयुळ्ळवनु, अथर्ववेद तिळिदवनु. अथर्ववेदं तदुक्तं कर्म वा वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "गुरुणाऽथर्ववित्ता कृतक्रियः" रघु॰ ८-४।

अथर्वशिखा अथर्वशिखा (स्त्री॰)—शिरस् =शिरस्. (न॰) अथर्ववेदद उपनिषत्तु. अथर्वणो वेदस्य शिखेव शिर इव वा ब्रह्मविद्याप्रतिपादकत्वात्।

अथर्वाङ्गिरस अथर्वाङ्गिरस (पु॰) 1. अथर्व मुनि मत्तु अंगिरस्सु. अथर्वा चाङ्गिराश्च। (पु॰ ब॰ व॰) 2. अथर्व मत्तु अंगिरस्सुगळ वंशदल्लि जनिसिदवरु.

अथर्वाधिप अथर्वाधिप (पु॰) अथर्व शाखाधिप, बुध. अथर्वणोऽधिपः। "सामशाखाधिपो भौमः शशिजोऽथर्ववेदराट्"।

अथवा अथवा (अव्य॰) मतांतर, पक्षांतर. "अथवाभिनिविष्टबुद्धिषु व्रजति व्यर्थकतां सुभाषितम्" माघ॰ १६-४३।

अथो अथो (अव्य॰) "अथ" पदद अर्थ. अथ (याच्ञायाम्) "डो" बाहु॰ रलोपः पृषो॰। "अथो शरस्तेन मदर्थमुज्झितः" किरा॰ १४-१७।

अदंष्ट्र अदंष्ट्र (पु॰) 1. सर्प, हावु. (वि॰) 2. कोरॆ हल्लुगळिल्लद.

अदक्ष अदक्ष (वि॰) असमर्थ, जड, मंद स्वभावद.

अदक्षिण अदक्षिण (पु॰) 1. दक्षिणॆयिल्लद(यागा). "मृतो यज्ञस्त्वदक्षिणः" पञ्चत॰। (न॰) 2. एडभाग. (वि॰) 3. अनुकूलवल्लद. 4. सामर्थ्यविल्लद.

अदग्ध अदग्ध (वि॰) 1. सुडल्पडद. 2. शास्त्र दंतॆ अग्नि संस्कार माडल्पडद. न दग्धः।

अदण्डय अदंड्य (वि॰) 1. शिक्षॆगॆ अर्हनल्लद. दण्डमर्हति "यत्" (५-१-६६)। न दण्ड्यः। "अदण्ड्यान् दण्डयन् राजा दण्ड्यांश्चैवाप्यदण्डयन्" मनु॰ ८-१२८। 2. शिक्षॆगॆ ऒळगागद. "पिताचार्यः सुहृन्माता भार्या पुत्रः पुरोहितः। नादण्ड्यो नाम राज्ञोऽस्ति यः स्वधर्मे न तिष्ठति" मनु॰ ८-३३५। "अदण्ड्या हस्तिनोऽश्वाश्च प्रजापाला हि ते स्मृताः। अदण्ड्याः काणकुण्ठाश्च वृषभः कृतलक्षणः" स्मृतिः।

अदत्त ಅದತ್ತ (ನ೦) 1. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ದಾನ, ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಪುನಃ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ದಾನ. (ವಿ೦) 2. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಕೊಡಲ್ಪಡದ. न दत्तः। (ಸ್ತ್ರೀ೦)-त्ता -त्ता. 3. ವಿವಾಹವಾಗದ ಕನ್ಯೆ.

अदत्तपूर्वा ಅದತ್ತಪೂರ್ವಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ವಿವಾಹವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗದ ಕನ್ಯೆ, ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡದ ಕನ್ಯೆ. "अदत्तपूर्वेत्याशङ्क्यते" मालती० ४। (ವಿ೦) 2. ಹಿಂದೆಕೊಡಲ್ಪಡದ.

अदत्तादायिन् ಅದತ್ತಾದಾಯಿನ್ (ವಿ೦) ಕೊಡದಿರುವುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. अदत्तमादत्ते — आ+ डुदाञ् (दाने) "णिनिः" (३-२-७८)। "अदत्तादायिनो-हस्तात् लिप्सेत ब्राह्मणो धनम्। याजनाध्ययनेनापि यथा स्तेनस्तथैव सः"।

अदद्यञ्च् ಅದದ್ಯ೦ಚ್ (ವಿ೦) ಇದನ್ನು ಹೊಂದುವ, ಇದರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ. अमुमञ्चति — अञ्चु (गतौ) "क्विप्" (३-२-६२)। "अद्रि" आदेशः (८-२-८०)।

अदन ಅದನ (ನ೦) 1. ಭೋಜನ, ಊಟಮಾಡುವುದು. अद (भक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಹಾರ, ಊಟದ ಪದಾರ್ಥ. अद्यते स्म—अद कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "प्रत्यवसानमशनं भोजनं जेमनादने" वैज०।

अदन्त ಅದಂತ (ಪು೦) 1. ಪೂಷನೆಂಬ ಸೂರ್ಯ. नास्ति दन्तोऽस्य। [ದಕ್ಷಯಜ್ಞಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದುದರಿಂದ ವೀರಭದ್ರನು ಸೂರ್ಯನ ದಂತ(ಹಲ್ಲು)ಗಳನ್ನು ಉದುರಿಸಿದನು.] "पूष्णश्चापात-यद्दन्तान् कालिङ्गस्य यथा बलः। शप्यमाने गरिमणि योऽहसद्दर्शयन् दतः" भाग० स्क० ४-५-२१। 2. ಜಿಗಣೆ. (ವಿ೦) 3. ಹೀರುವನು. 4. ದಂತವಿಲ್ಲದ, ಹಲ್ಲುಗಳಿಲ್ಲದ. 5. ಹಲ್ಲು ಹುಟ್ಟದಿರುವ. 6. ಅಕಾರಾಂತ (ಶಬ್ದ ಮುಂತಾದುದು). अत् अन्ते यस्य।

अदभ्र ಅದಭ್ರ (ವಿ೦) ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳ. न दभ्रः। "अदभ्रदर्भमधिशय्य स स्थलीम्" किरा० १-३८। "अदभ्रसत्राजितभक्तियन्त्रितः" याद० १४-१।

अदम्भ ಅದಂಭ (ಪು೦) 1. ಸತ್ಯಸಂಧತೆ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न दम्भः। (ವಿ೦) 2. ಕಪಟವಿಲ್ಲದವನು, ಸತ್ಯಸಂಧ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ.

अदम्य ಅದಮ್ಯ (ವಿ೦) ಅಡಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ. न दम्यते — दमु (उपशमे) "यत्" (३-१-९८)।

अदय ಅದಯ (ವಿ೦) 1. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ. नास्ति दया यस्य। (ಕ್ರಿ೦ ವಿ೦) 2. ದಯೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದೆ. "अदयमिव कराग्रैरेष निष्पीड्य सद्यः" माघ० ११-६२।

अदर्शन ಅದರ್ಶನ (ನ೦) 1. ದರ್ಶನಾಭಾವ, ನೋಡದಿರುವಿಕೆ. न दर्शनम्। "अदर्शनेच्छामितरेषु दत्ते" याद० १८-९३। 2. ಲೋಪ, ವಿನಾಶ. 3. ಅಂತರ್ಧಾನ, ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. (ವಿ೦) 4. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ. 5. ನೇತ್ರವಿಲ್ಲದ, ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದ. नास्ति दर्शनं यस्य।

अदस् ಅದಸ್ (ತ್ರಿ೦) ಇವನು, ಇವಳು, ಇದು. ಈ ಶಬ್ದವು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. (ಪು೦) असौ (ಸ್ತ್ರೀ೦) असौ (ನ೦) अदः। "इदमस्तु सन्निकृष्टं समीपतरवर्तिचैतदो रूपम्। अदसस्तु विप्रकृष्टं तदिति परोक्षे विजानीयात्"। ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆ: "असावहङ्कारपरैर्दुरात्मभिः" प्रबोध० १-२४। "असौ पुनः विषमरचितैकभागां तामेव बहुमन्यमाना प्रतिगृहीत-वती" मालती० १। "अदस्त्वया नुन्नमनुत्तमं तमः" माघ० १-२७। ಕೆಲವು ಕಡೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. "अमी च कथमादित्याः प्रतापक्षतिशीतलाः" कुमा० २-२४। "अमुं पुरः पश्यसि देवदारुम्" रघु० २-३६। "प्राप्ता शुकश्रेणिरसौ विभाति" याद० १८-७६। "तद्" ಶಬ್ದದಂತೆ "अदस्" ಶಬ್ದವೂ "यद्" ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು. "य एष लोकत्रयसूत्रधारः पर्यायपात्राणि चराचराणि। आनर्तयत्यद्भुतचेष्टितोऽसौ मनर्त खेलं नवनीतकाङ्क्षी" याद० ४-२७। "यस्य त्वं यश्च हृदयस्ते यस्यासौ तस्य यस्तथा। नाथ त्वत्पदमारुह्य न पुनस्तै-र्निवर्त्यते" याद० १६-११९। "तद्" ಶಬ್ದದಂತೆ "अदस्" ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. "योऽप्यसौ कुमारसेवको राजसेनः सोऽपि तव प्रसादात्" मुद्रा० ३।

अदातृ ಅದಾತೃ (ವಿ೦) ದಾನಮಾಡದ. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६)। अदात्री -त्र्री.

अदान ಅದಾನ (ಪು೦) 1. ಮದೋದಕವಿಲ್ಲದ ಆನೆ. न दानं यस्य। (ನ೦) 2. ದಾನದ ಅಭಾವ, ದಾನಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. न दानम्। (ವಿ೦) 3. ದಾನವಿಲ್ಲದ

अदान्त ಅದಾಂತ (वि०) ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸದ. न दान्तः।

अदाय ಅದಾಯ (पु०) ದಾಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದವನು, ಆಸ್ತಿಯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದವನು, ಪತಿತನಾದ ಜ್ಞಾತಿ. नास्ति दायो यस्य। "अदायाद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

अदायाद ಅದಾಯಾದ (पु०) 1. ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗಹೊಂದಲು ಅರ್ಹರಲ್ಲದ (1) ಪತಿತಜ್ಞಾತಿ (2) ಕ್ಲೀಬ, ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ (3) ಜನ್ಮವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಕ್ಕಳು (4) ಉನ್ಮತ್ತ (ಹುಚ್ಚ) (5) ಜಡ (6) ಮೂಗ ಮತ್ತು (7) ಅಂಗಹೀನರು. "अनंशौ क्लीबपतितौ जात्यन्धबधिरौ तथा। उन्मत्त-जडमूकाश्च ये च केचिन्निरिन्द्रियाः" मनु० ९-२०१। 2. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಆರುವಿಧ ಪುತ್ರರು. "कानीनश्च सहोढश्च क्रीतः पौनर्भवस्तथा। स्वयंदत्तश्च शौद्रश्च षडदायादबान्धवाः" मनु० ९-१६०।

अदायिक ಅದಾಯಿಕ (वि०) ದಾಯಾದರಿಲ್ಲದ, ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಲ್ಲದ दायमर्हति—दाय "ठक्" (५-१-६३)। न दायिको यस्य।

अदास ಅದಾಸ (पु०) ಸ್ವತಂತ್ರ.

अदास्य ಅದಾಸ್ಯ (न०) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ.

अदाह्य ಅದಾಹ್ಯ (वि०) 1. ದಹಿಸಲು ಅಶಕ್ಯ. (ಆತ್ಮ) न दग्धुं शक्यः। "अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च" गीता २-२४। 2. ದಹಿಸಲು ಅನರ್ಹ, ಪತಿತ. न दग्धुमर्हः।

अदिति ಅದಿತಿ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಮೃತ್ಯು. (स्त्री०) 3. ಅದಿತಿದೇವಿ, ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ, ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳು. 4. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. न दीयते खण्ड्यते—दो (अवखण्डने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। इत्वम् (७-४-४०)। दितिभिन्ना अदितिः। 5. ಪಾರ್ವತಿ. "अदितिः शैलकन्यायां पृथिव्यां देवमातरि" वैज०।

अदितिज ಅದಿತಿಜ (पु०) ದೇವತೆ. अदितेर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अदितिनन्दन ಅದಿತಿನಂದನ-पुत्र-पुत्र (पु०) ದೇವತೆ.

अदीन ಅದೀನ (वि०) 1. ಧೈರ್ಯಗೆಡದ, ಹೆದರದ. 2. ಧನಿಕ, ಸಿರಿವಂತ. 3. ಬಲಶಾಲಿ, ಪರಾಕ್ರಮಿ.

अदीपित ಅದೀಪಿತ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಡದ. न दीपितम्। "अदीपितं वैद्युतजातवेदसा" किरा० ४-२९।

अदीयमान ಅದೀಯಮಾನ (वि०) ಕೊಡಲ್ಪಡದ. न दीयते—डु दाञ् (दाने) "शानच्" (३-२-१२४)।

अदूर ಅದೂರ (न०) 1. ಸಮೀಪ. न दूरम्। "परस्परा-क्षिसादृश्यमदूरोज्झितवर्त्मसु" रघु० १-४०। (वि०) 2. ಸಮೀಪದ.

अदृश् ಅದೃಶ್ (वि०) 1. ಕುರುಡ, ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದವನು. नास्ति दृक् यस्य। 2. ನೋಡದಿರುವ.

अदृश्य ಅದೃಶ್ಯ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. "अदृश्योऽव्यक्त-रूपश्च सहस्रजिदनन्तजित्" वि० स०। (वि०) 2. ಅಗೋಚರ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ. न दृश्यम्। "अदृश्यं मन्दपुण्यानाममन्दप्रीतिदायिनाम्" याद० १६-३।

अदृष्ट ಅದೃಷ್ಟ (न०) 1. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು, ದೈವಕೃತವಾದದ್ದು, ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು, ವಿಧಿ, ಹಣೆಬರಹ. 2. ಬೆಂಕಿ, ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಭಯ. "अदृष्टं वह्नितोयादि (भयम्)" अम०। (वि०) 3. ಕಾಣಲ್ಪಡದ, ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ.

अदृष्टपूर्व ಅದೃಷ್ಟಪೂರ್ವ (वि०) ಹಿಂದೆ ನೋಡದಿರುವ. न पूर्वं दृष्टः। "अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा" गीता ११-४५। "अदृष्टपूर्वं भुवि पूतनादेः" याद० ४-३९।

अदृष्टान्त ಅದೃಷ್ಟಾಂತ (वि०) ಕೊನೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವ, ಬಹಳ ದೂರದ, ಬಹಳ ಕಾಲದ. न दृष्टः अन्तः यस्य। "अदृष्टान्तमभूद्युद्धम्" याद० १६-१०१।

अदृष्टि ಅದೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಕ್ರೂರವಾದ ನೋಟ. 2. ಕೋಪದ ನೋಟ. 3. ನೋಡದಿರುವಿಕೆ. न दृष्टिः। विरोधे अभावे वा न० त०। (वि०) 2. ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದ, ಕುರುಡ.

अदेय ಅದೇಯ (वि०) ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಕೊಡತಕ್ಕುದಲ್ಲದ. न दातुं योग्यम्। "अदेयमासीत् त्रयमेव भूपतेः शशिप्रभं छत्रमुभे च चामरे" रघु० ३-२६। **ದಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದವು:** ಪತ್ನಿ, ಪುತ್ರ, ನಿಕ್ಷೇಪ, ಹೋಮಾಗ್ನಿ ಮುಂತಾದುವು. ಇವನ್ನು ಎಂತಹ ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರರಿಗೆ ದಾನಮಾಡ ಕೂಡದು.

अदेव ಅದೇವ (वि०) 1. ದೇವತೆಗಳಿಲ್ಲದ. न०ब०। 2. ದೇವತೆಗಳಂತಿರುವ. न देवः। सादृश्ये न० त०।

अदेवमातृक ಅದೇವಮಾತೃಕ (पु०) ಮಳೆಯ ನೀರೇ ಆಧಾರವಾಗಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ, ನದಿಯ ನೀರಿನ ಆಸರೆಯಿಂದ ಬೆಳೆಯುವ ಪ್ರದೇಶ. देव एव माता यस्य सः

देवमातृकः; स न भवतीत्यदेवमातृकः। "वितन्वति क्षेममदेवमातृकाश्चिराय तस्मिन् कुरवश्चकासति" किरा० १-१७।

अदेश ಅದೇಶ (पु०) 1. ಕೆಟ್ಟಜಾಗ. 2. ಅಶುದ್ಧ ಪ್ರದೇಶ. "नादेशे तर्पणं कुर्यात् न सन्ध्यां नापि पूजनम्" स्मृतिः। ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಶವು ವಾಸಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯವು.

अदैव ಅದೈವ (न०) 1. ದೇವತೆಯಿಲ್ಲದ ಶ್ರಾದ್ಧ, ನಿತ್ಯ ಶ್ರಾದ್ಧ. दैवं वैश्वदैविकं श्राद्धम्; तन्नास्ति यत्र। (वि०) 2. ಅದೃಷ್ಟಶೂನ್ಯ.

अदोष ಅದೋಷ (पु०) 1. ದೋಷಾಭಾವ, ದೋಷ ವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न दोषः। "किमित्यदोषेण तिरस्कृता वयम्" किरा० १४-११। (वि०) 2. ದೋಷವಿಲ್ಲದ. नास्ति दोषो यस्मिन्। "तददोषौ शब्दार्थौ सगुणावनलङ्कृती पुनः क्वापि" काव्यप्र० १।

अद्ग ಅದ್ಗ (न०) ಪುರೋಡಾಶ, ಹವಿಸ್ಸು. अद्यते देवैः —अद (भक्षणे) "गन्" (उ० १-१२०)।

अद्धा ಅದ್ಧಾ (अव्य०) ಸತ್ಯ, ನಿಜ. अतं सततगमनं दधाति —डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "विच्" (३-२-१५)। "अद्धा श्रियं पालितसङ्गराय" रघु० १३-६५।

अद्भुत ಅದ್ಭುತ (न०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯ, ವಿಸ್ಮಯ. अद् (आश्चर्येऽव्ययम्) तस्य भवनम्। अद्+भू (सत्तायाम्) "डुतच्" (उ० ५-१)। "तर्कातिगं तादृशमद्भुतं नः" याद० २-२२। 2. ಅದ್ಭುತರಸ, ನವರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಅದ್ಭುತರಸಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ ವಿಸ್ಮಯ. ಇದು ಗಂಧರ್ವ ದೇವತಾಕವಾದುದು. ಬಣ್ಣ ಹಳದಿ. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕೆಲಸವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. ಚಕಿತ, ಸ್ವೇದ, ರೋಮಾಂಚ, ಗದ್ಗದಸ್ವರ, ನೇತ್ರವಿಕಾಸ ಮುಂತಾದುವು ಅನುಭಾವಗಳು. ಹರ್ಷ, ವಿತರ್ಕ, ಸಂಭ್ರಾಂತಿ ಮುಂತಾದುವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ. ಈ ವಿಭಾವಾನುಭಾವ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ (ವಿಸ್ಮಯ)ವು ಅದ್ಭುತ ರಸತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. सा० द० ३-२४२-४५। 3. ವೈಶ್ವದೇವದ ಅಗ್ನಿ. "महिमांस्तु विवाहाग्निर्वैश्वदेवाग्निरद्भुतः" वैज०। (वि०)4. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ.

अद्मनि ಅದ್ಮನಿ (पु०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अत्ति सर्वान् —अद (भक्षणे) "अनिः" मुट् च (उ० २-१०४)।

अधर ಅದ್ಧರ (वि०) ತಿಂಡಿಬಾಕ, ಯಾವಾಗಲೂ ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದ. अत्ति —अद (भक्षणे) "क्मरच्" (३-२-१६०)।

अद्य ಅದ್ಯ (अव्य०) ಈಗ, ಈ ದಿನ. इदम् "द्यः" अश् च निपा० (५-३-२२)। "अद्य क्रियाः कामदुघाः क्रतूनाम्" किरा० ३-६। "कृष्ण त्वदीयपदपङ्कजपञ्जरान्तमद्यैव मे विशतु" मु० मा०।

अद्यतन ಅದ್ಯತನ (पु०) 1. ಈ ದಿನ, ಈಗಿನ ಕಾಲ. (वि०) 2. ಈಗಿನಕಾಲದ, ಈಗ ಉಂಟಾದ. अद्य भवः "ट्युः" (४-३-२३)।

अद्यश्वीन ಅದ್ಯಶ್ವೀನ (वि०) ಈ ದಿನವೋ ಅಥವಾ ನಾಳೆಯೋ ಆಗಬಹುದಾದ. अद्य+श्वस् "खः" (५-२-१३)। स्त्रियाम् अद्यश्वीना—ना. ಈ ದಿನವೋ ನಾಳೆಯೋ ಪ್ರಸವಿಸಬಹುದಾದ ಹೆಂಗಸು, ಪೂರ್ಣಗರ್ಭಿಣಿ. "अद्यश्वीना तु सा या स्यादद्यश्वः प्रसवोन्मुखी" वैज०।

अद्यापि ಅದ್ಯಾಪಿ (अव्य०) ಈಗಲೂ ಕೂಡ. "अपसृप्य पुरोभागादद्यापि न निवर्तते" याद० १६-३६।

अद्रव ಅದ್ರವ (वि०) ದ್ರವವಲ್ಲದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. नास्ति द्रवो यस्मिन्। "अद्रवं मूर्तिमत्स्वाङ्गम्" सि० कौ०।

अद्रव्य ಅದ್ರವ್ಯ (न०) 1. ಅಯೋಗ್ಯವಸ್ತು, ಗುಣಹೀನ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಪದಾರ್ಥ. न द्रव्यम्। अप्राशस्त्ये न०त०। "विनेतुरद्रव्यपरिग्रह एव बुद्धिलाघवं प्रकाशयति" माल० १। 2. ಸತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳು. ಇವು ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು, ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸಂಯೋಗ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳೆಂದು ಹತ್ತು ಬಗೆ. न्यायसि०।

अद्रि ಅದ್ರಿ (पु०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. अद (भक्षणे) "क्रिन्" (उ० ४-६५)। "तस्मिन्नद्रौ कतिचिदबलाविप्रयुक्तः स कामी" मेघ० १-२। 2. ಬಂಡೆ, ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. "अद्रिः शैलद्रुमार्कें ना" मेदि०। 5. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 6. ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯೆ, ಏಳು. 7. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು.

अद्रिकन्या ಅದ್ರಿಕನ್ಯಾ —तनया —तनयाऽ —सुता —सुता (स्त्री०) ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು, ಪಾರ್ವತಿ.

अद्रिकर्णी ಅದ್ರಿಕರ್ಣೀ (स्त्री०) ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿಗಿಡ.

अद्रिकील अद्रिकील (पुं) 1. विष्कंभपर्वत. (स्त्री) -ला-ला. 2. भूमि. अद्रय: कुलपर्वता: कीला इव यस्या:।

अद्रिज अद्रिज (पुं) 1. दावानल, कार्कीच्चु. 2. परमात्म. (न) 3. शिलाजतु. (वि) 4. बेट्टदल्लि हुट्टिद. अद्रौ जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९७)। 5. सूर्यनिंद हुट्टिद.

अद्रिजा अद्रिजा-जाता-जाता (स्त्री) पार्वति.

अद्रिद्विष् अद्रिद्विष् (पुं) इंद्र. अद्रिं द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

अद्रिद्रोणि अद्रिद्रोणि (स्त्री) 1. गिरिनदि, बेट्टदल्लि हुट्टिद नदि. अद्रे: द्रोणिरिव। 2. कणिवे.

अद्रिपति अद्रिपति-राज-राज (पुं) पर्वतराज, हिमाचल. अद्रीणां पति: राजा वा। अद्रि+राजन् "टच्" (५-४-९१)। "सनिर्झरोद्गार इवाद्रिराज:" रघु० ६-६०।

अद्रिभिद् अद्रिभिद् (पुं) (पर्वतगळ रेक्कॆगळन्नु कत्तरिसिद) इंद्र. अद्रिं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

अद्रिभू अद्रिभू (स्त्री) 1. पार्वति. अद्रेर्भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७१)। (वि) 2. पर्वतदल्लि हुट्टिद. अद्रौ भवति—भू "क्विप्"।

अद्रिष्टुत अद्रिष्टुत (पुं) सोमरस. अद्रिभि: स्तावभि: स्तुत: अभिष्टुत:।

अद्रिसार अद्रिसार (पुं) 1. कब्बिण. (वि) 2. बेट्टदंते बहळ कठिनवाद.

अद्रिसारमय अद्रिसारमय (वि) 1. कब्बिणदिंद तयारादि. 2. अतिकठिनवाद.

अद्रीन्द्र अद्रीन्द्र-ईश-ईश (पुं) 1. पर्वतराज, हिमाचल. 2. कैलासाधिपति, ईश्वर. 3. पर्वत श्रेष्ठ.

अद्रोह अद्रोह (पुं) 1. द्रोहाभाव, वंचनॆयिल्लदिरुविकॆ. न द्रोह:। (वि) 2. द्रोह विल्लद, वंचनॆयिल्लद.

अद्वन्द्व अद्वन्द्व (वि) द्वंद्वगळिल्लद, द्वंद्वगळन्नु मीरिद. [सुख दुःख, राग द्वेष, शीत उष्ण मुंतादुवु द्वंद्वगळु.]

अद्वय अद्वय (पुं) 1. बुद्धदेव. 2. जीवात्म मत्तु परमात्मर ऐक्य ज्ञानवुळ्ळवनु, अद्वैति. नास्ति द्वयं यस्य। (न) 3. ऎरडिल्लदिरुविकॆ, अभेद. 4 ब्रह्मात्मैक्य ज्ञान, अद्वैत.

अद्वयवादिन् अद्वयवादिन् (पुं) 1. बुद्धदेव. अद्वयं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनि:" (३-३-१७०)। 2. ब्रह्मात्मैक्यवादि, अद्वैति.

अद्वार अद्वार (न)1. गुप्तमार्ग, रहस्यद दारि, ऎल्लर संचारक्कॆ ऎर्पडद दारि. 2. संचारक्कॆ अनर्हवाद दारि. "अद्वारेण महाबाहु: प्राकारमभिपुप्लुवे" रामा०।

अद्वितीय अद्वितीय (पुं) 1. पत्नियिल्लदवनु, विधुर. न द्वितीया यस्य। (न) 2. परब्रह्म, परमात्म, सजातीय विजातीय भेदशून्य. न द्वितीयं यस्य। "एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म"। (वि) 3. समानविल्लद. 4. जॊतॆगारनिल्लद, असहाय.

अद्वेष अद्वेष (पुं) 1. द्वेषविल्लदिरुविकॆ. न द्वेष:। (वि) 2. द्वेषविल्लद. न द्वेषो यस्य।

अद्वैत अद्वैत (न) 1. अभेद. द्विधा इतम् द्वीतम्। द्वीतमेव द्वैतं भेद:। न० त०। "अद्वैतं सुखदु:ख-योरनुगतं सर्वास्ववस्थासु यत्" उ० रा० १-३९। 2. ब्रह्म, परमात्म. नास्ति द्वैतं भेदो यत्र। द्वे इते गते यस्मात् तद्द्वीतम्। द्वीतमेव द्वैतम्। न द्वैतं यस्य वा। सुखदु:खादिवर्जितम्। (वि) 3. भेद विल्लद.

अद्वैतदर्शन अद्वैतदर्शन (न) आस्तिक दर्शनगळल्लिंदाद वेदांत दर्शनद ऒंदु भेद, जीवनिगू ईश्वरनिगू अभेदवन्नु हेळुव श्री शंकराचार्यर सिद्धांत. द्विधा इतं द्वीतम्। द्वीतमेव द्वैतं भेद:। न द्वैतम् अद्वैतम्। तत्प्रतिपादकं दर्शनम्। **अद्वैतदर्शनद स्वरूप:** जीव-ईश्वर जड-ईश्वर जीव-जडवस्तु ई रीति परस्पर भेदवन्नु हेळुवुदु द्वैतवु. इवुगळिगॆ परस्पर भेदविल्लदिरुवुदे अद्वैतवु.

लोकदल्लि यावागलू बाधॆयिल्लदॆ पारमार्थवागि ऎल्लॆडॆयल्लियू इरुव वस्तुवॊंदे निजवु. अदे ब्रह्म, व्यवहारदल्लि मात्र जगत्तॆल्लवू इरुवुदे हॊरतु अदु

ನಿಜವಲ್ಲ. ಅದು ಕೇವಲ ಭ್ರಾಂತಿ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಈ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಹೋದರೆ ಈ ಭೇದವೂ ಹೋಗುವುದು. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಿಜವಾಗಿ ತೋರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿ ತೋರಿದರೂ ಬ್ರಹ್ಮವು ಮಾತ್ರ ಸತ್ಯವಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ಪವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದುದೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನ (ಅವಿದ್ಯೆ) ದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೆಂದೂ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ನಿಜವೆಂದೂ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "मायामात्रमिदं द्वैतमद्वैतं परमार्थतः" माण्डूक्यं। ಈ ರೀತಿ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಅದ್ವೈತವು. ಇದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮೈಕ್ಯವಾದವು. "अहं ब्रह्मास्मि"। "अयमात्मा ब्रह्म"। "सर्वं खल्विदं ब्रह्म"। "नेह नानास्ति"। "नेति नेति"। ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನೂ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳುವುವು. ಇದೇ ಅದ್ವೈತದರ್ಶನದ ಸ್ವರೂಪ.

ಮಾಯೆ: ಮಾಯೆಯು ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಾಗಿ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದಾಗಲೀ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಸತ್ ಅಥವಾ ಅಸತ್ ಎಂದಾಗಲೀ ಸಾವಯವ ಅಥವಾ ನಿರವಯವವೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವು. ಇದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಪಂಚ–ಈಶ್ವರ ಜೀವ–ಈಶ್ವರ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದವು ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಅವಿದ್ಯೆ.

ಸಂಸಾರ: ಜೀವನು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಹಿಂದಿನ ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳ ಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದು ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೂ ತನಗೂ ಭೇದ ತಿಳಿಯದೆ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಂತಃಕರಣವೇ ತಾನು ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದರ ಮೂಲಕ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ ನಾನು ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಗಿ ನಿಜಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ದೇಹಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಗುವ ಸುಖದುಃಖವೆಲ್ಲವೂ ತನ್ನವೆಂದು ತಿಳಿದು ವಿಹಿತ ಮತ್ತು ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗನರಕಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಸಂಸಾರವು. ಇದು ಅವಿದ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಿ.

ಮುಕ್ತ್ಯುಪಾಯ: ಈ ಜೀವನು (ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಕೇವಲ ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಿಹಿತಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಸಾರತ್ವಬುದ್ಧಿಯೂ ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲ ವೈರಾಗ್ಯವೂ ಅದರಿಂದ ಗೃಹ ಪುತ್ರ ಕಳತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಿಹ್ವಾಸೆಯೂ ಉಂಟಾಗಿ ತನ್ನ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನ ತೊರೆದು ಸದ್ಗುರುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅವನ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದು ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಹೊಂದಿ ಅಜ್ಞಾನ (ಅವಿದ್ಯೆಯ) ನಿವಾರಣೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ಮೂಲಕ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಇದೂ ಅವಿದ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಿಯೇ.

ಮುಕ್ತಿ: ಮುಕ್ತಿಯು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿದೇಹ ಕೈವಲ್ಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾದರೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ಮುಗಿಯುವತನಕ ದೇಹವು ಬಿದ್ದು ಹೋಗದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಇರುವುದು. ಆಗ ರಾಗದ್ವೇಷ ಅಭಿಮಾನಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೇವಲ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಬಲದಿಂದ ಇವನ ವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವೂ ನಡೆಯುವುವು. (2) ವಿದೇಹ ಕೈವಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಸಂಬಂಧ ಕಳೆದು ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮತ್ತು ಕಾರಣಶರೀರಗಳು ನಾಶವಾಗಿ ಜೀವನು ನಿಜರೂಪದಿಂದಲೇ ಇರುವನು. ಈ ಮೂರು ಶರೀರಗಳೂ ನಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂಧವು ಜೀವನಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವಿದ್ಯಾ ಕಾರ್ಯವೇ. "तमेतमविद्याख्यमात्मानात्मनोरितरेतराध्यासं पुरस्कृत्य सर्वे प्रमाणप्रमेयव्यवहाराः लौकिका वैदिकाश्च प्रवृत्ताः, सर्वाणि च शास्त्राणि विधिप्रतिषेधमोक्षपराणि" अध्यासभाष्यम्। ಇದೇ ಅದ್ವೈತದರ್ಶನದ ಸಾರ.

ಅದ್ವೈತವಾದಿನ್ ಅದ್ವೈತವಾದಿನ್ (ಪ್ರಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮೈಕ್ಯವಾದಿ. 2. ಬುದ್ಧದೇವ.

ಅಧಃಕರಣ ಅಧಃಕರಣ (ನಂ) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ. 2. ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ಕೆಳಗೆ ಮಾಡುವುದು. अधः करणम् – ತ್ಯಕೃತ್ (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ಅಧಃಕಾಯ ಅಧಃಕಾಯ (ಪ್ರಂ) ಶರೀರದ ಕೆಳಭಾಗ, ಪೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಪ್ರದೇಶ. अधः अधरं कायस्य।

ಅಧಃಕಾರ ಅಧಃಕಾರ (ಪ್ರಂ) 1. ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದು. 2. ಕೆಳಗೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ತಿರಸ್ಕಾರ. अधः करणम् –ತ್ಯಕೃತ್ (करणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अधःक्रिया ಅಧಃಕ್ರಿಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಅವಮಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ. "सहते न जनोऽप्यधःक्रियाम्" किरा॰ २-४७।

अधःक्षिप्त ಅಧಃಕ್ಷಿಪ್ತ (ವಿ॰) 1. ಕೆಳಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಗ್ಗಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अधःपुष्पी ಅಧಃಪುಷ್ಪೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಬೆಂಡೇಗಿಡ. 2. ಕಾಡು ಸಬ್ಬಸಿಗೆಗಿಡ.

अधःशय्या ಅಧಃಶಯ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕೆಳಗೆ ಮಲಗುವುದು, ಹಾಸಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವುದು.

अधन ಅಧನ (ವಿ॰) ಧನವಿಲ್ಲದ, ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. नास्ति धनं यस्य। "अधनो हि धनं लब्ध्वा तृणवन्मन्यते जगत्"। "अधनोऽयं धनं लब्ध्वा माद्यन्नुच्चैर्न मां स्मरेत्। इति कारुणिको नूनं धनं मे भूरि नाददात्" भाग॰ १०-८१-२०।

अधन्य ಅಧನ್ಯ (ಪುಂ॰) 1. ದೀನ, ನಿರ್ಗತಿಕ. (ವಿ॰) 2. ಮೇಲ್ಮೆಪಡೆಯದ, ಪುಣ್ಯವಾಡದ. "हन्त धिङ् मामधन्यम्" उ॰ रा॰ १-४२।

अधम ಅಧಮ (ವಿ॰) ನಿಂದ್ಯ, ಬಹಳ ಕೆಳದರ್ಜೆಯ, ಕೆಟ್ಟ. अवत्यस्मादात्मानम् — अव "अमः" (उ॰ ५-५४)। निपा॰। "याच्ञा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा" मेघ॰ १-६।

अधमभृतक ಅಧಮಭೃತಕ (ಪುಂ॰) ಆಳು, ಚಾಕರ, ಹೊರೆಹೊರುವ ಕೂಲಿಯವನು. अधमश्चासौ भृतकश्च। "उत्तमस्त्वायुधोपेतः मध्यमस्तु कृषीवलः। अधमो भारवाही स्यादित्येवं त्रिविधो भृतः" ಎಂದು ಭೃತ್ಯನು ಮೂರು ಬಗೆ.

अधमर्ण ಅಧಮರ್ಣ (ಪುಂ॰) ಸಾಲಗಾರ, ಸಾಲ ತೆಗೆದವನು. अधमं ऋणं यस्य। "उत्तमर्णाधमर्णौ द्वौ प्रयोक्तृग्राहकौ क्रमात्" अम॰।

अधमर्णिक ಅಧಮರ್ಣಿಕ (ಪುಂ॰) ಸಾಲಗಾರ, ಸಾಲ ತೆಗೆದವನು.

अधमर्णिन् ಅಧಮರ್ಣಿನ್ (ಪುಂ॰) ಸಾಲಗಾರ, ಸಾಲ ತೆಗೆದವನು.

अधमाङ्ग ಅಧಮಾಂಗ (ನ॰) ಚರಣ, ಕಾಲು. अधमं च तत् अङ्गं च।

अधमार्ध ಅಧಮಾರ್ಧ (ನ॰) ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ, ದೇಹದ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಧಭಾಗ. अधमं च तत् अर्धं च।

अधमार्ध्य ಅಧಮಾರ್ಧ್ಯ (ವಿ॰) ದೇಹದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲುಂಟಾದ, ದೇಹದ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. अधमार्धे भवम् "यत्" (४-३-४)।

अधर ಅಧರ (ಪು॰) 1. ಕೆಳತುಟಿ. न ध्रियते — धृङ् (अवस्थाने) "घः" (३-३-११८)। "अधरोष्ठविभागरेखिका सुदृशोऽस्या वदनेऽस्ति वा न वा" चं॰ भा॰ २-३९। (ವಿ॰) 2. ಹೀನವಾದ, ನೀಚವಾದ. 3. ಕೆಳಭಾಗದ. "असितमधरवासो बिभ्रतः सीरपाणेः" किरा॰ ४-३८। "अधरोऽनूर्ध्वहीनोष्ठे" हेम॰। 4. ಹಿಂದಿನ, ಮೊದಲಿನ.

अधरकाय ಅಧರಕಾಯ (ಪುಂ॰) ದೇಹದ ಕೆಳಭಾಗ, ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ. अधरं कायस्य।

अधरतस् ಅಧರತಸ್ (ಅವ್ಯ॰) 1. ಕೆಳಭಾಗ. 2. ಕೆಳಭಾಗದಿಂದ. 3. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. अधर "तसिः" (वा॰ ५-४-४४)।

अधरपान ಅಧರಪಾನ (ನ॰) ಚುಂಬನ, ಅಧರಾಮೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು.

अधरमधु ಅಧರಮಧು (ನ॰) ಅಧರಾಮೃತ, ತುಟಿಯ ರಸ.

अधराच् ಅಧರಾಚ್ (ವಿ॰) ಕೆಳಗಡೆ ಹೋಗುವ. अधरां दक्षिणां दिशमञ्चति — अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। अधराची अधराचीः.

अधराचीन ಅಧರಾಚೀನ (ವಿ॰) ಕೆಳಗಡೆ ಇರುವ, ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲುಂಟಾದ. अधराचि भवं "खः" (५-४-८)।

अधरात् ಅಧರಾತ್ (ಅವ್ಯ॰) 1. ಕೆಳಭಾಗ. 2. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲ. 3. ಕೆಳಭಾಗದಿಂದ. 4. ಹಿಂದಿನಕಾಲದಿಂದ. 5. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. 6. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. अधर "आतिः" (५-३-३४)।

अधरीकृत ಅಧರೀಕೃತ (ವಿ॰) 1. ಮೂರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೀಳುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अधरेण ಅಧರೇಣ (ಅವ್ಯ॰) 1. ಕೆಳಭಾಗ. 2. ಕೆಳಭಾಗದಿಂದ. 3. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. अधर "एनप्" (५-३-३५)।

अधरेद्युस् ಅಧರೇದ್ಯುಸ್ (ಅವ್ಯ॰) ಹಿಂದಿನ ದಿನದಲ್ಲಿ. अधर "एद्युस्" (वा॰ ५-३-२२)।

अधरोत्तर ಅಧರೋತ್ತರ (ನ॰) 1. ಕೀಳುಮೇಲು. 2. ಕೆಳಭಾಗ ಮತ್ತು ಮೇಲುಭಾಗ. 3. ನೀಚವಾದ ಉತ್ತರ. अधरं च उत्तरं च। एकवद्भावः (२-४-१२)। "श्रुतं भवद्भिरधरोत्तरम्" शाकु॰ ५।

अधर्म ಅಧರ್ಮ (ಪು೦) 1. ಪಾಪ. 2. ಪಾಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಕಾರ್ಯ, ನಿಷಿದ್ಧಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. ध्रियतेऽनेन ← धृ (धारणे) "मन्" (उ० १-१३७)। विरोधे न० त०। "अधर्मनिघ्नैरधुना धर्मसेतुविभेदकैः" याद० १-३१। **ಅಧರ್ಮಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೊದಗುವ ಶಿಕ್ಷೆ:** ಪತಿತನಿಂದ ದಾನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ "अधीत्य चतुरो वेदान् द्विजो मोहसमन्वितः। पतितात्प्रतिगृह्याथ खरयोनौ प्रजायते। खरो जीवति वर्षाणि दश पञ्च च भारत। खरो मृतो बलीवर्दः सप्तवर्षाणि जीवति। बलीवर्दो मृतश्चापि जायेत ब्रह्मराक्षसः। ब्रह्मरक्षश्च मासांस्त्रीन् ततो जायेत ब्राह्मणः"॥ ಗುರುಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಮಾಡಿದ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ "मनसापि गुरोर्भार्यां यः शिष्यो याति पापकृत्। स उग्रान् प्रेति संसारानधर्मेणेह चेतसा। श्वयोनौ तु स संभूतस्त्रीणि वर्षाणि जीवति। तत्रापि निधनं प्राप्तः कृमियोनौ प्रजायते। कृमिभावमनुप्राप्तो वर्षमेकं तु जीवति। ततस्तु निधनं प्राप्तो ब्रह्मयोनौ प्रजायते॥" ವಿವಾಹ, ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ದಾನ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವವನಿಗೆ "उपस्थिते विवाहे तु यज्ञे दानेऽथवा विभो। मोहात्करोति यो विघ्नं स मृतो जायते कृमिः। कृमिर्जीवति वर्षाणि दश पञ्च च भारत। अधर्मस्य क्षयं कृत्वा ततो जायेत मानवः॥" ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ. हरिवं०। (न०) 3. ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. धर्मो गुणः स नास्ति यस्य। (ನಿರ್ಗುಣ, ಗುಣರಹಿತ.)

अधर्मचारिन् ಅಧರ್ಮಚಾರಿನ್ (वि०) 1. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡದ, ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ. न धर्मं चरति – चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

अधर्ममय ಅಧರ್ಮಮಯ (वि०) ಪಾಪಭೂಯಿಷ್ಠ, ಪಾಪಮಯವಾದ. अधर्मेण प्रचुरः "मयट्" (४-३-१४३)।

अधर्मात्मन् ಅಧರ್ಮಾತ್ಮನ್ (पु०) ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಸಗುವವನು. अधर्मप्रधानः आत्मा यस्य।

अधर्मिन् ಅಧರ್ಮಿನ್ (वि०) ಪಾಪವುಳ್ಳ, ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾತಕಿಯಾದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अधर्मिणी** –ಣೀ.

अधर्मिष्ठ ಅಧರ್ಮಿಷ್ಠ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अतिशयेन अधर्मी "इष्ठन्" (५-३-५५)।

अधर्म्य ಅಧರ್ಮ್ಯ (वि०) 1. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಪಾಪಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ. धर्मादनपेतो धर्म्यः "यत्" (४-४-९२)। स न भवति। 2. ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ, ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ.

अधवा ಅಧವಾ (स्त्री०) ವಿಧವೆ, ವಿತಂತು. नास्ति धवः पतिर्यस्याः।

अधश्चर ಅಧಶ್ಚರ (पु०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. अधः खनित्वा चरति – चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। (वि०) 2. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. अधः चरति – चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

अधश्चोर ಅಧಶ್ಚೋರ (पु०) ಕಳ್ಳ, ಕನ್ನವನ್ನು ಕೊರೆದು ಕಳುವವನು. अधः खनित्वा चोरयति – चुर (स्तेये)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

अधस् ಅಧಸ್ (अव्य०) 1. ಕೆಳಗೆ, ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. 2. ಪಾತಾಳಲೋಕ. अधर "असिः" अध् आदेशश्च (५-३-३९)। "अधस्तथोर्ध्वं पुरतोऽथ पृष्ठतः" कुमा० १४-२१।

अधस्तन ಅಧಸ್ತನ (वि०) ಕೆಳಗಿರುವ, ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. अधो भवः "ट्युः" (४-३-२३)।

अधस्तराम् ಅಧಸ್ತರಾಮ್ (अव्य०) ಬಹಳ ಕೆಳಗೆ. अतिशयेन अधः "तरप्" (५-३-५७)। "आमुः" (५-४-११)।

अधस्तात् ಅಧಸ್ತಾತ್ (अव्य०) 1. ಕೆಳಭಾಗ. 2. ಕೆಳಭಾಗದಿಂದ. 3. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. अधर "अस्तातिः" (५-४-४०)। अध् आदेशः (५-३-३९)।

अधामार्ग ಅಧಾಮಾರ್ಗ (पु०) ಉತ್ತರಣೆಗಿಡ.

अधार्मिक ಅಧಾರ್ಮಿಕ (वि०) ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. धर्मेण चरति "ठक्" (४-४-८)। न० त०।

अधि ಅಧಿ (अव्य०) 1. ಮೇಲೆ. [ಇದು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಧಾತುವಿನ ಅಥವಾ ಪದದ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವುದು.] अधि + कृञ् अधिकारः, अधि + ष्ठा अधिष्ठानम् ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಮೇಲುಭಾಗ. "अधिविटपि सलीलमग्रपुष्पग्रहणपदेन चिरं विलम्ब्य काचित्" माघ० ७-३५। "अधिजानु बाहुमुपधाय" माघ० ९-५४। 3. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "एतस्मिन्नधिकपयःश्रियं वहन्त्यः संक्षोभं पवनभुवा जवेन नीताः" माघ० ४-५९। 4. ಐಶ್ವರ್ಯ. अधिपतिः। 5. ಅಧಿಕಾರ.

"अधि स्यादधिकारे चापीश्वरे च निगद्यते" मेदि०। 6. ಹೀನ, ನಿಕೃಷ್ಟ, ಕೀಳು. "अधि हरौ सुराः"। 7. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. अधिदेवता, अधिराजः ಇತ್ಯಾದಿ. 8. ಅಂಕೆ, ಹತೋಟಿ. अधीनः। 9. ಸ್ಮರಣ, ನೆನಪು. मातुरध्येति। 10. ವಿಷಯವಾಗಿ, ಸಂಬಂಧವಾಗಿ. अधिकृष्णम्, अधिरामम् ಇತ್ಯಾದಿ. 11. ಅಧ್ಯಯನ. उपाध्यायादधीते। [ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಈ "अधि" ಎಂಬುದು ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು.]

अधिक ಅಧಿಕ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾದ. "इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि" शाकु० १-१७। 2. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಹಿರಿದಾದ. "धनबन्धुवयःक्रियादिमात्रैरधिकेष्वप्यचमत्क्रिया विहत्यै" याद० १५-६७। 3. ಹೇರಳವಾದ, ಧಾರಾಳವಾದ. "श्वासः प्रमाणाधिकः" शाकु० १-२६। 4. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಮಿಗಿಲಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. "सेनातेभ्योऽधिका (बुद्धिः)" मुद्रा० १-२५। 5. ಅಸಾಧಾರಣ, ವಿಶೇಷ. "इज्याध्ययनदानानि वैश्यस्य क्षत्रियस्य च। प्रतिग्रहोऽधिको विप्रे याजनाध्यापने तथा" याज्ञ० ५-११८। 6. ಮುಂದಿನ, ಅನಂತರದ (ಕಾಲ). "वैश्यस्य द्व्यधिके ततः" मनु० २-६५। (अव्य०) 7. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಮಿಗಿಲಾಗಿ. "स राज्यं गुरुणा दत्तं प्रतिपद्याधिकं बभौ" रघु० ४-१।

अधिकतर ಅಧಿಕತರ (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಬಹಳ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ. 2. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವನೊಬ್ಬನು, ಎರಡರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಒಂದು. अनयोरयमतिशयेनाधिकः "तरप्" (५-३-५७)। "क्लेशोऽधिकतरस्तेषाम्" गीता १२-५।

अधिकतम ಅಧಿಕತಮ (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠ. 2. ಬಹು ಮುಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನೊಬ್ಬನು. अयमेषामतिशयेनाधिकः "तमप्" (५-३-५५)।

अधिकमास ಅಧಿಕಮಾಸ (पु०) ಮಲಮಾಸ. (ಶೂನ್ಯಮಾಸ) [ಸಂಕ್ರಮಣವಿಲ್ಲದ ಮಾಸವು ಮಲಮಾಸ. ಚೈತ್ರಾದಿಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಯಾವ ಮುಂದಿನ ರಾಶಿಯನ್ನೂ ಪ್ರವೇಶಿಸದೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರೆ ಅದು ಸಂಕ್ರಾಂತಿವರ್ಜಿತಮಾಸವು (ಮಲಮಾಸವು). ಈ ಮಲಮಾಸವು ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲ.] "पक्षद्वयेऽपि संक्रान्तिर्यदि न स्यात् सितेऽसिते। तदा तन्मासि विहितमुत्तरे मासि कारयेत्"।

अधिकरण ಅಧಿಕರಣ (न०) 1. ನೇಮಕ. 2. ಸಂಬಂಧ. अधिक्रियतेऽनेन — अधि+डु कृञ् (करणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "रामाधिकरणाः कथाः" रामा०। 3. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. 4. ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ. "तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः" पा० सू० (१-२-४२)। "घृताधिकरणं पात्रम्"। "ज्ञानाधिकरणम् आत्मा"। 5. ಗ್ರಂಥಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ. 6. ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನ. 7. ದ್ರವ್ಯ. "विप्रतिषिद्धं चानधिकरणवाचि" पा० सू० (२-४-१३)। अद्रव्यवाचिनाम् सि० कौ०। 8. (ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಐದು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವಾಕ್ಯ ಸಮುದಾಯ. ಅಧಿಕರಣಾಂಗಗಳು: ವಿಷಯ, ವಿಶಯ (ಸಂಶಯ), ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ನಿರ್ಣಯಗಳಿಂದು ಐದು. 9. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಇರುವ ಆಧಾರ. "आधारोऽधिकरणम्" पा० सू० (१-४-४५)।

अधिकरणिक ಅಧಿಕರಣಿಕ (पु०) ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ. अधिकरणमाश्रयतयास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

अधिकर्धि ಅಧಿಕರ್ಧಿ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನು. अधिका ऋद्धिरस्य। "ऋद्धिमन्तमधिकर्धिरुत्तरः" रघु० १९-५।

अधिकर्मन् ಅಧಿಕರ್ಮನ್ (पु०) 1. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ನೇಮಕವಾದವನು. (न०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸ, ಅಧಿಕಕಾರ್ಯ. अधिकं कर्म। (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳವನು.

अधिकर्मकर ಅಧಿಕರ್ಮಕರ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ. 2. ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡುವ. अधिकं कर्म करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

अधिकर्मकृत् ಅಧಿಕರ್ಮಕೃತ್ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸಮಾಡುವ. 2. ಕೆಲಸದ ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡುವ.

अधिकाङ्ग ಅಧಿಕಾಂಗ (न०) 1. ನಡುಕಟ್ಟು, ನಡುವಿನ ಪಟ್ಟಿ. अङ्गादधिकम्। मयूरः। (वि०) 2. ಅಧಿಕವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳ, ಅಳತೆಮೀರಿದದೇಹವುಳ್ಳ. अधिकमङ्गं यस्य।

अधिकाम ಅಧಿಕಾಮ (पु०) ಬಲವಾದ ಆಸೆ, ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆ.

अधिकार ಅಧಿಕಾರ (पु०) 1. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ, ಪಾರುಪತ್ಯ, ಯಾಜಮಾನ್ಯ. अधि+डु कृञ् (करणे) "घञ्"

(३-३-१८)। "अधिकारविलम्बितापवर्गस्थिरसङ्गादप-कौतुकस्त्रिवर्गे" याद० १५-७। 2. ಕೆಲಸ, ಕಾರ್ಯ, ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯ. "तेन शिल्पाधिकारे योग्येयं दारिकेति भगिन्या देव्या उपायनं प्रेषिता" माल० १। "स्वाधिकारात्प्रमत्तः" मेघ० १-१। 3. ಪ್ರಭುತ್ವ, ರಾಜತ್ವ, ಆಧಿಪತ್ಯ, ಒಡೆತನ. "क्षणादायुष्मान् स्वाधिकारभूमौ वर्तिष्यते" शाकु० ७। 4. ಸ್ವಾಮಿತ್ವ, ಒಡೆತನ. "अधिकारः फले स्वाम्यमधिकारी च तत्प्रभुः" सा० द० ६-४३। 5. ಯೋಗ್ಯತೆ, ಅರ್ಹತೆ, ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಅರ್ಹತೆ. [ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಯಜನ, ಯಾಜನ; ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನ; ದಾನ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ (ಅರ್ಹತೆ)ವುಂಟು. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಯಜನ, ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ದಾನ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರವುಂಟು.] ಇತ್ಯಾದಿ. 6. ಮಾನ್ಯತೆ, ಹಿರಿಮೆ. "हृताधिकारां मलिनां पिण्ड-मात्रोपजीविनीम्" याज्ञ० १-७०। 7. ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರ, ಸ್ವಾಮ್ಯ, ಹಕ್ಕು. 8. ಪ್ರಯತ್ನ, ಪ್ರಯಾಸ. "कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन" गीता २-४७। 9. ಗಣನೆ, ಎಣಿಕೆ. "संसत्सु जाते पुरुषाधिकारे न पूरणी तं समुपैति संख्या" किरा० ३-५१। 10. ಸ್ಥಾನ, ಪದವಿ. (ಧರ್ಮನಿರ್ಣಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೀರ್ಮಾನ ಪೀಠ) "निर्णयाधिकारे ब्रवीमि" माल० १। 11. ಪ್ರಕರಣ, ಸಂದರ್ಭ. प्रायश्चित्ताधिकारः। 12. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆರು ವಿಧ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ, ಮುಂದಿನ ಅನೇಕ ವಿಧಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತವಾಗಿ ತನ್ನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸೂತ್ರ. **ಉದಾ:** "धातोः" (३-१-९१)। आतृतीयसमाप्तेरधिकारोऽयम्। "कृत्याः" (३-१-९५)। अधिकारोऽयम् ण्वुलः प्राक् सि० कौ०। ಇತ್ಯಾದಿ. **ಆರುವಿಧ ಸೂತ್ರಗಳು:** "संज्ञा च परिभाषा च विधिर्नियम एव च। अतिदेशोऽधिकारश्च षड्विधं सूत्रमीरितम्"।

अधिकारवत् ಅಧಿಕಾರವತ್ (वि०) ಉನ್ನತೋದ್ಯೋಗಿ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. "न निष्प्रयोजनमधिकारवन्तः प्रभुभिराहूयन्ते" मुद्रा० ३।

अधिकारविधि ಅಧಿಕಾರವಿಧಿ (पु०) ವಿಹಿತಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಅರ್ಹತೆಯ ನಿರ್ಣಯ, ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು. "ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत" ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನೇ ಈ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿ. "राजा राजसूयेन यजेत" ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು ರಾಜನಾದ್ದರಿಂದ ರಾಜಸೂಯವನ್ನು ರಾಜನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿ. ಇತ್ಯಾದಿ.

अधिकारिन् ಅಧಿಕಾರಿನ್ (पु०) 1. ಉದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿರುವವನು, ಉನ್ನತೋದ್ಯೋಗಿ. 2. ಯಜಮಾನ. अधिकार "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 3. ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ. स्त्रियाम् अधिकारिणी–कारिणे. "कृतान्न देवी वचनाधिकारिणी" नैष०। 4. ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ, ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳ. "तपस्यनधिकारित्वात् प्रजानां तमघावहम्" रघु० १५-४१। 5. ಒಡೆಯ, ಸ್ವಂತಗಾರ. 6. ಅರ್ಹ, ಶಕ್ತ. 7. ಹಕ್ಕುದಾರ, ವಾರಸುದಾರ.

अधिकारिता ಅಧಿಕಾರಿತಾ (स्त्री०) 1. ಅಧಿಕಾರ, ಪ್ರಭುತ್ವ. 2. ಒಡೆತನ. 3. ಹಕ್ಕು, ವಾರಸು. 4. ಅರ್ಹತೆ, ಯೋಗ್ಯತೆ.

अधिकृच्छ्र ಅಧಿಕೃಚ್ಛ್ರ (पु०) 1. ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಾಲ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ ವ್ರತ. (न०) 2. ಬಹಳ ಕಷ್ಟ. (वि०) 3. ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ.

अधिकृत ಅಧಿಕೃತ (पु०) 1. ಆದಾಯ ಮತ್ತು ವೆಚ್ಚವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ನೇಮಿಸಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿ, ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. 2. ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+डुकृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "संभावना ह्यधिकृतस्य तनोति तेजः" किरा० ६-४६। 3. ಪ್ರಭುತ್ವವುಳ್ಳ, ಸ್ವಾಮಿತ್ವವುಳ್ಳ. (वि०) 4. ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳ.

अधिकृति ಅಧಿಕೃತಿ (स्त्री०) ಅಧಿಕಾರ, ಪ್ರಭುತ್ವ, ಒಡೆತನ. अधि+डुकृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अधिकृत्य ಅಧಿಕೃತ್ಯ (अव्य०) ಕುರಿತು, ಸಂಬಂಧಿಸಿ, ಉದ್ದೇಶಿಸಿ. अधि+डुकृञ् (करणे) "ल्यप्" (७-१-३७)। "प्रेक्ष्य शान्तिमधिकृत्य कृत्यवित्" रघु० ११-६२।

अधिक्रम ಅಧಿಕ್ರಮ (पु०) ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಬರುವುದು, ಮೇಲೆಬೀಳುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು, ಧಾಳಿಮಾಡುವುದು. अधि+क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्रमणम् –क्रमणवत्.**

अधिक्षिप्त ಅಧಿಕ್ಷಿಪ್ತ (ವಿ॰) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+क्षिपु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। "न मे पादरजसा तुल्य इत्यधिक्षिप्तः" माल॰ १। 5. ಮೇಲೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अधिक्षेप ಅಧಿಕ್ಷೇಪ (ಪು॰) 1. ಪ್ರೇರಣೆ. 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 3. ಮೇಲೆ ಇಡುವುದು. 4. ಎಸೆಯೋಣ. 5. ತಿರಸ್ಕಾರ. अधि+क्षिपु (निरसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "भवादृशेषु प्रमदाजनोदितं भवत्यधिक्षेप इवानुशासनम्" किरा॰ १-२८।

अधिगत ಅಧಿಗತ (ವಿ॰) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अधिगतं विधिवद्यदपालयत्" रघु॰ ९-२। 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "किमित्येवं पृच्छस्यनधिगतरामायण इव" उ॰ रा॰ ६-३०।

अधिगम ಅಧಿಗಮ (ಪು॰) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. "यदा च तस्याधिगमे जगत्पतेः" कुमा॰ ५-५९। 3. ಪಡೆಯುವಿಕೆ, ಸಂಪಾದನೆ. "स्थापयन्ति तु यां वृद्धिं सा तत्राधिगमं प्रति" मनु॰ ८-१५७। 4. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸ್ವೀಕಾರ. अधि+गम्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

अधिगन्तृ ಅಧಿಗಂತೃ (ವಿ॰) ಹೊಂದತಕ್ಕ, ಪಡೆಯುವ. अधि+गम्लृ (गतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। अधिगन्त्री –ಗಂತ್ರೀ.

अधिगम्य ಅಧಿಗಮ್ಯ (ವಿ॰) 1. ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अधि+गम्लृ (गतौ) "यत्" (३-१-९८)। (अव्य॰) 2. ಹೊಂದಿ, ಪಡೆದು, ಸಂಪಾದಿಸಿ. 3. ತಿಳಿತು, ತಿಳಿದು. अधि+गम्लृ (गतौ) "क्त्वा" "ल्यप्" (७-१-३७)। "अधिगम्य गुह्यकगणादिति" किरा ६-३८।

अधिगुण ಅಧಿಗುಣ (ಪು॰) 1. ಅಧಿಕಗುಣ, ಅತಿಶಯವಾದ ಗುಣ. अधिको गुणः। (ವಿ॰) 2. ಅಧಿಕ ಗುಣವುಳ್ಳ. अधिको गुणो यस्य। "याच्ञा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा" मेघ॰ १-६। (ನ॰) 3. ಹೆದೆಯೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧನುಸ್ಸು. अधिगतो गुणो येन। "अधिगुणशरासनं जनाः" किरा॰ १२-१४।

अधिजिह्व ಅಧಿಜಿಹ್ವ (ಪು॰) 1. ಹಾವು, ಸರ್ಪ. अधिका जिह्वा यस्य। [ದರ್ಭೆಯುಮೇಲಿಟ್ಟದ್ದ ಅಮೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲು ಹೋದಾಗ ದರ್ಭೆಯ ಚೂಪಾದ ಅಗ್ರದಿಂದ ಸರ್ಪಗಳ ನಾಲಿಗೆಯು ಎರಡು ಭಾಗವಾಯಿತು.] भा॰ आदि॰ ३६। (अव्य॰) 2. ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ. जिह्वायामधिजिह्वम्।

अधिजिह्विका ಅಧಿಜಿಹ್ವಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕಿರುನಾಲಿಗೆ. अधिरूढा जिह्वा – स्वार्थे "कन्" (५-४-२९)।

अधिज्य ಅಧಿಜ್ಯ (ನ॰) ಹೆದೆಯೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧನುಸ್ಸು. अधिरूढा ज्या यत्र।

अधिज्यकार्मुक ಅಧಿಜ್ಯಕಾರ್ಮುಕ –धन्वन् –धनुस् (ವಿ॰) ಹೆದೆಯೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧನುಸ್ಸುಳ್ಳ. अधिज्यं कार्मुकं यस्य। अधिज्यं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३२)। "कृष्णसारे ददच्चक्षुस्त्वयि चाधिज्यकार्मुके" शाकु॰ १-६। "अधिज्यधन्वा विचचार दावम्" रघु॰ २-८।

अधितिष्ठत् ಅಧಿತಿಷ್ಠತ್ (ವಿ॰) 1. ವಿಾರುವ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವ. अधि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "तन्त्रावापविदा योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता" माघ॰ २-८८। 2. ಇರುವ, ವಾಸಮಾಡುವ.

अधित्यका ಅಧಿತ್ಯಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲುಭಾಗದ ಭೂಮಿ. अधि "त्यकन्" (५-२-३४)। "कमपि काञ्चनभूभृदधित्यका" याद॰ ३-१२।

अधिदन्त ಅಧಿದಂತ (ಪು॰) 1. ಹಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟುವ ಹಲ್ಲು. अधिरूढो दन्तः। (ವಿ॰) 2. ಅಂತಹ ಹಲ್ಲುಳ್ಳವನು. अधिरूढो दन्तो यस्य।

अधिदीधिति ಅಧಿದೀಧಿತಿ (ವಿ॰) ಅಧಿಕ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ. अधिका दीधितिर्यस्य। "निदाघधामानमिवाधिदीधितिम्" माघ॰ १-२४।

अधिदेव ಅಧಿದೇವ (ಪು॰)–**देवता** –ದೇವತಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ದೇವದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. अधिकृतो देवः येन। 2. ಇಷ್ಟದೇವತೆ, ರಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆ, ಕಾಪಾಡುವ ದೇವತೆ. अधिष्ठाता देवः। अधिष्ठात्री देवता वा। "ययाचे पादुके पश्चात् कर्तुं राज्याधिदेवते" रघु॰ १२-१७। (अव्य॰) 3. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ.

अधिदेवन ಅಧಿದೇವನ (ನ॰) ಆಟದ ಹಲಗೆ, ಪಗಡೆಯ ಹಾಸು. अधि उपरि दीव्यते यत्र – दिवु (क्रीडादौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

अधिदैवत ಅಧಿದೈವತ (ನ॰) ಅಧಿದೇವತೆ, ರಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆ, ಇಷ್ಟದೇವತೆ. अधिष्ठातृ दैवतम्।

अधिनाथ ಅಧಿನಾಥ (ಪು೦) ಅಧೀಶ್ವರ, ಸಾಮಂತ ರಾಜರನ್ನು ಗೆದ್ದ ರಾಜ (ಚಕ್ರವರ್ತಿ). अधिको नाथः।

अधिप ಅಧಿಪ (ಪು೦) ರಾಜ, ದೊರೆ. अधि पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-१-१३६)। "सा भूधराणामधिपेन तस्यां समाधिमत्यामुदपादि भव्या" कुमा० १-२२। "श्रियः कुरूणामधिपस्य पालनीम्" किरा० १-१।

अधिपति ಅಧಿಪತಿ (ಪು೦) ರಾಜ, ದೊರೆ. अधिकः पतिः। "ततो भुजङ्गाधिपतेः फणाग्रैः" कुमा० ३-५९।

अधिपा ಅಧಿಪಾ (ಪು೦) ರಾಜ, ದೊರೆ. अधि पाति—पा (रक्षणे) "विच्" (३-२-७५)।

अधिपुरुष ಅಧಿಪುರುಷ (ಪು೦) ಪರಮಾತ್ಮ. अधिकः उत्तमः पुरुषः।

अधिपेषण ಅಧಿಪೇಷಣ (ನ೦) ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಪುಡಿ ಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು. अधि+पिष (संचूर्णने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

अधिप्रज ಅಧಿಪ್ರಜ (ವಿ೦) 1. ಹೆಚ್ಚು ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ. स्त्रियाम् **अधिप्रजा**—प्रजा. (अव्य०) 2. ಪುತ್ರವಿಷಯವಾದ. प्रजायामधिप्रजम्।

अधिबल ಅಧಿಬಲ (ನ೦) 1. ನಾಟಕೀಯ ಒಂದು ಅಂಗ. 2. ವಿರೋಧ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಧಾನ ವಚನ, ಸಂಧಾನದ ಮಾತು. "अधिबलमभिसन्धिच्छलेन यः" सा० द० ६-११।

अधिभू ಅಧಿಭೂ (ಪು೦) ಪ್ರಭು, ನಾಯಕ, ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ. अधिभवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)।

अधिभूत ಅಧಿಭೂತ (अव्य०) ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ. भूतेषु—विभक्त्यर्थे अव्ययी० "अधिभूतं किमुच्यते" गीता ८-१।

अधिभोजन ಅಧಿಭೋಜನ (ನ೦) 1. ಮಿತಿಮೀರಿದ ಊಟ. अधिकमत्यन्तं भोजनम्। (ವಿ೦) 2. ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಬಾಳುವ, ಅಧಿಕ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ. अधिकं भोजनं धनं यस्य। भोजनं धनमिति निरुक्तम्।

अधिमन्थ ಅಧಿಮಂಥ (ಪು೦) 1. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರ ರೋಗ. अधिकं मथ्यतेऽनेन—मन्थ (विलोडने) करं० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಯಜ್ಞದ ಅಗ್ನಿಗಾಗಿ ಅರಣಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವುದು. मन्थ भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अधिमन्थन ಅಧಿಮಂಥನ (ನ೦) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಲು ಕಡೆಯುವ ಅರಣಿ. अधिकं मथ्यतेऽनेन—मन्थ (विलोडने) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अधिमांस ಅಧಿಮಾಂಸ (ನ೦) 1. ಕಣ್ಣಿನ ಬಿಳಿಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಾಂಸವು ಬೆಳೆದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. 2. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯು ಬೆಳೆದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. अधिकं मांसं यत्र।

अधिमांसक ಅಧಿಮಾಂಸಕ (ಪು೦) ದಂತಮೂಲದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆದುಂಟಾಗುವ ವ್ರಣ, ವಸಡಿನ ಹುಣ್ಣು.

अधिमात्र ಅಧಿಮಾತ್ರ (ವಿ೦) ಅತಿಶಯವಾದ, ಮಿತಿ ಮೀರಿದ. अधिकं प्रमाणमस्य—प्रमाणे "मात्रच्" (५-२-३७)।

अधिमास ಅಧಿಮಾಸ (ಪು೦) ಅಧಿಕಮಾಸ, ಮಲಮಾಸ. अधिकः अतिरिक्तः मासः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अधिकमास" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अधियज्ञ ಅಧಿಯಜ್ಞ (ಪು೦) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. अधिकृतो यज्ञो यस्मात्। "अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर" गीता ८-४। (अव्य०) 2. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ, ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯವಾಗಿ. यज्ञमधिकृत्य—अव्ययी०।

अधियोग ಅಧಿಯೋಗ (ಪು೦) ಪ್ರಯಾಣ ಸಂಬಂಧವಾದ ಶುಭಮುಹೂರ್ತ. अधिकः उत्तमः योगः। [ಪ್ರಯಾಣಲಗ್ನದಿಂದ 4, 5, 7, 9 ಅಥವಾ 10 ನೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬುಧ, ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಇಬ್ಬರಿದ್ದರೆ ಈ ಶುಭ ಯೋಗವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.] मु० चि०।

अधियोध ಅಧಿಯೋಧ (ಪು೦) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೋರಾಡುವವನು, ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. आधिक्येन युध्यते—अधि+युध (संप्रहारे) "अच्" (३-१-१३४)। (अव्य०) 2. ಯೋಧನಲ್ಲಿ. योधे—विभक्त्यर्थे अव्ययी०।

अधिरथ ಅಧಿರಥ (ಪು೦) ಸಾರಥಿ. अध्यारूढः रथम्।

अधिराज् ಅಧಿರಾಜ್ (ಪು೦) 1. ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿ. अधिराजते—अधि+राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। (ವಿ೦) 2. ಅಧಿಕಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. अधिकं राजते—राजृ "क्विप्" (३-२-६१)।

अधिराज अधिराज (पु०) चक्रवर्ति, साम्राज्याधिपति. अधिको राजा। "शैलाधिराजतनया न ययौ न तस्थौ" कुमा० ५-८५।

अधिराज्य अधिराज्य (न०) साम्राज्य; गणराज्य. अधिकं राज्यम्। "भवानिव भूतले मलयकेतुः अधिराज्यमारोपितः" मुद्रा० ३।

अधिराष्ट्र अधिराष्ट्र (न०) राज्य, संस्थान. अधिकृतं राष्ट्रं यत्र।

अधिरूढ अधिरूढ (वि०) मेलक्कै हत्तिरुव. अधि+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "पुराधिरूढः शयनं महाधनं विबोध्यसे यः स्तुतिगीतिमङ्गलैः" किरा० १-३८।

अधिरोपण अधिरोपण (न०) 1. मेलक्केरिसुवुदु. 2. हेच्चिसुवुदु. अधि+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अधिरोपित अधिरोपित (वि०) 1. मेलक्केरिसल्पट्ट. 2. हेच्चिसल्पट्ट. अधि+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च)+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अधिरोहण अधिरोहण (न०) 1. मेलक्कै हत्तुवुदु. 2. हेच्चिसुवुदु. अधि+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अधिरोहणी अधिरोहणी (स्त्री०) एणि, सोपान, मेट्टलु, हंत. अधिरुह्यतेऽनया — अधि+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

अधिलोक अधिलोक (अव्य०) लोकदल्लि. लोके — विभ० अव्ययी०।

अधिवक्तृ अधिवक्तृ (पु०) 1. वकील, ऒंदु पक्ष वहिसि माताडुवनु. 2. वाग्मि, हेच्चु माताडुवनु, चेन्नागि माताडुवनु. अधि+वच (परिभाषणे) "तृन्" (३-२-१३५)।

अधिवचन अधिवचन (न०) 1. वकालत्तु, एक पक्षद मातु. 2. हेसरु, अभिधान.

अधिवाक अधिवाक (पु०) वकालत्तु, एकपक्षद मातु, ऒंदेपक्षवन्नु हिडिदु आडुव मातु.

अधिवास अधिवास (पु०) 1. स्थिति, वास, अविच्छिन्न स्थिति. अधि+वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१८)। "सतताधिवाससुभगार्पितस्तनम्" मालती० ५-८। 2. सौरभ, वासने, परिमळ. "ककुभिकन्यावक्त्रान्तर्वासिलब्धाधिवासया" माघ० २-२०। 3. यागद हिंदिन दिनदल्लि माडुव देवतास्थापने. 4. धूपदहोगेयिंद वासने कट्टुविकॆ. "अधिवासः स्यान्निवासे संस्कारे धूपनादिभिः" हेम०।

अधिवासन अधिवासन (न०) 1. गंधमाल्यादिगळिंद वासनेकट्टुवुदु. अधि+वस (निवासे)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. यागद हिंदिन दिनदल्लि माडुव देवतास्थापने.

अधिवासित अधिवासित (वि०) 1. वासनेकट्टल्पट्ट. अधि+वस (निवासे)+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ऊडिसल्पट्ट, तोडिसल्पट्ट. 3. यागद हिंदिन दिनदल्लि स्थापिसल्पट्ट (देवते). अधि+वस (निवासे)+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अधिवासिन् अधिवासिन् (वि०) 1. वासमाडुव. 2. वासने कॊडुव.

अधिवाहन अधिवाहन (न०) 1. मेलक्केरिसुवुदु. 2. मेलक्कॆ ऒय्युवुदु. (अव्य०) 3. वाहनवन्नु कुरितु. विभ० अव्ययी०।

अधिविकर्तन अधिविकर्तन (न०) कत्तरिसुविकॆ.

अधिविद्य अधिविद्य (अव्य०) विद्यॆयन्नु कुरितु, विद्यॆय विषयवागि. विद्यामधिकृत्य।

अधिविन्ना अधिविन्ना (स्त्री०) 1. ज्येष्ठ पत्नि, हिरिय हॆंडति, मॊदलु मदुवॆयाद हॆंडति. अधि उपरि विन्नं लाभोऽस्याः। (वि०) 2. मॊदलु हॊंदिद. "अवृणोदनघा कीर्तिरधिविन्नाप्सरोगणान्" याद० १६-९९।

अधिवेत्तव्या अधिवेत्तव्या (स्त्री०) तन्न पतियु मत्ॊंदु मदुवॆ माडिकॊळ्ळलु अर्हतॆयुळ्ळवळु. अधिवेदयितुमर्हा — विद्लृ (लाभे) "तव्यः" (३-१-९६)।

अधिवेत्तृ अधिवेत्तृ (पु०) हिरियहॆंडति इरुवाग मत्ॊंदु मदुवॆयागुवनु. अधि+विद्लृ (लाभे) "तृच्" (३-१-१३३)।

अधिवेद अधिवेद (पु०) 1. मत्ॊंदु मदुवॆयागुविकॆ. अधि+ विद्लृ (लाभे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (अव्य०) 2. वेदवन्नु कुरितु, वेदद विषयवागि. वेदमधिकृत्य।

अधिवेदन ಅಧಿವೇದನ (ನ०) ಮತ್ತೊಂದು ಮದುವೆ ಯಾಗುವಿಕೆ. अधि+विद्लृ (लाभे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अधिवेदनीया ಅಧಿವೇದನೀಯಾ (स्त्री०) ತನ್ನ ಪತಿಯು ಮತ್ತೊಂದು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹಳಾದ ಹೆಂಗಸು. अधि+विद्लृ (लाभे) "अनीयर्" (३-१-१६)।

अधिशयान ಅಧಿಶಯಾನ (वि०) ಮಲಗಿರುವ. अधि+शीङ् (स्वप्ने) "शानच्" (३-२-१२४)।

अधिश्रपण ಅಧಿಶ್ರಪಣ (न०) ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. अधि+श्रा (पाके)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अधिश्रय ಅಧಿಶ್ರಯ (पु०) ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವುದು. अधि+श्रीञ् (पाके) "अच्" (३-३-५६)।

अधिश्रयण ಅಧಿಶ್ರಯಣ (न०) 1. ಒಲೆಯಮೇಲೆ (ಅಡಿಗೆಮಾಡಲು) ಇಡುವುದು. अधि उपरि श्रयणं (पाकार्थं) स्थापनम् — अधि+श्रीञ् (पाके) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಡಿಗೆಯ ಮನೆ, ಮಹಾನಸ. अधि+श्रीञ् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अधिश्रयणी ಅಧಿಶ್ರಯಣೀ (स्त्री०) ಒಲೆ. अधि+श्रीञ् (पाके) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

अधिश्रयणीय ಅಧಿಶ್ರಯಣೀಯ (वि०) ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಬೇಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ (ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುದು).

अधिश्रित ಅಧಿಶ್ರಿತ (वि०) ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "विलोचने बिभ्रदधिश्रितश्रिणी स पुण्डरीकाक्ष इति स्फुटोऽभवत्" माघ० १-२४।

अधिश्री ಅಧಿಶ್ರೀ (वि०) 1. ಅಧಿಕ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ. 2. ಅಧಿಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ. अधिका श्रीर्यस्य। "समादिदेशाधिकृतानधिश्रीः" रघु० ७-२९।

अधिष्ठातृ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ (पु०) 1. ಪ್ರಧಾನ, ನಾಯಕ, ಅಧ್ಯಕ್ಷ. 2. ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ. अधि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। अधिष्ठात्री — श्री०.

अधिष्ठान ಅಧಿಷ್ಠಾನ (न०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. अधि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಶ್ರಯ. 3. ವಾಸಸ್ಥಾನ. अधि+ष्ठा अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಚಕ್ರ, ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿ. अधि+ष्ठा कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ನಿಯಂತ್ರಣಶಕ್ತಿ. 6. ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ. 7. ರಾಜ್ಯ, ಆಧಿಪತ್ಯ. 8. ಪಟ್ಟಣ. 9. ಪ್ರಭಾವ. 10. ಆಕ್ರಮಣ. "अधिष्ठानं पुरे चक्रे प्रभावेऽध्यासनेऽपि च" मेदि०। 11. (ವೇದಾಂತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ಕಾರಣ ಭೂತವಾದ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯ, ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯ, ಆರೋಪದ ಅಧಿಕರಣ.

अधिष्ठित ಅಧಿಷ್ಠಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಏರಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "विलोक्य वृद्धोक्षमधिष्ठितं त्वया" कुमा० ५-७०। 2. ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ईश्वराधिष्ठिताः सर्वे स्वं स्वं कार्यं हि कुर्वते"। 3. ವಾಸ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "दनुकबन्धाधिष्ठितो दण्डकारण्यभागः" उ० रा० १। 4. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अचिराधिष्ठितराज्यः शत्रुः प्रकृतिष्वरूढमूलत्वात्" माल० १-८। 5. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आरुन्धती वसिष्ठाधिष्ठितेषु रघुकुलकदम्बकेषु" उ० रा० २। 6. ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾರ್ಗ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. "वसिष्ठाधिष्ठिता देव्यो गता राघवमातरः" उ० रा० १-३१।

अधिहरि ಅಧಿಹರಿ (अव्य०) 1. ಹರಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ, ಹರಿಯ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ. हरिमधिकृत्य। 2. ಹರಿಯಲ್ಲಿ. हरौ — विभ० अव्ययी०।

अधीकार ಅಧೀಕಾರ (पु०) "अधिकार" ಪದದ ಅರ್ಥ. "स्वागतं स्वानधीकारान्" कुमा० २-१८।

अधीत ಅಧೀತ (न०) 1. ಅಧ್ಯಯನ, ವ್ಯಾಸಂಗ. अधि+इङ् (अध्ययने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+इङ् (अध्ययने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "कदम्बमालाभिरधीतलास्यः" याद० २-७८।

अधीति ಅಧೀತಿ (स्त्री०) 1. ಅಧ್ಯಯನ, ವ್ಯಾಸಂಗ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ. अधि+इङ् (अध्ययने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अधीतिबोधाचरणप्रचारणैः" नैष० १-४। 2. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. अधि+इक् (स्मरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अधीतिन् अधीतिन् (पु०) कलितवनु, अध्ययन माडिदवनु. अधीतमनेन "इनिः" (५-२-८८)। "अधीतिनो यत्र मम त्रिवेद्याम्" याद० १८-६२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अधीतिनी**–१स्त्री. "कृताभिषेकां हुतजातवेदसं त्वगुत्तरासङ्गवतीमधीतिनीम्" कुमा० ५-१६।

अधीन अधीन (वि०) अस्वतंत्र, आश्रित, ऒब्बन वशदल्लिरुव. अधिगतः इनः स्वामी अनेन। "निरास्पदं प्रश्नकुतूहलित्वमस्मास्वधीनं किमु निःस्पृहाणाम्" किरा० ३-९। "इक्ष्वाकूणां दुरापेऽर्थे त्वदधीना हि सिद्धयः" रघु० १-७२।

अधीर अधीर (वि०) 1. भयवुळ्ळ, धैर्यविल्लद, अंजुपुरुक, हेडि. धीरो न भवति। 2. चंचल, चपलचित्तवुळ्ळ. 3. अस्थिर, चंचल. "अशक्नुवन् सोढुमधीरलोचनः" माघ० १-५३। (स्त्री०)–रा–रा. 4. मिंचु. 5. अधीरनायिकॆ. **इवळ लक्षणः** "प्रियं मध्या दहेद्रोषादधीरा परुषोक्तिभिः" सा० द०।

अधीवास अधीवास (पु०) दीर्घकवच, देहवन्नु संपूर्णवागि मरेमाडुव उद्दद कवच.

अधीश अधीश (पु०) सार्वभौमु, चक्रवर्ति, अधिपति. अधिकः ईशः। "दिशामधीशांश्चतुरो यतस्सुरानपास्य तं रागहृताः सिषेविरे" माघ० १-४४।

अधीश्वर अधीश्वर (पु०) सार्वभौमु, चक्रवर्ति, अधिपति. अधिकः ईश्वरः।

अधीष्ट अधीष्ट (पु०) 1. गौरवपूर्वकवाद प्रार्थनॆ. अधि+इषु (इच्छायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। अधीष्टः सत्कारपूर्वको व्यापारः सि०कौ० (३-३-१६१)। (वि०) 2. गौरवपूर्वक प्रार्थिसल्पट्ट. अधि+इषु कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)।

अधुना अधुना (अव्य०) ईग, ई कालदल्लि. अस्मिन् काले –इदम् स्वार्थे "अधुना" (५-३-१७)। "प्रमदानामधुना विडम्बना" किरा० ४-१२।

अधुनातन अधुनातन (वि०) ईनिनकालद, ई कालक्कॆ संबंधिसिद. अधुना भवः "ट्युल्" तुट् च (४-३-२३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तनी**–३स्त्री.

अधुर अधुर (वि०) 1. भारविल्लद, हॊरॆयिल्लद. 2. धनविल्लद, ऐश्वर्यविल्लद. 3. नडुकविल्लद. 4. धूपविल्लद. नास्ति धूर्भारः वित्तं कम्पः धूपो वा यस्य "अः" (५-४-७४)। "धूर्ना धूपे स्त्री तु कम्पे वित्ते भारे युगाग्रयोः" नानार्थर०।

अधूमक अधूमक (पु०) हॊगॆयिल्लद बॆंकॆ, उरियुत्तिरुव बॆंकॆ. नास्ति धूमो यत्र "कप्" (५-४-१५४)।

अधृत अधृत (पु०) 1. विष्णु. न धृतः [सर्वेषां धारकत्वेन न केनापि धृतः] "अधृतः स्वधृतः स्वास्थ्यः" वि० स०। (वि०) 2. धरिसल्पडद.

अधृति अधृति (स्त्री०) 1. संतोषविल्लदिरुविकॆ. 2. बिगियिल्लदिरुविकॆ. 3. अधैर्य. न धृतिः। (वि०) 4. धैर्यविल्लद, पॆरॆडि. न धृतिर्यस्य।

अधृष्ट अधृष्ट (वि०) 1. संकोच स्वभावद, लज्जॆयुळ्ळ. न धृष्टः। 2. धैर्यविल्लद, भय स्वभावद. 3. जयिसल्पडद, ऎदुरिसल्पडद.

अधृष्य अधृष्य (वि०) 1. अजेय, जयिसलागद, ऎदुरिसलागद. न धृष्यः। "अधृष्यश्चाभिगम्यश्च यादोरत्नैरिवार्णवः" रघु० १-१६। 2. धैर्यविल्लद, भयस्वभावद. 3. लज्जॆयुळ्ळ, नाचिकॆयुळ्ळ.

अधेनु अधेनु (स्त्री०) हालु करॆयद हसु. धीयते –धेट् (पाने) "नुः" (उ० ३-३४)। न० त०।

अधैर्य अधैर्य (न०) 1. भय, हॆदरिकॆ. (वि०) 2. धैर्यविल्लद. नास्ति धैर्यं यस्य।

अधोऽक्ष अधोऽक्ष (वि०) 1. गाडिय कॆळगिरुव. (अव्य०) 2. गाडिय कॆळगॆ.

अधोऽक्षज अधोऽक्षज (पु०) विष्णु. अधः कृतम् अक्षजमैन्द्रियिकं ज्ञानं येन, अक्षात् इन्द्रियात् जायते अक्षजमिन्द्रियजन्यं ज्ञानं अधः अक्षजं येनेति वा। "निशम्य ताः शेषगवीरभिधातुमधोक्षजः" माघ० २-६८।

अधोगति अधोगति (स्त्री०) 1. कॆळगॆ बीळुवुदु, इळिकॆ, क्षीणगति. 2. इळिजारु, कॆळक्कॆ इळियुवुदु. 3. नरक प्राप्ति.

अधोगामिन् अधोगामिन् (वि०) 1. नरकक्कॆ होगुव. 2. कॆळक्कॆ होगुव, कॆळक्कॆ इळियुव. अधः गच्छति –गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्"(४-१-५)। **अधोगामिनी**–गामिन्१.

अधोजानु अधोजानु (न०) 1. मुंडियु कॆळ भाग. (अव्य०) 2. मुंडियु कॆळगॆ.

अधोजिह्विका अधोजिह्विका (स्त्री०) कॆरुनालिगॆ. अल्पा जिह्वा "कन्" (५-३-८५)। अधः जिह्विका।

अधोदारु अधोदारु (न०) निलुविन कॆळभागद मर.

अधोदृष्टि अधोदृष्टि (स्त्री०) 1. कॆळनोट. (वि०) 2. कॆळनोटवुळ्ळ. 3. योगाभ्यास समयदल्लि मूगिन तुदियल्लि मात्र दृष्टि युळ्ळ. अधः दृष्टिर्यस्य।

अधोभक्त अधोभक्त (न०) ऊटवादमॆलॆ कुडियुव नीरु. अधः भक्तं यस्मात्।

अधोभाग अधोभाग (पु०) 1. देहद कॆळभाग. 2. कॆळभाग.

अधोभुवन अधोभुवन (न०) पाताळलोक. अधश्च तद्भुवनं च।

अधोमुख अधोमुख (न०) 1. (ज्योतिःशास्त्रदल्लि) कॆळमुखवागि संचरिसुव नक्षत्र; मूल, आश्लेष, कृत्तिॅकॆ, विशाखॆ, भरणि, मखॆ, पूर्व फल्गुनि, पूर्वाषाढ मत्तु पूर्वाभाद्रा नक्षत्रगळु कॆळमुखवुळ्ळवुगळु. (वि०) 2. कॆळ मुखवाद. 3. बग्गिद मुखवुळ्ळ. अधः मुखं यस्य। "अधोमुखैरूर्ध्वमुखैश्च पत्रिभिः" रघु० ३-५७। 4. तलॆकॆळगाद. स्त्रियाम् **अधोमुखा**–**मुखा**–**मुखी**–**मुखी**. 5. बॆंडॆगिड.

अधोलोक अधोलोक (पु०) पाताळलोक.

अधोवायु अधोवायु (पु०) अपानवायु, कॆळमुखवागि संचरिसुव वायु. अधोगामी वायुः।

अध्यक्ष अध्यक्ष (पु०) 1. सभानायक, अग्रासनाधिपति. 2. अधिपति, ऒडॆयु, प्रभु. "यदध्यक्षेण जगतां वयमारोपितास्त्वया" कुमा० ६-१७। 3. मुख्याधिकारि, इलाखॆयु मॊक्कॆसर. अधिगतोक्षं व्यवहारम्। (न०) 4. प्रत्यक्षज्ञान. अधिगतमक्षमिन्द्रियम्। (वि०) 5. प्रत्यक्षज्ञान गोचरवाद. 6. व्यापक, ऎल्लदरल्लियू हरडिरुव. अधि उपरि अक्ष्णोति व्याप्नोति—अक्षू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अध्यक्षर अध्यक्षर (अव्य०) अक्षरगळन्नु कुरितु, अक्षरगळ विषयवागि. अक्षरेषु अध्यक्षरम् विभ० अव्ययी० (२-१-६)।

अध्यग्नि अध्यग्नि (न०) 1. विवाहसमयदल्लि अग्नियु मुंदॆ हॆंगसरिगॆ कॊडुव धन, स्त्रीधन, आरु विध स्त्रीधनगळल्लॊंदु. "अध्याग्न्यध्यावाहनिकं दत्तं च प्रीतिकर्मणि। भ्रातृमातृपितृप्राप्तं षड्विधं स्त्रीधनं स्मृतम्" मनु० ९-१९४। (अव्य०) 2. अग्नियल्लि. 3. अग्नियु समीपदल्लि. अग्नौ अग्नेः समीपे वा। विभ० सामीप्ये वा अव्ययी०।

अध्यधिक्षेप अध्यधिक्षेप (पु०) 1. अधिकवाद अक्षेपणॆ, हॆच्चु दोषारोपणॆ. 2. हॆच्चु तिरस्कार.

अध्यधीन अध्यधीन (वि०) संपूर्णवागि पराधीनवाद, चाकर, गुलाम. अधिकमधीनः।

अध्ययन अध्ययन (पु०) 1. अध्ययन, विद्याभ्यास, शिक्षण. 2. स्मरणॆ, नॆनपु. अधि+इङ् (अध्ययने) इक् (स्मरणे) वा भावे "अच्" (३-३-५६)।

अध्ययन अध्ययन (न०) विद्याभ्यास, कलियुविकॆ, शिक्षण, वॆदाभ्यास. अधि+इङ् (अध्ययने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "यद्वेदाध्ययनं तथोपनिषदां सांख्यस्य योगस्य च" मालती० १-१०।

अध्यर्ध अध्यर्ध (वि०) अर्धदिंद कूडिद, अर्धभागदॊडनॆ सॆरिकॊंडिरुव. अधिकमर्धं यस्य। "एकाधिकं हरेर्ज्येष्ठः पुत्रोऽध्यर्धं ततोऽनुजः" मनु० ९-११७।

अध्यवसान अध्यवसान (न०) 1. निर्धार, अवधारण, निश्चय. 2. प्रयत्न. अधि+अव+षो (अन्तकर्मणि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अध्यवसाय अध्यवसाय (पु०) 1. निश्चय, अवधारण, निर्णय. 2. प्रयत्न. 3. उत्साह, दृढसंकल्प. अधि+अव+षो (अन्तकर्मणि) "घञ्" (३-३-१८)।

अध्यवसायिन् अध्यवसायिन् (वि०) 1. दृढ मनस्सुळ्ळ, निश्चयवुळ्ळ. 2. उत्साहवुळ्ळ. 3. प्रयत्नवुळ्ळ. अध्यवसायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अध्यवसित ಅಧ್ಯವಸಿತ (ವಿ೦) 1. ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+अव+षो (अन्तकर्मणि) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अध्यवहनन ಅಧ್ಯವಹನನ (ನ೦) ಕುಟ್ಟಿದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಕುಟ್ಟುವುದು. अधि उपरि अवहननम्।

अध्यशन ಅಧ್ಯಶನ (ನ೦) ಅಧಿಕ ಭೋಜನ, ಮಿತಿ ಮೀರಿದ ಊಟ. अधिकमशनम्। [ತಿ೦ದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಮತ್ತೆ. ಊಟಮಾಡುವುದು.] "साजीर्णे भुज्यते यत्तु तदध्यशनमुच्यते" स्मृ०।

अध्यस्त ಅಧ್ಯಸ್ತ (ವಿ೦) 1. ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+अस् (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। शुक्तौ रजतमध्यस्तम्।

अध्यात्म ಅಧ್ಯಾತ್ಮ (ಅವ್ಯ೦) 1. ಆತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು, ಆತ್ಮನ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ. 2. ದೇಹವನ್ನು ಕುರಿತು, ದೇಹದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ. 3. ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ. आत्मानमधिकृत्य।

अध्यात्मज्ञान ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನ (ನ೦) ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ.

अध्यात्मविद्या ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಪ್ರತಿಪಾದಕ ಉಪನಿಷತ್ತು. आत्मानं ब्रह्म अधिकृत्य विद्या। "त्रयी विग्रहवत्येव सममध्यात्मविद्यया" माल० १-१४।

अध्यात्मदृश् ಅಧ್ಯಾತ್ಮದೃಶ್ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. अध्यात्मं दृक्। "गृहीतमध्यात्मदृशा कथंचन" माघ० १-३३। (ವಿ೦) 2. ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. अध्यात्मं पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विप्" (३-२-१७८)।

अध्यात्मयोग ಅಧ್ಯಾತ್ಮಯೋಗ (ಪು೦) ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡುವುದು, ಬಾಹ್ಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಡದೆ ಮಾಡುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನ. आत्मानमधिकृत्य योगः। "अध्यात्मयोगाधिगमेन देवं मत्वा धीरो हर्षशोकौ जहाति"।

अध्यात्मशास्त्र ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ (ನ೦) ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. अध्यात्मप्रतिपादकं शास्त्रम्।

अध्यापक ಅಧ್ಯಾಪಕ (ಪು೦) 1. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. 2. ಗುರು, ಉಪದೇಶಕ. अध्यापयति — अधि+इङ् (अध्ययने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अध्यापन ಅಧ್ಯಾಪನ (ನ೦) ಶಿಕ್ಷಣ, ಉಪದೇಶ. अधि+इङ् (अध्ययने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "अध्यापनं च त्रिविधं धर्मार्थमृक्थकारणम्। शुश्रूषाकारणं चेति त्रिविधं परिकीर्तितम्" हारीत०। ಉಪದೇಶವು ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಾಗಿಯೂ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು. ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳಾಗಲೀ ಶುಶ್ರೂಷೆಯಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಕೂಡದು. ಮತ್ತು ಅಧರ್ಮದಿಂದ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವುದೂ ಅಧರ್ಮದಿಂದ (ಮರ್ಯಾದೆ ಮೀರಿ) ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವುದೂ ಮನಃ ಕಾಲುಷ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಉಪದೇಶವು ಕೂಡದು. "योऽधर्मेणाह यश्चाधर्मेण पृच्छति। तयोरन्यतरः प्रेति विद्वेषं वाधिगच्छति" हारीत०।

अध्यापित ಅಧ್ಯಾಪಿತ (ವಿ೦) ಕಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಓದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+इङ् (अध्ययने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अध्यापितस्योशनसापि नीतिम्" कुमा० ३-६।

अध्याप्य ಅಧ್ಯಾಪ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಕಲಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಪಾಠಹೇಳಲು ಅರ್ಹನಾದ (ಶಿಷ್ಯ). अध्यापयितुमर्हः— अधि+इङ् (अध्ययने)+णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 2. ಉಪದೇಶಮಾಡಿ, ಕಲಿಸಿ. अधि+इङ्+णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)। 3. ಹೊಂದಿ, ಪಡೆದು. अधि आप्लृ (व्याप्तौ) "ल्यप्" (७-१-३७)।

अध्याय ಅಧ್ಯಾಯ (ಪು೦) 1. ಅಧ್ಯಯನ, ವ್ಯಾಸಂಗ. अधि+इङ् (अध्ययने) "घञ्" (३-३-२१)। 2. ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಭಾಗ.

अध्यारूढ ಅಧ್ಯಾರೂಢ (ವಿ೦) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿದ, ಹತ್ತಿದ. 2. ಆಕ್ರಮಿಸಿದ. 3. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಮೇಲಾದ. अधि+आ+रुह् (बीजजन्मादौ) कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+आ+रुह् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "अतोऽध्यारूढानां पदमसुजनद्वेषजननम्" मुद्रा० ५-१२।

अध्यारोप ಅಧ್ಯಾರೋಪ (ಪು೦) ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಭ್ರಾಂತಿ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನ. [ರಜ್ಜು (ಹಗ್ಗ)ವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ಪದ

ಬುದ್ಧಿಯಂತೆ.] अधि+आ+रुह (बीजजन्मादौ)+णिच् "घञ्" (३-३-१९)।

अध्यारोपण अध्यारोपण (न०) 1. ಅಧಿಕಪಡಿಸುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. 3. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು. अधि+आ+रुह (बीजजन्मादौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। हस्य "पः" (७-३-४३)।

अध्यावाहनिक अध्यावाहनिक (न०) ಸ್ತ್ರೀಧನ, ಪತಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರುವಾಗ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಕೊಡುವ ಧನ. अध्यावाहने पितृगृहात् भर्तृगृहागमनकाले लब्धं धनम्। अधि+आ+वह (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "ठञ्" (४-३-११)। "यत्पुनर्लभते नारी नीयमाना हि पैतृकात्। अध्यावाहनिकं नाम स्त्रीधनं परिकीर्तितम्" कात्या०।

अध्यास अध्यास (पु०) ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ಭ್ರಾಂತಿ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಇಲ್ಲದೇ ಇರತಕ್ಕ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಹಾಗೆ ತೋರುವುದು. अधि+अस् (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। [ಸರ್ಪವಲ್ಲದ ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ಪದ ಭ್ರಾಂತಿಯಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ವರೂಪವಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಆರೋಪವು ಅಧ್ಯಾಸವೆನಿಸುವುದು.]

अध्यासन अध्यासन (न०) 1. ವಾಸಸ್ಥಾನ. अधि+आस (उपवेशने) "ल्युट्" (३-३-११७)। (अव्य०) 2. ಆಸನದಲ್ಲಿ, ಪೀಠದಲ್ಲಿ. आसने विभ० अव्ययी० (२-१-६)।

अध्यासित अध्यासित (न०) 1. ಆಕ್ರಮಣ, ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. अधि+आस (उपवेशने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "धेन्वा तदध्यासितकातराक्ष्या" रघु० २-५२। (वि०) 2. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+आस "क्तः" (३-२-१०२)। "अध्यासिता योगिभिरस्य नित्यम्" याद० १८-८।

अध्याहार अध्याहार (पु०) 1. ಊಹೆ. 2. ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಸಾಲದಿರುವ ಪದ ಅಥವಾ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. अध्याह्रियते अधि+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अध्यूढ अध्यूढ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ, ಸಮೃದ್ಧ, ಧನಾಢ್ಯನಾದ. अधि उपरि ऊढः।

अध्यूढा अध्यूढा (स्त्री०) ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ, ಅನೇಕ ಪತ್ನಿಯರುಳ್ಳವನ ದೊಡ್ಡ ಹೆಂಡತಿ. अधि उपरि ऊढमुद्वहनमस्याः।

अध्यूधनी अध्यूधनी (स्त्री०) ತುಂಬಿದಕೆಚ್ಚಲುಳ್ಳ ಹಸು. अधिकमूधो यस्याः—ऊधस् "अनङ्" (५-४-१३)। "ङीष्" (४-१-२५)।

अध्येतव्य अध्येतव्य (वि०) 1. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಓದಬೇಕಾದ. अधि+इङ् (अध्ययने) "तव्यः" (३-१-९६)।

अध्येषणा अध्येषणा (स्त्री०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪನೆ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಬೇಡುವುದು. अधि+इष (आभीक्ष्ण्ये) "युच्" (वा० ३-३-१०७)। ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ अध्येषणं ಎಂದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. 2. ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಹೆಚ್ಚು ಬೇಡಿಕೆ.

अध्रि अध्रि (वि०) ತಡೆಯಲಾಗದ, ಎದುರಿಸಲಾಗದ, ಅಜೇಯವಾದ.

अध्रिगू अध्रिगू (वि०) ಎದುರಿಸಲಾಗದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ.

अध्रुव अध्रुव (वि०) 1. ಚಂಚಲವಾದ, ಚಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ. 3. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದ, ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದವಾದ. न ध्रुवम्। "यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवाणि निषेवते। ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव हि" हितो०। ನಿಶ್ಚಿತವಾದ (ಕರಗತವಾದ) ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದವಾದ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವವನು (ಆಸೆಪಡುವವನು) ಕರಗತವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವನು.

अध्रुष अध्रुष (पु०) ಒಂದು ವಿಧ ಗಂಟಲು ರೋಗ, ರಕ್ತವು ಕೆಡುವುದರಿಂದ ಬರುವ ಊದಲು.

अध्वग अध्वग (पु०) 1. ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. अध्वानं गच्छति गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)। "सन्तानकतरुच्छायासुप्तविद्याधराध्वगम्" कुमा० ६-४६। 2. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟಿ. "लम्बौष्ठाध्वगवासन्तकुलनाशमधुद्विपाः" त्रिकाण्ड०। 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಹೇಸರಗತ್ತೆ. (स्त्री०)—गा—गा. 5. ಗಂಗಾನದಿ.

अध्वगत् अध्वगत् (पु०) ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ಪಥಿಕ. अध्वानं गच्छति गम्लृ (गतौ) "क्विप्" (३-२-७६)।

अध्वन् अध्वन् (पु०) 1. मार्ग, दारि. अत्ति बलं (पथिकानाम्) — अद (भक्षणे) "क्वनिप्" "ध" च (उ० ४-११५)। "अपि लङ्घितमध्वानं बुबुधे न बुधोपमः" रघु० १-४७। 2. आकाश, वायु मुंडल. 3. काल [कालवु एल्लवन्नू नुंगुवुदरिंद ई हेसरु]. "अध्वा कालवर्त्मनोः" हेम०। 4. प्रयाण. "अध्वसु त्रिषु विसृष्टमैथिलः" रघु० ११-५७।

अध्वनीन अध्वनीन (वि०) 1. पथिक, दारि नडेयुवनु. अध्वानमलं गच्छति "खः" (५-२-१६)। 2. दारि नडेयलु समर्थ.

अध्वन्य अध्वन्य (वि०) 1. पथिक, दारि नडेयुवनु. 2. दारि नडेयलु समर्थ. अध्वानमलं गच्छति "यत्" (५-२-१६)।

अध्वपति अध्वपति (पु०) 1. सूर्य. अध्वनि पतिः। [रात्रिय वेळेयल्लि प्रयाणवु निषिद्ध. हगलु मात्र जनरु प्रयाण माडुवुदरिंद सूर्यनु पथिकर रक्षकनागिरुवनु.] (वि०) 2. दारियल्लि कापाडुव.

अध्वर अध्वर (पु०) 1. याग, यज्ञ. अध्वानं राति — रा (आदाने) "कः" (३-२-३)। "तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं निःशेषविश्राणितकोशजातम्" रघु० ५-१। 2. अष्टवसुगळ पैकि एरडनेय वसु.

अध्वरमीमांसा अध्वरमीमांसा (स्त्री०) याग विधानवन्नु तिळिसुव शास्त्र, मीमांसाशास्त्र.

अध्वर्यु अध्वर्यु (पु०) यजुर्वेदवन्नु तिळिद ऋत्विक्कु, यागदल्लि होमवन्नु माडुव ऋत्विक्कु. अध्वरमिच्छति "क्यच्" (३-१-८)। "उः" (३-२-१७०)।

अध्वशल्य अध्वशल्य (पु०) उत्तरणे गिड, मुळ्ळु त्तरणे. अध्वनि शल्यमिव [दारियल्लि होगुवाग इदर मुळ्ळु बट्टेगे अंटिकोळ्ळुवुदरिंद ई हेसरु.]

अध्वाति अध्वाति (वि०) पथिक, दारि नडेयुवनु. अध्वानमतति — अत (सातत्यगमने) "इण्" (उ० ४-१७०)।

अध्वायन अध्वायन (न०) यात्रे, प्रयाण. अध्वनि अयनं गतिः।

अन अन (पु०) प्राणवायु, श्वास, उसिरु. अनिति — अन (प्राणने) "अच्" (३-१-१३४)।

अनक अनक (वि०) नीच, अधम, केळदर्जि यवनु.

अनक्ष अनक्ष (वि०) 1. (कण्णु मोदलाद) इंद्रिय विल्लदवनु. 2. चक्रविल्लद. नास्ति अक्षं नेत्रादिकमिन्द्रियं चक्रं वा यस्य। 3. कण्णिल्लदवनु, कुरुड. नास्ति अक्षि यस्य "षच्" (५-४-११३)।

अनक्षर अनक्षर (न०) 1. निंदावचन, आक्षेपणे, बैगळु. अप्रशस्तान्यक्षराणि यत्र। (वि०) 2. अक्षर विल्लद, विद्येयिल्लद, मूर्ख. 3. माताड लारदवनु, मूग. न सन्त्यक्षराणि यस्य। (क्रि० वि०) 4. मौनवागि, मातिल्लदे. "अनक्षरव्यञ्जितदौर्हृदेन" रघु० १४-२६।

अनक्षि अनक्षि (न०) अप्रशस्तवाद कण्णु, नोटद शक्तियिल्लद कण्णु. अप्रशस्तमक्षि।

अनगार अनगार (पु०) 1. संन्यासि, यति. (वि०) 2. मनेयिल्लदवनु. नास्त्यगारं यस्य।

अनग्नि अनग्नि (पु०) 1. संन्यासि, यति. 2. अग्नि कार्य (औपासनादिगळु) वन्निट्टुकोळ्ळद गृहस्थ. नास्ति अग्निः श्रौतः स्मार्तो वा यस्य। "अनग्निरनिकेतः स्यान्मुनिर्मूलफलाशनः" मनु० ६-२५। 3. ब्रह्मचारि. 4. विधुर, वैदिकाग्नियिल्लद वनु. 5. अधार्मिक. 6. अग्निसंस्कारविल्लद यागा. (वि०) 7. जठराग्नियिल्लद, अजीर्ण रोगवुळ्ळ.

अनग्निदाध अनग्निदग्ध (वि०) अग्निसंस्कारविल्लद, बेंकियिंद सुडल्पडद.

अनघ अनघ (पु०) 1. विष्णु. "अनघो विजयो जेता" वि० स०। 2. शिव, ईश्वर. 3. बिळि सासुवे. (वि०) 4. रम्यवाद, सुंदरवाद, दोषविल्लद. नास्ति अघं यस्य। "अथागमानामनघेन भूम्ना" यादः २-१। 5. दुःखविल्लद, संतोषवुळ्ळ. "अनघस्वागतस्मितम्" यादः १-७५। "अनघस्थितिमन्तिमामवस्थाम्" यादः १५-१३१। 6. पापविल्लद, दोषविल्लद. "अवैमि चैनामनघेति किन्तु" रघु० १४-४०। 7. सुरक्षितवाद, याव तोंदरेयू इल्लद. "कच्चिन्मृगीणामनघा प्रसूतिः" रघु० ५-७।

8. ಶುದ್ಧವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ಕಲ್ಮಷವಿಲ್ಲದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "धर्मस्य स्थितिमनघां विधातुकामः" याद० १-१००।

अनङ्ग ಅನಂಗ (पु०) 1. ಮನ್ಮಥ. नास्ति अङ्गमाकारो यस्य। "तां वीक्ष्य लीलाचतुरामनङ्गः" कुमा० १-४७। (न०) 2. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. 3. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. "अनङ्गो मदनेऽनङ्गमाकाशमनसोरपि" मेदि०।

अनङ्गक्रीडा ಅನಂಗಕ್ರೀಡಾ (स्त्री०) 1. ಸುರತ, ಕಾಮಲೀಲೆ. अनङ्गेन क्रीडा। 2. ಒಂದು ವೃತ್ತ.

अनङ्गद ಅನಂಗದ (वि०) 1. ಅಂಗದವಿಲ್ಲದ, ತೋಳಿನ ಆಭರಣವಿಲ್ಲದ. 2. ಕಾಮವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "दर्शने दौहृदार्तौ च द्वयोरासीदनङ्गदा" चं० भा०।

अनङ्गलेख ಅನಂಗಲೇಖ (पु०) ಪ್ರೇಮಪತ್ರ, ಕಾಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಾಗದ. अनङ्गव्यञ्जको लेखः। "अनङ्गलेखक्रिययोपयोगम्" कुमा० १-७।

अनङ्गशत्रु ಅನಂಗಶತ್ರು (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ.

अनच्छ ಅನಚ್ಛ (वि०) 1. ಕೊಳೆಯಾದ. 2. ತಿಳಿಯಲ್ಲದ, ನಿರ್ಮಲವಲ್ಲದ. न अच्छः।

अनञ्जन ಅನಂಜನ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. नास्ति अञ्जनं दोषो यस्य। (न०) 2. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. 3. ಗಗನ, ಆಕಾಶ, ವಾಯುಮಂಡಲ. (वि०) 4. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ. 5. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. 6. ಅಂಜನವಿಲ್ಲದ, ಕಾಡಿಗೆ (ಕಣ್ಣು ಕಪ್ಪು) ಯಿಲ್ಲದ. "नेत्रे दूरमनञ्जने पुलकिता तन्वी-तवेयं तनुः" अमरु०।

अनड्वज्जिह्वा ಅನಡುಜ್ಜಿಹ್ವಾ (स्त्री०) ಬೆಂಡೆಗಿಡ. अनड्वहो जिह्वेव।

अनड्वह् ಅನಡುಹ್ (पु०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 2. ವೃಷಭರಾಶಿ. अनः शकटं वहति। निपा०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-४१)। अनड्वही–डुहः –अनड्वाही –ड्वाहः. ಆಕಳು, ಹಸು.

अनण् ಅನಣು (पु०) 1. ದಪ್ಪಧಾನ್ಯ (ಕಡಲೆ, ಬಟಾಣಿ ಮೊದಲಾದುವು). (वि०)2. ಸ್ಥೂಲವಾದ, ದಪ್ಪವಾದ.

अनतिक्रमणीय ಅನತಿಕ್ರಮಣೀಯ (वि०) ಮೀರಲಾಗದ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲಾಗದ. "अनतिक्रमणीयास्ते शासनात्सुरनायक" कुमा० १०-६।

अनतिचिर ಅನತಿಚಿರ (वि०) ಬಹಳಕಾಲದ್ದಲ್ಲದ, ತತ್ಕಾಲದ. "अनतिचिरोज्झितस्य जलदेन" माघ० ४-४१।

अनतिरिक्त ಅನತಿರಿಕ್ತ (वि०) ಅಧಿಕವಲ್ಲದ, ಬೇರೆಯಲ್ಲದ. न अतिरिक्तम्।

अनतिलङ्घन ಅನತಿಲಂಘನ (न०) ಮೀರದಿರುವುದು, ದಾಟದಿರುವುದು.

अनतिलङ्घनीय ಅನತಿಲಂಘನೀಯ (वि०) 1. ದಾಟಲರ್ಹವಲ್ಲದ, ಮೀರಲರ್ಹವಲ್ಲದ. अतिलङ्घितुमर्हं न भवति – अति+लघि(गतौ) "अनीयर्" (३-३-१६९)। 2. ದಾಟಲ್ಪಡದ, ಮೀರಲ್ಪಡದ. न अतिलङ्घ्यते – लघि "अनीयर्" (३-१-९६)।

अनतिविलम्बिता ಅನತಿವಿಲಂಬಿತಾ (स्त्री०) 1. ಸಾವಕಾಶನಾಗದಿರುವಿಕೆ. 2. ಮೂವತ್ತೈದು ವಾಗ್ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ.

अनद्धा ಅನದ್ಧಾ (अव्य०) ಅನಿಶ್ಚಯ.

अनद्धापुरुष ಅನದ್ಧಾಪುರುಷ (पु०) 1. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ, ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಪುರುಷ. 2. ದೇವ ಮತ್ತು ಪಿತೃ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದವನು. न अद्धा पुरुषः।

अनद्य ಅನದ್ಯ (पु०) 1. ಬೆಳಿಸಾಸುವೆ. (वि०) 2. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न अद्यः।

अनद्यतन ಅನದ್ಯತನ (पु०) 1. ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಕಾಲ, ಭೂತ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ. न अद्यतनः। [ಹಿಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ದಿವಸವು) ಮಧ್ಯಕಾಲವು ಅದ್ಯತನ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನ ಕಾಲವು ಅನದ್ಯತನ.] (वि०) 2. ಈಗಿನದಲ್ಲದ, ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ.

अनधिकार ಅನಧಿಕಾರ (पु०) ಹಕ್ಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनधिकारचर्चा ಅನಧಿಕಾರಚರ್ಚಾ (स्त्री०) ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಚರ್ಚೆ, ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ (ಮತ್ತೊಬ್ಬರ) ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸುವುದು.

अनधिकृत ಅನಧಿಕೃತ (वि०) ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದದ, ಹಕ್ಕುಪಡೆಯದ. न अधिकृतः।

अनधिगत ಅನಧಿಗತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡದ. 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. न अधिगतः।

अनधीन ಅನಧೀನ (वि०) ಸ್ವತಂತ್ರ, ಇತರರಿಗೆ ಅಧೀನನಲ್ಲದವನು. न अधीनः।

अनधीनक ಅನಧೀನಕ (पु०) ಒಬ್ಬರಿಗೂ ಅಧೀನನಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ

ಬಡಗಿ. न ॅअधीनः स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "कौटतक्षोऽनधीनकः" अम०।

ಅನಧ್ಯಕ್ಷ ಅನಧ್ಯಕ್ಷ (ವಿ०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲದ, ಅಗೋಚರವಾದ. 2. ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನಿಲ್ಲದ.

ಅನಧ್ಯಯನ ಅನಧ್ಯಯನ (ನ०) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ವಿರಾಮ, ವ್ಯಾಸಂಗದ ವಿಶ್ರಾಂತಿ.

ಅನಧ್ಯಾಯ ಅನಧ್ಯಾಯ (ಪು०) 1. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ವಿರಾಮ, ವ್ಯಾಸಂಗದ ವಿಶ್ರಾಂತಿ. न अध्यायोऽध्ययनम्। 2. ಅಧ್ಯಯನದ ವಿರಾಮಕಾಲ, ವ್ಯಾಸಂಗದ ಬಿಡುಗಾಲ. न अधीयते अस्मिन् काले—अधि+इङ् (अध्ययने) अधि० "घञ्" (३-३-१२२)।

ಅನನ ಅನನ (ನ०) ಜೀವನ, ಉಸಿರಾಡುವಿಕೆ, ಜೀವಿಸಿರುವುದು. अन (प्राणने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ಅನನುಗತ ಅನನುಗತ (ವಿ०) 1. ಅಸಾಧಾರಣ(ಧರ್ಮ), ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ(ವಿಶೇಷಧರ್ಮ). न अनुगतः। 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸದ, ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗದಿರುವ. 3. ಅಧೀನನಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ.

ಅನನುಗಮ ಅನನುಗಮ (ಪು०) (ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ) ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮದ ಅಭಾವ. न अनुगमः।

ಅನನುಭಾವುಕ ಅನನುಭಾವುಕ (ವಿ०) ಗ್ರಹಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಶಕ್ತ. न+अनु+भू (सत्तायाम्) "उकञ्" (३-२-१५४)।

ಅನನುಭಾವುಕತಾ ಅನನುಭಾವುಕತಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಧಾರಣಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अननुभावुक "तल्" (५-१-११९)।

ಅನನ್ತ ಅನನ್ತ (ಪು०) 1. ವಿಷ್ಣು. नास्ति अन्तो गुणानां यस्य। "अनन्तगर्भामिवलोक्य देवीम्" यादo २-३६। [ಸಿದ್ಧರು, ಗಂಧರ್ವರು, ಅಪ್ಸರಸ್ಸು ಮೊದಲಾಗಿ ಯಾರೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] 2. ಆದಿಶೇಷ, ಸರ್ಪರಾಜ. 3. ಬಲರಾಮ [ಆದಿಶೇಷನ ಅವತಾರ]. 4. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 5. ಲಕ್ಕೀಗಿಡ. (ನ०) 6. ಆಕಾಶ. 7. ಪರಬ್ರಹ್ಮ [ಕಾಲದೇಶವಸ್ತುಪರಿಚ್ಛೇದಶೂನ್ಯ]. "सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म" तै० उ० २-१। (वि०) 8. ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ, ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದ. "अनन्तेनाप्यनेहसा" यादo १६-११४। 9. ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ, ಪರಿಯತ್ತಾರಹಿತವಾದ. "अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव विचित्रता" माघ० २-७२। 10. ಸಮಸ್ತ, ಸಕಲ. "अनन्तरत्नप्रभवस्य यस्य हिमं न सौभाग्यविलोपि जातम्" कुमा० १-३।

ಅನನ್ತಚತುರ್ದಶೀ ಅನಂತಚತುರ್ದಶೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ಚತುರ್ದಶಿ. अनन्तस्य चतुर्दशी। [ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಶೇಷ ಪೂಜೆಯ ದಿವಸ.]

ಅನನ್ತಜಿತ್ ಅನಂತಜಿತ್ (ಪು०) ವಿಷ್ಣು. अनन्तानि भूतानि जितवान्। "सहस्रजिदनन्तजित्" वि० स०।

ಅನನ್ತತೃತೀಯಾ ಅನಂತತೃತೀಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಭಾದ್ರಪದ, ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮತ್ತು ವೈಶಾಖ ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ (ಪಕ್ಷದ) ತದಿಗೆ. "नभस्ये वाथ वैशाखे मार्गशीर्षेऽथवा पुनः। शुक्लपक्षतृतीयायां....। उक्तानन्ततृतीयैषा सुतानन्दफलप्रदा" पद्मपु०।

ಅನನ್ತದೃಷ್ಟಿ ಅನಂತದೃಷ್ಟಿ (ಪು०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. अनन्ता दृष्टयो यस्य।

ಅನನ್ತದೇವ ಅನಂತದೇವ (ಪು०) ಶೇಷಶಾಯಿಯಾದ ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. अनन्ते दीव्यति—दिवु (क्रीडादौ) "अच्" (३-१-१३४)।

ಅನನ್ತಮೂಲ ಅನಂತಮೂಲ (ಪು०) ಅನಂತನಗೊಂಡೆ ಗಿಡ. अनन्तानि मूलानि यस्य।

ಅನನ್ತರ ಅನಂತರ (ಪು०) 1. ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದೇಶ. (ವಿ०) 2. ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದ, ಕಾಲದ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಎಡೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಸೇರಿದಂತಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ. नास्ति अन्तरं व्यवधानं यस्य। "वशमेको नृपतीननन्तरान्" रघु० ८-१९। "अभिभूय हरत्यनन्तरः शिथिलं कूलमिवापगारयः" किरा० २-५३। 4. ಉತ್ತರ ಕಾಲದ, (ಮುಂದಿನ) ಸಮೀಪ ಕಾಲದ. "गर्जितानन्तरं वृष्टिः सौभाग्येन जिगाय सः" कुमा० २-५३। (क्रि० वि०) 5. ಆಮೇಲೆ, ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ. नास्त्यन्तरं यथास्यात्तथा। "पुराणपत्रापगमादनन्तरम्" रघु० ३-७।

ಅನನ್ತರಜ ಅನಂತರಜ (ಪು०) 1. ಮುಂದಿನ ವರ್ಣದ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಗ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಅಥವಾ ವೈಶ್ಯ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ವೈಶ್ಯ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. अनन्तरस्यां अनन्तरवर्णायां जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮತ್ತು ಕನಿಷ್ಠ

ಸಹೋದರ. अनन्तरे जातः—जनी "डः" (३-२-९७)। स्त्रियाम् अनन्तरजा ಅನಂತರಜಾ.

अनन्तरय ಅನಂತರಯ (पुं) ದೂರಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಬಿಟ್ಟುಕೊಡದಿರುವಿಕೆ. न अन्तरयः दूरीकरणम्।

अनन्तराय ಅನಂತರಾಯ (वि०) ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ. न अन्तरायः यस्य।

अनन्तरीय ಅನಂತರೀಯ (वि०) ಉತ್ತರಕಾಲದ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ.

अनन्तरूप ಅನಂತರೂಪ (पुं) ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು. अनन्तानि रूपाण्यस्य। "अनन्तरूपोऽनन्तश्रीर्जितमन्युर्भयापहः" वि० स०।

अनन्तविजय ಅನಂತವಿಜಯ (पुं) ಧರ್ಮರಾಜನ ಶಂಖ. अनन्तान् विजयतेऽनेन। "अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः" गीता १-१६।

अनन्तवीर्य ಅನಂತವೀರ್ಯ (पुं) ಇಪ್ಪತ್ತನೂರನೆಯ (ಜೈನ) ತೀರ್ಥಂಕರರ ಹೆಸರು.

अनन्तव्रत ಅನಂತವ್ರತ (न०) ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ಚತುರ್ದಶೀದಿವಸ ಮಾಡುವ ವ್ರತ.

अनन्तशयन ಅನಂತಶಯನ (पुं) 1. ವಿಷ್ಣು, ಶೇಷಶಾಯಿ. अनन्तः शयनं यस्य। (न०) 2. ತಿರುವಾಂಕೂರು. 3. ಶ್ರೀರಂಗ. 4. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ. 5. ಶಿವಸಮುದ್ರ. 6. ತಿರುಪತಿ, ಗೋವಿಂದರಾಜಪಟ್ಟಣ. अनन्तः शेतेऽत्र—शीङ् (स्वप्ने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

अनन्तशीर्ष ಅನಂತಶೀರ್ಷ (पुं) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ವಾಸುಕಿ. (स्त्री०) -शीर्षा-शीर्षा. 3. ವಾಸುಕಿಯ ಪತ್ನಿ.

अनन्तश्री ಅನಂತಶ್ರೀ (पुं) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. अनन्ता अपरिमिता श्रीर्यस्य। "अनन्तरूपोऽनन्तश्रीः" वि० स०।

अनन्ता ಅನಂತಾ (स्त्री०) 1. ಅನಂತನಗೊಂಡೆ ಗಿಡ. 2. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. नास्त्यन्तोऽस्याः। 3. ಪಾರ್ವತಿ. 4. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 5. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. 6. ಬೆಣ್ಣೆಬಿದುರು ಸೊಪ್ಪು. 7. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 8. ನರುವಲು ಗಿಡ. 9. ಸೊಗದೆಬೇರು. 10. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 11. ಬಿಳಿಗರಿಕೆ. 12. ಕರಿ ಜೀರಿಗೆ. 13. ತೀಟಕಸಂಧಿ. 14. ಅಳಲೆಗಿಡ. 15. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. 16. ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. "अनन्ता तु गुडूची भूर्दुरालभा। विशल्या लाङ्गली दूर्वा शारिवा हैमवत्यपि" हेम०। "अनन्ता च विशल्यायां शारिवादूर्वयोरपि। कणादुरालभापथ्यापार्वत्यामलकीषु च। विश्वम्भरागुडूच्योः स्यात्" मेदि०। "अनन्ता पूर्णिमा दूर्वा यवाषः शारिवा मही" वैज०।

अनन्त्य ಅನಂತ್ಯ (वि०) 1. ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ, ನಿತ್ಯವಾದ. 2. ಕೊನೆಯದಲ್ಲದ.

अनन्द ಅನಂದ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸದ. 2. ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡುವ. न नन्दयति—ट्टु नदि (समृद्धौ)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "अनन्दा नाम ते लोकाः" कठ० १-२।

अनन्य ಅನನ್ಯ (पुं) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. नास्त्यन्यद्यस्मात्। (वि०) 2. ಬೇರೆಯಲ್ಲದ, ಒಂದೇ ಆದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ. न अन्यः। 3. ಬೇರೆಯಾಗಿಲ್ಲದ, ಒಂದಾಗಿರುವ, ಅವಿನಾಭೂತವಾದ, ಎಡಬಿಡದೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "अनन्या राघवेणाहं भास्करेण प्रभा यथा"। "सा हि सत्याभिसन्धाना तथानन्या च भर्तरि" रामा०। 4. ಅದ್ವಿತೀಯ, ಕೇವಲ, ಬೇರೊಬ್ಬನಿಲ್ಲದ, ಅಸಹಾಯ. नास्ति अन्यो यस्य। 5. ಬೇರೊಬ್ಬರನ್ನೂ ಧ್ಯಾನಮಾಡದ. नास्ति अन्यो ध्यानविषयो यस्य। 6. ಬೇರೆ ಯಾವ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದ. नास्ति अन्यो विषयो यस्य। "अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते" गीता ९-२२।

अनन्यगतिक ಅನನ್ಯಗತಿಕ (वि०) ಬೇರೆ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति अन्या गतिर्यस्य। समासान्तः "कप्" (५-४-१५४)। "अनन्यगतिके जने विगतपातके चातके" उद्भ०।

अनन्यज ಅನನ್ಯಜ (पुं) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. अनन्यो विष्णुः ततो जातः—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अनन्यदृष्टि ಅನನ್ಯದೃಷ್ಟಿ (वि०) ಬೇರೆ ಕಡೆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ. नास्त्यन्यत्र दृष्टिर्यस्य। "अनन्यदृष्टिः सवितारमैक्षत" कुमा० ५-२०।

अनन्यपूर्वा ಅನನ್ಯಪೂರ್ವಾ (स्त्री०) ಬೇರೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡದ. अन्यः पूर्वो यस्याः सा अन्यपूर्वा। न अन्यपूर्वा। "तथाप्यनन्यपूर्वेव तस्मिन्नासीद्वसुन्धरा" रघु० ४-७।

अनन्यभाज् ಅನನ್ಯಭಾಜ್ (वि०) ಬೇರೆ ಯಾರನ್ನೂ ಸೇರದಿರುವ, ಇತರರನ್ನು ಸೇವಿಸದಿರುವ. न अन्यं भजते—भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२)। "अनन्यभाजं पतिमाप्नुहीति सा तथ्यमेवाभिहिता भवेन" कुमा० ३-६३।

अनन्यमनस् ಅನನ್ಯಮನಸ್ (ವಿ೦) ಬೇರೆ ಯಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯವುಳ್ಳ. नास्त्यन्यत्र मनः यस्य।

अनन्यलभ्य ಅನನ್ಯಲಭ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಇತರ ವಿಷಯುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. न अन्येषु लभ्यः। "अनन्यलभ्यां लभते स्म तृप्तिम्" यादo १३-४। 2. ಬೇರೆ ಉಪಾಯದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. न अन्येन लभ्यः। "अनन्यलभ्यामलभन्त पौराः" यादo १३-६५। 3. ಬೇರೊಬ್ಬರಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ.

अनन्यविषय ಅನನ್ಯವಿಷಯ (ವಿ೦) 1. ಬೇರೊಬ್ಬರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಪಡದ, ತನಗೇ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 2. ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸದ.

अनन्यवृत्ति ಅನನ್ಯವೃತ್ತಿ (ವಿ೦) 1. ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. न अन्यस्मिन् वृत्तिर्यस्य। 2. ಬೇರೆ ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದ. न अन्या वृत्तिर्यस्य।

अनन्यसाधारण ಅನನ್ಯಸಾಧಾರಣ (ವಿ೦) ಇತರರಿಗೆ ಸಮಾನವಲ್ಲದ, ಇತರರ ಗುಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ. न अन्यस्य साधारणः अन्यधर्मस्य सदृशः। "पुंसामनन्यसाधारणमेव कर्म" कुमा० ३-१९।

अनन्वय ಅನನ್ವಯ (ಪುಂ) 1. ಅನನ್ವಯಾಲಂಕಾರ, ಆರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟಗುಣವುಳ್ಳೋಣದರಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಉಪಮಾನವಸ್ತುವಿಲ್ಲದ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಉಪಮಾನತ್ವ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯತ್ವವರ್ಣನೆಯು ಅನನ್ವಯಾಲಂಕಾರ. "उपमानोपमेयत्वं यदेकस्यैव वस्तुनः। इन्दुरिन्दुरिव श्रीमानित्यादौ तदनन्वयः" चन्द्रा०। 2. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, (ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ) ಪರಸ್ಪರ ಅನ್ವಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनन्वित ಅನನ್ವಿತ (ವಿ೦) ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಒಂದು ವಿಷಯದಿಂದ (ಸಂಬಂಧಪಡದ) ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹಾರುವ.

अनपकर्मन् ಅನಪಕರ್ಮನ್ (ನ೦) ದಾನ ಮಾಡಿದುದನ್ನು, ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು ಅನರ್ಹನೆಂದಾಗಲಿ ಕೋಪದಿಂದಾಗಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. अपकर्म अपाकरणम्। अभावे न० त०। "संभूय च समुत्थानं दत्तस्यानपकर्म च" मनु० ८-४। दत्तस्य धनस्यापात्रबुद्धया क्रोधादिना वा ग्रहणम् इति कुल्लूकः।

अनपत्य ಅನಪತ್ಯ (ವಿ೦) ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವನು. नास्ति अपत्यं यस्य। "अनपत्यश्च किल तपस्वी" शाकु० ६।

अनपत्यता ಅನಪತ್ಯತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अनपत्यस्य भावः। "नूनमनपत्यता मां वत्सलयति" शाकु० ७।

अनपत्रप ಅನಪತ್ರಪ (ವಿ೦) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति अपत्रपा यस्य। "अन्येपि कवयः कामं बभूवुरनपत्रपाः" यादo १-४।

अनपाय ಅನಪಾಯ (ವಿ೦) ಅಪಾಯರಹಿತ, ಹಾನಿಯಿಲ್ಲದ. नास्त्यपायो यस्य। "प्रणमन्त्यनपायमुत्थितम्" किरा० २-११।

अनपायिन् ಅನಪಾಯಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಅಪಾಯರಹಿತ, ನಾಶರಹಿತ. अपायी न भवति। "अनपायि निबर्हणं द्विषां न तितिक्षासममस्ति साधनम्" किरा० २-४३। "चलेष्वर्थेषु लुब्धेन न यशस्त्वनपायिषु" मुद्रा०५-१४। 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಅಚಲವಾದ. "अनपायिनि संश्रयद्रुमे गजभग्ने" कुमा० ४-३१।

अनपावृत् ಅನಪಾವೃತ್ (ವಿ೦) ಹಿಂತಿರುಗದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರದಿರುವ. न अपावृत् पुनरागमनं यस्य।

अनपेक्ष ಅನಪೇಕ್ಷ (ವಿ೦) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ, ನಿಃಸ್ಪೃಹ. 2. ಉದಾಸೀನ, ತಟಸ್ಥ. 3. ಇತರರ ಸಹಾಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸದ. न अपेक्षते। (ಕ್ರಿ೦ ವಿ೦) 4. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದೆ. "लक्ष्मीं तनोतु नितरामितरानपेक्षम्" चं० रा० १-१।

अनपेक्षा ಅನಪೇಕ್ಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಉದಾಸೀನತೆ. 2. ನಿಃಸ್ಪೃಹತೆ. 3. ಉಪೇಕ್ಷೆ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ, ಅನಾದರ.

अनपेत ಅನಪೇತ (ವಿ೦) 1. ಬಿಡಲ್ಪಡದ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. न अपेतः। "ऐश्वर्यादनपेतमीदृशमयं लोकोऽर्थतः सेवते" मुद्रा० १-१४। 2. ಹೋಗದಿರುವ. 3. (काल) ಕಳೆಯದಿರುವ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸದಿರುವ, ನಿಂರದಿರುವ. "अनपेतकालमभिरामकथाः कथयां बभूवुरिति गोत्रभिदे" किरा० ६-३०।

अनभिज्ञ ಅನಭಿಜ್ಞ (ವಿ೦) ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಅರಿವಿಲ್ಲದ. अभिजानाति — अभि+ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। न अभिज्ञः। "अनभिज्ञास्तमिस्राणां दुर्दिनेष्वभिसारिकाः" कुमा० ६-४३।

अनभिभव ಅನಭಿಭವ (ಪುಂ) 1. ತಿರಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, 2. ಸೋಲಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनभिभूत ಅನಭಿಭೂತ (ವಿ॰) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡದ, ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ. ನ॰ ತ॰।

अनभिमत ಅನಭಿಮತ (ಪು॰) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಪಗೆ. न अभिमतः। (ವಿ॰) 2. ಸಮ್ಮತವಿಲ್ಲದ, ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲದ.

अनभिलषित ಅನಭಿಲಷಿತ (ವಿ॰) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ.

अनभिलाष ಅನಭಿಲಾಷ (ಪು॰) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆರುಚಿ. न अभिलाषः। न॰ ತ॰। (ವಿ॰) 2. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति अभिलाषो यस्य।

अनभिव्यक्त ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತ (ವಿ॰) ಅಸ್ಪಷ್ಟ, ಅಸ್ಫುಟ. न अभिव्यक्तः। "अधिप्रत्यर्थिनोरासीदनभिव्यक्तरूपता" यादo १६-८०।

अनभिशस्त ಅನಭಿಶಸ್ತ (ವಿ॰) ನಿಂದೆಗೆ ಸಿಲುಕದ, ಅಪವಾದಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದ. न अभिशस्तः।

अनभिशस्त्य ಅನಭಿಶಸ್ತ್ಯ (ವಿ॰) ನಿಂದೆಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ, ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. अभिशस्ति निन्दामर्हति" "यत्" (५-१-६६)। न॰ त॰।

अनभिसंधान ಅನಭಿಸಂಧಾನ (ನ॰) ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनभिसन्धि ಅನಭಿಸಂಧಿ (ಪು॰) ಫಲೋದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

अनभिसंहित ಅನಭಿಸಂಹಿತ (ವಿ॰) ಫಲೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡದ.

अनभिहित ಅನಭಿಹಿತ (ವಿ॰) ಹೇಳಲ್ಪಡದ, ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡದ.

अनभ्यावृत्ति ಅನಭ್ಯಾವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಒಂದು ಸಲ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. न अभ्यावृत्तिरभ्यासः। "मनागनभ्यावृत्त्या वा कामं क्षाम्यतु यः क्षमी"। माघ० २-४३।

अनभ्यास ಅನಭ್ಯಾಸ (ಪು॰) 1. ದೂರ. (ವಿ॰) 2. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವ.

अनभ्यासार्हित्य ಅನಭ್ಯಾಸಾರ್ಹತ್ಯ (ವಿ॰) ದೂರದಲ್ಲಿ ವರ್ಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. अनभ्यासं इत्यः "मुग्" (वा० ६-३-७०)।

अनम ಅನಮ (ಪು॰) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಇತರರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸದವನು. न नमत्यन्यान् — णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) "अच्" (३-१-१३४)। न॰ त॰। "वक्त्रजस्त्वनमो विप्रो वर्णज्येष्ठः कठो द्विजः" त्रिकाण्ड०।

अनम्र ಅನಮ್ರ (ವಿ॰) ಗರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ. न नम्रः। "अनम्राणां समुद्धर्तुंस्तस्मात्सिन्धुरयादिव" रघु० ४-३५।

अनय ಅನಯ (ಪು॰) 1. ದುಷ್ಟತನ, ಕೇಡಿತನ. "अनयो नयसंकाशो हृदयान्नापसर्पति" पञ्चत०। 2. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. "समृद्धिरनयाद्विनश्यति" पञ्चत० १-१६९। 3. ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ. न अयः। "सर्वतः प्रतिगृह्णीयाद्ब्राह्मणस्त्वनयं गतः" मनु० १०-१०२। 4. ದುರ್ದೈವ, ದುರದೃಷ್ಟ. 5. ಪಗಡೆಯಾಟದ ಒಂದು ಭೇದ. 6. ವ್ಯಸನ. "अनयोऽशुभदैवे स्याद्विपद्व्यसनयोरपि" हेम०। (ವಿ॰) 7. ನೀತಿಯಿಲ್ಲದ.

अनरण्य ಅನರಣ್ಯ (ಪು॰) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

अनर्गल ಅನರ್ಗಲ (ವಿ॰) 1. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ಅಡಚಣೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति अर्गलं प्रतिबन्धकं यस्य। "तुरङ्गमुत्सृष्टमनर्गलं पुनः" रघु० ३-३९। 2. ಅಗಳಿ ಮರವಿಲ್ಲದ.

अनर्घ ಅನರ್ಘ (ವಿ॰) ಅಮೌಲ್ಯವಾದ, ಬಹಳ ಬೆಲೆಬಾಳುವ, ಬೆಲೆಕಟ್ಟಲಾಗದ. न अर्घो मूल्यं यस्य। "अनर्घरत्नाभरणप्रधानाम्" यादo १३-४३।

अनर्घराघव ಅನರ್ಘರಾಘವ (ನ॰) ಮುರಾರಿಕವಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಒಂದು ನಾಟಕ.

अनर्घ्य ಅನರ್ಘ್ಯ (ವಿ॰) 1. ಅಮೂಲ್ಯವಾದ, ಬೆಲೆಕಟ್ಟಲಾಗದ, ಬಹಳ ಬೆಲೆಬಾಳುವ. अर्घं मूल्यमर्हति "यत्" (५-१-६६)। न॰ त॰। 2. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವರಿಲ್ಲದ. न अर्घ्यः पूज्यो यस्य। "अनर्घ्यमर्घ्येण तमद्रिनाथः" कुमा० १-५८।

अनर्थ ಅನರ್ಥ (ಪು॰) 1. ಅನಿಷ್ಟ, ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ, ಕೆಡಕು. न अर्थः प्रयोजनम्। विरोधे न॰ त॰। "यौवनं धनसंपत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता। एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम्" हितो०। 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ವಿಷಯ. 3. ಅಸಂಬದ್ಧತೆ, ಮೂರ್ಖತನ. 4. ವಿಷ್ಣು. न अर्थः अभीष्टं यस्य। [ಪರಮಾತ್ಮನು ಪರಿಪೂರ್ಣಮನೋರಥನು.] "अर्थोऽनर्थो महाकोशः" वि० स०। (ವಿ॰) 5. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. "शुनः पुच्छमिवानर्थं पाण्डित्यं धर्मवर्जितम्" पञ्चत० ३-९७। 6. ನಿರ್ಭಾಗ್ಯ, ದುರದೃಷ್ಟದ. 7. ಹಾನಿಕರ, ಕೆಡಕಿನ. 8. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ, ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥರಹಿತವಾದ. 9. ಅರ್ಥಹೀನ, ದರಿದ್ರ, ಬಡವ.

ಅನರ್ಥಕ ಅನರ್ಥಕ (ನಂ) 1. ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಮಾತು, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾತು. न विद्यतेऽर्थोऽभिधेयो यत्र "कप्" (೫-೪-೧೫೧)। (ವಿಂ) 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. न अर्थः प्रयोजनं यस्य।

ಅನರ್ಥಕರ ಅನರ್ಥಕರ (ವಿಂ) 1. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸಮಾಡುವ. 2. ಕೆಡಕುಮಾಡುವ. अनर्थस्य करः।

ಅನರ್ಥಾನ್ತರ ಅನರ್ಥಾನ್ತರ (ನಂ) 1. ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥ, ಒಂದೇ ಅರ್ಥ. अन्योऽर्थः अर्थान्तरम्। न अर्थान्तरम्। ನಂ ತಂ। (ವಿಂ) 2. ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ, ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ.

ಅನರ್ವಿಶ್ ಅನರ್ವಿಶ್ (ವಿಂ) 1. ಹೋಗಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಅಶಕ್ತನಾದ. अरं गन्तव्यप्रदेशं विशति अर्विश्। ನಂ ತಂ। 2. ಗಾಡಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಸೌದೆ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ತರಲು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗುವವನು. अनसा शकटेन विशति प्राप्नोति।

ಅನರ್ಹ ಅನರ್ಹ (ವಿಂ) 1. ಅಯೋಗ್ಯ, ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಅನನುರೂಪ, ಅಯುಕ್ತ, ತಕ್ಕುದಲ್ಲದ.

ಅನಲ ಅನಲ (ಪುಂ) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. न अलः पर्याप्तिर्यस्य। अनिति—अन (प्राणने) "कलः" वा (ಉ೦ ೧-೧೦೬)। [ಬೆಂಕಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ] "नाग्निस्तृप्यति काष्ठानाम्"। "अनलस्कन्धविनिसृतं स्फुलिङ्गम्" याद० ೧೫-೧೦೯। 2. ಜಠರಾಗ್ನಿ, ಜೀರ್ಣಮಾಡುವಶಕ್ತಿ. 3. ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಪಿತ್ತರಸ. 4. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ವಸು. 5. ಚಿತ್ರಕವೃಕ್ಷ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 6. ಗೇರುಮರ. 7. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. 8. ಕೃತ್ತಿಕಾ ನಕ್ಷತ್ರ. 9. ಜೀವ. 10. ವಿಷ್ಣು, ವಾಸುದೇವ. 11. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "अनलो वासुदेवेऽग्नावनलो वसुवातयोः" ವಿಶ್ವ०। (ವಿಂ) 12. ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದ.

ಅನಲದೀಪನ ಅನಲದೀಪನ (ವಿಂ) ಜಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ, ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಧಿಕಪಡಿಸುವ. अनलं दीपयति—दीपी (दीप्तौ) + णिच् "ल्युः" (೩-೧-೧೩೪)।

ಅನಲಪ್ರಭಾ ಅನಲಪ್ರಭಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ. अनलस्य प्रभेव प्रभा यस्याः। 2. ಬೆಂಕಿಯ ಪ್ರಕಾಶ.

ಅನಲಪ್ರಿಯಾ ಅನಲಪ್ರಿಯಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿ, ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ.

ಅನಲ್ಪ ಅನಲ್ಪ (ವಿಂ) ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳ, ಅನೇಕ. न अल्पः। "प्रदीयसीमपि धनामनल्पगुणकल्पिताम्" माघ० ೨-೭೪।

ಅನವಗೀತ ಅನವಗೀತ (ವಿಂ) ಅನಿಂದಿತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ.

ಅನವಗ್ರಹ ಅನವಗ್ರಹ (ವಿಂ) ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति अवग्रहो यस्य। "सुकुमारकायमनवग्रहः स्मरः" मालती० ೧-೪೨।

ಅನವಚ್ಛಿನ್ನ ಅನವಚ್ಛಿನ್ನ (ವಿಂ) 1. ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ, ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಅಪರಿಮಿತ, ಅಪಾರವಾದ. 3. ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ. 4. ಅವ್ಯಾಪಕ.

ಅನವದ್ಯ ಅನವದ್ಯ (ವಿಂ) ದೋಷವಿಲ್ಲದ. नोद्यते नोद्यते इत्यवद्यम्। न अवद्यम्। "मुदमवहदनवद्यां तामवद्यादपेतः" रघु० ೮-೮೦।

ಅನವಧಾನ ಅನವಧಾನ (ನಂ) 1. ಅಜಾಗರೂಕತೆ, ಪ್ರಮಾದ, ಉದಾಸೀನತೆ. न अवधीयते मनः कर्तव्यकर्मणि। ನಂ ತಂ। (ವಿಂ) 2. ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಲ್ಲದ, ಉದಾಸೀನ, ಅಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. न अवधानं यस्य।

ಅನವಧಾನತಾ ಅನವಧಾನತಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಪ್ರಮಾದ, ಅಶ್ರದ್ಧೆ, ಕರ್ತವ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ಅಕರ್ತವ್ಯ (ಮಾಡಬಾರದ) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. "कर्तव्याकरणं यत्राकर्तव्यस्याथवा क्रिया। उच्यते द्वितयं तत्र प्रमादोऽनवधानता"।

ಅನವಧಾರಿತ ಅನವಧಾರಿತ (ವಿಂ) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. न अवधारितम्। "अनवधारितशौरिविहारया" याद० ೩-೪೦। 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡದ, ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡದ.

ಅನವಬುದ್ಧ ಅನವಬುದ್ಧ (ವಿಂ) ಅರಿಯಲ್ಪಡದ, ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. न अवबुद्धः। "अनवबुद्धजनार्दनकन्यका विनिमयः" याद० ೩-೪೮।

ಅನವಬೋಧ ಅನವಬೋಧ (ಪುಂ) ಅರಿವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

ಅನವಮ ಅನವಮ (ವಿಂ) 1. ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕವಿಲ್ಲದ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಮಾನವಾದ. न अवमः। "सुधर्मानवमां सभाम्" रघु० ೧೭-೨೮। 2. ಒಂಭತ್ತನೆಯದಲ್ಲದ.

ಅನವರತ ಅನವರತ (ವಿಂ) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ನಿರಂತರವಾದ. (ಕ್ರಿಂ ವಿಂ) 2. ನಿರಂತರವಾಗಿ.

ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದೆ. नास्त्यवरतं यत्र। "अनवरत धनुर्ज्यास्फालनक्रूरपूर्वाम्" शाकु० २-४।

अनवरार्ध्य ಅನವರಾರ್ಧ್ಯ (वि०) ಮುಖ್ಯವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. अवरस्मिन् अर्थे भवः "यत्" (४-३-४)। न० त०।

अनवलम्ब ಅನವಲಂಬ (पु०) 1. ಅಸಹಾಯತೆ, ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನೆರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न अवलम्बः। (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति अवलम्बो यस्य। "न परं पथि पक्षपातिताऽनवलम्बे किमु मादृशेऽपि सा" नैष० २-५२।

अनवलम्बन ಅನವಲಂಬನ (न०) 1. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಆಶ್ರಯಿಸದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ. नास्त्यवलम्बनं यस्य।

अनवसर ಅನವಸರ (पु०) 1. ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಮಯ, ಅನುಚಿತಕಾಲ, ಅಕಾಲ. न अवसरः उचितः कालः। "कं याचे यत्र तत्र ध्रुवमनवसरग्रस्त एवार्थिभावः" मालती० ९-३०। (वि०) 3. ಅಯೋಗ್ಯಕಾಲದ, ಅನುಚಿತಕಾಲದ, ಅಕಾಲದ. नास्ति अवसरः उचितः कालो यस्य।

अनवसान ಅನವಸಾನ (वि०) ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. नास्ति अवसानं यस्य।

अनवसित ಅನವಸಿತ (वि०) 1. ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದದ, ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟದಿರುವ. 2. ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ.

अनवस्कर ಅನವಸ್ಕರ (वि०) ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದ, ಶುಚಿಯಾದ, ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದ. नास्ति अवस्करो यस्य।

अनवस्थ ಅನವಸ್ಥ (वि०) ಚಂಚಲವಾದ, ಅಸ್ಥಿರವಾದ. नास्त्यवस्था स्थितिर्यस्य। "क्वचिदयमनवस्थः स्थास्नुतामेति वायुः" माघ० ११-२८।

अनवस्था ಅನವಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ಚಾಂಚಲ್ಯ, ಅಸ್ಥಿರತೆ. न अवस्था। 2. ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ದೋಷ, ಉಪಪಾದ್ಯ ಉಪಪಾದಕಗಳಿಗೆ (ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ) ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. "एवमप्यनवस्था स्याद्या मूलक्षतिकारिणी" काव्यप्र०। 3. ಕಾಮಾತುರತೆ, ಅತಿಕಾಮೇಚ್ಛೆ.

अनवस्थान ಅನವಸ್ಥಾನ (पु०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (न०) 2. ಚಾಂಚಲ್ಯ, ಅಸ್ಥಿರತೆ, ಅನಿಶ್ಚಯ. "जयपराजयानवस्थानात्" दशकु०। (वि०) 3. ಚಂಚಲವಾದ, ಅಸ್ಥಿರವಾದ.

अनवस्थित ಅನವಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಚಂಚಲವಾದ, ಅಸ್ಥಿರವಾದ. न अवस्थितः। 2. ಕಾಮಾತುರವುಳ್ಳ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. "चतुर्णामपि वर्णानां नारीहृत्वानवस्थिताः" मनु० १२-१३८। 3. ನಿಲ್ಲಲು ಅಸಮರ್ಥನಾದ. "मित्रकार्यमपदिश्य पार्श्वतः प्रस्थितं तमनवस्थितं प्रियाः" रघु० १९-३१।

अनवस्थिति ಅನವಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) ಚಾಂಚಲ್ಯ, ಅಸ್ಥಿರತೆ. न अवस्थितिः।

अनवह्वर ಅನವಹ್ವರ (वि०) ಕೌಟಿಲ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಸರಳವಾದ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ.

अनवाप्त ಅನವಾಪ್ತ (वि०) ಹೊಂದಲ್ಪಡದ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಡದ. "नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि" गीता ३-२२।

अनवेक्षक ಅನವೇಕ್ಷಕ (वि०) 1. ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸದ, ವಿವೇಚನೆಮಾಡದ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡದ. न अवेक्षकः। 2. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನಿಲ್ಲದ, ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡುವವನಿಲ್ಲದ. न अवेक्षकः यस्मिन्।

अनवेक्षा ಅನವೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಉದಾಸೀನತೆ. न अवेक्षा। न० त०।

अनशन ಅನಶನ (न०) 1. ಉಪವಾಸ. अश्यते — अश (भोजने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। न अशनम्। (वि०) 2. ಭೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಊಟವಿಲ್ಲದ. न अशनं यस्य।

अनश्वर ಅನಶ್ವರ (वि०) ಸ್ಥಿರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ನಿತ್ಯವಾದ. णश (अदर्शने) "क्वरप्" (३-२-१६३)। न० त०।

अनस् ಅನಸ್ (न०) 1. ಗಾಡಿ, ಬಂಡಿ. अनिति चीत्करोति — अन (प्राणने) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "मनसा न बकं लिलेह राज्यामनसा धारितमन्नराशिमेव" चं० भा०। 2. ಅನ್ನ. अनिति जीवत्यनेन। (स्त्री०) 3. ತಂದೆ ಅಥವಾ ತಾಯಿ.

अनसूय ಅನಸೂಯ (वि०) ಅಸೂಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಇತರರ ಗುಣದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದ. नास्ति असूया यस्य। "श्रद्धावाननसूयश्च" गीता १८-७१। स्वार्थे "कन्"। -यकः-यकः.

अनसूया ಅನಸೂಯಾ (स्त्री०) 1. ಅಸೂಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಇತರರ ಗುಣದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न असूया। "न गुणान् गुणिनो हन्ति स्तौति चान्यगुणानपि। न हसेच्चान्यदोषांश्च सानसूया प्रकीर्तिता"।

2. ಶಕುಂತಲೆಯ ಸಖಿ. 3. ಅನಸೂಯೆ, ಅತ್ರಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. [ಅನಸೂಯೆಯ್ಯು ಮಹಾ ಪತಿವ್ರತೆ. ಒಂದು ಸಲ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರು ಅನಸೂಯೆಯ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲೋಸುಗ ತಮಗೆ ನಗ್ನಳಾಗಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಬಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳು ವರು. ಆಗ ಅನಸೂಯೆಯು ಕಮಂಡಲುವಿನ ತೀರ್ಥ ದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲು ಆ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಶಿಶುಗಳಾಗುವರು. ಮೂರು ಶಿಶುಗಳನ್ನೂ ತೊಟ್ಟಿಲಿ ನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಸಿ ನಗ್ನಳಾಗಿಯೇ ಹಾಲು ಮೊದಲಾದು ವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ದಿನಗಳು ಕಳೆದರೂ ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳು ಬರದಿದ್ದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಸರಸ್ವತಿ ಮತ್ತು ಪಾರ್ವತಿ ಇವರು ಅನಸೂಯೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಪತಿಗಳನ್ನು ನೀವೇ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ತೊಟ್ಟಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಶುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದಾಗ ಅವರು ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳ ಗುರುತನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲಾರದೆ ಹೋಗುವರು. ಆಗ ಪುನಃ ಕಮಂಡಲುವಿನ ತೀರ್ಥದಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೂ ನಿಜರೂಪವುಂಟಾಗಲು ಅವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳೊಡನೆ ನಿಜಲೋಕಗಳಿಗೆ ತೆರಳುವ ರಿಂದು ಅನಸೂಯೆಯ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕಥೆಯಿರುವುದು.]

अनसूयु ಅನಸೂಯು (ವಿ॰) ಅಸೂಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಇತರರ ಗುಣದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದ. "इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे" ಗೀತಾ ೯-೧.

अनहंकारिन् ಅನಹಂಕಾರಿನ್ (ವಿ॰) ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ, ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ.

अनहंकृत ಅನಹಂಕೃತ (ವಿ॰) ಅಹಂಕಾರಪಡದ.

अनहंकृति ಅನಹಂಕೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ನ॰ ತ॰। (ವಿ॰) 2. ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. नास्ति अहंकृतिर्यस्य।

अनहन् ಅನಹನ್ (ನ॰) ಅಪ್ರಶಸ್ತದಿವಸ, ಕೆಟ್ಟದಿನಸ. अप्राशस्त्ये न॰ त॰।

अनाकार ಅನಾಕಾರ (ವಿ॰) ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ, ರೂಪವಿಲ್ಲದ (ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುದು). नास्ति आकारोऽस्य।

अनाकाल ಅನಾಕಾಲ (ಪು॰) ದುರ್ಭಿಕ್ಷಕಾಲ. आ सम्यक् अन्नादिसंपन्नः कालः आकालः। न॰ त॰।

अनाकुल ಅನಾಕುಲ (ವಿ॰) 1. ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದ, ಚಲಿಸದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 2. ಕದಲದಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾದ. 3. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಚದುರದಿರುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ. न आकुलः। (ಕ್ರಿಂ ವಿ॰) 4. ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗದೆ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ. "अनुशासतमित्यनाकुलम्" ಕಿರಾ॰ ೨-೪೪।

अनाकृत ಅನಾಕೃತ (ವಿ॰) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದ, ತಡೆಯಲ್ಪಡದ.

अनाक्रान्त ಅನಾಕ್ರಾಂತ (ವಿ॰) ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡದ, ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡದ.

अनाक्रान्ता ಅನಾಕ್ರಾಂತಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಮುಳ್ಳುಗುಳ್ಳದಗಿಡ.

अनाग ಅನಾಗ (ವಿ॰) ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. न आ सम्यक् गच्छति स्वर्गमनेन नागः अधर्मः। न नागः यस्य।

अनागत ಅನಾಗತ (ನ॰) 1. ಭವಿಷ್ಯತ್‌ಕಾಲ. (ವಿ॰) 2. ತಲುಪದಿರುವ, ಬರದಿರುವ, ಆಗಮಿಸದಿರುವ. "तावद्भयस्य भेतव्यं यावद्भयमनागतम्" ಹಿತೋ॰। 3. ಹಿಂದೆ ಹೊಂದಲ್ಪಡದ, ಮುಂದೆ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ. "सर्वो हि नोपगतमप्यवचीयमानं वर्धिष्णुमाश्रय-मनागतमभ्युपैति" ಮಾಘ॰ ೫-೧೪।

अनागतविधातृ ಅನಾಗತವಿಧಾತೃ (ತ್ರಿ॰) ಮುಂದೆ ಒದಗಬಹುದಾದ ಕಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಮೊದಲೇ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. अनागतस्य भविष्यतः अनिष्टस्य विधाता प्रतिविधाता। "अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्न-मतिस्तथा। द्वाविमौ सुखमेधेते यद्भविष्यो विनश्यति" ಹಿತೋ॰।

अनागतविधान ಅನಾಗತವಿಧಾನ (ನ॰) ಮುಂದೆ ಒದಗಬಹುದಾದ ತೊಂದರೆಗೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ತೊಂದರೆ ಬರುವ ಮುನ್ನವೇ ನಡೆಯಿಸುವ ಪರಿಹಾರ ಕ್ರಮ. अनागतस्य भविष्यतोऽनिष्टस्य विधानं प्रतिक्रिया।

अनागतार्तवा ಅನಾಗತಾರ್ತವಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಋತುಮತಿಯಾಗದ ಕನ್ಯೆ. अनागतमार्तवं यस्याः।

अनागति ಅನಾಗತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಅನಾಗಮನ, ಬರದಿರುವಿಕೆ.

अनागम ಅನಾಗಮ (ಪು॰) 1. ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಗಬೇಕಾದ ಕ್ರಯಪತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಬರದಿರುವಿಕೆ. (ವಿ॰) 3. ಆಗಮಿಸದಿರುವ, ಬರದಿರುವ.

अनागम्य ಅನಾಗಮ್ಯ (ವಿ॰) ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವ, ಸಮೀಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ, ದುರ್ಗಮವಾದ.

अनागस् ಅನಾಗಸ್ (ವಿ॰) 1. ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲದ. 2. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. नास्ति आगः यस्य। "आर्तत्राणाय वः शस्त्रं न प्रहर्तुमनागसि" ಶಾಕು॰ ೧-೧೦।

अनाचार ಅನಾಚಾರ (ಪು೦) 1. ಕೆಟ್ಟನಡತೆ, ಕೆಟ್ಟ ಸಂಪ್ರದಾಯ. न अप्रशस्तः आचारः। "सर्वदेशेष्वनाचारः पथि ताम्बूलचर्वणम्" स्मृतिः। 2. ರೂಢಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸಂಪ್ರದಾಯಶೂನ್ಯತೆ. [ವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದೂ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವುದೂ ಅನಾಚಾರವು.]

अनाज्ञात ಅನಾಜ್ಞಾತ (ವಿ೦) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ.

अनातप ಅನಾತಪ (ಪು೦) 1. ಛಾಯೆ, ನೆರಳು. (ವಿ೦) 2. ಬಿಸಿಲಿಲ್ಲದ.

अनातुर ಅನಾತುರ (ವಿ೦) 1. ಆತುರವಿಲ್ಲದ, ತವಕವಿಲ್ಲದ. "अनातुरोत्कण्ठितयोः प्रसिध्यता" माल० ३-१५। 2. ರೋಗವಿಲ್ಲದ, ಆರೋಗ್ಯವುಳ್ಳ. "जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः" रघु० १-२१।

अनात्मज्ञ ಅನಾತ್ಮಜ್ಞ (ವಿ೦) 1. ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿಯದ, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ. 2. ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿಯದ, ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯದ, ಮೂರ್ಖ. न आत्मानं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः"(३-२-३)। "कथं कार्यविनिमयेन मयि व्यवहरत्यनात्मज्ञः" माल० १।

अनात्मन् ಅನಾತ್ಮನ್ (ಪು೦) 1. ಆತ್ಮಭಿನ್ನ, ತನಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯವನು, ಇತರನು. 2. ಅಪಕೃಷ್ಟವಾದ ಭೌತಿಕ ದೇಹ. न अन्यः अप्रशस्तो वा आत्मा। "अप्राप्तः प्राप्यते योऽयमत्यन्तं त्यज्यतेऽथवा। जानीयात्तमनात्मानं बुद्धयन्तं वपुरादिकम्"। (ವಿ೦)3. (ತನ್ನ) ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡದ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬಿಗಿಹಿಡಿಯದ. "अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत्" गीता ६-६।

अनात्मवत् ಅನಾತ್ಮವತ್ (ವಿ೦) ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಲ್ಲದ. न आत्मा वश्यत्वेनास्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)।

अनाथ ಅನಾಥ (ವಿ೦) 1. ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದ, ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ. 2. ಸಹಾಯಕನಿಲ್ಲದ, ರಕ್ಷಕನಿಲ್ಲದ. नास्ति नाथः यस्य। "नाथवन्तस्त्वया लोकास्त्वमनाथा विपत्स्यसे" उ० रा० १-४३।

अनादर ಅನಾದರ (ಪು೦) 1. ಪರಿಭವ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮಾನಪಡಿಸುವಿಕೆ. न आदरः। विरोधे न० त०। "अनादराकृष्टमृलूखलं तत्" याद० ४-३७। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. न आदरो यस्य। अवाप्तसमस्तकामत्वेन आदर्तव्याभावात्। (ವಿ೦) 3. ಆದರವಿಲ್ಲದ, ಗೌರವವಿಲ್ಲದ.

अनादि ಅನಾದಿ (ಪು೦) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. न आदिर्यस्य। 2. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ, ಬ್ರಹ್ಮ. न आदिर्यस्मात्। 3. (ಆದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಅನಾದಿಷಟ್ಕ. [(1) ಜೀವ, (2) ಈಶ, (3) ಶುದ್ಧ ಚೈತನ್ಯ, (4) ಜೀವೇಶ್ವರಭೇದ, (5) ಮಾಯೆ ಮತ್ತು (6) ಮಾಯಾಚೈತನ್ಯ ಸಂಬಂಧ ಇವು ಆರೂ ಅನಾದಿಗಳು.] (ವಿ೦) 4. ಆದಿಯಿಲ್ಲದ, ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ನಿತ್ಯವಾದ. "जगदादिरनादिस्त्वं जगदीशो निरीश्वरः" कुमा० २-९।

अनादीनव ಅನಾದೀನವ (ವಿ೦) 1. ನಿರ್ದೋಷವಾದ. "यद्वासुदेवेनादीनमनादीनवमीरितम्" माघ० २-२२। 2. ಕೋಪವಿಲ್ಲದ. 3. ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದ. 4. ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗಾಣದ, ಸುಖಾಂತವಾದ. "आदीनवः पुनर्दोषे परिक्लिष्टदुरन्तयोः" हेम०। "रोपेत्वादीनवाश्रवौ" वैज०।

अनादृत ಅನಾದೃತ (ನ೦) 1. ಅವಮಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ. आ+दृङ् (आदरे) भावे "क्तः"(३-३-११४)। न० त०। (ವಿ೦) 2. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಡದ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ. "अनादृतस्तन्यरसैर्मृकुन्दः" याद० ४-८५। 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. न आदृतः।

अनादेय ಅನಾದೇಯ (ವಿ೦) ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. "अनादेयस्य चादानादादेयस्य च वर्जनात्" मनु० ८-१७१।

अनादेश ಅನಾದೇಶ (ಪು೦) 1. ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಪ್ಪಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न आदेशः। अभावे न० त०।

अनादेशकर ಅನಾದೇಶಕರ (ವಿ೦) 1. ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವ, ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸದಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ. न आदेशं करोति—कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। 2. ಉಪದೇಶಮಾಡದ, ಸಲಹೆಕೊಡದ.

अनाद्य ಅನಾದ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಭುಜಿಸಲು ಅನರ್ಹವಾದ, ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न आद्यम्। 2. ಮೊದಲನೆಯದಲ್ಲದ.

अनाधार ಅನಾಧಾರ (ಪು೦) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. "अशेषाधारमेकं त्वामनाधारमधीयते" याद० १६-११२। (ವಿ೦) 2. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति आधारो यस्य।

अनाधि ಅನಾಧಿ (ವಿ೦) ಮನೋವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದ. न आधिर्यस्य। "धनुरधिज्यमनाधिरुपाददे" रघु० ९-५४।

अनाघृष्ट ಅನಾಧೃಷ್ಟ (ವಿ॰) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದ, ಎದುರಿಸಲ್ಪಡದ, ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ. न आघृष्टः।

अनाघृष्य ಅನಾಧೃಷ್ಯ (ವಿ॰) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಾಗದ, ಎದುರಿಸಲಾಗದ, ಜಯಿಸಲಾಗದ.

अनापि ಅನಾಪಿ (ವಿ॰) 1. ಬಂಧುಗಳಿಲ್ಲದ. 2. ಸ್ನೇಹಿತರಿಲ್ಲದ. आप्यते—आप्लृ (व्याप्तौ) कर्म॰ "इन्" (उ॰ ४-११७)। आपिः आप्तः। न आपिर्यस्य।

अनाप्त ಅನಾಪ್ತ (ವಿ॰) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡದ. 2. ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದದ, ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟದ. 3. ಆಪ್ತನಲ್ಲದ, ಸ್ನೇಹಿತನಲ್ಲದ. 4. ಬಂಧುವಲ್ಲದ. 5. ಜಾಣನಲ್ಲದ, ನಿಪುಣತೆಯಿಲ್ಲದ. "ज्ञ्यस्थाः प्राजकेऽनाप्ते सर्वे दण्ड्याः शतं शतम्" मनु॰ ८-२१४।

अनामक ಅನಾಮಕ (ತ್ರಿ॰) 1. ಮಲಮಾಸ, ಅಧಿಕಮಾಸ. 2. ಅನಾಮಿಕೆಯೆಂಬ ಬೆರಳು, ಉಂಗುರದ ಬೆರಳು. (ನ॰) 3. ಅರ್ಶೋರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. (ವಿ॰) 4. ಹೆಸರಿಲ್ಲದವನು, ಹೆಸರು ಪಡೆಯದವನು, ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ.

अनामन् ಅನಾಮನ್ (ತ್ರಿ॰) 1. ಮಲಮಾಸ, ಅಧಿಕಮಾಸ. 2. ಉಂಗುರದ ಬೆರಳು, ಅನಾಮಿಕೆಯೆಂಬ ಬೆರಳು. (ನ॰) 3. ಅರ್ಶೋರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. (ವಿ॰) 4. ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಹೆಸರು ಪಡೆಯದವನು.

अनामय ಅನಾಮಯ (ಪು॰) 1. ವಿಷ್ಣು, ಈಶ್ವರ. न आमयः यस्मात्। [ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲವಿಧವಾದ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವವನು.] (ನ॰) 2. ಆರೋಗ್ಯ. अम (रोगे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। आमं रुग्णावस्थां याति प्राप्नोत्यनेन—या (प्रापणे) "डः" (वा॰ ३-२-१०१)। आमयस्याभावः। "स भवन्तमनामयप्रश्नपूर्वकमाह" शाकु॰ ५। "ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत्क्षत्रबन्धुमनामयम्" मनु॰ २-१२७। (वि॰) 3. ರೋಗವಿಲ್ಲದ, ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ, ಸೌಖ್ಯವುಳ್ಳ. "जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम्" गीता २-५१।

अनामा ಅನಾಮಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಅನಾಮಿಕೆ, ಉಂಗುರದ ಬೆರಳು, ಹೆಸರನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕರೆಯಲು ಅನರ್ಹವಾದ ಬೆರಳು. न अप्रशस्तं नाम यस्याः "डाप्" (४-१-१३)। [ಈಶ್ವರನು ಈ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

अनामिका ಅನಾಮಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಉಂಗುರದ ಬೆರಳು, ಅನಾಮಿಕೆಯೆಂಬ ಬೆರಳು, ಹೆಸರನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕರೆಯಲು ಅನರ್ಹವಾದ ಬೆರಳು. न नाम ग्रहणयोग्यमस्याः। स्वार्थे "कन्"। "पुरा कवीनां गणनाप्रसङ्गे कनिष्ठिकाधिष्ठितकालिदासा। अद्यापि तत्तुल्यकवेरभावादनामिका सार्थवती बभूव"।

अनायक ಅನಾಯಕ (ವಿ॰) ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ, ಕ್ರಮಗೆಟ್ಟ, ಶಿಸ್ತು ಇಲ್ಲದ.

अनायत ಅನಾಯತ (ವಿ॰) ಉದ್ದವಾಗಿಲ್ಲದ, ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರುವ, ತುಂಡಾಗಿರುವ. न आयतः।

अनायत्त ಅನಾಯತ್ತ (ವಿ॰) ಅಧೀನವಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ. न आयत्तः। "एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता" हितो॰ २-२२।

अनायन ಅನಾಯನ (ನ॰) 1. ಏಕಾಂತ. (ವಿ॰) 2. ಏಕಪ್ರಕಾರವಾದ, ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದಿರುವ. न आयनं चालनं यत्र।

अनायास ಅನಾಯಾಸ (ಪು॰) 1. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸೌಲಭ್ಯ, ಸೌಕರ್ಯ. (ವಿ॰) 3. ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. 4. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ.

अनायासकृत ಅನಾಯಾಸಕೃತ (ನ॰) 1. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अनायासेन अल्पप्रयत्नेन कृतम्। (वि॰) 2. ಸುಲಭವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अनायुष्य ಅನಾಯುಷ್ಯ (ನ॰) 1. ಆಯುಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಲ್ಲದ ಭೋಜನ, ಅತಿಭೋಜನ. न आयुषे हितम्—आयुस् "यत्" (५-१-५)। न॰ त॰। (वि॰) 2. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಂದರೆಯುಂಟುಮಾಡುವ, ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸಿಗೆ ಅಹಿತವಾದ.

अनारत ಅನಾರತ (ನ॰) 1. ಎಡಬಿಡದ ಸಂಬಂಧ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (ವಿ॰) 2. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ಎಡಬಿಡದ. (क्रि॰ वि॰) 3. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ, ಎಡಬಿಡದೆ. अविद्यमानमारतं विरामः यस्मिन्। "अनारतं तेन पदेषु लम्भिताः" किरा॰ १-१५।

अनारम्भ ಅನಾರಂಭ (ಪು॰) ಪ್ರಾರಂಭಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಯತ್ನಪಡದಿರುವಿಕೆ. न आरम्भः। अभावे न॰ त॰। "विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वाऽनारम्भः प्रतीकारस्य" शाकु॰ ३।

अनारोग्य ಅನಾರೋಗ್ಯ (ನ॰) 1. ಆರೋಗ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬೇನೆ, ರೋಗ. न आरोग्यम्। (वि॰) 2. ರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ. न आरोग्यं यस्मात्।

अनार्जव अನಾರ್ಜವ (पु०) 1. ರೋಗ. नास्ति आर्जवं यस्मिन्। (न०) 2. ವಕ್ರತೆ, ಕುಟಿಲತೆ. 3. ಕಪಟ, ಮೋಸ. (वि०) 4. ವಕ್ರವಾದ, ಕುಟಿಲವಾದ. न आर्जवं यस्य।

अनार्तव ಅನಾರ್ತವ (वि०) 1. ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದಿರುವ, ಆಯಾ ಋತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ. (स्त्री०) -वा-वा. 2. ಋತುಮತಿಯಾಗದ ಕನ್ಯೆ.

अनार्य ಅನಾರ್ಯ (पु०) 1. ಆರ್ಯನಲ್ಲದವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯಿಲ್ಲದವನು. 2. ಆರ್ಯನಿಲ್ಲದ ದೇಶ.

अनार्यक ಅನಾರ್ಯಕ (न०) ಅಗರುಮರ.

अनार्यकर्मन् ಅನಾರ್ಯಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ನೀಚ ಕಾರ್ಯ, ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ. (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ ಮಾಡುವ. अनार्यं कर्म यस्य।

अनार्यज ಅನಾರ್ಯಜ (न०) 1. ಮ್ಲೇಚ್ಛದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗರುಮರ. अनार्ये देशे भवम्। (वि०) 2. ನೀಚನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

अनार्यतिक्त ಅನಾರ್ಯತಿಕ್ತ (पु०) ನೆಲಬೇವಿನಮರ. अनार्यप्रियः तिक्तः।

अनार्ष ಅನಾರ್ಷ (वि०) 1. ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ, ಅವೈದಿಕ. ऋषिर्वेदः तत्रोक्तः आर्षः। न आर्षः। न० त०। 2. ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ. 3. ಋಷಿಗಳಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡದ. ऋषिणा दृष्टम् आर्षम्। न० त०।

अनालम्ब ಅನಾಲಂಬ (पु०) 1. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न आलम्बः। (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ. नास्ति आलम्बो यस्य। "कथंकारमनालम्बा कीर्तिर्व्योमधिरोहति" माघ० २-५२।

अनालोचित ಅನಾಲೋಚಿತ (वि०) 1. ಯೋಚಿಸಲ್ಪಡದ, ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಡದ, ಉಪೇಕ್ಷೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. न आलोचितम्। "अनालोचितकार्यस्य वाग्जालं वाग्मिनो वृथा" माघ० २-२७। 2. ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಲ್ಪಡದ.

अनाविद्ध ಅನಾವಿದ್ಧ (वि०) 1. ಇರಿಯಲ್ಪಡದ, ವೆಜ್ಜ ಮಾಡಲ್ಪಡದ, ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಗಾಯಮಾಡಲ್ಪಡದ. 2. ವಕ್ರವಲ್ಲದ, ಬಗ್ಗಿಲ್ಲದ. न आविद्धः। "अनाविद्धं रत्नं मधु नवमनास्वादितरसम्" शाकु० २-१०।

अनाविल ಅನಾವಿಲ (वि०) ಅಕಲುಷ, ಕಲಕದಿರುವ, ಪ್ರಸನ್ನವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ. न० त०। "अनाविलधियामन्तश्चिन्तामणिरिव स्फुरन्" यादo १-५२।

अनावृत ಅನಾವೃತ (वि०) ಆವರಿಸಲ್ಪಡದ, ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಡದ.

अनावृत्त ಅನಾವೃತ್ತ (वि०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಬಂದಿರುವ. 2. ಮತ್ತೆ ಬರದಿರುವ. न० त०।

अनावृत्ति ಅನಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪುನಃ ಆಗಮಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಮತ್ತೆ ಬರದೆ ಇರುವಿಕೆ. 2. ಬಂಧವಿಮೋಚನೆ, ಮೋಕ್ಷ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. न० त०।

अनावृष्टि ಅನಾವೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಮಳೆಯು ಬರದಿರುವಿಕೆ, ಐರುವಿಧ ಈತಿಬಾಧೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूषकाः शलभाः शुकाः। अत्यासन्नाश्च राजानः षडेता ईतयः स्मृताः"।

अनाश ಅನಾಶ (वि०) 1. ಆಶೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति आशा यस्य। 2. ನಾಶವಿಲ್ಲದ, ಹಾಳಾಗದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. नास्ति नाशो यस्य।

अनाशक ಅನಾಶಕ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಭೋಜನವಿಲ್ಲದ. आ सम्यक् आशः अशनम् — आ+अश (भोजने) "घञ्" (३-३-१८)। तन्नास्ति यस्य "कप्" (५-४-१५४)। 2. ನಾಶಹೊಂದದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ಅನಶ್ವರ. न नाशो यस्य "कप्" (५-४-१५४)। 3. ನಾಶಪಡಿಸದ.

अनाशिन् ಅನಾಶಿನ್ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, 2. ಜೀವಾತ್ಮ, न नश्यति — णश (अदर्शने) "णिनिः" (३-२-७८)। "अनाशिनोऽप्रमेयस्य" गीता २-१८। (वि०) 3. ಅನಶ್ವರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ.

अनाशु ಅನಾಶು (वि०) 1. ನಾಶರಹಿತ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. णश (अदर्शने) "उण्"। न० त०। 2. ವ್ಯಾಪಿಸದಿರುವ, ಪಸರಿಸದಿರುವ, ಹಬ್ಬದಿರುವ. 3. ನಿಧಾನವಾದ, ಸಾವಕಾಶವಾದ. अशू (व्याप्तौ) "उण्" (उ० १-१)। न० त०।

अनाश्य ಅನಾಶ್ಯ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅನರ್ಹವಾದ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ.

अनाश्रमिन् ಅನಾಶ್ರಮಿನ್ (पु०) 1. ಗೃಹಸ್ಥಾದ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದವನು, ಯಾವ ಆಶ್ರಮದ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಆಚರಿಸದವನು. न आश्रमी। न० त०। "अनाश्रमी न तिष्ठेत्तु क्षणमेकमपि द्विजः" स्मृतिः। 2. ವಿಧುರ, ಅಪತ್ನೀಕ.

अनाश्रय अनाश्रय (पु०) 1. आश्रयविल्लदिरुविके, बेरेयागिरोणा. (वि०) 2. आश्रयविल्लद.

अनाश्रव अनाश्रव (वि०) अविधेयवु, मोंड, चंडिकोर. न आश्रवः। "दृष्टदोषमपि तन्न सोऽत्यजत्सङ्गवस्तु भिषजामनाश्रवः" रघु० १९-४९।

अनाश्रित अनाश्रित (वि०) 1. आश्रयपडेयद, बेरेयागिरुव, अधीनवल्लद, स्वतंत्र. न आश्रितः। 2. आवलंबिसद, इतर अपेक्षेयिल्लद. "अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः" गीता ६-१।

अनाश्वस् अनाश्वस् (वि०) ऊटमाडद, सुखपडद. अश (भोजने) "क्सुः" (३-२-१०९)। न० त०। "इच्छताशितुमनाशुषा न च" माघ० १४-४९।

अनाश्वास अनाश्वास (पु०) विश्वासविल्लदिरुविके, आदरविल्लदिरुविके. न आश्वासः। न० त०।

अनास् अनास् (वि०) मुखद व्यापारविल्लद, बायियु केलसविल्लद, माताडुव शक्तियिल्लद. आस्यते निरास्यतेऽनेन आः मुखम्। तन्नास्ति साधनत्वेनास्य।

अनासादित अनासादित (वि०) 1. होंदल्पडद, संपादिसल्पडद. 2. सविोपिसल्पडद, भेटियागद.

अनासिक अनासिक (वि०) 1. हरकुमूगुळ्ळ. 2. विकारवाद मूगुळ्ळ. नास्ति नासिका यस्य।

अनास्था अनास्था (स्त्री०) 1. अनादर, उपेक्षे, उदासीनते. न आस्था। न० त०। "ब्रूत येनात्र वः कार्यमनास्था बाह्यवस्तुषु" कुमा० ६-६३। 2. अपमान, अवमर्यादे. (वि०) 3. उदासीनवाद, तटस्थनादः

अनास्वाद अनास्वाद (पु०) 1. अरुचि, सप्पे. (वि०) 2. सप्पेयाद, रुचियिल्लद, सारविल्लद.

अनास्वादित अनास्वादित (वि०) रुचिनोडल्पडद, सवियल्पडद. न आस्वादितम्। "मधु नवमनास्वादितरसम्" शाकु० २-१०।

अनाहत अनाहत (न०) 1. उडद मत्तु कत्तरिसद होस बट्टे, नूतन वस्त्र. न आहतम्। 2. तंत्र शास्त्रोक्तवाद हृदयदोळगिन ओंदु पद्म. (वि०) 3. होडेयल्पडद, गट्टिसल्पडद.

अनाहार अनाहार (पु०) 1. उपवास, निरशन, लंघन. न आहारः। "अनाहारेणात्मानं व्यापादयिष्यामि" हितो०। (वि०) 2. विषयोपभोगरहितनाद.

अनाहार्य अनाहार्य (वि०) 1. अकृत्रिम, स्वभावसिद्धवाद. 2. तरलु साध्यवल्लद. 3. तिन्नलु अर्हवल्लद. 4. तरलु अर्हपल्लद.

अनाहूत अनाहूत (वि०) आमंत्रणविल्लद, आह्वानविल्लद, करियल्पडद. न आहूतः। "अनाहूतोऽध्वरं गच्छेत्"।

अनिकेत अनिकेत (पु०) 1. संन्यासि, यति, स्थिरवाद मनेयिल्लदवनु. नास्ति निकेतो नियमेन निवासो यस्य। "अनग्निरनिकेतः स्याद्ग्राममन्नार्थमाश्रयेत्" मनु० ६-४३। (वि०)2. वासगृहविल्लद, मनेयिल्लद. "अनिकेतः स्थिरमतिः" गीता १२-१९।

अनिगीर्ण अनिगीर्ण (वि०) 1. तिन्नल्पडद, नुंगल्पडद. 2. मरिमाचल्पडद, रहस्यवागिडल्पडद. न निगीर्णः।

अनिग्रह अनिग्रह (पु०) 1. निर्बंधविल्लदिरुविके, हतोटेयिल्लदिरुविके, स्वेच्छेयिंदिरुविके. "अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति" याज्ञ० ३-२१९। 2. खंडनेमाडदिरुविके, निराकरिसदिरुविके. (वि०) 3. निर्बंधविल्लद, हतोटेयिल्लद, स्वतंत्रवाद.

अनिच्छा अनिच्छा (स्त्री०)1. उपेक्षे, उदासीनते. न इच्छा। "स्फुटामनिच्छां विवरीतुमुत्सुकाम्" नैष० ९-१। 2. अपेक्षेयिल्लदिरुविके. "जातिभ्रंशकरं कर्म कृत्वान्यतममिच्छया। चरेत्सान्तपनं कृच्छ्रं प्राजापत्यमनिच्छया" मनु० ११-१२४।

अनित अनित (वि०) 1. बदुकिरुव, जीविसिरुव. अन (प्राणने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. होंददिरुव, तलुपदिरुव. न इतः। 3. होंदल्पडद. पडेयल्पडद.

अनित्य अनित्य (वि०) 1. नश्वर, नाशस्वभावद. न नित्यः। "तत्र गन्धवती पृथिवी। सा द्विविधा। नित्याऽनित्या च। नित्या परमाणुरूपा। अनित्या कार्यरूपा" त० सं०। 2. अस्थिर, संदिग्ध, अनिश्चितवाद. "अनित्यो विजयो यस्मात् दृश्यते युध्यमानयोः।

परजयश्च संग्रामे तस्माद्युद्धं विवर्जयेत्" मनु० ७-१९९। 3. आकस्मिक, नैमित्तिक, आगाग्गे संभविसुव. 4. नित्यवल्लद, विशेषणीयय. "आनाय्योऽनित्ये" पा०सू० (३-१-१२७)। "स हि गार्हपत्यादानीयतेऽनित्यश्च सततमप्रज्वलनात्" सि० कौ०। (अव्य०) 5. आगाग्गे, नैमित्तिकवागि, समयबंदागग. "अनित्यं हि स्थितो यस्मात् तस्मादतिथिरुच्यते" मनु० ३-१०२।

अनिद्र अनिद्र (वि०) 1. निद्देयिल्लद. 2. जागरूक, एच्चरिकेयुळ्ळ. (लाक्ष०)। नास्ति निद्रा यस्य। (स्त्री०) –द्रा –द्री. 3. निद्दे य अभाव, निद्देयिल्लदिरुविके. 4. एच्चरिके, जागरूकते.

अनिन्दित अनिंदित (वि०) प्रशस्तवाद, निंदिसल्पडद, साधुवाद. न निन्दितः।

अनिभृत अनिभृत (वि०) 1. चंचलवाद. "भुवमनिभृतवेलावीचिवाहुः पयोधिः" किरा० ३-६०। 2. रहस्यवल्लद, लोकप्रसिद्धवाद. न निभृतः।

अनिमित्त अनिमित्त (न०) 1. कारणविल्लदिरुविके. 2. अपशकुन. (वि०) 3. कारणविल्लद, आधारविल्लद, आकस्मिक. (क्रि० वि०) 4. निमित्तविल्लदे, कारणविल्लदे. "अनिमित्तमिन्दुवदने किमत्रभवतः पराङ्मुखी भवसि" माल० १-१८।

अनिमिष अनिमिष (पु०) 1. विष्णु. "निमिषोन्मेनिमिषः सम्वी" वि० स०। 2. देवते. नास्ति निमिषः चक्षुःस्पन्दनं यस्य। "युष्मन्निमिषचापे कञ्चिदारोप्य सीतां कुशिकतनयवाक्यादग्रहीद्रामभद्रः" चं० रा० १-१८४। 3. मत्स्य, मीनु. "अनिमिषः सुरमत्स्ययोः" हेम०। (वि०) 4. कण्णिन रेप्पेयु चलिसदिरुव, नेत्रस्पंदनविल्लद.

अनिमिषाचार्य अनिमिषाचार्य (पु०) देवगुरु, बृहस्पति. अनिमिषाणां देवानामाचार्यः।

अनिमेष अनिमेष (पु०) 1. विष्णु. 2. देवते. 3. मत्स्य, मीनु. नास्ति निमेषः चक्षुःस्पन्दनं यस्य। (वि०) 4. कण्णिन रेप्पेयु चलिसदिरुव नेत्रस्पंदनविल्लद. "शतैस्तमक्ष्णामनिमेषवृत्तिभिः" रघु० ३-४३।

अनियत अनियत (वि०) 1. अनित्य, अस्थिर. न नियतः। "रत्यादयोऽप्यनियते रसे स्युर्व्यभिचारिणः' सा० द०। 2. नियंत्रणविल्लद, निर्बंधक्कोळगागद. 3. अनिश्चित, क्लृप्तवल्लद. "अनियतवेलमाहारोऽश्यते" शाकु० २।

अनियतवृत्ति अनियतवृत्ति (वि०) 1. स्थिरवाद जीवनविल्लद. 2. स्थिरवाद वरमानविल्लद.

अनियन्त्रण अनियंत्रण (न०) 1. निर्बंधविल्लदिरुविके, हतोटेयिल्लदिरुविके. (वि०) 2. नियमनविल्लद, अंकेयिल्लद, स्वतंत्रवाद. "अनियन्त्रणानुयोगो नाम तपस्विजनः" शाकु० १।

अनियम अनियम (पु०) 1. अंकेयिल्लदिरुविके. 2. कट्टळेयिल्लदिरुविके. 3. निश्चयविल्लदिरुविके. (वि०) 4. अंके अथवा कट्टळेयिल्लद.

अनिराकृत अनिराकृत (वि०) तडेयल्पडद. होगलाडिसल्पडद, निवारिसल्पडद. न० त०। "अनिराकृततापसम्पदम्" माघ० १६-२४।

अनिरुद्ध अनिरुद्ध (पु०) 1. प्रद्युम्नन मग. 2. विष्णु; वासुदेव, संकर्षण, प्रद्युम्न, अनिरुद्धरेंब परमात्मन नाल्कु व्यूहगळल्लि ओंदु व्यूहभेद. "अनिरुद्धः सुरानन्दो गोविन्दो गोविदां पतिः" वि० स०। (वि०) 3. तडेयल्पडद.

अनिर्दशाह अनिर्दशाह (वि०) हत्तु दिनगळु कळेयदिरुव. न निर्गतानि दशाहानि यस्य। "अनिर्दशाहां गां सूताम्" मनु० ८-२४२।

अनिर्दिष्ट अनिर्दिष्ट (वि०) अनिश्चितवाद, विवरिसल्पडद, विस्तरिसि हेळल्पडद.

अनिर्देश्य अनिर्देश्य (वि०) विवरिसलु शक्यवल्लद, विस्तरिसि हेळलु साध्यवल्लद. न निर्देष्टुं शक्यम्। निर्+दिश (अतिसर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अनिर्देश्यवपुर्विष्णुः" वि०स०।

अनिर्धारित अनिर्धारित (वि०) निश्चयिसल्पडद, निर्मानिसल्पडद.

अनिर्वचनीय अनिर्वचनीय (पु०) 1. परमात्म. (न०)2. जगत्तु, प्रपंच. 3. अज्ञान. [अद्वैत दर्शनदल्लि जगत्तु मत्तु अज्ञानगळु क्रमवागि बाध मत्तु प्रकाशगळन्नु हॊंदिरुवुदरिंद अनिर्वचनीयगळु.] (वि०) 4. उच्चरिसलागद, हेळलागद. न निर्वक्तुं शक्यः।

अनिर्वचनीयख्याति ಅನಿರ್ವಚನೀಯಖ್ಯಾತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಹೇಳಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ತೋರಿಕೆ. [ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಜಗತ್ತು ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನಗಳು ಸತ್ತು ಮತ್ತು ಅಸತ್ತುಗಳೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. "ಸತ್" ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. "ಅಸತ್" ಎಂದರೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ತೋರದಿರುವುದು. ಪ್ರಪಂಚ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ತೋರಿಬರುವುದರಿಂದ "ಅಸತ್" ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬಾಧವಿರುವುದರಿಂದ "ಸತ್" ಎಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಜಗತ್ತು ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನಗಳು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಗಳಾಗಿಯೇ ತೋರಿಬರುವುವು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಖ್ಯಾತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು.]

अनिर्वाण ಅನಿರ್ವಾಣ (ವಿಂ) ಸ್ನಾನವಿಲ್ಲದ, ಮೈ ತೊಳೆಯದಿರುವ. न निर्वाणं (गज) मज्जनं यस्य। "निर्वाणं निर्वृतौ मोक्षे विनाशे गजमज्जने" यादवः। "अरुन्तुदमिवालानमनिर्वाणस्य दन्तिनः" रघुं १-७१।

अनिर्वाह ಅನಿರ್ವಾಹ (ಪುಂ) 1. ನೆರವೇರಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಪೂರ್ತಿಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಸಂಗತಿ, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಬಡತನ.

अनिर्विण्ण ಅನಿರ್ವಿಣ್ಣ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. "अनिर्विण्णः सदामर्षी" वि० स०। (ವಿಂ) 2. ಖೇದವಿಲ್ಲದ. 3. ದಣಿವಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. 4. ಧೈರ್ಯಗೆಡದ.

अनिर्विद् ಅನಿರ್ವಿದ್ (ವಿಂ) 1. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ದಣಿವಿಲ್ಲದ. 2. ಖೇದವಿಲ್ಲದ. न निर्विद्यते—निर्+विद (ज्ञाने) "क्विप्"(३-२-६१)। "अनिर्विदा या विदधे विधात्रा" माघ० ३-३४।

अनिर्वृति ಅನಿರ್ವೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಅಸುಖ. 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. ನಂ ತ०। (ವಿಂ) 3. ಸುಖವಿಲ್ಲದ. 4. ಬಡತನವುಳ್ಳ. न निर्वृतिः यस्य।

अनिर्वेद ಅನಿರ್ವೇದ (ಪುಂ) ಖೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕುಗ್ಗದಿರುವಿಕೆ. ನಂ ತ०। "अनिर्वेदः श्रियो मूलमनिर्वेदः परं सुखम्" रामा०।

अनिल ಅನಿಲ (ಪುಂ) 1. ಗಾಳಿ, ವಾಯು. अनित्यनेन—अन (प्राणने) "इलच्" (उ० १-५४)। "प्राणानामनिलेन वृत्तिरुचिता सत्कल्पवृक्षे वने" शाकु० ७-१२। 2. ವಾಯುದೇವತೆ. 3. ವಿಷ್ಣು. "अहःसंवर्तको वह्निरनिलो धरणीधरः" वि० स०।

अनिलसख ಅನಿಲಸಖ (ಪುಂ) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अनिलस्य सखा "टच्" (५-४-९१)।

अनिलान्तक ಅನಿಲಾಂತಕ (ಪುಂ) ಇಂಗುದೀವೃಕ್ಷ, ಇಂಗಳದಗಿಡ. अनिलस्य वातरोगस्य अन्तकः।

अनिलामय ಅನಿಲಾಮಯ (ಪುಂ) ವಾತರೋಗ. अनिलादामयः।

अनिवर्तिन् ಅನಿವರ್ತಿನ್ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. न निवर्तते—नि+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "अनिवर्त्ती निवृत्तात्मा संक्षेप्ता क्षेमकृच्छिवः" वि० स०। (ವಿಂ) 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗದ, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟದಿರುವ, ಸಾಹಸಿಕ.

अनिविशमान ಅನಿವಿಶಮಾನ (ವಿಂ) (ಒಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಕೂಡದೆ) ಯಾವಾಗಲೂ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ.

अनिश ಅನಿಶ (ವಿಂ) 1. ಬಿಡುವಿಲ್ಲದ, ಎಡಬಿಡದ. (ಕ್ರಿ० ವಿ०) 2. ಯಾವಾಗಲೂ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದೆ. "शत्रूणामनिशं विनाशपिशुनः" माघ० १-७५।

अनिष्ट ಅನಿಷ್ಟ (ನ०) 1. ಅಶುಭ. 2. ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ. 3. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. न इष्टम्—इषु (इच्छायाम्) "क्तः" (३-३-११४)। "भवत्यनिष्टादपि नाम दुःसहान्मनस्विनीनां प्रतिपत्तिरीदृशी" कुमा० ५-४२। (ವಿಂ) 4. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ. 5. ಅಪ್ರಿಯವಾದ. 6. ಕೆಟ್ಟಸ್ವಭಾವದ, ದುಷ್ಟವಾದ.

अनिष्पत्ति ಅನಿಷ್ಪತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆಗಾಣದಿರುವಿಕೆ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗದಿರುವಿಕೆ.

अनिष्पन्न ಅನಿಷ್ಪನ್ನ (ವಿಂ) ಅಸಮಾಪ್ತ, ಕೊನೆಗಾಣದ, ಅಸಂಪೂರ್ಣ.

अनीक ಅನೀಕ (ನ०) 1. ಯುದ್ಧ. न नीयतेऽपसार्यतेऽस्मात्—णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" कप् च। 2. ಸೈನ್ಯ, ಸೇನೆ. अनित्यनेन—अन (प्राणने) "ईकन्" (उ० ४-१७)। "अनीकं रणसैन्ययोः" हेम०।

अनीकनेतृ ಅನೀಕನೇತೃ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನ. "अनीकनेतारमवेक्षतारात्" याद० २-२३। 2. ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಖ.

अनीकस्थ ಅನೀಕಸ್ಥ (ಪುಂ) 1. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಸೇನೆ. 2. ಅಂಗರಕ್ಷಕ, ಮೈಗಾವಲಿನವನು. 3. ಮಾವಟಿಗ, ಆನೆಯ ಶಿಕ್ಷಕ. 4. ನಗಾರಿ, ರಣಭೇರಿ. अनीके तिष्ठति—स्था (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 5. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. "अनीकस्थो रणगते हस्ति

शिक्षाविचक्षणे। राजरक्षिणि चिह्ने च वीरमर्दलकेऽपि च" मेदि०।

अनीकिनी ಅನೀಕಿನೀ (स्त्री०) 1. ಸೇನೆ, ದಂಡು, ಪಡೆ. अनीकं रणोऽस्ति प्रयोजनत्वेनास्याः — अनीक "इनिः" (५-२-११५)। "समं समन्ततो राज्ञामापतन्तीरनीकिनीः" माघ० १९-१०। 2. ಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪು, ಆನೆ ರಥ ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳುಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು, ಅಕ್ಷೌಹಿಣಿಯ ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದ ಸೈನ್ಯ.

ಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪುಗಳಲ್ಲಿ ಆನೆ ರಥ ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳುಗಳ ಸಂಖ್ಯಾವಿವರ — ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಒಂದು ಮೂರರಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುವು.

ಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪುಗಳ ಹೆಸರು	ಆನೆಗಳು	ರಥಗಳು	ಕುದುರೆಗಳು	ಕಾಲಾಳುಗಳು
ಪತ್ತಿ	1	1	3	5
ಸೇನಾಮುಖ	3	3	9	15
ಗುಲ್ಮ	9	9	27	45
ಗಣ	27	27	81	135
ವಾಹಿನೀ	81	81	243	405
ಪೃತನಾ	243	243	729	1215
ಚಮೂ	729	729	2187	3645
ಅನೀಕಿನೀ	2187	2187	6561	10935
ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ	21870	21870	65610	109350

(ಅಕ್ಷೌಹಿಣಿಯು ಅನೀಕಿನಿಯ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು.) "एकैभेकरथैरश्वा पत्तिः पञ्चपदातिका। पत्त्यङ्गैः त्रिगुणैः सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरम्। सेनामुखं गुल्मगणौ वाहिनी पृतना चमूः। अनीकिनी दशानीकिन्यक्षौहिणी" अम०।

अनीति ಅನೀತಿ (स्त्री०) 1. ದುರಾಚಾರ, ಅಧರ್ಮ, ಅನ್ಯಾಯ. (वि०) 2. ಈತಿಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति ईतिर्यस्य। 3. ದುರಾಚಾರವುಳ್ಳ, ನ್ಯಾಯವಿಲ್ಲದ, ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದ. न नीतिर्यस्य।

अनीश ಅನೀಶ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಸರ್ವೇಶ್ವರ. नास्ति ईशः स्वामी यस्य। "अनीशः शाश्वतः स्थिरः" वि० स०। 2. ಯಜಮಾನನಲ್ಲದವನು, ಒಡೆಯನಲ್ಲದವನು. न ईशः स्वामी। "मम गात्राणामनीशोऽस्मि संवृत्तः" शाकु० २। (वि०) 3. ಸ್ವಾಮಿಯಿಲ್ಲದ, ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದ. "सर्वप्रभुरनीशस्त्वमेकस्त्वं सर्वरूपभाक्" रघु० १०-२०। 4. ಅಸ್ವತಂತ್ರ, ಪರಾಧೀನ. 5. ಅಸಮರ್ಥ, ಕೈಯಲ್ಲಾಗದ, ಅಶಕ್ತ.

अनीश्वर ಅನೀಶ್ವರ (न०) 1. ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲದ ಜಗತ್ತು, ಸಾಂಖ್ಯರು ಒಪ್ಪಿರುವ ನಿರೀಶ್ವರ ಜಗತ್ತು. न ईश्वरः नियन्ता यस्य। (वि०) 2. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ. "ध्यानेनानीश्वरान् गुणान्" मनु० ६-७२। 3. ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲದ. 4. ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದ, ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ. नास्ति ईश्वरः यस्य। 5. ಅಸಮರ್ಥ. "शयिता सविधेऽप्यनीश्वरा" भामि० वि० २-१८२।

अनीश्वरवाद ಅನೀಶ್ವರವಾದ (पुं०) ನಿರೀಶ್ವರವಾದ, ನಾಸ್ತಿಕಮತ, ದೇವರನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವ ಮತ.

अनीश्वरवादिन् ಅನೀಶ್ವರವಾದಿನ್ (वि०) ನಾಸ್ತಿಕ ಮತಾವಲಂಬಿ, ದೇವರಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವವನು.

अनीह ಅನೀಹ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಉದಾಸೀನ, ಅಸಡ್ಡೆಯ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದ. नास्ति ईहा यस्य।

अनीहा ಅನೀಹಾ (स्त्री०) 1. ಅನಾದರ, ಉಪೇಕ್ಷೆ, ಉದಾಸೀನತೆ, ಅನುತ್ಸಾಹ. "प्रभुशक्ति र्द्विषतामनीहया" किरा० २-१०। 2. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनु ಅನು (अव्य०) 1. ತರುವಾಯ, ಬಳಿಕ, ಆಮೇಲೆ. अनिति — अन (प्राणने) "उः" बाहु०। "क्रमेण सुप्तामनु संविवेश" रघु० २-२४। "तं गच्छन्त्यनु ये विपत्तिषु सदा" मुद्रा० १-१४। 2. ಉದ್ದಕ್ಕೂ, ದೀರ್ಘವಾಗಿ. "वहत्ययोध्यामनु राजधानीम्" रघु० १३-६१। "गङ्गामनु चतुःशतान्" भा०। 3. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಸಂಗಡ, ಒಡನೆ. "उमास्तनोद्भेदमनु प्रवृद्धो मनोरथो यः प्रथमं बभूव" कुमा० ७-२४। 4. ಕಡಿಮೆಯಾದ, ಹೀನವಾದ. "मित्रलाभमनु लाभसंपदः" किरा० १३-५२। 5. ನಿಕೃಷ್ಟ, ಅಧಮ, ನೀಚ. "अनु हरिं सुराः"। 6. ಭಾಗ, ಪಾಲು. "लक्ष्मीर्हरिमनु"। 7. ವೀಪ್ಸೆ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಒಂದಿದ್ದ ಕಡೆ ಮತ್ತೊಂದಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮ. अनुदिवसम् अनुवृक्षम्। 8. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. "अनुनदि शुशुविरे रुतानि ताभिः" माघ० ७-२४। 9. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "सर्वं मामनु ते प्रियाविरहितां त्वं तु व्यथां मानुभूः" विक्र० ४-२५। "अनुगर्जितसन्दिग्धाः" कुमा० ६-४०। 10. ಅನುರೂಪವಾದ, ಹೊಂದುವ, ಯುಕ್ತವಾದ, ಅನುಕೂಲವಾದ. "तथैव सोऽभूदन्वर्थो राजा प्रकृतिरञ्जनात्" रघु० ४-१२। 11. ಆಭಿಮುಖ್ಯ, ಎದುರು. "मातरमनुधावति कृष्णः"। 12. ಅನುಷ್ಠಾನ, ಆಚರಣೆ.

"प्रजापतिः कल्पितयज्ञभागं शैलाधिपत्यं स्वयमन्वतिष्ठत्" कुमा० १-१७। 13. लक्ष्मण, ज्ञापक, चिह्न, गुरुतु, "वृक्षमनु विद्योतते विद्युत्"। [इल्लि मिंचिनिंद वृक्ष्मवु गोचरवागुवुदरिंद मिंचु नष्टवादनंतरवू मिंचु होळेद प्रदेशवु वृक्ष्मदिंद तिळियल्पडुवुदु. अदुद रिंद मिंचन्नु तिळियलु वृक्ष्मवु गुरुतायितु.] 14. उपासने, सेवे. "अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्भुजम्" रघु० १-५६। 15. अनुक्रमु, ऒंदाद मेलॊंदु (क्रमुवागि) बरुविके. 16. अप्रधान, मुख्यवल्लद. अनुबन्धः। [ई एल्ला अर्थगळिगू "अनु" वु द्योतकवागिरुवुदु.]

अनुक अनुक (वि०) कामुक, स्त्रीलोल, कामातुरवुळ्ळवनु. अनुकामयते—अनु "कन्" (५-२-७४)।

अनुकथन अनुकथन (न०) 1. अनंतर हेळुवुदु, तरुवाय निर्देशिसुवुदु. 2. संभाषणे.

अनुकम्पक अनुकंपक (वि०) दयेतोरिसुववनु. अनुकम्पते—अनु+कपि (चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अनुकम्पन अनुकंपन (न०) 1. दये, करुणे, कनिकर. अनुकम्प्यते—अनु+कपि (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. दयाशील, करुणेय स्वभावद. कर्तृ० "युच्" (३-२-१४८)।

अनुकम्पा अनुकंपा (स्त्री०) दये, करुणे. अनु+कपि (चलने) "अः" (३-३-१०३)। "भक्त्या गुरौ मय्यनुकम्पया च" रघु० २-६३।

अनुकम्प्य अनुकंप्य (वि०) 1. वेगवुळ्ळ. 2. दये तोरिसलु अर्हनाद. अनुकम्पितुमर्हः। "दुहितरनुकम्प्यामद्रिरादाय दोर्भ्याम्" कुमा० ३-७६।

अनुकम्प्र अनुकंप्र (वि०) दये तोरिसुव स्वभावद, कनिकरद स्वभाववुळ्ळ. अनु+कपि (चलने) "रः" (३-२-१६७)।

अनुकरण अनुकरण (न०) 1. अनुकरिसुवुदु, अणकिसुवुदु, (ऒब्बनु) माडिदंते माडुवुदु. अनुक्रियते—डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तव सुचरितैकदेशस्यानुकरणं किलैतत्" मुद्रा० ७। 2. नकलु, प्रतिकृति. अनुक्रियतेऽनेन—कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अनुकर्तृ अनुकर्तृ (पु०) 1. नटु. अनुकरोति—अनु+डु कृञ् (करणे) "तृन्" (३-२-१३५)। (वि०) 2. अनुकरिसुववनु, (ऒब्बनु) माडिदंते माडुववनु.

अनुकर्ष अनुकर्ष (पु०) 1. बंडिय नॊगद केळगिन तोळुमर. [ई मरवु गाडिय हिंभागदिंद हिडिदु अच्चिन मेले हादु नॊगदवरेगू उद्दक्कू अखंडवागिरुवुदु. इदर मेले नॊगवन्निट्टु कट्टुवरु.] अनुकृष्यते कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१९)। 2. कर्षणे, एळेयुवुदु. "अनुकर्षो रथस्याधःस्थिते दारुणि कर्षणे" नानार्थर०।

अनुकर्षण अनुकर्षण (न०) 1. आकर्षण, एळेयुविके. 2. हिंदिन वाक्यदिंद बेकाद पदगळन्नु मुंदिन वाक्यद अन्वयक्काग तेगेदुकॊळ्ळुवुदु. [इदक्के व्याकरण शास्त्रदल्लि अनुवृत्तियिंदु हेसरु.] अनु+कृष (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुकल्प अनुकल्प (पु०) 1. गौण, अप्रधान, प्रतिनिधि, मुख्यकल्पक्किंतलू हीनवाद विधि. अनु हीनः कल्पः।

अनुकल्पता अनुकल्पता (स्त्री०) अप्रधानते. अनुकल्पस्य भावः। "व्यधित कल्पतरोरनुकल्पताम्" यादo ३-६५।

अनुकाम अनुकाम (पु०) 1. अनुरूपवाद अपेक्षे, युक्तवाद आसे. अनुरूपः कामः। (वि०) 2. अपेक्षेगे अनुरूपवाद, आसेगे तक्कंतिरुव. (क्रि० वि०) 3. अपेक्षेगे तक्कंते, आसेगे अनुगुणवागि. कामस्य सदृशम्।

अनुकामीन अनुकामीन (वि०) इष्टबंदंते नडेयुव स्वभाववुळ्ळ. कामस्य सदृशम्; अनुकामं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "खः" (५-२-११)।

अनुकार अनुकार (पु०) अणकिसुवुदु, अनुकरिसुवुदु, होलुवंते माडुवुदु. अनु+डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "सुलभानुकारः खलु जगति वेधसो निर्माणसंनिवेशः" मालती० १।

अनुकारिन् अनुकारिन् (वि०) इतरिंगे सदृशवागि माडुव, अनुकरिसुव, होलुव. अनुकरोति—डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

"आमोदमुपजिघ्रन्तौ स्वनिःश्वासानुकारिणम्" रघु० १-४३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -रिणी-रिणे. "दधत्सन्ध्यारुणव्योमस्फुरत्तारानुकारिणीः" माघ० २-१८।

अनुकार्य अनुकार्य (वि०) ಹೋಲಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಅನುಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अनु+डु कृञ् (करणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। [ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಯಕಾದಿಗಳು ಅನುಕಾರ್ಯರು.]

अनुकाल अनुकाल (वि०) 1. ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಹ, ಸಮಯೋಚಿತವಾದ. (क्रि० वि०) 2. ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ, ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ.

अनुकीर्तन अनुकीर्तन (न०) ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ. "साङ्गं भवति तत्सर्वं हरेर्नामानुकीर्तनात्"।

अनुकूल अनुकूल (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "अनुकूलः शतावर्तः" वि० स०। 2. ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ, ಒಬ್ಬಳೇ ನಾಯಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳವನು. "अनुकूलस्त्वेकनिरतः" सा० द० ३-३७। (न०) 3. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಉಪಕಾರ. 4. ದಯೆ, ಪ್ರೀತಿ. (वि०) 5. ಸಹಾಯಕ, ಉಪಕಾರಮಾಡುವ. "मन्दं नुदति पवनश्चानुकूलो यथा त्वाम्" मेघ० १-९। 6. ಸ್ನೇಹಭಾವವುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. "सदानुकूलेषु हि कुर्वते रतिम्" किरा० १-५। 7. ದಯೆಯುಳ್ಳ. 8. ಒಪ್ಪುವಂತಹ, ಅನುರೂಪವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ. "कुशलविरचितानुकूलवेषः" रघु० ५-७६। 9. ಹಿತವಾದ, ಸುಖಕರವಾದ.

अनुकूलत्व अनुकूलत्व (न०) ಅನುಗುಣ್ಯ, ಅನುಕೂಲತೆ. -अनुकूलस्य भावः। "पवनस्यानुकूलत्वात् प्रार्थनासिद्धिशंसिनः" रघु० १-४२।

अनुकृत अनुकृत (वि०) ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनुकृतशिखरौघश्रीभिरभ्यागतेऽसौ" माघ० ४-६८।

अनुकृति अनुकृति (स्त्री०) ಹೋಲಿಕೆ, ಅನುಕರಿಸುವಿಕೆ. अनु+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "धूमोद्गारानुकृतिनिपुणाः" मेघ० २-६।

अनुक्त अनुक्त (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಡದ, ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡದ, ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡದ. न उक्तः। "असावनुक्तोऽपि सहाय एव" कुमा० ३-२१। 2. ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡದ. [व्याकरण शास्त्रदल्लि ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಕರ್ಮವು ತಿಙ್ ಕೃತ್ ತದ್ಧಿತ ಮತ್ತು ಸಮಾಸಗಳಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುವುದು. **ಉದಾ:** ಕ್ರಮವಾಗಿ हरिः सेव्यते। लक्ष्म्या सेवितः। शतेन क्रीतः शत्यः। आरूढो वानरो यं सः आरूढवानरः। ಈ ರೀತಿ ಕರ್ಮವು ಹೇಳಲ್ಪಡದಿದ್ದರೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುವುದು. **ಉದಾ:** हरिं भजति ಇತ್ಯಾದಿ.]

अनुक्रम अनुक्रम (पु०) 1. ಕ್ರಮ, ಪರಂಪರೆ, ಒಂದಾದಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬರುವಿಕೆ, ಪರ್ಯಾಯ. "प्रचक्रमे वक्तुमनुक्रमज्ञा" रघु० ६-७०। (वि०) 2. ಕ್ರಮವಾದ, ಪರಂಪರೆಯ. अनुगतः क्रमम्। (अव्य०) 3. ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ. क्रममनतिक्रम्य। यथार्थेऽव्ययी०।

अनुक्रमणी अनुक्रमणी (स्त्री०) ವಿಷಯಸೂಚಿ, ಗ್ರಂಥದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ. अनुक्रम्यतेऽनया -अनु+क्रमु (पादविक्षेपे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अनुक्रोश अनुक्रोश (पु०) 1. ದಯೆ, ಕನಿಕರ, ಇತರರ ಕಷ್ಟವನ್ನು ನೋಡಿ ಮರುಕಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ. अनुक्रोशत्यनेन अनु+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१२१)। "अपाङ्गाः परिपात्यन्तामनुक्रोशानुवर्तिनः" याद० १६-२४। (वि०) 2. ಒಂದು ಕ್ರೋಶ (ಎರಡು ಮೈಲಿ) ದಷ್ಟೇ ದೂರ ನಡೆದವನು. अनुगतः क्रोशम्।

अनुक्षण अनुक्षण (वि०) 1. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ, ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಉಂಟಾಗುವ. क्षणमनुगतः। (अव्य०) 2. ಯಾವಾಗಲೂ, ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ. क्षणे क्षणे।

अनुख्याति अनुख्याति (स्त्री०) ಸ್ವರೂಪಾವಿಷ್ಕರಣ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು.

अनुग अनुग (वि०) 1. ಸಹಚರ, ಸಂಗಡಿಗ, ಒಡನಾಡಿ, ಜೊತೆಗಾರ. 2. ಸೇವಕ, ಆಳು, ಅನುಚರ. "तद्भूतनाथानुग नार्हसि त्वम्" रघु० २-५८। 3. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ, ಹಿಂದೆ ನಡೆಯುವ. अनुगच्छति -अनु+गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "गीतानुगं वारिमृदङ्गवाद्यम्" रघु० १६-६४।

अनुगङ्गं अनुगंग (अव्य०) 1. ಗಂಗಾನದಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. गङ्गाया अनु। 2. ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ.

गङ्गायाम् — विभ० अव्ययी०। 3. ಗಂಗಾನದಿಯಷ್ಟು ಉದ್ದವಿರುವ. "अनुगङ्गं वाराणसी"।

अनुगत ಅನುಗತ (वि०) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनुगत-मलिवृन्दैर्गण्डभित्तीर्विहाय" रघु० १२-१०२। 2. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಕೂಡಿರುವ. "शिवमिवानुगतं गजचर्मणा" किरा० ५-२। 3. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ, ಅನುಸರಿಸುವ, ಆಜ್ಞಾಪಾಲಿಸುವ. अनु+गम्लृ "क्तः" (३-४-७२)। "रामादेशादनुगता सेना तस्यार्थसिद्धये" रघु० १५-९। 4. ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವ, ತಾಳೆಯಾಗುವ, ಸಮ ಕೂಡುವ, ಒಪ್ಪುವ. "मृदङ्गानुगतसङ्गीतमधुरः पौराणां समुच्चरति चर्चरीध्वनिः" रत्ना० १। 5. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ, ಹೋಲುವ. 6. ಅಧೀನ, ವಿಧೇಯ. "स्वमतमनुगतस्त्वं तु मह्यं ददासि" मुद्रा० ५-१९।

अनुगति ಅನುಗತಿ (स्त्री०) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ. 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. 3. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ, ಹೊಂದಿಕೆ. अनु+गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अनुगम ಅನುಗಮ (पु०) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ, ಅನುಸರಣ. अनु+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಹೊಂದಿಕೆ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 3. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ.

अनुगमन ಅನುಗಮನ (न०) 1. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವುದು, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ. अनु+गम्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वन्यवृत्तिरिमां शश्वदात्मानुगमनेन गाम्" रघु० १-८८। 2. ಸಹಗಮನ, ಪತಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದುವುದು.

अनुगव ಅನುಗವ (पु०) ಎತ್ತಿನ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಗಾಡಿ, ಎತ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಉದ್ದವುಳ್ಳ ಗಾಡಿ. गोः अनु गोः सदृश आयामो यस्य — समासान्तः "अच्" (५-४-८३)। निपा०।

अनुगवीन ಅನುಗವೀನ (वि०) ಗೋಪಾಲಕ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವವನು. गोः पश्चात् अनुगु। अनुगु अलं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "खः" (५-२-१५)।

अनुगामिन् ಅನುಗಾಮಿನ್ (वि०) 1. ಹಿಂಬಾಲಕ, ಹಿಂದೆಹೋಗುವ, ಅನುಸರಿಸಿನಡೆಯುವ. 2. ಸಂಗಡಿಗ, ಜೊತೆಗಾರ. अनु+गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -गामिनी -गामिनी.

अनुगुण ಅನುಗುಣ (वि०) 1. ಅನುಕೂಲವಾದ. 2. ಅನುರೂಪವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಹೊಂದಿಕೆಯಿರುವ, ಒಪ್ಪುವಂತಿರುವ, ಮೆಚ್ಚುವಂತಿರುವ. "अद्वैतं सुखदुःखयोरनुगुणं सर्वास्ववस्थासु यत्" उ० रा० १-३९। 4. ಗುಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಗುಣದಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. अनुगतः गुणम्। (अव्य०) 5. ಗುಣದಲ್ಲಿ. गुणे — विभ० अव्ययी०। 6. ಗುಣವನ್ನು ಮೀರದೆ. गुणमनतिक्रम्य। 7. ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಸರಿಯಾಗಿ, ಒಪ್ಪುವಂತೆ.

अनुगुणा ಅನುಗುಣಾ (स्त्री०) 1. ತಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೀಣೆ. अनुगता गुणं तन्त्रीसूत्रम्। 2. ಗುಣದಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

अनुगुप्त ಅನುಗುಪ್ತ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊದ್ದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+गुप् (रक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अनुगृहीत ಅನುಗೃಹೀತ (वि०) ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಯೆತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+ग्रह (उपादाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुग्रह ಅನುಗ್ರಹ (पु०) 1. ಅನುಕೂಲ್ಯ, (ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಅಹಿತವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ) ದಯೆ. अनु+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "प्रलयेष्वपि दीर्घायुः प्रतिभूस्त्वदनुग्रहः" याद० १-५७। 2. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಉಪಕಾರ. 3. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸ್ವೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 4. ದೀನದಲಿತರ ಪೋಷಣೆ. (वि०) 5. ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ (ಇತರ ಗ್ರಹಗಳು).

अनुग्रहण ಅನುಗ್ರಹಣ (न०) "अनुग्रह" ಪದದ 1–4 ಅರ್ಥ. अनु+ग्रह (उपादाने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुग्राहक ಅನುಗ್ರಾಹಕ (वि०) 1. ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ದಯೆತೋರಿಸುವ. 2. ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವ. अनु+ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अनुग्राह्य ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯ (वि०) 1. ದಯೆತೋರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಸಾಹಾಯ್ಯ ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. अनु+ग्रह (उपादाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "यदि तेऽहमनुग्राह्यो यदि स्मरसि मे गुणान्" रामा०।

अनुचर ಅನುಚರ (वि०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು, ಪರಿಚಾರಕ. अनुचरति — अनु+चर (गतिभक्षणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "अनुचरेण धनाधिपतेरथो" किरा० ५-१६।

2. ಸಂಗಡಿಗ, ಜೊತೆಗಾರ. 3. ಹಿಂಬಾಲಕ, ಹಿಂದೆ ನಡೆಯುವವನು. "व्रताय तेनानुचरेण धेनोः" रघु० २-४। 4. ದೂತನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಹೋಗುವ. अनुगतः चरं दूतम्। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-चरी**-ಚರೀ.

अनुचित अनुचित (वि०) 1. ಅಯುಕ್ತವಾದ, ಅಸಮಂಜಸವಾದ, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅಪರಿಚಿತವಾದ, ಹೊಸದಾದ, ಮಾಮೂಲಲ್ಲದ. "अभ्यस्तेऽप्युचितं न्याय्येऽपि" वैज०। "अनुचितनूपुरविरहं नार्हसि तपनीयपीठिकालम्बि" माल० ४-३।

अनुचिन्तन अनुचिन्तन (न०) 1. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. 2. ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಿಸುವುದು, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ ಚಿಂತೆ. अनु+चिति (स्मृत्याम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुचिन्ता अनुचिन्ता (स्त्री०) ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವುದು. अनु+चिति (स्मृत्याम्) "अङ्" (३-३-१०५)।

अनुचिन्तित अनुचिन्तित (वि०) ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+चिति (स्मृत्याम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनुचिन्तितमात्रस्तमुपतस्थे खगेश्वरः" याद० १६-५१।

अनुच्च अनुच्च (वि०) 1. ಎತ್ತರವಲ್ಲದ, ಉನ್ನತವಲ್ಲದ, ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವ. न उच्चः। विरोधे न० त०। 2. ಗ್ರಹಗಳ ನೀಚಸ್ಥಾನ. [ವಿವರಗಳಿಗೆ "उच्च" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अनुच्छित्ति अनुच्छित्ति (स्त्री०) ನಾಶವಾಗದಿರುವಿಕೆ. उद्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। न० त०।

अनुच्छिष्ट अनुच्छिष्ट (वि०) ಶುದ್ಧವಾದ, ಎಂಜಲಲ್ಲದ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ, ತಿಂದು ಮಿಗಿಸಲ್ಪಡದ. उद्+शिष (असर्वोपयोगे) "क्तः" (३-२-१०२)। न० त०।

अनुज अनुज (पु०) ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ, ತರುವಾಯ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ತಮ್ಮ. अनु पश्चात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९९)। "प्रविश्य कृष्णासदनं महीभुजा तदाऽऽचचक्षेऽनुजसन्निधौ वचः" किरा० १-२६। स्त्रियाम् **-जा-जा**. ತಂಗಿ, ಸಹೋದರಿ.

अनुजन्मन् अनुजन्मन् (पु०) ತಮ್ಮ, ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ. अनु जन्म यस्य। "जननाथ तवानुजन्मनाम्" किरा० २-१७।

अनुजात अनुजात (पु०) 1. ತಮ್ಮ, ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ. (वि०) 2. ಅನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದ. अनु+जनी (प्रादुर्भावे) "क्तः" (३-४-७२)। "असौ कुमारस्तमजोऽनुजातः" रघु० ६-७८।

अनुजीविन् अनुजीविन् (वि०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು, ಭೃತ್ಯ. अनुजीवितुं शीलमस्य—अनु+जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "न वञ्चनीयाः प्रभवोऽनुजीविभिः" किरा० १-४। 2. ಆಶ್ರಿತ, ಇತರರ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ, ಪರಾಧೀನ, ಅಸ್ವತಂತ್ರ.

अनुजीव्य अनुजीव्य (पु०) 1. ಯಜಮಾನ. (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವನ್ನು ನೀಡುವ, ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. अनुजीव्यतेऽसौ—अनु+जीव (प्राणधारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अनुज्ञा अनुज्ञा (स्त्री०) 1. ಅನುಮತಿ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. अनु+ज्ञा (नियोगे) "अङ्" (३-३-१०६)। "ऋषेरनुज्ञामधिगम्य मातः" रघु० २-६६। 2. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. "रहस्यनुज्ञामधिगम्य भूभृतः" किरा० १-३।

अनुज्ञात अनुज्ञात (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅನುಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+ज्ञा (नियोगे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुज्ञापक अनुज्ञापक (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವವನು. 2. ಅನುಮತಿಕೊಡುವವನು. अनु+ज्ञा (नियोगे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अनुज्ञापन अनुज्ञापन (न०) 1. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವಿಕೆ. 2. ಅನುಮತಿಕೊಡುವಿಕೆ. अनु+ज्ञा (नियोगे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुज्येष्ठ अनुज्येष्ठ (वि०) 1. ಜ್ಯೇಷ್ಠನ(ಹಿರಿಯನ) ತರುವಾಯ ಹುಟ್ಟಿದವನು. अनुगतः ज्येष्ठम्। (अव्य०) 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ. ज्येष्ठस्यानुपूर्व्येण। 3. ಹಿರಿಯನನ್ನು ಮೀರದೆ. ज्येष्ठमनतिक्रम्य। यथार्थेऽव्ययी०।

अनुतर अनुतर (न०) ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಕೊಡುವ ಶುಲ್ಕ, ದೋಣಿಯ ಬಾಡಿಗೆ, ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸಿದ ಕೂಲಿ. अनुतीर्यतेऽनेन—अनु+तॄ (प्लवनतरणयोः) कर० "अप्" (३-३-५७)।

अनुतर्ष अनुतर्ष (पु०) 1. ಮುದ್ಯಮಾನ. 2. ನೀರಡಿಕೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ. 3. ಅವೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. अनुतृष्यते—अनु+तृष तृषा (पिपासायाम्) "घञ्" (३-३-१८)।

(न०) 4. मद्य. अनुतृष्यते इदम् — कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 5. मद्यपानद पात्रे. अनुतृष्यतेऽनेन — कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "सानुतर्षमनुतर्षपदेन" माघ० १०-२। "मद्येऽनुतर्षं तत्पाने पात्रे तृष्णाभिलाषयोः" विश्व०। अनुतर्षः सुरापानपात्रे तृष्णाभिलाषयोः" नानार्थर०।

अनुतर्षण ಅನುತರ್ಷಣ (न०) 1. मद्य. अनु+तृष तृषा (पिपासायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. मद्यपानद पात्रे. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अनुतप्त ಅನುತಪ್ತ (वि०) 1. कायिसल्पट्ट, बिसि मूडल्पट्ट. 2. पश्चात्तापहोंदिद, मरुगिद.

अनुताप ಅನುತಾಪ (पु०) 1. पश्चात्ताप, अनुचित कार्यदिंदुंटाद दुःख. अनु+तप (सन्तापे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "यस्याः करिष्यामि दृढानुतापं प्रवालशय्याशरणं शरीरम्" कुमा० ३-८। 2. बिसि, कावु.

अनुतापन ಅನುತಾಪನ (वि०) पश्चात्तापवुंटु मूडुव. अनु+तप (सन्तापे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अनुतापिन् ಅನುತಾಪಿನ್ (वि०) पश्चात्तापवुळ्ळ, मरुगुव, अनुचितकार्यदिंद दुःखपडुव. अनुतापोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अनुत्क ಅನುತ್ಕ (वि०) उत्साहविल्लद, इष्टवादुदन्नु होंदलु तवकपडदिरुव. न उत्कः।

अनुत्तम ಅನುತ್ತಮ (वि०) बहळ श्रेष्ठवाद, एल्लद क्किंतलू उन्नतवाद, सर्वोत्तमवाद. नास्ति उत्तमो यस्मात्। "अनुत्तमादुत्तरमार्यधाम्नः" यादं० १८-१२४।

अनुत्तर ಅನುತ್ತರ (न०)1. जवाबु कॊडदिरुवुदु, उत्तर हेळदिरुवुदु. "भवत्यवज्ञा च भवत्यनुत्तरात्" नैष० ९-२५। (वि०) 2. उत्तमु, सर्वश्रेष्ठ, अनुपमु. न विद्यते उत्तरः यस्मात्। "अनुत्तराणि विलसितानि" दशकु०। 3. उत्तर विल्लद, प्रतियिल्लद, जवाबिल्लद. नास्ति उत्तरं यस्य। 4. अपकृष्टवाद, उत्तमवल्लद, श्रेष्ठवल्लद. न उत्तरः।

अनुत्तरङ्ग ಅನುತ್ತರಂಗ (वि०) अचंचल, स्थिरवाद, अलेगळिंद चलिसद (अलेगळु हुट्टदिरुव). न उत्तरङ्गाः यस्मिन्। "अपामिवाधारमनुत्तरङ्गम्" कुमा० ३-४८।

अनुत्पत्ति ಅನುತ್ಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. उत्पत्तियिल्लदिरुविकॆ. न उत्पत्तिः। न० त०। (वि०) 2. उत्पत्तियिल्लद.

अनुत्पत्तिक ಅನುತ್ಪತ್ತಿಕ (वि०) उत्पत्तियिल्लद, हुट्टल्लद. न उत्पत्तिर्यस्य।

अनुत्पन्न ಅನುತ್ಪನ್ನ (वि०) 1. जन्यवल्लद, हुट्टल्लद. 2. इन्नू हुट्टदिरुव, इन्नू उंटागदिरुव.

अनुत्पाद ಅನುತ್ಪಾದ (पुं०) 1. उत्पत्तियिल्लदिरुविकॆ, हुट्टु इल्लदिरुविकॆ. (वि०) 2. उत्पत्तियिल्लद.

अनुत्साह ಅನುತ್ಸಾಹ (पुं०) 1. उत्साहविल्लदिरुविकॆ, दॊड्ड कार्यदल्लि प्रयत्नविल्लदिरुविकॆ. "ध्रुवमेतदवेहि विद्विषां त्वदनुत्साहहता विपत्तयः" किरा० २-२२। (वि०) 2. उत्साहविल्लद, प्रयत्नविल्लद.

अनुत्सिक्त ಅನುತ್ಸಿಕ್ತ (वि०) गर्वविल्लद, कॊब्बिल्लद, दर्पविल्लद, अहंकारविल्लद. न० त०।

अनुत्सुक ಅನುತ್ಸುಕ (वि०) शांतनाद, तवकविल्लद, इष्टवादुदन्नु पडॆयलु हॆच्चु आतुरविल्लद.

अनुत्सूत्र ಅನುತ್ಸೂತ್ರ (वि०) सूत्रवन्नु मीरद, शास्त्रवन्नु मीरदिरुव. उत्क्रान्तः सूत्रं व्याकरण सूत्रं नीतिशास्त्रं वा उत्सूत्रः। न० त०। "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना" माघ० २-११२।

अनुत्सेक ಅನುತ್ಸೇಕ (पुं०) 1. गर्वविल्लदिरुविकॆ, दर्पविल्लदिरुविकॆ, अहंकारविल्लदिरुविकॆ. (वि०) 2. गर्वविल्लद, दर्पविल्लद, अहंकारविल्लद.

अनुत्सेकिन् ಅನುತ್ಸೇಕಿನ್ (वि०) गर्वविल्लद, अहंकारविल्लद. न उत्सेकी। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -किनी -ಕಿನೀ. "भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी" शाकु० ४-१७।

अनुद ಅನುದ (वि०) 1. प्रेरकनल्लद. नुदति — णुद (प्रेरणे) "कः" (३-१-१३५)। न० त०। 2. अनुरूपवादुदन्नु कॊडुव. अनु ददाति — अनु+दाञ् (दाने) "कः" (३-१-१३६)।

अनुदक ಅನುದಕ (पुं०) 1. मरुभूमि, ऊषर भूमि. नास्ति उदकं यत्र। 2. स्वल्प नीरुळ्ळ कॊळ. न अल्पं उदकं यत्र। 3. जलतर्पणविल्लदश्राद्ध.

अनुदग्र ಅನುದಗ್ರ (ವಿಂ) 1. ಎತ್ತರವಲ್ಲದ, ಉನ್ನತವಲ್ಲದ. 2. ಮೃದುವಾದ, ಮೆದುವಾದ, ಮೆತ್ತಗಿರುವ. 3. ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ, ಹರಿತವಲ್ಲದ. ನ ತದಗ್ರಮಸ್ಯ। 4. ಬಹಳ ಉನ್ನತವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರವಾದ. नास्ति उदग्रो यस्मात्।

अनुदर ಅನುದರ (ವಿಂ) ಕೃಶವಾದ ಉದರವುಳ್ಳ, ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. न अल्पं उदरं यस्य। स्त्रियाम् "टाप्" अनुदरा कन्या।

अनुदात्त ಅನುದಾತ್ತ (ಪುಂ) 1. ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ, ತಗ್ಗಿದ ಸ್ವರ, ತಾಲ್ವಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ವರ. "नीचैरनुदात्तः" पा० सू०। [ವಿವರಗಳಿಗೆ "स्वर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (ವಿಂ) 2. ಔದಾರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು, ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದವನು.

अनुदार ಅನುದಾರ (ವಿಂ) 1. ಲೋಭಿ, ಜಿಪುಣ, ಕೃಪಣ. 2. ದೊಡ್ಡದಲ್ಲದ. न उदारः। 3. ತ್ಯಾಗಶೀಲ, ದಾನಿ, ಹೆಚ್ಚು ದಾನದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. न उदारो यस्मात्। 4. ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ, ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ. अनुगतो दारान्। 5. ಅನುರೂಪಳಾದ ಪತ್ನಿಯುಳ್ಳ. अनु दारा यस्य।

अनुदित ಅನುದಿತ (ಪುಂ) 1. ಸೂರ್ಯನು ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ ಉದಯಿಸಿರುವ ಕಾಲ. न अल्पं उदितः। "उदितेऽनुदितेचैव समयाध्युषिते तथा" मनु० २-१५। (ವಿಂ) 2. ಉದಯಿಸದಿರುವ, ಹುಟ್ಟದಿರುವ. न उदितः। 3. ಹೇಳಲ್ಪಡದ. वद (व्यक्तायां वाचि) "क्तः" (३-२-१०२)। न० त०।

अनुदिन ಅನುದಿನ (ಅವ್ಯ०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ. दिने दिने—वीप्सायाम् अव्ययी०।

अनुदृष्टि ಅನುದೃಷ್ಟಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಅನುಕೂಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿ. अनुकूला दृष्टिः। (ವಿಂ) 2. ಅನುಕೂಲದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ. अनुकूला दृष्टिर्यस्य।

अनुद्धत ಅನುದ್ಧತ (ವಿಂ) ನಮ್ರ, ವಿನಯಶೀಲ, ಶಾಂತವಾದ. न उद्धतः। "अनुद्धताकारतया विविक्ताम्" किरा० ३-३।

अनुद्धरण ಅನುದ್ಧರಣ (ನ०) 1. ಬೇರೆ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸದೆ ಇರುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯದಿರುವಿಕೆ. न उद्धरणम्। 2. ಸ್ಥಾಪಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಸ್ಥಿರಪಡಿಸದಿರುವಿಕೆ.

अनुद्धार ಅನುದ್ಧಾರ (ಪುಂ) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸಾಲವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "स्यादृणं पर्युदञ्चनम्। तदवृद्धिकमुद्धारः" वैज०। 3. ವಿಭಾಗಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಪಾಲು ಹಂಚದಿರುವಿಕೆ. न उद्धारः।

अनुद्धृत ಅನುದ್ಧೃತ (ವಿಂ) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಡದ. 2. ವಿಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಡದ.

अनुद्भट ಅನುದ್ಭಟ (ವಿಂ) 1. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಮೃದುಸ್ವಭಾವದ. 2. ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ. न० त०।

अनुद्यत ಅನುದ್ಯತ (ವಿಂ) 1. ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದ, ಸೋಮಾರಿ, ಕೆಲಸಮಾಡದ, ಜಡ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಡದ.

अनुद्यम ಅನುದ್ಯಮ (ಪುಂ) 1. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸೋಮಾರಿತನ. न उद्यमः। न० त०। (ವಿಂ) 2. ಸೋಮಾರಿಯಾದ, ಜಡ, ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ. न उद्यमो यस्य।

अनुद्यूत ಅನುದ್ಯೂತ (ನ०) 1. ಪುನಃ ಆಟವಾಡುವುದು, ಎರಡನೇಸಲದ ಆಟ. अनु+दिवु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಭಾಪರ್ವದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅನುದ್ಯೂತಪರ್ವ, ದ್ಯೂತವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ.

अनुद्योग ಅನುದ್ಯೋಗ (ಪುಂ) 1. ಸೋಮಾರಿತನ. न उद्योगः। (ವಿಂ) 2. ಸೋಮಾರಿತನವುಳ್ಳ, ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವ. न उद्योगो यस्य।

अनुद्रुत ಅನುದ್ರುತ (ನ०) 1. ಅರ್ಧದ್ರುತ ತಾಳ. [ಅರ್ಧಮಾತ್ರೆಯ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಕಾಲವು ದ್ರುತ. ದ್ರುತದ ಅರ್ಧಕಾಲವು ಅನುದ್ರುತ.] (ವಿಂ) 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+द्रु (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनुद्रुतः संयति येन केवलम्" माघ० १-५२।

अनुद्वाह ಅನುದ್ವಾಹ (ಪುಂ) 1. ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. न उद्वाहः। न० त०। (ವಿಂ) 2. ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ. नास्ति उद्वाहो यस्य।

अनुद्विग्न ಅನುದ್ವಿಗ್ನ (ವಿಂ) 1. ನಿಶ್ಶಂಕ, ಭಯವಿಲ್ಲದ. 2. ನಿಶ್ಚಿಂತನಾದ. 3. ದುಃಖಗೊಳ್ಳದ. न उद्विग्नः।

अनुद्वेग ಅನುದ್ವೇಗ (ಪುಂ) 1. ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न उद्वेगः। न० त०। "अनुद्वेगकरं वाक्यं सतां स्वाभाविकं मतम्"। (ವಿಂ) 4. ಭಯವಿಲ್ಲದ. 5. ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ. 6. ದುಃಖವಿಲ್ಲದ, ನೋವಿಲ್ಲದ.

अनुधावन ಅನುಧಾವನ (ನ०) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ. 2. ತತ್ತ್ವವನ್ನು

ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಸರಣ. 3. ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣ. 4. ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವಿಕೆ, ತೊಳೆಯುವಿಕೆ.

अनुध्या ಅನುಧ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಕುರಿತು ಚಿಂತನೆ, ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಕೋರುವಿಕೆ. 2. ಅನುಗ್ರಹ, ಹಿತದ ಬಯಕೆ. 3. ಆಸಕ್ತಿ. अनु+ध्यै (चिन्तायाम्) "अङ्" (३-३-१०६)।

अनुध्यात ಅನುಧ್ಯಾತ (ವಿಂ) ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+ध्यै (चिन्तायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुध्यान ಅನುಧ್ಯಾನ (ನಂ) ಎಡಬಿಡದ ಚಿಂತೆ, ಯಾವಾಗಲೂ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರೋಣ, ಸತತ ಧ್ಯಾನ. अनु+ध्यै (चिन्तायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "या नः प्रीतिर्विरूपाक्ष त्वदनुध्यानसम्भवा" कुमा० ६-२१।

अनुध्येय ಅನುಧ್ಯೇಯ (ವಿಂ) 1. ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಶುಭವನ್ನು ಕೋರಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. अनु+ध्यै (चिन्तायाम्) "यत्" (३-१-९७)। "अनुदध्युरनुध्येयं सान्निध्यैः प्रतिमागतैः" रघु० १७-३६। 2. ಧ್ಯಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

अनुनय ಅನುನಯ (ಪುಂ) 1. ವಿನಯ, ನಮ್ರತೆ, ಸೌಜನ್ಯ, ಸರಳತೆ. 2. ಸಂಧಾನ, ಸಮಾಧಾನ, ವಿರೋಧಿಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸುವಿಕೆ, ಕೋಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಿಕೆ. अनु+नीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। "कथं नु शक्योऽनुनयो महर्षेः" रघु० २-५४। 3. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಯಾಚನೆ. "अनुनयमगृहीत्वा व्याजसुप्ता पराची" माघ० ११-९। 4. ನಮಸ್ಕಾರ. "प्रणिपातस्त्वनुनयः प्रणतिः" कल्पद्रु०।

अनुनाद ಅನುನಾದ (ಪುಂ) 1. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಅನುಸರಿಸಿದ ಸದು. 2. ಅನುರೂಪವಾದ ಧ್ವನಿ. अनुरूपो नादः। "गुरुतरकलनूपुरानुनादम्" माघ० ७-१८।

अनुनादिन् ಅನುನಾದಿನ್ (ವಿಂ) ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ, ಅನುಸರಿಸಿ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. अनुनदति — अनु+णद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-२-७८)। "गम्भीरेणानुनादिना" रामा०।

अनुनायिका ಅನುನಾಯಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ನಾಯಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಖಿ, ದಾಸಿ ಮೊದಲಾದ ಹೆಂಗಸು. "सखी प्रव्रजिता दासी प्रेष्या धात्रेयिका तथा। अन्याश्च शिल्पकारिण्यो विज्ञेयाह्यनुनायिकाः"।

अनुनासिक ಅನುನಾಸಿಕ (ವಿಂ) ಮೂಗಿನ ಮೂಲಕ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮೂಗನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೊರಡುವ (वर्ण). अनुगतो नासिकाम्। "मुखसहितनासिकया उच्चार्यमाणो वर्णः अनुनासिकसंज्ञः स्यात्" सि० कौ०। [ಸ್ವರವರ್ಣಗಳು, य व ल, ಮತ್ತು ವರ್ಗೀಯ ಪಂಚಮಾಕ್ಷರಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆ ಅನುನಾಸಿಕಸಂಜ್ಞೆಯುಂಟು.]

अनुनीति ಅನುನೀತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ಕೋಪವು ಶಾಂತವಾಗುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ. अनु+नीञ् (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अनुनेय ಅನುನೇಯ (ವಿಂ) 1. ಅನುನಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. अनु+नीञ् (प्रापणे) "यत्" (३-१-९७)। 2. ಬೇಡಲು ಅರ್ಹನಾದ.

अनुपठित ಅನುಪಠಿತ (ನಂ) 1. ಅನುಸರಿಸಿ ಪಠಿಸುವುದು, ಗುರುವು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳುವುದು. अनु+पठ (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (ವಿಂ) 2. ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+पठ कर्मं "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुपठितिन् ಅನುಪಠಿತಿನ್ (ವಿಂ) ಗುರುವಿನ ಪಾಠವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. अनुपठितमनेन "इनिः" (५-२-८८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –पठितिनी –ಪಠಿತಿನೀ.

अनुपतन ಅನುಪತನ (ನಂ) ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವುದು, ಬಳಿಕ ಹೋಗುವುದು. अनु+पत्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुपति ಅನುಪತಿ (ಅವ್ಯಂ) ಪತಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. पत्युः समीपे — सामीप्येऽव्ययी०।

अनुपथ ಅನುಪಥ (ಪುಂ) 1. ಅನುಕೂಲವಾದ ಮಾರ್ಗ. अनुकूलः पन्थाः "अः" (५-४-७४)। (ವಿಂ) 2. ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ. पन्थानमनुगतः। (ಅವ್ಯಂ) 3. ಮಾರ್ಗದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. पथः समीपे सामीप्येऽव्ययी०। 4. ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ. पथि — सप्तम्यर्थेऽव्ययी०।

अनुपद ಅನುಪದ (ನಂ) 1. ಅನುಕೂಲವಾದ ಸ್ಥಳ. अनुरूपं पदम्। 2. ಸಂಗೀತದ ಪಲ್ಲವಿ. (ಅವ್ಯಂ) 3. ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ತರುವಾಯ. पदस्य पश्चात् — पश्चादर्थे अव्ययी०। "अमोघाः प्रतिगृह्णन्तावर्घ्यानुपदमाशिषः" रघु० १-४४। 4. ಕಾಲಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. सामीप्येऽव्ययी०।

अनुपदवि ಅನುಪದವಿ (ವಿ೦) 1. ದಾರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ. पदवीमनुगतः। (अव्य०) 2. ದಾರಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. पदव्याः समीपे। 3. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ. पदव्याम्। सप्तम्यर्थेऽव्ययी०।

अनुपदवी ಅನುಪದವೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಅನುಕೂಲವಾದ ಮಾರ್ಗ, —ದಾರಿ, —ರಸ್ತೆ. अनुकूला पदवी। 2. ಕಾಲುದಾರಿ. अनु अप्रधाना पदवी।

अनुपदिक ಅನುಪದಿಕ (ವಿ೦) ಅನುಸರಿಸುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ. अनुपदमस्त्यस्य गन्तृत्वेन "ठन्" (५-२-११५)।

अनुपदिन् ಅನುಪದಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಅನುಸರಿಸುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ. 2. ಹುಡುಕುವ, ವಿಚಾರಿಸುವ, ಶೋಧಿಸುವ. अनुपद "इनिः" (५-२-९०)। "उदिते ततः सपदि लब्धपदैः क्षणदाकरेऽनुपदिभिः प्रयये" माघ० १-७०।

अनुपदिष्ट ಅನುಪದಿಷ್ಟ (ವಿ೦) ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಡದ. न उपदिष्टः।

अनुपदीना ಅನುಪದೀನಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಮೋಜಾ, ಜೋಡು, ಕಾಲಿನ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಮೆಟ್ಟು. अनुपदं वद्धा — अनुपद "खः" (५-२-९)।

अनुपधि ಅನುಪಧಿ (ವಿ೦) ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ, ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति उपधिर्यत्र। "रहस्यं साधूनामनुपधि विशुद्धं विजयते" उ० रा० २-२।

अनुपनीत ಅನುಪನೀತ (ಪುಂ०) 1. ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಬಾಲಕ. (ವಿ೦) 2. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡದ.

अनुपपत्ति ಅನುಪಪತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಅಸಂಗತಿ, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಯುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ, ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ.

अनुपपन्न ಅನುಪಪನ್ನ (ವಿ೦) 1. ಉಪಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 2. ಯುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದ. 3. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ.

अनुपप्लव ಅನುಪಪ್ಲವ (ವಿ೦) ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. "श्रुतिभिरप्यनुपप्लवनीतिभिः" याद० ३-८।

अनुपबाध ಅನುಪಬಾಧ (ವಿ೦) ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ. नास्ति उपबाधा यस्य।

अनुपम ಅನುಪಮ (ವಿ೦) ಅಸಮಾನವಾದ, ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. नास्ति उपमा सादृश्यं यस्य। स्त्रियाम्। —मा —मा.

अनुपमा ಅನುಪಮಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಒಂದು ಹೆಣ್ಣಾನೆ, ಕುಮುದ ವೆಂಬ ದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ.

अनुपमेय ಅನುಪಮೇಯ (ವಿ೦) ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದ; ಅಪ್ರತಿಮ, ಅದ್ವಿತೀಯ. न उपमीयतेऽसौ — उप+माङ् (माने) "यत्" (३-१-९७)।

अनुपयुक्त ಅನುಪಯುಕ್ತ (ವಿ೦) 1. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ, ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. 3. ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ.

अनुपयोग ಅನುಪಯೋಗ (ಪುಂ०) 1. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅನುಕೂಲ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (ವಿ೦)2. ಅನುಕೂಲ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ.

अनुपरत ಅನುಪರತ (ವಿ೦) 1. ಮರಣಹೊಂದದ. 2. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದ. 3. ನಿವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗದ. 4. ಮುಗಿಯದ, ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದದ.

अनुपलक्षित ಅನುಪಲಕ್ಷಿತ (ವಿ೦)1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. 2. ಊಹಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ನೋಡಲ್ಪಡದ. न० त०।

अनुपलब्ध ಅನುಪಲಬ್ಧ (ವಿ೦) 1. ಲಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ, ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. 2. ಹೊಂದಲ್ಪಡದ. न उपलब्धः।

अनुपलब्धि ಅನುಪಲಬ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಪಡೆಯದಿರುವಿಕೆ, ಹೊಂದದಿರುವಿಕೆ. 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣದಿರುವಿಕೆ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಿಸದಿರುವಿಕೆ. न उपलब्धिः। अभावे न० त०। 3. ಅಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ (ನ್ಯಾಮಾಂಸಕರ) ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ.

अनुपवीत ಅನುಪವೀತ (ಪುಂ०) 1. ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದ ಬಾಲಕ. (ವಿ೦) 2. ಯಜ್ಞೋಪವೀತವಿಲ್ಲದ. न उपवीतं यस्य।

अनुपशम ಅನುಪಶಮ (ಪುಂ०) 1. ಶಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न उपशमः शान्तिः निवृत्तिर्वा। न० त०।

अनुपसेचन ಅನುಪಸೇಚನ (ನ०) ಮೊಸರು ಸಂಬಾರ ಹುಳಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳೊಡನೆ ಬೆರಸದ ಅನ್ನ, ಯಾವ ವ್ಯಂಜನವೂ ಇಲ್ಲದ ಅನ್ನ. नास्ति उपसेचनं व्यञ्जनं यस्य।

अनुपस्कार ಅನುಪಸ್ಕಾರ (ಪುಂ०) ಅಧ್ಯಾಹಾರದೋಷವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವಿಕೆ, ಪದಗಳ ಲೋಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "साकाङ्क्षमनुपस्कारम्" किरा० ११-३८।

अनुपस्कृत अನುಪಸ್ಕೃತ (वि॰) 1. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಒಗ್ಗರಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ವಿಕಾರಹೊಂದದ, ಜೊಕ್ಕ, ಶುದ್ಧವಾದ, ಪರಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದ. उप+ड कृञ् (करणे) "कः" (३-२-१०२)। सुट् (६-१-१३९)। न॰ त॰। 4. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ. "ब्राह्मणार्थे गवार्थे वा देहत्यागोऽनुपस्कृतः" मनु॰ १०-६२।

अनुपस्थान अನುಪಸ್ಥಾನ (न॰) 1. ಅಭಾವ, ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಗೈರುಹಾಜರಿ, ಬರದಿರುವಿಕೆ. (वि॰) 2. ಹಾಜರಾಗಿಲ್ಲದ.

अनुपस्थापन अನುಪಸ್ಥಾಪನ (न॰) 1. ಹಾಜರುಪಡಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರದಿರುವಿಕೆ. 2. ಜ್ಞಾಪಿಸದಿರುವಿಕೆ.

अनुपस्थापित अನುಪಸ್ಥಾಪಿತ (वि॰) 1. ಹಾಜರುಪಡಿಸಲ್ಪಡದ, ತರಲ್ಪಡದಿರುವ, ಎದುರಿಗೆ ತೋರಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡದ.

अनुपस्थित अನುಪಸ್ಥಿತ (वि॰) 1. ಹಾಜರಾಗದ, ಬರದಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಲ್ಲದ, ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದ. 2. ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲದ, ನೆನಪಿಲ್ಲದ.

अनुपस्थिति अನುಪಸ್ಥಿತಿ (स्त्री॰) 1. ಗೈರುಹಾಜರಿ, ಬರದಿರುವಿಕೆ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರೋಣ. 2. ನೆನಪಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮರವು, ಮರೆಯುವಿಕೆ. न उपस्थितिः। न॰ त॰।

अनुपहत अನುಪಹತ (न॰) 1. ಹೊಸದಾದ ಮತ್ತು ಉಪಯೋಗಿಸದ ಬಟ್ಟೆ. "अनुपहतमतिधवलं दुकूलयुगलम्" काद॰। (वि॰) 2. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ಗಾಯ ಮಾಡಲ್ಪಡದ. 4. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ, ಹೊಸದಾದ.

अनुपात अನುಪಾತ (पु॰) 1. ತ್ರೈರಾಶಿಕ [ಗಣಿತ]. अनुरूपः त्रैराशिकेन पातः। 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದು. अनु पश्चात् पातः। "उपवनपवनानुपातदक्षैः" माघ॰ ७-२७।

अनुपातक अನುಪಾತಕ (न॰) ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಪಾತಕಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ಪಾಪ. अनुपातयति नरकं गमयति—अनु + पत्लृ (गतौ) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। [ಇಂತಹ ಪಾಪಗಳು 35 ಬಗೆಯಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.]

अनुपातकिन् अನುಪಾತಕಿನ್ (वि॰) ಮಹಾಪಾತಕಗಳಿಗೆ ಸಮವಾದ ಪಾಪವುಳ್ಳ. अनुपातकमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

अनुपातिन् अನುಪಾತಿನ್ (वि॰) ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ. अनुपतति—अनु + पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

अनुपान अನುಪಾನ (न॰) 1. ಔಷಧದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಕುಡಿಯುವ ಪಾನೀಯ(ನೀರು, ಹಾಲು ಮೊದಲಾದುದು). अनु सह पश्चाद्वा पीयते—अनु+पा (पाने) "ल्युट्" (३-३-११३)। (अव्य॰) 2. ನೀರಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. पानस्य जलस्य समीपे। सामीप्येऽव्ययी॰।

अनुपानीय अನುಪಾನೀಯ (न॰) ಔಷಧದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸೇವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಕುಡಿಯುವ ನೀರು, ಹಾಲು ಮೊದಲಾದುದು.

अनुपालयत् अನುಪಾಲಯತ್ (वि॰) ಉಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ಕಾಣುವ. "अनुपालयतामुदेष्यतीं प्रभुशक्तिं ह्रिपतामनीहया" किरा॰ २-१०।

अनुपूर्व अನುಪೂರ್ವ (वि॰) 1. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಂದ, ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ. 2. ಮುಂದೆ ಇರುವವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಬಂದ. अनुगतः क्रमं पूर्वं वा। "वृत्तानुपूर्वं च न चातिदीर्घं" कुमा॰ १-३५।

अनुपूर्वशस् अನುಪೂರ್ವಶಸ್ (अव्य॰) ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದಾಗಿ, ಒಬ್ಬರ ಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬರಾಗಿ, ವರಸೆಯಾಗಿ. अनुपूर्वं "शस्" (५-४-४३)।

अनुपेत अನುಪೇತ (वि॰) 1. ಅನುಪನೀತ, ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದವನು, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗದಿರುವ. 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗದಿರುವ.

अनुप्त अನುಪ್ತ (वि॰) 1. ಬಿತ್ತಲ್ಪಡದ (ಬೀಜ). 2. ಬಿತ್ತನೆಯಾಗದಿರುವ (ನೆಲ).

अनुप्रदान अನುಪ್ರದಾನ (न॰) 1. ದಾನ, ಕಾಣಿಕೆ. 2. ಧ್ವನಿಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಯತ್ನ. अनुप्रदीयतेऽनेन—अनु+प्र+दाञ् (दाने) कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। "खयां यमाः खय्यक्फौ विसर्गः शर एव च। एते श्वासानुप्रदाना अघोषाश्च विवृण्वते" सि॰ कौ॰।

अनुप्रवचन अನುಪ್ರವಚನ (न॰) ಗುರುವು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳುವುದು, ಗುರುವಿನ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. अनुरूपं प्रवचनम्, अनु पश्चाद्वा प्रवचनम्।

अनुप्रवचनीय ಅನುಪ್ರವಚನೀಯ (ಪು॰) ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ ಮಂತ್ರದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅದರ ಅಂಗವಾಗಿ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. अनुप्रवचनं प्रयोजनमस्य "छः" (५-१-१११)।

अनुप्रवेश ಅನುಪ್ರವೇಶ (ಪು॰) 1. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. अनु+प्र+विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। "पुपोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः" रघु॰ ३-२२। 2. ಅನುಸರಿಸುವುದು, ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "भजते विदेशमधिकेन जितस्तदनुप्रवेशमय वा कुशलः" माघ॰ ९-४८।

अनुप्रश्न ಅನುಪ್ರಶ್ನ (ಪು॰) ಅನಂತರದ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಹಿಂದಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೇಳಿಕೆ.

अनुप्रसक्ति ಅನುಪ್ರಸಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಬಹಳ ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ, ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವ ಯುಕ್ತಿಯುತವಾದ ಸಂಬಂಧ.

अनुप्रास ಅನುಪ್ರಾಸ (ಪು॰) ಒಂದು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ, ರಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಸಜಾತೀಯ ವರ್ಣಗಳ ಆವೃತ್ತಿ, ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. अनुगतः रसाद्यनुगुणः प्रकृष्टः आसः समवर्णोच्चारणम्। "अनुप्रासः शब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत्" सा॰ द॰ १०-३। [अनुप्रासವು छेकानुप्रास, वृत्त्यनुप्रास, श्रुत्यनुप्रास, अन्त्यानुप्रास ಮತ್ತು लाटानुप्रास ಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಧ.] **ಉದಾ॰**: "आदाय बकुलगन्धानन्धीकुर्वन्पदे पदे भ्रमरान्। अयमेति मन्दमन्दं कावेरीवारिपावनः पवनः" सा॰ द॰। [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ "अनुप्रास" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अनुप्लव ಅನುಪ್ಲವ (ಪು॰) 1. ಸಂಗಡಿಗ, ಜೊತೆಗಾರ, ಸಹಾಯಕ. 2. ಸೇವಕ, ಆಳು. अनु पश्चात् प्लवते प्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "सानुप्लवः प्रभुरपि क्षणदाचराणाम्" रघु॰ १३-७५।

अनुबद्ध ಅನುಬದ್ಧ (ವಿ॰) 1. ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಸೇರಿರುವ. 2. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆದ, ಅನುವರ್ತಿಸಿರುವ. "नित्यानुबद्धकुलवैरः" वेणी॰ १।

अनुबध्यमान ಅನುಬಧ್ಯಮಾನ (ವಿ॰) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬೇಡಲ್ಪಡುವ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ. अनु+बन्ध (बन्धने)+यक् "शानच्" (३-२-१२४)। "तया चानुबध्यमानस्तां वकुलमालामात्मनः कण्ठादवतार्य दत्तवान्" मालती॰ १।

अनुबन्ध ಅನುಬಂಧ (ಪು॰) 1. ಸಂಬಂಧ, ಹೊಂದಿಕೆ. अनुबध्यते—अनु+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "यस्यां मनश्चक्षुषोरनुबन्धस्तस्यामृद्धिः" मालती॰ २। 2. ಎಡಬಿಡದ ಸಂಬಂಧ. "सानुबन्धाः कथं न स्युः संपदो मे निरापदः" रघु॰ १-६४। 3. ಗ್ರಂಥದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ, ವಿಷಯ, ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಜನಗಳೆಂಬ ಅನುಬಂಧ ಚತುಷ್ಟಯ. अनुबध्यतेऽनेन—अनु+बन्ध (बन्धने) करं॰ "घञ्" (३-३-१२१)। 4. ಮುಂದೆ ಉಂಟಾಗುವ ಶುಭ ಮತ್ತು ಅಶುಭ ಫಲಗಳು. अनुबध्यते अनुरुध्यते—अनु+बन्ध कर्मं॰ "घञ्"(३-३-१९)। "अनुबन्धमजानन्तः कर्मणामविचालिताः" रामा॰। 5. "इत्" ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣ. ग्स्ना, पत्ना, यण् ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಳ ಮತ್ತು ಣ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣಗಳು ಅನುಬಂಧಗಳು. "रिपुरापपराभवाय मध्यं प्रकृतिप्रत्यययोरिवानुबन्धः" किरा॰ १३-११। 6. ದೋಷೋತ್ಪಾದನ, ದೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. 7. ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಷಯದೊಡನೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡುಬರುವ ಅಪ್ರಧಾನ ವಿಷಯ. 8. ಕಾರಣ, ಉದ್ದೇಶ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "अनुबन्धं परिज्ञाय देशकालौ च तत्त्वतः। सत्त्वापराधौ चालोक्य दण्डं दण्ड्येषु पातयेत्" मनु॰ ८-१२६। 9. ಅನುಸರಣ, ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವಿಕೆ. "शान्तज्वरोऽपि शोच्यः स्यादनुबन्धभयान्नरः" सुश्रुत॰। 10. ತಾಯಿತಂದೆಗಳ ನಡತೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು. 11. ಆರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 12. ವಾತಪಿತ್ತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. 13. ಶಿಶು. 14. ಲೇಶ, ಚೂರು, ಸ್ವಲ್ಪ. "अनुबन्धः शिशौ दोषोत्पादे मुख्यानुयायिनि। विनश्वरे प्रकृत्यादौ प्रवृत्तस्यानुवर्तने" मेदि॰।

अनुबन्धन ಅನುಬಂಧನ (ನ॰) ಸಂಬಂಧ, ಪರಂಪರೆ, ವರಸೆ. अनु+बन्ध (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुबन्धिन् ಅನುಬಂಧಿನ್ (ವಿ॰) 1. ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ. 3. ಜೊತೆಗಾರ, ಸಂಗಡಿಗ. अनु+बन्ध (बन्धने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –बन्धिनी–ಬಂಧಿನೀ. "अनयोः सरसरमणीयानुबन्धिनी स्त्रीजनकथा" मालती॰ १।

4. ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರೆತಿರುವ. "नीलकण्ठकलकेकानुबन्धिना मन्द्रहुंकृतेन मामनुमन्यते" मालती० १। 5. ಸಮೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ, ಏಳಿಗೆಹೊಂದುವ, ಎಡಬಿಡದೆ ಬೆಳೆಯುವ. "प्रवालमासामनुबन्धि वीरुधाम्" कुमा० ५-३४।

अनुबन्धी ಅನುಬಂಧೀ (स्त्री०) 1. ತೃಷ್ಣೆ, ಆಸೆ. 2. ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ. अनुबध्यते अतिश्वासेन व्याप्रियतेऽनया — अनु+बन्ध (बन्धने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "अनुबन्धी तृषा हिक्का" हेम०।

अनुबन्ध्य ಅನುಬಂಧ್ಯ (वि०) ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+बन्ध (बन्धने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "गौरनुबन्ध्यः" काव्यप्र०।

अनुबल ಅನುಬಲ (न०) ಹಿಂಗಾವಲು ಸೈನ್ಯ, ಸಹಾಯಕ ಸೈನ್ಯ. अनु पश्चात् स्थितं बलम्।

अनुबोध ಅನುಬೋಧ (पु०) 1. ಪುನರಾಲೋಚನೆ, ಕಾರ್ಯವಾದನಂತರ ಮತ್ತೆ ಯೋಚಿಸುವುದು, ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. 2. ವಾಸನೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾದ ಚಂದನ ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕೆ ಪುನಃ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವುದು, ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮತ್ತೆ ವಾಸನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. अनु+बुध (अवगमने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अनुभव ಅನುಭವ (पु०) 1. ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. अनु+भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। [ಎಲ್ಲಾ ನಡವಳಿಕೆಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯೇ (ಜ್ಞಾನವೇ) ಬುದ್ಧಿಯೆನಿಸುವುದು. ಆ ಬುದ್ಧಿಯು ಸ್ಮೃತಿ ಮತ್ತು ಅನುಭವಗಳಿಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅನುಭವವು ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ ಮತ್ತು ಅಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಗಳಿಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಆ ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವವೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಿತಿ, ಉಪಮಿತಿ ಮತ್ತು ಶಾಬ್ದ ಗಳಿಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ನೈಯಾಯಿಕರು ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. संस्कारजन्यं ज्ञानं स्मृतिः। तद्भिन्नं ज्ञानमनुभवः। ಇತ್ಯಾದಿ त० सं०। ವೇದಾಂತಿಗಳೂ ಮಿಮಾಂಸಕರೂ ಈ ನಾಲ್ಕರ ಜೊತೆಗೆ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅನುಪಲಬ್ಧಿಗಳಿಂದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಎರಡನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆಲಂಕಾರಿಕರು ಮತ್ತು ಪೌರಾಣಿಕರು ಈ ಆರರ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಭವ ಮತ್ತು ಐತಿಹ್ಯಗಳಿಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ವೈಶೇಷಿಕರೂ ಬೌದ್ಧರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅನುಮಿತಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಚಾರ್ವಾಕರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಸಾಂಖ್ಯರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ ಮತ್ತು ಶಾಬ್ದ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.] 2. ಮನಗಂಡದ್ದು, ಮನವರಿಕೆಯಾದುದು, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವುದು. "अनुभवं वचसा सखि लम्पसि" नैष० ४-१०५। 3. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 4 ಪ್ರಯತ್ನದ ಫಲ, ಪರಿಣಾಮ.

अनुभाव ಅನುಭಾವ (पु०) 1. ಪ್ರಭಾವ, ಮಹಿಮೆ. अनुभावयति — अनु+भू (सत्तायाम्)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "तवानुभावोऽयमवेदि यन्मया निगूढतत्त्वं नयवर्त्म विद्विषाम्" किरा० १-६। 2. ರಾಜನ ತೇಜಸ್ಸು, ಬೊಕ್ಕಸ ಮತ್ತು ದಂಡಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ತೇಜಸ್ಸು. "अनुभावविशेषात्तु सेनापरिवृतावित्र" रघु० १-३७। 3. ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ರಸಸೂಚಕವಾದ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿ, ಭ್ರೂಭಂಗ ಇತ್ಯಾದಿ ಚೇಷ್ಟೆ. "भावं मनोगतं साक्षात् स्वगतं व्यञ्जयन्ति ये। तेऽनुभावा इति ख्याताः"। 4. ಹಿರಿಯರ ಬುದ್ಧಿನಿಶ್ಚಯ, ವೃದ್ಧರ ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ. "अनुभाववता गुरुस्थिरत्वात्" किरा० १३-१५। "अनुभावः प्रभावे स्यान्निश्चये भावसूचने" मेदि०।

अनुभावक ಅನುಭಾವಕ (वि०) ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ, ಬೋಧಿಸುವ. अनुभावयति बोधयति — अनु + भू (सत्तायाम्) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अनुभावन ಅನುಭಾವನ (न०) ಅಭಿನಯ, ಅನುಭವವನ್ನು ಹೊರಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವಿಕೆ.

अनुभाविन् ಅನುಭಾವಿನ್ (वि०) 1. ಮನೋಗತವನ್ನು ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ. 2. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. अनुभावयति — अनु + भू (सत्तायाम्) +णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। 3. ಕನಿಷ್ಠ, ಕಿರಿಯನು. अनु पश्चात् भवति। 4. ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ, ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ. 5. ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳ. अनुभावोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 6. ಸಾಕ್ಷಿ, ಎದುರಿಗೆ ನೋಡಿದವನು. अनुभवति — अनु+भू "णिनिः" (३-१-१३४)। "अनुभावी तु यः कश्चित् कुर्यात्साक्ष्यं विवादिनाम्" मनु० ८-६९।

अनुभाषण ಅನುಭಾಷಣ (ನ॰) ಬಳಿಕ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಒಬ್ಬರ ಭಾಷಣಾನಂತರ ಭಾಷಣಮಾಡುವುದು. अनु पश्चात् भाषणम्।

अनुभू ಅನುಭೂ (स्त्री॰) 1. ಅನುಭವ, ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. अनु+भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (वा॰ ३-३-९४)। (वि॰) 2. ಅನುಭವವುಳ್ಳ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ. कर्तृ॰ "क्विप्" (३-२-७६)।

अनुभूत ಅನುಭೂತ (वि॰) 1. ಅನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದ. अनु + भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म॰ "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुभूति ಅನುಭೂತಿ (स्त्री॰) ಅನುಭವ, ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. अनु + भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अनुभव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अनुमत ಅನುಮತ (वि॰) 1. ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಮೋದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+मन (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सम्यग्विनीयानुमतो गृहाय" रघु ५-१०। 2. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मखेष्वखिन्नोऽनुमतः पुरोधसा" किरा॰ १-२२।

अनुमति ಅನುಮತಿ (स्त्री॰) 1. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ, ಅನುಮೋದನೆ. 2. ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಜ್ಞೆ. अनु+मन (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अनुमत्या मुनिमुख्यसंमतेच" याद॰ १५-९५। 3. (ಒಂದು ಕಲೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾದ ಚಂದ್ರನುಳ್ಳ) ಶುಕ್ಲ ಚತುರ್ದಶಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪೂರ್ಣಿಮಾ ತಿಥಿ. अनुमन्यते कलाहीनत्वेऽपि पूर्णिमाविहितयागादिकरणाय अनुज्ञायतेऽस्याम् — अनु+मन (ज्ञाने) "क्तिच्" (३-३-१७४)।

अनुमतिपत्र ಅನುಮತಿಪತ್ರ (ನ॰) ಅನುಮೋದನೆಯ ಕಾಗದ, ಒಪ್ಪಿತದ ಕಾಗದ, ಕರಾರುಪತ್ರ.

अनुमनन ಅನುಮನನ (ನ॰) ಅನುಮೋದನೆ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ.

अनुमन्तृ ಅನುಮಂತೃ (वि॰) 1. ಅನುಮೋದಿಸುವ, ಸಮ್ಮತಿಸುವ, ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಯಾಯುವ. 2. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವ. अनु+मन (ज्ञाने) "तृच्"। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-५)। **–मन्त्री –ಮಂತ್ರಿ.**

अनुमन्त्रण ಅನುಮಂತ್ರಣ (ನ॰) ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ.

अनुमरण ಅನುಮರಣ (ನ॰) 1. ಪತಿಯು ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ಮೃತಿಹೊಂದಿದ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಪತ್ನಿಯು ಆತನ ಪಾದುಕೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದು. [ಇಂತಹ ಮರಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಸಹಗಮನದ ವಿಧಿಯಿರುವುದು.] 2. ಸಹಗಮನ, ಪತಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದುವುದು.

अनुमा ಅನುಮಾ (स्त्री॰) ಅನುಮಾನ, ತರ್ಕ, ಪರಾಮರ್ಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ, ಊಹೆ. अनु + माङ् (माने) "अङ्" (३-३-१०६)। [ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವಿವರಕ್ಕೆ "अनुमिति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अनुमातृ ಅನುಮಾತೃ (वि॰) ತರ್ಕಿಸುವ, ಊಹಿಸುವ. अनु+माङ् (माने) "तृच्" (३-१-१३३)। "न हि करिणि दृष्टे चीत्कारेण तमनुमिमतेऽनुमातारः"।

अनुमान ಅನುಮಾನ (ನ॰) 1. ಅನುಮಿತಿಗೆ ಕಾರಣ, ಊಹೆಗೆ ಕಾರಣ, ವ್ಯಾಪ್ಯವಸ್ತುವೊಂದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವ್ಯಾಪಕವಸ್ತುವಿದೆಯೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯ. अनु+माङ् (माने) "ल्युट्" (३-३-११७)। [ವ್ಯಾಪ್ಯವಾದ ಧೂಮ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ವಹ್ನಿ (ಬೆಂಕಿ) ಇವೆರಡನ್ನೂ ಮಹಾನಸದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದವನಿಗೆ ಪರ್ವತಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಧೂಮದರ್ಶನದಿಂದ "वह्निमान् पर्वतः धूमात्" ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯವುಂಟಾಗುವುದು. ಇದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಅನುಮಿತಿ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಲು ಕಾರಣ.] 2. ತರ್ಕ, ಊಹೆ. ಭಾವೇ "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಅನುಮಿತಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಧೂಮ ಮೊದಲಾದುದು. अनुमीयतेऽनेन — अनु+माङ् कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಯುಕ್ತಿ. "अनुमानेन न चागमः क्षतः" किरा॰ २-२८। 5. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಾಮ್ಯ. "आत्मनो हृदयानुमानेन प्रेक्षसे" शाकु॰ ५।

अनुमापक ಅನುಮಾಪಕ (वि॰) ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ಅನುಮಿತಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. अनुमापयति — अनु+माङ् (माने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् **–मापिका –ಮಾಪಿಕಾ.**

अनुमास ಅನುಮಾಸ (अव्य॰) ಪ್ರತಿಮಾಸದಲ್ಲೂ. वीप्सायामव्ययी॰।

अनुमित ಅನುಮಿತ (वि॰) ಅನುಮಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+माङ् (माने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुमिति अनुमिति (स्त्री०) परामर्शदिंदुंटागुव ज्ञान, अनुभवद नाल्कु भेदगळल्लिं ऒंदु. अनु+मा "क्तिन्" (३-३-९४)। "यत्र धूमस्तत्राग्निः" ऎंबल्लि धूमविद्द कडॆ अग्नियू इरुवुदॆंब इवेरडर साहचर्यक्कॆ व्याप्तियॆंदु हॆसरु. इंतह व्याप्तियिंद कूडिद पक्षधर्मता (अग्नियन्नु ऊहिसलु कारणवाद धूमवु पर्वतादिगळल्लिरुविकॆय) ज्ञानक्कॆ परामर्श वॆंदु हॆसरु.

अनुमित्सा अनुमित्सा (स्त्री०) ऊहिसलु अपेक्षॆ. अनुमातुमिच्छा—अनु+माङ् (माने)+सन् भावे "अः" (३-३-१०२)।

अनुमृत अनुमृत (वि०) मृतिहॊंदिद, दुःखदिंद मरणहॊंदिद.

अनुमेय अनुमेय (वि०) 1. ऊहिसल्पट्ट. अनुमीयतेऽसौ—अनु+माङ् (माने) कर्म० "यत्" (३-१-९७)। 2. ऊहिसलु यॊग्यवाद. "एतावता नन्वनुमेयशोभि काञ्चीगुणस्थानमनिन्दितायाः" कुमा० १-३७। 3. ऊहिसलु शक्यवाद.

अनुमोद अनुमोद (पु०) ऒप्पिगॆ, सम्मति. अनु+मुद (हर्षे) "घञ्" (३-३-१८)।

अनुमोदन अनुमोदन (न०) 1. ऒप्पिगॆ, सम्मति. अनु+मुद (हर्षे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अनुमोदनजातमौलिकम्पैः" याद० १५-७७। (वि०) 2. ऒप्पुव, सम्मतिसुव. अनु+मुद "ल्युः" (३-१-१३४)।

अनुमोदित अनुमोदित (वि०) ऒप्पल्पट्ट, सम्मतिसल्पट्ट. अनु+मुद (हर्षे) "क्तः" (३-२-१०२)। "श्रूयन्ते परिणीतास्ताः पितृभिश्चानुमोदिताः" शाकु० ३-२०।

अनुयात अनुयात (वि०) 1. हिंबालिसि हॊगिरुव, अनुसरिसि हॊगिरुव. अनु+या (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. हिंबालिसल्पट्ट, अनुसरिसल्पट्ट. अनु+या कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "आकाशगङ्गारतिरप्सरोभिर्वृतो मरुत्वाननुयातलीलः" रघु० १६-७१।

अनुयातृ अनुयातृ (वि०) हिंबालक, हिंदॆ नडॆयुव, अनुसरिसि हॊगुव. अनु+या (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

अनुयात्र अनुयात्र (न०) 1. भृत्यवर्ग, अनुयायिवर्ग, परिवार. अनुगता यात्रा येन। "त्यक्तभोगस्य मे राजन् वने वन्येन जीवतः। किं कार्यमनुयात्रेण" रामा०। (वि०) 2. हिंबालक, अनुसरिसि नडॆयुव. (अव्य०) 3. यात्रॆयल्लि. यात्रायाम्—विभ० अव्ययी०। 4. यात्रॆय अनंतरदल्लि. यात्रायाः पश्चात्—अव्ययी० (२-१-६)।

अनुयात्रा अनुयात्रा (स्त्री०) अनंतरद यात्रॆ, मरुप्रयाण. अनुगता यात्रा।

अनुयायिन् अनुयायिन् (पु०) 1. सेवक, परिजन, हिंबालक, अनुचर. अनु पश्चात् याति गच्छति—अनु+या (प्रापणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "न्यषेधि शेषोऽप्यनुयायिवर्गः" रघु० २-४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-यायिनी-यायिन्ī.** (वि०) 2. सदृश, समानवाद. 3. अनुसरिसि नडॆयुव, हिंबालिसि हॊगुव.

अनुयास्यत् अनुयास्यत् (वि०) अनुसरिसि हॊगलिरुव, हिंबालिसलिरुव. अनु+या (प्रापणे) लृटः "शतृ" (३-३-१४)। "अनुयास्यन्मुनितनयां सहसा विनयेन वारितप्रसरः" शाकु० १-२५।

अनुयुक्त अनुयुक्त (वि०) प्रश्नॆ माडल्पट्ट, कॆळल्पट्ट. अनु+युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। "वयस्ययाऽभावविदानुयुक्ता" याद० २-१७।

अनुयोक्तृ अनुयोक्तृ (वि०) 1. कॆळुवनु, प्रश्नॆ माडुवनु. 2. संबळ तॆगॆदुकॊंडु पाठहॆळुवनु. अनु+युजिर् (योगे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—योक्त्री-योक्ट्री.**

अनुयोग अनुयोग (पु०) प्रश्नॆ, कॆळिकॆ. अनु+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "वार्तानुयोगमधुराक्षरया च वाचा" रघु० १३-७१।

अनुयोगकृत् अनुयोगकृत् (पु०) 1. आचार्य, उपाध्याय, प्रश्नॆय विषयद संशयवन्नु हॊगलाडिसुववनु. अनुयोगं प्रश्नविषयसंशयं कृन्तति—कृती (छेदने) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. प्रश्नॆमाडुव, कॆळुव. अनुयोगं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

अनुयोगिन् ಅನುಯೋಗಿನ್ (वि॰) 1. ಪ್ರಶ್ನಿಸುವವನು. 2. ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. "भूतलं घटवत्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಘಟವು ಪ್ರತಿಯೋಗಿ. ಭೂತಲವು ಅನುಯೋಗಿ.

अनुयोजन ಅನುಯೋಜನ (न॰) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. अनु+युजिर् (योगे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅನಂತರ ಸೇರಿಸುವಿಕೆ. अनु पश्चात् योजनम्।

अनुयोज्य ಅನುಯೋಜ್ಯ (वि॰) 1. ಸೇವಕ, ವಿಧೇಯ. "वासवानुयोज्यो दुष्यन्तः प्रणमति" शाकु॰ ७। 2. ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ.

अनुरक्त ಅನುರಕ್ತ (वि॰)1. ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "अपि वृषलमनुरक्ताः प्रकृतयः" मुद्रा॰ १। 2. ಅನುಕೂಲವಾದ. "गुणानुरक्तामनुरक्तसाधनः" किरा॰ १-३१। 3. ಕೆಂಪಾಗಿರುವ, ಕೆಂಪಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

अनुरक्ति ಅನುರಕ್ತಿ (स्त्री॰) ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ. अनु+रञ्ज (रागे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अनुरञ्जन ಅನುರಂಜನ (न॰) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ. अनु+रञ्ज (रागे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "युक्तः प्रजानामनुरञ्जने स्याः" उ॰ रा॰ १-११। (वि॰) 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. कर्तं॰ "ल्युः" (३-१-१३४)।

अनुरञ्जित ಅನುರಂಜಿತ (वि॰) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರೀತಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+रञ्ज (रागे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪುನಃ ಬಣ್ಣ ಹಾಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अनुरणन ಅನುರಣನ (न॰) 1. ಧ್ವನಿ, ಅನುಸರಿಸಿದ ಶಬ್ದ, ಗಂಟೆಯ ಶಬ್ದದಿಂದುಂಟಾದ ನಾದಸಂತಾನ. 2. ವ್ಯಂಜನಾರೂಪವಾದ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. अनु+रण (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ.

अनुरत ಅನುರತ (वि॰) ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. अनु+रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "धर्मानुरतमत्यर्थं शान्तं सूनृतभाषिणम्" भा॰।

अनुरति ಅನುರತಿ (स्त्री॰) ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ. अनु+रमु (क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अनुरस ಅನುರಸ (पु॰) 1. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಎದುರು ಶಬ್ದ. (वि॰) 2. ರಸವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ. रसमनुगतः।

अनुरसित ಅನುರಸಿತ (न॰) 1. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಎದುರು ಧ್ವನಿ. (वि॰) 2. ಅನುಸರಿಸಿ ಶಬ್ದಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "उद्ग्रीवैरनुरसितस्य पुष्करस्य" माल॰ १-२१।

अनुराग ಅನುರಾಗ (पु॰) 1. ಪ್ರೀತಿ, ಸ್ನೇಹ. अनु+रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रियानुरागस्य मनःसमुन्नतेः" रघु॰ ३-१०। 2. ಆರುಣ್ಯ, ಕೆಂಪು. "अनुरागवन्तमपि लोचनयोः" माघ॰ ९-१०। 3. ಆಸಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ.

अनुरागिन् ಅನುರಾಗಿನ್ (वि॰) 1. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ, ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ. 2. ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ, ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. अनुराग "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्"(४-१-५)। –रागिणी–ರಾಗಿಣೀ. "वश्यास्वाननुरागिणीम्" सा॰ द॰।

अनुरात्र ಅನುರಾತ್ರ (वि॰) 1. ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ. अनुगतो रात्रिम् "अच्" (५-४-८७)। (अव्य॰)2. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ. 3. ಪ್ರತಿ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ. वीप्सायाम् अव्ययी॰।

अनुराधा ಅನುರಾಧಾ (स्त्री॰) ಅನೂರಾಧಾ ನಕ್ಷತ್ರ, ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. अनुगता राधां विशाखाम्। ಅನೂರಾಧಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಧನಿಕನಾಗಿಯೂ ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಹಸಿವನ್ನು ತಡೆಯದವನೂ ಸಂಚಾರ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. "आढ्यो विदेशवासी क्षुधालुरटनोऽनुराधासु" बृह॰।

अनुरूप ಅನುರೂಪ (वि॰) 1. ಸದೃಶವಾದ, ಸರಿ ಹೋಲುವ, ಸರಿಸಮಾನವಾದ. 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಒಪ್ಪುವ, ಸರಿಯಾದ. अनुगतो रूपम्। "अथानुरूपाभिनिवेशतोषिणा" कुमा॰ ५-७।

अनुरोध ಅನುರೋಧ (पु॰) 1. ಅನುಸರಣ, ಅನುವರ್ತನ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ನಡೆಯುವಿಕೆ, ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು. अनु+रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "इत्याधारानुरोधात् त्रिपुरविजयिनः पातु वो दुःखनृत्यम्" मुद्रा॰ १-२। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ. 3. ಇಷ್ಟವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆ. भावे "ल्युट्"(३-३-११५)।–रोधनम्–ರೋಧನಂ.

अनुरोधिन् ಅನುರೋಧಿನ್ (वि॰) 1. ಅನುವರ್ತಿಯಾದ, ಅನುಸರಿಸುವ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. अनु+रुधिर् (आवरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –रोधिनी–ರೋಧಿನೀ.

अनुलाप ಅನುಲಾಪ (ಪು೦) ಪುನಃ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಪುನರುಕ್ತಿ. अनु+लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)।

अनुलिप्त ಅನುಲಿಪ್ತ (ವಿ೦) ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳಿಂದ ಪೂಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+लिप (उपदेहे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुलेप ಅನುಲೇಪ (ಪು೦) 1. ಲೇಪನ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಬಳಿಯುವಿಕೆ, ಪೂಸುವುದು, ಹಚ್ಚುವುದು. अनुलिप्यते—अनु+लिप (उपदेहे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಗಂಧ, ಚಂದನ. 3. ಮುಲಾಮು. अनुलिप्यते अनेन—कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

अनुलेपक ಅನುಲೇಪಕ (ವಿ೦) ಹಚ್ಚುವ, ಬಳಿಯುವ, ಪೂಸುವ. अनुलिम्पति—अनु+लिप (उपदेहे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। —लेपिका—ಲೇಪಿಕಾ.

अनुलेपन ಅನುಲೇಪನ (ನ೦) 1. ಹಚ್ಚುವುದು, ಪೂಸುವುದು, ಬಳಿಯುವುದು. अनु+लिप (उपदेहे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗಂಧ, ಚಂದನ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अनुलेपनानि कुसुमान्यबलाः" माघ० ९-२४।

अनुलेपिन् ಅನುಲೇಪಿನ್ (ವಿ೦) ಹಚ್ಚುವ, ಬಳಿಯುವ, ಪೂಸುವ. अनु+लिप (उपदेहे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्"। —लेपिनी—ಲೇಪಿನೀ.

अनुलोम ಅನುಲೋಮ (ವಿ೦) 1. ಯಥಾಕ್ರಮವಾದ, ಅನುಕೂಲವಾದ, ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ. अनुगतं लोम "अच्" (५-४-७५)। (अव्य०) 2. ಅನುಕೂಲವಾಗಿ, ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ. लोम अनतिक्रम्य।

अनुलोमज ಅನುಲೋಮಜ (ಪು೦) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯ ಪುರುಷನಿಗೆ ಮುಂದಿನಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಜಾತಿಯವನಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರ ಜಾತಿಯವನು. [ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಮದುವೆಯಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮದುವೆಯಾದ ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲೂ ವೈಶ್ಯನು ಮದುವೆಯಾದ ಶೂದ್ರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು ಅನುಲೋಮಜನು.]

अनुलोमा ಅನುಲೋಮಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಜಾತಿಯವನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿ ಮುಂದಿನಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. "सकामास्वनुलोमासु न दोषस्त्वन्यथा दमः" याज्ञ० २-२८८।

अनुलोमार्थ ಅನುಲೋಮಾರ್ಥ (ವಿ೦) ಅನುಕೂಲವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ, ಅನುಕೂಲವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. अनुलोमः अनुकूलोऽर्थो यस्य। "जडानप्यनुलोमार्थान् प्रवाचः कृतिनां गिरः" माघ० २-२५।

अनुवंश ಅನುವಂಶ (ಪು೦) 1. ವಂಶಾವಳಿಯ ಪಟ್ಟಿ, ಪರಂಪರೆಯ ಸೂಚಿ. अनुसृतो वंशम्। (अव्य०) 2. ವಂಶದಲ್ಲಿ. वंशे—विभ० अव्ययी०।

अनुवक्तृ ಅನುವಕ್ತೃ (ವಿ೦) ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳುವ, ಗುರುವು ಹೇಳಿದಂತೆ ಹೇಳುವ. अनु अनुरूपं वक्ति वदति—अनु+वच (परिभाषणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। —वक्त्री—ವಕ್ತ್ರೀ.

अनुवक्र ಅನುವಕ್ರ (ವಿ೦) 1. ಬಹಳ ಡೊಂಕಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಬಗ್ಗಿರುವ. 2. ಹೆಚ್ಚು ವಕ್ರವಾದ, ಮುಂದಿನ ರಾಶಿಯಿಂದ ಹಿಂದಿನ ರಾಶಿಗೆ ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ ಬರುವ (ಗ್ರಹ).

अनुवचन ಅನುವಚನ (ನ೦) ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ಗುರುವು ಹೇಳಿದಂತೆ ಹೇಳುವುದು.

अनुवर्तन ಅನುವರ್ತನ (ನ೦) 1. ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ. 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ. 3. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಬೇಕಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ (ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. अनु+वृत्तु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुवर्तिन् ಅನುವರ್ತಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಹಿಂದೆ ನಡೆಯುವ. 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ, ಅನುಸರಿಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। —वर्तिनी—ವರ್ತಿನೀ. "सशरीरा गता स्वर्गं भर्तारमनुवर्तिनी" रामा०।

अनुवाक ಅನುವಾಕ (ಪು೦) 1. ವೇದದ ಭಾಗ, ವೇದದ ಅಧ್ಯಾಯ. 2. ವೇದಪಠನ. 3. (ಗಾನವಿಲ್ಲದ) ಋಗ್ವೇದದ ಅಥವಾ ಯಜುರ್ವೇದದ ಸಮೂಹ.

अनुवाक्या ಅನುವಾಕ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು (ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು) ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವ ಮಂತ್ರ (ಋಕ್ಕು). अनूच्यते—अनु+वच (परिभाषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "शब्दितामनपशब्दमुच्चकैर्वाक्यलक्षणविदोऽनुवाक्यया" माघ० १४-२०।

अनुवाचन ಅನುವಾಚನ (ನ೦) 1. (ಗುರುವು) ತಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಶಿಷ್ಯನಿಂದ ಹೇಳಿಸುವುದು. 2. (ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳು ಹೋತೃಗಳಿಂದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಸುವುದು. अनु+वच (परिभाषणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुवात ಅನುವಾತ (ಪ್ರ೦) ಶಿಷ್ಯನ ಕಡೆಯಿಂದ ಗುರುವಿನ ಕಡೆಗೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ, ಎದುರಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ. अनुगतो वातः। "प्रतिवातेऽनुवाते च नासीत गुरुणा सह" मनु० २-२०३।

अनुवाद ಅನುವಾದ (ಪ್ರ೦) 1. ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು. अनु+वद "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಗ್ರಂಥದ ಪರಿವರ್ತನೆ, ಭಾಷಾಂತರ. 3. ಅರ್ಥವಾದದ ಒಂದು ಭೇದ, ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अर्थवाद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अनुवादक ಅನುವಾದಕ (ವಿ೦) ಅನುವಾದಮಾಡುವ, ವಿವರಿಸುವ, ಭಾಷಾಂತರಮಾಡುವ. अनुवदति — अनु+वद (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-३-१३३)।

अनुवादिन् अनुवादिन् (ವಿ೦) ಅನುವಾದಮಾಡುವ, ಅನುವಾದಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಭಾಷಾಂತರಮಾಡುವ. अनुवदति — अनु+वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्"। –वादिनी –वादिनी.

अनुवाद्य अनुवाद्य (ವಿ೦) 1. ಅನುವಾದಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಭಾಷಾಂತರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಉದ್ದೇಶ್ಯ. अनु+वद (व्यक्तायां वाचि) "ण्यत्" (३-१-१२४)। ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು. "अदेङ् गुणः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕಾರ, ಏಕಾರ ಮತ್ತು ಓಕಾರಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಗುಣಸಂಜ್ಞೆಯು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "अनुवाद्यमनुक्त्वैव न विधेयमुदीरयेत्"। "वृद्धिरादैच्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದ ವೃದ್ಧಿಪದವು ಅನಂತರ ಹೇಳಲ್ಪಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಮಂಗಳಾರ್ಥಕವಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

अनुवासन अनुवासन (ಪ್ರ೦) 1. ಪಿಚಕಾರಿ, ಔಷಧ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವ ಕೊಳವೆ, "ಎನಿಮಾ"ಕೊಡುವ ಚುಂಗಾಣಿ. अनु+वस (निवासे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "द्विधा बस्तिः परिज्ञेयो निरूहश्चानुवासनम्। कषायाद्यैर्निरूहः स्यात् स्नेहाद्यैरनुवासनम्"। (ನ೦)2. ಧೂಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವುದು. 3. ಪಿಚಕಾರಿಯ ಕೆಲಸ, ಪಿಚಕಾರಿಯಿಂದ ಔಷಧಪ್ರಯೋಗ, ಬಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆ. अनु+वस (निवासे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुवासित अनुवासित (ವಿ೦) 1. ವಾಸನೆಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪಿಚಕಾರಿಯಿಂದ(ಔಷಧಾದಿಗಳ) ಪ್ರಯೋಗ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+वस (निवासे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुविधान अनुविधान (ನ೦) 1. ಅಧೀನತೆ, ವಿಧೇಯತೆ, ಆಜ್ಞಾಪಾಲನೆ. 2. ಅನಂತರದ ಕೆಲಸ.

अनुविधायिन् अनुविधायिन् (ವಿ೦) 1. ವಿಧೇಯ, ನಮ್ರ. 2. ಅನಂತರ ಕೆಲಸಮಾಡುವ. 3. ಸದೃಶವಾದ, ಹೋಲುವ. अनुविधत्ते — अनु+वि+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "णिनिः" (३-२-७८)। "निजवधूश्वसितानुविधायिनि" माघ० ६-२३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –विधायिनी–विधायिनी.

अनुविद्ध अनुविद्ध (ವಿ೦) 1. ಇರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿವಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿರುವ. अनु+व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यम्" शाकु० १-१७। "संलक्ष्यते विविधरत्नकरानुविद्धम्" माघ० ४-४९।

अनुवृत्त अनुवृत्त (ವಿ೦) 1. ಮುಂದುವರಿದ, ಹಿಂದಿನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ. 2. ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ, ಗುಂಡಾಗಿರುವ. 3. ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ. 4. ಶೀಲಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ. 5. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪದ ಮೊದಲಾದುದು. 6. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವ, ಅಧೀನವಾದ.

अनुवृत्ति अनुवृत्ति (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಅನುಸರಣೆ, ಸೇವೆ. अनु+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तवानुवृत्तिं न च कर्तुमुत्सहे" कुमा० ५-६५। 2. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪದಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. ವಿಧೇಯತೆ, ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ. "छन्दानुवृत्तिदुःसाध्याः" माघ० २-१०५। 4. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. 5. ನೆನಪು, ಜ್ಞಾಪಕ.

अनुवेध ಅನುವೇಧ (ಪು೦) ಸಂಸರ್ಗ, ಸಂಬಂಧ. अनु+विध (विधाने) "घञ्" (३-३-१८)।

अनुवेल ಅನುವೇಲ (अव्य०) 1. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ. वेलायां वेलायाम्। "तस्यानुवेलं व्रजतोऽधिवेलम्" माघ० ३-७९। 2. ದಡದಲ್ಲಿ, ತೀರದಲ್ಲಿ. वेलायाम्। विभ० अव्ययी०।

अनुवेल्लित ಅನುವೇಲ್ಲಿತ (न०) 1. ಘಾಯಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟ, ಘಾಯವ ಕಟ್ಟು. (वि०) 2. ವಕ್ರವಾದ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿರುವ.

अनुवेश ಅನುವೇಶ (पुं) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ, ಅನಂತರ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. 2. ಹಿರಿಯನಿಗಿಂತ ಕಿರಿಯವನು ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಯಾಗುವುದು. "यवीयसोऽनुवेशो हि ज्येष्ठस्य विधिलोपकः" भा०। 3. ನೆರೆಮನೆಯ ಪಕ್ಕದಮನೆ.

अनुवेश्य ಅನುವೇಶ್ಯ (पुं) ನೆರೆಮನೆಯ ಪಕ್ಕದಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಡುವವನು, ತನ್ನ. ಮನೆಯಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು. अनुक्रमेण वेशमर्हति — वेश "यत्" (४-३-५४)।

अनुव्याध ಅನುವ್ಯಾಧ (पुं) ಸಂಸರ್ಗ, ಸಂಬಂಧ. अनु+व्यध (ताडने) "घञ्" (३-३-१८)। "मुखामोदं मदिरया कृतानुव्याधमुद्वमन्" माघ० २-२०।

अनुव्रजत् ಅನುವ್ರಜತ್ (वि०) ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ. अनु+व्रज (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "निवर्त्य सोऽनुव्रजतः कृतानतीन्" माघ० १-११।

अनुव्रजन ಅನುವ್ರಜನ (न०) ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ, ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವುದು. अनु+व्रज (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुव्रज्या ಅನುವ್ರಜ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವುದು. 2. ಸೇವೆ. अनु+व्रज (गतौ) "क्यप्" (३-३-९८)। "अनुव्रज्या च शुश्रूषा यावदध्ययनं गुरोः" मनु० २-२४१।

अनुव्रत ಅನುವ್ರತ (वि०) ಅನುರಕ್ತ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ, ಅನುಕೂಲ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳ. स्त्रियाम् अनुव्रता **ಅನುವ್ರತಾ**. "अनुव्रतां राममतीव मैथिलीम्" रामा०। "अनुव्रता कामकलास्वधीतिनी" याद० १४-७२।

अनुशय ಅನುಶಯ (पुं) 1. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. अनु+शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। "ततः सपत्नापनय-स्मरणानुशयस्फुरा" माघ० २-१४। 2. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. "यस्मिन्नमुक्तानुशया सदैव" मालती० ६-१। 3. ದ್ವೇಷ, ವೈರ. 4. ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಂಡ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಸಮಾಧಾನ, ಕ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮೋಸ ನಡೆದಿರುವುದೆಂದು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. "क्रीत्वा मूल्येन यः पण्यं क्रेता न बहु मन्यते। क्रीतानुशय इत्येतद्विवाद-पदमुच्यते"। "क्रीत्वा मूल्येन यत् पण्यं दुःक्रीतं मन्यते क्रयी। विक्रेतुः प्रतिदेयं तत्तस्मिन्नेवाह्नयविक्षतम्" नारद०। 5. ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಕರ್ಮದ ಶೇಷ, ಸ್ವರ್ಗಾನುಭವಾನಂತರ ಭೂಮಿಗೆ ಪತನವಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಫಲದ ಉಳಿಕೆ. "कृतात्ययेऽनुशयवान् दृष्टस्मृतिभ्यां यथेतमनेवं च" ब्र० सू० ३-१।

अनुशयान ಅನುಶಯಾನ (वि०) 1. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುವ. 2. ದ್ವೇಷಿಸುವ. अनु+शीङ् (स्वप्ने) "शानच्" (३-२-१२४)।

अनुशयाना ಅನುಶಯಾನಾ (स्त्री०) ಪರಕೀಯ ನಾಯಿಕೆಯ ಒಂದು ಭೇದ.

अनुशयिन् ಅನುಶಯಿನ್ (वि०) 1. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವುಳ್ಳ. 2. ದ್ವೇಷವುಳ್ಳ. अनुशयोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अनुशासक ಅನುಶಾಸಕ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಕ, ದಂಡವನ್ನು ವಿಧಿಸುವವನು. 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. 3. ತಿಳಿಸುವವನು. 4. ಆಳುವವನು. अनु+शासु (अनुशिष्टौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अनुशासत् ಅನುಶಾಸತ್ (वि०) 1. ಆಳುವ, ದೊರೆತನ ಮಾಡುವ. अनु+शासु (अनुशिष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ತಿಳಿಸುವ, ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವ. "अनुशासतमित्यनाकुलं नयवर्त्माकुलमर्जुनाग्रजम्" किरा० २-५४। 3. ಶಿಕ್ಷಿಸುವ, ದಂಡಿಸುವ. 4. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವ.

अनुशासन ಅನುಶಾಸನ (न०) 1. ಉಪದೇಶ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವುದು. 2. ಸಲಹೆ ಕೊಡುವುದು. अनुशिष्यते — अनु+शासु (अनुशिष्टौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भवादृशेषु प्रमदाजनोदितं भवत्यधिक्षेप इवानुशासनम्" किरा० १-२८। 3. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. 4. ವಿಧಿಶಾಸ್ತ್ರ, ನಿಯಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಸಾಧು ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಸಾಧುವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. "अथ शब्दानुशासनम्" "नामलिङ्गानुशासनम्" इत्यादि. अनुशिष्यतेऽनेन — कर० "ल्युट्"। 5. ಶಿಕ್ಷೆ.

अनुशासितृ ಅನುಶಾಸಿತೃ (ವಿ೦) 1. ಉಪದೇಶಕ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವವನು. 2 ಶಿಕ್ಷಕ, ದಂಡಿಸುವವನು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್"। -शासित्री -ಶಾಸಿತ್ರೀ.

अनुशासिन् ಅನುಶಾಸಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಉಪದೇಶಕ. 2. ಶಿಕ್ಷಕ. ಅನು+ಶಾಸು (ಅನುಶಿಷ್ಟೌ) "ಣಿನಿ:" (೩-೨-೭೮)।

अनुशास्तृ ಅನುಶಾಸ್ತೃ (ವಿ೦) 1. ಉಪದೇಶಕ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವವನು. 2. ಶಿಕ್ಷಕ, ದಂಡಿಸುವವನು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। -शास्त्री -ಶಾಸ್ತ್ರೀ.

अनुशिष्ट ಅನುಶಿಷ್ಟ (ವಿ೦) 1. ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಅನು+ಶಾಸು (ಅನುಶಿಷ್ಟೌ) "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)।

अनुशिष्टि ಅನುಶಿಷ್ಟಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. 2. ಉಪದೇಶ, ಶಿಕ್ಷಣ. ಅನು+ಶಾಸು (ಅನುಶಿಷ್ಟೌ) "ಕ್ತಿನ್" (೩-೩-೯೪)।

अनुशीलन ಅನುಶೀಲನ (ನ೦) 1. ಎಡೆಬಿಡದ ಅಭ್ಯಾಸ, ಸತತವಾದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. ಅನುಕ್ಷಣಂ ಶೀಲನಮ್। "गुरुस्थिराण्युत्तमवंशजत्वात् विज्ञातसाराण्यनुशीलनेन" किरा० १६-२८। 2. ವಿಚಾರಣೆ, ತನಿಖೆ.

अनुशोक ಅನುಶೋಕ (ಪು೦) 1. ದುಃಖ, ವ್ಯಸನ. 2. ಅನುಸರಿಸಿ ದುಃಖಿಸುವುದು, ಅನಂತರ ದುಃಖಿಸುವಿಕೆ. ಅನು+ಶುಚ (ಶೋಕೆ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)।

अनुशोचन ಅನುಶೋಚನ (ನ೦) 1. ದುಃಖ. 2. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ.

अनुश्रव ಅನುಶ್ರವ (ಪು೦) ವೇದ. अनुश्रूयते -ಅನು+ಶ್ರು (ಶ್ರವಣೆ) "ಅಪ್" (೩-೩-೫೪)। "अनुश्रवाणामवतंसभूतम्", ಯಾದ೦ ೪-೫೪।

अनुषक्त ಅನುಷಕ್ತ (ವಿ೦) ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ. ಅನು+ಷಜ್ಜ (ಸಙ್ಗೆ) "ಕ್ತ:" (೩-೪-೭೨)।

अनुषङ्ग ಅನುಷಂಗ (ಪು೦) 1. ಸಂಬಂಧ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಸೇರಿರುವಿಕೆ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. 2. ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಿಕೆ, ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. 3. ವಾಕ್ಯಾಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ. 4. ಪ್ರಸಂಗ, ಪ್ರಸಕ್ತಿ, ಹಿಂದಿನ ವಿಷಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ. 5. ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ. "नित्यक्रियां तथा चान्ये ह्यनुषङ्गफलां श्रुतिम्"। ಅನು+ಷಜ್ಜ (ಸಙ್ಗೆ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)।

अनुषङ्गिन् ಅನುಷಂಗಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. ಅನುಷಙ್ಗ "ಇನಿ:" (೫-೨-೧೧೫)। "महीयसां महति दिगन्तदन्तिनामनीकजे रजसि मुखानुषङ्गिनि" माघ० १७-५७। 2. ವ್ಯಾಪಿಸುವ, ಹರಡುವ. "शमिनोऽपि तस्य नवसङ्गमने विभुतानुषङ्गि भयमेति जन:" किरा० ६-३५।

अनुषिक्त ಅನುಷಿಕ್ತ (ವಿ೦) 1. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಿಂಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅನಂತರ ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಅನು+ಷಿಚ (ಕ್ಷರಣೆ) "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)।

अनुषेक ಅನುಷೇಕ (ಪು೦) ಪುನಃ ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಮತ್ತೆ ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು. ಅನು+ಷಿಚ (ಕ್ಷರಣೆ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)।

अनुष्टुभ् ಅನುಷ್ಟುಭ್ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಸರಸ್ವತಿ. 2. ಮಾತು. 3. ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು, ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸು. अनु निरन्तरं स्तुभ्नोति -ಅನು+ಸ್ತುಭ್ (ನಿಷ್ಕೋಷಣೆ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೭೬)।

अनुष्ठ ಅನುಷ್ಠ (ವಿ೦) ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ. अनुक्रमेण तिष्ठति -ಅನು+ಷ್ಠಾ (ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ) "ಕ:" (೩-೧-೧೩೬)।

अनुष्ठा ಅನುಷ್ಠಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅನುಷ್ಠಾನ, ಆಚರಣೆ, ಅನು+ಷ್ಠಾ (ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ) "ಅಙ್" (೩-೩-೧೦೬)।

अनुष्ठातृ ಅನುಷ್ಠಾತೃ (ವಿ೦) ಆಚರಿಸುವವನು. ಅನು+ಷ್ಠಾ (ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ) "ತೃಚ್" (೩-೧-೧೩೩)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। -त्री -ತ್ರೀ.

अनुष्ठान ಅನುಷ್ಠಾನ (ನ೦) ಆಚರಣೆ, ಮಾಡುವುದು, ನಿರವೇರಿಸುವುದು, ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹ. ಅನು+ಷ್ಠಾ (ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ) ಭಾವೇ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। "उपरुध्यते तपोऽनुष्ठानम्" शाकु० ४।

अनुष्ठित ಅನುಷ್ಠಿತ (ವಿ೦) ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಾಸ್ತ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಅನು+ಷ್ಠಾ (ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ) "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)। "विक्रियायै न कल्पन्ते संबन्धा: सदनुष्ठिता:" कुमा० ६-२९।

अनुष्ठेय ಅನುಷ್ಠೇಯ (ವಿ೦) ಆಚರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. ಅನು+ಷ್ಠಾ (ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ) ಕರ್ಮ० "ಯತ್" (೩-೧-೯೭)। "अस्माभिर्यदनुष्ठेयं गन्धर्वैस्तदनुष्ठितम्" भा० वन० २४३-१७।

अनुष्ण ಅನುಷ್ಣ (पु०) 1. शीतस्पर्श. (न०) 2. उत्पल, कन्नेदिलि, नीलकमल. (वि०) 3. बिसियल्लद, शीतलवाद. न उष्णः। "अनुष्णबाष्पोदय-मन्धराक्षीम्" यादं० १३-२४। 4. आलस, सोम्बारि, कार्यासमर्थ. उष्णो दक्षः। तदन्यः। अन्यार्थे न० त०। "उष्णो ग्रीष्मे पुमान् दक्षाशीतयोरन्यलिङ्गकः" मेदि०।

अनुष्णगु ಅನುಷ್ಣಗು (पु०) चंद्र. अनुष्णाः शीतलाः गावः किरणाः यस्य।

अनुसंवत्सर ಅನುಸಂವತ್ಸರ (अव्य०) 1. वर्षदल्लि, संवत्सरदल्लि. विभ० अव्ययी०। 2. प्रतिसंवत्सरदल्लियू. वीप्सायां अव्ययी०।

अनुसंवरण ಅನುಸಂವರಣ (न०) क्रमवागि मुच्चिडुवुदु, मरेमाडुवुदु. अनु+सम्+वृञ् (वरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुसंहित ಅನುಸಂಹಿತ (वि०) पुनः विचारणे माडल्पट्ट, मेल्तनिगे माडल्पट्ट. अनु+सम्+हृ धात् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुसन्तति ಅನುಸಂತತಿ (स्त्री०) एडेबिडदे मुंदुवरियुविके, अनुस्यूतवागि नडेदुकोंडु बरुविके, विच्छेदविल्लदिरुविके.

अनुसन्धातृ ಅನುಸಂಧಾತೃ (वि०) 1. विचारणे नडेसुव, तनिखेमाडुव, शोधिसुव. 2. ध्यानिसुव, चिंतिसुव, दीर्घालोचने माडुव.

अनुसन्धान ಅನುಸಂಧಾನ (न०) 1. विचारणे. तनिखे, शोधने. 2. चिंतिसुवुदु, ध्यान, मनन, दीर्घालोचने. अनु+सम्+हृ धात् (धारण-पोषणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुसन्धानिन् ಅನುಸಂಧಾನಿನ್ (वि०) 1. चिंतिसुव, 2. तनिखे नडेसुव.

अनुसन्धेय ಅನುಸಂಧೇಯ (वि०) 1. अनुसंधान माडलु योग्यवाद. 2. अनुसंधान माड लुबहुदादेकाद. अनुसन्धातुमर्हं शक्यं वा—अनु+सम्+धात् (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)।

अनुसर ಅನುಸರ (वि०) 1. अनुचर, सेवक. 2. जोतेयल्लि संचरिसुव, संगडिग. अनु+सृ (गतौ) "टः" बाहु०। 3. हिंबालक, अनुसरिसि नडेयुव. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। -सरी-सरः.

अनुसरण ಅನುಸರಣ (न०) हिंबालिसुविके, अनुसरिसुविके. अनु+सृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "इन्दोर्दैन्यं त्वदनुसरणक्लिष्टकान्तेर्बिभर्ति" मेघ० २-२१।

अनुसार ಅನುಸಾರ (पु०) अनुसरण, अनुसरिसि नडेयुविके. अनु+सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "धर्मशास्त्रानुसारेण क्रोधलोभविवर्जितः" याज्ञ०२-१।

अनुसारणा ಅನುಸಾರಣಾ (स्त्री०) 1. अनुसरिसि ओडुवुदु, बिन्नट्टुवुदु, ओडिसिकोंडु होगुवुदु. 2. हिंदे नडेयुवुदु. अनु+सृ (गतौ) णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

अनुसारिन् ಅನುಸಾರಿನ್ (वि०) 1. बिन्नट्टुव, हिंबालिसुव, अनुसरिसि होगुव. अनुसरति पश्चाद्गच्छति—अनु+सृ (गतौ) "णिनिः।" (३-२-७८)। "मृगानुसारिणं साक्षात्पश्यामीव पिनाकिनम्" शाकु० १-६।

अनुसृत ಅನುಸೃತ (वि०) अनुसरिसल्पट्ट, हिंबालिसल्पट्ट, अनु+सृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुसृति ಅನುಸೃತಿ (स्त्री०) 1. अनुसरण, हिंबालिसुविके. अनु+सृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. स्वैरिणि, व्यभिचारिणि, असभ्य हेंगसु. अनुसरति कुलान्तरम्—अनु+सृ "क्विच्" (३-३-१७४)।

अनुसृष्ट ಅನುಸೃಷ್ಟ (वि०) हिंबालिसल्पट्ट. अनु+सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनुसृष्टस्तदा काकः जगाम विविधां गतिम्" रामा०।

अनुसृष्टि ಅನುಸೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. क्रमवाद सृष्टि. अनु+सृज (विसर्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. बुद्धिवंतेयाद हेंगसु. अनु+सृज "क्विच्" (३-३-१७४)।

अनुसैन्य ಅನುಸೈನ್ಯ (न०) हिंगावलु सैन्य.

अनुस्तरण ಅನುಸ್ತರಣ (न०) 1. होदिसुवुदु. अनु+स्तृञ् (आच्छादने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. होदिसुव. अनु+स्तृञ् करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। (स्त्री०) -स्तरणी-सरणः. 3. वैतरणी नदियन्नु दाटिसुव हसु.

अनुस्मरण ಅನುಸ್ಮರಣ (न०) 1. स्मृति, नेनपु, ज्ञापक. 3. मत्ते स्मरिसुवुदु. अनु+स्मृ (चिन्तायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुस्मृत अनुस्मृत (वि०) नेनेयल्पट्ट, ज्ञापिसि कॊळ्ळल्पट्ट. अनु+स्मृ (चिन्तायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "कथाप्रसङ्गेन जनैरुदाहृतादनुस्मृताखण्डलसूनु-विक्रमः" किरा० १-२४।

अनुस्मृति अनुस्मृति (स्त्री०) स्मरणे, नेनपु. अनु+स्मृ (चिन्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अनुस्यूत अनुसूयूत (वि०) 1. ऒट्टगे सेरिकॊण्डिरुव, एडॆबिडद संबंधवुळ्ळ. 2. ऒट्टगे नेयल्पट्ट, सेरिदंतॆ हॊलियल्पट्ट. अनु+षिवु (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुस्रुत अनुस्रुत (वि०) 1. सुरियल्पट्ट. अनु+स्रु (गतौ) कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. सुरिदु हॊद, स्रविसिद. कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)।

अनुस्वान अनुस्वान (पुं०) 1. अनुरूपवाद शब्द, ऒप्पुव ध्वनि. 2. प्रतिध्वनि, एदुरु शब्द. अनुरूपः अनुसृतो वा स्वानः।

अनुस्वार अनुस्वार (पुं०) मूगिन सहायदिंद स्वरवर्णदनंतरवे उच्चरिसबहुदाद वर्ण. [इदु संस्कृतदल्लि बिंदुविन (.) आकार दल्लियू, कन्नडदल्लि सॊन्ने (0) आकारदल्लियू इरुवुदु.]

अनुहार अनुहार (पुं०) 1. अनुकरण. 2. हॊलिकॆ, सादृश्य. अनु+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. अनंतर ऒय्युवुदु.

अनुहार्य अनुहार्य (वि०) हॊलिसलु योग्यवाद, हॊलिसल्पडुव. अनु+हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अनूक अनूक (पुं०) 1. हिंदिन जन्म. 2. बॆन्नु मूळॆ. (न०) 3. कुल, वंश. 4. शील, स्वभाव. अनुकायति—अनु+कै (शब्दे) "कः" (३-१-१३६)। "अनूकं तु कुले शीले पुंसि स्याद्धृतजन्मनि" मेदि०। 5. ऒंदु विध यज्ञद पात्रॆ.

अनूचान अनूचान (पुं०) 1. सांगवेदाध्ययन माडिदवनु, गुरुविनिंद षडंगसहित वेदवन्नु कलितवनु. अन्ववोचत्—अनु+वच (परिभाषणे) "कानच्" (३-२-१०९)। निपा०। "इदमूचुरनूचानाः प्रीतिकण्टकितत्वचः" कुमा० ६-१५। (वि०) 2. विनीत, विधेय, सभ्यतॆयिंद कूडिद. "अनूचानः साङ्गवेदकोविदे विनयान्विते" हेम०।

अनूचीन अनूचीन (वि०) क्रमवाद, अनुलोमवाद. "अनुलोममनूचीनम्" वैज०।

अनूच्य अनूच्य (न०) 1. मुंचद ऎरडु पार्श्वगळल्लियू इरुव हलगॆ. "दक्षिणोत्तरयोर्दीर्घे खट्वाङ्गे अनूच्यसंज्ञे" शङ्कराचार्याः। (वि०) 2. आचार्यर उच्चारणॆयन्ननुसरिसि हेळुव पाठभाग.

अनूढ अनूढ (वि०) 1. अविवाहित, मदुवॆयागद. 2. वहिसल्पडद, ऎत्तिकॊळ्ळल्पडद. न ऊढः। स्त्रियाम् -ढा-ढ.

अनूदित अनूदित (वि०) 1. बेरॆ मातिनिंद हेळल्पट्ट, भाषांतरिसल्पट्ट. अनु+वद (व्यक्तायां वाचि) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. पुनः हेळल्पट्ट. (प्रमाणांतर सिद्धवाद विषय).

अनूद्य अनूद्य (अव्य०) 1. अनुवादमाडि, भाषांतरिसि. अनु+वद (व्यक्तायां वाचि) "ल्यप्" (७-१-३७)।

अनून अनून (वि०) 1. परिपूर्णवाद, तुंबिरुव. 2. समग्रवाद, संपूर्णवाद. 3. उत्तमवाद, अधमवल्लद, निकृष्टवल्लद. न ऊनः। "अनूपराजस्य गुणैरनूनाम्" रघु० ६-३७।

अनूप अनूप (पुं०) 1. नीरिनिंद तुंबिद प्रदेश, जवुगुप्रदेश. 2. महिष, कोण. 3. मंडूक, कप्पॆ. "अनूपो महिषे नाम्बुप्रायदेशे तु वाच्यवत्" मेदिं। 4. आनॆ. 5. गौजिगहक्कि. 6. मयूर, नविलु. 7. समुद्र. 8. बिलद बायि. श० कल्प०। (पुं० ब० व०) 9. अनूपवॆंब ऒंदु देश. अनुगता आपो यत्र। "अनूपराजस्य गुणैरनूनाम्" रघु० ६-३७।

अनूपज अनूपज (न०) 1. महिशुंठि. (वि०) 2. जवुगुप्रदेशदल्लि हुट्टिद. अनूपे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

अनूराधा अनूराधा (स्त्री०) (इप्पत्तॆरॆळु नक्षत्रगळल्लॊंदाद) अनूराधा नक्षत्र. इदु मित्रदेवताकवादुदु. ई नक्षत्रदल्लि

ಜನಿಸಿದವನು ದಯಾಪರ, ಶೂರ, ಸುಂದರ, ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು. ರಾಜನ ಅಧೀನನು. ಸವಿನುಡಿಯುಳ್ಳವನು (ಮೃದುಭಾಷಿ), ಅಲ್ಪಪುತ್ರನು. ಶಾನ್ತನು. ಅಧಿಕ ಸೌಖ್ಯವುಳ್ಳವನು. ರಾಜನಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು. ತರುಣಿಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಮಾಡುವವನು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಋತು, ಪುಂಸವನ, ನಾಮಕರಣ, ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ, ಕರ್ಣವೇಧನ, ಚೌಲ, ಉಪನಯನ, ವೇದಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ, ಸಮಾವರ್ತನ, ವಿವಾಹ, ಕೈಲಾಭ್ಯಂಗ, ನವವಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಆಭರಣ, ಸುವರ್ಣರತ್ನಾದಿ ನವಾಭರಣ ಧಾರಣ, ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ, ರಥ, ಗಜ ಮತ್ತು ಆಂದೋಳಿಕಾ (ಉಯ್ಯಾಲೆ) ಆರೋಹಣ, ಸ್ತಂಭಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನ, ಪುರನಗರ ಗ್ರಾಮಾದಿ ಪ್ರವೇಶ, ನೃತ್ತ ಗೀತ ವಾದ್ಯ ಪ್ರಯೋಗ, ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ, ಕನಕ ಮಣಿ ವಸ್ತ್ರ ಸಂಗ್ರಹ, ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯ ಕೃಷಿ ಪ್ರಾರಂಭ, ಬೀಜಾವಾಪ, ಭೈಷಜ್ಯಕರ್ಮ, ರಾಜದರ್ಶನ, ಶಾನ್ತಿಕ ಪೌಷ್ಟಿಕ ಯಾತ್ರಾರಂಭ, ಚೂರ್ಣಪ್ರಯೋಗ, ಚಿತ್ರಕರ್ಮ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗ, ಮಹೋತ್ಸವ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು.

अनूरु अನೂರು (ಪುಂ) 1. ಅರುಣ, ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿ, ವಿನತಾದೇವಿಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರ. अविद्यमानावूरू यस्य। [ಇವನು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಇವನ ಬಲತಾಯಿ ಕದ್ರುವಿಗೆ ಮೊದಲು ಮಕ್ಕಳಾದುದರಿಂದ ವಿನತೆಯು ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಸುಕಿದಕಾರಣ ಇವನ ತೊಡೆಯು ಬೆಳೆಯದೆ ಹೋಯಿತು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.] (ವಿ) 2. ತೊಡೆಯಿಲ್ಲದ.

अनूरुसारथि ಅನೂರುಸಾರಥಿ (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯ. अनूरुः सारथिर्यस्य। "गतं तिरश्चीनमनूरुसारथेः" माघ० १-२।

अनृच ಅನೃಚ (ಪುಂ) 1. ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದ ಬಾಲಕ. नास्ति ऋक् यस्य "अः" (५-४-७४)। 2. ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡದವನು.

अनृजु ಅನೃಜು (ವಿ) 1. ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾದ. 2. ಶಠ, ಮೂರ್ಖ, ಕುಟಿಲಹೃದಯವುಳ್ಳ. न ऋजुः। "न पाणिपादचपलो न नेत्रचपलोऽनृजुः" मनु० ४-१७७।

अनृण ಅನೃಣ (ವಿ) ಋಣವಿಲ್ಲದ, ಸಾಲವಿಲ್ಲದ. न विद्यते ऋणं यस्य। [ಋಣವೆಂಬುದು ಒಬ್ಬನಿಂದ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪುನಃ ಹಿಂತಿರುಗಿಸ ತಕ್ಕುದು. ಈ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸದಿದ್ದರೆ ಉಪಪಾತಕವುಂಟಾಗುವುದು. ಇದರಂತೆಯೇ ಋಷಿಋಣ, ದೇವಋಣ ಮತ್ತು ಪಿತೃಋಣಗಳೆಂದು ಮೂರುವಿಧ ಋಣಗಳುಂಟು. ವೇದಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಋಷಿಋಣವನ್ನೂ, ಯಜ್ಞದಿಂದ ದೇವಋಣವನ್ನೂ, ಪ್ರಜೆ (ಸಂತತಿ) ಯಿಂದ ಪಿತೃಋಣವನ್ನೂ ತೀರಿಸಬೇಕು. ಈ ಋಣಗಳನ್ನು ತೀರಿಸದವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऋणवत्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "दशलक्षणकं धर्ममनुतिष्ठन् समाहितः। वेदान्तं विधिवच्छ्रुत्वा संन्यसेदनृणो द्विजः" मनु० ६-९४।

अनृणिन् ಅನೃಣಿನ್ (ವಿ) ಸಾಲವಿಲ್ಲದವನು, ಸಾಲಗಾರನಲ್ಲದವನು. न ऋणी। "एकमप्यक्षरं यस्तु गुरुः शिष्यं प्रबोधयेत्। पृथिव्यां नास्ति तद्द्रव्यं यद्दत्वा सोऽनृणी भवेत्"। "पञ्चमेऽह्नि षष्ठे वा शाकं पचति यो नरः। अनृणी चाप्रवासी च स वारिचर मोदते" भा० वन० ३१४-११७।

अनृत ಅನೃತ (ನ) 1. ಸಟೆ, ಸುಳ್ಳು. 2. ಕೃಷಿ, ವ್ಯವಸಾಯ, ಬೇಸಾಯ. न ऋतम्। "वणिनां हि वधो यत्र तत्र साक्ष्यनृतं वदेत्" याज्ञ० २-८३। "अनृतं वितथे कृषौ" वैजं०।

अनृतवादिन् ಅನೃತವಾದಿನ್ (ವಿ) ಸುಳ್ಳುಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವದ. अनृतं वदति — वद "णिनिः" (३-२-७८)।

अनेक ಅನೇಕ (ವಿ) ಬಹಳ, ಅಸಂಖ್ಯಾತ, ಒಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ. "अनेकराजन्यरथाश्वसङ्कुलम्" किरा० १-१६।

अनेकधा ಅನೇಕಧಾ (ಅವ್ಯ) ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. अनेक प्रकारे "धा" (५-३-४२)। "तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा" गीता ११-१३।

अनेकप ಅನೇಕಪ (ಪುಂ) ಗಜ, ಆನೆ. अनेकाभ्यां पिबति — पा (पाने) "कः" (३-२-४)। "मालवनाथोऽप्यनेकानेकपयूथसनाथः" दशकु०।

अनेकमूर्ति ಅನೇಕಮೂರ್ತಿ (ಪುಂ) ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು. अनेका नानाविधा मूर्तयो यस्य। "अनेकमूर्तिरव्यक्तः शतमूर्तिः शतानन:" वि० स०।

अनेकरूप ಅನೇಕರೂಪ (ಪುಂ) ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು. अनेकानि रूपाणि यस्य।

अनेकलोचन ಅನೇಕಲೋಚನ (ಪುಂ) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಪರಮಾತ್ಮ, ಈಶ್ವರ.

अनेकविध ಅನೇಕವಿಧ (वि०) ನಾನಾವಿಧವಾದ, ಬಹು ಪ್ರಕಾರವಾದ. अनेका विधा यस्य।

अनेकशस् ಅನೇಕಶಸ್ (अव्य०) ಅನೇಕ ಸಲ. अनेक "शस्" (५-४-४३)। "अनेकशो निर्जितराजकस्त्वं पितृनताप्सीर्नृपरक्ततोयैः" भट्टि० २-५२।

अनेकान्त ಅನೇಕಾಂತ (पु०) 1. ದುಷ್ಟವಾದ ಹೇತು, ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಸವ್ಯಭಿಚಾರ. (वि०) 2. ಅನಿಶ್ಚಿತ, ಅಸ್ಥಿರ, ಮಾರ್ಪಡುವ. 3. ನಿಯಮ ವಿಲ್ಲದ.

अनेकार्थ ಅನೇಕಾರ್ಥ (वि०) 1. ಒಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. अनेके अर्था यस्य। "अनेकार्थस्य शब्दस्य संयोगाद्यैर्नियन्त्रिते। एकत्रार्थेऽन्यधीहेतुर्व्यञ्जना साभिधाश्रया" सा० द० २-१४। 2. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ. अनेके अर्थाः प्रयोजनानि यस्य।

अनेडमूक ಅನೇಡಮೂಕ (वि०) 1. ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಮಾತನಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದ. नास्ति एडः मूकश्च यस्मात्। 2. ಶಠ, ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞ. "अनेडमूक उद्दिष्टः शठे वाक्श्रुतिवर्जिते" मेदि०।

अनेनस् ಅನೇನಸ್ (वि०) 1. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. 2. ದೋಷ ವಿಲ್ಲದ, ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ, ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲದ. नास्ति एनः यस्य। "एनः पापापराधयोः" मेदि०।

अनेहस् ಅನೇಹಸ್ (पु०) 1. ಕಾಲ, ಸಮಯ. न हन्यते—हन (हिंसागत्योः) "असिः" एहश्च (उ० ४-२२४)। (वि०) 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದ.

अनैकाग्र्य ಅನೈಕಾಗ್ರ್ಯ (न०) 1. ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಲ್ಲದ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ.

अनैकान्त ಅನೈಕಾಂತ (पु०) ದುಷ್ಟಹೇತು, ಹೇತ್ವಾಭಾಸ.

अनैकान्तिक ಅನೈಕಾಂತಿಕ (पु०) 1. ದುಷ್ಟಹೇತು, ಹೇತ್ವಾಭಾಸ. "अनैकान्तो विरुद्धश्चाप्यसिद्धः प्रतिपक्षितः। कालात्ययापदिष्टश्च हेत्वाभासश्च पञ्चधा" ಎಂದು ಹೇತ್ವಾಭಾಸವು ಐದುವಿಧ. (वि०)2. ನಿಶ್ಚಯ ವಿಲ್ಲದ, ಭರವಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಸ್ಥಿರ, ಮಾರ್ಪಡುವ.

अनैक्य ಅನೈಕ್ಯ (न०) 1. ಅನೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹುವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಒಗ್ಗಟ್ಟಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಐಕಮತ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनैतिह्य ಅನೈತಿಹ್ಯ (वि०) ಐತಿಹ್ಯರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದ, (ಒಬ್ಬರಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಕೇಳುವ) ಪೂರ್ವಕಥಾರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದ. नास्ति ऐतिह्यं यत्र। "अनागतमनैतिह्यं कथं ब्रह्माधिगच्छति" भा०।

अनोकह ಅನೋಕಹ (पु०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. अनसः शकटस्य अकं गतिं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "डः" (३-२-१०१)। "अनोकहाकम्पितपुष्पगन्धी" रघु० २-१३।

अन्त ಅಂತ (पु०) 1. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. अति (बन्धने) "अच्" (३-१-१३४)। "वनान्तपर्यन्तमुपेत्य सस्पृहम्" नैष० १-७५। "पक्षान्ते निष्फला यात्रा"। 2. ನಾಶ. "वैरस्यान्तं करिष्यति" रामा०। 3. ನಿಶ್ಚಯ. "निर्णयोऽन्तश्च निश्चयः" वैज०। "उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः" गीता २-१६। 4. ಸೆರಗು, ಅಂಚು, ಬಟ್ಟೆಯ ತುದಿ. "पवनप्रणुतितान्तदेशे दुकूले" काद०। 5. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. "गङ्गाप्रपातान्तनिरूढघासम्" रघु० २-२६। 6. ಕೊನೆ, ಸಮಾಪ್ತಿ, ಮುಕ್ತಾಯ. "सेकान्ते मुनिकन्याभिः" रघु० १-५१। "दिनान्ते निहितं तेजः" रघु० ४-१। 7. ಪ್ರಾಂತ, ಪ್ರದೇಶ. "अमुं वनान्तादनितापहारिणम्" माघ० १-६८। 8. ನಿಧನ, ಮರಣ. "वार्धके मुनिवृत्तीनां योगेनान्ते तनुत्यजाम्" रघु० १-८। 9. ಕೊನೆಯಭಾಗ. "नेत्रे कर्णान्तविश्रान्ते कर्णौ दोःस्तम्भदोलिनौ" चन्द्रा०। (न०) 10. ಸ್ವರೂಪ. "स्वरूपेऽन्तं विनाशे ना" त्रिकाण्ड०। (पुंन०) 11. ಕೊನೆಯದು, ಉಳಿದಿರುವುದು, ಶೇಷ. 12. ಅವಯವ. "अन्तः स्वरूपे निकटे प्रान्ते निश्चयनाशयोः। अवयवेऽपि" हेम०। "अन्तं स्वरूपे नाशे ना नस्त्री शेषेऽन्तिके त्रिषु" मेदि०। 13. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ, 1,000000000000000. [ವಿವರಕ್ಕೆ "परार्ध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 14. ಮನೋಹರ, ರಮ್ಯ. "दन्तोज्ज्वलासु विमलोपलमेखलान्ताः" माघ० ४-४०। 15. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ.

अन्तःकरण ಅಂತಃಕರಣ (न०) ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ, ಬುದ್ಧಿ, ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. अन्तरभ्यन्तरस्थं करणम्। "सतां हि सन्देहपदेषु वस्तुषु प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तयः" शाकु० १-१९। [ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ, ಅಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ಚಿತ್ತಗಳೆಂದು ಅಂತಃಕರಣವು ನಾಲ್ಕುವಿಧವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.]

अन्तःकलह ಅಂತಃಕಲಹ (ಪು೦) ಒಳಜಗಳ, ಆಂತರಿಕ ಅಸಮಾಧಾನ.

अन्तःकुटिल ಅಂತಃಕುಟಿಲ (ಪು೦) 1. ಶಂಖ. (ವಿ೦) 2. ಕುಟಿಲ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ವಕ್ರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ.

अन्तःपतित ಅಂತಃಪತಿತ (ವಿ೦) ಒಳಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಒಳಹೊಕ್ಕಿರುವ. अन्तरभ्यन्तरे पतितः।

अन्तःपदवी ಅಂತಃಪದವೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಾರ್ಗ.

अन्तःपशु ಅಂತಃಪಶು (ಕ್ಲೀ೦) ಊರಿನೊಳಗೆ ಹಸುಗಳಿರುವ ಕಾಲ, ಪೂರ್ವಾಹ್ಣ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲ. अन्तः ग्राममध्ये पशवोऽत्र। [ಪೂರ್ವಾಹ್ಣ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳಿರುವುವು. ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಡಿಗೆ ಮೇಯಲು ಹೋಗುವುವು.]

अन्तःपात ಅಂತಃಪಾತ (ಪು೦) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದು.

अन्तःपातिन् ಅಂತಃಪಾತಿನ್ (ವಿ೦) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ. अन्तः पतति—पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। —पातिनी—पातिन्.

अन्तःपुर ಅಂತಃಪುರ (ನ೦) 1. ರಾಜಸ್ತ್ರೀಯರು ವಾಸ ಮಾಡುವ ಮನೆ, ರಾಣಿವಾಸ, ಅರಮನೆಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಮನೆ. 2. ರಾಣಿ, ಮಹಿಷಿ, ಅಂತಃಪುರದ ಸ್ತ್ರೀಯರು. "अन्तःपुरविरहपर्युत्सुकस्य राजर्षेः" शाकु० ३।

अन्तःपुरचर ಅಂತಃಪುರಚರ (ಪು೦) ಕಂಚುಕಿ, ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸಿರುವ ಕಾವಲುಗಾರ, ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಕ. अन्तःपुरे चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। —चरी—ಪರೀ.

अन्तःपुरसहाय ಅಂತಃಪುರಸಹಾಯ (ಪು೦) ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಸಹಾಯಕ. अन्तःपुरे सहायः [ರಾಜನಿಗೆ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಕುಬ್ಜ, ಷಂಡ, ಕಿರಾತ, ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಮತ್ತು ಶಕಾರಾದಿಗಳು ಸಹಾಯಕರು. सा० द० ३-४३।]

अन्तःपुरिक ಅಂತಃಪುರಿಕ (ವಿ೦) ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು. अन्तःपुरे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

अन्तःप्रकृति ಅಂತಃಪ್ರಕೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ರಾಜನ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ. अन्तर्वर्तिनी प्रकृतिः राज्याङ्गम्। "अणुरप्यपहन्ति विग्रहः प्रभुमन्तःप्रकृतिप्रकोपजः" किरा० २-५१।

अन्तःप्रकोप ಅಂತಃಪ್ರಕೋಪ (ಪು೦) ಒಳಗಡೆಯ ಕೋಪ, ಆಂತರಿಕ ಅಸಮಾಧಾನ, ವೈಮನಸ್ಯ.

अन्तःप्रज्ञ ಅಂತಃಪ್ರಜ್ಞ (ವಿ೦) 1. ಆತ್ಮಾನುಸಂಧಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ. अन्तःस्था प्रज्ञा यस्य। 2. ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ (ಆತ್ಮ).

अन्तःप्रविष्ट ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟ (ವಿ೦) 1. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ಒಳಹೊಕ್ಕಿರುವ. 2. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ.

अन्तःशल्य ಅಂತಃಶಲ್ಯ (ನ೦) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟು ಮಾಡುವ ವಿಷಯ, ಶಲ್ಯದಂತೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೋಯಿಸುವ ವಸ್ತು.

अन्तःसंज्ञ ಅಂತಃಸಂಜ್ಞ (ವಿ೦) ಒಳಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳ ಮರ, ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವು; ಮಾತನಾಡಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ ಜೀವಿಗಳು. "तमसा बहुरूपेण वेष्टिताः कर्महेतुना। अन्तःसंज्ञा भवन्त्येते सुखदुःखसमन्विताः" मनु० १-४९।

अन्तःसत्वा ಅಂತಃಸತ್ವಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಗರ್ಭಿಣಿ, ಗರ್ಭವತಿ. अन्तः गर्भे सत्वं प्राणी यस्याः।

अन्तःस्वेद ಅಂತಃಸ್ವೇದ (ಪು೦) ಗಜ, ಆನೆ. अन्तः स्वेदो मदजलं यस्य।

अन्तक ಅಂತಕ (ಪು೦) 1. ಮೃತ್ಯು. अन्तयति—अन्त+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಯಮ. "ऋषिप्रभावान्मयि नान्तकोऽपि प्रभुः प्रहर्तुं किमुतान्यहिंस्राः" रघु० २-६२। 3. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. "महोदधिशयोऽन्तकः" वि० स०। (ವಿ೦) 4. ವಿನಾಶ ಪಡಿಸುವ. "क्रोधान्धस्तस्य तस्य स्वयमिह जगतामन्तकस्यान्तकोऽहम्" वेणी० ३-३०।

अन्तकर ಅಂತಕರ (ವಿ೦) ನಾಶಪಡಿಸುವ. अन्तं करोति—डुकृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

अन्तकरण ಅಂತಕರಣ (ನ೦) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. (ವಿ೦) 2. ನಾಶಪಡಿಸುವ. अन्तं करोति—डुकृञ् (करणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "द्यूतं समाह्वयं चैव राजा राष्ट्रान्निवारयेत्। राजान्तकरणावेती द्वौ दोषौ पृथिवीक्षिताम्" मनु० ९-२२१।

अन्तकर्मन् ಅಂತಕರ್ಮನ್ (ನ॰) ನಾಶಪಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯ.

अन्तकारिन् ಅಂತಕಾರಿನ್ (ವಿ॰) ನಾಶಪಡಿಸುವ. अन्तं करोति—डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" —कारिणी —ಕಾರಿಣೀ.

अन्तकाल ಅಂತಕಾಲ (पु॰) ಮೃತ್ಯುಕಾಲ, ಕೊನೆಗಾಲ. "अन्तकाले च मामेव स्मरन् मुक्त्वा कलेवरम्" गीता ८-५।

अन्तकृत् ಅಂತಕೃತ್ (वि॰) ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ. अन्तं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

अन्तग ಅಂತಗ (वि॰) ಕೊನೆಗಾಣುವ, ಕಾರ್ಯದ ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ. अन्तं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)।

अन्तचर ಅಂತಚರ (वि॰) 1. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವ. 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡುವ, ಕಾರ್ಯದ ಕೊನೆಮುಟ್ಟುವ.

अन्ततस् ಅಂತತಸ್ (अव्य॰) 1. ಕೊನೆಯಿಂದ. 2. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ, ಸಮಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ. अन्त "ततसिः" (वा॰ ५-४-४४)। 3. ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ. 4. ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷ. [ಇದು अन्त ಶಬ್ದದ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.]

अन्तपाल ಅಂತಪಾಲ (पु॰) ದ್ವಾರಪಾಲಕ. "त्वदीयेनान्तपालेनावस्कन्द्य गृहीतः" माल॰ १।

अन्तर् ಅಂತರ್ (अव्य॰) 1. ಮಧ್ಯಭಾಗ. अम (गतौ) "अरन्" "तुट्" च (उ॰ ५-६०)। अन्तर्जलौघमवगाढवतः कपोलौ" माघ॰ ५-३८। 2. ಒಳಭಾಗ. "अन्तः कञ्चुकिकञ्चुकस्य विशति त्रासादयं वामनः" रत्ना॰ २-३। "अन्तः प्रविश्यावसरेऽथ तत्र" कुमा॰ ९-३१। 3. ಸ್ವೀಕಾರ. 4. ಹೃದಯ. "अनाविलधियामन्तश्चिन्ता मणिरिव स्फुरन्" याद॰ १-५२।

अन्तर ಅಂತರ (पु॰) 1. ಉಡುವ ವಸ್ತ್ರ. "अन्तरे शाटकाः"। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. (न॰) 3. ಅವಕಾಶ, ಒಳಭಾಗ. अन्तं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "ज्वलितज्योतिरिवान्तरं दिवः" किरा॰ ३-५८। 4. ಅವಧಿ, ಗಡು, ವಾಯಿದೆ. "मासान्तरं देयम्। 5. ವಿಶೇಷ, ಭೇದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. "यदन्तरं वायसवैनतेययोः" रामा॰। 6. ಕಾಲಾವಕಾಶ, ಮಧ್ಯಕಾಲ, ಕಾಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "गीतान्तरेषु श्रमवारिलेशैः" कुमा॰ ३-३८। 7. ವ್ಯವಧಾನ, ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶ. "तदन्तरे सा विरराज धेनुः" रघु॰ २-२०। 8. ಜಾಗ, ಸ್ಥಾನ, ಅವಕಾಶ. "लेभेऽन्तरं चेतसि नोपदेशः" रघु॰ ६-६६। "मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम्" कुमा॰ १-४०। 9. ತಾದರ್ಥ್ಯ, ಉದ್ದೇಶ. [ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂಬ ಅರ್ಥ.] "अवैमि कार्यान्तरमानुषस्य" रघु॰ १६-८२। 10. ಅಶಕ್ತತೆ, ಬಲಹೀನತೆ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ. "सुजयः खलु तादृगन्तरे" किरा॰ २-५२। 11. ಅವಸರ, ಸಮಯ. "अथान्तरे किमपि वाग्विभवातिवृत्तवैचित्र्यमुल्लसितविभ्रममायताक्ष्याः" मालती॰ १-२९। 12. ವಿನಾ, ಅದನ್ನುಳಿದು. 13. ಅಂತರ್ಧಾನ, ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. "पर्वतान्तरितो रविः"। 14. ಬೇರೊಂದು, ಮತ್ತೊಂದು. "पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिल्पमाधातुः" माल॰ १-६। 15. ವಿವರ, ರಂಧ್ರ, ತೂತು. 16. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ. (वि॰) 17. ತನ್ನದಾದ, ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. "न चैतादृष्टं माता मे यदवोचन्मदन्तरम्" रामा॰। 18. ಒಳಗಿರುವ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ. 19. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. 20. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. "स्थानेऽन्तरतमः"। 21. ಬೇರೆಯಾದ. 22. ಹೊರಗಡೆಯಿರುವ. "अन्तरमवकाशावधिपरिधानान्तर्धिभेदतादर्थ्ये। छिद्रात्मीयविनाबहिरवसरमध्यसदृशेषु" मेदि॰। "विशेषविवरान्तर्धिष्ववसानविनार्थयोः" वैज॰।

अन्तरग्नि ಅಂತರಗ್ನಿ (पु॰) 1. ಜಠರಾಗ್ನಿ, ಆಹಾರವನ್ನು ಅರಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿ. अन्तर्वर्ती अग्निः। (अव्य॰) 2. ಅಗ್ನಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ. "दीप्तान्तरग्निपरिशुद्धकोष्ठः" सुश्रु॰।

अन्तरङ्ग ಅಂತರಂಗ (न॰) 1. ಹೃದಯ, ಮನಸ್ಸು, ಅಂತಃಕರಣ. 2. (व्याकरणದಲ್ಲಿ) ಪರ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಬರುವ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಂತರಂಗಶಾಸ್ತ್ರ. "परनित्यान्तरङ्गापवादानामुत्तरोत्तरं बलीयः" (परि॰ ३९)। (वि॰) 3. ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾದ, ಪ್ರೇಮಪಾತ್ರವಾದ. अन्तरं सदृशमङ्गं यस्य। "चरमगिरिकुरङ्गीशृङ्गकण्डूयनेन स्वपिति सुखमिदानीमन्तरङ्गः कुरङ्गः"। 4. ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ, ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ (स्नेहित). "अन्तरङ्गेषु राज्यभारं समर्प्य" दशकु॰।

अन्तरचक्र ಅಂತರಚಕ್ರ (ನ) 1. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದ್ಮಾಕಾರದ ಆರು ಚಕ್ರಗಳು. 2. ತನ್ನವರ ಸಮೂಹ, ಆತ್ಮೀಯರ ಗುಂಪು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "चक्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अन्तरज्ञ ಅಂತರಜ್ಞ (ವಿ) ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. अन्तरं भेदं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "क:" (३-२-३)। "नान्तरज्ञा: श्रियो जातु प्रियैरासां न भूयते" किरा० ११-२४।

अन्तरतम ಅಂತರತಮ (वि) ಹೆಚ್ಚು ಹೋಲುವ, ಬಹುಭಾಗ ಸಮಾನವಾಗಿರುವ. "स्थानेऽन्तरतम:" (१-१-५०)।

अन्तरतस् ಅಂತರತಸ್ (अव्य) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಡುವೆ. अन्तर "तसि:" (वा० ५-४-४४)। "तृणमन्तरत: कृत्वा रावणं वाक्यमब्रवीत्" रामा०।

अन्तरदिश् ಅಂತರದಿಶ್ (स्त्री) ವಿದಿಕ್ಕು, ಮಧ್ಯದ ದಿಕ್ಕು; ಆಗ್ನೇಯ, ನೈರ್ಋತ್ಯ, ವಾಯವ್ಯ ಮತ್ತು ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕುಗಳು.

अन्तरदृश् ಅಂತರದೃಶ್ (पु) 1. ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತ. अन्तरे परमात्मनि दृक् यस्य। (वि) 2. ವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಭೇದವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. अन्तरं पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

अन्तरदेश ಅಂತರದೇಶ (पु) ಮಧ್ಯದೇಶ, ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶ.

अन्तरपट ಅಂತರಪಟ (पुंन) ಇಬ್ಬರ ಮಧ್ಯೆ ಹಿಡಿಯುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಪರದೆ, ವಧೂವರರ ಅಥವಾ ಗುರುಶಿಷ್ಯರ ಸಮಾಗಮಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ತೆರೆ.

अन्तरपुरुष ಅಂತರಪುರುಷ (पु) 1. ಅಂತರ್ಯಾಮಿ, ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಮಧ್ಯಸ್ಥನಾದ ಮನುಷ್ಯ.

अन्तरपूजा ಅಂತರಪೂಜಾ (स्त्री) ಮಾನಸಿಕ ಪೂಜೆ, ತಂತ್ರೋಕ್ತಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ.

अन्तरप्रभव ಅಂತರಪ್ರಭವ (पु) ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು, ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. अन्तराभ्यां भिन्नवर्णमातापितृभ्यां प्रभवति। "अन्तरप्रभवाणां च धर्मान्नो वक्तुमर्हसि" मनु० १-२।

अन्तरय ಅಂತರಯ (पु) 1. ವ್ಯವಧಾನ. (वि) 2. ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿರುವ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ.

अन्तरयामिन् ಅಂತರಯಾಮಿನ್ (पु) 1. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಜೀವ. (वि) 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ.

अन्तरा ಅಂತರಾ (अव्य) 1. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಡುವೆ. (1) ಮಾರ್ಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ. "कुमार! ममान्तिकमुपागच्छन् अन्तरा त्वदीयेनान्तपालेनावस्कन्द्य गृहीत:" माल० १। (2) ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ. "नाद्याच्चैवान्तरा तथा"। (3) ಮಧ್ಯೆಮಧ್ಯೆ, ಆಗಾಗ್ಗೆ. "अन्तरा पितृसक्तमन्तरा मातृसक्तमालापं कुर्वन्" कादं०। (4) ಎರಡರ ನಡುವೆ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ. "अन्तरा त्वां च मां च कमण्डलु:"। "अन्तरा त्वां मां हरि:"। 2. ಇಲ್ಲದೆ, ವಿನಾ, ಹೊರತು, ಬಿಟ್ಟು. "न च प्रयोजनमन्तरा चाणक्य: स्वप्नेऽपि चेष्टते" मुद्रा० ३। 3. ಸನ್ನಿಧಿ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. 4. ಸುತ್ತಲೂ. 5. ಎದುರು. 6. ಸಂಪೂರ್ಣ. 7. ಎರಡು ಕಡೆಯೂ. 8. ಶೀಘ್ರ, ಬೇಗ, ಜಾಗ್ರತೆ. "अन्तरा पुन:। विनार्थे सन्निधौ मध्येऽभितोऽभिमुखकात्स्न्र्ययो:। समीपोभयत:शीघ्रेषु" हेम०।

अन्तरात्मन् ಅಂತರಾತ್ಮನ್ (पु) 1. ಜೀವಾತ್ಮ. "जातो ममायं विशद: प्रकामं प्रत्यर्पितन्यास इवान्तरात्मा" शाकु० ४-२१। 2. ಅಂತರ್ಯಾಮಿ, ಪರಮಾತ್ಮ. "अन्तरात्मनि निविष्टमन्तरा" याद० १७-१२६।

अन्तराय ಅಂತರಾಯ (पु) 1. ವಿಘ್ನ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕ. अन्तर्मध्ये अयनम् — अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "त्वमन्तरायो भवसि च्युतो विधि:" रघु० ३-४५। 2. ವ್ಯವಧಾನ, ನಡುವೆ ಬರೋಣ. (वि) 3. ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

अन्तराराम ಅಂತರಾರಾಮ (पु) ಒಳಗೇ ಸಂತೋಷಪಡುವವನು, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾನಂದವನ್ನನುಭವಿಸುವವನು. अन्तरे आत्मनि आरमते। "योऽन्त:सुखोऽन्तरारामः" गीता ५-२४।

अन्तराल ಅಂತರಾಳ (न) 1. ಒಳಭಾಗ, ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ. अन्तरमवकाशं लाति — ला (आदाने) "क:" (३-२-३)। "मुहुरन्तरालभुवमस्तगिरे:" माघ० ९-२। 2. ಮಿಶ್ರಜಾತಿ, ಬೆರಕೆಜಾತಿ. "वर्णानां सान्तरालानां स सदाचार उच्यते"।

अन्तरालदिश् ಅಂತರಾಳದಿಶ್ (स्त्री) ವಿದಿಕ್ಕು, ಆಗ್ನೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಧ್ಯ ದಿಕ್ಕುಗಳು.

अन्तरिक्ष ಅಂತರಿಕ್ಷ (ನ॰) ಗಗನ, ಆಕಾಶ. अन्तः ऋक्षाण्यस्य। पृषो॰। "अन्तरिक्षमणिदर्पणान्तरे" याद॰ १७-२५।

अन्तरित ಅಂತರಿತ (वि॰) 1. ಒಳಗೆ ಸೇರಿರುವ. अन्तर्+ इण्(गतौ)"क्तः"(३-४-७२)। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अन्तर+णिच् कर्म॰ "क्तः" (३-२-१०२)। "श्रियः पद्मनिषण्णायाः क्षौमान्तरितमेखले" रघु॰ १०-८। 3. ಮರೆಯಾದ, ಅದೃಶ್ಯವಾದ. "द्विषत्प्रतापान्तरितोरुतेजाः" किरा॰ ३-४५।

अन्तरिन्द्रिय ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ (ನ॰) ಅಂತಃಕರಣ, ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು.

अन्तरीक्ष ಅಂತರೀಕ್ಷ (ನ॰) ಗಗನ, ಆಕಾಶ. द्यावापृथिव्योरन्तरीक्ष्यते —अन्तर्+ईक्ष (दर्शने) "घञ्" (३-३-१९)। "अन्तर्जलौघमवगाढवतः कपोलौ हित्वा क्षणं विततपक्षतिरन्तरीक्षे" माघ॰ ५-३८।

अन्तरीप ಅಂತರೀಪ (ನ॰) ದ್ವೀಪ, ನೀರಿನ ಮಧ್ಯ ಪ್ರದೇಶ, ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದಿಣ್ಣೆ. अन्तर्गता आपो यस्मिन् "अः"(५-४-७४) "ईत्" (६-३-९७)।

अन्तरीय ಅಂತರೀಯ (ನ॰) ಕೆಳಗಿನ ಬಟ್ಟೆ, ಉಡುವ ಬಟ್ಟೆ. अन्तरे भवम् "छः" (४-२-१३८)।

अन्तरे ಅಂತರೇ (अव्य॰) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಡುವೆ. अन्तरेति—इण् (गतौ) "विच्"(३-२-७५)। "आवयोरन्तरे जाताः पर्वताः सरितो द्रुमाः"। "मध्ये स्यादन्तरेणान्तरेऽन्तरा" वैज॰।

अन्तरेण ಅಂತರೇಣ (अव्य॰) 1. ವಿನಾ, ಹೊರತು, ಬಿಟ್ಟು. अन्तरेति—इण् (गतौ) "णः"। "क्रियान्तरान्तरायमन्तरेण" मुद्रा॰ ३। 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಡುವೆ. "मृणालसूत्रामलमन्तरेण" माघ॰ ३-३।

अन्तर्गंडु ಅಂತರ್ಗಂಡು (वि॰) ನಿರರ್ಥಕವಾದ, ಆಡಿನ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸ ಪಿಂಡದಂತೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. अन्तर्मध्ये गड्डरिव। "अन्तर्गंडु निरर्थकम्" वैज॰।

अन्तर्गत ಅಂತರ್ಗತ (वि॰) 1. ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ. अन्तः अन्तःकरणे गतः। "अन्तर्गतं प्राणभृतां हि वेद" रघु॰ २-४३। 2. ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ, ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ. 3. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಒಳಗಡೆಯಿರುವ. "नभः प्रतिच्छन्दनिभेन नूनमन्तर्गतं व्यञ्जयति स्वधाम्ना" याद॰ १८-१०६।

अन्तर्गृह ಅಂತರ್ಗೃಹ (ನ॰) 1. ಒಳಗಿನ ಮನೆ, ಮನೆಯೊಳಗಿನ ಕೊಠಡಿ, ಮಧ್ಯದ ಮನೆ. 2. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. "पञ्चक्रोश्यां कृतं पापमन्तर्गृहे विनश्यति"। (अव्य॰) 3. ಮನೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ.

अन्तर्जठर ಅಂತರ್ಜಠರ (अव्य॰) ಉದರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ. जठरस्यान्तः।

अन्तर्दशा ಅಂತರ್ದಶಾ (स्त्री॰) (ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ) ಒಂದು ಗ್ರಹದ ಮಹಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ಇತರ ಗ್ರಹಗಳು ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಯಿಸಿ ಫಲಕೊಡುವ ಕಾಲ, ಭುಕ್ತಿ. अन्तर्गता दशा आधिपत्यकालः।

अन्तर्दाह ಅಂತರ್ದಾಹ (पु॰) ದೇಹದೊಳಗಿನ ತಾಪ, ಬೇಗುದಿ, अन्तः शरीरमध्ये दाहः तापः।

अन्तर्दुष्ट ಅಂತರ್ದುಷ್ಟ (वि॰) ದುಷ್ಟ ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಹೊರಗಡೆ ಸಾಧುವಾಗಿ ತೋರುವ. अन्तः अन्तःकरणे दुष्टः।

अन्तर्द्वार ಅಂತರ್ದ್ವಾರ (न॰) ಒಳಬಾಗಿಲು, ಮನೆಯೊಳಗಿನ ರಹಸ್ಯವಾದ ಬಾಗಿಲು. अन्तर्गतं द्वारम्।

अन्तर्धा ಅಂತರ್ಧಾ (स्त्री॰) ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. अन्तर्+ डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (वा॰ ३-३-१०६)। "अन्तर्धामुपययुरुत्पलावलीषु" माघ॰ ८-१२।

अन्तर्धान ಅಂತರ್ಧಾನ (न॰) ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. अन्तर्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अन्तर्धानव्यसनरसिका रात्रिकापालिकीयम्" कुव॰ पु॰ ५९।

अन्तर्धि ಅಂತರ್ಧಿ (पु॰) ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. अन्तर्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "अन्तर्धिं द्रुतमिव कर्तुमध्वपैः" माघ॰ ८-४२।

अन्तर्नगर ಅಂತರ್ನಗರ (न॰) 1. ಅಂತಃಪುರ, ರಾಣಿವಾಸ. "दशाननान्तर्नगरं ददर्श" रामा॰। (अव्य॰)2. ನಗರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಗರದ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. नगरस्यान्तः। अव्ययी॰।

अन्तर्निहित ಅಂತರ್ನಿಹಿತ (वि॰) ಒಳಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. अन्तः निहितम्। "अङ्गैरन्तर्निहितवचनैः सूचितः सम्यगर्थः" माल॰ २-९।

अन्तर्भाव ಅಂತರ್ಭಾವ (पु॰)1. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುವಿಕೆ. 2. ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. 3. ಮನೋಭಾವ, ಮನಸ್ಸಿನ ಗುಣ, ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ. अन्तर्+भू (सत्तायाम्) "घञ्" (३-३-१८)।

अन्तर्भाविना ಅಂತರ್ಭಾವನಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವಿಕೆ. 2. ಚಿಂತೆ, ಹಂಬಲ. 3. ಧ್ಯಾನ. अन्तर्+भू (सत्तायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

अन्तर्भावित ಅಂತರ್ಭಾವಿತ (ವಿಂ) ಮಧ್ಯೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अन्तर्+भू (सत्तायाम्) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अन्तर्भूत ಅಂತರ್ಭೂತ (ವಿಂ) 1. ಒಳಗೆ ಸೇರಿರುವ. 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ. 3. ಮರೆಯಾದ.

अन्तर्मनस् ಅಂತರ್ಮನಸ್ (ವಿಂ) 1. ದುಃಖಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಚಿಂತೆಯಿಂದ (ಹೊರಗಿನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಕೊರಗುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 2. ಸಮಾಧಾನಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. अन्तः अन्तर्मुखं मनो यस्य।

अन्तर्मातृका ಅಂತರ್ಮಾತೃಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಷಟ್‌ಚಕ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಮಾತೃಕೆಗಳು, "अ" ಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳು.

अन्तर्मातृकान्यास ಅಂತರ್ಮಾತೃಕಾನ್ಯಾಸ (ಪುಂ) ದೇಹದೊಳಗಿನ (ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ) ಪದ್ಮಗಳಲ್ಲಿ "अ" ಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣ ಪೂರ್ವಕ ಆಯಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ನ್ಯಾಸ. ಇದರ ಕ್ರಮವು ತಂತ್ರಸಾರದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.:—"द्वयष्टपत्राम्बुजे कण्ठे स्वरान् षोडश विन्यसेत्। द्वादशच्छदहृत्पद्मे कादीन् द्वादश विन्यसेत्। दशपत्राम्बुजे नाभौ डकारादीन्न्यसेद्दश। षट्पत्रमध्ये लिङ्गस्थे बकारादीन् न्यसेच्च षट्। आधारे चतुरो वर्णान् न्यसेद्वादीन् चतुर्दले। हस्तौ भ्रूमध्यगे पद्मे द्विदले विन्यसेत् प्रिये। तन्मध्ये परबिन्दुं च सृष्टिस्थितिलयात्मकम्। एवं समाहितमना ध्यायेन्न्यासोऽयमान्तरः" तन्त्रसा०।

अन्तर्मुख ಅಂತರ್ಮುಖ (ವಿಂ) ಬಾಹ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತವಾದ. अन्तरभ्यन्तरे मुखं यस्य। "अन्तर्मुखं चित्तमिवान्वविन्दत्" यादo १-८७।

अन्तर्मृत ಅಂತರ್ಮೃತ (ಪುಂ) ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಮೃತವಾದ ಶಿಶು.

अन्तर्य ಅಂತರ್ಯ (ವಿಂ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ. अन्तरे भवः—अन्तर "यत्" (४-३-५४)।

अन्तर्याग ಅಂತರ್ಯಾಗ (ಪುಂ) ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಮಾನಸ ಪೂಜೆ. अन्तः मनसा कृतो यागः।

अन्तर्यामिन् ಅಂತರ್ಯಾಮಿನ್ (ಪುಂ) ಈಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. [ಒಳಗಡೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಜೀವನನ್ನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿ.]

अन्तर्वंशिक ಅಂತರ್ವಂಶಿಕ (ಪುಂ) ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಕುಬ್ಜ, ವಾಮನ, ಕಿರಾತ ಮೊದಲಾದವರು. अन्तर्वंशे अभ्यन्तरगृहे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

अन्तर्वत्नी ಅಂತರ್ವತ್ನೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಗರ್ಭಿಣಿ. अन्तरस्त्यस्यां गर्भः "नुक्" (४-१-३२)। "मतुप्" निपाo। "ङीप्" (४-१-५)। "तस्यामेवास्य यामिन्यामन्तर्वत्नी प्रजावती। सुतावसूत संपन्नौ कोशदण्डाविव क्षितिः" रघुo १५-१३।

अन्तर्वर्तिन् ಅಂತರ್ವರ್ತಿನ್ (ವಿಂ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಒಳಗಡೆಯಿರುವ. अन्तः वर्तते—वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)।

अन्तर्वाणि ಅಂತರ್ವಾಣಿ (ಪುಂ) ಪಂಡಿತ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನರಿತವನು. अन्तः अन्तःकरणे वाणी शास्त्रात्मिका यस्य।

अन्तर्विगाह ಅಂತರ್ವಿಗಾಹ (ಪುಂ) ಒಳಗಡೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು, ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು.

अन्तर्वेश ಅಂತರ್ವೇಶ (ಪುಂ) ಅಂತಃಪುರ, ರಾಣಿವಾಸ.

अन्तर्वेशिक ಅಂತರ್ವೇಶಿಕ (ಪುಂ) ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ. अन्तर्वेशे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

अन्तर्वेश्मन् ಅಂತರ್ವೇಶ್ಮನ್ (ನಂ) 1. ಮನೆಯ ಒಳಭಾಗ. 2. ಅಂತಃಪುರ.

अन्तर्वेश्मिक ಅಂತರ್ವೇಶ್ಮಿಕ (ಪುಂ) ಅಂತಃಪುರದ ಅಧಿಕಾರಿ. अन्तर्वेश्मनि नियुक्तः।

अन्तर्हास ಅಂತರ್ಹಾಸ (ಪುಂ) 1. ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ನಗುವುದು, ಮುಗುಳುನಗೆ, ಹೊರಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಒಳಗೇ ನಗುವುದು. अन्तः अप्रकाशो हासः "अन्तर्हासलसत्कपोलफलकां धूर्तोऽपरां चुम्बति" काव्यप्रo। (ವಿಂ) 2. ಗೂಢವಾದ ನಗುವುಳ್ಳ, ಒಳಗೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡು ನಗುವ.

अन्तर्हित ಅಂತರ್ಹಿತ (ವಿಂ) 1. ಮರೆಯಾದ, ಅದೃಶ್ಯವಾದ. अन्तर्+डु धाञ् (धारणे) "क्तः" (३-२-१०२) "अन्तर्हिते शशिनि सैव कुमुद्वती मे" शाकु० ४-२। 2. ಗುಪ್ತವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾದ.

अन्तवत् ಅಂತವತ್ (वि०) 1. ನಶ್ವರವಾದ, ನಾಶ ಸ್ವಭಾವದ, ಕೊನೆಯುಳ್ಳ. अन्तो नाशोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः" गीता २-१८। 2. ಎಲ್ಲೆಯುಳ್ಳ, ಅವಧಿಯುಳ್ಳ.

अन्तश्छिद्र ಅಂತಶ್ಛಿದ್ರ (वि०) 1. ಒಳಗಡೆ ರಂಧ್ರವುಳ್ಳ, ಒಳಗಡೆ ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ. अन्तः छिद्रम्। "अन्तश्छिद्राणि भूयांसि कण्टका बहवो बहिः" कुव० पु० ७९। 2. ಒಳಜಗಳವುಳ್ಳ, ಆಂತಃಕಲಹವುಳ್ಳ.

अन्तसद् ಅಂತಸದ್ (पु०) ಶಿಷ್ಯ. अन्ते समीपे सीदति — षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "तमुपासते गुरुमिवान्तसदः" किरा० ६-३४।

अन्तःसलिल ಅಂತಃಸಲಿಲ (न०) 1. ಭೂಮಿಯೊಳಗಿನ ನೀರು. अन्तरप्रकाशं सलिलम्। (वि०) 2. ಒಳಗಡೆ ನೀರುಳ್ಳ. (अव्य०) 3. ನೀರಿನೊಳಗೆ, ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ.

अन्तःसलिला ಅಂತಃಸಲಿಲಾ (स्त्री०) ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿ, ಸರಸ್ವತೀ ನದಿ. अन्तर्गतं सलिलमस्याः।

अन्तस्तापಅಂತಸ್ತಾಪ (पु०) 1. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಬೇನೆ, ಜ್ವರ. 2. ಚಿಂತೆ, ಯೋಚನೆ.

अन्तावसायिन् ಅಂತಾವಸಾಯಿನ್ (पु०) 1. ಮುನಿ, ತಪಸ್ವಿ. अन्ते वयसि अवस्यति तत्त्वम्। 2. ನಾಪಿತ, ನಾಯಿಂದ, ಕ್ಷೌರಕ. नखानामन्तमवसातुं शीलमस्य — अन्त+अव+षो (अन्तकर्मणि) "णिनिः" (३-२-७८)। 3. ಚಂಡಾಲ. अन्ताय प्राणनाशाय अवस्यति। 4. ಚಂಡಾಲನಿಗೆ ನಿಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು. "चण्डालात् पुल्कसी डोम्बं निषाद्यन्तावसायिनम्" वैज०।

अन्ति ಅಂತಿ (स्त्री०) (ನಾಟಕ ಸಂಕೇತದಲ್ಲಿ) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ.

अन्तिक ಅಂತಿಕ (न०) 1. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. अन्तोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। "सिंहासनान्तिकचरेण सहोपसर्पन्" माल० १-१२। (वि०) 2. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ.

अन्तिकतम ಅಂತಿಕತಮ (वि०) ಬಹಳ ಸಮೀಪದ. अतिशयेनान्तिकम् "तमप्" (५-३-५५)। "नेदिष्ठमन्तिकतमम्" अम०।

अन्तिका ಅಂತಿಕಾ (स्त्री०) 1. (ನಾಟಕ ಸಂಕೇತದಲ್ಲಿ) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ. "नाटयोक्तौ चाग्रजान्तिका" त्रिकाण्ड०। 2. ಒಬೆ. "अधिश्रयणी चुल्लिरन्तिका" वैज०।

अन्तिकान्तिक ಅಂತಿಕಾಂತಿಕ (न०) ಹೆಚ್ಚು ಸಮೀಪ, ಬಹಳ ಹತ್ತಿರ. "अन्तिकान्तिकगतेन्दुविसृष्टे" किरा० ९-२१।

अन्तिकाश्रय ಅಂತಿಕಾಶ್ರಯ (पु०) ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ, ಅವಲಂಬನಸ್ಥಾನ. [ಲತೆಗಳಿಗೆ ವೃಕ್ಷಗಳು ಆಶ್ರಯ. ಪಂಡಿತರಿಗೆ ರಾಜನು ಆಶ್ರಯ.] "उपघ्नन्त्वन्तिकाश्रयः" वैज०।

अन्तिम ಅಂತಿಮ (वि०) 1. ಕೊನೆಯುದಾದ. 2. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ. अन्ते भवः "डिमच्" (वा० ४-३-२३)। "अजातमृतमूर्खाणां वरमाद्यौ न चान्तिमः" हितो०।

अन्तेवसत् ಅಂತೇವಸತ್ (पु०) ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಶಿಷ್ಯ. अन्ते समीपे वसति — वस (निवासे) "शतृ" (३-२-१२४)। "छन्दोमयीनां निलयस्य वाचामन्तेवसन्तौ मुनिपुङ्गवस्य" चं० रा०।

अन्तेवासिन् ಅಂತೇವಾಸಿನ್ (पु०) 1. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಶಿಷ್ಯ. अन्ते समीपे वसति — वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)। "वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति" तै० उ०। 2. ಚಂಡಾಲ. ग्रामादेरन्ते वसति। (वि०) 3. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. "अन्तेवासी शिष्येऽपि स्याच्चण्डाले प्रान्तगेऽपि च" मेदि०।

अन्त्य ಅಂತ್ಯ (पु०) 1. ಚಂಡಾಲ. अन्ते भवः "यत्" (४-३-५४)। (वि०) 2. ಕೊನೆಯದಾದ, ಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಕೊನೆಯಲ್ಲುಂಟಾದ. अन्ते भवम्। 3. ಅಧಮ, ನೀಚ ಗುಣವುಳ್ಳವನು. (स्त्री०) **अन्त्या** ಅಂತ್ಯಾ. 4. ಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿ.

अन्त्यऋण ಅಂತ್ಯಋಣ (न०) ಮೂರು ಋಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು, ಪಿತೃಋಣ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऋणवत्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अन्त्यज ಅಂತ್ಯಜ (पु०) 1. ಶೂದ್ರ. 2. ಅಗಸ, ಚಮ್ಮಾರ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಜಾತಿಯವರು. "रजकश्चर्मकारश्च नटो वरुड एव च। कैवर्तमेदभिल्लाश्च सप्तैते चान्त्यजाः स्मृताः" अत्रिसं०। (वि०) 3. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. स्त्रियां "टाप्" (४-२-४)। **—जा** —ಜಾ.

अन्त्यजन्मन् ಅಂತ್ಯಜನ್ಮನ್ (ಪು೦) 1. ಶೂದ್ರ. अन्त्यं जन्मास्य। "प्रतिग्रहस्तु क्रियते शूद्रादप्यन्त्यजन्मनः" मनु० १०-११। 2. ಚಂಡಾಲ.

अन्त्यभ ಅಂತ್ಯಭ (ನ೦) ಕೊನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ, ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರ.

अन्त्यवर्ण ಅಂತ್ಯವರ್ಣ (ಪು೦) 1. ಪದದ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರ. 2. ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರ. 3. ಶೂದ್ರ, ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವನು. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–वर्णा–ವರ್ಣಾ.**

अन्त्यानुप्रास ಅಂತ್ಯಾನುಪ್ರಾಸ (ಪು೦) ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಸದೃಶಸ್ವರಸಹಿತವಾದ ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಣವು ಪದಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ ಪಾದಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ ಪುನಃ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅಂತ್ಯಾನುಪ್ರಾಸವಾಗುವುದು. "व्यञ्जनं चेद्यथावस्थं सहाद्येन स्वरेण तु। आवर्त्यतेऽन्त्ययोज्यत्वादन्त्यानुप्रास एव तत्" सा०द० १०-६। **ಉದಾ : ಪದಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ**—"मन्दं हसन्तः पुलकं वहन्तः"। **ಪಾದಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ**—"केशः काशस्तवकविकासः कायः प्रकटितकरभविलासः"।

अन्त्यावसायिन् ಅಂತ್ಯಾವಸಾಯಿನ್ (ಪು೦) 1. ಚಂಡಾಲನಿಂದ ಬೇಡರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "निषादस्त्री तु चण्डालात् पुत्रमन्त्यावसायिनम्" मनु० १०-३९। 2. ಅಗಸ, ಚಮ್ಮಾರ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–अवसायिनी –ಅವಸಾಯಿನೀ.**

अन्त्याश्रम ಅಂತ್ಯಾಶ್ರಮ (ಪುನ೦) ಕೊನೆಯ ಆಶ್ರಮ, ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ.

अन्त्याश्रमिन् ಅಂತ್ಯಾಶ್ರಮಿನ್ (ಪು೦) ಭಿಕ್ಷು, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. अन्त्याश्रमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अन्त्र ಅಂತ್ರ (ನ೦) ಕರುಳು. अन्त्यते बध्यते देहोऽनेन –अति (बन्धने) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)।

अन्त्रकूजित ಅಂತ್ರಕೂಜಿತ (ನ೦) ಕರುಳಿನ ಒಳಗೆ ಆಗುವ ಶಬ್ದ, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಗುಡುಗಾಟ.

अन्दुक ಅಂದುಕ (ಪು೦) 1. ಕಾಲು ಸರಪಣಿ, ಕಾಲಂದಿಗೆ, ಗೊಲಸು. अन्दू स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸರಪಣಿ.

अन्दू ಅಂದೂ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕಾಲು ಸರಪಣಿ, (ಹೆಂಗಸರ) ಕಾಲಂದಿಗೆ, ಗೊಲಸು. अन्द्यते बध्यतेऽनेन चरणम्—अदि (बन्धने) "कूः" (उ० १-९३)।

अन्ध ಅಂಧ (ನ೦) 1. ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. अन्धयति –अन्ध (दृष्ट्युपघाते) +णिच् "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಕುರುಡ, ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದವನು. "अन्धस्य दैवादिव दृष्टिलाभः" याद० २-६९। 3. ಅಮಲು ಮತ್ತು ಆವೇಶಗಳಿಂದ ಮೈಮರೆತವನು. मदान्धः, क्रोधान्धः, कामान्धः, अज्ञानान्धः ಇತ್ಯಾದಿ. "अन्धं स्यात्तिमिरे क्लीवं चक्षुर्हीनेऽभिधेयवत्" मेदि०।

अन्धक ಅಂಧಕ (ಪು೦) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಅಂಧಕಾಸುರ. 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಕುರುಡನಾದ ಉತಥ್ಯ ಋಷಿಯ ಮಗ. अन्ध स्वार्थे "कन्"। 3. ಮರಣ, ಸಾವು. "कालधर्मस्तु दिष्टान्तो निपातो गमिरन्धकः" वैज०। 4. ಅಂಧಕವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ. 5. ಕತ್ತಲೆ. (वि०) 6. ಕುರುಡ, ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದವನು.

अन्धकरिपु ಅಂಧಕರಿಪು (ಪು೦) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಶಿವ. अन्धकस्य तन्नामकस्यासुरस्य रिपुः। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಚಂದ್ರ. 4. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अन्धकस्यान्धकारस्य रिपुः। ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ अन्धकशत्रुः अन्धकारिः ಇತ್ಯಾದಿ.

अन्धकार ಅಂಧಕಾರ (ಪು೦) ಕತ್ತಲೆ. अन्धं करोति –कृ+कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "अथान्धकारा गिरिगह्वराणाम्" रघु० २-४६।

अन्धकूप ಅಂಧಕೂಪ (ಪು೦) 1. ಕತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವ ಬಾವಿ, ಪಾಳು ಬಾವಿ. 2. ಒಂದು ನರಕ. 3. ಅಜ್ಞಾನ, ಮೋಹ.

अन्धतमस ಅಂಧತಮಸ (ನ೦) 1. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ, ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ. अन्धं च तत्तमश्च "अच्" (५-४-७९) "प्रध्वंसितान्धतमसस्तत्रोदाहरणं रविः" माघ० २-३३ 2. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ನರಕ.

अन्धतामस ಅಂಧತಾಮಸ (ನ೦) ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ, ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ. अन्धं च तत्तामसं च।

अन्धतामिस्र ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ (ನ೦) ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ, ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ. अन्धं च तत्तामिस्रं च। (पुनः) 2 ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು, ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ನರಕ. "अन्धतामिस्रा ह्यसूर्यास्ते लोकास्तेभ्यः प्रतिविधीयन्ते आत्मघातिन इति ऋषयो मन्यन्ते" उ० रा० ४। "यस्परवित्तापत्यकलत्राण्यपहरति स हि कालपाशबद्ध

यमपुरुषैरतिभयानकैस्तामिस्रे नरके बलान्निपात्यते। एवमेवान्धतामिस्रे" भाग० ५-२६।

अन्धत्व ಅಂಧತ್ವ (न०) ಕುರುಡುತನ, ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನೋಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अन्धस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)।

अन्धपूतना ಅಂಧಪೂತನಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಬಾಲಗ್ರಹ, ಸಣ್ಣ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಭೂತ. "यो द्वेष्टि स्तनमतिसारकासहिक्काछर्दीभिर्ज्वरसहिताभिरर्द्यमानः। दुर्वर्णः सततमधःशयोऽम्लगन्धिस्तं ब्रूयुर्वरभिषजोऽन्धपूतनार्तम्" सुश्रु०।

अन्धमूषिका ಅಂಧಮೂಷಿಕಾ (स्त्री०) ದೇವತಾಳಿ ಮರ. अन्धं दृष्टयभावं मुष्णाति—मुष (स्तेये) "किकन्" दीर्घश्च (उ० २-४२)। [ಇದರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ದೃಷ್ಟಿಶಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು.]

अन्धम्भविष्णु ಅಂಧಂಭವಿಷ್ಣು (वि०) ಕುರುಡನಾಗಿ ಆಗುವವನು. अनन्धोऽन्धो भवति—अन्ध (च्व्यर्थे) भू (सत्तायाम्) "खिष्णुच्" (३-२-५७)। मुम् (६-३-६७)।

अन्धम्भावुक ಅಂಧಂಭಾವುಕ (वि०) ಕುರುಡನಾಗಿ ಆಗುವವನು. अनन्धोऽन्धो भवति—अन्ध (च्व्यर्थे) भू (सत्तायाम्) "खुकन्" (३-२-५७)। मुम् (६-३-६७)।

अन्धस् ಅಂಧಸ್ (न०) ಅನ್ನ. अद्यते—अद (भक्षणे) "असुन्" नुम् धश्च (उ० ४-२०६)। "द्विजातिशेषेण यदेतदन्धसा" किरा० १-३९।

अन्धु ಅಂಧು (पु०) 1. ಬಾವಿ. 2. ಪುರುಷನ ಲಿಂಗ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. अमि (गतौ) "कुः" धुक्च (उ० १-२७)। "वाक्पाणिपादपाय्वन्धुसंज्ञान्याहुर्मनीषिणः"।

अन्न ಅನ್ನ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. [ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ನೀರಿಗೂ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.] "आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः" मनु० ३-७६। 2. ಅನ್ನ, ಆಹಾರ. अद्यते स्म—अद (भक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अद्यतेऽत्ति च भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति" तै० उ०। 3. ಬೇಯಿಸದ ಅನ್ನ. "चण्डालान्नं भुक्त्वा त्रिरात्रमुपवसेत्"। 4. ಆಹಾರಧಾನ್ಯ. 5. ಭೂಮಿ. 6. ನೀರು. [ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ನೀರು ಎರಡೂ ಬೆಳೆಗೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ.] 7. ಭೋಗ್ಯವಸ್ತು, ಸುಖ ಸಾಧನ. "स्त्रियोऽन्नं पशवोऽन्नं च विशोऽन्नं च महीक्षिताम्"। 8. ವಿಷ್ಣು. "यज्ञान्तकृद्यज्ञगुह्यमन्नमन्नाद एव च" वि० स०। (वि०) 9. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ.

अन्नकोष्ठ ಅನ್ನಕೋಷ್ಠ (न०) ಉಗ್ರಾಣ, ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ, ಕಣಜ.

अन्नद ಅನ್ನದ (वि०) ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವ. अन्नं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। स्त्रियाम् –दा–दा.

अन्नदा ಅನ್ನದಾ (स्त्री०) ಅನ್ನಪೂರ್ಣಾದೇವಿ.

अन्नदास ಅನ್ನದಾಸ (पु०) ಅನ್ನದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇವಕ.

अन्नदोष ಅನ್ನದೋಷ (पु०) 1. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಊಟಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ (ಪಾಪ). 2. ಅಪಥ್ಯಾಹಾರ ಸೇವನೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ರೋಗರುಜಿನಾದಿರೂಪವಾದ ದೋಷ. 3. ವೈಶ್ವದೇವದಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ ಐದು ಅನ್ನದೋಷಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पञ्चसूना" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अन्नपाक ಅನ್ನಪಾಕ (पु०) 1. ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವುದು, ಆಹಾರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸುವುದು. 2. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವಿಕೆ.

अन्नपूर्णा ಅನ್ನಪೂರ್ಣಾ (स्त्री०) ಅನ್ನಪೂರ್ಣಾದೇವಿ. अन्नं पूर्णं यया।

अन्नप्राशन ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ (न०) ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮೊದಲು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣಿಸುವುದು. प्रकृष्टं शास्त्रक्रमेण प्रथममाशनं प्राशनम्। अन्नस्य प्राशनम्। [ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಆರು ಅಥವಾ ಎಂಟನೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.] "षष्ठेऽन्नप्राशनं मासि यद्वेष्टं मङ्गलं कुले" मनु० २-३४। "अष्टमे वास्य कर्तव्यं यद्वेष्टं मङ्गलं कुले"।

अन्नभक्त ಅನ್ನಭಕ್ತ (पु०) ಅನ್ನದಿಂದ ಸೇವಕನಾದವನು; ಒಬ್ಬರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನತಿಂದು ಅವರ ಚಾಕರಿ ಮಾಡುವವನು.

अन्नमल ಅನ್ನಮಲ (न०) 1. ಮಧ್ಯ, ಮಾವಕ ದ್ರವ್ಯ. 2. ಅನ್ನದಮೇಲಿನ ಸಾರ.

अन्नरस ಅನ್ನರಸ (पु०) 1. ಅನ್ನದ ಸಾರ, ಅನ್ನದಲ್ಲಿರುವ ಪುಷ್ಟಿಕರ ದ್ರವ್ಯ. 2. ಅನ್ನದ ರುಚಿ. अन्नस्य रसः सारांशः स्वादो वा।

अन्नविकार ಅನ್ನವಿಕಾರ (ಪು೦) ಸಪ್ತಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಶುಕ್ರಧಾತು. [ಶೋಣಿತಾದಿಧಾತು ಗಳಿಲ್ಲವೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಾಕಹೊಂದಿ ಶುಕ್ರಧಾತು ವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದೇ ಪ್ರಧಾನವಾದುದು.]

अन्नाद ಅನ್ನಾದ (ಪು೦) 1. ವಿಷ್ಣು. "यज्ञान्तकृद्यज्ञ-गुह्यमन्नमन्नाद एव च" ವಿ೦ಸ೦। (ವಿ೦) 2. ಅನ್ನ ವನ್ನು ತಿನ್ನುವ. अन्नमत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)। 3. ಅನ್ನವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿ ಯುಳ್ಳ, ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ಬಲವುಳ್ಳ. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। —दा—दा०.

अन्नादिन् ಅನ್ನಾದಿನ್ (ವಿ೦) ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವ. अन्नमत्ति—अद (भक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकान्नादी भवेद्व्रती" ಮನು೦ २-१८८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। अन्नादिनी—नि०.

अन्नाद्य ಅನ್ನಾದ್ಯ (ನ೦) 1. ಅನ್ನರೂಪವಾದ ತಿ೦ಡಿ. (ವಿ೦) 2. ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ.

अन्नायुस् ಅನ್ನಾಯುಸ್ (ವಿ೦) ಅನ್ನದಿ೦ದ ಜೀವಿಸುವ. अन्नमायुर्जीवनसाधनं यस्य।

अन्नाशन ಅನ್ನಾಶನ (ನ೦) ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣಿಸು ವುದು. अन्नस्य शास्त्रविधानेन आशनम्।

अन्य ಅನ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಇತರ, ಬೇರೆಯಾದ, ಭಿನ್ನವಾದ. अन (प्राणने) "यः" (उ० ४-१११)। "अदृष्टान्त-मभूद्युद्धमन्यदृष्टान्तवर्जितम्" याद० १६-१०१। "नास्ति जीवितादन्यदभिमतं सर्वजन्तूनाम्" काद०। 2. ಮತ್ತೊ೦ದು, ಮತ್ತೊಬ್ಬ. "अन्येन विदधेऽरीणामति-मात्रा विलासिना" माघ० १९-५०। 3. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "अन्यान् दश सुवर्णान् प्रयच्छ" मृच्छ०। 4. ಸಾಮಾನ್ಯ, ಉದಾಸೀನ. "साधारण्यान्निरातङ्कः कन्यामन्योऽपि याचते" म० वी० १-३१। 5. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾದ, ಇತರ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ. "अन्यदुच्छृङ्खलं सत्त्वमन्यच्छास्त्रनियन्त्रितम्" माघ० २-६२। स्त्रियाम् **अन्या**—न्या०. (ನ೦) **अन्यत्** ಅನ್ಯತ್.

अन्यक्षेत्र ಅನ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ (ನ೦) 1. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಪತ್ನಿ. 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಜಮೀನು. 3. ಪರದೇಶ, ಪರರಾಷ್ಟ್ರ, ಪರರಾಜ್ಯ.

अन्यचित्त ಅನ್ಯಚಿತ್ತ (ನ೦) 1. ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸು. (ವಿ೦) 2. ಬೇರೆ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ.

अन्यत् ಅನ್ಯತ್ (ಅವ್ಯ೦) ಇದಲ್ಲದೆ, ಮತ್ತೆ. "अन्यच्च, कृतककलहं कृत्वा स्वतन्त्रेण वर्तितव्यमित्यार्यादेशः" मुद्रा० ३।

अन्यतम ಅನ್ಯತಮ (ವಿ೦) ಬಹುಮ೦ದಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ, ಬಹುಮ೦ದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ.

अन्यतर ಅನ್ಯತರ (ವಿ೦) ಇಬ್ಬರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ಎರಡರ ಲ್ಲೊ೦ದು.

अन्यतरेद्युस् ಅನ್ಯತರೇದ್ಯುಸ್ (ಅವ್ಯ೦) ಮತ್ತೊ೦ದು ದಿವಸ, ಎರಡರಲ್ಲೊ೦ದು ದಿವಸ. अन्यतर "एद्युस्" (५-३-२२)।

अन्यतस् ಅನ್ಯತಸ್ (ಅವ್ಯ೦) 1. ಮತ್ತೊಬನಿ೦ದ, ಮತ್ತೊ೦ದರಿ೦ದ, ಮತ್ತೊ೦ದು ಕಡೆಯಿ೦ದ. अन्यस्मात्—अन्य "तसिल्" (५-३-७)। "न चान्यतस्तस्य शरीररक्षा स्ववीर्यगुप्ता हि मनोः प्रसूतिः" रघु० २-४। 2. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ, ಮತ್ತೊ೦ದೆಡೆಗೆ. "गुरोर्यत्र परीवादो निन्दा वापि प्रवर्तते। कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं वा ततोऽन्यतः" मनु० २-२००। "आर्ये व्रजामोऽन्यत इत्यथैनाम्" रघु० ६-८२। 3. ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಮತ್ತೊ೦ದೆಡೆಯಲ್ಲಿ. "तपनमण्डलदीपितमेकतः सतत-नैशतमोवृतमन्यतः" किरा० ५-२।

अन्यतस्थ ಅನ್ಯತಸ್ಥ (ವಿ೦) ಶತ್ರುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ. अन्यतो भवः "त्यप्" (४-२-१०४)।

अन्यत्र ಅನ್ಯತ್ರ (ಅವ್ಯ೦) 1. ಬೇರೆ ಕಡೆ, ಮತ್ತೊ೦ದೆಡೆ ಯಲ್ಲಿ. अन्यस्मिन्—अन्य "त्रल्" (५-३-१०)। 2. ಅದಕ್ಕಿ೦ತಲೂ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ. "अन्यत्र रक्षोभवनोषितायाः परिग्रहान्मानवदेव देव्याः" रघु० १४-३२। 3. ಬೇರೆ ಪ್ರಸ೦ಗದಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ಸ೦ದರ್ಭ ದಲ್ಲಿ. "मधुपर्के च यज्ञे च पितुर्दैवतकर्मणि। अन्यत्र पशवो हिंस्या नान्यत्रेत्यब्रवीन्मनुः" मनु० ५-४१।

अन्यथा ಅನ್ಯಥಾ (ಅವ್ಯ೦) 1. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. अन्य "थाल्" (५-३-२३)। "मन्त्रभङ्गभयाद्राज्ञां कथयन्त्यन्यथा पुरः। अन्यथा विवृतार्थेषु स्वैरालापेषु मन्त्रिणः" मुद्रा० ४-८। 2. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅಭಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ. "श्रीरेषा पाणिरप्यस्याः पारि-जातस्य पल्लवः। कुतोऽन्यथा स्रवत्येषः स्वेदच्छद्मा-मृतद्रवम्" रत्ना० २-१७। 3. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಪ್ರತಿ ಯಾಗಿ. "त्वया कदाचिदपि मम वचनं नान्यथा

कृतम्"। 4. ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿ, ಸುಳ್ಳಾಗಿ, ಅಸತ್ಯವಾಗಿ. "किमन्यथा भट्टिन्यै निवेदितम्" माल० ४। 5. ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. "निष्कारणेऽन्यथा पुनः। वितथे चापरार्थे च" मेदि०।

अन्यथाकारम् ಅನ್ಯಥಾಕಾರಮ್ (अव्य०) ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ, (ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಬೇರೆ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ. अन्यथा+ड कृञ् (करणे) "णमुल्" (३-४-२७)।

अन्यथाख्याति ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ (स्त्री०) ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಿಕೆ, ಭ್ರಾಂತಿ. अन्यथा अन्यरूपेण ख्यातिः ज्ञानम्। ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯೆನಿಸುವುದು. ಶುಕ್ತಿ (ಕಪ್ಪೆ ಚಿಪ್ಪು) ಯನ್ನು ನೋಡಿ ರಜತ (ಬೆಳ್ಳಿ) ವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೂ ದಾಸಾಳ ಪುಷ್ಪದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಫಟಿಕವನ್ನು ಕೆಂಪು ಸ್ಫಟಿಕವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೂ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ (ಭ್ರಾಂತಿ) ಯಾಗುವುದು.

अन्यथानुपपत्ति ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಆಗಿರುವ ಕಾರ್ಯವು ಬೇರೆ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಂಭವಿಸದಿರುವಿಕೆ. अन्यथा अभावे अनुपपत्तिः कार्यासंभवः। "पीनो देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಗಲು ಊಟಮಾಡದಿರುವ ದೇವದತ್ತನು ರಾತ್ರಿ ಊಟ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪುಷ್ಟನಾಗಿರುವುದು ಅಸಂಭವ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದುಟಾಗುವುದು.

अन्यथाभाव ಅನ್ಯಥಾಭಾವ (पुं०) 1. ಬದಲಾವಣೆ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವುದು. अन्यथा अन्यरूपेण भावः। 2. ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

अन्यथाभूत ಅನ್ಯಥಾಭೂತ (वि०) ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ.

अन्यथावृत्ति ಅನ್ಯಥಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವುದು.

अन्यथासिद्ध ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧ (वि०)1. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಬೇರೆ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ. अन्यथा अन्यप्रकारेण सिद्धः। 2. ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳದ್ದು. [कार्योत्पत्तिगे पूर्वदल्लि अवश्यवागिरबेकादुदन्नुळिदु बेरे एल्लवू अन्यथासिद्ध. घटक्के दंड चक्र कुलाल (कुंबार) रन्नु बिट्टु उळिद दंडत्व, दंडरूप, आकाश, कुंबारन तंदे, मण्णु होत्तु तरुव रासभ (कत्तै) मोदलादुवु अन्यथा सिद्धगळु. दार्शनिकरु इवन्नु कारणवन्नागि अंगीकरिसुवुदिल्ल.]

अन्यथासिद्धि ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುವಿಕೆ, ಬೇರೆ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. 2. ನಿಜವಾದ ಕಾರಣವಲ್ಲದಿರುವುದು.

अन्यदा ಅನ್ಯದಾ (अव्य०) 1. ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ. अन्य "दा" (५-३-१५)। "अन्यदा भूषणं पुंसः क्षमा लज्जेव योषितः" माघ० २-४४। 2. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ.

अन्यदाशा ಅನ್ಯದಾಶಾ (स्त्री०) 1. ಬೇರೆ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆ. अन्या चासा आशा च "ङ्क्" (६-३-९१)। अन्यस्याशा "ङ्क्" न। अन्याशा ಅನ್ಯಾಶಾ. 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಆಸೆ, ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಆಸೆ.

अन्यदाशिस् ಅನ್ಯದಾಶಿಸ್ (स्त्री०) 1. ಮತ್ತೊಂದು ಆಶೀರ್ವಾದ. अन्या आशीः "ङ्क्" (६-३-९१)। अन्यस्याशीः "ङ्क्" न। अन्याशीः ಅನ್ಯಾಶೀಃ. 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಆಶೀರ್ವಾದ.

अन्यदास्था ಅನ್ಯದಾಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ಮತ್ತೊಂದು ಅನುರಾಗ, ಮತ್ತೊಂದು ಭಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ. अन्या आस्था "ङ्क्" (६-३-९१)। अन्यस्यास्था "ङ्क्" न। अन्यास्था ಅನ್ಯಾಸ್ಥಾ. 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಭಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ.

अन्यदास्थित ಅನ್ಯದಾಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ, ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಸೇರಿರುವ. अन्यमास्थितः "ङ्क्" (६-३-९१)। अन्येनास्थितः "ङ्क्" न। अन्यास्थितः ಅನ್ಯಾಸ್ಥಿತಃ. 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಂದ ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अन्यदीय ಅನ್ಯದೀಯ (वि०) ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. अन्य "छः" (४-२-१३८)। "ङ्क्" (६-३-९१)। "अन्यदीयविशिखे न केवलम्" किरा० १३-४६।

अन्यदुत्सुक ಅನ್ಯದುತ್ಸುಕ (वि०) ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬಯಕೆಯುಳ್ಳ. अन्यस्मिन्नुत्सुकः "ङ्क्" (६-३-९१)। अन्येनोत्सुकः "ङ्क्" न। अन्योत्सुकः ಅನ್ಯೋತ್ಸುಕಃ.

अन्यदूति ಅನ್ಯದೂತಿ (स्त्री०) 1. ಮತ್ತೊಂದು ರಕ್ಷಣೆ. अन्या ऊतिः "दुक्" (६-३-९९)। अन्यस्योतिः "दुक्" न। **अन्योतिः ಅನ್ಯೋತಿಃ**. 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ರಕ್ಷಣೆ.

अन्यद्राग ಅನ್ಯದ್ರಾಗ (पु०) 1. ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ. अन्यस्मिन् रागः "दुक्" (६-३-९९)। अन्यस्य रागः "दुक्" न। **अन्यरागः ಅನ್ಯರಾಗಃ**. 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಪ್ರೀತಿ.

अन्यपुष्ट ಅನ್ಯಪುಷ್ಟ (पु०) ಕೋಗಿಲೆ. अन्येन काकेन पुष्टः। "बलिपुष्टकुलादिवान्यपुष्टैः" माघ० २-११६। स्त्रियाम् **अन्यपुष्टा ಅನ್ಯಪುಷ್ಟಾ**. "अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा" कुमा० १-४५।

अन्यपूर्वा ಅನ್ಯಪೂರ್ವಾ (स्त्री०) 1. ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ವಿತಂತು. अन्यः पतिः पूर्वो यस्याः। 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದ್ದ ಕನ್ಯೆ.

अन्यभृत् ಅನ್ಯಭೃತ್ (पु०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. अन्यं बिभर्ति—डु भृञ्(धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

अन्यभृत ಅನ್ಯಭೃತ (पु०) ಕೋಗಿಲೆ. अन्येन भृतः। स्त्रियाम् **अन्यभृता –ಭೃತಾ**. "कलमन्यभृतासु भाषितम्" रघु० ८-५९।

अन्यमनस् ಅನ್ಯಮನಸ್ (वि०) 1. ಚಪಲಚಿತ್ತ, ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 2. ಬೇರೆಕಡೆ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. अन्यस्मिन् मनो यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **–मनस्कः –ಮನಸ್ಕಃ**.

अन्यमातृक ಅನ್ಯಮಾತೃಕ (पु०) ಮಲತಾಯಿಯ ಮಗ. अन्या माता यस्य "कप्" (५-४-१५३)। स्त्रियाम् **अन्यमातृका –ಮಾತೃಕಾ**.

अन्यमातृज ಅನ್ಯಮಾತೃಜ (पु०) ಮಲತಾಯಿಯ ಮಗ. अन्यस्या मातुर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। स्त्रियाम् **अन्यमातृजा –ಮಾತೃಜಾ**.

अन्यलिङ्ग ಅನ್ಯಲಿಂಗ–ಲಿಙ್ಗಕ–ಲಿಂಗಕ (पु०) ವಿಶೇಷ್ಯಾಧೀನವಾದ ಶಬ್ದ, ವಿಶೇಷ್ಯ ಪದದ ಲಿಂಗವುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. अन्यस्य स्वविशेष्यस्य लिङ्गमिव लिङ्गमस्य—वा "कप्" (५-४-१५४)। "ऊषवानूषरो द्वावप्यन्यलिङ्गौ"। "हिमः सप्तान्यलिङ्गकाः" अम०।

अन्यवादिन् ಅನ್ಯವಾದಿನ್ (वि०) 1. ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವನು, ಅಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವವನು. 2. ಪ್ರತಿವಾದಿ, ಎದುರು ಪಕ್ಷದವನು. प्रतिज्ञातार्थादन्यथा वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् **अन्यवादिनी –ವಾದಿನೀ**.

अन्यशाख ಅನ್ಯಶಾಖ (पु०) ತನ್ನ ಶಾಖೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಶಾಖೆಯ ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. अन्या शाखा वेदभागो यस्य।

अन्यसङ्गम ಅನ್ಯಸಂಗಮ (पु०) ಪರಪುರುಷನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಪರಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಸಂಭೋಗ. अन्यस्यान्यस्या वा सङ्गमः।

अन्यसाधारण ಅನ್ಯಸಾಧಾರಣ (वि०) ಇತರರಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ. अन्यैः साधारणः।

अन्यादृक्ष ಅನ್ಯಾದೃಕ್ಷ (वि०) 1. ಅನ್ಯಾದೃಶವಾದ, ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ. 2. ಬೇರೆಯವನಂತೆ ಕಾಣುವ. अन्य इव पश्यति—अन्य + दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्सः" (वा० ३-२-५७)। आत्वम् (६-३-९१)।

अन्यादृश् ಅನ್ಯಾದೃಶ್ (वि०) 1. ಬೇರೆಯವನಂತೆ ಕಾಣುವ. 2. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ, ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ. अन्य इव पश्यति—अन्य+दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (वा० ३-२-५७)। आत्वम् (६-३-९१)।

अन्यादृश ಅನ್ಯಾದೃಶ (वि०) 1. ಬೇರೆಯವನಂತೆ ಕಾಣುವ. 2. ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ, ಅಸಾಧಾರಣವಾದ. अन्य इव पश्यति—अन्य+दृशिर् (प्रेक्षणे) "कञ्" (वा० ३-२-५७)। आत्वम् (६-३-९१)। "कामदेवोद्यानयात्राप्रतिनिवृत्तं भवन्तमन्यादृशमिवावधारयामि" मालती० १। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **अन्यादृशी –ದೃಶೀ**.

अन्याय ಅನ್ಯಾಯ (पु०) 1. ನ್ಯಾಯದ ಅಭಾವ, ನ್ಯಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಔಚಿತ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಯೋಗ್ಯತೆ. (वि०) 3. ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ, ಆಯುಕ್ತವಾದ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡದ.

अन्याय्य ಅನ್ಯಾಯ್ಯ (वि०) 1. ಅನುಚಿತವಾದ, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ. न न्याय्यम्।

अन्यार्थ ಅನ್ಯಾರ್ಥ (पु०) 1. ಬೇರೆ ಅರ್ಥ, ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ. 2. ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನ. अन्योऽर्थः। (वि०) 3. ಬೇರೆ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. 4. ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ. अन्योऽर्थोऽभिधेयः प्रयोजनं वा यस्य।

अन्यून ಅನೂನ (वि०) ಕಡಿಮೆಯಾಗದ, ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದ, ಹೀನವಲ್ಲದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. न न्यूनः।

अन्यूनाधिक ಅನ್ಯೂನಾಧಿಕ (ವಿಂ) ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಮವಾದ.

अन्यूनातिरिक्त ಅನ್ಯೂನಾತಿರಿಕ್ತ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಮವಾದ.

अन्यूनातिरेक ಅನ್ಯೂನಾತಿರೇಕ (ನ್ಪು) ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸಮವಾಗಿರುವಿಕೆ.

अन्येद्युस् ಅನ್ಯೇದ್ಯುಸ್ (ಅವ್ಯಂ) ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸ, ಮರು ದಿವಸ. अन्य "एद्युस्" (५-३-२२)। "अन्येद्युरात्मानुचरस्य भावम्" रघु० २-२६।

अन्योढा ಅನ್ಯೋಢಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅನ್ಯನಾಯಿಕೆ, ಪರಕೀಯಳು. अन्येन ऊढा। "यात्रादिनिरतान्योढा कुलटा गलितत्रपा" सा० द० ३-६६।

अन्योदर्य ಅನ್ಯೋದರ್ಯ (ನ್ತ್ರಂ) ಮಲತಾಯಿಯ ಮಗ, ಭಿನ್ನೋದರ. अन्यस्मिन्नुदरे स्वमातृभिन्ने गर्भे भवः "यत्" (४-३-५४)। "अन्योदर्यस्तु संसृष्टी नान्योदर्यो धनं हरेत्" याज्ञ० २-१३४।

अन्योन्य ಅನ್ಯೋನ್ಯ (ನ°) 1. ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪರಸ್ಪರ ಉಪಕಾರ ವರ್ಣನೆಯು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಲಂಕಾರವು. "अन्योन्यं नाम यत्र स्यादुपकारः परस्परम्। त्रियामा शशिना भाति शशी भाति त्रियामया" चन्द्रा०। (वि०) 2. ಪರಸ್ಪರವಾದ. अन्य कर्मव्य० द्वित्वम् सुश्च (वा० ८-१-१२)। "अन्योन्यव्यतिकरचारुभिर्विचित्रैः" माघ० ४-५३। (क्रि०वि०) 3. ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ. "अन्योन्यरक्तमनसामथ बिभ्रतीनाम्" किरा० ९-७४।

अन्योन्याध्यास ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಧ್ಯಾಸ (ನ್ತ್ರಂ) ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳೊಳಗೆ (ಪರಸ್ಪರ) ಒಂದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು.—ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹೋಗುವವನು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಚಲನವನ್ನು ರಸ್ತೆಯ ಪಕ್ಕದ ಮರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮರಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಿಶ್ಚಲತೆಯನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಧ್ಯಾಸವು. अन्योन्यस्मिन् अन्योन्यतादात्म्याध्यासः आरोपः।

अन्योन्याभाव ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವ (ನ್ತ್ರಂ) ಅಭಾವದ ಒಂದು ಭೇದ, ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದಲ್ಲದಿರುವುದು, ಪರಸ್ಪರಾಭಾವ. "घटः पटो न भवति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಘಟವು ಪಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಘಟವೂ ಘಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವ.

अन्योन्याश्रय ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ (ನ್ತ್ರಂ) ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು (ಪರಸ್ಪರ) ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, (ಪರಸ್ಪರ) ಒಂದರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಪರಸ್ಪರಾವಲಂಬನ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಧೀನತೆ.—ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವು ಜ್ಞಪ್ತಿ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿತಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (ಪರಸ್ಪರ) ಒಂದರ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾದರೇನೇ ಮತ್ತೊಂದರ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು ಮೊದಲನೆಯದು. (2) ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (ಪರಸ್ಪರ) ಒಂದರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಮತ್ತೊಂದರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಎರಡನೆಯದು. (3) ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (ಪರಸ್ಪರ) ಒಂದಿರಬೇಕಾದರೆ ಮತ್ತೊಂದರ ಇರುವಿಕೆಯೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾಗುವುದು ಮೂರನೆಯದು.

अन्वक्ष ಅನ್ವಕ್ಷ (ವಿಂ) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ. 2. ಅನುಸರಿಸುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ. अनुगतमक्षमिन्द्रियम्। (अव्यं०) 3. ಅನಂತರ, ತರುವಾಯ. 4. ಕೂಡಲೆ, ಒಡನೆ. 5. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಕಣ್ಣಿನೆದುರಿಗೆ. अक्ष्णः समीपम्। अव्ययी०।

अन्वच् ಅನ್ವಚ್ (ವಿಂ) 1. ಅನುಸರಿಸುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ. (क्रि० वि०) 2. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದುಗಡೆಯಿಂದ. अनु अञ्चति—अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "पिदधानमन्वगुपगम्य दृशौ" माघ० ९-७६। (अव्यं०) 3. ತರುವಾಯ, ಬಳಿಕ, ಅನಂತರ.

अन्वय ಅನ್ವಯ (ನ್ತ್ರಂ) 1. ವಂಶ, ಕುಲ. अन्वीयते—अनु+इण् (गतौ) भावे "अच्" (३-३-५६)। "तदन्वये शुद्धिमति प्रसूतः शुद्धिमत्तरः" रघु० १-१२। 2. ಕ್ರಮವಾದ ಸಂಬಂಧ, ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥದೊಡನೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ. 3. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ, ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ. 4. ತಾತ್ಪರ್ಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 5. ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರು. अनु+इण् (गतौ) कर्तं० "अच्"। "स जीवन्नेव शूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वयः" मनु० २-१६८। 6. ಸಂಬಂಧ. "धर्मसूकररूपस्य तवासौ क्षमयान्वये" याद० १६-२७। 7. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. अन्वेति इन्द्रियम्। 8. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಹೇತು ಸಾಧ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿ. [ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಹೇತು ಸಾಧ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ. "यत्र धूमस्तत्राग्निः यथा महानसः" ಇಲ್ಲಿ ಧೂಮವು ಹೇತು. ಅಗ್ನಿಯು

साध्य. ಇವೆರಡರ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಮಹಾನಸದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಮತ್ತು ಹೇತ್ವಭಾವಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ವ್ಯತಿರೇಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿ. "यत्र वह्न्यभावः तत्र धूमाभावः यथा महाह्रदः" ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವು ವಹ್ನ್ಯಭಾವ. ಹೇತ್ವಭಾವವು ಧೂಮಾಭಾವ. ಇವೆರಡರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹ್ರದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. "साध्ये निश्चितमन्वयेन घटितम्" मुद्रा० ५-१३।] 9. ಕಾರಣವಿದ್ದಕಡೆ ಕಾರ್ಯವಿರುವಿಕೆ.—ಯಾವುದು ಇರುವಾಗ ಕಾರ್ಯವುಂಟಾಗುವುದೋ ಅದು ಅನ್ವಯ. ಯಾವುದು ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ವ್ಯತಿರೇಕ. यत्सत्वे यत्सत्वम् अन्वयः। यदभावे यदभावो व्यतिरेकः। ಈ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಭಾವಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು.

अन्वयज्ञ ಅನ್ವಯಜ್ಞ (वि०) ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನರಿತವನು, ವಂಶದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. अन्वयं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "अथ स्तुते बन्दिभिरन्वयज्ञैः" रघु० ६-८।

अन्वयबोध ಅನ್ವಯಬೋಧ (पु०) ಶಾಬ್ದಬೋಧ, ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಇರುವ ಸಂಬಂಧದ ಜ್ಞಾನ.

अन्वयव्याप्ति ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ (स्त्री०) ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿ. अन्वयेन व्याप्तिः व्यापनं नियमेन स्थितिः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अन्वय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अन्वयागत ಅನ್ವಯಾಗತ (वि०) ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ, ಕುಲಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ. अन्वयादागतः। "श्रुतं शौर्यं तपः कन्या शिष्ययाज्यान्वयागतम्। धनं सप्तविधं शुद्धम्" नारदसं०।

अन्वर्थ ಅನ್ವರ್ಥ (वि०) ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ, ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬಂದಿರುವ, ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಿರುವ. अनुगतः अर्थम्। "तथैव सोऽभूदन्वर्थो राजा प्रकृतिरञ्जनात्" रघु० ४-१२।

अन्ववसर्ग ಅನ್ವವಸರ್ಗ (पु०) ಕಾಮಚಾರಾನುಜ್ಞೆ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಡೆಯಲು ಅಪ್ಪಣೆ. अपि स्तुहि, अपि सिञ्च। अन्ववसर्गः कामचारानुज्ञा सि० कौ०।

अन्ववाय ಅನ್ವವಾಯ (पु०) ವಂಶ, ಸಂತತಿ, ಸಂತಾನ. अन्ववाय्यते अनुसम्बध्यते—अनु+अव+अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)। "प्राह ते नु सदृशी दिवौकसामन्ववायमवदातमाकृतिः" किरा० १३-३७।

अन्वष्टका ಅನ್ವಷ್ಟಕಾ (स्त्री०) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮೊದಲು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಕೃಷ್ಣ ನವಮಿ.

अन्वहम् ಅನ್ವಹಮ್ (अव्य०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ, ನಿತ್ಯವೂ. अह्नि अह्नि।

अन्वाख्यान ಅನ್ವಾಖ್ಯಾನ (न०) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ. अनु+आ+ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अन्वाचय ಅನ್ವಾಚಯ (पु०) ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲಸದೊಡನೆ ಮತ್ತೊಂದು (गौण, अप्रधान) ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಲು ಹೇಳುವುದು, ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಲು ಅಪ್ಪಣೆ. (प्रधानस्य) पश्चात् अन्य आचीयते बोध्यते यत्र—अनु+आ+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "भिक्षामट गां चानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಗವಾನಯನವು ಆನುಷಂಗಿಕ (अप्रधान).

अन्वादेश ಅನ್ವಾದೇಶ (पु०) ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು. किञ्चित्कार्यं विधातुमुपात्तस्य कार्यान्तरं विधातुं पुनरुपादानमन्वादेशः। ಉದಾ :—"अनेन व्याकरणमधीतमेनं छन्दोऽध्यापय" इति सि० कौ०।

अन्वाधान ಅನ್ವಾಧಾನ (न०) ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಂಡಿಲಕಲ್ಪನಾನಂತರ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಆಧಾನ. अनु पश्चात् आधानम्।

अन्वाधि ಅನ್ವಾಧಿ (पु०) 1. ತನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಧನವನ್ನು ಅದರ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಡುವುದು, अनु पश्चात् आधीयते—अनु+आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "अर्थमार्गणकार्येषु अन्यस्मिन् वचनान्मम। दद्यास्त्वमिति यो दत्तः स इहान्वाधिरुच्यते" कात्या०। 2. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ.

अन्वाधेय ಅನ್ವಾಧೇಯ (न०) ವಿವಾಹಾನಂತರ ವಧುವಿಗೆ ಪತಿಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ಪಿತೃಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಹಣ, ಸ್ತ್ರೀ ಧನ. "विवाहात्परतो यत्तु लब्धं भर्तृकुले स्त्रिया। अन्वाधेयं तदुक्तं तु लब्धं बन्धुकुले तथा" कात्या०।

अन्वायतन अन्वायतन (अव्यं) ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ಮನೆಯೊಳಗೆ, ಮನೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ.

अन्वारब्ध अन्वारब्ध (वि०) 1. ಯಾಗಾದಿಗಳ ಫಲವು ತನಗೂ ಲಭಿಸಲು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವ. 2. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अन्वारम्भ अन्वारंभ (पुं) ಯಾಗಾದಿಗಳ ಫಲವು ತನಗೂ ಉಂಟಾಗಲು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೂಡುವುದು.

अन्वारूढ अन्वारूढ (वि०) 1. ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅನಂತರ ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+आ+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्तः" (३-२-१०२)।

अन्वारोह अन्वारोह (पुं) ಪತಿಯ ಮರಣಾನಂತರ ಪತ್ನಿಯ ಸಹಗಮನ. अनु पश्चात् आरोहः।

अन्वासन अन्वासन (नं०) 1. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಉಪಾಸನೆ, ಅನಂತರ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಸೇವೆ. 2. ಅನಂತರ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. ದುಃಖ, ಶೋಕ. 4. ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಶಾಲೆ. 5. ವಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆ. "अन्वासनं स्नेहवस्तौ सेवायामनुशोचने" हेम०।

अन्वासित अन्वासित (वि०) ಅನಂತರ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳೋಣದರಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+आस (उपवेशने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्भुजम्" रघु० १-५६।

अन्वासीन अन्वासीन (वि०) ಅನಂತರ ಕುಳಿತು ಕೊಂಡ, ಗುರುಹಿರಿಯರು ಕುಳಿತಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಕೊಂಡ. अनु पश्चात् आसीनः।

अन्वाहार्य अन्वाहार्य (नं०) 1. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಾನ, ಕಾಣಿಕೆ, ದಕ್ಷಿಣೆ. 2. ಮಾಸಿಕ ಶ್ರಾದ್ಧ, ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಸುವ ಶ್ರಾದ್ಧ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧ. अनु+आ+हृ (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अन्वाहार्यममावास्याश्राद्धमिष्टेश्च दक्षिणा" हेम०।

अन्वित अन्वित (वि०) 1. ಸಂಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+इण् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "स वृत्तचूलश्चलकाकपक्षकैरमात्यपुत्रैः सवयोभिरन्वितः" रघु० ३-२८।

अन्विष्ट अन्विष्ट (वि०) 1. ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+इषु (इच्छायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "यद्वायुरन्विष्टमृगैः किरातैः" कुमा० १-१५। 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अन्वीक्षा अन्वीक्षा (स्त्री०) 1. ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ, ವಿಮರ್ಶೆ. 2. ಚಿಂತನೆ, ಆಲೋಚನೆ.

अन्वेष अन्वेष (पुं) 1. ಹುಡುಕುವುದು. 2. ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ. अनु+इषु (इच्छायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती" शाकु० १-२४।

अन्वेषण अन्वेषण (न०) 1. ಹುಡುಕುವುದು. 2. ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ. अनु+इषु (इच्छायाम्) "ल्युट्"। "रन्ध्रान्वेषणदक्षाणां द्विषामामिषतां ययौ। रघु० १२-११।

अन्वेषणा अन्वेषणा (स्त्री०) 1. ಹುಡುಕುವುದು. 2. ತತ್ವಾನುಸಂಧಾನ, ವಿಮರ್ಶೆ, ವಿಚಾರ. अनु+इष (गतौ) "युच्" (वा० ३-३-१०७)।

अन्वेषित अन्वेषित (वि०) 1. ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+एषृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अन्वेषितृ अन्वेषितृ (वि०) ಹುಡುಕುವ, ಶೋಧಿಸುವ. अनु+एषृ (गतौ) "तृन्" (३-२-१३५)।

अन्वेषिन् अन्वेषिन् (वि०) ಹುಡುಕುವ. अनु+इषु (इच्छायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "तौ सीतान्वेषिणौ गृध्रं लूनपक्षमपश्यताम्" रघु० १२-५४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अन्वेषिणी** अन्वेषिणी.

अन्वेष्टृ अन्वेष्टृ (वि०) ಹುಡುಕುವವನು. अनु+इषु (इच्छायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)।

अप् अप् (स्त्री० ब० व०) ನೀರು, ಜಲ. आप्लृ (व्याप्तौ) "क्विप्" ह्रस्वश्च (उ० २-५१)। आपः अपः अद्भिः अद्भ्यः अद्भ्यः अपाम् अप्सु। "अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत्" मनु० १-८।

अप अप (अव्य०) ಒಂದು ಉಪಸರ್ಗ. [ಇದು ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು.] 1. ವಿಯೋಗ, ಅಗಲಿಕೆ. अपयाति, अपसरति। 2. ಚೌರ್ಯ, ಕಳ್ಳತನ. अपहरति। 3. ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವುದು, ಮರೆಮಾಚುವುದು. अपलपति, अपवदति। 4. ಪರಿಹಾಸ್ಯ. ಕುಚೋದ್ಯ. अपहसति। 5. ವರ್ಜಿಸುವುದು, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುವುದು. अपविष्णु संसारः।

6. ಹೀನದಿಶೆ ಹೊಂದುವುದು, ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು. अपचयः। 7. ವಿಪರೀತ, ವಿರೋಧ. अपशब्दः। 8. ನಿದರ್ಶನ, ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುವುದು, ತೋರಿಸುವುದು. अपदिशति। 9. ಅಪಕರ್ಷ, ಕೀಳುತನ. अपकर्म। 10. ಕೆಳಗಡೆ, ಕೆಳಮುಖ. अपानः। 11. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. "वर्जने विकृतौ चार्थे विपरीतवियोगयोः। अपकृष्टे च निर्देशे हर्षे चापः प्रयुज्यते"।

अपकर्तृ ಅಪಕರ್ತೃ (पुं) 1. ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. अप+डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि) 2. ಅಪಕಾರ ಮಾಡುವ, ಹಾನಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-कर्त्री -ಕರ್ತ್ರೀ.**

अपकर्मन् ಅಪಕರ್ಮನ್ (न) 1. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ. 2. ದಾನ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಕೋಪದಿಂದಾಗಲಿ, ದಾನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು ಅಯೋಗ್ಯನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಹಣವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು, ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು. "तेषामाद्यमृणादानं निक्षेपोऽस्वामिविक्रयः। संभूय च समुत्थानं दत्तस्यानपकर्म च" मनु० ८-४।

अपकर्ष ಅಪಕರ್ಷ (पुं) 1. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. अप+कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. (ಗುಣದಲ್ಲಿ) ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು, ಹೀನವಾಗುವುದು, ಕೀಳುತನ. 3. ಮುಂದೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ (ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿ) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 4. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳ ಪದಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಾನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

अपकर्षक ಅಪಕರ್ಷಕ (वि) 1. ಎಳೆಯುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. 2. (ಗುಣದಲ್ಲಿ) ಕಡಿಮೆಮಾಡುವ, ಹೀನವಾಗಿಮಾಡುವ, ಕೆಡಿಸುವ. अप+कृष (विलेखने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "दोषास्तस्य (काव्यस्य) अपकर्षकाः" सा० द० १-३।

अपकर्षण ಅಪಕರ್ಷಣ (न) 1. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. (ಗುಣದಲ್ಲಿ) ಕಡಿಮೆಮಾಡುವುದು, ಹೀನವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. अप+कृष (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि) 3. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. 4. (ಗುಣದಲ್ಲಿ) ಕಡಿಮೆಮಾಡುವ, ಹೀನವಾಗಿ ಮಾಡುವ, ಕೆಡಿಸುವ. कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

अपकार ಅಪಕಾರ (पुं) 1. ಕೆಡಕು, ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. अप+डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उपकारापकारौ हि लक्ष्यं लक्षणमेतयोः" माघ० २-३७। 2. ಕೆಡಕು ಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಕೇಡುಬಯಸುವುದು. 3. ಇತರರನ್ನು ಪೀಡಿಸುವುದು. "अपकारः परपीडनम्" वैज०।

अपकारगिर् ಅಪಕಾರಗಿರ್ (स्त्री०) ಕೇಡುಂಟುಮಾಡುವೆನೆಂಬ ಬೆದರಿಕೆಯ ಮಾತು, ಭಯೋತ್ಪಾದಕ ವಚನ. अपकारेण गीर्यते—गृ (निगरणे) "क्विप्"।

अपकारिन् ಅಪಕಾರಿನ್ (वि) 1. ಅಪಕಾರ ಮಾಡುವ, ಕೆಡಕುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಅಪಕಾರವನ್ನು ಬಯಸುವ, ಕೆಡಕನ್ನು ಯೋಚಿಸುವ. अप+डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "उपकर्त्रारिणा सन्धिर्न मित्रेणापकारिणा" माघ० २-३७।

अपकृत ಅಪಕೃತ (न) 1. ಅಪಕಾರ, ಕೆಡಕು. अप+डु कृञ् (करणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि) 2. ಕೆಡಕು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+कृञ् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अपकृति ಅಪಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಅಪಕಾರ, ಕೆಡಕು. 2. ಕೆಡಕುಂಟುಮಾಡುವ ಯೋಚನೆ. अप+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अपकृत्य ಅಪಕೃತ್ಯ (न) 1. ಅಪಕಾರ, ಕೆಡಕು. अप+डु कृञ् (करणे) भावे "क्यप्" (३-१-१२०)। 2. ಅಕೃತ್ಯ, ನಿಂದ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ. अपकृष्टं कृत्यम्।

अपकृत्या ಅಪಕೃತ್ಯಾ (स्त्री०) ಅಪಕಾರ, ಕೆಡಕು. अप+डु कृञ् (करणे) भावे "क्यप्" (३-३-१००)।

अपकृष्ट ಅಪಕೃಷ್ಟ (पुं) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. "शक्रजः सत्यवाक्काणो ऽपकृष्टो नगरीबकः" त्रिकाण्ड०। (वि) 2. ನೀಚವಾದ, ಹೀನವಾದ. 3. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಾನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ(ಪದ).

अपक्रम ಅಪಕ್ರಮ (पुं) 1. ಪಲಾಯನ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. अप+क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಓಡಿಹೋಗುವ ಸ್ಥಳದ ಎಲ್ಲೆ. अप+क्रमु कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "विक्षिपत्येष विक्षेपं चन्द्रादीनामपक्रमात्" सू० सि०। (वि) 3. ಅಕ್ರಮವಾದ, ಕ್ರಮತಪ್ಪಿದ. अपगतः क्रमो यस्मात्।

अपक्रमण ಅಪಕ್ರಮಣ (ನ०) ಓಟ, ಪಲಾಯನ, ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡುವುದು. अप+क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपक्रिया ಅಪಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಅಪಕಾರ, ಕೆಡಕು. अप+डु कृञ् (करणे) "शः" (३-३-१००)। "चतुर्थोपायसाध्ये तु रिपौ सान्त्वमपक्रिया" माघ० २-५४।

अपक्रोश ಅಪಕ್ರೋಶ (पु०) ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. अप+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-क्रोशनम् -ಕ್ರೋಶನಮ್.**

अपक्व ಅಪಕ್ವ (वि०) 1. ಬಲಿಯದ, ಮಾಗದಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗದ. 2. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ, ಹಸಿಯಾದ. ನ० त०।

अपक्ष ಅಪಕ್ಷ (वि०) 1. ರೆಕ್ಕೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति पक्षो गरुत् सहायो वा यस्य।

अपक्षपात ಅಪಕ್ಷಪಾತ (पु०) ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತ, ನ್ಯಾಯ, ಸಮದೃಷ್ಟಿ.

अपक्षपातिन् ಅಪಕ್ಷಪಾತಿನ್ (वि०) ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದ, ನ್ಯಾಯವಾದ, ಸಮದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ.

अपक्षय ಅಪಕ್ಷಯ (पु०) ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು, ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು, ನಾಶವಾಗುವುದು.

अपक्षेपण ಅಪಕ್ಷೇಪಣ (न०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹಾಕುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವುದು. 2. ಕೆಳಗೆ ಇಡುವುದು. "उत्क्षेपणाव(प)क्षेपणाकुञ्चनप्रसारणगमनानि" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಐದು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು.

अपगण्ड ಅಪಗಂಡ (पु०) ಶಿಶು, ಬಾಲಕ.

अपगत ಅಪಗತ (वि०) 1. ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದ, ಓಡಿಹೋದ. 2. ಹೊರಟುಹೋದ, ಕಳೆದುಹೋದ. अप+गम्लृ (गतौ) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "अपगतनवयावकैश्चिराय" माघ० ७-६७।

अपगम ಅಪಗಮ (पु०) 1. ಪಲಾಯನ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. 2. ಹೋಗುವುದು, ಹೊರಡುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು. 3. ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು, ನಾಶ ಹೊಂದುವುದು. अप+गम्लृ (गतौ) भावे "अप्" (३-३-५८)। "पुराणपत्रापगमादनन्तरं लतेव संनद्धमनोज्ञपल्लवा" रघु० ३-७। 4. ಗತಿಸಿಹೋಗುವುದು, ತೀರಿಹೋಗುವುದು.

अपगति ಅಪಗತಿ (स्त्री०) ದುರ್ದೈವ.

अपगर ಅಪಗರ (पु०) ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ.

अपगुण ಅಪಗುಣ (वि०) ನಿರ್ಗುಣ, ಗುಣಶೂನ್ಯ. अपगता गुणा यस्मात्। "व्यक्तमपगुण गुणत्रितयत्यजन प्रयासमुपयासि किं मुधा" माघ० १५-३२।

अपगुरण ಅಪಗುರಣ (न०) ದ್ರೋಹ, ವಂಚನೆ. अप+गुरी (उद्यमने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपघन ಅಪಘನ (पु०) 1. ಅಂಗ, ಅವಯವ. अपहन्यते —अप+हन (हिंसागत्योः) "अप्" (३-३-८१)। "अङ्गं प्रतीकोऽवयवोऽपघनः" अम०। (वि०) 2. ಮೋಡವಿಲ್ಲದ. अपगतो घनो यस्मात्।

अपघात ಅಪಘಾತ (पु०) 1. ಹಾನಿ, ತೊಂದರೆ. 2. ದುರಂತ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣ, ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಆಕಸ್ಮಿಕ. अप+हन भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अपच ಅಪಚ (पु०) 1. ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. पक्तुमशक्तः (६-२-१५७)। 2. ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಡಿಗೆಯವನು. (ಕೋಪದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು.) अपचो जाल्मः। सि० कौ० (६-२-१५८)।

अपचय ಅಪಚಯ (पु०) 1. ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು, ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು. अप+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "तेनास्यापचयं यान्ति व्याधेर्मूलान्यशेषतः" सुश्रुत०। 2. ನಷ್ಟ. 3. ಹಾನಿ, ಕೆಡಕು.

अपचरित ಅಪಚರಿತ (न०) ಅಕಾರ್ಯ, ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ. अपकृष्टं चरितम्। "आहोस्वित्प्रसवो ममापचरितैर्विघ्नम्भितो वीरुधाम्" शाकु० ५-१।

अपचायित ಅಪಚಾಯಿತ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+चायृ (पूजानिशामनयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपचार ಅಪಚಾರ (पु०) 1. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು, ಅಕೃತ್ಯ. अप+चर (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "राजन् प्रजासु ते कश्चिदपचारः प्रवर्तते" रघु० १५-४७। 2. ನಾಶ. 3. ನಿರ್ಗಮನ, ಪ್ರಯಾಣ. 4. ಲೋಪ, (ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ) ವಿಷಯ ವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದುಂಟಾಗುವ ದೋಷ. 5. ಅಪಥ್ಯ, ಆಹಾರ ನಿಯಮದ ಉಲ್ಲಂಘನೆ. "कृतापचारोऽपि परैरनाविष्कृतविक्रियः" माघ० २-८४।

अपचारिन् ಅಪಚಾರಿನ್ (वि०) ತಪ್ಪು ಕೆಲಸಮಾಡುವ, ಅಪರಾಧ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. अप+चर (गतौ) "घिनुण्" (३-२-१४२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-चारिणी -ಚಾರಿಣೀ.**

अपचिकीर्षा अपचिकीर्षा (स्त्री०) अपकार ಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಕೆಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಭಿಲಾಷೆ. अपकर्तुमिच्छा—अप+डु कृञ् (करणे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

अपचिकीर्षु अपचिकीर्षु (वि०) अपकार ಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. अप+डु कृञ् (करणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

अपचित अपचित (न०) 1. ಗೌರವ, ಪೂಜೆ, ಮರ್ಯಾದೆ. अप+चायृ (पूजानिशामनयोः)+णिच् (चिभावः) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (७-२-३०) निपा०। 3. ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अप+चिञ् (चयने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अपचिति अपचिति (स्त्री०) 1. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ. अपचाय्यते—अप+चायृ (पूजानिशामनयोः) "क्तिन्" (३-३-९४)। "आशंसितापचितिचारु पुरः सुराणाम्" किरा० ६-४६। 2. ವ್ಯಯ, ಖರ್ಚು. 3. ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು. 4. ನಾಶ, ಹಾನಿ. 5. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. "अपचितिर्व्यये हानौ पूजायां निष्कृतावपि" हेम०।

अपचीयमान अपचीयमान (वि०) ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ನಾಶಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. अप+चिञ् (चयने) "शानच्" (३-२-१२४)।

अपच्छाय अपच्छाय (पु०) 1. ದೇವತೆ. (वि०) 2. ನೆರಳಿಲ್ಲದ. 3. ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ.

अपजय अपजय (पु०) ಪರಾಜಯ, ಸೋಲು. अप+जि (जये) "अच्" (३-३-५६)।

अपजर अपजर (पु०) 1. ದೇವತೆ. अपगता जरा यस्मात्। (वि०) 2. ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದ.

अपजात अपजात (पु०) ಕೆಟ್ಟಮಗ, ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಮಗ. "मातृतुल्यगुणो जातस्त्वनुजातः पितुः समः। अतिजातोऽधिकस्तस्मादपजातोऽधमाधमः"।

अपञ्चीकृत अपञ्चीकृत (वि०) ಪಂಚೀಕರಣ ಮಾಡಲ್ಪಡದ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पञ्चीकरण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अपटान्तर अपटान्तर (वि०) ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದ, ಮಧ್ಯೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಂತಿರುವ. न पटेन अन्तरमत्र।

अपटिमन् अपटिमन् (पु०) ಅಸಮರ್ಥತೆ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮಂಕುತನ. अपटु "इमनिच्" (५-१-१२२)।

अपटी अपटी (स्त्री०) ತೆರೆ, ಪರದೆ, ಜವನಿಕೆ. अल्पः पटः पटी। न० त०।

अपटीक्षेप अपटीक्षेप (पु०) ತೆರೆಯನ್ನು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. अपट्याः काण्डपटस्य क्षेपः। [ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅವಸರವಾಗಿ ಪಾತ್ರಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕಾದರೆ ತೆರೆಯನ್ನು ತಳ್ಳಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ವಾಡಿಕೆ.]

अपटु अपटु (वि०) 1. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 2. ದಕ್ಷತೆಯಿಲ್ಲದ, ನೈಪುಣ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಜಾಣ್ಮೆಯಿಲ್ಲದ. "सा क्रान्ता जघनस्थलेन गुरुणा गन्तुं न शक्ता वयं दोषैरन्यजनाश्रयैरपटवो जाताः स्म इत्यद्भुतम्" अमरु०। 3. ರೋಗಿ. न पटुः।

अपण्डित अपण्डित (वि०) ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. "विभूषणं मौनमपण्डितानाम्" भर्तृ० २-६।

अपण्य अपण्य (वि०) ವಿಕ್ರಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ, ಮಾರಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न पण्यः। **ವಿಕ್ರಯಿಸಲು ಅನರ್ಹವಾದ ವಸ್ತುಗಳು:** कृष्णवस्त्रम्, रङ्गः (ತಗರ), रत्नम्, गुडः (ಬೆಲ್ಲ), गन्धः (ಚಂದನ), मधु (ಜೇನುತುಪ್ಪ), रसः ಮತ್ತು ऊर्णा (ಉಣ್ಣೆ).

अपतन्त्रक अपतन्त्रक (पु०) ಒಂದು ವಿಧ ವಾಯು ರೋಗ, ವೈದ್ಯನಿಗೆ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗದ ರೋಗ. अपगतं तन्त्रकं भिषजामधीनता यत्र। "अपतन्त्रकातुरं नापतर्पयेत्" सुश्रुत०।

अपतर्पण अपतर्पण (न०) 1. ಉಪವಾಸ. 2. ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अपतानक अपतानक (पु०) ಒಂದು ವಿಧ ವಾಯು ರೋಗ, ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಬರುವ ವಾಯುರೋಗ, ಮೂರ್ಛೆರೋಗ. अपक्रम्य अन्तरान्तरा तनुते—तनु (विस्तारे) कर्त० "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अपति अपति (स्त्री०) ಗಂಡನಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು.

अपतिका अपतिका (स्त्री०) ಗಂಡನಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು.

अपत्नी अपत्नी (स्त्री०) ಮದುವೆ ಇಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು, ಇನ್ನೂ ಗಂಡನನ್ನು ಹೊಂದದ ಹೆಂಗಸು. नास्ति पतिर्यस्याः "नः" (४-१-३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

अपत्नीक अपत्नीक (वि०) 1. ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನರ್ಹಳಾದ ಪತ್ನಿಯುಳ್ಳವನು. 2. ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. 3. ಪತ್ನಿಯು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. (ಪಿತೃಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದುದು.)

अपत्य ಅಪತ್ಯ (ನ०) 1. ಸಂತತಿ, ಸಂತಾನ. (ಮಗ ಅಥವಾ ಮಗಳು) न पतन्ति पितरो नरकेऽनेन—पत्लृ (गतौ) कर० "यक्" (उ० ४-१११)। "अपत्यभावमापन्न-मात्मानममृतोदधेः" याद० १६-२। "अपत्यैरिव नीवार-भागधेयोचितैर्मृगैः" रघु० १-५०। 2. ಒಂದು ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊಮ್ಮಗ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಜೆ.

अपत्यद ಅಪತ್ಯದ (वि०) ಸಂತಾನವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಂತ್ರ ಮುಂತಾದುದು. अपत्यं तद्धेतुं गर्भं ददाति।

अपत्यदा ಅಪತ್ಯದಾ (स्त्री०) 1. ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಔಷಧ. 2. ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ, ಮಂತ್ರ.

अपत्यपथ ಅಪತ್ಯಪಥ (पु०) ಹೆಂಗಸರ ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನ, ಯೋನಿ. अपत्यस्य पन्थाः "अः" (५-४-७४)।

अपत्यशत्रु ಅಪತ್ಯಶತ್ರು (पु०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. [ಹಾವು ಮೊಟ್ಟೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹಿಂತಿರುಗುವಾಗ ಒಡೆಯದಿರುವ ಮೊಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಹಾಕುವುದು.] अपत्यस्य शत्रुः। 2. ಹೆಣ್ಣು ನಳ್ಳಿ. 3. ಚೇಳು. अपत्यं शत्रुः यस्याः। [ಇವುಗಳ ಗರ್ಭದಿಂದ ಮರಿಯು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ತಾಯಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವುದು.]

अपत्र ಅಪತ್ರ (पु०) 1. ಅಂಕುರ, ಮೊಳಕೆ. 2. ಬಿದಿರಿನ ಚಿಗುರು. 3. ಎಲೆಗಳಿಲ್ಲದ ಮರ. 4. ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಲ್ಲದ ಹಕ್ಕಿ. नास्ति पत्र दलं पक्षो वा यस्य।

अपत्रप ಅಪತ್ರಪ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. अपगता त्रपा यस्मात्।

अपत्रपा ಅಪತ್ರಪಾ (स्त्री०) 1. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ. अप+त्रपूष् (लज्जायाम्) भावे "अङ्" (३-३-१०४)। "अपत्रपामप्सरसामकार्षीत्" याद० १८-५५। 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಲಜ್ಜೆ. "अपत्रपाविप्लुतचेतसो ये" याद० १३-७६।

अपत्रपिष्णु ಅಪತ್ರಪಿಷ್ಣು (वि०) ಲಜ್ಜೆಯುಳ್ಳ, ನಾಚಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದ, ಸಂಕೋಚಸ್ವಭಾವದ. अपत्रपते—अप+त्रपूष् (लज्जायाम्) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "लोलाक्षे सुरतगुरावपत्रपिष्णोः" माघ० ८-४६।

अपथ ಅಪಥ (न०) 1. ಕುಮಾರ್ಗ, ಕೆಟ್ಟದಾರಿ. 2. ತಪ್ಪುದಾರಿ, ದುರ್ನಡತೆ. न पन्थाः "अः" (५-४-७२)। "अपथे पदमर्पयन्ति हि श्रुतवन्तोऽपि रजोनिमीलिताः" रघु० ९-७४। (वि०) 3. ದಾರಿಯಿಲ್ಲದ (देश). नास्ति पन्थाः यस्य। (अव्य०) 4. ತಪ್ಪು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ. अव्ययी०। अपथं वर्तते। सि० कौ०।

अपथिन् ಅಪಥಿನ್ (पु०) ಕೆಟ್ಟದಾರಿ, ಕುಮಾರ್ಗ. न पन्थाः। "पथो विभाषा" (५-४-७२)। "अ" प्रत्ययाभावे रूपम्।

अपथ्य ಅಪಥ್ಯ (न०) 1. ವೈದ್ಯನು ಹೇಳಿದ ಆಹಾರ ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಕೆಡಕುಂಟು ಮಾಡುವ ಊಟ. 2. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಆಚಾರವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಅಹಿತವಾದ ವರ್ತನೆ, ನಿಯಮೋಲ್ಲಂಘನೆ. पथः अनपेतम् "यत्" (४-४-९२)। न० त०। "राजापथ्यकारी क्षपणको नगरान्निर्वास्यते" मुद्रा० १।

अपद ಅಪದ (पु०) 1. ಕಾಲಿಲ್ಲದ ಹುಳು, ಹರಿದಾಡುವ ಹುಳು. 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. (न०) 3. ನಿಂದ್ಯವಾದ ಜಾಗ, ಅಸ್ಥಾನ. 4. ಅರ್ಹವಲ್ಲದ ಜಾಗ. "प्रेम पश्यति भयान्यपदेऽपि" किरा० ९-६०। 5. ಸುಬಂತ ಅಥವಾ ತಿಙನ್ತವಲ್ಲದ್ದು. नास्ति पदं पादः स्थानं सुप्तिङन्तात्मकं वा यस्य। 6. ಆಕಾಶ. अस्य विष्णोः पदम्। (वि०) 7. ಕಾಲಿಲ್ಲದ.

अपदान ಅಪದಾನ (न०) 1. ಶುದ್ಧವಾದ ನಡತೆ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಆಚಾರ. अपदायति परिशुद्धयति अनेन—अप+दैप् (शोधने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಸಂಗತಿ, ಹಿಂದೆ ನಡೆಯಿಸಿದ ಕಾರ್ಯ. "अपदानं कर्म वृत्तम्" अम०।

अपदान्तर ಅಪದಾಂತರ (वि०) 1. ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ. 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 3. ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ. न पदान्तरं यत्र।

अपदिशम् ಅಪದಿಶಮ್ (न० अव्य०) ಎರಡು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಆಗ್ನೇಯ ಮೊದಲಾದ ವಿದಿಕ್ಕು. दिशयोर्मध्ये अपदिशम्। दिशोर्मध्य इति विग्रहे "टच्" (५-४-१०७)। "क्लीबाव्ययंत्वपदिशं दिशोर्मध्ये विदिक् स्त्रियाम्" अम०।

अपदिष्ट ಅಪದಿಷ್ಟ (वि०) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपदेश ಅಪದೇಶ (पु०) 1. व्याज, नेप. अपदिश्यते —अप+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। "रक्षापदेशान्मुनिहोमधेनोः वन्यान्विनेष्यन्निव दुष्टसत्वान्" रघु २-८। 2. छल, कपट, वंचने. 3. लक्ष्य, गु०. 4. आकार, वेष. "विकटदुष्टश्वापदापदेशकालगोचरं गता मदयन्तिका" मालती० ८। 5. हेतु, कारण. 6. स्थान, स्थळ, जाग. "अपदेशस्तु कारणे। व्याजे लक्ष्येऽपि" हेम०। "अपदेशः पदे लक्ष्यनिमित्तव्याजयोरपि" नानार्थर०।

अपदेश्य ಅಪದೇಶ್ಯ (वि०) 1. कपटदिंद हेळल्पडुव, मोसदिंद हेळल्पडुव. अप+दिश (अतिसर्जने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. अयोग्यवाद प्रदेशदल्लिरुव. अपदेशे भवः "यत्" (४-३-५४)।

अपद्वार ಅಪದ್ವಾರ (न०) कळ्ळबागिलु, मुख्यवाद बागिलुगळिगिंतलू बेरेयाद ओंदु पक्कद बागिलु.

अपध्यान ಅಪಧ್ಯಾನ (न०) केट्टयोचने, अरिष्टद चिंते, अपकृष्टं ध्यानम्।

अपध्वंस ಅಪಧ್ವಂಸ (पु०) 1. अवनति, अधःपतन, केळदर्जिगे बरुवुदु. 2. नाश. 3. धिक्कार, तिरस्कार, अपमान. अप+ध्वंसु (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)।

अपध्वंसिन् ಅಪಧ್ವಂಸಿನ್ (वि०) 1. नाशपडिसुव स्वभावद. 2. तिरस्करिसुव स्वभावद. अपध्वंसयितुं शीलमस्य —अप+ध्वंसु (अवस्रंसने)+णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। "सर्वेनसामपध्वंसि जप्यं त्रिष्वघमर्षणम्" अम०।

अपध्वस्त ಅಪಧ್ವಸ್ತ (वि०) 1. धिक्करिसल्पट्ट, तिरस्करिसल्पट्ट. अप+ध्वंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. निंदिसल्पट्ट, हळियल्पट्ट. 3. बिडल्पट्ट, त्यजिसल्पट्ट. 4. पुडिमाडल्पट्ट, धूळुमाडल्पट्ट.

अपध्वान्त ಅಪಧ್ವಾಂತ (वि०) कत्तलेयिल्लद, अंधकारविल्लद. अपगतं ध्वान्तं यस्मात्।

अपनय ಅಪನಯ (पु०) 1. दूरक्के ओय्युवुदु, बेरे कडेगे सागिसुवुदु. 2. केट्ट नीति, केट्ट नडते. 3. अपकार. अप+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। "ततः सपत्नापनयस्मरणानुशयस्फुरा" माघ० २-२४।

अपनयन ಅಪನಯನ (न०) 1. बेरे कडेगे ओय्युवुदु, बेरे कडेगे सागिसुवुदु. 2. होग लाडिसुवुदु, परिहरिसुवुदु. अप+णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "नातिश्रमापनयनाय न च श्रमाय" शाकु० ५-६। 3. व्यवकलन, कळेयुवुदु. (वि०) 4. कण्णिल्लद, नेत्रविल्लद. अपगतं नयनं यस्य।

अपनस ಅಪನಸ (वि०) मूगिल्लद, नाशवाद मूगुळ्ळ. अपगता नासिका यस्य "अच्" (५-४-११९)। "नस्" आदेशश्च। "असिं कौक्षेयमुद्यम्य चकारापनसं मुखम्" भट्टि० ४-३१।

अपनीत ಅಪನೀತ (वि०) 1. दूरक्के ओय्यल्पट्ट, बेरे कडेगे सागिसल्पट्ट. अप+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "गोचरं गतयोर्भ्रात्रोरपनीता त्वयाधम" रामा०। 2. तळ्ळल्पट्ट, नूकल्पट्ट. 3. विरुद्धवाद, असंगतवाद. "तत्त्वधर्मापनीतस्य दृश्यते कर्मणः फलम्" रामा०। 4. कित्तुकोळ्ळल्पट्ट, कोळ्ळि होडेयल्पट्ट, सुलिगे माडल्पट्ट.

अपनुत्ति ಅಪನುತ್ತಿ (स्त्री०) 1. परिहार, निवारणे, होगलाडिसुविके. 2. दूरक्के ओय्युवुदु. अप+णुद (प्रेरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अपनोद ಅಪನೋದ (पु०) 1. परिहार, निवारणे, होगलाडिसुवुदु. अप+णुद (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "ब्रह्महत्यापनोदाय मितभुङ्नियतेन्द्रियः" मनु० ११-७६। 2. दूरक्के तळ्ळुवुदु, दूरक्के सागिसुवुदु.

अपनोदन ಅಪನೋದನ (न०) 1. होगलाडिसुविके, निवारणे, परिहार. अप+णुद (प्रेरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "एनसां स्थूलसूक्ष्माणां चिकीर्षन्नपनोदनम्" मनु० ११-२५२। (वि०) 2. होगलाडिसुव, परिहरिसुव, निवारिसुव. अप+णुद (प्रेरणे) कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। "पराको नाम कृच्छ्रोऽयं सर्वपापापनोदनः" मनु० ११-२१५।

अपप्रदान ಅಪಪ್ರದಾನ (न०) ळंच, लुत्कोच. अपकृष्टं प्रदानम्।

अपभय ಅಪಭಯ (वि०) ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. अपगतं भयं यस्मात्। "ततः प्रहस्यापभयः पुरन्दरं पुनर्बभाषे तुरगस्य रक्षिता" रघु० ३-५१।

अपभाषण ಅಪಭಾಷಣ (न०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ಹಳಿಯುವುದು. 2. ಮಾನಭಂಗಪಡಿಸುವುದು.

अपभी ಅಪಭೀ (वि०) ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. अपगता भीर्यस्मात्।

अपभ्रंश ಅಪಭ್ರಂಶ (पु०) 1. ಅಧಃಪತನ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು. अप + भ्रंशु (अधःपतने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅಪಶಬ್ದ, ವ್ಯಾಕರಣನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದ. 3. ಅಶುದ್ಧವಾದ ಭಾಷೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೇರೆಯಾದ ಭಾಷೆ. "शास्त्रेषु संस्कृतादन्यदपभ्रंशतयोदितम्" काव्या० १-३६।

अपभ्रष्ट ಅಪಭ್ರಷ್ಟ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆಬಿದ್ದಿರುವ. 2. ಅಶುದ್ಧವಾದ, (ಪ್ರಾಂತಭಾಷೆ, ನಾಡಿನಭಾಷೆ).

अपमर्द ಅಪಮರ್ದ (पु०) ಕಸ, ಧೂಳು, ಹೊಲಸು, ಕೊಳೆ. अप+मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। "हयहस्तिकरीषाभ्यामपमर्दः कृतो महान्" रामा०।

अपमान ಅಪಮಾನ (पु०) ಅವಮಾನ, ಅಗೌರವ, ಅನಾದರ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. अप + मान (पूजायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः" गीता १४-२५। "अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च। वञ्चनञ्चापमानञ्च मतिमान्न-प्रकाशयेत्"।

अपमानित ಅಪಮಾನಿತ (वि०) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप + मान (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपमार्ग ಅಪಮಾರ್ಗ (पु०) ದುರ್ಮಾರ್ಗ, ಕೆಟ್ಟದಾರಿ. अपकृष्टो मार्गः।

अपमार्जन ಅಪಮಾರ್ಜನ (न०) ಶೋಧನೆ, ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದು. अप+मृजूष् (शुद्धौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपमित ಅಪಮಿತ (वि०) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+मेङ् (प्रणिदाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपमित्यक ಅಪಮಿತ್ಯಕ (न०) ಋಣ, ಸಾಲ. अपमित्य अपमानं स्वीकृत्य गृह्यते—अप+मेङ् (प्रणिदाने) "ल्यप्" (७-१-३७)। "इत्" (६-४-७०)। "कन्"।

अपमुख ಅಪಮುಖ (न०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿದ ಮುಖ. (वि०) 2. ತಿರುಗಿಸಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ.

अपमूर्धन् ಅಪಮೂರ್ಧನ್ (वि०) ತಲೆಯಿಲ್ಲದ (ಶರೀರ), ಮುಂಡ. अपगतो मूर्धा यस्य।

अपमृषित ಅಪಮೃಷಿತ (वि०) 1. ಸಹಿಸಲ್ಪಡದ, ಸಹಿಸಲಾಗದ, ತಾಳಲಾಗದ. अप+मृष (तितिक्षायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "विहितं मयाद्य सदसीदमप-मृषितमच्युतार्चनम्" माघ० १५-४६। 2. ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕಾಗದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಅರ್ಥವಾಗದ (ಮಾತು). अपमृषितं वाक्यमविस्पष्टमित्यर्थः सि० कौ०।

अपयशस् ಅಪಯಶಸ್ (न०) ಅಪಕೀರ್ತಿ, ಅಪಖ್ಯಾತಿ, ಅಪವಾದ. अपकृष्टं यशः। "अपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना" भर्तृ० १-४४।

अपयशस्कर ಅಪಯಶಸ್ಕರ (वि०) ಅಪಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ.

अपयान ಅಪಯಾನ (न०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ದೂರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. अप+या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपर ಅಪರ (पु०) 1. ಆನೆಯ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲು. अप राति—रा (दाने) "कः" (३-१-१३६)। "बद्धापराणि परितो निगडान्यलावीत्" माघ० ५-४८। (न०) 2. ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯ, ಅಪರಕಾರ್ಯ. (वि०) 3. ಉತ್ತಮವಾದ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. नास्ति परो यस्मात्। "स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे" शाकु० २-९। 4. ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ, ಉತ್ತಮವಲ್ಲದ. न परः। "अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम्" गीता ७-५। 5. ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಕಡಿಮೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಅಲ್ಪಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. परमपरं चेति सामान्यं द्विविधम्। अधिक-देशवृत्ति परम्। अपरं तु अल्पदेशवृत्ति। 6. ಭಿನ್ನವಾದ, ಬೇರೆಯಾದ, ಇತರ. "अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरेऽपरे" मनु० १-८५। 7. ಹಿಂಭಾಗದ, ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದ. "पूर्वापरौ तोयनिधी वगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः" कुमा० १-१। 8. ಮುಂದಿನ, ಅನಂತರದ. "अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः" गीता ४-४। 9. ಇನ್ನೊಬ್ಬನು, ಮತ್ತೊಬ್ಬನು. [एक ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಶಬ್ದವಿದು.] "एके

समूहुर्बलरेणुसंहर्ति शिरोभिराज्ञामपरे महीभृतः" माघ० १२-४५। (स्त्री०) -रा-रा. 10. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು. 11. ಪಶ್ಚಿಮಸಂಧ್ಯೆ. 12. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು. 13. ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು. "द्वे विद्ये विदितव्ये इति हस्म ब्रह्मविदो वदन्ति पराचैवापरा च तत्रापरा ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्ववेदः शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्योतिषमिति" श्रुतिः। 14. ಗರ್ಭಾಶಯ. (अव्य०) 15. ಮತ್ತೆ, ಇನ್ನೂ, ಅದಲ್ಲದೆ.

अपरक्त ಅಪರಕ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ, ಅನುರಾಗವಿಲ್ಲದ. अप+रञ्ज (रागे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अपि चन्द्रगुप्तादपरक्ताः प्रकृतयः?" मुद्रा० १। 2. ಕೆಂಪಾಗಿಲ್ಲದ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ. अपगतो रक्तः रक्तवर्णः यस्मात्।

अपरति ಅಪರತಿ (स्त्री०) 1. ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ, ನಿಲುಗಡೆ, ವಿರಾಮ. 2. ಅಸಮಾಧಾನ, ಅಸಂತುಷ್ಟಿ, ಬೇಸರ. अप + रमु (क्रीडायाम्) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)।

अपरत्र ಅಪರತ್ರ (अव्य०) 1. ಬೇರೆಕಡೆಯಲ್ಲಿ. 2. ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. अपर "त्रल्" (५-३-१०)।

अपरथा ಅಪರಥಾ (अव्य०) ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. अपर "थाल्" (५-३-२३)। "अपरथापरथावयवायुधः" माघ० ६-४१।

अपरदक्षिण ಅಪರದಕ್ಷಿಣ (अव्य०) ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ನಿರ್ಋತಿ (ಮೂಲೆ) ದಿಕ್ಕು. अपरस्याः दक्षिणस्याश्च अन्तरालं दिक्। निपा० (२-१-१७)।

अपरपक्ष ಅಪರಪಕ್ಷ (पु०) 1. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ, ತಿಂಗಳಿನ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧ ಭಾಗ. 2. ಭಾದ್ರಪದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. 3. ಎದುರು ಪಕ್ಷ, ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ.

अपरात्र ಅಪರರಾತ್ರ (पु०) ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ತರಭಾಗ, ರಾತ್ರಿಯ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. अपरं रात्रेः "अच्" (५-४-८७)।

अपरव ಅಪರವ (पु०) 1. ಅಪಯಶಸ್ಸು, ಅಪಕೀರ್ತಿ. अपकृष्टो रवः। 2. ಕೆಟ್ಟಶಬ್ದ, ಅಶ್ಲೀಲವಾದ ಶಬ್ದ, ಕಠೋರವಾದ ಧ್ವನಿ.

अपरस्पर ಅಪರಸ್ಪರ (वि०) 1. ಪರಸ್ಪರವಲ್ಲದ, ಅನ್ಯೋನ್ಯವಲ್ಲದ. 2. ಕ್ರಿಯಾಸಾತತ್ಯವುಳ್ಳ, ಎಡೆಬಿಡದ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ. अपरे च परे च (सातत्येन गच्छन्ति) "सुट्" (६-१-१४४)। "अपरस्पराः सार्था गच्छन्ति" सि० कौ०। (क्रि० वि०) 3. ಸತತವಾಗಿ, ಎಡೆಬಿಡದೆ (ಕೆಲಸ). अपरस्परं गच्छन्ति।

अपराग ಅಪರಾಗ (पु०) ದ್ವೇಷ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अप + रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१८)। "आर्य, एतेषामपरागहेतून् श्रोतुमिच्छामि" मुद्रा० ३। "अपराग-समीरणेरितः क्रमशीर्णाकुलमूलसन्ततिः" किरा० २-५०।

अपराङ्ग ಅಪರಾಂಗ (न०) ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ ಕಾವ್ಯ, ಎರಡನೆಯ (ಮಧ್ಯಮ) ತರಗತಿಯ ಕಾವ್ಯ. अपरस्य रसादेरङ्गम्। "अयं स रसनोत्कर्षी पीनस्तनविमर्दनः। नाभ्यूरुजघनस्पर्शी नीवीविस्रंसनः करः" ಇಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರ ರಸವು ಕರುಣರಸಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿರುವುದು.

अपराजित ಅಪರಾಜಿತ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಈಶ್ವರ. "अपराजितः सर्वसहो नियन्ता नियमो यमः" वि० स०। "हरीशावपराजितौ" वैज०। (वि०) 3. ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ, ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡದ. न पराजितः।

अपराजिता ಅಪರಾಜಿತಾ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ವಿಜಯದಶಮಿಯ ದಿನ ಜಯಗಳಿಸಲು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ. "दशम्यां च नरैः सम्यक् पूजनीयापराजिता। क्षेमार्थं विजयार्थं च पूर्वोक्तविधिना नरैः। नवमीशेष-युक्तायां दशम्यामपराजिता। ददाति विजयं देवी पूजिता जयवर्धिनी" स्कान्द०। 2. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. 3. ಶೇಫಾಲಿಕಾ ವೃಕ್ಷ, ಕರಿಲಕ್ಕಿಗಿಡ. 4. ಹೊನ್ನೇಮರ. 5. ತಕ್ಕಿಲೆ ಗಿಡ. 6. ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಗಿಡ, ಕಡಿಯಾಲದ ಮರ. 7. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ ಗಿಡ. 8. ಉತ್ತರ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕು. "अपराजितां वास्थाय व्रजेद्दिशमजिह्मगः" मनु० ६-३१। 9. ಸತ್ಯಲೋಕದ ಪ್ರಧಾನ ನಗರ. "ब्रह्मलोकस्सत्यलोकस्तत्र पुर्यपराजिता" वैज०।

अपराद्ध ಅಪರಾದ್ಧ (न०) 1. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. अप+राध (संसिद्धौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "न तु ग्रीष्मस्यैवं सुभगमपराद्धं युवतिषु" शाकु० ३-९। (वि०) 2. ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದ, ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ. अप+राध कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "कृतवत्यसि नावधीरणामपराद्धेऽपि यदा चिरं मयि" रघु० ८-४८। 3. ಸ್ಖಲಿತವಾದ, ತಪ್ಪಿದ, ಜಾರಿದ, ಗುರಿತಪ್ಪಿದ. "निमित्तादपराद्धेषोर्धानुष्कस्येव वल्गितम्" माघ० २-२७।

अपराध अपराध (पु०) तप्पु, अकृत्य, दोष. अप+राध (संसिद्धौ) "घञ्" (३-३-१८)। "अपराधशतक्षमं नृपः क्षमयात्येति भवन्तमेकया" माघ० १६-४८।

अपराधिन् अपराधिन् (वि०) अपराधवुळ्ळ, तप्पितवुळ्ळ, तप्पु माडिद. अपराध "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -राधिनी -राधिनि.

अपरान्त अपरान्त (पु०) 1. ओंदु देश, पश्चिम दिक्किन कॊनेयल्लिरुव देश. अपरस्याः पश्चिमायाः सीमाभूतो देशः। 2. पाश्चात्यरु, पश्चिम दिक्किनल्लि वासमाडुव जनरु. 3. पश्चिम देशद राजरु. "तस्यानीकैर्विसर्पद्भिरपरान्तजयोद्यतैः" रघु० ४-४३। "अपरान्तमहीपालव्याजेन रघवे करम्" रघु० ४-४८।

अपराह्ण अपराह्ण (पु०) 1. हगलिन एरडनेय भिर्द भाग. अह्नः अपरम्—एकदेशितत्पुरुषसमासः (२-२-१)। "अपराह्णशीतलतरेण शनैः" माघ० ९-४। 2.(हगलिन ऐदु भागगळाद) प्रातः संगव मध्याह्न अपराह्ण मत्तु सायाह्नगळल्लि नाल्कनेयदु.

अपराह्णतन अपराह्णतन (वि०) 1. अपराह्णवन्नु सहिसुव स्वभावद, अपराह्णवन्नु सहिसलु शक्तियुळ्ळ. अपराह्णः सोढोऽस्य "ट्यु:" (४-३-५२)। अपराह्णे भवः जातो वा वा "ट्यु:" (४-३-२४)। अपराह्णेतनम्। सप्तम्या अलुक् (६-३-१७)। पक्षे "ठञ्" (४-३-११)। आपराह्णिकम्। 2. अपराह्णदल्लिरुव, अपराह्णदल्लि उंटाद.

अपरिकलित अपरिकलित (वि०) 1. तिळियल्पडद. 2. नोडल्पडद. 3. केळल्पडद. 4. पर्यालोचिसल्पडद. न परिकलितः।

अपरिक्रम अपरिक्रम (पु०) 1. सुत्तलू संचरिसदिरुविके. परितः क्रमः क्रमणम्। न० त०। (वि०) 2. सुत्तलू संचरिसद. 3. उद्योगशीलनल्लद, श्रमपडुव स्वभावविल्लद, आसक्तियिल्लद.

अपरिगत अपरिगत (वि०) 1. तिळियल्पडद. 2. हॊंदल्पडद.

अपरिग्रह अपरिग्रह (पु०) 1. स्वीकरिसदिरुविके, बेडवेन्नुवुदु. 2. पातंजल योगदल्लि हेळल्पट्ट ओंदु विध यमगळल्लॊंदाद यमद ओंदु भेद. न परिग्रहः। "अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहाः यमाः" पा० यो० सू० २-३०। 3. यति, संन्यासि, सर्वसंग परित्यागमाडिदवनु. नास्ति परिग्रहो यस्य। "निराशीरपरिग्रहः" गीता ६-१०। 4. पत्नियिल्लदवनु.

अपरिचित अपरिचित (वि०) परिचयविल्लद, मॊदलु तिळियदिरुव, गुरुतिल्लद. न परिचितः।

अपरिच्छद अपरिच्छद (वि०) दरिद्र, निर्गतिक, जीवनक्के बेकाद (सरियाद) उपकरणविल्लदवनु. न परिच्छदो यस्य। अप्राशस्त्ये नञ् ब०।

अपरिच्छिन्न अपरिच्छिन्न (वि०) 1. स्पष्टवागि तिळियल्पडद, परिशीलिसि तिळियल्पडद, भेदवरियल्पडद. 2. इष्टेंदु तिळियलागद,—अळतॆमाडलागद. 3. एडॆबिडदॆ मुंदुवरिद, अविच्छिन्नवाद.

अपरिच्छेद अपरिच्छेद (पु०) 1. स्पष्टवागि तिळियदिरुविके, तारतम्यवन्नु अरियदिरुविके. 2. मुंदुवरियुविके, मुंदॆ सागुविके. 3. तीर्मानवागदिरुविके, संशय परिहारवागदिरुविके. (वि०) 4. इयत्ता शून्यवाद, इष्टेंदु अळतॆयिल्लद.

अपरिणत अपरिणत (वि०) 1. मूगदिरुव, बलियदिरुव, हण्णागदिरुव. 2. निष्णातनल्लद, परिश्रमविल्लद. 3. रूपांतरवन्नु हॊंदद, उचित परिणामवन्नु हॊंदद. न परिणतः।

अपरिणय अपरिणय (पु०) विवाहवागदिरुविके, मदुवॆयागदिरुविके.

अपरितोष अपरितोष (पु०) 1. संतोषविल्लदिरुविके. 2. तृप्तियिल्लदिरुविके. न परितोषः।

अपरिपक्व अपरिपक्व (वि०) 1. पक्ववागद, बेयिसल्पडद. 2. रूपांतरवन्नु हॊंदद, उचित परिणामवन्नु हॊंदद. 3. मूगद, चॆन्नागि हण्णागद. 4. चॆन्नागि विमर्शिसुव सामर्थ्यविल्लद(बुद्धि).

अपरिमाण अपरिमाण (न०) 1. अळतॆयिल्लदिरुविके, परिमाणविल्लदिरुविके. (वि०) 2. परिमाणविल्लद, अळतॆयिल्लद, अपारवाद. नास्ति परिमाणं यस्य।

अपरिमित ಅಪರಿಮಿತ (ವಿ೦) ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪಾರವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ.

अपरिमेय ಅಪರಿಮೇಯ (ವಿ೦) 1. ಅಳೆಯಲಾಗದ, ಇಯತ್ತಾಶೂನ್ಯವಾದ, ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ. "अथ कदाचिदपरिमेयमायाभयानकयुद्धसमुद्धतदैत्यबलावस्कन्दकान्दिशीकबृन्दारकानीकपरिवार्यमाणरथः पङ्क्तिरथः" चं० रा०। 2. ಅಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न परिमातुं शक्यमहँ वा।

अपरिविष्ट ಅಪರಿವಿಷ್ಟ (ವಿ೦) ಬಡಿಸಲ್ಪಡದ.

अपरिवृत ಅಪರಿವೃತ (ವಿ೦) 1. ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಡದ, ಬೇಲಿ ಹಾಕದಿರುವ (ಜಮೀನು). 2. ಹೊದಿಸಲ್ಪಡದ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡದ.

अपरिष्कार ಅಪರಿಷ್ಕಾರ (ಪು೦) 1. ಶುದ್ಧಿಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ತೊಳೆಯದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಲಂಕರಿಸದಿರುವಿಕೆ.

अपरिष्कृत ಅಪರಿಷ್ಕೃತ (ವಿ೦) 1. ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಡದ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಡದ, ಮೆರುಗು ಹಾಕಲ್ಪಡದ. 2. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡದ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಡದ. न परिष्कृतः।

अपरिहरणीय ಅಪರಿಹರಣೀಯ (ವಿ೦) 1. ಬಿಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 2. ಬಿಡಲು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ. न परिहर्तुं शक्यमहँ वा—परि+हृञ् (हरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಆಗದ. 4. ನಿವಾರಿಸಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ.

अपरिहार्य ಅಪರಿಹಾರ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಪರಿಹರಿಸಲಾಗದ. 2. ಬಿಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಪರಿಹರಿಸಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. 4. ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न परिहर्तुं शक्यमहँ वा—परि+हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि" गीता २-२७।

अपरीक्षित ಅಪರೀಕ್ಷಿತ (ವಿ೦) ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ, ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡದ. न० त०।

अपरुष् ಅಪರುಷ್ (ವಿ೦) ಕೋಪವಿಲ್ಲದ. अपगता रुट् यस्य। "अपरुषा परुषाक्षरमीरिता" रघु० ९-८।

अपरुष ಅಪರುಷ (ವಿ೦) 1. ಕಠಿನವಲ್ಲದ, ಕ್ರೂರವಲ್ಲದ. न परुषः। 2. ಕೋಪವಿಲ್ಲದ, ಶಾಂತನಾದ. अपगता रुषा यस्य। स्त्रियाम् –रुषा –रुक्षा.

अपरूप ಅಪರೂಪ (ನ೦) 1. ವಿಕಾರವಾದ ರೂಪ, ಕುರೂಪ. (ವಿ೦) 2. ವಿಕಾರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಕುರೂಪವುಳ್ಳ.

अपरेद्युस् ಅಪರೇದ್ಯುಸ್ (ಅವ್ಯ೦) ಮಾರನೆಯ ದಿನ, ಮರುದಿವಸ. अपर "एद्युस्" (५-३-२२)।

अपरोक्ष ಅಪರೋಕ್ಷ (ವಿ೦) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ, ದೃಶ್ಯವಾದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ. (ಅವ್ಯ೦) 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಎದುರಿಗೆ.

अपरोक्षानुभूति ಅಪರೋಕ್ಷಾನುಭೂತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಜ್ಞಾನ. 2. ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

अपरोध ಅಪರೋಧ (ಪು೦) ತಡೆ, ನಿರೋಧ. अप+रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अपरोप ಅಪರೋಪ (ಪು೦) ಸಮೂಲನಾಶ, ಬುಡ ಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. "श्रुत्वा स्वाम्यपरोपरोद्धविषमान्" मुद्रा० २-२१।

अपर्ण ಅಪರ್ಣ (ವಿ೦) ಪರ್ಣವಿಲ್ಲದ, ಎಲೆಯಿಲ್ಲದ. न पर्णानि यस्य।

अपर्णा ಅಪರ್ಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಪಾರ್ವತಿ. नास्ति पर्णं वृत्तिसाधनं यस्याः। [ಪಾರ್ವತಿಯು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವಾಗ ಮರದಿಂದ ಬಿದ್ದ ಎಲೆಗಳ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅಪರ್ಣೆಯೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.] "स्वयं विशीर्णद्रुमपर्णवृत्तिता परा हि काष्ठा तपसस्तया पुनः। तदप्यपाकीर्णमतः प्रियंवदां वदन्त्यपर्णेति च तां पुराविदः" कुमा० ५-२८।

अपर्तु ಅಪರ್ತು (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಮುಟ್ಟು ನಿಂತಿರುವ ಹೆಂಗಸು. अपगतः ऋतुः स्त्रीपुष्पं यस्याः। (ವಿ೦) 2. ಅಕಾಲದ, ಋತುನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿದ.

अपर्यन्त ಅಪರ್ಯಂತ (ವಿ೦) ಎಲ್ಲಿಯಿಲ್ಲದ, ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದ, ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪಾರವಾದ. नास्ति पर्यन्तो यस्य। "तदक्षयमपर्यन्तं दुर्जयं वानरं बलम्" रामा०।

अपर्याप्त ಅಪರ್ಯಾಪ್ತ (ವಿ೦) 1. ಅಪಾರವಾದ, ಅಪರಿಮಿತವಾದ, ಅಳತೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ. "जगत्यपर्याप्तसहस्रभानुना न यन्नियन्तुं समभावि भानुना" माघ० १-२७। 2. ಸಾಕಾಗದ, ಕಡಿಮೆಯಾದ, ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. 3. ಅಸಮರ್ಥವಾದ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. "अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम्" गीता १-१०।

अपर्याप्ति ಅಪರ್ಯಾಪ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಸಾಕಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಸಂಪೂರ್ಣತೆ. 2. ಅಶಕ್ತತೆ, ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 3. ಅಳತೆಯನ್ನು ಮೀರಿರುವಿಕೆ.

अपर्याय ಅಪರ್ಯಾಯ (ಪು೦) 1. ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (ವಿ೦) 2. ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದ. 3. ಪರ್ಯಾಯವಿಲ್ಲದ, ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ (ಶಬ್ದ).

अपर्युषित ಅಪಯ್ಯುಷಿತ (ವಿ೦) ಹೊಸದಾದ, ಹಿ೦ದಿನ ದಿನದ್ದಲ್ಲದ, ಹಳಸದ.

अपर्वन् ಅಪರ್ವನ್ (ವಿ೦) 1. ಗ್ರ೦ಥಿಗಳಿಲ್ಲದ, ಗೆಣ್ಣುಗಳಿಲ್ಲದ (ಕೋಲು). 2. ಪರ್ವ (ಅಧ್ಯಾಯ) ಗಳಿಲ್ಲದ ಗ್ರ೦ಥ.

अपल ಅಪಲ (ನ೦) 1. ಅಗುಳಿ, ಚಿಲಕ. अपलाति गृह्णात्यत्र — अप+ला (आदाने) "कः" (३-१-१३६)। (ವಿ೦) 2. ಮಾ೦ಸವಿಲ್ಲದ. नास्ति पलं मांसं यस्य।

अपलपन ಅಪಲಪನ (ನ೦) ಮುಚ್ಚುಮರಿ, ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವಿಕೆ. अपलप्यते — अप+लप (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। "दैन्यादुन्मुखदर्शनापलपनैः पिण्डार्थमायस्यतः" मुद्रा० ३-१४।

अपलपित ಅಪಲಪಿತ (ನ೦) 1. ಮುಚ್ಚುಮರಿ, ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವಿಕೆ, ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು. अपलपनम्—अप+लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (ವಿ೦) 2. ಮರೆಮಾಚಲ್ಪಟ್ಟ.

अपलापिन् ಅಪಲಾಪಿನ್ (ವಿ೦) ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವ, ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವ. अपलपति — अप+लप (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)।

अपलाषिका ಅಪಲಾಷಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅತ್ಯಾಸೆ, ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದ ಆಸೆ. अप+लष (कान्तौ) "ण्वुच्" (३-३-१११)।

अपलाषिन् ಅಪಲಾಷಿನ್ (ವಿ೦) ಅತ್ಯಾಸೆಯುಳ್ಳ. अप+लष (कान्तौ) "घिनुण्" (३-२-१४४)।

अपलाषुक ಅಪಲಾಷುಕ (ವಿ೦) ಅತ್ಯಾಸೆಪಡುವ. अप+लष (कान्तौ) "उकञ्" (३-२-१५४)।

अपवरक ಅಪವರಕ(ನ೦) ಕೊಠಡಿ, ಕೋಣೆ, ಕಿರುಮನೆ. अपव्रियते — अप+वृञ् (वरणे) "वुन्" (उ० ५-३५)।

अपवर्ग ಅಪವರ್ಗ (ಪು೦) 1. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. अप+वृजी (वर्जने) "घञ्" (३-३-१२१)। "स्तुतिभिः कतिचित्त्रिवर्गमृच्छन्त्यपवर्गं च यमेकमाश्रिताभिः" याद० १५-५८। 2. ತ್ಯಾಗ, ದಾನ. 3. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. "साफल्यमस्त्रे रिपुपौरुषस्य कृत्वा गते भाग्य इवापवर्गम्" किरा० १६-४९। 4. ವಿಸರ್ಜಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು, ತೊರೆಯುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. "मृष्टेरसंभेद इवापवर्गे" किरा० १६-२०। 5. ಕ್ರಿಯೆ, ಕೆಲಸ. 6. ಕೆಲಸದಿ೦ದಾಗುವ ಪ್ರಯೋಜನ, ಫಲವ್ಯಾಪ್ತಿ. 7. ಕ್ರಿಯಾಸಾಫಲ್ಯ. "स्यादपवर्गस्त्यागे मोक्षे कार्यावसाने साफल्ये" मेदि०। "अपवर्गः क्रियामुक्तयोः क्रियासाध्यफलागमे" नानार्थर०।

अपवर्जन ಅಪವರ್ಜನ (ನ೦) 1. ವಿಸರ್ಜಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. अप+वृजी (वर्जने) "ल्युट्"(३-३-११५)। 2. ತ್ಯಾಗ, ದಾನ. 3. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. "अपवर्जनन्तु दाने निर्वाणत्यागयोरपि" मेदि०।

अपवर्जित ಅಪವರ್ಜಿತ (ವಿ೦) 1. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+वृजी (वर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अपवर्जितविप्लवे शुचौ हृदयग्राहिणि मङ्गलास्पदे" किरा० २-२६। 3. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अपवर्तन ಅಪವರ್ತನ (ನ೦) 1. ವರ್ಗಾಯಿಸುವಿಕೆ, ಬದಲಾವಣೆ. 2. ಅಪಹರಣ, ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. अप+वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. (ಗಣಿತ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಪೂರ್ಣಾಂಕವನ್ನು ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ಭಾಗಿಸುವ ಇತರ ಸಣ್ಣ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು. **ಉದಾ:** 15 ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು 5 ಮತ್ತು 3 ಭಾಗಿಸುತ್ತವೆ. ಇವು 15ರ ಅಪವರ್ತನಗಳು. ಇಲ್ಲಿ 5 ಮತ್ತು 3 ಇವುಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಅಪವರ್ತನಗಳಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಅವಿಭಾಜ್ಯಗಳು. 12ರ ಅಪವರ್ತನಗಳು 6, 2; 3, 4; 3, 2, 2 ಇವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 6 ಮತ್ತು 4 ಸಂಖ್ಯೆಗಳು 3, 2 ಮತ್ತು 2, 2ನ್ನು ಅಪವರ್ತನಗಳನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. **ಮಹತ್ತಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಪವರ್ತನ ಮತ್ತು ಲಘುತಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಪವರ್ತ್ಯಗಳು:** ಕೆಲವು ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ಭಾಗಿಸುವ ಒಂದೇ ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮಹತ್ತಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಪವರ್ತನ(ಮ. ಸಾ. ಅ.). ನಾಲ್ಕಾರು ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಂದ ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಲಘುತಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಪವರ್ತ್ಯ (ಲ. ಸಾ. ಅ.). **ಉದಾ:** 48, 60, 84, 120ರ ಮ. ಸಾ. ಅ. = 12. ಇವುಗಳ ಲ. ಸಾ. ಅ. ವು = 1680.

अपवाद ಅಪವಾದ (ಪು೦) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. अप + वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "कोऽपवादः स्तुतिपदे यदशीलेषु चञ्चलाः" किरा० ११-२५। 2. ಮಿಥ್ಯಾವಾದ, ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಸಿ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದು. "गुणापवादेन तदन्यरोपणात्" किरा०

१४-१२। 3. ಆಜ್ಞೆ, ಆಪ್ತಣೆ. "ततोऽपवादेन पताकिनीपतेश्चचाल निर्ह्रादवती महाचमूः" किरा० १४-२७। 4. ವಿಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರ, ಬಾಧಕಶಾಸ್ತ್ರ. अपोद्यते सामान्यशास्त्रमनेन — अप+वद "घञ्" (३-३-१२१)। "अपवाद इवोत्सर्गं व्यावर्तयितुमीश्वरः" रघु० १५-७। 5. ವಿಶ್ವಾಸ, ಪ್ರೀತಿ. 6. ಸಣ್ಣ ವಾದ್ಯ, ಕಿರುಗಂಟೆ ಮೊದಲಾದುದು. "मधुकरैरपवादकरैरिव" माघ० ६-९। 7. ನಂಬಿಕೆ. "अपवादस्तु निर्देशे निन्दाविस्रम्भयोरपि" हेम०। 8. ಅಪಕೀರ್ತಿ.

अपवादक अपवादक (वि०) 1. ನಿಂದಿಸುವವನು, ದೂಷಿಸುವವನು. अप + वद (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ವಿಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರ.

अपवादिन् अपवादिन् (वि०) ನಿಂದಕ, ದೂಷಿಸುವವನು. अप + वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। "मन्दोत्साहः कृतोऽस्मि मृगयापवादिना माढव्येन" शाकु० २।

अपवारण अपवारण (न०) 1. ಅಂತರ್ಧಾನ, ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. अप + वृञ् (आवरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮರೆಮಾಡುವುದು, ಆಚ್ಛಾದನ, ಮುಚ್ಚುವುದು. (वि०) 3. ಮರೆಮಾಡುವ, ಮುಚ್ಚುವ. अपवारयति — अप+वृञ्+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अपवारित अपवारित (न०) 1. ಅಪ್ರಕಾಶ, ರಹಸ್ಯ. 2. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ಕಡೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಹೇಳುವುದು, ಇತರರಿಗೆ ಕೇಳಿಸದಂತೆ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "तद्भवेदपवारितम्। रहस्यन्तु यदन्यस्य परावृत्य प्रकाश्यते" सा० द० ६-१३८। (वि०) 3. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अप + वृञ् (आच्छादने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अपवार्य अपवार्य (अव्य०) ಮರೆಮಾಡಿ. अप + वृञ् (आच्छादने) + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)। "त्रिपताकाकरेणान्यानपवार्यान्तरा कथाम्" सा० द० ६-१३९।

अपवाह अपवाह (पु०) ಒಂದು ಜಾಗದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾಗಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು, ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. अपसार्यं वाहः स्थानान्तरनयनम्।

अपवाह्न अपवाह्न (न०) ಪರದೇಶದಿಂದ ಜನರನ್ನು ತನ್ನ ದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆತರುವುದು. अप + वह (प्रापणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्वदेशं वर्द्धयेद्राजा परदेशापवाहनात्" हितो०।

अपवाह्य अपवाह्य (वि०) 1. ದೂರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ. अप + वह (प्रापणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿ. अप + वह + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

अपविघ्न अपविघ्न (वि०) ವಿಘ್ನರಹಿತವಾದ, ಆಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ. अपगतो विघ्नो यस्मात्। "शतं क्रतूनामपविघ्नमाप" रघु० ३-३८।

अपविद्ध अपविद्ध (पु०) 1. ಹನ್ನೆರಡುವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳಿಂದ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ತಂದು ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಮಗ. (वि०) 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप + व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)। "रक्षोविप्रकृतावास्तामपविद्धशुचाविव" रघु० १०-७४। 4. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अपविद्धगदो बाहुर्भग्नशाख इव द्रुमः" कुमा० २-२२।

अपविद्या अपविद्या (स्त्री०) 1. ಅವಿದ್ಯೆ, ಅಜ್ಞಾನ. "तत्त्वस्य संवित्तिरिवापविद्याम्" किरा० १६-३२। 2. ನೀಚವಿದ್ಯೆ. अपकृष्टा विद्या।

अपव्यय अपव्यय (पु०) 1. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಖರ್ಚು, ದುಬಾರಿ ಖರ್ಚು, ಅನ್ಯಾಯವಾದ ಖರ್ಚು. अपकृष्टो व्ययः। 2. ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು, ಸತ್ಯವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವುದು.

अपशङ्क अपशंक (वि०) 1. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ, ಸಂಶಯರಹಿತವಾದ. अपगता शङ्का यस्य। (क्रि० वि०) 2. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ, ಸಂಶಯರಹಿತವಾಗಿ. "अपशङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिताः" माघ० ४-४७।

अपशद अपशद (पु०) 1. ಅನುಲೋಮಜಾತಿಯವನು. "वर्णमात्रानुलोमा ये षट्तेऽपशदसंज्ञिताः" वैज०। (वि०) 2. ನೀಚ, ಅಧಮ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯವನು. अप + शद्लृ (शातने) "अच्" (३-१-१३४)। "निहीनोऽपशदो जाल्मः" अम०।

अपशब्द अपशब्द (पु०) 1. ಅಪಭ್ರಂಶಶಬ್ದ, ತಪ್ಪಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಶಬ್ದ, ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದ. 2. ನಿಂದಾವಚನ, ಬೈಗಳು,

ದೂಷಣೆ. "प्रापाक्ष्णोर्गलदपशब्दमञ्जनाम्भः" माघ० ८-४३।

अपशु ಅಪಶು (पु०) 1. ಹಸು ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ತಿರ್ಯಗ್‌ಜಂತು. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಲ್ಲದ ಪಶು. (वि०) 3. ಪಶುಗಳಿಲ್ಲದ, ಗೋವುಗಳಿಲ್ಲದ. नास्ति पशुर्यत्र।

अपशुच् ಅಪಶುಚ್ (वि०) ಶೋಕರಹಿತವಾದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. अपगता शुक् यस्य।

अपशोक ಅಪಶೋಕ (वि०) ಶೋಕರಹಿತವಾದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. अपगतः शोको यस्मात्।

अपश्चिम ಅಪಶ್ಚಿಮ (वि०) 1. ಮೊದಲನೆಯ, ಮೊದಲಿಗ, ಅಗ್ರೇಸರ. न पश्चिमः। "शिश्रिये सुमनसामपश्चिमः पश्चिमे वयसि नैमिशं वशी" रघु० ११-१। 2. ಕೊನೆಯುದಲ್ಲದ. "प्रसीदतु महाराजो ममानेनापश्चिमेन प्रणयेन" वेणी० ६। 3. ಅಧಿಕವಾದ, ಮಿಕ್ಕಿಮಿಗಿಲಾದ. "अपश्चिमामिमां कष्टामापदं प्राप्तवत्यहम्" रामा०।

अपश्यत् ಅಪಶ್ಯತ್ (वि०) ನೋಡದಿರುವ, ಕಾಣದಿರುವ. न पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "अपश्यद्भिरिवेशानम्" किरा० १५-२। "अपश्यतोऽभवदतिदुःखितं मनः सुचक्षुषः प्रविचरतो महात्मनः" रामा०।

अपश्री ಅಪಶ್ರೀ (वि०) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. अपगता श्रीः संपद्यस्य। 2. ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ. अपगता श्रीः शोभा यस्मात्। "कुमुदवनमपश्रि श्रीमदम्भोजषण्डम्" माघ० ११-६४।

अपष्ठ ಅಪಷ್ಠ (न०) ಅಂಕುಶದ ತುದಿ. अप + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-१-१३६)। "अपष्ठन्त्वङ्कुशस्याग्रम्" वैज०।

अपष्ठु ಅಪಷ್ಠು (पु०) 1. ಕಾಲ, ಸಮಯ. (वि०) 2. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ. 3. ಅನುಕೂಲವಾದ. 4. ಎಡಭಾಗದ. अप + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कुः" (उ० १-२५)। "अपष्ठुः पुंसि काले च वामे स्यादन्यलिङ्गकः" मेदि०। (अव्य०) 5. ತಪ್ಪಾಗಿ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಸುಳ್ಳಾಗಿ. "तव धर्मराज इति नाम कथमिदमपष्ठु पठ्यते" माघ० १५-१७। 6. ತಪ್ಪಿಲ್ಲದೆ, ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿ. 7. ಸುಂದರವಾಗಿ, ಅಂದವಾಗಿ. "प्रतिकूलानुकूलार्थे अपष्ठुरमपष्ठु च" वैज०। "अपष्ठु चारौ निर्दोषे" हेम०।

अपस् ಅಪಸ್ (न०) 1. ಕೆಲಸ, ಕಾರ್ಯ. आप्लृ (व्याप्तौ) "असुन्" ह्रस्वश्च (उ० ४-२०७)। 2. ಪವಿತ್ರಕಾರ್ಯ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯ. 3. ನೀರು. (वि०) 4. ಕಾರ್ಯನಿರತನಾದ, ಪ್ರಯತ್ನಶೀಲ.

अपसद् ಅಪಸದ್ (वि०) ಅಧಮ, ನೀಚ, ಪಾಪಾತ್ಮ. "पापे त्वधमापसदध्रुवाः" त्रिकाण्ड०।

अपसर ಅಪಸರ (पु०) 1. ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಡುವಿಕೆ. अप+सृ (गतौ) "अच्" (३-३-११८)। 2. ಪ್ರತಿಗ್ರಹ, ಸ್ವೀಕಾರ, ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "निरन्वयोऽनपसरः प्राप्तः स्यात्" मनु० ८-१९८।

अपसरण ಅಪಸರಣ (न०) ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಡುವಿಕೆ. अप + सृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपसर्ग ಅಪಸರ್ಗ (पु०) 1. ತ್ಯಾಗ, ದಾನ. 2. ವಿಸರ್ಜನ, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. अप + सृज (विसर्गे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अपसर्प ಅಪಸರ್ಪ (पु०) 1. ಗೂಢಚಾರ. अपसर्पति—अप+सृप्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "सर्पाधिराजोरुभुजोऽपसर्पं पप्रच्छ भद्रं विजितारिभद्रः" रघु० १४-३१। 2. ಅಪಸರಣ, ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಡುವಿಕೆ. अप+सृप्लृ भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अपसर्पण ಅಪಸರ್ಪಣ (न०) ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಡುವಿಕೆ, ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ. अप + सृप्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपसव्य ಅಪಸವ್ಯ (न०) 1. ಶರೀರದ ಬಲಭಾಗ. अपक्रान्तं सव्यात्। (वि०) 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. 3. ಬಲಭಾಗದ.

अपसार ಅಪಸಾರ (पु०) 1. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. 2. ಬಹಿಷ್ಕಾರ, ಹೊರಮಾಡುವುದು. अप+सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಓಡಿಹೋಗುವುದು, ಪಲಾಯನ. "व्याप्तं लोकैर्दुःखलभ्यापसारम्" माघ० १८-४०। अप+सृ+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। -सारणम्—सारण०. भावे "युच्" (३-३-१०७)। -सारणा—सारणा.

अपसारित ಅಪಸಾರಿತ (वि०) 1. ದೂರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप + सृ (गतौ) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अपस्कर ಅಪಸ್ಕರ (पु०) ರಥದ ಅವಯವ, ರಥದ ಭಾಗ. "अपस्करो रथाङ्गम्" पा० सू० (६-१-१४९)।

अपस्नात अपस्नात (वि०) मृतनिगागि स्नान माडिद, मरणक्कागि स्नानमाडिद. अपकृष्टं स्नातः।

अपस्नान अपस्नान (न०) 1. मरणवार्तेयन्नु केळे माडुव स्नान. अपकृष्टं स्नानम्। 2. स्नान माडि निंत नीरु, मैय तॊळेद नीरु. अपक्रान्तः स्नानात्। "उद्वर्तनमपस्नानं विण्मूत्रे रक्तमेव च। श्लेष्मनिष्ठ्यूतवान्तानि नाधितिष्ठेत्तु कामतः" मनु० ४-१३२।

अपस्पश अपस्पश (वि०)1. गूढचारनिल्लद. अपगतः स्पशः यस्मात्। "शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" माघ० २-११२। 2. पस्पश ग्रंथविल्लद.

अपस्मार अपस्मार (पु०) मूर्च्छे रोग. अपस्मारयति—अप+स्मृ (चिन्तायाम्)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

अपस्मारिन् अपस्मारिन् (वि०) मूर्च्छे रोग वुळ्ळ.

अपहत अपहत (वि०) नाशपडिसल्पट्ट. अप + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपहति अपहति (स्त्री०) नाशपडिसुवुदु. अप+हन (हिंसागत्योः) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)।

अपहर अपहर (वि०) अपहरिसुव, कदियुव. अप+हृञ् (हरणे) "अच्" (३-१-१३४)।

अपहरण अपहरण (न०)1. कदियुवुदु, कळ्ळतन. 2. ऒय्युवुदु, स्थळान्तरक्के बदलायिसुवुदु. अप + हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपहरणीय अपहरणीय (वि०) 1. अपहरिसलु ऒग्यवाद. 2. अपहरिसलु शक्यवाद. 3. अपहरिसल्पडुव. अपहर्तुमर्हं शक्यम् अपह्रियते वा—अप+हृञ् (हरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ऒय्यलु अर्हवाद. 5. ऒय्यलु शक्यवाद. 6. ऒय्यल्पडुव.

अपहर्तृ अपहर्तृ (वि०) अपहारमाडुव, कदियुव, कळ्ळतनमाडुव. अप+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -हर्त्री -हर्त्र्यै.

अपहसन अपहसन (न०) अपहास्य, कुडोद्य. अप + हसे (हसने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपहसित अपहसित (न०)1. अपहास्य, कुडोद्य. अप + हसे (हसने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. अपहास्यमाडल्पट्ट. कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)।

अपहस्त अपहस्त (पु०) हॊरदूडलु कुत्तिगेय मेले इट्टिरुव हस्त, तळ्ळलु कत्तिन मेले इट्टिरुव कै. अपसारणाय उद्यतो हस्तः।

अपहस्तित अपहस्तित (वि०) 1. कुत्तिगेय मेले कैयिट्टु नूकल्पट्ट, कत्तुहिडिदु तळ्ळल्पट्ट. अपहस्तोऽस्य सञ्जातः "इतच्"(५-२-३६)। 2. तिरस्करिसल्पट्ट, अपमानगॊळिसल्पट्ट.

अपहार अपहार (पु०) 1. हानि, नाश. अप+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "अपहारस्त्वपचयः" अम०। 2. चोर, कळ्ळ. 3. जूजु मत्तु युद्धगळ मध्ये कॊडुव विराम. 4. आह्वानद मेले होदकडे अवश्यकॊडबेकाद वस्तु. 5. मॊसळे. "अपहारः पुनश्चोरे द्यूतयुद्धादिविभ्रमे। निमन्त्रणोपनेतव्यद्रव्ये ग्राह्यायादसि" वैज०। 6.तेगेदुहाकुवुदु, कित्तॊगेयुवुदु. "कर्णनासापहारेण भगिनी मे विरूपिता" रामा०। 7. मरे माचुवुदु, निजवन्नु मुच्चुवुदु, वंचिसुवुदु. "कथमात्मानं निवेदयामि। कथं वात्मापहारं करोमि" शाकु०। 8. ऒय्युवुदु, बेरेकडेगे सागिसुवुदु.

अपहारक अपहारक (वि०) 1. अपहरिसुव, कदियुव. अपहरति—अप+हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. बेरेकडेगे ऒय्युव, स्थळान्तरक्के बदलायिसुव. 3. मरेमाचुव, वंचिसुव. 4. नाशपडिसुव. अप + हृञ् "णिनिः" (३-२-७८)। अपहारिन् -हारिन्. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -हारिणी -हारिण्यै.

अपहास अपहास (पु०) कारणविल्लदे नगुवुदु. अप+हसे (हसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अपहासः परमाददे महद्भिः" यादo १५-१०८।

अपहृत अपहृत (वि०) 1. कदियल्पट्ट. 2. ऒय्यल्पट्ट. अप + हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपह्नव अपह्नव (पु०) 1. सत्यवन्नडगिसुविके, इरुवुदन्नु अदल्लवेंदु हेळुवुदु. अप + ह्नुङ्

(अपनयने) "अप्" (३-३-५७)। 2. प्रेम, प्रीति, स्नेह. 3. स्तुति, स्तोत्र, हೊಗಳಿಕೆ. "स्तुतिस्नेहावपह्नवौ" वैज०। 4. अर्थालंकारद ಒಂದು ಭೇದ; ಇರುವುದನ್ನು ಅದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅದನ್ನೇ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯವೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು ಅಪಹ್ನವಾಲಂಕಾರ. ["अपह्नुति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अपह्नुति अपह्नुति (स्त्री०) 1. ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವಿಕೆ, ಇರುವುದನ್ನು ಅದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು. 2. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಇರುವುದನ್ನು ಅದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅದನ್ನೇ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು ಅಪಹ್ನುತ್ಯಲಂಕಾರ. "प्रकृतं यन्निषिध्यान्यत्साध्यते सात्वपह्नुतिः" काव्यप्र०।

अपांगर्भ अपाम्गर्भ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "वह्निवातावपांगर्भौ" वैज०।

अपांनपात् अपाम्नपात् (पु०) ಯಜ್ಞದೇವತೆ. अपो न पातयति। षष्ठ्या अलुक् (६-३-१४)।

अपांनिधि अपाम्निधि (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ. षष्ठ्या अलुक् (६-३-१४)। 2. ವಿಷ್ಣು. "अपां निधिरधिष्ठानमप्रमत्तः प्रतिष्ठितः" वि० स०।

अपांपति अपाम्पति (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ. 2. ವರುಣ. षष्ठ्या अलुक् (६-३-१४)। "अपांपतिर्नित्यमबिन्धनेन" याद० १८-४५।

अपांयोनि अपाम्योनि (पु०) ಸಮುದ್ರ. षष्ठ्या अलुक् (६-३-१४)।

अपाक अपाक (पु०) 1. ಪಚನವಾಗದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಜೀರ್ಣ, ಅಗ್ನಿಯ ಮಾಂದ್ಯದಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವಿಕೆ. 3. ಅಜೀರ್ಣರೋಗ. (वि०) 4. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ, ಪಕ್ವವಾಗದ.

अपाकज अपाकज (वि०) 1. ಪಾಕದಿಂದುಂಟಾಗದ. 2. ಸ್ವಭಾವ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಪ್ರಕೃತಿ ಸಿದ್ಧವಾದ. पाकाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। न० त०।

अपाकरण अपाकरण (न०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ, ನಿರಾಕರಣೆ. 2. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. 3. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುವುದು. अप+आ+कृ ल्युट् (करणे) "ल्युट्" (३-३-१८)।

अपाकरिष्णु अपाकरिष्णु (वि०) 1. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. अप+आ+कृ (करणे) "इष्णुच्" वार्त्त०।

अपाकर्मन् अपाकर्मन् (न०) ಸಾಲದ ಸಂದಾಯ, ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವಿಕೆ.

अपाकृत अपाकृत (वि०) 1. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಲಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದೂರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+आ+कृ क्त (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "त्वयि पूजनं जगति जात्म कृतमिदमपाकृते गुणैः" माघ० १५-३३। 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अपाकृति अपाकृति (स्त्री०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ. 2. ನಿವಾರಣೆ, ಪರಿಹಾರ. 3. ಅಪಕಾರದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಚಿತ್ತವಿಕಾರ, ಕಳವಳ. अप+आ+कृ क्तिन् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "निशम्य सिद्धिं द्विषतामपाकृतीः" किरा० १-२७।

अपाङ्क्त अपाङ्क्त (वि०) ಒಂದೇ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಭೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದವನು. "अपाङ्क्तदाने यो दातुर्भवत्यूर्ध्वं फलोदयः" मनु० ३-१६९।

अपाङ्क्तेय अपाङ्क्तेय (वि०) ಪಂಕ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ, ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಭೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲದ. न पङ्क्तिमर्हति "ढक्"। "एतान्विगर्हिताचारानपाङ्क्तेयान् द्विजाधमान्" मनु० ३-१६७।

अपाङ्क्त्य अपाङ्क्त्य (वि०) ಒಂದೇ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಭೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ. पङ्क्ति "अञ्" (४-१-८६)। "ष्यञ्" (वा० ७-३-३१)। "अपाङ्क्त्यो यावतः पाङ्क्त्यान्भुञ्जानाननुपश्यति" मनु० ३-१७६।

अपाङ्ग अपाङ्ग (पु०) 1. ಕಡೆಗಣ್ಣು, ಕಣ್ಣಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ. अप अङ्गति—अगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अपाङ्गाः परिपात्यन्ताम्" याद० १६-२४। 2. ತಿಲಕ, ಪುಂಡ್ರ. "अपाङ्गो नेत्रान्तपुण्ड्रयोः" हेम०। (वि०) 3. ಅಂಗವಿಹೀನ, ಊನವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ. अपगतान्यङ्गान्यस्य।

अपाङ्गदर्शन अपाङ्गदर्शन (न०) ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ, ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುವುದು. अपाङ्गेन दर्शनम्।

अपाच् अपाच् (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವ. 2. ಅಪ್ರಕಾಶವಾದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. अपाञ्चति—अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)।

(अव्यं) 3. ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ. 4. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿಗೆ. 5. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ.

अपाची अपाचीं (स्त्री०) 1. ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕು. 2. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು. अपाञ्चति सूर्यम् — अप+अञ्चु(गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "ङीप्" (४-१-६)।

अपाचीन अपाचीन (वि०) 1. ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನ. 2. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ. अपाच्यां भवः "खः" (५-४-८)। 3. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. 4. ಅಪ್ರಕಾಶವಾದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ.

अपाच्य अपाच्य (वि०) ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ, ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अपाच्यां भवः "यत्" (४-२-१०१)।

अपाटव अपाटव (न०) 1. ಅಕುಶಲತೆ, ಚುರುಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न पाटवम्। 2. ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಅಶಕ್ತತೆ. 3. ರೋಗ, ಬೇನೆ, ಜಾಡ್ಯ. नास्ति पाटवं यत्र। (वि०) 4. ಅಕುಶಲ, ಚತುರನಲ್ಲದ, ಅಸಮರ್ಥ.

अपाणिनीय अपाणिनीय (वि०) 1. ಪಾಣಿನಿ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡದ, ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಲ್ಲದ. 2. ಪಾಣಿನಿಯ ಗ್ರಂಥ (ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ) ವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡದವನು.

अपात्र अपात्र (न०) 1. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಪಾತ್ರೆ. 2. ದಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ. "अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते। असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम्" गीता १७-२२।

अपात्रीकरण अपात्रीकरण (न०) 1. ಅಯೋಗ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 2. ಅನರ್ಹನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಾಪಕೃತ್ಯ. "निन्दितेभ्यो धनादानं वाणिज्यं शूद्रसेवनम्। अपात्रीकरणं ज्ञेयमसत्यस्य च भाषणम्" ಎಂದು ಅನರ್ಹತೆಯ ಕಾರಣಗಳು ನಾಲ್ಕು. मनु० ११-६१।

अपादान अपादान (न०) 1. ಅಪಹಾರ, ಕಸಿದು ಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಪಾದಾನ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳದ್ದು. "ध्रुवमपायेऽपादानम्" ಅಪಾಯವೆಂದರೆ ವಿಶ್ಲೇಷ (ವಿಯೋಗ) ವೆಂದರ್ಥ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದಕ್ಕೆ ಅಗಲಿಕೆ (ವಿಯೋಗ, ವಿಶ್ಲೇಷ) ಯುಂಟಾದಾಗ ಚಲಿಸದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು ಅಪಾದಾನಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಈ ಅಪಾದಾನಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರುವುದು. वृक्षात् पर्णं पतति ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಪರ್ಣಕ್ಕೆ ವಿಶ್ಲೇಷವುಂಟಾದಾಗ ವೃಕ್ಷ ಪದಕ್ಕೆ ಅಪಾದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ, (1) ಜುಗುಪ್ಸೆ, (2) ವಿರಾಮ, (3) ಪ್ರಮಾದ, (4) ಭಯ, (5) ತ್ರಾಣ (ರಕ್ಷಣೆ), (6) ಪರಾಜಯ (ಸೋಲು), (7) ಉತ್ಪತ್ತಿ (ಹುಟ್ಟು), (8) ವಾರಣ (ತಡೆ) ಮತ್ತು (9) ಅಂತರ್ಧಾನ (ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ) ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಧಾತುಗಳ ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಿಷಯಗಳೂ, (10) ಶಾಸ್ತ್ರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವ ಗುರುವೂ, (11) ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದೂ ಅಪಾದಾನಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುವು. ಕ್ರಮವಾಗಿ **ಉದಾಃ** (1) पापाज्जुगुप्सते। (2) पापाद्विरमति। (3) धर्मात् प्रमाद्यति। (4) चोराद्बिभेति। (5) व्याघ्रात्त्रायते। (6) सिंहात्पराजयते। (7) ब्रह्मणः प्रजाः प्रजायन्ते। (8) यवेभ्यो गां वारयति। (9) मातुर्निलीयते कृष्णः। (10) उपाध्यायादधीते। (11) हिमवतो गङ्गा प्रभवति।

अपान अपान (पु०) 1. ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚ ಪ್ರಾಣ ವಾಯುಗಳಲೊಂದು. अपसारणेन अनित्यनेन—अप+अन(प्राणने) "घञ्" (३-३-१२१)। (न०) 2. ಗುದ, ಮಲದ್ವಾರ. 3. ವೃಷಣ, ಅಂಡಕೋಶ. "अपानो देहजो वायुरपानं वृषणे गुदे" वैज०।

अपानन अपानन (न०) 1. ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸ. 2. ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ವಿಸರ್ಜನೆ. अप+अन(प्राणने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपामार्ग अपामार्ग (पु०) ಉತ್ತರೇಣಿ ಗಿಡ. अपकृष्टः आ समन्तात् मार्गोऽस्य।

अपाय अपाय (पु०) 1. ವಿಶ್ಲೇಷ, ಅಗಲಿಕೆ. अप+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಪಲಾಯನ, ಓಟ. 3. ನಾಶ. "नाशस्त्वपक्रमोऽपायः" वैज०। "मालत्यपायमधिगम्य विरक्तचेताः" मालती० १०-९। 4. ಹಾನಿ, ಕೇಡು, ದುರ್ಘಟನೆ. "उपायं चिन्तयेत् प्राज्ञस्तथापायं च चिन्तयेत्" पञ्चत०।

अपायिन् अपायिन् (वि०) 1. ಅಪಾಯವುಳ್ಳ. 2. ಅಗಲಿಕೆಯುಳ್ಳ. 3. ನಾಶವುಳ್ಳ, ನಶ್ವರವಾದ. अपायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "आगमापायिनोऽनित्याः" गीता २-१४।

अपार अपार (पुं) 1. समुद्र. (नं) 2. नदिय एदुरु दड. (वि) 3. हेच्चाद, अधिकवाद. नास्ति पारं यस्य। "अपारहर्षदिनधामवस्थाम्" याद्द० १३-६१। 4. अवधियिल्लद, एल्लेयिल्लद. 5. तीरविल्लद, दडविल्लद. 6. बहळ कष्टवाद. 7. अगाधवाद, आळवाद. (स्त्री) **-रा -रा.** 8. पृथ्वि, भूमि.

अपार्थ अपार्थ (पुं) 1. असंबद्धवाद अर्थ. (नं) 2. अर्थविल्लद मातु, असंबद्धवाक्य. "समुदायार्थशून्यं यत्तदपार्थमितीष्यते" काव्यप्र०। (वि) 3. व्यर्थवाद, प्रयोजनविल्लद. अपगतोऽर्थः प्रयोजनं यस्मात्।

अपावर्तन अपावर्तन (नं) 1. सुत्तुवुदु, तिरुगुविके, प्रदक्षिणे. 2. तिरस्कार. 3. हिंदक्के ओडुवुदु, हिम्मेट्टुवुदु. अप+आ+वृत्तु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. भूमियमेलॆ होरळाडुवुदु.

अपावृत अपावृत (वि) 1. आवरण तॆगॆयल्पट्ट, अनावृतवाद. 2. तॆरॆयल्पट्ट, बिच्चल्पट्ट. "यदृच्छयाचोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम्" गीता २-३२। 3. मुच्चल्पट्ट. 4. स्वतंत्र, निर्बंधविल्लद. अपगतमावृतमावरणं यस्य। "त्वं ब्रह्म परमं साक्षादनाद्यन्तमपावृतम्" भाग० ११-१६-१।

अपावृति अपावृति (स्त्री) 1. आवरण तॆगॆयुवुदु, नोटद विघ्न (तडॆ) वन्नु होगलाडिसुवुदु. 2. तॆरॆयुवुदु, बिच्चुवुदु. 3. मुच्चुवुदु, मरिमाडुवुदु. अप+आ+वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अपावृत्त अपावृत्त (वि) 1. तिरुगिद, सुत्तिद. 2. हिम्मेट्टिद, ओडिहोद. अप+आ+वृत्तु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। 3. पराङ्मुखवाद, हिंदक्कॆ तिरुगिद. "पुरः सूर्यादपावृत्तां छायामिव महातरुः" किरा० १५-३३।

अपावृत्ति अपावृत्ति (स्त्री) 1. तिरुगुविके, सुत्तुविके. 2. हिम्मेट्टुवुदु, हिंदक्कॆ ओडुवुदु. अप+आ+वृत्तु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अपाश्रय अपाश्रय (पुं) 1. आश्रय, अभय स्थान. 2. मुंच, पर्यंक. 3. चप्पर, अंगळद मेल्भावणॆ. (वि) 4. आश्रयविल्लद, सहायविल्लद. अपगत आश्रयो यस्य।

अपासङ्ग अपासंग (पुं) बत्तळिकॆ. अप+आ+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१२१)।

अपासन अपासन (नं) 1. एसॆयुवुदु. 2. तळ्ळुवुदु, नूकुवुदु. 3. वधॆ, कॊल्लुवुदु. अप+असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपासित अपासित (वि) 1. एसॆयल्पट्ट. 2. होरडिसल्पट्ट. 3. कॊल्लिसल्पट्ट. अप+असु (क्षेपणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अपासृत अपासृत (वि) 1. दूरवाद, बिट्टु होरटिरुव. 2. ओडिहोद. अप+आ+सृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

अपास्त अपास्त (वि) 1. एसॆयल्पट्ट. 2. होग लाडिसल्पट्ट. 3. ओडिसल्पट्ट, होरडिसल्पट्ट. अप+असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निरस्तगाम्भीर्यमपास्तपुष्पकम्" माघ० १-५५। 4. इडल्पट्ट. "अस्तापास्तसमस्तभासि नभसः पारं प्रयाते रवौ" रत्ना० १-२३। 5. त्यजिसल्पट्ट, बिडल्पट्ट. "अपास्तसमस्ताशमपि उपगतदक्षिणाशम्" चं० रा० ३।

अपास्य अपास्य (अव्य०) 1. एसॆदु. 2. होग लाडिसि. 3. त्यजिसि, बिट्टु. अप+असु (क्षेपणे) "ल्यप्" (७-१-३७)। "किमित्यपास्याभरणानि यौवने" कुमा० ५-४४।

अपि अपि (अव्य०) 1. निंदॆ, बैगळु. "धिग्देवदत्तम् अपि स्तुयाद्वृषलम्"। 2. पदार्थ. "सर्पिषोऽपि स्यात्"। 3. संभावनॆ, हॆच्चु शक्तियन्नु तोरिसिकॊडुव अतिशयोक्ति. संभावनं शक्त्युत्कर्षमाविष्कर्तुमत्युक्तिः सि० कौ०। "अपि स्तुयाद्विष्णुम्"। 4. कामचारानुज्ञॆ, इष्टबंदंतॆ नडॆयलु अनुमति. "अपि स्तुहि"। 5. समुच्चय. "अपि स्तुहि, अपि सिञ्च"। "अस्ति मे सोदरस्नेहोप्येतेषु" शाकु० १। [ई मेलिन अर्थगळिगॆ द्योतकवादाग "अपि" शब्दवु कर्मप्रवचनीय संज्ञॆयन्नु हॊंदुवुदु.] "अपिः पदार्थसंभावनान्ववसर्गगर्हासमुच्चयेषु" पा० सू० (१-४-९६)। 6. प्रश्नॆ. "अपि क्रियार्थं सुलभं समित्कुशम्?" कुमा० ५-३३। 7. प्रत्याशॆ, निरीक्षणॆ. "अपि

नाम दुरात्मा राक्षसो गृह्णेत!" मुद्रा० १। 8. शंके, संदेह, संशय. "अपि चोरो भवेत्? अपि देवदत्तो गच्छेत्?"। 9. आदरे, आदाग्र्ये. "अपि दृष्टमपि श्रुतं प्रभावं भवदीयं भविनस्तमोऽभिभूताः" याद० १५-२५। 10. आशीर्लिङ्, आशीर्वाद्य. "स्वस्ति, यथास्थाने कुतोऽपि कोऽपि कमपि पुरुषविशेषमवगमयति" मुद्रा० ५। "व्यतिषजति पदार्थानान्तरः कोऽपि हेतुः" उ० रा० ६-१२।

अपिगीर्ण अपिगीर्ण (वि०) 1. हेळल्पट्ट. 2. वर्णिसल्पट्ट. 3. होगळल्पट्ट, स्तोत्रमाडल्पट्ट.

अपिच अपिच (अव्य०) मत्तॆ, इदल्लदॆ. "अपिच, दुराराध्या हि राजलक्ष्मीः आत्मवद्भिरपि" मुद्रा० ३। अपि च इवु बेरॆ बेरॆ पदगळॆंदु कॆलवर अभिप्रायः.

अपित् अपित् (वि०) इत् संज्ञॆयुळ्ळ "प"कार इल्लद. "सार्वधातुकमपित्" पा० सू० (१-२-४)।

अपितु अपितु (अव्य०) 1. आदरॆ (विरोधद्योतक). "अपितु त्रपया न तास्तदुक्तीस्त इमे नन्विह चेतसा नमन्ति" याद० १५-६०। 2. हागादरॆ.

अपिधान अपिधान (न०) 1. मुच्चुवुदु, मरॆ माडुवुदु. अपि+ङु धान् (धारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "नैकजलदच्छत्रापिधानं जगत्" मृच्छ० ५-२४। (वि०) 2. मुच्चुव, मरॆमाडुव (साधन). धान् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अमृतापिधानमसि"।

अपिहित अपिहित (वि०) 1. मुच्चल्पट्ट, मरॆ माडल्पट्ट. अपि+ङु धान् (धारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. मुच्चल्पडद, मरॆमाडल्पडद. न पिहितम्।

अपीति अपीति (स्त्री०) 1. प्रळय, विनाश. "अपीतौ तद्वत् प्रसङ्गादसमञ्जसम्" ब्र० सू० २-१-८। 2. लय, करगुविकॆ. 3. संग्राम, युद्ध.

अपीव्य अपीव्य (वि०) बहळ सुंदरवाद, अति भोगसाद. "अपीव्यदर्शनं शश्वत्सर्वलोकनमस्कृतम्। शस्तं वयसि कैशोरे भृत्यानुग्रहकातरम्" भाग०।

अपुंस् अपुंस् (पु०) क्लीब, षंड, नपुंसक. न पुमान्। [पुरुषन वीर्यवु बलवागिद्दरॆ पुंशिशुवू, हॆंगसिन वीर्यवु बलवागिद्दरॆ स्त्रीशिशुवू, इब्बरदू समबलवागिद्दरॆ हॆण्णु गंडु अवळियागलि नपुंसकशिशुवागलि जनिसुवुदु. इब्बरदू क्षीणबलवागिद्दरॆ गर्भधारणॆयीं आगुवुदिल्ल.] "पुमान् पुंसोऽधिके शुक्रे स्त्री भवत्यधिके स्त्रियाः। समेऽपुमान् पुंस्त्रियौ वा क्षीणेऽल्पे च विपर्ययः" मनु० ३-४९।

अपुंस्का अपुंस्का (स्त्री०) पुरुषनिल्लद हॆंगसु, पतियिल्लदवळु. न पुमान् यस्याः।

अपुण्य अपुण्य (न०) 1. पाप. (वि०) 2. पुण्यविल्लद.

अपुण्यकृत् अपुण्यकृत् (वि०) 1. पापकृत्यवन्नु माडुव. अपुण्यं करोति। 2. पुण्यकार्यवन्नु माडद. न पुण्यं करोति। "गृहानुपेतुं प्रणयादभीप्सवो भवन्ति नापुण्यकृतां मनीषिणः" माघ० १-१४।

अपुत्र अपुत्र (पुंस्त्री०) 1. पुत्रनिल्लद, मगनिल्लद. नास्ति पुत्रो यस्य यस्या वा। "अपुत्रोऽनेन विधिना सुतां कुर्वीत पुत्रिकाम्। यदपत्यं भवेदस्यां तन्मम स्यात्स्वधाकरम्" मनु० ९-१२७। 2. अयोग्यनाद मग. स्त्रियाम् -त्रा -त्री. "कप्" (५-४-१५४)। अपुत्रकः अपुत्रकः. स्त्रियाम् अपुत्रिका अपुत्रिका.

अपुनर् अपुनर् (अव्य०) ऒंदु सल. न पुनः।

अपुनरावृत्ति अपुनरावृत्ति (स्त्री०) 1. हिंदिरुग दिरुविकॆ, पुनः बरदिरुविकॆ. 2. मोक्ष, मुक्ति. (वि०) 3. पुनः बगदिरुव, हिंदिरुगदिरुव. न पुनरावृत्तिर्यस्य।

अपुनर्भव अपुनर्भव (पु०) 1. मोक्ष, मुक्ति. 2. मत्तॆ हुट्टदिरुविकॆ, पुनः बरदिरुविकॆ. न पुनर्भवः। "हेतौ लिङ्गे प्रशमने रोगाणामपुनर्भवे। ज्ञानं चतुर्विधं यस्य स राजार्हो भिषक्तमः" चरक०। 3. तत्त्वज्ञान, ब्रह्मज्ञान. 4. परिहार, निवारण. (वि०) 5. पुनर्जन्मविल्लद, ब्रह्मज्ञानि.

अपुष्ट अपुष्ट (न०) 1. ऒंदुविध अर्थदोषदिंद कूडिद पद, प्रकृतार्थक्कॆ उपकारकवल्लद पद. [विवरक्कॆ "अपुष्टता" पददल्लि नोडि.] (वि०) 2. पोषणॆमाडल्पडद. 3. मृदुवाद, गट्टियल्लद (ध्वनि).

अपुष्टता अपुष्टता (स्त्री०) ಒಂದು ಅರ್ಥದೋಷ, ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಕವಲ್ಲದ ಅರ್ಥ. अपुष्टस्य भावः। "विलोक्य वितते व्योम्नि विधुं मुञ्च रुषं प्रिये" ಎಂಬಲ್ಲಿ वितत ಪದಾರ್ಥವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿರುವುದು.

अपुष्पफलद अपुष्पफलद (पुं०) 1. ಪನಸ, ಹಲಸಿನ ಮರ. 2. ಉದುಂಬರ, ಅತ್ತಿಮರ. अपुष्पः सन् फलं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

अपूजा अपूजा (स्त्री०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ. 2. ಅಗೌರವ. 3. ಅವಿಶ್ವಾಸ. 4. ಪೂಜೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अपूजित अपूजित (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡದ. न पूजितः।

अपूत अपूत (वि०) 1. ಪವಿತ್ರವಲ್ಲದ, ಪರಿಶುದ್ಧವಲ್ಲದ. 2. ವ್ರಾತ್ಯ, ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದವನು.

अपूप अपूप (पुं०) 1. ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ರೊಟ್ಟಿ, ದೋಸೆ, ಹೋಳಿಗೆ, ಕಜ್ಜಾಯ ಮೊದಲಾದುದು. न पूयते — पूयी (विशरणे) "पः" बाहुं (३-३-१)। 2. ಪುರೋಡಾಶ. "वृथाकृशरसंयावं पायसापूपमेव च" मनु० ५-७।

अपूर्ण अपूर्ण (न०) 1. ಪೂರ್ಣವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಅಸಂಪೂರ್ಣತೆ. पॄ (पालनपूरणयोः) भावे "क्तः" (३-३-११४)। न० त०। (वि०) 2. ಪೂರ್ಣವಲ್ಲದ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿಲ್ಲದ, ತುಂಬಿಲ್ಲದ. "अपूर्ण एव पञ्चरात्रे दोहदस्य" माल० ३।

अपूर्णकाल अपूर्णकाल (पुं०) 1. ಪೂರ್ತಿಯಾಗದ ಕಾಲ, ಸಾಕಾಗದಷ್ಟುಕಾಲ. (वि०) 2. ಅಕಾಲದ, ಅನಿಯತಕಾಲದ.

अपूर्व अपूर्व (न०) 1. ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ ಸುಖ ದುಃಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಗಳು, ವಿಹಿತ ಮತ್ತು ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಅದೃಷ್ಟ. [ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದುಂಟಾದುದು ಪುಣ್ಯ. ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದುಂಟಾದುದು ಪಾಪ. ಈ ರೀತಿ ಅಪೂರ್ವ (ಅದೃಷ್ಟ)ವು ಎರಡು ವಿಧ. ಪ್ರಾರಬ್ಧ, ಫಲದಾನೋನ್ಮುಖ ಮತ್ತು ಸಂಚಿತಗಳೆಂದು ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಗಳೆರಡೂ ಮೂರು ವಿಧ. ಈ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಪ್ರಾರಬ್ಧವು. ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಕೂಡಿಟ್ಟಿರುವ ಅನೇಕ ಅದೃಷ್ಟ (ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ)ಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಫಲಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಫಲದಾನೋನ್ಮುಖವು. ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗದೆ ಮತ್ತು ಫಲೋನ್ಮುಖವಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಟ್ಟಿರುವುದು ಸಂಚಿತವು. ಕರ್ಮವು ಅಚೇತನವೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಫಲಕೊಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಕೆಲವರ ವಾದವುಂಟು. ಕರ್ಮವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೆ "ಅಪೂರ್ವ" ವೆಂಬುದು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಫಲ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಫಲಕೊಟ್ಟನಂತರ ನಾಶಹೊಂದುವುದು. ಇದನ್ನೇ ಕರ್ಮವೀಯುವ ಫಲವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸತಕ್ಕುದೆಂದು ಸಮಾಧಾನ. ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ "ಎಂಟ್ರೊಪಿ" ಎಂಬುದುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಏರುವ ಬೀಜೋಕ್ತಿ. ಎಂದ ಮೇಲೆ ಇದಕ್ಕೊಂದು ಉಚ್ಚಮಟ್ಟವುಂಟು. ಅದನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕೂಡಲೆ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವುದಸಾಧ್ಯ. ಆಗ ಪ್ರಳಯವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತೆ. ಈ "ಎಂಟ್ರೊಪಿ"ಯು ಅಪೂರ್ವವೆನ್ನಬಹುದು.] (वि०) 2. ಹೊಸದಾದ, ಹಿಂದಿನದಲ್ಲದ, ಹಿಂದೆ ಅನುಭವಿಸದ. "अपूर्वयेव तत्कालसमागमसकामया" माघ० १९-८५। 3. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ, ವಿಚಿತ್ರವಾದ, ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ. "अपूर्वेयं हरेर्माया त्रिगुणा रज्जुरूपिणी। यया मुक्तो न चलति बद्धो धावति धावति" उद्भ०। 4. ಮೊದಲನೆಯದಲ್ಲದ. 5. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. "विदितेऽप्यपूर्वं इव तत्र हरिः" किरा० ६-३[illegible] 6. "अ" ವರ್ಣವೇ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ. 7. [illegible]ದಿಕ್ಕು, -ದೇಶ, -ಕಾಲಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ.

अपूर्वपति अपूर्वपति (स्त्री०) ಮೊದಲು ಗಂಡನಿಲ್ಲದವಳು, ಹಿಂದೆ ಮದುವೆಯಾಗದವಳು, ಕನ್ಯೆ, ಕುಮಾರಿ. न पूर्वः पतिर्यस्याः।

अपूर्वविधि अपूर्वविधि (पुं०) ಹೊಸಕಟ್ಟಳೆ, ಹೊಸ ಆಜ್ಞೆ, ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡದ ವಿಧಿ. "ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವಿಧಿಯು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ವಿಧಿಯು ಕರ್ಮವಿಧಿ, ಗುಣವಿಧಿ, ವಿನಿಯೋಗವಿಧಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗವಿಧಿಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕುವಿಧ.

अपृक्त अಪೃಕ್ತ (पु॰) 1. (ಬೇರೆ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಕೂಡದೇ ಇರುವ) ಒಂದೇ ವರ್ಣದ ಪ್ರತ್ಯಯ. "अपृक्त एकाल्प्रत्ययः" पा॰ सू॰ (१-२-४१)। (वि॰) 2. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರದೆ, (ಮತ್ತೊಂದರೊಡನೆ) ಸೇರಿಕೊಂಡಿರದ, ಒಂಟಿಯಾದ. पृची (संपर्के) "क्तः" (३-२-१०२)। पृक्तः। न॰ त॰।

अपेक्षणीय अಪೇಕ್ಷಣೀಯ (वि॰) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಿಯವಾದ, ಇಷ್ಟವಾದ. अप+ईक्ष (दर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ.

अपेक्षमाण अಪೇಕ್ಷಮಾಣ (वि॰) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಆಸೆಪಡುವ. अप+ईक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)। "भवत्कृतां भूतिमपेक्षमाणः" किरा॰ ३-४९।

अपेक्षा अಪೇಕ್ಷಾ (स्त्री॰) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. अप + ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। "अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निरामिषः" मनु॰ ६-४९। 2. ಆವಶ್ಯಕತೆ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾಗಿರುವಿಕೆ. "स्फुलिङ्गावस्थया वह्निरेधापेक्ष इव स्थितः" शाकु॰ ७-१५। "सोऽहमवसितप्रतिज्ञाभरोऽपि वृषलापेक्षया शस्त्रं धारयामि" मुद्रा॰ १। 3. ಅನ್ವಯ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಪದಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ; ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸ ಬರಲು ಈ ಸಂಬಂಧವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಈ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಕಡೆ ಸಮಾಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "सापेक्षे प्रत्ययो न स्यात् समासो वा कथञ्चन। सापेक्षं तद्विजानीयादसमस्तविशेषणम्"। **ಉದಾ:** "ऋद्धस्य राज्ञः पुरुषः" ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಸವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "प्रवीरं पुत्रमात्मन इच्छति" ಇಲ್ಲಿ "काम्यच्" ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. 4. ಗಮನ, ಲಕ್ಷ್ಯ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಜಾಗರೂಕತೆ. "देशापेक्षास्तया यूयं याताऽदायाङ्गुलीयकम्" भट्टि॰ ७-४९। 5. ನಿರೀಕ್ಷಣೆ, ಕಾಯುವಿಕೆ. 6. ಅವಲಂಬನ, ಆಶ್ರಯ, ಆಧೀನತೆ. भावे "ल्युट्"। अपेक्षणम् **ಅಪೇಕ್ಷಣಮ್**.

अपेक्षित अಪೇಕ್ಷಿತ (न॰) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ. अप+ईक्ष (दर्शने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि॰) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+ईक्ष "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎದುರು ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಗಮನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अपेक्षिन् अಪೇಕ್ಷಿನ್ (वि॰) ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ಆಸೆಪಡುವ. अपेक्षते — अप+ईक्ष (दर्शने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "प्रयोजनापेक्षितया प्रभूणां प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु" कुमा॰ ३-१।

अपेक्ष्य अಪೇಕ್ಷ್ಯ (वि॰) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಡುವ. अप+ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य॰) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಆಸೆಪಟ್ಟು. अप+ईक्ष "ल्यप्" (७-१-३७)। "किमपेक्ष्य फलं पयोधरान् ध्वनतः प्रार्थयते मृगाधिपः" किरा॰ २-२१।

अपेत अಪೇತ (वि॰) 1. ಓಡಿಹೋದ, ಹೊರಟು ಹೋದ. अप+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+इण् "क्तः" (३-२-१०२)। "अपेतयुद्धाभिनिवेशसौम्यो हरिर्हरिप्रस्थमथ प्रतस्थे" माघ॰ ३-१। "अपेतभारामतिदेवमानुषैः" याद॰ १४-३४।

अपेय अಪೇಯ (वि॰) ಪಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ (ಮದ್ಯ ಮುಂತಾದುದು). न पातुं योग्यम् — पा (पाने) "यत्" (३-१-९७)। **ಪಾನವಾಡಲು ಅನರ್ಹವಾದುವು:** ಲವಣಮಿಶ್ರವಾದ ಹಾಲು, ಕರುಹಾಕಿದ ಹತ್ತು ದಿವಸದೊಳಗೆ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು, ಶೂದ್ರೋಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಚಂಡಾಲಸ್ಪೃಷ್ಟ, ಚಂಡಾಲರು ತೋಡಿದ ಬಾವಿಯ ನೀರು, [ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ನೀರೂ ಸ್ನಾನಪಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವು.] ಶೂದ್ರ ಮತ್ತು ಚಂಡಾಲರ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ನೀರು. ಇತ್ಯಾದಿ.

अपोगण्ड अಪೋಗಂಡ (वि॰) 1. ಅಂಗಹೀನ. अपसि कर्मणि गण्डः त्याज्यः। "विकलाङ्गन्तु सर्वत्र धर्मकार्येषु वर्जयेत्" स्मृतिः। "विकलाङ्गस्त्वपोगण्डः" अम॰। 2. ಅಂಜುಬುರುಕ, ಹೇಡಿ, ಬಹಳ ಭಯಸ್ವಭಾವದವನು. 3. ಶಿಶು, ಮಗು. "अपोगण्डोऽतिभीरौ स्याच्छिशुके विकलाङ्गके" हेम॰। 4. ತ್ರಿವಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "अपोगण्डस्तु वलिभे विकलाङ्गे शिशावपि" मेदि॰। 5. ಹದಿನಾರು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸು ಕಳೆದವನು. "बाल आषोडशाद्वर्षात्पोगण्ड इति कथ्यते" नारद॰। तद्भिन्नोऽपोगण्डः।

अपोढ अಪೋಢ (वि॰) ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. अप+वह (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपोह अपोह (पुं) 1. परित्याग, वर्जिसुवुदु. 2. संशयःपरिच्छेद, संदेहवन्नु परिहरिसुवुदु.

अपोहनीय अपोहनीय (त्रि) संशयवन्नु (तक्क कारणगळिंद) परिहरिसलु योग्यवाद. अप+ऊह (वितर्के) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अपोह्य अपोह्य (त्रि) 1. वर्जिसल्पडुव, त्यजिसल्पडुव. (अव्यं) 2. निवारिसि, होगलाडिसि.

अपौरुष अपौरुष (नं) 1. पराक्रमविल्लदिरुविके. हेडितन, अधैर्य, पुक्कलः.(त्रि)2. पराक्रमविल्लद, हेडि, अधीर. नास्ति पौरुषमस्य।

अपौरुषेय अपौरुषेय (नं) 1. दिव्यशक्ति, अमानुष सामर्थ्य. (त्रि) 2. अमानुषवाद, मनुष्यकल्पितवल्लद. पुरुषेण कृतं पौरुषेयम् —पुरुष "ढञ्" (वा० ५-१-१०)। न० त०।

अप्चर अप्सर (त्रि) जलचरप्राणि. अप्सु चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-चरी-चरि.**

अप्पति अप्पति (पुं) 1. वरुण. 2. समुद्र. अपां पतिः।

अप्पित्त अप्पित्त (नं)1. अग्नि, बेंकि. अपां पित्तमिव। 2. चित्रमूलद गिड.

अप्रकम्प अप्रकंप (पुं) 1. चलनेयिल्लदिरुविके. न प्रकम्पः। 2. चलनेयिल्लद. न प्रकम्पो यस्य।

अप्रकर्ष अप्रकर्ष (पुं) 1. हीनवागिरुवुदु, कडिमेयागिरुवुदु. (त्रि) 2. हीनवाद, कडिमेयाद, प्रशस्तवल्लद.

अप्रकाण्ड अप्रकांड (पुं) दंटिल्लद गिड, लते पोदे मोदलादुदु. न प्रकाण्डोऽस्य।

अप्रकाश अप्रकाश (पुं) 1. रहस्य, गुट्टु. (त्रि) 2. प्रकाशवल्लद, रहस्यवाद, गुट्टाद. "प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोक इवाचलः" रघुं १-६८। (क्रिं वि०) 3. रहस्यवागि, गुट्टागि.

अप्रकाश्य अप्रकाश्य (त्रि) प्रकाशपडिसलु अर्हवल्लद, रहस्यवागिडलु योग्यवाद. **रहस्यवागिडल्पडतक्क विषयगळु:** "जन्मर्क्षं मैथुनं मन्त्रो गृहच्छिद्रं च वञ्चनम्। आयुर्धनापमानं स्त्री न प्रकाश्यानि सर्वथा"।

अप्रकृत अप्रकृत (नं) 1. उपमान. [प्रकृत उपमेय. अप्रकृत उपमान.] 2. मुख्यवल्लद, अप्रधानवाद. 3. विषयक्के संबंधिसद, असमंजसवाद.

अप्रकृति अप्रकृति (स्त्री०) 1. सांख्यमतसिद्धवाद प्रकृतिभिन्न(पुरुष). 2. विकृति, प्रकृतिय कार्य. (त्रि०) 3. स्वभावशून्य, निसर्गवल्लद, स्वाभाविकवल्लद.

अप्रकृष्ट अप्रकृष्ट (त्रि०) प्रशस्तवल्लद, नीचवाद.

अप्रगल्भ अप्रगल्भ (त्रि०) अधीर, संकोचद स्वभावदवनु. "धृष्टः पार्श्वे वसति नियतं दूरतश्चाप्रगल्भः" हितो०।

अप्रगुण अप्रगुण (त्रि०) 1. चेदरिंद, बेरे बेरेयाद. 2. प्रशस्तगुणविल्लद. न विद्यते प्रकृष्टो गुणो यस्य।

अप्रज अप्रज (पुं) 1. प्रजेयिल्लदवनु, संतानविल्लदवनु, पुत्ररूपदिंद हुट्टदवनु. "आत्मा वै पुत्रनामासि" एंब श्रुतियंते तानेपुत्ररूपदिंद जनिसुवुदरिंद न प्रजायते आत्मरूपेण एंब व्युत्पत्तियिंद संतानविल्लदवनु अप्रजनु. स्त्रियाम् **अप्रजा अप्रजा**. मक्कळिल्लदवळु, बंजे.

अप्रजस् अप्रजस् (पुंस्त्री०) प्रजेयिल्लद, मक्कळिल्लद. न प्रजा सन्ततिर्यस्य "असिच्"(५-४-१२२)। "अतीतायामप्रजसि बान्धवास्तदवाप्नुयुः" याज्ञ० २-१४४।

अप्रजाता अप्रजाता (स्त्री०) बंजे, मक्कळन्नु हडेयदवळु. न प्रजाता।

अप्रणीत अप्रणीत (त्रि०) पवित्रगॊळिसल्पडद, शुद्धिमाडल्पडद, शास्त्रविधानदिंद संस्कार हॊंदद. (अग्नि मुंतादुदु.)

अप्रतर्क्य अप्रतर्क्य (त्रि०) ऊहिसलु शक्यवल्लद, अनुमानदिंद तिळियलागद. "अप्रतर्क्यंतरसो गरुत्मतः" यादं १७-६१।

अप्रतिकर अप्रतिकर (त्रि०) नंबिकेयवनु, विश्वासपात्र, अनुकूलवागिरुव.

अप्रतिकर्मन् अप्रतिकर्मन् (त्रि०) 1. प्रतीकार माडलु शक्यवल्लद. 2. प्रतीकारविल्लद. नास्ति

प्रतिकर्म प्रतीकारो यस्य। 3. समानवाद कैलसविल्लद. स्त्रियाम् "ङाप्" (४-१-१३)। **अप्रतिकर्मा**—कर्मन्.

अप्रतिक्रिय अप्रतिक्रियु (वि०) 1. प्रतिक्रियै यिल्लद. 2. प्रतिक्रियै माडलु शक्यवल्लद. नास्ति प्रतिक्रिया यस्य।

अप्रतिक्रिया अप्रतिक्रियाऽ (स्त्री०) प्रतीकारविल्ल दिरुविकॆ. न० त०।

अप्रतिग्राह्य अप्रतिग्राह्य (वि०) तॆगॆदुकॊळ्ळलु योग्यवल्लद, स्वीकरिसलु अर्हवल्लद. न प्रतिग्रहीतुं योग्यम्।

अप्रतिघ अप्रतिघ (वि०) जयिसलागद, प्रतिहत यिल्लद. नास्ति प्रतिघा यस्य।

अप्रतिद्वन्द्व अप्रतिद्वंद्व(वि०)1. ॲदुराळियिल्लद, ॲदुरिसुववनिल्लद. 2. समानविल्लद, ॲडिल्लद. "पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्वः शरैनं जहि रावणिम्" रामा०।

अप्रतिपक्ष अप्रतिपक्ष (वि०) 1. विरोधियिल्लद, शत्रुगळिल्लद. नास्ति प्रतिपक्षः शत्रुर्यस्य। 2. असदृश, असमान. नास्ति प्रतिपक्षः सदृशो यस्य।

अप्रतिपत्ति अप्रतिपत्ति (स्त्री०) 1. अनंगीकार, असम्मति. 2. अनिश्चय, एनु माडबेकॆंब निर्धारविल्लदिरुवुदु, गाबरि, गडिबिडि. "यद्यः क्षणादप्रतिपत्तिमूढतां महानुभावः प्रतिहन्ति पौरुषम्" किरा० १४-४३। 3. अप्रतिभॆ, स्फूर्तियिल्लदिरुवुदु. 4. तात्सार, अनादर, अलक्ष्य.

अप्रतिपन्न अप्रतिपन्न (वि०) 1. तिळियल्पडद. 2. स्वीकरिसल्पडद, अंगीकरिसल्पडद, सम्मतिसल्पडद.

अप्रतिबद्ध अप्रतिबद्ध (वि०) तडॆयल्पडद, ॲदुरिसल्पडद. न प्रतिबद्धः।

अप्रतिबन्ध अप्रतिबंध (पु०) 1. तडॆयिल्लदिरुविकॆ, विरोधविल्लदिरुविकॆ. (वि०) 2. तडॆयिल्लद, विरोधविल्लद. न प्रतिबन्धो यस्य।

अप्रतिबल अप्रतिबल (वि०) 1. प्रतिपक्षविल्लद, शत्रुगळिल्लद. 2. प्रबलनाद, हॆच्चु बलशालियाद. नास्ति प्रतिबलो यस्य यस्माद्वा।

अप्रतिभ अप्रतिभ (वि०) 1. प्रतिभॆयिल्लदवनु, स्फूर्तियिल्लदवनु. 2. संकोच स्वभावद. 3. अप्रगल्भ, धैर्यविल्लद.

अप्रतिभा अप्रतिभा (स्त्री०) 1. बुद्धियु हॊळॆय दिरुवुदु, समयदल्लि हॊस हॊसदागि उत्तरकॊडलु स्फूर्तियुंटागदिरुवुदु. 2. संकोच.

अप्रतिम अप्रतिमु (वि०) समानविल्लद, असदृश, ॲडिल्लद. नास्ति प्रतिमा उपमा यस्य। "त्वामप्रतिमकर्माणमप्रतिद्वन्द्वमाहवे" रामा०।

अप्रतियोगिन् अप्रतियोगिन् (वि०) 1. समान विल्लद, असदृश. 2. ॲदुराळियिल्लद, शत्रुगळिल्लद.

अप्रतिरथ अप्रतिरथ (वि०) 1. शत्रुगळिल्लद, ॲदुराळियिल्लद. न विद्यते प्रतिरथो यस्य। "दौष्यन्तिमप्रतिरथं तनयं निवेश्य" शाकु० ४-१९। 2. अप्रतिम, समानविल्लद, अजेय.

अप्रतिरूप अप्रतिरूप (वि०) अप्रतिम, समान विल्लद, असदृश. नास्ति प्रतिरूपः तुल्यरूपो यस्य।

अप्रतिष्ठ अप्रतिष्ठ (न०) 1. (स्वस्थानदल्लिरुव) परब्रह्म. (वि०) 2. आश्रयविल्लद. 3. प्रशस्तवल्लद, निंद्यवाद. 4. प्रयोजनविल्लद. "सोमविक्रयिणे विष्ठा भिषजे पूयशोणितम्। नष्टं देवलके दत्तमप्रतिष्ठं तु वाद्धुषौ" मनु० ३-१८०। 5. अस्थिरवाद. 6. कारणविल्लद.

अप्रतिष्ठा अप्रतिष्ठा (स्त्री०) अस्थिरते, चांचल्य.

अप्रतिष्ठित अप्रतिष्ठित (वि०) अस्थिरवाद, चंचलवाद.

अप्रतिश्रुत अप्रतिश्रुत (वि०) ऒप्पल्पडद, अंगीकरिसल्पडद.

अप्रतिहत अप्रतिहत (वि०) 1. इतररिंद ॲदुरिसल्पडद, तडॆयल्पडद. 2. कॆडिसल्पडद, भंग पडिसल्पडद.

अप्रतीक अप्रतीक (न०) 1. परब्रह्म(निराकार). (वि०)2. अवयवविल्लद. नास्ति प्रतीकोऽवयवो यस्य।

अप्रतीक्ष अप्रतीक्ष (वि०) निरीक्षिसदिरुव, ॲदुरु नोडदिरुव. न प्रतीक्षते—प्रति+ईक्ष (दर्शने) "अच्" (३-१-१३४)। "शानच्" (३-२-१२४)। **–ईक्षमाणः –ईक्ष्यमाणः.**

अप्रतीक्षा अप्रतीक्षा (स्त्री०) निरीक्षणॆयिल्लदिरुवुदु, प्रत्याशॆयिंद ॲदुरु नोडदिरुवुदु. न० त०।

अप्रतीत ಅಪ್ರತೀತ (ತ್ರಿಂ) 1. ಒಂದು ಶಬ್ದದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದ. [ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರರೀತ್ಯಾ ಸರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲದ ಪದವು ಅಪ್ರತೀತತ್ವ ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು. "अप्रतीतत्वमेकदेशमात्रप्रसिद्धत्वम्" सा० द० । "योगेन दलिताशयः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರ ಅಭೇದಚಿಂತನೆಯಿಂದ ನಾಶವಾದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವು. "क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेष ईश्वरः" (पा० यो० सू० १-२४) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ आशय ಪದವು ವಾಸನೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಮಾತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ आशय ಪದವು ಇತರರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ अप्रतीतत्व ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು.] (वि०) 2. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟದಿರುವ, ಓಡಿಹೋಗದಿರುವ. 3. ತಿಳಿಯಲಾಗದ, ಅರ್ಥವಾಗದ. 4. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲದ.

अप्रतीतत्व ಅಪ್ರತೀತತ್ವ (न०) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अप्रतीत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अप्रतीति ಅಪ್ರತೀತಿ (स्त्री०) 1. ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ, ಅಸ್ಪಷ್ಟತೆ.

अप्रतीप ಅಪ್ರತೀಪ (वि०) ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದ, ಅನುಕೂಲವಾದ.

अप्रत्यक्ष ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (वि०) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ.

अप्रत्यय ಅಪ್ರತ್ಯಯ (पुं०) 1. ಅವಿಶ್ವಾಸ, ಅಪನಂಬಿಕೆ. 2. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न प्रत्ययो विश्वासो ज्ञानं वा। (वि०) 3. ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ. "बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः" शाकु० १-२। 4. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 5. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸುಬಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವಿಲ್ಲದ (ಕೇವಲ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ರೂಪವಾದ) ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪ. 6. ಉಳಿಯದಿರುವ (क्विप्, क्विन्, विच् ಇತ್ಯಾದಿ) ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. [ಇವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಲುಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರತ್ಯಯಗಳು.] "विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतावप्रत्यये" पा० सू० (६-३-९२)।

अप्रधान ಅಪ್ರಧಾನ (न०) 1. ಪ್ರಧಾನಕರ್ಮದ ಅಂಗ. (वि०) 2. ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ, ಗೌಣ, ಎರಡನೆಯ ದರ್ಜೆಯ. 3. ಕೆಳಮಟ್ಟದ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ.

अप्रधृष्य ಅಪ್ರಧೃಷ್ಯ (वि०) 1. ವಿಾರಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ. 2. ಜಯಿಸಲಾಗದ, ಎದುರಿಸಲಾಗದ. न प्रधर्षितुं शक्यः। "यस्याप्रधृष्यः प्रभवस्त्वमुच्चैः" माल० ५-१७।

अप्रभु ಅಪ್ರಭು (वि०) 1. ಅಸಮರ್ಥ, ಅಶಕ್ತ, ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದವನು. न प्रभवति — प्र+भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१८०)। 2. ರಾಜನಿಲ್ಲದ (ದೇಶ).

अप्रमत्त ಅಪ್ರಮತ್ತ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अपांनिधिरधिष्ठानमप्रमत्तः प्रतिष्ठितः" वि० स०। (वि०) 2. ಜಾಗರೂಕ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳ. 3. (ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ) ಮದಿಸಿದವನಲ್ಲದ.

अप्रमाद ಅಪ್ರಮಾದ (पुं०) 1. ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಜಾಗರೂಕತೆ. (वि०) 2. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಜಾಗರೂಕತೆಯುಳ್ಳ. (क्रि० वि०) 3. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ, ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ. न विद्यते प्रमादः यस्मिन् कर्मणि।

अप्रमादिन् ಅಪ್ರಮಾದಿನ್ (वि०) ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಜಾಗರೂಕನಾದ. न प्रमादोऽस्यास्ति।

अप्रमित ಅಪ್ರಮಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಲ್ಲದವನು. 2. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಪರಿಮಿತವಾದ, ಅಳತೆಮಿಾರಿದ. 3. ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ.

अप्रमृष्ट ಅಪ್ರಮೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಹಿಸಲ್ಪಡದ. न+प्र+मृष् (सहने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡದ, ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಡದ. मृजू (शुद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಅಳಿಸಲ್ಪಡದ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಡದ. 4. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. मृश (आमर्शे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अप्रमृष्य ಅಪ್ರಮೃಷ್ಯ (वि०) ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲಾಗದ, ಬಾಧಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. प्र+मृष "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अप्रमेय ಅಪ್ರಮೇಯ (न०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. [ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.] (वि०) 2. ಅಳೆಯಲಾಗದ. न प्रमातुं योग्यम्। 3. ತಿಳಿಯಲಾಗದ, ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 4. ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗದ, ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದ.

अप्रयत्न ಅಪ್ರಯತ್ನ (पुं०) 1. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಉದಾಸೀನತೆ. (वि०) 2. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ, ಉದಾಸೀನನಾದ. "अप्रयत्नः सुखार्थेषु ब्रह्मचारी धराशयः" मनु० ६-२६।

अप्रयुक्त ಅಪ್ರಯುಕ್ತ (ನಂ) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಕವಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ ಪದ. "तथा मन्ये देवतोऽस्य पिशाचो राक्षसोऽथवा" "ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೈವತ ಪದವು ಅಮರಸಿಂಹನಿಂದ ಪುಂನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಯಾವ ಕವಿಯೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸದಿರುವುದರಿಂದ अप्रयुक्तत्व ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. (ವಿಂ) 2. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अप्रलम्ब ಅಪ್ರಲಂಬ (ನಂ) 1. ವೇಗ, ಶೀಘ್ರತೆ. (ವಿಂ) 2. ವೇಗವಾದ, ಚುರುಕಾದ.

अप्रवर्तक ಅಪ್ರವರ್ತಕ (ವಿಂ) 1. ಜಡ, ಮಂದ, ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವ, ಸೋಮಾರಿ. 2. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕನಲ್ಲದ, ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಸದ.

अप्रवर्तन ಅಪ್ರವರ್ತನ (ನಂ) ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗದಿರುವಿಕೆ.

अप्रवर्तिन् ಅಪ್ರವರ್ತಿನ್ (ವಿಂ) ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗದಿರುವ, ಸೋಮಾರಿ. न प्रवर्तते—प्र+वृत्तु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अप्रवृत्ति ಅಪ್ರವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಜಡತೆ, ನಿಶ್ಚಲತೆ, ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಸೋಮಾರಿತನ.

अप्रशस्त ಅಪ್ರಶಸ್ತ (ವಿಂ) 1. ಶ್ಲಾಘ್ಯವಲ್ಲದ, ಗುಣಹೀನ, ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ. 2. ನಿಂದಿತವಾದ, ತುಚ್ಛವಾದ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ. न प्रशस्तः।

अप्रसक्त ಅಪ್ರಸಕ್ತ (ವಿಂ) 1. ಸಂಬಂಧಪಡದ, ಅಪ್ರಕೃತವಾದ. 2. ಆಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ. 3. ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ. 4. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗದ.

अप्रसक्ति ಅಪ್ರಸಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಶಾಂತತೆ, ಸೌಮ್ಯತೆ. 4. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗದಿರುವಿಕೆ.

अप्रसङ्ग ಅಪ್ರಸಂಗ (ಪುಂ) 1. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (ವಿಂ) 3. ಅಸಂಗತವಾದ, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ.

अप्रसन्न ಅಪ್ರಸನ್ನ (ವಿಂ) 1. ಸ್ವಚ್ಛವಲ್ಲದ, ತಿಳಿಯಲ್ಲದ, ಬಗ್ಗಡವಾದ. 2. ಅಸಂತುಷ್ಟ, ಸಂತೋಷಪಡದ. 3. ಮನಃಕಾಲುಷ್ಯವುಳ್ಳ. "अप्रसन्नमपराद्धरि पत्यौ" माघ० १०-१४। 4. ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಿಲ್ಲದ.

अप्रसाद ಅಪ್ರಸಾದ (ಪುಂ) 1. ಅಸಮಾಧಾನ. 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಕೋಪ.

अप्रसाद्य ಅಪ್ರಸಾದ್ಯ (ವಿಂ) 1. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಬಹಳ ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (अव्यं) 2. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸದೆ.

अप्रसिद्ध ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ (ವಿಂ) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆಯದ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ. न प्रसिद्धः। "अप्यप्रसिद्धं यशसे हि पुंसामनन्यसाधारणमेव कर्म" कुमा० ३-१९। 2. ರೂಢವಲ್ಲದ, ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ (ಪದ). [ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾಗಿದ್ದರೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು.]

अप्रास्ताविक ಅಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ (ವಿಂ) ಪ್ರಕೃತವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ, ಅಸಂಗತವಾದ, ಬೇರೆ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

अप्रस्तुत ಅಪ್ರಸ್ತುತ (ವಿಂ) 1. ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ, ಬೇರೆ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 2. ಅಬದ್ಧಕಂತೆ, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. "रे गोरम्भ किमप्रस्तुतं लपसि" पञ्चतं०।

अप्रस्तुतप्रशंसा ಅಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಅಪ್ರಸ್ತುತ (ಅಪ್ರಕೃತ)ವಾದ ಅರ್ಥವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತ (ಪ್ರಕೃತ)ವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀತಿಯುಂಟಾದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸಾಲಂಕಾರವು. ಇದು

1. ಕಾರ್ಯವು ಪ್ರಸ್ತುತವಾದರೆ		ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಕಾರಣದ ವರ್ಣನೆ
2. ಕಾರಣವು	,,	ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಕಾರ್ಯದ ವರ್ಣನೆ
3. ಸಾಮಾನ್ಯವು	,,	ಅಪ್ರಸ್ತುತ ವಿಶೇಷ ವರ್ಣನೆ
4. ವಿಶೇಷವು	,,	ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಸಾಮಾನ್ಯ ವರ್ಣನೆ
5. ಸಮಾನವಿಷಯವು	,,	ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಸಮಾನವಿಷಯ ವರ್ಣನೆ.

ಈ ರೀತಿ ಐದು ವಿಧವಾಗುವುದು. "कार्ये निमित्ते सामान्ये विशेषे प्रस्तुते सति। तदन्यस्य वचस्तुल्ये तुल्यस्येति च पञ्चधा" काव्यप्र०।

अप्रहत अप्रहत (न०) 1. ಚಲುವೆಮಾಡಲ್ಪಡದ ಬಟ್ಟೆ. "ईषद्धौतं नवं श्वेतं सदशं यन्न धारितम्। निर्णेजकाक्षालितं चाप्रहतं वास उच्यते"। (त्रि०) 2. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉಳಲ್ಪಡದ ಭೂಮಿ, ಬಂಜರು ಭೂಮಿ. स्त्रियांम् अप्रहता अप्रहता. (वि०) 3. ಖಿಲವಾಗದ, ನಾಶವಾಗದ, ಗಾಯವಾಗದ, ಸವೆಯದ.

अप्रहित अप्रहित (वि०) ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡದ. न प्रहितः।

अप्राकरणिक अप्राकरणिक (वि०) ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾದ, ಪ್ರಕೃತವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ.

अप्राकृत अप्राकृत (वि०) 1. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ, ಪ್ರಕೃತಿಯ ಕಾರ್ಯವಲ್ಲದ. 2. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ, ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ. 3. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲದ, ಅನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ.

अप्राग्र्य अप्राग्र्य (वि०) ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲದ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ.

अप्राण अप्राण (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. "अप्राणोह्यमनाः शुभ्रो ह्यक्षरात्परतः परः" श्रुतिः। (वि०) 2. ಪ್ರಾಣವಿಲ್ಲದ.

अप्राप्त अप्राप्त (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡದ, ಪಡೆಯದಿರುವ. 2. ಸೇರದಿರುವ, ತಲುಪದಿರುವ. 3. ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. 4. ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಯಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವ.

अप्राप्तकाल अप्राप्तकाल (न०) 1. ಅಕ್ರಮವಾದವಾದ, ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ ಮಾಡುವ ಚರ್ಚೆ. [सभाकंपದಿಂದಾಗಲಿ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಾಗಲಿ ವಾದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ಉದಾಹರಣೆ, ಉಪನಯ ಮತ್ತು ನಿಗಮನಗಳೆಂಬ ಪಂಚಾವಯವಗಳನ್ನು ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಅಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲವೆನಿಸುವುದು.] शब्दोऽनित्यः शब्दत्वात् ಎನ್ನುವ ಬದಲು शब्दत्वात् शब्दोऽनित्यः ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲವು. (वि०) 2. ಅಸಮಯದ, ಕಾಲೋಚಿತವಲ್ಲದ. "अप्राप्तकालं वचनं बृहस्पतिरपि ब्रुवन्। लभते बुध्यवज्ञानमपमानं च पुष्कलम्" पञ्चतं० १-६३।

अप्राप्ति अप्राप्ति (स्त्री०) 1. ಪಡೆಯದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸೇರದಿರುವಿಕೆ, ತಲುಪದಿರುವಿಕೆ.

अप्रामाणिक अप्रामाणिक (वि०) 1. ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲದ. 2. ಪ್ರಮಾಣವನ್ನರಿಯದ. 3. ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಲ್ಲದ. न प्रामाणिकः।

अप्रिय अप्रिय (न०) 1. ದುಃಖ. "न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम्" गीता ५-२०। (वि०) 2. ಇಷ್ಟವಲ್ಲದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ.

अप्रियंवद अप्रियंवद (वि०) ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ, ಬಿರುಸಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ, ಮನನೋಯುವಂತೆ ಮಾತನಾಡುವ. अप्रियं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "खच्" (३-२-३८)।

अप्रियवादिन् अप्रियवादिन् (वि०) ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ, ಮನನೋಯುವಂತೆ ಮಾತನಾಡುವ. अप्रियं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)।

अप्रीति अप्रीति (स्त्री०) 1. ಹಗೆತನ, ದ್ವೇಷ, ವೈರ, ಶತ್ರುತ್ವ. 2. ವ್ಯಸನ, ದುಃಖ.

अप्रेमन् अप्रेमन् (पुं०) 1. ದ್ವೇಷ, ಶತ್ರುತ್ವ. (वि०) 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, ದ್ವೇಷವುಳ್ಳ. न प्रेम यस्य।

अप्रौढ अप्रौढ (वि०) 1. ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ. 2. ನಮ್ರ, ಸಾಧು, ಸೌಮ್ಯ, ವಿನೀತ. 3. ಬೆಳೆಯದ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದದ. (स्त्री०) —प्रौढा—प्रौढा. 4. ಮದುವೆಯಾಗದ ಕನ್ಯೆ. 5. ಸದ್ಯಃ ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ, ಸಂಪೂರ್ಣ ತಾರುಣ್ಯಹೊಂದದ ಕನ್ಯೆ. 6. ಮುಗ್ಧನಾಯಿಕೆ, ಹೊಸ ತಾರುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾಮವಿಕಾರ ಹೊಂದಿರುವ ನಾಯಿಕೆ.

अप्सरस् अप्सरस् (स्त्री० ब० व०) ದೇವಲೋಕದ ವೇಶ್ಯೆಯರು. अद्भ्यः सरन्ति—सृ (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१३७)। "अप्सु निर्मथनादेव रसात्तस्माद्वरस्त्रियः। उत्पेतुर्मनुजश्रेष्ठ तस्मादप्सरसोऽभवन्"। "अप्सरस्सु निखिलास्वलक्षितां रूपसम्पदमसौ तवाह्वताम्" याद० १७-२६।

अफल अफल (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಹೋತ, ಆಡು. (वि०) 3. ಗೊಡ್ಡು, ಬಂಜೆ, ಫಲಿಸದ, ಫಲಕಾಲದಲ್ಲಿ ಫಲವಿಲ್ಲದ (ಮರ ಮುಂತಾದುದು). 4. ನಿಷ್ಫಲವಾದ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. "यथा षण्डोऽफलः स्त्रीषु यथा गौर्गवि चाफला। यथा चाज्ञेऽफलं दानं तथा मर्त्योऽनृचोऽफलः" मनु० २-१५८। (स्त्री०)—फला—फला. 5. ಹತ್ತಿಗಿಡ. "केसराबदराऽफला कार्पासी" वैज०। 6. ಲೋಳಿಸರ, ಕತ್ತಾಳೆಗಿಡ.

अबद्ध अबद्ध (वि०) 1. ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ. 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಡದ. 3. ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರ, ಮುಕ್ತ.

अबद्धमुख ಅಬದ್ಧಮುಖ (वि०) ಅಪ್ರಿಯವನ್ನು ಹೇಳುವವನು, ದುರ್ಮುಖ, ದುರ್ಭಾಷೆಯಾಡುವ. न बद्धं नियमितं मुखमस्य। स्त्रियाम् वा "ङीष्" (४-१-५४)। **–मुखा–ಮುಖಾ, –मुखी–ಮುಖೀ.**

अबन्धक ಅಬಂಧಕ (न०) 1. ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಲ. (वि०) 2. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡದ, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡದ, ಕಟ್ಟುಮಾಡದ.

अबन्धन ಅಬಂಧನ (न०) 1. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಬಂಧನವಿಲ್ಲದ, ಸಂಕೋಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರ.

अबन्धुर ಅಬಂಧುರ (वि०) 1. ದೀನವಾದ. 2. ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ಬಗ್ಗಿಯೂ ಇಲ್ಲದ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಿಲ್ಲದ. (क्रि० वि०) 3. ದೀನವಾಗಿ, ಕೋಪ ಮತ್ತು ದುಃಖದಿಂದ. "सनयनाम्बुसखीजनसंभ्रमाद्विधुरबन्धुरबन्धुरमैक्षत" माघ० ६-२९।

अबल ಅಬಲ (पु०) 1. ವಲಸಿಗಿಡ. (न०) 2. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಬಲಹೀನತೆ. (वि०) 3. ದುರ್ಬಲ, ಬಲಹೀನನಾದ. नास्ति बलं यस्य।

अबला ಅಬಲಾ (स्त्री०) ಹೆಂಗಸು. अल्पं बलं यस्याः। अल्पार्थे नञ्। "सकठिनकुचचूचुकप्रणोदं प्रियमबला सविलासमन्वियाय" माघ० ७-१९।

अबाध ಅಬಾಧ (पु०) 1. ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ. 4. ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ, ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದ.

अबाधक ಅಬಾಧಕ (वि०) 1. ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡದ, ಅನುಕೂಲವಾದ. 2. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದ.

अबाधित ಅಬಾಧಿತ (वि०) ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಡದ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡದ. न बाधितः।

अबालिश ಅಬಾಲಿಶ (वि०) ಬಾಲಕನಲ್ಲದ, ಹುಡುಗನಲ್ಲದ. "अबालिशो बालिशवत्प्रजानाम्" यादः ४-७१।

अबिन्धन ಅಬಿಂಧನ (पु०) ಬಡಬಾಗ್ನಿ. आपः इन्धनमस्य। "अबिन्धनं वह्निमसौ बिभर्ति" रघु० १३-४।

अबुद्ध ಅಬುದ್ಧ (वि०) 1. ಮುಂಕ, ದಡ್ಡ, ಹೆಡ್ಡ. 2. ಮೂರ್ಖ, ತಿಳಿಗೇಡಿ.

अबुद्धि ಅಬುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಅವಿವೇಕ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ. 2. ದಡ್ಡತನ, ಮುಂಕು.

अबुध ಅಬುಧ (पु०) 1. ಮೂರ್ಖ, ತಿಳಿಗೇಡಿ. "धृतोऽन्धमुखदर्पणो यदबुधो जनः सेवितः" कुव० पु० ५६। 2. ಹೆಡ್ಡ, ಮುಂಕ, ಪೆದ್ದ. "अबुधैः कृतमानसंविदः" माघ० १६-४७।

अबोध ಅಬೋಧ (पु०) 1. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "निसर्गदुर्बोधमबोधविक्लवाः क्व भूपतीनां चरितं क्व जन्तवः" किरा० १-६। 2. ಗೋಚರವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವಿಕೆ. "जलदकालमबोधकृतं दिशाम्" माघ० ६-४१। (वि०) 3. ಅಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न बोधो यस्य।

अबोधगम्य ಅಬೋಧಗಮ್ಯ (वि०) ಬುದ್ಧಿಗೆ ನಿಲುಕದ, ಊಹಾತೀತ.

अब्ज ಅಬ್ಜ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಧನ್ವಂತರಿ. 3. ನೀರುಹಲಸಿನಗಿಡ. अप्सु जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१७)। (पुं०न०) 4. ಕಂಬು, ಶಂಖ. (न०) 5. ಲವಣ, ಉಪ್ಪು. 6. ಕಮಲ, ತಾವರೆ. "लवणाम्बुजयोरब्जं क्लीबे शंखे तु पुंसि वा। पुंस्येव निचुले शीतरश्मौ धन्वन्तरावपि" नानार्थर०। 7. ನೂರುಕೋಟಿ, ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಲಕ್ಷ, 1,00,00,00,000. 8. ಕಣಗಿಲೆಗಿಡ. (वि०) 9. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०) **अब्जा** ಅಬ್ಜಾ. 10. ಲಕ್ಷ್ಮಿ.

अब्जज ಅಬ್ಜಜ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अब्जात् विष्णोर्नाभिकमलात् जातः — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१८)। [ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ಹುಟ್ಟಿದನು.]

अब्जबन्धु ಅಬ್ಜಬಂಧು **–बान्धव –ಬಾಂಧವ** (पु०) ಸೂರ್ಯ.

अब्जनयन ಅಬ್ಜನಯನ **–लोचन–ಲೋಚನ** (वि०) ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. अब्जे इव नयने लोचने वा यस्य।

अब्जभव ಅಬ್ಜಭವ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अब्जे भवः।

अब्जभू ಅಬ್ಜಭೂ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अब्जात् भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्"।

अब्जभोग ಅಬ್ಜಭೋಗ (पु०) 1. ತಾವರೆಯ ದಂಟು. 2. ತಾವರೆಯ ಬೀಜಕೋಶ. 3. ಕವಡೆ. अब्जस्य शङ्खस्य भोगः अवयव इव भोगो यस्य।

अब्जयोनि ಅಬ್ಜಯೋನಿ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अब्जं विष्णुनाभिकमलं योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य।

अब्जवाहन अಬ್ಜವಾಹನ (पुं) 1. चंद्रमौळि, ईश्वर, वृषभवाहन. अब्ज इव शंख इव शुभ्रो वृषभो वाहनमस्य। "मिहिराणो जगद्योनिष्टङ्कटीकोऽब्जवाहनः" त्रिकाण्ड०। (स्त्री०) –वाहना –ವಾಹನಾ. 2. लक्ष्मि; अब्जं कमलं वाहनमिव यस्याः।

अब्जिनी ಅಬ್ಜಿನೀ (स्त्री०) 1. कमललता. 2. कमलगळ समूह. अब्ज "इनिः" (४-२-५१)। 3. पुष्करिणि, सरस्सु. अब्ज "इनिः" (५-१-१३१)।

अब्द ಅಬ್ದ (पुं) 1. मेघे, मोड. अपः ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. मुस्ति, कोन्नारिगेड्डि. 3. वर्ष, संवत्सर. आप्यन्ते ऋत्वमासादयो येन — आप्लृ (व्याप्तौ) "दन्" ह्रस्वश्च निपा० (उ० ४-१८)। **संवत्सरवु** (1) ब्राह्म, (2) दिव्य, (3) पित्र्य, (4) प्राजापत्य, (5) बार्हस्पत्य, (6) सौर, (7) सावन, (8) चान्द्र मत्तु (9) आर्क्षगळेंदु ऒंभत्तु विध. इवुगळल्लि मनुष्यलोकद व्यवहारक्कॆ कॊनेय नाल्कु संवत्सरगळु मात्र संबंध पट्टवे.

(1) **ब्राह्मसंवत्सर:** मनुष्यन ऒंदु सौरवर्ष अथवा 365¼ दिनगळु देवतॆगळिगॆ ऒंदु दिन. मनुष्यन 360 वर्षगळु देवतॆगळिगॆ ऒंदु वर्ष.

युगमान

देववर्षगळु		मानुषवर्षगळु
4,800	कृतयुग	17,28,000
3,600	त्रेतायुग	12,96,000
2,400	द्वापरयुग	8,64,000
1,200	कलियुग	4,32,000
12,000	चतुर्युगमान	43,20,000

ई युगमानगळ आरनेय ऒंदु भागवु संध्या संध्यांशगळु. अदन्नु कळॆदरॆ 4,000, 3,000, 2,000 मत्तु 1,000 देववर्षगळु युगमान.

ब्रह्मन दिन (हगलु) मान
(देवतॆगळ 1,000 चतुर्युगगळु)

देववर्षगळु	मानुषवर्षगळु
1,20,00,000	4,32,00,00,000

ब्रह्मन रात्रिमान

देववर्षगळु	मानुषवर्षगळु
1,20,00,000	4,32,00,00,000

ब्रह्मन ऒंदु दिनद (अहोरात्र) मान

2,40,00,000	8,64,00,00,000

ब्रह्मन ऒंदु वर्षद मान
(ब्राह्मसंवत्सर)

8,64,00,00,000	31,10,40,00,00,000

ब्रह्मन आयुस्सु

864,00,00,00,000	3110,40,00,00,00,000

[ब्रह्मन आयुस्सिगॆ परवॆंदु हॆसरु.]

(2) **दिव्य संवत्सर:** मनुष्यर 365¼ दिनगळु देवतॆगळिगॆ ऒंदु दिन. [उत्तरायण हगलु, दक्षिणायन रात्रि.] 360 मानुष वर्षगळु देवतॆगळिगॆ ऒंदु वर्ष (दिव्याब्द).

(3) **पित्र्य संवत्सर:** मनुष्यर ऒंदु तिंगळु पितृदेवतॆगळिगॆ ऒंदु अहोरात्र (ऒंदु दिन) वागुवुदु. [शुक्लपक्ष हगलु, कृष्णपक्ष रात्रि.] मनुष्यर 360 तिंगळु अथवा 10,800 दिनगळु पितृगळिगॆ ऒंदु वर्ष.

(4) **प्राजापत्याब्द** (मन्वंतरमान): ब्रह्मन ऒंदु हगलिन हदिनाल्कनेय ऒंदु भाग, ऒंदु मनुविन काल. (ऒंदु मन्वंतर)

देववर्षगळु	मानुषवर्षगळु
8,52,000	30,67,20,000

मानुषमानरीत्या संध्या संध्यांशगळल्लि कळॆदुहोगुव अधिक कालवू सेरि 308,571,428 मानुषवर्षगळागुवुवु.

(5) **बार्हस्पत्याब्द:** बृहस्पतियु ऒंदॊंदु राशियल्लू इरुव कालक्कॆ बार्हस्पत्याब्दवॆंदु हॆसरु. सरियाद चारदल्लिद्दरॆ ऒंदु राशियल्लिरुवुदु ऒंदु वर्ष काल. अतिचार मत्तु वक्रचारगळिंद हॆच्चु कडिमॆयागुवुदू उंटु. सौरमानदिनगणनॆयंतॆ बृहस्पतियु द्वादशराशिगळल्लू संचरिसलु 4332 दिनगळु बेकागुवुवु.

(6) **सौरसंवत्सर:** सामान्यवागि ऒंदु अहोरात्रवु सौरदिनवॆनिसुवुदु. हीगॆ ऒंदु वर्षक्कॆ 360 दिनगळागुवुवु. आदरॆ

ಸೂರ್ಯನು ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲೂ (12 ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ) ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ 365 ದಿನಗಳು 6 ಗಂಟೆಗಳು ಕೆಲವು ನಿಮಿಷಗಳು (ಸುಮಾರು 365¼ ದಿನಗಳು) ಆಗುವುವು. ಸೂರ್ಯನು ಮೇಷರಾಶಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಮೇಷಮಾಸ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ವರ್ಷ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು.

(7) **ಸಾವನಸಂವತ್ಸರ:** ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದಾಗಿನಿಂದ ಮರುದಿನದ ಸೂರ್ಯೋದಯದವರೆಗೆ ಒಂದು ಸಾವನದಿನವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ 30 ದಿನಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಸಾವನಮಾಸವೂ 360 ದಿನಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಸಾವನ ಸಂವತ್ಸರವೂ ಆಗುವುದು.

(8) **ಚಾಂದ್ರಸಂವತ್ಸರ:** ಶುಕ್ಲಪ್ರತಿಪತ್ತು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಮೂವತ್ತು ತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಚಾಂದ್ರಮಾಸ. ಹೀಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಚಾಂದ್ರಸಂವತ್ಸರ. ಆದರೆ ಚಂದ್ರನು ಅಶ್ವಿನ್ಯಾದಿ 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲೂ (12 ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ) ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ತಿಥಿಗಳ ಕಾಲದ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಿಂದ 30 ದಿನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಸೌರಮಾನದ ಗಣನೆಗಿಂತ ಕಡಿಮೆಯಾಗಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಸುಮಾರು ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಅಧಿಕಮಾಸವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸೌರಮಾನಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಸರಿಹೊಂದುವುದು.

(9) **ಆರ್ಕ್ಷಸಂವತ್ಸರ:** ಅಶ್ವಿನ್ಯಾದಿ ಒಂದೊಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಒಂದು ಆರ್ಕ್ಷದಿನವೆಂದೂ ಈ ರೀತಿ 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳಕಾಲಕ್ಕೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳೆಂದೂ ಇಂತಹ 12 ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆರ್ಕ್ಷಸಂವತ್ಸರವೆಂದೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಿನ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನದ ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರೇ ಆಯಾ ತಿಂಗಳ ಹೆಸರು. ಚಿತ್ರಾನಕ್ಷತ್ರದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಚೈತ್ರವೆಂದೂ ವಿಶಾಖಾ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವೈಶಾಖವೆಂದೂ ಮುಂತಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಉಳಿದುವನ್ನು ಸೂರ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

अब्द अब्द (पु॰) वर्षाधिपति. अब्दं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

अब्दसार अब्दसार (पु॰) कर्पूर. अब्दस्य मुस्तायाः सारः।

अब्दवाहन अब्दवाहन (पु॰) इन्द्र. अब्दो मेघो वाहनमस्य।

अब्धि अब्धि (पु॰) 1. सागर, समुद्र, कडलु. आपः धीयन्तेऽस्मिन्—डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)। "विधाय तार्क्ष्यं गगनाब्धिपोतं सार्धं मया देवि समाव्रजन्तीम्" यादं १८-११६। 2. सरस्सु, कॊळ. 3. कॆरे. 4. नाल्कु मत्तु एळु संख्यॆ.

अब्धिकन्या अब्धिकन्या—तनया—तनयाऽ, —सुता—सुताऽ (स्त्री॰) लक्ष्मि. "विशुद्धदेहद्युतिरब्धिकन्या" यादं ४-५८।

अब्धिकफ अब्धिकफ (पु॰) समुद्रद नॊरे.

अब्धिज अब्धिज (पु॰) 1. चंद्र. 2. शंख. (पु॰ द्वि॰ व॰) 3. अश्विनीदेवतॆगळु. (वि॰) 4. समुद्रदल्लि हुट्टिद. (स्त्री॰) —जा—जाऽ. 5. लक्ष्मि. अब्धौ जायते—जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९७)।

अब्धिनगरी अब्धिनगरी (स्त्री॰) द्वारकापट ण. अब्धौ तत्तीरे नगरी।

अब्धिमण्डूकी अब्धिमण्डूकी (स्त्री॰) मुत्तिन चिप्पि. अब्धिं मण्डयति—मडि (भूषायाम्) "ऊकन्" (उ॰ ४-४२)। "ङीष्" (४-१-४१)।

अब्धिशय अब्धिशय (पु॰) विष्णु. अब्धौ शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। [जगत्तिन प्रळयानंतर परमात्मनु अब्धियल्लि मलगि योग निद्रॆयल्लिरुवुदरिंद ई हॆसरु.]

अब्ध्यग्नि अब्ध्यग्नि (पु॰) बडबाग्नि.

अब्भक्ष अब्भक्ष (पु॰) 1. सर्प, हावु. (वि॰) 2. नीरु कुडिदु जीविसुव. अपो भक्षयति—भक्ष (अदने) "अण्" (३-२-१)।

अब्रह्मण्य अब्रह्मण्य (न॰) 1. संहार माडकूड दॆंब मातु. ब्रह्मणि साधु ब्रह्मण्यं शान्तता "यत्" (४-४-९८)। तन्नभवति। "अब्रह्मण्यमवध्योक्तौ" अम॰। 2. रक्षणॆगागि भयंकरवागि कूगिकॊळ्ळु ऎकॆ. "अब्रह्मण्यमब्रह्मण्यम्" शाकु॰ ६। 3. ब्राह्मणनु माडबारद कार्य, हिंसॆ. (वि॰) 4. ब्राह्मणनिगॆ हितवागिल्लद, ब्राह्मणनिगॆ अपायकरवाद.

अब्रह्मन् अब्रह्मन् (वि॰) ब्राह्मणनिल्लद, ब्राह्मण रहितवाद. न ब्रह्मा ब्राह्मणो यत्र। "नाब्रह्म क्षत्रमृध्नोति नाक्षत्रंब्रह्म वर्धते" मनु॰ ९-३२२।

अब्राह्मण अಬ್ರಾಹ್ಮಣ (पुं०) 1. ನೀಚಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಪತಿತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. न ब्राह्मणः । अप्राशस्त्ये न० त० । "अब्राह्मणास्तु षट् प्रोक्ता ऋषिणा तत्त्ववादिना। आद्यो राजभृतस्तेषां द्वितीयः क्रयविक्रयी । तृतीयो बहुयाज्यः स्याच्चतुर्थो ग्रामयाजकः । पञ्चमस्तु वृतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्य च । अनागतां तु यः पूर्वां सादित्यां चैव पश्चिमाम् । नोपासीत द्विजः सन्ध्यां स षष्ठोऽब्राह्मणः स्मृतः" ಎಂದು ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆರು ವಿಧ. (वि०) 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಲ್ಲದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ರಹಿತವಾದ. 3. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲದವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು.

अभ्यङ्ग अಭ್ಯಂಗ (न०) ಜಲವೇ ದೇವತೆಯಾಗುಳ್ಳ ಮಂತ್ರ. अपां लिङ्गं बोधनसामर्थ्यं यत्र।

अभक्त अಭಕ್ತ (वि०) 1. ಭಕ್ತನಲ್ಲದ, ಸೇವಕನಲ್ಲದವನು. न भक्तः। 2. ಬೇರೆಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲ್ಪಡದ.

अभक्षण अಭಕ್ಷಣ (न०) ತಿನ್ನದಿರುವುದು, ಊಟಮಾಡದಿರುವುದು.

अभक्ष्य अಭಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಆಹಾರ, ಊಟಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಆಹಾರ. न भक्षयितुं योग्यम्। ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವ, ಕಾಲದೇಶಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನ ಸಂಪರ್ಕ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಲೋಹ ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಕ—ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಆಹಾರವು ಅಭಕ್ಷ್ಯವಾಗುವುದು. **ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವದಿಂದ ದುಷ್ಟವಾದ ಆಹಾರ:** "लशुनं गृञ्जनं चैव पलाण्डुः कवकानि च। अभक्ष्याणि द्विजातीनाममेध्यप्रभवाणि च। अनिर्दशाया गोः क्षीरमौष्ट्रमेकशफं तथा। आविकं सन्धिनीक्षीरं विवत्सायाश्च गोः पयः। मनु० ५-५, ८। **ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಭಕ್ಷ್ಯವಾದ ಆಹಾರ:** "राजान्नं तेज आदत्ते शूद्रान्नं ब्रह्मवर्चसम्। आयुः सुवर्णकारान्नं यशश्चर्मावकर्तिनः। कारुकान्नं प्रजा हन्ति बलं निर्णेजकस्य च। गणान्नं गणिकान्नं च लोकेभ्यः परिकृन्तति। नाद्यात् शूद्रस्य पक्वान्नं विद्वानश्राद्धिनो द्विजः। आददीताममेवास्मादवृत्तावेकरात्रिकम्" मनु० ४-२१८, १९, २३। **ವಸ್ತುಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಅಭಕ್ಷ್ಯವಾದ ಆಹಾರ:** ಬೆಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿದ ಹಿಂದಿನ ದಿನದ ಮೊಸರೂ ಕೇಶ, ಕ್ರಿಮಿ ಮುಂತಾದುವು ಗಳೊಡನೆ ಪಕ್ವವಾದ ಅನ್ನವೂ ಅಭಕ್ಷ್ಯಗಳು. ಕೈಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಕಾಕಂಬಿ, ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾಕ (ಪಲ್ಯ ಮುಂತಾದುದು) ಗೋರಸ (ಹಾಲು, ಮೊಸರು) ಉಪ್ಪು, ತುಪ್ಪ ಇವು ಅಭಕ್ಷ್ಯಗಳು. ಇವನ್ನು ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು ಅಥವಾ ಸೌಟಿನಿಂದ ಬಡಿಸಬೇಕು. "माक्षिकं फाणितं शाकं गोरसं लवणं घृतम्। हस्तदत्तानि भुक्त्वा च भोक्ता सान्तपनं चरेत्"। **ಲೋಹ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಭಕ್ಷ್ಯವಾದ ಆಹಾರ:** ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಎಳನೀರನ್ನೂ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನೂ ಇಡ ಕೂಡದು. ಇವು ಅಭಕ್ಷ್ಯವಾಗುವುವು. "नारिकेलोदकं कांस्ये ताम्रपात्रे गुडस्तथा। सुरातुल्यं भवेदेतत् ताम्रे गव्यं घृतं विना"। 2. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. 3. ಊಟಮಾಡಲು ನಿಷಿದ್ಧವಾದ.

अभङ्ग ಅಭಂಗ (पुं) 1. ಒಡೆಯದಿರುವುದು, ಮುರಿಯದಿರುವುದು. 2. ಅಭಂಗಶ್ಲೇಷ, ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರವಾದ ಶ್ಲೇಷದ ಒಂದು ಭೇದ. "पुनस्त्रिधा सभङ्गोऽथाभङ्गस्तदुभयात्मकः" सा० द० १०-१२। **ಉದಾ:** "पायात्स स्वयमन्धकक्षयकरस्त्वां सर्वदोमाधवः"।

अभङ्गुर ಅಭಂಗುರ (वि०) ಸ್ಥಿರವಾದ, ನಾಶವಾಗದ. भञ्जो (आमर्दने) "घुरच्" (३-२-१६१)। न भङ्गुरः। "अभङ्गुरविभूतिर्नस्तरङ्गयतु मङ्गलम्"।

अभद्र ಅಭದ್ರ (न०) 1. ದುಃಖ. 2. ಅಮಂಗಳ. (वि०) 3. ಅಶುಭದ, ಮಂಗಳವಲ್ಲದ.

अभय ಅಭಯ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು. न भयमस्मात्। 2. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. 3. "ಅಭಯ" ವೆಂಬ ಪ್ರಯಾಣದ ಒಂದು ಶುಭಯೋಗ. "यत्रैकादशगश्चन्द्रो भानुर्वा प्रबलः शुभः। अभयो नाम योगोऽयमरिभूतविनाशकृत्"। 4. ಆತ್ಮನಿಷ್ಠ, ತಪಸ್ವಿ. 5. ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಅಭಯಹಸ್ತ, ಅಭಯವಚನ. (न०) 6. ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಧೈರ್ಯ. "यो दत्वा सर्वभूतेभ्यः प्रव्रजत्यभयं गृहात्। तस्य तेजोमया लोका भवन्ति ब्रह्मवादिनः" मनु० ६-३१। 7. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ. 8. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. "अभयं नलदं सेव्यममृणालं जलाशयम्" अम०। (स्त्री०) **-या--या.** 9. ಆಳಲೆಗಿಡ. "अभयमुशीराभीत्योरभया तु हरीतकी" हेम०। (वि०) 10. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. "अभयं नलदे स्त्री तु पथ्यायां निर्भये त्रिषु" नानार्थर०।

अभयकृत् ಅಭಯಕೃತ್ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವ, ಕಾಪಾಡುವ. अभयं त्राणं करोति। 2. ಭಯಂಕರವಲ್ಲದ, ಶಾಂತವಾದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ.

अभयङ्कर ಅಭಯುಂಕರ (ವಿಂ) ಭಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡದ, ಶಾಂತವಾದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ. ನಂ ತ.

अभयद ಅಭಯುದ (ವಿಂ) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಧೈರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. अभयं ददाति अभयवचनं दत्वा रक्षति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

अभयदक्षिणा ಅಭಯುದಕ್ಷಿಣಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಅಭಯರೂಪವಾದ ರಕ್ಷಣೆ, ರಕ್ಷಣೆಯ ಭರವಸೆಯ ಮಾತು. 2. ಭಯದಿಂದ ಕಾಪಾಡಿದವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಕ್ಷಿಣೆ.

अभयमुद्रा ಅಭಯಮುದ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದುವಿಧ ಮುದ್ರೆ, ಅಭಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮುದ್ರೆ. अभयार्था मुद्रा।

अभययाचना ಅಭಯುಯಾಚನಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅಭಯದ ಬೇಡಿಕೆ, ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. अभयार्थं याचना। "बध्यतामभययाचनाञ्जलिः" रघु० ११-७८।

अभयवचन ಅಭಯುವಚನ (ನಂ) ರಕ್ಷಣೆಯ ಭರವಸೆಯ ಮಾತು, ಕಾಪಾಡುವುದಾಗಿ ನೀಡುವ ಅಭಯಹಸ್ತ.

अभव ಅಭವ (ಪುಂ) 1. ಹುಟ್ಟದಿರುವಿಕೆ, ಜನ್ಮಪಡೆಯದಿರುವಿಕೆ. न भवः उत्पत्तिः। 2. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. न विद्यते भवः उत्पत्तिर्यत्र। "प्राप्तुमभवमभिवाञ्छति वा वयमस्य नो विषहितुं क्षमा रुचः" किरा० १२-३०। 3. ವಿನಾಶ. "भवाय सर्वभूतानामभवाय च रक्षसाम्" रामा०।

अभव्य ಅಭವ್ಯ (ನಂ) 1. ದುರದೃಷ್ಟ, ಕೆಟ್ಟ ಅದೃಷ್ಟ. (ವಿಂ) 2. ಅದೃಷ್ಟಹೀನ, ಭಾಗ್ಯಹೀನ. "उपनतमवधीरयन्त्यभव्याः" किरा० १०-५१। 3. ಮಂಗಳವಲ್ಲದ.

अभाव ಅಭಾವ (ಪುಂ) 1. ಅಸತ್ತ್ವ, ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। "अस्ति पुत्रो वशे यस्य भृत्यो भार्या तथैव च। अभावे सति सन्तोषः स्वर्गस्थोऽसौ महीयते" चाणक्यः। 2. (ತಾರ್ಕಿಕಮತದಲ್ಲಿ) ದ್ರವ್ಯಾದಿ ಸಪ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायाभावाः सप्त पदार्थाः" त०स०। ಅಭಾವವು ಪ್ರಾಗಭಾವ, ಪ್ರಧ್ವಂಸಾಭಾವ, ಅತ್ಯಂತಾಭಾವ ಮತ್ತು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. 3. ಕೊರತೆ, ಬಡತನ. 4. ನಾಶ. (ವಿಂ) 5. ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವಿಲ್ಲದ. 6. ಅನುರಾಗವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ.

अभावनीय ಅಭಾವನೀಯ (ವಿಂ) ಚಿಂತಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ. न भावयितुं शक्यम्।

अभाषण ಅಭಾಷಣ (ನಂ) ಮೌನ, ಮಾತನಾಡದಿರುವಿಕೆ.

अभि ಅಭಿ (ಅವ್ಯಂ) [ಇದು ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಉಪಸರ್ಗಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನೂ, ಸುಬಂತದೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು.] 1. ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. "हरिमभि वर्तते"। 2. ಪ್ರಕಾರಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. "भक्तो हरिमभि"। भक्तो भक्तिरूपं प्रकारविशेषं प्राप्तवान्। हरिविषयकभक्तिमानित्यर्थः। 3. ವ್ಯಾಪ್ತಿ. "देवंदेवमभिसिञ्चति"। कृत्स्नं देवमभिसिञ्चतीत्यर्थः। 4. ಅಭಿಮುಖ್ಯ, ಎದುರು. "अभिचैद्यं प्रतिष्ठासुरासीत्कार्यद्वयाकुलः" माघ० २-१। 5. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. "अभिलाषमुदीरितेन्द्रियः स्वसुतायामकरोत्प्रजापतिः" कुमा० ४-४१। 6. ಸುತ್ತಲೂ. "अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिः" कुमा० १-३३। 7. ಸೌಮ್ಯತೆ, ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಔದಾರ್ಯ, ಘನತೆ. "जात्यस्तेनाभिजातेन शूरः शौर्यवता कुशः" रघु० १७-४। 8. ಒಳಕ್ಕೆ, ಒಳಗಡೆಗೆ. "भ्रश्यद्भिर्जलमभि भूषणैर्वधूनामङ्गेभ्यो गुरुभिरमज्जि लज्जयेव" माघ० ८-६०। 9. ಶಿಕ್ಷಣ, ಕಲಿಯುವುದು. "अभ्यस्यन्ति तटाघातं निर्जितैरावता गजाः" कुमा० २-५०। 10. ಮುಂಭಾಗ, ಸಮೀಪ. "प्रियमभि कुसुमोद्यतस्य बाहोः" माघ० ७-४०। 11. ವಚನ, ಮಾತು. "अभिधाय रूक्षमिति मा स्म गम इति पृथासुतेरिताम्" माघ० १५-६७। 12. ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥ. "अभिगौरि रतासक्तम्" कुमा० १०-७। 13. ಭಾಗ, ಪಾಲು. "यदत्र ममाभिष्यात् तद्दीयताम्" सि० कौ०। 14. ಪೂಜೆ. "अभिवादयते"। 15. ಊಟ, ಭೋಜನ. "अभ्यवहरति"। "अभीत्थंभूतकथनेऽप्यभि वीप्साभिमुख्ययोः" विश्व०। "अभीत्थंभूतकथने चाभिमुख्याभिलाषयोः" मेदि०।

अभिक ಅಭಿಕ (ವಿಂ) ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. अभिकामयते—"कन्" (५-२-७४)। "सोऽधिकारमभिकः कुलोचितं काश्चन स्वयमवर्तयत्समाः" रघु० १९-४।

अभिकाङ्क्षा ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. अभि + काक्षि (काङ्क्षायाम्) "अः" (३-३-१०३)।

अभिकाङ्क्षित अभिकाङ्क्षित (वि०) अपेक्षिसल्पट्ट. अभि + काक्षि (काङ्क्षायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिकाङ्क्षिन् अभिकाङ्क्षिन् (वि०) अपेक्षिसुव, आसेपडुव. अभि + काक्षि (काङ्क्षायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१५)। –काङ्क्षिणी –काङ्क्षिणः.

अभिकाम अभिकामु (पु०) 1. अभिलाषे, अपेक्षे. अभि + कमु (कान्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. कामिसुव, प्रीतिसुव, कामुक. अभि+कमु (कान्तौ) + णिङ् "अच्" (३-१-१३४)। "याचे त्वामभिकामाहं तस्मात्कुरु मम प्रियम्" भा०।

अभिक्रम अभिक्रमु (पु०) 1. प्रारंभ, उपक्रमु. 2. धाळि, मेलेबीळुवुदु. 3. धैर्यदिंद शत्रुगळ मेलॆ युद्धक्कॆ होरडुवुदु. 4. एरुवुदु, हत्तुवुदु. अभि + क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अभिक्रमो रणे यानमभीतस्य रिपून् प्रति"। "आरोहणं त्वभिक्रमः" अभि० चि०। (न०) 5. युद्ध. अभि + क्रमु अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। (वि०) 6. प्रारंभिसल्पट्ट. कर्म० "घञ्" (३-३-११)। "नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते" गीता २-४।

अभिक्रमण अभिक्रमण (न०) 1. धाळि, मेलॆ बीळुवुदु. अभि + क्रमु (पादविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. प्रारंभ, उपक्रमु.

अभिक्रान्त अभिक्रान्त (वि०) 1. प्रा.रंभिसल्पट्ट. 2. धाळिमाडल्पट्ट. अभि + क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिक्रान्ति अभिक्रान्ति (स्त्री०) 1. प्रारंभ, उपक्रमु. 2. धाळि; मेलॆबीळुवुदु. अभि + क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)। दीर्घः (६-४-१५)।

अभिक्रान्तिन् अभिक्रान्तिन् (वि०) 1. प्रारंभिसुव, उपक्रमिसुव. अभिक्रान्तमनेन "इनिः" (५-२-८८)। 2. धाळिमाडुव, मेलॆबीळुव.

अभिक्रोश अभिक्रोश (पु०) 1. निंदॆ, दूषणॆ. 2. गट्टियागि कूगिकॊळ्ळुवुदु, कॆरुचुवुदु, चीराटॆ. अभि + क्रुश (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१८)।

अभिक्रोशक अभिक्रोशक (वि०) 1. निंदिसुव, दूषिसुव. 2. गट्टियागि कूगिकॊळ्ळुव, कॆरुचुव. अभि + क्रुश (आह्वाने रोदने च) "ण्वुल्" (३-३-१३३)।

अभिख्या अभिख्या (स्त्री०) 1. कांति, प्रकाश, हॊळपु, शोभॆ. अभि + ख्या (प्रकथने) "अङ्" (३-३-१०६)। "काप्यभिख्या तयोरासीद्व्रजतोः शुद्धवेषयोः" रघु० १-४६। 2. कीर्ति, यशस्सु. 3. हॆसरु. 4. माहात्म्य, महिमॆ. 5. बुद्धि. "अभिख्या तु शोभायां कीर्तिसंज्ञयोः" हेम०।

अभिख्यात अभिख्यात (वि०) प्रसिद्धनाद, हॆसरु पडॆद, कीर्तिशालियाद.

अभिख्यान अभिख्यान (न०) कीर्ति, यशस्सु.

अभिगच्छत् अभिगच्छत् (वि०) होरडुव, ॲदुरागि होगुव. अभि + गम्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अभिगच्छन् यदुपुङ्गवं दिदृक्षुः" याद० १५-१।

अभिगत अभिगत (वि०) 1. ॲदुरागि होद. 2. अनुकूलवागि ऒदगिद. अभि + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. सेविसल्पट्ट. 4. कूडिरुव, सहितवाद. "अभिगतमुषया तदानिरुद्धम्" याद० १८-१३५।

अभिगन्तव्य अभिगन्तव्य (वि०) होंदलु योग्यनाद, समीपिसल्पडुव. अभि + गम्लृ (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

अभिगन्तृ अभिगन्तृ (वि०) 1. ॲदुरागि होगुव. 2. अनुकूलवागि होगुव. 3. युद्धक्कागि ॲदुरुगॊंडु होगुव. अभि + गम्लृ (गतौ) "तृच्" (३-१-१३३)।

अभिगम अभिगमु (पु०) 1. ॲदुरागि होगुवुदु, आगमन, बरुवुदु. "तवार्हतो नाभिगमेन तृप्तं मनो नियोगक्रिययोत्सुकं मे" रघु० ५-११। 2. अनुकूलवागि होगुवुदु, अनुकूल प्रवेश, अनुकूल समागमु. अभि + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)।

अभिगम्य अभिगम्य (वि०) 1. सुखवागि होंदलु शक्यनाद, सुलभवागि समीपिसबहुदाद. अभिगन्तुं शक्यः – अभि + गम्लृ (गतौ) "यत्"

(३-१-९८)। "अधृष्यश्चाभिगम्यश्च यादोरत्नैरिवार्णवः" रघु० १-१६। (अव्य०) 2. ಹೊಂದಿ, ಎದುರಾಗಿ ಹೋ೧ಗಿ. "मनुमेकाग्रमासीनमभिगम्य महर्षयः" मनु० १-१।

अभिगामिन् ಅಭಿಗಾಮಿನ್ (वि०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸುವ. अभि+गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ऋतुकालाभिगामी स्यात् स्वदारनिरतः सदा" मनु० ३-४५।

अभिगुप्ति ಅಭಿಗುಪ್ತಿ (स्त्री०) ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾವಾಡುವುದು. अभि + गुप्लृ (रक्षणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिगोप्तृ ಅಭಿಗೋಪ್ತೃ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವ. ಕಾವಾಡುವ. अभितो गोपायति — अभि + गुप्लृ (रक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

अभिग्रस्त ಅಭಿಗ್ರಸ್ತ (वि०) 1. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ. अभि + ग्रसु (अदने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिग्रह ಅಭಿಗ್ರಹ (पु०) 1. ಲೂಟಮಾಡುವುದು, ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು, ದರೋಡೆ. 2. ಧಾಳಿ, ಮೇಲೆಬೀಳುವುದು. 3. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. 4. ಯುದ್ಧ. 5. ದೂರು, ಫಿರ್ಯಾದು. अभि+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "अभिग्रहस्तु गौरवे। अभियोगेऽभिग्रहणे" हेम०। "अभिहारस्त्वभिग्रहः" वैज०।

अभिग्रहण ಅಭಿಗ್ರಹಣ (न०) "अभिग्रह" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि + ग्रह(उपादाने)"ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिघर्षण ಅಭಿಘರ್ಷಣ (न०) ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಟ, ತಿಕ್ಕಾಟ, ದುರಾಗ್ರಹದಿಂದ ಹೋರಾಟ. अभि + घृषु (संघर्षे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिघात ಅಭಿಘಾತ (पु०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡುವುದು, ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. अभि+हन (हिंसागत्योः)"घञ्" (३-३-१८)। 2. ಏಟು, ಪೆಟ್ಟು, ಹೊಡೆತ. "तटाभिघातादिव लानपङ्के" कुमा० ७-४९। 3. ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಯೋಗ. [ಯಾವ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಶಬ್ದವುಂಟಾಗುವುದೋ ಮತ್ತು ಆ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಯಾವ ಸಂಯೋಗವು ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಕಾರಣವಾಗುವುದೋ ಅಂತಹ ಸಂಯೋಗವೇ ಅಭಿಘಾತವು.]

अभिघातक ಅಭಿಘಾತಕ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. (वि०) 2. ಅಭಿಘಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಬುಡ ಸಹಿತ ನಾಶಮಾಡುವ. अभि + हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अभिघातिन् ಅಭಿಘಾತಿನ್ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. (वि०) 2. ಅಭಿಘಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಮಾಡುವ. अभि + हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। —घातिनी —ಘಾತಿನೀ.

अभिघार ಅಭಿಘಾರ (पु०) 1. ಘೃತಸೇಚನೆ, ಹನಿಸ್ಸಿಗೆ ತುಪ್ಪಹಾಕುವುದು. 2. ಘೃತಸೇಚನೆಯಿಂದಾಗುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ (ಶುದ್ಧಿ). अभि + घृ (सेचने) + णिच् भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. अभि+घृ कर्मं० "घञ्" (३-३-११९)।

अभिचर ಅಭಿಚರ (पु०) 1. ಭೃತ್ಯ, ಸೇವಕ, ಚಾಕರ, ಆಳು. अभि + चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। —चरा —ಚರಾ.

अभिचरण ಅಭಿಚರಣ (पु०) ಶತ್ರುಗಳ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅಭಿಚಾರಕೃತ್ಯ, ಮಾಟ, ಶ್ಯೇನಯಾಗ ಮೊದಲಾದುದು. अभि + चर (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "कौटिल्यः कोपनोऽपि स्वयमभिचरणे ज्ञातदुःखः प्रतिज्ञाम्" मुद्रा० ४-१२।

अभिचरणीय ಅಭಿಚರಣೀಯ (वि०) ಮಾಟ ಮೊದಲಾದ ಮಾಂತ್ರಿಕನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವ, ಅಭಿಚಾರಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ (ಶತ್ರು). अभि+चर (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभिचार ಅಭಿಚಾರ (पु०) ಶತ್ರುಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮ, ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಮಾಟ. अभि + चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "स्फुटमिदमभिचारमन्त्र एव प्रतियुवतेरभिधानमङ्गनानाम्" माघ० ७-५८।

अभिचारिन् ಅಭಿಚಾರಿನ್ (वि०) ಮಾಟವನ್ನು ಮಾಡುವ, ಶತ್ರುವಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ. अभि + चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। —चारिणी —ಚಾರಿಣೀ.

अभिच्छाय ಅಭಿಚ್ಛಾಯ (वि०) 1. ನೆರಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿರುವ. (अव्य०) 2. ನೆರಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ.

अभिजन अಭಿಜನ (पु०) 1. ವಂಶ, ಕುಲ. अभिजायतेऽस्मिन्—अभि+जनी (प्रादुर्भावे) "घञ्" (३-३-१२१)। "पतिं त्यक्त्वा देवं भुवनपतिमुच्चैरभिजनम्" मुद्रा० ६-६। 2. ಜನ್ಮಭೂಮಿ, ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು. 3. ಪೂರ್ವಿಕರು (ತಾತ, ಮುತ್ತಾತ ಮೊದಲಾದವರು) ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಜಾಗ. "यत्र पूर्वैरुषितं सोऽभिजनः" सि० कौ०। 4. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು. अभिजायते सत्पुरुषो भवति येन—अभि+जनी कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 5. ಸದ್ವಂಶ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲ. "स्तुतं तन्माहात्म्यं यदभिजनतो यच्च गुणतः" मालती० २-१३। 6. ಕುಲದ ಯಜಮಾನ, ವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. "भवेदभिजनः ख्यातौ जन्मभूम्यां कुलध्वजे। कुलेऽपि च" मेदि०।

अभिजनन अಭಿಜನನ (न०) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ.

अभिजय अಭಿಜಯ (पु०) ವಿಜಯ, ಜಯಿಸುವುದು, ಗೆಲುವು. अभि+जि (जये) "अच्" (३-३-५६)।

अभिजात अಭಿಜಾತ (वि०) 1. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. अभिमतं जातं यस्य। "जात्यस्तेनाभिजातेन शूरः शौर्यवता कुशः" रघु० १७-४। 2. ಪಂಡಿತ, ಜ್ಞಾನಿ. "संकीर्णं नाभिजातेषु नाप्रबुद्धेषु संस्कृतम्"। 3. ಮನೋಹರವಾದ, ಮಧುರವಾದ, ಇಂಪಾದ. "प्रजल्पितायामभिजातवाचि" कुमा० १-४५।

अभिजाति अಭಿಜಾತಿ (स्त्री०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮ, ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು.

अभिजित् अಭಿಜಿತ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಒಂದು ಯೋಗ. 3. ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರ. (न०) 4. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಒಂದು ಲಗ್ನ. 5. ಅಭಿಜಿನ್ಮುಹೂರ್ತ, ಅಪರಾಹ್ಣ, ಕುತುಪಕಾಲ. "अपराह्णे तु संप्राप्ते अभिजिद्रोहिणोदये। यदत्र दीयते जन्तोस्तदक्षयमुदाहृतम्" मत्स्यपु०। (वि०) 6. ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತು ಹೋರಾಡಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸುವ. अभि जयति शत्रून्—अभि+जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। 7. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಜಯಗಳಿಸುವ. अभिजयत्यनेन—कर० "क्विप्"। 8. ಅಭಿಜಿತ್ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अभिजिति जातः—अणो लुक् (४-३-३६)।

अभिजित अಭಿಜಿತ (पु०) ಅರ್ಧ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ "अभिजित्" ಎಂಬ ಮುಹೂರ್ತ. "मुहूर्तेऽभिजिते प्राप्ते सार्धरात्रे विभूषिते। देवक्यजनयद्विष्णुं यशोदा तां तु कन्यकाम्" विष्णुपु०।

अभिज्ञ अಭಿಜ್ಞ (वि०) 1. ತಿಳಿದವನು, ಬಲ್ಲವನು, ಪಂಡಿತ. अभिजानाति—अभि+ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३६)। "यद्वा कौशलमिन्द्रसूनुदमने तत्राप्यभिज्ञो जनः" उ० रा० ५-३५। 2. ನಿಪುಣ, ಚತುರ, ಜಾಣ.

अभिज्ञा अಭಿಜ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ಮೊದಲು ಉಂಟಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. अभि+ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०६)।

अभिज्ञात अಭಿಜ್ಞಾತ (वि०) ಹಿಂದಿನ ಗುರುತಿನಿಂದ (ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

अभिज्ञान अಭಿಜ್ಞಾನ (न०) 1. ಲಕ್ಷಣ, ಹಿಂದಿನ ನೆನಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಗುರುತು. अभिज्ञायतेऽनेन—अभि+ज्ञा (अवबोधने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "उपपन्नैरभिज्ञानैर्दूतं तमवगच्छत" रामा०। 2. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. अभि+ज्ञा भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ನೆನಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಸ್ತು. "तस्य भर्तुरभिज्ञानमङ्गुलीयं ददौ कपिः" रघु० १२-६२।

अभिज्ञानपत्र अಭಿಜ್ಞಾನಪತ್ರ (न०) ಪಂಚಯಪತ್ರ, ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕಾಗದ, ಶಿಪಾರ್ಸಿನ ಕಾಗದ, ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕಾಗದ (Certificate).

अभिज्ञानशाकुन्तल अಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲ (न०) ಕಾಳಿದಾಸನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ "ಶಾಕುಂತಲ" ನಾಟಕ. अभिज्ञानेन गृहीता शकुन्तला। तामधिकृत्य कृतं नाटकम् "अण्" (४-३-८७)। [ದುಷ್ಯಂತಮಹಾರಾಜನು ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನು ಗಾಂಧರ್ವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಾಗಿ ದುರ್ವಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ತಾನು ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದುದನ್ನೇ ಮರೆತುಬಿಡುವನು. ಆಮೇಲೆ, ಮದುವೆಯಾದಾಗ ತಾನು ಅವಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಉಂಗುರದ ಗುರುತಿನಿಂದ ಮದುವೆಯಾದುದು ನೆನಪಿಗೆ ಬಂದು ಅವಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ರಚಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ನಾಟಕಕ್ಕೆ "अभिज्ञानशाकुन्तलम्" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.]

अभिज्ञापक अಭಿಜ್ಞಾಪಕ (वि०) ನೆನಪಿಗೆ ತರುವ, ನೆನಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

अभितप्त अಭಿತಪ್ತ (वि०) ಜೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ಬಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अभितस् अಭಿತಸ್ (अव्य०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. अभि "तसिल्" (५-३-९)। "ततो राजाब्रवीद्

वाक्यं सुमन्त्रमभितः स्थितम्" रामा०। 2. ಎದುರಿನಲ್ಲಿ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. "अभितः सदोऽथ हरिपाण्डवौ रथात्" माघ० १३-६१। 3. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. 4. ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ. "अभितः क्षुभिताम्बुराशिधीरध्वनिराकृष्टसमूलपादपौघः" माघ० २०-५७। 5. ಸುತ್ತಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ. "अभितोऽभ्यागतान् योद्धुं वीरान् रणविशारदान्" कुमा० १६-२१। 6. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಸಮಗ್ರವಾಗಿ. "अभितः शीघ्रसाकल्यसम्मुखोभयतोऽन्तिके" विश्व०।

अभिताप अभितāप (पु०) ಹೆಚ್ಚು ಸೆಕೆ, ಅಧಿಕ ಸಂತಾಪ. "अभितापसंपदमथोष्णरुचिर्निजतेजसामसहमान इव" माघ० ९-१।

अभिताम्र अभितāम्र (वि०) ಬಹಳ ಕೆಂಪಾದ, ಅಚ್ಚುಗೆಂಪಾದ. अभितः ताम्रम्। "अथधूमाभिताम्रं वृक्षशाखावलम्बिनम्" रघु० १५-४९।

अभितोमुख अभितोमुख (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ. (लाक्ष०)।

अभिदर्शन अभिदर्शन (न०) 1. ಎದುರು ನೋಟ. 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುವುದು. "ग्रामघाते हिताभङ्गे पथि मोषाभिदर्शने" मनु० ९-२७४।

अभिद्रव अभिद्रव (पु०) ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವುದು. अभि+द्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। –द्रवणम् –द्रवणम्.

अभिद्रुह् अभिद्रुह् (वि०) ದ್ರೋಹಮಾಡುವ, ಅಪಕಾರಮಾಡುವ: अभि + द्रुह (जिघांसायाम्) "क्विप्" (३-२-६१)।

अभिद्रोह अभिद्रोह (पु०) 1. ಅಪಕಾರ, ತೊಂದರೆ, ಹಿಂಸೆ. अभि+द्रुह (जिघांसायाम्)"घञ्"(३-३-१८)। "अभिद्रोहेण भूतानामर्जयन् गत्वरीः श्रियः" किरा० ११-२१। 2. ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. "नामजातिग्रहं तेषामभिद्रोहेण कुर्वतः" मनु० ८-२७१। 3. ಮೋಸ.

अभिधर्षण अभिधर्षण (न०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 2. ಅದುಮುವುದು, ಅಡಗಿಸುವುದು. 3. ಭೂತದ ಆವೇಶ.

अभिधा अभिधा (स्त्री०) 1. ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಕೇತ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ, ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂರು ವಿಧ ಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. अभि+धा धातु (धारणे) करं "अङ्" (३-३-१०६)। "वाच्योऽर्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युः तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द० २-३। 2. ಪದ, ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ. 3. ನಾಮಧೇಯ, ಹೆಸರು. "कुसुमवसन्ताद्यभिधः" सा० द० ३-४२।

अभिधान अभिधान (न०) 1. ನಾಮಧೇಯ, ಹೆಸರು. अभिधीयतेऽनेन – अभि+डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "तवाभिधानाद्व्यथते नताननः सुदुःसहान्मन्त्रपदादिवोरगः" किरा० १-२४। 2. ಕಥನ, ಹೇಳುವುದು. अभि+धाञ् भावे "ल्युट्"(३-३-११५)। 3. ನಿಘಂಟು, ಶಬ್ದಕೋಶ.

अभिधानी अभिधानी (स्त्री०) ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. अभिधीयते आभिमुख्येन धीयतेऽनेन बन्धेनाऽनया – अभि+डु धाञ् (धारणे)"ल्युट्"(३-३-११७)। "ङीप्"(४-१-१५)।

अभिधामूला अभिधामूला (स्त्री०) ಅಭಿಧಾ ಮೂಲವಾದ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿ. ಅಭಿಧಾಮೂಲ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲಗಳಿಂದು ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯು ಎರಡು ವಿಧ. "अनेकार्थस्य शब्दस्य संयोगाद्यैर्नियन्त्रिते। एकत्रार्थेऽन्यधीहेतुर्व्यञ्जना साऽभिधाश्रया" सा० द० २-१४। ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಅರ್ಥವು ಸಂಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾದಾಗ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯು "अभिधामूला व्यञ्जना" ಎನಿಸುವುದು. "सशङ्खचक्रो हरिः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಂಖ ಚಕ್ರಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಹರಿ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವಾಗುವುದು. "भीमार्जुनौ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೀಮನ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಜುನಪದವು ಪೃಥಾಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನವಾಚಕವಾಗುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಒಂದು ಅರ್ಥವು ಸಂಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾದಾಗ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಗೆ "अभिधामूला" ಎಂದು ಹೆಸರು. "गामाक्राम्य विभूतिभूषिततनू राजत्युमावल्लभः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ "उमावल्लभ" ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಮಾದೇವಿಯ ಪತಿ ಭಾನುದೇವನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾಗಲಾಗಿ ವ್ಯಂಜನೆಯಿಂದ "गौरीपति" ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವುಂಟಾಗುವುದು. ಇದೇ ಅಭಿಧಾಮೂಲವ್ಯಂಜನೆ.

अभिधायक अभिधायक (त्रि०) ವಾಚಕ ಶಬ್ದ, ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ. अभि+धा धातु (धारणे) "ण्वुल्" (३-३-१३३)।

अभिधायिन् ಅಭಿಧಾಯಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಹೇಳುವ, ಮಾತನಾಡುವ. 2. ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ. अभिधत्ते – अभि + डु धाञ् (धारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –धायिनी –धायिनೀ.

अभिधावक ಅಭಿಧಾವಕ (ವಿ೦) ಎದುರಾಗಿ ಓಡಿ ಹೋಗುವ. अभि+धावु (गतिशुद्ध्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अभिधित्सत् ಅಭಿಧಿತ್ಸತ್ (ವಿ೦) ಮಾತಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುಳ್ಳ. अभि+डु धाञ् (धारणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "अभिधित्सतः किमपि राहुवदनविकृतं व्यभाव्यत" माघ० १५-५१।

अभिधित्सा ಅಭಿಧಿತ್ಸಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮಾತಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ. अभिधातुमिच्छा – अभि+डु धाञ् (धारणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

अभिधेय ಅಭಿಧೇಯ (ನ०) 1. ಅರ್ಥ, ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳುವ ಶಬ್ದಾರ್ಥ. अभि+डु धाञ् (धारणे) "यत्" (३-१-९७)। "अभिधेयाविनाभूतप्रतीति-र्लक्षणोच्यते" काव्यप्र०। 2. ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ.

अभिध्या ಅಭಿಧ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಚಿಂತನೆ, ಆಲೋಚನೆ, ಧ್ಯಾನ. अभि+ध्यै (चिन्तायाम्) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸೆ. 3. ಇತರರ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ಆಸೆ. "अभिध्या तु परस्वेहा" अभि० चि०।

अभिध्यान ಅಭಿಧ್ಯಾನ (ನ०) "अभिध्या" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+ध्यै (चिन्तायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिनद्ध ಅಭಿನದ್ಧ (ವಿ೦) ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. अभितो नद्धः–अभि+णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "परिरम्भरुचि ततिर्जलानामभिनद्धा रसमानसारसेन" माघ० ६-७५।

अभिनन्द ಅಭಿನಂದ (ಪುಂ०) 1. ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. अभि+टु नदि (समृद्धौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಪ್ರಶಂಸೆ. 3. ಅಲ್ಪಸುಖ, ಸುಖಲೇಶ. 4. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ. 5. ಈಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. अभितो नन्दः सुखं यस्मिन्। (ವಿ೦) 6. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕ, ಪ್ರೇರಕ. 7. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. अभिनन्दयति – अभि+नदि+णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

अभिनन्दन ಅಭಿನಂದನ (ನ०) 1. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. अभि+टु नदि (समृद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. (ವಿ೦) 3. ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವ, ಆನಂದವುಂಟುಮಾಡುವ. 4. ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ, ಹೊಗಳುವ. 5. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ, ಪ್ರೇರಿಸುವ. अभि+नदि+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अभिनन्दनीय ಅಭಿನಂದನೀಯ (ವಿ೦) 1. ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 3. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. अभि+टु नदि (समृद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभिनन्दित ಅಭಿನಂದಿತ (ವಿ೦) 1. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+टु नदि (समृद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभिनन्दितवृत्तिरार्यमिश्रैः" याद० १५-९४।

अभिनन्दिन् ಅಭಿನಂದಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಸಂತೋಷಪಡುವ. अभि+टु नदि (समृद्धौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಹೊಗಳುವ, ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ. 3. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ. अभि + नदि "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –नन्दिनी – नंदिनೀ.

अभिनन्द्य ಅಭಿನಂದ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. अभि+टु नदि (समृद्धौ) "यत्" (३-१-९७)। "जनस्य साकेत-निवासिनस्तौ द्वावप्यभूतामभिनन्द्यसत्त्वौ" रघु० ५-३१। "गौरप्रभा गोत्रभिदाभिनन्द्या" याद० २-५१। (अव्य०) 2. ಹೊಗಳಿ, ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ. अभि+ नदि "ल्यप्" (७-१-३७)।

अभिनभ ಅಭಿನಭ (ಅವ್ಯ०) ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ. अव्ययी० (२-१-१४)। "गुरुकाव्यानुगां बिभ्रच्चान्द्रीमभिनभः श्रियम्" माघ० २-२।

अभिनम्र ಅಭಿನಮ್ರ (ವಿ೦) ಬಗ್ಗಿರುವ, ಎದುರಾಗಿ ಬಗ್ಗಿದ. "इमां तटाशोकलतां च तन्वीं स्तनाभिराम-स्तबकाभिनम्राम्" रघु० १३-३२।

अभिनय ಅಭಿನಯ (ಪುಂ०) 1. ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆ (शरीरव्यापार). अभिनयत्यर्थान् अनेन – अभि+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। "अभिनयान् परिचेतुमिवोद्यता मलय-मारुतकम्पितपल्लवा" रघु० ९-३३। 2. ಇತರರ

(ರಾಮಾದಿಗಳ) ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದು, ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರ ಭಾಷಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

ಇಂತಹ ಅಭಿನಯವು ಆಂಗಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಆಹಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾತ್ವಿಕಗಳಿಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. (1) ಶರೀರ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಮಾಡುವ ಅನುಕರಣವು ಆಂಗಿಕವು. (2) ಮಾತಿನಿಂದ ಮಾಡುವುದು ವಾಚಿಕವು. (3) ವೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಅನುಕರಣವು ಆಹಾರ್ಯವು. (4) ಸ್ತಂಭ, ಪ್ರಳಯ, ರೋಮಾಂಚ ಮೊದಲಾದ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಭಾವಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅನುಕರಣವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಭಿನಯ. "भवेदभिनयोऽवस्थानुकारः स चतुर्विधः। आङ्गिको वाचिकश्चैवमाहार्यः सात्त्विकस्तथा" सा० द० ६-२। "नर्तकीरभिनयातिलङ्घिनीः" रघु० १९-१४।

अभिनव अभिनव (पुं) 1. ಮುಖಸ್ತುತಿ, ಎದುರಿಗೆ ಹೊಗಳುವುದು, ಅಧಿಕಪ್ರಶಂಸೆ. (वि०) 2. ಹೊಸದಾದ, ನವೀನವಾದ, ನೂತನವಾದ. अभिनूयते — अभि+णु (स्तुतौ) "अप्" (३-३-४७)। "विरचिता मधुनोपवनश्रियामभिनवा इव पत्रविशेषकाः" रघु० ९-२९।

अभिनवतामरस अभिनवतामरस (न०) 1. ಹೊಸದಾದ ತಾವರೆ ಹೂವು. 2. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು (वर्ण) वृत्त. "अभिनवतामरसं नजजाद्यः" वृ० र०।

अभिनवोद्भिद् अभिनवोद्भिद् (पुं) ಅಂಕುರ. ಮೊಳಕೆ. उद्भिनत्ति भुवम् — उद्+भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-६१)। अभिनवश्चासौ उद्भिच्च।

अभिनहन अभिनहन (न०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವುದು, ಭದ್ರವಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು. 2. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ. अभि+णह (बन्धने) भावे कर० वा "ल्युट्" (३-३-११५, ११७)।

अभिनिधन अभिनिधन (वि०) 1. ನಾಶೋನ್ಮುಖವಾದ, ಅವಸಾನವನ್ನು ಎದುರು ನೋಡುವ. अभिगतो निधनम्। (अव्य०) 2. ನಾಶಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ.

अभिनिधान अभिनिधान (न०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಇಡುವುದು. अभि+नि+डु धान् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिनिर्मुक्त अभिनिर्मुक्त (पुं) ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ (ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿದ್ರಿಸುವವನು. अभिभूय निर्मुक्तोऽस्तमितोऽर्कोऽस्य, अभि सर्वं सायन्तनं कर्म निश्चयेन मुक्तं येन वा। "सुप्ते यस्मिन्नस्तमेति•सुप्ते यस्मिन्नुदेति च। अंशुमानभिनिर्मुक्ताभ्युदितौ तौ यथाक्रमम्" अमं०।

अभिनिर्याण अभिनिर्याण (न०) ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. अभि+निर्+या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिनिर्वृत्त अभिनिर्वृत्त (वि०) ಉಂಟಾದ, ತಯಾರಾದ, ಸಿದ್ಧವಾದ, ಪೂರ್ಣವಾದ.

अभिनिर्वृत्ति अभिनिर्वृत्ति (स्त्री०) ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ತಯಾರಿಕೆ, ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ. अभि+निर्+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिनिविष्ट अभिनिविष्ट (वि०) 1. ತತ್ಪರನಾದ, ಆಸಕ್ತನಾದ. 2. ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದ. 3. ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹಠದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अभि + नि + विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "अथवाभिनिविष्टबुद्धिषु" माघ० १६-४३।

अभिनिवेश अभिनिवेश (पुं०) 1. ಆಗ್ರಹ, ಹಠ. अभि+नि+विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१२१)। "अपेतयुद्धाभिनिवेशसौम्यो हरिर्हरिप्रस्थमथ प्रतस्थे" माघ० ३-१। 2. ತತ್ಪರತೆ, ಆಸಕ್ತಿ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನ. "अहो निरर्थकव्यापारेष्वभिनिवेशः" काद०।

अभिनिवेशिन् अभिनिवेशिन् (वि०) 1. ಆಗ್ರಹವುಳ್ಳ, ಹಠವುಳ್ಳ. 2. ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अभि+नि+ विश (प्रवेशने) "णिनिः" (३-२-७८)।

अभिनिष्क्रम अभिनिष्क्रम (पुं०) ಎದುರಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. अभि+निस्+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-निष्क्रमणम् -निष्क्रमणम्**.

अभिनिष्क्रान्त अभिनिष्क्रान्त (वि०) ಎದುರಾಗಿ ಹೊರಟ. अभि+निस्+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)।

अभिनिष्टान अभिनिष्ठान(ನ್ತು೦)1. ಅಕ್ಷರ. 2. ವಿಸರ್ಗ, ವರ್ಣಗಳ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಎರಡು ಸೊನ್ನೆ. अभि+निस् + स्तन (देवशब्दे) "घञ्" (३-३-१२१)। "वर्णमात्रे विसर्गे चाभिनिष्टानः" त्रिकाण्ड०।

अभिनिष्पतन अभिनिष्पतन (न०) ಎದುರಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. अभि+निस्+पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिनिष्पत्ति अभिनिष्पत्ति (स्त्री०) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ನೆರವೇರುವಿಕೆ, ಈಡೇರುವಿಕೆ. अभि+निस्+पद(गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिनिष्पन्न अभिनिष्पन्न(वि०)ಸಿದ್ಧವಾದ, ನೆರವೇರಿದ, ಈಡೇರಿದ. अभि+निस्+पद(गतौ)"क्तः"(३-४-७२)।

अभिनिह्नव अभिनिह्नव (पु०) ನಿಷೇಧ, ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವಿಕೆ, ಮರೆಮಾಚುವುದು. अभि + नि + ह्नुङ् (अपनयने) "अप्" (३-३-५७)।

अभिनीत अभिनीत (वि०)1. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಯುಕ್ತವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. 2. ಕೋಪವುಳ್ಳ, ಕುಪಿತನಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಎದುರಾಗಿ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२, ३-२-१०२)। "अभिनीतस्तु न्याय्येऽर्षिणि संस्कृते" हेम०।

अभिनीति अभिनीति (स्त्री०) 1. ಅಭಿನಯ, ಇತರರ ಅವಸ್ಥೆಯ ಅನುಕರಣ. 2. ಯುಕ್ತಿ. अभि+णीञ् (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "सान्त्वपूर्वमभिनीतिहेतुकम्" किरा० १३-३६।

अभिनेतव्य अभिनेतव्य (वि०)1. ಶರೀರಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಎದುರಿಗೆ ಕರೆತರಲ್ಪಡುವ. अभि+णीञ् (प्रापणे) "तव्यः" (३-१-९६)।

अभिनेतृ अभिनेतृ (पु०) ನಟ, ಅಭಿನಯಮಾಡುವವನು, ಇತರರ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವವನು. अभि+णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–नेत्री** –ನೇತ್ರೀ.

अभिनेय अभिनेय (वि०) 1. ಶರೀರಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಎದುರಿಗೆ ಕರೆತರಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. अभि+णीञ् (प्रापणे) "यत्" (३-१-९७)। "दृश्यं तत्राभिनेयम्" सा० द० ६-१।

अभिन्न अभिन्न (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಡದ. 2. ಸೀಳಲ್ಪಡದ. 3. ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದದ, ಏಕರೀತಿಯಾದ. "अभिन्नवर्णा गृहिणीव भव्या" यादः १८-८०। 4. ಒಡೆಯದಿರುವ, ಅಖಂಡವಾದ, ಪೂರ್ಣವಾದ. "अभिन्नमन्योन्यलयादकार्षीत्" यादः १८-३५।

अभिन्नपुट अभिन्नपुट (पु०) ಹೊಸಚಿಗುರು. अभिन्नं पुटं यस्य। "दूर्वायवाङ्कुरप्लक्षत्वगभिन्नपुटोत्तरान्" रघु० १७-१२।

अभिपत्ति अभिपत्ति (स्त्री०) ಸಿದ್ಧಿ, ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಈಡೇರುವಿಕೆ. अभि+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिपन्न अभिपन्न (वि०) 1. ಎದುರಿಗೆ ಬಂದಿರುವ. अभि+पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಬಂದಿರುವ, ಮೊರೆಹೊಕ್ಕಿರುವ. "अभिपन्नः शरणार्थी" अभि० चि०। 3. ಆಪತ್ತಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ, ತೊಂದರೆಗೆ ಒಳಗಾದ. 4. ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದ. 5. ಪಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ. "अभिपन्नोऽपराध्येभिद्रुते ग्रस्ते विपद्गते" विश्व०। "कालाभिपन्नाः सीदन्ति सिकतासेतवो यथा" रामा०। 6. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. "त्वमन्यमाकारमिवाभिपन्नः" किरा० ३-४५।

अभिप्रणयन अभिप्रणयन(न०)ವೇದೋಕ್ತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂಸ್ಕಾರ. अभिप्रणीयतेऽनेन —अभि+प्र+णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिप्रणीत अभिप्रणीत (वि०) ವೇದೋಕ್ತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ (ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದುದು). अभितः प्रणीतः। "जज्वाल लोकस्थितये स राजा यथाध्वरे वह्निरिव प्रणीतः" भट्टि० १-४।

अभिप्राय अभिप्राय (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. अभिमुखं (प्रलये) प्रैति जगदस्मिन्। "अभिप्रायः प्रियार्होऽर्हः प्रियकृत् प्रीतिवर्धनः" वि० स०। 2. ಮನೋಭಾವ, ಉದ್ದೇಶ, ಇಂಗಿತ, ಆಶಯ. अभि+प्रीञ् (तर्पणे) "घञ्" (३-३-१८)। "तेषां स्वं स्वमभिप्रायमुपलभ्य पृथक् पृथक्" मनु० ७-५७। 3. ಮತ, ಸಲಹೆ. (वि०) 4. ಎದುರಿಗೆ ಬರುವ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವ. अभि+प्र+इण् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अभिप्रेत अभिप्रेत (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+प्र+इण् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिप्रेप्सु अभिप्रेप्सु (वि०) हॊंदलु अपेक्षिसुव, पडेयुव आसेयुळ्ळ. अभि+प्र+आप्लृ (व्याप्तौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "सहासनमभिप्रेप्सुरुत्कृष्टस्यापकृष्टजः" मनु० ८-२८१।

अभिप्रोक्षण अभिप्रोक्षण (न०) नीरु मॊदलादुवुगळिंद प्रोक्षिसुवुदु, शास्त्रोक्तवागि मंत्रिसिद नीरन्नु शुद्धिगागि चिमुकिसुवुदु. अभि+प्र+उक्ष (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

'अभिप्लव अभिप्लव (पुं०) 1. उपद्रव, तॊंदरॆ, क्षोभॆ. 2. जलप्रळय, नीरिनल्लि तेलुवुदु. अभि+प्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अभिप्लुत अभिप्लुत (वि०) 1. सुत्तलू नॆनसल्पट्ट, चिन्नागि नीरिनल्लि अद्दल्पट्ट. 2. ऎल्ला कडॆयल्लियू व्याप्तिसिरुव. अभि+प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिभव अभिभव (पुं०) 1. तिरस्कार. 2. अपमान. अभि+भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "अभिभवोदितमन्युविदीपितः समभिसृत्य भृशं जवमोजसा" किरा० १८-७। "अलभ्यशोकाभिभवेयमाकृतिः" कुमा० ५-४३। 3. पराजय, सोल्तु. "रघोरभिभवाशङ्कि चुक्षुभे द्विषतां मनः" रघु० ४-२१। 4. कुग्गुवुदु, रोगादिगळिंद ज्ञानतप्पुवुदु. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–भवनम् –भवनम्.**

अभिभावन अभिभावन (न०) 1. सोल्तिसुविकॆ. 2. तिरस्करिसुवुदु. 3. अपमानगॊळिसुवुदु. अभि+भू (सत्तायाम्)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिभावक अभिभावक (वि०) 1. तिरस्करिसुव. 2. अपमानगॊळिसुव. 3. जयिसुव, सोल्तिसुव. 4. ज्ञान तप्पिसुव. अभि+भू (सत्तायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अभिभाविन् अभिभाविन् (वि) "अभिभावक" पदद अर्थ. अभि+भू (सत्तायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "सर्वातिरिक्तसारेण सर्वतेजोऽभिभाविना" रघु० १-१३।

अभिभावुक अभिभावुक (वि०) "अभिभावक" पदद अर्थ. अभि+भू (सत्तायाम्) "उकञ्" (३-२-१५४)।

अभिभाषण अभिभाषण (न०) संभाषणॆ, ऎदुरिगॆ (परस्पर) माताडुवुदु. आभिमुख्येन भाषणम्।

अभिभाषिन् अभिभाषिन् (वि०) संभाषणॆमाडुव, ऎदुरिगॆ (परस्पर) माताडुव. अभि+भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। "प्रसन्नमुखरागं तं स्मितपूर्वाभिभाषिणम्" रघु० १७-३१।

अभिभू अभिभू (वि०) "अभिभावक" पदद अर्थ. अभि+भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)।

अभिभूत अभिभूत (वि०) 1. तिरस्करिसल्पट्ट. 2. सोल्तिसल्पट्ट. 3. अवमानगॊळिसल्पट्ट. अभि+भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिभूति अभिभूति (स्त्री०) 1. तिरस्कार, धिक्कार. 2. अपमान, पराभव. 3. पराजय, सोल्तु. अभि+भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अभिभूतिभयादसूनतः सुखमुज्झन्ति न धाम मानिनः" किरा० २-२०।

अभिभूय अभिभूय (अव्य०) 1. तिरस्करिसि, धिक्करिसि. 2. सोल्तिसि. 3. अवमानगॊळिसि.

अभिमत अभिमत (न०) 1. इच्छॆ, अपेक्षॆ. अभि+मन (ज्ञाने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "द्वीपादन्यस्मादपि मध्यादपि जलनिधेर्दिशोऽप्यन्तात्। आनीय झडिति घटयति विधिरभिमतमभिमुखीभूतः" रत्ना० १-६। 2. अभिमान. 3. अभिप्राय, आशय. (वि०) 4. सम्मतवाद, प्रियवाद, इष्टवाद. अभि+मन (ज्ञाने) कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "स माधवेनाभिमतेन सख्या" कुमा० ३-२३। 5. अपेक्षिसल्पट्ट. "अभिमतफलशंसी चारु पुस्फोर बाहुः" भट्टि० १-१७। 6. आदरिसल्पट्ट, प्रीतिसल्पट्ट.

अभिमति अभिमति (स्त्री०) 1. आदर, प्रीति. 2. अभिमान, अहंकार. 3. गौरव, सन्मान. 4. अभिलाषॆ, अपेक्षॆ. अभि+मन (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिमनस् अभिमनस् (वि०) व्यग्र, आसक्त, तत्पर नाद, नॆट्ट मनस्सुळ्ळ. अभिमुखं मनो यस्य। "भवतोऽभिमनाः समीहते सरुषः कर्तुमुपेत्य माननाम्" माघ० १६-२।

अभिमन्तव्य अभिमन्तव्य (वि०) 1. तिळियलु योग्यवाद. 2. तिळियल्पडुव. अभि+मन (ज्ञाने) "तव्यः" (३-१-९६)।

अभिमन्तृ ಅಭಿಮಂತೃ (ವಿ೦) 1. ಅಹಂಕಾರಪಡುವ, ಹೆಮ್ಮೆಪಡುವ, ಸ್ವಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अभि+मन (ज्ञाने) "तृच्" (उ० २-९६)। 2. ಪ್ರೀತಿಸುವ. 3. ಗೌರವಿಸುವ.

अभिमन्त्रण ಅಭಿಮಂತ್ರಣ (ನ೦) 1. ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವುದು. 2. ಮಂತ್ರಿಸುವುದು, ಮೋಹಗೊಳಿಸುವುದು, ವಶಪಡಿಸುವುದು. अभि+मन्त्रि (गुप्तपरिभाषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिमन्त्य ಅಭಿಮಂತ್ಯ (ಅವ್ಯ೦) 1. ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ. 2. ಅಭಿಮಂತ್ರಣಮಾಡಿ, ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿ. अभि+मन्त्रि (गुप्तपरिभाषणे) "ल्यप्" (७-१-३७)।

अभिमन्यु ಅಭಿಮನ್ಯು (ಪು೦) ಅರ್ಜುನನ ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯು, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ಸುಭದ್ರೆಯ ಮಗ. [ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಇವನು, ಅರ್ಜುನನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಲ್ಲದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೌರವರಿಂದ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಹತನಾದನು.]

अभिमर ಅಭಿಮರ (ಪು೦) 1. ಯುದ್ಧ. अभिम्रियतेऽत्र—अभि + मृङ् (प्राणत्यागे) "घः" (३-३-११८)। 2. ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಭಯ. 3. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ. "भवेदभिमरो युद्धे वधे स्वबलसाध्वसे" मेदि०।

अभिमर्द ಅಭಿಮರ್ದ (ಪು೦) 1. ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 2. ಹಿಂಡುವುದು, ಹಿಸುಕುವುದು. 3. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಧ್ವಂಸಮಾಡುವುದು. अभि+मृद (क्षोदे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಯುದ್ಧ. 5. ಮದ್ಯ, अभि+मृद अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। (ವಿ೦) 6. ಪುಡಿಮಾಡುವ. 7. ನಾಶಪಡಿಸುವ. 8. ಹಿಂಡುವ, ಹಿಸುಕುವ.

अभिमर्दन ಅಭಿಮರ್ದನ (ನ೦) "अभिमर्द" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+मृद (क्षोदे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिमर्श ಅಭಿಮರ್ಶ (ಪು೦) 1. ಸ್ಪರ್ಶ, ಸಂಪರ್ಕ, ಸಂಬಂಧ, ಮುಟ್ಟುವುದು. अभि+मृश (आमर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "फलद्भिरुष्णांशुकराभिमर्शात्कार्शानवं धाम पतङ्गकान्तैः" माघ० ४-१६। 2. ಧಾಳಿಮಾಡುವುದು, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು. "पराभिमर्शो न तवास्ति कः करं प्रसारयेत्पन्नगरत्नसूचये" कुमा० ५-४३।

अभिमर्शक ಅಭಿಮರ್ಶಕ (ವಿ೦) 1. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವ, ಮುಟ್ಟುವ. 2. ಧಾಳಿಮಾಡುವ, ಮೇಲೆಬೀಳುವ. अभि + मृश (आमर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "न दुष्टः कश्चिदप्यासीत्परदाराभिमर्शकः" रामा०।

अभिमर्शन ಅಭಿಮರ್ಶನ (ನ೦) "अभिमर्श" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+मृश (आमर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिमर्शिन् ಅಭಿಮರ್ಶಿನ್ (ವಿ೦) "अभिमर्शक" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+मृश (आमर्शने) "णिनिः" (३-२-७८)। "त्वत्कलत्राभिमर्शी वैरास्पदं धनमित्रः" दशकु०।

अभिमान ಅಭಿಮಾನ (ಪು೦) 1. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. अभि+मन (ज्ञाने) "घञ्" (३-३-१८)। "मुनिरस्मि निरागसः कुतो मे भयमित्येष न भूतयेऽभिमानः" किरा० १३-७। 2. ದರ್ಪ, ಆತ್ಮಗೌರವ. "सदाभिमानैकधना हि मानिनः" माघ० १-६७। "निघ्नन् प्रियं प्राणमिवाभिमानम्" किरा० ३-४१। 3. ಪ್ರಣಯ, ಪ್ರೀತಿ. 4. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "उत्साहादिसमुद्बोधः साधारण्याभिमानतः" सा० द० ३-११। 4. ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ತಪ್ಪುಭಾವನೆ. 5. ಹೆಮ್ಮೆ, ಸೊಕ್ಕು, ಕೊಬ್ಬು. "वयं स्वपक्षशिथिलाभिमानाः संवृत्ताः" माल० २। 6. ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ. "अभिमानस्त्वहंकृतौ। हिंसायां प्रणये ज्ञाने" हेम०।

अभिमानशालिन् ಅಭಿಮಾನಶಾಲಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಗರ್ವವುಳ್ಳ, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ. अभिमानेन शालते—शाङ् (श्लाघायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "प्रभवन्त्यभिमानशालिनां मदमुत्तम्भयितुं विभूतयः" किरा० २-४८।

अभिमानित ಅಭಿಮಾನಿತ (ನ೦) 1. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಕೂಡಿಕೆ, ಸಂಭೋಗ, ರತಿ, ಸುರತ. "सुरतं त्वभिमानितम्" त्रिकाण्ड०। (ವಿ೦) 2. ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳ. 3. ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ. अभिमानोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

अभिमानिन् ಅಭಿಮಾನಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ, ಗರ್ವವುಳ್ಳ. अभिमानोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳ, ಸ್ವಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳ. "गुणानुरक्तामनुरक्तसाधनः कुलाभिमानी कुलजां नराधिपः" किरा० १-३१।

अभिमाय ಅಭಿಮಾಯ (ಪು೦) ಅಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. मायामभिगतः।

अभिमुख ಅಭಿಮುಖ (वि०) 1. ಎದುರಾಗಿರುವ. अभिगतोमुखम्। "अभिमुखे मयि संहृतमीक्षणम्" शाकु० २-११। 2. ಸಮೀಪಿಸಿರುವ. 3. ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವ, ಎದುರಾಗುವ. "प्रसादाभिमुखो वेधाः प्रत्युवाच दिवौकसः" कुमा० २-१६। (क्रि० वि०) 4. ಎದುರಿನಲ್ಲಿ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಎದುರಾಗಿ. अभिगतो मुखम्। "कर्णं ददात्यभिमुखं मयि भाषमाणे" शाकु० १-२७। "तिष्ठन्मुनेरभिमुखं स विकीर्णधाम्नः" किरा० २-५९।

अभिमुखीकरण ಅಭಿಮುಖೀಕರಣ (न०) 1. ಎದುರಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಸಂಬೋಧನೆ.

अभिमृष्ट ಅಭಿಮೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+मृश (आमर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಧಾಳಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+मृज् (शुद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभियाति ಅಭಿಯಾತಿ (पु०) ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. अभिमुखं (युद्धार्थं) याति—अभि+या (प्रापणे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "अभियातिपरारातिप्रत्यर्थिपरिपन्थिनः" अम०।

अभियातृ ಅಭಿಯಾತೃ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. (वि०) 2. ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವ. अभि+या (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

अभियान ಅಭಿಯಾನ (न०) ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ. अभि+या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभियायिन् ಅಭಿಯಾಯಿನ್ (वि०) ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವ. अभि+या (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "रामाभियायिनां तेषां तदेवासीदमङ्गलम्" रघु० १२-४३।

अभियुक्त ಅಭಿಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಅಭಿಜ್ಞ, ಪ್ರವೀಣ, ನಿಷ್ಣಾತ, ತಿಳಿದವನು. अभि+युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। "न हि शक्यते दैवमन्यथाकर्तुमभियुक्तेनापि" काद०। 2. ತತ್ಪರ, ಆಸಕ್ತ, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು. "स्वस्वकर्मण्यधिकतरमभियुक्तः परिजनः" मुद्रा० १। 3. ಅವಧಾನವುಳ್ಳ, ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. "भवतु भूयोभूयोऽभियुक्तः स्वरव्यक्तिमुपलप्स्ये" मुद्रा० १। 4. (ಶತ್ರುವಿನಿಂದ) ಧಾಳಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स हि भृशमभियुक्तो यद्युपेयाद्विनाशम" मुद्रा० ३-२५। 5. ಆಪರಾಧಿ, ಪ್ರತಿವಾದಿ, ಆಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. 6. ವೃದ್ಧ, ಹಿರಿಯನು.

अभियुज् ಅಭಿಯುಜ್ (वि०) 1. ಧಾಳಿಮಾಡುವ, ಮೇಲೆಬೀಳುವ. अभि+युजिर् (योगे) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ.

अभियोक्तव्य ಅಭಿಯೋಕ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಎದುರಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಪಾದಿಸಲು (ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸಲು) ಯೋಗ್ಯನಾದ, ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಪರಾಧಿ, ಪ್ರತಿವಾದಿ. अभि+युजिर् (योगे) "तव्यः" (३-१-९६)। 3. ಧಾಳಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

अभियोक्तृ ಅಭಿಯೋಕ್ತೃ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. अभि+युजिर् (योगे) "तृच्" (३-१-१३३)। "त्वय्युत्कृष्टबलेऽभियोक्तरि नृपे नन्दानुरक्ते पुरे" मुद्रा० ४-१५। 2. ವಾದಿ, ಅಪರಾಧ ಹೊರಿಸುವವನು. "अभियोक्ता न चेद्ब्रूयाद्ध्यो दण्ड्यश्च धर्मतः" मनु० ८-१२।

अभियोग ಅಭಿಯೋಗ (पु०) 1. ಆಭಿನಿವೇಶ, ಆಸಕ್ತಿ. अभि+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "अथ कस्यां कलायामभियोगो भवतः?"। 2. ಹೊಸದಾದ ಅವಮಾನ, ಸದ್ಯಃ ಒದಗಿದ ಪರಿಭವ. "अभियोगस्तु शपथे स्यादार्द्रे च पराभवे" विश्व०। "अभियोग इमान् महीभुजो भवता तस्य कृतः कृतावधेः" किरा० २-४६। 3. ಧಾಳಿ, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವುದು. "स प्रापदप्राप्तपराभियोगम्" कुमा० ७-५०। 4. ಆಪಾದನೆ, ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವುದು. "अभियोगमनिस्तीर्य नैनं प्रत्यभियोजयेत्" याज्ञ० २-९। 5. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುವುದು. 6. ಉದ್ಯೋಗ, ಪ್ರಯತ್ನ. "निरुत्सुकानामभियोगभाजां समुत्सुकेवाङ्कमुपैति सिद्धिः" किरा० ३-४०। 7. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 8. ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು. "क्षुभितं वनगोचराभियोगात्" किरा० १३-१०। 9. ಅಭ್ಯಾಸ. "गुरुचर्यातपस्तन्त्रमन्त्रयोगाभियोगजाम्" मालती० ९-५३।

अभियोगिन् ಅಭಿಯೋಗಿನ್ (वि०) 1. ವಾದಿ, ಅಪರಾಧ ಹೊರಿಸುವವನು. अभि+युजिर् (योगे) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "मिथ्याभियोगी द्विगुणमभियोगाद्धनं वहेत्" याज्ञ० २-११। 2. ಧಾಳಿಕಾರ, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವವನು, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವವನು. 3. ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು.

अभिरक्षण ಅಭಿರಕ್ಷಣ (ನ०) ಸಂಪೂರ್ಣರಕ್ಷಣೆ, ಸುತ್ತಲೂ ಕಾಪಾಡುವುದು. अभितो रक्षणम्।

अभिरक्षा ಅಭಿರಕ್ಷಾ (स्त्री०) "अभिरक्षण" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+रक्ष (पालने) "अः""(३-३-१०३)। "प्रशान्तबाधं दिशतोऽभिरक्षया" किरा० १-१८।

अभिरक्षित ಅಭಿರಕ್ಷಿತ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अभितो रक्षितः।

अभिरक्षितृ ಅಭಿರಕ್ಷಿತೃ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಪಾಡುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ अभितो रक्षिता। "वर्णानामाश्रमाणां च राजा सृष्टोऽभिरक्षिता" मनु० ७-३५।

अभिरत ಅಭಿರತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. ಬಹಳ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. अभि+रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ಆನಂದಹೊಂದಿದ. "रेचितं परिजनेन महीयः केवलाभिरतदम्पति धाम" माघ० १०-५५। 3. व्यग्र, कार्यतत्पर. "आस्तृतेऽभिनवपल्लवपुष्पैरप्यनारतरताभिरताभ्यः" माघ० १०-८९।

अभिरति ಅಭಿರತಿ (स्त्री०) 1. ಶ್ರದ್ಧೆ, ಆಸಕ್ತಿ. 2. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. अभितो रतिः। "अविमृष्यमेतदभिलष्य स द्विषतां वधेन विषयाभिरतिम्" किरा० ६-४४।

अभिराज् ಅಭಿರಾಜ್ (पु०) 1. ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಸಾರ್ವಭೌಮ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ, ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. अभितो राजते — राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

अभिराद्ध ಅಭಿರಾದ್ಧ (वि०) ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+राध (संसिद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "दशाननादीनभिराद्धदेवताावितीर्णवीर्यातिशयान् हसत्यसौ" माघ० १-७१।

अभिराद्धृ ಅಭಿರಾದ್ಧೃ (वि०) ಸೇವಿಸುವ, ಆರಾಧಿಸುವ. अभि+राध (संसिद्धौ) "तृच्" (३-१-१३३)।

अभिराम ಅಭಿರಾಮ (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. अभिरमतेऽस्मिन् — अभि + रमु (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१२१)। "राम इत्यभिरामेण वपुषा तस्य चोदितः" रघु० १०-६७। 2. ಮಧುರವಾದ, ಇಂಪಾದ. "मनोऽभिरामाः शृण्वन्तो रथनेमिस्वनोन्मुखैः" रघु० १-३९। (क्रि० वि०) 3. ಸುಂದರವಾಗಿ, ಮನೋಹರವಾಗಿ, ಸೊಗಸಾಗಿ. "ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम्" शाकु० १-७।

अभिरुचि ಅಭಿರುಚಿ (स्त्री०) ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ अभि अत्यन्ता रुचिः। "यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ" भर्तृ० २-६३।

अभिरूप ಅಭಿರೂಪ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. अभिरूपयति सर्वम् — अभि+रूप (रूपक्रियायाम्)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಚಂದ್ರ. 4. ಕಾಮು, ಮನ್ಮಥ. अभिरूपमस्य। (वि०) 5. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "उत्कृष्टायाभिरूपाय वराय सदृशाय च" मनु० ९-८८। 6. ಪಂಡಿತ, ಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. अभिगतं रूपं येन। "अभिरूपभूयिष्ठा परिषदियम्" शाकु० १। 7. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಾದ. "यो यः प्रदेशः सख्या मेऽभिरूपस्तं तमालिखितुकामो भवेत्" शाकु० ६। 8. ಯುಕ್ತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ, ಸಂಗತವಾದ.

अभिलक्ष्य ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಗುರಿಯಿಡಲ್ಪಡುವ, ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. अभि+लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः)+णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 2. ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ನೋಡಿ, ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ನೋಡಿ. अभि+लक्ष "ल्यप्" (७-१-३७)। (क्रि० वि०) 3. ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ, ಗುರಿಯ ಕಡೆಗೆ.

अभिलङ्घन ಅಭಿಲಂಘನ (न०) ಹಾರುವುದು, ದಾಟುವುದು, ನೆಗೆಯುವುದು. अभि+लघि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिलषणीय ಅಭಿಲಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. अभि+लष (कान्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभिलषित ಅಭಿಲಷಿತ (न०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಆಸೆ. अभि+लष (कान्तौ) भावे "क्तः"(३-३-११४)। "यथाभिलषितमनुष्ठीयताम्" पञ्चत०। (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಷ್ಟವಾದ. अभि+लष (कान्तौ) (३-२-१०२)।

अभिलाप ಅಭಿಲಾಪ (पु०) 1. ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ, ವಾಕ್ಯಪ್ರಯೋಗ, ವಾತು. अभिलप्यतेऽनेन — अभि+लप

(व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१२१)। "भृशकुसुमशरेषुपातमोहादनवसितार्थपदाकुलोऽभिलापः" किरा० १०-६१। 2. ವಿವರಣೆ, ವಿಶೇಷ ನಿರ್ದೇಶ. 3. ಪ್ರಕಟನೆ, ಘೋಷಣೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ.

अभिलाष ಅಭಿಲಾಷ (ಪು೦) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ. अभि+लष (कान्तौ) "घञ्" (३-३-१९)। "अतोऽभिलाषे प्रथमं तथाविधे मनो बबन्धान्यरसान् विलङ्घ्य सा" रघु० ३-४। 2. ಪ್ರೀತಿ, ಅನುರಾಗ. "अभिलाषमुदीरितेन्द्रियः" कुमा० ४-४१।

अभिलाषिन् ಅಭಿಲಾಷಿನ್ (वि०) ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಆಸೆಪಡುವ. अभि+लष (कान्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "जलाभिलाषी जलमाददानां छायेव तां भूपतिरन्वगच्छत्" रघु० २-६।

अभिलाषुक ಅಭಿಲಾಷುಕ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆಪಡುವ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಆಸೆಪಡುವ. अभि + लष (कान्तौ) "उकञ्" (३-२-१५४)। "रभसादुदस्थुरथ युद्धमनुचितमियोऽभिलाषुकाः" माघ० १५-५९।

अभिलिखित ಅಭಿಲಿಖಿತ (न०) 1. ಲೇಖನ, ಬರವಣಿಗೆ. अभि+लिख (अक्षरविन्यासे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिवन्दन ಅಭಿವಂದನ (न०) ವಿನಯಪೂರ್ವಕ ನಮಸ್ಕಾರ, ಗೌರವದಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. अभिमुखं वन्दनम्।

अभिवर्तन ಅಭಿವರ್ತನ (न०) ಸಮಾಪಿಸುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. अभि+वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिवर्तिन् ಅಭಿವರ್ತಿನ್ (वि०) ಎದುರಾಗಿರುವ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ. अभि+ वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -र्वातिनी -वर्तिनी.

अभिवर्धन ಅಭಿವರ್ಧನ (न०) 1. ಬೆಳೆಸುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. अभि+वृधु (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಬೆಳೆಸುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. अभि+वृधु "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। -वर्धना -वर्धना.

अभिवर्धिन् ಅಭಿವರ್ಧಿನ್ (वि०) ಬೆಳೆಸುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. अभि+वृधु (वृद्धौ) "णिनिः" (३-३-१७०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -र्वाधिनी -वर्धिनी.

अभिवर्षण ಅಭಿವರ್ಷಣ (न०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಳೆಯಾಗುವುದು. 2. ಸುತ್ತಲೂ ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. अभितो वर्षणम्।

अभिवर्षिन् ಅಭಿವರ್ಷಿನ್ (वि०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಳೆಸುರಿಸುವ (ಮೋಡ). 2. ಸುತ್ತಲೂ ಚಿಮುಕಿಸುವ. अभितो वर्षति-वृषु (सेचने) "णिनिः" (३-२-७८)।

अभिवाद ಅಭಿವಾದ (पु०) ನಮಸ್ಕಾರ, ಪ್ರಣಾಮ. अभि+वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां पुनस्तान् प्रतिपद्यते" मनु० २-१२०।

अभिवादक ಅಭಿವಾದಕ (वि०) ನಮಸ್ಕರಿಸುವವನು. अभि+वद (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आयुष्मान् भव सौम्येति वाच्यो विप्रोऽभिवादकः" मनु० २-१२५।

अभिवादन ಅಭಿವಾದನ (न०) ಗೌರವದಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ, ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾದ ನಮಸ್ಕಾರ, ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದು. अभिमुखं वाद्यते आशीरनेन - अभि+वद (व्यक्तायां वाचि)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "अभिवादनशीलस्य नित्यं वृद्धोपसेविनः। चत्वारि संप्रवर्धन्ते आयुर्विद्या यशो बलम्" मनु० २-१२१। [ಹಿರಿಯರನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತ ಅವರಿಂದ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆಯುವವನಿಗೆ ಆಯುಸ್ಸು, ವಿದ್ಯೆ, ಕೀರ್ತಿ ಮತ್ತು ಬಲ ಇವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುವು.]

अभिवाद्य ಅಭಿವಾದ್ಯ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. अभिवादयितुमर्हः - अभि+वद (व्यक्तायां वाचि)+णिच् "ण्यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 2. ಪ್ರಣಾಮಮಾಡಿ, ನಮಸ್ಕರಿಸಿ.

अभिवाह्य ಅಭಿವಾಹ್ಯ (न०) 1. ಒಯ್ಯುವುದು. अभि+वह (प्रापणे) भावे "ण्यत्" (३-१-१२४)। "हव्यकव्याभिवाह्याय सर्वस्यास्य च गुप्तये" मनु० १-९४। (वि०) 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ. अभि+वह (प्रापणे)+णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अभिविधि ಅಭಿವಿಧಿ (पु०) ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಅಂತರ್ಗಣನ. अभितो विधिः व्याप्तिः। "आङ्मर्यादाभिविध्योः" पा०सू० (२-१-१३)। [ಮರ್ಯಾದೆಯು

ಅವಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೇಳುವುದು. ಅಭಿವಿಧಿಯು ಅವಧಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ (ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾದೆಯೂ ಅದನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಭಿವಿಧಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.' ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ "आङ्" ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.] **ಉದಾ: ಮರ್ಯಾದೆಗೆ** "आमुक्तेः संसारः"। **ಅಭಿವಿಧಿಗೆ** "आबालं हरिभक्तिः"।

अभिविनीत ಅಭಿವಿನೀತ (ವಿ೦) 1. ಬಹಳ ವಿನಯವುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು. 2. ಸುಶಿಕ್ಷಿತ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अभिविश्रुत ಅಭಿವಿಶ್ರುತ(ವಿ೦) ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಪಡೆದ, ಕೀರ್ತಿವಂತ.

अभिवीक्षण ಅಭಿವೀಕ್ಷಣ (ನ೦) ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡುವುದು. अभितो वीक्षणम्।

अभिवृत्ति ಅಭಿವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಎದುರಾಗಿರುವುದು, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುದು. अभि+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिवृद्धि ಅಭಿವೃದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಹೆಚ್ಚುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ಏಳಿಗೆ. अभि+वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिव्यक्त ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ (ವಿ೦) ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರಕಾಶವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ. अभि+वि+अञ्जू (व्यक्तयादौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "पूरप्यभिव्यक्तमुखप्रसादा शरीरबन्धेन तिरोबभूव" रघु० १६-२३।

अभिव्यक्ति ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವಿಕೆ, ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದುದು ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. अभि+वि+अञ्जू (व्यक्तयादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिव्यञ्जक ಅಭಿವ್ಯಂಜಕ(ವಿ೦)1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ. अभि+अञ्जू (व्यक्तयादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ.

अभिव्यापक ಅಭಿವ್ಯಾಪಕ (ವಿ೦) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವ. अभि+वि+आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अभिव्यापिन् ಅಭಿವ್ಯಾಪಿನ್ (ವಿ೦) "अभिव्यापक" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+वि+आप्लृ(व्याप्तौ)"णिनिः" (३-२-७८)।

अभिव्याप्ति ಅಭಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಸಂಬಂಧಪಡುವಿಕೆ. अभि+वि+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिव्याप्य ಅಭಿವ್ಯಾಪ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಲ್ಪಡುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. अभि + वि + आप्लृ (व्याप्तौ) ಕರ್ಮ೦ "ण्यत्" (३-१-१२४)। (ಅವ್ಯ೦) 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಹರಡಿ, ಸುತ್ತಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು. अभि+वि+आप्लृ "ल्यप्" (७-१-३७)।

अभिव्याहार ಅಭಿವ್ಯಾಹಾರ (ಪು೦) ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ, ಸ್ಪಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. अभि+वि+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अभिशंसन ಅಭಿಶಂಸನ (ನ೦) 1. ಅಪವಾದ, ದೋಷಾರೋಪ, ತಪ್ಪುಹೊರಿಸುವುದು. अभि+शंसु (स्तुतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎದುರಿಗೆ ಮಾತಾಡುವುದು. 3. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. "अभिशापोऽभिशंसनम्" ವೈಜ೦।

अभिशंसिन् ಅಭಿಶಂಸಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಎದುರಿಗೆ ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. 2. ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೊರಿಸುವ, ಇಲ್ಲದ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವ. अभि+शंसु (स्तुतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "मिथ्याभिशंसिनो दोषो द्विः समो भूतवादिनः" याज्ञ० ३-२८४।

अभिशङ्का ಅಭಿಶಂಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. 2. ಭ್ರಾಂತಿ. अभि+शकि (शङ्कायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "उपेयुषी कल्पलताभिशङ्कया कथं न्वितस्त्रस्यति षट्पदावलिः" किरा० ८-७।

अभिशङ्कित ಅಭಿಶಂಕಿತ (ವಿ೦) 1. ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ವಿಷಯವಾದ. 2. ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ. अभि+शकि (शङ्कायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिशप्त ಅಭಿಶಪ್ತ (ವಿ೦) ಶಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಡಕುಂಟಾಗಲೆಂದು ಹಿರಿಯರ ಶಾಪಹೊಂದಿದ. अभि+शप (आक्रोशे) "क्तः" (३-२-१०२)। "न नामग्रहणं कुर्याज्जनकस्य गुरोस्तथा। भार्याया अभिशप्तस्य कृपणस्य विशेषतः"।

अभिशब्दित ಅಭಿಶಬ್ದಿತ (वि०) 1. ಎದುರಿಗೆ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎದುರಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. अभि आभिमुख्येन शब्दितः।

अभिशस्त ಅಭಿಶಸ್ತ (न०) 1. ಶಾಪ, ಬೈಗಳು. 2. ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವಿಕೆ. अभि+शसु (हिंसायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಮಹಾಪಾತಕಿಯೆಂದು ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ, ಜನರಿಂದ ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभिशस्यते स्म — अभि+शंसु (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभिशस्तस्य षण्ढस्य पुंश्चल्या दाम्भिकस्य च। शुक्तं पर्युषितं चैव शूद्रस्योच्छिष्टमेव च" मनु० ४-२११। 4. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಶಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+शसु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिशस्ति ಅಭಿಶಸ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಲೋಕಾಪವಾದ. 2. ಪರಸ್ತ್ರೀ ಸಂಗಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದ, —ಚಾಡಿ ಹೇಳುವುದು. 3. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. अभि+शंसु (स्तुतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अभिशस्तिः पुनर्लोकापवादे प्रार्थनेऽपि च" हेम०। 4. ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ. अभि+शसु (हिंसायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिशाप ಅಭಿಶಾಪ (पु०) 1. ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದ, ಚಾಡಿ ಹೇಳುವಿಕೆ. 2. ಶಾಪ, ಬೈಗಳು. अभि+शप (आक्रोशे) "घञ्" (३-३-१८)।

अभिश्रवण ಅಭಿಶ್ರವಣ (न०) ಶ್ರಾದ್ಧಭೋಜನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಶ್ರವಣಮಾಡಿಸುವ ಮಂತ್ರ.

अभिषङ्ग ಅಭಿಷಂಗ (पु०) 1. ಪರಿಭವ, ಅಪಮಾನ. अभि+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "जातामिषङ्गो नृपतिर्निषङ्गादुद्धर्तुमैच्छत्प्रसभोद्धृतारिः" रघु० २-३०। 2. ಶಾಪ, ಬೈಗಳು. 3. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಪರ್ಕ. "मुहुरिति वरविभ्रमाभिषङ्गात्" माघ० ७-६८। 4. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. "अभिषङ्गस्त्वभिषवे सङ्ग आक्रोशनेऽपि च" वैज०। "अभिषङ्गः पुंल्लिङ्गः पराभवाक्रोशशपथेषु" मेदि०।

अभिषव ಅಭಿಷವ (पु०) 1. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು. 2. ಯಾಗದ ಸಲುವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ. 3. ಭಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವುದು, ಸಾರಾಯಿ ತೆಗೆಯುವುದು. 4. ಸ್ನಾನ. 5. ಸೋಮರಸದ ಪಾನ. 6. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಬೆರಳು. 7. ಯಜ್ಞ. अभि+षुञ् (अभिषवे) "अप्" (३-३-५७)। "जपोपवासाभिषवैर्मुनीनाम्" किरा० ३-२८। "अभिषवः क्रतौ मद्यसन्धानस्नानयोरपि" हेम०।

अभिषवण ಅಭಿಷವಣ (न०) 1. ಸ್ನಾನ. अभि+षुञ् (अभिषवे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "शिरसा हरिन्मणिनिभः स वहन् कृतजन्मनोऽभिषवणेन जटाः" किरा० ६-२३। 2. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು.

अभिषवणी ಅಭಿಷವಣೀ (स्त्री०) ಸೋಮಲತೆಯಿಂದ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ (यंत्र). अभि+षुञ् (अभिषवे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

अभिषिक्त ಅಭಿಷಿಕ್ತ (वि०) 1. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ದೊರೆ). 2. ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ. अभि+षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सुधारसैरिवाम्भोभिरभिषिक्तो हुताशनः" कुमा० १०-३९।

अभिषिषेणयिषा ಅಭಿಷಿಷೇಣಯಿಷಾ (स्त्री०) ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. अभिषेणयितुमिच्छा — अभि+सेना+णिच्+सन् "अः" (३-३-१०२)।

अभिषिषेणयिषु ಅಭಿಷಿಷೇಣಯಿಷು (वि०) ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. अभिषेणयितुमिच्छुः — अभि+सेना+णिच्+सन् "उः" (३-२-१६८)। "अभिषिषेणयिषुं भुवनानि यः" माघ० ६-६४।

अभिषुत ಅಭಿಷುತ (न०) 1. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. "अवन्तिसोमं रक्षोघ्नं शुक्ताभिषुतकुञ्जलम्" वैज०।

अभिषेक ಅಭಿಷೇಕ (पु०) 1. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ, ಮುಕುಟಾಭಿಷೇಕ. अभि + षिच (क्षरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अथाभिषेकं रघुवंशकेतोः प्रारब्धमानन्दजलैर्जनन्योः" रघु० १४-७। 2. ಸ್ನಾನ. "कृताभिषेकैर्दिव्यायां त्रिस्रोतसि च सप्तभिः" रघु० १०-६३। 3. ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ. 4. ದೇವತಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ವಿಗ್ರಹದ ಅಭಿಷೇಕ. 5. ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ, ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. 6. ಜಲ, ನೀರು. अभिषिच्यतेऽनेन — अभि+षिच (क्षरणे) करं० "घञ्" (३-३-१२१)।

अभिषेक्तृ ಅಭಿಷೇಕ್ತೃ (वि०) 1. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವವನು. 2. ನೀರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವವನು. अभि+षिच (क्षरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अभिषेक्त्री** ಅಭಿಷೇಕ್ತ್ರೀ.

अभिषेचन अभिषेचन (न०) "अभिषेक" पदद अर्थ. अभि+षिच (क्षरणे) "ल्युट्"(३-३-११५)। "अनुभूय वसिष्ठसंभृतैः सलिलैस्तेन सहाभिषेचनम्"/रघु० ८-३।

अभिषेचनीय अभिषेचनीय (वि०) अभिषेकक्के योग्यनाद. अभि + षिच (क्षरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभिषेणन अभिषेणन (न०) शत्रुविगे अभिमुख वागि युद्धक्कागि दंडेत्ति होगुवुदु. अभि+सेना+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिष्टव अभिष्टव (पु०) 1. स्तुति, स्तोत्र, होगळिके. 2. वर्णने. अभि+ष्टुञ्(स्तुतौ)"अप्" (३-३-५७)।

अभिष्टुत अभिष्टुत (वि०) 1. स्तुतिसल्पट्ट, होगळल्पट्ट. अभि+ष्टुञ् (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "स दैत्यहत्यामिच्छद्भिः सुरैरेवमभिष्टुतः" यादः १-६५। 2. वर्णिसल्पट्ट.

अभिष्यन्द अभिष्यंद (पु०) 1. प्रवहिसुवुदु, हरियुवुदु. अभि+स्यन्दू (प्रस्रवणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. सोरुवुदु, तोट्टक्कुवुदु, जिनुगुवुदु. 3. अधिकवागुवुदु, दोड्डदागु विके, विस्तारवागुवुदु. "स्वर्गाभिष्यन्दवमनं कृत्वेवोपनिवेशितम्" कुमा० ६-३७।

अभिष्यन्दनगर अभिष्यंदनगर (न०) शाखानगर, बडावणे, नगरद बेळवणिगेयिंद निर्मितवाद उपनगर. अभिष्यन्देन निर्मितं नगरम्।

अभिष्यन्दिन् अभिष्यंदिन् (वि०) 1. प्रवहिसुव, हरियुव. 2. सोरुव, जिनुगुव. अभिष्यन्दते—अभि+स्यन्दू (प्रस्रवणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

अभिष्वङ्ग अभिष्वंग (पु०) 1. संबंध, संपर्क. 2. प्रीति, अनुराग. अभि+ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "असक्तिरनभिष्वङ्गः पुत्रदार-गृहादिषु" गीता १३-९।

अभिसंरब्ध अभिसंरब्ध (वि०) कोपगोंड, कुपितनाद. अभि+सम्+रभ (राभस्ये) "क्तः" (३-४-७२)।

अभिसंरम्भ अभिसंरंभ (पु०) कोप, रोष. अभि+सम्+रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१८)।

अभिसंवृत अभिसंवृत (वि०) सुत्तलू मुच्चल्पट्ट, चेन्नागि हॊदिसल्पट्ट. अभि+सम्+वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिसंश्रय अभिसंश्रय (पु०) आश्रय, असरि, अभयस्थान. अभितः संश्रयः।

अभिसंसारम् अभिसंसारं (अव्य०) ऒट्टगे कलेतु एदुरिगे बंदु, गुंपु गुंपागि एदुरिगे बंदु. अभि+सम्+सृ (गतौ) "णमुल्" (३-४-२२)।

अभिसंताप अभिसंताप (पु०) 1. युद्ध. अभिसन्तप्यतेऽत्र—अभि+सम्+तप(सन्तापे)अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. आक्षेपणे, बैगळु. अभि+सम्+तप कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. जगळ, होराट. 4. एल्ला कडेयिंदलू उंटागुव दुःख. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अभिसन्धा अभिसंधा (स्त्री०) 1. अभिसंधि, प्रतिज्ञे, दृढवागि हेळुवुदु. 2. कपट, मोस, वंचने, ठक्कु. अभि+सम्+डुधाञ् (धारणे) "अङ्" (३-३-१०६)। 3. उद्देश, गुरि.

अभिसन्धान अभिसंधान (न०) 1. वंचने, मोसपडिसुवुदु. अभि+सम्+डुधाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पराभिसन्धानपरं यद्यप्यस्य विचेष्टितम्" रघु० १७-७६। 2. उद्देश, गुरि. 3. दृढवचन, प्रतिज्ञे. 4. संधिमाडिसुवुदु, शांतपडिसुवुदु, सख्यवेर्पडिसुवुदु.

अभिसन्धाय अभिसंधाय (अव्य०) 1. ध्येयवु, उद्देश, गुरि. अभि+सम्+डुधाञ्(धारणे)"घञ्" (३-३-१८)। (अव्य०)2. ध्येयवित्तु, उद्देशिसि. 3. वंचिसि, मोसपडिसि. अभि + सम् + धाञ् "ल्यप्" (७-१-३७)।

अभिसन्धि अभिसंधि (पु०) 1. प्रतिज्ञे, दृढवचन. 2. ध्येय, उद्देश, गुरि. अभि+सम्+डुधाञ् (धारणे) "किः"(३-३-९२)। "स्वर्गाभिसन्धिसुकृतं वञ्चनामिव मेनिरे" कुमा० ६-४७। 3. नंबिके, विश्वास. 4. निबंधने, विशेषवाद ऒप्पंद, करारु, षरतु. "अथावश्यमेव माधवसेनो मोचयितव्यः श्रूयतामयमभिसन्धिः" माल० १। 5. अभिप्राय.

अभिसम्पात ಅಭಿಸಂಪಾತ (ಪು೦) 1. ಯುದ್ಧ. ಅಭಿ+ಸಮ್+ಪತ್ಲೃ (ಗತೌ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೨೧)। "जन्यं स्यादभिसम्पात: संमर्दो विग्रहस्तथा" ಹಲಾ೦। 2. ಪತನ, ಬೀಳುವುದು. ಭಾವೇ "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)। 3. ಶಾಪ, ಬೈಗಳು.

अभिसम्बन्ध ಅಭಿಸಂಬಂಧ (ಪು೦) ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಬಂಧ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. ಅಭಿ+ಸಮ್+ಬನ್ಧ (ಬನ್ಧನೇ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)।

अभिसर ಅಭಿಸರ (ವಿ೦) 1. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ, ಅಂಗ ಸೇವಕ. ಅಭಿ+ಸೃ (ಗತೌ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। "अथ साभिसरं शरैस्तपस्वी स तिरस्कर्तुमुपेन्द्रमभ्यवर्षत्" ಮಾಘ೦ ೨೦-೮। 2. ಸಹಾಯಕ, ನೆರವಾಗುವವನು, ಒಡನಾಡಿ, ಸಂಗಡಿಗ. "मन्मथाभिसरा तदागारमभिसरामि" ದಶಕು೦।

अभिसरण ಅಭಿಸರಣ (ನ೦) 1. ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. 2. ಪ್ರಣಯಿಯು ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಕೇತ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. ಅಭಿ+ಸೃ (ಗತೌ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

अभिसर्जन ಅಭಿಸರ್ಜನ (ನ೦) 1. ದಾನ, ಧರ್ಮ. 2. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. ಅಭಿ+ಸೃಜ (ವಿಸರ್ಗೇ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

अभिसाय ಅಭಿಸಾಯ (ಅವ್ಯ೦) ಸಾಯಂಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. सायमभि – अव्ययी०। (೨-೧-೧೪)। "श्रितोदयाद्रेरभिसायमुच्चकैरचूचुरच्चन्द्रमसोऽभिरामताम्" ಮಾಘ೦ ೧-೧೬।

अभिसार ಅಭಿಸಾರ (ಪು೦) 1. ಪ್ರಣಯಿಯು ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. ಅಭಿ+ಸೃ (ಗತೌ) ಭಾವೇ "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)। 2. ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ. "श्वोऽभिसार: पुरस्य न:" ರಾಮಾ೦। 3. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. 4. ಯುದ್ಧ. 5. ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನ. ಅಧಿ೦ "ಘಞ್" (೩-೩-೧೨೧)। (ವಿ೦) 6. ಸಂಗಡಿಗ, ಒಡನಾಡಿ. ಅಭಿ+ಸೃ (ಗತೌ)+ಣಿಚ್ "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)।

अभिसारण ಅಭಿಸಾರಣ (ನ೦) ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ನಾಯಿಕೆಯು ನಾಯಕನನ್ನಾಗಲೀ, ನಾಯಕನು ನಾಯಿಕೆಯನ್ನಾಗಲೀ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಅಭಿ+ಸೃ (ಗತೌ)+ಣಿಚ್ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

अभिसारिका ಅಭಿಸಾರಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಅಥವಾ ನಾಯಕನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೆಂಗಸು (ನಾಯಿಕೆ). अभिसरति अभिसारयते वा कान्तं संकेतस्थानम् – अभि+सृ (गतौ)+णिच् "ण्वुल्" (೩-೧-೧೩೩)। "अभिसारयते कान्तं या मन्मथवशंवदा। स्वयं वाभिसरत्येषा धीरै-रुक्ताभिसारिका" सा० द० ೩-೭೬। "निशासु भास्वत्कलनूपुराणां य: सञ्चरोऽभूदभिसारिकाणाम्" ರಘು೦ ೧೬-೧೨।

अभिसारिन् ಅಭಿಸಾರಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ. अभिसरति–अभि+सृ (गतौ) "णिनि:" (೩-೨-೭೮)। 2. ಎದುರಿಗೆ ಹೋಗುವ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಡೆಯುವ. स्त्रियाम् "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। –सारिणी – सारिणे.

अभिसृष्ट ಅಭಿಸೃಷ್ಟ (ವಿ೦) 1. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಅಭಿ+ಸೃಜ (ವಿಸರ್ಗೇ) "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)। "अभिसृष्टस्तदा काक: प्रतिपेदे स्वमालयम्" ರಾಮಾ೦।

अभिहत ಅಭಿಹತ (ವಿ೦) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಅಭಿ+ಹನ (ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋ:) "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)। "धाराभिरातप इवाभिहतं सरोजम्" ಮಾಲ೦ ೫-೩। 2. ನಾಟಲ್ಪಟ್ಟ, ತಗುಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಾಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अन्योन्यहाराभिहतौ हरांशौ" ಲೀಲಾ೦।

अभिहति ಅಭಿಹತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಹೊಡೆಯುವುದು, ಬಡಿಯುವುದು, ಗಾಯಗೊಳಿಸುವುದು. 2. ಗುಣಾಕಾರ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. ಅಭಿ+ಹನ (ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋ:) "ಕ್ತಿನ್" (೩-೩-೧೪)।

अभिहरण ಅಭಿಹರಣ (ನ೦) 1. ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಬಳುವಳಿ, ಬಹುಮಾನ, ಉಡುಗೊರೆ. 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುವುದು. ಅಭಿ+ಹೃ (ಹರಣೇ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। "व्यादिदेश गणशोऽथ पार्श्व-गान् कार्मुकाभिहरणाय मैथिल:" ರಘು೦ ೧೧-೪೩।

अभिहार ಅಭಿಹಾರ (ಪು೦) 1. ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ. 2. ಚೌರ್ಯ, ಎದುರಿಗೆ ಕದಿಯುವುದು. 3. ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿಸುವುದು, ಬೆರಸುವುದು. ಅಭಿ+ಹೃ (ಹರಣೇ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)। "अभिहारोऽभियोगे च चौर्ये सन्नहनेऽपि च" ಅಮ೦। 4. ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. "अभिहार: सन्नहने चौरिकोद्यमयोरपि" ಹೇಮ೦।

अभिहित ಅಭಿಹಿತ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+डु धाञ् (धारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगेत्विमां शृणु" गीता २-३९। 2. ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अभिहितान्वय ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯ (पु०) ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಪದಗಳಿಗೆ ಆಯಾಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಬೋಧಿತವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂಬ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಬಂಧಪಡಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. अभिहितानामभिधावृत्त्या बोधितानां (प्रत्येकमुपस्थापितानां) पदार्थानां परस्परमन्वयः। "तात्पर्याख्यां वृत्तिमाहुः पदार्थान्वयबोधनं। तात्पर्यार्थं तदर्थं च वाक्यं तद्बोधकं परे" सा० द० २-२०। ಇದು ನೈಯಾಯಿಕರ ಮತ. ಇವರು ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯವಾದಿಗಳು.

अभिहूति ಅಭಿಹೂತಿ (स्त्री०) ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತು ಕೂಗುವುದು, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕರೆಯುವುದು. अभि+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभी ಅಭೀ (वि०) ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति भीर्यस्य। "व्याघ्रानभीरभिमुखोत्पतितान् गुहाभ्यः" रघु० ९-६३।

अभीक ಅಭೀಕ (पु०) 1. ಕವಿ. 2. ಯಜಮಾನ. (वि०) 3. ಕ್ರೂರ. 4. ಭಯವಿಲ್ಲದವನು, ಹೆದರದವನು. नास्ति भीर्यस्य। "अभीकमतिकेनेद्धे भीता नन्दस्य नाशने। कनत्सकामसेनाके मन्दकामकमस्यति" माघ० १९-७२। 5. ಕಾಮುಕ, ಕಾಮಾತುರವುಳ್ಳವನು. अभिकामयते — अभि "कन्" (५-२-७४)। निपा०। "मेदस्विनः सरभसोपगतानभीकान्" माघ० ५-६४। 6. ಉತ್ಸುಕ, ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳವನು. "अभीकः कामुके क्रूरे निर्भये त्रिषु ना कवौ" मेदि०।

अभीक्ष्ण ಅಭೀಕ್ಷ್ಣ (वि०) 1. ನಿರಂತರವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ. 2. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 3. ಪುನಃ ಪುನಃ ಸಂಭವಿಸುವ, ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೂ ಉಂಟಾಗುವ. अभिगतः क्षणम्। पृषो०। "क्षते प्रहारा निपतन्त्यभीक्ष्णम्" पञ्चत० २-१७८।

अभीक्ष्णम् ಅಭೀಕ್ಷ್ಣಮ್ (अव्य०) 1. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. अभिक्ष्णोति — अभि+क्ष्णु (तेजने) "डमुः" बाहु०। "अभीक्ष्णमुष्णैरपि तस्य सोष्मणः" माघ० १-६५। 2. ನಿರಂತರವಾಗಿ, ಎಡೆಬಿಡದೆ. "उदीर्णराग-प्रतिरोधकं जनैरभीक्ष्णमक्षुण्णतयातिदुर्गमम्" माघ० १-३२। 3. ಪುನಃ ಪುನಃ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೂ. 4. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. "अभीक्ष्णं शीघ्रप्रकर्षयोः" हेम०।

अभीत ಅಭೀತ (वि०) 1. ಎದುರಿಗೆ ಬಂದ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂದ. अभि+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹೆದರದ, ಭಯಪಡದ. न भीतः।

अभीति ಅಭೀತಿ (स्त्री०) 1. ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। 2. ಅಭಯಮುದ್ರೆ. 3. ಎದುರಿಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 4. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. अभि+इण् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। (वि०) 5. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न भीतिर्यस्य।

अभीप्सित ಅಭೀಪ್ಸಿತ (न०) 1. ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. अभि+आप्लृ (व्याप्तौ)+सन् "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಷ್ಟವಾದ. अभि+आप्लृ+सन् "क्तः" (३-२-१०२)।

अभीप्सु ಅಭೀಪ್ಸು (वि०) ಆಸೆಪಡುವ, ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಹೊಂದಲು ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ. अभि+आप्लृ (व्याप्तौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "गृहानुपेतुं प्रणयादभीप्सवो भवन्ति नापुण्यकृतां मनीषिणः" माघ० १-१४।

अभीर ಅಭೀರ (पु०) ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ. अभि ईरयति गाः — अभि+ईर् (गतौ कम्पने च)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६३)। **अभीरी** ಅಭೀರೀ.

अभीरु ಅಭೀರು (पु०) 1. ಭೈರವ. (स्त्री०) 2. ಶತಾವರಿ ಗಿಡ. (न०) 3. ಯುದ್ಧಭೂಮಿ. (वि०) 4. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न भीरुः।

अभीरुपत्नी ಅಭೀರುಪತ್ನೀ (स्त्री०) ಶತಾವರಿ ಗಿಡ.

अभीलाप ಅಭೀಲಾಪ (पु०) "अभिलाप" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। दीर्घः (६-३-१२२)।

अभीषङ्ग ಅಭೀಷಂಗ (पु०) "अभिषङ्ग" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। दीर्घः (६-३-१२२)।

अभीषु ಅಭೀಷು (पु०) 1. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. अभि+इष (गतौ) "उः" (उ० १-१३)। "प्रफुल्लतापिच्छनिभैरभीषुभिः" माघ० १-२२। 2. ಕುದುರೆಯ ಹಗ್ಗ,

ಲಗಾವು. "अभीषुः प्रग्रहरोचिषोः" हेम०। 3. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ.

अभीष्ट ಅಭೀಷ್ಟ (वि०) 1. ಇಷ್ಟವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+इषु (इच्छायाम्) "क्तः"(३-२-१०२)। "अभीष्टसिद्धेरधिदेवतेयं यद्वा सवित्रीति यथार्थमूचे" याद० १३-९७। 2. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ. "अभीष्टमासाद्य चिराय काले समुद्धृताशं कमनीचकाशे" माघ० ६-७४। 3. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ.

अभुक्त ಅಭುಕ್ತ (वि०) 1. ತಿನ್ನಲ್ಪಡದ. 2. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡದ. भुज (पालनाभ्यवहारयोः) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। न० त०। "नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि"। 3. ತಿನ್ನದಿರುವ, ಊಟಮಾಡದಿರುವ. भुज भावे "क्तः" (३-३-११४)। भुक्तं भोजनमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। न० त०। "अभुक्तस्य दिवानिद्रा पाषाणमपि जीर्यति"। 4. ಅನುಭವಿಸದಿರುವ.

अभुक्तमूल ಅಭುಕ್ತಮೂಲ (न०) ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರದ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಘಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಮೂಲದ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಘಳಿಗೆ ಈ ಕಾಲದೊಳಗಿನದು ಅಭುಕ್ತಮೂಲ. "ज्येष्ठान्ते घटिके द्वे च मूलाद्यघटिकाद्वयम्। अभुक्तमूलमित्याहुर्जातं तत्र विवर्जयेत्"।

अभूत ಅಭೂತ (वि०) 1. ಅವಿದ್ಯಮಾನ, ಇಲ್ಲದಿರುವ. न भूतः। "स्तुवन्त्यश्रान्तास्याः क्षितिपतिमभूतैरपि गुणैः" मुद्रा० ३-१६। 2. ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ, ನಿಜವಲ್ಲದ. "अभूतमासज्य विरुद्धमीहितम्" किरा० १४-११। 3. ಹಿಂದಿನದಲ್ಲದ.

अभूततद्भाव ಅಭೂತತದ್ಭಾವ (पु०) ಪದಾರ್ಥವು ಹಿಂದಿನ ರೂಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊಸ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವುದು, ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಹಿಂದೆ ಯಾವ ರೂಪದಿಂದಿರಲಿಲ್ಲವೋ (ಈಗ) ಆ ಹೊಸ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. अभूतस्य प्रकृतिरूपेणानाविर्भूतस्य तेन रूपेण भावः तद्रूपप्राप्तिः। **उदाः** वशीभवति — अवशो वशः सम्पद्यमानो भवति, ब्रह्मी भवति — अब्रह्म ब्रह्म सम्पद्यमानं भवति "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-३२)।

अभूतपूर्व ಅಭೂತಪೂರ್ವ (वि०) ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ, ಅಪೂರ್ವವಾದ, ಹೊಸದಾದ, ನವೀನವಾದ. न भूतपूर्वः। "भेजेऽभितः पातुकसिद्धसिन्धोरभूतपूर्वां श्रियमम्बुराशेः" माघ० ३-३।

अभूताभिनिवेश ಅಭೂತಾಭಿನಿವೇಶ (पु०) ಅಸತ್ಯವಾದುದರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವೆಂಬ ಅಭಿಮಾನ, ನಿಜವಲ್ಲದುದರಲ್ಲಿ ನಿಜವೆಂಬ ಭಾವನೆ. अभूतेऽभिनिवेशः।

अभूताहरण ಅಭೂತಾಹರಣ (न०) ಕಪಟದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು, ಅಸತ್ಯದ ಮಾತು, ಮೋಸದ ಮಾತು. ಇದು ಗರ್ಭಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. "अभूताहरणं मार्गो रूपोदाहरणक्रमाः" सा० द० ६-९४। "तत्र व्याजाश्रयं वाक्यमभूताहरणं मतम्" सा० द० ६-९५।

अभूति ಅಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಅಭಾವ, ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. न० त०। (वि०) 3. ಐಶ್ವರ್ಯವಿಲ್ಲದ. न भूतिर्यस्य।

अभूमि ಅಭೂಮಿ (स्त्री०) 1. ಆಶ್ರಯವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। "अभूदभूमिः प्रतिपक्षजन्मनां भियां तनूजस्तपनद्युतिर्दितेः" माघ० १-४२। 2. ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ ಭೂಮಿ. (वि०)3. ಭೂಮಿಯಿಲ್ಲದ. 4. ವಿಷಯವಿಲ್ಲದ.

अभूमिज ಅಭೂಮಿಜ (वि०) 1. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದಿರುವ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. न भूमौ जायते। 2. ಅಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ, ಕೆಟ್ಟ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ (ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು). "अभूमिजं नवञ्चापि न धान्यं गुणवत् स्मृतम्" सुश्रुत०।

अभेद ಅಭೇದ (पु०) 1. ಐಕ್ಯ, ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಒಂದೇ ಆಗಿರುವಿಕೆ. न भेदः — अभावे न० त०। "विषय्यभेदताद्रूप्यरञ्जनं विषयस्य यत्। रूपकम्" चन्द्रा०। गुणगुणिनोरभेदः, कार्यकारणयोरभेदः इत्यादि. 2. ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ, ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅವಿಯೋಗ. "इच्छतां सह वधूभिरभेदं यामिनीविरहिणां विहगानाम्" किरा० १-१३। (वि०) 3. ಒಂದೇ ಆದ, ಏಕರೂಪವಾದ.

अभेद्य ಅಭೇದ್ಯ (न०) 1. ವಜ್ರ. (वि०) 2. ಭೇದಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಒಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. न भेत्तुं शक्यम् — भिदिर् (विदारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "तारास्मि वज्रहृदया विशिखैरभेद्या धन्वी कथं भवसि राघव मामविध्वा" चं० रा०।

अभोजन अभोजन (न०) 1. ಊಟಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಉಪವಾಸ. न० त०। "तृणकाष्ठद्रुमाणां च शुष्कान्नस्य गुडस्य च। चेलचर्मामिषाणां च त्रिरात्रं स्यादभोजनम्" मनु० ११-१६६। (वि०) 2. ಊಟವಿಲ್ಲದ, ಭೋಜನವಿಲ್ಲದ. न भोजनं यस्य।

अभोज्य अभोज्य (वि०) ಊಟಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ, ಭುಜಿಸಲು ನಿಷಿದ್ಧವಾದ, ಅಶುದ್ಧವಾದ (ಆಹಾರ). न भोक्तुमर्हम्। "अभोज्यमन्नं नात्तव्यमात्मनः शुद्धिमिच्छता" मनु० ११-१६०।

अभौतिक अभौतिक (वि०) ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟದಿರುವ.

अभौम अभौम (वि०) ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದಿರುವ, ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದ. भूमौ भवम्। न० त०। "अभौमसंभाव्यविभूतियोगम्" याद० १८-१२४।

अभ्यक्त अभ्यक्त (वि०) 1. ತೈಲಾಭ್ಯಂಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ, ಎಣ್ಣೆ ಬಳಿದುಕೊಂಡ. अभि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभ्यक्तमिव स्नातः शुचिरशुचिमिव प्रबुद्ध इव सुप्तम्" शाकु० ५-११। 2. ಜೆನ್ನಾಗಿ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ಲೇಪನವಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अभ्यग्र अभ्यग्र (वि०) 1. ನವೀನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. 2. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ. अभिमुखमग्रमस्य। "उपकण्ठान्तिकाभ्यर्णाभ्यग्राः" अम०।

अभ्यङ्ग अभ्यंग (पु०) 1. ತೈಲಾಭ್ಯಂಗ, ಮೈಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಹಚ್ಚುವುದು. अभि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "घञ्" (३-३-१८)। "निर्नाभि कौशेयमुपात्तबाणमभ्यङ्गनेपथ्यमलंचकार" कुमा० ७-७। 2. ಬಳಿಯುವುದು, ಲೇಪನೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ಮುಲಾಮು, ಲೇಪನೆ ಮಾಡುವ ತೈಲ (ಮೊದಲಾದುದು). कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

अभ्यञ्जन अभ्यंजन (न०) 1. ತೈಲ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪನೆಮಾಡುವುದು. 2. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ ಹಾಕುವುದು. 3. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹಚ್ಚುವುದು. 4. ಬಳಿಯುವುದು, ಲೇಪನೆಮಾಡುವುದು. 5. ಲೇಪನೆಮಾಡುವ ತೈಲ. 6. ಮುಲಾಮು. अभि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) भावे कर० वा "ल्युट्" (३-३-११५, १७)। "अभ्यञ्जनं स्नापनं च गात्रोत्सादनमेव च। गुरुपत्न्या न कार्याणि केशानां च प्रसाधनम्" मनु० २-२११।

अभ्यतीत अभ्यतीत (वि०) ಮೃತನಾದ, ಮರಣ ಹೊಂದಿದ. "गुरुषु त्वभ्यतीतेषु विना वा तैर्गृहे वसन्" मनु० ४-२५२।

अभ्यधिक अभ्यधिक (वि०) 1. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ, ಆವಶ್ಯಕತೆಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ. अभितोऽधिकः। "सद्यः प्रसूतप्रियापीतादभ्यधिकम्" उ० रा० ४-१। 2. ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಬಹಳ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದ. "न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यः" गीता ११-४३। 3. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ, ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ. (क्रि० वि०) 4. ಬಹಳ ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ.

अभ्यध्व अभ्यध्व (अव्य०) ದಾರಿಯ ಎದುರಿಗೆ, ದಾರಿಯ ಕಡೆಗೆ. अध्वनोऽभिमुखम् — अभि + अध्वन् "टच्" (५-४-१०८)। नलोपः (६-४-१४४)।

अभ्यनुज्ञा अभ्यनुज्ञा (स्त्री०) 1. ಅನುಮತಿ, ಒಪ್ಪಣೆ, ಸಮ್ಮತಿ. अभि+अनु+ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०६)। "अथानुरूपाभिनिवेशतोषिणा कृताभ्यनुज्ञा गुरुणा गरीयसा" कुमा० ५-७। "पपौ वसिष्ठेन कृताभ्यनुज्ञः" रघु० २-६९। 2. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ.

अभ्यनुज्ञात अभ्यनुज्ञात (वि०) 1. ಅನುಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಗೆಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+अनु+ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अभ्यनुज्ञान अभ्यनुज्ञान (न०) 1. ಅನುಮತಿ, ಅನುಜ್ಞೆ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 2. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. अभि+अनु+ज्ञा (अवबोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम्" रामा०।

अभ्यन्तर अभ्यंतर (न०) 1. ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಅಂತರಾಳ, ಒಳಪ್ರದೇಶ. अभिगतमन्तरम्। "निधानगर्भामिव सागराम्बरां शमीमिवाभ्यन्तरलीनपावकाम्" रघु० ३-९। 2. ಅವಕಾಶ, ಮಧ್ಯಕಾಲ. 3. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. (वि०) 4. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಒಳಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. "अतः सोऽभ्यन्तरान्नित्यान् षट्पूर्वमजयद्रिपून्" रघु० १७-४५। 5. ಪರಿಚಯ ಹೊಂದಿದ, ಪ್ರಾವೀಣ್ಯಪಡೆದ, ನೈಪುಣ್ಯಹೊಂದಿದ. "सङ्गीतकेऽभ्यन्तरे स्वः" माल० ५। 6. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. "त्यक्ताश्चाभ्यन्तरा येन" पञ्चत० १-२५९। (अव्य०) 7. ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಒಳಗಡೆ. 8. ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ.

अभ्यन्तराराम ಅಭ್ಯಂತರಾರಾಮ (ವಿ೦) ಯೋಗಿ, ಆತ್ಮಾರಾಮ, ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತ. अभ्यन्तरे आरामः आरमणं यस्य।

अभ्यमन ಅಭ್ಯಮನ (ನ೦) 1. ಎದುರಾಗಿ ನುಗ್ಗುವುದು, ಮುತ್ತಿಗೆ, ಮೇಲೆಬೀಳುವುದು. अभि+अम (गत्यादिषु) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. 3. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ.

अभ्यमित ಅಭ್ಯಮಿತ (ವಿ೦) 1. ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ, ರೋಗಿ. अभि+अम (रोगे) "क्तः"(३-२-१०२)। "आतुरोऽभ्यमितोऽभ्यान्तः" अम०। 2. ಗಾಯಗೊಂಡವನು, ನೋಯುತ್ತಿರುವ.

अभ्यमित्र ಅಭ್ಯಮಿತ್ರ (अव्य०) ಶತ್ರುವಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ. अमित्रानभि—अव्ययी० (२-१-१४)। "हसाहतेत्युद्धत-भीमघोषैः समुज्झिता योद्धृभिरभ्यमित्रम्" किरा० १६-५।

अभ्यमित्रीण ಅಭ್ಯಮಿತ್ರೀಣ (पु०) ಶತ್ರುವಿನ ಕಡೆಗೆ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ದಂಡೆತ್ತಿ ನುಗ್ಗುವವನು, ವೀರನಾದ ಯೋಧ. अभ्यमित्रमलं गामी—अभ्यमित्र "खः" (५-२-१७)। "उद्योगमभ्यमित्रीणो यथेष्टं त्वं च संतनु" भट्टि० ५-४७। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ अभ्यमित्र "छः" (५-२-१७)। **अभ्यमित्रीयः** ಅಭ್ಯಮಿತ್ರೀಯಃ. अभ्यमित्र "यत्" (५-२-१७)। **अभ्यमित्र्यः** ಅಭ್ಯಮಿತ್ರ್ಯಃ. "मारीचोऽनुनयंस्त्रासादभ्यमित्र्यो भवामि ते" भट्टि० ५-४६।

अभ्यर्चन ಅಭ್ಯರ್ಚನ (ನ೦) ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ, ಉಪಾಸನೆ. अभि+अर्च (पूजायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभ्यर्चना ಅಭ್ಯರ್ಚನಾ (स्त्री०) ಉಪಾಸನೆ, ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ. अभि+अर्च (पूजायाम्)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "गलद्भि-रन्या वलयप्रसूनैरभ्यर्चनामातनुतेव शौरेः" याद० १३-५९।

अभ्यर्चा ಅಭ್ಯರ್ಚಾ (स्त्री०) ಪೂಜೆ. अभि+अर्च (पूजायाम्) भावे "अः" (३-३-१०३)।

अभ्यर्चित ಅಭ್ಯರ್ಚಿತ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+अर्च (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभ्यर्चितानां त्रिदशातिथीनाम्" याद० १८-८२।

अभ्यर्च्य ಅಭ್ಯರ್ಚ್ಯ (वि०) 1. ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. अभि+अर्च (पूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಪೂಜಿಸಿ, ಆರಾಧಿಸಿ. "अभ्यर्च्य कस्मैचिदुपाश्रिताय वितीर्य विप्राय विलोचनेत्वे" चं० रा०।

अभ्यर्ण ಅಭ್ಯರ್ಣ (पु०) 1. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. अभ्यर्च्यते—अभि+अर्द (गतौ याचने च) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभ्यर्णेऽम्भः पतनसमये पर्णलीभूतसानुम्" भट्टि० ६-१४३। (वि०) 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. "तपति प्रावृषि नितरामभ्यर्णजलागमो दिवसः" रत्ना० ३-१०।

अभ्यर्थन ಅಭ್ಯರ್ಥನ (न०) ಬೇಡಿಕೆ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಕೋರಿಕೆ. अभि+अर्थ (याचने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभ्यर्थना ಅಭ್ಯರ್ಥನಾ (स्त्री०) ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಬೇಡಿಕೆ, ಕೋರಿಕೆ. अभि+अर्थ (याचने)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "अभ्यर्थनाभङ्गभयेन साधुर्मध्यस्थ-मिष्टेऽप्यवलम्बतेऽर्थे" कुमा० १-५२।

अभ्यर्थनीय ಅಭ್ಯರ್ಥನೀಯ (वि०) ಎದುರಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. अभि+अर्थ (याचने) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभ्यर्थिन् ಅಭ್ಯರ್ಥಿನ್ (वि०) ಯಾಚಿಸುವ, ಬೇಡುವ. अभि+अर्थ (याचने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। —अर्थिनी—ಅರ್ಥಿನೀ.

अभ्यर्थ्य ಅಭ್ಯರ್ಥ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. अभि+अर्थ (याचने)+णिच् "यत्" (३-३-९७)। "कार्येषु चैककार्यत्वाद-भ्यर्थ्योऽस्मि न वज्रिणा" रघु० १०-४०। (अव्य०) 2. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ಯಾಚನೆಮಾಡಿ. अभि+अर्थ "ल्यप्" (७-१-३७)।

अभ्यर्थ्यमान ಅಭ್ಯರ್ಥ್ಯಮಾನ (वि०) ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. अभि+अर्थ (याचने)+णिच्+शानच् (३-२-१२४)। "अभ्यर्थ्यमाना विबुधैः समग्रैः प्रह्वैः सुरेन्द्रप्रमुखैरुपेत्य" कुमा० ११-१।

अभ्यर्दन ಅಭ್ಯರ್ದನ (न०) 1. ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸುವುದು. अभि+अर्द (हिंसायाम्)+णिच्+"ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎದುರಿಗೆ ಯಾಚಿಸುವುದು. अभि+अर्द (गतौ याचने च) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभ्यच्यं ಅಭ್ಯರ್ಚ್ಯ (वि०) 1. ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. अभि+अर्च (पूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಪೂಜಿಸಿ, ಆರಾಧಿಸಿ. "अभ्यर्च्य कस्मैचिदुपाश्रिताय वितीर्य विप्राय विलोचनेत्वे" चं० रा०।

अभ्यर्दित अभ्यर्दित (वि०) 1. ಎದುರಿಗೆ ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+अर्द (याचने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಎದುರಿಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+अर्द (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभ्यर्हण अभ्यर्हण (न०) 1. ಪೂಜೆ, ಸತ್ಕಾರ. अभि+अर्ह (पूजायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ.

अभ्यर्हणा अभ्यर्हणा (स्त्री०) 1. ಪೂಜೆ, ಸತ್ಕಾರ. अभि+अर्ह (पूजायाम्)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ.

अभ्यर्हणीय अभ्यर्हणीय (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ. अभि+अर्ह (पूजायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभ्यर्हित अभ्यर्हित (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸತ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+अर्ह (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉಚಿತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ. "अभ्यर्हिता बन्धुषु तुल्यरूपा वृत्तिर्विशेषेण तपोधनानाम्" किरा० ३-११।

अभ्यवकर्षण अभ्यवकर्षण (न०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು. अभि+अव+कृष (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभ्यवस्कन्द अभ्यवस्कन्द (पु०) 1. ಶತ್ರುವಿನ ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ. "प्रपातस्त्वभ्यवस्कन्दो घाटघाभ्यासादनं च सः" अभि० चि०। 2. ಶತ್ರುವನ್ನು ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಹೊಡೆಯುವುದು. 3. ಪ್ರಹಾರ, ಏಟು, ಪೆಟ್ಟು. 4. ಹೊಂದುವುದು, ತಲುಪುವುದು, ಸೇರುವುದು. 5. ಪ್ರಪಾತ, ಪತನ, ಬೀಳುವುದು. अभि+अव+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-स्कन्दनम्-स्कंदन०.** "अभ्यवस्कन्दनं त्वभ्यासादनम्" वैज०।

अभ्यवहरण अभ्यवहरण (न०) ಭೋಜನ, ಊಟ. अभि+अव+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे "घञ्" (३-३-१८)। **-अवहारः -अवहारः.** "सर्वमप्यौदरिकस्याभ्यवहार एव पर्यवस्यति" रत्ना० २।

अभ्यवहार्य अभ्यवहार्य (न०) 1. ಆಹಾರ, ಊಟದ ವಸ್ತು. (वि०) 2. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಭುಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. अभि+अव+हृञ् (हरणे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "सर्वत्रौदरिकस्याभ्यवहार्यमेव विषयः" विक्र० ३।

अभ्यवहृत अभ्यवहृत (वि०) ಭುಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. अभ्यवह्रियते – अभि + अव + हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभ्यसन अभ्यसन (न०) 1. ಅಭ್ಯಾಸ, ಪುನರಾವೃತ್ತಿ. 2. ಶಿಕ್ಷಣ, ಕಲಿಯುವುದು. 3. ಪುನರಾಚರಣೆ, ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. अभि+असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विद्यामभ्यसनेनैव प्रसादयितुमर्हसि" रघु० १-८८।

अभ्यसनीय अभ्यसनीय (वि०) ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಕಲಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. अभि+असु (क्षेपणे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभ्यसूयक अभ्यसूयक (वि०) ಬಹಳ ಅಸೂಯೆಪಡುವವನು, ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು. अभि+असूञ् (उपतापे) "यक्" (३-१-२७)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः" गीता १६-१८।

अभ्यसूया अभ्यसूया (स्त्री०) ಅಸೂಯೆ, ಇತರರ ಗುಣ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಎಣಿಸುವ ಬುದ್ಧಿ. अभि+असूञ् (उपतापे) "यक्" (३-१-२७)। "अः" (३-३-१०२)। केनाभ्यसूया पदकाङ्क्षिणा ते नितान्तदीर्घैर्जनिता तपोभिः" कुमा० ३-४।

अभ्यस्त अभ्यस्त (वि०) 1. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अभि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "शैशवेऽभ्यस्तविद्यानां यौवने विषयैषिणाम्" रघु० १-८। 3. ದ್ವಿತ್ವಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಧಾತುವಿನ ಭಾಗಗಳು, ಅಭ್ಯಾಸಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದಿರುವ ಧಾತು. "उभे अभ्यस्तम" (६-१-५)। "नाभ्यस्ताच्छतुः" पा० सू० (७-१-७८)।

अभ्यस्य अभ्यस्य (अव्य०) 1. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿ, ಕಲಿತು. 2. ಪುನಃ ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿ. अभि + असु (क्षेपणे) "ल्यप्" (७-१-३७)।

अभ्याख्यात अभ्याख्यात (वि०) ಅಪವಾದ ಹೊರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಾಡಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಹೇಳಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+आ+ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभ्यागत अಭ್ಯಾಗತ (ಪು೦) 1. ಔತಣಕ್ಕೆ, ಊಟಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಬಂದವನು. अभि+आ+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। [ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಊಟಕ್ಕೆ ಬಂದವನು ಅಭ್ಯಾಗತ. ಆಹ್ವಾನವಿಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಬಂದವನು ಅತಿಥಿ.] "आस्वादितार्द्रैक्षुकाः समुद्रादभ्यागतस्य प्रतिपत्तिमीयुः" माघ० ३-८१। (वि०)2. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂದ. "अभ्याजतोऽभ्यागत-तूर्णतर्णकाम्" माघ० १२-४१। 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದ.

अभ्यागम ಅಭ್ಯಾಗಮ (ಪು೦) 1. ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ, ಎದುರಾಗಿ ಬರುವುದು. अभि+आ+गम्लृ (गतौ) भावे "अप्" (३-३-५८)। "का त्वं शुभे कस्य परिग्रहो वा किं वा मदभ्यागमकारणं ते" रघु० १६-८। 2. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. अभ्यागम्यतेऽत्र —अधि० "अप्" (३-३-५८)। 3. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. 4. ವೈರ, ವಿರೋಧ, ಹಗೆ, ಶತ್ರುತ್ವ. अभ्यागम्यतेऽनेन —कर० "अप्"। 5. ಏಟು, ಪೆಟ್ಟು, ಹೊಡೆತ. 6. ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದು. 7. ತಲುಪುವುದು, ಸೇರುವುದು. 8. ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ. "अभ्यागमो विरोधाजिघाताभ्युद्गमनान्तिके" मेदि०। "अभ्यागमः समरेऽन्तिके। घाते रोधेऽभ्युद्गमे" हेम०।

अभ्यागमन ಅಭ್ಯಾಗಮನ (न०) 1. ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುವುದು. अभि+आ+गम्लृ(गतौ)"ल्युट्"(३-३-११५)। "हेतुं तदभ्यागमने परीप्सुः सुखोपविष्टं मुनिमाबभाषे" किरा० ३-४।

अभ्यागारिक ಅಭ್ಯಾಗಾರಿಕ (वि०) ಗೃಹಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು, ಕುಟುಂಬ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು. अभ्यागारे नियुक्तः "ठन्" (४-४-७०)।

अभ्याघात ಅಭ್ಯಾಘಾತ (पु०) 1. ಧಾಳಿ, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು. 2. ಏಟು, ಪೆಟ್ಟು, ಹೊಡೆತ. अभि+आ+हन (हिंसागत्योः) "घञ्"(३-३-१८)। 3. ಕಳ್ಳತನದ ಉಪದೇಶ, ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡಲು ಒಡಂಬಡಿಸುವುದು. "अभ्याघातेषु मध्यस्थान् शिष्याच्चौरानिव द्रुतम्" मनु० ९-२७२।

अभ्याघातिन् ಅಭ್ಯಾಘಾತಿನ್ (वि०) ಹೊಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. अभि+आ+हन (हिंसागत्योः) "घिनुण्" (३-२-१४२)।

अभ्याजत् ಅಭ್ಯಾಜತ್ (वि०) ಎದುರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ. अभि+आ+अज (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अभ्याजतोऽभ्यागततूर्णतर्णकाम्" माघ० १२-४१।

अभ्यादान ಅಭ್ಯಾದಾನ(न०)1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 2. ಎದುರಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. अभि आभिमुख्येनादानम्। "अथाभ्यादानमारम्भः" वैज०।

अभ्याधान ಅಭ್ಯಾಧಾನ (न०) ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದು.

अभ्यान्त ಅಭ್ಯಾಂತ (वि०) ರೋಗಪೀಡಿತನಾದವನು, ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ. अभ्यम्यते स्म —अभि+अम (रोगे) "क्तः"(३-२-१०२)। दीर्घः (६-४-१५)। "आतुरोऽभ्यमितोऽभ्यान्तः" अम०।

अभ्यापतत् ಅಭ್ಯಾಪತತ್ (वि०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ. अभि + आ + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अभ्यापतन्तमसुराधिपमीशपुत्रः" कुमा० १७-४९।

अभ्यापत्ति ಅಭ್ಯಾಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುವುದು, ಎದುರಿಗೆ ಬರುವುದು. अभि + आ + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभ्यापन्न ಅಭ್ಯಾಪನ್ನ (वि०) ಎದುರಿಗೆ ಬಂದಿರುವ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ. अभि+आ+पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

अभ्यापात ಅಭ್ಯಾಪಾತ (पु०) ವಿಪತ್ತು, ಆಕಸ್ಮಿಕ, ಅನಾಹುತ, ದುರ್ಘಟನೆ.

अभ्यामर्द ಅಭ್ಯಾಮರ್ದ (पु०) 1. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ, ಕದನ. अभि+आ+मृद (क्षोदे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಹೊಡೆದಾಟ, ಘರ್ಷಣೆ. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अभ्यायत् ಅಭ್ಯಾಯತ್ (वि०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ. अभि+आ+इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अभ्यायतः संप्रति धूमधूम्रम्" किरा० १६-६।

अभ्यारूढ ಅಭ್ಯಾರೂಢ (वि०) 1. ಏಗಿಲಾದ, ಏರಿದ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ. अभि+आ+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्तः" (३-४-७२)।

अभ्यारोह ಅಭ್ಯಾರೋಹ(पु०)1. ಎದುರಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದು. अभि+आ+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ, ಪ್ರಗತಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. 3. ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸುವುದು. 4. ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ಬದಲಾವಣೆ.

अभ्यावर्त अभ्यावर्त (पु०) 1. पुनरावृत्ति, मत्ति मादुवुदु. अभि+आ+वृत्तु (वर्तने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. पुनः पुनः जपिसल्पडुव मंत्र. कर्म० "घञ्" (३-३-११)।

अभ्यावृत्त अभ्यावृत्त (पु०) 1. एदुरिगे तरल्पट्ट पोनु शेषद वस्तु. अभि+वृत्तु (वर्तने) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. पुनरावृत्ति माडल्पट्ट. 3. समीपक्के बंदिरुव.

अभ्यावृत्ति अभ्यावृत्ति (स्त्री०) पुनरावृत्ति, माडिद केलसवन्ने मत्ति माडुवुदु. अभि+आ+वृतु (वर्तने) "क्तिन्". (३-३-९४)। "मनागनभ्यावृत्या वा कामं क्षाम्यतु यः क्षमी" माघ० २-४३।

अभ्याश अभ्याश (पु०) 1. समीप, हत्तिर. अभ्यश्यते—अभि+अशू (व्याप्तौ) "घञ्" (३-३-१९)। "चूतयष्टिरिवाभ्याशे मधौ परभृतोन्मुखी" कुमा० ६-२। 2. पसरिसुवुदु, हरडुवुदु, व्याप्तिसुवुदु. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अभ्यास अभ्यास (पु०) 1. समीप, हत्तिर. अभ्यस्यते—अभि+असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१९)। "महोर्मिभिर्व्याहृतवाञ्छितार्थैर्व्रीडादिवाभ्यासगतैर्विलिल्ये" माघ० ३-४०। 2. पुनरावृत्ति, माडिदुदन्नु मत्ति माडुवुदु. "अभ्यासेन च कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते" गीता ६-३५। 3. वेद मोदलादुवन्नु आवृत्तिमाडुवुदु, गट्टियागि पठिसुवुदु, मनस्सिगे हिडियुवंते व्यासंग माडुवुदु. "वेदाभ्यासजडः कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहलः" विक्र० १-१०। 4. द्वित्व हॊंदिद धातुविन पूर्व भाग. "पूर्वोऽभ्यासः" पा० सू० (६-१-४)। 5. गुणाकार. 6. संगीतदल्लि हेळुव पल्लवि. 7. रूढि, चाळि, नडते. "अमङ्गलाभ्यासरतिं विचिन्त्य" कुमा० ५-६५। 8. व्यायाम कलियुवुदु, अंगसाधने माडुवुदु.

अभ्यासयोग अभ्यासयोग (पु०) बहळ कालद ध्यानदिंदुंटाद चित्तैकाग्रते, समाधि. अभ्यासेन योगः। "अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनञ्जय" गीता १२-९।

अभ्यासादन अभ्यासादन (न०) शत्रुवन्नु दुर्बल नन्नागि माडलु हॊडेयुवुदु. 2. सन्निहित दल्लिडुवुदु. 3. शत्रुविगे एदुरागि होगुवुदु अभि+आ+पद्लृ (विशरणादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभ्याहार अभ्याहार (पु०) 1. अभिमुखवागि तरुवुदु. 2. दरोडे, कळ्ळतन, एदुरिगिरुवागलि अपहरिसुवुदु. अभि+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अभ्याहित अभ्याहित (पु०) 1. मंत्रपूर्वक समित्तुगळिंद होम माडल्पट्ट अग्नि. (वि०) 2. एदुरिगे इडल्पट्ट. अभि+आ+डुधाञ्(धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभ्युक्त अभ्युक्त (वि०) एदुरिगे हेळल्पट्ट, एदुरिगे सूचिसल्पट्ट.

अभ्युक्षण अभ्युक्षण (न०) 1. मंत्रपूर्वक बोरलु (केळमुखवाद) कैयिंद नीरन्नु चिमुकिसुवुदु. अभि+उक्ष+(सेचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "उत्तानेनैव हस्तेन प्रोक्षणं परिकीर्तितम्। न्यञ्चताभ्युक्षणं प्रोक्तं तिरश्चावोक्षणं स्मृतम्"। 2. नीरन्नु चिमुकिसुवुदु, नीरन्नु एरचुवुदु. "परस्पराभ्युक्षणतत्पराणां तासां नृपो मज्जनरागदर्शी" रघु० १६-५७।

अभ्युच्चय अभ्युच्चय (पु०) 1. अभिवृद्धि, बेळवणिगे. 2. ऐश्वर्य, संपत्तु. अभि+उत्+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)।

अभ्युत्थान अभ्युत्थान (न०) 1. गौरवदिंद एद्दु सिंतु कॊळ्ळुवुदु. 2. गौरवदिंद एदुरु गॊळ्ळुवुदु. 3. मेलक्के एळुवुदु. 4. उत्पत्ति, उद्भविसुविके. अभि+उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत। अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम्" गीता ४-७। 5. अभिवृद्धि, एळिगे. "नवाभ्युत्थानदर्शिन्यो ननन्दुः सप्रजाः प्रजाः" रघु० ४-३।

अभ्युत्थायिन् अभ्युत्थायिन् (वि०) I. गौरवदिंद मेलक्के एळुव. 2. गौरवदिंद एदुरु गॊळ्ळुव. 3. अभिवृद्धि हॊंदुव. अभि+उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अभ्युत्थित अभ्युत्थित (वि०) 1. गौरवदिंद एदुरु गॊळ्ळल्पट्ट. अभि+उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. मेलक्के एद्दिरुव.

अभि+उद्+ष्ठा कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "अभ्युत्थितामिपिशुनैःसतिथीनाश्रमोन्मुखान्" रघु० १-५३।

अभ्युत्थेय अभ्युत्थेय (वि०) पूज्य, गौरवार्ह, नमस्कारक्कै अर्हनाद. अभि+उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "यत्" (३-१-९७)।

अभ्युत्पतन अभ्युत्पतन(न०) 1. मेलि हारुवुदु, अभिमुखवागि मेलि बीळुवुदु. अभि+उद्+पत्लृ(गतौ)"ल्युट्"(३-३-११५)। "अलक्षिताभ्युत्पतनो नृपेण प्रसह्य सिंहः किल तां चकर्ष" रघु० २-२७।

अभ्युदय अभ्युदय (पु०) 1. अभिवृद्धि, ऐळिगे, प्रगति. अभि+उद्+इण्(गतौ)"अच्"(३-३-५६)। "बभूव सर्वं शुभशंसि तत्क्षणं भवो हि लोकाभ्युदयाय तादृशाम्" रघु० ३-१४। 2. कल्याण, मंगळ, श्रेयस्सु. "सर्वथा स्पृशन्ति नः स्वामिनमभ्युदयाः" रत्ना० १। 3. इष्टकार्यसिद्धि. 4. अभिवृद्धिगे कारणवाद ऒंदु श्राद्ध, वृद्धिश्राद्ध, नान्दीश्राद्ध. 5. मुंदिन अभिवृद्धि. 6. उत्सव, संतोष समारंभ. "प्रतिषिद्धापि चेद्या तु मद्यमभ्युदयेष्वपि" मनु० ९-८४।

अभ्युदित अभ्युदित (वि०) 1. सूर्योदय कालदल्लि मलगि निद्रिसुववनु, सूर्योदय कालदल्लि माडबेकाद संध्यावंदनादि कार्यगळन्नु बिट्टु निद्रिसुववनु. अभि सर्वतः उद् अतिशयेन इतं गतं प्रातस्तनं कर्म यस्मात्। "सुप्ते यस्मिन्नस्तमेति सुप्ते यस्मिन्नुदेति च। अंशुमानभिनिर्मुक्ताभ्युदितौ तौ यथाक्रमम्" अम०। 2. सत्तु ऊ उंटाद.

अभ्युदीरित अभ्युदीरित (न०) 1. हेळुवुदु, माताडुवुदु. अभि+उद्+ईर (गतौ कम्पने च) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. हेळल्पट्ट. अभि+उद्+ईर कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. एसेयल्पट्ट, एरचल्पट्ट. "अशेषतीर्थोपहृताः कमण्डलोर्मिधाय पाणावृषिणाभ्युदीरिताः" माघ० १-१८।

अभ्युद्गत अभ्युद्गत (वि०) 1. एदुरुगॊळ्ळलु मुंदे बंदिरुव, संधिसलु एदुरिगे बंदिरुव. 2. उद्भविसिद, उत्पन्नवाद. अभि+उद्+गम्लृ (गतौ)"क्तः"(३-४-७२)। 3. एदुरुगॊळ्ळल्पट्ट. कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)।

अभ्युद्गम अभ्युद्गम (पु०) 1. प्रत्युत्थान, एदुरुगॊळ्ळुवुदु. 2. संभविसुवुदु, उद्भविसुवुदु, उंटागुवुदु. अभि+उद्+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। भावे "ल्युट्"(३-३-११५)। **-गमनम्** -गमनं०.

अभ्युद्यत अभ्युद्यत (वि०) 1. मेलक्कॆ एत्तल्पट्ट, मेलक्कॆ एरिसल्पट्ट. 2. याचिसदॆ हॊंदल्पट्ट, अयाचितवागि ऒदगिद. अभि+उद्+यम(उपरमे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. कार्योन्मुक्तनाद, उत्साहदिंद कार्यदल्लि तॊडगिरुव. "अभ्युद्यतस्य क्रमितुं जवेन गां तमालनीला नितरां घृतायतिः" माघ० १२-७०। 4. अभिवृद्धि हॊंदिद, ऐळिगे बंदिद. कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "कुलमभ्युद्यतनूतनेश्वरम्" रघु० ८-१५। 5. प्रवृत्तनाद, यत्निसिद. "चण्डी चण्डं हन्तुमभ्युद्यता माम्" माल० ३-२१।

अभ्युद्धृत अभ्युद्धृत (वि०) 1. मेलक्कॆ एत्तल्पट्ट, मेलक्कॆ एत्ति हिडियल्पट्ट. अभि+उद्+हृञ् (हरणे) "क्तः"(३-२-१०२)। 2. अयाचितवागि हॊंदल्पट्ट, बेडदॆ ऒदगिद. 3. याचिसिद नंतर कॊडल्पट्ट.

अभ्युन्नत अभ्युन्नत (वि०) एत्तरवाद, उन्नत वाद. आभिमुख्येन उन्नतः। "अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिर्निक्षेपणाद्रागमिवोद्गिरन्ती" कुमा० १-३३।

अभ्युन्नति अभ्युन्नति (स्त्री०) अभिवृद्धि, ऐळिगे, उत्कर्ष.

अभ्युपगत अभ्युपगत (वि०) 1. अंगीकरिसल्पट्ट, सम्मतिसल्पट्ट. अभि+उप+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. हॊंदल्पट्ट. 3. समीप वन्नु हॊंदिद, हत्तिरक्कॆ हॊगिरुव. 4. एदुरागि हॊगिरुव, अभिमुखवागि बंदिरुव. कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

अभ्युपगम अभ्युपगम (पु०) 1. ऒप्पिगॆ, अंगीकार, सम्मति. अभि+उप+गम्लृ(गतौ)"अप्"(३-३-५८)। "करिष्याम्येवं नो पुनरिति भवेदभ्युपगमः" रत्ना० २-११। 2. समीपवन्नु हॊंदुवुदु, हत्तिरक्कॆ हॊगुवुदु. 3. भरवसॆय मातु कॊडुवुदु, वाग्दानमाडुवुदु.

अभ्युपपत्ति अभ्युपपत्ति (स्त्री०) 1. अनुग्रह, हितാचरणे, अनिष्टवन्नु तॊलगिसि ऒळ्ळॆयुदन्नु माडुवुदु. अभि+उप+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अनयाभ्युपपत्त्या सूचिता ते भर्तुर्गेहेऽनुभवितव्या राजलक्ष्मीरिति" शाकु० ४। 2. रक्षणॆ, मरिहॊक्किदवनन्नु कापाडुवुदु. "ब्राह्मणाभ्युपपत्तौ च शपथे नास्ति पातकम्" मनु० ८-११२। 3. आश्वासन, समाधान. 4. भरवसॆय मातु कॊडुवुदु, वाग्दान माडुवुदु.

अभ्युपपन्न अभ्युपपन्न (वि०) अनुग्रहिसल्पट्ट, ऒळ्ळॆयुदुंटुमाडल्पट्ट. अभि+उप+पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभ्युपाय अभ्युपाय (पु०) 1. उपाय, युक्ति. उपायतेऽनेन—उप+अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "तस्मिन् सुराणां विजयाभ्युपाये तवैव नामास्त्रगतिः कृती त्वम्" कुमा० ३-१९। 2. अंगीकार, ऒप्पिगॆ. भावे "घञ्" (३-३-१८)। "संविदागूः प्रतिज्ञास्थाप्यभ्युपायः प्रतिश्रवः" वैज०।

अभ्युपेत अभ्युपेत (वि०) 1. ऎदुरागि समीप वन्नु हॊंदिद, अभिमुखवागि हत्तिरक्कॆ बंद. अभि+उप+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. अंगीकरिसल्पट्ट, ऒप्पल्पट्ट, सम्मतिसल्पट्ट. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अभ्युपेत्य अभ्युपेत्य (अव्य०) 1. ऎदुरागि समीप वन्नु हॊंदि, अभिमुखवागि हत्तिरक्कॆ बंदु. 2. अंगीकरिसि, सम्मतिसि.

अभ्युपेय अभ्युपेय (वि०) आश्रयिसलु यॊग्यनाद, समीपक्कॆ हॊगलु अर्हनाद. अभि+उप+इण् (गतौ) "यत्" (३-१-९७)।

अभ्युषित अभ्युषित (वि०) 1. सॆवक, आळु. 2. समीपदल्लि वासमाडुव. अभि+वस (निवासे) "क्तः" (३-४-७२)।

अभ्यूष अभ्यूष (पु०) 1. ऊसलि, गुग्गुळ. अभि+ऊष (रुजायाम्) "कः" (३-१-१३५)। 2. ऒट्टु. 3. हुरिगाळु.

अभ्यूह अभ्यूह (पु०) 1. तर्क, ऊहॆ, कल्पनॆ, अनुमान. अभि+ऊह (वितर्के) "घञ्" (३-३-१८)। "बहिः सर्वाकारप्रवणरमणीयं व्यवहरन् पराभ्यूहस्थानान्यपि तनुतराणि स्थगयति" मालती० १-१७। 2. अध्याहार, पदलोपविद्दल्लि बॆकाद पदगळन्नु सॆरिसिकॊळ्ळुवुदु.

अभ्यूह्य अभ्यूह्य (वि०) 1. ऊहिसलु शक्यवाद. (अव्य०) 2. ऊहिसि, तर्किसि, कल्पनॆमाडि.

अभ्र अभ्र (न०) 1. मॆघॆ, मोड. न भ्रश्यन्त्यापोऽस्मात्—भ्रंशु (अधःपतने) "डः" (वा० ३-२-१०१)। "विच्छिन्नाभ्रविलायं वा विलीये नगमूर्धनि" किरा० ११-७९। 2. गगन, आकाश, अंतरिक्ष. "आलोकयिष्यन्मुदितामयोध्यां प्रासादमभ्रंलिहमारुरोह" रघु० १४-२९। 3. मुस्तक, कॊन्नाऱिगॆड्डॆ. 4. सुवर्ण, चिन्न. 5. कर्पूर. 6. कागॆबंगार. 7. पूज्य, सॊन्न. "अभ्रं मेघे च गगने धातुभेदे च काञ्चने" मेदि०। 8. स्वर्ग, दॆवलोक. "अभ्रं तु त्रिदिवे गगनेऽम्बुदे" हेम०।

अभ्रक अभ्रक (पंन०) कागॆबंगार. अभ्रस्य प्रतिकृतिः "कन्" (५-३-९६)। [कागॆबंगारवु पार्वतीय रजस्सिनिंदुंटागुदु.] "अभ्रकस्तव बीजन्तु मम बीजन्तु पारदः। उभयोर्मेलनं देवि! मृत्युदारिद्र्यनाशनम्"।

अभ्रंलिह अभ्रंलिह (पु०) 1. वायु, गाळि. (वि०) 2. गगनवन्नु चुंबिसुव, आकाशवन्नु मुट्टुव, बहळ ऎत्तरवाद. अभ्रं लेढि स्पृशति—अभ्र+लिह (आस्वादने) "खश्" (३-२-३२)। "मुम्" (६-३-६७)। "प्रासादमभ्रंलिहमारुरोह" रघु० १४-२९। "अभ्रंलिहान् फलवतस्तटनारिकेलान् सह्यात्मजासलिलवैवधिकानमंस्त" चं० भा०।

अभ्रघन अभ्रघन (पु०) मॆघद समूह. "वर्षात्ययेन रुचमभ्रघनादिवेन्दोः" रघु० १३-७७।

अभ्रङ्कष अभ्रंकष (पु०) 1. वायु, गाळि. (वि०) 2. बहळ ऎत्तरवाद, आकाशवन्नु तिक्कुव, गगनवन्नु चुंबिसुव. अभ्रं कषति—कष (हिंसायाम्) "खच्" (३-२-४२)। "मुम्" (६-३-६७)। "आदायाभ्रङ्कषं प्रायान्मलयं फलशालिनम्" भट्टि० ६-१०३।

अभ्रनाग अभ्रनाग (पु०) ऐरावत, इंद्रन आनॆ.

अभ्रपथ अभ्रपथ (पु०) 1. आकाशमार्ग. 2. विमान. 3. आकाशबुट्ट.

अभ्रपिशाच अभ्रपिशाच (पुं) आकाशद भूत, राहुग्रह.

अभ्रपुष्प अभ्रपुष्प (पुं) 1. हब्बेगिड. (नं) 2. नीरु. 3. गगनकुसुमु. [असंभव, असाध्य एंब अर्थदल्लि प्रयोग.]

अभ्रम अभ्रमु (पुं) 1. भ्रांतियिल्लदिरुविकॆ. 2. भ्रमण (तिरुगुविकॆ) विल्लदिरुविकॆ. (वि)3. भ्रांतियिल्लद. 4. भ्रमणविल्लद.

अभ्रमांसी अभ्रमांसी (स्त्री) जटामांसि.

अभ्रमातङ्ग अभ्रमातंग (पुं) ऐरावत, इंद्रन आनॆ. अभ्रात्मको मातङ्गः अभ्रे मातङ्गो वा।

अभ्रमाला अभ्रमाला (स्त्री) मेघसंक्ति, मोडगळ सालु. अभ्राणां माला।

अभ्रमु अभ्रमु (स्त्री) ऐरावतद पत्नि.

अभ्रमुवल्लभ अभ्रमुवल्लभ (पुं) ऐरावत, इंद्रन आनॆ.

अभ्रवर्ष अभ्रवर्ष (पुं) मळॆ सुरियुवुदु.

अभ्रातृक अभ्रात्रृक (वि) सहोदरनिल्लदवनु. न भ्राता यस्य "कप्" (५-४-१५३)। स्त्रियां अभ्रातृका अभ्रात्रृका.

अभ्रातृव्य अभ्रात्रृव्य (वि) शत्रुगळिल्लदवनु, हगॆयिल्लदवनु. नास्ति भ्रातृव्यः शत्रुर्यस्य।

अभ्रावकाश अभ्रावकाश (पुं) आकाशद आवरण, मेलिन भावणॆयिल्लदिरुविकॆ.

अभ्रि अभ्रि (स्त्री) 1. हडगिनल्लि कसवन्नु बगॆयुव मरद गुद्दलि. 2. गुद्दलि, सलिकॆ, पिकासि. अभ्रति मलमस्मात्—अभ्र (गतौ) "इन्" (उ० ४-११८)। "अभ्रिकार्ष्णायसीं दद्यात्सर्पं हत्वा द्विजोत्तमः" मनु० ११-१३३।

अभ्रित अभ्रित (वि) मोडदिंद कवियल्पट्ट. अभ्रमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)। "पतिः प्रतीतः प्रसवोन्मुखीं प्रियां ददर्श काले दिवमभ्रितामिव" रघु० ३-१२।

अभ्रिय अभ्रिय (वि) मेघदल्लि उंटाद, मोडक्कॆ संबंधिसिद. अभ्रे भवम् "घः" (४-४-११८)।

अभ्रेष अभ्रेष (पुं) 1. च्युतियिल्लदिरुविकॆ. भ्रेषादन्यः—अन्यार्थे न० त०। 2. युक्ततॆ, औचित्य, योग्य वागिरुवुदु. (वि)3. च्युतियिल्लद, तप्पदिरुव.

अम् अम् (अव्य०) 1. जाग्रतॆ. 2. स्वल्प. अम (गत्यादौ) "क्विप्"।

अम अम (पुं) 1. प्राण. अम (गत्यादौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. रोग, व्याधि. अम (रोगे) "घञ्" (३-२-१८)। 3. सेवक, आळु. 4. बल, शक्ति. (वि) 5. अपक्ववाद, बलितिल्लद, मूग दिरुव, हण्णागद.

अमङ्गल अमंगल (पुं) 1. हरळुगिड. (नं) 2. अशुभ, अरिष्ट. "रामाभियायिनां तेषां तदेवामूदमङ्गलम्" रामा०। (वि०) 3. अशुभवाद, कॆट्ट दाद. "अमङ्गलाभ्यासरतिं विचिन्त्य तम्" कुमा० ५-६५।

अमङ्गल्य अमंगल्य (वि०) अशुभक्कॆ कारणवाद. न मङ्गलाय हितम्।

अमण्ड अमंड (पुं) 1. हरळुगिड. "चञ्चुः पञ्चाङ्गुलामण्डवर्धमानव्यडम्बकाः" अम०। (वि०)2. कॆनॆयिल्लद (अन्न मुंतादुदु). 3. अलंकार विल्लद, शृंगारविल्लद.

अमत अमत (पुं) 1. रोग, व्याधि. 2. मृत्यु, मरण. 3. काल, समय. 4. धूळु, कस. अम (गत्यादौ) "अतच्" (उ०३-११०)। (वि०)5. सम्मत विल्लद, इष्टविल्लद. 6. तिळियल्पडद. न मतः।

अमति अमति (पुं) 1. चंद्र. 2. काल, समय. (स्त्री०) 3. बुद्धियिल्लदिरुविकॆ. अभावे न० त०। 4. कॆट्टबुद्धि. अप्राशस्त्ये न० त०। (वि०) 5. बुद्धियिल्लद. 6. दुर्जन, दुष्ट, कॆट्टवनु. "अमतिः पुंसि कालेऽपि दुष्टे हिमकरेऽपि च" शब्दर०।

अमत्र अमत्र (न०) 1. पात्रॆ. 2. ऊटद पात्रॆ. अम (गत्यादौ) "अत्रन्" (उ० ३-१०५)। 3. बल, शक्ति.

अमनस् अमनस् (पुं) 1. परमात्म. "अप्राणोह्यमनाः शुभ्रः" मुण्डक०। (वि०) 2. सरियाद मनस्सिल्लद. 3. बेरॆ विषयदल्लि मनस्सुळ्ळ. 4. मनोनिग्रहविल्लद, मनस्सिन हतोटॆयिल्लद.

अमनि अमनि (स्त्री०) 1. मार्ग, दारि. अमति गच्छत्यत्र—अम (गत्यादौ) अधि० "अनिः" (उ० २-१०२)। 2. गति, गमन, चलनॆ, संचार. भावे "अनिः"।

अमनुष्य अमानुष्य (त्रि०) 1. मनुष्यकृत्यविल्ल दवनु, हेसरिगे मात्र मनुष्यनादवनु. 2. मनुष्यनल्लद (गन्धर्व, राक्षस मोदलाद वरु).

अमनोगत अमनोगत (त्रि०) मनस्सिनिंद योचिसल्पडद, अचिंतितवाद, मनस्सिनल्लिल्लद.

अमन्त्रक अमन्त्रक (त्रि०) 1. वेदोक्त मन्त्र विल्लद (कर्म). 2. वेदमन्त्राधिकारविल्ल दवनु.

अमम अमम (त्रि०) नन्नदु ननगे एंब अभिमान वन्नु तोरिदिरुव, प्रापंचिक संबंधवन्नु बिट्टिरुव, पत्नि पुत्र मने मठ मोदलादुवु गळल्लि अभिमानशून्यनाद. नास्ति ममेत्यभिमानो यस्य।

अममकार अममकार (पु०) 1. स्वार्थतेयिल्ल दिरुविके, तन्नदेंब अभिमानशून्यते. (त्रि०) 2. अभिमानविल्लद. नास्ति ममकारो यस्य।

अमर अमर (पु०) 1. देवते. न म्रियते—मृङ् (प्राणत्यागे) "अच्" (३-१-१३४)। "अमरस्त्रीकटाक्षाणामप्यभङ्गुरधन्वनः" याद० १६-१२। 2. अमर सिंह (नामलिंगानुशासनवन्नु रचिसिद कवि). 3. कळ्ळिगिड. 4. पादरस. 5. मूळिगळ राशि, एलुबुगळ गुप्पे. (त्रि०) 6. मरणविल्लद. "अजरामरवत्प्राज्ञो विद्यामर्थं च साधयेत्" हितो०। "अमरः सुरे। स्नुहीवृक्षेऽस्थिसंहारेऽपि" हेम०। (स्त्री०) -रा-रा. 7. अमरावतीपट्टण. 8. अमृत बळ्ळि. 9. गरिकेहुल्लु. 10. मनेय कंब. 11. गर्भाशय, बसुरु उंटागुव भाग. 12. गर्भनाळ, हॊक्कळ कुडि. 13. हावुमिक्कि गिड. "अमरस्त्रिदशोऽप्यस्थिसंहारे कुलिशद्रुमे। स्त्री गुडूच्यमरावत्योः स्थूणादूर्वाजरायुषु" मेदि०। "अमरा नाभिनालायां गुडूच्यामपि" त्रिकाण्ड०।

अमरकोश अमरकोश (पु०) अमरसिंहनिंद रचितवाद "नामलिंगानुशासन" वेंब निघंटु.

अमरण अमरण (न०) अमरत्व, सायदिरुविके.

अमरतरु अमरतरु (पु०) 1. इंद्रन नंदनवनद वृक्ष. 2. देवदारु मर. 3. कल्पवृक्ष.

अमरता अमरता (स्त्री०) देवत्व, अमरत्व, मरणहॊंददिरुविके.

अमरद्विज अमरद्विज (पु०) देवलक, देवर पूजेयिंद जीविसुव ब्राह्मण, जीवनक्कागि देव पूजाकार्यवन्निट्टुकॊंडिरुवनु.

अमरपुर अमरपुर (न०) इंद्रन नगर, अमरावतीपट्टण.

अमरपुष्प अमरपुष्प (पु०) 1. कल्पवृक्ष. 2. जॊंडुहुल्लु.

अमरपुष्पिका अमरपुष्पिका -पुष्पी -पुष्पी. (स्त्री०) 1. नेग्गिलुगिड. 2. कॊळवळिकेगिड. 3. कॊडुसबृसिगेगिड.

अमरप्रभु अमरप्रभु (पु०) 1. विष्णु. 2. इंद्र. अमराणां प्रभुः। "अप्रमेयो हृषीकेशः पद्मनाभोऽमरप्रभुः" वि० स०।

अमररत्न अमररत्न (न०) स्फटिकमणि.

अमरराज अमरराज (पु०) इंद्र. अमराणां राजा "टच्" (५-४-९१)।

अमरलोक अमरलोक (पु०) स्वर्ग, देवलोक.

अमरसरित् अमरसरित् (स्त्री०) देवनदि, गंगा नदि.

अमराङ्गना अमराङ्गना (स्त्री०) देवता स्त्रीयरु, अप्सरस्सुगळु. अमराणामङ्गनाः। "पुरीमवस्कन्द लुनीहि नन्दनं मुषाण रत्नानि हरामराङ्गनाः" माघ० १-५१।

अमराद्रि अमराद्रि (पु०) मेरुपर्वत. अमराणामद्रिः।

अमराधिप अमराधिप (पु०) इंद्र, देवतेगळ ऒडेयनु. अमराणामधिपः।

अमरापगा अमरापगा (स्त्री०) देवनदि, गंगा नदि. अमराणामापगा।

अमरालय अमरालय (पु०) 1. स्वर्ग, देवलोक. 2. मेरुपर्वत.

अमरावती अमरावती (स्त्री०) इंद्रन पट्टण, इंद्रन राजधानि.

अमरु अमरु (पु०) अमरु शतकवन्नु बरेद कवि.

अमर्त्य ಅಮರ್ತ್ಯ (ಪು೦) ದೇವತೆ. म्रियन्तेऽस्मिन्निति मर्तो भूलोकः — मृङ् (प्राणत्यागे) "तन्" (उ० ३-८६)। तत्र भवा अपि मर्ता जनाः। स्वार्थे "यत्" (वा० ५-४-३६)। मर्त्याः। तद्भिन्ना अमर्त्याः। "विधत्स्व विपदुत्तीर्णानमर्त्यानननुकम्पया" याद० १६-४९।

अमर्त्यभुवन ಅಮರ್ತ್ಯಭುವನ (न०) ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. अमर्त्यानां भुवनम्।

अमर्याद ಅಮರ್ಯಾದ (वि०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದ. "अमर्यादः क्षुद्रश्चलमतिरसूयाप्रसवभूः कृतघ्नो दुर्मानी स्मरपरवशो वञ्चनपरः" स्तो० र०। 2. ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಮೀರಿಯಿಲ್ಲದ. 3. ಗೌರವವಿಲ್ಲದ. नास्ति मर्यादा यस्य।

अमर्यादा ಅಮರ್ಯಾದಾ (स्त्री०) ಎಲ್ಲೆ ಮೀರುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದು.

अमर्ष ಅಮರ್ಷ (पु०) 1. ಕೋಪ. 2. ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. मृष (तितिक्षायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "अमर्षशून्येन जनस्य जन्तुना न जातहार्देन च विद्विषादरः" किरा० १-३३।

अमर्षण ಅಮರ್ಷಣ (वि०) 1. ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಸಹಿಷ್ಣು. "विशेषात्परिपूर्णस्य याति शत्रोरमर्षणः। आभिमुख्यम्" पञ्चतं० १-३५५। 2. ಕುಪಿತನಾದ, ಕೋಪಗೊಂಡ. न मर्षशीलः — मृष (तितिक्षायाम्) ताच्छील्ये "युच्" (३-२-१५१)। "रघोरवष्टम्भमयेन पत्रिणा हृदि क्षतो गोत्रभिदप्यमर्षणः" रघु० ३-५३।

अमर्षित ಅಮರ್ಷಿತ (वि०) ಕೋಪಗೊಂಡ, ಕುಪಿತನಾದ. अमर्षोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "अभिमन्युवधामर्षितैः पाण्डुपुत्रैः" वेणी० ४।

अमर्षिन् ಅಮರ್ಷಿನ್ (वि०) ಕೋಪವುಳ್ಳ, ಕುಪಿತನಾಗಿರುವ. अमर्षोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अमर्षिणा कृत्यमिव क्षमाश्रयं मदोद्धतेनेव हितं प्रियं वचः" किरा० १४-६३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। अमर्षिणी ಅಮರ್ಷಿಣೀ.

अमल ಅಮಲ (न०) 1. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. नास्ति मलं यस्य। "मम तु दयितः श्लाघ्यस्तातो जनन्यमलान्वया" मालती० २-२। (स्त्री०) -ला -ली. 4. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. "अमला कमलायां स्यादमलं विशदेऽभ्रके" हेम०।

अमलात्मन् ಅಮಲಾತ್ಮನ್ (पु०) 1. ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತನಾದ ಯೋಗಿ, ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಯೋಗಿ. (वि०) 2. ನಿರ್ಮಲವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ. "अमलात्मसु प्रतिफलन्नभितस्तरुणीकपोलफलकेषु मुहुः" माघ० ९-३७।

अमा ಅಮಾ (पु०) 1. ಆತ್ಮ. (स्त्री०) 2. ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಕಲೆ. 3. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ತಿಥಿ. "दर्शोऽमामावसी च सा" त्रिकाण्ड०। (अव्य०) 4. ಸಂಗಡ, ಒಡನೆ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಕೂಡ. 5. ಹತ್ತಿರ, ಸಮೀಪ. न माति — मा (माने) "क्विप्" (३-२-७६)। "स्यादमा सन्निधानार्थे सहार्थे" हेम०।

अमांस ಅಮಾಂಸ (वि०) ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು, ದುರ್ಬಲ. नास्ति मांसं यस्य।

अमात्य ಅಮಾತ್ಯ (पु०) 1. ಸಚಿವ, ಮಂತ್ರಿ. अमा सह वसति "त्यप्" (४-२-१०४)। "नृपेष्वमात्येषु च सर्वसम्पदः" किरा० १-५। "अमात्यव्यञ्जना राज्ञां दूष्यास्ते शत्रुसंज्ञिताः" माघ० २-५६। (वि०) 2. ಮನೆಯ ಒಡನಾಡಿ, ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು.

अमात्र ಅಮಾತ್ರ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. नास्ति मात्रा परिच्छेदो यस्य। (न०) 2. ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಪರಿಮಾಣಶೂನ್ಯವಾದ, ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಳೆಯಲಾಗದ.

अमानन ಅಮಾನನ (न०) 1. ಅಗೌರವ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. (वि०) 2. ಗೌರವವಿಲ್ಲದ, ಆದರವಿಲ್ಲದ.

अमानव ಅಮಾನವ (वि०) ಅಮಾನುಷ, ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲದ, ಮನುಷ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. मनोरयं मानवः। न० त०। "अमानवं जातमजं मनोः कुले प्रभाविनं भाविनमन्तमात्मनः" माघ० १-६७।

अमानस्य ಅಮಾನಸ್ಯ (न०) ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವ ದುಃಖ. मानसे साधु — मानस "यत्" (४-४-९८)। मानस्यम्। न० त०।

अमाय ಅಮಾಯ (पु०) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 2. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಋಜುವಾದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ. नास्ति माया यस्य।

अमाया ಅಮಾಯಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅವಿದ್ಯಾಶೂನ್ಯತೆ.

अमायिन् ಅಮಾಯಿನ್ (वि०) ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ.

अमाव(वा)स्या ಅಮಾವ(ವಾ)ಸ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಹದಿನೈದನೆಯ ತಿಥಿ. अमा सह वसतश्चन्द्रार्कौ यस्याम्—अमा+वस (निवासे) "ण्यत्" (३-१-१२२)। वा ह्रस्वः। निपा०।

अमित ಅಮಿತ (वि०) 1. ಮಿತವಲ್ಲದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ. मा (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। न मितः। 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. "अमितस्य महिम्नस्ते प्रयातुं पारमिच्छताम्" याद० १-४७।

अमिताशन ಅಮಿತಾಶನ (पु०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. अमितमश्नाति—अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "महीधरो महाभागो वेगवानमिताशनः" वि० स० [ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನುಂಗುವನು.]

अमितौजस् ಅಮಿತೌಜಸ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿ. अमितमोजो यस्य।

अमित्र ಅಮಿತ್ರ (पु०) ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈ०. अम (गत्यादौ) "इत्रः" (उ० ४-१७४)। "गुणार्जनोपायविरुद्धबुद्धयः प्रकृत्यमित्रा हि सतामसाधवः" किरा० १४-२१।

अमिथ्या ಅಮಿಥ್ಯಾ (अव्य०) ಸತ್ಯವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿ. न मिथ्या। "कृच्छ्रं महत्तीर्णं इति प्रियार्हां तामूचतुस्ते प्रियमप्यमिथ्या" रघु० १४-६।

अमिन् ಅಮಿನ್ (वि०) ಅಸ್ವಸ್ಥ, ರೋಗಿ. अम "इनिः" (५-२-११५)।

अमिष ಅಮಿಷ (न०) 1. ಲೌಕಿಕಸುಖ. 2. ಭೋಗ್ಯವಸ್ತು, ಸುಖದ ಪದಾರ್ಥ. 3. ಮೋಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न मिषः। (वि०) 4. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಮೋಸವಿಲ್ಲದ. नास्ति मिषश्छलं यस्य।

अमुक्त ಅಮುಕ್ತ (न०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. (वि०) 2. ಮುಕ್ತಿಹೊಂದದ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದದ. 3. ಬಿಡಲ್ಪಡದ. न मुक्तः। "अमुक्ता भवता नाथ मुहूर्तमपि सा पुरा" सा० द०।

अमुक्तहस्त ಅಮುಕ್ತಹಸ್ತ (वि०) ಜಿಪುಣ, ಜೀನ, ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ. न मुक्तहस्तो यस्य। स्त्रियां –हस्ता –हस्ता. "सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चामुक्तहस्तया" मनु० ५-१५०।

अमुक्ति ಅಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದದಿರುವಿಕೆ. 2. ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न मुक्तिः।

अमुतस् ಅಮುತಸ್ (अव्य०) 1. ಅಲ್ಲಿಂದ, ಆ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ, ಅವನಿಂದ, ಅವಳಿಂದ, ಅದರಿಂದ. अदस् "तसिल्" (वा० ५-४-४४)। 2. ಪರಲೋಕದಿಂದ.

अमुत्र ಅಮುತ್ರ (अव्य०) 1. ಅಲ್ಲಿ, ಆವನಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲಿ. 2. ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ. अदस् "त्रल्" (५-३-१०)। 3. ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ. "तथैव यः क्षमाकाले क्षत्रियो नोपशाम्यति। अप्रियः सर्वभूतानां सोऽमुत्रेह च नश्यति"।

अमूदृश् ಅಮೂದೃಶ್ –दृक्ष –दृक्ष्म (वि०) ಅದರಂತಿರುವ, ಅವನಂತಿರುವ. अदस्+दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६०)। "वसः" (६-३-८९)।

अमूर्त ಅಮೂರ್ತ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 2. ಅವಯವರಹಿತ, ಆಕಾರಶೂನ್ಯ. न मूर्तः। "क्षितिर्जलं तथा तेजः पवनो मन एव च। परापरत्वमूर्तत्वक्रिया-योगाश्रया अमी" भाषाप०। "अविच्छिन्नपरिमाणवत्वं मूर्तत्वम्" मुक्ता०।

अमूर्तगुण ಅಮೂರ್ತಗುಣ (पु०) ಅಮೂರ್ತವಾದ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗುಣ. "धर्माधर्मौ भावना च शब्दो बुद्ध्यादयोऽपि च। एतेऽमूर्तगुणाः सर्वे" भाषाप०।

अमूर्ति ಅಮೂರ್ತಿ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. नास्ति मूर्तिः स्थूलभौतिकमूर्तिर्यस्य। "अमूर्तिरनघोऽचिन्त्यो भयकृद्भयनाशनः" वि० स०। (वि०) 2. ಆಕಾರರಹಿತವಾದ, ಅವಯವವಿಲ್ಲದ.

अमूर्तिमत् ಅಮೂರ್ತಿಮತ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "विश्वमूर्तिर्महामूर्तिर्दीप्तमूर्तिरमूर्तिमान्" वि० स०। (वि०) 2. ಆಕಾರರಹಿತವಾದ, ಅವಯವವಿಲ್ಲದ. न मूर्तिमान्।

अमूल्य ಅಮೂಲ್ಯ (वि०) ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಬಹಳ ಬೆಲೆಬಾಳುವ, ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟಲಾಗದ.

अमृणाल ಅಮೃಣಾಲ (न०) ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. मृणालमिव—सादृश्ये न० त०।

अमृत ಅಮೃತ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. न मृतं मरणं यस्य। "अमृतः शाश्वतस्थाणुर्वरारोहो महा-तपाः" वि० स०। 2. ಧನ್ವಂತರಿ. 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 4. ದೇವತೆ. 5. ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ವಾರಗಳ ಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಯೋಗ. [ಭಾನು–ಹಸ್ತ,

ಸೋಮ–ಶ್ರವಣ, ಕುಜ–ರೇವತಿ, ಬುಧ–ಅನೂರಾಧೆ, ಗುರು–ಪುಷ್ಯ, ಶುಕ್ರ–ಅಶ್ವಿನಿ ಮತ್ತು ಶನಿ–ರೋಹಿಣಿ ಇವುಗಳ ಯೋಗವು ಅಮೃತಯೋಗವು.] 6. ಚಂದ್ರ. (ನ०) 7. ಅಮೃತ, ಸುಧೆ. न म्रियन्तेऽनेन – मृङ् (प्राणत्यागे) "तन्" (उ० ३-८८)। "देवासुरैरमृतमम्बुनिधिर्ममन्थे" किरा० ५-३०। 8. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. न मृतं मरणं यत्र। "स श्रियेचामृताय च" अम०। 9. ಸ್ವರ್ಗ. 10. ಜಲ, ನೀರು. 11. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. 12. ಯಜ್ಞಶೇಷ. "विघसो भुक्तशेषं तु यज्ञशेषं तथामृतम्" मनु० ३-२८५। 13. ಯಾಚಿಸದೆ ದೊರೆತ ಭಿಕ್ಷೆ. "मृतं स्याद्याचितं भैक्ष्यममृतं स्यादयाचितम्" मनु० ४-५। 14. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. "अमृतं नाम यत्सन्तो मन्त्रजिह्वेषु जुह्वति। शोभेव मन्दरक्षुब्धक्षुभिताम्भोधिवर्णना" माघ० २-१०७। 15. ಅನ್ನ, ಆಹಾರ. 16. ಚಿನ್ನ, ಸುವರ್ಣ. 17. ಪಾದರಸ. 18. ವಿಷ. 19. ಭೋಜನ, ಊಟ. 20. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. 21. ರಸಾಯನ. (वि०) 22. ಸಿಹಿಯಾದ, ಮಧುರವಾದ. 23. ಮರಣಹೊಂದದ, ಬದುಕಿರುವ. 24. ಅಮರತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ. 25. ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದ, ಮುಕ್ತನಾದ. 26. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "अमृतं यज्ञशेषाम्बुसुधामोक्षेष्वयाचिते। अन्नकाञ्चनयोर्जग्धौ खे स्वादुनि रसायने। घृते हृद्ये गोरसे चामृतो धन्वन्तरौ सुरे" हेम०। 27. ನಾಶವಿಲ್ಲದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. "ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च। शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च" गीता १४-२७। (स्त्री०) –ता–ऊ. 28. ವಾರಾಹಿ ಗೆಡ್ಡೆ. 29. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 30. ಕಾಡು ಹೆಸರು. 31. ಗಂಕೆ. 32. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 33. ತುಳಸಿ. 34. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ. 35. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 36. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. 37. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ, ಕಂಗೊಂಗೆಗಿಡ. 38. ನೆಲ್ಲಿಮರ. "अमृता मागधीपथ्यागुडूच्यामलकीषु च" मेदि०। "स्याद्यज्ञशेषाम्बुनभोरसायनक्षीराज्यसोमान्नसुधासु चामृतम्। पथ्यागुडूच्यामलकीष्वयं स्त्रियां देवेषु ना स्वाद्ववविनाशिनोस्त्रिषु" नानार्थर०। 39. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 40. ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಒಂದು ನಾಡಿ. "नाडीनामुदयक्रमेण जगतः पञ्चामृताकर्षणात्" मालती० ५-२।

ಅಮೃತತ್ವ ಅಮೃತತ್ವ (ನ०) ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. "अहिंसया ह भूतानाममृतत्वाय कल्पते" मनु० ६-६०।

ಅಮೃತಕಿರಣ ಅಮೃತಕಿರಣ –ದೀಧಿತಿ –ದೀಧಿತಿ –ದ್ಯುತಿ –ದ್ಯುತಿ (पु०) ಚಂದ್ರ. "अमृतदीधितिरेष विदर्भजे भजसि तापममुष्य किमंशुभिः" नैष० ४-१०४।

ಅಮೃತಪ ಅಮೃತಪ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. अमृतं पाति असुरेभ्यः – पा (रक्षणे) "सोमपोऽमृतपः सोमः" वि० स०। 2. ದೇವತೆ. अमृतं पिबति – पा (पाने) "कः" (३-२-३)।

ಅಮೃತಯೋಗ ಅಮೃತಯೋಗ (पु०) ವಾರ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಯೋಗ (ಸಂಬಂಧ) ದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಶುಭಯೋಗ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಅಮೃತ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಅಮೃತರಸ ಅಮೃತರಸ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಸುಧಾರಸ. (स्त्री) –रसा–रसा. 3. ಕರಿದ್ರಾಕ್ಷಿ. 4. ಒಂದುವಿಧ ಸಿಹಿರೊಟ್ಟಿ.

ಅಮೃತಲತಾ ಅಮೃತಲತಾ –वल्ली –वल्लीं (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಗಿಡ.

ಅಮೃತಸಂಭವಾ ಅಮೃತಸಂಭವಾ (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಗಿಡ.

ಅಮೃತಸಾರ ಅಮೃತಸಾರ (पु०) ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. अमृतस्य क्षीरस्य सारः।

ಅಮೃತಸೂ ಅಮೃತಸೂ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. अमृतं सूते – षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)। (स्त्री०) 2. ಅದಿತಿದೇವಿ. अमृतान् सूते।

ಅಮೃತಾಂಶು ಅಮೃತಾಂಶು (पु०) ಚಂದ್ರ. अमृतमिवांशवोऽस्य।

ಅಮೃತಾಂಶೂದ್ಭವ ಅಮೃತಾಂಶೂದ್ಭವ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. अमृतांशोश्चन्द्रस्य उद्भवो यस्मात्। "अमृतांशूद्भवो भानुः शशबिन्दुः सुरेश्वरः" वि० स०। (वि०) 2. ಚಂದ್ರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. अमृतांशोरुद्भवति।

ಅಮೃತಾನ್ಧಸ್ ಅಮೃತಾಂಧಸ್ (पु०) ದೇವತೆ. अमृतमन्धोऽन्नं दर्शनात् तृप्तिकारकं यस्य। "न वै देवा अश्नन्ति पिबन्ति एतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति" श्रुतिः।

ಅಮೃತಾಶ ಅಮೃತಾಶ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. अमृतं क्षयाभावमश्नुते–अशू (व्याप्तौ) "अण्" (३-२-१)। "अमृताशोऽमृतवपुः" वि० स०। 2. ದೇವತೆ. अमृतं सुधामश्नाति – अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)।

ಅಮೃತಾಶನ ಅಮೃತಾಶನ (पु०) ದೇವತೆ. अमृतमश्नाति–अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

अमृत्यु ಅಮೃತ್ಯು (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. नास्ति मृत्युर्यस्य। "अमृत्युः सर्वदृक् सिंहः सन्धाता सन्धिमान् स्थिरः" वि० स०। 2. ಮರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಮರಣವಿಲ್ಲದ. नास्ति मृत्युर्यस्य। 4. ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲದ. नास्ति मृत्युर्यस्मात्।

अमृषा ಅಮೃಷಾ (अव्य०) ಸತ್ಯವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿ.

अमेधस् ಅಮೇಧಸ್ (वि०) ಮೂರ್ಖ, ಮೂಢ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು. नास्ति मेधा यस्य "असिच्" (५-४-१२२)।

अमेध्य ಅಮೇಧ್ಯ (न०) 1. ಪುರೀಷ, ಮಲ. "समुत्सृजेद्राजमार्गे यस्त्वमेध्यमनापदि" मनु० ९-२८२। (वि०) 2. ಅಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಲ್ಲದ. "उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम्" गीता १७-१०। 3. ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. "नामेध्यं प्रक्षिपेदग्नौ न च पादौ प्रतापयेत्" मनु० ४-५३।

अमेय ಅಮೇಯ (वि०) 1. ಅಳೆಯಲಾಗದ. 2. ತಿಳಿಯಲಾಗದ. न मातुं शक्यः। "अमेयो मितलोकस्त्वम्" रघु० १०-१८।

अमेयात्मन् ಅಮೇಯಾತ್ಮನ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. अमेय आत्मा यस्य। "वृषाकपिरमेयात्मा" वि० स०। (वि०) 2. ಹಿರಿದಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಉದಾರವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ.

अमोघ ಅಮೋಘ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अमोघः पुण्डरीकाक्षो वृषकर्मा वृषाकृतिः" वि० स०। (वि०) 2. ಸಫಲವಾದ, ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ. "अमोघाः प्रतिगृह्णन्ता-वर्घ्यानुपदमाशिषः" रघु० १-४४। "अमोघं शाम्भवं बीजं सद्यो नद्योज्झितं महत्" कुमा० १०-५७। 3. ಗುರಿ ಮುಟ್ಟುವ, ಗುರಿತಪ್ಪದಿರುವ. "धनुष्यमोघं समधत्त बाणम्" कुमा० ३-६६। (स्त्री०)-घा-ಘಾ. 4. ವಾಯು ವಿಳಂಗ. 5. ಹಸರು ಪಾದರಿಗಿಡ. 6. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. "अमोघः सफले वाच्यवत् स्त्री पथ्याविडङ्गयोः" मेदि०।

अम्ब ಅಂಬ (पु०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. अबि (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತಂದೆ.

अम्बक ಅಂಬಕ (पु०) 1. ತಂದೆ. अम्ब्यते स्नेहेन शब्द्यते-अबि (शब्दे) "घञ्" (३-३-१९)। स्वार्थे "कः"। (न०) 2. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. अम्बति शीघ्रं नक्षत्रस्थान-पर्यन्तं गच्छति-अबि "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ईक्षणं नयनं चक्षुरक्षि लोचनमम्बकम्" वैज०।

अम्बर ಅಂಬರ (न०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. अम्बं (मर्मर) शब्दं राति-रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "स तप्त-कार्तस्वरभास्वराम्बरः कठोरतारांधिपलाञ्छनच्छविः" माघ० १-२०। 2. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. अम्बं शब्दं राति-रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "वसन् ददर्शावतरन्तमम्बरादिरण्यगर्भाङ्गभुवं मुनिं हरिः" माघ० १-१। 3. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. 4. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. 5. ಹತ್ತಿ. 6. ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. "अम्बरं वाससि व्योम्नि कार्पासे च सुगन्धके" विश्व०।

अम्बरीष ಅಂಬರೀಷ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದ ಅಂಬರೀಷ ಮಹಾರಾಜ. [ಅಂಬರೀಷ ಮಹಾರಾಜನು ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಸಂತತಿಯವನಾದ ನಾಭಾಗನ ಮಗ. ಈತನು ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರನಾಗಿದ್ದನು. ಏಕಾದಶೀ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಈತನ ನಿಯಮವನ್ನು ಭಂಗಪಡಿಸಲು ಒಂದು ದಿನ ದುರ್ವಾಸಮುನಿಯು ದ್ವಾದಶಿಯ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಈತನ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನ ಪಡೆದನು. ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ನದಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾದರೂ ಬರದಿರಲು ಅಂಬರೀಷನು ಪಾರಣೆಯ ಕಾಲವು ಮೀರುವುದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಜಲಪಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆ ಕೂಡಲೇ ದುರ್ವಾಸ ಮುನಿಯು ಬಂದು ಅಂಬರೀಷನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ತನ್ನ ಜಟೆಯಿಂದ ಒಂದು ದೇವತೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಆ ಕೂಡಲೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರವು ಆ ದೇವತೆಯನ್ನು ದಹಿಸಿಬಿಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ದುರ್ವಾಸ ಋಷಿಯನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಯಿತು. ಮುನಿಯು ಅದರ ತಾಪವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಓಡುತ್ತಾ ಬಳಲಿ ಬೆಂಡಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳಿಲ್ಲರನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಕೊನೆಗೂ ಅದರಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದೆ ಅಂಬರೀಷನನ್ನೇ ಮರೆಹೊಕ್ಕು ಅದರಿಂದ ಪಾರಾದನು.] 5. ಬಾಲಕ. 6. ಅಮಟೆಮರ. 7. ಅಂಬರೀಷವೆಂಬ ಒಂದು ನರಕ. 8. ಅನುತಾಪ. (न०) 9. ಹುರಿಯುವ ಓಡು, ಬಾಣಲಿ. 10. ರಣ, ಯುದ್ಧ. अम्ब्यतेऽत्र-अबि (शब्दे) "ईषन्" अरुडागमश्च (उ० ४-२९)। निपा०। "अम्बरीषं रणं भ्राष्ट्रेऽप्यम्बरीषो नृपान्तरे। मार्तण्डे खण्डपरशावाम्रातककिशोरयोः" विश्व०। "अम्बरीषं रणे भ्राष्ट्रे क्लीबं पुंसि नृपान्तरे। नरकस्य प्रभेदे च किशोरे भास्करेऽपि च। आम्रातकेऽनुतापे च" मेदि०।

अम्बष्ठ अंबष्ठ (पुं) 1. ब्राह्मणनिगे वैश्य हेंगसि नल्लि जनिसिद बेरके जातियवनु. 2. चिकित्सक, वैद्य. 3. मावटग, मावुत. (पुं ब० व०) 4. अंबष्ठदेश. (स्त्री०) -ष्ठा -ष्ठ्या. 5. काडु मल्लिगे. 6. हिप्पलि. 7. पुल्लंपुरिचि.

अम्बष्ठिका अंबष्ठिका (स्त्री०) हॊन गॊन्ने सॊप्पु.

अम्बा अंबा (स्त्री०) 1. तायि. अम्ब्यते शब्द्यते — अबि (शब्दे) "अः" (३-३-१०३)। "कृताञ्जलिस्तत्र यदम्ब सत्यात्" रघु० १४-१६। इदे अर्थदल्लि अम्बाडा, अम्बाला प्रयोगगळू उंटु. 2. काशी राजन मगळु, अंबिकेय सहोदरि. [काशी राजनिगे अंबे, अंबिके मत्तु अंबालिकेयेंब मूवरु हॆण्णु मक्कळिद्दरु. भीष्मनु ई मूवरन्नू विचित्रवीर्यनिगे मदुवे माडलु कद्दॊय्दनु. हिरियळाद अंबेयन्नु ई मॊदलें सौभनेंब राजनिगे निश्चयमाडिद्दुदरिंद अवळन्नु आ सौभनल्लिगे कळुहिसिकॊट्टनु. अंबेयु परपुरुषन मनेयल्लिद्दु बंदुद रिंद सौभनु अवळन्नु मदुवेयागलु ऒप्पदिरलु अवळु पुनः भीष्मनल्लिगे हॊगि तन्नन्नु अंगीकरिसुवंते प्रार्थिसिदळु. भीष्मनू तन्न आजीव ब्रह्मचर्यय प्रतिज्ञॆय कारणदिंद निराकरिसलु मुंदिन जन्मदल्लि सेडन्नु तीरिसि कॊळ्ळुवुदागि हेळि ईश्वरनिंद वर पडेदु शिखंडियेंब हॆसरिनिंद द्रुपदराजन मगळागि हुट्टि भीष्माचार्यर मरणक्कॆ कारणळागुवळु.] 3. दुर्गादेवि. 4. अगुरु शुंठि. 5. ज्यॆष्ठ सहोदरि. "अथ भगिनी स्वसा। सा ज्येष्ठाम्बाप्यवन्ती च" वैज०। 6. तायि. (नाटकगळल्लि प्रयोग.) "आर्यो मारिषमार्षको। आबुकस्तु पिताम्बा तु माता" वैज०।

अम्बालिका अंबालिका (स्त्री०) काशीराजन मूरनेय मगळु, विचित्रवीर्यन पत्नि, पाण्डु महाराजन तायि. [शंतनु महाराजन मगनाद विचित्रवीर्यनु संतानविल्लदे कालवागलु अवन हिरिय हॆण्डतियाद अंबिकेयल्लि व्यासरिंद धृतराष्ट्रनेंब मगनु हुट्टिदरू अवनु कुरुडनादुदरिंद अवन तायियाद सत्यवतियु अवन किरिय पत्नियाद अंबालिकेयल्लि संतानक्काग तन्न हिरिय मगनाद व्यासमहर्षियन्नु पुनः प्रार्थिसिदळु. अवळ नियोगदिंद अंबालिकेयु व्यास महर्षियिंद पाण्डुवेंब मगनन्नु पडेदळु.]

अम्बिका अंबिका (स्त्री०) 1. तायि. 2. दुर्गादेवि, पार्वति. 3. सोदरमावन हॆण्डति. "अम्बिका पार्वतीमात्रोर्धृतराष्ट्रस्य मातरि" मेदि०। "अम्बिका मातुलीगौर्योः" नानार्थर०। 4. काशीराजन एरडनेय मगळु, धृतराष्ट्रन तायि, विचित्रवीर्यन पत्नि. [शंतनु महाराजन मगनाद विचित्रवीर्यनु संतानविल्लदे कालवागलु अवन तायियाद सत्यवतियु अवन पत्नियॊद अंबिकेयल्लि संतानक्काग तन्न हिरिय मगनाद व्यासमहर्षियन्नु प्रार्थिसिदळु. अवळ नियोगदिंद अंबिकेयु व्यास महर्षियिंद धृतराष्ट्रनेंब मगनन्नु पडेदळु.] 5. किरिय सहोदरि, किरिय तंगि. "अथ भगिनी स्वसा। सा ज्येष्ठाम्बाप्यवन्ती च कनिष्ठा कन्यसाम्बिका" वैज०।

अम्बु अंबु (न०) 1. जल, नीरु. अबि (शब्दे) "उण्" बाहु०। "स्वेदाम्बुस्नपितमजायतेतरस्याः" माघ० ८-३६। "विततशीकरराशिभिरुच्छ्रितैरुपलरोधविवर्तिभिरम्बुभिः" किरा० ५-१५। 2. लग्नदिंद नाल्कनेय स्थान.

अम्बुकण अंबुकण (पुं) नीरिन हनि, जलबिंदु, नीरिन तॊट्टु.

अम्बुकण्टक अंबुकंटक (पुं) मॊसळॆ. अम्बुनि कण्टकमिव।

अम्बुकिरात अंबुकिरात (पुं) मॊसळॆ. अम्बुनि किरात इव हिंस्रः। "नक्रस्तु वार्भटः स्यादम्बुकिरातोऽम्बुकण्टकः" त्रिकाण्ड०।

अम्बुकोश अंबुकोश(पुं) कूर्म, आमॆ. "जलकूर्मस्त्वम्बुकोशो वसाढ्यः शिशुकश्च सः" त्रिकाण्ड०।

अम्बुकूर्म अंबुकूर्म (पुं) कूर्म, आमॆ. अम्बुनः कूर्मः। "शिशुमारस्त्वम्बुकूर्म उष्णवीर्यो महावसः" अभि० चि०।

अम्बुकेसर अंबुकेसर (पुं) निंबॆगिड.

अम्बुज ಅಂಬುಜ **–जन्मन् –ಜನ್ಮನ್** (पु०) 1. ಶಂಖ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಕೊಕ್ಕರೆ. 4. ಕರ್ಪೂರ. 5. ನೀರು ಹಲಸಿನಗಿಡ. (न०) 6. ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. अम्बुनि जायते – जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९७)। अम्बुनो जन्म यस्य वा। 7. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. "शतधारं शतारं चाभ्रोत्थं भिदिरम्बुजम्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 8. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

अम्बुजासन ಅಂಬುಜಾಸನ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. (स्त्री०) –आसना –ಆಸನಾ. 2. ಲಕ್ಷ್ಮಿ.

अम्बुद ಅಂಬುದ (पु०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. अम्बु ददाति – डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "प्रवृद्धमन्द्राम्बुदधीरनादः कृष्णार्णवाभ्यर्णचरैकहंसः" माघ० ३-२१। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ ಗಿಡ್ಡಿ. (वि०) 3. ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವ.

अम्बुधर ಅಂಬುಧರ (पु०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. अम्बुनो धरः – धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "शरदम्बुधरच्छायागत्वर्यो यौवनश्रियः" किरा० ११-१२। "शरत्प्रमृष्टाम्बुधरोपरोधः" रघु० ६-४४। 2. ಕೊನ್ನಾರಿಗಿಡ್ಡಿ.

अम्बुधि ಅಂಬುಧಿ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अम्बूनि धीयन्तेऽत्र – डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)। "बभूव नहुषस्तस्मिन् ऐरावत इवाम्बुधौ" याद० १-१३। "रत्नावलीरम्बुधिराबबन्ध" माघ० ३-३६। 2. ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಘಟ, ಹೂಜಿ ಮುಂತಾದುದು. 3. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ.

अम्बुनिधि ಅಂಬುನಿಧಿ (पु०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अम्बूनि निधीयन्तेऽत्र – अम्बु+नि+डु धाञ् (धारणे) "किः"(३-३-९३)। "त्वरितमम्बुनिधेरभिसारिकाम्" याद० ३-३९। "ये पक्षिणः प्रथममम्बुनिधिं गतास्ते" माघ० ५-३१।

अम्बुप ಅಂಬುಪ (पु०) 1. ವರುಣ. अम्बूनि पाति – पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। 2. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. (वि०) 3. ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. अम्बूनि पिबति – पा (पाने) "कः" (३-२-३)।

अम्बुप्रसाद ಅಂಬುಪ್ರಸಾದ **–प्रसादन –ಪ್ರಸಾದನ** (पु०) ಚಿಲ್ಲದಬೀಜ. अम्बूनि प्रसादयति – अम्बु+प्र+षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "अच्" "ल्युः" वा (३-१-१३४)।

अम्बुभृत् ಅಂಬುಭೃತ್ (पु०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ, ಮುಗಿಲು. अम्बु बिभर्ति – डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಸಮುದ್ರ. 3. ಕೊನ್ನಾರಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. (वि०) 4. ನೀರನ್ನು ಹೊರುವವನು.

अम्बुमुच् ಅಂಬುಮುಚ್ (पु०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. अम्बूनि मुञ्चति–मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "विगलितजलभारशुक्लभासां निचय इवाम्बुमुचां नगाधिराजः" किरा० ४-३७।

अम्बुराज ಅಂಬುರಾಜ (पु०)1. ವರುಣ. 2. ಸಮುದ್ರ. अम्बूनां राजा "टच्" (५-४-९१)।

अम्बुराशि ಅಂಬುರಾಶಿ (पु०) ಸಮುದ್ರ. अम्बूनां राशिः यत्र। "प्रसक्तपातश्चरमाम्बुराशौ" याद० २-३९। "भ्रमागतैरम्बुभिरम्बुराशिः" माघ० ३-३८।

अम्बुरुह् ಅಂಬುರುಹ್ (न०) ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. अम्बुनि रोहति–रुह(बीजजन्मनि प्रादुर्भवि च) "क्विप्" (३-२-७६)। "विसृत्वरैरम्बुरुहां रजोभिर्यमस्वसुश्चित्र इवोदभारः" माघ० ३-११।

अम्बुरुह ಅಂಬುರುಹ (न०)1. ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. अम्बुनि रोहति – रुह(बीजजन्मनि प्रादुर्भवि च) "कः" (३-१-१३५)। "श्रवणनियमितेन कान्तमन्या सममसितास्बुरुहेण चक्षुषा च" माघ० ७-५६। (स्त्री०) –रुहा –ರುಹಾ. 2. ಸ್ಥಲಕಮಲ, ನೆಲದಾವರೆ.

अम्बुरुहिणी ಅಂಬುರುಹಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಲತೆ. 2. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ (सरोवर). अम्बुरुहाण्यत्र सन्ति "इनिः"(५-२-१३५)। "नीयते स्म नतिमुज्झितहर्षं पङ्कजं मुखमिवाम्बुरुहिण्या" किरा० ९-१४।

अम्बुवाह ಅಂಬುವಾಹ (पु०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. अम्बूनि वहति – वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "रसन्नरोदीद्भृशमम्बुवर्षव्याजेन यस्या बहिरम्बुवाहः" माघ० ३-४१। "जटास्तटित्वन्तमिवाम्बुवाहम्" किरा० ३-१। 2. ಕೊನ್ನಾರಿಗಿಡ್ಡಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. (वि०) 3. ನೀರು ಹೊರುವವನು.

अम्बुवाहिन् ಅಂಬುವಾಹಿನ್ (पु०)1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. अम्बूनि वहंति – वह (प्रापणे) "णिनिः"(३-२-७८)। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. (वि०) 3. ನೀರನ್ನು ಹೊರುವವನು. (स्त्री०) –वाहिनी –ವಾಹಿನೀ. 4. ಹಡಗಿನಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಚಿಲ್ಲಲು ಮಾಡಿರುವ ಮರದ ಪೀಪಾಯಿ.

अम्बुविहार ಅಂಬುವಿಹಾರ (ಪು೦) ಜಲಕ್ರೀಡೆ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಆಟವಾಡುವುದು.

अम्बुवेतस ಅಂಬುವೇತಸ (ಪು೦) ನೀರು ಹಬ್ಬೆಗಿಡ.

अम्बुसरण ಅಂಬುಸರಣ (ನ೦) ಜಲಪ್ರವಾಹ, ನೀರು ಹರಿಯುವುದು.

अम्बुसर्पिणी ಅಂಬುಸರ್ಪಿಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಜಿಗಣೆ, ಜಲೌಕೆ. अम्बुनि सर्पति — सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "ङीष्" (४-१-५)। "पटालुका जलौकाम्बुसर्पिणी वेणिवेधिनी" त्रिकाण्ड०।

अम्बूकृत ಅಂಬೂಕೃತ (ನ೦) ಕಫವು ಹೊರಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಮಾತು, ಬಾಯಲ್ಲಿ ಉಗುಳು ತುಂಬಿರುವಾಗ ಆಡುವ ಮಾತು. अनम्बु अम्बु (तद्युक्तं) कृतम्। "अनुरसितगुरूणि स्त्यानमम्बूकृतानि" मालती० ९-६।

अम्भस् ಅಂಭಸ್ (ನ೦) 1. ಜಲ, ನೀರು. अम्बते — अभि (शब्दे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "अम्भोभिरुल्लङ्घित-तुङ्गरोधसः प्रतीपनाम्नीः कुरुते स्म निम्नगाः" माघ० १२-५७। "भयादिवाश्लिष्य झषाहतेऽम्भसि" किरा० ८-४६। 2. ದೇವತೆ. 3. ಅಸುರ. 4. ಮನುಷ್ಯ. 5. ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ. 6. ಪಿತೃಲೋಕ. (ದ್ವಿ೦ ವ೦) 7. ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ.

अम्भसांनिधि ಅಂಭಸಾಂನಿಧಿ (ಪು೦) ಸಮುದ್ರ. षष्ठ्या अलुक् बाहु०। "शिखाभिराश्लिष्ट इवाम्भसांनिधिः" माघ० १-२०।

अम्भोज ಅಂಭೋಜ (ಪು೦) 1. ಚಂದ. 2. ಶಂಖ. 3. ಕೊಕ್ಕರೆ. 4. ಕರ್ಪೂರ. (ನ೦) 5. ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. अम्भसि जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "संसर्पिभिः पयसि गैरिकरेणु-रागैरम्भोजगर्भरजसाङ्गनिषङ्गिणा च" माघ०५-३९। (वि०) 6. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

अम्भोजजन्मन् ಅಂಭೋಜಜನ್ಮನ್ **-जात** -ಜಾತ, **-योनि** -ಯೋನಿ (ಪು೦) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अम्भोजे जन्मास्य जातो वा अम्भोजं योनिरुत्पत्ति-स्थानमस्य वा।

अम्भोजिनी ಅಂಭೋಜಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. अम्भोजान्यत्र सन्ति "इनिः" (५-२-१३५)। 2. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. 3. ಕಮಲ ಲತೆ.

अम्भोद ಅಂಭೋದ (ಪು೦) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ, ಮುಗಿಲು. अम्भो ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "दृप्तारिसंत्रासखिलीकृतात्स कथंचिदम्भोद-विहारमार्गात्" कुमा० १२-२। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. (वि०) 3. ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವ.

अम्भोधर ಅಂಭೋಧರ (ಪು೦) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ, ಮುಗಿಲು. 2. ಕೊನ್ನಾರಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. अम्भसां धरः। "नवोद्यदम्भोधरघोरदर्शने युद्धाय रूढो मकरे महत्तरे" कुमा० १४-९।

अम्भोधि ಅಂಭೋಧಿ (ಪು೦) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अम्भांसि धीयन्तेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "अपारममृताम्भोधिममन्यन्त दिवौकसः" याद० १-७४।

अम्भोनिधि ಅಂಭೋನಿಧಿ (ಪು೦) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अम्भांसि निधीयन्तेऽत्र — अम्भस्+नि+डु धाञ् (धारण-पोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "अम्भोनिधे-रन्तरयन्ति घोषान्" याद० १८-११५।

अम्भोमुच् ಅಂಭೋಮುಚ್ (ಪು೦) ಮೇಘ, ಮೋಡ, ಮುಗಿಲು. अम्भांसि मुञ्चति — मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "काले कालियकायकालवपुषः पांसून् गजाम्भोमुचः" माघ० १७-६९।

अम्भोराशि ಅಂಭೋರಾಶಿ (ಪು೦) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अम्भसां राशिर्यत्र।

अम्भोरुह् ಅಂಭೋರುಹ್ **-रुह -रुह** (ನ೦) 1. ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. अम्भसि रोहति — रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्विप्" (३-२-७६)। "कः" (३-१-१३५) वा। "दधानमम्भोरुहकेसरद्युतीर्जटाः शर-च्चन्द्रमरीचिरोचिषम्" माघ० १-५। "अम्भोरुहाणामव-लेपसीमाम्" याद० १३-७०। 2. ಕೊಕ್ಕರೆ; ನೀರುಹಕ್ಕಿ.

अम्मय ಅಮ್ಮಯ (ವಿ೦) 1. ಜಲವಿಕಾರ. 2. ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ, ನೀರಾಗಿರುವ. अपां विकारः "मयट्" (वा० ४-३-१४४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-मयी** -ಮಯೀ.

अम्ल ಅಂಬ್ಲ (ಪು೦) 1. ಹುಳಿ, ಅಮ್ಲರಸ, ಆರು ಭೋಜ್ಯ ರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. अबि (शब्दे) "क्लः" (उ० ४-१०८)। 2. ಹುಳಿ ಹಬ್ಬೆಗಿಡ. 3. ನಿಂಬೆಗಿಡ. (ನ೦) 4. ಮಜ್ಜಿಗೆ. 5. ನಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು. (ವಿ೦) 6. ಹುಳಿಯಾಗಿರುವ, ಅಮ್ಲರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

अम्ल अಮ್ಲ (पुं) "अम्ल" ಪದದ ಅರ್ಥ. अम (गत्यादौ) "कलः" बाहुं। "कट्वम्ललवणात्युष्ण-तीक्ष्णरूक्षविदाहिनः। आहारा राजसस्येष्टाः" गीता १७-९।

अम्लक ಅಮ್ಲಕ (पुं) 1. ಗಜನಿಂಬಿಗಿಡ. (नं) 2. ಗಜನಿಂಬೆಹಣ್ಣು.

अम्लकेसर ಅಮ್ಲಕೇಸರ (पुं) 1. ಮಾದಳದಗಿಡ. (नं) 2. ಮಾದಳದ ಹಣ್ಣು.

अम्लजम्बीर ಅಮ್ಲಜಂಬೀರ (पुं) 1. ನಿಂಬಿಗಿಡ. (नं) 2. ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು.

अम्लनिशा ಅಮ್ಲನಿಶಾ (स्त्रीं) ಕಚೋರದಗಿಡ.

अम्लपञ्चक ಅಮ್ಲಪಂಚಕ (नं) ಐದು ಹುಳಿಯ ಹಣ್ಣುಗಳು. अम्लानां पञ्चकम्। "जम्बीरं नागरङ्गं च तथाम्लं वेतसं पुनः। तिन्तिडीकं बीजपूरमम्लपञ्चफलं स्मृतम्"। ನಿಂಬೆ, ಹೇರಿಳಿ, ಹುಳಿಹಬ್ಬೆ, ಹುಣಿಸೆ ಮತ್ತು ಮಾದಳ ಇವು ಅಮ್ಲ ಪಂಚಕ.

अम्लपनस ಅಮ್ಲಪನಸ (पुं) 1. ಗಜನಿಂಬಿಗಿಡ. (नं) 2. ಗಜನಿಂಬೆಹಣ್ಣು.

अम्लपित्त ಅಮ್ಲಪಿತ್ತ (नं) ಒಂದು ರೋಗ, ತಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಹುಳಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ರೋಗ.

अम्लपूर ಅಮ್ಲಪೂರ (नं) ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು. अम्लं पूरयति – पूर (पूरणे) +णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

अम्लफल ಅಮ್ಲಫಲ (पुं) 1. ಹುಣಿಸೆಮರ. (नं) 2. ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು.

अम्लरस ಅಮ್ಲರಸ (पुं) 1. ಹುಳಿ. (वि) 2. ಹುಳಿಯಾಗಿರುವ, ಅಮ್ಲರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

अम्ललोणिका ಅಮ್ಲಲೋಣಿಕಾ (स्त्रीं) ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿಗಿಡ.

अम्लवर्ग ಅಮ್ಲವರ್ಗ (पुं) ಹುಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತುಗಳ ಗುಂಪು; ದಾಳಿಂಬೆ, ನೆಲ್ಲಿ, ಮಾದಳ, ಅಮಟಿ, ಬೇಲ, ಕವುಂಕೆ, ಎಲಚಿ (ಬೋರೆ), ಹುಣಿಸೆ, ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ, ನಿಂಬೆ, ಗಜನಿಂಬೆ, ಹೇರಿಳಿ, ಹುಳಿಹಬ್ಬೆ, ಮೊಸರು, ಮದ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

अम्लवास्तूक ಅಮ್ಲವಾಸ್ತೂಕ (पुं) ಹುಳಿಹಬ್ಬೆಗಿಡ.

अम्लवृक्ष ಅಮ್ಲವೃಕ್ಷ (पुं) ಹುಣಿಸೆಮರ.

अम्लवेतस ಅಮ್ಲವೇತಸ (पुं) ಹುಳಿಹಬ್ಬೆಗಿಡ.

अम्लसार ಅಮ್ಲಸಾರ (पुं) 1 ನಿಂಬೆಗಿಡ. 2. ಹುಳಿಹಬ್ಬೆಗಿಡ. (नं) 3. ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ.

अम्लान ಅಮ್ಲಾನ (पुं) 1. ದೊಡ್ಡಗೋರಂಟಿ. (वि) 2. ಬಾಡದಿರುವ.

अम्लिका ಅಮ್ಲಿಕಾ (स्त्रीं) 1. ಹುಣಿಸೆಮರ. 2. ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿಗಿಡ. 3. ಹುಳಿತೇಗು.

अम्ली ಅಮ್ಲಿ (स्त्रीं) ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ.

अम्लोद्गार ಅಮ್ಲೋದ್ಗಾರ (पुं) ಹುಳಿತೇಗು.

अय ಅಯ (पुं) 1. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಅದೃಷ್ಟ, ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಭಾಗ್ಯ. एति सुखमनेन – इण् (गतौ) "घः" (३-३-११८)। "स गुप्तमूलप्रत्यन्तः शूद्रपार्ष्णिरयान्वितः" रघुं ४-२६। 3. ಪಗಡೆಯ ದಾಳ. अयते जयमनेन।

अयःपान ಅಯಃಪಾನ (नं) (ಪಾಪಮಾಡಿದವರಿಗೆ) ಕರಗಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಕುಡಿಯಿಸುವ ಒಂದು ನರಕ.

अयःशूल ಅಯಃಶೂಲ (नं) 1. ಈಟಿ, ಭರ್ಜಿ, ಕುಂತ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಚೂಪಾದ ಆಯುಧ. 2. ಒಂದು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಉಪಾಯ.

अयज्ञिय ಅಯಜ್ಞಿಯ (वि) 1. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ. न यज्ञमर्हति – यज्ञ "घः" (५-१-७१)। न॰ त॰। 2. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲದ. 3. ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಡಬಾರದ ಅಸಭ್ಯ (ಗ್ರಾಮ್ಯ) ಮಾತು.

अयत ಅಯತ (वि॰) 1. ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ. यम्यते—यम (उपरमे) "क्तः" (३-२-१०२)। न॰ त॰। 2. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ. यतते – यती (प्रयत्ने) "क्तः" (३-४-७२)। न॰ त॰।

अयति ಅಯತಿ (वि॰) ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ. "अयतिः श्रद्धयोपेतः योगाच्चलितमानसः" गीता ६-३७।

अयत्न ಅಯತ್ನ (पुं) 1. ಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न यत्नः। "तदवाप्नोत्ययत्नेन यो हिनस्ति न किञ्चन" मनु॰ ५-४७। (वि) 2. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ.

अयथा ಅಯಥಾ (अव्यं) 1. ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿ. 2. ಇರಬೇಕಾದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಅಕ್ರಮವಾಗಿ, ಸುಳ್ಳಾಗಿ.

अयथातथ ಅಯಥಾತಥ (वि॰) ನಿಜವಲ್ಲದ, ಸುಳ್ಳಾದ, ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. तथात्वमनतिक्रम्य यथातथम्। न॰ त॰।

अयथार्थ ಅಯಥಾರ್ಥ (वि॰) ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಲ್ಲದ. न यथार्थः। "परित्यक्तान्यार्थो नियतमयथार्थः

क्षितिपतिः" मुद्रा० ३-४। 2. निजवल्लद, योग्य वल्लद. "अयथार्थक्रियारम्भैः पतिभिः किं तवेक्षितैः" किरा० ११-५२।

अयथार्थानुभव ಅಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ (पु०) अदल्लद (बेरॊंदु) वस्तुविनल्लि अदु एंब तप्पु तिळिवळिके (ज्ञान). अयथार्थश्चासावनुभवश्च। तदभाववति तत्प्रकारकानुभवोऽयथार्थानुभवः। न० त०। शुक्ति (कप्पुचिप्पु) यन्नु नोडि (भ्रांतियिंद) रजत (बॆळ्ळि) वॆंदु तिळियुवुदु अयथार्थानुभव. इदन्ने "अप्रमा" ऎन्नुवरु.

अयथावत् ಅಯಥಾವತ್ (अव्य०) अनुरूपवल्लदॆ, अयोग्यवागि, अक्रमवागि, तप्पागि.

अयन ಅಯನ (न०) 1. गमन, संचार. अय (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. (मेषादि हन्नॆरडु राशिगळल्लि) सूर्यन गति. [राशिचक्रदल्लि मकर राशियिंद मिथुन राशियवरॆगॆ सूर्यनु संचरिसुवाग उत्तरायण. कर्काटक राशियिंद धनूराशियवरॆगॆ संचरिसुवाग दक्षिणायन.] 3. आश्रयस्थान, प्राप्यस्थान. "आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः। ता यदस्यायनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः" मनु० १-१०। 4. सैन्यव्यूहद प्रवेशमार्ग. "अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः। भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि" गीता १-११। 5. मार्ग, दारि. "अगस्त्यचिह्नादयनात्" रघु० १६-४४। 6. ऒंदु याग. 7. अयनाभिमानि देवतॆ. 8. संक्रांतिय समय. [कर्काटक संक्रांतियु दक्षिणायन. मकरसंक्रांतियु उत्तरायण.] 9. मोक्ष, मुक्ति. "तमेव विदित्वाऽतिमृत्युमेति नान्यः पन्था अयनाय विद्यते" श्रुतिः। 10. गृह, मनॆ. 11. स्थान, जाग. 12. अयनद विषयवन्नु तिळिसुव शास्त्र.

अयनकाल ಅಯನಕಾಲ (पु०) मकरसंक्रांतियिंद कर्काटक संक्रांति मत्तु कर्काटक संक्रांतियिंद मकरसंक्रांति इवुगळ मध्यकाल.

अयन्त्रित ಅಯಂತ್ರಿತ (वि०) अड्डियिल्लद, निर्बंध निल्लद, तडॆयिल्लद, स्वतंत्रनाद.

अयव ಅಯವ (पु०) 1. मूलदल्लि हुट्टिद क्रिमि. 2. शत्रु. न यौति सम्बध्नाति—यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "अच्" (३-१-१३४)। 3. कृष्णपक्ष. (वि०)4. यव संबंधविल्लद, तिलदिंद माडुव (पितृकर्म). न विद्यते यवो यत्र।

अयशस् ಅಯಶಸ್ (न०) 1. अपवाद, अपकीर्ति, अपख्याति. "अयशोभिदुरालोके कोपधा मरणादृते" माघ० ११-५८। (वि०) 2. कीर्तिपडॆयद, हॆसरु पडॆयद.

अयशस्कर ಅಯಶಸ್ಕರ (वि०) अपकीर्तियन्नुंटु माडुव. अयशः करोति—कृ कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०। स्त्रियां "ङीष्" (५-१-१५)। अयशस्करी ಅಯಶಸ್ಕರೀ.

अयशस्य ಅಯಶಸ್ಯ (वि०) अपकीर्तियन्नुंटु माडुव, अवमानकरवाद, कॆट्ट हॆसरन्नु तरुव. यशसे हितम् "यत्" (५-१-५)। यशस्यम्। न० त०।

अयश्चूर्ण ಅಯಶ್ಚೂರ್ಣ. (न०) कब्बिणद पुडि, कब्बिणद पुडियिंद तयारिसिद औषध, आयोभस्म.

अयस् ಅಯಸ್ (न०) 1. कब्बिण. अय (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। 2. उक्कु.

अयस्कंस ಅಯಸ್ಕಂಸ (पुन०) उक्किनिंद तयारादा कुडियुव बट्टलु.

अयस्कान्त ಅಯಸ್ಕಾಂತ (पु०) सूजिगल्लु, लोह चुंबक, लोहगळन्नु आकर्षिसुव कब्बिणद अदुरु. अयस्तु कान्तः। "शम्भोर्यतध्वमाकृष्टुमयस्कान्तेन लोहवत्" कुमा० २-५९।

अयस्कार ಅಯಸ್ಕಾರ (पु०) कम्मार, कब्बिणद कॆलसमाडुवनु. अयः अयोविकारं करोति—कृ कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। सुट् (८-३-४६)।

अयस्कुम्भ ಅಯಸ್ಕುಂಭ (पु०) कब्बिणद बिंदिगॆ.

अयस्कुशा ಅಯಸ್ಕುಶಾ (स्त्री०) कब्बिणद सरपणियिंद कूडिद हग्ग. अयःसहिता कुशा।

अयस्कृति ಅಯಸ್ಕೃತಿ (स्त्री०) कुष्ठरोगद चिकित्सॆ.

अयाचित ಅಯಾಚಿತ (न०) 1. याचिसदॆ दॊरॆत भिक्षॆ. (वि०) 2. याचिसल्पडद, बॆडल्पडद,

अयाज्य ಅಯಾಜ್ಯ (ವಿ೦) ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ, ಯಾಗಮಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ, ಪತಿತ. न याजयितुमर्हः — यज(देवपूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "पतितेन सहोषित्वा जानन् संवत्सरं नरः। मिश्रितस्तेन सोऽब्दान्ते स्वयं च पतितो भवेत्। याजनं योनिसंबन्धं स्वाध्यायं सहभोजनम्। कृत्वा सद्यः पतत्येष पतितेन न संशयः"।

अयाज्ययाजन ಅಯಾಜ್ಯಯಾಜನ (ನ೦) (ಯಾಗಕ್ಕೆ) ಅನರ್ಹನಾದವನಿಂದ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು, ಪತಿತನಿಂದ ಯಾಗಮಾಡಿಸುವುದು.

अयातयाम ಅಯಾತಯಾಮ (ವಿ೦) 1. ಹಳೆಯದಲ್ಲದ, ಹೊಸದಾದ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ದೋಷವಿಲ್ಲದ. न यातो यामो यस्य।

अयान ಅಯಾನ (ನ೦) 1. ಸ್ವಭಾವ. न यानं चलनं यस्य। 2. ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (ವಿ೦) 3. ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ.

अयि ಅಯಿ (ಅವ್ಯ೦) 1. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಂಬೋಧನೆ. "अयि, विवेकविश्रान्तमभिहितम्" माल० १। 2. ದೈನ್ಯದಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಂಬೋಧನೆ. "अयि कवलय माममू विमुञ्चेत्यतिकरुणं रुदतीमवेक्ष्य सीताम्" चं० रा०। 3. ಅನುನಯ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. "अयि संप्रति देहि दर्शनम्" कुमा० ४-२८। 4. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. "अयि जीवितनाथ जीवसि" कुमा० ४-३। "अयि प्रश्नानुनययोस्तथा सम्बोधनेऽपि च" मेदि०।

अयुक्छद ಅಯುಕ್ಛದ (ಪು೦) ಏಳಿಲೆ ಬಾಳೆಯುಗಿಡ.

अयुक्त ಅಯುಕ್ತ (ವಿ೦) 1. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅನುಚಿತವಾದ. "अयुक्तरूपं किमतःपरं वद" कुमा० ५-६९। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. 3. ಉದಾಸೀನ, ಕರ್ತವ್ಯಪರಾಙ್ಮುಖ. 4. ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತವಿಲ್ಲದವನು, ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧವಿಲ್ಲದವನು. शां० भा०। 5. ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದವನು. रा० भा०। "अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैकृतिकोऽलसः" गीता १८-२८। 6. ಕಷ್ಟಕೊಳ್ಳಿಗಾದ, ಪೇಚಾಟಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದ. 7. ಅವಿವಾಹಿತ, ಮದುವೆಯಿಲ್ಲದವನು. न युक्तः।

अयुक्ति ಅಯುಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಗಲಿಕೆ, ವಿರಹ. 3. ಅನರ್ಹತೆ, ಅಯೋಗ್ಯತೆ, ಅಸಭ್ಯತನ.

अयुग ಅಯುಗ (ನ೦) 1. ವಿಷಮ, ಬೆಸ. (ವಿ೦) 2. ನೊಗವಿಲ್ಲದ (ರಥ). 3. ಬೆಸಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ, ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ. न युगमत्र। "युगपदयुगसप्तिस्तुल्यसंख्यैर्मयूखैः" माघ० ११-६१।

अयुग्म ಅಯುಗ್ಮ (ನ೦) 1. ವಿಷಮ, ಬೆಸ. (ವಿ೦) 2. ಬೆಸಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ, ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ. न युग्ममत्र। "अथेन्द्रियक्षोभमयुग्मनेत्रः" कुमा० ३-६९।

अयुग्मच्छद ಅಯುಗ್ಮಚ್ಛದ (ಪು೦) ಏಳಿಲೆ ಬಾಳೆಯುಗಿಡ. अयुग्माः छदाः पत्राणि यस्य। "नयत्ययुग्मच्छदगन्धिराद्रताम्" किरा० १-१६।

अयुग्मनयन ಅಯುಗ್ಮನಯನ **-नेत्र-नेत्र, -लोचन -लोचन** (ಪು೦) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. अयुग्मानि नयनानि नेत्राणि लोचनानि वा यस्य। "अथेन्द्रियक्षोभमयुग्मनेत्रः" कुमा० ३-६९। 2. ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ. 3. ಸುದರ್ಶನ, ವಿಷ್ಣುಚಕ್ರ.

अयुग्मबाण ಅಯುಗ್ಮಬಾಣ **-शर-शर**(ಪು೦) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮ. अयुग्माः पञ्च बाणाः शरा वा यस्य।

अयुज् ಅಯುಜ್ (ವಿ೦) ವಿಷಮಸಂಖ್ಯೆಯ, ಬೆಸ ಸ್ಥಾನದ, ವಿಷಮಸ್ಥಾನದ. "अयुग्भवा चारुहासिनी"। "चपलावक्त्रमयुजोर्नकारश्चेत्पयोराशेः" वृ० र०।

अयुत ಅಯುತ (ನ೦) 1. ದಶಸಹಸ್ರ, ಹತ್ತುಸಾವಿರ. (ವಿ೦) 2. ಹತ್ತು ಸಾವಿರವುಳ್ಳ. "अयुतं दशसाहस्रम्" अम०। 3. ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಬೆರೆಯುದಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಲ್ಲದ.

अयुतसिद्ध ಅಯುತಸಿದ್ಧ (ವಿ೦) ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾರಣಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಿರದೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಸಿದ್ಧವಾದ. युतः पृथग्भूतःसन् सिद्धः। न० त०। ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಕಪಾಲದ್ವಯಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯವಾದ ಘಟಕ್ಕೂ ಅವಿನಾಭಾವವಿರುವುದು. ಈ ಅವಿನಾಭೂತವಾದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಘಟರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಅಯುತಸಿದ್ಧ. ಇದು ಐದು ವಿಧ: (1) ಅವಯವಾವಯವಿ, (2) ಗುಣ–ಗುಣಿ, (3) ಕ್ರಿಯೆ–ಕ್ರಿಯಾವತ್, (4) ಜಾತಿ–ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು (5) ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯ–ವಿಶೇಷ.

अयुतसिद्धि ಅಯುತಸಿದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಿರದೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು; ಕಪಾಲದ್ವಯ ಮತ್ತು ಘಟ ಎರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೇ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಘಟರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು.

अयुताजित् ಅಯುತಾಜಿತ್ (ಪು೦) ಯದುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "अयुताजित् सहस्राजित् शताजिदथ दासकः" हरिवं०।

अयुतायु ಅಯುತಾಯು (ಪು೦) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

अये ಅಯೇ (अव्य०) 1. ಸಂಭ್ರಮ. 2. ಆಶ್ಚರ್ಯ. "अये, कथमार्यः पाश्चात्याश्चतुःशालकं प्रति प्रस्थितः" वेणी०। 3. ಕೋಪ. "अये, अश्वमेध इति विश्वजयिनां क्षत्रियाणां महानुत्कर्षनिकर्षः" उ० रा० ४। 4. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. "अये, कुसुमपुरवृत्तान्तज्ञः अहं भवत्प्रणिधिश्चेति गतार्थः" मुद्रा० २। 5. ಭಯ. "अये, तत्कथं सत्यमेव कुपित आर्यः?" मुद्रा० ३। 6. ಸಂಬೋಧನ. "अये, कले, भद्रमव्याहतम्" प्रबोध० २। 7. ದುಃಖ. "अये, देवपादपद्मोपजीविनोऽवस्थेयम्" मुद्रा० २। "अये क्रोधविषादयोः। संभ्रमे स्मरणे च". हेम०।

अयोग ಅಯೋಗ (ಪು೦) 1. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ನ० ತ०। 2. ತಿಥಿ ವಾರಾದಿಗಳ ಕೆಟ್ಟಯೋಗ. अप्राशस्त्ये न० त०। 3. ವಿಧುರ. "अयोगो विधुरोऽपि च" त्रिकाण्ड०। 4. ಅರುಚಿ, ಅಪ್ರೀತಿ. 5. ಸುತ್ತಿಗೆ, ಕೊಡತಿ. 6. ವಿಯೋಗ. 7. ಕಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ. (वि०) 8. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. "अयोगः कठिनोद्यमे। विश्लेषे विधुरे कूटे" हेम०।

अयोगव ಅಯೋಗವ (ಪು೦) ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆಜಾತಿಯವನು. "शूद्रादयोगवः क्षत्ता चण्डालश्चाधमो नृणाम्। वैश्यराजन्यविप्रासु जायन्ते वर्णसंकराः" मनु० १०-१२।

अयोगवाह ಅಯೋಗವಾಹ (ಪು೦) ಅನುಸ್ವಾರ, ವಿಸರ್ಗ, ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯ ಮತ್ತು ಉಪಧ್ಮಾನೀಯಗಳು. ಇವು ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರದಿದ್ದರೂ ಷತ್ವಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು. नास्ति योगः (वर्णसमाम्नायसूत्रेषु) संबन्धो येषां ते;न विद्यते योगः संयोगो वर्णान्तरेण येषां ते इति वा — तथाभूताः सन्तः वाहयन्ति (प्रयोगं) निष्पादयन्ति। "अनुस्वारो विसर्गश्च ×क ×पौ चैव पराश्रितौ। अयोगवाहा विज्ञेया आश्रयस्थानभागिनः"।

अयोग्य ಅಯೋಗ್ಯ (वि०) 1. ಅನರ್ಹವಾದ. 2. ಅನುಚಿತವಾದ.

अयोग्र ಅಯೋಗ್ರ (न०) ಮುಸಲ, ಒನಕೆ. अयः अग्रे यस्य।

अयोघन ಅಯೋಘನ (ಪು೦) ಸುತ್ತಿಗೆ, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ. अयांसि हन्यन्तेऽनेन — हन (हिंसागत्योः) "अप्" घनादेशश्च (३-३-८२)।

अयोजाल ಅಯೋಜಾಲ (न०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಲೆ. अयोमयं जालम्। (वि०) 2. ರಾಕ್ಷಸಸ್ವಭಾವದ. अय इव जालमस्य।

अयोध्य ಅಯೋಧ್ಯ (वि०) ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. योद्धुं शक्यः — युध (संप्रहारे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। न योध्यः।

अयोध्या ಅಯೋಧ್ಯಾ (स्त्री०) ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರ, ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದ ದೊರೆಗಳ ರಾಜಧಾನಿ, ಭೂವೈಕುಂಠ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದ ಏಳು ನಗರಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अयोध्या मधुरा माया काशी काञ्ची अवन्तिका। पुरी द्वारवती चैव सप्तैता मोक्षदायिकाः"।

अयोध्याकाण्ड ಅಯೋಧ್ಯಾಕಾಂಡ (ಪು೦) ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ (ರಾಮಾಯಣದ) ಗ್ರಂಥ ಭಾಗ.

अयोनि ಅಯೋನಿ (वि०) ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ನಿತ್ಯವಾದ. नास्ति योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य। "जगद्योनिरयोनिस्त्वं जगदन्तो निरन्तकः" कुमा० २-९।

अयोनिज ಅಯೋನಿಜ (ಪು೦) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. "दिविस्पृक् सर्वदृग्व्यासो वाचस्पतिरयोनिजः" वि० स०। (वि०) 2. ಮನುಷ್ಯಾದಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದದ, ಹೆಂಗಸರ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದ; ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿ, ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು, ದ್ರೌಪದಿ, ಸೀತೆ ಮುಂತಾದವರು ಅಯೋನಿಜರು 3. ಶಾಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಹುಳು, ನೊಣ ಮೊದಲಾದುವು.

अयोमल ಅಯೋಮಲ (न०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿಯುವ ತುಕ್ಕು.

अयोमुख ಅಯೋಮುಖ (ಪು೦) 1. ಬಾಣ. (वि०) 2. ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣವುಳ್ಳ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೂತಿಯುಳ್ಳ (ನೇಗಿಲು ಮುಂತಾದುದು). स्त्रियां वा "ङीष्"(४-१-५४)। —मुखा—ಮುಖಾ—मुखी—ಮುಖೀ. 3. ಕಬ್ಬಿಣದಂತೆ ಕಠಿನವಾದ ಮೂತಿಯುಳ್ಳ (ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುದು).

अयोहृदय ಅಯೋಹೃದಯ (वि०) ಕಬ್ಬಿಣದಂತೆ ಕಠಿನವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ದಯ " ನಾದ. अय इव हृदयं यस्य।

अयौगिक ಅಯೌಗಿಕ (पुं०) ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗದ ಶಬ್ದ, ಅವಯವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಶಬ್ದ.

अर ಅರ (पुंन०) 1. ಚಕ್ರದ ಅರಿಕಾಲು, ಚಕ್ರದ ಅಂಚಿಗೂ ಗುಂಬಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿ. इयर्ति गच्छत्यनेन — ऋ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "गण्डोज्ज्वलाऽरुज्वलनाभिचक्रया विराजमानां नवयोदरश्रिया" माघ० १२-८। 2. ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. 3. ಒಂದು ಮೂಲಿ. (वि०) 4. ಶೀಘ್ರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುವ. (अव्य०) 5. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. "अरमङ्गे रथाङ्गस्य शीघ्रशीघ्रगयोरपि" शाश्व०। "अरमरचयतामुभावसिभ्यां पिशितभुजं भुजभारहीनमेनम्" चं० रा०।

अरघट्ट ಅರಘಟ್ಟ (पुं०) 1. ರಾಟಿ, ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರು ಸೇದಲು ಹಾಕಿರುವ ಚಕ್ರ. 2. ದೊಡ್ಡ ಬಾವಿ, ಆಳವಾದ ಬಾವಿ. अरं शीघ्रं घटयते चाल्यतेऽसौ। "कोट्टारघट्टहट्टाश्च" अम०। "तदाकर्ण्य तु अरघट्टमार्गमहमाश्रित्य" पञ्चतं०।

अरजस् ಅರಜಸ್ (स्त्री०) 1. ಪುಷ್ಪವತಿಯಾಗದ ಹೆಂಗಸು, ಕನ್ಯೆ. (वि०) 2. ಧೂಳಿಲ್ಲದ, ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದ, ಶುದ್ಧವಾದ. 3. ಕಾಮುಕ್ರೋಧಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ, ರಜೋಗುಣವಿಲ್ಲದ.

अरज्जु ಅರಜ್ಜು (न०) ಕಾರಾಗೃಹ, ಸೆರೆಮನೆ. नास्ति रज्जुर्बन्धनसाधनं यत्र।

अरणि ಅರಣಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. ऋच्छति — ऋ (गतौ) "अनिः" (उ० २-१०२)। 2. ಅಗ್ನಿಮಂಥ ವೃಕ್ಷ, ಬೆಂಕಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಮರ. 3. ಬೆಂಕಿ, ಅಗ್ನಿ. 4. ಚಕಮಕಿ ಕಲ್ಲು, ಅಗ್ನಿಶಿಲೆ. (पुंस्त्री०)5. ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ತುಂಡು. "निर्मन्थ्यदारुणित्वरणिर्द्वयोः" अम०। स्त्रियां वा "ङीष्" (ग० ५०)। अरणी ಅರಣೀ. अरणिः ಅರಣಿಃ. "अरणिसंभवपावकसङ्गमादभजताध्वरवेदिरिव श्रियम्" याद० ३-४६।

अरणीकेतु ಅರಣೀಕೇತು (पुं०) ಅಗ್ನಿಮಂಥವೃಕ್ಷ.

अरणीसुत ಅರಣೀಸುತ (पुं०) ಶುಕಮಹರ್ಷಿ. [ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಘೃತಾಚಿಯೆಂಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆಯಲು ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಅರಣಿಯಮೇಲೆ ಮಹರ್ಷಿಯ ರೇತಸ್ಸು ಬಿದ್ದಿತು. ಆ ಅರಣಿಯನ್ನು ಕಡೆಯಲು ಶುಕಮಹರ್ಷಿಯು ಜನಿಸಿದರು.] "ऋषिरप्सरसं दृष्ट्वा सहसा काममोहितः। अरण्यामेव सहसा तस्य शुक्रमवापतत्। सोऽविशङ्केन मनसा तथैव द्विजसत्तमः। अरणीं ममन्थ ब्रह्मर्षिः तस्यां जज्ञे शुको नृप। शुक्रे निर्मथ्यमाने स शुको जज्ञे महातपाः" भा० शान्ति० ३३२-३, ७, ८, ९।

अरण्य ಅರಣ್ಯ (न०) 1. ವನ, ಕಾಡು. अर्यते — ऋ (गतौ) "अन्यः" (उ० ३-१०२)। "आरण्यकानां प्रभवः फलानामरण्यजातानि फलान्यभीप्सन्" याद० ४-३०। 2. ತೀಗದ ಮರ.

अरण्यकन्दली ಅರಣ್ಯಕಂದಲೀ (स्त्री०) ಕಾಡು ಬಾಳೆಗಿಡ.

अरण्यकाण्ड ಅರಣ್ಯಕಾಂಡ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮನ ಅರಣ್ಯ ಸಂಚಾರದ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ರಾಮಾಯಣದ ಗ್ರಂಥಭಾಗ.

अरण्यकार्पासी ಅರಣ್ಯಕಾರ್ಪಾಸೀ (स्त्री०) ಕಾಡು ಹತ್ತಿಗಿಡ.

अरण्यचटक ಅರಣ್ಯಚಟಿಕ (पुं०) ಕಾಡುಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

अरण्यचन्द्रिका ಅರಣ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಬೆಳದಿಂಗಳು; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಸಂಪತ್ತು, ರೂಪ ಮುಂತಾದುದು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಂತೆ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ.

अरण्यचर ಅರಣ್ಯಚರ (वि०) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. अरण्ये चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-१५)। –चरी –ಚರೀ.

अरण्यधर्म ಅರಣ್ಯಧರ್ಮ (पुं०) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಧರ್ಮ. [ಗೃಹಸ್ಥನು ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಗೃಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪತ್ನೀಸಹಿತನಾಗಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಕಂದಮೂಲಾದಿಗಳನ್ನೇ ಆಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಜಟಾವಲ್ಕಲ ಧಾರಣ, ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನ ಇವುಗಳೊಡನೆ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ, ಜಪ, ತಪಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ

ನಿರತನಾಗಿರಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ, ಇತ್ಯಾದಿ. ಇದೇ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಧರ್ಮ.] "गृहस्थस्तु यदा पश्येद्वलीपलितमात्मनः। अपत्यस्यैव चापत्यं तदारण्यं समाश्रयेत्॥ संत्यज्य ग्राम्यमाहारं सर्वं चैव परिच्छदम्। पुत्रेषु भार्यां निक्षिप्य वनं गच्छेत्सहैव वा॥ अग्निहोत्रं समादाय गृह्यं चाग्निपरिच्छदम्। ग्रामादरण्यं निःसृत्य निवसेन्नियतेन्द्रियः॥ मुन्यन्नैर्विविधैर्मेध्यैः शाकमूलफलेन वा। एतानेव महायज्ञान्निर्वपेद्विधिपूर्वकम्" मनु० ६-२-५।

अरण्यमक्षिका ಅರಣ್ಯಮಕ್ಷಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕಾಡುನೊಣ.

अरण्यमार्जार ಅರಣ್ಯಮಾರ್ಜಾರ (ಪು०) ಕಾಡುಬೆಕ್ಕು.

अरण्यमुद्ग ಅರಣ್ಯಮುದ್ಗ (ನ०) ಕಾಡುಹೆಸರು.

अरण्यरुदित ಅರಣ್ಯರುದಿತ(ಪು०) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ರೋದನ, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅಳುವುದು; ಅರಣ್ಯರೋದನವನ್ನು ಕೇಳುವವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅದು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ.

अरण्यवास ಅರಣ್ಯವಾಸ (ವಿ०) ಕಾಡಿನ ವಾಸ.

अरण्यवासिन् ಅರಣ್ಯವಾಸಿನ್ (ವಿ०) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ (ಋಷಿ ಮೊದಲಾದವರು). अरण्ये वसति—वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)।

अरण्यसूकर ಅರಣ್ಯಸೂಕರ (ಪು०) ಕಾಡುಹಂದಿ.

अरण्यश्वन् ಅರಣ್ಯಶ್ವನ್ (ಪು०) ಕಾಡುನಾಯಿ, ವೃಕ, ತೋಳ.

अरण्यषष्ठी ಅರಣ್ಯಷಷ್ಠೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಶುದ್ಧ ಷಷ್ಠಿ. "ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे षष्ठी याऽरण्यसंज्ञिता। व्यजनैककरास्तस्यामटन्ति विपिने स्त्रियः"।

अरण्याध्यक्ष ಅರಣ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷ (ಪು०) ಅರಣ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ರಾಜನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ (Chief Conservator of Forests).

अरण्यानी ಅರಣ್ಯಾನೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ದೊಡ್ಡ ಕಾಡು, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಡವಿ. महदरण्यम्—"आनुक्" "ङीष्" च (४-१-४९)।

अरण्यौकस् ಅರಣ್ಯೌಕಸ್ (ಪು०) 1. ಮುನಿ, ಋಷಿ. अरण्यमोको यस्य। "वैक्लव्यं मम तावदीदृशमिदं स्नेहादरण्यौकसः" शाकु० ४-५। 2. ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಸಂಸಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು.

अरत ಅರತ(ವಿ०)1. ವಿರಕ್ತ, ವೈರಾಗ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಉದಾಸೀನ, 2, ಅನುರಾಗವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ. न रतः।

अरति ಅರತಿ (ಪು०)1. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. ऋ (गतौ) "अतिः" (उ० ४-६०)। (ಸ್ತ್ರೀ०) 2. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. रमु(क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। न० त०। 3. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि" गीता १३-१०। 4. ನೋವು, ದುಃಖ. 5. ಯಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬೇಸರ, ಹತ್ತು ಮನ್ಮಥಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. "दृङ्मनःसङ्गसंकल्पा जागरः कृशताऽरतिः। ह्रीत्यागोन्मादमूर्च्छान्ता इत्यनङ्गदशा दश"। (ವಿ०) 6. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, ಅನುರಾಗವಿಲ್ಲದ.

अरत्नि ಅರತ್ನಿ (ಪು०) 1. ಕಿರುಬೆರಳು ನೀಡಿದ ಒಂದು ಗುದ್ದುಮೊಳ, ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕಿರುಬೆರಳಿನ ತುದಿಯವರೆಗಿನ ಅಳತೆ. 2. ಮೊಳಕೈ. 3. ಬಾಹು, ತೋಳು. "अरत्निर्ना सप्रकोष्ठतताङ्गुलिकरेऽपि च। कफोणावपि" मेदि०।

अरर ಅರರ (ಪು०) 1. ಚಂದ್ರ. (ನ०) 2. ಕಬ್ಬಿಣ. 3. ಕವಾಟ, ಬಾಗಿಲು. (स्त्रीन०)ವೈಜ०। 4. ಬಿದಿರಿನ ಒರೆ, ಗವಸಣಿಗೆ. 5. ಮುಚ್ಚಳ, ಒರೆ, ಕೋಶ. इर्ति—ऋ (गतौ) "अरन्" (उ० ३-१३२)। "न ना कवाटे क्लीबे लोहे सोमे स्यादररः पुमान्" वैज०। "अरं छदकपाटयोः" मेदि०।

अरलि ಅರಲಿ (ಪುನ०) ಕವಾಟ, ಬಾಗಿಲು. "कपाटोऽरलिः कुचाटः" अभि० चि०।

अरु ಅರು (ಪು०) 1. ಶತ್ರು. 2. ಆಯುಧ. ऋ (गतौ) "अरुः" (उ० ४-७९)।

अरविन्द ಅರವಿಂದ (ಪು०) 1. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 2. ಕೊಕ್ಕರೆ, ನೀರುಹಕ್ಕಿ. (ನ०) 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. अराणि अरसदृशानि दलानि विन्दति—अर + विद्लृ (लाभे) "शः" (३-१-१३८)। "सरसीष्वरविन्दानां वीचिविक्षोभशीतलम्" रघु० १-४३। "क्रीडाहृतं क्षिप्रमिवारविन्दम्" याद० २-४१। 4. ಕೆಂದಾವರೆ. 5. ಕನ್ನೈದಿಲೆ, ನೀಲಕಮಲ.

अरविन्दनाभ ಅರವಿಂದನಾಭ (ಪು०) ವಿಷ್ಣು. अरविन्दं नाभौ यस्य "अच्" (५-४-७५)।

अरविन्दाक्ष ಅರವಿಂದಾಕ್ಷ (ಪು०) 1. ವಿಷ್ಣು. (ವಿ०) 2. ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ. अरविन्दे इव अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियां "ङीष" (४-१-४१)। -अक्षी -अक्षिः।

अरविन्दिनी ಅರವಿಂದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಲತೆ. 2. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. 3. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. अरविन्द "इनिः"(५-२-१३५)। "ङीप्" (४-१-५)।

अरस ಅರಸ (वि०) 1. ರಸವಿಲ್ಲದ. 2. ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 3. ಸಪ್ಪೆಯಾದ. रस्यते — रस(आस्वादनस्नेहनयोः)+णिच् कर्म० "अच्" (३-३-५६)। न० ब०।

अरसिक ಅರಸಿಕ (वि०) ರಸವನ್ನರಿಯದ, ರಸಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯದ. रसोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। न० त०। "अरसिकेषु रसस्य निवेदनं शिरसि मा लिख मा लिख मा लिख"।

अराजक ಅರಾಜಕ (पु०) ರಾಜನಿಲ್ಲದ ದೇಶ. नास्ति राजा यत्र "कप्" (५-४-१५४)।

अराति ಅರಾತಿ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. न राति सुखम् — रा(दाने)"क्तिच्"(३-३-१७४)। "अराति-पक्षार्णवमन्दराभे" यादः १३-८४। "अरातिभिर्युधि सहयुध्वनो हतान्" माघ० १७-३४। 2. ಜಾತಕದ ಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ಮಾದಿ ಭಾವಗಳ ಪೈಕಿ ಆರನೆಯದು. [ಆರನೆಯದು ಶತ್ರುಸ್ಥಾನ.] 3. ಆರು ಸಂಖ್ಯೆ.

अराल ಅರಾಲ (पु०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. 2. ಸರ್ಜರಸ, ಮತ್ತಿಮರದ ಹಾಲು. (वि०) 3. ವಕ್ರವಾದ, ಕುಟಿಲವಾದ, ಡೊಂಕಾದ. ऋ (गतौ) "विच्" (३-२-७५)। अरमालाति — आ+ला (आदाने) "कः" (वा० ३-२-५)। "अरालः कुटिले सर्जरसे समददन्तिनि" मेदि०। "करोति लक्ष्यं चिरमस्य चक्षुषो न वक्त्रमात्मीयमरालपक्ष्मणः" कुमा० ५-४९। (स्त्री०) -ला -ली. 4. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ, ಸ್ವೈರಿಣಿ.

अरि ಅರಿ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. इयर्ति विरोधम् — ऋ(गतौ)"इः"(उ० ४-१३८)। "अरिषु हि विजयार्थिनः क्षितीशाः विदधति सोपधि सन्धिदूषणानि" किरा० १-४५। 2. ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭ ಮೋಹ ಮದ ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳೆಂಬ ಮನುಷ್ಯನ ಶತ್ರುವರ್ಗ. 3. ಲಗ್ನದಿಂದ ಆರನೆಯ ಸ್ಥಾನ, ಶತ್ರುಸ್ಥಾನ. 4. ಆರು ಸಂಖ್ಯೆ.

अरिचिन्तन ಅರಿಚಿಂತನ (न०) ಶತ್ರುರಾಷ್ಟ್ರದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯೋಚನೆ. "तन्त्रं स्वराष्ट्रचिन्ता स्यादावापस्त्वरिचिन्तनम्" वैज०।

अरित्र ಅರಿತ್ರ (न०) 1. ಹಡಗುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಜಲ್ಲೆ. ऋच्छत्यनेन — ऋ (गतौ) "इत्रः" (३-२-१८४)। "लोलैररित्रैश्चरणैरिवाभितः" माघ० १२-७१। 2. ಹಡಗಿನ ಚುಕ್ಕಾಣಿ, ಲಂಗರು. (वि०) 3. ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡುವ. अरिभ्यः त्रायते — त्रैङ्(पालने) "कः" (३-२-४)।

अरिन्दम ಅರಿಂದಮ (वि०) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅಡಗಿಸುವ. शत्रुगळन्नु कुग्गिसुव. अरीन् दाम्यति — अरि+दम् (उपशमे) "खच्" (३-२-४६)। "मुम्" (६-३-६७)।

अरिभद्र ಅರಿಭದ್ರ (पु०) ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠ, ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಶತ್ರು. "सर्पाधिराजोरुभुजोऽपसर्पं पप्रच्छ भद्रं विजितारिभद्रः" रघु० १४-३१।

अरिमेद ಅರಿಮೇದ (पु०) ಕೆಟ್ಟ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿಮರ.

अरिषड्वर्ग ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗ (पु०) ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭ ಮೋಹ ಮದ ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳೆಂಬ ಆರು ಶತ್ರುಗಳ ಗುಂಪು.

अरिष्ट ಅರಿಷ್ಟ (पु०) 1. ಬೇವಿನ ಮರ. 2. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. 3. ಹದ್ದು. 4. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. 5. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "अरिष्टचाणूरमुखेष्वलक्षितम्" यादः १४-११।(न०)6. ಅಶುಭ. 7. ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಕಡೆದು ನೀರು ಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು. 8. ಅಶುಭ ಸೂಚನೆ. "अरिष्टमाशङ्क्य विपाकदारुणम्" कुमा० १५-२६। 9. ಸಾವಿನ ಲಕ್ಷಣ, ಮರಣದ ಕುರುಹು. 10. ಶುಭ, ಕ್ಷೇಮ. 11. ಮದ್ಯ. 12. ಸೂತಿಕಾಗೃಹ, ಪ್ರಸವಗೃಹ, ಹೆರಿಗೆಯ ಮನೆ. "अरिष्टशय्यां परितो विसारिणा" रघु० ३-१५। (स्त्री०) -ष्टा -ष्ट्या. 13. ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ. (वि०) 14. ಸುಖವಾದ, ಕ್ಷೇಮವಾದ, ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ. "अरिष्टं गच्छ पन्थानम्" रामा०। "अरिष्टो लशुने निम्बे फेनिले काककङ्कयोः। अरिष्टमशुभे तक्रे सूतिकागार आसवे। शुभे मरणचिह्ने च" मेदि०।

अरिष्टताति ಅರಿಷ್ಟತಾತಿ (वि०) ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. अरिष्टं करोति — अरिष्ट "तातिल्" (४-४-१४३)।

अरिष्टदुष्टधी ಅರಿಷ್ಟದುಷ್ಟಧೀ (वि०) ಅಶುಭ ಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಕಳವಳಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. अरिष्टेन दृष्टाधीर्यस्य। "विवशोऽरिष्टदुष्टधीः" अम०।

अरिष्टनेमि ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿ (ಪು೦) 1. ವಿನತಾದೇವಿಯ ಮಗ. "तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च गरुडश्च महाबलः। अरुणश्चारुणिश्चैव विनतायाः सुताः स्मृताः" हरिवं०। 2. ಒಬ್ಬ ಜೈನತೀರ್ಥಂಕರರ ಹೆಸರು.

अरिष्टि ಅರಿಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಕ್ಷೇಮ, ಶುಭ. न रिष्टिः। न० त०।

अरुचि ಅರುಚಿ (स्त्री०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अरुण ಅರುಣ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. ऋच्छति — ऋ (गतौ) "उनन्" (उ० ३-६०)। "रागेण बालारुणकोमलेन" कुमा० ३-३०। 2. ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿ. अरुणो वर्णोऽस्यास्ति — अरुण "अच्" (५-२-१२७)। "आविष्कृतारुणपुरःसर एकतोऽर्कः" शाकु० ४-१। 3. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ, ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ. 4. ಎಳೆಗೆಂಪು. 5. ಎಣ್ಣೆಗೆಂಪು, ಕಪ್ಪು ಬೆರೆತ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. 6. ಒಂದು ಜಾತಿ ಕುಷ್ಠರೋಗ. 7. ಕಾಕಂಬಿ, ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕ. 8. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. 9. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ. "अरुणो माघमासे वै" आदित्यह्०। 10. ಸುರಗಿ ಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆಮರ. 11. ಬುಧ ಗ್ರಹ. 12. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ಮೇಘ. (न०) 13. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. 14. ಚಿನ್ನ, ಸುವರ್ಣ. 15. ತಾಮ್ರ ಲೋಹ. "विषारुणारुणं ताम्रमरुणः सूर्यसारथौ। अव्यक्तरागे शशिजे सन्ध्याभ्रे लोहिते रवौ" वैज०। (स्त्री०) –णा–णी. 16. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. 17. ಅತಿಬಜೆ. 18. ಸಾವೆ. 19. ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆಮರ. 20. ಗುಲಗಂಜಿ ಬಳ್ಳಿ. 21. ಒಂದು ನದಿ. 22. ಹಾವು ಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ. (वि०) 23. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ, ಎಳೆಗೆಂಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "अरुणजलजराजीमुग्धहस्ताग्रपादा" माघ० ११-४०। "अरुणाधरसाभिलाषवंशां करुणां कारणमानुषीं भजामि" याद० १५-८९। 24. ಎಣ್ಣೆಗೆಂಪಾದ. 25. ಮೂಕ, ಮಾತಾಡಲಾರದವನು. 26. ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದ. "अरुणोऽव्यक्तरागेऽर्के सन्ध्यारागेऽर्कसारथौ। निःशब्दे कपिले कुष्ठभेदे नागुणिनि त्रिषु। अरुणातिविषा श्यामा मञ्जिष्ठा त्रिवृतासु च" मेदि०। "मञ्जिष्ठातिविषारुणा। त्रिष्वारक्ते व्याकुले" त्रिकाण्ड०।

अरुणप्रिया ಅರುಣಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ— (1) ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿ. (2) ಛಾಯಾದೇವಿ,

अरुणनयन ಅರುಣನಯನ –नेत्र–नेत्र, –लोचन –ಲೋಚನ (पु०) 1. ಪಾರಾವತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. (वि०) 2. ಕೆಂಪಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ. अरुणे नयने नेत्रे लोचने वा यस्य।

अरुणसारथि ಅರುಣಸಾರಥಿ (पु०) ಸೂರ್ಯ. अरुणः सारथिर्यस्य।

अरुणात्मज ಅರುಣಾತ್ಮಜ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ— (1) ಶನಿದೇವ. (2) ಸುಗ್ರೀವ. (3) ಯಮ. (4) ಕರ್ಣ. (5) ಸಾವರ್ಣಿಮನು. (द्वि० व०) (6) ಅಶ್ವಿನೀ ಕುಮಾರರು. 2. ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿಯಾದ ಅರುಣನ ಮಗ—(1) ಜಟಾಯು. (2) ಸಂಪಾತಿ. (स्त्री०) –जा –जा. ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು— (1) ಯಮುನಾನದಿ. (2) ತಪತೀನದಿ.

अरुणानुज ಅರುಣಾನುಜ –अवरज –ಅವರಜ (पु०) ಅರುಣನ ತಮ್ಮ, ಗರುಡ. अरुणस्यानुजः अवरजो वा।

अरुणित ಅರುಣಿತ (वि०) ಕೆಂಪಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अरुण "इतच्" (५-२-३६)। "स्तनाङ्गरागारुणिताच्च कन्दुकात्" कुमा० ५-११। "अरुणिताखिलशैलवनामुहुः" माघ० ६-२१।

अरुणोदय ಅರುಣೋದಯ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಘಳಿಗೆಯ ಕಾಲ. "चतस्रो घटिकाः प्रातरुणोदय उच्यते"। 2. ಅರುಣನ ಆವಿರ್ಭಾವ, ಅರುಣನು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

अरुणोदयविद्धा ಅರುಣೋದಯವಿದ್ಧಾ (स्त्री०) ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಶಮೀ ತಿಥಿಯ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಏಕಾದಶೀ ತಿಥಿ. अरुणोदये विद्धा। "दशमी शेषसंयुक्ता यदि स्यादरुणोदये। वैष्णवेन न कर्तव्यं तद्दिनैकादशीव्रतम्" भविष्य०।

अरुणोदयसप्तमी ಅರುಣೋದಯಸಪ್ತಮೀ (स्त्री०) ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿ, ರಥಸಪ್ತಮಿ. "माघे मासि सिते पक्षे सप्तमी कोटिभास्करा। दद्यात्स्नानार्घदानाभ्यामायुरारोग्यसंपदः" भविष्य०। [ಈ ದಿನ ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಅರ್ಘ್ಯಪ್ರದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪುಣ್ಯವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

अरुणोपल ಅರುಣೋಪಲ (पु०) ಪದ್ಮರಾಗ, ಮಾಣಿಕ್ಯ.

अरुन्तुद ಅರುಂತುದ (वि०) ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವ, ಮರ್ಮಭೇದಕವಾದ. अरूंषि तुदति — अरुस्+तुद (व्यथने) "खश्" (३-२-३५)। मुमागमः (६-३-६७)। "अरुन्तुदमिवालानमनिर्वाणस्य दन्तिनः" रघु० १-७१

अरुन्धती ಅರುಂಧತೀ (स्त्री०) 1. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. "अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्भुजम्" रघु० १-५६। "आर्याप्यरुन्धती तत्र व्यापारं कर्तुमर्हति" कुमा० ६-३२। [ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅರುಂಧತೀ ದೇವಿಯು ನಕ್ಷತ್ರ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವಳು. ವಿವಾಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರಿಗೆ ಅರುಂಧತೀ ನಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.] 2. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಿಗೆ. "अरुन्धती भवेज्जिह्वा ध्रुवो नासाग्रमुच्यते" काशीखं०।

अरुन्धतीजानि ಅರುಂಧತೀಜಾನಿ (पुं०) ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿ. अरुन्धती जाया यस्य "निङ्" (५-४-१३४)।

अरुन्धतीदर्शनन्याय ಅರುಂಧತೀದರ್ಶನನ್ಯಾಯ (पुं०) ಮೊದಲು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಸುಲಭವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ವಿಮರ್ಶೆಯಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. [ಅರುಂಧತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಮೊದಲು ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಸ್ಥೂಲವಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅನಂತರ ಅವುಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅರುಂಧತೀ ನಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ.]

अरुल ಅರುಲ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. 2. ದೋಣಿ. "अरुलं सलिले पोतेऽपि" वैज०।

अरुष्कर ಅರುಷ್ಕರ (पुं०) 1. ಗೇರುಮರ. अरुः व्रणं करोति — कृ (करणे) "टः" (३-२-२१)। (वि०) 2. ಗಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

अरुस् ಅರುಸ್ (पुं०) 1. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 2. ಕೆಂಪು ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. (क्लीं०) 3. ವ್ರಣ, ಹುಣ್ಣು. 4. ಗಾಯ. (न०) 5. ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ. ऋ (गतौ) "उसिः" (उ० २-११७)।

अरूप ಅರೂಪ (न०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. 2. ಕುರೂಪ. (वि०) 3. ರೂಪವಿಲ್ಲದ. 4. ಸೌಂದರ್ಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति रूपं यस्य।

अरूपहार्य ಅರೂಪಹಾರ್ಯ (वि०) ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ. रूपेण सौन्दर्येण हार्यो न भवति। "अरूपहार्यं मदनस्य निग्रहात् पिनाकपाणिं पतिमाप्तुमिच्छति" कुमा० ५-५३।

अरूष ಅರೂಷ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ, 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಾವು.

अरे ಅರೆ (अव्य०) 1. ನೀಚಸಂಬೋಧನ. "अरे कुम्भीरक, कथय कुत्र त्वयैतद्राजकीयमङ्गुलीयकं समासादितम्" शाकु० ६। 2. ಕೋಪದ ಸಂಬೋಧನೆ. "अरे मूढ, जात्या काममवध्योऽहम्। इयं सा जातिः परित्यक्ता" वेणी० ३। 3. ಅಸೂಯೆ, ಹೊಟ್ಟಿಕಿಚ್ಚು. "अरेऽपाकृत्यसूययोः" मेदि०।

अरोक ಅರೋಕ (पुं०) 1. ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಕಾಶ ಶೂನ್ಯವಾದ, ಕಳೆಗುಂದಿದ. रुच (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। रोको दीप्तिः। न रोको यस्य। 2. ರಂಧ್ರವಿಲ್ಲದ, ತೂತಿಲ್ಲದ.

अरोग ಅರೋಗ (पुं०) 1. ಆರೋಗ್ಯ, ರೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न रोगः। "न नाममात्रेण करोत्यरोगम्" हितो० १-१६७। (वि०) 2. ರೋಗವಿಲ್ಲದ. न रोगो यस्य।

अरोगिन् ಅರೋಗಿನ್ (वि०) ರೋಗವಿಲ್ಲದ, ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. न रोगी। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। अरोगिणी ಅರೋಗಿಣೀ.

अरोचक ಅರೋಚಕ (पुं०) ಒಂದು ರೋಗ, ಯಾವ ಆಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡದ ರೋಗ, ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ಕುಂದಿರುವಿಕೆ, ಅಜೀರ್ಣ ರೋಗ.

अरोचकिन् ಅರೋಚಕಿನ್ (वि०) ಅಜೀರ್ಣರೋಗವುಳ್ಳ.

अर्क ಅರ್ಕ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. अर्च्यते — अर्च (पूजायाम्) "कः" (उ० ३-४०)। "जगत्पवित्रैरपि तं न पादैः स्प्रष्टुं जगत्पूज्यमयुज्यताकैः" माघ० ३-२। 2. ವಿಷ್ಣು. "अर्को वाजसनिः शृङ्गी" वि० स०। 3. ಇಂದ್ರ. 4. ಸ್ಫಟಿಕ. 5. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 6. ಭಾನುವಾರ. 7. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 8. ಶುಕ್ಲಸಪ್ತಮಿ. 9. ಪಂಡಿತ. 10. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. 11. ಹರಳು ಗಿಡ. 12. ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 13. ಹನ್ನೆರಡು ಸಂಖ್ಯೆ. 14. ಕಷಾಯ. "अर्कोऽर्कपर्णे स्फटिके रवौ ताम्रे दिवस्पतौ" मेदि०। "अर्को मधोनि स्फटिके ज्येष्ठभ्रातरि भास्करे। शुभ्रेऽर्कपादपे" नानार्थर०। (वि०) 15. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

अर्कक्षेत्र ಅರ್ಕಕ್ಷೇತ್ರ (न०) ಸಿಂಹರಾಶಿ. अर्कस्य क्षेत्रम्।

अर्कज ಅರ್ಕಜ (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಮಗ—(1) ಶನಿದೇವ. (2) ಯಮ. (3) ಸುಗ್ರೀವ. (4) ಕರ್ಣ. (5) ಸಾವರ್ಣಿಮನು. (द्वि० व०) (6) ಅಶ್ವಿನೀ

ಕುಮಾರರು. (स्त्री०) –जा–ಜಾ. ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು—(1) ಯಮುನಾನದಿ. (2) ತಪತೀನದಿ. अर्काज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अर्कतनय ಅರ್ಕತನಯ –पुत्र–ಪುತ್ರ, –सुत–ಸುತ, –सूनु–ಸೂನು (पु०) "अर्कज" ಪದದ ಅರ್ಥ.

अर्कनयन ಅರ್ಕನಯನ–नेत्र–ನೇತ್ರ (पु०) 1. ವಿರಾಟ್ ಪುರುಷ. (वि०) 2. ಸೂರ್ಯನಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ.

अर्कपत्र ಅರ್ಕಪತ್ರ –पर्ण–ಪರ್ಣ (पु०) 1. ಎಕ್ಕದಗಿಡ. अर्क इव तीक्ष्णं पत्रं पर्णं वा यस्य। (न०) 2. ಎಕ್ಕದ ಎಲೆ.

अर्कपादप ಅರ್ಕಪಾದಪ (पु०) ಎಕ್ಕದಗಿಡ.

अर्कप्रिया ಅರ್ಕಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ—(1) ಛಾಯಾದೇವಿ. (2) ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿ.

अर्कबन्धु ಅರ್ಕಬಂಧು (पु०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. 2. ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. अर्को बन्धुर्यस्य।

अर्कभ ಅರ್ಕಭ (न०) 1. ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರ, ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಸೂರ್ಯನೇ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಸಿಂಹರಾಶಿ.

अर्कविवाह ಅರ್ಕವಿವಾಹ (पु०) ಮೂರನೆಯ ವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲು ಎಕ್ಕದಗಿಡವನ್ನು ಕನ್ಯೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ (ಛಾವಿಸಿ) ಆದರೊಡನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಮದುವೆ. [ಇದರಿಂದವಮೂರನೆಯ ವಿವಾಹವು ನಾಲ್ಕನೆಯದಾಗುವುದು.] "चतुर्थादिविवाहार्थं तृतीयेऽर्कं समुद्वहेत्। आदित्यदिवसे वापि हस्तर्क्षे वा शनैश्चरे। शुभे दिने वा पूर्वाह्णे कुर्यादर्कविवाहकम्" कश्यप०।

अर्कवेध ಅರ್ಕವೇಧ (पु०) ತಾಳೀಶಪತ್ರಿಗಿಡ.

अर्कव्रत ಅರ್ಕವ್ರತ (न०) 1. ಮಾಘಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿ (ರಥಸಪ್ತಮಿ)ಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನ ಪೂಜೆ. 2. ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಕಂದಾಯ (ತೆರಿಗೆ) ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು. अर्कस्येव व्रतम्। [ಸೂರ್ಯನು ಲೋಕರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂಟು ತಿಂಗಳುಕಾಲ ಭೂಮಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಆಮೇಲೆ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವಂತೆ ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೇ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಎಂಟು ತಿಂಗಳು ಕಾಲ(ಕಂತಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ) ಕಂದಾಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಕವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು.] "अष्टौ मासान् यथादित्यः तोयं गृह्णाति रश्मिभिः। तथा हरेत्करं राष्ट्रान्नित्यमर्कव्रतं हितम्" मनु० ९-३०५। "सहस्रगुणमुत्स्रष्टुमादत्ते हि रसं रविः" रघु० १-१८।

अर्काश्मन् ಅರ್ಕಾಶ್ಮನ್ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. 2. ಪದ್ಮರಾಗ, ಮಾಣಿಕ್ಯ.

अर्केन्दुसंगम ಅರ್ಕೇಂದುಸಂಗಮ (पु०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರು ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವದಿನ. अर्केन्दू सङ्गच्छतोऽत्र सम्+गम्लृ (गतौ) "घः" (३-३-११८)।

अर्कोपल ಅರ್ಕೋಪಲ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. 2. ಪದ್ಮರಾಗ, ಮಾಣಿಕ್ಯ.

अर्क्य ಅರ್ಕ್ಯ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अर्कं (स्तवने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अर्गल ಅರ್ಗಳ (स्त्रीन०) 1. ಅಗಳಿ, ಚಿಲಕ, ಲಾಳ ಮುಂಡಿಗೆ. 2. ಬಾಗಿಲು. अर्ज्यते — अर्ज (अर्जने) "कलच्" (उ० १-१०६)। कुत्वम् (७-३-५३)। "पुरार्गलादीर्घभुजो बुभोज" रघु० १८-४। (त्रि०) 3. ತರಂಗ, ಅಲೆ. "अर्गलस्त्रिषु कल्लोलेऽन्तर्दण्डावारयोर्नना" मेदि०।

अर्गलिका ಅರ್ಗಳಿಕಾ (स्त्री०) ಅಗಳಿ, ಚಿಲಕ, ಮುರದ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ.

अर्घ ಅರ್ಘ (पु०) 1. ಬೆಲೆ, ಕ್ರಯ. अर्ह्यतेऽनेन —अर्ह (पूजायाम्) "घञ्" (३-३-१२१)। कुत्वम् (७-३-५३)। "मणिमुक्ताप्रवालानां लोहानां तान्तवस्य च। गन्धानां च रसानां च विद्यादर्घबलाबलम्" मनु० ९-३२९। 2. ಪೂಜೆ, ಪೂಜಾಕಾರ್ಯ. "स प्रत्यग्रैः कुटजकुसुमैः कल्पितार्घाय तस्मै" मेघ० १-४।

अर्घ्य ಅರ್ಘ್ಯ (न०) 1. ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯ, ಪೂಜೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಪತ್ರಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದುದು. 2. ಪೂಜಾಸಂಬಂಧವಾದ ಉಪಚಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. अर्घायेदम् "यत्" (५-४-२५)। (वि०) 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. अर्ह्यते—अर्ह (पूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। कुत्वम् (७-३-५३)। "तानर्घ्यानर्घ्यमादाय दूरात् प्रत्युद्ययौ गिरिः" कुमा० ६-५०। "तमर्घ्यमर्घ्यादिकयादिपूरुषः" माघ० १-१४।

अर्चक ಅರ್ಚಕ (पु०) ಪೂಜಿಸುವವನು, ಆರಾಧಿಸುವವನು, ಆರಾಧಕ. अर्च (पूजायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ब्रह्मचारी व्रती च स्याद्गुरुदेवद्विजार्चकः" मनु० ११-२२४। स्त्रियां **अर्चिका** ಅರ್ಚಿಕಾ.

अर्चन ಅರ್ಚನ (न०) ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. अर्च (पूजायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। अर्च+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **अर्चना ಅರ್ಚನಾ.**

अर्चनीय ಅರ್ಚನೀಯ (वि०) ಪೂಜಾರ್ಹನಾದ, ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. अर्च (पूजायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "अर्चनीयचरणाम्बुजे भवत्याततायिपदवीमुपेयुषाम्" यादo १७-११५।

अर्चा ಅರ್ಚಾ (स्त्री०) 1. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. अर्च (पूजायाम्) "अः" (३-३-१०३)। 2. ಪ್ರತಿಮೆ, ವಿಗ್ರಹ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಮೂರ್ತಿ. "अर्चा पूजा-प्रतिमयोः" वैज०। [ಪೂಜೆಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅರ್ಚೆಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವಿಗ್ರಹವು ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತ, ದೈವ, ಆರ್ಷ ಮತ್ತು ಮಾನುಷವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. (1) ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತ. (2) ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದುದು ದೈವ. (3) ಋಷ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಪುರುಷರು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿದುದು ಆರ್ಷ. (4) ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಮಾನುಷ. ಈ ಅರ್ಚೆಯು ಪರವ್ಯೂಹಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. (ಅವತಾರಗಳ ಲ್ಲೊಂದು). [ಪರ, ವ್ಯೂಹ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿ, ವಿಭವ ಮತ್ತು ಅರ್ಚೆಗಳೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನು ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹ ಕ್ಕಾಗಿ ಐದು ವಿಧವಾಗಿ ಅವತಾರ ಹೊಂದುವನು ಎಂದು ಪಾಂಚರಾತ್ರ ಮತ್ತು ವೈಖಾನಸಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಬೇರ ಮತ್ತು ಲಿಂಗ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಭಕ್ತರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿವರಕ್ಕೆ "शैव" ಮತ್ತು "लिङ्ग" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಈ ಐದು ವಿಧ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಾವತಾರದಲ್ಲೇ ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ತೋರುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಭಕ್ತರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಅವರವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಶಿಲೆ ಲೋಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮ, ಕೃಷ್ಣ, ಭೈರವ, ಆಂಜನೇಯ, ವೃಷಭ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಿಂದ ಅಪ್ರಾಕೃತ ದಿವ್ಯಮಂಗಳ ವಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಮನೆ, ಗ್ರಾಮ, ನಗರ, ಬೆಟ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಗೋಚರನಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಕಲ್ಯಾಣವುಂಟುಮಾಡುವನು.]

अर्चि ಅರ್ಚಿ (स्त्री०) ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ, ಜ್ವಾಲೆ. अर्च (पूजायाम्) "इन्" (उ० ४-११८)। "आसीदासन्न-निर्वाणः प्रदीपार्चिरिवोषसि" रघु० १२-१।

अर्चिचयिषा ಅರ್ಚಿಚಯಿಷಾ (स्त्री०) ಪೂಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆರಾಧಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. अर्च (पूजायाम्)+णिच्+सन् "अः" (३-३-१०२)।

अर्चिचयिषु ಅರ್ಚಿಚಯಿಷು (वि०) ಪೂಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಆರಾಧಿಸಲು ಇಷ್ಟವುಳ್ಳ. अर्चयितु-मिच्छुः—अर्च (पूजायाम्)+णिच्+सन् "उः" (३-२-१६८)। "यष्टुमिच्छसि पितॄन्न साम्प्रतं संवृतोऽ-र्चिचयिषुर्दिवौकसः" किरा० १३-६५।

अर्चित ಅರ್ಚಿತ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अर्चिष्मानर्चितः कुम्भो विशुद्धात्मा विशोधनः" वि० स०। (वि०) 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ. अर्च (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१८८)। "अनर्घ्यमर्घ्येण तमद्रिनाथः स्वर्गौकसामर्चितमर्चयित्वा" कुमा० १-५८। 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म "क्तः" (३-२-१०२)।

अर्चिष्मत् ಅರ್ಚಿಷ್ಮತ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अर्चिष्मा-नर्चितः कुम्भः" वि०स०। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अर्चिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। (वि०) 4. ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ.

अर्चिस् ಅರ್ಚಿಸ್ (पुं०) 1. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (न०) 3. ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ, ಜ್ವಾಲೆ. अर्च (पूजायाम्) "इसिः" (उ० २-१०८)। 4. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. "प्रशमादर्चिषामेतदनुद्वीर्णसुरायुधम्" कुमा० २-२०।

अर्च्य ಅರ್ಚ್ಯ (वि०) ಪೂಜಾರ್ಹ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. अर्च (पूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "मरुत्प्रयुक्ताश्च मरुत्सखाभं तमर्च्यमारादभिवर्तमानम्" रघु० २-१०।

अर्जक ಅರ್ಜಕ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಗಗ್ಗರಿಗಿಡ. अर्ज (अर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಸಂಪಾದಿಸುವವನು.

अर्जन ಅರ್ಜನ (न०) ಸಂಪಾದನೆ. अर्ज (प्रतियत्ने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अर्जुन ಅರ್ಜುನ (पुं०) 1. ಪಾಂಡುವಿನ ಮಗನಾದ ಅರ್ಜುನ, ಕುಂತಿಯ ಪುತ್ರ. [ದುರ್ವಾಸಮಹರ್ಷಿಯು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಮಂತ್ರದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹ ಪಡೆದ ಕುಂತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು

ಹುಟ್ಟಿದನು. ಇವನಿಗೆ (1) ದ್ರೌಪದಿ, (2) ಸುಭದ್ರೆ, (3) ಉಲೂಪಿ ಮತ್ತು (4) ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯೆಂಬ ನಾಲ್ವರು ಪತ್ನಿಯರು. (1) ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿ, (2) ಅಭಿಮನ್ಯು, (3) ಇರಾವಂತ ಮತ್ತು (4) ಬಭ್ರುವಾಹನನೆಂಬ ನಾಲ್ವರು ಮಕ್ಕಳು. ಇವನು ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾಗಿ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತು ಅವರ ಪ್ರಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾದನು. ಈ ವಿದ್ಯೆಯ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯದಿಂದ ಮತ್ಸ್ಯಯಂತ್ರವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ಅಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ (ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಉಲ್ಲಂಘನೆಯಿಂದ ಇವನು ಕೆಲವುಕಾಲ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಇರಾವಂತನೆಂಬ ಮಗನನ್ನೂ, ಉಲೂಪಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಬಭ್ರುವಾಹನನನ್ನೂ, ಸುಭದ್ರೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಅಭಿಮನ್ಯುವೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನೂ ಪಡೆದನು. ಖಾಂಡವವನ ದಹನದಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಗಾಂಡೀವ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆದನು. ಕೆಲವು ಕಾಲ ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದು ಚಿತ್ರಸೇನನೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನಿಂದ ಗಾಂಧರ್ವ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದನು. ಕಿರಾತರೂಪಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ನಿವಾತಕವಚ ಮತ್ತು ಕಾಲಕೇಯರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದುದರಿಂದ ಇವನ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಪುತ್ರವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಇವನಿಗೆ ಅಭೇದ್ಯವಾದ ಕವಚವನ್ನೂ ಕಿರೀಟವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನು. ಇವನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಊರ್ವಶಿಯಿಂದ "ನಪುಂಸಕನಾಗು" ಎಂಬ ಶಾಪ ಹೊಂದಿದನು. ಈ ಷಂಡವೇಷದಿಂದಲೇ ಬೃಹನ್ನಳೆ ಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ಮಾಡಿದನು. ಉತ್ತರ ಗೋಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಣ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಓಡಿಸಿದನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಹಾಯಪಡೆದು ದುಃಶಾಸನಾದಿಗಳನ್ನು ಲೀಲೆಯಿಂದ ಜಯಿಸಿದನು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರ್ಜನ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಜಲವನ್ನು ತರಿಸಿ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಾರಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಬಂಧುವರ್ಗವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಂದು ತಾನು ರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಯುದ್ಧವಿಮುಖನಾಗಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಶ್ರೀಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಉಪದೇಶಹೊಂದಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಶಿಖಂಡಿಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಕೆಡವಿ ಅವರಿಗೆ ಬಾಣಗಳಿಂದ ತಲೆದಿಂಬನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ಕರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಕುದುರೆಯೊಡನೆ ಹೊರಟು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಭ್ರುವಾಹನನಿಂದ ಹತನಾಗಿ ಉಲೂಪಿಯು ತಂದ ಸಂಜೀವಿನೀ ಮಣಿಯಿಂದ ಬದುಕಿದನು. ಇತ್ಯಾದಿ, ಇತ್ಯಾದಿ. ಇವನಿಗೆ ಅರ್ಜುನ, ಫಲ್ಗುನ, ಜಿಷ್ಣು, ಕಿರೀಟಿ, ಶ್ವೇತವಾಹನ, ಬೀಭತ್ಸು, ವಿಜಯ, ಕೃಷ್ಣ, ಸವ್ಯಸಾಚಿ ಮತ್ತು ಧನಂಜಯನೆಂದು ಹತ್ತು ಹೆಸರು. "अर्जुन: फल्गुनो जिष्णु: किरीटी श्वेतवाहन:। बीभत्सुर्विजय: कृष्ण: सव्यसाची धनञ्जय:" ಭಾಂ ವಿರಾಂ ೪೦-೯। **ಅರ್ಜುನನ ದಶನಾಮ ನಿರ್ವಚನ:** ವಿರಾಟಪರ್ವ—೪೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ (ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಸರಿನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ) (1) ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಬಣ್ಣವು ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ ನನ್ನ ಕೆಲಸವೆಲ್ಲ ಶುದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ನನಗೆ "ಅರ್ಜುನ" ನೆಂದು ಹೆಸರು. "पृथिव्यां चतुरन्तायां वर्णो मे दुर्लभ: सम:। करोमि कर्म शुक्लं च तस्मान्मामर्जुनं विदु:" ೨೦। (2) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಚುಕ್ಕಿಗಳ ಪೈಕಿ ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿಯೆಂಬ ಎರಡು ಚುಕ್ಕಿಗಳ ಸಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾನು ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನು "ಫಲ್ಗುನ" ನೆಂದು ಕರೆಯುವರು. "उत्तराभ्यां फल्गुनीभ्यां नक्षत्राभ्यामहं दिवा। जातो हिमवत: पृष्ठे तेन मां फल्गुनं विदु:" ೧೬। (3) ನಾನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಸಿಕ್ಕದೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ಇಂದ್ರನ ಮಗನಾದುದರಿಂದಲೂ ನಾನು "ಜಿಷ್ಣು" ವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದೆನು. "अहं दुरापो दुर्धर्षो दमन: पाकशासनि:। तेन देवमनुष्येषु जिष्णुर्नाम्नास्मि विश्रुत:" ೨೧। (4) ನಿವಾತಕವಚಾದಿ ದಾನವರೊಡನೆ ನಾನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಿರೀಟವೊಂದನ್ನು ನನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕರಿಸಿದನಾದುದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನು "ಕಿರೀಟಿ" ಯೆನ್ನುವರು. "पुरा शक्रेण मे दत्तं युध्यतो दानवर्षभै:। किरीटं मूर्ध्नि सूर्याभं तेनाहुर्मां किरीटिनम्" ೧೭। (5) ನಾನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಸುವರ್ಣಭೂಷಾಲಂಕೃತವಾದ ಶ್ವೇತಾಶ್ವಗಳು ನನ್ನ

ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವಕಾರಣ "**ಶ್ವೇತವಾಹನ**" ನೆನೆಸಿಕೊಂಡೆನು. "श्वेताः काञ्चनसन्नाहा रथे युज्यन्ति ये हयाः। संग्रामे युध्यमानस्य तेनाहं श्वेतवाहनः" १५। (6) ನಾನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಸಹ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ "**ಬೀಭತ್ಸು**" ವೆಂದು ನನಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. "न कुर्यां कर्म बीभत्सं युध्यमानः कथंचन। तेन देवमनुष्येषु बीभत्सुरिति विश्रुतः" १८। (7) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿಹೋಗಿ ಅವರನ್ನು ಜಯಿಸದೆ ಹಿಂತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನು "**ವಿಜಯ**" ನೆನ್ನುವರು. "अभिप्रयामि संग्रामे यदहं युद्धदुर्मदान्। नाजित्वा विनिवर्तामि तेन मां विजयं विदुः" १४। (8) ನಾನು ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾದರೂ ನಿರ್ಮಲನಾದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನನಗೆ "**ಕೃಷ್ಣ**" ನೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟನು. "कृष्ण इत्येव दशमं नाम चक्रे पिता मम। कृष्णावदातस्य सतः प्रियत्वाद्बालकस्य वै" २२। (9) ನಾನು ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಗಾಂಡೀವವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದುದರಿಂದ ನನಗೆ "**ಸವ್ಯಸಾಚಿ**"ಯೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "उभौ मे तुल्यकर्माणौ गाण्डीवस्य विकर्षणे। भुजौ मे भवतः सङ्ख्ये परसैन्यविनाशिनौ। तयोः सव्योऽधिकस्तस्मात्सव्यसाचीति मां विदुः" ३२, ३३। (10) ದೇಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅದರ ನಡುವೆ ಇರುವೆನಾದುದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನು "**ಧನಂಜಯ**" ನೆಂದು ಕರೆಯುವರು. "सर्वान् जनपदान् जित्वा वित्तमादाय केवलम्। मध्ये धनस्य तिष्ठामि तेनाहुर्मां धनञ्जयम्" १३]। 2. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನ, ಕೃತವೀರ್ಯನ ಮಗ; ಇವನಿಗೆ "ಸಹಸ್ರಾರ್ಜುನ" ನೆಂದೂ ಹೆಸರು. [ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನು ದತ್ತಾತ್ರೇಯನ ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸಾವಿರ ಬಾಹುಗಳನ್ನೂ ದಿವ್ಯವಾದ ಸುವರ್ಣರಥವನ್ನೂ ಪಡೆದನು. ಈತನು ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಹಸ್ರ ಬಾಹುವಾಗಿಯೂ, ಉಳಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಬಾಹುವಾಗಿಯೂ ಜನರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಇವನು ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಿ ಮತ್ತು ವಿದ್ವಾಂಸನು. ಸುಮಾರು 85,000 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನು. ಇವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಯೋಚಿಸಿದರೂ ಆ ಕೂಡಲೆ ರಾಜನು (ಕಾರ್ತವೀರ್ಯನು) ಧನುರ್ಧಾರಿಯಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇವನು ಎಲ್ಲಾ ದೇಶಗಳನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ಸಾವಿರಾರು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಸ್ಮರಣೆಮಾಡಿದರೆ ಕಳೆದು ಹೋದ ವಸ್ತುವೆಲ್ಲವೂ ಸಿಕ್ಕುವುವು. "कार्तवीर्यार्जुनो नाम राजा बाहुसहस्रवान्। तस्य स्मरणमात्रेण हृतं नष्टं च लभ्यते"। ಇಂದ್ರಾದಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಗೆದ್ದ ರಾವಣನನ್ನು ಈತನು ಒಂದು ಸಲ ಹಿಡಿದು ತನ್ನ ನಗರಕ್ಕೆ ತಂದು ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಗಳಂತೆ ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡಿದ್ದನು. ಒಂದು ಸಲ ಜಮದಗ್ನಿಯ ಧೇನುವನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಎಳೆದುದರಿಂದ ಪರಶುರಾಮನಿಂದ ಇವನು ಹತನಾದನು.] 3. ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿಮರ. ಅರ್ಜ(ಅರ್ಜನೇ) "ತನನ್" (ತಂ ೨-೪೮)। "अनादराकृष्टमुलूखलं तद्यावर्जुनौ शैलनिभौ बभञ्ज" यादं. ४-३७। 4. ತಾಯಿಯ ಏಕಮಾತ್ರ ಪುತ್ರ. 5. ನವಿಲು. "अर्जुनः ककुभे पार्थे कार्तवीर्यमयूरयोः। मातुरेकसुतेऽपि स्यात् पुल्लिगो धवलेऽन्यवत्" मेदि०। (न०) 6. ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು. 7. ಒಂದು ನೇತ್ರರೋಗ. (वि०) 8. ಬಿಳುಪಾದ, ಶುಭ್ರವಾದ. (स्त्री०)–नी–नः. 9. ಹಸು, ಆಕಳು. 10. ಅನಿರುದ್ಧನ ಪತ್ನಿ, ಉಷಾದೇವಿ. 11. ಬಾಹುದಾನದಿ. 12. ತಲೆಹಿಡಕಿ, ಸೂಳೆಯನ್ನು ವಿಟನೊಡನೆ ಕೂಡಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. "नपुंसकं तृणे नेत्ररुजि चाप्यर्जुनी गवि। उषायां बाहुदानद्यां कुट्टिन्यामपि च क्वचित्" मेदि०।

अर्ण ಅರ್ಣ (पुं०) ವರ್ಣ, ಅಕ್ಷರ. "अस्त्रियो वर्णमर्णं च" वैज०।

अर्णव ಅರ್ಣವ (पु०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अर्णांस्यत्र सन्ति – अर्णस् "वः" सलोपश्च (वा० ५-२-१०९)। "प्रवृद्धमन्द्राम्बुदधीरनादः कृष्णार्णवाम्यर्णचरैकहंसः" माघ० ३-२१। "यादोरत्नैरिवार्णवः" रघु० १-१६।

अर्णस् ಅರ್ಣಸ್ (न०) ಜಲ, ನೀರು. ऋ (गतौ) "असुन्" नुट् च (उ० ४-१९६)। "गाङ्गोघनिर्भस्मितशम्भुकन्धरासवर्णमर्णः कथमन्यथास्य तत्" माघ० १२-६९।

अर्णस्वत् ಅರ್ಣಸ್ವತ್ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अर्णांसि सन्त्यत्र "मतुप्" (५-२-९४)। (वि०) 2. ಜಲಸಹಿತವಾದ, ನೀರಿನಿಂದಕೂಡಿದ.

अर्णोद ಅರ್ಣೋದ (पु०) 1. ಮೀಳೆ, ಮೋಡ. 2. ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ, ಮುಸ್ತಕ. अर्णांसि ददाति —डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 3. ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವ.

अर्णोभव ಅರ್ಣೋಭವ (पु०) 1. ಶಂಖ. (वि०) 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अर्णसि भवः।

अर्तन ಅರ್ತನ (न०)1. ಜುಗುಪ್ಸೆ. 2. ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು, ವಾಗ್ದಂಡನೆ. ऋति(सौत्रधातुः)"ल्युट्"(३-३-११५)।

अर्ति ಅರ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪೀಡೆ, ಬಾಧೆ. 2. ಧನುಸ್ಸಿನ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿ. अर्द (हिंसायाम्) "क्तिन्" (वा० ३-३-९४)। "नान्नं वाञ्छति नो निद्रामुपैत्यर्ति-निपीडितः" सुश्रुत०।

अर्तिका ಅರ್ತಿಕಾ (स्त्री०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ, ಅಕ್ಕ. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ.)

अर्थ ಅರ್ಥ (पु०) 1. ದ್ರವ್ಯ, ಧನ, ಹಣ, ಐಶ್ವರ್ಯ. अर्थ्यते — अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। "त्यागाय संभृतार्थानां सत्याय मितभाषिणाम्" रघु० १-७। "निष्क्रष्टुमर्थं चकमे कुबेरात्" रघु० ५-२६। 2. ವಿಷಯ, ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ. "न हि बुद्धिगुणेनैव सुहृदामर्थदर्शनम्" माल० ४-६। 3. ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಿಸಲ್ಪಡುವ ಅರ್ಥ, ಶಬ್ದವು ಅಭಿಧಾದಿಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಿಸುವ ಅರ್ಥ. [ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಗ್ಯಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಎವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "अर्थो वाच्यश्च लक्ष्यश्च व्यङ्ग्यश्चेति त्रिधा मतः। वाच्योऽर्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युः तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द० २-२, ३। "वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये" रघु० १-१। 4. ವಸ್ತು, ಪದಾರ್ಥ. "अर्थो हि कन्या परकीय एव" शाकु० ४-२१। 5. ಕಾರಣ, ನಿಮಿತ್ತ. "तद्गच्छ सिद्धयै कुरु देवकार्यमर्थोऽयमर्थान्तरलभ्य एव" कुमा० ३-१८। 6. ನಿವೃತ್ತಿ, ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. "मशकार्थो धूमः"। 7. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. 8. ವಿಷ್ಣು. "अर्थोऽनर्थो महाकोशः" वि० स०। 9. ಲಗ್ನದಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನ. 10. ಫಲ, ಪರಿಣಾಮ. 11. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. 12. ನಿಜಸ್ಥಿತಿ, ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವ. 13. ಪ್ರಕಾರ, ವಿಧ, ಬಗೆ. 14. ವಿಷಯ, ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯ ವಸ್ತು. "तया भवतोऽविनयमन्तरेण परिगृहीतार्था कृता देवी" माल० ४। 15. ಪ್ರಯೋಜನ, ಕಾರ್ಯ. "सेना परिच्छदस्तस्य द्वयमेवार्थसाधनम्" रघु० १-१९। 16. ರಾಜನ ತಂತ್ರಾವಾಪಗಳು. (ಸ್ವಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಚಿಂತೆ.) 17. ವ್ಯವಹಾರ. 18. ಶಾಸ್ತ್ರ. "अर्थः प्रकारे विषये व्यवहारे प्रयोजने। अभिधेये धने शास्त्रे वस्तुहेतुनिवृत्तिषु" नानार्थर०।

अर्थगत ಅರ್ಥಗತ (पु०) 1. ಅರ್ಥದೋಷ, ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ (काव्य) दोष. अपुष्टत्वम्, दुष्क्रमता, ग्राम्यत्वम्, व्याहतत्वम्, अश्लीलत्वम्, कष्टत्वम्, अनवीकृतत्वम्, निर्हेतुत्वम्, प्रकाशितविरुद्धत्वम्, सन्दिग्धत्वम्, पुनरुक्तत्वम् मुंतादुवु अर्थदोषगळु. सा० द० ७-९–१२। (वि०)2. ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ.

अर्थगौरव ಅರ್ಥಗೌರವ (न०) ಅರ್ಥಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಗಂಭೀರವಾದ ಬಹಳ ಅರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. अर्थस्य गौरवम्। "स्फुटता न पदैरपाकृता न च न स्वीकृतमर्थगौरवम्" किरा० २-२७।

अर्थघ्न ಅರ್ಥಘ್ನ (वि०) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. अर्थं हन्ति — हन(हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)। स्त्रियां —घ्नी —घ्न्यी. "व्याधिता वाधिवेत्तव्या हिंस्रार्थघ्नी च सर्वदा" मनु० ९-८०।

अर्थचिन्ता ಅರ್ಥಚಿಂತಾ (स्त्री०) 1. ರಾಜನ ತಂತ್ರೋವಾಪ ರೂಪವಾದ ಚಿಂತೆ. (ತನ್ನ ಮತ್ತು ಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಚಿಂತೆ.) 2. ದ್ರವ್ಯಚಿಂತೆ. 3. ಕಾರ್ಯಚಿಂತೆ.

अर्थज्ञ ಅರ್ಥಜ್ಞ (वि०) ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ, ಕಾರ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. अर्थं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

अर्थतस् ಅರ್ಥತಸ್ (अव्य०) 1. ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ. 2. ಅರ್ಥದಿಂದ. अर्थ "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "यत्प्रौढित्वमुदारता च वचसां यच्चार्थतो गौरवम्" मालती० १-१०। 3. ನಿಜವಾಗಿ, ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವದಿಂದ. "आकाशसाम्यं दधुरम्बराणि न नामतः केवलमर्थतोऽपि" माघ० ३-५६। 4. ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ, ಕಾರಣದಿಂದ. 5. ಧನಕ್ಕಾಗಿ, ಹಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ. "ऐश्वर्यादनपेतमीश्वरमयं लोकोऽर्थतः सेवते" मुद्रा० १-१४।

अर्थद ಅರ್ಥದ (पु०)1. ಕುಬೇರ. 2. ಶಿಷ್ಯ, ಗುರುವನ್ನು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. (वि०) 3. ಅರ್ಥವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ, ಹಣವನ್ನು

ಕೊಡುವ. अर्थं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "आप्तः शक्तोऽर्थदः साधुः स्वोऽध्याप्या दश धर्मतः" मनु० २-१०९।

ಅರ್ಥದರ್ಶನ ಅರ್ಥದರ್ಶನ (ನ०) 1. ಕಾರ್ಯಜ್ಞಾನ, ಕಾರ್ಯಸ್ವರೂಪದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. ವಸ್ತುವಿನ ತೋರುವಿಕೆ. अर्थस्य दर्शनम्। "सुकृतः परिशुद्ध आगमः कुरुते दीप इवार्थदर्शनम्" किरा० २-३३।

ಅರ್ಥದೋಷ ಅರ್ಥದೋಷ (पु०) "ಅರ್ಥಗತ" ಪದದ 1 ನೆಯ ಅರ್ಥ.

ಅರ್ಥನಾ ಅರ್ಥನಾ (स्त्री०) ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ, ಭಿಕ್ಷೆ. अर्थ (याच्ञायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "अर्थना मयि भवद्भिरिवास्यै कर्तुमर्हति मयापि भवत्सु" नैष० ५-१११।

ಅರ್ಥಪತಿ ಅರ್ಥಪತಿ (पु०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. अर्थानां पतिः। "अर्घ्यामर्थपतिर्वाचिमाददे वदतां वरः" रघु० १-५९। "किञ्चिद्विहस्यार्थपतिं बभाषे" रघु० २-४६। 2. ಕುಬೇರ, ಧನದ ಅಧಿಪತಿ.

ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿ ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿ (स्त्री०) ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯದ ಕಾರಣ, ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನದ ಹೇತು. [ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಬೀಜ, ಬಿಂದು, ಪತಾಕಾ, ಪ್ರಕರೀ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಗಳೆಂದು ಐದು ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಇರುವುವು. ಇವು ಆರಂಭ, ಯತ್ನ, ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾಶಾ, ನಿಯತಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಫಲಾಗಮಗಳೆಂಬ ಐದು ಅವಸ್ಥೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮುಖ, ಪ್ರತಿಮುಖ, ಗರ್ಭ, ಅವಮರ್ಶ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣ ಗಳೆಂದು ಐದು ಸಂಧಿಗಳಾಗುವುವು.] "बीजबिन्दु-पताकाख्यप्रकरीकार्यलक्षणाः। आरम्भयत्नप्राप्त्याशा-नियताप्तिफलागमाः। अर्थप्रकृतयः पञ्च पञ्चावस्था-समन्विताः। यथासंख्येन जायन्ते मुखाद्याः पञ्च सन्धयः" दशरू०।

ಅರ್ಥಪ್ರಯೋಗ ಅರ್ಥಪ್ರಯೋಗ (पु०) ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ, ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ನಡೆಸುವುದು, ಸ್ವಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುವುದು. 2. ಸಾಲಕೊಡುವುದು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರ ಇವುಗಳಿಂದ ಧನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗ, ಬಡ್ಡಿ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಸಾಲಕೊಡುವುದು.

ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತ ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತ (वि०) 1. ಅರ್ಥಲಬ್ಧವಾದ, ಉಪಾತ್ತ ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯದೆ ಅದರ ಅರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಾರ್ಯಾಂತರದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ, ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಿಂದ ಒದಗಿದ.

ಅರ್ಥವತ್ ಅರ್ಥವತ್ (वि०) 1. ಅರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ. अर्थोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಧನಿಕ, ಹಣವಂತ, ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "तेनार्थवान् लोभपराङ्मुखेन तेन घ्नता विघ्नभयं क्रियावान्" रघु० १४-२३। 3. ಪ್ರಯೋಜನಸಹಿತವಾದ, ಫಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಫಲವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-४)। **-वती-वत्ी.** "करोति योऽशेष-जनातिरिक्तां संभावनामर्थवतीं क्रियाभिः" किरा० ३-५१। (अव्य०) 4. ಅರ್ಥದಂತೆ, ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ. 5. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. अर्थं "वतिः" (५-१-११५)।

ಅರ್ಥವಾದ ಅರ್ಥವಾದ (पु०) 1. ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯ, ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಮಾತು, ಪ್ರಶಂಸಾವಚನ. 2. ನಿಂದಾವಚನ. अर्थस्य प्रयोजनस्य वादः। ಅರ್ಥವಾದವು ಸ್ವಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನಹೊಂದದೆ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ವಿಧ್ಯರ್ಥದ ಪ್ರಶಂಸೆ ಅಥವಾ ನಿಂದೆಯ ಮೂಲಕ ಪುರುಷನನ್ನು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆಯೂ ಅಥವಾ ತೊಡಗದಂತೆಯೂ ಮಾಡುವುದು. ಇದರ ಪ್ರಶಂಸಾ ಅಥವಾ ನಿಂದಾಪರವಾದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾದವೆಂದು ಹೆಸರು. "ओदनकामस्तण्डुलं पचेत, तृप्तिकामस्तण्डुलौदनं भुञ्जीत" ಇತ್ಯಾದಿ ಪಾಕಕರಣರೂಪವಾದ ವಿಧ್ಯರ್ಥಕ್ಕೆ "तण्डुलपाक ऋषिभिः पूर्वं स्वर्गाद्यर्थं कृतः, ओदनममृतम्" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಶಂಸಾರೂಪವಾಗಿದ್ದು ಪಾಕಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಮತ್ತು ಇದು ನಿಂದೆಯ ಮೂಲಕ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. "कफज्वरपीडितो दुग्धं न पिबेत्" ಇತ್ಯಾದಿ ದುಗ್ಧಪಾನ ನಿಷೇಧರೂಪವಾದ ವಿಧ್ಯರ್ಥಕ್ಕೆ "पशुभिर्भक्षितेनापथ्यतृणादिना दुग्धं जन्यते, तच्च विषरूपम्" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ನಿಂದಾರೂಪವಾಗಿದ್ದು ಪಾನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಈ ಅರ್ಥವಾದವು (1) गुणवादः, (2) अनुवादः ಮತ್ತು (3) भूतार्थवादः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ವಿಶೇಷ್ಯ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ (ವಿರೋಧ) ಬಂದಲ್ಲಿ ಗುಣವಾದವೆನಿಸುವುದು. "सिंहो माणवकः"। ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ವಿಷಯವು ಸಿದ್ಧವಾದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದವೆನಿಸುವುದು. "नात्तरिक्षे

अग्निश्चेतव्यः" "अग्निर्हिमस्य भेषजम्"। ವಿರೋಧ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿ ಇವುಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ) ಭೂತಾರ್ಥವಾದವು. "इन्द्रो वृत्रहन्" ಇತ್ಯಾದಿ. "विरोधे गुणवादः स्यादनुवादोऽवधारिते। भूतार्थवादस्तद्धानावर्थवादस्त्रिधा मतः"॥ 3. ಗ್ರಂಥದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಆರು ಲಿಂಗ (ಉಪಕರಣ)ಗಳಲ್ಲೊಂದು. "उपक्रमोपसंहारावभ्यासोऽपूर्वताफलम्। अर्थवादोपपत्ती च हेतुस्तात्पर्यनिर्णये"॥

ಅರ್ಥವಿದ್ ಅರ್ಥವಿದ್ (ವಿ॰) 1. ಕಾರ್ಯಜ್ಞ, ಕಾರ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಚತುರ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. अर्थं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (೩-೨-೬೧)। 2. ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "अवेक्ष्य धातोर्गमनार्थमर्थंविच्चकार नाम्ना रघुमात्मसंभवम्" ರಘು॰ ೩-೨೧।

ಅರ್ಥವೃದ್ಧಿ ಅರ್ಥವೃದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಧನವೃದ್ಧಿ, ಐಶ್ವರ್ಯವು ಅಧಿಕವಾಗುವಿಕೆ.

ಅರ್ಥವ್ಯಯ ಅರ್ಥವ್ಯಯ (ಪು॰) ಹಣದ ಖರ್ಚು, ಹಣದ ವೆಚ್ಚ.

ಅರ್ಥವ್ಯಯಜ್ಞ ಅರ್ಥವ್ಯಯಜ್ಞ (ವಿ॰) ಕಾಲ ದೇಶ ಮತ್ತು ಪಾತ್ರಾಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಹಣವನ್ನು ಖರ್ಚು ಮಾಡುವವನು, ಹಣದ ಖರ್ಚಿನ ಕ್ರಮವನ್ನರಿತವನು.

ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ (ನ॰) 1. ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜನೀತಿ, ದಂಡನೀತಿ. अर्थस्य धनादेः प्रापकं शास्त्रम्। "इह खलु अर्थशास्त्रकाराः त्रिविधां सिद्धिमुपवर्णयन्ति" ಮುದ್ರಾ॰ ೩। 2. ಮಂತ್ರ ತಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಮಾಡುವ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯ (ಮಾಟ, ಶೂನ್ಯ)ಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

ಅರ್ಥಶೌಚ ಅರ್ಥಶೌಚ (ನ॰) ದ್ರವ್ಯಶುದ್ಧಿ, ನ್ಯಾಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಧನದ ಪರಿಶುದ್ಧತೆ. "सर्वेषामेव शौचानामर्थशौचं परं स्मृतम्" ಮನು॰ ೫-೧೦೬।

ಅರ್ಥಸಂಗ್ರಹ ಅರ್ಥಸಂಗ್ರಹ (ಪು॰) ಹಣದ ಸಂಪಾದನೆ, ಹಣದ ಕೂಡಿಕೆ, ಧನದ ಶೇಖರಣೆ.

ಅರ್ಥಸಮಾಜ ಅರ್ಥಸಮಾಜ (ಪು॰) 1. ಹಣದ ರಾಶಿ. 2. ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳ ಗುಂಪು. 3. ಕಾರಣಗಳ ಸಮೂಹ. ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವು ಯಾವುದೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕಾರಣಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಪಡುವುದಿಲ್ಲ. **ಉದಾ:** नीलघटत्वम्। ಇಲ್ಲಿ ಘಟತ್ವವು ದಂಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾರ್ಯ. ನೀಲತ್ವವು ನೀಲಕಪಾಲದ್ವಯದ ಕಾರ್ಯ. ಹೀಗೆ ನೀಲತ್ವವೂ ಘಟತ್ವವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಜನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನೀಲಘಟತ್ವವು ಯಾವುದೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನೀಲಘಟತ್ವವು ಅರ್ಥಸಮಾಜಗ್ರಸ್ತವು.

ಅರ್ಥಸಮಾಹಾರ ಅರ್ಥಸಮಾಹಾರ (ಪು॰) 1. ಹಣದ ಸಂವಾದನೆ. 2. ನಿಧಿ, ನಿಕ್ಷೇಪ, ಹಣದ ಕೂಡಿಕೆ.

ಅರ್ಥಸಿದ್ಧ ಅರ್ಥಸಿದ್ಧ (ವಿ॰) 1. ಉಪಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗದೆ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಸಂಬಂಧ (ಸನ್ನಿವೇಶದ ಔಚಿತ್ಯ)ದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಅನ್ವಯಲಬ್ಧವಾದ. 2. ಪ್ರಯೋಜನ (ಫಲ)ವನ್ನು ಪಡೆದ. 3. ಧನವನ್ನು ಪಡೆದ.

ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. अर्थस्य कार्यस्य सिद्धिः। "अर्थसिद्धये हरिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम्" ರಾಮಾ॰।

ಅರ್ಥಹರ ಅರ್ಥಹರ (ವಿ॰) ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು, ಹಿರಿಯರಿಂದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. अर्थं हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (೩-೨-೯)।

ಅರ್ಥಹೀನ ಅರ್ಥಹೀನ (ವಿ॰) 1. ದರಿದ್ರ, ಧನಹೀನ, ಬಡವ. अर्थेन हीनः। 2. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ (ಶಬ್ದ).

ಅರ್ಥಾಗಮ ಅರ್ಥಾಗಮ (ಪು॰) 1. ಅರ್ಥಲಾಭ, ಧನಲಾಭ, ವರಮಾನ. अर्थस्यागमः। "अर्थागमो नित्यमरोगिता च" ಹಿತೋ॰। 2. ಸಂದರ್ಭವಿಶೇಷದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವುಂಟಾಗುವಿಕೆ. 3. ದ್ರವ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ. अर्थं आगम्यतेऽनेन।

ಅರ್ಥಾನ್ತರ ಅರ್ಥಾನ್ತರ (ನ॰) 1. ಬೇರೆ ಅರ್ಥ. 2. ಬೇರೊಂದು ಕಾರಣ. अन्योऽर्थः। "तद्गच्छ सिद्धये कुरु देवकार्यमर्थोऽयमर्थान्तरलभ्य एव" ಕುಮಾ॰ ೩-೧೮। 3. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಒಂದು ದೋಷ, ನಡೆಸಿದ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಬೇರೊಂದು ಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಿಕೆ.

ಅರ್ಥಾನ್ತರನ್ಯಾಸ ಅರ್ಥಾನ್ತರನ್ಯಾಸ (ಪು॰) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಒಂದು ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ದೃಢಪಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಅದರ ಸಮರ್ಥನ ರೂಪವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು.

अर्थान्तरं न्यस्यतेऽत्र — नि + असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "उक्तिरर्थान्तरन्यासः स्यात्सामान्य विशेषयोः" चन्द्रा०। ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥದಿಂದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಸಮರ್ಥನರೂಪ, ವಿಶೇಷಾರ್ಥದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥಸಮರ್ಥನರೂಪಗಳಿಂದು ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸವು ಎರಡು ವಿಧ. ಉದಾ: (1) "हनूमानब्धिमतरद्दुष्करं किं महात्मनाम्"। (2) "गुणवद्वस्तुसंसर्गाद्याति स्वल्पोऽपि गौरवम्। पुष्पमालानुषङ्गेण सूत्रं शिरसि धार्यते"।

अर्थापत्ति ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು, ಉಪಪಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥದಿಂದ ಅದರ ಉಪಪಾದಕ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವಿಕೆ। [ಯಾವುದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಉಪಪಾದಕ. ಅದರಿಂದಾಗುವ ಕಾರ್ಯವು ಉಪಪಾದ್ಯ.] ಅನುಪಪದ್ಯಮಾನ (ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಉಂಟಾಗದಿರುವ) ಅರ್ಥದಿಂದ ಅದರ ಉಪಪಾದಕ (ಕಾರಣ) ಕಲ್ಪನೆ. अर्थस्य शब्दतः अनुक्तस्य आपत्तिः सिद्धिः (कल्पना)। "पीनो देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते" ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವದತ್ತನು ಪುಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಗಲು ಊಟಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದರೆ ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಪುಷ್ಟಿಬರಲಾರದೆಂದು ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೀನತ್ವವು (ಪುಷ್ಟಿಯು) ಉಪಪಾದ್ಯ. ಹಗಲು ಭೋಜನವಿಲ್ಲದ ದೇವದತ್ತನಿಗೆ ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನ ಕಲ್ಪನೆಯು ಉಪಪಾದಕ. ಇದೇ **ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ** ಪ್ರಮಾಣ. ನೈಯಾಯಿಕರು ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೀಮಾಂಸಕರು ಹಗಲು ಭೋಜನ ಮಾಡದಿರುವಾಗ ಉಂಟಾದ ಪೀನತ್ವವು (ಪುಷ್ಟಿಯು) ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನದಲ್ಲಿ ಈ ಪೀನತ್ವವೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೂ ಇದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಬೇರೊಂದು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. "दिवाऽभुञ्जानत्वे सति पीनत्वं रात्रिभोजनमन्तरेण नोपपद्यते। अतः पीनत्वान्यथानुपपत्त्या अर्थापत्तिरेव रात्रिभोजने प्रमाणम् प्रत्यक्षादिभ्यो भिन्नम्, रात्रिभोजनस्य प्रत्यक्षाद्यविषयत्वात्। 2. ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ; ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ ಕಾರ್ಯದ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಸುಲಭವಾದ ಕಾರ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿವರ್ಣನೆಯು "ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ" ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. ಇದು ಕೈಮುತಿಕ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಇದು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದರಿಂದ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಾಪತ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "कैमुत्येनार्थसंसिद्धिः काव्यार्थापत्तिरिष्यते। स जितस्त्वन्मुखेनेन्दुः का वार्ता सरसीरुहाम्"॥

अर्थिक ಅರ್ಥಿಕ (पु०) ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. अर्थिन एव अर्थिकाः। "वैतालिका बोधकरा अर्थिकाः सौखसुप्तिकाः" अभि० चि०।

अर्थित ಅರ್ಥಿತ (वि०) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ. अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अर्थिता ಅರ್ಥಿತಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. अर्थिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "अप्यसुप्रणयिनां रघोः कुले न व्यहन्यत कदाचिदर्थिता" रघु० ११-२। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ. "यद्यर्थिता निर्हृतवाच्यशल्यान् प्राणान् मया धारयितुं चिरं वः" रघु० १४-४२। अर्थिन् "त्वः" (५-२-११९)। **अर्थित्वम्** ಅರ್ಥಿತ್ವ०. "अर्थित्वे प्रकटीकृतेऽपि न फलप्राप्तिः प्रभोः" म० वी० २-९।

अर्थिन् ಅರ್ಥಿನ್ (वि०) 1. ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷುಕ, ಬೇಡುವವನು. अर्थयते — अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "यथाविधि हुताग्नीनां यथाकामार्चितार्थिनाम्" रघु० १-६। 2. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. असंनिहितोऽर्थोऽस्यास्ति "इनिः" (वा० ५-२-१३५)। 3. ಸೇವಕ, ಆಳು. 4. ವಾದಿ, ವ್ಯಾಜ್ಯ ಹೂಡುವವನು. "स धर्मस्थसखः शश्वदर्थिप्रत्यर्थिनां स्वयम्। ददर्श संशयच्छेद्यान् व्यवहारानतन्द्रितः" रघु० १७-३१। 5. ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಆಸೆಯುಳ್ಳ. अर्थोऽपेक्षाऽस्यास्ति— अर्थ "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **अर्थिनी** ಅರ್ಥಿನೀ.

अर्थिभाव ಅರ್ಥಿಭಾವ (पु०) ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. अर्थिनो भावः। "कं याचे यत्र तत्र ध्रुवमनवसरग्रस्त एवार्थिभावः" मालती० ९-३०।

अर्थिसात् ಅರ್ಥಿಸಾತ್ (अव्य०) ಯಾಚಕನಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಧೀನವಾಗಿ. अर्थिन् "सातिः" (५-४-५२)। "विभज्य मेरुं यदर्थिसात्कृतो न सिन्धुरुत्सर्गजलव्ययैर्मरुः' नैष० १-१६।

अर्थोपक्षेपक ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕ (ಪು೦) ನಾಟಕದ ಒಂದು ಅಂಗ. अर्थान् उपक्षिपति—उप+क्षिपु (निरसने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। विष्कम्भः चूलिका अङ्कास्यम् प्रवेशकः अङ्कावतारः ಎಂದು ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕಗಳು ಐದು. [ನಾಟಕದ ಅಂಕಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಅನುಚಿತವಾದ ಮತ್ತು ನೀರಸವಾದ ಕಥಾವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಕಂಭಾದಿ ಐದು ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕಗಳ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸಬೇಕು.]

अर्थोपपत्ति ಅರ್ಥೋಪಪತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. अर्थस्य उपपत्तिः। "स्वार्थोपपत्ति प्रति दुर्बलाशस्तमित्यवोचद्वरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१२।

अर्घ्य ಅರ್ಘ್ಯ (ನ೦)1. ಶಿಲಾಜತು. (ವಿ೦)2. ಪಂಡಿತ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. 3. ಅರ್ಥಸಹಿತವಾದ, ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ. अर्थादनपेतः—अर्थ "यत्" (४-४-९२)। "वागीशं वाग्भिरर्घ्याभिः प्रणिपत्योपतस्थिरे" कुमा० २-३। "अर्घ्यामर्थपतिर्वाचमाददे वदतां वरः" रघु० १-५९। 4. ನ್ಯಾಯವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. 5. ಯಾಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "अर्घ्यं शिलाजतुन्यर्थ्यो बुधे न्याय्ये च वाच्यवत्" मेदि०।

अर्द – गतौ याचने च (भ्वा० प० से०) अर्दति। आनर्द। आर्दीत्। कर्मं० अर्द्यते। 1. ನಡೆ, ಚಲಿಸು. 2. ಯಾಚಿಸು, ಬೇಡು, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು. "स्वस्त्यस्तु ते निर्गलिताम्बुगर्भं शरद्घनं नार्दति चातकोऽपि" रघु० ५-१७।

अर्द – हिंसायाम् (चु० उ० से०) अर्दयति, —ते। अर्दति, —ते। आर्दिदत्, —त। ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು. "अव्यर्णो गिरिकूटाभानभ्यर्णानार्दिदद्द्रुतम्" भट्टि० ९-१९।

अर्दन ಅರ್ದನ (ನ೦) 1. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. 2. ಯಾಚಿಸುವುದು, ಬೇಡುವುದು. 3. ಗಮನ, ಚಲನ, ನಡಿಗೆ. 4. ಕೊಲ್ಲುವುದು. अर्द (गतौ याचने हिंसायां च) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. अर्द "ल्युः" (३-१-१३४)। "सृजस्वेति तदोवाच बलं परबलार्दनम्" रामा०।

अर्दना ಅರ್ದನಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಬೇಡುವುದು, ಯಾಚನೆ. 2. ಗಮನ, ನಡಿಗೆ, ಚಲನೆ. अर्द (गतौ याचने च)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 3. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ.

अर्दित ಅರ್ದಿತ (ನ೦) 1. ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವಾತರೋಗ. (ವಿ೦) 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अर्द (हिंसायाम्)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अर्द (याचने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अर्दितं याचितेऽपि स्याद्वातव्याधौ च हिंसिते" मेदि०।

अर्ध ಅರ್ಧ (ಪು೦) 1. ಶಕಲ, ಚೂರು, ಮುರುಕು, ತುಂಡು, ಒಂದು ಭಾಗ. "पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम्" शाकु० १-४। (ನ೦) 2. ಸಮಾರ್ಧ, ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಧಭಾಗ. ऋध्नोत्यनेन—ऋधु (वृद्धौ) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "अर्धः खण्डे समांशेऽर्धम्" हेम०। 3. ಗೃಹ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. ऋधु अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 4. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. ऋधु भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अर्धगङ्गा ಅರ್ಧಗಂಗಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕಾವೇರಿನದಿ. अर्धं गङ्गायाः।

अर्धगुच्छ ಅರ್ಧಗುಚ್ಛ (ಪು೦) ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾರ.

अर्धगर्भ ಅರ್ಧಗರ್ಭ (ಪು೦) ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ. अर्धे वत्सरस्यार्धे गर्भं गर्भस्थानीयमुदकं यस्य। [ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಮಾರ್ಗಶಿರ ಅಥವಾ ಪುಷ್ಯಮಾಸದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.]

अर्धचन्द्र ಅರ್ಧಚಂದ್ರ (ಪು೦) 1. ಚಂದ್ರನ ಅರ್ಧಭಾಗ. अर्धं चन्द्रस्य। "शब्दमीश्वर इत्युच्चैः सार्धचन्द्रं बिभर्ति यः" कुमा० ६-७५। 2. ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಉಗುರಿನ ಗಾಯ, ನಖಕ್ಷತ. 3. ನವಿಲುಗರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಗುರುತು. 4. ಅರ್ಧಚಂದ್ರನಂತೆ ಮುಖ (ತುದಿ)ವುಳ್ಳ ಬಾಣ. 5. ಕತ್ತುಹಿಡಿದು ನೂಕಲು ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹಸ್ತ, ಗಳಹಸ್ತ. (ಸ್ತ್ರೀ೦) –चन्द्रा–चंद्रा. 6. ತಿಗಡೆಮರ. "अर्धचन्द्रस्तु गलहस्तेन्दुखण्डयोः। चन्द्रके बाणभेदे चार्धचन्द्रा त्रिवृताभिदि" हेम०।

अर्धचन्द्रक ಅರ್ಧಚಂದ್ರಕ (ಪು೦) ನವಿಲುಗರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಗುರುತು.

अर्धचोलक ಅರ್ಧಚೋಲಕ (ಪು೦) ಕುಪ್ಪಸ, ಕಂಚುಕ, ರವಿಕೆ.

अर्धजरतीय ಅರ್ಧಜರತೀಯ (ನ್ಯಂ) ಅರ್ಧವುದುಕಿಯಂತಿರುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ, ಕೆಲವು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಅಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ, ಕೆಲವು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದು ಕೆಲವು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. [ವೃದ್ಧಿ (ಮುದುಕಿ)ಯ ಮುಖವು ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದು ಸ್ತನಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗಳಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ಉಪಭೋಗಯೋಗ್ಯಳಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಕೆಲವು ಭಾಗವು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದು ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಸರ್ವಥಾ ತ್ಯಾಜ್ಯವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಯೋಗ.] "अर्धं मुखमात्रं जरत्याः कामयते नाङ्गानीति सोऽयमर्धजरतीयन्यायः स चात्र न युक्तः"।

अर्धजाह्नवी ಅರ್ಧಜಾಹ್ನವೀ (ಸ್ತ್ರೀ) ಕಾವೇರೀ ನದಿ. अर्धं जाह्नव्याः। [ಕಾವೇರೀಸ್ನಾನದಿಂದ ಗಂಗಾಸ್ನಾನದ ಅರ್ಧಫಲವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

अर्धनारीश ಅರ್ಧನಾರೀಶ –ईश्वर–ಈಶ್ವರ (ಪುಂ) ಅರ್ಧ ಪಾರ್ವತಿಯ ಮತ್ತು ಅರ್ಧ ಈಶ್ವರನ ದೇಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಒಂದು ರೂಪ. अर्धं नार्याः। अर्धनारीयुक्त ईशः ईश्वरो वा। [ಭೃಂಗಿಯೆಂಬ ಗಣನಾಯಕನು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಅಸಡ್ಡೆಮಾಡಿ ಶಿವನನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿ ಕುಪಿತಳಾದ ಪಾರ್ವತಿಯು ಭೃಂಗಿಯ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಲು ಶಿವನು ತನ್ನ ದಂಡಾಯುಧವನ್ನು ಭೃಂಗಿಗೆ ಆಸರೆಯಿತ್ತನು. ಪಾರ್ವತಿಯು ಇನ್ನೂ ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಈಶ್ವರನ ಅರ್ಧಾಂಗವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡಳು. शिवपु०]।

अर्धनाव ಅರ್ಧನಾವ (ನ°) ಅರ್ಧ ಹಡಗು. अर्धं नावः—नौ "टच्" (५-४-१००)।

अर्धनिशा ಅರ್ಧನಿಶಾ (ಸ್ತ್ರೀ°) ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ. अर्धं निशायाः।

अर्धपण ಅರ್ಧಪಣ (ಪುಂ) ನಲವತ್ತು ಕವಡೆಗಳ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ. [ಇಪ್ಪತ್ತು ಕವಡೆಗಳು ಒಂದು ಕಾಕಿಣಿ. ನಾಲ್ಕು ಕಾಕಿಣಿಗಳು ಒಂದು ಪಣ. ಒಂದು ಪಣಕ್ಕೆ 80 ಕವಡೆಗಳ ಬೆಲೆ.] "अशीतिभिर्वराटकैः पण इत्यभिधीयते"।

अर्धपादिक ಅರ್ಧಪಾದಿಕ (ವಿ°) ಅರ್ಧ ಕಾಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲು ಅರ್ಹ, ಅರ್ಧಕಾಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. अर्धपादमर्हति—"ठञ्" (५-१-६३)। "गोषु ब्राह्मणसंस्थासु छुरिकायाश्च भेदने। पशूनां हरणे चैव सद्यः कार्योऽर्धपादिकः" मनु० ८-३२५।

अर्धपुलायित ಅರ್ಧಪುಲಾಯಿತ (ನ್ಯಂ) ಕುದುರೆಯು ನಾಗಾಲೋಟ, ಅಶ್ವಗತಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. पुलाय्या अयितं गतिः पुलायितम्—अय (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। ಇದರ ಲಕ್ಷಣ: "शतार्धार्धक्रमादूनैर्मण्डलायितवल्गितैः। उन्मुखस्याश्वमुख्यस्य गतिरर्धपुलायितम्।

अर्धभाग ಅರ್ಧಭಾಗ (ಪುಂ) ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅರ್ಧ, ಏಕದೇಶ. "तदर्धभागेन लभस्व काङ्क्षितं वरं तमिच्छामि च साधु वेदितुम्" कुमा० ५-५०।

अर्धभाज् ಅರ್ಧಭಾಜ್ (ವಿ°) ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುವ, ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಹಕ್ಕುದಾರನಾದ. अर्धं भजति—भज (सेवायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। "निधीनां तु पुराणानां धातूनामेव च क्षितौ। अर्धभाग्रक्षणाद्राजा भूमेरधिपतिर्हि सः" मनु० ८-३९।

अर्धभ्रम (क) ಅರ್ಧಭ್ರಮ (ಕ) (ಪುಂ) ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಅರ್ಧವಾದ ಅರ್ಧ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಭ್ರಮಣವಿರುವ ಒಂದು ಬಂಧ. "आहुरर्धभ्रमं नाम श्लोकार्धभ्रमणं यदि"। ಉದಾ:

अ	भी	क	म	ति	के	ने	ढे
भी	ता	न	न्द	स्य	ना	श	ने
क	न	त्स	का	म	से	ना	के
म	न्द	का	म	क	म	स्य	ति

माघ० १९-७२।

अर्धमाणवक ಅರ್ಧಮಾಣವಕ (ಪುಂ) ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ದಾರ. अर्धं माणवकस्य। "द्वादशस्त्वर्धमाणवः" वैज०।

अर्धमात्रक ಅರ್ಧಮಾತ್ರಕ (ನ°) "ಹಲ್" ವರ್ಣ, ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ. "एकमात्रो भवेद्ह्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्"।

अर्धमात्रा ಅರ್ಧಮಾತ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಒಂದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಕಾಲ.

अर्धमास ಅರ್ಧಮಾಸ (ಪುಂ) ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನ ಅರ್ಧ ಭಾಗ, ಒಂದು ಪಕ್ಷ, ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳು. अर्धं मासस्य।

अर्धयाम ಅರ್ಧಯಾಮ (ಪುಂ) ಹಗಲಿನ ಅಥವಾ ರಾತ್ರಿಯ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಮೂರೂ ಮುಕ್ಕಾಲು ಘಳಿಗೆ, ಒಂದೂವರೆ ಗಂಟೆಯ ಕಾಲ, ಅರ್ಧಜಾವ. अर्धं यामस्य।

अर्धरथ ಅರ್ಧರಥ (ಪುಂ) ಜೆನ್ನಾಗಿ ನುರಿಯದ ಯೋಧ, ಒಳ್ಳೆಯ ಅನುಭವ ಪಡೆಯದ ರಥಿಕ. रथोऽस्यास्ति — "अच्" (५-२-१२७)। अर्धः असंपूर्णः रथी। "रणे रणेऽभिमानी च विमुखश्चापि दृश्यते। घृणी कर्णः प्रमादी च तेन सोऽर्धरथो मतः" भा० उद्योग० १६८-९।

अर्धरात्र ಅರ್ಧರಾತ್ರ (ಪುಂ) ನಡುರಾತ್ರಿ, ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ. अर्धं रात्रेः "अच्" (५-४-८७)। "अथार्धरात्रे स्तिमितप्रदीपे शय्यागृहे सुप्तजने प्रबुद्धः" रघु० १६-४।

अर्धविसर्ग ಅರ್ಧವಿಸರ್ಗ (ಪುಂ) ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯ ಮತ್ತು ಉಪಧ್ಮಾನೀಯ. [क ख गಳಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ವಿಸರ್ಗವು ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯ. प फ ಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ವಿಸರ್ಗವು ಉಪಧ್ಮಾನೀಯ.] उदाः ×क ×ख ×प ×फ।

अर्धवीक्षण ಅರ್ಧವೀಕ್ಷಣ (ನಂ) ಅರೆನೋಟ, ವಾರೆನೋಟ, ಕಟಾಕ್ಷ.

अर्धशत ಅರ್ಧಶತ (ನಂ) ಐವತ್ತು. अर्धं शतस्य।

अर्धसम ಅರ್ಧಸಮ (ನಂ) ವರ್ಣವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ, 1, 3 ನೆಯ ಪಾದಗಳೂ, 3, 4 ನೆಯ ಪಾದಗಳೂ ಸಮವಾಗಿರುವ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "सममर्धसमं वृत्तं विषमं च त्रिधा मतम्। प्रथमाङ्घ्रिसमो यस्य तृतीयश्चरणो भवेत्। द्वितीयस्तुर्यवद्वृत्तं तदर्धसममुच्यते" वृ० र०।

अर्धसीरिन् ಅರ್ಧಸೀರಿನ್ (ಪುಂ) ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ, ತಾನು ಮಾಡಿದ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಧ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು. अर्धं सीरस्य। सोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "शूद्रेषु दासगोपालकुलमित्रार्धसीरिणः" याज्ञ० १-१६६।

अर्धहर ಅರ್ಧಹರ (ವಿ) ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುವ, ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. अर्धं हरति — हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। स्त्रियां -हरा-ಹರಾ. "समादिदेशैकवधूं भवित्रीं प्रेम्णा शरीरार्ध-हरां हरस्य" कुमा० १-५०।

अर्धहार ಅರ್ಧಹಾರ (ಪುಂ) ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು (64) ಎಳೆಗಳ ಹಾರ. "अर्धहारश्चतुःषष्टिः" वैज०।

अर्धांश ಅರ್ಧಾಂಶ (ಪುಂ) ಒಂದು ಅರ್ಧ, ಅರ್ಧ ಭಾಗ.

अर्धार्ध ಅರ್ಧಾರ್ಧ (ಪುಂ) ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಭಾಗ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. अर्धमर्धस्य। "चरोरर्धार्ध-भागाभ्यां तामयोजयतामुभे" रघु० १०-५६।

अर्धासन ಅರ್ಧಾಸನ (ನಂ) 1. ಪೀಠದ ಅರ್ಧ ಭಾಗ. अर्धमासनस्य। "उपेयुषः स्वामपि मूर्तिमर्ध्यामर्धासनं गोत्रभिदोऽधितष्ठौ" रघु० ६-७३। 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ದಾನ.

अर्धेन्दु ಅರ್ಧೇಂದು (ಪುಂ) 1. ಅರ್ಧಚಂದ್ರ, ಚಂದ್ರನ ಅರ್ಧಭಾಗ. 2. ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಾಣ. 3. ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಉಗುರಿನ ಗುರುತು, ನಖಕ್ಷತ. 4. ನವಿಲಿನ ಗರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಗುರುತು. 5. ಕತ್ತು ಹಿಡಿದು ನೂಕಲು ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹಸ್ತ, ಗಳಹಸ್ತ. 6. ಪ್ರೌಢಸ್ತ್ರೀಯ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಬೆರಳನ್ನಿಡುವುದು. "अर्धेन्दुरर्धचन्द्रे स्याद्गलहस्तनखाङ्कयोः। अर्धेन्दुः स्यादतिप्रौढस्त्रीयोन्यङ्गुलियोजने" मेदि०।

अर्धोदक ಅರ್ಧೋದಕ (ನಂ) ಅರ್ಧ ಮೈ ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ನೀರು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡಾಗ ನಾಭಿಯ ವರೆಗೆ ಬರುವ ನೀರು.

अर्धोदय ಅರ್ಧೋದಯ (ಪುಂ) ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕಾಲ, ತಿಥಿ ವಾರಾದಿಗಳ ಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಪರ್ವಕಾಲ. अर्धस्य समृद्धस्य पुण्यस्य उदयो यत्र। [ಪುಷ್ಯ ಅಥವಾ ಮಾಘ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಭಾನುವಾರ, ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ವ್ಯತೀಪಾತ ಇವುಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಅರ್ಧೋದಯ ಪುಣ್ಯಕಾಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.] "माघे मासि अमावास्या यदि अर्कयुता भवेत्। नक्षत्रे श्रवणे देवि व्यतीपातो भवेद्यदा। अर्धोदयः स विज्ञेयः सूर्यपर्वशतैः समः। दिवैव योगः शस्तोऽयं न च रात्रौ कदाचन" स्कान्द०। "अमार्क-पातश्रवणैर्युक्ता चेत्पौषमाघयोः। अर्धोदयः स विज्ञेयः कोटिसूर्यग्रहैः समः" निर्णया०।

अर्धोदयासन ಅರ್ಧೋದಯಾಸನ (ನ೦) ಯೋಗಾಸನದ ಒಂದು ಭೇದ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಊರಿ ದೇಹವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೇಲೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಒಂದು ಆಸನ. "अर्धोदयासनं नाथ सर्वाङ्गं खे नियोजयेत्। केवलं हस्तयुगलं भुव्यवष्टभ्य तिष्ठति"।

अर्धोरुक ಅರ್ಧೋರುಕ (ಪುನ೦) ಹೆಂಗಸರ ಒಳಲಂಗ, ಪಾವಡೆ, ಮುಂಡಿಯವರೆಗೂ ಇರುವ ಒಳಲಂಗ. अर्धोरौ काशते—काश् (दीप्तौ) "ड:" (वा० ३-२-१०१)। "अर्धोरुकं वरस्त्रीणां स्याच्चण्डातकमस्त्रियाम्" अम०।

अर्ध्य ಅರ್ಧ್ಯ (वि०) 1. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ऋधु (वृद्धौ)+णिच् "यत्" (३-१-९७)। 2. ಅರ್ಧದ ಸಂಬಂಧವಾದ. अर्धस्येदम्। 3. ಅರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ. अर्धे भव:।

अर्पण ಅರ್ಪಣ (न०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. ऋ (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। पुगागम:। 2. ಮೇಲೆ ಇಡುವುದು. "कैलासगौरं वृषमारुरुक्षो: पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्" रघु० २-३५। 3. ಕೊಡುವುದು, ಅರ್ಪಿಸುವುದು, ದಾನಮಾಡುವುದು. "सेयं स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण न्याय्या मया मोचयितुं भवत्त:" रघु० २-५५। 4. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದು, ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿ ಕೊಡುವುದು. 5. ಇರಿಯುವುದು, ಕೊರೆಯುವುದು, ತಿವಿಯುವುದು. "तीक्ष्णतुण्डार्पणैर्ग्रीवां नखै: सवीं व्यदारयत्" रामा०। 6. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अर्प्यतेऽत्र—अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 7. ಮಂತ್ರ. अर्प्यतेऽनेन—कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 8. ಹವಿಸ್ಸು. कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

अर्पित ಅರ್ಪಿತ (वि०) 1. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ऋ (गतौ)+णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। पुगागम:। "अर्पितं रसितवत्यपि नामग्राहमन्ययुवतेर्दयितेन" माघ० १०-२७। 2. ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮೇಲೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "हरिचक्रेण तेनास्य कण्ठे निष्कमिवार्पितम्" कुमा० २-४९। "भक्तिभिर्बहुविधाभिरर्पिता भाति भूतिरिव मत्तहस्तिन:" कुमा० ८-६९।

अर्बुद ಅರ್ಬುದ (पुंन०) 1. ದಶಕೋಟಿ, ಹತ್ತುಕೋಟಿ. (पु०) 2. ಮಾಂಸಪಿಂಡ, ಎರಡು ತಿಂಗಳಿನ ಗರ್ಭಪಿಂಡ. "प्रथमे मासि संक्लेदभूतो धातुर्विमूर्च्छित:। मास्यर्बुदं द्वितीये तु तृतीयेऽङ्गेन्द्रियैर्युत:" याज्ञ० ३-७५ 3. ಪಶ್ಚಿಮಭಾರತದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. "अर्बुदो मांसपुरुषे दशकोटिषु न स्त्रियाम्। महीधरविशेषे ना" मेदि०। 4. ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ ಬೆಳೆದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. "अर्बुद: पर्वते मांसकीलके दशकोटिषु" हेम०। 5. ಮೇಘ, ಮೋಡ.

अर्भ ಅರ್ಭ (पु०) 1. ಬಾಲಕ, ಮಗು, ಶಿಶು. ऋ (गतौ) "भन्" (उ० ३-१५२)। (वि०) 2. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ.

अर्भक ಅರ್ಭಕ (पु०) 1. ಬಾಲಕ, ಮಗು, ಶಿಶು. ऋध्नोति वृद्धिं प्राप्नोति—ऋधु (वृद्धौ) "वुन्" भकारादेशश्च (उ० ५-५३)। "अनघवैभवमर्भकमुद्वहन्" याद० ३-२९। "श्रुतस्य यायादयमन्तमर्भक:" रघु० ३-२१। 2. ಹೆಂಗಸರ ಗರ್ಭ. (वि०) 3. ಕೃಶವಾದ, ತೆಳ್ಳಗಿರುವ, ಬಡವಾದ, ಬಾಡಿರುವ. 4. ಮೂರ್ಖನಾದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ. 5. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. 6. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. "अथार्भकस्त्रिषु। दरिद्रे बालके मूर्खे जडे भ्रूणे तु पुंस्ययम्" नानार्थर०। "अर्भक: कथितो बाले मूर्खेऽपि च कृशेऽपि च" मेदि०।

अर्मन् ಅರ್ಮನ್ (न०) ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ.

अर्य ಅರ್ಯ (पु०) 1. ವೈಶ್ಯ, ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣದವನು. 2. ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ. ऋ (गतौ) "यत्" (३-१-१०३)। "स्यादर्य: स्वामिवैश्ययो:" हेम०। स्त्रियां विकल्पेन "आनुक्" "ङीष्" च (वा० ४-१-४९)। अर्या ಅರ್ಯಾ अर्याणी ಅರ್ಯಾಣೀ. ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು ಅಥವಾ ಯಜಮಾನಿ, ಒಡತಿ. अर्य "ङीष्" (४-१-४८)। अर्यो ಅರ್ಯೀ. ವೈಶ್ಯನ ಪತ್ನಿ. (वि०) 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.

अर्यमन् ಅರ್ಯಮನ್ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. अर्य+माङ् (माने) "कनि:" (उ० १-१५७)। निपा०। "अर्यमप्रभृतिभिश्च संहते:" याद० १७-६९। 2. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ. ["आदित्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಪಿತೃದೇವತೆ. "सूरसूर्यार्यमादित्यद्वादशात्मदिवाकरा:" अम०। "अर्यमा तु पुमान् सूर्ये पितृदेवान्तरेऽपि च" मेदि०। 4. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದಗಿಡ. 5. ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕವಾದ ಉತ್ತರ ಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರ.

अर्वत् ಅರ್ವತ್ (वि०) ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. अर्व (हिंसायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। अर्वन्ती ಅರ್ವಂತೀ.

अर्वन् ಅರ್ವನ್ (पु०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. ऋ (गतौ) "वनिप्" (३-२-७५)। "उत्तेरुत्तालखुरारवं द्रुताः श्लथीकृतग्रग्रहमर्वतां व्रजाः" माघ० १२-३१। 2. ಇಂದ್ರ. 3. ಹಸುವಿನ ಕಿವಿಯ ಅಳತೆ. (वि०) 4. ಅಧಮವಾದ, ತುಚ್ಛವಾದ, ನೀಚವಾದ. "अर्वाऽधमे" हेम०। "अर्वा तुरङ्गमे पुंसि कुत्सिते वाच्यलिङ्गकः" मेदि०। 5. ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವದ. स्त्रियां अर्वती ಅರ್ವತೀ. अर्वरी ಅರ್ವರೀ. 1. ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ. 2. ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡಕಿ. "अर्वती कुम्भदास्यां च" त्रिकाण्ड०।

अर्वाच् ಅರ್ವಾಚ್ (अव्य०) 1. ಮುಂಚಿನಕಾಲ, -ಕಾಲದಿಂದ, -ಕಾಲದಲ್ಲಿ. 2. ಈಚಿನದೇಶ, -ದೇಶದಿಂದ, -ದೇಶದಲ್ಲಿ. अर्वन्तमञ्चति -अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "अस्तातिः" (५-३-२७)। तस्य लक् (५-३-३०)।

अर्वाचीन ಅರ್ವಾಚೀನ (वि०) 1. ಈಚಿನ ಕಾಲದ, ನವೀನ ಕಾಲದ. अर्वाक् भवः वा "खः" (५-४-८)। 2. ಅನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದ. स्त्रियां अर्वाचीना ಅರ್ವಾಚೀನಾ.

अर्श ಅರ್ಶ (न०) 1. ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. (वि०) 2. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಐಸಿ. अर्शस् -पृषो० सलोपः।

अर्शस् ಅರ್ಶಸ್ (न०) ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. ऋ (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१९५)।

अर्शस ಅರ್ಶಸ (वि०) ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನು. अर्शांसि सन्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "अर्शोरोग-युतोऽर्शसः" अम०।

अर्शिन् ಅರ್ಶಿನ್ (वि०) ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನು. अर्शमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अर्शोघ्न ಅರ್ಶೋಘ್ನ (पु०) 1. ಸೂರಣದ ಗೆಡ್ಡೆ. अर्शो हन्ति -हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (न०) 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು. "अथ घोलः पादाम्बुसंयुते। तक्रं कट्वर-मर्शोघ्नम्" वैज०। (वि०) 3. ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ (ಮನುಷ್ಯೇತರ ವಸ್ತು).

अर्शोहित ಅರ್ಶೋಹಿತ (पु०) 1. ಗೇರುಮರ. अर्शसे हितः। [ಗೋಡಂಬಿಯು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದು.] (वि०) 2. ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗೆ ಹಿತಕರವಾದ.

अर्षण ಅರ್ಷಣ (न०) 1. ಗಮನ, ಚಲನ. ऋषी (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) -णी -णम्. 2. ಗಮನೋಪಾಯ, ಗಾಡಿ, ಗಮನಸಾಧನ, ವಾಹನ. 3. ದುಡಿತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೋವು, ಚುಚ್ಚುವ ನೋವು.

अर्ह-पूजायाम् (भ्वा० प० सक० से०)।

१. लट्—	अर्हति	अर्हतः	अर्हन्ति।
	अर्हसि	अर्हथः	अर्हथ।
	अर्हामि	अर्हावः	अर्हामः।
२. लिट्—	आनर्ह	आनर्हतुः	आनर्हुः।
	आनर्हिथ	आनर्हथुः	आनर्ह।
	आनर्ह	आनर्हिव	आनर्हिम।
३. लुट्—	अर्हिता	अर्हितारौ	अर्हितारः।
	अर्हितासि	अर्हितास्थः	अर्हितास्थ।
	अर्हितास्मि	अर्हितास्वः	अर्हितास्मः।
४. लृट्—	अर्हिष्यति	अर्हिष्यतः	अर्हिष्यन्ति।
	अर्हिष्यसि	अर्हिष्यथः	अर्हिष्यथ।
	अर्हिष्यामि	अर्हिष्यावः	अर्हिष्यामः।
५. लोट्—	अर्हतु / अर्हतात्	अर्हताम्	अर्हन्तु।
	अर्ह / अर्हतात्	अर्हतम्	अर्हत।
	अर्हाणि	अर्हाव	अर्हाम।
६. लङ्—	आर्हत्	आर्हताम्	आर्हन्।
	आर्हः	आर्हतम्	आर्हत।
	आर्हम्	आर्हाव	आर्हाम।
७. लिङ्—	अर्हेत्	अर्हेताम्	अर्हेयुः।
	अर्हेः	अर्हेतम्	अर्हेत।
	अर्हेयम्	अर्हेव	अर्हेम।
८. आशीर्लिङ्—			
	अर्ह्यात्	अर्ह्यास्ताम्	अर्ह्यासुः
९. लुङ्—	आर्हीत्	आर्हिष्टाम्	आर्हिषुः।
१०. लृङ्—	आर्हिष्यत्	आर्हिष्यताम्	आर्हिष्यन्।

1. ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾಗು, ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗು. "गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुवन्मानमर्हति" मनु० २-२०५। 2. ಶಕ್ತನಾಗು, ಸಮರ್ಥನಾಗು. "विनाश-मव्ययस्यास्य न कश्चित् कर्तुमर्हति" गीता २-१७।

"अनुद्योगेन तैलानि तिलेभ्यो नाप्तुमर्हति" हितो०। 3. ಕೃಪೆಮಾಡು, ದಯೆತೋರು. "आर्याप्यरुन्धती तत्र व्यापारं कर्तुमर्हति" कुमा० ६-३२। 4. ಬಾಧ್ಯನಾಗು, ಹಕ್ಕುದಾರನಾಗು. "ननु गर्भः पित्र्यं रिक्थमर्हति" शाकु० ६। 5. ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗು, ತಕ್ಕವನಾಗು. "अर्थना मयि भवद्भिरिवास्यं कर्तुमर्हति मयापि भवत्सु" नैष० ५-११२। 6. ಸಮಾನವಾಗು, ಹೋಲು. "सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्" मनु० २-८६।

कर्मणिः— अर्ह्यते। आनर्हे। अर्हिता। अर्हिष्यते। अर्ह्यताम्। आर्ह्यत। अर्ह्येत। अर्हिषीष्ट। आर्हि। आर्हिष्यत।

णिचि :—१. अर्हयति, –ते। २. अर्हयांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ३. अर्हयिता। ४. अर्हयिष्यति, –ते। ५. अर्हयतु, –ताम्। ६. आर्हयत्, –त। ७. अर्हयेत्, –त। ८. अर्ह्यात्, अर्हयिषीष्ट। ९. आर्जिहत्, –त। १०. आर्हयिष्यत्, –त। "स्रग्विणं तल्प आसीनमर्हयेत्प्रथमं गवा" मनु० ३-३। "रामं वरीतुं परिरक्षणार्थं राजाऽर्जिहत्तं मधुपर्कपाणिः" भट्टि० १-१७।

ण्यन्तात् कर्मणि :—१. अर्ह्यते। २. अर्हयांचक्रे, –बभूवे, –आसे। ३. अर्हयिता, अर्हिता। ४. अर्हयिष्यते, अर्हिष्यते। ५. अर्ह्यताम्। ६. आर्ह्यत। ७. अर्ह्येत। ८. अर्हयिषीष्ट, अर्हिषीष्ट। ९. आर्हि। १०. आर्हयिष्यत, आर्हिष्यत।

सनि :—१. अर्जिहिषति। २. अर्जिहिषांचकार, –बभूव, –आस। ३. अर्जिहिषिता। ४. अर्जिहिषिष्यति। ५. अर्जिहिषतु। ६. आर्जिहिषत्। ७. अर्जिहिषेत्। ८. अर्जिहिष्यात्। ९. आर्जिहिषीत्। १०. आर्जिहिषिष्यत्।

केवलात् कृत्सु :— तव्यः—अर्हितव्यः। अनीयर्—अर्हणीयः। ण्यत्—अर्ह्यः। कर्म० क्तः—अर्हितः। क्तवतुः—अर्हितवान्। शतृ—अर्हन्; अर्हन्ती। शानच्—व्यत्यर्हमाणः। अर्हिष्यन्; अर्हिष्यती, अर्हिष्यन्ती। तुमुन्—अर्हितुम्। भावे—अर्हितम्। ल्युट्—अर्हणम्। युच्—अर्हणा। क्त्वा—अर्हित्वा। ल्यप्—समर्ह्य। णमुल्—अर्हमर्हम्। अर्हित्वार्हित्वा।

ण्यन्तात् कृत्सु :— तव्यः—अर्हयितव्यः। अनीयर्—अर्हणीयः। ण्यत्—अर्ह्यः। कर्म० क्तः—अर्हितः। क्तवतुः—अर्हितवान्। शतृ—अर्हयन्; अर्हयन्ती। शानच्—अर्हयमाणः। अर्हयिष्यन्; अर्हयिष्यती, अर्हयिष्यन्ती। तुमुन्—अर्हयितुम्। भावे क्तः—अर्हितम्। ल्युट्—अर्हणम्। युच्—अर्हणा। क्त्वा—अर्हयित्वा। ल्यप्—समर्ह्य। णमुल्—अर्हमर्हम्। क्त्वा—अर्हयित्वार्हयित्वा।

अर्ह ಅರ್ಹ (पु०) 1. ಇಂದ್ರ. अर्ह (पूजायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ವಿಷ್ಣು. "अभिप्रायः प्रियार्होऽर्हः" वि० स०। 3. ಕ್ರಯ, ಬೆಲೆ, ಮೂಲ್ಯ. "महार्हशय्यापरिवर्तनच्युतैः स्वकेशपुष्पैरपि या स्म दूयते" कुमा० ५-१२। 4. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ. भावे "घञ्" (३-३-१८)। 5. ಗತಿ, ಗಮನ, ಚಲನ. (वि०) 6. ಗೌರವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ. "प्रातिवेश्यानुवेश्यौ च कल्याणे विंशतिद्विजे। अर्हाविभोजयन्विप्रो दण्डमर्हति माषकम्" मनु० ८-३९२। 7. ಹಕ್ಕುದಾರ. "नियुक्तायामपि पुमान्नार्यां जातोऽविधानतः। नैवार्हः पैतृकं रिक्थं पतितोत्पादितो हि सः" मनु० ९-१४४। "तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान स्वबान्धवान्" गीता १-३७। 8. ಬೆಲೆಬಾಳುವ. 9. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. "स भृत्योऽर्हो महीभुजाम्" पञ्चतं० १-८७। (स्त्री०) –र्हा–ಅರ್ಹ. 10. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ. अर्ह भावे "अः" (३-३-१०३)। "अवहितहृदयो विधाय सोऽर्हामृषिवदृषिप्रवरे गुरूपदिष्टाम्" किरा० २-५८।

अर्हण ಅರ್ಹಣ (न०) ಪೂಜೆ, ಸತ್ಕಾರ, ಗೌರವ. अर्ह (पूजायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रतिपत्तुमङ्ग घटते च न तव नृपयोग्यमर्हणम्" माघ० १५-२२। (स्त्री०) अर्ह + णिच् भावे "युच्" (३-३-१०७)। –णा –ಅರ್ಚ. "अर्हणामर्हते चक्रुर्मुनयो नयचक्षुषे" रघु० १-५५।

अर्हणीय ಅರ್ಹಣೀಯ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. अर्ह (पूजायाम्) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯ.

अर्हत् ಅರ್ಹತ್ (पु०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. 2. ಒಬ್ಬ ಜೈನಾಚಾರ್ಯರು. "सर्वज्ञो जितरागादिदोषस्त्रैलोक्यपूजितः। यथास्थितार्थवादी च देवोऽर्हन् परमेश्वरः"। 3. ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ, ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. अर्ह (पूजायाम्) "शतृ" (३-२-१३३)। "अर्हणामर्हते चक्रुर्मुनयो नयचक्षुषे" रघु० १-५५।

अर्हन्त ಅರ್ಹಂತ (ಪು೦) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 2. ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 3. ಬುದ್ಧದೇವ. अर्ह (पूजायाम्) "झच्" वाहु०।

अर्हा ಅರ್ಹಾ (स्त्री०) ಪೂಜೆ, ಗೌರವ, ಸತ್ಕಾರ. ["अर्ह" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अर्हित ಅರ್ಹಿತ (न०) 1. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ, ಸತ್ಕಾರ. अर्ह (पूजायाम्) भावे "क्त" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸತ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अर्हते — अर्ह कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अल — भूषणपर्याप्तिवारणेषु (भ्वा० प० सक० से०)।

१. लट्—	अलति	अलतः	अलन्ति।
	अलसि	अलथः	अलथ।
	अलामि	अलावः	अलामः।
२. लिट्—	आल	आलतुः	आलुः।
३. लुट्—	अलिता	अलितारौ	अलितारः।
४. लृट्—	अलिष्यति	अलिष्यतः	अलिष्यन्ति।
५. लोट्—	अलतु / अलतात्	अलताम्	अलन्तु।
६. लङ्—	आलत्	आलताम्	आलन्।
७. लिङ्—	अलेत्	अलेताम्	अलेयुः।
८. आशीर्लिङ्—	अल्यात्	अल्यास्ताम्	अल्यासुः।
९. लुङ्—	आलीत्	आलिष्टाम्	आलिषुः।
१०. लृङ्—	आलिष्यत्	आलिष्यताम्	आलिष्यन्।

1. ಅಲಂಕರಿಸು, ಶೃಂಗರಿಸು. 2. ಸಮರ್ಥನಾಗು, ಶಕ್ತನಾಗು. 3. ತಡೆಗಟ್ಟು, ನಿವಾರಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು.

भावे:—१. अल्यते। २. आले। ३. अलिता। ४. अलिष्यते। ५. अल्यताम्। ६. आल्यत। ७. अल्येत। ८. अलिषीष्ट। ९. आलि। १०. आलिष्यत।

णिचि:—१. आलयति, -ते। २. आलयांचकार, -चक्रे, -बभूव, -आ। ३. आलयिता। ४. आलयिष्यति, -ते। ५. आलयतु, -ताम्। ६. आलयत्, -त। ७. आलयेत्, -त। ८. आल्यात्, आलयिषीष्ट। ९. आलिलत्, -त। १०. आलयिष्यत्, -त।

व्यन्तात् कर्मणि:— १. आल्यते। २. आलयां चक्रे, -बभूवे, -आसे। ३. आलयिता, आलिता। ४. आलयिष्यते, आलिष्यते। ५. आल्यताम्। ६. आल्यत। ७. आल्येत। ८. आलयिषीष्ट, आलिषीष्ट। ९. आलिषाताम्। आलयिषाताम्। १०. आलयिष्यत, आलिष्यत।

सनि:—१. अलिलिषति। २. अलिलिषांचकार, -बभूव, -आस। ३. अलिलिषिता। ४. अलिलिषिष्यति। ५. अलिलिषतु। ६. आलिलिषत्। ७. अलिलिषेत्। ८. अलिलिष्यात्। ९. आलिलिषीत्। १०. आलिलिषिष्यत्।

केवलात् कृत्सु:—तव्यः—अलितव्यम्। अनीयर्—अलनीयम्। ष्यत्—आल्यम्। कर्म० क्तः—अलितः। क्तवतुः—अलितवान्। शतृ—अलन्; अलन्ती। अलिष्यन्; अलिष्यती, अलिष्यन्ती। तुमुन्—अलितुम्। भावे क्तः—अलितम्। ल्युट्—अलनम्। क्त्वा—अलित्वा। ल्यप्—समल्य। णमुल्—आलमालम्। अलित्वालित्वा।

ण्यन्तात् कृत्सु:—आलयितव्यः। आलनीयः। आल्यः। आलितः। आलितवान्। आलयन्; आलयन्ती। आलयमानः। आलयिष्यन्; आलयिष्यती, आलयिष्यन्ती। आलयिष्यमाणः। आलयितुम्। आलितम्। आलनम्। आलयित्वा। उपाल्य। आलमालम्। आलयित्वालयित्वा।

अल ಅಲ (न०) 1. ಚೇಳಿನ ಕೊಂಡಿಯ ಮುಳ್ಳು. 2. ಹಂಬಾಳೆ, ಅಂಚಿನ. "वृश्चिको द्रुण आल्यालिः अलं तत्पुच्छकण्टकः" अभि० चि०।

अलक ಅಲಕ (पु०) 1. ಉಂಗುರಗೂದಲು, ಗುಂಗುರು ಗೂದಲು. अलति — अल (भूषणादौ) "वुन्" (उ० ५-३५)। 2. ಮುಂಗುರುಳು. "तदाप्रभृत्युन्मदना पितुर्गृहे ललाटिकाचन्दनधूसरालका" कुमा० ५-५५। 3. ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ, ಮೈಗೆ ಪೂಸಿ(ಹಾಕಿ)ಕೊಳ್ಳುವ ಸುಗಂಧ ಚೂರ್ಣ. 4. ಹುಚ್ಚುನಾಯಿ.

अलकनन्दा ಅಲಕನಂದಾ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ.

अलकप्रभा ಅಲಕಪ್ರಭಾ (स्त्री०) ಕುಬೇರನ ಪಟ್ಟಣ.

अलका ಅಲಕಾ (स्त्री०) 1. ಕುಬೇರನ ಪಟ್ಟಣ. "अलकामतिवाह्यैव वसतिं वसुसंपदाम्" कुमा० ६-३७। 2. ಎಂಟರಿಂದ ಹತ್ತು ವಯಸ್ಸಿನೊಳಗಿನ ಕನ್ಯೆ.

अलकाधिप ಅಲಕಾಧಿಪ -अधिपति -ಅಧಿಪತಿ (पु०) ಕುಬೇರ. अलकाया अधिपः अधिपतिर्वा। "अलकाधिपभृत्यदर्शितं शिवमुर्वीधरवर्त्म संप्रयान्" किरा० ३-५९।

अलक्त — क ಅಲಕ್ತ — ಕ (पु०) ಅರಗು, ಒಂದು ಮರದ ರಸ (ಅಂಟು). न रक्तोऽस्मात्। रस्य लः (वा० ८-२-१०)। स्वार्थे "कन्" वा। "न्यस्तालक्तक रक्तमाल्यवसना" मालती० ५-२४।

अलक्षण ಅಲಕ್ಷಣ (ನ೦) 1. ಕೆಟ್ಟಲಕ್ಷಣ. 2. ಕಾರಣವಲ್ಲದ ಹೇತು. (ವಿ೦) 3. ಸುಂದರವಲ್ಲದ. 4. ಗುರುತಿಲ್ಲದ. 5. ಕೆಟ್ಟಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ.

अलक्षित ಅಲಕ್ಷಿತ (ವಿ೦) ನೋಡಲ್ಪಡದ, ಕಾಣಲ್ಪಡದ. न लक्षितः। "अलक्षिताभ्युत्पतनो नृपेण" ರಘು೦೨-೨೪।

अलक्ष्मन् ಅಲಕ್ಷ್ಮನ್ (ವಿ೦) ಗುರುತಿಲ್ಲದ, ಚಿಹ್ನೆಯಿಲ್ಲದ. न लक्ष्म यस्य।

अलक्ष्मी ಅಲಕ್ಷ್ಮೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ, ಕಷ್ಟ. 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ದುರ್ಗತಿ, ಬಡತನ. "कामान् दुग्धे विप्रकर्षत्यलक्ष्मीम्" ಉ೦ ರಾ೦ ೫-೩೧।

अलक्ष्मीक ಅಲಕ್ಷ್ಮೀಕ (ವಿ೦) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ, ನಿರ್ಗತಿಕ. न विद्यते लक्ष्मीर्यस्य "कप्"। 2. ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದವನು. 3. ಕಾಂತಿಹೀನನಾದ.

अलक्ष्य ಅಲಕ್ಷ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಅದೃಶ್ಯವಾದ, ನೋಡಲಾಗದ, ನೋಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 2. ಗುರುತಿಸಲಾಗದ. 3. ಲಕ್ಷ್ಯವಲ್ಲದ, ಕ್ಷುಲ್ಲಕ, ಅಲ್ಪ. 4. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ವಾಸ್ತವವಾದ. 5. ವಿವಕ್ಷಿತವಲ್ಲದ, ಉದಾಸೀನವಾದ. 6. (ಬಾಣಕ್ಕೆ) ಗುರಿಯಿಲ್ಲದ. ನ೦ ತ೦। 7. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತೋರದ (ಅರ್ಥ). 8. ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯವಾಗ ಬಾರದ ಜಾಗ. "शृङ्गित्वं गोर्लक्षणम्" ಈ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಮಹಿಷವು ಅಲಕ್ಷ್ಯ.

अलक्ष्यगति ಅಲಕ್ಷ್ಯಗತಿ (ವಿ೦) ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ ಗಮನವುಳ್ಳ, ನೋಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ಚಲನೆಯುಳ್ಳ. अलक्ष्या गतिर्यस्य।

अलक्ष्यजन्मता ಅಲಕ್ಷ್ಯಜನ್ಮತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಜನ್ಮ, ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ. अलक्ष्यजन्मनो भावः "तल्" (೫-೧-೧೧೯)। "वपुर्विरूपाक्षमलक्ष्यजन्मता दिगम्बरत्वेन निवेदितं वसु" ಕುಮಾ೦ ೫-೭೨।

अलक्ष्यजन्मन् ಅಲಕ್ಷ್ಯಜನ್ಮನ್ (ನ೦) 1. ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಹುಟ್ಟು, ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ. ನ೦ ತ೦। (ವಿ೦) 2. ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ. अलक्ष्यं जन्म यस्य।

अलक्ष्यवाच् ಅಲಕ್ಷ್ಯವಾಚ್ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು. (ವಿ೦) 2. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ. अलक्ष्या वाक् यस्य।

अलगर्द ಅಲಗರ್ದ (ಪು೦) 1. ನೀರುಹಾವು. लगति—लगे (सङ्गे) "क्विप्" (೩-೨-೧೭೮)। अर्दयति—अर्दे (हिंसायाम्) "अच्" (೩-೧-೧೩೪)। लक् चासावर्दश्च। लग्नः सन् पीडक इत्यर्थः। निर्विषत्वात्तद्भिन्नोऽलगर्दः। [ನೀರುಹಾವು ಮೈಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಪೀಡಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] (ಸ್ತ್ರೀ೦) –र्वी –दार्. 2. ಜಲೂಕೆ, ಜಿಗಣೆ, ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರುವ ಒಂದು ಹುಳು.

अलघु ಅಲಘು (ತ್ರಿ೦) 1. ಗುರುವರ್ಣ, ಗುರುಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರ. (ವಿ೦) 2. ಹಗುರವಲ್ಲದ, ಭಾರವಾದ. न लघुः। "जघनमलघुपीवरोरु कृच्छ्रादुरुनिबिरीस नितम्बभारखेदि" ಮಾಘ೦ ೪-೨೦। 3. ಉದ್ದವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. "अलघुचरणाकृष्टग्राहां विषाणिभिरुन्मदैः" ಮಾಘ೦ ೧೨-೪೪। 4. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಸಣ್ಣದಲ್ಲದ. 5. ವೇಗವಾದ. (ಕ್ರಿ೦ ವಿ೦) 6. ವೇಗವಾಗಿ. "अलघुचलितजञ्झावातनिष्पेषदोषात्" ಚಂ೦ ರಾ೦। 7. ಉದ್ದವಾಗಿ. 8. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ. 9. ಭಾರವಾಗಿ.

अलङ्करण ಅಲಂಕರಣ (ನ೦) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ. अलम्+ङ कृञ् (करणे) भावे "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. अलंक्रियतेऽनेन—करं० "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೭)। "सृजति तावदशेषगुणाकरं पुरुषरत्नमलङ्करणं भुवः" ಭರ್ತೃ೦ ೧-೮೬।

अलङ्करिष्णु ಅಲಂಕರಿಷ್ಣು (ವಿ೦) 1. ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವವನು, ಶೃಂಗರಿಸುವವನು. अलम्+ङ कृञ् (करणे) "इष्णुच्" (೩-೨-೧೩೬)। 2. ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು.

अलङ्कर्तृ ಅಲಂಕರ್ತೃ (ವಿ೦) ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವವನು, ಶೃಂಗರಿಸುವವನು. अलम्+ङ कृञ् (करणे) "तृन्" (೩-೨-೧೩೫)। स्त्रियां "ङीप्" (೪-೧-೫)। –कर्त्री –र्त्रि.

अलङ्कर्मीण ಅಲಂಕರ್ಮೀಣ (ವಿ೦) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನಾದ, ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ. कर्मणे क्रियायै अलम्—अलंकर्मन् "खः" (೫-೪-೭)। "कर्मक्षमोऽलङ्कर्मीणः क्रियावान् कर्मसूद्यतः" ಅಮ೦।

अलङ्कार ಅಲಂಕಾರ (ಪು೦) 1. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. अलङ्क्रियतेऽनेन—अलम्+ङ कृञ् (करणे) "घञ्" (೩-೩-೧೯)। 2. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ. 3. ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರ. 4. ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ, ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಧರ್ಮ. "काव्यशोभाकरान् धर्मानलङ्कारान् प्रचक्षते"

काव्या० २-१। (1) अनुप्रास यमकादिगळु शब्दालंकार. (2) उपमा रूपक उत्प्रेक्षादिगळु अर्थालंकार.

अलङ्कृत ಅಲಂಕೃತ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, शृंगरिसल्पट्ट. अलम्+ङ कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अलङ्कृतानां ऋजुतागुणेन गुरूपदिष्टां गतिमास्थितानाम्" किरा० १७-२१।

अलङ्कृति ಅಲಂಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಅಲಂಕಾರ, शृंगार. अलम्+ङ कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. शब्द मत्तु अर्थालंकार. "तददोषौ शब्दार्थौ सगुणावनलङ्कृती पुनः क्वापि" काव्यप्र०।

अलङ्क्रिया ಅಲಂಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವುದು, शृंगरिसुवुदु. अलम्+ङ कृञ् (करणे) भावे "शः" (३-३-१००)।

अलङ्घन ಅಲಂಘನ (न०) ಮೀರದಿರುವಿಕೆ, अतिक्रमिसदिरुविके. न लङ्घनम्।

अलङ्घनीय ಅಲಂಘನೀಯ (वि०) अतिक्रमिसलु योग्यवल्लद, मीरलागद. न लङ्घयितुं योग्यम्। "अलङ्घनीयं प्रकृतावपि स्थितं निवातनिष्कम्पमिवाप्रगापतिम्" किरा० १४-३७।

अलङ्घनीयता ಅಲಂಘನೀಯತಾ (स्त्री०) 1. अतिक्रमिसलु आगदिरुविके, मीरलु शक्यवल्लदिरुविके. अलङ्घनीय "तल्" (५-१-११९)। "अलङ्घनीयताहेतुरुभयं तन्मनस्विनि" माघ० २-४८। 2. पूज्यते, गौरवार्हते.

अलङ्घ्य ಅಲಂಘ್ಯ (वि०) 1. दाटलागद. 2. अतिक्रमिसलु अशक्यवाद, मीरलागद. न लङ्घयितुं शक्यम्। "अलङ्घ्यं तत्तदुद्वीक्ष्य यद्यदुच्चैर्महीभृताम्" किरा० ११-६०। 3. असाध्यवाद, सडेयलागद. "उपहितपरमप्रभावधाम्नां न हि जयिनां तपसामलङ्घ्यमस्ति" किरा० १०-६।

अलञ्ज (ञ्जु) र ಅಲಂಜ (ಜು) ರ (पु०) मुण्डिन हूजे. अलं सामर्थ्यं जृणाति—जॄ (वयोहानौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अलभ्य ಅಲಭ್ಯ (वि०) हॊंदलु अनर्हवाद, सडेयलु अयोग्यवाद. न लब्धुमर्हः। "अलभ्यशोकाभिभवेयमाकृतिर्विमानना स्वभ्रु कुतः पितुर्गृहे" कुमा० ५-४३।

अलभ्ययोग ಅಲಭ್ಯಯೋಗ (पु०) पर्वकाल, पुण्यकाल, अपूर्ववागि ओदगुव तिथि वार नक्षत्रादिगळु सेरुव काल; अर्धोदय, महोदय मुंतादुवु.

अलम् ಅಲಮ್ (अव्य०) 1. भूषण, अलंकार, ओडवे. 2. सामर्थ्य, शक्ति. 3. पर्याप्ति, साकागुविके. 4. तडे, निषेध. अल (भूषणपर्याप्तिवारणेषु) "अम्" बाहु०। "अलं विवादेन यथाश्रुतं त्वया तथाविधस्तावदशेषमस्तु सः" कुमा० ५-८२। 5. अतिशयवागि, हेच्चागि, बहळवागि, मत्ते मत्ते. "कुरु तात तपांस्यमार्गदायी विजयायेत्यलमन्वशान्मुनिर्माम्" किरा० १३-१३।

अलम्पुरुषीण ಅಲಂಪುರುಷೀಣ (पु०) (युद्धदल्लि) शत्रुपक्षद सैन्यद यजमान (सेनापति). अलं पुरुषाय—अलम्पुरुष "खः" (५-४-७)।

अलम्बुद्धि ಅಲಂಬುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. "साकु" एंब बुद्धि, तृप्ति. 2. साकादष्टु बुद्धि, तक्कष्टु बुद्धि. 3. मिथ्याज्ञान, तप्पु तिळिवळिके.

अलम्बुष ಅಲಂಬುಷ (पु०) 1. वमन, वांति. 2. ओब्ब राक्षस. 3. रावणन मंत्रि प्रहस्त. "अलम्बुषं तथा युद्धे विचरन्तमभीतवत्" भा० द्रोण०। (स्त्री०)—षा—का. 4. ओब्ब अप्सरस्सु. "अलम्बुषायामिक्ष्वाकोर्जातः कश्चिन्महीपतिः" चं० रा०। 5. तडेयु गेरे, इतरर प्रवेशवन्नु तडेगट्टुव नीरिन गेरे. 6. मुंगरवळ्ळि. "अलम्बुषः प्रहस्ते च छर्दने राक्षसान्तरे। अलम्बुषा तु मुण्डीयां स्वर्गवाराङ्गनान्तरे" मेदि०।

अलम्भूष्णु ಅಲಂಭೂಷ್ಣು (वि०) समर्थ, शक्त. अलंभवनशीलः—अलम्+भू "स्नुः" (३-२-१३९)। "विनाप्यस्मदलम्भूष्णुरिज्यायै तपसः सुतः" माघ० २-९।

अलर्क ಅಲರ್ಕ (पु०) 1. हुच्चुनायि. अलम् अर्क्यते—अर्क (स्तवने) "घञ्" (३-३-१९)। 2. बिळि एक्कद गिड. 3. हंदिय आकारद एंटु कालुगळुळ्ळ ऒंदु मृग. 4. पुत्र, मग. 5. ऒब्ब राज. [ईतनु तन्नन्नु याचिसिद ऒब्ब ब्राह्मणनिगे तन्न एरडु कण्णुगळन्नू स्वल्पवू अनुमानिसदे दानवमाडि अवन इष्टवन्नु पूर्तिमाडिदनु.] "अभ्यर्च्य कस्मैचिदुपाश्रिताय वितीर्य विप्राय विलोचने

स्वे। अपूरयत्कश्चिदलर्कसंज्ञः प्राज्ञः प्रतिज्ञां प्रथितप्रभावः" चं० रा०। 6. ಗುಂಗೆಹುಳು, ಕರ್ಣನು ಪರಶುರಾಮನನ್ನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ ಅವನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಕೊರೆದ ಹುಳು. "रोमभिः सन्निरुद्धाङ्गमलर्कं नाम नामतः" भा० शान्ति० ३-१३। (स्त्री०) -र्की -ರ್ಕಿ. 7. ಮದಾಲಸೆಯೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. "अथात्मजे। मदालसायां श्वेतार्केऽप्यलर्को भ्रान्तशून्यपि" नानार्थर० ।

अलस ಅಲಸ (पु०) 1. ಕಾಲಿನ ಬೆರಳು ಸಂದಿಯ ಹುಣ್ಣು, व्रण, ಕೆಸರಿನ ಹುಣ್ಣು. (वि०) 2. ಸೋಮಾರಿ, ಮೈಗಳ್ಳ, ಕೆಲಸಮಾಡದವನು. न लसति—लस (श्लेषणे) "अच्" (३-१-१३४)। "अव्यवसायिनमलसं दैवपरं साहसाच्च परिहीनम्। प्रमदेव वृद्धपतिं नेच्छत्युपगूहितुं लक्ष्मीः" हितो०। 3. ಬಳಲಿದ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ. "अलसपदमनोरमं प्रकृत्या जितकलहंसवधूगति प्रयातम्" किरा० १०-६०। 4. ಬೇಸರವುಳ್ಳ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವುಳ್ಳ. "गमनमलसं शून्या दृष्टिः शरीरमसौष्ठवम्" मालती० १-२०। 5. ಮಂದಸ್ವಭಾವದವನು, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳವನು. (स्त्री०)-सा-ಸಾ. 6. ಹಂಸಪದೀಲತೆ. "अलसा हंसपद्यां ना पादरोगद्वभेदयोः" मेदि०।

अलसक ಅಲಸಕ (पु०) ಹೊಟ್ಟೆಯ ರೋಗ, ಉದರವ್ಯಾಧಿ, ಒಂದು ವಿಧ ಅಜೀರ್ಣ ರೋಗ. "प्रयाति नोर्ध्वं नाधस्तात् आहारो न च पच्यते। आमाशयोऽलसीभूतस्तेन सोऽलसकः स्मृतः" भावप्र०।

अलात ಅಲಾತ (न०) ಅರ್ಧಬೆಂದ ಮರ, ಕೊಳ್ಳಿ, ಅರ್ಧ ಉರಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆ. न लातमस्य। "कुरुतेऽस्मिन्नमोघेऽपि निर्वाणालातलाघवम्" कुमा० २-२३।

अलाबू ಅಲಾಬೂ (स्त्री०) 1. ಸೋರೆಗಿಡ. न लम्बते—लबि (अवस्रंसने) "ऊः" (उ० १-८७)। (न०) -बु -ಬು. 2. ಸೋರೆಕಾಯಿ. 3. ಸೋರೆ ಬುರುಡೆ.

अलार ಅಲಾರ (न०) ಬಾಗಿಲು. शब्दर०।

अलि ಅಲಿ (पु०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. अलति दंशने समर्थो भवति—अल (भूषणादौ) "इन्" (उ० ४-११८)। "गण्डोड्डीनालिमालामुखरितककुभस्ताण्डवे शूलपाणेः" मालती० १-२। 2. ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು. 3. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 4. ಕೋಗಿಲೆ. 5. ಮದ್ಯ. 6. ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿ. "अलिः सुरापुष्पलिहोः" मेदि०।

अलिक ಅಲಿಕ (न०) ಹಣೆ, ಲಲಾಟ, ನೊಸಲು. अलति—अल (भूषणादौ) "इकन्" (उ० ४-२७)। "ललाटमलिकं गोधिः" अम०।

अलिगर्द्ध ಅಲಿಗರ್ದ್ಧ (पु०) ನೀರುಹಾವು. अलिरिव गृध्नोति—गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "अच्" (३-१-१३४)।

अलिजिह्वा ಅಲಿಜಿಹ್ವಾ (स्त्री०) ಕಿರುನಾಲಿಗೆ, ಅಣ್ಣಾಲಿಗೆ, ನಂಗಿಲು, अलिरिव क्षुद्रा जिह्वा।

अलिञ्जर ಅಲಿಂಜರ (पु०) ಮಣ್ಣಿನ ಹೂಜಿ. अलिं जरयति—जृष् (वयोहानौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अलिञ्जरः स्यान्मणिकः" अम०।

अलिदूर्वा ಅಲಿದೂರ್ವಾ (स्त्री०) ಉದ್ದವಾಗಿ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಬೆಳೆಯುವ ಗರುಕೆ.

अलिन् ಅಲಿನ್ (पु०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. अलं वृश्चिकलाङ्गूलं तदिवास्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "मलिनिमालिनि माधवयोषिताम्" माघ० ६-४। 2. ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು. अलमस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)।

अलिन्द ಅಲಿಂದ (पु०) 1. ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲ ಮುಂದಿನ ಜಗುಲಿ. 2. ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚತುರಶ್ರ (ಚಚ್ಚೌಕ) ವಾದ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ. अल (भूषणादौ) "किन्दच्" वाहु०। "यस्यामलिन्देषु न चक्रुरेव मुग्धाङ्गनागोमयगोमुखानि" माघ० ३-४८।

अलिपक ಅಲಿಪಕ (पु०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 2. ಕೋಗಿಲೆ. 3. ನಾಯಿ. "अलिपको भृङ्गकोकिलकुक्कुरे" मेदि०।

अलिप्रिय ಅಲಿಪ್ರಿಯ (पु०) 1. ರಕ್ತಕಮಲ, ಕೆಂದಾವರೆ. अलीनां प्रियः। (वि०) 2. ದುಂಬಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ, ಭ್ರಮರಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. (स्त्री०) -या-ಯಾ. 3. ತುತೂರಿಹೂವು.

अलिमक ಅಲಿಮಕ (पु०) 1. ಕಮಲದ ಕುಸುರು. 2. ಹಿಪ್ಪೆಮರ. 3. ಕೋಗಿಲೆ. 4. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. 5. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "भवेदलिमको भेके पिकेऽलौ पद्मकेसरे। मधूकेऽपि" मेदि०।

अलीक ಅಲೀಕ (न०) 1. ಹಣೆ, ಲಲಾಟ, ನೊಸಲು. अल (भूषणादौ) "कीकन्" (उ० ४-२५)। निपा०। "दिशामलीकालकभङ्गतां गतस्त्रयीवधूकर्णतमालपल्लवः" काद०। 2. ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. "तद्यथा स महाराजो नालीकमधिगच्छति" रामा०। 3. ಸ್ವರ್ಗ. (वि०) 4. ಅಪ್ರಿಯವಾದ. 5. ಅಸತ್ಯವಾದ, ಸುಳ್ಳಾದ.

अल्ल अलु (पुं) नीरिन सण्ण पात्रे, सण्ण हूजि.

अलोक अलोक (पुं) 1. प्रळय, जगत्तिन नाश. "रक्ष सर्वानिमाल्लोकान्नालोकं कर्तुमर्हसि" रामा०। 2. पाताललोक. 3. आध्यात्मिक जगत्तु, धार्मिकप्रपंच. (वि०)4. कण्णिगे काणदिरुव, अप्रकाशवाद. "प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोक इवाचलः" रघु० १-६८।

अलौकिक अलौकिक (वि०) 1. लोकदल्लिल्लद, लोकदल्लि तिळियद, लोकातीतवाद, लोकक्के संबंधपडद. लोके विदितः "ठञ्" (५-१-४४)। न० त०। 2. असाधारणवाद, लोकसामान्यवल्लद, उत्कृष्टवाद.

अल्प अल्प (वि०) 1. स्वल्प, कॊंच. अल (भूषणादौ) "पः" बाहु०। "क्व सूर्यप्रभवो वंशः क्वचाल्पविषया मतिः" रघु० १-२। "अल्पस्य हेतोः बहु हातुमिच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम्" रघु० २-४७। 2. चिक्कदाद, सण्णदाद. (क्रि० वि०) 3. स्वल्पवागि, कॊंचवागि. 4. चिक्कदागि, सण्णदागि.

अल्पक अल्पक (पुं) 1. तीटकसंधि मर. (नं०) 2. स्वल्प, कॊंच. (वि०) 3. चिक्कदाद, सण्णदाद. अल्प एव अल्पकः स्वार्थे "कन्"। स्त्रियां अल्पिका **अल्पिका**. 4. तुच्छवाद, नीचवाद, निंद्यवाद. "नाग्निपरिशुद्धिमपि अल्पकाः प्रतिपद्यन्ते" उ० रा० ४। "परदोषकथाभिरल्पकः स्वजनं तोषयितुं किलेच्छति" माघ० १६-२८।

अल्पक्रीत अल्पक्रीत (वि०) कॊंच बेलेगे कॊंडु कॊंड, अग्गद बेलेगे तेगेदुकॊंड. अल्पेन क्रीतम्। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५०)। **-ती-ई.**

अल्पगन्ध अल्पगंध(नं०)1. रक्तोत्पल, कॆंदावरि. (वि०) 2. कॊंच वासनॆयुळ्ळ. अल्पो गन्धो यस्य।

अल्पज्ञ अल्पज्ञ (वि०) कॊंचमात्र तिळिदिरुव, अल्पज्ञानवुळ्ळ. अल्पं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

अल्पतनु अल्पतनु (वि०) 1. तॆळुवाद मॆय्युळ्ळ. 2. बडवाद, दुर्बल. 3. कुळ्ळ, वामन, निद्ध. अल्पा तनुर्यस्य। "पृश्निः किरातोऽल्पतनुर्दुर्बलस्तु कृशास्तनुः" वैज०।

अल्पद अल्पद (वि०) कॊंचकॊडतक्क, औदार्यविल्लद, कॊडुगैयिल्लद. अल्पं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

अल्पदृष्टि अल्पदृष्टि (वि०) 1. संकुचितवाद मनस्सुळ्ळ, क्षुद्रवाद हृदयवुळ्ळ. 2. मंद दृष्टियुळ्ळ, दूरद नोटविल्लद, दूरद वस्तुवन्नु नोडुव शक्तियिल्लद. अल्पा दृष्टिर्यस्य।

अल्पधी अल्पधी -बुद्धि -मति -मति (वि०) अल्पवाद बुद्धियुळ्ळ, कॊंच तिळिवळिकॆयुळ्ळ. अल्पा धीः बुद्धिः मतिर्वा यस्य।

अल्पप्राण अल्पप्राण(पुं)1. अल्पप्राण वायुविन व्यापारवुळ्ळ वर्ण, अल्पप्रयत्नदिंद उच्चरिसल्पडुव अक्षर; कादिपंचवर्गद अक्षरगळल्लि ऒंदु, मूरु मत्तु ऐदनॆय अक्षरगळू यमु (पूर्वसदृशवर्ण) सहितवाद ऒंदु मत्तु मूरनॆय अक्षरगळू यण् (य व र ल) वर्णगळू अल्पप्राणाक्षरगळु. "अयुग्मा वर्गयमगा यणश्चाल्पासवः स्मृताः" सि० कौ०। 2. अक्षरगळन्नु उच्चरिसुव बाह्यप्रयत्नगळल्लॊंदु. विवारः, संवारः, श्वासः, नादः, घोषः, अघोषः, अल्पप्राणः, महाप्राणः, उदात्तः, अनुदात्तः मत्तु स्वरितः ऎंदु बाह्यप्रयत्नवु हन्नॊंदु विध. (वि०)3. अल्पबलवुळ्ळ, अल्पप्राणवायुवुळ्ळ, बहळ कष्टदिंद उसिराडुव, उब्बस रोगवुळ्ळ. अल्पः ह्रस्वः प्राणः प्राणवायुर्यस्य।

अल्पमारिष अल्पमारिष (पुं) चिलुकीरि सॊप्पु. "तण्डुलीयोऽल्पमारिषः" अम०।

अल्पमूल्य अल्पमूल्य (वि०) कॊंच बेलॆयुळ्ळ, अग्गद बेलॆयुळ्ळ. अल्पं मूल्यं यस्य।

अल्पवयस् अल्पवयस् (वि०) चिक्कवयस्सिन, प्रायद वयस्सुळ्ळ. अल्पं वयो यस्य।

अल्पवादिन् अल्पवादिन् (वि०) कॊंच माताडुव स्वभावद, मौनशील, मितभाषि. अल्पं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-वादिनी-वादिनी.**

अल्पविद्य अल्पविद्य (वि०) अल्पविद्यॆयुळ्ळ, कॊंच तिळिवळिकॆयुळ्ळ. अल्पा विद्या यस्य। "अल्पविद्यो महागर्वी"।

अल्पशस् अल्पशस् (अव्यं) ಕೊಂಚವಾಗಿ. [ಅನಿಷ್ಟ ಕಾಲದ ದಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗ]. अल्प "शस्" (५-४-४२)।

अल्पायुस् अल्पायुस् (पुं) 1. ಆಡು, ಮೇಕೆ. [ಪಶುಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಡು ಬಹಳ ಕೊಂಚಕಾಲ ಬದುಕುವ ಪ್ರಾಣಿ]. (वि०)2. ಕಡಿಮೆ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳ, ಕೊಂಚಕಾಲ ಬದುಕುವ. अल्पमायुर्यस्य। [ದುರಾಚಾರವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ದೂಷಿಸುವರು. ಅನೇಕ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ರೋಗರುಜಿನಗಳಿಂದ ನರಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಜೀವಿತ ಕಾಲವೂ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯಾದುದು.] "दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निन्दितः। दुःखभागी च सततं व्याधितोऽल्पायुरेव च" मनु० ४-१५७।

अल्पारम्भ अल्पारंभ (पुं) ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಆರಂಭಿಸುವಿಕೆ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ದೊಡ್ಡದಾಗುವಂತೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಚಿಕ್ಕಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸುವುದು. अल्पश्चासावारम्भश्च। "अल्पारम्भः क्षेमकरः"।

अल्पाहारिन् अल्पाहारिन् (वि०) ಮಿತವಾಗಿ ಊಟ ಮಾಡುವ, ಕೊಂಚ ಆಹಾರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. अल्पाहारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अल्पिष्ठ अल्पिष्ठ (वि०) ಬಹಳ ಅಲ್ಪವಾದ, ಬಹಳ ಕೊಂಚವಾದ, ಅತಿ ಸಣ್ಣದಾದ. अतिशयेन अल्पः "इष्ठन्" (५-३-५८)।

अल्पीयस् अल्पीयस् (वि०) ಬಹಳ ಕೊಂಚವಾದ, ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಅತಿಸಣ್ಣದಾದ. अतिशयेन अल्पः "ईयसुन्" (५-३-५८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –सी–सीय.

अव — रक्षणगतिकान्तिप्रीतितृप्त्यवगमप्रवेशश्रवणसामर्थ्ययाचनक्रियेच्छादीप्त्यवाप्त्यालिङ्गनहिंसादानभागवृद्धिषु (भ्वा० प० सक० से०)।

लट्—	अवति	अवतः	अवन्ति।
	अवसि	अवथः	अवथ।
	अवामि	अवावः	अवामः।
लिट्—	आव	आवतुः	आवुः।
	आविथ	आवथुः	आव।
	आव	आविव	आविम।
लृट्—	अविता	अवितारौ	अवितारः।
	अवितासि	अवितास्थः	अवितास्थ।
	अवितास्मि	अवितास्वः	अवितास्मः।
लृट्—	अविष्यति	अविष्यतः	अविष्यन्ति।
	अविष्यसि	अविष्यथः	अविष्यथ।
	अविष्यामि	अविष्यावः	अविष्यामः।
लोट्—	अवतु / अवतात्	अवताम्	अवन्तु।
	अव / अवतात्	अवतम्	अवत।
	अवानि	अवाव	अवाम।
लङ्—	आवत्	आवताम्	आवन्।
	आवः	आवतम्	आवत।
	आवम्	आवाव	आवाम।
विधिलिङ्—	अवेत्	अवेताम्	अवेयुः।
	अवेः	अवेतम्	अवेत।
	अवेयम्	अवेव	अवेम।
आशीर्लिङ्—	अव्यात्	अव्यास्ताम्	अव्यासुः।
	अव्याः	अव्यास्तम्	अव्यास्त।
	अव्यासम्	अव्यास्व	अव्यास्म।
लुङ्—	आवीत्	आविष्टाम्	आविषुः।
	आवीः	आविष्टम्	आविष्ट।
	आविषम्	आविष्व	आविष्म।
लृङ्—	आविष्यत्	आविष्यताम्	आविष्यन्।
	आविष्यः	आविष्यतम्	आविष्यत।
	आविष्यम्	आविष्याव	आविष्याम।

1. ರಕ್ಷಿಸು, ಕಾಪಾಡು. "प्रत्यक्षाभिः प्रपन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः" शाकु० १-१। 2. ಚಲಿಸು, ಹೋಗು, ನಡೆ. 3. ಇಚ್ಛಿಸು, ಅಪೇಕ್ಷಿಸು. 4. ಪ್ರೀತಿಸು. "क्षत्रियान्तकरणोऽपि विक्रमस्तेन मामवति नाजिते त्वयि" रघु० ११-७५। 5. ತೃಪ್ತಿಪಡು. 6. ಕೇಳು, ಶ್ರವಣಮಾಡು. 7. ಗ್ರಹಣಮಾಡು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು. 8. ಪ್ರವೇಶಿಸು. 9. ಯಾಚಿಸು, ಬೇಡು. 10. ತಿಳಿ, ಅರಿ. 11. ಮಾಡು. 12. ಅಪೇಕ್ಷೆ ಹುಟ್ಟಿಸು. 13. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. 14. ಆಲಿಂಗಿಸು, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು. 15. ಸಮರ್ಥನಾಗು, ಶಕ್ತಿಹೊಂದು. 16. ಹಿಂಸಿಸು. 17. ಭಾಗಹೊಂದು. 18. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಅತಿ ದುರ್ಲಭವಾದುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿಲ್ಲ. ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಈ ಧಾತುವು ಸಕರ್ಮಕ ಅಥವಾ ಅಕರ್ಮಕವಾಗುವುದು.

भावे:—अव्यते। आवे। अविता। अविष्यते। अव्यताम्। आव्यत। अव्येत। अविषीष्ट। आवि। आविष्यत।

ण्यन्तात्:—आवयति, –ते। आवयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। आवयिता, –सि, –से, हे। आवयिष्यति, –ते। आवयतु, –ताम्। आवयत्, –त। आवयेत्, –त। आव्यात्, आवयिषीष्ट। आविवत्, –त। आवयिष्यत्, –त।

ण्यन्तात् कर्मणि:—आव्यते। आवयांचक्रे, –बभूवे, –आसे। आवयिता –से, –हे। आविता –से, –हे। आवयिष्यते, आविष्यते। आव्यताम्। आव्यत। आव्येत। आवयिषीष्ट, आविषीष्ट। आवि आविषाताम् आवयिषाताम्। आवयिष्यत आविष्यत।

सनि:—अविविषति। अविविषाञ्चकार, –बभूव, –आस। अविविषिता। अविविषिष्यति। अविविषतु। आविविषत्। अविविषेत्। अविविष्यात्। आविविषीत्। आविविषिष्यत्।

केवलात् कृत्सु:— तव्यः–अवितव्यम्। अनीयर्–अवनीयम्। ण्यत्–आव्यम्। कर्म० क्तः–अवितः। क्तवतुः–अवितवान्। शतृ–अवन् अवन्ती। अविष्यन् अविष्यन्ती। तुमुन्–अवितुम्। भावे क्तः–अवितम्। ल्युट्–अवनम्। क्त्वा–अवित्वा। ल्यप्–समव्य। णमुल्–आवमावम्। अवित्वावित्वा।

ण्यन्तात् कृत्सु:—आवयितव्यः। आवनीयः। आव्यः। आवितः। आवितवान्। आवयन् आवयन्ती। आवयमानः। आवयिष्यन् आवयिष्यती आवयिष्यन्ती। आवयिष्यमाणः। आवयितुम्। आवितम्। आवनम्। आवयित्वा। उपाव्य। आवमावम्। आवयित्वावयित्वा।

अव ಅವ (अव्य०) 1. ಆಲಂಬನ, ಆಶ್ರಯ. "प्रारम्भेऽस्मिन् स्वामिनो वृद्धिहेतौ दैवेनेत्थं दत्तहस्तावलम्बे" रत्ना० १-८। 2. ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಹರಡುವಿಕೆ. "हंसीव कृष्ण ते कीर्तिः स्वर्गङ्गामवगाहते" चन्द्रा०। 3. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಗೌರವ, ಅನಾದರ. "अवजानासि मां यस्मादतस्ते न भविष्यति। मत्प्रसूतिमनाराध्य प्रजेति त्वां शशाप सा" रघु० १-७७। 4. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "कृतापराधमिवावगच्छति आत्मानम्" काद०। 5. ನಿಶ್ಚಯ. अवधारणम्। 6. ಕೆಳಮುಖ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದು. "यानाज्जनः परिजनैरवतार्यमाणा राज्ञीर्नरापनयनाकुलसौविदल्लाः" माघ० ५-१७। 7. ನಿಯೋಗ. 8. ಹೀನ, ನಿಕೃಷ್ಟ, ಕಡಿಮೆ. "प्रतिकर्तुं प्रकृष्टस्य नावकृष्टेन युज्यते" रामा०। 9. ಶುದ್ಧಿ. अवदातः। 10. ಪರಾಭವ, ಅವಮಾನ ಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. शत्रूनवहन्ति। 11. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. 12. ವಿರೋಧ. [ಈ ಎಲ್ಲ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ "अव" ವು ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು.] ಕೆಲವು ಕಡೆ "अव" ದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುವುದೂ ಉಂಟು. "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः" सि० कौ०। "पूर्वापरौ तोयनिधी वगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः" कुमा० १-१।

अवकट ಅವಕಟ (न०) 1. ವೈರೂಪ್ಯ, ವಿರೋಧ, ವೈಪರೀತ್ಯ. अव "कटच्" (५-२-३०)। (वि०) 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ.

अवकटा ಅವಕಟಾ (स्त्री०) ಆಕಾರಗೋಪನ, ಮರೆ ಮಾಚುವುದು, ಶಕ್ಯ, ಮೋಸ. "आकारगोपनाया-मपटीकाप्यवकटापि स्त्री" वैज०।

अवकर ಅವಕರ (पु०) ಕಸ, ಧೂಳು. अवकीर्यते—अव+कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। "अवकर-निकरं विकिरति"। "अवकरशोधनेन गृहं शुध्यति"।

अवकर्णन ಅವಕರ್ಣನ (न०) ಅನಾದರದಿಂದ ಕೇಳುವುದು, ತಿರಸ್ಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೇಳುವುದು. अव+कर्ण (भेदने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "वाचमनुनयपरां स ततः सहसावकर्ण्य निरियाय संसदः" माघ० १५-६७।

अवकाश ಅವಕಾಶ (पु०) 1. ಸುಸಮಯ, ಸುಸಂಧಿ, ಸುಯೋಗ. अव+काशृ (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "तत्र मे साहाय्यदानावकाशः" दशकु०। 2. ಸ್ಥಳ, ಜಾಗ. "अवकाशं किलोदन्वान् रामायार्घ्यार्थितो ददौ" रघु० ४-५८। 3. ನೆಲೆ, ಆಶ್ರಯ. "न सूक्ष्मतन्तोरपि तावकस्य तत्रावकाशो भवतः किमु स्यात्" रत्ना० २-१४। 4. ಕಾಲದ ಅಂತರ, ಕಾಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 5. ಛಿದ್ರ, ರಂಧ್ರ, ತೂತು, ಕಂಡಿ.

अवकीर्ण ಅವಕೀರ್ಣ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "किमपैति रजोभिरेवंरवकीर्णस्य मणेर्महार्घता" माघ० १६-२७। 2. ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಾಳುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಭಂಗಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಳದರ್ಜೆಗೆ ಇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अवकीर्णिन् अवकीर्णिन् (वि०) व्रतभंगवुळ्ळ, स्त्रीसंगमादिगळिंद व्रतवन्नु नाशपडिसि कॊंड. अवकीर्णं विक्षिप्तमनेन "इनिः" (५-२-८८)। "मारुतं पुरुहूतं च गुरुं पावकमेव च। चतुरो व्रतिनोऽभ्येति ब्राह्मं तेजोऽवकीर्णिनः" मनु० ११-१२१। "अवकीर्णी तु काणेन गर्दभेन चतुष्पथे। पाकयज्ञविधानेन यजेत निर्ऋतिं निशि" मनु० ११-११८।

अवकृष्ट अवकृष्ट (वि०) 1. निकृष्टवाद, हीनवाद, कॆळदर्जियु. अव+कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रतिकर्तुं प्रकृष्टस्य नावकृष्टेन युज्यते" रामा०। 2. ऎळॆयल्पट्ट, हॊरक्कॆ तरल्पट्ट. "एकाकिनापि हि मया रभसावकृष्टनिस्त्रिंशदीधितिसटाभरभासुरेण" नागा०। 3. हॊरडिसल्पट्ट, ऒडिसल्पट्ट, ऒट्टल्पट्ट. 4. ऒय्यल्पट्ट, स्थळांतर माडल्पट्ट. 5. कूलिकार, जीतगार, गुडिसुवुदु मुंतादवु कॆलसमाडुवनु. "पणो देयोऽवकृष्टस्य षड्भुत्कृष्टस्य वेतनम्। षाण्मासिकस्तथाच्छादो धान्यद्रोणस्तु मासिकः" मनु० ७-१२६।

अवक्लृप्त अवक्लृप्त (वि०) 1. निश्चितवाद, व्यवस्थितवाद, तीर्मानिसल्पट्ट. अव+कृप (सामर्थ्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. अधिकारि, अर्ह.

अवक्लृप्ति अवक्लृप्ति (स्त्री०) 1. संभव, आगुहोगु. 2. निश्चय, तीर्मान. 3. अधिकार, अर्हते. अव+कृप (सामर्थ्ये) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अनवक्लृप्तिरसंभावना" सि० कौ०।

अवकेशिन् अवकेशिन् (पु०) फलिसद गॊड्डुमर, आयु ऋतुगळल्लू फलबिडद मर. अव निर्गतं कं सुखं यस्मात् अवकं फलशून्यतामीष्टे — अवक+ईश (ऐश्वर्ये) "णिनिः" (३-२-७८)। "वन्ध्योऽफलोऽवकेशी च" अम०। "निन्द्यते पितृभिस्तप्तैर्निरपत्यधनः पुमान्। अध्वनीनैरतिश्रान्तैरवकेशीव पादपः" चं० भा०।

अवकोकिल अवकोकिल (वि०) कॊगिलॆयिंद करॆयल्पट्ट. अवक्रुष्टः कोकिलया।

अवक्तव्य अवक्तव्य (वि०)1. हेळलु योग्यवल्लद. वक्तुं योग्यम्। न वक्तव्यम्। 2. मिथ्यॆयाद, सटियाद, सुळ्ळाद. 3. वर्णिसलागद, हेळलागद.

अवक्रन्द अवक्रंद (पु०) 1. रोदन, अळुविकॆ. अव+क्रदि (रोदने) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०)2. मॆल्लगॆ अळुव. अव+क्रदि "अच्" (३-१-१३४)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-क्रन्दनम्-क्रंदनम्**.

अवक्रम अवक्रमु (पु०) 1. इळिकॆ, अवरोहण. 2. इळिकॆ, क्षीणवागुविकॆ, कडिमॆयागुविकॆ. अव+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)।

अवक्रय अवक्रयु (पु०) 1. मूल्य, बॆलॆ. अवक्रीयतेऽनेन — अव+डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "अच्" (३-३-५६)। "मूल्यं वस्नोऽप्यवक्रयः" अम०। 2. बाडिगॆ, कूलि. 3. बाडिगॆगॆ कॊडुवुदु. "विक्रयावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दश" याज्ञ० २-२३८। 4. वर्तकरु सर्कारक्कॆ कॊडुव व्यापार तॆरिगॆ.

अवक्षय अवक्षयु (पु०) विनाश, प्रळय, ध्वंस. अव+क्षि (क्षये) भावे "अच्" (३-३-५६)। "लब्धं रक्षेदवक्षयात्" हितो० २-८।

अवक्षिप्त अवक्षिप्त (वि०) 1. ऎसॆयल्पट्ट, बिसाडल्पट्ट. 2. दूषिसल्पट्ट, निंदिसल्पट्ट. 3. ऎक्षेपिसल्पट्ट. अव+क्षिपु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवक्षीण अवक्षीण (वि०) कृशवाद, बत्तिहोद, सॊरगिरुव. अव+क्षि (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)।

अवक्षुत अवक्षुत (वि०) वॆःलॆ सीनल्पट्ट. अव+ष्टक्षु (शब्दे) "क्तः" (३-२-१०२)। यावव वस्तुविन मेलू सीनबारदु. सीनल्पट्ट वस्तुवन्नु उपयोगिसलूबारदु. "अनर्चितं वृथामांसमवीरायाश्च योषितः। द्विषदन्नं नगर्यन्नं पतितान्नमवक्षुतम्" मनु० ४-२१३।

अवक्षेप अवक्षेप (पु०) 1. दूषणॆ, निंदॆ. 2. ऎक्षेपणॆ. 3. बैगळु. 4. ऎसॆयुविकॆ, बिसाडुविकॆ. अव+क्षिपु (निरसने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-क्षेपणम्-क्षेपणम्**. 1. कॆळक्कॆ ऎसॆयुवुदु, "उत्क्षेपणं ततोऽवक्षेपणमाकुञ्चनं तथा। प्रसारणं च गमनं कर्माण्येतानि पञ्च च" (भाषाप०) ऎंदु हेळल्पट्ट ऐदु कर्मगळल्लॊंदु. (वि०)2. ऎसॆयुव साधन, कवणॆ मॊदलादुदु. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-क्षेपणी-क्षेपणं**. 3. कळ्ळंगडलॆ. 4. लगामु, कडिवाण.

अवखण्डन ಅವಖಂಡನ (ನ॰) ಭಾಗಮಾಡುವುದು. अव+खडि (भेदने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवखात ಅವಖಾತ (ನ॰) ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಮಾಡುವ (ತೋಡುವ) ಆಳವಾದ ಕಂದಕ.

अवखाद ಅವಖಾದ (ಪು॰) ನಿಂದ್ಯವಾದ ಊಟ, ಕೆಟ್ಟ ಆಹಾರ. अवकृष्टः खादः।

अवगणन ಅವಗಣನ (ನ॰) 1. ಅಗೌರವ, ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. अव+गण (संख्याने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ.

अवगणित ಅವಗಣಿತ (ವಿ॰) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव + गण (संख्याने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवगणितमवमताऽवज्ञाते अवमानितं च परिभूते" अम॰।

अवगण्ड ಅವಗಂಡ (ಪು॰) ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬಕ್ಕೆ, ಗಲ್ಲದ ಮೇಲಿನ ಚರ್ಮದ ಒಂದು ಗಂಟು.

अवगत ಅವಗತ (ವಿ॰) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अव+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿದಿರುವ, ಅರಿತಿರುವ. "तदेव ध्यानादवगतोऽस्मि" शाकु॰ ७। 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. कर्तं॰ "क्तः" (३-४-७२)।

अवगति ಅವಗತಿ (स्त्री॰) 1. ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು. अव+गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ನಿಶ್ಚಯ ಜ್ಞಾನ. "ब्रह्मावगतिर्हि पुरुषार्थः; ब्रह्मावगतिस्त्वप्रतिज्ञाता" शां॰ भा॰।

अवगम ಅವಗಮ (ಪು॰) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. ನಿಶ್ಚಯ ಜ್ಞಾನ. अव+गम्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम्" गीता ९-२। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-गमनम् -गमनम्**.

अवगाढ ಅವಗಾಢ (वि॰) 1. ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ಒಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ. अव+गाहू (विलोडने) "क्तः" (३-४-७२)। "अभ्युन्नता पुरस्तादवगाढा जघनगौरवात्पश्चात्" शाकु॰ ३-७। 2. ಮುಳುಗಿರುವ, ನಾಟಿರುವ. 3. ಮುಳುಗಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ನಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (ನೀರು, ಜಲಾಶಯ.) "अवगाढा च पीता च (गङ्गा) पुनात्यासप्तमं कुलम्" भा॰।

अवगाद ಅವಗಾದ (ಪು॰) ಮರದ ಪೀಪಾಯಿ, ದೋಣಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಚೆಲ್ಲುವ ಒಂದು ಮರದ ತೊಟ್ಟ. ಹಲಾ॰।

अवगाह ಅವಗಾಹ (ಪು॰) 1. ಸ್ನಾನ. अव + गाहू (विलोडने) "घञ्" (३-३-१८)। "सुभगसलिलावगाहाः पाटलिसंसर्गसुरभिवनवाताः" शाकु॰ १-३। 2. (ನೀರಿನ) ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶ, (ನೀರಿಗೆ) ಇಳಿಯುವುದು, (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ಮುಳುಗುವುದು. "जलावगाहक्षणमात्रशान्ता" रघु॰ ५-४७। 3. ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. अधि॰ "घञ्" (३-३-१२१)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-गाहनम् -गाहनम्**. "संभिन्नैरिभतुरगावगाहनेन प्राप्योर्वीरनु पदवीं विमानपङ्क्तेः" किरा॰ ७-११।

अवगाह्य ಅವಗಾಹ್ಯ (वि॰) 1. ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अव + गाहू (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य॰) 3. ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಒಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದು. 4. ಸ್ನಾನಮಾಡಿ. अव+गाहू "ल्यप्" (७-१-३७)।

अवगीत ಅವಗೀತ (ನ॰) 1. ಲೋಕಾಪವಾದ. 2. ನಿಂದಾಪರವಾದ ಪದ್ಯ, ದೂಷಣಕಾವ್ಯ. 3. ಹಾಸ್ಯ, ಗೇಲಿ, ಲೇವಡಿ. अव+गै (शब्दे) "क्तः" (३-३-११४)। (वि॰) 4. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+गै "क्तः" (३-२-१०२)। "विधुरं किमतः परं परैरवगीतां गमिते दशामिमाम्" किरा॰ २-७। 5. ನೀಚ, ದುಷ್ಟ. "अवगीतन्तु निर्वदि दुष्टगर्हितयोरपि" मेदि॰। 6. ಅಪಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೆ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अवगीतन्तु निर्वदि मुहुर्दृष्टे विगर्हिते" विश्व॰।

अवगुण ಅವಗುಣ (ಪು॰) ಕೆಟ್ಟಗುಣ, ದೋಷ. अवकृष्टो गुणः।

अवगुण्ठन ಅವಗುಂಠನ (ನ॰) 1. ಮುಖಪರದೆ, ಮುಸುಕು, ಬುರುಕೆ, ಮುಖಪಟ. अव+गुठि (वेष्टने) कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। "अपनेष्यामि तावत्तेऽवगुण्ठनम्" शाकु॰ ५। 2. ತೆರೆ, ಪರದೆ, ಅಂತರಪಟ. 3. ಹೆಂಗಸರು ಮುಖಪರದೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಧೂಳುಹೊಡೆಯುವ ಪೊರಕೆ, ಕಸಬರಿಕೆ.

अवगुण्ठिका ಅವಗುಂಠಿಕಾ (स्त्री॰) 1. ಮುಖಪರದೆ, ಮುಖಪಟ, ಬುರುಕೆ. अव+गुठि (वेष्टने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)। 2. ತೆರೆ, ಪರದೆ. "विरिञ्चिन्यवगुण्ठिका" त्रिकाण्ड॰।

अवगुण्ठित अವಗುಂಠಿತ(ವಿ೦) 1. ಮುಸುಕುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಖಪರದೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. अव+गुठि (वेष्टने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಜೂರ್ಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अवग्रह अವಗ್ರಹ (ಪು೦) 1. ಅನಾವೃಷ್ಟಿ, ಮಳೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬರ. अव + ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "तपःकृशामभ्युपपत्स्यसे सखीं वृषेव सीतां तदवग्रहक्षताम्" कुमा० ५-६१। "वृष्टिर्भवति सस्यानामवग्रहविशोषिणाम्" रघु० १-६२। 2. ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. 3. ಅಂಕೆ, ಆತಂಕ, ನಿರ್ಬಂಧ, ಅಡ್ಡಿ, ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. 4. ನಿಗ್ರಹ, ಶಿಕ್ಷೆ. "स्वयं विधाता सुरदैत्यरक्षसामनुग्रहावग्रहयोर्यदृच्छया" माघ० १-७१। 5. ಸಂಧಿಕಾರ್ಯದಿಂದ ವರ್ಣಲೋಪವುಂಟಾದಾಗ ए ಮತ್ತು ओ ಕಾರಗಳ ಮುಂದೆ अ ಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ 'ऽ' ಚಿಹ್ನೆ. 6. ಆನೆಯ ಹಣೆ. "अवग्रहो वृष्टिरोधे प्रतिबन्धे गजालिके" मेदि०। 7. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸ್ವಭಾವದಿಂದಿರುವಿಕೆ, ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದದಿರುವಿಕೆ. "अवग्रहः स्यात्प्रकृतिभाववृष्टिविबन्धयोः" त्रिकाण्ड०। 8. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು. 9. ಒಂದು ವಿಧವಾದ ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "अवग्रहो ज्ञानभेदे ह्यस्वातन्त्र्ये गजालिके" हेम०। 10. ಆನೆಯನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವ ಅಂಕುಶ. अवगृह्यतेऽनेन — अव+ग्रह कर० "घञ्"(३-३-१२१)।

अवग्रहण अವಗ್ರಹಣ (ನ०) 1. ಪ್ರತಿಬಂಧಕ, ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. 2. ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ. अव+ग्रह (उपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवग्रहणमित्येतत् प्रतिरोधेऽप्यनादरे" मेदि०।

अवग्राह अವಗ್ರಾಹ (ಪು೦) ಅನಾವೃಷ್ಟಿ, ಮಳೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬರ. अव+ग्रह (उपादाने) वा "घञ्" (३-३-५१)। देवस्य अवग्रहः अवग्राहः। देवकर्तृकमवर्षणमित्यर्थः। सि० कौ०।

अवघट्ट ಅವಘಟ್ಟ (ಪು೦) 1. ರಂಧ್ರ, ಬಿಲ. 2. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು, ಅಕ್ಕಿ ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೀಸಿ ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು. अव+घट्ट (चलने) कर० अधि० वा "घञ्" (३-३-१२१)। "अवघट्टावटौ तुल्यौ" त्रिकाण्ड०।

अवघटन ಅವಘಟ್ಟನ (ನ०) 1. ಬೀಸುವಿಕೆ, ಅಕ್ಕಿ ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೀಸಿ ಹಿಟ್ಟುಮಾಡುವಿಕೆ. अव+घट्ट (चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದು.

अवघट्टित ಅವಘಟ್ಟಿತ (ವಿ०) 1. ಬೀಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಟ್ಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+घट्ट (चलने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಗಟ್ಟಣಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಮ್ಮಸುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅನ್ನದ ಗಂಜಿಯಿಂದ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಟ್ಟೆ). "स्वतः शुद्धः पटो धौतोऽन्नलिप्तोऽवघट्टितः" पञ्चदशी।

अवघात ಅವಘಾತ (ಪು೦) 1. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದು. 2. ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ. 3. ಅನಾಹುತ, ಆಕಸ್ಮಿಕ. अव+हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)।

अवघुषित ಅವಘುಷಿತ (ವಿ०) 1. ಸಾರಲ್ಪಟ್ಟ, ಡಂಗೂರ ಹೊಡೆದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+घुषिर् (विशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवघुष्ट ಅವಘುಷ್ಟ (ವಿ०) ಹೊಸೆದು ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+घुषिर् (अविशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)। अवघुष्टा रज्जुः।

अवघूर्णन ಅವಘೂರ್ಣನ (ನ०) ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವುದು. अव+घूर्ण (भ्रमणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवघूर्णयत् ಅವಘೂರ್ಣಯತ್ (ವಿ०) ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗಿಸುವ. अव+घूर्ण (भ्रमणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

अवघोषण ಅವಘೋಷಣ (ನ०) ಡಂಗೂರ ಹೊಡೆಯುವುದು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಸಾರಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. अव + घुषिर् (विशब्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)। अव+घुषिर्+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। –घोषणा –ಘೋಷಣಾ.

अवचन ಅವಚನ (ನ०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 2. ಮೌನ, ಮಾತಾಡದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (वि०) 3. ಮಾತಾಡದಿರುವ, ಮೌನದಿಂದಿರುವ. न वाचयति — वच (परिभाषणे) कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् अवचना ಅವಚನಾ. "पार्वतीमवचनामसूयया प्रत्युपेत्य पुनराह सस्मितम्" कुमा० ८-५०।

अवचनीय ಅವಚನೀಯ (ವಿ०) ಅವಾಚ್ಯವಾದ, ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಅಶ್ಲೀಲವಾದ. न वचनीयम्। "समवर्णे द्विजातीनां द्वादशैव व्यतिक्रमे। वादेष्ववचनीयेषु तदेव द्विगुणं भवेत्" मनु० ८-२६९।

अवचय ಅವಚಯ (ಪು೦) (ಕಳ್ಳತನದಿಂದ) ಹಣ್ಣು ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೀಳುವುದು, ಬಿಡಿಸು

ವುದು, ಕೊಯ್ಯುವುದು. अव+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "अवचयपरिभोगवन्ति हिंस्रैः सहचरितान्यमृगाणि काननानि" किरा० १०-५।

अवचाय ಅವಚಾಯ (पु०) ಕೈಯಿಂದ ಹೂವು ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕೀಳುವುದು. अव+चिञ् (चयने) "घञ्" (३-३-४०)। पुष्पावचायः, फलावचायः। "अविरतकुसुमावचायखेदान्निहितभुजालतयैकयोपकण्ठम्" माघ० ७-७१।

अवचार ಅವಚಾರ (पु०) 1. ಅವರೋಹಣ ಸ್ಥಳ, ಇಳಿಯುವ ಜಾಗ. (वि०) 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ, ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವ. अव+चर (गतौ) "घञ्"।

अवचारण ಅವಚಾರಣ (न०) 1. ಚಲಿಸಿಸುವಿಕೆ, ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. अव+चर (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಉಪ್ಪನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧಾನ.

अवचिकी (ची) षा ಅವಚಿಕೀ (ಚೀ) ಷಾ (स्त्री०) ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ,—ಕೊಯ್ಯಲು ಆಸೆ. अवचेतुमिच्छा—अव+चिञ् (चयने)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

अवचिकी (ची) षु ಅವಚಿಕೀ (ಚೀ) ಷು (वि०) ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ, ಕೊಯ್ಯಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. अव+चिञ् (चयने)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

अवचित ಅವಚಿತ (वि०) ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवचितबलिपुष्पा वेदिसंमार्गदक्षा नियमविधिजलानां बर्हिषां चोपनेत्री" कुमा० १-६०।

अवचूड (ल) ಅವಚೂಡ (ಲ) (पु०) 1. ಧ್ವಜದ ವಸ್ತ್ರ, ರಥದ ಮೇಲೆ ತೂಗಾಡುವ ಬಟ್ಟೆ. अवनता चूडा अग्रं यस्य। डस्य वा लः। "बिभ्राणया बहलयावकपङ्कपिङ्गपिच्छावचूडमनुमाधवधाम जग्मुः" माघ० ५-१३। 2. ಧ್ವಜದ ಕೆಳಗೆ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಚಾಮರ ಮುಂತಾದುದು. "अवाप बाल्योचितनीलकण्ठपिच्छावचूडाकलनामिवोरः" माघ० ३-५।

अवचूर्णन ಅವಚೂರ್ಣನ (न०) 1. ಪುಡಿಮಾಡುವಿಕೆ, ಅರಿಯುವುದು. 2. ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಔಷಧದ ಪುಡಿಯನ್ನು ತೂರಿ ಗಾಯವನ್ನು ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ. अव+चूर्ण (संकोचे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवचूर्णित ಅವಚೂರ್ಣಿತ (वि०) ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+चूर्ण (संकोचे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अवचूलक ಅವಚೂಲಕ (न०) 1. ಚಾಮರ. "चामरं रोमगुत्सं च केशरं चावचूलकम्" त्रिकाण्ड०। 2. ನವಿಲುಗರಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ.

अवच्छिन्न ಅವಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಉಪಾಧಿ (आश्रयभेद) ಗಳಿಂದ ಭೇದ ತೋರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಘಟಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಮಠಾಕಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೊಂದೇ ಇದ್ದರೂ ಘಟ ಮಠ ರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದುದರಿಂದ ಘಟಾವಚ್ಛಿನ್ನ ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಮಠಾವಚ್ಛಿನ್ನ ಆಕಾಶಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. "अवच्छिन्नस्य भिन्नस्य जरामरणधर्मिणः। मम ब्रवीति देवीयं सत्यानन्दचिदात्मताम्" प्रबोध० ६-२६। 3. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಷ್ಟೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अवच्छुरित ಅವಚ್ಛುರಿತ (न०) 1. ಅಟ್ಟಹಾಸ. अव+छुर (छेदने) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अवच्छेद ಅವಚ್ಛೇದ (पु०) 1. ನಿರ್ಣಯ, ನಿಶ್ಚಯ. 2. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 3. ವ್ಯಾಪ್ತಿ. 4. ಇಷ್ಟೆಂದು ಮಿತಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. अव+छिदिर् (द्वैधीकरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 5. ಅವಯವ, ಏಕದೇಶ. अव+छिदिर् कर० "घञ्" (३-३-१२१)। ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರದೇಶ(ಅವಯವ)ದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದು ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಅಂತಹ ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲು ಸಹಕಾರಿಯಾದುದು ಅವಯವ. "अग्रे वृक्षः कपिसंयोगी न मूले" ವೃಕ್ಷದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಪಿಸಂಯೋಗವಿದ್ದು ಮೂಲ (ಬುಡ)ದಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲು ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಅವಯವ (ಅಗ್ರ)ವು ಅವಚ್ಛೇದವೆನಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

अवच्छेदक ಅವಚ್ಛೇದಕ (वि०) ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿತ್ವ ನಿಯಾಮಕ:—ಒಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತಾನಿರುವ

ಏಕದೇಶವು ತನಗೆ ಅವಚ್ಛೇದಕವೆನಿಸುವುದು. "अग्रे वृक्षः कपिसंयोगी न मूले" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮರದಲ್ಲಿ ಕಪಿಸಂಯೋಗವಿರುವ ಅಗ್ರಭಾಗವು ಕಪಿಸಂಯೋಗಕ್ಕೂ, ಕಪಿಸಂಯೋಗಾಭಾವವಿರುವ ಮೂಲವು (ಬುಡವು) ಕಪಿಸಂಯೋಗಾಭಾವಕ್ಕೂ ಅವಚ್ಛೇದಕವಾಗುವುದು.

अवच्छेद्य अवच्छेद्य (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಗೊತ್ತು ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. अव + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ण्यत्" (३-३-१६९)। 2. "अवच्छिन्न" ಪದದ ಅರ್ಥ. अव+छिदिर् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अवजय अवजय (पु०) ಪರಾಜಯ, ಸೋಲು. अव+जि (जये) "अच्" (३-३-५६)। "अस्त्रं हरादाप्तवता दुरापं येनेन्द्रलोकावजयाय दृप्तः" रघु० ६-६२।

अवजिति अवजिति (स्त्री०) ವಿಜಯ, ಸೋಲಿಸುವಿಕೆ, ಪರಾಜಯಹೊಂದಿಸುವಿಕೆ. अव+जि (जये) "क्तिन्" (३-३-९४)। "हृतवीतरागमनसां ननु वः सुखसङ्गिनं प्रति सुखावजितिः" किरा० ६-४३।

अवज्ञा अवज्ञा (स्त्री०) ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಪಮಾನ. अव + ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०६)। "अवज्ञया यदहसदुच्चकैर्बलः समुल्लसद्दशनमयूखमण्डलः". माघ० १७-४।

अवज्ञात अवज्ञात (वि०) 1. ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಗೌರವ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव + ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आससाद हरेः स्थानमवज्ञातत्रिविष्टपम्" याद० १६-२१।

अवज्ञान अवज्ञान (न०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅನಾದರ. 2. ಅಪಮಾನ, ಅಗೌರವ. अव+ज्ञा (अवबोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "ईप्सितं तदवज्ञानाद्विद्धि सार्गलमात्मनः" रघु० १-७१।

अवट अवट (पु०) 1. ಗರ್ತ, ಹಳ್ಳ, ಗುಂಡಿ, ಗುಳಿ. अव (रक्षणादौ) "अटन्" (उ० ४-८१)। "रक्षसां गतसत्वानामेष धर्मः सनातनः। अवटे ये निधीयन्ते तेषां लोकाः सनातनाः" रामा०। 2. ಬಿಲ, ಗುಹೆ. 3. ಕೂಪ, ಬಾವಿ. 4. ಶರೀರದ ಹಗ್ಗದ ಭಾಗ; ಕಕ್ಷ, ಕಂಠಮೂಲ ಮುಂತಾದುದು. "अवटश्चैव-मेतानि स्थानान्यत्र शरीरके" याज्ञ० ३-९८। 5. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಗಾರುಡಿಗಾರ, ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು ಮಾಡುವವನು. "अवटः कूपखिलयोर्गर्ते कुहकजीविनि" हेम०। 6. ಹಕ್ಕಿಯಮರಿ. "पक्षिपोतस्तु चिल्लाकश्चंचुपुटः पीलुकावटौ" वैज०। 7. ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲಗಳು. "किष्कुः स्यादवटौ हस्तः चतुर्विंशतिरङ्गुलाः" वैज०। 8. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 9. ಬೆಳ್ಳಿಳ್ಳಿ. 10. ಚೇವಿನಮರ. (वि०) 11. ದುರ್ಜನ. "काके निम्बे च लशुने गर्ते कूपे खलेऽवटः" त्रिकाण्ड०। 12. ಕ್ಷೀಣವಾದ, ದುರ್ಬಲವಾದ. "अवटः स्यात्खले गर्ते कूपे कुहकजीविनि" मेदि०।

अवटि अवटि (स्त्री०) 1. ಗರ್ತ, ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ, ಗುಂಡಿ. 2. ಕೂಪ, ಬಾವಿ. 3. ರಂಧ್ರ, ಸಂದು, ಬಿರುಕು.

अवटीट अवटीट (वि०) ಬಗ್ಗಿದಮೂಗುಳ್ಳ. अवनतं नासिकायाः "टीटच्" (५-२-३१)। अवटीटम्। तद्युक्ताप्यवटीटा (नासिका)। सास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "अवटीटोऽवनाटश्चावभ्रटो नतनासिके" अम०।

अवट्ट अवट्ट (पु०) 1. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ. 2. ಬಾವಿ. अवटीकते—अव+टीक्(गतौ) "ड्टः" (वा० ३-२-१८०)। (स्त्री०) 3. ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಭಾಗ. "अवट्टः कथितो घाटाकूपगर्तेषु सूरिभिः" विश्व०। (वि०)4. ವಟು ವಲ್ಲದ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಲ್ಲದ. न वट्टः।

अवतंस अवतंस (पु०) 1. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಡವೆ. अवतंस्यतेऽनेन—अव + तसि (अलङ्कारे) "घञ्" (३-३-१२१)। "यवाङ्कुरापाण्डुकपोलशोभी मयावतंसः परिकल्पितस्ते" रघु० १३-४९। 2. ಶಿರೋಭೂಷಣ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ. "गणा नमेरुप्रसवावतंसा भूर्जत्वचः स्पर्शवतीर्दधानाः" कुमा० १-५५। 3. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ, ಭೂಷಣ. "लवङ्गमालाकलितावतंसास्ते नारिकेलान्तरपः पिबन्तः" माघ० ३-८१। "यशोवतंसामुभयत्र भूतिम्" किरा० ३-११। अवतंसयति—अव+तसि+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। -तंसक -ತಂಸಕ. "कपोलसंश्लेषि विलोचनत्विषा विभूषयन्तीमवतंसकोत्पलम्" किरा० ४-९।

अवतंसित अवतंसित (वि०) ಭೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+तसि (अलङ्कारे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवतत ಅವತತ (वि०) ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव + तनु (विस्तारे) "क्तः" (३-२-१०२)। "लताशतैरवततताम्" रामा०।

अवतति ಅವತತಿ (स्त्री०) ಹಬ್ಬುವಿಕೆ, ಹರಡುವಿಕೆ. अव+तनु (विस्तारे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रालेयावततिम्लानपलाशाब्ज इव ह्रदः" किरा० ११-४।

अवतमस ಅವತಮಸ (न०) 1. ಕಿರುಗತ್ತಲೆ. अवक्षीणं तमः "अच्" (५-४-७९)। 2. ಕತ್ತಲೆ, ಅಂಧಕಾರ. "अवतमसभिदायै भास्वताम्युद्गतेन प्रसभमुडुगणोऽसौ दर्शनीयोऽप्यपास्तः" माघ० ११-५७। 3. ಮಬ್ಬು, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ.

अवतर ಅವತರ (पु०) 1. ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ. 2. ಪ್ರವೇಶ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) "अप्" (३-३-५७)। "भयस्य पूर्वावितरस्तरस्विना मनस्सु येन द्युसदां न्यधीयत" माघ० १-४३।

अवतरण ಅವತರಣ (न०) 1. ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ. 2. ಬೇರೆ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬರುವಿಕೆ. 3. ತೀರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದುಬರುವಿಕೆ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಇಳಿಯುವ ಸೋಪಾನ, ಮೆಟ್ಟಿಲು. अवतीर्यतेऽनेन—कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಅಂಶದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು. 6. ಅವತರಣಿಕೆ, ಪೀಠಿಕೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ.

अवतरणी ಅವತರಣೀ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ, ಪೀಠಿಕೆ. अवतीर्यते ग्रन्थोऽनया — अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। स्वार्थे "कन्" –तरणिका –तरणिका. 2. ಪರಿವಿಡಿ, ರೀತಿ, ಅನುಕ್ರಮ.

अवतान ಅವತಾನ (पु०) 1. ಲತೆಗಳ ಹಂಬು. 2. ಕೆಳಮುಖ. 3. ಸಂತಾನ, ಪರಂಪರೆ. अव+तनु (विस्तारे) "घञ्" (३-३-१२१)। "लताशतैरवततामवतानशतैस्तथा" रामा०।

अवतार ಅವತಾರ (पु०) 1. ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ. 2. ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿ ಬರುವಿಕೆ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) "घञ्" (३-३-१२०)। "धर्मार्थकाममोक्षाणामवतार इवाङ्गवान्" रघु० १०-८४। 3. ದೇವತೆಗಳು ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅಂಶದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮತ್ಸ್ಯಾದ್ಯವತಾರ. "मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नारसिंहोऽथ वामनः। रामो रामश्च कृष्णश्च बुद्धः कल्की च ते दश"। 4. ಇಳಿಯುವ ಸ್ಥಳ, ನದಿಗೆ ಇಳಿಯುವ ಮಾರ್ಗ, ಸೋಪಾನ. "रुद्धे गजेन सरितः सरुषावतारे रिक्तोदपात्रकरमास्त चिरं जनौघः" माघ० ५-३३। 5. ಭಾಷಾಂತರ ಪರಿವರ್ತನೆ. 6. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪೀಠಿಕೆ. 7. ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ, ಪವಿತ್ರವಾದ ನದಿ (ಮುಂತಾದುದು). "अवतारोऽवतरणे पुष्करिण्यादितीर्थयोः" मेदि०।

अवतारक ಅವತಾರಕ (वि०) ಇಳಿಸುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕರೆತರುವ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् –तारिका –ತಾರಿಕಾ.

अवतारण ಅವತಾರಣ (न०) 1. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸುವಿಕೆ, ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಇಳಿಸುವಿಕೆ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "क्रियतां यदि शक्नोषि गङ्गाया अवतारणम्" रामा०। 2. ಭೂತಗಳು ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಭೂತಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. 3. ಗ್ರಂಥದ ಪೀಠಿಕೆ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ. 4. ಪೂಜೆ, ಭಜನೆ, ಅರ್ಚನೆ. 5. ಬಟ್ಟೆಯ ಸೆರಗು. "अथावतारणे। वस्त्राञ्चलार्चने भूतावेशे" हेम०।

अवतारिका ಅವತಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಪೀಠಿಕೆ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ.

अवतार्यमाण ಅವತಾರ್ಯಮಾಣ (वि०) ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಇಳಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-१-१२४)। "यानाज्जनः परिजनैरवतार्यमाणा राज्ञीर्नरापनयनाकुलसौविदल्लाः" माघ० ५-१७।

अवतीर्ण ಅವತೀರ್ಣ (वि०) 1. ಇಳಿದಿರುವ, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "कौबेरदिग्भागमपास्य मार्गमागस्त्यमुष्णांशुरिवावतीर्णः" माघ० ३-१। 2. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ. 3. ಬೇರೆ ರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ. 4. ಭಾಷಾಂತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अवतोका ಅವತೋಕಾ (स्त्री०) ಗರ್ಭಸ್ರಾವವಾದ ಹೆಂಗಸು ಅಥವಾ ಹಸು. अवगलितं तोकं यस्याः।

अवत्त ಅವತ್ತ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಹವಿಸ್ಸು). अव + दो (अवखण्डने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+डु दाञ् (दाने) "क्तः"।

अवदंश ಅವದಂಶ(ಪು೦)ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಆಹಾರ, ಹುರಿಗಾಳು ಮುಂತಾದ ಕಾರದ ತಿಂಡಿ. अवदश्यते — अव + दंश (दशने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

अवदाघ ಅವದಾಘ (पु०) ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ, ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, अव+दह (भस्मीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अवदात ಅವದಾತ (पु०) 1. ಬಿಳುಪು. 2. ಹಳದಿಬಣ್ಣ. अव+दैप् (शोधने) "क्तः" (३-४-७२)। (वि०)3. ಬಿಳುಪಾದ. 4. ಹಳದಿಬಣ್ಣದ. 5. ಶುದ್ಧವಾದ, ಶುಭ್ರವಾದ. 6. ನಿಷ್ಕಳಂಕವಾದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "स वंशस्यावदातस्य शशाङ्कस्येव लाञ्छनम्" किरा० ११-७५। 7. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "अवदातं तु विमले मनोज्ञे सितपीतयोः" हेम०।

अवदान ಅವದಾನ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ, ತುಂಡು ಮಾಡುವಿಕೆ. 2. ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ. अव + दो (अवखण्डने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "नैर्ऋतघ्नमथ मन्त्रवन्मुनेः प्रापदस्त्रमवदानतोषितात्" रघु० ११-२१। "दृष्टावदानाद्व्यथतेऽरिलोकः प्रध्वंसमेति व्यथिताच्च तेजः" किरा० १७-१६। 3. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ ಕೆಲಸ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತರುವ ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ. अव + दैप् (शोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विश्वावसुप्राग्रहरैः प्रवीणैः संगीयमानत्रिपुरावदानैः" कुमा० ७-४८। "वीर्योत्साहश्लाघि कृत्वावदानं संग्रामाग्रे मानिनां लज्जितानाम्" माघ० १८-१६। 4. ಲಾವುಂಚದ ಬೀರು. "अवदानं खण्डने स्यादितिवृत्ते च कर्मणि" मेदि०।

अवदारक ಅವದಾರಕ (पु०) 1. ಗುದ್ದಲಿ, ಸಲಿಕೆ, ಪಿಕಾಶಿ. (वि०)2. ಸೀಳುವ, ಬಿರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ, ಹೋಳುಮಾಡುವ. अव + दृ (विदारणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अवदारण ಅವದಾರಣ (न०) 1. ಸೀಳುವುದು, ಹೋಳು ಮಾಡುವುದು, ಕತ್ತರಿಸುವುದು. अव+दृ (विदारणे) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवदारणकाले तु पृथिवी नावदीर्यते" रामा०। 2. ಗುದ್ದಲಿ, ಸಲಿಕೆ, ಪಿಕಾಶಿ. अव+दृ (विदारणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)।

अवदाह ಅವದಾಹ (पु०) 1. ಲಾವುಂಚದ ಬೀರು. अवसादितो दाहो येन। 2. ಸಂತಾಪ, ಜ್ವರದ ತಾಪ.

अवदीर्ण ಅವದೀರ್ಣ (वि०) 1. ಒಡೆದಿರುವ, ಸೀಳಾಗಿರುವ, (ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟು) ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿರುವ. अव+दृ (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। "अवदीर्णशुक्तिपुटमुक्तमौक्तिकप्रकरैरिव प्रियरथाङ्गमङ्गनाः" माघ० १३-३७। 2. ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದ್ರವವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+दृ "क्तः" (३-२-१०२)।

अवदोह ಅವದೋಹ (पु०) 1. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. अवदुह्यते — अव+दुह (प्रपूरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "अवदोहः पयः क्षीरम्" त्रिकाण्ड०। 2. ಹಾಲು ಕರೆಯುವಿಕೆ. अव+दुह भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अवद्य ಅವದ್ಯ (न०) 1. ದೋಷ. नोद्यते नोच्यते — वद (व्यक्तायां वाचि) "यत्" (३-१-१०१)। निपा०। "इति शिरसि स वामं पादमाधाय राज्ञामुदवहदनवद्यां तामवद्यादपेतः" रघु० ७-७०। 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 3. ಪಾಪ. 4. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ. (वि०) 5. ನಿಂದ್ಯವಾದ, ದೂಷಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ತುಚ್ಛವಾದ, ನೀಚವಾದ. "पुराणमित्येव न साधु सर्वं न चापि काव्यं नवमित्यवद्यम्" माल० १-२।

अवद्यत् ಅವದ್ಯತ್ (वि०) ಖಂಡಿಸುವ, ಕತ್ತರಿಸುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ. अव+दो (अवखण्डने) "शतृ" (३-२-१२४)। "अवद्यन् पत्रिणः शम्भोः सायकैरव-सायकैः" किरा० १५-३७।

अवद्योतन ಅವದ್ಯೋತನ (न०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. अव+द्युत (दीप्तौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवधान ಅವಧಾನ (न०) 1. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗಮನ, ಆಸಕ್ತಿ. अव+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्"(३-३-११७)। "अवधानेन परस्परं जिगीषा" याद० १५-१२२। 2. ಏಕಾಗ್ರತೆ, ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "शृणुत जना अवधानात् क्रियामिमां कालिदासस्य" विक्र० १-२।

अवधारण ಅವಧಾರಣ (न०) 1. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರಣ. अव+धृञ् (धारणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಾಗ್ಬಲ, ದೃಢವಚನ. 3. ಮಿತಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ಇಷ್ಟೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಿಕೆ. 4. ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳ ಕಾರಣ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ. अव+धृञ्+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **–धारणा** **–धारणा.**

अवधारणीय ಅವಧಾರಣೀಯ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अव+

धृञ् (धारणे)+णिच् "अनीयर्" (३-३-१६९)। 2. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+धृञ् कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। "विष्णोरिवास्यानवधारणीयमीदृक्तया रूपमियत्तया वा" रघु० १३-५।

अवधारित ಅವಧಾರಿತ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಧಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव + धृञ् (धारणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "चयस्त्विषामित्यवधारितं पुरा ततः शरीरीति विभाविताकृतिम्" माघ० १-३। 2. ವಿಶೇಷಗುಣ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अवधार्य ಅವಧಾರ್ಯ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹೀಗೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. अव+धृञ् (धारणे)+णिच् "यत्" (३-१-९६)। "परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन" भर्तृ० २-९९। (अव्य०)2. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ನಿರ್ಣಯಿಸಿ. अव+धृञ्+णिच् "ल्यप्" (३-१-९७)।

अवधि ಅವಧಿ (पु०) 1. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ, ಮೇರೆ, ಸರಹದ್ದು. अव+डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९२)। "अवधिं दर्शनीयानामाकल्पमनघं दिवः" याद० १६-१८। 2. ಕಾಲ, ಸಮಯ. "अथ चेदवधिः प्रतीक्ष्यते कथमाविष्कृतजिह्मवृत्तिना" किरा० २-१६। 3. ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆ, ಅವಧಾನ, ಗಮನ, ಲಕ್ಷ್ಯ. 4. ಬಿಲ, ಗುಳಿ, ಗುಂಡಿ. 5. ಉತ್ತರಾವಧಿ, ಮುಂದಿನಕಾಲದ ಗಡು, ವಾಯಿದೆ. "अवधिस्त्ववधाने स्यात्सीम्नि काले बिले पुमान्" मेदि०।

अवधिमत् ಅವಧಿಮತ್ (वि०)1. ಎಲ್ಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಿತಿಯುಳ್ಳ. 2. ವಾಯಿದೆಯುಳ್ಳ, ಕಾಲದ ಗಡುವುಳ್ಳ. अवधिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

अवधीयमान ಅವಧೀಯಮಾನ (वि०) ಗಮನಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಸಕ್ತಿಯಿಡಲ್ಪಡುವ. अव + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

अवधीरणा ಅವಧೀರಣಾ (स्त्री०) 1. ಅವಮಾನ. 2. ತಿರಸ್ಕಾರ. अवधीर (अवज्ञायाम्) +णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "शठ इति मयि तावदस्तु ते परिचयवत्यवधीरणा प्रिये" माल० ३-२०। "अयं स ते तिष्ठति सङ्गमोत्सुको विशङ्कसे भीरु यतोऽवधीरणाम्" शाकु० ३-११।

अवधीरित ಅವಧೀರಿತ (वि०) 1. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अवधीरितदुग्धाब्धिमंधुरायां मनो दधे" याद० १-९८। "अवधीरितशारदारविन्दौ चरणौ ते मरणेऽपि चिन्तयामि" मु० मा०। अवधीर (अवज्ञायाम्) णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अवधूक ಅವಧೂಕ (पु०) ಪತ್ನಿಯಿಲ್ಲದವನು. नास्ति वधूर्यस्य। "कप्"।

अवधूत ಅವಧೂತ (पु०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಬೈರಾಗಿ, ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ವಿರಕ್ತ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾದ ಒಬ್ಬ ಯೋಗಿ. "यो विलङ्घ्याश्रमान् वर्णान् आत्मन्येव स्थितः पुमान्। अतिवर्णाश्रमी योगी अवधूतः स उच्यते"। (वि०)2. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+धूञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवधूतपङ्कजपरागकणास्तनुजाह्नवीसलिलवीचिभिदः" किरा० ६-३। 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अन्वनैषुरवधूतविग्रहस्तं दुरुत्सहवियोगमङ्गनाः" रघु० १९-४३। 4. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಕೊಡವಲ್ಪಟ್ಟ.

अवधूनन ಅವಧೂನನ (न०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ, ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವಿಕೆ, ಕದಲಿಸುವಿಕೆ. अव+धूञ् (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५)। नुगागमः (वा० ७-४-२)। "विडम्बयन्ती ददृशे वधूजनैरमन्ददष्टौष्ठकरावधूननम्" किरा० ८-६। 2. ನಡುಕ, ತತ್ತರ, ಕಂಪನ. 3. ಕೊಡವುವಿಕೆ. 4. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. 5. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವಿಕೆ.

अवधृत ಅವಧೃತ (वि०) ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+धृञ् (धारणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवधेय ಅವಧೇಯ (न०)1. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗಮನ, ಅವಧಾನ, ಆಸಕ್ತಿ. अव+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)। (वि०) 2. ಇಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ನಂಬಲು ಅರ್ಹವಾದ.

अवध्य ಅವಧ್ಯ (वि०) ಕೊಲ್ಲಲಾಗದ, ಕೊಲ್ಲಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲದ, ವಧೆಗೆ ಅನರ್ಹನಾದ. वधमर्हति – वध "यः" (५-१-६६)। न० त०। "देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत" गीता २-३०। "अवध्यां च स्त्रियं प्राहुस्तिर्यग्योनिगतास्वपि"। ವಧೆಗೆ ಅನರ್ಹರಾದವರನ್ನು ಕೊಂದರೆ ಪಾಪ. "यावानवध्यस्य वधे तावान्वध्यस्य

मोक्षणे। अधर्मो नृपतेर्दृष्टो धर्मस्तु विनियच्छत:" मनु० ९-२४९।

अवध्वंस ಅವಧ್ವಂಸ (पु०) 1. ಬಿಡುವುದು, ಪರಿತ್ಯಾಗ. 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ಬೈಗಳು. 3. ಪುಡಿಮಾಡುವುದು, ಧೂಳುಮಾಡುವುದು. अव+ध्वंसु (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। "अवध्वंसस्तु निन्दायां परित्यागेऽवचूर्णने" हेम०। 4. ನಾಶ.

अवध्वस्त ಅವಧ್ವಸ್ತ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರ್ಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+ध्वंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवन ಅವನ (न०) 1. ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. अव (रक्षणादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ. 3. ತೃಪ್ತಿ. 4. ಪ್ರೀತಿ. 5. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 6. ಪ್ರವೇಶ. 7. ಯಾಚನೆ. 8. ಆಲಿಂಗನ. 9. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. 10. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. 11. ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ. 12. ಹೊಂದುವಿಕೆ. ಪಡೆಯುವಿಕೆ.

अवनत ಅವನತ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿರುವ, ಕೆಳಮುಖವಾದ. अव+णम (प्रह्वत्वे) "क्तः" (३-४-७२)। "अवनतवदनेन्दुरिच्छतीव व्यवधिमधीरतया यदास्थितास्मै" माघ० ७-३८। 2. ಅಸ್ತಹೊಂದಿದ, ಮುಳುಗಿದ. "रजनिरवनतेन्दुर्लज्जयाधोमुखीव" माघ० १०-११। 3. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ವಿನಯವುಳ್ಳ, ವಿಧೇಯತೆಯುಳ್ಳ.

अवनति ಅವನತಿ (स्त्री०) 1. ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ. "दधत्या शालीनामवनतिमुदारे सति फले" मुद्रा० ३-८। 2. ವಿಧೇಯತೆ, ನಮ್ರತೆ, ವಿನಯ. 3. ಅಸ್ತಮಯ, ಮುಳುಗುವಿಕೆ. अव + णम (प्रह्वत्वे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "गतवत्यवराजत जपाकुसुमस्तबकद्युतौ दिनकरेऽवनतिम्" माघ० ९-८। 4. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. 5. ಕ್ಷೀಣಗತಿಹೊಂದುವಿಕೆ, ಇಳಿಮುಖವಾಗುವಿಕೆ.

अवनद्ध ಅವನದ್ಧ (न०) 1. ಮೃದಂಗ. (वि०) 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. अव+णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "चर्मावनद्धं दुर्गन्धि पूर्णं मूत्रपुरीषयोः" मनु० ६-७६। 3. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯೂ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ. "तांबूलीलतावनद्धपूगखण्डमण्डितैः" काद०। 4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೋಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "हरितपत्रमयीव महद्भुजैः सगवनद्धमनोरमपल्लवा" माघ० ६-५३। 5. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निसर्गरक्तैर्वलयावनद्धताम्राश्मरश्मिच्छुरितैर्नखाग्रैः" माघ० ३-७। 6. ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "स्त्यानावनद्धघनशोणितशोणपाणिः" वेणी० १-२१।

अवनम्र ಅವನಮ್ರ (वि०) ಬಹಳ ಬಗ್ಗಿರುವ. अव+णम (प्रह्वत्वे) "रः" (३-२-१६७)। "पर्याप्तपुष्पस्तबकावनम्रा संचारिणी पल्लविनी लतेव" कुमा० ३-५४।

अवनय ಅವನಯ (पु०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. 2. ಕೆಳಗೆಹಾಕುವುದು. अव+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)।

अवनाट ಅವನಾಟ (वि०) ಬಗ್ಗಿದ ಮೂಗುಳ್ಳ. अवनतं नासिकायाः "नाटच्" (५-२-३१)। अवनाटम्। तद्योगान्नासिकाप्यवनाटा। सास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

अवनाम ಅವನಾಮ (पु०) ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಿಕೆ. अव+णम (प्रह्वत्वे) "घञ्" (३-३-१८)। "इति कृतवचनायाः कश्चिदभ्येत्य बिभ्यद्गलितनयनवारेर्याति पादावनामम्" माघ० ११-३५।

अवनाय ಅವನಾಯ (पु०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತರುವುದು, ತಳ್ಳುವುದು, ನೂಕುವುದು. अव + णीञ् (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अवनि ಅವನಿ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ. अवं (रक्षणे) "अनिः" (उ० २-१०२)। "अवनितनयभीतान् प्रीणयन्नादितेयान्" याद० १६-१४४। "अवनिभारनिराकरणार्थिनाम्" याद० ३-२१। 2. ಬೆರಳು. वा "ङीप्" (ग० ५०)। **अवनी** ಅವನೀ. "निवत्स्यतो विश्वपतेरवन्याम्" याद० २-४६।

अवनीतनय ಅವನೀತನಯ **-सुत -सुत** (पु०) ಭೂಮಿಯ ಮಗ (1) ಕುಜ, ಅಂಗಾರಕ. (2) ನರಕಾಸುರ. (स्त्री०) **-तनया-ತನಯಾ. -सुता -ಸುತಾ.** ಭೂಮಿಯ ಮಗಳು, ಸೀತಾದೇವಿ.

अवनीध्र ಅವನೀಧ್ರ (पु०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. अवनीं धरति – धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)। "स्फुटमेव समस्तमापदा तदिदानीमवनीध्रमूर्धसु" माघ० १६-७८।

अवनि (नी) पति ಅವನಿ (ನೀ) ಪತಿ –पाल (क) –पाल (क) –भृत् –भृत् (पु०) ರಾಜ, ದೊರೆ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು. अवन्याः पतिः पालः (कः) वा। अवनीं बिभर्ति – डु भृञ् (धारण-पोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। "हरिरिव युगदीर्घैर्दोर्भिरंशैस्तदीयैः पतिरवनिपतीनां तैश्चकाशे चतुर्भिः" रघु० १०-८६।

अवनीश ಅವನೀಶ –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पु०) ರಾಜ, ದೊರೆ. अवन्या ईश ईश्वरो वा।

अवनेजन ಅವನೇಜನ (न०) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. 2. ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ದರ್ಭೆಯ ಮೇಲೆ ನೀರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು. अव+णिजिर् (शौचे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवन्ति ಅವಂತಿ (पु० ब० व०) 1. ಮಾಳವದೇಶ 2. ಮಾಳವದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. 3. ಮಾಳವದೇಶದ ಜನರು. (स्त्री०) अवन्ति ಅವಂತಿ अवन्ती ಅವಂತೀ. 4. ಮಾಳವದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಉಜ್ಜಯಿನಿ ನಗರ. [ಈ ನಗರಕ್ಕೆ ಇದು ಮಹಾಭಾರತ ಕಾಲದ ಹೆಸರು. ಪಾಂಡವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಂದಾನುವಿಂದ ರೆಂಬ ಸಹೋದರರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಹದೇವನು ಇವರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಕಪ್ಪವನ್ನು ಪಡೆದನು.] "विन्दानुविन्दावावन्त्यौ सैन्येन महतावृतौ। जिगाय समरे वीरावाश्विनेयः प्रतापवान्" भा० सभा० ३२-११। ಇದು ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದ ಏಳು ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अयोध्या मथुरा माया काशी काञ्चिरवन्तिका। पुरी द्वारवती चैव सप्तैता मोक्षदायिकाः"। ಇಲ್ಲಿ ಬಲರಾಮ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರು ಸಾಂದೀಪನಿ ಮುನಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದರು. "विदिताखिल-विज्ञानौ सर्वज्ञानमयावपि। शिष्याचार्यक्रमं वीरौ ख्यापयन्तौ यदूत्तमौ। ततः सान्दीपनिं काश्यमवन्तीपुर-वासिनम्। विद्यार्थं जग्मतुर्बलौ कृतोपनयनक्रमौ। वेदाभ्यासकृतप्रीती संकर्षणजनार्दनौ। तस्य शिष्यत्व-मभ्येत्य गुरुवृत्तिपरौ हितौ। दर्शयांचक्रतुर्वीरावाचार-मखिले जने। सरहस्यं धनुर्वेदं ससंग्रहमधीयताम्। अहोरात्रचतुःषष्ट्या तदद्भुतमभूद्द्विज। सान्दीपनिरसं-भाव्यं तयोः कर्मातिमानुषम्। विचिन्त्य तौ तदा मेने प्राप्तौ चन्द्रदिवाकरौ" वि० पु० ५-२१। ಇದಕ್ಕೆ ಉಜ್ಜಯಿನಿ, ವಿಶಾಲಾ, ಮಹಾಕಾಲವನ, ಕುಶಸ್ಥಲಿ, ಪದ್ಮಾವತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳೂ ಉಂಟು. **ಅವಂತಿ:** "अवन्तिनाथोऽयमुदग्रबाहुर्विशालवक्षास्तनुवृत्तमध्यः" रघु० ६-३२। **ಉಜ್ಜಯಿನಿ:** "प्राग्ज्योतिषाः कामरूपाः मालवाः स्युरवन्तयः" "उज्जयिनी स्या-द्विशालाऽवन्ती पुष्पकरण्डिनी" अभि० चि०। **ವಿಶಾಲಾ:** "प्राप्यावन्तीनुदयनकथाकोविदग्रामवृद्धान्पूर्वोद्दिष्टामनुसर पुरीं श्रीविशालां विशालाम्" मेघ० १-३०। **ಮಹಾಕಾಲವನ:** "असौ महाकालनिकेतनस्य वसन्नदूरे किल चन्द्रमौलेः" रघु० ६-३४। [असौ अवन्तिनाथः रघु० व्याख्या] **ಕುಶಸ್ಥಲಿ:** [ಕಲ್ಪದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ದೈತ್ಯ ದಾನವ ರಾಕ್ಷಸ ಮುಂತಾದ ವರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನಂತರ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಮದಿಸಿ ಪರಸ್ಪರ ಕಾದಾಡುತ್ತಿರಲು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ರೀತಿ ನೀತಿ ವಿಹೀನ ವಾಯಿತು. ಆಗ ಚತುರ್ಮುಖನು ಏನೂ ತೋಚದೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸತೊಡಗಿದನು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ "ನಿನ್ನ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೊಳಪಡದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತೋರಿಸು" ಎನಲು ಬ್ರಹ್ಮನು ಪವಿತ್ರಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಒಂದೊಂದರಿಂದಲೂ ಒಂದೊಂದು ಹಿಡಿ ಕುಶ (ದರ್ಭೆ) ವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಚ್ಯವನಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಈ ಕುಶಗಳಿರುವ ಕಡೆಯಲ್ಲೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತು ಲೋಕಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ವಸಂತಮಾಸದ ರೂಪದಿಂದ ಅಲ್ಲೇ ನೆಲೆಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ಕುಶಸ್ಥಲಿ" ಯೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ "ಕನಕಶೃಂಗ" ವೆಂದು ಹೆಸರಿದ್ದಿತು.] "कुशस्थलीं संस्थित एव देव इत्थं विधात्रा पुरुषोत्तमः स्तुतः। स्थलीं कुशैरास्तरितामुपाविशत्कुशस्थलीं देव-मुनीन्द्रसेविताम्" स्कान्द० अवन्तीख० ४१-२१। **ಪದ್ಮಾವತಿ:** [ದುಷ್ಟರಾದ ದಾನವರೆಲ್ಲರೂ ಒಮ್ಮೆ ಭೂಲೋಕದ ಸಕಲರತ್ನಗಳನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಿ ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದೇವದಾನವರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ರತ್ನಗಳನ್ನೂ, ಅಮೃತವನ್ನೂ ಪಡೆಯಲು ಸಮುದ್ರಮಥನ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು. ಮೊದಲು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಹುಟ್ಟಿದಳು. ನಾರದರ ಮಾತಿನಂತೆ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಮಹಾಕಾಲವನ (ಉಜ್ಜಯಿನಿ) ದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುವಂತೆ ಹೇಳಿ ಪುನಃ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆಯಲು ಕೌಸ್ತುಭ, ಚಂದ್ರ, ಧನ್ವಂತರಿ, ಅಮೃತ, ಅನೇಕ ರತ್ನಗಳು, ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು, ಐರಾವತ

ಮುಂತಾದುವೆಲ್ಲಾ ಹುಟ್ಟಿದುವು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಅಮೃತವನ್ನು ದೇವತೆಗಳೇ ಹಂಚಿ ಕೊಂಡು ಹೃಷ್ಟಚಿತ್ತರಾಗಿ "ನಾವು ಈ ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಬಂದು ಈ ರತ್ನಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಡೆದೆವು. ಮಹಾ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವಳು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ನಗರಕ್ಕೆ 'ಪದ್ಮಾವತಿ'ಯೆಂಬ ಹೆಸರಾಗಲಿ" ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "उज्जयिनीं समासाद्य जाता रत्नभुजो वयम्। पद्मायाश्च निवासेन यस्मात्सर्वसुखावहा। तस्मात्सर्वेषु कालेषु पद्मा वसतु निश्चला। अद्यप्रभृति पूरेषा पद्मावतीति च स्मृता" स्कान्द० अवन्तीख० ४४-३३, ३४।

अवन्तिसोम ಅವಂತಿಸೋಮ (ನ०) ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. अवन्तिषु सोम इव। अवन्तिषु सूयते वा।

अवन्ध्य ಅವಂಧ್ಯ (ವಿ०) 1. ಫಲಸಹಿತವಾದ, ಫಲದಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಪಲವತ್ತಾದ, ಫಲಿಸುವ (ಮರ). बध्नाति फलानि इति वन्ध्यः (ववयोरभेदः)। न वन्ध्यः। 2. ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ, ಸಫಲವಾದ. "अवन्ध्यकोपस्य निहन्तुरापदां भवन्ति वश्याः स्वयमेव देहिनः" किरा० १-३३। (स्त्री०) **अवन्ध्या** ಅವಂಧ್ಯಾ. ಪುತ್ರವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

अवपक्व ಅವಪಕ್ವ (ವಿ०) ಕಡಿಮೆ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अवपतन ಅವಪತನ (ನ०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವಿಕೆ.

अवपन्न ಅವಪನ್ನ (ವಿ०) 1. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಿಶ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕೆಟ್ಟರುವ, ಸಂಸರ್ಗದಿಂದ ದೂಷಿತವಾದ. "केशकीटावपन्नं च पदा स्पृष्टं च कामतः" मनु० ४-२०७।

अवपाक ಅವಪಾಕ (ಪು०) 1. ಅಪೂರ್ಣವಾದ ಪಾಕ, ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಬೇಯಿಸುವಿಕೆ. अव+डु पचष् (पाके) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ. कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

अवपात ಅವಪಾತ (ಪು०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು. अव+पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬೀಳಿಸುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹಾಕುವಿಕೆ. अव + पत्लृ + णिच् "अच्" (३-३-५६)। "शस्त्रावपाते गर्भस्य पातने चोत्तमो दमः" याज्ञ० २-१७७। 3. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ, ಗುಂಡಿ. अव+पत्लृ अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "श्वभ्रोऽवपातः" कल्पद्रु०। 4. ಆನೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಹುಲ್ಲು ಸೊಪ್ಪುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಹಳ್ಳ. "अवपातस्तु हस्त्यर्थे गर्ते छन्ने तृणादिना" वैज०। "रोधांसि निघ्नन्नवपातमग्नः करीव वन्यः परुषं ररास" रघु० १६-७८।

अवपातन ಅವಪಾತನ (ನ०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ನೂಕುವುದು, ಉರುಳಿಸುವುದು. अव+पत्लृ (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवपात्र ಅವಪಾತ್ರ (ವಿ०) ಇತರರ ಊಟಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹವಾದ ಊಟದ ಪಾತ್ರೆಯುಳ್ಳ ಮ್ಲೇಚ್ಛ, ಚಂಡಾಲ ಮೊದಲಾದವರು.

अवपात्रित ಅವಪಾತ್ರಿತ (ವಿ०) ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟನಾದ, ಪಾಪಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಿಂದ ಬಂಧುಗಳಿಂದ ಒಂದೇ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪಾನಭೋಜನಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನ. अवपात्र (कृत्यर्थे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अवपाशित ಅವಪಾಶಿತ (ವಿ०) ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಲೆಯೊಳಗೆ ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव समन्तात् पाशोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

अवपीड ಅವಪೀಡ (ಪು०) 1. ಒತ್ತುವಿಕೆ. 2. ಒಂದುವಿಧವಾಗಿನ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "प्रतिवर्षोऽवपीडश्च नस्यं प्रशमनं तथा। शिरोविरेचनं चेति नस्तः कर्म च पञ्चधा"। (वि०) 3. ಒತ್ತುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಅದುಮುವ. अव+पीड (अवगाहने) "अच्" (३-१-१३४)।

अवपीडन ಅವಪೀಡನ (ನ०) 1. ಒತ್ತುವಿಕೆ, ಅದುಮುವಿಕೆ. अव + पीड (अवगाहने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೀನುಬರಿಸುವ ವಸ್ತು. अव+पीड+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **-पीडना-पीडनम्**. 3. ಹಿಂಡುವಿಕೆ, ಹಿಸುಕುವಿಕೆ. "अङ्गावपीडनायां च व्रणशोणितयोस्तथा। समुत्थानव्ययं दाप्यः सर्वदण्डमथापि वा" मनु० ८-२८७।

अवप्लुत ಅವಪ್ಲುತ (ವಿ०) 1. ಒದ್ದೆಯಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ತೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव + प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹಾರಿದ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ. "अवप्लुतो महातेजाः प्राकारं तस्य वेश्मनः" रामा०।

अवबद्ध ಅವಬದ್ಧ (ವಿ०) ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+बन्ध (बन्धने)

"क्तः" (३-२-१०२)। "सद्वंशत्वादङ्गसंसङ्गिनीत्वं नीत्वा कामं गौरवेणावबद्धा" माघ० १८-१९।

अवबन्ध ಅವಬಂಧ (पु०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬಂಧಿಸುವಿಕೆ. अव + बन्ध (बन्धने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಂದುವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ, ನೋಟದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಯುತಕ್ಕ ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ರೋಗ.

अवबाहुक ಅವಬಾಹುಕ (पु०) ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸೆಳೆತ, ತೋಳುಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದುವಿಧ ವಾತರೋಗ. अवबद्धो बाहुर्येन। "अंसदेशस्थितो वायुः शोषयित्वांसबन्धनम्। शिरास्वाकुञ्च्य तत्रस्थो जनयत्यवबाहुकम्" सुश्रुत०।

अवबुद्ध ಅವಬುದ್ಧ (वि०) 1. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ಬಲ್ಲವನು. अव+बुध (अवगमने) "क्तः" (३-२-१८८)। 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अव+बुध कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अवबोध ಅವಬೋಧ (पु०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, अव+बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। "औत्सुक्यहेतुं विवृणोषि न त्वं तत्त्वावबोधैकफलो न तर्कः" माल० ३-१०। 2. ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಜಾಗರಾವಸ್ಥೆ, ಎಚ್ಚರ, ಜಾಗರಣೆ. "यौ तु स्वप्नावबोधौ तौ भूतानां प्रलयोदयौ" क्रमा० २-८। 3. ತತ್ತ್ವದ ಉಪದೇಶ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವುಂಟುಮಾಡುವುದು. "अवबोधवारि रजसः शमनम्" किरा० ६-४१।

अवबोधक ಅವಬೋಧಕ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. अवबोधयति — अव + बुध (अवगमने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ರಾಜನನ್ನು ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ ಹೊಗಳುಭಟ. 3. ಉಪದೇಶಕೊಡುವ ಗುರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. (वि०) 4. ತಿಳಿಸುವ, ಸೂಚಿಸುವ. "निजपराक्रमावबोधकानि चरितानि" दशकु०। 5. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದೆಬ್ಬಿಸುವ. 6. ಉಪದೇಶಕ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವ.

अवबोधन ಅವಬೋಧನ (न०) 1. ತಿಳಿಸುವಿಕೆ, ಜ್ಞಾಪಕ ಕೊಡುವಿಕೆ. अव+बुध (अवगमने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवभर्जित ಅವಭರ್ಜಿತ (वि०) 1. ಹುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+भ्रस्ज (पाके) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवभाषण ಅವಭಾಷಣ (न०) ಮಾತಾಡುವುದು, ಹೇಳುವುದು. अव + भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवभास ಅವಭಾಸ (पु०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. अव+भास् (दीप्तौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ, ಬೆಳಕು. 3. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ, ಮೈದೋರುವಿಕೆ, ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. "येनास्य तत्त्वेषु कृतावभासे समुन्मिमीलेव चिराय चक्षुः" किरा० ३-२६। 4. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ. "शुक्तिकाया रजतवदवभासः"।

अवभासक ಅವಭಾಸಕ (न०) 1. ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. अवभासयति — अव + भास् (दीप्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम्। यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम्" गीता १५-१२। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ.

अवभासित ಅವಭಾಸಿತ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+भास् (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अवभासिन् ಅವಭಾಸಿನ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. अवभासते — अव+भास् (दीप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अवभुग्न ಅವಭುಗ್ನ (वि०) ಬಗ್ಗಿರುವ, ಕುಗ್ಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿ ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. अव+भुजो (कौटिल्ये) "क्तः" (३-४-७२)। तस्य नत्वम् (८-२-४५)। "तीरतरलजलराशिजलामवभुग्नभोगिफणमण्डलां भुवम्" माघ० १५-५४।

अवभृथ ಅವಭೃಥ (पु०) 1. ಮುಖ್ಯ ಯಾಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಇಷ್ಟಿ. अवभ्रियतेऽनेन — अव+भृञ् (भरणे) "क्थन्" (उ० २-३)। 2. ಅವಭೃಥ ಸ್ನಾನ, ಯಾಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ. "भुवं कोष्णेन कुण्डोघ्नी मेध्येनावभृथादपि" रघु० १-८४।

अवभ्रट ಅವಭ್ರಟ (वि०) ಬಗ್ಗಿದ ಮೂಗುಳ್ಳ. अवनतं नासिकायाः "भ्रटच्" (५-२-३१)। अवभ्रटम्। तद्योगान्नासिकाप्यवभ्रटा। सास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "अवटीटोऽवनाटश्चावभ्रटो नतनासिके" अम०।

अवम ಅವಮ (पु०) 1. ಪಿತೃಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು. अव (रक्षणादौ) "अमः" (उ० ५-५४)। (न०) 2. ಪಾಪ. 3. ಅವಮದಿನ, (ಚಾಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೌರ

ಮಾಸಗಳ ದಿನಗಳು ಸರಿಹೊಂದುವಂತೆ) ಕ್ಷಯ ಹೊಂದಿದ ತಿಥಿ, ಮೂರು ತಿಥಿಗಳು ಸೇರುವ ಒಂದು ದಿನ. (वि०) 4. ನೀಚ, ಅಧಮ. 5. ಕೆಳದರ್ಜೆಯವನು. 6. ಪಾಪಾತ್ಮ.

अवमत ಅವಮತ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+मन (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवमताङ्कुश ಅವಮತಾಂಕುಶ (पु०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ, ಅಡಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಆನೆ. अवमतोऽङ्कुशो येन। (वि०) 2. (लाक्ष०) ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವವನು.

अवमति ಅವಮತಿ (स्त्री०) 1. ಅವಮಾನ, अव+मन (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-१४)। "अवमतिमनुकम्पे मन्दचित्तेषु विन्दन्" दयाश०। 2. ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ.

अवमतिथि ಅವಮತಿಥಿ (स्त्री०) (ಒಂದು ತಿಥಿಯು ಲುಪ್ತವಾಗುವಂತೆ) ಮೂರು ತಿಥಿಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಒಂದು ದಿನ. "स्युस्तिस्रस्तिथयो वारे एकस्मिन्नवमा तिथिः"।

अवमदिन ಅವಮದಿನ (न०) ಮೂರು ತಿಥಿಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಒಂದು ದಿನ, ಎರಡು ತಿಥಿಗಳ ಕೊನೆಯಭಾಗದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ದಿನ. "तिथ्यन्तद्वयमेको दिनवारो यत्र तद्भवत्यवमदिनम्"।

अवमन्तव्य ಅವಮಂತವ್ಯ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+मन (ज्ञाने) "तव्यः" (३-२-९६)। "बालोऽपि नावमन्तव्यो मनुष्य इति भूमिपः" मनु० ७-८।

अवमन्तृ ಅವಮಂತೃ (वि०) 1. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವವನು. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನು, ಅನಾದರದಿಂದ ಕಾಣುವವನು. अव+मन (ज्ञाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-मन्त्री** -ಮಂತ್ರಿ.

अवमर्द ಅವಮರ್ದ (पु०) 1. ಪೀಡೆ, ಬಾಧೆ, ನೋವು. 2. ರಾಜ್ಯಾಂಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬೇಕಾದ ಉಪಾಯ, ಧಾಳಿಯಿಂದ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. अव+मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-मर्दनम्** -ಮರ್ದನಮ್. 1. ಒತ್ತುವುದು, ಹಿಸುಕುವುದು, ಹಿಂಡುವುದು. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. (वि०) 3. ಮರ್ದಿಸುವ, ಹಿಸುಕುವ, ಹಿಂಡುವ. अव+मृद "ल्युः" (३-१-१३४)।

अवमर्श ಅವಮರ್ಶ (पु०) 1. ನಾಟಕದ ಪಂಚಸಂಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ಸ್ಪರ್ಶ, ಸಂಬಂಧ, ಸಂಪರ್ಕ. 3. ಆಲೋಚನೆ. अव+मृश (आमर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "मुखं प्रतिमुखं गर्भः सावमर्शोपसंहृतिः"।

अवमान ಅವಮಾನ (पु०) 1. ಅವಮಾನ, ಅಗೌರವ. 2. ತಿರಸ್ಕಾರ. अव+मन (ज्ञाने) "घञ्" (३-३-१८)। "अथावमानेन पितुः प्रयुक्ता दक्षस्य कन्या भवपूर्वपत्नी" कुमा० १-२१।

अवमानन ಅವಮಾನನ (न०) 1. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು, ಅಗೌರವಪಡಿಸುವುದು. अव+मन (ज्ञाने)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು, ಅನಾದರದಿಂದ ಕಾಣುವುದು. "शौरिरवनिपतिभिर्निखिलैरवमाननार्थमिह किं निमन्त्रितैः" माघ० १५-१८। अव+मन+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। (स्त्री०) **-मानना** -ಮಾನನಾ.

अवमाननीय ಅವಮಾನನೀಯ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅನಾದರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+मन (ज्ञाने)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

अवमानित ಅವಮಾನಿತ (वि०) 1. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+मन (ज्ञाने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। मान (पूजायाम्) "क्तौ" वा।

अवमान्य ಅವಮಾನ್ಯ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+मन (ज्ञाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "नावमान्यो भवद्भिश्च हरिर्धीरपराक्रमः" रामा०।

अवमार्जन ಅವಮಾರ್ಜನ (न०) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. अव+मृज् (शुद्धौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತೊಳೆಯುವ; ನೀರು, ಗುಡಿಸುವ ಪೊರಕೆ ಮುಂತಾದುದು. अव+मृज्+णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। भावे "युच्" (३-३-१०७)। (स्त्री०) **-मार्जना** -ಮಾರ್ಜನಾ.

अवमूर्धन् ಅವಮೂರ್ಧನ್ (वि०) ಬಗ್ಗಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳ, ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. अवनतो मूर्धा यस्य।

अवमूर्धशय ಅವಮೂರ್ಧಶಯ (वि०) 1. ಮಗುಚಿಕೊಂಡು ಮಲಗುವವನು, ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಮಲಗುವವನು. अवमूर्धा सन् शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्".

(वा० ३-२-१५)। 2. कॆळमुखवागि मलगुव स्वभावद (मनुष्य). "उत्तानशया देवा अवमूर्धशया मनुष्याः"। [गर्भदल्लिरुवाग मनुष्यनु अधोमुखवागि मलगुवनु.]

अवमोचन अवमोचन (न०) बंधनदिंद बिडिसुवुदु. अव + मुच्लृ (मोक्षणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवमोटन अवमोटन (न०) 1. अरियुवुदु, बीसुवुदु. 2. मर्दिसुवुदु, जज्जुवुदु. अव+मुट (संचूर्णने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवयव अवयव (पु०) 1. शरीरद ऒंदु अंग; कै, कालु मुंतादुदु. अव यौति — अव+यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "अच्" (३-१-१३४)। "अप्" (३-३-५७) वा। "मुखावयवलूनां तां नैर्ऋता यत्पुरो दधुः" रघु० १२-४३। 2. ऒंदु भाग, वस्तुविन ऒंदु भाग, एकदेश. 3. (तार्किकर) न्यायाङ्ग. [प्रतिज्ञा, हेतु, उदाहरण, उपनय मत्तु निगमनगळिंदु वादद पंचावयवगळु. इवे न्यायाङ्गगळु.] 4. उपाय, साधन, उपकरण. 5. प्रतिज्ञादि ऐदु अवयवगळ स्वरूपवन्नु प्रतिपादिसुव ऒंदु ग्रंथ.

अवयविन् अवयविन् (वि०) 1. प्रतिज्ञादि पंचावयवगळन्नॊळगॊंड (तार्किकर वाद). 2. ऒंदु संपूर्ण वस्तु, नानाभागगळन्नॊळगॊंड ऒंदु पूर्णवस्तु. अवयवाः सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

अवर अवर (पु०) 1. अनंतरदकाल, मुंदिन काल. 2. हिंभागद देश. अवराति — रा (दाने) "कः" (३-१-१३६)। (न०) 3. अनेय तॊडेय हिंभाग. (वि०) 4. कॊनेयदाद, कडेयदाद. 5. अधमवाद, निकृष्टवाद, श्रेष्ठवल्लद. न वरः। "दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनञ्जय" गीता २-४९। 6. हिंभागदल्लिरुव. 7. किरिदाद, चिक्कदाद. 8. बहळ श्रेष्ठवाद, उत्तमवाद. न० ब०।

अवरज अवरज (पु०) 1. किरिय सहोदर. अवरस्मिन् काले जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "सौमित्रिणा सावरजेन मन्दमाधूतबालव्यजनो रथस्थः" रघु० १४-११। 2. ब्राह्मणादि नाल्कु वर्णगळल्लि कॊनेय वर्णदवनु. (स्त्री०) -जा -जा. (1) किरिय सहोदरि. "रावणावरजा तत्र राघवं मदनातुरा" रघु० १२-३२। (2) शूद्र हॆंगसु. (वि०) 3. अनंतरदल्लि हुट्टिद, कॊनेयल्लि हुट्टिद. "आत्मभूरवरजाखिलप्रजः स्वर्पतेरवरजत्वमाययौ" माघ० १४-७४।

अवरत अवरत (वि०) विश्रांतिपडेद, विरामु हॊंदिद. अव+रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)।

अवरतस् अवरतस् (अव्य०) 1. हिंभागदल्लि. 2. अनंतरदल्लि. 3. कॆळगॆ. अवर "अतसुच्" (५-३-२९)।

अवरति अवरति (स्त्री०) 1. विश्रांति, विरामु. 2. निवृत्ति, निल्लिसुविकॆ, साकुमाडुविकॆ. अव + रमु (क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. बेजारु.

अवरवर्ण अवरवर्ण (पु०) 1. कॊनेय वर्णदवनु, शूद्र. 2. कॊनेयवर्ण. -वर्णज -वर्णज. कॊनेय वर्णदल्लि हुट्टिद. अवरवर्णे जायते — जनी (प्रादुर्भावि) "डः" (३-२-९७)।

अवरव्रत अवरव्रत (पु०) 1. सूर्य. 2. अर्कवृक्ष, ऎक्कदगिड. (वि०) 3. अधमु, नीच. अवरम् अधमं व्रतमस्य।

अवरशैल अवरशैल (पु०) पश्चिम दिक्किनल्लिरुव बॆट्ट, अस्तपर्वत.

अवरस्तात् अवरस्तात् (अव्य०) 1. हिंभागदल्लि. 2. कॆळभागदल्लि. 3. अनंतरदल्लि, बळिक. 4. मुंदिनकालदल्लि. 5. हिंदिन देशदल्लि. 6. हिंदिन दिक्किनल्लि. [इदल्लदे प्रथमा मत्तु पंचमीविभक्त्यर्थगळल्लियू इदर प्रयोग वुंटु.]

अवरार्ध अवरार्ध (न०) 1. कॊनेय अर्धभाग. 2. बहळ कडिमॆ भाग, कनिष्ठपरिमाण. 3. शरीरद हिंभाग.

अवराध्यं अवरार्ध्य (वि०) 1. कॆळभागदल्लिरुव. अवरार्धे भवः "यत्" (४-३-५५)। 2. कॊनेय अर्धभागदल्लि उंटाद.

अवरीण ಅವರೀಣ (ವಿ॰) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಧಿಕ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अवरीयते स्म—अव+रीङ् (स्रवणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवरीणो धिक्कृतश्च" अम॰।

अवरीयस् ಅವರೀಯಸ್ (ವಿ॰) ಬಹಳ ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ. न वरीयान्। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। अवरीयसी ಅವರೀಯಸೀ.

अवरुग्ण ಅವರುಗ್ಣ (ವಿ॰) 1. ರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अव + रुज (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮುರಿದಿರುವ, ಒಡೆದುಹೋಗಿರುವ. अव+रुजो (भङ्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवरुग्णतुङ्गसुरदारुतरौ" किरा॰ ६-५।

अवरुद्ध ಅವರುದ್ಧ (ವಿ॰) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. अव+रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ರಹಸ್ಯವಾದ, ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತಿರುವ. "अस्ति कश्चिद्राजसूनुरवरुद्धश्चरन्" दशकु॰। 3. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಗೋಪ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तासां चेदवरुद्धानां चरन्तीनां मिथो वने। यामुत्प्लुत्य वृको हन्यान्न पालस्तत्र किल्बिषी" मनु॰ ८-२३६। 4. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆದಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

अवरुद्धि ಅವರುದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. 2. ಮುತ್ತಿಗೆ, ಆಕ್ರಮಣ. अव + रुधिर् (आवरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अवरूढ ಅವರೂಢ (ವಿ॰) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ. अव + रुह् कर्तृ॰ "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಕೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. अव+रुह (बीजजन्मादौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवरोध ಅವರೋಧ (ಪು॰) 1. ಅಂತಃಪುರ, ರಾಣಿವಾಸ. अवरुध्यतेऽत्र—अव + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "तेनावरोधप्रमदासखेन विगाहमानेन सरिद्वरां ताम्" रघु॰ १६-७१। 2. ಅಂತಃಪುರದ ಹೆಂಗಸು, ಮಹಿಷಿ, ರಾಜನ ಪತ್ನಿ. अवरुध्यते स्म—अव+रुधिर् कर्म॰ "घञ्" (३-३-११)। "काकुत्स्थस्चिरविरहोत्सुकावरोधान् राजन्यान् स्वपुरनिवृत्तयेऽन्वमंस्त" रघु॰ ४-८७। 3. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕ. अव+रुधिर् भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಮುತ್ತಿಗೆ, ಆಕ್ರಮಣ. 5. ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. "अवरोधस्तिरोधाने राजदारेषु तद्गृहे" मेदि॰। 6. ರಾಜನ ಅರಮನೆ. 7. ಹಳ್ಳ, ತಗ್ಗುಪ್ರದೇಶ, ಗುಳಿ. 8. ಕೈಸೆರೆ, ಖೈದು, "अवरोधस्तु नृपौकसि। शुद्धान्ते च तिरोधाने गर्तादौ रोधनेऽपि च" हेम॰। "अवरोधो राजगृहे शुद्धान्तेऽप्यवरोधने" नानार्थर॰। 9. ಕಾವಲುಗಾರ. 10. ಆಚ್ಛಾದನ, ಹೊದಿಕೆ. 11. ಬೇಲಿ, ಮುಳ್ಳಿನ ಆವರಣ. अव+रुधिर् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-रोधनम्** —ರೋಧನವ್. "कण्ठावसक्तमृदुबाहुलतास्तुरङ्गाद्रावावरोधनवधूरवतारयन्तः" माघ॰ ५-१८।

अवरोधक ಅವರೋಧಕ (ಪು॰) 1. ಕಾವಲುಗಾರ. (ನ॰) 2. ಬೇಲಿ. अव+रुधिर् (आवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (ವಿ॰) 3. ತಡೆಗಟ್ಟುವ, ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವ. 4. ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವ. "सुधन्वा वीर्यवान् राजा मिथिलामवरोधकः" रामा॰।

अवरोधिक ಅವರೋಧಿಕ (ಪು॰) 1. ಕಂಚುಕಿ, ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಕ. अवरोधे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। (स्त्री॰) **-रोधिका** —ರೋಧಿಕಾ. ಅಂತಃಪುರದ ಹೆಂಗಸು, ರಾಜನಪತ್ನಿ. अवरोधो वासत्वेनास्त्यस्याः। "वल्गद्गरीयःस्तनकम्प्रकञ्चुकं ययुस्तुरङ्गाधिरुहोऽवरोधिकाः" माघ॰ १२-२०।

अवरोधिन् ಅವರೋಧಿನ್ (ವಿ॰) 1. ತಡೆಯುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ, ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವ, ಆಕ್ರಮಿಸುವ. अवरुणद्धि—अव+रुधिर् (आवरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-रोधिनी** —ರೋಧಿನೀ.

अवरोपण ಅವರೋಪಣ (ನ॰) 1. ಕೀಳುವುದು, ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸುವುದು. अव+रुह (बीजजन्मादौ) +णिच् (पुक्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवरोपित ಅವರೋಪಿತ (ವಿ॰) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. अव+रुह (बीजजन्मादौ)+णिच् (पुक्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवरोह ಅವರೋಹ (ಪು॰) 1. ಇಳಿಕೆ, ಇಳಿಯುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. अव+रुह (बीजजन्मादौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಆರೋಹಣ, ಮೇಲಕ್ಕೇರುವಿಕೆ. 3. ಸ್ವರ್ಗ. अवरोहत्यस्मात्। [ಪುಣ್ಯದ ಫಲವನ್ನನುಭವಿಸಿದನಂತರ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿಯುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति"। "स्वर्लोको देवलोकः स्यादवरोहः फलोदयः" त्रिकाण्ड॰। 4. ಲತೆ, ಬುಡದಿಂದ ಮರದ ಮೇಲಿನವರೆಗೂ ಹಬ್ಬುವ

ಬಳ್ಳಿ. "अवरोहोऽवतरणेऽप्यारोहे च लतोद्गमे" मेदि०। 5. ಮರದ ರೆಂಬೆಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯವರೆಗೂ ಇಳಿಯುವ ಬಿಳಲು (ಆಲದ ಮರದ ಬಿಳಲು). "अवरोहशताकीर्णं वटमासाद्य तस्थतुः" रामा०। 6. ಸಂಗೀತದ ಅವರೋಹಣ, ಸ್ವರಗಳ ಇಳಿಕೆ. अव+रुह "घः" (३-३-११८)।

अवरोहण ಅವರೋಹಣ (ನ०) ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ. अव+रुह (बीजजन्मादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवरोहशाख ಅವರೋಹಶಾಖ (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ.

अवरोहशाखिन् ಅವರೋಹಶಾಖಿನ್ (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. अवरोहाः अधोगच्छन्त्यः शाखाः सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

अवरोहिका ಅವರೋಹಿಕಾ (स्त्री०) ಅಶ್ವಗಂಧಾಲತೆ. अवरोहति अधोगच्छति—अव+रुह (बीजजन्मादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)। अत इत्त्वम् (७-३-४४)।

अवरोहिन् ಅವರೋಹಿನ್ (पुं०) 1. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. अवरोहति—अव+रुह (बीजजन्मादौ) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-रोहिणी**—ರೋಹಿಣೀ.

अवर्ग ಅವರ್ಗ (पुं०) 1. "अ" ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ಸ್ವರವರ್ಣಗಳ ಗುಂಪು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अ" "आ" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 2. ಸಮೂಹವಿಲ್ಲದ, ಗುಂಪಿಲ್ಲದ. नास्ति वर्गः समूहो यत्र।

अवर्गीय ಅವರ್ಗೀಯ (वि०) ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನ, ಕಾದಿ ಪಂಚವರ್ಗ (ಕವರ್ಗ, ಚವರ್ಗ, ಟವರ್ಗ, ತವರ್ಗ ಮತ್ತು ಪವರ್ಗ)ಗಳಿಗೆ ಸೇರದ ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಣಗಳು. य र ल व श ष स ह ವರ್ಣಗಳು ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಗಳು.

अवर्ण ಅವರ್ಣ (पुं०) 1. ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘ ಪ್ಲುತ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ "अ" ವರ್ಣ. "अ इत्यष्टादशानां संज्ञा" सि० कौ०। 2. ಅಪವಾದ, ಅಪಕೀರ್ತಿ. वर्ण्यते—वर्ण (वर्णने) "घञ्" (३-३-१८)। वर्णः स्तुतिः। न वर्णः। विरोधे न० त०। "सोढुं न तत्पूर्वमवर्णमीशे आलानिकं स्थाणुमिव द्विपेन्द्रः" रघु० १४-३८। 3. ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. "न चावदद्भर्तुरवर्ण-मार्या निराकरिष्णोर्वृजिनादृतेऽपि" रघु० १४-५७।

अवर्तन ಅವರ್ತನ (न०) 1. ಅಸತ್ತೆ, ಅಭಾವ, ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (वि०) 3. ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದ. न वर्तनं यस्य।

अवर्तमान ಅವರ್ತಮಾನ (वि०) 1. ಇಲ್ಲದಿರುವ. 2. ಹಿಂದಿನಕಾಲದ, ಈಗಿನದಲ್ಲದ. 3. ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ.

अवलक्ष ಅವಲಕ್ಷ (पुं०) 1. ಬಿಳುಪು. अवलक्ष्यते—अव+लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) "घञ्" (३-३-१९)। [ಇಲ್ಲಿ "अव" ದ "अ" ಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಲೋಪವನ್ನು (वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः) ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ "वलक्षः" ಎಂದೂ ರೂಪವುಂಟು.] (वि०) 2. ಬಿಳುಪಾದ, ಬಿಳಿಬಣ್ಣದ.

अवलक्षण ಅವಲಕ್ಷಣ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟಲಕ್ಷಣ, ಕೆಟ್ಟ ಚಿಹ್ನೆ. (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ, ದುರ್ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ. अव निकृष्टं लक्षणं यस्य।

अवलग्न ಅವಲಗ್ನ (पुंन०) 1. ದೇಹದ ಸುಧ್ಯಭಾಗ, ನಡುವು, ಸೊಂಟ. लगे (सङ्गे) "क्तः" (७-२-१८)। अवकृष्टं लग्नम्। (वि०) 2. ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. "विपुलतर-निरन्तरावलग्नस्तनपिहितप्रियवक्षसा ललम्बे" माघ० ७-७१।

अवलम्ब ಅವಲಂಬ (पुं०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಸಹಾಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. अव+लबि (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಹಾಯಪಡೆಯುವಿಕೆ, ಆಶ್ರಯಹೊಂದುವಿಕೆ. "तस्य पाण्डुवदनाल्पभूषणा सावलम्बगमना मृदुस्वना" रघु० १९-५०। 3. ಊರುಗೋಲು, ಒತ್ತುಗಂಬ. अव+लबि कर० "घञ्" (३-३-१२१)। (वि०) 4. ಜೋಲಾಡುವ, ತೂಗಾಡುವ. कर्तं० "अच्" (३-१-१३४)। **-लम्बन**—ಲಂಬನ. (न०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. अव+लबि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवलम्बनाय दिनभर्तुरभून्न पतिष्यतः करसहस्रमपि" माघ० ९-६। 2. ಊರುಗೋಲು, ಒತ್ತುಗಂಬ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಒಬ್ಬರನ್ನು ಸೇರುವಿಕೆ, ಆಶ್ರಯಪಡೆಯುವಿಕೆ. "इतरपक्षावलम्बनद्वारेण" काद०।

अवलम्बित ಅವಲಂಬಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अवलम्बितैलविलपाणिपल्लवः श्रयति स्म मेघमिव

मेघवाहनः" माघ० १३-१८। 2. ತೂಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव + लबि (अवस्रंसने) "क्तः" (३-३-१०२)। 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. अव+लबि कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। (क्रि० वि०) 4. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ.

अवलम्बिन् ಅವಲಂಬಿನ್ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯಹೊಂದಿದ, ಸಹಾಯಪಡೆದಿರುವ, ಒತ್ತಾಸೆಯುಳ್ಳ. अवलम्बोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಆಶ್ರಯಕೊಟ್ಟಿರುವ, ಆಸರೆಯನ್ನಿತ್ತಿರುವ. अव+लबि "णिनिः" (३-१-१३४)। "तामेकतस्तव बिभर्ति गुरुर्विनिद्रस्तस्या भवानपरधुर्यपदावलम्बी" रघु० ५-६६। "अस्ताचलचूडावलम्बिनि भगवति भासांनिधौ" काद०। 3. ತೂಗಾಡುವ, ಜೋಲಾಡುವ. "अथ धूमाभिताम्राक्षं वृक्षशाखावलम्बिनम्" रघु० १५-४९।

अवलिप्त ಅವಲಿಪ್ತ (वि०) 1. ಗರ್ವವುಳ್ಳ, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ, ಕೊಬ್ಬಿದ. अव + लिप (उपदेहे) "क्तः" (३-२-१०२)। "केनान्येनावलिप्ता नव नवतिशतद्रव्यकोटीश्वरास्ते" मुद्रा० ३-२७। 2. ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸುತ್ತಲೂ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

अवलीढ ಅವಲೀಢ (वि०) 1. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. अव+लिह् (आस्वादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "दर्भैरर्धावलीढैः श्रमविवृतमुखभ्रंशिभिः कीर्णवर्त्मा पश्योदग्रप्लुतत्वाद्वियति बहुतरं स्तोकमुर्व्यां प्रयाति" शाकु० १-७। 2. ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನೆಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, "ಲೊಚ ಲೊಚ" ಎಂದು ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "अवलीढसनाभिरश्वसेनः प्रसभं खाण्डवजातवेदसा वा" किरा० १३-११।

अवलुञ्चन ಅವಲುಂಚನ (न०) 1. ಛೇದನ, ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. 2. ಉತ್ಪಾಟನ, ಕಿತ್ತುಹಾಕುವಿಕೆ. 3. ಕೆದರಿರುವಿಕೆ, ಬಿಚ್ಚಿರುವಿಕೆ. 4. ಒಯ್ಯುವಿಕೆ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. अव+लुञ्च (अपनयने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवलुण्ठन ಅವಲುಂಠನ (न०) 1. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊರಳಾಡುವಿಕೆ. अव + लुठि (स्तेये) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಳ್ಳತನ.

अवलुप्त ಅವಲುಪ್ತ (वि०) ಲೋಪಹೊಂದಿದ, ನಾಶವಾದ. अव+लुप्लृ (छेदने) "क्तः" (३-४-७२)।

अवलेप ಅವಲೇಪ (पु०) 1. ಗರ್ವ, ಕೊಬ್ಬು, ಅಹಂಕಾರ. अव+लिप (उपदेहे) "घञ्" (३-३-१८)। "अवलेपभराक्रान्ता सुरलोकतरङ्गिणी" चं० रा०। "दंष्ट्राभङ्गं मृगाणामधिपतय इव व्यक्तमानावलेपाः" मुद्रा० ३-२२। 2. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. 3. ಲೇಪನ, ಬಳಿಯುವಿಕೆ. "अवलेपस्तु गर्वे स्याल्लेपने भूषणेऽपि च" मेदि०। 4. ಮುತ್ತಿಗೆ, ಧಾಳಿ, ಆಕ್ರಮಣ. "किं भवतीनामसुरावलेपेनापराद्धम्" विक्र० १। 5. ಸಂಗ, ಸಂಬಂಧ. "अवलेपः सङ्गगर्वयोः" त्रिकाण्ड०।

अवलेपन ಅವಲೇಪನ (न०) 1. ಲೇಪನ, ಬಳಿಯುವಿಕೆ. 2. ಕೊಬ್ಬು, ಗರ್ವ. अव+लिप (उपदेहे) "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಗಂಧ, ಚಂದನ. 4. ಎಣ್ಣೆ, ತೈಲ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अवलेह ಅವಲೇಹ (पु०) 1. ನೆಕ್ಕುವುದು, "ಲೊಚ ಲೊಚ" ಎಂದು ಕುಡಿಯುವುದು. अव + लिह् (आस्वादने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಲೇಹ, ಲೇಹ್ಯ. कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)।

अवलेहन ಅವಲೇಹನ (न०) ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ನೆಕ್ಕುವಿಕೆ.

अवलेह्य ಅವಲೇಹ್ಯ (वि०) ನೆಕ್ಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ಕುಡಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ.

अवलोक ಅವಲೋಕ (पु०) 1. ನೋಟ, ದೃಷ್ಟಿ. 2. ನೋಡುವಿಕೆ. अव + लोकृ (दर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "अवलोक एव नृपतेः स्म दूरतो रभसाद्रथादवतरीतुमिच्छतः" माघ० १३-७।

अवलोकन ಅವಲೋಕನ (न०) 1. ನೋಟ, ದೃಷ್ಟಿ. 2. ನೋಡುವುದು, ದೃಷ್ಟಿಯಿಡುವುದು. अव+लोकृ (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवलोकनाय सुरविद्विषां द्विषः पटहप्रणादविहितोपहूतयः" माघ० १३-३०। 3. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "योगनिद्रान्तविशदैः पावनैरवलोकनैः" रघु० १०-१४।

अवलोकमान ಅವಲೋಕಮಾನ (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. अव + लोकृ (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)।

अवलोकित ಅವಲೋಕಿತ (न०) 1. ನೋಟ, ದೃಷ್ಟಿ. अव+लोकृ (दर्शने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव + लोकृ "क्तः" (३-२-१०२)।

अवलोकिन् ಅವಲೋಕಿನ್ (ವಿ॰) ನೋಡುವ, ವೀಕ್ಷಿಸುವ. अव+लोक् (दर्शने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अवैमि सौभाग्यमदेन वञ्चितं तव प्रियं यश्चतुरावलोकिनः" कुमा॰ ५-४९।

अवलोप ಅವಲೋಪ (पु॰) 1. ನಾಶ. 2. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ, ಹುಂಡುಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ಅಧರಖಂಡನ, ಚುಂಬನ. अव+लुप्लृ (छेदने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "यदधयदधरावलोपनृत्यत्करवलयस्वनितेन तद्विवव्रे" माघ॰ ७-४५।

अवलोम ಅವಲೋಮ (वि॰) ಅನುಕೂಲವಾದ. अवगतं लोम "अच्" (५-४-७५)।

अवल्गुज ಅವಲ್ಗುಜ (पु॰) 1. ಸೋಮರಾಜೀಲತೆ, ಬಾಹುಜಗೆ ಗಿಡ. 2. ಅಸದ್ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ, ನೀಚ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अवल्गोरशोभनाज्जातः—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अवर्षण ಅವವರ್ಷಣ (न॰) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಳೆಯಾಗುವುದು. अव+वृषु (सेचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अववाद ಅವವಾದ (पु॰) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 2. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅನಾದರ. 3. ಅಪಕೀರ್ತಿ, ಅಪವಾದ. अव+वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)।

अवश ಅವಶ (वि॰) 1. ಪರತಂತ್ರ, ಇತರರಿಗೆ ಅಧೀನನಾದ. "भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात्" गीता ९-८। 2. ಪರಾಧೀನನಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ. 3. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. नास्ति वश स्वस्य परस्य वा आयत्तत्वं यस्य। "मधुरैरवशानि लम्भयन्नपि तिर्यञ्चि शमं निरीक्षितैः" किरा॰ २-५५। 4. ಅಸಮರ್ಥ, ಪ್ರತೀಕಾರಾಶಕ್ತ. "मामग्रासनतोऽवकृष्टमवशं ये दृष्टवन्तः पुरा" मुद्रा॰ १-१२।

अवशिरस् ಅವಶಿರಸ್ (वि॰) ಬಗ್ಗಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳ. अवनतं शिरो यस्य।

अवशिष्ट ಅವಶಿಷ್ಟ (न॰) 1. ಉಳಿಕೆ, ಶೇಷ. अव+शिष (असर्वोपयोगे) "क्तः" (३-३-११४)। (वि॰) 2. ಉಳಿದಿರುವ, ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. अव+शिष "क्तः" (३-४-७२)। "आरण्यकोपात्तफलप्रसूतिः स्तम्बेन नीवार इवावशिष्टः" रघु॰ ५-१५।

अवशीर्ष ಅವಶೀರ್ಷ (पु॰) 1. ಕ್ರಮುತಪ್ಪಿ ಮುಲಗುವಿಕೆ, ಮೊಗುಚಿಕೊಂಡು ಮಲಗುವಿಕೆ. [ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಮಲಗುವುದು ದೋಷವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.] "अवाक्शीर्षे दीर्घन्युब्जोत्तानसंकुचितदेहस्थितता दक्षिणपार्श्वस्थायिनः प्रदानमिति सप्त शय्यादोषाः" सुश्रुत॰। 2. ಒಂದುವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. (वि॰) 3. ಬಗ್ಗಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳ. अवनतं शीर्षं यस्य—वा "कप्" (५-४-१५४)। —शीर्षक—ತೀವ್ರಕ. "अतिपीडितवद्दोषान् विधि चाप्यवशीर्षके" सुश्रुत॰।

अवशेष ಅವಶೇಷ (पु॰) 1. ಶೇಷ, ಉಳಿಕೆ. अव+शिष (असर्वोपयोगे) "घञ्" (३-३-१८)। (वि॰) 2. ಅವಶಿಷ್ಟವಾದ, ಉಳಿದಿರುವ. "स नन्दिनीस्तन्यमनिन्दितात्मा सद्वत्सलो वत्सहुतावशेषम्" रघु॰ २-६९।

अवशोष ಅವಶೋಷ (पु॰) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗುವಿಕೆ. अव+शुष (शोषणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अवश्य ಅವಶ್ಯ (वि॰) 1. ಅಧೀನನಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ. 2. ಅಡಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ, ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ. 3. ಅನಿವಾರ್ಯ, ಅಪರಿಹಾರ್ಯ, ತಪ್ಪಿಸಲಾಗದ. न वश्यः।

अवश्यम् ಅವಶ್ಯಮ್ (अव्य॰) 1. ಅಗತ್ಯವಾಗಿ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ, ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ. 2. ನಿಜವಾಗಿ, ನಿಃಸಂದೇಹವಾಗಿ. अवश्यायते—अव+श्यैङ् (गतौ) "डम्"। "तां चावश्यं दिवसगणनातत्परामेकपत्नीम्" मेघ॰ १-१०।

अवश्यपुत्र ಅವಶ್ಯಪುತ್ರ (पु॰) ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮಗ, ಅಧೀನನಲ್ಲದ ಮಗ, ಅವಿಧೇಯನಾದ ಮಗ.

अवश्या ಅವಶ್ಯಾ (स्त्री॰) ಸ್ವತಂತ್ರಳಾದ ಹೆಂಗಸು.

अवश्याय ಅವಶ್ಯಾಯ (पु॰) 1. ಏಮು, ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ ಮಂಜು, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮಂಜು. अव+श्यैङ् (गतौ) "णः" (३-१-१४१)। "अवश्यायकणास्रावाश्चारुमुक्ताफलत्विषः" भट्टि॰ ६-८०। 2. ಗರ್ವ, ಅಭಿಮಾನ, ಅಹಂಕಾರ. "अवश्यायस्तु नीहारेऽप्यभिमानेऽपि पुंस्ययम्" मेदि॰।

अवश्रयण ಅವಶ್ರಯಣ (न॰) ಒಡಿಗೆಯಾದನಂತರ ಒಲೆಯ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸುವುದು. अव+श्रीञ् (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवष्टब्ध ಅವಷ್ಟಬ್ಧ (वि॰) 1. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹತ್ತಿರದ. 4. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+स्तन्भु (रोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। षत्वं (८-३-६८)। "अवष्टब्धोऽविदूरे स्यादाक्रान्ते चावलम्बिते" मेदि॰।

अवष्टभ्य ಅವಷ್ಟಭ್ಯ (अव्य०) 1. ಆಶ್ರಯಿಸಿ. 2. ತಡೆದು. अव+स्तन्भु (रोधने) "ल्यप्" (७-१-३७)। षत्वं (८-३-६८)।

अवष्टम्भ ಅವಷ್ಟಂಭ (पु०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ಒತ್ತಾಸೆ. "खड्गलतावष्टम्भनिश्चलः" मालती० ३। 2. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 3. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. 4. ಕಂಬ. 5. ತಡೆ, ವಿಘ್ನ, ಅಡ್ಡಿ. 6. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 7. ಸಂಭ್ರಮ. अव+स्तन्भु (रोधने) "घञ्" (३-३-१८)। "अवष्टम्भः सुवर्णे च स्तम्भप्रारम्भयोरपि" मेदि०।

अवष्टम्भन ಅವಷ್ಟಂಭನ (न०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ಒತ್ತಾಸೆ. 2. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. अव+स्तन्भु (रोधने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। षत्वं (८-३-६८)।

अवस ಅವಸ (पु०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. अवति—अव (रक्षणे) "असच्" (उ० ३-११७)। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಎಕ್ಕದಗಿಡ, ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ. 4. ಫಲಾಹಾರದ ವಸ್ತು, ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಾರಿಯ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವ ತಿಂಡಿ, ಬುತ್ತಿ.

अवसक्त ಅವಸಕ್ತ (न०) 1. ಸಂಸರ್ಗ, ಸಂಬಂಧ. अव+षञ्ज (सङ्गे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "कर्णविसक्तकामलदन्तपत्रं माता तदीयं मुखमुन्नमय्य" कुमा० ७-२३।

अवसक्थिका ಅವಸಕ್ಥಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಪರ್ಯಂಕ, ಮಂಚ. "पर्यङ्कस्त्ववसक्थिका" त्रिकाण्ड०। 2. (ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ) ತೊಡೆಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಬೆನ್ನಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ) ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟು. अवबन्धे सक्थिनी यया। "योगपट्टस्तु चीना स्यात् पर्यस्तिरवसक्थिका" वैज०।

अवसण्डीन ಅವಸಂಡೀನ (न०) (ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ) ಹಕ್ಕಿಗಳ ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗತಿಭೇದ, ಹಕ್ಕಿಗಳು ಹಾರುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ. अव+सम्+डीङ् (विहायसा गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

अवसन्न ಅವಸನ್ನ (वि०) 1. ಧೈರ್ಯಗುಂದಿದ, ಕುಗ್ಗಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಕಡಿಮೆಯಾದ ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ. "यातमवनिमवसन्नभूजात्" माघ० १५-८५। 2. ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯನಿರ್ವಾಹದಲ್ಲಿ ಅಸಮರ್ಥನಾದ. 3. ಸಮಾಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ, ಕೊನೆಗೊಂಡ. "अवसन्नतापमतमिस्रमभात्" माघ० ९-१२। 4. ಮುಳುಗಿಹೋದ. 5. ಕಳೆದು ಹೋದ. अव+षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "पित्रोः सकाशमवसन्नदृशोर्निनाय" रघु० ९-७७।

अवसर ಅವಸರ (पु०) 1. ಅವಕಾಶ, ಸಮಯ, ಸಂದರ್ಭ. अव+सृ (गतौ) "अप्" बाहु०। "भवद्भिरामवसरप्रदानाय वचांसि नः" माघ० २-८। 2. ಸರಿಯಾದಕಾಲ, ಸಕಾಲ, ಸದವಕಾಶ. "विमानशृङ्गाण्यवगाहमानः शशंस सेवावसरं सुरेभ्यः" कुमा० ७-४०। 3. ಪ್ರಸಂಗ, ಪ್ರಸ್ತಾವ, ಪೀಠಿಕೆ. 4. ಸಂವತ್ಸರ. 5. ಮಳೆ. 6. ಸ್ಥಳ, ಜಾಗ, ಎಡೆ. "द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुसुमेऽङ्गनामनसि चावसरम्" माघ० ९-४१। 7. ಮುಂತ್ರಾಲೋಚನೆ. 8. ವಿರಾಮ, ಪುರುಸತ್ತು. "अवसरो वत्सरे क्षणे" हेम०। "अथावसरः पुमान्। प्रस्तावे मन्त्रभेदे च वर्षणे चापि कीर्तितः" मेदि०।

अवसर्प ಅವಸರ್ಪ (पु०) ಗೂಢಚಾರ, ಗುಪ್ತ ಬಾತ್ಮೀದಾರ. अवसर्पति—अव + सृप्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अवसर्पण ಅವಸರ್ಪಣ (न०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ. अव+सृप्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवसर्पिन् ಅವಸರ್ಪಿನ್ (वि०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ. अव+सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–सर्पिणी** –ಸರ್ಪಿಣೀ.

अवसर्पिणी ಅವಸರ್ಪಿಣೀ (स्त्री०) ಜೈನರ ಕಲ್ಪಕಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ. [ಜೈನರ ಕಾಲವು ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿ ಮತ್ತು ಅವಸರ್ಪಿಣಿಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ಕಲ್ಪವೆನಿಸುವುದು. ಉತ್ಸರ್ಪಿಣೀ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ವೃದ್ಧಿಯೂ ಅವಸರ್ಪಿಣೀ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹ್ರಾಸ (ಅವನತಿ) ವೂ ಉಂಟಾಗುವುವು. ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರ ಅನುಭವ (ಉಪಭೋಗ), ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ, ಶರೀರೋತ್ಸೇಧ ಇವುಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಅವಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇವುಗಳ ಹ್ರಾಸ (ಅವನತಿ) ವುಂಟಾಗುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ (1) (ಉತ್ತಮಭೋಗಭೂಮಿಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ) ಸುಷಮಸುಷಮ, (2) (ಮಧ್ಯಮಭೋಗಭೂಮಿಯ

ಗುಣವುಳ್ಳ) ಸುಷಮ, (3) (ಜಘನ್ಯ ಭೋಗಭೂಮಿಯ ಗುಣವುಳ್ಳ) ಸುಷಮದುಃಷಮ, (4) ದುಃಷಮ ಸುಷಮ, (5) ದುಃಷಮ ಮತ್ತು (6) ದುಃಷಮ ದುಃಷಮಗಳೆಂದು ಆರು ಭಾಗಗಳುಂಟು. "भरतैरावतयोर्वृद्धिह्रासौ षट्समयाभ्यामुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभ्याम्" सर्वार्थ० ३-२७। ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ವಿಧ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಿದ್ದು ಜನರಿಗೆ ಸಕಲಾಭೀಷ್ಟ ಗಳನ್ನೂ ನೀಡುತ್ತವೆ. ಮೂರನೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮ ವಾಗಿ ಈ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳ ಶಕ್ತಿಯೂ, ಪ್ರಕಾಶವೂ ಕುಂದುತ್ತ ಬರುವುವು. ಈ ಕಾಲದ ಕೊನೆಯ ಘಟ್ಟ ದಲ್ಲಿ 14 ಮಂದಿ ಮನುಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಜನರಿಗೆ ಧೈರ್ಯ ವನ್ನು ಹೇಳಿ ಕಾಲದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸು ವರು. ಈ ಮನುಗಳಿಗೆ ಕುಲಧರರೆಂದೂ ಕುಲಂಕರ ರೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಇವರಲ್ಲಿ 14 ನೆಯ ಮನುವೇ ನಾಭಿರಾಜರು. ನಾಭಿರಾಜರ ಪತ್ನಿ ಮರುದೇವಿ. ಆದಿ ತೀರ್ಥಂಕರರಾದ ಋಷಭಸ್ವಾಮಿಯೇ ಇವರ ಪುತ್ರರು. ಯಶಸ್ವತೀದೇವಿ ಮತ್ತು ಸುನಂದಾದೇವಿಯರು ಋಷಭ ಸ್ವಾಮಿಯ ಪತ್ನಿಯರು. ಯಶಸ್ವತೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಭರತ ಮೊದಲಾದ 100 ಮಂದಿ ಗಂಡುಮಕ್ಕಳೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಿಯೆಂಬ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳೂ ಜನಿಸುವರು. ಸುನಂದಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಹುಬಲಿ(ಶ್ರೀಗೋಮಟೇಶ್ವರ) ಎಂಬ ಪುತ್ರನೂ, ಸುಂದರಿಯೆಂಬ ಮಗಳೂ ಜನಿಸು ವರು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ಕಾಲವು ಮುಗಿಯುವುದು. 4 ನೆಯ ಕಾಲವಾದ ದುಃಷಮಸುಷಮದಲ್ಲಿ 63 ಶಲಾಕಾಪುರುಷರು ಅವತರಿಸುವರು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "शलाकापुरुष" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಇವರಲ್ಲಿ 20ನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರರಾದ ಮುನಿಸುವ್ರತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣಕಥೆಯು ನಡೆಯಿತು. ರಾಮನು ಎಂಟನೆಯ ಬಲಭದ್ರ. ಎಂಟನೆಯ ವಾಸುದೇವನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಎಂಟನೆಯ ಪ್ರತಿವಾಸುದೇವನಾದ ರಾವಣನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವನು. 22 ನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರ ರಾದ ನೇಮಿನಾಥರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತ ಕಥೆಯು ನಡೆಯಿತು. ನೇಮಿನಾಥರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನ ದೊಡ್ಡಪ್ಪನಾದ ಸಮುದ್ರವಿಜಯ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗ. ನೇಮಿನಾಥರು ತಮ್ಮ ವಿವಾಹಕಾಲದ ಸಂಭಾರ ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ವೈರಾಗ್ಯಹೊಂದಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೊರಟ ನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 23 ನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರರಾದ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥರು ಕ್ರಿ. ಪೂ. 8 ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ, 24 ನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರ ರಾದ ಮಹಾವೀರ(ವರ್ಧಮಾನ)ಸ್ವಾಮಿಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 6 ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರು. ಕ್ರಿ. ಪೂ. 527 ಕ್ಕೆ 4 ನೆಯ ಕಾಲದ ಸಮಾಪ್ತಿ. 5 ನೆಯ ಕಾಲವಾದ ದುಃಷಮದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರಸ್ವಾಮಿಯ ನಿರ್ವಾಣದನಂತರ ಗೌತಮಗಣಧರರು, ಸುಧರ್ಮ ಗಣಧರರು, ಜಂಬುಸ್ವಾಮಿ ಗಣಧರರು ಹೀಗೆ ಮೂವರು ಗಣಧರರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಪಡೆದರು. ಇವರ ನಂತರ 5 ಮಂದಿ ಶ್ರುತಕೇವಲಿಗಳು 100 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಧರ್ಮಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವರು. ಶ್ರವಣಬೆಳ್ಗೊಳದ ಚಂದ್ರಗಿರಿ ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಸಮಾಧಿ ಹೊಂದಿದವರು ಅಂತಿಮಶ್ರುತಕೇವಲಿಯಾದ ಭದ್ರ ಬಾಹು ಸ್ವಾಮಿಗಳು. ಇವರು ಮೌರ್ಯಚಕ್ರವರ್ತಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಗುರುಗಳು. ಭದ್ರಬಾಹುಸ್ವಾಮಿಯ ಮುಖ್ಯ ಶಿಷ್ಯರು ವಿಶಾಖಾಚಾರ್ಯರು. 6 ನೆಯದಾದ ದುಃಷಮದುಃಷಮದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಷ್ಟ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಏರ್ಪಡುವುದು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಅಹಿಂಸಾಧರ್ಮವೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷಯ ಹೊಂದಿ ಹಿಂಸೆಯು ಮೂಡಿ ಪ್ರಳಯವಾಗುವುದು.]

ಅವಸಾದ ಅವಸಾದ (ಪುಂ) 1. ನಾಶ, ಧ್ವಂಸ. ಅವ+ಷದ್ಲೃ (ವಿಶರಣಾದೌ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)। "धैर्यविसादेन हृतप्रसादा वन्यद्विपेनेव निदाघसिन्धुः" किरा० ३-३८। 2. ಅಶಕ್ತತೆ, ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 3. ದಣಿವು, ಆಯಾಸ. "किमिवावसादकरमात्मवताम्" किरा० ६-१९। 4. ಅಳಿವು, ಮುಳುಗಿಹೋಗುವುದು. "धुरं गुर्वीं वोढुं स्थितमनवसादाय जगतः" किरा० १८-४७। 5. ಪರಾಜಯ, ಸೋಲು. "अलं स्वपक्षावसादशङ्कया" माल० १। 6. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ, ಸಮಾಪ್ತಿ.

ಅವಸಾದಕ ಅವಸಾದಕ (ವಿ) 1. ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. ಅವ+ಷದ್ಲೃ (ವಿಶರಣಾದೌ)+ಣಿಚ್ "ಣ್ವುಲ್" (೩-೧-೧೩೩)। "एष शोकः परित्यक्तः सर्वकार्यविसादकः" रामा०। 2. ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ. 3. ಸೋಲಿಸುವ, ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುವ. 4. ನಾಶಗೊಳಿಸುವ. 5. ದುಃಖ ವುಂಟುಮಾಡುವ. 6. ದಣಿವುಂಟುಮಾಡುವ.

ಅವಸಾದನ ಅವಸಾದನ (ನಂ) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. 2. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. ಅವ+ಷದ್ಲೃ (ವಿಶರಣಾದೌ)+ಣಿಚ್ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೪)। 3. ದುರ್ಬಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ. 4. ಪರಾಜಯ ಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ಸೋಲಿಸುವಿಕೆ. 5. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸು ವಿಕೆ. 6. ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. 7. ಮೈಯಲ್ಲಿ

ದಪ್ಪನಾಗಿ ಎದ್ದಿರುವ ಕುರು ಮೊದಲಾದ ವ್ರಣವು ಸಣ್ಣದಾಗಲು ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು ಹೊರತೆಗೆಯಲು ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "उत्सन्नमृदुमांसानां व्रणानामवसादनम्" सुश्रुत०।

अवसान ಅವಸಾನ (न०) 1. ವಿರಾಮ, ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ. अव+षो (अन्तकर्मणि) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विरामोऽवसानम्" पा० सू० (१-४-११०)। 2. ಕೊನೆ, ಸಮಾಪ್ತಿ. "दोहावसाने पुनरेव दोग्धीं भेजे भुजोच्छिन्नरिपुर्निषण्णाम्" रघु० २-२३। 3. ಮುಗಿಸುವಿಕೆ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವಿಕೆ. 4. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ, ಕೊನೆಗಾಲ. "दिष्टान्तोऽस्तं कालधर्मोऽवसानम्" अभि० चि०। 5. ಸೀಮೆ, ಗಡಿ, ಎಲ್ಲೆ. "अन्तोऽवसानं सीमा च मर्यादाऽपि च सीमनि" अभि० चि०।

अवसाय ಅವಸಾಯ (पु०) 1. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. अव+षो (अन्तकर्मणि) "णः" (३-१-१४१)। "परितः प्रसभेन नीयमानः शरवर्षैरवसायमाश्रयाशः" माघ० २०-७२। 2. ಶೇಷ, ಉಳಿಕೆ. 3. ಮುಗಿಸುವಿಕೆ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವಿಕೆ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. 4. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. "अथावसायः शेषे स्यात् समाप्तौ निश्चयेऽपि च" मेदि०। (अव्य०) 5. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸಿ. 6. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿ. अव+षो "ल्यप्" (७-१-३७)।

अवसायक ಅವಸಾಯಕ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸುವ, ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವ. 2. ಮುಗಿಸುವ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ. अव+षो (अन्तकर्मणि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अवसायित ಅವಸಾಯಿತ (वि०) 1. ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+षो (अन्तकर्मणि)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अवसिक्त ಅವಸಿಕ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನೆನಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒದ್ದೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अवसित ಅವಸಿತ (न०) 1. ಗಮನ, ಗತಿ. 2. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ. 3. ಒಕ್ಕಿದ ಧಾನ್ಯ. (वि०) 4. ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-२-१०२)। "वचस्यवसिते तस्मिन् ससर्ज गिरमात्मभूः" कुमा० २-५३। "अवसितललितक्रियेण बाह्वोः" माघ० ७-६४। 5. ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सोऽहमिदानीमवसितप्रतिज्ञाभरोऽपि वृषलापेक्षया शस्त्रं धारयामि" मुद्रा० १। 6. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ. "अवसितं समाप्ते निश्चितेऽपि च" नानार्थर०। "अवसितं गतौ। ऋद्धे ज्ञातेऽवसाने च" हेम०। 9. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿದ. नदीमन्ववसिता सेना। नद्या सह सम्बद्धेत्यर्थः सि० कौ०। "भवेदवसितं ज्ञाते गतौ रुद्धावसानयोः" विश्व०।

अवसृष्ट ಅವಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೊರಟಿರುವ.

अवसेक ಅವಸೇಕ (पु०) 1. ಸ್ನಾನ. 2. ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು. अव+षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಒಂದು ಬಗೆ ನೇತ್ರರೋಗ.

अवसेचन ಅವಸೇಚನ (न०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಚಿಮುಕಿಸುವಿಕೆ. अव+षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರಕ್ತವನ್ನು ಸುರಿಸುವಿಕೆ, ರಕ್ತಸ್ರಾವಣ.

अवसेय ಅವಸೇಯ (वि०) 1. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮುಗಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+षो (अन्तकर्मणि) "यत्" (३-१-९७)।

अवस्कन्द ಅವಸ್ಕಂದ (पु०) 1. ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ. 2. ಇಳಿಕೆ, ಇಳಿಯುವಿಕೆ. अव+स्कन्दिर् (गति-शोषणयोः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "लतानुपातं कुसुमान्यगृह्णात् स नद्यवस्कन्दमुपास्पृशच्च" भट्टि० २-११। 3. ಸೇನಾನಿವೇಶಸ್ಥಾನ, ಸೇನೆಗಳ ಶಿಬಿರ. अव+स्कन्दिर् अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

अवस्कन्दन ಅವಸ್ಕಂದನ (न०) 1. ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ. 2. ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ. अव+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवस्कन्दित ಅವಸ್ಕಂದಿತ (वि०) 1. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ. कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

अवस्कर ಅವಸ್ಕರ (पु०) 1. ಸಗಣಿ, ಲದ್ದಿ, ಹಿಕ್ಕೆ, ಮಲ, ವಿಷ್ಠೆ, ಪುರೀಷ. 2. ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ. 3. ಕಸ. अव+कृ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। "अवस्करोऽपि वर्चस्के गुह्ये" मेदि०। 4. ಕಸದರಾಶಿ, ಗೊಬ್ಬರದ ಗುಪ್ಪೆ, ತಿಪ್ಪೆ.

अवस्करक ಅವಸ್ಕರಕ (पु०) 1. ಕ್ರಿಮಿ, ಹುಳ. (वि०) 2. ಕಸದರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अवस्करे जातः "वुन्" (४-३-२८)।

अवस्तरण ಅವಸ್ತರಣ (न०) ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹರಡುವುದು. अव+स्तृ (आच्छादने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवस्तात् ಅವಸ್ತಾತ್ (अव्य०) 1. ಕೆಳಗಡೆ, ಕೆಳಗಡೆಯಿಂದ, ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ. 2. ಹಿಂದಿನಕಾಲ, ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದ, ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ. 3. ಹಿಂಭಾಗ, ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ, ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. अवर "अस्तातिः" "अव्" आदेशश्च (५-३-४१)।

अवस्तार ಅವಸ್ತಾರ (पु०) 1. ಜವನಿಕೆ, ತೆರೆ, ಪರದೆ. 2. ಚಾಪೆ. 3. ಹೊದಿಕೆ. अव+स्तृ (आच्छादने) "घञ्" (३-३-१९)।

अवस्तु ಅವಸ್ತು (न०) ಅಯೋಗ್ಯವಸ್ತು, ಅನರ್ಹವಾದ ಪದಾರ್ಥ. न वस्तु। कुत्सितार्थे न० त०। "अवस्तुनिर्बन्धपरे कथं नु ते" कुमा० ५-६६।

अवस्था ಅವಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಲದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶರೀರದ ವಿಶೇಷ ಧರ್ಮ; ಬಾಲ್ಯ, ಕೌಮಾರ, ಯೌವನ ಮೊದಲಾದ ದೇಹದ ವಿಶೇಷ ಧರ್ಮ. अव + स्था (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "वयोऽवस्थां तस्याः शृणुत सुहृदो यत्र मदनः प्रगल्भव्यापारश्चरति हृदि मुग्धश्च वपुषि" मालती० १-२९। 2. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. 3. ಕಾಲಕೃತವಾದ ಪರಿಣಾಮ; ಈ ಅವಸ್ಥೆಯು (ಭಾವ ವಿಕಾರವು) जायते, अस्ति, वर्धते, विपरिणमते, अपक्षीयते, नश्यति ಎಂದು ಆರು ವಿಧವೆಂದು ಯಾಸ್ಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "अविद्याऽस्मिता-रागद्वेषाभिनिवेशाः" ಎಂದು ಐದು ವಿಧವೆಂದು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. अनागतावस्था, अभिव्यक्त्यवस्था, अतिरोहितावस्था ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಸಾಂಖ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

अवस्थान ಅವಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. 2. ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ. अव+स्था (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वटतले चतुर्मण्डलावस्थानेन अवस्थितः" पञ्चतं० १। 3. ವಾಸಸ್ಥಳ, ಮನೆ. अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अवस्थापन ಅವಸ್ಥಾಪನ (न०) ಇರಿಸುವಿಕೆ, ಇಡುವಿಕೆ. अव + स्था (गतिनिवृत्तौ) + णिच् (पुक्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवस्थापित ಅವಸ್ಥಾಪಿತ (वि०) ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+स्था (गतिनिवृत्तौ) + णिच् (पुक्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवस्थायिन् ಅವಸ್ಥಾಯಿನ್ (वि०) ಇರುವ, ವಾಸ ಮಾಡುವ. अव + स्था (गतिनिवृत्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -स्थायिनी -स्थायिनी.

अवस्थित ಅವಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಇರುವ, ನಿಂತಿರುವ, ಉಳಿದಿರುವ. अव + स्था (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "यानेव हत्वा न जिजीविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः" गीता २-६। "तत्कथय कथमियन्तं कालमवस्थिता मया विना भवती" विक्र० ४। "कश्चिद्यथाभागमवस्थितेऽपि स्वसंनिवेशाद्व्यतिलङ्घिनीव" रघु० ६-१९। 2. ವಾಸವಾಗಿರುವ, ನೆಲೆಸಿರುವ. 3. ನಿರತನಾದ, ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದ. "प्रिया भवन्ति लोकस्य स्वे स्वे कर्मण्यवस्थिताः" मनु० ८-४२। 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ, ದೃಢವಾಗಿರುವ. 5. ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ, ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ. "मयि सृष्टिर्हि लोकानां रक्षा युष्मास्ववस्थिता" कुमा० २-२८। 6. ತೀರ್ಮಾನವಾದ, ನಿಶ್ಚಿತವಾದ. "विपर्यये तु पितुरस्याः समीपनयनमवस्थितमेव" शाकु० ५।

अवस्थिति ಅವಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. अव+स्था (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಮನೆ. "नियतमिह सर्वात्मना कृतावस्थितिना भगवता धर्मेण न स्मर्यते कृतयुगस्य" काद० ८८।

अवस्यन्दन ಅವಸ್ಯಂದನ (न०) ಸ್ರವಿಸುವಿಕೆ, ಸುರಿಯುವಿಕೆ, ಸೋರುವಿಕೆ. अव+स्यन्दू (प्रस्रवणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवस्रंसन ಅವಸ್ರಂಸನ (न०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು. अव+स्रंसु (अवस्रंसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवस्रंसित ಅವಸ್ರಂಸಿತ (वि०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. अव+स्रंसु (अवस्रंसने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अवस्रस्त ಅವಸ್ರಸ್ತ (ವಿ೦) ಕೆಳಗೆಬಿದ್ದ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರಿಬಿದ್ದ. अव+स्रंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवह ಅವಹ (ವಿ೦) 1. ಪ್ರವಾಹವಿಲ್ಲದ, ನದಿಯು ಹರಿಯದಿರುವ (ದೇಶ). वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। न० ब०। 2. ವಹಿಸದಿರುವ, ಹೊರದಿರುವ.

अवहत ಅವಹತ (ವಿ೦) 1. ಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆನೆ ಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अव+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ (ಬತ್ತ).

अवहति ಅವಹತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ತೆನೆ ಬಡಿಯುವುದು, ಧಾನ್ಯ ಒಕ್ಕುವುದು. 2. ಕುಟ್ಟುವಿಕೆ. अव+हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अवहनन ಅವಹನನ (ನ೦) 1. ತೆನೆ ಬಡಿಯುವಿಕೆ, ಧಾನ್ಯ ಒಕ್ಕುವುದು. 2. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವಿಕೆ. अव+हन (हिंसागत्योः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. श्वास कोश. अवहन्यते शोणितमनेन—कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अवहरण ಅವಹರಣ (ನ೦) 1. ಬೀರಿ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವುದು. 2. ಸೇನೆಗಳನ್ನು ರಣಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. 3. ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಹಂಗಾಮಿಯಾಗಿ) ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 4. ಸುಲಿಗೆಮಾಡುವುದು. ದೋಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಪಹರಿಸುವುದು. अव+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवहस्त ಅವಹಸ್ತ (ಪು೦) ಕೈಯ ಹಿಂಭಾಗ. अवरं हस्तस्य। "अवहस्तो हस्तपृष्ठतः" अभि० चि०।

अवहार ಅವಹಾರ (ಪು೦) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 2. ಒಂದು ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ. अव+हृञ् (हरणे) "णः" (३-१-१४१)। "नक्रे चौरेऽवहारः स्यात्" त्रिकाण्ड०। 3. ಹಾವುಮೀನು. 4. ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಹಂಗಾಮಿಯಾಗಿ) ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 5. ಸೇನೆಯನ್ನು ರಣಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. "ततोऽवहारः सैन्यानां तव तेषां च भारत" भा० भीष्म० ४८-१२०। "क्रियतामवहारोऽस्माद्युद्धाद् ब्राह्मणसंवृतात्" भा०। 6. ದ್ಯೂತ, ಜೂಜು. "अवहारो भवेच्चौरे द्यूते ग्राहाख्ययादसि। निमन्त्रणोपनेतव्यद्रव्ये युद्धादिविश्रमे" नानार्थर०। 7. ವಿರಾಮ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ನಿಲುಗಡೆ. 8. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು. 9. ಜೂಜು, ಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಿರಾಮ. 10. ನಿಮಂತ್ರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದ್ರವ್ಯ. "अवहारः पुमान् चौरे द्यूतयुद्धादिविश्रमे। निमन्त्रणोपनेतव्यद्रव्ये ग्राहाख्ययादसि" मेदि०।

अवहारक ಅವಹಾರಕ (ವಿ೦) 1. ಮೊಸಳೆ. 2. ಬೀರಿ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವ. अव+हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಯುದ್ಧದಿಂದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತಡೆಯುವ. 4. ನಿಲ್ಲಿಸುವ, ತಡೆಯುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ.

अवहार्य ಅವಹಾರ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಬೀರಿ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ. "आधिश्चोपनिधिश्चोभौ न कालात्ययमर्हतः। अवहार्यौ भवेतां तौ दीर्घकालमवस्थितौ" मनु० ८-१४५। 3. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ದಂಡವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ. "अवहार्यो भवेच्चैव सान्वयः षट्शतं दमम्" मनु० ८-११८। 4. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಲು ಅರ್ಹವಾದ.

अवहास ಅವಹಾಸ (ಪು೦) 1. ಹಾಸ್ಯ, ವಿನೋದ, ಗೇಲಿ. अव+हसे (हसने) "घञ्" (३-३-१८)। "यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि विहारशय्यासनभोजनेषु" गीता ११-४२। 2. ಮುಗುಳುನಗೆ, ಮಂದಹಾಸ, ಮಂದಸ್ಮಿತ.

अवहास्य ಅವಹಾಸ್ಯ (ವಿ೦) ನಗಲ್ಪಡುವ, ಗೇಲಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ನಕಲಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. अव+हसे (हसने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अवहित ಅವಹಿತ (ವಿ೦) ಅವಧಾನವಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಾಗರೂಕವಾದ, ಎಚ್ಚರವಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवहित-हृदयो विधाय सोढ्वामृषिवदृषिप्रवरे गुरूपदिष्टाम्" किरा० २-५८)।

अवहित्था ಅವಹಿತ್ಥಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಭಯ, ಲಜ್ಜೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಹರ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಅನುಭಾವಗಳನ್ನು (ಹೊರಕ್ಕೆ ತೋರಿಸದೆ) ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. न बहिः तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। ಇದು 33 ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು. "भयगौरव-लज्जादेर्हर्षाद्याकारगुप्तिरवहित्था" सा० द० ३-१५८। "एवंवादिनि देवर्षौ पार्श्वे पितुरधोमुखी। लीलाकमल-पत्राणि गणयामास पार्वती" कुमा० ६-८४।

अवहेल (ला) अवहेल (ళా) (स्त्रीन०) अनादर, तिरस्कार. अव+हेड् (अनादरे) "कः" (वा० ३-३-५८)। "अङ्" (३-३-१०३) वा। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। -हेलनम् -ಹೇಳನವು.

अवहेलित अवहेళిత (वि०) तिरस्कृत, अनादरदिंद काणल्पट्ट, अव+हेड् (अनादरे) "कः" (३-२-१०२)।

अवह्वर अवह्वर (पु०) 1. कुटिलमार्ग, ठक्कु, वंचने, मोस. (वि०) 2. कुटिलवाद, वक्रवाद. ह्वृ (कौटिल्ये संवरणे च) "घः" (३-३-११८)।

अवाक् (च्) अवाक् (ಚ್) (वि०) 1. मूग, मातनाडदवनु. नास्ति वाक् यस्य। अवाक् अवाचौ अवाचः। (अव्य०) 2. दक्षिणदिक्कु, दक्षिण दिक्किनिंद, दक्षिणदिक्किनल्लि. 3. दक्षिणदेश, दक्षिणदेशदिंद, दक्षिणदेशदल्लि. अव+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "अस्तातिः" (५-३-२७)। अञ्चेर्लुक् (५-३-३०)। अवाची दिक्; अवाच्या दिशः, अवाच्यां दिशि। अवाङ् देशः, अवाचो देशात्, अवाचि देशे।

अवाक्पुष्पी अवाक्पुष्पी (स्त्री०) काडुसब्बसिगे. अवाञ्चि अधोमुखानि पुष्पाण्यस्याः "ङीष्" (४-१-४१)।

अवाक्शाख अवाक्शाख (पु०) (श्री भगवद्गीतेयल्लि उक्तवाद) संसार, केळमुखवाद रेंबे गळुळ्ळ अश्वत्थवृक्ष. अवाच्यः शाखा यस्य। "ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम्। छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित्" गीता १५-१।

अवाक्शिरस् अवाक्शिरस् (वि०) बग्गिद तलेयुळ्ळ. अवाक् शिरो यस्य। "श्राद्धं भुक्त्वा य उच्छिष्टं वृषलाय प्रयच्छति। स मूढो नरकं याति कालसूत्रमवाक्शिराः" मनु० ३-२४९।

अवाग्र अवाग्र (वि०) बग्गिद तलेयुळ्ळ, बग्गिद मुदियुळ्ळ. अवनतमग्रं यस्य।

अवाङ् अवाञ् (पु०)1. दक्षिणदेश. (स्त्री०)-ची -ची. 2. दक्षिण दिक्कु. (वि०) 3. अधोमुखवाद, केळमुखवाद. अवाञ्चति — अव+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। अवाङ् अवाञ्चौ अवाञ्चः।

अवाङ्मनसगोचर अवाङ्मनसगोचर (पु०) परमात्म, हेळलू तिळिदुकॊळ्ळलू अशक्यनाद ईश्वर. वाक् च मनश्च वाङ्मनसे। तयोर्गोचरो न भवति।

अवाङ्मुख अवाङ्मुख (वि०) बग्गिद तलेयुळ्ळ. अवाक्मुखं यस्य। "तस्युस्तेऽवाङ्मुखाः सर्वे फलिता इव शालयः" रघु० १५-८७। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-५४)।

अवाची अवाची (स्त्री०) दक्षिणदिक्कु. अवाञ्चसि — अव+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५७)। "ङीप्" (४-१-६)।

अवाचीन अवाचीन (वि०) दक्षिणदेशदल्लिरुव. अवाच्यां भवः — अवाक् "खः" (५-४-८)। अमर कारनु दक्षिण मॊदलाद दिक्किनल्लिरुव एंब अर्थदल्लि "अवाग्भवमवाचीनमुदीचीनमुदग्भवम्। प्रत्यग्भवं प्रतीचीनं प्राचीनं प्राग्भवं त्रिषु" एंदु हेळिरुत्तानॆ. "विभाषाञ्चेरदिक् स्त्रियाम्" पा० सू० (५-४-८)। एंब सूत्रदिंद ई अर्थदल्लि "ख" प्रत्ययवन्नु विधिसिरुवुदिल्ल.

अवाच्य अवाच्य (न०) 1. कॆट्टवमातु. न वक्तुं योग्यम् — वच (परिभाषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अवाच्यं वदतो जिह्वा कथं न पतिता तव" रामा०। (वि०) 2. हेळलु अनर्हवाद. 3. हेळलु अशक्यवाद. 4. अभिधावृत्तियिंद तिळिसलु आगद.

अवाञ्चित अवाञ्चित (वि०) बग्गिसल्पट्ट. अव+अञ्चु (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "तृणवाञ्छया मुहुरवाञ्चिताननाश्चिचयेषु यत्र हरिताश्मवेश्मनाम्" माघ० १३-५६।

अवान्तर अवान्तर (वि०) प्रधानकार्यद मध्ये बरुव (कार्य), मुख्यकार्यक्के उपष्टंभकवाद आंगभूतवाद (कार्य). अवगतमन्तरं मध्यम्। "पिब निम्बं प्रदास्यामि खलु ते खण्डलड्डुकान्। पित्रैवमुक्तः पिबति तिक्तमप्यतिबालकः"। इल्लि सिहि तिंडियु दॊरेयुवुदु मात्र फल वल्ल. तंदेयु सिहि तिंडियन्नु कॊट्टु बेविन एण्णॆयन्नु कुडिसुवुदरिंद मुख्य फलवाद आरोग्यवू दॊरकुवंतॆ वैद्यवू अवान्तर

ಫಲಗಳ ಆಸೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನ ಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷವೂ ದೊರಕುವುದು.

अवान्तरदिश् अवांतरदिश् (स्त्री०) ವಿದಿಕ್ಕು, ಈಶಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಮೂಲೆ ದಿಕ್ಕುಗಳು. अवान्तरा द्वयोर्दिशोर्मध्ये दिक्।

अवान्तरदेश अवांतरदेश (पु०) ನಡುಭಾಗ, ಮಧ್ಯ ಪ್ರದೇಶ.

अवापित अवापित (वि०) 1. ಬಿತ್ತಲ್ಪಡದ, ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತದೆ ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಗಿಡ). 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡದ (ಕೂದಲು). ಡು ವಪ್ (बीजसन्ताने) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। न० त०। 3. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+आप्लृ (व्याप्तौ) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "फणिभाषितभाष्यफक्किका विषमा, कुण्डलनामवापिता" नैष० २-९५।

अवाप्त अवाप्त (वि०) ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. अव + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि" गीता ३-२२।

अवाप्तव्य अवाप्तव्य (वि०) ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. अव+आप्लृ (व्याप्तौ) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनवाप्तमवाप्तव्यं न ते किञ्चन विद्यते" रघु० १०-३१।

अवाप्ति अवाप्ति (स्त्री०) ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ. अव+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तपः किलेदं तदवाप्तिसाधनं मनोरथानामगतिर्न विद्यते" कुमा० ५-६४।

अवाप्य अवाप्य (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಹೊಂದಬೇಕಾದ, ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अव+आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "ज्येष्ठता च निवर्तेत ज्येष्ठावाप्यं च यद्धनम्" मनु० ११-१८५। (अव्य०) 2. ಹೊಂದಿ, ಪಡೆದು. अव+आप्लृ "ल्यप्" (७-१-३७)।

अवाम अवाम (न०) 1. ಬಲಭಾಗ. न वामम्। 2. ಅನುಕೂಲವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಲ್ಲದ. 3. ಸುಂದರವಲ್ಲದ.

अवाय अवाय (पु०) ಅಂಗ, ಅವಯವ. अव+इण् (गतौ) "घञ्"।

अवार अवार (न०) ನದಿಯ ಸಮೀಪದ ದಡ, ಹೊಳೆಯ ಈಚೆ ದಡ. अर्वाक्तीरम् अव अर्यते—ऋ (गतौ) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। न वार् अस्त्यत्र वा "अच्" (५-२-१२७)।

अवारण अवारण (न०) 1. ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (वि०) 2. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ. न वारणं यस्य।

अवारणीय अवारणीय (वि०) 1. ತಡೆಯಲಾಗದ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲಾಗದ. न वारयितुं शक्यः। 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ, ಗುಣ.

अवारपार अवारपार (पु०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अवारं पारं च अर्वाक्तीरम् उत्तरतीरं च स्तोऽस्य "अच्" (५-२-१२७)।

अवारपारीण अवारपारीण (वि०) ತೀರವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ, ದಡವನ್ನು ತಲುಪುವ. अवारपारे गच्छति "खः" (४-२-९३)।

अवारित अवारित (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಡದ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡದ. न वारितः। "ग्रामेषु सैन्यैरकरोदवारितैः किमव्यवस्थां चलितोऽपि केशवः" माघ० १२-३६।

अवारीण अवारीण (वि०) ನದಿಯ ಈಚೆ ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ. अवारमर्वाक्तीरं गच्छति "खः" (वा० ४-२-९३)।

अवार्य अवार्य (वि०) 1. ತಡೆಯಲಾಗದ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲಾಗದ. 2. ನಿವಾರಿಸಲಾಗದ, ಗುಣಪಡಿಸಲಾಗದ. "उपद्रवैस्तु ये जुष्टा व्याधयो यान्त्यवार्यताम्" सुश्रुत०।

अवावट अवावट (पु०) ಸಜಾತೀಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಉಪಪತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. "द्वितीयेन तु यः पित्रा सवर्णायां प्रजायते। अवावट इति ख्यातो शूद्रधर्मा स जातितः" स्मृतिः।

अवासस् अवासस् (वि०) ನಗ್ನ, ದಿಗಂಬರ, ಬಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲದವನು. नास्ति वासो वस्त्रं यस्य।

अवास्तव अवास्तव (वि०) 1. ನಿಜವಲ್ಲದ, ಸುಳ್ಳಾದ. 2. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ, ಯುಕ್ತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಆಧಾರರಹಿತ. न वास्तवम्।

अवि अवि (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. अवति—अव (रक्षणादौ) "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಆರ್ದ್ರನಕ್ಷತ್ರ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 3. ಕುರಿ, ಟಗರು. "महान्त्यपि समृद्धानि

गोऽजाविधनधान्यतः। स्त्रीसम्बन्धे दशैतानि कुलानि परिवर्जयेत्" मनु० ३-६। 4. पर्वत, बेट्ट. 5. यजमान. 6. इलिय चर्मद कंबळि. "अविर्नाथे रवौ मेषे शैलमूषिककम्बले" मेदि०। 7. प्राकार, मनेय सुत्तुगोडे," आवरणद गोडे. 8. मने. 9. कांति, प्रकाश. 10. वायु, गाळि. (स्त्री०) 11. भूमि. 12. ऋतुमति याद हेंगसु, रजस्वले. 13. कुरि. "अविर्नाथे पर्वते सूर्ये मेषे मूषिककम्बले। प्राकारे भवने भासि स्त्री तु पुष्पवतीभुवोः" नानार्थर०। "अविर्भूपुष्पवत्योः स्त्री वायुप्राकारभासु ना" वैज०। "मेषी स्याज्जालकिन्यविः" त्रिकाण्ड०।

अविक अविक (पु०) "अवि" पदद अर्थ. अवि स्वार्थे "कः" (५-४-२८)।

अविकट अविकट (पु०) 1. कुरिगळ मुंदे, टगरुगळ गुंपु. अवीनां सङ्घातः "कटच्" (वा० (५-२-२९)। (वि०) 2. उग्रवल्लद, सौम्यवाद. न विकटः।

अविकटोरण अविकटोरण (पु०) टगरुगळ गुंपिनिंद राजनिगे कॊडबेकाद टगरु रूपवाद काणिके, -कप्प, -तेरिगे. अविकटे मेषसङ्घाते देयः उरणः।

अविकत्थन अविकत्थन (वि०) आत्मश्लाघने माडि कॊळ्ळदवनु. न विकत्थनः। "विद्वांसोऽप्यविकत्थना भवन्ति" मुद्रा० ३।

अविकल अविकल (वि०) 1. संपूर्णवाद, ऊनवल्लद, कॆडदिरुव, कडिमेयागदिरुव. न विकलः। "महायातः संप्रत्यविकलशरच्चन्द्रवदनः" मालती० २-११। 2. क्रमबद्धवाद, नियमानुसारवाद, असंगतवल्लद, हॊंदिकॆयाद. "गतमनुगतवीणैरेकतां वेणुनादैः कलमविकलतालं गायकैर्बोधहेतोः" माघ० ११-१०। (क्रि० वि०)3. संपूर्णवागि, पूर्तियागि. "रक्षोभिः सुरमनुजैर्दितेः सुतैर्वा यल्लोकेष्वविकलमाप्तमाधिपत्यम्" किरा० १८-३६।

अविकल्प अविकल्प (पु०) 1. विकल्पविल्लदिरुवंकॆ, इदु अथवा अदु ऎंब बदलावणॆयिल्लदिरुवंकॆ. (वि०) 2. विकल्पविल्लद, इदागलि अदागलि ऎंब बदलावणॆगे अवकाशविल्लद. (क्रि० वि०)3. विकल्पविल्लदंते, अनुमानक्कॆ ऎडॆयिल्लदंते, संशयविल्लदॆ.

अविकार अविकार (पु०) 1. विकारविल्लदिरुवंकॆ, बदलावणॆयिल्लदिरुवंकॆ. (वि०)2. विकारविल्लद, बदलावणॆयिल्लद.

अविकार्य अविकार्य (वि०) विकारहॊंदद, बदलावणॆहॊंदलु योग्यवल्लद, स्वस्वरूपद विकारवन्नु हॊंदुव सुवर्णादिगळंते यावव विकारवन्नू हॊंदद. न विकार्यः। "अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते" गीता २-२५।

अविकृत अविकृत (वि०) विकारहॊंदद, बदलावणॆ हॊंदद. न विकृतः।

अविकृति अविकृति (स्त्री०) 1. सांख्यरु हेळुव मूलप्रकृति. "मूलप्रकृतिरविकृतिः" सां० का० ३। [विवरक्कॆ "प्रकृति" पददल्लि नोडि.] 2. विकार विल्लदिरुवंकॆ. (वि०) 3. विकारविल्लद, विकार हॊंदद.

अविक्रिय अविक्रिय (वि०) विकारविल्लद, विकार हॊंदद. नास्ति विक्रिया विकारो यस्य। "देशे देशे गुणेष्वेवमवस्थास्त्वमविक्रियः" रघु० १०-१७।

अविक्रीत अविक्रीत (वि०) क्रयक्कॆ तॆगॆदुकॊंडरू (ऒप्पिगॆयिल्लवादरॆ) निर्दिष्टकालदल्लि हिंतिरुगिसलु योग्यवाद वस्तु. [क्रयक्कॆ कॊंड वस्तुवु सरियल्लवॆंदु पश्चात्ताप्पवुंटादरॆ कॊंडनंतर हत्तु दिनगळॊळगागि हिंतिरुगिस बेकु. कॊट्टवनू अदन्नु हिंदक्कॆ पडॆय बेकु. इंतह वस्तुवु अविक्रीतवु]. "क्रीत्वा विक्रीय वा किञ्चित् यस्येहानुशयो भवेत्। सोऽन्तर्दशाहात्तद्द्रव्यं दद्याच्चैवाददीत वा" मनु० ८-२२२।

अविक्रेय अविक्रेय (वि०) विक्रयिसलु अनर्हवाद, मारलु योग्यवल्लद. न विक्रेतुं योग्यम्।

अविक्षत अविक्षत (वि०) 1. नाशहॊंदद. 2. कॆडिसल्पडद. न विक्षतः। "विक्रेतुः प्रतिदेयं तत्तस्मिन्नेवाह्नयविक्षतम्"।

अविगर्हित अविगर्हित (वि०) निंदिसल्पडद, दूषिसल्पडद. न विगर्हितः।

अविगीत अविगीत (वि०) निंदिसल्पडद, दूषिसल्पडद. न विगीतः।

अविग्न अविग्न (पु०) 1. कमुंकै गिड. (वि०) 2. भयपडद, हेदरद, कळवळपडद. ओ विजी (भयचलनयोः) "क्तः" (३-४-७२)।

अविग्रह अविग्रह (पु०) 1. नित्यसमास. नास्ति विग्रहो वृत्त्यर्थावबोधकं वाक्यं यस्य। (वि०) 2. देह विल्लद, शरीरविल्लद. नास्ति विग्रहो देहो यस्य। "अविग्रहस्याप्यतुलेन हेतुना समेतभिन्नद्वयमूर्ति तिष्ठतः" किरा० १८-३३। 3. बिळवळकेयिल्लद, अरिविल्लद. नास्ति विशेषेण ग्रहो यस्य।

अविघ्न अविघ्न (न०) 1. विघ्नविल्लदिरुविके, अड्डियिल्लदिरुविके. विघ्नस्याभावः। अव्ययी०। "अविघ्नमस्तु ते स्थेयाः पितेव धुरि पुत्रिणाम्" रघु० १-९१। "अविघ्नमस्तु सावित्र्याः प्रदाने दुहितुस्तव" भा० वन० २९५-३२। (वि०) 2. विघ्नविल्लद, तडेयिल्लद, प्रतिबंधकविल्लद. "सोऽहमविघ्नक्रियोपलम्भाय धर्मारण्यमिदमायातः" शाकु० १।

अविचलित अविचलित (वि०) चलिसदिरुव, स्थिरवाद. न विचलितः। "अविचलितमनोभिः साधकैर्मृग्यमाणः स जयति परिणद्धः शक्तिभिः शक्तिनाथः" मालती० ५-१।

अविचार अविचार (पु०) 1. विचारविल्लदिरुविके, विमर्शेयिल्लदिरुविके, अविवेक. न विचारः। 2. कुंगळु संचरिसलु (मेयलु) योग्यवाद देश. अवीनां चारो यत्र। (वि०)3. विचारविल्लद, विवेचनेयिल्लद, विमर्शेयिल्लद. न विचारो यत्र।

अविचारणीय अविचारणीय (वि०) विमर्शिसलु योग्यवल्लद, विचारमाडलु अर्हवल्लद. न विचारयितुमर्हः। "प्रत्यग्रहीदग्रजशासनं तदाज्ञा गुरूणामविचारणीया" रघु० १४-४६।

अविचारित अविचारित (वि०) 1. विमर्शेमाडल्पडद, चेन्नागि विचारमाडल्पडद. न विचारितः। (क्रि० वि०) 2. विचारमाडदे, विवेचनेयिल्लदे. "स किं भृत्यः स किं मन्त्री य आदावेव भूपतिम्। युद्धोद्योगं स्वभूत्यागं निर्दिशत्यविचारितम्" हितो०।

अविचारिन् अविचारिन् (वि०) विचारमाडद, हिंदुमुंदु नोडदे केलसमाडुव. न विचारयितुं शीलमस्य "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् -चारिणी -चारिणी.

अविचालित अविचालित (वि०) 1. चलिसल्पडद, कदलिसल्पडद. 2. सोलिसल्पडद, जयशालियाद. न विचालितः। "अविचालितचारुचक्रयोरनुरागादुपगूढयोः श्रिया" माघ० १६-७०।

अविचाल्य अविचाल्य (वि०) स्थिरवाद, बदलावणे हॊंदद, कदलिसलागद. न विचाल्यः। "अविचाल्यमेतदुक्तं तथ्यं च भवता वचः" भा० वन०।

अविच्छिन्न अविच्छिन्न (वि०) 1. बेरेयागि माडल्पडद, बेर्पडिसल्पडद. 2. अखंडवाद, निरंतरवाद, एडेबिडद. न विच्छिन्नः। "अन्वमीयत कल्याणं तस्याविच्छिन्नसन्तति" रघु० १७-११।

अविच्छेद अविच्छेद (पु०) 1. विच्छेदविल्लदिरुविके, निरंतरवागिरुविके, अखंडवागिरुविके, सेरिदंतिरुविके. न विच्छेदः। "गणैरविच्छेदनिरुद्धमार्गभौवनं निरुच्छ्वासमिवाकुलाकुलम्" किरा० १४-३२। (वि०) 2. एडेबिडद, निरंतरवाद, सेरिदंतिरुव, विच्छेदविल्लद. न विच्छेदो यस्य।

अविज्ञात अविज्ञात (वि०) चेन्नागि तिळियल्पडद. न विज्ञातः। "अविज्ञातप्रबन्धस्य वचो वाचस्पतेरपि" किरा० ११-४३।

अविज्ञातृ अविज्ञातृ (पु०) 1. विष्णु. "अविज्ञाता सहस्रांशुः" वि० स०। (वि०) 2. अरियदवनु, तिळिवळिकेयिल्लदवनु. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। -ज्ञात्री -ज्ञात्री.

अविज्ञेय अविज्ञेय (पु०) 1. परमात्म. (वि०)2. तिळियलु अशक्यवाद. न विज्ञातुं शक्यः।

अवित अवित (वि०) रक्षिसल्पट्ट, कापाडल्पट्ट. अव (रक्षणादौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "त्राणं त्रातं रक्षितमवितं गोपायितं च गुप्तं च" अम०।

अवितथ अवितथ (न०) 1. सत्य, निज. न वितथम्। विरोधे न० त०। "तदवितथमवादीर्यन्मम त्वं प्रियेति प्रियजनपरिभुक्तं यद्दुकूलं दधानः" माघ० ११-३३। (वि०) 2. सफलवाद, व्यर्थवल्लद. "तथेति तस्यावितथं प्रतीतः प्रत्यग्रहीत्संगरमग्रजन्मा" रघु० ५-२६। 3. सत्यवाद, निजवाद. "अवितथा वितथाः सखि मा गिरः" माघ० ६-१८। (क्रि० वि०) 4. सत्यवागि, निजवागि.

अवित् अवित्र (वि०) रक्षक, कापाडुवनु. अव (रक्षणादौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **अवित्री** अवित्रि०.

अवित्त अवित्त (वि०) 1. प्रसिद्धनल्लदवनु, हेसरु पडेयदवनु. न वित्तः प्रसिद्धः। 2. दरिद्र, बडव. न वित्तं यस्य।

अवित्ति अवित्ति (स्त्री०) 1. ज्ञानशून्यते, अरिविल्ल दिरुविके. 2. दारिद्र्य, बडतन. 3. हॊंद दिरुविके, पडेयदिरुविके. (वि०) 4. ज्ञान विल्लद, तिळिवळिकेयिल्लद. 5. मूर्ख. (अव्य०) 6. ज्ञानविल्लदे, तिळिवळिकेयिल्लदे. नास्ति वित्तिः ज्ञानं यस्य। 7. संपादनेयिल्लदे, जीवनक्के मार्गविल्लदे. नास्ति वित्तिर्लाभो यस्य।

अविध्या अविध्या (स्त्री०) जाजिगड. अविभ्यो हिता "ष्यन्" (५-१-८)।

अविदग्ध अविदग्ध (वि०) 1. दड्ड, मुद्दि, हेड्ड. न विदग्धः। 2. चेन्नागि सुडल्पडद.

अविदित अविदित (वि०) तिळियल्पडद. न विदितः। "अविदितगतयामा रात्रिरेव व्यरंसीत्" उ० रा० १-२७।

अविदुग्ध अविदुग्ध (न०) कुरियहालु. अवेः दुग्धम्।

अविदूर अविदूर (न०) 1. सामीप्य, हत्तिर. (वि०) 2. समीपद, हत्तिरद. (अव्य०) 3. समीपदिंद, समीपदल्लि, इत्यादि. **अविदूरेण, अविदूरात्, -दूरतः, -दूरे**।

अविद्ध अविद्ध (वि०) तूतुकॊरेयल्पडद, रंध्र माडल्पडद. व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)। न० त०।

अविद्धकर्ण अविद्धकर्ण (पु०) म्लेच्छ, यवन.

अविद्धकर्णी अविद्धकर्णी (स्त्री०) अगुरुशुंठि गिड.

अविद्य अविद्य (वि०) विद्येयिल्लद, विद्याभ्यास माडद, मूर्ख, तिळिवळिकेयिल्लद. नास्ति विद्या ज्ञानं यस्य। "अविद्यानां तु सर्वेषामीहातश्चेद्धनं भवेत्। समस्तत्र विभागः स्यादपित्र्य इति धारणा" मनु० ९-२०५।

अविद्यमान अविद्यमान (वि०) इल्लदिरुव. न विद्यमानः। "अविद्यमाने पित्रंशे स्वांशादुद्धृत्य वा पुनः। अवश्यकार्याः संस्काराः भ्रातृभिः पूर्वसंस्कृतैः"।

अविद्या अविद्या (स्त्री०) 1. अज्ञान, तिळिगेडितन, तिळिवळिकेयिल्लदिरुविके. न विद्या। विरोधे न० त०। 2. (विशिष्टाद्वैतिगळ मतदल्लि) विद्येगिंतलू बेरेयाद कर्म. [ई कर्मदिंदलेई चेतनन धर्मभूतज्ञानद संकोचवागुवुदु. अदरिंद अहंकारममकारगळुंटागुवुवु.] "ततं मृत्युमविद्यया" बृहदा०। "अविद्या कर्मसंज्ञान्या तृतीया शक्तिरिष्यते। यया क्षेत्रज्ञशक्तिः सा वेष्टिता नृप सर्वगा। संसारतापानखिलानवाप्नोत्यतिसन्ततान्। तया तिरोहितत्वाच्च शक्तिः क्षेत्रज्ञसंज्ञिता। सर्वभूतेषु भूपाल तारतम्येन लक्ष्यते" वि० पु० ६-७-६१-६३। 3. (अद्वैतिगळ मतदल्लि) विद्येगे (ज्ञानक्के) विरोधियाद अज्ञान, माये, भ्रांति, मिथ्या ज्ञान. [ई अविद्येयिंद, मिथ्याभूतवाद जगत्तु सत्यवेंबंते तोरुवुदेंदु अभिप्राय पडुत्तारे. "अहं ब्रह्मास्मि" एंब ब्रह्मस्वरूप ज्ञानक्के नाहं ब्रह्म एंब ज्ञानवु (अविद्येयु) विरोधियादुदु. ई सिद्धांतदल्लि जीव ब्रह्म इब्बरू ऒंदे. आदरे अविद्येयिंद अहं कर्ता, अहं भोक्ता, अहं सुखी, अहं दुःखी, अहं जानामि इवे मॊदलाद अहंकार ममकारगळिंद जीवात्मनु कर्तृत्व भोक्तृत्वादि धर्मगळुळ्ळवनेंदु तिळियुवुदु अविद्या मूलकवादुदु. "मायोपाधिरयं जीवः अविद्योपाधिरीश्वरः"। ऒंदु चंद्रबिंबवु दृष्टि दोषदिंद अनेकवागि तोरिबरुवंते ब्रह्म नेंब ऒंदु वस्तु अविद्ये (माये) यिंद जीव ब्रह्म एंदु बेरेबेरेयागि तोरि जीवनु देह, इंद्रिय मत्तु अंतःकरण गळॊडने बेरेतु तानेई देहादि संघातनेंदु भ्रमिसि अहंकार ममकारवुळ्ळवनागि जन्म जरामरण मॊदलाद दुःखवन्नु अनुभविसुत्तिरुवनु. रज्जु (हग्ग) विनल्लि तोरुव सर्पदंतेयू, शुक्ति (कप्पेचिप्पु) यल्लि तोरुव रजत (बॆळ्ळि) दंतेयू कर्तृत्वादि धर्मगळु आत्मनल्लि वास्तववागि इल्लवादरू तोरुत्तवे. इल्लदे इरुव स्थळदल्लि इरुवंते तोरुवुदे अध्यास आरोपगळु. इवु अविद्या मूलक वादुवु.] 4. (योगशास्त्रदल्लि) ऐदु विधवाद

क्लेशगळल्लिं ंदु. [अविद्या, अस्मितां, रागः, द्वेषः, अभिनिवेशः (पा० यो० सू० २-३) ऎंदु क्लेशगळु ऐदु विध. "अनित्याशुचिदुःखानात्मसु नित्यशुचि-सुखात्मख्यातिरविद्या" पा० यो० सू० २-५। ऒदल्लद विषयदल्लि ऒदु ऎंब बुद्धियु अविद्ये यु. अनित्यवाद स्वर्गादिगळल्लि नित्यतात्वाभिमान वुंटागि कर्मगळन्नु माडुवुदू अशुचि याद देहदल्लि शुचित्वबुद्धियू "स्थानाद्बीजा-दुपष्टम्भान्निष्यन्दान्निधनादपि। कायमाधेयशौचत्वा-त्पण्डिता ह्यशुचिं विदुः"। दुःखप्राय वाद स्रक् चंदनादिगळल्लि सुखत्वभ्रांतियू अनात्मवाद देहादिगळल्लि आत्मबुद्धियू अविद्ये यु.]

अविधा ಅವಿಧಾ (अव्यं) अपाय समयदल्लि सहायकवागि करेयलु उपयोगिसुव ऒंदु ऎकारस्वरद शब्द.

अविधान ಅವಿಧಾನ (नं) 1. नियमविल्लदिरुविके, निर्दिष्टवाद नियमवन्नु मीरुविके, अक्रम वर्तने. नं तं। "अविधानेन यत् कुर्यात्तत्सर्वं विफलं भवेत्"। (वि०) 2. नियमरहितवाद, अक्रमवाद.

अविधि ಅವಿಧಿ (पुं) 1. अक्रम, नियमविल्लदिरुविके. न विधिः। अभावे नं तं। "यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम्" गीता १६-१७। (वि०) 2. नियमरहितवाद, क्रमबद्धवल्लद. न विधिर्यस्य।

अविधेय ಅವಿಧೇಯ (वि०) 1. हतोटेयल्लिडलु साध्यविल्लद, हेळिदमातिनंते नडेयद, अंकेयल्लिल्लद. न विधातुं शक्यः — वि+डु धान् (धारण-पोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)। 2. माडलु योग्यवल्लद, माडलु साध्यवल्लद, माड ल्पडद.

अविधेयता ಅವಿಧೇಯತಾ (स्त्री०) अविधेयते, हेळिदंते नडेयदिरुविके, हतोटेयल्लिल्लदिरु विके, प्रतिकूलवागिरुविके. विधेयस्य भावः। नं तं। "मम विमृशतः कार्यारम्भे विधेरविधेयतां सहजकुटिलां कौटिल्यस्य प्रचिन्तयतो मतिम्" मुद्रा० ४-२।

अविन ಅವಿನ (पुं) अध्वर्यु, यागदल्लि यजुर्वेदवन्नु बल्ल ऋत्विक्कु. अवति यज्ञम् — अव (रक्षणे) "इनच्" (उ० २-४७)। अविनोऽध्वर्युः। सि० कौ०।

अविनय ಅವಿನಯ (पुं) 1. विनयविल्लदिरुविके, उद्धटतन. न विनयः। अभावे नं तं। "अयमाचरत्यविनयं मुग्धासु तपस्विकन्यासु" शाकु० १-२१। 2. दुर्वर्तने, असभ्यते, अपराध, मर्यादे यिल्लदिरुविके. "बहवोऽविनयान्नष्टा राजानः सपरिच्छदाः" मनु० ७-४०। "वेनो नष्टोऽविनयान्नहुषश्चैव पार्थिवः" मनु० ७-४१। (वि०) 3. विनयविल्लद, मर्यादेयिल्लद, असभ्य. न विनयो यस्य।

अविनश्वर ಅವಿನಶ್ವರ (पुं) 1. परमात्म. (वि०) 2. नाशद स्वभावद्दल्लद, स्थिरवाद, नित्यवाद. न विनश्वरः। विरोधे नं तं।

अविनाभाव ಅವಿನಾಭಾವ (पुं) 1. ऒंदन्नु (व्यापकवन्नु) बिट्टु इन्ॊंदु (व्याप्यवु) इल्लदिरुविके, एरडु वस्तुगळु (व्याप्य व्यापकगळु) यावागलू ऒंदे कडे इरुविके, व्याप्ति. विना ऋते न भावः स्थितिः। 2. संबंध.

अविनाभूत ಅವಿನಾಭೂತ (वि०) ऒंदु (व्याप्यवु) इन्ॊंदन्नु (व्यापकवन्नु) बिडदे यावागलू सेरिकॊंडिरुव, ऒंदन्नु इन्ॊंदु अगलदे ऒंदे कडे इरुव. न विना व्यापकं विना भूतः स्थितः।

अविनाशिन् ಅವಿನಾಶಿನ್ (वि०) 1. परमात्म, परब्रह्म. 2. नश्वरवल्लद, स्थिरवाद, नित्यवाद. न विनाशी। "अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम्। विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति" गीता २-१७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अविनाशिनी** ಅವಿನಾಶಿನೀ.

अविनीत ಅವಿನೀತ (वि०) 1. अविधेय, अंकेयल्लिल्लद, हतोटेयिंदा. 2. उद्धट, दुडुकु स्वभावद. 3. असभ्य, मर्यादेयिल्लद. न विनीतः। "ववृते विनीतमविनीतशासिभिः" माघ० १३-२४। 4. अशिक्षितवाद, पळगिसल्पडद. "नाविनीतैर्व्रजेद्धुर्यैर्नं च क्षुद्व्याधिपीडितैः। न भिन्न-शृङ्गाक्षिखुरैर्नं वालधिविरूपितैः" मनु० ४-६७।

अविनीता ಅವಿನೀತಾ (स्त्री०) स्वैरिणि, व्यभिचारिणि, असभ्य हॆंगसु.

अविनीय ಅವಿನೀಯ (ವಿ೦) ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾದ. न विनीयः कल्कः यस्य। "अविनीयसंभ्रमविकासिभक्तिभिः" माघ० १३-२४।

अविनेय ಅವಿನೇಯ (ವಿ೦) ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಅಡಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ. न विनेतुं शक्यः।

अविपाक ಅವಿಪಾಕ (ಪು೦) 1. ಫಲರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸದ ಪಾಪ ಪುಣ್ಯಗಳು, ಫಲೋನ್ಮುಖವಾಗದ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು. विशेषेण पच्यन्ते फलरूपेण—वि+ड्डपचष् (पाके) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಪಾಕವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಅಜೀರ್ಣರೋಗ. नास्ति विपाको यत्र। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯದಿರುವಿಕೆ, ಅನ್ನವು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗದಿರುವಿಕೆ.

अविपाल ಅವಿಪಾಲ (ಪು೦) ಕುರುಬ, ಕುರಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. अवीन् पालयति—पाल (रक्षणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)।

अविपुल ಅವಿಪುಲ (ವಿ೦) ದೊಡ್ಡದಲ್ಲದ, ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಂಕುಚಿತವಾದ, ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ.

अविप्लुत ಅವಿಪ್ಲುತ (ವಿ೦) ನಷ್ಟವಾಗದ, ನಾಶಹೊಂದದ. न विप्लुतः नष्टः। "अविप्लुतब्रह्मचर्यः सवर्णां स्त्रियमुद्वहेत्"।

अविभक्त ಅವಿಭಕ್ತ (ವಿ೦) 1. ಬೇರಿಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಡದ. "अविभक्तं स्थावरं यत् सर्वेषामेव तद्भवेत्"। 2. ಭಾಗಹೊಂದದ, ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಾಲುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಒಂದೇ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿರುವ (ಸೋದರರು). "अविभक्ता विभक्ता वा सपिण्डाः स्थावरे समाः"। 3. ಒಡೆಯಲ್ಪಡದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ.

अविभावित ಅವಿಭಾವಿತ (ವಿ೦) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. 2. ಯೋಚಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ನೋಡಲ್ಪಡದ. न विभावितः। "अविभावितेषुविषयः प्रथमं मदनोऽपि नूनमभवत्तमसा" माघ० ९-४०।

अविमुक्त ಅವಿಮುಕ್ತ (ನ೦) 1. ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರ. न विमुक्तम्। "मुने प्रलयकालेऽपि न तत्क्षेत्रं कदाचन। विमुक्तं न शिवाभ्यां यदविमुक्तं ततो विदुः" काशीखं०। 2. ತಲೆಗೂ ಗಲ್ಲಕ್ಕೂ ನಡುವಣ ಭಾಗ. "य एषोऽनन्तोऽव्यक्त आत्मा सोऽविमुक्ते प्रतिष्ठितः" जा० उ०। (वि०) 3. ಬಿಡಲ್ಪಡದ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡದ.

अविमृष्य ಅವಿಮೃಷ್ಯ (ವಿ೦) ವಿಚಾರಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಸಂದೇಹಪಡಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ. न विमृष्यम्। "अविमृष्यमेतदभिलष्यति स द्विषतां वधेन विषयाभिरतिम्" किरा० ६-४४।

अवियुक्त ಅವಿಯುಕ್ತ (ವಿ೦) ಬೇರೆಯಾಗಿಲ್ಲದ, ಅಗಲದಿರುವ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. न वियुक्तः।

अवियोग ಅವಿಯೋಗ (ಪು೦) 1. ವಿಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಗಲದಿರುವಿಕೆ. अभावे न० त०। 2. ಸಂಬಂಧ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. (ವಿ೦) 3. ವಿಯೋಗವಿಲ್ಲದ, ಅಗಲದಿರುವ. 4. ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. न वियोगो यस्य।

अवियोगव्रत ಅವಿಯೋಗವ್ರತ (ನ೦) ಪತಿಪತ್ನಿಯರು ಅಗಲದಿರಲು ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಶುಕ್ಲ ತೃತೀಯಾ (ತದಿಗೆ) ದಿವಸ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ.

अविरत ಅವಿರತ (ನ೦) 1. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕಾಲಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विरतं विरामः भावे "क्तः"। अभावे न० त०। (वि०)2. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ನಿಲುಗಡೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಅನುಸ್ಯೂತವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ನಡೆಯುವ. "अविरतरतलीलायासजातश्रमाणामुपशमयान्तं निःसहेऽङ्गेऽङ्गनानाम्" माघ० ११-१७। (क्रि० वि०)4. ಎಡೆಬಿಡದೆ, ನಿರಂತರವಾಗಿ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ. "अविरतोज्झितवारिविपाण्डुभिर्विरहितैरचिरद्युतितेजसा" किरा० ५-६।

अविरति ಅವಿರತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನಿಲುಗಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಎಡೆಬಿಡದ ಸಂಬಂಧ, ನಿರಂತರತೆ. 3. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆ, ಅತಿಕಾಮುಕತೆ, ಅತಿಯಾದ ಕಾಮೇಚ್ಛೆ. विरामो विरतिः—वि+रम् (क्रीडायाम्) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। न० त०। (वि०) 4. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ಎಡೆಬಿಡದ, ನಿರಂತರವಾದ. नास्ति विरतिर्यस्य।

अविरल ಅವಿರಳ (ವಿ೦) 1. ನಿಬಿಡವಾದ, ಸಾಂದ್ರವಾದ, ಘನವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ. न विरलः। "अध्यूषुश्च्युतकुसुमार्चितां सहाया वृत्रारेरविरलशाद्वलां धरित्रीम्" किरा० ७-२६। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ. (क्रि० वि०) 3. ನಿಬಿಡವಾಗಿ, ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ, ದಟ್ಟವಾಗಿ. "संभिन्नामविरलपातिभिर्मयूखैर्नीलानां भृशमुपमेखलं मणीनाम्" किरा० ७-२३।

अविराम ಅವಿರಾಮ (पु॰) 1. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನಿಲುಗಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि॰) 2. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ಎಡೆಬಿಡದ, ಸತತವಾದ. "अनिमिषमविरामा रागिणां सर्वरात्रं नृवनिधुवनलीला: कौतुकेनातिवीक्ष्य" माघ॰ ११-१८। (क्रि॰ वि॰) 3. ಎಡೆಬಿಡದೆ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ.

अविरुद्ध ಅವಿರುದ್ಧ (वि॰) 1. ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ. 2. ತಡೆಯಲ್ಪಡದ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ಅನುಗುಣವಾದ, ಅನುರೂಪವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. न विरुद्ध:।

अविरोध ಅವಿರೋಧ (पु॰) 1. ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 2. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಅನುಗುಣ್ಯ, ಹೊಂದಿಕೆ, ಸಾಮಂಜಸ್ಯ. न विरोध:। "श्रुतिस्मृतिविरोधे तु श्रुतिरेव गरीयसी। अविरोधे तयो: कार्यं स्मार्तं वैदिकवत् सदा" स्मृति:।

अविलक्षण ಅವಿಲಕ್ಷಣ (वि॰) ಭೇದವಿಲ್ಲದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ಸಮಾನವಾದ. न विलक्षण:। विरोधे न॰ त॰।

अविलक्ष्य ಅವಿಲಕ್ಷ್ಯ (वि॰) 1. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಗುರಿಯಿಲ್ಲದ. 2. ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದ. 3. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ. 4. ಪ್ರತೀಕಾರವಿಲ್ಲದ. नास्ति विशेषेण लक्ष्यं व्याज: उद्देश्यं शरव्यं वा यस्य।

अविलम्ब ಅವಿಲಂಬ (पु॰) 1. ಶೀಘ್ರತೆ. न विलम्ब:। (वि॰) 2. ವಿಲಂಬವಿಲ್ಲದ, ಸಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ತಡವಿಲ್ಲದ. नास्ति विलम्बो यस्य। (क्रि॰ वि॰) 3. ತಡವಿಲ್ಲದೆ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ.

अविलम्बित ಅವಿಲಂಬಿತ (वि॰) 1. ತಡವಿಲ್ಲದ, ಸಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದ. न विलम्बितम्। (क्रि॰ वि॰) 2. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ತಡವಿಲ್ಲದೆ.

अविला ಅವಿಲಾ (स्त्री॰) 1. ಕು॰. अव (रक्षणे) "इलच्" वाहु॰। "मेषी तु कुररी रुजा। जालकिन्यविला वेणी" अभि॰ चि॰।

अविवक्षित ಅವಿವಕ್ಷಿತ (वि॰) 1. ಹೇಳಲು ಇಷ್ಟವಲ್ಲದ. वक्तुमिष्टम्। न॰ त॰। 2. ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದ, ಗುರಿಯಿಲ್ಲದ, ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದ.

अविवाद ಅವಿವಾದ (पु॰) 1. ಐಕಮತ್ಯ, ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विरुद्धो वाद: कथनं विवाद:। न॰ त॰। 2. ವ್ಯವಹಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಚರ್ಚೆಯಿಂದ ಜಗಳವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विरुद्धो वाद: व्यवहार: विवाद:। न॰ त॰। 3. ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विरुद्धो वाद: विवाद: विरोध:। न॰ त॰। (वि॰) 4. ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ಣೀತವಾದ. नास्ति विरुद्धो वादो यत्र।

अविवाहित ಅವಿವಾಹಿತ (वि॰) ಮದುವೆಯಾಗದ. न विवाहित:।

अविविक्त ಅವಿವಿಕ್ತ (वि॰) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರದ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೆರೆತಿರುವ. 2. ವಿವೇಕಶೂನ್ಯನಾದ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಚಾರ ಮಾಡದ. 3. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಲ್ಲದ, ಜನನಿಬಿಡವಾದ. न विविक्तम्। 4. ಪರಿಶುದ್ಧವಲ್ಲದ. "विविक्तं स्त्रिष्वसंपृक्ते रह:पूतविवेकिषु" मेदि॰। 5. ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ.

अविवेक ಅವಿವೇಕ (पु॰) 1. ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. विवेक: भेदकधर्मेण ज्ञानम्। अभावे न॰ त॰। "सहसा विदधीत न क्रियामविवेक: परमापदां पदम्" किरा॰ २-३०। 2. ದುಡುಕು, ಆತುರಪಡುವಿಕೆ. 3. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ.

अविवेकिन् ಅವಿವೇಕಿನ್ (वि॰) 1. ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ, ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡದ. विवेकोऽस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)। न॰ त॰। 2. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ಅಜ್ಞಾನಿ. 3. ದುಡುಕುವ, ಆತುರದ ಸ್ವಭಾವದ.

अविशेष ಅವಿಶೇಷ (पु॰) 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸಮಾನವಾಗಿರುವಿಕೆ. न विशेष: भेदकधर्म:। अभावे न॰ त॰। 2. ಅಭೇದ, ಐಕ್ಯ, ತಾದಾತ್ಮ್ಯ. (वि॰) 3. ಭೇದವಿಲ್ಲದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ. नास्ति विशेषो यस्य।

अविशेषित ಅವಿಶೇಷಿತ (वि॰) ಭೇದವಿಲ್ಲದ, ವ್ಯಾವರ್ತಕ ಧರ್ಮದಿಂದ ಭೇದ ತೋರಿಸಲ್ಪಡದ. न विशेषित:।

अविश्रान्त ಅವಿಶ್ರಾಂತ (वि॰) 1. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ. 2. ಸತತವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ. वि+श्रमु (तपसि खेदे च) "क्त:" (३-४-७२)। न॰ त॰। (क्रि॰ वि॰) 3. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ. 4. ಸತತವಾಗಿ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ, ಎಡೆಬಿಡದೆ.

अविश्वसनीय ಅವಿಶ್ವಸನೀಯ (वि॰) ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ, ನಂಬಿಕೆಯಿಡಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ. विश्वसितुं योग्य: — वि+श्वस (प्राणने) "अनीयर्" (३-१-९६)। न॰ त॰।

अविश्वस्त ಅವಿಶ್ವಸ್ತ (वि०) ನಂಬದಿರುವ. न विश्वस्तः। "न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्ते नातिविश्वसेत्" हितो०।

अविश्वास ಅವಿಶ್ವಾಸ (पु०) 1. ಅಪನಂಬಿಕೆ, ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न विश्वासः। अभावे न० त०। 2. ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ, ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ನಂಬಲಾಗದ. न विश्वासो यस्मिन्।

अविश्वासिन् ಅವಿಶ್ವಾಸಿನ್ (वि०) ನಂಬಿಕೆಯಿಡದಿರುವ, ನಂಬದಿರುವ, ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न विश्वसिति — वि + श्वस (प्राणने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अविष ಅವಿಷ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अव (रक्षणे) "टिषच्" (उ० १-४५)। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. 3. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. (वि०) 4. ವಿಷರಹಿತವಾದ. 5. ಕಾಪಾಡುವ, ರಕ್ಷಕ. (स्त्री०) -षी -षीः. 6. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 7. ಸ್ವರ್ಗ. 8. ಭೂಮಿ.

अविषय ಅವಿಷಯ (पु०) 1. ಗೋಚರವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಕಾಣಿಸದಿರುವಿಕೆ. 2. ವಿಷಯವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಉದ್ದೇಶವಾಗದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದ, ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗದ. 4. ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲದ, ಗುರಿಯಲ್ಲದ. "परिच्छेदातीतः सकलवचनानामविषयः पुनर्जन्मन्यस्मिन्ननुभवपथं यो न गतवान्" मालती० १-११।

अविषह्य ಅವಿಷಹ್ಯ (वि०) 1. ಸಹಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಸಹಿಸಲಾಗದ. 2. ಎದುರಿಸಲಾಗದ, ತಡೆಯಲಾಗದ, ಜಯಿಸಲಾಗದ. न विशेषेण सह्यः।

अविष्टम्भ ಅವಿಷ್ಟಂಭ (पु०) 1. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಒತ್ತಾಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಒತ್ತಾಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति विष्टम्भो यस्य।

अविसंवाद ಅವಿಸಂವಾದ (पु०) ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न विसंवादः प्रमाणाननुगुणः। विरोधे न० त०।

अविसंवादिन् ಅವಿಸಂವಾದಿನ್ (वि०) 1. ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವ, ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿರುವ, ಸರಿಯಾಗಿ ಒಪ್ಪುವ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ. न विसंवादी। विरोधे न० त०। "अभिनन्दितवृत्तिरार्यमिश्रैरविसंवादिभिरागमोदितेषु" याद० १५-९४। 2. ಅಭಂಗುರವಾದ, ಭಂಗಹೊಂದದ, ನಾಶಹೊಂದದ. "अनुभाववता गुरुस्थिरत्वादविसंवादि धनुर्धनंजयेन" किरा० १३-१५।

अविसर्गिन् ಅವಿಸರ್ಗಿನ್ (पु०) 1. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕಾಯುವ ಜ್ವರ, ನಿಲ್ಲದೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಜ್ವರ. अविसर्गी अविसर्जनशीलः। [ಏಳು ದಿನ, ಹತ್ತು ದಿನ ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳ ವಾಯಿದೆ ಜ್ವರವು ನಿಲ್ಲದೆ ಕಾಯುವುದರಿಂದ ಅವಿಸರ್ಗಿಯೆಂದು ಹೆಸರು.] "सप्ताहं वा दशाहं वा द्वादशाहमथापि वा। सन्ततत्या योऽविसर्गी स्यात्सन्ततः स निगद्यते" सुश्रुत०। ಇಂತಹ ಜ್ವರವು ಸುಖಸಾಧ್ಯವು. "सन्ततज्वर एवान्यः स्वल्पदुर्बलकारणः। एकदोषो द्विदोषो वा सुखसाध्यः प्रकीर्तितः"। (वि०) 2. ಬಿಡದಿರುವ, ಬಿಟ್ಟುಹೋಗದಿರುವ.

अविस्पष्ट ಅವಿಸ್ಪಷ್ಟ (न०) ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು, ಸ್ಫುಟವಲ್ಲದ ಮಾತು. न विस्पष्टम्।

अविस्मरण ಅವಿಸ್ಮರಣ (न०) ಮರೆಯದಿರುವಿಕೆ, ನೆನಪು, ಸ್ಮರಣೆ. न विस्मरणम्। अभावे न० त०।

अविस्मृत ಅವಿಸ್ಮೃತ (वि०) ಮರೆಯದಿರುವ, ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अविस्मृति ಅವಿಸ್ಮೃತಿ (स्त्री०) ಸ್ಮರಣೆ, ಮರೆಯದಿರುವಿಕೆ, ನೆನಪು. न विस्मृतिः। "अविस्मृतिस्त्वच्चरणारविन्दे भवे भवे मेऽस्तु भवत्प्रसादात्" मु० मा०।

अविहित ಅವಿಹಿತ (वि०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಡದ. 2. ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ. न विहितम्।

अवी ಅವೀ (स्त्री०) ಋತುಮತಿ, ರಜಸ್ವಲೆ. अवत्यात्मानं लज्जया — अव (रक्षणे) "ईः" (उ० ३-१५८)।

अवीचि ಅವೀಚಿ (पु०) 1. ಒಂದು ನರಕ. "वीचिः स्वल्पतरङ्गे स्यादवकाशे सुखेऽपि च" विश्व०। "यस्त्विहानृतं वदति साक्ष्ये द्रव्यविनिमये दाने वा स वै प्रेत्य नरके अवीचिमत्यधःशिरा निरवकाशे योजनशतोच्छ्रायात् गिरिमूर्ध्नः संपात्यते। यत्र जलमिव स्थलमश्मपृष्ठमवभासते तदवीचिमत्तिलशो विशीर्यमाणशरीरो न म्रियमाणः पुनरारोपितो निपतति" भाग० ५-२६। (वि०) 2. ಅಲೆಗಳಿಲ್ಲದ, ತರಂಗಗಳಿಲ್ಲದ.

अवीर ಅವೀರ (वि०) 1. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ. 2. ಹೆಣ್ಣಿಗ, ಹೆಂಗಸಿನ ಸ್ವಭಾವದ, ಹೇಡಿ, ಬಲವಿಲ್ಲದ.

अवीरा ಅವೀರಾ (स्त्री०) ಪತಿ ಮತ್ತು ಪುತ್ರರಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು. न वीरा। "पतिपुत्रवती नारी वीरा प्रोक्ता मनीषिभिः"।

अवेक्षक ಅವೇಕ್ಷಕ (पु०) 1. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸುವವನು. 2. ನೋಡುವವನು. 3. ಪರೀಕ್ಷಿಸುವವನು,

-ತನಿಖೆಮಾಡುವವನು. 4. ಯೋಚಿಸುವವನು. अव+ईक्ष (दर्शने) "ष्वुल्" (३-१-१३३)।

अवेक्षण अवेक्ष्ण (न०) 1. दर्शन, अवलोकन, नोडुवुदु. "दूरादवेक्षणं हासः संप्रश्ने सादरो मृशम्। परोक्षेऽपि गुणश्लाघा स्मरणं प्रियवस्तुषु" हितो०। 2. ಎಚ್ಚರದಿಂದ ನೋಡುವುದು. 3. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸುವುದು, ಕಾಯುವುದು. 4. ಗಮನಿಸುವುದು, ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದು. अव+ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "निगृह्य शोकं स्वयमेव धीमान् वर्णाश्रमावेक्षणजागरूकः" रघु० १४-८५।

अवेक्षणीय अवेक्ष्णीय (वि०) 1. नोडल्पडुव, नोडलु अर्हवाद. अव+ईक्ष (दर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "निर्वासिताप्येवमतस्त्वयाहं तपस्विसामान्यमवेक्षणीया" रघु० १४-६७। 2. आलोचिसल्पडुव, आलोचिसलु योग्यवाद.

अवेक्षमाण अवेक्ष्यमाण (वि०) अवलोकिसुत्तिरुव, नोडुत्तिरुव. अव+ईक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)। "स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः" माघ० १-१०।

अवेक्षा अवेक्ष्या (स्त्री०) 1. नोडुवुदु. 2. गमनिसुवुदु, आसक्तियिंद नोडुवुदु. 3. मेल्विचारणे नडेसुवुदु. 4. ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಕಾಯುವುದು. अव+ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। "अलब्धमिच्छेद्दण्डेन लब्धं रक्षेदवेक्षया। रक्षितं वर्धयेद्वृद्ध्या वृद्धं पात्रेषु निक्षिपेत्" मनु० ७-१०१।

अवेक्षित अवेक्ष्यित (वि०) 1. नोडल्पट्ट. अव+ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवेक्षितानायतवल्गमग्रे तुरङ्गिभिर्यत्ननिरुद्धवाहैः" माघ० ३-३०। 2. आलोचिसल्पट्ट.

अवेक्षितृ अवेक्ष्यितृ (वि०) 1. मेल्विचारणे नडेसुव. 2. नोडुव. 3. परीक्षिसुव, तनिखे नडेसुव. 4. योचिसुव. अव+ईक्ष (दर्शने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -ईक्षित्री -ईक्ष्यित्री.

अवेक्ष्य अवेक्ष्य (वि०) 1. नोडलु अर्हवाद, नोडल्पडुव. 2. आलोचिसल्पडुव. अव+ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. नोडि. 4. आलोचिसि. अव+ईक्ष "ल्यप्" (७-१-३७)। "अवेक्ष्य नूनं चतुरः पुमर्थानिनन्यलभ्यानलभन्त पौराः" याद० १३-६५।

अवेद्य अवेद्य (वि०) 1. तिळियलागद, तिळियलु अशक्यवाद. न वेद्यः। 2. होंदलु अशक्यवाद, पडेयलु साध्यविल्लद. (स्त्री०) -द्या-द्या. 3. मदुवेयागलु अर्हळल्लद हेंगसु. "व्यभिचारेण वर्णानामवेद्यावेदनेन च। स्वकर्मणां च त्यागेन जायन्ते वर्णसंकराः" मनु० १०-२४।

अवेल अवेल (पु०) 1. अपलाप, सत्यवन्नु अडगिसुविके, सुळ्ळु हेळुवुदु. (वि०) 2. वेळेयिल्लद, समयविल्लद. 3. एल्लियिल्लद, मेरेयिल्लद. नास्ति वेला यत्र। (स्त्री०) -ला-ला. 4. अकाल, असमय. 5. अडिकेपुडि. "अवेलस्त्वपलापे स्यादवेला पूगचूर्णके" विश्व०।

अवैध अवैध (वि०) 1. विधियिंद प्राप्तवल्लद, शास्त्रदल्लि उक्तवल्लद. विधेरागतः "अण्" (४-३-७४)। "अवैधं पञ्चमं कुर्वन् राज्ञो दण्डेन शुद्धयति"।

अवैधव्य अवैधव्य (न०) सौमंगल्य, पतियोडनेकूडिरुविके. अभावे न० त०।

अवैमत्य अवैमत्य (न०) 1. ऐकमत्य, ऒग्गट्टु. अभावे न० त०। 2. भिन्नाभिप्रायविल्लदिरुविके. (वि०) 3. भिन्नाभिप्रायविल्लद. न वैमत्यं यत्र।

अवैयात्य अवैयात्य (न०) 1. धैर्यविल्लदिरुविके, दिट्टतनविल्लदिरुविके, गडुसागिल्लदिरुविके. वियातस्य भावः वैयात्यम्। न० त०। (वि०) 2. धैर्यविल्लद, दिट्टतनविल्लद.

अवैराग्य अवैराग्य (न०) 1. विषयाभिलाषे, वैराग्यविल्लदिरुविके. वैराग्यं विषयवितृष्णा। अभावे न० त०। 2. सांख्यरु हेळुव धर्माधर्मादि एंटु विध प्रकृति धर्मगळल्लोंदु.

अवोक्षण अवोक्ष्ण (न०) अर्ध बग्गिसिद कैयिंद नीरन्नु प्रोक्षिसुवुदु, हस्तवन्नु स्वल्प ओरेमाडि नीरु चिमुकिसुवुदु. अव+उक्ष (सेचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "उत्तानेनैव हस्तेन प्रोक्षणं परिकीर्तितम्। न्यञ्चताभ्युक्षणं प्रोक्तं तिरश्चावोक्षणं स्मृतम्"।

अवोद अವೋದ (ಪು೦) 1. ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಶೀತ ಮಾಡುವುದು. अव+उन्दी (क्लेदने) ःभावे "घञ्" (३-४-२१)। नलोपस्य निपा०। (वि०) 2. ಶೀತವಾದ, ಒದ್ದೆಯಾದ.

अवोष ಅವೋಷ (ಪು೦) ಬಿಸಿಯಾದ ಅನ್ನ. अव+उष (दाहे) कर्म० "कः" (३-१-१३५)।

अव्यक्त ಅವ್ಯಕ್ತ (ಪು೦) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಶಿವ, ಮಹೇಶ್ವರ. (ನ೦) 3. ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಧಾನ, ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿ. 4. ಅಜ್ಞಾನ. 5. ಬ್ರಹ್ಮ. 6. ಸುಷುಪ್ತ್ಯವಸ್ಥಾ. 7. ಜೀವ, ಆತ್ಮ. "अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते। तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि" गीता २-२५। 8. ಸ್ವಭಾವ. (वि०) 9. ಸ್ಪಷ್ಟವಲ್ಲದ, ಅಸ್ಫುಟವಾದ, ವಿಶದವಲ್ಲದ. न० त०। "अव्यक्तवर्णरमणीयवचःप्रवृत्तिम्" शाकु० ७-१७। 10. ಅಗೋಚರವಾದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ, ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ. "अव्यक्तः शङ्करे विष्णावव्यक्तं महदादिके। आत्मन्यपि स्यादव्यक्तमस्फुटे त्वभिधेयवत्" विश्व०। (अव्य०) 11. ಅಸ್ಫುಟವಾಗಿ. 12. ಅಗೋಚರವಾಗಿ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ.

अव्यक्तराग ಅವ್ಯಕ್ತರಾಗ (ಪು೦) ಎಳೆಗೆಂಪು, ಉದಯಕಾಲದ ಕೆಂಪು.

अव्यक्तलिङ्ग ಅವ್ಯಕ್ತಲಿಂಗ (ಪು೦) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ. (ನ೦) 2. ಸಾಂಖ್ಯೋಕ್ತವಾದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ. अव्यक्तस्य लिङ्गमनुमापकम्। 3. ಚಿನ್ಹಾಗಿ ಲಕ್ಷಣಗಳು ತಿಳಿಯದ ರೋಗ. अव्यक्तं लिङ्गमस्य।

अव्यग्र ಅವ್ಯಗ್ರ (ವಿ೦) 1. ಶಾಂತ, ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತ. 2. ತತ್ಪರನಲ್ಲದ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಲ್ಲದ. 3. ಉದಾಸೀನ, ತಟಸ್ಥ.

अव्यङ्ग ಅವ್ಯಂಗ (ವಿ೦) 1. ಅಂಗಹೀನವಲ್ಲದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. (ಸ್ತ್ರೀ०) -ङ्गा -गा. 2. ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ.

अव्यञ्जन ಅವ್ಯಂಜನ (ಪು೦) 1. ಕೊಂಬಿಲ್ಲದ ಪಶು, ಕೊಂಬು ಹುಟ್ಟದಿರುವ ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿ. (वि०) 2. ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದ, ಗುರುತಿಲ್ಲದ. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದ. 4. ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति अव्यञ्जना व्यञ्जनावृत्तिर्यत्र।

अव्यण्डा ಅವ್ಯಂಡಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ. नास्ति विगतमण्डं बीजमस्याः।

अव्यथ ಅವ್ಯಥ (ಪು೦) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. न व्यथते पद्भ्यां न सञ्चलति—व्यथ (भयसञ्चलनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. "लब्धस्पर्शं भूव्यधादव्यथेन स्थित्वा किञ्चिदन्तयोरन्तराले" माघ० १८-४७। (स्त्री०) -था -था. 3. ಶುಂಠಿ. 4. ಅಳಲೆಕಾಯಿ. 5. ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ. "अव्यथो निर्व्यथे सर्पे चारटीपथ्ययोः स्त्रियाम्" मेदि०।

अव्यथा ಅವ್ಯಥಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न व्यथा।

अव्यथिन् ಅವ್ಯಥಿನ್ (वि०) 1. ವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. 2. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ.

अव्यथिष ಅವ್ಯಥಿಷ (ಪು೦) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಸಮುದ್ರ. न+व्यथ (भयसञ्चलनयोः) "टिषच्" (उ० १-४१)। (स्त्री०) -व्यथिषी -व्यथिषी. 3. ರಾತ್ರಿ. 4. ಭೂಮಿ. "अव्यथिषोऽब्धिसूर्ययोः। अव्यथिषी धरारात्र्योः" सि० कौ०।

अव्यपेक्षा ಅವ್ಯಪೇಕ್ಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಅಜಾಗರೂಕತೆ, ಉದಾಸೀನತೆ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न विशेषेणापेक्षा। "बाष्पासारा हेमकाञ्चीगुणेन श्रोणीबिम्बादव्यपेक्षाच्युतेन" माल० ३-२१। 2. ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವರೂಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪ್ರಕ್ರಿಯಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ. (वि०) -क्ष -क्ष. 3. ಅಧಿಕ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ.

अव्यभिचरित ಅವ್ಯಭಿಚರಿತ (वि०) 1. ವ್ಯಭಿಚಾರರೂಪವಾದ ದೋಷವಿಲ್ಲದ (ಹೇತು). ವ್ಯಭಿಚಾರವು अन्वयव्यभिचारः व्यतिरेकव्यभिचारश्च ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. साध्याभाववद्वृत्तित्वं स्वसमानाधिकरणाभावप्रतियोगिसामानाधिकरण्यं च ಎಂದು ಅನ್ವಯವ್ಯಭಿಚಾರವೂ ಎರಡು ವಿಧ. "धूमवान् वह्नेः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿರೂಪವಾದ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟ (ವ್ಯಭಿಚಾರರೂಪವಾದ ದೋಷಾಕ್ರಾಂತ) ವಾದುದು. ಧೂಮವಿಲ್ಲದ ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡ (ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡು)ದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಹ್ನಿಯಿರುವ ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡದಲ್ಲಿ ಧೂಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಹ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ ವ್ಯಭಿಚಾರಗಳೂ ಇರುವುವು. 2. ಅನುಕೂಲವಾದ, ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ, ಅಬಾಧಿತವಾದ.

अव्यभि (भी) चार ಅವ್ಯಭಿ (ಭೀ) ಚಾರ (पुं) 1. ಅಗಲದಿರುವಿಕೆ, ಬೇರೆಯಾಗದಿರುವಿಕೆ, ವಿರಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "अन्योन्यस्याव्यभीचारो भवेदामरणान्तिक:" मनु० ९-१०१। 2. ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ.

अव्यभिचारिन् ಅವ್ಯಭಿಚಾರಿನ್ (वि०) 1. ಅನುಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದ. वि+अभि+चर (गतिभक्षणयो:) "णिनि:" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -चारिणी -ಚಾರಿಣೀ. "भवेदव्यभिचारिण्यो भर्तुरिष्टे पतिव्रता:" कुमा० ६-८६। 2. ಸತ್ಯವಾದ, ನಿಜವಾದ. "यद्उच्यते पार्वति पापवृत्तये न रूपमित्यव्यभिचारि तद्वच:" कुमा० ५-३६। 3. ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ.

अव्यय ಅವ್ಯಯ (पुं) 1. ವಿಷ್ಣು. न वीयते न व्यपगम्यते चेतनोऽस्मात् — वि+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "अव्यय: पुरुष: साक्षी क्षेत्रज्ञोऽक्षर एव च" वि० स०। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (न०) 3. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. 4. ಅವ್ಯಯ, ಎಲ್ಲಾ ಲಿಂಗ, ವಿಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವಚನಗಳಲ್ಲೂ (ರೂಪವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದದೆ) ಒಂದೇ ರೂಪವುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. "सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु। वचनेषु च सर्वेषु यन्नव्येति तदव्ययम्"। (वि०) 5. ನಾಶಹೊಂದದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. 6. ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದದ, ವಿಕಾರಹೊಂದದ. "वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम्" गीता २-२१। 7. ಶಾಶ್ವತ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ. 8. ವ್ಯಯವಿಲ್ಲದ, ಖರ್ಚಿಲ್ಲದ.

अव्ययात्मन् ಅವ್ಯಯಾತ್ಮನ್ (वि०) ನಾಶದ ಸ್ವಭಾವವಲ್ಲದ, ನಾಶಹೊಂದದ ಸ್ವಭಾವದ. अव्यय आत्मा स्वभावो यस्य।

अव्ययीभाव ಅವ್ಯಯೀಭಾವ (पुं) ಅವ್ಯಯವಲ್ಲದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅವ್ಯಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಮಾಸ. अनव्ययमव्ययं भवत्यनेन — अव्यय+च्वि+भू (सत्तायाम्) "घञ्" (३-३-२४)। कृष्णस्य समीपम् उपकृष्णम् विष्णो: पश्चात् अनुविष्णु इत्यादि स्थळगळल्लि कृष्ण विष्णु शब्दगळु अव्ययवल्लदिद्दरू सामीप्य मत्तु पश्चात् अर्थगळल्लि अव्ययत्ववु बंदिरुवुदु. "द्वन्द्वो द्विगुरपिचाहं मद्गेहे नित्यमव्ययीभाव:। तत्पुरुष! कर्मधारय येनाहं स्यां बहुव्रीहि:" उद्भ०।

अव्यर्थ ಅವ್ಯರ್ಥ (वि०) 1. ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ, ಸಾರ್ಥಕವಾದ, ಪ್ರಯೋಜನಸಹಿತವಾದ. 2. ಸಫಲವಾದ, ಕೈಗೂಡಿದ, ಸಿದ್ಧಿಸಿದ. न व्यर्थ:।

अव्यलीक ಅವ್ಯಲೀಕ (वि०) 1. ಸತ್ಯವಾದ, ನಿಜವಾದ. 2. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಹಿತವಾದ. न व्यलीक:। विरोधे न० त०। "इत्थं गिर: प्रियतमा इव सोऽव्यलीका: शुश्राव सूततनयस्य तदा व्यलीका:" माघ० ५-१।

अव्यवधान ಅವ್ಯವಧಾನ (न०) 1. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಮಧ್ಯೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. [ವ್ಯವಧಾನವು ಕಾಲ, ದೇಶ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧ. ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸತತವಾಗಿ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಕಾಲಕೃತ ಅವ್ಯವಧಾನನೆಂದೂ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ನಡುವೆ ಮತ್ತಾವುದೂ ಅಡ್ಡಬರದೆ ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದಕ್ಕೆ ದೇಶಕೃತ ಅವ್ಯವಧಾನನೆಂದೂ ಹೆಸರು.] (वि०) 2. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ.

अव्यवसाय ಅವ್ಯವಸಾಯ (पुं) 1. ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (वि०) 3. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ಧಾರವಿಲ್ಲದ. 4. ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದ. न व्यवसायो यस्य।

अव्यवसायिन् ಅವ್ಯವಸಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ. 2. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ಣಯವಿಲ್ಲದ. "बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम्" गीता २-४१।

अव्यवस्थ ಅವ್ಯವಸ್ಥ (वि०) 1. ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ, ಚಂಚಲವಾದ, ಚಲಿಸುವ. "स्थलारविन्दश्रियमव्यवस्थाम्" कुमा० १-३३। 2. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದ, ಭರವಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಅನಿಯತವಾದ. "अव्यवस्थौ हि दृश्येते युद्धे जयपराजयौ" रामा० सुं०। "व्यूहावुभौ तावितरेतरस्मात् भङ्गं जयं चापतुरव्यवस्थम्" रघु० ७-५४। 3. ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಮಿತಿಮೀರಿದ. 4. ಕಟ್ಟಳೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿಯಮರಹಿತವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾದ.

अव्यवस्था ಅವ್ಯವಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಕ್ರಮ, ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. "ग्रामेषु सैन्यैरकरोदवारितै: किमव्यवस्थां चलितोऽपि केशव:" माघ० १२-३६।

अव्यवस्थित ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿಯಮರಹಿತವಾದ. 2. ಅಸ್ಥಿರವಾದ,

ಚಂಚಲವಾದ. वि+अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। न० त०। "अव्यवस्थितचित्तस्य प्रसादोऽपि भयंकरः"। 3. ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ, ಅನಿತ್ಯವಾದ.

ಅವ್ಯವಹಾರ್ಯ ಅವ್ಯವಹಾರ್ಯ (ವಿ೦) "ವ್ಯವಹರಿಸಲು ಅನರ್ಹನಾದ, ಅಪಾಂಕ್ತೇಯ, ಭೋಜನ ಶಯನ ಯಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ (ಪತಿತ, ಸಮಾಜದಿಂದ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು). वि+अव+हृ (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

ಅವ್ಯವಹಿತ ಅವ್ಯವಹಿತ (ವಿ೦) ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿದ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. ನ० ತ०।

ಅವ್ಯವಹೃತ ಅವ್ಯವಹೃತ (ವಿ೦) ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡದ.

ಅವ್ಯಸನ ಅವ್ಯಸನ (ನ೦) 1. ಸನ್ಮಾರ್ಗ, ಸದಾಚಾರ. 2. ಪಾಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಕ್ಷೇಮ, ಶುಭ. (ವಿ೦) 4. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. 5. ಸದಾಚಾರವುಳ್ಳ. 6. ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. 7. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 8. ಏಳು ವಿಧ ವ್ಯಸನವಿಲ್ಲದ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "व्यसन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಅವ್ಯಸ್ತ ಅವ್ಯಸ್ತ (ವಿ೦) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಡದ, ಬಿಡಿಸಲ್ಪಡದ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 2. ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದದ, ಮಾರ್ಪಾಡಾಗದ. 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಡದ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಡದ. न व्यस्तः।

ಅವ್ಯಾಕುಲ ಅವ್ಯಾಕುಲ (ವಿ೦) ಕಳವಳವಿಲ್ಲದ, ಚಿತ್ತ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ, ನೆಮ್ಮದಿಯುಳ್ಳ.

ಅವ್ಯಾಕೃತ ಅವ್ಯಾಕೃತ (ನ೦) 1. (ಸಾಂಖ್ಯ ಮತದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಧಾನ, ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ. 2. (ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದ ಬೀಜಭೂತವಾದ ಮಾಯೆ. 3. (ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ನಾಮರೂಪಗಳಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಲ್ಲದ ಪ್ರಕೃತಿ. "अव्याकृताद्व्याकृतवानसि यं नामानि रूपाणि च यानि पूर्वम्" हय०।

ಅವ್ಯಾಜ ಅವ್ಯಾಜ (ಪುಂ) 1. ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸ್ವಭಾವದಿಂದಿರುವಿಕೆ, ನಿಸರ್ಗತೆ. "इदं किलाव्याजमनोहरं वपुः" शाकु० १-१६। (ವಿ೦) 3. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಸರಳವಾದ, ಋಜುವಾದ. 4. ನಿಸರ್ಗವಾದ, ಕೃತಕವಲ್ಲದ.

ಅವ್ಯಾಪಕ ಅವ್ಯಾಪಕ (ವಿ೦) 1. ವಿಸ್ತಾರವಲ್ಲದ, ಹರಡದಿರುವ. 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ. न व्यापकः।

ಅವ್ಯಾಪಕತ್ವ ಅವ್ಯಾಪಕತ್ವ (ನ೦) ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆ, ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪರಿಮಿತಿ, ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ.

ಅವ್ಯಾಪಿನ್ ಅವ್ಯಾಪಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಹರಡದಿರುವ, ವಿಸ್ತಾರವಲ್ಲದ. 2. ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ, ಇತರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. न व्याप्नोति – वि+आप्लृ (व्याप्तौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

ಅವ್ಯಾಪ್ತ ಅವ್ಯಾಪ್ತ (ವಿ೦) 1. ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ, ಒಂದು ಮಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. 2. ಹರಡದಿರುವ, ಹಬ್ಬದಿರುವ, ಪಸರಿಸದಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ. न व्याप्तः।

ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಕೆಲವು ಲಕ್ಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. "शिखासूत्रवान् ब्राह्मणः" ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣವು ಶಿಖಾಸೂತ್ರಗಳಿಲ್ಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ. 2. ವ್ಯಾಪಿಸದಿರುವುದು, ಹರಡದಿರುವುದು, ಪಸರಿಸದೆ ಇತರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

ಅವ್ಯಾಪ್ಯ ಅವ್ಯಾಪ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡದಿರುವ, ಎಲ್ಲದರ ಸಂಬಂಧ ಪಡೆಯದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲದ. 2. ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಸಾಹಚರ್ಯ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ. ನಿಪ್ಪಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡ (ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣ) ದಲ್ಲಿ ಧೂಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಧೂಮಕ್ಕೆ ವಹ್ನಿಯು ಅವ್ಯಾಪ್ಯ. (अव्यं) 3. ಹರಡದೆ, ಹಬ್ಬದೆ, ಪಸರಿಸದೆ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಬಂಧಹೊಂದದೆ. वि+आप्लृ(व्याप्तौ) "ल्यप्" (७-१-३७)। न० त०।

ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿ ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿ (ವಿ೦) ತನ್ನ ಅಭಾವವಿರುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ತಾನೂ ಇರುವ; ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವು ತನಗೆ ಅಧಿಕರಣಭೂತವಾದ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವುದು ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. ಉದಾ: "अग्रे वृक्षः कपिसंयोगी मूले न" ಕಪಿಯು ತನಗೆ ಅಧಿಕರಣಭೂತವಾದ ಮರದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಬಂಧಹೊಂದದೆ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ (ಕೊಂಬೆಯಲ್ಲಿ) ಮಾತ್ರವಿದ್ದು ಬುಡದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ.

ಅವ್ಯಾವರ್ತಕ ಅವ್ಯಾವರ್ತಕ (ವಿ೦) 1. ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸದ, ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ತಡೆಯದ. 2. ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡದ, ವಿಶೇಷಣವಲ್ಲದ. न व्यावर्तयति – वि+आ+वृत्लृ (वर्तने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अव्यावर्तन अव्यावर्तन (न०) 1. मत्तोंदरिंद बेर्पडिसदिरुविके. 2. मत्तोंदरिंद तडेयिल्लदिरुविके. न व्यावर्तनम्। (वि०)3. मत्तोंदरिंद बेर्पडिसद. 4. विशेष धर्मदिंद तडेहोंदद. वि+आ+वृतु (वर्तने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। न व्यावर्तनं यस्य।

अव्याहत अव्याहत (न०) 1. सत्यवाद मातु. (वि०) 2. तडेयिल्लद, आतंकविल्लद. न विशेषेण आहतः। "अव्याहतैः स्वैरगतैस्स तस्याः सम्राट् समाराधनतत्परोऽभूत्" रघु० २-५। "अव्याहतक्षिप्रगतैः समुच्छ्रितान्" माघ० १२-७६।

अव्युत्पन्न अव्युत्पन्न (वि०) 1. शब्दगळ अवयवार्थज्ञानविल्लदवनु, व्याकरण ज्ञानविल्लदवनु. 2. अवयवार्थविल्लदे केवल समुदायद अर्थवन्नु होंदिरुव (शब्द). [उणादिनिष्पन्नवाद शब्दगळिगे केवल समुदायदल्लि अर्थविरुवुदरिंद अवु अव्युत्पन्न शब्दगळु.]

अशकुन अशकुन (न०) दुःशकुन, अनिष्टवन्नु सूचिसुव उत्पात मोदलादुदु. अप्राशस्त्ये न० त०। "कलयन्निव सव्यथोऽवतस्थेऽशकुनेन स्खलितः किलेतरोऽपि" माघ० ९-८३।

अशक्त अशक्त (वि०) 1. असमर्थ, कार्यक्के अनर्ह, कैयल्लागदवनु, दुर्बल. 2. अभिधा शक्तियिल्लद (पद).

अशक्तता अशक्तता (स्त्री०) असामर्थ्य, कार्यक्के अनर्हते, कैयल्लागदिरुविके, दौर्बल्य. अशक्तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

अशक्ति अशक्ति (स्त्री०) असामर्थ्य, कार्यक्के अनर्हते, दौर्बल्य. न शक्तिः। "श्रमेण तदशक्तया वा न गुणानामियत्तया" रघु० १०-३२।

अशक्नुवत् अशक्नुवत् (वि०) असमर्थनाद, बलहीननाद. "अशक्नुवन् सोढुमधीरलोचनः सहस्ररश्मेरिव यस्य दर्शनम्" माघ० १-५३।

अशक्य अशक्य (वि०) असाध्यवाद, साध्यविल्लद. शक्लृ (शक्तौ) "यत्" (३-१-९९)। न० त०। "अशक्यशङ्क्यभिचारहेतुर्वाणी न वेदा यदि सन्तु के त" नैष० ३-७८।

अशङ्क अशंक (वि०) 1. संशयविल्लद. 2. भयविल्लद. नास्ति शङ्का यस्य।

अशङ्का अशंका (स्त्री०) 1. संशयविल्लदिरुविके. 2. भयविल्लदिरुविके.

अशङ्कित अशंकित (वि०) 1. भयपडद, हेदरद. 2. संदेहपडद.

अशन अशन (न०)1. भोजन, ऊट. अश (भोजने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. आहार, अन्न. अश कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। 3. व्याप्तिने, हरडुविके. अशू (व्याप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अशनाया अशनाया (स्त्री०) भोजनद अपेक्षे, हसिवु. अशनस्येच्छा — अशन "क्यच्" (३-१-८)। "अः" (३-३-१०३)।

अशनायित अशनायित (वि०) भोजनद अपेक्षेयुळ्ळ, हसिवुळ्ळ. अशनाया जाताऽस्य "इतच्" (५-२-३६)।

अशनि अशनि (पुंस्त्री०)1. वज्रायुध. अश (भोजने) "अनिः" (उ० २-१०२)। "अशनिरिव कठोरः शीतलाम्भोदपङ्क्तौ" चं० रा०। 2. सिडिलु. 3. विद्युत्तु, मिंचु. "वज्रे विद्युति चाशनिः" त्रिकाण्ड०। (पु०)4. इंद्र. 5. वह्नि, बेंकि. 6. शत्रुवन्नु नाशमाडुव अनुयाजवेंब यागा.

अशरण अशरण (वि०) 1. रक्षकनिल्लद, सहायकनिल्लद, दिक्किल्लद. 2. गृहविल्लद, मनेयिल्लद.

अशरीर अशरीर (पु०) 1. ईश्वर. 2. परमात्म. 3. कामु, मन्मथ. नास्ति शरीरं यस्य। "निजमैक्षि मन्दमनिशं निशितैः क्षितं शरीरमशरीरशरैः" माघ० १-६१। 4. देवते. 5. शरीराभिमानवन्नु त्यजिसिद संन्यासि, जीवन्मुक्त. (वि०) 6. शरीरविल्लद, देहविल्लद.

अशरीरिन् अशरीरिन् (पु०)1. परमात्म. 2. ईश्वर. 3. देवते. (वि०)4. शरीरविल्लद, देहविल्लद. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। अशरीरिणी अशरीरिणी.

अशर्मन् अशर्मन् (न०) 1. दुःख, असंतोष. "एकोघभूतं तदशर्म कृष्णां विभावरीं ध्वान्तमिव प्रपेदे" किरा० ३-३५। (वि०)2. सुखविल्लद, संतोषविल्लद.

अशान्त ಅಶಾಂತ (ವಿ॰) ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದ, ಶಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ಶಮಗುಣವಿಲ್ಲದ. न शान्तः। "नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना। न चाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखम्" गीता २-६६।

अशान्ति ಅಶಾಂತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಶಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (ವಿ॰) 2. ಶಮಗುಣವಿಲ್ಲದ. नास्ति शान्तिर्यस्य।

अशाश्वत ಅಶಾಶ್ವತ (ವಿ॰) ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ನಶ್ವರವಾದ, ಅನಿತ್ಯವಾದ. न शाश्वतः।

अशास्त्र ಅಶಾಸ್ತ್ರ (ನ॰) ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾದ ನಾಸ್ತಿಕ ಮತ.

अशास्त्रीय ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯ (ವಿ॰) ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ. शास्त्र "छः" (४-२-११४)। न॰ त॰।

अशिक्षित ಅಶಿಕ್ಷಿತ (ವಿ॰) ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ, ಪಳಗಿಸಲ್ಪಡದ ಆನೆ ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದುದು.

अशित ಅಶಿತ (ನ॰) 1. ಅನ್ನ. (ವಿ॰) 2. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. अश (भोजने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अशित्र ಅಶಿತ್ರ (ಪು॰) 1. ಹವ್ಯ, ಚರು, ದೇವತೆಗಳ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ನ. अशू (व्याप्तौ संघाते च) "इत्रः" (उ॰ ४-१७२)।

अशिथिल ಅಶಿಥಿಲ (ವಿ॰) 1. ಸಡಿಲವಲ್ಲದ, ಬಿಗಿಯಾದ, ದೃಢವಾದ. (ಕ್ರಿ॰ ವಿ॰) 2. ದೃಢವಾಗಿ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ, ಬಿಗಿಯಾಗಿ. "अशिथिलमपरावसज्य कण्ठे दृढपरिरब्ध-बृहद्बहिःस्तनेन" माघ॰ ७-१६।

अशिर ಅಶಿರ (ಪು॰) 1. ರಾಕ್ಷಸ. 2. ಸೂರ್ಯ. अश (भोजने) "किरच्" (उ॰ १-५२)। 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "अशिरो वीतिहोत्रे स्याद्राक्षसे भास्करे पुमान्" मेदि॰। 4. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) -रा-री. 5. ಹೆಂಗಸು.

अशिरस् ಅಶಿರಸ್ (ಪು॰) 1. ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಹ, ಮುಂಡ. (ವಿ॰) 2. ತಲೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಅಗ್ರವಿಲ್ಲದ, ತುದಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति शिरो यस्य।

अशिव ಅಶಿವ (ನ॰) 1. ಅಮಂಗಳ. (ವಿ॰) 2. ಶುಭವಲ್ಲದ, ಮಂಗಳವಲ್ಲದ. न शिवम्। "अदभ्रदर्भाङ्कुरविशस्य स स्थलीं जहासि निद्रामशिवैः शिवास्तवैः" किरा॰ १-३८। 3. ಉಗ್ರವಾದ, ಭಯಂಕರವಾದ. नास्ति शिवं यस्मात्। -वा-वा॰ ರಾಕ್ಷಸಿ, ಘೂಕ.

अशिशिषा ಅಶಿಶಿಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಭೋಜನೇಚ್ಛೆ, ಊಟಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. अशितुमिच्छा — अश (भोजने) + सन् "अः" (३-३-१०६)।

अशिष्ट ಅಶಿಷ್ಟ (ವಿ॰) 1. ಅಸಾಧು, ಅಸಭ್ಯ, ಅನಾಗರಕ. 2. ನಾಸ್ತಿಕ, ವೇದಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಧರ್ಮದೂಷಕ. 3. ಅಶಿಕ್ಷಿತ. 4. ಕಾಮುಕ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ.

अशिष्ठ ಅಶಿಷ್ಠ (ಪು॰) 1. ಅಗ್ನಿ. ಬೆಂಕಿ. (ವಿ॰) 2. ಹೆಚ್ಚು ಊಟಮಾಡುವ. अतिशयेन अशिता "इष्ठन्" (५-३-५५)।

अशिष्य ಅಶಿಷ್ಯ (ವಿ॰) 1. ಶಿಕ್ಷಾನರ್ಹ, ಕಲಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ. 2. ಶಿಷ್ಯನಲ್ಲದ. 3. ವಿಧಿಸಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲದ.

अशीति ಅಶೀತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಎಂಭತ್ತು. अष्टौ दशतः परिमाणमस्य "तिः" प्रत्ययः अश्यादेशश्च निपात्यते (५-१-५९)।

अशुच् ಅಶುಚ್ (ವಿ॰) ಶೋಕವಿಲ್ಲದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. नास्ति शुक् यस्य।

अशुचि ಅಶುಚಿ (ಪು॰) 1. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) 2. ಅಪವಿತ್ರತೆ, ಮೈಲಿಗೆ. (ವಿ॰) 3. ಅಪವಿತ್ರವಾದ. 4. ಕೊಳಕಾದ. 5. ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ.

अशुद्ध ಅಶುದ್ಧ (ವಿ॰) 1. ಅಪವಿತ್ರವಾದ. 2. ಕೊಳಕಾದ. 3. ತಪ್ಪಾಗಿರುವ, ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

अशुद्धि ಅಶುದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಅಪವಿತ್ರತೆ, ಮೈಲಿಗೆ. 2. ತಪ್ಪು, ದೋಷ. (ವಿ॰) 3. ಅಪವಿತ್ರವಾದ, ಶುದ್ಧವಲ್ಲದ.

अशुभ ಅಶುಭ (ನ॰) 1. ಅಮಂಗಳ. "यः सर्वत्रानभिस्नेहः तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम्। नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता" गीता २-५७। 2. ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ. 3. ದುರ್ದೈವ, ದುರ್ದಶೆ. न शुभम्। विरोधे न॰ त॰। "प्रायः शुभं च विदधात्यशुभं च जन्तोः सर्वंङ्कषा भगवती भवितव्यतैव" मालती॰ १-२६। (वि॰) 4. ಅಮಂಗಳವಾದ. 5. ಅಪವಿತ್ರವಾದ, ಅಶುದ್ಧವಾದ.

अशून्य ಅಶೂನ್ಯ (ವಿ॰) ಖಾಲಿಯಿಲ್ಲದ, ತುಂಬಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. "अङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिते तस्य निन्यतुरशून्यतामुभे" रघु॰ १९-१३।

अशृत ಅಶೃತ (ವಿ॰) ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ, ಅಪಕ್ವವಾದ,

अशेष ಅಶೇಷ (वि०) 1. ಸಮಸ್ತ, ಸಕಲ, ಸಂಪೂರ್ಣ. "जगत्प्रकाशं तदशेषमिज्यया भवद्गुरुर्लङ्घयितुं ममोद्यतः" रघु०, ३-४८। (अव्य०) **-षं**, अशेषेण, अशेषतः **ಅಶೇಷಂ, ಅಶೇಷೇಣ, ಅಶೇಷತಃ**. 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ. "अलं विवादेन यथा श्रुतस्त्वया तथाविधस्तावदशेषमस्तु सः" कुमा० ५-८२। "येन भूतान्यशेषेण द्रक्षस्यात्मन्यथो मयि" गीता ४-३५। "ज्येष्ठ एव तु गृह्णीयात्पित्र्यं धनमशेषतः" मनु० ९-१०५।

अशोक ಅಶೋಕ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಮಗಧದೇಶದ ಸಾರ್ವಭೌಮನಾದ ಅಶೋಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿ. 3. ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. [ನೂಪುರ (ಕಾಲುಗೆಜ್ಜೆ) ಸಹಿತವಾದ ಹೆಂಗಸರ ಪಾದತಾಡನ (ಕಾಲಿನ ಒದೆತ, ಏಟು)ದಿಂದ ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷವು ಆ ಕೂಡಲೆ ಚಿಗುರಿ ಪುಷ್ಪಿಸುವುದೆಂದು ಕವಿಸಮಯವಿದ್ದ.] "असूत सद्यः कुसुमान्यशोकः स्कन्धात्प्रभृत्येव सपल्लवानि। पादेन नापैक्षत सुन्दरीणां संपर्कमासिञ्जितनूपुरेण" कुमा० ३-२६। "नवकिसलयरागेणार्द्रपादेन बाला स्फुरितनखरुचा द्वौ हन्तुमर्हत्यनेन। अकुसुमितमशोकं दोहदापेक्षया वा प्रणमितशिरसं वा कान्तमार्द्रापराधम्" माल० ३-१२। 4. ವಕುಳ ವೃಕ್ಷ, ಪವಳದ ಗಿಡ. (न०) 5. ಪಾದರಸ. (वि०) 6. ಶೋಕವಿಲ್ಲದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. (स्त्री०) **-का -का**. 7. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. "अशोकस्त्रिषु निःशोके पुंसि कङ्केलिपादपे। स्त्रियाम् तु कटुरोहिण्यां पारदे स्यान्नपुंसकम्" मेदि०। 8. ಚೈತ್ರ ಶುಕ್ಲ ಷಷ್ಠಿ.

अशोकपूर्णिमा ಅಶೋಕಪೂರ್ಣಿಮಾ (स्त्री०) ಫಾಲ್ಗುಣ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ.

अशोकरोहिणी ಅಶೋಕರೋಹಿಣೀ (स्त्री०) ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ.

अशोकवनिका ಅಶೋಕವನಿಕಾ (स्त्री०) ಅಶೋಕ ವನ, ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷಗಳ ತೋಪು.

अशोच्य ಅಶೋಚ್ಯ (वि०) ದುಃಖಿಸಲು ಅಯೋಗ್ಯ. न शोच्यः—शुच (शोके) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे" गीता २-११।

अशोधन ಅಶೋಧನ (न०) 1. ಶುದ್ಧಿಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ತೊಳೆಯದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸಾಲ ತೀರಿಸದಿರುವಿಕೆ.

अशोधित ಅಶೋಧಿತ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಡದ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಡದ. 2. ತೀರಿಸಲ್ಪಡದ (ಸಾಲ).

अशोष्य ಅಶೋಷ್ಯ (वि०) ಒಣಗಿಸಲಾಗದ. न शोषयितुं शक्यम्। "अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च" गीता २-२४।

अशौच ಅಶೌಚ (न०) 1. ಅಶುಚಿ, ಅಪವಿತ್ರತೆ, ಕೊಳಕು. 2. ಅಶೌಚ, ಸೂತಕ, ಮೈಲಿಗೆ, ಜನನ ಮತ್ತು ಮರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಶುದ್ಧಿ.

अशौचसंकर ಅಶೌಚಸಂಕರ (पु०) ಜನನ ಮತ್ತು ಮರಣಾಶೌಚಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅಶೌಚವು ಬರುವುದು.

अश्नीतपिबता ಅಶ್ನೀತಪಿಬತಾ (स्त्री०) ಭೋಜನಪಾನಗಳು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ನಡೆಯಲೆಂದು ಉಪಚಾರದ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಮಾರಂಭ. "अश्नीत पिबत इत्युच्यते यस्यां निदेशक्रियायाम्"। "अश्नीतपिबतीयन्ती प्रसिता स्मरकर्मणि" भट्टि० ५-९२।

अश्मगर्भ ಅಶ್ಮಗರ್ಭ (पु०) ಮರಕತಮಣಿ, ಪಚ್ಚೆಕಲ್ಲು.

अश्मगर्भज ಅಶ್ಮಗರ್ಭಜ (पु०) 1. ಮರಕತಮಣಿ. 2. ಶಿಲೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬೆಂಕಿ, ಚಕಮಕಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಹೊರಟ ಬೆಂಕಿ.

अश्मज ಅಶ್ಮಜ (न०) 1. ಶಿಲಾಜತು. 2. ಕಬ್ಬಿಣ.

अश्मदारण ಅಶ್ಮದಾರಣ (पु०) ಕಲ್ಲನ್ನು ಒಡೆಯುವವಳ. अश्मानं दारयति—दृ (विदारणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अश्मन् ಅಶ್ಮನ್ (पु०) 1. ಶಿಲೆ, ಕಲ್ಲು. अश्नुते—अशू (व्याप्तौ संघाते च) "मनिन्" (३-२-७५)। "नाराचक्षेपणीयाश्मनिष्पेषोत्पतितानलम्" रघु० ४-७७। 2. ಬೆಟ್ಟ, ಪರ್ವತ. 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 4. ಮರಕತ, ಪಚ್ಚೆ. 5. ಬಂಡೆ, ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು. 6. ವಜ್ರಾಯುಧ. (वि०) 7. ವ್ಯಾಪಿಸುವ, ಹರಡುವ.

अश्मन्त ಅಶ್ಮಂತ (न०) 1. ಒಲೆ. 2. ಮೈದಾನ, ಬಯಲು. अश्मनोऽप्यन्तोऽत्र। शक०। 3. ಮರಣ. (वि०) 4. ಅಶುಭವಾದ. 5. ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದ, ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಗಡುವಿಲ್ಲದ. "अश्मन्तमशुभे चुल्ल्यां मरणेऽनवधावपि। क्षेत्रेऽपि" मेदि०।

अश्मन्तक ಅಶ್ಮಂತಕ (पु०) 1. ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳ ಗಿಡ. (न०) 2. ಒಲೆ. 3. ದೀಪದ ಮೇಲಿನ ಮುಸುಕು,—ಮುಚ್ಚಳ.

अश्मयोनि ಅಶ್ಮಯೋನಿ (पु०) ಮರಕತಮಣಿ, ಪಚ್ಚೆ. अश्मा योनिरस्य।

अश्मर ಅಶ್ಮರ (वि०) ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ, ಶಿಲಾಮಯವಾದ, ಶಿಲಾಸಂಬಂಧವಾದ. अश्मन् "रः" (४-२-८०)।

अश्मरी ಅಶ್ಮರೀ (स्त्री०) ಮೂತ್ರರೋಗ, ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮಾಂಸಖಂಡವು ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ರೋಗ. अश्मानं राति – रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "ङीष्" (४-१-४१)। "अश्मरी मूत्रकृच्छ्रं स्यात्" अम०।

अश्मरीघ्न ಅಶ್ಮರೀಘ್ನ (पु०) ವರುಣವೃಕ್ಷ, ವಲಸೆ ಗಿಡ. अश्मरीं हन्ति – हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

अश्मसार ಅಶ್ಮಸಾರ (पु०) ಕಬ್ಬಿಣ.

अश्मार्म ಅಶ್ಮಾರ್ಮ (न०) ಮೂತ್ರರೋಗ. अश्मकारकम् अर्मं।

अश्मीर ಅಶ್ಮೀರ (पु०) ಮೂತ್ರರೋಗ.

अश्र ಅಶ್ರ (न०) ಕಂಬನಿ, ಕಣ್ಣೀರು. अश्नुते – अशू (व्याप्तौ) "रक्" बाहु०। "सखीभिरश्रोत्तरमीक्षितामिमाम्" कुमा० ५-६१।

अश्रद्दधान ಅಶ್ರದ್ದಧಾನ (वि०) ನಂಬದಿರುವ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಡದಿರುವ. न श्रद्दधानः। "अश्रद्दधानाः पुरुषाः धर्मस्यास्य परन्तप। अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि" गीता ९-३।

अश्रद्ध ಅಶ್ರದ್ಧ (वि०) ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ.

अश्रद्धा ಅಶ್ರದ್ಧಾ (स्त्री०) 1. ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न श्रद्धा। अभावे न० त०। "अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत्। असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह" गीता १७-२८। 2. ಅಪನಂಬಿಕೆ. विरोधे न० त०। 3. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "श्रद्धादरे च काङ्क्षायाम्" मेदि०।

अश्रद्धेय ಅಶ್ರದ್ಧೇಯ (वि०) ನಂಬಲನರ್ಹವಾದ, ನಂಬಬಾರದಾದ. न श्रद्धेयम्। "किमनेनाश्रद्धेयव्याधवचनप्रत्ययमात्रपरिगृहीतेनाण्डजेन" पञ्चत०।

अश्रम ಅಶ್ರಮ (पु०) 1. ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ದುಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದ.

अश्रवण ಅಶ್ರವಣ (पु०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. [ಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣುಗಳೇ ಕಿವಿ, ಬೇರೆ ಕಿವಿಯಿಲ್ಲ.] (न०) 2. ಕೇಳದಿರುವಿಕೆ, ಕಿವುಡು. न० त०। (वि०) 3. ಶ್ರೋತ್ರವಿಲ್ಲದ, ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದ, ಕಿವುಡ. न श्रवणं श्रवणेन्द्रियं यस्य।

अश्रान्त ಅಶ್ರಾಂತ (न०) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. श्रम् (तपसि खेदे च) भावे "क्तः" (३-३-११४)। न० त०। (वि०) 2. ಶ್ರಮ ಹೊಂದದ, ಬಳಲದ, ದಣಿಯದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. 3. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ನಿರಂತರವಾದ. "अश्रान्तसन्ततिभिराभरणप्रकाशैः" याद० १९-३। (क्रि० वि०) 4. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದೆ, ಸತತವಾಗಿ, ನಿರಂತರವಾಗಿ.

अश्रि ಅಶ್ರಿ (स्त्री०) 1. ಮನೆಯ ಒಂದು ಕೋಣ, ಒಂದು ಮೂಲೆ. अशू (व्याप्तौ संघाते च) "क्रिः" (उ० ४-६६)। 2. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗು, ಕತ್ತಿಯ ಅಂಚು (धारा). आश्रीयते – आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "इण्" आङो ह्रस्वश्च (उ० ४-१३७)। "वृत्रस्य हन्तुः कुलिशं कुण्ठिताश्रीव लक्ष्यते" कुमा० २-२०।

अश्रीक ಅಶ್ರೀಕ (वि०) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. नास्ति श्रीः संपद्यस्य। 2. ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಶೋಭೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति श्रीः कान्तिर्यस्य। "अश्रीकाः काश्चिदन्तर्दिश इव दधिरे दाहमुद्भ्रान्तसत्त्वाः" माघ० १५-९६।

अश्रु ಅಶ್ರು (न०) ಕಂಬನಿ, ಕಣ್ಣೀರು. अश्नुते – अशू (व्याप्तौ) "रुन्" (उ० ५-२९)। "रघुर्भृशं वक्षसि तेन ताडितः पपात भूमौ सह सैनिकाश्रुभिः" रघु० ३-६१।

अश्रुत ಅಶ್ರುತ (वि०) 1. ಕೇಳಲ್ಪಡದ. न० त०। 2. ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ. नास्ति श्रुतं शास्त्रज्ञानं यस्य।

अश्रुति ಅಶ್ರುತಿ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ರವಣ, ಕೇಳದಿರುವಿಕೆ. 2. ವೇದದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಕಿವಿಯಿಲ್ಲದ, ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति श्रुतिः श्रवणेन्द्रियं यस्य।

अश्रुपात ಅಶ್ರುಪಾತ (पु०) ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುವುದು, ಅಳುವಿಕೆ.

अश्रेयस् ಅಶ್ರೇಯಸ್ (न०) 1. ಕೇಡು, ತೊಂದರೆ, ಕಷ್ಟ. न श्रेयः। (वि०) 2. ಹೀನವಾದ, ನೀಚವಾದ, न श्रेयान्। 3. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ.

अश्लील ಅಶ್ಲೀಲ (न०) 1. ಅಸಭ್ಯವಾದ ಮಾತು, ಅಸಹ್ಯಕರವಾದ ಮಾತು. श्रियं लाति – ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। रस्य लत्वं (वा० ८-२-१८)। न० त०। 2. ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾಷೆ. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಕಾವ್ಯ

दोष. अश्लीलवु व्रीडाव्यंजक, जुगुप्साव्यंजक मत्तु अमंगळव्यंजकगळेंदु मूरु विध.."दृप्तारिविजये राजन् साधनं सुमहत्तव। प्रससार शनैर्वायुर्विनाशे तन्वि ते तदा"। इल्लि सैन्य गाळि मत्तु अदर्शनरूपवाद अर्थगळल्लि हेळिरुव साधन वायु मत्तु विनाश शब्दगळु क्रमवागि पुरुषन लिंग अपानवायु मत्तु नाशरूपवाद अर्थगळन्नु कोट्टु लज्जे जुगुप्से मत्तु अमंगळवन्नुंटुमाडुवुदरिंद इल्लि अश्लीलरूपवाद काव्यदोषवु.

अश्व अश्व (पु०) 1. कुदुरे. अशू (व्याप्तौ) "क्वन्" (उ० १-१४९)। "सिद्धं मुखे नवसु वीथिषु कश्चिदश्वं वल्गाविभागकुशलो गमयांबभूव" माघ० ५-६०। अश्वद उत्पत्तिस्थानगळु: "अमृताद्वाप्यतो वह्नेः वेदेभ्योऽण्डाच्च गर्भतः। साम्नो ह्यानामुत्पत्तिः सप्तधा परिकीर्तिता"। **अश्वशास्त्रोक्तवाद (अश्वद) कॆलवु शुभलक्षणगळु: (1) रोमवर्णः** "यस्य गौराणि पीतानि गात्ररोमाणि वाजिनः। स भर्तुः श्रियमाधत्ते यस्य शुक्लासितानि च॥ यस्य पादाः सिताः सर्वे पुच्छं वक्षो मुखं तथा। ऊर्ध्वजङ्घा सिता यस्य तं विद्यादष्टमङ्गलम्॥ प्रभूतासिततारश्च प्रशस्ता मुनिभिः स्मृताः। यस्तु पीतासितैस्तारैः स धन्यः कीर्तितो हयः॥ प्रशस्तः कृष्णतारस्तु मल्लिकाक्षः प्रकीर्तितः। श्वेतजावेष्टितं कृष्णरेखया तारकं च यत्॥ मल्लिकाक्षः स विज्ञेयः स्वामिनः सुखवर्धनः"॥ **(2) अश्वद प्रमाणः** "हस्तोऽङ्गुलानां विंशत्या चतुरुत्तरया स्मृतः। चतुर्हस्तस्तु विख्यातः शास्त्रोक्तेनोत्तमो हयः॥ अर्धहस्तेन हीनस्तु भवेन्मध्यस्तुरङ्गमः। मुष्टिन्यूनेन हस्तेन हीनश्चाप्यधमः स्मृतः॥ **(3) अश्वद आयुर्लक्षणः** "सुसंहताश्च ये वाहाः ह्रस्वकर्णास्तथैव च। स्वरनेत्रस्वभावेषु न दीनाश्चिरजीविनः॥ महाघोणा महाकाया ये चाश्वाः पृथुवक्षसः। तेषां दीर्घं भवेदायुः स्निग्धाङ्गाश्चैव ये सदा। कर्णाग्रे पीडिते येषां सिन्दूराभस्य दर्शनम्। शोणितस्य भवेत्क्षिप्रं ते मताश्चिरजीविनः॥ न विष्किरन्ति ये वालं स्वग्रासाय तुरङ्गमाः। न जिघ्रन्ति ये चापि तेऽपि दीर्घायुषो मताः"॥ इत्यादि. 2. अश्वबलवुळ्ळ ऒंदु जाति मनुष्य. 3. अग्नि, बेंकि. अश्नाति सर्वम्—अश (भोजने) "क्वन्" (उ० १-१४९)। 4. सप्त (एळु) संख्ये. [सूर्यन अश्वगळु एळादुदरिंदलू, सूर्यन अश्वक्के "सप्त" एंदु हेसरिरुवुदरिंदलू "सूर्यश्वो वहति सप्तनाम" अश्वगळ उत्पत्तिस्थानगळु एळादुदरिंदलू "अश्व" पदक्के सप्तसंख्येयल्लि संकेतविरुवुदु.] (वि०)5. व्यापकवाद. अश्नुते व्याप्नोति।

अश्वक अश्वक (पु०)1. सण्ण कुदुरे, सण्ण जातिय कुदुरे. अल्पोऽश्वः "कः" (५-३-८५)। 2. वोलि कुदुरे. कुत्सितोऽश्वः "कः" (५-३-७४)। 3. यज मानन्निल्लद कुदुरे, वारसुदारन्निल्लद कुदुरे. कस्यायमश्वः अज्ञाते "कः" (५-३-७३)।

अश्वकन्दा अश्वकंदा (स्त्री०) अश्वगंधि गिड. अश्वस्य मेढ्रमिव कन्दोऽस्य।

अश्वकर्ण अश्वकर्ण (पु०) मत्ति मर. अश्वस्य कर्ण इव पत्रं यस्य।

अश्वकिनी अश्वकिनी (स्त्री०) अश्विनीनक्षत्र. अश्वस्य कं मुखमिवाकारोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

अश्वकुटी अश्वकुटी (स्त्री०) कुदुरेय लायं.

अश्वखरज अश्वखरज (पु०) हेसरगत्ति, कत्ति मत्तु कुदुरेगळिंद जनिसिद मिश्रजातिय प्राणि. अश्वश्च खरी च अश्वा च खरश्च वा ताभ्यां जातः।

अश्वगन्धा अश्वगंधा (स्त्री०) अश्वगंधि गिड.

अश्वग्रीव अश्वग्रीव (पु०) 1. हयग्रीवावतारवन्नु स्वीकरिसिद महाविष्णु. 2. हयग्रीव नेंब ऒब्ब राक्षस. [विवरक्के "हयग्रीव" पददल्लि नोडि.]

अश्वघ्न अश्वघ्न (पु०) गन्नेरळे गिड. अश्वं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

अश्वचिकित्सक अश्वचिकित्सक (पु०) कुदुरेय वैद्य, कुदुरेय रोगक्के चिकित्से नडेसुववनु.

अश्वतर अश्वतर (पु०) 1. हेसरगत्ति, कत्ति मत्तु कुदुरेगळिंद हुट्टिद मिश्रजातिय प्राणि. तनुः न्यूनः अश्वः—तनुत्वे "ष्टरच्" (५-३-९१)। 2. ऒंदु सर्प. स्त्रियाम्" "ङीप्" (४-१-१५)। **-तरी -तरी.**

अश्वत्थ अश्वत्थ (पु०) 1. अश्वत्थवृक्ष, अरळि मर. (वटाद्यपेक्षया) न श्वश्चिरं तिष्ठति—ष्ठा (गति-

निवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। पृषो०। "अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः" गीता १०-२६। 2. ನಂದಿ ಮರ. 3. ಬಸುರಿ ಮರ. 4. ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷ. "ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम्। छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित्" गीता १५-१। 5. ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 6. ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲ. अश्वत्थेन अश्विनीनक्षत्रेण युक्तः कालः "अण्" (४-२-३)। तस्य लुप् (४-२-५)। अश्वत्थो मुहूर्तः सि० कौ०। 7. ಅರಳೀ ಹಣ್ಣು. अश्वत्थस्य फलम्।

अश्वत्थक ಅಶ್ವತ್ಥಕ (पु०) 1. ಅರಳಿ ಮರ. स्वार्थे "कन्"। 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವು ಫಲಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಸಾಲ. अश्वत्थस्य फलमश्वत्थः। तद्युक्तः कालोऽप्यश्वत्थः। अश्वत्थे तत्फलकाले देयमृणम्—अश्वत्थ "वुन्" (४-३-४८)।

अश्वत्थकुण ಅಶ್ವತ್ಥಕುಣ (पु०) ಅರಳಿಯ ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವಕಾಲ. अश्वत्थस्य पाकः "कुणप्" (५-२-२४)।

अश्वत्थामन् ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ್ (पु०) ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಪುತ್ರ, ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ತಂಗಿ ಕೃಪಿಯ ಮಗ. अश्वस्येव स्थाम बलमस्य। [ಇವನು ಹುಟ್ಟಿದಕೂಡಲೆ ಕುದುರೆಯಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ" ನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.] "स जातमात्रो व्यनदद्यथैवोच्चैःश्रवा हयः। तच्छ्रुत्वान्तर्हितं भूतमन्तरीक्षस्थमब्रवीत्। अश्वस्येवास्य यत् स्थाम नदतः प्रदिशो गतम्। अश्वत्थामैव बालोऽयं तस्मान्नाम्ना भविष्यति" भा० आदि० १४०-४९। [ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ಕೌರವಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಯೋಧನು. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಕಾಲವಾದನಂತರ ದುರ್ಯೋಧನನ ಎದುರಿಗೆ ಕರ್ಣನಿಗೂ ಕೃಪನಿಗೂ ಬಹಳ ಬಿರುಸಾದ ಮಾತುಗಳು ನಡೆದಾಗ, ಇವನು ಕರ್ಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲು ಕೃಪ ದುರ್ಯೋಧನರು ತಡೆಯುವರು. ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧವೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ತಿಯಾದಮೇಲೆ ಕೌರವಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ಪಾಂಡವರಮೇಲಿನ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಅವರ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಒಂದು ದಿನ ರಾತ್ರಿ ನುಗ್ಗಿ ಐವರು ಉಪಪಾಂಡವರನ್ನೂ, ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನನ್ನೂ ಕೊಂದು ಬಿಡುವನು. ಮಾರನೆಯ ದಿನ ದ್ರೌಪದಿಯು ಪುತ್ರ ಮರಣವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಶಿರೋರತ್ನವನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟು ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹಠಹಿಡಿದಾಗ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭೀಮಾರ್ಜುನೆರು ಹೋಗಿ ಆತನ ಶಿರೋರತ್ನವನ್ನು ಕಸಿದು ತಂದು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವರು. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ಉತ್ತರೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲುವುದರಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನು. ಇವನು ಬಹಳ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ, ಸಾಹಸಿ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಶೂರ. ಬಹಳ ಕೋಪದ ಪ್ರಕೃತಿಯವನು. ಓಜಸ್ವಿ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದನು.]

अश्वत्थिक ಅಶ್ವತ್ಥಿಕ (वि०) ಅರಳಿ ಹಣ್ಣನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ. अश्वत्थेन चरति—"ष्ठन्" (४-४-१०)।

अश्वदंष्ट्रा ಅಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ (स्त्री०) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ.

अश्वनाय ಅಶ್ವನಾಯ (पु०) ಅಶ್ವಪಾಲಕ.

अश्वप ಅಶ್ವಪ (पु०) ಅಶ್ವಪಾಲಕ. अश्वं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

अश्वपति ಅಶ್ವಪತಿ (पु०) 1. ಕೇಕಯರಾಜ. 2. ಕುದುರೆಯ ಯಜಮಾನ. 3. ಸಾವಿತ್ರಿಯ ತಂದೆ.

अश्वपर्ण ಅಶ್ವಪರ್ಣ (पु०) 1. ರಥ. अश्वानां पर्णं गमनं यत्र। 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. अश्वं व्यापि पर्णं यस्य।

अश्वपाल ಅಶ್ವಪಾಲ (वि०) ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. अश्वं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–पालकः –ಪಾಲಕಃ.**

अश्वपुच्छी ಅಶ್ವಪುಚ್ಛೀ (स्त्री०) ಕಾಡು ಉದ್ದಿನ ಗಿಡ.

अश्वमहिषिका ಅಶ್ವಮಹಿಷಿಕಾ (स्त्री०) ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಎಮ್ಮೆಗಳ ವೈರ. अश्वस्य महिषस्य च समाहारः। अश्वमहिषस्य वैरम् "वुन्" (४-३-१२५)।

अश्वमार ಅಶ್ವಮಾರ (पु०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. अश्वं मारयति—मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–मारकः –ಮಾರಕಃ.**

अश्वमुख ಅಶ್ವಮುಖ (पु०) ಕಿನ್ನರ, ಕುದುರೆಯ ಮುಖವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯಾಕಾರದ ಕಿಂಪುರುಷ. अश्वस्य मुखमिव मुखमस्य। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–मुखी –ಮುಖೀ.**

अश्वमेध ಅಶ್ವಮೇಧ (पु०) ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ. अश्वः प्रधानतया मेध्यते हिंस्यतेऽत्र—मेधृ (हिंसने) "घञ्" (३-३-१२१)।

अश्वमेधीय ಅಶ್ವಮೇಧೀಯ (ಪು೦) ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಕುದುರೆ. अश्वमेधाय हित: "छ" (५-१-५)।

अश्वयुज् ಅಶ್ವಯುಜ್ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರ. अश्वं युनक्ति—युजिर् (योगे) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸ. अश्वेन अश्वाकारतया नक्षत्रेण युज्यते पौर्णमास्यत्र—अधि० "क्विप्"। 3. ಕುದುರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಥ. (ವಿ೦) 4. ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अश्वयुजि जात: "अण्" (४-३-१६)। ·वा लुक्। 5. ರಥಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ.

अश्वरत्न ಅಶ್ವರತ್ನ (ನ೦) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ. 2. ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು, ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ. अश्वो रत्नमिव।

अश्वराज ಅಶ್ವರಾಜ (ಪು೦) ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು, ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ. अश्वानां राजा "टच्" (५-४-९१)।

अश्ववार ಅಶ್ವವಾರ (ಪು೦) ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. अश्वं वारयति—वृञ् (वरणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। "परस्परोत्पीडितजानुभागा दु:खेन निश्चक्रमुरश्ववारा:" माघ० ३-६६।

अश्ववाह ಅಶ್ವವಾಹ (ಪು೦) ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. अश्वं वाहयति—वह (प्रापणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। —वाहक:—ವಾಹಕ:. "ल्यु:" (३-१-१३४)। —वाहन:—ವಾಹನ:.

अश्वविक्रयिन् ಅಶ್ವವಿಕ್ರಯಿನ್ (ವಿ೦) ಕುದುರೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ, ಕುದುರೆಯ ಮಾರಾಟಗಾರ. अश्वं विक्रेतुं शीलमस्य "णिनि:" (३-२-७८)।

अश्ववैद्य ಅಶ್ವವೈದ್ಯ (ಪು೦) ಕುದುರೆಯ ರೋಗಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸುವವನು.

अश्वशास्त्र ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ (ನ೦) ಕುದುರೆಯ ಶುಭಾಶುಭ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

अश्वसाद ಅಶ್ವಸಾದ (ಪು೦) ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. अश्वं सादयति—षद्लृ (विशरणादौ)+णिच् "अण्" (३-२-१)।

अश्वसादिन् ಅಶ್ವಸಾದಿನ್ (ಪು೦) ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. अश्वे सीदत्यवश्यम्—षद्लृ (विशरणादौ) "णिनि:" (३-३-१७०)। "पूर्वं प्रहर्ता न जघान भूय: प्रति-प्रहाराक्षममश्वसादी" रघु० ७-४७।

अश्वारोह ಅಶ್ವಾರೋಹ (ಪು೦) ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. अश्वमारोहति—आ+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भवि च) "अण्" (३-२-१)। "अश्वारोहा गजारोहप्राणान् प्रासैरपाहरन्" कुमा० १६-२९। (स्त्री०)—आरोहा—ಆರೋಹಾ. ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ.

अश्विक ಅಶ್ವಿಕ (ವಿ೦) ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸುವವನು. अश्वेन चरति—चर (गतिभक्षणयो:) "ठन्" (४-४-१०)।

अश्विन् ಅಶ್ವಿನ್ (ಪು೦ ದ್ವಿ೦ ವ೦) ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು, ದೇವತೆಗಳ ವೈದ್ಯರು. प्रशस्ता अश्वा: सन्त्यनयो: "इनि:" (५-२-११५)। अश्विनौ।

अश्विनी ಅಶ್ವಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರ. अश्व: अश्वरूपमस्त्यस्या: "इनि:" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ಕುದುರೆಯ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ.

अश्विनीकुमार ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರ (ಪು೦ ದ್ವಿ೦ ವ೦) ಅಶ್ವ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಸಂಜ್ಞಾ ದೇವಿಯ (ಅಶ್ವಿನಿಯ) ಕುಮಾರರು.

अश्वीय ಅಶ್ವೀಯ (ನ೦) ಅಶ್ವಸಮೂಹ, ಕುದುರೆಗಳ ಗುಂಪು. अश्वानां समूह: "छ:" (४-२-४८)। "वर्ध्राबद्धाधौरितेन प्रयातामश्वीयानामुच्चकैरुच्चलन्त:" माघ० १८-५।

अषडक्षीण ಅಷಡಕ್ಷೀಣ (ಪು೦) ಮೂರನೆಯವನಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಇಬ್ಬರು ಮಾತ್ರ ಕಲೆತು ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ. न सन्ति षडक्षीणि अत्र "ख:" (५-४-७)।

अषाढ ಅಷಾಢ (ಪು೦) 1. ಆಷಾಢ ಮಾಸ. अषाढया युक्ता पौर्णमासी अषाढा—सा यत्र मासे "अण्" (४-२-२१)। 2. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಹಿಡಿಯುವ ಪಾಲಾಶದಂಡ, ಮುತ್ತುಗದ ದಂಡ. आषाढी पूर्णिमा प्रयोजनमस्य "अण्" (५-१-११०)। पृषो० ह्रस्व:।

अषाढा ಅಷಾಢಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು.

अष्टक ಅಷ್ಟಕ (ನ೦) 1. ಎಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರ. अष्टौ अध्याया: परिमाण-मस्य "कन्" (५-१-२२)। 2. ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆ. (ಪು೦ ಬ೦ ವ೦) 3. ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು. अष्टकं पाणिनि-

सूत्रं विदन्ति अधीयते वा "अण्" (४-१-५९)। तस्य लुक् (४-२-६५)। 4. ಋಗ್ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ. [ಋಗ್ವೇದವು ಎಂಟು ಅಷ್ಟಕಗಳಾಗಿ ಭಾಗಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.] (वि॰) 5. ಎಂಟರಷ್ಟಾದ, ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆ ಯುಳ್ಳ. अष्टौ परिमाणमस्य "कन्"।

अष्टकर्ण ಅಷ್ಟಕರ್ಣ (पु॰) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अष्टौ कर्णा अस्य।

अष्टकर्मन् ಅಷ್ಟಕರ್ಮನ್ (पु॰) ರಾಜ, ದೊರೆ. अष्टौ कर्माण्यस्य। "आदाने च विसर्गे च तथा प्रैषनिषेधयोः। पञ्चमे चार्थवचने व्यवहारस्य चेक्षणे। दण्डशुद्ध्योः सदा रक्तस्तेनाष्टगतिको नृपः"। (1) आदानम् – ಕರಗ್ರಹಣ. (2) विसर्गः – ಭೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಧನ ಮೊದಲಾದ ದಾನ. (3) प्रैषः – ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿ ಗಳನ್ನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು. (4) निषेधः – ವಿರುದ್ಧ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. (5) अर्थवचनम्– ಶರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವೊದಗಿದಾಗ ರಾಜಾಜ್ಞೆ ಯಿಂದಲೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವುದು. (6) व्यवहारेक्षणम् – ಪ್ರಜೆಗಳ ಋಣಬಾಧೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರಚಿಂತೆ. (7) दण्डः – ಪರಾಜಯಹೊಂದಿದವ ರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಿಂದ ಧನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. (8) शुद्धिः — ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನೆಸಗಿದಾಗ ಅದರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. ಈ ರೀತಿ ರಾಜನ ಕಾರ್ಯಗಳು ಎಂಟು.

अष्टका ಅಷ್ಟಕಾ (स्त्री॰) 1. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮೊದಲು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಸಪ್ತಮಿ, ಅಷ್ಟಮಿ ಮತ್ತು ನವಮಿ ತಿಥಿತ್ರಯ. 2. ಈ ಮೂರು ತಿಥಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರಾದ್ಧ. अश्नन्ति पित्रर्थं ब्राह्मणाः यस्याम् – अश (भोजने) "तकन्" शकारस्य षत्वष्टुत्वे (उ॰ ३-१४८)। 3. ಅಷ್ಟಮೀ ತಿಥಿ. "अमावास्या गुरुं हन्ति शिष्यं हन्ति चतुर्दशी। ब्रह्माष्टकापौर्णमास्यौ तस्मात्ताः परिवर्जयेत्" मनु॰ ४-११४।

अष्टकिक ಅಷ್ಟಕಿಕ (वि॰) ಅಷ್ಟಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. अष्टकास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

अष्टकिन् ಅಷ್ಟಕಿನ್ (वि॰) ಅಷ್ಟಕಾಶ್ರಾದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. अष्टका "इनिः" (५-२-११५)।

अष्टक्य ಅಷ್ಟಕ್ಯ (वि॰) ಎಂಟರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. अष्टकेन क्रीतम् "यत्" (५-१-२)।

अष्टगुण ಅಷ್ಟಗುಣ (पु॰) 1. ಎಂಟು ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. (1) सर्वभूतेषु दया, (2) क्षान्तिः, (3) अनसूया, (4) शौचम्, (5) अनायासः, (6) मङ्गलम्, (7) अकार्पण्यम् ಮತ್ತು (8) अस्पृहा ಇವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು. (वि॰) 2. ಎಂಟರಿಂದ ಗುಣಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಂಟರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾದ.

अष्टचत्वारिंश ಅಷ್ಟಚತ್ವಾರಿಂಶ (वि॰) ನಲವತ್ತೆಂಟ ನೆಯ. अष्टचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

अष्टचत्वारिंशत् ಅಷ್ಟಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ (स्त्री॰) ನಲವ ತ್ತೆಂಟು. अष्टभिरधिका चत्वारिंशत्।

अष्टचत्वारिंशत्तम ಅಷ್ಟಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮ (वि॰) ನಲವತ್ತೆಂಟನೆಯ. अष्टचत्वारिंशतः पूरणः वा "तमट्" (५-२-५६)। पक्षे "डट्" (५-२-४८)। अष्टचत्वारिंशः –चत्वारिंशः.

अष्टतय ಅಷ್ಟತಯ (न॰) 1. ಎಂಟು, ಎಂಟು ಭಾಗ ಗಳ ಒಂದು ಸಮೂಹ. (वि॰) 2. ಎಂಟು ಭಾಗ ಗಳುಳ್ಳ, ಎಂಟು ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ, ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆ ಯುಳ್ಳ. अष्टौ अवयवा यस्य "तयप्" (५-२-४२)।

अष्टत्रिक ಅಷ್ಟತ್ರಿಕ (न॰) ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು.

अष्टत्रिंश ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶ (वि॰) ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ अष्टत्रिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

अष्टत्रिंशत् ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶತ್ (स्त्री॰) ಮೂವತ್ತೆಂಟು.

अष्टदल ಅಷ್ಟದಳ (न॰) ಅಷ್ಟದಳ ಪದ್ಮ, ಎಂಟು ದಳಗಳುಳ್ಳ ಕಮಲ. अष्टौ दलान्यस्य।

अष्टदिक्करिणी ಅಷ್ಟದಿಕ್ಕರಿಣೀ (स्त्री॰ ब॰ व॰) ಎಂಟು ದಿಗ್ಗಜಗಳ ಪತ್ನಿಯರು; ಅಭ್ರಮು, ಕಪಿಲೆ, ಪಿಂಗಳೆ, ಅನುಪಮೆ, ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ, ಶುಭ್ರದಂತಿ, ಅಂಗನೆ ಮತ್ತು ಅಂಜನಾವತಿ. ಈ ಹೆಣ್ಣಾನೆಗಳು ದಿಗ್ಗಜಗಳ ಪತ್ನಿಯರು.

अष्टदिक्पाल ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲ (पु॰ ब॰ व॰) ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳು; (1) ಇಂದ್ರ, (2) ಅಗ್ನಿ, (3) ಯಮ, (4) ನಿರ್ಋತಿ, (5) ವರುಣ, (6) ವಾಯು, (7) ಕುಬೇರ ಮತ್ತು (8) ಈಶ. ಇವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳು.

अष्टदिग्गज ಅಷ್ಟದಿಗ್ಗಜ (पु॰ ष॰ व॰) ಎಂಟು ದಿಕ್ಕು ಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆನೆಗಳು; (1) ಐರಾವತ, (2) ಪುಂಡರೀಕ, (3) ವಾಮನ, (4) ಕುಮುದ, (5) ಅಂಜನ, (6) ಪುಷ್ಪದಂತ, (7) ಸಾರ್ವಭೌಮ ಮತ್ತು (8) ಸುಪ್ರತೀಕ. ಇವು ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆನೆಗಳು.

अष्टद्रव्य ಅಷ್ಟದ್ರವ್ಯ (ನ೦) ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ೨೦ಟು ದ್ರವ್ಯಗಳು. "अश्वत्थोदुम्बरप्लक्षन्यग्रोधसमिधस्तिलाः। सिद्धार्थपायसाज्यानि द्रव्याण्यष्टौ विदुर्बुधाः"।

अष्टधा ಅಷ್ಟಧಾ (अव्य०) ೨೦ಟು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ೨೦ಟು ವಿಧವಾಗಿ. अष्टन् प्रकारे "धा" (५-३-४२)। "सुरद्विपानामिव सामयोनिर्भिन्नोऽष्टधा विप्रससार वंशः" रघु० १६-३।

अष्टधातु ಅಷ್ಟಧಾತು (पु० ब० व०) ಸುವರ್ಣ ಮೊದಲಾದ ೨೦ಟು ಧಾತುಗಳು. "स्वर्णं रूप्यं च ताम्रं च रङ्गं यशदमेव च। सीसं लौहं रसश्चेति धातवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः"।

अष्टन् ಅಷ್ಟನ್ (त्रि० ब० व०) ೨೦ಟು. अशू (व्याप्तौ) "कनिन्" (उ० १-१५५)। अष्ट अष्टौ। अष्ट अष्टौ। अष्टभिः, अष्टाभिः। अष्टभ्यः, अष्टाभ्यः। अष्टभ्यः, अष्टाभ्यः। अष्टानाम्। अष्टसु, अष्टासु। "निन्द्यास्वष्टासु चान्यासु स्त्रियो रात्रिषु वर्जयन्" मनु० ३-५०।

अष्टपद ಅಷ್ಟಪದ (पु०) 1. शरभ ಮೃಗ. 2. ಜೇಡರ ಹುಳು. अष्टौ पदान्यस्य।

अष्टम ಅಷ್ಟಮ (वि०) ೨೦ನೆಯ. अष्टानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। "मट्" (५-२-४९)। "गर्भाष्टमेऽब्दे कुर्वीत ब्राह्मणस्योपनायनम्" मनु० २-३६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। अष्टमी ಅಷ್ಟಮೀ.

अष्टमङ्गल ಅಷ್ಟಮಂಗಳ (न० ब० व०) ಮಂಗಳ ವಸ್ತುಗಳು. अष्टौ मङ्गलानि। "लोकेऽस्मिन् मङ्गलान्यष्टौ ब्राह्मणो गौर्हुताशनः। हिरण्यं सर्पिरादित्य आपो राजा तथाष्टमः"। "मृगराजो वृषो नागः कलशो व्यजनं तथा। वैजयन्ती तथा भेरी दीप इत्यष्टमङ्गलम्"।

अष्टमभाव ಅಷ್ಟಮಭಾವ (पु०) (ಜಾತಕದಲ್ಲಿ) ಜನ್ಮ ಲಗ್ನದಿಂದ ೨೦ನೆಯ ಸ್ಥಾನ, ತನ್ನಾದಿ ದ್ವಾದಶಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಆಯುಃಸ್ಥಾನ. अष्टमो भावः। "अष्टमं चायुषः स्थानमष्टमादष्टमं च यत्। तयोरपि व्ययस्थानं मारकस्थानमुच्यते"।

अष्टमी ಅಷ್ಟಮೀ (स्त्री०) ಪಾಡ್ಯ ಮೊದಲಾಗಿ (ಪಕ್ಷದ) ೨೦ನೆಯ ತಿಥಿ. अष्टम "ङीप्" (४-१-१५)।

अष्टमूर्ति ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. अष्टौ मूर्तयोऽस्य। ಪೃಥಿವಿ, ಜಲ, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಆಕಾಶ, ಯಜಮಾನ (ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು), ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಈ ೨೦ಟೂ ಈಶ್ವರನ ಮೂರ್ತಿಗಳು. "या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री ये द्वे कालं विधत्तः श्रुतिविषयगुणा या स्थिता व्याप्य विश्वम्। यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः प्रत्यक्षाभिः प्रपन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः" शाकु० १-१। "अवेहि मां किंकरमष्टमूर्तेः कुम्भोदरं नाम निकुम्भमित्रम्" रघु० २-३५। ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಈ ಹೆಸರುಗಳು: (1) शर्वः, (2) भवः, (3) रुद्रः, (4) उग्रः, (5) भीमः, (6) पशुपतिः, (7) महादेवः ಮತ್ತು (8) ईशानः। (स्त्री० ब० व०) 2. ಈಶ್ವರನ ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ೨೦ಟು ಮೂರ್ತಿಗಳು.

अष्टमूर्तिधर ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿಧರ (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. अष्टानां मूर्तीनां धरः। "आप्लुतः स विमलैर्जलैरमूदष्टमूर्तिधरमूर्तिरष्टमी" माघ० १४-१८।

अष्टवर्ग ಅಷ್ಟವರ್ಗ (पु०) 1. (ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ) ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ರೇಖಾಕಾರವಾದ ಒಂದು ಚಕ್ರ. 2. ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ)ಗಳ ೨೦ಟು ಗುಂಪು.

(1) अवर्गः (ಅಕಾರಾದಿ 15 ವರ್ಣಗಳು)
(2) कवर्गः (ಕಕಾರಾದಿ 5 ,,)
(3) चवर्गः (ಚಕಾರಾದಿ 5 ,,)
(4) टवर्गः (ಟಕಾರಾದಿ 5 ,,)
(5) तवर्गः (ತಕಾರಾದಿ 5 ,,)
(6) पवर्गः (ಪಕಾರಾದಿ 5 ,,)
(7) यवर्गः (ಯಕಾರಾದಿ 4 ,,)
(8) शवर्गः (ಶಕಾರಾದಿ 4 ,,)

अष्टाङ्ग ಅಷ್ಟಾಂಗ (पु०) 1. ೨೦ಟು ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ ಯೋಗ; अष्टौ अङ्गान्यस्य। (1) ಯಮ, (2) ನಿಯಮ, (3) ಆಸನ, (4) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, (5) ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, (6) ಧ್ಯಾನ, (7) ಧಾರಣ ಮತ್ತು (8) ಸಮಾಧಿಗಳಿಂದು ಯೋಗದ ಅಂಗಗಳು ೨೦ಟು. "यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयोऽष्टावङ्गानि" पा० यो० सू० २-२९। [ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. "दोर्भ्यां पद्भ्यां च जानुभ्यामुरसा शिरसा दृशा। मनसा वचसा चेति प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरितः" वैद्यना० आह्निक०। 3. ೨೦ಟು ವಿಧ ಪೂಜಾ ದ್ರವ್ಯಗಳು. "आपः क्षीरं कुशाग्रं च दधि सर्पिः सतण्डुलम्। यवः सिद्धार्थकश्चैव अष्टाङ्गोऽर्घः प्रकीर्तितः"।

4. ಎಂಟು ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ ಆಯುರ್ವೇದ; (1) ಶಲ್ಯ, (2) ಶಾಲಾಕ್ಯ, (3) ಕಾಯಚಿಕಿತ್ಸೆ, (4) ಭೂತವಿದ್ಯೆ, (5) ಕೌಮಾರಭೃತ್ಯ, (6) ಅಗದತಂತ್ರ, (7) ರಸಾಯನ ತಂತ್ರ ಮತ್ತು (8) ವಾಜೀಕರಣ" ತಂತ್ರಗಳೆಂದು ಆಯುರ್ವೇದ ಅಂಗಗಳು ಎಂಟು.

अष्टाङ्गधूप ಅಷ್ಟಾಂಗಧೂಪ(ತ್ಕಂ)ಜ್ವರ ವಾಸಿಯಾಗಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಧೂಪ; (1) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ, (2) ಬೇವಿನಸೊಪ್ಪು, (3) ಬಜೆ, (4) ಚಂಗಲು ಕೋಷ್ಠ, (5) ಅಳಲೆಕಾಯಿ, (6) ಸಾಸುವೆ, (7) ಯವ ಮತ್ತು (8) ತುಪ್ಪ. ಈ ಎಂಟು ವಸ್ತುಗಳ ಧೂಪದ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಜ್ವರವು ವಾಸಿಯಾಗುವುದು. "पलङ्कषा निम्बपत्रं वचा कुष्ठं हरीतकी। सर्षपाः सयवाः सर्पिर्धूपनं ज्वरनाशनम्" चक्रद०।

अष्टाङ्गमैथुन ಅಷ್ಟಾಂಗಮೈಥುನ (ನಂ) ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಬಂಧವಾದ ಎಂಟು ವಿಧ ಸುಖಾನುಭವ; ಇದು (1) स्मरणम्, (2) कीर्तनम्, (3) केलिः, (4) प्रेक्षणम्, (5) गुह्यभाषणम्, (6) संकल्पः, (7) अध्यवसायः ಮತ್ತು (8) क्रियानिष्पत्तिः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ.

अष्टादश ಅಷ್ಟಾದಶ(ವಿಂ) ಹದಿನೆಂಟನೆಯ. अष्टादशानां पूरणः—अष्टादशन् "डट्" (५-२-४८)। "अगाहताष्टादशतां जिगीषया नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्" नैष० १-५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। –दशी–दशी.

अष्टादशधान्य ಅಷ್ಟಾದಶಧಾನ್ಯ (ನಂ ಬ ಂ ಬಂ) ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಧಾನ್ಯಗಳು; (1) ಯವ, (2) ಗೋಧೂಮ (ಗೋಧಿ), (3) ಬತ್ತ, (4) ತಿಲ (ಎಳ್ಳು), (5) ಕಂಗು (ನವಣೆ), (6) ಕುಳುತ್ಥ (ಹುರುಳಿ), (7) ಮಾಷ (ಉದ್ದು), (8) ಮುದ್ಗ (ಹೆಸರು), (9) ಕಾಡುಕಡಲೆ, (10) ನಿಷ್ಪಾವ (ಅವರೆ), (11) ಶ್ಯಾಮಕ (ಸಾವೆ), (12) ಸರ್ಷಪ (ಸಾಸುವೆ), (13) ಕಾಡು ಗೋಧಿ, (14) ತೃಣಧಾನ್ಯ, (15) ತೊಗರಿ, (16) ನೆಲಗಡಲೆ, (17) ಕಡಲೆ ಮತ್ತು (18) ಚೀನಕ (60 ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಫಲ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಬತ್ತ). ಇವು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಧಾನ್ಯಗಳು. "यवगोधूमधान्यानि तिलाः कङ्गुकुलुत्थकाः। माषा मुद्गा मसूराश्च निष्पावाः श्यामसर्षपाः। गवेधुकाश्च नीवारा आढक्योऽथ सतीनकाः। चणकाश्चीनकाश्चैव धान्यान्यष्टादशैव तु" हेमाद्रि० दा० ख०।

अष्टादशन् ಅಷ್ಟಾದಶನ್ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹದಿನೆಂಟು. अष्टौ च दश च।

अष्टादशपुराण ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣ (ನ० ಬ० ಬ०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾ ಪುರಾಣಗಳು; (1) ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣ, (2) ಪಾದ್ಮ ಪುರಾಣ, (3) ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ, (4) ಶಿವಪುರಾಣ, (5) ಭಾಗವತಪುರಾಣ, (6) ನಾರದಪುರಾಣ, (7) ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಪುರಾಣ, (8) ಅಗ್ನಿಪುರಾಣ, (9) ಭವಿಷ್ಯತ್ಪುರಾಣ, (10) ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣ, (11) ಲಿಂಗಪುರಾಣ, (12) ವರಾಹಪುರಾಣ, (13) ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ, (14) ವಾಮನಪುರಾಣ, (15) ಕೂರ್ಮಪುರಾಣ, (16) ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ, (17) ಗರುಡಪುರಾಣ ಮತ್ತು (18) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣ. ಇವು ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳು. ಈ ಮಹಾಪುರಾಣಗಳ ಗ್ರಂಥಪರಿಮಾಣ: [ಒಂದು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಶ್ಲೋಕ ಅಥವಾ 32 ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.]

	ಗ್ರಂಥಸಂಖ್ಯೆ
(1) ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣ	10,000
(2) ಪಾದ್ಮ ,,	55,000
(3) ವಿಷ್ಣು ,,	23,000
(4) ಶಿವ ,,	24,000
(5) ಭಾಗವತ ,,	18,000
(6) ನಾರದ ,,	25,000
(7) ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಪುರಾಣ	9,000
(8) ಆಗ್ನಿ ,,	15,400
(9) ಭವಿಷ್ಯತ್ ,,	14,500
(10) ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣ	18,000
(11) ಲಿಂಗ ,,	11,000
(12) ವರಾಹ ,,	24,000
(13) ಸ್ಕಾಂದ ,,	80,100
(14) ವಾಮನ ,,	10,000
(15) ಕೂರ್ಮ ,,	17,000
(16) ಮತ್ಸ್ಯ ,,	14,000
(17) ಗರುಡ ,,	980
(18) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ,,	12,000

अष्टादशविद्या ಅಷ್ಟಾದಶವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ० ಬ० ಬ०) ವೇದ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ವಿದ್ಯೆಗಳು; ಋಕ್, ಯಜುಸ್ಸು, ಸಾಮ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು (4) ವೇದಗಳು; ಶಿಕ್ಷೆ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಛಂದಸ್ಸು, ನಿರುಕ್ತ, ಜ್ಯೋತಿಷ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳೆಂಬ ಆರು (6) ವೇದಾಂಗಗಳು; ಮೀಮಾಂಸೆ, ನ್ಯಾಯ, ಧರ್ಮ

ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಪುರಾಣ ಇವು ನಾಲ್ಕು (4) ಸೇರಿ ಚತುರ್ದಶ (14) ವಿದ್ಯೆಗಳು; ಆಯುರ್ವೇದ, ಧನುರ್ವೇದ, ಗಾಂಧರ್ವವೇದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಇವೂ ಸೇರಿ ಹದಿನೆಂಟು ವಿದ್ಯೆಗಳು. "अङ्गानि वेदाश्चत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः। धर्मशास्त्रं पुराणं च विद्याह्येताश्चतुर्दश। आयुर्वेदो धनुर्वेदो गान्धर्वश्चेति ते त्रयः। अर्थशास्त्रं चतुर्थं तु विद्याह्यष्टादशैव तु" हेमाद्रिः।

अष्टादशविवादपद ಅಷ್ಟಾದಶವಿವಾದಪದ(ನಂ॰ತ॰ವ॰) ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ವ್ಯವಹಾರ ಸ್ಥಾನಗಳು. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಬಹುದಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡ 18 ವಿಧವಾದ ಅವಕಾಶವಿರುವುವು; (1) ಋಣಾದಾನ (ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು), (2) ನಿಕ್ಷೇಪ (ತನ್ನ ಹಣವನ್ನು ಇತರರಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿಟ್ಟಿರುವುದು), (3) ಅಸ್ವಾಮಿವಿಕ್ರಯ (ಯಜಮಾನನಲ್ಲದವನಿಂದ ನಡೆಯುವ ಆಸ್ತಿಯ ಮಾರಾಟ), (4) ವರ್ತಕರು ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನಡೆಸುವ ಕಾರ್ಯ, (5) ದಾನ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು ಅನರ್ಹನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಲಿ, ಕೋಪದಿಂದಾಗಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, (6) ಸೇವಕನಿಗೆ ಸಂಬಳ ಕೊಡದಿರುವುದು, (7) ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವಿಕೆ, (8) ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು) ಉಂಟಾಗುವ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ, (9) ಯಜಮಾನ ಮತ್ತು ಸೇವಕರ ಜಗಳ, (10) ಜಮೀನು ಗ್ರಾಮ ವಗೈರೆ ಗಡಿ ವಿವಾದ, (11) ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು ಮತ್ತು ಏಟುಗಳಿಂದ ಕ್ರೂರವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವಿಕೆ, (12) ಕಳ್ಳತನ, (13) ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಮಾಡುವ ದರೋಡೆ, (14) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪರಪುರುಷ ಸಂಬಂಧ, (15) ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಧರ್ಮ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, (16) ಪಾಲುಗಾರಿಕೆ, (17) ದ್ಯೂತ (ಪಗಡೆಯಾಟ ಮೊದಲಾದ ಜೂಜು), ಮತ್ತು (18) ಆಹ್ವಯ (ಕೋಳಿ ಟಗರು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕಾಳಗ). ಇವು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಥಾನಗಳು. "तेषामाद्यमृणादानं निक्षेपोऽस्वामिविक्रयः। संभूय च समुत्थानं दत्तस्यानपकर्म च। वेतनस्यैव चादानं संविदश्च व्यतिक्रमः। क्रयविक्रयानुशयो विवादः स्वामिपालयोः। सीमाविवादधर्मश्च पारुष्ये दण्डवाचिके। स्तेयं च साहसं चैव स्त्रीसंग्रहणमेव च। स्त्रीपुंधर्मौ विभागश्च द्यूतमाह्वय एव च। पदान्यष्टादशैतानि व्यवहारस्थितौविह" मनु॰ ८-४, ५, ६, ७।

अष्टादशस्मृतिकारिन् ಅಷ್ಟಾದಶಸ್ಮೃತಿಕಾರಿನ್ (ಪುಂ ತ॰ ತ॰) ಹದಿನೆಂಟು ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು; (1) ವಿಷ್ಣು, (2) ಪರಾಶರ, (3) ದಕ್ಷ, (4) ಸಂವರ್ತ, (5) ವ್ಯಾಸ, (6) ಹಾರೀತ, (7) ಶಾತಾತಪ, (8) ವಸಿಷ್ಠ, (9) ಯಮ, (10) ಆಪಸ್ತಂಬ, (11) ಗೌತಮ, (12) ದೇವಲ, (13) ಶಂಖಲಿಖಿತ, (14) ಭರದ್ವಾಜ, (15) ಉಶನಸ್ಸು, (16) ಅತ್ರಿ, (17) ಶೌನಕ ಮತ್ತು (18) ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ. ಇವರು ಅಷ್ಟಾದಶ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು. "विष्णुः पराशरो दक्षः संवर्त्तव्यासहारिताः। शातातपो वसिष्ठश्च यमापस्तम्बगौतमाः। देवलः शङ्खलिखितौ भरद्वाजोशनोऽत्रयः। शौनको याज्ञवल्क्यश्च दशाष्टौ स्मृतिकारिणः" हेमाद्रिः।

अष्टादशोपचार ಅಷ್ಟಾದಶೋಪಚಾರ (ಪುಂ ತ॰ ವ॰) ಪೂಜಾ ಸಂಬಂಧವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಚಾರಗಳು; (1) ಆಸನ, (2) ಸ್ವಾಗತ, (3) ಪಾದ್ಯ, (4) ಅರ್ಘ್ಯ, (5) ಆಚಮನೀಯ, (6) ಸ್ನಾನ, (7) ವಸ್ತ್ರ, (8) ಉಪವೀತ, (9) ಗಂಧ, (10) ಪುಷ್ಪ, (11) ಆಭರಣ, (12) ಧೂಪ, (13) ದೀಪ, (14) ಭೋಜ್ಯ (ನೈವೇದ್ಯ), (15) ತರ್ಪಣ, (16) ಮಾಲ್ಯಾನುಲೇಪನ; (17) ನಮಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು (18) ವಿಸರ್ಜನ. ಇವು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಪೂಜೋಪಚಾರಗಳು. तन्त्रसा॰।

अष्टादिशाब्दिक ಅಷ್ಟಾದಿಶಾಬ್ದಿಕ(ಪುಂ) ಎಂಟು ಮಂದಿ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರು; (1) ಇಂದ್ರ, (2) ಚಂದ್ರ, (3) ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನ, (4) ಆಪಿಶಲಿ, (5) ಶಾಕಟಾಯನ, (6) ಪಾಣಿನಿ, (7) ಅಮರ ಮತ್ತು (8) ಜೈನೇಂದ್ರ. ಇವರು ಎಂಟು ಮಂದಿ ಆದಿಶಾಬ್ದಿಕರು. "इन्द्रश्चन्द्रः काशकृत्स्नापिशलिः शाकटायनः। पाणिन्यमरजैनेन्द्राः जयन्त्यष्टादिशाब्दिकाः"।

अष्टापद ಅಷ್ಟಾಪದ (ಪುಂನ॰) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. अष्टसु लोहेषु पदं प्रतिष्ठाऽस्य। "अचेष्टताष्टापदभूमिरेणुः पादाहतो यत्सदृशं गरिम्णः" माघ॰ ३-२८। 2. ಪಗಡೆಯ ಛಾಸು. अष्टौ अष्टौ पदानि पङ्क्तावस्य। (पु॰) 3. ಶರಭ ಮೃಗ. 4. ಮರ್ಕಟ, ಕಪಿ. 5. ಜೀಡರ ಹುಳು. (स्त्री॰) –पदी –ಪದೀ. 6. ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. "अष्टापदोऽस्त्री कनके शाराणां फलकेऽपि च। अष्टापदी चन्द्रमल्यां शरभे मर्कटे पुमान्" मेदि॰।

अष्टाविंश ಅಷ್ಟಾವಿಂಶ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ. अष्टाविंशति "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)।

अष्टाविंशति ಅಷ್ಟಾವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು. अष्टाधिका विंशतिः "आत्" (६-३-४७)।

अष्टाविंशतितम ಅಷ್ಟಾವಿಂಶತಿತಮ(वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ. अष्टाविंशति "डट्" (५-२-४८)। "तमट्" (५-२-५६)।

अष्टावक्र ಅಷ್ಟಾವಕ್ರ (पु०) ಕಹೋಡ ಋಷಿಯ ಮಗ. अष्टसु भागेषु वक्रः। पृषो० दीर्घः। [ಉದ್ದಾಲಕನೆಂಬ ಮುನಿಯು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಕಹೋಡನು ತನಗೆ ಮಾಡಿದ ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು. ಆಕೆಯು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿರಲು ಉದರದಲ್ಲಿ ಶಿಶುವು ಬೆಳೆಯುತ್ತ, ತಂದೆಯು ಅನವರತವೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವೇದಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಾನೂ ಉದರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೇ ವೇದವನ್ನು ಕಲಿತುಕೊಂಡಿತು. ಅಹೋರಾತ್ರವೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾಡುತ್ತ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಉದಾಸೀನನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ತಂದೆಯು ಒಂದು ದಿನ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ಶಿಶುವು ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು, "ತಂದೆಯೆ, ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾನು ಗರ್ಭದಲ್ಲೇ ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದೆನು. ನೀನು ಈ ರೀತಿ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತ ನಮ್ಮ ತಾಯಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ" ವೆಂದು ನಿಂದಿಸಲು, ತಂದೆಯು ಕೋಪದಿಂದ "ನೀನು ಅಷ್ಟಾವಕ್ರನಾಗು" ಎಂದು ಶಪಿಸಿದನು. ಶಿಶುವು ದೇಹದ ಎಂಟು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಕ್ರವಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಮುಂದೆ "**ಅಷ್ಟಾವಕ್ರ ಮಹರ್ಷಿ**"ಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆಯಿತು.] "उपालब्धः शिष्यमध्ये महर्षिः स तं कोपादुदरस्थं शशाप। यस्मात् कुत्सो वर्तमानो ब्रवीषि तस्माद्वक्रो भवितास्यष्टकृत्वः" भा० वन० १३४-११।

अष्टि ಅಷ್ಟಿ, (स्त्री०) 1. ಬೀಜ, ಕಾಳು. अस्यते भूमौ क्षिप्यते—असु (क्षेपणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। पृषो०। 2. ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಹರಡುವಿಕೆ, ಹಬ್ಬುವಿಕೆ. अक्ष् (व्याप्तौ) "क्तिन्"। 3. ಸುಖಸಾಧನವಾದ ದೇಹ, ಶರೀರ. 4. ಹದಿನಾರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. 5. ಹದಿನಾರು ಸಂಖ್ಯೆ. 6. ಪಗಡೆಯ ದಾಳ.

अष्ठीवत् ಅಷ್ಠೀವತ್ (पु०) ಮುಂಡಿ, ತೊಡೆ ಮತ್ತು ಮೊಣಕಾಲುಗಳ ಸಂದು. अतिशयितमस्थि यस्मिन् "मतुप्" अष्ठीभावश्च निपा० (८-२-१२)। "जानूरुपर्वाष्ठीवदस्त्रियाम्" अम०।

अस – भुवि (अदा० पर० अक० से०)।

लट्—	अस्ति	स्तः	सन्ति।
	असि	स्थः	स्थ।
	अस्मि	स्वः	स्मः।
लिट्—	बभूव	बभूवतुः	बभूवुः।
	बभूविथ	बभूवथुः	बभूव।
	बभूव	बभूविव	बभूविम।
लुट्—	भविता	भवितारौ	भवितारः।
	भवितासि	भवितास्थः	भवितास्थ।
	भवितास्मि	भवितास्वः	भवितास्मः।
लृट्—	भविष्यति	भविष्यतः	भविष्यन्ति।
	भविष्यसि	भविष्यथः	भविष्यथ।
	भविष्यामि	भविष्यावः	भविष्यामः।
लोट्—	अस्तु / स्तात्	स्ताम्	सन्तु।
	एधि / स्तात्	स्तम्	स्त।
	असानि	असाव	असाम।
लङ्—	आसीत्	आस्ताम्	आसन्।
	आसीः	आस्तम्	आस्त।
	आसम्	आस्व	आस्म।
विधिलिङ्—	स्यात्	स्याताम्	स्युः।
	स्याः	स्यातम्	स्यात।
	स्याम्	स्याव	स्याम।
आशीर्लिङ्—	भूयात्	भूयास्ताम्	भूयासुः।
	भूयाः	भूयास्तम्	भूयास्त।
	भूयासम्	भूयास्व	भूयास्म।
लुङ्—	अभूत्	अभूताम्	अभूवन्।
	अभूः	अभूतम्	अभूत।
	अभूवम्	अभूव	अभूम।
लृङ्—	अभविष्यत्	अभविष्यताम्	अभविष्यन्।
	अभविष्यः	अभविष्यतम्	अभविष्यत।
	अभविष्यम्	अभविष्याव	अभविष्याम।

भावे:—भूयते। बभूवे। भविता। भविष्यते। भूयताम्। अभूयत। भूयेत। भविषीष्ट। अभावि। अभविष्यत।

ण्यन्तात् –

लट्–पर०	भावयति	भावयतः	भावयन्ति।
	भावयसि	भावयथः	भावयथ।
	भावयामि	भावयावः	भावयामः।
आत्म०	भावयते	भावयेते	भावयन्ते।
	भावयसे	भावयेथे	भावयध्वे।
	भावये	भावयावहे	भावयामहे।
लिट्–पर०	भावयाञ्चकार	भावयाञ्चक्रतुः	भावयाञ्चक्रुः।
	भावयाञ्चकर्थ	भावयाञ्चक्रथुः	भावयाञ्चक्र।
	भावयाञ्चकार / भावयाञ्चकर	भावयाञ्चकृव	भावयाञ्चकृम।
	भावयांबभूव	भावयांबभूवतुः	भावयांबभूवुः।
	भावयामास	भावयामासतुः	भावयामासुः।
आत्म०	भावयांचक्रे	भावयाञ्चक्राते	भावयाञ्चक्रिरे।
	भावयाञ्चकृषे	भावयाञ्चक्राथे	भावयाञ्चकृढ्वे।
	भावयाञ्चक्रे	भावयाञ्चकृवहे	भावयाञ्चकृमहे।
	भावयांबभूव।	भावयामास।	
लृट्–पर०	भावयिता	भावयितारौ	भावयितारः।
	भावयितासि	भावयितास्थः	भावयितास्थ।
	भावयितास्मि	भावयितास्वः	भावयितास्मः।
आत्म०	भावयितासे।		
	भावयिताहे इति विशेषः।		
लृट्–पर०	भावयिष्यति	भावयिष्यतः	भावयिष्यन्ति।
	भावयिष्यसि	भावयिष्यथः	भावयिष्यथ।
	भावयिष्यामि	भावयिष्यावः	भावयिष्यामः।
आत्म०	भावयिष्यते	भावयिष्येते	भावयिष्यन्ते।
	भावयिष्यसे	भावयिष्येथे	भावयिष्यध्वे।
	भावयिष्ये	भावयिष्यावहे	भावयिष्यामहे।
लोट्–पर०	भावयतु / भावयतात्	भावयतां	भावयन्तु।
आत्म०	भावयताम्	भावयेताम्	भावयन्ताम्।
	भावयस्व	भावयेथाम्	भावयध्वम्।
	भावयै	भावयावहै	भावयामहै।
लङ्–पर०	अभावयत्	अभावयताम्	अभावयन्।
	अभावयः	अभावयतम्	अभावयत।
	अभावयम्	अभावयाव	अभावयाम।
आत्म०	अभावयत	अभावयेताम्	अभावयन्त।
	अभावयथाः	अभावयेथाम्	अभावयध्वम्।
	अभावये	अभावयावहि	अभावयामहि।

विधिलिङ्–पर०

	भावयेत्	भावयेताम्	भावयेयुः।
आत्म०	भावयेत	भावयेयाताम्	भावयेरन्।

अशीर्लिङ्–पर०

	भाव्यात्	भाव्यास्ताम्	भाव्यासुः।
	भाव्याः	भाव्यास्तम्	भाव्यास्त।
	भाव्यासम्	भाव्यास्व	भाव्यास्म।
आत्म०	भावयिषीष्ट	भावयिषीयास्ताम्	भावयिषीरन्।
	भावयिषीष्ठाः	भावयिषीयास्ताम्	भावयिषीध्वम्
	भावयिषीय	भावयिषीवहि	भावयिषीमहि।
लुङ्–पर०	अबीभवत्	अबीभवताम्	अबीभवन्।
	अबीभवः	अबीभवतम्	अबीभवत।
	अबीभवम्	अबीभवाव	अबीभवाम।
आत्म०	अबीभवत	अबीभवेताम्	अबीभवन्त।
	अबीभवथाः	अबीभवेथाम्	अबीभवध्वम्।
	अबीभवे	अबीभवावहि	अबीभवामहि।
लृङ्–पर०	अभावयिष्यत्	अभावयिष्यताम्	अभावयिष्यन्।
आत्म०	अभावयिष्यत	अभावयिष्येताम्	अभावयिष्यन्त।

ण्यन्तात् कर्मणि :–१. भाव्यते भाव्येते भाव्यन्ते। २. भावयाञ्चक्रे, भावयाम्बभूवे, भावयामासे। ३. भावयिता, भाविता। ४. भावयिष्यते, भाविष्यते। ५. भाव्यताम्। ६. अभाव्यत। ७. भाव्येत। ८. भावयिषीष्ट, भाविषीष्ट। ९. अभावि, अभाविष्ठाः, अभावयिष्ठाः। अभाविषि, अभावयिषि। १०. अभाविष्यत, अभाविष्येताम्, अभाविष्यन्त। अभावयिष्यत, अभावयिष्येताम्, अभावयिष्यन्त।

केवलात् कृत्सु :–तव्यः–भवितव्यम्। अनीयर्–भवनीयम्। यत्–भव्यम्। भावे क्तः–भूतम्। क्तवतुः–भूतवान्। शतृ–सन् सन्तौ सन्तः, सती। ल्युट्–भवनम्। तुमुन्–भवितुम्। क्त्वा–भूत्वा। ल्यप्–संभूय। णमुल्–भावं भावम्। भूत्वाभूत्वा।

ण्यन्तात् कृत्सु :–भावयितव्यः। भावनीयः। भाव्यः। भावितः। भावितवान्। भावयन्, भावयन्ती। शानच्–भावयमानः। भावयिष्यन्, भावयिष्यती, भावयिष्यन्ती। शानच्–भावयिष्यमाणः। भावयितुम्। भावितम्। भावनम्। भावयित्वा। परिभाव्य। भावंभावम्। भावयित्वाभावयित्वा।

असंयत ಅಸಂಯತ (वि०) 1. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡದ, ಕಟ್ಟಲ್ಪಡದ. न संयतः। 2. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಡದ. "असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः" गीता ६-३६।

असंयुक्त ಅಸಂಯುಕ್ತ (ವಿ॰) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. न संयुक्तः।

असंयुत ಅಸಂಯುತ (ವಿ॰) ಬೆರಸಲ್ಪಡದ, ಮಿಶ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಡದ. अ+सम्+यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "क्तः" (३-२-१०२)।

असंलग्न ಅಸಂಲಗ್ನ (ವಿ॰) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. न संलग्नः।

असंवृत ಅಸಂವೃತ (ನ॰) 1. ಒಂದು ನರಕ. "योऽह्नस्य कर्ममाचष्टे यश्चैवादिशति व्रतम्। सोऽसंवृतं नाम तमः याह तेनैव गच्छति" मनु॰ ४-८१। (वि॰)2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡದ, ತೆರೆದಿರುವ. न संवृतः। "नासंवृतमुखः कुर्यात् जृतं जृम्भां तथैव च"।

असंशय ಅಸಂಶಯ (ಪು॰) 1. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ನ॰ ತ॰। (ವಿ॰) 2. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ. (ಕ್ರಿ॰ ವಿ॰) 3. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ. "असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम्। अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते" गीता ६-३५। "असंशयं क्षत्रपरिग्रहक्षमा" शाकु॰ १-२२।

असंश्लिष्ट ಅಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟ (ವಿ॰) ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. न संश्लिष्टः।

असंसृष्ट ಅಸಂಸೃಷ್ಟ (ವಿ॰) 1. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಬೆರತಿರದ. न संसृष्टः। 2. ಆಸ್ತಿಯ ವಿಭಾಗವಾದನಂತರ ಮತ್ತೆ ಒಂದೇ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ.

असंस्कृत ಅಸಂಸ್ಕೃತ (ಪು॰) 1. ವ್ಯಾಕರಣ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಅಪಶಬ್ದ. (ವಿ॰) 2. ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಪರಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ಗರ್ಭಾಧಾನ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ. 4. ಬೇರೆ ಗುಣ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡದ.

असंस्तुत ಅಸಂಸ್ತುತ (ವಿ॰) 1. ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದ, ಹೊಸದಾದ. न संस्तुतः। "प्रसह्य चेतःसु समासजन्तमसंस्तुतानामपि भावमार्द्रम्" किरा॰ ३-२। 2. ಜೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡದ.

असकृत् ಅಸಕೃತ್ (ಅವ್ಯ॰) ಪುನಃ ಪುನಃ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಅನೇಕಾವೃತ್ತಿ. न सकृत्। "असकृद्गृहीतबहुदेहसंभवस्तादसौ विभक्तनवगोपुरान्तरम्" माघ॰ १३-२८।

असक्त ಅಸಕ್ತ (ವಿ॰) 1. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿಃಸ್ಪೃಹನಾದ. न सक्तः। "जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः" रघु॰ १-२१। 2. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರದ. "आसीद्विवृत्तवदना च विमोचयन्ती शाखासु वल्कलमसक्तमपि द्रुमाणाम्" शाकु॰ २-१२। 3. ವ್ಯಸನಿಯಲ್ಲದ, ತತ್ಪರನಲ್ಲದ, ಫಲಾಭಿಲಾಷಿಯಲ್ಲದ. (ಕ್ರಿ॰ ವಿ॰) 4. ವ್ಯಸನಿಯಲ್ಲದೆ, ನಿಮಗ್ನನಾಗದೆ, ಫಲಾಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದೆ. "असक्तमाराधयतो यथायथं विभज्य भक्त्या समपक्षपातया" किरा॰ १-११। 5. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದೆ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ. "असक्तमूधांसि पयः क्षरन्त्यमूरुपायनानीव नयन्ति धेनवः" किरा॰ ४-३१।

असङ्कुस ಅಸಂಕುಸ (ವಿ॰) ಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. संकसति—कस (गतौ) "उकन्" (उ॰ २-२९)। न॰ त॰।

असङ्ख्य ಅಸಂಖ್ಯ (ವಿ॰) ಎಣಿಸಲಾಗದ, ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ, ಎಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति सङ्ख्या यस्य। "असङ्ख्यैरद्भुतैस्तुङ्गैः क्रम्ये राक्षसपर्वतैः" याद॰ १-३९।

असङ्ख्यात ಅಸಂಖ್ಯಾತ (ವಿ॰) ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ, ಎಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಹೇರಳವಾದ. न सङ्ख्यातः। "असङ्ख्याता-स्त्रोघद्रविणमदमत्तस्य च रिपोः" वेणी॰ ३-२२।

असङ्ख्येय ಅಸಂಖ್ಯೇಯ (ಪು॰)1. ವಿಷ್ಣು. न सङ्ख्यातुं शक्यः। [ಎಣಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ಮಹಿಮಾತಿಶಯವುಳ್ಳವನು.] "असङ्ख्येयोऽप्रमेयात्मा" वि॰ स॰। (ವಿ॰)2. ಎಣಿಸಲಾಗದ, ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ. 3. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗದ.

असङ्ग ಅಸಂಗ (ಪು॰) 1. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ನ॰ ತ॰। "अहिंसयेन्द्रियासङ्गैर्वैदिकैश्चैव कर्मभिः" मनु॰ ६-७५। 2. (ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ) ಪುರುಷ. (ವಿ॰)3. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. 4. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ. "असङ्गमद्रिष्वपि सारवत्तया न मे त्वदन्येन विसोढमायुधम्" रघु॰ ३-६३।

असङ्गत ಅಸಂಗತ (ವಿ॰) 1. ಅಯುಕ್ತವಾದ, ಅಸಭ್ಯವಾದ, ಅಕ್ರಮವಾದ. 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಸಂಗ ಮೊದಲಾದ ಆರು ವಿಧವಾದ ಸಂಗತಿಯಿಲ್ಲದ.

असङ्गति ಅಸಂಗತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಅಸಂಬದ್ಧತೆ, ಅಬದ್ಧ. 2. ಸಂಬಂಧನಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಅಸಂಗತಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ; ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಬೇರೆಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳ ವರ್ಣನೆಯು "असङ्गति" ಅಲಂಕಾರವು. "विरुद्धं भिन्नदेशत्वं कार्यहेत्वोरसङ्गतिः। विषं जलधरैः पीतं मूर्च्छिताः पथिकाङ्गनाः" चन्द्रा॰।

असत् असत् (पु॰) 1. ಇಂದ್ರ. (न॰) 2. ಅಸತ್ತು, ಅಭಾವ, ಅವ್ಯಕ್ತತೆ. 3. ಅಸತ್ಯ, ಸುಳ್ಳು. (वि॰) 4. ದೇಶಕಾಲಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. शशशृङ्गम् गगनारविन्दम् ಇತ್ಯಾದಿ. 5. ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರದೆ ಅವ್ಯಾಕೃತವಾದ. "असद्वा इदमग्र आसीत्" तै॰ उ॰। 6. ಈಗ ಇಲ್ಲದ, ಅತೀತವಾದ, ಅನಾಗತವಾದ. "तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च। अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन" गीता ९-१९। 7. ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲದ, ಕೆಟ್ಟದಾದ. "तं सन्तः श्रोतुमर्हन्ति सदसद्व्यक्तिहेतवः" रघु॰ १-१०। 8. ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯುಳ್ಳ, ದುರಾಚಾರವುಳ್ಳ. 9. ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ (ಕಾರ್ಯ). "अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत्। असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह" गीता १७-२८। 10. ಇಲ್ಲದ, ಸುಳ್ಳಾದ, ನಿಜವಲ್ಲದ. "आत्मनो ब्रह्मणो भेदमसन्तं कः करिष्यति" संक्षेपशारीरकम्। (स्त्री॰) -ती-ति॰. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ಕುಲಟಿ, ಜಾರಸ್ತ್ರೀ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ.

असत्ता असत्ता (स्त्री॰) 1. ಅಸತ್ಯ, ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. 2. ಕೆಟ್ಟತನ, ದುರುಳತನ. 3. ಅಸತ್ತು, ಅಭಾವ, ಅವ್ಯಕ್ತತೆ. असतो भावः "तल्" (५-१-११९)।

असत्त्व असत्त्व (न॰) 1. ಅಸತ್ಯ, ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. 2. ಕೆಟ್ಟತನ, ದುರುಳತನ. 3. ಅವ್ಯಕ್ತತೆ, ಕಾರಣಾವಸ್ಥೆ, ಅಭಾವ. 4. ರಜೋಗುಣ. 5. ತಮೋಗುಣ. (वि॰)6. ಬಲವಿಲ್ಲದ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति सत्त्वं बलं यस्य। 7. ಸತ್ತ್ವಗುಣವಿಲ್ಲದ. न सत्त्वं सत्त्वगुणो यस्य। 8. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಲ್ಲದ. नास्ति सत्त्वानि प्राणिनो यत्र।

असत्य असत्य (न॰) 1. ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. (वि॰) 2. ಸುಳ್ಳಾದ. 3. ಕಾಲ್ಪನಿಕ, ನಿಜವಲ್ಲದ. "असत्यकण्ठार्पितबाहुबन्धना" कुमा॰ ५-५७।

असदागम असदागम (पु॰)1. ಅಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರ, ನಾಸ್ತಿಕಮತ, ವೇದವನ್ನು ನಂಬದ ಮತ. असंश्चासावागमश्च। 2. ಅನ್ಯಾಯವಾದ ದ್ರವ್ಯಸಂಪಾದನೆ. 3. ಅಕ್ರಮವಾದ ವಸ್ತುಪ್ರಾಪ್ತಿ. असत आगमः।

असदाचार असदाचार (पु॰) 1. ಕೆಟ್ಟನಡತೆ. असंश्चासावाचारश्च। (वि॰) 2. ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯುಳ್ಳ. असन् आचारो यस्य।

असदृश असदृश (वि॰)1. ಅಸಮಾನ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. 2. ಅನನುರೂಪವಾದ, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅಕ್ರಮವಾದ.

असद्ग्रह असद्ग्रह (पु॰) 1. ಭ್ರಾಂತಿಜ್ಞಾನ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ. 2. ಮುಕ್ಕಳ ಮೊಂಡುತನ, ಇಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಕೇಳುವ ಹಟ. असति अविद्यमाने मिथ्याभूते वस्तुनि ग्रहः आग्रहः।

असद्धेतु असद्धेतु (पु॰) ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾರಣ. "धूमवान् वह्नेः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯು ಧೂಮಸಾಧನವಾಗಿ (ಹೇತುವಾಗಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿ ಹೊಗೆ (ಧೂಮ) ಯಿಲ್ಲದೆ ಅಗ್ನಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕಾರಣವು ವ್ಯಭಿಚರಿತವಾಗಿದೆ. (ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.)

असद्भाव असद्भाव (पु॰) 1. ವಿರುದ್ಧಾಭಿಪ್ರಾಯ. 2. ಅಭಾವ, ಇಲ್ಲದಿರುವುದು.

असद्वृत्ति असद्वृत्ति (स्त्री॰) 1. ದುರಾಚಾರ, ಕೆಟ್ಟನಡವಳಿಕೆ. असती वृत्तिः। (वि॰) 2. ದುರಾಚಾರವುಳ್ಳ, ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯುಳ್ಳ. असती वृत्तिः यस्य।

असद्व्यवहार असद्व्यवहार (पु॰) 1. ಕೆಟ್ಟ ಅಭ್ಯಾಸ, ಕೆಟ್ಟ ಚಾಳಿ, ಕೆಟ್ಟ ನಡವಳಿಕೆ. 2. ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯುಳ್ಳವರೊಡನೆ ವ್ಯವಹಾರ. (वि॰) 3. ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯುಳ್ಳ.

असन असन (पु॰) 1. ಹೊನ್ನೆ ಮರ. अस्यति रुजम् — असु (क्षेपणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न॰) 2. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. असु "ल्युट्" (३-३-११५)।

असन्तुष्ट असंतुष्ट (वि॰) ಸಂತೋಷಹೊಂದದ, ತೃಪ್ತಿಪಡದ. न॰ त॰। "असन्तुष्टो द्विजो नष्टः सन्तुष्टश्च महीपतिः"।

असन्तोष असंतोष (पु॰) 1. ಅತೃಪ್ತಿ, ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न॰ त॰। (वि॰)2. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದ, ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. न सन्तोषो यस्य।

असन्नद्ध असन्नद्ध (वि॰) 1. ಕೊಬ್ಬಿದ, ಗರ್ವಗೊಂಡ, ಸ್ವಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳ, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ, ತಾನೇ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ. 2. ಕವಚ ತೊಟ್ಟು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿಲ್ಲದ. न सन्नद्धः।

असन्निकर्ष असन्निकर्ष (पु॰) 1. ದೂರ, ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि॰) 2. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. 3. ವಿಷಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಂಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ಆರು ವಿಧ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ.

असन्निकृष्ट ಅಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟ (ವಿಂ) 1. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. 2. ವಿಷಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಂಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ಆರು ವಿಧ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. न सन्निकृष्टः।

असन्निधि ಅಸನ್ನಿಧಿ (ಪ್ರಂ) 1. ದೂರ. (ವಿಂ) 2. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ.

असन्निहित ಅಸನ್ನಿಹಿತ (ವಿಂ) ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಲ್ಲದ.

असपत्न ಅಸಪತ್ನ (ಪ್ರಂ) 1. ಮಿತ್ರ, ಸುಹೃತ್ತು, ಸ್ನೇಹಿತ. ನ॰ ತ॰। (ವಿಂ) 2. ಶತ್ರುವಿಲ್ಲದ, ವೈರಿಯಿಲ್ಲದ. "अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धम्" ಗೀತಾ ೨-೮।

असपिण्ड ಅಸಪಿಂಡ (ಪ್ರಂ) ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಏಳು ತಲೆಯ ನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ರಕ್ತಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವನು. [ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಏಳು ತಲೆಯವರೆಗೂ ಹುಟ್ಟುವ ಜ್ಞಾತಿಗಳು ಸಪಿಂಡರು ಮತ್ತು ರಕ್ತ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವರು. ಮುಂದಿನ ತಲೆಯವರು ಸಮಾನೋದಕರು.] "सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते" ಮನು॰ ೫-೬೦।

असभ्य ಅಸಭ್ಯ (ವಿಂ) ಸಭೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದವನು, ನೀಚ, ಅಯೋಗ್ಯ. सभायां साधुः "यः" (೪-೪-೧೦೪)। ನ॰ ತ॰।

असम ಅಸಮ (ವಿಂ) 1. ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ. नास्ति समो यस्य। 2. ಸಮಾನವಲ್ಲದ. न समः। "समवतारसमैरसमैस्तटैः" किरा॰ ೫-೪। 3. ಸಮವಲ್ಲದ, ಬೆಸನಾದ (ಸಂಖ್ಯೆ) 1, 3, 5, 7, 9 ಇತ್ಯಾದಿ. 4. ಸಮವಲ್ಲದ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ (ನೆಲ). 5. ವಿಷಮವಾದ, ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ.

असमग्र ಅಸಮಗ್ರ (ವಿಂ) ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಕೊನೆಮುಟ್ಟದ.

असमञ्ज ಅಸಮಂಜ (ಪ್ರಂ) ಸಗರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ.

असमञ्जस ಅಸಮಂಜಸ (ವಿಂ) 1. ಅಸಂಗತವಾದ, ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ, ಸಮಂಜಸವಲ್ಲದ. "असमञ्जसमिति मत्वा तथापि तरलायते चेतः" ಉತ್ತ॰। 2. ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. "स्खलदसमञ्जसमुग्धजल्पितं ते" ಮಾಲತೀ॰ ೧೦-೨।

असमनयन ಅಸಮನಯನ -नेत्र-नेत्र -लोचन -लोचन (ಪುಂ) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. असमानि नयनानि नेत्राणि लोचनानि वा यस्य।

असमय ಅಸಮಯ (ಪುಂ) 1. ಅಕಾಲ, ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾಲ. अप्राशस्त्ये न॰ त॰। "असमये मतिरुन्मिषति ध्रुवं करगतैव गता यदियं कुहूः" ನೈಷ॰ ೪-೪೮। 2. ಕೆಟ್ಟ ಕಾಲ.

असमर्थ ಅಸಮರ್ಥ (ವಿಂ) 1. ಅಶಕ್ತ, ದುರ್ಬಲ. 2. ಅಯೋಗ್ಯ, ಅನರ್ಹ. 3. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದ (ಪದ). ಷಷ್ಠೀ राज्ञः भार्या देवदत्तस्य ಎಂಬಲ್ಲಿ राज्ञः भार्या ಇವುಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಸಮಾಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. 4. ಆಯಾ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ (ಪದ).

असमवायिकारण ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ (ನಂ) ಗುಣ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾದ ಕಾರಣ. ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ. **ಉದಾ:** तन्तुसंयोगः पटस्य असमवायिकारणम्। ಕಾರಣವಾದ ತಂತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇರುವ ಸಂಯೋಗವು ಪಟರೂಪ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. (2) ತನ್ನ ಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣದೊಡನೆ ಅದರ ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ. **ಉದಾ:** तन्तुरूपं पटगतरूपस्य असमवायिकारणम्। ಇಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವು ಪಟರೂಪ. ಅದರ ಕಾರಣ ಪಟ. ಪಟವೂ ತಂತುರೂಪವೂ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಿಂದ ತಂತುವಿನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಂತುರೂಪವು ಪಟರೂಪಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ.

असमस्त ಅಸಮಸ್ತ (ನಂ) 1. ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ, ಸಮಾಸವಿಲ್ಲದ ಪದಗಳ ಗುಂಪು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಡದ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ. (ವಿಂ) 2. ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಸಮಗ್ರವಲ್ಲದ. 3. ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಡದ. 4. ಬಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

असमान ಅಸಮಾನ (ವಿಂ) 1. ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಅಸದೃಶವಾದ. 2. ಸಮಾನವಲ್ಲದ.

असमापन ಅಸಮಾಪನ (ನಂ) ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸದಿರುವಿಕೆ.

असमापित ಅಸಮಾಪಿತ (ವಿಂ) ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡದ, ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಡದ. न समापितम्। "असमापितकृत्यसम्पदां हतवेगं विनयेन तावता" किरा॰ ೨-೪೮।

असमाप्त ಅಸಮಾಪ್ತ (ವಿಂ) ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳ್ಳದ, ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟದ, ಪೂರ್ಣವಾಗದ. "असमाप्तप्रतिज्ञोऽपि याते त्वयि महाभुजे" वेणी० ६-३३।

असमाप्ति ಅಸಮಾಪ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಪೂರ್ತಿಯಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಮುಗಿಯದಿರುವಿಕೆ.

असमावृत्त ಅಸಮಾವೃತ್ತ (ತ್ರಿಂ) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿ ಗುರುವಿನಿಂದ ಅನುಮತಿ ಪಡೆಯದವನು, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಾವರ್ತನ ಮಾಡದವನು. न समावृत्तः।

असमाहित ಅಸಮಾಹಿತ (ವಿಂ) ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಲ್ಲದ, ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ.

असमीक्ष्यकारिन् ಅಸಮೀಕ್ಷ್ಯಕಾರಿನ್ (ವಿಂ) ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸುವವನು. असमीक्ष्य कर्तुं शीलमस्य ಕೃ ಕೃಞ್ (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

असम्पत्ति ಅಸಂಪತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. (ವಿಂ) 2. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. नास्ति संपत्तिर्यस्य।

असम्पन्न ಅಸಂಪನ್ನ (ವಿಂ) ದರಿದ್ರ, ಬಡವ.

असम्पूर्ण ಅಸಂಪೂರ್ಣ (ವಿಂ) 1. ಪೂರ್ಣವಾಗದಿರುವ, ಮುಗಿಯದಿರುವ, ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದದಿರುವ. 2. ತುಂಬಿರದ, ಕೊಂಚ ಕಡಿಮೆಯಾದ, ನ್ಯೂನವಾದ. "क्रूरग्रहः सकेतुश्चन्द्रमसम्पूर्णमण्डलमिदानीम्" मुद्रा० १-६।

असम्पृक्त ಅಸಂಪೃಕ್ತ (ವಿಂ) ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. न सम्पृक्तः।

असम्प्रज्ञात ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ (ವಿಂ) ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಸಮಾಧಿ. न सम्यक् प्रकर्षेण ज्ञातः भेदो यत्र। [ಸಮಾಧಿಯು ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಮತ್ತು ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ಜ್ಞಾನ, ಜ್ಞೇಯ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾತೃಗಳ ಭೇದ ತೋರಿದರೂ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೇ ಚಿತ್ತವು ಏಕಾಗ್ರವಾಗುವುದು ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿಯೆನಿಸುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಸವಿಕಲ್ಪಕ ಸಮಾಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. (2) ಮೇಲಿನ ಭೇದವು ತೋರದೆ ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಚಿತ್ತವು ಧ್ಯೇಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುವುದು ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿಯೆನಿಸುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಸಮಾಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿಯು ಏಕಾಗ್ರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ. ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿಯು ನಿರೋಧಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ.]

असम्प्रति ಅಸಂಪ್ರತಿ (अव्यं) 1. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲ. 2. ದೂರದ ಕಾಲ. निपा० (२-१-१७)।

असम्बद्ध ಅಸಂಬದ್ಧ (नं) 1. ಪ್ರಕೃತದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. (ವಿಂ) 2. ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ.

असम्बन्ध ಅಸಂಬಂಧ (ಪುಂ) 1. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (ವಿಂ) 2. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. नास्ति सम्बन्धो यस्य।

असम्बाध ಅಸಂಬಾಧ (ವಿಂ) 1. ಒತ್ತಡವಿಲ್ಲದ, ವಿರಳವಾದ. 2. ವಿಜನವಾದ, ಜನರಹಿತವಾದ. नास्ति सम्बाधा पीडा प्रतिबन्धो वा यत्र। "मा गाश्चिरायैकचरः प्रमादं वसन्नसम्बाधशिवेऽपि देशे" किरा० ३-५३।

असम्बाधा ಅಸಂಬಾಧಾ (स्त्रीं) ಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न सम्यक् बाधा।

असम्भव ಅಸಂಭವ (ಪುಂ) 1. ಆಗದಿರುವಿಕೆ, ಹುಟ್ಟದಿರುವಿಕೆ, ಅಭಾವ. न सम्भवः उत्पत्तिः। "असम्भवं हेममृगस्य जन्म"। "हरिराक्रमणेन संनति किल बिभ्रीत भियेत्यसम्भवः" माघ० १६-३४। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣದ ಅಭಾವ, ಕಾರ್ಯದ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವ. (ವಿಂ) 3. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 4. ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣವಿಲ್ಲದ. 5. "ಅಸಂಭವ"ವೆಂಬ ಒಂದು ದೋಷ. "एकशफवत्त्वं गोर्लक्षणम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯವಾದ ಹಸುಗಳಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಏಕಶಫವತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಇದು ಅಸಂಭವರೂಪ ದೋಷಾಕ್ರಾಂತ. ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಅಸಂಭವ ಈ ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲದುದು ಲಕ್ಷಣವೆನಿಸುವುದು.

असम्भावना ಅಸಂಭಾವನಾ (स्त्रीं) 1. ಅವಮರ್ಯಾದೆ. 2. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಊಹೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವನೆ. [ಇದು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾಸಂಭಾವನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಮೇಯಾಸಂಭಾವನೆಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಇರುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಪ್ರಮಾಣಾಸಂಭಾವನೆ. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಪ್ರಮೇಯಾಸಂಭಾವನೆ. ಇವೆರಡೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶ್ರವಣ ಮತ್ತು ಮನನದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುವು.]

असम्भावनीय ಅಸಂಭಾವನೀಯ (ವಿಂ) 1. ಊಹಾತೀತವಾದ, ಊಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ. 2. ಅಸಾಧ್ಯವಾದ, ಆಗದ, ಅಶಕ್ಯವಾದ.

असम्भूति असंभूति (स्त्री०) 1. ಆಗದಿರುವಿಕೆ, ಹುಟ್ಟದಿರುವಿಕೆ. 2. ಪ್ರಕೃತಿ, ಮಾಯೆ, ಅವ್ಯಾಕೃತ, ಜಗತ್ಕಾರಣ. सम् + भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। अभावे न० त०।

असम्भृत असंभृत (वि०) 1. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ, ಅಯತ್ನಸಿದ್ಧವಾದ, ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ. "असम्भृतं मण्डनमङ्गयष्टेरनासवाख्यं करणं मदस्य" कुमा० १-३१। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಡದ, ಕೂಡಿರಿಸದ.

असम्मत असम्मत (वि०) 1. ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಮ್ಮತವಲ್ಲದ. न० त०। "असम्मतः कस्तव मुक्तिमार्गं कुलप्रवक्लेशभयात्प्रपन्नः" कुमा० ३-५। 2. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ.

असम्मति असम्मति (स्त्री०) 1. ಒಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ. 2. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

असम्मूढ असंमूढ (वि०) ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಭ್ರಾಂತಿಪಡದ. न० त०। "स्थिरबुद्धिरसम्मूढः" गीता ५-२०।

असम्मोह असंमोह (पु०) 1. ವಾಸ್ತವಿಕಜ್ಞಾನ, ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ. "बुद्धिर्ज्ञानमसम्मोहः क्षमा सत्यं दमः शमः" गीता १०-४। 2. ಭ್ರಮೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮರುಳಾಗದಿರುವಿಕೆ.

असवर्ण असवर्ण (वि०) ಸಜಾತೀಯನಲ್ಲದ, ಬೇರೆ ಜಾತಿಯ:. न समानो वर्णो यस्य। "अपि नाम कुलपतेरियमसवर्णक्षेत्रसम्भवा स्यात्?" शाकु० १।

असह असह (वि०) ಸಹಿಸದ, ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ. न सहते—सह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४)।

असहन असहन (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. न सहते—सह (मर्षणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. असहनं, ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. सह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। न० त०। "सोढरिपुबलभरोऽसहनः न जहास दत्तकरतालमुच्चकैः" माघ० १५-३९। (वि०) 3. ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ.

असहमान असहमान (वि०) ಸಹಿಸದ, ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ. न सहते—सह (मर्षणे) "शानच्" (३-२-१२४)। "अभोजभूरसहमान इवाविरासीत्" चं० रा०।

असहाय असहाय (वि०) 1. ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ, ಇತರರ ನೆರವಿಲ್ಲದ. नास्ति सहायो यस्य। 2. ಸಹಾಯಕವಿಲ್ಲದ, ಒಂಟಿಗ. "सोऽसहायेन मूढेन लुब्धेनाकृतबुद्धिना" मनु० ७-३०।

असहिष्णु असहिष्णु (वि०) ಸಹಿಸದ; ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಲ್ಲದ. न सहिष्णुः। "स सुश्रुवांस्तद्वचनं मुमोह राजाऽसहिष्णुः सुतविप्रयोगम्" भट्टि० १-२०।

असह्य असह्य (वि०) ಸಹಿಸಲಾಗದ, ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ. न सह्यः। "असह्यहुंकारनिवर्तितः पुरा पुरारिमप्राप्तमुखः शिलीमुखः" कुमा० ५-५४।

असाक्षिक असाक्षिक (वि०) ಸಾಕ್ಷಿಯನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಯಾರೂ ನೋಡದಿರುವ (व्यवहार). नास्ति साक्षी साक्षाद्द्रष्टा यस्य। "कप्"। "असाक्षिकेषुत्वर्थेषु मिथो विवदमानयोः" मनु० ८-१०९।

असाधन असाधन (न०) 1. ಕಾರಣವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಉಪಕರಣವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಉಪಕರಣವಿಲ್ಲದ, ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದ. 4. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ.

असाधारण असाधारण (न०) 1. (ತಾರ್ಕಿಕಮತದಲ್ಲಿ) ಸಪಕ್ಷ ಅಥವಾ ವಿಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಮೂರು ವಿಧ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರಣ. [ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈಶ್ವರ, ಕಾಲ, ಅದೃಷ್ಟ ಮುಂತಾದುವು ಸಾಧಾರಣಕಾರಣವಾಗುವುವು. ದಂಡ, ಕುಲಾಲ, ಚಕ್ರ ಮುಂತಾದುವು ಘಟಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರಣವೆನಿಸುವುವು.] (वि०) 3. ಸಾಮಾನ್ಯವಲ್ಲದ, ವಿಶೇಷಗುಣವುಳ್ಳ, ಅಧಿಕಗುಣವುಳ್ಳ. 4. ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೊಳಪಡದ ಕೇವಲ ತನ್ನದೇ ಆದ (ಆಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಧನ).

असाधु असाधु (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲದ, ಕೆಟ್ಟದಾದ. न साधु। "अतोऽर्हसि क्षन्तुमसाधु साधु वा हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः" किरा० १-४। 2. ದುಷ್ಟನಾದ, ಪಾಪಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯುಳ್ಳ, ನೀಚ. 3. ಅಪಭ್ರಂಶ, ಅಪಶಬ್ದ, ಅಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದ. "असाधूनां प्रयोगे तु प्रत्यवायोऽपि नो तथा"। स्त्रियां "ङीष्"। असाध्वी वाणी। असाध्वी नारी।

असाध्य असाध्य (वि०) 1. ಸಾಧಿಸಲಾಗದ, ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ. साधयितुमशक्यः। 2. ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡಲಾಗದ. "असाध्यः कुरुते कोपं प्राप्ते काले गदो यथा" माघ० २-८४।

असामञ्जस्य ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯ (ನ°) 1. ಅಯುಕ್ತತೆ. 2. ಅಕ್ರಮ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

असामयिक ಅಸಾಮಯಿಕ (ವಿ°) ಅಕಾಲಿಕ, ಸಮಯದ್ದಲ್ಲದ, ಅಕಾಲದ. समयोऽस्य प्राप्तः "ठञ्" (५-१-१०४)। न° त°। "किमसामयिकं वितन्वता मनसि क्षोभमुपात्तरंहसः" किरा० २-४०।

असामान्य ಅಸಾಮಾನ್ಯ (ವಿ°) ಅಸಾಧಾರಣವಾದ, ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति सामान्यं यस्य। "रामं सीतापरित्यागादसामान्यपति भुवः" रघु० १५-३९।

असाम्प्रतम् ಅಸಾಂಪ್ರತಮ್ (अव्य०) ಅಯುಕ್ತ, ಅಕ್ರಮ. न साम्प्रतम्। "विषवृक्षोऽपि संवर्ध्यं स्वयं छेत्तुमसाम्प्रतम्" कुमा० २-५५।

असार ಅಸಾರ (पु०) 1. ಹರಳು ಗಿಡ, (वि०) 2. ಬಲವಿಲ್ಲದ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति सारो बलं यस्य। "निदर्शनमसाराणां लघुर्बहुतृणं नरः" माघ० २-५०। 3. ಸಾರವಿಲ್ಲದ, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ, ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ. "असारं संसारं परिमुषितरत्नं त्रिभुवनम्" मालती० ५-३०।

असि ಅಸಿ (पु०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. अस्यते—असु(क्षेपणे) "इन्" (उ० ४-११८)। "उद्गूर्णेन चमूस्तूर्णमति-मात्राविलाऽसिना" माघ० ११-५०। 2. ಒಂದು ದಿನ. अस्यति पापानि। 3. ಶ್ವಾಸ, ಉಸಿರು. (अव्य०) 4. ನೀನು. [ನೀನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಿಙನ್ತ-ಪ್ರತಿರೂಪಕಾವ್ಯಯ.]

असिक ಅಸಿಕ (न०) ಕೆಳತುಟಿಗೂ ಗಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "दन्तवस्त्रं च तत्प्रान्तौ सृक्कणी असिकं त्वधः। असिकाधस्तु चिबुकम्" अभि० चि०।

असिक्नी ಅಸಿಕ್ನೀ (स्त्री०) 1. ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನ ಅಂತಃಪುರದ ದಾಸಿ. सिता शुक्लकेशा, तद्विन्नाऽसिता। असिता "कनः" (वा० ४-१-३९)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ನದಿ, ಹೊಳೆ. "असिक्नी स्याद-वृद्धान्तःपुरप्रेष्यानदीभिदोः" मेदि०। 3. ರಾತ್ರಿ.

असिगण्ड ಅಸಿಗಂಡ (पु०) ಚಿಕ್ಕ ತಲೆದಿಂಬು. असिः क्षिप्तो गण्डो यत्र।

असिजीविन् ಅಸಿಜೀವಿನ್ (वि०) ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. असिना जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

असित ಅಸಿತ (पु०) 1. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. 2. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. 3. ಶನಿಗ್ರಹ. (स्त्री०)—ता—त्रा. 4. ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನ ಅಂತಃಪುರದ ದಾಸಿ. 5. ನೀಲಿಗಿಡ.

असितग्रीव ಅಸಿತಗ್ರೀವ (पु०) ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. असितं ग्रीवायां यस्य।

असितोत्पल ಅಸಿತೋತ್ಪಲ (न०) ನೀಲಕಮಲ, ಇಂದೀವರ. असितं च तदुत्पलं च। "आननैर्मधुरसो विकसद्भिः नासिकाभिरसितोत्पलगन्धः" माघ० १०-८।

असितोपल ಅಸಿತೋಪಲ (पु०) ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ. असितश्चासावुपलश्च।

असिद्ध ಅಸಿದ್ಧ (पु०) 1. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಐದು ವಿಧ ದುಷ್ಟಹೇತು (पंच हेत्वाभास)ಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अनैकान्तो विरुद्धश्चाप्यसिद्धः प्रतिपक्षितः। कालात्य-यापदिष्टश्च हेत्वाभासश्च पञ्चधा" भाषाप०। ಅಸಿದ್ಧವು (1) ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧ, (2) ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು (3) ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಉದಾ: (1) गगनारविन्दं सुरभि अरविन्दत्वात् सरोजा-रविन्दवत्" ಇಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯವಾದ ಗಗನಾರವಿಂದವು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟವಾಗಿ ಸೌರಭ್ಯರೂಪವಾದ ಅನುಮಿತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದು. (2) "शब्दोऽनित्यश्चाक्षुषत्वात् रूपवत्" ಇಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವಾದ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಚಾಕ್ಷುಷತ್ವ (ಹೇತು)ವು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧರೂಪವಾದ ದೋಷಾಕ್ರಾಂತವಾಗಿರುವುದು. (3) "पर्वतो धूमवान् वह्निमत्त्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾದ ವಹ್ನಿಮತ್ತ್ವವು ಸೋಪಾಧಿಕ (आर्द्रेन्धन संयोगरूपवाद ಉಪಾಧಿಸಹಿತ)ವಾದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧರೂಪದೋಷಾಕ್ರಾಂತವಾದುದು. (वि०) 2. ಅನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ, ಹುಟ್ಟದಿರುವ. 3. ಅಪಕ್ವವಾದ.

असिद्धि ಅಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಅನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಕಾರ್ಯವು ನೆರವೇರದಿರುವಿಕೆ, ಕಾರ್ಯವು ಪೂರ್ಣವಾಗದಿರುವಿಕೆ. 2. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಹೇತುವಿನ ದೋಷ. ಅಸಿದ್ಧಿಯು (1) ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿ, (2) ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿ ಮತ್ತು (3) ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧಿಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "आश्रयासिद्धिराद्या स्यात् स्वरूपासिद्धिरप्यथ। व्याप्यत्वासिद्धिरपरा स्यादसिद्धि-रतस्त्रिधा" भाषाप०। (1) पक्षे पक्षतावच्छेदकस्याभावः आश्रयासिद्धिः। "काञ्चनमयः पर्वतो वह्निमान्

धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವ ಕಾಂಚನಮಯತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿರೂಪವಾದ ದೋಷ. (2) पक्षे व्याप्यत्वेनाभिमतस्याभावः स्वरूपासिद्धिः। "ह्रदो द्रव्यं धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವಾದ ಹ್ರದದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಧೂಮವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿರೂಪವಾದ ದೋಷ. (3) साध्ये साध्यतावच्छेदकस्याभावः व्याप्यत्वासिद्धिः। "काञ्चनमयवह्निमान् पर्वतः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ವಹ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯತಾವಚ್ಛೇದಕ (ಕಾಂಚನಮಯತ್ವ) ವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧಿರೂಪವಾದ ದೋಷ.

असिधारा ಅಸಿಧಾರಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಕತ್ತಿಯ ಅಂಚು, ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು. असेर्धारा। "राजसेवा मनुष्याणामसिधारावलेहनम्" क्षेम०।

असिधाराव्रत ಅಸಿಧಾರಾವ್ರತ (ನ) 1. ಕತ್ತಿಯ ಅಂಚಿನ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವಷ್ಟು ಕಷ್ಟವಾದ ವ್ರತ. असिधारायां स्थितिरिव दुष्करं व्रतम्। "यत्रैकशयनस्थापि प्रमदा नोपभुज्यते। असिधाराव्रतमिदं वदन्ति मुनिपुङ्गवाः"। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ತಪ್ಪಿದರೂ ಹೆಚ್ಚು ಅನರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. "असिधाराव्रतमिदं सखे वर्तयता सह संवासः" हितो०।

असिधावक ಅಸಿಧಾವಕ (ಪು) ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಮೆರುಗುಕೊಡುವವನು. असिं धावयति – धावु (गतिशुद्धयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

असिधेनुका ಅಸಿಧೇನುಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಚೂರಿ, ಚಾಕು, ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ. असिर्धेनुरिव यस्याः। वा "कप्" (५-४-१५४)। पक्षे असिधेनुः ಅಸಿಧೇನುಃ.

असिपत्र ಅಸಿಪತ್ರ (ಪು) 1. ಕಬ್ಬು. असिरिव तीक्ष्णं पत्रमस्य। 2. ಎರಡುಕಡೆಯೂ ಅಲಗುಳ್ಳ ಕತ್ತಿ. 3. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ, ಗವಸಣಿಗೆ. 4. ಒಂದು ನರಕ. "असिपत्रः खड्गकोशे पुमानिक्षौ च नारके" मेदि०।

असिपत्रवन ಅಸಿಪತ್ರವನ (ನ) ಒಂದು ನರಕ. [ಇಲ್ಲಿರುವ ಮರದ ಎಲೆಗಳು ಕತ್ತಿಯಂತೆ ಚೂಪಾಗಿವೆ. ತನ್ನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ತನ್ನ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪಾಷಂಡಮತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವವನಿಗೆ ಅಸಿಪತ್ರ ನರಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಇವನು ಜಾವಟಯ ಏಟು ತಿಂದು ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಅಲಗುಳ್ಳ ಅಸಿಪತ್ರದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅತಿಯಾದ ವೇದನೆಯಿಂದ ಪದೇ ಪದೇ ಮೂರ್ಛೆಹೊಂದಿ ಬೀಳುವನು.] "यस्त्विह वै निजवेदपथादनापद्यपगतः पाखण्डं चोपगतः तमसिपत्रवनं प्रवेश्य कशया प्रहरन्ति। तत्रहासावितस्ततो धावमान उभयतोधारैस्तालवनासिपत्रैश्छिद्यमानसर्वाङ्गो हा हतोऽस्मीति परमया वेदनया मूर्च्छितः पदेपदे निपतति स्वधर्महा पाखण्डानुगतं फलं भुङ्क्ते" भाग० ५-२६।

असिपुच्छ ಅಸಿಪುಚ್ಛ (ಪು) ಕಡಲಹಂದಿ, ನೀರುಹಂದಿ. असिरिव पुच्छोऽस्य।

असिपुत्रिका ಅಸಿಪುತ್ರಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಚೂರಿ, ಚಾಕು, ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ.

असिहेति ಅಸಿಹೇತಿ (ವಿ) ಕತ್ತಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು. असिः हेतिः साधनमस्य।

असु – क्षेपणे (दि० प० सक० से०)

लट्—	अस्यति	अस्यतः	अस्यन्ति।
	अस्यसि	अस्यथः	अस्यथ।
	अस्यामि	अस्यावः	अस्यामः।
लिट्—	आस	आसतुः	आसुः।
	आसिथ	आसथुः	आस।
	आस	आसिव	आसिम।
लुट्—	असिता	असितारौ	असितारः।
	असितासि	असितास्थः	असितास्थ।
	असितास्मि	असितास्वः	असितास्मः।
लृट्—	असिष्यति	असिष्यतः	असिष्यन्ति।
	असिष्यसि	असिष्यथः	असिष्यथ।
	असिष्यामि	असिष्यावः	असिष्यामः।
लोट—	अस्यतु / अस्यतात्	अस्यताम्	अस्यन्तु।
	अस्य / अस्यतात्	अस्यतम्	अस्यत।
	अस्यानि	अस्याव	अस्याम।
लङ्—	आस्यत्	आस्यताम्	आस्यन्।
	आस्यः	आस्यतम्	आस्यत।
	आस्यम्	आस्याव	आस्याम।
विधिलिङ्—	अस्येत्	अस्येताम्	अस्येयुः।
	अस्येः	अस्येतम्	अस्येत।
	अस्येयम्	अस्येव	अस्येम।

आशीर्लिङ्—	अस्यात्	अस्यास्ताम्	अस्यासुः।
	अस्याः	अस्यास्तम्	अस्यास्त।
	अस्यासम्	अस्यास्व	अस्यास्म।
लुङ्—	आस्थत्	आस्थताम्	आस्थन्।
	आस्थः	आस्थतम्	आस्थत।
	आस्थम्	आस्थाव	आस्थाम।
लृङ्—	आसिष्यत्	आसिष्यताम्	आसिष्यन्।
	आसिष्यः	आसिष्यतम्	आसिष्यत।
	आसिष्यम्	आसिष्याव	आसिष्याम।

1. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು, ಒಗೆ. 2. ಇಡು, ಹಾಕು. "ततः प्रजघटे युद्धं शस्त्राण्यासुः परस्परम्" भट्टि० १४-७७। "तस्मिन्नास्थदिषीकास्त्रं रामो रामावबोधितः" रघु० १२-२३। "रामे रिपुः शरानाजिमहेष्वास विचक्षणे" माघ० १९-५। "अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते" मनु० ३-७६।

कर्मणि:—१. अस्यते अस्येते अस्यन्ते। २. आसे आसाते आसिरे। ३. असिता। ४. असिष्यते। ५. अस्यताम्। ६. आस्यत। ७. अस्येत। ८. असिसीष्ट। ९. आसि। १०. आसिष्यत।

ण्यन्तात् कर्तरि:—१. आसयति। २. आसयांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ३. आसयिता। ४. आसयिष्यति। ५. आसयतु। ६. आसयत्। ७. आसयेत्। ८. आस्यात्। ९. आसिसत्। १०. आसयिष्यत्।

ण्यन्तात् कर्मणि:—१. आस्यते। २. आसयांचक्रे, –बभूवे, –आसे। ३. आसयिता, आसिता। ४. आसयिष्यते, आसिष्यते। ५. आस्यताम्। ६. आस्यत। ७. आस्येत। ८. आसयिषीष्ट। ९. आसि आसिषाताम्, आसयिषाताम्। १०. आसयिष्यत, आसिष्यत।

सनि:—१. असिसिषति। २. असिसिषाञ्चकार, –बभूव, –आस। ३. असिसिषिता। ४. असिसिषिष्यति। ५. असिसिषतु। ६. आसिसिषत्। ७. असिसिषेत्। ८. असिसिष्यात्। ९. आसिसिषीत्। १०. आसिसिषिष्यत्।

केवलात् कृत्सु:—तव्यः–असितव्यम्। अनीयर्–असनीयम्। ण्यत्–आस्यम्। कर्म० क्तः–अस्तः। क्तवतुः–असितवान्। शतृ–असन्, असन्ती। असिष्यन्, असिष्यती, असिष्यन्ती। तुमुन्–असितुम्। भावे क्तः–अस्तम्। ल्युट्–असनम्। क्त्वा–असित्वा, अस्त्वा। ल्यप्–प्रत्यस्य। णमुल्–आसमासम्।

ण्यन्तात् कृत्सु:—आसयितव्यः। आसनीयः। आस्यः। आसितः। आसितवान्। आसयन्, आसयन्ती। आसयमानः। आसयिष्यन्, आसयिष्यती, आसयिष्यन्ती। आसयिष्यमाणः। आसयितुम्। आसितम्। आसनम्। आसयित्वा। उपास्य। आसमासम्। आसयित्वा आसयित्वा।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥ ಭೇದಗಳು:

(1) अति+असु = ಬಹಳ ದೂರಕ್ಕೆ ಎಸೆ. अत्यस्तः। अत्यासः। "बहुभिश्चैकमत्यस्यन् एकेन च बहून् जनान्" भा०।

(2) वि+अति+असु = ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡು, ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಇಡು, ವಿರೋಧವಾಗಿ ಇಡು. व्यत्यस्तः। व्यत्यासः। "व्यत्यस्तपाणिना कार्यमुपसंग्रहणं गुरोः" मनु० २-७२।

(3) अधि+असु = ಆರೋಪಿಸು, ಅದಲ್ಲದುದನ್ನು ಅದನ್ನಾಗಿ (ಸುಳ್ಳಾಗಿ) ತಿಳಿ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೇರೆ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ. अध्यासः। अध्यस्तः। "सर्वो हि पुरोऽवस्थिते विषये विषयान्तरमध्यस्यति, बाह्यधर्मानात्मन्यध्यस्यति"। "शुक्तौ रजतमध्यस्तं, ब्रह्मणि जगदध्यस्तम्"।

(4) अनु+असु=1. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಡು. 2. ಅನಂತರ ಇಡು. अन्वस्तः।

(5) अप+असु = ದೂರಮಾಡು, ನಿವಾರಿಸು, ತಳ್ಳಿ ಹಾಕು. अपास्तम्। अपास्य। "निरस्तगाम्भीर्यमपास्तपुष्पकं प्रकम्पयामास न मानसं न सः" माघ० १-५५। "किमित्यपास्याभरणानि यौवने धृतं त्वया वार्धकशोभि वल्कलम्" कुमा० ५-४४।

(6) अभि+असु = 1. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು, ಕಲಿ. 2. ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡು, ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡು. अभ्यासः। अभ्यस्तम्। "शैशवेऽभ्यस्तविद्यानां यौवने विषयैषिणाम्" रघु० १-७। "अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते" गीता ६-३५।

(7) उद्+असु = 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾಕು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು. उदस्य। उदस्तम्। "दयिताय सासवमुदस्तमपतदवसादिनः करात्" माघ० १५-८१। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು. "उदस्ताधोरणः" दशकु०। 3. ತಳ್ಳಿ ಹಾಕು, ನಿವಾರಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು. "रिपुतिमिरमुदस्योदीयमानं दिनादौ" किरा० १-४६।

(8) परि+उद्+असु = ವಿಧಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕೊಟ್ಟು ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಕೊಡು. पर्युदासः। "प्राधान्यं हि विधेर्यत्र प्रतिषेधेऽप्रधानता। पर्युदासः स विज्ञेयः यत्रोत्तरपदेन नञ्"। "जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः। अगृध्नुराददे सोऽर्थमसक्तः सुखमन्वभूत्" ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ರಸ್ತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಆತ್ಮಗೋಪನಾದಿಗಳು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ. "नञ्" ಗೆ ಉತ್ತರಪದದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣೀಭಾವವೆಹೊಂದಿ ಅಪ್ರಧಾನವಾಯಿತು.

(9) वि+उद्+असु = ನಿವಾರಿಸು, ತ್ಯಜಿಸು, ತಳ್ಳಿಹಾಕು. व्युदासः। व्युदस्तः। व्युदस्य। "त्वन्तु हेतूनतीत्यैतान् कामक्रोधौ व्युदस्य च" भा०। "शकट-व्युदासतरुभङ्गधरणिधरधारणादिकम्" माघ० १५-३७।

(10) उप+असु = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡು.

(11) नि+असु = ಇಡು, ಅರ್ಪಿಸು, ಒಪ್ಪಿಸು. न्यासः। न्यस्तः। "न्यासं शुभं निश्चितयोगलक्ष्म्याः" यादव० १८-५६।

(12) उप+नि+असु = ಹೇಳು, ಉದಾಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸು. उपन्यासः। उपन्यस्तम्। उपन्यस्य। "प्रभवति निजस्य कन्यकाजनस्य देव इत्युभयलोकाविरुद्धमुत्तर-मुपन्यस्तम्" मालती० २।

(13) सम्+नि+असु = 1. ತ್ಯಜಿಸು, ವರ್ಜಿಸು, ಬಿಡು. (ಸರ್ವಪರಿತ್ಯಾಗ.) संन्यासः। संन्यस्य। "काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः" गीता १८-२। "न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति" गीता ३-४। 2. ಇಡು, ಅರ್ಪಿಸು. "मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा" गीता ३-३०।

(14) निर्+असु = 1. ತ್ವರೆಯಿಂದ ಹೇಳು, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಹೇಳು. "निरस्तं त्वरितोदितम्" अम०। 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸು, ನಿವಾರಿಸು. "निरस्तगाम्भीर्य-मपास्तपुष्पकं प्रकम्पयामास न मानसं नसः" माघ० १-५५।

(15) पर+असु = ನಿರಾಕರಿಸು, ತಿರಸ್ಕರಿಸು. परास्तम्।

(16) परि+असु = 1. ಹರಡು, ವ್ಯಾಪಿಸು. पर्यस्तः। "ततोऽनुकुर्याद्विशदस्य तस्यास्ताम्रौष्ठपर्यस्तरुचः स्मितस्य" कुमा० १-४४। 2. ಸುತ್ತು, ತಿರುಗು. "साचीकृता चारुतरेण तस्थौ मुखेन पर्यस्तविलोचनेन" कुमा० ३-६८। 3. ಬೀಳು, ಉರುಳು. "भग्नाक्षपर्यस्तरथं बलेन" रघु० ५-४९।

(17) वि+परि+असु = 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದು, ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದು. विपर्यासः। "विपर्यासं यातो घनविरलभावः क्षितिरुहाम्" उ० रा० २-२६। 2. ಭ್ರಾಂತಿಹೊಂದು, ತಪ್ಪು ತಿಳಿ.

(18) प्र+असु = ಇಡು, ಹಾಕು. प्रास्तम्। प्रास्य। "अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते" मनु० ३-७६।

(19) अनु+प्र+असु = ಒಂದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಡು, ಅನುಗುಣವಾಗಿಡು. अनुप्रासः। अनुगतत्वेन प्रकर्षेण न्यासः। शब्दसाम्यमनुप्रासः। "अनुप्रासः शब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत्" सा० द०।

(20) वि+असु = 1. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಡು, ಬಿಡಿಸಿ ಇಡು, ವಿವರಿಸು. व्यासः। व्यस्तः। 2. ವಿಭಾಗಿಸು, ಬೇರೆಬೇರೆ ಮಾಡು. "स चतुर्धा बभौ व्यस्तः प्रसवः पृथिवीपतेः" रघु० १०-८४।

(21) वि+नि+असु = ಇಡು, ಇರಿಸು. विन्यासः। विन्यस्तः। "विन्यस्तमङ्गलमहौषधिरीश्वरायाः" किरा० ५-३३।

(22) सम्+असु = ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸು, ಸಂಗ್ರಹಿಸು, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡು. समासः। समस्तः। "सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे। समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा" गीता १८-५०।

असु ಅಸು (पुं०) 1. ಶ್ವಾಸ, ಉಸಿರು. अस्यते—असु (क्षेपणे) "उन्" (उ० १-१०)। 2. ನೀರು, ಜಲ. 3. ಶಾಖ, ಬಿಸಿ. 4. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. (पुं० ब० व०) 5. ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು. "अभिमानधनस्य गत्वरैरसुभिः स्थास्नु यशश्चिचीषतः" किरा० २-१९।

असुकर ಅಸುಕರ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಆಗದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾಡಬಹುದಾದ. सुखेन क्रियते—सु+डु कृञ् (करणे) "खल्" (३-३-१२६)।

असुख ಅಸುಖ (न०) 1. ಸುಖದ ಅಭಾವ, ದುಃಖ. "तौ धर्मं पश्यतस्तस्य पापं चातन्द्रितौ सह। याभ्यां प्राप्नोति संपृक्तः प्रेत्येह च सुखासुखम्" मनु० १२-१९। (वि०) 2. ಸುಖವಿಲ್ಲದ. 3. ಕಷ್ಟವಾದ, ಅಶಕ್ಯವಾದ. "श्रेयांसि लब्धुमसुखानि विनान्तरायैः" किरा० ५-४९।

असुखोदय ಅಸುಖೋದಯ (वि०) ಅಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "न कर्म निष्फलं कुर्यान्नायत्यामसुखोदयम्" मनु० ४-७०।

असुखोदर्कं ಅಸುಖೋದರ್ಕ (वि०) ದುಃಖವೇ ಫಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "तद्भवत्यसुखोदर्कं जीवतश्च मृतस्य च" मनु० ११-१०।

असुधारण ಅಸುಧಾರಣ (न०) ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆ, ಬದುಕಿರುವುದು, ಜೀವಿಸಿರುವುದು. असूनां प्राणवायूनां धारणम्।

असुमत् ಅಸುಮತ್ (वि०) ಪ್ರಾಣಿ. असवः सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "सततमसुमतामगम्यरूपाः परिणतदिक्करिकास्तटीर्बिभर्ति" माघ० ४-२९।

असुर ಅಸುರ (पु०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. अस्यन्ति क्षिपन्ति देवान्—असु (क्षेपणे) "उरन्" (उ० १-४२)। "सुराप्रतिग्रहाद्देवाः सुरा इत्यभिविश्रुताः। अप्रतिग्रहणात्तस्या दैतेयाश्चासुरास्तथा" रामा०। "स मत्सरेणासुर इत्युपेयुषा चिराय नाम्नः प्रथमाभिधेयताम्" माघ० १-४३। 2. ಸೂರ್ಯ. अस (दीप्तौ) "उरन्" (उ० १-४२)। "असुरः सूर्यदैत्ययोः। असुरा रजनीवाश्योः" हेम०। 3. ಗಜ, ಆನೆ. "दन्तावलो महाकायो वारणः कुञ्जरोऽसुरः" वैज०। (स्त्री०) **-रा**—ರಾ. 4. ರಾತ್ರಿ. 5. ಬಾಚಿ, ಬಡಗಿಯ ಒಂದು ಆಯುಧ. **-री**—ಠೀ. 6. ರಾಕ್ಷಸ ಹೆಂಗಸು, ರಕ್ಕಸಿ. 7. ಕರಿ ಸಾಸುವೆ. "असुरी कृष्णिकाचासौ" अभि० चि०।

असुरक्ष ಅಸುರಕ್ಷ (वि०) 1. ಸುಖವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಲು ಆಗದ. सुखेन रक्ष्यते—सु+रक्ष (पालने) "खल्" (३-३-१२६)। न० त०। "शरदभ्रचलाश्चलेन्द्रियैरसुरक्षा हि बहुच्छलाः श्रियः" किरा० २-३९। 2. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ. असून् रक्षति—रक्ष "अच्" (३-१-१३४)।

असुरराज् ಅಸುರರಾಜ್-राज-राज (पु०) 1. ಅಸುರರ ದೊರೆ. 2. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ. असुराणां राट् राजा वा।

असुररिपु ಅಸುರರಿಪು (पु०) ವಿಷ್ಣು, ವಾಸುದೇವ.

असुरगुरु ಅಸುರಗುರು (पु०) ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು, ರಾಕ್ಷಸರ ಗುರು.

असुराधिप ಅಸುರಾಧಿಪ (पु०) 1. ರಾಕ್ಷಸರ ದೊರೆ, ಅಸುರರ ಒಡೆಯ. 2. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ. असुराणामधिपः।

असुसू ಅಸುಸೂ (पु०) ಬಾಣ. असून् प्राणान् सुवति—षू (प्रेरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "स सासिः सासुसूः सासो येया येया ययाययः" किरा० १५-५।

असू ಅಸೂ (स्त्री०) ಪ್ರಸವಿಸದ ಹೆಂಗಸು. न सूते—षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्विप्" (३-२-६१)।

असूक्ष्ण ಅಸೂಕ್ಷ್ಣ (न०) ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ. सूर्क्ष (आदरे) "ल्युट्" (३-३-११५)। अभावे न० त०।

असूयक ಅಸೂಯಕ (वि०) ಅಸೂಯೆಯುಳ್ಳ, ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಎಣಿಸುವ. असून् (उपतापे)+यक् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः। मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः" गीता १६-१८।

असूया ಅಸೂಯಾ (स्त्री०) 1. ಇತರರ ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. असु (उपतापे)+कण्ड्वादि यक्+"अः" (३-३-१०६)। असूया परगुणेषु दोषाविष्करणम् सि० कौ०। "असूयान्यगुणर्धीनामौद्धत्यादसहिष्णुता" सा० द०। "असूययेव तन्नागाः सप्तधैव प्रसुस्रुवुः" रघु० ४-२३। 2. ಶೋಷ, ಚೆಂಬೆ. "आर्ये, व्रजामोऽन्यत इत्यथैनां वधूरसूयाकुटिलं ददर्श" रघु० ६-८२।

असूर्यंपश्य ಅಸೂರ್ಯಂಪಶ್ಯ (वि०) 1. ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡದಿರುವ. (स्त्री०) **-पश्या—पश्या**. "असूर्यंपश्यरूपा त्वं किमभीरुरार्यसे" भट्टि० ४-२१। 2. ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಕಾಣದಿರುವ ರಾಜಪತ್ನಿ, ಶೋಷಾ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿರುವ ರಾಜಸ್ತ್ರೀಯರು. न सूर्यं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "खश्" (३-२-३६)। "मुम्" (६-३-६७)। "असूर्यंपश्या राजदाराः" सि० कौ०।

असृक्कर ಅಸೃಕ್ಕರ (पु०) ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ರಸಧಾತು, ರಕ್ತಸಾರ, ನಸೆ. असृजं रक्तं करोति—ङ कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। [ಊಟಮಾಡಿದ ಆಹಾರವು ಮೊದಲು ರಸರೂಪವಾಗುವುದು. ರಸವು ರಕ್ತವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು.] "रसाद्रक्तं ततो मांसं मांसान्मेदः प्रजायते। मेदसोऽस्थि ततो मज्जा मज्ज्ञः शुक्रं तु जायते" सुश्रुत० सूत्रस्था० १४-१०।

असृग्धरा ಅಸೃಗ್ಧರಾ (स्त्री०) (ರಕ್ತವನ್ನು ಧರಿಸುವ) ಚರ್ಮ. असृजो रक्तस्य धरा।

असृग्धारा ಅಸೃಗ್ಧಾರಾ (स्त्री०) ರಕ್ತದ ಪ್ರವಾಹ. असृजो धारा।

असृग्वहा ಅಸೃಗ್ವಹಾ (स्त्री०) (ರಕ್ತ ಸಂಚರಿಸುವ) ನಾಡಿ. वह् (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। असृजो वहा। [ವಿವರಕ್ಕೆ "नाडी" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

असृग्विमोक्षण अस्रग्विमोक्षण (न०) देहदिंद रक्तवन्नु तेगेयुवुदु. असृजः रक्तस्य देहाद्विमोक्षणम्। [देहदल्लि रक्तवु अधिकवागिद्दरू अथवा केट्टिद्दरू अदन्नु होरक्के तेगेयबेकेंदु वैद्यनियमु.] **रक्त मोक्षणकाल मुंतादुवु:** "तस्मान्न शीते नात्युष्णे नास्विन्ने नातितापिते। यवागूं प्रतिपीतस्य शोणितं मोक्षयेद्भिषक्" सुश्रुत० सूत्रस्था० १४-३१। **रक्त मोक्षणा नंतर देहवु शुद्धवादुदक्के लक्षण:** "सम्यग्गत्वा यदा रक्तं स्वयमेवावतिष्ठते। शुद्धं तदा विजानीयात् सम्यग्विस्रावितं च तत्। लाघवं वेदनाशान्तिर्व्याधेर्वेगपरिक्षयः। सम्यग्विस्राविते लिङ्गं प्रसादो मनसस्तथा" सुश्रुत० सूत्रस्था० १४-३२, ३३। **रक्त मोक्षणद फल:** "त्वग्दोषाः ग्रन्थयः शोफा रोगाः शोणितजाश्च ये। रक्तमोक्षणशीलानां न भवन्ति कदाचन" सुश्रुत० सूत्रस्था० १४-३४।

• **असृज् असृज्** (न०) 1. शोणित, रक्त. न सृज्यते इतररागवत् संसृज्यते — सृज (विसर्गे) "क्विन्" (३-२-५९)। "असृग्जनोऽस्त्रक्षतिमानवमज्जवसादनम्" माघ० १९-७८। 2. कुंकुमकेसर. 3. कुज, मंगळग्रह.

असृपाटी असृपाटी (स्त्री०) रक्तधारे. असृजः पाटी परिपाटी। षष्ठी०।

असेचनक असेचनक (वि०) रमणीय वस्तु, बहळ प्रियवाद वस्तु, एष्टुनोडिदरू तृप्तियन्नुंटुमाडद वस्तु. न सिच्यते मनोऽत्र — षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "कन्" (५-३-७५)।

असेवन असेवन (न०) 1. सेवे माडदिरुविके. 2. उदासीनते. (वि०) 3. सेवेयिल्लद.

असेवित असेवित (वि०) 1. सेविसल्पडद. 2. तिरस्करिसल्पट्ट.

असौम्य असौम्य (वि०) भयंकरवाद, कुरूपद, सुंदरवल्लद. न सौम्यः।

असौम्यस्वर असौम्यस्वर (पु०) 1. भयंकरवाद स्वर, कर्कशवाद शब्द. (वि०) 2. भयंकर शब्दवुळ्ळ, क्रूरवाद ध्वनियुळ्ळ. असौम्यः स्वरो यस्य।

असौष्ठव असौष्ठव (न०) 1. गुणहीनते, योग्यवागिल्लदिरुविके. 2. कुरूप, विकार रूप. (वि०) 3. बलहीनवाद, तेजोहीनवाद, शक्तिकुंदिद. "गमनमलसं शून्या दृष्टिः शरीरमसौष्ठवं श्वसितमधिकं किन्वेतत्स्यात् किमन्यदतोऽथवा" मालती० १-२०।

अस्खलित अस्खलित (वि०) 1. तप्पदिरुव. 2. स्थिरवाद, निश्चलवाद. 3. मुग्गरिसदिरुव, जारदिरुव, एडवदिरुव.

अस्त अस्त (पु०) 1. अस्तपर्वत, अस्ताचल, सूर्यनु मुळुगुव बेट्ट. अस्यन्ते रविकिरणा अत्र — असु (क्षेपणे) अधि० "क्तः" (३-४-७६)। "यात्येकतोऽस्तशिखरं पतिरोषधीनाम्" शाकु० ४-१। 2. सूर्य मोदलाद ग्रहगळ अस्तमय, सूर्यादि ग्रहगळ मुळुगुविके. "गतोऽस्तमर्कः"। (न०) 3. समाप्ति, कोने. (वि०) 4. एसेयल्पट्ट, बिसाडल्पट्ट. 5. मुगिसल्पट्ट, समाप्तिगोळिसल्पट्ट. 6. हूडिबिडल्पट्ट, प्रयोगिसल्पट्ट. "पश्यन्तोऽधोलोकमस्तेषुजालाः" माघ० १८-२४। 7. लग्नदिंद एळनेय स्थान.

अस्तक अस्तक (पु०) अपवर्ग, मोक्ष, मुक्ति. अस्तमवसानं करोति — अस्त+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अस्तम् अस्तम् (अव्य०) 1. काणिसदिरुविके, गोचरवागदिरुविके. 2. नाश. "विप्रोषितकुमारं तद्राज्यमस्तमितेश्वरम्" रघु० १२-११। "अस्तंगतेषु तनयेषु विलीनमोहे" प्रबोध० ६-१।

अस्तमन अस्तमन (न०) 1. कण्णिगे काणिसदंते संचरिसुवुदु. 2. नाशहोंदुवुदु. 3. सूर्यादि ग्रहगळ मुळुगुविके.

अस्तमय अस्तमय (पु०) 1. सूर्यादिगळ मुळुगुविके, ग्रहगळु काणिसदिरुविके. अस्तम्+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "स एष कैलास उपान्तसर्पिणः करोत्यकालास्तमयं विवस्वतः" किरा० ५-३५। 2. प्रळय, नाश. "भाग्यास्तमयमिवाक्ष्णोः हृदयस्य महोत्सवावसानमिव" माल० २-११। 3. मरे माडुवुदु, काणिसदंते अडगिसुवुदु. "कुर्वन्ति सामन्तशिखामणीनां प्रभाप्ररोहास्तमयं रजांसि" रघु० ६-३३।

अस्ताचल अस्ताचल (पुं) पश्चिमाद्रि, अस्तपर्वत.

अस्ताद्रि अस्ताद्रि (पुं) पश्चिमाद्रि, अस्तपर्वत.

अस्ति अस्ति (अव्य०) स्थिति, इरुविकॆ. तिङन्तप्रतिरूपकमव्ययम्।

अस्तिकाय अस्तिकाय (पुं) कालत्रय संबंधॆ वुळ्ळ मत्तु बहुप्रदेश व्याप्तियुळ्ळ वस्तु. अस्ति कायः स्वरूपं यस्य। इदु जीवास्तिकाय, धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय, आकाशास्तिकाय मत्तु पुद्गलास्तिकायगळिंदु ऐदु विध. कालत्रयदल्लियू इरुवुदरिंद अस्तियेंदू, शरीरदंतॆ अनेक प्रदेशदल्लिरुवुदरिंद काय वेंदू व्यवहार. इदु जैनमत सिद्धवादुदु.

अस्तिक्षीरा अस्तिक्षीरा (स्त्री०) हॆच्चु हालुळ्ळ हसु. अस्ति क्षीरं यस्याः सा अस्तिक्षीरा (गौः)।

अस्तित्व अस्तित्व (न०) स्थिति, इरुविकॆ.

अस्तिमत् अस्तिमत् (वि०) धनिक, ऐश्वर्यवंत. अस्ति विद्यमानं धनं यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-मती-मत्ī.**

अस्तु अस्तु (अव्य०) 1. अनुज्ञॆ, अप्पणॆ. 2. असूयॆ, मात्सर्य. 3. पीडॆ, बाधॆ, तॊंदरॆ. 4. उत्कर्ष. 5. अंगीकार. 6. प्रशंसॆ, स्तुति, हॊगळिकॆ. 7. सूचनॆ, लक्षण. 8. असूयॆयिंद अंगीकरिसुवुदु. 9. आक्षेपणॆ, निंदॆ. इदु तिङन्तप्रतिरूपकाव्ययः. "अस्तु स्यादभ्यनुज्ञानेऽप्यसूयापीडयोरपि। प्रतिक्षेपे प्रशंसायां प्रकर्षे लक्षणेऽपि च" मेदि०।

अस्तुङ्कार अस्तुंकार (पुं) ऒप्पिगॆ, सम्मति, अंगीकार. अस्तु+कारः "मुम्" (वा० ६-३-७०)।

अस्तेय अस्तेय (न०) 1. कदियदिरुविकॆ, परस्वत्तन्नु अपहरिसदिरुविकॆ. न स्तेयम्। इदु अष्टांगयोगगळल्लि ऒंदाद यमद ऒंदु भेद. "अहिंसास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहा यमाः" पा० यो० सू० २-३२। "लोभस्य पुरतः केऽमी सत्यास्तेयापरिग्रहाः" प्रबोध० १-१५।

अस्तोभ अस्तोभ (वि०) निरर्थकवल्लद शब्दवुळ्ळ, सार्थकवाद शब्दवुळ्ळ. नास्ति स्तोभः निरर्थकशब्दः यत्र। "अल्पाक्षरमसंदिग्धं सारवद्विश्वतोमुखम्। अस्तोभमनवद्यं च सूत्रं सूत्रविदो विदुः"।

अस्त्यान अस्त्यान (न०) 1. निंदॆ, ज्यॆगळु. 2. ऒट्टु गूडिसदिरुव.

अस्त्र अस्त्र (न०) 1. बाण. अस्यते—असु (क्षेपणे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "अस्त्रज्वालावलीढप्रतिबलजलधेरन्तरौर्वायमाणे" वेणी० ३-७। "अस्त्रग्रामविधौ कृती न समरेषु" वेणी० ४-१२। 2. धनुस्सु, बिल्लु. अस्यतेऽनेन—करः "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "अस्त्रवेदमधिगम्य तत्त्वतः कस्य चेह भुजवीर्यशालिनः" किरा० १३-६२। 3. आयुध. 4. मंत्रशक्तियिंद प्रयोगिसल्पडुव आयुध.

अस्त्रजीविन् अस्त्रजीविन् (वि०) आयुधदिंद जीनिसुव, आयुधव्यापारदिंद जीवन माडुव. (योध, सैनिक.) अस्त्रेण अस्त्रव्यापारेण जीवति—अस्त्र + जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

अस्त्रधारिन् अस्त्रधारिन् (वि०) आयुधवन्नु धरिसुव. (योध, सैनिक.) अस्त्रं धारयति—अस्त्र+धृञ् (धारणे)+णिच् "णिनिः" (३-२-७८)।

अस्त्रमन्त्र अस्त्रमंत्र (पुं) बाणवन्नु बिडुवाग (प्रयोगिसुवाग) मत्तु उपसंहरिसुवाग उच्चरिसुव मंत्र. अस्त्राणां प्रयोगोपसंहारयोर्मन्त्रः। "उदङ्मुखः सोऽस्त्रविदस्त्रमन्त्रं जग्राह तस्मान्निगृहीतशापात्" रघु० ५-५१।

अस्त्रमार्ज अस्त्रमार्ज (वि०) अस्त्रगळिगॆ मॆरुगु कॊडुवनु, अस्त्रगळन्नु उज्जि हॊळपुकॊडतक्कवनु. अस्त्रं मार्ष्टि—मृजूष् (शुद्धौ) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-मार्जकः-मार्जकः.**

अस्त्रविद् अस्त्रविद् (वि०) बाणप्रयोग मत्तु उपसंहारगळन्नु अरितिरुव. अस्त्र+विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-७६)। "उदङ्मुखः सोऽस्त्रविदस्त्रमन्त्रम्" रघु० ५-५१।

अस्त्रविद्या अस्त्रविद्या (स्त्री०) 1. बाणगळ प्रयोग मत्तु उपसंहारगळन्नु तिळिसुव विद्यॆ. 2. धनुर्वेद, अस्त्रविद्यॆयन्नु तिळिसुव शास्त्र.

अस्त्रवेद अस्त्रवेद (पुं) धनुर्वेद. "अस्त्रवेदमधिगम्य तत्त्वतः कस्य चेह भुजवीर्यशालिनः" किरा० १३-६२।

अस्त्रागार अस्त्रागार (न०) आयुधशालॆ, आयुधगळन्नु इडुव मनॆ.

अस्त्रिन् अस्त्रिन् (वि०) 1. बिल्लुगार, धनुस्सन्नु हिडिदवनु. 2. बिल्लुहिडिदु युद्धमाडुववनु. अस्त्रं धनुरस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अस्थान अस्थान (न०) 1. अयोग्यवाद स्थान, कॆट्ट जागा. अप्रशस्तं स्थानम्। "अस्थाने पततामतीव महतामेतादृशी स्याद्गतिः"। 2. सरियल्लद स्थळ, सरियल्लद पात्र. "अस्थानं परिभवस्य"।

अस्थाने अस्थाने (अव्य०) 1. कारणविल्लदे. "एवमेतत्। अस्थाने कोप इत्यनुपपन्नं त्वयि" माल० ४। 2. अयोग्य काल, अयोग्य स्थान, अयोग्यवाद विषय. "अस्थाने महानर्थोत्सर्गः क्रियते" मुद्रा० ३।

अस्थायिन् अस्थायिन् (वि०) स्थिरवल्लद, चंचलवाद. न स्थायी। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)।

अस्थावर अस्थावर (वि०) 1. चलिसुव, स्थिरवागिल्लद, जंगमवाद. 2. चलिसुव आस्ति. (धन कनकादिगळु.)

अस्थि अस्थि (न०) मूळॆ, एलुबु, शरीरदॊळगिन एळु धातुगळल्लॊंदु. अस्यते — असु (क्षेपणे) "क्थिन्" (उ० ३-१५४)।

मनुष्यन शरीरदॊळगिरुव 360 एलुबुगळ विवर:

दन्ताः	हल्लुगळु	32
दन्तोलूखलानि	हल्लुगळ गुणिगळु	32
नखाः	उगुरुगळु	20
पाणिपादाङ्गुल्यस्थीनि	कैकालुगळ बिरळुगळ एलुबुगळु	60
पाणिपादशलाकाः	अंगै मत्तु अंगालु एलुबुगळु	20
पादशलाकास्थितानि	हॆज्जॆय कीलुगळु	4
पार्ष्ण्योरस्थिनी	हिम्मडिय मूळॆगळु	2
पादयोर्गुल्फाः	कालुगळ पक्कद गंटुगळु	4
मणिकौ	मणिकट्टुगळ एलुबुगळु	2
अरत्न्योः	मॊणकै एलुबुगळु	4
बाह्वोः	कणकालु ,,	4
जानुकपालिके	मंडिचिप्पुगळु	4
ऊरुनलकौ	तॊडॆय एलुबुगळु	2
बाहुनलकौ	तोळु ,,	2
अंसयोः	हॆगलु एलुबुगळु	2
अंसफलके	हॆगलिन मेलुभागद एलुबुगळु	2
अक्षकौ	कण्णु मत्तु किविगळ मध्यद एलुबुगळु	2
जत्रु	भुज मत्तु एदॆ मध्यद एलुबु	1
तालुके	दवडॆ एलुबुगळु	2
श्रोणिफलके	सॊंटद ,,	2
भगास्थि	गुह्यप्रदेशद एलुबु	1
पृष्ठास्थीनि	बॆन्निन एलुबुगळु	45
ग्रीवायाम्	कुत्तिगॆ ,,	15
उरसि	एदॆ ,,	14
पार्श्वास्थीनि	पक्कॆगळ ,,	24
स्थालकानि	स्थालकगळु	24
स्थालकार्बुदानि	स्थालकार्बुदगळु	24
हन्वस्थि	कॆन्नॆगळ मेलुभागद एलुबु	1
हनुमूलबन्धने	कॆन्नॆगळ कॆळभागद एलुबुगळु	2
नासिकागण्डकूटललाटम्	मूगु, कॆन्नॆ मत्तु हणॆ एलुबु	1
शिरःकपालानि	तलॆय चिप्पुगळु	4
शङ्खौ	हुब्बु मत्तु किविगळ मध्यद एलुबुगळु	2
		360

चरक० शारीर० ७-६।

अस्थिकर अस्थिकर -कृत्-कृत् (पु०) मेदस्सु. अस्थि करोति — डुकृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "क्विप्" वा (३-२-७८)।

अस्थिज अस्थिज (पु०) मज्जॆ, मूळॆयॊळगिन पॊळ्ळुभाग्गदल्लिरुव मॆत्तनॆय कॊब्बु. अस्थ्नो जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अस्थिति अस्थिति (स्त्री०) 1. अस्थिरते, स्थिरवल्लदिरुविकॆ. अभावे न० त०। 2. मर्यादॆयिल्लदिरुविकॆ. (वि०) 3. स्थिरवल्लद. 4. मर्यादॆयिल्लद. न० ब०।

अस्थितुण्ड अस्थितुण्ड (पु०) पक्षि, हक्कि. अस्थीव कठिनं तुण्डं यस्य।

अस्थिधन्वन् अस्थिधन्वन् (पु०) शिव, ईश्वर. अस्थि अस्थिमयं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३२)।

अस्थिपञ्जर अस्थिपंजर (पु०) कंकाल, एलुबिन गूडु. अस्थि पञ्जर इव।

अस्थिभक्ष अस्थिभक्ष (पु०) 1. नायि. 2. पक्षि, हक्कि. अस्थि भक्षयति — भक्ष (अदने) "अण्" (३-२-१)।

अस्थिमाला अस्थिमाला (स्त्री०) 1. एलुबिनिंद तयारिसिद सर. 2. एलुबुगळ सालु.

अस्थिमालिन् अस्थिमालिन् (पु०) शिव, ईश्वर. अस्थिमयी मालाऽस्य "इनिः" (५-२-११६)।

अस्थिर अस्थिर (वि०) स्थिरवल्लद, चंचलवाद, शाश्वतवल्लद.

अस्थिशेष अस्थिशेष (वि०) बहळ कृशवागिरुव, मांसविल्लदे केवल मूळे मात्र उळिदिरुव (देह).

अस्थिसार अस्थिसार (पु०) 1. मज्जेयिंब धातु. 2. रक्त मांसगळिल्लद देह.

अस्थिस्नेह अस्थिस्नेह (पु०) मज्जेयेंब धातु.

अस्थैर्य अस्थैर्य (न०) 1. स्थिरवागिल्लदिरुविके, चांचल्य. (वि०) 2. स्थिरवल्लद, चंचलवाद.

अस्नेह अस्नेह (पु०) 1. प्रीतियिल्लदिरुविके, विश्वासविल्लदिरुविके. 2. तुप्प तैलगळिल्लदिरुविके. 3. जिड्डिल्लदिरुविके. (वि०) 4. प्रीतियिल्लद, विश्वासविल्लद. 5. तैलविल्लद. 6. जिड्डिल्लद.

अस्पन्द अस्पंद (वि०) स्वल्पवू चलनविल्लद, स्थिरवागिरुव. न स्पन्दो यस्य। "अङ्गैरवज्ञातकदम्बगोले-रस्पन्दमन्देन विलोचनेन" याद० १३-३।

अस्पन्दन अस्पंदन (न०) 1. स्वल्पवू चलनविल्लदिरुविके. (वि०) 2. चलनविल्लद, स्थिरवागिरुव.

अस्पष्ट अस्पष्ट (वि०) अव्यक्तवाद, अस्फुटवाद, प्रकाशवागिल्लद.

अस्पृश्य अस्पृश्य (वि०) स्पर्शक्के योग्यवल्लद, मुट्टलु अर्हवल्लद, अशुचियाद वस्तु. न स्प्रष्टुमर्हः — स्पृश (संस्पर्शने) "क्यप्" (३-३-१६९)। "मलमूत्रपुरीषास्थिनिर्गतं ह्यशुचि स्मृतम्"। "अस्पृश्य-स्पर्शने चैव सद्यः स्नानं समाचरेत्"।

अस्पृह अस्पृह (वि०) आसेयिल्लद. नास्ति स्पृहा यस्य।

अस्पृहा अस्पृहा (स्त्री०) आसेयिल्लदिरुविके. न स्पृहा। "यथोत्पन्नेन सन्तोषः कर्तव्योऽत्यल्पवस्तुना। परस्याचिन्तयित्वार्थं सास्पृहा परिकीर्तिता"।

अस्फुट अस्फुट (वि०) स्पष्टवल्लद, चेन्नागि तोरदिरुव, स्फुटवागि काणदिरुव. न स्फुटः। "क्वचित्प्रकाशां क्वचिदस्फुटार्थंसम्" नैष० ९-४।

अस्फुटवाच् अस्फुटवाच् (वि०) अस्पष्टवागि मातनाडुव, तोदलुत्त मातनाडुव. अस्फुटा वाक् यस्य। "लोहलः स्यादस्फुटवाक्" अम०।

अस्मद् अस्मद् (पु०) 1. शरीरदल्लि अभिमानवुळ्ळ जीव. असु (क्षेपणे) "मदिक्" (उ० १-१३६)। "यूयं वयं वयं यूयमित्यासीन्मतिरावयोः। किं जातमधुना येन यूयं यूयं वयं वयम्"। 2. परमात्म. "अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः" गीता १०-२०। (त्रि०) 3. "नानु" एंब अर्थवन्नु कोडुव ओंदु सर्वनाम शब्द. सप्त विभक्तिगळल्लियू लिंग त्रयसमानवाद इदर रूप:

अहं	आवाम्	वयम्
माम् मा	आवाम् नौ	अस्मान् नः
मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः
मह्यम् मे	आवाभ्याम् नौ	अस्मभ्यम् नः
मत्	आवाभ्याम्	अस्मत्
मम मे	आवयोः नौ	अस्माकम् नः
मयि	आवयोः	अस्मासु

उदा: (पु०) "सोऽहमाजन्मशुद्धानामाफलोदयकर्मणाम्" रघु० १-५। (स्त्री०) "तथापि वक्तुं व्यवसायन्ति मां निरस्तनारीसमया दुराधयः" किरा० १-२८। (न०) "अहमेव गुरुः सुदारुणानामिति हालाहल मास्म तात दृप्यः। ननु सन्ति भवादृशानि भूयो भुवनेऽस्मिन् वचनानि दुर्जनानाम्"।

अस्मदीय अस्मदीय (वि०) नम्मदाद, नम्म संबंधवाद. अस्माकमिदम् — अस्मद् "छः" (४-२-१२४)।

अस्मद्रचञ्च् अस्मद्र्यंच् (वि०) नम्म कडेगे तिरुगिद, नमगे अभिमुखवाद. अस्मान् अञ्चति—अञ्चु (गतौ) अद्रयादेशः (६-३-९२)। "क्विन्" (३-२-५९)।

अस्मि अस्मि (अव्य०) नानु. [श्रिजन्तप्रतिरूपकाव्ययः.]

अस्मिता अस्मिता (स्त्री०) अहंभाव, नानु एंब अभिमान, सांख्योक्तवाद अविद्यादिपंचविध क्लेशगळल्लोंदु. [विवरक्के "क्लेश" पददल्लि नोडि.]

असृ असृ (रुं०) 1. कोण, मूलै. असु (क्षेपणे) "रक्" बाहुं०। 2. केश, कूदलु. (नं०) 3. कण्णीरु. 4. रक्त. "प्रावर्तयन्नदीरस्रैर्द्विषां तद्योषितां च सः" माघ० १९-११५। "असृः कोणे कचे पुंसि क्लीबमश्रुणि शोणिते" मेदि०।

असृककण्ठ असृक्कण्ठ (पुं०) बाण. असृः कोण इव कण्ठोऽस्य।

असृज असृज (नं०) मांस. असृात् रक्तात् जायते—असृ+जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९८)।

असृप असृप (पुं०) 1. राक्षस. असृं रक्तं पिबति—असृ+पा (पाने) "कः" (३-२-४)। 2. राक्षस देवतेय वाद मूलानक्षत्र. (स्त्री०)—पा—सा. 3. जिगणि, रक्तवन्नु हीरुव ओंदु हुळ. 4. राक्षसि.

असृाजंक असृाजंक (पुं०) 1. बिळितुलसि गिड. असृं रक्तं अर्जयति—अर्ज (प्रतियत्ने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. रक्तवन्नुंटुमाडुव दीहरस. (वि०) 3. रक्तवन्नुंटुमाडुव.

असृ असृ (नं०) कण्णीरु. असु (क्षेपणे) "रुक्" (उ० ५-२९)।

असृ असृ (वि०) 1. दरिद्र, बडव. नास्ति स्वं यस्य। 2. तन्नदल्लद, तन्नवनल्लद. न स्वः स्वकीयः।

असृक असृक (वि०) तन्नदल्लद, तन्नवनल्लद. असृ "अकच्" (५-३-७१)। स्त्रियाम् "टाप्"। असृिका असृिका.

असृच्छन्द असृच्छन्द (वि०) परतंत्र, स्वतंत्रनल्लद. न स्वच्छन्दः।

असृतन्त्र असृतंत्र (वि०) पराधीन, स्वतंत्रनल्लद. न स्वतन्त्रः। स्त्रियाम् असृतन्त्रा असृतंत्रा. "असृतन्त्राः स्त्रियः कार्याः पुरुषैः स्वैर्दिवानिशम्" मनु० ९-२।

असृन्त असृन्त (पुं०) 1. सावु, मरण. असूनामन्तः। (नं०) 2. ओलै. (वि०) 3. कैट्टपरिणामवुळ्ळ.

असृप्न असृप्न (पुं०) 1. दैवतै. नास्ति स्वप्नो निद्रा यस्य। 2. निद्रेयिल्लदिरुविकै. (वि०) 3. निद्रेयिल्लद.

असृस्थ असृस्थ (वि०) 1. रोगपीडितनाद. 2. चित्तक्के नेम्मदियिल्लद.

असृाच्छन्द्य असृाच्छंद्य (नं०) 1. असृतंत्रते, पराधीनते. नास्ति स्वाच्छन्द्यं यस्य। (वि०) 2. पराधीन, असृतंत्र.

असृातन्त्र्य असृातंत्र्य (नं०) 1. पराधीनते. (वि०) 2. पराधीन.

असृाध्याय असृाध्याय (पुं०) 1. अनध्ययन काल, वेदाध्ययनक्के निषिद्धवाद काल. न स्वाध्यायो वेदाध्ययनं यस्मिन्। (वि०) 2. वेदाध्ययन माड दवनु. नास्ति स्वाध्यायो वेदाध्ययनं यस्य।

असृामिक असृामिक (वि०) 1. यजमाननिल्लद. न स्वामी यस्य। "अटव्यः पर्वताः पुण्या नद्यस्तीर्थानि यानि च। सर्वाण्यस्वामिकान्याहुः न हि तेषु परिग्रहः"। 2. वारसुदारनिल्लद (निधि, मोक्कस).

असृामिन् असृामिन् (वि०) 1. यजमाननल्ल दवनु, ओडेयनल्लदवनु, हक्किल्लदवनु. न स्वामी। 2. यजमाननिल्लद, ओडेयनिल्लद. नास्ति स्वामी यस्य।

असृामिविक्रय असृामिविक्रय (पुं०) ओडेयनल्ल दवनिंद माडल्पडुव मारााट. अस्वामिना कृतो विक्रयः। "निक्षिप्तं वा परद्रव्यं नष्टं लब्ध्वाऽपहृत्य वा। विक्रीयतेऽसमक्षं यत् स ज्ञेयोऽस्वामिविक्रयः"।

असृाम्य असृाम्य (नं०) 1. स्वत्ववल्लदिरुविकै, हक्किल्ल दिरुविकै, अधिकारवल्लदिरुविकै. (वि०) 2. ओडेतन वल्लद, यजमानतनवल्लद. न स्वाम्यं यस्य।

असृास्थ्य असृास्थ्य (नं०) 1. नेम्मदियिल्लदिरुविकै. न स्वास्थ्यम्। "विगृह्य चक्रे नमुचिद्विषा बली य इत्थमस्वास्थ्यमहर्दिवं दिवः" माघ० १-५१। 2. आरोग्यवल्लदिरुविकै, रोग. (वि०) 3. नेम्मदियिल्लद. 4. आरोग्यवल्लद, रोगबाधेयुळ्ळ.

अह अह (अव्य०) 1. पूजे. 2. प्रशंसे, होगळिके. 3. निंदे. 4. आज्ञे, अप्पणे. 5. निग्रह. "अह प्रशंसाक्षिपयोर्नियोगे च विनिग्रहे" मेदि०।

अहंयु अहंयु (वि०) अहंकारदिंद कूडिद, गर्वितनाद. अहम् "युस्" (५-२-१४०)। "अहं-

युनाऽथ क्षितिपः शुभंयुरूचे वचस्तापसकुञ्जरेण" भट्टि० १-२०।

अहःपति ಅಹಃಪತಿ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. अह्नः पतिः। 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

अहःशेष ಅಹಃಶೇಷ (पु०) ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ, ಸಾಯಂಕಾಲ. अह्नःशेषः।

अहङ्कार ಅಹಂಕಾರ (पु०) 1. ಗರ್ವ, ನಾನು ಎಂಬ ದುರಭಿಮಾನ, ತನ್ನಲ್ಲಿ ಹಿರಿಮೆಯ ಜ್ಞಾನ. अहमिति क्रियतेऽनेन—ड कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಅಂತಃಕರಣದ ಒಂದು ಭೇದ. "मनो बुद्धिरहङ्कार-श्चित्तं करणमान्तरम्"। 3. ಹೆಮ್ಮೆ, ಸೊಕ್ಕು.

अहङ्कारिन् ಅಹಂಕಾರಿನ್ (वि०) 1. ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳ. 2. ಗರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अहङ्कारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अहङ्कृत ಅಹಂಕೃತ (वि०) 1. ನಾನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ನಾನು ಮಾಡಿದೆನು ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದುರಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अहमिति कृतं येन। "यस्य नाहङ्कृतो भावः बुद्धिर्यस्य न लिप्यते। हत्वापि स इमाल्लोकान्न हन्ति न निबध्यते" गीता १८-१७। 2. ಸೊಕ್ಕುಳ್ಳ, ಹೆಮ್ಮೆಪಡುವ, ಜಂಬದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "जातिरूपवयोवृत्तविद्यादिभिरहङ्कृतः" याज्ञ० ३-१५१।

अहङ्कृति ಅಹಂಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಅಹಂಕಾರ, ದುರಭಿಮಾನ, ನಾನು ಮಾಡಿದೆನೆಂಬ ಭಾವ. 2. ಗರ್ವ, ಸೊಕ್ಕು, ಹೆಮ್ಮೆ. अहम्+ड कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अहत ಅಹತ (वि०) 1. ಒಗೆಯದ ಬಟ್ಟೆ, ಚಲುವೆಮಾಡಲ್ಪಡದ ಬಟ್ಟೆ. 2. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ ಬಟ್ಟೆ, ಹೊದೆಯಲ್ಪಡದ ಬಟ್ಟೆ. 3. ಹರಿಯದ ಬಟ್ಟೆ, ಉಟ್ಟು ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡದ ಬಟ್ಟೆ. (वि०) 4. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡದ, ಬಡಿಯಲ್ಪಡದ.

अहन् ಅಹನ್ (न०) 1. ಹಗಲು, ದಿವಸ. न जहाति—ओ हाक् (त्यागे) "कनिन्" (उ० १-१५६)। "सव्यापारामहनि न तथा पीडयेन्मद्वियोगः" मेघ० २-२५। 2. ಆಕಾಶ. 3. ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಸೇರಿದ ಒಂದು ದಿನ. 4. ವಿಷ್ಣು. अहरिव। "अहः संवत्सरो व्यालः प्रत्ययः सर्वदर्शनः" वि० स०।

अहन्ता ಅಹಂತಾ (स्त्री०) ಅಹಂಭಾವ, ನಾನು ಎಂಬ ದುರಭಿಮಾನ. अहमो भावः "तल्" (५-१-११९)।

अहम् ಅಹಮ್ (अव्य०) 1. ನಾನು. [ಇದು ಮಾಂತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತಿರೂಪಕಾವ್ಯಯ.] 2. ಅಹಂಕಾರ, ದುರಭಿಮಾನ.

अहमहमिका ಅಹಮಹಮಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನಾನು ತಾನು ಎಂಬ ಪರಸ್ಪರ ಅಹಂಕಾರ, ತಾನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ತಾನೇ ಸಮರ್ಥ ಎಂದು ಅಹಂಕಾರಪಡುವಿಕೆ. अहमहं-शब्दोऽस्त्यत्र—वीप्सायां द्वित्वम् (८-१-२)। "ठन्" (५-२-११६)। "अहमहमिका तु सा स्यात्परस्परं यो भवत्यहङ्कारः" अम०। 2. ನಾನು ಮುಂದು ತಾನು ಮುಂದು ಎಂಬ ಸ್ಪರ್ಧೆ. "क्रियासातत्येनाप्यहमहमिका-क्रान्तमनसः" म० वी० ६-५४।

अहम्पूर्विका ಅಹಂಪೂರ್ವಿಕಾ (स्त्री०) ನಾನು ಮೊದಲು ತಾನು ಮೊದಲು ಎಂದು ಸಂಕೋಚದಿಂದ ಸೈನಿಕರ ಮುಂದೋಟ. अहम्पूर्वमहम्पूर्वमित्यस्यां क्रियायाम्। [ನಾನು ತಾನು ಎಂದು ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ.] "सुगेषु दुर्गेषु च तुल्यविक्रमैर्जवादहम्पूर्विकया यियासुभिः" किरा० १४-३२।

अहम्प्रत्यय ಅಹಂಪ್ರತ್ಯಯ (पु०) ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ. अहमिति प्रत्ययः।

अहम्भाव ಅಹಂಭಾವ (पु०) ನಾನು ಎಂಬ ದುರಭಿಮಾನ, ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. अहमिति भावः।

अहम्मति ಅಹಂಮತಿ (स्त्री०) ನಾನು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ, ಅವಿದ್ಯೆ, ಅಜ್ಞಾನ. अहमिति मतिः।

अहर्गण ಅಹರ್ಗಣ (पु०) ದಿನಗಳ ಗುಂಪು, ದಿನಗಳ ಸಮೂಹ. अह्नां गणः। रेफः (८-२-६९)। ಇದು ಸೌರ, ಚಾಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸಾವನಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अहर्दिव ಅಹರ್ದಿವ (अव्य०) ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ. अहनि च दिवा च—वीप्सायां द्वन्द्वो निपा० (५-४-७७)। "विगृह्य चक्रे नमुचिद्विषा बली य इत्थमस्वास्थ्यमहर्दिवं दिवः" माघ० १-५१।

अहर्निश ಅಹರ್ನಿಶ (न०) ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ, ಒಂದು ದಿನ. अहश्च निशा च। "विरमेत्पक्षिणीं रात्रिं तदेवैकमहर्निशम्" मनु० ४-९७।

अहर्पति ಅಹರ್ಪತಿ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ, ಹಗಲಿನ ಒಡೆಯ. अह्नः पतिः—रेफः (वा० ८-२-६९)। "द्यावापृथिव्योः प्रत्यग्रमहर्पतिरिवातपम्" रघु० १०-५४। 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

अह्नमणि ಅಹಮ್ಮಣಿ(ಪು೦) 1. ಸೂರ್ಯ. अह्नो मणिरिव। 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

अह्नमुख ಅಹಮ್ಮುಖ (ನ೦) ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ದಿವಸದ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ. अह्नो मुखम्।

अह्नय ಅಹಲ್ಯ(ವಿ೦) 1. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉಳಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ (ಭೂಮಿ), ಸಾಗುವಳಿಗೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. 2. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉಳಲ್ಪಡದ. हलेन कृष्यम् "यत्" (४-४-९७)। न० त०।

अह्नया ಅಹಲ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಗೌತಮ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಅಹಲ್ಯಾದೇವಿ, ನಿಮಿಕುಲ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಶತಾನಂದ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. [ಗೌತಮ ಮಹರ್ಷಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಪ್ರಾತರಾಹ್ನಿಕಕ್ಕಾಗಿ ನದಿಗೆ ತೆರಳಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಗೌತಮಋಷಿಯ ವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿಬಂದು ಅಹಲ್ಯಾದೇವಿಯನ್ನು ಮೋಹಿಸಿದನು. ಮಹರ್ಷಿಗೆ ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಅಹಲ್ಯೆಯು ಶಿಲೆಯಾಗುವಂತೆಯೂ, ಇಂದ್ರನ ವೃಷಣವು ಬಿದ್ದು ಹೋಗುವಂತೆಯೂ ಶಪಿಸಿ, ಮುಂದೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಪಾದಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಅಹಲ್ಯೆಯ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಯಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೊರಟರು. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ಆಗಮಿಸಿ ತನ್ನ ಪಾದಧೂಳಿಯಿಂದ ಅಹಲ್ಯೆಗೆ ನಿಜರೂಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲು ಶಾಪವಿಮುಕ್ತಳಾದ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಗೌತಮ ಮಹರ್ಷಿಯು ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸುವರು.] ಈ ಅಹಲ್ಯೆಯು ಪಂಚಪತಿವ್ರತಾಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. "अहल्या द्रौपदी कुन्ती तारा मण्डोदरी तथा। पञ्चकन्याः स्मरेन्नित्यं महापातकनाशिनीः"।

अह्नयाजार ಅಹಲ್ಯಾಜಾರ (ಪು೦) ಇಂದ್ರ.

अह्नयाह्रद ಅಹಲ್ಯಾಹ್ರದ(ಪು೦) ಗೌತಮ ಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ.

अह्नस्कर ಅಹಸ್ಕರ (ಪು೦) 1. ಸೂರ್ಯ. अहः करोति—ह्न कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। "सः" (८-३-४८)। "अघर्मघर्मोदकबिन्दुमौक्तिकैरलञ्चकारास्य वधूरहस्करः" माघ० १-५८। 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

अह्नह ಅಹಹ(ಅವ್ಯ೦)1. ಆಶ್ಚರ್ಯ. 2. ದುಃಖ. 3. ಕಷ್ಟ, ಶ್ರಮ. 4. ಸಂಬೋಧನೆ, ಕರೆ. 5. ಸಂತೋಷ. ✱ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ. अहं जहाति—ओहाक् (त्यागे) "डः" (३-२-१०१)। "अहहेत्यद्भुते खेदे परिक्लेशप्रहर्षयोः। संबोधनेऽपि" मेदि०।

अह्नर्य ಅಹಾರ್ಯ (ಪು೦)1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. न हार्यः—हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। न० त०। (वि०)2. ಒಯ್ಯಲಾಗದ, ಕದಿಯಲಾಗದ. 3. ಒಯ್ಯಲನರ್ಹವಾದ. 4. ಭೇದಿಸಲಾಗದ. 5. ದೃಢವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ. "विमुच्य सा हारमहार्यनिश्चया विलोलयष्टिप्रविलुप्तचन्दनम्" कुमा० ५-८।

अहि ಅಹಿ (ಪು೦) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. आहन्ति—आ+हन (हिंसागत्योः) "इण्" आडो ह्रस्वश्च (उ० ४-१३७)। "करेण शम्भोर्वलयीकृताहिना सहिष्यते तत्प्रथमावलम्बनम्" कुमा० ५-६६। 2. ವೃತ್ರಾಸುರ. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ರಾಹು. 5. ಪಥಿಕ, ಪಾಂಥ. 6. ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ. 7. ನೀರು. 8. ಭೂಮಿ. 9. ಕರೆಯುವ ಹಸು. 10. ಸೀಸಲೋಹ. (त्रि०) 11. ವ್ಯಾಪಕವಾದ, ಹರಡುವ, ಪಸರಿಸುವ. (द्विव०)12. ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶ.

अहिंसा ಅಹಿಂಸಾ(ಸ್ತ್ರೀ೦)1. ಹಿಂಸಿಸದಿರುವಿಕೆ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡದಿರುವಿಕೆ, ವಾಕ್ಕು ಶರೀರ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಇವುಗಳಿಂದ ಇತರರನ್ನು ನೋಯಿಸದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗದ ಅಂಗವಾದ ಯಮದ ಒಂದು ಭೇದ. "अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहा यमाः" पा० यो० सू० २-३०।

अहिंस्र ಅಹಿಂಸ್ರ (त्रि०) ಹಿಂಸಿಸದಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನಲ್ಲದ. न० त०।

अहिच्छत्र ಅಹಿಚ್ಛತ್ರ (ಪು೦) 1. ಅರ್ಜುನನು ಗೆದ್ದು ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಬಲಮುರಿ ಗಿಡ, ಕುರುಟಿಗೆ ಗಿಡ.

अहिजित् ಅಹಿಜಿತ್ (ಪು೦) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಕಾಳಿಯ ಮರ್ದನ. 2. ಇಂದ್ರ.

अहित ಅಹಿತ (ಪು೦) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. न हितः। "अहितानभि वाहिन्या स मानी चतुरङ्गया" माघ० १९-२५। (न०) 2. ನಷ್ಟ, ಹಾನಿ, ಕೇಡು. "अहितं न विचिन्तितं मयैतत्" याद० १५-२७। (वि०) 3. ಪಥ್ಯವಲ್ಲದ, ಹಿತವಲ್ಲದ. 4. ಅನರ್ಥಕರವಾದ, ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "अहितादनपत्रपस्त्रसन्नति-मात्रोज्झितभीरनास्तिकः" माघ० १६-७।

अहितुण्डिक ಅಹಿತುಂಡಿಕ (ಪು೦) ಹಾವಾಡಿಗ, ಹಾವಿನೊಡನೆ ಆಟವಾಡುವವನು. अहितुण्डेन दीव्यति "ठक्" (४-४-२)। संज्ञापूर्वकत्वात् वृद्ध्यभावे रूपम्।

अहिद्विष् ಅಹಿದ್ವಿಷ್ (ಪು೦) 1. ಗರುಡ. 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 3. ಮುಂಗಸಿ, ಕೀರ. 4. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. ಅಹಿಂ ಸರ್ಪಂ ದ್ವೇಷ್ಟಿ—ದ್ವಿಷ (ಅಪ್ರೀತೌ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೬೧)। 5. ಇಂದ್ರ. ಅಹಿಂ ವೃತ್ರಾಸುರಂ ದ್ವೇಷ್ಟಿ—ದ್ವಿಷ "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೬೧)। "समस्तकार्येषु गतेन धुर्यतामहिद्विष-स्तद्भुवता निशम्यताम्" ಮಾಘ೦ ೧-೪೧। ಹೀಗೆಯೇ ಅಹಿದ್ರುಹ್, ಅಹಿವಿದ್ವಿಷ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

अहिनकुल ಅಹಿನಕುಲ (ನ೦) ಸರ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ಮುಂಗಸಿಗಳು. अहयश्च नकुलाश्च एषां समाहारः (೨-೪-೯)।

अहिनिर्मोक ಅಹಿನಿರ್ಮೋಕ (ಪು೦) ಹಾವಿನ ಸೋಲೆ, ಹಾವಿನ ಪೊರೆ.

अहिपति ಅಹಿಪತಿ **-राज -राज** (ಪು೦) ಸರ್ಪರಾಜ, ವಾಸುಕಿ.

अहिफेन ಅಹಿಫೇನ (ಪು೦) 1. ಹಾವಿನ ನೊರೆ, ಹಾವಿನ ಬಾಯಿ ಜೊಲ್ಲು. 2. ಅಫೀಮು.

अहिभय ಅಹಿಭಯ (ನ೦) 1. ರಾಜನಿಗೆ ತನ್ನವರಾದ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕರಿಂದುಂಟಾಗುವ ಭಯ. "महीभुजा-महिभयं स्वपक्षप्रभवं भयम्" ಅಮ೦। 2. ಹಾವಿನ ಭಯ.

अहिभानु ಅಹಿಭಾನು (ಪು೦) ಸೂರ್ಯ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಾಯು.

अहिभुज् ಅಹಿಭುಜ್ (ಪು೦) 1. ಗರುಡ. 2. ಮುಂಗಸಿ, ಕೀರ. 3. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. ಅಹಿಂ ಭುಙ್ಕ್ತೇ—ಭುಜ (पालनाभ्यवहारयोः) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೭೬)।

अहिभृत् ಅಹಿಭೃತ್ (ಪು೦) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. ಅಹಿಂ ಬಿಭರ್ತಿ—ಡು ಭೃಞ್ (धारणपोषणयोः) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೭೬)।

अहिम ಅಹಿಮ (ನ೦) 1. ಉಷ್ಣತೆ, ಬಿಸಿ. (ವಿ೦) 2. ಬಿಸಿಯಾದ.

अहिमकर ಅಹಿಮಕರ **-द्युति -द्युति -रुचि -रुचि** (ಪು೦) ಸೂರ್ಯ. अहिमः करः अहिमा द्युतिः रुचिर्वा यस्य। "अहिमरुचौ हिमधाम्नि याति चास्तम्" ಮಾಘ೦ ೪-೨೦।

अहिमर्दनी ಅಹಿಮರ್ದನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸರ್ಪಕ್ಷಿ, ಈಶ್ವರೀ ಹಂಬು. अहिर्मर्द्यतेऽनया—मृद (क्षोदे) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೪)।

अहिमार ಅಹಿಮಾರ **-मारक -मारक** (ಪು೦) 1. ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 2. ಗರುಡ. 3. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 4. ಮುಂಗಸಿ, ನಕುಲ; ಕೀರ. अहिं मारयति—मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "अण्" (೩-೨-೧)। "ಘ್ವುಲ್" (೩-೧-೧೩೩) ವಾ।

अहिमांशु ಅಹಿಮಾಂಶು (ಪು೦) ಸೂರ್ಯ. अहिमा अंशवोऽस्य। "दोषापि नूनमहिमांशुरसौ किलेति" ಮಾಘ೦ ೪-೪೬।

अहिमेद ಅಹಿಮೇದ (ಪು೦) ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

अहिरिपु ಅಹಿರಿಪು (ಪು೦) 1. ಗರುಡ. 2. ಮುಂಗಸಿ, ಕೀರ. 3. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 4. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಕಾಳಿಯ ಮರ್ದನ. अहेः सर्पस्य रिपुः। 5. ಇಂದ್ರ. अहेः वृत्रासुरस्य रिपुः।

अहिलता ಅಹಿಲತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. 2. ಈಶ್ವರೀ ಹಂಬು, ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ ಲತೆ.

अहिहन् ಅಹಿಹನ್ (ಪು೦) 1. ಗರುಡ. 2. ಇಂದ್ರ. अहिं सर्पं वृत्रासुरं वा हतवान्—हन (हिंसागत्योः) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೭೬)।

अहीन ಅಹೀನ (ಪು೦) 1. ಸರ್ಪರಾಜ, ವಾಸುಕಿ. अहीनां इनः स्वामी। 2. ಅನೇಕ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಯಾಗ. अहोभिः साध्यते "खः" (೫-೧-೮೪)। द्व्यहीनः त्र्यहीनः ಇತ್ಯಾದಿ. (ವಿ೦) 3. ಬಿಡದಿರುವ. 4. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಲ್ಲದ, ನ್ಯೂನತೆಯಿಲ್ಲದ. 5. ನಿಕೃಷ್ಟವಲ್ಲದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.

अहीन्द्र ಅಹೀಂದ್ರ (ಪು೦) ಸರ್ಪರಾಜ, ವಾಸುಕಿ. अहीनामिन्द्रः। "अहीन्द्रदामभिर्भीमैरंसलम्बिभिरंसलः" ಯಾದ೦ ೧೬-೫೧।

अहे ಅಹೇ (ಅವ್ಯ೦) 1. ವಿಯೋಗ, ಅಗಲಿಕೆ. 2. ದುಃಖ. 3. ನಿಂದೆ—ಇವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ.

अहेरु ಅಹೇರು (ಪು೦) ಶತಮೂಲಿ ಗಿಡ, ಶತಾವರಿ ಗಿಡ.

अहो ಅಹೋ (ಅವ್ಯ೦) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ: 1. ಆಶ್ಚರ್ಯ. "अहो स्थिरः कोऽपि तवेप्सितो युवा चिराय कर्णोत्पलशून्यतां गते" ಕುಮಾ೦ ೫-೪೭। "अहो महत्सत्त्वमहो पराक्रमः" ಯಾದ೦ ೧೪-೨೫। 2. ದಯೆ, ಕನಿಕರ, ಕರುಣೆ. "अहो दुरन्ता बलवद्विरोधिता" ಕಿರಾ೦ ೧-೨೩। 3. ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. 4. ಕರೆ, ಸಂಬೋಧನೆ. "अहो अहो देवगणाः सुरेन्द्र-मुख्याः शृणुध्वं वचनं ममैते" ಕುಮಾ೦ ೧೨-೫೪। 5. ಶೋಕ, ದುಃಖ. 6. ಅಸೂಯೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು. 7. ಸಂದೇಹ, ಸಂಶಯ. 8. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 9. ಪಾದಪೂರಣ. 10. ಸಂತೋಷ, ತೃಪ್ತಿ. "अहो

विगर्धे शोके च करुणार्थविषादयोः। सम्बोधने प्रशंसायां विस्मये पादपूरणे। असूयायां वितर्के च" मेदि०।

अहोरात्र ಅಹೋರಾತ್ರ (पु०) ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಇವು ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ಒಂದು ದಿನ. अहश्च रात्रिश्च अनयोः समाहारः "अच्" (५-४-८७)।

अहोबत ಅಹೋಬತ (अव्य०) 1. ಸಂಬೋಧನ, ಕರೆ. 2. ದಯೆ, ಕನಿಕರ. 3. ಆಶ್ಚರ್ಯ—ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತೋರುವ ಶಬ್ದ. "अहोबत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम्" गीता १-४५। "अहोबतासि स्पृहणीयवीर्यः" कुमा० ३-२०।

अह्नाय ಅಹ್ನಾಯ (अव्य०) ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ತಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ. "अह्नाय कोपकलुषो विकटं विहस्य" कुमा० १७-२५। "अह्नाय तावदरुणेन तमो निरस्तम्" रघु० ५-७१।

अह्नीक ಅಹ್ರೀಕ (पु०) 1. ಕ್ಷಪಣಕ, ಜೈನ (ದಿಗಂಬರ) ಸಂನ್ಯಾಸಿ. (वि०) 2. ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ. नास्ति ह्रीर्यस्य।

अह्वल ಅಹ್ವಲ (पु०) 1. ಗೇರುಮರ. (वि०) 2. ವಿಹ್ವಲನಲ್ಲದ, ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ.

इति "अ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

आ

आ ಆ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆ(वर्णसमाम्नाय)ಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಈ ದೀರ್ಘಕಾರವು ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು.

आ ಆ (अव्य०) 1. ಸ್ಮೃತಿ, ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. आप्लृ (व्याप्तौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। "आ एवं किल तत्"। 2. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸೂಚನೆ. "आ एवं मन्यसे" (पूर्वं मैवं मंस्था इदानीमेवं मन्यसे इत्यर्थः)। 3. ಅನುಕಂಪ, ದಯೆ. 4. ಸಮುಚ್ಚಯ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ. [ಇದು प्रगृह्यसंज्ञೆಯುಳ್ಳ ಅವ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಧಿ ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ.] "आ गृह्यं स्मृतौ वाक्येऽनुकम्पायां समुच्चये" मेदि०।

आकम्प ಆಕಂಪ (पु०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ನಡುಕ. आ+कपि (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲನೆ.

आकम्पन ಆಕಂಪನ (न०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ನಡುಕ. 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲನೆ. आ+कपि (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಸ್ವಲ್ಪ ನಡುಕವುಳ್ಳ, ಸ್ವಲ್ಪ ನಡುಕದ ಸ್ವಭಾವದ. 4. ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. आ+कपि (चलने)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

आकम्पित ಆಕಂಪಿತ (न०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲ್ಲಾಡುವಿಕೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ನಡುಗುವಿಕೆ. आ+कपि (चलने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಲ್ಪ ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कपि "क्तः" (३-२-१०२)। "पृक्तस्तुषारैर्गिरिनिर्झराणामनोकहाकम्पितपुष्पगन्धी" रघु० २-१३।

आकर ಆಕರ (पु०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. आ+डुकृञ् (करणे) "घः" (३-३-११८)। "ततो मन्दानिलोद्धूतकमलाकरशोभिना" कुमा० २-२९। 2. ಗಣಿ, ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ. आकीर्यन्ते धातवोऽत्र—आ+कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। "दिलीपसूनुर्मणिराकरोद्भवः प्रयुक्तसंस्कार इवाधिकं बभौ" रघु० ३-१८।

आकरिक ಆಕರಿಕ (पु०) ರಾಜನಿಂದ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗಣಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ. आकरे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। (Superintendent of Mines).

आकरिन् ಆಕರಿನ್ (वि०) 1. ಗಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಗಣಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ. आकर "इनिः" (५-२-११५)। "दधतमाकरिभिः करिभिः क्षतैः समवतारसमैरसमैस्तटैः" किरा० ५-७।

आकर्ण ಆಕರ್ಣ (अव्य०) ಕಿವಿಯವರೆಗೂ. कर्णमभिव्याप्य। अव्ययी०। "आकर्णमुल्लसितमम्बु विकासिकाशनीकाशमाप समतां सितचामरस्य" माघ० ५-३५।

आकर्णन ಆಕರ್ಣನ (न०) ಶ್ರವಣಮಾಡುವುದು, ಕೇಳುವುದು. आ+कर्ण (भेदने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "द्रुतं विधूयान्यदभूयतानया मुदा तदाकर्णनसज्जकर्णया" नैष० १-३५।

आकर्णित ಆಕರ್ಣಿತ (वि०) ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कर्ण (भेदने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अस्मिन् धनाधीश्वरराजधान्यामाकर्णितं हैमवतीसखेन" याद० १८-२४।

आकर्ष ಆಕರ್ಷ (पु०) 1. द्यूत, ಜೂಜು. 2. ಪಗಡೆ ಕಾಯಿ. 3. ಪಗಡೆಯಾಟದ ಹಲಗೆ (ಹಾಸು). आकृष्यते — आ+कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१९)। 4. ಆಕರ್ಷಿಸುವಿಕೆ, ಎಳೆಯುವಿಕೆ. आ+कृष भावे "घञ्" (३-३-१८)। 5. ಒರೆಗಲ್ಲು. 6. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು. आकृष्यतेऽत्र — अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 7. ಕಣದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಹುಲ್ಲು ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಅಂಕುಶದಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಕೋಲು. आ+कृष कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 8. ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಸ್ತು. 9. ಆಯಸ್ಕಾಂತ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು. 10. ಇಂದ್ರಿಯ. (वि०) 11. ಆಕರ್ಷಿಸುವ, ಎಳೆಯುವ. आ+कृष कर्तं० "अच्" (३-१-१३४)। "आकर्षो द्यूत इन्द्रिये। पाशके शारिफलके कोदण्डाभ्यासवस्तुनि। आकर्षणेऽपि पुंसि स्यात्" मेदि०।

आकर्षक ಆಕರ್ಷಕ (पु०) 1. ಆಯಸ್ಕಾಂತ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು. 2. ಕಣದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಹುಲ್ಲು ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಅಂಕುಶದಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಕೋಲು. आकर्षति — आ+कृष (विलेखने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 3. ಎಳೆಯುವವನು.

आकर्षण ಆಕರ್ಷಣ (न०) 1. ಎಳೆಯುವಿಕೆ, ಸೆಳೆಯುವಿಕೆ. आ+कृष (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮೋಹಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 3. ವಶೀಕರಣಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. आकृष्यतेऽनेन — आ+कृष कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आकर्षणी ಆಕರ್ಷಣೀ (स्त्री०) 1. ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ವಿಧ ಮುದ್ರೆ. 2. ಗಿಡದಿಂದ ಹಣ್ಣು ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡಿರುವ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿರುವ ಕೋಲು, ದೋಟಿ, ಕೊಕ್ಕೆ ಕೋಲು. आकृष्यतेऽनया — आ+कृष (विलेखने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आकर्षिन् ಆಕರ್ಷಿನ್ (वि०) ಎಳೆಯುವವನು. आकर्षति — आ+कृष (विलेखने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आकर्षिणी** ಆಕರ್ಷಿಣೀ.

आकलन ಆಕಲನ (न०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ. 2. ಅನುಸಂಧಾನ, ವಿಮರ್ಶೆ, ವಿಚಾರ. 3. ಗ್ರಹಣ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 4. ಲೆಕ್ಕ, ಎಣಿಕೆ. 5. ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ, ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಬಂಧನ. "सेव्योऽपि सानुनयमाकलनाय यन्त्रा" माघ० ५-४२।

आकलित ಆಕಲಿತ (वि०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कल (शब्दसंख्यानयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "सुवर्णसूत्राकलिताधराम्बरां विडम्बयन्तं शितिवाससस्तनुम्" माघ० १-६। 3. ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आकल्प ಆಕಲ್ಪ (पु०) 1. ವೇಷ, ಉಡುವುದು ಮತ್ತು ತೊಡುವುದು. 2. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ, ಅಲಂಕಾರ. आ+कृप् (सामर्थ्ये)+णिच् "घञ्" (३-३-१८)। "अवधिं दर्शनीयानामाकल्पमनघं दिवः" याद० १६-१८। (अव्य०) 3. ಕಲ್ಪಕಾಲದವರೆಗೂ, ಕಲ್ಪಕಾಲಪರ್ಯಂತ.

आकष ಆಕಷ (पु०) 1. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು. 2. ಒರೆಗಲ್ಲು. आकषति — आ+कष (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)।

आकस्मिक ಆಕಸ್ಮಿಕ (वि०) 1. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಉಂಟಾದ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ. 2. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ. अकस्मात् भवः "ठक्" (५-४-३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आकस्मिकी** ಆಕಸ್ಮಿಕೀ. "अतर्कितप्रत्युपकारलेशामाकस्मिकीमाद्रियतानुकम्पाम्" याद० २०-८७।

आकाङ्क्षा ಆಕಾಂಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಆಸೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. आ+काङ्क्षि (काङ्क्षायाम्) "अः" (३-३-१०३)। 2. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಲು ಬೇಕಾದ ಪದಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಪದಗಳ ಅಭಾವದಿಂದ ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಯಾಗದಿರುವಿಕೆ. "अभिधानापर्यवसानमाकाङ्क्षा" शब्दचि०। "पदस्य पदान्तराभावप्रयुक्तान्वयाननुभावकत्वम् आकाङ्क्षा" त० सं०। "आकाङ्क्षा प्रतीतिपर्यवसानविरहः" सा० द० २। "गौरश्वः पुरुषो हस्ती" ಇಲ್ಲಿನ ಪದಗಳಿಗೆ ಪದಾಂತರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ.

आकाङ्क्षित ಆಕಾಂಕ್ಷಿತ (ವಿ॰) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+काक्षि (काङ्क्षायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

आकाङ्क्षिन् ಆಕಾಂಕ್ಷಿನ್ (ವಿ॰) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಆಸೆಯುಳ್ಳ. आ+काक्षि (काङ्क्षायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते" गीता १७-११। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आकाङ्क्षिणी** ಆಕಾಂಕ್ಷಿಣೀ. "तं भावार्थं प्रसवसमया-काङ्क्षिणीनां प्रजानाम्" रघु॰ १९-५७। 2. ಕೇಳುವ, ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ.

आकार ಆಕಾರ (पुं॰) 1. ರೂಪ, ಮೂರ್ತಿ. आ+कृ कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ನೋಟ, ತೋರಿಕೆ, ಮುಖಭಾವ, ಮುಖಚಹರೆ. "आकारसदृशप्रज्ञः प्रज्ञया सदृशागमः" रघु॰ १-१५। 3. ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮುಖರಾಗಾದಿಗಳು, ಹೊರಗಿನ ರೂಪ. आ+कृ कृञ् कर॰ "घञ्" (३-३-१२१)। "तस्य संवृतमन्त्रस्य गूढाकारेङ्गितस्य च" रघु॰ १-२०। 4. ಸೂಚನೆ, ಸಂಜ್ಞೆ, ಸನ್ನೆ. 5. "आ" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ.

आकारगुप्ति ಆಕಾರಗುಪ್ತಿ (स्त्री॰) 1. ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು. 2. ಅನುರಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು. आकारस्य गुप्तिः।

आकारगोपन ಆಕಾರಗೋಪನ (न॰) "आकारगुप्ति" ಪದದ ಅರ್ಥ.

आकारण ಆಕಾರಣ (न॰) ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. आ+कृ कृञ् (करणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "तैश्च मणिभद्राकारणाय कश्चित् प्रेषितः" पञ्चतं॰।

आकारणा ಆಕಾರಣಾ (स्त्री॰) ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. आ+कृ कृञ् (करणे)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

आकारित ಆಕಾರಿತ (वि॰) ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कृ कृञ् (करणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आकालिक ಆಕಾಲಿಕ (वि॰) 1. ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अकाले भवः "ठक्" (४-३-६०)। 2. ಅಲ್ಪಕಾಲದ, ಕ್ಷಣಿಕವಾದ. समानकालावाद्यन्तौ यस्य आकालिकः। अल्पकाल "इकट्" आकालादेशश्च निपा॰ (५-१-११४)। आशुविनाशीत्यर्थः। आकालिकः स्तनयित्नुः। "विद्युत्स्तनितवर्षेषु महोल्कानां च संप्लवे। आकालिकमनध्यायमेतेषु मनुरब्रवीत्" मनु॰ ४-१०३। आकाल "ठन्" (वा॰ ५-१-११४)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। आकालिका। इकट् प्रत्यये "ङीप्" (४-१-१५)। **आकालिकी** ಆಕಾಲಿಕೀ. ಮಿಂಚು ಮುಂತಾದುದು. "तपस्विनः स्थाणुवनौकसस्तामाकालिकीं वीक्ष्य मधु-प्रवृत्तिम्" कुमा॰ ३-३४।

आकाश ಆಕಾಶ (पुं॰) 1. ಗಗನ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಪಂಚ ಭೂತಗಳಲ್ಲೊಂದು, ನವದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. आसमन्तात् काशन्ते सूर्यादयोऽत्र—काशृ (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "आकाशं काशपुष्पच्छविमभिभवता भस्मना शुक्लयन्ती" मुद्रा॰ ३-२०। [ಶಬ್ದವು ಆಕಾಶದ ವಿಶೇಷ ಗುಣ. ಸಂಖ್ಯೆ, ಪರಿಮಾಣ, ಪೃಥಕ್ತ್ವ, ಸಂಯೋಗ ಮತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯ ಗುಣಗಳು.] 2. ರಂಧ್ರ, ಛಿದ್ರ. 3. ಶೂನ್ಯ, ಸೊನ್ನೆ, ಪೂಜ್ಯ.

आकाशग ಆಕಾಶಗ (पुं॰) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. (वि॰) 2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. आकाशे गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा॰ ३-२-४८)।

आकाशगङ्गा ಆಕಾಶಗಂಗಾ (स्त्री॰) ಗಂಗಾನದಿ, ದೇವನದಿ. "उभौ यदि व्योम्नि पृथक्प्रवाहावाकाशगङ्गा-पयसः पतेताम्" माघ॰ ३-८।

आकाशदीप ಆಕಾಶದೀಪ (पुं॰) 1. ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಕಾಲ ಎತ್ತರವಾದ ಕಂಬದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚುವ ದೀಪ. 2. ಕಂಬದ ತುದಿಯಲ್ಲಿನ ದೀಪ.

आकाशभाषित ಆಕಾಶಭಾಷಿತ (न॰) 1. ಆಕಾಶದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮಾತು, ದೇವತೆಗಳು ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಮಾತು. आकाशे भाषितम्। 2. ಬೇರೊಂದು ಪಾತ್ರಪ್ರವೇಶವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಯಾರೋ ಮಾತನಾಡಿದಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಅದನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತ ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟು ಮಾತನಾಡುವುದು. "किं ब्रवीष्येवमित्यादि विना पात्रं ब्रवीति यत्। श्रुत्वेवानुक्तमप्येकस्तत्स्यादाकाशभाषितम्" सा॰ द॰।

आकाशयान ಆಕಾಶಯಾನ (न॰) ವಿಮಾನ. आकाशे यान्त्यनेन—या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११७)।

आकाशवचन ಆಕಾಶವಚನ (न॰) "आकाशभाषित" ಪದದ ಅರ್ಥ.

आकाशवर्त्मन् ಆಕಾಶವರ್ತ್ಮನ್ (न॰) 1. ಆಕಾಶ ಮಾರ್ಗ, ವಿಮಾನ ಮೊದಲಾದುವು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ. (वि॰) 2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

आकाशवाणी ಆಕಾಶವಾಣೀ (स्त्री॰) ಆಶರೀರವಾಕ್ಯ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು.

आकाशस्फटिक ಆಕಾಶಸ್ಫಟಿಕ (ಪು೦) ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಆನೆಕಲ್ಲು.

आकिञ्चन्य ಆಕಿ೦ಚನ್ಯ (ನ೦) ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ದುರ್ಗತಿ, ಬಡತನ. अकिञ्चनस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आकीर्ण ಆಕೀರ್ಣ (ವಿ೦) ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. आकीर्यते — आ+कॄ (विक्षेपे) "क्त:" (३-२-१०२)। "आकीर्णमृषिपत्नीनामुटजद्वाररोधिभि:" रघु० १-५०।

आकुञ्चन ಆಕು೦ಚನ (ನ೦) ಸ೦ಕೋಚ, ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಅಡಕಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आ+कुञ्च (कौटिल्याल्पीभावयो:) "ल्युट्" (३-१-११५)। [ಇದು ನ್ಯಾಯ ಮತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಐದು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊ೦ದು. ವಿವರಕ್ಕೆ "अवक्षेपण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आकुञ्चित ಆಕು೦ಚಿತ (ವಿ೦) 1. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡಕಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कुञ्च "क्त:" (३-२-१०२)। "नतांसमाकुञ्चितसव्यपादम्" कुमा० ३-७०।

आकुटिल ಆಕುಟಿಲ (ವಿ೦) ಸ್ವಲ್ಪ ವಕ್ರವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪ ತಿರುಗಿಸಿರುವ. आ ईषत् कुटिल:। "तं तावदाकुटिलपक्ष्मविलग्नमद्य" शाकु० ७-२५।

आकुल ಆಕುಲ (ವಿ೦) 1. ಹರಡಿರುವ, ಚೆದರಿರುವ, ಕೆದರಿರುವ. आ+कुल (संस्त्याने बन्धुषु च) "क:" (३-१-१३५)। "विलम्बमानाकुलकेशपाशया कयाचिदाविष्कृतबाहुमूलया" किरा० ८-१८। 2. ಚಿ೦ತಾಕ್ರಾ೦ತವಾದ. "अभिचैद्यं प्रतिष्ठासुरासीत्कार्यद्वयाकुल:" माघ० २-१। 3. ಕ್ಲೇಶದಿ೦ದ ಕೂಡಿದ. 4. ತು೦ಬಿರುವ, ಪೂರ್ಣವಾದ. "प्रचलद्ऊर्मिमालाकुलम्" भर्तृ० १-३। 5. (ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ) ಮಗ್ನನಾದ, (ಕಾರ್ಯ) ತತ್ಪರನಾದ. "विभवगुरुभि: कृत्यैस्तस्य प्रतिक्षणमाकुला" शाकु० ४-२८। (क्रि० वि०) 6. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಹೊ೦ದಿ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಿ, ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗಿ. "किमेतदित्याकुलमीक्षितं जनै:" माघ० १-२।

आकुलित ಆಕುಲಿತ (ವಿ೦) 1. ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊ೦ದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कुल (संस्त्याने बन्धुषु च)+णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। "मार्गाचलव्यतिकराकुलितेव सिन्धु: शैलाधिराजतनया न ययौ न तस्थौ" कुमा० ५-८५। 3. ಕೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಾರುಮಾರು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಥಳಪಲ್ಲಟಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मनोज्ञ एव प्रमदामुखानामम्भोविहाराकुलितोऽपि वेष:" रघु० १६-६७। 4. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

आकुलीकृत ಆಕುಲೀಕೃತ (ವಿ೦) 1. ತುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತೊ೦ದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनाकुल: आकुल: कृत: — आकुल+च्वि+डु कृञ् (करणे) "क्त:" (३-२-१०२)। 4. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आकूणित ಆಕೂಣಿತ (ವಿ೦) ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಲ್ಪ ಸ೦ಕೋಚಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कूण (संकोचे) "क्त:" (३-२-१०२)। "मदनशरशल्यवेदनाकूणितत्रिभागेन" कादं०।

आकूत ಆಕೂತ (ನ೦) ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಆಶಯ. आ+कू (शब्दे) भावे "क्त:" (३-३-११४)। "इतीरिताकूतमनीलवाजिनं जयाय दूत: प्रतितर्ज्य तेजसा" किरा० १४-२६। "छन्दोऽभिप्राय आकूतं मतभावाशया अपि" अभि० चि०।

आकूति ಆಕೂತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಆಶಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. आ+कू (शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आकृति ಆಕೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ರೂಪ, ಮೂರ್ತಿ. आ+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम्" शाकु० १-१७। "गोवर्धनस्याकृतिरन्वकारि" माघ० ३-४। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. 3. ಮಾದರಿ, ಲಕ್ಷಣ. 4. ಸುಂದರವಾದ ನೋಟ. "न ह्याकृति: सुसदृशं विजहाति वृत्तम्" मृच्छ० ९-१६। 5. ಜಾತಿ, ಬಗೆ. 6. ಜಾತಿಯ ಅಭಿವ್ಯಂಜಕವಾದ ಅವಯವಗಳ ಜೋಡಣೆ.

आकृष्ट ಆಕೃಷ್ಟ (ವಿ೦) ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कृष (विलेखने) "क्त:" (३-२-१०२)। "आकृष्टप्रतनुवपुर्ल्लतैस्तरङ्गै: तस्याम्भस्तदथ सरो महार्णवस्य" माघ० ८-२५।

आकृष्टि ಆಕೃಷ್ಟಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಎಳೆತ, ಆಕರ್ಷಣ. आ+कृष (विलेखने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आकेकरा ಆಕೇಕರಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅರ್ಧ ತೆರೆದು ಅರ್ಧ ಮುಚ್ಚಿದ ದೃಷ್ಟಿ, ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ಕಡೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಉಳಿದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತೆರೆದುಕೊಂಡು ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸುತ್ತ ನೋಡುವ ನೋಟ. "आकुञ्चितपुटापाङ्गसङ्गतार्धनिमेषिणी। मुहुर्व्यावृत्ततारा च दृष्टि-

राकेकरा स्मृता"। "आकेकराणामनघस्तदानीमेकक्षणं अभयमभूद्धूनाम्" याद० १३-९। "निद्राच्छेदाभिताम्रा चिरमवतु हरेर्दृष्टिराकेकरा वः" मुद्रा० ३-२१।

आक्रन्द ಆಕ್ರಂದ (पु०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. आ+क्रदि (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೂಗು. "आक्रन्दे चाप्यपैहीति न दण्डं मनुरब्रवीत्" मनु० ८-२९२। 3. ಭಯಂಕರವಾದ ಯುದ್ಧ. 4. ಶಬ್ದವುಂಟಾಗುವಂತೆ ರೋದನ. "तासामाक्रन्दशब्देन सहसोद्भ्रान्तलोचनः" रामा०। 5. ಸ್ನೇಹಿತ, ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ. 6. ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗ್ರಾಹನಿಗೆ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜ. कर्मं० "घञ्" (३-३-११)। [ಒಂದು ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಗೆಲ್ಲಲು ಹೋಗಿರುವ ರಾಜನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುವ ಶತ್ರುವು ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗ್ರಾಹನು.] "पार्ष्णिग्राहास्ततः पश्चादाक्रन्दस्तदनन्तरम्। आसारानयोश्चैव विजिगीषोस्तु पृष्ठतः"। 7. ಸಹೋದರ. आ+क्रदि "अच्" (३-१-१३४)। "आक्रन्दः क्रन्दने स्थाने मित्रदारुणयुद्धयोः। भ्रातर्यपि च पुंसि स्यात्" मेदि०। 8. ಅಳುವ ಜಾಗ.

आक्रन्दन ಆಕ್ರಂದನ (न०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. 2. ಶಬ್ದವುಂಟಾಗುವಂತೆ ರೋದನ. आ+क्रदि (आह्वाने रोदने च) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಕರೆಯುವ. 4. ಅಳುವ. आ+क्रदि "ल्युः" (३-१-१३४)।

आक्रन्दिक ಆಕ್ರಂದಿಕ (वि०) ಅಳುವ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಓಡಿ ಹೋಗುವ. आक्रन्दं रोदनस्थानं धावति—"ठञ्" (४-४-३८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आक्रन्दिकी** ಆಕ್ರಂದಿಕೀ.

आक्रन्दिन् ಆಕ್ರಂದಿನ್ (वि०) ರೋದನಪೂರ್ವಕ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ, ಅಳುತ್ತ ಕರೆಯುವ. आक्रन्दति—आ+क्रदि (आह्वाने रोदने च) "णिनिः" (३-१-१३४)। "परस्पराक्रन्दिनि चक्रवाकयोः पुरो वियुक्ते मिथुने कृपावती" कुमा० ५-२६।

आक्रम ಆಕ್ರಮ (पु०) 1. ಆಕ್ರಮಣ. 2. ಮುತ್ತುವಿಕೆ, ಮೇಲೆಬೀಳುವಿಕೆ. आ+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಪರಾಕ್ರಮ, ಶೌರ್ಯ. 4. ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 5. ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಹರಡುವಿಕೆ. 6. ಸೋಲಿಸುವಿಕೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-क्रमणम्** **-क्रमणं**०. "हरिराक्रमणेन संनति किल बिभ्रीत भियेत्यसंभवः" माघ० १६-३४।

आक्रम्यमाण ಆಕ್ರಮ್ಯಮಾಣ (वि०) ಮುತ್ತಲ್ಪಡುವ, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕಲ್ಪಡುವ, ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ. आ+क्रमु (पादविक्षेपे) कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)। "असह्यवेगैस्सहसा बलौघैराक्रम्यमाणा बलिनां यदूनाम्" याद० २०-१७।

आक्रान्त ಆಕ್ರಾಂತ (वि०) 1. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. आ+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ननाम मध्योऽतिगुरुत्वभाजा नितान्तमाक्रान्त इवाङ्गनानाम्" माघ० ३-१५। 4. ಆತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ. "आक्रान्ता तिलकक्रियापि तिलकैर्लग्नद्विरेफाञ्जनैः" माल० ३-५। 5. ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तस्येदमाक्रान्तविमानमार्गम्" रघु० १३-३७। 6. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "तामङ्कमारोप्य कृशाङ्गयष्टिं वर्णान्तराक्रान्तपयोधराग्राम्" रघु० १४-२७।

आक्रान्ति ಆಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಆಕ್ರಮಣ, ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. आ+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "आक्रान्तिसंभावितपादपीठम्" कुमा० ३-११। 2. ಮೇಲೆಬೀಳುವಿಕೆ, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವಿಕೆ. 3. ತುಂಬುವುದು, ಆವರಿಸುವುದು. "नालङ्कुर्वन्ति रथ्याः पृथुजघनभराक्रान्तिमन्दैः प्रयातैः" मुद्रा० ३-१०। 4. ಶೌರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ, ಬಲ. "आक्रान्तितो न वशमेति महान् परस्य" माघ० ५-४१।

आक्रीड ಆಕ್ರೀಡ (पु०) 1. ಕ್ರೀಡಾಸ್ಥಾನ, ಆಟವಾಡುವ ಜಾಗ, ಉದ್ಯಾನ ಮೊದಲಾದುದು. आक्रीडन्त्यत्र—आ+क्रीड् (विहारे) "घञ्" (३-३-१२१)। "आक्रीडपर्वतास्तेन कल्पितास्तेषु वेश्मसु" कुमा० २-४३। (वि०) 2. ಆಟದ ಸ್ವಭಾವದ, ಆಟವಾಡುವ. आ+क्रीड् कर्तृ० "अच्" (३-१-१३४)।

आक्रीडत् ಆಕ್ರೀಡತ್ (वि०) ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವ. आ+क्रीड् (विहारे) "शतृ" (३-२-१२४)।

आक्रीडन ಆಕ್ರೀಡನ (न०) ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. आ+क्रीड् (विहारे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आक्रीडिन् ಆಕ್ರೀಡಿನ್ (वि०) ಆಟವಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. आ+क्रीड् (विहारे) "घिनुण्" (३-२-१४२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **आक्रीडिनी** ಆಕ್ರೀಡಿನೀ.

आक्रुष्ट ಆಕ್ರುಷ್ಟ(ನ೦)1. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಬೈಗಳು. आ+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಕೋಪಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+क्रुश कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "भेरीभिराक्रुष्टमहागुहामुखः" माघ० १२-२७।

आक्रोश ಆಕ್ರೋಶ (पु०) 1. ಕೂಗಾಟ, ಚೀರಾಟ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ, ವಾಗ್ದಂಡನೆ. 3. ಬೈಗಳು, ಶಾಪ. आ+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१८)।

आक्रोशक ಆಕ್ರೋಶಕ (वि०) 1. ಕೂಗಾಡುವವನು. 2. ನಿಂದಿಸುವವನು, ದೂಷಿಸುವವನು. 3. ಬೈಯುವವನು. आ+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आक्रोशन ಆಕ್ರೋಶನ (न०) 1. ಶಾಪ, ಬೈಗಳು. 2. ಕೂಗಾಟ. आ+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आक्रोष्टृ ಆಕ್ರೋಷ್ಟೃ (वि०) 1. ಬೈಯುವವನು. 2. ನಿಂದಿಸುವವನು, ದೂಷಿಸುವವನು. 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಾಡುವವನು. आ+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "तृच्" (३-१-१३३)।

आक्लेद ಆಕ್ಲೇದ (पुं) ನೆನಸುವುದು, ಒದ್ದೆಮಾಡುವುದು, ತೇವಮಾಡುವುದು. आ+क्लिद्ल (आर्द्रीभावे) "घञ्" (३-३-१८)।

आक्षद्यूतिक ಆಕ್ಷದ್ಯೂತಿಕ (वि०) ಪಗಡೆಯಾಟದಿಂದ ಉಂಟಾದ (ವೈರ ಮುಂತಾದುದು). अक्षद्यूतेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)।

आक्षपाटिक ಆಕ್ಷಪಾಟಿಕ(पुं)1. ಜೂಜಾಟದ ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ಆಟದ ತೀರ್ಪುಗಾರ. 2. ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ತೀರ್ಪುಗಾರ. अक्षपटे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

आक्षार ಆಕ್ಷಾರ (पुं) ವ್ಯಭಿಚಾರದ ದೋಷಾರೋಪಣೆ, — ಅಪವಾದ. आ+क्षर (सञ्चलने)+णिच् "घञ्" (३-३-१८)।

आक्षारण ಆಕ್ಷಾರಣ (न०) ವ್ಯಭಿಚಾರದ ದೋಷಾರೋಪಣೆ,— ಅಪವಾದ. आ+क्षर (सञ्चलने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) -णा-ण्या. आ+क्षर+णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

आक्षारित ಆಕ್ಷಾರಿತ (वि०) ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷದಿಂದ ದೂರಲ್ಪಟ್ಟವನು. आक्षार्यते—आ+क्षर (सञ्चलने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आक्षारितः क्षारितोऽभिशस्ते" अम०।

आक्षिक ಆಕ್ಷಿಕ (वि०) 1. ಪಗಡೆಯಾಟವಾಡುವವನು. अक्षेण दीव्यति—अक्ष "ठक्" (४-४-२)। 2. ಪಗಡೆಯಾಟದಿಂದ ಜಯಿಸುವವನು. अक्षेण जयति "ठक्" (४-४-२)। 3. ಪಗಡೆಯಾಟದಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अक्षेण जितम् "ठक्" (४-४-२)।

आक्षिप्त ಆಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०)1. ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+क्षिप (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+क्षिप् (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "आक्षिप्तसंपातमपेतशोभम्" किरा० १६-४१। 4. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "आक्षिप्ता अपि दन्तीन्द्रैः कोपनैः पत्तयः परम्" कुमा० १६-३३। 5. ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "आक्षिप्तचापावरणेषुजालश्छिन्नोत्तमासिः स मृधेऽवधूतः" किरा० १७-५९। 6. ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ. "पीनो देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते" ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವದತ್ತನ ಪೀನತ್ವವು ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನವು ಆಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗುವುದು. 8. ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आक्षेप ಆಕ್ಷೇಪ(पुं)1. ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ. 2. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 3. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. आ+क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "वदनमपहरन्तीं तत्कृताक्षेपमीशः" कुमा० ७-९५। 4. ತಿರಸ್ಕಾರ. "विरुद्धमाक्षेपवचस्तितिक्षितम्" किरा० १४-२५। 5. ಅಪವಾದ. 6. ನಿಕ್ಷೇಪ, ಕೂಡುಹಣ, ನಿಧಿ. 7. ಇಡುವಿಕೆ, ಹಚ್ಚುವಿಕೆ. "गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरे" कुमा० ७-१७। 8. ಅನುಮಾನ. "गामानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೋತ್ವ ಕರ್ಮಕಾನಯನವು ಗೋಕರ್ಮಕ ಆನಯನವಿಲ್ಲದೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅನುಪಪತ್ತಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗೋತ್ವಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜ್ಞಾನವು ಅನುಮಾನಲಬ್ಧವಾದುದು. 9. ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸುವಿಕೆ. 10. ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ; ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ತಾನು ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವುದು ಆಕ್ಷೇಪಾಲಂಕಾರ. "आक्षेपः स्वयमुक्तस्य प्रतिषेधो विचारणात्। चन्द्र! सन्दर्शयात्मानमथवास्ति प्रियामुखम्" चन्द्रा०।

आक्षेपक ಆಕ್ಷೇಪಕ (ಪು೦) 1. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. 2. ಒಂದು ವಾತರೋಗ. 3. ಒಂದು ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯ ಉಪಪಾದಕವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಹೇತು. "पीनो देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೀನತ್ವವು ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯ ಉಪಪಾದಕವಾಗಿ (ಹೇತುವಾಗಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ವಿ೦) 4. ನಿಂದಿಸುವವನು, ದೂಷಿಸುವವನು. 5. ಎಸೆಯುವವನು. 6. ಎಳೆಯುವವನು, ಆಕರ್ಷಿಸುವವನು. "आक्षेपकोऽनिलव्याधौ व्याधे निन्दाकरेऽपि च" ಮೇದಿ೦.

आक्षेपण ಆಕ್ಷೇಪಣ (ನ೦) "आक्षेप" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ+क्षिप "ल्युट्" (३-३-११५)।

आक्षेपिन् ಆಕ್ಷೇಪಿನ್ (ವಿ೦) "आक्षेपक" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ+क्षिप "णिनिः" (प्रेरणे) (३-२-७८)।

आख ಆಖ (ಪು೦) ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. आखनत्यनेन—खनु (अवदारणे) "डः" (वा० ३-३-१२५)।

आखकी ಆಖಕೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸಣ್ಣ ಗುದ್ದಲಿ, ಕೈಗುದ್ದಲಿ. आख अल्पार्थे "कन्"। गौरा० "ङीप्" (४-१-४१)।

आखण्डल ಆಖಂಡಲ (ಪು೦) ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. आखण्डयति पर्वतान्—खडि (भेदने) "कलच्" (उ० १-१०६)। "अखण्डमाखण्डलतुल्यधामभिः" किरा० १-२९।

आखन ಆಖನ (ಪು೦) ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. आखनत्यनेन—आ+खनु (अवदारणे) "घः" (३-३-१२५)। घञि आखानः ಆಖಾನಃ.

आखनिक ಆಖನಿಕ (ಪು೦) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 2. ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. आखनत्यनेन—आ+खनु (अवदारणे) "इकः" (वा० ३-३-१२५)। 3. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. 4. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. आ+खनु "इकन्" (उ० २-४६)। (ವಿ೦) 5. ಅಗೆಯುವವನು. "भवेदाखनिकश्चौरे सूकरे मूषिकेऽपि च" ಮೇದಿ೦।

आखनिकबक ಆಖನಿಕಬಕ (ಪು೦) 1. ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. आ+खनु (अवदारणे) "इकवक" (वा० ३-३-१२५)। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. 4. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. (ವಿ೦) 5. ಅಗೆಯುವವನು.

आखर ಆಖರ (ಪು೦) ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. आखनत्यनेन—आ+खनु (अवदारणे) "डरः" (वा० ३-३-१२५)।

आखान ಆಖಾನ (ಪು೦) 1. ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. आखनत्यनेन—आ+खनु (अवदारणे) "घञ्" (३-३-१२५)। 2. ಸುತ್ತಲೂ ಅಗೆಯುವಿಕೆ. आ+खनु भावे "घञ्"।

आखु ಆಖು (ಪು೦) 1. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. आखनति—आ+खनु (अवदारणे) "डुः" (उ० १-३३)। "भक्ष्याशयाहिमञ्जूषां दष्ट्वाखुस्तेन भक्षितः" चन्द्रा०। "अत्तुं वाञ्छति शाम्भवो गणपतेराखुं क्षुधार्तः फणी" पञ्चतं०। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. 4. ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. 5. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. "विभवे सति नैवात्ति न ददाति जुहोति न। तमाहुराखुम्"। "आखनिकस्त्वाखुरिव किरावुन्दुरुचौरयोः" हेम०। 6. ದೇವತಾಳಿ ಮರ.

आखुकर्णी ಆಖುಕರ್ಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಇಲಿಕಿವಿ ಗಿಡ. आखोः मूषिकस्य कर्ण इव पर्णमस्याः। "ङीष्" (४-१-५४)।

आखुग ಆಖುಗ (ಪು೦) ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. आखुना गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

आखुघात ಆಖುಘಾತ (ಪು೦) ಇಲಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಶೂದ್ರ.

आखुपर्णी ಆಖುಪರ್ಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಇಲಿಕಿವಿ ಗಿಡ.

आखुपाषाण ಆಖುಪಾಷಾಣ (ಪು೦) ಲೋಹಕಾಂತ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು, ಲೋಹಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅದುರು.

आखुभुज् ಆಖುಭುಜ್ (ಪು೦) ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. आखुं भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-१७८)।

आखुविषहा ಆಖುವಿಷಹಾ (ಪು೦) ದೇವತಾಳಿ ಮರ.

आखेट ಆಖೇಟ (ಪು೦) ಬೇಟೆ. आखिट्यतेऽत्र—आ+खिट (त्रासे) "घञ्" (३-३-१२१)। स्वार्थे "कन्"। आखेटकः ಆಖೇಟಕಃ. 1. ಬೇಟೆಗಾರ. 2. ಬೇಟೆ.

आख्या ಆಖ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಹೇಳುವಿಕೆ. 2. ನಾಮಧೇಯ. आख्यायतेऽनेन आ+ख्या (प्रकथने) "अङ्" (३-३-१०६)। "उमेति मात्रा तपसो निषिद्धा पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम" कुमा० १-२६।

आख्यात ಆಖ್ಯಾತ (ನ೦) 1. ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ "तिङ्" ಪ್ರತ್ಯಯ. (ವಿ೦) 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ+ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आश्वास्य रामावरजः सतीं तामाख्यातवाल्मीकिनिकेतमार्गः" रघु० १४-५८। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ.

आख्यातव्य ಆಖ್ಯಾತವ್ಯ (ವಿ೦) ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಹೇಳಬೇಕಾದ. आ+ख्या (प्रकथने) "तव्यः" (३-१-९६)। "आख्यातव्यं तु तत्तस्मै पृच्छते यदि पृच्छति" मनु० ११-१७।

आख्याति ಆಖ್ಯಾತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಹೇಳುವುದು. आ+ख्या (प्रकथने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. 3. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. 4. ಹೆಸರು.

आख्यातृ ಆಖ್ಯಾತೃ (ವಿ०) 1. ಹೇಳುವವನು. 2. ಉಪದೇಶಕ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. आ+ख्या (प्रकथने) "तृच्" (३-१-१३३)। "आख्यातोपयोगे" पा० सू० (१-४-२९)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-५)। **आख्यात्री** ಆಖ್ಯಾತ್ರೀ.

आख्यान ಆಖ್ಯಾನ (ನ०) 1. ಹೇಳುವುದು. आ+ख्या (प्रकथने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪೂರ್ವ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "आख्यानं पूर्ववृत्तोक्तिः" सा० द०। 3. ಕಲ್ಪಿತ ಕಥೆ.

आख्यानक ಆಖ್ಯಾನಕ (ನ०) ಕಥೆ, ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಸಣ್ಣ ಕಥೆ, ಉಪಕಥೆ. "कदाचिदाख्यानकाख्यायिकेतिहास-पुराणाकर्णनेन" कादं०।

आख्यायक ಆಖ್ಯಾಯಕ (ಪು०) 1. ದೂತ, ಸಂದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು. आ+ख्या (प्रकथने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आख्यायकेभ्यः श्रुतसूनृवृत्तिः" भट्टि० २-४४। (वि०) 2. ಹೇಳುವ, ತಿಳಿಸುವ.

आख्यायिका ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಕಥೆ, ನಿಜವಾಗಿ ನಡೆದ ಕಥೆ, ಹರ್ಷಚರಿತ ಮುಂತಾದ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ. आ+ख्या (प्रकथने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। [ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವು कथा ಮತ್ತು आख्यायिका ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಕಾದಂಬರಿಯು ಕಥೆ. ಹರ್ಷಚರಿತವು ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ.] "अपादः पदसन्तानो गद्यमाख्यायिका कथा। इति तस्य प्रभेदौ द्वौ" काव्या० १-२३।

आख्यायिन् ಆಖ್ಯಾಯಿನ್ (ವಿ०) 1. ಹೇಳುವವನು, ತಿಳಿಸುವವನು. आ+ख्या (प्रकथने) "णिनिः" (३-२-७८)। "रहस्याख्यायीव स्वनति मृदु कर्णान्तिक-चरः" शाकु० १-२०।

आख्येय ಆಖ್ಯೇಯ (ವಿ०) ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಿಳಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. आख्यातुं योग्यम्—आ+ख्या (प्रकथने) "यत्" (३-१-९१)। "शब्दाख्येयं यदपि किल ते यः सखीनां पुरस्तात्" मेघ० २-४०।

आगत ಆಗತ (ನ०) 1. ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ. आ+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಸಂಭವ, ಸಂಘಟನೆ, ಆಗು. (वि०) 3. ಬಂದಿರುವ. "आगतानगणित-प्रतियातान्" माघ० १०-२०। 4. ಸಂಭವಿಸಿರುವ. "आगतेयमसमीक्ष्यकारिता" याद० १७-१११। 5. ಸಂಪಾದಿಸಿದ, ಗಳಿಸಿದ. आ+गम्लृ "क्तः" (३-४-७२)।

आगतवत् ಆಗತವತ್ (ವಿ०) ಬಂದಿರುವ, ಆಗಮಿಸಿರುವ. आ+गम्लृ (गतौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

आगति ಆಗತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ. आ+गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "इति निश्चित-प्रियतमागतयः" माघ० ९-४३। 2. ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ.

आगन्तव्य ಆಗಂತವ್ಯ (ವಿ०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕಾಗಿರುವ. आ+गम्लृ (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

आगन्तु ಆಗಂತು (ಪು०) 1. ಅತಿಥಿ, ಮನೆಗೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಬಂದು ಇಳಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು. आगच्छति—आ+गम्लृ (गतौ) "तुन्" (उ० १-६९)। "मेने यथा तत्र जनः समेतो वैदर्भमागन्तुमजं गृहेशम्" रघु० ५-६२। (वि०) 2. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿರುವ, ಅಪರಿಚಿತನಾದ. "आगन्तुना सह मैत्री न कार्या" हितो०। स्वार्थे "कन्" आगन्तुकः ಆಗಂತುಕಃ. "त्वया च मूलभृत्यानपास्यायमागन्तुकः पुरस्कृतः" हितो०।

आगन्तुज ಆಗಂತುಜ (वि०) ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಉಂಟಾದ ರೋಗ ಮೊದಲಾದುದು. आगन्तोः अकस्मादुपस्थितात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "आगन्तुजे भिषग्रोगे शस्त्रेणोत्कृत्य यत्नतः" सुश्रुत०।

आगम ಆಗಮ (ಪು०) 1. ಬರುವಿಕೆ, ಸೇರುವಿಕೆ, ತಲುಪುವಿಕೆ, ಆಗಮನ. आ+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "तनोति नस्तामुदितात्मगौरवो गुरुस्तवैवागम एष धृष्ट-ताम्" माघ० १-३०। 2. ಶಾಸ್ತ್ರ. "आगमादिव तमोऽपहादितः संभवन्ति मतयो भवच्छिदः" किरा० ५-२२। 3. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಜನನ. "आगमापायिनोऽनित्या-स्तांस्तितिक्षस्व भारत" गीता २-१४। 4. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. "एषोऽस्या मुद्राया आगमः" मुद्रा० १। 5. ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಚಯ, ಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಶ್ರಮ. "आकारसदृशप्रज्ञः प्रज्ञया सदृशागमः। आगमैः सदृशारम्भः" रघु० १-१५। 6. ನ್ಯಾಯವನ್ನು ತರ್ಕವಾದ ಸಂಪಾದನೆ. "आगमोऽन्यधिको भोगा-द्विना पूर्वक्रमागतात्" याज्ञ० २-२७। 7. ದಾರ್ಶನಿಕರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣ. 8. ವೇದ. "बहुधाप्यागमैर्भिन्नाः पन्थानः सिद्धिहेतवः" रघु० १०-२६। 9. (व्याकरण शास्त्रदल्लि) ಒಂದು ವರ್ಣದ ಜೊತೆಗೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಮತ್ತೊಂದು ವರ್ಣ. ಇದು (1) ಕೇವಲ, (2) ಕಿತ್, (3) ಟಿತ್ ಮತ್ತು (4) ಮಿತ್ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. (1) ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆ

ಯಿಲ್ಲದ ಆಗಮವು ಕೇವಲ. कृष्णर्द्धिः ಎಂಬಲ್ಲಿ "उरण्रपरः" (पा० सू० १-१-५१) ಸೂತ್ರದಿಂದ ऋ ಕಾರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ "अण्" ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ರೇಫಾಗಮವು ಕೇವಲ ಆಗಮ. (2) ಕ ಕಾರವು ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗುಳ್ಳ ಆಗಮವು ಕಿತ್. इत्यः स्तुत्यः ಎಂಬಲ್ಲಿ "ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्" (पा० सू० ६-१-७१) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ तुक् ಆಗಮವು ಕಿದಾಗಮ. (3) ಟ ಕಾರವು ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗುಳ್ಳ ಆಗಮವು ಟಿತ್. अभूत् ಎಂಬಲ್ಲಿ "लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः" (पा० सू० ६-४-७१) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ अट्, भविता ಎಂಬಲ್ಲಿ "आर्धधातुकस्येड्वलादेः" (पा० सू० ७-२-३५) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ इट् ಇತ್ಯಾದಿ ಟಿದಾಗಮ. ಟಿತ್ ಕಿತ್ ಆಗಮುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆದ್ಯವಯವ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯಾವಯವಗಳಾಗಿ ಬರುವುವು. "आद्यन्तौ टकितौ" (पा० सू० १-१-४६)। (4) ಮ ಕಾರವು ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗುಳ್ಳ ಆಗಮವು ಮಿತ್. विश्वम्भरः ಎಂಬಲ್ಲಿ "अर्तिह्रीधृसदजनस्य मुम्" (पा० सू० ६-३-६७) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ मुम्, श्विन्दते, स्यन्दते ಎಂಬಲ್ಲಿ "इदितो नुम् धातोः" (पा० सू० ७-१-५८) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ नुम् ಇತ್ಯಾದಿ ಮಿದಾಗಮ. ಇದು ಉದ್ದೇಶ್ಯದ अच् ಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ अच् ಗೆ ಅಂತ್ಯಾವಯವವಾಗಿ ಬರುವುದು. "मिदचोऽन्त्यात्परः" (पा० सू० १-१-४७)। 10. ಸಗುಣ ಮತ್ತು ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಭಗವನ್ಮುಖೋದಿತವಾದ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ. आ समन्ताद्गमयति। "आसमन्ताद्गमयति धर्माधर्मौ परंपदम्। आगमस्तेन कथित इति वेदविदो विदुः"। ಸಂಸಾರ ಪಾಶದ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ ಜೀವಿಯು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳ ವಿವೇಕದಿಂದ ಬಾಳಿ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಅದು ಆಗಮೋಕ್ತಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪಾಸನೆಯೊಂದರಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯ. "आगमोक्तविधानेन कलौ देवान् यजेत् सुधीः। न हि देवाः प्रसीदन्ति कलौचान्यविधानतः" तन्त्रसा०। ತತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ "ತಂತ್ರ" ವೆಂದೂ ಹೆಸರು. "तनोति विपुलानर्थान् तन्त्रमन्त्र-समन्वितान्। त्राणं च कुरुते यस्मात्तन्त्रमित्यभिधीयते" कामिका०। ಈ ಉಪಾಸನೆ (ಪೂಜೆ)ಯ ವಿಧಾನ ಮತ್ತು ಸಾಧನ ಮಾರ್ಗಗಳು, ಅವರವರ ಆಚಾರ ಮತ್ತು ಉಪಾಸ್ಯ ದೇವತಾ ಭೇದಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಶೈವ, ಶಾಕ್ತ, ವೈಷ್ಣವ, ಜೈನ ಮೊದಲಾದ ಆಗಮುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

(1) **ಶೈವಾಗಮ:** ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನೇ ಉಪಾಸ್ಯದೇವತೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶೈವ, ಸೋಮು, ಲಾಕುಳ ಮತ್ತು ಪಾಶುಪತಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿವೆ. ಮತ್ತು ಇದು ವರುಣಪದ್ಧತಿ, ಮಹೇಂದ್ರ ಪದ್ಧತಿ, ಈಶಾನಶಿವಗುರುದೇವ ಪದ್ಧತಿ, ಸೋಮ ಶಂಭು ಪದ್ಧತಿ ಮುಂತಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪದ್ಧತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇದು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸದ್ಯೋಜಾತ, ವಾಮದೇವ, ಅಘೋರ, ತತ್ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಈಶಾನಗಳೆಂಬ ಪಂಚಮುಖಗಳಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಮಿಕಾದಿ ವಾತುಳಾಂತ ಅಷ್ಟಾವಿಂಶತಿ (28) ಸಂಹಿತಾ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಸಂಹಿತೆಗಳು ಸದಾಶಿವನಿಂದ ದಶಶಿವರಿಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಶೈವಾಗಮವೆಂದೂ, ಹದಿನೆಂಟು ಸಂಹಿತೆಗಳು ಅಷ್ಟಾದಶರುದ್ರರಿಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ರೌದ್ರಾಗಮವೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ರೌದ್ರಾಗಮದ ಮುಖ್ಯ ಸಂಹಿತೆಯಾದ ವಾತುಳಾಗಮದ ಉತ್ತರ ಭಾಗವು ವೀರಶೈವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

(2) **ಶಾಕ್ತಾಗಮ:** ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನು ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆಯಾದರೆ ಶಾಕ್ತಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನ ಶಕ್ತಿಯು ಉಪಾಸ್ಯದೇವತೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದೇವ್ಯಾಗಮವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಶಾಕ್ತಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ "ಶಾಕ್ತತಂತ್ರ" ವೆಂದೂ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಶ್ರೀವಿದ್ಯೋಪಾಸನಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಈ ಶಾಕ್ತತಂತ್ರವು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

(3) **ವೈಷ್ಣವಾಗಮ:** ಇದರಲ್ಲಿ 1. ಪಾಂಚರಾತ್ರ, 2. ವೈಖಾನಸಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಭೇದಗಳಿವೆ.

1. ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮ: ಭಗವನ್ಮುಖದಿಂದ ಅನಂತ, ಗರುಡ, ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನ, ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರೆಂಬ ಐದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಐದು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮ" ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಈ ಆಗಮದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಗವಚ್ಛಾಸ್ತ್ರವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ **ದಿವ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತ, ಆಗಮಸಿದ್ಧಾಂತ, ತಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ** ಮತ್ತು **ತಂತ್ರಾಂತರ**

सिद्धांतगळेंब नाल्कु भेदगळिवे. पांचरात्रागमवु ज्ञान, योग, क्रिया मत्तु चर्या पादगळेंब नाल्कु पादगळिंद कूडिदे.

श्रीमदानंदतीर्थाचार्यरु पाद्मसंहितेयन्नु संग्रहिसि माध्वसंप्रदायद देवस्थानगळल्लि पूजेगे अनुकूलिसुवंते अळवडिसिरुव पांचरात्रागमभागवु "तंत्रसारागमु" वेंदु प्रसिद्धवागिदे.

2. वैखानसागमु: वैखानसागमवु लोकोद्धारक्कागि परमात्मन अंशदिंद अवतरिसिद श्री विखनसमहर्षिगळिंद भृगु, अत्रि, मरीचि मत्तु कश्यपरिगे संहितारूपदल्लि उपदिष्टवादुदु. इदु **संहिते, अधिकरण, तंत्र** मत्तु **काण्ड**गळेंब नाल्कु भागगळिंद कूडिदे. (1) मरीचिमहर्षि प्रोक्तवाद जय, आनंद, संज्ञान, वीर, विजय मुंतादवु एंटु आगमगळगे '**संहिते**' यिंदु हेसरु. (2) भृगुमहर्षि प्रोक्तवाद भिल, भिलाधिकार, पुराधिकार, वासाधिकार, अर्चाधिकार मुंतादवु हत्तु भागगळिगे '**अधिकरण**' वेंदु हेसरु. (3) अत्रिमहर्षि प्रोक्तवाद पूर्वतंत्र, विष्णुतंत्र, उत्तरतंत्र मत्तु महातंत्रगळेंब नाल्कु भागगळिगे '**तंत्र**' वेंदु हेसरु. (4) कश्यपमहर्षि प्रोक्तवाद सत्यकांड, धर्मकांड मत्तु ज्ञानकांडगळेंब मूरु भागगळिगे '**काण्ड**' वेंदु हेसरु.

(4) जैनागमु: द्वादशांगात्मक जैनागमद स्वरूप: सर्वज्ञरादा तीर्थंकररिंद मोदलु समवसरण सभेयल्लि गणधरादियागि अल्लि सेरिद भव्यरिगे हेळल्पट्ट वाङ्मयवु जैनागम, जैनसिद्धांत, द्वादशांगश्रुत इत्यादि हेसरुगळिंद प्रसिद्धवागिदे. ई जैनागमवन्नु सर्वज्ञरादा तीर्थंकररु अनादिकालदिंद अनंतकालदवरेगे उपदेशिसुत्तलेयिरुत्तारे. आदुदरिंद इदु सादियेंदू, अनादियेंदू हेळल्पडुवुदु. सर्वज्ञरादा तीर्थंकररु उपदेशिसिद शास्त्रवे जैनागमवु. इदु अंगबाह्य मत्तु अंगप्रविष्टगळिंदु एरडु विध.

अंगप्रविष्टवु (1) आचारांग, (2) सूत्रकृतांग, (3) स्थानांग, (4) समवायांग, (5) व्याख्याप्रज्ञप्ति, (6) ज्ञातृकथा, (7) उपासकाध्ययन, (8) अनुत्तरोपपादिक, (9) अंतकृद्दशांग, (10) प्रश्नव्याकरण, (11) विपाकसूत्र मत्तु (12) दृष्टिवाद दशांगगळेंब हन्नेरडु अंगगळिंद कूडिदे. एळनेयदाद उपासकाध्ययनांगदल्लि देवर प्रतिष्ठे, पूजाक्रम, श्रावकाचार, यत्याचार इत्यादि विषयगळु प्रतिपादिसल्पट्टिवे.

जैनागमुदल्लि (1) देव, (2) गुरु मत्तु (3) शास्त्र ई मूरु आराध्यदेवतेगळु.

(1) देवरु: अर्हंतरु मत्तु सिद्धरु. अर्हंतरल्लि भूतभविष्यद्वर्तमानद 72 तीर्थंकररु, पंचविदेहदल्लिरुव वर्तमान कालद सीमंधर युगमंधरादि 20 तीर्थंकररु.

(2) गुरुगळु: चतुरशीति लक्षगुणसंपन्न गणधर आचार्यपरमेष्ठिगळु, द्वादशांग पाठकरादा उपाध्याय परमेष्ठिगळु, ज्ञान ध्यान तपोरक्तरादा सर्वसाधुपरमेष्ठिगळु.

(3) शास्त्र: जिनमुखोद्भूत स्याद्वादनयगर्भित द्वादशांग रूपवादा जिनभारति प्रतिष्ठे मत्तु पूजाक्रमगळु (1) अकलंक स्वामिरचित अकलंकसंहिते, (2) नेमिचंद्र विरचित प्रतिष्ठातिलक, (3) आशाधरसूरि विरचित प्रतिष्ठातिलक, (4) वसुनंद्याचार्यरचित संहिते, (5) ब्रह्मसूरि विरचित संहिते मत्तु (6) भगवज्जिनसेनाचार्य विरचित आदिपुराण इवुगळल्लि विवरिसल्पट्टिवे.

आगमन आगमन (न०) 1. बरुविके, सेरुविके. आ+गम्लृ(गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "गतस्पृहोप्यागमनप्रयोजनं वदेति वक्तुं व्यवसीयते यया" माघ० १-३०। 2. प्राप्ति, लाभ, संपादने. "एतत्ते सर्वमाख्यातं वैरस्यागमनं महत्" रामा०। 3. उत्पत्ति, जनन.

आगमवृद्ध आगमवृद्ध (पु०) ज्ञानवृद्ध, परिपूर्ण शास्त्रज्ञानवुळ्ळवनु. आगमेन शास्त्रज्ञानेन वृद्धः।

आगमवेत्तृ ಆಗಮುವೇತ್ತೃ (वि०) ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿರುವ. आगमं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। —वेत्त्री—ವೇತ್ತ್ರೀ.

आगमवेदिन् ಆಗಮುವೇದಿನ್ (पु०) 1. ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪರಮಗುರುಗಳಾದ ಗೌಡಪಾದಾಚಾರ್ಯರು. (वि०) 2. ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ವೇದಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿರುವ. आगमं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। —वेदिनी—ವೇದಿನೀ.

आगमापायिन् ಆಗಮಾಪಾಯಿನ್ (वि०) ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ನಾಶಸ್ವಭಾವದ. आगमश्चापायश्च आगमापायौ, तौ विद्येतेऽस्य "इनिः" (५-२-११५)। "आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत" गीता २-१४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। —अपायिनी—ಅಪಾಯಿನೀ.

आगामिन् ಆಗಮಿನ್ (वि०) 1. ಮುಂದೆ ಬರುವ, ಮುಂದೆ ಉಂಟಾಗುವ, ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದ. आ+गम्ल् (गतौ) "इनिः" (३-३-३)। 2. ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳ. आगमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ावपि किलागमिनौ प्रयोगनिपुणौ च" माल० ३। 3. ಆಗಮವು ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ (प्रकृतिप्रत्ययमುಂತಾದುದು). 4. ಬರುವ, ತಲುಪುವ, ಸೇರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आगामिनी—ಆಗಮಿನೀ.

आगर ಆಗರ (पु०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. आगीर्यते उद्गमित्वारभ्यते चन्द्रोऽत्र—गृ (निगरणे) "अप्" (३-३-५७)।

आगवीन ಆಗವೀನ (पु०) (ಹಸುವನ್ನು ಮನೆಗೆ ತಂದು ಸೇರಿಸುವವರೆಗೂ ಅದರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ) ಗೋಪಾಲಕ. गोः पत्यपंणपर्यन्तं कर्म करोति—आ+गो "खः" (५-२-१४)।

आगस् ಆಗಸ್ (न०) 1. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು, ಅಪಚಾರ. इण् (गतौ) "असुन्" आगादेशश्च (उ० ४-२१२)। "सहिष्ये शतमागांसि सूनोस्त इति यत्त्वया" माघ० २-१०८। "यत्ते चतुर्विधमकारि रणे तदागः क्षन्तव्यमद्य भवता करुणार्णवेन" चं० भा०। 2. ಪಾಪ. "आगोऽपराधे पापेऽपि" मेदि०।

आगस्कृत् ಆಗಸ್ಕೃತ್ (वि०) 1. ಅಪರಾಧಿ, ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದವನು. आगः करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "अभ्यर्णमागस्कृतमस्पृशद्भिः" रघु० २-३२। 2. ಪಾಪಕೃತ್ಯವನ್ನೆಸಗಿದವನು.

आगस्ती ಆಗಸ್ತೀ (स्त्री०) ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕು, ಅಗಸ್ತ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ದಿಕ್ಕು. अगस्त्यस्येयम् "अण्" (४-२-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आगस्त्य ಆಗಸ್ತ್ಯ (पु०) 1. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಗ್ವಿಭಾಗ. "कौबेरदिग्भागमपास्य मार्गमागस्त्यमुष्णांशुरिवावतीर्णः" माघ० ३-१। 2. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. अगस्तेरपत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)। 3. ಅಗಸ್ತ್ಯಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. अगस्त्यस्य गोत्रापत्यम् "अण्" (४-२-१११)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। आगस्ती ಆಗಸ್ತೀ. (वि०) 4. ಅಗಸ್ತ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ (ದಿಕ್ಕು ಮೊದಲಾದುದು).

आगार ಆಗಾರ (न०) ಗೃಹ, ಮನೆ. अगान् वृक्षान् स्तम्भभूतान् ऋच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)।

आगारगोधिका ಆಗಾರಗೋಧಿಕಾ (स्त्री०) ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ.

आगुर् (गूः) ಆಗುರ್ (ಗೂಃ) (स्त्री०) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. आ+गुरी (उद्यमने)—"क्विप्"।

आगुरण ಆಗುರಣ (न०) ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. आ+गुरी (उद्यमने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आगू ಆಗೂ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. आ+गम्ल् (गतौ) "ड्वः" (उ० २-६८)।

आगूर्ण ಆಗೂರ್ಣ (न०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. आ+गुरी (उद्यमने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ. आ+गुरी "क्तः" (३-४-७२)।

आग्नापौष्ण ಆಗ್ನಾಪೌಷ್ಣ (वि०) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಪೂಷ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು). अग्निश्च पूषा च अग्नापूषणौ, ते देवते अस्य "अण्" (४-२-२४)।

आग्नावैष्णव ಆಗ್ನಾವೈಷ್ಣವ (वि०) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು). अग्निश्च विष्णुश्च अग्नाविष्णू, ते देवतेऽस्य "अण्" (४-२-२४)।

आग्निपद ಆಗ್ನಿಪದ (वि०) 1. ಅಗ್ನಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಪದಾರ್ಥ. अग्निपदे कार्यं दीयते वा "अण्" (वा० ५-१-९७)।

आग्निमारुत ಆಗ್ನಿಮಾರುತ (वि०) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾ

दुदु). अग्निश्च मरुच्च अग्नामरुतौ, ते देवतेऽस्य "अण्" (४-२-२४)। इत् (६-३-२८)।

आग्निवारुण ಆಗ್ನಿವಾರುಣ (वि०) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವರುಣ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು). अग्निश्च वरुणश्च अग्नीवरुणौ, ते देवतेऽस्य "अण्" (४-२-२४)। इत् (६-३-२८)।

आग्निष्टोमिक ಆಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಿಕ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 2. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. अग्निष्टोमं वेत्ति तत्प्रतिपादकं ग्रन्थमधीते वा "ठक्" (४-२-६०)। (वि०)3. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

आग्निष्टोमिकी ಆಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಿಕೀ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗದ ದಕ್ಷಿಣೆ. अग्निष्टोमस्य दक्षिणा "ठञ्" (५-१-९५)। "ङीप्" (४-१-५)।

आग्नीध्र ಆಗ್ನೀಧ್ರ (पु०) 1. ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಾಜಕ, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕ. अग्निमिन्धयति अग्नीत्। तस्य स्थानमाग्नीध्रम्। तात्स्थ्यात् सोऽप्याग्नीध्रः। [ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವವನು ಅಗ್ನೀತ್ತು. ಅವನ ಸ್ಥಾನವು ಆಗ್ನೀಧ್ರವು. ಅಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಋತ್ವಿಕ್ಕೂ ಆಗ್ನೀಧ್ರನು]. (न०) 2. ಆಗ್ನೀಧ್ರನೆಂಬ ಋತ್ವಿಕ್ಕಿನ ಸ್ಥಾನ. अग्निमिन्धयति इति अग्नीत्। तस्य स्थानम् "रण्" (वा० ४-३-१२०)। 3. ಆಗ್ನೀಧ್ರನ ಕರ್ಮ (ಕೆಲಸ). आग्नीध्रस्य कर्म भावो वा "अण्"।

आग्नीध्रया ಆಗ್ನೀಧ್ರ್ಯ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಶಾಲೆ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೃಹ. आग्नीध्रस्थानमर्हति "यत्"।

आग्नेन्द्र ಆಗ್ನೇಂದ್ರ (वि०) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರ ದೇವತಾಕವಾದ (ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು). अग्निश्च इन्द्रश्च अग्नेन्द्रौ, तौ देवतेऽस्य "अण्" (४-२-२४)।

आग्नेय ಆಗ್ನೇಯ (पु०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. अग्नेरपत्यम्। 2. ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿ. 3. ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಲ್ಲಿ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. [ಅಗ್ನಿಯು ನೀಲರಾಜನ ಮಗಳನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಆಕೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಆ ರಾಜನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಲವು ಕಾಲ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.] भा० सभा० ३२। 4. ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ. (न०)5. ಚಿನ್ನ, ಸುವರ್ಣ. अग्नेरपत्यम्। 6. ಕೃತ್ತಿಕಾ ನಕ್ಷತ್ರ. [ಇದು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದುದು.] 7. ರಕ್ತ. 8. ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸನೆಯ ಮಂತ್ರ. 9. ಆರಗು. 10. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. 11. ಒಂದು ವಿಧ ಸ್ನಾನ. "आग्नेयं भस्मना स्नानम्"। 12. ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. (वि०)13. ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 14. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ. 15. ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 16. ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. 17. ಅಗ್ನಿಯ ಭಕ್ತ, ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸಕ. अग्नेर्भक्तः "ढक्" (वा० ४-२-२४)।

आग्नेयी ಆಗ್ನೇಯೀ (स्त्री०)1. ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿ. 2. ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕು, ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 3. ಪ್ರತಿಪತ್ ತಿಥಿ, ಪಕ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ, ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ತಿಥಿ. "वह्निस्रष्टृहिमाद्रिजा गणपतिः सर्पः कुमारो रविर्गौरीशो वसुनागधर्महरयः कामः कलीन्दू पिता। एते सर्वदिनाधिपाः स्युः" काला० २।

आग्न्याधानिकी ಆಗ್ನ್ಯಾಧಾನಿಕೀ (स्त्री०) ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನ ಯಜ್ಞದ ದಕ್ಷಿಣೆ. अग्न्याधानस्य यज्ञस्य दक्षिणा "ठञ्" (५-१-९५)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आग्रभोजनिक ಆಗ್ರಭೋಜನಿಕ (पु०)1. ಅಗ್ರಭೋಜನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಭೋಜನಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. अग्रभोजनमर्हति — "ठञ्" (५-१-६३)। 2. ಪ್ರಥಮಭೋಜನಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲ್ಪಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. अग्रभोजनं नियतं दीयतेऽस्मै "ठक्" (४-४-६६)।

आग्रयण ಆಗ್ರಯಣ (पु०) ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವು ಬಂದಾಗ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ. अग्रस्य नवधान्यादेः अयनं (देवान् प्रति) प्रापणं येन कर्मणा — पृषो०। [ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಉಪಯೋಗಿಸಕೂಡದು.] "शस्यं नाश्नीयादग्निहोत्रमहुत्वा" आश्व० श्रौ० सू०।

आग्रह ಆಗ್ರಹ (पु०)1. ಆವೇಶ, ಆಸಕ್ತಿ, ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ, ಹಠ. आ+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "चलेऽपि काकस्य पदार्पणाग्रहः" नैष० १२-२१। 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಸ್ವೀಕಾರ. 3. ಅನುಗ್ರಹ, ದಯೆ. 4. ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ, ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. "आग्रहोऽनुग्रहासक्त्योराक्रमे ग्रहणेऽपि च" मेदि०।

आग्रहायण ಆಗ್ರಹಾಯಣ (पु०) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸ. अग्रे हायनमस्त्यस्याः आग्रहायणी-सा पौर्णमास्यस्त्यत्र मासे "अण्" (४-२-२१)।

आग्रहायणक ಆಗ್ರಹಾಯಣಕ (न०) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸಾಲ. आग्रहायण्यां देयं ऋणम् "वुञ्" (४-३-५०)।

आग्रहायणिक ಆಗ್ರಹಾಯಣಿಕ (पु०) 1. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸ. आग्रहायणी पौर्णमास्यस्मिन् मासे "ठक्" (४-२-२२)। (न०) 2. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸಾಲ.

आग्रहायणी ಆಗ್ರಹಾಯಣೀ (स्त्री०) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. अग्रे हायनमस्याः "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आग्रहारिक ಆಗ್ರಹಾರಿಕ (पु०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. अग्रहारो नियतं दीयतेऽस्मै "ठक्" (४-४-६६)।

आघट्टक ಆಘಟ್ಟಕ (पु०) ಕೆಂಪು ಉತ್ತರೇಣಿ ಗಿಡ. आघट्टयति रोगान्-घट्ट (चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आघट्टन ಆಘಟ್ಟನ (न०) ಹೊಡೆತ, ತಿಕ್ಕಾಟ, ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. आ+घट्ट (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) -घट्टना -ಘಟ್ಟನಾ. आ+घट्ट+णिच् "युच्" (वा० ३-३-१०७)। "रणद्भिराघट्टनया नभस्वतः पृथग्विभिन्नश्रुतिमण्डलैः स्वरैः" माघ० १-१०।

आघर्ष ಆಘರ್ಷ (पु०) ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕಾಟ. आ+घृषु (संघर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। "गण्डस्थलाघर्षगलन्मदोदक-द्रवद्द्रुमस्कन्धनिलायिनोऽलयः" माघ० १२-६४। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। -घर्षणम् -ಘರ್ಷಣಮ್.

आघर्षणी ಆಘರ್ಷಣೀ (स्त्री०) 1. ಕೂರ್ಚ, ಕುಂಚ, ತೂಲಿಕೆ. 2. ಉಜ್ಜುವ ವಸ್ತು, ರಬ್ಬರು ಮೊದಲಾದುದು. आघृष्यतेऽनेन आ+घृषु (संघर्षे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आघाट ಆಘಾಟ (पु०) 1. ಉತ್ತರೇಣಿ ಗಿಡ. 2. ಗಡಿ, ಎಲ್ಲೆ. 3. ಕೈತಾಳ, ಝಲ್ಲರಿ. (वि०) 4. ಹೊಡೆಯುವ. आ+घट (चेष्टायाम्) "घञ्" (३-३-१९)।

आघात ಆಘಾತ (पु०) 1. ಹೊಡೆತ, ಬಡಿತ, ಏಟು. 2. ವಧೆ, ಕೊಲೆ. 3. ಗಾಯ. आ+हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८, १९)। 4. ವಧ್ಯಸ್ಥಾನ, ಕೊಲೆಮಾಡುವ ಜಾಗ. आ+हन अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

आघातन ಆಘಾತನ (न०) 1. ವಧ್ಯಸ್ಥಾನ. आ+हन (हिंसागत्योः)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಕೊಲೆ, ವಧೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आघार ಆಘಾರ (पु०) 1. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. आ+घृ (सेचने)+णिच् कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಘೃತ ಸೇಚನೆ, ಅಗ್ನಿಗೆ ವಾಯವ್ಯದಿಂದ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನ ವರೆಗೂ ನಿರ್ಋತಿ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಈಶಾನ್ಯದವರೆಗೂ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಮಾಡುವ ತುಪ್ಪದ ಹೋಮ.

आघूर्णन ಆಘೂರ್ಣನ (न०) ಸುತ್ತುವಿಕೆ, ತಿರುಗುವಿಕೆ. आ+घूर्ण (भ्रमणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आघूर्णित ಆಘೂರ್ಣಿತ (वि०) ಸುತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+घूर्ण (भ्रमणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

आघोषण ಆಘೋಷಣ (न०) (ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಪ್ರಚಾರವಾಗಲು) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಸಾರುವುದು, ಡಂಗೂರ ಹೊಡೆಸುವುದು. आ+घुषिर् (विशब्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) -घोषणा -ಘೋಷಣಾ. आ+घुषिर्+णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

आघ्राण ಆಘ್ರಾಣ (न०) 1. ವಾಸನೆ ನೋಡುವುದು, ಮೂಸಿನೋಡುವುದು. 2. ತೃಪ್ತಿ, ಸಂತೋಷ. आ+घ्रा (गन्धोपादाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तृप्तिः सौहित्यमाघ्राणम्" अभि० चि०। (वि०) 3. ವಾಸನೆ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+घ्रा कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। नत्वम् (८-२-५६)। 4. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ. कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

आघ्रात ಆಘ್ರಾತ (वि०) ವಾಸನೆನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೂಸಿನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+घ्रा (गन्धोपादाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आघ्रातवर्त्मनिमरण्यभागेष्वारण्यकैराश्रितधेनुभावैः" याद० ४-८१।

आघ्रापित ಆಘ್ರಾಪಿತ (वि०) 1. ಮೂಸಿನೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಾಸನೆನೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+घ्रा (गन्धोपादाने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आघ्रायक ಆಘ್ರಾಯಕ (वि०) 1. ವಾಸನೆನೋಡುವವನು. 2. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುವವನು. आ+घ्रा (गन्धोपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् आघ्रायिका ಆಘ್ರಾಯಿಕಾ.

आग्नेय ಆಗ್ನೇಯ (वि०) 1. ವಾಸನೆನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ವಾಸನೆನೋಡಲ್ಪಡುವ. आ+घ्रा (गन्धोपादाने) "यत्" (३-१-९७)।

आङ् ಆಙ್ (अव्य०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ. 2. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. "आसमुद्रक्षितीशानाम्" रघु० १-५। 3. ಅಭಿವಿಧಿ. "सोऽहमाजन्मशुद्धानाम्" रघु० १-५। 4. ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಉಪಸರ್ಗ. "तेनोपमीयेत तमालनीलमामुक्तमुक्तालतमस्य वक्षः" माघ० ३-८। "आङीषदर्थेऽभिव्याप्तौ सीमार्थे धातुयोगजे" अम०।

आङ्कुशिक ಆಂಕುಶಿಕ (वि०) ಅಂಕುಶವೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. अङ्कुशः प्रहरणमस्य "ठक्" (४-४-५७)।

आङ्ग ಆಂಗ (पु०) 1. ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆ. अङ्गानां राजा। 2. ಅಂಗರಾಜನ ಮಗ. (न०) 3. ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರ. अङ्ग स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 4. (व्याकरणशास्त्रदल्लि) ಅಂಗಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯ. "वार्णादाङ्गं बलीयः" परि० ५६। 5. ಶಾರೀರಕ, ಶರೀರಸಂಬಂಧವಾದ. अङ्गस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 6. ಅಂಗದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अङ्गेषु भवः "अण्"।

आङ्गक ಆಂಗಕ (पु०) 1. ಅಂಗರಾಜನ ಸೇವಕ. 2. ಅಂಗದೇಶದ ಸೇವಕ, ಅಂಗದೇಶದ ಭಕ್ತ. अङ्गाः क्षत्रियाः जनपदो वा भक्तिरस्य "वुञ्" (४-३-१००)। (वि०) 3. ಅಂಗದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अङ्गेषु भवः "वुञ्" (४-२-१२५)।

आङ्गविद्य ಆಂಗವಿದ್ಯ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷೆ, ವ್ಯಾಕರಣ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. 2. ಅಂಗಸಾಮುದ್ರಿಕವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. अङ्गविद्यां वेत्ति "अण्" (४-२-५९)। 3. ಅಂಗವಿದ್ಯೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ. अङ्गविद्याया व्याख्यानो ग्रन्थः "अण्" (४-३-६६)। 4. ಅಂಗವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ. "अङ्गविद्यायां भवः "अण्" (६-३-६६)।

आङ्गविद्या ಆಂಗವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ವ್ಯಾಕರಣ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗವಿದ್ಯೆ. 2. ಸಾಮುದ್ರಿಕಶಾಸ್ತ್ರ. आङ्गी च सा विद्या च।

आङ्गार ಆಂಗಾರ (न०) ಕೆಂಡದ ರಾಶಿ. अङ्गाराणां समूहः "अण्" (४-२-३८)।

आङ्गिक ಆಂಗಿಕ (पु०) ಭಾವಸೂಚಕವಾದ ಅಂಗಗಳ ಅಭಿನಯ, ಭಾವಾಭಿನಯ. अङ्गेन अङ्गचालनेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)। "भवेदभिनयोऽवस्थानुकारः स चतुर्विधः। आङ्गिको वाचिकश्चैवमाहार्यः सात्त्विकस्तथा" सा० द० ६-२।

आङ्गिरस ಆಂಗಿರಸ (पु०) 1. ಅಂಗಿರಸ್ಸಿನ ಮಗ— (1) ಬೃಹಸ್ಪತಿ. (2) ಉತಥ್ಯ. (3) ಸಂವರ್ತ. अङ्गिरसोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। "त्रयस्त्वङ्गिरसः पुत्रा लोके सर्वत्र विश्रुताः। बृहस्पतिरुतथ्यश्च संवर्तश्च धृतव्रताः" भा० आदि० ६७-५। "अध्यापयामास पितॄन् शिशुराङ्गिरसः कविः। पुत्रका इतिहोवाच ज्ञानेन परिगृह्य तान्" मनु० २-१५१। 2. ಅಥರ್ವವೇದದ ಒಂದು ಸೂಕ್ತ. अङ्गिरसा दृष्टम् "अण्" (४-२-७)। 3. ಜೀವಾತ್ಮ.

आचक्षाण ಆಚಕ್ಷಾಣ (वि०) ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ. आचक्षते — आ+चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)।

आचक्षुस् ಆಚಕ್ಷುಸ್ (वि०) ತಿಳಿದವನು, ಪೂರ್ವಕಥೆ ಬಲ್ಲವನು. आ+चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) "उसिः" (उ० २-१२०)।

आचतुर ಆಚತುರ (अव्य०) ನಾಲ್ಕರವರೆಗೂ, ನಾಲ್ಕು ತಲೆಯ ಪರ್ಯಂತ, ವಂಶದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಲಾಂತರದವರೆಗೂ. चतुःपर्यन्तम् — अव्ययी०। आ+चतुर् "टच्" (५-४-१०७)।

आचतुर्य ಆಚತುರ್ಯ (न०) ನಿಪುಣನಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अचतुरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२३)।

आचमन ಆಚಮನ (न०) 1. ಜಲಪಾನ, (ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಜಲಪಾನ. आ+चम् (अदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। **ಆಚಮನದ ಕ್ರಮ:** "आयतं पर्वणां कृत्वा गोकर्णाकृतिमत्करम्। संहताङ्गुलिना तोयं गृहीत्वा पाणिना द्विजः। मुक्ताङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यां शेषेणाचमनं चरेत्। माषमज्जनमात्रास्तु संगृह्य त्रिः पिबेदपः"। [ಜೆನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿದ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೈಯನ್ನು ಗೋವಿನಕರ್ಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಹಸ್ತದೊಳಗೆ ಉದ್ದಿನಕಾಳು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಮೂರು ಸಲ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.] 2. ಆಚಮನದ ನೀರು. आचम्यतेऽनेन — करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आचमनक ಆಚಮನಕ (न०) 1. ಆಚಮನದ ನೀರು. आचम्यतेऽनेन करं० "ल्युट्"। ततः स्वार्थे "कन्"। 2. ಬಾಯಿನೀರನ್ನು ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ.

आचमनीय ಆಚಮನೀಯ (ನಂ) ಆಚಮನದ ನೀರು, ಆಚಮನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಜಲ. आचमनाय हितम् "छः" (५-१-५)।

आचय ಆಚಯ (ಪ್ರಂ) ಕೂಡಿಸಿಡುವುದು, ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದು, ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು. आ+चिञ् (चयने) "अच्" (३-१-५६)।

आचरण ಆಚರಣ(ನಂ)1. ಕೃತಿ, ಮಾಡುವಿಕೆ. 2. ನಡತೆ, ನಡವಳಿಕೆ, ವರ್ತನೆ, ಆಚಾರ. आ+चर (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अधीतिबोधाचरणप्रचारणैः दाक्षायणीतन्त्रः प्रणयन्नुपाधिभिः" ನೈಷ० १-४। 3. ಸಂಪ್ರದಾಯ, ವಾಡಿಕೆ, ಪದ್ಧತಿ. 4. ರಥ, ಗಾಡಿ. आचरत्यनेन – कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आचरणीय ಆಚರಣೀಯ(ವಿ०)1. ಆಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಆವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. आ+चर (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

आचरित ಆಚರಿತ(ನ०)1. ನಡತೆ, ನಡವಳಿಕೆ, ವರ್ತನೆ. आ+चर (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವ ಐದು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "धर्मेण व्यवहारेण छलेनाचरितेन च। प्रयुक्तं साधयेदर्थं पञ्चमेन बलेन च" मनु० ८-४९। [ಪತ್ನಿ ಪುತ್ರ ಮತ್ತು ಹಸುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಬಡಿದು ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸಾಲಗಾರನು ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು ಆಚರಿತವು.] "दारपुत्रपशून् हत्वा कृत्वा द्वारोपवेशनम्। ऋणार्थी साध्यतेऽर्थं स्वं तदाचरितमुच्यते"। (वि०) 3. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+चर कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "कृतस्य पूर्वाचरितैः कृतं शुभैः" माघ० १-२६।

आचरितव्य ಆಚರಿತವ್ಯ (ವಿ०)1. ಆವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಆಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ+चर (कर्तरि) "तव्यः" (३-१-९६)।

आचर्य ಆಚರ್ಯ(ವಿ०)ಆಚರಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ದೇಶ. आ+चर (गतौ) "यत्" (वा० ३-१-१००)।

आचान्त ಆಚಾಂತ (ವಿ०) ಆಚಮನ ಮಾಡಿದವನು. आ+चमु (अदने) "क्तः" (३-४-७२)।

आचाम ಆಚಾಮ (ಪ್ರಂ) 1. ಆಚಮನ. आ+चमु (अदने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅನ್ನದಮೇಲಿನ ನೀರು. 3. ಭಕ್ಷಿಸು, ತಿಂಡಿ. आचम्यते – आ+चमु कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)।

आचार ಆಚಾರ(ಪ್ರಂ)1. ಆಚರಣೆ, ಅನುಷ್ಠಾನ. आ+चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ, ಸದ್ವರ್ತನೆ. "आचारमागन्तुकदम्पतीनाम्" यादं० १३-८९। [ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಆಚಾರವೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಸದಾಚಾರವು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ, ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅನಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ದೂರಮಾಡುವುದು. ಆಚಾರದಿಂದ ಧರ್ಮವೂ ಧರ್ಮದಿಂದ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದು.] "आचारो भूतिजनन आचारः कीर्तिवर्द्धनः। आचाराद्धर्द्धते ह्यायुराचारो हन्त्यलक्षणम्। आगमानां हि सर्वेषामाचारः श्रेष्ठ उच्यते। आचारप्रभवो धर्मः धर्मादायुर्विवर्द्धते। एतद्यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं स्वस्त्ययनं महत्" भा० आनु० १६१–१७०, ७१, ७२। 3. ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿ, ವಾಡಿಕೆ. "आचारलाजैरिव पौरकन्याः" रघु० २-१०। 4. ರೀತಿ, ಕ್ರಮ. 5. ವಿಧಿ, ಕಟ್ಟಳೆ, ನಿಯಮ. "आचार इत्यवहितेन मया गृहीता या वेत्रयष्टिरवरोधगृहेषु राज्ञः" शाकु० ५-३।

आचारदीप ಆಚಾರದೀಪ (ಪುಂ) ಆರತಿ ಎತ್ತುವ ದೀಪ, ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜನು ಹೊರಟುಬರುವಾಗ ಎತ್ತುವ ಆರತಿಯ ದೀಪ. आचारार्थो दीपः।

आचारवत् ಆಚಾರವತ್ (ವಿ०) ಸದಾಚಾರವುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳ. प्रशस्त आचारोऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। –वती –ವತೀ.

आचारपूत ಆಚಾರಪೂತ (ವಿ०) ಸದಾಚಾರದಿಂದ ಪವಿತ್ರನಾದ. आचारेण पूतः। "तमातपक्लान्तमनातपत्रमाचारपूतं पवनः सिषेवे" रघु० २-१३।

आचारलाज ಆಚಾರಲಾಜ (ಪುಂ ಬ० ವ०) ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ರಾಜನ ಅಥವಾ ಇತರ ಮಹಾ ಪುರುಷರ ಮೇಲೆ ಗೌರವದಿಂದ ಶುಭವನ್ನು ಕೋರಿ ಎರಚುವ ಅರಳು. "अवाकिरन् बाललताः प्रसूनैराचारलाजैरिव पौरकन्याः" रघु० २-२०।

आचारवेत्तृ ಆಚಾರವೇತ್ತೃ (ವಿ०) ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. आचारं वेत्ति – विद (ज्ञाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –वेत्त्री –ವೇತ್ತ್ರೀ.

आचारवेदिन् ಆಚಾರವೇದಿನ್ (ವಿ०) ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. आचारं वेत्ति – विद (ज्ञाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –वेदिनी –ವೇದಿನೀ

आचारिन् ಆಚಾರಿನ್ (ವಿ೦) ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳ. आचारोऽस्यास्ति "इनिः" (೫-೨-೧೧೫)। स्त्रियाम् "ङीप्" (೪-೧-೫)। आचारिणी ಆಚಾರಿಣೀ.

आचार्य ಆಚಾರ್ಯ (ಪು೦) 1. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. आ+चर (गतौ) "ण्यत्" (೩-೧-೧೨೪)। 2. ಉಪನಯನ ಮಾಡಿ ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವ ಗುರು, ಮಂತ್ರೋಪದೇಶವಾಡುವ ಗುರು. "उपनीय तु यः शिष्यं वेदमध्यापयेद्द्विजः। साङ्गं च सरहस्यं च तमाचार्यं प्रचक्षते" ಮನು೦ ೨-೧೪೦। "अन्वेषयन् दित्सितदक्षिणोऽहमाचार्यसान्दीपिनिसूनुवृत्तम्" ಯಾದ೦ ೧೮-೧೦೯। 3. ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ತಾನೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕನು ಗುಣವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಜನರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾಗಿರುವ ಮತಪ್ರವರ್ತಕ. "आचिनोति हि शास्त्रार्थं आचारे स्थापयत्यपि। स्वयमाचरते यस्मात्तस्मादाचार्य उच्यते"। 4. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡುವವನು. (ವಿ೦) 5. ಪೂಜ್ಯ.

आचार्यक ಆಚಾರ್ಯಕ (ನ೦) 1. ಗುರುತ್ವ, ಗುರುವಿನ ಕಾರ್ಯ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಕಲಿಸುವಿಕೆ. 2. ಶಿಕ್ಷಣದ ನೈಪುಣ್ಯ. आचार्यस्य कर्म भावो वा "वुञ्" (೫-೧-೧೩೨)। "तद्भूरिसात्त्विकविकारमपास्तधैर्यमाचार्यकं विजयि मान्मथमाविरासीत्" ಮಾಲತೀ೦ ೧-೨೯।

आचार्यभोगीन ಆಚಾರ್ಯಭೋಗೀನ (ವಿ೦) ಗುರುವಿನ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಧನ, ಆಚಾರ್ಯನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ ಧನ. आचार्यभोगाय हितम् "खः" (೫-೧-೯)।

आचार्यमिश्र ಆಚಾರ್ಯಮಿಶ್ರ (ವಿ೦) ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ.

आचार्या ಆಚಾರ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮಂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವವಳು, ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸುವವಳು. आ+चर (गतौ) "ण्यत्" (೩-೧-೧೨೪)।

आचार्यानी ಆಚಾರ್ಯಾನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಆಚಾರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ಗುರುಪತ್ನಿ. आचार्यस्य स्त्री—आचार्य "आनुक्" "ङीष्" च (೪-೧-೪೯)। "शत्रुमूलमनुत्खाय न पुनर्द्रष्टुमुत्सहे। त्र्यम्बकं देवमाचार्यमाचार्यानीं च पार्वतीम्" ಮ೦ವೀ೦ ೩-೬।

आचिख्यासा ಆಚಿಖ್ಯಾಸಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಹೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आख्यातुमिच्छा—आ+ख्या (प्रकथने)+सन् "अः" (೩-೨-೧೦೩)।

आचिख्यासु ಆಚಿಖ್ಯಾಸು (ವಿ೦) ಹೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಹೇಳಲು ಇಷ್ಟಪಡುವ. आख्यातुमिच्छुः—आ+ख्या (प्रकथने)+सन् "उः" (೩-೨-೧೩೮)।

आचित ಆಚಿತ (ಪು೦) 1. ಒಂದು ಬಂಡಿಯ ಹೊರೆ, ಒಂದು ಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಬಹುದಾದ ಚಿನ್ನ. (ಪುನ೦) 2. ಹತ್ತು ಭಾರಗಳ ತೂಕ, 20,000 ಪಲಗಳ ತೂಕ. आचीयते—आ+चिञ् (चयने) "क्तः" (೩-೨-೧೦೨)। "आचितो दश भाराः स्युः शाकटो भार आचितः" ಅಮ೦। ಚಿನ್ನದ ತೂಕ:

5 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ	1 ಆದ್ಯಮಾಷಕ
16 ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳು	1 ಕರ್ಷ
4 ಕರ್ಷಗಳು	1 ಪಲ
100 ಪಲಗಳು	1 ತುಲ
20 ತುಲಗಳು	1 ಭಾರ
10 ಭಾರ ಅಥವಾ 200 ತುಲ ಅಥವಾ 20,000 ಪಲಗಳು	1 ಆಚಿತ.

(ವಿ೦) 3. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆದರಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "वनान्तशय्याकठिनीकृताकृती कचाचितौ विष्वगिवागजौ गजौ" ಕಿರಾ೦ ೧-೩೬। 4. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "अर्धाचिता सत्वरमुत्थितायाः" ಕುಮಾ೦ ೭-೬೧। 5. ತುಂಬಿರುವ. 6. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आचितिक ಆಚಿತಿಕ (ವಿ೦) 1. ಒಂದು ಆಚಿತ ತೂಕದಷ್ಟು ಹಿಡಿಸುವ. 2. ಒಂದು ಆಚಿತಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ. 3. ಒಂದು ಆಚಿತದಷ್ಟು ಬೇಯಿಸುವ. आचितं संभवति अवहरति पचति वा "ठञ्" (೫-೧-೫೩)। स्त्रियाम् "ङीप्" (೪-೧-೧೫)। आचितिकी ಆಚಿತಿಕೀ.

आचितीन ಆಚಿತೀನ (ವಿ೦) "आचितिक" ಪದದ ಅರ್ಥ. आचितं संभवत्यवहरति पचति वा "खः" (೫-೧-೫೩)। स्त्रियाम् "टाप्" (೪-೧-೪)। आचितीना ಆಚಿತೀನಾ.

आचूषण ಆಚೂಷಣ (ನ೦) 1. ಬಾಯಿಂದ ಹೀರುವುದು, ನೀರು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬಾಯೊಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. आ+चूष (पाने) "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ವಿಷ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಲು ಮಾಡುವ ಯಂತ್ರವ್ಯಾಪಾರ. 3. ದೇಹದಿಂದ ವಿಷ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಯಂತ್ರ, ಪಿಚಕಾರಿ. आ+चूष करण "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೭)।

आच्छन्न आच्छन्न (वि०) मुच्चल्पट्ट. आ+छद (अपवारणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

आच्छाद आच्छाद (पु०) 1. वस्त्र, बट्टे. आच्छाद्यतेऽनेन— आ+छद (अपवारणे)+णिच् "घञ्" (३-३-१२१)। 2. हॊदिके.

आच्छादक आच्छादक (वि०) 1. हॊदिसुव. 2. मुचुव, मरेमाडुव. आ+छद(अपवारणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आच्छादन आच्छादन (न०) 1. वस्त्र, बट्टे. आ+छद (अपवारणे)+णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "तस्मादेताः सदा पूज्याः भूषणाच्छादनाशनैः" मनु० १-९९। 2. मुच्चळ. 3. मुचुवुके. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आच्छादित आच्छादित (वि०) 1. हॊदिसल्पट्ट. 2. मुच्चल्पट्ट, मरेमाडल्पट्ट. आ+छद (अपवारणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आच्छादितायतादिगम्बरमुच्चकैर्गाम्" माघ० ४-१९।

आच्छादिन् आच्छादिन् (वि०) 1. मुचुव्व, मरे माडुव. आ+छद (अपवारणे)+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "स्तनयुगपरिणाहाच्छादिना वल्कलेन"। 2. हॊदिसुव.

आच्छाद्य आच्छाद्य (वि०) 1. हॊदिसल्पडुव. 2. मुच्चल्पडुव, मरेमाडल्पडुव. आ+छद (अपवारणे)+णिच् "यत्" (३-१-५७)। (अव्य०) 3. मुचि, मरेमाडि. 4. हॊदिसि. आ+छद+णिच् "क्त्वा" (७-३-३७)।

आच्छुरित आच्छुरित (न०) 1. गट्टियागि नगुविके, शब्दवागुवंते नगुवुदु. आ+छुर (छेदने) "क्तः" (१-१-११४)। 2. उगुरिनिंद नुडिसबहुदाद ऒंदु वाद्य. 3. उगुरिनिंद गीरुवुदु. (वि०) 4. मिश्रवाद, बेरतिरुव. 5. कॆरळिसल्पट्ट, मुच्चिकॊळिसल्पट्ट. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 6. उगुरिनिंद गीरल्पट्ट. "सामोन्मुखेनाच्छुरिता विवेक दन्तेऽथ काचित् पुलकेन भेदे" भट्टि० ११-१४।

आच्छुरितक आच्छुरितक (न०) 1. शब्दवागुवंते गट्टियागि नगुविके. 2. उगुरिनिंद गीरुविके. **आच्छुरित** स्वार्थे "कः"।

आच्छेद आच्छेद (पु०) 1. सुत्तलू कत्तरिसुवुदु. 2. स्वल्प कत्तरिसुवुदु. आ+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. बलात्कारदिंद तॆगेदु कॊळ्ळुवुदु, कित्तुकॊळ्ळुवुदु.

आच्छेदन आच्छेदन (न०) "आच्छेद" पदद अर्थ. आ+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आच्छोटन आच्छोटन (न०) चुटिकॆहाकुवुदु, शब्दवागुवंते बेरळुगळ उज्जुविके. आ+छुट (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आच्छोटित आच्छोटित (वि०) चुटिकॆहाकल्पट्ट, उज्जुविकेयिंद शब्दमाडल्पट्ट (बेरळुगळु). आ+छुट (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आच्छोदन आच्छोदन (न०) बॆट्टि. आच्छिद्यतेऽत्र— आ+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। पृषो०।

आज आज (पु०) 1. ऎसॆयुविके. अज (गतिक्षेपणयोः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (न०) 2. तुप्प. आ अज्यतेऽनेन— आ+अञ्जू (व्यक्तयादौ) "कः" (वा० ३-३-५८)। 3. ऒडिन तुप्प. (वि०) 4. ऒडिन संबंधवाद, ऒडिन मांस मॊदलादुदु. अजस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आजक आजक (न०) ऒडुगळ समूह. अजानां समूहः "वुञ्" (४-२-३९)।

आजगव आजगव (न०) 1. शिवन धनुस्सु. अजगव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. शिवधनुस्सिनंते दृढवाद धनुस्सु. "तथेत्युक्त्वा पृथुर्वैन्यो गृहीत्वाऽऽजगवं धनुः" भा० द्रोण० ६९-३०।

आजनन आजनन (न०) 1. प्रसिद्धवाद जनन. आ+जनी (प्रादुर्भावे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तेषामाजननं पुण्यं कर्मणः प्रीतिमावहेत्" भा० आदि०। (अव्य०) 2. जन्मपर्यंत, हुट्टुववरेगू. 3. हुट्टिद मॊदलुगॊंडु. जननमभिव्याप्य। अव्ययी०।

आजन्म आजन्म (अव्य०) 1. हुट्टुव पर्यंत. 2. हुट्टिद मॊदलुगॊंडु. जन्माभिव्याप्य। अव्ययी०। "सोऽहमाजन्मशुद्धानामाफलोदयकर्मणाम्" रघु० १-५।

आजन्मसुरभिपत्र आजन्म सुरभिपत्र (पु०) मरुग,

आजान ಆಜಾನ (ಪು೦) 1. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. आ+जनी (प्रादुर्भावे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸ್ವಭಾವ. "आजानसम्पदवलेपमिवादधानैः" यादo १८-१२८। 3. ಜನನಸಾಧನ, ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ. (अव्यo) 4. ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು. "आजानपावनक्षीरां वृषानन्दविधायिनीम्" चं० रा०। 5. ಜನರ ಗುಂಪಿನ ಸುತ್ತಲೂ. आसमन्तात् जानम्। 6. ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ.

आजानज ಆಜಾನಜ (ಪು೦) ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. [ದೇವತೆಗಳು ಆಜಾನಜರೆಂದೂ ಕರ್ಮದೇವತೆಗಳಿಂದೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ಮೂರು ಬಗೆ. ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇವತ್ವ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಆಜಾನಜ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳಾದ ಕರ್ಮದೇವತೆಗಳೂ ಅವರಿಗಿಂತಲೂ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಅಧಿಕಾರಪಡೆದ ವಸುರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರು.]

आजानदेव ಆಜಾನದೇವ (ಪು೦) ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು. आजानं जन्मारभ्य देवः।

आजानेय ಆಜಾನೇಯ (ಪು೦) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿ ಕುದುರೆ. आजेन क्षेपेणानेयाः।

आजि ಆಜಿ (ಪು೦) 1. ಮಾರ್ಗ, ರಸ್ತೆ. अजन्त्यस्याम् — अज (गतिक्षेपणयोः) "इण्" (वा० ३-३-१०८)। 2. ದಶರಥ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अजस्य अजमहाराजस्य विष्णोर्वा अपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। 4. ಆಕ್ಷೇಪ. 5. ನಿಮಿಷ, ಕ್ಷಣ. (स्त्री०) 6. ಯುದ್ಧ. "ते तु यावन्त एवाजौ तावांश्च ददृशे स तैः" रघु० १२-४५। 7. ಸಮಭೂಮಿ. "आजिः क्षणे समक्ष्मायां युधि" हेम०।

आजिगीषा ಆಜಿಗೀಷಾ (स्त्री०) ಜಯಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಜಯದಲ್ಲಿ ಆಸೆ. आ+जि (जये)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

आजिगीषु ಆಜಿಗೀಷು (वि०) ಜಯಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आ+जि (जये)+सन् "उः" (३-२-१६८।

आजिहीर्षा ಆಜಿಹೀರ್ಷಾ (स्त्री०) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ತರಲು ಆಸೆ. आहर्तुमिच्छा — आ+हृञ् (हरणे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

आजिहीर्षु ಆಜಿಹೀರ್ಷು (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬರಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आहर्तुमिच्छुः — आ+हृञ् (हरणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

आजीव ಆಜೀವ (ಪು೦) 1. ಶರೀರ ಪೋಷಣೆ, ಹೊಟ್ಟೆ ಪಾಡು. आ+जीव (प्राणधारणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉದ್ಯೋಗ, ಕಸಬು, ವೃತ್ತಿ, ಜೀವನೋಪಾಯ. आजीवत्यनेन कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "विशुद्ध इदानीमाजीवः" शाकु० ६। 3. ಕಸಬುದಾರ. आजीवति — कर्तृ० "अच्" (३-१-१३४)। (अव्यo) 4. ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ. जीवमभिव्याप्य। अव्ययी०।

आजीवक ಆಜೀವಕ (ಪು೦) ಭಿಕ್ಷುಕ, ತಿರುಕ. आजीवति— आ+जीव (प्राणधारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आजीवन ಆಜೀವನ (न०) 1. ಪೋಷಣೆ, ಹೊಟ್ಟೆ ಪಾಡು. आ+जीव (प्राणधारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಉದ್ಯೋಗ, ಕಸಬು, ವೃತ್ತಿ. आजीवत्यनेन कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आजीविका ಆಜೀವಿಕಾ (स्त्री०) ಉದ್ಯೋಗ, ಕಸಬು. आ+जीव (प्राणधारणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आर्ये, कलेति शिक्षिता। आजीविकेदानीं संवृत्ता" मृच्छ० २।

आजीव्य ಆಜೀವ್ಯ (वि०) 1. ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವವನು. आ+जीव (प्राणधारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ದೇಶ.

आजू ಆಜೂ (स्त्री०) 1. ಕೂಲಿ ಕೊಡದೆ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುವಿಕೆ. 2. ಭದ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ಕರಣ. आजुष्टेऽनया नरकम्। (वि०) 3. ಕೂಲಿ ಕೊಡದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುವವನು. आजवति — आ+जॄ (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। 4. ಕೂಲಿ ಪಡೆಯದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು.

आजूर् ಆಜೂರ್ (स्त्री०) 1. ನಿಷ್ಪ, ಕೂಲಿ ಕೊಡದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುವಿಕೆ. आ+ज्वर (रोगे) "क्विप्" (३-२-७६)। "ऊठ्" (६-४-२०)। (वि०) 2. ಸಂತಾಪವುಳ್ಳವನು.

आज्ञप्त ಆಜ್ಞಪ್ತ (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+ज्ञप (ज्ञाने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आज्ञप्तास्मि देव्या धारिण्या। अचिरप्रवृत्तोपदेशं छलिकं नाम नाटचमन्तरेण आर्यगणदासं प्रष्टुम्" माल० १। 2. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+ज्ञप (ज्ञापने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आज्ञप्ति ಆಜ್ಞಪ್ತಿ (स्त्री०) ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. आ+ज्ञप (ज्ञाने)+णिच् "क्तिन्" (३-३-९४)।

आज्ञा ಆಜ್ಞಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ. आ+ज्ञा (नियोगे) "अङ्" (३-३-१०६)। "आज्ञामवाप्य महतीं द्विषतां विघातान्निर्वर्त्य तां सपदि लब्धसुखप्रसादः" प्रबोध० १-२४। 2. ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

आज्ञाकर ಆಜ್ಞಾಕರ (ವಿ०) ಸೇವಕ, ಆಳು, ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। आज्ञायाः करः।

आज्ञाकारिन् ಆಜ್ಞಾಕಾರಿನ್ (ವಿ०) ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. आज्ञा करोति—डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –कारिणी –कारिणः.

आज्ञाचक्र ಆಜ್ಞಾಚಕ್ರ(ನ०) ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿದಳಪದ್ಮಾಕಾರದ ಒಂದು ಚಕ್ರ. "आज्ञाचक्रं तदूर्ध्वं तु भ्रुवोर्मध्येधिष्ठितं परम्। आज्ञासंक्रमणं तत्र गुरोराज्ञेति कीर्तिता"। [ಈ ಆಜ್ಞಾಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟು ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವವನಿಗೆ ಸಕಲವಸ್ತುಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ, ಕಾಲತ್ರಯಜ್ಞಾನವೂ ಉಂಟಾಗಿ ಅದಕ್ಕೂ ಮೇಲೆ ಸಹಸ್ರದಳ ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮ ಗುರುವಾದ ಈಶ್ವರನ "ಇನ್ನುಮುಂದೆ ನೀನು ಈ ರೀತಿ ನಡೆಯಬೇಕು" ಎಂಬ ಆಜ್ಞೆಯು ಈ ಚಕ್ರದಮೇಲೆ ಸಂಕ್ರಾಂತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "आज्ञाचक्रम्" ಎಂದು ಹೆಸರು.]

आज्ञान ಆಜ್ಞಾನ (ನ०) ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವುದು, ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು.

आज्ञानुग ಆಜ್ಞಾನುಗ (ಪುಂ) ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. आज्ञामनुगच्छति – आज्ञा+अनु+गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

आज्ञानुगामिन् ಆಜ್ಞಾನುಗಾಮಿನ್ (ವಿ०) ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. आज्ञामनुगच्छति – आ+अनु+गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –अनुगामिनी –अनुगामिनः.

आज्ञानुयायिन् ಆಜ್ಞಾನುಯಾಯಿನ್ –अनुवर्तिन् –ಅನುವರ್ತಿನ್, –अनुसारिन् –ಅನುಸಾರಿನ್ (ವಿ०) ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವ, ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ. आज्ञामनुयाति अनुवर्तते अनुसरति वा "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –अनुयायिनी –अनुयायिनः, –अनुवर्तिनी –अनुवर्तिनः, –अनुसारिणी –अनुसारिणः.

आज्ञापक ಆಜ್ಞಾಪಕ (ವಿ०) ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವವನು, ಯಜಮಾನ. आज्ञापयति – आ+ज्ञा (नियोगे)+णिच् "ण्वुल" (३-१-१३३)। "दातुं क्षमाया दयिते तदानीमाज्ञापको नूनमभूदनङ्गः" यादः १३-५।

आज्ञापत्र ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ (ನ०) ಅಪ್ಪಣೆಯ ಕಾಗದ, ಶಾಸನಮಾಡಿ ಹೊರಡಿಸುವ ಪತ್ರ. आज्ञासूचकं पत्रम्।

आज्ञापन ಆಜ್ಞಾಪನ (ನ०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವುದು. 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. आ+ज्ञा (नियोगे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

आज्ञाभङ्ग ಆಜ್ಞಾಭಂಗ (ಪುಂ) 1. ಶಾಸನವನ್ನು ಮೀರಿಯುವುದು, ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. आज्ञाया भङ्गः। "नाज्ञाभङ्गं सहन्ते नृवर! नृपतयस्त्वादृशाः सार्वभौमाः" मुद्रा० ३-२२। 2. ರಾಜದ್ರೋಹ.

आज्ञावह ಆಜ್ಞಾವಹ (ವಿ०) ವಿಧೇಯ, ಸೇವಕ, ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। आज्ञाया वहः।

आज्य ಆಜ್ಯ (ನ०) ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. आ+अञ्जू (व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु) "क्यप्" (वा० ६-१-७१)। "अन्वदीपि गरुडः प्रतापवानाज्यसिक्त इव वह्निराध्वरः" यादः १७-५५।

आज्यदोह ಆಜ್ಯದೋಹ (ನ०) ಸಾಮವೇದದ ಒಂದು ಸೂಕ್ತ.

आज्यप ಆಜ್ಯಪ (ಪುಂ ಬ० ವ०) 1. ವೈಶ್ಯರ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳು, ಪುಲಸ್ತ್ಯನ ಪುತ್ರರು. "सोमपा नाम विप्राणां क्षत्रियाणां हविर्भुजः। वैश्यानामाज्यपा नाम शूद्राणां तु सुकालिनः" मनु० ३-१९७। (ವಿ०) 2. ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. आज्यं पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)।

आज्यपात्र ಆಜ್ಯಪಾತ್ರ (ನ०) ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಕರಗಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಪಾತ್ರೆ.

आज्यभुज् ಆಜ್ಯಭುಜ್ (ಪುಂ) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. आज्यं मन्त्रपूर्वकं प्रक्षिप्तं सर्पिः भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-१-७६)।

आञ्जन ಆಂಜನ (ಪುಂ) 1. ಆಂಜನೇಯ, ಹನುಮಂತ. अञ्जनाया अयम् "अण्" (४-३-१२०)। (ನ०) 2. ಸುತ್ತಲೂ ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕುವಿಕೆ. आ+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (ವಿ०) 3. ಕಣ್ಣಿನ ಮುಲಾಮಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಕಾಡಿಗೆ (ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪು) ಸಂಬಂಧವಾದ. अञ्जनस्येदम्।

आञ्जनेय ಆಂಜನೇಯ (पुं०) ಹನುಮಂತ, ಅಂಜನಾ ದೇವಿಯ ಮಗ. अञ्जनाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

आटविक ಆಟವಿಕ (वि०) 1. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. अटव्यां चरति भवो वा "ठक्" (४-३-६७)। "दण्डे सुहृत्कुमाराटविका सामन्तसैनिकाद्याश्च" सा० द०। 2. ಆರು ವಿಧ ಸೈನ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "षड्विधं बलमादाय प्रतस्थे दिग्जिगीषया" (रघु० ४-२६) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿನಾಥನು "मौलं भृत्यः सुहृच्छ्रेणीद्विषदाटविकं बलम्" ಎಂದು ಕೋಶಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ.

आटि ಆಟಿ (पुं०) 1. ಮರಕುಟಿಗ ಹಕ್ಕಿ. आ अटति—अट (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಒಂದು ಜಾತಿ ಮೀನು.

आटीकन ಆಟೀಕನ (न०) 1. ಸಣ್ಣ ಕರುಗಳ ಹಾರಾಟ, ಕರುಗಳು ನೆಗೆಯುತ್ತ ನಡೆಯುವುದು. आ + टीक्ङ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೇಗವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು.

आटीमुख ಆಟೀಮುಖ (न०) ಮರಕುಟಿಗ ಹಕ್ಕಿಯ ಮುಖದಂತಿರುವ ಆಯುಧ, ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರ ತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಶಸ್ತ್ರ. आटेः मुखमिव मुखं यस्य।

आटोप ಆಟೋಪ (पुं०) 1. ದರ್ಪ, ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. आ+तुप (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। पृषो०। 2. ಆಡಂಬರ, ತೋರಿಕೆ, ಪ್ರದರ್ಶನ. पटाटोपः, घनघटाटोपः। 3. ಸಂರಂಭ, ಸಡಗರ. "साटोपमुर्वीमनिशं नदन्तः" माघ० ३-७४। 4. ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ವಾಯುವಿನ ಶಬ್ದ. "आमाटोपापचिश्लेष्मगुल्मे क्रिमिविकारिणाम्" सुश्रुत०।

आडम्बर ಆಡಂಬರ (पुं०) 1. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 2. ತುತೂರಿಯ ಶಬ್ದ. 3. ತೋರಿಕೆ, ಪ್ರದರ್ಶನ. 4. ಪ್ರಾರಂಭ. 5. ಸಂರಂಭ. 6. ದರ್ಪ, ಅಹಂಕಾರ. 7. ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆ. 8. ಎವೆ, ರೆಪ್ಪೆ. 9. ಯುದ್ಧದ ನಗಾರಿ. आ+डबि (क्षेपे) "घञ्" (३-३-१९)। आडम्बं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "आडम्बरः समारम्भे गजगर्जिततूर्ययोः" विश्व०। "आडम्बरस्तूर्यपक्ष्मसंरम्भे गजगर्जिते" मेदि०।

आडि ಆಡಿ (पुंस्त्री०) 1. ಮರಕುಟಿಗ ಹಕ್ಕಿ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿ ಮೀನು. आ+अड (उद्यमे) "इन्" (उ० ४-११७)। स्त्रियाम् वा "ङीष्" (४-१-४५)। आडी ಆಡಿ०.

आड्ढ ಆಢ್ಢ (पुं०) ತೆಪ್ಪ. अण (शब्दे) "ऊः" ऽश्चादेशः (उ० १-८६)। जलप्लवद्रव्यम् सि० कौ०।

आढक ಆಢಕ (पुन०) ಒಂದು ಕೊಳಗ. आढौकते—ढौक्ङ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। ಈ ಕೊಳಗವು ದ್ರೋಣದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಸ್ಥಗಳ ಅಥವಾ ಹದಿನಾರು ಕುಡವಗಳ ಅಳತೆ.

आढकिक ಆಢಕಿಕ (वि०) 1. ಒಂದು ಕೊಳಗ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬಹುದಾದ. 2. ಒಂದು ಕೊಳಗ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಇಡಬಹುದಾದ. 3. ಒಂದು ಕೊಳಗ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬೀಯಿಸಬಹುದಾದ. आढकं सम्भवत्यवहरति पचति वा "ठञ्" (५-१-५३)।

आढकी ಆಢಕೀ (स्त्री०) 1. ತೊಗರಿ. 2. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಭೂಮಿ.

आढकीन ಆಢಕೀನ (वि०) "आढकिक" ಪದದ ಅರ್ಥ. आढकं सम्भवत्यवहरति पचति वा "खः" (५-१-५३)।

आढ्य ಆಢ್ಯ (वि०) 1. ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, आ+ढ्यै (चिन्तायाम्) "कः" (३-२-१३६)। पृषो०। "आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया" गीता १६-१५। 2. ಕೂಡಿರುವ, ತುಂಬಿರುವ. धनाढ्यः सत्याढ्यः। 3. ಬೆರತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾದ, 4. ಸಮೃದ್ಧವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಧಾರಾಳವಾದ.

आढ्यकुलीन ಆಢ್ಯಕುಲೀನ (वि०) ಶ್ರೀಮಂತನ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. आढ्यकुले भवः "खः" (४-१-१३९)।

आढ्यङ्करण ಆಢ್ಯಂಕರಣ (न०) ಧನಿಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉಪಾಯ, -ಸಾಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ದ್ರವ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯ. अनाढ्यम् आढ्यं करोत्यनेन—आढ्य+कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-२-५६)। मुम् (६-३-६७)।

आढ्यचर ಆಢ್ಯಚರ (वि०) ಹಿಂದೆ ಧನಿಕನಾಗಿದ್ದವನು, ಈಗ ಬಡವನಾಗಿರುವವನು. भूतपूर्वः आढ्यः "चरट्" (५-३-५३)। स्त्रियाम् "ङीप्" -चरी -चर०.

आढ्यतम ಆಢ್ಯತಮ (वि०) ಬಹಳ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. अतिशयेनाढ्यः "तमप्" (५-३-५५)।

आढ्यम्भविष्णु ಆಢ್ಯಂಭವಿಷ್ಣು (वि०) ಧನಿಕನಾಗಿ ಆಗುವವನು, ದರಿದ್ರನಾಗಿದ್ದು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು. अनाढ्यः आढ्यो भवति "खिष्णुच्" (३-२-५७)। "आढ्यम्भविष्णुर्यशसा कुमारः" भट्टि० ३-१।

आढ्यम्भावुक ಆಢ್ಯಂಭಾವುಕ (वि०) "आढ्यम्भविष्णु" ಪದದ ಅರ್ಥ. अनाढ्यः आढ्यो भवति "खुकञ्" (३-२-५७)। मुम् (६-३-६७)।

आढ्यता ಆಢ್ಯತಾ (स्त्री०) ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಮೃದ್ಧಿ, ಶ್ರೀಮಂತತನ. आढ्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

आणक ಆಣಕ (न०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ಸಂಭೋಗ. "आणकं सुरतं नाम दम्पत्योः पार्श्वसंस्थयोः"। (वि०) 2. ಅಧಮ, ನೀಚ. अणति—अण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। कुत्सायां "कन्" (५-३-७४)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

आणव ಆಣವ (न०) ಅಣುತ್ವ. अणोर्भावः "अण्" (५-१-१२२)।

आणवमल ಆಣವಮಲ (न०) ಏಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮೂಲಮಹಾಮಾಯೆ. [ಈ ಆಣವ ಮಲದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಜೀವಗಳೂ ಶಿವಭಾವವನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಂಡು ಜೀವಭಾವವನ್ನು ತಾಳುವುವು.]

आणवीन ಆಣವೀನ (न०) ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಧಾನ್ಯಗಳು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ, ಕಿರುನೆಲ್ಲು ಕಿರುನವಣೆ ಮೊದಲಾದುವು ಬೆಳೆಯುವ ಕ್ಷೇತ್ರ. अणूनां भवनं क्षेत्रम्—अणु "खञ्" (५-२-१)।

आणव्य ಆಣವ್ಯ (न०) "आणवीन" ಪದದ ಅರ್ಥ. अणूनां भवनं क्षेत्रम् "यत्" (५-२-४)।

आणि ಆಣಿ (पुंस्त्री०) 1. ಬಂಡಿಯ ಕಡಾಣಿ, ಚಕ್ರವು ಬೀಳದಂತೆ ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿ, ಗಾಲಿಯ ಕೀಲು. 2. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ, ಮರ್ಯಾದೆ. 3. ಕತ್ತಿಯ ತುದಿ. अण (शब्दे) "इण्" (वा० ३-३-१०८)। "अणिराणिवदक्षाग्रकीलाश्रिसीमसु द्वयोः" मेदि०।

आण्ड ಆಂಡ (पु०) 1. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ, ಬ್ರಹ್ಮ. अण्डे भवः "अण्" (४-३-५३)। "अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत्। तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम्। तस्मिन् जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः" मनु० १-८, ९। (न०) 2. ಮೊಟ್ಟೆಗಳ ರಾಶಿ. अण्डानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। 3. ಪುರುಷನ ವೃಷಣದ ಕೋಶ. (वि०) 4. ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುದು.

आण्डज ಆಂಡಜ (पु०) ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ 1. ಹಕ್ಕಿ. 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು ಮುಂತಾದುದು. अण्डात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९६)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 3. ಹಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಹಾವಿನ ಶರೀರ. अण्डजस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आण्डायन ಆಂಡಾಯನ (वि०) ತತ್ತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. अण्डेन निर्वृत्तम्—अण्ड "फक्" (४-२-८०)।

आत् ಆತ್ (पु०) "आ" ಕಾರ, आ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. "वृद्धिरादैच्" (पा० सू० १-१-१)।

आत ಆತ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ. आ+अत (सातत्यगमने) "अच्" (३-१-१३४)।

आतक ಆತಕ (पु०) 1. ಒಂದು ಸರ್ಪ. (वि०) 2. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ. आ+अत (सातत्यगमने) "ष्वुल्" (३-१-१३३)।

आतङ्क ಆತಂಕ (पु०) 1. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. आ+तकि (कृच्छ्रजीवने) "घञ्" (३-३-१२१)। "दीर्घंतीव्रामयग्रस्तं ब्राह्मणं गामथापि वा। दृष्ट्वा पथि निरातङ्कं कृत्वा तु ब्रह्महा शुचिः" याज्ञ० ३-२४५। 2. ತಾಪ, ಜ್ವರ. "आतङ्कश्रमसाध्वसव्यतिकरोत्कम्पः कथं सह्यताम्" मं० वी० २-२१। 3. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ, ಶಂಕೆ. 4. ಭಯ, ದಿಗಿಲು. "पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्का निरीतयः" रघु० १-६३। 5. ಮುರಜ ಧ್ವನಿ, ಮೃದಂಗದ ಶಬ್ದ. "आतङ्को रोगसन्तापशङ्कासु मुरजध्वनौ" मेदि०।

आतञ्चन ಆತಂಚನ (न०) 1. ಹಾಲಿಗೆ ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕುವುದು. 2. ವೇಗ. 3. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ. 4. ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕುವ ವಸ್ತು. आ+तञ्चु (गतौ) भावे करं० वा "ल्युट्" (३-३-११५, १७)। "आतञ्चनं प्रतीवाप-जवनाप्यायनेषु च" मेदि०।

आतत ಆತತ (वि०) ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ. आ+तनु (विस्तारे) "क्तः" (३-२-१०२)। "शास्त्रेष्वव्याहता बुद्धिः मौर्वी धनुषि चातता" रघु० १-१९।

आततायिन् ಆತತಾಯಿನ್ (वि०) ಕೊಲ್ಲುವ ಪ್ರಯತ್ನ ವುಳ್ಳವನು, ಕೊಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. आततेन विस्तीर्णेन शस्त्रादिना अयितुं शीलमस्य—अय (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। [ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವರು ಆತತಾಯಿಗಳು.] ಇವರು ಆರು ವಿಧ: "अग्निदो गरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः। क्षेत्रदारहरश्चैव षडेते ह्याततायिनः"। "अर्चनीयचरणाम्बुजे भवत्याततायि-पदवीमुपेयुषाम्" याद० १७-११५।

आतनु ಆತನು "तनु" ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

आतन्वत् ಆತನ್ವತ್ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವ, ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡುವ. आ + तनु (विस्तारे) "शतृ" (३-२-१२४)। "आतन्वद्भिर्दिक्षु तत्राग्रनादं प्राप्तैर्दूरादाशु तीक्ष्णैर्मुखाग्रैः" माघ० १८-७४। 2. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

आतन्वान ಆತನ್ವಾನ (वि०) "आतन्वत्" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ + तनु (विस्तारे) "शानच्" (३-२-१२४)। "आतन्वानं भुजगशयने कामपि क्षौमगौरे निद्रामुद्रां निखिलजगतीरक्षणे जागरूकाम्" चं० रा०।

आतप ಆತಪ (पु०) 1. ಬಿಸಿಲು, ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶ. आतपति—आ+तप (सन्तापे) "अच्" (३-१-१३४)। "आतपे धृतिमता सह वध्वा यामिनीविरहिणा विहगेन" किरा० ९-३०। 2. ಪ್ರಕಾಶ. "प्रकाशस्तु द्योत आलोक आतपः" वैज०।

आतपत्र ಆತಪತ್ರ (न०) ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. आतपात् त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-४)। "आतपत्रमथ तत्प्रचेतसो मन्दरस्य मणिशृङ्गमुन्नतम्" याद० १७-१। "राज्यं स्वहस्तधृतदण्डमिवातपत्रम्" शाकु० ५-६।

आतपवत् ಆತಪವತ್ (वि०) ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. आतपोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "शृङ्गाणि यस्यातपवन्ति सिद्धाः" कुमा० १-५।

आतपवारण ಆತಪವಾರಣ (न०) ಛತ್ರಿ. आतपं वारयति—वृञ् (वरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "नृपतिककुदं दत्त्वा यूने सितातपवारणम्" रघु० ३-७०।

आतपात्यय ಆತಪಾತ್ಯಯ (पु०) ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು. आतपस्य अत्ययः। "आतपात्ययसंक्षिप्तनीवारासु निषादिभिः" रघु० १-५२। 2. ಸಾಯಂಕಾಲ. आतपस्यात्ययो यत्र।

आतपीय ಆತಪೀಯ (वि०) ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. आतपस्यादूरभवः "छः" (४-२-९०)।

आतपोदक ಆತಪೋದಕ (न०) ಮೃಗತೃಷ್ಣಿಕೆ, ಬಿಸಿಲುಗುದುರೆ, ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ನೀರು. आतपे सूर्यकिरणे लक्ष्यमाणमुदकम्। [ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣವು ನೀರಿನಂತೆ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು.]

आतर ಆತರ (पु०) ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸಲು ಕೊಡುವ ಕೂಲಿ. आतरत्यनेन—आ + तॄ (प्लवनतरणयोः) "अप्" (३-३-५७)। "तस्मै सौमित्रिमैत्रीमयमुपकृतवानातरं नाविकाय" अनर्घ०।

आतापि ಆತಾಪಿ (पु०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟವನು. "आतापिर्भक्षितो येन वातापिश्च महासुरः। समुद्रः शोषितो येन स मेऽगस्त्यः प्रसीदतु"।

आतापिन् ಆತಾಪಿನ್ (पु०) ಉದ್ದವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಹದ್ದು. ಇದನ್ನು ಕೆಲವರು ಕೆಂಪು ಕಾಗೆಯೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಮುಂಡುಮುಳುಕನಹಕ್ಕಿಯೆಂದೂ ಕರೆಯುವರು. आतापयति—आ + तप (सन्तापे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

आति ಆತಿ (पु०) ಮುರಕುಟಿಗ ಹಕ್ಕಿ.

आतिथेय ಆತಿಥೇಯ (न०) 1. ಆತಿಥ್ಯ, ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ. "आतिथेयमनिवारितातिथिः कर्तुमाश्रमगुरुः स नाश्रमत्" माघ० १४-३८। (वि०) 2. ಆತಿಥಿಸತ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು. अतिथिषु साधुः "ढञ्" (४-४-१०४)। "प्रत्युज्जगामातिथिमातिथेयः" रघु० ५-२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। आतिथेयी ಆತಿಥೇಯಿ. "आतिथेयीमथासाद्य सुतादपचितिं हरिः" किरा० ११-९।

आतिथ्य ಆತಿಥ್ಯ (पु०) 1. ಅತಿಥಿ. अतिथि स्वार्थे "ष्यञ्" (न०) 2. ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ. अतिथये इदम् "ञ्यः" (५-४-२६)। "तमातिथ्यक्रियाशान्तरथक्षोभपरिश्रमम्" रघु० १-५८।

आतिदेशिक ಆತಿದೇಶಿಕ (वि०) ಅತಿದೇಶದಿಂದ ಬಂದ. अतिदेशादागतः "ठञ्" (४-२-११५)।

आतिवाहिक ಆತಿವಾಹಿಕ (वि०) ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಲೋಕಾಂತರಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अतिवाहे इहलोकात् परलोकप्रापणे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। [ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಸಂಪಾದಿಸಿದವರನ್ನು ದಕ್ಷಿಣಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಧೂಮಾದಿ ಗಣದೇವತೆಗಳೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಂಪಾದಿಸಿದವರನ್ನು ಉತ್ತರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿರಾದಿಗಣದೇವತೆಗಳೂ ಈಶ್ವರನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿ ಲೋಕಾಂತರಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವರು.]

आतिशय्य ಆತಿಶಯ್ಯ (न०) ಆತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಬಾಹುಳ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. अतिशय एव स्वार्थे "ष्यञ्"।

आतु ಆತು (पु०) ತೆಪ್ಪ. अत (सातत्यगमने) "उण्" (उ० १-१)।

आतुर ಆತುರ (वि॰) 1. ರೋಗಪೀಡಿತನಾದ. आतुरोति—आ+तुर (त्वरणे) "कः" (३-१-१३५)। "जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरम्" मनु॰ ६-७७। 2. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಾಡುಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "रावणावरजा तत्र राघवं मदनातुरा" रघु॰ १२-३२। 4. ಔತ್ಸುಕ್ಯವುಳ್ಳ, ತವಕಪಡುವ.

आतुरोपक्रमणीय ಆತುರೋಪಕ್ರಮಣೀಯ (पु॰) 1. ರೋಗಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ಆಯುರ್ದಾಯ ವ್ಯಾಧಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಋತು ವಯಸ್ಸು ದೇಹಶಕ್ತಿ ಪ್ರಕೃತಿ ದೇಶ ಮತ್ತು ಔಷಧ ಇವುಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. आतुरमधिकृत्य उपक्रमणीयम्। 2. ರೋಗಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥ. आतुरोपक्रमणमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "छः" (४-३-८८)।

आतोद्य ಆತೋದ್ಯ (न॰) ವೀಣೆ. आसमन्तात् तुद्यते—तुद (व्यथने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "स्रजमातोद्य-शिरोनिवेशिताम्" रघु॰ ८-३४।

आत्त ಆತ್ತ (वि॰) ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ+डु दाञ् (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आत्त-देहमिव स्वर्गमासेचनकदर्शनम्" यादः १६-३।

आत्तगर्व ಆತ್ತಗರ್ವ (वि॰) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आत्तः शत्रुणा गृहीतो गर्वः यस्य। 2. ಗರ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. आत्तो गृहीतो गर्वो येन।

आत्मकर्मन् ಆತ್ಮಕರ್ಮನ್ (न॰) ಸ್ವಂತಕೆಲಸ, ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ. "आत्मकर्मक्षमं देहं क्षात्रो धर्म इवाश्रितः" रघु॰ १-१३।

आत्मकाम ಆತ್ಮಕಾಮ (वि॰) 1. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 2. ಆತ್ಮನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ವಿರಕ್ತನಾದ, ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ. आत्मान-मेव कामयते—कमु (कान्तौ) "अण्" (३-२-१)।

आत्मगत ಆತ್ಮಗತ (वि॰) 1. ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ. 2. ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ. आत्मनि गतम्। (क्रि॰ वि॰) 3. ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ, ಬೇರೊಬ್ಬರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ. [ರಂಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಟರು ಮತ್ತಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಗತ ಆತ್ಮಗತಗಳೆಂದು ಸಂಜ್ಞೆ.] "सर्वश्राव्यं प्रकाशं स्यादश्राव्यं स्वगतं मतम्"।

आत्मगुप्त ಆತ್ಮಗುಪ್ತ (वि॰) ತನ್ನಿಂದಲೇ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಇತರರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ, ಬೇರೊಬ್ಬರ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಪಡದ. आत्मना गुप्तः।

आत्मगुप्ता ಆತ್ಮಗುಪ್ತಾ (स्त्री॰) ಕಪಿತುರಚೆ ಗಿಡ. आत्मना गुप्ता। [ಇದನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ನವೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಯಾರೂ ಈ ಗಿಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟದಿರುವ ಕಾರಣ ಈ ಹೆಸರು.]

आत्मग्राहिन् ಆತ್ಮಗ್ರಾಹಿನ್ (वि॰) 1. ಸ್ವಾರ್ಥಪರ, ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ. आत्मार्थं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಆತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದ, ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. आत्मानं गृह्णाति—ग्रह "णिनिः" (३-१-१३४)।

आत्मघात ಆತ್ಮಘಾತ (पु॰) 1. ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ. [ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಯು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಮತ್ತು ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಮುದುಕನಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದರಿತು ಸ್ನಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೂ ಅಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸದಿಂದಲೂ ಬೆಟ್ಟದ ಶಿಖರದಿಂದ ಬೀಳುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವೇಶದಿಂದಲೂ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದರಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲ್ಲದೆ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಯು ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಮತ್ತು ದೋಷವಾಗುವುದು.] "वृद्धः शौचक्रियालुप्तः प्रत्या-ख्यातभिषक्क्रियः। आत्मानं घातयेद्यस्तु भृग्वग्न्यन-शनाम्बुभिः"। 2. ಪಾಖಂಡಮತ.

आत्मघातिन् ಆತ್ಮಘಾತಿನ್ (वि॰) 1. ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. आत्मानं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-१-१३४)। ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಯು ಪಾಪಕರ. "व्यापादयेत् वृथात्मानं स्वयं योऽग्न्युदकादिभिः। अवैधेनैव मार्गेण आत्मघाती स उच्यते। "आत्म-घातिभिरहम्मतिग्रहात्" यादः १७-९३। 2. ಪಾಖಂಡಿ, ವೇದಮತಬಾಹ್ಯ. 3. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸದೆ ಬಾಹ್ಯಸುಖದಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವವನು, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸದವನು.

आत्मघोष ಆತ್ಮಘೋಷ (पु॰) 1. ಕಾಗೆ. 2. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. आत्मानं घोषयति (का का का कू इति शब्दनात्) घुषिर् (विशब्दने) "अण्" (३-२-१)।

आत्मज ಆತ್ಮಜ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. आत्मनो देहाज्जायते — जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९८)। "अयाचितदयासिन्धुमात्मजस्य शुभां गतिम्" याद० १६-११०। 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. आत्मनो मनसो जायते — जनी "डः" (३-२-९८)। स्त्रियाम् आत्मजा ಆತ್ಮಜಾ. 1. ಮಗಳು. 2. ಬುದ್ಧಿ.

आत्मजन्मन् ಆತ್ಮಜನ್ಮನ್ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. आत्मनो जन्म यस्य। "आत्मा वै पुत्रनामासि"। "अत आहर्तुमिच्छामि पार्वतीमात्मजन्मने" कुमा० ६-२८। 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ.

आत्मज्ञ ಆತ್ಮಜ್ಞ (वि०) 1. ತಪಸ್ವಿ, ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತವನು. 2. ತನ್ನನ್ನು ಅರಿತವನು, ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. आत्मानं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

आत्मज्ञान ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ (न०) 1. ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ಅರಿವು. "सर्वेषामपि चैतेषामात्मज्ञानं परं स्मृतम्। तद्ध्यग्र्यं सर्वविद्यानां प्राप्यते ह्यमृतं यतः" मनु० १२-८५। 2. ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. आत्मनो ज्ञानम्।

आत्मतत्त्व ಆತ್ಮತತ್ತ್ವ (न०) ಆತ್ಮನ ನಿಜಸ್ವರೂಪ. आत्मनस्तत्त्वम्।

आत्मदर्श ಆತ್ಮದರ್ಶ (पु०) 1. ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. आत्मा दृश्यतेऽत्र—दृशिर् (प्रेक्षणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "निःश्वासबाष्पापगमात्प्रपन्नः प्रसादमात्मीयमिवात्मदर्शः" रघु० ७-६८। 2. ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. आत्मनो दर्शः दर्शनम्।

आत्मदर्शन ಆತ್ಮದರ್ಶನ (न०) 1. ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. आत्मनो दर्शनम्। 2. ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನ, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಲು ಉಪಾಯ. आत्मा दृश्यतेऽनेन—दृशिर् (प्रेक्षणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। [ಆತ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳು.] "आत्मा वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः" श्रुतिः।

आत्मध्यान ಆತ್ಮಧ್ಯಾನ (न०) ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನ. [ಬೇರೆ ವಿಷಯದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆಡ್ಡಿಯುಂಟಾಗದೆ ಕೇವಲ ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಧಾರಾಕಾರವಾದ ಜ್ಞಾನ ಪರಂಪರೆಯು ಧ್ಯಾನ.] आत्मनो ध्यानम्।

आत्मन् ಆತ್ಮನ್ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮ. अत (सातत्यगमने) "मनिण्" (उ० ४-१५३)। "यच्चाप्नोति यदादत्ते यच्चात्ति विषयानिह। यच्चास्य सन्ततो भावः तस्मादात्मेति कीर्त्यते"। "आत्मैव दृष्टः सहसा प्रजानामादर्शनेच्छामितरेषु दत्ते" याद० १८-९३। 2. ಜೀವಾತ್ಮ. "आत्मानं रथिनं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च। इन्द्रियाणि हयानाहुः विषयांस्तेषु गोचरम्। आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः" कठ०।

ಆತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಾರ್ಶನಿಕರ ಮತಭೇದ: (1) ಚಾರ್ವಾಕಮತ: ಚಾರ್ವಾಕರು ದೇಹವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪೃಥಿವಿ ಅಪ್ ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಯು ಈ ಭೂತಚತುಷ್ಟಯದಿಂದ ಶರೀರವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಚೈತನ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ದೇಹೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮೊದಲೂ ದೇಹನಾಶಾನಂತರವೂ ಈ ಆತ್ಮ ನಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. स्थूलोऽहम् कृशोऽहम् कृष्णोऽहम् ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರವೇ ದೇಹಾತ್ಮವಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ.

(2) ಬೌದ್ಧಮತ: ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ, ಯೋಗಾಚಾರ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ ಮತ್ತು ವೈಭಾಷಿಕರೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಪಕ್ಷದವರಿರುವರು. ಇವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸರ್ವಶೂನ್ಯತ್ವ, ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಶೂನ್ಯತ್ವ, ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾನುಮೇಯತ್ವ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವವಾದಿಗಳು. ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು ಸತ್ ಅಸತ್ ಸದಸತ್ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಈ ನಾಲ್ಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಶೂನ್ಯವೇ ಆತ್ಮವೆಂದೂ ಯೋಗಾಚಾರ ಪಕ್ಷದವರು अहम् ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಆತ್ಮವೆನ್ನಲ್ಪಡುವ ವಿಲಯ ವಿಜ್ಞಾನಸಂತತಿಯೇ ಆತ್ಮವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು ಮತ್ತು ವೈಭಾಷಿಕರು ಆತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದರೂ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು ವಿಜ್ಞಾನವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಇವೆಯೆಂದೂ ಅವು ಅನುಮೇಯವೆಂದೂ ವೈಭಾಷಿಕರು ಅವೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.

(3) ಜೈನಮತ: ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನದರ್ಶನಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಚೈತನ್ಯವಸ್ತು. ಆತ್ಮನು ನಿತ್ಯ. "चेतनालक्षणो जीवः"। ಆತ್ಮನು ಕರ್ಮಬದ್ಧ (ಸೋಪಾಧಿಕ) ಮತ್ತು ಕರ್ಮಮುಕ್ತ (ನಿರುಪಾಧಿಕ) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "जीवाः संसारिणो मुक्ताश्च" तत्त्वा० सू०। ಕರ್ಮಮುಕ್ತನಾದ ಆತ್ಮನು ಶುದ್ಧ ಚೈತನ್ಯ. ಸಿದ್ಧ, ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸರ್ವಲೋಕದರ್ಶಿ. ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣವೇ ಆತ್ಮನ ಪರಿಮಾಣ. ಇರುವೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುವೆಯಷ್ಟೂ ಆನೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಆನೆಯಷ್ಟೂ ಈ ರೀತಿ ಕ್ಷಣ

ಗುರುದೇಹ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳವನು. ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಪುಣ್ಯಗಳಿಂದ ಭಾರವಾಗಿ ಸಂಸಾರ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಲೋಕಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಇವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

(4) ನೈಯಾಯಿಕರ ಮತ್ತು ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತ: ದೇಹ ಇಂದ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ ಇವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಆತ್ಮನು ಬೇರೆ. ಆತ್ಮನು ನಿತ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಭು. ಜೀವಾತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ. ಜೀವಾತ್ಮರು ಅಸಂಖ್ಯಾತರು. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನ, ಕೃತಿ, ಇಚ್ಛೆಗಳಿವೆ. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಲಯಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿವೆ. ಕುಲಾಲನು ಘಟಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವಂತೆ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ. ಇವನು ಸರ್ವಜ್ಞ. ಜೀವಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛೆ ಕೃತಿ ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮ ದ್ವೇಷ ಸುಖ ದುಃಖ ಇತ್ಯಾದಿ ಗುಣವುಳ್ಳವನು. ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿನೊಡನೆ ವಿಜಾತೀಯ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು. ದುಃಖಧ್ವಂಸವೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

(5) ಸಾಂಖ್ಯ ಮತ: ಸಾಂಖ್ಯ ಮತದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ತತ್ತ್ವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತನಾದ ಪುರುಷನೇ ಆತ್ಮ. ಆತ್ಮನು ಅಸಂಖ್ಯಾತ, ವಿಭು, ನಿತ್ಯ, ನಿರ್ಗುಣ, ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ ಮತ್ತು ನಿರ್ಲಿಪ್ತ. ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಸಾರ ಭೋಗ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳು ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ತೋರುವುವು. ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ನಡೆಯುವುವು. ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷರ ವಿವೇಕ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬುದ್ಧಿತತ್ತ್ವನಾಶವೂ ಆದರಿಂದ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಛಾಯಾನಾಶವೂ ಉಂಟಾಗಿ ಆತ್ಮನು ಶುದ್ಧನಾಗುವನು. ಇದೇ ಮೋಕ್ಷವು.

(6) ಯೋಗದರ್ಶನ: ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವುಂಟು. ಚೇತನ ತತ್ತ್ವವು ಪುರುಷ, ಈಶ್ವರನೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಜೀವಾತ್ಮನೆಂಬ ಪುರುಷನು ಅಸಂಖ್ಯಾತ, ವಿಭು, ಅಜ, ನಿತ್ಯ, ಶಾಶ್ವತ ಮತ್ತು ನಿರ್ಲೇಪ, ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ. ಈಶ್ವರನು ಕ್ಲೇಶ ಕರ್ಮವಿಪಾಕಾಶಯಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವನು. ಜೀವರು ಈಶ್ವರ ಪ್ರಣಿಧಾನವೆಂಬ ಈಶ್ವರ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮಾಧಿಪಡೆಯುವರು. ಇದೇ ಮೋಕ್ಷ.

(7) ದ್ವೈತದರ್ಶನ: ಈ ದರ್ಶನಕಾರರು ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನು ಅಣು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ, ಅಸಂಖ್ಯಾತ; ಅಜ, ನಿತ್ಯ, ಶಾಶ್ವತ, ಅಚ್ಛೇದ್ಯ, ಅದಾಹ್ಯ, ಅಕ್ಲೇದ್ಯ ಮತ್ತು ಅಶೋಷ್ಯನು. ಪರಮಾತ್ಮನು (ನಾರಾಯಣನು) ವಿಭು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಾರಾಯಣನೇ ನಿಯಾಮಕನು. ಎಲ್ಲರೂ ಅವನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟರಬೇಕು. ಜೀವರು ಸುಖಾದಿತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರೆಂದೂ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷಭೇದವುಳ್ಳವರೆಂದೂ ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಅಧಮ ಭೇದದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು, ನಿತ್ಯ ಸಂಸಾರಿಗಳು ತಮೋಯೋಗ್ಯರೆಂದು ಭೇದವಿರುವುದು. ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವರು ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು. ನಿತ್ಯನರಕವೆಂಬ ತಮೋಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ನಿತ್ಯ ದುಃಖಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುವವರು ತಮೋಯೋಗ್ಯರು. ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ನಿತ್ಯ ಸುಖದುಃಖಮಿಶ್ರಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುವವರು ನಿತ್ಯ ಸಂಸಾರಿಗಳು. ಗುರುಕುಲವಾಸ, ಗುರುಭಕ್ತಿ, ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಸಂಸಾರದುಃಖದರ್ಶನದಿಂದುಂಟಾಗುವ ವೈರಾಗ್ಯ, ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ, ತಾರತಮ್ಯಜ್ಞಾನ, ಪರಮಾತ್ಮಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಅದು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾಗುವುದು. ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದವುಂಟಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವಿನಾಶವೆಂಬ ಮುಕ್ತಿ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ದೇಹಾವಸಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಡೀಮೂಲಕ ಹೊರಟು ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಲೋಕಾಧಿಪತಿಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕೊನೆಗೆ ಭಗವಲ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು.

(8) ಅದ್ವೈತಮತ: ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ. ಅವನು ನಿತ್ಯ, ವಿಭು, ಅಚ್ಛೇದ್ಯ, ಅಕ್ಲೇದ್ಯ, ಅದಾಹ್ಯ, ನಿತ್ಯಶುದ್ಧ, ನಿತ್ಯಮುಕ್ತ, ನಿರ್ಲಿಪ್ತ ಮತ್ತು ಅಸಂಗನು. ಇವನಿಗೆ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಾರಣಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಉಪಾಧಿಗಳುಂಟು. ಮಾಯೆಯೆಂಬ ಕಾರಣೋಪಾಧಿಯುಳ್ಳ ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಳಯರೂಪಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ

ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ರುದ್ರರೆಂಬ ನಾಮರೂಪ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉಪಾಧಿಗಳಾದ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನ ಹುಟ್ಟಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜೀವಗಳಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಒಂದೇ ಆಕಾಶವು ಘಟಮಠ ರೂಪ ಉಪಾಧಿಭೇದದಿಂದ ಘಟಾಕಾಶ ಮಠಾಕಾಶಗಳೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆಯೂ ಅನೇಕ ಜಲಾಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಅನೇಕ ಸೂರ್ಯಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದು ನೀರೆಲ್ಲಾ ನಾಶವಾದನಂತರ ಎಲ್ಲವೂ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲೇ ಐಕ್ಯವಾಗುವಂತೆಯೂ ಆತ್ಮನೂ ಉಪಾಧಿಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದ್ದು ಉಪಾಧಿನಾಶಾನಂತರ ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಉಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಮೋಕ್ಷ. ಜೀವನು (ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಿಹಿತಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಸಾರತ್ವ ಬುದಿಯೂ, ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲ ವೈರಾಗ್ಯವೂ, ಆದರಿಂದ ಗೃಹ ಪುತ್ರಕಳತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಿಹಾಸೆಯೂ ಉಂಟಾಗಿ ತನ್ನ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನ ತೊರೆದು ಸದ್ಗುರುವಿನ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದು ಶ್ರವಣಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಹೊಂದಿ ಅಜ್ಞಾನ ನಿವೃತ್ತಿಯಾದ ನಂತರ ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಇದೇ ಮುಕ್ತಿ.

(9) **ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ:** ಇವರು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿ ಶೇಷ ಶೇಷಿ ಭಾವ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ, ಅಸಂಖ್ಯಾತ, ಅಣು, ಅಜ, ನಿತ್ಯ, ಶಾಶ್ವತ, ಅಚ್ಛೇದ್ಯ, ಅದಾಹ್ಯ, ಅಕ್ಲೇದ್ಯ ಮತ್ತು ಅಶೋಷ್ಯನು. ಜೀವರೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ತ್ವ ಚೇತನತ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದವು ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಜೀವರುಗಳಿಗೆ ಸಾಧಾರಣ ಲಕ್ಷಣ. ಶೇಷತ್ವ ಆಧೇಯತ್ವ ವಿಧೇಯತ್ವ ಪರಾಧೀನ ಕರ್ತೃತ್ವ ಪರತಂತ್ರತ್ವ ಮುಂತಾದುವು ಜೀವನ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ. ಜೀವನು ದೇಹ ಇಂದ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಾಣ ಇವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು. मम शरीरम् (ನನ್ನ ಶರೀರ) ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವುದರಿಂದ ದೇಹಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು. चक्षुषा पश्यामि (ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುತ್ತೇನೆ), श्रोत्रेण शृणोमि (ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳುತ್ತೇನೆ) ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು. मनसा जानामि (ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ), मम प्राणाः, जानाम्यहम् ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಾಣ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು. ಪ್ರತಿಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜೀವಸಿರುವನು. "देहेन्द्रियमनःप्राणधीभ्योऽन्योऽनन्यसाधनः। नित्यो व्यापी प्रतिक्षेत्रमात्मा भिन्नः स्वतः सुखी" आत्मसिं। ಬದ್ಧ ಮುಕ್ತ ನಿತ್ಯರೆಂದು ಜೀವರು ಮೂರು ವಿಧ. ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದದವರು ಬದ್ಧಜೀವರು. ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಶುಕ, ವ್ಯಾಸ, ಪರಾಶರ, ಆಳ್ವಾರುಗಳು ಮುಕ್ತರು. ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲದ ಅನಂತ, ಗರುಡ, ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನ ಮೊದಲಾದ ಭಗವಂತನ ಪರಿಜನರು ನಿತ್ಯರು. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿಯೇ ಕರ್ತವ್ಯಭಾವನೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ನೇರವಾಗಿಯಾಗಲೀ ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಮೂಲಕವಾಗಲೀ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಅನಂತರ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಭಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯದಿಂದ ಆತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ದೇಹಾವಸಾನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡೀಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಸುಖದಿಂದ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ಶ್ರೀ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಆನಂದಮಯ ದಿವ್ಯಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವೈಭವದೊಡನೆ ಬಿಜಯಮಾಡಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತನಾದ ಶ್ರೀ ಪರವಾಸುದೇವನ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳೊಡನೆ ನಿತ್ಯಕಿಂಕರನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಭವವೆಂಬ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. ಇದೇ ಮುಕ್ತಿ.

(10) **ಶಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ (ವೀರಶೈವ) ಮತ:** ಇವರು ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಜೀವನು ಅಣು, ಪರಮಾತ್ಮನು ವಿಭು. ಜೀವನು ಅಸಂಖ್ಯಾತ. ಜೀವರೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನ (ಲಿಂಗದ) ಅಂಶ(ಅಂಗ), ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ನಿತ್ಯತೃಪ್ತತ್ವ, ಅನಾದಿಬೋಧಕತ್ವ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಅಲುಪ್ತಶಕ್ತಿಮತ್ತ್ವ, ಅನಂತಶಕ್ತಿಮತ್ತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಅನಂತತ್ವ, ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದ್ಯತಿರಿಕ್ತತ್ವ, ಪರಾಧೀನ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಅಂಶತ್ವ ಮೊದಲಾದುವು ಜೀವನ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಜೀವನು ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪ. ಜೀವನು ಮಾಯೆಯ ಮೂಲಕ ಅಲ್ಪಜ್ಞನೂ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯೂ ಅಹಂಕಾರಿಯೂ ಆಗುವನು. ಆಣವಮಲ, ಮಾಯಾಮಲ

ಮತ್ತು ಕಾರ್ಮಿಕಮಲ ಮತ್ತು ಅಹಂಕಾರ ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ಕರ್ಮಬದ್ಧನಾಗಿ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳನ್ನು ತಾಳುವನು. ಲಿಂಗಧಾರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಭಕ್ತ, ಮಹೇಶ, ಪ್ರಸಾದಿ, ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ, ಶರಣ ಮತ್ತು ಐಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಷಟ್‌ಸೋಪಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಮಲತ್ರಯ ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಹೊಂದುವನು. ಈ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಬದ್ಧನಾದರೆ ಜೀವನು. ಇವುಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದರೆ ಸದಾಶಿವನಾಗುವನು. ಈ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವುದೇ ಮುಕ್ತಿ.

3. ಶರೀರ, ದೇಹ. "आत्मानमालोक्य च शोभमानमादर्शबिम्बे स्तिमितायताक्षी" ಕುಮಾ॰ ೭-೨೨। 4. ಯತ್ನ. 5. ಸ್ವಭಾವ. "तमात्मसंपन्नमनिन्दितात्मा" ರಘು॰ ೧೮-೧೮। 6. ಮನಸ್ಸು, ಚಿತ್ತ. "आरेभिरे जितात्मानः पुत्रीयामिष्टिमृत्विजः" ರಘು॰ ೧೦-೪। 7. ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನ. "तमात्मसम्पन्नमनिन्दितात्मा कृत्वा युवानं युवराजमेव" ರಘು॰ ೧೮-೧೮। 8. ಧೈರ್ಯ. 9. ಸ್ವಯಂ, ತಾನು. "आत्मानममृतोदन्वदन्तस्थितममन्यत" ಯಾದ॰ ೧೬-೧೩೮। 10. ಸ್ವರೂಪ. "अथ विश्वात्मने गौरी संदिदेश मिथः सखीम्" ಕುಮಾ॰ ೬-೧। "त्वत्सम्भावितमात्मानं बहुमन्यामहे वयम्" ಕುಮಾ॰ ೬-೨೦। 11. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 12. ಸೂರ್ಯ. 13. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 14. ಪುತ್ರ, ಮಗ. "आत्मा वै पुत्रनामासि"। 15. ಇಂದ್ರಿಯ. "आत्मा चित्ते धृतौ यत्ने धिषणायां कलेवरे। परमात्मनि जीवेऽर्के हुताशनसमीरयोः। स्वभावे" ಹೇಮ॰।

आत्मनिन्दा ಆತ್ಮನಿಂದಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ತನ್ನನ್ನು ದೂಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

आत्मनिष्ठ ಆತ್ಮನಿಷ್ಠ (ವಿ॰) ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. आत्मनि नितरां तिष्ठति – ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (೩-೨-೪)।

आत्मनीन ಆತ್ಮನೀನ(ಪುಂ॰) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 2. ಸ್ಯಾಲ, ಭಾವಮೈದುನ, ಹೆಂಡತಿಯ ಸಹೋದರ. 3. ವಿದೂಷಕ. (ವಿ॰) 4. ತನಗೆ ಹಿತವಾದ. आत्मने हितम् – आत्मन् "खः" (೫-೧-೯)। "नैवात्मनीनमथवा क्रियते मदान्धैः" ಮಾಘ॰ ೫-೪೪। 5. ಚೇತನ, ಜೀವ, ಪ್ರಾಣ ಹೊಂದಿರುವ. "आत्मनीनः सुते स्याले प्राणधारिणि दूषके" ವೈಜ॰।

आत्मनेपद ಆತ್ಮನೇಪದ (ನ॰) ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಫಲವು ಆತ್ಮಗಾಮಿ (ಕರ್ತೃವಿನದು) ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಬರುವ ತಙ್ ಮತ್ತು ಆನ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. [त आताम् झ थास् आथाम् ध्वम् इट् वहि महिङ् शानच् मत्तु कानच्] आत्मने आत्मार्थफलबोधनाय पदम्। सप्तम्या अलुक् (೬-೩-೮)।

आत्मनेपदिन् ಆತ್ಮನೇಪದಿನ್ (ಪುಂ॰) ಆತ್ಮನೇಪದದ ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಧಾತು. आत्मने पदमस्त्यस्य "इनिः" (೫-೨-೧೧೫)। [अनुदात्तङित आत्मनेपदम् ಮುಂತಾದ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇಪದಿಗಳು.]

आत्मप्रभ ಆತ್ಮಪ್ರಭ (ಪುಂ॰) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (ವಿ॰) 2. ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ. आत्मना प्रकर्षेण भाति।

आत्मप्रभा ಆತ್ಮಪ್ರಭಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶ. आत्मनः प्रभा।

आत्मप्रभव ಆತ್ಮಪ್ರಭವ (ಪುಂ॰) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. आत्मा देहः मनो वा प्रभवो यस्य। स्त्रियाम् –प्रभवा –प्रभवा. (1) ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು. (2) ಬುದ್ಧಿ. (ವಿ॰) 3. ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಪಂಚ. आत्मा परमात्मा प्रभवो यस्य। आत्मन आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। ಇತ್ಯಾದಿ.

आत्मबन्धु ಆತ್ಮಬಂಧು –बान्धव –ಬಾಂಧವ (ಪುಂ॰) 1. ಸ್ನೇಹಿತ. 2. ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರಿಯ ಮಕ್ಕಳು, ತಂದೆಯ ಸಹೋದರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ಸೋದರ ಮಾವನ ಮಕ್ಕಳು. "आत्ममातृष्वसुः पुत्राः आत्मपितृष्वसुः सुताः। आत्ममातुलपुत्राश्च विज्ञेया ह्यात्मबन्धवः"। 3. ತನ್ನ ಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಮನಸ್ಸು. [ತನ್ನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ವಿಷಯಾನಾಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸೇ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಆತ್ಮಬಂಧು.] "आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः" ಗೀತಾ ೬-೫।

आत्मबुद्धि ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ತನ್ನ ಸ್ವಂತಬುದ್ಧಿ. आत्मनो बुद्धिः। [ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವು ಸುಖಕರ. ಗುರುವಿನ ಸಲಹೆಯಂತೆ ನಡೆದರೆ ಮತ್ತೂ ವಿಶೇಷ. ಪರಬುದ್ಧಿಯಿಂದ (ತಾನು ಯೋಚಿಸದೆ) ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ವಿನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.] "आत्मबुद्धिः सुखायैव गुरुबुद्धिर्विशेषतः। परबुद्धिर्विनाशाय स्त्रीबुद्धिः प्रलयावहा"

आत्मभू ಆತ್ಮಭೂ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. आत्मनो देहात् भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. आत्मनो मनसो भवति — भू "क्विप्"।" 3. ಪರಮಾತ್ಮ, ಈಶ್ವರ. आत्मनैव भवति। 4. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ, ಬ್ರಹ್ಮ. आत्मनो विष्णोः सकाशात् आत्मना स्वयमेव वा भवति। "वचस्यवसिते तस्मिन् ससर्ज गिरमात्मभूः" कुमा० २-५३। (स्त्री०) 5. ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು, 6. ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನ. (वि०) 7. ಆಕಾಶಾದಿ ಪ್ರಪಂಚ.

आत्मभूत ಆತ್ಮಭೂತ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. आत्मनो देहान्मनसो वा भूतः। (वि०) 3. ದೇಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. 4. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ. आत्मनो भूतः। 5. ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ, ತನಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. अनात्मा आत्मा सम्पद्यमानो भूतः। [ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಅನುಕೂಲ ಮಂತ್ರಿಯು ರಾಜನ ಆತ್ಮಭೂತನೆಂದು ಲೋಕರೂಢಿ.] (स्त्री०) -भूता -भूति. 1. ಮಗಳು. 2. ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನ.

आत्मभूय ಆತ್ಮಭೂಯ (न०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಭಾವ, ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿ ಆಗುವಿಕೆ, ಮುಕ್ತಿ. आत्मनो भावः — भू (सत्तायाम्) "क्यप्" (३-१-१०७)। 2. ಬ್ರಹ್ಮಸಾಯುಜ್ಯ, ಆತ್ಮನ ಸಮಾನಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಮುಕ್ತಿ.

आत्ममय ಆತ್ಮಮಯ (वि०) ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಬ್ರಹ್ಮಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. आत्मन् "मयट्" (५-४-२१)।

आत्ममानिन् ಆತ್ಮಮಾನಿನ್ (वि०) 1. ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳ, ತಾನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬ ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ. आत्मानमुत्कर्षेण मन्यते--मन (ज्ञाने) "णिनिः" (३-२-८२)। 2. ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳ. आत्ममानोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತನ್ನಂತೆಯೇ ತಿಳಿಯುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -मानिनी -ಮಾನಿನೀ.

आत्ममूल ಆತ್ಮಮೂಲ (न०) ಜಗತ್ತು, ವಿಶ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ. आत्मा परमात्मा मूलमस्य।

आत्ममूली ಆತ್ಮಮೂಲೀ (स्त्री०) ತೀಟಕ ಸಂಧಿ. आत्मैव रक्षणे मूलमस्याः। "ङीष्" (४-१-४१)।

आत्मम्भरि ಆತ್ಮಂಭರಿ (वि०) ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಸ್ವಾರ್ಥಪರ. आत्मानं बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "इन्" मुमागमश्च (३-२-२६)। "आत्मम्भरिस्त्वं पिशितैर्नराणाम्" भट्टि० २-३३।

आत्मयाजिन् ಆತ್ಮಯಾಜಿನ್ (वि०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಆತ್ಮೈಕನಿಷ್ಠನಾದ ಕರ್ಮಯೋಗಿ. आत्मानं ब्रह्मरूपेण भावयन् यजते — यज (देवपूजादौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನನ್ನೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸಮನಾಗಿ ಕಾಣುವವನು. "सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि। समं पश्यन्नात्मयाजी स्वाराज्यमधिगच्छति" मनु० १२-९१।

आत्मयोनि ಆತ್ಮಯೋನಿ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. 4. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. आत्मा योनिरस्य। "ददर्श चक्रीकृतचारुचापं प्रहर्तुमभ्युद्यतमात्मयोनिम्" कुमा० ३-७०।

आत्मराम ಆತ್ಮರಾಮ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡುವವನು. आत्मनि रामो रमणं यस्य।

आत्मलाभ ಆತ್ಮಲಾಭ (पु०) 1. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. आत्मनो लाभः। "रूपादीन् विषयान् निरूप्य करणैर्येरात्मलाभस्त्वया" मुद्रा० ३-१। 2. ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆಯುವಿಕೆ.

आत्मलोमन् ಆತ್ಮಲೋಮನ್ (न०) 1. ಮೈಗೂದಲು. 2. ಗಡ್ಡ, ದಾಡಿ. आत्मनो लोम।

आत्मवत् ಆತ್ಮವತ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. आत्मा अस्मिन् (स्वस्मिन्) अस्ति — आत्मन् "मतुप्" (५-२-९४)। "स्वे महिम्नि प्रतिष्ठानात् आत्मवानभिधीयते"। "अनुत्तमो दुराधर्षः कृतज्ञः कृतिरात्मवान्" वि० स०। (वि०) 2. ಚಿತ್ತವನ್ನು ಜಯಿಸಿದ, ಮನೋನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ. आत्मा वश्यतयाऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "अथ वीक्ष्य रघुः प्रतिष्ठितं प्रकृतिष्वात्मजमात्मवत्तया" रघु० ८-१०। 3. ವಿಕಾರಹೊಂದದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ದೃಢಚಿತ್ತನಾದ. 4. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಆತ್ಮನನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿದ್ಯೆ. आत्मा प्रकाश्यतयास्त्यस्य। "उदये मदवाच्यमुज्झता श्रुतमाविष्कृतमात्मवत्तया" रघु० ८-८४। (अव्य०) 5. ತನ್ನಂತೆ, ತನಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ. आत्मना तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)। "आत्मवत्सर्वभूतानि यः पश्यति स पण्डितः"।

आत्मविक्रय ಆತ್ಮವಿಕ್ರಯ (ಪು೦) ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಮಾರಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आत्मनो देहस्य विक्रय:। "गोवधोऽज्याऽसंयाज्यपारदार्यात्मविक्रया:" मनु० ११-५९।

आत्मविद् ಆತ್ಮವಿದ್ (वि०) 1. ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತಿರುವ, ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. आत्मानं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. "य इहात्मविदो विपक्षमध्ये सह संवृद्धियुजोऽपि भूभुज: स्यु:" माघ० २-११६।

आत्मविद्या ಆತ್ಮವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯೆ, ವೇದಾನ್ತ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ. आत्मनो विद्या। "आन्वीक्षिकीं चात्मविद्यां वार्तारम्भांश्च लोकत:" मनु० ७-४३।

आत्मवीर ಆತ್ಮವೀರ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 2. ಭಾವ ಮೈದುನ, ಹೆಂಡತಿಯ ಸಹೋದರ. 3. ವಿದೂಷಕ. (वि०) 4. ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. "आत्मवीर: प्राणवति स्यालके च विदूषके" मेदि०।

आत्मवृत्त ಆತ್ಮವೃತ್ತ (न०) ಆತ್ಮಕಥೆ. आत्मनो वृत्तं चरितम्।

आत्मवृत्ति ಆತ್ಮವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ, ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಿತಿ, ಅಂತಃಕರಣದ ಅವಸ್ಥೆ. आत्मनो वृत्ति:। "जगच्छरण्यस्य निराशिष: सत: किमेभिराशोपहतात्मवृत्तिभि:" कुमा० ५-७६। 2. ತನ್ನ ವ್ಯಾಪಾರ, ತನ್ನ ಕೆಲಸ. "विस्मापयन् विस्मितमात्मवृत्तौ सिंहोरुसत्त्वं निजगाद सिंह:" रघु० २-३३। 3. ತನ್ನ ಕೆಲಸ, ತನ್ನ ಉದ್ಯೋಗ, —ಕಸಬು.

आत्मशक्ति ಆತ್ಮಶಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆ, ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಶಕ್ತಿ. 2. ಆತ್ಮಬಲ, ದೇಹ ಬಲ. 3. ಮನೋಬಲ. आत्मन: शक्ति:। "दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या" पञ्चतं०।

आत्मशल्या ಆತ್ಮಶಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಶತಾವರೀ ಗಿಡ.

आत्मशुद्धि ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ದೇಹಶುದ್ಧಿ. 2. ಮನಃಶುದ್ಧಿ. 3. ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿ. आत्मनो देहस्य मनस: बुद्धेर्वा शुद्धि:। ದೇಹವು ನೀರಿನಿಂದಲೂ, ಮನಸ್ಸು ಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವುದರಿಂದಲೂ, ಬುದ್ಧಿಯು ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಯಿಂದಲೂ ಶುದ್ಧವಾಗುವುದು. "अद्भि: शुद्ध्यन्ति गात्राणि बुद्धिर्ज्ञानेन शुद्ध्यति। अहिंसया च भूतात्मा मन: सत्येन शुद्ध्यति"। 4. ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಕರ್ಮಗಳ ನಾಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶುದ್ಧಿ. "योगिन: कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये" गीता ५-११।

आत्मश्लाघा ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘಾ (स्त्री०) -श्लाघन -श्लाघन (न०) -स्तुति-स्तुति (स्त्री०) ತನ್ನನ್ನು (ತಾನೇ) ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आत्मन: श्लाघा श्लाघनं स्तुतिर्वा।

आत्मसंयम ಆತ್ಮಸಂಯಮ (पु०) ಮನೋನಿಗ್ರಹ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. आत्मनो मनस: संयम:। "आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते" गीता ४-२७।

आत्मसमुद्भव ಆತ್ಮಸಮುದ್ಭವ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. आत्मना समुद्भवति। 3. ಚತುರ್ಮುಖ, ಬ್ರಹ್ಮ. आत्मा परमात्मा समुद्भवो यस्य। 4. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 5. ಮನಸ್ಸು. आत्मा देह: मनो वा समुद्भवो यस्य। (वि०) 6. ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುದು. 7. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಸುಖದುಃಖಗಳು. (स्त्री०) -समुद्भवा -समुद्भवा. 1. ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು. 2. ಬುದ್ಧಿ.

आत्मसम्भव ಆತ್ಮಸಂಭವ (पु०) "आत्मसमुद्भव" ಪದದ ಅರ್ಥ. "चकार नाम्ना रघुमात्मसम्भवम्" रघु० ३-२१।

आत्मसंपन्न ಆತ್ಮಸಂಪನ್ನ (वि०) ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಮೇಧಾವಿ. आत्मना संपन्न:। "तमात्मसंपन्नमनिन्दितात्मा कृत्वा युवानं युवराजमेव" रघु० १८-१८।

आत्मसात् ಆತ್ಮಸಾತ್ (अव्य०) ತನ್ನ ಅಧೀನವಾಗಿ. आत्मन् "सातिः" (५-४-५४)। ಕೃಞ್ ಅಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಮ್ ಪೂರ್ವಕ ಪದ ಧಾತುವಿನ ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದು. आत्मसात् करोति। आत्मसाद्भवति। आत्मसात्संपद्यते ಇತ್ಯಾದಿ.

आत्मसिद्ध ಆತ್ಮಸಿದ್ಧ (वि०) ತಾನಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧಿಸಿದ, ಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಉಂಟಾದ.

आत्मसुख ಆತ್ಮಸುಖ (न०) 1. ಮೋಕ್ಷಸುಖ, ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಸುಖ. (वि०) 2. ಆತ್ಮಲಾಭದಿಂದ ಸುಖವುಳ್ಳ.

आत्मस्थ ಆತ್ಮಸ್ಥ (वि०) 1. ಆತ್ಮನಿಷ್ಠನಾದ, ಪರಮಾತ್ಮ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಪಡುವ. आत्मने तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क:" (३-२-४)। 2. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ. 3. ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ.

आत्महत्या ಆತ್ಮಹತ್ಯಾ (स्त्री०) प्राणत्याग, प्राणवನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. आत्मनो हत्या हननम्।

आत्महन् ಆತ್ಮಹನ್ (वि०) परमात्मज्ञानवನ್ನು संपादिसदे आत्मनನ್ನು व्यर्थपडिसिकोळ्ळुववनु, परमात्मन निजवाद स्वरूपवನ್ನು अरियदवनु, योग्यनाद गुरुविन मूलक ब्रह्मज्ञान पडेदु संसारसागरवನ್ನು दाटदे जन्मवನ್ನು व्यर्थपडिसिकोळ्ळुवनु. आत्मानं हतवान्—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-७६)। "नृदेहमाद्यं सुलभं सुदुर्लभं प्लवं सुकल्पं गुरुकर्णधारम्। मयानुकूलेन नभस्वतेरितं पुमान् भवाब्धि न तरेत् स आत्महा" भाग० ११-२०-१७।

आत्माधीन ಆತ್ಮಾಧೀನ (पु०) 1. पुत्र, मग. 2. विदूषक. 3. भावमैदुन, हेंडतियसहोदर. (वि०)4. स्वतंत्र. 5. शक्तिवंत, बलशाली. आत्माधि "खः" (५-४-७)। "आत्माधीनः सुते प्राणाधारे स्याले विदूषके" हेम०।

आत्मानुरूप ಆತ್ಮಾನುರೂಪ (वि०) तनगे योग्यवाद, तनगे तक्कुदाद. आत्मनोऽनुरूपः। "तस्यामात्मानुरूपायामात्मजन्मसमुत्सुकः" रघु० १-३३।

आत्मापहारक ಆತ್ಮಾಪಹಾರಕ (वि०) तन्न वास्तव विषयवನ್ನು मरेमाचुववनु. आत्मानमपहरति—अप+हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "योऽन्यथासन्तमात्मानमन्यथा सत्सु भाषते। स पापकृत्तमो लोके स्तेन आत्मापहारकः" मनु० ४-२५५। "णिनिः" (३-२-७८)। **-अपहारिन् -ಅಪಹಾರಿನ್.** "किं तेन न कृतं पापं चौरेणात्मापहारिणा"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-अपहारिणी -ಅಪಹಾರಿಣೀ.**

आत्माराम ಆತ್ಮಾರಾಮ (वि०)1. ब्रह्मज्ञानक्कागि ध्यानासक्तनाद (योगि). आत्मैवारामो वनं यस्य। आत्मनि आरमन्ते वा। "आत्मारामा विहितरतयो निर्विकल्पे समाधौ" वेणी० १-२३। 2. ब्रह्मभावदिंद आनंदपडुत्तिरुव. आत्मनि आरामः आनन्दानुभवो यस्य।

आत्माशिन् ಆತ್ಮಾಶಿನ್ (पु०) मत्स्य, मीनु. आत्मानं स्वकुलमश्नाति—अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)। [मत्स्यगळु तमगिंतलू चिक्क मीनुगळन्नु तिन्नुवुदरिंद ई हेसरु.] "मत्स्या इव जना नित्यं भक्षयन्ति परस्परम्" रामा०।

आत्माश्रय ಆತ್ಮಾಶ್ರಯ (पु०) 1. आत्मावलंबन, तन्न आसरे. आत्मन आश्रयः। 2. तन्न सिद्धिगागि तन्ननू तन्न ज्ञानवनू आश्रयिसुविके. इदोंदु शास्त्रदोष. आत्मा आश्रयो यस्य। (वि०) 3. स्वतंत्र. आत्मैवाश्रयो यस्य। 4. तन्न मनस्सिन आश्रयपडेद, मनस्सिगे अधीनवाद.

आत्मीय ಆತ್ಮೀಯ (वि०) तन्न संबंधवाद, तन्नदाद. आत्मनः अयं "छः" (४-२-११४)। "आत्मीयपर्यङ्कभुजङ्गकल्पौ" यादव० ४-१००।

आत्मेश्वर ಆತ್ಮೇಶ್ವರ (वि०) चित्तवನ್ನು स्वाधीनदल्लि इट्टिरुव, मनोनिग्रहवुळ्ळ. आत्मनः ईश्वरः। "आत्मेश्वराणां न हि जातु विघ्नाः समाधिभेदप्रभवो भवन्ति" कुमा० ३-४०।

आत्मोदय ಆತ್ಮೋದಯ (पु०) तन्न अभिवृद्धि, तन्न एळिगे. आत्मनः उदयः। "आत्मोदयः परज्यानिः द्वयं नीतिरितीयती" माघ० २-३०।

आत्मोद्भव ಆತ್ಮೋದ್ಭವ (पु०) 1. पुत्र, मग. 2. काम, मन्मथ. 3. दुःख, शोक मुंतादवुदु. आत्मा देहः मनो वा उद्भवो यस्य। (वि०) 4. देहदल्लि हुट्टिद. 5. मनस्सिनल्लि उंटाद. (स्त्री०) **-उद्भवा -ಉದ್ಭವಾ.** 1. कन्ये, मगळु. 2. बुद्धि, ज्ञान.

आत्मोपजीविन् ಆತ್ಮೋಪಜೀವಿನ್ (वि०) तन्न शरीरश्रमदिंद (कूलियिंद) जीविसुवनु. आत्मना स्वदेहव्यापारेण उपजीवति—उप+जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

आत्मोपम ಆತ್ಮೋಪಮ (पु०) 1. मग, पुत्र. (वि०) 2. तनगे समानवाद, तन्नंतिरुव, आत्मा देहः उपमा यस्य।

आत्मौपम्य ಆತ್ಮೌಪಮ್ಯ (न०) तन्न होलिके. आत्मन उपम्यम्। "आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन" गीता ६-३२।

आत्यन्तिक ಆತ್ಯಂತಿಕ (वि०)1. अत्यंतवाद, अधिकवाद, हेच्चाद. अत्यन्तं "ठक्" (५-४-३४)। "सा विष्णोरिव विष्णुगुप्तहृतकस्यात्यन्तिकश्रेयसे" मुद्रा० २-१५। 2. अतीतवनवाद, श्रेष्ठवाद, अतिशयवाद. अन्तमतिक्रान्तमत्यन्तम्। अत्यन्तमेवात्यन्तिकम्। "सुखमात्यन्तिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम्" गीता ६-२१।

आत्यन्तिकदुःखनिवृत्ति ಆತ್ಯಂತಿಕದುಃಖನಿವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. आत्यन्तिकी दुःखनिवृत्तिः। ಮುಂದೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ದುಃಖವೂ ಸಂಭವಿಸದಿರುವುದು ಆತ್ಯಂತಿಕದುಃಖನಿವೃತ್ತಿ (ಮೋಕ್ಷ).

आत्यन्तिकप्रलय ಆತ್ಯಂತಿಕಪ್ರಳಯ (ಪುಂ) ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪ್ರಳಯಗಳಲ್ಲೊಂದು, ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕವಾದ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಯೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮಬಂಧನವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಅಂತರಾತ್ಮನಾದ ಅಚ್ಯುತನನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು. ಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಬಂಧವೇ ಸಂಸಾರಬಂಧನ. ಗಾಳಿಯಿಂದ ಮೇಘಗಳು ಚೆದರಿದೊಡನೆ ಸೂರ್ಯನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಜೀವನಿಗೆ ವಿವೇಚನಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಆತ್ಮೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ದೇಹವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯು ತಪ್ಪಿದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವುಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಉಪಾಸನೆಯೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಿಮಯವಾಗಿ ಅಹಂಕಾರಪರಿಣಾಮವೆನಿಸಿಕೊಂಡ ದೇಹಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಆತ್ಮನ ಬಂಧನವನ್ನೂ ಛೇದಿಸಿ ಅಂತರಾತ್ಮನಾದ ಅಚ್ಯುತನನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದೇ ಆತ್ಯಂತಿಕಪ್ರಳಯ. "घनो यदार्कप्रभवो विदीर्यते चक्षुः स्वरूपं रविमीक्षते तदा। यदाह्यहङ्कार उपाधिरात्मनो जिज्ञासया नश्यति तर्ह्यनुस्मरेत्। यदैवमेतेन विवेकहेतिना मायामयाहङ्करणात्मबन्धनम्। छित्त्वाच्युतात्मानुभवोऽवतिष्ठते तमाहुरात्यन्तिकमङ्ग संप्लवम्" भाग० १२-४-३३, ३४।

आत्यन्तिकसुख ಆತ್ಯಂತಿಕಸುಖ (ನಂ) ನಿರತಿಶಯವಾದ ಸುಖ, ಶಾಶ್ವತಸುಖ, ಯಾವ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಇತರ ಕಾಮುಗಳಿಲ್ಲವೂ ಲಯಹೊಂದುವುವೋ ಅಂತಹ ಉತ್ತಮ ಸುಖ, ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸುಖ. आत्यन्तिकं च तत् सुखं च। "निर्गुणे ब्रह्मणि मयि धारयन् विशदं मनः। परमानन्दमाप्नोति यत्र कामोऽवसीयते" भाग० ११-१५-१७। "सुखमात्यन्तिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम्" गीता ६-२१।

आत्ययिक ಆತ್ಯಯಿಕ (ವಿ०) ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕೆಲಸ. अत्ययो नाशः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०१)। "कच्चिदात्ययिकं श्रुत्वा तदर्थमनुचिन्त्य च। प्रियाण्यनुभवन् शेषे न त्वमन्तःपुरे नृप" भा० सभा० ५-८८।

आत्रेय ಆತ್ರೇಯ (ಪುಂ) 1. ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ—(1) ಚಂದ್ರ. (2) ದುರ್ವಾಸಮುನಿ. (3) ದತ್ತಾತ್ರೇಯ. अत्रेरपत्यम्—अत्रि "ढक्" (४-१-१२२)। 2. ಅತ್ರಿವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. (ಸ್ತ್ರೀಂ) -ಯೀ -ಯೀ. 1. ಒಂದು ನದಿ. 2. ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. 3. ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗಳು. 4. ರಜಸ್ವಲೆ, ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

आथर्वण ಆಥರ್ವಣ (ನಂ) 1. ಅಥರ್ವವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನ ಧರ್ಮ. 2. ಅಥರ್ವವೇದ. अथर्वणा प्रोक्तो वेदः अथर्वा। तमधीते—अथर्वन् "ठक्" (४-२-६३)। आथर्वणिकः। तस्यायमाथर्वणो धर्मः आम्नायो वा—आथर्वणिक "अण्" इकलोपश्च (४-३-१३३)। 3. ಅಥರ್ವಶಾಖೆಯ ಪುರೋಹಿತ. (ನಂ)4. ಅಥರ್ವವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಗುಂಪು. अथर्वणां समूहः "अण्" (४-२-३८)। 5. ಅಥರ್ವವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮ, ಅಭಿಚಾರಿಕಕೃತ್ಯ. अथर्वण इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आथर्वणिक ಆಥರ್ವಣಿಕ (ನಂ) ಅಥರ್ವ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. अथर्वणा प्रोक्तो वेदः अथर्वा। तमधीते—अथर्वन् "ठक्" (४-२-६३)।

आदंश ಆದಂಶ (ಪುಂ) 1. ಕಚ್ಚುವಿಕೆ. आ+दंश (दशने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. आदश्यतेऽनेन कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಕಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಜಾಗ. आदश्यतेऽत्र अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

आदर ಆದರ (ಪುಂ) 1. ಉತ್ಸಾಹ, ಕುತೂಹಲ, ಆಸೆ. आ+दृङ् (आदरे) "अप्" (३-३-५८)। "तद्दर्शनादभूच्छम्भोर्भूयान् दारार्थमादरः" कुमा० ६-१३। 2. ಗೌರವ, ಮನ್ನಣೆ, ಮರ್ಯಾದೆ. "प्रायः प्रत्ययमाधत्ते स्वगुणेष्वुत्तमादरः" कुमा० ६-२०। 3. ಯತ್ನ. "गृहयन्त्रपताकाश्रीरपौरादरनिर्मिता" कुमा० ६-४१। 4. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 5. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. "अमर्षशून्येन जनस्य जन्तुना न जातहार्देन च विद्विषादरः" किरा० १-३३। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। आदरणम् ಆದರಣನ್. 1. ಗೌರವ. 2. ಪ್ರೀತಿ.

आदरणीय ಆದರಣೀಯ (ವಿ०) 1. ಗೌರವಾರ್ಹ, ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. 2. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಡುವ. आ+दृङ् (आदरे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" आदर्तव्यः ಆದರ್ತವ್ಯಃ.

आदर्श ಆದರ್ಶ (ಪುಂ) 1. ಕನ್ನಡಿ. आदृश्यतेऽत्र रूपम्—आ+दृशिर् (प्रेक्षणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "अदृश्यतादर्शतलामलेषु च्छायेव या स्वर्जलधेर्जलेषु" माघ० ३-३५।

2. ಟೀಕೆ, ಟಿಪ್ಪಣಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. आदृश्यते सम्यक् ज्ञायते ग्रन्थार्थोऽत्र। 3. ಪುಸ್ತಕದ ಮೂಲ ಪ್ರತಿ. 4. ಮಾದರಿ. 5. ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರತಿ. 6. ದೇಶದ ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. "आदर्शो दर्पणे टीकाप्रतिपुस्तकयोरपि" मेदि०।

आ+दाञ्–दाने (जु० उ० सक० अनि०) "डु दाञ्" ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

आदातृ आदातृ (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು. आ+डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। "आदाननित्याच्चादातुराहरेदप्रयच्छतः" मनु० ११-१५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–दात्री–दात्री**.

आदान आदान (न०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. आ+डु दाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "आदानं हि विसर्गाय सतां वारिमुचामिव" रघु० ४-८६। 2. ಕುದುರೆಯ ಆಭರಣ. "आदानं ग्रहणेऽपि स्यादलङ्कारे च वाजिनाम्" मेदि०। 3. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 4. ಬಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡುವುದು. "आदानमिषोर्ज्यायां समूहनम्" वैज०। 5. ಖಾಯಿಲೆಯ ಲಕ್ಷಣ, ಅನಾರೋಗ್ಯದ ಗುರುತು. 6. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. आ+दाप् (लवने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आदाय आदाय (पु०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. आ+डु दाञ् (दाने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (अव्य०) 2. ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಸ್ವೀಕರಿಸಿ. आ+डु दाञ् (दाने) "ल्यप्" (७-१-३७)। "आदाय शालिस्तबकानदूरात् प्राप्ता शुकश्रेणिरसौ विभाति" यादo १८-७६।

आदायचर आदायचर (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಡುವವನು. आदाय चरति चर (गतौ) "टः" (३-२-१७)। "द्विषन् वनेचराध्याणां त्वमादायचरो वने" भट्टि० ५-९७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी–चरी**.

आदायिन् आदायिन् (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ, ಸ್ವೀಕರಿಸುವ. आ+डु दाञ् (दाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आदायिनी **आदायिनी**.

आदि आदि (पु०) 1. ಮೊದಲು, ಪ್ರಾರಂಭ. आ+डु दाञ् (दाने) "किः" (३-३-९२)। "आदौ लक्ष्मीरभजत हरिं रुक्मिणीरूपदृश्या" यादo १४-७८। 2. ಕಾರಣ. "न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः। अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः" गीता १०-२। 3. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. 4. ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗ, ಪೂರ್ವಾವಯವ. "आदिरन्त्येन सहेता" पा० सू० १-१-७१। 5. ಆಶ್ರಯ, ಅವಲಂಬನ. "विष्णुरादिः पृथासूनोः भीष्मादिश्च सुयोधनः। ते जयन्ति रणे शत्रून् येषां विष्णुः सदाश्रयः"। (वि०) 6. ಮೊದಲನೆಯ. "जगदादिरनादिस्त्वं जगदन्तो निरन्तकः" कुमा० २-९। 7. ಮುಖ್ಯವಾದ, ಪ್ರಧಾನವಾದ. 8. ಸದೃಶವಾದ, "भूवादयो धातवः" पा० सू० १-३-१।

आदिकर्तृ आदिकर्तृ (पु०) ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು, ಈಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. आदिः कर्ता। "गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे" गीता ११-३७।

आदिकर्मन् आदिकर्मन् (न०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ಕೆಲಸ, ಕೆಲಸದ ಪ್ರಾರಂಭ, ಕಾರ್ಯದ ಉಪಕ್ರಮ. ಬಹಳ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸದ ಪ್ರಾರಂಭ. "आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च" पा० सू० ३-४-७१। 2. ಮೊದಲು ನಡೆಸಿದ ಕೆಲಸ.

आदिकवि आदिकवि (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. [ವೇದಗಳನ್ನು ತಾನು ಮೊದಲು ತಿಳಿದುಕೊಂಡುದುದರಿಂದಲೂ ತಾನೇ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆದಿಕವಿ.] "जन्माद्यस्य यतोऽन्वयादितरतश्चार्थेष्वभिज्ञः स्वराट् तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुह्यन्ति यत्सूरयः" भाग० १-१। 2. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿ. [ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಕಾವ್ಯಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟವರವರು.]

आदिकारण आदिकारण (न०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ಕಾರಣ. 2. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. 3. (ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ) ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ, ಪ್ರಧಾನ. 4. (ಜೈನಮತದಲ್ಲಿ) ಪುದ್ಗಲ ರೂಪವಾದ ಪರಮಾಣು. 5. (ನೈಯಾಯಿಕ ಮತ್ತು ವೈಶೇಷಿಕ ಮತಗಳಲ್ಲಿ) ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನಾದ ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ಪರಮಾಣು.

आदिकाव्य आदिकाव्य (न०) ವಾಲ್ಮೀಕಿರಚಿತವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣ. [ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿಯು ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ (ಶ್ಲೋಕರೂಪವಾದ) ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಪ್ರಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಇದು ಆದಿಕಾವ್ಯವೆನಿಸಿತು.]

आदितस् ಆದಿತಸ್ (अव्य०) 1. ಮೊದಲು, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ. आदौ—आदि "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "पतीन् प्रजानामसृजं महर्षीनादितो दश" मनु० १-३४। 2. ಮೊದಲಿನಿಂದ, ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ.

आदिता ಆದಿತಾ (स्त्री०) 1. ಆದ್ಯತೆ, ಕಾರಣತ್ವ. 2. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿರುವಿಕೆ. "आदितामजननाय देहिनामन्ततां च दधतेऽनपायिने" माघ० १४-६५।

आदिताल ಆದಿತಾಳ (पु०) ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ೬೦ದು ತಾಳ. "एक एव लघुर्यत्र आदितालः स उच्यते"।

आदितेय ಆದಿತೇಯ (पु०) 1. ದೇವತೆ, ಅದಿತಿಯ ಪುತ್ರ. अदित्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। 2. ಸೂರ್ಯ.

आदित्य ಆದಿತ್ಯ (पु०) 1. ದೇವತೆ, ಅದಿತಿಯ ಪುತ್ರ. 2. ಸೂರ್ಯ. अदित्या अपत्यम् "ण्यः" (४-१-८५)। "जिगीषुरेको दिनकृदादित्येष्विव कल्पते" माघ० २-८१। **द्वादशादित्याः** "धाता मित्रोऽर्यमा रुद्रः वरुणः सूर्य एव च। भगो विवस्वान् पूषा च सविता दशमः स्मृतः। एकादशस्तथा त्वष्टा विष्णुर्द्वादश उच्यते"। [ಮಾಸ ಭೇದದಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ದ್ವಾದಶನಾಮಗಳು. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಹನ್ನೆರಡು ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು.] 3. ವಿಷ್ಣು. "स्वयंभूः शम्भुरादित्यः" वि० स०। "आदित्यानामहं विष्णुः ज्योतिषां रविरंशुमान्" गीता १०-२१। 4. ಆಕಾಶ, ಸೂರ್ಯಲೋಕ. "अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते। आदित्याज्जायते वृष्टिः वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः" मनु० ३-७६। 5. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 6. ಭಾನುವಾರ. 7. ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ. [ಇದು ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕವಾದುದು.]

आदित्यकेतु ಆದಿತ್ಯಕೇತು (पु०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿಯಾದ ಅರುಣ. आदित्यस्य केतुः। 2. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

आदित्यपत्र ಆದಿತ್ಯಪತ್ರ (न०) ಎಕ್ಕದೆಲೆ.

आदित्यपुत्र ಆದಿತ್ಯಪುತ್ರ -सुत-ಸುತ, -सूनु-ಸೂನು (पु०) ಸೂರ್ಯನ ಮಗ—1. ಶನಿಗ್ರಹ. 2. ಕರ್ಣ. 3. ಸುಗ್ರೀವ. 4. ಯಮ. (पु० द्विव०) 5. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು. -सुता -सुता. (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು. 1. ಯಮುನಾನದಿ. 2. ತಪತೀನದಿ.

आदित्सा ಆದಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आदातुमिच्छा—आ + डु दाञ् (दाने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

आदित्सु ಆದಿತ್ಸು (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आदातुमिच्छुः—आ+डु दाञ् (दाने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "आदित्सुभिर्नूपुरशिञ्जितानि" कुमा० १-३४।

आदिदेव ಆದಿದೇವ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. आदौ दीव्यति—दिवु (क्रीडादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "आदिदेवो महादेवो देवेशः" वि० स०। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 4. ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಮೂಲಕಾರಣ. "त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणः त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्" गीता ११-३८।

आदिदैत्य ಆದಿದೈತ್ಯ (पु०) ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು. "आदिदैत्यो महावीर्यो हिरण्यकशिपुः पुरा" भा० वन० १०१-२३।

आदिन् ಆದಿನ್ (वि०) ಭಕ್ಷಿಸುವ, ತಿನ್ನುವ. अत्ति—अद (भक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आदिनी ಆದಿನೀ. "पुत्रादिनी त्वमसि पापे" सि० कौ०।

आदिपर्वन् ಆದಿಪರ್ವನ್ (न०) ಮಹಾಭಾರತದ 18 ಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು.

आदिपुराण ಆದಿಪುರಾಣ (न०) ಎಲ್ಲಾ ಪುರಾಣಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಪುರಾಣ, ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮಕೃತವಾದ ಪುರಾಣ. ಇದನ್ನೇ ಮೂಲವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದುವು. "अष्टादशमनौपम्यं सारात्सारतरं द्विज। ब्रह्माण्डं च चतुर्लक्षं पुराणत्वेन पठ्यते। तदेव व्यस्य गदितमत्राष्टादशधा पृथक्। पाराशर्येण मुनिना सर्वेषामपि मानद" नारदपुराणे ब्रह्मवाक्यम्।

आदिपु (पू) रुष ಆದಿಪು (ಪೂ) ರುಷ (पु०) 1. ಪರಮ ಪುರುಷ, ನಾರಾಯಣ. 2. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ. "तमर्घ्यमर्घ्यादिकयादिपूरुषः" माघ० १-१४।

आदिम ಆದಿಮ (वि०) ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ, ಮೊದಲನೆಯ. आदौ भवः "डिमच्" (वा० ४-३-२३)।

आदिमत् ಆದಿಮತ್ (वि०) ಪ್ರಾರಂಭವುಳ್ಳ, ಕಾರಣಸಹಿತವಾದ, ಜನ್ಯ. आदिरस्यास्ति—"मतुप्" (५-२-१४)।

आदिराज ಆದಿರಾಜ (पु०) पृथुमहाराज. आदिः आद्यो राजा "टच्" (५-४-९१)। राजरल्लि पृथुवु मोदलनेयवनु. "अथ तस्य पुनर्विप्रैरपुत्रस्य महीपतेः। बाहुभ्यां मथ्यमानाभ्यां मिथुनं समपद्यत। तद्दृष्ट्वा मिथुनं जातविस्मया ब्रह्मवादिनः। ऊचुः परमसन्तुष्टाः विदित्वा भगवत्कलाम्। एष विष्णोर्भगवतः कला भुवनपालिनी। इयञ्च लक्ष्मीसंभूतिः पुरुषस्यानपायिनी। क्षत्रियः प्रथमो राज्ञां पुमान् प्रथयिता यशः। पृथुर्नाम महाराजो भविष्यति पृथुश्रवाः" भाग० ४-१-४।

आदिवराह ಆದಿವರಾಹ (पु०) दशावतारगळल्लिं दाद विष्णुविन मूरनेय अवतार.

आदिशक्ति ಆದಿಶಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. परमात्मन मायारूपवाद शक्ति. 2. दुर्गादेवि.

आदिशरीर ಆದಿಶರೀರ (न०) 1. लिंगशरीर, पाप पुण्यगळन्नु कूडिडलु योग्यवाद ऒंदु शरीर. "अयमादिशरीरेण देवसृष्टेन मानवः। शुभानामशुभानां च कुरुते सञ्चयं महत्। आयुषोऽन्ते प्रहायेदं क्षीणप्रायं कलेबरम्। संभवत्येव युगपद्यतो नास्त्यन्तराभवः। तत्रास्य स्वकृतं कर्म छायेवानुगतं तदा। फलत्यथ सुखार्हो वा दुःखार्हो वाऽथ जायते" भा० वन० १८६-२४, २५, २६। 2. कारणशरीर, सूक्ष्मशरीर.

आदिष्ट ಆದಿಷ್ಟ (न०) 1. उच्छिष्ट, ऊटवाडि उळिद अन्न. (वि०) 2. उपदेशिसल्पट्ट. "अग्ने भवन् गुरुरिव स्वयमानकानामादिष्टसम्पदिव कन्धरया तवेषः" याद० १९-२३। 3. अप्पणे माडल्पट्ट. आ + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आदिष्टोऽस्मि महाराजमहामोहेन। यथा — "वत्स दम्भ, प्रतिज्ञातम् विवेकेन प्रबोधोदयाय। प्रेषिताश्च तेषु तेषु तीर्थेषु शमदमादयः" प्रबोध० २। 4. (व्याकरणदल्लि हेळुव) ऒदेशहॊंदिद वर्ण, ऒंदु वर्णद स्थानदल्लि बरुव मत्तॊंदु वर्ण. सुधी + उपास्यः = सुध्युपास्यः एंबल्लि ईकारद स्थानदल्लि (आदेशवागि) बंदिरुव "य" कारवु आदिष्ट.

आदिसर्ग ಆದಿಸರ್ಗ (पु०) जगत्तिन मॊदलनेय सृष्टि, महाप्रळयानंतर प्रपंचद आद्यसृष्टि.

आदीनव ಆದೀನವ (पु०) 1. दोष, तप्पु. आ + दीङ् (क्षये) "क्तः" (३-३-११४)। आदीनस्य वानं प्राप्तिः— वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (वा० ३-३-११४)। 2. क्लेश, कष्ट. 3. दुरंत. 4. रोष, कोप. (वि०) 5. कष्टपट्ट, क्लेशहॊंदिद. कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "आदीनवः पुमान् दोषे परिक्लेशदुरन्तयोः" मेदि०।

आ + दीपी – दीप्तौ (दि० आत्म० अक० से०) (1) उरिसु. (2) बॆंकियिट्टु सुडु. (3) प्रकाशगॊळिसु. (4) प्रेरिसु, हुरिदुंबिसु.

आदीपक ಆದೀಪಕ (वि०) 1. प्रकाशगॊळिसुव, बॆळगिसुव. 2. हुरिदुंबिसुव, प्रेरिसुव, उत्तेजनगॊळिसुव. आदीपयति — आ + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. सुडुववनु, दहिसुववनु, इन्नॊब्बर मनेगे बॆंकि हच्चुववनु. "राज्ञो वधं चिकीर्षेद्यः तस्य चित्रो वधो भवेत्। आदीपकस्य स्तेनस्य वर्णसङ्करिकस्य च" भा० शान्ति० ८५-२२। 4. उरिसुव.

आदीपन ಆದೀಪನ (न०) 1. प्रेरणॆ, उत्तेजनगॊळिसुविकॆ. 2. बॆंकिहच्चुविकॆ. 3. प्रकाशगॊळिसुविकॆ, बॆळगिसुवुदु. 4. उरिसुविकॆ. आ + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। आ + दीपी + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।—**दीपनः** —दीपनः. (वि०) "आदीपक" पदद अर्थ.

आदीपित ಆದೀಪಿತ (वि०) 1. प्रकाशगॊळिसल्पट्ट, बॆळगिसल्पट्ट. 2. प्रेरिसल्पट्ट, हुरिदुंबिसल्पट्ट. आ + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. बॆंकिहच्चल्पट्ट. 4. उरिसल्पट्ट.

आदृत ಆದೃತ (वि०) 1. गौरविसल्पट्ट. 2. पूजिसल्पट्ट. 3. प्रीतिसल्पट्ट. आ + दृङ् (आदरे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आदृता नखपदैः परिरम्भाश्चुम्बितानि घनदन्तनिपातैः" किरा० ९-४९। 4. प्रीतिसुव, आदरदिंद काणुव. आ + दृङ् (आदरे) कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "आत्मानमादृतो रक्षेत् प्रमादाद्धि विनश्यति" पञ्चत०।

आदृत्य ಆದೃತ್ಯ (वि०) 1. आदरिसल्पडुव, प्रीतिसल्पडुव. 2. गौरविसल्पडुव. 3. आदरिसलु योग्यनाद, प्रीतिसलु अर्हनाद. 4. गौरविसलु अर्हनाद. आ + दृङ् (आदरे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

आदेय ಆದೇಯ (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आदातुं योग्यम्—आ+डु दाञ् (दाने) "यत्" (३-१-९७)। "ईत्" (३-४-६५)। "अनादेयस्य चादानादादेयस्य च वर्जनात्" मनु० ८-१७१।

आदेश ಆದೇಶ (पु०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಜ್ಞೆ. आ+दिश (अतिसर्जने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "आदेशं देशकालज्ञः शिष्यः शासितुरानतः" रघु० १-९२। 2. ಉಪದೇಶ, ಸಲಹೆ. 3. ಸೂಚನೆ, ಮುಂದಾಗಿ ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. 4. (व्याकरणದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ವರ್ಣದ ಅಥವಾ ಧಾತುವಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವರ್ಣವು ಅಥವಾ ಧಾತುವು ಬರುವುದು. "धातोः स्थान इवादेशं सुग्रीवं संन्यवेशयत्" रघु० १२-५८। "स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ" पा० सू० १-१-५६। "अस्तेर्भूः" (२-४-५२) ಸೂತ್ರದಿಂದ "अस" ಧಾತುವಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ "भू" ಧಾತುವಿನ ಆದೇಶವು ಬಂದು बभूव भविता भूयात् ರೂಪಗಳಾಗಿವೆ. सुधी+उपास्यः ಎಂಬಲ್ಲಿ "इ" ಕಾರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ "यण्" ಆದೇಶವು ಬಂದು सुध्युपास्यः ಎಂಬ ರೂಪವಾಗಿದೆ. 5. (ज्योतिःशास्त्रದಲ್ಲಿ) ಗ್ರಹಗಳ ಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳು. 6. ಭವಿಷ್ಯದ ನುಡಿ, ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ಹೇಳುವಿಕೆ. "अन्यथा क सिद्धादेशप्रत्ययप्रार्थितायाः सिंहलेश्वरदुहितुः प्रवहणभङ्गनिमग्नायाः फलकासादनम्" रत्ना० १। 7. ಉಪದೇಶದಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ (ಬ್ರಹ್ಮ). ಕರ್ಮಂ "घञ्"।

आदेशक ಆದೇಶಕ (वि०) 1. ಉಪದೇಶಿಸುವವನು, ಸಲಹೆಕೊಡತಕ್ಕವನು. 2. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವವನು. आदिशति – आ + दिश (अतिसर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आदेशन ಆದೇಶನ (न०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಜ್ಞೆ. 2. ಉಪದೇಶ, ಸಲಹೆ. आ + दिश (अतिसर्जने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आदेशिन् ಆದೇಶಿನ್ (पु०) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಶುಭಾಶುಭ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವವನು. (वि०) 2. ಸಲಹೆಗಾರ, ಉಪದೇಶಕ. 3. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವ, ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವ. आ+दिश (अतिसर्जने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

आदेश्य ಆದೇಶ್ಯ (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. आ + दिश (अतिसर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

आदेष्टृ ಆದೇಷ್ಟೃ (पु०) 1. ಯಾಗಮಾಡುವವನು, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವವನು, ಯಜಮಾನ. आ + दिश (अतिसर्जने) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि) 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವ, ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। आदेष्ट्री ಆದೇಷ್ಟ್ರೀ.

आद्य ಆದ್ಯ (न०) 1. ಧಾನ್ಯ. अद (भक्षणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (वि०) 2. ಮೊದಲನೆಯ. 3. ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಧಾನ, ಶ್ರೇಷ್ಠ. "आसीन्महीक्षितामाद्यः प्रणवश्छन्दसामिव" रघु० १-११। 4. ಪ್ರಾಚೀನವಾದ. आदौ भवः "यत्" (४-३-५३)। "आद्यकोललुलितां प्रकम्पनैः कम्पितां मुहुरनीदृगात्मनि" माघ० १४-४३। 5. ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ. 6. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

आद्यकवि ಆದ್ಯಕವಿ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿ. ["आदिकवि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आद्यमाषक ಆದ್ಯಮಾಷಕ (पु०) ಐದು ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ. आद्यः माषकः। "दशार्धगुञ्जं प्रवदन्ति माषकम्"।

आद्यबीज ಆದ್ಯಬೀಜ (न०) ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಲಕಾರಣ.— (1) (सांख्यमतದಲ್ಲಿ) ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ. (2) (वेदान्तिगಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. (3) (न्याय ಮತ್ತು ವೈಶೇಷಿಕಮತಗಳಲ್ಲಿ) ಪರಮಾಣು.

आद्या ಆದ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ತಿಂಗಳಿನ ಮೊದಲನೆಯ ದಿವಸ, ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಥಿ, ಪಾಡ್ಯ.

आद्यून ಆದ್ಯೂನ (वि०) ಉಂಡಾಡಿ, ಹೊಟ್ಟಿಬಾಕ, ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ ಸಾಧಕವಾದ ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು. आ+दिवु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। अविजिगीषायां नत्वम् (८-२-४९)। "आद्यूनः सद्गृहिण्येव प्रायो यष्ट्यावलम्बितः" किरा० ११-५।

आद्योपान्त ಆದ್ಯೋಪಾಂತ (वि०) ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗಿನ. आद्यावधि उपान्तः।

आधमर्ण्य ಆಧಮರ್ಣ್ಯ (न०) ಋಣಬದ್ಧತೆ, ಋಣಿತ್ವ, ಸಾಲಗಾರನಾಗಿರುವಿಕೆ. अधमर्णस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आधर्मिक ಆಧರ್ಮಿಕ (वि०) ಅಧರ್ಮಶೀಲ, ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸತಕ್ಕವನು. अधर्मं चरति "ठक्" (वा० ४-४-४१)।

आधर्षं ಆಧರ್ಷ (ಪು೦) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 2. ತಿರಸ್ಕಾರ. 3. ಅಪಮಾನ, ಅಗೌರವ. आ+धृष (प्रसहने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आधर्षण ಆಧರ್ಷಣ (ನ೦) "आधर्षं" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ+धृष (प्रसहने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आधर्षित ಆಧರ್ಷಿತ (ವಿ೦) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಪಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+धृष (प्रसहने) "क्तः" (३-२-१०२)। अवैयात्ये इट्।

आधातृ ಆಧಾತೃ (ವಿ೦) ಇಡತಕ್ಕವನು. आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिल्पमाधातुः" माल० १-६।

आधान ಆಧಾನ (ನ೦) 1. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವುದು. 2. ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು. 3. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. 4. ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಗುಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रजानां विनयाधानाद्रक्षणाद्भरणादपि। स पिता पितरस्तासां केवलं जन्महेतवः" रघु० १-२४। 5. ಗರ್ವ, ಅಡವು.

आधाय ಆಧಾಯ (ಪು೦) 1. ಆಧಾನ, ಇಡುವುದು. आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। (अव्य०) 2. ಇಟ್ಟು, ಇರಿಸಿ. आ+धा (धारणे) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आधार ಆಧಾರ (ಪು೦) 1. ಬೆಂಬಲ, ಒತ್ತಾಸೆ, ಸಾಹಾಯ್ಯ. आ+धृङ् (अवस्थाने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಆಶ್ರಯ, ಅಧಿಕರಣ. आ+धृङ् "घञ्" (वा० ३-३-१२२)। "अवृष्टिसंरंभमिवाम्बुवाहमपामिवाधारमनुत्तरङ्गम्" कुमा० ३-४८। 3. ಗಿಡದ ಪಾತಿ. "आधारबन्धप्रमुखैः प्रयत्नैः संवर्धितानां सुतनिर्विशेषम्" रघु० ५-६। 4. ಪಾತ್ರೆ. 5. ಕಾಲುವೆ. 6. ನೀರಿನ ಮಡು, ಹಳ್ಳ. 7. ಅಣೆಕಟ್ಟು, ಸಾಗುವಳಿಯ ಭೂಮಿಗಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಕೂಡಿಡುವ ಸ್ಥಳ. 8. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ) ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದ ಅಧಿಕರಣಕಾರಕ. **ಅಧಿಕರಣಕಾರಕವು** (1) औपश्लेषिकः, (2) वैषयिकः ಮತ್ತು (3) अभिव्यापकः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. **ಉದಾ:** (1) गङ्गायां घोषः। (2) मोक्षे इच्छास्ति। (3) सर्वस्मिन्नात्मा।

आधारनिलय ಆಧಾರನಿಲಯ (ಪು೦) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ: (धार्मिकतया) जगदाधाराणां प्रह्लादविभीषणपाण्डवादीनां निलयः आस्पदम्। "आधारनिलयो धाता पुष्पहासः प्रजागरः" वि० स०।

आधाराधेयभाव ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವ (ಪು೦) (ವಸ್ತುವನ್ನು) ಇಡುವ ಜಾಗ ಮತ್ತು ಇಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು ಇವುಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧ. ಇಡುವ ಜಾಗವು ಆಧಾರ. ಇಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತುವು ಆಧೇಯ. ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಭೂತಲ ಮತ್ತು ಆಧೇಯವಾಗಿರುವ ಘಟಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವು ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವವೆನಿಸುವುದು.

आधि ಆಧಿ (ಪು೦) 1. ಮನೋರೋಗ. आधीयतेऽनेन — आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः" शाकु० ४-१७। "हरन्ति चेतः प्रसभं ममाधयः" किरा० १-३७। 2. ಅಡವು, ಗಿರವಿ. 3. ಸ್ಥಳ, ಜಾಗ, ಆಶ್ರಯ. 4. ವ್ಯಸನ, ದುಃಖ. 5. ಪ್ರತ್ಯಾಶೆ, ನಿರೀಕ್ಷಣೆ. 6. ಜಾಮೀನು, ಈಡು, ಹೊಣೆ. "आधिः पुमांश्चित्तपीडाप्रत्याशाबन्धकेषु च। व्यसने चाप्यधिष्ठानेऽपि" मेदि०।

आधिकरणिक ಆಧಿಕರಣಿಕ (ಪು೦) ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ. अधिकरणे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

आधिदैविक ಆಧಿದೈವಿಕ (ನ೦) ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ದುಃಖ. देवेष्वधिदैवम् तत्र भवम् "ठञ्" (४-३-६०)। उभयपदवृद्धिः (७-३-२०)। (1) ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, (2) ಆಧಿದೈವಿಕ ಮತ್ತು (3) ಆಧಿಭೌತಿಕಗಳೆಂದು ದುಃಖವು ಮೂರು ವಿಧ. ಈ ಮೂರುವಿಧ ದುಃಖಗಳೇ ತಾಪತ್ರಯ.

1. **ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವು** ಶರೀರ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ದುಃಖ. (1) ಆದಿಬಲಪ್ರವೃತ್ತ, (2) ಜನ್ಮಬಲಪ್ರವೃತ್ತ ಮತ್ತು (3) ದೋಷಬಲಪ್ರವೃತ್ತಗಳೆಂದು ಇದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) ಶುಕ್ರಶೋಣಿತ ದೋಷದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಕುಷ್ಠ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಮೊದಲಾದುದು **ಆದಿಬಲಪ್ರವೃತ್ತ.**

(2) ತಾಯಿಯ ಅತ್ಯಾಚರಣೆ ಮೊದಲಾದ ದೋಷದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಶಿಶುವಿನ ಪಂಗುತ್ವ (ಕುಂಟು) ಜಾತ್ಯಂಧತ್ವ (ಹುಟ್ಟು ಕುರುಡು) ಮೊದಲಾದುದು **ಜನ್ಮಬಲಪ್ರವೃತ್ತ.**

(3) ಭಯ, ದುಷ್ಟಾಹಾರಸೇವನೆ, ದುರಾಚಾರಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿಗಳು **ದೋಷಬಲಪ್ರವೃತ್ತ.**

2. **ಆಧಿದೈವಿಕವು** (1) **ಕಾಲಬಲಪ್ರವೃತ್ತ,** (2) **ದೈವಬಲಪ್ರವೃತ್ತ** ಮತ್ತು (3) **ಸ್ವಭಾವಬಲಪ್ರವೃತ್ತ** ಗಳಿಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) ಋತುಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶೀತೋಷ್ಣ ವಾಯು ಮೊದಲಾದ ಹವಾಮಾನ ಬದಲಾವಣೆಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸತಕ್ಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳು **ಕಾಲಬಲಪ್ರವೃತ್ತ.**

(2) ಭಗವದಪಚಾರ (ದೈವದ್ರೋಹ) ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದಲೂ ಅಭಿಚಾರಿಕ ಕೃತ್ಯದಿಂದಲೂ ಸಂಭವಿಸುವ **ಶಿಡಿಲಿನ ಹೊಡೆತ ಪಿಶಾಚಾದ್ಯಾವೇಶ** ಮುಂತಾದ ದುಃಖವು **ದೈವಬಲಪ್ರವೃತ್ತ.**

(3) ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮುಪ್ಪು ಮೊದಲಾದ ದುಃಖವು **ಸ್ವಭಾವಬಲಪ್ರವೃತ್ತ.**

3. **ಆಧಿಭೌತಿಕವು** ಸಂಘಾತಬಲಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ದುಃಖ, ದುರ್ಬಲನಾದವನಿಗೆ ಪ್ರಬಲನಾದವನೊಡನೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರಾಘಾತಾದಿಗಳು, ಹುಲಿ ಆನೆ ಸರ್ಪ ಮುಂತಾದ ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ದುಃಖಗಳು. ಸುಶ್ರುತಂ ಸೂತ್ರಂ ೨೪। [ಇನ್ನೂ ವಿವರಕ್ಕೆ ಸುಶ್ರುತ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आधिपत्य ಆಧಿಪತ್ಯ (ನ०) 1. ರಾಜತ್ವ, ಪ್ರಭುತ್ವ, ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವ. अधिपतेर्भाव: "यक्" (५-१-१२८)। "प्रजापति: कल्पितयज्ञभागं शैलाधिपत्यं स्वयमन्वतिष्ठत्" कुमा० १-१७। 2. ಪ್ರಜಾಸಂರಕ್ಷಣಾದಿ ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯ. अधिपते: कर्म "यक्" (५-१-१२८)।

आधिभौतिक ಆಧಿಭೌತಿಕ (ನ०) ಶಸ್ತ್ರಾಘಾತಾದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ದುಃಖ. भूतेष्वधिभूतं, तत्र भवम् "ठञ्" (वा० ४-३-६०)।

आधिराज्य ಆಧಿರಾಜ್ಯ (ನ०) ಆಧಿಪತ್ಯ, ಪ್ರಭುತ್ವ, ರಾಜತ್ವ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ. अधिको राजा अधिराज: तस्य भाव: कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पितुरनन्तरं ममाधिराज्यपदस्य प्रथममर्धं भवते वितीर्यं तत: परमर्धमहमनुभविष्यामीति" चं० भा० २।

आधिवेदनिक ಆಧಿವೇದನಿಕ (ನ०) ದ್ವಿತೀಯಾದಿ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೊದಲನೆಯ ಪತ್ನಿಯ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಪತಿಯು ಕೊಡುವ ಸ್ತ್ರೀಧನ. अधिवेदने दीयते—"ठक्" (५-१-९६)। "अधिविन्नस्त्रियै दद्यादाधिवेदनिकं समम्" याज्ञ० २-१४८।

आधृत ಆಧೃತ (त्रि०) ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡವಲ್ಪಟ್ಟ. आ+धृञ् (कम्पने) "क्त:" (३-२-१०२)।

आधुनिक ಆಧುನಿಕ (त्रि०) 1. ಈ ಕಾಲದ, ಈಗಿನ ಕಾಲದ, ಹೊಸದಾದ, ಹಳೆಯದಲ್ಲದ. 2. ಈಗ ಉಂಟಾದ, ಈಗ ಇರತಕ್ಕ. अधुना भव: "ठञ्" (४-३-११)।

आधृष्टि ಆಧೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ. 2. ಅಪಮಾನ. 3. ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು, ಧಾಳಿ ಮಾಡುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. आ + धृष (प्रसहने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आधेय ಆಧೇಯ (त्रि०) 1. ಇಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಒಂದು ಆಧಾರವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ. आधातुं योग्यम् "यत्" (३-१-९७)। 2. ತಯಾರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ. आ + धाञ् कर्मं० "यत्" (३-२-९७)। 3. ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿ.

आधोरण ಆಧೋರಣ (पु०) ಮಾವಟಿಗ, ಆನೆಯ ಸಾರಥಿ, ಆನೆಯನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವ ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳವನು. आ+धोर (गतिचातुर्ये) "ल्यु:" (३-१-१३४)। "आधोरणानां गजसन्निपाते शिरांसि चक्रैर्निशितै: क्षुराग्रै:" रघु० ७-४६।

आध्मात ಆಧ್ಮಾತ (पु०) 1. ಯುದ್ಧ. (वि०) 2. ಶಬ್ದವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಧ್ವನಿಯುಕ್ತವಾದ. "परेषामुन्नेयो भवति चिरमाध्मातहृदय:" उ० रा० १-२९। 3. ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಊದಲ್ಪಟ್ಟ, ಉರುವಲ್ಪಟ್ಟ. आ+ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयो:) "क्त:" (३-२-१०२)। 5. ಉಬ್ಬಿರುವ, ಊದಿರುವ. कर्तृ० "क्त:" (३-४-७२)। 6. ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರದ ರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

आध्मान ಆಧ್ಮಾನ (पु०) 1. ವಾಯುರೋಗ. (न०) 2. ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ. 3. ತಿದಿ. आ+ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयो:) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಉಬ್ಬುವುದು, ಹಿಗ್ಗುವುದು. 6. ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದು. 7. ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಊದುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आध्मापन ಆಧ್ಮಾಪನ (न०) 1. ಶಬ್ದವುಂಟುಮಾಡುವುದು, 2. ಉಬ್ಬಿಸುವುದು. आ+ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयो:)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

आध्यात्मिक ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ (ನಂ) 1. ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಶರೀರಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವ ದುಃಖ. आत्मनि अध्यात्मम्। अध्यात्मं भवम् "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "आधिदैविक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 2. ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಆತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಉಂಟಾದ. 3. ಶರೀರಸಂಬಂಧವಾದ. (स्त्री)–की –कि. 4. ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿ, ಉಪಾದಾನ, ಕಾಲ ಮತ್ತು ಭಾಗ್ಯಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ತುಷ್ಟಿಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "तुष्टि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आध्यान ಆಧ್ಯಾನ (ನಂ) 1. ಸ್ಮರಣೆ, ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ವಕ ನೆನೆಯುವುದು. आ + धै (चिन्तायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚಿಂತೆ.

आध्यासिक ಆಧ್ಯಾಸಿಕ (वि०) ಭ್ರಾಂತಿ (ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ)ಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ವಸ್ತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾಸದಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಜಗತ್ತು. अध्यासेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-११)।

आनक ಆನಕ (पु०) 1. ಪಟಹ, ತಮಟೆ. आनयति सोत्साहान् करोति योधान् – अन (प्राणने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आनकानां च दिव्यानां दुन्दुभीनां च निस्वनैः" याद० १-२८। 2. ಮೃದಂಗ, ಮದ್ದಳೆ. 3. ಗುಡುಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘ, ಗರ್ಜಿಸುವ ಮೋಡ. 4. ನಗಾರಿ. (वि०) 5. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ. "आनकः पटहे भेर्यां मृदङ्गे ध्वनदम्बुदे" मेदि०।

आनकदुन्दुभि ಆನಕದುಂದುಭಿ (पु०) 1. ವಸುದೇವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಂದೆ. आनकः प्रोत्साहको दुन्दुभिर्यस्य। [ಇವನ ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕವಾದ ದುಂದುಭಿಯನ್ನು ಮೊಳಗಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] (स्त्री०) 2. ದೊಡ್ಡ ನಗಾರಿ.

आनड्वह ಆನಡುಹ (वि०) ವೃಷಭಸಂಬಂಧವಾದ ಗೋಮಯ ತೊಗಲು ಮುಂತಾದುದು. अनड्वहः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "प्रच्छिद्य प्रच्छिद्य प्रागग्राञ्छमीपर्णैः सह मात्रे प्रयच्छति तानानड्वहे गोमये निदधाति" आश्व० गृ० अ० १। "विवाहाग्निमुपसमाधाय पश्चादस्यानड्वहं चर्मास्तीर्य" आश्व० गृ० अ० १।

आनत ಆನತ (वि०) 1. ಗೌರವದಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಧೋಮುಖವಾದ, ಬಗ್ಗಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ. 3. ಗೌರವದಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ. ಕರ್ತೃ "क्तः" (३-४-७२)। "आदेशं देशकालज्ञः शिष्यः शासितुरानतः" रघु० १-९१। 4. ಬಗ್ಗಿರುವ, ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ ನಮ್ರನಾದ. "स्पृशन् करेणानतपूर्वकायं संप्रस्थितो वाचमुवाच कौत्सः" रघु० ५-३२।

आनति ಆನತಿ (स्त्री०) 1. ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ. 2. ನಮಸ್ಕಾರ, ವಂದನೆ. आ + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "निवर्त्य सोऽनुव्रजतः कृतानतीनतीन्द्रियज्ञाननिधिर्नभस्सदः" माघ० १-११। "कृतानतिर्व्याहृतसान्त्ववादे" किरा० ३-३१। 3. ವಿಧೇಯತೆ.

आनद्ध ಆನದ್ಧ (नं०) 1. ತಮಟೆ. 2. ಮೃದಂಗ, ಮದ್ದಳೆ. (वि०) 3. ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. आ + णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आनन ಆನನ (नं०) ಮುಖ. आ + अन (प्राणने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "आननैर्मधुरसो विकसद्भिर्नासिकाभिरसितोत्पलगन्धः" माघ० १०-८।

आनन्तर्य ಆನಂತರ್ಯ (नं०) ಅವ್ಯವಧಾನ, ಮಧ್ಯೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಎಡೆಬಿಡದಿರುವಿಕೆ, ಕಾಲ ಅಥವಾ ದೇಶ ಕೃತವಾದ ಸಾಮೀಪ್ಯ. अनन्तरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनन्त्य ಆನಂತ್ಯ (नं०) 1. ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अनन्तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 3. (ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ) ದೇಶ ಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 4. (ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ) ಕಾಲ ಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 5. (ಸಕಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ) ವಸ್ತು ಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

आनन्द ಆನಂದ (पु०) 1. ಸಂತೋಷ, ಹರ್ಷ, ಸುಖ. आ + ट्विनदि (समृद्धौ) "घञ्" (३-३-१८)। "यदिन्दावानन्दं प्रणयिनि जने वा न भजते" मालती० ३-९। 2. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. आनन्दोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। 3. ಆನಂದ ಸಂವತ್ಸರ. 4. ವಿಷ್ಣು. "आनन्दो नन्दनो नन्दः" वि० स०। 5. ಪಂಡಕದ ಒಂದು ಭೇದ. 6. ವಾರ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಯೋಗ. [ಆದಿತ್ಯಾದಿ ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಿ, ಮೃಗಶೀರ್ಷ, ಆಶ್ಲೇಷ, ಹಸ್ತ, ಅನೂರಾಧಾ, ಉತ್ತರಾ

ಷಾಢಾ, ಶತಭಿಷೆ ಈ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಯಥಾಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿದರೆ ಈ ಯೋಗವು.] (ನ॰) 7. ಮದ್ಯ. (ವಿ॰) 8. ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. आ + नदि + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

आनन्दथु ಆನಂದಥು (ಪು॰) ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ, ಸುಖ. आ + ट्टु नदि (समृद्धौ) भावे "अथुच्" (३-३-८९)।

आनन्दन ಆನಂದನ (ನ॰) 1. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. आ+ट्टुनदि (समृद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಿತ್ರರ ಭೇಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕುಶಲ ಪ್ರಶ್ನೆ. "आनन्दनं संगतं स्यादप्रच्छन्नं सभाजनम्" वैज॰। (ವಿ॰) 3. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. आ+ट्टु नदि + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "आनन्दनानि मदनज्वरदीपनानि" मालती॰ ९-४८।

आनन्दभैरव ಆನಂದಭೈರವ (ಪು॰) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. (ಸ್ತ್ರೀ॰)—भैरवी—ಭೈರವೀ. ಪಾರ್ವತಿ.

आनन्दमय ಆನಂದಮಯ (ಪು॰) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (ವಿ॰) 2. ಆನಂದದಿಂದ ತುಂಬಿದ. (ಸ್ತ್ರೀ॰)—मयी—ಮಯೀ. ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಮೂರ್ತಿ.

आनन्दि ಆನಂದಿ (ಪು॰) 1. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 2. ಕುತೂಹಲ, ಜಿಜ್ಞಾಸೆ. आ + ट्टु नदि (समृद्धौ) "इन्" (उ॰ ४-११७)।

आनन्दित ಆನಂದಿತ (ವಿ॰) ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + ट्टु नदि (समृद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आनन्दिताशेषजना बभूव सर्वाङ्गसङ्गिन्यपरैव लक्ष्मीः" माघ॰ ३-१३।

आनन्दिन् ಆನಂದಿನ್ (ವಿ॰) 1. ಸುಖವುಳ್ಳ, ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. आनन्द "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. आ + ट्टु नदि (समृद्धौ) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

आनमन ಆನಮನ (ನ॰) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗುವುದು. आ + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಮಸ್ಕಾರ.

आनमित ಆನಮಿತ (ವಿ॰) 1. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಿಧೇಯನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಮಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "श्रुत्वा विदर्भपतिमानमितं बलैश्च" माल॰ ५-३।

आनम्य ಆನಮ್ಯ (ವಿ॰) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. आ+णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "यत्" (३-१-९८) (अव्य॰) 2. ನಮಸ್ಕರಿಸಿ. 3. ಬಗ್ಗಿ, ಬಾಗಿ. आ + णम "ल्यप्" (७-१-३७)। ण्यन्तात् "ल्यप्"। आनमय्य ಆನಮಯ್ಯ. ಬಗ್ಗಿಸಿ.

आनय ಆನಯ (ಪು॰) ತರುವುದು. आ + णीञ् (प्रापणे) भावे "अच्" (३-३-५६)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। —नयनम्—ನಯನಮ್.

आनर्त ಆನರ್ತ (ಪು॰) 1. ಯುದ್ಧ. 2. ನೃತ್ಯಶಾಲೆ, ನಾಟ್ಯಶಾಲೆ, ರಂಗಸ್ಥಳ. आनृत्यन्त्यत्र आ + नृती (गात्रविक्षेपे) अधि॰ "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. आनर्तानां राजा। 4. ಆನರ್ತ ದೇಶನಿವಾಸಿ. आनर्तोऽभिजनोऽस्य। (ಪು॰ ಬ॰ ವ॰) 5. ಒಂದು ದೇಶ. (ನ॰) 6. ಜಲ, ನೀರು. "आनर्तो देशभेदेऽपि नृत्यस्थाने जले रणे" मेदि॰। 7. ನರ್ತನ.

आनर्तपुर ಆನರ್ತಪುರ (ನ॰) ಆನರ್ತದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ, ದ್ವಾರಕಾನಗರ.

आनर्तित ಆನರ್ತಿತ (ವಿ॰) ಕುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + नृती (गात्रविक्षेपे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मरुद्भिरानर्तितनक्तमाले" रघु॰ ५-४२।

आनर्थक्य ಆನರ್ಥಕ್ಯ (ನ॰) ವೈಯರ್ಥ್ಯ, ವ್ಯರ್ಥತೆ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अनर्थकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनसूय ಆನಸೂಯ (ವಿ॰) ಅತ್ರಿಪತ್ನಿಯಾದ ಅನಸೂಯಾ ದೇವಿಯಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. अनसूयया दत्तम् "अण्" (४-२-९२)।

आनाथ्य ಆನಾಥ್ಯ (ನ॰) ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अनाथस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनाय ಆನಾಯ (ಪು॰) ಬಲೆ. आनीयन्ते मत्स्यादयोऽनेन—आ + णीञ् (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१२४)।

आनायिन् ಆನಾಯಿನ್ (ವಿ॰) ಬೀಸು ಹಿಡಿಯುವವನು, ಬೆಸ್ತರವನು. आनायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "स तीरभूमौ विहितोपकार्यानाना-यिभिस्तामपकृष्टनक्राम्" रघु॰ १६-५५।

आनाय्य ಆನಾಯ್ಯ (ಪು॰) 1. ಆವಹನೀಯಸ್ಥಾನದಿಂದ ತೆಗೆದು ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿಯಾಗಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಗ್ನಿ. आनीयते—आ + णीञ् (प्रापणे) "ण्यत्"

(३-१-१२७)। निपा०। (अव्य०) 2. ತರಿಸಿ, ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ. 3. ಕರೆತರುವಂತೆ ಮಾಡಿ. आ + णीञ् + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

आनाह ಆನಾಹ (पु०) 1. (ಬಟ್ಟೆಯ) ಉದ್ದ, ನೀಳ. 2. 96,000 ಅಂಗುಲಗಳು. 3. ಮಲಬದ್ಧತೆ. आ+णह (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "आनाहो मलविष्टम्भः" वैज०।

आनिरुद्ध ಆನಿರುದ್ಧ (पु०) ಅನಿರುದ್ಧನ ಮಗ. अनिरुद्धस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आनिरुद्धी** ಆನಿರುದ್ಧೀ.

आनिरुद्धि ಆನಿರುದ್ಧಿ (पु०) ತಡೆಯಲ್ಪಡದವನ ಮಗ. अनिरुद्धस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

आनिल ಆನಿಲ (पु०) 1. ವಾಯುಪುತ್ರನಾದ (1) ಆಂಜನೇಯ. (2) ಭೀಮಸೇನ. अनिलस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। (वि०) 2. ಆನಿಲಸಂಬಂಧವಾದ, ವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ವಾಯುದೇವತಾಕವಾದ (1) ನಕ್ಷತ್ರ (ಸ್ವಾತಿ). (2) ಮಂತ್ರ. (3) ಹವಿಸ್ಸು ಮುಂತಾದುದು.

आनिलि ಆನಿಲಿ (पु०) ವಾಯುಪುತ್ರನಾದ 1. ಆಂಜನೇಯ. 2. ಭೀಮಸೇನ. अनिलस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

आनीत ಆನೀತ (वि०) ತರಲ್ಪಟ್ಟ. आ + णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आनीतमग्रे निजबन्धनार्थं दामाखिलं संहितमप्यपूर्णम्" यादo ४-३४।

आनीति ಆನೀತಿ (स्त्री०) ತರುವಿಕೆ. आ+णीञ् (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आनील ಆನೀಲ (पु०) 1. ಕಪ್ಪು ಅಂಡಕೋಶವುಳ್ಳ ಕುದುರೆ. "आनीलः स्यान्नीलकोशः" वैज०। (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಪ್ಪಗಿರುವ.

आनुकल्पिक ಆನುಕಲ್ಪಿಕ (वि०) 1. ಅನುಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. अनुकल्पं वेत्ति—"ठक्" (४-२-६०)। 2. ಅನುಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಿಸುವ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. अनुकल्पं तद्बोधकं ग्रन्थमधीते "ठक्" (४-२-६०)। 3. ಅನುಕಲ್ಪದಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. अनुकल्पेन लभ्यम् "ठञ्" (५-१-९३)।

आनुकूलिक ಆನುಕೂಲಿಕ (वि०) ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ. अनुकूलं वर्तते "ठक्" (४-४-२८)।

आनुकूल्य ಆನುಕೂಲ್ಯ (न०) ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೊಂದಿಕೆ, ಅನುರೂಪವಾಗಿರುವಿಕೆ. अनुकूलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनुगतिक ಆನುಗತಿಕ (वि०) ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆಯಿಂದುಂಟಾದ, ಅನುಸರಣದಿಂದುಂಟಾದ. अनुगतेन अनुगमनेन निर्वृत्तः "ठक्" (४-४-१९)।

आनुगत्य ಆನುಗತ್ಯ (न०) ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ, ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ. अनुगतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनुगुणिक ಆನುಗುಣಿಕ (वि०) 1. ಅನುಗುಣವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ. 2. ಅನುಗುಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಿಸುವ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. अनुगुणं वेत्त्यधीते वा "ठक्" (४-२-६३)।

आनुगुण्य ಆನುಗುಣ್ಯ (न०) ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅನುರೂಪವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೊಂದಿಕೆ. अनुगुणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनुग्रामिक ಆನುಗ್ರಾಮಿಕ (वि०) ಗ್ರಾಮದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಹಳ್ಳಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ग्रामस्य पश्चात् अनुग्रामम्, अनुग्रामं भवः "ठञ्" (४-३-६३)।

आनुनाश्य ಆನುನಾಶ್ಯ (वि०) ನಾಶದ ಅನಂತರ ಉಂಟಾದ. अनुनाशं विनाशस्य पश्चात् भवः "ष्यः" (४-२-८०)।

आनुनासिक्य ಆನುನಾಸಿಕ್ಯ (न०) ಅನುನಾಸಿಕದ ಧರ್ಮ. अनुनासिकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "प्रतिज्ञानुनासिक्याः पाणिनीयाः" सि० कौ०।

आनुपथ्य ಆನುಪಥ್ಯ (वि०) ಮಾರ್ಗದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ದಾರಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अनुपथं भवः "ष्यः" (वा० ४-३-५९)।

आनुपदिक ಆನುಪದಿಕ (वि०) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಓಡಿ ಬರುವ. अनुपदं धावति "ठक्" (४-४-३७)। 2. ಪದಪಾಠವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. 3. ಪದ ಪಾಠವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. अनुपदं अधीते वेत्ति वा "ठक्" (४-२-६०)। स्त्रियाम् **आनुपदिकी** ಆನುಪದಿಕೀ.

आनुपूर्वी ಆನುಪೂರ್ವೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಕ್ರಮ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಬರುವಿಕೆ. पूर्वमनुक्रम्य अनुपूर्वं अव्ययी० अनुपूर्वं भावः "ष्यञ्" (५-१-१२३)। "ङीष्" (४-१-४१)।

आनुपूर्व्य ಆನುಪೂರ್ವ್ಯ (ನ೦) ಕ್ರಮ, ಪರ್ಯಾಯ. अनुपूर्वं भावः "ष्यञ्" (५-१-१२३)। "वसीरत्नानुपूर्व्येण शाणक्षौमाविकानि च" मनु० २-४१।

आनुमानिक ಆನುಮಾನಿಕ (वि०) 1. ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಊಹೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. अनुमानेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-११)। 2. ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಲಿಂಗಜ್ಞಾನದಿಂದುಂಟಾದ. अनुमानेन व्याप्तिविशिष्टलिङ्गज्ञानेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-११)। ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಲಿಂಗಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ "पर्वतो वह्निमान्" ಎಂಬ ಅನುಮಿತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. (ನ೦) 3. ಪ್ರಧಾನ. "आनुमानिकमप्येकेषामिति चेन्न" ब्र० सू० १-४-१।

आनुयात्रिक ಆನುಯಾತ್ರಿಕ (वि०) ಹಿಂಬಾಲಕ, ಅನುಚರ. अनुयात्रा प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "गृहीतविशेषमण्डनः प्रतीक्ष्यतामानुयात्रिको जनः" मालती० ६।

आनुरक्ति ಆನುರಕ್ತಿ (स्त्री०) ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ. आ + अनु + रञ्ज (रागे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आनुलोमिक ಆನುಲೋಮಿಕ (वि०) ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ, ಕ್ರಮವಾಗಿರುವ, ಯಥೋಚಿತವಾಗಿರುವ. अनुलोमं वर्तते "ठक्" (४-४-२८)।

आनुलोम्य ಆನುಲೋಮ್ಯ (न०) ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕ್ರಮವಾಗಿರುವಿಕೆ. अनुलोमस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनुवंश्य ಆನುವಂಶ್ಯ (वि०) ವಂಶಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ, ವಂಶವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬಂದಿರುವ. अनुवंशं भवः "त्र्यः" (वा० ४-३-५९)।

आनुवेश्य ಆನುವೇಶ್ಯ (वि०) ನೆರೆಮನೆಯ ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. अनुवेशं भवः "त्र्यः" (वा० ४-३-५९)।

आनुश्रविक ಆನುಶ್ರವಿಕ (वि०) ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮ. अनुश्रूयते गुरुमुखात् इति अनुश्रवो वेदः, तत्र भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। "दृष्टवदानुश्रविकः स ह्यविशुद्धिक्षयातिशययुक्तः" सां० का० २।

आनुषङ्गिक ಆನುಷಂಗಿಕ (वि०) ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಒದಗಿದ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೊರಟಾಗ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಕೈಗೂಡುವ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯ, ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾರ್ಯ. अनुषङ्गेण लभ्यम् "ठञ्" (५-१-१३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आनुषङ्गिकी** ಆನುಷಂಗಿಕೀ. "भिक्षामट गाञ्चानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷಾಟನವು ಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾರ್ಯ. ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಟವನಿಗೆ ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ ಗೋವಿನ ಆನಯನವು ಆನುಷಂಗಿಕ.

आनुष्टुभ ಆನುಷ್ಟುಭ (न०) 1. ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು, ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸು. अनुष्टुभ् स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 2. ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಸಂಬಂಧವಾದ. अनुष्टुभ इदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರ.

आनृण्य ಆನೃಣ್ಯ (न०) ಋಣಶೂನ್ಯತೆ, ಸಾಲವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अनृणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)

आनृशंस्य ಆನೃಶಂಸ್ಯ (न०) ಕಾರುಣ್ಯ, ದಯಾಳುತ್ವ, ಕ್ರೂರನಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अनृशंसस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "आनृशंस्यमथवा न भज्यते तस्य संश्रितजनेषु जातुचित्" याद० १७-६६।

आनेतृ ಆನೇತೃ (वि०) ಕರೆತರುವ, ಬರಮಾಡುವ. आ + णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आनेत्री** ಆನೇತ್ರೀ.

आनेय ಆನೇಯ (वि०) ಕರೆತರಲ್ಪಡುವ. आ + णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)।

आन्तरतम्य ಆಂತರತಮ್ಯ (न०) ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ, ಹೆಚ್ಚು ಹೋಲಿಕೆ. अन्तरतमस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आन्तरागारिक ಆಂತರಾಗಾರಿಕ (वि०) ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಪುರುಷನ ಧರ್ಮ (ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಣೆ ಮೊದಲಾದುದು). अन्तरागारस्य धर्म्यम् "ठक्" (४-४-४७)।

आन्तरिक्ष ಆಂತರಿಕ್ಷ (वि०) ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ. अन्तरिक्षे भवः "अण्" (४-३-५३)।

आन्तर्गेहिक ಆಂತರ್ಗೇಹಿಕ (वि०) ಮನೆಯೊಳಗಿರುವ. अन्तर्गेहं भवः "ठञ्" (४-३-६७)।

आन्तर्य ಆಂತರ್ಯ (न०) 1. ಒಳಗಿನ ಭಾವ, ಹೃದಯದ ಆಶಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. अन्तरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "यत्रानेकविधमान्तर्यं तत्र स्थानत आन्तर्यं बलीयः" (परि० १४)। 3. ಭೇದ, ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ.

आन्तिका ಆಂತಿಕಾ (स्त्री०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ, ಅಕ್ಕ.

आन्त्र ಆಂತ್ರ (न०) ಕರುಳು. अमत्यनेन--अम (गतौ) "क्त्रः" (उ० ४-१६४)। "आन्त्रैः कल्पितमङ्गल-प्रतिसराः" मालती० ५-१८।

आन्दोल ಆಂದೋಲ (पु०) 1. ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೂಗು ಮಂಚ. आन्दोलयति अनेन-आन्दोल (दोलने) + णिच् कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ತೂಗುವಿಕೆ.

आन्दोलक ಆಂದೋಲಕ (वि०) ತೂಗುವವನು.

आन्दोलन ಆಂದೋಲನ (न०) 1. ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೂಗುಮಂಚ. आन्दोल (दोलने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. (ಚಾಮರವನ್ನು) ಆಡಿಸುವುದು.

आन्दोलित ಆಂದೋಲಿತ (वि०) 1. ಚಂಚಲವಾದ. 2. ತೂಗಲ್ಪಟ್ಟ. आन्दोल (दोलने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आन्धसिक ಆಂಧಸಿಕ (पु०) ಅಡಿಗೆಯವನು. अन्धो भक्तं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। "आरालिका आन्धसिका सूदा औदनिका गुणाः" अम०।

आन्ध्य ಆಂಧ್ಯ (न०) ಕುರುಡು, ಕಣ್ಣು ಕಾಣದಿರುವಿಕೆ. अन्धस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आन्ध्र ಆಂಧ್ರ (पु० ब० व०) 1. ಆಂಧ್ರದೇಶ, ತೆಲುಗು ದೇಶ. 2. ಆಂಧ್ರದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. (पु०) 3. ಆಂಧ್ರದೇಶದ ದೊರೆ.

आन्वाहिक ಆನ್ವಾಹಿಕ (वि०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮುಂಟಾಗುವ, ನಿತ್ಯವೂ ನಡೆಸಬೇಕಾದ. अहन्यहनि अन्वहम् तत्र भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)।

आन्वीक्षिकी ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ (स्त्री०) 1. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ, ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ, ನ್ಯಾಯದರ್ಶನ. अनु श्रवणानन्तरं ईक्षणं परीक्षणम् अन्वीक्षा, सा प्रयोजनमस्याः "ठक्" (५-१-१०९)। 2. ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯೆ. "आन्वीक्षिक्यात्म-विद्या स्यादीक्षणात्सुखदुःखयोः। ईक्षमाणस्तया तत्त्वं हर्षशोकौ व्युदस्यति" काम० नी० २-११।

आप ಆಪ (पु०) 1. ಅಷ್ಟ ವಸುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "धरो ध्रुवः सोमनामा तथापोऽप्यनिलोऽनलः। प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः" विष्णुध०। (न०) 2. ಜಲರಾಶಿ, ನೀರಿನ ಸಮೂಹ. अपां समूहः "अण्" (४-२-३७)।

आपक ಆಪಕ (वि०) ಹೊಂದುವ, ಪಡೆಯುವ. आप्ल् (व्याप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आपगा ಆಪಗಾ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. आपेन जलसमूहेन गच्छति--गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "श्रुतिप्रणयिनीं सोऽप्यमापगामापगामिव" चं० रा० १।

आपगेय ಆಪಗೇಯ (पु०) ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು. आपगाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

आपण ಆಪಣ (पु०) 1. ಅಂಗಡಿ. आसमन्तात् पणन्तेऽत्र--आ+पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "घः" (३-३-११९)। निपा०। "पूर्णापणं विपणिनो विपणीर्विभेजुः" माघ० ५-२४। 2. ಕ್ರಯ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಯಗಳ ವ್ಯವಹಾರ. आ + पण भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आपणिक ಆಪಣಿಕ (पु०) 1. ವರ್ತಕ, ಕ್ರಯ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಯ ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವನು. आपणो व्यवहारोऽस्यास्ति--"ठन्" (५-२-११५)। 2. ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳದ ತೆರಿಗೆ, ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ವಸೂಲಾಗುವ ವ್ಯಾಪಾರ ತೆರಿಗೆ. 3. ಪೇಟೆ ಧಾರಣೆ, ಮಾರಾಟದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ದರ. (वि०) 4. ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ಬಂದ, ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳದಿಂದ ಬಂದ(ಸುಂಕ). आपणादागतः "ठक्" (४-३-७५)।

आपतत् ಆಪತತ್ (वि०) ಎದುರಿಗೆ ಓಡಿಬರುವ. आ + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "तमापतन्तं नृपतेरवध्यः वन्यः करीति श्रुतवान् कुमारः" रघु० ५-५०।

आपतन ಆಪತನ (न०) 1. ಸಂಭವ, ಘಟನೆ, ಆಗು ಹೋಗು. 2. ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ, ತಲುಪುವುದು. 3. ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಜ್ಞಾನ. "प्राकरणिकादर्थात् अप्राकरणिकार्थस्यापतनम्"। 4. ತಾನಾಗಿ ಬೀಳುವುದು, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. आ + पत्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आपतित ಆಪತಿತ (वि०) 1. ಸಂಭವಿಸಿದ, ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ನಡೆದ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ, ಕಳಚಿ ಕೊಂಡ. आ + पत्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬಂದ, ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರಿದ.

आपत्कल्प ಆಪತ್ಕಲ್ಪ (पु०) ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡ ಬಹುದಾದ ಕಾರ್ಯದ ವಿಧಿ. आपदि उचितः कल्पः विधिः। [ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಲಿ ವೈಶ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಆವಲಂಬಿಸಿ ಜೀವಿಸಬಹುದು.] "अब्राह्मणादध्ययनमापत्काले विधीयते" मनु० २-२४१।

आपत्काल ಆಪತ್ಕಾಲ (पु०) ಕಷ್ಟದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲ, ತೊಂದರೆಯ ಕಾಲ.

आपत्कालिक ಆಪತ್ಕಾಲಿಕ (ವಿ೦) ತೊ೦ದರೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉ೦ಟಾದ. आपत्काले भव: "ठञ्" "जिठो" वा (ग० ४-२-११६)। स्त्रियाम् ठजि "ङीप्" (४-१-१५)। "जिठे टाप् (४-१-४)।—कालिकी —ಕಾಲಿಕೀ, —कालिका—ಕಾಲಿಕಾ.

आपत्ति ಆಪತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಆಪತ್ತು, ತೊ೦ದರೆ, ಕಷ್ಟ. आ + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊ೦ದುವಿಕೆ, ಪಡೆಯುವುದು. 3. ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಸ೦ಗ, ಅನಿಷ್ಟಘಟನೆ. 4. ಅನುಪಪದ್ಯಮಾನ ಅರ್ಥದಿ೦ದ ಉಪಪಾದಕಕಲ್ಪನೆ. ["अर्थापत्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आपद् ಆಪದ್ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ತೊ೦ದರೆ, ಕಷ್ಟ. आ + पद (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "सहसा विदधीत न क्रियामविवेक: परमापदां पदम्" किरा० २-३०। "उपपन्नं ननु शिवं सप्तस्वङ्गेषु यस्य मे। दैवीनां मानुषीणां च प्रतिहर्ता त्वमापदाम्" रघु० १-६०।

आपन्न ಆಪನ್ನ (ವಿ೦)1. ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿರುವವನು, ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವವನು. आ + पद (गतौ) "क्त:" (३-४-७२)। "आपन्नाभयसत्रेषु दीक्षिता: खलु पौरवा:" शाकु० २-१६। 2. ಹೊ೦ದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

आपन्नसत्त्वा ಆಪನ್ನಸತ್ತ್ವಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸುರು ಹೆ೦ಗಸು. आपन्नं सत्त्वं प्राणी यया। "सममापन्नसत्त्वास्ता रेजुरापाण्डुरत्विष:" रघु० १०-५९।

आपमित्यक ಆಪಮಿತ್ಯಕ (ವಿ೦) ಬದಲಾವಣೆಯಿ೦ದ ಉ೦ಟಾದ, ಒ೦ದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪಡೆದ. अपमित्य परिवर्त्य निर्वृत्तम् "कक्" (४-४-२१)।

आपराह्णिक ಆಪರಾಹ್ಣಿಕ (ವಿ೦) 1. ಅಪರಾಹ್ಣದಲ್ಲಿರುವ, ಅಪರಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಉ೦ಟಾದ. अपराह्णे भव: "ठञ्" (४-३-११)। 2. ಅಪರಾಹ್ಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अपराह्णेन निर्वृत्तं "ठञ्" (५-१-७१)।

आपस् ಆಪಸ್ (ನ೦) ಜಲ, ನೀರು. आप्लृ (व्याप्तौ) "असुन्" (उ० ४-२०७)।

आपस्तम्ब ಆಪಸ್ತ೦ಬ (ಪು೦) ಆಪಸ್ತ೦ಬ ಋಷಿ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಇವರಿ೦ದ ರಚಿತವಾದ ಗ್ರ೦ಥಗಳು: 1. ಆಪಸ್ತ೦ಬ ಧರ್ಮಸೂತ್ರ. 2. ಆಪಸ್ತ೦ಬ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ. 3. ಆಪಸ್ತ೦ಬ ಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರ.

आपाक ಆಪಾಕ (ಪು೦) ಅವಿಗೆ ಮನೆ, ಕು೦ಬಾರನು ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಸ್ಥಳ. आसमन्तात् परिवेष्टय पच्यतेऽत्र—आ + डुपचष् (पाके) "घञ्" (३-३-१२१)।

आपात ಆಪಾತ (ಪು೦) 1. ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಆಗಮನ. आ + पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "गण्डापात विश्लिष्टमेघनादास्त्रबन्धन:" रघु० १२-७६। 2. ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡದೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. "आपाततो यदर्थस्य पौनरुक्त्येन भासनम्" सा० द० १०-२। 3. ಪ್ರಾರ೦ಭ, ಉಪಕ್ರಮ. "शक्त: परजने दाता स्वजने दु:खजीविनि। मध्यापातो विषास्वाद: स धर्मप्रतिरूपक:" मनु० ११-९। 4. ವರ್ತಮಾನಕಾಲ, ತತ್ಕಾಲ. "आपातरम्या विषया: पर्यन्तपरितापिन:" किरा० ११-१२। "तदात्वे पात आपात:" वैज०।

आपातलिका ಆಪಾತಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾದ ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒ೦ದು ಭೇದ. "आपातलिका कथितेयं भाद्गुरुकावथ पूर्ववदन्यत्" वृ० र०।

आपाततस् ಆಪಾತತಸ್ (ಅವ್ಯ೦) 1. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ. 2. ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡದೆ, ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದೆ. "आपाततो यदर्थस्य पौनरुक्त्येन भासनम्" सा० द० १०-२।

आपाद ಆಪಾದ (ಪು೦) 1. ಆಗಮನ. आ + पद (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಹೊ೦ದುವಿಕೆ. (ಅವ್ಯ೦) 3. ಕಾಲಿನವರೆಗೂ. पादमभिव्याप्य। अव्ययी०।

आपादन ಆಪಾದನ (ನ೦) 1. ಸ೦ಪಾದನೆ. 2. ಆಪಾದನೆ, ತಪ್ಪುಹೊರಿಸುವಿಕೆ, ದೋಷಾರೋಪಣೆ. आ + पद (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

आपान ಆಪಾನ (ನ೦) 1. ಪಾನಗೋಷ್ಠಿ, ಮದ್ಯಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ. आ संभूय पिबन्त्यत्र—आ + पा (पाने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಪಾನ ಮಾಡುವುದು. आ + पा भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "ताम्बूलीनां दलैस्तत्र रचितापानभूमय:" रघु० ४-४२।

आपायिन् ಆಪಾಯಿನ್ (ವಿ೦) ಪಾನಮಾಡುವ, ಕುಡಿಯುವ. आपिबति—आ + पा (पाने) "णिनि:"

(३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आपायिनी ಆಪಾಯಿನೀ.

आपालि ಆಪಾಲಿ (पु०) ಹೇನು, ಕೂರಿ. आपार्थं (रक्त) पानार्थं अलति—अल (भूषणादौ) "इन्" (उ० ४-११७)।

आपिञ्जर ಆಪಿಂಜರ (पु०) 1. ಹೊಂಬಣ್ಣ, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. (न०) 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. आ ईषत् पिञ्जरम्। (वि०) 3. ಹೊಂಬಣ್ಣದ, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. "आपिञ्जरा बद्धरजःकणत्वात्" रघु० १६-५१।

आपिशल ಆಪಿಶಲ (पु०) 1. ಆಪಿಶಲಿಯ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದುವ ಶಿಷ್ಯ. आपिशलिना प्रोक्तमधीते "अण्" (४-२-११२)। "अण्" (४-२-५९)। "लुक्" (४-२-६४)।

आपिशलि ಆಪಿಶಲಿ (पु०) व्याकरणशास्त्र प्रवर्तक रल्लोब्बरु, अष्ट वैयाकरणरल्लोब्बरु. अपिशलस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "इन्द्रश्चन्द्रः काशकृत्स्नापिशलिः शाकटायनः। पाणिन्यमरजैनेन्द्रा जयन्त्यष्टादिशाब्दिकाः"।

आपी ಆಪೀ (वि०) ದೊಡ್ಡದಾದ, ದಪ್ಪನಾದ, ಸ್ಥೂಲವಾದ. आ+ओप्यायी (वृद्धौ) "क्विप्" (३-२-७६)।

आपीड ಆಪೀಡ (पु०) 1. ಹಾರ, ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ. आपीडयति—आ + पीड (अवगाहने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ತಲೆಯ ಆಭರಣ, ಶಿರೋಭೂಷಣ. "चूडापीडकपालसंकुलगलन्मन्दाकिनीवारयो विद्युत्प्रायललाटलोचनशिखिज्वालावमिश्रत्विषः"मालती० १-१। (वि०) 3. ಪೀಡಿಸುವ, ಹಿಂಸಿಸುವ. 4. ಅಮುಕುವ, ಹಿಸುಕುವ.

आपीडन ಆಪೀಡನ (न०) 1. ಅಮುಕುವುದು, ಹಿಸುಕುವುದು, ಹಿಂಡುವುದು. 2. ನೋಯಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 3. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. आ + पीड (अवगाहने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आपीडित ಆಪೀಡಿತ (वि०) 1. ಹಿಸುಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಲೆಯ ಆಭರಣದಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + पीड (अवगाहने) "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आपीत ಆಪೀತ (वि०) 1. ಹೊಂಬಣ್ಣದ, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. आसमन्तात् पीतम्। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ आ ईषत् पीतम्—आ+पा (पाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आपीन ಆಪೀನ (पु०) 1. ಕೂಪ, ಬಾವಿ. (न०) 2. ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೆಚ್ಚಲು. आ + ओप्यायी (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। पीभावः (वा० ६-१-२८)। आपीनोऽन्धुः। आपीनमूधः। सि० कौ०। "आपीनभारोद्वहनप्रयत्नाद्गृष्टिर्गुरुत्वाद्वपुषो नरेन्द्रः" रघु० २-१८। (वि०) 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ. 4. ಸ್ವಲ್ಪ ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ.

आपूपिक ಆಪೂಪಿಕ (पु०) 1. ಅಪೂಪಗಳ ರಾಶಿ. अपूपानां समूहः "ठक्" (४-२-४८)। (वि०) 2. ರೊಟ್ಟಿ ಮಾಡುವವನು, ಮಿಠಾಯಿ ತಯಾರಿಸುವವನು, ತಿಂಡಿಮಾಡುವವನು. अपूपः शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। 3. ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. अपूपभक्षणं शीलमस्य "ठक्" (४-४-६१)। 4. ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾರುವವನು. अपूपः पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। 5. ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಹಿತವಾದ (ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದುದು). अपूपभक्षणे साधु "ठञ्" (४-४-१०३)। 6. ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು ಹಿತವಾಗಿರುವ (ಮನುಷ್ಯ). अपूपभक्षणं हितमस्मै "ठक्" (४-४-६५)।

आपूप्य ಆಪೂಪ್ಯ (पु०) ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಹಿಟ್ಟು. अपूपाय साधुः "यत्" (४-४-९८)।

आपूर ಆಪೂರ (पु०) 1. ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ. आपूरयति —आ+पूरी (आप्यायने) +णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "स्वेदापूरो युवतिसरितां व्याप गण्डस्थलानि" माघ० ७-७४। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬುವುದು. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आपूरण ಆಪೂರಣ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ತುಂಬುವುದು. आ + पूरी (आप्यायने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬುವ. आ + पूरी "ल्युः" (३-१-१३४)।

आपूरित ಆಪೂರಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ (ಪಾತ್ರೆ). 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + पूरी (आप्यायने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आपूर्ण ಆಪೂರ್ಣ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ. आ+पूरी (आप्यायने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आपूर्यमाण ಆಪೂರ್ಯಮಾಣ (ವಿ॰) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಡುವ. आ + पॄ (पालनपूरणयोः) कर्मं॰ "शानच्" (३-२-१२४)। "आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत्" गीता २-७०।

आपूष ಆಪೂಷ (न॰) ತವರ. आ + पूष (वृद्धौ) "घञ्" (३-३-१२१)।

आपृच्छा ಆಪೃಚ್ಛಾ (स्त्री॰) 1. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಜಿಜ್ಞಾಸೆ. 2. ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ. 3. ಸಂಭಾಷಣೆ, ಮಾತನಾಡುವುದು, ಆಲಾಪ. आ + प्रच्छ (जीप्सायाम्) "अः" (३-३-१०३)।

आपृच्छ्य ಆಪೃಚ್ಛ್ಯ (अव्य॰) ಕೇಳಿ, ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ. आ + प्रच्छ (जीप्सायाम्) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आपेक्षिक ಆಪೇಕ್ಷಿಕ (वि॰) ಆಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಬಂದ, ಇಷ್ಟವಾದಂತೆ ಲಭಿಸಿದ. अपेक्षया निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)।

आपोक्लिम ಆಪೋಕ್ಲಿಮ (न॰) ಲಗ್ನದಿಂದ 3, 6, 9 ಮತ್ತು 12 ನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳು. "तृतीयं षष्ठनवममन्त्यं आपोक्लिमं विदुः"।

आपोमय ಆಪೋಮಯ (न॰) 1. ಜಲವಿಕಾರ. (वि॰) 2. ಜಲಮಯವಾದ, ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ. आपस् विकारार्थे प्राचुर्ये वा "मयट्" (४-३-१४३)।

आपोऽशन ಆಪೋಽಶನ (न॰) ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಭೋಜನಾನಂತರ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಆಸ್ತರಣ ಮತ್ತು ಪಿಧಾನರೂಪವಾಗಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕಮಾಡುವ ಜಲಪ್ರಾಶನ(ನೀರು ಕುಡಿಯುವುದು). आपस् + अश (भोजने) "ल्युट्" (३-३-११५)। ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಪೂರ್ವಾಪೋಶನ. ಭೋಜನಾನಂತರ ಉತ್ತರಾಪೋಶನ.

आप्त ಆಪ್ತ (वि॰) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಭ್ಯ, ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವ. आप्ल् (व्याप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "कुमारभृत्याकुशलैरनुष्ठिते भिषग्भिराप्तैरथ गर्भभर्मणि" रघु॰ ३-१२। 3. ಪ್ರವೀಣ, ನಿಪುಣ, ಚತುರ. "राजकार्येष्वदुष्टाश्च प्राजको दण्डमर्हति" मनु॰ ८-११४। 4. ಸಮೀಪಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಚಯವುಳ್ಳ, ಅಧಿಕ ಸಲಿಗೆಯುಳ್ಳ. "आप्तबन्धु-रिक्तेरहं सुतः" याद॰ १७-१२७। 5. ಬಂಧು, ನೆಂಟ. "निग्रहात्स्वसुराप्तानां वधाच्च धनदानुजः" रघु॰ १२-५२। 6. ಸರಿಯಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 7. ಧಾರಾಳವಾದ, ವಿಶೇಷವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. "यजेत राजा क्रतुभिर्विविधैराप्तदक्षिणैः" मनु॰ ७-७९।

आप्तकाम ಆಪ್ತಕಾಮ (पु॰) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि॰) 2. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಮನೋರಥವನ್ನು ಪಡೆದ. "आप्तकाम! सृजसि त्रिजगत्किम्" नैष॰ २१-१०५। 3. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ, ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಮುಕ್ತ. आप्तः प्राप्तः कामो येन।

आप्तवचन ಆಪ್ತವಚನ—वाक्य—वाक्य. (न॰) ನಂಬಿಕೆಯಾದ ಮಾತು, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು.

आप्तवाच् ಆಪ್ತವಾಚ್ (स्त्री॰) 1. ವೇದ. 2. ಸ್ಮೃತಿ, ಇತಿಹಾಸಾದಿಗಳು. आप्ता वाक्। "आप्तवागनुमानाभ्यां साध्यं त्वां प्रति का कथा" रघु॰ १०-२८। 3. ನಂಬಿಕೆಗರ್ಹನಾದವನ ಮಾತು. (वि॰) 4. ನಂಬಿಕೆಯಾದ ಮಾತುಳ್ಳ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ. आप्ता वाग्यस्य।

आप्तश्रुति ಆಪ್ತಶ್ರುತಿ (स्त्री॰) 1. ವೇದ. 2. ಸ್ಮೃತಿ, ಇತಿಹಾಸಾದಿಗಳು.

आप्ति ಆಪ್ತಿ (स्त्री॰) 1. ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ. 2. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಯೋಗ. आप्ल् (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्राप्तिसम्बन्धयोराप्तिः" शाश्व॰। "आप्तिः संबन्धलाभयोः" हेम॰। 3. ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧ. "आप्तिः स्त्रीयोगसंप्राप्त्योः" मेदि॰। 4. ಸೇರುವುದು, ತಲುಪುವುದು. 5. ಯುಕ್ತತೆ, ಔಚಿತ್ಯ.

आप्य ಆಪ್ಯ (न॰) 1. ಜಲವಿಕಾರ, ನೀರಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ನೊರೆ ಮುಂತಾದುದು. अपामिदम् "अण्" (४-३-१२०)। ततः स्वार्थे "ष्यञ्" (वा॰ ७-३-३१)। 2. ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. आप्तुं योग्यम्—आप्ल् (व्याप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

आप्यान ಆಪ್ಯಾನ (न॰) 1. ಪ್ರೀತಿ, ಅನುರಾಗ. 2. ವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. (वि॰) 3. ಪ್ರೀತಿ ಹೊಂದಿದ. 4. ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ. आ + ओप्यायी (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। नत्वम् (८-२-४५)।

आप्यायन आप्यायन (न०) 1. प्रीतिसुवुदु. 2. तृप्तिपडिसुवुदु. 3. वृद्धिपडिसुवुदु. आ+प्यायी "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. प्रीति, अनुराग. 5. वृद्धि, बेळवणिगे. (वि०) 6. बेळिसुव, अधिकपडिसुव, अभिवृद्धिगे कारणवाद. आ + प्यायी "ल्युः" (३-१-१३४)।

आप्यायित आप्यायित (वि०) 1. तृप्तिपडिसल्पट्ट, 2. प्रीतिसल्पट्ट, आ + प्यायी + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "तदुक्तिभिस्स्वादुतमाभिरासीदाप्यायितो नूनमनाविलाभिः" यादo १३-३७। 3. बेळसल्पट्ट, हेच्चिसल्पट्ट.

आप्रच्छन आप्रच्छन (न०) 1. बन्धुगळ भेटियय कालदल्लि माडुव (परस्पर) कुशलप्रश्ने. 2. हॊरडुवाग पडेयुव अप्पणे.

आप्रच्छन्न आप्रच्छन्न (वि०) बहळ आन्तरंगवाद, बहळ रहस्यवाद. आ + प्र + छदिर् (अपवारणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

आप्रपद आप्रपद (अव्य०) कालिन तुदियवरेगू, तुदिगालिनवरेगू. प्रपदमभिव्याप्य। अव्ययी०।

आप्रपदीन आप्रपदीन (वि०) कालिन तुदियवरेगू जोलाडुव. आप्रपदं प्राप्नोति—"खः" (५-२-८)।

आप्लव आप्लव (पु०) 1. स्नान. 2. नीरन्नु चिमुकिसुवुदु. आ + प्लुङ् (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। (वि०)3. स्नानमाडुव. आप्लवते—आ + प्लुङ् "अच्" (३-१-१३४)।

आप्लवन आप्लवन (न०) स्नान. आ + प्लुङ् (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आप्लवव्रतिन् आप्लवव्रतिन् (पु०) स्नातक, साङ्ग वेदाध्ययन माडि विवाहक्के मुंचितवागि व्रतस्नान माडिदवनु, ब्रह्मचर्याश्रमवन्नु बिट्टु (मुंदिन) गृहस्थाश्रमवन्नु स्वीकरिसदवनु. आप्लवश्चासौ व्रती च। "अलाभे चैव कन्यायाः स्नातकव्रतमाचरेत्"।

आप्लाव आप्लाव (पु०) 1. स्नान. 2. नीरन्नु चिमुकिसुवुदु. 3. नीरिनल्लि मुळुगिसुवुदु. 4. प्रवाह, तुंबि नीरु हरियुवुदु. आ + प्लुङ् (गतौ) "घञ्" (३-३-५०)।

आप्लावित आप्लावित (वि०) नीरिन प्रवाहदल्लि मुळुगिसल्पट्ट. आ + प्लुङ् (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आ + प्लुङ् "प्लुङ्" धातुविनल्लि नोडि.

आप्लुत आप्लुत (पु०) 1. स्नातक, ब्रह्मचर्याश्रमवन्नु बिट्टु गृहस्थाश्रमवन्नु स्वीकरिसदवनु. आ + प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. स्नान. भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. स्नानमाडिद. कर्तृ० "क्तः"। "आप्लुतास्तीरमन्दारकुसुमोत्किरवीचिषु" कुमा० ६-५। 4. नेनेदिरुव, ओद्देयाद, चिमुकिसल्पट्ट. कर्म० "क्तः"। "यावन्नाश्यायते वेदिरभिषेकजलाप्लुता" रघु० १७-३७।

आप्लुतव्रतिन् आप्लुतव्रतिन् (पु०) "आप्लवव्रतिन्" पदद अर्थ. आप्लुतस्य व्रतमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

आप्लुत्य आप्लुत्य (अव्य०) 1. स्नानमाडि. 2. मेलक्के हारि, मेलक्के नेगेदु. आ + प्लुङ् (गतौ) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आप्लुष्ट आप्लुष्ट (वि०) 1. चेन्नागि सुडल्पट्ट. 2. स्वल्प सुडल्पट्ट. आ सम्यक् ईषद् वा प्लुष्टः—आ + प्लुष (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)।

आबद्ध आबद्ध (वि०) 1. कट्टल्पट्ट. आसमन्तात् बद्धः। "आबद्धप्रचुरपरार्ध्यकिंकिणीकः" माघ० ८-४५। 2. इडल्पट्ट, सेरिसल्पट्ट. आ + बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "मृगबन्धेषु पश्यन्तौ स्यन्दनाबद्धदृष्टिषु" रघु० १-४०। 3. माडल्पट्ट, तयारिसल्पट्ट. 4. तडेयल्पट्ट. "पयोधिमावद्धचलज्जलाविलं विलङ्घ्य लङ्कां निकषा हनिष्यति" माघ० १-६८। 5. हॊंदल्पट्ट, पडेयल्पट्ट. (न०) 6. आभरण, ओडवे, अलंकार. "अलङ्कारोऽपि चाबद्धः" त्रिकाण्ड०। 7. नोगकट्टु, नोगवन्नु एत्तिन कत्तिगे कट्टुव मिणि. 8. प्रीति.

आबन्ध आबन्ध (पु०) 1. नोगकट्टु. 2. दृढवागि कट्टुवुदु. 3. प्रीति. आ + बन्ध (बन्धने) भावे कर० अधि० वा "घञ्" (३-३-१८, १२१)। 4. संबंध. "प्रेमाबन्धविवर्धिताधिकरसा प्रीतिस्तु या सा त्वयि" रत्ना० ३-१८। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। आबन्धनम् आबन्धनन्न.

आबर्हं ಆಬರ್ಹ (पु०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. आ + बर्हं (हिंसायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕೆತ್ತು ಒಗೆಯುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। आबर्हंणम् ಆಬರ್ಹಣಮ್.

आबाध ಆಬಾಧ (पु०) 1. ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. 2. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. आ + बाधृ (विलोडने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "न चैनं पादतः कुर्यान्नप्राणाबाधमाचरेत्" मनु० ४-५५।

आबाधा ಆಬಾಧಾ (स्त्री०) 1. ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ, ಹಿಂಸೆ. 2. ಕ್ಲೇಶ, ಕಷ್ಟ. आ + बाधृ (विलोडने) "अः" (३-३-१०३)।

आभरण ಆಭರಣ (न०) 1. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. आ भ्रियतेऽनेन–आ+भृञ् (भरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "किमित्यपास्याभरणानि यौवने धृतं त्वया वार्धकशोभि वल्कलम्" कुमा० ५-४४। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸುವುದು. आ + भृञ् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आभरित ಆಭರಿತ (वि०) 1. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आभरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

आभर्मन् ಆಭರ್ಮನ್ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸುವಿಕೆ. आ + ङु भृञ् (धारणपोषणयोः) "मनिन्" (उ० ४-१४५)।

आभा ಆಭಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಔಪಮ್ಯ. आ + भा (दीप्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "मरुत्प्रयुक्ताश्च मरुत्सखाभं तमर्च्यमारादभिवर्तमानम्" रघु० २-१०।

आभाति ಆಭಾತಿ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ಛಾಯೆ. आ + भा (दीप्तौ) "क्तिच्" (३-३-१७४)।

आभाणक ಆಭಾಣಕ (पु०) ಲೋಕೋಕ್ತಿ, ಗಾದೆ.

आभाषण ಆಭಾಷಣ (न०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡುವುದು, ಸಂಭಾಷಣೆ. आ + भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सम्बन्धमाभाषणपूर्वमाहुर्वृत्तः स नौ संगतयोर्वनान्ते" रघु० २-५८। 2. ಸಂಬೋಧನೆ.

आभाष्य ಆಭಾಷ್ಯ (वि०) 1. ಮಾತಾಡಲ್ಪಡುವ, ಮಾತಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 2. ಸಂಬೋಧಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. आ+भाष (व्यक्तायां वाचि) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. ಸಂಬೋಧಿಸಿ. 4. ಮಾತನಾಡಿಸಿ. आ + भाष "ल्यप्" (७-१-३७)।

आभास ಆಭಾಸ (पु०) 1. ಹೇತುವಿನಂತೆ ತೋರುವ ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ ಹೇತು, ನಿಜವಲ್ಲದ ಹೇತು, ದುಷ್ಟ ಹೇತು. (हेतुवत्) आभासन्ते इति हेत्वाभासाः दुष्टहेतवः। ಹೇತ್ವಾಭಾಸವು (1) सव्यभिचारः, (2) विरुद्धः, (3) सत्प्रतिपक्षितः, (4) असिद्धः ಮತ್ತು (5) बाधितः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. ಇಂತಹ ದುಷ್ಟಹೇತುವಿನ ಜ್ಞಾನವು ಅನುಮಿತಿಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದು. "अनुमितिप्रतिबन्धकयथार्थज्ञानविषयत्वम् (हेत्वाभासः)" दीपि०। 2. ಹೇತುವಿನ ದೋಷ. (हेतोः) आभासः। ಇದು (1) व्यभिचारः, (2) विरोधः, (3) सत्प्रतिपक्षः, (4) असिद्धिः ಮತ್ತು (5) बाधः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. 3. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ಸಮಾನವಾಗಿ ತೋರುವ ಛಾಯೆ. आसमन्तात् भासते–आ + भासृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। 4. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯ. "नभश्च रुधिराभासम्" रामा०। 5. ಉದ್ದೇಶ, ತಾತ್ಪರ್ಯ. 6. ಭ್ರಾಂತಿ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಮಿಥ್ಯಾ ಜ್ಞಾನ. 7. ಭ್ರಾಂತಿಯ ವಿಷಯ, ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ (ವಸ್ತು).

आभासुर ಆಭಾಸುರ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. आ + भासृ (दीप्तौ) "घुरच्" (३-२-१६१)।

आभास्वर ಆಭಾಸ್ವರ (पु०) 1. 64 ಗಣದೇವತೆಗಳ ಸಮುದಾಯ. (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. आ + भासृ (दीप्तौ) "वरच्" (३-२-१७५)।

आभिचरणिक ಆಭಿಚರಣಿಕ (वि०) 1. ಶತ್ರುನಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಶತ್ರುವಶೀಕರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮಾಟ, ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮಂತ್ರ. 2. ಮಾಟ ಶೂನ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕ್ರಮ. अभिचरणं प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। –चरणिको–ಚರಣಿಕೀ.

आभिचारिक ಆಭಿಚಾರಿಕ (वि०) "आभिचरणिक" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभिचारः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। –चारिकी–ಚಾರಿಕೀ.

आभिजन ಆಭಿಜನ (वि०) ವಂಶದಿಂದ ಬಂದ, ವಂಶ ಸಂಬಂಧವಾದ. अभिजनादागतः "अण्" (४-३-७४)। "तां पार्वतीमाभिजनेन नाम्ना बन्धुप्रियां बन्धुजनो जुहाव" कुमा० १-२६।

आभिजात्य ಆಭಿಜಾತ್ಯ (न०) 1. ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತತ್ವ, ಶ್ರೇಷ್ಠಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. अभिजातस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "इत्थं नः सहसाभिजात्यजनिता सेवैव देव्याः परम्" रत्ना० ३-१८। 2. ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ವೈದುಷ್ಯ. 3. ನ್ಯಾಯ, ಕ್ರಮ. "न्याय्ये कुलीन-बुधयोरभिजातपदं विदुः" शाश्व०।

आभिजित ಆಭಿಜಿತ (वि०) "अभिजित्" ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अभिजिति नक्षत्रे जातः "अण्" (४-३-२५)।

आभिधा ಆಭಿಧಾ (स्त्री०) "अभिधा" ಪದದ ಅರ್ಥ. स्वार्थे "अण्"।

आभिधानिक ಆಭಿಧಾನಿಕ (पु०) ಕೋಶಕಾರ, ನಿಘಂಟುವಿನ ಲೇಖಕ. अभिधानं वेत्ति "ठक्" (४-२-६३)।

आभिमुख्य ಆಭಿಮುಖ್ಯ (न०) 1. ಎದುರಾಗುವಿಕೆ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. अभिमुखस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "वैस्तैर्बन्धुवधूजनस्य वचनैर्नीताभिमुख्यं पुनः" रत्ना० १-२। 2. ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿರೋಧವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "विशेषादाभिमुख्येन चरणाद्व्यभिचारिणः" सा० द० ३-१४०।

आभिरूपक ಆಭಿರೂಪಕ (न०) ಸೌಂದರ್ಯ. अभिरूपस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)।

आभिरूप्य ಆಭಿರೂಪ್ಯ (न०) ಸೌಂದರ್ಯ. अभिरूपस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अर्चकस्य तपोयोगा-दर्चनस्यातिशायनात्। आभिरूप्याच्च बिम्बानां देवः सान्निध्यमृच्छति"।

आभिषिक्त ಆಭಿಷಿಕ್ತ (वि०) ಅಭಿಷೇಕದಿಂದುಂಟಾದ. अभिषिक्तमभिषेकः, अभिषिक्तेन निर्वृत्तम् "अञ्" (४-२-७५)।

आभिषेचनिक ಆಭಿಷೇಚನಿಕ (वि०) 1. ಅಭಿಷೇಕದ ವಸ್ತು, ಅಭಿಷೇಕ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪದಾರ್ಥ. अभिषेचनमभिषेकः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "आभिषेचनिकं यत्ते रामार्थमुपकल्पितम्" रामा०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। आभिषेचनिकी ಆಭಿಷೇಚನಿಕೀ. 2. ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ವಿಧಾನ. 3. ಸ್ನಾನದ ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಸ್ನಾನೋಪಯೋಗಿ ವಸ್ತು. अभिषेचनं स्नानं प्रयोजनमस्य "ठञ्"। ಸ್ನಾನವು ೨೪ ವಿಧಃ "मान्त्रं भौमं तथाग्नेयं वायव्यं दिव्यमेव च। वारुणं मानसं चैव सप्त स्नानान्यनुक्रमात्"। (1) "आपोहिष्ठा"ದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆಯು ಮಾಂತ್ರ. (2) ಮೃತ್ತಿಕಾಸ್ನಾನವು ಭೌಮ (पार्थिवस्नान). (3) ಭಸ್ಮಲೇಪನದಿಂದ ಮಾಡುವುದು ಆಗ್ನೇಯಸ್ನಾನ. (4) ಧೂಳಿನ ಲೇಪನದಿಂದ ಮಾಡುವುದು ವಾಯವ್ಯ. (5) ಆತಪಸ್ನಾನವು ದಿವ್ಯಸ್ನಾನವೆನಿಸುವುದು. (6) ಅವಗಾಹನ (ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮಾಡುವ) ಸ್ನಾನವು ವಾರುಣವು. (7) ವಿಷ್ಣುಸ್ಮರಣೆಯು ಮಾನಸಸ್ನಾನವು. "आपोहिष्ठादिभिर्मन्त्रं मृदा-लम्भश्च पार्थिवम्। आग्नेयं भस्मना स्नानं वायव्यं रजसा कृतम्। यत्तु सातपवर्षेण स्नानं तद्दिव्यमुच्यते। वारुण-श्चावगाहश्च मानसं विष्णुचिन्तनम्" योगियाज्ञवल्क्यः।

आभिहारिक ಆಭಿಹಾರಿಕ (वि०) 1. ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ವಸ್ತು, ಸ್ವಾಗತಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಹುಮಾನ ವಸ್ತು. अभिहारः आभिमुख्येन हरणम् प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। 2. ಭೇಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಗೌರವ ಕಾಣಿಕೆ.

आभीक्ष्ण्य ಆಭೀಕ್ಷ್ಣ್ಯ (न०) ಪೌನಃಪುನ್ಯ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು. अभीक्ष्णस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आभीर ಆಭೀರ (पु०) 1. ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಅಂಬಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯವನು. "ब्राह्मणादुग्रकन्यायामावृतो नाम जायते। आभीरोऽ-म्बष्ठकन्यायामायोगव्यां तु धिग्वणः" मनु० १०-१५। आसमन्तात् भियं राति--रा (दाने) "कः" (३-२-३)। [ಅಲ್ಪವಾದ ಭೀತಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಹೆದರುವ ಸ್ವಭಾವದವನು.] (पु० ब० व०) 2. ಆಭೀರ ದೇಶ. 3. ಆಭೀರ ದೇಶದ ನಿವಾಸಿ. 4. ಆಭೀರ ದೇಶದ ದೊರೆ. (स्त्री०)–री–रीः. 5. ಗೊಲ್ಲನ ಪತ್ನಿ. आभीरस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-४८)। 6. ಗೊಲ್ಲರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

आभील ಆಭೀಲ (न०) 1. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ. आसमन्तात् भियं लाति--ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ದುಃಖ, ವ್ಯಸನ. (वि०) 3. ಕಷ್ಟವುಳ್ಳ. 4. ಭಯಂಕರವಾದ. "आभीलानि प्राणिनः प्रत्यवस्यन् कालो नूनं व्याददावाननानि" माघ० १८-७८।

आभुग्न ಆಭುಗ್ನ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ ईषत् भुग्नम्—भुजो (कौटिल्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। नत्वम् (८-२-४५)।

आभूतसंप्लव ಆಭೂತಸಂಪ್ಲವ (पु०) ಪ್ರಳಯ ಪರ್ಯಂತ ವಿರತಕ್ಕ ಲೋಕ, ಸತ್ಯಲೋಕ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ. "आभूतसंप्लवं स्थानममृतत्वं हि भाष्यते"।

आभोग ಆಭೋಗ (पु०) 1. ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತುಂಬಿರುವಿಕೆ. आभुज्यते—आ + भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "रुचिरकनककुम्भश्रीमदाभोगतुङ्गस्तनविनिहितहस्तस्वस्तिकाभिर्वधूभिः" मालती० ४-१०। 2. ಪ್ರಯತ್ನ. आभुज्यते फलमनेन कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ವರುಣನ ಛತ್ರಿ. 4. ಸುಖಾನುಭವ. "आभोगो वरुणच्छत्रे पूर्णतायत्नयोरपि" मेदि०। 5. ವಿಸ್ತಾರ, ಬಹುದೇಶ ವ್ಯಾಪ್ತಿ. "औज्ज्वल्यं परभागतः प्रकटयत्याभोगभीमं तमः" मालती० ५-११। (अव्य०) 6. ಭೋಗ ಪರ್ಯಂತ, ಅನುಭವಿಸುವವರೆಗೂ. भोगमनुभवमभिव्याप्य। अव्ययी०।

आभ्यन्तर ಆಭ್ಯಂತರ (वि०) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಒಳಗಿರುವ, अभ्यन्तरे भवः "अण्" (४-३-५३)। 2. ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರಯತ್ನ; ವರ್ಣೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಆಭ್ಯಂತರ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಗಳಿಂದು ಎರಡು ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಕಾರಣವಾಗುವುವು. ಆಭ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ (1) ಸ್ಪೃಷ್ಟ, (2) ಈಷತ್ ಸ್ಪೃಷ್ಟ, (3) ವಿವೃತ ಮತ್ತು (4) ಸಂವೃತಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳು.

ಪ್ರಯತ್ನ	ಹುಟ್ಟುವ ವರ್ಣಗಳು
(1) ಸ್ಪೃಷ್ಟ	.. ಕಾದಿಮಾಂತ ವರ್ಣಗಳು. (ಪಂಚವರ್ಗೀಯಾಕ್ಷರಗಳು).
(2) ಈಷತ್‌ಸ್ಪೃಷ್ಟ	.. ಯ, ರ, ಲ, ವ ವರ್ಣಗಳು.
(3) ವಿವೃತ	.. ಸ್ವರಗಳು ಮತ್ತು ಶ, ಷ, ಸ, ಹ ವರ್ಣಗಳು.
(4) ಸಂವೃತ	.. ಪ್ರಯೋಗವಶೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹ್ರಸ್ವಾಕಾರ.

आभ्यवहारिक ಆಭ್ಯವಹಾರಿಕ (वि०) ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. अभ्यवहारे साधुः "ठक्" (४-४-१०३)।

आभ्युदयिक ಆಭ್ಯುದಯಿಕ (न०) 1. ಅಭ್ಯುದಯ ಶ್ರಾದ್ಧ, ನಾಂದೀಶ್ರಾದ್ಧ. अभ्युदयः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। [जातकर्म, चौल, उपनयन, पुत्रविवाह, निषेक, पुंसवनादि शुभकर्मगळल्लि पितृतृप्तिगागि नांदी श्राद्धवन्नु आचरिसबेकु.] 2. ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ, ಆಸೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ, ಸ್ವರ್ಗಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಾಗ. अभ्युदयः अभिवृद्धिः प्रयोजनमस्य "ठञ्"।

आभ्रिक ಆಭ್ರಿಕ (वि०) ಮರದ ಗುದ್ದಲಿಯಿಂದ ಅಗೆಯುವವನು. अभ्रया खनति—"ठक्" (४-४-२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। आभ्रिकी ಆಭ್ರಿಕೀ.

आम् ಆಮ್ (अव्य०) 1. ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಿ. 2. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 3. ಪ್ರತಿವಚನ, ಉತ್ತರ. 4. ನೆನಪು, ಸ್ಮೃತಿ, ಸ್ಮರಣೆ. अम (गत्यादौ) + णिच् "क्विप्" (३-२-१७८)। "आम् ज्ञाननिश्चयस्मृत्योः" मेदि०।

आम ಆಮ (पु०) 1. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 2. ಅಜೀರ್ಣ ರೋಗ. अम्यतेऽनेन—अम (रोगे) "घञ्" (३-३-१२१)। "आहारस्य रसः सारः यो न पक्वोऽग्निलाघवात्। आमसंज्ञां स लभते बहुव्याधिसमाश्रयः" सुश्रुत०। 3. ಮಲಬದ್ಧತೆ. 4. ಹುರಿಗಾಳು, ಪುರಿ ಮುಂತಾದ ಹುರಿದ ಧಾನ್ಯ. (वि०) 5. ಹಸಿಯಾದ, ಅಪಕ್ವವಾದ (ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು). 6. ಸುಡಲ್ಪಡದ, ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ. (ಹೆಂಚು, ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂತಾದುದು.) 7. ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವ.

आमगन्धि ಆಮಗಂಧಿ (वि०) ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ ಮಾಂಸದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. आमस्येव गन्धोऽस्य "इत्" (५-४-१३७)।

आमज्वर ಆಮಜ್ವರ (पु०) ಅಜೀರ್ಣಜ್ವರ, ಹೊಸ ಜ್ವರ. आमोऽपक्वः ज्वरः। "स्वेद्यमामज्वरं प्राप्य कोऽम्भसा परिषिञ्चति" माघ० २-५४।

आमनस्य ಆಮನಸ್ಯ (न०) ದುಃಖ, ವ್ಯಸನ. अप्रशस्तं मनो यस्य। तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आमन्त्र ಆಮಂತ್ರ (पु०) ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳುಗಿಡ. आमात् अजीर्णात् त्रायते स्वतंत्रेण—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। पृषो०।

आमन्त्रण ಆವಂತ್ರಣ (ನ॰) 1. ಆಪ್ವಣೆ ಪಡೆಯುವಿಕೆ. 2. ಮರ್ಯಾದೆ, ಉಪಚಾರ, ಅಭಿನಂದನೆ. 3. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಮತಿ. 4. ಸಂಭಾಷಣೆ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. आ + मन्त्रि (गुप्तपरिभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। पृषो०। "अन्योन्यामन्त्रणं यत्स्यात्तज्जनान्ते जनान्तिकम्" सा० द०। 5. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ.

आमन्त्रयितृ ಆಮಂತ್ರಯಿತೃ (ವಿ॰) 1. ಕರೆಯುವ, ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ. 2. ಅಭಿನಂದಿಸುವ, ಮರ್ಯಾದೆ ತೋರಿಸುವ. 3. ಸಂಭಾಷಣೆಮಾಡುವ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವ.

आमन्त्रित ಆಮಂತ್ರಿತ (ನ॰) 1. ಸಂಬೋಧನ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ಪದ. 2. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. 3. ಸಂಬೋಧನೆ. (ವಿ॰) 4. ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಸಂಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आमन्त्र्य ಆಮಂತ್ರ್ಯ (ವಿ॰) 1. ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡುವ. (अव्य॰) 3. ಕರೆದು, ಆಹ್ವಾನಿಸಿ. 4. ಸಂಬೋಧಿಸಿ. 5. ಅಪ್ವಣೆಪಡೆದು. आ + मन्त्रि (गुप्तपरिभाषणे) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आमन्द्र ಆಮಂದ್ರ (ಪು॰) 1. ಗಂಭೀರವಾದ ಶಬ್ದ, ಮೃದುವಾದ ಧ್ವನಿ. आ ईषत् मन्द्रः। (वि॰) 2. ಗಂಭೀರವಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ, ಮೃದುವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ. "आमन्द्राणां फलमविकलं लप्स्यसे गर्जितानाम्" मेघ० १-३४।

आमपात्र ಆಮಪಾತ್ರ (ನ॰) ಆನಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. (ಮಡಕೆ, ಹೂಜಿ ಮುಂತಾದುದು.)

आमय ಆಮಯ (ಪು॰) ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ, ಆಲಸ್ಯ. आमं यात्यनेन—या (प्रापणे) "कः" (वा० ३-३-५८।) "समौ हि शिष्टैराम्नातौ वर्त्स्यन्तावामयः स च" माघ० २-१०।

आमयाविन् ಆಮಯಾವಿನ್ (ವಿ॰) ರೋಗಿ, ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ. आमयोऽस्यास्ति "विनिः" (वा० ५-२-१२१)। "ग्लानग्लास्नू आमयावी विकृतो व्याधितोऽटुः" अम०।

आमरक्त ಆಮರಕ್ತ (ನ॰) ಆಮಶಂಕೆ, ರಕ್ತಭೇದಿ. आममपक्वं रक्तम्।

आमरणान्तिक ಆಮರಣಾಂತಿಕ (ವಿ॰) ಮರಣಕಾಲದವರೆಗಿನ, ಕೊನೆಯಕಾಲದವರೆಗಿನ. "अन्योन्यस्याव्यभीचारो भवेदामरणान्तिकः" मनु० ९-१०१।

आमर्द ಆಮರ್ದ (ಪು॰) ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಎಳೆದು ಹಿಸುಕುವುದು. आ+मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। "अर्धपीतस्तनं मातुरामर्दक्लिष्टकेसरम्" शाकु० ७-१४। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। आमर्दनम् ಆಮರ್ದನಮ್.

आमर्श ಆಮರ್ಶ (ಪು॰) ವಿಮರ್ಶೆ, ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ. आ + मृश (आमर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। आमर्शनम् ಆಮರ್ಶನಮ್.

आमलक ಆಮಲಕ (ನ॰) ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ. आमलक्याः फलम् "मयट्" (४-३-१४४)। लुक् (४-३-१६३)।

आमलकी ಆಮಲಕೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ನೆಲ್ಲಿಮರ. आमलते—आ + मल (धारणे) "क्वुन्" (उ० २-३२)। जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

आमाव(वा)स्य ಆಮಾವ(ವಾ)ಸ್ಯ (ವಿ॰) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अमाव(वा)स्यायां भवः "अण्" (४-३-१६)।

आमिक्षा ಆಮಿಕ್ಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಬಿಸಿ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮೊಸರು ಸೇರಿಸಿದ ನಂತರ ಒಡೆದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಭಾಗ. आमिष्यते सिच्यते—आ + मिषु (सेचने) "सक्" वाहु०।

आमित्र ಆಮಿತ್ರ (ವಿ॰) 1. ಶತ್ರು ಸಂಬಂಧವಾದ. अमित्रस्यायं "अण्" (४-३-१२०)। (अव्य॰) 2. ಮಿತ್ರನವರೆಗೂ. 3. ಸೂರ್ಯನವರೆಗೂ. मित्रमभिव्याप्य। अव्ययी०।

आमित्रि ಆಮಿತ್ರಿ (ಪು॰) ಶತ್ರುವಿನ ಮಗ. अमित्रस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

आमिष ಆಮಿಷ (ಪುನ॰) 1. ಮಾಂಸ. आमिष्यते भुज्यते—आ + मिषु (सेचने) "घञ्" (३-३-१९)। "उपानयत् पिण्डमिवामिषस्य" रघु० २-५९। "उत्क्रान्तानामामिषायोपरिष्टात्" माघ० १८-७३। 2. ಭೋಗ್ಯವಸ್ತು, ಸುಖಸಾಮಗ್ರಿ. 3. ಆತ್ಯಾಸೆ, ದುರಾಶೆ. "अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निरामिषः" मनु० ६-४९। 4. ಲಂಚ. 5. ಸುಂದರಾಕಾರ. 6. ಸ್ತ್ರೀ ಸುಖ, ಸಂಭೋಗ. "आमिषं पुंनपुंसकम्। भोग्यवस्तुनि संभोगेऽप्युत्कोचे पललेऽपि च" मेदि०। "आमिषं पलले। सुन्दराकाररूपादौ संभोगे लोभलञ्चयोः" हेम०।

आमिषप्रिय ಆಮಿಷಪ್ರಿಯ. 1. ರಣಹದ್ದು. 2. ಹದ್ದು (ಸಾಮಾನ್ಯ). (ವಿ೦) 3. ಮಾಂಸದಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳ.

आमिषाशिन् ಆಮಿಷಾಶಿನ್ (ವಿ೦) ಮೊಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದ. आमिषमश्नाति--अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)।

आमिषी ಆಮಿಷೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

आमीलन ಆಮೀಲನ (ನ೦) ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚುವುದು. आ + मील (निमेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आमीलित ಆಮೀಲಿತ (ವಿ೦) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ (ಕಣ್ಣು). आ समन्तात् मीलितम्—आ + मील (निमेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. आ ईषत् मीलितम्।

आमुक्त ಆಮುಕ್ತ (ವಿ೦) 1. ತೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तेनोपमीयेत तमालनीलमामुक्तमुक्तालतमस्य वक्षः" माघ० ३-८। 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

आमुक्ति ಆಮುಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಬಿಡುವಿಕೆ, ಎಸೆಯುವಿಕೆ. 2. ತೊಡುವುದು, ಧರಿಸುವುದು. 3. ಮುಕ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷ. (ಅವ್ಯ೦) 4. ಮೋಕ್ಷದವರೆಗೂ, ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆಯುವವರೆಗೂ. आमुक्ति आमुक्तेर्वा संसारः सि० कौ०।

आमुख ಆಮುಖ (ನ೦) 1. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ನಾಟಕದ ಒಂದು ಅಂಗ. आमुखयति अभिमुखीकरोति परिषदमनेन। आ + मुख + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। ನಟಸೂತ್ರಧಾರರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ನಾಟಕದ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಪಾತ್ರ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಆಮುಖ. "सूत्रधारो नटीं ब्रूते मारिषं वा विदूषकम्। स्वकार्यप्रस्तुताक्षेपि चित्रोक्त्या यत्तदामुखम्। प्रस्तावना वा" प्रताप०। 2. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ.

आमुष्मिक ಆಮುಷ್ಮಿಕ (ವಿ೦) ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अमुष्मिन् भवः "ठञ्" (४-३-६७)। पृषो०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। आमुष्मिकी ಆಮುಷ್ಮಿಕೀ. "नैवालोच्य गरीयसीरपि चिरादामुष्मिकीर्यातिनाः" सा० द०।

आमुष्यकुलिका ಆಮುಷ್ಯಕುಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಇವನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. अमुष्य कुलम् षष्ठ्या अलुक्। अमुष्यकुल "वुञ्" (५-१-१३३)।

आमुष्यपुत्रिका ಆಮುಷ್ಯಪುತ್ರಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಇವನ ಮಗನಾಗಿರುವಿಕೆ. अमुष्य पुत्रः। षष्ठ्या अलुक् "वुञ्" (५-१-१३३)।

आमुष्यायण ಆಮುಷ್ಯಾಯಣ (ವಿ೦) ಈ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अमुष्यापत्यम् "फक्" (४-१-९९)। "तदामुष्यायणस्य तत्र भवतो भट्टगोपालस्य पौत्रः.....भवभूतिर्नाम कविः" मालती० १।

आमृष्ट ಆಮೃಷ್ಟ (ವಿ೦) 1. ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + मृश (आमर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आमृष्टं नः परैः पदम्" कुमा० २-३१। 3. ಒರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "आमृष्टास्तिलकरुचः स्रजो निरस्ताः नीरक्तं वसनमपाकृतोऽङ्गरागः" माघ० ८-६१। 5. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. आ + मृजू (शुद्धौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

आमोद ಆಮೋದ (ಪು೦) 1. ವಾಸನೆ, ಪರಿಮಳ. आ + मुद (हर्षे) "अच्" (३-१-१३४)। "आमोदमुपजिघ्रन्तौ स्वनिःश्वासानुकारिणम्" रघु० १-४३। 2. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 3. ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನ ಉಸಿರಿನ ವಾಸನೆ, ಬಾಯಿಯ ಪರಿಮಳ. "आमोदवासितचलाधरपल्लवेषु" किरा० ९-७७। "मुखामोदं मदिरया कृतानुव्याधमुद्वमन्" माघ० २-२०। "प्रमोदगन्धावामोदौ" शाश्व०।

आमोदन ಆಮೋದನ (ನ೦) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು, ಆನಂದಪಡಿಸುವುದು. आ + मुद (हर्षे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸುವಾಸನೆಯುಂಟು ಮಾಡುವಿಕೆ. (ವಿ೦) 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ, ಆನಂದಗೊಳಿಸುವ. आ + मुद + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ಸುವಾಸನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

आमोदित ಆಮೋದಿತ (ವಿ೦) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆನಂದವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸುವಾಸನೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + मुद (हर्षे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ. आ+मुद+स्वार्थे णिच् कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ. आमोदोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

आमोदितवत् ಆಮೋದಿತವತ್ (ವಿ೦) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ಆನಂದಪಟ್ಟ. 2. ಸುವಾಸನೆಯುಂಟುಮಾಡಿದ. आ+मुद (हर्षे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)

आमोदिन् ಆಮೋದಿನ್ (ವಿ೦) 1. ವಾಸನೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಕೇಸರಿ, ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ ಮುಂತಾದುದು. आमोदयति सुरभीकरोति—आ + मुद (हर्षे) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. 3. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ. आमोदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

आम्नात ಆಮ್ನಾತ (ನ೦) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭ್ಯಾಸ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಅಧ್ಯಯನ. आ + म्ना (अभ्यासे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (ವಿ೦) 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮನನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + म्ना (अभ्यासे) "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "समो हि शिष्टैराम्नातो वर्त्स्यन्तावामयः स च" माघ० २-१०।

आम्नातिन् ಆಮ್ನಾತಿನ್ (ವಿ೦) 1. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. आम्नातमनेन "इनिः" (५-२-८८)। 2. ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ, ವೇದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿದ.

आम्नान ಆಮ್ನಾನ (ನ೦) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದು, ಮನನ ಮಾಡುವುದು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು. आ + म्ना (अभ्यासे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आम्नाय ಆಮ್ನಾಯ (ಪು೦) 1. ವೇದ. आम्नायते अभ्यस्यते—आ + म्ना (अभ्यासे) "घञ्" (३-३-१९)। "आम्नायगन्धरुचिरस्फुरिताधरोष्ठम्" गोपालविंशतिः। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದು, ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು, ಮನನ ಮಾಡುವುದು. 3. ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಆಚಾರ, ಪದ್ಧತಿ, ವಾಡಿಕೆ. 4. ಉಪದೇಶ, ಸಲಹೆ. 5. ವಂಶ, ಕುಲ "आम्नायः कुल आगमे। उपदेशे च" हेम०।

आम्बरीषपुत्रक ಆಂಬರೀಷಪುತ್ರಕ (ಪು೦) ಅಂಬರೀಷ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗನು ವಾಸಮಾಡುವ ದೇಶ. अम्बरीषपुत्रस्य विषयो देशः "वुञ्" (४-२-५३)।

आम्बिकेय ಆಂಬಿಕೇಯ (ಪು೦) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ 2. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಗ. 3. ಗಣಪತಿ. अम्बिकायाः पार्वत्याः तन्नाम्न्या राजपुत्र्या वा अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

आम्भसिक ಆಂಭಸಿಕ (ಪು೦) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. (ವಿ೦) 2. ಜಲಚರ, ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ. अम्भसि भवः "ठक्" (४-३-७२)।

आम्र ಆಮ್ರ (ಪು೦) 1. ಮಾವಿನ ಮರ. अम्यते—अम (गत्यादौ) "रक्" दीर्घश्च (उ० २-१६)। (ನ೦) 2. ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು. आम्रस्य फलम् "अण्" (४-३-१३५)। अणो लुक् (४-३-१६३)। "मन्दानलत्वं विषमज्वरं च रक्तामयं वद्धगुदोदरं च। आम्रातियोगो नयनामयं वा करोति तस्मादति तानि नाद्यात्"।

आम्रकूट ಆಮ್ರಕೂಟ (ಪು೦) ಒಂದು ಪರ್ವತ. "वक्ष्यत्यध्वश्रमपरिगतं सानुमानाम्रकूटः" मेघ० १-१७।

आम्रवण ಆಮ್ರವಣ (ನ೦) ಮಾವಿನ ತೋಪು, ಮಾವಿನ ಮರಗಳ ತೋಟ. आम्रस्य वनम् णत्वम् (८-४-५)। "स्मरहुताशनमुर्मुरचूर्णतां दधुरिवाम्रवणस्य रजःकणाः" माघ० ६-६।

आम्रातक ಆಮ್ರಾತಕ (ಪು೦) 1. ಆಮಟೆ ಮರ. आम्रमतति—अत (सातत्यगमने) "वुन्" (उ० ५-३५)। (ನ೦) 2. ಆಮಟೆ ಕಾಯಿ.

आम्रेडन ಆಮ್ರೇಡನ (ನ೦) ಪುನರುಕ್ತಿ, ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು, ಎರಡು ಮೂರಾವೃತ್ತಿ ಹೇಳುವುದು. आ + म्रेड् (उन्मादे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आम्रेडित ಆಮ್ರೇಡಿತ (ನ೦) 1. ಪುನರುಕ್ತಿ, ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು. आ + म्रेड् (उन्मादे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (ವಿ೦) 2. ಎರಡು ಮೂರಾವೃತ್ತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಮಾತು) आ + म्रेड् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ದ್ವಿರ್ಭಾವ ಹೊಂದಿದ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪದ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗ. कांस्कान् (कान् कान्) ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ವಿರುಕ್ತಿ ಬಂದು ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವು (कान् ಎಂಬುದು) आम्रेडित ವಾಗುವುದು. (८-१-२)।

आम्ल ಆಮ್ಲ (ನ೦) ಹುಳಿ, ಹುಳಿರಸ.

आम्ला ಆಮ್ಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಹುಣಿಸೆ ಮರ. आ सम्यक् अम्ला अम्लरसयुक्ता। राजनि०।

आय ಆಯ (ಪು೦) 1. ಲಾಭ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. 2. ಆದಾಯ, ಸಂಪಾದನೆ, ದ್ರವ್ಯಲಾಭ.

3. ಜಮೀನಿನಿಂದ ಬರುವ ಕಂದಾಯ, ಭೂಮಿಯ ತೆರಿಗೆ. 4. ಲಗ್ನದಿಂದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನ, ಲಾಭಸ್ಥಾನ. 5. ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಕ, ರಾಜಸ್ತ್ರೀಯರ ವಾಸಗೃಹವನ್ನು ಕಾಯುವವನು. 6. ತೆರಿಗೆ, 7. ಗಮನ, ಹೋಗುವಿಕೆ.

आयःशूलिक ಆಯಃಶೂಲಿಕ (ವಿಂ) ಕಠಿನೋಪಾಯದಿಂದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವವನು, ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಹಣ ವಸೂಲು ಮಾಡುವವನು. तीक्ष्णोपायोऽयः-शूलम्, अयःशूलेन अन्विच्छति—"ठक्" (५-२-७६)।

आयत ಆಯತ (ವಿ०) 1. ಉದ್ದವಾದ, ದೀರ್ಘವಾದ, ನೀಳವಾದ. आ+यम (उपरमे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आयताङ्गुलिरभूदतिरिक्तः सुभ्रुवां क्रशिमशालिनि मध्ये" माघ० १०-६५। 2. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "अवेक्षितानायतवल्गमग्रे तुरङ्गभिर्यत्ननिरुद्धवाहैः" माघ० ३-३०। 3. ದೂರವಾಗಿ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತೋಟಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 5. ಉದ್ದವಾಗಿ, ನೀಳವಾಗಿ.

आयतच्छदा ಆಯತಚ್ಛದಾ (स्त्री०) ಬಾಳೆಗಿಡ. आयतः दीर्घः छदोऽस्याः। "कदलीत्वायतच्छदा" त्रिकाण्ड०।

आयतन ಆಯತನ (न०) 1. ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ, ಯಾಗದ ಸ್ಥಳ, ಬಲಿಪೀಠ. 2. ಪವಿತ್ರಸ್ಥಳ, ದೇವಾಲಯ, ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. आयतन्तेऽत्र—आ + यती (प्रयत्ने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಾನ. 4. ಆಶ್ರಯ, ಮನೆ. "सम्बन्धिभिन्नोऽपि गिरेः कुलस्य स्नेहस्तदेकायतनं जगाम" कुमा० ७-५। 5. ಕಣಜ, ಉಗ್ರಾಣ, ಧಾನ್ಯ ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಜಾಗ.

आयति ಆಯತಿ (स्त्री०) 1. ಮುಂದಿನಕಾಲ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತು. आ+यम (उपरमे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "विपदोऽभिभवन्त्यविक्रमं रहयत्यापदुपेतमायतिः" किरा० २-१४। 2. ಪ್ರಭಾವ, ಪ್ರತಾಪ. 3. ದೈರ್ಘ್ಯ, ಉದ್ದ, ನೀಳ. 4. ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾಲ. "नियता लघुता निरायतेरगरीयान्न पदं नृपश्रियः" किरा० २-१४। 5. ಕೆಲಸ, ಕಾರ್ಯ. "यथा मित्रं ध्रुवं लब्ध्वा क्रशमप्यायतिक्षमम्" मनु० ७-२०८। 6. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಗಮ, ಸೇರುವಿಕೆ. 7. ಅಂಕೆ, ಹತೋಟಿ, ಸಂಯಮನ. "आयतिः स्यात्प्रभावोत्तर कालयोः। दैर्घ्ये सङ्गेऽपि" हेम०।

आयतीगव ಆಯತೀಗವ (अव्य०) (ಮೇಯಲು ಹೋಗಿರುವ) ಹಸುಗಳು ಮನೆಗೆ ಬರುವ ಕಾಲ, ಸಾಯಂಕಾಲ. आयत्यो गावो यस्मिन् काले। शत्रादेशः पुंवद्भावाभावः समासान्तश्च निपात्यते (२-१-१७)।

आयतीसम ಆಯತೀಸಮ (अव्य०) ಸಂವತ್ಸರಗಳು ಬರುವ ಕಾಲ. आयन्ति समाः यस्मिन् काले। निपा० (२-१-१७)।

आयत्त ಆಯತ್ತ (वि०) 1. ಅಧೀನ, ಪರತಂತ್ರ, ಇತರರಿಗೆ ವಶನಾದ. आयतते स्म—आ + यती (प्रयत्ने) "क्तः" (३-४-७२)। "दैवायत्तं कुले जन्म मदायत्तं तु पौरुषम्" वेणी० ३-३७। 2. ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ, ಯತ್ನ ನಡೆಸಿದ. 3. ವಿಧೇಯ, ಸಾಧು, ನಮ್ರ.

आयत्ति ಆಯತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಅಧೀನತೆ, ಪರತಂತ್ರತೆ, ಇತರರಿಗೆ ವಶನಾಗಿರುವಿಕೆ. आ + यती (प्रयत्ने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸ್ನೇಹ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ, ಪ್ರೀತಿ. 3. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 4. ದಿವಸ. 5. ಬಲ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "आयत्तिस्तु स्त्रियाम् स्नेहे वशित्वे वासरे वले" मेदि०। 6. ಉಪಾಯ. 7. ಗೌರವ, ಪೂಜ್ಯತೆ. 8. ಪ್ರಭಾವ, ಪ್ರತಾಪ.

आयथातथ्य ಆಯಥಾತಥ್ಯ (न०) 1. ಅನೌಚಿತ್ಯ, ಅಯುಕ್ತತೆ, ಅಕ್ರಮವಾಗಿರುವಿಕೆ. तथात्वमनतिक्रम्य यथातथा निपा० (७-३-३१)। न यथातथा, अयथातथा भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। वा पूर्वपदवृद्धिः (७-३-३१)। उत्तरपदवृद्धौ तु अयाथातथ्यम्। "गुणानामायथातथ्यादर्थं विप्लावयन्ति ये" माघ० २-५६। 2. ಅಸತ್ಯ, ಸುಳ್ಳು.

आयथापुर्य ಆಯಥಾಪುರ್ಯ (न०) ಪೂರ್ವದಂತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. न यथापुरम् अयथापुरम्। तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। वा पूर्वपदवृद्धिः (७-३-३१)। उत्तरपदवृद्धौ तु अयाथापुर्यम्।

आयद्वसु ಆಯದ್ವಸು (वि०) ಐಶ್ವರ್ಯವು ಬರಲಿರುವ, ಸಂಪತ್ತು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲಿರುವ. आयत् वसु यस्य।

आयमन ಆಯಮನ (न०) 1. ದೈರ್ಘ್ಯ, ಉದ್ದ, ನೀಳ. 2. ಅಂಕೆ, ಹತೋಟಿ. 3. ತುಂಡಾಗಿರುವುದನ್ನು ಎಳೆದು ಉದ್ದವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. आ + यम (उपरमे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आयस ಆಯಸ (न०) 1. ಕಬ್ಬಿಣ. अय एव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಯುಧ. (वि०) 3. ಲೋಹಮಯನಾದ, ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ತಯಾರಾದ. अयसो विकार: "अण्" (४-३-१३४)। "मूढं बुद्धमिवात्मानं हैमीभूतमिवायसम्" कुमा० ६-५५। (स्त्री०)–सी–ಸೀ. ಲೋಹಕವಚ, ಯುದ್ಧ ಕವಚ.

आयसीय ಆಯಸೀಯ (पु०) 1. ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶ. अयस: अदूरभवो देश: "अण्" (४-२-८०)। (वि०) 2. ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अयसा निर्वृत्तम् "अण्" (४-२-८०)।

आयस्कार ಆಯಸ್ಕಾರ (पु०) ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸದವನು. अयस्कार स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

आयस्त ಆಯಸ್ತ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + यसु (प्रयत्ने) "क्त:" (३-२-१०२)। "आयस्तभीमभुजमन्दरखेल्लनाभि:" वेणी० ६-९। 2. ಕಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಯಾಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + यसु (प्रयत्ने) कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)। 4. ಆಯಾಸಗೊಂಡ, ಬಳಲಿದ. कर्त० "क्त:" (३-४-७२)। "आयस्तमैक्षत जन: चटुलाग्रपादम्" माघ० ५-६। "आयस्त: सुरसरिदोघ-रुद्धवर्त्मा" किरा० ७-३२।

आयस्थान ಆಯಸ್ಥಾನ (न०) 1. ತೆರಿಗೆ ವಸೂಲಿಯ ಜಾಗ, ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ, ಸುಂಕದ ಚಾವಡಿ. 2. ಲಾಭ ಸ್ಥಾನ, ಲಗ್ನದಿಂದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

आयस्य ಆಯಸ್ಯ (अव्य०) ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟು, ಆಯಾಸಗೊಂಡು. आ + यसु (प्रयत्ने) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आयात ಆಯಾತ (न०) 1. ಆಧಿಕ್ಯ, ಪುಷ್ಕಳತೆ, ಹೇರಳ. आ + या (प्रापणे) "क्त:" (३-४-७२)। "दिव्यस्त्रीणां सचरणलाक्षारागा: रागायाते निपतित-पुष्पापीडा:" किरा० ५-२३। 2. ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ. आ + या (प्रापणे) भावे "क्त:" (३-३-११४)। 3. ಆಗಮಿಸಿದ ಸ್ಥಳ, ಬಂದ ಜಾಗ. आ + या अधि० "क्त:" (३-४-७६)। (वि०) 4. ಬಂದಿರುವ, ಆಗಮಿಸಿರುವ, ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳ ಸೇರಿರುವ.

आयाति ಆಯಾತಿ (स्त्री०) ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ. आ + या (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आयाम ಆಯಾಮ (पु०) 1. ದೈರ್ಘ್ಯ, ಉದ್ದ, ನೀಳ. आ + यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-११)। "तेनोदीचीं दिशमनुसरेस्तिर्यगायामशोभी" मेघ० १-५७। 2. ಹತೋಟಿ, ಅಂಕೆ, ನಿಯಮನ, ತಡೆಯುವಿಕೆ. "प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणा:" गीता ४-२९। 3. ವಿಸ್ತಾರ, ವೈಶಾಲ್ಯ. (अव्य०) 4. ಯಾಮಪರ್ಯಂತವಾಗಿ. याममभिव्याप्य। अव्ययी०।

आयामवत् ಆಯಾಮವತ್ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ವೈಶಾಲ್ಯವುಳ್ಳ. 2. ಉದ್ದವಾದ, ನೀಳವಾದ. आयामोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "आयामवद्भि: करिणां घटाशतैरध:कृताट्टालकपङ्क्तिरुच्चकै:" माघ० १२-६५।

आयास ಆಯಾಸ (पु०) 1. ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನ. आ + यसु (प्रयत्ने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ, ಶ್ರಮ. स्नेहमूलानि दु:खानि देहजानि भयानि च। शोकहर्षौ तथायास: सर्वं स्नेहात्प्रवर्तते" भा० वन० २००।

आयासक ಆಯಾಸಕ (वि०) 1. ಆಯಾಸವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. आ+यसु (प्रयत्ने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आयासिन् ಆಯಾಸಿನ್ (वि०) ಆಯಾಸವುಳ್ಳ, ದಣಿವುಳ್ಳ, ಶ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಳಲಿದ. आयास "इनि:" (५-२-११५)। "कामं प्रिया न सुलभा मनस्तु तद्भावदर्शनायासि" शाकु० २-१।

आयिन् ಆಯಿನ್ (वि०) 1. ಲಾಭವುಳ್ಳ, ಆದಾಯವುಳ್ಳ. 2. ಸಂಪಾದನೆಯುಳ್ಳ. आयो लाभोऽस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)।

आयुक्त ಆಯುಕ್ತ (वि०) 1. ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "कुशलोऽन्वेषणस्याहमायुक्तो दूतकर्मणि" भट्टि० ८-११५। 2. ಸಂಬಂಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + युजिर् (योगे) कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)। 3. ಸ್ವಲ್ಪ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ ईषत् युक्त:। "आयुक्त: शकटे गौ:" सि० कौ०। (न०) 4. ನೇಮಕ, ವ್ಯವಸ್ಥೆ. आ + युजिर् भावे "क्त:" (३-३-११४)।

आयुध ಆಯುಧ (न०) ಆಯುಧ, ಶಸ್ತ್ರ, ಅಸ್ತ್ರ. आयुध्यतेऽनेन–आ + युध (सम्प्रहारे) घञर्थे "क:"

(वा०३-३-५०)। "धृतायुधो यावदहं तावदन्यैः किमायुधैः" वेणी० ३-४६। ಆಯುಧವು ಪ್ರಹರಣ, ಹಸ್ತಮುಕ್ತ ಮತ್ತು ಯಂತ್ರಮುಕ್ತಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಖಡ್ಗ ಮುಂತಾದುದು ಪ್ರಹರಣ. (2) ಚಕ್ರ ಮುಂತಾದುದು ಹಸ್ತಮುಕ್ತ. (3) ಬಾಣ ಮುಂತಾದುದು ಯಂತ್ರಮುಕ್ತ.

आयुधजीविन् ಆಯುಧಜೀವಿನ್ (ವಿ०) ಆಯುಧದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಯೋಧ, ಭಟ. आयुधेन जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

आयुधधर्मिणी ಆಯುಧಧರ್ಮಿಣೀ (स्त्री०) जयंतीವೃಕ್ಷ, ತಕ್ಕಿಲೆ ಗಿಡ. आयुधस्येव धर्मोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्"(४-१-५)।

आयुधागार ಆಯುಧಾಗಾರ (न०) ಆಯುಧಶಾಲೆ, ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಇಡುವ ಮನೆ. आयुधानामगारम्। "आर्ये, नेदमायुधागारम्। पाञ्चाल्याश्चतुःशालकमिदम्" वेणी० १।

आयुधागारिक ಆಯುಧಾಗಾರಿಕ (वि०) ಆಯುಧ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಆಯುಧಶಾಲೆಯ ಕಕ್ಷಕ. आयुधागारे नियुक्तः "ठञ्" (४-४-७०)।

आयुधिक ಆಯುಧಿಕ (वि०) ಆಯುಧದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಯೋಧ. ಭಟ. आयुधेन जीवति—"ठन्" (४-४-१४)।

आयुधिन् ಆಯುಧಿನ್ (वि०) ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ, ಆಯುಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. आयुधमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

आयुधीय ಆಯುಧೀಯ (वि०) ಆಯುಧದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಯೋಧ, ಭಟ. आयुधेन जीवति—"छः" (४-४-१४)।

आयुर्दाय ಆಯುರ್ದಾಯ (पु०) ಗ್ರಹಗಳು ಬಲವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚು ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುವುದು. आयुषो दायः दानम्।

आयुर्द्रव्य ಆಯುರ್ದ್ರವ್ಯ (न०) 1. ಔಷಧ. 2. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. आयुःसाधनं द्रव्यम्। "आयुर्वै घृतम्" ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಆಯುಸ್ಸಿಗೆ ಘೃತವು ಕಾರಣ.

आयुर्योग ಆಯುರ್ಯೋಗ (पु०) ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಗ್ರಹಗಳ ಒಂದು ಯೋಗ. प्रशस्तस्यायुषो ज्ञापको योगः।

आयुर्वृद्धि ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿ, ಆಯುಸ್ಸಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಕೆಲವು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜೀವಿತಕಾಲದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. आयुषो वृद्धिः। ಕೆಲವು ದ್ರವ್ಯಸೇವನೆಯಿಂದಲೂ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದಲೂ ಆಯುಸ್ಸು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು (ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸವು) ಒಂದು ದಿನಕ್ಕೆ 21,600 ಸಲವೂ, ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಗೆ 6,48,000 ಸಲವೂ, ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ 77,76,000 ಸಲವೂ, ಒಂದು ಪುರುಷಾಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ (100 ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ) 77,76,00,000 ಸಲವೂ ಆಡುವುದು. ಈ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ನಿರೋಧ (ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ) ದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಸ್ಸು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ನಡೆದಷ್ಟು ಕಾಲವೂ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ವ್ಯಾಪಾರವು ದೇಹಾರೋಗ್ಯವಿರುವಾಗ ಮಾತ್ರ. ರೋಗಗ್ರಸ್ತರಿಗೂ, ಹೆಚ್ಚು ದಾರಿ ನಡೆಯುವವರಿಗೂ ವೇಗವಾಗಿಯೂ ಅಧಿಕಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸ ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಅಂತಹವರಿಗೆ ಆಯುಃ ಪ್ರಮಾಣವು ಕಡಿಮೆ. ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯನ ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದಲೂ ಆಯುಸ್ಸು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು. ಸದಾಚಾರವು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "आचारो भूतिजनन आचारः कीर्तिवर्द्धनः। आचाराद्वर्द्धते ह्यायुराचारो हन्त्यलक्षणम्। आगमानां हि सर्वेषामाचारः श्रेष्ठ उच्यते। आचारप्रभवो धर्मो धर्मादायुर्विवर्द्धते। एतद्यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं स्वस्त्ययनं महत्" भा० आनु० १६१-१७०, ७१, ७२।

आयुर्वेद ಆಯುರ್ವೇದ (पु०) ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. आयुरस्मिन् विद्यते अस्तीत्यायुर्वेदः, आयुर्विद्यते ज्ञायते अनेनेत्यायुर्वेदः, आयुर्विद्यते विचार्यतेऽनेन, आयुरनेन विन्दति प्राप्नोति इत्यायुर्वेदः इति वा। ಈ ಆಯುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳಿರುವುವು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अष्टाङ्ग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आयुष्क ಆಯುಷ್ಕ (वि०) ಉತ್ತಮವಾದ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು. आयुषा कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

आयुष्काम ಆಯುಷ್ಕಾಮ (वि०) ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಹೆಚ್ಚು ಜೀವಿತಕಾಲವನ್ನು ಆಶಿಸುವವನು,

आयुः कामयते—कमु (कान्तौ) + णिङ् "अण्" (३-२-१)। "आयुष्कामेन वप्तव्यं न जातु परयोषिति" मनु० ९-४१।

आयुष्टोम ಆಯುಷ್ಟೋಮ (पु०) ಆಯುಷ್ಯ ಹೋಮ, ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಒಂದು ಯಾಗ. आयुः-साधनं स्तोमः।

आयुष्मत् ಆಯುಷ್ಮತ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಕಂಭಾದಿ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "योग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (त्रि०) 2. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು. प्रशस्तमायुरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "यदाज्ञापयत्यायुष्मान्" शाकु० १। "आयुष्मन्तं सुतं सूते यशोमेधासमन्वितम्। धनवन्तं प्रजावन्तं सात्त्विकं धार्मिकं तथा" मनु० ३-२६३। 3. ವೃದ್ಧ, ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸಾದವನು.

आयुष्य ಆಯುಷ್ಯ (न०) 1. ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿ, ಆಯುಸ್ಸಿನ ಅಧಿಕ್ಯ. आयुस् स्वार्थे "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः। श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते ह्युदङ्मुखः" मनु० २-५२। 2. ಜನನವಾದನಂತರ ಮಾಡುವ ಜಾತ ಕರ್ಮ. (त्रि०) 3. ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಆಯುಷ್ಯ ಹೋಮ. आयुःप्रयोजनमस्य "यत्" (वा० ५-१-१११)। "धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं वातिथिपूजनम्" मनु० ३-१०६।

आयुस् ಆಯುಸ್ (न०) 1. ಜೀವಿತದ ಕಾಲ, ಬದುಕಿರುವ ಕಾಲ. एति—इण् (गतौ) "उसिः" (उ० २-११८)। "शृङ्गं सदृशविनयाधिकृतः परेषामत्युच्छ्रितं न ममृषे न तु दीर्घमायुः" रघु० १-६२। 2. ಆಯುಸ್ಸು ಬೆಳೆಯಲು ಮಾಡುವ ಆಯುಷ್ಯ ಹೋಮ. ಆಯುಸ್ಸು ಅಲ್ಪ, ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘ ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಮೂವತ್ತೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾದುದು ಅಲ್ಪಾಯುಸ್ಸು. ಎಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಮಧ್ಯಾಯುಸ್ಸು. ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟು ಪೂರ್ಣಾ (ದೀರ್ಘಾ)ಯುಸ್ಸು. ಆಯುಷ್ಕಾರಕನು ಶನಿ. ಅಷ್ಟಮ ಭಾವಾಧಿಪತಿಯು ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರೆ ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸು. ದಶಮ ಭಾವಾಧಿಪತಿಯು ತನ್ನ ಉಚ್ಚಕ್ಷೇತ್ರ, ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರಕ್ಷೇತ್ರ ದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿ, ಅಷ್ಟಮಾಧಿಪತಿ ಮತ್ತು ದಶಮಾಧಿಪತಿಗಳು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ (ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ ಮೂಲತ್ರಿಕೋಣ ಮತ್ತು ಸ್ವೋಚ್ಚ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೂ ವಿಶೇಷ), ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿಯು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿದ್ದು ಗುರುಶುಕ್ರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದ್ದರೂ, ಅಥವಾ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟರೂ, ಪಾಪಗ್ರಹಗಳು ಮೂರು, ಆರು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಶುಭಗ್ರಹಗಳು ಕೇಂದ್ರ ತ್ರಿಕೋಣಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿಯು ಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದರೂ, ಮೂರು ಗ್ರಹಗಳು ಉಚ್ಚವಾಗಿದ್ದು ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಮಾಧಿಪತಿಯು ಇದ್ದರೂ, ಅಷ್ಟಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಾಪಗ್ರಹಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ ಗುಣಗಳು: (1) ದಾನ, (2) ಶೀಲ, (3) ದಯೆ, (4) ಸತ್ಯ, (5) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, (6) ಕೃತಜ್ಞತೆ, (7) ಮೈತ್ರಿ ಮತ್ತು 8. ರಸಾಯನ ಸೇವನೆ.

ಪರಮಾಯುಸ್ಸು:

ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮತ್ತು	
ಆನೆಗಳಿಗೆ	120 ವರ್ಷಗಳು 5 ದಿನಗಳು
ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ	32 ವರ್ಷಗಳು
ಒಂಟೆ ಮತ್ತು	
ಕತ್ತೆಗಳಿಗೆ	25 ,,
ದನ ಮತ್ತು ಎಮ್ಮೆ	
ಗಳಿಗೆ	24 ,,
ಆಡು, ಸೀಮೆಹಸು	
ಮತ್ತು ಜಿಂಕೆಗಳಿಗೆ	16 ,,
ನಾಯಿ, ಸಿಂಹ ಮತ್ತು	
ಮಾರ್ಜಾರಗಳಿಗೆ	12 ,,

आयोधन ಆಯೋಧನ (न०) 1. ಯುದ್ಧ. आ + युध (सम्प्रहारे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "आयोधने कृष्णगतिं सहायम्" रघु० ६-४२। 2. ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ, ರಣರಂಗ. आयुध्यतेऽत्र—आ + युध अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಕೊಲ್ಲುವುದು, ಕೊಲೆಮಾಡುವುದು. "आयोधनं घातनं स्यात् युद्धमायोधनं मतम्" शाश्व०।

आर ಆರ (पु०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ. 2. ಶನಿಗ್ರಹ. आ-ऋच्छति—ऋ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। (पुं०) 3. ಹಿತ್ತಾಳೆ. 4. ಒಂದು ಮೂಲೆ, ಕೋಣ. 5. ದೂರ, ಅಂತರ. (स्त्री०) —रा—रा. 6. ಚರ್ಮವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಉಳಿ, ಚರ್ಮಾರನ ಉಳಿ. 7. ಚಾವಟಿ.

"आरा चर्मप्रभेदित्यां पुंसि भौमे शनैश्चरे" मेदि०। "संक्रीडन्ती तेजिताश्वस्य रागादुद्यम्यारामग्रकायोत्थितस्य" माघ० १८-७।

आरकूट ಆರಕೂಟ (पुंन०) ಹಿತ್ತಾಳೆ. आरं कूटयते—कूट (दाहे) "अच्" (३-१-१३४)।

आरक्ष ಆರಕ್ಷ (पु०) 1. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರದೇಶ. आ + रक्ष (पालने) "अच्" (३-१-१३४)। "आरक्षमग्नमवमत्य सृणि शिताग्रमेकः पलायत जवेन कृतार्तनादः" माघ० ५-५। 2. ಆನೆಯ ತಲೆಯ ಚರ್ಮ. 3. ಸೈನ್ಯ. 4. ರಕ್ಷಣೆ. आ + रक्ष भावे "घञ्" (३-३-१८)। "तेषामारक्षभूतं तु पूर्वं दैवं नियोजयेत्" मनु० ३-२०४। (वि०) 5. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. "शतसाहस्रमारक्षं मध्यमं रक्षसां कपिः" भट्टि० ८-३७।

आरक्षक ಆರಕ್ಷಕ (पु०) 1. ಕಾವಲುಗಾರ, ಪಹರೆಯವನು. 2. ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ನ್ಯಾಯಾಧ್ಯಕ್ಷ. (Magistrate).

आरक्षा ಆರಕ್ಷಾ (स्त्री०) ರಕ್ಷಣೆ. आ+रक्ष (पालने) "अः" (३-३-१०३)।

आरग्वध ಆರಗ್ವಧ (पु०) 1. ಕಕ್ಕೆ ಗಿಡ. "आरग्वधे राजवृक्षशम्याकचतुरङ्गुलाः" अम०। (न०) 2. ಕಕ್ಕೆ ಕಾಯಿ.

आरणि ಆರಣಿ (पु०) ಸುಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಲಾಶಯ, ಸುಳಿಗುಂಡಿ.

आरणेय ಆರಣೇಯ (पु०) 1. ಶುಕಮಹರ್ಷಿ. अरण्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। ["अरणीसुत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आरण्य ಆರಣ್ಯ (पु०) 1. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 2. ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿ, ಆಕಳ ತೊಪ್ಪೆ. (वि०) 3. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. अरण्ये भवः "णः" (वा० ८-३-१०१)। आरण्याः सुमनसः, आरण्यः पशुः। सि० कौ०। ಅರಣ್ಯ ಪಶುಗಳು ೨೪ ಜಾತಿ—"सरीसृपो रुरुश्चैव महिषो वानरस्तथा। पृषतक्षौ मृगश्चैव पशवें सप्तधा मतः"।

आरण्यक ಆರಣ್ಯಕ (न०) 1. ಆರಣ್ಯಕ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ. तैत्तिरीयारण्यकम्, बृहदारण्यकम् ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಮಹಾಭಾರತದ ವನ ಪರ್ವ. 3. ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣದ ಅರಣ್ಯಕಾಂಡ. अरण्य "वुञ्" (४-२-१२९)। 4. ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿ, ಆಕಳ ತೊಪ್ಪೆ. अरण्य वा "वुञ्" (वा० ४-२-१२९)। (वि०) 5. ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ— (1) ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. (2) ಅಧ್ಯಾಯ. "आरण्यकानां प्रभवः फलानाम्" याद० ४-३०। (3) ನ್ಯಾಯ. (4) ವಿಹಾರ. (5) ಮನುಷ್ಯ. "आरण्यकोपात्तफलप्रसूतिः" रघु० ५-१५। "तपःषड्भागमक्षय्यं ददत्यारण्यका हि नः" शाकु० २-१३।

आरण्यपर्वन् ಆರಣ್ಯಪರ್ವನ್ (न०) ಮಹಾಭಾರತದ ಅರಣ್ಯಪರ್ವ.

आरण्यपशु ಆರಣ್ಯಪಶು (पु०) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪಶು. ["आरण्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आरत ಆರತ (वि०) 1. ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿದ, ನಿಂತು ಹೋದ. 2. ವಿರಾಮಹೊಂದಿದ. आ + रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "उदितपक्षमिवारतनिःस्वनैः पृथुनितम्बविलम्बिभिरम्बुदैः" किरा० ५-६।

आरति ಆರತಿ (स्त्री०) 1. ನಿವೃತ್ತಿ, ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ. 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ವಿರಾಮ. आ + रमु (क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आरनाल ಆರನಾಳ (न०) ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. आरो नालो गन्धो यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। आरनालकम् ಆರನಾಳಕವಮ್.

आरब्ध ಆರಬ್ಧ (वि०) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+रभ (राभस्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। "व्रतयज्ञविवाहेषु श्राद्धे होमेऽर्चने जपे। आरब्धे सूतकं न स्यादनारब्धे तु सूतकम्"।

आरभट ಆರಭಟ (पु०) ವೀರ, ಶೂರ, ಸಾಹಸಕೃತ್ಯ ವೆಸಗುವವನು.

आरभटी ಆರಭಟೀ (स्त्री०) 1. ಆರಭಟೀವೃತ್ತಿ, ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಭಾಷೆಯ ಶೈಲಿ, ಒಂದು ಬಗೆ ವಾಗ್ಧೋರಣೆ. ಈ ವೃತ್ತಿಯು ರೌದ್ರ ಮತ್ತು ಬೀಭತ್ಸ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "आरभटी पुनः। रसे रौद्रे च बीभत्से" सा० द०। ಆರಭಟೀ ಲಕ್ಷಣ "मायेन्द्रजालसङ्ग्रामक्रोधोद्भ्रान्तादिचेष्टितैः। संयुक्ता वधबन्धाद्यैरुद्धतारभटी मता" सा० द०। 2. ನರ್ತನದ ಒಂದು ರೀತಿ.

आरभ्य ಆರಭ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. आ + रभ (राभस्ये) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಉಪಕ್ರಮಿಸಿ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ. आ + रभ "ल्यप्" (७-१-३७)। 3. ಮೊದಲುಗೊಂಡು.. "मालत्याः प्रथमावलोकनदिनादारभ्य" मालती० ६-३।

आरमण ಆರಮಣ (न०) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ವಿರಾಮ. आ + रमु (क्रीडायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ. आरम्यतेऽत्र--अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आरम्भ ಆರಂಭ (पु०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. आ + रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१८)। नुमागमः (७-२-६१)। "चण्डारम्भः समीरो वहति परिदिशं भीरु किं सम्भ्रमेण" वेणी० २-१९। "आरम्भं प्रथमं चक्रुर्देवदुन्दुभयो दिवि" रघु० १०-७६। 2. ಪ್ರಯತ್ನ. "सक्ताङ्गुलिः सायकपुङ्ख एव चित्रार्पितारम्भ इवावतस्थे" रघु० २-३१। 3. ವೇಗ, ತ್ವರೆ, ಶೀಘ್ರತೆ. 4. ಕೆಲಸ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಕಾರ್ಯ. "आगमैः सदृशारम्भः प्रारम्भसदृशोदयः" रघु० १-१५। "अयथाबलमारम्भः" माघ० २-१४। 5. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪೀಠಿಕೆ. 6. ಅಹಂಕಾರ, ದರ್ಪ, ಕೊಬ್ಬು. 7. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ. "आरम्भस्तु त्वरायां स्यादुद्यमे वधदर्पयोः" मेदि०। (वि०) 8. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आरम्भण ಆರಂಭಣ (न०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 2. ಪ್ರಯತ್ನ. 3. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪೀಠಿಕೆ. 4. ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ. आ + रभ (राभस्ये) "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ. आरम्यतेऽनेन कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आरम्भणीय ಆರಂಭಣೀಯ (वि०) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. आ + रभ (राभस्ये) "अनीयर्" (३-१-९६)।

आरम्भवाद ಆರಂಭವಾದ (पु०) ನಿತ್ಯವಾದ ಪರಮಾಣುವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ತಾರ್ಕಿಕರ ವಾದ. "द्रव्याणि द्रव्यान्तरमारभन्ते गुणाश्च गुणान्तरम्" वै० सू०। "पृथिव्यम्भोऽग्निवायूनां कर्मसंयोजिताणवः। द्व्यणुकादिक्रमेणाण्डमारभन्ते इदं महत्"।

आरव ಆರವ (पु०) ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. आ + रु (शब्दे) "अप्" (३-३-५७)। "ऋज्वीर्दधानैरवमत्य कन्धरा-ग्रलावचूडाः कलघर्घरारवैः" माघ० १२-१८।

आरा ಆರಾ (स्त्री०) 1. ಚರ್ಮವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ (ಚರ್ಮಾರನ) ಉಳಿ. "आरा चर्मप्रभेदिन्यां पुंसि भौमे शनैश्चरे" मेदि०। 2. ಜಾವಟಿ.

आरात् ಆರಾತ್ (अव्य०) 1. ದೂರದಲ್ಲಿ. 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. आ + रा (दाने) "आतिः" बाहु०। "आरादूरसमीपयोः" अम०। "किं तावत्सरसि सरोजमेतदारात्" माघ० ८-२९। "मरुत्प्रयुक्ताश्च मरुत्सखाभं तमर्च्यमारादभिवर्तमानम्" रघु० २-१०।

आराति ಆರಾತಿ (पु०) ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. आ + रा (दाने) "क्तिच्" (३-३-१७४)।

आरातीय ಆರಾತೀಯ (वि०) 1. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. 2. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. 3. ದೂರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. 4. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. 5. ದೂರದಿಂದ ಬಂದ. 6. ಸಮೀಪದಿಂದ ಬಂದ. आरात् भवः जातः आगतो वा "भवः" (४-२-११४)।

आरात्रिक ಆರಾತ್ರಿಕ (न०) ಆರತಿ, ಮಂಗಳಾರತಿ, (ಕರ್ಪೂರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ) ನೀರಾಜನ.

आराधक ಆರಾಧಕ (वि०) ಅರ್ಚಕ, ಪೂಜೆ ಮಾಡುವವನು. आराध्नोति--आ + राध (संसिद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आराधन ಆರಾಧನ (न०) 1. ಪೂಜೆ, ಉಪಾಸನೆ. आ + राध (संसिद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अघोपघातं मघवा विभूत्यै भवोद्भवाराधनमादिदेश" किरा० ११-८०। 2. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. "आराधनायास्य सखीसमेतां समादिदेश प्रयतां तनूजाम्" कुमा० १-५८। 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ, ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. "आराधनाय लोकानां मुञ्चतो नास्ति मे व्यथा" उ० रा० १-१२। 4. ಪೂಜಾ ಸಾಧನ, ಪೂಜೆಯ ಸಲಕರಣೆ. आराध्यतेऽनेन—कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "इदं तु ते भक्तिनम्रं सतामाराधनं वपुः" कुमा० ६-७३। 5. ಪಾಕ, ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವುದು, ಬೇಯಿಸುವುದು. 6. ಸಂಪಾದನೆ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಾಭ. "आराधनं साधने स्यादवाप्तौ तोषणेऽपि च" अम०। "आराधनं च पचने प्राप्तौ सन्तोषणेऽपि च" मेदि०।

आराधना ಆರಾಧನಾ (स्त्री०) 1. ಪೂಜೆ. 2. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. आ + राध (संसिद्धौ) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

आराधनीय ಆರಾಧನೀಯ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. आ + राध (संसिद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "सोऽहं कथं नाम तवाचरेयमाराधनीयस्य धृतेर्विघातम्" रघु० १६-८२।

आराधयितृ ಆರಾಧಯಿತೃ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುವವನು, ಉಪಾಸಕ. 2. ಸೇವಿಸುವವನು, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುವವನು. 3. ಪರಿಚಾರಕ. आ+राध (संसिद्धौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "नन्वयमाराधयिता जनस्तव समीपे वर्तते" शाकु० ३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आराधयित्री ಆರಾಧಯಿತ್ರೀ.

आराधित ಆರಾಧಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + राध (संसिद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "राधेयमाराधितजामदग्न्यम्" किरा० ३-२१।

आराध्य ಆರಾಧ್ಯ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. आ + राध (संसिद्धौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಪೂಜಿಸಿ, ಆರಾಧಿಸಿ. आ + राध "ल्यप्" (७-१-३७)। "आराध्य वा सहस्राक्षमयश:शल्यमुद्धरे" किरा० ११-७९।

आराम ಆರಾಮ (पु०) 1. ಕೈತೋಟ, ಉಪವನ, ಉದ್ಯಾನ. आरम्यतेऽत्र– आ + रमु (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१२१)। "योऽन्त:सुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ज्योतिरेव स:" गीता ५-२४। रा० भा०। 2. ಕ್ರೀಡೆ, ವಿಹಾರ, ಆಟ. गीता ५-२४। शां० भा०। 3. ಸಂತೋಷ. "रामभद्र गुणाराम भ्रातृभिस्त्वं पुरस्कृत:" म० वी० ७-४०।

आरामिक ಆರಾಮಿಕ (वि०) ತೋಟದ ಕಾವಲುಗಾರ. आरामे नियुक्त: "ठक्" (४-४-६९)।

आरालिक ಆರಾಲಿಕ (पु०) 1. ಅಡಿಗೆಯವನು. (वि०) 2. ವಕ್ರಗತಿಯುಳ್ಳವನು. अरालं कुटिलं चरति– "ठक्" (४-४-८)।

आराव ಆರಾವ (पु०) ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. आ+रु (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "नारावं व्यतनुत मेखलाकलाप: कस्मिन् वा सजलगुणे गिरां पटुत्वम्" माघ० ८-४५।

आरावित् ಆರಾವಿನ್ (वि०) ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ, ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ. आराव: शब्दोऽस्त्यत्र "इनि:" (५-२-११५)। "अनेन तनुमध्यया मधुरनूपुराराविणा" माल० ३-१७।

आरित्रिक ಆರಿತ್ರಿಕ (वि०) 1. ಹಡಗಿನ ಲಂಗರನಲ್ಲಿರುವ. 2. ಲಂಗರನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಾದ. अरित्रे भव: जातो वा "ठञ्" "जिठ:" च (४-२-११६)। स्त्रियाम् ठचि "ङीप्" (४-१-१५)। आरित्रिकी ಆರಿತ್ರಿಕೀ. जिठे "टाप्" आरित्रिका ಆರಿತ್ರಿಕಾ.

आरित्सा ಆರಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಹಿಂಸಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आ+राध (संसिद्धौ) + सन् "अ:" (३-३-१०२)।

आरित्सु ಆರಿತ್ಸು (वि०) ಹಿಂಸಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आ + राध (संसिद्धौ) + सन् "उ:" (३-२-१६८)।

आरिरात्सा ಆರಿರಾತ್ಸಾ (स्त्री०) ಪೂಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आराद्धुमिच्छा—आ + राध (संसिद्धौ) + सन् "अ:" (३-३-१०२)।

आरिरात्सु ಆರಿರಾತ್ಸು (वि०) ಪೂಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आराद्धुमिच्छु:—आ + राध (संसिद्धौ) + सन् "उ:" (३-२-१६८)।

आरिराधयिषा ಆರಿರಾಧಯಿಷಾ (स्त्री०) ಪೂಜೆ ಮಾಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आराधयितुमिच्छा—आ + राध (संसिद्धौ) + णिच् + सन् "अ:" (३-३-१०२)।

आरिराधयिषु ಆರಿರಾಧಯಿಷು (वि०) ಪೂಜೆಮಾಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आराधयितुमिच्छु:—आ+राध (संसिद्धौ) + णिच् + सन् "उ:" (३-२-१६८)।

आरोहणक ಆರೋಹಣಕ (वि०) ಆರೋಹಣ ರಾಜನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अरोहणेन निर्वृत्तम् "वुञ्" (४-२-८०)।

आरुरुक्षा ಆರುರುಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಏರಲು ಇಚ್ಛೆ, ಹತ್ತಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आरोढुमिच्छा—आ + रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भवि च) + सन् "अ:" (३-३-१०२)।

आरुरुक्षु ಆರುರುಕ್ಷು (वि०) ಏರಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ, ಹತ್ತಲು ಇಷ್ಟವುಳ್ಳ. आरोढुमिच्छु:—आ + रुह (बीजजन्मादौ) +सन् "उ:" (३-२-१६८)। "तमारुरुक्षुं तरलाङ्घ्रिपद्मम्" याद० ४-२५। "कैलासगौरं वृषमारुरुक्षो: पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्" रघु० २-३५। "आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते" गीता ६-३।

आरूढ ಆರೂಢ (न०) 1. ಹತ್ತುವಿಕೆ, ಏರುವಿಕೆ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) भावे "क्त:" (३-३-११४)।

"अत्यारूढं रिपोः सोढं चन्दनेनेव भोगिनः" रघु० १०-४२। (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ, ಏರಿದ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "आरूढः पतित इति स्वसंभवोऽपि" माघ० ८-५४। 3. ಉಂಟಾದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "तदागमारूढगुरुप्रहर्षः" रघु० ५-६१। 4. ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಏರಲ್ಪಟ್ಟ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "आरूढो वृक्षो भवता" सि० कौ०।

आरूढि ಆರೂಢಿ (स्त्री०) ಹತ್ತುವಿಕೆ, ಏರುವಿಕೆ, आ+रुह (बीजजन्मादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आरेक ಆರೇಕ (पु०) 1. ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. 2. ಸಂಕೋಚಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಚಿಕ್ಕದುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. आ + रिच (वियोजनसंपर्चनयोः) "घञ्" (३-३-१८)।

आरेचित ಆರೇಚಿತ (वि०) ಸಂಕೋಚಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಕ್ಕದುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ + रिच (वियोजनसंपर्चनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आरेचितभ्रूचतुरैः कटाक्षैः" कुमा० ३-५।

आरेवत ಆರೇವತ (पु०) 1. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. आरेवयति निःसारयति मलम्—आ + रेवृ (गतौ) +णिच् "विच्" (३-२-७५)। आरेवमतति—अत (सातत्यगमने) "अच्" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಕಕ್ಕೆ ಕಾಯಿ.

आरोग्य ಆರೋಗ್ಯ (न०) ರೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अरोगस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "आरोग्यं भास्करादिच्छेत् मोक्षमिच्छेज्जनार्दनात्। ज्ञानं महेश्वरादिच्छेत् श्रियमिच्छेद्धुताशनात्"। "धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्यं साधनं यतः"।

आरोग्यव्रत ಆರೋಗ್ಯವ್ರತ (न०) ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವ್ರತ. आरोग्यार्थं व्रतम्। [ಈ ವ್ರತವನ್ನು ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿಯಿಂದ ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಪ್ರತಿ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮೀ ದಿನ ಆಚರಿಸಬೇಕು.] "अतः परं महाराज व्रतमारोग्यसंज्ञितम्। सितायां माघमासस्य सप्तम्यां समुपोषितः। षष्ठ्यां चैव कृताहारः सप्तम्यामुपवासकृत्। अष्टम्यां चैव भुञ्जीत एष एव विधिर्मतः। अनेन वत्सरं पूर्णं विधिना योऽर्चयेद्रविम्। तस्यारोग्यं धनं धान्यमिह जन्मनि जायते" वराहपु०।

आरोग्यशाला ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಾ (स्त्री०) ಚಿಕಿತ್ಸಾಗೃಹ, ಆಸ್ಪತ್ರೆ. आरोग्यार्था शाला। "आरोग्यशालां कुर्वीत महौषधपरिच्छदाम्। विदग्धवैद्यसंयुक्तां बह्वन्नरससंयुताम्। वैद्यस्तु शास्त्रवित्प्राज्ञः दृष्टौषधपराक्रमः। ओषधीमूलतत्त्वज्ञः समुद्धरणकालवित्। त्यागिवद्देहिनां तद्वदनुकूलप्रियंवदः" ಎಂದು ಆಸ್ಪತ್ರೆಯ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ರಮವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

आरोग्यस्नान ಆರೋಗ್ಯಸ್ನಾನ (न०) ಆರೋಗ್ಯಾನಂತರ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ. आरोग्यनिमित्तं स्नानम्।

आरोढृ ಆರೋಢೃ (वि०) ಆನೆ ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವವನು (ಸವಾರಿ ಮಾಡುವವನು). आ + रुह (बीजजन्मादौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "आरोढुः समवनतस्य पीतशेषे" किरा० ७-३३।

आरोप ಆರೋಪ (पु०) 1. ಹತ್ತಿಸುವಿಕೆ, ಏರಿಸುವಿಕೆ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) +णिच् "घञ्" (३-३-१८)। पादेशः (७-३-४३)। 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದರ ಜ್ಞಾನ. ಇದು (1) ಕೇವಲಾರೋಪ ಮತ್ತು (2) ಆಹಾರ್ಯಾರೋಪಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. 1. ಭ್ರಾಂತಿ, ಆದಲ್ಲದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಆದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು ಕೇವಲಾರೋಪ. ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾರೋಪ ಮತ್ತು ಸಂಸರ್ಗಾರೋಪಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ರಜತವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾರೋಪ. ಜಪಾಕುಸುಮದ ರಕ್ತವರ್ಣವನ್ನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಫಟಿಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಸಂಸರ್ಗಾರೋಪ. ೩. ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಭೇದಜ್ಞಾನವಿದ್ದರೂ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಮತ್ತೊಂದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಆಹಾರ್ಯಾರೋಪ. "अयं हि घूर्जटिः साक्षाद्येन दग्धाः पुरः क्षणात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಾಜ ಮತ್ತು ಧೂರ್ಜಟಿ ಇವರಿಗೆ ಭೇದವು ತೋರಿಬಂದರೂ ರಾಜನಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಧೂರ್ಜಟಿತ್ವರೂಪ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಆಹಾರ್ಯಾರೋಪ. 3. ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. 4. ಗಿಡ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸುವುದು. 5. ಮೇಲೆ ಇಡುವುದು, ಮೇಲೆ ಹಾಕುವುದು. 6. ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವುದು.

आरोपक ಆರೋಪಕ (वि०) 1. ಏರಿಸುವವನು. 2. ಗಿಡಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸುವವನು. आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಎತ್ತಿ ಇಡುವವನು, ಮೇಲೆ ಇರಿಸುವವನು.

आरोपण ಆರೋಪಣ (ನ೦) ಹತ್ತಿಸುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। ಮುಂತಾಗಿ "आरोप" ಪದದ ಅರ್ಥ. "जायापती लौकिकमेषणीय-मार्द्राक्षतारोपणमन्वभूताम्" कुमा० ७-८८।

आरोपणीय ಆರೋಪಣೀಯ (ವಿ೦) 1. ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಪ್ಪುಹೊರಿಸಲ್ಪಡುವ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಏರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಡುವ.

आरोप्य ಆರೋಪ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। मुखं चन्द्रः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರತ್ವವು (ಚಂದ್ರನ ಧರ್ಮವು) ಆರೋಪ್ಯವು. 2. ಏರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ.

आरोपित ಆರೋಪಿತ (ವಿ೦) 1. ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अथाभिपश्यन्निव विद्विषः पुरः पुरोधसारोपितहेतिसंहतिः" किरा० ३-५६। 5. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

आरोह ಆರೋಹ (ಪು೦) 1. ಹತ್ತುವುದು, ಏರುವುದು. 2. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. 3. ಮೊಳಕೆ. 4. ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ, ಸೊಕ್ಕು. 5. ಉದ್ದ, ನೀಳ. 6. (ಸ್ತ್ರೀಯರ) ನಿತಂಬ, ಹೆಂಗಸಿನ ಕಟಿಪ್ರದೇಶ, ಸೊಂಟ. 7. ಇಳಿಯುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. 8. (ಆನೆ ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ) ಸವಾರಿಮಾಡುವವನು. आ + रुह (बीजजन्मादौ) "घञ्" (३-३-१८)। "आरोहस्त्ववरोहे च वरारोहाकटावपि। आरोहणे गजारोहे दीर्घत्वे च समुच्छ्राये" मेदि०।

आरोहण ಆರೋಹಣ (ನ೦) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದು. आ + रुह (बीजजन्मादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "आरोहणार्थं नवयौवनेन कामस्य सोपानमिव प्रयुक्तम्" कुमा० १-३९। 2. ಬೀಜವು ಅಂಕುರಿಸುವುದು, ಮೊಳಕೆ ಹೊರಡುವುದು. 3. ಸೋಪಾನ, ಮೆಟ್ಟಲು, ಹಂತ. आरुह्यतेऽनेन—आ + रुह कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "आरोहणं स्यात्सोपाने समारोहे प्ररोहणे" मेदि०। 4. ಸಂಗೀತದ ಸ್ವರಗಳ ಏರಿಕೆ.

आरोहणीय ಆರೋಹಣೀಯ (ವಿ೦) 1. ಹತ್ತಲ್ಪಡುವ, ಹತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಲು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಸಾಧನ. आरोहणं प्रयोजनमस्य "छः" (५-१-१११)।

आरोहिन् ಆರೋಹಿನ್ (ವಿ೦) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವವನು, ಏರುವವನು. आ + रुह (बीजजन्मादौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आरोहिणी ಆರೋಹಿಣೀ.

आरोहिणी ಆರೋಹಿಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) (ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆ. ಸೂರ್ಯದಶೆಯಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಚಂದ್ರಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳು ಆರೋಹಿದಶೆಗಳು. ಶುಕ್ರದಶೆಯಿಂದ ಪುನಃ ಸೂರ್ಯಾದಿ ದಶೆಗಳು ಬಂದರೆ ಅವರೋಹಿ ದಶೆಗಳು.

आर्कायण ಆರ್ಕಾಯಣ (ನ೦) 1. ಸೂರ್ಯನ ಗತಿ, —ಸಂಚಾರ. (ವಿ೦) 2. ಸೂರ್ಯವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अर्कस्य गोत्रापत्यं "फञ्" (४-१-११०)।

आर्कि ಆರ್ಕಿ (ಪು೦) ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ—(1) ಶನಿದೇವ, (2) ಯಮ, (3) ಕರ್ಣ, (4) ಸುಗ್ರೀವ ಮತ್ತು (5) ವೈವಸ್ವತ ಮನು. (ಪು೦ ದ್ವಿ೦ ಬ೦) (6) ಅಶ್ವಿನೀ ಕುಮಾರರು. अर्कस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

आर्क्ष ಆರ್ಕ್ಷ (ವಿ೦) ನಕ್ಷತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. ऋक्षस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आर्क्ष्य ಆರ್ಕ್ಷ್ಯ (ವಿ೦) ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿರುವ, ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. ऋक्षे भवः "यञ्" (४-१-१०५)।

आर्गल ಆರ್ಗಳ (ಸ್ತ್ರೀ೦ ನ೦) ಅಗಳಿ, ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಹಾಕುವ ತಡೆಯ ಮರ, ತಾಪಾಳು. अर्गल स्वार्थे "अण्"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। आर्गली ಆರ್ಗಳೀ.

आर्घा ಆರ್ಘಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಚೂಪಾದ ಮೂತಿಯುಳ್ಳ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಜಾತಿ ಜೇನುಹುಳ.

आर्घ्य ಆರ್ಘ್ಯ (ನ೦) 1. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಜೇನುಹುಳುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜೇನುತುಪ್ಪ. 2. ಜರತ್ಕಾರು ಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮದ ಹಿಪ್ಪೆಮರದಿಂದ ಹೊರಟ ರಸ (ಹಾಲು). "मधूकवृक्षा निर्यासं जरत्कार्वाश्रमोद्भवाः। स्रवन्त्यार्घ्यं तदाख्यातं श्वेतकं मालवे पुनः। तीक्ष्णतुण्डास्तु याः पीताः मक्षिकाः षट्पदोपमाः। आर्घास्ताः तत्कृतं यत् स्यादार्घ्यमित्यपरे जगुः"।

आर्चं आर्चं (वि०) पूजाकार्यवुळ्ळ, भक्तियुळ्ळ. अर्चास्त्यस्य "णः" (५-२-१०१)।

आर्चिक आर्चिक (वि०) 1. ऋग्वेददल्लि उक्तवाद, ऋग्वेदक्के संबंधिसिद. ऋचि भवः "ठक्" (४-३-७२)। 2. ऋक्कुगळ व्याख्यान. ऋचां व्याख्यानो ग्रन्थः "ठक्" (४-३-७२)।

आर्चीक आर्चीक (पु०) 1. ऋचीकपर्वत. (वि०) 2. ऋचीकपर्वतक्के संबंधिसिद, ऋचीकपर्वतदल्लि हुट्टिद. ऋचीके भवः "अण्" (४-३-५३)।

आर्जक आर्जक (वि०) संपादिसुवनु. आ + अर्ज (अर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पार्थ एव सहजेष्वखिलेषु प्रायशो युधि बलं श्रुतवत्याः। अन्वभूदधिकमीक्षणवृष्टीरार्जकांशमिव राजसुतायाः" चं० भा०।

आर्जव आर्जव (न०) 1. सरळतॆ, नेरवागिरुविकॆ. ऋजोर्भावः "अण्" (५-१-१२२)। "ऋजुता वक्रतां प्राप वक्रता च तथार्जवम्" चं० रा०। 2. प्रामाणिकतॆ, वंचनेयिल्लदिरुविकॆ. 3. विधेयतॆ, नम्रतॆ. "ददर्श गोपानुपधेनु पाण्डवः कृतानुकारानिव गोभिरार्जवे" किरा० ४-१३।

आर्जुनायन आर्जुनायन (पु०) अर्जुनन गोत्रदल्लि हुट्टिदवनु. अर्जुनस्य गोत्रापत्यम् "फञ्" (४-१-११०)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। आर्जुनायना आर्जुनायना.

आर्जुनि आर्जुनि (पु०) अर्जुनन मग, अभिमन्यु. अर्जुनस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९६)।

आर्त आर्त (वि०) 1. पीडिसल्पट्ट, सोयिसल्पट्ट, तॊंदरॆ पडिसल्पट्ट. 2. दुःखगॊंड, कष्टक्कॆ सिलुकिद. "तदीयमाक्रन्दितमार्तसाधोर्गुहानिबद्धप्रतिशब्ददीर्घम्" रघु० २-२८। 3. रोगि, व्याधिग्रस्त. आ + ऋ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "द्वेष्योऽपि संमतः शिष्टस्तस्यार्तस्य यथौषधम्" रघु० १-२८।

आर्तगल आर्तगल (पु०) नेल्लि हूविन गॊरंटॆ.

आर्तपर्णि आर्तपर्णि (पु०) ऋतुपर्णमहाराजन मग. ऋतुपर्णस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

आर्तव आर्तव (न०) 1. मुट्टु, रजस्सु, (स्त्रीयर) ऋतुकालद रक्तस्राव. ऋतु "अण्" (५-४-३८)। "नोपगच्छेत्प्रमत्तोऽपि स्त्रियमार्तवदर्शने" मनु० ४-४०। (वि०) 2. (वसंतादि) ऋतु संबंधवाद, कालक्कॆ संबंधिसिद. ऋतुरस्य प्राप्तः "अण्" (५-१-१०५)। "अवधीरितातंवगुणं सुखतां नयता रुचां निचयमंशुमतः" किरा० ६-२५।

आर्ति आर्ति (स्त्री०) 1. पीडॆ, तॊंदरॆ. 2. नोवु, दुःख. 3. धनुस्सिन अग्रभाग, बिल्लिन तुदि. 4. विनाश, अळिवु, प्रळय. "आ + ऋ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "आपन्नार्तिप्रशमनफलाः सम्पदो ह्युत्तमानाम्" मेघ० १-५३। 5. रोग, व्याधि.

आर्त्विज आर्त्विज (वि०) ऋत्विक्किन संबंधवाद. ऋत्विज इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आर्त्विजीन आर्त्विजीन (पु०) 1. यजमान, यागमाडुवनु. ऋत्विजमर्हति। 2. ऋत्विक्कु, यागमाडिसुवनु. ऋत्विजं तत्कर्महति "खञ्" (वा० ५-१-७१)। "दक्षिण्यदिष्टं कृतमार्त्विजीनैस्तद्यातुधानैश्चिचिते प्रसर्पत्" भट्टि० २-२९।

आर्त्विज्य आर्त्विज्य (न०) ऋत्विक्किन कार्य, यागमाडिसुवन कॆलस. ऋत्विजो भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आर्थ आर्थ (वि०) उपात्तशब्ददिंद उंटागदॆ अर्थदिंद उंटाद, अर्थदिंद बंद. अर्थादागतः "अण्" (४-३-७४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। आर्थी उपमा। 2. अर्थदिंद लब्धवाद व्यंजनॆ. व्यंजनॆयु शाब्दी मत्तु आर्थी ऎंदु ऎरडु विध. कालदेशानुसारवागियू, काकु अथवा इतर व्यापारगळिंदलू हेळलतक्क मातिगॆ टीकॊंदु अर्थवुंटागुवुदादरॆ अल्लि व्यंजनॆयु अर्थलब्धवादुदु. "वक्तृबोद्धव्यवाक्यानामन्यसन्निधिवाच्ययोः। प्रस्तावदेशकालानां काकोश्चेष्टादिकस्य च। वैशिष्ट्यादन्यमर्थं या बोधयेत्सार्थसम्भवा" सा० द० २-१६, १७।

आर्थिक आर्थिक (वि०) 1. अर्थदिंदुंटाद, अर्थदिंद बंद. अर्थादागतः "ठक्" (४-३-७४)। 2. अर्थवन्नु तॆगॆदुकॊळ्ळुव, द्रव्य(धन)वन्नु तॆगॆदुकॊळ्ळुव. अर्थं गृह्णाति—अर्थं "ठक्" (४-४-४०)।

आर्द्र आर्द्र (वि०) 1. नॆनॆदिरुव, ऒद्दॆयाद, तॆवगाद. अर्द्यते स्म—अर्द (गतौ) "रक्" दीर्घश्च

(उ० २-१८)। "प्रत्यंसं विलुलितमूर्धजा चिराय स्नानार्द्रं वपुरुदवापयत्किलैषा" माघ० ८-६८। "आर्द्रक्षतारोपणमन्वभूताम्" रघु० ७-२८। 2. रस वत्त्वाद, हसियाद, सारवत्त्वाद. "आर्द्रं द्रव्यं द्विधा प्रोक्तं सरसं नीरसं तथा। सदुग्धं गुप्तरसकं द्विधा नीरसमुच्यते"। 3. मृदुवाद, कठिनवल्लद. "प्रेमार्द्राः प्रणयस्पृशः परिचयादुद्गाढरागोदयाः" मालती० ५-७। 4. होसदाद, ईचिनदाद. "ते पुत्रयोर्नैर्ऋतशस्त्रमार्गानार्द्रानिवाङ्गे सदयं स्पृशन्त्यौ" रघु० १४-४।

आर्द्रक आर्द्रक (वि०) 1. आर्द्रा नक्षत्रदल्लि हुट्टिदवनु. आर्द्रायां जातः "वुन्" (४-३-२८)। (न०) 2. हसिशुंठि. आर्द्रयति जिह्वाम् "कुन्" (उ० २-३२)। आर्द्रायां भूमौ जातं वा।

आर्द्रपदी आर्द्रपदी (स्त्री०) ओद्देयाद कालुगळुळ्ळ हेंगसु.

आर्द्रमाषा आर्द्रमाषा (स्त्री०) काडुद्दिन गिड.

आर्द्रशाक आर्द्रशाक (न०) हसिशुंठि.

आर्द्रालुब्धक आर्द्रालुब्धक (पु०) केशुग्रह.

आर्द्रा आर्द्रा (स्त्री०) आरिद्रानक्षत्र, अश्विनि मोदलुगोंडु आरनेय नक्षत्र. इदु रुद्र देवताकवादुदु. आर्द्रानक्षत्रदल्लि जनिसिदवनु मूर्खनू गर्वशालियू कृतघ्नू क्रूरनू पापकार्यनिरतनू आगुत्तानॆ. "शठगर्वितः कृतघ्नो हिंस्रः पापश्च रौद्रर्क्षे" बृह०। ई नक्षत्रवु प्रयाणक्के निषिद्धवादुदु. आदरॆ 21 घळिगॆय मेलॆ तिलपिष्टभक्षणवाडि होरटरॆ शुभवु. आर्द्रानक्षत्रदल्लि प्रथम रजस्वलॆयादरॆ कन्यॆयु दरिद्रळागुवळु. सूर्यनु हगलिनल्लि आरिद्रा प्रवेशमाडिदरॆ जगत्तिगॆ तोंदरॆ. सस्यनाश, अल्पवृष्टि. रात्रि प्रवेशिसिदरॆ क्षेमु, सुभिक्ष, सस्यवृद्धि मत्तु सुवृष्टियुंटागुवुदु.

आर्धधातुक आर्धधातुक (न०) (तिङ् मत्तु श कार इत्संज्ञॆयुळ्ळ प्रत्ययगळन्नु बिट्टु) धातुविन मुंदॆ विधिसल्पडुव प्रत्ययु. [तिप् मोदलु गोंडु महिङ् वरॆगिन हदिनॆंटु आख्यात प्रत्ययगळु तिङ्]।

आर्धरात्रिक आर्धरात्रिक (वि०) अर्धरात्रियल्लि उंटाद. अर्धरात्रे भवः।

आर्धिक आर्धिक (पु०) 1. वैश्य हॆंगसिनल्लि जनिसि ब्राह्मणन मनॆयल्लि बॆळॆदु सुसंस्कृतनादवनु, अंबष्ठनॆंब बिरुदॆ जातियवनु. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। आर्धिकी आर्धिकॆ. 2. जमीनन्नु सागुवळिमाडि यजमानन्दिंद अर्धभाग धान्यवन्नु सडॆयुव हक्कुळ्ळ रैत. अर्धमर्हति "ठञ्" (५-१-६३)। "आर्धिकः कुलमित्रं च गोपालो दासनापितौ" मनु० ४-२५३।

आर्य आर्य (पु०) 1. उपाध्याय, गुरु. 2. स्नॆहित, मित्र. 3. स्वामि, यजमान. ऋ (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. श्वशुर, मावन. 5. कंचुकि. (वि०) 6. कुलीन, श्रॆष्ठ वंशदल्लि हुट्टिद. 7. मान्य, पूज्य. 8. श्रॆष्ठनादवनु. 9. उदार चित्तवुळ्ळवनु. 10. साधु, शांतचित्त. 11. "आर्यः साधौ सोविदल्लेऽपि" विश्व०। 12. सदाचारसंपन्न, कर्तव्यवन्नु बिडदॆ निषिद्धवादुदन्नु माडदॆ इरुववनु. "कर्तव्यमाचरन् कार्यमकर्तव्यमनाचरन्। तिष्ठति प्रकृताचारे स वा आर्य इति स्मृतः"। "ग्रहीतुमार्यान् परिचर्यया मुहुर्महानुभावा हि नितान्तमर्थिनः" माघ० १-१७। 13. न्यायवाद. 14. होंदल्पडतक्कवनु. 15. नाटकदल्लि पूज्यन संबोधनॆ; नट मत्तु सूत्रधाररु परस्परवागियू हिरियनन्नु किरियनू इतर सामान्य जनरु अमात्यनन्नू "आर्य" पददिंद करॆयबॆकु. "राजन्नित्यृषिभिर्वाच्य सोऽपत्यप्रत्ययेन च। स्वेच्छया नामभिर्विप्रैः विप्र आर्येति चेतरैः। वाच्यो नटीसूत्रधारौ आर्यनाम्ना परस्परम्" सा० द० ६-१४५, ४६, ४७। (स्त्री०) आर्या आर्यॆ. 1. पूज्यळु. "आर्याप्यरुन्धती तत्र व्यापारं कर्तुमर्हति" कुमा० ६-३२। 2. श्रॆष्ठचित्तवृत्तियुळ्ळ हॆंगसु. 3. पार्वति. "गौर्यामार्या त्रिषुत्वेष कुलीनन्याय्यसाधुषु" नानार्थर०।

आर्यक आर्यक (पु०) 1. पितामह, तंदॆय तंदॆ. 2. मातामह, तायिय तंदॆ.

"आर्यकेण च दृष्टः स पृथाया आर्यकेण च। तदा दौहित्रदौहित्रः परिष्वक्तः सुपीडितम्" भा०। (वि०) 3. पूज्य, गौरवार्हः. आर्य स्वार्थे "कन्"। इत्यादि "आर्य" पदद अर्थः.

आर्यगृह्य ಆರ್ಯಗೃಹ್ಯ (वि०) ಆರ್ಯರಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು, ಪೂಜ್ಯರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು. आर्यैर्गृह्यते—ग्रह (उपादाने) "क्यप्" (३-१-११९)। "तमार्यगृह्यं निगृहीतधेनुर्मनुष्यवाचा मनुवंशकेतुम्" रघु० २-३३।

आर्यधर्म ಆರ್ಯಧರ್ಮ (पुं०) ಹಿರಿಯರ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಸದಾಚಾರ. आर्याणां धर्मः।

आर्यपुत्र ಆರ್ಯಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. आर्यस्य श्वशुरस्य पुत्रः। 2. ಪೂಜ್ಯರ ಮಗ. 3. ಆಚಾರ್ಯರ ಮಗ. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ನಟಿಯು ಸೂತ್ರಧಾರನನ್ನೂ ರಾಣಿಯು ರಾಜನನ್ನೂ ಈ ಪದದಿಂದ ಕರೆಯುವರು. "आर्यपुत्र, इयमस्मि। आज्ञापयत्वार्यपुत्रः को नियोगोऽनुष्ठीयतामिति" रत्ना० १। "जयतु जयत्वार्यपुत्रः" माल० ५।

आर्यभट्ट ಆರ್ಯಭಟ್ಟ (पुं०) ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ (ಹಿರಿಯ) ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ, ಖಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಪಂಡಿತ. ಈ ಮಹಾ ಪಂಡಿತನು ಈಗ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬೀಜಗಣಿತವನ್ನು ಬರೆದು ದೇಶಕ್ಕೆ ಮಹೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದನು. ಈತನು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ 3620 ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಜನಿಸಿದುದಾಗಿ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. "षष्टयब्दानां षष्टिर्यदा व्यतीतास्त्रयश्च युगपादाः। अधिका विंशतिरब्दाः तदिह मम जन्मनोऽतीताः"।

आर्यमिश्र ಆರ್ಯಮಿಶ್ರ (पुं०) ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾನ್ವಿತ, ಗೌರವಾರ್ಹ. "नन्वार्यमिश्रैः प्रथममेवाज्ञप्तमभिज्ञानशाकुन्तलं नामापूर्वं नाटकं प्रयोगेऽधिक्रियतामिति." शाकु० १।

आर्या ಆರ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ, ಗೌರಿ. 2. ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು. 3. ಅತ್ತೆ, ಪತಿಯ ತಾಯಿ. 4. ಮಾತ್ರಾ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ऋ (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "आर्यः साधौ सौविदल्लेऽप्यार्योमावृत्तभेदयोः" विश्व०। **आर्यावृत्त लक्षणः** "लक्ष्मैतत्सप्तगणा गोपेता भवति नेह विषमे जः। षष्ठोऽयं नलघू वा प्रथमेऽर्धे नियतमार्यायाः॥ षष्ठे द्वितीयलाल्ले परके मुखलाच्च स यतिपदनियमः। चरमेऽर्धे पञ्चमके तस्मादिह भवति षष्ठो लः" वृ० र०। (१) पथ्या, (२) विपुला, (३) चपला, (४) मुखचपला, (५) जघनचपला, (६) गीतिः, (७) उपगीतिः, (८) उद्गीतिः, (९) आर्यागीतिः ಎಂದು ಆರ್ಯಾ ವೃತ್ತವು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧ.

आर्यागीति ಆರ್ಯಾಗೀತಿ (स्त्री०) ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ, ಆರ್ಯಾ (ವೃತ್ತದ) ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ (ಕ್ರಮವಾಗಿ) 30 ಮತ್ತು 27 ಮಾತ್ರೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದೊಂದು ಗುರುವು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೇರಿದರೆ **ಆರ್ಯಾಗೀತಿ**ಯಾಗುವುದು. "आर्यापूर्वार्धे यदि, गुरुणैकेनाधिकेन निघने युक्तम्। इतरत्तद्वन्निखिलं, दलं यदीयमुदितेयमार्यागीतिः" वृ० र०।

आर्यावर्त ಆರ್ಯಾವರ್ತ (पुं०) ವಿಂಧ್ಯ ಮತ್ತು ಹಿಮಾಚಲಗಳ ಮಧ್ಯದ ಪ್ರದೇಶ, ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೇಶ. आर्याः आवर्तन्तेऽत्र—आ+वृतु (वर्तने) "घञ्" (३-३-१२१)। "आर्यावर्तः पुण्यभूमिर्मध्यं विन्ध्यहिमागयोः" अम०। "आ समुद्रात्तु वै पूर्वादा समुद्रात्तु पश्चिमात्। तयोरेवान्तरं गिर्योरार्यावर्तं विदुर्बुधाः" मनु० २-२२।

आर्ष ಆರ್ಷ (पुं०) 1. ಎಂಟುವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. ऋषिर्वेदः तस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "ब्राह्मो दैवस्तथैवार्षः प्राजापत्यस्तथासुरः। गान्धर्वो राक्षसश्चैव पैशाचश्चाष्टमोऽधमः" मनु० ३-२१। ವರನಿಂದ ಒಂದು ಅಥವಾ ಎರಡು ಗೋಮಿಥುನವನ್ನು (ಒಂದು ಹಸು ಒಂದು ಎತ್ತು ಗೋಮಿಥುನ) ಧರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ (ಶುಲ್ಕರೂಪವಾಗಿ ಕೂಡದು) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು [ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಪದ್ಧತಿ] ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುವುದು "ಆರ್ಷ" ವಿವಾಹವೆನಿಸುವುದು. "एकं गोमिथुनं द्वे वा वरादादाय धर्मतः। कन्याप्रदानं विधिवदार्षो धर्मः स उच्यते" मनु० ३-२९। (वि०) 2. ಋಷಿಸಂಬಂಧವಾದ. ऋषेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಋಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ, ಋಷಿಗಳಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "आर्षं धर्मोपदेशं च वेदशास्त्राविरोधिना। यस्तर्केणानुसन्धत्ते स धर्मं वेद नेतरः" मनु० १२-१०६। 4. ವೇದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ವೇದವಿಹಿತವಾದ. ऋषिर्वेदः

तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। आर्षो धर्मः आर्षः प्रयोगः इत्यादि.

आर्षधर्म ಆರ್ಷಧರ್ಮ (ಪು೦) 1. ಋಷಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾನವಧರ್ಮ, ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮ. 2. ಆರ್ಷವಿವಾಹ, ಎಂಟುವಿಧ ವಿವಾಹ ಗಳಲ್ಲೊಂದು.

आर्षभ ಆರ್ಷಭ (ವಿ೦) ವೃಷಭಸಂಬಂಧವಾದ. ऋषभस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आर्षभि ಆರ್ಷಭಿ (ಪು೦) ಋಷಭದೇವನ ಮಗ. ऋषभस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

आर्षभ्य ಆರ್ಷಭ್ಯ (ಪು೦) ಗೂಳಿಯಾಗುವ ಹೋರಿ, ಗೂಳಿಯಾಗಲು ಅರ್ಹವಾದ ಕರು, ಷಂಡತ್ವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹೋರಿ. ऋषभाय अयम् "ञ्यः" (५-१-१४)। "आर्षभ्यः षण्डतायोग्यः" अम०।

आर्हत ಆರ್ಹತ (ಪು೦) 1. ಜೈನ. (ನ೦) 2. ಜೈನ ಮತ. (ವಿ೦) 3. ಜೈನಮತಸಂಬಂಧವಾದ. 4. ಜೈನಮತಾನುಯಾಯಿ.

आर्हन्ती ಆರ್ಹ೦ತೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಯೋಗ್ಯತೆ, ಅರ್ಹತೆ. अर्हतो भावः "ष्यञ्" नुम् च (वा० ५-१-१२४)। "ङीष्" (४-१-४१)। "श्रोत्रार्हन्तीचणैर्गुण्यैः" सि० कौ०।

आर्हन्त्य ಆರ್ಹ೦ತ್ಯ (ನ೦) ಯೋಗ್ಯತೆ, ಅರ್ಹತೆ. अर्हतो भावः "ष्यञ्" नुम् च (वा० ५-१-१२४)।

आल ಆಲ (ನ೦) 1. ಹರಿದಳ. (ವಿ೦) 2. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. आलति—आ + ला (आदाने) "कः" (३-१-१३६)। "आलं स्यादनल्पहरितालयोः" हेम०। 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ.

आलक्षयत् ಆಲಕ್ಷಯತ್ (ವಿ೦) ನೋಡುವವನು. आ + लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "रामं सलक्ष्मणमालक्षयन्नेवमवोचत" भ० रा०।

आलक्षित ಆಲಕ್ಷಿತ (ವಿ೦) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आलक्ष्य ಆಲಕ್ಷ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವ. आ समन्तात् लक्ष्यम्। 3. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಣುವ, ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. **आ ईषत्** लक्ष्यम्। "उपान्तवानीरवनोपगूढान्यालक्ष्य-पारिप्लवसारसानि" रघु० १३-३०। "आलक्ष्यदन्त-मुकुलाननिमित्तहासैः" शाकु० ७-१७। (अव्य०) 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ. 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಕೊಂಡು. आ + लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

आलपन ಆಲಪನ (ನ೦) ಮಾತಾಡುವಿಕೆ, ನುಡಿಯುವಿಕೆ, ಹೇಳುವಿಕೆ. आ + लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आलपनीय ಆಲಪನೀಯ (ವಿ೦) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಹೇಳಬೇಕಾದ. 2. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. आ + लप (व्यक्तायां वाचि) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)।—लपितव्यम् —ಲಪಿತವ್ಯವ್.

आलप्य ಆಲಪ್ಯ (अव्य०) ಹೇಳಿ, ಮಾತನಾಡಿ, ನುಡಿದು. आ + लप (व्यक्तायां वाचि) "ल्यप्" (७-१-३७)। "आलप्यालमिदं बभ्रोर्यत्स दारानपाहरत्। कथापि खलु पापानामलमश्रेयसे यतः" माघ० २-४०।

आलब्ध ಆಲಬ್ಧ (ವಿ೦) 1. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಿಶ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

आलब्धि ಆಲಬ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ. 2. ಹಿಂಸೆ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आलभन ಆಲಭನ (ನ೦) 1. ಹಿಂಸೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 2. ಮರ್ದಿಸುವುದು, ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡು ವುದು. 3. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आलभनीय ಆಲಭನೀಯ (ವಿ೦) 1. ಮುಟ್ಟಲ್ಪಡುವ. 2. ಮರ್ದಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅರೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಹಿಂಸಿ ಸಲ್ಪಡುವ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

आलभ्य ಆಲಭ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಮುಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಮುಟ್ಟಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. ಮುಟ್ಟಿ, ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿ. 4. ಹಿಂಸಿಸಿ, ವಧೆಮಾಡಿ. आ + डु लभष् "ल्यप्" (७-१-३७)।

आलम्ब ಆಲಂಬ (पु०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಅವಲಂಬನ, ಒತ್ತಾಸೆ, ಆಧಾರ. 2. ಒತ್ತುಗಂಬ. आ + लबि (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಜೋಲಾಡುವಿಕೆ, ತೂಗಾಡುವಿಕೆ.

आलम्बन ಆಲಂಬನ (न०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ, ಒತ್ತಾಸೆ. 2. ಒತ್ತುಗಂಬ. आ + लबि (अवस्रंसने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विनिपातनिवर्तनक्षमं मतमालम्बनमात्मपौरुषम्" किरा० २-१३। 3. शृंगारादि रसಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಭೂತರಾದ ನಾಯಿಕಾನಾಯಕಾದಿಗಳು, ವಿಭಾವದ ಒಂದು ಭೇದ; ರಸೋದಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಿಭಾವವು ಆಲಂಬನ ಮತ್ತು ಉದ್ದೀಪನಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ನಾಯಿಕಾನಾಯಕಾದಿಗಳು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಸ್ರಕ್‌ಚಂದನಾದಿಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "आलम्बनोद्दीपनाख्यौ तस्य भेदावुभौ स्मृतौ। आलम्बनो नायकादिस्तमालम्ब्य रसोद्गमात्" सा० द० ३-२९।

शृंगारादिरसगळिगे ಆಲಂಬನ ಮತ್ತು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು:

(1) **शृंगारರಸ**—ಪರಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಅನುರಾಗಶೂನ್ಯರಾದ ವೇಶ್ಯೆಯರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ನಾಯಿಕೆಯರು ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಧೃಷ್ಟ ಅನುಕೂಲ ಮತ್ತು ಶಠನಾಯಕರು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಚಂದ್ರ, ಚಂದನ, ಮಲಯಮಾರುತ, ಭ್ರಮರಗಳ ಶಿಂಜಾರವ ಮುಂತಾದುವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "परोढां वर्जयित्वा तु वेश्यां चाननुरागिणीम्। आलम्बनं नायिकाः स्युः दक्षिणाद्याश्च नायकाः। चन्द्रचन्दनरोलम्बरुताद्युद्दीपनं मतम्" सा० द० ३-१८४, ८५।

(2) **हास्यरस:** ವಿಕಾರವಾದ ಆಕಾರ, ಮಾತು, ವೇಷ, ಚೇಷ್ಟೆ ಇವುಗಳುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಆತನ ಚೇಷ್ಟಾದಿಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "विकृताकारवाक्चेष्टं यमालोक्य हसेज्जनः। तदत्रालम्बनं प्राहुस्तच्चेष्टोद्दीपनं मतम्" सा० द० ३-२१५।

(3) **करुणरस:** शोच्य (ದಯೆ ತೋರಿಸಲು ಅರ್ಹ)ನು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಆತನ ಅವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಗುಣಾದಿಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "शोच्यमालम्बनं मतम्। तस्य दाहादिकावस्था भवेदुद्दीपनं पुनः" सा० द० ३-२२३।

(4) **रौद्ररस:** ಶತ್ರುವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಮುಷ್ಟಿಪ್ರಹಾರ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವಿಕೆ, ಕತ್ತಿಯ ಏಟು, ಶೂಲದಿಂದ ತಿವಿಯುವಿಕೆ ಮುಂತಾದುವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "आलम्बनमरिस्तत्र तच्चेष्टोद्दीपनं मतम्। मुष्टिप्रहारपातनविकृतच्छेदावदारणैश्चैव। संग्राम-सम्भ्रमाद्यैरस्योद्दीप्तिर्भवेत्प्रौढा" सा० द० ३-२२७, २८।

(5) **वीररस:** ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವ ಶತ್ರುವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಅವನ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಖಡ್ಗಪ್ರಹಾರ ಮುಂತಾದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು. "आलम्बनविभावास्तु विजेतव्यादयो मताः। विजेतव्यादिचेष्टाद्याः तस्योद्दीपनरूपिणः" सा० द० ३-२३३।

(6) **भयानकरस:** ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಭಯೋತ್ಪಾದಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "यस्मादुत्पद्यते भीतिस्तदत्रालम्बनं मतम्। चेष्टा घोरतरास्तस्य भवेदुद्दीपनं पुनः" सा० द० ३-२३६।

(7) **बीभत्सरस:** ಕೊಳೆತು ನಾರುವ ಮಾಂಸ ರಕ್ತ ಮೇದಸ್ಸು ಮುಂತಾದುವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ನಳಿಯುವುದರಿಂದ ಜುಗುಪ್ಸೆಯು ಹೆಚ್ಚುವಕಾರಣ ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "दुर्गन्धमांसरुधिरमेदांस्यालम्बनं मतम्। तत्रैव कृमिपाताद्यमुद्दीपनमुदाहृतम्" सा० द० ३-२४०।

(8) **अद्भुतरस:** ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಮತ್ತು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕೆಲಸವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "पीतवर्णो वस्तु लोकातिगमालम्बनं मतम्। गुणानां तस्य महिमा भवेदुद्दीपनं पुनः" सा० द० ३-२४३।

(9) **शान्तरस:** ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಅಶಾಶ್ವತವಾದುದರಿಂದ ಆದರಲ್ಲಿ ಅಸಾರತ್ವಬುದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಪವಿತ್ರವಾದ ಆಶ್ರಮಗಳು, ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳು, ಪುಣ್ಯನದಿಗಳು, ವಿವಿಕ್ತವಾದ ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಸತ್ಪುರುಷಸಹವಾಸ ಮುಂತಾದುವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "अनित्यत्वादिनाशेषवस्तु-निःसारता तु या। परमात्मस्वरूपं वा तस्यालम्बनमिष्यते। पुण्याश्रमहरिक्षेत्रतीर्थरम्यवनादयः। महापुरुषसङ्गाद्या-स्तस्योद्दीपनरूपिणः" सा० द० ३-२४६, ४७, ४८।

आलम्बित ಆಲಂಬಿತ (वि०) 1. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಲಂಬನ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ+लबि (अवस्रंसने) "क्तः"

(३-२-१०२)। "आलम्बिता नम्रमुखी भवत्या" यादं० १८-३।

आलम्बिन् ಆಲಂಬಿನ್ (वि०) 1. ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿರುವ, ಒತ್ತಾಸೆ ಪಡೆದಿರುವ. आ + लबि (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "देवसूतभुजालम्बी जैत्रमध्यास्त राघवः" रघु० १२-८५। 2. ಧರಿಸಿರುವ, ಹೊದ್ದಿರುವ. "गजाजिनालम्बि दुकूलधारि वा" कुमा० ५-७८। 3. ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವ, ಒತ್ತಾಸೆಯೀಯುವ. कुलालम्बी पुत्रः।

आलम्भ ಆಲಂಭ (पु०) 1. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "स्त्रीणां च प्रेक्षणालम्भमुपघातं परस्य च। (वर्जयेत्)" मनु० २-१७९। 2. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ, ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ. "आलम्भसमये तस्मिन् गृहीतेषु पशुष्वथ। महर्षयो महाभाग बभूवुः कृपयान्विताः" भा०।

आलम्भ्य ಆಲಂಭ್ಯ (वि०) ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। नुम् (७-१-६५)। "आलम्भ्यो गौः" सि० कौ०।

आलय ಆಲಯ (पु०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. आलीयन्तेऽत्र —आ + लीङ् (संश्लेषणे) "घः" (३-३-११८)। "न हि दुष्टात्मनामार्या निवसन्त्यालये चिरम्" रामा०। "वियदालयादपरदिक्कणिका" माघ० ९-१०। 2. ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ. "अस्त्युत्तरस्यां दिशि देवतात्मा हिमालयो नाम नगाधिराजः" कुमा० १-१। 3. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಸರ್ಗ. (अव्य०) 4. ಲಯಪರ್ಯಂತ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದವರೆಗೆ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶದವರೆಗೆ. "पिबत भागवतं रसमालयम्" भाग० १-१-३।

आलयविज्ञान ಆಲಯವಿಜ್ಞಾನ (न०) (ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ) ನಾನು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಆತ್ಮನೆನ್ನಲ್ಪಡುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಿತ್ತ. आलयं लयपर्यन्तं स्थायि विज्ञानम्। ವಿಜ್ಞಾನಸಂತತಿಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಿತ್ತವೆಂಬ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವಾಸನೆಯಿಂದ ಮಾತೃಕುಕ್ಷಿಯನ್ನು (ಗರ್ಭಕೋಶವನ್ನು) ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. ಇದೇ ಬೀಜಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಿತ್ತವು ಅವಿದ್ಯೆ, ಸಂಸ್ಕಾರ, ವಿಜ್ಞಾನ, ನಾಮ, ರೂಪ, ಷಡಾಯತನ, ಸ್ಪರ್ಶ, ವೇದನಾ, ತೃಷ್ಣಾ, ಭವ, ಜಾತಿ, ಮರಣ ವ್ಯಾಧಿರೂಪವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಇದೇ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಹೇತುನಿಬಂಧನವು. ಇದು ಚಕ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವುದು. "तत्स्यादालयविज्ञानं यद्भवेदहमास्पदम्" स० द० सं०। ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜೀವಾತ್ಮನಿಲ್ಲ.

आलर्क ಆಲರ್ಕ (वि०) ಹುಚ್ಚುನಾಯಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ (ವಿಷ ಮುಂತಾದುದು). अलर्कस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "आलर्कं विषमिव सर्वतः प्रवृत्तम्" उ० रा० १-४०।

आलवाल ಆಲವಾಲ (न०) ಗಿಡದ ಸಾತಿ, ಗಿಡದ ಕೆಳಗೆ ನೀರು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಗುಡಿ. आ समन्ताज्जल-लवमालाति—आ + ला (आदाने) "कः" (वा० ३-२-५)। "विश्वासाय विहंगानामालवालाम्बुपायिनाम्" रघु० १-५१। "आलवालवलयेषु शाखिनाम्" याद० १७-२३।

आलस ಆಲಸ (वि०) ಸೋಮಾರಿ. आ लसति ईषत् व्याप्रियते—आ + लस (श्लेषणे) "अच्" (३-१-१३४)।

आलस्य ಆಲಸ್ಯ (न०) 1. ಸೋಮಾರಿತನ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अलसस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "शक्तस्य चाप्यनुत्साहः कर्मस्वालस्य-मुच्यते" सुश्रुत०। (वि०) 2. ಸೋಮಾರಿ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ. अलस स्वार्थे "ष्यञ्"।

आलान ಆಲಾನ (न०) 1. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. आलीयतेऽत्र—आ + लीङ् (श्लेषणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "अरुन्तुदमिवालानमनिर्वाणस्य दन्तिनः" रघु० १-७१। 2. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವಿಕೆ. आ + लीङ् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "गजालानपरिक्लिष्टैरक्षोटैः सार्धमानताः" रघु० ४-६९। 3. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಹಗ್ಗ, ಸರಪಣಿ. आ + लीङ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आलानिक ಆಲಾನಿಕ (वि०) ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಕಂಬ ಮೊದಲಾದುದು. आलानं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "सोढुं न तत्पूर्वमवर्णमीशे आलानिकं स्थाणुमिव द्विपेन्द्रः" रघु० १४-३८।

आलाप ಆಲಾಪ (पु०) 1. ಮಾತಾಡುವುದು. आ + लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रकुर्वते वारिदरोधनिर्गताः परस्परालापमिवामला दिशः" किरा० ४-३०। 2. ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ ರಿ ಗ ಮು ಮೊದಲಾದ ಅಕ್ಷರ, ರಾಗವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರ

ಗೊಳಿಸುವ ಸ್ವರಗಳ ಗುಂಪು. आ+लप कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "आलापकालसमपल्लविताङ्कवीणा-सौरभ्यपातिमधुपारवसङ्कुलस्य" चं० भा०। 3. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡುವುದು. आ + लप + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "अये, दक्षिणेन वृक्षवाटिकामालाप इव श्रूयते" शाकु० १।

आलापन ಆಲಾಪನ (न०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡುವುದು. आ+लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಮಾತಾಡುವುದು, ಹೇಳುವುದು. "नाथेति नागशयनेति जगन्निवासेत्यालापनं प्रतिपदं कुरु मे मुकुन्द" मु० मा० १। 3. ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ. 4. ರಾಗವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಸರಿಗಮಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು.

आलाप्य ಆಲಾಪ್ಯ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ+लप (व्यक्तायां वाचि) "ण्यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 3. ಮಾತನಾಡಿಸಿ.

आलावर्त ಆಲಾವರ್ತ (न०) ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೀಸಣಿಗೆ. आलं पर्याप्तमावर्त्यते—आ + वृतु (वर्तने) + णिच् कर्म० "अच्" (३-३-५६)। "व्यजनं तालवृन्तं तत् धवित्रं मृगचर्मणः। आलावर्तं तु वस्त्रस्य" अभि० चि०।

आलास्य ಆಲಾಸ್ಯ (पु०) ಮೊಸಳೆ. आलम् अधिकम् आस्यं यस्य। "नक्रः कुम्भीर आलास्यः" अभि० चि०।

आलि ಆಲಿ (पु०) 1. ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು. आलति दंशे समर्थो भवति—आ + अल (भूषणादौ) "इन्" (उ० ४-११८)। 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "कीनालिः सुरकरिणां कपोलकाषः" किरा० ५-२६। 3. ಮದ್ಯ. (स्त्री०)—लिः—ली—लीः. 4. ಸಖಿ, ಗೆಳತಿ. "निवार्यतामालि किमप्ययं वटुः" कुमा० ५-८३। आलयति भूषयति—आ + अल + णिच् "इन्" (उ० ४-११८)। 5. ಸೇತುವೆ, ಅಣೆಕಟ್ಟು. आलयति वारयति जलम्। "सेतौ पाल्यालिसंवाराः" अभि० चि०। 6. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು, ಶ್ರೇಣಿ. "तोयान्त-र्भास्करालीव रेजे मुनिपरम्परा" कुमा० ६-४९। 7. ರೇಖೆ, ಗೆರೆ. "विषमहरिचन्दनालिना" माघ०। (वि०) 8. ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ.

आलिखत् ಆಲಿಖತ್ (वि०) 1. ಬರೆಯುವ. 2. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವ. आ + लिख (अक्षरविन्यासे) "शतृ" (३-१-१२४)।

आलिख्यमान ಆಲಿಖ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಬರೆಯಲ್ಪಡುವ (ಕಾಗದ). 2. ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲ್ಪಡುವ (ಚಿತ್ರ). आ + लिख (अक्षरविन्यासे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

आलिलिखिषा ಆಲಿಲಿಖಿಷಾ (स्त्री०) 1. ಬರೆಯುವ ಆಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವ ಆಪೇಕ್ಷೆ. आलिखितु-मिच्छा—आ + लिख (अक्षरविन्यासे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

आलिलिखिषु ಆಲಿಲಿಖಿಷು (वि०) 1. ಬರೆಯಲು ಆಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. 2. ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲು ಆಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आ+लिख (अक्षरविन्यासे) +सन् "उः" (३-२-१६८)।

आलिङ्गन ಆಲಿಂಗನ (न०) ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ದೇಹದೊಡನೆ ದೇಹವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು. आ + लिगि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "आलिङ्गनान्यधि-कृताः स्फुटमापुरेव" माघ० ५-१८। "कालिङ्गनं भुजनिपीडितबाहुमूलम्" प्रबोध० २-२२।

आलिङ्गित ಆಲಿಂಗಿತ (वि०) ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ + लिगि (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "इत्यालिङ्गितमालोक्य जयलक्ष्म्या झषध्वजम्" माघ० १९-२४।

आलिङ्गिन् ಆಲಿಂಗಿನ್ (वि०) ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ. आलिङ्गते—आ+लिगि (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

आलिङ्गय ಆಲಿಂಗ್ಯ (पु०) 1. ಮೃದಂಗ, ಮದ್ದಳೆ. (वि०) 2. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. आलिङ्ग्यते-आ+लिगि (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು. आ + लिगि "ल्यप्" (७-१-३७)। "चतुरङ्गुल-हीनोऽङ्कयान्मुखे चैकाङ्गुलेन यः। यवाकृतिः स आलिङ्गय आलिङ्गय स हि वाद्यते"।

आलिञ्जर ಆಲಿಂಜರ (पु०) ಮಣ್ಣಿನ ದೊಡ್ಡ ಜಾತ್ರೆ, ದೊಡ್ಡಗಡಿಗೆ. अलिञ्जर स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

आलिन् ಆಲಿನ್ (पु०) ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು. आलम-स्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

आलिन्द ಆಲಿಂದ (पु०) 1. ಹೊರಬಾಗಿಲಿನ ಸಮೀಪದ ಕೈಸಾಲೆ, ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಬಾಗಿಲಿನ ಪಡಸಾಲೆ. 2. ಮನೆಯೊಳಗಿನ ಶಯನವೇದಿಕೆ, ಪಡಸಾಲೆ, ಜಗುಲಿ. अलिन्द एव स्वार्थे "अण्"(५-४-३८)।

आलिम्पन ಆಲಿಂಪನ (ನ೦) 1. ಗೋಡೆಗೆ ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವುದು. 2. ಅಕ್ಕಿಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ರಂಗವಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು.

आलीढ ಆಲೀಢ (ನ೦) 1. ಸೈನಿಕನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟು ಎಡಮಂಡಿಯನ್ನು ಊರಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲುವ ರೀತಿ. आ + लिह (आस्वादने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಸೈನಿಕನು ನಿಲ್ಲುವ ರೀತಿಯು (1) वैशाखम्, (2) मण्डलम्, (3) समपदम्, (4) आलीढम् ಮತ್ತು (5) प्रत्यालीढम् ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. "स्थानानि धन्विनां पञ्च तत्र वैशाखमस्त्रियाम्। त्रिवितस्त्यन्तरौ पादौ मण्डलं तोरणाकृति। अन्वर्थं स्यात्समपदमालीढं तु ततोऽग्रतः। दक्षिणे वाममाकुञ्च्य प्रत्यालीढं विपर्ययः"। "अतिष्ठदालीढविशेषशोभिना वपुः-प्रकर्षेण विडम्बितेश्वरः" रघु०३-५२। (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರುಚಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + लिह कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಗಾಯು ಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सेनान्यमालीढमिवासुरास्त्रैः" रघु० २-३७।

आलीढक ಆಲೀಢಕ (ನ೦) ಸಣ್ಣ ಕರುಗಳ ಆಟ, ಕರುಗಳ ಹಾರಾಟ.

आलीन ಆಲೀನ (ನ೦) 1. ತಗರ, ತವರ. 2. ಸಂಬಂಧ, ಆಲಿಂಗನ. आ+लीङ् (श्लेषणे) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "स निर्विश्य यथाकामं तटेष्वालीनचन्दनौ" रघु० ४-५१।

आलु ಆಲು (पु०) 1. ಗೂಬೆ. (स्त्री०) 2. ಗಿಂಡಿ, ಕೊಳವೆಯಿರುವ ನೀರಿನ ಜೊಂಬು. (न०) 3. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. 4. ಆಲೂಗೆಡ್ಡೆ. आ+ला (आदाने) "कः" (वा० ३-२-१८०)। "आलुर्गलन्तिकायां स्त्री क्लीबं मूले च भेलके" मेदि०।

आलुक ಆಲುಕ (पु०) 1. ಆದಿಶೇಷ. 2. ಕರಿಮರ, ಬಲಾರದಮರ. आलु संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। (न०) 3. ಆಲೂಗೆಡ್ಡೆ. आलु स्वार्थे "कन्"।

आलुञ्चन ಆಲುಂಚನ (न०) 1. ಹರಿಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು, ಸಿಗಿಯುವುದು. 2. ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು, ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. आ+लुञ्च (अपनयने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಬಿಚ್ಚುವುದು, ಕೆದರುವುದು.

आलुञ्चित ಆಲುಂಚಿತ (वि०) 1. ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಗಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೆದರಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟು ಬಿಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ (ಕೂದಲು). आ+लुञ्च (अपनयने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आलुण्टन ಆಲುಂಟನ (न०) ದೋಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡುವುದು, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು. आ + लुटि (स्तेये) "ल्युट्" (३-३-११५)। लुठि इति पाठे आलुण्ठनमपि।

आलू ಆಲೂ (पु०) "आलु" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ + लून् "क्विप्" (३-२-७६)।

आलून ಆಲೂನ (वि०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ ईषत् लूनम्--आ + लून् (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ सम्यक् लूनम्। "तेनामरवधूहस्तसदयालूनपल्लवाः" कुमा० २-४१।

आलेख ಆಲೇಖ (पु०) 1. ಪತ್ರ, ಕಾಗದ. 2. ದಸ್ತಾವೇಜು. आलिख्यतेऽत्र--आ + लिख (अक्षरविन्यासे) "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಬರವಣಿಗೆ, ಬರಹ, ಬರೆಯುವುದು. आ + लिख भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आलेखन ಆಲೇಖನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರೆಯುವುದು. 2. ಚಿತ್ರಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವುದು. आ + लिख भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಬರೆಯುವವನು, ಬರಹಗಾರ. 4. ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವವನು. आलिखति--आ + लिख कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। (स्त्री०)—लेखनी—ಲೇಖನೀ. 5. ಬರೆಯುವ ಸಾಧನ, ಲೇಖನಿ, ಬರೆಯುವ ಕಡ್ಡಿ. 6. ಚಿತ್ರಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವ ಕುಂಚ, ವರ್ತಿ. आ + लिख कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आलेख्य ಆಲೇಖ್ಯ (न०) 1. ಚಿತ್ರ. आ+लिख (अक्षरविन्यासे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "इति संरम्भिणो वाणीर्बलस्यालेख्यदेवताः" माघ० २-६७। (वि०) 2. ಬರೆಯಲ್ಪಡುವ, ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಡುವ. आ + लिख कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

आलेख्यशेष ಆಲೇಖ್ಯಶೇಷ (वि०) ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವ, ಮೃತಿಹೊಂದಿದ. आलेख्यमेव शेषो यस्य। "आलेख्यशेषस्य पितुर्विवेश" रघु० १४-१५।

आलेप ಆಲೇಪ (ಪು೦) 1. ಬಳಿಯುವುದು, ಪೂಸುವುದು. 2. ಅಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟನ್ನು ಕದಡಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ರಂಗವಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು. 3. ನೆಲವನ್ನು ಸಗಣಿಯಿಂದ ಸಾರಿಸುವುದು. आ+लिप (उपदेहे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಮುಲಾಮು, ಲೇಪನತೈಲ ಮುಂತಾದುದು. आ + लिप कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

आलोक ಆಲೋಕ (ಪು०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. आलोक्यतेऽनेन—आ + लोक् (दर्शने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "असारं संसारं परिमुषितरत्नं त्रिभुवनं निरालोकं लोकं मरणशरणं बान्धवजनम्" मालती० ५-३०। 2. ನೋಟ, ದರ್ಶನ, ನೋಡುವುದು. आ + लोक् भावे "घञ्" (३-३-१८)। "यदालोके सूक्ष्मं व्रजति सहसा तद्विपुलताम्" शाकु० १-९। "प्रस्नवेनाभिवर्षन्ती वत्सालोकप्रवर्तिना" रघु० १-८४। 3. ಜಯಶಬ್ದ, ಹೊಗಳಿಕೆ. "ययावुदीरितालोकः सुधर्मानवमां सभाम्" रघु० १७-२७।

आलोकन ಆಲೋಕನ (न०) ನೋಟ, ದರ್ಶನ, ನೋಡುವುದು. आ + लोक् (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "ततः स सम्प्रेक्ष्य शरद्गुणश्रियं शरद्गुणालोकनलोलचक्षुषा" किरा० ४-२०। "व्रजति हि सफलत्वं वल्लभालोकनेन" माघ० ११-३३।

आलोकनीय ಆಲೋಕನೀಯ (वि०) ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. आ+लोक् (दर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। भावे "तल्" (५-१-११९)। **आलोकनीयता** ಆಲೋಕನೀಯತಾ. "चित्रन्यस्ता इव गताः प्रकामालोकनीयताम्" कुमा० २-२४।

आलोकमान ಆಲೋಕಮಾನ (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ದರ್ಶನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. आ + लोक् (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)। "आलोकमाना वरलोकलक्ष्मीं तात्कालिकीमप्सरसो रसोत्काः" नैष० १०-५५।

आलोकयत् ಆಲೋಕಯತ್ (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. आ + लोक् (दर्शने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

आलोकित ಆಲೋಕಿತ (न०) 1. ನೋಟ, ದರ್ಶನ. आ + लोक् (दर्शने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "विविधमहमभूवं पात्रमालोकितानाम्" मालती० १-३०। (वि०) 2. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+लोक् कर्म० "क्तः" (३-३-१०२)।

आलोकित ಆಲೋಕಿತ (वि०) ನೋಡಿದ. आ+लोक् (दर्शने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)।—**वती**—ವತೀ.

आलोकितृ ಆಲೋಕಿತೃ (वि०) ನೋಡುವ. आ+लोक् (दर्शने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)।

आलोक्य ಆಲೋಕ್ಯ (वि०) 1. ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. आ+लोक् (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ನೋಡಿ, ದರ್ಶನಮಾಡಿ. आ + लोक् "ल्यप्" (७-१-३७)। "आलोक्य व्यवदधतं पुरो मयूरम्" माघ० ८-११।

आलोक्यमान ಆಲೋಕ್ಯಮಾನ (वि०) ನೋಡಲ್ಪಡುವ. आ + लोक् (दर्शने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अयं कथं स्यादिति बाष्पगर्भमालोक्यमानो वनदेवताभिः" चं० रा०।

आलोचक ಆಲೋಚಕ (वि०) ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುವ, ಯೋಚಿಸುವ. आ+लोच् (दर्शने) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आलोचन ಆಲೋಚನ (न०) 1. ಆಲೋಚನೆ, ಯೋಚನೆ, ವಿಚಾರ. 2. ಮನನ, ಧ್ಯಾನ. आ + लोच् (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे "युच्" (३-३-१०७)। **आलोचना** ಆಲೋಚನಾ 3. ನೋಟ, ದರ್ಶನ. (अव्य०) 4. ಲೋಚನ ಪರ್ಯಂತ, ಕಣ್ಣಿನವರೆಗೂ. लोचनमभिव्याप्य। अव्ययी०। "आलोचनान्तं श्रवणे वितत्य" कुमा० ७-८४।

आलोचयत् ಆಲೋಚಯತ್ (वि०) 1. ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. आ + लोच् (दर्शने) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "आलोचयन्तो विस्तारमम्भसां दक्षिणोदधेः" भट्टि० ७-४०।

आलोचित ಆಲೋಚಿತ (वि०) ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+लोच् (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "असंशयालोचितकार्यनुन्नः" किरा० ३-३३।

आलोचितवत् ಆಲೋಚಿತವತ್ (वि०) ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಿದ, ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನೋಡಿದ. आ + लोच् (दर्शने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)।—**वती**—ವತೀ.

आलोचित् ಆಲೋಚಿತೃ (वि०) ಆಲೋಚಿಸುವ, ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನೋಡುವ. आ + लोच् (दर्शने) "तृच्" (३-१-१३३)।

आलोच्य ಆಲೋಚ್ಯ (वि०) 1. ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಲೋಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ+लोच् (दर्शने) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಿ, ವಿಚಾರಮಾಡಿ. आ + लोच् (दर्शने) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आलोडन ಆಲೋಡನ (न०) 1. ಕಲಕುವುದು, ಕದಲಿಸುವುದು, ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದಿಸುವುದು. आ + लुड (विलोडने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೆರಸುವುದು, ಮಿಶ್ರಮಾಡುವುದು.

आलोडित ಆಲೋಡಿತ (वि०) 1. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + लुड (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अतिभैरवारवभ्रमित-वारिसञ्चयमायतमपि तत्सरः समन्तादालोडितम्" वेणी० ६। 2. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಿಶ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आलोडिताः काञ्चनभूपरागाः" माघ० ३-२७।

आलोल ಆಲೋಲ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಚಂಚಲವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. आ + ईषत् लोलः। "आलोलपादपलतान्तरनिर्गतानाम्" किरा० ५-४१।

आलोलित ಆಲೋಲಿತ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + लुल (विमर्दने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आलोलितवत् ಆಲೋಲಿತವತ್ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲುಗಾಡಿಸಿದ. आ + लुल (विमर्दने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

आवनेय ಆವನೇಯ (पु०) ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. अवन्याः भूमेरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

आवपन ಆವಪನ (न०) 1. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು. आ + डु वप् (बीजसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆ. आ + डु वप् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಬಿತ್ತುವ ಕಾಳು, ಬೀಜ. 4. ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ಸಹೋದರನು ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ವಧುವಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಲಾಜವನ್ನು (ಅರಳನ್ನು) ಹಾಕುವುದು. 5. ಗೋಣಿ ಚೀಲ. ओप्यते स्थाप्यते धान्यादिरत्र अधि० "ल्युट्"। 6. ಕೇಶಖಂಡನ, ಕ್ಷೌರ.

आवरक ಆವರಕ (न०) 1. ಮುಚ್ಚಳ. 2. ಪರದೆ, ಮುಸುಕು, ಮುಖಪಟ. (वि०) 3. ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ. आ + वृञ् (वरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आवरण ಆವರಣ (न०) 1. ಮುಚ್ಚುವುದು, ಮರೆ ಮಾಡುವುದು. आ + वृञ् (वरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सूर्ये तपत्यावरणाय दृष्टेः कल्पेत लोकस्य कथं तमिस्रा" रघु० ५-१३। 2. ಮುಚ್ಚಳ, ಹೊದಿಕೆ. आ + वृञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "उत्सृज्य कुसुमशयनं नलिनीदलकल्पितस्तनावरणम्" शाकु० ३-११। 3. ಅಜ್ಞಾನ. [ಇದು ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಡುವುದು.] 4. ಗುರಾಣಿ, ಕತ್ತಿಯ ಏಟಿನಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಹಲಗೆ. 5. ಬೇಲಿ, ಮರೆ, ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. "इह सिन्धवश्च वरणावरणाः करिणां मुदे सनलदानलदाः" किरा० ५-२५। 6. ಅಡ್ಡಿ, ಆತಂಕ, ತಡೆ. "कालेनावरणात्ययात् परिणते यत्प्रेमसारे स्थितं भद्रं तस्य सुमानुषस्य कथमप्येकं हि तत्प्रार्थ्यते" उ०रा० १-३९।

आवर्जन ಆವರ್ಜನ (न०) 1. ಬಗ್ಗಿಸುವುದು. 2. ಕೊಡುವುದು, ದಾನ ಮಾಡುವುದು. 3. ಬಿಡುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. 4. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೂಡಿಡುವುದು,–ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು. आ + वृजी (वर्जने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ಸುರಿಯುವುದು.

आवर्जित ಆವರ್ಜಿತ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+वृजी (वर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आवर्जिता किञ्चिदिव स्तनाभ्यां वासो वसाना तरुणार्करागम्" कुमा० ३-५४। 2. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मत्परं दुर्लभं मत्वा नूनमावर्जितं मया" रघु० १-३७। 3. ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "चतुर्दिगावर्जितसंभृतां यो मृत्पात्रशेषामकरोद्विभूतिम्" रघु० ६-७६। 6. ಸುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಎರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "अपि त्वदावर्जितवारिसंभृतं प्रवालमासामनुबन्धि वीरुधाम्" कुमा० ५-३४।

आवर्जितवत् ಆವರ್ಜಿತವತ್ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಿದ. 2. ಕೊಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಿದ. आ + वृजी (वर्जने) कर्तं० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 3. ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದ.

4. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. 5. ಸಂಪಾದಿಸಿದ. 6. ಸುರಿದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। आवर्जितवती ಆವರ್ಜಿತವತೀ. "मरीचिमावर्जितवतीव श्लाघसे" दशकु०।

आवर्त ಆವರ್ತ (पु०) 1. ನೀರಿನ ಸುಳಿ. आ + वृतु (वर्तने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "आवर्तगर्त-सम्भ्रान्तविमानप्लवविप्लवा" चं० रा०। 2. ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲಿನ ಸುಳಿ. 3. ಪುನರಾಲೋಚನೆ. 4. ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಕೂದಲಿನ ಸುಳಿ. 5. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. आ + वृतु (वर्तने) + णिच् कर्मं "अच्" (३-३-५६)। 6. ಲೋಹವನ್ನು ಕರಗಿಸುವುದು. 7. ಸಂಸಾರ. 8. ಆವರ್ತ ವೆಂಬ ಒಂದು ಮೇಘ. 9. ತಿರುಗುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುವಿಕೆ. "आवर्तश्चिन्तने वारिभ्रमे चावर्तने पुमान्" मेदि०। 10. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಸುಳಿಯು ಆಕಾರದ ಒಂದು ನಾಡಿ.

आवर्तक ಆವರ್ತಕ (पु०) 1. ಆವರ್ತಕವೆಂಬ ಒಂದು ಮೇಘ. आवर्त एव स्वार्थे "कन्"। "तदीयास्तोय-देष्वद्य पुष्करावर्तकादिषु" कुमा० २-५०। 2. ಕಣ್ಣಿನ ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮೇಲಿನ ತಗ್ಗು ಪ್ರದೇಶ. 3. ನೀರಿನ ಸುಳಿ. 4. ಕೂದಲಿನ ಸುಳಿ. 5. ಸುತ್ತುವುದು, ತಿರುಗುವುದು.

आवर्तन ಆವರ್ತನ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. आवर्तयति संसारचक्रम्—आ + वृतु (वर्तने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "आवर्तनो निवृत्तात्मा" वि० स०। "आवर्तनोऽसौ संसारचक्रस्यावर्तनान्मुहुः"। (न०) 2. ತಿರುಗುವುದು, ಸುತ್ತುವುದು. 3. ಕಡೆಯುವುದು, ಕಲಕುವುದು. 4. ಕರಗಿಸುವಿಕೆ. 5. ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು. आ + वृतु + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಕಾಲ, ನೆರಳು ಪಶ್ಚಿಮದಿಂದ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗುವ ಸಮಯ. [ಮಧ್ಯಾಹ್ನದವರೆಗೂ ನಮ್ಮ ನೆರಳು ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ಬೀಳುವುದು. ಅನಂತರ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗುವುದು.] आ + वृतु अधि० "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०)—नी—नी. 1. ದರ್ವಿ, ಸೌಟು. 2. ಮೂಷೆ, ಮೂಸಿ, ಕೂವೆ. आवर्त्यतेऽनया—कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आवर्तनीय ಆವರ್ತನೀಯ (वि०) 1. ಕರಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಕರಗಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ. आ+वृतु (वर्तने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಕಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಧಿಕಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

आवर्तित ಆವರ್ತಿತ (वि०) 1. ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + वृतु (वर्तने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आवर्तिन् ಆವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಪುನಃ ಪುನಃ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಾಡುತ್ತಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ. आ+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "आब्रह्म-भुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन" गीता ८-१६। 2. ಕರಗಿಸುವ. 3. ಕಡೆಯುವ, ಕಲಕುವ. आ+वृतु+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आवर्तिनी ಆವರ್ತಿನೀ.

आवर्तिनी ಆವರ್ತಿನೀ (स्त्री०) 1. ಬಲಮುರಿಗಿಡ, ಕುರುಟಗೆ ಗಿಡ. 2. ಸುಳಿಯು ಮಡು, ಸುಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗುಂಡಿ (ಮಡು).

आवलि ಆವಳಿ (स्त्री०) 1. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. आवलते—आ + वल (संवरणे) "इन्" (उ० ४-११८)। "द्विजावलिव्याजनिशाकरांशुभिः" माघ० १-२५। "विदूरतः प्रतिबलकेतनावलिः" माघ० १७-४४। 2. ಪರಂಪರೆ. वा "ङीप्" (ग०४-२-४५)। आवली ಆವಳೀ.

आवलित ಆವಳಿತ (वि०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + वल (सञ्चलने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲಿಸಿರುವ. 3. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚಲಿಸಿರುವ. आ + वल कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

आवश्यक ಆವಶ್ಯಕ (न०) 1. ಅಗತ್ಯ, ಅನಿವಾರ್ಯ ವಿಚಾರ. (वि) 2. ನಿಯತವಾದ, ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾದ. 3. ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. अवश्यं भावः "वुञ्" (५-१-१३३)।

आवश्यपुत्रक ಆವಶ್ಯಪುತ್ರಕ (न०) ಮಗನು ಅಧೀನದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न वश्यः अवश्यः पुत्रः तस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)।

आवसति ಆವಸತಿ (स्त्री०) ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ, ಸಮರಾತ್ರಿ. **वसत्यत्र** गृहे वसतिः रात्रिः—आ सम्यक् वसतिः। [ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

आवसथ ಆವಸಥ (न०) 1. ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಮನೆ. आ + वस (निवासे) "अथः" (उ० ३-११६)। "निवसन्नावसथे पुराद्बहिः" रघु० ८-७४। 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ, ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ. 3. ಗ್ರಾಮ, ಹಳ್ಳಿ. 4. ಆಶ್ರಮ, ತಪಸ್ವಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಳ. 5. ಯಾಗಾಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ.

आवसथिक ಆವಸಥಿಕ (पु०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು, ಗೃಹಸ್ಥ, ಗೃಹಪತಿ. आवसथे गृहे वसति "छल्" (४-४-७४)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। आवसथिकी ಆವಸಥಿಕೀ.

आवसथ्य ಆವಸಥ್ಯ (पु०) 1. ಯಾಗಾಗ್ನಿ. 2. ಲೌಕಿಕಾಗ್ನಿ. 3. ಪಂಚಾಗ್ನಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. आवसथ्यायम् "यत्" (४-३-५४)। "आवसथ्याहवनीयौ दक्षिणाग्निस्तथैव च। अन्वाहार्यो गार्हपत्य इत्येते पञ्च वह्नयः"।

आवसान ಆವಸಾನ (वि०) ಗ್ರಾಮದ ಹೊರಗೆ ವಾಸಮಾಡುವ, ಊರಿನಿಂದ ಹೊರಗಡೆ ವಾಸಿಸುವ. आवसानमभिजनोऽस्य "अण्" (४-३-९०)।

आवसित ಆವಸಿತ (न०) 1. ಕಣದಲ್ಲಿ ರಾಶಿಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ (ಒಕ್ಕಿದ) ಧಾನ್ಯ. आवसीयते—षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-२-१०२)। "ऋद्धमावसितं धान्यम्" अम०। 2. ಜೆನ್ನಾಗಿ ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ ಧಾನ್ಯ. (वि०) 3. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आवह ಆವಹ (पु०) 1. ಸಪ್ತ ವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಭೂವಾಯು. आवहति आभिमुख्येन गच्छति—आ + वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "आवहः प्रवहश्चैव विवहश्च समीरणः। परावहः संवहश्च उद्वहश्च महाबलः। तथा परिवहः श्रीमान्" हरिवं०। (वि०) 2. ಹೊಂದಿಸುವ, ಸೇರಿಸುವ, ಉಂಟುಮಾಡುವ. आवहति आपयति—आ + वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "क्लेशावहा भर्तुरलक्षणाहम्" रघु० १४-५।

आवाप ಆವಾಪ (पु०) 1. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು. आ + डु वप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಗಿಡದ ಪಾತಿ. आवपन्ति जलमत्र—आ + डु वप् "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆ. 4. ಶತ್ರುರಾಷ್ಟ್ರದ ಚಿಂತೆ. "तन्त्रं स्वराष्ट्रचिन्तायामावापः परचिन्तने" वैज०। "तन्त्रावापविदा योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता" माघ० २-८८। 5. ಪ್ರಧಾನ ಹೋಮ. 6. ಬಳೆ, ಕಡಗ, ಕಂಕಣ. "कटको वलयं पारिहार्यावापौ च कङ्कणम्" अभि० चि०। 7. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. 8. ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಸಮವಲ್ಲದ ಭೂಮಿ. 9. ಪ್ರಕ್ಷೇಪ, ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು.

आवापक ಆವಾಪಕ (पु०) 1. ಬಳೆ, ಕಡಗ, ಕಂಕಣ. आ उप्यते—आ + डु वप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१९)। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। (वि०) 2. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವವನು. 3. ನಾಪಿತ.

आवापन ಆವಾಪನ (न०) 1. ಮಗ್ಗ. 2. ನೂಲು ಸುತ್ತುವ ಕಂಡಿಕೆ, ರಾಟೆ. आ + डु वप् (बीजसन्ताने) करः "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಕೇಶಖಂಡನ, ಕ್ಷೌರ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आवाल ಆವಾಲ (न०) ಗಿಡದ ಪಾತಿ. आवलतेऽभोऽत्र—आ + वल (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१२१)। "स्यादालवालमावालम्" अम०।

आवास ಆವಾಸ (पु०) 1. ಮನೆ, ವಾಸಗೃಹ. आ + वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१२१)। "आवासो लयनं मनोहरमभिप्रायानुरूपा वणिङ्नार्यो वाञ्छितकालमिष्टमशनं शय्या मृदुप्रस्तराः" प्रबोध० ३-९। 2. ಕೋಣೆ, ಕೊಠಡಿ.

आवाहन ಆವಾಹನ (न०) 1. ದೇವತೆಗಳು ವಿಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತರಾಗಲು ಕರೆಯುವುದು, ದೇವತೆಗಳ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. आ + वह (प्रापणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹದಿನಾರು ವಿಧ ಉಪಚಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು.

आवाहनी ಆವಾಹನೀ (स्त्री०) ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ, ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಜೋಡಿಸಿ ಅನಾಮಿಕೆಯ (ಕಿರುಬೆರಳಿನ ಪಕ್ಕದ ಬೆರಳಿನ) ಬುಡದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ (ಹೆಬ್ಬೆರಳು) ಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಮಾಡುವ ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. "हस्ताभ्यामञ्जलिबद्ध्वाऽनामिकामूलपर्वणोः। अङ्गुष्ठौ निक्षिपेद्यत्र मुद्रा साऽऽवाहनी स्मृता"।

आविक ಆವಿಕ (न०) 1. ಕಂಬಳಿ, ಉಣ್ಣೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ. अविना तल्लोम्ना निर्वृत्तम् "ठक्" (५-१-७९)। (वि०) 2. ಮೇಷಸಂಬಂಧವಾದ, ಕುರಿಯಸಂಬಂಧವಾದ. अवि स्वार्थे "कः"। अविकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आविकसौत्रिक ಆವಿಕಸೌತ್ರಿಕ (वि०) ಉಣ್ಣೆಯ ದಾರದಿಂದ ತಯಾರಾದ. आविकसूत्रेण निर्वृत्तम् "ठक्" (५-१-७९)।

आविग्न ಆವಿಗ್ನ (वि०) ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾದ, ತೊಂದರೆ ಪಟ್ಟ. आ+ओ विजी (भयचलनयोः) "क्तः" (३-४-७२)।

आविद्ध ಆವಿದ್ಧ (वि०) 1. ಕುಟಿಲವಾದ, ಸೊಟ್ಟಾದ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. आविध्यते स्म—आ+व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "पादपाविद्धपरिघः शिलानिष्पिष्ट-मुद्गरः" रघु० १२-७३। 3. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

आविध ಆವಿಧ (पुं०) 1. ಉಳಿ, ರಂಪಿಗೆ. 2. ಬೈರಿಗೆ, ಮರವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಚೂಪಾದ ಸಲಾಕಿ. आविध्यतेऽनेन—आ+व्यध (ताडने) "कः" (वा० ३-३-५८)।

आविर्भवत् ಆವಿರ್ಭವತ್ (वि०) ಹುಟ್ಟುವ, ಮೈದೋರುವ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. आविस्+भू (सत्तायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)।—भवन्ती—ಭವನ್ತೀ. "आविर्भवन्ती पथमं प्रियायाः सोच्छ्वासमन्तःकरणं करोति" मालती० ३-४।

आविर्भाव ಆವಿರ್ಭಾವ (पुं०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತೋರಿಕೆ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. आविस्+भू (सत्तायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ದೇವತೆಗಳು ಮನುಷ್ಯ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸುವಿಕೆ. 3. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

आविर्भूत ಆವಿರ್ಭೂತ (वि०) 1. ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ, ಮೈದೋರಿದ. 2. ಪ್ರಕಾಶಹೊಂದಿದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. आविस्+भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "आविर्भूतमपां मध्ये पारिजातमिवापरम्" रघु० १-११।

आविल ಆವಿಲ (वि०) 1. ಕಲುಷವಾದ, ಬಗ್ಗಡವಾದ, ಕೊಳಕಾದ. आविलति—आ+विल (संवरणे) "कः" (३-१-१३५)। "पङ्कच्छिदः फलस्येव निकषेणाविलं पयः" माल० २-८। 2. ಶುದ್ಧವಲ್ಲದ, ಮಲಿನವಾದ, ದೂಷಿತವಾದ. "स्रजं न काचिद्विजहौ जलाविलाम्" किरा० ८-३७।

आविष्करण ಆವಿಷ್ಕರಣ (न०) 1. ತೋರಿಕೆ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. आविस्+कृ कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಸಾಧನ, ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಉಪಾಯ. आविस्+कृ कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। —करणी—ಕರಣೀ.

आविष्कर्तृ ಆವಿಷ್ಕರ್ತೃ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವವನು, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡುವವನು. आविस्+कृ कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आविष्कर्त्री ಆವಿಷ್ಕರ್ತ್ರೀ.

आविष्कार ಆವಿಷ್ಕಾರ (पुं०) ತೋರಿಕೆ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. आविस्+कृ कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)।

आविष्कृत ಆವಿಷ್ಕೃತ (वि०) ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आविस्+कृ कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ चेदवधिः प्रतीक्ष्यते कथमाविष्कृतजिह्मवृत्तिना" किरा० २-१६। "वितर्कमाविष्कृतफेनसन्तति" किरा० ४-५।

आविष्ट ಆವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಭೂತದ ಆವೇಶವುಳ್ಳ, ಗ್ರಹದಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आविष्टशङ्खासुरसन्निवेशम्" याद० १८-१०९। 3. ತತ್ಪರನಾದ, ಆಸಕ್ತನಾದ. 4. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+विश्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

आविस् ಆವಿಸ್ (अव्य०) ಕಾಣಬರುವುದು, ಪ್ರಕಾಶಪಡುವುದು, ತೋರುವುದು, ಹುಟ್ಟುವುದು. "आविर्मदैरावृतलोचनान्ताः" याद० १८-७८। "आचार्यकं विजयि मान्मथमाविरासीत्" मालती० १-२६।

आवी ಆವೀ (स्त्री०) 1. ರಜಸ್ವಲೆ, ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. अवि स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಗರ್ಭಿಣಿ, ಗರ್ಭಧರಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು. "गर्भस्पन्दनमावीनां प्रणीशः श्यावपाण्डुता" सुश्रुतः।

आवीत ಆವೀತ (न०) ಪ್ರಾಚೀನಾವೀತ, ಬಲತೋಳಿನ ಮೇಲೂ ಎಡತೋಳಿನ ಕೆಳಗೂ ಇರುವಂತೆ ಧರಿಸ ಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ.

आवीतिन् ಆವೀತಿನ್ (वि०) ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಎಡತೋಳಿನ ಕೆಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವವನು, ಪ್ರಾಚೀ ನಾವೀತವುಳ್ಳವನು. "उद्धृते दक्षिणे पाणावुपवीत्युच्यते बुधैः। सव्ये प्राचीन आवीती निवीती कण्ठलम्बिते।" मनु० २-६३।

आवुक ಆವುಕ (पु०) ತಂದೆ. अवति—अव (रक्षणे) "उकण्" बाहु०। [ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಯೋಗ.]

आवुत्त ಆವುತ್ತ (पु०) ಭಾವ, ಸಹೋದರಿಯ ಗಂಡ. [ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ.] "भगिनीपतिरावुत्तः" अम०।

आवृत् ಆವೃತ್ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಕ್ರಮ, ಪರ್ಯಾಯ. 2. ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡುವುದು, ಮಾಡಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವುದು. 4. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆಡಿಸುವುದು, ಜಾಲನ. 5. ಹಿಂದಿರುಗು ವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. 6. ಸಂಸ್ಕಾರ. 7. ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವಿಕೆ.

आवृत ಆವೃತ (वि०) 1. ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚ ಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आवृतान्यपि निरन्तरमुच्चैर्योषितामुरसिजद्वितयेन" माघ० १०-५६। 2. ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮಿಶ್ರ ಜಾತಿಯವನು, ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "ब्राह्मणाद्व्रात्यायामावृतो नाम जायते" मनु० १०-१५।

आवृति ಆವೃತಿ (स्त्री०) 1. "आवरण" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ+वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಬೇಲಿ.

आवृत्त ಆವೃತ್ತ (वि०) 1. ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आवृत्तवृन्तशतपत्रनिभं वहन्त्या" मालती० १-३२। 2. ಪುನಃ ಪುನಃ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪುನಃ ಪುನಃ ಓದಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹಿಂದಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದ.

आवृत्ति ಆವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಮಾಡಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು. 2. ಓದಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಓದುವುದು. 3. ಹಿಂದಿರುಗುವಿಕೆ, ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವಿಕೆ. 4. ಸುತ್ತುವಿಕೆ, ತಿರುಗುವಿಕೆ. 5. ತಿರುಗಿ ಬರುವಿಕೆ, ಮತೆ ಬರುವಿಕೆ. आ + वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "संस्कारक्काणदीर्घं पटु रटति कृतावृत्ति खट्वाङ्गघण्टा" मालती० ५-४। "तपोवनावृत्तिपथं गताभ्याम्" रघु० २-१८। "रवेरुदयावृत्तिपथेन नारदः" रघु० ८-३३।

आवेग ಆವೇಗ (पु०) 1. ಅನಪರ, ಗಡಿಬಿಡಿ, ತರಾತುರಿ. आ+ओ विजी (भयचलनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "सावेगमग्राङ्गुलिरस्य तूणौ" किरा० १७-३८। 2. ಒಂದು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ. ಅನರ್ಥ ವಿಂದುಂಟಾಗುವ ಗಾಬರಿ.

आवेगी ಆವೇಗೀ (स्त्री०) 1. ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು. आवेगोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "ङीष्" (४-१-४१)। (वि०) 2. ಆವೇಗವುಳ್ಳವನು, ಗಾಬರಿಯುಳ್ಳವನು.

आवेदक ಆವೇದಕ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಿಸುವವನು, ವರದಿಮಾಡುವವನು. आवेदयति—आ + विद (ज्ञाने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ವಾದಿ, ಅರ್ಜಿದಾರ.

आवेदन ಆವೇದನ (न०) 1. ತಿಳಿಯಿಸುವುದು, ವರದಿ ಮಾಡುವುದು. 2. ದೂರು, ಮೊರೆ, ಅರ್ಜಿ. 3. ಹೇಳುವುದು, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು. आ + विद (ज्ञाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आवेदनीय ಆವೇದನೀಯ (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪ ಡುವ. 2. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ವರದಿಮಾಡ ಲ್ಪಡುವ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ದೂರು ಹೇಳಲು ಅರ್ಹ ವಾದ. आ+विद(ज्ञाने)+णिच् "अनीयर्"(३-१-९६)।

आवेदयत् ಆವೇದಯತ್ (वि०) 1. ತಿಳಿಸುವ, ವರದಿ ಮಾಡುವ. 2. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವ. आ + विद (ज्ञाने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

आवेदित ಆವೇದಿತ (वि०) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವರದಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. (1) ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮನುಷ್ಯ). (2) ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವಿಷಯ). 3. ಅರ್ಜಿ

ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + विद (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आवेदिन् **ಆವೇದಿನ್** (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವ 2. ತಿಳಿಯುಪಡಿಸುವ, ವರದಿಮಾಡುವ. 3. ದೂರು ಹೇಳುವ, ವಾದಿ. आ + विद (ज्ञाने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। 4. ಅಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आवेदिनी** **ಆವೇದಿನೀ**.

आवेद्य **ಆವೇದ್ಯ** (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ವರದಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. आ + विद (ज्ञाने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 3. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿ. आ + विद + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

आवेद्यमान **ಆವೇದ್ಯಮಾನ** (वि०) 1. ತಿಳಿಯುಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ವರದಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, 2. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. आ+विद (ज्ञाने) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

आवेध्य **ಆವೇಧ್ಯ** (वि०) 1. ಕೊರೆಯಲ್ಪಡುವ, ತೂತು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. आ + व्यध (ताडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ನೂಕಲ್ಪಡುವ. 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವ. 4. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುವ.

आवेश **ಆವೇಶ** (पु०) 1. ಪ್ರವೇಶ. 2. ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ. आ + विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಗ್ರಹಗಳ ಆವೇಶ, ಗ್ರಹಗಳು ಹಿಡಿಯುವುದು. 4. ಗ್ರಹಗಳ ಭಯ. 5. ಮನೋವಿಕಾರ, ತವಕ ಪಡುವಿಕೆ. 6. ಅಭಿನಿವೇಶ, ಆಸಕ್ತಿ. 7. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. "ततो यथावद्विदिताध्वराय तस्मै स्मयावेशविवर्जिताय" रघु० ५-१९। 8. ಗೃಹ, ಮನೆ. अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

आवेशन **ಆವೇಶನ** (न०) 1. ಶಿಲ್ಪಶಾಲೆ, ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಮನೆ. 2. ಪ್ರವೇಶ. 3. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. 4. ಭೂತಾದಿಗಳು ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. 5. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಪರಿಧಿ. आ + विश (प्रवेशने) "ल्युट्" (३-३-११७)। 6. ಗೃಹ, ಮನೆ.

आवेशिक **ಆವೇಶಿಕ** (पु०) 1. ಅತಿಥಿ. आवेशे गृहे भवः "ठञ्" (४-३-६०)। "वेशो वेश्यागृहे गृहे" मेदि०। (वि०) 2. ವಿಶೇಷವಾದ, ಅಸಾಧಾರಣವಾದ. 3. ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ(ಬಂಧುಜನರು). आवेशे गृहे भवः।

आवेशित **ಆವೇಶಿತ** (वि०) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + विश (प्रवेशने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आवेष्टन **ಆವೇಷ್ಟನ** (न०) 1. ಸುತ್ತುವರಿಯುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವಿಕೆ. आ+वेष्ट (वेष्टने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೇಲಿ, ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತು ಗೋಡೆ. आ + वेष्ट कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಬೇಲಿ ಹಾಕುವ ಸಾಧನ (ಮುಳ್ಳು ಮುಂತಾದುದು).

आश **ಆಶ** (पु०) 1. ಭೋಜನ, ಊಟ. अश (भोजने) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ತಿನ್ನುವ, ಊಟ ಮಾಡುವ. ಕರ್ಮಪದವು ಹಿಂದೆ ಬಂದಾಗ "अण्" (३-२-१) ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಈ ರೂಪವಾಗುವುದು. हुताशः आमिषाशः पलाशः आश्रयाशः ಇತ್ಯಾದಿ.

आशंसत् **ಆಶಂಸತ್** (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛಿಸುವ. आ + शसि (इच्छायाम्) "शतृ" (३-१-१२४)। 2. ಹೇಳುವ. "आशंसता बाणगतिं वृषाङ्के कार्यं त्वया नः प्रतिपन्नकल्पम्" कुमा० ३-१४। 3. ಹೊಗಳುವ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ. आ + शंसु (स्तुतौ) "शतृ" (३-१-१२४)।

आशंसन **ಆಶಂಸನ** (न०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ. 2. ಹೇಳುವುದು. 3. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವುದು. आ + शसि (इच्छायाम्) शंसु (स्तुतौ) वा "ल्युट्" (३-३-११५)।

आशंसा **ಆಶಂಸಾ** (स्त्री०)1. ಮನೋರಥ, ಅಭಿಲಾಷೆ. आ + शसि (इच्छायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "आशंसापरिकल्पितास्वपि भवत्यानन्दसान्द्रो लयः" मालती० ५-७। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಬಯಕೆ. "निदधे विजयाशंसां चापे सीतां च लक्ष्मणे" रघु० १२-४४। 3. ಹೇಳುವುದು. 4. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವುದು. आ + शंसु (स्तुतौ) "अः" (३-३-१०३)।

आशंसित **ಆಶಂಸಿತ** (न०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಬಯಕೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. आ + शसि (इच्छायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಹೇಳಿಕೆ. 3. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. आ + शंसु (स्तुतौ) भावे "क्तः"। (वि०) 4. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಯಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + शसि कर्म० "क्तः"। 5. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ + शंसु कर्म० "क्तः"। "आशंसितापचितिचारु पुरः सुराणाम्" किरा० ६-४६।

आशंसितृ आशंसितृ (वि०) 1. अपेक्षिसुव, बयसुव. आशंसते—आ + शसि (इच्छायाम्) "तृन्" (३-२-१३५)। 2. हॊगळुव. 3. हेळुव. आ + शंसु "तृन्"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आशंसित्री आशंसित्रि.

आशंसिन् आशंसिन् (वि०) "आशंसितृ" पदद अर्थ. आ + शसि (इच्छायाम्) शंसु (स्तुतौ) वा "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आशंसिनी आशंसिनि.

आशंसु आशंसु (वि०) अपेक्षिसुव, इच्छिसुव, बयसुव. आशंसते—आ+शसि "उः" (३-२-१६८)। "आशंसं हतनामिव राक्षसानामाशंसवः क्रूरगिरो रुवन्तः" भट्टि० १२-७२।

आशक्त आशक्त (वि०) दक्ष, समर्थ, शक्त. आ सम्यक् शक्तः।

आशक्ति आशक्ति (स्त्री०) शक्ति, सामर्थ्य.

आशङ्कनीय आशंकनीय (वि०) 1. संशयपडिसुवुदु अर्हवाद, संदेहपडबहुदाद. आ + शकि (शङ्कायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. भयपडलु योग्यवाद.

आशङ्कमान आशंकमान (वि०) 1. हेदरुव, भयपडुव. 2. शंकिसुव, संदेहपडुव. आशङ्कते—आ + शकि (शङ्कायाम्) "शानच्" (१-१-१२४)। "आशङ्कमानो वैदेहीं खादितां निहतां पतिम्" भट्टि० ६-६।

आशङ्का आशंका (स्त्री०) 1. भय, हेदरिके. आ + शकि (शङ्कायाम्) "अः" (३-३-१०३)। 2. संशय, संदेह. 3. आसे. "भुक्तं मानविवर्जितं परगृहेष्वाशङ्कया काकवत्" भर्तृ० ३-२।

आशङ्कित आशंकित (न०) 1. संशय, संदेह. 2. भय, हेदरिके. 3. कॆडकिन ऍंतॆ. आ + शकि (शङ्कायाम्) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 4. हेदरिद, भयगॊंड. कर्तृ० "क्तः" (१-४-७२)। 5. संदेहिसल्पट्ट. कर्म० "क्तः" (१-२-१०२)।

आशङ्किन् आशंकिन् (वि०) 1. हेदरुव, भयपडुव. आ + शकि (शङ्कायाम्) "णिनिः" (१-१-१३४)। "रघोरभिभवाशङ्की चुक्षुभे द्विषतां मनः" रघु० ४-२१। 2. संदेहपडुव. "कुब्जा नीचतयैव यान्ति शनकैरात्मेक्षणाशङ्किनः" रत्ना० २-३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आशङ्किनी आशंकिनि.

आशङ्क्य आशंक्य (वि०) 1. संदेहपडबहुदाद, संशयगॊळ्ळलु योग्यवाद. आ + शकि (शङ्कायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. संशयगॊंडु. आ+शकि "ल्यप्" (७-१-३७)। "आशङ्क्य दैतेयबलोपयानं दृढार्गलां देवपुरीमकुर्वन्" याद० २०-४४।

आशन आशन (पु०) 1. वज्रायुध. (वि०) 2. ऊटमाडिसुव.

आशय आशय (पु०) 1. अभिप्राय. आ + शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। "इदमीदृगनीदृगाशयः" किरा० २-२८। 2. आधार, आसरॆ, कूडिडुव स्थ. "विषमोऽपि विगाह्यते नयः कृततीर्थः पयसामिवाशयः" किरा० २-३। 3. चित्त, मनस्सु, हृदय. आ + शीङ् अधि० "अच्" (३-३-५६)। "अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः" गीता १०-२०। "राम राम नयनाभिरामतामाशयस्य सदृशीं समुद्वहन्" म० वी० २-३७। 4. शयन, हासिगॆ. अधि० "अच्"। 5. मलगुवुदु. भावे "अच्" (३-३-५६)। 6. मनॆ, वास, गृह, आश्रय. 7. कृपण, लोभि, जिपुण. 8. कणज, उग्राण, शॆखरिसिडुव स्थ. 9. अदृष्ट, दैव, हणॆबरह. 10. आस्ति, स्वत्तु, ऐश्वर्य. 11. पनसवृक्ष, हलसिनमर. 12. हळ्ळ, गुणि, मृगगळन्नु हिडियलु तयारिसिरुव गुंडि. "आस्ते परमसन्तप्तो नूनं सिंह इवाशये" भा० वन० ३५-१२। 13. मनोधर्म, संस्कार, जन्मान्तर वासनॆ. "क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेष ईश्वरः" पा० यो० सू० १-२४। 14. हळॆयदाद, बाडिद, ऒणगिद, जीर्णवाद. "कोट्टारे कृपणे जीर्णे स्थानेऽभिप्राय आशयः" वैज०। "आशयः स्यादभिप्राये पनसाधारयोरपि" मेदि०। "आशयः स्यादभिप्राये मानसाधारयोरपि" विश्व०।

आशयाश आशयाश (पु०) अग्नि, बॆंक. आशयमाश्रयमश्नाति—अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)।

आशर ಆಶರ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ರಾಕ್ಷಸ. आश्नृणाति—आ+शृ (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "आशरस्तु पुमान् वैश्वानरे च रजनीचरे" मेदि०।

आशा ಆಶಾ (स्त्री०) 1. ದಿಕ್ಕು. आ समन्तात् अश्नुते—आ + अशू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अनुजगुरथ दिव्यं दुन्दुभिध्वानमाशाः" किरा० ३-६०। 2. ನಿರೀಕ್ಷೆ, ಪ್ರತ್ಯಾಶೆ. "राघवो रथमप्राप्तां तामाशां च सुरद्विषाम्" रघु० १२-९६। 3. ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಬಯಕೆ. "महोत्सवमिवाशानामाशाभ्यधिकसम्पदम्" याद० १६-४। 4. ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಬಯಕೆ, ದುರಾಶೆ. "आशा बलवती राजन् पुत्राणां तेऽभवत्तदा" भा० शल्य० ७-१६।

आशागज ಆಶಾಗಜ (पु०) ದಿಗ್ಗಜ, ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕಾಯುವ ಆನೆ.

आशातन्तु ಆಶಾತಂತು (पु०) ಆಸೆಯೆಂಬ ತಂತು, ದುರ್ಬಲವಾದ ಆಸೆ. आशैव तन्तुः। "चिरादाशातन्तुस्त्रुटतु बिसिनीसूत्रभिदुरः" मालती० ४-३।

आशापाल ಆಶಾಪಾಲ (पु०) ದಿಕ್ಪಾಲಕ. आशां दिशं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

आशापिशाचिका ಆಶಾಪಿಶಾಚಿಕಾ (स्त्री०) ಆಸೆಯೆಂಬ ಭೂತ, ಮೋಸಮಾಡುವ ಆಸೆ. आशैव पिशाचिका।

आशाबन्ध ಆಶಾಬಂಧ (पु०) 1. ಜೇಡರ ಹುಳುವಿನ ಬಲೆ, ಜೇಡರ ಹುಳುವಿನ ಗೂಡು. आशां दिशं बध्नाति—बन्ध (बन्धने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಆಸೆಯ ಕಟ್ಟು, ಆಸೆಯ ಬಂಧನ, ನಂಬಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯಾಶೆ. "आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशोह्यङ्गनानाम्" मेघ० १-१०। 3. ಆಶ್ವಾಸನ, ಸಮಾಧಾನ. "आशाबन्धं कमपि कुरुते छाययार्थी जनोऽयम्" वेणी० ६-२६। "आशाबन्धः समाश्वासे तथा मर्कटजालके" विश्व०। 4. ದಿಗ್ಬಂಧನ.

आशाभङ्ग ಆಶಾಭಂಗ (पु०) ನಿರಾಶೆ, ಕಾರ್ಯನಾಶ, ಕಾರ್ಯ ನೆರವೇರದಿರುವಿಕೆ.

आशावह ಆಶಾವಹ (वि०) ಆಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. आशाया आवहः।

आशासत् ಆಶಾಸತ್ (वि०) ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವ, ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ. आ + शासु (अनुशिष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

आशासान ಆಶಾಸಾನ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಕೋರುವ. आ+शासु (इच्छायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। "आशासानाः कतिचन विभो त्वत्परिष्वङ्गधन्यैरङ्गीकारं क्षणमपि दये हार्दतुङ्गैरपाङ्गैः" दयाश० ४२।

आशास्य ಆಶಾಸ್ಯ (न०) 1. ಆಶೀರ್ವಾದ, ಮಂಗಳಾಶಾಸನ. आ+शासु (इच्छायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "आशास्यमन्यत्पुनरुक्तभूतं श्रेयांसि सर्वाण्यधिजग्मुषस्ते" रघु० ५-३४। 2. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮನೋರಥ, ಬಯಕೆ, ಕೋರಿಕೆ. "आशास्यमीतिविगमप्रभृति प्रजानाम्" माल० ५-२०। (वि०) 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಕೋರಲ್ಪಡುವ. "अगस्त्यचरितामाशामनाशास्यजयो ययौ" रघु० ४-४४। 4. ಹಿರಿಯರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗುವ, ಆಶೀರ್ವಾದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ. (अव्य०) 5. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ. ಬೇಡಿ, ಕೋರಿ. आ + शासु "ल्यप्" (७-१-३७)। "आशास्य लाजाञ्जलिहोमभाजा" याद० १३-८६।

आशित ಆಶಿತ (न०) 1. ತೃಪ್ತಿಕರವಾದ ಭೋಜನ, ಸರಿಯಾದ ಊಟ. आ + अश (भोजने) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ಊಟ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + अश "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಸರಿಯಾಗಿ ಊಟಮಾಡಿದ, ಭೋಜನದಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ. आशितमस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

आशितंगवीन ಆಶಿತಂಗವೀನ (वि०) ಗೋವುಗಳು ಹುಲ್ಲು ಮೇಯ್ದು ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ ಪ್ರದೇಶ (ಅರಣ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು). आशिता गावोऽस्मिन् "खः" (५-४-७)। मुम् निपा०।

आशितम्भव ಆಶಿತಂಭವ (पु०) 1. ಆಹಾರದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುವಿಕೆ. आशित + भू (सत्तायाम्) भावे "खच्" (३-२-४५)। मुम् (६-३-६७)। 2. ಆಹಾರ, ಅನ್ನ. आशितो भवत्यनेन—आशित+भू कर० "खच्" (३-२-४५)।

आशितृ ಆಶಿತೃ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವ, ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವ, ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ. आ + अश (भोजने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आशित्री ಆಶಿತ್ರೀ.

आशिन् ಆಶಿನ್ (वि०) ಊಟಮಾಡುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದ. आ+अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)।

आशिर ಆಶಿರ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ರಾಕ್ಷಸ. 4. ಭೋಜನ, ಊಟ. आ + अश (भोजने) अशू (व्याप्तौ) वा "किरच्" (उ० १-५२)। 5. ಕುದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹಾಲು. "आशिरः क्षीरविकृतौ भोजने पावके रवौ" वैज०। "आशिरो वह्निरक्षसोः" सि० कौ०।

आशिष्ट ಆಶಿಷ್ಟ (वि०) ಆಶೀರ್ವಾದಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ शासु (इच्छायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

आशिस् ಆಶಿಸ್ (स्त्री०) 1. ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ವಾಕ್ಯ, ಹಿತವನ್ನು ಕೋರುವ ಮಾತು. आ + शासु (इच्छायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। "इष्टावधारकं वाक्यमाशीस्सा परिकीर्तिता"। "आशास्य राजाञ्जलिहोमभाजा क्षेमाशिषा किञ्चिदशेषहृद्यम्" कादं० १३-८६। 2. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ. "जगच्छरण्यस्य निराशिषः सतः किमेभिराशोपहतात्मवृत्तिभिः" कुमा० ५-७६। 3. ಹಾವಿನ ಹಲ್ಲು, ಸರ್ಪದ ವಿಷದಂತ. "आशीरुरगदंष्ट्रायां शुभवाक्याभिलाषयोः" वैज०।

आशी ಆಶೀ (स्त्री०) ಹಾವಿನ ಹಲ್ಲು, ಸರ್ಪದ ವಿಷದಂತ. आशीर्यतेऽनया—आ+शॄ (हिंसायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। पृषो०। "विषमाशीभिरनारतं वमन्तः" माघ०।

आशीर्वाद ಆಶೀರ್ವಾದ (पु०) ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ವಾಕ್ಯ, ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವ ಮಾತು, ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವ ಮಾತು. आशिषो वादः वचनम्। आशीरुक्तिः आशीर्वचनम् इत्यादि. "अवितथफलमाशीर्वादमारोपयन्तः" किरा० १८-४६।

आशीविष ಆಶೀವಿಷ (पु०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. आश्यां विषमस्य। "तयोरुपान्तस्थितसिद्धसैनिकं गरुत्मदाशीविषभीमदर्शनैः" रघु० ३-५७।

आशु ಆಶು (पु०) 1. ಪಾಟಲಧಾನ್ಯ, ಕೆಂಪು ಬತ್ತ. अशू (व्याप्तौ) "उण्" (उ० १-१)। "आशुर्व्रीहिः पाटलः स्यात्" अम०। (अव्य०) 2. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ವೇಗವಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ. "तदाशु कर्तुं त्वयि विहितमुद्यते विधीयतां तत्र विधेयमुत्तरम्" किरा० १-२५। "त्यजाशु गर्वं मदगूढ मा स्म गाः" कुमा० १५-३८।

आशुकारिन् ಆಶುಕಾರಿನ್ (वि०) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ, ಕುಶಲ, ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. आशु करोति—डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)।—कारिणी—कारिणी०. "क्विप्" (३-२-७६)। आशुकृत् ಆಶುಕೃತ್.

आशुकोपिन् ಆಶುಕೋಪಿನ್ (वि०) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಕೋಪಬರುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಮುಂಗೋಪಿ. आशु कुप्यति—कुप (क्रोधे) "णिनिः" (३-२-७८)।

आशुग ಆಶುಗ (पु०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಬಾಣ. आशु गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "चापैराकर्णमाकृष्टैर्विमुक्ता दूरमाशुगाः" कुमा० १६-१३। 3. ಸೂರ್ಯ. (वि०) 4. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವ.

आशुगामिन् ಆಶುಗಾಮಿನ್ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. (वि०) 2. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. आशु गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। —गामिनी—गामिनी०.

आशुतोष ಆಶುತೋಷ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. (वि०) 2. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಡುವ. आशु शीघ्रं तोषो यस्य।

आशुव्रीहि ಆಶುವ್ರೀಹಿ (पु०) ಪಾಟಲಧಾನ್ಯ, ಕೆಂಪು ಬತ್ತ.

आशुशुक्षणि ಆಶುಶುಕ್ಷಣಿ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. आशु शीघ्रं शु क्षणोति—क्षणु (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११८)। शु इति पूजार्थमव्ययम्। आशोष्टुमिच्छति—आ + शुष (शोषणे) + सन् "अनिः" (उ० २-१०३) वा। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ.

आशौच ಆಶೌಚ (न०) ಅಶುಚಿ, ಅಶುದ್ಧಿ. अशुचेर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। उभयपदवृद्धिः (७-३-३०)।

आश्चर्य ಆಶ್ಚರ್ಯ (न०) 1. ಅದ್ಭುತರಸ. आ इति चर्यते—आ + चर (गतौ) "यत्" सुट् (६-१-१४०)। 2. ಅದ್ಭುತ, ವಿಸ್ಮಯ, ಅಚ್ಚರಿ. "आश्चर्यमुत्पलदृशो वदनामलेन्दुसांनिध्यतो मम मुहुर्जडिमानमेत्य" मालती० ३-५। (वि०) 3. ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. आश्चर्यो गवां दोहोऽगोपेन।

आश्चोतन ಆಶ್ಚೋತನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುರಿಯುವಿಕೆ. आ+श्चुतिर् (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುರಿಯುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ (ನೀರನ್ನು) ಚಿಮುಕಿಸುವ. आ + श्चुतिर् "ल्युः" (३-१-१३४)।

आश्म ಆಶ್ಮ (वि०) 1. ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. अश्मनो विकार:—अश्मन् "अण्" (४-३-१३४)।

आश्मिक ಆಶ್ಮಿಕ (वि०) ಭಾರವಾದ ಕಲ್ಲನ್ನು—(1) ಹೊರುವ. (2) ತೆಗೆದೊಯ್ಯುವ. (3) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವ. भारभूतमश्मानं वहति हरत्यावहति च—अश्मन् "ठक्" (५-१-५०)।

आश्यान ಆಶ್ಯಾನ (वि०) ಒಣಗಿದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. आ+श्यैङ् (गतौ) "क्त:" (३-४-७२)। "सरित: कुर्वती गाधा: पथश्चाश्यानकर्दमान्" रघु० ४-२४।

आश्रम ಆಶ್ರಮ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. आश्राम्यन्ते विश्रान्तिं प्राप्यन्तेऽनेन। "तेषां तु योगभ्रष्टानां हेतु र्वैष्णवसद्मसु। सुभिक्षकरविद्येषु विश्रान्तेराश्रम: स्मृत:" इति निरुक्ति:। (पुंन०) 2. ಪರ್ಣಶಾಲೆ, ತಪಸ್ವಿಗಳ ವಾಸಗೃಹ. आश्राम्यन्त्यत्र—आ+श्रमु (तपसि खेदे च) "घञ्" (३-३-१२१)। "तौ दम्पती वसिष्ठस्य गुरोर्जग्मतु-राश्रमम्" रघु० १-३५। "आश्रमा: प्रविशदग्र्यधेनव:" कुमा० ८-३८। 3. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳು. [ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂದು ಆಶ್ರಮಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳೂ; ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಆಶ್ರಮಗಳೂ, ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಆಶ್ರಮಗಳೂ, ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯಾಶ್ರಮವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.] "चत्वार आश्रमाश्चैव ब्राह्मणस्य प्रकीर्तिता:। गार्हस्थ्यं ब्रह्मचर्यं च वानप्रस्थं तु भिक्षुकम्। क्षत्रिये चापि कथिता आश्रमास्त्रय एव हि। ब्रह्मचर्यं च गार्हस्थ्यमाश्रम-द्वितयं विश:। गार्हस्थ्यमुचितंत्वेकं शूद्रस्य क्षणमावहेत्"। 4. ವಿದ್ಯಾಶಾಲೆ, ಪಾಠಶಾಲೆ.

आश्रमगुरु ಆಶ್ರಮಗುರು (पु०) ರಾಜ, ದೊರೆ. आश्रमाणां ब्रह्मचर्यादीनां गुरु: नियन्ता। "आतिथेय-मनिवारितातिथि: कर्तुमाश्रमगुरु: स नाश्रमत्" माघ० १४-३८।

आश्रमधर्म ಆಶ್ರಮಧರ್ಮ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮ, ಆಯಾ ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. आश्रमविहितो धर्म:। "वानप्रस्थं भैक्ष्यचर्यं गार्हस्थ्यं च महाश्रमम्। ब्रह्मचर्याश्रमं प्राहुश्चतुर्थं ब्रह्मणेरितम्" भा० शान्ति० ६०-२। ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನವೂ, ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ದಾನ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳೂ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥನಿಗೆ ತಪಸ್ಸೂ, ಸಂನ್ಯಾಸಿಗೆ ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಗಳೂ ಆಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳು. "असाधुदर्शी खलु तत्रभवान् काश्यप:, य इमामाश्रमधर्मे नियुङ्क्ते" शाकु० १।

आश्रमपद ಆಶ್ರಮಪದ (न०) ತಪೋವನ, ತಪಸ್ವಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ. "शान्तमिदमाश्रमपदं स्फुरति च बाहु: कुत: फलमिहास्य" शाकु० १-१४।

आश्रमवास ಆಶ್ರಮವಾಸ (पु०) ತಪಸ್ವಿಗಳು ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು.

आश्रमवासिक ಆಶ್ರಮವಾಸಿಕ (न०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮೊದಲಾದವರ ಆಶ್ರಮವಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಪರ್ವ. आश्रमवास: प्रतिपाद्यतयाऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

आश्रमवासिन् ಆಶ್ರಮವಾಸಿನ್ (पु०) ಮುನಿ, ತಪಸ್ವಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. आश्रमे वसति—वस (निवासे) "णिनि:" (३-१-१३४)।

आश्रमसद् ಆಶ್ರಮಸದ್ (पु०) ಮುನಿ, ತಪಸ್ವಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. आश्रमे सीदति—षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

आश्रमिक ಆಶ್ರಮಿಕ (वि०) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮವುಳ್ಳ. आश्रमोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

आश्रमिन् ಆಶ್ರಮಿನ್ (पु०) ಆಶ್ರಮವುಳ್ಳವನು, ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು. आश्रमोऽस्त्यस्य "इनि:" (५-२-११५)।

आश्रय ಆಶ್ರಯ (पु०) 1. ಆಶ್ರಯಿಸುವಿಕೆ. आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। "गुणव-दाश्रयलब्धगुणोदये मलिनिमाऽलिनि माधवयोषिताम्" माघ० ६-४। 2. ದುರ್ಬಲರರಕ್ಷಣಾಲಯ, ಅನಾಥರ ಆಲಯ. 3. ವಾಸಗೃಹ, ಮನೆ. 4. ಸಾಹಾಯ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಇತರನನ್ನು ಸೇರುವುದು. "साऽभूद्रामाश्रया भूय:" रघु० १२-३५। 5. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ಮರೆ. "तदहमाश्रयोन्मूलनेनैव त्वामकामां करोमि" मुद्रा० २। 6. ಆಧಾರ, ಅವಲಂಬನ. "तमाश्रयं दुष्प्रसहस्य तेजस:" रघु० ३-५८। 7. ಬಾಣಗಳ ಬೀಲ, ಬತ್ತಳಿಕೆ. "उन्मुख: सपदि लक्ष्मणाग्रजो बाणमाश्रय-मुखात्समुद्धरन्" रघु० ११-२६। 8. ರಾಜರ ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಪ್ರಬಲನಾದ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದುರ್ಬಲ

ನಾದವನು ಧಾರ್ಮಿಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಬಲಶಾಲಿಯನ್ನು ಮುರಿಹೊಕ್ಕುವುದು ಆಶ್ರಯವು. "उच्छिद्यमानो रिपुणा निरुपायप्रतिक्रियः। शक्तिहीनः संश्रयते बलिनं धार्मिकं नृपम्"। 9. ಒತ್ತುಗಂಬ, ಆಧಾರಸ್ತಂಭ. "वृक्षेषु विदलमिषुभिर्जघनाश्रयेषु" ರಘು० ೯-೬೦। 10. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ನೆರವು, ಒತ್ತಾಸೆ.

आश्रयण ಆಶ್ರಯಣ (ನ०) 1. ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಸಾಹಾಯ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಸೇರುವುದು. 2. ಅವಲಂಬನ, ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ. आ+श्रिञ् (सेवायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಆಶ್ರಯಪಡೆಯುವ, ಸಾಹಾಯ್ಯ ಹೊಂದುವ. आ + श्रिञ् "ल्युः" (३-१-१३४)।

आश्रयणीय ಆಶ್ರಯಣೀಯ (वि०) ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)।

आश्रयवत् ಆಶ್ರಯವತ್ (वि०) ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳ, ಸಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳ, ಆಸರೆಯುಳ್ಳ. आश्रयोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

आश्रयाश ಆಶ್ರಯಾಶ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. आश्रयमश्नाति — अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)। 2. ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರ. 3. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. (वि०) 4. ಆಸರೆಯನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವ, ಸಹಾಯಕನನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕುವ.

आश्रयासिद्ध ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧ (पु०) ನ್ಯಾಯಮತ ಸಿದ್ಧವಾದ ಐದು ವಿಧ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು, ದುಷ್ಟವಾದ ಹೇತು, ಪಕ್ಷತಾವಚ್ಛೇದಕವಿಲ್ಲದ ಪಕ್ಷವುಳ್ಳ ಹೇತು. आश्रयस्य पक्षस्य असिद्धिः। तद्वान् आश्रयासिद्धः। "गगनारविन्दं सुरभि अरविन्दत्वात् इतरारविन्दवत्". ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೌರಭ್ಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯರೂಪವಾದ ಗಗನಾರವಿಂದವು (ಪಕ್ಷವು) ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟವಾಯಿತು. ಇದು ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧರೂಪವಾದ ಹೇತ್ವಾಭಾಸವು.

आश्रयासिद्धि ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಅಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ಹೇತುವಿನ ಒಂದು ದೋಷ. आश्रयस्यासिद्धिः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "असिद्धि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आश्रयिन् ಆಶ್ರಯಿನ್ (वि०) ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿರುವ, ಸಾಹಾಯ್ಯ ಪಡೆದಿರುವ, ಆಸರೆಯಿರುವ. आश्रयति— आ + श्रिञ् (सेवायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)।

आश्रव ಆಶ್ರವ (पु०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 3. ಕ್ಲೇಶ, ಕಷ್ಟ. (वि०) 4. ವಿಧೇಯ, ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವನು, ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. आश्रृणोति — आ+श्रु (श्रवणे) "अप्" (३-३-५७)। "आश्रवोऽङ्गीकृतौ क्लेशे नान्यवद्वचनस्थिते" मेदि०। "दृष्टदोषमपि तन्न सोऽत्यजत् सङ्गवस्तु भिषजामनाश्रवः" रघु० १९-४९। "शाधि शासक जगत्त्रयस्य मामाश्रवोऽस्मि भवतः सहानुजः" माघ० १४-११।

आश्राव ಆಶ್ರಾವ (पु०) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. 2. ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿಸುವುದು. 3. ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. आ + श्रु (श्रवणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

आश्रित ಆಶ್ರಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದವನು. 2. ರಕ್ಷಣೆ ಹೊಂದಿದವನು, ಮುರಿಹೊಕ್ಕಿದವನು. 3. ಆಧಾರವುಳ್ಳ, ಆಸರೆಯುಳ್ಳ. आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟವನು. ಕರ್ಮ० "क्तः" (३-२-१०२)। "आश्रितं रत्नपूर्णेन कुम्भेन च महीयसा" याद० १६-११। 5. ನೆಲೆಸಿರುವ, ವಾಸವಾಗಿರುವ, ಕುಳಿತಿರುವ. "इमं स्फटिकशिलास्तम्भमाश्रितो भवामि" माल० ४। 6. ಸೇವಕ, ಆಳು. "प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु" कुमा० ३-१।

आश्रित्य ಆಶ್ರಿತ್ಯ (अव्य०) 1. ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿ. 2. ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆದು. 3. ಒತ್ತಾಸೆ ಪಡೆದು, ಆಸರೆಪಡೆದು. आ + श्रिञ् (सेवायाम्) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आश्रुत् ಆಶ್ರುತ್ (स्त्री०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ. 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. आ+श्रु (श्रवणे) "क्विप्" (३-३-९४)। 3. ಅಂಗೀಕರಿಸುವ. 4. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡುವ. आ श्रृणोति— आ + श्रु कर्तृ० "क्विप्"।

आश्रुत ಆಶ್ರುತ (वि०) 1. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. आ+श्रु (श्रवणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आश्रुतस्य विफलत्वमस्ति चेदाः श्रुतस्य रचितोऽयमञ्जलिः चं० रा०। 3. ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

आश्रुति ಆಶ್ರುತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 2. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 3. ಕೇಳುವುದು, ಶ್ರವಣ. आ + श्रु (श्रवणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आश्लिष्ट ಆಶ್ಲಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ + श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आश्लिष्टभूमि रसितारमुच्चैर्लोलद्भुजाकारबृहत्तरङ्गम्" माघ० ३-७२। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಬೆರೆತಿರುವ, ಕಲೆತಿರುವ. "विदिद्युते बाडवजातवेदसः शिखाभिराश्लिष्ट इवाम्भसां निधिः" माघ० १-२०।

आश्लेष ಆಶ್ಲೇಷ (पु०) 1. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आ+श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)। "आश्लेषलोलुपवधूस्तनकार्कश्यसाक्षिणीम्" माघ० २-१७। "धाता विश्वविसृष्टिमात्रनिरतो देवोऽपि गौरीभुजाश्लेषानन्दविघूर्णमाननयनो दक्षाध्वरध्वंसनः" प्रबोध० २-२८। 2. ಸ್ವಲ್ಪಸಂಬಂಧ, ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. आ ईषत् श्लेषः संबन्धः।

आश्लेषा ಆಶ್ಲೇಷಾ (स्त्री०) ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ, ಸರ್ಪದೇವತಾಕವಾದ ನಕ್ಷತ್ರ. "आश्लेषा नक्षत्रं सर्पा देवताः" तैत्ति० सं०। ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರವು ರಾಕ್ಷಸ ಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. ಮಾರ್ಜಾಲಯೋನಿ. ಅಧೋಮುಖ. ದಾರುಣಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು. ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಕೂಡದು. ಪಾಯಸಾನ್ನವು ಇದಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿ. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜ್ವರವು ಬಂದರೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳಕಾಲ ಪೀಡಿಸುವುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಋತುಮತಿಯಾದರೆ ದುರ್ನಡತೆಯುಳ್ಳವಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕನ್ಯೆಯು ಅತ್ತೆಯಿಲ್ಲದ ಮನೆಗೆ ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕು. "मूलजा श्वशुरं हन्ति सर्पजा तु तदङ्गनाम्"। ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಬುಧಮಹಾದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ 17 ವರ್ಷಗಳು.

आश्व ಆಶ್ವ (न०) 1. ಕುದುರೆಗಳ ಗುಂಪು. अश्वानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। 2. ಕುದುರೆಯ (ಸ್ವ)ಭಾವ. अश्वस्य भावः "अञ्" (५-१-१२९)। (वि०) 3. ಕುದುರೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 4. ಕುದುರೆಯಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಗಾಡಿ ರಥ ಮೊದಲಾದುದು). अश्व "अण्" (४-२-९२)।

आश्वत्थ ಆಶ್ವತ್ಥ (न०) 1. ಆರಳಿಹಣ್ಣು. अश्वत्थस्य फलम् "अण्" (४-३-१६४)। (स्त्री०)—त्थी—ङी. 1. ಅಶ್ವತ್ಥ (ಅಶ್ವಿನೀ) ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿ. (वि०)2. ಆರಳಿಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. अश्वत्थस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)।

आश्वत्थिक ಆಶ್ವತ್ಥಿಕ (पु०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸ. अश्वत्थ "ठक्" (४-२-२२)। अश्वत्थेन युक्ता पौर्णमास्यस्मिन्।

आश्वपत ಆಶ್ವಪತ (पु०) 1. ಅಶ್ವಪತಿಯ ಮಗ. अश्वपतेरपत्यम् "अण्" (४-१-८४)। (वि०) 2. ಅಶ್ವಪತಿಸಂಬಂಧವಾದ. अश्वपतेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आश्वभारिक ಆಶ್ವಭಾರಿಕ (वि०) ಕುದುರೆಯು ಹೊರುವಷ್ಟು ಭಾರವನ್ನು ಒಯ್ಯುವ,—ಹೊರುವ,—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವ. अश्वभारं अश्ववाह्यं भारं हरति वहति आवहति वा "ठक्" (५-१-५०)।

आश्वमेधिक ಆಶ್ವಮೇಧಿಕ (न०) 1. ಧರ್ಮರಾಜನ ಆಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಪರ್ವ. अश्वमेधः एव "ठक्" (५-४-३४)। (वि०) 2. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತು.

आश्वयुज ಆಶ್ವಯುಜ (पु०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸ. आश्वयुजी पौर्णमास्यस्मिन् "अण्" (४-२-२१)।

आश्वयुजक ಆಶ್ವಯುಜಕ (पु०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಬಿತ್ತಿದ ಉದ್ದು. आश्वयुज्यामुप्तो माषः "वुञ्" (४-३-४५)। [ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಬಿತ್ತಿದ ಉದ್ದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಫಲಿಸುವುದು.]

आश्वयुजी ಆಶ್ವಯುಜೀ (स्त्री०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. अश्वयुजा अश्विनीनक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)।

आश्वरथ ಆಶ್ವರಥ (वि०) ಕುದುರೆಯ ಗಾಡಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. अश्वरथस्येदम् "अञ्" (४-३-१२२)।

आश्वलक्षणिक ಆಶ್ವಲಕ್ಷಣಿಕ (वि०) 1. ಕುದುರೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. 2. ಕುದುರೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. अश्वलक्षणं वेत्ति तद्ग्रन्थमधीते वा "ठक्" (वा० ४-२-६०)।

आश्वलायन ಆಶ್ವಲಾಯನ (पु०) ಅಶ್ವಲ ಋಷಿಯ ಮಗ, ಋಗ್ವೇದದ ಶ್ರೌತ ಮತ್ತು ಗೃಹ್ಯ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಋಷಿ. अश्वलः कश्चन मुनिः तस्यापत्यम् "फक्" (४-१-९९)।

आश्वास **आश्वास** (पु०) 1. रक्षणेय भरवसे. 2. निल्लुविके, निलुगडे, निवृत्ति. 3. समाधान गोळ्ळुवुदु. 4. ग्रंथद भाग. 5. उसिराडुवुदु. आ + श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८, १९, १२१)।

आश्वासक **आश्वासक** (वि०) 1. समाधानपडिसुव. 2. धैर्यवन्नुंटुमाडुव. आ+श्वस (प्राणने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आश्वासन **आश्वासन** (न०) 1. समाधानगोळिसुवुदु. आ + श्वस (प्राणने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. समाधानगोळिसुव. आ + श्वस + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

आश्वासिन् **आश्वासिन्** (वि०) 1. समाधानवुळ्ळ, धैर्यवुळ्ळ. आश्वासोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "कामं प्रिया न सुलभा मनस्तु तद्भावदर्शनाश्वासि" शाकु० २-१।

आश्वास्य **आश्वास्य** (वि०) 1. समाधानगोळिसल्पडुव. आ + श्वस (प्राणने)+णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 2. समाधानगोळिसि. आ + श्वस + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

आश्विक **आश्विक** (वि०) 1. भारवागिरुव कुदुरेयन्नु ओय्युव,—होरुव,—तेगेदुकोंडु बरुव. भारभूतमश्वं हरति वहत्यावहति च "ठक्" (५-१-५०)। 2. अश्वद लाभवन्नु सूचिसुव शुभशकुन, कुदुरेय लाभवन्नु तिळिसुव नक्षत्रगळ (1) संयोग (संबंध), (2) उत्पात (शुभसूचने)गळु. अश्वस्य निमित्तं संयोगः उत्पातो वा "ठञ्" (५-१-३८)।

आश्विन **आश्विन** (पु०) 1. आश्वयुज मास. आश्विनी पौर्णमास्यस्मिन् "अण्" (४-२-२१)। (द्विव०) 2. अश्विनीकुमाररु. (वि०) 3. अश्विनीदेवतेय संबंधवाद.

आश्विनी **आश्विनी** (स्त्री०) आश्वयुज मासद हुण्णिमे. अश्विन्या युक्ता पूर्णिमा "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आश्विनेय **आश्विनेय** (पु०द्विव०) अश्विनी देवतेय कुमाररु, देववैद्यरु. अश्विन्या अपत्ये "ढक्" (४-१-१२०)।

आश्वीन **आश्वीन** (पु०) कुदुरेय मेले ओंदु दिन प्रयाणमाडुवष्टु दूरद मार्ग, कुदुरेयु ओंदु दिन नडेयुवष्टु दारि. अश्वस्य एकाहगमः "खञ्" (५-२-१९)।

आषाढ **आषाढ** (पु०) 1. आषाढ मास. आषाढी पूर्णिमाऽस्मिन् मासे "अण्" (४-२-२१)। 2. पलाश दंड, ब्रह्मचारिगळु हिडियुव दंड. आषाढी पूर्णिमा प्रयोजनमस्य "अण्" (५-१-११०)। "अथा-जिनाषाढधरः प्रगल्भवाक्" कुमा० ५-३०। 3. मलय पर्वत. "आषाढो व्रतिनां दण्डे मासे मलयपर्वते" मेदि०।

आषाढा **आषाढा** (स्त्री०) पूर्वाषाढा मत्तु उत्तराषाढा नक्षत्रगळु.

आषाढाभव **आषाढाभव—भू—भू** (पु०) कुज, अंगारक, मंगळग्रह. आषाढायां भवः—भू (सत्तायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "क्विप्" वा।

आषाढी **आषाढी** (स्त्री०) आषाढ मासद हुण्णिमे. आषाढया नक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आषाढीय **आषाढीय** (वि०) 1. आषाढा नक्षत्रदल्लि हुट्टिद. आषाढायां जातः "छः" (४-२-११४)। 2. आषाढा नक्षत्र संबंधवाद.

आष्ट्र **आष्ट्र** (न०) आकाश, गगन. अशू (व्याप्तौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)।

आस—उपवेशने (अदा० आत्म० अक० से०)

लट्—	आस्ते	आसाते	आसते।
	आस्से	आसाथे	आध्वे।
	आसे	आस्वहे	आस्महे।
लिट्—	आसाञ्चक्रे-बभूव-आस।		
लुट्—	आसिता	आसितारौ	आसितारः।
लृट्—	आसिष्यते	आसिष्येते	आसिष्यन्ते।
लोट्—	आस्ताम्	आसाताम्	आसताम्।
	आस्व	आसाथाम्	आध्वम्।
	आसै	आसावहै	आसामहै।
लङ्—	आस्त	आसाताम्	आसत।
	आस्थाः	आसाथाम्	आध्वम्।
विधिलिङ्—	आसीत	आसीयाताम्	आसीरन्।
आशीर्लिङ्—	आसिषीष्ट	आसिषीयास्ताम्	आसिषीरन्।

लृङ्— आसिष्ट आसिषाताम् आसिषत।
लृङ्— आसिष्यत आसिष्येताम् आसिष्यन्त। ಕುಳಿತುಕೊ, ಕೂಡು, ಕೂರು. "कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन्" गीता ३-६। "तूष्णींभूय भयादासाञ्चक्रिरे मृगपक्षिणः" भट्टि० ५-९५। "आस्व साकं मया सौधे" भट्टि० ८-७९। "आसीत गुरुणा सार्धं शिलाफलकनौषु च" मनु० २-२०४। "युगान्तकालप्रतिसंहृतात्मनो जगन्ति यस्यां सविकासमासत" माघ० १-२३।

भावे:—आस्यते। आसे। आसिता। आसिष्यते। आस्यताम्। आस्यत। आस्येत। आसिषीष्ट। आसि। आसिष्यत। "आस्यतामिति चोक्तः सन् आसीताभिमुखं गुरोः" मनु० २-१९३।

कृत्सु:—आसितव्यम्। आसनीयम्। आस्यम्। आसीनः। आसितम्। आसितवान्। आसितुम्। आसनम्। "आसीनानां सुरभितशिलं नाभिगन्धैर्मृगाणाम्" मेघ० १-५२।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अधि + आस = अध्यासितम्। ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದು, ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊ, ಕೂರು. "धेन्वा तदध्यासितकातराक्ष्या" रघु० २-५२।

(2) अनु + आस = अन्वासितम्। ಅನಂತರ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಸೇವಿಸು. "अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्भुजम्" रघु० १-५६।

(3) अभि + आस = अभ्यासः। 1. ಎದುರಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊ. 2. ಆವೃತ್ತಿ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡು, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡು. "अभ्यासेन च कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते" गीता ६-३५। 3. ಸಾಮೀಪ್ಯ. "व्रीडादिवाभ्यासगतैर्विलिल्ये" माघ० ३-४०।

(4) उद्+आस=उदासीनः। ಉದಾಸೀನನಾಗು. "उदासितारं निगृहीतमानसैर्गृहीतमध्यात्मदृशा कथंचन" माघ० १-३३।

(5) उप+आस=उपासनम्। उपास्य। ಉಪಾಸಿಸು, ಸೇವಿಸು. "उद्यानपालसामान्यमृतवस्तमुपासते" कुमा० २-३६।

(6) परि + उप + आस = पर्युपास्ते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸು. "स्थिरप्रदीपतामेत्य भुजङ्गाः पर्युपासते" कुमा० २-३८।

(7) सम्+उप+आस = समुपास्ते। "समुपास्यत पुत्रभोग्यया स्नुषयेवाविकृतेन्द्रियः श्रिया" रघु० ८-१४।

(8) सम् + आस = समासीनः। ಕುಳಿತುಕೊ, ಕೂರು. "पश्चिमां तु समासीनो मलं हन्ति दिवाकृतम्"।

आस् ಆಸ್ (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು. 1. ಕೋಪ. "आः, क एष मयि स्थिते चन्द्रमभिभवितुमिच्छति बलात्" मुद्रा० १। 2. ಅಶ್ಲೀಲ. "आः, दुरात्मन् वृथामङ्गलपाठक" वेणी० १। 3. ಸಂತಾಪ. 4. ಖೇದ, ದುಃಖ. "विद्यामातरमाः प्रदर्श्य नृपशून् भिक्षामहे निस्त्रपाः" उद्भ०। "आः सन्तापप्रकोपयोः" हेम०।

आस ಆಸ (पु०) 1. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. अस्यतेऽनेन—असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१९)। "ससासिः सासुसूः सासः" किरा० १५-५। 2. ಆಸನ, ಖೇಡ. आस (उपवेशने) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಕೂರುವಿಕೆ. आस भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಆಸನ, ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಶರೀರದ ಕೂರುವ ಭಾಗ. आस करः "घञ्" (३-३-१२१)। "कप्यासं पुण्डरीकमेवमक्षिणी" छान्दोग्य०।

आसक्त ಆಸಕ್ತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಮುತ್ತಲೂ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. आ+षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "आसक्तमेतदनपेक्षितहेतु चेतः" मालती० १-२६। 2. ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ, ತದೇಕಧ್ಯಾನವುಳ್ಳ, ತತ್ಪರನಾದ. 3. ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳ.

आसक्ति ಆಸಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಶ್ರದ್ಧೆ, ತತ್ಪರತೆ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. आ+षञ्ज (सङ्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನ.

आसङ्ग ಆಸಂಗ (पु०) 1. ಶ್ರದ್ಧೆ, ತತ್ಪರತೆ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ಏಕಾಗ್ರತೆ. 2. ಸಂಬಂಧ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. आ + षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "पादाकृष्टप्रततिवलयासङ्गसञ्जातपाशः" शाकु० १-२९। 3. ಸಹವಾಸ, ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಿಕೆ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವಿಕೆ. 4. ನಾನು ಮಾಡಿದೆನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನ, ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನ. 5. ಪೊರೆತ ವಸ್ತುವಿನ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆ. (वि०) 6. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ಎಡೆಬಿಡದ, ಸತತ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. (अव्य०) 7. ಸತತವಾಗಿ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ.

आसङ्गिन् ಆಸಂಗಿನ್ (ವಿ॰) ಸತತವಾದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. आसङ्गोऽस्यास्ति "इनिः" (೫-೨-೧೧೫)। स्त्रियाम् "ङीप्" (೪-೧-೫)। आसङ्गिनी ಆಸಂಗಿನೀ.

आसङ्गिनी ಆಸಂಗಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಸುಂಟರಗಾಳಿ, ಸುಳಿಗಾಳಿ, ಚಕ್ರವಾತ.

आसञ्जन ಆಸಂಜನ (ನ॰) 1. ಅಗಳಿ, ಕೊಂಡಿ, ತಾಪಾಳು. 2. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಪರ್ಕ. 3. ಶ್ರದ್ಧೆ, ಭಕ್ತಿ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಏಕಾಗ್ರತೆ, ತತ್ಪರತೆ. 4. ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಅಂಟಿಸುವಿಕೆ, ಸಂಬಂಧಪಡಿಸುವಿಕೆ. आ+षञ्ज (सङ्गे) "ल्युट्" (३-३-११५, ११७)।

आसञ्जित ಆಸಂಜಿತ (ವಿ॰) ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಬಂಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + षञ्ज (सङ्गे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आसत्ति ಆಸತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ. आ+षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಲಾಭ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸಂಪಾದನೆ. 3. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಶಾಬ್ದಬೋಧವುಂಟಾಗಲು ಪದಗಳನ್ನು ವಿಳಂಬ (ಕಾಲವಿಚ್ಛೇದ) ವಿಲ್ಲದೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು, ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದಗಳನ್ನು ವ್ಯವಧಾನ ವಿಲ್ಲದೆ ಹೇಳುವುದು. [ವ್ಯವಧಾನವು ಕಾಲವಿಳಂಬದಿಂದಲೂ, ಅಪ್ರಕೃತ ಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿದಂತೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಶಾಬ್ದಬೋಧವುಂಟಾಗುವುದು.] "कारणं सन्निधानं तु पदस्यासत्तिरुच्यते" भाषाप०। "वाक्यं स्याद्योग्यताकाङ्क्षासत्तियुक्तः पदोच्चयः" सा० द० २-१। 4. ಸಂಬಂಧ, ಸೇರಿಕೆ.

आसदन ಆಸದನ (ನ॰) 1. ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. 2. ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ. आ + षद्लृ (विशरणादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आसन ಆಸನ (ಪು॰) 1. ಹೊನ್ನೆಮರ. "आसनो जीवकद्रुमे" विश्व०। (ನ॰) 2. ಪೀಠ, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಮಣೆ, ಕುರ್ಚಿ ಮುಂತಾದುದು. आस्यतेऽत्र—आस (उपवेशने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "तदनुमतमलञ्चकार पश्चात्प्रशम इव श्रुतमासनं नरेन्द्रः" किरा० २-५८। "शुभासने हेममये पुरस्तात्" कुमा० १२-३२। 3. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आस भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಒನೆಯು ಹೆಗಲು. आस-अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ರಾಜನು ಶತ್ರುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಕಾಲವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುವುದು, ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು (1) विगृह्यासनम्। (2) सन्धायासनम्। (3) संभूयासनम्। (4) प्रसङ्गासनम् ಮತ್ತು (5) उपेक्ष्यासनम् ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. (1) ಶತ್ರುವು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದ ನಂತರ ಅಶಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು **ವಿಗೃಹ್ಯಾಸನವು.** (2) ಸಮಾನ ಬಲವುಳ್ಳ ರಾಜರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗುಂದಿ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು **ಸಂಧಾಯಾಸನವು.** (3) ಪ್ರಬಲನಾದ ಶತ್ರುವಿನೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ಪರಾಜಿತನಾದ ರಾಜನು ಶತ್ರು ಅಥವಾ ಮಿತ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು **ಸಂಭೂಯಾಸನವು.** (4) ಶತ್ರುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರನಿಗಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು **ಪ್ರಸಂಗಾಸನವು.** (5) ಶತ್ರುವು ಪ್ರಬಲನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನು ದಿನೇ ದಿನೇ ಕ್ಷೀಣದೆಶೆ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕುಳಿತಿರುವುದು **ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಾಸನವೆನಿಸುವುದು.** 5. ದೇವರ ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾಂಗವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಆಸನ. 6. ಎಸೆಯುವುದು. 7. ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ 84 ಆಸನಗಳು. 8. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪದ್ಮಾಸನ, ವೀರಾಸನ, ಮಯೂರಾಸನ, ಕುಕ್ಕುಟಾಸನ ಮುಂತಾದ ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸ.

आसनबन्ध ಆಸನಬಂಧ (ಪು॰) ಕೈಕಾಲು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. "स्थितः स्थितामुच्चलितः प्रयातां निषेदुषीमासनबन्धधीरः। जलाभिलाषी जलमादधानां छायेव तां भूपतिरन्वगच्छत्" रघु० २-६।

आसना ಆಸನಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಇರುವಿಕೆ, ಸ್ಥಿತಿ. 2. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आस (उपवेशने) "युच्" (३-३-१०७)।

आसनी ಆಸನೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಅಂಗಡಿ. आस्यतेऽत्र—आस (उपवेशने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಇರುವುದು, ಸ್ಥಿತಿ. 3. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. "आसनी विपणौ स्थित्याम्" मेदि०।

आसन्द ಆಸಂದ (ಪು॰) ಮಾಸುದೇವ, ವಿಷ್ಣು. आसीदत्यस्मिन्—आ + षद्लृ (विशरणादौ) "दन्" (उ० ४-९८)। निपा०।

आसन्दी ಆಸಂದೀ (स्त्री०) 1. ಆಸನ, ಪೀಠ. 2. ಸಣ್ಣ ಮಂಚ, ಶಯ್ಯೆ. 3. ಸಭೆಯ ವೇದಿಕೆ, ಅಧ್ಯಕ್ಷಸ್ಥಾನ, ಎತ್ತರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಜಗುಲಿ. आ + षद्लृ (विशरणादौ) "दन्" (उ० ४-९८)। निपा०। "ङीप्" (४-१-५)। "आसन्दो वासुदेवे स्यात् खट्वाभेदे च योषिति" मेदि०।

आसन्न ಆಸನ್ನ (वि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. आ + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "उद्धूताः कठिनकुचस्थलाभिघातादासन्नां भृशमपराङ्गनामधाक्षुः" माघ० ८-४०। 2. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದ. 3. ಪದಗಳ ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ. 4. ಜೆನ್ನಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮುಮೂರ್ಷು, ಮರಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ.

आसम्बाध ಆಸಂಬಾಧ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आसमन्तात् सम्बाधा यत्र।

आसव ಆಸವ (पु०) 1. ಮದ್ಯ, ಸುರೆ. आसूयते—आ + षुञ् (अभिषवे) कर्म० "अप्" (३-३-५७)। "नारिकेलासवं योधाः शात्रवं च पपुर्यशः" रघु० ४-४२। 2. ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವಿಕೆ, ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು. आ + षुञ् भावे "अप्"। 3. ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. आसूयतेऽत्र—आ + षुञ् अधि० "अप्" (३-३-५७)।

आसादन ಆಸಾದನ (न०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುವುದು. 2. ಕೆಳಗೆ ಇಡುವುದು. 3. ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು. आ + षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

आसादित ಆಸಾದಿತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उपाससादोपजनं जनप्रियः प्रियामिवासादितयौवनां भुवम्" किरा० ४-१। 2. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲುಪಲ್ಪಟ್ಟ.

आसाद्य ಆಸಾದ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ+षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। "न हीष्टमस्य त्रिदिवेऽपि भूपतेरभूदनासाद्यमधिज्यधन्वनः" रघु० ३-६। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡುವ. (अव्य०) 3. ಹೊಂದಿ, ಪಡೆದು. आ+षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)। "आसाद्य वाचं स भृशं दिदीपे" किरा० ३-५५।

आसार ಆಸಾರ (पु०) 1. ವೇಗವಾದ ಮಳೆ. 2. ನೀರಿನ ಧಾರೆ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ನೀರು ಸುರಿಯುವಿಕೆ. आ + सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "आसारसिक्तक्षितिबाष्पयोगान्मामक्षिणोद्यत्र विभिन्नकोशैः" रघु० १३-२९। "हृताहृतासारकणेन वायुना" किरा० ४-३५। 3. ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. 4. ಸೈನ್ಯವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಮಿತ್ರ ಸೈನ್ಯ. "स्यादासारः प्रसरणे वेगवृष्टौ सुहृद्बले" मेदि०। 6. ದ್ವಾದಶರಾಜರ ಪೈಕಿ ಒಬ್ಬ.

आसिक ಆಸಿಕ (वि०) ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು, ಕತ್ತಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. असिः प्रहरणमस्य "ठक्" (४-४-५७)।

आसिका ಆಸಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आस (उपवेशने) "ण्वुच्" (३-३-१११)। "दुरीश्वरद्वारबहिर्वितर्दिकादुरासिकायै रचितोऽयमञ्जलिः" वै० पं०। 2. ಕ್ರಮದಿಂದ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸರದಿಯಿಂದ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು.

आसिक्त ಆಸಿಕ್ತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

आसिधार ಆಸಿಧಾರ (न०) ಅಸಿಧಾರೆಯ (ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನ) ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ವ್ರತ. असिधारेव "अण्" (५-३-१०७)। ಭೋಗ ಸಾಮಗ್ರಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ದೃಢ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಅದನ್ನು ಅನುಭವಿಸದಿರುವಿಕೆಯು ಅಸಿಧಾರಾವ್ರತಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು. "युवा युवत्या सार्धं यत् मुग्धभर्तृवदाचरेत्। अन्तर्निवृत्तसङ्गः स्यादासिधारमिदं हि तत्"। "इयन्ति वर्षाणि तया सहोग्रमभ्यस्यतीव व्रतमासिधारम्" रघु० १३-६७।

आसिद्ध ಆಸಿದ್ಧ (वि०) ಪ್ರತಿವಾದಿ, ವಾದಿಯಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನು, ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ವಾದಿಯಿಂದ ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನು. आ+षिध (गत्याम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "नासिद्धस्तं विलङ्घयेत्" नारदः।

आसीन ಆಸೀನ (वि०) ಕುಳಿತಿರುವ. आस (उपवेशने) "शानच्" (३-२-१२४)। ईत् (७-२-८३)। "आसीना तटभुवि सस्मितेन भर्त्रा रम्भोरूरवतरितुं सरस्यनिच्छुः" माघ० ८-१९।

आसुत् ಆಸುತ್ (वि०) ಮದ್ಯವನ್ನು ಇಳಿಸುವ, ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನು. आसुनोति—आ + षुञ् (अभिषवे) "क्विप्" (३-२-७६)।

आसुति ಆಸುತಿ (स्त्री०) 1. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿ ರಸ ತೆಗೆಯುವಿಕೆ. 2. ಭಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವಿಕೆ, ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವಿಕೆ. आ+षुञ् (अभिषवे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಪ್ರಸವ, ಹೆರಿಗೆ, ಹಡೆಯುವುದು. आ + षू (प्रसवे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आसुतीवल ಆಸುತೀವಲ (पु०) 1. ಯಾಜ್ಞಿಕ, ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿ ರಸ ತೆಗೆಯುವವನು. 2. ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಭಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವವನು. आसुतिरस्यास्ति "वलच्" (५-२-११२)।

आसुर ಆಸುರ (पु०) 1. ಅಸುರಧರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡುವ ವಿವಾಹ, ಎಂಟು ವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಕನ್ಯೆಯ ಬಂಧುಗಳಿಗೂ ಕನ್ಯೆಗೂ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿವಾಹವು ಆಸುರವು. "ज्ञातिभ्यो द्रविणं दत्वा कन्यायै चैव शक्तितः। कन्याप्रदानं स्वाच्छन्द्यादासुरो धर्म उच्यते" मनु० ३-३१। "पैशाचश्चासुरश्चैव न कर्तव्यौ कदाचन" मनु० ३-२५। 2. ರಾಕ್ಷಸ. (वि०) 3. ಅಸುರ ಸಂಬಂಧವಾದ. असुरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "आसुरे लोकवित्रासविधायिनि महाहवे" किरा० १५-२८। 3. ಅಸುರರಂತೆ ಭಯಂಕರ ಕೃತ್ಯವುಳ್ಳ. "द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन् दैव आसुर एव च। दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु। प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः। न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते। असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम्।····।" "ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसञ्चयान्। असौ मया हतः शत्रुः हनिष्ये चापरानपि। ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान् सुखी। आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया। यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः" गीता १६-६-१५। (स्त्री०) -री-०ी. 1. ಆಸುರೀ ಸಂಪತ್ತು, ದುರ್ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾದ ಸ್ವಭಾವ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ, ಜಂಬ, ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಭಿಮಾನ, ಕಾಠಿನ್ಯ, ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಇವು ಆಸುರೀ ಸಂಪತ್ತುಗಳು. "दम्भो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च। अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम्" गीता १६-४। 2. ಶಸ್ತ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. 3. ಕ೦ ಸಾಸುವೆ, ರಾಜಸಾಸುವೆ.

आसुरस्व ಆಸುರಸ್ವ (न०) ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವವನ ಧನ. आसुरस्य स्वम्। "अयज्वनां तु यद्द्रव्यमासुरस्वं तदुच्यते" मनु० ११-२०।

आसेक ಆಸೇಕ (पु०) ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ನೀರು ಹುಯ್ಯುವುದು. आ+षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "शीतांति बलवदुपेयुषेव नीरंरासेकाच्छिशिरसमोरकम्पितेन" माघ० ८-६२।

आसेचन ಆಸೇಚನ (वि०) 1. ಎಷ್ಟು ನೋಡಿದರೂ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸದ ವಸ್ತು. सिच्यते मनोऽत्र—षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। न सेचनम्। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಸಿಂಪಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. करं "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-सेचनी-** ಸೇಚನೀ.

आसेचनक ಆಸೇಚನಕ (वि०) ಎಷ್ಟು ನೋಡಿದರೂ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡದ ವಸ್ತು. सिच्यते मनोऽत्र "ल्युट्" (३-३-११७)। न सेचनम्। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "आत्तदेहमिव स्वर्गमासेचनकदर्शनम्" याद० १६-३।

आसेदिवस् ಆಸೇದಿವಸ್ (वि०) 1. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. आ + षद्लृ (विशरणादौ) "क्वसुः" (३-२-१०८)। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. "आसेदुषां गोत्रभिदोऽनुवृत्त्या गोपायकानां भुवनत्रयस्य" किरा० १८-१८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **आसेदुषी** ಆಸೇದುಷೀ. "आसेदुषीं सादितशत्रुपक्षां बालामबालेन्दुमुखीं बभाषे" रघु० ६-५३।

आसेद्धृ ಆಸೇದ್ಧೃ (वि०) ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಕಾರಿಯಂತೆ ಪ್ರತಿವಾದಿಯನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವವನು. आ+षिध (गत्याम्) "तृच्" (३-१-१३३)।

आसेध ಆಸೇಧ (पु०) ಪ್ರತಿವಾದಿಯನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವಿಕೆ. आ + षिध (गत्याम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आसेवन ಆಸೇವನ (ನ॰) 1. ನಿರಂತರವಾದ ಸೇವೆ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಸೇವೆ. आ+षेवृ (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪೌನಃಪುನ್ಯ, ಪುನರಾವೃತ್ತಿ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಸಂಭವಿಸುವಿಕೆ. "निसस्तपतावनासेवने" (८-३-१०२)। आसेवनं पौनःपुन्यम् सि॰ कौ॰।

आसेवा ಆಸೇವಾ (स्त्री॰) "आसेवन" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ + षेवृ (सेवायाम्) "अङ्" (३-३-१०६)। "आयुक्तकुशलाभ्यामासेवायाम्" तात्पर्येऽर्थे सि॰ कौ॰ (२-३-४०)।

आसेवित ಆಸೇವಿತ (वि॰) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+षेवृ (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

आसेवितिन् ಆಸೇವಿತಿನ್ (वि॰) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸುವ. 2. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಸೇವಿಸುವ. आसेवितमनेन "इनिः" (५-२-८८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -सेवितिनी-ಸೇವಿತಿನೀ.

आस्कन्द ಆಸ್ಕಂದ (पु॰) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. 2. ಮುತ್ತಿಗೆ, ಆಕ್ರಮಣ. आ + स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮಾನ. 4. ಒಣಗುವುದು. 5. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಾಗಾಲೋಟ.

आस्कन्दन ಆಸ್ಕಂದನ (न॰) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. आ + स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) अधि॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ತಿರಸ್ಕಾರ. 3. ಒಣಗಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಆಕ್ರಮಣ. "विचकर्ष च संहितेषुरुच्चैश्चरणास्कन्दननामिताचलेन्द्रः" किरा॰ १३-१८। "आस्कन्दनं तिरस्कारे रणे संशोषणेऽपि च" मेदि॰।

आस्कन्दित ಆಸ್ಕಂದಿತ (न॰) 1. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಾಗಾಲೋಟ. आ+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः)+णिच् "क्तः" (३-३-११४)। (वि॰) 2. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आस्कन्दिन् ಆಸ್ಕಂದಿನ್ (वि॰) ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವ, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ. आ+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः)+"णिनिः" (३-२-७८)। "न हि सिंहो गजास्कन्दी भयाद्विरिगुहाशयः" रघु॰ १७-५२।

आस्तर ಆಸ್ತರ (पु॰) 1. ಆನೆಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ರತ್ನಗಂಬಳಿ, ಕವುದಿ, ದುಪ್ಪಟ. आ+स्तृञ् (आच्छादने) कर्म॰ "अप्" (३-३-५७)। 2. ರತ್ನಗಂಬಳಿ. 3. ಚಾಪೆ, ಮುಂದಲಿಗೆ. 4. ಹರಡುವಿಕೆ. भावे "अप्" (३-३-५७)।

आस्तरण ಆಸ್ತರಣ (न॰) 1. ಚಾಪೆ, ಮುಂದಲಿಗೆ. 2. ರತ್ನಗಂಬಳಿ. 3. ಹಾಸಿಗೆ. आस्तीर्यते--आ + स्तृञ् (आच्छादने) "ल्युट्" (३-३-११३)। "तमालपत्रास्तरणासु रन्तुं प्रसीद शश्वन्मलयस्थलीषु" रघु॰ ६-६४। 4. ಹರಡುವಿಕೆ, ಪಸರಿಸುವಿಕೆ, ಹರವುವುದು, ಹಾಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि॰) 5. ಚಾಪೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 6. ಚಾಪೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. आस्तरणे दीयते कार्यं वा "अण्" (५-१-९७)। 7. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಹರಡುವವನು. आ + स्तृञ् कर्तं॰ "ल्युः" (३-१-१३४)।

आस्तरणिक ಆಸ್ತರಣಿಕ (वि॰) ಹಾಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾದ (ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುದು). आस्तरणं प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)।

आस्तार ಆಸ್ತಾರ (पु॰) ಹರಡುವುದು, ಹರವುವುದು, ಹಾಸುವುದು. आस्तीर्यते--आ + स्तृञ् (आच्छादने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आस्ताव ಆಸ್ತಾವ (पु॰) 1. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಪ್ರದೇಶ. आस्तुवन्त्यत्र--आ+ष्टुञ् (स्तुतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನ, ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आस्तिक ಆಸ್ತಿಕ (पु॰) 1. ಜರತ್ಕಾರು ಮುನಿಯ ಮಗ ಆಸ್ತಿಕ ಋಷಿ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "जरत्कारु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि॰) 2. ದೇವರು ಪರಲೋಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. अस्ति परलोक इति मतिर्यस्य "ठक्" (४-४-६०)।

आस्तिक्य ಆಸ್ತಿಕ್ಯ (न॰) ದೇವರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ, ಪರಲೋಕವುಂಟೆಂದು ಒಪ್ಪುವಿಕೆ. आस्तिकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "आस्तिक्यशुद्धमवतः प्रियधर्मं धर्मं धर्मात्मजस्य विहितागसि शत्रुवर्गे" किरा॰ १८-४३।

आस्तीर्ण ಆಸ್ತೀರ್ಣ (वि०) ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರವಲ್ಪಟ್ಟ. आ + स्तृञ् (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आस्तीर्णतल्परचितावसथः क्षणेन वेश्याजनः कृतनवप्रतिकर्मकाम्यः" माघ० ५-२७।

आस्तृत ಆಸ್ತೃತ (वि०) ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರವಲ್ಪಟ್ಟ. आ + स्तृञ् (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आस्तृतेऽभिनवपल्लवपुष्परम्यनारतरताभिरताभ्यः" माघ० १०-८९।

आस्था ಆಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. आ + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಆದರ, ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. "दैवात्सर्गादवध्यत्वं मर्त्येष्वास्थापराङ्मुखः" रघु० १०-४३। "अनास्था बाह्यवस्तुषु" कुमा० ६-६३। 3. ಯತ್ನ, ಪ್ರಯತ್ನ. "आस्थामालम्ब्य नीतेषु वशं क्षुद्रेष्वरातिषु" किरा० १५-४। 4. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ. 5. ಸಭೆ, ಆಸ್ಥಾನ. 6. ಆಲಂಬನ, ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ. "आस्थानी यत्नयोरास्था" अम०। "आस्थात्वालम्बनास्थानयत्नापेक्षासु योषिति" मेदि०। 7. ಸ್ಥಿತಿ, ಅವಸ್ಥೆ, ಇರುವಿಕೆ.

आस्थान ಆಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಸಭೆ. आस्थीयतेऽत्र— आ+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७) "अनेकराजन्यरथाश्वसंकुलं तदीयमास्थाननिकेतनाजिरम्" किरा० १-१६। 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಾನ, ವಿನೋದಸ್ಥಳ. 3. ಶ್ರದ್ಧೆ, ಆಸಕ್ತಿ. 4. ಆಸ್ಥೆ, ಆಪೇಕ್ಷೆ. आ + ष्ठा भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आस्थानी ಆಸ್ಥಾನೀ (स्त्री०) सभे. आतिष्ठन्त्यस्याम्— आ + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आस्थापन ಆಸ್ಥಾಪನ (न०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡುವಿಕೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇರಿಸುವಿಕೆ. आ + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆ, ಪಿಚಕಾಣಿ ಹೊಡೆಯುವುದು, ದೇಹದೊಳಗಿನ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

आस्थापित ಆಸ್ಥಾಪಿತ (वि०) ಜೆನ್ನಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+णिच "क्तः" (३-२-१०२)।

आस्थित ಆಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. आ + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "उपतस्थुरास्थितविषादधियः" किरा० ६-२९। 2. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "श्वगणिवागुरिकैः प्रथमास्थितं व्यपगतानलदस्यु विवेश सः" रघु० ९-५३। 3. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "आस्थितः स्थगितवारिदपङ्क्त्या सन्ध्यया गगनपश्चिमभागः" किरा० १-९। 4. ಹತ್ತಿದ, ಏರಿದ. "स्निग्धगम्भीरनिर्घोषमेकं स्यन्दनमास्थितौ" रघु० १-३६। 5. ಹೊಂದಿದ, ಪಡೆದ. "उपायमस्थितस्यापि नश्यन्त्यर्थाः प्रमाद्यतः" माघ० २-८०। (न०) 6. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. आ+ष्ठा भावे "क्तः"।

आस्थिति ಆಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. 2. ಆಸ್ಥೆ, ಆಪೇಕ್ಷೆ. आ + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आस्पद ಆಸ್ಪದ (न०) 1. ಸ್ಥಾನ, ಎಡೆ, ಜಾಗ. आपद्यतेऽत्र— "आस्पदं प्रतिष्ठायाम्" (६-१-१४६)। इति साधुः। "नतभ्रुवो मण्डयति स्म विग्रहे बलिक्रिया चातिलकं तदास्पदम्" किरा० ८-५२। 2. ವಾಸಸ್ಥಳ, ನಿವಾಸ. "आस्पदं त्वमसि सर्वसंपदाम्" किरा० १३-३९। 3. ಆಶ್ರಯ, ಆವಲಂಬನ, ಆಧಾರ. 4. ವೃತ್ತಿ, ಉದ್ಯೋಗ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಕೆಲಸ. 5. ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಗೌರವ. "लब्धास्पदोऽस्मीति विवादभीरोस्तितिक्षमाणस्य परेण निन्दाम्" माल० १-१७। 6. ವಿಷಯ. "उक्तानुक्तास्पदाद्यात्र सिद्धासिद्धास्पदे परे" चन्द्रा०। 7. ಲಗ್ನದಿಂದ 10ನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

आस्फाल ಆಸ್ಫಾಲ (पु०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ. 2. ಆನೆಯು ಕಿವಿಯನ್ನಾಡಿಸುವಿಕೆ. आ + स्फुल (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१८)। आत्वम् (६-१-४७)।

आस्फालन ಆಸ್ಫಾಲನ (न०) 1. ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ, ತಟ್ಟುವಿಕೆ. आ+स्फुल (सञ्चलने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "ऐरावतास्फालनकर्कशेन हस्तेन पस्पर्श तदङ्गमिन्द्रः" कुमा० ३-२२। "अनवरतधनुर्ज्यास्फालनक्रूरपूर्वम्" शाकु० २-४। 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ದರ್ಪ, ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ.

आस्फालित ಆಸ್ಫಾಲಿತ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ 2. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+स्फुल (सञ्चलने + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अजस्रमास्फालितवल्लकीगुणक्षतोज्ज्वलाङ्गुष्ठनखांशुभिन्नया" माघ १-९।

आस्फोट ಆಸ್ಫೋಟ (पुं) 1. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 2. ವೀರ ಪುರುಷರು ತೋಳು ತಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ. 3. ಹೊಡೆತ ಏಟು ತಿಕ್ಕಾಟ ಇವುಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಶಬ್ದ. आ+स्फुट (विकसने) "घञ्" (३-३-१८)।

आस्फोटन ಆಸ್ಫೋಟನ (न०) 1. ಭುಜಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವಿಕೆ. 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ. 3. ಹೊಡೆಯುವುದು, ತಟ್ಟುವುದು. 4. (ಮೊರದಿಂದ) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒನೆಯುವುದು, ಕೇರುವುದು, ತೂರುವುದು. 5. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಮೈದೋರುವಿಕೆ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವಿಕೆ. 6. ಒಡೆಯುವಿಕೆ, ಸಿಡಿಯುವಿಕೆ. आ+स्फुटिर् (विशरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आस्फोटनी ಆಸ್ಫೋಟನೀ (स्त्री०) ಬೈರಿಗೆ, ಮರಕ್ಕೆ ರಂಧ್ರಮಾಡುವ ಸಾಧನ, ತೂತು ಕೊರೆಯುವ ಹಿಡಿಸರಳು. आस्फोटयतेऽनया — आ + स्फुट (भेदने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आस्फोटित ಆಸ್ಫೋಟಿತ (न०) 1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ತೋಳುಗಳನ್ನು ಅಪ್ಪಳಿಸುವುದು. आ + स्फुट (भेदने) + णिच् भावे "क्तः"। (वि०) 3. ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ರಂಧ್ರ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + स्फुट कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

आस्फोत ಆಸ್ಫೋತ (पुं०) 1. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 2. ಕೆಂಗಾವಿ ಚಾಳದ ಗಿಡ. 3. ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. (स्त्री०) -ता-ता. 1. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ ಗಿಡ. 2. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ. 3. ಕಾಡು ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ.

आस्माक ಆಸ್ಮಾಕ (वि०) ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ. अस्माकमिदम् — अस्मद् "अण्" (४-३-१२०)। अस्माकादेशः (४-३-२)। "आस्माकदन्तिसान्निध्याद्वामनीभूतभूरुहः" माघ० २-६३। स्त्रियाम् "ङीप्"। **आस्माकी ಆಸ್ಮಾಕೀ**. "आस्माकी युवतिदृशामसौ तनोति च्छायैव श्रियमनपायिनीं किमेभिः" माघ० ८-५०।

आस्माकीन ಆಸ್ಮಾಕೀನ (वि०) ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ, ನಮ್ಮದಾದ. अस्माकमिदम्—अस्मद् "खञ्" (४-३-१)। अस्माकादेशः (४-३-२)।

आस्य ಆಸ್ಯ (न०) 1. ಮುಖ, ಬಾಯಿ. अस्यन्ते वर्णा अनेन अस्यते ग्रासोऽस्मिन् वा — असु (क्षेपणे) "ण्यत्" (३-३-११३)। "यस्यास्येन सदाश्नन्ति हव्यानि त्रिदिवौकसः" मनु० १-९५। 2. ಹಣೆ, ಮುಖದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 3. ದವಡೆ, ತಾಲು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದೇಶ. आस्ये भवम् "यत्" (५-१-६)। तालादिस्थानमिति सि० कौ०। "मुखं मुखान्तरालं च त्रयमास्यमुदाहृतम्" शाश्व०।

आस्यन्धय ಆಸ್ಯಂಧಯ (वि०) ಅಧರಾಮೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವ, ಮುಖವನ್ನು ಚುಂಬಿಸುವ. आस्यं धयति — धेट् (पाने) "शः" (३-१-१३७)।

आस्यलोमन् ಆಸ್ಯಲೋಮನ್ (न०) ದಾಡಿ, ಗಡ್ಡ. आस्यस्य लोम।

आस्या ಆಸ್ಯಾ (स्त्री०) ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ, ಕುಳಿತಿರುವಿಕೆ. आस (उपवेशने) "ण्यत्" (३-३-११३)। "स्थितावास्या च विश्रुता" विश्व०।

आस्यासव ಆಸ್ಯಾಸವ (पुं०) ಜೊಲ್ಲು, ಲಾಲಾಜಲ, ಉಗುಳು. आस्यस्यासव इव।

आस्र ಆಸ್ರ (न०) ರಕ್ತ. असृगेव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

आस्रप ಆಸ್ರಪ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. आस्रं पिबति — पा (पाने) "कः" (३-२-३)। 2. ರಾಕ್ಷಸ ದೇವತಾಕವಾದ ಮೂಲಾನಕ್ಷತ್ರ.

आस्रव ಆಸ್ರವ (पुं०) ಕ್ಲೇಶ, ತೊಂದರೆ, ಕಷ್ಟ. आस्रवति मनोऽनेन — स्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)।

आस्राव ಆಸ್ರಾವ (पुं०) 1. ಗಾಯ, ಹುಣ್ಣು. आ+स्रु (गतौ) अपादाने "घञ्" (३-३-१९)। "जात एष तवास्रावः त्वन्तु मोहान्न बुध्यसे"। 2. ಸ್ರವಿಸುವಿಕೆ, ಸೋರುವಿಕೆ. 3. ಲಾಲಾಜಲ, ಜೊಲ್ಲು. 4. ಕ್ಲೇಶ, ತೊಂದರೆ. (वि०) 5. ಸೋರುವ, ಸ್ರವಿಸುವ. आ + स्रु "णः" (३-१-१४१)।

आस्वाद ಆಸ್ವಾದ (पुं०) 1. ರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು, ರಸಾನುಭವ ಹೊಂದುವುದು. 2. ತಿನ್ನುವುದು, ಸವಿಯುವುದು. आस्वाद्यते — आ + स्वद (आस्वादने) "घञ्" (३-३-१८)। "चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः" कुमा० ३-३२। 3. ರುಚಿ, ಸವಿ. "ज्ञातास्वादो विवृतजघनां को विहातुं समर्थः" मेघ० १-४१। 4. शृंगारादि रसगळु. 5. ಸಿಹಿ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಭೋಜ್ಯರಸಗಳು. आ + स्वद कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

आस्वादक ಆಸ್ವಾದಕ (वि०) ರುಚಿನೋಡುವವನು, ರಸದ ಸವಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು, ರಸಾನುಭವ

ಪಡೆಯುವವನು. आ + ष्वद (आस्वादने) "ष्वुल्" (३-१-१३३)।

आस्वादन ಆಸ್ವಾದನ (ನ॰) ರುಚಿನೋಡುವುದು, ರಸದ ಸವಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು, ರಸಾನುಭವ ಪಡೆಯುವುದು. आ+ष्वद (आस्वादने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आस्वादयत् ಆಸ್ವಾದಯತ್ (ವಿ॰) 1. ರುಚಿನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಸವಿಯುತ್ತಲಿರುವ. 2. (ಲಾಕ್ಷ॰) ಪಾನ ಮಾಡುತ್ತಲಿರುವ. आ + ष्वद (आस्वादने) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आस्वादयन्ती ಆಸ್ವಾದಯಂತೀ. "आस्वादयन्त्यः सुदृशस्तदानीम्" यद॰ १३-६९।

आस्वादवत् ಆಸ್ವಾದವತ್ (ವಿ॰) ರಸವತ್ತಾದ, ರುಚಿಕರವಾದ, ಸವಿಯಾದ. प्रशस्त आस्वादोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "आस्वादवद्भिः कबलैस्तृणानां कण्डूयनैर्दंशनिवारणैश्च" रघु॰ २-५।

आस्वादित ಆಸ್ವಾದಿತ (ವಿ॰) 1. ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸವಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. आ + ष्वद (आस्वादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आस्वादितार्द्रक्रमुकाः समुद्रादभ्यागतस्य प्रतिपत्तिमीयुः" माघ॰ ३-८१।

आस्वाद्य ಆಸ್ವಾದ್ಯ (ವಿ॰) 1. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ರುಚಿನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಕುಡಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ+ष्वद (आस्वादने) +णिच् "यत्" (३-१-९७)। "आस्वाद्यतोयाः प्रवहन्ति नद्यः समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः" हितो॰। (अव्य॰) 3. ರುಚಿನೋಡಿ, ಸವಿದು. 4. ತಿಂದು, ಅನುಭವಿಸಿ. "धृतराष्ट्रसुतेन सुत्यजाश्चिरमास्वाद्य नरेन्द्रसम्पदः" किरा॰ २-१६।

आह ಆಹ (अव्य॰) ಹೇಳಿದನು. [ಇದು ತಿಙನ್ತಪ್ರತಿರೂಪಕಾವ್ಯಯ. ब्रूञ् (व्यक्तायां वाचि) ಧಾತುವಿಗೆ "ಲ್" ಲಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ "आह" ಆದೇಶವು (३-४-८४) ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಇದು ಭೂತಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅವ್ಯಯ.] "अथाह वर्णी विदितो महेश्वरस्तदर्थिनी त्वं पुनरेव वर्तसे" कुमा॰ ५-६५। "आह दानवरिपुं दिवस्ततिः" यद॰ १७-१३१।

आहक ಆಹಕ (पु॰) ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಮೂಗಿನ ರೋಗ, ಮೂಗಿನ ಜ್ವರ. "तनुना रक्तशोथेन युक्तो नासापुटान्तरे। गात्रशूलज्वरकरः श्लेष्मणा ह्याहको ज्वरः"।

आहत ಆಹತ (पु॰) 1. ಢಕ್ಕೆ, ನಗಾರಿ, ಭೇರಿ. आहन्यते—आ+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। (न॰) 2. ವ್ಯವಹಾರವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಿಥ್ಯಾವಚನ, ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾತು. "एष वन्ध्यासुतो याति"। 3. ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ. 4. ಹೊಸ ಬಟ್ಟೆ, ನೂತನ ವಸ್ತ್ರ. "ईषद्धौतं नवं शुभ्रं सदशं यन्न धारितम्। आहतं तद्विजानीयात् सर्वकर्मसु पावनम्"। 5. ಏಟು, ಹೊಡೆತ. आ + हन भावे "क्तः" (३-३-११४)। "बाहुपीडनकचग्रहणाभ्यामाहतेन नखदन्तनिपातैः" माघ॰ १०-७२। (वि॰) 6. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + हन कर्म॰ "क्तः" (३-२-१०२)। "आहतं कुचतटेन तरुण्याः साधु सोढममुनेति पपात" माघ॰ १०-७४। 7. ತುಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पादाहतं यदुत्थाय मूर्धानमधिरोहति" माघ॰ २-४६। "अचेष्टताष्टापदभूमिरेणुः पादाहतो यत्सदृशं गरिम्णः" माघ॰ ३-२८। 8. ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तेनाहतास्त्रिदशसैन्यपदातयोऽपि" कुमा॰ १७-३२। "आहतं गुणिते चापि ताडिते च मृषार्थके। स्यात् पुरातनवस्त्रेऽपि नववस्त्रे च नाऽऽनके" मेदि॰।

आहतलक्षण ಆಹತಲಕ್ಷಣ (वि॰) ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು, ಪ್ರಖ್ಯಾತಗುಣವುಳ್ಳವನು. आहतं गुणितं लक्षणं यस्य।

आहति ಆಹತಿ (स्त्री॰) 1. ಹೊಡೆತ, ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ಎರಡು ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧ. आ + हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। "कृताहतिः कृष्णनिपातवेगादानद्धरूपा विततैस्तरङ्गैः" यद॰ ४-११३। 2. ಏಟು. 3. ಮರ್ದನ, ತುಳಿತ. 4. ಹಿಸುಕುವಿಕೆ. 5. ಗುಣಾಕಾರ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. 6. ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ.

आहनन ಆಹನನ (न॰) 1. ಕೋಲು, ದೊಣ್ಣೆ, ದಂಡ. आ + हन (हिंसागत्योः) कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಏಟು, ಹೊಡೆತ. 3. ಗುಣಾಕಾರ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. 4. ಮರ್ದನ, ತುಳಿತ. ಭಾವೇ "ल्युट्" (३-३-११५)।

आहर ಆಹರ (वि॰) ತರುವ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವ. आ + हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "वनान्तरादुपावृत्तैः समित्कुशफलाहरैः" रघु॰ १-४९।

आहरकरटा ಆಹರಕರಟಾ (स्त्री०) "ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ" ಎಂದು ಕರಟಕ್ಕೆ (ಕಾಗೆಗೆ) ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. आहर करट इत्युच्यते यस्यां निदेशक्रियायाम्। मयूर०।

आहरचेटा ಆಹರಚೇಟಾ (स्त्री०) "ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ" ಎಂದು ಚೇಟ (ಸೇವಕ)ನಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. आहर चेट इत्युच्यते यस्यां निदेशक्रियायाम्। मयूर०।

आहरण ಆಹರಣ (न०) 1. ತರುವುದು, ಒಯ್ಯುವುದು. आ + हृञ् (हरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "राजन्, समिदाहरणाय प्रस्थिता वयम्" शाकु० १। 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಪಹರಿಸುವುದು. "वातोऽपि नांशुकानि को लम्बयेदाहरणाय हस्तम्" रघु० ६-७५। 3. ಅನುಷ್ಠಾನ, ಆಚರಣೆ. "अश्वमेधस्य कौरव्य चकाराहरणे मतिम्" भा०। 4. ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಗೆ ಕೊಡುವ ಬಳುವಳಿ, ಸ್ತ್ರೀಧನ, ಉಡುಗೊರೆ. "सत्त्वानुरूपाहरणीकृतश्रीः" रघु० ७-३२।

आहव ಆಹವ (पु०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. आहूयते रिपुरत्र — आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "अप्" (३-३-७३)। "न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे" गीता १-३१। 2. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ. आ+हु (दानादनयोः) "अप्" (३-३-५७)। "तत्र नाभवदसौ महाहवे शात्रवादिव पराङ्मुखोऽर्थिनः" माघ० १४-४४।

आहवनीय ಆಹವನೀಯ (पु०) ಮೂರು ವಿಧ ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಯಾಗಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಇಡಲ್ಪಡುವ ಅಗ್ನಿ. आहूयते प्रक्षिप्यते हविरत्र — आ + हु (दानादनयोः) "अनीयर्" (३-३-११३)। ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಆಚಾರ್ಯಸಮಾನ. "गुरुराहवनीयस्तु साग्नित्रेता गरीयसी" मनु० २-२३१।

आहार ಆಹಾರ (पु०) ಭೋಜನ, ಊಟ. आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। ಆಹಾರವು (1) भोज्यम्, (2) भक्ष्यम्, (3) चर्व्यम्, (4) लेह्यम्, (5) चूष्यम् ಮತ್ತು (6) पेयम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. (1) ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು ಭೋಜ್ಯ. (2) ರೊಟ್ಟಿ ಕಡುಬು ಮೊದಲಾದುದು ಭಕ್ಷ್ಯ. (3) ಅವಲಕ್ಕಿ ಪುಂ ಹುರಿಗಾಳು ಮುಂತಾದುದು ಚರ್ವ್ಯ. (4) ಗೊಜ್ಜು ಮುಂತಾದುದು ಲೇಹ್ಯ. (5) ಮಾವಿನಹಣ್ಣು ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದುದು ಚೂಷ್ಯ. (6) ಹಾಲು ಪಾನಕ ಮುಂತಾದುದು ಪೇಯ. ಈ ಎಲ್ಲ ಆಹಾರಗಳೂ (1) ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, (2) ರಾಜಸ ಮತ್ತು (3) ತಾಮಸ ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಆಯುಸ್ಸು, ಜ್ಞಾನ ಬಲ ಆರೋಗ್ಯ ಸುಖ ಸಂತೋಷ ಇವನ್ನು ಅಧಿಕ ಪಡಿಸುವುದೂ ಆಸ್ವಾದ್ಯವೂ ಸ್ನೇಹ(ಜಿಡ್ಡು)ಯುಕ್ತವೂ ಸ್ಥಿರಪರಿಣಾಮವುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ರಮಣೀಯವೂ ಆದ ಆಹಾರವು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕ**. "आयुः सत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः। रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः" गीता १७-८। (2) ಕಾರ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಮತ್ತು ಬಹಳ ಬಿಸಿಯಾದ ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಶೋಷಣಕರವಾದ ತಾಪಜನಕವಾದ ದುಃಖ ಮತ್ತು ಶೋಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಹಾರವು **ರಾಜಸ**. "कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः। आहारा राजसस्येष्टाः दुःखशोकामयप्रदाः" गीता १७-९। (3) ಬಹಳ ಹಳೆಯದಾದುದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ರಸವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡುದೂ ದುರ್ಗಂಧವೂ ಪರ್ಯುಷಿತವೂ ಎಂಜಲೂ ಯಾಗಾರ್ಹವಲ್ಲದ್ದೂ ಆದ ಆಹಾರವು **ತಾಮಸ**. "यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत्। उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम्" गीता १७-१०। [ರಾಜಸಾಹಾರವು ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳನ್ನೂ, ತಾಮಸಾಹಾರವು ತಮೋಗುಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಅಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಹಾರವನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು.]

आहार्य ಆಹಾರ್ಯ (पु०) 1. (नाट्यशास्त्रदल्लि) वेषादिगळिंद माडुव अभिनय. "भवेदभिनयोऽवस्थानुकारः स चतुर्विधः। आङ्गिको वाचिकश्चैवमाहार्यः सात्त्विकस्तथा" सा०द० ६-२। (न०)2. (न्यायशास्त्रदल्लि) बाधकालदल्लि उंटागुव इच्छाजन्य ज्ञान. (वि०)3. तरलु योग्यवाद, तरल्पडुव. आ+हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

आहाव ಆಹಾವ (पु०) ಬಾವಿಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳು ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಕಟ್ಟಿರುವ ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟಿ. आह्वयन्ते पशवोऽत्र — आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "अप्" वृद्धिश्च (३-३-७४)।

आहित ಆಹಿತ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "व्यावर्तनैरहिपतेरयमाहिताङ्कः" किरा० ५-३०। 2. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आहिते नु मधुना मधुरत्वे चेष्टितस्य गमिते नु विकासम्" किरा० ९-६९।

आहिताग्नि ಆಹಿತಾಗ್ನಿ (पु०) ಆಧಾನಪೂರ್ವಕ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳವನು. आहितः अग्निः येन।

आहितुण्डिक ಆಹಿತುಂಡಿಕ (पु०) ಹಾವಾಡಿಗ. अहितुण्डेन दीव्यति "ठक्" (४-४-२)। "अमात्य, एष खलु आहितुण्डिको विज्ञापयति—न केवलमहं सर्पोपजीवी, प्राकृतकविः खल्वहम्" मुद्रा० २।

आहुत ಆಹುತ (वि०) 1. ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+हु (दानादनयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ. 3. ಭೂತಯಜ್ಞ.

आहुति ಆಹುತಿ (स्त्री०) 1. ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದು, ಹೋಮ. आ+हु (दानादनयोः) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते" मनु० ३-७६। 2. ಹೋಮದ್ರವ್ಯ, ಹವಿಸ್ಸು. आ+हु कर्म० "क्तिन्" (३-३-९४)। "पुनानं पवनोद्धूतैर्धूमैराहुतिगन्धिभिः" रघु० १-५३।

आहूत ಆಹೂತ (न०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಹ್ವಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+ह्वेञ् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "यियक्षमाणेनाहूतः पार्थेनाथ द्विषन्मुरम्" माघ० २-१। 3. ಹೆಸರಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

आहूतप्रपलायिन् ಆಹೂತಪ್ರಪಲಾಯಿನ್ (पु०) ವಾದಕ್ಕಾಗಿ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಹಾಜರಾಗದಿರುವ ಪ್ರತಿವಾದಿ. आहूतः प्रपलायते। [ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ವಾದಕ್ಕಾಗಿ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಹಿಂಜರಿಯುವನು.] ಇಂತಹ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಐದು ವಿಧ. "अन्यवादी क्रियाद्वेषी नोपस्थाता निरुत्तरः। आहूतप्रपलायी च हीनः पञ्चविधः स्मृतः"।

आहूतसंप्लव ಆಹೂತಸಂಪ್ಲವ (पु०) ಪ್ರಳಯಕಾಲ. आहूतस्य नाम्ना कृतव्यवहारस्य जगतः संप्लवो नाशो यस्मिन्। "आहूतसंप्लवं स्थानममृतत्वं हि भाष्यते"।

आहूति ಆಹೂತಿ (स्त्री०) ಕರೆ, ಆಹ್ವಾನ. आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आहूय ಆಹೂಯ (अव्य०) ಕರೆದು, ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ. आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "ल्यप्" (७-१-३७)। "आहूय रामं विनयाभिराममाविःप्रमोदः प्रभुरेवमूचे" चं० रा०।

आहृत ಆಹೃತ (वि०) ತರಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

आहृति ಆಹೃತಿ (स्त्री०) ತರುವಿಕೆ, ಒಯ್ಯುವುದು. आ+हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आहेय ಆಹೇಯ (वि०) ಸರ್ಪಸಂಬಂಧವಾದ (ವಿಷ, ಮೂಳೆ, ಸೋಲೆ ಮುಂತಾದುದು). अहेरिदम् "तल्" (४-३-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। आहेयी ಆಹೇಯಿ.

आहो ಆಹೋ (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ. आ+हन (हिंसागत्योः) "डोः" (बाहु०)। 2. ವಿಕಲ್ಪ, ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅಥವಾ. "आहो निवत्स्यसि समं हरिणाङ्गनाभिः" शाकु० १-२३। 3. ವಿತರ್ಕ, ಸಂದೇಹ. "आहो वितर्के प्रश्ने च" मेदि०।

आहोपुरुषिका ಆಹೋಪುರುಷಿಕಾ (स्त्री०) ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ತನ್ನ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಭಾವಿಸುವುದು, ತನಗೆ ಸಮಾನರಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. अहो (अहमेव) पुरुषः अहोपुरुषः—तस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)। "आहोपुरुषिकां पश्य मम सद्रत्नकान्तिभिः" भट्टि० ५-२७।

आहोस्वित् ಆಹೋಸ್ವಿತ್ (अव्य०) ವಿಕಲ್ಪ. आहो च स्विच्च। "आहोस्वित् प्रसवो ममापचरितैर्विष्टम्भितो वीरुधाम्" शाकु० ५-९।

आह्न ಆಹ್ನ (न०) 1. ದಿನಗಳ ಸಮೂಹ. अह्नां समूहः—अहन् "अञ्" (४-२-४५)। (वि०) 2. ಒಂದು ಹಗಲಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ, ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ. अह्ना निर्वृत्तम् "अञ्" (४-३-७५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। आह्नी ಆಹ್ನೀ.

आह्निक ಆಹ್ನಿಕ (पु०) 1. ದಿನದಲ್ಲಿ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಗೌರವಪೂರ್ವಕ ಪಾಠ ಪ್ರವಚನಾದಿಗಳಿಗೆ ಏರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. अहः अधीष्टः आह्निकोऽध्यापकः "ठञ्" (५-१-८०)। 2. ವ್ಯಾಧಿ, ಜ್ವರ. अहः भूतः आह्निको व्याधिः। 3. ಭೋಜನ, ಊಟ. (न०) 4. ಪ್ರತಿದಿನದ ಕರ್ತವ್ಯ. 5. ನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡುವ ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾರ್ಯ, ನಿತ್ಯಕರ್ಮ. 6. ಪಾತಂಜಲ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗ. "आह्निकं दिननिर्वर्त्ये भोजने नित्यकर्मणि" विश्व०। (वि०)7. ಹಗಲಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ, ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ. अह्ना निर्वृत्तम् — अहन् "ठञ्" (५-१-७९)। 8. ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अह्नि भवः — अहन् "ठञ्" (४-३-११)। 9. ದಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಹಗಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "स्थानमाह्निकमपास्य दन्तिनः" कुमा० ८-३३।

आह्लाद ಆಹ್ಲಾದ (पु०) ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. आ+ह्लादी (सुखे च) "घञ्" (३-३-१८)। "नन्दस्यात्मज उत्पन्ने जाताह्लादो महामनाः" भाग०।

आह्लादन ಆಹ್ಲಾದನ (न०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ. आ+ह्लादी (सुखे च) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ, ಸಂತೋಷವುಂಟು ಮಾಡುವ. आ + ह्लादी + णिच् कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ಆನಂದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ. करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आह्लादित ಆಹ್ಲಾದಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆನಂದಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + ह्लादी (सुखे च) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। -2. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ಆನಂದವುಂಟಾದ. आह्लादोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

आह्लादिन् ಆಹ್ಲಾದಿನ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. आह्लादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ, ಆನಂದಗೊಳಿಸುವ. आ+ह्लादी (सुखे च) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -ह्लादिनी -ह्लादिनी.

आह्व ಆಹ್ವ (वि०) ಕರೆಯುವ, ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ. आह्वयति — आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "डः" (वा० ३-२-३)।

आह्वय ಆಹ್ವಯ (पु०) 1. ಹೆಸರು, ನಾಮಧೇಯ. आह्वेर्यायते प्राप्यते — या (प्रापणे) "कः" (वा० ३-३-५८)। 2. ಆಡು, ಕೋಳಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಪಣವಾಗಿಟ್ಟು ಆಡುವ ಆಟ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದು सम् ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೂ ಉಂಟು. "अप्राणिभिर्यत्क्रियते तल्लोके द्यूतमुच्यते। प्राणिभिः क्रियमाणं तु स विज्ञेयः समाह्वयः" मनु० ९-२२३।

आह्वयन ಆಹ್ವಯನ (न०) 1. ಹೆಸರು. (वि०) 2. ಕರೆಯುವ, ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ. आह्वयं करोत्यनेन — आह्वय + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)।

आह्वयितव्य ಆಹ್ವಯಿತವ್ಯ (वि०) ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ, ಕರೆಯಲು ಅರ್ಹನಾದ. आह्वय+णिच् कर्म० "तव्यः" (३-१-९६)।

आह्वा ಆಹ್ವಾ (स्त्री०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಹೆಸರು, ನಾಮಧೇಯ. आ + ह्वेञ् कर० "अङ्"।

आह्वान ಆಹ್ವಾನ (न०).1. ಕರೆಯುವುದು. आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೆಸರು. 3. ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದ ಮುಂದೆ ಹಾಜರಾಗಲು ಬರುವ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ, ರಾಯಸ. आ + ह्वेञ् करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ತೀರ್ಪಿಗಾಗಿ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದ ಕರೆ.

आह्वानपत्र ಆಹ್ವಾನಪತ್ರ (न०) -पत्रिका -ಪತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆ ಕೊಡುವ ಪತ್ರಿಕೆ.

इति "आ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ಇ

ಇ ಇ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸ್ವರ ವರ್ಣವು. ಉದಾತ್ತ ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದದಿಂದ ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ಇದು ತಾಲು (ದವಡೆ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು.

ಇ ಇ (ಪುಂ) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಗ. अस्य विष्णोरपत्यम् — अ "इञ्" (४-१-९५)। "इकार उच्यते कामः" एका०। 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 3. ರತ್ನ. 4. ಕಾಂತಿ. 5. ಮುಂಭಾಗ. 6. ರಹಸ್ಯ. 7. ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) 8. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. 9. ಶಿಂತಃ ಪುರ. 10. ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ. "इकारः फणिरत्नार्चिष्व-तोर्ध्यगुहार्थयोः। हरे करेणौ कक्ष्यान्ते निशाकरकरे स्मरे" नानार्थ०। (अव्य०) 11. ಕನಿಕರ, ದಯೆ. 12. ಆಶ್ಚರ್ಯ. 13. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 14. ಕೋಪದ ಮಾತು. 15. ಖೇದ. 16. ನಿರಾಕರಣೆ, ತಳ್ಳಿ ಹಾಕುವುದು, ಬೇಡವೆನ್ನುವುದು. "इ विचित्रे स्मरे पुमान्" वैज०। "इ खेदे च रुषोक्तौ चापाकरणानुकम्पयोः" मेदि०।

इ — गतौ (भ्वा० पर० सक० अनि०) अयति। इयाय इयतुः इयुः। एता। एष्यति। अयतु। आयत्। अयेत्। ईयात्। ऐषीत्। ऐष्यत्। ಹೋಗು, ಹೊಂದು.

इक् — स्मरणे (अदा० पर० सक० अनि०) ಇದು ಅಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

लट्—	अध्येति	अधीतः	अधियन्ति।
लिट्—	अधीयाय	अधीयतुः	अधीयुः।
	अधीययिथ / अधीयेथ	अधीयथुः	अधीय।
	अधीयाय / अधीयय	अधीयिव	अधीयिम।
लुट्—	अध्येता।	लृट्–अध्येष्यति।	
लोट्—	अध्येतु		
लङ्—	अध्यैत्	अध्यैताम्	अध्यायन्।
	अध्यैः	अध्यैतम्	अध्यैत।
	अध्यायम्	अध्यैव	अध्यैम।
विधिलिङ्—	अधीयात्	अधीयाताम्।	
आशीर्लिङ्—	अधीयात्	अधीयास्ताम्।	
लुङ्—	अध्यगात्	अध्यगाताम्।	
लृङ्—	अध्येष्यत्।		

1. ಸ್ಮರಿಸು, ನೆನೆ. 2. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡು.

कर्मणि:—अधीयते, अधीयेते, अधीयन्ते। अधीये, अधीयाते, अधीयिरे। अध्यायिता, अध्येता। अध्यायिष्यते, अध्येष्यते। अधीयताम्। अध्यैयत। अधीयेत। अध्यायिषीष्ट, अध्येषीष्ट। अध्यगायि। अध्यायिष्यत, अध्यैष्यत।

णिचि:—अधिगमयति, — ते ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—अधिजिगमिषति ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—अध्येतव्यम्। अध्ययनीयम्। अध्येयम्। अधीतः। अधीतवान्। अधीयन्। अध्येष्यन्। अध्येतुम्। अधीतम्। अध्ययनम्। अधीत्य।

ಇಕಟ ಇಕಟ (ಪುಂ) ಬಿದಿರಿನ ಮೊಳಕೆ.

ಇಕ್ಕಟ ಇಕ್ಕಟ (ಪುಂ) ಚಾಪೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಹುಲ್ಲು.

ಇಕ್ಷು ಇಕ್ಷು (ಪುಂ) 1. ಕಬ್ಬು. इष्यते — इषु (इच्छायाम्) "क्सुः" (उ० ३-१५७)। "इक्षुच्छायानिषादिन्यस्तस्य गोप्तुर्गुणोदयम्" रघु० ४-२०। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಬಯಕೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ.

ಇಕ್ಷುಕಾಂಡ ಇಕ್ಷುಕಾಂಡ (ಪುಂ) 1. ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆ. ಷ० ತ०। "क्षिप्तं पुरो न जगृहे मुहुरिक्षुकाण्डम्" माघ० ५-५०। 2. ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲು. 3. ನಾಣಳಿಗ.

ಇಕ್ಷುಕೀಯ ಇಕ್ಷುಕೀಯ (ವಿ०) ಕಬ್ಬಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಪ್ರದೇಶ). इक्षवः सन्त्यत्र "छः" कुक् च (४-२-९१)।

ಇಕ್ಷುಕುಟ್ಟಕ ಇಕ್ಷುಕುಟ್ಟಕ (ಪುಂ) ಕಬ್ಬನ್ನು ತುಂಡುಮಾಡಿ ಗಾಣಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ರೈತ. कुट्टयति — कुट्ट (छेदने) "ष्वुन्" (३-१-१४५)। इक्षोः कुट्टकः।

ಇಕ್ಷುಗಂಧಾ ಇಕ್ಷುಗಂಧಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 2. ಕೊಳವಳಕೆಗಿಡ. 3. ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲು. 4. ಬಿಳಿ ನೆಲಗುಂಬಳ. "इक्षुगन्धा कोकिलाक्षे क्रोष्टयां काशे च गोक्षुरे" मेदि०।

ಇಕ್ಷುಜ ಇಕ್ಷುಜ (ವಿ०) ಕಬ್ಬಿನಿಂದುಂಟಾದ ಬೆಲ್ಲ, ಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದುದು. इक्षोर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

ಇಕ್ಷುದಂಡ ಇಕ್ಷುದಂಡ (ಪು೦) -ಯಷ್ಟಿ -ಯುಷ್ಟಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆ.

ಇಕ್ಷುನೇತ್ರ ಇಕ್ಷುನೇತ್ರ (ನ೦) ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯ ಕಣ್ಣು.

ಇಕ್ಷುಪಾಕ ಇಕ್ಷುಪಾಕ (ಪು೦) 1. ಬೆಲ್ಲ. 2. ಸಕ್ಕರೆ.

ಇಕ್ಷುಮತೀ ಇಕ್ಷುಮತೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಒಂದು ನದಿ.

ಇಕ್ಷುಮೂಲ ಇಕ್ಷುಮೂಲ (ಪು೦) 1. ಬಿದಿರು. (ನ೦) 2. ಕಬ್ಬಿನ ಬುಡ, ಕಬ್ಬಿನ ಬೇರು.

ಇಕ್ಷುಮೇಹ ಇಕ್ಷುಮೇಹ (ಪು೦) ಮಧುಮೇಹ ರೋಗ, ಮೂತ್ರಾತಿಸಾರ.

ಇಕ್ಷುಯಂತ್ರ ಇಕ್ಷುಯಂತ್ರ (ನ೦) ಕಬ್ಬನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಯಂತ್ರ.

ಇಕ್ಷುಯೋನಿ ಇಕ್ಷುಯೋನಿ (ಪು೦) ಪಟಾಪಟಿ ಕಬ್ಬು.

ಇಕ್ಷುರ ಇಕ್ಷುರ (ಪು೦) 1. ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. 2. ಕಬ್ಬು. 3. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು.

ಇಕ್ಷುರಸ ಇಕ್ಷುರಸ (ಪು೦) 1. ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲು. 2. ಕಾಕಂಬಿ, ಜೋನು ಬೆಲ್ಲ.

ಇಕ್ಷುರಸಕ್ವಾಥ ಇಕ್ಷುರಸಕ್ವಾಥ (ಪು೦) ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲಿನ ಪಾಕ, ಕಾಕಂಬಿ.

ಇಕ್ಷುವಲ್ಲೀ ಇಕ್ಷುವಲ್ಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕರಿ ನೆಲಗುಂಬಳ.

ಇಕ್ಷುಸಮುದ್ರ ಇಕ್ಷುಸಮುದ್ರ (ಪು೦) ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳ ಲ್ಲೊಂದು; ಲವಣ, ಇಕ್ಷು, ಸುರಾ, ಸರ್ಪಿಸ್, ದಧಿ, ಕ್ಷೀರ ಮತ್ತು ಜಲ ಇವು ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳು.

ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಇಕ್ಷ್ವಾಕು (ಪು೦) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಮನುಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ. [ಮನು ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು, ನಾಭಾಗ, ಧೃಷ್ಣು, ಶರ್ಯಾತಿ ಮೊದಲಾದ ಒಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು. ಈ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೇ ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ದೊರೆ.] (ಪು೦ ಷ೦ ಷ೦) 2. ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ದೊರೆಗಳು. "ಇಕ್ಷ್ವಾಕೂಣಾಂ ದುರಾಪೇಯಂ ತ್ವದಧೀನಾ ಹಿ ಸಿದ್ಧಯ:" ರಘು೦ ೧-೭೨.

ಇಙ್ – ಅಧ್ಯಯನೇ (ಅದಾ೦ ಆತ್ಮ೦ ಸಕ೦ ಅನಿ೦) ಅಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ.

ಲಟ್–	ಅಧೀತೇ	ಅಧೀಯಾತೇ	ಅಧೀಯತೇ।
ಲಿಟ್–	ಅಧಿಜಗೇ	ಅಧಿಜಗಾತೇ	ಅಧಿಜಗಿರೇ।
ಲುಟ್–	ಅಧ್ಯೇತಾ।	ಲೃಟ್–	ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ।
ಲೋಟ್–	ಅಧೀತಾಮ್	ಅಧೀಯಾತಾಮ್	ಅಧೀಯತಾಮ್।
ಲಙ್–	ಅಧ್ಯೈತ	ಅಧ್ಯೈಯಾತಾಮ್	ಅಧ್ಯೈಯತ।
ವಿಧಿಲಿಙ್–	ಅಧೀಯೀತ	ಅಧೀಯೀಯಾತಾಮ್	ಅಧೀಯೀರನ್।
ಆಶೀರ್ಲಿಙ್–	ಅಧ್ಯೇಷೀಷ್ಟ	ಅಧ್ಯೇಷೀಯಾಸ್ತಾಮ್	ಅಧ್ಯೇಷೀರನ್।
ಲುಙ್–	ಗಾಙಾದೇಶಪಕ್ಷೇ	ಅಧ್ಯಗೀಷ್ಟ	ಅಧ್ಯಗೀಷಾತಾಮ್ ಅಧ್ಯಗೀಷತ।
	ಗಾಙ್ಭಾವಪಕ್ಷೇ–	ಅಧ್ಯೈಷ್ಟ	ಅಧ್ಯೈಷಾತಾಮ್ ಅಧ್ಯೈಷತ।
ಲೃಙ್–	ಗಾಙ್ಪಕ್ಷೇ–	ಅಧ್ಯಗೀಷ್ಯತ।	

ಗಾಙ್ಭಾವಪಕ್ಷೇ–ಅಧ್ಯೈಷ್ಯತ, ಅಧ್ಯೈಷ್ಯೇತಾಮ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕರ್ಮಣಿ :–ಅಧೀಯತೇ। ಅಧಿಜಗೇ। ಅಧ್ಯಾಯಿತಾ, ಅಧ್ಯೇತಾ। ಅಧ್ಯಾಯಿಷ್ಯತೇ, ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ। ಅಧೀಯತಾಮ್। ಅಧ್ಯೈಯತ। ಅಧೀಯೇತ। ಅಧ್ಯಾಯಿಷೀಷ್ಟ। ಅಧ್ಯಗಾಯಿ, ಅಧ್ಯಾಯಿ। ಅಧ್ಯಗಾಯಿಷ್ಯತ, ಅಧ್ಯಗಾಸ್ಯತ। ಅಧ್ಯಾಯಿಷ್ಯತ, ಅಧ್ಯೈಷ್ಯತ।

ಕೃತ್ಸು :–ಅಧ್ಯೇತವ್ಯಮ್। ಕೃಚ್ಛ್ರಾದಧ್ಯಯನೇ ಅಧೀಯಾನ:। ಅಕೃಚ್ಛ್ರಾಧ್ಯಯನೇ ಅಧೀಯನ್। ಅಧ್ಯೇಷ್ಯಮಾಣ:। ಅಧೀತಮ್। ಅಧ್ಯಯನಮ್। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಇಙ್ಗ ಇಂಗ (ಪು೦) 1. ಇಂಗಿತ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸೂಚನೆ, ಸಂಜ್ಞೆ, ಸನ್ನೆ. 2. ಚಲನೆ, ಅಲುಗಾಟ. ಇಗಿ (ಗತೌ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)। 3. ಜ್ಞಾನ. (ವಿ೦) 4. ಚಲಿಸುವ, ಸಂಚರಿಸುವ, ಚಲನಸ್ವಭಾವದ. ಇಙ್ಗತಿ– ಇಗಿ (ಗತೌ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। 5. ಅದ್ಭುತವಾದ, ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. "ಇಙ್ಗ: ಸ್ಯಾದದ್ಭುತೇ ಜ್ಞಾನೇ ಜಙ್ಗಮೇಙ್ಗಿತಯೋರಪಿ" ಮೇದಿ೦।

ಇಙ್ಗನ ಇಂಗನ (ನ೦) 1. ಇಂಗಿತ, ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಚೇಷ್ಟೆ. 2. ಚಲನ, ಅಲುಗಾಟ. 3. ಜ್ಞಾನ. ಇಗಿ (ಗತೌ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

ಇಙ್ಗಿತ ಇಂಗಿತ (ನ೦) 1. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸೂಚನೆ, ಸನ್ನೆ, ಸಂಜ್ಞೆ. 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಮನೋಭಾವ. ಇಗಿ (ಗತೌ) "ಕ್ತ:" (೩-೩-೧೧೪)। "ತಸ್ಯ ಸಂವೃತಮನ್ತ್ರಸ್ಯ ಗೂಢಾಕಾರೇಙ್ಗಿತಸ್ಯ ಚ" ರಘು೦ ೧-೨೦। 3. ಚಲನೆ, ಸ್ಪಂದನೆ, ಅಲುಗಾಟ. (ವಿ೦) 4. ಚಲಿಸಿದ, ಅಲುಗಾಡಿದ. ಇಗಿ "ಕ್ತ:" (೩-೪-೭೨)।

ಇಙ್ಗಿತಜ್ಞ ಇಂಗಿತಜ್ಞ (ವಿ೦) ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದ, ಇತರರ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಅರಿತ. ಇಙ್ಗಿತಂ ಜಾನಾತಿ– ಜ್ಞಾ (ಅವಬೋಧನೇ) "ಕ:" (೩-೨-೩)। "ನ ಹೀಙ್ಗಿತಜ್ಞೋಽವಸರೇಽವಸೀದತಿ" ಕಿರಾ೦ ೪-೨೦।

ಇಙ್ಗುದೀ ಇಂಗುದೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಗಾರೆ ಗಿಡ, ಇಂಗಳದ ಗಿಡ. ಇಙ್ಗು: ರೋಗ:, ತಂ ದ್ಯತಿ–ದೋ (ಅವಖಣ್ಡನೇ) "ಕ:" (೩-೨-೩)। ಪೃಷೋ೦। "ಪ್ರಸ್ನಿಗ್ಧಾ: ಕ್ವಚಿದಿಙ್ಗುದೀಫಲಭಿದ: ಸೂಚ್ಯನ್ತ ಏವೋಪಲಾ:" ಶಾಕು೦ ೧-೧೩।

ಇಚ್ಛಕ ಇಚ್ಛಕ (ವಿ॰) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ, ಬಯಕೆಯುಳ್ಳ. ಇಚ್ಛಾ ಅಸ್ತ್ಯಸ್ಯ "ಅಚ್" (೫-೨-೧೨೭)। ಸ್ವಾರ್ಥೆ "ಕನ್"।

ಇಚ್ಛತ್ ಇಚ್ಛತ್ (ವಿ॰) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಬಯಸುವ, ಆಸೆಪಡುವ. ಇಷು (ಇಚ್ಛಾಯಾಮ್) "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। "ರಿಪೋಂ ವಿಘಾತಾಯ ವಿಧಾತುಮಿಚ್ಛತೋ ರಹಸ್ಯನುಜ್ಞಾಮಧಿಗಮ್ಯ ಭೂಭೃತಃ" ಕಿರಾ॰ ೧-೩। "ನ ಮಹಾನಪಿ ಭೂತಿಮಿಚ್ಛತಾ ಜನಸಂಪತ್ಪ್ರವಣಃ ಪರಿಕ್ಷಯಃ" ಕಿರಾ॰ ೨-೮।

ಇಚ್ಛಾ ಇಚ್ಛಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ. ಇಷು (ಇಚ್ಛಾಯಾಮ್) "ಶಃ" (೩-೩-೧೦೧)। "ತಥಾಪಿ ಕಲ್ಯಾಣಕರೀಂ ಗಿರಂ ತೇ ಮಾಂ ಶ್ರೋತುಮಿಚ್ಛಾ ಮುಖರೀಕರೋತಿ" ಕಿರಾ॰ ೩-೯।

ಇಚ್ಛಾನಿವೃತ್ತಿ ಇಚ್ಛಾನಿವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು, ಬಯಕೆಯನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಬಿಡುವುದು. ಇಚ್ಛಾಯಾ ನಿವೃತ್ತಿಃ।

ಇಚ್ಛಾವತ್ ಇಚ್ಛಾವತ್ (ವಿ॰) ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಬಯಕೆಯುಳ್ಳ. ಇಚ್ಛಾಽಸ್ತ್ಯಸ್ಯ "ಮತುಪ್" (೫-೨-೯೪)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। –ವತೀ –ವತೀ॰. ಕಾಮುಕಿ, ಪುರುಷನ ಸಂಗಮಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

ಇಚ್ಛಾವಸು ಇಚ್ಛಾವಸು (ಪುಂ॰) 1. ಕುಬೇರ. (ವಿ॰) 2. ಅಪೇಕ್ಷಾನುಸಾರ ಧನಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನು.

ಇಜ್ಜಲ ಇಜ್ಜಲ (ಪುಂ॰) ನೀರು ಹಲಸಿನ ಮರ. [ಇದು ನೀರಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವುದು.]

ಇಜ್ಯ ಇಜ್ಯ (ಪುಂ॰) 1. ವಿಷ್ಣು. ಇಜ್ಯಾಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ಅಚ್" (೫-೨-೧೨೭)। "ಯಜ್ಞ ಇಜ್ಯೋ ಮಹೇಜ್ಯಶ್ಚ" ವಿ॰ ಸ॰। 2. ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು, ದೇವತೆಗಳ ಗುರು. 3. ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರ. 4. ಗುರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. (ವಿ॰) 5. ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಪೂಜಾರ್ಹನಾದ.

ಇಜ್ಯಾ ಇಜ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ. ಯಜ (ದೇವಪೂಜಾಯಾಮ್) "ಕ್ಯಪ್" (೩-೩-೯೮)। ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ (೬-೧-೧೫)। "ಸೋಽಹಮಿಜ್ಯಾವಿಶುದ್ಧಾತ್ಮಾ ಪ್ರಜಾಲೋಪ-ನಿಮೀಲಿತಃ" ರಘು॰ ೧-೬೮। 2. ದಾನ. 3. ಪೂಜೆ. 4. ಸಂಗಮ, ಸೇರುವುದು. "ಇಜ್ಯಾ ದಾನೇಽಧ್ವರೇಽರ್ಚಾಯಾಂ ಸಂಗಮೇ ಸ್ತ್ರೀ ಗುರೌ ತ್ರಿಷು" ಮೇದಿ॰। 5. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಗ್ರಹ.

ಇಜ್ಯಾಶೀಲ ಇಜ್ಯಾಶೀಲ (ವಿ॰) ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. ಇಜ್ಯಾ ಶೀಲಮಸ್ಯ। "ಇಜ್ಯಾಶೀಲೋ ಯಾಯಜೂಕಃ" ಅಮ॰।

ಇಚ್ಚಾಕ ಇಂಚಾಕ (ಪುಂ॰) ಸೀಗಡಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸಣ್ಣ ಮೀನು.

ಇಟ್ಟರ ಇಟ್ಟರ (ಪುಂ॰) ಗೂಳಿ, ಹೋರಿ. ಇಷು (ಇಚ್ಛಾಯಾಮ್) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೧೭೮)। ಇಷಾ ಇಚ್ಛಯಾ ಚರತಿ—ಚರ (ಗತೌ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕವಿಲ್ಲದೆ ತಿರುಗಾಡುವ ಗೂಳಿ.

ಇಡಾ ಇಡಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಹಸು, ಗೋವು, ಆಕಳು. 2. ಭೂಮಿ. 3. ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು. 4. ಬುಧನ ಪತ್ನಿ. ಇಲ (ಉತ್ಕ್ಷೇಪೇ) "ಕಃ" (೩-೧-೧೩೯)। "ಇಡಾ ತು ಬುಧಯೋಷಿತಿ। ಸೌರಭೇಯ್ಯಾಂ ಚ ವಚನೇ ವಸುಮತ್ಯಾಮಪಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್" ಮೇದಿ॰। 5. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಒಂದು ನಾಡಿ. [ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಡಾ ಎಂಬುದು ಪ್ರಧಾನವಾದ 16 ನಾಡಿಗಳಲ್ಲೊಂದು.] "ಇಡಾ ಚ ಪಿಙ್ಗಲಾ ಚೈವ ಸುಷುಮ್ಣಾಚಾಪರಾ ಸ್ಮೃತಾ। ಗಾನ್ಧಾರೀ ಹಸ್ತಜಿಹ್ವಾ ಚ ಪೂಷಾ ವಸುವಶಾ ತಥಾ। ಅಲಮ್ಬುಷಾ ಕುಹೂಶ್ಚೈವ ಶಙ್ಖಿನೀ ದಶಮೀ ಸ್ಮೃತಾ। ತಾಲುಜಿಹ್ವೇಭಜಿಹ್ವಾ ಚ ವಿಜಯಾ ಕಾಮದಾ ಪರಾ। ಅಮೃತಾ ಬಹುಲಾ ನಾಮ ನಾಡಯೋ ವಾಯುಸಮೀರಿತಾಃ" ಇವು ಹದಿನಾರು ಪ್ರಧಾನನಾಡಿಗಳು. 6. ಸ್ವರ್ಗ. "ಗೋಭೂನಾಡೀಷ್ವವಾಕ್ಷಿವಡಾ" ವೈಜ॰। 7. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

ಇಡಾಚಿಕಾ ಇಡಾಚಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕಣಜದ ಹುಳ.

ಇಣ್—ಗತೌ (ಅದಾ॰ ಪರ॰ ಸಕ॰ ಅನಿ॰) 1. ಹೋಗು. 2. ಸೇರು, ತಲುಪು. 3. ಪಡೆ, ಹೊಂದು.

ಲಟ್—	ಏತಿ	ಇತಃ	ಯನ್ತಿ।
ಲಿಟ್—	ಇಯಾಯ	ಈಯತುಃ	ಈಯುಃ।
	ಇಯಯಿಥ / ಇಯೇಥ	ಈಯಥುಃ	ಈಯ।
ಲೃಟ್—	ಏತಾ	ಏತಾರೌ	ಏತಾರಃ।
ಲೃಟ್—	ಏಷ್ಯತಿ	ಏಷ್ಯತಃ	ಏಷ್ಯನ್ತಿ।
ಲೋಟ್—	ಏತು / ಇತಾತ್	ಇತಾಮ್	ಯನ್ತು।
	ಇಹಿ / ಇತಾತ್	ಇತಮ್	ಇತ।
	ಅಯಾನಿ	ಅಯಾವ	ಅಯಾಮ।
ಲಙ್—	ಐತ್	ಐತಾಮ್	ಆಯನ್।
	ಐಃ	ಐತಮ್	ಐತ।
	ಆಯಮ್	ಐವ	ಐಮ।
ವಿಧಿಲಿಙ್—	ಇಯಾತ್	ಇಯಾತಾಮ್	ಇಯುಃ।
ಆಶೀರ್ಲಿಙ್—	ಈಯಾತ್	ಈಯಾಸ್ತಾಮ್	ಈಯಾಸುಃ।
ಲುಙ್—	ಅಗಾತ್	ಅಗಾತಾಮ್	ಅಗುಃ।
ಲೃಙ್—	ಐಷ್ಯತ್	ಐಷ್ಯತಾಮ್	ಐಷ್ಯನ್।

कर्मणि :—ईयते। ईये। आयिता, एता। आयिष्यते, एष्यते। ईयताम्। ऐयत, ऐयेताम्, ऐयन्त। ईयेत, ईयेयाताम्। अयिषीष्ट, ऐषीष्ट। अगायि, अगायिषाताम्। आयिष्यत, ऐष्यत।

णिचि :—अबोधनार्थे गम्यादेशः। गमयति, –ते। गमयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गमयिता, –सि, से। गमयिष्यति, –ते। गमयतु, –ताम् इत्यादि. बोधनार्थे–प्रत्याययति, -ते। प्रत्याययांचकार, –चक्रे, –आस, –बभूव। प्रत्याययिता, –सि, –से। प्रत्याययिष्यति, –ते। प्रत्याययतु, –ताम् इत्यादि.

सनि :—अबोधनार्थे गम्यादेशः–जिगमिषति। जिगमिषाञ्चकार, –बभूव, –आस। जिगमिषिता। जिगमिषिष्यति। जिगमिषतु इत्यादि. बोधनार्थे प्रतीषिषति इत्यादि.

कृत्सु :—एतव्यम्। अयनीयम्। एयम्। इतः। इतवान्। यन्। यती। एष्यन्। एष्यती एष्यन्ती। एतुम्। इतम्। अयनम्। इत्वा।

ण्यन्तात् सन्नन्ताच्च कृत्सु :—गमयितव्यम् जिगमिषितव्यम्। गमनीयम् जिगमिषणीयम्। गम्यः जिगमिष्यः। गमितः जिगमिषितः। गमितवान् जिगमिषितवान्। गमयन् जिगमिषन्। गमयन्ती जिगमिषन्ती। गमयमानः संजिगांसमानः। गमिष्यन् जिगमिषिष्यन्। गमयिष्यमाणः संजिगांसिष्यमाणः। गमयितुम् जिगमिषितुम्। गमितम् जिगमिषितम्। गमनम् जिगमिषणम्। गमयित्वा जिगमिषित्वा। आगमय्य आजिगमिष्य। इत्यादि. "अपीदानीं स धर्मात्मा इयान्मे दर्शनं रहः" भा०। "शशिनं पुनरेति शर्वरी" रघु० ८-५६। "ईयुर्भरद्वाजमुनेर्निकेतम्" भट्टि० ३-४०।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अति+इण् = अत्येति। 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸು, ಮೀರು. "इन्धनौघघगप्यग्निस्त्विषा नात्येति पूषणम्" माघ० २-२३। "अतीत्य वाचां मनसां च गोचरम्" किरा० १८-४१। 2. ನಾಶ, ಧ್ವಂಸ. अत्ययः। 3. (ಕಾಲ) ಕಳೆದುಹೋಗು.

(2) अधि+इण् = ಜ್ಞಾನಹೊಂದು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಹೊಂದು, ಪಠಿಸು. "ग्रन्थानधीत्य व्याकर्तुमिति दुर्मेधसोऽप्यलम्" माघ० २-२६।

(3) अनु+इण् = अन्वेति। ಅನುಸರಿಸು, ಹಿಂಬಾಲಿಸು. "अन्वेतुकामोऽवमताङ्कुशग्रहः" माघ० १२-१६। ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಅನುಸರಿಸಿ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ "अन्वयः" ಎಂದು ವಂಶಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಯಿತು. अन्वीयते इत्यन्वयः। "तदन्वये शुद्धिमति प्रसूतः शुद्धिमत्तरः" रघु० १-१२। "तमन्वियाय त्रिपुरान्तकात्मजम्" कुमा० १४-९।

(4) अप+इण्=अपैति। 1. ಹೊರಡು, ಹಿಂತಿರುಗಿ ಹೋಗು. "अपेहि अपण्डिते। कुतोऽत्र पश्चात्तापस्य प्रसादस्य वा कारणम्" रत्ना० ३। 2. ಕಳೆದು ಹೋಗು, ದೂರವಾಗು. "अपेतसम्मोहमिवात्मवेदिनम्" याद० १४-६५। 3. ನಾಶವಾಗು, ಲಯಹೊಂದು.

(5) अभि+इण्=अभ्येति। 1. ಎದುರಾಗಿಹೋಗು. "अभ्येति भानुरुदयाद्रिमसह्यतेजाः" याद० १९-४१। 2. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "अभ्येति भस्मपरिपाण्डुरितस्मरारेः" माघ० ४-२८।

(6) अभि+आ+इण्=ಎದುರಾಗಿ ಬಾ. "अभ्यायतः संततधूमधूम्रम्" किरा० १६-६।

(7) अभि+उद्+इण्=अभ्युदयः। ಏಳಿಗೆಹೊಂದು. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು.

(8) अभि+उप+इण्=1. ಎದುರಾಗಿ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಾ. 2. ಸಮ್ಮತಿಸು, ಒಪ್ಪಿಗೆಕೊಡು. अभ्युपेत्य। 3. ಕೊಂದು, ಪಡೆ. "अभ्युपेतबडिशामिषनीतिम्" याद० २१-२१।

(9) अव+इण्=अवैति। ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು. "अवेहि मां किंकरमष्टमूर्तेः" रघु० २-३५।

(10) आ+इण्=ಬಾ, ಆಗಮಿಸು. "द्विरदानिव दिग्विभावितांश्चतुरस्तोयनिधीनिवायतः" किरा० २-२३।

(11) उद्+इण्=ಹುಟ್ಟು, ಆವಿರ್ಭವಿಸು. "अविभिद्य निशाकृतं तमः प्रभया नांशुमतापुदीयते" किरा० २-३६।

(12) उप+इण्=उपैति। 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "तदुपेत्य मास्म तमुपालभथाः" माघ० ९-६०। 2. ಆಗಮಿಸು, ಬಾ. "उपेत्य च स्वनगुरुपक्षमास्तं दिवस्त्विषा कपिशितदूरदिङ्मुखः" माघ० १७-२८। 3. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "उपैति सस्यं परिणामरम्यता" किरा० ४-२२। 4. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಾ.

(13) परि+इण्=पर्येति। 1. ವ್ಯಾಪಿಸು, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು. "परीतमारात्प्रतिहारपालैः" याद० १३-१५।

2. ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸು. "जनाकीर्णं मन्ये हुतवहपरीतं गृहमिव" शाकु० ५-१०।

(14) प्र + इण् = ಪರಲೋಕಹೊಂದು.

(15) अभि+प्र+इण् = अभिप्रैति। ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಇಷ್ಟಪಡು. "कर्मणा यमभिप्रैति स सम्प्रदानम्" पा० सू० १-४-३२।

(16) प्रति+इण्=प्रत्येति। 1. ಹಿಂತಿರುಗು. "इत्थं प्रयुज्याशिषमग्रजन्मा राज्ञे प्रतीयाय गुरोः सकाशम्" रघु० ५-३५। 2. ಸಂತೋಷಹೊಂದು, ಪ್ರೀತನಾಗು. "तथेति तस्यावितथं प्रतीतः" रघु० ५-२६। "आजगामाश्रमं जिष्णोः प्रतीतः पाकशासनः" किरा० ११-१। 3. ತಿಳಿವಳಿಕೆಹೊಂದು, ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದಿಸು. "प्रतीत्य सत्राजित एतदप्रियम्" याद० १४-३। "प्रत्यवेक्षणपदं प्रतीहि माम्" याद० १७-११७। 4. ವಿಶ್ವಾಸವಿಡು, ನಂಬಿಕೆಯಿಡು. "बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः" शाकु० १-३। 5. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಹೊಂದು. प्रतीतः।

(17) प्रति + उद् + इण् = प्रत्युदेति। ಎದುರುಗೊಳ್ಳು. "सपर्यया प्रत्युदियाय पार्वती" कुमा० ५-३१।

(18) वि+परि+इण् = विपर्ययः। 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದು. 2. ಭ್ರಾಂತಿಹೊಂದು.

(19) सम् + अनु + इण् = समन्वयः। ಸಂಬಂಧಹೊಂದು, ಸರಿಯಾದ ಸಂಬಂಧಪಡೆ.

(20) सम्+अव+इण् = समवायः। ಸಂಬಂಧ.

(21) सम् + प्रति + इण् = सम्प्रत्ययः। ವಿಶ್ವಾಸ, ನಂಬಿಕೆ. ಇತ್ಯಾದಿ.

ಇಂದ್ರ ಇಂದ್ರ (ಪುನಂ ದ್ವಿವ) ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಕುಂಡದಿಂದ ಕಾದಿರುವ ತಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಇಕ್ಕಳದಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಸಾಧನ.

ಇಕ್ ಇಕ್ (ವಿ०) 1. ಹೋಗುವವನು. एति गच्छति—इण् (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। 2. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) इत् ಎಂಬ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. 3. इत् ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣ.

ಇತ ಇತ (ವಿ०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. इण् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನಸಲ್ಪಟ್ಟ. "इतं स्मृते गते त्रिषु" मेदि०। 3. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲುಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹೋಗುವ, ಪಡೆಯುವ. 6. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. इण् कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "रमणेन रमण्यचिरांशुलतारुचिरद्रुमनीयत रागमिता" माघ० ६-७१। 7. ತಿಳಿದಿರುವ. (ನ०)8. ಗತಿ, ಗಮನ. 9. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. इण् भावे "क्तः" (३-३-११४)। 10. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. इक् (स्मरणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

ಇತರ ಇತರ (ವಿ०) 1. ಬೇರೆಯವನಾದ, ಬೇರೆಯಾದ. इना कामेन तरति—तृ (प्लवनतरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "इतरानपि तादृशानिहैतान्न च गोपो न च यादव स्समर्च्यः" याद० १५-४९। "इतर इव परिभूय ज्ञानम्, अविगणय्य तपःप्रभावम्, उन्मूल्य गाम्भीर्यम् मन्मथेन जडीकृतः" काद०।

ಇತರೇತರ ಇತರೇತರ (ವಿ०) ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ, ಪರಸ್ಪರ, ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು. "इतरेतरानभिभवेन मृगास्तमुपासते गुरुमिवान्तसदः" किरा० ६-३४। "इतरेतरसंनिकर्षजन्मा" माघ० २०-२६।

ಇತರೇತರಯೋಗ ಇತರೇತರಯೋಗ (पु०) 1. ಇತರೇತರಯೋಗ ದ್ವಂದ್ವ, ದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸವು ಇತರೇತರಯೋಗ ಮತ್ತು ಸಮಾಹಾರಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಸಮಾಸಘಟಕ ಪದಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿರುವುದು ಇತರೇತರಯೋಗದ್ವಂದ್ವ. "धवखदिरौ छिन्धि" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧವ ಮತ್ತು ಖದಿರ ಪದಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಛೇದನ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇತರೇತರಯೋಗದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸವು ಬಂದಿರುವುದು. 2. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ. "मोदितालिरितरेतरयोगादन्यतामभजतातिशयं स्तु" माघ० १०-२४।

ಇತರೇತರಾಶ್ರಯ ಇತರೇತರಾಶ್ರಯ (पु०) ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ದೋಷ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अन्योन्याश्रय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಇತರೇತರದ್ಯುಸ್ ಇತರೇತರದ್ಯುಸ್ (अव्य०) ಬೇರೆ ದಿವಸದಲ್ಲಿ, ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸದಲ್ಲಿ. ಇತರ "एद्युस्" (५-३-२२)। निपा०।

ಇತಸ್ ಇತಸ್ (अव्य०)1. ಇಲ್ಲಿಂದ, ಇವನಿಂದ, ಇದರಿಂದ. इदम् "तसिल्" (५-३-७)। "इश्" (५-३-३)। "इतो गमिष्याम्यथवेति वादिनी चचाल बाला स्तनभिन्नवल्कला" कुमा० ५-८४। 2. ಇದರಲ್ಲಿ, ಇವನಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲಿ, ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ. इदम् "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

"इतो हिरण्यप्रमुखैः प्रभुक्ता शोणाधरे शोणितराजधानी" याद० १८-२६।

इति ಇತಿ (अव्य०) ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು: 1. ಹೇತು, ಕಾರಣ. "मांधवोऽपि मदनोद्यानं प्रभातेऽनुप्रेषितः। तत्र किल मालती गमिष्यति। ततोऽन्योन्यदर्शनं भविष्यतीति" मालती० १। "श्वस्त्वया सुखसंवित्तिः स्मरणीयाधुनातनी। इति स्वप्नोपमान् मत्वा कामान्मा गास्तदङ्गताम्" किरा० ११-३४। 2. ಸ್ವರೂಪ; ಇದು (1) ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪ, (2) ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥ ಮತ್ತು (3) ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಉದಾ: (1) "दैत्यशत्रुरिति नाम गृह्यते" याद० १७-११९। (2) "चयस्त्विषामित्यवधारितं पुरा" माघ० १-३। (3) "षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः। ग्रन्थानधीत्य व्याकर्तुमिति दुर्मेधसोऽप्यलम्" माघ० २-२६। 3. ಪ್ರಕರಣ. "उदितेऽनुदिते चैव समयाध्युषिते तथा। सर्वथा वर्तते यज्ञः इतीयं वैदिकी श्रुतिः" मनु० २-१५। 4. ಹೀಗೆ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. "व्याहृत्य मरुतां पत्याविति वाचमवस्थिते" किरा० ११-३७। 5. ಮುಂದಿನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. "रत्नाकरं वीक्ष्य मिथः स जायां रामाभिधानो हरिरित्युवाच" रघु० १३-१। "तपः समाधौ मुनिरित्युवाच" किरा० ३-२७। 6. ಪ್ರದರ್ಶನ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು. हरिशब्दस्य प्रकाशः इतिहरि। 7. ನಿದರ್ಶನ. 8. ಅನುಕರಣ. 9. ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ. 10. ಆದಿ. 11. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. 12. ಅವಧಾರಣ. 13. ಪರಾಮರ್ಶ. "इति स्वरूपे सांनिध्ये विवक्षानियमेऽपि च। हेतौ प्रकारप्रत्यक्षप्रकाशेष्ववधारणे। एवमर्थे समाप्तौ स्यात्" हेम०।

इतिकथ ಇತಿಕಥ (वि०) ನಂಬಲನರ್ಹವಾದ ಮಾತನಾಡುವ, ಅಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವ. इतिकथा यस्य।

इतिकथा ಇತಿಕಥಾ (स्त्री०) ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಆಡುವ ಮಾತು.

इतिकर्तव्य ಇತಿಕರ್ತವ್ಯ (वि०) ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ.

इतिकर्तव्यता ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾ (स्त्री०) ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವಿಕೆ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವಿಕೆ.

इतिवृत्त ಇತಿವೃತ್ತ (न०) 1. ಕಥೆ, ಚರಿತ್ರೆ. 2. ಘಟನೆ, ನಡೆದ ಕಾರ್ಯ.

इतिह ಇತಿಹ (अव्य०) ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಉಪದೇಶ ಪರಂಪರೆ. इति एवं ह किल। ಯಾರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಕಾಣದೆ ಅಥವಾ ಅನುಭವಿಸದೆ ಇರುವ ಅದ್ಭುತವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯರಿಂದ ಬಂದ ಕೇವಲ ಉಪದೇಶ ಪರಂಪರೆ.

इतिहास ಇತಿಹಾಸ (पु०) 1. ಪುರಾತನ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಭಾರತ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥ. इति ह पारम्पर्योपदेशेन आस्तेऽस्मिन्। 2. ಪೂರ್ವಕಥೆ, ಹಿಂದಿನ ಚರಿತ್ರೆ, ಪುರಾಣ. 3. ಪುರಾಣದ ಪ್ರಮಾಣ, ಐತಿಹ್ಯ, ಚರಿತ್ರೆಯ ವಿಷಯದಿಂದ ಮಾಡುವ ರುಜುವಾತು.

इतिहासवाद ಇತಿಹಾಸವಾದ (पु०) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಥೆ, ಚರಿತ್ರೆಯ ಕಥೆ, ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ. "शाकुन्तलादीनितिहासवादान्" मालती० ३-३।

इत्थम् ಇತ್ಥಮ್ (अव्य०) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಹೀಗೆ. इदम् "थमुः" (५-३-२४)। "इत्थं विहृत्य वनिताभिरुदस्यमानं पीनस्तनोरुजघनस्थलशालिनीभिः" किरा० ८-५५।

इत्थङ्कारम् ಇತ್ಥಂಕಾರಮ್ (अव्य०) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ. इत्थम् "णमुल्" (३-४-२७)। इत्थङ्कारं भुङ्क्ते इत्थं भुङ्क्ते इत्यर्थः। सि० कौ०।

इत्थम्भाव ಇತ್ಥಂಭಾವ (पु०) ಈ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಇರುವಿಕೆ. इत्थं भावः प्राप्तिः—भू (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)।

इत्थंभूत ಇತ್ಥಂಭೂತ (वि०) ಈ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ. "ननु मूर्तिभिरष्टाभिरित्थम्भूतोऽस्मि सूचितः" कुमा० ६-२६।

इत्य ಇತ್ಯ (वि०) ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. इण् (गतौ) "क्यप्" (३-१-१०९)।

इत्वन् ಇತ್ವನ್ (वि०) ಹೋಗುವ, ನಡೆಯುವ. इण् (गतौ) "क्वनिप्" (३-२-७५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-७)।

इत्वर ಇತ್ವರ (पु०) 1. ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ. (वि०) 2. ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ಸಂಚರಿಸುವವನು. 3. ಕ್ರೂರವಾದ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳವನು. 4. ಅಧಮ, ನೀಚ. 5. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. इण् (गतौ) "करप्" (३-२-१६३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **इत्वरी** ಇತ್ವರೀ.

इत्वरी ಇತ್ವರೀ (स्त्री०) 1. ಅಭಿಸಾರಿಕೆ. 2. ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ, ಸ್ವೈರಿಣಿ.

इदम् ಇದಮ್ (त्रि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. 2. ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ, ದೃಷ್ಟಿಗೋಚರವಾಗಿರುವ. 3. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ, ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ. ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. "इदमस्तु सन्निकृष्टं समीपतरवर्तिचैतदो रूपम्। अदसस्तु विप्रकृष्टं तदिति परोक्षे विजानीयात्"। ಇದರ ಲಿಂಗತ್ರಯದ ರೂಪಗಳು:

(पु०) अयम् इमौ इमे। "अयमतिजरठाः प्रकामगुर्वी-रलघुविलम्बिपयोधरोपरुद्धाः" माघ० ४-२९।

(स्त्री०) इयम् इमे इमाः। "इयमिष्टगुणाय रोचतां रुचिरार्था भवतेऽपि भारती" किरा० २-५। "इयं पुरः शैलवनोपपन्ना विश्वम्भरा भाति विलोमगेव" याद० १८-१८। "कञ्चुकिन्, इयं सा मम भगिनी रत्नावली" रत्ना० ४।

(न०) इदम् इमे इमानि। "इदं तु ते भक्तिनम्रं सतामाराधनं वपुः" कुमा० ६-७३। "इमान्यमूनीत्यप-वर्जिते शनैः" किरा० ८-२०।

इदमीय ಇದಮೀಯ (वि०) ಇವನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಇವಳ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಇದರ ಸಂಬಂಧವಾದ. इदम् "छः" (४-२-११४)। "ग्रहणशक्तिरभूदिदमीययो-रपि न संमुखवास्तुनि वस्तुनि" नैष० ४-१२।

इदम्पर ಇದಂಪರ (वि०) ಇದೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಇದೇ ಧ್ಯೇಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. अनेन पूर्यते—पॄ (पालन-पूरणयोः) "अप्" (३-३-५७)। "विधुनोति त्वदालम्बं ब्रह्मस्तम्बमिदम्परः" याद० १६-३०।

इदानीम् ಇದಾನೀಮ್ (अव्य०) ಈಗ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. इदम् "दानीम्" (५-३-१८)। "अहो प्रतिबुद्धमिदानीं मकरन्दपूर्णचन्द्रोदयेन" मालती० ४।

इदानीन्तन ಇದಾನೀಂತನ (वि०) ಈಗ ಉಂಟಾದ, ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿರುವ. इदानीं भवः "ट्युल्" तुट् च (४-३-२३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। —तनी —ತನೀ. "वासना चेदिदानीन्तनी प्राक्तनी च रसा-स्वादहेतुः" सा० द०।

इदानीन्तनयत् ಇದಾನೀಂತನಯತ್ (वि०) ಈಗಿನ ಕಾಲದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ, ಈಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವ. इदानीन्तनं करोति—इदानीन्तन + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "एष कल्पान्तवृत्तान्तमिदानीतनयन्निव" याद० १६-३०।

इद्ध ಇದ್ಧ (न०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ. 2. ಆಶ್ಚರ್ಯ. 3. ಬಿಸಿಲು, ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶ. ञि इन्धी (दीप्तौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "इद्धमातपदीप्तयोः" मेदि०। (वि०) 4. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. ञि इन्धी कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "तन्वन्तमिद्ध-मभितो गुरुमंशुजालं लक्ष्मीमुवाह सकलस्य शशाङ्कमूर्तेः" किरा० २-५९। 5. ಉಗ್ರವಾದ, ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ. "क्रोधेद्धैर्दृष्टिपातैर्मुहुरुपशमिता वह्नयोऽमी त्रयोऽपि" रत्ना० १-४। 6. ಉರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ञि इन्धी कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

इध्म ಇಧ್ಮ (पु०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 2. ವಸಂತ ಋತು. (न०) 3. ಸೌದೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ. 4. ಪಾಲಾಶ ಮೊದಲಾದ ಸಮಿತ್ತು, ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಮುತ್ತುಗ ಮೊದಲಾದ ಸಮಿತ್ತು. 5. ಗೊತ್ತಾದ ಅಳತೆ ಮತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಕಟ್ಟು. ञि इन्धी (दीप्तौ) "मक्" (उ० १-१४५)। "इध्मः समिद्भिदि। कामे वसन्ते काष्ठे स्यात्" हेम०।

इध्मजिह्व ಇಧ್ಮಜಿಹ್ವ (पु०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. इध्मं काष्ठं जिह्वेवास्य।

इध्मवाह ಇಧ್ಮವಾಹ (पु०) ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ. इध्मं वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। [ತಂದೆಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಈತನು ಇಧ್ಮವನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು. ದೃಢದಸ್ಯು ವೆಂದು ಈತನ ಹೆಸರು.]

इन ಇನ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. इण् (गतौ) "नक्" (उ० ३-२)। "यजतां पाण्डवः स्वर्गमवत्विन्द्र-स्तपत्विनः" माघ० २-६५। 2. ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ, ಪ್ರಭು. "तमधिगम्य तथैव पुनर्बभौ न न महीन-महीनपराक्रमम्" रघु० ९-५। 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. "इनः सूर्ये नृपे पत्यौ" विश्व०। (वि०) 4. ಶಕ್ತ, ಸಮರ್ಥ, ಬಲಶಾಲಿ.

इनसभ ಇನಸಭ (न०) ರಾಜಸಭೆ. इनस्य राज्ञः सभा। नपुंसकता (२-४-२३)।

इन्दिन्दिर ಇಂದಿಂದಿರ (पु०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. इन्दिरया इन्दति—इदि (परमैश्वर्ये) "क्विप्"। पूर्वनिपातः।

इन्दिरा ಇಂದಿರಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಲಕ್ಷ್ಮೀ. ಇದಿ (ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯೆ) "किरच्" ಬಾಹು೦। "टाप्"। 2. ಕಾ೦ತಿ, ಶೋಭೆ, ಹೊಳಪು. "निशि निःसरदिन्दिरं कथं तुलयाम: कलयापि पङ्कजम्" ಭಾ೦ ವಿ೦।

इन्दिरामन्दिर ಇಂದಿರಾಮಂದಿರ (ಪು೦) 1. ವಿಷ್ಣು (ನ೦)2. ಕಮಲ, ತಾವರೆ. 3. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ

इन्दी ಇಂದೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಇದಿ (ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯೆ) "इन्" (ಉ೦ ೪-೧೧೮)। "ङीष्" (ಗ೦ ೪-೧-೪೫)।

इन्दीवर ಇಂದೀವರ (ನ೦) ನೀಲಕಮಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. इन्द्या: लक्ष्म्या: वरम्। "इन्दीवरश्यामतनुर्नृपोऽसौ त्वं रोचनागौरशरीरयष्टि:" ರಘು೦ ೬-೬೫।

इन्दीवरिणी ಇಂದೀವರಿಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ನೀಲಕಮಲದ ರಾಶಿ, ನೀಲೋತ್ಪಲದ ಸಮೂಹ. इन्दीवराणां समूह: "इनि:" (ವಾ೦ ೪-೨-೫೧)। 2. ನೀಲಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ, ಕೊಳ, ಸರಸ್ಸು.

इन्दीवरी ಇಂದೀವರೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಶತಮೂಲಿ, ಶತಾವರಿಗಿಡ.

इन्दु ಇಂದು (ಪು೦) 1. ಚಂದ್ರ. उनत्ति क्लेदयति भुवं चन्द्रिकया — उन्दी (क्लेदने) "उ:" (ಉ೦ ೧-೧೨)। आदे: इत् च। "इन्दुरिन्दुरिव श्रीमानित्यादौ तदनन्वय:" ಚನ್ದ್ರಾ೦। "पतति नवरमिन्दु: सोऽपरामेष गत्वा" ಮಾಘ೦ ೧೧-೧೨। "सोत्पलो रजतकुम्भ इवेन्दु:" ಕಿರಾ೦ ೯-೩೨। 2. ಚಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. 3. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ.

इन्दुकला ಇಂದುಕಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. [ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಿರುವುವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದರಂತೆ ಕ್ರಮೇಣ ಪಾನ ಮಾಡುವರು.] "प्रथमां पिवते वह्निर्द्वितीयां पिबते रवि:। विश्वेदेवास्तृतीयां तु चतुर्थीं सलिलाधिप:" ಇತ್ಯಾದಿ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्दुक्षय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "तस्या: सखे नियतमिन्दुकलामृणालज्योत्स्नादिकारणमभून्मदनश्च वेधा:" ಮಾಲತೀ೦ ೧-೨೪।

इन्दुकलिका ಇಂದುಕಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ. 2. ತಾಳೆಗಿಡ.

इन्दुकान्त ಇಂದುಕಾಂತ (ಪು೦) 1. ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ. (ಸ್ತ್ರೀ೦)-कान्ता-ಕಾಂತಾ. 2. ತಾಳೆಗಿಡ. 3. ಚಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. 4. ರಾತ್ರಿ.

इन्दुक्षय ಇಂದುಕ್ಷಯ (ಪು೦) 1. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. इन्दु: क्षीयतेऽत्र — क्षि (क्षये) "अच्" (೩-೩-೫೬)। 2. ಚಂದ್ರನ ಕ್ಷಯ, ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. [ಚಂದ್ರನು ದಕ್ಷಪುತ್ರಿಯರಾದ ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಮಂದಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಅವನು ರೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚು ಅನುರಕ್ತನಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ಉಳಿದವರು ತಮ್ಮ ತಂದೆಯಲ್ಲಿ ದೂರು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ದಕ್ಷನು ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕ್ಷಯರೋಗ ಬರಲೆಂದು ಶಾಪವಿತ್ತನು. ಇದರಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಕ್ಷಯಹೊಂದಲು ಎಲ್ಲ ಪತ್ನಿಯರೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ದುಃಖಿತರಾಗಿ ತಂದೆಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ದಕ್ಷನು ತನ್ನ ಶಾಪಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರಕೂಡದೆಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯೂ ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯವೂ ಬರಲೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಇದರಿಂದ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳುಂಟಾಗುವುವು.] "तच्छ्रुत्वाचाप्रियं दक्ष: सोममाह भंजस्व भो:। प्रेम्णा समेन सर्वांस्त्वं दुहितृर्मम मानद। जगृहे तद्वचो नैव सोम: सप्रेम रोहिणीम्। तथैव रमयामास श्रुत्वा दक्षश्चुकोप ह। शशाप ते न भविता ह्यपत्यं मद्वचोऽतिग:। यक्ष्मणा च परिग्रस्तो भव त्वं क्षीणरेतक:। अथ क्षयमिते तस्मिन् सर्वास्ता: सहिता: स्त्रिय:। पितरं शरणं प्राप्ता: क्षीयते न: पति: पित:। न वयं तेन वर्तामो विना सुखनिराकृता:। उवाच दक्षस्ता: सर्वा: शापो मे नान्यथा भवेत्। मासमध्ये पक्षमेकं वर्द्धतां स क्रमेण वै। क्षयं क्रमेण प्राप्नोतु पक्षमेकं व्यवस्थया। एवं शापं वरं चैव ददावस्मै व्यवस्थया। तथैव राजते व्योम्नि क्षयवृद्धी दधद्विधु:" ಅಗ್ನಿಪು೦।

इन्दुज ಇಂದುಜ (ಪು೦) ಬುಧಗ್ರಹ. इन्दोर्जात:। [ಚಂದ್ರನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾರೆಯನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಬುಧನೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದನು; ವಿವರಕ್ಕೆ "बुध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (ಸ್ತ್ರೀ೦) -जा-ಜಾ. ನರ್ಮದಾನದಿ.

इन्दुभ ಇಂದುಭ (ನ೦) 1. ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಕರ್ಕಾಟಕರಾಶಿ.

इन्दुभृत् ಇಂದುಭೃತ್ (ಪು೦) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. इन्दुं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयो:) "क्विप्" (೩-೨-೭೬)।

इन्दुमणि ಇಂದುಮಣಿ (ಪು೦) 1. ಚಂದ್ರಕಾಂತಮಣಿ. 2. ಮುತ್ತು, ಮುಕ್ತಾಫಲ.

इन्दुमण्डल ಇಂದುಮುಂಡಲ (ನ೦) ಚಂದ್ರಬಿಂಬ.

इन्दुमती ಇಂದುಮತೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಅಜಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿ. "वसुधामपि हस्तगामिनीमकरोदिन्दुमतीमिवापराम्" ರಘು೦ ೮-೧। 2. ಸಂಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. प्रशस्तः इन्दुरस्यास्ति "मतुप्" (೫-೨-೧೪)।

इन्दुमौलि ಇಂದುಮೌಳಿ (ಪು೦) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. इन्दुः मौलौ यस्य। "अथ विबुधगणांस्तानिन्दुमौलिर्विसृज्य" ಕುಮಾ೦ ೨-೧೪।

इन्दुरत्न ಇಂದುರತ್ನ (ನ೦) ಮುತ್ತು, ಮುಕ್ತಾಫಲ. [ಮುತ್ತು ಚಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದುದು. ಚಂದ್ರ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಇದನ್ನೂ ದಾನಮಾಡುವರು.]

इन्दुलेखा ಇಂದುಲೇಖಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ, ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 2. ಸೋಮಲತೆ. 3. ಅಳಲೆಗಿಡ. 4. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. "इन्दुलेखाऽमृता सोमलताशशिकलासु च" ಮೇದಿ೦।

इन्दुलोक ಇಂದುಲೋಕ (ಪು೦) ಚಂದ್ರಲೋಕ.

इन्दुलौह ಇಂದುಲೌಹ (ನ೦) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. [ಇದು ಚಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದುದು. ಚಂದ್ರದೋಷ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ದಾನಮಾಡುವರು.]

इन्दुव्रत ಇಂದುವ್ರತ (ನ೦) ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತ. इन्दुलोकप्राप्त्यर्थं व्रतम्। [ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯವೂ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಕ್ರಮೇಣ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಈ ವ್ರತಕ್ಕೆ ಚಾಂದ್ರಾಯಣವೆಂದು ಹೆಸರು.] "एकैकं ह्रासयेत् पिण्डं कृष्णे, शुक्ले च वर्धयेत्। उपस्पृशंस्त्रिपवणमेतच्चान्द्रायणं चरेत्" ಮನು೦ ೧೧-೨೧೬।

इन्दुशेखर ಇಂದುಶೇಖರ (ಪು೦) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. इन्दुः शेखरे यस्य।

इन्द्र ಇಂದ್ರ (ಪು೦) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭು, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ರಾಜ. ಇದಿ (ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯೆ) "रन्" (ಉ೦ ೨-೨೮)। "अवाततारार्भिगिरिं गिरीशगौरीपदन्यासविशुद्धमिन्द्रः" ಕುಮಾ೦ ೧೨-೨। ಒಂದೊಂದು ಮನ್ವಂತರಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬ ಇಂದ್ರನಂತೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನ್ವಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಇಂದ್ರರಿರುವರು:

ಮನ್ವಂತರ	ಇಂದ್ರ
(1) ಸ್ವಾಯಂಭುವ	ಯಜ್ಞ
(2) ಸ್ವಾರೋಚಿಷ	ರೋಚನ
(3) ಉತ್ತಮ	ಸತ್ಯಜಿತ್
(4) ತಾಮಸ	ತ್ರಿಶಿಖ
(5) ರೈವತ	ವಿಭು
(6) ಚಾಕ್ಷುಷ	ಮಂತ್ರದ್ರುಮ
(7) ಶ್ರಾದ್ಧದೇವ [ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರ]	ಪುರಂದರ
(8) ಸಾವರ್ಣಿ	ವೈರೋಚನ (ಬಲಿ)
(9) ದಕ್ಷಸಾವರ್ಣಿ	ಶ್ರುತ
(10) ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿ	ಶಂಭು
(11) ಧರ್ಮಸಾವರ್ಣಿ	ವೈಧೃತ
(12) ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿ	ಋತಧಾಮ
(13) ವೇದಸಾವರ್ಣಿ	ದಿವಸ್ಪತಿ
(14) ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿ	ಶುಚಿ

2. ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ. "धातार्यमा च मित्रश्च वरुणोंऽशुर्भगस्तथा। इन्द्रो विवस्वान् पूषा च पर्जन्यो दशमः स्मृतः। ततस्त्वष्टा ततो विष्णुरजघन्यो जघन्यजः" ಎಂದು ಆದಿತ್ಯರು ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ. 3. ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. 4. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 26 ವಿಧ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "योग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 5. ಅಂತರಾತ್ಮ. "इन्द्रः शक्रादित्यभेदे योगभेदेऽन्तरात्मनि" ಮೇದಿ೦। 6. ವಿಷ. 7. ಈಶ್ವರ, ಪ್ರಭು, ರಾಜ, ಯಜಮಾನ. नरेन्द्रः, भूधरेन्द्रः ಇತ್ಯಾದಿ. "इन्द्रो विषार्कशक्रात्मस्वीश्वरे" ವಿಶ್ವ೦। 8. ರಾತ್ರಿ. 9. ಕುಟಜವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. 10. ಭಾರತವರ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದ್ವೀಪ. 11. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ. 12. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 13. ಎಂಟುಮಂದಿ ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ. (ನ೦) 14. ಐಶ್ವರ್ಯ. ಇದಿ ಭಾವೆ "रन्" (ಉ೦ ೨-೨೮)। (ಸ್ತ್ರೀ೦) -द्रा-द्री. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ.

इन्द्रक ಇಂದ್ರಕ (ನ೦) ಸಭಾಮಂದಿರ. इन्द्रस्य राज्ञः कं सुखं यत्र।

इन्द्रकर्मन् ಇಂದ್ರಕರ್ಮನ್ (ಪು೦) ವಿಷ್ಣು. इन्द्राय इन्द्ररक्षणार्थं कर्म यस्य। "इन्द्रकर्मा महाकर्मा कृतकर्मा" ವಿ೦ ಸ೦।

ಇನ್ದ್ರಕೀಲ ಇಂದ್ರಕೀಲ (ಪ್ರಂ) 1. ಇಂದ್ರಕೀಲಪರ್ವತ, ಅರ್ಜುನನು ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ ಪರ್ವತ. ಇನ್ದ್ರಸ್ಯ ಕೀಲ ಇವ। "ಜೀಮೂತೈ-ರಪಿಹಿತಸಾನುರಿನ್ದ್ರಕೀಲ:" ಕಿರಾ೦ ೭-೧೪। (ನ೦) 2. ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜ.

ಇನ್ದ್ರಕುನ್ಜರ ಇಂದ್ರಕುಂಜರ (ಪ್ರಂ) ಐರಾವತ. ಇನ್ದ್ರಸ್ಯ ಕುನ್ಜರ:। ಇನ್ದ್ರಗಜ:, ಇನ್ದ್ರನಾಗ: ಇತ್ಯಾದಿ.

ಇನ್ದ್ರಕೂಟ ಇಂದ್ರಕೂಟ (ಪ್ರಂ) ಇಂದ್ರಕೂಟಪರ್ವತ.

ಇನ್ದ್ರಕೋಶ ಇಂದ್ರಕೋಶ(ಪ್ರಂ)1. ಮಂಚ. 2. ಪಲ್ಲಂಗು, ಮೆತ್ತೆಯ ಕುರ್ಚಿ.

ಇನ್ದ್ರಗಿರಿ ಇಂದ್ರಗಿರಿ (ಪ್ರಂ) ಮಹೇಂದ್ರಪರ್ವತ.

ಇನ್ದ್ರಗೋಪ ಇಂದ್ರಗೋಪ (ಪ್ರಂ) ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಜಾತಿ ಹುಳ, ಮಿಂಚುಹುಳ.

ಇನ್ದ್ರಚಾಪ ಇಂದ್ರಚಾಪ (ಪ್ರಂ) ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು, ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು. "ಧೃತೇನ್ದ್ರಚಾಪಾ ನ ಪಯೋದಪಙ್ಕ್ತಯ:" ಕಿರಾ೦ ೪-೨೩।

ಇನ್ದ್ರಚ್ಛನ್ದಸ್ ಇಂದ್ರಛಂದಸ್ (ನ೦) ಒಂದು ಸಾವಿರ ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾರ. ಇನ್ದ್ರ ಇವ ಸಹಸ್ರನೇತ್ರೇಣ ಸಹಸ್ರಗುಚ್ಛೇನ ಚಾಯತೇ — ಚದಿ (ಆಹ್ಲಾದನೇ) "ಅಸುನ್" ಆದೇಶ್ಚ: (ತ೦ ೪-೨೧೮)।

ಇನ್ದ್ರಜಾಲ ಇಂದ್ರಜಾಲ (ನ೦) ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ, ಕಣ್ಣು ಕಟ್ಟುವ ವಿದ್ಯೆ, ಸ್ವಭಾವದಿಂದಿರುವ ವಸ್ತುವು ಮಂತ್ರ ದಿಂದ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ; ಗಾರುಡಿ. ಇನ್ದ್ರೇಣ ಕೌಶಲಾದ್ಯೈಶ್ವರ್ಯೇಣ ಜಾಲಂ ದ್ರಷ್ಟುರ್ನೇತ್ರಾವರಣಮ್। "ಆರ್ಯಪುತ್ರ, ತಿಷ್ಠತು ತಾವದಿನ್ದ್ರಜಾಲಮ್। ಮಾತುಲಕುಲಾ-ದಮಾತ್ಯಪ್ರಧಾನೋ ವಸುಭೂತಿರಾಗತ:" ರತ್ನಾ೦ ೪।

ಇನ್ದ್ರಜಾಲಿಕ ಇಂದ್ರಜಾಲಿಕ (ಪ್ರಂ) ಗಾರುಡಿಗಾರ, ಕಣ್ಣು ಕಟ್ಟುವಾಡುವವನು. ಇನ್ದ್ರಜಾಲಮಸ್ತ್ಯಸ್ಯ "ಠನ್" (೫-೨-೧೧೫)। "ಆ:, ದಾಸ್ಯಾ: ಪುತ್ರ ಇನ್ದ್ರಜಾಲಿಕ, ಕಿಮೇತೈ-ರ್ದೇವೈರಪ್ಸರೋಭಿಶ್ಚ ದರ್ಶಿತೈ:। ಯದಿ ತೇಜಸೇನ ಪರಿತುಷ್ಟೇನ ಕಾರ್ಯಂ ತದ್ದರ್ಶಯ ಸಾಗರಿಕಾಮ್" ರತ್ನಾ೦ ೪।

ಇನ್ದ್ರಜಿತ್ ಇಂದ್ರಜಿತ್ (ಪ್ರಂ) 1. ರಾವಣನ ಮಗ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತು, ಮೇಘನಾದ. [ಇವನಿಗೆ ಮೇಘನಾದ ನೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ರಾವಣನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಾಗ ಇವನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು.] 2. ಚಾಕ್ಷುಷ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಕಶ್ಯಪನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "ಇನ್ದ್ರಜಿತ್ಸರ್ವಜಿಚ್ಚೈವ ವಜ್ರನಾಭಸ್ತಥೈವ ಚ" ಹರಿವಂ೦।

ಇನ್ದ್ರದಮನ ಇಂದ್ರದಮನ (ಪ್ರಂ) ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗ.

ಇನ್ದ್ರದಾರು ಇಂದ್ರದಾರು (ಪ್ರಂ) ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. [ಇದು ಇಂದ್ರಧ್ವಜಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರ. ವಿವರಕ್ಕೆ "ಇನ್ದ್ರಧ್ವಜ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಇನ್ದ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನ (ಪ್ರಂ) 1. ಅಸುರರ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 2. ಅವಂತಿದೇಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ. 3. ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತನಾದ ಪಾಂಡ್ಯದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. [ಒಂದು ದಿನ ಈ ರಾಜನು ಬಹಳ ನಿಯಮದಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪೂಜೆ ಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಗಜಜನ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದು ವಂತೆ ಆ ಋಷಿಯಿಂದ ಶಾಪಹೊಂದಿದವನಾಗಿ ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ನೀರು ಕುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಮೊಸಳೆಯು ಬಂದು ಕಾಲು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿತು. ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ವಾಸನೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸ ಲಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಮೊಸಳೆಯನ್ನು ಸಂಹರಿ ಸಲು ಇವನು ಶಾಪವಿಮೋಚನೆ ಹೊಂದಿದನು.]

ಇನ್ದ್ರದ್ರು -ದ್ರುಣ -ದ್ರುಮ (ಪ್ರಂ) ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ದೇವದಾರುಮರ, ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿಮರ. [ಇದು ಇಂದ್ರಧ್ವಜಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರ; ವಿವರಕ್ಕೆ "ಇನ್ದ್ರಧ್ವಜ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಇನ್ದ್ರಧನುಸ್ ಇಂದ್ರಧನುಸ್ (ನ೦) ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು, ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು; ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಸಪ್ತವರ್ಣದ ಬಿಲ್ಲು.

ಇನ್ದ್ರಧ್ವಜ ಇಂದ್ರಧ್ವಜ (ಪ್ರಂ) ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜ, ಇಂದ್ರನ ಬಾವುಟ. ಇನ್ದ್ರಸ್ಯ ಇನ್ದ್ರಸನ್ತೋಷಾರ್ಥೋ ಧ್ವಜ:। [ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ದ್ವಾದಶಿಯ ದಿನ ರಾಜರು ತಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುವೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವ ಧ್ವಜ; **ಈ ಧ್ವಜದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಥೆ:** ಪೂರ್ವ ದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಾವು ಅಸುರ ರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಗೆ ತೆರಳಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿ ಸುಪ್ರೀತನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಒಂದು ಧ್ವಜವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು "ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಧ್ವಜವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವ ರಾಜನ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಸುವೃಷ್ಟಿಯೂ, ಸಸ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಅಂದಿನಿಂದ ರಾಜರು ಇದನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು. "एवं यः कुरुते यात्रामिन्द्रकेतोर्युधिष्ठिर। पर्जन्यः कामवर्षी स्यात् तस्य राज्ये न संशयः" भविष्य०। "पुरुहूत-ध्वजस्येव तस्योन्नयनपङ्क्तयः। नवाभ्युत्थानदर्शिन्यो ननन्दुः सप्रजाः प्रजाः" रघु० ४-३। ಈ ಧ್ವಜದ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ **ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮರಗಳಿವು:** "श्रेष्ठोर्जुनोऽश्वकर्णः प्रियकधवोदुम्बराश्च पञ्चैते। एतेषामन्यतमं प्रशस्तमथामरं वृक्षम्"। **ಇದನ್ನು ತರುವ ಕ್ರಮ:** "गौरासितक्षितिभवं संपूज्य यथाविधि द्विजः पूर्वम्। विजने समेत्य रात्रौ स्पृष्ट्वा ब्रूयादिमं मन्त्रम्। यानीह वृक्षे भूतानि तेभ्यः स्वस्ति नमोऽस्तु वः। उपहारं गृहीत्वेमं क्रियतां वासपर्ययः। पार्थिवस्त्वां वरयते स्वस्ति तेऽस्तु नगोत्तम। ध्वजार्थं देवराजस्य पूजेयं प्रति-गृह्यताम्" बृहत्सं०। ಈ ರೀತಿ ಮೊದಲು ಪೂಜಿಸಿ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಉತ್ತರ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು ಕಡಿದು ತಂದ ಮರದಿಂದ ಧ್ವಜವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು.]

इन्द्रनेत्र ಇಂದ್ರನೇತ್ರ (ನಂ) 1. ಇಂದ್ರನ ಕಣ್ಣು. 2. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆ.

इन्द्रनील ಇಂದ್ರನೀಲ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ, ನೀಲರತ್ನ. इन्द्र इव नीलः। "क्वचित्प्रभालेपिभिरिन्द्र-नीलैर्मुक्तामयी यष्टिरिवानुविद्धा" रघु० १३-५४। "इन्द्रनीलाचलोदञ्चच्चन्द्रिकाधवलस्मितः" चं० रा०।

इन्द्रपत्नी ಇಂದ್ರಪತ್ನೀ (ಸ್ತ್ರೀ) ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಶಚೀದೇವಿ. इन्द्रस्य पत्नी।

इन्द्रपर्वत ಇಂದ್ರಪರ್ವತ (ಪುಂ) 1. ಮಹೇಂದ್ರಪರ್ವತ. 2. ಇಂದ್ರನೀಲ ಪರ್ವತ.

इन्द्रप्रस्थ ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥ (ನಂ) ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥನಗರ, ಈಗಿನ ದೇಹಲಿ ನಗರ, ಪಾಂಡವರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಂದ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಯಮುನಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಒಂದು ನಗರ. "पितृव्यवाचाथ पृथातनूजो हरिं पुरोधाय समं बलौघैः। परस्परस्नेहमिवैष मातुं प्रस्थं ययौ खाण्डवशब्दपूर्वम्" चं० भा०। ಮುಂದೆ ಸಂಧಿಗಾಗಿ ಧರ್ಮರಾಜನು ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಕೇಳುವ ಪಂಚಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. "इन्द्रप्रस्थं वृकप्रस्थं जयन्तं वारणावतम्। प्रयच्छ चतुरो ग्रामान् कञ्चिदेकं तु पञ्चमम्" वेणी० १-१६।

इन्द्रभेषज ಇಂದ್ರಭೇಷಜ (ನಂ) ಶುಂಠಿ.

इन्द्रमख ಇಂದ್ರಮಖ –यज्ञ –यज्ञ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ.

इन्द्रमह ಇಂದ್ರಮಹ (ಪುಂ) 1. ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ. इन्द्र-सन्तोषार्थो महः उत्सवः। 2. वर्षर्तुः. इन्द्रस्य महो यत्र।

इन्द्रमहकामुक ಇಂದ್ರಮಹಕಾಮುಕ (ಪುಂ) ನಾಯಿ. इन्द्रमहे वर्षाकाले कामुकः कमयिता।

इन्द्रयव ಇಂದ್ರಯವ (ಪುಂ) ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬೀಜ. इन्द्रस्य कुटजवृक्षस्य यवः यवाकारबीजत्वात् यव इव बीजम्।

इन्द्रलुप्त ಇಂದ್ರಲುಪ್ತ (ನಂ) ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಉದುರಿಸುವ ಒಂದು ರೋಗ. इन्द्रः इन्द्रवर्णो नीलः केशो लुप्तो यस्मात्। [ರೋಮಕೂಪದ ಪಿತ್ತವು ವಾತದೊಡನೆ ಬೆರೆತು ಕೂದಲನ್ನು ಉದುರಿಸುವುದು. ಬಳಿಕ ಕಫವು ರಕ್ತದೊಡನೆ ಸೇರಿ ರೋಮಕೂಪವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಕೂದಲು ಬೆಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷನು ಇದರಿಂದ ಬಟ್ಟತಲೆಯವನಾಗುತ್ತಾನೆ.] सुश्रुत० निदान० ३३।

इन्द्रवंशा ಇಂದ್ರವಂಶಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ 12 ನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "स्यादिन्द्रवंशा ततजैरसंयुतैः" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

त त ज र
ऽऽ। ऽऽ। ।ऽ। ऽ।ऽ

इन्द्रवज्रा ಇಂದ್ರವಜ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ 11 ನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "स्यादिन्द्रवज्रा ततजास्ततो गौ" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

त त ज गु गु
ऽऽ। ऽऽ। ।ऽ। ऽऽ

इन्द्रवल्ली ಇಂದ್ರವಲ್ಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಪಾರಿಜಾತದ ಗಿಡ. 2. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ.

इन्द्रबस्ति ಇಂದ್ರಬಸ್ತಿ (ಪುಂ) ಕಣಕಾಲು, ಮೊಣಕಾಲು.

इन्द्रवारुणी ಇಂದ್ರವಾರುಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ) ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ.

इन्द्रवृक्ष ಇಂದ್ರವೃಕ್ಷ (ಪುಂ) ದೇವದಾರು ಮರ.

ಇನ್ದ್ರವ್ರತ ಇಂದ್ರವ್ರತ (ನಂ) ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನ ರೂಪವಾದ ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯ. "वार्षिकांश्चतुरो मासान् यथेन्द्रोऽप्यभिवर्षति। तथाभिवर्षेत् स्वं राष्ट्रं कामैरिन्द्रव्रतं चरन्" ಮನು೦ ೯-೩೦೪।

ಇನ್ದ್ರಶತ್ರು ಇಂದ್ರಶತ್ರು (ಪುಂ) ವೃತ್ರಾಸುರ. "इन्द्रः शत्रुर्यस्य। [ವೃತ್ರಾಸುರನ ತಂದೆಯಾದ ತ್ವಷ್ಟನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ (ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ) ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು "स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्व" ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. इन्द्रस्य शत्रुः ಎಂದು ವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅಂತ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗಿ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. इन्द्रः शत्रुः यस्य ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದೋದಾತ್ತವಾಗಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಿಂದ ಸಮಸ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನೇ ಶತ್ರುವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಡುವ) ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದನು. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ವರವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದರೆ ಮಹಾ ಅನಿಷ್ಟವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.] "मन्त्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह। स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात्" शिक्षा।

ಇನ್ದ್ರಸಾರಥಿ ಇಂದ್ರಸಾರಥಿ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರನ ಸಾರಥಿ, ಮಾತಲಿ.

ಇನ್ದ್ರಸಾವರ್ಣಿ ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿ (ಪುಂ) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. ["इन्द्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಇನ್ದ್ರಸುತ ಇಂದ್ರಸುತ –ಸೂನು–ಸೂನು (ಪುಂ) 1. ಇಂದ್ರನ ಮಗ— (1) ಜಯಂತ. (2) ಅರ್ಜುನ. (3) ವಾಲಿ. "जग्राह पाथेयमिवेन्द्रसूनुः" ಕಿರಾ೦ ೩-೩೮। 2. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ದೇವದಾರು ಮರ.

ಇನ್ದ್ರಸುರಸ ಇಂದ್ರಸುರಸ (ಪುಂ) ಲಕ್ಕಿಗಿಡ.

ಇನ್ದ್ರಸೇನ ಇಂದ್ರಸೇನ (ಪುಂ) ಒಬ್ಬ ರಾಜ, ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ.

ಇನ್ದ್ರಸೇನಾ ಇಂದ್ರಸೇನಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಇಂದ್ರನ ಸೈನ್ಯ. 2. ಮೌದ್ಗಲ್ಯಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ನಾಳಾಯನಿ. ಈಕೆಯು ಶಿವನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ದ್ರೌಪದಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿದಳು.

ಇನ್ದ್ರಸೇನಾನೀ ಇಂದ್ರಸೇನಾನೀ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರನ ಸೇನಾಪತಿ, ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ. इन्द्रसेनां नयति — णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (೩-೨-೬೧)। [ತಾರಕಾಸುರನಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಾರಕಾಸುರನ ವಧಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಸೇನಾಪತಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಚತುರ್ಮುಖನು ತಾನೇ ಆತನಿಗೆ ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆತನ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ, ಈಗ ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅವರಿಬ್ಬರಿಂದ ಜನಿಸುವ ಕುಮಾರನು ನಿಮ್ಮ ಸೇನಾಪತಿತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ ತಾರಕಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವನೆಂದೂ ಹೇಳಲು, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಾಗಿ ಹಿಮವಂತನಿಂದ ಆಜ್ಞಾಪ್ತಳಾದ ಪಾರ್ವತಿಯ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಮಹೇಂದ್ರನು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವನು. ಆಗ ಕುಪಿತನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಫಾಲಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಮನ್ಮಥನು ದಗ್ಧನಾಗಲು ಪಾರ್ವತಿಯು ತನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯವೆ ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅದರಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿ ಅವಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಮದುವೆಯಾದನು. ಅನಂತರ ಪಾರ್ವತಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಷಣ್ಮುಖನು ಜನಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಸೇನಾಪತಿತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ ತಾರಕಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವನು.]

ಇನ್ದ್ರಾ ಇಂದ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಮರುಗದ ಗಿಡ. 2. ಶಚೀದೇವಿ. 3. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ. इदि (परमैश्वर्ये) "रन्" (ಉಂ ೨-೨೮)।

ಇನ್ದ್ರಾಗ್ನಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ (ಪುಂ ದ್ವಿವ) 1. ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೇವತೆಗಳು. 2. ವಿಶಾಖಾ ನಕ್ಷತ್ರ.

ಇನ್ದ್ರಾಗ್ನಿಧೂಮ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಧೂಮ (ಪುಂ) ಹಿಮ, ಮಂಜು. इन्द्राग्नेः धूम इव।

ಇನ್ದ್ರಾಣಿಕಾ ಇಂದ್ರಾಣಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಲಕ್ಕಿಗಿಡ.

ಇನ್ದ್ರಾಣೀ ಇಂದ್ರಾಣೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಶಚೀದೇವಿ. इन्द्रस्य पत्नी "ङीष्" आनुक् च (೪-೧-೪೯)। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 3. ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. 4. ಯಾಲಕ್ಕಿಕಾಯಿ. इन्द्र इव आनयति जीवयति—अन (प्राणने) + णिच् "अच्" (೩-೧-೧೩೪)।

ಇನ್ದ್ರಾನುಜ ಇಂದ್ರಾನುಜ –ಅವರಜ –ಅವರಜ (ಪ್ರಂ) ಇಂದ್ರನ ತಮ್ಮ, ಉಪೇಂದ್ರಾವತಾರ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. इन्द्रस्यानुजः अवरजो वा। [ಅದಿತಿದೇವಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಜನಿಸಿದನಂತರ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವು ವಾಮನರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದನು.]

ಇನ್ದ್ರಾಯುಧ ಇಂದ್ರಾಯುಧ (ಪ್ರಂ) 1. ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದ ಒಂದು ಕುದುರೆ. (ನಂ) 2. ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು, ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು. [ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಕಿರಣ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸಪ್ತವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಧನುಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾಮನಬಿಲ್ಲೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟು.] 3. ಇಂದ್ರನ ಅಸ್ತ್ರ, ವಜ್ರಾಯುಧ. "इन्द्रायुधद्योतिततोरणाङ्कम्" ರಘು೦ ೮-೪।

ಇನ್ದ್ರಾರಿ ಇಂದ್ರಾರಿ (ಪ್ರಂ) ಅಸುರ, ರಾಕ್ಷಸ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರು. इन्द्रस्यारिः।

ಇನ್ದ್ರಾವಸಾನ ಇಂದ್ರಾವಸಾನ (ಪ್ರಂ) ಮರುಭೂಮಿ, ಊಷರಭೂಮಿ. इन्द्रस्य मेघस्यावसानमत्र।

ಇನ್ದ್ರಾಶನ ಇಂದ್ರಾಶನ (ಪ್ರಂ) ಬಂಗೀಗಿಡದ ನಾರು. इन्द्राय ऐश्वर्याय अश्यते भुज्यते। [ಬಂಗಿಯ ಸೇವನೆಯಿಂದ ರಾಜ್ಯಸೌಖ್ಯವನ್ನು ತೃಣೀಕರಿಸುವ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

ಇನ್ದ್ರಿಯ ಇಂದ್ರಿಯ (ನಂ) 1. ಕರಣ, ಸಾಧನ. (1) इन्द्रस्यात्मनो लिङ्गम् अनुमापकम्। (2) इन्द्रेण दृष्टं ज्ञातम्। (3) इन्द्रेण सृष्टम्। (4) इन्द्रेण जुष्टं सेवितम्। (5) इन्द्रेण दुर्जयम्। "घच्" (೫-೨-೯೩)। ನಿಪಾಂ। ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು, ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ (ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೆ) ಸಾಧನವಾದ (1) ಶ್ರೋತ್ರ, (2), ತ್ವಕ್ಕು, (3) ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, (4) ಜಿಹ್ವೆ ಮತ್ತು (5) ನಾಸಿಕೆ ಇವು ಐದೂ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು. ಕ್ರಿಯಾಸಾಧನವಾದ (1) ವಾಕ್ಕು, (2) ಪಾಣಿ, (3) ಪಾದ, (4) ಪಾಯು ಮತ್ತು (5) ಉಪಸ್ಥ ಇವು ಐದೂ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು. ಕೆಲವರು ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯೋಭಯಸಾಧನವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಒಟ್ಟು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೊಂದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳು ಆರು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ, ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ದ್ವೈತಿಗಳು ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ವರೂಪವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದ್ವೈತಿಗಳು "पञ्चप्राणमनोबुद्धिदशेन्द्रियसमन्वितम्। अपञ्चीकृतभूतोत्थं सूक्ष्माङ्गं भोगसाधनम्" ಎಂದು ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಒಟ್ಟು ಹತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. 2. ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ, ಧಾತು.

ಇನ್ದ್ರಿಯಗೋಚರ ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರ (ಪ್ರಂ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವೇದ್ಯವಾಗುವ ವಿಷಯ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ. इन्द्रियाणां गोचरः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्द्रियार्थ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಇನ್ದ್ರಿಯಗ್ರಾಮ ಇಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಮ (ಪ್ರಂ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಮೂಹ. इन्द्रियाणां ग्रामः समूहः। "बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति" ಮನು೦ ೨-೨೧೫। "मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः" ಗೀತಾ ೬-೨೪।

ಇನ್ದ್ರಿಯಜ ಇಂದ್ರಿಯಜ (ವಿ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ. [ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವಿಷಯ ಸನ್ನಿಕರ್ಷವೇ ವ್ಯಾಪಾರ. ಆ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾಗುವುವು.]

ಇನ್ದ್ರಿಯಜ್ಞಾನ ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನ (ನಂ) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ, ವಿಷಯಸನ್ನಿಕರ್ಷದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ.

ಇನ್ದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ (ಪ್ರಂ) 1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಹತೋಟಿ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು. इन्द्रियाणां यथेच्छं प्रवृत्तानां निग्रहो निरोधः। ಈ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವು ಸಕಲ ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮ. "धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः। धीर्विद्या सत्यमक्रोधो दशकं धर्मलक्षणम्" ಮನು೦ ೬-೯೨। 2. ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದ ಒಂದು ಅಂಗ. ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಯೋಗವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. "इन्द्रियाणां तु सर्वेषां यद्येकं क्षरतीन्द्रियम्। तेनास्य क्षरति प्रज्ञां दृतेः पादादिवोदकम्" ಮನು೦ ೨-೯೯। ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೂ ಮನೋನಿಗ್ರಹವೇ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಮನೋನಿಗ್ರಹವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. "इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते।

तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवाम्भसि" गीता २-६७। ಮನೋನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳುಂಟು. "असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम्। अभ्यासेन च कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते" गीता ६-३५।

इन्द्रियवध ಇಂದ್ರಿಯವಧ (ಪು೦) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸದಂತೆ ಅವುಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಹತೋಟಿ.

इन्द्रियवत् ಇಂದ್ರಿಯವತ್ (ವಿ೦) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವುಳ್ಳ, ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ. प्रशस्तानीन्द्रियाण्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। (अव्य०) 2. ಇಂದ್ರಿಯದಂತೆ. इन्द्रियेण तुल्यम्।

इन्द्रियवर्ग ಇಂದ್ರಿಯವರ್ಗ (ಪು೦) ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಮೂಹ. इन्द्रियाणां वर्गः। "स्वादुनि प्रणदितालिनि शीते निर्वार मधुनीन्द्रियवर्गः" माघ० १०-३।

इन्द्रियवृत्ति ಇಂದ್ರಿಯವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ, ಆಯಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು (ತಮಗೆ) ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ.

इन्द्रियव्यापार ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರ (ಪು೦) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು (ತಮಗೆ) ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. इन्द्रियाणां व्यापारः।

1. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಇಂದ್ರಿಯ	ವ್ಯಾಪಾರ
(1) ಶ್ರೋತ್ರ	ಶ್ರವಣ
(2) ಚಕ್ಷುಸ್ಸು	ದರ್ಶನ
(3) ಜಿಹ್ವೆ	ಆಸ್ವಾದನ
(4) ಘ್ರಾಣ	ಗಂಧಗ್ರಹಣ
(5) ತ್ವಕ್ಕು	ಸ್ಪರ್ಶ.

2. ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಇಂದ್ರಿಯ	ವ್ಯಾಪಾರ
(1) ವಾಕ್ಕು	(ವಚನ) ಉಚ್ಚಾರಣ
(2) ಪಾಣಿ	(ಆದಾನ) ಶಿಲ್ಪಾದಿಕಾರ್ಯ
(3) ಪಾದ	ಸಂಚಾರ, ವಿಹರಣ
(4) ಪಾಯು	(ವಿಸರ್ಜನ) ಮಲತ್ಯಾಗ
(5) ಉಪಸ್ಥ	ಆನಂದ

इन्द्रियसन्निकर्ष ಇಂದ್ರಿಯಸನ್ನಿಕರ್ಷ (ಪು೦) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಆಯಾವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧ, ವಿಷಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಆಯಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ. इन्द्रियाणां स्वस्वविषयैः सह सन्निकर्षः सम्बन्धः।

इन्द्रियस्वाप ಇಂದ್ರಿಯಸ್ವಾಪ (ಪು೦) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು (ತಮಗೆ) ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿರುವಿಕೆ, ಸ್ಮೃತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸುಷುಪ್ತ್ಯವಸ್ಥೆ. इन्द्रियाणां स्वस्वविषयेषु स्वापः अप्रवृत्तिः।

इन्द्रियाधिष्ठातृ ಇಂದ್ರಿಯಾಧಿಷ್ಠಾತೃ (ಪು೦) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ದೇವತೆ. इन्द्रियाणामधिष्ठाता।

1. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಇಂದ್ರಿಯ	ಅಧಿದೇವತೆ
(1) ಶ್ರೋತ್ರ (ಕಿವಿ)	ದಿಕ್ಕು
(2) ಚಕ್ಷುಸ್ಸು (ಕಣ್ಣು)	ಅರ್ಕ
(3) ಜಿಹ್ವೆ (ನಾಲಿಗೆ)	ಪ್ರಜೇತಸ್ಸು
(4) ಘ್ರಾಣ (ಮೂಗು)	ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು
(5) ತ್ವಕ್ಕು (ಚರ್ಮ)	ವಾಯು

2. ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಇಂದ್ರಿಯ	ಅಧಿದೇವತೆ
(1) ವಾಕ್ಕು (ಮಾತು)	ಅಗ್ನಿ
(2) ಪಾಣಿ (ಕೈ)	ಇಂದ್ರ
(3) ಪಾದ (ಕಾಲು)	ಉಪೇಂದ್ರ
(4) ಪಾಯು (ಆಸನದ್ವಾರ)	ಮಿತ್ರ
(5) ಉಪಸ್ಥ (ಜನನೇಂದ್ರಿಯ)	ಬ್ರಹ್ಮ

इन्द्रियायतन ಇಂದ್ರಿಯಾಯತನ (ನ೦) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ, ಮೈ. इन्द्रियाणां श्रोत्रादीनामायतनम्। 2. ಆತ್ಮ, ಜೀವ. 3. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸ್ಥಾನ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇರುವ ಸ್ಥಾನ:

1. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು:

ಇಂದ್ರಿಯ	ಸ್ಥಾನ
(1) ಶ್ರೋತ್ರ	ಕರ್ಣಕುಹರ (ಕಿವಿಯ ಪೊಟರೆ) (ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಣ್ಣು)
(2) ಚಕ್ಷುಸ್ಸು	ಕಣ್ಣಿನ ಯವ (ಗುಡ್ಡೆಯೊಳಭಾಗ)
(3) ಜಿಹ್ವೆ	ನಾಲಿಗೆಯ ತುದಿ
(4) ಘ್ರಾಣ	ಮೂಗಿನ ತುದಿ
(5) ತ್ವಕ್ಕು	ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳು

2. कर्मेन्द्रियगळु.

ಇಂದ್ರಿಯ	ಸ್ಥಾನ
(1) ವಾಕ್ಕು	ಹೃದಯ, ಕಂಠ, ಜಿಹ್ವಾಮೂಲ, ತಾಲು, ದಂತ, ಓಷ್ಠ, ನಾಸಿಕೆ ಮತ್ತು ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನಗಳು
(2) ಪಾಣಿ	ಕೈ ಬೆರಳು ಮುಂತಾದುದು
(3) ಪಾದ	ಕಾಲು
(4) ಪಾಯು	ಆಸನದ್ವಾರ
(5) ಉಪಸ್ಥ	ಜನನೇಂದ್ರಿಯದ ಒಳಭಾಗ

इन्द्रियाराम ಇಂದ್ರಿಯಾರಾಮ (ಪು೦) ಇಂದ್ರಿಯ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. इन्द्रियाण्यारामो यस्य। "अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति" गीता ३-१६।

इन्द्रियार्थ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ (ಪು೦) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವೇದ್ಯವಾಗುವ ವಿಷಯ. इन्द्रियस्यार्थः।

1. ज्ञानेन्द्रियगळु.

ಇಂದ್ರಿಯ	ವಿಷಯ
(1) ಶ್ರೋತ್ರ	ಶಬ್ದ
(2) ಚಕ್ಷುಸ್ಸು	ರೂಪ
(3) ಜಿಹ್ವೆ	ರಸ
(4) ಘ್ರಾಣ	ಗಂಧ
(5) ತ್ವಕ್ಕು	ಸ್ಪರ್ಶ

2. कर्मेन्द्रियगळु.

ಇಂದ್ರಿಯ	ವಿಷಯ
(1) ವಾಕ್ಕು	ವಚನ
(2) ಪಾಣಿ	ಆದಾನ, ಶಿಲ್ಪಕಾರ್ಯ ಮುಂತಾದುದು
(3) ಪಾದ	ಸಂಚಾರ
(4) ಪಾಯು	ಮಲಾದಿ ವಿಸರ್ಗ
(5) ಉಪಸ್ಥ	ಆನಂದ

"तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः। इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता" गीता २-६८।

इन्द्रियेश ಇಂದ್ರಿಯೇಶ (ಪು೦) 1. ಜೀವ, ಆತ್ಮ. 2. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ.

इन्ध ಇಂಧ (ಪು೦) 1. ಸೌದೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ. इन्धेऽग्निरनेन—ಇ ಇನ್ಧೀ (ದೀಪ್ತೌ) ಕರ೦ "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. (ವಿ೦) 3. ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. इन्धे—ಇ ಇನ್ಧೀ "अच्" (३-१-१३४)।

इन्धन ಇಂಧನ (ನ೦) 1. ಸೌದೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ. इन्धेऽग्निरनेन—ಇ ಇನ್ಧೀ (ದೀಪ್ತೌ) ಕರ೦ "ल्युट्" (३-३-११७)। "इन्धनौघधगप्यग्निस्त्विषा नात्येति पूषणम्" ಮಾಘ೦ २-२३। 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಉರಿಸುವುದು. ಇ ಇನ್ಧೀ+ಣಿಚ್ "ल्युट्" (३-३-११५)। (ವಿ೦) 3. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ, ಉರಿಸುವ. इन्धयति—ಇ ಇನ್ಧೀ ಕರ್ತ೦ "ल्युः" (३-१-१३४)।

इभ ಇಭ (ಪು೦) 1. ಗಜ, ಆನೆ. एति—इण् (गतौ) "भः" (उ० ३-१५३)। "बन्धाय चिच्छिदुरिभास्तरसात्मनैव नैवात्मनीनमथवा क्रियते मदान्धैः" ಮಾಘ೦ ५-४४। 2. ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆ. [ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಐರಾವತಾದಿ ಎಂಟು ಗಜಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಭ ಪದಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕೇತ.]

इभकणा ಇಭಕಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

इभकेसर ಇಭಕೇಸರ (ಪು೦) ನಾಗಕೇಸರ.

इभनिमीलिका ಇಭನಿಮೀಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಬಂಗೀ ಗಿಡ. 2. ವೈದಗ್ಧ್ಯ, ಚಾತುರ್ಯ, ಜಾಣತನ, ನೈಪುಣ್ಯ.

इभपालक ಇಭಪಾಲಕ (ಪು೦) ಮಾವಟಿಗ. इभं पालयति—पाल (रक्षणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

इभपोटा ಇಭಪೋಟಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಗಂಡು ಆನೆಯ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಣ್ಣಾನೆ. पोटा पुंलक्षणा इभी।

इभानन ಇಭಾನನ (ಪು೦) ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. इभस्य आननमस्य। समुदायशब्दा अवयवेऽपि वर्तन्ते ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ इभ ಪದಕ್ಕೆ इभमुखम् ಎಂದರ್ಥವು. [ಶನಿದೇವರು ಪಾರ್ವತಿಯ ಶಿಶುವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಶಿಶುವಿನ ಶಿರಸ್ಸು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆ ಕೂಡಲೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವು ಗರುಡಾರೂಢನಾಗಿ ಪುಷ್ಪಭದ್ರಾನದಿಯ ತೀರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಸುತ್ತಲೂ ಮರಿಗಳನ್ನು ಮಲಗಿಸಿ ಕೊಂಡು ಸುರತಾಯಾಸದಿಂದ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಮಲಗಿದ್ದ ಆನೆಯೊಂದರ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತಂದು ಪಾರ್ವತಿಯ ಶಿಶುವಿನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಜೀವಕಳೆಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಬದುಕಿಸಿ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡಿದುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದ ಕಥೆ. ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿರುವುದು. "गजानन" ಪದವನ್ನು ನೋಡಿ.]

इभारि ಇಭಾರಿ (ಪು೦) ಸಿಂಹ. इभस्यारिः।

इभेषणा ಇಭೇಷಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

ಇಭ್ಯ ಇಭ್ಯ (ವಿ೦) ಆನೆ ಮೊದಲಾದ ಸ೦ಪತ್ತಿನಿ೦ದ ಕೂಡಿದ, ಶ್ರೀಮ೦ತ, ಐಶ್ವರ್ಯವ೦ತ. ಇಭಮರ್ಹತಿ – ಇಭ "ಯ:" (೫-೧-೬೬)। "ಇಭ್ಯ ಆಢ್ಯೋ ಧನೀ" ಅಮ೦।

ಇಭ್ಯಾ ಇಭ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦)1. ಹೆಣ್ಣಾನೆ, ಕರೇಣು. 2. ಸಲ್ಲಕೀ ವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೀಲದ ಮರ. ಇಭಮರ್ಹತಿ "ಯ:" (೫-೧-೬೬)। "ಇಭ್ಯಾ ಕರೇಣುಸಲ್ಲಕ್ಯೋ: ಸ್ತ್ರಿಯಾಮಾಢ್ಯವತ್ತು ವಾಚ್ಯವತ್" ಮೇದಿ೦।

ಇಯತ್ ಇಯತ್ (ತ್ರಿ೦) ಇಷ್ಟು, ಇಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ. ಇದ೦ ಪರಿಮಾಣಮಸ್ಯ – ಇದಮ್ "ವತುಪ್" (೫-೨-೪೦)। ವಸ್ಯ ಚ "ಘ:" ಇಯಾದೇಶ:। ಇದಮ ಈಶ್। ಇದರ ಲಿ೦ಗತ್ರಯದ ರೂಪಗಳು:

(ಪು೦) ಇಯಾನ್ ಇಯನ್ತೌ ಇಯನ್ತ:। "ಸತ್ಯಂ ಜನೋಽಯಮಿಯತೋ ದಿವಸಾನನೈಷೀತ್" ಮಾಲತೀ೦ ೬-೧೪।

(ಸ್ತ್ರೀ೦) ಇಯತೀ ಇಯತ್ಯೌ ಇಯತ್ಯ:।

(ನ೦) ಇಯತ್ ಇಯತೀ ಇಯನ್ತಿ।

ಇಯತ್ತಾ ಇಯತ್ತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಅಳತೆ, ಪರಿಮಾಣ, ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣ. ಇಯತೋ ಭಾವ: "ತಲ್" (೫-೧-೧೧೯)। "ಶ್ರಮೇಣ ತದಶಕ್ತ್ಯಾ ವಾ ನ ಗುಣಾನಾಮಿಯತ್ತಯಾ" ರಘು೦ ೧೦-೩೨।

ಇರ೦ಮದ ಇರ೦ಮದ (ಪು೦) 1. ವಜ್ರಾಯುಧದ ಕಾ೦ತಿ, ಮೇಘದ ತೇಜಸ್ಸು. ಇರಯಾ ಜಲೇನ ಮಾದ್ಯತಿ – ಮದೀ (ಹರ್ಷಗ್ಲೇಪನಯೋ:) "ಕಶ್" (೩-೨-೩೭)। ನಿಪಾ೦। 2. ಬಡಬಾಗ್ನಿ.

ಇರಾ ಇರಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಭೂಮಿ. 2. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು. 3. ಸುರೆ, ಮದ್ಯ. 4. ಅನ್ನ. 5. ಜಲ, ನೀರು. ಇಂ ಕಾಮಂ ರಾತಿ – ರಾ (ದಾನೇ) "ಕ:" (೩-೨-೩)। ಇಣ್ (ಗತೌ) "ರನ್" ವಾ (ಉ೦ ೨-೨೯)। ನಿಪಾ೦। "ಇರಾ ಭೂವಾಕ್ಸುರಾಮ್ಬುಷು। ಅನ್ನೇ ಚ ಸ್ಯಾತ್" ವೈಜ೦। "ಶ್ರೀರಾಜೀವಾಕ್ಷವಕ್ಷ:ಸ್ಥಲನಿಲಯರಮಾಹಸ್ತವಾಸ್ತವ್ಯ ...." ವಿಶ್ವಗು೦।

ಇರಾಚರ ಇರಾಚರ (ನ೦) 1. ಆಣೆಕಲ್ಲು, ವಜ್ರೋಪಲ. (ವಿ೦) 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸ೦ಚರಿಸುವ. 3. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ೦ಚರಿಸುವ, ಜಲಚರ. ಇರಾಯಾಂ ಭೂಮೌ ಜಲೇ ವಾ ಚರತಿ – ಚರ (ಗತೌ) "ಟ:" (೩-೨-೧೬)।

ಇರಾವತ್ ಇರಾವತ್ (ಪು೦) 1. ಸಮುದ್ರ. 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 3. ಉಲೂಪಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಮಗ ಇರಾವ೦ತ.

ಇರಿಣ ಇರಿಣ (ನ೦) 1. ಊಷರಭೂಮಿ, ಕರಳುಮುಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ. ಋ (ಗತೌ) "ಇನನ್" (ಉ೦ ೨-೫೨)। "ಯಥೇರಿಣೇ ಬೀಜಮುಪ್ತ್ವಾ ವಪ್ತಾ ನ ಲಭತೇ ಫಲಮ್" ಮನು೦ ೩-೧೪೨। 2. ಶೂನ್ಯ, ಪಾಳು. (ವಿ೦) 3. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಆಲ೦ಬನವಿಲ್ಲದ.

ಇರೇಶ ಇರೇಶ (ಪು೦) 1. ರಾಜ. 2. ವರುಣ. 3. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು. 4. ವಾಗೀಶ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ಇರಾಯಾ ಈಶ:।

ಇಲ ಇಲ (ವಿ೦) ನಿದ್ರೆಯ ಸ್ವಭಾವದ. ಇಲ (ಸ್ವಪ್ನೇ) "ಕ:" (೩-೧-೧೩೫)।

ಇಲಬಿಲಾ ಇಲಬಿಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸೊಸೆ, ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಪತ್ನಿ, ಕುಬೇರನ ತಾಯಿ.

ಇಲಾ ಇಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಗೋವು, ಹಸು. 2. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು. 3. ಭೂಮಿ. 4. ಬುಧನ ಪತ್ನಿ. ಇಲ (ಉತ್ಕ್ಷೇಪೇ) "ಕ:" (೩-೧-೧೩೫)। "ಇಲಾ ಕಲತ್ರೇ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಧರಿತ್ರ್ಯಾಂ ಗವಿ ವಾಚಿ ಚ" ಮೇದಿ೦।

ಇಲಾವೃತ ಇಲಾವೃತ (ನ೦) ಜ೦ಬೂದ್ವೀಪದ ಒ೦ದು ಖ೦ಡ, ಜ೦ಬೂದ್ವೀಪದ ಒ೦ಭತ್ತು ಭಾಗಗಳಲ್ಲೊ೦ದು. ಇಲಾವೃತಖ೦ಡದ ಮೇರೆ: ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಗ೦ಧಮಾದನಪರ್ವತ. ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಮಾಲ್ಯವತ್ ಪರ್ವತ. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ನೀಲಪರ್ವತ. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ನಿಷಧಪರ್ವತ. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಭೂಭಾಗವು ಇಲಾವೃತಖ೦ಡ. "ಇಲಾವೃತಾನ್ತಂ ನಿಪಧಾದಪಾಚೀಮ್" ಯಾದ೦ ೧೮-೧೩।

ಇಲ್ವಲ ಇಲ್ವಲ (ಪು೦) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ವಾತಾಪಿಯ ಸಹೋದರ, ಸಿ೦ಹಿಕೆಯೆ೦ಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ಮಗ. [ಸಿ೦ಹಿಕೆಗೆ ಇಲ್ವಲ, ವಾತಾಪಿ, ರಾಹು, ವ್ಯ೦ಶ, ಶಲ್ಯ ಮೊದಲಾಗಿ 13 ಮ೦ದಿ ಮಕ್ಕಳು. ಇಲ್ವಲನು ಒಬ್ಬ ತಪಸ್ವಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತನಗೆ ಇ೦ದ್ರಸದೃಶನಾದ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುವ೦ತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆ೦ದು ಕೇಳಲು ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಇಲ್ವಲನು ಅ೦ದಿನಿ೦ದ ಕೋಪಗೊ೦ಡು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಹಿ೦ಸಿಸುತ್ತ ತನ್ನ ಸಹೋದರನಾದ ವಾತಾಪಿಯನ್ನು ಮಾಯೆಯಿ೦ದ ಆಡನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಆದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಬೇಯಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಮೇಷರೂಪಿಯಾದ ವಾತಾಪಿಯು ನಿಜರೂಪದಿ೦ದ ಉದರವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊ೦ಡು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ಒ೦ದು ದಿನ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿಯನ್ನು ಇದೇ ರೀತಿ ಆತಿಥ್ಯಕ್ಕೆ ಕರೆದಾಗ ಅವರು ಈ ರಹಸ್ಯ

ವನ್ನು ತಿಳಿದು ಭೋಜನವಾದ ಕೂಡಲೆ "वातापे, जीर्णो भव" ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ ಉದರದಲ್ಲೇ ಜೀರ್ಣವಾದನು. ಇಗ ಇಲ್ವಲನು ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಅವರ ನೇತ್ರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧನಾದನು.] ಮಾ० ವನ० ೯೬-೯೭।

इव ಇವ (अव्य०) ಇದು 1. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯ. 2. ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ. 3. ಸ್ವಲ್ಪ ಮತ್ತು 4. ವಾಕ್ಯಾಲಂಕಾರ ಈ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. **ಉದಾ: ಸಾದೃಶ್ಯಕ್ಕೆ**—"जिगीषुरेको दिनकृदादित्येष्विव कल्पते" माघ० २-८१। "उपाससादोपजनं जनप्रिय: प्रियामिवासादितयौवनां भुवम्" किरा० ५-१। **ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಗೆ**—"लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च" मालती० ५-१०। **ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಕೆ**—"आवर्जिता किञ्चिदिव स्तनभ्यां वासो वसाना तरुणार्करागम्" कुमा० ३-५४। **ವಾಕ್ಯಾಲಂಕಾರಕ್ಕೆ**—"श्रममादधावसुकरं न तप: किमिवावसादकरमात्मवताम्" किरा० ६-१९।

इष — गतौ (दिवा० पर० सक० से०)। इष्यति। इयेष। एषिता। एषिष्यति। इष्यतु। ऐष्यत्। इष्येत्। इष्यात्। ऐषीत्। ऐषिष्यत्।

कर्मणि:—इष्यते। ईषे। एषिता। एषिष्यते। इष्यताम्। ऐष्यत इत्यादि.

णिचि:—एषयति, -ते। एषयाञ्चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। एषयिता। एषयिष्यति, -ते। एषयतु, -ताम् इत्यादि.

सनि:—एषिषिषति। एषिषिषांञ्चकार, -बभूव, -आस। एषिषिषिता। एषिषिषिष्यति। एषिषिषतु इत्यादि.

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अनु + इष = अन्वेषणम्। ಹುಡುಕುವುದು. "अन्विष्यत: प्रमथनाय ममापि दर्पात्" म० वी० २-३१।

(2) परि+इष = पर्येषणा। ಧರ್ಮಾದಿ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವುದು.

(3) प्र + इष = प्रेषणम्। 1. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು, ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. "प्रेषितां हरिहयेन भीषणां ह्रादिनीं हृतवति त्रिधामनि" याद० १७-७७। 2. ಕಳುಹಿಸುವುದು. "इमान्याभरणानि कुमारेण स्वशरीरादवतार्य प्रेषितानि धारयितुमर्हत्यार्य:" मुद्रा ०२।

इषु—इच्छायाम् (तुदा० पर० सक० से०)। इच्छति। इयेष। एषिता, एष्टा। एषिष्यति। इच्छतु। ऐच्छत। इच्छेत्। इष्यात्। ऐषीत्। ऐषिष्यत्।

कर्मणि:—इष्यते। ईषे। एषिता। एषिष्यते। इष्यताम् इत्यादि.

णिचि:—एषयति, -ते। एषयाञ्चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। इत्यादि. इष (गतौ) ಧಾತುವಿನಂತೆ.

सनि:—इष (गतौ) ಧಾತುವಿನಂತೆ ರೂಪ.

कृत्सु:—एषितव्यम्, एष्टव्यम्। एषणीयम्। एष्यम्। इष्ट:। इष्टवान्। इच्छन्, इच्छती, इच्छन्ती। एषितुम्, एष्टुम्। इष्टम्। एषणम्। एषित्वा, इष्ट्वा। समिष्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अनु + इषु = अन्वेष:। ಹುಡುಕುವುದು. "वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती" शाकु० १-२०।

(2) अभि+इषु = अभीष्टम्। ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಷ್ಟ, ಪ್ರಿಯ. "अभीष्टमासाद्य चिराय काले" माघ० ६-७४।

(3) परि + इषु = पर्येषणम्। ಹುಡುಕುವುದು.

(4) प्रति + इषु = प्रतीच्छति। ಪ್ರತಿಗ್ರಹ, ಸ್ವೀಕಾರ. "इयं सीता मम सुता सहधर्मचरी तव। प्रतीच्छ चैनां भद्रं ते पाणिं गृह्णीष्व पाणिना" रामा०।

इष ಇಷ (पु०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸ. एषणमिट् यात्रा—इष (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। सास्मिन्नस्ति "अच्" (५-२-१२७)। "श्रुततदीरितकोमलगीतकध्वनिमिषेऽनिमिषेक्षणमग्रत:" माघ० ६-४९।

इषिर ಇಷಿರ (पु०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. इषु (इच्छायाम्) "किरच्" (उ० १-५१)।

इषीका ಇಷೀಕಾ (स्त्री०) 1. ಆನೆಯ ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ, ಆನೆಯ ಕಣ್ಣುಗೋಳಕ. इष (गतौ) "इकन्" धातो: ह्रस्वश्च (उ० ४-२१)। 2. ಕಾಶತೃಣ, ಜಂಬು ಹುಲ್ಲು. [ಈ ತೃಣದಿಂದ ಅಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದುಂಟು.] "तस्मिन्नास्थदिषीकास्त्रं रामो रामावबोधित:" रघु० १३-२३। "तत्र दिव्यमदीनात्मा परमास्त्रमचिन्तयत्। जग्राह च सचेषीकां द्रौणि: सव्येन पाणिना। स तामापदमासाद्य दिव्यमस्त्रमुदैरयत्। ततस्तस्यामिषीकायां पावक: समजायत। प्रधक्ष्यन्निव लोकांस्त्रीन् कालान्तकयमोपम:" भा०।

ಇಷು ಇಷು (ಪು೦) 1. ಬಾಣ. ಇಷ್ಯತೇ ಹಿಂಸಯತೇऽನೇನ—ಈಷ (ಗತಿರ್ಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು) "ಉ:" ಆದೇರಿತ್ವ (ಉ೦ ೧-೧೩)। "ಸೃಜನ್ತಮಾಜಾವಿಷುಸಂಹತೀರ್ವ:" ಕಿರಾ೦ ೩-೨೦। "ಇಷವೋ ಧನುಷ: ಸಶಬ್ದಮಾಶು" ಮಾಘ೦ ೨೦-೨೧। "ಉತ್ಕರ್ಷ: ಸ ಚ ಧನ್ವಿನಾಂ ಯದಿಷವ: ಸಿಧ್ಯನ್ತಿ ಲಕ್ಷ್ಯೇ ಚಲೇ" ಶಾಕು೦ ೨-೫। 2. ಐದು ಸಂಖ್ಯೆ.

ಇಷುಕಾರ ಇಷುಕಾರ (ಪು೦) ಬಾಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು.

ಇಷುಧರ ಇಷುಧರ (ಪು೦) ಬಾಣವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು, ಬಿಲ್ಲುಗಾರ, ಅಂಬುಗಾರ. ಧರತಿ—ಧೃ (ಧಾರಣೇ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। ಇಷೋರ್ಧರ:।

ಇಷುಧಿ ಇಷುಧಿ (ಪುಂಸ್ತ್ರೀ೦) ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳ ಚೀಲ. ಇಷವೋ ಧೀಯನ್ತೇऽತ್ರ "ಕಿ:" (೩-೩-೯೩)। "ಸ ಧನುರ್ಮಹೇಷುಧಿ ಬಿಭರ್ತಿ" ಕಿರಾ೦ ೧೨-೨೪।

ಇಷುಮಾತ್ರ ಇಷುಮಾತ್ರ (ನ೦) 1. ಬಾಣದ ಅಳತೆ, ಬಾಣದ ಉದ್ದ. (ವಿ೦) 2. ಬಾಣದ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ, ಬಾಣದಷ್ಟು ಉದ್ದವುಳ್ಳ. ಇಷು: ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ಯ "ಮಾತ್ರಚ್" (೫-೨-೩೪)।

ಇಷುವಿಕ್ಷೇಪ ಇಷುವಿಕ್ಷೇಪ (ಪು೦) ಬಾಣವನ್ನು ಎಸೆಯುವಷ್ಟು ದೂರ, 150 ಮೊಳದಷ್ಟು ದೂರ.

ಇಷ್ಟ ಇಷ್ಟ (ಪು೦) 1. ವಿಷ್ಣು. "ಇಷ್ಟೋऽವಿಶಿಷ್ಟ: ಶಿಷ್ಟೇಷ್ಟ:" ವಿ೦ ಸ೦। 2. ಹರಳುಗಿಡ. 3. ಯಾಗದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮ. 4. ಪತಿ, ಗಂಡ. (ನ೦) 5. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ. ಇಷು (ಇಚ್ಛಾಯಾಮ್) ಭಾವೇ "ಕ್ತ:" (೩-೩-೧೧೪)। 6. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. ಯಜ (ದೇವಪೂಜಾಯಾಮ್) ಭಾವೇ "ಕ್ತ:" (೩-೩-೧೧೪)। "ಪುರೋಡಾಶಭುಜಾಮಿಷ್ಟಮಿಷ್ಟಂ ಕರ್ತುಮಲನ್ತರಾಮ್" ಮಾಘ೦ ೨-೧೦೬। 7. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯ, ಮನುಷ್ಯನ ಕರ್ತವ್ಯ. "ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ತಪ: ಸತ್ಯಂ ವೇದಾನಾञ्चಾನುಪಾಲನಮ್। ಆತಿಥ್ಯಂ ವೈಶ್ವದೇವಂ ಚ ಪ್ರಾಹುರಿಷ್ಟಮಿತಿ ಸ್ಮೃತಮ್"। 8. ಶ್ರೌತಕಾರ್ಯ. (ವಿ೦) 9. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಇಷು ಕರ್ಮ೦ "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)। 10. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 11. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 12. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ. "ಇಷ್ಟಪ್ರವಾಸಜನಿತಾನ್ಯಬಲಾಜನಸ್ಯ" ಶಾಕು೦ ೪-೨। "ಇಷ್ಟಂ ಕೃತ್ವಾರ್ಥೆ ಪತ್ನಿಣ: ಶಾರ್ಙ್ಗಪಾಣೇ:" ಮಾಘ೦ ೧೯-೧೧೯।

ಇಷ್ಟಕಚಿತ ಇಷ್ಟಕಚಿತ (ವಿ೦) ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. ಇಷ್ಟಕಾಭಿಶ್ಚಿತ: — ಹ್ರಸ್ವ: (೬-೩-೬೫)। "ಘನೇಷ್ಟಕಚಿತಭಿತ್ತೇರಶ್ಲಕ್ಷ್ಣತಿರಸ್ಕರಿಣೀಪಟಲಸ್ಯ" ಚಂ೦ರಾ೦।

ಇಷ್ಟಕಾ ಇಷ್ಟಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಇಟ್ಟಿಗೆ. ಇಷು (ಇಚ್ಛಾಯಾಮ್) "ತಕನ್" (ಉ೦ ೩-೧೪೮)। "ಇಷ್ಟಕೇಷೀಕಾಮಾಲಾನಾಂ ಚಿತತೂಲಭಾರಿಷು" ಇತಿ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ "ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಥಾ" ದಿತಿ ಇತ್ವಂ ನ।

ಇಷ್ಟಕಾಪಥ ಇಷ್ಟಕಾಪಥ (ನ೦) 1. ಲಾವುಂಚದ ಬೇರು. ಇಷ್ಟಂ ಕಾಪಥಮಸ್ಯ। 2. ಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದಾರಿ.

ಇಷ್ಟಗಂಧ ಇಷ್ಟಗಂಧ (ಪು೦) 1. ಸುಗಂಧ, ಸುವಾಸನೆ. ಇಷ್ಟಶ್ಚಾಸೌ ಗನ್ಧಶ್ಚ। (ವಿ೦) 2. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. ಇಷ್ಟೋ ಗನ್ಧೋऽಸ್ಯ। (ನ೦) 3. ಸುರಸುರಕೆ ಗಿಡ.

ಇಷ್ಟತಮ ಇಷ್ಟತಮ (ವಿ೦) ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ. ಅತಿಶಯೇನ ಇಷ್ಟ: "ತಮಪ್" (೫-೩-೫೫)।

ಇಷ್ಟತರ ಇಷ್ಟತರ (ವಿ೦) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಒಬ್ಬನು. ದ್ವಯೋರತಿಶಯೇನ ಇಷ್ಟ: "ತರಪ್" (೫-೩-೫೭)।

ಇಷ್ಟದೇವ ಇಷ್ಟದೇವ (ಪು೦) 1. ಇಷ್ಟದೇವತೆ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಆರಾಧಿಸುವ ದೇವರು, ಕುಲಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ. 2. ಉಪಾಸ್ಯದೇವತೆ, ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವ ಮಂತ್ರದ ದೇವತೆ. (ವಿ೦) 3. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದವನು.

ಇಷ್ಟಪ್ರಯೋಗ ಇಷ್ಟಪ್ರಯೋಗ (ಪು೦) ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮದಂತೆ ಮಾಡುವ (ಶಬ್ದಗಳ) ಪ್ರಯೋಗ, ಶಾಸ್ತ್ರ ನಿಯಮದಂತೆ ಮಾಡುವ ಹಿರಿಯರ ಪ್ರಯೋಗ.

ಇಷ್ಟವ್ರತ ಇಷ್ಟವ್ರತ (ವಿ೦) ಇಷ್ಟವಾದ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ. ಇಷ್ಟಂ ವ್ರತಂ ಯಸ್ಯ।

ಇಷ್ಟಸಾಧನ ಇಷ್ಟಸಾಧನ (ನ೦) 1. ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು, ಬೇಕಾದುದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದು. ಇಷ್ಟಸ್ಯ ಸಾಧನಮ್। 2. ಯಾಗ ಮೊದಲಾದುದು.

ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಇಷ್ಟವಾದ ಘಟನೆ, ಇಷ್ಟವಾದುದು ಸಂಭವಿಸುವಿಕೆ, ವಾದಿಯ ಆಪಾದನೆಯೇ ಪ್ರತಿವಾದಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾಗಿರುವಿಕೆ. ಇಷ್ಟಸ್ಯ ಆಪತ್ತಿ:। "ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿ ಬ್ರುವಾಣಸ್ಯ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯೇ ನಾಸ್ತಿ ದೂಷಣಮ್"।

ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತ (ನ೦) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. [ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ತಪಸ್ಸು, ವೇದಾನುಪಾಲನ, ಆತಿಥ್ಯ, ವೈಶ್ವದೇವ ಮುಂತಾದುದು ಇಷ್ಟವೆನಿಸುವುದು. ಬಾವಿ, ಕೆರೆ, ದೇವಾಲಯ, ಅನ್ನಸತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ

ನಿರ್ಮಾಣವು ಪೂರ್ತವೆನಿಸುವುದು.] ಇಷ್ಟಂ ಚ ಪೂರ್ತಂ ಚ ಅನಯೋಃ ಸಮಾಹಾರಃ ದೀರ್ಘಃ ಪೃಷೋ०। "ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ತಪಃ ಸತ್ಯಂ ವೇದಾನಾञ्चानುಪಾಲನಮ್। ಆತಿಥ್ಯಂ ವೈಶ್ವದೇವಂ ಚ ಪ್ರಾಹುರಿಷ್ಟಮಿತಿ ಸ್ಮೃತಮ್। ವಾಪೀಕೂಪತಟಾಕಾದಿ ದೇವತಾಯತನಾನಿ ಚ। ಅನ್ನಪ್ರದಾನಮಾರಾಮಃ ಪೂರ್ತಮಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೆ"। "ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತವಿಧೇಃ ಸಪತ್ನಶಮನಾತ್" ಮ० ವೀ० ೩-೧।

ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ (ವಿ०) ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ವಿಷಯ, ಇಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯ.

ಇಷ್ಟಾರ್ಥೋದ್ಯುಕ್ತ ಇಷ್ಟಾರ್ಥೋದ್ಯುಕ್ತ (ವಿ०) ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳವನು, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ಇಷ್ಟಾರ್ಥೇ ಉದ್ಯುಕ್ತಃ।

ಇಷ್ಟಿ ಇಷ್ಟಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಯಾಗ. ಯಜ (ದೇವಪೂಜಾಯಾಮ್) "ಕ್ತಿನ್" (೩-೩-೯೪)। "ಇಷ್ಟಿಂ ವೈಶ್ವಾನರೀಂ ನಿತ್ಯಂ ನಿರ್ವಪೇದಬ್ದಪರ್ಯಯೇ" ಮನು० ೧೧-೨೮। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. ಇಷು (ಇಚ್ಛಾಯಾಮ್) "ಕ್ತಿನ್" (೩-೩-೯೪)। "ಇಷ್ಟಿರ್ಮಖೇಚ್ಛಯೋಃ" ಹೇಮ०। 3. ಪಾಣಿನಿಮತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮಹಾಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಸಮ್ಮತಿವಚನ. "ದ್ವಿಪರ್ಯನ್ತಾನಾಮೇವೇಷ್ಟಿಃ" ಇತ್ಯಾದಿ.

ಇಷ್ಟಿಕಾ ಇಷ್ಟಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಇಟ್ಟಿಗೆ.

ಇಷ್ಟಿಕಾಪಥಿಕ ಇಷ್ಟಿಕಾಪಥಿಕ (ನ०) ಲಾವಂಚದ ಬೇರು.

ಇಷ್ಟಿನ್ ಇಷ್ಟಿನ್ (ಪು०) ಯಾಗಮಾಡಿದವನು. ಇಷ್ಟಮನೇನ "ಇನಿಃ" (೫-೨-೮೮)।

ಇಷ್ಟಿಪಚ ಇಷ್ಟಿಪಚ (ವಿ०) 1. ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ. 2. ರಾಕ್ಷಸ. ಇಷ್ಟಯೇ ಇಚ್ಛಾಯೈ ಪಚತಿ—ಡು ಪಚಷ್ (ಪಾಕೇ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)।

ಇಷ್ಟ್ವಾ ಇಷ್ಟ್ವಾ (ಅವ್ಯ०) 1. ಯಾಗಮಾಡಿ. ಯಜ (ದೇವಪೂಜಾಯಾಮ್) "ಕ್ತ್ವಾ" (೩-೪-೨೧)। 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ. ಇಷು (ಇಚ್ಛಾಯಾಮ್) "ಕ್ತ್ವಾ" (೩-೪-೨೧)।

ಇಷ್ವಸನ ಇಷ್ವಸನ (ಪು०) ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. ಇಷವಃ ಅಸ್ಯನ್ತೇऽನೇನ—ಅಸು (ಕ್ಷೇಪಣೇ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೭)। "ರಾಮಮಿಷ್ವಸನದರ್ಶನೋತ್ಸುಕಂ ಮೈಥಿಲಾಯ ಕಥಯಾಂಬಭೂವ ಸಃ" ರಘು० ೧೧-೩೭।

ಇಷ್ವಾಸ ಇಷ್ವಾಸ (ಪು०) 1. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. ಇಷವಃ ಅಸ್ಯನ್ತೇऽನೇನ—ಅಸು (ಕ್ಷೇಪಣೇ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೨೧)। "ಅತ್ರ ಶೂರಾ ಮಹೇಷ್ವಾಸಾ ಭೀಮಾರ್ಜುನಸಮಾ ಯುಧಿ" ಗೀತಾ ೧-೪। (ವಿ०) 2. ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವವನು. ಅಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವವನು, ಬಿಲ್ಲುಗಾರ. ಇಷೂನ್ ಅಸ್ಯತಿ—ಅಸು (ಕ್ಷೇಪಣೇ) "ಅಣ್" (೩-೨-೧)।

ಇಹ ಇಹ (ಅವ್ಯ०) 1. ಇಲ್ಲಿ, ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಈ ಜಾಗದಲ್ಲಿ. "ಯ ಇಮೇ ಕೃಷ್ಣಮಿಹಾರ್ಚಯನ್ತ್ಯನನ್ಯಾಃ" ಯಾದ० ೧೫-೧೩। 2. ಈಗ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. 3. ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ. "ನೇಹ ನಾಮುತ್ರ ತದ್ಭವೇತ್" ಮನು० ೩-೧೮೧। 4. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ. "ಇಹ ನಾಕಸದೋ ನ ಮಾನುಷಾಸ್ತೇ" ಯಾದ० ೧೫-೧೩। "ಜಯತಾದಿಹ ದೇವಕೀಸುತೋऽಸೌ" ಯಾದ० ೧೫-೧೧। ಇದಮ್ "ಹಃ" (೫-೩-೧೧)। ಇಶ್ (೫-೩-೩)।

ಇಹತನ ಇಹತನ (ವಿ०) ಈಗ ಇರುವ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ, ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ಇಹ "ಟ್ಯುಲ್" ತುಟ್ ಚ (೪-೩-೨೩)।

ಇಹತ್ಯ ಇಹತ್ಯ (ವಿ०) 1. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. 2. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. 3. ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿರುವ. 4. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ. ಇಹ ಭವಃ "ತ್ಯಪ್" (೪-೨-೧೦೪)। ಸ್ವಾರ್ಥೇ "ಕನ್" ಇಹತ್ಯಕಃ। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ಇಹತ್ಯಿಕಾ ಇಹತ್ಯಿಕಾ.

ಇಹಲೋಕ ಇಹಲೋಕ (ಪು०) ಈ ಲೋಕ, ನಾವು ಈಗ ಇರುವ ಲೋಕ.

ಇಹಸ್ಥ ಇಹಸ್ಥ (ವಿ०) ಇಲ್ಲಿರುವ, ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ, ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ. ಇಹ ತಿಷ್ಠತಿ—ಷ್ಠಾ (ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ) "ಕಃ" (೩-೨-೪)।

ಇತಿ "ಇ" ಕಾರಾದಿಪದಾರ್ಥನಿರೂಪಣಮ್।

ಈ

ಈ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ವರ (अच्) ವರ್ಣವು. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ, ಸ್ವರಿತ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ, ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ, ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದದಿಂದ ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ಇದು ಆಭ್ಯಂತರ ವಿವೃತಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ತಾಲು (ದವಡೆ) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು.

ಈ (पुं) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. 2. ಬಾಣ. 3. ಹಾವು, ಸರ್ಪ. 4. ಕಂದರ, ಗುಹೆ. (स्त्री०) 5. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 6. ಪದ್ಮದ ದಳ. 7. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಿಗೆ. 8. ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು, ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು. 9. ಸರಸ್ವತಿ. 10. ಪದ್ಮದ ಕೇಸರ, ತಾವರೆ ಹೂವಿನ ಕುಸುರು. (अव्य०) 11. ದಯೆ, ಅನುಕಂಪ. 12. ವಿಷಾದ, ದುಃಖ. 13. ಕೋಪ. 14. ಸಂಬೋಧನೆ, ಕರೆ. "ई विषादेऽनुकम्पायां लक्ष्म्यां पुनरनव्ययम्" मेदि०। "ईकारोऽब्जदले लक्ष्म्यां वाण्यां कमलकेसरे। रसनायां शक्रचापे वाणे फणिनि कन्दरे" रत्न०।

ईक्ष — दर्शने (भ्वा० आत्म० सक० से०)

लट् — ईक्षते। लिट् — ईक्षाञ्चक्रे, -बभूव, -आस। लुट् — ईक्षिता, इक्षितासे, -हे। लृट् — ईक्षिष्यते। लोट् — ईक्षताम्। लङ् — ऐक्षत। लिङ् — ईक्षेत। आशीर्लिङ् — ईक्षिषीष्ट, ईक्षिषीयास्ताम्, ईक्षिषीरन्। लुङ् — ऐक्षिष्ट। लृङ् — ऐक्षिष्यत। ನೋಡು, ಈಕ್ಷಿಸು, ಅವಲೋಕಿಸು. "क्षणलक्ष्यमाणवक्त्रश्रियः सभयकौतुकमीक्षते स्म" माघ० ५-१७। "विधुरबन्धुरबन्धुरमैक्षत" माघ० ६-२९। "विवर्तितानञ्जननेत्रमैक्षत" कुमा० ५-५१।

कर्मणि :—ईक्ष्यते। ईक्षाञ्चक्रे, -बभूवे, -आसे। ईक्षिता। ईक्षिष्यते। ईक्ष्यताम्। ऐक्ष्यत। ईक्ष्येत। ईक्षयिषीष्ट। ऐक्षि। ऐक्षिष्यत, ऐक्षयिष्यत। "न धर्मवृद्धेषु वयः समीक्ष्यते" कुमा० ५-१६। "निजमैक्षि मन्दमनिशं निशितैः" माघ० ९-६१।

णिचि :—ईक्षयति, -ते। ईक्षयाञ्चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। ईक्षयिता, -सि, -से, -हे। ईक्षयिष्यति, -ते। ईक्षयतु, -ताम्। ऐक्षयत्, -त ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—ईचिक्षिषते। ईचिक्षिषां चक्रे, -बभूव, -आस। ईचिक्षिषिता, -से, -हे। ईचिक्षिषिष्यते। ईचिक्षिषताम्। ऐचिक्षिषत। ईचिक्षिषेत ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—तव्यः-ईक्षितव्यम्। अनीयर्-ईक्षणीयम्। ण्यत्-ईक्ष्यम्। कर्मं० क्तः-ईक्षितः। क्तवतुः-ईक्षितवान्। शानच्-ईक्षमाणः। भावे क्तः-ईक्षितम्। भावे करं० च ल्युट्-ईक्षणम्। क्त्वा-ईक्षित्वा। ल्यप्-समीक्ष्य। "तमीक्षमाणा क्षणमीक्षणानाम्" कुमा० ११-२०।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अधि + ईक्ष** = अधीक्षते। ವಿವೇಚಿಸು, ವಿಮರ್ಶಿಸು. "कुहकचकितो लोकः सत्येऽप्यपायमधीक्षते" हितो० ४-१०२।

(2) **अनु+ईक्ष** = अन्वीक्षते। ಚಿಂತಿಸು, ಧ್ಯಾನಿಸು. "अन्वीक्षमाणो रामस्तु विषण्णं भ्रान्तचेतनम्" रामा०।

(3) **अप+ईक्ष** = अपेक्षते। ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಬಯಸು. "स तारकापातमपेक्षमाणः" कुमा० १३-१३।

(4) **वि + अप + ईक्ष** = व्यपेक्षते। ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಬಯಸು. "अन्तरेव विहरन् दिवानिशं न व्यपेक्षत समुत्सुकाः प्रजाः" रघु० १९-६।

(5) **अव+ईक्ष** = अवेक्षते। 1. ನೋಡು, ಈಕ್ಷಿಸು, ಅವಲೋಕಿಸು. "अवेक्षितानायतवल्गमग्रे" माघ० ३-३०। "विधित्सतः कलहमवेक्ष्य विद्विषः" माघ० १७-५०। 2. ಚಿತ್ತವಿಟ್ಟು ಯೋಚಿಸು, ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು. "यदवोचदवेक्ष्य मानिनी परितः स्नेहमयेन चक्षुषा" किरा० २-२। "अवेक्ष्य धातोर्गमनार्थमर्थवित्" रघु० ३-२१। "वर्णाश्रमावेक्षणजागरूकः" रघु० १४-८५।

(6) **अनु + अव + ईक्ष** = अन्ववेक्षते। ಪರಿಭಾವಿಸು. "सूक्ष्मतां चान्ववेक्षेत योगेन परमात्मनः" मनु० ६-६५।

(7) **परि + अव + ईक्ष** = पर्यवेक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು. "निर्जितेन हरिणा हरिः स्वयं पर्यवैक्षि शरणं प्रियासखः" याद० १७-८७।

(8) **प्रति+अव+ईक्ष** = प्रत्यवेक्षते। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡು, ಪರಿಯಂತ ನೋಡು. "कामकीर्ति-पताकाभिस्स ताभिः प्रत्यवेक्षितः" याद० १६-१३८। 2. ಹಂತಿರುಗಿ ನೋಡು. "प्रत्यवेक्षणपदं प्रतीहि माम्" याद० ११-११७।

(9) **सम् + अव + ईक्ष** = समवेक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು. "यदि दृष्टं बलं सर्वं वयञ्च समवेक्षिताः" भा०।

(10) उद्+ईक्ष=उदीक्षते। 1. ನೋಡು. "सहस्ररश्मिना साक्षात् सप्रणाममुदीक्षिता:" कुमा० ६-७। "शैल: संपूर्णकामोऽपि मेनामुखमुदैक्षत" कुमा० ६-८५। 2. ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸು, ನಿರೀಕ್ಷಿಸು, ಕಾದುನೋಡು. "त्रीणि वर्षाण्युदीक्षेत कुमार्यृतुमती सती" मनु० ९-९०।

(11) उद् + वि + ईक्ष = उद्वीक्षते। ನೋಡು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು. "उद्वीक्ष्य प्रियकरकुड्मलाप-विद्धैर्वक्षोजद्वयमभिषिक्तमन्यनार्या:" माघ० ८-३७। "उद्वीक्षणैरुत्पलपुष्पवृष्टिम्" याद० १३-१२।

(12) उप + ईक्ष = उपेक्षते। ಉಪೇಕ್ಷಿಸು, ಉದಾಸೀನನಾಗಿರು. "उपेक्षते य: श्लथलम्बिनीर्जटा:" कुमा० ५-४७। "किमात्मनिर्वादकथामुपेक्षे" रघु० १४-३४।

(13) सम् + उप + ईक्ष = समुपेक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಪೇಕ್ಷಿಸು. "शत्रुपक्षं समाधातुं यो मोहात्समुपेक्षते" भा० सभा०।

(14) निर्+ईक्ष=निरीक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು. "निरीक्ष्य तं द्वारवतीनिवासिन:" याद० १४-६४। "निरीक्ष्य रामा बुबुधे नभश्चरै:" किरा० ७-४०।

(15) परि + ईक्ष = परीक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ, ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅರಿ, ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು. "मायां मयोद्भाव्य परीक्षितोऽसि" रघु० २-६२।

(16) प्र+ईक्ष = प्रेक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು, ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡು. "प्रेक्ष्य देवपृतनामदूयत" याद० १७-७०। "प्रेक्ष्य त्रिम्बमुपबिम्बमात्मन:" कुमा० ८-११।

(17) उत्+प्र+ईक्ष=उत्प्रेक्षते। ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದರ ಧರ್ಮಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅದರಂತೆಯೇ ನೋಡುವುದು. "उत्प्रेक्षामो वयं तावन्मतिमन्तं विभीषणम्" रामा०।

(18) सम् + प्र + ईक्ष = संप्रेक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು. "संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वम्" गीता ६-१३।

(19) प्रति + ईक्ष = प्रतीक्षते। 1. ಅನುಸರಿಸು, ಅದರಂತೆ ನಡೆ. 2. ಪೂಜಿಸು, ಗೌರವಿಸು. "प्रतीक्ष्यं तत्प्रतीक्ष्यायै" माघ० २-१०८। 3. ಉಪೇಕ್ಷಿಸು, ಅಶಿಸು, ನಿದ್ರಾರುನೋಡು. "दयिततमामपरश्चिरं प्रतीक्ष्य" माघ० ७-१३। "प्रतीक्षमाणानधिचन्द्रशालम्" याद० १८-१२५।

(20) वि + ईक्ष = वीक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೋಡು. "हरिवीक्षणाक्षणिकचक्षुषान्यया" माघ० १३-४४। "आकालिकीं वीक्ष्य मधुप्रवृत्तिम्" कुमा० ३-३४।

(21) वि+अप+ईक्ष = व्यपेक्षते। ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಆಸೆಪಡು. "अन्तरेव विहरन् दिवानिशं न व्यपेक्षत समुत्सुका: प्रजा:" रघु० ११-६।

(22) अभि+वि+ईक्ष = अभिवीक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು, ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡು. "अभिवीक्ष्य विदर्भ-राजपुत्रीकुचकाश्मीरजचिह्नमच्युतोर:" माघ० २०-६।

(23) निर्+वि+अप+ईक्ष=निर्व्यपेक्षते। ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆ, ನಿಃಸ್ಪೃಹನಾಗಿರು. "उपस्थितायामपि निर्व्यपेक्ष:" रघु० १४-३९।

(24) परि + वि + ईक्ष = परिवीक्षते। ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳು, ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು. "वीक्षितेन परिवीक्ष्य पार्वती मूर्धकम्पमयमुत्तरं ददौ" कुमा० ८-६।

(25) सम्+ईक्ष=समीक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು, ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡು. "समीक्षिता ब्रह्मसुतस्य पत्नी सर्वैरभू-त्सादरदर्शनीया" याद० १३-९६। "न धर्मवृद्धेषु वय: समीक्ष्यते" कुमा० ५-१६।

(26) प्र+सम्+ईक्ष=प्रसमीक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ, ಸರಿಯಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿಕೊಳ್ಳು. "कुलं ख्यातिं च वृत्तं च बुद्धयातु प्रसमीक्ष्य च" भा०। ಇತ್ಯಾದಿ.

ईक्षक ಈಕ್ಷಕ (वि०) ನೋಡುವವನು. ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ईक्षण ಈಕ್ಷಣ (न०) 1. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. ईक्ष (दर्शने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ननन्दुरानन्दजला-विलेक्षणा:" याद० १४-६४। 2. ದರ್ಶನ, ನೋಟ, ದೃಷ್ಟಿಯಿಡುವುದು. ईक्ष भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तेषां मध्यगता साध्वी पत्यु: पादार्पितेक्षणा" कुमा० ६-११।

ईक्षणिक ಈಕ್ಷಣಿಕ (वि०) ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನರಿತು ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವನು. ईक्षणमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। स्त्रियाम् ईक्षणिका ಈಕ್ಷಣಿಕಾ.

ईक्षति ಈಕ್ಷತಿ (स्त्री०) ನೋಟ, ದರ್ಶನ. ईक्ष (दर्शने) "अति:" बाहु०।

ईक्षा ಈಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ನೋಟ, ದರ್ಶನ. ईक्ष (दर्शने) "अ:" (३-३-१०३)। 2. ವಿಮರ್ಶೆ, ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ.

ईक्षित ಈಕ್ಷಿತ (ನ०) 1. ನೋಟ, ದರ್ಶನ. ईक्ष (दर्शने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. ईक्ष कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

ईडा ಈಡಾ (स्त्री०) ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. ईड (स्तुतौ) "अः" (३-३-१०३)।

ईडि (लि) त ಈಡಿ(ಲಿ)ತ (वि०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. ईड (स्तुतौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। डलयोरभेदः।

ईड्य ಈಡ್ಯ (वि०) ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ, ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. ईड (स्तुतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "पुत्रं लभस्वात्मगुणानुरूपं भवन्तमीड्यं भवतः पितेव" रघु० ५-३४।

ईति ಈತಿ (स्त्री०) 1. ಉಪದ್ರವ, ತೊಂದರೆ, ಅತಿವೃಷ್ಟಿ ಅನಾವೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ತೊಂದರೆ. ईयतेऽनया—इङ् (गतौ) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूषकाः शलभाः खगाः। अत्यासन्नाश्च राजानः षडेता ईतयः स्मृताः" ಇವು ಆರು ವಿಧ ಈತಿಬಾಧೆಗಳು. "पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्का निरीतयः" रघु० १-६३। 2. ಪ್ರಯಾಣ, ಪ್ರವಾಸ. 3. ಮರಿ, ಶಿಶು. "ईतिर्डिम्बे प्रवासेऽतिवृष्ट्यदिषट्सु च स्त्रियाम्" मेदि०।

ईदृक्ता ಈದೃಕ್ತಾ (स्त्री०) ಹೀಗಿರುವಿಕೆ, ಈ ವಿಧನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಈ ತೆರನಾಗಿರುವಿಕೆ. ईदृशो भावः "तल्" (५-१-११९)। "विष्णोरिवास्यानवधारणीयमीदृक्तया रूपमियत्तया वा" रघु० १३-४।

ईदृश् ಈದೃಶ್ (वि०) ಈ ವಿಧನಾದ, ಈ ತೆರನಾದ, ಇಂತಹ. अयमिव पश्यति—इदम् + दृशिर् (प्रेक्षणे) कर्मकर्तृ० "क्विन्" (३-२-६०)। ईश् आदेशः (६-३-९०)। "ईदृशस्य भवतः कथमेतल्लाघवं मुहुरतीव रतेषु" माघ० १०-७७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। —शी—शः. "तेजसो महत ईदृशी गतिः" कुमा० ८-४३।

ईदृक्ष ಈದೃಕ್ಷ (वि०) ಇಂತಹ, ಈ ವಿಧವಾದ, ಈ ತೆರನಾದ. अयमिव पश्यति—इदम् + दृशिर् (प्रेक्षणे) कर्मकर्तृ० "क्सः"। ईश् (६-३-९०)।

ईप्सा ಈಪ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಂದಲು ಆಸೆ, ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आप्तुमिच्छा—आप्लृ (व्याप्तौ) सन् "अः" (३-३-१०२)। ईत् (७-४-५५)। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ.

ईप्सित ಈಪ್ಸಿತ (न०) 1. ಆಸೆ, ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् भावे "क्तः" (३-३-११४)। "ईप्सितं तदवज्ञानाद्विद्धि सार्गलमात्मनः" रघु० १-७९। "ईप्सितस्य न भवेदुपाश्रयः" किरा० १३-४०। (वि०) 2. ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಪಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "क ईप्सितार्थस्थिरनिश्चयं मनः" कुमा० ५-५।

ईप्सु ಈಪ್ಸು (वि०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आप्तुमिच्छुः—आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। ईत् (७-४-५५)। "सौरभ्यमीप्सुरिव ते मुखमारुतस्य" रघु० ५-६९।

ईयिवस् ಈಯಿವಸ್ (वि०) ಹೋದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. इण् (गतौ) "क्वसुः" (३-२-१०९)। निपा०।

ईर—क्षेपे (वा चुरा० उभ० सक० से०) ईरयति, —ते। ईरयाञ्चकार, —चक्रे। ईरयिता। ईरयिष्यति इत्यादि.

पक्षे (भ्वा०) ईरति। ईरांबभूव, —चकार, —आस। ईरिता। ईरिष्यति इत्यादि. 1. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು. 2. ಚೋದಿಸು, ಪ್ರೇರಿಸು.

कर्मणि:—ईर्यते। ईरयाञ्चक्रे, —बभूव, —आस। ईरयिता, ईरिता। ईरयिष्यते, ईरिष्यते इत्यादि.

सनि:—ईरिरयिषति, —ते इत्यादि.

कृत्सु:—ईरयितव्यम्। ईरणीयम्। ईर्यम्। ईरितः। ईरयन्। ईरन्। ईरः। ईर्यमाणः इत्यादि. "अपराग-समीरणेरितः क्रमशीर्णकुलमूलसन्ततिः" किरा० २-५०।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) उद्+ईर=उदीरयति। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆ, ಎರಚು. 2. ಉಚ್ಚರಿಸು, ನುಡಿ, ಹೇಳು. "उदीरितां तामिति याज्ञसेन्या" किरा० ३-५५।

(2) अभि+उद्+ईर = अभ्युदीरयति। 1. ಎದುರಾಗಿ ಹೇಳು, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಮಾತಾಡು. 2. ಎರಚು, ಎಸೆ. "निधाय पाणावृषिणाभ्युदीरिताः" माघ० १-१८।

(3) सम्+उद्+ईर = समुदीरयति। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು, ಸರಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸು.

(4) प्र+ईर=प्रेरयति। 1. ಜೋದಿಸು, ಪ್ರೇರಿಸು. 2. ಬಿಡು, ಕಳುಹಿಸು. "प्रेरितः शशधरेण करौघः" किरा० ९-२८।

(5) सम्+ईर=समीरयति। 1. ಜೋರ್ನಾಗಿ ಹೇಳು, ಸರಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸು. 2. ಪ್ರೇರಿಸು.

ईर ಈರ(वि०)1. ಎಸೆಯುವ, ಎರಚುವ. 2. ಹೋಗುವ, ನಡೆಯುವ. 3. ಜಲಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. ईर (गतौ कम्पने क्षेपे च) "अच्" (३-१-१३४)।

ईरण ಈರಣ (पु०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. ईर (गतौ) "युच्" (३-२-१४८)। (न०)2. ಗಮನ, ಸಂಚಾರ. 3. ಚಲನ, ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ. ईर भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. ಪ್ರೇರಿಸುವ, ಜೋದಿಸುವ. ईर "ल्युः" (३-१-१३४)।

ईरिण ಈರಿಣ (न०) ಊಷರಭೂಮಿ, ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ.

ईरित ಈರಿತ(वि०)1. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. ईर (गतौ कम्पने च) "क्तः" (३-२-१०२)। "यद्वासुदेवेनादीनमनादीनवमीरितम्" माघ० २-२२। 2. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "अपरागसमीरणेरितः क्रमशीर्णाकुलमूलसन्ततिः" किरा० २-५०।

ईरिन् ಈರಿನ್ (वि०) 1. ಚಲಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. 2. ಹೋಗುವ, ಸಂಚರಿಸುವ, ನಡೆಯುವ.

ईर्म ಈರ್ಮ (न०) ವ್ರಣ, ಹುಣ್ಣು. ईरयति सुखम्—ईर (गतौ) "मन्" बाहु०।

ईर्वारु ಈರ್ವಾರು (पु०) ಸೌತೆಗಿಡ. ईर (गतौ) "क्विप्" (धा० ३-३-९४)। ईरं वारयति। वृञ् (वरणे) "उण्" बाहु०।

ईर्ष्यन् ಈರ್ಷ್ಯನ್ (वि०) ಅಸೂಯೆಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅಸಹನೆ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. ईर्ष्य (ईर्ष्यायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। ईर्ष्यन्ती ಈರ್ಷ್ಯಂತಿ. "ईर्ष्यन्त्या वदनमसिक्तमप्यनल्पस्वेदाम्बुस्नपितमजायतेतरस्याः" माघ० ८-३६।

ईर्ष्या ಈರ್ಷ್ಯಾ (स्त्री०) ಅಸಹನೆ, ಇತರರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು. ईर्ष्य (ईर्ष्यायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "निःशङ्कमन्याः सममाहितेर्ष्याः" माघ० ३-१६। "करजदशनचिह्नं नैशमङ्गेऽन्यनारीजनितमिति सरोषामीर्ष्ययाशङ्कमानाम्" माघ० ११-३७'

ईली ಈಲೀ (स्त्री०) 1. ಈಳಿಗೆಮಣೆಯ ಕತ್ತಿ. 2. ಮೋಟುಕತ್ತಿ, ತುಂಡುಕತ್ತಿ. ईर्ते—ईर (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। रलयोरभेदः।

ईश ಈಶ (पु०)1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. ईष्टे—ईश (ऐश्वर्ये) "कः" (३-१-१३५)। "सम्भोगवेश्म प्रविशन्तमन्तर्ददर्श पारावतमेकमीशः" कुमा० ९-१। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. 3. ಪತಿ, ಗಂಡ, ಯಜಮಾನ. (वि०)4. ಯಜಮಾನ, ದಣಿ, ಒಡೆಯ. "प्रयत्नसंस्तम्भितविक्रियाणां कथंचिदिशा मनसां बभूवुः" कुमा० ३-३४। 5. ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ.

ईशकोण ಈಶಕೋಣ (पु०) ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ವಿದಿಕ್ಕು, ಈಶ್ವರನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕು. ईशस्वामिकः कोणः।

ईशा ಈಶಾ (स्त्री०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ ಹೆಂಗಸು. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

ईशान ಈಶಾನ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. ईष्टे—ईश (ऐश्वर्ये) ताच्छील्ये "चानश्" (३-३-१२९)। "ईशानः सकुसुमपल्लवैर्नगैस्तैः" किरा० १७-६२। "परीत्येशानं त्रिः स्तुतिभिरुपगीतः सुरगणैः" किरा० १८-४५। 2. ಈಶ್ವರನ ಎಂಟು ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["अष्टमूर्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಈಶ್ವರ ದೇವತಾಕವಾದ ಆರಿದ್ರಾನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 4. ಯಜಮಾನ, ಒಡೆಯ, ಸ್ವಾಮಿ. 5. ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ईशिता ಈಶಿತಾ (स्त्री०) ಅಣಿಮಾದಿ ಎಂಟು ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. ईशिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" ईशित्वम् ಈಶಿತ್ವಮ್.

ईशितृ ಈಶಿತೃ (वि०) ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ, ಒಡೆಯ, ಪ್ರಭು. ईष्टे—ईश (ऐश्वर्ये) "तृन्" (३-२-१३५)। "तदीशितारं चेदीनां भवांस्तमवमंस्त मा" माघ० २-९५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। ईशित्री ಈಶಿತ್ರೀ.

ईशिन् ಈಶಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಭು, ಸ್ವಾಮಿ, ಒಡೆಯ, ಯಜಮಾನ. 2. ಪತಿ, ಗಂಡ, ಯಜಮಾನ. ईश (ऐश्वर्ये) "णिनिः" (३-३-१७०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। ईशिनी ಈಶಿನೀ.

ईश्वर ಈಶ್ವರ (पु०)1. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. ईष्टे—ईश (ऐश्वर्ये) "वरच्" (३-२-१७५)। "ईश्वरोऽपि

दिवसात्ययोचितं मन्त्रपूर्वमनुतस्थिवान्विधिम्" कुमा० ८-५०। 2. परमात्मा, परमेश्वर. "ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति" गीता १८-६१। "संभवो भावनो भर्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः" वि० स०। 3. मन्मथ, कामदेव. 4. राज, दोरे. "ऐश्वर्यादनपेतमीश्वरमयं लोकोऽर्थतः सेवते" मुद्रा० १-१४। 5. प्रभवादि संवत्सरगळल्लि ऒंदु. 6. जीव. 7. पति, गंड, यजमान. (वि०) 8. धनि, साहुकार, ऐश्वर्यवंत. 9. स्वामि, यजमान, प्रभु, ओडेय. "ईश्वरो मन्मथे शम्भौ नाढ्ये स्वामिनि वाच्यवत्" मेदि०। (स्त्री०) -रा-ऱा. 1. गौरि, पार्वति. "विन्यस्तमङ्गल-महौषधिरीश्वरायाः" किरा० ५-३३। 2. लक्ष्मि. -री -ऱी. 1. गौरि, पार्वति, दुर्गादेवि. 2. ईश्वरि हंबु. 3. ऐश्वर्यवंतन हेंगसु. "ईश्वरीचेश्वरोमायाम्" मेदि०।

ईषत् ईषत् (अव्य०) 1. स्वल्प, कॊंच. ईष (गतिहिंसादर्शनेषु) "अत्"। "ईषत्तिर्यग्वलनविषमं कूणितप्रान्तमेतत्" मालती० ४-२। 2. सण्णदाद, चिक्कदाद.

ईषत्कर ईषत्कर (वि०) स्वल्प प्रयासदिंद माडुव, कष्टविल्लदे माडुव. ईषत्करोति — ङु कृञ् (करणे) "खल्" (३-३-१२६)। "ईषत्करः प्रपञ्चो हरिणा" सि० कौ०।

ईषत्पाण्डु ईषत्पाण्डु (पु०) 1. एळे बिळुपुबण्ण, माससु बिळुपु. (वि०) 2. स्वल्प बिळिदाद. ईषत् पाण्डुः।

ईषदुष्ण ईषदुष्ण (वि०) स्वल्प बिसियाद, बेच्चनाद.

ईषद्रक्त ईषद्रक्त (पु०) 1. एळेगेंपु. (वि०) 2. एळेगेंपाद.

ईषा ईषा (स्त्री०) 1. नेगिलिन दंड, नेगिलिन ईचु. 2. बंडियु मूकिमुर, रथद ऒंदु अवयव. ईष (गतौ) "अः" (३-३-१०३)। "ईषामन्ये हयानन्ये सूतमन्यं न्यपातयन्" भा० वन० १४२-३३।

ईषादन्त ईषादन्त (पु०) 1. नेगिलिनंते उद्द वाद कॊंबुळ्ळ, आने. ईषेव दीर्घो दन्तोऽस्य। "उत्क्षिप्योच्चैः प्रस्फुरन्तं रदाभ्यामीषादन्तः कुञ्जरं शात्रवीयम्" माघ० १८-३८। 2. ऊब्बिद हल्लुळ्ळ मनुष्य, मुंदक्के चाचिद हल्लुळ्ळवनु.

ईषिका ईषिका (स्त्री०) 1. आनेय कण्णुगुड्डि. 2. मॊंजि हुल्लिनिंद तयारिसल्पट्ट अस्त्र. "सोऽभिमन्त्र्य शरेषीकामीषिकास्त्रेण वीर्यवान्। काकं तमभिसन्धाय ससर्ज पुरुषर्षभः" रामा०।

ईषीका ईषीका (स्त्री०) तूलिके, कुंच, बण्ण गारन (चित्रबरेयुव) साधन.

ईह — चेष्टायाम् (भ्वा० आत्म० अक० से०) लट्—ईहते। लिट्—ईहाञ्चक्रे, -बभूव, -आस। लुट्—ईहिता। लृट्—ईहिष्यते। लोट्—ईहताम्। लङ्—ऐहत। विधिलिङ्—ईहेत। आशीर्लिङ्—ईहिषीष्ट। लुङ्—ऐहिष्ट। लृङ्—ऐहिष्यत। 1. अपेक्षिसु. 2. प्रयत्निसु. "दुरोदरच्छद्मजितां समीहते नयेन जेतुं जगतीं सुयोधनः" किरा० १-७।

कर्मणि:—ईहचते। ईहाञ्चक्रे। ईह्यताम्। ऐह्यत। ईह्येत इत्यादि.

णिचि:—ईहयति, -ते। ईहयाञ्चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। ईहयिता। ईहयिष्यति, -ते। ईहयतु, -ताम्। ऐहयत्, -त इत्यादि.

सनि:—ईजिहिषते। ईजिहिषाञ्चक्रे इत्यादि.

कृत्सु:—ईहितव्यम्। ईहनीयम्। ईह्यम्। ईहितः। ईहितवान्। ईहमानः। ईहिष्यमाणः। ईहितम्। ईहा। ईहनम्। ईहित्वा। "न संहतास्तस्य न भिन्नवृत्तयः प्रियाणि वाञ्छन्त्यसुभिः समीहितुम्" किरा० १-१९।

ईहन ईहन (न०) 1. अपेक्षिसुविके, 2. प्रयत्निसु विके. ईह (चेष्टायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ईहनीय ईहनीय (वि०) अपेक्षिसल्पडुव, अपेक्षिसल्पडबहुदाद. ईह (चेष्टायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)।

ईहमान ईहमान (वि०) 1. अपेक्षिसुव, इच्छिसुव. ईह (चेष्टायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. प्रयत्नपडुव.

ईहा ईहा (स्त्री०) 1. अपेक्षे. 2. प्रयत्न. 3. चेष्टे, व्यापार. ईह (चेष्टायाम्) "अः" (३-३-१०३)।

ಈಹಾಮೃಗ ಈಹಾಮ್ಯೃಗ (ಪುಂ) 1. ತೋಳ, ವೃಕ. ಈಹಾ-ಪ್ರಧಾನೋ ಮೃಗಃ। 2. ದಶರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು; **ಹತ್ತು ರೂಪಕಗಳು:** (1) ನಾಟಕ, (2) ಪ್ರಕರಣ, (3) ಭಾಣ, (4) ಪ್ರಹಸನ, (5) ಡಿಮ, (6) ವ್ಯಾಯೋಗ, (7) ಸಮವಕಾರ, (8) ವೀಥಿ, (9) ಅಂಕ ಮತ್ತು (10) ಈಹಾಮೃಗ. "ಈಹಾಮೃಗಸ್ತು ಪುಂಸಿ ಸ್ಯಾತ್ ಕೋಕ-ರೂಪಕಭೇದಯೋಃ" ಮೇದಿ०। "ಈಹಾಮೃಗೋ ಮಿಶ್ರವೃತ್ತಶ್ಚತುರಙ್ಕಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ। ಮುಖಪ್ರತಿಮುಖೇ ಸನ್ಧೀ ತತ್ರ ನಿರ್ವಹಣಂ ತಥಾ। ನರದಿವ್ಯಾವನಿಯಮೌ ನಾಯಕಪ್ರತಿನಾಯಕೌ" ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾ० ದ०।

ಈಹಾವೃಕ ಈಹಾವೃಕ (ಪುಂ) ವೃಕ, ತೋಳ. ಈಹಾಪ್ರಧಾನೋ ವೃಕಃ।

ಈಹಿತ ಈಹಿತ (ನ०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. 2. ಪ್ರಯತ್ನ. 3. ಚೇಷ್ಟೆ, ವ್ಯಾಪಾರ. ಈಹ(ಚೇಷ್ಟಾಯಾಮ್) ಭಾವೇ "ಕ್ತಃ" (೩-೩-೧೧೪)। ಅಕೃತ್ರಿಮಪ್ರೇಮರಸಾಹಿತೈರ್ಮನೋ ಹರನ್ತಿ ರಾಮಾಃ ಕೃತಕೈರಪೀಹಿತೈಃ" ಕಿರಾ० ೮-೪೬। (ವಿ०)4. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ಯದ್ವಿಸ್ಮರ್ತುಮಪೀಹಿತಂ ಶಮವತಾ ಶಾನ್ತಿ ಕುಲಸ್ಯೇಚ್ಛತಾ" ವೇಣೀ० ೧-೨೪। 5. (ಇಡಲು) ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ಹ್ರೀಮತ್ಯಾ ಶಿರಸೀಹಿತಃ ಸಪುಲಕಸ್ವೇ-ದೋದ್ಗಮೋತ್ಕಮ್ಪಯಾ" ರತ್ನಾ० ೧-೧।

ಇತಿ "ಈ" ಕಾರಾದಿಪದಾರ್ಥನಿರೂಪಣಮ್।

ಉ

ಉ ಉ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸ್ವರ (ಅಚ್) ವರ್ಣವು. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದದಿಂದ ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ಇದು ಆಭ್ಯಂತರ ವಿವೃತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಓಷ್ಠ (ತುಟಿ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು.

ಉ ಉ (ಪುಂ)1. ಈಶ್ವರ. "ಅಕಾರೋ ವಿಷ್ಣುರುದ್ದಿಷ್ಟ ಉಕಾರಸ್ತು ಮಹೇಶ್ವರಃ"। 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. 3. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. 4. ಈಶ್ವರನ ಶಿರಸ್ಸು. 5. ವಿಷ್ಣು. "ಉಕಾರಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯೇ ನೇತ್ರೇ ಹರಮೌಲೌ ಹರೇ ಹರೌ" ನಾನಾರ್ಥರ०। (ಅವ್ಯ०) 6. ಸಂಬೋಧನೆ, ಕರೆ. "ಉ ಮೇತಿ ಮಾತ್ರಾ ತಪಸೋ ನಿಷಿದ್ಧಾ ಪಶ್ಚಾದುಮಾಖ್ಯಾಂ ಸುಮುಖೀ ಜಗಾಮ" ಕುಮಾ० ೧-೨೬। 7. ಕೋಪದ ಮಾತು. 8. ಪ್ರಶ್ನೆ. 9. ಅಂಗೀಕಾರ. 10. ಪಾದಪೂರಣ. 11. ಅನುಕಂಪ, ದಯೆ. 12. ನಿಯೋಗ, ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಜ್ಞೆ. "ಉ ಸಮ್ಬೋಧನ ರೋಪೋಕ್ತಯೋರನುಕಮ್ಪಾನಿಯೋಗಯೋಃ। ಪದಸ್ಯ ಪೂರಣೇ ಪಾದಪೂರಣೇऽಪಿ ಚ ದೃಶ್ಯತೇ" ಮೇದಿ०।

ಉಕಾರ ಉಕಾರ (ಪುಂ) 1. ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. 2. "ಉ" ವರ್ಣ.

ಉಕ್ತ ಉಕ್ತ (ನ०)1. ಉಕ್ತಿ, ಮಾತು. ವಚ (ಪರಿಭಾಷಣೇ) ಭಾವೇ "ಕ್ತಃ" (೩-೩-೧೧೪)। "ಬಾಲಾದಪಿ ಗ್ರಹೀತವ್ಯಂ ಯುಕ್ತಮುಕ್ತಂ ಮನೀಷಿಭಿಃ" ಹಿತೋ०। (ವಿ०)2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. ವಚ "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। "ಸಮ್ಪ್ರತ್ಯ-ಸಾಮ್ಪ್ರತಂ ವಕ್ತುಮುಕ್ತೇ ಮುಸಲಪಾಣಿನಾ" ಮಾಘ० ೨-೭೦। 3. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "ಅಸಾವನುಕ್ತೋऽಪಿ ಸಹಾಯ ಏವ" ಕುಮಾ० ೩-೨೧। (ಸ್ತ್ರೀ०) –ಕ್ತಾ–ಕ್ತ್ರಿ. ಒಂದು ಅಕ್ಷರದ ಪಾದವುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸು. "ಉಕ್ತಾನುಕ್ತಾ ತಥಾ ಮಧ್ಯಾ" ವೃ० ರ०।

ಉಕ್ತವತ್ ಉಕ್ತವತ್ (ವಿ०) ಹೇಳಿದವನು, ಮಾತನಾಡಿದವನು. ವಚ (ಪರಿಭಾಷಣೇ) "ಕ್ತವತುಃ" (೩-೪-೬೮)। "ಇತ್ಯುಕ್ತವನ್ತಂ ವ್ರಜ ಸಾಧಯೇತಿ" ಕಿರಾ० ೩-೨೪।

ಉಕ್ತಿ ಉಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಮಾತು. ವಚ (ಪರಿಭಾಷಣೇ) "ಕ್ತಿನ್" (೩-೩-೯೪)। "ಇತ್ಯುಕ್ತವಾನುಕ್ತಿವಿಶೇಷರಮ್ಯಂ ಮನಃ ಸಮಾಧಾಯ ಜಯೋಪಪತ್ತೌ" ಕಿರಾ० ೩-೧೦। 2. ಶಬ್ದ ಶಕ್ತಿ, ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆ.

ಉಕ್ಷ–ಸೇಚನೇ (ಭ್ವಾ० ಪರ० ಸಕ० ಸೇ०) ಉಕ್ಷತಿ। ಉಕ್ಷಾञ್ಚಕಾರ, –ಬಭೂವ, –ಆಸ। ಉಕ್ಷಿತಾ। ಉಕ್ಷಿಷ್ಯತಿ। ಉಕ್ಷತು। ಔಕ್ಷತ್। ಉಕ್ಷೇತ್ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಿಂಪಿಸು, ಸೇಚನೆಮಾಡು,

ಒದ್ದೆಮಾಡು, ನೆನೆಸು. "उक्षाम्बभूवुरभितो वपुरम्बुवर्षैः" माघ० ५-३०।

कर्मणि:—उक्ष्यते। उक्षाञ्चक्रे, –बभूवे, –आसे। उक्षिता। उक्षिष्यते। उक्ष्यताम्। औक्ष्यत। उक्ष्येत। उक्षिषीष्ट। औक्षि। औक्षिष्यत।

णिचि:—उक्षयति, –ते। उक्षयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। उक्षयिता। उक्षयिष्यति। उक्षयतु, –ताम् इत्यादि.

सनि:—उचिक्षिषति। उचिक्षिषांचकार, –बभूव, –आस इत्यादि.

कृत्सु:—उक्षितव्यम्। उक्षणीयम्। उक्ष्यम्। उक्षितः। उक्षितवान्। उक्षन्। उक्षितम्। उक्षणम्। उक्षितुम्। उक्षित्वा। प्रोक्ष्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अभि+उक्ष = अभ्युक्षति। ಹಸ್ತವನ್ನು ಕೆಳ ಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವಿಕೆ.

(2) अव + उक्ष = अवोक्षति। ಹಸ್ತವನ್ನು ಓರೆ ಮಾಡಿ ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವುದು.

(3) प्र + उक्ष = प्रोक्षति। ಹಸ್ತವನ್ನು ಮೇಲು ಮುಖ ಮಾಡಿ ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವುದು. "उत्तानेनैव हस्तेन प्रोक्षणं परिकीर्तितम्। न्यञ्चताऽभ्युक्षणं प्रोक्तं तिरश्चावोक्षणं स्मृतम्"। [ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗಗಳು.]

उक्षण ಉಕ್ಷಣ (ನ०) ನೀರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ. उक्ष (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वसिष्ठमन्त्रोक्षणजात्प्रभावात् उदन्वदाकाशमहीधरेषु" रघु० ५-२७।

उक्षतर ಉಕ್ಷತರ (पु०) ಸಣ್ಣ ಹೋರಿ, ಗಾಡಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ವಯಸ್ಸಿನ ಹೋರಿ. अल्पः उक्षा "तरप्"। "अनुक्षणं नोक्षतरः प्रतीच्छति" माघ० १२-१०।

उक्षन् ಉಕ್ಷನ್ (पु०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. उक्ष (सेचने) "कनिः" (उ० १-१५७)। "परीतमुक्षावजये जयश्रिया नदन्तमुच्चैः क्षतसिन्धुरोधसम्" किरा० ४-११। ಕೆಲವೆಡೆ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಜಂತವಾಗಿ महोक्षः वृद्धोक्षः इत्यादि ರೂಪವಾಗುವುದು. (वि०) 2. ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ, ನೀರನ್ನು ಸಿಂಪಿಸುವ.

उक्षित ಉಕ್ಷಿತ (वि०) ನೆನೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒದ್ದೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उक्ष (सेचने) "क्तः" (३-२-१०२)। "शस्त्रैर्द्विषच्छिरच्छेदप्रोच्छलच्छोणितोक्षितैः" माघ० २-६६।

उखा ಉಖಾ (स्त्री०) 1. ಅಡಿಗೆಯ ತಪ್ಪಲಿ, ಅನ್ನ ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. ओखति – उख (गतौ) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಅಗಿ ಕುಂಡ.

उख्य ಉಖ್ಯ (वि०) ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು. उखायां संस्कृतम् "यत्" (४-२-१७)। "शूल्यमुख्यं च होमवान्" भट्टि० ४-९।

उग्र ಉಗ್ರ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. उच (समवाये) "रन्" गश्चान्तादेशः (उ० २-२८)। "वह्निरूपं वपुरुग्ररेतश्चयेन वह्निः किल निर्जगाम," कुमा० ९-१७। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 3. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಶೂದ್ರಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೇರೆಜಾತಿಯವನು. "वैश्याशूद्रयोस्तु राजन्यात् माहिष्योग्रौ सुतौ स्मृतौ" शङ्खलि०। 4. ನುಗ್ಗೆಮರ. 5. ಕೇರಳ ದೇಶ. 6. ರೌದ್ರರಸ. 7. ಪಾರಶವ, ಶೂದ್ರ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಸಂಕರಜಾತಿಯವನು, ಕೋಟೆ ಬೊಕ್ಕಸ ಮತ್ತು ಅಂತಃಪುರಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. "उग्रः पारशवो दुर्गधनान्तःपुरपालनात्" वैज०। (न०) 8. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. (वि०) 9. ತಪ್ಪಿಗೆ ತಕ್ಕ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಿಸುವವನು, ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. 10. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. 11. ತೀವ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಚುರುಕಾದ. 12. ದೀರ್ಘವಾದ, ಉದ್ದವಾದ. 13. ಕೋಪಸ್ವಭಾವದ. 14. ಪರಾಕ್ರಮಿ, ಬಲಶಾಲಿ. 15. ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಭಯಂಕರವಾದ. (स्त्री०) –ग्रा –ग्री. 1. ಬಜೆ. 2. ಅಜವಾನ, ಓಮು, ವಾದಕ್ಕೆ. 3. ಪಾರ್ವತಿ. 4. ಕ್ರೂರ ಹೆಂಗಸು.

उग्रकर्मन् ಉಗ್ರಕರ್ಮನ್ (वि०) ಕ್ರೂರವಾದ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ, ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ದಯ. उग्रं कर्मास्य।

उग्रकाण्ड ಉಗ್ರಕಾಂಡ (पु०) ಹಾಗಲಕಾಡ.

उग्रगन्ध ಉಗ್ರಗಂಧ (पु०) 1. ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 2. ತೇಗದ ಮರ. 3. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. (न०) 4. ಹಿಂಗು. (वि०) 5. ಉತ್ಕಟವಾದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. उग्रो गन्धो यस्य। (स्त्री०) –गन्धा –गंधा. 1. ಅಜವಾನ, ಓಮ. 2. ಬಜೆ. "उग्रगन्धाजमोदायां वचायां छिविककौषधौ" मेदि०। "वचाजमोदयोरुग्रगन्धा स्त्री लशुने तु ना" नानार्थर०।

उग्रता ಉಗ್ರತಾ (स्त्री०) 1. ಉಗ್ರವಾದ ಕೆಲಸ. 2. ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ, ಚುರುಕು. 3. ಒಂದು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವ; ಶೌರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪರಾಧ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಸಹಿಷ್ಣುತೆಯು ಉಗ್ರತೆಯೆನ್ನಿಸುವುದು. "शौर्यापिराधादिभवं भवेच्चण्डत्वमुग्रता" सा० द० ३-१४९।

उग्रतारा ಉಗ್ರತಾರಾ (स्त्री०) ದೇವಿ, ಭಯಂಕರ ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡುವ ಮಹಾದೇವಿ. "तारकत्वात्सदा तारा महामोक्षप्रदायिनी। उग्रापत्तारिणी यस्मादुग्रतारा प्रकीर्तिता"।

उग्रदण्ड ಉಗ್ರದಂಡ (वि०) ಕಠಿನವಾದ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡುವವನು. उग्रो दण्डो यस्य।

उग्रधन्वन् ಉಗ್ರಧನ್ವನ್ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. (वि०) 2. ಭಯಂಕರವಾದ ಧನುಸ್ಸುಳ್ಳ. उग्रं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३२)।

उग्रनासिक ಉಗ್ರನಾಸಿಕ (वि०) ಉದ್ದವಾದ ಮೂಗುಳ್ಳವನು. उग्रा दीर्घा नासिका यस्य।

उग्रम्पश्य ಉಗ್ರಂಪಶ್ಯ (वि०) ಕ್ರೂರವಾದ ನೋಟವುಳ್ಳ, ಭಯಂಕರವಾಗಿ ನೋಡುವ. उग्रं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "खश्" (३-२-३७)। निपा०।

उग्रशेखरा ಉಗ್ರಶೇಖರಾ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ. उग्रस्य शेखरः आवासत्वेनास्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

उग्रसेन ಉಗ್ರಸೇನ (पु०) 1. ಸೋಮವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗ. 2. ಪಾಂಡವರ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ಮಗ, ಜನಮೇಜಯನ ಸಹೋದರ. 3. ಕಂಸನ ತಂದೆ, ಆಹುಕನ ಮಗ, ದೇವಕನ ಸಹೋದರ. "तस्याहुकश्चाहुकी च कन्या चैवाहुकात्मजौ। देवकश्चोग्रसेनश्च चत्वारो देवकात्मजाः" भाग० ९-२४।

उचित ಉಚಿತ (वि०) 1. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅರ್ಹವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. उच (समवाये) "क्तः" (३-४-७२)। "परिश्रमैर्ल्लोहितचन्दनोचितः" किरा० १-३४। 2. ಪಳಗಿದ, ಪರಿಚಿತವಾದ. "अपत्यैरिव नीवारभागधेयोचितैर्मृगैः" रघु० १-५०। "साधं कथंचिदुचितैः पिचुमर्दपत्रैः" माघ० ५-६६। 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಸ್ತುತ್ಯವಾದ. 4. ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವಾದ, ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ.

उच्च ಉಚ್ಚ (पु०) (ಜಾತಕದಲ್ಲಿ) ಗ್ರಹಗಳ ಉಚ್ಚರಾಶಿ; ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಮೇಷರಾಶಿ, ಚಂದ್ರನಿಗೆ ವೃಷಭರಾಶಿ, ಕುಜನಿಗೆ ಮಕರರಾಶಿ, ಬುಧನಿಗೆ ಕನ್ಯಾರಾಶಿ, ಗುರುವಿಗೆ ಕರ್ಕಾಟಕರಾಶಿ, ಶುಕ್ರನಿಗೆ ಮೀನರಾಶಿ, ಶನಿಗೆ ತುಲಾರಾಶಿಗಳು ಉಚ್ಚರಾಶಿಗಳು. (वि०)2. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. उत्क्षिप्य बाहू चीयते—उद् + चिञ् (चयने) "डः" (३-२-१०१)। "क्षीरसिन्धुरिव मन्दरभिन्नः काननान्यविरलोच्चतरूणि" किरा० ९-२८। "उच्चा रणत्पक्षिगणास्तटीस्तम्" माघ० ४-१८।

उच्चकैस् ಉಚ್ಚಕೈಸ್ (अव्य०) 1. ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. उच्चैः टेः प्राक् "अकच्" (५-३-७३)। "अथोच्चकैरासनतः पराध्यात्" किरा० २-५७। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. "युवा कराक्रान्तमहीभृदुच्चकैरसंशयं सम्प्रति तेजसा रविः" माघ० १-७०। 3. ಗಟ್ಟಿಯಾದ(ಶಬ್ದದ ವಿಶೇಷಣವಾದಲ್ಲಿ).

उच्चटा ಉಚ್ಚಟಾ (स्त्री०) 1. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. 2. ಗುಲಗಂಜಿಗಿಡ. 3. ನಾಗಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. 4. ಬೂಟಾಟಿಕೆ. "उच्चटा दम्भचर्यायां प्रभेदे लशुनस्य च" हेम०।

उच्चण्ड ಉಚ್ಚಂಡ (वि०)1. ಬಹಳ ಕೋಪ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾವ, ಬಹಳ ಚುರುಕಾದ. 3. ಶೀಘ್ರವಾದ, ಸಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ವಿಳಂಬವಿಲ್ಲದ. उद्+चडि (कोपे) "अच्" (३-१-१३४)। "उच्चण्डमविलम्बितम्" अम०।

उच्चदेव ಉಚ್ಚದೇವ(पु०)ಶ್ರೀ ವಾಸುದೇವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ

उच्चनीच ಉಚ್ಚನೀಚ (वि०) 1. ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ, ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ತಗ್ಗಾದ. 2. ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ. उच्चैश्च नीचैश्च।

उच्चय ಉಚ್ಚಯ (पु०) 1. ರಾಶಿ, ಕುಪ್ಪೆ, ಗುಡ್ಡೆ ಸಮೂಹ. उद्+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६) "चित्रे निवेश्य परिकल्पितसत्त्वयोगा रूपोच्चयेन मनसा विधिना कृता नु" शाकु० २-९। 2. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ ಶೇಖರಿಸುವುದು, ಕೂಡಿಸಿಡುವುದು. "इति पुष्पोच्चयं निरूपयति" शाकु० ४। 3. (ಹೆಂಗಸರ) ಸೀರೆಯ ಸೊಂಟದ ಗಂಟು, ಸೀರೆಯನ್ನುಡುವಾಗ ಸೊಂಟದ ಹಾಕುವ ಗಂಟು, ನೀವೀಬಂಧ. "प्रियेऽधरा यच्छति वाचमुन्मुखी निबद्धदृष्टिः शिथिलाकुलोच्चया" किरा० ९-१५।

उच्चरत् ಉಚ್ಚರತ್ (वि०) 1. ಉಚ್ಚರಿಸುವ, ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ. उद् + चर (गतौ

"शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವ, ಮೀರುವ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ.

उच्चरित **ಉಚ್ಚಾರಿತ** (ವಿ॰) ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + चर (गतौ) अन्तर्भूतण्यर्थः "क्तः" (३-२-१०२)। "सकृदुच्चरितः शब्दः सकृदेवार्थं गमयति"।

उच्चलत् **ಉಚ್ಚಲತ್** (ವಿ॰) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. उद्+चल (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)।

उच्चलित **ಉಚ್ಚಲಿತ** (ವಿ॰) ಹೊರಟಿರುವ, ಹೊರಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿರುವ. उद् + चल (सञ्चलने) "क्तः" (३-४-७२)। "स्थितः स्थितामुच्चलितः प्रयातां निषेदुषीमासनबन्धधीरः" रघु॰ २-६।

उच्चाटन **ಉಚ್ಚಾಟನ** (ನ॰) 1. ಕೆತ್ತುಹಾಕುವುದು, ಬುಡ ಸಹಿತ ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು. उद् + चट (भेदने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು, ವಿಶ್ಲೇಷಮಾಡುವುದು, ಇರುವ ಜಾಗದಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು. 3. ಶೂನ್ಯ, ಮಾಟ, ಮಂತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ, ಅಭಿಚಾರಿಕಕೃತ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಭೂತ ಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವುದು. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸುವುದು.

उच्चार **ಉಚ್ಚಾರ** (पु॰) 1. ಉಚ್ಚರಿಸುವಿಕೆ, ನುಡಿಯುವುದು. उद् + चर (गतौ) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪುರೀಷ, ಅಮೇಧ್ಯ, ಮಲ. कर्मं॰ "घञ्" (३-३-१९)। "मूत्रोच्चारसमुत्सर्गं दिवा कुर्यादुदङ्मुखः" मनु॰ ४-५०। 3. ಗ್ರಹಗಳು ರಾಶಿಯಿಂದ ರಾಶಿಗೆ ಸಂಚರಿಸುವುದು.

उच्चारण **ಉಚ್ಚಾರಣ** (ನ॰) ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಿಕೆ, ನುಡಿಯುವಿಕೆ. उद् + चर + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "उच्चारणज्ञोऽथ गिरां दधानमुच्चारणस्पष्टिगुणास्तटीस्थम्" माघ॰ ४-१८। ವರ್ಣಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮ; ಮೊದಲು ಆತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಮನಸ್ಸು ಅನಂತರ ಜಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವುದು. ಅದರಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯುವು ತಾಲ್ವಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದು ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. "आत्मा बुद्ध्या समेत्यार्थान् मनो युङ्क्ते विवक्षया। मनः कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम्। मारुतस्तूरसि चरन् मन्द्रं जनयति स्वरम्" पा॰ शि॰।

उच्चारित **ಉಚ್ಚಾರಿತ** (ವಿ॰) 1. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿದ. उच्चार "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಉಚ್ಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + चर (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उच्चार्य **ಉಚ್ಚಾರ್ಯ** (ವಿ॰) 1. ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ನುಡಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹೇಳಬಹುದಾದ. उद् + चर (गतौ) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य॰) 2. ಉಚ್ಚರಿಸಿ, ನುಡಿದು. उद्+चर+णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)। "लक्ष्मीं समुत्सुकयितासि भृशं परेषामुच्चार्य वाचमिति तेन तिरोबभूवे" किरा॰ ११-८१।

उच्चार्यमाण **ಉಚ್ಚಾರ್ಯಮಾಣ** (ವಿ॰) ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. उद्+चर (गतौ)+णिच् कर्म॰ "शानच्" (३-२-१२४)। "मुखसहितनासिकयोच्चार्यमाणो वर्णोऽनुनासिकसंज्ञः स्यात्" सि॰ कौ॰।

उच्चावच **ಉಚ್ಚಾವಚ** (ವಿ॰) 1. ಅನೇಕವಿಧವಾದ, ನಾನಾಬಗೆಯಾದ. उदक् चावाक्च। "उच्चावचं नैकभेदम्" अम॰। 2. ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ, ಸಮವಲ್ಲದ. "भिन्नेषु रत्नकिरणैः किरणेष्विवेन्दोरुच्चावचैरुपगतेषु सहस्रसंख्याम्" माघ॰ ४-४६।

उच्चिचीषा **ಉಚ್ಚಿಚೀಷಾ** (स्त्री॰) (ಪುಷ್ಪವನ್ನು) ಕೀಳುವ ಆಸೆ, (ಹೂವನ್ನು) ಬಿಡಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. उच्चेतुमिच्छा— उद् + चिञ् (चयने) + सन् "अः" (३-३-१०३)। "उपरि निरवलम्बनं प्रियस्य न्यपतदथोच्चतरोच्चिचीषयान्या" माघ॰ ७-४८।

उच्चिचीषु **ಉಚ್ಚಿಚೀಷು** (वि॰) (ಪುಷ್ಪವನ್ನು) ಬಿಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, (ಹೂವನ್ನು) ಕೀಳುವ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. उद्+चिञ् (चयने)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

उच्चैःशिरस् **ಉಚ್ಚೈಃಶಿರಸ್** (वि॰) ಉದಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ದೊಡ್ಡಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಮಹಾತ್ಮ. उच्चैरुन्नतं शिरो यस्य। "क्षुद्रेऽपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्वमुच्चैःशिरसां सतीव" कुमा॰ १-१२।

उच्चैःश्रवस् **ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್** (पु॰) 1. ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ. [ಇದು ಅಮೃತಮಥನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು]. "धन्वन्तरिस्तथा मद्यं श्रीर्देवी कौस्तुभो मणिः। शशाङ्को विमलश्चापि समुत्तस्थुः समन्ततः। उच्चैःश्रवा हयो रम्यः पीयूषं तदनन्तरम्" हरिवं॰। "न चित्रमुच्चैःश्रवसः पदक्रमम्" माघ॰ १-५२।

(वि॰) 2. ऎत्तरवाद कवियुळ्ळ, उद्दद कवियुळ्ळ. उच्चैरुन्नतं श्रवोऽस्य। 3. कॆवुड. उच्चैरुन्नतं शब्दं शृणोति – श्रु (श्रवणे) "असुन्" (उ॰ ४-१८९)।

उच्चैर्घुष्ट उच्चैर्घुष्ट (न॰) घोषणॆ, डंगुर हॊडॆयुवुदु, गट्टियागि कूगिहेळुवुदु. उच्चैः घुष्यते स्म। घुषिर् (अविशब्दने) "क्तः" (३-३-११४)।

उच्चैर्घोष उच्चैर्घोष (पु॰) 1. गट्टियाद शब्द, ऎल्लरू केळुवंतॆ उच्चस्वरदिंद हेळुवुदु. उच्चैः+घुषिर् (अविशब्दने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। –घोषणम् –घोषणवत्.

उच्चैस् उच्चैस् (अव्य॰) 1. ऎत्तरवाद, उन्नत वाद. उद्+चिञ् (चयने) "डैसिः" (उ॰ ५-१२)। "उच्चैर्महारजतराजिविराजितासौ" माघ॰ ४-२८। 2. प्रचुरवाद, अधिकवाद, हॆच्चाद. "प्रवादमुच्चैरयशस्करं श्रियः" माघ॰ १-४४। 3. गट्टियागि, ऎल्लरिगू केळिसुवंतॆ. "प्रयच्छतोच्चैः कुसुमानि मानिनी विपक्षगोत्रं दयितेन लम्भिता" किरा॰ ८-१४। 4. ऎत्तर, उन्नत्य. 5. महत्तरवाद, दॊड्डदाद, श्रेष्ठवाद. "जनोऽयमुच्चैःपदलङ्घनोत्सुकः" कुमा॰ ५-६४।

उच्छन्न उच्छन्न (वि॰) नाशहॊंदिद, लुप्तवाद. उद् + छद (अपवारणे) "क्तः" (३-४-७२)।

उच्छलत् उच्छलत् (वि॰) मेलक्कॆ हारुत्तिरुव, मेलक्कॆ ऎळुत्तिरुव. उद् + शल (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "यस्याश्चलद्वारिधिवारिवीचिच्छदोच्छलच्छङ्खकुलाकुलेन" माघ॰ ३-३७।

उच्छलन उच्छलन (न॰) मेलक्कॆ हारुविकॆ. मेलक्कॆ ऎळुविकॆ. उद् + शल (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उच्छादन उच्छादन (न॰) 1. हॊदिकॆ. 2. सुगंध द्रव्यवन्नु मैगॆ हच्चुवुदु. उद् + छद (अपवारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उच्छास्त्र उच्छास्त्र (वि॰) 1. शास्त्रवन्नु मीरिद, शास्त्रमर्यादॆयन्नु उल्लंघिसिद. 2. शास्त्रक्कॆ विरोधवाद, शास्त्रक्कॆ प्रतिकूलवाद. उद्गतं शास्त्रं येन।

उच्छासन उच्छासन (वि॰) आज्ञॆयन्नु मीरिद, आज्ञॆगॆ विधेयनल्लद, हतोटगॆ ऒळपडद. उत्क्रान्तः शासनम्।

उच्छिख उच्छिख (वि॰) 1. उरियुत्तिरुव, ज्वलिसुत्तिरुव (बॆंकॆ). उद्गता शिखा यस्य। "शमीतरुं शुष्कमिवाग्निरुच्छिखः" किरा॰ १-३२। 2. मेलक्कॆ हरडिद कान्तियुळ्ळ. "यतः पराध्यानि भृतान्यनूनैः प्रस्थैर्मुहुर्भूरिभिरुच्छिखानि" माघ॰ ४-११।

उच्छिङ्घन उच्छिंघन (न॰) काटि कफवन्नु ऒगियुवुदु. उद् + शिघि (आघ्राणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उच्छित्ति उच्छित्ति (स्त्री॰) बुडसहित कित्तु हाकुवुदु, मूलोत्पाटन माडुवुदु. उद्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उच्छिन्दत् उच्छिंदत् (वि॰) कत्तरिसुत्तिरुव, कडियुत्तिरुव. उद्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

उच्छिन्न उच्छिन्न (वि॰) 1. मूलोत्पाटन माडल्पट्ट, बुडसहित कित्तुहाकल्पट्ट. उद्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "उच्छिन्नमित्रो विगुणॆरुपेतः" भट्टि॰ १२-३९।

उच्छिरस् उच्छिरस् (वि॰) 1. ऎत्तरवाद, उन्नत वाद. 2. उद्दवाद तलॆयुळ्ळ. 3. महात्म, प्रमुख, प्रभावशालि, महिमान्वित. उन्नतं शिरो यस्य। "शैलात्मजापि पितुरुच्छिरसोऽभिलाषम्" कुमा॰ ३-७५। "प्रभावेण द्वितीयेन तथैवोच्छिरसा त्वया" कुमा॰ ६-७०। 4. मेलक्कॆ ऎत्तिद तलॆयुळ्ळ.

उच्छिष्ट उच्छिष्ट (न॰) 1. यज्ञशेषः 2. दॆवरिगॆ निवेदन माडिद अन्न मॊदलादुदु. (वि॰) 3. ऊटमाडि उळिद, तिंदु अवशिष्टवाद. उद् + शिष (असर्वोपयोगे) "क्तः" (३-२-१०२)। "यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत्। उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम्" गीता १७-१०। 4. त्यजिसल्पट्ट, बिडल्पट्ट, अनुभविसि तळ्ळहाकल्पट्ट. 5. अशुचियाद, ऊटमाडि ऎंजलाद. "रेवतीवदनोच्छिष्टपरिपूतपुटे दृशौ" माघ॰ २-१६। 6. हळियदाद, तंगळाद.

उच्छिष्टगणेश ಉಚ್ಛಿಷ್ಟಗಣೇಶ (ಪು೦) ತಂತ್ರೋಕ್ತ ನಾದ ಗಣಪತಿ. ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ ಗಣಪತಿಯ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಶುಚಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅಶುಚಿಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. "भुक्त्वोच्छिष्टो जपेन्नित्यं गणेशस्य सदा प्रियः"। "उच्छिष्टश्चाशुचिर्भूत्वा जपपूजनमाचरेत्। अनुच्छिष्टो न सिद्धयेत्तु तस्मादेवं समाचरेत्"।

उच्छिष्टभोजन ಉಚ್ಛಿಷ್ಟಭೋಜನ (ನ೦) 1. ಇತರರು ತಿಂದು ಉಳಿದುದನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು. (ವಿ೦) 2. ಯಜ್ಞ ಶೇಷವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು. उच्छिष्टं भोजनं यस्य। "यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः" गीता ३-१३। 3. ದೇವರಿಗೆ ನಿವೇದನಮಾಡಿ ಊಟಮಾಡುವವನು. "तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः" गीता ३-१२।

उच्छिष्टभोजिन् ಉಚ್ಛಿಷ್ಟಭೋಜಿನ್ (ವಿ೦) ಉಂಡು ಉಳಿದುದನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು, ಉಚ್ಛಿಷ್ಟವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. उच्छिष्टं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाव्यवहारयोः) "णिनिः" (३-२-७८)।

उच्छीर्षक ಉಚ್ಛೀರ್ಷಕ (ನ೦) 1. ತಲೆದಿಂಬು. उत्तोल्य स्थापितं शीर्षं यत्र "कप्"। 2. ತಲೆ. (ವಿ೦) 3. ತಲೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳ. उद्गतं शीर्षं यस्य।

उच्छून ಉಚ್ಛೂನ (ವಿ೦) 1. ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. 2. ಉಬ್ಬಿರುವ, ಊದಿಕೊಂಡಿರುವ. उद्+ट्वो शिव (गतिवृद्धयोः) "क्तः" (३-४-७२)। नत्वम् (८-२-४५)। "अनवरतरुदितोच्छूनताम्रदृष्टिमद्राक्षम्" दशकु०। 3. ಸ್ಥೂಲವಾದ, ದಪ್ಪನಾದ, ಕೊಬ್ಬಿರುವ. "स्वर्ग्रामटिकाविलुण्ठनवृथोच्छूनैः किमेभिर्भुजैः" हनु० ना०।

उच्छृङ्खल ಉಚ್ಛೃಂಖಲ (ವಿ೦) 1. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ. उत्क्रान्तः शृङ्खलातः (वा० १-४-७९)। "अन्यदुच्छृङ्खलं सत्त्वमन्यच्छास्त्रनियन्त्रितम्" माघ० २-६२। 2. ಶಿಕ್ಷಕನಿಲ್ಲದ, ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ, ತನ್ನಿಷ್ಟದಂತೆ ನಡೆಯುವ. 3. ಅಕ್ರಮವಾದ, ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ.

उच्छेत्तृ ಉಚ್ಛೇತ್ತೃ (ವಿ೦) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಧ್ವಂಸ ಮಾಡುವ. 2. ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವ. उद्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

उच्छेद ಉಚ್ಛೇದ (ಪು೦) 1. ನಾಶ, ಧ್ವಂಸ. उद्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उच्छेदं जन्मनः कर्तुमेषि शान्तस्तपोधन" किरा० ११-३१। "किमिति सर्वपशूच्छेदः क्रियते" हितो०। 2. ಬುಡ ಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. 3. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 4. ಕೊಯ್ಯುವುದು. उद्+छिदिर् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–उच्छेदनम्–ಉಚ್ಛೇದನಮ್.**

उच्छेद्य ಉಚ್ಛೇದ್ಯ (ವಿ೦) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಕತ್ತರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. उद्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ. ಕರ್ಮ೦ "ण्यत्" (३-१-१२४)।

उच्छेषण ಉಚ್ಛೇಷಣ (ನ೦) 1. ಉಳಿಕೆ, ಶೇಷ, ಬಾಕಿ. 2. ಊಟಮಾಡಿದ ಶೇಷ, ಉಂಡು ಉಳಿದ ಎಂಜಲು. "सरस्वतीमुखग्रहणोच्छेषणीकृतो दशनच्छद एष चुम्बितुम्" दशकु०।

उच्छोषण ಉಚ್ಛೋಷಣ (ನ೦) 1. ಒಣಗಿಸುವುದು, ಬಾಡಿಸುವುದು. उद्+शुष (शोषणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (ವಿ೦) 2. ಒಣಗಿಸುವ, ಬಾಡಿಸುವ. 3. ಸಂತಾಪಗೊಳಿಸುವ, ಸುಡುವ. उद्+शुष+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम्" गीता २-८।

उच्छ्राय ಉಚ್ಛ್ರಾಯ (ಪು೦) ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. उद्+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)।

उच्छ्रयण ಉಚ್ಛ್ರಯಣ (ನ೦) 1. ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. 2. ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. उद्+श्रिञ् (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उच्छ्राय ಉಚ್ಛ್ರಾಯ (ಪು೦) 1. ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. उद्+श्रिञ् (सेवायाम्) "घञ्" (३-३-४९)। "भवन्ति नोद्दामगिरां कवीनामुच्छ्रायसौन्दर्यगुणा मृषोद्याः" माघ० ४-१०। "मनोहरोच्छ्रायनितम्बशोभया" किरा० ८-२३। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. "नीतोच्छ्रायं मुहुरशिशिररश्मेरुषस्तैः" किरा० ५-३१।

उच्छ्रायिन् ಉಚ್ಛ್ರಾಯಿನ್ (ವಿ೦) ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. उच्छ्रायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "छायाविधायिभिरनुज्झितभूतिशोभैरुच्छ्रायिभिर्बहलपाटलधातुरागैः" माघ० ५-२१।

उच्छ्रित उच्छ्रित (वि०) 1. उन्नतवाद, एत्तरवाद. उद्+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "अभिययौ स हिमाचलमुच्छ्रितं समुदितं नु विलङ्घयितुं नभः" किरा०.५-१। 2. बेळेदि-ऩ, अभिवृद्धि हॊंदिद. 3. मेलक्के हारिद, मेलक्के हरडिरुव. "विततशीकररश्मिभिरुच्छ्रितैरुपलरोधविवर्तिभिरम्बुभिः" किरा० ५-१५। "उत्क्षिप्तमुच्छ्रितसितांशुकरावलम्बैः" माघ० ४-२५। 4. हुट्टिद, उत्पत्तिहॊंदिद. "जातोन्नद्धप्रवृद्धाः स्युरुच्छ्रिताः" अम०। "उच्छ्रितं त्रिषु सञ्जाते समुन्नद्धप्रवृद्धयोः" मेदि०।

उच्छ्रिति उच्छ्रिति (स्त्री०) 1. अभिवृद्धि, बॆळवणिगॆ. 2. ऊन्नत्य, एत्तर. उद्+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उच्छ्वसत् उच्छ्वसत् (वि०) 1. उसिराडुत्तिरुव, बदुकिरुव. उद्+श्वस (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)। "निःसृतस्तिमिरभारनिरोधादुच्छ्वसन्निव रराज दिगन्तः" किरा० ९-२१। 2. विकासहॊंदुत्तिरुव, अरळुत्तिरुव. "उच्छ्वसत्कमलगन्धये ददौ पार्वतीवदन-गन्धवाहिने" कुमा० ८-१९।

उच्छ्वसन उच्छ्वसन (न०) 1. निट्टुसिरु बिडुविकॆ. 2. उसिराडुविकॆ. 3. सडिलवागुविकॆ. उद्+श्वस (प्राणने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "नीवीबन्धोच्छ्वसन-मधरस्पन्दनं दोर्विषादः" मालती० २-५।

उच्छ्वसित उच्छ्वसित (न०) 1. मेलिन उसिरु, प्राणवायु. उद्+श्वस (प्राणने) "क्तः" (३-३-११४)। 2. स्मरण, हारुविकॆ. उद्+श्वस "क्तः"। "वामेतरः संशयमस्य बाहुः केयूरबन्धोच्छ्वसितैर्ननोद" रघु० ६-६८। 3. सडिलवागुविकॆ. (वि०) 4. उसिराडुव. "विरजस्कैर्नभस्वद्भिर्दिश उच्छ्वसिता इव" रघु० १०-७३। 5. आश्वासनदिंद कूडिद, समाधान हॊंदिद. "त्वामुत्कण्ठोच्छ्वसितहृदया वीक्ष्य संभाष्य चैवम्" मेघ० २-३७। 6. उब्बिरुव, विकासहॊंदिद. 7. चलिसुव, हारुविकॆ. "इदमुच्छ्वसितालकं मुखम्" रघु० ८-५५। 8. सडिलवाद. "तद्दुकूलमथ चाभवत्स्वयं श्वसितोच्छ्वसितनीविबन्धनम्" कुमा० ८-४।

उच्छ्वास उच्छ्वास (पु०) 1. उसिरु, प्राणवायु. उद्+श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८)। "उष्णोच्छ्वासं समधिकतरोच्छ्वासिना दूरवर्ती" मेघ० २-३९। 2. आश्वासन, समाधान. 3. गद्य पद ऒंदु भाग.

उच्छ्वासिन् उच्छ्वासिन् (वि०) 1. उसिराडुव, उसिरन्नु ऎळॆदुकॊळ्ळुव. उच्छ्वसिति—उद्+श्वस (प्राणने) "णिनिः" (३-२-७८)। "उष्णोच्छ्वासं समधिकतरोच्छ्वासिना दूरवर्ती" मेघ० २-३९। 2. छलिसुव, हाराडुव. 3. मेलुश्वासवुळ्ळ, मेलु मुखवाद प्राणवायुवुळ्ळ. 4. ऎद्दु हॊगुव, आळिसिहॊगुव. उद्+श्वस "णिनिः" (३-१-१३४)। "तदीषदार्द्रस्फुरिणगण्डलेखमुच्छ्वासि-कालाञ्जनरागमक्ष्णोः" कुमा० ७-८२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। उच्छ्वासिनी उच्छ्वासिनी.

उज्जयिनी उज्जयिनी (स्त्री०) विक्रमादित्यन राजधानि, अवंतिदेशद मुख्य पट्टण; इदु सिप्रानदिय तीरदल्लिदॆ. [विवरक्कॆ "अवन्ती" पददल्लि नोडि.]

उज्जासन उज्जासन (न०) कॊल्लुविकॆ, प्राण तॆगॆयुविकॆ. उद्+जसु (हिंसायाम्)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उज्जासित उज्जासित (वि०) कॊल्लल्पट्ट, प्राण तॆगॆयल्पट्ट. उद्+जसु (प्राणने)+ णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उज्जीवन उज्जीवन (न०) बदुकुवुदु, नाश हॊंदुत्तिरुवनु पुनः सुधारिसिकॊळ्ळुविकॆ. उद्+जीव (प्राणधारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उज्जीवित उज्जीवित (वि०) बदुकिसल्पट्ट, (नाश हॊंदि) पुनः सुधारिसल्पट्ट. उद्+जीव (प्राणधारणे)+ णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उज्जीविन् उज्जीविन्[1] (वि०) कळिगुंदि पुनः चेतरिसिकॊळ्ळुव, पुनः बलगॊळ्ळुव. उद्+जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -जीविनी -जीविनी.

उज्जृम्भ उज्जृम्भ (पु०) 1. अरळुविकॆ, विकास हॊंदुविकॆ, दॊड्डदागुविकॆ. 2. आकळिकॆ. उद्+जृभि (गात्रविनामे) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 3. आकळिसुव. 4. अरळिरुव, विकास हॊंदिद. उद्+जृभि (गात्रविनामे) "अच्"

(३-१-१३४)। "उज्जृम्भवदनाम्भोजा भिनत्त्यङ्गानि साऽङ्गना" सा० द०।

उज्जृम्भण ಉಜ್ಜೃಂಭಣ (न०) 1. ಆರಳುವಿಕೆ, ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುವಿಕೆ, ದೊಡ್ಡದಾಗುವಿಕೆ. 2. ಆಕಳಿಸುವಿಕೆ. उद् + जृभि (गात्रविनामे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಅಧಿಕ್ಯ, ಅತಿಶಯ. "विषज्योतिरुज्जृम्भणोद्दामरव्यस्तविस्तारिदोःखण्डपर्यासितक्ष्माधरम्" मालती० ५-२३। भावे "अः" (३-३-१०३)। **उज्जृम्भा** ಉಜ್ಜೃಂಭಾ.

उज्जृम्भित ಉಜ್ಜೃಂಭಿತ (न०) 1. ಆಕಳಿಕೆ. 2. ಪ್ರಯತ್ನ, ವ್ಯಾಪಾರ. उद्+जृभि (गात्रविनामे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಆರಳಿದ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. उद् + जृभि कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

उज्ज्य ಉಜ್ಜ್ಯ (न०) ಹೆದೆಯೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧನುಸ್ಸು, ನಾಣು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಬಿಲ್ಲು. उद्गता ज्या यस्य।

उज्ज्वल ಉಜ್ಜ್ವಲ (पु०) 1. ಶೃಂಗಾರರಸ. उच्चैर्ज्वलति प्रकाशते—उद्+ज्वल (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. राजनि०। (वि०) 3. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "अथ स्वमायाकृतमन्दिरोज्ज्वलं ज्वलन्मणि व्योमसदां सनातनम्" किरा० ८-१। 4. ಜ್ವಲಿಸುವ, ಉರಿಯುವ. "उज्ज्वलालोकया स्निग्धा त्वया त्यक्ता न राजते" मालती० १०-४। 5. ಶುಭ್ರವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ವಿಶದವಾದ. 6. ಆರಳಿದ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. 7. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ, ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ. "स्वातन्त्र्यमुज्ज्वलमवाप करेणुराजः" माव० ५-४८। "उज्ज्वलो दीप्तशृङ्गारविशदेषु विकासिनि" मेदि०।

उज्ज्वलन ಉಜ್ಜ್ವಲನ (न०) 1. ಉರಿಯುವಿಕೆ. 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ. 3. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ. उद्+ज्वल (दीप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उज्ज्वलित ಉಜ್ಜ್ವಲಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಉರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + ज्वल (दीप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

उज्झ — उत्सर्गे (तुदा० पर० सक० से०) उज्झति। उज्झाञ्चकार, -बभूव, -आस। उज्झिता। उज्झिष्यति। उज्झतु। औज्झत्। उज्झेत्। उज्झयात्। औज्झीत्। औज्झिष्यत्। ತ್ಯಜಿಸು, ತೊರೆ, ಬಿಡು, ವಿಸರ್ಜಿಸು. "अद्यापि नोज्झति हरः किल कालकूटम्" चौरपं०। "सपदि विगतनिद्रस्तल्पमुज्झाञ्चकार" रघु० ५-७५। "प्राणानौज्झीच्च खड्गेन छिन्नैस्तेनैव मूर्धभिः" भट्टि० १५-८४।

कर्मणि:—उज्झ्यते। उज्झ्यताम्। औज्झ्यत। उज्झ्येत। औज्झि।

णिचि:—उज्झयति। उज्झयाञ्चकार। उज्झयिता। उज्झयिष्यति। उज्झयतु इत्यादि.

सनि:—उजिज्झिषति। उजिज्झिषाञ्चकार। उजिज्झिषिता इत्यादि.

कृत्सु:—उज्झितव्यः। उज्झनीयः। उज्झिता। उज्झ्यः। उज्झितः। उज्झितवान्। उज्झन्, उज्झती, उज्झन्ती। उज्झिष्यन्। उज्झितुम्। उज्झितम्। उज्झनम्। उज्झित्वा। समुज्झ्य। "परस्परारक्षिसादृश्यमदूरोज्झितवर्त्मसु" रघु० १-४०। "उदये मदवाच्यमुज्झता" रघु० ८-८४।

उज्झ ಉಜ್ಝ (वि०) ಬಿಡುವ, ತ್ಯಜಿಸುವ. उज्झ (उत्सर्गे) "अच्" (३-१-१३४)।

उज्झत् ಉಜ್ಝತ್ (वि०) ಬಿಡುವ, ತ್ಯಜಿಸುವ. उज्झ (उत्सर्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। "परस्य मर्माविधमुज्झतां निजं द्विजिह्वतादोषमजिह्मगामिभिः" माघ० १-६३। "स्रोतोभिर्मदजलमुज्झतामजस्रम्" किरा० ७-३८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **उज्झती** ಉಜ್ಝತೀ. **उज्झन्ती** ಉಜ್ಝನ್ತೀ. "उज्झती शुचमिवाशु तमिस्राम्" किरा० ९-१८।

उज्झित ಉಜ್ಝಿತ (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. उज्झ (उत्सर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "मुक्तमूललघुरुज्झितपूर्वः पश्चिमे नभसि संभृतसान्द्रः" किरा० ९-५। "प्रवृत्त एव स्वयमुज्झितश्रमः" माघ० १-४०।

उञ्छ ಉಂಛ (पु०) 1. ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ನಂತರ ಕೆಳಗೆ ಉದುರಿದ್ದ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡಿದ ನಂತರ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. उञ्छि (उञ्छे) "घञ्" (३-३-१८)। "उञ्छो धान्यश आदानम्" वैज०। "तान्युञ्छषष्ठाङ्कितसैकतानि" रघु० ५-८।

उञ्छन ಉಂಛನ (न०) ಅಂಗಡಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. उञ्छि (उञ्छे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ಉಞ್ಛವೃತ್ತಿ ಉಂಞ್ಛವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಕುಯ್ದ ನಂತರ ಕೆಳಗೆ ಉದಿರಿರುವ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಅದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವಿಕೆ.

ಉಞ್ಛಶಿಲ ಉಂಞ್ಛಶಿಲ (ನಂ) ಗದ್ದೆಯಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ನಂತರ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

ಉಟ ಉಟ (ನಂ) 1. ಎಲೆ. 2. ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು.

ಉಟಜ ಉಟಜ (ಪ್ಲಂನಂ) 1. ಪರ್ಣಶಾಲೆ, ತಪಸ್ವಿಗಳು ವಾಸಮಾಡಲು ಎಲೆ ಸೊಪ್ಪು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮನೆ, ಋಷಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ಉಟೇಭ್ಯೋ ಜಾಯತೇ – ಜನೀ (ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿ) "ಡಃ" (೩-೨-೯೮)। "ನವೋಟಜಾಭ್ಯನ್ತರಸಂಭೃತಾನಲಮ್" ಕುಮಾ೦ ೫-೧೭। "ಉಟಜದ್ವಾರವಿರೂಢಂ ನೀವಾರಬಲಿ ವಿಲೋಕಯತಃ" ಶಾಕು೦ ೪-೨೦। 2. ಗುಡಿಸಲು, ಕುಟೀರ.

ಉಡು ಉಡು (ಸ್ತ್ರೀನಂ) 1. ನಕ್ಷತ್ರ. ಉ ಕ್ಷಿಪಂ ಡ್ಯತೇ – ಡೀಙ್ (ವಿಹಾಯಸಾ ಗತೌ) "ಡ್ಡುಃ" (೩-೨-೧೮೦)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ಉಡುಃ ಉಡ್ವ ಉಡವಃ ಧೇನು ಶಬ್ದದಂತೆ. "ಉತ್ತಮ್ಭಿತೋಡುಭಿರತೀವತರಾಂ ಶಿರೋಭಿಃ" ಮಾಘ೦ ೪-೨೯। (ನಂ) 2. ಜಲ, ನೀರು.

ಉಡುಚಕ್ರ ಉಡುಚಕ್ರ (ನಂ) ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲ. ಉಡೂನಾಂ ಚಕ್ರಮ್। "ವಪ್ರೇಣ ಪರ್ಯನ್ತಚರೋಡುಚಕ್ರಃ ಸುಮೇರುವಪ್ರೋಜ್ವಹನ್ವಕಾರಿ" ಮಾಘ೦ ೩-೩೮।

ಉಡುಪ ಉಡುಪ (ಪುಂ) 1. ಚಂದ್ರ. ಉಡೂಃ ಉಡೂನ್ ವಾ ಪಾತಿ–ಪಾ (ರಕ್ಷಣೆ) "ಕಃ" (೩-೨-೪)। (ನಂ) 2. ತೆಪ್ಪ, ಹಂಗೋಲು. ಉಡುನೋ ಜಲಾತ್ ಪಾತಿ–ಪಾ (ರಕ್ಷಣೆ) "ಕಃ" (೩-೨-೪)। "ತಿತೀರ್ಷುರ್ದುಸ್ತರಂ ಮೋಹಾದುಡುಪೇನಾಸ್ಮಿ ಸಾಗರಮ್" ರಘು೦ ೧-೨।

ಉಡುಪತಿ ಉಡುಪತಿ (ಪುಂ) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ವರುಣ, ಜಲಾಧಿಪತಿ. ಉಡೂನಾಂ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ ಜಲಾನಾಂ ವಾ ಪತಿಃ। "ಉಪಜೀವತಿ ಸ್ಮ ಸತತಂ ದಧತಃ ಪರಿಮುಗ್ಧತಾಂ ವಣಿಗಿವೋಡುಪತೇಃ" ಮಾಘ೦ ೯-೩೨।

ಉಡುಪಥ ಉಡುಪಥ (ಪುಂ) ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ, ಗಗನ. ಉಡೂನಾಂ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ ಪನ್ಥಾಃ "ಅಃ" (೫-೪-೭೪)।

ಉಡುರಾಜ್ ಉಡುರಾಜ್ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರ. ಉಡುಷು ರಾಜತೇ–ರಾಜೃ (ದೀಪ್ತೌ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೧-೬೧)।

ಉಡುರಾಜ ಉಡುರಾಜ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರ. ಉಡೂನಾಂ ರಾಜಾ– "ಟಚ್" (೫-೪-೯೧)।

ಉಡುಲೋಮನ್ ಉಡುಲೋಮನ್ (ಪುಂ) ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು. ಉಡುರಿವ ಲೋಮಾಸ್ಯ।

ಉಡ್ಡಯನ ಉಡ್ಡಯನ (ನಂ) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು, ಹಕ್ಕಿಗಳು ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುವುದು. ಉದ್+ಡೀಙ್ (ವಿಹಾಯಸಾ ಗತೌ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

ಉಡ್ಡಾಮರ ಉಡ್ಡಾಮರ (ವಿಂ) 1. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ಉತ್ಕೃಷ್ಟೋ ಡಾಮರಃ। "ನಿರ್ಯದ್ವಿಷಜ್ಯೋತಿರುಜ್ಜೃಮ್ಭಣೋಡ್ಡಾಮರವ್ಯಸ್ತಂ" ಮಾಲತೀ೦ ೫-೨೩। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ.

ಉಡ್ಡೀನ ಉಡ್ಡೀನ (ನಂ) ಹಕ್ಕಿಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟ. ಉದ್+ಡೀಙ್ (ವಿಹಾಯಸಾ ಗತೌ) "ಕ್ತಃ" (೩-೩-೧೧೪)।

ಉಡ್ಡೀಯಮಾನ ಉಡ್ಡೀಯಮಾನ (ವಿಂ) ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. ಉದ್+ಡೀಙ್ (ವಿಹಾಯಸಾ ಗತೌ) ಕರ್ತಂ "ಶಾನಚ್" (೩-೨-೧೨೪)। "ಉಡ್ಡೀಯಮಾನಾಃ ಪ್ರತಿಯಾನ್ತ್ಯಮೀ ತ್ವಾಂ ಮಞ್ಜುಸ್ವರಾಃ ಮಾನಸಹಂಸದಾರಾಃ" ಯಾದ೦ ೧೮-೨೫।

ಉಡ್ಡೀಶ ಉಡ್ಡೀಶ (ಪುಂ) 1. (ಯೋಗಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ) ಮಹೇಶ್ವರ. 2. ಯೋಗಿಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ತಂತ್ರಗ್ರಂಥ.

ಉತ್ ಉತ್ (ಅವ್ಯಂ) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ. 2. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. 3. ವಿತರ್ಕ, ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ. 4. ಆಧಿಕ್ಯ, ಅತಿಶಯ. 5. ಊರ್ಧ್ವಭಾಗ, ಮೇಲುಭಾಗ. ಈ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು.

ಉತ ಉತ (ವಿಂ) 1. ದಾರದಿಂದ ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ. ವೆञ್ (ತನ್ತುಸನ್ತಾನೇ) "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। (ಅವ್ಯಂ) 2. ವಿಕಲ್ಪ, ಸಂಶಯ. 3. ಪ್ರಶ್ನೆ. 4. ಸಮುಚ್ಚಯ. 5. ವಿತರ್ಕ, ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ. 6. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. "ಉತ ಪ್ರಶ್ನೇ ವಿತರ್ಕೇ ಸ್ಯಾದುತಾऽप್ಯರ್ಥವಿಕಲ್ಪಯೋಃ" ವಿಶ್ವ೦। "ಉತ ಬಾಢವಿಕಲ್ಪಯೋಃ" ಶಾಶ್ವ೦। "ಕಿಮಯಮಾತಪದೋಷಃ ಸ್ಯಾದುತ ಯಥಾ ಮೇ ಮನಸಿ ವರ್ತತೇ" ಶಾಕು೦ ೩। "ವೀರೋ ರಸಃ ಕಿಮಯಮೇತ್ಯುತ ದರ್ಪ ಏಷಃ" ಉ೦ ರಾ೦ ೬-೧೧।

ಉತಥ್ಯ ಉತಥ್ಯ (ಪುಂ) ಆಂಗಿರಸ್ಸಿನ ಮುನಿ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಅಣ್ಣ. "ತ್ರಯೋಹ್ಯಙ್ಗಿರಸಃ ಪುತ್ರಾಃ ಏತೇ ಸರ್ವತ್ರ ವಿಶ್ರುತಾಃ। ಬೃಹಸ್ಪತಿರುತಥ್ಯಶ್ಚ ಸಂವರ್ತಶ್ಚ ದೃಢವ್ರತಃ"।

ಉತಥ್ಯಾನುಜ ಉತಥ್ಯಾನುಜ (ಪುಂ) ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಉತಥ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ತಮ್ಮ. "ತಥ್ಯಾಮುತಥ್ಯಾನುಜವಜ್ಜಗಾದಾಗ್ರೇ ಗದಾಗ್ರಜಮ್" ಮಾಘ೦ ೨-೬೯।

उताहो ಉತಾಹೋ (अव्य०) 1. ವಿಕಲ್ಪ, ಸಂಶಯ. 2. ವಿತರ್ಕ, ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ. 3. ಪ್ರಶ್ನೆ. उत चाहो च अनयोः समाहारः। "आहो उताहो किमुत चिकल्पे" अम०। "उताहो परिप्रश्नविचारयोः" मेदि०। "वन्दे वाञ्छितलाभाय कर्म किं तन्न कथ्यते। किं दम्पतिमिति ब्रूयामुताहो दम्पती इति" नीलकं० १-१।

उत्क ಉತ್ಕ (वि०) ತವಕವುಳ್ಳ, ಆತುರವುಳ್ಳ, ಉತ್ಸುಕನಾದ. उद्गतं मनोऽस्य — उद्गतमनस्कवृत्तेरुच्छब्दात्स्वार्थे "कन्" (५-२-८०)। "उत्कं धरं द्रष्टुमवेक्ष्य शौरिमुत्कन्धरं दारुक इत्युवाच" माघ० ४-१८।

उत्कट ಉತ್ಕಟ (पु०) 1. ಲವಂಗಪತ್ರೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. 2. ಶುಂಠಿ. 3. ಮೆಣಸು. 4. ಹಿಪ್ಪಲಿ. उत् "कटच्" (५-२-२९)। 5. ಮದವೇರಿದ ಆನೆ. 6. ಅಮಲು, ಮದ, ಮತ್ತು. (वि०) 7. ತೀವ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಉಗ್ರವಾದ. 8. ಪ್ರಬಲವಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "अत्युत्कटैः पुण्यपापैरिहैव फलमश्नुते" हितो०। 9. ಕಷ್ಟವಾದ, ವಿಷಮವಾದ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ. 10. ಗರ್ವಿಷ್ಠ, ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದುರಭಿಮಾನಿ. 11. ಮದವೇರಿದ, ಅಮಲೇರಿದ. "उत्कटस्तीव्रमत्तयोः" मेदि०।

उत्कण्ठ ಉತ್ಕಂಠ (पु०) 1. ಸುರತಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಬಂಧ. "उद्गतः कण्ठं पादो यत्र। "नारीपादौ च हस्तेन धारयेद्गलके पुनः। स्तनार्पितकरः कामी बन्धश्चोत्कण्ठसंज्ञितः"। (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದ ಕತ್ತುಳ್ಳ, ಕತ್ತನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿರುವ. उद्गतः कण्ठो यस्य। "रथस्वनोत्कण्ठमृगे वाल्मीकीये तपोवने" रघु० १५-११। 3. ತವಕವುಳ್ಳ, ಆತುರವುಳ್ಳ, ಆಸೆಯುಳ್ಳ. "उत्कण्ठास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

उत्कण्ठा ಉತ್ಕಂಠಾ (स्त्री०) 1. ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಆಸೆ, ಪ್ರಿಯವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ತವಕ, ಔತ್ಸುಕ್ಯ. उत् + कठि (शोके) "अः" (३-३-१०३)। "सर्वेन्द्रियसुखास्वादो यत्रास्तीत्यभिमन्यते। तत्प्राप्तीच्छां ससंकल्पामुत्कण्ठां कवयो विदुः"। 2. ಅಸಮಾಧಾನ, ವ್ಯಾಕುಲತೆ, ಕನವರಿಕೆ. "यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया" शाकु० ४-५।

उत्कण्ठित ಉತ್ಕಂಠಿತ (वि०) 1. ತವಕಪಡುವ, ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಆಸೆಪಡುವ, ಆತುರಪಡುವ. उत्कण्ठाऽस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವ್ಯಗ್ರನಾದ, ವ್ಯಾಕುಲನಾದ. स्त्रियाम् उत्कण्ठिता ಉತ್ಕಂಠಿತಾ. "उत्कण्ठिता च कुलटा जगामास्तं च भानुमान्" चन्द्रा०।

उत्कण्ठिता ಉತ್ಕಂಠಿತಾ (स्त्री०) ಎಂಟು ವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು, ಪ್ರಿಯನು ಬರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಅವನು ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ದುಃಖಾಕ್ರಾಂತಳಾದ ನಾಯಿಕೆ. "आगन्तुं कृतचित्तोऽपि दैवान्नायाति यत्प्रियः। तदनागमदुःखार्ता विरहोत्कण्ठिता तु सा" सा० द०।

उत्कता ಉತ್ಕತಾ (स्त्री०) ತವಕ, ಆಸೆ, ಪಡೆಯುವ ಆತುರ. उत्कस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

उत्कन्धर ಉತ್ಕಂಧರ (वि०) ಎತ್ತಿದ ಕತ್ತುಳ್ಳ, ಕತ್ತನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ನೋಡುವ. उद्गता कन्धरा यस्य। "उत्कं धरं द्रष्टुमवेक्ष्य शौरिमुत्कन्धरं दारुक इत्युवाच" माघ० ४-१८।

उत्कम्प ಉತ್ಕಂಪ (पु०) 1. ನಡುಕ, ತತ್ತರ, ಕಂಪನ. उत्कृष्टः कम्पः। (वि०) 2. ನಡುಗುವ, ಕಂಪಿಸುವ. उत्कम्पते—उत् + कपि (चलने) "अच्" (३-१-१३४)।

उत्कम्पन ಉತ್ಕಂಪನ (न०) ನಡುಕ, ತತ್ತರ, ಕಂಪನ. उत् + कपि (चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्कम्पिन् ಉತ್ಕಂಪಿನ್ (वि०) ನಡುಗುವ, ಕಂಪಿಸುವ, ತತ್ತರಿಸುವ. उत्कम्पते—उत् + कपि (चलने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। —कम्पिनी —ಕಂಪಿನೀ.

उत्कम्प्र ಉತ್ಕಂಪ್ರ (वि०) ನಡುಕದ ಸ್ವಭಾವದ, ಕಂಪಿಸುವ, ತತ್ತರಿಸುವ. उत् + कपि (चलने) "रः" (३-२-१६७)।

उत्कर ಉತ್ಕರ (पु०) 1. ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ರಾಶಿ, ಗುಪ್ಪೆ. उत् + कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "स्फुरन्नखांशूत्करमञ्जरीभृतः" किरा० ८-५। "बहिः पुष्पोत्करैः कीर्णतीरां दूर्वाक्षतान्वितैः" कुमा० १०-४५। 3. ಕಸದ ರಾಶಿ.

उत्कर्तन ಉತ್ಕರ್ತನ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. 2. ಕೆಲ್ಲು ಹಾಕುವಿಕೆ. उत् + कृती (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्कर्ष ಉತ್ಕರ್ಷ (पु०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. उत् + कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। "उत्कर्षः स च धन्विनां यदिषवः सिद्धयन्ति लक्ष्ये चले" शाकु० २-५। 2. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. "पञ्चानामपि भूतानामुत्कर्षं पुपुषुर्गुणाः" रघु० ४-११। 3. ಜಂಬ, ಬಡಾಯಿ,

ಜಲ್ಲಿ. 4. ಘನತೆ, ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ. "निनीषुः कुलमुत्कर्षम्" मनु० ४-२४४। 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವಿಕೆ. (वि०) 6. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಮೇಲ್ಪಡೆದ. 7. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 8. ಜಂಬದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಡಾಯಿಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ. उत्+कृष "अच्" (३-१-१३४)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। उत्कर्षणम् ಉತ್ಕರ್ಷಣಮ್. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವಿಕೆ.

ಉತ್ಕರ್ಷಕ ಉತ್ಕರ್ಷಕ (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಮೇಲ್ಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುವ, ಅಧಿಕಪಡಿಸುವ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವ. उत्+कृष (विलेखने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ಉತ್ಕರ್ಷಿತ ಉತ್ಕರ್ಷಿತ (वि०) ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ, ಮೇಲ್ಮೆಹೊಂದಿದ. उत्कर्षोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

ಉತ್ಕರ್ಷಿನ್ ಉತ್ಕರ್ಷಿನ್ (वि०) 1. ಮೇಲ್ಮೆಯುಳ್ಳ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯುಳ್ಳ. उत्कर्षोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವ. उत्+कृष (विलेखने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

ಉತ್ಕಲ ಉತ್ಕಲ (पु०) 1. ಉತ್ಕಲದೇಶ, ಈಗಿನ ಒರಿಸ್ಸಾ ಪ್ರಾಂತ. (पु० ब० व०) 2. ಉತ್ಕಲದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. 3. ಉತ್ಕಲದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. "उत्कलादर्शितपथः कलिङ्गाभिमुखो ययौ" रघु० ४-३८। 4. ಹಕ್ಕಿಯ ಬೇಟೆಗಾರ. 5. ಭಾರವನ್ನು (ಮೂಟೆಯನ್ನು) ಹೊರುವ ಕೂಲಿಯಾಳು.

ಉತ್ಕಲಿಕಾ ಉತ್ಕಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಆಸೆ, ಬಯಕೆ, ಹಂಬಲ. उत्+कल (शब्दसंख्यानयोः) "ण्वुन्" (उ० ५-३५)। 2. ಚಿಂತೆ, ವ್ಯಾಕುಲತೆ, ಕಾಮುಸಂಬಂಧವಾದ ಸ್ಮರಣೆ. 3. ತರಂಗ, ಅಲೆ. "क्षुभितमुत्कलिकातरलं मनः" मालती० ३-१०। 4. ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹಾವಭಾವಗಳು. "कथितोत्कलिकोत्कण्ठा हेलासलिलवीचिषु" मेदि०। (वि०) 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ ಮೊಗ್ಗುಳ್ಳ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಮೊಗ್ಗುಳ್ಳ. उद्गताः कलिका यस्य। "उद्दामोत्कलिकां विपाण्डुररुचं प्रारब्धजृम्भां क्षणात्" रत्ना० २-४।

ಉತ್ಕಲಿಕಾಪ್ರಾಯ ಉತ್ಕಲಿಕಾಪ್ರಾಯ (न०) ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ, ಕರ್ಕಶ ವರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ, ಸಮಸ್ತಪದಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ.

ಉತ್ಕಷಣ ಉತ್ಕಷಣ (न०) 1. ಎಳೆಯುವುದು. उत्+कष (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सद्यः सीरोत्कषण-सुरभि क्षेत्रमारुह्य मालम्" मेघ० १-१६। (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವ. उत्+कष "ल्युः" (३-१-१३४)।

ಉತ್ಕಾರ ಉತ್ಕಾರ (पु०) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಿ ರಾಶಿಹಾಕುವುದು, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಗುಪ್ಪೆಹಾಕುವಿಕೆ. उत्+कृ (विक्षेपे) "घञ्" (३-३-३०)।

ಉತ್ಕಿರ ಉತ್ಕಿರ (वि०) ಎರಚುವ, ಎಸೆಯುವ. उत्+कृ (विक्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। "आप्लुतास्तीर-मन्दारकुसुमोत्किरवीचिषु" कुमा० ६-५। "पुष्परेणू-त्किरैर्वातैः" रघु० १-३८।

ಉತ್ಕೀರ್ಣ ಉತ್ಕೀರ್ಣ (वि०) 1. ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उत्+कृ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४। 2. ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಕ್ಷೆ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. "लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च" मालती० ५-१०। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "रजोभिस्तुरगोत्कीर्णैरस्पृष्टालकवेष्टनौ" रघु० १-४२। 4. ಕೆತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "उत्कीर्णचामीकर-पङ्कजानां दिग्दन्तिदानद्रवदूषितानाम्" कुमा० १३-३९।

ಉತ್ಕೀರ್ತನ ಉತ್ಕೀರ್ತನ (न०) 1. ಉಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಹೇಳುವುದು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. उच्चैः कीर्तनम्। 2. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. उत्+कृत (संशब्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ಉತ್ಕೀರ್ತಿತ ಉತ್ಕೀರ್ತಿತ (वि०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, (ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ) ಸಾರಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. उत्+कृत (संशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)।

ಉತ್ಕುಣ ಉತ್ಕುಣ (पु०) ಹೇನು, ಕೂರೆ.

ಉತ್ಕೂಟ ಉತ್ಕೂಟ (पु०) ಭಿತ್ತಿ, ಕೊಡೆ. उन्नतं कूटमस्य।

ಉತ್ಕೂಲ ಉತ್ಕೂಲ (वि०) 1. ದಡವನ್ನು ಮೀರಿರುವ, ತೀರವನ್ನು ಮೀರಿ ಬಂದಿರುವ. उत्क्रान्तः कूलात्। 2. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರುವ, ತೀರದವರೆಗೂ ಬಂದಿರುವ. उद्गतः कूलम्।

ಉತ್ಕೂಲಿತ ಉತ್ಕೂಲಿತ (वि०) ದಡಮುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೀರದವರೆಗೂ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. उत्+कूल (आवरणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वनावलीरुत्कलिका-सहस्रप्रतिक्षणोत्कूलितशैवलाभाः" माघ० ३-७०।

उत्कृति **ಉತ್ಕೃತಿ** (स्त्री०) वृत्तरत्नाकरोक्तवाद ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು.

उत्कृत्य **ಉತ್ಕೃತ್ಯ** (अव्य०) ಕತ್ತರಿಸಿ, ತುಂಡುಮಾಡಿ. उत्+कृती (छेदने) "ल्यप्" (७-१-३७)। "उत्कृत्योत्कृत्य कृत्तिं प्रथममथ पृथूत्सेधभूयांसि मांसानि" मालती० ५-१६।

उत्कृष्ट **ಉತ್ಕೃಷ್ಟ** (वि०) 1. श्रेष्ठवाद, ಉತ್ತಮವಾದ, प्रशस्तवाद. 2. अतिशयवाद, ಹೆಚ್ಚಾದ. 3. दोड्डदाद, ಘನತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ, ಮೇಲ್ಮೆ ಪಡೆದ. 4. मेलक्के एळेयल्पट्ट, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 5. कृषिमाडल्पट्ट (भूमि), सागुवळि माडल्पट्ट (जमीनु). उत्+कृष (विलेखने) कर्तृ० कर्मणि वा "क्तः" (३-४-७२, ३-२-१०२)।

उत्कोच **ಉತ್ಕೋಚ** (पु०) लंच, व्यवहारवन्नु न्यायविरुद्धवागि तन्निष्टदंते निर्णयिसलु अधिकारिगे कोडुव धन, तनगिरुव आतंकवन्नु निवारिसलु अधिकारिगे कोडुव हण.

उत्कोचक **ಉತ್ಕೋಚಕ** (वि०) लंच पडेयुव (अधिकारि). उत् + कुच (संपर्चने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्क्रम **ಉತ್ಕ್ರಮ** (पु०) 1. विरुद्धवाद क्रमु, प्रतिकूलवागि होगुवुदु, दारितप्पि होगुवुदु. उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. मेलक्के होगुवुदु, ऊर्ध्वगमन.

उत्क्रमण **ಉತ್ಕ್ರಮಣ** (न०) 1. मेलक्के होगुवुदु. 2. निर्गमन, होरडुवुदु, प्रयाण. 3. प्राण हारिहोगुवुदु. उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्क्रान्त **ಉತ್ಕ್ರಾಂತ** (वि०) मेलक्के हारिहोद. उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)।

उत्क्रान्ति **ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ** (स्त्री०) मेलक्के हारिहोगुवुदु. उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उत्क्रामत् **ಉತ್ಕ್ರಾಮತ್** (वि०) मेलक्के हारुत्तिरुव, ऊर्ध्वमुखवागि होगुत्तिरुव. उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। "उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितम्" गीता १५-१०।

उत्कृष्ट **ಉತ್ಕೃಷ್ಟ** (न०) 1. गट्टियागि कूगुवुदु, 2. गट्टियागि नूतादुवुदु. 3. गट्टियागि अळुवुदु. उत् + कृश (आह्वाने रोदने च) "क्तः" (३-४-११४)। (वि०) 4. गट्टियागि कूगल्पट्ट. 5. गटि.यागि हेळल्पट्ट. उत् + कृश कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्कोश **ಉತ್ಕೋಶ** (पु०) 1. कुडवहक्कि, नीरिन मेले तेलाडुव स्वभावद ओंदु जलचर प्राणि. उत्कोशति – उत्+कृश (आह्वाने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. गट्टियागि कूगुवुदु. उत्+कृश भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 3. गट्टियागि कूगुव.

उत्क्लेश **ಉತ್ಕ್ಲೇಶ** (पु०) 1. ऊर्ध्वमुखवाद वायुविनिंद उंटागुव तोंदरे, वाकरिके, उब्बळे. 2. शरीरदोळगिन धातुविन व्यत्यास, रसद अव्यवस्थे. उत्+क्लिशू (विबाधने) "घञ्" (३-३-१८)।

उत्क्लेशन **ಉತ್ಕ್ಲೇಶನ** (वि०) शरीरदोळगिन रसवन्नु अव्यवस्थेगोळिसुव, त्रिदोष (वात, पित्त, कफ) गळन्नु तारुमारु माडुव. उत्+क्लिशू (विबाधने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

उत्क्षिप्त **ಉತ್ಕ್ಷಿಪ್ತ** (वि०) 1. मेलक्के एसेयल्पट्ट, मेलक्के हाकिसल्पट्ट. उत्+क्षिपु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। "क्षणं क्षणोत्क्षिप्तगजेन्द्रकृत्तिना" माघ० १-४। 2. मेलक्के एत्तल्पट्ट. "उत्क्षिप्तगात्रः स्म विडम्बयन्नभः समुत्पतिष्यन्तमगेन्द्रमुच्चकैः" माघ० १२-५। 3. कित्तुडाकल्पट्ट, निर्मूलमाडल्पट्ट. 4. तळ्ळिहाकल्पट्ट, निराकरिसल्पट्ट.

उत्क्षिप्तिका **ಉತ್ಕ್ಷಿಪ್ತಿಕಾ** (स्त्री०) मेलिन कविगे हाकिकोळ्ळुव चंद्रमुरु. "उत्क्षिप्तिका तु कर्णिकः" वैज०।

उत्क्षेप **ಉತ್ಕ್ಷೇಪ** (पु०) 1. मेलक्के एसेयुवुदु. 2. मेलक्के चाचुवुदु. उत् + क्षिपु (निरसने) "घञ्" (३-३-१८)। "बिन्दूत्क्षेपान् पिपासुः परिसरति शिखी भ्रान्तिमद्वारियन्त्रम्" माल० २-१२। 3. तळ्ळिहाकुवुदु, निराकरिसुवुदु.

उत्क्षेपक **ಉತ್ಕ್ಷೇಪಕ** (वि०) 1. मेलक्के एसेयुव. उत् + क्षिपु (निरसने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. चोर, कळ्ळ, बट्टि मोदलादुवन्नु कद्दु एत्तिकोंडु होगुववनु.

उत्क्षेपण ಉತ್ಕ್ಷೇಪಣ (ನ०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವುದು. उत्+क्षिपु (निरसने) "ल्युट्" (३-३-११५)। उत्क्षेपणम्, अवक्षेपणम्, आकुञ्चनम्, प्रसारणम् मत्तु गमनम् ಎಂದು ಐದು ಕರ್ಮಗಳು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. "स्रस्तांसावतिमात्रलोहिततलौ बाहू घटोत्क्षेपणात्" शाकु० १-२६। 3. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಡಿಯುವ ಕೋಲು, ಕಣಪಲ್ಲಿ ತೆನೆಗಳಿಂದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಕೋಲು. 4. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವ ಮೊರ, ಕೊಂಗ. उत्क्षिप्यतेऽनेन—करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ಬೀಸಣಿಗೆ. उत्क्षिप्यते कर्मं० "ल्युट्"। "उत्क्षेपणन्तु व्यजने धान्यमर्दनवस्तुनि" मेदि०।

उत्खचित ಉತ್ಖಚಿತ (वि०) 1. ಎತ್ತಿಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उत्+खच (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "कुसुमोत्खचितान् वलीभृतश्चलयन् भृङ्गरुचस्तवालकान्" रघु० ८-५३।

उत्खन्यमान ಉತ್ಖನ್ಯಮಾನ (वि०) ಅಗೆಯಲ್ಪಡುವ. उत्+खनु (अवदारणे) कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)।

उत्खात ಉತ್ಖಾತ (न०) 1. ಹಳ್ಳ ತೋಡುವುದು, ಗುಣಿ ಮಾಡುವುದು, ಅಗೆಯುವುದು. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಹಾಳುಮಾಡುವುದು. उत्+खनु (अवदारणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०)3. ಕೀಳ್ಪಟ್ಟ. उत्+खनु (अवदारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "फलैः संवर्धयामासुरुत्खातप्रतिरोपिताः" रघु० ४-३७। "विधातुमुत्खातविषाणमण्डलः" माघ० १-५७। 4. ಬೇರು ಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಸಹಿತ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "उत्खातविपुलस्तम्भा नागास्त्रुटितशृङ्खलाः" याद० १६-२०। 5. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "लीलोत्खातमृणालकाण्डकवलच्छेदेषु संपादिताः" मालती० १-३४।

उत्खातकेलि ಉತ್ಖಾತಕೇಳಿ (पु०) ಎಪ್ಪಕ್ರೀಡೆ, ಆನೆ ಗೂಳಿ ಮೊದಲಾದುವು ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಆಟ. उत्खातमेव केलिः।

उत्खाय ಉತ್ಖಾಯ (अव्य०) ಕಿತ್ತುಹಾಕಿ, ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿ, ತೆಗೆದುಹಾಕಿ. उत्+खनु (अवदारणे) "ल्यप्" (७-१-३७)। "वङ्गानुत्खाय तरसा नेता नौसाधनोद्यतान्" रघु० ४-३६।

उत्त ಉತ್ತ (वि०) ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೀವವಾದ. उन्दी (क्लेदने) "क्तः" (३-४-७२)।

उत्तंस ಉತ್ತಂಸ (पु०) 1. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಕುಂಡಲ, ಓಲೆ. उद्+तसि (अलङ्कारे) "घञ्" (३-३-१२१)। "नोत्तंसं क्षिपति क्षितौ श्रवणतः सा मे स्फुटेऽप्यागसि" सा० द०। 2. ಶಿರೋಭೂಷಣ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಡವೆ.

उत्तप्त ಉತ್ತಪ್ತ (न०) 1. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ. उत्+तप (सन्तापे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೆಚ್ಚು ತಾಪ, ಹೆಚ್ಚು ಬಿಸಿ. (वि०) 3. ಬಿಸಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ, ತಾಪಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡ. उद्गतं तप्तं तापो यस्य।

उत्तम ಉತ್ತಮ (पु०) 1. ಉತ್ತಾನಪಾದರಾಯನ ಮಗ, ಸುರುಚಿಯ ಪುತ್ರ. (वि०) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. उत्+तमप् (५-३-५५)। "विघ्नैः पुनःपुनरपि प्रतिहन्यमानाः प्रारब्धमुत्तमगुणास्त्वमिवोद्वहन्ति" मुद्रा० २-१७। 3. ಶ್ರೇಷ್ಠಗುಣವುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. "प्रायःप्रयय्यमादत्ते स्वगुणेषूत्तमादरः" कुमा० ६-२०। 4. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "द्वैप्यानसावुत्तमलाभभाजः" माघ० ३-७६।

उत्तमगुण ಉತ್ತಮಗುಣ (वि०) ಶ್ರೇಷ್ಠಗುಣವುಳ್ಳ. उत्तमा गुणा यस्य। "प्रारब्धमुत्तमगुणास्त्वमिवोद्वहन्ति" मुद्रा० २-१७।

उत्तमपुरुष ಉತ್ತಮಪುರುಷ (पु०) ಪರಮಾತ್ಮ. "उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः" गीता १५-१७।

उत्तमफलिनी ಉತ್ತಮಫಲಿನೀ (स्त्री०) ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ, ಕೀರಹಾಲೆ ಸೊಪ್ಪಿನಗಿಡ.

उत्तमसाहस ಉತ್ತಮಸಾಹಸ (पु०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ದರ್ಜೆಯ ಜುಲ್ಮಾನೆ, ದಂಡಾಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 1000 ರೂಪಾಯಿ ದಂಡ. साहसमधिकृततयाऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "पणानां द्वे शते सार्धे प्रथमः साहसः स्मृतः। मध्यमः पञ्च विज्ञेयः सहस्रं त्वेव चोत्तमः" मनु० ८-१३८। (न०) 2. ಪ್ರಾಣಿ ಹಿಂಸೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರೂರವಾದ ಕೆಲಸ, ಜನೋಪಕಾರಕವಾದ ಕೆರೆ ಕಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಒಡೆದು ಹಾಕುವುದು ಮುಂತಾದ ತೊಂದರೆಯ ಕೆಲಸ.

उत्तमा ಉತ್ತಮಾ (स्त्री०) ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗುಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. उद् "तमप्" (५-३-५५)।

उत्तमाङ्ग ಉತ್ತಮಾಂಗ (ನಂ) ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. उत्तमं च तत् अङ्गं च। "स तद्दुकूलादविदूरमौलिर्बभौ पतद्गङ्ग इवोत्तमाङ्गे" कुमा० ७-४१।

उत्तम्भ ಉತ್ತಂಭ (ಪು) ಅವಲಂಬನ, ಒತ್ತುಗಂಬ, ಆಧಾರಸ್ತಂಭ. उद् + स्तन्भु (रोधने) "घञ्" (३-३-१२१)।

उत्तम्भन ಉತ್ತಂಭನ (ನಂ) 1. ಅವಲಂಬನ, ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ. उद् + स्तन्भु (रोधने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಧಾರಸ್ತಂಭ, ಒತ್ತುಗಂಬ. उद्+स्तन्भु कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "लब्धायामं दन्तयोर्युग्ममेव स्वं नागस्य प्रापदुत्तम्भनत्वम्" माघ० १८-४६।

उत्तर ಉತ್ತರ (ಪು) 1. ಉತ್ತರಕುಮಾರ, ವಿರಾಟರಾಯನ ಮಗ. 2. ವಿಷ್ಣು. उत्तीर्यते संसारोऽस्मात् — उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) "अप्" (३-३-५७)। "उत्तरो गोपतिर्गोप्ता" वि० स०। 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 4. ಉತ್ತರದೇಶ. 5. ಉತ್ತರಕಾಲ, ಮುಂದಿನಕಾಲ. 6. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (ಸ್ತ್ರೀನಂ) 7. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ, ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. 8. ಉತ್ತರ, ಬದಲು ಮಾತು, ಪ್ರತಿವಚನ. "वीक्षितेन परिवीक्ष्य पार्वती मूर्धकम्पमयमुत्तरं ददौ" कुमा० ८-६। 9. ಸಮಸ್ತ ಪದದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯಪದ. 10. ನಿರ್ಣಯ, ಸಿದ್ಧಾಂತ. 11. ಠರಾವು, ನಿರ್ಣಯ, ತೀರ್ಮಾನ. 12. ಮುಕ್ತಾಯ, ಸಮಾಪ್ತಿ. 13. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. 14. ಮೀಮಾಂಸಕರ ಅಧಿಕರಣದ ಪಂಚಾವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದು. "विषयो विशयश्चैव पूर्वपक्षस्तथोत्तरम्। निर्णयश्चेति सिद्धान्ताः शास्त्रेऽधिकरणं स्मृतम्"। 15. ಮೇಲುಭಾಗ. (ವಿಂ) 16. ಮೇಲುಭಾಗದ, ಊರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. 17. ಎಡಭಾಗದ, ವಾಮಭಾಗದ. 18. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 19. ಮುಂದಿನ, ಅನಂತರದ. "विधीयतां तत्र विधेयमुत्तरम्" किरा० १-२५। 20. ಮುಂದಿನಕಾಲದ. 21. ಪ್ರಧಾನವಾದ, ಮುಖ್ಯವಾದ. "धर्मोत्तरं मध्यममाश्रयन्ते" रघुं० १३-७। 22. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. 23. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನ. (ಅವ್ಯಂ) 24. ಅನಂತರ, ಆಮೇಲೆ. 25. ಮುಂದಕ್ಕೆ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) –रा –रा. 26. ವಿರಾಟರಾಯನ ಮಗಳು ಉತ್ತರೆ, ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಪತ್ನಿ, ಅರ್ಜುನನ ಸೊಸೆ. 27. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕು. "अस्त्युत्तरस्यां दिशि देवतात्मा हिमालयो नाम नगाधिराजः" कुमा० १-१। 28. ಧನುಸ್ಸಿನ ಸೌಂದರ್ಯ, ಬಿಲ್ಲಿನ ಸೊಬಗು. "उत्तरं प्रतिवाक्ये स्यादूर्ध्वोदीच्योत्तमेऽन्यवत्। उत्तरस्तु विराटस्य तनये दिशि चोत्तरा" विश्व०। "उत्तरं प्रतिवाक्ये स्यादुदीच्ये प्रवरोर्ध्वयोः। स्त्रीलिङ्गत्वे धनुर्लक्ष्म्यां पुरुषे पावके च ना" वैज०।

उत्तरकाण्ड ಉತ್ತರಕಾಂಡ (ಪು) ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣದ ಉತ್ತರಕಾಂಡ.

उत्तरकोसल ಉತ್ತರಕೋಸಲ (ಪು೦ಬ೦ವ೦) 1. ಕೋಸಲದೇಶ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) –कोसला –ಕೋಸಲಾ. 2. ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರ.

उत्तरङ्ग ಉತ್ತರಂಗ (ವಿಂ) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವ ಅಲೆಗಳುಳ್ಳ. उद्गताः तरङ्गाः यस्य। "अवृष्टिसंरम्भमिवाम्बुवाहमपामिवाधारमनुत्तरङ्गम्" कुमा० ३-४८।

उत्तरतस् ಉತ್ತರತಸ್ (ಅವ್ಯಂ) 1. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ, ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ. 2. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಿಂದ, ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ. 3. ಮೇಲುಗಡೆ, ಊರ್ಧ್ವಭಾಗ. 4. ಅನಂತರ. उत्तर "अतसुच्" (५-३-२८)।

उत्तरत्र ಉತ್ತರತ್ರ (ಅವ್ಯಂ) 1. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 2. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ. उत्तर "त्रल्" (५-३-१०)।

उत्तरतस्य ಉತ್ತರತಸ್ಯ (ವಿಂ) ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. उत्तरतस् "त्यप्" (४-२-१०४)।

उत्तरत्रत्य ಉತ್ತರತ್ರತ್ಯ (ವಿಂ) ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. उत्तरत्र "त्यप्" (४-२-१०४)।

उत्तरद ಉತ್ತರದ (ವಿಂ) 1. ಉತ್ತರಕೊಡುವ. 2. ಬದಲುಮಾತಾಡುವ, ಎದುರುಮಾತಾಡುವ. उत्तरं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)।

उत्तरदायक ಉತ್ತರದಾಯಕ (ವಿಂ) 1. ಉತ್ತರಕೊಡುವ. 2. ಎದುರುಮಾತಾಡುವ, ಆಧಿಕಪ್ರಸಂಗಿ, ಅವಿಧೇಯ. उत्तरं ददाति — डु दाञ् (दाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्तरदिक्पालक ಉತ್ತರದಿಕ್ಪಾಲಕ (ಪುಂ) ಕುಬೇರ, ಉತ್ತರದಿಕ್ಕನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು.

उत्तरदिक्पाश ಉತ್ತರದಿಕ್ಪಾಶ (ಪುಂ) ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಪಾಶಚಕ್ರ, ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ಪಾಶ. ದಿಕ್ಪಾಶಗಳ ವಿವರ:

वार	दिक्कु
भानुवार	दक्षिण दिक्कु
सोमवार	आग्नेय ,,
मंगळवार	पूर्व ,,
बुधवार	ईशान्य ,,
गुरुवार	उत्तर ,,
शुक्रवार	वायव्य ,,
शनिवार	पश्चिम ,,

"रवौ तु दक्षिणे पाशः सोमे आग्नेयकोणके। भौमे तु पूर्वदिग्भागे बुधे ईशानकोणके। जीवे चोत्तरदिग्भागे शुक्रे वायव्यकोणके। शनौ तु पश्चिमे भागे पाशचक्रं प्रकीर्तितम्" रत्नसा०।

उत्तरदिक्शूल उत्तरदिक्शूल (पु०) उत्तर दिक्कि नल्लि प्रयाणवन्नु निषेधिसुव. 1. बुधवार. (स्त्री०) 2. उत्तरफल्गुनी नक्षत्र. "ज्येष्ठा-पूर्वाभाद्रपदा रोहिण्युत्तरफल्गुनी। पूर्वादिषु क्रमाच्छूला यात्रादौ मरणप्रदाः"।

उत्तरदिगीश उत्तरदिगीश (पु०) कुबेर.

उत्तरदिग्द्वार उत्तरदिग्द्वार (न०) उत्तर दिक्किनल्लि प्रयाणक्के प्रशस्तवाद नक्षत्रगळु; धनिष्ठे, शतभिषे, पूर्वाभाद्रे, उत्तराभाद्रे, रेवति, अश्विनि मत्तु भरणि नक्षत्रगळु. उत्तरदिशि द्वारं मुखमस्य। पूर्व मोदलाद दिक्कुगळल्लि प्रयाणक्के प्रशस्तवाद नक्षत्रगळु:

दिक्कु	नक्षत्र
पूर्व	कृत्तिके, रोहिणि, मृगशिरे, आरिद्रे, पुनर्वसु, पुष्य मत्तु आश्लेष.
दक्षिण	मघे, पुब्बे, उत्तरफल्गुनि, हस्त, चित्ते, स्वाति मत्तु विशाखे.
पश्चिम	अनुराधे, ज्येष्ठे, मूल, पूर्वाषाढ, उत्तराषाढ, अभिजित् मत्तु श्रवण.
उत्तर	धनिष्ठे, शतभिषे, पूर्वाभाद्रे, उत्तराभाद्रे, रेवति, अश्विनि मत्तु भरणि.

"प्राच्यादिषु चतुर्दिक्षु सप्तसप्तानलक्षेतः"।

उत्तरदिग्बलिन् उत्तरदिग्बलिन् (पु०) 1. शुक्र. 2. चंद्र. इवरु उत्तरदिक्किनल्लि बलिष्ठरु. "प्राच्यां सौम्यसुराचार्यौ याम्यां भास्करभूमिजौ। प्रत्यक् सौरिरुदीच्यां तु सितेन्दू दिग्बलान्वितौ"।

उत्तरपक्ष उत्तरपक्ष (पु०) 1. कृष्णपक्ष, तिंगळिन एरडनेय (अर्ध) भाग. 2. वादद कोनेय भाग, सिद्धांत, निर्णय. 3. मीमांसकर अधिकरणद पंचावयवगळल्लि ंदु. ["उत्तर" पददल्लि नोडि.]

उत्तरपट उत्तरपट (पु०) 1. उत्तरीय, हॊदेयुव वस्त्र. 2. हासिगेय मेलॆ हासुव बट्टे, मुग्गलु हासिगॆ, दुप्पटि.

उत्तरपथ उत्तरपथ (पु०) 1. उत्तरदिक्किन दारि, उत्तरदिक्किगॆ होगुव मार्ग. 2. देवतेगळु संचरिसुव दारि. 3. ब्रह्मज्ञानिगळु ब्रह्म लोकक्के होगुव अर्चिरादि मार्ग, उत्तरायण. उत्तरश्चासौ पन्थाश्च "अः" (५-४-७४)। "अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम्। तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः" गीता ८-२४।

उत्तरपथिक उत्तरपथिक (वि०) उत्तर देशद यात्रिक, उत्तर देशदल्लि संचरिसुवनु. पन्थानं गच्छति "ष्ठन्" (५-१-७५)। उत्तरश्चासौ पथिकश्च।

उत्तरपद उत्तरपद (न०) 1. समस्तपददल्लि कॊनेय पद. राजपुरुषः एंबल्लि पुरुष पदवु उत्तरपद. 2. मुंदिन पद. उत्तरं च तत् पदं च।

उत्तरपश्चिमा उत्तरपश्चिमा (स्त्री०) उत्तर मत्तु पश्चिम दिक्कुगळ मध्यद दिक्कु, वायव्य दिक्कु. उत्तरस्याः पश्चिमायाश्च दिशोऽन्तरालम्।

उत्तरपाद उत्तरपाद (पु०) व्यवहार (विवाद) द एरडनेय हंत. "पूर्वपक्षः स्मृतः पादो द्वितीय-श्चोत्तरः स्मृतः। क्रियापादः तृतीयः स्याच्चतुर्थो निर्णयः स्मृतः" ई रीतियागि व्यवहारवु नाल्कु भाग गळिंद कूडिदॆ.

उत्तरपूर्वा उत्तरपूर्वा (स्त्री०) उत्तर मत्तु पूर्व दिक्कुगळ मध्यद दिक्कु, ईशान्य दिक्कु. उत्तरस्याः पूर्वस्याश्च दिशोऽन्तरालम्।

उत्तरफल्गुनी उत्तरफल्गुनी (स्त्री०) उत्तर फल्गुनी नक्षत्र, अश्विन्यादि इप्पत्तॊंभत्तु नक्षत्र गळल्लि हन्नॆरडनेयदु. फलति—फल (निष्पत्तौ) "उनन्" गुक् च (उ० ३-५६)। उत्तराच सा

फल्गुनी च। ಇದು ಅರ್ಯಮ ದೇವತಾಕವಾದುದು. ಮನುಷ್ಯ ಗಣಕ್ಕೂ ಗೋ (ಎತ್ತು) ಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ದಾನಶೀಲನೂ ಸ್ವಜನರಲ್ಲಿ ದಯಾಳುವೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯೂ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯೂ ಧೀರನೂ ಮೃದು ಸ್ವಭಾವದವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. "दाता दयालुः स्वजने सुशीलो विशालकीर्तिः सुमतिः प्रधानः। धीरो नरोऽत्यन्तमृदुस्वभावश्चेदुत्तराफल्गुनिकाप्रसूतिः"। ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ರವಿ ಮಹಾದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ 6 ವರ್ಷಗಳು.

उत्तरमीमांसा ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ವೇದವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳುಳ್ಳ ಶಾರೀರಕಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪದ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ವೇದಾನ್ತ ಗ್ರಂಥ. उत्तरस्य वेदशेषभागस्य उपनिषद्रूपस्य मीमांसा विचारः।

उत्तररामचरित ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತ (ನ) ಭವಭೂತಿ ಕವಿವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನಾಟಕ. उत्तरं रामस्य चरितं यत्र।

उत्तरवादिन् ಉತ್ತರವಾದಿನ್ (ವಿ) ಪ್ರತಿವಾದಿ, ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವನು. उत्तरमुत्तरपक्षं सिद्धान्तं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उत्तरसाक्षिन् ಉತ್ತರಸಾಕ್ಷಿನ್ (ವಿ) ತನ್ನ ಪಕ್ಷದ ಇತರ ಸಾಕ್ಷಿಗಳ ವರದಿಯಿಂದ ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ನುಡಿದು ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸಾಕ್ಷಿ. "साक्षिणामपि यः साक्ष्यं स्वपक्षं परिभाषताम्। श्रवणाच्छ्रावणाद्वापि स साक्ष्युत्तरसंज्ञकः" नारदः।

उत्तरा ಉತ್ತರಾ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕು. 2. ವಿರಾಟರಾಯನ ಮಗಳು, ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಹೆಂಡತಿ. (ಅವ್ಯ) 3. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 4. ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿ. 5. ಉತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. उत्तर "आच्" (५-३-३६)।

उत्तरात् ಉತ್ತರಾತ್ (ಅವ್ಯ) 1. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 2. ಉತ್ತರ ದೇಶ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಿಂದ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿ. 3. ಉತ್ತರ ಕಾಲ, ಉತ್ತರ ಕಾಲದಿಂದ, ಉತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಮುಂದಿನ ಕಾಲ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. उत्तर (दिग्देशकालविषये) "आतिः" (५-३-३४)।

उत्तराधर ಉತ್ತರಾಧರ (ಪುಂ) ಮೇಲಿನ ತುಟಿ. "निवार्यतामालि किमप्ययं वटुः पुनर्विवक्षुः स्फुरितोत्तराधरः" कुमा० ५-८३।

उत्तराधिकारिन् ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿನ್ (ವಿ) ಹಕ್ಕುದಾರ, ವಾರಸುದಾರ, ಯಜಮಾನನ ಕಾಲಾನಂತರ ಆಸ್ತಿ ಪಾಸ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗುವವನು. उत्तरं अनन्तरमधिकरोति स्वत्वमाप्नोति — अधि + डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –अधिकारिणी –ಅಧಿಕಾರಿಣೀ.

उत्तरापरा ಉತ್ತರಾಪರಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳ ನಡುವಣ ದಿಕ್ಕು, ವಾಯವ್ಯ ದಿಕ್ಕು. उत्तरस्याः अपरस्याश्च दिशोऽन्तरालम्।

उत्तराभाद्रपद् ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಪದ್ (ಸ್ತ್ರೀ) ಆಶ್ವಿನ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. भद्राय हितः भाद्रः, भाद्रः पत् पादो यस्याः। उत्तरा च सा भाद्रपच्च। पदशब्देन समासे "टाप्" (४-१-४)। –भाद्रपदा –ಭಾದ್ರಪದಾ. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮದೇವತಾಕವಾದುದು. ಮನುಷ್ಯ ಗಣಕ್ಕೂ ಗೋಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಧನಿಕನೂ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನೂ ಕಾರ್ಯಚತುರನೂ ರಾಜರಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೂ ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಸತ್ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳವನೂ ಬಂಧುಪ್ರಿಯನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. "धनी कुलीनः कुशलः क्रियादो भूपालमान्यो बलवान् महौजाः। सत्कर्मकर्ता निजबन्धुभक्तो यद्युत्तराभाद्रपदाप्रसूतः"। ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಶನಿ ಮಹಾದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ 19 ವರ್ಷಗಳು.

उत्तरायण ಉತ್ತರಾಯಣ (ನ) 1. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರ. उत्तरा उत्तरस्यामयनं सूर्यस्य सञ्चारः। 2. ಸೂರ್ಯನು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲ, ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಕರ್ಕಾಟಕ ಸಂಕ್ರಾಂತಿವರೆಗಿನ (ಆರು ತಿಂಗಳು) ಕಾಲ. "कर्कटादिस्थिते भानौ दक्षिणायनमुच्यते। उत्तरायणमप्युक्तं मकरस्थे दिवाकरे"।

उत्तराशा ಉತ್ತರಾಶಾ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು. 2. ಮುಂದಿನ ಆಶೆ.

उत्तराशाधीश ಉತ್ತರಾಶಾಧೀಶ (ಪುಂ) 1. ಬುಧಗ್ರಹ. 2. ಕುಬೇರ.

उत्तराषाढा ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ (स्त्री०) ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದು ವಿಶ್ವೇದೇವದೇವತಾಕವಾದುದು. ಮನುಷ್ಯಗಣಕ್ಕೂ ಮುಂಗಸಿ ಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ದಾನಶೀಲ, ದಯಾಳು, ಜಯಶಾಲಿ, ವಿನಯಶಾಲಿ, ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನು. ಪತ್ನೀಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸುಖವುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ. "दाता दयावान् विजयी विनीतः सत्कर्मचेता विभवैः समेतः। कान्तासुतावाप्तसुखो नितान्तं वैश्वे सुवेषः पुरुषो मनीषी"। ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ರವಿಮಹಾದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ 6 ವರ್ಷಗಳು.

उत्तरासङ्ग ಉತ್ತರಾಸಂಗ (पु०) ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ಬಟ್ಟೆ. उत्तरे ऊर्ध्वभागे आसज्यते — आ+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१९)। "कृष्णोत्तरासङ्गरुचं विदधच्चौतपल्लवीम्" माघ० २-११।

उत्तराह् ಉತ್ತರಾಹ (पु०) ಮುಂದಿನ ದಿನ, ನಾಳೆಯ ದಿನ. उत्तरमहः "टच्" (५-४-११)।

उत्तराहि ಉತ್ತರಾಹಿ (अव्य०) 1. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 2. ಉತ್ತರ ದೇಶ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಿಂದ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿ. 3. ಉತ್ತರಕಾಲ, ಉತ್ತರ ಕಾಲದಿಂದ, ಉತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. उत्तर "आहि" (५-३-३८)। ಈ ರೀತಿ ಉತ್ತರ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ अतसुच्, आच्, आतिः ಮತ್ತು आहि ಈ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರಲಾಗಿ उत्तरतः, उत्तरा, उत्तरात् ಮತ್ತು उत्तराहि ಎಂದು ದಿಗ್ದೇಶಕಾಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ, ಪಂಚಮಿ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

उत्तरीय ಉತ್ತರೀಯ (न०) ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. उत्तरस्मिन् देहभागे भवम् "छः" (४-२-१३८)। "हृतोत्तरीयां प्रसभं सभायामागतह्रियः" किरा० ११-४९। "धौतोत्तरीयप्रतिमच्छवीनि" माघ० ४-५।

उत्तरेण ಉತ್ತರೇಣ (अव्य०) ಉತ್ತರದ ಕಡೆ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. उत्तर "एनप्" (५-३-३५)। "तत्रागारं धनपतिगृहानुत्तरेणास्मदीयम्" मेघ० २-१२।

उत्तरेद्युस् ಉತ್ತರೇದ್ಯುಸ್ (अव्य०) ನಾಳೆಯ ದಿನ, ಮರುದಿನ, ಮುಂದಿನ ದಿನ. उत्तर "एद्युस्" (५-३-२२)।

उत्तरोत्तर ಉತ್ತರೋತ್ತರ (न०) 1. ಉತ್ತರದ ಮೇಲೆ ಉತ್ತರ, ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬದಲು ನಾತು. (वि०) 2. ಮುಂದು ಮುಂದಿನ. (अव्य०) 3. ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ, ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ, ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದಾಗಿ. "उत्तरोत्तरमुत्कर्षः सार इत्यभिधीयते" चन्द्रा०। "परनित्यान्तरङ्गापवादानामुत्तरोत्तरं बलीयः" परि०।

उत्तस्थिवस् ಉತ್ತಸ್ಥಿವಸ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. उद् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्वसुः" (३-२-१०७)।

उत्तान ಉತ್ತಾನ (वि०) 1. ಮೇಲು ಮುಖವಾದ. "उत्तानपाणिद्वयसन्निवेशात्" कुमा० ३-४५। 2. ಎತ್ತರವಾದ, ಉಬ್ಬಿರುವ. उद्गतस्तानो विस्तारोऽस्मात्। "पत्रावलीप्रसाधनोत्तानवक्षःस्थल०" मालती० ७। 3. ಆಳವಿಲ್ಲದ, ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರುಳ್ಳ. 4. ಮೇಲು ಮುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿರುವ, ಅಂಗಲಾಚಿ ಮಲಗಿರುವ. "उत्तानमगभीरे स्यादूर्ध्वास्यशयितेऽपि च" मेदि०।

उत्तानपाद ಉತ್ತಾನಪಾದ (पु०) 1. ಸ್ವಾಯಂಭುವ (ಮೊದಲನೆಯ) ಮನುವಿನ ಮಗ, ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಧ್ರುವಕುಮಾರನ ತಂದೆ. 2. ಪರಮಾತ್ಮ. उत्तानः ऊर्ध्वस्थितः पादोऽस्य।

उत्तानपादज ಉತ್ತಾನಪಾದಜ (पु०) ಧ್ರುವಕುಮಾರ. उत्तानपादाज्जातः — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

उत्तानशय ಉತ್ತಾನಶಯ (पु०) ಶಿಶು, ಅಂಗಲಾಚಿ ಮಲಗುವ ಎಳೆಯ ಮಗು. उत्तानः शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (वा० ३-२-१५)। "णिनिः" (३-२-७८)। -शायिन् — शायिन्.

उत्तार ಉತ್ತಾರ (पु०) 1. ದಾಟುವುದು, ಅಡ್ಡಹಾಯುವುದು. 2. ವಾಂತಿ ಮಾಡುವುದು. उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ. 4. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವ, ತೀರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ. उद्+तॄ+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "यत्रासौ संसारसागरोत्तारतरणिकर्णधारो भगवान् हरिः स्वयं प्रतिवसति" प्रबोध० ५।

उत्तारक ಉತ್ತಾರಕ (वि०) 1. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವ, ತೀರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ. 2. ರಕ್ಷಕ, ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡುವವನು. उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्तारण उत्ता॒रण (पु०)1. विष्णु. उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "सरसस्तं तारितवानित्युत्तारण ईरितः" निरुक्तिः। "उत्तारणो दुष्कृतिहा पुण्यो दुःस्वप्ननाशनः" वि० स०। (न०)2. दडवन्नु मुट्टिसुवुदु, तीरक्कॆ ऒय्युवुदु. उद्+तॄ+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०)3. दडवन्नु मुट्टिसुव, तीरक्कॆ ऒय्युव. कर्तृ० "अच्" (३-१-१३४)।

उत्तारयितृ उत्ता॒रयितृ (वि०) 1. दाटिसुव, दडवन्नु मुट्टिसुव. 2. कापाडुव, रक्षिसुव, कष्टदिंद पारुमाडुव. उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

उत्तारित उत्ता॒रित (वि०)1. दाटिसल्पट्ट, दडक्कॆ ऒय्यल्पट्ट. 2. रक्षिसल्पट्ट, कष्टदिंद पारु माडल्पट्ट. उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उत्तारितां शत्रुभयादुदीर्णात्" यादः० १३-२८।

उत्तार्य उत्ता॒र्य (वि०)1. दाटलु अर्हवाद, दाटल्पडुव. 2. वान्तिमाडल्पडुव. उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) "यत्" (३-१-९७)। 3. दाटिस ल्पडुव. उद्+तॄ+णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 4. दाटिसि. 5. वान्तिमाडिसि. उद्+तॄ+णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

उत्ताल उत्ता॒ल (वि०) 1. दॊड्ड शब्दमाडुव, भॊर्रॆंदु ध्वनिमाडुव (गाळि). "उत्तालः किंकिणीनामनवरतरणत्कारहेतुः पताकाम्" मालती० ५-४। 2. दॊड्डदाद, उन्नतवाद, एत्तर वाद. "उत्तालतालीवनसंप्रवृत्तसमीरसीमन्तितकेतकीकाः" माघ० ३-८०। 3. भयंकरवाद, प्रचंड वाद. "उत्तालाः कटपूतनाप्रभृतयः सांराविणं कुर्वते" मालती० ५-११। 4. स्फुटवाद, स्पष्टवागि कॊरॆयुव. "तूर्यारावैरहितोत्तालतालैर्गायन्तीभिः काहलं काहलाभिः" माघ० १८-५४।

उत्तितीर्षा उत्तितीर्षा (स्त्री०)1. दाटलु इच्छॆ, दडमुट्टलु आसॆ. उत्तरितुमिच्छा—उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः)+सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. तीर्गडॆ हॊंदलु आसॆ, विद्याभ्यासदल्लि मुंदिन हंतवन्नु ऎरलु आसॆ.

उत्तितीर्षु उत्तितीर्षु (वि०)1. दडवन्नु मुट्टलु आसॆयुळ्ळ, दाटलु इच्छॆयुळ्ळ. 2. परीक्षॆयल्लि तीर्गडिहॊंदलु आसॆयुळ्ळ, विद्याभ्यासदल्लि मुंदिन हंतवन्नु मुट्टलु इच्छॆयुळ्ळ. उत्तरितुमिच्छुः—उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

उत्तिष्ठत् उत्तिष्ठत् (वि०) मेलक्कॆ ऎळुत्तिरुव. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। उत्तिष्ठन्ती उत्तिष्ठ॰ती.

उत्तिष्ठमान उत्तिष्ठमान (वि०) अभिवृद्धि हॊंदुत्तिरुव. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) अनूर्ध्वकर्मणि "शानच्" (३-२-१२४)। "उत्तिष्ठमानस्तु परो नोपेक्ष्यः पथ्यमिच्छता" माघ० २-१०।

उत्तिष्ठासा उत्तिष्ठासा (स्त्री०) मेलक्कॆ ऎळलु आसॆ. उत्थातुमिच्छा—उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

उत्तिष्ठासु उत्तिष्ठासु (वि०) मेलक्कॆ ऎळलु अपेक्षिसुव, मेलक्कॆ ऎळलु इच्छिसुव. उत्थातुमिच्छुः—उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

उत्तीर्ण उत्ती॒र्ण (वि०) 1. (नदियन्नु) दाटिद, दडवन्नु मुट्टिद. 2. कष्टदिंद पारागद. 3. विद्याभ्यासदल्लि मेलिन हंतवन्नु मुट्टिद, परीक्षॆयल्लि तीर्गडॆ हॊंदिद. उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। 4. दाटल्पट्ट. 5. कष्टदिंद बिडल्पट्ट. 6. कळियल्पट्ट, कॆळगिळिसल्पट्ट, कडिमॆमाडल्पट्ट. उद्+तॄ कर्मणि "क्तः" (३-२-१०२)। "उत्तीर्णभारलघुनाप्यलघूलपीघसौहित्यनिःसहतरेण तरोरधस्तात्" माघ० ५-६२।

उत्तुङ्ग उत्तु॒ंग (वि०) उन्नतवाद, एत्तरवाद. उत्कृष्टस्तुङ्गः। "अध्यासामासुरुत्तुङ्गहेमपीठानि यान्यमी" माघ० २-५। "उत्तुङ्गस्तनभरभङ्गभीरुमध्याम्" माघ० ४-३८।

उत्तुङ्गता उत्तु॒ंगता (स्त्री०) एत्तर, औन्नत्य. उत्तुङ्गस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "यच्छालमुत्तुङ्गतया विजेतुं दूरादुदस्थीयत सागरस्य" माघ० ३-४०।

उत्तुष उत्तुष (पुं०) पु०, हुरिद धान्य. उद्गत-स्तुषोऽस्मात्।

उत्तेजक उत्तेजक (वि०) 1. उद्रेकगॊळिसुव. 2. हुरिदुंबिसुव, प्रोत्साहिसुव. 3. साणॆ कॊडुव, हरितमाडुव. 4. मॆरुगुकॊडुव, बॆळगुव. उद्+तिज (निशाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्तजन उत्तेजन (न०) 1. उद्रेकगॊळिसुवुदु. 2. तीक्ष्णमाडुवुदु, साणॆकॊडुवुदु. 3. हुरिदुंबिसुवुदु, प्रोत्साहिसुवुदु. उद्+तिज (निशाने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "चन्द्रगुप्तः समुत्तेजनसमर्थैः श्लोकैरुपश्लोकयितव्यः" मुद्रा० ४। (स्त्री०) -ना--नी. ऒप्पकॊडुवुदु, मॆरुगु हाकुवुदु. उद्+तिज+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "तमङ्गदे मन्दरकूटकोटिव्याघट्टनोत्तेजनया मणीनाम्" माघ० ३-६।

उत्तेजित उत्तेजित (वि०) 1. हुरिदुंबिसल्पट्ट, प्रोत्साहिसल्पट्ट. 2. तीक्ष्णगॊळिसल्पट्ट, हरितमाडल्पट्ट. 3. उद्रेकगॊळिसल्पट्ट. 4. मॆरुगुकॊडल्पट्ट. उद्+तिज (निशाने) "क्तः" (३-२-१०२)। 5. अधिकगॊळिसल्पट्ट, हॆच्चिसल्पट्ट. "उत्तेजितजयोत्साहमायुधैरनघोद्यमैः" याद० १-७०।

उत्तोरण उत्तोरण (पुंन०) 1. ऎत्तरवाद तोरण. उन्नतं तोरणम्। (वि०) 2. ऎत्तरवाद जॊर बागिलुळ्ळ. 3. ऎत्तरवाद तोरणवुळ्ळ, उन्नतवाद तोरणगळिंद अलंकृतवाद. उन्नतं तोरणं यत्र। "तावत्पताकाकुलमिन्दुमौलिरुत्तोरणं राजपथं प्रपेदे" कुमा० ७-६३।

उत्तोलन उत्तोलन (न०) मॆलक्कॆ ऎत्तुवुदु, तक्कडियिंद मॆलक्कॆ ऎत्ति तूगुवुदु. उद्+तुल (उन्माने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्तोलित उत्तोलित (वि०) मॆलक्कॆ ऎत्तल्पट्ट, मॆलक्कॆ ऎत्ति तूगल्पट्ट. उद्+तुल (उन्माने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्थ उत्थ (वि०) 1. मॆलक्कॆ ऎद्दिरुव. उद्+स्था (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-१-१३६)। 2. उंटाद, उत्पन्नवाद. "भवत्सम्भावनोत्थाय परितोषाय मूर्च्छते" कुमा० ६-५९। "वनं बबाधे विषपावकोत्था विपन्नगानामविपन्नगानाम्" माघ० ४-१५।

उत्थान उत्थान (पुंन०) 1. मॆलक्कॆ ऎळुवुदु, ऎद्दु निल्लुवुदु. उद्+स्था (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. उदय, हुट्टि मॆलक्कॆ बरुवुदु, अभिवृद्धि हॊंदुवुदु. "निदर्शयामास विशेषदृश्यमिन्दुं नवोत्थानमिवेन्दुमत्यै" रघु० ६-३१। 3. प्रयत्न, उद्यम. "मेदश्छेदकृशोदरं लघु भवत्युत्थानयोग्यं वपुः" शाकु० २-५। 4. पुनरुज्जीवन, पुनः चेतरिसिकॊळ्ळुविकॆ. 5. मल विसर्जनॆ, विरेचन. 6. पुस्तक. 7. युद्ध, कदन. 8. अंगळ. 9. हर्ष, संतोष. 10. पौरुष, शौर्य. 11. तंत्र, स्वरूप्प चिंतॆ. 12. ऎच्चरगॊळ्ळुवुदु. उद्+स्था कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "उत्थानमुद्यमे तन्त्रे पौरुषे पुस्तके रणे। प्राङ्मणोद्यमहर्षेषु मलवेगेऽपि न द्वयोः" मेदि०।

उत्थानैकादशी उत्थानैकादशी (स्त्री०) कार्तिक शुक्लपक्षद ऎकादशि. [विष्णुवु आषाढ शुक्ल ऎकादशिय दिन मलगि कार्तिक शुक्ल ऎकादशिय दिन ऎळुवुदरिंद ई हॆसरु.] "शेते विष्णुः सदाषाढे भाद्रे च परिवर्तते। कार्तिके परिबुध्येत शुक्लपक्षे हरेर्दिने"।

उत्थापन उत्थापन (न०) 1. मॆलक्कॆ ऎब्बिसुवुदु. 2. निद्दॆयिंद ऎब्बिसुवुदु, ऎच्चरगॊळिसुवुदु. 3. वांतिमाडिसुविकॆ. 4. कदलिसुवुदु, अलुगाडिसुवुदु. 5. ऎब्बिसुवुदु, उद्रेकगॊळिसुवुदु. 6. प्रेरिसुवुदु. उद्+स्था (गतिनिवृत्तौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्थापयत् उत्थापयत् (वि०) 1. मॆलक्कॆ ऎब्बिसुत्तिरुव. 2. उद्रेकगॊळिसुत्तिरुव. 3. कदलिसुत्तिरुव, अलुगाडिसुत्तिरुव. 4. निद्दॆयिंद ऎच्चरगॊळिसुत्तिरुव. उद्+स्था (गतिनिवृत्तौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

उत्थापयितृ उत्थापयितृ (वि०) 1. मॆलक्कॆ ऎब्बिसुव. 2. उद्रेकगॊळिसुव. 3. कदलिसुव, अलुगाडिसुव. 4. प्रेरिसुव, हुरिदुंबिसुव. उद्+स्था (गतिनिवृत्तौ)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। उत्थापयित्री उत्थापयित्री.

उत्थापित ಉತ್ಥಾಪಿತ (ವಿ೦) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्थाप्य ಉತ್ಥಾಪ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಡುವ, ಎತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಡುವ. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 3. ಎಬ್ಬಿಸಿ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿನಿಲ್ಲಿಸಿ. उद्+ष्ठा+णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

उत्थित ಉತ್ಥಿತ (ವಿ೦) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿದ. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "अन्येभ्यो वनदेवताकरतलैरापर्वभागोत्थितैः" शाकु० ४-४। 2. (ಆಸನದಿಂದ) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. "वचो निशम्योत्थितमुत्थितः सन्" रघु० २-६१। "न यावदेतावुदपश्यदुत्थितौ" माघ० १-१५। 3. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದ, ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟ. "पांशुर्दिशां मुखमतुत्थयदुत्थितोऽद्रेः" माघ० ५-११। 4. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "वचो निशम्योत्थितमुत्थितः सन्" रघु० २-६१। 5. ಪ್ರಯತ್ನಶೀಲ, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ, ವ್ಯವಸಾಯ ಸ್ವಭಾವದವನು. "प्रणमन्त्यनपायमुत्थितं प्रतिपच्चन्द्रमिव प्रजा नृपम्" किरा० २-११।

उत्थिति ಉತ್ಥಿತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಏಳಿಗೆ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उत्पक्ष्णु ಉತ್ಪಚಿಷ್ಣು (ವಿ೦) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಬೇಯಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣಾಗುವ ಸ್ವಭಾವದ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಳು ಮೊದಲಾದವು ಬಲಿಯುವ ಸ್ವಭಾವದ (ಬತ್ತ, ರಾಗಿ, ಜೋಳ ಮುಂತಾದುದು). उत्+ डु पचष् (पाके) "ष्णुच्" (३-२-१३६)।

उत्पत ಉತ್ಪತ (ಪು೦) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. (ವಿ೦) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ. उत्+पत्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "स्युः खगोत्पतवारङ्ककण्ठाग्निर्व्योमचारिणः" त्रिकाण्ड०।

उत्पतत् ಉತ್ಪತತ್ (ವಿ೦) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. उत्+पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "उत्पतन्तमवनम्य माधवम्" याद० १७-३। "कुर्वन्ति द्यामुत्पतन्तः स्मरार्तस्वर्लोकस्त्रीगात्रनिर्वाणमत्र" माघ० ४-२३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **उत्पतन्ती** ಉತ್ಪತಂತೀ.

उत्पतन ಉತ್ಪತನ (ನ೦) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ, 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವಿಕೆ. 3. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. उत्+पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्यादुत्पतनमुत्पत्तौ तथोर्ध्वगमनेऽपि च" मेदि०।

उत्पतित ಉತ್ಪತಿತ (ವಿ೦) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿದ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋದ. उत्+पत्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "तस्मिन्नुत्पतिते पुरः सुरमुनाविन्दोः श्रियं विभ्रति" माघ० १-७५।

उत्पतितृ ಉತ್ಪತಿತೃ (ವಿ೦) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. उत्पतति—उत्+पत्लृ (गतौ) "तृन्" (३-२-१३५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–पतित्री** **–ಪತಿತ್ರೀ.**

उत्पतिष्णु ಉತ್ಪತಿಷ್ಣು (ವಿ೦) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. उत्+पत्लृ (गतौ) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "ससञ्जुरश्वक्षुण्णानामेलानामुत्पतिष्णवः" रघु० ४-४७।

उत्पत्ति ಉತ್ಪತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ, ಜನ್ಮ, ಜನನ. उत्+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "उत्पत्तिरेव विप्रस्य मूर्तिर्धर्मस्य शाश्वती" मनु० १-९८। 2. ತಯಾರಿಕೆ, ವಸ್ತು ನಿರ್ಮಾಣ. ಸೃಷ್ಟಿ. 3. ಲಾಭ, ಹುಟ್ಟುವಳಿ. 4. ಬೆಳೆ, ಫಸಲು, ಫಲ. 5. ಮೂಲ, ಕಾರಣ. उत्पद्यतेऽस्मात् —उत्+पद अपा० "क्तिन्" (३-३-९४)।

उत्पत्तिक्रम ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮ (ಪು೦) 1. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ. 2. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮ. ["जगत्सृष्टि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

उत्पत्तिमत् ಉತ್ಪತ್ತಿಮತ್ (ವಿ೦) ಜನ್ಮವುಳ್ಳ, ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ. उत्पत्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "विपदुत्पत्तिमतामुपस्थिता" रघु० ८-८३।

उत्पत्य ಉತ್ಪತ್ಯ (अव्य०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ. ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು. उत्+पत्लृ (गतौ) "ल्यप्" (७-१-३७)।

उत्पथ ಉತ್ಪಥ (पु०) ತಪ್ಪು ದಾರಿ, ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ ಮಾರ್ಗ. उत्क्रान्तः पन्थानम्। "गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः। उत्पथं प्रतिपन्नस्य कार्यं भवति शासनम्" भा०। "क्षिप्तावरोधाङ्गनमुत्पथेन गाम्" माघ० १२-२४।

उत्पन्न ಉತ್ಪನ್ನ (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದಿದ. उत् + पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "स हि धर्मार्थमुत्पन्नो ब्रह्मभूयाय कल्पते" मनु० १-९८। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ.

उत्पन्नविनाशिन् ಉತ್ಪನ್ನವಿನಾಶಿನ್ (वि०) ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ನಾಶಹೊಂದುವ. उत्पन्नः सन् विनश्यति।

उत्पल ಉತ್ಪಲ (न०) 1. ನೀಲಕಮಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಹೂವು. उत्पलति — उत् + पल (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "आददे मृदुविलोलपलाशैरुत्पलैः-चपकवीचिषु कम्पः" किरा० ९-५६। 2. ಚಂಗಲು ಕೋಷ್ಠದ ಮರ. (वि०) 3. ನಾಂಸಖಂಡವಿಲ್ಲದ, ಪುಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದ, ಕೃಶವಾಗಿರುವ. उत्क्रान्तः पलं मांसम्। "उत्पलं कुष्ठभूरुहे। इन्दीवरे मांसशून्ये" हेम०।

उत्पलपत्र ಉತ್ಪಲಪತ್ರ (न०) 1. ನೈದಿಲೆಯ ದಳ. 2. ನಖಕ್ಷತ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ತನಗಳ ಮೇಲಿನ ಉಗುರಿನ ಗಾಯ. "उत्पलपत्रमुत्पलदले स्त्रीणां नखक्षते" हेम०।

उत्पलशारिवा ಉತ್ಪಲಶಾರಿವಾ (स्त्री०) ಸೊಗದೆ ಗಿಡ. उत्पला च सा शारिवा च।

उत्पलिनी ಉತ್ಪಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪಲಲತೆ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಗಿಡ. उत्पलमस्यास्ति" "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಕನ್ನೈದಿಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. उत्पलान्यत्र सन्ति "इनिः" (५-२-१३५)। "पुण्याय मन्ये मृतमुत्पलिन्या" नैष० ७-३५।

उत्पाटक ಉತ್ಪಾಟಕ (वि०) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕುವ, ನಿರ್ಮೂಲನಮಾಡುವ. उत्+पट (भाषार्थे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्पाटन ಉತ್ಪಾಟನ (न०) ಕಿತ್ತುಹಾಕುವಿಕೆ, ಬುಡ ಸಹಿತ ತೆಗೆದುಹಾಕುವಿಕೆ. उत् + पट (भाषार्थे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्पाटित ಉತ್ಪಾಟಿತ (वि०) ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಸಹಿತ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उत्+पट (भाषार्थे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्पात ಉತ್ಪಾತ (पु०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವುದು. उत्+पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "एकोत्पातेन ते लङ्कामेष्यन्ति हरियूथपाः" रामा०। 2. ಶುಭಾಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಚಿಹ್ನೆ. "उत्पात इव भूतानामुद्बभूव भयानकः" याद० १६-२७। 3. ದುರ್ಘಟನೆ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಿಪತ್ತು, ಅನಾಹುತ (ಭೂಕಂಪ ಮೊದಲಾದುದು).

उत्पातक ಉತ್ಪಾತಕ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವ. उत्+पत्लृ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಉತ್ಪಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಅನಾಹುತಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ. उत् + पत्लृ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्पातिन् ಉತ್ಪಾತಿನ್ (वि०) ಹಾರುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. उत् + पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "ससम्भ्रमोत्पातिपतत्कुलाकुलं सरः प्रपद्योत्कतयाऽनुकम्प्रताम्" नैष० १-१२६।

उत्पाद ಉತ್ಪಾದ (पु०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸೃಷ್ಟಿ, ಜನನ. उत् + पद (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "दुःखे च शोणितोत्पादे शाखाङ्गच्छेदने तथा" याज्ञ० २-२२५। (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಕಾಲುಳ್ಳ. उन्नतः पादो यस्य।

उत्पादक ಉತ್ಪಾದಕ (पु०) 1. ತಂದೆ, ಜನಕ, ಅಪ್ಪ. उत् + पद (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "उत्पादकब्रह्मदात्रोर्गरीयान् ब्रह्मदः पिता" मनु० २-१४६। 2. ಶರಭಮೃಗ, ಎಂಟುಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿ ಮೃಗ. उत् ऊर्ध्वंस्थिताः पादा यस्य। (वि०) 3. ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ, ತಯಾರಿಸುವ. (स्त्री०) उत्पादिका ಉತ್ಪಾದಿಕಾ. 1. ತಾಯಿ, ಜನನಿ. 2. ತಯಾರಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. 3. ಗೆದ್ದಲುಹುಳ.

उत्पादन ಉತ್ಪಾದನ (न०) ಸೃಷ್ಟಿಸುವಿಕೆ, ತಯಾರಿಸುವಿಕೆ, ನಿರ್ಮಾಣ. उत् + पद (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्पादशय ಉತ್ಪಾದಶಯ -शयन -शयन. (पु०) ಶಿಶು, ಮಗು, ಕೂಸು. उत्पादः सन् शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (वा० ३-२-१५)। [ಶಿಶುಗಳು ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಮಲಗುವುವು].

उत्पादित ಉತ್ಪಾದಿತ (वि०) 1. ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उत् + पद (गतौ) + णिच् "क्तः"

(३-२-१०२)। 2. संपादिसल्पट्टु. "अप्यनारभमाणस्य विभोरुत्पादिताः परैः" माघ० २-९१।

उत्पादिन् उत्पादिन् (वि०)1. उत्पत्तियुळ्ळ, सृष्टिगॊळपट्टु. उत्पादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "सर्वमुत्पादि भङ्गुरम्" हितो०। 2. निर्मिसुव, तयारिसुव. उत्पादयति — उत् + पद (गतौ) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

उत्पाद्य उत्पाद्य (नं) 1. रूपकद इतिवृत्तगळल्लॊंदु भेद. [नाटकादि रूपकगळल्लि प्रतिपाद्यवाद कथांशवु प्रख्यात, उत्पाद्य, मिश्रगळेंदु मूरु विध. पुराणादिगळल्लि प्रसिद्धवाद विषयवु प्रख्यात. कविगळु तावागि कल्पिसिद कथॆयु उत्पाद्य, प्रख्यात मत्तु कल्पित कथॆ एरडू सेरिदुप्पुदु मिश्र.] 2. कर्म संज्ञॆय ऒंदु भेद. कर्मवु उत्पाद्य, विकार्य मत्तु प्राप्यगळेंदु मूरु विध. (1) क्रियॆयु नडॆयुवुदक्कॆ मॊदलिद्द अवस्थॆगिंतलू बेरॆ अवस्थॆयन्नु हॊंदुवुदु उत्पाद्य. "घटं करोति" ऎंबल्लि पूर्वावस्थॆयाद मृत्तिगिंतलू घटावस्थॆयल्लि बेरॆ रूपवु बरुवुदरिंद घटवु उत्पाद्य. (2) प्रकृतिय विकार तोरिबरुवुदु विकार्य. "सुवर्णं कुण्डलं करोति" ऎंबल्लि सुवर्णद प्रकृतिगॆ कुंडलावस्थॆयल्लि विकारवु तोरि बरुवुदरिंद विकार्य. (3) क्रियाकृतवाद यावव विकारवू तोरिबरदिरुवुदु प्राप्य. (वि०)3. सृष्टिसल्पडुव, सृष्टिसलु अर्हवाद. उत्+पद (गतौ) + णिच् "यत्" (३-२-९७)। "शेषाङ्गनिर्माणविधौ विधातुर्लावण्य उत्पाद्य इवास यत्नः" कुमा० १-३५। (अव्य०) 4. सृष्टिसि, निर्मिसि, तयारिसि. उत्+पद + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

उत्पाद्यमान उत्पाद्यमान (वि०) सृष्टिसल्पडुत्तिरुव, निर्मिसल्पडुत्तिरुव. उत्+पद (गतौ) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

उत्पित्सा उत्पित्सा (स्त्री०) मेलॆक्कॆ हारलु आसॆ, मेलॆक्कॆ नॆगॆयुव अपॆक्षॆ. उत्पतितुमिच्छा—उत् + पत्लृ (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

उत्पित्सित उत्पित्सित (वि०) मेलॆक्कॆ हारलु अपॆक्षॆयुंटागिरुव, मेलॆक्कॆ नॆगॆयुव आसॆ हुट्टिरुव. उत्पित्साऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

उत्पित्सु उत्पित्सु (वि०) मेलॆक्कॆ हारलु अपॆक्षिसुव, मेलॆक्कॆ नॆगॆयलु आसॆपडुव. उत् + पत्लृ (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "उत्पित्सवोऽन्तर्नंदभर्तुरुच्चैः" माघ० ३-७७।

उत्प्रेक्षण उत्प्रेक्षण (नं)1. ऊहॆ, तर्क, कल्पनॆ. 2. धर्मसाम्यदिंद ऒंदु वस्तुवन्नु मत्तॊंदरंतॆ ऊहिसुवुदु, संभावनॆ. 3. मेलुनोट, मेलुगडॆ नोडुवुदु. उत्+प्र+ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्प्रेक्षा उत्प्रेक्षा (स्त्री०) संभावनॆ, उपमानद धर्मसंबंधदिंद उपमेयवस्तुवन्नु उपमानवस्तुवन्नागि ऊहिसुवुदु. उत् + प्र+ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। इदु उत्प्रेक्षालंकारवॆनिसुवुदु. "संभावना स्यादुत्प्रेक्षा वस्तुहेतुफलात्मना" चन्द्रा०। "सखीजनं प्रेमगुरूकृतादरं निरीक्षमाणा इव नम्रमूर्तयः" किरा० ८-११। मन्ये, शङ्के, ध्रुवम्, प्रायः, नूनम्, इव इत्यादि शब्दगळु उत्प्रेक्षाव्यंजकगळु.

उत्प्लव उत्प्लव (पुं) मेलॆक्कॆ हारुविकॆ, मेलॆक्कॆ नॆगॆयुविकॆ. उत्+प्लुङ् (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। "तदात्तमात्मानमवेत्य संभ्रमात्पुनःपुनः प्रायसदुत्प्लवायसः" नैष० (१-१२५)।

उत्प्लवन उत्प्लवन (नं) मेलॆक्कॆ हारुविकॆ, मेलॆक्कॆ नॆगॆयुविकॆ. उत्+प्लुङ् (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्प्लवा उत्प्लवा (स्त्री०) 1. हडगु. 2. दोणि. 3. तॆप्प, हरिगोलु. उत्प्लवते—उत्+प्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

उत्फुल्ल उत्फुल्ल(वि०)1. अरळिद, विकासहॊंदिद. उत् + फुल्ल (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)। "उत्फुल्लस्थलनलिनीवनादमुष्माद्धूतः सरसिजसंभवः परागः" किरा० ५-३९। 2. अगलवाद, विस्तारवाद.

उत्स उत्स (पुं) 1. ऊटॆ, बुग्गॆ, नीरु जिनुगुव जागा. उनत्ति जलेन—उन्दी (क्लेदने) "सः" नलोपश्च (उ० ३-६८)। 2. नीरिन प्रवाह.

उत्सङ्ग ಉತ್ಸಂಗ (ಪು೦) 1. ತೊಡೆ. उत्+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१२१)। "संपूर्णलम्बललनालपनोपसान-मुत्सङ्गसङ्गिहरिणस्य मृगाङ्कमूर्तेः" माघ० ४-२२। 2. ಮಧ್ಯಭಾಗ. "दरीगृहोत्सङ्गनिषक्तभासः" कुमा० १-१०। 3. ಶಿಖರ, ತುದಿ. "उत्सङ्गे सम्मविषमे समं महाद्रेः क्रान्तानां वियदभिपातलाघवेन" किरा० ७-२१। 4. ಮೇಲುಮೈ, ಮೇಲುಭಾಗ. "दृषदो वासितोत्सङ्गा निषण्णमृगनाभिभिः" रघु० ४-७४। 5. ಸಂನ್ಯಾಸಿ. उत्क्रान्तः सङ्गम्। 6. ಊರ್ಧ್ವಸಂಸರ್ಗ, ಮೇಲಿನ ಸಂಬಂಧ.

उत्सङ्गित ಉತ್ಸಂಗಿತ (ವಿ೦) ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उत्सङ्गी कृतः— उत्सङ्गिन् + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "उत्सङ्गिताम्भःकणको नभस्वानुदन्वतः स्वेदलवान् ममार्ज" माघ० ३-७९।

उत्सङ्गिन् ಉತ್ಸಂಗಿನ್ (ವಿ೦) ಮೇಲಿನ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. उत्सङ्गः ऊर्ध्वसंसर्गः अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

उत्सञ्जन ಉತ್ಸಂಜನ (ನ೦) ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಇಡುವಿಕೆ. उत् + षञ्ज (सङ्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सम्माननोत्सञ्जनाचार्य-करणज्ञानभृतिविगणनव्ययेषु नियः" पा० सू० १-३-३६।

उत्सर्ग ಉತ್ಸರ್ಗ (ಪು೦) 1. ಸಾಮಾನ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, (ಅಪವಾದ ವಿಲ್ಲದ) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ವಿಧಿಶಾಸ್ತ್ರ. उत् + सृज (विसर्गे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "अपवादैरिवोत्सर्गाः कृतव्यावर्तयः परैः" कुमा० २-२७। 2. ವ್ಯಯ, ಖರ್ಚು. "वृषल, किमयमस्थाने महानर्थो-त्सर्गः क्रियते" मुद्रा० ३। 3. ತ್ಯಾಗ, ದಾನ. "विभज्य मेरुर्नयदर्थिसात्कृतो न सिन्धुरुत्सर्गजलव्ययैर्मरुः" नैष० १-१६। 4. ಪರಿತ್ಯಾಗ, ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು. "श्लीलक्षणोत्सर्गविनीतवेषाः" कुमा० ७-४५। 5. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವಿಕೆ, ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ನಾತಕನಾಗಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ರತೋತ್ಸರ್ಗವೆಂದು ಹೆಸರು.] 6. ಪ್ರತಿ ಪುಷ್ಯ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಉತ್ಸರ್ಜನೆ, ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. [ಶ್ರಾವಣ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪುಷ್ಯಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು. ಶ್ರಾವಣದಲ್ಲಿ ಅನಂತರ ಮೂರು ದಿನಗಳು ಅನಧ್ಯಯನ ಕಳೆದು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ದಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನೂ, ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ಧ್ಯಯನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು.] "अत ऊर्ध्वं तु छन्दांसि शुक्लेषु नियतः पठेत्। वेदाङ्गानि च सर्वाणि कृष्णपक्षेषु संपठेत्" मनु० ४-९८। 7. ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ ಗಳ ವಿಸರ್ಜನೆ.

उत्सर्जन ಉತ್ಸರ್ಜನ (ನ೦) ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ ಮೊದಲಾದ "उत्सर्ग" ಪದದ ಅರ್ಥ. उत् + सृज (विसर्गे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्सर्पण ಉತ್ಸರ್ಪಣ (ನ೦) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. उत् + सृप्ल् (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्सर्पिणी ಉತ್ಸರ್ಪಿಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಜೈನರ ಕಲ್ಪಕಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ. [ಜೈನರ ಕಾಲವು ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿ ಮತ್ತು ಅವಸರ್ಪಿಣಿಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ಕಲ್ಪವೆನಿಸುವುದು. ಅವಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರ ಅನುಭವ (ಉಪಭೋಗ) ಆಯುಃ ಪ್ರಮಾಣ, ಶರೀರೋತ್ಸೇಧ ಇವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಂತೆ ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುವು. ಅವಸರ್ಪಿಣಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಳಯವಾದನಂತರ ದಶಕೋಟಿಕೋಟಿ ಸಾಗರೋಪಮ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 49 ದಿನಗಳು ರಾತ್ರಿ ಹಗಲು ಕ್ಷೀರಮೇಘಗಳೂ ಬಳಿಕ 49 ದಿನಗಳು ಅಮೃತಮೇಘಗಳೂ ವರ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಅವಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ರೂಕ್ಷ ಗುಣವು ಹೋಗಿ ಓಷಧಿಗಳೂ ಲತಾವೃಕ್ಷಗಳೂ ರಸ ಪುಷ್ಟಗಳಾಗುವುವು. ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ ದುಃಷಮದುಃಷಮಾ, ದುಃಷ್ಮಾ, ದುಃಷಮಸುಷಮಾ, ಸುಷಮದುಃಷಮಾ, ಸುಷಮಾ ಮತ್ತು ಸುಷಮಸುಷಮಾ ಎಂದು ಆರು ಭಾಗಗಳವೆ:

(1) दुःषमदुःषमा ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣ 21,000 ವರ್ಷಗಳು. ಇದರ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ 16 ವರ್ಷಗಳು, ಎತ್ತರ 1 ಮೊಳ. ಇದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ 20 ವರ್ಷಗಳು, ಎತ್ತರ 3½ ಮೊಳ.

(2) दुःषमा ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣ 21,000 ವರ್ಷಗಳು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ 20 ವರ್ಷಗಳು, ಎತ್ತರ 3½ ಮೊಳ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 14 ಮಂದಿ ಕುಲಧರರ ಅವತಾರವಾಗುವುದು.

(3) ದುಃಷಮಸುಷಮಾ ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣ 1 ಕೋಟಿ ಕೋಟಿಸಾಗರೋಪಮ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 120 ವರ್ಷಗಳು ಆಯುಸ್ಸು, 7 ಮೊಳ ಎತ್ತರ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 525 ಧನುಃಪ್ರಮಾಣದ ಎತ್ತರ.

(4) ಜಘನ್ಯಭೋಗಭೂಮಿಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ **ಸುಷಮದುಃಷಮಾ** ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣ 2 ಕೋಟಿಕೋಟಿ ಸಾಗರೋಪಮ.

(5) ಮಧ್ಯಮಭೋಗಭೂಮಿಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ **ಸುಷಮಾ** ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣ 3 ಕೋಟಿಕೋಟಿಸಾಗರೋಪಮ.

(6) ಉತ್ತಮಭೋಗಭೂಮಿಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ **ಸುಷಮಸುಷಮಾ** ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಹಗಲು ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲ. ಬಿಸಿಲು ಮತ್ತು ಶೀತದ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರು ಮಧುರಭಾಷಿಗಳು, ಕಲಾವಿದರು, ಸಮಾನ ಭೋಗವುಳ್ಳವರು. ಈರ್ಷ್ಯಾ, ಮಾತ್ಸರ್ಯ, ಅನಾಚಾರ, ಕಾರ್ಪಣ್ಯ, ಕೋಪ, ಭಯ, ವಿಷಾದ, ಕಾಮಜ್ವರ, ಚಿಂತೆ, ದೈನ್ಯ, ನಿದ್ರೆ, ಅನಿಷ್ಟಯೋಗ, ಇಷ್ಟವಿಯೋಗ, ಜರೆ ಇವುಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಿರುವರು.]

उत्सर्पित ಉತ್ಸರ್ಪಿತ (ವಿ॰) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. उत् + सृप्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "उत्सर्पितोर्मिचयलङ्घिततीरदेशमौत्सुक्यनुन्नमिव वारि पुरः प्रतस्थे" किरा॰ ८-५५।

उत्सर्पिन् ಉತ್ಸರ್ಪಿನ್ (ವಿ॰) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. उत्+सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "ततः शरच्चन्द्रकराभिरामैरुत्सर्पिभिः प्रांशुमिवांशुजालैः" किरा॰ ३-१। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವ. "पयोधरोत्सर्पिषु शीर्यमाणः संलक्ष्यते न च्छिद्दुरोऽपि हारः" रघु॰ १६-६२। 3. ಅತಿಶಯವಾದ, ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –र्सिणी–ಸರ್ಪಿಣೀ. "उत्सर्पिणी खलु महतां प्रार्थना" शाकु॰ ७। "उत्सर्पिणी न किल तस्य तरङ्गिणी या" नैष॰ ११-७७।

उत्सव ಉತ್ಸವ (ಪು॰) 1. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸಮಾರಂಭ, ಹಬ್ಬ. 2. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ, ಹರ್ಷ. उत् + षु (प्रसवैश्वर्ययोः) "अप्" (३-३-५७)। "श्लाघ्यान्वयेति नयनोत्सवकारिणीति निर्व्यूढसौहृदरसेति गुणोज्ज्वलेति" मालती॰ ६-१७। "विधुर्विधुन्तुदस्येव पूर्णस्तस्योत्सवाय सः" माघ॰ २-६१। "पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम्" किरा॰ १-४१। 3. ಹೆಚ್ಚು ವಿಕೆ. 4. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. 5. ಆಸೆಯು ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. "उत्सेकामर्षयोरिच्छाप्रसवे मह उत्सवः" अम॰। "उत्सवो मह उत्सेके इच्छाप्रसवकोपयोः" मेदि॰।

उत्सवसङ्केत ಉತ್ಸವಸಂಕೇತ (ಪು॰ವ॰ವ॰) ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಕಾಡುಮನುಷ್ಯರು. उत्सवः आनन्दजनकः सङ्केतः स्त्रीपुंसयोः रत्यर्थमनुरागादाह्वानं येषाम्। [ಈ ಜನರಲ್ಲಿ ಪತಿಪತ್ನೀಭಾವದ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷರೂ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆಯೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಪರ್ವತವಾಸಿಗಳಾದ ಇವರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.] "पौरवं युधि निर्जित्य दस्यून् पर्वतवासिनः। गणानुत्सवसङ्केतानजयत्सप्त पाण्डवः" भा॰ सभा॰ २८-१६। "शरैरुत्सवसङ्केतान् स कृत्वा विरतोत्सवान्" रघु॰ ४-७८।

उत्सादन ಉತ್ಸಾದನ (ನ॰) 1. ಮೈಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಪುಡಿ. उत्साद्यतेऽनेन – उद् + षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् करः "ल्युट्" (३-३-११७)। "उत्सादनं च गात्राणां स्नापनोच्छिष्टभोजने। न कुर्यादगुरुपुत्रस्य पादयोश्चावनेजनम्" मनु॰ २-२०९। 2. ಮೈಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ನಾಶ ಪಡಿಸುವಿಕೆ. ಭಾವೆ "ल्युट्" (३-३-१८)। "उत्सादनार्थं लोकानां धुन्धुर्नाम महासुरः" भा॰।

उत्सादनीय ಉತ್ಸಾದನೀಯ (ನ॰) 1. ಮೈಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಪುಡಿ. (ವಿ॰) 2. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. उद्+षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

उत्सादित ಉತ್ಸಾದಿತ (ವಿ॰) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿಯಿಂದ ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्सारक ಉತ್ಸಾರಕ (ಪು॰) 1. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. उत्सारयति जनान् – उत् + सृ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪೋಲೀಸಿನವನು, ಜನರ ಗುಂಪನ್ನು ಚದರಿಸುವವನು.

उत्सारण ಉತ್ಸಾರಣ (ನ॰) 1. ಜನರ ಗುಂಪನ್ನು ಚದರಿಸುವಿಕೆ. 2. ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಓಡಿಸುವಿಕೆ. उत् + सृ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्सारित ಉತ್ಸಾರಿತ (ವಿ॰) 1. ಚದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उत् + सृ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्साह उत्साह (पु०) 1. इच्छे, प्रवृत्ति, क्रियाशक्ति, उद्यम, प्रयत्न. उत् + षह (मर्षणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "मन्दोत्साहः कृतोऽस्मि मृगयापवादिना माढव्येन" शाकु० २। 2. राजन मूरु विध शक्तिगळल्लिंदु. **मूरु विध शक्तिगळु:** (1) प्रभुशक्ति, (2) मंत्रशक्ति मत्तु (3) उत्साहशक्ति. "शक्तयस्तिस्रः प्रभावोत्साहमन्त्रजाः" अम०। "प्रज्ञोत्साहावतः स्वामी यतेताधातुमात्मनि" माघ० २-७६। 3. स्थिरबुद्धियिंद नडेसुव सुदीर्घप्रयत्न. 4. अध्यवसाय, निश्चय. 5. वीररसद स्थायिभाव. "उत्तमप्रकृतिर्वीर उत्साहस्थायिभावकः" सा० द० ३-२३२। 6. सूत्र, दार. "उत्साहस्तूद्यमे सूत्रे" मेदि०।

उत्साहक उत्साहक (वि०) उत्साहवन्नुंटु माडुव, क्रियाशक्तियन्नुंटुमाडुव, कार्यदल्लि प्रवर्तिसुवंते हुरिदुंबिसुव. उत्साहयति—उत् + षह (मर्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्साहन उत्साहन (न०) उत्साहवन्नुंटुमाडुविके, हुरिदुंबिसुविके, उत्तेजनकॊडुविके. उत् + षह (मर्षणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्साहवर्धन उत्साहवर्धन (पु०) 1. उत्साहवन्नु अधिकगॊळिसुव वीररस. उत्साहं वर्धयति—वृधु (वृद्धौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. उत्साहद वृद्धि, उत्साहपु हॆच्चुविके. उत्साहस्य वर्धनम्—वृधु (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. उत्साहवन्नु हॆच्चिसुव.

उत्साहशक्ति उत्साहशक्ति (स्त्री०) राजन मूरु विध शक्तिगळल्लिंदु, राजन पराक्रमवन्नु हॆच्चिसुव शक्ति. "शक्तयस्तिस्रः प्रभावोत्साहमन्त्रजाः" अम०।

उत्साहिन् उत्साहिन् (वि०) उत्साहपुळ्ळ, कार्यासक्तनाद, प्रयत्नशालियाद. उत्साह "इनिः" (५-२-११५)।

उत्सिक्त उत्सिक्त (वि०) 1. गर्वगॊंड, कॊब्बिद. 2. हॆच्चिद, अधिकगॊंड, वृद्धि हॊंदिद. 3. कलकल्पट्ट, नॆम्मदिगॆ भंग तरल्पट्ट. उत्+षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "जानीयादस्थिरां वाचमुत्सिक्तमनसां तथा" मनु० ८-७१।

उत्सुक उत्सुक (वि०) 1. इष्टवादुदन्नु पडॆयलु प्रयत्नवुळ्ळ. 2. इष्टवादुदन्नु पडॆयलु तवकपडुव. उत्सुयति—उत्+षू (प्रेरणे) "ड्वुः" (वा० ३-२-१८०)। "कन्" (५-४-५)। ह्रस्वः (७-४-१३)। "तमुत्सुकाश्चक्रुरवेक्षणोत्सुकं गवां गणाः प्रस्नुतपीवरौधसः" "विहारभूमेरभिघोषमुत्सुकाः" किरा० ४-१०, ३१। "श्रुत्वा रामः प्रियोदन्तं मेने तत्सङ्गमोत्सुकः" रघु० १२-६६।

उत्सुकता उत्सुकता (स्त्री०) औत्सुक्य, इष्टवादुदन्नु पडॆयलु आसॆ, इष्टवादुदन्नु शीघ्रवागि पडॆयलु प्रयत्न. उत्सुकस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "नयति सन्ततमुत्सुकतामयम्" किरा० ५-१९।

उत्सूत्र उत्सूत्र (वि०) 1. दारवन्नु बिट्टिरुव, दारदिंद बेरॆयागिरुव. (हारद मणि मॊद लादुदु.) उत्क्रान्तः सूत्रम्। "हाराणां मणिभिरुपाश्रितो समन्तादुत्सूत्रैर्गुणवदुपघ्नकाम्ययेव" माघ० ८-५३। 2. नियमवन्नु मीरिद, नीतिशास्त्रवन्नु अतिक्रमिसिद, सूत्रार्थक्कॆ विरुद्धवाद. "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना" माघ० २-११२।

उत्सृज्य उत्सृज्य (अव्य०) त्यजिसि, बिट्टु. उत्+सृज (विसर्गे) "ल्यप्" (७-१-३७)। "उत्सृज्य कुसुमशयनं नलिनीदलकल्पितस्तनावरणम्" शाकु० ३-१९।

उत्सृष्ट उत्सृष्ट (वि०) 1. त्यजिसल्पट्ट, बिडल्पट्ट. उत्+सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "भयोत्सृष्टविभूषाणां तेन केरलयोषिताम्" रघु० ४-५४। 2. मीलक्कॆ ऎत्तिहाकल्पट्ट. "उत्सृष्टध्वजकुथकङ्कटा धरित्रीमानीता विदितनयैः श्रमं विनेतुम्" किरा० ७-३०। 3. कॊडल्पट्ट, दानमाडल्पट्ट. 4. बिडल्पट्ट, प्रयोगिसल्पट्ट (बाण). 5. बिडल्पट्ट, (हग्ग) बिच्चल्पट्ट. "तुरङ्गमुत्सृष्टमनर्गलं पुनः" रघु० ३-३१।

उत्सृष्टि उत्सृष्टि (स्त्री०) परित्याग, बिडुविके. उत् + सृज (विसर्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उत्सेक उत्सेक (पु०) 1. गर्व, अहंकार. उत्+षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उपदाविविशुः शश्वन्नोत्सेकाः कोसलेश्वरम्" रघु० ४-७०। 2. उद्रेक, हॆच्चुविके, अधिकवागुविके.

"सौहित्यात्पृथवः क्वथन्ति रुधिरोत्सेकाश्चमत्कारिणः" म० वी० ५-३३। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಸುರಿಯುವುದು.

उत्सेकिन् ಉತ್ಸೇಕಿನ್ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "उत्सेकिना बलमदेन विगाहमानम्" मुद्रा० १-२७। 2. ಗರ್ವವುಳ್ಳ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. उत्सेकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। उत्सेकिनी ಉತ್ಸೇಕಿನೀ. "भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी" शाकु० ४-१७।

उत्सेचन ಉತ್ಸೇಚನ (न०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಸುರಿಯುವಿಕೆ. उत्+षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्सेध ಉತ್ಸೇಧ (पुंन०) 1. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. उत्+षिध (गत्याम्) "घञ्" (३-३-१८)। "बबन्ध बालारुणबभ्रु वल्कलं पयोधरोत्सेधविशीर्णसंहति" कुमा० ५-८। (न०) 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. "उत्सेधश्चोच्छ्राये काये" विश्व०। "उत्सेधस्तूच्छ्राये न स्त्री क्लीबं संहननेऽपि च" मेदि०।

उत्स्वन ಉತ್ಸ್ವನ (पु०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ. उत् उच्चैः स्वनः। (वि०) 2. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ. उच्चैः स्वनो यस्य।

उत्स्वप्न ಉತ್ಸ್ವಪ್ನ (वि०) ಕನವರಿಸುವ, ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ. उत्क्रान्तः अतिक्रान्तः स्वप्नं स्वप्नमर्यादाम्।

उद् ಉದ್ (अव्यं०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು: 1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಹೊರಗೆಡಹುವುದು. उद्घोषति। उच्चरति। 2. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವುದು, ಬೇರ್ಪಡುವುದು. उद्गच्छति। 3. ಊರ್ಧ್ವಕರ್ಮ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. उत्तिष्ठति। 4. ಆಶ್ಚರ್ಯ. 5. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. 6. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. "तस्मिन्नुत्पतिते पुरः सुरमुनाविन्दोः श्रियं बिभ्रति" माघ० १-७५। 7. ಅಭಾವ. 8. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ, ಬಿಡುಗಡೆ. 9. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. 10. ಮೇಲು ಮುಖ. "उद्ग्रीवैर्घनरवशङ्कया मयूरैः" किरा० ७-२२। 11. ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು. "उद्गतेन्दुमविभिन्नतमिस्रां पश्यति स्म रजनीमवितृप्तः" किरा० ९-२४। 12. ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. उत्पत्तिः। उत्पन्नम्। 13. ಬಂಧನ. 14. ಶಕ್ತಿ. "उत् प्रकाशे विभागे च प्राबल्यास्वास्थ्यशक्तिषु। प्राधान्ये बन्धनेऽभावे मोक्षे लाभोर्ध्वकर्मणोः" मेदि०।

उदक ಉದಕ (न०) ನೀರು, ಜಲ. उन्दी (क्लेदने) "क्वुन्" (उ० २-३९)। "अनीत्वा पङ्कतां धूलिमुदकं नावतिष्ठते" माघ० २-३४।

उदकान्त ಉದಕಾಂತ (पु०) ನೀರಿನ ದಡ, ನೀರಿನ ಅಂಚು. "भगवन्, ओदकान्तात् स्निग्धो जनोऽनुगन्तव्य इति श्रूयते" शाकु० ४।

उदकुम्भ ಉದಕುಂಭ (पु०) ನೀರಿನ ಕೊಡ, ನೀರಿನ ಬಿಂದಿಗೆ. उदकस्य कुम्भः—उदकस्य उदादेशः (६-३-५७)।

उदकेचर ಉದಕೇಚರ (पु०) ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಜಂತು, ಮೀನು, ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವು. उदके चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। सप्तम्या वा अलुक् (६-३-१४)। सप्तम्या लुकि उदकचरः। "णिनिः" (३-२-७८)। **-चारिन्**—ಚಾರಿನ್. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-चारिणी**—ಚಾರಿಣೀ.

उदक्त ಉದಕ್ತ (वि०) ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ (ನೀರು ಮುಂತಾದುದು). उद्+अञ्चु (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "उदक्तमुदकं कूपात्" सि० कौ०।

उदक्प्रवण ಉದಕ್ಪ್ರವಣ (वि०) ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಗ್ಗಾದ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆಗೆ ಇಳಿಜಾರಾಗಿರುವ.

उदक्य ಉದಕ್ಯ (वि०) 1. ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ನೀರಿನಿಂದ ಬೆಳೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. उदकमर्हति "यत्" (५-१-६६)। 2. ಅಶುಚಿ, ಮೈಲಿಗೆ. (ಸ್ನಾನದಿಂದ ಮೈಲಿಗೆಯು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ನೀರಿನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳದ್ದು.) (स्त्री०) **-क्या**—ಕ್ಯಾ. ರಜಸ್ವಲೆ, ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. ऋतुमत्यप्युदक्यापि" अमं०।

उदगयन ಉದಗಯನ (न०) 1. ಉತ್ತರಾಯಣ. उदक् उदीच्यामयनं यत्र। ಸೂರ್ಯನು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ (ಮಕರಮಾಸ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಮಿಥುನ ಮಾಸದವರೆಗೆ) ಆರು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ. 2. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ. उदक् उदीच्यामयनम्।

उदग्दश ಉದಗ್ದಶ (न०) ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಬಟ್ಟೆ. उदक् उदीच्यां दशा अञ्चलं यस्य।

उदग्र ಉದಗ್ರ (वि०) 1. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. उद्गतमग्रं यस्य। "उदग्रतालध्वजमेतदग्रे सीमान्तरं सीरभृतो गुरोर्नः" याद० १८-१२३। "आक्रम्य संस्थितमुदग्रविशालशृङ्गम्" माघ० ४-१९। 2. ಹೆಚ್ಚಾದ,

ಅಧಿಕವಾದ. "नयन् मधुलिहः श्वैत्यमुदग्रदशनांशुभिः" माघ० २-२१। 3. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಉದಾರವಾದ, ಗಂಭೀರವಾದ. "हरिन्मणिश्याममुदग्रविग्रहम्" किरा० १४-४१। 4. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಘನತೆ ಪಡೆದ. "वीर्योदग्रे राजशब्दे मृगेषु" रघु० ९-६४। 5. ಕೊಬ್ಬಿರುವ, ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡ. "मदोदग्राः ककुभन्तः सरितां कूलमुद्भुजाः" रघु० ४-२२। 6. ಶಕ್ತಿವಂತ, ಬಲಶಾಲಿ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. "तत उदग्र इव द्विरदे मुनौ रणमुपेयुषि भीमभुजायुधे" किरा० १८-१। 7. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ತೀವ್ರವಾದ, ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ. "अखिद्यतासन्नमुदग्रतापं रविं दधानेऽप्यरविन्दधाने" माघ० ४-१२।

उदग्रदत् उदग्रदत् (वि०) ಉದ್ದವಾದ ದಂತವುಳ್ಳ, ಎತ್ತರವಾದ (ಉಬ್ಬಿದ) ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ. उदग्रा दन्ता यस्य। दत् आदेशः (५-४-१४५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-ती -दतीः.**

उदङ्क उदंक (पु०) 1. ಚರ್ಮದ ಚೀಲ, ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಇಡುವ ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ. उदच्यतेऽत्र —उद्+अञ्चु (गतौ) अधि० "घञ्" (३-३-१२३)। 2. ಇಕ್ಕುಳ. उदच्यतेऽनेन—कर० "घञ्"। "हृदयोदङ्क-संस्थानं कृतान्तानायसन्निभम्" भट्टि० ७-८३। 3. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. [ಈತನು ಗೌತಮಮಹರ್ಷಿಯ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯ. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಾನಂತರ ಗುರುಪತ್ನಿಯ ಆಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಸೌದಾಸಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿಯ ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ತಂದು ಒಪ್ಪಿಸಿದನು.]

उदङ्मुख उदङ्मुख (वि०) ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾದ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಎದುರಾದ. उदक् मुखं यस्य।

उदक् (च्) उदक् (च्) (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ, ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಏಳುವ. 2. ಮೇಲು ಭಾಗದ, ಊರ್ಧ್ವಪ್ರದೇಶದ. 3. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ. 4. ಉತ್ತರ ಕಾಲದ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ. उद्+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। (अव्य०) 5. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 6. ಉತ್ತರ ದೇಶ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಿಂದ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿ. 7. ಉತ್ತರಕಾಲ, ಉತ್ತರ ಕಾಲದಿಂದ, ಉತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. उद्+अञ्चु "क्विन्" (३-२-५९)। "अस्तातिः" (५-३-२७)। अस्तातेर्लुक् (५-३-३०)। उदीची दिक्, उदीच्या दिशः, उदीच्यां दिशि। "तेनोदीचीं दिशमनुसरेस्तिर्यगायामशोभी" मेघ० १-५७। उदङ् देशः, उदीचो देशात्, उदीचि देशे।

उदञ्चत् ಉದಂಚತ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. उद्+अञ्चु (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "पिकाङ्गने शृण्वति भृङ्ग-हुंकृतैर्दशामुदञ्चत्करुणे वियोगिनाम्" नैष० १-८८।

उदञ्चन ಉದಂಚನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು. उद्+अञ्चु (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "ज्ञानामृतोदञ्चनलालसानां लीलाघटीयन्त्रमिवाश्रितानाम्" हयग्री०। 2. ಮುಚ್ಚಳ, ಮುಚ್ಚುವ ತಟ್ಟೆ. उद्+अञ्चु+णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 3. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತರುವ (ತೊಟ್ಟಿ, ಕೊಡ ಮುಂತಾದುದು). कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ಉದ್ಧರಣೆ. कर० "ल्युट्" (३-१-१३४)।

उदञ्चित ಉದಂಚಿತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, उद्+अञ्चु (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उदञ्चिता बाहुलतेतरस्या मौलिस्रजा हस्तगृहीतयाऽऽसीत" याद० १३-४९। 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उदधान ಉದಧಾನ (पु०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 2. ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಗಡಿಗ. उदकं धीयतेऽत्र—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। उदकस्य उदादेशः (६-३-५७)।

उदधि ಉದಧಿ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. उदकानि धीयन्तेऽत्र —डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। उदादेशः (६-३-५७)। "उदधेरिव मन्थेन पीडितस्य समुत्थितैः" याद० १६-५। 2. ಘಟ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಕೊಡ, ಗಡಿಗೆ. उदकं धीयतेऽस्मिन् उदधि-घंटः सि० कौ० (६-३-५८)। 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 4. ಜಲಾಶಯ, ನೀರಿನ ಮಡು. 5. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ.

उदधिकन्या ಉದಧಿಕನ್ಯಾ -सुता -ಸುತಾ (स्त्री०) ಸಮುದ್ರರಾಜನ ಮಗಳು, ಲಕ್ಷ್ಮಿ. उदधेः कन्या सुता वा।

उदधिमल ಉದಧಿಮಲ (पु०) ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. उदधेर्मल इव।

उदधिमेखला ಉದಧಿಮೇಖಲಾ (स्त्री०) ಭೂಮಿ, ಭೂಮಂಡಲ. उदधिर्मेखलेव यस्याः।

उदन्त ಉದಂತ (पु०) 1. ವೃತ್ತಾಂತ, ಸಮಾಚಾರ. उद्गतोऽन्तो यस्य। "श्रुत्वा रामः प्रियोदन्तं मेने

तत्सङ्गमोत्सुकः" रघु० १२-६६। 2. ಸಾಧು, ಗುಣಶಾಲಿ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಪುಣ್ಯಾತ್ಮ, ಶೀಲವಂತ. "उदन्तः साधुवार्तयोः" मेदि०।

उदन्या ಉದನ್ಯಾ (स्त्री०) ಬಾಯಾರಿಕೆ, ನೀರಡಿಕೆ, ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. उदकस्येच्छा—उदक-मात्मन इच्छति—"क्यच्" (३-१-८)। उदन्य "अः" (३-३-१०२)। उदन्नादेशः निपा० (७-४-३४)। "मुने, निर्वर्त्यतामुदन्याप्रतीकारः" वेणी० ६।

उदन्वत् ಉದನ್ವತ್ (पु०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. उदकानि सन्त्यत्र—उदक "मतुप्" उदन्भावश्च निपा० (८-२-१३)। "न सुखं प्रार्थये नार्थमुदन्वद्वीचिचञ्चलम्" किरा० ११-६६। "उदन्वता खातवती समन्तात् अयत्नवप्रायिततुङ्गवेला" याद० १८-१२१।

उदपात्र ಉದಪಾತ್ರ (न०) ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ. उदकस्य पात्रम्। उदादेशः (६-३-५७)। "रुद्धे गजेन सरितः सरुषावतारे रिक्तोदपात्रकरमास्त चिरं जनौघः" माघ० ५-३३।

उदपान ಉದಪಾನ (पुन०) ಕೂಪ, ಬಾವಿ. उदकं पिबन्त्यत्र—पा (पाने) "ल्युट्" (३-३-११७)। उदादेशः (६-३-५७)। "यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके। तावान् सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः" गीता २-४६।

उदभार ಉದಭಾರ (पु०) ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ, ನೀರಿನ ರಾಶಿ. उदकस्य भारः। वा उदादेशः (६-३-६०)। पक्षे उदकभारः।

उदमान ಉದಮಾನ (पु०) ಒಂದು ಅಳತೆ, ಆಢಕದ ಐವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಕೊಳಗದ ಐವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದ ಅಳತೆ. "कुल्या स्यादष्टभिर्द्रोणैर्द्रोण-पादेन चाढकः। अस्यार्धशतिको भाग उदमान उदाहृतः"।

उदमेघ ಉದಮೇಘ (पु०) ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಮೋಡ. उदकेन पूर्णो मेघः। उदादेशः (६-३-५७)।

उदय ಉದಯ (पु०) 1. ಉದಯ ಪರ್ವತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ (ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ) ಪರ್ವತ. उद् + इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "उदयमुदितदीप्तिर्याति यः सङ्गतो मे पतति न वरमिन्दुः सोऽपरामेष गत्वा" माघ० ११-१२। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ, ಉನ್ನತಿ. "द्विषतामुदयः सुमेधसा गुरुरस्वन्ततरः सुमर्षणः" किरा० २-८। "आत्मोदयः परज्यानिः" माघ० २-३०। 3. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. "अपेक्षते प्रत्ययमुत्तमं त्वां बीजाङ्कुरः प्रागुदयादिवाम्भः" कुमा० ३-१८। 4. ಲಾಭ, ಹುಟ್ಟುವಳಿ, ಆದಾಯ. "विशेषतोऽसहायेन किं नु राज्यं महोदयम्" मनु० ७-५५। 5. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. "निवातस्तिमितां वेलां चन्द्रोदय इवोदधेः" रघु० १२-३६। 6. ಸೃಷ್ಟಿ, ನಿರ್ಮಾಣ. "यौ तु स्वप्नावबोधौ तौ भूतानां प्रलयोदयौ" कुमा० २-८। 7. ಶ್ರೇಯಸ್ಸು. "विहीयमानानुदयाय तेन" किरा० ३-३२। 8. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ, ಸಂಪತ್ತು. "तेजोद्वयस्य युगपद्व्यसनोदयाभ्यां लोको नियम्यत इवात्मदशान्तरेषु" शाकु० ४-१। 9. ರಾಜನ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯ ಸ್ಥಾನಗಳು. "षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः" माघ० २-२६। 10. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. 11. ಕಾರ್ಯಫಲ, ಪರಿಣಾಮ. "अर्थेप्सितं भर्तुरुपस्थितोदयं सखीजनोद्वीक्षणकौमुदीमुखम्" रघु० ३-१। 12. ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯವು ನೆರವೇರುವಿಕೆ, ಈಡೇರುವಿಕೆ. "आगमैः सदृशारम्भः प्रारम्भसदृशोदयः" रघु० १-१५। 13. ಲಗ್ನ, ರಾಶಿಗಳ ಪ್ರಾರಂಭಸ್ಥಾನ. प्रारंभस्थान.

उदयगामिनी ಉದಯಗಾಮಿನೀ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯೋದಯದ ಸಮಯವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ತಿಥಿ, ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕಾಲದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ತಿಥಿ. उदयं सूर्योदयं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। "उदयन्नेव सविता यां तिथिं प्रतिपद्यते। सा तिथिः सकला ज्ञेया दानाध्ययनकर्मसु"।

उदयगिरि ಉದಯಗಿರಿ (पु०) ಉದಯ ಪರ್ವತ, ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಉದಯಿಸುವ ಪರ್ವತ. "तत उदयगिरेरिवैक एष स्फुरितगुणद्युतिसुन्दरः कलावान्" मालती० २-१०।

उदयत् ಉದಯತ್ (वि०) ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ. उद्+इ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "उदयति विततोर्ध्वरश्मिरज्जावहिमकरे हिमधाम्नि याति चास्तम्" माघ० ४-२०।

उदयन ಉದಯನ (पु०) 1. ವತ್ಸರಾಜ, ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 2. ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿ. 3. ಉದಯನಾಚಾರ್ಯರು, ಕಿರಣಾವಳಿ ಕುಸುಮಾಂಜಲಿ ಮೊದ

ಲಾದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು. 4. ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಉದಯ. ಉದ್+ಇಣ್ (ಗತೌ) ಭಾವೇ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। "ಉದಯನಮುದಯೇ ಕ್ಲೀಬಂ ವತ್ಸೇಶಾಗಸ್ತ್ಯಯೋಃ ಪುಂಸಿ" ಮೇದಿಂ।

ಉದಯವೇಲಾ ಉದಯವೇಳಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಉದಯಕಾಲ, ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳು ಹುಟ್ಟುವ ಸಮಯ. 2. ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲ.

ಉದರ ಉದರ (ನಂ) 1. ಹೊಟ್ಟೆ. ಉದ್ + ಋ (ಗತೌ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। "ವಲಿವ್ಯಪಾಯಸ್ಫುಟರೋಮರಾಜಿನಾ ನಿರಾಯತತ್ವಾದುದರೇಣ ತಾಮ್ಯತಾ" ಕಿರಾ೦ ೮-೧೭। 2. ಮಧ್ಯ ಭಾಗ, ೬೪ಭಾಗ. "ತಾಮ್ರೋದರೇಷು ಪತಿತಂ ತರುಪಲ್ಲವೇಷು ನಿರ್ಧೌತಹಾರಗುಲಿಕಾವಿಶದಂ ಹಿಮಾಮ್ಭಃ" ರಘು೦ ೫-೭೦। 3. ಯುದ್ಧ. 4. ಒಂದು ವಿಧ ಉದರರೋಗ, ಪ್ಲೀಹ. "ಉದರಂ ಜಠರೇ ಯುಧಿ" ಮೇದಿಂ।

ಉದರಗ್ರನ್ಥಿ ಉದರಗ್ರಂಥಿ (ಪುಂ) ಪ್ಲೀಹ, ಗುಲ್ಮರೋಗ, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಗೆಡ್ಡೆ.

ಉದರತ್ರಾಣ ಉದರತ್ರಾಣ (ನಂ) ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟು, ನಡುಕಟ್ಟು, ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟ.

ಉದರಥಿ ಉದರಥಿ (ಪುಂ) ಸಾಗರ, ಸಮುದ್ರ. ಉದ್ + ಋ (ಗತೌ) "ಥಿನ್" (ಉ೦ ೪-೮೮)। ಉದರಥಿಃ ಸಮುದ್ರಃ ಸಿ೦ ಕೌ೦।

ಉದರಮ್ಭರಿ ಉದರಂಭರಿ (ವಿಂ) ಹೊಟ್ಟೆ ಬಾಕ, ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಪಾಡನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಸ್ವಾರ್ಥಪರ. ಉದರಂ ಬಿಭರ್ತಿ—ಡು ಭೃಞ್ (ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ) "ಇನ್" ಮುಮ್ ಚ (೩-೨-೨೬)। ನಿಪಾ೦। "ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಕರಮ್ಬಮುದರಮ್ಭರಯಶ್ಚಕೋರಾಃ" ಅನರ್ಘ೦।

ಉದರಾಧ್ಮಾನ ಉದರಾಧ್ಮಾನ (ನಂ) ವಾತರೋಗ.

ಉದರಾವರ್ತ ಉದರಾವರ್ತ (ಪುಂ) ನಾಭಿ, ಹೊಕ್ಕಳು. ಉದರಸ್ಯ ಆವರ್ತ ಇವ।

ಉದರ್ಕ ಉದರ್ಕ (ಪುಂ) 1. ಮುಂದಿನ ಕಾಲ, ಉತ್ತರ ಕಾಲ. ಉದರ್ಕ್ಯತೇ—ಅರ್ಕ (ಸ್ತವನೇ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೯)। 2. ಮುಂದಿನ ಫಲ, ಉತ್ತರಕಾಲದ ಫಲ, ಮುಂದಾಗುವ ಫಲ. "ನನ್ವಯಮುದರ್ಕಃ ಪ್ರಾಕ್ತನಸ್ಯ ದುಷ್ಕರ್ಮಣಃ" ದಶಕು೦। 3. ಮದನಕಂಟಕ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಏಳುವ ರೋಮಾಂಚ (ಮೈಗೂದಲು). "ಉದರ್ಕ ಉತ್ತರೇ ಕಾಲೇ ಯಚ್ಚ ಸ್ಯಾತ್ ಫಲಮುತ್ತರಮ್" ವೈಜ೦। "ಉದರ್ಕ ಏಷ್ಯತ್ಕಾಲೇ ತತ್ಫಲೇ ಮದನಕಣ್ಟಕೇ" ಮೇದಿಂ।

ಉದರ್ಚಿಸ್ ಉದರ್ಚಿಸ್ (ಪುಂ) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. ಉದ್ ಊರ್ಧ್ವಮ್ ಅರ್ಚಿಃ ಶಿಖಾಽಸ್ಯ। "ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯೋದರ್ಚಿಷಂ ಕಕ್ಷೇ ಶೇರತೇ ತೇಽಭಿಮಾರುತಮ್" ಮಾಘ೦ ೨-೪೨। 2. ಮನ್ಮಥ. 3. ಈಶ್ವರ. (ವಿಂ)4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡಿದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳ. "ಸ್ಫುರನ್ನುದರ್ಚಿಃ ಸಹಸಾ ತೃತೀಯಾದಕ್ಷಣಃ ಕೃಶಾನುಃ ಕಿಲ ನಿಷ್ಪಪಾತ" ಕುಮಾ೦ ೩-೭೧।

ಉದಲವಣಿಕ ಉದಲಾವಣಿಕ (ವಿಂ) ಉಪ್ಪುನೀರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಉದಕೀಭೂತಂ ಲವಣಮುದಲವಣಮ್, ತೇನ ಸಂಸ್ಕೃತಮ್ "ಠಕ್" (೪-೪-೩)।

ಉದವಜ್ರ ಉದವಜ್ರ (ಪುಂ) ನೀರಿನ ರೂಪವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧ, ನೀರೆಂಬ ವಜ್ರಾಯುಧ. ಉದಕಮೇವ ವಜ್ರೋಽಶನಿಃ। ಉದಾದೇಶಃ (೬-೩-೬೦) "ಮಾನಿನ್ಯಾ ವಪುಷಿ ಪತನ್ನಿಸರ್ಗಮನ್ದೋ ಭಿನ್ದಾನೋ ಹೃದಯಮಸಾಹಿ ನೋದವಜ್ರಃ" ಮಾಘ೦ ೭-೩೯।

ಉದವಸಿತ ಉದವಸಿತ (ನಂ) ಗೃಹ, ಮನೆ. ಉತ್+ಅವ+ಷೋ (ಅನ್ತಕರ್ಮಣಿ) "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। "ಇದಮುದವಸಿತಾನಾಮಸ್ಫುಟಾಲೋಕಸಂಪತ್" ಮಾಘ೦ ೧೧-೧೮।

ಉದವಾಸ ಉದವಾಸ (ಪುಂ) ಜಲಾಧಿವಾಸ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಾಸ. ಉದಕೇ ವಾಸಃ। ಉದಾದೇಶಃ (೬-೩-೫೮)। "ನಿನಾಯ ಸಾಽಸ್ಯನ್ತರ್ಹಿಮೋತ್ಕಿರಾನಿಲಾಃ ಸಹಸ್ಯರಾತ್ರೀರುದವಾಸತತ್ಪರಾ" ಕುಮಾ೦ ೫-೨೬।

ಉದವಾಹನ ಉದವಾಹನ (ವಿಂ) ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತುತರುವ. ಉದಕಸ್ಯ ವಾಹನಃ। ಉದಾದೇಶಃ (೬-೩-೫೮)।

ಉದಶ್ರು ಉದಶ್ರು (ವಿಂ) ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಳುತ್ತಿರುವ. ಉದ್ಗತಮಶ್ರು ಯಸ್ಯ। "ತಸ್ಯ ಪಶ್ಯನ್ ಸಸೌಮಿತ್ರೇರುದಶ್ರುರ್ವಸತಿದ್ರುಮಾನ್" ರಘು೦ ೧೨-೧೪।

ಉದಶ್ವಿತ್ ಉದಶ್ವಿತ್ (ನಂ) ಅರ್ಧಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿ ಕಡೆದ ಮೊಸರು. [ಮೊಸರಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿದರೆ 2 ಭಾಗ ಮೊಸರು. 1 ಭಾಗ ನೀರು.] ಉದಕೇನ ಶ್ವಯತಿ ವರ್ಧತೇ—ಟು ಓಶ್ವಿ (ಗತಿವೃದ್ಧಯೋಃ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೭೬)। "ತಕ್ರಂ ಹ್ಯುದಶ್ವಿನ್ಮಥಿತಂ ಪಾದಾಮ್ಬರ್ಧಾಮ್ಬು ನಿರ್ಜಲಮ್" ಅಮ೦।

ಉದಸನ ಉದಸನ (ನಂ) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವುದು. ಉದ್+ಅಸು (ಕ್ಷೇಪಣೇ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವಿಕೆ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುವಿಕೆ.

ಉದಸ್ತ ಉದಸ್ತ (ವಿಂ) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. ಉದ್+ಅಸು (ಕ್ಷೇಪಣೇ) "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। "ಉದಸ್ತಾಧೋರಣಃ" ದಶಕು೦। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ

हारिसल्पट्टु. "दयिताय सासवमुदस्तमपतदवसादिनः करात्" माघ० १५-८१। 3. तळ्ळिहाकल्पट्टु.

उदस्थान ಉದಸ್ಥಾನ (न०) ನೀರು ತುಂಬಿದ ಪ್ರದೇಶ. उदकस्य स्थानम्। उदादेशः (६-३-५७)।

उदस्थाली ಉದಸ್ಥಾಲೀ (स्त्री०) ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ, ಹಂಡೆ, ಕಡಾಯಿ. उदकस्य स्थाली। उदादेशः (६-३-५७)।

उदस्यमान ಉದಸ್ಯಮಾನ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎರಚಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उद्+असु(क्षेपणे)कर्मं "शानच्" (३-२-१२४)। "इत्थं विहृत्य वनिताभिरुदस्यमानं पीनस्तनोरुजघनस्थलशालिनीभिः" किरा० ८-५५।

उदहरण ಉದಹರಣ (न०) ಬಿಂದಿಗೆ, ಕೊಡ. उदकं ह्रियतेऽनेन—हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)।

उदहार ಉದಹಾರ (वि०) ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತುತರುವ. उदकं हरति—हृञ् (हरणे) "अण्" (३-२-१)। "प्रविविक्ता नदीं रात्रावुदहारोऽहमागतः"।

उदात्त ಉದಾತ್ತ (पु०) 1. (ಅಕ್ಷರಗಳು ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ) ಮೇಲುಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಸ್ವರವರ್ಣ. उद् उच्चैरादीयते—उद्+दाञ् (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "उच्चैरुदात्तः" सि० कौ०। "निहन्त्यरीनेकपदे य उदात्तस्वरानिव" माघ० २-९५। 2. ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಯಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ. ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಯಕರು: (1) धीरोदात्तः, (2) धीरोद्धतः, (3) धीरललितः ಮತ್ತು (4) धीरशान्तः। "धीरोदात्तो धीरोद्धतस्तथा धीरललितश्च। धीरप्रशान्त इत्ययमुक्तः प्रथमश्चतुर्भेदः। अविकत्थनः क्षमावानतिगम्भीरो महासत्त्वः। स्थेयान्निगूढमानो धीरोदात्तो दृढव्रतः कथितः" सा० द० ३-३१, ३२। 3. ನಗಾರಿ, ಭೇರಿ, ದುಂದುಭಿ. 4. ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ; ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಮೃದ್ಧಿಯ ವರ್ಣನೆ ಅಥವಾ ಪ್ರಸ್ತುತೋಪಸ್ಕಾರಕ ಶ್ಲಾಘನೀಯಚರಿತ್ರದ ವರ್ಣನೆಯು **ಉದಾತ್ತಾ** ಲಂಕಾರ. "लोकातिशयसंपत्तिवर्णनोदात्तमुच्यते। यद्वापि प्रस्तुतस्याङ्गं महतां चरितं भवेत्" सा० द० १०-९४। (वि०)5. ಘನತೆ ಹೊಂದಿದ, ಹಿರಿಮೆ ಪಡೆದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 6. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. "तस्याभवद्दत्तक इत्युदात्तः क्षमी मृदुर्धर्मपरस्तनूजः" माघ० २०-८२। 7. ಉದಾರ, ತ್ಯಾಗಶೀಲ, ದಾನಿ.

उदान ಉದಾನ (पु०) ಪಂಚ ಪ್ರಾಣ ವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಕಂಠಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಆಡುವ ಒಂದು ಪ್ರಾಣವಾಯು. **ಪಂಚಪ್ರಾಣ ವಾಯುಗಳು:** (1) ಪ್ರಾಣ, (2) ಅಪಾನ, (3) ಸಮಾನ, (4) ಉದಾನ ಮತ್ತು (5) ವ್ಯಾನ. उद् ऊर्ध्वेनानित्यनेन—"घञ्" (३-३-१२१)।

उदार ಉದಾರ (वि०) 1. ದಾನಿ, ತ್ಯಾಗಶೀಲ. उच्चैरासमन्तादृच्छति—ऋ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "उदाराः सर्व एवैते ज्ञानीत्वात्मैव मे मतम्" गीता ७-१८। 2. ಘನತೆ ಹೊಂದಿದ, ಹಿರಿಮೆಯುಳ್ಳ, ಔದಾರ್ಯವುಳ್ಳ. "इत्यर्घ्यपात्रानुमितव्ययस्य रघोरुदारामपि गां निशम्य" रघु० ५-१२। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಖ್ಯಾತಿಪಡೆದ. उदर्यते—ऋ "घञ्" (३-३-१९)। "उदारकीर्तेरुदयं दयावतः प्रशान्तबाधं दिशतोऽभिरक्षया" किरा० १-१८। 4. ಬಹಳವಾದ, ಸಮೃದ್ಧಿಯಾದ. "ददत्या शालीनामवनतिमुदारे सति फले" मुद्रा० ३-८। 5. ಮೃದು ಸ್ವಭಾವದ, ದಯಾಳು, ಸಹೃದಯ. "विनोदयिष्यन्ति नवाभिषङ्गामुदारवाचो मुनिकन्यकास्त्वाम्" रघु० १४-७७। 6. ರಮಣೀಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "दूष्यैरिव क्षितिभृतां द्विरदैरुदारतारावलीविरचनैर्व्यरुचन्निवासाः" माघ० ५-२१। 7. ದೊಡ್ಡದಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ. "शत्रुघ्नप्रतिविहितोपकार्यमार्यः साकेतोपवनमुदारमध्युवास" रघु० १३-७९। 8. ಋಜುವಾದ, ಸರಳವಾದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ. 9. ಅರ್ಥವತ್ತಾದ. "उदारचेता गिरमित्युदाराम्" किरा० ३-१०।

उदारकीर्ति ಉದಾರಕೀರ್ತಿ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಯಶಸ್ಸುಪಡೆದ, ಖ್ಯಾತಿವಂತನಾದ. उदारा कीर्तिर्यस्य। "उदारकीर्तेरुदयं दयावतः प्रशान्तबाधं दिशतोऽभिरक्षया" किरा० १-१८।

उदारचेतस् ಉದಾರಚೇತಸ್ (वि०) ಉದಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಧಾರಾಳ ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. उदारं चेतो यस्य। "उदारचेता गिरमित्युदारां द्वैपायनेनादधे नरेन्द्रः" किरा० ३-१०।

उदारता ಉದಾರತಾ (स्त्री०) 1. ಔದಾರ್ಯ, ದಾನಶೀಲತೆ, ಕೊಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. उदारस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಗಾಂಭೀರ್ಯ. 3. ಸೌಂದರ್ಯ. "यत्प्रौढित्वमुदारता च वचसां यच्चार्थतो गौरवम्" मालती० १-१०। 4. ಕಠಿನವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ವಿಕಟತ್ವಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದಗುಣ, ಕೇಳುವವರಿಗೆ ವರ್ಣಗಳು ನರ್ತನಮಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಭಾವನೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಶಬ್ದಗುಣ. "विकटत्वमुदारता" का० सू० ३-१-२२।

उदारधी उदारधीः (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. उदारा सार्वज्ञ्य-लक्षणा धीरस्य। "सर्वोपजीव्यसार्वज्ञ्याद्उच्यते स उधारधीः"। "निमिषोऽनिमिषः स्रग्वी वाचस्पति-रुदारधीः" वि० स०। (स्त्री०) 2. ಉತ್ತಮವಾದ ಬುದ್ಧಿ, ಧಾರಾಳವಾದ ಬುದ್ಧಿ. (वि०) 3. ಉತ್ತಮ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಉದಾರ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. उदारा बुद्धि-र्यस्य।

उदास उदास (पु०) 1. ಉದಾಸೀನತೆ, ಉಪೇಕ್ಷೆ. उद्+आस (उपवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ವಿರಕ್ತ, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕಸೌಖ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 3. ನಿಃಸ್ಪೃಹ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದವನು. उदास्ते—उद्+आस कर्तं "अच्" (३-१-१३४)। 4. ಉದಾಸೀನ, ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದವನು.

उदासित उदासित (वि०) ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುವ, ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಿರುವ, ತಟಸ್ಥನಾಗಿರುವ. उद्+आस (उपवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "उदासितेनैव मयेदमुद्यसे भिया न तेभ्यः स्मरतानवान्न वा" नैष० ९-१३५।

उदासितृ उदासितृ (वि०) ಉದಾಸೀನ, ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಿರುವವನು, ತಟಸ್ಥ. उद्+आस (उपवेशने) "तृच्" (३-१-१३३)। "उदासितारं निगृहीतमानसं-गृहीतमध्यात्मदृशा कथञ्चन" माघ० १-३३।

उदासीन उदासीन (पु०) 1. ಶತ್ರು ಅಥವಾ ಮಿತ್ರ ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಆಚಿನ ರಾಷ್ಟ್ರದ ರಾಜ. उदास्ते—उद्+आस (उपवेशने) "शानच्" (३-२-१२४)। ईत्वम्(७-२-८३)। "उदासीनः परतरः" अम०। (वि०) 2. ತಟಸ್ಥ, ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಯಾವ ಚಿಂತೆಯೂ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಇಲ್ಲದ. "यानमाहुरुदासीनं त्वामुत्थापयति द्वयम्" माघ० २-५७। "कुमार, इह खलु अर्थशास्त्रव्यवहारिणामरिमित्रोदासीनव्यवस्था" मुद्रा० ५।

उदास्थित उदास्थित (पु०) 1. ಪ್ರತೀಹಾರ, ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 2. ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. 3. ಗೂಢಚಾರ. 4. ದೂತ. "उदास्थितः प्रतीहारेऽध्यक्षे प्रणिधौ चरे" विश्व०। "उदास्थितः प्रतीहारे चरभेदे च कीर्तितः" शाश्व०। ರಾಜನ ಐದು ವಿಧ ಗೂಢಚಾರರಲ್ಲೊಬ್ಬ.

ಐದು ವಿಧ ಗೂಢಚಾರರು: (1) ಕಾಪಟಿಕ, (2) ಉದಾಸ್ಥಿತ, (3) ಗೃಹಪತಿ, (4) ವೈದೇಹಿಕ ಮತ್ತು (5) ತಾಪಸ.

(1) ಕಾಪಟಿಕ: ಕಪಟ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು ಕಾಪಟಿಕ. ಪರರ ಮರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಮತ್ತು ಕಪಟ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ ಇವನನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ಇವನಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯ ಸಹಾಯಮಾಡಿ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನ ದುರ್ನಡತೆಯನ್ನು ಕಂಡಕೂಡಲೆ ತನಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ರಾಜನು ನಿಯಮಿಸುವನು.

(2) ಉದಾಸ್ಥಿತ: ಸಂನ್ಯಾಸಿ ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಚಾರನು ಉದಾಸ್ಥಿತನು. ಬಾಹ್ಯಾಂತಃಶುದ್ಧಿಯಿರುವ, ಇತರರ ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿರುವ ಜೀವನಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಇವನನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ದೊಡ್ಡ ಮಠವೊಂದರಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿ ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಾಜನು ಇವನ ಮೂಲಕ ಇತರರ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

(3) ಗೃಹಪತಿ: ಗೃಹಸ್ಥವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಚಾರನು ಗೃಹಪತಿ. ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ ವ್ಯವಸಾಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಬಾಹ್ಯಾಂತಃಶುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಇವನನ್ನು ಗೃಹ, ಧನ, ಭೂಮಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ ರಾಜನು ಇವನ ಮೂಲಕ ದೇಶದ ರಹಸ್ಯವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

(4) ವೈದೇಹಿಕ: ವಾಣಿಜ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವರ್ತಕನ ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಚಾರನು ವೈದೇಹಿಕ. ಜೀವನಕ್ಕೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದ ಇವನನ್ನು ಪುಷ್ಕಳ ಧನದಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಿ ಇವನ ಮೂಲಕ ದೇಶದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

(5) ತಾಪಸ: ಚೀರ ಜಟಾಧಾರಿಯಾಗಿ ಕಪಟ ಶಿಷ್ಯರೊಡಗೂಡಿ ಒಂದು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಚಾರನು ತಾಪಸನು. ಜೀವಿಕೆಗೆ ಗತ್ಯಂತರವಿಲ್ಲದ ಇವನನ್ನು ರಾಜನು ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕಪಟ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರಿಸಬೇಕು. ಈ ಕಪಟ ತಾಪಸನು ಕಪಟ ಶಿಷ್ಯರೊಡಗೂಡಿ ರಾಜನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಆಸ್ತಿಯಿಂದ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಸುಖಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತ ಎರಡು ಮೂರು

ತಿಂಗಳಿಗೊಂದು ಸಲ ಊಟಮಾಡುವವನಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತ ಇರಬೇಕು. ಇವನ ಕಪಟ ಶಿಷ್ಯರು ಇವನು ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನಿಯೆಂದೂ, ಇವನಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಯೋಜನ ಹೊಂದಬಹುದೆಂದೂ ಸಾರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಸಕಲರ ಪ್ರೀತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಗಳಿಸಿ ಅವರ ರಹಸ್ಯವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ರಾಜನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವನು. "कृत्स्नं चाष्टविधं कर्म पञ्चवर्गं च तत्त्वतः। अनुरागापरागौ च प्रचारं मण्डलस्य च" मनु० ७-१५४।

उदाहरण ಉದಾಹರಣ (ನ०) 1. ಕಥನ. ವಿವರಣ ಪೂರ್ವಕ ಹೇಳುವುದು. 2. ಸಂಭಾಷಣೆ. उदाह्रियते—उद् + आ + हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अथाङ्गिरसमग्रण्यमुदाहरणवस्तुषु" कुमा० ६-६५। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸುವ ವಾಕ್ಯ. "जयोदाहरणं बाह्वोर्गपियामास किंकरान्" रघु० ४-७८। 4. ದೃಷ್ಟಾಂತ. "प्रध्वंसितान्धतमसस्तत्रोदाहरणं रविः" माघ० २-३३। 5. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಪ್ರತಿಜ್ಞಾದಿ ಪಂಚಾವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಪಂಚಾವಯವಗಳು:** (1) प्रतिज्ञा, (2) हेतुः, (3) उदाहरणम्, (4) उपनयः ಮತ್ತು (5) निगमनम्। "यो यो धूमवान् स स वह्निमान् यथा महानसम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಹಾನಸವು ಉದಾಹರಣವು.

उदाहार ಉದಾಹಾರ (पुं०) 1. ಉಪೋದ್ಘಾತ, ಮಾತಿನ ಪ್ರಾರಂಭ, ಪೀಠಿಕೆ, ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಾತಿನ ವಿವರಣೆ. 2. ದೃಷ್ಟಾಂತ. उद्+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

उदाहृत ಉದಾಹೃತ (वि०) 1. ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೃಷ್ಟಾಂತ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+आ+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "योऽङ्गीकृतगुणैः श्लाघ्यः सविस्मयमुदाहृतः" किरा० ११-७२।

उदाहृति ಉದಾಹೃತಿ (स्त्री०) "उदाहरण" ಪದದ ಅರ್ಥ. उद्+आ+हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उदित ಉದಿತ (न०) 1. ಕಥನ, ಹೇಳುವುದು. वद (व्यक्तायां वाचि) ಭಾವೇ "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. वद कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "उदितं प्रियां प्रति सहार्दमिति श्रदधीयत प्रियतमेन वचः" माघ० ९-६९। "भवादृशेषु प्रमदाजनोचितं भवत्यधिक्षेप इवानुशासनम्" किरा० १-२८। 3. ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಉದಯಿಸಿರುವ. उद्+इण् (गतौ) कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "उदिते ततः सपदि लब्धपदैः क्षणदाकरेऽनुपदिभिः प्रयये" माघ० ९-७०। "मन्दमन्दमुदितः प्रययौ" किरा० ९-२६। 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡಿರುವ. "व्यक्तोदितस्मितमयूखविभासितोष्ठः" किरा० २-५९। 5. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. "उदितोपलस्खलनसंवलिताः" किरा० ६-४। 6. ಉಂಟಾದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ. "उदितोरुसादमतिवेपथुमत्सुदृशोऽभिभर्तुं विधुरं त्रपया" माघ० ९-७७। "उदितः प्रणवाङ्कुरात्मना त्वद्विधिस्कन्धविभक्तरूढशाखः" याद० १५-१२।

उदित्वर ಉದಿತ್ವರ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವ. उत्+इण् (गतौ) "क्वरप्" (३-२-१६३)। "शशिमयं दहनास्त्रमुदित्वरं मनसिजस्य विमृश्य वियोगिनी" नैष० ४-३८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –इत्वरी –ಇತ್ವರೀ.

उदीक्षण ಉದೀಕ್ಷಣ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೋಡುವುದು. 2. ಕಲ್ಪನೆ, ಊಹೆ. उद्+ईक्ष (दर्शने) ಭಾವೇ "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

उदीक्षमाण ಉದೀಕ್ಷಮಾಣ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. उद्+ईक्ष (दर्शने) कर्तृ० "शानच्" (३-२-१२४)। "क्षत्रधर्मे स्थितो भूत्वा यथाशास्त्रं यथाविधि। उदीक्षमाणः पृतनां जयामि युधि वासव" भा० शान्ति० ९८-९।

उदीक्ष्य ಉದೀಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಊಹಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಮೇಲೆ ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. उद्+ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. ನೋಡಿ, ಮೇಲೆ ನೋಡಿ. उद्+ईक्ष "ल्यप्" (७-१-३७)।

उदीची ಉದೀಚೀ (स्त्री०) ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು. उद् उत्तरमञ्चत्यर्कम्—उद्+अञ्चु (गतौ) "ईत्" (६-४-१३९)। "ङीप्" (४-१-६)। "आसाद्य वाचं स भृशं दिदीपे काष्ठामुदीचीमिव तिग्मरश्मिः" किरा० ३-५५।

उदीचीन उदीच्रीन (वि०) 1. उत्तर देशदल्लिरुव. 2. उत्तर देशद. 3. उत्तर कालद. उदीच्यां भवः "खः" (५-४-८)।

उदीच्य उदीच्य (वि०) 1. उत्तर देशदल्लिरुव. 2. उत्तर दिक्किनल्लिरुव. 3. उत्तर कालद. उदीच्यां भवः "यत्" (४-२-१०१)। "शरैरुत्तरिवोदीच्यानुद्धरिष्यन् रसानिव" रघु० ४-६६।

उदीत उदीत (वि०) उत्पन्नवाद, हुट्टिद, उंटाद. उद् + ईङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "नृपः स पश्यन्नपि तामुदीतस्तम्भो न धर्तुं सहसा शशाक" नैष० ६-५२।

उदीप उदीप (पु०) नेरु हरिदुबरुव स्थळ, प्रवाहदिंद कूडिद प्रदेश. उद्गता आपो यत्र समासान्तः "अः" (५-४-७४)। "ईत्" (६-३-९७)।

उदीयमान उदीयमान (वि०) उदयिसुत्तिरुव. उदीयते—उद्+ईङ् (गतौ) कर्तं० "शानच्" (३-२-१२४)। "रिपुतिमिरमुदस्योदीयमानं दिनादौ दिनकृतमिव लक्ष्मीस्त्वां समभ्येतु भूयः" किरा० १-४६।

उदीरण उदीरण (न०) उच्चारण. उद् + ईर (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "उद्घातः प्रणवो यासां न्यायैस्त्रिभिरुदीरणम्" कुमा० २-१२। स्त्रियां "युच्" (३-३-१०७)। –णा–ना.

उदीरयत् उदीरयत् (वि०) प्रकटगोळिसुत्तिरुव, प्रत्यक्षवागि तोरिसुत्तिरुव. उद्+ईर+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "तिसृभिस्त्वमवस्थाभिर्महिमानमुदीरयन्" कुमा० २-६।

उदीरित उदीरित (न०) 1. मातु. उद्+ईर (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. उच्चरिसल्पट्ट, हेळल्पट्ट. उद् + ईर (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "उदीरितां तामिति याज्ञसेन्या" किरा० ३-५५। 3. उद्रेकगोळिसल्पट्ट, हेच्चिसल्पट्ट. "कथं न मन्युर्ज्वलयत्युदीरितः शमीतरुं शुष्कमिवाग्निरुच्छिखः" किरा० १-३२। 4. उंटु माडल्पट्ट. "मृदुचलदपरान्तोदीरितान्दूनिनादम्" माघ० ११-७। 5. प्रेरिसल्पट्ट. "अभिलाषमुदीरितेन्द्रियः" कुमा० ४-४१। 6. मेलक्के एब्बिसल्पट्ट, मेलक्के हाकिसल्पट्ट. "यावद्व्यगाहन्त न दन्तिनां घटास्तुरङ्गैमस्तावदुदीरितं खुरैः" माघ० १२-५८।

उदीर्ण उदीर्ण (पु०) 1. विष्णु. उद्+ऋ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "उदीर्णः सर्वतश्चक्षुरनीशः शाश्वतस्थिरः" वि० स०। (वि०) 2. बेळेदिरुव, मेलक्के एद्दिरुव. 3. हुट्टिद, उंटाद, उत्पन्नवाद. "आकम्प्राग्रैः केतुभिः संनिपातं तारोदीर्णग्रैवनादं व्रजन्तः" माघ० १८-३७। 4. उद्रेक गोंड, बलगोंड. "उदीर्णरागप्रतिरोधकं जनैरभीक्ष्णमक्षुण्णतयातिदुर्गमम्" माघ० १-३२। 5. हेच्चिद, अधिकवाद. 6. हिरिदाद, दोड्डदाद. 7. उच्चरिसल्पट्ट. "अनुदीर्णवर्णनिभृतार्थमाह्वयत्" माघ० १३-४२। 8. कोबिद, गर्वगोंड. "भवल्लब्धवरोदीर्णस्तारकाख्यो महासुरः" कुमा० २-३२।

उदुम्बर उदुंबर (पु०) 1. अत्तिमर. उं शम्भुं वृणोति—वृञ् (वरणे) "खच्" (३-२-४६)। "मुम्" (६-३-६७)। उत्कृष्टमुम्बरम्। 2. देहळि, होस्तलु. 3. षंड, नपुंसक. 4. कुष्ठरोग. (न०)5. ताम्र. 6. अत्तिहण्णु. "उदुम्बरस्तु देहल्यां वृक्षजातौ च षण्डके। उदुम्बरं स्मृतं ताम्रे कुष्ठभेदेऽप्युदुम्बरः" विश्व०।

उदूखल उदूखल (पुंन०)1. ऒरळु. ऊर्ध्वं च तत् खं च। ऊर्ध्वखं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। पृषो०। 2. गुग्गुळ, सुगंधद्रव्य. "उदूखलं गुग्गुलौ स्यादुलूखलेऽपि न द्वयोः" मेदि०।

उदूढ उदूढ (वि०) 1. धरिसिरुव, होंदिरुव, वहिसिरुव. उद्+वह (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "उदूढलोकत्रितयेन साम्प्रतं गुरुर्धरित्री क्रियतेतरां त्वया" माघ० १-३६। 2. स्थूलवाद, दप्पवाद. 3. मदुवेयाद, विवाहितनाद. 4. उन्नतवाद, एत्तरवाद. "उदूढवक्षःस्थगितैकदिङ्मुखः" किरा० १४-३१। स्त्रियाम् उदूढा उदूढा. विवाहित हेंगसु. "उदूढः पीवरोद्वयोः" हेम०।

उदेजय उदेजय (वि०) उद्वेगवुंटुमाडुव, नडुकवुंटुमाडव. उद्+एजृ (कम्पने) "खश्" (३-२-२८)। "उदेजयान् भूतगणान् न्यषेधीत्" भट्टि० १-१५।

उद्गत उद्गत (वि०) 1. मेलक्के एद्दिरुव, मेलक्के बेळेदिरुव. उद् + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "केलिशैलमणिमेखलापदादुद्गतामिह

तमालवाटिकाम्" याद० १७-२२। 2. उदयिसि रुव. "उद्गतेन्दुमविभिन्नतमिस्राम्" किरा० ९-२४। 3. उत्पन्नवाद, हुट्टिद, उंटाद. 4. वान्ति माडल्पट्ट. उद् + गम्लृ "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्गति उद्गति (स्त्री०) 1. उदय." 2. उत्पत्ति, हुट्टुविके. 3. मेलक्के एळुवुदु. 4. वान्ति माडुविके. उद्+गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उद्गत्वर उद्गत्वर (वि०) मेलक्के होगुव स्वभावद, ऊर्ध्वगामियाद. उद्+गम्लृ(गतौ) "क्वरप्" अनुनासिकलोपश्च (३-२-१६४)। निपा०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-त्वरी -ತ್ವರೀ.** "उद्गत्वरीभिरछुरितं वितेने निजं वपुर्वायुसखः शिखाभिः" नैष० १४-६३।

उद्गम उद्गम (पु०) 1. उत्पत्ति, हुट्टुविके. उद् + गम्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "कुतो वा महोदधिं वर्जयित्वा पारिजातस्योद्गमः", मालती० २। 2. मेलक्के एद्दिरुविके, छाचिकॊंडिरुविके. "बाहुबन्धनापवारितपयोधरोद्गमम्" मालती० ७। 3. अंकुर, मॊळके. "परिसरविषयेषु लीढमुक्ता हरिततृणोद्गमशङ्कया मृगीभिः" किरा० ५-३८। 4. मेलक्के एद्दु निल्लुविके, मेलक्के होरटु बरुविके. "रोमोद्गमः प्रादुरभूदुमायाः" कुमा० ७-७७।

उद्गमन उद्गमन (न०) "उद्गम" पदद अर्थ. उद् + गम्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्गमनीय उद्गमनीय (न०) 1. ओगेदु शुद्धि माडिद ऒंदु जोते पंचे. उद्गम्यते—उद्+गम्लृ (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "सा मङ्गलस्नान-विशुद्धगात्री गृहीतपत्युद्गमनीयवस्त्रा" कुमा० ७-११। (वि०) 2. मेलक्के होरडिसलु योग्यवाद.

उद्गमित उद्गमित (वि०) मेलक्के होरडिसल्पट्ट, मेलक्के एब्बिसल्पट्ट. उद् + गम्लृ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "नैनं त्यज क्षीरधिमन्थनाद्यै-रस्यानुजायोद्गमितामरैः श्रीः" नैष० ६-८०।

उद्गाढ उद्गाढ (न०) 1. हॆच्चिगॆ, अतिशय. (वि०) 2. हॆच्चाद, अतिशयवाद. उद् + गाहू (विलोडने) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रेमार्द्राः प्रणय-स्पृशः परिचयादुद्गाढरागोदयाः" मालती० ५-७। (अव्य०) 3. हॆच्चागि, अतिशयवागि.

उद्गातृ उद्गातृ (पु०) यागदल्लि सामवेद गानमाडुवनु. उद्गायति साम—गै (शब्दे) "तृच्" (उ० २-९४)। "अध्वर्यूद्गातृहोतारो यजुः-सामर्ग्विदः क्रमात्" अम०।

उद्गार उद्गार (पु०) 1. कक्कुविके, वान्तिनूडु विके, बायिंद हॊरक्के हॊरडिसुविके. उद् + गृ (निगरणे) "घञ्" (३-३-२९)। "खर्जूरीस्कन्ध-नद्धानां मदोद्गारसुगन्धिषु" रघु० ४-५७। "सनिर्झरो-द्गार इवाद्रिराजः" रघु० ६-६०। 2. ऎत्ति हॆळुवुदु, उदाहरिसुवुदु. "पुरावृत्तोद्गारैरपि च कथिता कार्यपदवी" मालती० २-१३। 3. उगुळु. 4. तॆगु. 5. कंठध्वनि, शब्द. 6. प्रतिध्वनि, ऎदुरुशब्द. "गम्भीरगद्गदोद्गारघोरघोषणगोदावरी-मुखरितविशालमेखलाभुवः" मालती० ९।

उद्गारशोधन उद्गारशोधन (पु०) कर जीरिगॆ.

उद्गारिन् उद्गारिन् (वि०) वान्तिमाडुव, बायिंद हॊरक्के हॊरडिसुव, कक्कुव. उद्+गृ (निगरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "धारास्वनो-द्गारिदरीमुखोऽसौ शृङ्गाग्रलग्नाम्बुदवप्रपङ्कः" रघु० १३-४७।

उद्गिरण उद्गिरण (न०) 1. कक्कुवुदु, वान्ति माडुवुदु, बायिंद हॊरक्के हॊरडिसुवुदु. उद्+गृ (निगरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. उगुळुवुदु. 3. तॆगुवुदु.

उद्गिरत् उद्गिरत् (वि०) 1. वान्तिमाडुत्तिरुव, कक्कुत्तिरुव. उद् + गृ (निगरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिर्निक्षेपणा-दागमिवोद्गिरन्तौ" कुमा० १-३३। 2. उगुळुत्तिरुव. 3. तॆगुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-गिरन्ती -ಗಿರಂತೀ.** "इत्थं मधूत्थं रसमुद्गिरन्ती तदोष्ठबन्धूकधनुर्विसृष्टा" नैष० ८-५०।

उद्गीति उद्गीति (स्त्री०) 1. गट्टियाद स्वरदिंद गानमाडुवुदु. उद् + गै (शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. मात्रा छंदस्सिन ऒंदु वृत्त. **उद्गीतियु लक्षणः** पथ्यार्यावृत्तद उत्त-रार्धद लक्षणवु पूर्वार्धदल्लियू पूर्वार्धद लक्षणवु उत्तरार्धदल्लियू इद्दरॆ

ಆದು ಉದ್ಗೀತಿಯೆನಿಸುವುದು. "आर्याशकलद्वितयं, ⏑ ⏑ ‖ ⏑ ‖ ‖ ⏑
⏑ ‖ ‖ ‖ ⏑ ‖ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ‖ ‖ ‖ ⏑
व्यत्ययरचितं भवेद्यस्याः। सोद्गीतिः किल गदिता,
⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ‖ ⏑ ‖ ⏑ ⏑ ⏑
तद्वद्यत्यंशभेदसंयुक्ता" वृ० र०।

ಉದ್ಗೀಯಮಾನ ಉದ್ಗೀಯಮಾನ (ವಿ०) ಹಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಗಾನದಿಂದ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उत्+गै (शब्दे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "शुश्राव कुञ्जेषु यशः स्वमुच्चैरुद्गीयमानं वनदेवताभिः" रघु० २-१२।

ಉದ್ಗೀರ್ಣ ಉದ್ಗೀರ್ಣ (ವಿ०) 1. ಕಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, ವಾಂತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+गॄ (निगरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಾರಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रशमादर्चिषामेतदनुद्गीर्णसुरायुधम्" कुमा० २-२०।

ಉದ್ಗೂರ್ಣ ಉದ್ಗೂರ್ಣ (ವಿ०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद्गूर्यते—उद्+गुरी (उद्यमने) "क्तः" (३-२-१०२)। "उद्गूर्णलोष्टलगुडैः परितोऽनुविद्धम्" माघ० ५-२५। "क्रोधोद्गूर्णगदस्य नास्ति सदृशः सत्यं रणे मारुतेः" वेणी० ६-१३।

ಉದ್ಗ್ರಥಿತ ಉದ್ಗ್ರಥಿತ (ವಿ०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+ग्रन्थ (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "लताप्रतानोद्ग्रथितैः स केशैरधिज्यधन्वा विचचार दावम्" रघु० २-८।

ಉದ್ಗ್ರನ್ಥ ಉದ್ಗ್ರನ್ಥ (ಪು०) 1. ಬಿಡುಗಡೆ. (ವಿ०) 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಡಿಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮೇಲಿನ ದರ್ಜೆಯ (ಪ್ರೌಢ) ಗ್ರಂಥ. 4. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮೀರಿದ, ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ.

ಉದ್ಗ್ರನ್ಥಿ ಉದ್ಗ್ರನ್ಥಿ (ಪು०) ಬಿಡುಗಡೆ, ಬಂಧನದಿಂದ ವಿಮೋಚನೆ.

ಉದ್ಗ್ರಾಹ ಉದ್ಗ್ರಾಹ (ಪು०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. उद्+ग्रह (उपादाने) "घञ्" (३-३-३५)।

ಉದ್ಗ್ರಾಹಿತ ಉದ್ಗ್ರಾಹಿತ (ವಿ०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+ग्रह (उपादाने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उदीरितां तामिति याज्ञसेन्या नवीकृतोद्ग्राहितविप्रकाराम्" किरा० ३-५५। "उद्ग्राहितमुदीर्णे स्याद्बद्धग्राहितयोस्त्रिषु" मेदि०।

ಉದ್ಗ್ರೀವ ಉದ್ಗ್ರೀವ (ವಿ०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಕತ್ತುಳ್ಳ, ಕತ್ತನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿರುವ. उद्गता ग्रीवा यस्य। "उद्ग्रीवैर्घनरवशङ्क्या मयूरैः" किरा० ७-२२।

ಉದ್ಘ ಉದ್ಘ (ಪು०) 1. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 2. ಹಸ್ತಪುಟ, ಅಂಗೈ. 3. ಶರೀರದೊಳಗಿನ ವಾಯು. उद्घन्यते उत्कृष्टो ज्ञायते—उद्+हन (हिंसागत्योः) कर्म० "अप्" (३-३-८६)। निपा०। गवोद्घः, मनुष्योद्घः इत्यादि. "मतल्लिकादयो नियतलिङ्गाः न तु विशेष्यलिङ्गाः" सि० कौ०। 4. ಅಗ್ನಿ. "उद्घो हस्तपुटे वह्नौ श्लाघायां देहजानिले" हेम०। "उद्घः स्याद्देहजानिले। अग्नौ हस्तपुटे शस्तेऽपि" मेदि०। (वि०) 5. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ.

ಉದ್ಘಟನ ಉದ್ಘಟನ (ನ०) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮಾಡುವಿಕೆ. 2. (ಮುಚ್ಚಳ) ತೆಗೆಯುವಿಕೆ. 3. (ಕದವು) ತೆಗೆಯುವಿಕೆ. 4. (ಬಾಯಿ) ತೆರೆಯುವಿಕೆ. उद्+घट (भाषार्थे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

ಉದ್ಘಟಿತ ಉದ್ಘಟಿತ (ವಿ०) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. (ಮುಚ್ಚಳ) ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. (ಕದವು) ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. (ಬಾಯಿ) ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+घट (भाषार्थे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वर्गावुभौ देवमहीधराणां द्वारे पुरस्योद्घटितापिधाने" कुमा० ७-५३।

ಉದ್ಘಟ್ಟನ ಉದ್ಘಟ್ಟನ (ನ०) 1. ಪ್ರಹಾರ, ಏಟು, ಹೊಡೆತ. उद्+घट्ट (चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तत्रावश्यं वलयकुलिशोद्घट्टनोद्गीर्णतोयं नेष्यन्ति त्वां सुरयुवतयो यन्त्रधारागृहत्वम्" मेघ० १-६१। 2. (ಮುಚ್ಚಳ) ತೆಗೆಯುವಿಕೆ. 3. (ಕದವು) ತೆಗೆಯುವಿಕೆ. 4. (ಬಾಯಿ) ತೆರೆಯುವಿಕೆ. 5. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗೊಳಿಸುವಿಕೆ.

ಉದ್ಘಟ್ಟಿತ ಉದ್ಘಟ್ಟಿತ (ವಿ०) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+घट्ट (चलने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. (ಕದವು) ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. (ಮುಚ್ಚಳ) ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. (ಬಾಯಿ) ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अनुकृतिमनुवेलं घट्टितोद्घट्टितस्य व्रजति नियमभाजां मुग्धमुक्तापुटस्य" माघ० ११-४२।

उद्घन उद्घ्न (पुं) मुरगेलस मूडुवाग केळगे इट्टुकॊळ्ळुव ऒडितुंडु. ऊर्ध्वं हन्यतेऽत्र—उद् + हन (हिंसागत्योः) अधि० "अप्" (३-३-८०)।

उद्घर्षण उद्घर्षण (न०) 1. नवे हॊगुवुदक्काग कॆरियुवुदु. 2. मैय कॊळे हॊगुवुदक्काग तिक्कुवुदु. उद्+घृषु (संघर्षे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "उद्घर्षणं तु विज्ञेयं कण्डूकीटमलापहम्" सुश्रुत०।

उद्घाटक उद्घाटक (पुंन०) 1. बावियु हग्ग. 2. ऎतद कॊळग, ऎतद मूलक बावियु नीरन्नु मेलक्कॆ ऎत्तुव तॊट्ट. (पुं) 3. बीगद कै. "उद्घाटको भवति यन्त्रदृढे कपाटे" मृच्छक० ३-१६। (वि०) 4. बावियिंद नीरन्नु सेदुववनु, ऎतद मूलक बावियु नीरन्नु ऎत्तुवनु. 5. तॆगेयुवनु, तॆरेयुवनु. उद्+घट (संघाते)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 6. प्रकटिसुव, प्रकाशपडिसुव, बहिरंगपडिसुव.

उद्घाटन उद्घाटन (न०) 1. तॆरेयुवुदु, मुच्चिरुव बागिलन्नु तॆगेयुवुदु. उद्+घट (संघाते)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. प्रकाशपडिसुवुदु, हॊरपडिसुवुदु, प्रकटिसुवुदु. "द्यूतसभाद्यपकारस्थानोद्घाटनमेवेदं मन्ये" वेणी०१। 3. ऎतद कॊळग, ऎतदमूलक नीरन्नु ऎत्तुव तॊट्ट. 4. ऎतद राटि.

उद्घाटित उद्घाटित (वि०) 1. तॆगेयल्पट्ट. तॆरेयल्पट्ट (बागिलु). उद् + घट (संघाते) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. प्रकाशपडिसल्पट्ट, हॊरगेडहल्पट्ट. 3. मेलक्कॆ ऎत्तल्पट्ट.

उद्घात उद्घात (पुं) 1. प्रारंभ, उपक्रम. उद्+हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। "उद्घातः प्रणवो यासां न्यायैस्त्रिभिरुदीरणम्" कुमा० २-१२। "आकुमारकथोद्घातं शालिगोप्यो जगुर्यशः" रघु० ४-२०। 2. कुलुकाट, ऒदुरुविकॆ, ऒलुगाडुवुदु. "यथावदुद्घातसुखेन मार्गं स्वेनैव पूर्णेन मनोरथेन" रघु० २-७२। 3. सुत्तिगॆ, कॊडति, चम्मट्टिगॆ. 4. कालु जारुवुदु, ऎडवुवुदु. 5. प्राणवायुविनिंद नूकल्पट्ट अपानवायुवु शिरस्सिनवरॆगू हॊगि हिंतिरुगुविकॆ, प्राणायामक्काग मूडुव रेचक, कुंभक, पूरकगळु. (वि०)6. ऎत्तरवाद, उन्नतवाद. "उद्घातस्तु पुमान् पादस्खलने समुपक्रमे। पवनाभ्यासयोगाय कुम्भकादित्रयेऽपि च। उत्तुङ्गे मुद्गरेऽपि स्यात्" मेदि०।

उद्घृषित उद्घृषित (न०) 1. अभिप्रायवन्नु तिळिसिद मातु, आशयवन्नु हॊरपडिसिद मातु. (वि०) 2. प्रकटपडिसल्पट्ट, सारल्पट्ट, बहिरंगपडिसल्पट्ट. उद् + घृषिर् (विशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)। शब्दिंद स्वाभिप्रायवन्नु तिळियपडिसुवुदु विशब्दन. अविशब्दनार्थदल्लि ई धातुविगॆ "क्त" आगमवु बरुवुदिल्ल. घृषिर् अविशब्दने (७-२-२३)। –घृष्ट्वा–घृष्टम्. 1. गट्टियागि कूगि माडल्पट्ट शब्द, गट्टियागि हेळल्पट्ट मातु. 2. हॊसॆयल्पट्ट, तयारिसल्पट्ट (हग्ग).

उद्घोष उद्घोष (पुं) 1. गट्टियागि शब्द माडुवुदु, गट्टियागि कूगि हेळुवुदु. उद्+घृषिर् (अविशब्दने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. सारुवुदु, डंगुरहाकुवुदु, बहिरंगपडिसुवुदु.

उद्घोषक उद्घोषक (वि०) 1. गट्टियागि शब्द माडुव, गट्टियागि कूगि हेळुव. उद् + घृषिर् (अविशब्दने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. डंगुर हॊडॆयुव, सारुव, बहिरंगपडिसुव.

उद्घोषण उद्घोषण (न०) 1. सारुविकॆ. डंगुर हॊडॆयुविकॆ, बहिरंगपडिसुविकॆ. उद्+घृषिर् (अविशब्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. गट्टियागि कूगि हेळुविकॆ, गट्टियागि शब्द माडुविकॆ. उद्+घृषिर्+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। –घोषणा–घोषणा.

उद्दंश उद्दंश (पुं) 1. तिगळॆ. 2. हेनु. 3. मुशक, सॊळ्ळॆ. उद्दशति – उद् + दंश (दशने) "अच्" (३-१-१३४)।

उद्दण्ड उद्दण्ड (पुं) 1. ऎत्तरवाद कोलु. (वि०)2. प्रचंड, भयंकर, दिगिलुहुट्टिसुव. 3. शिक्षॆगू ऒळपडद. उत्क्रान्तो दण्डं दमनम्। 4. उद्दवाद कोलुळ्ळ, उद्दवाद तॊट्टुळ्ळ, उद्दवाद दंटुळ्ळ. उद्गतो दण्डो यस्य।

उद्दमित **उद्दमित** (वि०) अडगिसल्पट्ट, शिक्षिसल्पट्ट. उद् + दम् (उपशमे) "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्दान **उद्दान** (न०) 1. बंधन, कट्टु. उद्+दो (अवखण्डने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. उद्यम, प्रयत्न. 3. ओले. 4. बडबाग्नि. 5. मध्य भाग, सोंट; नडु.

उद्दान्त **उद्दान्त** (वि०) "उद्दमित" पदद अर्थ.

उद्दाम **उद्दाम** (पु०) 1. वरुण. 2. दंडकद ओंदु भेद. "यदि नयुगलं ततः सप्तरेफास्तदा चण्डवृष्टिप्रयातो भवेद्दण्डकः। प्रतिचरणविवृद्धरेफाः स्युरर्णार्णवव्यालजीमूतलीलाकरोद्दामशङ्खादयः" वृ०र०। (वि०) 3. बंधनविल्लद. 4. अड्डियिल्लद, स्वतंत्रवाद. उद्दतं दाम्नः, समासान्तोऽच्। "उद्दामप्रमदाकपोलनिपतत्सिन्धूररागारुणैः सैन्दूरीक्रियते जनेन चरणन्यासैः पुरः कुट्टिमम्" रत्ना० १-११। 5. धैर्यवुळ्ळ, प्रगल्भनाद, दिट्टतनवुळ्ळ. "भवन्ति नोद्दामगिरां कवीनामुच्छायसौन्दर्यगुणा मृषोद्याः" माघ० ४-१०। 6. प्रबलवाद, शक्तियुतवाद, बहळ वेगवाद. "उद्दामदेहपरिदाहमहाज्वराणि" मालती० ६-१३। 7. मदिसिद, अमलेरिद. दाम्न उद्गतः। "नदत्याकाशगङ्गायाः स्रोतस्युद्दामदिग्गजे" रघु० १-७८। 8. भयंकरवाद, भीतियन्नुंटु माडुव. "विषमडामरोद्दामशरीरसंनिवेशः" मालती० ३। 9. अतिशयवाद, समृद्धियाद, हेच्चाद. "उद्दामोत्कलिकां विपाण्डुररुचं प्रारब्धजृम्भां क्षणात्" रत्ना० २-४। 10. गंभीरवाद. "उद्दामो बन्धरहिते स्वतन्त्रे च प्रचेतसि" मेदि०।

उद्दाल **उद्दाल** (पु०) छळ्ळिमर. उद्दालयति— उद् + दल (विशरणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "शेलुः श्लेष्मातकः शीत उद्दालो बहुवारकः" अम०।

उद्दालक **उद्दालक** (पु०) 1. छळ्ळिमर. उद्दालयति— उद् + दल (विशरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. उद्दालक महर्षि, श्वेतकेतुविगे ब्रह्म विद्योपदेश माडिद ऋषि. [ई ऋषियु आयोदधौम्यनेंब ऋषियल्लि विद्याभ्यास माडुत्तिद्दाग ओंदु दिन गुरुविन अप्पणेयंतेगद्दिगे नीरु कट्टलु होगि एष्टु श्रमपट्टरू कट्टे कट्टु नीरन्नु तडेयलागदिरलु तानेयाद लागि मलगि नीरन्नु तडेदनु. बहळ होत्तादरू शिष्यनु बारदिरलु इतर शिष्यरोडने अल्लिगे बंद गुरुवु ई शिष्यनन्नु कूगि करेयलु कट्टेयन्नु भेदिसिकोंडु एद्दु ओडिबंदु गुरुविगे नमस्करिसिदाग ई केलस माडिरुवुदरिंद निनगे "उद्दालक"नेंदु हेसरागलि एंदु गुरुवु हेळिदुदरिंद ई हेसरायितु.] 3. पतित सावित्रीकत्वदोष निवारणेगागि माडुव ओंदु व्रत. 8 रिंद 16 वयस्सिनोळगे ब्राह्मणनिगू, 11 रिंद 22 रोळगे क्षत्रियनिगू, 12 रिंद 24 रोळगे वैश्यनिगू उपनयनवागदिद्दरे पतितसावित्रीकनागुवनु. ई व्रत स्वरूप: यवधान्यद अन्नदिंद एरडु तिंगळू, जेनुतुप्पदिंद ओंदु तिंगळू, तुप्पदिंद एंटु दिनगळू, तानागि ओदगिद आहारदिंद आरु दिनगळू, नीरिनिंद मूरु दिनगळू जीविसुत्त बळिक ओंदु दिनद उपवासदिंद ई व्रतवन्नु आचरिसबेकु.

उद्दित **उद्दित** (वि०) कट्टल्पट्ट. उद्+दो (अवखण्डने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्दिधीर्षा **उद्दिधीर्षा** (स्त्री०) 1. मेलक्के एत्तलु अपेक्षे, उद्धारमाडलु अपेक्षे. उद् + धृञ् (धारणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "तथा व्यथामग्नतदुद्दिधीर्षया दयालुरागाल्लघु हेमहंसराट्" नैष० १-१२७। 2. कष्टदिंद पारुमाडलु अपेक्षे.

उद्दिधीर्षु **उद्दिधीर्षु** (वि०) 1. कष्टदिंद पारु माडलु अपेक्षिसुव. 2. मेलक्के एत्तलु अपेक्षिसुव. उद् + धृञ् (धारणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

उद्दिष्ट **उद्दिष्ट** (वि०) 1. अपेक्षिसल्पट्ट, बयस ल्पट्ट. 2. विवरणपूर्वक उपदेशिसल्पट्ट, विशदवागि कलिसल्पट्ट. 3. उल्लेखिसल्पट्ट, निर्देशिसल्पट्ट, नमूदिसल्पट्ट. उद् + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्दीपक **उद्दीपक** (वि०) 1. प्रकाशगोळिसुव. 2. उद्रेकगोळिसुव, प्रेरिसुव, रेगिसुव, हुरिदुंबिसुव. उद्+दीपी (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उद्दीपन उद्दीपन (न०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. 2. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು. उद्+दीपी (दीप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०)3. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವ, ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ (ಸಾಮಗ್ರಿ). उद्दीपयति – उद् + दीपी "ल्युः" (३-१-१३४)। ವಿಭಾವವು ಆಲಂಬನ ಮತ್ತು ಉದ್ದೀಪನಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರು, ನಾಯಕ ಪ್ರತಿನಾಯಕ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "आलम्बन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಇವರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ರತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳನ್ನು ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಿ ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತು, ಸನ್ನಿವೇಶ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು. "उद्दीपन-विभावास्ते रसमुद्दीपयन्ति ये" सा० द० ३-१३१।

ರಸ		ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ
(1) ಶೃಂಗಾರ ರಸಕ್ಕೆ		ಚಂದ್ರ, ಚಂದನ, ಪುಷ್ಪ, ಭ್ರಮರದ ಶಿಂಜಾರವ ಇತ್ಯಾದಿ.
(2) ವೀರ	,,	ನಾಯಕ ಪ್ರತಿನಾಯಕರ ವ್ಯಾಪಾರ ಇತ್ಯಾದಿ.
(3) ಕರುಣ	,,	ಪೀಡೆ, ದಾಹ, ಅಪಹಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು.
(4) ಅದ್ಭುತ	,,	ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣಾತಿಶಯ, ಮಹಿಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ.
(5) ಹಾಸ್ಯ	,,	ವಿಕಾರವಾದ ವೇಷ, ನಗಿಸುವ ಮಾತು, ವ್ಯಾಪಾರ ಇತ್ಯಾದಿ.
(6) ಭಯಾನಕ	,,	ಭಯೋತ್ಪಾದಕ ವ್ಯಾಪಾರ.
(7) ಬೀಭತ್ಸ	,,	ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಮಾಂಸಭಕ್ಷಣ, ರಕ್ತಪಾನ ಇತ್ಯಾದಿ.
(8) ರೌದ್ರ	,,	ಕೋಪವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಶತ್ರುವಿನ ವ್ಯಾಪಾರ.
(9) ಶಾಂತ	,,	ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ತಪೋವನ, ಮಹಾತ್ಮರ ಸಹವಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ.

उद्दीपित उद्दीपित (वि०) ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುರಿದುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+दीपी (दीप्तौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्दीप्त उद्दीप्त (वि०) ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. उद्+दीपी (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "उद्दीप्तकोपदहनोऽथ सुरेन्द्रशत्रुरब्राय सारथिमवोचत चण्डबाहुः" कुमा० १७-८।

उद्दीप्र उद्दीप्र (पु०)1. ಗುಗ್ಗುಳು, ಧೂಪ. (वि०)2. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. उद् + दीपी (दीप्तौ) "रः" (३-२-१६७)।

उद्दृप्त उद्दृप्त (वि०) ಕೊಬ್ಬಿದ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. उद्+दृप (हर्षमोहनयोः) "क्तः" (३-४-७२)।

उद्देश उद्देश (पु०) 1. ಪ್ರದೇಶ, ಜಾಗ, ಸ್ಥಳ. उद्+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१९)। "अये, प्रवातसुभगोऽयमुद्देशः" शाकु० ३। 2. ವಿಷಯಾನ್ವೇಷಣ, ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ. 3. ಉಪದೇಶ. 4. ಉಪದೇಶದ ಸ್ಥಳ. उद्+दिश अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 5. ವಿವರಣೆ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. 6. ಅನುಸಂಧಾನ. 7. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ. 8. ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಸಂಗ್ರಹ. "एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया" गीता १०-४०। 9. ವಿಷಯ, ಗುರಿ.

उद्देशक उद्देशक (पु०) ವಿವರಣಪೂರ್ವಕ ಉಪದೇಶಿಸುವವನು. उद् + दिश (अतिसर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उद्देश्य उद्देश्य (न०)1. ಅನುವಾದ್ಯ, ವಿಧಿಸುವ ಸ್ಥಳ. उद् + दिश (अतिसर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अनुवाद्यमनुक्तवैव न विधेयमुदीरयेत्"। पर्वतो वह्निमान् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರ್ವತವು ಉದ್ದೇಶ್ಯ. वह्नीमत्त्व ವಿಧೇಯ. (वि०) 2. ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ.

उद्द्योत उद्द्योत (पु०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. उद्+द्युत (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१७)। 2. ಮಹಾಭಾಷ್ಯದ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. 3. ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶದ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. (वि०) 4. ಪ್ರಕಾಶವುಂಟುಮಾಡುವ, ಬೆಳಗಿಸುವ. उद्+द्युत (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)।

उद्द्राव उद्द्राव (पु०) 1. ಓಟ, ಪಲಾಯನ. उद्+द्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-४९)। (वि०) 2. ವೇಗವಾದ ನಡಗೆಯುಳ್ಳ, ಓಟವುಳ್ಳ. उत्कृष्टो द्रावो यस्य।

उद्धत उद्धत (पुं) 1. राजन जट्टि, राजन आस्थानद पैल्वान, कुश्तिगार. (वि०) 2. कोब्बिद, गर्वितनाद. उद्+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-४-७२)। "उपजापसहान् विलङ्घयन् स विधाता नृपतीन् मदोद्धतः" किरा० २-४७। 3. आविनीत, अविधेय. 4. मेलक्के एद्दिरुव, मेलक्के हारिद. "निमज्जतीनां श्वसितोद्धतस्तनः श्रमो नु तासां मदनो नु पप्रथे" किरा० ८-५३। "यदस्य यात्रासु बलोद्धतं रजः" नैष० १-८। 5. अधिकवाद, हेच्चाद, उत्कटवाद. "योषिदुद्धतमनोभवरागा मानवत्यपि ययौ दयिताङ्गम्" किरा० ९-६८। 6. कठिनवाद, परुषवाद, निष्ठुरवाद. "वचनैरसतां महीयसो न खलु ख्येति गुरुत्वमद्धतैः" माघ० १६-२७। 7. गंभीरवाद, भव्यवाद.

उद्धति उद्धति (स्त्री०) 1. मेलक्के एळुवुदु. 2. मेलक्के एत्ति होडेयुवुदु. उद् + हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. अहंकार, गर्व, सोक्कु. "न लङ्घयामास महाजनानां शिरांसि नैवोद्धतिमाजगाम" माघ० ३-२८। 4. अलुगाडुवुदु, दुडुगाडुवुदु. 5. अविधेयते, उद्भटतन. "नयति द्रुतमुद्धतिश्चितः प्रसभं भङ्गमभङ्गुरोदयः" माघ० १६-७२।

उद्धरण उद्धरण (न०) 1. (तोंदरेयिंद) बिडुगडे माडुविक्के, विमोचने माडुवुदु. उद्+हृञ् (हरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सप्तव्यतीयुस्त्रिगुणानि तस्य दिनानि दीनोद्धरणोचितस्य" रघु० २-२५। 2. एळेयुवुदु, कित्तुहाकुवुदु. 3. मुडसहित नाशपडिसुवुदु, निर्मूलगोसुवुदु. 4. वान्तिमाडुविक्के. 5. साल तीरिसुविक्के. 6. मुक्ति, बंधविमोचने (मोक्ष). 7. मेलक्के एब्बिसुवुदु. 8. मेलक्के एत्ति तरुवुदु. "यत्नवानपि तु श्रीमाँल्लाङ्गूलोद्धरणे ततः" भा० वन० १४९-२२।

उद्धरणीय उद्धरणीय (वि०) 1. मेलक्के एत्ति तरल्पडुव. 2. मुडसहित नाशपडिसल्पडुव. 3. एळेयल्पडुव. 4. बिडुगडे माडल्पडुव. उद्+हृञ् (हरणे) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)।

उद्धर्तृ उद्धर्तृ (वि०) 1. मेलक्के एत्तुव. 2. नाश पडिसुव, निर्मूलमाडुव. उद्+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "अनम्राणां समुद्धर्तुः तस्मात्सिन्धुरयादिव" रघु० ४-३५। 3. बिडुगडे माडुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। उद्धर्त्री उद्धर्त्रि.

उद्धर्ष उद्धर्ष (पुं) 1. हेच्चु हर्ष, अधिक संतोष. 2. हब्ब, उत्सव, समारंभ. (वि०) 3. हर्षवुळ्ळ, आनंदवुळ्ळ. उद्गतो हर्षो यस्य।

उद्धर्षण उद्धर्षण (न०) 1. प्रोत्साहपडिसुवुदु, उत्तेजन कोडुवुदु. उद्+हृष (हृष्टौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. रोमांच, मैगूदलु एच्चरगोळ्ळुविके. (वि०) 3. प्रोत्साहिसुव, उत्तेजन कोडुव. "हितमुद्धर्षणं चैव उवाच प्रथितं वचः" रामा०।

उद्धर्षिन् उद्धर्षिन् (वि०) हेच्चु संतोषवुंटु माडुव, अधिक आनंदपडिसुव. उद् + हृष (हृष्टौ) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। उद्धर्षिणी उद्धर्षिणि.

उद्धव उद्धव (पुं०) 1. उत्सव, हब्ब, आनंद समारंभ. उद्धनोति दुःखम् — धून् (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. यागाग्नि, यज्ञसंबंधवाद अग्नि. 3. श्रीकृष्णन स्नेहितनाद ओब्ब यादव. "भारतीमाहितभरामथानुद्धतमुद्धवः" माघ० २-६९। "उद्धवो यादवभिदि महे च क्रतुपावके" मेदि०।

उद्धवदूत उद्धवदूत (न०) —सन्देश —संदेश (पुं०) गोपांगनेयरु उद्धवनन्नु दूतनन्नागि माडि हेळिद ओंदु काव्य. उद्धवः दूतो यत्र। उद्धवः सन्दिश्यतेऽत्र।

उद्धस्त उद्धस्त (वि०) मेलक्के एत्तिद कैयुळ्ळ, तोळुगळन्नु मेलक्के एत्तिरुव. उद्गतौ हस्तौ यस्य।

उद्धान उद्धान (न०) 1. ओलै. उद्धीयतेऽस्मिन् अग्निः—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 2. मेलक्के एद्दिरुव. "उद्धानमुद्गते वाच्यलिङ्गं चुल्यां नपुंसकम्" मेदि०।

उद्धार उद्धार (पुं०) 1. मेलक्के एरुवुदु, मेलक्के तेगेयुवुदु, मेलक्के एत्ति हिडियु

वुदु. उद्+हृञ् (हरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ऋण, साल. कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। "उद्धारश्चोद्धृतावृणे" मेदि०। "गोत्रोद्धारप्रवृत्तोऽपि गोत्रोद्धेदं पुराऽकरोः" चन्द्रा०। 3. ऋणविमोचने, साल दिंद बिडुगडे. भावे "घञ्"। 4. तॊंदरेयिंद पारुमाडुवुदु. 5. ज्येष्ठपुत्रनिगे कॊडुव अधिकभाग, आस्तिय विभाग कालदल्लि ऒट्टु आस्तियल्लि तेगेदिट्टु हिरिय मगनिगे कॊडुव अधिकांश. कर्मं० "घञ्"। "ज्येष्ठस्य विंश उद्धारः सर्वद्रव्याच्च यद्वरम्। ततोऽर्धं मध्यमस्य स्यात्तुरीयं तु यवीयसः" मनु० ९-११२। 6. यु॰द्ध दल्लि योधरु कॊल्लिहॊडेदुदरल्लि राजनिगे सेरबेकाद उत्कृष्ट भाग. "राज्ञश्च दद्युरुद्धारमित्येषा वैदिकी श्रुतिः। राज्ञा च सर्वयोधेभ्यो दातव्यमपृथग्जितम्" मनु० ७-९७। 7. मुक्ति, मोक्ष. 8. अभिवृद्धि, उत्कर्ष, अभ्युदय, एळिगे.

उद्धारक उद्धारक (वि०)1. तॊंदरेयिंद पारु माडुवनु, कष्टदिंद बिडुगडेमाडुवनु. 2. बुडसहित कित्तुहाकुवनु. उद्+हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उद्धारण उद्धारण (न०)1. मेलक्के ऎब्बिसुवुदु. उद्+हृञ् (हरणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्धुर उद्धुर (वि०) 1. भारविल्लद, हॊरेयिल्लद. उद्गता धूरस्मात् "अः" (५-४-७४)। 2. दृढवाद, मजभूताद. "प्रसकलकुचबन्धुरोद्धुरोरःप्रसभविभिन्नतनूत्तरीयबन्धा" माघ० ७-३४। 3. गट्टियाद, उच्चवाद (शब्द). "पश्चाद्बद्धभुजं पितरमुद्धुरध्वनिमहाजनानुयातमानीय" दशकु०। 4. डॊंबिरुव, पूर्णवाद. "जग्मे जयोद्धुरविशालविषाणमुक्ष्णा" माघ० ५-६४। 5. समर्थ, शक्त. 6. उत्सुकनाद, उत्साहवुळ्ळ. "प्रियमपासुमुपासितुमुद्धुराः" नैष० ४-४६।

उद्धृत उद्धृत(वि०)1. अलुगाडिसल्पट्ट, आल्लाडिसल्पट्ट. उद्+धूञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "पुनानं पवनोद्धूतैर्धूमैराहुतिगन्धिभिः" रघु० १-५३। 2. मेलक्के ऎब्बिसल्पट्ट "उत्फुल्लस्थलनलिनीवनादमुष्मादुद्धूतः सरसिजसंभवः परागः" किरा० ५-३९।

उद्धूनन उद्धूनन (न०) 1. अलुगाडिसुविके, आल्लाडिसुविके. उद्+धूञ् (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्धूयमान उद्धूयमान (वि०) अलुगाडिसल्पडुत्तिरुव, आल्लाडिसल्पडुत्तिरुव. उद्+धूञ् (कम्पने) कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)।

उद्धूलन उद्धूलन (न०) 1. पुडियन्नु जॆल्लुवुदु, सुगंधचूर्ण मुंतादुवन्नु मैगॆ ऒत्तुवुदु. उद्+धूलि+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भस्मोद्धूलन भद्रमस्तु भवते रुद्राक्षमाले शुभं हा सोपानपरम्परे गिरिसुताकान्तालयालङ्कृते" कुव०। 2. मसालॆपुडि, पदार्थगळन्नु कुट्टि अडिगॆगॆ हाकुव संबारद पुडि.

उद्धूषण उद्धूषण (न०) रोमांच, मैगूदलु ऎच्चरगॊळ्ळुवुदु.

उद्धृत उद्धृत (वि०) 1. मेलक्के ऎत्तल्पट्ट. उद्+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निक्षेपणाय पदमुद्धृतमुद्वहन्ती" कुमा० ५-८५। 2. बॆर्पडिसल्पट्ट. 3. अनुभविसि बिडल्पट्ट. 4. मेलक्के ऎळॆदु बिडल्पट्ट (बावियु नीरु). 5. कित्तु हाकल्पट्ट. "न जातु वैनायकमेकमुद्धृतं विषाणमद्यापि पुनः प्ररोहति" माघ० १-६०। 6. तॆगॆल्पट्ट, नूकल्पट्ट. "नोद्धृतं तिमिरमद्रिवनेभ्यः" किरा० १-२५। 7. चदरिसल्पट्ट, ऒडिसल्पट्ट. "जाताभिषङ्गो नृपतिर्निषङ्गादुद्धर्तुमैच्छत्प्रसभोद्धृतारिः" रघु० २-३०।

उद्धृति उद्धृति (स्त्री०) 1. मेलक्के ऎत्तुवुदु. उद्+धृञ् (धारणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "उद्धृतिस्खलदिलापरिरम्भात्" नैष० २१-५८। 2. हॊरक्के ऎळॆदुबिडुवुदु. 3. तॊंदरेयिंद पारुमाडुवुदु. उद्+हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 4. मुक्ति, मोक्ष. "त्वरन्ते तीर्थानि त्वरितमिह यस्योद्धृतिविधौ" गङ्गाल०।

उद्बन्ध उद्बंध (पु०) 1. कट्टिहाकुवुदु, गंटु हाकुवुदु. उद्+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. तूगुहाकुवुदु, नेणुहाकुवुदु. "विषमुद्बन्धनं चैव शस्त्रमग्निप्रवेशनम्। करिष्ये न हि तानृद्धान् पुनर्द्रष्टुमिहोत्सहे" भा० वन० ७-६।

(वि०)3. ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದ, ಕಟ್ಟು ಬಿಚ್ಚಿರುವ. उद्गतो बन्धात्। "उद्बन्धकेशश्च्युतपत्रलेखः" रघु० १६-६७। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-बन्धनम्** -ಬಂಧನವು.

उद्बन्धक उದ್ಬಂಧಕ (पु०) ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು, ರಜಕವೃತ್ತಿಯವನು, ಬಟ್ಟೆ ಒಗೆಯುವವನು. "आयोगवेन विप्रायां जातास्ताम्रोपजीविनः। तस्यैव नृपकन्यायां जातः सूनिक उच्यते। सूनिकस्य नृपायां तु जाता उद्बन्धकाः स्मृताः। निर्णेजयेयुर्वस्त्राणि अस्पृश्याश्च भवन्त्यतः" उशनाः।

उद्बाष्प उದ್ಬಾಷ್ಪ (वि०) ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ. उद्गतो बाष्पो यत्र। "हृदयानि समाविवेश स क्षणमुद्बाष्पदृशां तपोभृताम्" किरा० ३-५९।

उद्बाहु उದ್ಬಾಹು (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳ. उद्गतौ बाहू यस्य। "प्रांशुलभ्ये फले लोभादुद्बाहुरिव वामनः" रघु० १-३।

उद्बुद्ध उದ್ಬುದ್ಧ (वि०) 1. ಎಚ್ಚೆದ, ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ. उद्+बुध (अवगमने) "क्तः" (३-४-७२)। "उद्बुद्धमुग्धकनकाब्जनिभं वहन्तीमासङ्गतिर्यंगपवर्तितदृष्टिवक्त्रम्" मालती० १-४३। 2. ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ. [ಪೂರ್ವಾನುಭೂತವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ನೆನಪುಂಟಾಗುವುದು. ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ್ದ ಆನೆಯ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅದರ ಮೇಲಿದ್ದ ಮಾವಟಿಗನ ನೆನಪು ಬರುವುದು ಹಿಂದಿನ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ. ಈ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಈಗಿನ ಗಜದರ್ಶನದಿಂದ ಉದ್ಬುದ್ಧವು.] 3. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಹೊಂದಿದ. उद्+बुध कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

उद्बोध उದ್ಬೋಧ (पु०) 1. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. 2. ಎಚ್ಚರಿಕೆ. 3. ಅಧಿಕವಾಗುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. उद्+बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। "उत्साहादिसमुद्बोधः साधारण्याभिमानतः" सा०द० ३-११। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **उद्बोधनम्** उद्बोधनम्.

उद्बोधक उದ್ಬೋಧಕ (वि०)1. ಜ್ಞಾಪಿಸುವ. ನೆನಪಿಗೆ ತರುವ. 2. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ. 3. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವ. 4. ಹೆಚ್ಚಿಸುವ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ. उद्+बुध (अवगमने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "रत्याद्युद्बोधका लोके विभावाः काव्यनाट्ययोः सा० द० ३-२८।

उद्बोधयत् उದ್ಬೋಧಯತ್ (वि०) 1. ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತಿರುವ. 2. ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+बुध (अवगमने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-बोधयन्ती** -ದ್ಬೋಧಯನ್ತೀ.

उद्बोधित उದ್ಬೋಧಿತ (वि०) 1. ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನಪಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+बुध (अवगमने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्भट उद्भट (पु०) 1. (ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೇರುವ) ಶೂರ್ಪ, ಮೊರ. उद्+भट (भृतौ) कर० "घः" (३-३-११८)। 2. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. 3. ಸೂರ್ಯ. "उद्भटः कच्छपे सूर्ये" मेदि०। (वि०) 4. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "पदे पदे सन्ति भटा रणोद्भटाः" नैष० १-१३२। 5. ಉದಾರವಾದ, ಗಂಭೀರವಾದ.

उद्भव उद्भव (पु०)1. ವಿಷ್ಣು. उद्गतो भवो भवबन्धो यस्मात्। "समुद्गतो भवो यस्मादुद्भवः परिकीर्तितः"। "उद्भवः क्षोभणो देवः" वि० स०। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಜನ್ಮ, ಹುಟ್ಟು. उद्+भू भावे "अप्" (३-३-५७)। "दिलीपसूनुर्मणिराकरोद्भवः" रघु ३-१८। "स्थैर्यं चतुर्थे त्वङ्मानां पञ्चमे शोणितोद्भवः" याज्ञ० ३-८०। 3. ಮೂಲ, ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ. 4. ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ಥಾನ, ಮೂಲಸ್ಥಾನ. उद्भवत्यस्मात्—उद्+भू "अच्" (३-३-१३४)। "मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम्" गीता १०-३४। (वि०) 5. ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದ, ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಿದ. उद्गतो भवात्। भावे "ल्युट्" (३-३-११५) **-भवनम्** -ಭವನವು.

उद्भवत् उದ್ಭವತ್ (वि०) ಉದ್ಭವಿಸುವ, ಹುಟ್ಟುವ, ಉಂಟಾಗುವ. उद्+भू(सत्तायाम्)"शतृ"(३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप् (४-१-६)। **-भवन्ती** -ಭವನ್ತೀ.

उद्भावन उದ್ಭಾವನ (न०) 1. ಊಹೆ, ಕಲ್ಪನೆ. 2. ಸೃಷ್ಟಿಸುವಿಕೆ, ನಿರ್ಮಿಸುವಿಕೆ, ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. उद्+भू (सत्तायाम्)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಚಿಂತಿಸುವುದು, ಆಲೋಚಿಸುವುದು. उद्+भू+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಕಥನ, ಹೇಳುವುದು,

ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವುದು. "यदि स्वभावान्मम नोज्ज्वलं कुलं ततस्तदुद्भावनमौचिती कुतः" ನೈಷ० ९-१०। "युच्" (३-३-१०७)। **–भावना –भಾವನಾ.**

उद्भावनीय ಉದ್ಭಾವನೀಯ (वि०) 1. ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ನಿರ್ಮಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. उद्+भू (सत्तायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

उद्भावयत् ಉದ್ಭಾವಯತ್ (वि०) ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+भू (सत्तायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–भावयन्ती –ಭಾವಯಂತೀ.**

उद्भास ಉದ್ಭಾಸ (पु०) ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ, ಬೆಳಕು. उद्+भास् (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)।

उद्भासक ಉದ್ಭಾಸಕ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ, ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. उद् + भास् (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उद्भासयत् ಉದ್ಭಾಸಯತ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ. उद्+भास् (दीप्तौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

उद्भासवत् ಉದ್ಭಾಸವತ್ (वि०) ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ, ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ. उद्भास "मतुप्" (५-२-९४)।

उद्भासित ಉದ್ಭಾಸಿತ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+भास् (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "यथायथं ताः सहिता नभश्चरैः। प्रभाभिरुद्भासितशैलवीरुधः" किरा० ८-२।

उद्भासिन् ಉದ್ಭಾಸಿನ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. उद्भासते – उद्+भास् (दीप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "विभीषणोद्भासि पिनद्धभोगि वा गजाजिनालम्बि दुकूलधारि वा" कुमा० ५-७८।

उद्भिज्ज ಉದ್ಭಿಜ್ಜ (पु०) 1. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹುಟ್ಟುವ ಗಿಡ, ಮರ, ಬಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವು. उद्भिदो जातम्–जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "उद्भिज्जाः स्थावराः सर्वे बीजकाण्डप्ररोहिणः" मनु० १-४६। (वि०) 2. ಅಂಕುರಿಸುವ, ಮೊಳಕೆ ಹೊರಡುವ.

उद्भिद् ಉದ್ಭಿದ್ (पु०) ಗಿಡ, ಮರ, ಬಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುದು. उद्+भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "उद्भिदस्तरुगुल्माद्याः" अम०। "उद्भिद्भिरचितावासः कपोतादिव तत्र सः" नैष० १७-२१५।

उद्भिद ಉದ್ಭಿದ (पु०) 1. ಗಿಡ, ಮರ, ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುದು. उद्+भिदिर् (विदारणे) "कः" (३-१-१३५)। (वि०) 2. ಅಂಕುರಿಸುವ, ಮೊಳಕೆ ಹೊರಡುವ.

उद्भिन्न ಉದ್ಭಿನ್ನ (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. उद्+भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। "उद्भिन्नापरमृदुतरकिसलय इव लक्ष्यतेऽशोकः" रत्ना० १-२१। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಅಂಕುರಿಸಿದ, ಮೊಳಕೆ ಹೊರಟಿರುವ. "उद्भिन्नरोमाञ्चततिर्बभासे कान्तप्ररोहा कमलस्थलीव" यादo १३-११। 3. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. "यौवनोद्भिन्नशैशवा"। 4. ಹೊರಗೆಡಹಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಶಯವುಳ್ಳ. "उद्भिन्नास्मि सहवासिन्या मालत्या" मालती० ७।

उद्भूत ಉದ್ಭೂತ (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದಿದ, ಉಂಟಾದ. उद्+भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಇಂದ್ರಿಯ ಗೋಚರವಾಗುವ. (ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ ಮತ್ತು ಶಬ್ದ). 3. ಬೆಳೆದಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಯಾದ, ಹೆಚ್ಚಿದ.

उद्भूतरूप ಉದ್ಭೂತರೂಪ (न०) 1. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ರೂಪ. (वि०) 2. ಕಾಣುವಂತಿರುವ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಆಕಾರವುಳ್ಳ. उद्भूतं प्रत्यक्षयोग्यं रूपं यस्य।

उद्भूति ಉದ್ಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ, ಜನ್ಮಪಡೆಯುವಿಕೆ. उद्+भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಉನ್ನತಿ, ಏಳಿಗೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. "उमा वधूर्भवान् दाता याचितार इमे वयम्। वरः शम्भुरलं ह्येष त्वत्कुलोद्भूतये विधिः" कुमा० ६-८२।

उद्भेद ಉದ್ಭೇದ (पु०) 1. ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಡುವುದು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವುದು. उद्+भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उमास्तनोद्भेदमनुप्रवृद्धो मनोरथो यः प्रथमं बभूव" कुमा० ७-२४। 2. ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. 3. ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆ, ಊಟೆ. 4. ಬೇರೆಯಾಗುವಿಕೆ, ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವಿಕೆ. 5. (ಮೈಮೇಲೆ) ಮುಳ್ಳೇರುವುದು, ರೋಮಾಂಚ, ನವಿರೇಳುವುದು.

उद्भ्रम ಉದ್ಭ್ರಮ (पु०) 1. ಉದ್ವೇಗ, ಕಳವಳ. 2. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. उद्+भ्रमु (चलने) करo "घञ्"

(३-३-१२१)। 3. भ्रांತಿ, ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. "प्रसूनमाला नलस्योद्भ्रमवीक्षितस्य" नैष० ६-४९। 4. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವಿಕೆ, ಗರಗರನೆ ತಿರುಗುವಿಕೆ. उद्+भ्रम् भावे "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-भ्रमणम् -भ्रमणम्**.

उद्भ्रान्त ಉದ್ಭ್ರಾಂತ (वि०) 1. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ, ಕಳವಳಗೊಂಡ. 2. ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ. उद् + भ्रम् (चलने) "क्तः" (३-४-७२)। "अथ रामशिरश्छेददर्शनोद्भ्रान्तचेतनाम्" रघु० १२-७४। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿದ, ಮೇಲೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ. "मारीचोद्भ्रान्तहारिता मलयाद्रेरुपत्यकाः" रघु० ४-४६।

उद्यच्छमान ಉದ್ಯಚ್ಛಮಾನ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಿರುವ, ಯತ್ನ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ. उद्+यम (उपरमे) "शानच्" (३-२-१२४)। "उद्यच्छमाना गमनाय पश्चात्पुरो निवेशे पथि च व्रजन्ती" रघु० १६-२९।

उद्यत् ಉದ್ಯತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವ. उद्+इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अथोच्चकैरासनतः परार्ध्यादुद्यन् स धूतारुणवल्कलाग्रः" किरा० २-५७। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. "उद्यत्कृशानुशकलेषु खुराभिघातात्" माघ० ५-९। 3. ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಬರುತ್ತಿರುವ. "नेक्षेतोद्यन्तमादित्यं नास्तं यन्तं कदाचन" मनु० ४-३७।

उद्यत ಉದ್ಯತ (न०) 1. ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. उद्+यम (उपरमे) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪ್ರಯತ್ನಗೊಂಡ, ಯತ್ನಿಸಿರುವ. उद् + यम कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "तदाशु कर्तुं त्वयि जिह्ममुद्यते विधीयतां तत्र विधेयमुत्तरम्" किरा० १-२५। "पक्षच्छेदोद्यतं शक्रं शिलावर्षीव पर्वतः" रघु० ४-४०। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + यम कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "न तेन सज्यं क्वचिदुद्यतं धनुः" किरा० १-२१। "प्रजार्थसाधने तौ हि पर्यायोद्यतकार्मुकौ" रघु० ४-१६।

उद्यति ಉದ್ಯತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವಿಕೆ. उद्+यम (उपरमे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उद्यम ಉದ್ಯಮ (पु०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. उद् + यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१८)। "निशम्य चैनां तपसे कृतोद्यमां सुतां गिरीशप्रतिसक्तमानसाम्" कुमा० ५-३। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। उद्यमनम् ಉದ್ಯಮನಮ್.

उद्यमित ಉದ್ಯಮಿತ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯತ್ನಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + यम (उपरमे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "भर्तृषूपसखि निक्षिपतीनामात्मनो मधुमदोद्यमितानाम्" किरा० ९-६६। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उद्यमिन् ಉದ್ಯಮಿನ್ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ. उद्यम "इनिः" (५-२-११५)।

उद्यात ಉದ್ಯಾತ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. उद्+या (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "उद्यातमुद्रुतमनोकहजालमध्यात्" माघ० ५-२५।

उद्यान ಉದ್ಯಾನ (पुन०) 1. ಉಪವನ, ಕೈತೋಟ, ಕ್ರೀಡಾವನ. उद्+या (प्रापणे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "व्यावृत्तगतिरुद्याने कुसुमस्तेयसाध्वसात्" कुमा० २-३५। "बाह्योद्यानस्थितहरशिरश्चन्द्रिकाधौतहर्म्या" मेघ० १-७। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು. 3. ಪ್ರಯೋಜನ. "उद्यानं वनभेदे स्यान्निःसृतौ च प्रयोजने" विश्व०।

उद्यानपाल ಉದ್ಯಾನಪಾಲ -पालक -पालक (पु०) ತೋಟದ ಕಾವಲುಗಾರ, ಮಾಲಿ, ತೋಟದ ರಕ್ಷಕ. उद्यानं पालयति – पाल (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "उद्यानपालसामान्यमृतवस्तमुपासते" कुमा० २-३६।

उद्यापन ಉದ್ಯಾಪನ (न०) ವ್ರತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. उद्+या (प्रापणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्यापित ಉದ್ಯಾಪಿತ (वि०) ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+या (प्रापणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्याम ಉದ್ಯಾಮ (पु०) ಶಿಕ್ಷ, ಕಾವಡಿಯ ನೆಲವು, ಭಾರಹೊರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಮಾಡಿದ ನೆಲವು. उद्+यम (उपरमे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

उद्यास ಉದ್ಯಾಸ (पु०) ಪ್ರಯತ್ನ, ಉದ್ಯಮ. उद्+यसु (प्रयत्ने) "घञ्" (३-३-१८)।

उद्युक्त ಉದ್ಯುಕ್ತ (वि०) ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ವಕ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ, ಸಾಹಸಿ. उद् + युज्+र् (योगे) "क्तः" (३-४-७२)।

उद्योग ಉದ್ಯೋಗ (पु०) ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. उद्+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१९)। "उद्योगादनिवृत्तस्य सुसहायस्य धीमतः। छायेवानुगता तस्य नित्यं श्रीः सहचारिणी"। "तद्दैवमिति संचिन्त्य त्यजेन्नोद्योगमात्मनः" पञ्चतं०।

उद्योगपर्वन् उद्योगपर्वन् (न०) ಮಹಾಭಾರತದ ಉದ್ಯೋಗಪರ್ವ. [ವಿರಾಟಪರ್ವದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನೊಡನೆ ಉತ್ತರೆಯ ವಿವಾಹ ನಡೆದ ನಂತರ ಸಂಧಿಗಾಗಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಲ್ಲಿಗೆ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವುದು. ಸಂಧಿಯು ಸಫಲವಾಗದೆ ಅರ್ಜುನ ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನರು ಯುದ್ಧಸಿದ್ಧತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು. ಅವರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ತಾನು ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಗೂ, ತನ್ನ ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಸೈನ್ಯವು ಕೌರವರ ಕಡೆಗೂ ಇರುವುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. ಉಭಯ ಪಕ್ಷದವರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮಿತ್ರರಾಜರ ಸಾಹಾಯ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಈ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.]

उद्योगिन् उद्योगिन् (वि०) ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ, ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. "उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीर्दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति। दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या यत्ने कृते यदि न सिद्धयति कोऽत्र दोषः" हितो० १-३२।

उद्योजक उद्योजक (वि०) ಪ್ರಯತ್ನಪಡಿಸುವ, ಕೆಲಸವಮಾಡಿಸುವ. उद् + युजिर् (योगे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उद्र उद्र (पु०) ಒಂದು ಜಾತಿ ಜಲಜಂತು, ಕಡಲ ಹಂದಿ. उनत्ति— उन्दी (क्लेदने) "रक्" (उ० २-१३)। "तद्भेदाः शिशुमारोद्रशंकवो मकरादयः" अम०।

उद्रथ उद्रथ (पु०) 1. ಗಾಡಿಯ ಕಡಾಣಿ, ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರದ ತಡೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಕೀಲು. उद्गतो रथो यस्मात्। 2. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. "उद्रथो रथकीले स्यात्ताम्रचूडाख्यपक्षिणि" मेदि०।

उद्रिक्त उद्रिक्त (वि०) 1. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 2. ಸ್ಪುಟವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. उद्+रिचिर् (विरेचने) "क्तः" (३-४-७२)।

उद्रुत उद्द्रुत (वि०) ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದ, ಓಡಿ ಹೋದ. उद् + द्रु (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "उद्यातमुद्रुतमनोकहजालमध्यादन्यः शशं गुणमनल्पमवन्नवाप" माघ० ५-२५।

उद्रेक उद्रेक (पु०) 1. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. उद्+रिचिर् (विरेचने) "घञ्" (३-३-१८)। "ज्ञानोद्रेकाद्विघटिततमोग्रन्थयः सत्त्वनिष्ठाः" वेणी० १-२३। 2. ವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ.

उद्वपन उद्वपन (न०) 1. ದಾನ, ಧರ್ಮ, ಕೊಡುಗೆ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಸುರಿಯುವುದು. 3. ಬೀಜಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. उद् + ड्वप् (बीजसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्वमत् उद्वमत् (वि०) 1. ವಮನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವಾಂತಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಹರಡುತ್ತಿರುವ, ಪಸರಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+ट्वमु (उद्गिरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "उद्वमन्नभिरराज समन्तादङ्गराग इव लोहितरागः" किरा० ९-२७।

उद्वमन उद्वमन (न०) ವಮನ, ವಾಂತಿ ಮಾಡುವಿಕೆ. उद्+ट्वमु (उद्गिरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्वमित उद्वमित (वि०) ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+ट्वमु (उद्गिरणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्वर्त उद्वर्त (पु०) 1. ಶೇಷ, ಉಳಿಕೆ. 2. ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. उद्+वृतु (वर्तने) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳಿದಿರುವ. 4. ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ.

उद्वर्तन उद्वर्तन (न०) 1. ಮೈಯನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ, ಮೈಗೆ ಪೂಸುವ ಸುಂಗಧದ್ರವ್ಯ. उद्वर्त्यतेऽनेन — उद्+वृतु (वर्तने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಮೈಯನ್ನು ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿಯಿಂದ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ. 4. ಹೊರಳಾಡುವಿಕೆ. "चटुलशफरोद्वर्तनप्रोक्षितानि" मेघ० १-४०। 5. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ. 6. ಬಳಿಯುವುದು, ಲೇಪನಮಾಡುವುದು. उद्+वृतु (वर्तने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्वर्तयत् उद्वर्तयत् (वि०) 1. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಮೈಯನ್ನು ವಾಸನೆಪುಡಿಯಿಂದ ಸುಗಂಧವಾಗಿ ಮಾಡುವ. उद्+वृतु (वर्तने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "सफेनहासो जटिलप्रवाहैरुद्वर्तयन्नूर्मिभुजैर्भुजङ्गान्" याद० १८-९७।

उद्वर्तित उद्वर्तित (वि०) 1. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उद्वर्तितानां महसा मणीनामूर्ध्वं प्रसर्पन्तमिवोर्मिमन्तम्" यादं० १८-१०८। 3. ವಾಸನೆಪುಡಿಯಿಂದ ಸುಗಂಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

उद्वर्धन उद्वर्धन (न०) 1. ಅಂತರ್ಹಾಸ, ಮುಂದ ಹಾಸ, ಹೊರಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಒಳಗೇ ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಗುವುದು. उद्+वृधु (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्यादुद्वर्धनमन्तर्हासः" त्रिकाण्ड०। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವುದು, ಬೆಳೆಸುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗಿಸುವಿಕೆ. उद्+वृधु+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ, ಅಧಿಕವಾಗಿಸುವ. उद्+वृधु+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಕತ್ತರಿಸುವ. उद्+वर्धं (छेदने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

उद्वह उद्वह (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. उद्वहति ऊर्ध्वं नयति—(ऊर्ध्वलोकं नयति पितॄन्) उद्+वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಆವಹ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. "आवहः प्रवहश्चैव विवहश्च समीरणः। परावहः संवहश्च उद्वहश्च महाबलः। तथा परिवहः श्रीमान् उत्पातभयशंसिनः। इत्येते क्षुभिताः सप्त मारुता गगनेचराः" हरिवं०। 3. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. उद्+वह "घः" (३-३-११८)। (वि०) 4. ವಂಶವನ್ನು ಮುಂದೆ ಬೆಳೆಸುವವನು, ವಂಶವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ತರುವವನು. "उदयमस्तमयं च रघूद्वहात्" रघु० ९-९। 5. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವವನು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವವನು. 6. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ, ಮುಂದಾಳು. (स्त्री०) –हा –हा. ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು.

उद्वहत् उद्वहत् (वि०) ವಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ, ಹೊತ್ತಿರುವ. उद्+वह (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "कान्ताऽलकान्ता ललनाः सुराणां रक्षोभिरक्षोभितमुद्वहन्तम्" माघ० ४-९।

उद्वहन उद्वहन (न०) 1. ಹೊರುವಿಕೆ. उद्+वह (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "आपीनभारोद्वहनप्रयत्नात्" रघु० २-१८। "व्यादिश्यते भूधरतामवेक्ष्य कृष्णेन देहोद्वहनाय शेषः" कुमा० ३-१३। 2. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. "रसातलादादिभवेन पुंसा भुवः प्रयुक्तोद्वहनक्रियायाः" रघु० १३-८।

उद्वान उद्वान (पु०) ವಾಂತಿಮಾಡುವಿಕೆ. उद्+वन (संभक्तौ) "घञ्" (३-३-१८)।

उद्वान्त उद्वान्त (वि०) ವಾಂತಿಮಾಡಿದ. उद्+टु वमु (उद्गिरणे) "क्तः" (३-४-७२)।

उद्वाप उद्वाप (पु०) 1. ಕಿತ್ತು ಹಾಕುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. 3. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹಾಕುವುದು, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುವುದು, ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು. उद्+टु वप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಮುಂಡನ, ಭದ್ರಾಕರಣ. उद्+टु वप्+णिच् "अच्" (३-३-५६)।

उद्वास उद्वास (पु०) 1. ಪರಿತ್ಯಾಗ, ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವುದು. 2. ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುವುದು. 3. ಕೊಲ್ಲುವುದು. उद्+वास (उपसेवायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। उद्वासनम् उद्वासनवत्.

उद्वाह उद्वाह (पु०) 1. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ, उद्+वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१८)। ವಿವಾಹವು (1) ಬ್ರಾಹ್ಮ, (2) ದೈವ, (3) ಆರ್ಷ, (4) ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ, (5) ಆಸುರ, (6) ಗಾಂಧರ್ವ, (7) ರಾಕ್ಷಸ ಮತ್ತು (8) ಪೈಶಾಚ ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. "विभावितं शिक्षितनाट्यवेदैरुद्वाहसंगीतमुदारकल्पम्" यादं० १३-८१। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ನೀರು ಸೇದುವುದು, ಉದ್ಧರಣ.

उद्वाहन उद्वाहन (न०) 1. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. उद्+वह (प्रापणे)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎರಡು ಸಲ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ. उद् उपरि वाहनं कर्षणं यत्र। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು (ನೀರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಸೇದುವುದು). "उद्घाटनं घटीयन्त्रं सलिलोद्वाहनं प्रहेः" अम०।

उद्वाहनी उद्वाहनी (स्त्री०) ಕವಡೆ.

उद्वाहिक उद्वाहिक (वि०) ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧವಾದ (मन्त्र). उद्वाहः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "नोद्वाहिकेषु मन्त्रेषु नियोगः कीर्त्यते क्वचित्" मनु० ९-६५।

उद्वाहित उद्वाहित (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+वह (प्रापणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮದುವೆಯಾದವನು, ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. उद्वाहोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

उद्वाहिन् ಉದ್ವಾಹಿನ್ (वि०) 1. ಮದುವೆಯಾಗು ವವನು. 2. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರು ಸೇದುವವನು.

उद्वाहिनी ಉದ್ವಾಹಿನೀ (स्त्री०) ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರು ಸೇದುವ ಹಗ್ಗ. उद्वाहः उद्धरणं साध्यतयाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "उद्वाहनं द्विसीत्ये स्यात् रज्जावुद्वाहिनी मता" मेदि०।

उद्विग्न ಉದ್ವಿಗ್ನ (वि०) 1. ಉದ್ವೇಗವುಳ್ಳ, ಕಳವಳ ವುಳ್ಳ. 2. ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದ, ವ್ಯಾಕುಲನಾದ. 3. ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ, ಅಂಜಿದ. उद्+ओ विजी (भयचलनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "निमग्नोद्विग्नसंह्राणैः पप्रे दीनैश्च मेदिनी" भट्टि० ४-४२।

उद्वीक्षण ಉದ್ವೀಕ್ಷಣ(न०)1. ಊರ್ಧ್ವದೃಷ್ಟಿ, ಮೇಲು ನೋಟ. उद् + वि + ईक्ष (दर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. उद्+वि+ईक्ष कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अथेप्सितं भर्तुरुपस्थितोदयं सखीजनोद्वीक्षणकौमुदीमुखम्" रघु० ३-१। 3. ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ, ಕಾದುನೋಡುವಿಕೆ, ಎದುರು ನೋಡುವಿಕೆ. "विवरिष्यसि तच्चिरस्य नः समयोद्वीक्षणरक्षितां क्रुधम्" माघ० १६-३७।

उद्वीक्षित ಉದ್ವೀಕ್ಷಿತ (वि०) ಮೇಲುಗಡೆ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + वि + ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "ज्योतिष्पथादवततार सविस्मयाभिरुद्वीक्षितं प्रकृतिभिर्भरतानुगाभिः" रघु० १३-६८।

उद्वृत्त ಉದ್ವೃತ್ತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿರುವ. उद् + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ, ತಪ್ಪು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ, ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆಯುಳ್ಳ. वृत्तमुत्क्रान्तः। "विश्लेषं युगमगमद्रथाङ्गनाम्नोरुद्वृत्तः क इव सुखावहः परेषाम्" माघ० ८-१८। "अपामुद्वृत्तानां निजमुपदिशन्त्याः स्थितिपदम्" मुद्रा० ३-८। 3. ಕೊಬ್ಬಿದ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 4. ಅಸಭ್ಯ, ಅಶಿಕ್ಷಿತ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 5. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तस्मात्समुद्रादिव मथ्यमानादुद्वृत्तनक्रात्सहसोन्ममज्ज" रघु० १६-७९।

उद्वेग ಉದ್ವೇಗ (पु०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. "शान्तोद्वेगस्तिमितनयनं दृष्टभक्तिर्भवान्या" मेघ० १-३६। 2. ಕಳವಳ, ಗಾಬರಿ. "यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः। हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः" गीता १२-१५। 3. ಚಿಂತೆ, ಇಷ್ಟ ಜನರ ವಿರಹದಿಂದುಂಟಾದ ದುಃಖ. उद्+ओ विजी (भयचलनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "मनोभिः सोद्वेगैः प्रणयविहतिध्वस्तरुचयः" किरा० १०-६३। 4. ಕಷ್ಟ, ಕ್ಲೇಶ. "यो जिह्वाग्रं बाधते उद्वेगं जनयति शिरो गृह्णीते नासिकाञ्च स्रावयति स कटुकः" सुश्रुत०। 5. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. (न०) 6. ಅಡಕೆ ಕಾಯಿ. उद्विजन्तेऽनेन — कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "उद्वेगरागादिमृजावदाताः" नैष० ७-४६। (वि०) 7. ವೇಗವಾದ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವ. उत्कृष्टो वेगो यस्य। 8. ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ. उद्गतो वेगो यस्मात्।

उद्वेजक ಉದ್ವೇಜಕ (वि०) 1. ಭಯವುಂಟುಮಾಡುವ ಹೆದರಿಸುವ. 2. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಲಕುವ, ಕ್ಷೋಭೆಯುಂಟುಮಾಡುವ, ಗಾಬರಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಕ್ಲೇಶವುಂಟುಮಾಡುವ. उद् + ओ विजी (भयचलनयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उद्वेजन ಉದ್ವೇಜನ (न०) 1. ಉದ್ವೇಗ, ಭಯ. 2. ಕಳವಳ. उद्+ओ विजी (भयचलनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಯಾತನೆ, ಕಷ್ಟ, ಕ್ಲೇಶ. "परदाराभिमर्शेषु प्रवृत्तान् नृन् महीपतिः। उद्वेजनकरैर्दण्डैश्चिह्नयित्वा प्रवासयेत्" मनु० ८-३५२। 4. ವಿರಹ ದುಃಖ. (वि०)5. ಭಯವುಂಟುಮಾಡುವ. 6. ಕ್ಲೇಶವುಂಟುಮಾಡುವ. कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)।

उद्वेजयितृ ಉದ್ವೇಜಯಿತೃ (वि०) 1. ಭಯವುಂಟುಮಾಡುವ, ಹೆದರಿಸುವ. उद्+ओ विजी (भयचलनयोः) +णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "अत्यर्थमुद्वेजयिता परेषां नाम्नापि तस्यैव स नन्दकोऽभूत्" माघ० ३-१९। 2. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ, ಕ್ಲೇಶವುಂಟುಮಾಡುವ.

उद्वेजित ಉದ್ವೇಜಿತ (वि०) 1. ಭಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಳವಳಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+ओ विजी (भयचलनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उद्वेजिता वृष्टिभिराश्रयन्ते शृङ्गाणि यस्यातपवन्ति सिद्धाः" कुमा० १-५।

उद्वेप ಉದ್ವೇಪ (पु०) 1. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. उद्+टु वेपृ (कम्पने) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ಕಂಪಿಸುವ, ನಡುಗುವ. कर्तं० "अच्" (३-१-१३४)।

उद्वेल उद्वेल (वि०) 1. ದಡವನ್ನು ಮೀರಿರುವ, ದಡವನ್ನು ದಾಟ ಬಂದಿರುವ. उत्क्रान्तो वेलाम्। "भयमप्रलयोद्वेलादाचख्युर्नेर्ऋतोदधेः" रघु० १०-३४। 2. ಎಲ್ಲೆಮೀರಿದ, ಮಿತಿಮೀರಿದ. "उद्वेलवेगांस्तनतो गभीरमौर्वप्रतिच्छन्दविदीप्तदृष्टीन्" याद० २०-१५। 3. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ.

उद्वेल्लत् उद्वेल्लत् (वि०) ಮೇಲೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲೆ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+वेल्ल (संचलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "उद्वेल्लद्घनरुण्डखण्डनिकरा-कीर्णस्य संस्योदधेः" मालती० ७-९।

उद्वेल्लित उद्वेल्लित (वि०) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚಲಿಸಿರುವ, ಸ್ಥಾನಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ. उद् ऊर्ध्वं वेल्लितः चलितः। "दूरोद्वेल्लितबाडबस्य जलधेरुल्लोलभिन्नाम्भसः" म० वी० ५-२।

उद्वेष्टन उद्वेष्टन (न०) 1. ಸುತ್ತುಗೋಡೆ, ಬೇಲಿ, ಪ್ರಾಕಾರ. उद् + वेष्ट (वेष्टने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುವಂಯುವಿಕೆ. उद्+वेष्ट भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಸಡಿಲವಾದ ಗಂಟುಳ್ಳ, ಕಟ್ಟು ಸಡಿಲವಾಗಿರುವ. "आलोकमार्गं सहसा व्रजन्त्या कयाचिदुद्वेष्टन-वान्तमाल्यः" रघु० ७-६।

उद्वेष्टित उद्वेष्टित (वि०) ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + वेष्ट (वेष्टने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्वोढृ उद्वोढृ (वि०) ಮದುವೆಯಾಗುವವನು, ಪತಿ, ಗಂಡ. उद्+वह (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

उन्दुरु उंदुरु (पु०) ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. उनत्ति—उन्दी (क्लेदने) "उरुः" बाहु०। उन्दरुः, उन्दुरः, उन्दूरः ಈ ರೂಪಗಳೂ ಉಂಟು.

उन्न उन्न (वि०) 1. ಒದ್ದೆಯಾದ, ನೆನೆದಿರುವ, ತೇವವಾದ. 2. ದಯಾಳು, ಕರುಣೆಯುಳ್ಳ. (लाक्ष०)। उन्दी (क्लेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। "उन्नं क्लिन्ने दयापरे" हेम०।

उन्नत उन्नत (वि०) 1. ಎತ್ತರವಾದ. उद् + णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) "क्तः" (३-४-७२)। "दधतमुन्नत-सानुसमृद्धतां धृतसितव्यजनामिव जाह्नवीम्" किरा० ५-१५। 2. ಮಹತ್ತಾದ, ಹಿರಿದಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "परिमलविषयस्तदुन्नतानामनुगमने खलु संपदोऽग्रतःस्थाः" माघ० ७-२७। 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಉಬ್ಬಿರುವ. "संक्षिप्तं निबिडोन्नतस्तनमुरः पार्श्वे प्रमृष्टे इव" माल० २-३।

उन्नतता उन्नतता (स्त्री०) ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. उन्नतस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। उन्नतत्वम् ಉನ್ನತತ್ವಮ್.

उन्नतानत उन्नतानत (न०) ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶ. उन्नतं च तदानतं च।

उन्नति उन्नति (स्त्री०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಅಭ್ಯುದಯ, ಏಳಿಗೆ, ಉತ್ಕರ್ಷ. उद्+णम (प्रह्वत्वे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "असतामनिशं तथाप्यहो गुरुहृद्रोगकरी तदुन्नतिः" माघ० १६-२२। 2. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. 3. ಮೇಲ್ಮೆ, ಗೌರವ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ. "स्तोकेनोन्नतिमायाति स्तोकेनायात्यधोगतिम्" हितो०। 4. ಗರುಡನ ಪತ್ನಿ. "उन्नतिस्तार्क्ष्यभार्यायां समृद्धावुदयेऽपि च" विश्व०।

उन्नद्ध उन्नद्ध (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "व्यूह्य स्थितः किञ्चिदिवोत्तरार्धमुन्नद्धचूडोऽञ्चितसव्यजानुः" रघु० १८-५१। 2. ಹೆಚ್ಚಿದ, ಉಬ್ಬಿದ, ಅಧಿಕವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ.

उन्नमत् उन्नमत् (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ. उद्+णम (प्रह्वत्वे) "शतृ" (३-२-१२४)। "विन्ध्यायमानं दिवसस्य भर्तुर्मार्गं पुना रोद्धुमिवोन्नमद्भिः" माघ० ४-२। 2. ತಲೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ.

उन्नमन उन्नमन (न०) 1. ಉನ್ನತಿ, ಎತ್ತರ. उद्+णम (प्रह्वत्वे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು.

उन्नमित उन्नमित (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "सारसैः कलनिर्ह्रादैः क्वचिदुन्नमिताननौ" रघु० १-४१। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "उन्नमितैकभ्रूलतमानन-मस्याः पदानि रचयन्त्याः" शाकु० ३-१२। "अयुगपदुन्न-मितभ्रु वीक्षितं च" किरा० १०-६१।

उन्नम्र उन्नम्र (वि०) ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. उद्+णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) "रः" (३-२-१६७)।

"उन्नम्रताम्रपटमण्डपमण्डितं तदानीलनागकुलसंकुलमाबभासे" माघ० ५-६८।

उन्नय ಉನ್ನಯ (पुं) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ತರುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು. उद्+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। 2. तर्क, ऊहे.

उन्नयत् ಉನ್ನಯತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ. 2. ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+णीञ् (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

उन्नयन ಉನ್ನಯನ (न०) 1. तर्क, ऊहे. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. 3. ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೀರನ್ನು ಎಳೆಯುವುದು. उद्+णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ, ಮೇಲೆ ನೋಡುವ. उन्नमितं नयनं यस्य।

उन्नस ಉನ್ನಸ (वि०) ಎತ್ತರವಾದ ಮೂಗುಳ್ಳ, ಉಬ್ಬಿದ ಮೂಗುಳ್ಳ. उन्नता नासा यस्य। "उन्नसं दधती वक्त्रं शुद्धदल्लोलकुण्डलम्" भट्टि० ४-१८।

उन्नाद ಉನ್ನಾದ (पुं०) ಉಚ್ಚಸ್ವರ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ. उद् + णद (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)।

उन्नाय ಉನ್ನಾಯ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. 2. ತರ್ಕಿಸುವುದು, ಊಹಿಸುವುದು. उद्+णीञ् (प्रापणे) "घञ्" (३-३-२६)।

उन्नाह ಉನ್ನಾಹ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟುವುದು. उद्+णह (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। (न०) 2. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. "चुक्रं धातुघ्नमुन्नाहम्" अभि० चि०।

उन्निद्र ಉನ್ನಿದ್ರ (वि०) 1. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ. उद्गता निद्रा यस्य। "उन्निद्रपुष्पाक्षिसहस्रभाजा" माघ० ४-१३। "उन्निद्रप्रियकमनोरमं रमण्याः" माघ० ८-२८। 2. ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ, ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವ, ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. उद्गता निद्रा यस्मात्। "तामुन्निद्रामवनिशयनां सौधवातायनस्थः" मेघ० २-२५। 3. ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ. उद्गता निद्रा यस्य।

उन्निनीषा ಉನ್ನಿನೀಷಾ (स्त्री०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. उन्नेतुमिच्छा—उद्+णीञ् (प्रापणे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

उन्निनीषु ಉನ್ನಿನೀಷು (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. उन्नेतुमिच्छुः—उद्+णीञ् (प्रापणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

उन्नीत ಉನ್ನೀತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತರ್ಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उन्नेतृ ಉನ್ನೇತೃ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ. 2. ಊಹಿಸುವ. उद्+णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। उन्नेत्री ಉನ್ನೇತ್ರೀ.

उन्नेय ಉನ್ನೇಯ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಡುವ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ 4. ಊಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. उद्+णीञ् (प्रापणे) "यत्" (३-१-९७)।

उन्मज्जक ಉನ್ಮಜ್ಜಕ (वि०) 1. ಕಂಠದವರೆಗೂ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವನು, ತಾಪಸ. उद्+ट्ु मस्जो (शुद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कण्ठदघ्ने जले स्थित्वा तपः कुर्वन् प्रवर्तते। उन्मज्जकः स विज्ञेयस्तापसो लोकपूजितः"। 2. ನೀರಿನೊಳಗಿನಿಂದ ಎದ್ದು (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ತೇಲಾಡುವ.

उन्मज्जत् ಉನ್ಮಜ್ಜತ್ (वि०) ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು ತೇಲಾಡುತ್ತಿರುವ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ. उद्+ट्ु मस्जो (शुद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "उन्मज्जन्मकर इवामरापगाया वेगेन प्रतिमुखमेत्य बाणनद्याः" किरा० १७-६३।

उन्मज्जन ಉನ್ಮಜ್ಜನ (न०) ನೀರಿನೊಳಗಿನಿಂದ ಎದ್ದು (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ತೇಲಾಡುವಿಕೆ. उद्+ट्ु मस्जो (शुद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सलिलोन्मज्जनमुज्झति स्फुटम्" नैष० २-२७।

उन्मत्त ಉನ್ಮತ್ತ (पुं०) 1. ಉಮ್ಮತ್ತಿಗಿಡ. 2. ಮುಚುಕುಂದ ವೃಕ್ಷ. उन्मत्तं करोति—उन्मत्त+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 3. ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನು, ಬುದ್ಧಿಪಲ್ಲಟವಾದವನು. 4. ಅಮಲೇರಿದವನು, ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿದವನು. उद्+मदी (हर्षग्लेपनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "उन्मत्तं पतितं क्लीवमबीजं पापरोगिणम्" मनु० ९-७९। 5. ಬಹಳ ಕೋಪವುಳ್ಳ, ಕ್ರೂರ, ಉಗ್ರ, ಪ್ರಚಂಡ. 6. ಭೂತಗ್ರಸ್ತ, ಪಿಶಾಚಿ ಹಿಡಿದವನು. 7. ಬಹಳ ಕೊಬ್ಬಿರುವ. "मदोन्मत्तस्य भूपस्य कुञ्जरस्य च गच्छतः" पञ्चतं०।

उन्मत्तगङ्गः ಉನ್ಮತ್ತಗಂಗ (अव्य०) ಗಂಗಾನದಿಯು ಭೋರ್ಗರೆದು ಮೊರೆಯುತ್ತ ಹರಿಯುವ ದೇಶ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. उन्मत्ता गङ्गा यस्मिन् देशे। अव्ययी० (२-१-१२)।

उन्मथन ಉನ್ಮಥನ (न०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವಿಕೆ, ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ. 2. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ, ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. उद्+मथे (विलोडने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अन्योन्यसूतोन्मथनादभूतां तावेव सूतौ रथिनौ च कौचित्" रघु० ७-५२। 3. ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ, ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. (वि०)4. ಪೀಡಿಸುವ, ಹಿಂಸಿಸುವ, ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ. "विपक्षचित्तोन्मथना नखव्रणास्तिरोहिता विभ्रममण्डनेन ये" किरा० ८-३४।

उन्मथित ಉನ್ಮಥಿತ (वि०) 1. ತಿಕ್ಕಿ ಕೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಜ್ಜಿ ಎಡೆಯುಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + मथे (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)। "कण्डूयमानेन कटं कदाचिद्वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य" रघु० २-३७। 2. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उन्मद ಉನ್ಮದ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಮದವುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಅಮಲೇರಿದ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. उद्गतो मदो हर्षो यस्य। "उदीरयामासुरिवोन्मदानामालोकशब्दं वयसां विरावैः" रघु० २-९। 3. ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. उन्मदयति—उद्+मदी (हर्षग्लेपनयोः)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "मधुकराङ्गनया मुहुरुन्मदध्वनिभृता निभृताक्षरमुज्जगे" माघ० ६-२०।

उन्मदन ಉನ್ಮದನ (वि०) ಕಾಮೋದ್ರೇಕವುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಮನ್ಮಥಬಾಧೆಯುಳ್ಳ. उद्गतो मदनोऽस्य। "तदा प्रभृत्युन्मदना पितुर्गृहे ललाटिकाचन्दनधूसरालका" कुमा० ५-५५।

उन्मदयत् ಉನ್ಮದಯತ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ, ಅಧಿಕ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. उन्मदं करोति—उन्मद+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "व्रजाजिरेष्वम्बुदनादशङ्किनीः शिखण्डिनामुन्मदयत्सु योषितः" किरा० ४-१६।

उन्मदिष्णु ಉನ್ಮದಿಷ್ಣು (वि०) 1. ಅಧಿಕ ಮದವುಳ್ಳ. "सालीकदृष्टे मदनोन्मदिष्णुः" नैष० ८-१८। 2. ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷಪಡುವ. उन्मदनशीलः—उद्+मदी (हर्षे) "इष्णुच्" (३-२-१२६)।

उन्मनस् ಉನ್ಮನಸ್ (वि०) 1. ಉತ್ಕಂಠೆಯುಳ್ಳ, ಪ್ರಿಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಲ್ಲಿ ತವಕಪಡುವ. उद् उद्गतं मनो यस्य। 2. ಉತ್ಸುಕನಾದ, ಪ್ರಿಯವಸ್ತುವಿಗಾಗಿ ಆಸೆಪಡುವ, ತ್ವರೆಪಡುವ. "उन्मनाः प्रथमजन्मचेष्टितान्यस्मरन्नपि बभूव राघवः" रघु० ११-२२। 3. ಕಳವಳಗೊಂಡ. 4. ಹೆದರಿದ. "महावनादुन्मनसः खगा इव प्रवृत्तपत्रध्वनयः शिलीमुखाः" किरा० १४-४५। वा "कप्" (५-४-१५४)। **–मनस्कः –ಮನಸ್ಕಃ.**

उन्मनायमान ಉನ್ಮನಾಯಮಾನ (वि०) ಉತ್ಸುಕನಂತೆ ಆಚರಿಸುವ, ಉತ್ಸಾಹಿಯಂತೆ ನಡೆಯುವ. उन्मना इवाचरति—उन्मनस्+क्यङ् "शानच्" (३-३-१२४)।

उन्मन्थ ಉನ್ಮಂಥ (पु०) ಹಿಂಸಿಸುವಿಕೆ, ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ, ನೋಯಿಸುವಿಕೆ. उद्+मन्थ (विलोडने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

उन्मन्थन ಉನ್ಮಂಥನ (न०) 1. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೋಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಲಕುವುದು. उद्+मन्थ (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಲಕುವ ಕೋಲು, ದಂಡ, ಮುಂತು. उन्मथ्यतेऽनेन—कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उन्मर्दन ಉನ್ಮರ್ದನ (न०) 1. ಹಿಸುಕುವುದು, ಮರ್ದಿಸುವುದು. 2. ತಿಕ್ಕುವುದು, ಉಜ್ಜುವುದು. उद्+मृद (क्षोदे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ವಾತವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಕಾರ್ಯ. 4. ಮೈಗೆ ಉಜ್ಜುವ ವಸ್ತು. उद्+मृद कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उन्माथ ಉನ್ಮಾಥ (पु०) 1. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. उद्+मथि (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬೋನು. उन्मथ्यतेऽनेन—उद्+मथि कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಕಲಕಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುವುದು. मथे (विलोडने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

उन्माद ಉನ್ಮಾದ (पु०) 1. ಹುಚ್ಚು, ಚಿತ್ತಪಲ್ಲಟ. उद्+मदी (हर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ನಾಟಕ ಲಕ್ಷಣೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ. "चित्तसंमोह उन्माद कामशोकभयादिभिः" सा० द० ३-१६०।

उन्मादक ಉನ್ಮಾದಕ (वि०) ಚಿತ್ತಪಲ್ಲಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಸುವ. उद्+मदी (हर्षे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उन्मादन ಉನ್ಮಾದನ (न०) 1. ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಸುವುದು, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. उद्+मदी (हर्षे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०)2. ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಸುವ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. उद्+मदी (हर्षे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

उन्मादवत् ಉನ್ಮಾದವತ್ (वि०) ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದಿರುವ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆ ಹೊಂದಿರುವ. उन्मादोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ.

उन्मादिन् ಉನ್ಮಾದಿನ್ (वि०) ಮತ್ತನಾದ, ಚಿತ್ತ ಪಲ್ಲಟವುಳ್ಳ, ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದ. उन्मादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **उन्मादिनी** ಉನ್ಮಾದಿನೀ.

उन्मान ಉನ್ಮಾನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತೂಗುವುದು, ತೂಕದ ಕಲ್ಲು ಬಟ್ಟುಗಳಿಟ್ಟು ತೂಗುವುದು. उद् + मा (माने) ,भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮೇಲಿನಿಂದ ಅಳತೆಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ತ್ರಾಸು, ತಕ್ಕಡಿ. उद्+मा कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उन्मार्ग ಉನ್ಮಾರ್ಗ (पु०)1. ತಪ್ಪುದಾರಿ, ಕೆಟ್ಟನಡತೆ. उद्गतश्चासौ मार्गश्च। (वि०) 2. ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವ, ತಪ್ಪುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ, ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆಯುಳ್ಳ. उत्क्रान्तो मार्गात्।

उन्मिष ಉನ್ಮಿಷ (वि०)1. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. उद् + मिष (स्पर्धायाम्) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಕಣ್ಣು ತೆರೆದಿರುವ. 3. ಪ್ರಕಾಶವಾದ.

उन्मिषत् ಉನ್ಮಿಷತ್ (वि०)1. ವಿಕಾಸಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅರಳುತ್ತಿರುವ. 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. 3. ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯುತ್ತಿರುವ. उद्+मिष (स्पर्धायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)।

उन्मिषित ಉನ್ಮಿಷಿತ (न०) 1. ನೋಟ, ವೀಕ್ಷಣ, ಅವಲೋಕನ. उद्+मिष (स्पर्धायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "व्यलोकयन्नुन्मिषितैस्तटिन्मयैर्महातपः-साक्ष्य इव स्थिताः क्षपाः" कुमा० ५-२५। 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆದಿರುವಿಕೆ, ಬಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. "तद्वल्गुना युगपदुन्मिषितेन तावत्सद्यः परस्परतुलामधिरोहतां दृशे" रघु० ५-६८। (वि०)3. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. उद् + मिष कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

उन्मीलत् ಉನ್ಮೀಲತ್ (वि०)1. ಅರಳುತ್ತಿರುವ, ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. उद् + मील (निमेषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "उन्मीलन्मुकुलकरालकुन्दकोशप्रच्योतद्-घनमकरन्दगन्धबन्धो" मालती० १-४१। 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುತ್ತಿರುವ.

उन्मीलन ಉನ್ಮೀಲನ (न०) 1. ವಿಕಾಸ, ಅರಳುವಿಕೆ. 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುವಿಕೆ. उद् + मील (निमेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "ज्ञानाञ्जनशलाकाभि-र्नेत्रोन्मीलनकारकः" भा०।

उन्मीलित ಉನ್ಮೀಲಿತ (न०) 1. ವಿಕಾಸ, ಅರಳುವಿಕೆ. 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆದಿರುವಿಕೆ, —ಬಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. उद्+मील भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०)3. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. उद्+मील (निमेषणे) "क्तः" (३-४-७२)। "निरीक्ष्यमाणा इव विस्मयाकुलैः पयोभिरुन्मीलित-पद्मलोचनैः" किरा० ४-३। "ते चोन्मीलितमालती-सुरभयः प्रौढाः कदम्बानिलाः" सा० द०। 4. ತೆರೆದಿರುವ, ಬಿಚ್ಚಿರುವ. 5. ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+मील कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "अज्ञान-तिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया। चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः"। 6. ಬಣ್ಣಹಾಕಿ ಪ್ರಕಾಶ ಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उन्मीलितं तूलिकयेव चित्रं सूर्यांशुभिर्भिन्नमिवारविन्दम्" कुमा० १-३२।

उन्मुक्त ಉನ್ಮುಕ್ತ (वि०) ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+मुच्ल् (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

उन्मुख ಉನ್ಮುಖ (वि०) 1. ಮೇಲುಮುಖವಾದ, ಮುಖವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಿರುವ, ಮೇಲೆ ನೋಡುವ. उद् ऊर्ध्वं मुखमस्य। "मनोऽभिरामाः शृण्वन्तो रथनेमि-स्वनोन्मुखैः" रघु० १-३९। "ते सद्मनि गिरेर्वेगा-दुन्मुखद्वाःस्थवीक्षिताः" कुमा० ६-४८। 2. ಉದ್ಯುಕ್ತ ನಾದ, ಪ್ರಯತ್ನಶೀಲ, ತತ್ಪರ. 3. ಉತ್ಸುಕನಾದ, ತವಕಪಡುವ. "तस्मिन् संयमिनामाद्ये जाते परिणयो-न्मुखे" कुमा० ६-३४। 4. ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ, ಅಣಿಯಾಗಿರುವ. "पतिः प्रतीतः प्रसवोन्मुखीं प्रियां ददर्श काले दिवमभ्रितामिव" रघु० ३-१२।

उन्मुद्र ಉನ್ಮುದ್ರ (वि०)1. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. 2. ತೆರೆದಿರುವ, ಬಿಟ್ಟಿರುವ (ಕಣ್ಣು). उद्गता मुद्रा यस्य।

उन्मूलन ಉನ್ಮೂಲನ (न०) ಬೇರುಸಹಿತ ಕೆತ್ತುಹಾಕುವುದು. उन्मूल (नामधा०)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "न पादपोन्मूलनशक्ति रंहः शिलोच्चये मूर्च्छति मारुतस्य" रघु० २-३४।

उन्मूलित ಉನ್ಮೂಲಿತ (वि०) ಬೇರುಸಹಿತ ಕೆತ್ತು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. उन्मूल (नामधा०) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उन्मूलितालानबिलाभनाभिः" नैष० ७-८५।

उन्मेय ಉನ್ಮೇಯ (वि०) 1. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಳೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. उद्+माङ् (माने) "यत्" (३-१-९७)। "आचित: शाकटोन्मेये" मेदि०।

उन्मेष ಉನ್ಮೇಷ (पु०) 1. ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೆರೆಯುವುದು. 2. ಅರಳುವುದು, ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು. उद्+मिष (स्पर्धायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रत्यग्रोन्मेषजिह्मा क्षणमनभिमुखी रत्नदीपप्रभाणाम्" मुद्रा० ३-२१। "दीर्घिकाकमलोन्मेषो यावन्मात्रेण साध्यते" कुमा० २-३३। 3. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "खद्योतालीविलसितनिभां विद्युदुन्मेषदृष्टिम्" मेघ० २-१८। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **उन्मेषणम्** ಉನ್ಮೇಷಣಮ್.

उन्मेषिन् ಉನ್ಮೇಷಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ. उन्मिषति—उद्+मिष (स्पर्धायाम्) "णिनि:" (३-२-७८)। 2. ಹರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. "प्रेङ्खद्भूरिमयूरमेचकचयैरुन्मेषिचाषच्छदच्छायासंवलितै-र्विवर्तिभिरिव प्रान्तेषु पर्यावृता:" मालती० ६-५। 3. ಅರಳಿಸುವ, ವಿಕಾಸಪಡಿಸುವ. उद्+मिष+णिच् "णिनि:"। स्त्रियां "ङीप्" (४-२-५)। **उन्मेषिणी** ಉನ್ಮೇಷಿಣೀ. "उन्मेषिणी सुमनसामुदिता पुरस्ता-च्चक्रप्रभामनुकरोति मरीचिमाला" याद० १९-३०।

उप ಉಪ (अव्यं) ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು: 1. ಅಧಿಕ, ಪೆಚ್ಚು. उपरार्धं हरेर्गुणा:। 2. ಕಡಿಮೆ, ಹೀನ. उपगुरु:, उपपुराणम्, उपरूपकम्। 3. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. उपमेखलम्। 4. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. उपकरोति। 5. ಆಚಾರ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಗುರುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ. उपनयते। 6. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. उपहरति। 7. ಪ್ರಯತ್ನ, ಗುಣಾಧಾನ. उपस्करणम्। एधोदकस्योप-स्कुरुते। 8. ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಹರಡುವಿಕೆ. उपकीर्णम्। 9. ಪೂಜೆ. उपचार:। 10. ಅತ್ಯಯ, ನಾಶ. उपरति:। 11. ದೋಷ, ಶಕ್ತಿ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. उपहतेन्द्रिय:। 12. ಪ್ರಾರಂಭ. उपक्रमते। 13. ಭೂಷಣ, ಅಲಂಕಾರ. उपस्कृता कन्या। 14. ಗುಂಪುಕಟ್ಟುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. उपस्कृता देवा:। 15. ವಿಕಾರಹೊಂದುವುದು, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುದು. उपस्कृतं भुङ्क्ते। 16. ವಾಕ್ಯಾಧ್ಯಾಹಾರ. उपस्कृतं ब्रूते। 17. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. उपमा, उपमिति:। 18. ಹೊಂದುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. 19. ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ. 20. ಸಮಾಧಾನ. भृत्यानुपवदते। समाधत्त इत्यर्थ:। 21. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. उपवदते। प्रार्थयते इत्यर्थ:। 22. ಭರಣ, ಪೋಷಣೆ. "उप सामर्थ्यदाक्षिण्यदोषाख्यानात्ययेषु च। आचार्य-करणे दाने व्याप्तावारम्भपूजयो:। तद्योगेऽपि च लिप्सायां भरणार्थोपमार्थयो:। उप हीनेऽधिके प्रोक्तोऽ-प्यासन्नेप्युपकीर्तित:" विश्व०।

उपकण्ठ ಉಪಕಂಠ (पु०) 1. ಹತ್ತಿರ, ಸಮೀಪ. "प्राप तालीवनश्याममुपकण्ठं महोदधे:" रघु० ४-३४। "जगत्प्रसूतिर्जगदेकपावनी व्रजोपकण्ठं तनयैरुपेयुषी" किरा० ४-३२। (न०) 2. ಗ್ರಾಮದ ಕೊನೆಯ ಪ್ರದೇಶ. 3. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಡೆ, ಅಶ್ವಗತಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. "उत्तेरितमुपकण्ठ-मास्कन्दितकमित्यपि" अभि० चिं०। (वि०) 4. ಹತ್ತಿರದ, ಸಮೀಪದ. उपगत: कण्ठ: सामीप्यमस्य। (अव्य०) 5. ಕಂಠದಲ್ಲಿ, ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ. "श्लिष्यत: प्रियवधूरुपकण्ठम्" किरा० ९-२७। 6. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. "निमीलदाकेकरलोलचक्षुषां प्रियोपकण्ठं कृतगात्रवेपथु:" किरा० ८-५३। "प्रेम्णोपकण्ठं मुहुरङ्कभाज:" माघ० ३-३६। 7. ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ.

उपकनिष्ठिका ಉಪಕನಿಷ್ಠಿಕಾ (स्त्री०) ಅನಾಮಿಕೆ, ಕಿರುಬೆರಳಿನ ಪಕ್ಕದ ಬೆರಳು. उपगता कनिष्ठिकाम्।

उपकरण ಉಪಕರಣ (न०) 1. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. 2. ಸಲಕರಣೆ, ಸಾಧನ, ಸಹಾಯವಸ್ತು, ಕೆಲಸದ ಸಾಮಾನುಗಳು. [ಊಟಕ್ಕೆ ವ್ಯಂಜನ, ಮಲಗಲು ಹಾಸಿಗೆ, ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಸಾಬೂನು ಇತ್ಯಾದಿ.] "परोप-कारोपकरणं शरीरम्" कादं०। 3. ರಾಜರ ಮರ್ಯಾದೆಯ ವಸ್ತು. [ಛತ್ರಿ, ಚಾಮರ, ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಮತ್ಸ್ಯ, ಭೇರುಂಡ ಇತ್ಯಾದಿ.] 4. ಜೀವನೋಪಾಯ. (वि०) 5. ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ. करण-मुपगत:। (अव्य०) 6. ಇಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ. करणे उपकरणम्। विभ० अव्ययी०। 7. ಇಂದ್ರಿಯದ ಸಮೀಪ. करणस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपकर्ण ಉಪಕರ್ಣ (अव्य०) 1. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ. कर्णे उपकर्णम्। विभ० अव्ययी०। 2. ಕಿವಿಯ ಸಮೀಪ. कर्णस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपकर्तृ ಉಪಕರ್ತೃ (वि०) ಉಪಕಾರಮಾಡುವ, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ. उपकरोति—उप+डु कृञ्

(करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "उपकर्त्रारिणा सन्धिर्न मित्रेणापकारिणा" माघ० २-३७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–कर्त्री–ಕರ್ತ್ರೀ.**

उपकल्पन ಉಪಕಲ್ಪನ (न०) 1. ನಿರ್ಮಾಣ, ತಯಾರಿಕೆ. 2. ಸಿದ್ಧತೆ, ಸನ್ನಾಹ. उप + कृप् (सामर्थ्ये) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपकार ಉಪಕಾರ (पु०) ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ, ನೆರವು. उप+डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उपकारापकारौ हि लक्ष्यं लक्षणमेतयोः" माघ० २-३७। "शाम्येत्प्रत्यपकारेण नोपकारेण दुर्जनः" कुमा० २-४०।

उपकारक ಉಪಕಾರಕ (वि०) ಉಪಕಾರಮಾಡುವ, ನೆರವಾಗುವ, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ. उप + डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आगन्तवोऽपि कदाचिदुपकारका दृश्यन्ते" हितो०। "उपकारकमायतेर्भृशं प्रसवः कर्मफलस्य भूरिणः" किरा० २-४३। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **उपकारिका ಉಪಕಾರಿಕಾ.**

उपकारवत् ಉಪಕಾರವತ್ (वि०) ಉಪಕಾರವುಳ್ಳ, ಉಪಕಾರಮಾಡುವ, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ. उपकारोऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "युक्ताः स्वशक्त्या मुनयः प्रजानां हितोपदेशैरुपकारवन्तः" किरा० १८-२९।

उपकारिका ಉಪಕಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಅರಮನೆ, ರಾಜಗೃಹ. उपकरोति – उप + डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)। "भ्रमन्नमुष्या-मुपकारिकायामायस्य भैमीविरहात्क्रशीयान्" नैष० ६-३६।

उपकारिन् ಉಪಕಾರಿನ್ (वि०) ಉಪಕಾರಮಾಡುವ, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ. उपकरोति – उप + डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "हिमऋतावपि ताः स्म भृशस्विदो युवतयः सुतरामुपकारिणि" माघ० ६-६१। "मन्मथेन परिलुप्तमतीनां प्रायशः स्खलित-मप्युपकारि" किरा० ९-३७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **उपकारिणी ಉಪಕಾರಿಣೀ.**

उपकार्य ಉಪಕಾರ್ಯ (वि०) ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಸಾಹಾಯ್ಯ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. उप+डु कृञ् (करणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

उपकार्या ಉಪಕಾರ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ರಾಜಗೃಹ, ಅರಮನೆ. "रम्यां रघुप्रतिनिधिः स नवोपकार्यां बाल्यात्परामिव दशां मदनोऽध्युवास" रघु० ५-४३। 2. ಪಟಗೃಹ, ಡೇರೆ, ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮನೆ. "स तीरभूमौ विहितोपकार्यामानायिभिस्ता-मपकृष्टनक्राम्" रघु० १६-५५।

उपकुञ्चिका ಉಪಕುಂಚಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕರಿಜೀರಿಗೆ. 2. ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 3. ರಸಾಂಜನ. उपकुञ्चति – उप+कुञ्च (कौटिल्ये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपकुर्वत् ಉಪಕುರ್ವತ್ (वि०) ಉಪಕಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವ. उप+डु कृञ् (करणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

उपकुर्वाण ಉಪಕುರ್ವಾಣ (पु०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾಡಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. उप+डु कृञ् (करणे) "शानच्" (३-२-१२४)। ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ನೈಷ್ಠಿಕ ಮತ್ತು ಉಪಕುರ್ವಾಣನೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಉಪನಯನಾನಂತರ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಮಾಡುವವನು ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಗುರುವಿನ ಅನುಮತಿಪಡೆದು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಸ್ನಾತಕನಾಗಿ ಬಳಿಕ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು ಉಪಕುರ್ವಾಣನು. "न पूर्वं गुरवे किंचिदुपकुर्वीत धर्मवित्। स्नास्यंस्तु गुरुणाज्ञप्तः शक्त्या गुर्वर्थमाहरेत्" मनु० २-२४५। 2. ಉಪಕಾರದ ಸ್ವಭಾವದವನು. उप+कृञ् ताच्छील्ये "चानश्" (३-२-१२९)।

उपकुल्या ಉಪಕುಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿಗಿಡ. उप+कुल (संस्त्याने बन्धुषु च) निपा० (उ० ४-११२)।

उपकूप ಉಪಕೂಪ (अव्य०) 1. ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ. कूपे उपकूपम्। विभ० अव्ययी०। 2. ಬಾವಿಯ ಹತ್ತಿರ. कूपस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपकूल ಉಪಕೂಲ (अव्य०) 1. ತೀರದಲ್ಲಿ, ದಡದಲ್ಲಿ. कूले उपकूलम्। विभ० अव्ययी०। 2. ದಡದ ಹತ್ತಿರ, ತೀರದ ಸಮೀಪ. कूलस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०। ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ उपगङ्गम् उपमेखलम् ಇತ್ಯಾದಿ.

उपकृत ಉಪಕೃತ (न०) 1. ಉಪಕಾರ, ಸಾಹಾಯ್ಯ. उप + डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಉಪಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप + कृञ् "क्तः" (३-२-१०२)।

उपकृति उपकृति (स्त्री०) उपकार, साहाय्य. उप+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "पतगेन मया जगत्पतेरुपकृत्यै तव किं प्रभूयते" नैष० २-१३।

उपकृतिन् उपकृतिन् (वि०) उपकारमाडिदवनु. साहाय्य माडिदवनु. उपकृतमनेन "इनिः" (५-२-८८)।

उपकल्पित उपक्लृप्त (वि०) 1. सिद्धवाद. 2. तयारादं. उप्+कृपू (सामर्थ्ये) "क्तः" (३-४-७२)। ऋकारस्य लः (८-२-१८)। 3. हत्तिर इडल्पट्ट, समीपक्के तरल्पट्ट. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

उपक्रम उपक्रम (पु०) 1. प्रारंभिसुविके, मोदलुमाडुविके. उप+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। "रामोपक्रममाचख्यौ रक्षःपरिभवं नवम्" रघु० १२-४२। 2. प्रारंभ, मोदलु. 3. साधु मोदलाद उपाय. "उपक्रमैरस्खलितैश्चतुर्भिश्चतुर्दिगीशश्चतुरो बभूव" रघु० १८-१५। 4. प्रथमप्रवेश, मोदलु समीपक्के होगुवुदु. "कुसुमधर्मिणो हि योषितः सुकुमारोपक्रमाः" मालती० ७। 5. चिकित्से, वैद्योपचार. उप+क्रमु कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

उपक्रमण उपक्रमण (न०) 1. प्रारंभिसुविके, मोदलुमाडुविके. उप+क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. रोगिय आयुस्सन्नु तिळिदु माडुव वैद्य चिकित्से, औषधोपचार. कर० "ल्युट्" (३-३-११७। 3. समीपक्के बरुवुदु, हत्तिरक्के बरुवुदु. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। स्वार्थे "कन्"। उपक्रमणिका उपक्रमणिका. ग्रंथद प्रस्तावने, उपोद्घात.

उपक्रमणीय उपक्रमणीय (वि०) 1. आरंभिसल्पडुव. उप+क्रमु (पादविक्षेपे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. चिकित्सेगे बेकाद दीर्घाय्युष्यवन्नु तिळिसुव लक्षण. उपक्रमणे साधु। 3. रोगिय चिकित्सेगे संबंधिसिद ग्रंथ. चिकित्सेगे प्रारंभिसुव मोदलु वैद्यनु रोगिय आयुःप्रमाणवन्नु परीक्षिसबेकु. सरियाद आयुःप्रमाणविद्दरे मात्र व्याधिय स्वरूप, ऋतु, अग्नि, वयस्सु, देहबल, प्रकृति, देश मोदलादुवन्नु चेन्नागि परीक्षिसि चिकित्सेयन्नु नडेसबेकु. सुश्रुत०।

उपक्रान्त उपक्रान्त (वि०) प्रारंभिसल्पट्ट, उपक्रमिसल्पट्ट. उप+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपक्रिया उपक्रिया (स्त्री०) उपकार, साहाय्य, नेरवु. उप+डु कृञ् (करणे) भावे "शः" (३-३-१००)। "अचिरादुपकर्तुराचरेदथ वात्मौपयिकीमुपक्रियाम्" नैष० २-१४।

उपक्रोश उपक्रोश (पु०) निंदे, दूषणे. उप+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१८)। "राज्येन किं तद्विपरीतवृत्तेः प्राणैरुपक्रोशमलीमसैर्वा" रघु० २-५३।

उपक्रोष्टृ उपक्रोष्टृ (पु०) 1. गर्दभ, कत्ते. उप+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. निंदक, दूषिसुववनु.

उपक्वण उपक्वण (पु०) वीणानाद. उप+क्वण (शब्दे) वा "अप्" (३-३-५६)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। उपक्वाणः उपक्वाणः.

उपक्षय उपक्षय (पु०) 1. नाश, कडिमेयागुविके, हानि. उप+क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)। (वि०) 2. नाशहोंदिद, क्षीणवाद. उपगतः क्षयम्। (अव्य०) 3. मनेय पक्क, मनेय समीप. क्षयस्य गृहस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपक्षिपत् उपक्षिपत् (वि०) 1. इडुव, हाकुव, प्रयोगिसुव, एसेयुव. उप+क्षिपु (निरसने) "शतृ" (३-२-१२४)। "वपुषि वधाय तत्र तव शस्त्रमुपक्षिपतः पततु शिरस्यकाण्डयमदण्ड इवैष भुजः" मालती० ५-३१। 2. निंदिसुव, आक्षेपिसुव. 3. प्रारंभिसुव, उपक्रमिसुव.

उपक्षिप्त उपक्षिप्त (वि०) 1. प्रारंभिसल्पट्ट, उपक्रमिसल्पट्ट. "उपक्षिप्तमनेन किमपि" मुद्रा० १। उप+क्षिपु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. रचिसल्पट्ट, माडल्पट्ट, तयारिसल्पट्ट. "उपक्षिप्तो मया तपनीयाशोकस्य वेदिकाबन्धः। यावदनुष्ठितनियोगमात्मानं देव्यै निवेदयामि" माल० ५। 3. एसेयल्पट्ट, बिसाडल्पट्ट. 4. हत्तिरदल्लि इडल्पट्ट.

उपक्षीण उपक्षीण (वि०) क्षयहोंदिद, कडिमेयाद. उप+क्षि (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। दीर्घः (६-४-४०)। निष्ठातस्य नत्वम् (८-२-४६)।

उपक्षेप उपक्ष्वेप (पुं) 1. समीपदल्लि इडुविके, हत्तिरदल्लिरिसुविके. उप + क्षिपु (निरसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. एसेयुविके, बिसाडुविके. 3. सूचने, तिळिसुविके, उल्लेख. "दारुणः खलूपक्षेपः पापस्य" वेणी० ५। 4. बेदरिके, भय सूचने. "कर्णनासाच्छेदोपक्षेपभीषिताभ्याम्" दशकु०। 5. (रूपकगळल्लि) मुखसंधिय ओंदु अंग. "उपक्षेपः परिकरः परिन्यासो विलोभनम्" इत्यादि. सा० द० ६-८१। प्रधानफलक्के मुख्य कारण वादुदु बीज. काव्यार्थ सूचकवाद ई बीजवन्नु संक्षेपवागि हेळुवुदु उपक्ष्वेप. ई बीजवु प्रारंभदल्लि स्वल्प मात्र सूचिसल्पट्टु क्रमेण वृद्धिहोंदि प्रधानफल प्राप्तिगे हेतुवागुवुदु. "अल्पमात्रं समुद्दिष्टं बहुधा यद्विसर्पति। फलस्य प्रथमो हेतुर्बीजं तदभिधीयते" सा० द० ६-६५। "काव्यार्थस्य समुत्पत्तिरुपक्षेप इति स्मृतः" सा० द० ६-८३। "बीजन्यास उपक्षेपः" प्र० रु०। रत्नावळियल्लि यौगंधरायणन व्यापारवु वत्सराजनिगे रत्नावळिय प्राप्तिगू, वेणीसंहारदल्लि भीमसेनन कोपदिंद वृद्धि होंदिद धर्मराजन उत्साहवु द्रौपदिय वेणीसंयमनक्कू बीजरूपवागिरुवुदु. ई 'उपक्ष्वेप'वेंब मुखसंधिय अंग. 6. राजनु शत्रुजय मोदलाद कार्यक्के प्रयोगिसुव सामोद्युपायः. उपक्षिप्यते आरभ्यतेऽनेन — उप + क्षिपु करं "घञ्" (३-३-१२१)। "कार्योपक्षेपमादौ तनुमपि रचयंस्तस्य विस्तारमिच्छन् बीजानां गर्भितानां फलमतिगहनं गूढमुद्भेदयंश्च" मुद्रा० ४-३।

उपक्षेपण उपक्ष्वेपण (न०) 1. एसेयुवुदु, बिसाडुवुदु. 2. समर्पिसुवुदु, ओप्पिसुवुदु. 3. समीपदल्लिडुवुदु. उप + क्षिपु (निरसने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपग उपग (वि०) 1. समीपदल्लि होगुव, अनुसरिसि होगुव. उपगच्छति—उप+गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। 2. होंदिरुव, कूडि कोंडिरुव. "ओषध्यः फलपाकान्ता बहुपुष्पफलोपगाः" मनु० १-४६।

उपगण उपगण (वि०) गुंपन्नु सेरिरुव, गुंपिनोडने कलेतिरुव. उपगतो गणो येन।

उपगत उपगत (न०) 1. हणसंद रशीदि, हणवु संद बग्गे स्वहस्तांकन (रुजु) मूडि कोडुव रशीदि. "धनी वोपगतं दद्यात्स्वहस्तपरिचिह्नितम्" याज्ञ० २-९३। (वि०) 2. समीपक्के बंदिरुव, हत्तिर सेरिरुव. उप+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. स्वीकरिसिद, अंगीकरिसिद. "उपगतोऽपि च मण्डलनाभितामनुदितान्यसितातपवारणः" रघु० ९-१५। 4. तिळिदिरुव. 5. बंदिरुव, कैसेरिरुव, प्राप्तवाद. "सर्वो हि नोपगतमप्यपचीयमानं वर्धिष्णुमाश्रयमनागतमभ्युपैति" माघ० ५-१४। "उपगतमवधीरयन्त्यभव्याः" किरा० १०-५१। 6. आगमिसिरुव, बंदिरुव. "सहसोपगतः सविस्मयं तपसां सूतिरसूतिरापदाम्" किरा० २-५६। "उपगते वसुदेवसुतेऽन्तिकम्" याद० ३-४६। 7. पडेदिरुव, होंदिरुव. "उच्चावचैरुपगतेषु सहस्रसंख्याम्" माघ० ४-४६।

उपगति उपगति (स्त्री०) 1. प्राप्ति, पडेयुविके. उप + गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ज्ञान, तिळिवळिके. 3. स्वीकार, अंगीकार, ओप्पिगे. 4. समीपक्के बरुवुदु; हत्तिर सेरुवुदु.

उपगन्तृ उपगंतृ (वि०) 1. समीपक्के होगुव, हत्तिरक्के होगुव. 2. तिळियुव. 3. होंदुव, पडेयुव. 4. स्वीकरिसुव, अंगीकरिसुव, ओप्पुव. उप+गम्लृ (गतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। —गन्त्री —गंत्री.

उपगम उपगम (पुं) 1. समीपक्के होगुविके, हत्तिरक्के होगुविके. उप + गम्लृ (गतौ) भावे "अप्" (३-३-५८)। "तं प्राप्य सर्वावयवानवद्यं व्यावर्ततान्योपगमात्कुमारी" रघु० ६-६९। 2. अंगीकार, ओप्पिगे. 3. ज्ञान, तिळिवळिके. 4. प्राप्ति, होंदुविके, पडेयुविके. "विश्वासोपगमादभिन्नगतयः शब्दं सहन्ते मृगाः" शाकु० १-१३। 5. सहवास, साहचर्य, संसर्ग. "न पुनरधमानामुपगमः" हितो०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। —गमनम् —गमनम्.

उपगम्य ಉಪಗಮ್ಯ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಹತ್ತಿರ ಸೇರಲು ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ, ಒಪ್ಪಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. उप+गम्लृ (गतौ) "यत्" (३-१-९८)। (अव्य०) 4. ಹೊಂದಿ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು. उप+गम्लृ "ल्यप्" (७-१-३७)। "उपगम्य ततः क्षिप्रं राक्षसी धान्यमालिनी" रामा०।

उपगामिन् ಉಪಗಾಮಿನ್ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವನು. 2. ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನು, ಸಮ್ಮತಿಸುವವನು. उप+गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 3. ತಿಳಿಯುವವನು, ಮನವರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು.

उपगिरम् ಉಪಗಿರಮ್ (अव्य०) 1. ಗಿರಿಯ ಸಮೀಪ, ಬೆಟ್ಟದ ಹತ್ತಿರ. गिरेः समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०। वा "टच्" (५-४-११२)। टजभावे **उपगिरि ಉಪಗಿರಿ**. 2. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ, ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ. गिरौ उपगिरि। विभ० अव्ययी०।

उपगीत ಉಪಗೀತ (वि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಗಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप+गै (शब्दे) "क्तः" (३-२-१०२)। "इतीष्टगन्धाढ्यमटन्नसौ वनं पिकोपगीतोऽपि शुकस्तुतोऽपि च" नैष० १-१०४। 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಗಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. उप+गै (शब्दे) "क्तः" (३-४-७२)। "नात्र कान्तमुपगीतया तया स्वानमानमति काऽलिमालया" माघ० ४-५७।

उपगीति ಉಪಗೀತಿ (स्त्री०) ಪಥ್ಯಾರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಲಕ್ಷಣವು ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಒಂದು ಮಾತ್ರಾ ವೃತ್ತ. ᴗ ᴗ ।ᴗ।ᴗᴗ ᴗ।।ᴗ ᴗ।ᴗ ᴗ ᴗ "आर्याद्वितीयकेऽर्धे यद्गदितं लक्षणं तत्स्यात्। ᴗ।।ᴗ।। ।।ᴗ।।ᴗᴗ ᴗ ।ᴗᴗᴗ यद्युभयोरपि दलयोरुपगीतिं तां मुनिर्भूते" वृ० र०।

उपगु ಉಪಗು (वि०) 1. ಗೋಪಾಲಕ, ದನ ಕಾಯುವವನು. उपगतो गौरस्य। (अव्य०) 2. ಗೋವಿನ ಸಮೀಪ, ಹಸುವಿನ ಹತ್ತಿರ. गोः समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपगुरु ಉಪಗುರು (पु०) ಸಹಾಯೋಪಾಧ್ಯಾಯ. उपगतः सादृश्येन गुरुम्।

उपगूढ ಉಪಗೂಢ (न०) 1. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. उप + गुह (संवरणे) "क्तः" (३-३-११४)। "विश्रमार्थमुपगूढमजस्रं यत्प्रियैः प्रथमरत्यवसाने" माघ० १०-८८। "उपगूढानि सवेपथूनि च" कुमा० ४-१७। (वि०) 2. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. उप+गुह कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "उपगूढवेलमलघूर्मिभुजैः" माघ० ९-३८। 3. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कश्चित्करास्यामुपगूढनालमालोलपत्राभिहतद्विरेफम्" रघु० ६-१३। 4. ಮುಚ್ಚಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. "उपान्तवानीरवनोपगूढान्यालक्ष्य पारिप्लवसारसानि" रघु० १३-३०।

उपगूहन ಉಪಗೂಹನ (न०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. उप+गुह (संवरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्मरन्मुकुन्दाङ्घ्र्युपगूहनं पुनर्विहातुमिच्छेन्न रसग्रहो यतः" भाग० स्कं० १ अ० ५-१९। "परिरम्भः परिष्वङ्ग आश्लेष उपगूहनम्" वैज०।

उपग्रह ಉಪಗ್ರಹ (पु०) 1. ವ್ಯಾಘಾತ, ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವ ಯತ್ನ. उप+ग्रह (उपादाने) भावे "अप्" (३-३-५८)। "अथ च विहिते मत्कृत्यानां निकाममुपग्रहे कथमिदमिहेत्युन्निद्रस्य प्रयान्त्यनिशं निशाः" मुद्रा० ४-२। 2. ಉಪಯೋಗ. 3. ಅನುಕೂಲ್ಯ, ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಹಾಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಕೈಸೆರೆ, ಬಂಧನ. 5. ರಾಹು ಕೇತು ಮೊದಲಾದ ಉಪಗ್ರಹ. (वि०) 6. ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. उपगृह्यते स्म — उप+ग्रह कर्म० "अप्" (३-३-५८)। "उपग्रहः पुमान् बन्ध्यामुपयोगेऽनुकूलने" मेदि०।

उपग्रहण ಉಪಗ್ರಹಣ (न०) 1. ಸಮೀಪದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. उप + ग्रह (उपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वेदोपग्रहणार्थाय तावग्राहयत प्रभुः" रामा०।

उपग्राह्य ಉಪಗ್ರಾಹ್ಯ (न०) 1. ಉಪಹಾರ, ಕಾಣಿಕೆ. उपगृह्यते—उप+ग्रह (उपादाने) "ण्यत्" (३-२-१२४)। (वि०) 2. ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು. 3. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಬಹುಮಾನಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಬಹುಮಾನ ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. उप+ग्रह+णिच् "यत्" (३-१-९७)।

उपघात उपघात (पु०) I. विनाश, अळिवु, हाळु. उप + हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. कार्यदल्लि असामर्थ्य संपादने, कार्य वुंटुमाडुवुदरल्लि शक्ति कुंदुवुदु. "तथात्वं चेदिन्द्रियाणामुपघाते कथं स्मृतिः" भाषाप०। 3. रोग, व्याधि. उपहन्यतेऽनेन — उप + हन कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 4. एटु, पेट्टु, हॊडेत. 5. अपकार. "स्त्रीणां च प्रेक्षणालम्भमुपघातं परस्य च" मनु० २-१७९।

उपघातक उपघातक (वि०) 1. नाशपडिसुवनु, हाळुमाडुवनु. उप+हन (हिंसागत्योः) "ष्वुल्" (३-१-१३३)। 2. पीडिसुवनु, हिंसिसुवनु. "कथं सक्तून् ग्रहीष्यामि भूत्वा धर्मोपघातकः" भा० आश्व० ९२-५१। 3. हॊडेयुव. 4. शक्ति कुंदिसुव.

उपघातिन् उपघातिन् (वि०) "उपघातक" पदद अर्थ. उप+हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-१-१३४)। "शस्त्रं पातयेत् मर्मसिरास्नायुसन्धीनामनुपघाति" सुश्रुत० सूत्र० १४-२६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –घातिनी –घातिनी.

उपघ्न उपघ्न (वि०) हत्तिरद आसरे, समीपदल्लिरुव आश्रय. उपहन्यते सामीप्येन गम्यते—उप+हन (हिंसागत्योः) "अप्" उपधालोपश्च (३-३-५९)। निपा०। "अपश्यतां दाशरथी जनन्यौ छेदादिवोपघ्नतरोर्वितत्यौ" रघु० १४-१।

उपचक्षुस् उपचक्षुस् (न०) कन्नडक, सुळिo चन. उपगतं चक्षुः।

उपचय उपचय (पु०) 1. वृद्धि, बेळवणिगे. उप+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "स्वशक्त्युपचये केचित्परस्य व्यसनेऽपरे। यानमाहुरुदासीनं त्वामुत्थापयति द्वयम्" माघ० २-५७। 2. राशि, गुप्पे. 3. एळिगे, अभिवृद्धि, अभ्युदय, उत्कर्ष. 4. लग्नदिंद मूरु, आरु, हत्तु मत्तु हन्नॊंदनेय स्थान. "षष्टत्रिदशलाभाश्च लग्नादुपचयाः स्मृताः"। 5. संग्रह, शेखरणे, कूडिडुविके. "अनाप्तपुण्योपचयैर्दुरापा फलस्य निर्धूतरजाः सवित्री" किरा० ३-५।

उपचरित उपचरित (वि०) 1. उपचरिसल्पट्ट, सेविसल्पट्ट. 2. पूजिसल्पट्ट. उप+चर (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. लक्षणावृत्तियिंद तिळिसल्पट्ट. "सिंहो माणवकः" एंबल्लि सिंहपदक्के माणवकपददल्लि मुख्यवृत्तियिंद आन्वय विल्लदे माणवकनल्लि सिंहद गुणविरुवुदरिंद गौणलक्षणेयिंद (माणवकसल्लि) सिंहत्ववु उपचरित (लक्षणावृत्तियिंद तिळिसल्पट्टिदे).

उपचर्य उपचर्य (वि०) सेविसल्पडुव, सेविसलु अर्हनाद. उप (सृत्य) + चर (गतौ) कर्मं "यत्" (३-१-१००)। उपशब्देन सह समासः। सोपसर्गात्तु "ण्यत्" एव। अनुपसर्गे इत्युक्तत्वात्। "उपचर्यः स्त्रिया साध्व्या सततं देववत्पतिः" मनु० ५-१५४।

उपचर्या उपचर्या (स्त्री०) 1. सेवे, शुश्रूषे. उप + चर (गतौ) भावे "यत्" (३-१-१००)। 2. चिकित्से, रोगनिवारणेगागि माडुव औषधोपचार.

उपचायिन् उपचायिन् (वि०) 1. अभिवृद्धियुंटुमाडुव, हॆच्चिसुव. 2. उत्कर्षवुंटुमाडुव. उप+चिञ् (चयने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –चायिनी –चायिनी.

उपचार्य उपचार्य (पु०) यज्ञवेदिके, यागाग्नियन्नु प्रतिष्ठिसलु इट्टिगेयिंद निर्मितवाद जगुलि. उप+चिञ् (चयने) "ण्यत्" आयादेशश्च (३-१-१३१)। "अग्नि" (वेदिके) एंब अर्थवु तोरुवल्लि निपात. "अग्निशब्दः इष्टकारचितस्थण्डिलविशेषे वर्तते"। "इष्टकाभिरग्निं चिनोति" इति श्रुतेः। इष्टकाकृतचयनेन अग्न्याख्यं स्थण्डिलं निष्पादयेदित्यर्थः" इति बालमनोरमायाम्।

उपचार उपचार (पु०) 1. सेवे, शुश्रूषे. उप+चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "स मे चिरायास्खलितोपचारां तां भक्तिमेवागणयत्पुरस्तात्" रघु० ५-२०। 2. चिकित्से, औषधोपचार. 3. मर्यादे, गौरव, आदर. "उपचारविधिर्मनस्विनीनां न तु पूर्वाभ्यधिकोऽपि भावशून्यः" माल० ३-३। 4. पूजे, सत्कार. "प्राप्ताः कृच्छ्रादृष्यशृङ्गोपचारैः पुण्यश्रीकाः कोसलेन्द्रेण पुत्राः" म० वी० १-२४। 5. सेवेय सलकरणे, उपचारक्के बेकाद पदार्थ. "तस्योपकार्यारचितोपचारा वन्येतरा जानपदोपदाभिः" रघु० ५-४१। 6. पूजेय सलकरणे, पूजा

ದ್ರವ್ಯ, ಪೂಜೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಪದಾರ್ಥ, ಪೂಜೋಪಕರಣ. ಉಪಚಾರಗಳು ಕಲ್ಪ, ಕಾಲ, ದೇವತಾಭೇದದಿಂದ ಪಞ್ಚ (5), ದಶ (10), ಷೋಡಶ (16), ಅಷ್ಟಾದಶ (18), ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ: (24) ಮತ್ತು ಚತುಃಷಷ್ಟಿ: (64) ಎಂದು ನಾನಾವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "क्लृप्तोपचारां चतुरस्रवेदीं तावेत्य पश्चात् कनकासनस्थौ" ಕುಮಾ೦ ೪-೮೮। 7. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ (ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. "कूलं पिपतिषति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಚೇತನವಾದ ಕೂಲದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಚೇತನತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 8. ಅಸತ್ಯ ವಚನ, ಇತರರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು ಆಡುವ ಸುಳ್ಳುಮಾತು, ಇತರರ ಮನರಂಜನೆಗಾಗಿ ಅಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವುದು, ಕೇವಲ ಗೌರವದ ಮಾತು. "उपचार-पदं न चेदिदं त्वमनङ्गः कथमक्षता रतिः" ಕುಮಾ೦ ೪-೯। 9. ಉತ್ಕೋಚ, ಲಂಚ. 10. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. "सोपचारमुपशान्तविचारं सानुतर्षमनुतर्षपदेन" ಮಾಘ೦ ೧೦-೨। 11. ವ್ಯವಹಾರ, ನಡತೆ, ನಡವಳಿಕೆ. 12. ಕರ್ಮಾಚರಣೆ, ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ. "इत्थं विधिज्ञेन पुरोहितेन प्रयुक्तपाणिग्रहणोपचारौ" ಕುಮಾ೦ ೭-೮೬। "उपचारस्तु लक्षायां व्यवहारोपचर्ययोः" ಹೇಮ೦।

उपचार्य उपचार्य (ನ೦) 1. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. 2. ಚಿಕಿತ್ಸೆ. उप+चर (गतौ) "ण्यत्" (೩-೧-೧೨೪)। (ವಿ೦) 3. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಉಪಚಾರ ಹೊಂದಲು ತಕ್ಕವನಾದ. उप+चर ಕರ್ಮ೦ "ण्यत्" (೩-೧-೧೨೪)।

उपचिकीर्षा उपचिकीर्षा (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಉಪಕಾರ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. उपकर्तुमिच्छा — उप ಡು ಕೃञ् (करणे)+सन् "अः" (೩-೩-೧೦೨)।

उपचिकीर्षु उपचिकीर्षु (ವಿ೦) ಉಪಕಾರ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡಲು ಇಷ್ಟವುಳ್ಳ. उप+ಡು ಕೃञ् (करणे) + सन् "उः" (೩-೨-೧೬೮)।

उपचि(की)चीषा उपचि(कि)चीषा (ಸ್ತ್ರೀ೦) ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. उप+चिञ् (चयने)+सन् "अः" (೩-೩-೧೦೨)। कुत्वविकल्पः (೭-೩-೫೮)।

उपचि(की)चीषु उपचि(कि)चीषु (ವಿ೦) ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಅಧಿಕಪಡಿಸಲು ಇಷ್ಟಪಡುವ. उप + चिञ् (चयने) + सन् "उः" (೩-೨-೧೬೮)।

उपचिञ् उपचिञ् (ಸ್ವಾ೦ ಉಭ೦ ಅನಿ೦) 1. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದು. 2. ಬಲಗೊಳ್ಳು. 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು.

उपचित उपचित (ವಿ೦) 1. ವೃದ್ಧಿಪೊಂದಿದ, ಅಧಿಕವಾದ. उप + चिञ् (चयने) "क्तः" (೩-೪-೭೨)। "नयगुणोपचितामिव भूपतेः सदुपकारफलां श्रियमर्थिनः" ರಘು೦ ೯-೨೪। 2. ತುಂಬಿರುವ, ಪುಷ್ಟಳವಾದ, ನೆರೆದಿರುವ. "स्थिरतुरङ्गमभूमि निपानवन्मृगवयोगवयोपचितं वनम्" ರಘು೦ ೯-೫೩। 3. ಬಲಗೊಂಡ, ಶಕ್ತಿಹೊಂದಿದ. "उपचितेषु परेष्वसमर्थतां व्रजति कालवशा-द्बलवानपि" ಮಾಘ೦ ೬-೬೩। "विवेकप्रध्वंसादुपचित-महामोहगहनः" ಮಾಲತೀ೦ ೧-೩೩। 4. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+चिञ् (चयने) "क्तः" (೩-೨-೧೦೨)। "मुदे मुरारेरमरैः सुमेरोरानीय यस्योपचितस्य शृङ्गैः" ಮಾಘ೦ ೪-೧೦। 5. ಲೇಪನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "भवेदुपचितं दिग्धे समृद्धे चान्यलिङ्गकम्" ಮೇದಿ೦। 6. ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಸಿಡಲಟ್ಟ, ರಾಶಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

उपचिति उपचिति (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. 2. ಏಳಿಗೆ, ಅಭ್ಯುದಯ, ಉತ್ಕರ್ಷ. 3. ವೃದ್ಧಿ, ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ, ಅಧಿಕವಾಗುವಿಕೆ. उप+चिञ् (चयने) "क्तिन्" (೩-೩-೯೪)।

उपचित्रा उपचित्रा (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಹಸ್ತ ನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಸ್ವಾತೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 3. ಇಲಿಯಾಲದ ಮರ.

उपचिन्वत् उपचिन्वत् (ವಿ೦) ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. उप+चिञ् (चयने) "शतृ" (೩-೨-೧೨೪)। "उपचिन्वन् प्रभां तन्वीं प्रत्याह परमेश्वरः" ಕುಮಾ೦ ೬-೨೫।

उपचीयमान उपचीयमान (ವಿ೦) ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ. उप+चिञ् (चयने) ಕರ್ಮಕರ್ತೃ "शानच्" (೩-೨-೧೨೪)। "अथकदाचिदुपचीयमानमनोभववैभवः" ಚಂ೦ ರಾ೦।

उपच्छन्दन उपच्छन्दन (ನ೦) 1. ಸನಿಮಾತಿನಿಂದ ಬೇಡುವುದು, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತಿನಿಂದ ಮನವೊಲಿಸುವುದು. ಮೃದುವಚನದಿಂದ ಪುಸಲಾಯಿಸುವುದು. उप+छदि (संवरणे) भावे "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೫)। "उपच्छन्दनैरेव स्वं ते दापयितुं प्रयतिष्ये" ದಶಕು೦। 2. ವಿವಾಹ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಂತೋಷ ಕೂಟಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಆಹ್ವಾನ. "उपमन्त्रणमुपच्छन्दनम्" ಸಿ೦ ಕೌ೦।

उपच्छन्दित ಉಪಚ್ಛಂದಿತ (ವಿ॰) 1. ಮನವೊಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತಿನಿಂದ ಪುಸಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಉಪ + ಛದಿ (ಸಂವರಣೆ) "क्तः" (೩-೨-೧೦೨)। 2. ಆಹ್ವಾನಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

उपजन ಉಪಜನ (ಪು॰) 1. ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಸಮಾಗಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೇಹ. ಉಪ+ಜನೀ (ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೆ) "अच्" (೩-೧-೧೩೪)। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. ಉಪ+ಜನೀ ಭಾವೆ "घञ्" (೩-೩-೧೮)।

उपजाति ಉಪಜಾತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಇಂದ್ರವಜ್ರಾ ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ ವೃತ್ತಗಳ ಪಾದಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವೃತ್ತಗಳ ಪಾದಗಳು ಸೇರುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ವೃತ್ತ. ಇಂದ್ರವಜ್ರಾ ಮತ್ತು ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ ಇವುಗಳ (ಪಾದ) ಯೋಗದಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಾಗುವುವು.

[ಽ ಇಂದ್ರವಜ್ರಾ. ।ಽ ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ]

(1) ಽಽಽಽ।	(2) ।ಽಽಽ।
(3) ।।ಽಽ।	(4) ।।।ಽ।
(5) ।ಽಽಽ।	(6) ಽ।ಽಽ।
(7) ಽಽ।ಽ।	(8) ಽಽಽ।।
(9) ಽಽ।।।	(10) ಽ।ಽ।।
(11) ।ಽಽ।।	(12) ।।ಽಽ।
(13) ।ಽ।ಽ।	(14) ಽ।।ಽ।

ಇದೇರೀತಿ ಇತರ ವೃತ್ತಗಳ (ಪಾದ) ಯೋಗದಿಂದಲೂ ಉಪಜಾತಿಯೆನಿಸುವುದು.

।ು ।ುು। ।ು ।ುು
"अथ प्रजानामधिपः प्रभाते
ುು।ುು ।।ು।ುು
जायाप्रतिग्राहितगन्धमाल्याम्।
।ು। ುು।।ು।ುು
वनाय पीतप्रतिबद्धवत्सां
।ು। ು ು।।ು।ುು
यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच" रघु॰ ೨-೧।

ಇದರಲ್ಲಿ 1, 3 ಮತ್ತು 4 ನೆಯ ಪಾದಗಳು ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ. 2 ನೆಯ ಪಾದ ಇಂದ್ರವಜ್ರಾ.

"अनन्तरोदीरितलक्ष्मभाजौ पादौ यदीयावुपजातयस्ताः। इत्थं किलान्यास्वपि मिश्रितासु वदन्ति जातिष्विदमेव नाम" वृ॰ र॰।

उपजप्य ಉಪಜಪ್ಯ (ವಿ॰) ಭೇದೋಪಾಯದಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. ಉಪ+ಜಪ (ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ) "ण्यत्" (೩-೧-೧೨೪)। "उपजप्यानुपजपेत् बुध्येतैव च तत्कृतम्" मनु॰ ೭-೧೯೭।

उपजाप ಉಪಜಾಪ (ಪು॰) 1. ಭೇದೋಪಾಯ, ಒಳಜಗಳವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ, ಅಂತಃಕಲಹ ತಂದೊಡ್ಡುವುದು. ಉಪಾಂಶು ಜಪನಮ್—ಉಪ+ಜಪ (ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ) "घञ्" (೩-೩-೧೮)। "उपजापसहान् विलङ्घयन् स विधाता नृपतीन् मदोद्धतः" किरा॰ ೨-೪೮। "उपजापः कृतस्तेन तानाकोपवतस्त्वयि" माघ॰ ೨-೧೧। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಪಿಸುಮಾತಾಡುವುದು.

उपजापक ಉಪಜಾಪಕ (ವಿ॰) ಭೇದೋಪಾಯ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು, ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಜಗಳ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಒಡಕುಂಟುಮಾಡುವವನು. ಉಪ + ಜಪ (ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ) "ण्वुल्" (೩-೧-೧೩೩)। "राज्ञः कोशापहर्तॄंश्च प्रतिकूलेषु च स्थितान्। घातयेद्विविधैर्दण्डैररीणां चोपजापकान्" मनु॰ ೯-೨೭೫।

उपजिह्वा ಉಪಜಿಹ್ವಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಕಿರುನಾಲಿಗೆ. 2. ನಾಲಿಗೆಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸದ ಗಂಟು ಊದುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. "जिह्वाग्रस्थः श्वयथुर्हि जिह्वामुन्नम्य जातः कफरक्तयोनिः। प्रसेककण्डूपरिदाहयुक्ता प्रकथ्यतेऽसावुपजिह्विकेति" सुश्रुत॰ निदान॰ ೧೬-೩೯।

उपजिह्विका ಉಪಜಿಹ್ವಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಗೆದ್ದಲು ಹುಳ. उपजिह्वा स्वार्थे "कन्"। "वम्रो वम्रयुपदीपिकोपजिह्विका चोपदेहिका" वैज॰।

उपजीवक ಉಪಜೀವಕ (ವಿ॰) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. 2. ಆಶ್ರಿತ, ಒಬ್ಬನ ಆಸರೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. 3. ಉಪವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಮುಖ್ಯ ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಕೈಕಸಬಿನಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. ಉಪ+ಜೀವ (ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆ) "ण्वुल्" (೩-೧-೧೩೩)। "णिनिः" (೩-೧-೧೩೪)। –जीविन्–ಜೀವಿನ್. "भीमकान्तैर्नृपगुणैः स बभूवोपजीविनाम्" रघु॰ ೧-೧೬। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ङीप्" (೪-೧-೫)। –जीविनी –ಜೀವಿನೀ.

उपजीवत् ಉಪಜೀವತ್ (ವಿ॰) 1. ಒಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸುವ. 2. ಕೈಕಸಬಿನಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. ಉಪ+ಜೀವ (ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆ) "शतृ" (೩-೨-೧೨೪)।

उपजीवन ಉಪಜೀವನ (ನ॰) 1. ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು, ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬನ ಆಸರೆ

ಪಡೆಯುವುದು. उप+जीव (प्राणधारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रवधो निन्दितार्थोप-जीवनम्" याज्ञ० ३-२३६। 2. ಜೀವಿಕೆ, ಜೀವನೋ ಪಾಯ. उप + जीव कर० "ल्युट्" (३-३-११७) "क्षत्रियस्यैतदेवाहुर्धर्मं कष्टोपजीवनम्" भौ०।

उपजीविका ಉಪಜೀವಿಕಾ (स्त्री०) ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕೈಕಸಬು. उपजीव्यतेऽनया — उप + जीव (प्राणधारणे) "अः" (३-३-१०३)। "कन्" (५-३-७५)।

उपजीव्य ಉಪಜೀವ್ಯ (वि०) 1. ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವವನು, ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವವನು. 2. ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವವನು, ಒತ್ತಾಸೆ ನೀಡುವವನು. उप+जीव (प्राणधारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

उपज्ञा ಉಪಜ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ಆದ್ಯಜ್ಞಾನ, ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡುದು, ಮೊದಲನೆಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. उप + ज्ञा (अवबोधने) भावे "अङ्" (३-३-१०६)। "तिर्यञ्चमप्यञ्च मृषानभिज्ञरसज्ञतोपज्ञ-समज्ञमज्ञम्" नैष० ३-६४। 2. ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಆದ್ಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದುದು. उप+ज्ञा कर्मं० "अङ्" (३-३-१०६)। "अथ प्राचेतसोपज्ञं रामायणमितस्ततः" रघु० १५-६३। ಇದು ತತ್ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವಾಗ ನಪುಂಸಕವಾಗುವುದು. पाणिनेरुपज्ञा पाणिन्युपज्ञं व्याकरणम्।

उपज्ञात ಉಪಜ್ಞಾತ (वि०) ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಮೊದಲು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. उप+ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपढौकन ಉಪಢೌಕನ (न०) 1. ರಾಜ, ಗುರು ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಸಂತೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ. उप + ढौक्ष (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರಾಜ, ಗುರು ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು (ಕಾಣಿಕೆ). उप + ढौक्ष कर्मं० "ल्युट्" (३-३-११३)।

उपतपन ಉಪತಪನ (न०) 1. ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ, ನೋವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವಿಕೆ. उप+तप (सन्तापे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ, ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. उप+तप कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "वपुरिन्द्रियोपतपनेषु सततमसुखेषु पाण्डवः" किरा० १२-३।

उपतप्त ಉಪತಪ್ತ (वि०) 1. ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+तप (सन्तापे) कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "स्मरोप-तप्तोऽपि भृशं न स प्रभुर्विदर्भराजं तनयामयाचत" नैष० १-५०। 2. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

उपतप्तृ ಉಪತಪ್ತೃ (वि०) ಕಾಯಿಸುವ, ಬಿಸಿಮಾಡುವ. उप+तप (सन्तापे) "तृच्" (३-१-१३३)।

उपताप ಉಪತಾಪ (पु०) 1. ಬಿಸಿ, ಕಾವು. उप+तप (सन्तापे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ನೋವು, ಬೇನೆ, ತೊಂದರೆ. उप + तप कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "सर्वथा न कश्चन न स्पृशन्त्युपतापाः" काद०। "स खलु दुर्मनायमानः परवानिव शरीरोपतापेन" मालती० ३। 3. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. उपतापयति— उप+तप+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "उपतापो गदे तापे" हेम०।

उपतापक ಉಪತಾಪಕ (वि०) 1. ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಬಿಸಿಮಾಡುವ, ಕಾಯಿಸುವ. उप+तप (सन्तापे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपतापन ಉಪತಾಪನ (न०) 1. ಕಾಯಿಸುವಿಕೆ, ಬಿಸಿಮಾಡುವಿಕೆ. 2. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವಿಕೆ, ನೋವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. उप + तप (सन्तापे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ, ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ, ಪೀಡಿಸುವ. 4. ಕಾಯಿಸುವ, ಬಿಸಿಮಾಡುವ. उप + तप + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

उपतापिन् ಉಪತಾಪಿನ್ (वि०) 1. ರೋಗಿ, ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ. 2. ಸಂತಾಪವುಳ್ಳವನು. उपतापोऽस्यास्ति— "इनिः" (५-२-११५)। "गुर्वर्थं पितृमात्रर्थं स्वाध्याया-र्थ्युपतापिनः" मनु० ११-१। 3. ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ. 4. ಕಾಯಿಸುವ, ಬಿಸಿಮಾಡುವ. उप+तप+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपतिष्य ಉಪತಿಷ್ಯ (न०) ಪುನರ್ವಸು ನಕ್ಷತ್ರ. उपगतं तिष्यम्।

उपत्यका ಉಪತ್ಯಕಾ (स्त्री०) ಬೆಟ್ಟದ ಸಮೀಪದ ಭೂಮಿ, ಪರ್ವತದ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶ. उप आसन्ना (भूमिः) "त्यकन्" (५-२-३४)। "तमतनुवनराजिश्यामितो-

पत्यकान्तं नगमुपरि हिमानीगौरमासाद्य जिष्णुः" किरा० ४-३८।

उपदंश ಉಪದಂಶ (पुं) 1. ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ, ಚಟ್ನಿ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಂಜನ, ಮಸಾಲೆ, ಸಂಬಾರ. उपदश्यते—उप + दंश (दशने) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। "तथानुष्ठिते च तया द्वित्रानुपदंशानुपपाद्य" दशकु०। 2. ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ರೋಗ, ಗರವಿಯೋಗ, ರತಿರೋಗ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. 3. ನುಗ್ಗೆಮರ. 4. ಮಂಗರವಳ್ಳಿ. 5. ಕಚ್ಚುವುದು, ಕಡಿಯುವುದು. उप + दंश भावे "घञ" (३-३-१८)।

उपदर्शक ಉಪದರ್ಶಕ (पुं) 1. ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲ ಕಾವಲುಗಾರ. (वि०) 2. ದಾರಿ ತೋರಿಸುವವನು, ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ. उप+दृशिर् (प्रेक्षणे) +णिच् "ष्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಸಾಕ್ಷಿ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡುವವನು. उप+दृशिर् "ष्वुल्" (३-१-१३३)।

उपदर्शित ಉಪದರ್ಶಿತ (वि०) ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "नयविद्भिर्नवे राज्ञि सदसच्चोपदर्शितम्" रघु० ४-१०।

उपदश ಉಪದಶ (वि०) ಹತ್ತಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದ, ಹತ್ತರ ಸಮೀಪದ (ಒಂಭತ್ತು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದು).

उपदा ಉಪದಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಣಿಕೆ, ನಜರು. उपदीयते—उप+डुदाञ् (दाने) "अङ्" (३-३-१०६)। "उपदा विविशुः शश्वन्नोत्सेकाः कोसलेश्वरम्" रघु० ४-७०। 2. ಉತ್ಕೋಚ, ಲಂಚ.

उपदिदिक्षा ಉಪದಿದಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಉಪದೇಶಮಾಡಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಬೋಧನೆಮಾಡಲು ಆಸೆ. उपदेष्टुमिच्छा—उप+दिश (अतिसर्जने) +सन् "अः" (३-३-१०२)।

उपदिदिक्षु ಉಪದಿದಿಕ್ಷು (वि०) ಉಪದೇಶಿಸಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಬೋಧಿಸಲು ಆಸೆಪಡುವ. उपदेष्टुमिच्छुः—उप+दिश (अतिसर्जने) +सन् "उः" (३-२-१६८)।

उपदिदृक्षा ಉಪದಿದೃಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಆಸೆ. उपद्रष्टुमिच्छा उप + दृशिर् (प्रेक्षणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

उपदिदृक्षु ಉಪದಿದೃಕ್ಷು (वि०) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಆಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. उप+दृशिर् (प्रेक्षणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

उपदिश् ಉಪದಿಶ್ (स्त्री०) ಉಪದಿಕ್ಕು, ವಿದಿಕ್ಕು, ಎರಡು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಮೂಲದಿಕ್ಕು; ಆಗ್ನೇಯ, ನೈಋತ್ಯ, ವಾಯವ್ಯ ಮತ್ತು ಈಶಾನ್ಯಗಳೆಂದು ಉಪ ದಿಕ್ಕುಗಳು ನಾಲ್ಕು. ವಾ "आप्"। -दिशा -दिश्. "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा"।

उपदिश्य ಉಪದಿಶ್ಯ (वि०) 1. ಉಪದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ, ವಿದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. उपदिशि भवः "यत्" (४-३-५४)। (अव्य०) 2. ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿ, ಬೋಧನೆಮಾಡಿ. उप+दिश (अतिसर्जने) "ल्यप्" (७-१-३७)।

उपदिष्ट ಉಪದಿಷ್ಟ (न०) 1. ಉಪದೇಶ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಬೋಧನೆ. उप + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮನುಷ್ಯ). 3. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವಿಷಯ). उप+दिश कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "अवहितहृदयो विधाय सोऽर्हमृषिव-दृषिप्रवरे गुरूपदिष्टाम्" किरा० २-५८।

उपदीका ಉಪದೀಕಾ (स्त्री०) ಗೆದ್ದಲು ಹುಳ. उपेत्य दीयते कण्डूयते—उप+दो (अवखण्डने) "कः" (वा० ३-३-५८)। "ङीष्"। स्वार्थे "कः" "वम्रो वम्रघुपदीकोपजिह्विका चोपदेहिका" वैज०।

उपदेव ಉಪದೇವ (पुं) 1. ದೇವಕರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (1) ದೇವವಂತ, (2) ಸುದೇವ ಮತ್ತು (3) ದೇವವರ್ಧನ ಇವರು ಇವನ ಸಹೋದರರು. "चत्वारो देवकात्मजाः। देववानुपदेवश्च सुदेवो देववर्धनः" भाग० ९-२४-२२। 2. ಅಕ್ರೂರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 3. (1) ಯಕ್ಷ. (2) ಗಂಧರ್ವ. (3) ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. (अव्य०) 4. ದೇವತೆಗಳ ಸಮೀಪ. सामीप्ये अव्ययी०।

उपदेवा ಉಪದೇವಾ (स्त्री०) ವಸುದೇವನ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. (1) ರೋಹಿಣೀ. (2) ಇಂದಿರಾ. (3) ವೈಶಾಖೀ. (4) ಭದ್ರಾ. (5) ಸುನಾಮ್ನಾ. (6) ಸಹದೇವಾ. (7) ಶಾಂತಿದೇವಾ. (8) ಶ್ರೀದೇವಾ. (9) ದೇವರಕ್ಷಿತಾ. (10) ವೃತದೇವೀ. (11) ದೇವಕೀ. (12) ಉಪದೇವಾ. (13) ಸುತನು ಮತ್ತು (14) ವಡವಾ. ಇವರು ವಸುದೇವನ 14 ಮಂದಿ ಪತ್ನಿಯರು.

उपदेश ಉಪದೇಶ (पुं) 1. ಬೋಧನೆ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಕಲಿಸುವುದು, ಪಾಠ ಹೇಳುವುದು. उप+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। "उपदेशं विदुः शुद्धं सन्तस्त-

मुपदेशिनः। श्यामायते न विद्वत्सु यः काञ्चनमिवाग्निषु" मालं २-९। 2. हितवन्नु हेळुवुदु, सलहे कॊडुवुदु. 3. सूर्यचंद्रर ग्रहण मॊदलाद पुण्य कालगळल्लि पुण्यक्षेत्रगळल्लि मंत्रगळन्नु हेळिकॊडुवुदु. "चन्द्रसूर्यग्रहे तीर्थे सिद्धक्षेत्रे शिवालये। मन्त्रमात्रप्रकथनमुपदेशः स उच्यते"। 4. व्याकरण शास्त्र प्रवर्तकाचार्यरु प्रथमवागि उच्चरिसिद पदगळु. "धातुसूत्रगणोणादिवाक्येलिङ्गानुशासनम्। आगमप्रत्ययादेशा उपदेशाः प्रकीर्तिताः"।

उपदेशक उपदेशक (पुं) 1. उपाध्यायु, विद्यॆ कलिसुववनु, पाठ हेळुववनु. उप + दिश (अतिसर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. मंत्रॊपदेश मॊडुव गुरु. (वि) 3. सलहेगार.

उपदेशन उपदेशन (न) 1. बोधने, कलिसुविकॆ, शिक्षण. 2. सलहॆ, हित हेळुवुदु. उप+दिश (अतिसर्जने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. मंत्रॊपदेश मॊडुवुदु.

उपदेशित् उपदेशित् (वि) "उपदेशक" पदद अर्थ. उप+दिश (अतिसर्जने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **उपदेशित्री उपदेशित्री**.

उपदेशिन् उपदेशिन् (वि) "उपदेशक" पदद अर्थ. उप + दिश (अतिसर्जने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "उपदेशं विदुः शुद्धं सन्तस्तमुपदेशिनः" मालं २-९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –देशिनी –देशिनी.

उपदेश्य उपदेश्य (वि) 1. बोधिसल्पडुवनु, कलिसल्पडुवनु, पाठ हेळिसिकॊळ्ळुववनु. उपदिश्यते—उप+दिश (अतिसर्जने) कर्मं "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. उपदेशक्कॆ अर्हनादवनु. 3. उपदेशक्कॆ अर्हवाद विषय.

उपदेष्ट्र उपदेष्ट्र (वि) 1. विद्यॆकलिसुव गुरु. 2. मंत्रॊपदेश मॊडुव गुरु. 3. अध्यात्म विद्यॆ कलिसुव आचार्य. "चत्वारो वयमृत्विजः स भगवान् कर्मोपदेष्टा हरिः" वेणी० १-२५। 4. सलहॆगार, हितवन्नु बोधिसुववनु. उप + दिश (अतिसर्जने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –देष्ट्री –देष्ट्री.

उपदेह उपदेह (पुं) देहवु दॊड्डदागुविकॆ, गंडमाले बावु मॊदलादुवुगळिंद मैय ऊदुविकॆ. उपदिह्यतेऽनेन—उप + दिह (उपचये) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "कण्डूर्गुरुत्वं सुप्तत्वमुपदेहोऽल्पवेदनं स्तम्भः शैत्यं च यत्र तं श्लैष्मिकमिति विद्यात्" सुश्रुत०।

उपदेहिका उपदेहिका (स्त्री०) गॆद्दलु हुळ. "वस्रो वस्रचुपदीकोपदेहिका चोपजिह्विका" वैज०।

उपदोह उपदोह (पुं) 1. हालुकरॆयुव पात्रॆ. उपदुह्यतेऽत्र—उप+दुह (प्रपूरणे) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. हसुविन मॊलॆय तुदि. उपदुह्यतेऽनेन—उप+दुह कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

उपद्रव उपद्रव (पुं) 1. तॊंदरॆ. पीडॆ. उप+द्रु (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "पुंसामसमर्थानामुपद्रवायात्मनो भवेत्कोपः" पञ्चतं०। 2. प्रपंचद महाप्रळय. 3. रोग, व्याधि, खायिलॆ. 4. रोगक्कॆ कारणवाद त्रिदोष (वात, पित्त, कफ) गळ ऎरुपेरु. 5. उपव्याधि, ऒंदु व्याधियिरुवाग मध्यॆ संभविसुव इतर व्याधिगळु. "यो व्याधिस्तस्य यो हेतुः दोषस्तस्य प्रकोपतः। योऽन्यो विकारो भवति स उपद्रव उच्यते"।

उपद्रविन् उपद्रविन् (वि) तॊंदरॆ कॊडुवनु, हिंसिसुवनु, पीडिसुवनु.

उपद्रष्ट्र उपद्रष्ट्र (पुं) 1. (यज्ञदल्लि) ऒब्ब ऋत्विक्कु. इवनु यज्ञदल्लि इतर ऋत्विक्कुगळल्लिरुव न्यूनातिरेकगळन्नु तिळिसुव मेल्विचारक. (वि) 2. साक्षि, समीपदल्लि निंतु नोडुवनु. उप+दृशिर् (प्रेक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "उपद्रष्टाऽनुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः" गीता १३-२२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –द्रष्ट्री –द्रष्ट्री.

उपद्रुत उपद्रुत (वि) पीडिसल्पट्ट, तॊंदरॆ पडिसल्पट्ट. उप+द्रु (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "समीरसङ्गादिव नीरभङ्गया मया तटस्थस्त्वमुपद्रुतोऽसि" नैष० ३-५५।

उपधर्म उपधर्म (पुं) मुख्यवल्लद धर्म, अप्रधान धर्म. उपमितो धर्मेण। "वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं यथाकालमतन्द्रितः। तं ह्यस्याहुः परं धर्ममुपधर्मोऽन्य उच्यते" मनु० ४-१४७।

उपधा ಉಪಧಾ (स्त्री०) 1. ರಾಜನು ಮಂತ್ರಿಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು. उपधीयते सत्यज्ञानमत्र—उप+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (३-३-१०६)। "धर्मार्थकाममोक्षेश्च प्रत्येकं परिशोधने। उपेत्य धीयते यस्मादुपधा तेन कीर्तिता"। "चिन्तावन्तः कथां चक्रुरुपधाभेदभीरवः" भट्टि० ७-७२। 2. ಮೋಸ, ಕಪಟ, ವಂಚನೆ. "उपधाभिश्च यः कश्चित्परद्रव्यं हरेन्नरः। ससहायः स हन्तव्यः प्रकाशं विविधैर्वधैः" मनु० ८-१९३। 3. ಉಪಾಯ. "अयशोभिदुरालोके कोपधा मरणादृते" माघ० १९-५८। 4. (व्याकरण शास्त्रदल्लि) उपान्त्यवर्ण, कोनेय अक्षरक्के हिंदिन अक्षर. "अलोऽन्त्यात् पूर्व उपधा" पा० सू० १-१-६५।

उपधातु ಉಪಧಾತು (पु०) 1. (चिन्न, बेळ्ळि मुंतादा प्रधान धातुगळंतिरुव) एळु उपधातुगळु, इतर लोहगळु. **एळु उपधातुगळु:** (1) स्वर्णमाक्षिक. (2) तारमाक्षिक. (3) तुत्थ. (4) कंचु. (5) हित्ताळे. (6) सिंदूर मत्तु (7) शिलाजतु. ई उपधातुगळल्लि चिन्न, बेळ्ळि मोदलाद प्रधान धातुगळ गुणविरुवुदरिंद आयो प्रधान धातुगळिगे इवु उपधातुगळु. 2. (मैयॊळगिन रसादि धातुगळिंद उंटागुव) एळु उपधातुगळु:

धातुगळु	उपधातुगळु
(1) रसदिंद	स्तन्य (मॊलेहालु)
(2) रक्तदिंद	हेंगसर रजस्सु
(3) मांसदिंद	वसे (कॊब्बु)
(4) मेदस्सिनिंद	स्वेद (बेवरु)
(5) अस्थि (मूळे) यिंद	दंत (हल्लु)
(6) मज्जे (देहसार)दिंद	कूदलु मत्तु
(7) शुक्र (वीर्य)दिंद	ओजस्सु.

उपधान ಉಪಧಾನ (न०) 1. तलेदिंबु. उपधीयते शिरोऽत्र—उप + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. विशेष, आतिशय्य, उत्तमवस्तु. उप + डु धाञ् कर्म० "ल्युट्" (३-१-११३)। "सोपधानां धियं धीराः स्थेयसीं खट्वयन्ति ये" माघ० २-७७। 3. प्रणय, प्रीति. 4. विष, नंजु. "उपधानं विषे गण्डौ प्रणयेऽपि नपुंसकम्" मेदि०। 5. समीपदल्लिडुवुदु, हत्तिरदल्लिरिसुवुदु. उप + डु धाञ् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपधानीय ಉಪಧಾನೀಯ (न०) 1. तलेदिंबु. उपधीयते शिरोऽत्र—उप+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अनीयर्" (३-१-९६)। (वि०) 2. समीपदल्लिड ल्पडुव.

उपधायिन् ಉಪಧಾಯಿನ್ (वि०) तलेदिंबागि उळ्ळ, तलेदिंबागि माडिकॊंडिरुव. उपदधाति—उप+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–धायिनी –धायिनी.** "अशेत सा बाहुलतोपधायिनी निषेदुषी स्थण्डिल एव केवले" कुमा० ५-१२।

उपधारण ಉಪಧಾರಣ (न०) 1. मेलिरुव (हण्णु मोदलाद) वस्तुवन्नु कॊक्कॆयिंद एळॆदु कॊळ्ळुवुदु. उप + धृञ् (धारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. चेन्नागि यॊचिसुवुदु, पर्यालॊचिसुवुदु. (स्त्री०) **–धारणा –धारणा.** 3. एंटु विध यॊगांगगळल्लॊंदु, नाभि चक्र हृदय भ्रूमध्य मुंतादा स्थानगळल्लि मनस्सन्नु स्थिरवागि निल्लुविकॆ. उप + धृञ् + णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

उपधावन ಉಪಧಾವನ (न०) 1. समीपक्कॆ ओडुवुदु, हत्तिरक्कॆ ओडुवुदु. उप+धावु (गतिशुद्धयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. यॊचिसुवुदु, चिंतिसुवुदु.

उपधि ಉಪಧಿ (पु०) 1. छल, कपट, व्याज, नेप. उपधीयतेऽनेन—उप + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "अरिषु हि विजयार्थिनः क्षितीशाः विदधति सोपधि सन्धिदूषणानि" किरा० १-४५। 2. निजवन्नु मुचुट्टुविकॆ, ऒंदु रीतियल्लिरुव वस्तुवन्नु मत्तॊंदु रीतियल्लि तॊरिसुविकॆ. "योगाधमनविक्रीतं योगदानप्रतिग्रहम्। यत्र वाप्युपधिं पश्येत्तत्सर्वं विनिवर्तयेत्" मनु० ८-१६५। 3. रथद चक्र, बंडियु गाली. "उपधिः पुंसि व्याजरथाङ्गयोः" मेदि०।

उपधूपित ಉಪಧೂಪಿತ (वि०) कायिसल्पट्ट, ऒणगिसल्पट्ट. उप+धूप (सन्तापे) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपधृति उಪಧೃತಿ (स्त्री०) 1. ಕಿರಣ. उप + धृञ् (धारणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "ज्योतिर्रचिरुपधृत्य-भीषव:" अभि० चि०। 2. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

उपध्मान उಪಧ್ಮಾನ (न०) ಓಷ್ಠ, ತುಟಿ. उ: उकार: पश्च ध्मायतेऽनेन — उप + ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयो:) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उपध्मानीय उಪಧ್ಮಾನೀಯ (पु०) ಪಫಕಾರಗಳ ಹಿಂದೆ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅರ್ಧವಿಸರ್ಗ (ಏ). "ಏಕ ಏಪ ಇತಿ कपाभ्यां प्रागर्धविसर्गसदृशौ जिह्वामूलीयोपध्मानीयौ" सि० कौ०। ಉಪಧ್ಮಾನೀಯವು ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "उपूपध्मानीयानामोष्ठौ" सि० कौ०।

उपनक्षत्र उಪನಕ್ಷತ್ರ (न०) ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಉಪನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಒಂದೊಂದು ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೂ 27 ಉಪನಕ್ಷತ್ರಗಳಂತೆ 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೂ 729 ಉಪನಕ್ಷತ್ರಗಳಿರುವುವು. "तानि वा एतानि सप्तविंशति:, नक्षत्राणि सप्तविंशति:, सप्तविंशतिर्होपनक्षत्राणि एकैकं नक्षत्रमनूपतिष्ठन्ते तानि च सप्तशतानि विंशतिश्चाधि" शत० ब्रा०।

उपनख उಪನಖ (न०) ಉಗುರುಸುತ್ತು, ಒಂದು ವಿಧ ಬೆರಳುಕುರು. उपगतं नखं नखमांसम्। "नखमांस-मधिष्ठाय पित्तं वातश्च वेदनाम्। करोति दाहपाकौ च तं व्याधिं चिप्पमादिशेत्। तदेवाक्षतरोगाख्यं तथोपनखमित्यपि" सुश्रुत०।

उपनगर उಪನಗರ (न०) ಶಾಖಾನಗರ, ನಗರದ ಬಡಾವಣೆ. उपमितं नगरेण।

उपनत उಪನತ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದ. उप+णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्त:" (३-४-७२)। "इदमुपनतमेवं रूपमक्लिष्टकान्ति प्रथम-परिगृहीतं स्यान्नवेति व्यवस्यन्" शाकु० ५-१९। 2. ನಮ್ರ, ವಿಧೇಯ, ತಲೆಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. "तस्मिन् दण्डोपनतचरितं भेजिरे लोकपाला:" रघु० १७-८१। 3. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उप+णम कर्मं० "क्त:" (३-२-१०२)। "अथ प्रभावोपनते: कुमारं कल्पद्रुमोत्थैरवकीर्य पुष्पै:" रघु० ५-५२।

उपनति उಪನತಿ (स्त्री०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರ ಸೇರುವಿಕೆ. उप+णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ತಲೆಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಿಕೆ.

उपनद उಪನದ -नदि -नदी (अव्य०) ನದಿಯ ಸಮೀಪ, ಹೊಳೆಯ ಹತ್ತಿರ. नद्या: समीपम् वा "टच्" (५-४-११०)।

उपनदी उಪನದೀ (स्त्री०) (ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವ) ದೊಡ್ಡ ನದಿಯ ಉಪನದಿ, ಸಣ್ಣ ನದಿ. उपगता नदी।

उपनम्र उಪನಮ್ರ (वि०) ಉಪಸ್ಥಿತವಾದ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. उप+णम (प्रह्वत्वे) "रक्" (३-२-१६७)। "उपनम्रमयाचितं हितं परिहर्तुं न तवापि साम्प्रतम्" नैष० २-१२।

उपनय उಪನಯ (पु०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವುದು, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. उप + णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಉಪನಯನ, ಮುಂಜಿ, ವೇದಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಲಕನನ್ನು ಗುರುವಿನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. उप + णीञ् कर० "अच्" [ವಿವರಕ್ಕೆ "उपनयन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "गृह्योक्तकर्मणा येन समीपं नीयते गुरो:। बालो वेदाय तद्योगाद्बालस्योपनयं विदु:"। 3. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ನ್ಯಾಯದ ಐದು ಅವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ಉದಾಹರಣ, ಉಪನಯ ಮತ್ತು ನಿಗಮನಗಳೆಂದು ನ್ಯಾಯದ ಅವಯವಗಳು ಐದು. "यो यो धूमवान् स वह्निमान् यथा महानसम्। तथा चायम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧೂಮವಿರುವ ಕಡೆಯೆಲ್ಲಾ ವಹ್ನಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಗೆಯಿರುವ ಕಾರಣ ವಹ್ನಿಯಿರುವುದೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುಮತ್ತ್ವ ಪ್ರದರ್ಶನವು ಉಪನಯ.

उपनयत् उಪನಯತ್ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ. उप + णीञ् (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ. "न व्यहन्यत कदापि मुदं य: स्व:सदामुपनयन्नभिलाष:" नैष० ५-१२३।

उपनयन उಪನಯನ (न०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವುದು. उप + णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೇದಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಲಕನನ್ನು ಗುರುವಿನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಲು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ, (ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣತ್ರಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ) ಹದಿನಾರು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. उप+णीञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। [ಹದಿನಾರು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಗೆ "संस्कार" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಈ ಸಂಸ್ಕಾರವು ನಿತ್ಯ, ಕಾಮ್ಯ ಮತ್ತು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜನ್ಮಕಾಲ ಅಥವಾ ಗರ್ಭ ಕಾಲದಿಂದ 8, 11 ಮತ್ತು 12 ನೆಯ ವಯಸ್ಸು ಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಉಪನಯನವು ನಿತ್ಯವೆನಿಸುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ, ಬಲಾಧಿಕ್ಯ ಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೂ, ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ವೈಶ್ಯನೂ ಕ್ರಮ ವಾಗಿ 5, 6 ಮತ್ತು 8 ನೆಯ ವಯಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪನಯನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು **ಕಾಮ್ಯ**ವು. "ब्रह्मवर्चसकामस्य कुर्याद्विप्रस्य पञ्चमे। राज्ञो बलार्थिनः षष्ठे वैश्यस्येहार्थिनोऽष्टमे" मनु० २-३७। ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು **ನೈಮಿತ್ತಿಕ**ವು. ನಿತ್ಯವು ಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ಗೌಣ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "गर्भाष्टमेऽब्दे कुर्वीत ब्राह्मणस्योपनायनम्। गर्भादेकादशे राज्ञो गर्भात्तु द्वादशे विशः" मनु० २-३६। ಈ ರೀತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ 8, 11 ಮತ್ತು 12ನೆಯ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದು ಮುಖ್ಯ. ಗೌಣವೂ ಮಧ್ಯಮ, ಅಧಮಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. 12, 16 ಮತ್ತು 20ನೆಯ ವಯಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಮಾಡುವ ಉಪನಯನವು ಮಧ್ಯಮಗೌಣವು. "द्वादश षोडश विंशतिश्चेदतीता अवरुद्धकाला भवन्ति"। 16, 22 ಮತ್ತು 24 ನೆಯ ವಯಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದು ಅಧಮ. "आषोडशाद्ब्राह्मणस्य सावित्री नातिवर्तते। आद्वाविंशात्क्षत्रबन्धोराचतुर्विंशतेर्विशः" मनु० २-३८। ಈ ವಯಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಮಾಡುವ ಉಪನಯನವು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಪೂರ್ವಕ ನಡೆಯಬೇಕು. "अत ऊर्ध्वं त्रयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः। सावित्रीपतिता व्रात्याः भवन्त्यार्यविगर्हिताः" मनु० २-३९। **ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕಾಲ—ಋತು ಮಾಸಾದಿಗಳು:** ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವಸಂತಋತು, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತು ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಶರದೃತುವೂ ಮಾಘಾದಿ ಐದು ಮಾಸಗಳೂ ಪ್ರಶಸ್ತ ಗಳು. "ब्रह्मक्षत्रविशामथोपनयनं वक्ष्ये वसन्ते क्रमाद्-ग्रीष्मतौ शरदीह वर्णनियते तत्रापि साधारणाः। मासा माघमुखास्तु पञ्च जननाद्वा गर्भतोऽब्देऽष्टमे नित्ये विप्र-शिशोः क्रमान्नृपविशोरेकादशे द्वादशे" काला० २५। **ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರ ಲಗ್ನಗಳು:** ಬುಧ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವಾರಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಭಾನು ಮತ್ತು ಸೋಮ ವಾರಗಳು ಮಧ್ಯಮ. ಅಶ್ವಿನಿ, ರೋಹಿಣಿ, ಮೃಗ ಶೀರ್ಷ, ಪುನರ್ವಸು, ಪುಷ್ಯ, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಹಸ್ತ, ಚಿತ್ತೆ, ಸ್ವಾತಿ, ಅನೂರಾಧೆ, ಶ್ರವಣ, ಧನಿಷ್ಠೆ, ಶತಭಿಷೆ, ಉತ್ತರಾಷಾಢ, ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ ಮತ್ತು ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ಅಷ್ಟಮಶುದ್ಧಿಯಿರುವ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನಿಲ್ಲದ ಲಗ್ನವೂ ಪ್ರಶಸ್ತ. ಕಾಲಾ೦ ೨೪।

उपनयनीय ಉಪನಯನೀಯ (ವಿ೦) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ ಶಿಷ್ಯ. उप+णीञ् (प्रापणे) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)।

उपनहन ಉಪನಹನ (ನ೦) 1. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟುವಿಕೆ. उप+णह (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗಂಟು ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆ (ಮೊದಲಾದುದು). उपनह्यतेऽनेन—उप+णह कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उपनाय ಉಪನಾಯ (ಪು೦) ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಲು ಬಾಲಕನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. उपनाययति —उप+णीञ् (प्रापणे)+णिच् "अच्" (३-३-५६)।

उपनायक ಉಪನಾಯಕ (ಪು೦) 1. (ನಾಟಕ ಮೊದ ಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ನಾಯಕನಿಗೆ ಸಹಾಯಕ ನಾಗಿರುವವನು, ಪ್ರಧಾನ ನಾಯಕನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲನಾಗಿರುವ ಸ್ನೇಹಿತ. उपगतो नायकम्। ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೂ, ಮಾಲತೀಮಾಧವ ದಲ್ಲಿ ಮಕರಂದನೂ ಉಪನಾಯಕರು. 2. ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಗುರು. उप+णीञ् (प्रापणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಉಪಪತಿ, ಮಿಂಡ. (ವಿ೦)4. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವ.

उपनायन ಉಪನಾಯನ (ನ೦) ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುವಿನ ಬಳಿಗೆ (ಬಾಲಕನನ್ನು) ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಲು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. उप+णीञ् (प्रापणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "गर्भाष्टमेऽब्दे कुर्वीत ब्राह्मणस्योपनायनम्" मनु० २-३६।

उपनाह ಉಪನಾಹ (ಪು೦) 1. ವೀಣೆಯ ತಂತಿಯನ್ನು ಎಳೆದು ಕಟ್ಟುವ ಬಾಯಿ ಮತ್ತು ಬಿರಡೆ. उपनह्यतेऽस्मिन्—उप+णह (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಹುಣ್ಣು ಗಾಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮುಲಾಮು ಹಿಟ್ಟು (ಪೋಲ್ಟೀಸ್) ಮೊದಲಾದುದು.

उपनाह्न उಪನಾಹನ (ನ೦) ಹುಣ್ಣು ಗಾಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಮುಲಾಮು ಹಿಟ್ಟು (ಪೋಟ್ಲೀಸ್) ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ. उप+णह (बन्धने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "वेशवारैः सकृशरैः सुस्निग्धैश्चोपनाह्नम्" सुश्रुत० चिकित्सा० २-२५।

उपनिक्षेप उಪನಿಕ್ಷೇಪ (ಪು೦) 1. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ವಶದಲ್ಲಿ (ವಿವರದೊಡನೆ) ಅಮಾನತ್ತಿನಲ್ಲಿಡುವ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಧನ. उपनिक्षिप्यते—उप+नि+क्षिपु (निरसने) "घञ्" (३-३-१९)। उपनिक्षेपो नाम रूपसङ्ख्याप्रदर्शनेन रक्षणार्थं निहितं द्रव्यम्। 2. ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಧನವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ವಶದಲ್ಲಿ (ವಿವರದೊಡನೆ) ಅಮಾನತ್ತಿನಲ್ಲಿಡುವುದು. उप+नि+क्षिपु भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇಡುವಿಕೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-निक्षेपणम्** —ನಿಕ್ಷೇಪಣಮ್.

उपनिधातृ उಪನಿಧಾತೃ (ವಿ೦) 1. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಡುವ. 2. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಡುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರಿಸುವ. उप+नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-निधात्री** —ನಿಧಾತ್ರೀ. "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-निधायक** —ನಿಧಾಯಕ.

उपनिधान उಪನಿಧಾನ (ನ೦) 1. ವಸ್ತು ಅಥವಾ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ (ವಿವರದೊಡನೆ) ಅಮಾನತ್ತಿನಲ್ಲಿಡುವುದು. उप+नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಡುವುದು, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರಿಸುವುದು. 3. ಠೇವಣಿ (Deposit).

उपनिधि उಪನಿಧಿ (ಪು೦) 1. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ವಶದಲ್ಲಿ ಅಮಾನತ್ತಿನಲ್ಲಿಡುವ ದ್ರವ್ಯ. उप+नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। 2. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಇಡುವುದು.

उपनिनीषा उಪನಿನೀಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. उपनेतुमिच्छा — उप+णीञ् (प्रापणे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

उपनिनीषु उಪನಿನೀಷು (ವಿ೦) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. उपनेतुमिच्छुः—उप+णीञ् (प्रापणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

उपनिपात उಪನಿಪಾತ (ಪು೦) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವಿಕೆ. 2. ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಬರುವುದು, ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರುವುದು, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಒದಗುವುದು. उप+नि+पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "व्रजतोऽस्य बृहत्पतत्रजन्मा कृततार्क्ष्योपनिपातवेगशङ्कः" किरा० १३-२१।

उपनिपातिन् उಪನಿಪಾತಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವ. 2. ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರುವ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಂದೊದಗುವ. उप+नि+पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "रन्ध्रोपनिपातिनोऽनर्था इति यदुच्यते तदव्यभिचारि वचः" शाकु० ६।

उपनिबद्ध उಪನಿಬದ್ಧ (ವಿ೦) 1. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಗ್ರಂಥ). 2. ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವಿಷಯ). 3. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ (ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ). उप+नि+बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "यदिदमस्माभिरार्षेण चक्षुषा समुद्वीक्ष्य पावनं वचनामृतं करुणाद्भुतरसं च किञ्चिदुपनिबद्धम्" उ० रा० ७।

उपनिबन्ध उಪನಿಬಂಧ (ಪು೦) 1. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. उप+नि+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಳೆ.

उपनिबन्धन उಪನಿಬಂಧನ (ನ೦) 1. ಗ್ರಂಥರಚನೆ. 2. (ವಿಷಯಗಳ) ಜೋಡಣೆ. 3. (ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯ) ರಚನೆ. उप+नि+बन्ध (बन्धने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಸಂಪಾದನೆಯ ಸಾಧನ, ಕಾರ್ಯದ ಸಲಕರಣೆ. उप+नि+बन्ध कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಳೆ.

उपनिमन्त्रण उಪನಿಮಂತ್ರಣ (ನ೦) ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. उप+नि+मत्रि (गुप्तभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपनिविष्ट उಪನಿವಿಷ್ಟ (ವಿ೦) ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ, ಒಳಗೆ ವಾಸಿಸುವ. उप+नि+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)।

उपनिवेश उಪನಿವೇಶ (ಪು೦) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರಿಸುವಿಕೆ. उप+नि+विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉಪನಗರ, ಶಾಖಾನಗರ, ನಗರದ ಬಡಾವಣೆ. उपनिविशन्तेऽत्र — उप+नि+विश अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ನೆರೆಮನೆ, ಪಕ್ಕದಮನೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-निवेशनम्** —ನಿವೇಶನಮ್.

उपनिवेशनीय ಉಪನಿವೇಶನೀಯ (वि॰) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಡುವ. उप + नि + विश (प्रवेशने) अर्हार्थे "अनीयर्" (३-१-९६)।

उपनिवेशित ಉಪನಿವೇಶಿತ (वि॰) ï. (ಗೃಹರೂಪದಿಂದ) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, (ಮನೆಯ ರೂಪದಿಂದ) ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+नि+विश (प्रवेशने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "स्वर्गाभिष्यन्दवमनं कृत्वेवोपनिवेशितम्" कुमा॰ ६-३७। 2. ವಾಸಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ,—ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपनिषद् ಉಪನಿಷದ್ (स्त्री॰) 1. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ, ರಹಸ್ಯವಿದ್ಯೆ, ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪಕ ವಿದ್ಯೆ. उपनिषादयति नाशयति गर्भजन्मजरात्मकं संसारम्, उपगमयति प्रापयति ब्रह्म, उपनिषण्णं वा परं श्रेयोऽस्याम् — उप + नि + षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) + णिच् "क्विप्" (३-२-६१)। ಅವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಪೂರ್ವಕ, ಅನಾದಿಕಾಲದ ಕರ್ಮಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜನ್ಮಜರಾಮರಣರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಪರಮಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಇದರಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇದಕ್ಕೆ "उपनिषत्" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ "उपनिषत्" ಎಂದು ಹೆಸರು: 2. ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕತ್ವಜ್ಞಾನ. "उपनिषज्जन्यं ब्रह्मात्मकत्वज्ञानम्" छान्दोग्य॰। 3. ಬ್ರಹ್ಮದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು. ब्रह्मण्युपनिषण्णा। "उपनिषण्णत्वाद्वा उपनिषत्" श्रुतप्र॰। 4. ರಹಸ್ಯೋಪದೇಶ. ಗುರುವಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ರಹಸ್ಯ ವಿದ್ಯೆಯೇ ಉಪನಿಷತ್ತು. ಮಾನವನು ಅನಾದಿಯಾದ ಕರ್ಮಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಜನ್ಮಜರಾಮರಣಗಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಗಿ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಬಾಳಿನಿಂದ ಜುಗುಪ್ಸೆಹೊಂದಿ ಇದರಿಂದ ಪಾರಾಗಲು ಉಪಾಯವನ್ನರಿಯದೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನನಾದ ಗುರುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ರಹಸ್ಯೋಪದೇಶದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉಪನಿಷತ್ತೆಂದು ಹೆಸರು. "उपनीय तमात्मानं ब्रह्मापास्तद्वयं यतः। निहत्यविद्यां तज्जं च तस्माद्युपनिषद्भवेत्"। ಈ ಉಪನಿಷತ್ತು ವೇದಭಾಗವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "वेदान्त" ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಉಪನಿಷತ್ತು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಯಾಗಾದಿಗಳು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಫಲವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳು ಅಸ್ಥಿರವೆಂದೂ, ಇವು ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೊಂದರಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತು 1180 ಎಂದು ಕೆಲವರೂ, 200 ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚೆಂದು ಕೆಲವರೂ, 108 ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರೂ ಪರಿಗಣಿಸಿರುವರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (1) ಈಶ, (2) ಕೇನ, (3) ಕಠ, (4) ಪ್ರಶ್ನ, (5) ಮುಂಡಕ, (6) ಮಾಂಡೂಕ್ಯ, (7) ತೈತ್ತಿರೀಯ, (8) ಐತರೇಯ, (9) ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಮತ್ತು (10) ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಗಳೆಂಬ ಹತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. 5. ಯೋಗ, ಉಪಾಸನೆ. "यदेव विद्यया करोति श्रद्धयोपनिषदा तदेव वीर्यवत्तरम्" छान्दोग्य॰। 6. ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶ. 7. ಧರ್ಮ. "भवेदुपनिषद्धर्मे वेदान्ते विजने स्त्रियाम्" मेदि॰। 8. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 9. ದ್ವಿಜರು ಗೋದಾನವೆಂಬ ಕೇಶಖಂಡನಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. "प्रथमं स्यान्महानाम्नी द्वितीयं च महाव्रतम्। तृतीयं स्यादुपनिषद्गोदानं च ततः परम्" आश्व॰ गृ॰ का॰।

उपनिषादिन् ಉಪನಿಷಾದಿನ್ (वि॰) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ. उप+नि+षद्लृ (विशरणादौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। -निषादिनी-ನಿಷಾದಿನೀ.

उपनिषित्सा ಉಪನಿಷಿತ್ಸಾ (स्त्री॰) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು ಆಸೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. उप+नि+षद्लृ (विशरणादौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

उपनिषत्सु ಉಪನಿಷತ್ಸು (वि॰) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು ಆಸೆಪಡುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. उपनिषत्तुमिच्छुः — उप + नि + षद्लृ (विशरणादौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

उपनिषीदत् **ಉಪನಿಷೀದತ್** (ವಿ॰) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ. उप + नि + षद्लृ (विशरणादौ) "शतृ" (३-२-१२४)) स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-निषीदन्ती** **-ನಿಷೀದಂತೀ**.

उपनिषेदिवस् **ಉಪನಿಷೇದಿವಸ್** (ವಿ॰) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ. उप+नि+षद्लृ (विशरणादौ) "क्वसुः" (३-२-१०८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-निषेदुषी** **-ನಿಷೇದುಷೀ**.

उपनिष्कर **ಉಪನಿಷ್ಕರ** (ನ॰) ಪಟ್ಟಣದ ರಸ್ತೆ, ನಗರದ ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆ. उपनिष्कीर्यतेऽत्र सैन्यम् — उप+नि+कृ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)।

उप+निस्+क्रमु—पादविक्षेपे (भ्वा॰ पर॰ सक॰ से॰) उपनिष्क्रामति — निष्क्राम्यति। ಹೊರಗಡೆಗೆ ಹೊರಡು.

उपनिष्क्रमण **ಉಪನಿಷ್ಕ್ರಮಣ** (ನ॰) 1. ಪಟ್ಟಣದ ರಸ್ತೆ, ನಗರದ ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆ. उप + निस् + क्रमु (पादविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಹೊರಗಡೆಗೆ ಹೊರಡುವುದು. 3. ಮಗು (ಶಿಶು) ವನ್ನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗಡೆಗೆ ಕರೆತರುವುದು. उप+निस्+क्रमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "चतुर्थे मासि कर्तव्यं शिशोर्निष्क्रमणं गृहात्" मनु॰ २-३४।

उपनिष्क्रान्त **ಉಪನಿಷ್ಕ್ರಾಂತ** (ವಿ॰) ಹೊರಗಡೆಗೆ ಹೊರಟಿರುವ. उप+निस्+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)।

उपनिष्क्रामत् **ಉಪನಿಷ್ಕ್ರಾಮತ್** (ವಿ॰) ಹೊರಗಡೆಗೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. उप + निस् + क्रमु (पादविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। वा "श्यन्" (३-१-७०)। **-निष्क्राम्यत्** **-ನಿಷ್ಕ್ರಾಮ್ಯತ್**. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-निष्क्रामन्ती** **-ನಿಷ್ಕ್ರಾಮಂತೀ**. **-निष्क्राम्यन्ती** **-ನಿಷ್ಕ್ರಾಮ್ಯಂತೀ**.

उपनिहित **ಉಪನಿಹಿತ** (ವಿ॰) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. (ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ) ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ (ದ್ರವ್ಯ). उप+नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "विद्वांस्तु ब्राह्मणो दृष्ट्वा पूर्वोपनिहितं निधिम्" मनु॰ ८-३७।

उपनीत **ಉಪನೀತ** (ಪು॰) 1. ವೇದಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುವಿನ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಲು ಉಪನಯನಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಲಕ. उप+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अथोपनीतं विधिवद्विपश्चितो विनिन्युरेनं गुरवो गुरुप्रियम्" रघु॰ ३-२९। 2. ವೇದಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುವಿನ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಲಕ. (ವಿ॰) 3. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. "तस्याः करं शैलगुरूपनीतं जग्राह ताम्राङ्गुलिमष्टमूर्तिः" कुमा॰ ७-७६। 4. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

उपनीयमान **ಉಪನೀಯಮಾನ** (ವಿ॰) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उप+णीञ् (प्रापणे) णिच् कर्म॰ "शानच्" (३-२-१२४)।

उपनुन्न **ಉಪನುನ್ನ** (ವಿ॰) ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. उप+णुद (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "द्रुतमरुदुपनुन्नैरुन्नमद्भिः सहेलम्" माघ॰ ४-६८।

उपनेतव्य **ಉಪನೇತವ್ಯ** (ಪು॰) 1. ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಬಾಲಕ, ಉಪನಯನ ನಡೆಸಲು ಅರ್ಹನಾದ ಬಾಲಕ. 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. उप + णीञ् (प्रापणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "एष स चिरदृष्टः कथं पुनरुपनेतव्यः" माल॰ २-४। 3. ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು, ವೇದಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು.

उपनेतृ **ಉಪನೇತೃ** (ಪು॰) 1. ಆಚಾರ್ಯ, ಗುರು, ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ ನಡೆಸುವವನು. उप+णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "जनिता चोपनेता च यश्च विद्यां प्रयच्छति। अन्नदाता भयत्राता पञ्चैते पितरः स्मृताः"। (ವಿ॰) 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-नेत्री** **-ನೇತ್ರೀ**. "नियमविधिजलानां बर्हिषां चोपनेत्री" कुमा॰ १-६०।

उपनेत्र **ಉಪನೇತ್ರ** (ನ॰) ಉಪಲೋಚನ, ಸುಲೋಚನ, ಕನ್ನಡಕ. उपगतं नेत्रम्।

उपन्यस्त **ಉಪನ್ಯಸ್ತ** (ವಿ॰) 1. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप + नि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "इत्युभयलोकाविरुद्धं वचनमुपन्यस्तम्" मालती॰ २। 3. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಲಹೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

उपन्यास **ಉಪನ್ಯಾಸ** (ಪು೦) 1. ವಚನದ ಉಪಕ್ರಮ, ಮಾತಿನ ಪ್ರಾರಂಭ. उप+नि+असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। "निर्यातः शनकैरलीकवचनोपन्यासमालीजनः" अमरु० २७। 2. ಸೂಚನೆ, ಸಲಹೆ. "ममापि युष्मद्वचनात्तेन तेनोपन्यासेन भूरिवसुमन्दिरासन्नराजमार्गेण माधवः सञ्चार्यते" मालती० १। 3. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಅರ್ಥವಿವರಣೆ, ಭಾಷಣ. 4. ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ. "विश्वजन्यमिमं पुण्यमुपन्यासं निबोधत" मनु० ९-३१। 5. ಸವಿಾಪದಲ್ಲಿಡುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರಿಸುವಿಕೆ. उप समीपे न्यासः। 6. ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಇಡುವುದು, ಉಪನಿಧಿ. 7. ಪ್ರತಿಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. "उपन्यासस्तु कार्याणां ग्रथनम्" सा० द० ६-११०।

उपपति **ಉಪಪತಿ** (ಪು೦) ಜಾರಪುರುಷ, ಮಿಂಡ, व्यभिछा०. उपमितः पत्या (२-२-१८)। अवा० समासः। "द्रुततरमुपयाति स्रंसमानांशुकोसावुपपतिरिव नीचैः पश्चिमान्तेन चन्द्रः" माघ० ११-६५।

उपपत्ति **ಉಪಪತ್ತಿ** (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಯುಕ್ತಿ, ವಿವೇಚನಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಮಾತು. उपपद्यते—उप+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "उपपत्तिरुदाहृता बलादनुमानेन नचागमः क्षतः" किरा० २-२८। 2. ಸಾಮಂಜಸ್ಯ, ಹೊಂದಿಕೆ, ಯುಕ್ತತೆ. 3. ಕಾರಣ, ಹೇತು. "प्रियेषु यैः पार्थं विनोपपत्तेर्विचिन्त्यमानैः क्षममेति चेतः" किरा० ३-५२। 4. ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ. "अथोपपत्तिं छलनापरोऽपरामवाप्य शैलूष इवैष भूमिकाम्" माघ० १-६९। 5. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ, ಲಾಭ. "असंशयं प्राक्तनयोपपत्तेः स्तनन्धयप्रीतिमवाप्स्यसि त्वम्" रघु० १४-७८। 6. ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಒಂದು ಲಿಂಗ. 7. ಸಿದ್ಧಿ, ಈಡೇರುವಿಕೆ, ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. "स्वार्थोपपत्तिं प्रति दुर्बलाशस्तमित्यवोचद्भरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१२। 8. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಅವಲಂಬನ. "अपेक्षितान्योन्यबलोपपत्तिभिः" किरा० १४-४४।

उपपत्तिमत् **ಉಪಪತ್ತಿಮತ್** (ವಿ೦) ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. उपपत्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "उपमत्तिमदूर्जिताश्रयं नृपमूचे वचनं वृकोदरः" किरा० २-१।

उपपद **ಉಪಪದ** (ನ೦) 1. ಪದದ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಪದ, ಪದದ ಹಿಂದೆ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಪದ. उपोच्चारितं पदम्। "धनुरुपपदमस्मै वेदमभ्यादिदेश" किरा० १८-४४। 2. ಹೆಸರಿನ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಪದ, ಬಿರುದು, ಗೌರವದ ಪದ. "कथं निरुपपदमेव चाणक्यमिति? न आर्यचाणक्यमिति" मुद्रा० ३। 3. "कर्मण्यण्" ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತ ಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ (ಉಪಪದಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ) ಪದ. कुम्भं करोति ಎಂಬಲ್ಲಿ "कर्मण्यण्" ಸೂತ್ರದ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತ ಪದವಾಚ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ कुम्भ ಪದವು ಉಪಪದ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಇದರ ಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದು.

उपपदविभक्ति **ಉಪಪದವಿಭಕ್ತಿ** (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಉಪಪದ ಯೋಗದಿಂದ ಬರುವ ವಿಭಕ್ತಿ, ಸವಿಾಪದಲ್ಲಿರುವ ಪದದ ಯೋಗದಿಂದ ಬರುವ ವಿಭಕ್ತಿ. हरये नमः ಎಂಬಲ್ಲಿ नमः ಪದದ ಯೋಗದಿಂದ हरि ಪದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉಪಪದವಿಭಕ್ತಿ. "उपपदविभक्तेः कारकविभक्तिर्बलीयसी" परि० २-३-१६।

उपपदसमास **ಉಪಪದಸಮಾಸ** (ಪು೦) "उपपद" ಪದದಲ್ಲಿ 3ನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಉಪಪದಗಳಿಗೆ ಕೃದಂತದೊಡನೆ ಹೇಳುವ ಸಮಾಸ. [ಕೃದಂತ ಪದಗಳಿಗೆ "सुप्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸುವ ಮೊದಲೇ ಈ ಸಮಾಸ ಬರುವುದು]. कुम्भकारः ಎಂಬಲ್ಲಿ कुम्भ ಪದಕ್ಕೆ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ कार ಪದದೊಡನೆ ಮೊದಲು ಸಮಾಸ ಬಂದು ಅನಂತರ "सुप्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿರುವುದು. "गतिकारकोपपदानां कृद्भिः सह समासवचनं प्राक् सुबुत्पत्तेः" परि० २-२-१९।

उपपन्न **ಉಪಪನ್ನ** (ವಿ೦) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उप + पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अतीन्द्रियेष्वप्युपपन्नदर्शनो बभूव भावेषु दिलीपनन्दनः" रघु० ३-४१। 2. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಡಗೂಡಿರುವ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ. "बभौ च सा तेन सतां मतेन श्रद्धेव साक्षाद्विधिनोपपन्ना" रघु० २-१६। 3. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ಸಹಜವಾದ. "सर्वं सखे त्वय्युपपन्नमेतदुभे ममास्त्रे कुलिशं भवांश्च। वज्रं तपोवीर्यमहत्सु कुण्ठं त्वं सर्वतोगामि च साधकं च" कुमा० ३-१२। 4. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಯುಕ್ತವಾದ, ಅರ್ಹವಾದ.

"उपपन्नमिदमस्मिन् राजनि" शाकु० २। 5. कूडि रुव, तुंबिरुव, पूर्णवागिरुव. "उपपन्नो गुणैः सर्वैः पुत्रो यस्य तु दत्रिमः। सह तैरेव तद्विद्वत्थं संप्राप्तोऽप्यन्यगोत्रतः" मनु० ९-१४१।

उपपात उपपात (पु०) 1. अकस्मात्तागि बरुवुदु, अनिरीक्षितवागि बरुवुदु. 2. नाश, प्रळय. 3. तॊंदरॆ, उपद्रव, विपत्तु. उप + पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

उपपातक उपपातक (न०) महापातकक्कॆ समवाद पाप, महापातकक्किंतलू कडिमॆ शिक्षॆयुळ्ळ पाप. पातयति नरके—पत्लृ (गतौ) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि यानि वै। तानि पातकसंज्ञानि तन्यूनमुपपातकम्"। **उपपातकगळु 49:** 1. गोवधॆ. 2. अयाज्ययाजन. [अनर्हनिंद यागमाडिसुवुदु.] 3. परस्त्रीगमन. 4. आत्मविक्रय. 5. गुरुत्याग. 6. मातृत्याग. 7. पितृत्याग. [इवरिगॆ शुश्रूषॆ माडदिरुवुदु त्याग.] 8. स्वाध्यायत्याग. [ब्रह्मचर्यदिंदिल्लदिरुवुदु मत्तु वेदवन्नू मरॆयुवुदु.] 9. अग्नित्याग. [अग्निकार्य माडदिरुवुदु.] 10. सुतत्याग. [मक्कळ योगक्षेमादिगळन्नु नोडिकॊळ्ळदिरुवुदु.] 11. अण्णनिगिंत मुंचॆ मदुवॆमाडिकॊळ्ळुवुदु. 12. तम्मन मदुवॆय नंतर अण्णनु मदुवॆयागुवुदु. 13. अंतहवरिब्बरिगू कन्यॆयन्नु कॊडुवुदु. 14. अंतहनरिगॆ मदुवॆमाडिसुवुदु. 15. बाह्यसुरतदिंद कन्यॆयन्नु कॆडिसुवुदु. 16. अन्यायबड्डियिंद जीविसुवुदु. 17. ब्रह्मचर्यद लोप. 18. कॆरॆ कट्टि इवुगळ विक्रय. 19. आरामु(तोट)द विक्रय. 20. पत्नियविक्रय. 21. अपत्य (पुत्र) विक्रय. 22. सकालदल्लि उपनयनादि संस्कारविल्लदिरुवुदु. 23. बंधुगळ त्याग. 24. संबळ तॆगॆदुकॊंडु वेदाध्ययन माडिसुवुदु. 25. संबळ कॊट्टु पाठ हेळिसिकॊळ्ळुवुदु. 26. निषिद्धवाद वस्तुगळन्नु विक्रयिसुवुदु. [तिल, अरगु, हालु, मॊसरु मॊदलादुवुगळ विक्रयवु ब्राह्मणनिगॆ निषिद्धवु.] 27. गणिगळल्लि अधिकार. 28. दॊड्ड यंत्रगळन्नु नडॆसुवुदु. 29. धान्यादिगळन्नु नाशपडिसुवुदु. 30. हॆंगसरन्नु अकार्यदल्लि निल्लिसि अदरिंद जीविसुवुदु. 31. माट शून्यगळन्नु माडिसुवुदु. 32. मंत्रगळिंद वशपडिसिकॊळ्ळुवुदु. 33. सौदॆगागि हसिमरवन्नु कडियुवुदु. 34. रोगरुजिनादिगळिल्लदॆ इरुवागदॆवरु अतिथिगळन्नु बिट्टु तनगागि पाकादिगळन्नु माडुवुदु. 35. धाराग्नियन्नु रक्षिसिडदिरुवुदु. 36. कळ्ळतन. 37. साल तीरिसदिरुवुदु. [सालवु लौकिक मत्तु अलौकिकगळिंदु ऎरडु विध. विवरक्कॆ "ऋण" पददल्लि नोडि.] 38. निषिद्धवाद आहार सेवनॆ. 39. यावागलू संगीत नृत्य इवुगळल्लि काल कळॆयुवुदु. 40. श्रुतिस्मृतिविरुद्धवाद 'शास्त्राध्ययन. 41. धान्यवन्नु कदियुवुदु. 42. पशुगळन्नु कदियुवुदु. 43. चिन्नबॆळ्ळिगळ जौर्य. 44. स्त्रीवधॆ. 45. शूद्रवधॆ. 46. वैश्यवधॆ 47. क्षत्रियवधॆ. 48. हॆंडकुडुकन पत्नियसेवनॆ. मत्तु 49. नास्तिकतॆ. [देवरु, परलोकगळिल्लवॆंब बुद्धि.] इवॆल्लवू महापातकक्कॆ समवादुवु. मनु० ११-५१-६६।

उपपातकिन् उपपातकिन् (वि०) महापातकक्कॆ समवाद पापवुळ्ळवनु. उपपातकमस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)।

उपपातिन् उपपातिन् (वि०) अकस्मात्तागि बंद, अनिरीक्षितवागि ऒदगिद, हठात्तागि आगमिसिद. उप+पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपपादक उपपादक (वि०) 1. युक्तियिंद समर्थिसुव, उपपत्तियिंद कूडिद, युक्तियिंद कूडिद. 2. उंटुमाडुव, सृष्टिसुव, उत्पत्तिमाडुव. उप+पद (गतौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपपादन उपपादन (न०) 1. युक्तियिंद समर्थनॆ माडुवुदु, कारण तोरिसि साधनॆ माडुवुदु. 2. विषयवन्नु विवरिसि निर्णयिसुवुदु. उप+पद (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। स्त्रियां "युच्" (३-३-१०७)। **-पादना -पादना.**

उपपादित ಉಪಪಾದಿತ (ವಿ೦) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಿವರಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप + पद (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दिष्टया त्वमसि मे धात्रा भीतेनेवोपपादितः" रघु० १५-१८।

उपपादुक ಉಪಪಾದುಕ (ಪು೦) ದೇವತೆಗಳು, ದೃಷ್ಟ ಕಾರಣಗಳಿಲ್ಲದೆ ಅದೃಷ್ಟಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರು. उपपद्यन्ते — उप + पद (गतौ) + णिच् "उकञ्" (३-२-१५५)। ಜನಕರಾದ ತಾಯಿತಂದೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಅದೃಷ್ಟಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುವವರಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "दिव्योपपादुका देवाः" अम०।

उपपाद्य ಉಪಪಾದ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ. उप+पद(गतौ)+णिच् "यत्" (३-१-९७)। 2. ವಿವರಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. "कार्यं येन त्यजति विधिना स त्वयैवोपाद्यः" मेघ० १-२९। (अव्य०)4. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಕಾರಣ ತೋರಿಸಿ ಸಾಧನೆಮಾಡಿ. 5. ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿ. उप + पद + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

उपपुर ಉಪಪುರ (ನ೦) ಶಾಖಾನಗರ, ನಗರದ ಬಡಾವಣೆ. उप समीपस्थं पुरम्।

उपपुराण ಉಪಪುರಾಣ (ನ೦) (व्यासमहर्षिप्रणीत वाद) ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ (ಇತರ ಋಷಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ) ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳು. (1) ಸನತ್ಕುಮಾರ ಪುರಾಣ. (2) ನಾರಸಿಂಹ ಪುರಾಣ. (3) ವಾಯು ಪುರಾಣ. (4) ಶಿವಧರ್ಮ ಪುರಾಣ. (5) ಆಶ್ಚರ್ಯ ಪುರಾಣ. (6) ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣ. (7) ನಂದಿಕೇಶ್ವರ ಪುರಾಣ. (8) ಔಶನಸ ಪುರಾಣ. (9) ಕಾಪಿಲ ಪುರಾಣ. (10) ವಾರುಣ ಪುರಾಣ. (11) ಕಾಲಿಕಾ ಪುರಾಣ. (12) ಪಾದ್ಮ ಪುರಾಣ. (13) ದೈವ ಪುರಾಣ. (14) ಸೌರ ಪುರಾಣ. (15) ಮಾಹೇಶ್ವರ ಪುರಾಣ. (16) ಶಾಂಬ ಪುರಾಣ. (17) ಪಾರಾಶರ ಪುರಾಣ. (18) ಮಾರೀಚ ಪುರಾಣ. ಇವು ಅಷ್ಟಾದಶ ಉಪಪುರಾಣಗಳು.*

* ಈ ಪುರಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಉಪಪುರಾಣಗಳ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿನ ಗ್ರಂಥಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ರೀತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವೀಭಾಗವತದಲ್ಲಿ (ಸ್ಕಂಧ 1 ಅಧ್ಯಾಯ 3) ಷಡ್ಗಯಮ್— (i) ಮತ್ಸ್ಯ (1) ಮತ್ತು (ii) ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ (2), ಭಡ್ಗಯಮ್—(i) ಭವಿಷ್ಯ (3) ಮತ್ತು (ii) ಭಾಗವತ (4), ತ್ರಿತಯಮ್—(i) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ (5), (ii) ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ (6) ಮತ್ತು (iii) ಬ್ರಾಹ್ಮ (7), ಚತುಷ್ಟಯಮ್—(i) ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ (8), (ii) ವಾಮನ (9), (iii) ವಾಯು (10) ಮತ್ತು (iv) ವಾರಾಹಪುರಾಣಗಳು (11), ಆಗ್ನೇಯ (12), ನಾರದೀಯ (13), ಪಾದ್ಮ (14), ಲೈಂಗ (15), ಕೂರ್ಮ (16), ಸ್ಕಾಂಡ (17), ಗಾರುಡ (18) ಗಳೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ (ಸ್ಕಂಧ 12 ಅಧ್ಯಾಯ 13) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಈ 18 ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯು ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಶೈವಪುರಾಣವು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಗ್ರಂಥ (ಶ್ಲೋಕ) ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ.

उपपुष्पिका ಉಪಪುಷ್ಪಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಆಕಳಿಕೆ, ಆವಳಿಕೆ. उपगता पुष्पमिव विकासभावम्। संज्ञायां "कन्"। "हाफिकाचोपपुष्पिका" हारा०।

उपप्रदान ಉಪಪ್ರದಾನ (ನ೦) 1. ಉತ್ಕೋಚ, ಲಂಚ, ತನ್ನ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೊಡುವ ಹಣ ಮೊದಲಾದುದು. "उपप्रदानैर्मार्जारोऽहितकृत् प्रार्थ्यते जनैः" पञ्चतं० १-१५। 2. ಕಪ್ಪ, ಕಾಣಿಕೆ. 3. ತೆರಿಗೆ, ವಸ್ತುಗಳ ಮಾರಾಟ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುವ ಸುಂಕ. 4. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವಿಕೆ.

उपप्रलोभन ಉಪಪ್ರಲೋಭನ (ನ೦) 1. ಆಸೆ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು, ಮರುಳು ಮಾಡುವುದು. उप+प्र+लुभ (विमोहने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮರುಳು ಮಾಡಿ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೊಡುವ ಧನ, ಪುಸಲಾವಣೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಲಂಚ. उपप्रलोभ्यतेऽनेन — उप+प्र+लुभ कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उपप्लव ಉಪಪ್ಲವ (ಪು೦) 1. ರಾಹು. उप+प्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "केतूपप्लवभौममन्दगतयः षष्ठे तृतीये शुभाः"। 2. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ. "चन्द्रमिवोपप्लवान्मुक्तम्" विक्र० १-११। 3. ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ, ಹಿಂಸೆ. "उपप्लवाय लोकानां धूमकेतुरिवोत्थितः" कुमा० २-३२। 4. ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಬಿರುಗಾಳಿ, ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚು, ಧೂಮಕೇತು ಮೊದಲಾದುದು. "कच्चिन्न वाय्वादिरुपप्लवो वः श्रमच्छिदामाश्रमपादपानाम्" रघु० ५-६। 5. ಅಡ್ಡಿ, ವಿಘ್ನ, ಆತಂಕ. "तौ (अर्थकामौ) हि तत्त्वावबोधस्य दुरुच्छेदावुपप्लवौ" किरा० ११-२०। 6. ಕಷ್ಟ, ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ. "जीवन् पुनः शश्वदुपप्लवेभ्यः प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि" रघु० २-४८।

"उपप्लवः सैंहिकेये विप्लवोत्पातयोरपि" मेदि०। 7. भय, हेदरिके. "नृपा इवोपप्लविनः परेभ्यो धर्मोत्तरं मध्यममाश्रयन्ते" रघु० १३-७। 8. केतु. "उपप्लवः कचः केतुराश्लेषाभव आह्निकः" हारा०।

उपप्लविन् उपप्लविन् (वि०) भयदिंद कूडिद, हेदरिरुव. उपप्लवोऽस्यास्ति–"इनिः" (५-२-११५)। "नृपा इवोपप्लविनः परेभ्यो धर्मोत्तरं मध्यममाश्रयन्ते" रघु० १३-७।

उपप्लाव्य उपप्लाव्य (न०) 1. पांडवरु अज्ञात वासानंतर वासवमाडिद ऒंदु नगर. "राज्ञस्तु वचनं श्रुत्वा धृतराष्ट्रस्य सञ्जयः। उपप्लाव्यं ययौ द्रष्टुं पाण्डवानमितौजसः" भा० उद्योग० २३-१। (वि०)2. अवश्यवागि तॊंदरेपडिसबेकाद, अवश्यवागि पीडिसल्पडुव. उप+प्लुङ्(गतौ)"ण्यत्"(३-१-१२५)।

उपप्लुत उपप्लुत (वि०) तॊंदरेपडिसल्पट्ट, पीडिसल्पट्ट, हिंसिसल्पट्ट. उप+प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "उपप्लुतं पातुमदो मदोद्धतैस्त्वमेव विश्वम्भर विश्वमीशिषे" माघ० १-३८।

उपबन्ध उपबंध (पुं) 1. कूडिसुवुदु, हॆच्चिगॆ सेरिसुवुदु. उप+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. पक्कद गंटु, ऒंदु गंटु भद्रवागि निल्ललु अदर पक्कदल्लि हाकुव मत्ॊंदु सण्ण गंटु. उप समीपे बन्धः।

उपबर्हे उपबर्ह (पुं) 1. तलॆदिंबु. उपबर्ह्यते – बृह (वृद्धौ) "घञ्" (३-३-१९)। 2. कॆळक्कॆ ऐदुमुवुदु, पीडिसुवुदु, जुलुमु माडुवुदु, हिंडुवुदु. उप+बर्हे (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। –बर्हणम् –बर्हणम्. "उच्छीर्षमुपबर्हणम्" वैज०।

उपबृंहण उपबृंहण (न०) हॆच्चुवुदु, अधिकवागुवुदु. उप+बृहि (वृद्धौ) "ल्युट्"(३-३-११५)।

उपबृंहित उपबृंहित (वि०) हॆच्चिद, अधिकवाद. उप+बृहि (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)।

उपभुक्त उपभुक्त (वि०) 1. अनुभविसल्पट्ट, उपयोगिसल्पट्ट. उप+भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "साफल्यं ययुरमराङ्गनोपभुक्ताः" किरा० ७-२८। 2. तिन्नल्पट्ट. "अर्धोपभुक्तेन बिसेन जायां संभावयामास रथाङ्गनामा" कुमा० ३-३७।

उपभुक्ति उपभुक्ति (स्त्री०) 1. अनुभविसुविकॆ, उपयोगिसुविकॆ. 2. तिन्नुविकॆ, ऊट माडुवुदु. उप + भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उपभुञ्जान उपभुञ्जान (वि०) अनुभविसुत्तिरुव. उप+भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "शानच्" (३-२-१२४)। "तपसामुपभुञ्जाना फलान्यपि तपस्विनः" कुमा० ६-१०।

उपभूषण उपभूषण (न०) ऒडवॆगॆ समानवाद घंटॆ, चामर, छत्रि मुंतादुदु. उपमितं भूषणेन। "घण्टाचामरकुम्भादिपात्रोपकरणादिकम्। तद्भूषणान्तरे दद्याद्यस्मात्तदुपभूषणम्"।

उपभृत् उपभृत् (स्त्री०) अरळीमरद ऒंदु यज्ञपात्रॆ, यागदल्लि होमद तुप्पवन्नु इट्टुकॊळ्ळुव पात्रॆ, आज्यपात्रॆ. उपबिभर्ति – उप+डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

उपभोग उपभोग (पुं०) 1. विषयानुभव, सुखपडुविकॆ. उप+भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति" मनु० २-९४। 2. उपयोगिसुविकॆ. "निष्ठ्यूतश्चरणोपभोगसुलभो लाक्षारसः केनचित्" शाकु० ४-४। 3. स्त्रीसंगमु, संभोग. "उपस्थितश्चारुवपुस्तदीयं कृत्वोपभोगोत्सुकयेव लक्ष्म्या" रघु० १४-२४।

उपभोगिन् उपभोगिन् (वि०) विषयानुभव वुळ्ळ, सुखवन्नु अनुभविसुव. उपभोगोऽस्यास्ति -"इनिः" (५-२-११५)।

उपभोग्य उपभोग्य (वि०) अनुभविसलु योग्य वाद. उप + भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "असूत सा नागवधूपभोग्यं मैनाकमम्भोनिधिवद्धसख्यम्" कुमा० १-२०।

उपभोजिन् उपभोजिन् (वि०) तिन्नुव, ऊट माडुव. उप+भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "णिनिः" (३-२-७८)। "उच्छिन्नबलिभिक्षेषु भिन्नकांस्योपभोजिषु" सुश्रुत०।

उपभोज्य उपभोज्य (न०) तिन्नलु योग्यवाद, ऊटमाडलु अर्हवाद. उप+भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

उपमन्त्रण ಉಪಮಂತ್ರಣ (ನ೦) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. उप + मन्त्रि (गुप्तभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸವಿನಾತಿನಿಂದ ಬೇಡುವುದು, ಮೃದುವಚನದಿಂದ ಮನವೊಲಿಸುವುದು. "भासनोपसंभाषाज्ञानविमत्युपमन्त्रणेषु वदः" पा० सू० १-३-४७। 3. ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು.

उपमन्यु ಉಪಮನ್ಯು (ಪುಂ) ಧೌಮ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯ. [ಈ ಋಷಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಧೌಮ್ಯರ್ಷಿಯು ಕೊಟ್ಟ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಹಿಸಿ ಕೊಂಡು ಅವರ ಮೆಚ್ಚಿಗೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದನು.]

उपमर्द ಉಪಮರ್ದ (ಪುಂ) 1. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. उप+मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹಿಂಡುವುದು, ಹಿಸುಕುವುದು. "अन्यासु तावदुपमर्दसहासु भृङ्ग लोलं विनोदय मनः सुमनोलतासु" सा० द०। 3. ಧಾನ್ಯಗಳ ಹೊಟ್ಟು ಬಿಡಿಸುವುದು. ಭಾವೆ "ल्युट्" (३-३-११५)। **-मर्दनम् -ಮರ್ದನಮ್.**

उपमा ಉಪಮಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. उपमीयते—उप+मा (माने) भावे "अङ्" (३-३-१०६)। "उपमां ययावरुणदीधितिभिः परिमृष्टमूर्धनि तमालतरौ" किरा० ६-२३। 2. (ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳ) ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ. उपमीयतेऽनया—उप+मा करं० "अङ्" (३-३-१०६)। 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳಿಗೆ ಚಮತ್ಕಾರಜನಕವಾದ ಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವಕಡೆ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "उपमा यत्र सादृश्यलक्ष्मीरुल्लसति द्वयोः। हंसीव कृष्ण ते कीर्तिः स्वर्गं गामवगाहते" चन्द्रा०। 4. ಉಪಮಾನ, ಹೋಲಿಕೆಯ ವಸ್ತು. "यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता" गीता ६-१९। "अपि लङ्घितमध्वानं बुबुधे न बुधोपमः" रघु० १-४७।

उपमातृ ಉಪಮಾತೃ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಧಾತ್ರಿ, ದಾದಿ, ಸಾಕುತಾಯಿ. उपमिता मात्रा। [ತಾಯಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಸಾಕುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು]. 2. ತಾಯಿಗೆ ಸಮಾನರಾದ—(1) ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರಿಯರು. (2) ತಂದೆಯ ಸಹೋದರಿಯರು. (3) ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ದೊಡ್ಡಪ್ಪಂದಿರ ಹೆಂಡತಿಯರು. (4) ಸೋದರ ಮಾವನ ಹೆಂಡತಿ. (5) ಹೆಂಡತಿಯ ತಾಯಿ ಮತ್ತು (6) ಹಿರಿಯಣ್ಣನ ಹೆಂಡತಿ. "मातृष्वसा मातुलानी पितृव्यस्त्री पितृष्वसा। श्वश्रूः पूर्वजपत्नी च मातृतुल्याः प्रकीर्तिताः"। (वि०) 3. ಹೋಲಿಸುವವನು, ಸಾದೃಶ್ಯಕೊಡುವವನು. उपमाति—उप+मा (माने) "तृच्" (३-१-१३३)। "अस्याधिकस्योपमयोपमाता" नैष० ७-१६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-मात्री -ಮಾತ್ರೀ.**

उपमान ಉಪಮಾನ (ನ೦) 1. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯ. उप+मा (माने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಹೋಲಿಕೆಯ ವಸ್ತು, (ಉಪಮೇಯಕ್ಕೆ) ಯಾವುದರ ಹೋಲಿಕೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುವುದೋ ಅದು. उपमीयतेऽनेन—उप+मा करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। चन्द्र इव मुखम् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಖಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಉಪಮಾನ. "उपमानस्यापि सखे प्रत्युपमानं वपुस्तस्याः" विक्र० २-३। 3. ಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನ, ಹೋಲಿಕೆಯಿರುವುದೆಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಉಪಮಿತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಗವಯ ಪದವಾಚ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಣಿ ಯಾವುದೆಂದು ತಿಳಿಯದವನು "गोसदृशो गवयः" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಗವಯದಲ್ಲಿ ಗೋಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಅದರ (ಗವಯ ಪದದ) ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಈ ಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನವು ಉಪಮಾನ. ಇದು ಉಪಮಿತಿಗೆ ಸಾಧನ (ಕರಣ)ವಾಗುವುದು. संज्ञासंज्ञिसंबन्धप्रतीतिरुपमितिः। उपमितिकरणमुपमानम्।

उपमित ಉಪಮಿತ (ವಿ೦) 1. ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಲಿಕೆಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಉಪಮೇಯ). उप + मा (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। पुरुषो व्याघ्र इव ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಿಗೆ ವ್ಯಾಘ್ರದ ಹೋಲಿಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷನು ಉಪಮಿತ (ಉಪಮೇಯ). "उपमितं व्याघ्रादिभिः सामान्याप्रयोगे" पा० सू० २-१-५६। 2. ಉಪಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "गोसदृशो गवयः" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಗವಯದಲ್ಲಿ ಗೋಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ गवयो गोपदवाच्यः ಎಂದು ಗವಯಪದಾರ್ಥವು ಉಪಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಗವಯವು ಉಪಮಿತ.

उपमिति ಉಪಮಿತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. उप + मा (माने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "कुतः परं भव्यमहो महीयसी तदाननस्योप-

मितौ दरिद्रता" नैष० १-२४। 2. साधारण धर्म. उप + मा कर० "क्विन्"। 3. उपमालंकार. 4. सा दृ श्य ज्ञा न द फल; सादृश्यज्ञान दिंदुंटागुव गवयादि पदार्थज्ञान. गवय दल्लि गोसादृश्य ज्ञानवुंटागि गवय पद वाच्यवु यावुदेंदु तिळियुवुदे उपमिति.

उपमेय उपमेय (न०) प्रकृत, वर्ण्य, प्रसिद्ध वाद ऒंदु वस्तुविनॊडने होलिसल्पडुव वस्तु. चन्द्र इव मुखम् ऎंबल्लि मुखक्कॆ चंद्रन होलिकॆ कॊडुवुदरिंद मुखवु उपमेय. उपमीयतेऽसौ—उप+मा (माने) "यत्" (३-१-९७)। "भूयिष्ठमासीदुपमेयकान्तिर्मयूरपृष्ठाश्रयिणा गुहेन" रघु० ६-४।

उपमेयोपमा उपमेयोपमा (स्त्री०) अर्थालंकारद ऒंदु भेद; ऒंदु वाक्यदल्लि वर्णित वाद प्रसिद्धोपमान मत्तु उपमेय गळन्नु वाक्यांतरदल्लि पर्यायवागि उपमानवन्नु उपमेयवन्नागियू, उपमेयवन्नु उपमानवन्नागियू वर्णिसुवुदु उपमेयोपमालंकारवागुवुदु. "पर्यायेण द्वयोस्तच्चेदुपमेयोपमा मता। धर्मोऽर्थ इव पूर्णश्रीरर्थो धर्म इव त्वयि" चन्द्रा०। इल्लि मॊदलनेय वाक्यदल्लि धर्मवु उपमेयवागियू, अर्थवु उपमानवागियू वर्णिसल्पट्टु ऎरडनेय वाक्यदल्लि अर्थवु उपमेयवागियू, धर्मवु उपमानवागियू वर्णितवागिरुवुदरिंद उपमेयोपमालंकार.

उपयत् उपयत् (वि०) समीपक्कॆ बंदु सेरुव, हत्तिरक्कॆ बरुव. उप + इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यती –यन्ती. "ललिताः सखीरिव बृहज्जघनाः सुरनिम्नगामुपयतीः सरितः" किरा० ६-१६।

उपयन्तृ उपयंतृ (पु०) (विवाह माडिकॊळ्ळुव) पति, मदुवणिग, वर. उप+यम (उपरमे) "तृच्" (३-१-१३३)। "अथोपयन्तारमलं समाधिना न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत्" कुमा० ५-४५।

उपयम उपयमु (पु०) 1. विवाह, मदुवॆ. उप+यम (उपरमे) "अप्" (३-३-६३)। "कन्यात्वजातोपयमा सलज्जा नवयौवना" सा० द०। [विवरक्कॆ "उद्वाह" पददल्लि नोडि.] 2. अंकॆ, हतोटि, निर्बंध. (अव्य०) 3. यमन समीप. "उपयमं नयतीति मन्ये" चं० रा०।

उपयमन उपयमन (न०) 1. विवाह, मदुवॆ. उप + यम (उपरमे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. हतोटिगॆ तरुवुदु, निर्बंधदल्लिडुवुदु.

उपयाचक उपयाचक (वि०) हत्तिरक्कॆ बंदु बेडुव, समीपक्कॆ बंदु याचिसुव. उप+ड्वु याचृ (याच्ञायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपयाचन उपयाचन (न०) हत्तिरक्कॆ बंदु याचिसुवुदु, समीपक्कॆ बंदु बेडुवुदु. उप+ड्वु याचृ (याच्ञायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपयाचित उपयाचित (न०) 1. हत्तिरक्कॆ बंदु बेडुवुदु. उप+ड्वु याचृ (याच्ञायाम्) "क्तः" (३-३-११४)। 2. देवर सन्निधिगॆ बंदु प्रार्थिसि कॊळ्ळुवुदु, हरकॆ. (वि०) 3. हत्तिरक्कॆ बंदु याचिसल्पट्ट, समीपदल्लि प्रार्थिसल्पट्ट. कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "त्वया पुरस्तादुपयाचितो यः सोऽयं वटः श्याम इति प्रतीतः" रघु० १३-५३। 4. इष्टसिद्धिगागि देवतॆगळिगॆ कॊडुव बलि, देवतॆगळिगॆ अर्पिसुवुदागि हेळिकॊंड पशु मॊदलादुदु. "उपयाचितदानेन यतो देवा अभीष्टदाः" पञ्चतं०। "अद्य मया भगवत्याः करालायाः प्रागुपयाचितं स्त्रीरत्नमुपहर्तव्यम्" मालती० ५।

उपयाचितक उपयाचितक (न०) "उपयाचित" पदद अर्थ. "कृतविविधदेवतोपयाचितकानि सिद्धायतनानि" काद०। "यद्दीयते तु देवेभ्यो मनोराज्यस्य सिद्धये। उपयाचितकं दिव्यदोहदं तद्विदुर्बुधाः" हारा०।

उपयात उपयात (वि०) हत्तिरक्कॆ बंद. उप+या (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)।

उपयान उपयान (न०) समीपक्कॆ बरुवुदु, हत्तिरक्कॆ बरुवुदु. उप + या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "हरोपयाने त्वरिता बभूव स्त्रीणां प्रियालोकफलो हि वेषः" कुमा० ७-२२।

उपयाम उपयामु (पु०) 1. विवाह, मदुवॆ. उप+यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. यज्ञद ऒंदु मरद पात्रॆ.

उपयायिन् उपयायिन् (वि०) समीपिसुव, हत्तिरक्के बरुव. उप+या (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपयुक्त उपयुक्त (वि०) 1. "उपयोगिसल्पट्ट, अनुभविसल्पट्ट. उप + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. उपयोगक्के बरुव, केलसक्के बरबहुदाद. 3. न्यायवाद, योग्यवाद.

उपयुज्यमान उपयुज्यमान (वि०) उपयोगिसल्पडुत्तिरुव. उप+युजिर् (योगे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

उपयोग उपयोग (पु०) 1. उपकार, कार्यसिद्धिगे अनुकूलवागिरुविके. उप+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "व्रजन्ति विद्याधरसुन्दरीणा-मनङ्गलेखक्रिययोपयोगम्" कुमा० १-७। 2. आचरणे, कार्यसिद्धिगे अनुकूलवाद केलस. 3. भोजन. "औषधान्नविहाराणामुपयोगं सुखावहम्"। 4. नियमपूर्वकवाद विद्या स्वीकार. "आख्यातोपयोगे" पा० सू० १-४-२९।

उपयोगिन् उपयोगिन् (वि०) 1. कार्यसाधनेगे अनुकूलवाद. उप + युजिर् (योगे) "घिनुण्" (३-२-१४२)। 2. प्रयोजनकरवाद, उपयुक्तवाद, केलसक्के बरुव. 3. न्यायवाद, योग्यवाद. उपयोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 4. सुखसाधनवाद वस्तु. "अस्ति कन्यारत्नं मे गृह्यतामुपयोगि चेत्"।

उपरक्त उपरक्त (पु०) राहुविनिंद हिडियल्पट्ट— 1. सूर्य. 2. चंद्र. उप + रञ्ज (रागे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. राहु. 4. बण्णदिंद बळियल्पट्ट, बण्णदल्लि अद्दल्पट्ट. 5. व्यसनदिंद पीडितनाद, दुःखाक्रांतनाद. "उपरक्तस्तु स्वर्भानौ व्यसनातुरे। राहुग्रस्तार्कशशिनोः" हेम०। 6. कंपगेमाडल्पट्ट. "द्विषद्द्वेषोपरक्ताङ्ग-सङ्गिनीः स्वेदविप्रुषः" माघ० २-१८। 7. संबंध हॊंदिद. "स्वोपरक्तबुद्धिविषयीकरणम्"।

उपरक्ष उपरक्ष (पु०) अंगरक्षक, समीपदल्लिद्दु कापाडुवनु, मृगावलु. (Body-Guard). उपरक्षति—उप+रक्ष (पालने) "अच्" (३-१-१३४)।

उपरक्षण उपरक्षण (न०) रक्षणेगागि सैन्यवन्नु नेविसुविके, पहरि, कावलु. उप+रक्ष (पालने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपरत उपरत (वि०) 1. केलसदिंद विश्रांति हॊंदिद, विरामुहॊंदिद. उप+रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "भयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः" गीता २-३५। 2. मृतिहॊंदिद. 3. निंतुहोद, बिडुवुहॊंदिद. "रजस्युपरते साध्वी स्नानेन स्त्री रजस्वला" मनु० ५-६६। 4. प्रपंचदल्लि बेसरहॊंदिद, इहलोकदल्लि असह्य बुद्धिहुट्टिद, विरक्तनाद (संन्यासि).

उपरति उपरति (स्त्री०) 1. केलसदिंद विश्रांति हॊंदुवुदु, विराम हॊंदुवुदु. उप+रमु (क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. विषयगळिंद मनस्सन्नु तडेयुवुदु. 3. मृति हॊंदुवुदु. 4. आसेयन्नु तॊरेयुवुदु, वैराग्यहॊंदुवुदु.

उपरत्न उपरत्न (न०) केळदर्जियु रत्न, रत्नक्के सवानवाद रंगून् वज्र मॊदलादुदु. "उपरत्नानि काचश्च कर्पूरोऽश्मा तथैव च। मुक्ता शुक्तिस्तथा शङ्ख इत्यादीनि बहून्यपि। गुणा यथैव रत्नानामुपरत्नेषु ते तथा। किन्तु किञ्चित्ततो हीना विशेषोऽयमुदाहृतः"।

उपरथ्या उपरथ्या (स्त्री०) चिक्करस्ते, कडिदाद दारि.

उपरम उपरम (पु०) "उपरति" पदद अर्थ. उप+रमु (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१८)।

उपरमण उपरमण (न०) 1. विश्रांति, विराम. 2. निंतुहोगुवुदु, बिडुवु. 3. वैराग्य हॊंदुवुदु, प्रापंचिक सुखदिंद निवृत्ति हॊंदुवुदु. उप + रमु (क्रीडायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपरस उपरस (पु०) पादरसदंतिरुव गंधक मॊदलादुदु. उपमितो रसेन।

उपराग उपराग (पु०) 1. सूर्य-चंद्रर ग्रहण, राहुवु सूर्य चंद्ररन्नु आक्रमिसुवुदु. उप + रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१८)। "चन्द्रोपरागं प्रति तु केनापि विप्रलब्धासि" मुद्रा० १।

"उपरागान्ते शशिनः समुपगता रोहिणी योगम्" शाकु० ७-२२। 2. आरुण्य, कैंपु. "कोपोपराग-जनितां तु मुखेन्दुबिम्बे हर्तुं क्षमो यदि परं करुणा मयि स्यात्" रत्ना० ३-१४। 3. राहु. 4. अविनय, अविधेयते. 5. निंदे, दूषणे, बैगळु. 6. व्यसन, दुःख. 7. उपद्रव, तॊंदरॆ, दुर्घटनॆ, विपत्तु. "बिभर्षि चाकारमनिर्वृतानां मृणालिनी हैममिवोपरागम्" रघु० १६-७। "उप-रागस्तु पुंसि स्यात् राहुग्रासेऽर्कचन्द्रयोः। दुर्नये ग्रहकल्लोले व्यसनेऽपि निगद्यते" मेदिं। 8. ऒंदु वस्तुविन गुणवु अदर हत्तिरविरुव वस्तुविनल्लि सेरुवुदु; रत्नद कैंपुबण वु अदर हत्तिरविरुव स्फटिकदल्लि संक्रांतवागुवुदु उपरागवु.

उपराम उपरामु (पुं) 1. विश्रांति, विरामु. उप + रम् (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. बिडुवु, निलुगडॆ, निल्लिसुवुदु.

उपराव उपरावु (पुं) हत्तिरद शब्द, समीप दल्लाद सद्दु. उप समीपे रावः।

उपरि उपरि (अव्यं) 1. मेलुगडॆ, मेलुभाग. 2. मेलुगडॆयिंद, मेलुभागदिंद. 3. मेलुगडॆयल्लि, मेलुभागदल्लि. ऊर्ध्वं "रिल्" उपादेशश्च (५-३-३१)। ऊर्ध्वं शब्दद प्रथमा, पंचमि मत्तु सप्तमि विभक्तिगळ ऎल्ल अर्थवन्नू "उपरि" पदवु कॊडुवुदु. ऊर्ध्वं नगरम्। ऊर्ध्वा वसतिः। ऊर्ध्वात् पुरात् ऊर्ध्वाया वा वसतेरागतः। ऊर्ध्वे नगरे ऊर्ध्वायां वा वसतौ वसति ई ऎल्ल अर्थगळल्लू "उपरि" पदवु प्रयोगिसल्पडुवुदु. "त्वय्यासन्ने नयनमुपरिस्पन्दि शङ्के मृगाक्ष्या मीनक्षोभाच्चलकुवलयश्रीतुलामेष्यतीति" मेघ० २-३२। "अवाङ्मुखस्योपरि पुष्पवृष्टिः पपात विद्याधर-हस्तमुक्ता" रघु० २-६०। "उपर्युपरि पश्यन्तः सर्व एव दरिद्रति" हितो० २-२। "रामाणामुपरि विवस्वतः स्थितानां नासेदे चरितगुणत्वमातपत्रैः" किरा० ७-२। 4. इदल्लदॆ, इन्नू अधिकवागि, इन्नू मॆय्यॆ. "शतान्युपरिचैवाष्टौ तथा भूयश्च सप्ततिः" भा०। 5. अनंतर, बळिक, तरुवायि. "सर्पिः पीत्वोपरि पयः पिबेत्" सुश्रुत०। "मुहूर्तादुपरि उपाध्यायश्चेदागच्छेत्" सि० कौ०।

उपरिचर उपरिचर (पुं) 1. जेदिदेशद वसु वॆंब ऒब्ब राज. [इवनु इंद्रनोडनॆ स्नेह बॆळॆसिकॊंडु इवनिंद विमानवन्नु संपादिसि सदा अदरल्लॆ संचरिसुत्तिद्दुदरिंद इवनिगॆ उपरिचरनॆंब हॆसरायितु. ऒंदु दिन इवनु इंद्रध्वजवन्नु पूजिसुत्तिद्दुदन्नु कंडु इंद्रनु बहळ संतोषगॊंडु इदे रीति नन्न पूजॆयन्नु नडॆयिसुव प्रतियॊब्ब राजन राज्यदल्लू ऐश्वर्य, विजय मुंतादुदु सदा नॆलॆसलॆंदु अनुग्रहिसिदनु. ई राजनॆ इंद्रध्वजद पूजॆयन्नु आरंभिसिदुदु. उपरिचरवसुवु ऒम्मॆ ऋतुकालदल्लिद्द तन्न पत्नियन्नु स्मरिसिकॊंडाग अतन वीर्यवु स्खलितवागुवुदु. अदन्नु नुंगिद ऒंदु मीनिन गर्भदल्लि मत्स्यराजनॆंब ऒब्ब मगनू, मत्स्यगंधॆयॆंब ऒब्ब मगळू हुट्टिदरु. ई मत्स्यगंधॆयॆ कन्यावस्थॆयल्लि पराशररिंद वेदव्यासरन्नु पडॆद मत्तु शंतनु महाराजनन्नु मदुवॆयादळ सत्यवति.] "स तां पूजां महेन्द्रस्तु दृष्ट्वा देवः कृतां शुभाम्। वसुना राजमुख्येन प्रीतिमानब्रवीत्प्रभुः। ये पूजयिष्यन्ति नरा राजानश्च महं मम। कारयिष्यन्ति च मुदा यथा चेदिपतिर्नृपः। तेषां श्रीर्विजयश्चैव सराष्ट्राणां भविष्यति। तेषां स्फीतो जनपदो मुदितश्च भविष्यति। एवं महात्मना तेन महेन्द्रेण नराधिपः। वसुः प्रीत्या मघवता महाराजोऽभिसत्कृतः" भा० आदि० ६४। (वि०)2. मेलुगडॆ संचरिसुव. उपरि चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

उपरितन उपरितन (वि०) मेलुभागदल्लिरुव, मेलुगडॆयल्लिरुव. उपरि भवः "ट्युल्" तुट् च (४-३-२३)।

उपरिष्टात् उपरिष्टात् (अव्यं) "उपरि" पदद अर्थ. ऊर्ध्वं "रिष्टातिल्" उपादेशश्च (५-३-३१)। "स्फुटतरमुपरिष्टादल्पमूर्तेर्ध्रुवस्य स्फुरति सुरमुनीनां मण्डलं व्यस्तमेतत्" माघ० ११-३।

उपरीतक उपरीतक (पुं) संभोगकालद ऒंदु विध बंध. "ऊरावेकपदं कृत्वा द्वितीयं स्कन्धसंस्थितम्। नारीं कामयते कामी बन्धः स्यादुपरीतकः" रतिमं०।

उपरुद्ध उपरुद्ध (वि॰) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप + रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अयमतिजरठाः प्रकामगुर्वीरलघुविलम्बिपयोधरोपरुद्धाः" माघ॰ ४-२९। 2. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "ततः समन्तादुपरुद्धं कुसुमपुरमवलोक्य....." मुद्रा॰ २। 3. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊದ್ದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपरूपक उपरूपक (न॰) ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ, ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯದ ಹತ್ತು ವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ರೂಪಕ. उपगतं रूपकं दृश्यकाव्यम् सादृश्येन। **उपरूपकगळु:** (1) नाटिका, (2) त्रोटक, (3) गोष्ठी, (4) सट्टक, (5) नाट्यरासक, (6) प्रस्थान, (7) उल्लाप्य, (8) काव्य, (9) प्रेंखण, (10) रासक, (11) संलापक, (12) श्रीगदित, (13) शिल्पक, (14) विलासिका, (15) दुर्मल्लिका, (16) प्रकरणी, (17) हल्लीश मत्तु (18) भाणिका ಎಂದು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ. सा॰ द॰ ६-४-६। [लक्षण गळिगे आयाा पदगळल्लि नोडि].

उपरोध उपरोध (पु॰) 1. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕ, ವಿಘ್ನ. उप + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "तपोवननिवासिनामुपरोधो माभूत्। एतावत्येव रथं स्थापय यावदवतरामि" शाकु॰ १। 2. ತೊಂದರೆ, ಉಪದ್ರವ, ಪೀಡೆ, ತ್ರಾಸ. 3. ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ, ಮರೆಮಾಡುವಿಕೆ. "शरत्प्रमृष्टाम्बुधरोपरोधः शशीव पर्याप्तकलो नलिन्याः" रघु॰ ६-४४। 4. ಆಕ್ರಮಿಸುವಿಕೆ, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವಿಕೆ.

उपरोधक उपरोधक (न॰) 1. ಒಳಗಡೆಯ ಕೋಣೆ, ಒಳಭಾಗದ ಕೊಠಡಿ. (वि॰) 2. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ, ತಡೆಯುವ, ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವ. उप + रुधिर् (आवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ. 4. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–रोधिका** –रोधिका.

उपरोधन उपरोधन (न॰) 1. "उपरोध" पदद अर्थ. उप+रुधिर् (आवरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि॰)2. "उपरोधक" पदद अर्थ. कर्तृ॰ "ल्युः" (३-१-१३४)।

उपरोधिन् उपरोधिन् (वि॰) "उपरोधक" पदद अर्थ. उप+रुधिर् (आवरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "सुखानि सोऽभुङ्क्त सुखोपरोधि वृत्तं हि राज्ञामुपरुद्धवृत्तम्" रघु॰ १८-१८।

उपल उपल (पु॰) 1. ಕಲ್ಲು, ಶಿಲೆ, ಬಂಡೆ. उप लाति—ला (आदाने) "कः" (३-१-१३६)। "विततशीकरराशिभिरुच्छ्रितैरुपलरोधविवर्तिभिरम्बुभिः" किरा॰ ५-१५। "उपलशकलमेतद्भेदकं गोमयानाम्" मुद्रा॰ ३-१५। 2. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಶಿಲೆ, ರತ್ನ, ಮಣಿ. "दन्तोज्ज्वलासु विमलोपलमेखलान्ताः सद्रत्नचित्रकटकासु बृहन्नितम्बाः" माघ॰ ४-४०। 3. ಮರಳು. (स्त्री॰) –ला–लाः. 4. ಬೆಣಚುಕಲ್ಲು. 5. ಸಕ್ಕರೆ. "उपलो ग्रावरत्नयोः। उपला तु शर्करायाम्" हेम॰।

उपलक्षक उपलक्षक (वि॰) 1. ಸೂಚಿಸುವ, ತಿಳಿಸುವ, ತೋರಿಸುವ. उप + लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತಿಳಿಯುವ, ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ನೋಡುವ. "मेधावी वाक्पटुः प्राज्ञः परचित्तोपलक्षकः। धीरो यथोक्तवादी च एष दूतो विधीयते"।

उपलक्षण उपलक्षण (न॰)1. ನೋಡುವಿಕೆ, ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಅರಿಯುವಿಕೆ. उप+लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वेलोपलक्षणार्थमादिष्टोऽस्मि तत्रभवता प्रवासादुपावृत्तेन काश्यपेन" शाकु॰ ४। 2. ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ, ತೋರಿಸುವಿಕೆ, ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. 3. (अजहत् स्वार्थलक्षणेयिंद) ತನ್ನ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. "काकेभ्यो दधि रक्ष्यताम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ काक ಪದವು अजहत् स्वार्थलक्षणेयिंद ಕಾಗೆಗಳನ್ನೂ, ಇತರ ನಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದು. "स्वार्थं प्रतिपादकत्वे सति स्वार्थसदृशेतरार्थप्रतिपादकत्वमुपलक्षणत्वम्"। 4. ಒಂದು ವಿಶೇಷ್ಯ (ವಸ್ತು) ವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಬೇಕಾದ ಗುರುತು, ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಶೇಷ್ಯದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಅದರ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ವಿಶೇಷ್ಯ (ವಸ್ತು) ವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದ ಗುರುತು. "काकवत् देवदत्तगृहम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕಾಗೆಯಿಂದ ಗುರ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವದತ್ತನ ಮನೆಯು (ವಿಶೇಷ್ಯವು) ಕಾಗೆಯು ಹಾರಿಹೋದ ನಂತರವೂ ಅದರ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಅದೇ ಮನೆಯೆಂದು ಗುರ್ತಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಕಾಗೆಯು ಉಪಲಕ್ಷಣ.

उपलधिप्रिय **ಉಪಲಧಿಪ್ರಿಯ** (पुं) ಚಮರೀಮೃಗ. वालधिःप्रियोऽस्य। पृषो०।

उपलब्ध **ಉಪಲಬ್ಧ** (वि०)1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उप+डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "तस्मिन् गते द्यां सुकृतोपलब्धां तत्संभवं शङ्खणमर्णवान्ता" रघु० १८-२२। 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रवृत्तावुपलब्धायां तस्याः संपातिदर्शनात्" रघु० १२-६०।

उपलब्धवत् **ಉಪಲಬ್ಧವತ್** (वि०) 1. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. उप + डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿದಿರುವ, ಅರಿತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** **-ವತೀ**.

उपलब्धार्थ **ಉಪಲಬ್ಧಾರ್ಥ** (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. उपलब्धोऽर्थो येन। स्त्रियां **-लब्धार्था** **-ಲಬ್ಧಾರ್ಥಾ**. 2. ನಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕಥೆ. "आख्यायिकोपलब्धार्था" अम०।

उपलब्धि **ಉಪಲಬ್ಧಿ** (स्त्री०)1. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ. 2. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. उप + डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उपलब्धृ **ಉಪಲಬ್ಧೃ** (पुं)1. ಆತ್ಮ, ಜೀವ. (वि०)2. ಹೊಂದುವ, ಪಡೆಯುವ. उप + डु लभष् (प्राप्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। 3. ತಿಳಿಯುವ, ಅರಿಯುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-लब्ध्री** **-ಲಬ್ಧ್ರೀ**.

उपलभ्य **ಉಪಲಭ್ಯ** (वि०) 1. ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. उप + डु लभष् (प्राप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಅರಿಯಬಹುದಾದ. (अव्य०)3. ಹೊಂದಿ, ಪಡೆದು. 4. ಅರಿತು, ತಿಳಿದು. उप + डु लभष् "ल्यप्" (७-१-३७)।

उपलम्भ **ಉಪಲಂಭ** (पुं)1. ಲಾಭ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ. उप+डु लभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। नुम् (७-१-६७)। 2. ಹಿಂದಿನ ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ಅನುಭವ. "मम हि संप्रति प्राक्तनोपलम्भसंभावितात्मनः संस्कारस्य" मालती० ५। 3. ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-लम्भनम्** **-ಲಂಭನವ್**. ಉತ್ಪತ್ತಿ. "चन्द्रं विना तदुपलम्भनहेतुभूतं क्षीरोदमाश्रयति किं तृषितश्चकोरः" चं० रा०।

उपलालन **ಉಪಲಾಲನ** (न०) ಪ್ರೀತಿಸುವುದು, ಮುದ್ದಾಡುವುದು. उप+लल (ईप्सायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपलालित **ಉಪಲಾಲಿತ** (वि०) ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುದ್ದಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप + लल (ईप्सायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपलिङ्ग **ಉಪಲಿಂಗ** (न०) ಭವಿಷ್ಯದ ಅನಿಷ್ಟದ ಸೂಚನೆ, ಅಪಶಕುನ, ಭೂಕಂಪ ಮೊದಲಾದ ಉಪದ್ರವ. "उपलिङ्गं त्वरिष्टं स्यादजन्यं डिम्बविप्लवौ" वैज०।

उपलेप **ಉಪಲೇಪ** (पुं) 1. ಬಳಿಯುವುದು, ಪೂಸುವುದು. उप+लिप (उपदेहे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಗಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಾರಿಸುವುದು.

उपलेपन **ಉಪಲೇಪನ** (न०)1. ಬಳಿಯುವುದು, ಪೂಸುವುದು. उप+लिप (उपदेहे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಗಣಿಯಿಂದ ಸಾರಿಸುವುದು. "तत्रैव देवायतने संमार्जनोपलेपनमण्डनादिकं कर्म समाज्ञापयति" पञ्चतं०।

उपलेपिन् **ಉಪಲೇಪಿನ್** (वि०) 1. ಬಳಿಯುವ, ಪೂಸುವ. उप+लिप (उपदेहे) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಸಗಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಾರಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-लेपिनी** **-ಲೇಪಿನೀ**.

उपवक्तृ **ಉಪವಕ್ತೃ** (वि०) 1. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿರುವ (न्यूनातिरेकगळन्नु नोडि कॊळ्ळुव) ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಬ್ರಹ್ಮ. उपवक्ति उपदिशति उपपश्यति वा — उप + वच (परिभाषणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಲಹೆಕೊಡುವವನು, ಸದಸ್ಯ. "उपवक्ताऽध्वर्युप्रभृतीनां सर्वेषां कर्मणामनुज्ञार्थमित्थं प्रणयेत्यादिरूपस्य वाक्यस्य वक्ता सन् ब्रह्मासि सर्वेषां कर्मणामवैकल्यार्थमुपद्रष्टा सदस्यो वासि" भा०।

उपवन **ಉಪವನ** (न०) 1. ಉದ್ಯಾನ, ಕೈತೋಟ. उपमितं वनेन। "पाण्डुच्छायोपवनवृतयः केतकैः सूचिभिन्नैः" मेघ० १-२३। (अव्य०) 2. ಅರಣ್ಯದ ಸವಿಾಪ.

उपवर्णन **ಉಪವರ್ಣನ** (न०) 1. ವಿವರವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. उप + वर्ण (वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವುದು, ಬಣ್ಣಹಾಕುವುದು.

उपवर्तन उपवर्तन (न०) 1. देश, जनपद. 2. ಒಂದು ಜಿಲೆ, ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮುದಾಯ. 3. ಒಂದು ಮಂಡಲ, ರಾಷ್ಟ್ರ, ನೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹ. "उपवर्तनमप्यस्मिन् मण्डलं तैः शताधिकैः" वैज०। 4. ತಾಲ್ಲೂಕು, ತಹಶೀಲು. उपेत्य वर्तन्तेऽत्र—वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "तस्योपवर्तनेऽप्येको न श्रुतो गोत्रभित् क्वचित्" काशीखं०। 5. ಕುದುರೆಯು ಹೊರಳಾಡುವ ಜಾಗ. "कर्तनं धूलिलुठितं वर्तनं तूपवर्तनम्" वैज०।

उपवसथ उपवसथ (पु०) ಗ್ರಾಮ, ಹಳ್ಳಿ. उपेत्य वसत्यत्र—वस (निवासे) "अथः" (उ० ३-११६)।

उपवस्त उपवस्त (न०) ಉಪವಾಸ, ಊಟಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. उप+वसु(स्तम्भे)भावे "क्तः"(३-३-११४)।

उपवस्ति उपवस्ति (स्त्री०) ಆಶ್ರಯ, ಆಲಂಬನ, ಆಧಾರ. उप+वसु (स्तम्भे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उपवाक् उपवाक् (पु०) ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಣೆ. उपेत्य वक्ति—वच (परिभाषणे) "घञ्" (३-३-१८)।

उपवसत् उपवसत् (वि०) 1. ಊಟಮಾಡದಿರುವ. उप+वस (निवासे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वसन्ती** –वसंतीः.

उपवास उपवास (पु०) 1. ಊಟಮಾಡದಿರುವುದು. उप+वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१८)। "समाचराचारमुपात्तशस्त्रो जपोपवासाभिषवैर्मुनीनाम्" किरा० ३-२८। ಉಪವಾಸವು ನಿತ್ಯ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಮತ್ತು ಕಾಮ್ಯಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಏಕಾದಶಿ, ಶಿವರಾತ್ರಿ ಮುಂತಾದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಉಪವಾಸವು, "दशम्यां नियताहारो मांसमैथुनवर्जितः। एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि" ಎಂದು ಭೋಜನವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದುದು. ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪವಾಗಿ "अहं प्रातस्त्र्यहं सायं त्र्यहमद्यादयाचितम्। त्र्यहं परञ्च नाश्नीयात् प्राजापत्यं चरन् द्विजः" मनु० ११-२११। ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಂತೆ ಮಾಡುವ ಉಪವಾಸವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ. "अमावास्या द्वादशी च संक्रान्तिश्च विशेषतः। एताः प्रशस्तास्तिथयः भानुवारस्तथैव च। अत्र स्नानं जपो होमो देवतानां च पूजनम्। उपवासस्तथा दानमेकैकं पावनं स्मृतम्" ಎಂಬಂತೆ ಈ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಉಪವಾಸವು ಕಾಮ್ಯ. ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಪ್ರಾಣದಯೆ, ಸಹನೆ, ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗ, ಆಕಾರ್ಪಣ್ಯ, ನಿಃಸ್ಪೃಹತೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳೊಡನೆ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಸಂಗೀತ ನೃತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಆಸೆ ತೊರೆದಿರುವುದೂ ಉಪವಾಸ. "उपावृत्तस्य पापेभ्यो यश्च वासो गुणैः सह। उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः" भविष्य०। 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ. उप समीपे वासः।

उपवासक उपवासक (वि०) ಉಪವಾಸಮಾಡುವ, ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿರುವ, ಊಟಮಾಡದಿರುವ. उप+वस (निवासे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपवासिन् उपवासिन् (वि०) ಉಪವಾಸಮಾಡುವ, ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿರುವ, ಊಟಮಾಡದಿರುವ. उप+वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)। "विमानैर्हंससंयुक्तैर्यान्ति मासोपवासिनः" भा०।

उपवाहन उपवाहन (न०) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವುದು. उप+वह (प्रापणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपवाह्य उपवाह्य (पु०) ರಾಜನು ಸವಾರಿಮಾಡುವ ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು. उप उत्कर्षो वाह्यः। "राजवाह्यस्तूपवाह्यः" कल्पद्रु०। "चन्द्रगुप्तोपवाह्यां चन्द्रलेखाभिधानां नागवशामारुह्य" मुद्रा० २।

उपविद् उपविद् (स्त्री०) 1. ಲಾಭ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸಂಪಾದನೆ. उप + विद्लृ (लाभे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। 2. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅರಿವು. (वि०)3. ಹೊಂದುವ, ಪಡೆಯುವ. 4. ತಿಳಿಯುವ, ಅರಿಯುವ.

उपविष उपविष (पु०)1. ಎಕ್ಕದ ಹಾಲು. 2. ಕಳ್ಳಿ ಹಾಲು. 3. ದತ್ತೂರಿ ಹಾಲು. 4. ಗಣಿಗಲೆ. 5. ತಪಸಿಗಿಡ. "अर्कक्षीरं स्नुहीक्षीरं तथैव कलिहारिका। धुत्तूरः करवीरश्च पञ्च चोपविषाः स्मृताः"। (स्त्री०) **–विषा** –विषा. ಅತಿಬಜೆ.

उपविष्ट उपविष्ट (वि०) ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವ. उप+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "हेतुं तदभ्यागमने परीप्सुः सुखोपविष्टं मुनिमाबभाषे" किरा० ३-४।

उपवीणक उपवीणक (वि०) ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. वीणया उपगायति—उप + वीणा + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपवीणित ಉಪವೀಣಿತ (ವಿ॰) ವೀಣೆಯಿಂದ ಗಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವೀಣೆಯಿಂದ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप+वीणा+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ स्मराज्ञामवधीर्यं धैर्यादूचें स तद्वागुपवीणितोऽपि" नैष॰ ८-५४।

उपवीत ಉಪವೀತ (ನ॰) ಯಜ್ಞೋಪವೀತ, ಎಡಗಡೆ ಭುಜದ ಮೇಲೂ ಬಲಗಡೆಯ ತೋಳಿನ ಕೆಳಗೂ ಇರುವಂತೆ (ಪ್ರಥಮ ವರ್ಣತ್ರಯದವರು) ಧರಿಸುವ ಯಜ್ಞಸೂತ್ರ. उपवीयते स्म—उप+अज (गतिक्षेपणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। वी आदेशः (२-४-५६)। "कृतोपवीतं हिमशुभ्रमुच्चकैर्घनं घनान्ते तडितां गणैरिव" माघ॰ १-७।

उपवीतिन् ಉಪವೀತಿನ್ (ವಿ॰) ಯಜ್ಞಸೂತ್ರ ಧರಿಸಿರುವ. उपवीतमस्यास्ति—उपवीत "इनिः" (५-२-११५)। "उपवीतिनमूर्ध्वपुण्ड्रवन्तं त्रिजगत्पुण्यफलं त्रिदण्डहस्तम्"।

उपवेद ಉಪವೇದ (ಪು॰) ವೇದಕ್ಕೆ ಸಮಾನನಾದ—1. ಆಯುರ್ವೇದ. 2. ಧನುರ್ವೇದ. 3. ಗಾಂಧರ್ವವೇದ. 4. ಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ. ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಆಯುರ್ವೇದವೂ, ಯಜುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಧನುರ್ವೇದವೂ, ಸಾಮವೇದಕ್ಕೆ ಗಾಂಧರ್ವವೇದವೂ, ಅಥರ್ವವೇದಕ್ಕೆ ಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಉಪವೇದಗಳು. ಕೆಲವರು ಆಯುರ್ವೇದವು ಅಥರ್ವವೇದದ ಉಪವೇದವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. "विधाताथर्वसर्वस्वमायुर्वेदं प्रकाशयन्" भावप्र॰।

उपवेश ಉಪವೇಶ (ಪು॰) 1. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. उप+विश (प्रवेशने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–वेशनम्–ವೇಶನಮ್.** "प्रायोपवेशनमतिर्नृपतिर्बभूव" रघु॰ ८-९४।

उपवेशिन् ಉಪವೇಶಿನ್ (ವಿ॰) ಕುಳಿತಿರುವ. उपविशति—उप+विश (प्रवेशने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपवेणव ಉಪವೈಣವ (ನ॰) ತ್ರಿಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ, ಹಗಲಿನ ಮೂರು (ಸಂಧ್ಯಾ) ಕಾಲಗಳು. "पुण्याहमस्तु पुण्योंशस्त्रिसन्ध्यन्तूपवेणवम्" वैज॰।

उपव्याघ्र ಉಪವ್ಯಾಘ್ರ (ಪು॰) 1. ಹುಲಿಯಂತಿರುವ ಒಂದು ಮೃಗ, ಚಿರತೆ. उपमितो व्याघ्रेण। (अव्य॰) 2. ಹುಲಿಯ ಹತ್ತಿರ, ಹುಲಿಯ ಸಮೀಪ. व्याघ्रस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी॰।

उपशम ಉಪಶಮ (ಪು॰) 1. ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ. उप+शमु (उपशमे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಿಕೆ, ಇಳಮುಖವಾಗುವಿಕೆ. "मन्युर्दुःसह एव यात्युपशमं नो सान्त्ववादैः स्फुटम्" अमरु॰ ६। 3. ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ, ಶಾಂತತೆ. 4. ಆಸೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–शमनम्–ಶಮನವಮ್.**

उपशय ಉಪಶಯ (ಪು॰) 1. (ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ) ಮೃಗಗಳು ಬರುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಡನು ಮರೆಯಾಗಿ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುವ ಹಳ್ಳ. उपशेतेऽस्मिन्—उप+शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। "हन्ति नोपशयस्थोऽपि शयालुर्मृगयुर्मृगान्" माघ॰ २-८०। 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮಲಗುವಿಕೆ. 3. ಹಸ್ತ, ಕೈ. (अव्य॰) 4. ಕೈಯ ಹತ್ತಿರ, ಹಸ್ತದ ಸಮೀಪ. सामीप्ये अव्ययी॰। 5. ಔಷಧ ಸೇವನೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಧಿಯು ಗುಣಮುಖವಾಗಲು ಕಂಡುಬರುವ ಲಕ್ಷಣ.

उपशरद ಉಪಶರದ (अव्य॰) 1. ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ. शरदि उपशरदम्। विभ॰ अव्ययी॰। 2. ಶರತ್ಕಾಲದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. शरदः समीपे। सामीप्ये अव्ययी॰।

उपशल्य ಉಪಶಲ್ಯ (ನ॰) ಗ್ರಾಮದ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ, ಗ್ರಾಮದ ಕೊನೆಯ ಪ್ರದೇಶ. शल्यमुपगतम्। "ग्रामान्तमुपशल्यं स्यात् सीमसीमे स्त्रियामुभे" अम॰। "उपशल्यनिविष्टैस्तैश्चतुर्द्वारमुखी बभौ" रघु॰ १५-६०।

उपशान्ति ಉಪಶಾಂತಿ (स्त्री॰) ಶಾಂತತೆ, ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ. उप+शमु (उपशमे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उपशाय ಉಪಶಾಯ (ಪು॰) ಸರದಿಯಿಂದ ನಿದ್ದೆಮಾಡುವುದು, ಪಹರೆಯವನು ಸರದಿಯಂತೆ (ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಂದ) ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿ ನಿದ್ದೆಮಾಡುವಿಕೆ. उप+शीङ् (स्वप्ने) "घञ्" (३-३-१८)।

उपशायिन् ಉಪಶಾಯಿನ್ (ವಿ॰) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಮಲಗುವ. उप+शीङ् (स्वप्ने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपशिष्य ಉಪಶಿಷ್ಯ (ಪು॰) ಪ್ರಶಿಷ್ಯ, ಶಿಷ್ಯನ ಶಿಷ್ಯ. शिष्यमुपगतः। "स्वतः प्रमाणं परतः प्रमाणं शुकाङ्गना यत्र समुद्विरन्ति। शिष्योपशिष्यैरुपगीयमानमवेहि तन्मण्डनमिश्रधाम" उद्भ॰।

उपशुन ಉಪಶುನ (ನ॰) 1. ನಾಯಿಯ ಹತ್ತಿರದ ಸ್ಥಳ. "स्याच्छुनः सविधं यत्तत्स्थलं ह्युपशुनं पुनः" कल्पद्रु॰। (अव्य॰) 2. ನಾಯಿಯಲ್ಲಿ. शुनि उपशुनम्। सप्तम्यर्थे अव्ययी॰। 3. ನಾಯಿಯ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. शुनः समीपे। सामीप्ये अव्ययी॰।

उपशुष्यत् उपशुष्यत् (वि०) ಒಣಗುತ್ತಿರುವ, ಶುಷ್ಕವಾಗುತ್ತಿರುವ. उप+शुष (शोषणे) "शतृ" (३-१-१२४)। "नवीकरिष्यत्युपशुष्यदार्द्रः स त्वद्विना मे हृदयं निकारः" किरा० ३-४४।

उपशोभा उपशोभा (स्त्री०) ಅಲಂಕರಣ, ಶೃಂಗಾರ. उपगता शोभाम्। "विहितोपशोभमुपयाति माघवे नगरं व्यरोचत पताकयेव तत्" माघ० १३-३६। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-शोभनम्** -शोभनम्. ಅಲಂಕಾರ.

उपशोषण उपशोषण (न०) 1. ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ. उप+शुष (शोषणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०)2. ಒಣಗಿಸುವ, ತೇವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. उप+शुष+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ಒಣಗಿಸುವ ಸಾಧನ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उपशोषयत् उपशोषयत् (वि०) ಒಣಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೇವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. उप+शुष (शोषणे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

उपश्रुत् उपश्रुत् (पु०) ಯಜ್ಞ. श्रु (श्रवणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। उपगता श्रुत् यस्मिन्।

उपश्रुत उपश्रुत (न०) 1. ವಾಗ್ದಾನ, ಭರವಸೆಯ ಮಾತು. (वि०)2. ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಭರವಸೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+श्रु (श्रवणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "वर्णितगीर्णौ च तथा संगीर्णोपश्रुतौ प्रतिज्ञाते" वैज०।

उपश्रुति उपश्रुति (स्त्री०)1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೇಳುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಕವಿಗೊಟ್ಟು ಆಲೈಸುವಿಕೆ. उप+श्रु (श्रवणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ರಾತ್ರಿವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೇಳುವ ಶುಭಾಶುಭ ಸೂಚಕವಾದ ದೇವ (ಅಲೌಕಿಕ) ವಾಣಿ. "नक्तं निर्गत्य यत्किञ्चिच्छुभाशुभकरं वचः। श्रूयते तद्विदुर्धीराः देवप्रश्नमुपश्रुतिम्" हारा०। "परिजनोऽपि सततमुपश्रुत्यै निर्जगाम" कादं०। 3. ವಾಗ್ದಾನ, ಭರವಸೆಯ ಮಾತು. (अव्य०)4. ಕಿವಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಕಿವಿಯ ಹತ್ತಿರ. सामीप्ये अव्ययी०।

उपश्लिष्ट उपश्लिष्ट (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. उप+श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपश्लेष उपश्लेष (पु०) ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ, ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ, ಆಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವುದು. उप+श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-श्लेषणम्** -श्लेषणम्. ಆಲಿಂಗನ, ತೆಕ್ಕೆ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

उपश्लोकन उपश्लोकन (न०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು, ಹೊಗಳುವುದು. श्लोकैरुपस्तौति — उप+श्लोक+णिच् उपश्लोकि (नामधा०) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपश्लोकयत् उपश्लोकयत् (वि०) ಹೊಗಳುವ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ, ಕೊಂಡಾಡುವ. उपश्लोकि (नामधा०) "शतृ" (३-२-१२४)।

उपश्लोकयितव्य उपश्लोकयितव्य (वि०) ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಡುವ. उपश्लोकि (नामधा०) "तव्यः" (३-१-९६)। "चन्द्रगुप्तः त्वया समुत्तेजनसमर्थैः श्लोकैरुपश्लोकयितव्यः" मुद्रा० २।

उपश्लोकित उपश्लोकित (वि०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

उपष्टम्भ उपष्टंभ (पु०) 1. ಆಲಂಬನ, ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ. उप+स्तन्भु (रोधने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಆಧಾರ, ಊರುಗೋಲು. 3. ಸಹಾಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. 4. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ.

उपष्टम्भक उपष्टंभक (पु०) 1. "उपष्टम्भ" ಪದದ ಅರ್ಥ. स्वार्थे "कन्"। 2. ಆಧಿಕ್ಯ, ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. (न०)3. ಆಧಾರ, ಆಸರೆ. (वि०)4. ಆಸರೆಯಾಗಿರುವ, ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗಿರುವ, ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವ. उप+स्तन्भु (रोधने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपसंयम उपसंयमु (पु०)1. ಜಗತ್ತಿನ ಮಹಾ ಪ್ರಳಯ, ಪ್ರಪಂಚದ ಕೊನೆ. 2. ನಿಯಂತ್ರಣ, ನಿಯಮನ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವಿಕೆ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವಿಕೆ. 3. ಬಂಧನ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು. 4. ಉಪಸಂಹಾರ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

उपसंव्यान उपसंव्यान (न०) ಉಡುವ ಬಟ್ಟೆ, ಕೆಳಗಿನ ವಸ್ತ್ರ. उपसंवीयते — उप + सम् + व्येञ् (तन्तुसन्ताने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अन्तरीयोपसंव्यानपरिधानान्यधोंऽशुके" अम०।

उपसंहार उपसंहार (पु०) 1. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸುವುದು. उपसंह्रियते — उप+

सम्+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उपक्रमोपसंहारौ हेतुस्तात्पर्यनिर्णये"। [ಏಕವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರಾರಂಭ ಮತ್ತು ಸಮಾಪ್ತಿ ಇವೆರಡೂ ಇದ್ದರೆ ಗ್ರಂಥದ ಆ ವಿಷಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದು.] 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. (ಬಿಟ್ಟ ಬಾಣವನ್ನು) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಸಂಕ್ಷೇಪಗೊಳಿಸುವುದು. 5. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ಸಮುದಾಯ. "समास उपसंहारस्समाहारस्समुच्चयः" वैज०। 6. ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ, ಪ್ರಳಯ.

उपसंहारिन् उपसंहारिन् (वि०) ಉಪಸಂಹಾರ ಗೊಳಿಸುವ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ. उपसंहरति — उप + सम् + हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपसंहित उपसंहित (वि०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಂಬಂಧಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. उप+सम्+डु धाञ् (धारण-पोषणयोः) "क्तः" (३-४-७२)।

उपसंहृत उपसंहृत (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಸಂಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+सम्+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಮಾಪ್ತಿ ಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपसङ्क्रमण उपसंक्रमण (न०) ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಸಂಬಂಧಕಲ್ಪಿಸುವಿಕೆ. उप+सम्+क्रमु (पादविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपसङ्ख्यान उपसंख्यान (न०) 1. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೂಡಿಸುವುದು. ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಾರ್ತಿಕಾಚಾರ್ಯರ (ಕಾತ್ಯಾಯನ)ರ ವಾಕ್ಯ. "आत्मन्विश्वजनभोगोत्तरपदात् खः" (५-१-९) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "ಖ" ಪ್ರತ್ಯಯವು "पञ्चजन" ಪದಕ್ಕೂ ಬರಬೇಕೆಂದು "पञ्चजनादुपसङ्ख्यानम्" (वा० ५-१-९) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಹೇಳಿರುವರು. ಹೀಗೆಯೇ "गम्यादीनामुपसङ्ख्यानम्" "आद्यादिभ्य उपसङ्ख्यानम्" ಇತ್ಯಾದಿ.

उपसङ्ग्रह उपसंग्रह (पु०) 1. ಕಾಲುಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. उपसङ्गृह्यते पादावत्र —उप+सम्+ग्रह(उपादाने)"अप्"(३-३-५८)। अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। **-सङ्ग्रहणम् -संग्रहणम्**. "अभिनवधनुर्विद्यादर्पक्षमाय च कर्मणे स्फुरति रभसात्पाणिः पादोपसङ्ग्रहणाय च" म० वी० २-३०। "व्यत्यस्तपाणिना कार्यमुपसङ्ग्रहणं गुरोः। सव्येन सव्यः स्प्रष्टव्यो दक्षिणेन च दक्षिणः" मनु० २-७२। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ತನ್ನ ಕಡೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

उपसङ्ग्राह्य उपसंग्राह्य (वि०)1. ಕಾಲುಹಿಡಿದು ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗೌರವದಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. उपसङ्गृह्यते — उप + सम् + ग्रह (उपादाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "भ्रातुर्भार्योपसङ्ग्राह्या सवर्णाहन्यहन्यपि। विप्रोष्य तूपसङ्ग्राह्या ज्ञातिसम्बन्धयोषितः" मनु० २-१३२। 2. ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನಾದ.

उपसत्ति उपसत्ति (स्त्री०) 1. ಸಂಗ, ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ. उप + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. 3. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. "उपसत्तिः सङ्गमात्रे प्रतिपादनसेवयोः" हेम०।

उपसद् उपसद् (स्त्री०)1. ಒಂದು ಯಾಗ. 2. ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮತ್ತು ಆಹವನೀಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಅಗ್ನಿ. "गार्हपत्यो दक्षिणाग्निस्तथैवाहवनीयकः। एतेऽग्नयस्त्रयो मुख्याः शेषाश्चोपसदस्त्रयः" अग्निपु०। (वि०)3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರವಿರುವ. उप + षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-७६)।

उपसदन उपसदन (न०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಹತ್ತಿರ ಸೇರುವುದು. उप+षद्लृ (विशरणादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तत्रोपसदनं चक्रे द्रोणस्येष्वस्त्रकर्मणि" भा०। 2. ಆಚಾರ್ಯನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವಿಕೆ. 3. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. 4. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. (अव्य०) 5. ಗೃಹದ ಸಮೀಪ, ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರ. "यज्ञोपसदनं ब्रह्मन् प्राप्तोऽसि मुनिभिः सह" रामा०।

उपसन्धान उपसंधान (न०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ. उप+सम्+डु धाञ् (धारण-पोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपसन्न उपसन्न (वि०) 1. सविोपक्कै बंदिरुव. 2. हत्तिरविरुव. उप+षद्ऌ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. पूजिसल्पट्ट, सेविसल्पट्ट.

उपसमाधान उपसमाधान (न०) 1. राशिहाकुवुदु, गुप्पैहाकुवुदु. उप+सम्+आ+ड्डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "उपसमाधानं राशीकरणम्" सि० कौ०। 2. ज्वलिसुवंतेमाडुवुदु, उरियिसुवुदु.

उपसम्पत्ति उपसंपत्ति (स्त्री०) हॊसदागि प्रवेशिसुवुदु, मॊदलागि कैहाकुवुदु. प्रथमवेयाकरणः। सम्प्रति व्याकरणमध्येतुं प्रवृत्त इत्यर्थः। "प्रथमोऽचिरोपसम्पत्तौ" पा० सू० ६-२-५६।

उपसम्पन्न उपसंपन्न (वि०) 1. सेरिकॊंडिरुव, कूडिरुव. 2. परिकरगळिंद तयारिसल्पट्ट. 3. साकादष्टु प्रमाणवुळ्ळ. 4. प्राप्तवाद, हॊंदल्पट्ट. 5. मरणहॊंदिद. उप+सम्+पद (गतौ) कर्तृ० कर्मणि वा "क्तः" (३-४-७२, ३-२-१०२)। "उपसम्पन्नं पर्याप्ते संस्कृतप्राप्तयोर्मृते" हेम०।

उपसम्भाषा उपसंभाषा (स्त्री०) 1. परस्पर मातनाडुवुदु, कूडुमातु, संभाषणॆ. उप+सम्+भाष (व्यक्तायां वाचि) "अः" (३-३-१०३)। "माधुर्यविस्रम्भविशेषभाजा कृतोपसम्भाषमिवेक्षितेन" किरा० ३-३। 2. मनवॊलिसुवुदु, समाधान पडिसुविकॆ. उपसम्भाषा उपसान्त्वनम्। "भासनोपसम्भाषाज्ञानयत्नविमत्युपमन्त्रणेषु वदः" पा० सू० १-३-४७।

उपसर उपसर (पु०) 1. हसुगळिगॆ हॊरिबिडुवुदु, हसुवु मॊदलनॆय बारि गर्भ धरिसुवुदु. उप+सृ (गतौ) "अप्" (३-३-७१)। प्रजनं प्रथमगर्भग्रहणम्। गवामुपसरः। सि० कौ०। 2. ऎडॆबिडदॆ हॊरडुवुदु, निरंतरवागि हॊरक्कॆ बरुत्तिरुवुदु. "वीनामुपसरं दृष्ट्वा तेज्योन्योपहवा गुहाम्" भट्टि० ७-६०।

उपसरण उपसरण (न०) 1. हसुगळिगॆ मॊदल नॆय सल हॊरिबिडुवुदु, हसुवु मॊदलनॆय बारि गर्भ धरिसुवुदु. उप+सृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. सविोपक्कॆ हॊरगुवुदु, हत्तिर सेरुवुदु.

उपसर्ग उपसर्ग (पु०) 1. रोगद बदलावणॆ. उप+सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. उपद्रव, पीडॆ, तॊंदरॆ. "सम्यक्पालनलालिताः प्रशमिताशेषोपसर्गाः प्रजाः" रत्ना० १-१०। 3. उत्पात, शुभाशुभफलगळन्नु सूचिसुव चिह्नॆ. "अजन्यं क्लीबमुत्पात उपसर्गः समं त्रयम्" अम०। 4. (व्याकरण शास्त्रदल्लि) क्रियापदगळ संबंध हॊंदि आया अर्थगळिगॆ द्योतकवागुव प्र, परा मॊदलादुवु. **प्रादिगळु 22:** (1) प्र, (2) परा, (3) अप, (4) सम्, (5) अनु, (6) अव, (7) निस्, (8) निर्, (9) दुस्, (10) दुर्, (11) वि, (12) आङ्, (13) नि, (14) अधि, (15) अपि, (16) अति, (17) सु, (18) उत्, (19) अभि, (20) प्रति, (21) परि मत्तु (22) उप। [इवुगळ अर्थगळन्नु आया पदगळल्लि नोडि.] उपसर्गगळु मूरु विध. कॆलवु उपसर्गगळु धातुविन अर्थवन्नु बाधिसि बेरॊंदु अर्थवन्नु कॊडुवुवु. दान वॆंब अर्थवुळ्ळ दाञ् धातुविगॆ आङ् सेरिदरॆ स्वीकारवॆंब अर्थवन्नु कॊडुवुदु. आदत्ते। कॆलवु, धातुविन अर्थवन्नु अनुसरिसि आदे अर्थवन्नु कॊडुवुवु. ष्वङ् धातुविगॆ प्र सेरिदाग अदे धातुविन अर्थवन्नु कॊडुवुदु. प्रस्वते। मत्तॆ कॆलवुकडॆ धातुविन अर्थवन्नु विशेष रूपदिंद तिळिसुवुवु. णम धातुविगॆ प्र सेरिदाग प्रकर्षवॆंब अर्थवन्नु कॊडुवुवु. प्रणमति। "धात्वर्थं बाधते कश्चित् कश्चित्तमनुवर्तते। तमेव विशिनष्टचन्यः उपसर्गगतिस्त्रिधा"। उदा: (1) "प्रबभूव नालमवलोकयितुम्" किरा० ६-६। (2) पराजयते। (3) "अपयाति सरोषया निरस्ते" माघ० ९-८३। (4) "संपत्स्यते वः कामोऽयं कालः कश्चित्प्रतीक्ष्यताम्" कुमा० २-५४। (5) "अनुजगुरथ दिव्यं दुन्दुभिध्वानमाशाः" किरा० ३-६०। (6) "अवजानासि मां यस्मादतस्ते न भविष्यति" रघु० १-७७। (7) "निष्कासयन्त्यनेके सागरसरिदम्बुपूरपरिपतितम्"। (8) "निरचायि यदा मेदो नौषधीनां हनूमता" भट्टि० १५-१०७। (9) "दुष्पानः पुनरेतेन कपिना भृङ्गसंभृतः" भट्टि० ९-१०८। (10) "दुर्दान्तमुत्कृत्य निरस्तसादिनम्" माघ० १२-२२। (11) "व्यचलन्विशङ्कटकटीरकस्थली..." माघ० १३-३४। (12) "आरभन्तेऽल्पमेवाज्ञाः कामं व्यग्रा भवन्ति च"

माघ० २-७९। (13) "निजघ्निरे तस्य हरेषुजालैः" किरा० १७-२६। (14) "अध्यासामासुरुत्तुङ्गहेम-पीठानि यान्यमी" माघ० २-५। (15) अपिधेहि। (16) "नरपतिरतिवाह्यांबभूव क्वचिदसमेतपरिच्छद-स्त्रियामाम्" रघु० ९-७०। (17) सुषुपुषतुः। (18) "उदमज्जि कैटभजितः शयनात्" माघ० ९-३०। (19) "अभियाति नः सतृष एष चक्षुषः" माघ० १३-४६। (20) "प्रत्यूचे मारुती राममस्ति वालीति वानरः" भट्टि० ६-९९। (21) "पर्यशाप्सीत् दिविष्ठासौ सन्दर्श्य भयदं वपुः" भट्टि० ४-३३। (22) "उपाददे तस्य सहस्ररश्मिः त्वष्ट्रा नवं निर्मित-मातपत्रम्" कुमा० ७-४१।

उपसर्जन ಉಪಸರ್ಜನ (न०) 1. ಅಪ್ರಧಾನ, ಗೌಣ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ. उप+सृज (विसर्गे) "ल्युट्" (३-३-११३)। "अप्राग्र्यं द्वयहीने द्वे अप्रधानोपसर्जने" अम०। "उपसर्जनं प्रधानस्य धर्मतो नोपपद्यते" मनु० ९-१२१। 2. ಉತ್ಪಾತ, ಶುಭಾಶುಭಸೂಚಕ ಚಿಹ್ನೆ. "निर्घाते भूमिचलने ज्योतिषां चोपसर्जने" मनु० ४-१०५। 3. (व्याकरण शास्त्रदल्लि) ಗುಣೀಭೂತವಾದ ಪದ, ವಿಶೇಷಣ ಪದ. "राजपुरुषः" ಎಂಬಲ್ಲಿ राजन् ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಜನವಾಯಿತು. 4. ಸಮಾಸವಿಧಾಯಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ಪದದಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಅರ್ಥ. "प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनम्" पा० सू० १-२-४३। "द्वितीया श्रिते" ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾದ द्वितीया ಪದದ ಅರ್ಥವಾದ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ಪದವು ಉಪಸರ್ಜನವಾಗುವುದು. कृष्णं श्रितः कृष्णश्रितः। 5. ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಯತ (ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದ) ವಿಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. "एकविभक्तिचापूर्वनिपाते" पा० सू० १-२-४४। मालामतिक्रान्तः ಎಂಬಲ್ಲಿ अतिक्रान्त ಪದದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾದರೂ माला ಪದದ ವಿಭಕ್ತಿ ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲ. मालामतिक्रान्तः, मालामतिक्रान्तम्, मालामतिक्रान्तेन ಇತ್ಯಾದಿ.

उपसर्पण ಉಪಸರ್ಪಣ (न०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಸಮೀಪಿಸಿ ಹೋಗುವುದು. 2. ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಸರಿಸುವುದು. उप + सृप्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपसर्पिन् ಉಪಸರ್ಪಿನ್ (वि०) ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ, ಸಮೀಪಿಸುವ. उप + सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपसर्या ಉಪಸರ್ಯಾ (स्त्री०) ಗರ್ಭಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹಸು, ಹೋರಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಹಸು. उप + सृ (गतौ) "यत्" (३-१-१०४)।

उपसार्य ಉಪಸಾರ್ಯ (वि०) ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. उप+सृ (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। स्त्रियां -सार्या -सार्यी. उपसार्या काशी।

उपसिक्त ಉಪಸಿಕ್ತ (वि०) ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಂಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप + षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपसिञ्चत् ಉಪಸಿಂಚತ್ (वि०) ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. उप + षिच (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

उपसिञ्चमान ಉಪಸಿಂಚಮಾನ (वि०) ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, उप + षिच (क्षरणे) "शानच्" (३-२-१२४)।

उपसीर ಉಪಸೀರ (अव्य०) 1. ನೇಗಿಲಿನ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. सीरस्य समीपे। सामीप्ये अव्ययी०। 2. ನೇಗಿಲಿನಲ್ಲಿ. सीरे उपसीरम्। सप्तम्यर्थे अव्ययी०।

उपसुन्द ಉಪಸುಂದ (पुं०) ಸುಂದನ ತಮ್ಮ, ನಿಕುಂಭನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗ. [ಸುಂದ ಮತ್ತು ಉಪಸುಂದರಿಬ್ಬರೂ ತಮಗೆ ಪರಸ್ಪರ ತಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಂದಲೇ ಮರಣ ಸಂಭವಿಸಬೇಕೆಂಬ ವರವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಪಡೆದು ಲೋಕವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸತೊಡಗಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಮೂಲಕ ತಿಲೋತ್ತಮೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿಸಿ ಇವರಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅವಳಲ್ಲಿ ಮೋಹಗೊಂಡು ಪರಸ್ಪರ ಕಾದಾಡಿ ಹತರಾದರು. भा० आदि० २२९-२३२।] "सुन्दोपसुन्दौ सहजावभीकौ सुरेष्विव क्वापि सुराङ्गनायाम्। अन्योन्यमाहत्य पुरा यमस्य मनोभवेषोरिव लक्ष्यमास्ताम्" चं० भा०।

उपसूर्यक ಉಪಸೂರ್ಯಕ (न०) ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಪರಿಧಿ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ ಮಂಡಲ. उपगतं सूर्यम्—"कन्" (५-३-९७)।

उपसृष्ट ಉಪಸೃಷ್ಟ (पुं०) 1. ರಾಹು ಕೇತುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರ. उप+सृज

(विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "नेक्षेतोद्यन्तमादित्यं नास्तं यन्तं कदाचन। नोपसृष्टं न वारिस्थं न मध्यं नभसो गतम्" मनु० ४-३७। 2. ಮೈಥುನ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಬಂಧ. "उपसृष्टं त्रिभद्रं च क्रीडारत्नं महासुखम्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 3. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. "उपसृष्टा इव क्षुद्राधिष्ठितभवना" काद०। 4. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಕೂಡಿರುವ, ಸಹಿತವಾದ. "रोगोपसृष्टतनुदुर्वसतिं मुमुक्षुः" रघु० ८-९४। 5. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. प्र, परा ಮೊದಲಾದ ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಕ್ರಿಯಾಪದ).

उपसेक उपसेक (पु०) ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು. उप + षिच (क्षरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

उपसेक्तृ उपसेक्तृ (वि०) ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುವ. उप+षिच(क्षरणे)"तृच्"(३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–सेक्त्री** –ಸೇಕ್ತ್ರೀ.

उपसेचक उपसेचक (वि०) ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುವ. उप+षिच(क्षरणे)"ण्वुल्"(३-१-१३३)।

उपसेचन उपसेचन (न०) 1. ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವಿಕೆ, ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ. उप + षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಚಿಮುಕಿಸುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುವ. कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ನೀರು ಸುರಿಯುವ ಬಿಂದಿಗೆ ಮೊದಲಾದುದು. उप + षिच कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उपसेदिवस् उपसेदिवस् (वि०) ಬಂದಿರುವ, ಆಗಮಿಸಿರುವ. उप + षद्लृ (विशरणादौ) "क्वसुः" (३-२-१०८)। "अथावदातं तदहो विडम्बना तथा कथा प्रेष्यतयोपसेदुषः" नैष० ९-१०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–सेदुषी** –ಸೇದುಷೀ.

उपसेवक उपसेवक (वि०) 1. ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ, ಶುಶ್ರೂಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. 2. ಸುಖಾಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ, ಸುಖಾನುಭವದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. उप+सेवृ (सेवायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अदत्तादाननिरतः परदारोपसेवकः" याज्ञ० ३-१३६। 3. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುವ.

उपसेवन उपसेवन (न०) 1. ವ್ಯಭಿಚಾರ, ಪರಸ್ತ್ರೀ ಸಂಗಮ. उप+सेवृ (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "नहीदृशमनायुष्यं लोके किञ्चन विद्यते। यादृशं पुरुषस्येह परदारोपसेवनम्" मनु० ४-१३४। 2. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುವಿಕೆ. "निरताहं सदा सत्ये भर्तृणामुपसेवने" भा० वन०। 3. ಆಯಾ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿ, ಚಟ. "अजीर्णाध्ययनायासविरुद्धान्नोपसेवनात्" सुश्रुत०।

उपसेवा उपसेवा (स्त्री०) "उपसेवन" ಪದದ ಅರ್ಥ. उप + सेवृ (सेवायाम्) भावे "अः" (३-३-१०३)। "गोभिरश्वैश्च यानैश्च कृष्या राजोपसेवया" मनु० ३-६४। "अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः। परदारोपसेवा च शारीरं त्रिविधं स्मृतम्" मनु० १२-७।

उपसेविन् उपसेविन् (वि०) ಸೇವಿಸುವ, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುವ. उप+सेवृ(सेवायाम्)"णिनिः"(३-१-१३४)। "अभिवादनशीलस्य नित्यं वृद्धोपसेविनः। चत्वारि संप्रवर्धन्ते आयुर्विद्या यशो बलम्" मनु० २-१२१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–सेविनी** –ಸೇವಿನೀ.

उपस्कर उपस्कर (पु०) 1. ಗೃಹೋಪಕರಣ, ಮನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳು. उप+डुकृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। सुट् (६-१-१३९)। "पञ्च सूना गृहस्थस्य चुल्लीपेषण्युपस्करः। कण्डनी चोपकुम्भश्च बध्यते यास्तु वाहयन्" मनु० ३-६८। 2. ವ್ಯಂಜನ, ಸಾಂಬಾರ್ ಪುಡಿ, ಚಟ್ನಿ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುದು. 3. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ, ಅಲಂಕಾರ.

उपस्करण उपस्करण (न०) 1. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. उप + डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಕಾರ, ಬದಲಾವಣೆ. 3. ಪದಗಳ ಅಧ್ಯಾಹಾರ, ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು (ಅರ್ಥ ಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ) ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಸಮೂಹ, ಸಮುದಾಯ, ಗುಂಪು. 5. ಹಿಂಸಿಸುವಿಕೆ, ನೋಯಿಸುವಿಕೆ. हिंसने सुट् (६-१-१४१) 6. ಹಿಂಸಿಸುವ ಸಾಧನ. 7. ಅಲಂಕರಿಸುವ ಒಡವೆ. उप+डु कृञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उपस्कार उपस्कार (पु०) 1. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. उप + डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ಸಮುದಾಯ. 3. ಅಧ್ಯಾಹಾರ, ಅವಶ್ಯವಾದ ಪದಗಳನ್ನು (ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ) ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "साकाङ्क्षमनुपस्कारं विष्वग्गति निराकुलम्" किरा० ११-३८। 4. ವಿಕಾರ, ಬದಲಾವಣೆ. 5. ಹೆಚ್ಚು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಗುಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು.

उपस्कृत ಉಪಸ್ಕೃತ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप + ड कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। उपस्कृता कन्या। 2. ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उपस्कृता राजानः। 3. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ, ವಿಕಾರಹೊಂದಿದ. उपस्कृतं भुङ्क्ते। 4. ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उपस्कृतं ब्रूते। 5. ಬೇರೆ ಗುಣ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपस्तरण ಉಪಸ್ತರಣ (न०) 1. ಹರಡುವುದು, ಹಾಸುವುದು. 2. ಹೊದಿಸುವುದು, ಮುಚ್ಚುವುದು. 3. ನೆಲವನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಜಳ್ಳುತಿಟ್ಟನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದು. उप + स्तृञ् (आच्छादने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पुनर्नवीकृत्य लेपनोपस्तरणैः" आश्व०गृ०। 4. ಹಾಸುವ ವಸ್ತು, ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಹರಡುವ ಪದಾರ್ಥ. "अमृतोपस्तरणमसि"। ಇದು ಭೋಜನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಜಲಪಾನ ಮಂತ್ರ.

उपस्तुत ಉಪಸ್ತುತ (वि०) ಪತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप+ष्टुञ् (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपस्तुति ಉಪಸ್ತುತಿ (स्त्री०) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರ, ಸಮೀಪದ ಹೊಗಳಿಕೆ. उप समीपे स्तुतिः।

उपस्थ ಉಪಸ್ಥ (पुंन०) 1. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಲಿಂಗ. उप समीपे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "स्नानं मौनोपवासेज्या स्वाध्यायोपस्थनिग्रहः" याज्ञ० ३-३१३। 2. ಯೋನಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. "उपस्थमुदरं जिह्वा हस्तौ पादौ च पञ्चमम्। चक्षुर्नासा च कर्णौ च धनं देहस्तथैव च" मनु० ८-१२५। 3. ಉತ್ಸಂಗ, ತೊಡೆ, 4. ಅಪಾನದ್ವಾರ, ಮಲದ್ವಾರ, ಗುದ. "उपस्थः शेफसि क्रोडे तथा मदनमन्दिरे" मेदि०। "उपस्थो योनिलिङ्गयोः। उत्सङ्गगुदयोश्चापि" हेम०। (वि०) 5. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ.

उपस्थातृ ಉಪಸ್ಥಾತೃ (पु०) 1. ಋತ್ವಿಕ್ಕು. (वि०) 2. ಸೇವಕ, ಆಳು. उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-२-१३५)। 3. ವಿನೀತ, ವಿಧೇಯ. 4. ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. उप + ष्ठा "तृच्" (३-१-१३३)। "अन्यवादी क्रियाद्वेषी नोपस्थाता निरुत्तरः। आहूतप्रपलायी च हीनः पञ्चविधः स्मृतः"। 5. ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವ, ಪೂಜಿಸುವ.

उपस्थान ಉಪಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವಿಕೆ. उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "किमिदं शिष्योपदेशकाले युगपदाचार्ययोरत्रोपस्थानम्?" माल० १। 2. ಧ್ಯಾನ, ಸ್ಮರಣೆ, ಅನುಸಂಧಾನ. "तत्त्वस्मृतेरुपस्थानात्सत्त्वयोगात्परिक्षयात्" याज्ञ० ३-१६०। 3. ಪೂಜೆ, ಉಪಾಸನೆ. "सूर्योपस्थानं कुर्वः"। 4. ಹತ್ತಿರದ ಜಾಗ, ಸಮೀಪಸ್ಥಳ. 5. ಸೇರುವಿಕೆ, ಕಲೆಯುವಿಕೆ. "उपस्थानं तु सङ्गतिः" वैज०। 6. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. 7. ತಲುಪುವಿಕೆ, ಸೇರುವಿಕೆ.

उपस्थानीय ಉಪಸ್ಥಾನೀಯ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. उप + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಸೇವಿಸುವವನು, ಉಪಾಸಕ, ಪೂಜಿಸುವವನು. कर्तृ० "अनीयर्" (३-४-६८)। निपा०।

उपस्थापक ಉಪಸ್ಥಾಪಕ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡುವ. उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಹಿಂದೆ ಅನುಭವಿಸಿದ ಅಥವಾ ನೋಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುವ.

उपस्थापन ಉಪಸ್ಥಾಪನ (न०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತಂದಿಡುವುದು, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತಲುಪಿಸುವುದು. उप + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹಿಂದಿನದನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುವುದು.

उपस्थापनीय ಉಪಸ್ಥಾಪನೀಯ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತಂದಿಡಲ್ಪಡುವ, 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತಂದಿಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತರಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ನೆನಪಿಗೆ ತರಲ್ಪಡುವ. उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) +णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

उपस्थित ಉಪಸ್ಥಿತ (न०) 1. ಉಪಸ್ಥಾನ, ಸೇವನೆ, ಪೂಜೆ. उप + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಕೊಂಚ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಒದಗಬಹುದಾದ. कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "अथेप्सितं भर्तुरुपस्थितोदयं सखीजनोद्वीक्षणकौमुदीमुखम्" रघु० ३-१। 3. ತಲುಪಿರುವ, ಸೇರಿರುವ. "अयमपरः कार्यान्तरसचिवोऽस्मानुपस्थितः" माल० १। 4. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. "हय्यङ्गवीनमादाय घोषवृद्धानुपास्थितान्" रघु०.१-४५। 5. ಒದಗಿರುವ, ಲಬ್ಧವಾದ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. "अयाचितोपस्थितमम्बु केवलम्"

कुमा० ५-२२। 6. ज्ञापिसिकॊळ्ळल्पट्ट, नेनसि कॊळ्ळल्पट्ट, बुद्धिगे गोचरवाद. "उपस्थित-परित्यागे मानाभाव:"। 7. सेविसल्पट्ट, पूजिसल्पट्ट. (स्त्री०) -स्थिता -स्थिता। 8. हन्नोंदनेय छंदस्सिन ऒंदु वृत्त. इदर लक्षण: "नजौ जौ गुरुणेयमुपस्थिता स्यात्" वृ० र०। इदर गणविन्यास:

त ज ज गु गु

ऽऽ। ।ऽ। ।ऽ। ऽ ऽ

उपस्थिति उपस्थिति (स्त्री०) 1. स्मृति, नेनपु. उप + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. सविापिसुवुदु, हत्तिर सेरुवुदु. 3. तलुपुवुदु, सेरुवुदु. 4. सेवे, शुश्रूषे. 5. सन्निहितवागिरुविके, हत्तिरदल्लिरे ऒदगुविके.

उपस्थेय उपस्थेय (वि०) 1. सेविसल्पडुव, पूजिसल्पडुव. 2. सेविसलु योग्यवाद. उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "यत्" (३-१-९७)।

उपस्पर्श उपस्पर्श (पु०) 1. आचमन, मंत्र पूर्वक नीरन्नु प्राशनमाडि (कुडिदु) मुख, मूगु, कण्णु, कॆवि, मॊक्कळु, एदॆ, तलॆ, भुजगळु इवुगळन्नु मुट्टुवुदु. "त्रि: प्राश्यापोद्विरुन्मृज्य मुखमेतानुपस्पृशेत्। आस्यनासाक्षि-कर्णांश्च नाभिवक्षःशिरोंसकान्"। 2. स्पर्श, मुट्टुविके. 3. स्नान. उप+स्पृश (संस्पर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "उपस्पर्श: स्पर्शमात्रे स्नानाचमनयोरपि" मेदि०।

उपस्पर्शन उपस्पर्शन (न०) "उपस्पर्श" पदद अर्थ. उप+स्पृश (संस्पर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपहत उपहत (वि०) 1. तिरस्करिसल्पट्ट. उप+हन (हिंसागत्यो:) "क्त:" (३-२-१०२)। 2. तडॆदु निल्लिसल्पट्ट, मॊडॆदु हिंदक्कॆ तळ्ळल्पट्ट. "जलदजालघनैरसिताश्मनामुपहतप्रचयेह मरीचिभि:" किरा० ५-४८। 3. दूषिसल्पट्ट, कॆडिसल्पट्ट. "किमेभिराशोपहतात्मवृत्तिभि:" कुमा० ५-७६। "मात्सर्यरागोपहतात्मनां हि" किरा० ३-५३। 4. मॊडॆयल्पट्ट, पीडिसल्पट्ट, नोयिसल्पट्ट. 5. नाशपडिसल्पट्ट. "दैवेनोपहतस्य बुद्धिरथवा पूर्वं विपर्यस्यति" मुद्रा० ६-८।

उपहति उपहति (स्त्री०) 1. मॊडॆत, एटु. उप+हन (हिंसागत्यो:) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. अड्डि, विघ्न, तडॆ. 3. कॊल्लुविकॆ, नाशपडिसुविकॆ. 4. कॆडिसुविकॆ.

उपहरण उपहरण (न०) 1. हत्तिरक्कॆ तरुवुदु, समीपक्कॆ ऒय्युवुदु. उप+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. काणिकॆयन्नु ऒप्पिसुवुदु, मर्यादॆ सल्लिसुवुदु. 3. देवतॆगळगॆ पूजॆ सल्लिसुवुदु. 4. ऊटक्कॆ बडिसुवुदु.

उपहर्तृ उपहर्तृ (वि०) 1. ऊटक्कॆ बडिसुववनु. उप+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी। संस्कर्ता चोपहर्ता च खादकश्चेति घातका:" मनु० ५-५१। 2. काणिकॆयन्नु ऒप्पिसुवनु, मर्यादॆ सल्लिसुवनु. 3. हत्तिरक्कॆ तरुवनु, समीपक्कॆ ऒय्युवनु. 4. पूजॆ सल्लिसुवनु.

उपहव उपहव (पु०) आह्वान, करॆयुविकॆ. उप+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "अप्" (३-३-७२)। "वीनामुपसरं दृष्ट्वा तेऽन्योन्योपहवा गुहाम्" भट्टि० ७-६०।

उपहसत् उपहसत् (वि०) हास्यमाडुत्तिरुव, नोडि नगुत्तिरुव. उप+हसे (हसने) "शतृ" (३-२-१२४)। "हंसोऽप्यसौ हंसगते: सुदत्या: पुर: पुरश्चारु चलन् बभासे। वैलक्ष्यहेतोर्गतिमेतदीयामग्रेऽ-नुकृत्योपहसन्निवोच्चै:" नैष० ३-१०।

उपहसित उपहसित (न०) 1. उपहास्य, कारण विल्लद नगुविनिंद माडुव गेलि. उप+हसे (हसने) भावे "क्त:" (३-३-११४)। (वि०) 2. कारणविल्लदॆ नक्कु गेलिमाडल्पट्ट. उप + हसे कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)।

उपहस्त उपहस्त (पु०) कैयिंद तॆगॆदुकॊळ्ळुवुदु.

उपहस्तिका उपहस्तिका (स्त्री०) ताम्बूलद चील, ऎलॆ, अडिकॆ, सुण्ण मुंतादुवन्नु इट्टुकॊळ्ळुव बट्टॆय चील,—बिदिरिनिंद माडिद संबळिगॆ,—हित्ताळिय अथवा बॆळ्ळिय कैवॆट्टिगॆ. उपगता हस्तम्। संज्ञायां "कन्"। "उपहस्तिकाया: ताम्बूलं कर्पूरसहितमुद्धृत्य मह्यं दत्वा" दशकु०।

उपहार ಉಪಹಾರ (पु०) 1. ಕಾಣಿಕೆಯು ಅರ್ಪಣೆ. उप+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "रत्नपुष्पोपहारेण छायामानर्च पादयोः" रघु० ४-८४। 2. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಬಲಿ, ದೇವತೆಗಳ ನೈವೇದ್ಯ. "ततः सपर्यां सपशूपहाराम्" रघु० १६-३९। 3. (ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ) ಪೂಜೆ. "भवति विरलभक्तिर्म्लानपुष्पोपहारः" रघु० ५-७४। "विदधति न गृहेषूत्फुल्लपुष्पोपहारम्" माघ० ११-३६। (वि०) 4. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹಾರವುಳ್ಳ. उपगतः हारो यस्य। "उरोभुवा कुम्भयुगेन जृम्भितं नवोपहारेण वयस्कृतेन" नैष० १-४८।

उपहास ಉಪಹಾಸ (पु०) ಗೇಲಿ, ನಿಂದೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಗು. उप + हसे (हसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "फलमस्योपहासस्य सद्यः प्राप्स्यसि पश्य माम्" रघु० १२-३७।

उपहास्य ಉಪಹಾಸ್ಯ (वि०) ಗೇಲಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ನಕ್ಕು ಅಣಕಿಸಲ್ಪಡುವ. उप + हसे (हसने) कर्मं० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

उपहित ಉಪಹಿತ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "निह्नादिन्युपहितमध्यमस्वरोत्था" माल० १-२१। 3. ಕೂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "विनयोपहितस्त्वया कुतः सदृशोऽन्यो गुणवानविस्मयः" माघ० १६-७। 4. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "पुष्पं प्रवालोपहितं यदि स्यान्मुक्ताफलं वा यदि विद्रुमस्थम्" कुमा० १-४४।

उपहूत ಉಪಹೂತ (वि०) ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उप + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तः" (३-२-१०३)।

उपहूति ಉಪಹೂತಿ (स्त्री०) ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆಯುವುದು. उप+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तत्र नित्यविहितोपहूतिषु प्रोषितेषु पतिषु द्युयोषिताम्" माघ० १४-३०।

उपहृत ಉಪಹೃತ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರೆತರಲ್ಪಟ್ಟ. उप+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रियां विकल्पोपहृतां स यावद्गिरीशसंदेशमजल्पदल्पम्" नैष० ६-१७। 2. ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तेनाभिलिख्योपहृतस्वहारा" नैष० ६-३७। 4. ಬಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

उपह्वर ಉಪಹ್ವರ (पु०) 1. ರಹಸ್ಯ ಪ್ರದೇಶ, ಗುಪ್ತವಾದ ಸ್ಥಳ. उप+ह्वृ (कौटिल्ये) "घः" (३-३-११८)। "उपह्वरे पुनरित्यशिक्षयं धनमित्रम्" दशकु०। 2. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. "रहोऽन्तिकमुपह्वरे" अम०।

उपह्वान ಉಪಹ್ವಾನ (न०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆಯುವುದು. उप + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವುದು.

उपांशु ಉಪಾಂಶು (पु०) 1. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮಾಡುವ ಜಪ, ಉಪಾಸ್ಯ ದೇವತೆಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತ ನಾಲಿಗೆ ತುಟಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಆಡಿಸುತ್ತಾ ತನಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಜಪ. "जिह्वोष्ठौ चालयेत्किंचित् देवतागतमानसः। निजश्रवणयोग्यः स्यादुपांशुः स जपः स्मृतः"। "विधियज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः। उपांशुः स्याच्छतगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः" मनु० २-८५। 2. ಮೌನ, ಮಾತನಾಡದಿರುವಿಕೆ. (अव्य०) 3. ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಂತರಂಗವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ. "मुहुरत्रसद्भिरपि यत्र गौरवात् शशलाञ्छनांशव उपांशु जघ्निरे" माघ० १३-५४।

उपाकरण ಉಪಾಕರಣ (न०) 1. ಸಂಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು, ಸಂಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವ ವೇದಸ್ವೀಕಾರ. उप+आ+डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अथातोऽध्यायोपाकरणम्" आश्व० गृ०। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪಶುವನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು.

उपाकर्मन् ಉಪಾಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 2. ಶ್ರಾವಣಮಾಸದಲ್ಲಿ ಹೋಮಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವ ವೇದಸ್ವೀಕಾರ. उप+आ+डु कृञ् (करणे) करं० "मनिन्" (उ० ४-१८४)। "अध्यायानामुपाकर्म श्रावण्यां श्रवणेन वा। हस्तेनौषधिभावे वा पञ्चम्यां श्रावणस्य तु" याज्ञ० १-१४२।

उपाकृत ಉಪಾಕೃತ (पु०) 1. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಪಶು. उप+आ+डु कृञ् (करणे) कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 3. ಯಾಗದ ಪಶುವಿನ ಸಂಸ್ಕಾರ. 4. (ವೇದಾಧ್ಯಯನದ) ಪ್ರಾರಂಭ. (वि०) 5. ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उपाकृत उपद्रुते। मन्त्रेण प्रोक्षितपशौ" हेम०। 6. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपाकृतिन् **ಉಪಾಕೃತಿನ್** (ವಿ೦) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವವನು, ಉಪಕ್ರಮಿಸುವವನು. 2. (ವೇದಾಧ್ಯಯನ) ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವವನು. उपाकृत "इनिः" (५-२-८८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-कृतिनी -ಕೃತಿನೀ.**

उपाक्ष **ಉಪಾಕ್ಷ** (अव्य०) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಕಣ್ಣಿನ ಎದುರಿಗೆ, ಕಣ್ಣಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. अक्षणः समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०। "प्रत्यक्षोपाक्षमव्यक्षम्" त्रिकाण्ड०।

उपाख्या **ಉಪಾಖ್ಯಾ** (स्त्री०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವಿಕೆ. उपाख्यायते उपलभ्यते—उप + आ + ख्या (प्रकथने) "अङ्" (३-३-१०६)। "द्वितीयेचानुपाख्ये" पा० सू० ६-३-८०। 2. ಮಾತುಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುವಿಕೆ.

उपाख्यान **ಉಪಾಖ್ಯಾನ** (न०) 1. ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ, ಪೂರ್ವಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು. उप+आ+ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "इदं शतसहस्रं तु श्लोकानां पुण्यकर्मणाम्। उपाख्यानैः सह ज्ञेयं श्राव्यं भारतमुत्तमम्" भा० आदि० १-७७। 2. ಇತರರಿಂದ ಕೇಳಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು.

उपागत **ಉಪಾಗತ** (वि०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ತಲುಪಿರುವ, ಲಭಿಸಿರುವ. उप+आ+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "दातुं प्रदानोचित भूरिधाम्नी-मुपागतः सिद्धिमिवास्मि विद्याम्" किरा० ३-२३। 2. ಸಂಭವಿಸಿದ, ಒದಗಿದ, ಉಂಟಾದ. 3. ಒಪ್ಪಿದ, ಸಂಮತಿಸಿದ. 4. ಹೊಂದಿರುವ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. "संरंभ-वेगोज्झितवेदनेषु गात्रेषु बाधिर्यमुपागतेषु" किरा० १७-४९।

उपागम **ಉಪಾಗಮ** (पु०) 1. ತಲುಪುವುದು, ಬಂದು ಸೇರುವುದು. उप+आ+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಒದಗುವುದು, ಸಂಭವಿಸುವುದು. "उपागमे दुश्चरिता इवापदां गतिं न निश्चेतुमलं शिलीमुखाः" किरा० ४-३५। 3. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಮತಿ.

उपाग्र **ಉಪಾಗ್ರ** (वि०) 1. ಅಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ. उपमितोऽग्रेण। 2. ಕೊನೆಯದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನದಾದ.

उपाग्रहण **ಉಪಾಗ್ರಹಣ** (न०) ಸಂಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕ ವೇದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಿಕೆ. उप+आ+ग्रह (उपादाने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपाङ्ग **ಉಪಾಂಗ** (पु०) 1. ತಿಲಕ, ಹಣೆಯ ಬೊಟ್ಟು. (न०) 2. ಪ್ರತ್ಯಂಗ, ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಅವಯವಗಳು. अङ्गं देहः। अङ्गोपयोगि उपाङ्गम्। **ಉಪಾಂಗಗಳು:** ತಲೆ, ಹೊಟ್ಟೆ, ಬೆನ್ನು, ನಾಭಿ (ಹೊಕ್ಕಳು), ಹಣೆ, ಮೂಗು, ಗಡ್ಡ, ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ (ಬಸ್ತಿ), ಕಂಠ (ಕತ್ತು), ಕಿವಿಗಳು, ಕಣ್ಣುಗಳು, ಹುಬ್ಬುಗಳು, ಶಂಖಗಳು (ಕಿವಿ ಮತ್ತು ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯ), ಹೆಗಲುಗಳು, ಕೆನ್ನೆಗಳು, ಕಕ್ಷಗಳು, ಸ್ತನಗಳು, ವೃಷಣಗಳು, ಪಕ್ಕೆಗಳು, ತೊಡೆಗಳು, ಪಿರ್ರೆಗಳು, ಮುಂಡಿಗಳು, ತೋಳುಗಳು ಮತ್ತು ಬೆರಳುಗಳು ಮೊದಲಾದುವು. सुश्रुत०। 3. ವೇದಾಂಗಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ— ಪುರಾಣಗಳು, ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಮೀಮಾಂಸಾ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು. 4. ಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯದ ಅಂಗಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತ ಕಾರ್ಯ. उपमितमङ्गेन।

उपाजे **ಉಪಾಜೇ** (अव्य०) ಬಲವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಬಲ ಗೂಡಿಸುವಿಕೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಞ್ ಧಾತುವು ಪರವಾದಾಗ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದು. ಗತಿಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಾಗ ಸಮಾಸ ಬಂದು उपाजेकृत्य ಎಂದೂ, ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದಾಗ उपाजे कृत्वा ಎಂದೂ ಆಗುವುದು. ಬಲವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಬಲಗೂಡಿಸಿ ಎಂದರ್ಥ. सि० कौ० (१-४-७३)।

उपाञ्जन **ಉಪಾಂಜನ** (न०) 1. ಲೇಪನ, ಸುಣ್ಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು. उप + अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "मार्जनोपाञ्जनैर्वेश्म पुनः पाकेन मृण्मयम्" मनु० ५-१२२। 2. ಸಗಣಿಯಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಸಾರಿಸುವುದು. "संमार्जनोपाञ्जनेन सेकेनोल्लेखनेन च। गवां च परिवासेन भूमिः शुद्धयति पञ्चभिः" मनु० ५-१२४।

उपात्त **ಉಪಾತ್ತ** (पु०) 1. ಮುದವಿಲ್ಲದ ಆನೆ. (वि०) 2. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. उप+आ+डुदाञ् (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उपात्तवर्णे चरिते पिनाकिनः सबाष्पकण्ठस्खलितैः पदैरियम्" कुमा० ५-५६। 4. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "उपात्तविद्यो गुरुदक्षिणार्थी कौत्सः प्रपेदे वरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१। 5. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "न चक्षुषोः कान्तिविशेष-बुद्धया कालाञ्जनं मङ्गलमित्युपात्तम्" कुमा० ७-२०। 6. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "समाचराचार-मुपात्तशस्त्रो जपोपवासाभिपवैर्मुनीनाम्" किरा० ३-२८।

उपात्यय ಉಪಾತ್ಯಯ (ಪ್ರಂ) 1. ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಲೋಕ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. उपगतस्यात्ययः—उप+अति+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಕ್ರಮ ಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವುದು. "परावनुपात्यय इणः" पा० सू० ३-३-३८। "क्रमप्राप्तस्यानतिपातोऽनुपात्ययः" सि० कौ०। 3. ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು, ಮೀರುವುದು. "अतिक्रम उपात्ययः" वैज०। 4. ನಾಶ, ಪ್ರಳಯ.

उपादान ಉಪಾದಾನ (ನ०)1. ಗ್ರಹಣ, ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. उप+आ+डु दाञ् (दाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "विप्रलब्धं ब्राह्मणः शूद्रात् द्रव्योपादानमाचरेत्" मनु० ८-४१७। 2. ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಆಯಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡದಂತೆ ತಡೆಯುವುದು. 3. ಮೂಲಕಾರಣ, ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಕಾರಣ, ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ; ಘಟೋತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಣ್ಣು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾದ ಘಟದೊಡನೆಯೇ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಮೃತ್ತು (ಮಣ್ಣು) ಘಟಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. उपादीयते—उप+आ+डु दाञ् कर्मं० "ल्युट्" (३-३-११३)। ಹೀಗೆಯೇ ಪಟಕ್ಕೆ ತಂತುವೂ, ಕುಂಡಲಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನವೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗಳು. **ನೈಯಾಯಿಕರು** ಇದನ್ನು ಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. **ದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ** ಮೂಲ ಕಾರಣವು ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. ಯಾವುದು ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದಿ ಕಾರ್ಯವಾಗುವುದೋ ಆದು ಆ ಕಾರ್ಯ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಪರಿಣಾಮಕಾರಣ. ಅಂದರೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ. ಮೃತ್ತಿಕೆಯೂ, ತಂತುವೂ ಪರಿಣಾಮಹೊಂದಿ ಘಟ ಮತ್ತು ಪಟರೂಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಪರಿಣಾಮ ಕಾರಣ. **ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ** ಉಪಾದಾನವು (1) ಪರಿಣಾಮಿ ಮತ್ತು (2) ವಿವರ್ತಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ಕಾರಣಸ್ವರೂಪವು ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದಿ ಕಾರ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು ಪರಿಣಾಮ್ಯುಪಾದಾನ. ಘಟಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮೃತ್ತು ಸ್ವರೂಪ ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದಿ ಘಟವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದರಿಂದ ಪರಿಣಾಮ್ಯುಪಾದಾನ. (2) ಕಾರಣ ಸ್ವರೂಪವು ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದದೆ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ತೋರುವುದು ವಿವರ್ತೋಪಾದಾನ. ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವು ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದದೆ ಪ್ರಪಂಚರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ವಿವರ್ತೋಪಾದಾನ. ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. **ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ** ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ. ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯದ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗನುಗುಣವಾದ ಮೊದಲಿನ (ಪೂರ್ವಭಾವಿ) ಅವಸ್ಥಾವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ದ್ರವ್ಯವು ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. ಕಾರ್ಯವಾದ ಘಟಕ್ಕೆ ಕಪಾಲತ್ವ ಮತ್ತು ಘಟತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅವಸ್ಥಾವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಮೊದಲಿನ ಪಿಂಡತ್ವಾವಸ್ಥಾವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮೃತ್ತು ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. ಹೀಗೆಯೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟರೂಪದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣನು. 4. ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವ ಒಂಭತ್ತು ವಿಧ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತುಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["तुष्टि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 5. ಉಪಾದಾನ, ಉಂಛವೃತ್ತಿ, ಭಿಕ್ಷೆಯೆತ್ತುವುದು.

उपादानलक्षणा ಉಪಾದಾನಲಕ್ಷಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದ ಅನ್ವಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ತನ್ನ (ಮುಖ್ಯ) ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥದ ಪ್ರತೀತಿಯುಂಟಾಗುವಿಕೆ. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "उपादानलक्षणा" ಎಂದು ಹೆಸರು. "उपादीयते स्वार्थोऽनेनेत्युपादानम् — उप + आ + डु दाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११७)। उपादानात् लक्षणा। "कुन्ताः प्रविशन्ति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಜೀತನವಾದ ಕುಂತಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಸಂಭವವಾದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಕುಂತಧಾರಿಗಳಾದ ಪುರುಷರೂಪವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀತಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಕುಂತರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಉಪಾದಾನವಿರುವುದರಿಂದಲೂ "उपादानलक्षणा"। ಇದಕ್ಕೆ "अजहत्स्वार्था" ಎಂದೂ ಹೆಸರು. "मुख्यार्थस्येतराक्षेपो वाक्यार्थेऽन्वयसिद्धये। स्यादात्मनोऽप्युपादानादेषोपादानलक्षणा" सा० द० २-६।

उपादेय ಉಪಾದೇಯ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. उपादातुं योग्यम्—उप+आ+डु दाञ् (दाने) "यत्" (३-१-९७)। "वयस्य मकरन्द संप्रत्युपादेयो माधवस्य जीवलोकः"

मालती० १०। 2. अंगीकरिसलु योग्यवाद, ऒप्पि कॊळ्ळबहुदाद. 3. श्रेष्ठवाद, उत्कृष्टवाद.

उपाधि ಉಪಾಧಿ (पु०) 1. धर्मद विषयवागि मादुव चिंते. उपाधीयते — उप+आ+डु धान् (धारणपोषणयोः) भावे "किः" (३-३-९२)। 2. विशेषण, गुण, धर्म. "नीलो घटः" एंबल्लि नीलत्वरूपवाद धर्मवु उपाधि. 3. बिरुदु. 4. प्रकार, विध. "अधीतिबोधाचरणप्रचारणैर्दशाश्चतस्रः प्रणयन्नुपाधिभिः" नैष० १-४। (वि०) 5. कुटुंबपोषणेयल्लि निरतनादवनु. उपगतः आधिम्। 6. साध्यविरुवेडेयल्लिल्ला इद्दु साधन (हेतु) विरुव कडे इल्लदिरुव वस्तु. "धूमवान् वह्नेः" एंबल्लि साध्य (हॊगे) इरुव कडेयल्लि इद्दु साधन (हेतुवाद वह्नि) विरुव अयोगोळक (काद कब्बिण) दल्लि इल्लदिरुव आर्द्रेंधनसंयोगवु (हसि कट्टिगेय संबंध) उपाधि. "साध्यव्यापकत्वे सति साधनाव्यापकः उपाधिः"। 7. तन्न संबंधवुळ्ळ ऒंदु वस्तुवन्नु तन्न संबंधविल्लद आदे वस्तुविगिंतलू बेरेयेंदु तिळिसुव (बेर्पडिसुव) ऒंदु वस्तु. घटदल्लिरुव आकाशवु हॊरगिन आकाशक्किंतलू बेरेयेंब बुद्धियन्नुंटुमाडुवुदरिंद घटवु उपाधि. 8. कपट, मोस, वंचने. "उपाधिर्धर्मचिन्तायां कुटुम्बव्यापृते छले" मेदि०। 9. हेतु, कारण. "व्यतिषजति पदार्थानान्तरः कोऽपिहेतुर्न खलु बहिरुपाधीन् प्रीतयः संश्रयन्ते" उ०रा० ६-१२।

उपाधेय ಉಪಾಧೇಯ (वि०) समीपदल्लिडलु योग्यवाद, हत्तिरदल्लिरिसल्पडुव. उप+आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)।

उपाध्याय ಉಪಾಧ್ಯಾಯ (पु०) गुरु, जीवनक्काग वेद वेदांगगळन्नु कलिसुववनु. उपेत्याधीयतेऽस्मात्—उप+अधि+इङ् (अध्ययने) "घञ्" (३-३-२१)। स्त्रियां वा "ङीष्" (वा० ३-३-२१)। **उपाध्याया ಉಪಾಧ್ಯಾಯಾ. उपाध्यायी ಉಪಾಧ್ಯಾಯಿ.** "एकदेशन्तु वेदस्य वेदाङ्गान्यपि वा पुनः। योऽध्यापयति वृत्त्यर्थमुपाध्यायः स उच्यते" मनु० २-१४१। उपाध्यायस्य स्त्री **उपाध्यायानी ಉಪಾಧ್ಯಾನೀ.** पक्षे उपाध्यायो ಉಪಾಧ್ಯಾಯಿ. पुंयोगे तु वा आनुक् "ङीष्" च (वा० ४-१-४९)।

उपानह् ಉಪಾನಹ್ (स्त्री०) चर्मद चप्पलि, तॊगलिन पादरक्षे. पादमुपनह्यति — उप + णह् (बन्धने) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। "श्वा यदि क्रियते राजा स किं नाश्नात्युपानहम्" हितो० ३-५८।

उपान्त ಉಪಾಂತ (पु०) 1. कॊनेय भागद समीप प्रदेश. उपमितोऽन्तेन। "स एष कैलास उपान्तसर्पिणः करोत्यकालास्तमयं विवस्वतः" किरा० ५-३५। 2. समीपप्रदेश, बहळ हत्तिर. "मेरोरुपान्तेष्विव वर्तमानमन्योन्यसंसक्तमहस्त्रियामा" रघु० ७-२४। (वि०) 3. हत्तिरद, समीपद. (अव्य०) 4. कॊनेयदर समीप. अन्तस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपान्तिक ಉಪಾಂತಿಕ (न०) 1. बहळ समीप, बहळ हत्तिर. "सरजसमपहाय केतकीनां प्रसवमुपान्तिकनीपरेणुकीर्णम्" किरा० १०-२६। (वि०) 2. बहळ समीपदल्लिरुव, बहळ हत्तिरदल्लिरुव.

उपान्तिम ಉಪಾಂತಿಮ (वि०) 1. कॊनेय दक्के समीपद, उपान्त्य. उपगतमन्तिमम्। (अव्य०) 2. कॊनेयदर समीप.

उपान्त्य ಉಪಾಂತ್ಯ (वि०) कॊनेयदर समीपदल्लिरुव. उपान्ते भवम् "यत्" (४-३-५४)। "उत्तमग्रहणमुपान्त्यस्यापि संग्रहार्थम्" सि० कौ० (५-४-९०)।

उपाय ಉಪಾಯ (पु०) 1. हत्तिरक्के बरुवुदु. उप + अय (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. उपाय, युक्ति. "उपायेन हि यच्छक्यं न तच्छक्यं पराक्रमैः" हितो०। 3. कार्यद योजने, कार्यसाधनेय व्यापार. "गुणवत्युपायनिलये स्थितिहेतौ साधिके त्रिवर्गस्य" मुद्रा० १-५। 4. (क) राजनु संपत्तन्नु हॆच्चिसलु मत्तु शत्रुवन्नु जयिसलु उपयोगिसुव साधन; इदु (1) साम, (2) दान, (3) भेद मत्तु (4) दंडगळिंदु नाल्कु बगे. (1) संधान (ऒळ्ळेयतनदिंद ऒप्पंदद मातुकते) मत्तु नानु निन्नवनेंदु ऒळ्ळेय मातिनिंद स्वाधीन पडिसिकॊळ्ळुवुदु "साम" उपाय. (2) तन्नल्लिरुव धन कॊडुवुदु, अपूर्ववस्तु

ಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು ಇವು "ದಾನ" ಉಪಾಯ. (3) ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಇಬ್ಬರು ಶತ್ರುಗಳು ಕಲಿತು ಬಂದಾಗ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವರ ಸ್ನೇಹ ಕೆಡಿಸಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾಡುವುದು "ಭೇದ" ಉಪಾಯ. (4) ಸಂಹರಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು, ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆಯುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ "ದಂಡ" ಉಪಾಯ. "साम दानञ्च भेदश्च दण्डश्चैव चतुष्टयम्। उपायाः कथिता राज्ञां स्वार्थ-संपत्तये ध्रुवम्"। ಕೆಲವರು ಮಾಯೆ, ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಜಾಲಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಉಪಾಯಗಳು ಏಳು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. "साम दानञ्च भेदश्च दण्डश्चेति चतुष्टयम्। मायोपेक्षेन्द्रजालं च सप्तोपायाः प्रकीर्तिताः"। "उपायमास्थितस्यापि नश्यन्त्यर्थाः प्रमाद्यतः। हन्ति नोपशयस्थोऽपि शयालुर्मृगयुर्मृगान्" माघ० २-८०। (ಖ) ರಸಿಕರು ಕಾಂತಾಜನರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಉಪಾಯಗಳು: ಸಾಮ ಮತ್ತು ದಾನ ಇವೆರಡು ಮಾತ್ರ. ಭೇದೋಪಾಯದಿಂದ ರಸಾಭಾಸವೂ, ದಂಡೋಪಾಯದಿಂದ ರಸ ಭಂಗವೂ ಆಗುವುದು. "उपायौ द्वौ प्रयोक्तव्यौ कान्तासु सुविचक्षणैः। सामदाने इति प्राहुः शृङ्गाररसकोविदाः। भेदे प्रयुज्यमाने हि रसाभासस्तु जायते। निग्रहे रसभङ्गः स्यात्तस्मात्तौ परिवर्जयेत्"। 5. ಉತ್ತಮರ್ಣನು (ಸಾಲಕೊಟ್ಟವನು) ತನ್ನ ಹಣವನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯಲು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ. "यैर्यैरुपायैरर्थं स्वं प्राप्नुयादुत्तमर्णिकः। तैस्तैरुपायैः संगृह्य दापयेदधमर्णिकम्" मनु० ८-४८। ಈ ಉಪಾಯವು (1) ಧರ್ಮ, (2) ವ್ಯವಹಾರ, (3) ಛಲ, (4) ಆಚರಿತ ಮತ್ತು (5) ಬಲಾತ್ಕಾರಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಧ. "धर्मेण व्यवहारेण छलेनाचरितेन च। प्रयुक्तं साधयेदर्थं पञ्चमेन बलेन च" मनु० ८-४९। (1) ಸ್ನೇಹಿತರು, ಬಂಧುಗಳು ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು ಹೇಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು ಧರ್ಮೋಪಾಯ. "सुहृत्-संबन्धिसन्दिष्टैः साम्ना चानुगमेन च। प्रायेण वा ऋणी दाप्यो धर्म एष सनातनः"। (2) ಸಾಲಗಾರನು ಸಾಲ ತೀರಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥನಾದಾಗ ಅವನಿಗೆ ವಾಣಿಜ್ಯ, ವ್ಯವಸಾಯ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವನು ಗಳಿಸಿದ ಲಾಭದಿಂದ ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು ವ್ಯವಹಾರೋಪಾಯ. (3) ಕಪಟದಿಂದ ಸಾಲಗಾರ (ಋಣಿ) ನನ್ನು ಯಾಚಿಸಿ ಹಣ ಪಡೆದು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಂದ ತಂದಂತೆ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಸಾಲಕೊಟ್ಟವನ (ಸಾಹುಕಾರ) ನಿಗೆ ಕೊಡಿಸುವುದು ಛಲೋಪಾಯವು. "छद्मना याचितं चार्थमानीय ऋणिकाद्बली। अन्याहृतादिवाहृत्य दाप्यते यत्र सोपधिः"। (4) ಸಾಲಕೊಂಡವನು ಸಾಲ ತೀರಿಸದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನ ಹೆಂಡತಿ, ದನ ಕರುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಹಿಂಸಿಸಿ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವಸೂಲು ಮಾಡಿ ಕೊಡಿಸುವುದು ಆಚರಿತೋಪಾಯ. (5) ಸಾಲ ತೀರಿಸದ ಸಾಲಗಾರನನ್ನು ಮನೆಗೆ ಕರೆತಂದು ಹೊಡೆದು ಬಡಿದು ಸಾಹುಕಾರನಿಗೆ ಹಣ ಕೊಡಿಸುವುದು ಬಲಾತ್ಕಾರೋಪಾಯ. "दारपुत्रपशून् हत्वा कृत्वा द्वारोप-वेशनम्। यत्रार्थी दाप्यतेऽर्थं स्वं तदाचरितमुच्यते। बद्ध्वा स्वगृहमानीय ताडनाद्यैरुपक्रमैः। ऋणिको दाप्यते यत्र बलात्कारः प्रकीर्तितः" बृहस्पतिः। 6. ಪ್ರಯತ್ನ. "असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः। वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः" गीता ६-३६। 7. ಉಪಕ್ರಮ, ಪ್ರಾರಂಭ. 8. ಸಾಧನ, ಸಲಕರಣೆ.

उपायन ಉಪಾಯನ (ನಂ) 1. ರಾಜದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ತರುವ ಕಾಣಿಕೆ. उपाय्यते — उप+अय (गतौ) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "नयत्ययुग्मच्छदगन्धिरार्द्रतां भृशं नृपोपायनदन्तिनां मदः" किरा० १-१६। 2. ಕಾಣಿಕೆಗಾಗಿ ತರುವ ವಸ್ತು. "परस्परेण विज्ञात-स्तेषूपायनपाणिषु" रघु० ४-७९। 3. ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. उप+अय भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपायिन् ಉಪಾಯಿನ್ (ವಿ०) 1. ಸಾಧನವುಳ್ಳ, ಸಲಕರಣೆಯುಳ್ಳ. उपायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವ. उपायते — उप+अय (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। उपायिनी ಉಪಾಯಿನೀ.

उपारत ಉಪಾರತ (ವಿ०) ಹಿಂತಿರುಗಿದ. उप+आ+रम् (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "उपारताः पश्चिम-रात्रिगोचरादपारयन्त्यः पतितुं जवेन गाम्" किरा० ४-१०।

उपारूढ ಉಪಾರೂಢ (ವಿ०) 1. ಬೆಳೆದಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. उप+आ+रुह् (बीज-जन्मादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಉಂಟಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "कुतोऽयमित्युपारूढकुतूहला चाहं मुकुलितलोचना तेन कुसुमगन्धेन मधुकरीवाकृष्य-माणा" काद०।

उपार्जन ಉಪಾರ್ಜನ (ನ०) ಸಂಪಾದನೆ. उप+अर्ज (प्रतियत्ने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "शस्त्राणां स रथानां च कृत्वा सम्यगुपार्जनम्" रामा०।

उपालब्ध ಉಪಾಲಬ್ಧ (वि०) ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೈಯಲ್ಪಟ್ಟ. उप + आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपालम्भ ಉಪಾಲಂಭ (पु०) ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. उप+आ+डु लभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "तवोपालम्भे पतितास्मि" माल० १। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। -आलम्भनम् -ಆಲಂಭನಮ್.

उपावर्तन ಉಪಾವರ್ತನ (न०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವಿಕೆ, ಮತ್ತೆ ಬರುವಿಕೆ. उप + आ + वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡುವಿಕೆ.

उपावृत्त ಉಪಾವೃತ್ತ (त्रि०) 1. ದಣಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹೊರಳಾಡಿದ ಕುದುರೆ. उप+आ+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "त्रिषूपावृत्तलुठितौ" अम०। (वि०) 2. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದ, ಮತ್ತೆ ಬಂದ. 3. ಪೂರ್ವ (ಹಿಂದಿನ) ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಿರುವ. "उपावृत्तस्य पापेभ्यो यश्च वासो गुणैः सह" भविष्य०।

उपाश्रय ಉಪಾಶ್ರಯ (पु०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ಅವಲಂಬನ. उप + आ + श्रिञ् (सेवायाम्) भावे "अच्" (३-३-५६)। "ईप्सितस्य न भवेदुपाश्रयः कस्य निर्जितरजस्तमोगुणः" किरा० १३-४०। (वि०)2. ಆಶ್ರಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. "त्वं हि नस्तात सर्वेषां दुःखितानामुपाश्रयः" भा० वन०।

उपाश्रित ಉಪಾಶ್ರಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಆಸರೆಕೊಟ್ಟವನು. उप+आ+श्रिञ् (सेवायाम्) कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದವನು, ಆಸರೆ ಹೊಂದಿದವನು. कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

उपासक ಉಪಾಸಕ (वि०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. उप+आस (उपवेशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪೂಜಿಸುವವನು, ಆರಾಧಿಸುವವನು. 3. ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷು. "उपासकानां साम्प्रतमेतस्मिन् मलयकेतुकटके अनुकूलेन अननुकूलेन वा अगृहीतमुद्रेण न गम्यते" मुद्रा० ५।

उपासङ्ग ಉಪಾಸಂಗ (पु०) 1. ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳ ಜೀಲು. उपासज्यन्तेऽत्र शराः—षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१२१)। "कस्येमे क्षुरनाराचाः सहस्रं लोमवापिनः। प्रक्षिप्तास्तीक्ष्णतुण्डाग्रा उपासङ्गे हिरण्मये" भा० विरा० ४१-११। 2. ಬಹಳ ಹತ್ತಿರ, ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪ. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

उपासन ಉಪಾಸನ (न०) 1. ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದ ಅಭ್ಯಾಸ, ಬಾಣಬಿಡುವುದನ್ನು ಕಲಿಯುವುದು. उप+असु (क्षेपणे) आस (उपवेशने) वा भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "शराभ्यास उपासनम्" अम०। 2. ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಸೇವೆ. "आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः" गीता १३-७। 3. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. 4. ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ. 5. ಆಸನ, ಪೀಠ. "उपासनं शराभ्यासेऽप्युपास्तावासनेऽपि च" मेदि०। 6. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. "उपासनं शराभ्यासे शुश्रूषायां च हिंसने" विश्व०। भावे "युच्" (३-३-१०७)। -आसना -ಆಸನಾ. "स्वर्णैर्वितीर्णैः करवाम वामनेत्रे भवत्या किमुपासनासु" नैष० ८-९८।

उपासादित ಉಪಾಸಾದಿತ (न०) 1. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. उप+आ+षद्लृ (विशरणादौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)।

उपासित ಉಪಾಸಿತ (वि०)1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+आस (उपवेशने)"क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "नभसः कलभैरुपासितम्" नैष० २-६७। 3. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपासितृ ಉಪಾಸಿತೃ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುವವನು, ಆರಾಧಿಸುವವನು. उप + आस (उपवेशने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಸೇವಕ, ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡುವವನು. "उपासिता च वृद्धानां जिततन्द्रिरलोलुपः" भा० शान्ति० ५६-२०। 3. ಧ್ಯಾನಿಸುವವನು.

उपास्ति ಉಪಾಸ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ, ಉಪಾಸನೆ. उप+आस(उपवेशने)"क्तिन्"(३-३-९४)। 2. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. 3. ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ.

उपास्य ಉಪಾಸ್ಯ (वि०)1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಶುಶ್ರೂಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 2. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. उप + आस (उपवेशने) कर्मं० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "पुत्रवच्चैव ते रक्ष्या उपास्या गुरुवच्च ते" भा० अनु० १३-२५। (अव्य०)4. ಪೂಜಿಸಿ, ಆರಾಧಿಸಿ. 5. ಧ್ಯಾನಿಸಿ, ಚಿಂತಿಸಿ. 6. ಸೇವಿಸಿ, ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಿ. उप+आस (उपवेशने) "ल्यप्" (७-१-३७)। "उपास्य पश्चिमां सन्ध्याम्"।

उपास्यमान ಉಪಾಸ್ಯಮಾನ (ವಿ॰) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उप + आस (उपवेशने) + कर्म॰ यक् "शानच्" (३-२-१२४)। "उपास्यमानो विबुधैर्दिवि देवपतिर्यथा" रामा॰। "सनन्दनाद्यैर्महासिद्धैः शान्तैः संशान्तविग्रहम्। उपास्यमानं सख्या च भर्त्रा गुह्यकरक्षसाम्" भाग॰ ४-६-३४।

उपाहार ಉಪಾಹಾರ (पु॰) ಊಟವಾದನಂತರ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಲಘುವಾದ ಆಹಾರ, ತಿಂಡಿ, ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಆಹಾರ. उप+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

उपाहित ಉಪಾಹಿತ (पु॰) 1. (ಅನಿಷ್ಟ ಸೂಚಕವಾದ) ಅಗ್ನಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ತೊಂದರೆ, ಬೆಂಕಿಯ ಉತ್ಪಾತ. उप आसन्नं आहितं फलं यस्मात्। 2. ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उपाहितोऽनलोत्पाते पुमानारोपिते त्रिषु" मेदि॰। 3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप समीपे आहितः।

उपेक्षक ಉಪೇಕ್ಷಕ (वि॰) 1. ಉಪೇಕ್ಷೆಮಾಡುವ, ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುವ (ಯೋಗಿ). उप+ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಅನಾದರದಿಂದ ಕಾಣುವ.

उपेक्षण ಉಪೇಕ್ಷಣ (न॰) 1. ಉಪೇಕ್ಷೆ, ಉದಾಸೀನತೆ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ, ಅನಾದರ. उप + ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರಾಜನ ಏಳು ವಿಧ ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "साम्ना दानेन भेदेन दण्डेनोपेक्षणेन च" भा॰ वन॰। 3. ತ್ಯಾಗ, ಬಿಡುವುದು. 4. ಅನಾದರ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ, ತಿರಸ್ಕಾರ.

उपेक्षणीय ಉಪೇಕ್ಷಣೀಯ (वि॰) 1. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ; ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "गुरोरपीदं धनमाहिताग्नेर्नश्यत्पुरस्तादनुपेक्षणीयम्" रघु॰ २-४४। 2. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. उप+ईक्ष (दर्शने) अर्हादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗೂ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ, ತ್ಯಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

उपेक्षमाण ಉಪೇಕ್ಷಮಾಣ (वि॰) 1. ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡುವ, ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ಕಾಣುವ. उप+ईक्ष (दर्शने) कर्तृ॰ "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಅನಾದರದಿಂದ ಕಾಣುವ. 3. ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕಾಣುವ.

उपेक्षा ಉಪೇಕ್ಷಾ (स्त्री॰) 1. ಉದಾಸೀನತೆ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ. "उपेक्षा सर्वकार्येषु कर्मणां करणेषु च। अनिष्टानां समुत्थेन त्रिवर्गो नश्यते यया" भा॰ शान्ति॰ ५८-४४। 2. ಅನಾದರ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. उप + ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। "किं वा तवात्यन्तवियोगमोघे कुर्यामुपेक्षां हृतजीवितेऽस्मिन्" रघु॰ १४-६५। 3. ಬಿಡುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. 4. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಗೌರವ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. "यथा यथेह त्वदुपेक्षयानया निमेषमप्येष जनो विलम्बते" नैष॰ ९-२०।

उपेक्षित ಉಪೇಕ್ಷಿತ (वि॰) 1. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप+ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "उपेक्षितेक्षोः करभाच्छमीरतात्" नैष॰ ९-४३।

उपेक्षितव्य ಉಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯ (वि॰) "उपेक्षणीय" ಪದದ ಅರ್ಥ. उप+ईक्ष (दर्शने) अर्हादौ "तव्यः" (३-१-९६)।

उपेक्ष्य ಉಪೇಕ್ಷ್ಯ (वि॰) 1. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. उप + ईक्ष (दर्शने) अर्हादौ "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य॰) 4. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ಕಂಡು. 5. ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ, ಅನಾದರದಿಂದ ಕಂಡು.

उपेक्ष्यमाण ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಮಾಣ (वि॰) 1. ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅನಾದರದಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುವ. उप + ईक्ष (दर्शने) कर्म॰ "शानच्" (३-२-१२४)। "उपेक्ष्यमाणो विज्ञातो हृदयेनापराजितः" भा॰ शान्ति॰ १०३-१४।

उपेत ಉಪೇತ (वि॰) 1. ಕೂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಹಿತವಾದ. उप+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "विपदोऽभिभवन्त्यविक्रमं रहयत्यापदुपेतमायतिः" किरा॰ २-१४। "पुत्रमेवंगुणोपेतं चक्रवर्तिनमाप्नुहि" शाकु॰ १-१२। 2. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. 3. ಆಗಮಿಸಿರುವ, ಬಂದಿರುವ. "उपेतपार्श्वश्चरणेन मौनिना" नैष॰ १-१२४। 4. ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದವನು. "न स्त्री जुहुयान्नानुपेतः" स्मृतिः।

उपेतृ ಉಪೇತೃ (वि॰) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. उप+इण् (गतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। उपेत्री ಉಪೇತ್ರೀ. "उपेतारमुपेयं च सर्वोपायांश्च कृत्स्नशः" मनु॰ ७-२१५।

उपेन्द्र ಉಪೇಂದ್ರ (ಪು೦) 1. ವಿಷ್ಣು. ಇನ್ದ್ರಮುಪಗತೋ-ನ್ಯುಜತ್ವೇನ। [ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಕಶ್ಯಪಮುನಿಯಿಂದ ಅದಿತಿದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಮ್ಮನಾಗಿ ವಾಮನರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.] "इन्द्रस्याप्यनुजत्वे जातश्चोपेन्द्र उच्यते" इति निरुक्तिः। "उपेन्द्रो वामनः प्रांशुः" वि० स०।

उपेन्द्रवज्रा ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ಇದರ ಗಣಗಳು: ಜ ತ ಜ ಗು ಗು। ಗಣವಿನ್ಯಾಸ: ।ು।ುು।।ು।ುು "उपेन्द्रवज्रा जतजास्ततो गौ" वृ० र०।

उपेय ಉಪೇಯ (ವಿ೦) 1. ಉಪಾಯದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ. उप + इण् (गतौ) "यत्" (३-१-९७)। 2. ಉಪಾಯದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಉಪಾಯದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ (ಫಲ). "भवत्युपायं प्रति हि प्रवृत्तावुपेयमाधुर्यमधैर्यसर्जि" नैष० ६-९३। 4. ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. "उपेतारमुपेयं च सर्वोपायांश्च कृत्स्नशः" मनु० ७-२१५। 7. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 8. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

उपेयिवस् ಉಪೇಯಿವಸ್ (ವಿ೦) 1. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. उप+इण् (गतौ) "क्वसुः" (३-२-१०९)। "समत्सरेणासुर इत्युपेयुषा चिराय नाम्नः प्रथमाभिधेयताम्" माघ० १-४३। 2. ಹೊಂದಿರುವ, ತಲುಪಿರುವ, ಸೇರಿರುವ. "तत उदग्र इव द्विरदे मुनौ रणमुपेयुषि भीमभुजायुधे" किरा० १८-१। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ङीप्" (४-१-६)। -ईयुषी -ಈಯುಷೀ. "उपेयुषी कल्पलताभिशङ्कया कथंन्वितस्त्रस्यति षट्पदावलिः" किरा० ८-७।

उपोढ ಉಪೋಢ (ವಿ೦) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. उप + वह (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "युगपद्ददृशे विशन्वराहं तदुपोढैश्च नभश्चरैः पृषत्कः" किरा० १३-२३। 2. ಮದುವೆಯಾಗಿರುವ, ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. 3. ವಹಿಸಿರುವ, ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ. "उपोढ ऊढे निकटेऽपि" हेम०।

उपोत्तम ಉಪೋತ್ತಮ (ವಿ೦) ಕೊನೆಯದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನದಾದ, ಕೊನೆಯದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ. उपगतमुत्तमम्। "योपधाद्गुरूपोत्तमाद्वुन्" पा० सू०। ५-१-१३२।

उपोदक ಉಪೋದಕ (ಪು೦) 1. ನೀರಿನ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ. उपगत उदकम्। प्रा० स०। (वि०) 2. ನೀರಿನ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. (अव्य०) 3. ನೀರಿನ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. उदकस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपोदिका ಉಪೋದಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ತಪಸಿಗಿಡ. उपाधिकमुदकं यत्र, उदकस्योदादेशः, संज्ञायां कन्। अत इत्त्वम्।

उपोद्घात ಉಪೋದ್ಘಾತ (ಪು೦) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 2. ಪೀಠಿಕೆ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಮುಂದೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಸೂಚನೆ. उप समीपे प्रकृतस्य उद्घातः उद्घननं ज्ञापनम्। 3. ಪ್ರಕೃತಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಸಲು ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಯೋಜನ. "तदनेन तीर्थेन तत्प्रतिच्छन्दकमुपोद्घाताय माधवान्तिकमुपेयादित्यभिप्रायः" मालती० १। 4. ಉದಾಹರಣೆ. "उपोद्घात उदाहारः" अम०। 5. ವಿಷಯ ನಿರೂಪಣೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಆರು ವಿಧ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು.

उपोद्बलक ಉಪೋದ್ಬಲಕ (ವಿ೦) 1. ಸಮರ್ಥಿಸುವ, ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವ. 2. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ. उप + उद् + बल (प्राणने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपोद्बलन ಉಪೋದ್ಬಲನ (ನ೦) 1. ಉತ್ತೇಜನ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ. 2. ಸಮರ್ಥನೆ, ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವಿಕೆ. उप+उद्+बल (प्राणने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपोषण ಉಪೋಷಣ (ನ೦) ಉಪವಾಸ, ಊಟಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. उप+उष (दाहे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्राप्ते श्रीरामनवमीदिने मर्त्यो विमूढधीः। उपोषणं न कुरुते कुम्भीपाके महीयते"।

उपोषित ಉಪೋಷಿತ (ನ೦) 1. ಉಪವಾಸ, ಊಟ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. उप + वस (निवासे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषितम्। पतिं शुश्रूषते येन तेन स्वर्गे महीयते" मनु० ५-१५५। 2. ಉಪವಾಸಮಾಡಿದ, ಊಟ ಮಾಡದಿರುವ. उप+वस कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "उपोषितो द्वितीयेऽह्नि पूजयेत् पुनरेव ताम्"। "पपौ निमेषालसपक्ष्मपङ्क्तिरुपोषिताभ्यामिव लोचनाभ्याम्" रघु० २-१९।

उपोष्य उपोष्य (वि०) 1. उपवासमाडल्पडुव (क्रि). उप+वस (निवासे) कर्म० "क्यप्" बाहु०। (अव्य०) 2. उपवासमाडि. उप+वस "ल्यप्" (७-१-३७)।

उप्त उप्त (वि०) 1. बित्तल्पट्ट (बीज). 2. बित्तनॆ माडल्पट्ट (भूमि). ड्डु वप् (बीजसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. क्षौरमाडल्पट्ट.

उप्तकृष्ट उप्तकृष्ट (वि०) बीज बित्तिदनंतर उळल्पट्ट (भूमि). उप्तं च तत् कृष्टं च।

उप्ति उप्ति (स्त्री०) 1. बीज बित्तुविकॆ. ड्डु वप् (बीजसन्ताने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "बीजानामुप्ति-विच्च स्यात्क्षेत्रदोषगुणस्य च" मनु० ९-३३०। 2. क्षौर माडुविकॆ.

उप्त्रिम उप्त्रिम (वि०) बित्तनॆयिंद उंटाद, बित्तनॆयिंद हुट्टिद. वपनेन निर्वृत्तम्—ड्डु वप् (बीजसन्ताने) "क्त्रिः" (३-३-८८)। "मप्" (४-४-२०)।

उप्य उप्य (वि०) बित्तनॆगॆ योग्यवाद बीज. ड्डु वप् (बीजसन्ताने) कर्म० "क्यप्" बाहु०।

उभ उभ (वि० द्विव०) 1. इरडु. 2. इब्बरु. उभ (पूरणे) "कः" (३-१-१३५)। मूरु लिंगगळल्लियू इदर रूपगळु: (पु०) उभौ उभौ उभाभ्याम् उभाभ्याम् उभाभ्याम् उभयोः उभयोः। "उभौ यदि व्योम्नि पृथक्प्रवाहावाकाशगङ्गापयसः पतेताम्" माघ० ३-८। (स्त्री०) मत्तु (न०) उभे उभे मुंदक्कॆ पुल्लिंगदंतॆ रूपगळु. "उभे क्षमे वोढुमुभयोर्बीजमाहितम्। सा वा शम्भोस्तदीया वा मूर्तिर्जलमयी मम" कुमा० २-६०।

उभय उभय (वि०) इरडु अवयवगळिंद कूडिद. उभ "अयच्" (५-२-४४)। इदक्कॆ द्विवचनरूपविल्ल. एक मत्तु बहुवचन रूपगळु मात्र. (पु०) उभयः उभये। उभयम् उभयान्। उभयेन उभयैः। उभयस्मै उभयेभ्यः। उभयस्मात् उभयेभ्यः। उभयस्य उभयेषाम्। उभयस्मिन् उभयेषु। (स्त्री०) उभयी उभय्यः। (न०) उभयम् उभयानि। "अलङ्घनीयताहेतुरुभयं तन्मनस्विनि" माघ० २-४८। "तस्य मित्राण्यमित्रास्ते ये च ये चोभये नृपाः" माघ० २-१०१। "किं कथ्यते श्रीरुभयस्य तस्य" कुमा० ७-७८।

उभयतस् उभयतस् (अव्य०) 1. इरडु कडॆगळिंदलू. उभय "तसिल्" (५-३-७)। "उद्धतैरिव परस्परसङ्गादीरितान्युभयतः कुचकुम्भैः" माघ० १०-३२। 2. इरडु कडॆगळल्लियू. "तज्जः पुनात्युभयतः पुरुषानेकविंशतिम्" याज्ञ० १-५८। 3. इरडु कडॆगळिगू. "शक्तिं चोभयतस्तीक्ष्णामायसं दण्डमेव वा" मनु० ८-३१५।

उभयतोमुख उभयतोमुख (वि०) 1. इरडु कडॆयू मुखवुळ्ळ. 2. इरडु कडॆयू नोडुव. (स्त्री०) -मुखी-मुखि. आकळु, हसु. "सवत्सारोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम्" याज्ञ० १-२०६।

उभयत्र उभयत्र (अव्य०) 1. इरडु कडॆगळल्लियू. 2. इरडु विषयगळल्लियू. उभय "त्रल्" (५-३-१०)। "द्वौ दैवे पितृकार्ये त्रीनेकैकमुभयत्र वा" मनु० ३-१२५।

उभयथा उभयथा (अव्य०) इरडु रीतियल्लियू, इरडु विधदल्लियू. उभ "अयच्" "थाल्" (५-३-२३)।

उभयद्युस् उभयद्युस् (अव्य०) इरडु दिनगळल्लियू. उभय "द्युस्" (वा० ५-३-२२)।

उभयवेतन उभयवेतन (पु०) इरडुकडॆगळल्लियू संबळ पडॆयुव दूत. उभयोः वेतनं यस्य। [ओब्ब राजनल्लि रहस्यवागि संबळ पडॆदु अवन शत्रुराजनल्लि सेवकनंतॆ नटिसि अवनिंदलू संबळ पडॆयुत्ता आ राजनिगू, अवन मंत्रिगळिगू भेदवन्नु कल्पिसुववनु उभयवेतन दूत.]

उभयेद्युस् उभयेद्युस् (अव्य०) "उभयद्युस्" पदद अर्थ. उभय "एद्युस्" (५-३-२२)।

उम् उम् (अव्य०) 1. रोष, कोप. 2. प्रश्न. 3. अंगीकार, संमति, ऒप्पिगॆ. "उम् रोषेऽङ्गीकृतावपि। प्रश्नेऽपि स्यात्" मेदि०।

उमा उमा (स्त्री०) 1. पार्वति, गौरि, शिवन पत्नि. ओः शिवस्य मा लक्ष्मीरिव, उं शिवं माति इति वा। उ, मा इति मात्रा तपसे निषिद्धत्वाद्वा। [तायियु पार्वतियन्नु उ ऎंदु संबोधिसि मा ऎंदु तपस्सिनिंद तडॆद कारण पार्वतिगॆ

"उमा" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "उमेति मात्रा तपसो निषिद्धा पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम" कुमा० १-२६। "उमापि नीलालकमध्यशोभि विस्रंसयन्ती नवकर्णिकारम्" कुमा० ३-६२। 2. ಅಗಸಿಗಿಡ. 3. ಅರಿಶಿನ. 4. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು. 5. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "उमातसीहैमवतीहरिद्राकीर्तिकान्तिषु" मेदि०।

उमाकट ಉಮಾಕಟ (पु०) 1. ಅರಿಶಿನದ ಪುಡಿ. 2. ಅಗಸೆ ಹೂವಿನ ಪುಡಿ. उमाया हरिद्राया अतस्या वा रजः "कटच्" (वा० ५-२-२९)।

उमातनय ಉಮಾತನಯ–**सुत**–ಸುತ (पु०) 1. स्कंद, कुमारस्वामि, षण्मुख. ["कार्तिकेय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. गणपति, विनायक.

उमापति ಉಮಾಪತಿ (पु०) परमेश्वर, शिव, महादेव. उमायाः पतिः। "अभिनवौषसरागभृता बभौ जलधरेण समानमुमापतिः" किरा० १८-४।

उमावन ಉಮಾವನ (न०) ಶೋಣಿತಪುರ. ಈ ಶೋಣಿತಪುರವು ಉಷಾಮಠಕ್ಕೆ ಆರುಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೇದಾರ ಗಂಗೆಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ದೇವೀಕೋಟೆ, ಕೋಟವರ್ಷ, ಬಾಣಪುರಗಳೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. "देवीकोट उमावनम्। कोटिवर्षं बाणपुरं स्याच्छोणितपुरं च तत्" अभि० चि०।

उमासहचर ಉಮಾಸಹಚರ} (पु०) परमेश्वर,
उमासहाय ಉಮಾಸಹಾಯ} महादेव. उमायाः सहचरः सहायो वा।

उम्बर ಉಂಬರ} (पु०) ಯಾಸಕ್ಕಾಲಿನ ಕೆಳಗಿನ ಮರದ
उम्बुर ಉಂಬುರ} ಪಟ್ಟಿ. "गृहावग्रहणी देहल्युम्बरोदुम्बरोम्बुराः" अभि० चि०।

उम्य ಉಮ್ಯ (न०) ಅಗಸೆಗಿಡ ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. उमानां भवनं क्षेत्रम्–उमा "यत्" (५-२-४)। "भङ्ग्यं भङ्गीनमौमीनमुम्यं यव्यं यवक्यवत्" अभि० चि०।

उरःसूत्रिका ಉರಃಸೂತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಮುಕ್ತಾಹಾರ, ಮುತ್ತುಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸರ. उरसः सूत्रमिव। "अथोरःसूत्रिका मौक्तिकैः कृता" अम०।

उरःस्थल ಉರಃಸ್ಥಲ (न०) ಎದೆ, ಗುಂಡಿಗೆ. उरसः स्थलम्। "शिलाघनैर्नाकिसदामुरःस्थलैर्बृहन्निवेशैश्च वधूपयोधरैः" किरा० ८-३२।

उरग ಉರಗ (पु०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. उरसा गच्छति–गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "तवाभिधानाद्व्यथते नताननः सुदुःसहान्मन्त्रपदादिवोरगः" किरा० १-२४। स्त्रियां जाति० "ङीप्" (४-१-६३)। –गी –गिः. ಹೆಣ್ಣು ಹಾವು. 2. ಸೀಸಲೋಹ. 3. ಆಶ್ಲೇಷಾನಕ್ಷತ್ರ. [ಇದು ಸರ್ಪದೇವತಾಕ ನಕ್ಷತ್ರ].

उरगभूषण ಉರಗಭೂಷಣ (पु०) परमेश्वर, शिव. उरगो भूषणमस्य।

उरगराज ಉರಗರಾಜ (पु०) सर्पराज, वासुकि, आदिशेष. उरगाणां सर्पाणां राजा "टच्" (५-४-९१)। "प्रहर्तुरेवोरगराजरज्जवो जवेन कण्ठं सभयाः प्रपेदिरे" माघ० १-५६।

उरगाशन ಉರಗಾಶನ (पु०) 1. ಗರುಡ. 2. ನವಿಲು, ಮಯೂರ. उरगानश्नाति–अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "चञ्च्वग्रदष्टचटुलाहिपताकयान्ये स्वावासभागमुरगाशनकेतुयष्ट्या" माघ० ५-१३।

उरण ಉರಣ (पु०) ಗಂಡುಕುರಿ, ಟಗರು. ऋच्छति–ऋ (गतौ) "क्युन्" "उत्" च (उ० ५-१७)। "वृकीवोरणमासाद्य मृत्युरादाय गच्छति" भा०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६३)। –णी –णिः. ಹೆಣ್ಣು ಕುರಿ.

उरणाक्ष ಉರಣಾಕ್ಷ (पु०) ತಗಸಿಗೆ ಗಿಡ. "दद्रुघ्नश्चक्रमर्दकः। पद्माट उरणाक्षश्च" अम०।

उरभ्र ಉರಭ್ರ (पु०) 1. ಗಂಡುಕುರಿ, ಟಗರು. उरु भ्रमति–भ्रमु (चलने) "डः" (वा० ३-२-१०१)। पृषो०। स्त्रियां जाति० "ङीप्" (४-१-६३)। –भ्री –भ्रिः. ಹೆಣ್ಣು ಕುರಿ. 2. ತಗಸಿಗೆ ಗಿಡ.

उररी ಉರರೀ (अव्य०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 2. ವಿಸ್ತಾರ. ಊಯಿ (तन्तुसन्ताने) "ररीक्" बाहु०। ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಞ್ ಧಾತುವು ಪರವಾದಾಗ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಸಮಾಸ ಬರುವುದು. उररी + कृञ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। –कारः –ಕಾರಃ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। –करणम् –ಕರಣನ್. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. उररी+कृञ् "ल्यप्" (७-१-३७)। उररीकृत्य ಉರರೀಕೃತ್ಯ. ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಸಂಮತಿಸಿ. "काल्पनिकं भेदमुररीकृत्यं कर्मकर्तरि वा प्रयोगः" सा० द०।

उररीकृत ಉರರೀಕೃತ (वि०) 1. ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उररी+कृञ् "क्तः" (३-२-१०२)।

"कुण्डिनेन्द्रसुतया किल पूर्वं मां वरीतुमुररीकृतमास्ते" नैष० ५-११४।

उरस् उरस् (न०) 1. ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳ, ಎದೆ. इयर्ति—ऋ (गतौ) "असुन्" उरादेशश्च (उ० ४-१५५)। "उरसि शूलभृतः प्रहिता मुहुः प्रतिहर्ति ययुरर्जुनमुष्टयः" किरा० १५-५। (वि०) 2. ಮುಖ್ಯವಾದ, ಪ್ರಧಾನವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "उरो वक्षसि मुख्ये च" हेम०।

उरसिज उरसिज (पु०) 1. ಸ್ತನ, ಹೆಂಗಸರ ಮೊಲೆ. उरसि वक्षसि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "परिपस्पृशिरे चैनं पीनैरुरसिजैर्मुहुः" रामा०। (वि०) 2. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

उरसिरुह उरसिरुह (पु०) 1. ಸ್ತನ, ಹೆಂಗಸರ ಮೊಲೆ. उरसि रोहति—रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३५)। "फेनानामुरसिरुहेषु हारलीला चेलश्रीर्जघनतलेषु शैवलानाम्" माघ० ८-५९। (वि०) 2. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

उरसिल उरसिल (वि०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳ, ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳ. प्रशस्तमुरो यस्य "इलच्" (५-२-१००)।

उरस्वत् उरस्वत् (वि०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳ, ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳ. प्रशस्तमुरो यस्य "मतुप्" (५-२-९४)।

उरस्त्र उरस्त्र (न०) ಕವಚ, ಅಂಗಿ. उरस्त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

उरस्य उरस्य (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. उरसा निर्मितः "यत्" (४-४-९४)। (वि०) 2. ಎದೆಯಲ್ಲಿರುವ. उरसि भवः "यत्" (४-३-५५)।

उरी उरी (अव्य०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಮತಿ. उर (गतौ) "रीक्" बाहु०। 2. ವಿಸ್ತಾರ.

उरीकरण उरीकरण (न०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಮತಿ. उरी+डुकृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಸ್ತರಿಸುವಿಕೆ. भावे "घञ्" (३-३-१८)। -कारः -कारः.

उरीकृत उरीकृत (वि०) 1. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उरी + डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "न खलु मुष्टिरुरीकृतबन्धनः" नैष० ४-८४।

उरु उरु (वि०) 1. ದೊಡ್ಡದಾದ. ऊर्णोति—ऊर्णुञ् (आच्छादने) "कुः" ह्रस्वश्च (उ० १-३१)। "शुक्लैर्मयूखनिचयैः परिवीतमूर्तिर्वप्राभिघातपरिमण्डलितोरुदेहः" किरा० ५-४२। 2. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ. 3. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಹೇರಳವಾದ. "स पिशङ्गजटावलिः किरन्नुरु तेजः परमेण मन्युना" किरा० १५-४७। 4. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-४४)। उर्वी उर्वी. "शरवृष्टिं विधूयोर्वीं सम्विणो रक्तवाससः" मनु० ८-२५६।

उरुक्रम उरुक्रम (पु०) ವಾಮನನಾಗಿ ಅವತಾರವೆತ್ತಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. उरवः बहवः क्रमाः पादविक्षेपाः अस्य। "यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा" श्रुतिः।

उरुगाय उरुगाय (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. उरुभिः श्रेष्ठैर्गीयते—गै (शब्दे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಹೊಗಳಿಕೆ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ. उरुषु गानम्—गाङ् (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "युक्" (७-३-३३)।

उरुबूक उरुबूक (पु०) ಹರಳುಗಿಡ. उरुं महान्तं वायुं वायति—ओ वै (शोषणे) "ऊकः" (उ० ४-४१)। "एरण्ड उरुबूकश्च रुचकश्चित्रकश्च सः" अम०।

उरोज उरोज (पु०) 1. ಸ್ತನ, ಹೆಂಗಸರ ಮೊಲೆ. उरसि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "स्तनान्तीनां वृहदमलोदविन्दुचित्रौ रेजाते रुचिरदृशामुरोज-कुम्भौ" माघ० ८-५३। (वि०) 2. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

उरोभू उरोभू (वि०) ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. उरसि भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। "उरोभुवा कुम्भयुगेन जृम्भितम्" नैष० १-४८।

उरोभूषण उरोभूषण (न०) 1. ಹಾರ, ಸರ. उरो भूष्यतेऽनेन—भूष (अलङ्कारे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 2. ಎದೆಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವ. उरो भूषयति—भूष (अलङ्कारे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

उर्वट उर्वट (पु०) ಸಂವತ್ಸರ. उरु यथातथाऽटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ऋतुवृत्ति-र्मासिमानः स्यात्कालग्रन्थिरुर्वटः" त्रिकाण्ड०।

उर्वरा ಉರ್ವರಾ (स्त्री०) 1. ಸಕಲ ಪೈರುಪಚ್ಚಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ, ಫಲವತ್ತಾದ ಜಮೀನು. उर्ध्व प्रभूतं शस्यादिकं ऋच्छति—ऋ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। उर्वी (हिंसायाम्) "घः" (३-३-१२५) उर्वं राति—रा (दाने) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। वा। "तीक्ष्ण-विशिखमुखपीतमसृक्पततां गणैः पिबतु सार्धमुर्वरा" माघ० १५-६६। 2. ಜಮೀನು, ಭೂಮಿ. "उर्वरा तु भूमात्रे सर्वसस्याढ्यभुव्यपि" हेम०।

उर्वशी ಉರ್ವಶೀ (स्त्री०) ದೇವಲೋಕದ ಒಬ್ಬ ವೇಶ್ಯೆ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಳಾದ ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. उरून् महतोऽपि अश्नुते वशीकरोति—अशू (व्याप्तौ) "कः" (३-२-४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। [ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ನರನಾರಾಯಣರು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೆಲವು ದೇವವನಿತೆಯರು ತಪೋಭಂಗಕ್ಕಾಗಿ ಬರಲು ನಾರಾಯಣನು ತನ್ನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಕೆರೆದು ಲೋಕೋತ್ತರ ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಯುವತಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಇವಳಿಗೆ "ಉರ್ವಶಿ" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.] ದೇ೦ ಭಾ೦। ऊरुं नारायणोरुं कारणत्वेनाश्नुते—अशू (व्याप्तौ) "कः" (३-२-४)। "ङीष्" (४-१-४१)। पृषो०। [ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಶಾಪದಿಂದ ಊರ್ವಶಿಯು ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದು ಚಂದ್ರವಂಶದವನಾದ ಪುರೂರವಸ್ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಆಯು, ಧೀಮಂತ, ಅಮಾವಸು, ದೃಢಾಯು, ವನಾಯು ಮತ್ತು ಶತಾಯುಗಳೆಂಬ ಆರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಳು. ಊರ್ವಶಿಯು ಪುರೂರುವಸ್ಸನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವಾಗ, ಸಮಾಗಮ ಕಾಲದ ಹೊರತು ಮತ್ತಾವಾಗಲೂ ತನಗೆ ನಗ್ನನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಕೂಡದೆಂದೂ ತಾನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಸಮಾಗಮವಾಗಬೇಕೆಂದೂ ತನ್ನ ಹಾಸಿಗೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಎರಡು ಟಗರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂದೂ ಮುಂತಾಗಿ ಕೆಲವು ನಿಬಂಧನೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದಾಗ ತಾನು ಅವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಆ ನಿಬಂಧನೆಗಳಿಗೆ ಅವನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದಳು. ಒಂದು ದಿನ ವಿಶ್ವಾವಸುವೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನೊಬ್ಬನು ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಲು ಉಪಾಯ ಯೋಚಿಸಿ ಊರ್ವಶಿಯ ಹಾಸಿಗೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಟಗರುಗಳನ್ನು ಕದ್ದೊಯ್ಯಲಾಗಿ ಪುರೂರುವಸ್ಸು ನಗ್ನನಾಗಿಯೇ ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದೆದ್ದು ಅಟ್ಟಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋದನು. ಆಗ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಂಗವಾಯಿತೆಂದು ಊರ್ವಶಿಯು ಅವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದಳು.] ಭಾಗಂ ೯-೧೪, ೧೫। ಊರ್ವಶಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಇಂದ್ರನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಅವನಿಂದ ತಿರಸ್ಕೃತಳಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಷಂಡ (ನಪುಂಸಕ) ನಾಗುವಂತೆ ಶಪಿಸಿದಳು. "तव पित्राभ्यनुज्ञातां स्वयञ्च गृहमागताम्। यस्मान्मां नाभिनन्देथाः कामबाणवशंगताम्। तस्मात्त्वं नर्तनः पार्थ स्त्रीमध्ये मानवर्जितः। अपुमानिति विख्यातः षण्डवद्विचरिष्यसि" भा० वन० अ० ४६। "उर्वशी गुणवशीकृतविश्वा" नैष० ५-५२।

उर्वारु ಉರ್ವಾರು (पु०) ಸೌತೆಗಿಡ. उरु यथातथा ऋच्छति—ऋ (गतौ) "उण्" बाहु०।

उर्वी ಉರ್ವೀ (स्त्री०) ಭೂಮಿ, ನೆಲ, ಪೃಥಿವಿ. ऊर्णोति—ऊर्णुञ् (आच्छादने) "उः" ह्रस्वः नुलोपश्च (उ० १-३१)। "ङीष्" (४-१-४४)। "पश्योदग्रप्लुतत्वाद्वियति बहुतरं स्तोकमुर्व्यां प्रयाति" शाकु० १-७।

उर्वीतल ಉರ್ವೀತಲ (न०) ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ, ನೆಲದ ಮೇಲು ಮೈ. उर्व्यास्तलम्। "नीतो विक्रमबाहुरात्मसमतां प्राप्तेयमुर्वीतले सारं सागरिका तथा च भुवनप्राप्त्येकहेतुः प्रिया" रत्ना० ४-२०।

उर्वीधर ಉರ್ವೀಧರ (पु०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। उर्व्याः धरः। "अलकाधिपभृत्यदर्शितं शिवमुर्वीधरवर्त्म संप्रयान्" किरा० ३-५९।

उर्वीधव ಉರ್ವೀಧವ -नाथ -नाथ -पति -ಪತಿ (पु०) ರಾಜ, ದೊರೆ. उर्व्याः धवः नाथः पतिर्वा।

उर्वीभुज् ಉರ್ವೀಭುಜ್ (पु०) ರಾಜ, ದೊರೆ. उर्वीं भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-६१)।

उर्वीभृत् ಉರ್ವೀಭೃತ್ (पु०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. उर्वीं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

उर्वीरुह ಉರ್ವೀರುಹ (पु०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ, ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ. उर्व्यां रोहति—रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३५)। "बलाक्रान्तः क्रोडद्विरदमथितोर्वीरुहरवैः" माघ० ५-६९। (वि०) 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "विहङ्गराजाङ्गरुहैरिवायतैर्हिरण्मयोर्वीरुहवल्लितन्तुभिः" माघ० १-७।

उलप ಉಲಪ (पु०) 1. ಲತೆ, ಹಬ್ಬಿರುವ ಬಳ್ಳಿ. वलति—वल (संवरणे) "कपन्" संप्रसारणं च (उ० ३-१४५)। 2. ಮೃದುವಾದ ಒಂದು ಜಾತಿಹುಲ್ಲು. "अविरलविततेव शक्रगोपैररुणितनीलतृणोलपा धरित्री" किरा० १०-३।

उलूक ಉಲೂಕ (पु०) 1. ಗೂಬೆ. वल (संवरणे) "ऊकः" संप्रसारणं च निपा० (उ० ४-४१)। "कुमुदवनमपश्रि श्रीमदम्भोजषण्डं त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः" माघ० ११-६४। 2. ಇಂದ್ರ. 3. ದುರ್ಯೋಧನನ ಒಬ್ಬ ದೂತ, ಮಹಾಭಾರತಯುದ್ಧದ ಒಬ್ಬ ಯೋಧ. "स्यादुलूकः काकशत्राविन्द्रे भारतयोधिनि" हेम०। (पु० ब० व०) 4. ಒಂದು ದೇಶ ಮತ್ತು ಆ ದೇಶದ ಜನರು. "उलूकवासिनं राजन् बृहन्तमुपजग्मिवान्" भा० सभा० २८-५। "उलूकानुत्तरांश्चैव तांश्च राज्ञः समानयत्" भा० सभा० २८-११।

उलूखल ಉಲೂಖಲ (न०) ಒರಳು, ಕುಟ್ಟಲು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹಾಕುವ ಕಲ್ಲಿನ ಅಥವಾ ಮರದ ಪಾತ್ರೆ. ऊर्ध्वं खं उलखं। पृषो०। उलूखं लाति ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "वनस्पतिभ्य इत्येवं मुसलोलूखले हरेत्" मनु० ३-८८।

उलूखलक ಉಲೂಖಲಕ (न०) 1. ಒರಳು. 2. ಕಲ್ಪತ್ತು. 3. ಗುಗ್ಗುಳದ ಮರ. "कुम्भोलूखलके क्लीबे कौशिको गुग्गुलः पुरः" अम०।

उलूपिन् ಉಲೂಪಿನ್ (पु०) ಸಮುದ್ರದ ಒಂದು ಜಾತಿ ಮೀನು, ತಿಮಿಂಗಿಲ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ. उ विस्मयकारकं रूपमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। रलयोरभेदः।

उलूपी ಉಲೂಪೀ (स्त्री०) ಒಬ್ಬ ನಾಗಕನ್ಯೆ, ಕೌರವ್ಯನೆಂಬ ಸರ್ಪರಾಜನ ಮಗಳು. [ಒಂದು ದಿನ ಉಲೂಪಿಯು ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಗೊಂಡು ಅವನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಇರಾವಂತನೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದಳು.] भा० आदि० २३४। [ಬಭ್ರುವಾಹನನ ಬಾಣಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಇವಳು ಸಂಜೀವನಮಣಿಯಿಂದ ಬದುಕಿಸಿದಳು.] भा० आश्व० ८१।

उल्का ಉಲ್ಕಾ (स्त्री०) 1. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ತೇಜಸ್ಸಿನ ರಾಶಿ, ಬಾಲಚುಕ್ಕಿ. उष (दाहे) "कक्" षस्य लश्च (उ० ३-४२)। "परमास्त्रपरिग्रहोरुतेजः स्फुरदुल्काकृति विक्षिपन्वनेषु" किरा० १३-२६। 2. ದೀವಟಿಗೆ, ಇಲಾಲು, ಪಂಜು. 3. ಬೆಂಕಿ, ಉರಿ. "बाधेतोल्काक्षपितचमरीबालभारो दवाग्निः" मेघ० १-५३।

उल्कापात ಉಲ್ಕಾಪಾತ (पु०) ಆಕಾಶದಿಂದ ಬೆಂಕಿ ಬೀಳುವುದು. उल्कायाः पातः। ष० त०।

उल्कामुख ಉಲ್ಕಾಮುಖ (पु०) ಕೊಳ್ಳಿದೆವ್ವ, ಬಾಯಿಂದ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಉಗ್ಗುಳುವ ಪಿಶಾಚಿ. उल्का मुखे यस्य। "विद्युत्पुञ्जनिकाशकेशनयनभ्रूश्मश्रुजालैर्नभो लक्ष्यालक्ष्यविशुष्कदीर्घवपुषामुल्कामुखानां मुखैः" मालती० ५-१३।

उल्ब ಉಲ್ಬ (न०) ಗರ್ಭಕೋಶ, ಗರ್ಭಾಶಯ, ಗರ್ಭದ ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆಯ ಜೀಲ. उच (समवाये) "बन्" (उ० ४-१५)। "यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम्" गीता ३-३८।

उल्बण ಉಲ್ಬಣ (वि०) 1. ಉತ್ಕಟವಾದ, ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಮಿತಿಮೀರಿದ. उत् बणति—बण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "केनचिन्मधुरमुल्बणरागं बाष्पतप्तमधिकं विरहेषु" माघ० १०-५४। 2. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಹಿರಿದಾದ. "रिपुरुल्बणभीमभोगभाजां भुजगानां जननीं जजाप विद्याम्" माघ० २०-४१। 3. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಕಾಶವಾದ. "त्याजितैः फलमुत्खातैर्भग्नैश्च बहुधा नृपैः। तस्यासीदुल्बणो मार्गः पादपैरिव दन्तिनः" रघु० ४-३३।

उल्मुक ಉಲ್ಮುಕ (पु०) 1. ಯದುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. (न०) 2. ಬೆಂಕಿಯ ಕೆಂಡ, ಅಂಗಾರ. उष (दाहे) "मुकः" षस्य लश्च (उ० ३-८४)। "उल्मुकेन द्रुमं प्राप्य संकुचत्पत्रसम्पदम्। तेजः प्रकिरता दिक्षु सप्रतापमदीप्यत" माघ० ११-८। 3. ಅರ್ಧಬೆಂದಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಕೊಳ್ಳಿ.

उल्लङ्घन ಉಲ್ಲಂಘನ (न०) 1. ಮೀರುವುದು, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದು. उद् + लघि (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वेलोल्लङ्घनमेतेषां शोकोदन्वति तन्वति" चं० रा०। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವುದು. 3. ದಾಟುವುದು.

उल्लङ्घनीय ಉಲ್ಲಂಘನೀಯ (वि०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ದಾಟಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ದಾಟಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ದಾಟಲ್ಪಡುವ. उद्+लघि (गतौ) अर्हादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

उल्लङ्घयत् **ಉಲ್ಲಂಘಯತ್** (ವಿ॰) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೀರುತ್ತಿರುವ. ಉದ್+ಲಘಿ (ಗತೌ)+ಣಿಚ್ "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। "उल्लङ्घयन् मम समुज्ज्वलतः प्रतापं कोपस्य नन्दकुलकाननधूमकेतोः" ಮುದ್ರಾ॰ ೧-೧೦। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುತ್ತಿರುವ. 3. ದಾಟುತ್ತಿರುವ. 4. ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ದಾಟಿಸುತ್ತಿರುವ.

उल्लङ्घित **ಉಲ್ಲಂಘಿತ** (ವಿ॰) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ. ಉದ್+ಲಘಿ (ಗತೌ) "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। "अम्भोभिरुल्लङ्घिततुङ्गरोधसः प्रतीपनाम्नीः कुरुते स्म निम्नगाः" ಮಾಘ॰ ೧೨-೫೪। 2. ಹಾರಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ.

उल्लङ्घितव्य **ಉಲ್ಲಂಘಿತವ್ಯ** (ವಿ॰) "ಉಲ್ಲಙ್ಘನೀಯ" ಪದದ ಅರ್ಥ. ಉದ್+ಲಘಿ (ಗತೌ) "ತವ್ಯಃ" (೩-೧-೯೬)।

उल्लङ्घितशासन **ಉಲ್ಲಂಘಿತಶಾಸನ** (ವಿ॰) ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ಶಿಷ್ಟಣೆಯನ್ನು ಮುರಿದ. उल्लङ्घितं शासनं येन।

उल्लल **ಉಲ್ಲಲ** (ವಿ॰) 1. ಚಲಿಸುವ, ಹೊರಟಿರುವ, ಚಲನೆಯುಳ್ಳ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ, ನೆಗೆಯುತ್ತಿರುವ. ಉದ್ + ಲಲ (ವಿಲಾಸೇ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। **–ಲಲತ್ –ಲಲತ್**. "निर्धूतवीतमपि बालकमुल्ललन्तं यन्ता क्रमेण परिसान्त्वनतर्जनाभिः" ಮಾಘ॰ ೫-೪೭। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **–ಲಲನ್ತೀ –ಲಲಂತೀ**.

उल्ललित **ಉಲ್ಲಲಿತ** (ವಿ॰) 1. ಹೊರಟಿರುವ, ಚಲಿಸುವ. ಉದ್+ಲಲ (ವಿಲಾಸೇ) ಕರ್ತ॰ "ಕ್ತಃ" (೩-೪-೭೨)। 2. ಜಲುಗಾಡುವ. (ನ॰) 3. ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ, ತೂಗಾಡುವಿಕೆ. ಉದ್+ಲಲ ಭಾವೇ "ಕ್ತಃ" (೩-೩-೧೧೪)।

उल्लसत् **ಉಲ್ಲಸತ್** (ವಿ॰) 1. ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹರ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. ಉದ್+ಲಸ (ಶ್ಲೇಷಣಕ್ರೀಡನಯೋಃ) "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। "ईषद्वक्रितकन्धरः सपुलकः प्रेमोल्लसन्मानसाम्" ಅಮರು॰ ೧೯। 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರುತ್ತಿರುವ. "शेषेण तेजस इवोल्लसता रराज" ಮಾಘ॰ ೫-೫೫। 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "प्रोल्लसत्कुण्डलप्रोतपद्मरागदलत्विषा" ಮಾಘ॰ ೨-೧೯। 4. ಪ್ರತಿಫಲಿಸುತ್ತಿರುವ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **–ಲಸನ್ತೀ –ಲಸಂತೀ**. "निनाय तेषां द्रुतमुल्लसन्ती विनिद्रतां लोचनपङ्कजानि" ಕಿರಾ॰ ೧೬-೩೩। "प्रणयिनि विदधाने योषितामुल्लसन्त्यः" ಮಾಘ॰ ೧೧-೫೪।

उल्लसन **ಉಲ್ಲಸನ** (ನ॰) 1. ಉಲ್ಲಾಸ, ಹರ್ಷ. ಉದ್+ಲಸ (ಶ್ಲೇಷಣಕ್ರೀಡನಯೋಃ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಮುಳ್ಳೇಳುವುದು, ನಿಲುಗೂದಲು.

उल्लसमान **ಉಲ್ಲಸಮಾನ** (ವಿ॰) ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ. ಉದ್ + ಲಸ (ಶ್ಲೇಷಣಕ್ರೀಡನಯೋಃ) "ಶಾನಚ್" (೩-೨-೧೨೪)। "रुचमुल्लसमानवैनतेय-द्युतिभिन्नाः फणभारिणो मणीनाम्" ಮಾಘ॰ ೨೦-೫೬।

उल्लसयत् **ಉಲ್ಲಸಯತ್** (ವಿ॰) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಕಾಂತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ಉದ್+ಲಸ (ಶ್ಲೇಷಣಾದೌ)+ಣಿಚ್ "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। 3. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಜಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **–ಲಸಯನ್ತೀ–ಲಸಯಂತೀ**. "जिह्वाशतान्युल्लसयन्त्यजस्रं लसत्तडिल्लोलविषानलानि" ಕಿರಾ॰ ೧೬-೩೭।

उल्लसित **ಉಲ್ಲಸಿತ** (ವಿ॰) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ಹರ್ಷಹೊಂದಿದ. ಉದ್+ಲಸ (ಶ್ಲೇಷಣಕ್ರೀಡನಯೋಃ) "ಕ್ತಃ" (೩-೪-೭೨)। 2. ಹೊಳೆಯುವ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. "याच्यमानमुखमुल्लसितश्रि" ನೈಷ॰ ೫-೯೩। 3. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವ. "नासाविरोक-पवनोल्लसितं तनीयः" ಮಾಘ॰ ೫-೫೪।

उल्लाघ **ಉಲ್ಲಾಘ** (ವಿ॰) 1. ರೋಗದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನು, ರೋಗ ವಾಸಿಯಾದವನು. उल्लाघते स्म—ಉದ್+ಲಾಘೃ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ) "ಕ್ತಃ" (೮-೨-೫೫)। ನಿಪಾ॰। "उल्लाघो निर्गतो गदात्" ಅಮ॰। 2. ನಿಪುಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. 3. ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು. 4. ಶುಚಿಯಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ. "उल्लाघो निपुणे हृष्टे शुचिनीरोगयोस्त्रिषु" ಹೇಮ॰।

उल्लाघयत् **ಉಲ್ಲಾಘಯತ್** (ವಿ॰) 1. ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಬಿಡಿಸುವವನು, ರೋಗ ವಾಸಿಮಾಡುವವನು. ಉದ್+ಲಾಘೃ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ)+ಣಿಚ್ "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವನು. 3. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವವನು.

उल्लाघित **ಉಲ್ಲಾಘಿತ** (ವಿ॰) ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ರೋಗವಾಸಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಉದ್+ಲಾಘೃ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ)

+ णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "सतां पतिः सत्त्वसमृद्धिरोगात् उल्लाघितामातनुतेव पृथ्वीम्" याद० २३-५१।

उल्लाप ಉಲ್ಲಾಪ (पु०) 1. ಮಾತು. उद् + लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "श्रुता मया आनन्दनिष्यन्दिन आर्यपुत्रस्योल्लापाः" उ० रा० ३। 2. ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆಯ ಮಾತು. "खलोल्लापाः सोढाः कथमपि तदाराधनपरैर्निगृह्यान्तर्बाष्पं हसितमपि शून्येन मनसा" भर्तृ० ३-४। 3. ವ್ಯಾಧಿ, ಭಯ ಮತ್ತು ದುಃಖದಿಂದ ಆಡುವ ಮಾತು. 4. ಸೂಚನೆ, ಸಲಹೆ. 5. ಉಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಗಿ ಕರೆಯುವುದು.

उल्लापिन् ಉಲ್ಲಾಪಿನ್ (वि०) 1. ಸೂಚನೆ ಕೊಡುವ, ಸಲಹೆ ಕೊಡುವ. उद्+लप (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಕರೆಯುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–लापिनी –ಲಾಪಿನೀ.** "मा मा मानद माति मामलमिति क्षामाक्षरोल्लापिनी" अमरु० ४०।

उल्लाप्य ಉಲ್ಲಾಪ್ಯ (न०) ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯದ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. **ಉಲ್ಲಾಪ್ಯವು** ಉದಾತ್ತನಾಯಕ, ದಿವ್ಯ ನಾಯಕನ ಚರಿತ್ರೆ, ಏಕಾಂಕ, ಹಾಸ್ಯ, ಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ಕರುಣರಸಗಳು, ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಸನ್ನಿವೇಶಗಳು, ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ನಾಯಿಕೆಯರು ಇವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರಬೇಕು. सा० द० ६-२८२-८३।

उल्लास ಉಲ್ಲಾಸ (पु०) 1. ಸಂತೋಷ, ಹರ್ಷ. उद्+लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "उल्लासहेतुरभवद्यदुवीरभास्वान् वैमानिकप्रणयिनी-वदनाम्बुजानाम्" याद० १६-१४७। "उल्लासः फुल्लपङ्केरुहपटलपतन्मत्तपुष्पन्धयानाम्"। 2. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ, ಪರಿಚ್ಛೇದ. 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣ ಅಥವಾ ದೋಷವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದರ ಗುಣ ಅಥವಾ ದೋಷವು ವರ್ಣಿತವಾದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲಾಸಾಲಂಕಾರವು. ಇದು (1) ಒಬ್ಬನ ಗುಣವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಗುಣೋತ್ಪತ್ತಿವರ್ಣನೆ. (2) ಒಬ್ಬನ ದೋಷವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ದೋಷವರ್ಣನೆ. (3) ಒಬ್ಬನ ಗುಣವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ದೋಷವರ್ಣನೆ. (4) ಒಬ್ಬನ ದೋಷವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಗುಣವರ್ಣನೆ ಈ ರೀತಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. **ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉದಾ:** (1) ಗುಣದಿಂದ ಗುಣವರ್ಣನೆ. "अपि मां पावयेत्साध्वी स्नात्वेतीच्छति जाह्नवी"। (2) ದೋಷದಿಂದ ದೋಷವರ್ಣನೆ. "काठिन्यं कुचयोः सृष्टं वाच्छन्त्यः पादपद्मयोः। निन्दन्ति विश्वधातारं तद्घाटीष्वरियोषितः। (3) ಗುಣದಿಂದ ದೋಷವರ್ಣನೆ. "तदभाग्यं धनस्यैव यन्नाश्रयति सज्जनम्" (4) ದೋಷದಿಂದ ಗುಣವರ್ಣನೆ. "लाभोऽयमेव भूपाल सेवकानां न चेद्वधः" चन्द्रा०। 4. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 5. ಪ್ರಕಾಶ, ಪ್ರಭೆ, ಕಾಂತಿ, ಬೆಳಕು.

उल्लासन ಉಲ್ಲಾಸನ (न०) 1. ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ. उद्+लस (श्लेषणक्रीडनयोः)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ಕಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ.

उल्लासित ಉಲ್ಲಾಸಿತ (वि०) 1. ಹರ್ಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+लस (श्लेषण-क्रीडनयोः)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उल्लासिन् ಉಲ್ಲಾಸಿನ್ (वि०) 1. ಹರ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವಾದ. उल्लासोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಆಹ್ಲಾದಗೊಳಿಸುವ, ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. उद्+लस "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–लासिनी –ಲಾಸಿನೀ.**

उल्लिखित ಉಲ್ಲಿಖಿತ (वि०) 1. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಾಣೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+लिख (अक्षरविन्यासे) "क्तः" (३-२-१०२)। "चिन्ताजागरणप्रतान्तनयन-स्तेजोगुणादात्मनः संस्कारोल्लिखितो महामणिरिव क्षीणोऽपि नालक्ष्यते" शाकु० ६-६। 3. ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮೇಲೆ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद् ऊर्ध्वं लिखितम्। 5. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यत्नोल्लिखितो विभाति" रघु० ६-३२। 6. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಊಹಿಸಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಗೆರೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

उल्लिखत् ಉಲ್ಲಿಖತ್ (वि०) 1. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. 2. ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ. उद् + लिख (अक्षरविन्यासे) "शतृ" (३-२-१२४)। 4. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ. 5. ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ, ಗೀರುತ್ತಿರುವ, ಗಾಯಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "रोचिष्णुकाञ्चनचयांशुपिशंगिताशा वंशध्वजै-

जलदसंहतिमुल्लिखन्त्यः" माघ० ५-२०। 6. ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ತರ್ಕಿಸುತ್ತಿರುವ. 7. ಮೇಲೆ ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ. 8. ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ.

उल्लिख्यमान **ಉಲ್ಲಿಖ್ಯಮಾನ** (ವಿ०) 1. ಉಜ್ಜ್ವಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उद् + लिख (अक्षर-विन्यासे) ಕರ್ಮ० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಸಾಣೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಿತ್ರ(ದಲ್ಲಿ) ಬರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಕೆತ್ತಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಊಹಿಸಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತರ್ಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಗೆರೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 7. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

उल्लङ्घिषा **ಉಲ್ಲಿಲಂಘಿಷಾ** (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮೀರಲು ಆಸೆ. उल्लङ्घितुमिच्छा—उद् + लघि (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ದಾಟಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 3. ಹಾರಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ.

उल्लङ्घिषु **ಉಲ್ಲಿಲಂಘಿಷು** (ವಿ०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಮೀರಲು ಆಸೆಪಡುವ. 2. ದಾಟಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಪಡುವ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಲು ಆಸೆಪಡುವ. उल्लङ्घितुमिच्छुः — उद्+लघि (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

उल्लीढ **ಉಲ್ಲೀಢ** (ವಿ०) ಸಾಣೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರಿತ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಳಪುಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + लिह् (आस्वादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "मणिः शाणोल्लीढः समरविजयी हेतिदलितः मदक्षीणो नागः शरदि सरितः श्यानपुलिनाः" कुव०।

उल्लु **ಉಲ್ಲು** (ಪು०) ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ. उद्+लून् (छेदने) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। "कन्दं त्वस्त्री चित्रदण्ड उल्लुः कण्डूरसूरणौ" वैज०।

उल्लू **ಉಲ್ಲೂ** (ವಿ०) ಕತ್ತರಿಸುವ. उद्+लून् (छेदने) "क्विप्" (३-२-७६)।

उल्लुञ्चन **ಉಲ್ಲುಂಚನ** (ನ०) 1. ಕೂದಲನ್ನು ಎಳೆದು (ಬುಡಸಹಿತ) ಕೀಳುವುದು. उद् + लुञ्च (अपनयने) ಭಾವೆ "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎಳೆಯುವುದು. "पादकेशांशुककरोल्लुञ्चनेषु पणान् दश" याज्ञ० २-२१७।

उल्लुञ्चित **ಉಲ್ಲುಂಚಿತ** (ವಿ०) 1. ಕೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಿತ್ತೊಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+लुञ्च (अपनयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "उल्लुञ्चित-चिकुरमुक्तवसनदुर्दर्शनः" प्रबोध० ३। 2. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

उल्लुण्ठन **ಉಲ್ಲುಂಠನ** (ನ०) ವಕ್ರೋಕ್ತಿ, ಮನನೋಯಿಸುವ ಮಾತು, ಪ್ರಿಯವಾಗಿತೋರುವ ಅಪ್ರಿಯ ವಚನ. उद्+लुठि (स्तेये) "ल्युट्" (३-३-११५)। ಭಾವೆ "अः" (३-३-१०३)। (स्त्री०) उल्लुण्ठा ಉಲ್ಲುಂಠಾ. "धीराधीरा तु सोल्लुण्ठभाषितैः खेदयत्यमुम्" सा० द० ३-६३।

उल्लूक **ಉಲ್ಲೂಕ** (ಪು०) ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲು. "उल्लूकस्तूलपो दर्भः ऊर्ध्वमूलः खरच्छदः" वैज०।

उल्लेख **ಉಲ್ಲೇಖ** (ಪುಂ०) 1. ಸೂಚನೆ, ಪ್ರಸ್ತಾವ. उद् + लिख (अक्षरविन्यासे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ವರ್ಣನೆ, ಊಹಿಸಿ ವರ್ಣಿಸುವಿಕೆ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; "बहुभिर्बहुधोल्लेखा-देकस्योल्लेख इष्यते" चन्द्रा०। ಇದು ಎರಡು ವಿಧ: (1) ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಅನೇಕರಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಊಹಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು) ಒಂದು ವಿಧ ಉಲ್ಲೇಖಾಲಂಕಾರ. **ಉದಾ:** "स्त्रीभिः कामोऽर्थिभिः स्वर्द्दैः कालः शत्रुभिरेक्षि सः" चन्द्रा०। (2) ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಒಬ್ಬನಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ (ತಿಳಿದು) ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧ. **ಉದಾ:** "गुरुर्वचस्यर्जुनोऽयं कीर्तौ भीष्मः शरासने" चन्द्रा०। 3. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ. "असकृन्निशित-शस्त्रोल्लेखविषमितशिखरेण" काद०। 4. ಅಗೆಯುವುದು, ತೋಡುವುದು. 5. ಚಿತ್ರಬರೆಯುವುದು.

उल्लेखक **ಉಲ್ಲೇಖಕ** (ವಿ०) 1. ಉಜ್ಜುವ, ತಿಕ್ಕುವ. 2. ಸೂಚಿಸುವ, ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವ. 3. ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುವ. 4. ವರ್ಣಿಸುವ. 5. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವ. 6. ಅಗೆಯುವ, ತೋಡುವ. उद् + लिख (अक्षर-विन्यासे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उल्लेखन **ಉಲ್ಲೇಖನ** (ನ०) 1. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ. उद् + लिख (अक्षरविन्यासे)। 2. ಅಗೆಯುವುದು, ತೋಡುವುದು. "संमार्जनोपाञ्जनेन सेकेनोल्लेखनेन च" मनु० ५-१२४। 3. ಸೂಚನೆ, ಪ್ರಸ್ತಾವ. 4. ವಾಂತಿ ಮಾಡುವುದು. 5. ವರ್ಣನೆ. 6. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವುದು. 7. ಗುರುತುಮಾಡುವುದು, ಗೆರೆ ಹಾಕುವುದು.

उल्लेखिन् **ಉಲ್ಲೇಖಿನ್** (ವಿ०) "उल्लेखक" ಪದದ ಅರ್ಥ. उद् + लिख (अक्षरविन्यासे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उल्लेखनीय **ಉಲ್ಲೇಖನೀಯ** (ವಿ०) 1. ವರ್ಣಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, —ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ವರ್ಣಿಸಲು

शक्यवाद. 3. वर्णिसल्पडुव. उद्+लिख (अक्षर-विन्यासे) अर्हादी "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. अगेयल्पडुव. 5. अगेयलु शक्यवाद. 6. अगेयलु योग्यवाद. 7. गुरुतुमाडल्पडुव. 8. गुरुतुमाडलु शक्यवाद. 9. गुरुतुमाडलु योग्यवाद. 10. चित्र कोरेयल्पडुव. 11. चित्र कोरेयलु शक्यवाद. 12. चित्र केत्तलु योग्यवाद.

उल्लोच उल्लोच (पु०) वितान, गवसगे, बट्टेय चप्पर. उपरि लोच्यते—लोचृ (दर्शने) "घञ्" (३-३-१९)। "अस्त्री वितानमुल्लोचः" अम०।

उल्लोल उल्लोल (पु०) 1. दोड्ड अले. उल्लोडयति—उद्+लोडृ (उन्मादे) "अच्" (३-१-१३४)। लडयोरभेदः। (वि०) 2. बहळ चंचलवाद, अतियागि अलुगाडुव. "दूरोद्वेलितबाडवस्य जलधेरुल्लोलभिन्नाम्भसो रन्ध्रैरापतितेन वेगमरुता पातालमाध्मायते" म० वी० ५-२।

उशनस् उशनस् (पु०) 1. शुक्राचार्यरु, असुररा गुरु. वश (कान्तौ) "कनसिः" (उ० ४-२३८)। संज्ञ०। [भृगुमहर्षियु शुक्र, आचार्यर तंदे. पुलोमेयु तायि. ऊर्जस्वतियेंबुवळु पत्नि. देवयानियु मगळु. जगत्तिन संपत्तिगागि देवासुररल्लि परस्पर कादाट प्राप्तवागलागि देवतेगळु असुररन्नु जयिसलु बृहस्पत्याचार्यरन्नू, असुररु शुक्राचार्यरन्नू तम्मतम्म आचार्यरन्नागि माडिकोंडरु. विवरक्के "शुक्र" पददल्लि नोडि.] "सुराणामसुराणां च समजायत वै मिथः। ऐश्वर्यं प्रति संघर्षस्त्रैलोक्ये सचराचरे। जिगीषया ततो देवाः ववरिरेऽङ्गिरसं मुनिम्। पौरोहित्येन याज्यत्वे काव्यं तूशनसं परे। ब्राह्मणौ तावुभौ नित्यमन्योन्यस्पर्धिनौ नृप" भा० आदि० ७०। 2. ओब्ब स्मृतिकारररु.

उशिज् उशिज् (पु०) 1. अग्नि, बेंकि. 2. घृत, तुप्प. वष्टि उश्यते वा—वश (कान्तौ) "इजिः" संज्ञ० (उ० २-७१)। "उशिगग्नौ घृतेऽपि च" सि० कौ०।

उशीनर उशीनर (पुं०) 1. यादववंशद ओब्ब दोरे. "उशीनरश्च विक्रान्तो वृष्णयस्ते प्रकीर्तिताः" भा०। 2. चंद्रवंशद ओब्ब दोरे. [ईतनु भोजदेशद दोरे. ययातिय मगळाद माधविyu ईतन पत्नि. शिबि चक्रवर्तियु ईतन मग.] भा० वन० १३२। (पुं० ब० व०) 3. उशीनरवेंब ओंदु देश. 4. उशीनर देशवासिगळु.

उशीर उशीर (पुंन०) लावंचद बेरु. उश्यते—वश (कान्तौ) "ईरन्" (उ० ४-३१)। "स्तनन्यस्तोशीरं शिथिलितमृणालैकवलयम्" शाकु० ३-६।

उशीरबीज उशीरबीज (पु०) उत्तर दिक्किनल्लिरुव ओंदु पर्वत. उशीरस्य वीरणमूलस्य बीजं योनिरत्र। "उशीरबीजं मैनाकं गिरिं श्वेतं च भारत। समतीतोऽसि कौन्तेय नीलशैलं च पार्थिव" भा० वन० १४१-१।

उष—दाहे (भ्वा० पर० सक० से०) ओषति। ओषाञ्चकार, -बभूव, -आस। पक्षे उवोष ऊषतुः ऊषुः। ओषिता। ओषतु। औषत्। औषीत्। औषिष्यत्। कर्मणि—उष्यते। ऊषे। उष्यताम्। उष्येत। औषि। औषिष्यत्। इत्यादि.

उष उष (पुं०) 1. कामुक, कामातुर, कामासक्त. उष (दाहे) "कः" (३-१-१३५)। 2. गुग्गुळ. 3. रात्रियु शेष, उषःकाल, बेळगिनजाव, अरुणोदयकाल. 4. प्रातःकाल. 5. हौळु मण्णु. "उषः कामिनि गुग्गुलौ। रात्रिशेषे उषायां तु केचिदाहुस्तदव्ययम्। उषः क्षारमृत्तिकायां प्रभातेऽपि पुमानयम्" मेदि०। 6. दिवस, हगलु. (वि०) 7. दहिसुव, सुडुव. (स्त्री०) -षा-षा. 8. उषा देवि, बाणासुरन मगळु. [विवरक्के "उषा" पददल्लि नोडि.] 9. रात्रि. "उषा बाणसुतारात्र्योः" मेदि०।

उषण उषण (न०) 1. मेणसु. 2. हिप्पलि. उष (दाहे) "क्युन्" (उ० २-७८)। (स्त्री०) -णा-णा. 3. शुंठि. 4. चव्य. 5. हिप्पलि.

उषप उषप (पु०) 1. सूर्य. उष (दाहे) "कपन्" (उ० ३-१४२)। 2. अग्नि, बेंकि. "उषपो वह्निसूर्ययोः" सि० कौ०। 3. चित्रमूलद गिड.

ಉಷರ್ಬುಧ ಉಷರ್ಬುಧ (ಪು೦) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. (ವಿ೦) 3. ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವ. ಉಷಸಿ ಬುಧ್ಯತೇ – ಬುಧ (ಅವಗಮನೇ) "ಕಃ" (೩-೧-೧೩೫)।

ಉಷಸ್ ಉಷಸ್ (ನ೦) 1. ಬೆಳಗಿನಜಾವ, ಅರುಣೋದಯಕಾಲ, ರಾತ್ರಿಯ ಶೇಷ, ಉಷಃಕಾಲ. ಓಷತಿ ಅನ್ಧಕಾರಮ್ – ಉಷ (ದಾಹೇ) "ಅಸಿಃ" (ಉ೦ ೪-೨೩)। "ಇಹ ಸನಿಯಮಯೋಃ ಸುರಾಪಗಾಯಾಮುಷಸಿ ಸಯಾವಕಸವ್ಯಪಾದರೇಖಾ" ಕಿರಾ೦ ೫-೪೦। (ಸ್ತ್ರೀ೦) 2. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ. ಉಷಾ ಉಷಸೌ ಉಷಸಃ। "ಉಷಃ ಸನ್ಧ್ಯಾಪ್ರಭಾತಯೋಃ" ಹೇಮ೦। 3. ಸಂಧ್ಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ. –ಸೀ–ಸೀ. 4. ಸಾಯಂಕಾಲ, ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ. ಉಷಂ ದಿವಸಂ ಸ್ಯತಿ। "ಉಷಃ ಪ್ರತ್ಯುಷಸಿ ಕ್ಲೀಬಂ ಪಿತೃಪ್ರಸ್ವಾಂ ಚ ಯೋಷಿತಿ" ಮೇದಿ೦।

ಉಷಾ ಉಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಉಷಾದೇವಿ, ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳು, ಅನಿರುದ್ಧನ ಪತ್ನಿ. [ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳಾದ ಉಷೆಯು ಒಂದು ದಿನ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಅನಿರುದ್ಧನೊಡನೆ ರಮಿಸಿ ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರವಾದಾಗ ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು ಕಾಣದೆ ಅವನನ್ನೇ ಕೂಗುತ್ತ ಸಖಿಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದೆದ್ದು ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡಳು. ಬಾಣಾಸುರನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಕುಂಭಾಂಡನ ಮಗಳಾದ ಚಿತ್ರಲೇಖೆಯು ಸ್ವಪ್ನವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅವಳ ಪತಿಯನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಕರೆತರುವುದಾಗಿ ಆಶ್ವಾಸನೆ ಕೊಟ್ಟು ದೇವಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳ ಮತ್ತು ರಾಮಕೃಷ್ಣರಾದಿಯಾಗಿ ಯದುವಂಶದವರ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಚಿತ್ರವನ್ನೂ ಬರೆಯುತ್ತಿರಲು ಅನಿರುದ್ಧನ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕಂಡು ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ತಲೆಬಗ್ಗಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಯೋಗಿನಿಯಾದ ಚಿತ್ರಲೇಖೆಯು ತನ್ನ ಯೋಗಮಹಿಮೆಯಿಂದ ದ್ವಾರಕೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು ಶೋಣಿತಪುರಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದು ಉಷೆಗೆ ತೋರಿಸಲು ಅವಳು ಅನಿರುದ್ಧನೊಡನೆ ಬಹುಕಾಲ ಸುಖದಿಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇನ್ನೂ ವಿವರಕ್ಕೆ ಭಾಗ೦ ೧೦-೬೨, ೬೩ ನೋಡಿ.] 2. ತ್ರಿಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳು. 3. ಅರುಣೋದಯಕಾಲ, ಬೆಳಕು ಹರಿಯುವ ಕಾಲ, ಐವತ್ತೈದು ಘಳಿಗೆಯ ನಂತರ ಸೂರ್ಯೋದಯದವರೆಗಿನ ಕಾಲ, ಉಷಃಕಾಲ. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಲಗ್ನಾದಿಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿ ದೊರಕದಿದ್ದರೂ ಉಷಃಕಾಲವು ಪ್ರಶಸ್ತವು. "ಪ್ರತ್ಯುಷದ್ಯುತಿತಾರಕಾ ಸ್ಫುಟತಟೀ ಪ್ರಾಚೀ ಭವೇನ್ನಿರ್ಮಲಾತ್ವೀಷದ್ರಕ್ತವಿಲೋಹಿತಾನ್ತಶಬಲಾ ದೇವೈಃ ಸದಾ ವಾಞ್ಛಿತಾ। ನೋ ವಾರಂ ನ ತಿಥಿಂ ನ ಯೋಗಕರಣಂ ಲಗ್ನಂ ಚ ನೋಪೇಕ್ಷತೇ ಹತ್ವಾ ದೋಷಸಹಸ್ರಸಞ್ಚಯಮುಷಾ ನೂನಂ ಕರೋತ್ಯುನ್ನತಿಮ್"। "ತಿಥ್ಯಾದಿಷು ನಿಷಿದ್ಧೇಷು ಚನ್ದ್ರತಾರಾವಿಲೋಮತಃ। ಉಷಾಂ ಗೋಧೂಲಿಯೋಗಂ ವಾ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ಗಮನಂ ಚರೇತ್"। ಆದರೆ "ಪ್ರಾಚ್ಯಾಮುಷಾಂ ಪ್ರತೀಚ್ಯಾಂ ಚ ಗೋಧೂಲಿಂ ವರ್ಜಯೇನ್ನೃಪ। ದಕ್ಷಿಣೇಽಭಿಜಿತಂ ಚೈವ-ಮುತ್ತರೇ ಚ ನಿಶಾಂ ತಥಾ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಉಷಃಕಾಲವನ್ನೂ, ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಗೋಧೂಳಿ ಲಗ್ನವನ್ನೂ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಅಭಿಜಿನ್ಮುಹೂರ್ತವನ್ನೂ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಯನ್ನೂ ಬಿಡಬೇಕು. 4. ರಾತ್ರಿ. "ಉಷಾ ಬಾಣಸುತಾರಾತ್ರ್ಯೋಃ" ಮೇದಿ೦। ರಾತ್ರಿ ವಾಚಕವಾದಾಗ ಇದು ಅವ್ಯಯವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "ಉಷಾಯಾಂ ತು ಕೇಚಿದಾಹುಸ್ತದವ್ಯಯಮ್" ಮೇದಿ೦। 5. ಆಕಳು, ಹಸು. "ಗೌಃ ಸೌರಭೇಯೀ ಮಾಹೇಯೀ ಮಾಹಾ ಸುರಭಿರರ್ಜುನೀ। ಉಸ್ರಾಘ್ನ್ಯಾ ರೋಹಿಣೀ ಶೃಙ್ಗಿಣ್ಯನಡ್ವಾಹ್ಯನಡುಹ್ಯುಷಾ" ಅಭಿ೦ ಚಿ೦।

ಉಷಾಕಾಲ ಉಷಾಕಾಲ (ಪು೦) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. ಉಷಾಯಾಂ ಕಾಲೋ ಯಸ್ಯ।

ಉಷಾಪತಿ ಉಷಾಪತಿ (ಪು೦) 1. ಅನಿರುದ್ಧ, ಉಷಾದೇವಿಯ ಗಂಡ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮೊಮ್ಮಗ. ಉಷಾಯಾಃ ಪತಿಃ। "ಅನಿರುದ್ಧ ಉಷಾಪತಿಃ" ಅಮ೦।

ಉಷಿತ ಉಷಿತ (ನ೦) 1. ವಾಸಮಾಡುವುದು, ಇರವು, ಬೀಡು. ವಸ (ನಿವಾಸೇ) ಭಾವೇ "ಕ್ತಃ" (೩-೩-೧೧೪)। (ವಿ೦) 2. ವಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹಳೆಯದಾದ, ಪರ್ಯುಷಿತವಾದ. ವಸ ಕರ್ಮ೦ "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। 4. ದಗ್ಧವಾದ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಉಷ (ದಾಹೇ) "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। "ಉಷಿತಂ ವ್ಯುಷಿತೇ ದಗ್ಧೇ" ಮೇದಿ೦।

ಉಷ್ಟ್ರ ಉಷ್ಟ್ರ (ಪು೦) 1. ಒಂಟಿ. ಓಷತಿ—ಉಷ (ದಾಹೇ) "ಷ್ಟ್ರನ್" (ಉ೦ ೪-೧೬೧)। "ಅನ್ಯಃ ಪುನರ್ಮಹುರುದಪ್ಲವತಾಸ್ತಭಾರ-ಮನ್ಯೋನ್ಯತಃ ಪಥಿ ಬತಾವಿಭಿತಾಮಿಭೋಷ್ಟ್ರೌ" ಮಾಘ೦ ೫-೫। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬೩)। ಉಷ್ಟ್ರೀ ಉಷ್ಟ್ರೀ. 2. ಹೆಣ್ಣು ಒಂಟಿ. 3. ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. "ಉಷ್ಟ್ರೀ ಮೃದ್ಭಾಣ್ಡೇ ಕರಭಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್" ಹೇಮ೦।

ಉಷ್ಟ್ರಕೋಶಿನ್ ಉಷ್ಟ್ರಕ್ರೋಶಿನ್ (ವಿ೦) ಒಂಟಿಯಂತೆ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವ, ಒಂಟಿಯಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವ. ಉಷ್ಟ್ರ ಇವ ಕ್ರೋಶತಿ – ಕ್ರುಶ (ಆಹ್ವಾನೇ ರೋದನೇ ಚ) "ಣಿನಿಃ" (೩-೨-೭೮)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। –ಕೋಶಿನೀ ಕ್ರೋಶಿನೀ.

उष्ट्रग्रीवक ಉಷ್ಟ್ರಗ್ರೀವಕ (ಪು೦) ಪಿತ್ತವಿಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನಾಡೀವ್ರಣ, ಭಗಂದರ. उष्ट्रग्रीवा आकारत्वेनास्त्यस्या: "अच्" (५-२-१२७)। स्वार्थे "कन्"। "भगन्दरः। शम्बूकावर्त एष स्यात्त्रिदोषोत्थोऽथ पित्तजः। स्यादुष्ट्रग्रीवकः" वैज०।

उष्ट्रासिका ಉಷ್ಟ್ರಾಸಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂಟೆಯಂತೆ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. उष्ट्रस्येवासिका आसनम्।

उष्ट्रिका ಉಷ್ಟ್ರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಒಂಟಿ. 2. ಒಂಟೆಯಂತಿರುವ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಡದ ಪಾತ್ರೆ. "उष्ट्रिका मृत्तिका भाण्डभेदे करभयोषिति" विश्व०। "धूर्भङ्गसंक्षोभविदारितोष्ट्रिकागलन्मधुप्लावितदूरवर्त्मनि" माघ० १२-२६।

उष्ण ಉಷ್ಣ (पु०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. ओषति—उष (दाहे) "नक्" (उ० ३-२)। 2. ಅಗ್ನಿ. 3. ಸೂರ್ಯ. "उष्णे वर्षति शीते वा मारुते वाति वा भृशम्" मनु० ११-११३। 4. ಬಿಸಿ, ಕಾವು. "मानिनीजनविलोचनपातानुष्णबाष्पकलुषान् प्रतिगृह्णन्" किरा० ९-२६। 5. ಬಿಸಿಲು. 6. ನುಗ್ಗೆಮರ. "उष्णो मुरङ्गी रक्तेऽस्मिन्" वैज०। (वि०) 7. ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. "उष्णो ग्रीष्मे पुमान् दक्षाशीतयोरन्यलिङ्गकः" मेदि०। "उष्णं दक्षेऽपि नातपे" त्रिकाण्ड०। 8. ಬಿಸಿಯಾದ. "उष्णस्त्वातपोष्मणोः। वह्नौ तु पुंसि चतुरतिग्मयोस्त्वेष वाच्यवत्" नानार्थर०।

उष्णक ಉಷ್ಣಕ (पु०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. 2. ಜ್ವರ. उष्णं कार्यमस्य "कन्" (५-२-८१)। (वि०) 3. ಚುರುಕಾಗಿರುವ, ಚತುರನಾದ, ಸಮರ್ಥನಾದ, ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. उष्णं करोति—उष्ण "कन्" (५-२-७२)। "चतुरः पेशलो दक्षः सूत्थानः पटुरुष्णकः" वैज०। 4. ಜ್ವರಪೀಡಿತನಾದ. "उष्णको घर्म उद्युक्तातुरयोः" हेम०।

उष्णकर ಉಷ್ಣಕರ **–किरण** – ಕಿರಣ, **–रश्मि** –ರಶ್ಮಿ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. उष्णाः कराः किरणाः रश्मयो वाऽस्य। "कुबेरगुप्तां दिशमुष्णरश्मौ गन्तुं प्रवृत्ते समयं विलङ्घ्य" कुमा० ३-२५। (वि०) 2. ಬಿಸಿಯಾದ ಕಿರಣವುಳ್ಳ. 3. ಬಿಸಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. उष्णस्य करः—ङ कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)।

उष्णकाल ಉಷ್ಣಕಾಲ (पु०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष्णश्चासौ कालश्च। "तक्रं नैव क्षते दद्यात् नोष्णकाले न दुर्बले" सुश्रु०।

उष्णग ಉಷ್ಣಗ (पु०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष्णं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

उष्णगु ಉಷ್ಣಗು (पु०) ಸೂರ್ಯ. उष्णाः गावः किरणा अस्य।

उष्णवारण ಉಷ್ಣವಾರಣ (न०) ಕೊಡೆ, ಛತ್ರಿ. उष्णं वारयति—वृञ् (वरणे) +णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "यदर्थमम्भोजमिवोष्णवारणं कृतं तपःसाधनमेतया वपुः" कुमा० ५-५२।

उष्णवीर्य ಉಷ್ಣವೀರ್ಯ (पु०) 1. ಶಿಶುಮಾರವೆಂಬ ಒಂದು ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ. (वि०) 2. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವೀರ್ಯವುಳ್ಳ. उष्णं वीर्यं यस्य। "शिशुमारस्त्वम्बुकूर्म उष्णवीर्यो महावसः" अभि० चि०।

उष्णांशु ಉಷ್ಣಾಂಶು (पु०) ಸೂರ್ಯ. उष्णाः अंशवोऽस्य। "आनिन्ये मदजनितां श्रियं वधूनामुष्णांशुद्युतिरुनितः कपोलरागः" किरा० ७-३।

उष्णागम ಉಷ್ಣಾಗಮ (पु०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष्णस्यागमोऽत्र।

उष्णालु ಉಷ್ಣಾಲು (वि०) ಉಷ್ಣವನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವ. उष्णं न सहते "आलुः" (वा० ५-२-१२१)। "उष्णालुः शिशिरे निषीदति तरोर्मूलालवाले शिखी" विक्र० २-२२।

उष्णिका ಉಷ್ಣಿಕಾ (स्त्री०) ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. अल्पमन्नं यस्यां सा "कन्" (५-२-७१)। अल्पान्नशब्दस्योष्णादेशः निपा०।

उष्णिह् ಉಷ್ಣಿಹ್ (स्त्री०) ೨೪ ಅಕ್ಷರಗಳ ನಾಲ್ಕ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು. "गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्च बृहती पङ्क्तिरेव च" वृ० र०।

उष्णीगङ्ग ಉಷ್ಣೀಗಂಗ (न०) ಭೃಗುತುಂಗ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. उष्णीभूता गङ्गा नदीभेदो यत्र। "अपां ह्रदं च पुण्याख्यं भृगुतुङ्गं च पर्वतम्। उष्णीगङ्गे च कौन्तेय सामात्यः समुपस्पृश" भा० वन० १३५।

उष्णीष ಉಷ್ಣೀಷ (न०) 1. ರುಮಾಲು. 2. ಕಿರೀಟ. उष्णमीषते हिनस्ति—ईष (गतिहिंसादर्शनेषु) "कः" (३-१-१३५)। शक० पररू०। "त्रासार्ता ऋत्विजोऽधश्चपलगणहृतोष्णीषपट्टाः पतन्ति" रत्ना० १-३। 3. ಒಂದು ವಿಧ ತಲೆಯ ಅಲಂಕಾರ. "उष्णीषं तु शिरोवेष्टे किरीटे लक्षणान्तरे" हेम०। 4. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. "उष्णीषं शीर्षमक्षत्रं पुंसि मूर्धा च मस्तकः" वैज०।

उष्णीषपट्ट **ಉಷ್ಣೀಷಪಟ್ಟ** (ಪು೦) ರುಮಾಲಿನ ಬಟ್ಟೆ, ರುಮಾಲುಸುತ್ತುವವಸ್ತ್ರ. उष्णीषार्थं पट्टः। "चपल-गणहृतोष्णीषपट्टाः पतन्ति" रत्ना० १-३।

उष्णीषिन् **ಉಷ್ಣೀಷಿನ್** (ಪು೦) 1. ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. (ವಿ೦) 2. ರುಮಾಲು ಧರಿಸಿರುವ. "उष्णीषमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

उष्णोदक **ಉಷ್ಣೋದಕ** (ನ೦) ಬಿಸಿನೀರು, ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೀರು. उष्णमुदकम्। ನೀರು ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಅಥವಾ ಅರ್ಧಭಾಗ ಇಳಿಯುವಂತೆ ಇಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅಥವಾ ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಉಷ್ಣೋದಕವೆನಿಸುವುದು. "अष्टमेनांशशोषेण चतुर्थेनार्धकेन वा। अथवा क्वथनेनैव सिद्धमुष्णोदकं वदेत्" भावप्र०। ಉಷ್ಣೋದಕದ ಗುಣಗಳು: "श्लेष्मामवातमेदोघ्नं बस्तिशोधनदीपनम्। कासश्वासज्वरान् हन्ति पीतमुष्णोदकं निशि। क्वाथ्यमानं तु निर्वेगं निष्फेनं निर्मलं तथा। अर्धावशिष्टं यत्तोयं तदुष्णोदकमुच्यते" भावप्र०। "तत्पादहीनं पित्तघ्नमर्धहीनं तु वातनुत्। त्रिपादहीनं श्लेष्मघ्नं संग्राह्याग्निकरं लघु" इत्यादि. ರಾತ್ರಿ ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಉಷ್ಣೋದಕವು ಕಫ, ಆಮ ಮತ್ತು ವಾತಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. ವಸ್ತಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು. ಮತ್ತು ಕಾಸ ಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಜ್ವರವನ್ನು ನಾಸಿಮಾಡುವುದು.

उष्णोपगम **ಉಷ್ಣೋಪಗಮ** (ಪು೦) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष्णस्य उपगमोऽत्र।

उष्म **ಉಷ್ಮ** (ಪು೦) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष (दाहे) "मक्" बाहु०। 2. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. 3. ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಕುತೂಹಲ.

उष्मक **ಉಷ್ಮಕ** (ಪು೦) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष्म स्वार्थे "कन्"।

उष्मन् **ಉಷ್ಮನ್** (ಪು೦) 1. ಬಿಸಿ, ಶಾಖ. उष (दाहे) "मनिन्" (उ० ४-१४४)। "निवेदितं निश्वसितेन सोष्मणा मनस्तु मे संशयमेव गाहते" कुमा० ५-४६। 2. ಹಬೆ, ಆವಿ. "तपात्यये वारिभिरुक्षिता नवैर्भुवा सहोष्माणममुच्चदूर्ध्वगम्" कुमा० ५-२३। 3. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. "उष्मा पित्तादृते नास्ति ज्वरो नास्त्युष्मणा विना। तस्मात्पित्तविरुद्धानि त्यजेत् पित्ताधिकेऽधिकम्" वाग्भ० चिकित्सा०। 4. श, ष, स, ह ವರ್ಣಗಳು. "शषसहा" ऊष्माणः" सि० कौ०।

उष्मागम **ಉಷ್ಮಾಗಮ** (ಪು೦) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष्मा आगमोऽत्र।

उस्र **ಉಸ್ರ** (ಪು೦) 1. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. वस (निवासे) "रक्" (उ० २-१३)। "उस्राणां व्यभिचरतीव सप्तसप्तेः पर्यस्यन्निव निचयः सहस्रसंख्याम्" किरा० ५-३४। 2. ಪ್ರವಾಹ, ನೀರು ಹರಿಯುವಿಕೆ. "उस्रः स्रवः प्रस्रवणम्" अभि० चि०। 3. ಎತ್ತು, ವೃಷಭ. (ಸ್ತ್ರೀ೦) -स्रा -स्राः. 1. ಆಕಳು, ಹಸು. 2. ಇಲಿಯಾಲದ ಮರ. "उस्रा गव्युपचित्रायामुस्रस्तु किरणे स्मृतः" विश्व०। "उस्रो वृषे च किरणेऽप्युस्रार्जुन्युपचित्रयोः" मेदि०।

उस्रिक **ಉಸ್ರಿಕ** (ಪು೦) 1. ಚಿಕ್ಕ ಎತ್ತು. 2. ಮುದಿ ಎತ್ತು. (ಸ್ತ್ರೀ೦) -का -कां. ಸ್ವಲ್ಪ ಹಾಲುಕೊಡುವ ಆಕಳು.

उस्रिय **ಉಸ್ರಿಯ** (ಪು೦) ಮುದಿ ಎತ್ತು. (ಸ್ತ್ರೀ೦) -या -यां. ಆಕಳು, ಹಸು. "उस्रियाणां क्षीरमुत्सारयन्तीम्"।

उह **ಉಹ** (ಅವ್ಯ೦) 1. ಸಂಬೋಧನೆ. 2. ಕರೆ, ಆಹ್ವಾನ. 3. ಅವಧಾರಣೆ, ನಿಶ್ಚಯ.

उहू **ಉಹೂ** (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಭಯ ಮತ್ತು ದುಃಖಸೂಚಕವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದ. उहिर् (अर्दने) "कूः" बाहु०। "नखानि विधुशङ्कया करतलेन तद्वचावृणोत् ततः किसलयभ्रमात् करमथाक्षिपद्दूरतः। ततो वलयशिञ्जिते भ्रमरगुञ्जिता शङ्कया उहूरिति कुहूरवध्वनिभियाऽपतन्मूर्च्छिता"।

उह्यमान **ಉಹ್ಯಮಾನ** (ವಿ೦) ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊರಲ್ಪಡುವ. वह (प्रापणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "यथोह्यमानः खलु भोगभोजिना प्रसह्य वैरोचनिजस्य पत्तनम्" नैष० १-३२।

उह्र **ಉಹ್ರ** (ಪು೦) ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. उहिर् (अर्दने) "रक्" बाहु०।

इति "उ" कारादिपदार्थनिरूपणम्

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत–कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ – ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಸಂಪುಟ ೨

ಪದಗಳು : ಊ - ಗ್ಲೌ

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಬಾಪ್ಕೊ ಪ್ರಕಾಶನ

ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು

॥ श्रीः ॥

श्रीमते हयग्रीवाय नमः।

शब्दार्थकौस्तुभः।

(संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗ

लक्ष्मीं तनोतु व्यवधूय चित्ते वितर्कडोलां विविधार्थराशेः।
लक्ष्मीहयास्यः स्फुरिताक्षमालो लक्ष्मीलसद्वत्सतलः सदा नः॥

नत्वा लक्ष्मीहयग्रीवौ शब्दव्युत्पत्तिसिद्धये।
विलिखामि विशुद्धार्थमिमं शब्दार्थकौस्तुभम्॥

ऊ

ಊ ಊ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಓಷ್ಠ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಆರನೆಯ ಸ್ವರವರ್ಣ. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತ ಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಇದು ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು.

ಊ ಊ (ಪ್ರಂ) 1. ಪುರುಷ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ರಾಜಕುಮಾರ. 4. ಕಂಠ, ಕುತ್ತಿಗೆ. 5. ದೇವತೆ. 6. ಅಂಗಳ. 7. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಉಪಮಾನ. 8. ಪೂರ್ಣಕುಂಭ. 9. ವರ್ತಕ, ವ್ಯಾಪಾರಿ. 10. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ. अवति — अव (रक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "ऊर्" (६-४-२०)। "ऊकारः पुरुषे चन्द्रे राजपुत्रे गले सुरे। प्राङ्गणोपमयोः पूर्णकुम्भे वणिजि रक्षणे" नानार्थर०। 11. ಲಕ್ಷಣ. 12. ಬ್ರಹ್ಮ. "ऊकारश्चापि लक्षणे। रक्षणे चापि ऊकारः ऊकारो ब्रह्मणि स्मृतः" एका०। 13. ಸೂಜಿ. 14. ಹೊಲಿಗೆ. 15. ದಯೆ, ಕರುಣೆ. 16. ಕರೆ, ಆಹ್ವಾನ. (ವಿ०) 17. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. (ಅವ್ಯ०) 18. ವಾಕ್ಯಾರಂಭ. "ऊ रक्षणे रक्षके च सूच्यां स्यूतावनव्ययम्" हेम०। "ऊ वाक्यारम्भेऽनुकम्पारक्षाहूतिष्वनव्ययम्" विश्व०।

ಊಕ ಊಕ (ಪ್ರಂ) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "ऊकः शकुन्तिः शकुनिः शकुन्तः शकुनः खगः" वैज०।

ಊಖ ಊಖ (ಪ್ರಂ) ಪೃಷ್ಠ, ಪಿರ್ರೆ, ಆಂಡು. "ऊखौ पुंसि कटिप्रोथौ पूलको च स्फिचौ स्त्रियौ" वैज०।

ಊಢ ಊಢ (ವಿ०) 1. ಮದುವೆಯಾದವನು, ವಿವಾಹ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡವನು. वह (प्रापणे) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। स्त्रियाम् **ಊಢಾ ಊಢಾ**. ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಒಬ್ಬ (ಪತಿ) ನಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು. कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "इयं च तेऽन्या पुरतो विडम्बना यदूढया वारणराजिहार्यया" कुमा० ५-७०। "भार्योढं तमवज्ञाय तस्थे सौमित्रयेऽसकौ" भट्टि० ४-१५। 2. ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಹೊರಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ.

ಊಢಿ ಊಢಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. वह (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವಹಿಸುವುದು, ಹೊರುವುದು, ಒಯ್ಯುವುದು.

ಊತ ಊತ (ನ॰) 1. ಕೊಳಕು ನೀರು, ಸ್ವಚ್ಛವಲ್ಲದ ನಿ:ರು. "काचिमं स्यादतिस्वच्छमूतं कलुषमाविलम्" ವೈಜ॰। (ವಿ॰) 2. ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. ಊಯೀ (तन्तुसन्ताने) ಕರ್ಮ॰ "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಅವ (रक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। ಊಠ್ (६-४-२०)।

ಊತಿ ಊತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ. ಅವ (रक्षणे) "क्तिन्" (३-३-९७)। ಊಠ್ (६-४-२०)। 2. ನೇಯುವುದು. 3. ಹೊಲಿಯುವುದು. ಊಯೀ (तन्तुसन्ताने) "क्तिन्" (३-३-९७)। "स्यादूतिः स्यूतिरक्षयोः" हेम॰।

ಊಧಸ್ ಊಧಸ್ (ನ॰) ಹಸುವಿನ ಕೆಚ್ಚಲು. ಉನ್ದೀ (क्लेदने) "असुन्" (उ॰ ४-१८८)। ಪೃಷೋ॰। ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ "अनङ्" (५-४-१३)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಷ್" (४-१-२५)। **ಕುಣ್ಡೋಧ್ನೀ ಕು೦ಡೋಧ್ನೀ.** "भुवं कोष्णेन कुण्डोध्नी मेघ्येनावभृथादपि" ರಘು॰ १-८४। ಅಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತು "कुण्डोधो धेनुकम्" ಸಿ॰ ಕೌ॰।

ಊಧಸ್ಯ ಊಧಸ್ಯ (ನ॰) 1. ಹಾಲು, ಕ್ಷೀರ. (ವಿ॰) 2. ಆಕಳಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿರುವ, ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. ಊಧಸಿ ಭವಮ್ "यत्" (५-१-६)। "ऊधस्यमिच्छामि तवोपभोक्तुं षष्ठांशमुर्व्या इव रक्षितायाः" ರಘು॰ २-६६।

ಊನ ಊನ (ವಿ॰) 1. ಹೀನವಾದ, ಕಡಿಮೆಯಾದ. ಊನ (परिहाणे) "घञ्" (३-३-१९)। "किञ्चिदूनमनूनर्धेः शरदामयुतं ययौ" ರಘು॰ १०-१। 2. ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಕೊರತೆಯುಳ್ಳ. "ऊनं वाप्यधिकं वापि लिखेद्यो राजशासनम्" याज्ञ॰ २-२९५। एकोनविंशतिः। एकोनत्रिंशत्। एकोनचत्वारिंशत्।

ಊಮ್ ಊಮ್ (ಅವ್ಯ॰) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. ಊಯ್ಯತೇ—ಊಯೀ (तन्तुसन्ताने) "मुक्" बाहु॰। 2. ಕೋಪದ ಮಾತು. "ऊम् रुषोक्तौ पृच्छायाम्" मेदि॰।

ಊಮ ಊಮ (ವಿ॰) ರಕ್ಷಿಸುವ, ಕಾಪಾಡುವ. ಅವ(रक्षणे) "मन्" ಊಠ್ ಚ।

ಊರರೀ ಊರರೀ (ಅವ್ಯ॰) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. ಊಯೀ (तन्तुसन्ताने) "ररीक्" बाहु॰। 2. ವಿಸ್ತಾರ.

ಊರರೀಕಾರ ಊರರೀಕಾರ (ಪು॰) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. ಊರರೀ+ಡು ಕೃಞ್ (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ವಿಸ್ತಾರಪಡಿಸುವಿಕೆ.

ಊರರೀಕೃತ ಊರರೀಕೃತ (ವಿ॰) 1. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. ಊರರೀ + ಡು ಕೃಞ್ (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ಊರವ್ಯ ಊರವ್ಯ (ಪು॰) 1. ವೈಶ್ಯ, ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣದವನು. ಊರೌ ಭವಃ "यत्" (५-१-६)। [ವೈಶ್ಯನು ಪರಮಾತ್ಮನ ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.] "ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः। ऊरू तदस्य यद्वैश्यः" श्रुतिः। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "टाप्" **ಊರವ್ಯಾ ಊರವ್ಯಾ.** (ವಿ॰) 2. ತೊಡೆಯಲ್ಲಿರುವ. ತೊಡೆಯಲ್ಲುಂಟಾದ.

ಊರೀ ಊರೀ (ಅವ್ಯ॰) ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. ಊಯೀ (तन्तुसन्ताने) "रीक्" बाहु॰। ಊರೀ + ಡು ಕೃಞ್ (करणे) "ल्यप्" (७-१-३७)। **ಊರೀಕೃತ್ಯ ಊರೀಕೃತ್ಯ.** "तदूरीकृत्य कृतिभिः वाचस्पत्यं प्रतायते" माघ॰ २-३०।

ಊರೀಕೃತ ಊರೀಕೃತ (ವಿ॰) ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಊರೀ+ಡು ಕೃಞ್ (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "ऊरीकृतमुररीकृतमङ्गीकृतमाश्रुतं प्रतिज्ञातम्" अम॰।

ಊರು ಊರು (ಪು॰) ತೊಡೆ. ಊರ್ಣುಞ್ (आच्छादने) "कुः" नुलोपश्च (उ॰ १-३०)। "शीतांशुर्मुखमुत्पले तव दृशौ पद्मानुकारौ करौ रम्भागर्भयुगं तवोरुयुगलं बाहू मृणालोपमौ" रत्ना॰ ३-११। ಉಪಮಾನವಾಚಕ ಪೂರ್ವಪದವಿರುವಾಗ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ "ಊಙ್" (४-१-६९) ಬಂದು **ಕರಭೋರೂಃ ಕರಭೋರೂಃ, ರಮ್ಭೋರೂಃ ರಂಭೋರೂಃ** ಎಂದಾಗುವುದು.

ಊರುಗ್ರಾಹ ಊರುಗ್ರಾಹ (ಪು॰) ಸಂಧಿವಾತ, ಮಂಡಿಯು ಚಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಾತರೋಗ. ಊರೂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ—ಗ್ರಹ (उपादाने) "अण्" (३-२-१)। "ऊरुग्राहगृहीताश्च केचित्तत्राभवन् भुवि" ಭಾ॰ ದ್ರೋಣ॰ १४६।

ಊರುಜ ಊರುಜ (ಪು॰) 1. ವೈಶ್ಯ, ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣದವನು. ಊರೋರ್ಜಾಯತೇ—ಜನೀ (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಷ್" (४-१-६३)। **ಊರುಜೀ ಊರುಜೀ.** 2. ಭೃಗುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. [ಕೃತವೀರ್ಯರಾಜನು ಭೃಗುವಂಶದ ಋಷಿಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾ ಅವರಿಗೆ ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿ ಧನಧಾನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನ ಮುಂದಿನ ರಾಜರು ಧನದ ಆಸೆಯಿಂದ ಆ **ಋಷಿ**

ಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸತೊಡಗಿದಾಗ ಕೆಲವರು ಧನವನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂತಿಟ್ಟರು. ಕೆಲವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿದರು. ಕೆಲವರು ಇವರಿಗೂ ಹೇರಳವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತರಾದ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾ ಬರಲು ಒಬ್ಬ ಋಷಿಪತ್ನಿಯು ಹೆದರಿ ತನ್ನ ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವನ್ನು ನೂರು ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ಧರಿಸಿದ್ದಳು. ಈ ರಾಜರ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆಕೆಯ ಗರ್ಭವು ತೊಡೆಯಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದು ಕ್ರೂರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಆ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಕುರುಡರಾಗಲಾಗಿ ಅವರು ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಅದರ 'ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪುನಃ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ಇದರಿಂದ ಈ ಋಷಿಯು ಊರುಜನೆಂದೂ ಔರ್ವನೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು]. ಭಾ॰ ಆದಿ॰ ೧೧೪। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಊರುಜನ್ಮನ್, ಊರುಸಂಭವ: ಇತ್ಯಾದಿ. (ವಿ॰) 3. ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ.

ಊರುದಘ್ನ ಊರುದಘ್ನ, –ದ್ನಯಸ –ದ್ವಯಸ, –ಮಾತ್ರ –ಮಾತ್ರ (ವಿ॰) ತೊಡೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಷ್ಟು ಎತ್ತರವಾದ, ತೊಡೆಯ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ, ತೊಡೆಯಷ್ಟು ಆಳವಾದ. ಊರೂ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ಯ ಕ್ರಮೇಣ "ದಘ್ನಚ್" "ದ್ನಯಸಚ್" "ಮಾತ್ರಚ್" (೫-೨-೩೭)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೧೫)। **–ದಘ್ನೀ –ದಘ್ನ್ಯೀ, –ದ್ನಯಸೀ –ದ್ವಯಸೀ, –ಮಾತ್ರೀ –ಮಾತ್ರೀ.**

ಊರುಪರ್ವನ್ ಊರುಪರ್ವನ್ (ಪು॰) ಮಂಡಿ, ತೊಡೆ ಮತ್ತು ಮೊಣಕಾಲುಗಳ ಸಂಧಿ. ಊರೋ: ಪರ್ವ।

ಊರುಸ್ತಮ್ಭ ಊರುಸ್ತಂಭ (ಪು॰) ಸಂಧಿವಾತ, ಮಂಡಿಯು ಚಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಾತರೋಗ. ಊರೂ ಸ್ತಮ್ನಾತಿ–ಸ್ತನ್ಭು "ಅಣ್" (೩-೨-೧)।

ಊರ್ಕ್ (ರ್ಜ್) ಊರ್ಕ್ (ರ್ಜ್) (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. ಊರ್ಜ (ಬಲಪ್ರಾಣನಯೋ:) ಭಾವೇ "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೧೭೪)। (ನ॰) 2. ಅನ್ನ. 3. ಸಸ್ಯರಸ, ಅಂತಸ್ಸಾರ. ಊರ್ಜ ಕರ॰ "ಕ್ವಿಪ್"।

ಊರ್ಜ ಊರ್ಜ (ಪು॰) 1. ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸ. ಊರ್ಜಯತಿ ಉತ್ಸಾಹಯತಿ ಜಿಗೀಷೂನ್—ಊರ್ಜ (ಬಲಪ್ರಾಣನಯೋ:) + ಣಿಚ್ "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। [ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸವು ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆಗೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಉತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "ಕೃತಮದಂ ನಿಗದನ್ತ ಇವಾಕುಲೀಕೃತಜಗತ್ರಯ-ಮೂರ್ಜಮತರ್ಜ್ಜಜಮ್" ಮಾಘ॰ ೬-೫೦। 2. ಉತ್ಸಾಹ. 3. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. 4. ಜೀವನ, ಬದುಕು. ಊರ್ಜ ಭಾವೇ "ಅಚ್"। (ನ॰) 5. ಜಲ, ನೀರು. ಕರ॰ "ಘನ್" (೩-೩-೧೨೧)। (ವಿ॰) 6. ಶಕ್ತಿವಂತ, ಬಲಶಾಲಿ. ಊರ್ಜ "ಅಚ್" (೫-೨-೧೨೭)। "ಮಾಸೋತ್ಸಾಹಬಲೇಷೂರ್ಜ:" ನಾನಾರ್ಥರ॰। "ಊರ್ಜ: ಕಾರ್ತಿಕೇ ಬಲೇ" ಹೇಮ॰। "ಊರ್ಜಸ್ತು ಕಾರ್ತಿಕೋತ್ಸಾಹಬಲೇಷು ಪ್ರಾಣನೇऽಪಿ ಚ" ಮೇದಿ॰। 7. ಉತ್ಸಾಹಶಾಲಿ.

ಊರ್ಜಸ್ ಊರ್ಜಸ್ (ನ॰) 1. ಉತ್ಸಾಹ. 2. ಆಹಾರ, ಅನ್ನ. 3. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. ಊರ್ಜ (ಬಲಪ್ರಾಣನಯೋ:) "ಅಸುನ್" (ಉಂ॰ ೪-೧೮೮)। 4. ರಸ, ಧಾತು, ಸಾರ.

ಊರ್ಜಸ್ವತ್ ಊರ್ಜಸ್ವತ್ (ವಿ॰) 1. ಶಕ್ತಿವಂತ, ಬಲಶಾಲಿ. 2. ರಸವುಳ್ಳ. ಅತಿಶಯಿತಮ್ ಊರ್ಜೋಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ಮತುಪ್" (೫-೨-೯೪)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **ಊರ್ಜಸ್ವತೀ ಊರ್ಜಸ್ವತೀ.**

ಊರ್ಜಸ್ವಲ ಊರ್ಜಸ್ವಲ (ವಿ॰) 1. ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. ಅತಿಶಯಿತಮ್ ಊರ್ಜೋಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ವಲಚ್" (೫-೨-೧೧೪)। "ತದ್ರಕ್ಷ ಕಲ್ಯಾಣಪರಮ್ಪರಾಣಾಂ ಭೋಕ್ತಾರಮೂರ್ಜಸ್ವಲಮಾತ್ಮದೇಹಮ್" ರಘು॰ ೨-೫೦। "ಸ್ವಕೃತವಿಲಸಿತಾನಾಂ ಸ್ಥಾನಮೂರ್ಜಸ್ವಲಾನಾಮ್" ಮಾಲತೀ॰ ೨-೧। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "ಅಶ್ವಮೇಧ ಇತಿ ನಾಮ ವಿಶ್ವವಿಜಯಿನಾಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಣಾಮೂರ್ಜಸ್ವಲ: ಸರ್ವಕ್ಷತ್ರಪರಿಭಾವೀ ಮಹಾನುತ್ಕರ್ಷನಿಕಷ:" ಉ॰ ರಾ॰ ೪।

ಊರ್ಜಸ್ವಿನ್ ಊರ್ಜಸ್ವಿನ್ (ವಿ॰) ಶಕ್ತಿವಂತ, ಬಲಶಾಲಿ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. ಅತಿಶಯಿತಮ್ ಊರ್ಜೋಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ವಿನಿ:" (೫-೨-೧೧೪)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" [illegible] **ಊರ್ಜಸ್ವಿನೀ ಊರ್ಜಸ್ವಿನೀ.**

ಊರ್ಜಾ ಊರ್ಜಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. 2. ಉತ್ಸಾಹ. 3. ಆಧಿಕ್ಯ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. 4. ಆಹಾರ, ಅನ್ನ ಊರ್ಜ (ಬಲಪ್ರಾಣನಯೋ:) "ಅ:" (೩-೩-೧೦೩)।

ಊರ್ಜಿತ ಊರ್ಜಿತ (ನ॰) 1. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. 2. ಉತ್ಸಾಹ. 3. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ಊರ್ಜ (ಬಲಪ್ರಾಣನಯೋ:) ಭಾವೇ "ಕ್ತ:" (೩-೩-೧೧೪)। (ವಿ॰) 4. ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. ಊರ್ಜ "ಕ್ತ:" (೩-೪-೭೨)। "ಪಿತ್ರ್ಯಮಂಶಮುಪವೀತಲಕ್ಷಣಂ ಮಾತೃಕಂ ಚ ಧನುರೂರ್ಜಿತಂ ದಧತ್" ರಘು॰ ೧೧-೬೪। 5. ಸಾರವತ್ತಾದ, ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ. "ಉಪಪತ್ತಿ-ಮದ್ಭೂರ್ಜಿತಾಶ್ರಯಂ ನೃಪಮೂಚೇ ವಚನಂ ವೃಕೋದರ:" ಕಿರಾ॰ ೨-೧। "ನಿಶಮ್ಯ ತದ್ಭೂರ್ಜಿತಂ ಶಿನೇರ್ವಚನಂ ನಪ್ತುರನಾಪ್ತುರೇನಸಾಮ್" ಮಾಘ॰ ೧೬-೩೮। 6. ಅತಿಶಯವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. 7. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "ವಿನಿಹತ್ಯ ಭವನ್ತಮೂರ್ಜಿತಶ್ರೀ-ರ್ಯುಧಿ ಸದ್ಯ: ಶಿಶುಪಾಲತಾಂ ಯಥಾರ್ಥಮ್" ಮಾಘ॰ ೧೬-೮೫।

8. ಉತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 9. ಸುಂದರವಾದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. "कुसुमचापमतेजयदंशुभिर्हिमकरो मकरोर्जितकेतनम्" रघु० ९-३९। 10. ಗಂಭೀರವಾದ, ಘನವಾದ, ಭವ್ಯವಾದ. "अलङ्घयत्वाज्जनैरन्यैः क्षुभितोदन्वदूर्जितम्" किरा० ११-४०।

ऊर्ण ಊರ್ಣ (न०) 1. ಉಣ್ಣೆ. 2. ಉಣ್ಣೆಬಟ್ಟೆ. ऊर्णास्त्यस्य कारणत्वेन "अच्" (५-२-१२७)। (स्त्री०) **-र्णा** -ರ್ಣಾ. ಉಣ್ಣೆ. "मङ्गल्योर्णाविलयिनि पुरः पावकस्योच्छिखस्य" रघु० १६-८७।

ऊर्णनाभ ಊರ್ಣನಾಭ (पु०) ಜೇಡರ ಹುಳ. ऊर्णेव तन्तुर्नाभावस्य "अच्" (५-४-७५)।

ऊर्णा ಊರ್ಣಾ (स्त्री०) 1. ಉಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪಟ. 2. ಹುಬ್ಬುಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಕೂದಲಿನ ಸುಳಿ. "ललाटपट्टे नवनलिननालभङ्गतन्वीयमूर्णा परिस्फुरति" कादं०। ಇದು ಚಕ್ರವರ್ತಿಲಕ್ಷಣ. ["नरलक्षण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದ ಮರೀಚಿ ಮುನಿಯ ಪತ್ನಿ.

ऊर्णायु ಊರ್ಣಾಯು (पु०) 1. ಕುರಿಯ ತುಪ್ಪಟದಿಂದ ನೇಯ್ದ ಕಂಬಳಿ. 2. ಕುರಿ, ಟಗರು. 3. ಜೇಡರ ಹುಳ. "ऊर्णायुरविकम्बले। ऊर्णनाभे च मेषे च" हेम०।

ऊर्णासूत्र ಊರ್ಣಾಸೂತ್ರ (न०) ಉಣ್ಣೆದಾರ, ಕಂಬಳಿದಾರ. ऊर्णायाः सूत्रम्।

ऊर्द ಊರ್ದ (वि०) 1. ಆಟವಾಡುವ. 2. ಅಳಿಯುವ. उर्द (माने क्रीडायां च) "अच्" (३-१-१३४)।

ऊर्दर ಊರ್ದರ (पु०) 1. ಶೂರ, ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. 2. ರಾಕ್ಷಸ. ऊर्क् + दृ (विदारणे) "अच्" (उ० ५-४०)। "ऊर्दरः शूररक्षसोः" सि० कौ०। (न०) 3. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಅಳಿಯುವ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ. 4. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಡುವ ಸ್ಥಳ, ಕಣಜ.

ऊर्ध्व ಊರ್ಧ್ವ (न०) 1. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. (वि०) 2. ಮೇಲುಮುಖವಾದ. "प्रबोधयत्यूर्ध्वमुखैर्मयूखैः" कुमा० १-१६। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮೇಲುಗಡೆಯಿರುವ, ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. 5. ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. (अव्य०) 6. ಮೇಲುಗಡೆ, ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ. 7. ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ತರುವಾಯ. "साहं तपः सूर्यनिविष्टदृष्टिरूर्ध्वं प्रसूतेश्चरितुं यतिष्ये" रघु० १४-६६।

ऊर्ध्वक ಊರ್ಧ್ವಕ (पु०) ಒಂದು ವಿಧ ಮದ್ದಳೆ, ಮೃದಂಗದ ಒಂದು ಭೇದ. ऊर्ध्वः कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

ऊर्ध्वकच-केश ಊರ್ಧ್ವಕಚ-ಕೇಶ (वि०) ನೆಟ್ಟ ಕೂದಲುಳ್ಳ, ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ. ऊर्ध्वाः कचाः केशा वा यस्य।

ऊर्ध्वकण्ठ ಊರ್ಧ್ವಕಂಠ (वि०) 1. ಎತ್ತರವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳ, ಉದ್ದವಾದ ಕಂಠವುಳ್ಳ. ऊर्ध्वः कण्ठो यस्य। स्त्रियां "ङीष्" (वा० ४-१-५५)। **-कण्ठी** -ಕಂಠೀ. 2. ಮಹಾಶತಾವರೀ.

ऊर्ध्वकर ಊರ್ಧ್ವಕರ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಕೈಯುಳ್ಳ. 2. ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಕಿರಣವುಳ್ಳ. ऊर्ध्वाः करा हस्ताः किरणा वा यस्य।

ऊर्ध्वकर्ण ಊರ್ಧ್ವಕರ್ಣ (वि०) ನೆಟ್ಟ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಬೆಲುಗಾಡದೆ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳುವ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. ऊर्ध्वौ कर्णौ यस्य। "मुक्तेषु रश्मिषु निरायतपूर्वकाया निष्कम्पचामरशिखा निभृतोर्ध्वकर्णाः" शाकु० १-८।

ऊर्ध्वकर्मन् ಊರ್ಧ್ವಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು, ಮೇಲುಗಡೆಗೆ ಚಲಿಸುವುದು. ऊर्ध्वं ऊर्ध्वदेशप्राप्त्यर्थं कर्म क्रिया। "उदोऽनूर्ध्वकर्मणि" पा० सू० १-३-२४। (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವ. ऊर्ध्वं कर्म यस्य।

ऊर्ध्वकाय ಊರ್ಧ್ವಕಾಯ (पुंन०) ಶರೀರದ ಮೇಲು ಭಾಗ, ಮೇಲುಮೈ. ऊर्ध्वं कायः।

ऊर्ध्वकेतु ಊರ್ಧ್ವಕೇತು (पु०) 1. ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧ್ವಜ (ಬಾವುಟ)ವುಳ್ಳ (ದೊರೆ). ऊर्ध्वः उच्छ्रितः केतुः ध्वजो यस्य। 3. ಬಾವುಟವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಪಟ್ಟಣ), ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾವುಟವುಳ್ಳ (ನಗರ). ऊर्ध्वः केतुः यत्र।

ऊर्ध्वग ಊರ್ಧ್ವಗ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಮಹಾವಿಷ್ಣು. ऊर्ध्वमुपरि गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। महान् स्वभावतुङ्गो भवतीत्यर्थः। "योऽसौ स्वभावतस्तुङ्ग ऊर्ध्वगः परिकीर्तितः" निरुक्तिः। "ऊर्ध्वगः सत्पथाचारः प्राणदः प्रणदः पणः" वि० स०। 2. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮೇಲುಮುಖವಾದ ವಾತದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. "ऊर्ध्वगे रक्तपित्ते च शीतमम्भः प्रशस्यते" सुश्रुत०। (वि०) 3. ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ

ಹೋಗುವ. "तपात्यये वारिभिरुक्षिता नवैर्भुवा सहोष्माणममुञ्चदूर्ध्वगम्" कुमा० ५-२३। 4. ಸದಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನ, ಧಾರ್ಮಿಕ. "धर्मेण गमनमूर्ध्वं गमनमधस्ताद्भवत्यधर्मेण" सां० का० ४४। 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವ. गम्लृ "णिनिः" (३-१-१३४)। **-गामिन्** **-गामिन्**. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ङीप्" (४-१-५)। **-गामिनी** **-गामिनी**.

ಊರ್ಧ್ವಗತಿ **ಊರ್ಧ್ವಗತಿ** (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. ಊರ್ಧ್ವಂ गतिः। 3. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಕ್ಕೆ (ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ) ಹೋಗುವುದು. "ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्थाः मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः। जघन्यगुणवृत्तिस्थाः अधो गच्छन्ति तामसाः" गीता १४-१८। (वि०) 4. ಮೇಲು ಮುಖವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ. ಊರ್ಧ್ವಂ गतिर्यस्य।

ಊರ್ಧ್ವಗಪುರ **ಊರ್ಧ್ವಗಪುರ** (न०) ತ್ರಿಪುರಾಸುರನ ಪಟ್ಟಣ. "समुद्धतपताकं तदसिभिश्च विराजितम्। रराज त्रिपुरं राजन् महाविद्युदिवाम्बरे" हरिवं०।

ಊರ್ಧ್ವಗಮ **ಊರ್ಧ್ವಗಮ** (पु०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ. ಊರ್ಧ್ವಂ + गम्लृ (गतौ) भावे "अप्" (३-३-५८)। ಭಾವೇ "ल्युट्" (३-३-११५)। **-गमनम्** **-गमनम्**.

ಊರ್ಧ್ವಚರಣ-ಪಾದ **ಊರ್ಧ್ವಚರಣ-ಪಾದ** (पु०) ಶರಭ ಮೃಗ. ಊರ್ಧ್ವाः चरणाः पादा वाऽस्य। [ಶರಭಮೃಗದ ಎಂಟು ಕಾಲುಗಳ ಪೈಕಿ ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳು ಮೇಲು ಮುಖವಾಗಿವೆ.]

ಊರ್ಧ್ವಜಾನು **ಊರ್ಧ್ವಜಾನು** (वि०) ಉದ್ದವಾದ ಮೊಣ ಕಾಲುಳ್ಳವನು, ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಂತ ಮೊಣಕಾಲುಳ್ಳವನು. ಊರ್ಧ್ವे जानुनी यस्य। ವಾ "कप्" (५-४-१५४)। **-जानुकः** **-जानुकः**. जानुनो वा "ङुः" (५-४-१३०)। **ಊರ್ಧ್ವಜ್ಞುः** **ಊರ್ಧ್ವಜ್ಞು**. "परिशिथिलितकर्णग्रीवमामीलिताक्षः क्षणमयमनुभूय स्वप्नमूर्ध्वज्ञुरेव" माघ० ११-११।

ಊರ್ಧ್ವಜ್ವಲನ **ಊರ್ಧ್ವಜ್ವಲನ** (पु०) 1. ಮೇಲು ಮುಖವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿ. ಊರ್ಧ್ವं ज्वलनं यस्य। (न०) 2. ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಜ್ವಾಲೆ, **-ಉರಿ**. ಊರ್ಧ್ವं ज्वलनम्। "प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलनं हविर्भुजः" माघ० १-२।

ಊರ್ಧ್ವತस् **ಊರ್ಧ್ವತಸ್** (अव्य०) ಮೇಲಕ್ಕೆ, ಮೇಲಿಂದ. ಮೇಲುಗಡೆ. ಊರ್ಧ್ವ "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

ಊರ್ಧ್ವದಿಶ್ **ಊರ್ಧ್ವದಿಶ್** (स्त्री०) ಮೇಲಿನ ದಿಕ್ಕು, ತಲೆಗೆ ಮೇಲುಭಾಗದ ದಿಕ್ಕು. ಊರ್ಧ್ವा दिक्।

ಊರ್ಧ್ವದೃश್ **ಊರ್ಧ್ವದೃಶ್** (वि०) ಮೇಲುದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ, ಮೇಲುಗಡೆ ನೋಡುವ. ಊರ್ಧ್ವा दृग्यस्य।

ಊರ್ಧ್ವದೃಷ್ಟಿ **ಊರ್ಧ್ವದೃಷ್ಟಿ** (स्त्री०) 1. ಮೇಲುನೋಟ. 2. ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬುಗಳ ನಡುವೆ ಇಡುವ ದೃಷ್ಟಿ. ಊರ್ಧ್ವा दृष्टिः। (वि०) 3. ಮೇಲು ನೋಟವುಳ್ಳ. ಊರ್ಧ್ವा दृष्टिर्यस्य।

ಊರ್ಧ್ವಧನ್ವನ್ **ಊರ್ಧ್ವಧನ್ವನ್** (पु०) ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. ಊರ್ಧ್ವं धनुर्यस्य। "पुलोमशत्रुर्हरिवानूर्ध्वधन्वा शचीपतिः" वैज०।

ಊರ್ಧ್ವನಾಪಿತ **ಊರ್ಧ್ವನಾಪಿತ** (पु०) ಸೂತಕಾದಿ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಳಿಗೆ ಮೇಲುಭಾಗದ ಮೈಯ ಕ್ಷೌರ ಮಾಡುವವನು. "कुम्भकारो भाण्डवृत्तिरेष स्याद्ऊर्ध्वनापितः। नाभेरूर्ध्वं वपन् पुंसां सूतकप्रेतकादिषु" वैज०।

ಊರ್ಧ್ವಪುण्ड्र **ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರ** (पु०) ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಮೇಲುಮುಖವಾದ ತಿಲಕ, ಕಬ್ಬಿನಂತೆ ನೆಟ್ಟಗಿರುವ ತಿಲಕ. ಊರ್ಧ್ವः ಊರ್ಧ್ವಮುखः पुण्ड्रः इक्षुरिव। **ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರ ಲಕ್ಷಣ**:— "द्व्यङ्गुलं त्र्यङ्गुलं वापि सान्तरालं प्रकल्पयेत्। पार्श्वविङ्गुलिमात्रौ तु ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य लक्षणम्" सच्चरित्ररं०। ಪುಂಡ್ರವು ಮತದ ಒಂದು ಚಿಹ್ನೆ. ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರವು ವೈಷ್ಣವಮತದ ಚಿಹ್ನೆ.

ಊರ್ಧ್ವಪೂರम್ **ಊರ್ಧ್ವಪೂರಮ್** (अव्य०) ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ತುಂಬಿ. ಬಿಂದಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಮೇಲು ಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಮಳೆಯ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬುವುವು. ಊರ್ಧ್ವಪೂರं पूर्यते "णमुल्"।

ಊರ್ಧ್ವಪೃशिन **ಊರ್ಧ್ವಪೃಶ್ನಿ** (पु०) ಯಜ್ಞದ ಪಶು.

ಊರ್ಧ್ವಬಾಹು **ಊರ್ಧ್ವಬಾಹು** (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳ. ಊರ್ಧ್ವः उत्तोलितो बाहुर्यस्य। "ऊर्ध्वबाहुर्विरौम्येषः न च कश्चिच्छृणोति मे। धर्मादर्थश्च कामश्च स किमर्थं न सेव्यते" भा० स्वर्गा० ५-७५।

ಊರ್ಧ್ವಬುध्न **ಊರ್ಧ್ವಬುಧ್ನ** (पु०) ಬುಡ ಮೇಲು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲೆಕೆಳಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೊಗಚಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ಊರ್ಧ್ವಭಾಗ **ಊರ್ಧ್ವಭಾಗ** (पु०) 1. ಮೇಲುಭಾಗ. 2. ಮುಂದಿನ ಭಾಗ. ಊರ್ಧ್ವः उपरिस्थो भागः।

ಊರ್ಧ್ವಮ್ ಊರ್ಧ್ವಮ್ (ಅವ್ಯಂ) "ಊರ್ಧ್ವೆ" ಪದದ ಅರ್ಥ.

ಊರ್ಧ್ವಮನ್ಥಿನ್ ಊರ್ಧ್ವಮಂಥಿನ್ (ಪ್ರಂ) ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು. ಊರ್ಧ್ವೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದುತ್ತರಾಶ್ರಮಂ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯಾದಿ ಮಥ್ನಾತಿ—ಮನ್ಥ (ವಿಲೋಡನೆ) "ಣಿನಿಃ" (೩-೨-೭೮)।

ಊರ್ಧ್ವಮಾನ ಊರ್ಧ್ವಮಾನ (ನಂ) 1. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೂಗಲು ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ತೊಲ, ಪಾವು, ಸೇರು ಮುಂತಾದ ಬೊಟ್ಟು, ತೂಕ ಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುದು. ಊರ್ಧ್ವಮಾರೋಪ್ಯ ಮೀಯತೇ ಯೇನ—ಮಾಙ್ (ಮಾನೆ) ಕರಂ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೭)। 2. ಎತ್ತರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಕೋಲು ಮುಂತಾದುದು. 3. ಎತ್ತರವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಅಳತೆ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಅಳೆಯುವಿಕೆ.

ಊರ್ಧ್ವಮುಖ ಊರ್ಧ್ವಮುಖ (ವಿಂ) ಮೇಲುಮುಖವಾದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಪಸರಿಸುತ್ತಿರುವ. ಊರ್ಧ್ವೆ ಮುಖಂ ಯಸ್ಯ। "ಪದ್ಮಾನಿ ಯಸ್ಯಾಗ್ರಸರೋರುಹಾಣಿ ಪ್ರಬೋಧಯತ್ಯೂರ್ಧ್ವಮುಖೈರ್ಮಯೂಖೈಃ" ಕುಮಾ೦ ೧-೧೬।

ಊರ್ಧ್ವಮೂಲ ಊರ್ಧ್ವಮೂಲ (ಪ್ರಂ) ಸಂಸಾರವೃಕ್ಷ. ಊರ್ಧ್ವೆಃ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಃ ಪುರುಷೋ ಮೂಲಮಸ್ಯ। ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಮೂಲಕಾರಣನು. ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಮೇಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳುದುದರಿಂದ ಈ ಅಶ್ವತ್ಥವು ಊರ್ಧ್ವಮೂಲವಾಯಿತು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ಮನುಷ್ಯ, ಪಶುಪಕ್ಷಿ, ಸ್ಥಾವರಾದಿಗಳು ಈ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಅಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಃಶಾಖಿವಾಯಿತು. ಅಸಂಗಹೇತುಭೂತವಾದ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನೋದಯವಾಗುವವರೆಗೂ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿ ಅಚ್ಛೇದ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯವಾಯಿತು. ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ವೇದಗಳೇ ಎಲೆಗಳಾಗಿವೆ. ವೇದವು ಈ ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷದ ಛೇದೋಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಈ ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನೇ ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗುವನು. "ಊರ್ಧ್ವಮೂಲಮಧಃಶಾಖಮಶ್ವತ್ಥಂ ಪ್ರಾಹುರವ್ಯಯಮ್। ಛನ್ದಾಂಸಿ ಯಸ್ಯ ಪರ್ಣಾನಿ ಯಸ್ತಂ ವೇದ ಸ ವೇದವಿತ್" ಗೀತಾ ೧೫-೧।

ಊರ್ಧ್ವಮೌಹೂರ್ತಿಕ ಊರ್ಧ್ವಮೌಹೂರ್ತಿಕ (ವಿಂ) ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತದ ನಂತರ ಸಂಭವಿಸುವ, ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ. ಊರ್ಧ್ವೆ ಮುಹೂರ್ತಾದ್ಭವಃ "ಠಞ್" (೪-೩-೧೧)। "ಲಿಙ್ ಚೋರ್ಧ್ವಮೌಹೂರ್ತಿಕೇ" ಪಾ೦ ಸೂ೦ ೩-೩-೧।

ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ (ಪ್ರಂ) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. ಊರ್ಧ್ವೆಮೂರ್ಧ್ವೆಮುಖಂ ರೇತೋಽಸ್ಯ। 2. ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳು. "ಊರ್ಧ್ವರೇತಾಃ ಪ್ರಜಾ ಹಿತ್ವಾ ಗಚ್ಛತ್ಯಕ್ಷರ-ಸಾತ್ಮತಾಮ್। ಏತಾನ್ಯೇವ ನಿಮಿತ್ತಾನಿ ಮುನೀನಾಮೂರ್ಧ್ವರೇತಸಾಮ್" ಭಾ೦ ಶಾನ್ತಿ೦ ೬೦-೬। 3. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು. [ರೇತಸ್ಸು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಜನನೇಂದ್ರಿಯದ ಮೂಲಕ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. ಇದನ್ನು ತಡೆದು ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ಸು.]

ಊರ್ಧ್ವರೋಮನ್ ಊರ್ಧ್ವರೋಮನ್ (ಪ್ರಂ) 1. ಕುಶದ್ವೀಪದೊಳಗಿನ ಒಂದು ಪರ್ವತ. ಇದರ ಗಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪರ್ವತಗಳು:—"ಚಕ್ರವಭ್ರುಃ ಚತುಃಶೃಙ್ಗಃ ಕಪಿಲಶ್ಚಿತ್ರಕೂಟೋ ದೇವಾನೀಕ ಊರ್ಧ್ವರೋಮಾ ದ್ರವಿಣಃ" ಭಾಗ೦ ೫-೨೦-೧೬। (ವಿ೦) 2. ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ. ಊರ್ಧ್ವಾನಿ ರೋಮಾಣಿ ಯಸ್ಯ। "ಸ ಪಾಶಹಸ್ತಾಂಸ್ತ್ರೀನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪುರುಷಾನ್ ಭೃಶದಾರುಣಾನ್। ವಕ್ರತುಣ್ಡಾನೂರ್ಧ್ವರೋಮ್ಣಃ ಆತ್ಮಾನಂ ನೇತುಮಾಗತಾನ್" ಭಾಗ೦ ೬-೧-೨೮।

ಊರ್ಧ್ವಲಿಙ್ಗ ಊರ್ಧ್ವಲಿಂಗ (ಪ್ರಂ) ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. ಊರ್ಧ್ವಮುತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಲಿಙ್ಗಮಸ್ಯ। "ಊರ್ಧ್ವರೇತಾ ಊರ್ಧ್ವಲಿಂಗ ಊರ್ಧ್ವಶಾಯೀ ನಭಃಸ್ಥಲಃ। ತ್ರಿಜಟಶ್ಚೀರವಾಸಾಶ್ಚ ರುದ್ರಃ ಸೇನಾಪತಿರ್ವಿಭುಃ" ಭಾ೦ ಅನು೦ ೪೮-೪೬।

ಊರ್ಧ್ವಲೋಕ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕ (ಪ್ರಂ) ಮೇಲಿನ ಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. ಊರ್ಧ್ವೋ ಲೋಕಃ।

ಊರ್ಧ್ವವಾತ ಊರ್ಧ್ವವಾತ (ಪ್ರಂ) 1. ಮೇಲುಮುಖವಾದ ವಾತ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಗತಿಯನ್ನು ತಡೆದು ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಡುವ ವಾಯು; ಮಲ ಮೂತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ವಾಯುವು ಅದರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. "ಅಧಶ್ಚೋರ್ಧ್ವಂ ಚ ಭಾವಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಾನಾಂ ಸ್ವಭಾವತಃ। ನ ವೇಗಾನ್ ಧಾರಯೇದ್ಧೀಮಾನ್ ವಾತಾದೀನಾಂ ಜಿಜೀವಿಷುಃ" ಸುಶ್ರುತ೦। 2. ಸಪ್ತವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀವಾಹವೆಂಬ ಒಂದು ವಾಯು.

ಊರ್ಧ್ವಶಾಯಿನ್ ಊರ್ಧ್ವಶಾಯಿನ್ (ಪ್ರಂ) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. "ಊರ್ಧ್ವರೇತಾ ಊರ್ಧ್ವಲಿಙ್ಗ ಊರ್ಧ್ವಶಾಯೀ ನಭಃಸ್ಥಲಃ। ತ್ರಿಜಟಶ್ಚೀರವಾಸಾಶ್ಚ ರುದ್ರಃ ಸೇನಾಪತಿರ್ವಿಭುಃ" ಭಾ೦ ಅನು೦ ೪೮-೪೬। (ವಿ೦) 2. ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಮಲಗುವ, ಅಂಗಲಾಚಿಕೊಂಡು ಮಲಗುವ (ಶಿಶು). ಊರ್ಧ್ವೆಃ ಶೇತೇ—ಶೀಙ್ (ಸ್ವಪ್ನೇ) "ಣಿನಿಃ" (೩-೨-೭೮)।

ಊರ್ಧ್ವಸ್ರೋತಸ್ ಊರ್ಧ್ವಸ್ರೋತಸ್ (ಪ್ರಂ) 1. ರೇತಸ್ಸಿನ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಬಿಡದೆ ಮೇಲುಮುಖ

ವಾಗಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಯೋಗಿ. ಊರ್ಧ್ವಂ ಊರ್ಧ್ವಗತಂ ಸ್ರೋತಃ ರೇತಃಪ್ರವಾಹೋ ಯಸ್ಯ। 2. ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಆಹಾರರಸವು ಸಂಚರಿಸುವ ಗಿಡ ಮರ ಬಳ್ಳಿಗಳು.

ಊರ್ಧ್ವಾಯನ ಊರ್ಧ್ವಾಯನ (ಪುಂ) 1. ವೈಶ್ಯ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ [ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಯವು. ಕೆಲವು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯವು. ಕೆಲವು ವೈಶ್ಯ ಜಾತಿಯವು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಶೂದ್ರ ಜಾತಿಯವು. ಈ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಹಂಸ, ಪತಂಗ, ಊರ್ಧ್ವಾಯನ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಾಂಗಗಳೆಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ಇವು ಅರುಣಾ, ಅನೃಮ್ಣಾ, ಆಂಗಿರಸೀ, ಸಾವಿತ್ರೀ, ಸುಪ್ರಭಾತಾ, ಋತಂಭರಾ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಂಭರಾ ಎಂಬ ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದ ಏಳು ನದಿಗಳ ಜಲಸೇವನೆಯಿಂದ ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಸ್ಸನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಅತಿ ಸುಂದರವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುವು.] "अरुणानृम्णाऽङ्गिरसी सावित्री सुप्रभाता ऋतम्भरा सत्यम्भरा इति महानद्यः। यासां जलोपस्पर्शनविधूतरजस्तमसो हंसपतङ्गोर्ध्वायन-सत्याङ्गसंज्ञाश्चत्वारो वर्णाः सहस्रायुषो विबुधोपम-सन्दर्शनप्रजननाः स्वर्गद्वारं त्रय्या विद्यया त्रयीमयं सूर्यमात्मानं यजन्ते" ಭಾಗ೦ ೫-೨೦-೪। (ನ೦) 2. ಮೇಲುಗಡೆಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಗಮನ. ಊರ್ಧ್ವಮಯನಮ್। (ವಿ೦) 3. ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವ, ಊರ್ಧ್ವಮಯನಂ ಯಸ್ಯ।

ಊರ್ಧ್ವಾವರ್ತ ಊರ್ಧ್ವಾವರ್ತ (ಪುಂ) ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನು.

ಊರ್ಧ್ವಾಸಿತ ಊರ್ಧ್ವಾಸಿತ (ಪುಂ) 1. ಹಾಗಲದ ಗಿಡ. (ನ೦) 2. ಮೇಲುಗಡೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. (ವಿ೦) 3. ಮೇಲುಗಡೆ ಕುಳಿತಿರುವ. ಊರ್ಧ್ವಮಾಸಿತಃ।

ಊರ್ಮಿ ಊರ್ಮಿ (ಪುಂಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ತರಂಗ, ಅಲೆ, ತೆರೆ. ಋಚ್ಛತಿ—ಋ (ಗತೌ) "ಮಿಃ" ಊಕಾರಶ್ಚ (ಉ೦ ೪-೪೪)। "तमाधूतध्वजपटं व्योमगङ्गोर्मिवायुभिः। देवसूतभुजालम्बी जैत्रमध्यास्त राघवः" ರಾಮಾ೦। "ಊರ್ಮೌ महत्यभिमुखापतितं निरीक्ष्य" ಮಾಘ೦ ೫-೩೨। 2. ವೇಗ, ತ್ವರೆ. 3. ಬಟ್ಟೆಯ ಮಡಿಕೆಯ ಗೆರೆ. 4. ಪೀಡೆ. 5. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. 6. ಉತ್ಕಂಠೆ, ಪ್ರಿಯವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಆಸೆ. "ಊರ್ಮಿಃ पीडाजवोत्कण्ठा-लेखाप्रकाशवीचिषु। वस्त्रसङ्कोचलेखायाम्" ಹೇಮ೦। 7. ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರ, ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಗಳ ಆರುವಿಧ ಧರ್ಮಗಳು. ಮುಪ್ಪು ಮತ್ತು ಮೃತ್ಯು ಇವು ಶರೀರ ಧರ್ಮಗಳು. ಶೋಕಮೋಹಗಳು ಮನೋಧರ್ಮಗಳು. ಹಸಿವು ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳು ಪ್ರಾಣ ಧರ್ಮಗಳು. (ಸ್ತ್ರೀ೦) 8. ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕುದುರೆಗಳ ಬಹಳ ವೇಗವಾದ ನಡಗೆ. "पङ्क्ती-कृतानामश्वानां नमनोन्नमनाकृतिः। अतिवेगसमायुक्ता गतिरूर्मिरुदाहृता" ವೈಜ೦। "अश्वाः प्यधुर्वसुमती-मतिरोचमानास्तूर्णं पयोधग इवोर्मिभिरापतन्तः" ಮಾಘ೦ ೫-೪।

ಊರ್ಮಿಕಾ ಊರ್ಮಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ತರಂಗ. ಅಲೆ. ಊರ್ಮಿ ಸ್ವಾರ್ಥೇ "ಕನ್"। 2. ಉತ್ಕಂಠೆ, ಪ್ರಿಯವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಆಸೆ. 3. ಶಿಂಜಾರವ, ದುಂಬಿಯ ಝೇಂಕಾರ. 4. ಬಟ್ಟೆಯ ಮಡಿಕೆ. 5. ಉಂಗುರ. ಊರ್ಮಿರಿವ ಕಾಯತಿ—ಕೈ (ಶಬ್ದೇ) "ಕಃ" (೩-೨-೪)। "ಊರ್ಮಿಕಾ पुनः। उत्कण्ठायां भृङ्गनादे वस्त्रभङ्गेऽङ्गुलीयके। वीच्यां च" ಹೇಮ೦। "यास्यामीत्युदिते तन्व्या वलयोऽभवदूर्मिका" ಚಂದ್ರಾ೦।

ಊರ್ಮಿನ್ ಊರ್ಮಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಸಮುದ್ರ. (ವಿ೦) 2. ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. ಊರ್ಮಿರಸ್ತ್ಯಸ್ಯ "ಇನಿಃ" (೫-೨-೧೧೬)।

ಊರ್ಮಿಮತ್ ಊರ್ಮಿಮತ್ (ವಿ೦) 1. ಸಮುದ್ರ. 2. ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. ಊರ್ಮಯಃ ಸನ್ತ್ಯಸ್ಯ "ಮತುಪ್" (೫-೨-೯೪)। "उद्वर्तितानां महसा मणीनामूर्ध्वं प्रसर्पन्तमिवोर्मिमन्तम्" ಯಾದ೦ ೧೮-೧೦೮। 3. ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾದ. 4. ಮಡಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಬಟ್ಟೆ). 5. ಗುಂಗುರು ಗುಂಗುರಾಗಿರುವ (ಕೂದಲು). ಊರ್ಮಿರಿವ ವಕ್ರತಾಸ್ತ್ಯಸ್ಯ "ಮತುಪ್" (೫-೨-೯೪)।

ಊರ್ಮಿಮಾಲಾ ಊರ್ಮಿಮಾಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅಲೆಗಳ ಸಾಲು, ತರಂಗಗಳ ಪಙ್ಕ್ತಿ. ಊರ್ಮೀಣಾಂ ಮಾಲಾ।

ಊರ್ಮಿಮಾಲಿನ್ ಊರ್ಮಿಮಾಲಿನ್ (ಪುಂ) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. ಊರ್ಮಿಮಾಲಾಽಸ್ತ್ಯಸ್ಯ "ಇನಿಃ" (೫-೨-೧೧೬)। "प्रत्युज्जगाम ऋथकैशिकेन्द्रश्चन्द्रं प्रवृद्धोर्मिरिवोर्मिमाली" ರಘು೦ ೫-೬೧।

ಊರ್ಮಿಲಾ ಊರ್ಮಿಳಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗಳು, ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಪತ್ನಿ. "पार्थिवीमुदवहद्रघूद्वहो लक्ष्मणस्तदनुजामथोर्मिलाम्" ರಘು೦ ೧೧-೫೪। 2. ಗಂಡನನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು. "पुनरूढा पुनर्भूः स्यादूर्मिला त्यक्तभर्तृका" ವೈಜ೦।

ಊರ್ವ ಊರ್ವ (ಪುಂ) 1. ಔರ್ವನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿ. 2. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. ["ಔರ್ವ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಹೋಫ,

ಮೋಡ. 4. ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. 5. ಸಮುದ್ರ. 6. ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ. (ವಿ೦) 7. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಮಹತ್ತಾದ. 8. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ.

ಊರ್ಣ್ಣ ಊರ್ವ೦ಗ (ನ೦) ಶಲೀಂಧ್ರ, ನಾಯಿ ಕೊಡೆ, ಅಣಬೆ, ಊರ್ಣವಾಙ್ಗಮಸ್ಯ।

ಊರ್ವಶೀ ಊರ್ವಶೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಊರ್ವಶಿಯೆಂಬ ದೇವ ಲೋಕದ ವೇಶ್ಯೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. ಊರ್ಣಂ ನಾರಾಯಣೋರುं कारणत्वेनाश्नुते व्याप्नोति—अशू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಉರ್ವಶಿ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಊಷ ಊಷ (ಪು೦) 1. ಚೌಳುಮಣ್ಣು, ಕರಳುಮಣ್ಣು. ಊಷ (ರುಜಾಯಾम्) "कः" (३-१-१३५)। "कौशेया-विकयोरूषैः कुतपानामरिष्टकैः" ಮನು೦ ೫-೧೨೦। 2. ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರ. 3. ಮಲಯ ಪರ್ವತ. 4. ಪ್ರಾತಃ ಕಾಲ. 5. ರಂಧ್ರ, ಬಿಲ. "ऊषः क्षारमृत्तिकायां प्रभातेऽपि पुमानयम्। तत्सन्धायाञ्च रन्ध्रे च चन्दनाद्रौ श्रवोबिले" ಮೇದಿ೦। (ಸ್ತ್ರೀ೦) **-षा-ऊ०**. 6. ಊಷರ ಭೂಮಿ, ಚೌಳುಭೂಮಿ.

ಊಷಕ ಊಷಕ (ನ೦) ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. ಊಷति अन्धकारम् ಊಷ (ದಾಹೆ) "ण्वुल्"।

ಊಷಣ ಊಷಣ (ಪು೦) 1. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ, ಚಿತ್ರಕ ವೃಕ್ಷ. (ನ೦) 2. ಮೆಣಸು. 3. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು. 4. ಶುಂಠಿ. ಊಷ (ದಾಹೆ) "ल्युट्" (३-३-११३)। (ಸ್ತ್ರೀ೦) **-णा-ऊ०**. 5. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 6. ಚವ್ಯ. 7. ಜೀರಿಗೆ. (ವಿ೦) 8. ಕಾರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. "ऊषणं मरिचे क्लीबं कणायामूषणा स्मृता" ಮೇದಿ೦। "स्त्री शुण्ठिरूषणं विश्वभेषजं सिंहलं कटम्" ವೈಜ೦।

ಊಷರ ಊಷರ (ನ೦) 1. ಕರಳುಮಣ್ಣು, ಚೌಳುಮಣ್ಣು. (ವಿ೦) 2. ಚೌಳುಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕರಳು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ಊಷं क्षारमृत्तिकां राति–रा (दाने) "कः" (३-१-१३६)। ಊಷः क्षारमृत्तिकास्यास्ति "रः" (५-२-१०७) वा। "ऊषवानूषरो द्वावप्यन्य-लिङ्गौ" ಅಮ೦। ಊಷರो देशः ಊಷರा भूमिः ಊಷರं क्षेत्रम्। "वर्षुकस्य किमपः कृतोन्नतेरम्बुदस्य परिहार्य-मूषरम्" ಮಾಘ೦ ೧೪-೪೬।

ಊಷರಜ ಊಷರಜ (ನ೦) ಚೌಳುಉಪ್ಪು, ಚೌಳು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪ್ಪು. ಊಷರाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

ಊಷವತ್ ಊಷವತ್ (ವಿ೦) "ಊಷರ" ಪದದ ಅರ್ಥ. ಊಷोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती-वत्य०**.

ಊಷಾ ಊಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಉಷಾದೇವಿ, ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಉಷಾ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "उषाप्यूषा ननन्दा च ननान्दापि प्रकीर्तिता" ಶಬ್ದಭೇದ೦।

ಊಷ್ಮ ಊಷ್ಮ (ಪು೦) 1. ಶಾಖ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. 2. ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲ. ಊಷ (ದಾಹे) "मः" ಬಾಹು೦। (ವಿ೦) 3. ಶಾಖ. ವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. ಊಷ್ಮोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

ಊಷ್ಮಕ ಊಷ್ಮಕ (ಪು೦) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ. ಊಷ್ಮನ್ "कन्" (५-४-२९)। "ग्रीष्म ಊಷ್ಮಕः। निदाघ उष्णोपगमः" ಅಮ೦।

ಊಷ್ಮಣ ಊಷ್ಮಣ (ವಿ೦) ಶಾಖವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. ಊಷ್ಮास्यास्ति—ಊಷ್ಮನ್ "नः" (५-२-१००)।

ಊಷ್ಮನ್ ಊಷ್ಮನ್ (ಪು೦) 1. ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ, ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು. 2. ಶಾಖ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. ಊಷ (ರುಜಾಯಾम्) "मनिन्" (३-२-७५)। "रविकान्तमयेन सेतुना सकलाहं ज्वलनाहितोष्मणा" ನೈಷ೦ २-९३। 3. ಬಾಷ್ಪ, ಆವಿ, ಹಬೆ. "तपात्ययेऽपां वारिभिरुक्षिता नवैर्भुवा सहोष्माण-ममुञ्चदूर्ध्वगम्" ಕುಮಾ೦ ೫-೨೩। 4. ಶ ಷ ಸ ಹ ವರ್ಣಗಳು, ಹಬೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವರ್ಣ. "शषसहा ऊष्माणः" ಸಿ೦ ಕೌ೦। "स्पर्शास्तिस्याभवज्जीवः स्वरो देह उदाहृतः। ऊष्माण-मिन्द्रियाण्याहुः अन्तस्था बलमात्मनः। स्वराः सप्त विहारेण भवन्ति स्म प्रजापतेः" ಭಾಗ೦ ३-१२-४६, ४७।

ಊಷ್ಮಾಗಮ ಊಷ್ಮಾಗಮ (ಪು೦) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲ. ಊಷ್ಮಣ आगमोऽत्र।

ಊಹ-ವಿತರ್ಕೆ (ಭ್ವಾ೦ ಆತ್ಮ೦ ಸಕ೦ ಸೇ೦) ಊಹते ಊಹेते ಊಹन्ते। ಊಹाञ्चक्रे, -बभूव, -आस। ಊಹिता। ಊಹिष्यते। ಊಹताम्। औहत। ಊಹेत। ಊಹिषीष्ट। औहिष्ट। औहिष्यत। ಊಹಿಸು, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸು.

कर्मणि:—ಊಹ्यते। ಊಹ्यताम्। औह्यत। ಊಹ्येत। औहि। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—ಊಹयति, -ते। ಊಹयाञ्चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। ಊಹयिता। ಊಹयिष्यति, -ते। ಊಹयतु, -ताम्। ಊಹयात्। ಊಹयिषीष्ट ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—ऊहितव्यम्। ऊहनीयम्। ऊह्यम्। ऊहितः। ऊहितवान्। ऊहमानः। ऊहिष्यमाणः। ऊहितुम्। ऊहितम्। ऊहनम्, ऊहा। ऊहित्वा। समूह्य। ऊहमूहम्। ऊहित्वोहित्वा।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:—

(1) अप + ऊह = अपोहति। ತಳ್ಳಿಹಾಕು, ತ್ಯಜಿಸು. अपोहः। "सर्वान् रसानपोहेत कृतान्नं च तिलैः सह" मनु० १०-८६। "अपोह्य रामं कस्माद्धि दारचौर्यं त्वया कृतम्" रामा०। "अपौहद्बाणवर्षं तद्भल्ले रामो निराकुलः" भट्टि० १७-८३।

(2) प्र+ऊह=ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯು, ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸು. प्रोहः।

(3) प्रति+ऊह=प्रत्यूहति। प्रत्यूहः। प्रत्यूह्य। 1. ಮೇಲುಗಡೆ ಇಡು, ಮೇಲೆ ಇರಿಸು. 2. ಅಡ್ಡಿಮಾಡು, ತಡೆಹಾಕು.

(4) वि + ऊह = व्यूहति। व्यूहः। व्यूह्य। 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು, ಸೇರಿಸು, ಗುಂಪುಕಟ್ಟು. 2. ಸೇನೆಗಳನ್ನು ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸು. 3. ವಿಭಜಿಸು, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು. "ऊर्ध्वं सीमन्तं व्यूहति"। "संहतान् योधयेदल्पान् कामं विस्तारयेद्बहून्। सूच्या वज्रेण चैवैतान् व्यूह्य व्यूहेन योधयेत्" मनु० ७-१९१। "व्यूहः स्याद्बलविन्यासे बृन्देऽपि" नानार्थर०।

(5) सम् + ऊह = समूहति। समूहः। समूह्य। ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು, ಗುಂಪುಕಟ್ಟು.

(6) परि + सम् + ऊह = परिसमूहति। परिसमूह्य। ತಾರಿಸು, ಒರಿಸು, ಸುತ್ತಲೂ ಶುದ್ಧಿಮಾಡು. "वेदिं परिसमूह्य"।

ऊह ऊह (पु०) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಿಕೆ, ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಹೇಳುವಿಕೆ, ಊಹೆ, ಕಲ್ಪನೆ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ. ऊह (वितर्के) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಇದು ಈ ರೀತಿಯದೇ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ರೀತಿಯದೇ ಎಂಬ ಸಂದೇಹ, ಎಂಟುವಿಧ ಬುದ್ಧಿಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.

ಬುದ್ಧಿಯ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು:— (1) शुश्रूषा ಜನ್ಮಾಂತರ ವಾಸನೆಯಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆ. (2) श्रवणम् ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವಿಕೆ. (3) ग्रहणम् ಕೇಳಿದುದನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. (4) धारणम् ತಿಳಿದುಕೊಂಡುದನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. (5) ऊहः ಇದು ಹೀಗೆಯೇ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ರೀತಿಯದೇ ಎಂಬ ಸಂದೇಹ. (6) अपोहः ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಕೆಟ್ಟುದನ್ನು ಬಿಡುವುದು. (7) अर्थविज्ञानम् ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯದು ಕೆಟ್ಟದ್ದು ಎಂಬ ನಾನಾವಿಧ ಜ್ಞಾನ. ಮತ್ತು (8) तत्त्वज्ञानम् ಪರಮಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನ. कामं नी० ४-२२। भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಅಧಿಕವಾದ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಅಧ್ಯಾಹಾರ. "अध्याहारस्तर्क ऊहः" अम०। 4. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವಿಕೆ. 5. (ಮೀಮಾಂಸಕರ ಮತದಲ್ಲಿ) "प्रकृतिवद्विकृतिः कर्तव्या" ಎಂಬ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗದಂತೆ ವಿಕೃತಿಯಾಗವನ್ನೂ ನಡೆಸಬೇಕೆಂಬ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. ಹೋಮಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನನ್ವಿತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಅನ್ವಯ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಊಹವೆನಿಸುವುದು. "अग्नये त्वा जुष्टं निर्वपामि" ಎಂಬಂತೆ "सौर्यं चरुं निर्वपेत् ब्रह्मवर्चसकामः" ಎಂಬಲ್ಲಿ "सूर्याय त्वा जुष्टं निर्वपामि" ಎಂದು ಅನ್ವಯ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಬದಲಾವಣೆಯು ಊಹವು.

ऊहन ಊಹನ (न०) ಊಹಿಸುವಿಕೆ, ಅನುಮಾನಪಡುವಿಕೆ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ, ಕಲ್ಪನೆ. ऊह (वितर्के) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ऊहनीय ಊಹನೀಯ (वि०) 1. ತರ್ಕಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ. ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ (ಪದ). ऊह (वितर्के) अर्हादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

ऊहमान ಊಹಮಾನ (वि०) ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ತರ್ಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. ऊह (वितर्के) "शानच्" (३-२-१२४)।

ऊहा ಊಹಾ (स्त्री०) 1. ಊಹೆ, ಕಲ್ಪನೆ. 2. ಅನುಮಾನ. 3. ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ. 4. ವಿಮರ್ಶೆ. ऊह (वितर्के) "अः" (३-३-१०३)।

ऊहित ಊಹಿತ (न०) 1. ಊಹೆ, ಕಲ್ಪನೆ, ತರ್ಕ. ऊह (वितर्के) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ऊह कर्मणि "क्तः" (३-२-१०२)।

ऊहितवत् ಊಹಿತವತ್ (वि०) ಊಹಿಸಿರುವ, ತರ್ಕಿಸಿರುವ, ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ. ऊह (वितर्के) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

ऊहितव्य ऊहितव्य (वि०) "ऊहनीय" पदद अर्थ. ऊह (वितर्के) "तव्यः" (३-१-९६)।

ऊहिनी ऊहिनी (स्त्री०) पोरके, बरलु, कसबरिके. ऊह (वितर्के) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

ऊह्य ऊह्य (वि०) 1. तर्किसलु अर्हवाद, विमर्शिसलु योग्यवाद, उत्प्रेक्षिसल्पडुव. 2. अध्याहारमाडलु अर्हवाद, अर्थपूर्तिगागि होसदागि सेरिसल्पडुव. ऊह (वितर्के) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

इति "ऊ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ऋ

ऋ ऋ ईदु वर्णमालेयल्लि एळनेय वर्ण (अक्षर). ईदु आभ्यंतर विवृत प्रयत्नदिंद मूर्ध स्थानदल्लि हुट्टुव ऒंदु स्वर वर्ण. उदात्त, अनुदात्त मत्तु स्वरितगळेंब मूरु भेदगळुळ्ळ ई ह्रस्व "ऋ" कारवु पुनः अनुनासिक मत्तु अननुनासिकगळेंब भेददिंद ऒट्टु आरु विध वागुवुदु. विवृतमूष्मणां स्वराणां च। ऋदुरषाणां मूर्धा। सि० कौ०।

ऋ ऋ (पु०) 1. गज, आने. 2. शैल, बेट्ट. 3. बुद्धिय भेद. 4. स्वभाव. 5. भावमैदुन, पतिय सहोदर, गंडन ऒडहुट्टिदवनु. 6. स्वर्गलोक. 7. देवतेगळ शत्रु. (स्त्री०) 8. नदि, होळे. 9. अदिति, देवतेगळ तायि. 10. मद्य, हेंड. "ऋकारः कुञ्जरे शैले धीभेदे देवमातरि। भावे देवरिपौ नद्यां सुरायां देवरे दिवि" नानार्थर०। (अव्य०) 11. निंदे, दूषणे. 12. वाक्य. "ऋ कुत्सायां च वाक्ये च देवमातर्यनव्ययम्" हेम०। 13. परिहास्य, नोडि नगुविके, अणकिसुविके. 14. संबोधने.

ऋ-गतौ प्रापणे च (भ्वा० पर० सक० अनि०) १. ऋच्छति ऋच्छतः ऋच्छन्ति। २. आर आरतुः आरुः। ३. अर्ता अर्तारौ अर्तारः। ४. अरिष्यति। ५. ऋच्छतु। ६. आर्च्छत्। ७. ऋच्छेत्। ८. अर्यात्। ९. आर्षीत्। १०. आरिष्यत्। 1. होगु, होंदु, तलुपु. "आर्च्छन् वामं मृगाः कृष्णाः शस्त्राणां व्यस्मरन् भटाः" भट्टि० १७-१०। 2. पडे, हॊंदु, संपादिसु. "शस्त्रीश्यामैरंशुभिराशु द्रुतमम्भश्छायामच्छामृच्छति नीलीसलिलस्य" माघ० ४-४४।

कर्मणि:—अर्यते। आरे। आरिता, अर्ता। आरिष्यते, अरिष्यते। अर्यताम्। आर्यत। अर्येत। आरिषीष्ट, ऋषीष्ट। आरि। आरिष्यत।

णिचि:—अर्पयति, –ते। अर्पयांचकार, –चक्रे –बभूव, –आस। अर्पयिता। अर्पयिष्यति, –ते। अर्पयतु, –ताम्। अर्पयात्, अर्पयिषीष्ट।

सनि:—अरिरिषति। अरिरिषांचकार, –बभूव, –आस। अरिरिषिता। अरिरिषतु।

कृत्सु:—अर्तव्यम्। अरणीयम्। अर्यः स्वामी वैश्यो वा। (यजमान अथवा वैश्य). आर्यः प्राप्तव्यो ब्राह्मणः। ऋणम् (साल), ऋतम् (सत्य). ऋतवान्। ऋच्छन्। ऋच्छन्ती। समृच्छमानः "समो गम्यृच्छिभ्याम्"। अर्तुम्। ऋतम्। अरणम्। ऋत्वा। समृत्य। आरम् आरम्। ऋत्वाऋत्वा। "ऋ" धातुविगे "सम्" उपसर्गवु सेरिदरे आत्मनेपदियागुवुदु. समृच्छते। समारे। समर्ता इत्यादि.

ऋ-गतौ (जुहो० पर० सक० अनि०) इयर्ति। आर। अर्ता। इयर्तु। इयृयात्। अर्यात्। इत्यादि. 1. होगु, चलिसु. 2. तलुपु. कर्मणि णिचि कृत्सु च भ्वादि "ऋ" धातुविनंते रूपगळागुवुवु.

ऋक्थ ऋक्थ (न०) धन. हण. ऋच (स्तुतौ) "थक्" बाहु०। "द्रव्यं वित्तं स्वापतेयं रिक्थमृक्थं धनं वसु" अम०।

ऋक्थग्राह ऋक्थग्राह (वि०) दायाद. दायवन्ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವನು, ಭಾಗ ಪಡೆಯಲು ಹಕ್ಕುದಾರ. ऋक्थं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–ग्राहकः–ग्राहकः**. ऋक्थस्य ग्राहकः।

ऋक्थग्राहिन् ऋक्थग्राहिन् (वि०) दायाद, ದಾಯವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವನು, ಭಾಗ ಪಡೆಯಲು ಹಕ್ಕುದಾರ. ऋक्थं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–ग्राहिणी –ग्राहिणी**.

ऋक्थिन् ऋक्थिन् (वि०) ಹಣವಂತ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಧನಿಕ. ऋक्थमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **ऋक्थिनी ऋक्थिनी**.

ऋक्ष ऋक्ष (पु०) 1. ಭಲ್ಲೂಕ, ಕರಡಿ. ऋक्षिणोति—ऋक्षि (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। ऋष्यते गहनमनेन—ऋषी (गतौ) "सः" (उ० ३-६६) वा। "वृको मृगेभं व्याघ्रोऽश्वं फलमूलं तु मर्कटः। स्त्रीमृक्षः स्तोककको वारि यानान्युष्ट्रः पशूनजः" मनु० १२-६७। 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ. ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೊಂದು. "महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्तिमान् ऋक्षपर्वतः। विन्ध्यश्च पारियात्रश्च सप्तैते कुलपर्वताः"। 3. ಶೋಣಕ ವೃಕ್ಷ, ಪೆಮ್ಮರ. "श्योनाकशुकनासर्क्षदीर्घवृन्तकुटन्नटाः" अम०। 4. ಅಜಮೀಢರಾಜನ ಮಗ. "धूमिन्या स तया देव्या त्वजमीढः समीयिवान्। ऋक्षं सञ्जनयामास धूम्रवर्णं सुदर्शनम्। ऋक्षात् संवरणो जज्ञे कुरुः संवरणात्तथा" हरिवं०। 5. ಚಂದ್ರವಂಶದ ದೇವಾತಿಥಿರಾಜನ ಮಗ. (न०) 6. ತಾರೆ, ಚುಕ್ಕಿ, ನಕ್ಷತ್ರ. "पूर्वां सन्ध्यां जपंस्तिष्ठेत् सावित्रीमार्कदर्शनात्। पश्चिमं तु समासीनः सम्यगृक्षविभावनात्" मनु० २-१०१। 7. ರಾಶಿ. [ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ರಾಶಿಗೂ ಋಕ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರು.] ಮೇಷ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾಗಿ ರಾಶಿಗಳು ಹನ್ನೆರಡು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "राशि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "प्रययावातिथेयेषु वसन् ऋषिकुलेषु सः। दक्षिणां दिशमृक्षेषु वार्षिकेष्विव भास्करः" रघु० १२-२५। 8. ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ ಭರಣಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು (27 ಅಭಿಜಿತ್ ಸೇರಿ 28) ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "नक्षत्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (स्त्री०) **–धा–क्ष्णा**. 1. ಹೆಣ್ಣು ಕರಡಿ. 2. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು. निरु०।

ऋक्षगन्धा ऋक्षगन्धा (स्त्री०) 1. ಹಾಲುಗುಂಬಳ. 2. ಅನಂತನಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು. ऋक्षान् ऋक्षसदृशान् हिंसान् गन्धयते अर्दयति—गन्ध (अर्दने) "कः" (वा० ३-२-५)। "कन्" (५-३-७५)। **–गन्धिका –गन्धिका**.

ऋक्षचक्र ऋक्षचक्र (न०) ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು. ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ. ऋक्षाणां चक्रम्।

ऋक्षर ऋक्षर (पु०) 1. ಋತ್ವಿಕ್ಕು. ऋषी (गतौ) "क्सरन्" (उ० ३-७५)। 2. ಕಂಟಕ, ಮುಳ್ಳು. 3. ಜಲಾಶಯ, ನೀರು ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಳ. "जलस्थानेत्वृक्षर ऋत्विजि" वैज०। (न०) 4. ನೀರಿನ ಧಾರೆ, ಮಳೆಯ ಹನಿ. "ऋक्षरं वारिधारायामृक्षरश्चर्त्विजि स्मृतः" मेदि०।

ऋक्षराज् ऋक्षराज्, –राज –राज (पु०) 1. ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ. ऋक्षाणां राट्। ऋक्षाणां राजा वा "टच्" (५-४-९१)। 2. ಜಾಂಬವಂತ.

ऋक्षवत् ऋक्षवत् (पु०) ನರ್ಮದಾ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. ऋक्षाः बाहुल्येन सन्त्यत्र "मतुप्" (५-२-९४)। ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕರಡಿಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "निःशेषविक्षालितधातुनापि वप्रक्रियामृक्षवतस्तटेषु" रघु० ५-४४।

ऋक्संहिता ऋक्संहिता (स्त्री०) ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆ. [ವೇದವು ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗ. ಮಂತ್ರಾತ್ಮಕ ಭಾಗವು ಸಂಹಿತೆ. ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.]

ऋक्साम ऋक्साम (न० द्विव०) ಋಗ್ವೇದ ಮತ್ತು ಸಾಮವೇದ. ऋक् च साम च "अच्" (५-४-७७)। निपा०।

ऋग्विधान ऋग्विधान (न०) ಋಗ್ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. ऋचा ऋग्वेदेन कर्मणो विधानं यत्र।

ऋग्वेद ऋग्वेद (पु०) ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಋಗ್ವೇದವು ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದುದು. ಇದು ಸಂಹಿತೆ (ಮಂತ್ರ) ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದು. ಮಂತ್ರಾತ್ಮಕ ಭಾಗವು

ಸಂಹಿತೆ. ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಋಗ್ವೇದವು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು. "अग्निवायुरविभ्यस्तु त्रयं ब्रह्म सनातनम्। दुदोह यज्ञसिद्धयर्थमृग्यजुःसाम-लक्षणम्" मनु० १-२३। "अग्नेर्ऋग्वेदो वायोर्यजुर्वेद आदित्यात्सामवेदः" श्रुतिः। ಋಗ್ವೇದವು ಹತ್ತು ಮಂಡಲಗಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಎಂಟು ಅಷ್ಟಕಗಳಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. **ಈ ಹತ್ತು ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನುವಾಕ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ :—**

ಮಂಡಲ	ಯಾವ ಋಷಿದೃಷ್ಟ	ಅನುವಾಕಗಳು	ಸೂಕ್ತಗಳು
1.	ಶತರ್ಚನ ಋಷಿ	24	191
2.	ಶೌನಕ-ಗೃತ್ಸಮದ ಋಷಿ	4	43
3.	ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿ	5	62
4.	ವಾಮದೇವ ಋಷಿ	5	58
5.	ಆತ್ರೇಯಾದಿ ಋಷಿ	6	87
6.	ಭರದ್ವಾಜ ಋಷಿ	6	75
7.	ವಸಿಷ್ಠ ಋಷಿ	6	104
8.	ಮೇಧಾತಿಥ್ಯಾದಿ ಋಷಿ	10	103
9.	ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಿ ಋಷಿ	7	114
10.	ಆಪ್ತ್ಯತ್ರಿತಾದಿ ಋಷಿ	12	191
			1028

ಈ ರೀತಿ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 1028 ಸೂಕ್ತಗಳು ಇರುವುವು. ಅಷ್ಟಕಗಳ ವಿಭಾಗಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಅಷ್ಟಕಕ್ಕೂ 8 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಂತೆ 64 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿರುವುವು. ಈ ವೇದಭಾಗವು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಆಹ್ವಾನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವವರಿಗೆ "ಹೋತೃ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆಯುರ್ವೇದವು ಈ ವೇದದ ಉಪವೇದ.

ऋच् ಋಚ್ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಋಗ್ವೇದ ಮಂತ್ರ. ऋच्यन्ते स्तूयन्ते देवा अनया—ऋच (स्तुतौ) "क्विप्"। 2. ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರ, ವೃತ್ತನಿಯಮಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟು ಪಾದವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿರುವ ಮಂತ್ರ. तुभ्यमग्रे पर्यवहन्सूर्या वहतुना सह। पुनः पतिभ्यो जायां दा अग्ने प्रजया सह। 3. ಸ್ತೋತ್ರ. 4. ಪೂಜೆ.

ऋचीक ಋಚೀಕ (ಪುಂ०) ಭೃಗುವಂಶದ ಜಮದಗ್ನಿಯ ತಂದೆ, ಪರಶುರಾಮನ ತಾತ; ಋಚೀಕನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸತ್ಯವತಿಯ ಪತಿಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅವಳಿಗೆ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಜಮದಗ್ನಿಯು ಜನಿಸುವನು.

ऋचीष ಋಚೀಷ (ನ०) ಹಿಟ್ಟು ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. ऋच (स्तुतौ) "ईषन्" बाहु०। "ऋचीषं पिष्ट पचनम्" वैज०।

ऋच्छरा ಋಚ್ಛರಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. ऋच्छति परपुरुषं प्राप्नोति—ऋच्छ (गतौ) "अरः" (उ० ३-१३१)। "ऋच्छरा वेश्या" सि० कौ०।

ऋजीक ಋಜೀಕ (ಪುಂ०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. ऋज (गतौ) "ईकन्" (उ० ४-२२)।

ऋजीष ಋಜೀಷ (ಪುಂ०) 1. ಒಂದು ನರಕ. "लोह-शङ्कुमृजीषं च पन्थानं शाल्मलीं नदीम्" मनु० ४-९०। 2. ಸೋಮಲತೆಯ ರಸ. (ನ०) 3. ಹಿಟ್ಟು ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. अर्ज (अर्जने) "ईषन्" (उ०३-२८)। "ऋजीषं पिष्टपचनम्" अम०।

ऋजु ಋಜು (ವಿ०) 1. ಸರಳವಾದ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ, ಕುಟಿಲವಲ್ಲದ, ನೆಟ್ಟಗಿರುವ. अर्जयति गुणान्—अर्ज (अर्जने) "कुः" धातोः "ऋज" आदेशश्च (उ० १-२७)। "ऋजवस्ते तु सर्वे स्युरव्रणाः सौम्यदर्शनाः" मनु० २-४७। 2. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಸರಳ ಸ್ವಭಾವದ, ನೀತಿವಂತ. "ऋजूंश्च विश्वासकृतः स्वभावान् गोपाङ्गनानां मुमुदे विलोक्य" भट्टि० २-१५। "उमां स पश्यन् ऋजुनैव चक्षुषा" कुमा० ५-३२। 3. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದ. "आद्यमादि-भवे भक्ष्येप्युत्पत्तिरहितेऽप्यृजुः" वैज०। स्त्रियां वा "ङीष्" (४-१-४४)। **—ज्वी —जुः —जी —जुः.** "ऋज्वी-र्घानैरवतत्य कन्धराश्चलावचूडाः कलघर्घरारवैः" माघ० १२-१८।

ऋजुकाय ಋಜುಕಾಯ (ವಿ०) ನೇರವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ ದೇಹವುಳ್ಳ, ಬಗ್ಗಿಲ್ಲದ ಮೈಯುಳ್ಳ. ऋजुः कायो यस्य। "तस्मिन् स्वस्ति समासीनः ऋजुकायः समभ्यसेत्" भाग० ३-२८-१।

ऋजुग ಋಜುಗ (ಪುಂ०) 1. ಬಾಣ. ऋजु यथा तथा गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। (ವಿ०) 2. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ, ಸರಳ ಸ್ವಭಾವದ, ನೀತಿವಂತ.

ऋजुगामिन् ಋಜುಗಾಮಿನ್ (ವಿ०) 1. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ಸರಳತೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ. 2. ನೆಟ್ಟಗೆ ಹೋಗುವ. ऋजु यथा तथा गच्छति—गम्लृ (गतौ)

"णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। -गामिनी -ಗಾಮಿನೀ.

ऋजुता ಋಜುತಾ (स्त्री०) 1. सरळते, प्रामाणिकते. ऋजोर्भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. नेरवागि इरुविके, डोंकिल्लदिरुविके. "ऋजुता वक्रतां प्राप वक्रता च तथार्जवम्" चं० रा०। "ऋजुताफलशुद्धि-योगभाजाम्" माघ० २०-९। भावे "त्वः" (५-१-११९)। **ऋजुत्वम् ಋಜುತ್ವಮ್.**

ऋजूकरण ಋಜೂಕರಣ (न०) 1. नेट्टगे माडुवुदु, डोंकागिरुवुदन्नु नेरवागि माडुविके. (वि०) 2. डोंकागिरुवुदन्नु नेट्टगे माडुव ओंदु साधन. अनृजुः ऋजुः क्रियतेऽनेन—ऋजु अभूततं० "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)।

ऋत्र ಋಜ್ರ (पुं०) 1. नायक, यजमान. ऋज (गतिस्थानार्जनेषु) "रन्" (उ० २-२८)। (वि०) 2. प्रामाणिक, सरळतेयिंद वर्तिसुववनु, कपट इल्लदवनु.

ऋज्वी ಋಜ್ವೀ (स्त्री०) 1. सरळ स्वभावद हेंगसु, कपटविल्लद हेंगसु. 2. नेरवाद गति, वक्रवल्लद गमन.

ऋण ಋಣ (न०) साल, कड. अर्यते—ऋ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। नत्वम् (८-२-६०)। निपा०। ऋणवु लौकिक मत्तु अलौकिकवेंदु एरडु विध. मनुष्यनु तन्न कुटुंबद आवश्य कतेय पूर्यकेगागि अथवा वाणिज्यादि निमित्तवागि धनिकनिंद हणवन्नु पडेयुवुदू, धनिकनु तानु कूडिट्टिरुव हणवु वृद्धिहोंदलु बड्डिय मेलॆ हणवन्नु सालवागि कोडुवुदू लौकिक ऋण एनिसुवुदु. इंतह ऋणवन्नु हिंतिरुगिसुवुद रिंदागलीं अदक्कॆ शक्तियिल्लदिद्दल्लि सालकोट्टवनल्लि कॆलसमाडियागलीं तीरिसबेकु. "कर्मणापि समं कुर्याद्धनिकायाधमर्णिकः। समोऽवकृष्टजातिस्तु दद्या-च्छ्रेयांस्तु तच्छनैः" मनु० ८-१७७। इंतह ऋणवन्नु पडेदिद्दल्लि अवन मग मत्तु मॊम्मग इवरु मात्र तीरिसबेकु. "ऋणं लेख्यकृतं देयं पुरुषैस्त्रिभिरेव तु" याज्ञ० २-९२। इदल्लदे मनुष्यनु देवतेगळु, ऋषिगळु मत्तु पितृगळिगू ऋणियागिरुत्तानॆ. ई ऋणगळन्नु तीरिसिद हॊरतु मोक्षविल्ल. "देवानां च पितॄणां च ऋषीणां च तथा नरः। ऋणवान् जायते यस्मात्तन्मोक्षे प्रयतेन्नरः" वि० ध०। देवऋणवन्नु यज्ञदिंदागलि अदक्कॆ अशक्तनागिद्दल्लि पूजॆ उपवासादिगळिंदागलि तीरिसबेकु. "देवानामनृणो जन्तुर्यज्ञैर्भवति मानवः। अल्पवित्तश्च पूजाभि-रुपवासव्रतैस्तथा" वि० ध०। ब्रह्मचर्य (नियम वेदाध्ययन), शास्त्राभ्यास, तपस्सुगळिंद ऋषि ऋणवन्नू, श्राद्धाचरण मत्तु संतानदिंद पितृ ऋणवन्नू तीरिसबेकु. "श्राद्धेन प्रजया चैव पितृणा-मनृणो भवेत्। ऋषीणां ब्रह्मचर्येण श्रुतेन तपसा तथा" वि० ध०। "जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणैः ऋणी भवति ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यः" श्रुतिः।

ऋणग्राहिन् ಋಣಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) साल माडुववनु, साल कॊळ्ळुववनु. ऋणं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

ऋणदातृ ಋಣದಾತೃ (वि०) साल कॊडुववनु. ऋणस्य दाता। स्त्रियां -त्री -त्र्यौ.

ऋणदास ಋಣದಾಸ (पुं०) तानु माडिद साल तीरिसलु साध्यवागदॆ साल तीर्वॆगागि सेवॆ माडुव सेवक. ऋणात् मोचनेन कृतो दासः। ऋणमोचनाय दासत्वमभ्युपगतः।

ऋणमत्कुण ಋಣಮತ್ಕುಣ (पुं०) जास्तिनुदार, मत्तॊब्बन सालक्कॆ हॊणॆयागिरुववनु. परकृतं ऋणं ममेवेति कुणति—कुण (शब्दोपकरणयोः) "कः" (३-१-१३५)।

ऋणमुक्त ಋಣಮುಕ್ತ (वि०) साल तीरिसिदवनु, सालदिंद बिडुगडॆ हॊंदिदवनु. ऋणान्मुक्तः।

ऋणमुक्ति ಋಣಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) सालदिंद बिडुगडॆ हॊंदुविकॆ, साल तीरिसुविकॆ. ऋणान्मुक्तिः।

ऋणमोचन ಋಣಮೋಚನ (न०) 1. सालदिंद बिडुगडॆ माडुविकॆ. ऋणान्मोचनम्। (वि०) 2. सालदिंद बिडुगडॆ माडुव. ऋणान्मोचयति—मुच्लृ (मोक्षणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

ऋणलेख्य ಋಣಲೇಖ್ಯ (न०) सालद पत्र, साल तॆगॆदुकॊंड बग्गॆ बरॆदुकॊडुव दस्तॆवेजु. ऋणसूचकं लेख्यम्।

ऋणादान ಋಣಾದಾನ (न०) साल कॊट्टु बड्डि समेत तॆगॆदुकॊळ्ळुविकॆ. ऋणस्य आदानम् ग्रहणम्। ऋणा

ದಾನವು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ವಿವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು. ಸಾಲವನ್ನು (1) ಎಂತಹವನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. (2) ಎಂತಹವನಿಗೆ ಕೊಡಬಾರದು, (3) ಎಂತಹವನಿಂದ ಪಡೆಯಬೇಕು. (4) ಎಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. (5) ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು, (6) ಕೊಡುವುದು ಮತ್ತು (7) ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು. ಈ ರೀತಿ **ಋಣಾದಾನವು** ಏಳುವಿಧ. "ऋणं देयमदेयञ्च येन यत्र यथा भवेत्। दानग्रहणधर्मश्च ऋणादानमिति स्मृतम्"। ಹೆಂಗಸರು, ಮಕ್ಕಳು, ಸೇವಕರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಸಾಲ ಕೊಡಕೂಡದು. "न स्त्रीभ्यो दासबालेभ्यः प्रदद्यात् किञ्चिदुद्धृतम्। दाता न लभते तत्तु तेभ्यो दत्तं तु यद्वसु"।

ऋणान्तक ಋಣಾಂತಕ (पु०) ಕುಜ, ಅಂಗಾರಕಗ್ರಹ. ऋणमन्तयति नाशयति—अन्ति (नामधातुः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। [ಮಂಗಳ ಗ್ರಹದ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಸಾಲ ತೀರುವುದೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವಚನವಿರುವುದು.]

ऋणापकरण ಋಣಾಪಕರಣ (न०) ಸಾಲದ ತೀರ್ವೆ, ಸಾಲ ತೀರಿಸುವಿಕೆ.

ऋणापनोदन ಋಣಾಪನೋದನ (न०) ಸಾಲ ತೀರಿಸುವಿಕೆ, ಕೊಂಡ ಸಾಲವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದು. ऋणस्यापनोदनम्।

ऋणिक ಋಣಿಕ (वि०) ಸಾಲಕೊಂಡವನು, ಕಡ ಪಡೆದವನು. ऋणमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

ऋणिन् ಋಣಿನ್ (वि०) ಸಾಲ ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು, ಸಾಲ ಪಡೆದವನು. ऋणमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "जायमानो वै ब्राह्मणः त्रिभिर्ऋणैर्ऋणी भवति ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यः" श्रुतिः। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **ऋणिनी ಋಣಿನೀ.**

ऋणोद्ग्राहण ಋಣೋದ್ಗ್ರಾಹಣ (न०) ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟವನು ಸಾಲ ಕೊಂಡವನಿಂದ ಹಣವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು. ऋणस्योद्ग्राहणम्। ಸಾಲಗಾರನು ತಾನು ಪಡೆದ ಸಾಲವನ್ನು ವಾಯಿದೆ ಮೀರಿದರೂ ಹಿಂತಿರುಗಿಸದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಈ ಐದು ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದು. "यैर्यैरुपायैरयं स्वं प्राप्नुयादुत्तमर्णिकः। तैस्तैरुपायैः संगृह्य साधयेदधमर्णिकम्। धर्मेण व्यवहारेण छलेनाचरितेन च। प्रयुक्तं साधयेदर्थं पञ्चमेन बलेन च" मनु ८-४८, ४९।

(1) ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತಿನಿಂದಲೂ ಸ್ನೇಹಿತರು ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳ ಮೂಲಕ ಹೇಳಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸಾಲವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು ಧರ್ಮದ ಉಪಾಯ.

(2) ಋಣಿಯು ಹಣ ಕೊಡುವವರೆಗೂ ಪಂಚಾಯತಿದಾರರ ಮುಂದೆ ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ವ್ಯವಹಾರದ ಮಾರ್ಗ.

(3) ಉಪಾಯದಿಂದ ಸಾಲಗಾರನ (ಋಣಿಯ) ಚರ ಆಸ್ತಿಗಳನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಛಲದ ಉಪಾಯ.

(4) ಸಾಲಗಾರನ ಮಕ್ಕಳು, ಹೆಂಡತಿ, ದನಕರುಗಳನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಹಣವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವುದು ಅಚರಿತದ ಉಪಾಯ.

(5) ಸಾಲಗಾರನನ್ನು ಮನೆಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿ ಹೊಡೆದು ಬಡಿದು ಹಣವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವುದು ಬಲಾತ್ಕಾರದ ಉಪಾಯ.

ऋत ಋತ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. (न०) 3. ಸತ್ಯ, ನಿಜ. ऋ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः। श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते ह्युदङ्मुखः" मनु० २-५२। 4. (ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ) ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಕಾಳುಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಧಾನ್ಯದ ತೆನೆಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಆರಿಸುವುದು. "ऋतामृताभ्यां जीवेत्तु मृतेन प्रमृतेन वा। सत्यानृताभ्यामपि वा न श्ववृत्त्या कदाचन" मनु० ४-४। "ऋतमुञ्छशिलं ज्ञेयममृतं स्यादयाचितम्" मनु० ४-५। 5. ಜಲ, ನೀರು. 6. ಕರ್ಮದ ಫಲ, ಪಾಪಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳ ಫಲ. "ऋतं पिबन्तौ सुकृतस्य लोके" श्रुतिः। 7. ವಿಷ್ಣು. "भगवान् वासुदेवश्च कीर्त्यतेऽत्र सनातन;। स हि सत्यमृतं चैव पवित्रं पुण्यमेव च" भा०। 8. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "ऋतमेकाक्षरं ब्रह्म" श्रुतिः। (पुन०) 9. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ. (वि०) 10. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. 11. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 12. ಸತ್ಯವಾದ, ನಿಜವಾದ. "सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव" गीता १०-१४। "ऋतं शिलोञ्छे पानीये पूजिते दीप्त-सत्ययोः" हेम०। 13. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 14. ನಿಜವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ. "प्रापिते तु भवेदृतम्। शिलोञ्छसत्यसलिलसुशीलेषु तु न द्वयोः" नानार्थर०।

ऋतधामन् ಋತಧಾಮನ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ऋतं धामास्य। "नरकजिदृतधामा केशवो

जन्मकील: ऋतुपुरुषनृसिंहश्रन्थजह्नुश्च देवा:" त्रिकाण्ड०। 2. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮನು. 3. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ (ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿ) ಮನ್ವಂತರದ ಇಂದ್ರ. [ವಿವರಕ್ಕೆ इन्द्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 4. ಯದುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "कङ्कश्च कर्णिकायां वै ऋतधामजयावपि" ಭಾಗ೦ ೯-೨೪-೪೪। (ವಿ೦) 5. ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವ.

ऋतध्वज ಋತಧ್ವಜ (ಪು೦) 1. ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮಋಷಿ. "हिरण्यनाभ: कौसल्य: श्रुतदेव ऋतध्वज:। एते परे च सिद्धेशाश्चरन्ति ज्ञानहेतव:" ಭಾಗ೦ ೬-೧೫-೧೫। 2. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ.

ऋतपेय ಋತಪೇಯ (ಪು೦) ಒಂದು ದಿವಸವಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬಹುದಾದ ಒಂದು ಯಾಗ. ऋतं स्वर्गादिफलं पेयं भोग्यं यस्मात्।

ऋतम् ಋತಮ್ (ಅವ್ಯ೦) ಸತ್ಯವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿ.

ऋतम्भर ಋತಂಭರ (ಪು೦) 1. ಸತ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಪರಮಾತ್ಮ. ऋतं बिभर्ति—ऋ भृञ् (धारणपोषणयो:) "खच्" (೩-೨-೪೬)। "ततो गतो ब्रह्मगिरोपहूत ऋतम्भरध्याननिवारिताघ:" ಭಾಗ೦ ೬-೧೩-೧೭। (ಸ್ತ್ರೀ೦) -भरा-धरा. 2. ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದ ಒಂದು ನದಿ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऊर्ध्वायन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಪಾತಂಜಲ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಮಾಧಿಕಾಲದ ಪ್ರಜ್ಞೆ. ऋतं सत्यमात्मानं बिभर्ति प्रकाशयति। "ऋतम्भरा तत्र प्रज्ञा" ಪಾ೦ ಯೋ೦ ಸೂ೦ ೧-೪೮।

ऋति ಋತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ. ऋ (गतौ) "क्तिन्" (೩-೩-೯೪)। 2. ಮಾರ್ಗ, ರಸ್ತೆ, ದಾರಿ. 3. ಜುಗುಪ್ಸೆ, ಅಸಹ್ಯ. 4. ಗಮನ, ಚಲನ. 5. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 6. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ಹೋರಾಟ. "ऋति: कल्याण-वर्त्मनो:। जुगुप्सास्पर्धयो: स्त्री स्यात्" ಮೇದಿ೦। "ऋतिर्जुगुप्साकल्याणगतिस्पर्धासु" ಹೇಮ೦। 7. ಸ್ಮೃತಿ, ನೆನಪು. 8. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ. "स्यादृति: स्मृति-रक्षयो:" ತ್ರಿಕಾಣ್ಡ೦।

ऋतिङ्कर ಋತಿಂಕರ (ವಿ೦) 1. ಶುಭಕರವಾದ, ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ऋतिं करोति—ऋ कृञ् (करणे) "खच्" (೩-೨-೪೩)। मुमागम: (೬-೩-೬೭)। 2. ಪೀಡಿಸುವ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ.

ऋतीया ಋತೀಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಜುಗುಪ್ಸೆ, ಅಸಹ್ಯ. 2. ತಿರಸ್ಕಾರ, ತೃಣೀಕರಿಸುವಿಕೆ, ಕಡೆಗಣಿಸುವಿಕೆ. ऋति (सौत्रधातु:) "ईयङ्" (೩-೧-೨೯)।

ऋतु ಋತು (ಪು೦) 1. ವರ್ಷದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಎರಡು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ. ऋच्छति—ऋ (गतौ) "तु:" (ಉ೦ ೧-೧೧)। ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಆರು ಋತುಗಳು. ಮಾಘ ಮೊದಲಾಗಿ ಆಷಾಢ ಮಾಸದವರೆಗೂ ಸೂರ್ಯನು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಮೂರು ಋತುಗಳು ಉತ್ತರಾಯಣ. ಶ್ರಾವಣ ಮೊದಲಾಗಿ ಪುಷ್ಯಮಾಸದವರೆಗೂ (ಸೂರ್ಯನು) ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಮೂರು ಋತುಗಳು ದಕ್ಷಿಣಾಯನ. "द्वौ द्वौ माघादिमासौ स्यादृतुस्तैरयनं त्रिभि:" ಅಮ೦।

(1) मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू।
(2) शुक्रश्च शुचिश्च ग्रैष्मावृतू।
(3) नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृतू।
(4) इषश्चोर्जश्च शारदावृतू।
(5) सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृतू।
(6) तपश्च तपस्यश्च शिशिरावृतू।

(1) ಚೈತ್ರ-ವೈಶಾಖ—ವಸಂತಋತು.
(2) ಜ್ಯೇಷ್ಠ-ಆಷಾಢ—ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು.
(3) ಶ್ರಾವಣ-ಭಾದ್ರಪದ—ವರ್ಷಾಋತು.
(4) ಆಶ್ವಯುಜ-ಕಾರ್ತಿಕ—ಶರದೃತು.
(5) ಮಾರ್ಗಶಿರ-ಪುಷ್ಯ—ಹೇಮಂತಋತು.
(6) ಮಾಘ-ಫಾಲ್ಗುಣ—ಶಿಶಿರಋತು.

ವರ್ಷಾದಿಯಿಂದ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮವಿದು. ಮಾಘಾದಿ ಮಾಸದಿಂದ. ಋತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಚೈತ್ರಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದುದರಿಂದ ಚೈತ್ರ ಮಾಸದಿಂದ ವರ್ಷಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ "ऋतूनां कुसुमाकर:" ಗೀತಾ ೧೦-೩೫ ಎಂದು ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ವಸಂತಋತುವೇ (ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ) ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. "चैत्रे मासि जगद्ब्रह्मा ससर्ज प्रथमेऽहनि। शुक्लपक्षे समग्रं तु तदा सूर्योदये सति। प्रवर्तयामास तदा कालस्य गणनामपि। ग्रहान् राशीन् ऋतून् मासान् वत्सरान् वत्सराधिपान्"। ಸುಶ್ರುತ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಘಮಾಸ ಮೊದಲು ಋತುವು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. "ऋतुगणेन निषेवितुमादधे भुवि पदं विपदन्तकृतं सताम्" ಮಾಘ೦ ೬:೧। 2. ಮಾಸ, ತಿಂಗಳು. "ऋतुर्वर्षादिषट्सु च। आर्तवे मासि च पुमान्" ಮೇದಿ೦। 3. ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಜಸ್ಸು, ಹೆಂಗಸರ ಮುಟ್ಟು. 4. ಹೆಂಗಸರು ಗರ್ಭ ಧರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲ, ಹೆಂಗಸರು ಮುಟ್ಟಾದ ಬಳಿಕ ಹದಿನಾರು ದಿನಗಳ ಕಾಲ. "ऋतु: स्वाभाविक: स्त्रीणां रात्रय: षोडश

स्मृताः। चतुर्भिरितरैः सार्धमहोभिः सद्विगर्हितैः" मनु० ३-४६। "ऋतुकालाभिगामी स्यात्स्वदारनिरतः सदा" मनु० ३-४५। 5. विष्णु. सर्वोल्लासकरैर्गुणैः ऋच्छति। "ऋच्छतीति ऋतुः प्रोक्तः सर्वोल्लासकरैर्गुणैः" निरुक्तिः। "ऋतुः सुदर्शनः कालः परमेष्ठी परिग्रहः" वि० स०। 6. शिव, परमेश्वर. "ऋतुः संवत्सरो मासः पक्षः संख्या समापनः" भा०।

ಋತುಕಾಲ ಋತುಕಾಲ (ಪು೦) "ಋತು" ಪದದ 4ನೆಯ ಅರ್ಥ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಋತು" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಋತುಗಣ ಋತುಗಣ (ಪು೦) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತ ಎಲ್ಲಾ ಋತುಗಳು. ऋतूनां गणः। "ऋतुगणेन निषेवितुमादधे भुवि पदं विपदन्तकृतं सताम्" माघ० ६-१।

ಋತುಗಾಮಿನ್ ಋತುಗಾಮಿನ್ (ಪು೦) ಋತುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ (ಹೆಂಗಸಿನೊಡನೆ) ಸಂಭೋಗ ಮಾಡುವವನು. ऋतौ गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

ಋತುನಾಥ ಋತುನಾಥ -ಪತಿ -ಪತಿ (ಪು೦) ಋತುಗಳ ರಾಜ, ವಸಂತಋತು. ऋतूनां नाथः पतिर्वा। "ऋतूनां कुसुमाकरः" ಎಂದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಋತುಪರ್ಣ ಋತುಪರ್ಣ (ಪು೦) ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಅಯುತಾಯುವಿನ ಮಗ. [ನಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅನೇಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ನಂತರ ಋತುಪರ್ಣನ ನಗರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅವನ ಅಶ್ವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಅವನಿಗೆ ಅಶ್ವಹೃದಯವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು ಅವನಿಂದ ತಾನು ಅಕ್ಷವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಇದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಋತುಪರ್ಣನು, ದಮಯಂತಿಯ ದ್ವಿತೀಯಸ್ವಯಂವರ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದು ನಳನನ್ನೇ ರಥದ ಸಾರಥಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಅವ(ನಳ)ನನ್ನು ಕುಂಡಿನಪುರಕ್ಕೆ ಕರೆತರುವನು. ಅಲ್ಲಿ ದಮಯಂತಿಯು ನಳನನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಅವನೊಡನೆ ಸೇರಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದು.]

ಋತುಪರ್ಯಯ ಋತುಪರ್ಯಯ (ಪು೦) ಋತುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುವಿಕೆ, ಋತುಗಳು ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು ಬರುವಿಕೆ. ऋतूनां पर्ययः। "यथर्तुलिङ्गान्यृतवः स्वयमेवर्तुपर्यते। स्वानि स्वान्यभिपद्यन्ते तथा कर्माणि देहिनः" मनु० १-३०।

ಋತುಪ್ರಾಪ್ತ ಋತುಪ್ರಾಪ್ತ (ಪು೦) ಫಲಿಸಿದ ವೃಕ್ಷ, ಆಯಾ ಋತುಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಫಲಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮರ. ऋतुयोग्यः पुष्पादिः प्राप्तोऽनेन।

ಋತುಮತೀ ಋತುಮತೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಪುಷ್ಪವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಮೈನೆರೆದ ಹೆಂಗಸು, ರಜಸ್ವಲೆ. ऋतुरस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। ಕನ್ಯೆಯು ಋತುಮತಿಯಾದರೂ ತಂದೆಯು ಅನುರೂಪನಾದ ವರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅನಂತರ ತಾನೇ ಯೋಗ್ಯ ವರನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬಹುದು. ಇದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ. "त्रीणि वर्षाण्युदीक्षेत कुमार्यृतुमती सती। ऊर्ध्वं तु कालादेतस्माद्विन्देत सदृशं पतिम्" मनु० ९-९०।

ಋತುಮುಖ ಋತುಮುಖ (ನ೦) ಋತುವಿನ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನ, ಚಾಂದ್ರಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಪ್ರಥಮಾ ತಿಥಿ. ऋतोर्मुखं प्रारम्भः।

ಋತುರಾಜ ಋತುರಾಜ (ಪು೦) ಋತುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಋತು, ವಸಂತಋತು. ऋतूनां राजा "टच्" (५-४-९१)।

ಋತುಲಿಙ್ಗ ಋತುಲಿಂಗ (ನ೦) 1. ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳ ಗುರುತು, ಆಯಾ ಋತುಗಳು ಹುಟ್ಟುವ ಸೂಚನೆ. ऋतोः लिङ्गम्। "यथर्तुलिङ्गान्यृतवः स्वयमेवर्तुपर्यये। स्वानि स्वान्यभिपद्यन्ते तथा कर्माणि देहिनः" मनु० १-३०। 2. ಹೆಂಗಸರು ಋತುಮತಿಯಾಗುವ ಸೂಚನೆ, ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು ಪುಷ್ಪವತಿಯರಾಗುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಋತುಸಂಹಾರ ಋತುಸಂಹಾರ (ಪು೦) ಕಾಳಿದಾಸ ಕವಿಯು ಆರು ಋತುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ. ऋतूनां संहारो वर्ण्यत्वेनास्त्यस्य।

ಋತುಸನ್ಧಿ ಋತುಸಂಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಎರಡು ಋತುಗಳು (ಮಾಸಗಳು) ಸೇರುವ ಕಾಲ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. ऋत्वोः मासयोः सन्धिः।

ಋತುಸೇವ್ಯ ಋತುಸೇವ್ಯ (ತ್ರಿ೦) ಆಯಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹಿತವಾದ ಆಹಾರ. ऋतुभेदे सेव्यम्। ಆಯಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಆರೋಗ್ಯಕರವಾದ ಮತ್ತು ಹಿತವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು. "यस्मिन् यस्मिन् ऋतौ ये ये दोषाः कुप्यन्ति देहिनाम्। तेषु तेषु प्रदातव्याः रसास्त्वेते विजानता" सुश्रुत० उत्तर० ६४-५। ವರ್ಷ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಶೀತವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ದೇಹವೆಲ್ಲ ತಣ್ಣಗಾಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಶಕ್ತಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ವಾಯು ಪ್ರಕೋಪವಾಗುವುದು. ಆ ದೋಷ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಕಷಾಯ (ಒಗರು), ತಿಕ್ತ (ಕಹಿ), ಕಟು (ಕಾರ) ರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮತ್ತು ದ್ರವವಲ್ಲದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು.

ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡಕೂಡದು. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಕೂಡದು ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಳಿದ ಋತುಗಳಿಗೆ ಸುಶ್ರುತಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ऋद्ध ಋದ್ಧ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. ऋधु (वृद्धौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "पार्वणो जलधिर्यद्वत् वृद्धिमान् ऋद्ध उच्यते" निरुक्तिः। "ऋद्धः स्पष्टाक्षरो मन्त्रः चन्द्रांशुर्भास्करद्युतिः" वि० स०। (न०) 2. ಒಕ್ಕಿದ ಧಾನ್ಯ, ಬಡಿದು ತನೆಯಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧಾನ್ಯ. 3. ಸಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನ. ऋधु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. ऋधु (वृद्धौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 5. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಅಧಿಕವಾದ, ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿದ. ऋधु कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "ऋद्धसर्वर्तुवृक्षवाटिकाकीरकृत्त-सहकारशीकरैः" नैष० १८-१०। 6. ಸಂಪನ್ನವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿರುವ. "इयमृद्धधना वृथावनी स्ववनी संप्रवदत्पिकापि का" नैष० २-४५। "अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम्" गीता २-८। 7. ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ.

ऋद्धि ಋದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಸಮೃದ್ಧಿ, ಹೇರಳ, ಅತಿಶಯ. ऋधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "परिच्छिन्न-प्रभावर्द्धिर्न मया न च विष्णुना" कुमा० २-५८। 2. ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. 3. ಸಿದ್ಧಿ, ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. 4. ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. 5. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 6. ಪಾರ್ವತಿ. 7. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. ऋधु "क्तिच्" (३-३-१७४)। 8. ಅದೃಷ್ಟ. 9. ಕುಬೇರನ ಪತ್ನಿ.

ऋद्धिकाम ಋದ್ಧಿಕಾಮ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. ऋद्धिं कामयते–कमु (कान्तौ) "णिङ्" (३-१-३०) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

ऋद्धिमत् ಋದ್ಧಿಮತ್ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಏಳಿಗೆ ಹೊಂದಿದ. ऋद्धिरस्यास्ति–"मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿರುವ. "तमृद्धिमद्बन्धुजनाधिरूढैर्वृन्दैर्गजानां गिरि-चक्रवर्ती" कुमा० ७-५२। 3. ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಐಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದ. "ऋद्धिमन्तमधिकर्द्धिरुत्तरः पूर्वमुत्सवमपोहदुत्सवः" रघु० ११-५।

ऋधु–वृद्धौ (दिवा० पर० अक० से०) ऋध्यति ऋध्यतः ऋध्यन्ति। आनर्ध आनृधतुः आनृधुः। अर्धिता। अर्धिष्यति। ऋध्यतु। आर्ध्यत्। ऋध्येत्। ऋध्यात्। आर्धत्। आर्धिष्यत्। 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು. 2. ಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆ.

भावे: ऋध्यते। आनृधे। अर्धिता। ऋध्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि: ईर्त्सति। ईर्त्सांचकार, –बभूव, –आस। ईर्त्सिता। ईर्त्सिष्यति। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु: अर्धितव्यम्। अर्धनीयम्। ऋध्यम्। ऋद्धः, ऋद्धवान्। ऋध्यन्। ऋद्धम्। अर्धनम्। अर्धित्वा। समृध्य।

स्वादि "ऋधु" ಧಾತುರೂಪಗಳು. ऋध्नोति। ऋध्नोतु। ऋध्नुहि। आध्नोत्। ऋध्नुयात्। ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳೂ ದಿವಾದಿ "ऋधु" ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತೆ ಆಗುವುವು. 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು, ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದು. "नाब्रह्म क्षत्रमृध्नोति नाक्षत्रं ब्रह्म वर्धते" मनु० ९-३२२। 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು, ಸಂತೋಷಪಡಿಸು. "सोऽहं प्राग्भवतैव भूतजननीमृध्नोमि खड्गाहतिव्यस्तस्कन्धकबन्धरन्ध्ररुधिर-प्राग्भारनिष्यन्दिना" मालती० ५-२९।

सम्+ऋधु=समृद्धिः। ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದು, ಅತಿಶಯವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು. "शत्रुपक्षं समृध्यन्तं यो मोहात् समुपेक्षते" भा०। "लोकानन्यान्सृजेयुर्ये लोकपालांश्च कोपिताः। देवान् कुर्युरदेवांश्च कः क्षिण्वंस्तान् समृध्नुयात्" मनु० ९-३१५।

ऋधक् ಋಧಕ್ (अव्य०) 1. ಸತ್ಯವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿ. 2. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಬೇಗ. 3. ಬೇರೆಯಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ. 4. ಸಾಮೀಪ್ಯ. 5. ಲಾಘವ. "ऋधग्यतो अनिमिषं रक्षमाणाः" ऋधग्यतः सत्येन गच्छतः।

ऋभु ಋಭು (पु०) 1. ದೇವತೆ. अरि स्वर्गे अदित्यां वा भवति–ऋ + भू (सत्तायाम्) "ड्वः" (वा० (३-२-१८०)। "आदित्या ऋभवोऽस्वप्ना अमर्त्या अमृतान्धसः" अम०। 2. ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ. "ऋभवो नाम तत्रान्ये देवानामपि देवताः। तेषां लोकाः परतरे यान् यजन्तीह देवताः" भा० वन०। 3. ಚಾಕ್ಷುಷ ಮನ್ವಂತರದ ಒಂದು ದೇವ ಗಣ. "चाक्षुषस्यान्तरे तात मनोर्देवानिमान् शृणु। आप्याः प्रभूता ऋभवः पृथुकाश्च दिवौकसः। लेखा नाम महाराज पञ्च देवगणाः स्मृताः" हरिवं० ७-३२।

ऋभुक्ष ಋಭುಕ್ಷ (पु०) 1. ಸ್ವರ್ಗ. 2. ವಜ್ರಾಯುಧ. ऋभवो देवाः क्षियन्त्यत्र–क्षि (निवासगत्योः) "ड:" (वा० ३-२-१०१)। "ऋभुक्षः स्वर्गवज्रयोः" विश्व०।

ऋभुक्षिन् ಋಭುಕ್ಷಿನ್ (ಪು॰) ಇಂದ್ರ. ऋभवो देवाः क्षियन्त्यत्र–क्षि (निवासगत्योः) "डः" (वा॰ ३-२-१०१)। "ऋभुक्षः स्वर्गवज्रयोः" विश्व॰। सोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। पथिवत्।

ऋश्य (ष्य) ಋಶ್ಯ(ಷ್ಯ) (ಪು॰) ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿ ಚುಕ್ಕಿ ಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆ. ऋच्छति–ऋ (गतौ) "श्यन्" बाहु॰। ऋषी (गतौ) "यक्" (उ॰ ४-१११)। निपा॰।

ऋश्य (ष्य) मूक ಋಶ್ಯ (ಷ್ಯ) ಮೂಕ (ಪು॰) ಋಶ್ಯ ಮೂಕಪರ್ವತ, ವಾಲಿಯ ಭಯದಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನು ಬಂದು ಅವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऋष्यमूक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ऋषभ ಋಷಭ (ಪು॰) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. ऋषति–ऋषी (गतौ) "अभच्" (उ॰ ३-१२३)। "ऋषभैकसहस्रा गा दद्यात् क्षत्रवधे पुमान्" याज्ञ॰ ३-२६६। 2. ಹೆರಿಗೆ ಹಾಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. "शृङ्गी तु ऋषभो वृषः" अम॰। 3. ಆದಿಜಿನದೇವ. 4. ವರಾಹ ಪುಚ್ಛ, ಹಂದಿಯ ಬಾಲ. 5. ಮೊಸಳೆಯ ಬಾಲ. 6. ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರ, ಕರ್ಣಕುಹರ, ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ಪೊಳ್ಳು. 7. ವೀಣೆ ಕಂಠ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವ ಸಪ್ತ(ಏಳು)ಸ್ವರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ऋषति हृदयं प्रविशति–ऋषी (गतौ) "अभच्" (उ॰ ३-१२३)।

ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು: (1) ನಿಷಾದ, (2) ಋಷಭ, (3) ಗಾಂಧಾರ, (4) ಷಡ್ಜ, (5) ಮಧ್ಯಮ, (6) ಧೈವತ ಮತ್ತು (7) ಪಂಚಮ. "निषादर्षभगान्धारषड्जमध्यमधैवताः। पञ्चमश्चेत्यमी सप्त तन्त्रीकण्ठोत्थिताः स्वराः" अम॰। ವೃಷಭದ ಸ್ವರದಂತೆ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "षड्जं मयूरो वदति गावस्त्वृषभभाषिणः" अम॰। "नाभिमूलात् यदा वर्णं उत्थितः कुरुते ध्वनिम्। वृषभस्येव निर्याति हेलया ऋषभः स्मृतः" सं॰ दा॰। ಈ ಋಷಭಸ್ವರವು ಋಗ್ವೇದದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು. "ऋग्वेदात् षड्जऋषभौ यजुषो मध्यधैवतौ। सामवेदात् समुद्भूतौ तथा गान्धारपञ्चमौ"। ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಋಷಭ ಸ್ವರವು ನಿಷಿದ್ಧ. "श्रुतिसमधिकमुच्चैः पञ्चमं पीडयन्तः सततमृषभहीनं भिन्नकीकृत्य षड्जम्। प्रणिजगदुरकाकुश्रावकस्निग्धकण्ठाः परिणतिमिति रात्रेर्मागधा माधवाय" माघ॰ ११-१। 7. (ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. पुरुषर्षभः ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನು. नरर्षभः, भरतर्षभः ಇತ್ಯಾದಿ. "स्यरुत्तरपदे व्याघ्रपुङ्गवर्षभकुञ्जराः। सिंहशार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः" अम॰। "स कुरुष्व महोत्साहः कृपां मयि नरर्षभ" रामा॰। ಕೆಲವೆಡೆ ವ್ಯಸ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಶ್ರೇಷ್ಠಾರ್ಥವಾಚಕವಾಗುವುದು. "स्वलक्षणा प्रादुरभूत् किलास्यतः स मे ऋषीणामृषभः प्रसीदतु" भाग॰ २-४-२२। "ऋषभः स्यादादिजिने वृषभे भेषजे स्वरे। कर्णरन्ध्रे कोलपुच्छे श्रेष्ठे चाप्युत्तरस्थितः" हेम॰। "ऋषभस्त्वौषधान्तरे। स्वरभिद्वृषयोः कर्णरन्ध्रकुम्भीरपुच्छयोः। उत्तरस्थः स्मृतः श्रेष्ठे" मेदि॰। 8. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. [ಅಗ್ನೀಧ್ರನ ಪುತ್ರನಾದ ನಾಭಿರಾಜನ ಯಾಗದಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವನ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು.] "नाभिरपत्यकामोऽप्रजया मेरुदेव्या भगवन्तं यज्ञपुरुषमवहितात्मायजत। तस्य ह्वाव श्रद्धया यजतः प्रवर्ग्येषु प्रचरत्सु भगवान् भागवतवात्सल्यतया सुप्रतीक आत्मानं मनोनयनानन्दनावयवाभिराममाविश्चकार" भाग॰ ५-३-१, २। "तस्य ह वा इत्थं वर्ष्मणा वरीयसा बृहच्छ्लोकेन चौजसा बलेन श्रिया यशसा वीर्यशौर्याभ्यां च पिता ऋषभ इतीदं नाम चकार" भाग॰ ५-४-२। 9. ಒಂದು ಪರ್ವತ. 10. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. "ऋषभोऽद्रौ कर्णरन्ध्रे वृषे मत्तगजेश्वरे। वराहस्यापि पुच्छे" नानार्थर॰।

ऋषभकूट ಋಷಭಕೂಟ (ಪು॰) ಹೇಮಕೂಟ ಪರ್ವತ. [ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಋಷಭನೆಂಬ ತಾಪಸನಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರುಂಟಾಯಿತು. ವಿವರಕ್ಕೆ ಭಾ॰ ವನ॰ ೧೧೦ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ.]

ऋषभगतिविलसित ಋಷಭಗತಿವಿಲಸಿತ (ನ॰) ಹದಿನಾರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ; ಭಗಣ ರಗಣ ಮೂರು ನಗಣಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವಿರುವ ವೃತ್ತ. "भौ त्रिनगाः स्वराः खमृषभगतिविलसितम्" वृ॰ र॰।

ऋषभध्वज ಋಷಭಧ್ವಜ (ಪು॰). 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. ऋषभो ध्वजोऽस्य। 2. ಒಬ್ಬ ಜೈನ ಭಿಕ್ಷು. "ऋषभध्वज एषोऽपि शङ्करे चार्हदन्तरे" मेदि॰।

ऋषभी ಋಷಭೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಪುರುಷನ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. 2. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. 3. ವಿತಂತು. 4. ಸಿರಾಲೆ ಗಿಡ. ऋषभ गौरा॰ जाति॰ वा "ङीष्"। "ऋषभी तु शूकशिम्व्यां पुरुषाकारयोषिति। विधवायां शिरालायाम्" हेम॰।

ऋषि ಋಷಿ (ಪ್ರ೦) 1. ಋಷಿ, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂಸಾರದ ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದವನು. ऋषति ज्ञानेन संसारपारम्–ऋषी (गतौ) "इनि:" (उ० ४-११९)। ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಕಲಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡವನೂ ಸತ್ಯ ಸಂಧನೂ ವೇದ ಮತ್ತು ವೇದಾಂಗಗಳ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನೂ ಋಷಿಯೆನಿಸುವನು. "तपोनिर्धूत-पाप्मानो याथातथ्याभिधायिन:। वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञा: ऋषय: परिकीर्तिता:"। "अशेषतीर्थोपहृता: कमण्डलो: निधाय पाणावृषिणाभ्युदीरिता:" माघ० १-१८। ಈ ಋಷಿಗಳು (1) ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ, (2) ದೇವರ್ಷಿ, (3) ಮಹರ್ಷಿ, (4) ಪರಮರ್ಷಿ, (5) ಕಾಂಡರ್ಷಿ, (6) ಶ್ರುತರ್ಷಿ ಮತ್ತು (7) ರಾಜರ್ಷಿಗಳೆಂದು ಏಳು ವಿಧ. "सप्त ब्रह्मर्षिदेवर्षिमहर्षिपरमर्षय:। काण्डर्षिश्च श्रुतर्षिश्च राजर्षिश्च क्रमावरा:" रत्न०। "व्यासाद्यास्तु महर्षय:। परमर्षयस्तु भेलाद्या: देवर्षय: कणादय:। ब्रह्मर्षयो वसिष्ठाद्या: सुश्रुताद्या: श्रुतर्षय:। ऋतुपर्णादयो राजर्षय: काण्डर्षयस्त्वमी। जैमिन्याद्या:" त्रिकाण्ड०। [स्वायंभुवादिमन्वंतरभेದದಿಂದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ "सप्तर्षि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ವೇದ. 3. ಕಿರಣ.

ऋषिकुल्या ಋಷಿಕುಲ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ನದಿ, ಒಂದು ಹೊಳೆ. ऋषीणां कुल्येव। "ऋषिकुल्यां समासाद्य नर: स्नात्वा विकल्मष:। देवान् पितॄंश्चार्चयित्वा ऋषिलोकं प्रपद्यते" भा० वन० ८२-४९। 2. ಋಷಿಕುಲಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. ऋषिकुले साधु: "यत्" (५-१-५)। "अथ तस्योशतीं देवीमृषिकुल्यां सरस्वतीम्। नास्वाद्य मन्युदष्टानां तेषामात्माप्यतृप्यत" भाग० ३-१६-१३।

ऋषिजाङ्गलिकी ಋಷಿಜಾಂಗಲಿಕೀ (स्त्री०) ಋಷ್ಯ ಗಂಧೆಯೆಂಬ ಗಿಡ, ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು.

ऋषिप्रोक्त ಋಷಿಪ್ರೋಕ್ತ (वि०) 1. ಋಷಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. (स्त्री०) –प्रोक्ता–प्रोक्ता. 2. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ. 3. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. 4. ಅತಿಬಲೆ, ಮಹಾಶತಾವರೀ

ऋषियज्ञ ಋಷಿಯಜ್ಞ (पु०) ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. ऋष्युद्देश्यको यज्ञ: ऋषिर्वेद: तदध्ययनरूपो यज्ञो वा। (1) ದೇವಯಜ್ಞ, (2) ಋಷಿಯಜ್ಞ, (3) ಭೂತಯಜ್ಞ, (4) ಪಿತೃಯಜ್ಞ ಮತ್ತು (5) ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞಗಳೆಂದು ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. "स्वाध्यायेनार्चयेतर्षीन् होमैर्देवान् यथाविधि। पितॄन् श्राद्धैश्च नृनन्नैर्भूतानि बलिकर्मणा" मनु० ३-८१।

ऋष्यकेतु ಋಷ್ಯಕೇತು (पु०) ಅನಿರುದ್ಧ.

ऋष्यगन्धा ಋಷ್ಯಗಂಧಾ (स्त्री०) 1. ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆ ಸೊಪ್ಪು. ऋष्यस्य मृगभेदस्य गन्ध इव गन्धो यस्या:। 2. ಕರಿ ನೆಲಗುಂಬಳ. –गन्धिका–गंधिका. स्वार्थे "क:"। "टाप्"।

ऋष्यप्रोक्ता ಋಷ್ಯಪ್ರೋಕ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ. 2. ಅತಿಬಲೆ, ಮಹಾಶತಾವರಿ. 3. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ.

ऋष्यमूक ಋಷ್ಯಮೂಕ (पु०) ಋಷ್ಯಮೂಕ ಪರ್ವತ, ಸುಗ್ರೀವನು ವಾಲಿಗೆ ಹೆದರಿ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಪಂಪಾಸರಸ್ಸಿನ ಹತ್ತಿರದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. ऋष्यो मृगो मूको यत्र। [ವಾಲಿಯು ಒಮ್ಮೆ ದುಂದುಭಿಯೊಡನೆ ಕಾದಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಕೊಂದು ಅವನ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಸಾಡಿದನು. ಅದು ಮತಂಗಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಆಶ್ರಮವು ರಕ್ತಮಾಂಸಗಳಿಂದ ದೂಷಿತವಾಗಲು ಆ ಋಷಿಯು ಇದು ವಾಲಿಯ ಕೃತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ವಾಲಿಯು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರೆ ಅವನ ತಲೆಯು ಒಡೆಯಲೆಂದು ಶಾಪವಿತ್ತುದರಿಂದ ವಾಲಿಯಿಂದ ಮನಸ್ತಾಪಗೊಂಡ ಸುಗ್ರೀವನು ಹನುಮಂತನೊಡನೆ ಅವನ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದ ಈ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದನು. ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಸುಗ್ರೀವನೊಡನೆ ಸಖ್ಯವೇರ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ.]

ऋष्यशृङ्ग ಋಷ್ಯಶೃಂಗ (पु०) 1. ಋಷ್ಯಶೃಂಗ ಮಹರ್ಷಿ, ವಿಭಾಂಡಕ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ, ರೋಮಪಾದಮಹಾರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಶಾಂತಾದೇವಿಯ ಪತಿ. ऋष्यस्य मृगस्य शृङ्गमिव शृङ्गमस्य। [ವಿಭಾಂಡಕ ಮಹರ್ಷಿಯು ಒಂದು ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಅಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯದಿಂದ ವೀರ್ಯವು ಸ್ಖಲಿತವಾಗಲು ಅದನ್ನು ಕುಡಿದ ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆಯಿಂದ ಋಷ್ಯಶೃಂಗನು ಜನಿಸಿದನು. भा० वन० १११।

ಒಮ್ಮೆ ಅಂಗದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗಲು ರೋಮಪಾದರಾಜನು ಈ ಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ಸುವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಶಾಂತಾದೇವಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು. भा० वन० ११४।

ದಶರಥಮಹಾರಾಜನು ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿದ್ದನು. ರಾಮಾಂ ಬಾಲಂ। 2. ಸಾವರ್ಣಿಕಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ. "रामो व्यासो गालवश्च दीप्तिमान् कृप एव च। ऋष्यशृङ्गस्तथा द्रौणिस्तत्र सप्तर्षयोऽभवन्" ಮಾರ್ಕಂ ೮೦-೪।

ऋक्षरजस् ऋक्ष्मरजस् (ಪ್ಲಂ) ವಾನರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಮೂಲಪುರುಷ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಮೇರುಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಆತನ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ವಾನರರೂಪದ ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ಅವನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಇಣಕಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಅದರೊಳಗೆ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಕಂಡು ಅದರೊಡನೆ ಕಾದಾಡಲು ಕೊಳದೊಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕಿದನು. ಕೊಳದೊಳಗೆ ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸಾದನು. ಆಗ ಅಸ್ತಂಗತನಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನೂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕಾಣಲು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಇಂದ್ರನೂ ಈಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮೋಹಗೊಳ್ಳಲಾಗಿ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸು ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲೆಯೂ ಇಂದ್ರನ ತೇಜಸ್ಸು ಬಾಲದ ಮೇಲೆಯೂ ಬಿದ್ದಿತು. ಅದರಿಂದ ವಾಲಿಸುಗ್ರೀವರು ಜನಿಸಿದರು. ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಬೆಳಗಾಗುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಋಕ್ಷರಜಸ್ಸು ಪುನಃ ಗಂಡಸಾಗಲು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಗೆ ಹೋಗಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಕಾಲ ರಾಜ್ಯವಾಳಿ ವಾಲಿಗೆ ಪಟ್ಟಕಟ್ಟಿ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ಯುವರಾಜ ಪದವಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತಾನು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೋದನು,

इति "ऋ" कारादिपदार्थनिरूपणम्

ॠ

ॠ ಋೂ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ವರವರ್ಣ. "ॠट्वरषाणां मूर्धा" ಸಿಂ ಕೌಂ। ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಈ ದೀರ್ಘ "ॠ" ಕಾರವು ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು.

ॠ ಋೂ (ಪ್ಲಂ) 1. ಭೈರವ. 2. ದನುಜ, ದಾನವ. (ನಂ) 3. ಸ್ಮೃತಿ, ನೆನಪು. 4. ವಕ್ಷಸ್ಸು, ಎದೆ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) 5. ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ, ಅದಿತಿ. 6. ದಾನವರ ತಾಯಿ, ದನು. 7. ಗತಿ, ಗಮನ. (ಅವ್ಯಂ) 8. ವಾಕ್ಯಾರಂಭ. 9. ರಕ್ಷಣೆ. "ॠ वाक्यारम्भे रक्षायां वक्षः स्मृत्योरनव्ययम्। देवाम्बायां दनौ चापि भैरवे दनुजे गतौ" ಮೇದಿಂ।

ॠ–गतौ (ಕ್ರಯಾಂ ಪರಂ ಸಕಂ ಸೇಂ) ॠणाति। ॠणातु। ॠणीयात्। आरीत्। ಹೋಗು, ಚಲಿಸು, ನಡೆ.

इति "ॠ" कारादिपदार्थनिरूपणम्

ॡ

ॡ ದಂತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಈ ಹ್ರಸ್ವಸ್ವರವರ್ಣವು ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳುದಾಗಿ ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ಇದು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸ್ವರವರ್ಣ.

ॡ (ಋಷಂ) 1. ಅದಿತಿದೇವಿ, ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ. 2. ಭೂಮಿ. 3. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "ॡकारो देवतास्त्रायां भुवि कुध्रे च कीर्तितः" मेदि०। 4. ನಿಂದೆ. 5. ವಿಸ್ಮಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ. "ॡ कुत्सायां विस्मये च" हेम०।

ॡ ಇದೊಂದು ದಂತ್ಯ ದೀರ್ಘಸ್ವರವರ್ಣ. "ॡ" ಕಾರ ದಂತೆಯೇ ಇದೂ ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ಇದು ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ವರವರ್ಣ. ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣರೀತ್ಯಾ ಈ ವರ್ಣವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ॡ (ಕ್ಲೀಂ) 1. ಓತಿಕೇತ. 2. ಮೇರುಪರ್ವತ. 3. ಚಂದ್ರ. 4. ದೇವತೆ. 5. ಲೀಲೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವಿಕೆ. 6. ಕಣ್ಣಿನ ಎಲುಬು. 7. ನಾಗಮಾತೆ. 8. ತಾಯಿ. "ॡकारः कृकलासेन्द्रे मेरौ हिमकरे सुरे। लीलागतौ लोचनास्थ्नि नागमातरि मातरि" नानार्थर०। ಮತ್ತು ಮಂತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತೃಕಾನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು.

इति "ॡ" कारादिपदार्थनिरूपणम्

ए

ए ೨ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಠ ಮತ್ತು ತಾಲು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ವರವರ್ಣ. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಈ ದೀರ್ಘಸ್ವರವು ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು.

ए ೨ (ತ್ರಿಂ) 1. ತೇಜಸ್ಸು. 2. ಜಲ, ನೀರು. 3. ರಾತ್ರಿ. 4. ಮಹಡಿಯ ಒಳಭಾಗ. 5. ವಿಷ್ಣು. 6. ಆಕಾಶ. 7. ಹನ್ನೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆ. 8. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. 9. ರತ್ನ ಜಗುಲಿ. "एकारस्तेजसि जले रात्रौ हर्म्योदरे हरौ। व्योम्न्येकादशसंख्यायां दिनादौ मणिकुट्टिमे" नानार्थर०। (ಅವ್ಯಂ) 10. ಸ್ಮೃತಿ, ನೆನಪು. 11. ಅಸೂಯೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು. 12. ದಯೆ, ಕನಿಕರ. 13. ಸಂಬೋಧನೆ. 14. ಆಹ್ವಾನ. "ए स्मृतावप्यसूयानुकम्पामन्त्रणहूतिषु" मेदि०।

एक ೨ಕ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. एति महिम्नि अतुल्यकक्ष्यतया सजातीयसंख्येयाभावात् अद्वैतं गच्छति—इण् (गतौ) "कन्" (उ० ३-४३)। "द्वितीयस्य सजातीयराहित्यादेक उच्यते" इति निरुक्तिः। "एको नैकः सवः कः किम्" वि० स०। (ವಿ०) 2. ಒಂದು, ಒಬ್ಬ. "एको रागिषु राजते प्रियतमादेहार्धहारी हरो नीरागेषु जनो विमुक्तललनासङ्गो न यस्मात्परः" भर्तृ० ३-१७। 3. ಒಂಟಿಯಾದ, ಅಸಹಾಯನಾದ. "एकः संप्रति नाशितप्रियतमस्तामेव रामः कथम्" उ० रा० २-२८। 4. ಕೇವಲ, ಒಂದು ಮಾತ್ರ, ಒಬ್ಬ ಮಾತ್ರ. "स च त्वदेकेषुनिपातसाध्यो ब्रह्मास्त्रभूयिष्ठमृणि योजितात्मा" कुमा० ३-१५। 5. ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಧಾನ, ಶ್ರೇಷ್ಠ. "एकैश्वर्ये स्थितोऽपि प्रणतबहुफले यः स्वयं कृत्तिवासाः" माल० १-१। 6. ಒಂದೇ ಆದ, ಸಮಾನವಾದ, ಭಿನ್ನವಲ್ಲದ. "कथमेकान्वयो मम" शाकु० ७। 7. ಎರಡರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬಹು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಒಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಇನ್ನೊಂದು, ಇತರ, ಬೇರೆ. "एकः सख्यास्तव सह मया वामपादाभिलाषी काङ्क्षत्यन्यो वदनमदिरां दोहदच्छद्मनास्याः" मेघ० २-१५। 8. ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ,

यावुदೋ ಒಂದು. "स्त्रीसंस्थानं चाप्सरस्तीर्थमारादुत्क्षिप्यैनां ज्योतिरेकं जगाम" शाकु० ५-३०। 9. ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದ, ಸಮಾನವಾದ. "मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम्" हितो० १-१०१। (ब०व०) 10. ಕೆಲವರು, (ತಮಗಿಂತಲೂ) ಇತರರು, ಬೇರೆಯವರು. "एके सम्मूहुर्बलरेणुसंहतिं शिरोभिराज्ञामपरे महीभृतः" माघ० १२-४५।

एकक ಏಕಕ (वि०) ಅಸಹಾಯ, ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವ. एक "कन्" (५-३-५२)। "विधिरेककचक्रचारिणं किमु निर्मित्सति मान्मथं रथम्" नैष० २-३६। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **एकिका ಏಕಿಕಾ.** "निखिलाम्निशि पूर्णिमा तीथीनुपतस्थेऽतिथिरेकिका तिथिः" नैष० २-७६।

एककण्ठ ಏಕಕಂಠ (वि०) ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಂಠದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರ (ಬೇರೆಬೇರೆಯಲ್ಲದ) ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ (ಮಾತು).

एककर ಏಕಕರ (वि०) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. एकं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–करी –ಕರೀ.** 2. ಒಂದು ಕೈಯುಳ್ಳವನು. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–करा –ಕರಾ.**

एककर्तृ ಏಕಕರ್ತೃ (वि०) ಒಂದೇ ಕರ್ತೃವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳು. वा "कप्" (५-४-१५४)। **–कर्तृक –ಕರ್ತೃಕ.**

एककल्प ಏಕಕಲ್ಪ (पु०) 1. ಮುಖ್ಯಕಲ್ಪ, ಪ್ರಥಮ ಕಲ್ಪ. 2. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ವಿಧಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಒಂದು ಕ್ರಮ. एकः कल्पः। (वि०) 3. ಮುಖ್ಯ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ (ಕಾರ್ಯ). 4. ಒಂದೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ, ಒಂದೇ ಕಲ್ಪದ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ (ಯಾಗಾದಿಗಳು). एकः कल्पो यस्य।

एककार्य ಏಕಕಾರ್ಯ (न०) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. 2. ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯ, ಸಮಾನವಾದ ಕೆಲಸ. एकं समानं कार्यम्। 3. ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ, ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. (वि०) 4. ಒಂದೇ ವಿಧ ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ. एकं समानं कार्यं यस्य।

एककार्यत्व ಏಕಕಾರ್ಯತ್ವ (न०) ಏಕಕಾರ್ಯಾನುಕೂಲತ್ವ, (ಎರಡು ಕಾರಣಗಳು) ಒಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. एकं कार्यं ययोः कारणयोः, तयोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। ಇದು ಆರು ವಿಧ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) प्रसङ्गः, (2) उपोद्घातः, (3) हेतुत्वम्, (4) अवसरः, (5) निर्वाहकत्वम् ಮತ್ತು (6) एककार्यत्वम् ಎಂದು ಸಂಗತಿಗಳು ಆರು ವಿಧ.

एककाल ಏಕಕಾಲ (पु०) 1. ಒಂದು ಕಾಲ, ಒಂದು ವೇಳೆ, ಒಂದು ಸಮಯ. एकः कालः। 2. ಒಂದೇ ಸಮಯ, ಸಮಾನವಾದ ಕಾಲ. एकः समानः कालः। (अव्य०) **–कालम् –ಕಾಲಮ್.** 3. ಒಂದೇ ವೇಳೆ, ಒಂದೇ ಸಲ. "एककालं चरेद्भैक्षं न प्रसज्जेत विस्तरे" मनु० ६-५५। 4. ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಸಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ.

एककालिक ಏಕಕಾಲಿಕ (वि०) ಒಂದು ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. एककालो जनकतयाऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "तेभ्यो लब्धेन भैक्षेण वर्तयन्नेककालिकम्" मनु० ११-१२३।

एककुण्डल ಏಕಕುಂಡಲ (पु०) 1. ಬಲರಾಮ. 2. ಕುಬೇರ. एकं कुण्डलं यस्य। "एककुण्डल आख्यातो बलभद्रे धनाधिपे" मेदि०। 3. ಆದಿಶೇಷ. "अथानन्ते कुबेरे चैककुण्डलः" वैज०।

एकगुरु ಏಕಗುರು (पु०) ಒಬ್ಬನೇ ಗುರುವಿನ ಶಿಷ್ಯ, ಒಬ್ಬನೇ (ಸಮಾನ) ಆಚಾರ್ಯನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಸಹಪಾಠಿ. एकः अभिन्नो गुरुर्यस्य।

एकग्राम ಏಕಗ್ರಾಮ (पु०) 1. ಒಂದೇ ಗ್ರಾಮ, ಸಮಾನವಾದ ಗ್ರಾಮ. एकः समानो ग्रामः। (वि०) 2. ಒಂದೇ ಹಳ್ಳಿಯುಳ್ಳ, (ವಾಸಕ್ಕೆ) ಸಮಾನಗ್ರಾಮವುಳ್ಳ, (ಒಂದೇ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ). एकः समानो ग्रामो यस्य।

एकग्रामीण ಏಕಗ್ರಾಮೀಣ (वि०) ಒಂದೇ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ (ನಿರಂತರವಾಗಿ) ವಾಸಮಾಡುವ, ಒಂದೇ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ. एकग्रामे भवः "खञ्" (४-२-९४)। "नैकग्रामीणमतिथिं विप्रं साङ्गतिकं तथा। उपस्थितं गृहे विद्यात् भार्या यत्राग्नयोऽपि वा" मनु० ३-१०३।

एकग्रामीय ಏಕಗ್ರಾಮೀಯ (वि०) ಒಂದೇ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಸಮಾನವಾದ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. एकग्रामे भवः "छः" (४-२-१३८)।

एकग्राम्य ಏಕಗ್ರಾಮ್ಯ (वि०) ಒಂದೇ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ, (ನಿರಂತರವಾಗಿ) ಒಂದೇ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ. एकग्रामे भवः "यः" (४-२-९४)।

एकचक्र ಏಕಚಕ್ರ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯನ ರಥ. एकं चक्रं यस्य। सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रमेकोऽश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभिचक्रमजरमनर्वं यत्रेमा विश्वा भुवनाधितस्थुः" ऋ०। ಸೂರ್ಯರಥಕ್ಕೆ ಮೂರು ಚಕ್ರ ಗಳಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಏಕ ಚಕ್ರವಾಯಿತು. ಒಂದೇ ಕುದುರೆ. ಅದಕ್ಕೆ "ಸಪ್ತ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ರಶ್ಮಿಗಳು. ಅಥವಾ ಮಾಸದ್ವಯಾತ್ಮಕವಾದ ಆರು ಋತುಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಅಧಿಕಮಾಸ ಈ ರೀತಿ ಏಳು ಋತುಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಈ ಸಂಚಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುವು. ಅಥವಾ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂರ್ಯನು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನ ರೂಪವಾದ ಮೂರು ನಾಭಿಗಳುಳ್ಳ ಸಂವತ್ಸರರೂಪವಾದ ಚಕ್ರ. ನಾನಾ ಕಾಲಾವಯವೋಪೇತವಾದ ಈ ಚಕ್ರವನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಇತ್ಯಾದಿ, ಇತ್ಯಾದಿ. ಋ० ಭಾ०। (वि०) 2. ಒಂದು ಚಕ್ರವುಳ್ಳ. "अध्वानं नैकचक्रः प्रभवति भुवनभ्रान्तिदीर्घं विलङ्घ्य प्रातः प्राप्तुं रथो मे पुनरिति मनसि न्यस्तचिन्तातिभारः" रत्ना० ३-५। 3. ಒಬ್ಬ ರಾಜನುಳ್ಳ, ಒಬ್ಬ ರಾಜನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "इत्थं व्रजन् भारतमेव वर्षं कालेन यावत् गतवान् प्रभासम्। तावच्छशास क्षितिमेकचक्रामेकातपत्रामजितेन पार्थः" भाग० ३-१-२०। (स्त्री०) **-चक्रा -ಚಕ್ರಾ**. 4. ಏಕಚಕ್ರನಗರ, ಪಾಂಡವರು ಅರಗಿನ ಮನೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಣ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೆಲವುಕಾಲ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. [ಪಾಂಡವರು ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಈ ಊರಿನ ಜನರಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧ ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಕಾಸುರನನ್ನು ಭೀಮನು ಸಂಹರಿಸಿ ಆ ಜನರ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು.] "तत्र ते नियता कालं कञ्चिदूषुर्नरर्षभाः। मात्रा सहैकचक्रायां ब्राह्मणस्य निवेशने। तत्राससाद क्षुधितं पुरुषादं वृकोदरः। भीमसेनो महाबाहुः बकं नाम महाबलम्। तं चापि पुरुषव्याघ्रो बाहुवीर्येण पाण्डवः। निहत्य तरसा वीरो नागरान् पर्यसान्त्वयत्" भा० आदि० ६१।

एकचक्षुस् ಏಕಚಕ್ಷುಸ್ (पु०) 1. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. (वि०) 2 ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳ (ಪ್ರಾಣಿ). 3. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳ (ಸೂಜಿ). एकं चक्षुर्यस्य। 4. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದ.

एकचत्वारिंश ಏಕಚತ್ವಾರಿಂಶ (वि०) ನಲವತ್ತೊಂದನೆಯ. एकचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-चत्वारिंशी -ಚತ್ವಾರಿಂಶೀ.**

एकचत्वारिंशत् ಏಕಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ (स्त्री०) 1. ನಲವತ್ತೊಂದು. एकेनाधिका चत्वारिंशत्। (वि०) 2. ನಲವತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

एकचर ಏಕಚರ (पु०) 1. ಗಂಡಕಮೃಗ, ಖಡ್ಗಮೃಗ. एकः चरति--चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಾವು ಮೊದಲಾದುದು. "न भक्षयेदेकचरानज्ञातांश्च मृगद्विजान्" मनु० ५-१७। (वि०) 3. ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಅಸಹಾಯನಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುವ. "मागाश्चिरायैकचरः प्रमादं वसन्नसंबाधशिवेऽपि देशे" किरा० ३-५३। 4. ಒಂಟಿಯಾದ, ಗುಂಪಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. "अयमेकचरोऽभिवर्तते मां समरायेव समाजुहूषमाणः" किरा० १३-३।

एकचर्या ಏಕಚರ್ಯಾ (स्त्री०) ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಿಕೆ, ಅಸಹಾಯನಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುವಿಕೆ. एकस्य चर्या।

एकचारिन् ಏಕಚಾರಿನ್ (वि०) ಅಸಹಾಯನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಒಂಟಿಯಾಗಿ ತಿರುಗುವ. एकः चरति--चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-चारिणी -ಚಾರಿಣೀ.**

एकचित्त ಏಕಚಿತ್ತ (न०) 1. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಮನಸ್ಸು. 2. ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಸಮಾನಾಭಿಪ್ರಾಯ. (वि०) 3. ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಒಮ್ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. एकं समानं चित्तं यस्य। ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಲೋಚನೆಯುಳ್ಳ. एकस्मिन् चित्तं यस्य।

एकचित्तता ಏಕಚಿತ್ತತಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಇಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. 2. ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಿರುವಿಕೆ. एकचित्तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

एकच्छत्र ಏಕಚ್ಛತ್ರ (वि०) ಒಂದೇ ಛತ್ರಿಯುಳ್ಳ (ದೇಶ), (ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದವನಿಗೆ ಹಿಡಿಯಬೇಕಾದ) ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸೂಚಕವಾದ ಒಂದೇ ಛತ್ರಿಯು ಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುವ (ದೇಶ), ಒಬ್ಬನೇ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಿಂದ ಆಳಲ್ಪಡುವ (ದೇಶ). एकं (साम्राज्यसूचकमसाधारणं) छत्रं यस्मिन्।

एकज ಏಕಜ (वि०) 1. ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಅಸಹಾಯನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ. एकः जायते। 2. ಒಬ್ಬನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ (ಸೋದರಭಿನ್ನೋದರರು). एकस्माज्जायते। (स्त्री०) **-जा -ಜಾ.** ಸಹೋದರಿಯರು, ಒಕ್ಕತಂಗಿಯರು.

एकजन्मन् ಏಕಜನ್ಮನ್ (पु०) 1. ಒಂದು ಸಲ ಜನ್ಮ ಪಡೆದ ಶೂದ್ರ. एकं जन्म न द्वितीयं यस्य। ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಜನ್ಮ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಉಪನಯನದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಜನ್ಮವುಂಟು. ಆದುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನು ಏಕಜನ್ಮಾ ಎಂದೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ದ್ವಿಜನ್ಮಾ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವನು. 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. एकेभ्यः प्रधानेभ्यो लोकपालांशेभ्यो जन्म यस्य। "अष्टानां लोकपालानां वपुर्धारयते नृपः" मनु० ५-९६।

एकजाति ಏಕಜಾತಿ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿ. ಒಂದು ವಿಧ. (वि०) 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ, ಒಂದು ವಿಧವಾದ, ಒಂದು ತೆರನಾದ. 3. ಒಂದು ಜನ್ಮವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಸಲ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಶೂದ್ರ). एका जातिर्जन्म यस्य। "चतुर्थ एकजातिस्तु शूद्रो नास्ति तु पञ्चमः" मनु० १०-४। 4. ಒಂದೇ ವಂಶ ಅಥವಾ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ.

एकजातीय ಏಕಜಾತೀಯ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ, ಒಂದೇ ತೆರನಾದ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ. एकप्रकारः—एक "जातीयर्" (५-३-६९)। "एवमेकजातीयानां महाशरीरेभ्यः कृशशरीराः प्रधानतमाः" सुश्रुत०।

एकजीववाद ಏಕಜೀವವಾದ (पु०) ಒಬ್ಬನೇ ಜೀವನು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಸಂಸಾರಪಾಶಬದ್ಧನಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಹೊಂದುವನೆಂಬ (ಅದ್ವೈತಿಗಳ) ವಾದ. एक एव जीवः इति वादः।

एकतम ಏಕತಮ (वि०) ಬಹುಮಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ, ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. एषामेकः "डतमच्" (५-३-९४)।

एकतर ಏಕತರ (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. अनयोरेकः "डतरच्" (५-३-९४)।

एकतस् ಏಕತಸ್ (अव्य०) 1. ಒಂದರಿಂದ, ಒಬ್ಬನಿಂದ. एक "तसिः" (वा० ५-४-४४)। 2. ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ. 3. ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ. "यात्येकतोऽस्तशिखरं पतिरोषधीनामाविष्कृतोऽरुणपुरःसर एकतोऽर्कः" शाकु० ४-२।

एकता ಏಕತಾ (स्त्री०) ಏಕತ್ವ, ಒಂದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ. एकस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "एकतामिव गतस्य विवेकः कस्यचिन्न महतोऽप्युपलेभे" किरा० ९-१२। "त्वः" (५-१-११९)। **एकत्वम् ಏಕತ್ವಮ್.**

एकतान ಏಕತಾನ (पु०) 1. ಒಂದೇ ವಿಷಯವಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ ಗಮನ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನ. 2. (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಬೇರೊಂದು ಸ್ವರವು ಹೊರಡಲು ಕಾರಣವಾದ ಮೇಣುವಾದ್ಯ(ಕೊಳಲು)ಸಾಧ್ಯವಾದ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಒಂದು ಅಂಶಸ್ವರ. एकस्तानो विस्तारो गीतिभेदो यस्य। (वि०) 3. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಗಮನವಿಟ್ಟಿರುವ. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ. एकस्मिन् विषये तानो बुद्धिविस्तारो यस्य। "ब्रह्मैकतानमनसो हि वसिष्ठमिश्रास्त्वं ब्रूहि वीरचरितेषु गुरुः पुराणः" म० वी० ३-११।

एकताल ಏಕತಾಳ (पु०) 1. ಸಮಾನಕಾಲಕ್ರಿಯಾಮಾನವುಳ್ಳ ತಾಳ, ಲಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡುವ ತಾಳ. एकः समानः तालः कालक्रियामानं यस्य। 2. ಒಂದು ತಾಳವೃಕ್ಷ. ಒಂದು ತಾಟೀಮರ. (वि०) 3. ಒಂದು ತಾಳವೃಕ್ಷವುಳ್ಳ, ಒಂದು ತಾಟೀಮರವುಳ್ಳ, "एकताल इवोत्पातपवनप्रेरितो गिरिः" रघु० १५-२३।

एकत्र ಏಕತ್ರ (अव्य०) ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ. एक "त्रल्" (५-३-१०)। "एकत्र स्फटिकतटांशुभिन्ननीरा नीलाश्मद्युतिभिदुराऽम्भसोऽपरत्र" माघ० ४-२६।

एकत्रिंश ಏಕತ್ರಿಂಶ (वि०) ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ. एकत्रिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-त्रिंशी -ತ್ರಿಂಶೀ.**

एकत्रिंशत् ಏಕತ್ರಿಂಶತ್ (स्त्री०) 1. ಮೂವತ್ತೊಂದು. एकाधिका त्रिंशत्। (वि०) 2. ಮೂವತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

एकदंष्ट्र ಏಕದಂಷ್ಟ್ರ (पु०) ವಿನಾಯಕ. ಗಣಪತಿ. एका दंष्ट्रा यस्य। [ಒಂದು ದಿನ ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರರು ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವರ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ಪರಶುರಾಮನನ್ನು ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿದ್ದ ಗಣಪತಿಯು ತಡೆಯಲು ಪರಶುರಾಮನು ಕೋಪಗೊಂಡು ತನ್ನ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಎಸೆದಾಗ ಗಣಪತಿಯ ಒಂದು ಕೊಂಬು ಮುರಿದುದರಿಂದ ಗಣಪತಿಗೆ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "निपत्य पर्शुवेगेन छित्वा दन्तं समूलकम्। जगाम रामहस्तं तु महादेववरेण च" ब्रह्मवै०। [ತನ್ನನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದ ಚಂದ್ರನ ಮೇಲಿನ

ಕೋಪದಿಂದ ತನ್ನ ಒಂದು ಕೊಂಬನ್ನು ಕಿತ್ತು ಚಂದ್ರನನ್ನು ಹೊಡೆಮದರಿಂದ ಗಣಪತಿಯು ಏಕದಂಷ್ಟ್ರನಾದನೆಂಬ ಒಂದು ಕಥೆಯೂ ಉಂಟು.]

एकदण्डिन् ಏಕದಂಡಿನ್ (ಪ್ರ೦) ಶಿಖಾಯಜ್ಞೋಪವೀತ ಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಒಂದು ದಂಡಮಾತ್ರ ಧರಿಸಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. एक: केवल: शिखायज्ञोपवीतशून्य: दण्डोऽ स्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)। "यदा हृदाघ्यवसितं परं ब्रह्म सनातनम्। तदैकदण्डं संगृह्य सोपवीतां शिखां त्यजेत्"। ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು (1) कुटीचक:, (2) बह्वदक:, (3) हंस: ಮತ್ತು (4) परमहंस: ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

ಕುಟೀಚಕನು ಕಾಷಾಯ ಮತ್ತು ತ್ರಿದಂಡವನ್ನು ಧರಿಸಿ ತನ್ನ ಪುತ್ರನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಕುಟೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಅಥವಾ ಬಂಧುಗಳ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಾ ಆತ್ಮಧ್ಯಾನಪರನಾಗಿರಬೇಕು.

ಬಹೂದಕನು ಇದೇ ವೇಷದಿಂದ ಏಳು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು.

ಹಂಸನು ಇದೇ ವೇಷದಿಂದ ಏಕದಂಡಧಾರಿಯಾಗಿರುವನು.

ಪರಮಹಂಸನೂ ಶಿಖಾಯಜ್ಞೋಪವೀತ ಹೀನನಾಗಿ ಏಕದಂಡಧಾರಿಯಾಗಿರುವನು,

एकदन्त ಏಕದಂತ (ಪು೦) ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. एको दन्तो यस्य। ["एकदंष्ट्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "अनेकदं तं भक्तानामेकदन्तमुपास्महे"।

एकदा ಏಕದಾ (ಅವ್ಯ೦) 1. ಒಂದು ಸಲ, ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ. एकस्मिन् काले—एक "दा" (५-३-१५)। "सचैकदा पिपासाकुलित: पानीयं पातुं यमुनाकच्छमगच्छत्" हितो०२। 2. ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಸಮಕಾಲದಲ್ಲಿ. "एकदा न विगृह्णीयाद्बहून् राजा विरोधिन:" हितो०४-९३। 3. ಕೂಡಲೆ, ತತ್‌ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ.

एकदिश् ಏಕದಿಶ್ (ವಿ೦) ಒಂದೇ ದಿಕ್ಕುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. एका दिक् अधिकरणात्मिका यस्य। "तेनैकदिक्" पा० सू० ४-३-११२।

एकदु:ख ಏಕದುಃಖ (ವಿ೦) ಒಂದೇ ವಿಧ ದುಃಖವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ದುಃಖವುಳ್ಳ. एकं समानं दु:खं यस्य।

एकदृश् ಏಕದೃಶ್ (ಪು೦) 1. ಪಾಯಸ, ಕಾಗೆ. एका दृक् यस्य। अभि० चि० ४-२८८। 2. ಈಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. एकं सर्वमभिन्नं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६१)। अभि० चि० २-११०। (ವಿ೦) 3. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು, ಕುರುಡ. अभि० चि० ३-११७।

एकदृष्टि ಏಕದೃಷ್ಟಿ (ಪು೦) 1. ಪಾಯಸ, ಕಾಗೆ. एका दृष्टिर्यस्य। (ಸ್ತ್ರೀ೦) 2. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ ಗಮನ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಜ್ಞಾನ. एकस्मिन् दृष्टि:। (ವಿ೦) 3. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ. एकस्मिन् दृष्टिर्यस्य।

एकदे(दै)वत ಏಕದೇ(ದೈ)ವತ (ವಿ೦) ಒಂದೇ ದೇವತೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮುಂತಾದುದು, ಏಕದೇವತಾಕವಾದ (ಹೋಮ). एका देवता एकं दैवतं वा अस्य।

एकदेवत्य ಏಕದೇವತ್ಯ (ವಿ೦) ಒಂದು ದೇವತೆಗಾಗಿರುವುದು. एकदेवतायै इदम् "यत्" (५-४-२४)।

एकदेश ಏಕದೇಶ (ಪು೦) 1. ಅವಯವ, ಅಂಗ, ಒಂದು ಭಾಗ. एको देश:। "एकदेशमुपाध्याय: ऋत्विग्यज्ञकृदुच्यते" याज्ञ० १-३५। 2. ಒಂದು ಸ್ಥಳ, ಒಂದು ಜಾಗ. 3. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಕೆಲವಂಶಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದು ಶಂಕಿಸುವ ಪಕ್ಷ. 4. ಒಂದು ಪಕ್ಕ, ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವ. "तान्येकदेशान्निभृतं पयोघे: सोऽम्भांसि मेघान् पिबतो ददर्श" माघ० ३-७४। (ವಿ೦) 5. ಒಂದೇ ಜಾಗವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಜಾಗವುಳ್ಳ. एक: समानो देशो यस्य।

एकदेशविकार ಏಕದೇಶವಿಕಾರ (ಪು೦) 1. ಒಂದು ಭಾಗದ ಬದಲಾವಣೆ, ಒಂದು ಕಡೆ ವಿಕಾರ ಹೊಂದುವಿಕೆ. एकदेशस्य विकार:। (ವಿ೦) 2. ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯುಳ್ಳ. एकदेशे विकारो यस्य।

एकदेशविकृत ಏಕದೇಶವಿಕೃತ (ವಿ೦) ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿರುವ. एकदेशे विकृतम्। "एकदेशविकृतमनन्यवत्" परि० ३७।

एकदेशविभावित ಏಕದೇಶವಿಭಾವಿತ (ವಿ೦) ಒಂದು ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವ್ಯವಹಾರ), ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಏನೂ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆನ್ನುವಾಗ ವಾದಿಯು ಕೆಲವು ಪ್ರಮಾಣ (ರುಜುವಾತು) ಗಳಿಂದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿವಾದಿಯಿಂದ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ಕೊಡುವ ಅಥವಾ ಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಹಾರ). एकदेशे विभावित: प्रमाणादिना विभावित: अङ्गीकारित:। "निह्नुते लिखितं नैकमेकदेशे विभावित:। दाप्य: सर्वं नृपेणाथ न ग्राह्यस्त्वनिवारित:" याज्ञ० २-२०।

एकदेशिन् ಏಕದೇಶಿನ್ (वि०) 1. ಏಕದೇಶವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ. 2. ಒಂದು ಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಒಂದು ಅವಯವದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ~ एकदेशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "पूर्वपराधरोत्तरमेकदेशिनैकाधिकरणे" पा० सू० २-२-१। 3. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ.

एकदेह ಏಕದೇಹ (पु०) 1. ಒಂದು ಶರೀರ. एको देहः। 2. ಬುಧಗ್ರಹ. एकः श्रेष्ठो देहो यस्य। "बुधो हेमा राजपुत्रः एकदेहः प्रहर्षणः" त्रिकाण्ड०। 3. ವಂಶ, ಕುಲ, ಗೋತ್ರ. एकस्माद्देहो यत्र। (द्वि०व०)4. ಪತಿ ಪತ್ನಿಯರು, ಗಂಡಹೆಂಡಿರು. ವಿವಾಹಾನಂತರ ಪತಿಪತ್ನಿಯರು ಏಕದೇಹವಾಗುವುದರಿಂದ ಪತ್ನಿಯು ಅರ್ಧಾಂಗಿಯಾಗುವಳು. "अस्थिभिरस्थीनि मांसैर्मांसानि त्वचा त्वच" मिति श्रुतिः। (वि०) 5. ಸಮಾನವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಒಬ್ಬನ ವಂಶದಲ್ಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ. एकस्माद्देहो यस्य।

एकधर्मन् ಏಕಧರ್ಮನ್ (वि०) ಸಮಾನ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ. एकः समानो धर्मो यस्य। "अनिच्" (५-४-१२४)। स्त्रियां "ङाप्" (४-१-१३)। **-धर्मा -ಧರ್ಮಾ.**

एकधा ಏಕಧಾ (अव्य०) ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. एक "धा" (५-३-४४)। "अथनीत खगः स नैकधा तनुमुत्फुल्लतनूरुहीकृताम्" नैष० २-२।

एकधारा ಏಕಧಾರಾ (स्त्री०) ನೀರು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಸುರಿಯುವಿಕೆ,—ಎಡೆಬಿಡದೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವಿಕೆ,—ಒಂದೇ ರೀತಿ ಪ್ರವಹಿಸುವಿಕೆ.

एकधुर ಏಕಧುರ (वि०) ಒಂದು ಬಂಡಿ ಭಾರ ಹೊರುವ, ಒಂದು ಗಾಡಿ ಹೊರೆಯಷ್ಟು ಹೊರುವ (ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುದು). एकधुरां वहति "खः" ल्लुक् च (४-४-७९)। लगभावे **-धुरीणः -ಧುರೀಣಃ.**

एकधुरा ಏಕಧುರಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಭಾರ, ಒಂದು ಹೊರೆ. एका धूः "अः" (५-४-७४)।

एकधुरावह ಏಕಧುರಾವಹ (वि०) 1. ಒಂದು ಬಂಡಿ ಹೊರೆ ಹೊರುವ (ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುದು). एकधुरायां वहः। 2. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಾರ (ಹೊರೆ) ಹೊತ್ತಿರುವವನು.

एकनक्षत्र ಏಕನಕ್ಷತ್ರ (न०) 1, ಒಂದೇ ಚುಕ್ಕಿಯುಳ್ಳ ನಕ್ಷತ್ರ. एकं नक्षत्रं यत्र। ಆರಿದ್ರ, ಚಿತ್ತೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಾತಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಏಕನಕ್ಷತ್ರಗಳು. (वि०)2. ಒಂದೇ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. एकं समानं नक्षत्रं यस्य। ತಾಯಿ, ತಂದೆ, ಸಹೋದರ ಮತ್ತು ಸಹೋದರಿಯರು ಇವರ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಶಿಶುವಿಗೆ ಶಾಂತಿ ನಡೆಯಬೇಕು.

एकनक्षत्रविवाह ಏಕನಕ್ಷತ್ರವಿವಾಹ (पु०) ಒಂದೇ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ವಿವಾಹ. एकनक्षत्रे जातयोः विवाहः। ಒಂದೇ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ವಿವಾಹವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಕೆಲವು ಮಧ್ಯಮ. ಕೆಲವು ನಿಷಿದ್ಧ. "रोहिण्यार्द्रा-मखेन्द्राग्नितिष्यश्रवणपौष्णभम्। अहिर्बुध्न्यस्तथाष्टौ च नक्षत्रैक्ये शुभावहः"। ರೋಹಿಣಿ, ಆರಿದ್ರ, ಮಖೆ, ವಿಶಾಖೆ, ಪುಷ್ಯ, ಶ್ರವಣ, ರೇವತಿ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರ ಈ ಎಂಟು ಪ್ರಶಸ್ತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "अश्विनी च यमस्वाती-सार्पफाल्गुनमेव च। मैत्रवारुणमूलाख्यं नक्षत्रैक्येऽपि मध्यमा"। ಅಶ್ವಿನಿ, ಭರಣಿ, ಸ್ವಾತಿ, ಆಶ್ಲೇಷೆ, ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನಿ, ಅನೂರಾಧೆ, ಶತಭಿಷ ಮತ್ತು ಮೂಲ ಈ ಎಂಟು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯಮ. "अजैकपाच्छ्रविष्ठा च पुनर्वस्वथ कृत्तिका। मृगशीर्षं च चित्ता च सवितोत्तरफल्गुनी। ज्येष्ठा च विश्वतोयं च नक्षत्रैक्ये विनश्यति"। ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರ, ಧನಿಷ್ಠೆ, ಪುನರ್ವಸು, ಕೃತ್ತಿಕೆ, ಮೃಗಶೀರ್ಷ, ಚಿತ್ತೆ, ಹಸ್ತ, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ, ಪೂರ್ವಾಷಾಢ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಷಾಢ ಇವು ಹನ್ನೊಂದು ನಿಷಿದ್ಧ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಏಕನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಏಕ (ಸಮಾನ) ಪಾದವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡದು. ಭಿನ್ನಪಾದವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶುಭವು. "एकर्क्षेचैकपादे तु विवाहः प्राणहानिदः। दम्पत्योरेकनक्षत्रे भिन्नपादः शुभावहः" मुहू० द०।

एकनट ಏಕನಟ (पु०) 1. ಪ್ರಧಾನ ನಟ, ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರ ವಹಿಸುವವನು, ಸೂತ್ರಧಾರ. एको मुख्यो नटः। 2. ಕಥಕ, ಕಥೆ ಹೇಳುವವನು. "कथकैकनटौ समौ" त्रिकाण्ड०।

एकनयन ಏಕನಯನ, -नेत्र -ನೇತ್ರ (पु०)1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. एकं नयनं नेत्रं वाऽस्य। (वि०) 2. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು, ಕುರುಡ.

एकनवत ಏಕನವತ (वि०) ತೊಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ, एक-नवतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-नवती -ನವತೀ.**

एकनवति ಏಕನವತಿ (स्त्री०) 1. ತೊಂಭತ್ತೊಂದು. एकाधिका नवतिः। (वि०) 2. ತೊಂಭತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

एकनवतितम ಏಕನವತಿತಮ (वि०) ತೊಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ. एकनवतेः पूरणः "तमट्" (५-२-५६)।

एकनिश्चय ಏಕನಿಶ್ಚಯ (ಪು೦) 1. ಒಂದೇ ನಿಶ್ಚಯ, ಒಂದೇ ನಿರ್ಧಾರ, ಅಚಲವಾದ ನಿರ್ಣಯ, ಬದಲಾಗದ ನಿರ್ಧಾರ. एक: निश्चय:। 2. ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯ, ಒಮ್ಮತ. (वि०) 3, ಒಂದೇ ನಿರ್ಧಾರವುಳ್ಳ, ದೃಢ ನಿರ್ಣಯವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ (ಬದಲಾಗದ) ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ, ದೃಢಚಿತ್ತನಾದ. एक: स्थिरो निश्चयो यस्य। 4. ಒಮ್ಮತವುಳ್ಳ, ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ.

एकपक्ष ಏಕಪಕ್ಷ (ಪು೦) 1. ಒಂದು ಪಕ್ಷ, ಒಂದು ಕಕ್ಷಿ, ಒಂದು ಪಂಗಡ. एक: पक्ष:। "शब्दो नित्य: शब्दत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ವಾದಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "शब्दोऽनित्य: कार्यत्वात् घटवत्" ಎಂದು ಪ್ರತಿವಾದಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಒಂದೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷ. "किमात्मनिर्वादकथामुपेक्षे जायामदोषामुत संत्यजामि। इत्येकपक्षाश्रयविक्लवत्वादासीत् स दोलाचलचित्तवृत्ति:" रघु० १४-३४। (वि०) 2. ಒಂದು ಪಕ್ಷದ, ಒಂದು ಕಡೆಯ, ಒಂದು ಪಂಗಡದ.

एकपञ्चाश ಏಕಪಂಚಾಶ (वि०) ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ. एकपञ्चाशत: पूरण: "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-पञ्चाशी -ಪಂಚಾಶೀ.**

एकपञ्चाशत् ಏಕಪಂಚಾಶತ್ (स्त्री०) 1. ಐವತ್ತೊಂದು. एकाधिका पञ्चाशत्। (वि०) 2. ಐವತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

एकपञ्चाशत्तम ಏಕಪಂಚಾಶತ್ತಮ (वि०) ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ. एकपञ्चाशत: पूरण: "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-पञ्चाशत्तमी -ಪಂಚಾಶತ್ತಮೀ.**

एकपतिक ಏಕಪತಿಕ (वि०) ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನನುಳ್ಳವನು. एक: पति: स्वामी यस्य। यज्ञसंबन्धाभावात् नादेशो न।

एकपत्नी ಏಕಪತ್ನೀ (स्त्री०) 1. ಒಬ್ಬನೇ ಗಂಡನುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಸಮಾನಪತಿಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಸಪತ್ನಿ, ಸವತಿ. एक: समान: पतिर्यस्या: "न:" (४-१-३५)। "सर्वासामेकपत्नीनामेका चेत्पुत्रिणी भवेत्। सर्वास्तास्तेन पुत्रेण प्राह पुत्रवतीर्मनु:" मनु० ९-१८३। 2. ಪತಿವ್ರತೆ, ಪತಿಗೆ ಅನುಕೂಲಳಾದ ಪತ್ನಿ, ಪತಿಯ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾದ ಪತ್ನಿ. एक: पतिर्यस्या:। "तां चावश्यं दिवसगणनातत्परामेकपत्नीमव्यापन्नामविहतगतिर्द्रक्ष्यसि भ्रातृजायाम्" मेघ० १-१०। 3. ಏಕಮಾತ್ರಪತ್ನಿ, ಸವತಿಯರಿಲ್ಲದ (ಒಬ್ಬನ) ಪೆಂಡತಿ. एका पत्नी। "यो धर्मं एकपत्नीनां काङ्क्षन्ती तमनुत्तमम्" मनु० ५-१५८।

एकपत्नीव्रत ಏಕಪತ್ನೀವ್ರತ (न०) ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ, ಪತಿವ್ರತೆಯ ನಿಯಮ. एक: पतिर्यस्या: सा एकपत्नी, तस्या: व्रतम्। "कामेकपत्नीव्रतदु:खशीलां लोलं मनश्चारुतया प्रविष्टाम्" कुमा० ३-७।

एकपद ಏಕಪದ (पु०) 1. ಸುರತ ಕಾಲದ ಒಂದು ವಿಧ ಬಂಧ. "पादमेकं हृदि स्थाप्य द्वितीयं स्कन्धसंश्रितम्। स्तनौ धृत्वा रमेत्कामी बन्धस्त्वेकपद: स्मृत:"। 2. ಒಂದು ಕಾಲುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ. (न०) 3. ತತ್ಕಾಲ, ಒಂದು ಪದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ. एकं पदं पदोच्चारणयोग्यकालो यत्र। 4. ಒಂದು ಸ್ಥಾನ, ಒಂದು ಜಾಗ. 5. ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವಿಕೆ. 6. ಸುಬಂತ ಮತ್ತು ತಿಙಂತರೂಪವಾದ ಪದ. एकं पदं स्थानं सुप्तिङन्तरूपं वा। "तदीशितारं चेदीनां भवांस्तमवमंस्त मा। निहन्त्यरीनेकपदे य उदात्त: स्वरानिव" माघ० २-९५। (वि०) 7. ಸುಬಂತ ಅಥವಾ ತಿಙಂತರೂಪವಾದ ಒಂದು ಪದವುಳ್ಳ. 8. ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. "किंस्विदेकपदं धर्म्यं किंस्विदेकपदं यश:। किंस्विदेकपदं स्वर्ग्यं किंस्विदेकपदं सुखम्"। "दाक्ष्यमेकपदं धर्म्यं दानमेकपदं यश:। सत्यमेकपदं स्वर्ग्यं शीलमेकपदं सुखम्" भा० वन० ३१४-७१, ७२। (अव्य०) **-पदे -ಪದೇ.** 9. ಆ ಕೂಡಲೆ, ತತ್ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ. "अयमेकपदे तया वियोग: प्रिययाचोपनत: सुदु:सहो मे" विक्र० ४-१०।

एकपदा ಏಕಪದಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಪಾದವುಳ್ಳ ಶ್ಲೋಕ. **-पदी -ಪದೀ.** 2. ಒಂದು ವೃತ್ತದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ (ಪದ) ದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಋಕ್ಕು. "गायत्र्यस्यैकपदी द्विपदी त्रिपदी" श्रुति:। 3. ಒಂದು ಕಾಲುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. एक: पादो यस्या:, पादस्य लोप: "ङीप्" पद्भावश्च निपा० (५-४-१३९)। 4. ಸಣ್ಣ ಮಾರ್ಗ. ಕಾಲುದಾರಿ, ಕಿರುದಾರಿ. "एकपदी तु वर्त्मनि" ಕೋಶ. "अवाप्यते वा किमियद्भवत्या चित्तैकपद्यागमवद्यते य:" नैष० ३-६३।

एकपदि ಏಕಪದಿ (अव्य०) ಒಂದು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದೆಯುವಿಕೆ. एक: पाद: साधनं यस्मिन् प्रहरणे समासान्त: "इच्" (५-४-१२८)।

एकपरि ಏಕಪರಿ (अव्य०) ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರ ವ್ಯತ್ಯಾಸ(ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ)ವಾಗಿ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಾಜಯ (ಸೋಲು). एकेन विपरीतं वृत्तम्। अव्ययी० (२-१-१०)। ಯಾವುದೊಂದು ಗರ ಬಿದ್ದರೆ

ಜಾಯುಪೋ ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಬೇರೆ ಗರ ಬೀಳುವುದ ರಿಂದುಂಟಾಗುವ ಸೋಲು. ಜೂಜಾಟದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ.

एकपर्णा ಏಕಪರ್ಣಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಹಿಮವಂತನಿಗೆ ಮೇನಕೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೂವರು ಕನ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. एकं पर्ण तपःसाधनतया आहारो यस्याः। "त्रिस्रः कन्यास्तु मेनायां जनयामास शैलराट्। अपर्णामेकपर्णां च तृतीया-मेकपाटलाम्"। "आहारमेकपर्णेन एकपर्णा समाचरत्" हरिवं० १८। 2. ಒಂದೆಲಗನ ಗಿಡ.

एकपाटला ಏಕಪಾಟಲಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಹಿಮವಂತನಿಗೆ ಮೇನಕೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೂವರು ಕನ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. एकं पाटलं पुष्पं तपःसाधनतया आहारो यस्याः। ತಪಸ್ಸಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವಳು ಒಂದು ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಹೂವನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

एकपात ಏಕಪಾತ (ಪುಂ) 1. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಸಂಭವಿಸು ವಿಕೆ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಒದಗುವಿಕೆ.

एकपातिन् ಏಕಪಾತಿನ್ (ವಿಂ) ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಒದಗುವ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವ. एकः सन् पतति—पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

एकपाद् ಏಕಪಾದ್ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. एकः पादः एतद्विभूतिलक्षणः तुर्यांशोऽस्य। "एकांशेनावतीर्णत्वा-देकपादिति कथ्यते" इति निरुक्तिः। पादस्यान्त्यलोपः समासान्तः (५-४-१४०)। "चतुरात्मा चतुर्भावश्चतु-र्वेदविदेकपात्" वि० स०। "विष्टभ्याहमिदं कृत्स्न-मेकांशेन स्थितो जगत्" गीता १०-४२। 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. 3. ಒಬ್ಬ ದಾನವ. (ವಿಂ) 4. ಒಂದು ಕಾಲುಳ್ಳ. स्त्रियां "ङीष्" (५-४-१३९)। पद्भावश्च। **–पदी –ಪದೀ.**

एकपाद ಏಕಪಾದ (ಪುಂ) 1. ಒಂದು ಕಾಲು. एकः पादः। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. एकः पादोऽस्य। "पादोऽस्य विश्वा भूतानि" श्रुतिः। 3. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. (ವಿಂ) 4. ಒಂದು ಪಾದವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಕಾಲುಳ್ಳ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५४)। 5. ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ನಿಂತಿರುವ, ಒಂದು ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ. एकपादो-ऽवलम्बनत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "पर्वता-रोहणं कृत्वा एकपादो विभावसुम्। निरीक्षेत निराहारः ऊर्ध्वबाहुः कृताञ्जलिः" भा०।

एकपादिका ಏಕಪಾದಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಹಕ್ಕಿಗಳು ಒಂದು ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. एकः पादोऽवलम्बनत्वे-नास्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "अथावलम्ब्य क्षणमेकपादिकां तदा निदद्रावुपपल्वलं खगः" नैष० १-१२१।

एकपार्थिव ಏಕಪಾರ್ಥಿವ (ಪುಂ) 1. ಕೇವಲ ರಾಜ, ದೊರೆಯು ಮಾತ್ರ. एकः केवलः पार्थिवो राजा। "न केवलं तद्गुरुरेकपार्थिवः क्षितावभूदेकधनुर्धरोऽपि सः" रघु० ३-३१। 2. ಒಬ್ಬನೇ ರಾಜ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ. (ವಿಂ) 3. ಒಬ್ಬ ರಾಜನುಳ್ಳ ದೇಶ.

एकपिङ्ग ಏಕಪಿಂಗ (ಪುಂ) ಕುಬೇರ, ಧನಾಧಿಪತಿ. एकं पिङ्गं पिङ्गलं नेत्रमस्य। [ಒಂದು ಸಲ ಕುಬೇರನು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಕ್ರೂರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಅವನ ಎಡಗಣ್ಣು ಒಡೆಯಿತು. ಆಗ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮಾತಿನಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನಳಾದ ದೇವಿಯ ವರದಿಂದ ಕುಬೇರನಿಗೆ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಕಣ್ಣು ಬಂದಿತು. ಇದರಿಂದ ಏಕಪಿಂಗನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] काशीखं० १३।

एकपिण्ड ಏಕಪಿಂಡ (ವಿಂ) ಜ್ಞಾತಿ, ದಾಯಾದ, ಸಪಿಂಡ. एकः समानः पिण्डो देहो यस्य। [ಒಂದು ವಂಶದವರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರ ದೇಹವು ಒಬ್ಬ ಮೂಲಪುರುಷನಿಂದ ಆರಂಭ ವಾದುದರಿಂದ ಏಕಪಿಂಡ(ದೇಹ)ವಾಯಿತು.]

एकपुरुष ಏಕಪುರುಷ (ಪುಂ) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠಪುರುಷ, ಪುರು ಷೋತ್ತಮ, ವಿಷ್ಣು. एकः श्रेष्ठः पुरुषः। "यस्मात्क्षर-मतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः। अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः" गीता १५-१८ ಎಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲರ ದೇಹ ದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. 2. ಮುಖ್ಯಪುರುಷ, ಪ್ರಧಾನ ನಾದವನು. 3. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ.

एकपुत्र ಏಕಪುತ್ರ (ಪುಂ) 1. ಏಕಮಾತ್ರ ಪುತ್ರ, ಒಬ್ಬನೇ ಮಗ. एकः पुत्रः। (ವಿಂ) 2. ಒಬ್ಬ ಮಾತ್ರ ಮಗನುಳ್ಳ, ಏಕಮಾತ್ರ ಪುತ್ರನುಳ್ಳ. एकः केवलः पुत्रो यस्य। ಒಬ್ಬನೇ ಮಗನಿರುವವನು ಅವನನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ದತ್ತು ಕೊಡ ಕೂಡದು. "नत्वेवैकं पुत्रं दद्यात्प्रतिगृह्णीयाद्वा" वसिष्ठः।

एकपुष्कर(ल) ಏಕಪುಷ್ಕರ(ಳ) (ಪುಂ) ಒಂದು ವಾದ್ಯ, ಕಹಳೆ.

एकप्रकार ಏಕಪ್ರಕಾರ (ವಿಂ) 1. ಒಂದೇ ರೀತಿಯ, ಒಂದೇ ವಿಧದ. 2. ಅದೇ ರೀತಿಯ, ಅದೇ ವಿಧದ.

एकप्रख्य ಏಕಪ್ರಖ್ಯ (वि०) सदृशवाद, समानवाद.

एकप्रभु ಏಕಪ್ರಭು (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಒಬ್ಬ ರಾಜ. एकः प्रभुः। (वि०) 2. ಒಬ್ಬನೇ ರಾಜನುಳ್ಳ, ಒಬ್ಬನೇ ಅಧಿಪತಿಯುಳ್ಳ. एकः प्रभुः यत्र।

एकप्रभुत्व ಏಕಪ್ರಭುತ್ವ (न०) 1. ಒಬ್ಬನ ಆಳ್ವಿಕೆ, ಒಬ್ಬನ ಆಧಿಪತ್ಯ. (वि०) 2. ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಆಳ್ವಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಏಕಾಧಿಪತ್ಯವುಳ್ಳ. एकस्यैव प्रभुत्वं यत्र।

एकप्रस्थ ಏಕಪ್ರಸ್ಥ (पु०) 1. ಒಂದೇ ತಪ್ಪಲುಳ್ಳ ಪರ್ವತ. एकः प्रस्थः सानुर्यस्य। 2. ಒಂದು ಸೇರು (ಧಾನ್ಯದ) ಅಳತೆ. एकः प्रस्थः। 3. ಒಂದು ಸೇರು ಅಳತೆಯ ಧಾನ್ಯ.

एकबुद्धि ಏಕಬುದ್ಧಿ (वि०) ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. एका समाना बुद्धिर्यस्य।

एकभक्त ಏಕಭಕ್ತ (पु०) 1. ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೊಳೆ ಮಾತ್ರ ಊಟಮಾಡುವವನು. एकम् एकवारं भक्तं भोजनं यस्य। (वि०) 2. ಒಬ್ಬನಿಗೇ ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವ, ಒಬ್ಬನಿಗೇ ಭಕ್ತನಾಗಿರುವ, ಸೇವಕ, ಆಶ್ರಿತ ವಸತಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅವನ ಸೇವಕನಾಗಿರುವವನು. 3. ಒಬ್ಬನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ, ಬೇರಾರಲ್ಲಿಯೂ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ. "प्रेष्यास्तु चैक-भक्तासु रहःप्रव्रजितासु च" मनु० ८-३६३।

एकभक्ति ಏಕಭಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ನಿರಂತರವಾದ ಭಕ್ತಿ, ನಿರತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿ. 2. ಅನನ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿ, ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟಿರುವ ಭಕ್ತಿ. एकस्मिन् भक्तिः। (वि०) 3. ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. एकस्मिन् भक्तिर्यस्य। "तेषां ज्ञानी नित्ययुक्तः एकभक्तिर्विशिष्यते" गीता ७-१७।

एकभार्या ಏಕಭಾರ್ಯಾ (स्त्री०) ಒಬ್ಬನ ಪತ್ನಿ, ಸಾಧ್ವಿ, ಪತಿವ್ರತೆ. एकस्यैव भार्या। "तामेकभार्यां परिवादभीरोः साध्वीमपि त्यक्तवतो नृपस्य" रघु० १५-८६।

एकभाव ಏಕಭಾವ (पु०) 1. ಒಂದಾಗಿರುವಿಕೆ. ಅಭೇದ. एकस्य भावः। "स्वतेजसा सत्त्वगुणप्रवाहमात्मैकभावेन भजध्वमद्धा" भाग० ४-३१-१८। 2. (ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದೆ) ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರೀತಿ. एकः अनन्यो भावः रागः। 3. ಒಂದೇ ಸ್ವಭಾವ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದ ಸ್ವಭಾವ. 4. ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "स्त्रीणां शत्रोः कुमित्रस्य पण्यस्त्रीणां विशेषतः। यो भवेदेकभावेन न स जीवति मानवः" पञ्चतं०। 5. (ಎಲ್ಲರ) ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಐಕಮತ್ಯ, (ಅನೇಕರ) ಬೇರೆಬೇರೆಯಲ್ಲದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. (वि०) 6. ಒಂದೇ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. 7. ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ, ಸಮಾನಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. एकः समानो भावो यस्य।

एकभूत ಏಕಭೂತ (वि०) ಒಂದಾಗಿರುವ. (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ) ಅನೇಕವಾಗಿದ್ದು (ಈಗ) ಒಂದಾಗಿರುವ. अनेकः एको भूतः।

एकभूमिक ಏಕಭೂಮಿಕ (वि०) ಒಂದೇ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯುಳ್ಳ. एका भूमिर्यस्य। "कप्"।

एकमति ಏಕಮತಿ (स्त्री०) 1. ಒಂದೇ ಬುದ್ಧಿ. एका मतिः। 2. ಸಮಾನವಾದ ಬುದ್ಧಿ. ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಬುದ್ಧಿ. एका समाना बुद्धिः। (वि०) 3. ಸಮಾನ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಧ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. एका समाना बुद्धिर्यस्य। 4. ಸಮಾನಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ.

एकमनस् ಏಕಮನಸ್ (वि०) 1. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. एकस्मिन् मनो यस्य। 2. ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. 3. ಸಮಾನವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. एकं समानं मनो यस्य। 4. ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. "ते नियन्तु मया सहैकमनसो येषामभीष्टं यशः" मुद्रा० २-१३।

एकमात्र ಏಕಮಾತ್ರ (वि०) ಒಂದು ಮಾತ್ರಾಕಾಲವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಹ್ರಸ್ವವರ್ಣವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಕಾಲವುಳ್ಳ. एका मात्रा उकारोच्चारणसदृशः कालो यस्य। "एकमात्रो भवेद् ह्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनंत्वर्धमात्रकम्"।

एकमात्रा ಏಕಮಾತ್ರಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಹ್ರಸ್ವವರ್ಣವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ. एका मात्रा ह्रस्ववर्णोच्चारणकालः।

एकमुख ಏಕಮುಖ (न०) 1. ಒಂದು ಮುಖ, ಒಂದು ಬಾಯಿ. एकं मुखम्। 2. ಒಂದು ಬಾಗಿಲುಳ್ಳ ಮಂಟಪ. (वि०) 3. ಒಂದು ಮುಖವುಳ್ಳ. एकं मुखं यस्य। 4. ಒಂದು ಕಡೆ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಖವುಳ್ಳ. 5. ಒಬ್ಬ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿರುವ (ದ್ಯೂತ), ಒಬ್ಬ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನುಳ್ಳ (ಜೂಜು). एकं मुखं प्रधानं यत्र। "द्यूतमेकमुखं कार्यं तस्करज्ञानकारणात्" याज्ञ० २-२०३। *[ಪ್ರಾಯಶಃ ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವರೇ ಜೂಜಾಡುವವರಾದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನು ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿದ್ದು ಅವನೆದುರಿಗೆ ಜೂಜು ನಡೆಯಬೇಕು.]

एकमूला ಏಕಮೂಲಾ (स्त्री०) 1. ಮೂರಲೆ ಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ. 2. ಅತಸೀಗಿಡ, ಅಗಸೆ ಗಿಡ.

एकयष्टिका ಏಕಯಷ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂದೆಳೆಯ ಹಾರ, ಏಕಾವಳಿಯೆಂಬ ಸರ. एका यष्टिरिवावली यस्याः। "एकावल्येकयष्टिका" अम०।

एकयोनि ಏಕಯೋನಿ (स्त्री०) 1. ಸಮಾನವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ಒಂದೇ ಗರ್ಭಾಶಯ. एका समाना योनिरुत्पत्तिस्थानम्। (वि०) 2. ಸಮಾನವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಗರ್ಭಾಶಯವುಳ್ಳ, ಒಬ್ಬಳೇ ತಾಯಿ ಯುಳ್ಳ. एका समाना योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य। 3. ಸಮಾನಜಾತಿಯವನಾದ, ಒಂದೇ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ. एका समाना योनिः कारणं यस्य। "एतद्विधानं विज्ञेयं विभागस्यैकयोनिषु" मनु० ९-१४८।

एकरस ಏಕರಸ (पु०) 1. ಕೇವಲ ಸಂತೋಷ, ಕೇವಲ ಆನಂದ. एकः केवलो रसः। 2. ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಪ್ರೀತಿ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದ ಪ್ರೀತಿ. (वि०) 3. ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ, ಸಮಾನಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. 4. ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಸಮಾನಾನುರಾಗ ವುಳ್ಳ. 5. ಒಂದೇ ಕಡೆ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅನನ್ಯವಿಷಯ ವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. 6. ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಸ್ವಭಾವ ವುಳ್ಳ, ಸಮಾನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. एकः समानो रसः अभिप्रायः रागो वा यस्य। एकः अनन्यविषयो रसो रागः यस्य। एकः अभिन्नः रसः स्वभावो यस्य वा।

एकराज् ಏಕರಾಜ್ (पु०) 1. ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ. एको राजते—राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "हिरण्यकशिपू राजन् अजेयमजरामरम्। आत्मानमप्रतिद्वन्द्वमेकराजं व्यधित्सत" भाग० ७-३-१। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. एक एव राजते—राजृ "क्विप्" (३-२-७६)। "यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम्। यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम्" गीता १५-१२। "तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति" श्रुतिः। (वि०) 3. ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ತಾನಾಗಿಯೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. "स वा एष तदा द्रष्टा नापश्यद्-दृश्यमेकराट्" भाग० ३-५-२४।

एकराज ಏಕರಾಜ (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಜ, ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ದೊರೆ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೊರೆ, ಉತ್ತಮ ನಾದ ರಾಜ. एको राजा "टच्" (५-४-९१)।

एकरात्र ಏಕರಾತ್ರ (न०) ಒಂದು ರಾತ್ರಿ, ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲ. एका रात्रिः "अच्" (५-४-८७)। "संख्यापूर्वं रात्रं क्लीबम्" (लिङ्गा० १३१) इति नपुंसकत्वम्। "एकरात्रं तु निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः" मनु० ३-१०२।

एकरात्रिक ಏಕರಾತ್ರಿಕ (वि०) ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯಬಹುದಾದ, ಒಂದು ದಿನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಬೇಕಾಗುವ. "नाद्याच्छूद्रस्य पक्वान्नं विद्वानश्राद्धिनो द्विजः। आददीताममेवास्मादवृत्तावेकरात्रिकम्" मनु० ४-२२३।

एकरात्रीण ಏಕರಾತ್ರೀಣ (वि०) 1. ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ. 2. ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಕೂಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ. एकां रात्रिमधीष्टो भूतो भूतो भावी वा "खः" (५-१-८७)।

एकराशि ಏಕರಾಶಿ (पु०) 1. ಒಂದು ರಾಶಿ, ಒಂದು ಗುಪ್ಪೆ. एको राशिः। 2. ಒಂದೇ ರಾಶಿ, ಮೇಷ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದ ಸಮಾನ ರಾಶಿ. एकः समानो राशिः। "एकराशिगतौ स्यातामेकर्क्षविषये यदा"।

एकराशिभूत ಏಕರಾಶಿಭೂತ (वि०) ಒಂದೇ ರಾಶಿ ಯಾಗಿರುವ, ಒಂದೇ ಗುಪ್ಪೆಯಾಗಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ.

एकरिक्थिन् ಏಕರಿಕ್ಥಿನ್ (वि०) ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಆಸ್ತಿ ಯಲ್ಲಿ ಸಮಭಾಗವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮವಾದ ಹಕ್ಕುಳ್ಳ, ತಂದೆಯ ಧನದಲ್ಲಿ ಭಾಗಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾದ. एकस्य पितुः रिक्थमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "यद्येकरिक्थिनौ स्यातामौरसक्षेत्रजौ सुतौ। यस्य यत्पैतृकं रिक्थं स तद् गृह्णीत नेतरः" मनु० ९-१६२।

एकरूप ಏಕರೂಪ (न०) 1. ಒಂದು ಆಕಾರ. एकं रूपम्। (वि०) 2. ಒಂದೇ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಸಮಾನ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ. एकं समानं रूपं यस्य।

एकरूपतस् ಏಕರೂಪತಸ್ (अव्य०) 1. ಒಂದೇ ರೂಪ ದಿಂದ, ಸಮಾನ ರೂಪದಿಂದ. 2. ಒಂದೇ ರೂಪದಲ್ಲಿ, ಸಮಾನ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ. एकरूप "तसिः" (वा० ५-४-४४)। 3. ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದೆ.

एकरूपता ಏಕರೂಪತಾ (स्त्री०) ಒಂದೇ ರೂಪದಲ್ಲಿರು ವಿಕೆ, ಏಕರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಸಮಾನ ಆಕಾರದಿಂದಿರುವಿಕೆ. एकरूपस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "सम्पत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता"।

एकरूप्य ಏಕರೂಪ್ಯ (ನ॰) 1. ಕೇವಲ ಬೆಳ್ಳಿ, ಬರಿ ಬೆಳ್ಳಿ. एकं केवलं रूप्यम्। (वि॰) 2. ಒಬ್ಬನಿಂದ ಬಂದ, ಒಂದೇ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಒಬ್ಬ ತಾಯಿ ಅಥವಾ ತಂದೆಯಿಂದ ಅನುಗತವಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದ. एकत: एकस्मात् एकस्या वा आगत:—एक "रूप्य:" (४-३-८१)।

एकल ಏಕಲ (वि॰) ಅಸಹಾಯ, ಏಕಾಕಿ, ಒಬ್ಬಂಟಿಗ. एक: सन् लाति—ला (आदाने) "क:" (३-२-३)। "तस्मिन् वाव किल स एकल:" भाग॰ ५-७-१२।

एकलव्य ಏಕಲವ್ಯ (पु॰) ಹಿರಣ್ಯಧನುಸ್ಸಿಂಬ ಒಬ್ಬ ಬೇಡನ ಮಗ. [ಏಕಲವ್ಯನು ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಬಹಳ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಅವರು ಇವನಿಗೆ ಕಲಿಸಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಆಗ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಅವರ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಅದನ್ನೇ ಆಚಾರ್ಯರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಲೋಕೋತ್ತರ ನೈಪುಣ್ಯ ಪಡೆದನು. ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದ ಪಾಂಡವರ ಮೂಲಕ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಬಂದು ಕೇಳಲಾಗಿ ಏಕಲವ್ಯನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದನು. ಆಗ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಗಾಗಿ ಇವನ ಬಲಗೈ ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು.] "ततो निषादराजस्य हिरण्यधनुष: सुत:। एकलव्यो महाराज द्रोणमभ्याजगाम ह॥ न स तं प्रतिजग्राह नैषादिरिति चिन्तयन्। शिष्यं धनुषि धर्मज्ञस्तेषामेवान्ववेक्षया॥ स तु द्रोणस्य शिरसा पादौ गृह्य परन्तप:। अरण्यमनुसंप्राप्य कृत्वा द्रोणं महीमयीम्" इत्यादि. भा॰ आदि॰ १४२।

एकलिङ्ग ಏಕಲಿಂಗ (पु॰) 1. ಕುಬೇರ. एकं लिङ्गमिन्द्रियं चक्षुरस्य। 2. ನಿಯತ ಲಿಂಗವುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. एकं नियतं लिङ्गं पुंस्त्वादि यस्य। (न॰) 3. ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಕ್ಷೇತ್ರ, ಐದು ಕ್ರೋಶಗಳವರೆಗೂ ಬೇರೊಂದು ಶಿವಲಿಂಗವಿಲ್ಲದಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ. "पञ्चक्रोशान्तरे यत्र न लिङ्गान्तरमीक्ष्यते। तदेकलिङ्गमाख्यातं तत्र सिद्धिरनुत्तमा" आगम:। (वि॰) 4. ಒಂದು ಶಿವಲಿಂಗವುಳ್ಳ. 5. ಒಂದು ಗುರುತುಳ್ಳ, ಒಂದು ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ.

एकवचन ಏಕವಚನ (न॰) 1. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ಅಥವಾ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಏಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸ್ವಾದಿ ಮತ್ತು ತಿಙಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. एकमेकत्वमुच्यतेऽनेन—वच (परिभाषणे) कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)।

ಏಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು:

सु अम् टा ङे ङसि ङस् ङि ಮತ್ತು तिप् सिप् मिप्, त (ते) थास् (से) इट्। "त्वमावेकवचने" पा॰ सू॰ ७-२-९७। "द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने" पा॰सू॰ १-४-२२। 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ. एकं वस्तु उच्यतेऽनेन।

एकवत् ಏಕವತ್ (अव्य॰) 1. ಒಂದರಂತೆ. एकस्येव "वति:" (५-१-११६)। "नपुंसकमनपुंसकेनैकवच्चास्यातरस्याम्" पा॰ सू॰ १-२-६९। शुक्ल: पट: शुक्ला शाटी शुक्लं वस्त्रम् तदिदं शुक्लम् तानीमानि शुक्लानि ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಏಕವದ್ಭಾವ ಬಂದಿರುವುದು. 2. (ಕ್ರಿಯೆಯು ತೋರುವಲ್ಲಿ) ಒಂದರೊಡನೆ ಸಮಾನವಾಗಿ, ಒಂದಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿ, एकेन तुल्यम् "वति:" (५-१-११५)।

एकवद्भाव ಏಕವದ್ಭಾವ (पु॰) ಒಂದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಒಂದರಂತಿರುವಿಕೆ. एकेन तुल्यो भाव: भवनम्।

एकवर्ण ಏಕವರ್ಣ (पु॰) 1. ಒಂದು ವರ್ಣ, ಒಂದು ಬಣ್ಣ. एको वर्ण:। 2. ಒಂದು ವರ್ಣ, ಒಂದು ಅಕ್ಷರ. (वि॰) 3. ಒಂದು ಬಣ್ಣದ. 4. ಒಂದೇ ಬಣ್ಣದ, ಅದೇ ಬಣ್ಣದ, ಸಮಾನ ವರ್ಣದ. एक: एक एव वा वर्णो यस्य। 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ. 6. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ, ಸಮಾನ ಜಾತಿಯ. 7. ಒಂದು ವರ್ಣದ, ಒಂದು ಅಕ್ಷರವುಳ್ಳ.

एकवर्णा ಏಕವರ್ಣಾ (स्त्री॰) ಯಾವುದೊಂದರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಕೈಯಿಂದ ಬಾರಿಸಲ್ಪಡುವ ವಾದ್ಯ, ತಾಳ. एक एव वर्णयति—वर्ण (वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा॰ "ङीष्" (४-१-४१)।

एकवर्त्मन् ಏಕವರ್ತ್ಮನ್ (न॰) ಏಕಮುಖವಾದ ಮಾರ್ಗ, ಒಂದೇ ಕಡೆಗೆ (ದಿಕ್ಕಿಗೆ) ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗ, ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಏರ್ಪಟ್ಟ ದಾರಿ.

एकवार्षिका ಏಕವರ್ಷಿಕಾ (स्त्री॰) ಒಂದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಕರು. एको वर्षो वय:कालो यस्या: "कप्" (५-४-१५४)। टाप्। अत इत्वम् (७-३-४४)।

एकवाक्य ಏಕವಾಕ್ಯ (न॰) 1. ಒಂದು ಮಾತು. एकं वाक्यम्। 2. ಸಮಾನವಾದ ವಾಕ್ಯ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ವಾಕ್ಯ. 3. ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, (ಎಲ್ಲರ) ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ ಮಾತು, ಒಮ್ಮತದ ವಾಕ್ಯ, ಸರ್ವಾನುಮತದ

ವಾಕ್ಯ. एकम् अभिन्नम् अविसंवादि वाक्यम्। "इति समगुणयोगप्रीतयस्तत्र पौराः श्रवणकटु नृपाणामेकवाक्यं विवव्रुः" रघु० ६-८५।

एकवाक्यता ಏಕವಾಕ್ಯತಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ವಾಕ್ಯ ವಾಗಿರುವಿಕೆ. एकवाक्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಒಮ್ಮತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ. ಇದು (1) ಪದೈಕವಾಕ್ಯತಾ ಮತ್ತು (2) ವಾಕ್ಯೈಕವಾಕ್ಯತಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದವನ್ನು ಸಾಕಾಂಕ್ಷವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದು **ಪದೈಕವಾಕ್ಯತಾ.** "इको गुणवृद्धी" ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿನ इकः ಪದವನ್ನು "सार्वधातुकार्धधातुकयोः" ಸೂತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದು ಪದೈಕ ವಾಕ್ಯತಾ. (2) ಪರಸ್ಪರ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಎರಡು (ಅವಾಂತರ) ವಾಕ್ಯಗಳು ತಮ್ಮ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅಂಗಾಂಗಿಭಾವ ಹೊಂದಿ ಎರಡೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು **ವಾಕ್ಯೈಕವಾಕ್ಯತಾ.** "समिधो यजति" "दर्शपौर्णमासाभ्यां यजेत" ಈ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಯಾಜ ಮತ್ತು ದರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸೇಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಅನಂತರ ಪ್ರಯಾಜಾದಿ ಅಂಗಕಲಾಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸರೂಪವಾದ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯೈಕವಾಕ್ಯತಾ.

एकवाचक ಏಕವಾಚಕ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ, ಒಂದೇ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ. वच (परिभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। एकस्य वाचकः।

एकवाद ಏಕವಾದ (पु०) 1. (ಒಂದು ಕೈಯಿಂದ ಬಾರಿಸ ಲ್ಪಡುವ) ಡಿಂಡಿಮವಾದ್ಯ, ಝಾಯಿಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. एकेन हस्तेन वाद्यते — वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। 2. ದೇವರು ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ವಾದಿಸುವವರ ಮಾತು. 3. ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ (ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತ ವಾದ. एकस्य ब्रह्माभिन्नत्वस्य वादः कथनम्।

एकवारम् ಏಕವಾರಮ್ (अव्य०) ಒಂದು ಸಲ, ಒಂದಾವೃತ್ತಿ.

एकविंश ಏಕವಿಂಶ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ. एकविंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्वार्थे "कः"। **–विंशकः –ವಿಂಶಕಃ.** "दश पूर्वान् परान् वंश्यान् आत्मानं चैकविंशकम्। ब्राह्मीपुत्रः सुकृतकृन्मोचयत्येनसः पितॄन्" मनु० ३-३७।

एकविंशति ಏಕವಿಂಶತಿ (स्त्री०) 1. ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು. एकाधिका विंशतिः। 2. ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದರ ಒಂದು ಗುಂಪು.

एकविंशतितम ಏಕವಿಂಶತಿತಮ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ. एकविंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटः वा "तमट्" (५-२-५६)। पक्षे **–विंशः –ವಿಂಶಃ.**

एकविंशतिधा ಏಕವಿಂಶತಿಧಾ (अव्य०) ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಭಾಗವಾಗಿ, ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಾಗಿ, ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ. एकविंशति "धा" (५-३-४२)।

एकविध ಏಕವಿಧ (वि०) 1. ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾರವಾದ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ. एका विधा प्रकारो यस्य। 2. ಒಂದು ರೀತಿಯ, ಒಂದು ಪ್ರಕಾರದ.

एकविभक्ति ಏಕವಿಭಕ್ತಿ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಶಬ್ದ), ವಿಗ್ರಹ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದೆ ನಿಯತ ವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಪದ). निष्कौशाम्बिः ಎಂಬಲ್ಲಿ कौशाम्ब्याः निष्क्रान्तः, –निष्क्रान्तम्, –निष्क्रान्तेन, –निष्क्रान्ताय, –निष्क्रान्तात्, –निष्क्रान्तस्य ಮತ್ತು –निष्क्रान्ते ಎಂದು ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದೆ कौशाम्ब्याः ಎಂದೇ ನಿಲ್ಲುವುದರಿಂದ ನಿಯತ ವಿಭಕ್ತಿಯಾಯಿತು.

एकविलोचन ಏಕವಿಲೋಚನ (पु०) 1. ಕುಬೇರ. एकं विलोचनं नेत्रं यस्य। [ವಿವರಕ್ಕೆ "एकपिङ्ग" ಪದವಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. ಕಾಗೆಗೆ ಎರಡು ಕಣ್ಣು ಗಳಿದ್ದರೂ ಒಂದೇ ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯವು ಎರಡು ಗುಡ್ಡೆ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚಲಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. (न०) 3. ಒಂದು ಕಣ್ಣು. एकं विलोचनम्। (वि०) 4. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳ. एकं विलोचनं यस्य।

एकविषयिन् ಏಕವಿಷಯಿನ್ (वि०) 1. ಒಂದೇ ವಿಷಯ ವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಉದ್ದೇಶವುಳ್ಳ. एकः समानो विषयोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಒಂದೇ ದೇಶ ದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ.

एकवीर ಏಕವೀರ (पु०) ಸಮರ್ಥನಾದ ಯೋಧ. ಲೋಕೋತ್ತರ ಪರಾಕ್ರಮಿ, ಅಸಹಾಯಶೂರ. एकः श्रेष्ठः असहायो वा वीरः।

एकवीर्य ಏಕವೀರ್ಯ (न०) 1. ಸಮಾನವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಪರಾಕ್ರಮ. एकं समानं वीर्यम्। (वि०) 2. ಸಮಾನ ಬಲವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಧ ಪರಾಕ್ರಮ ವುಳ್ಳ. एकं समानं वीर्यं यस्य।

एकवृन्द ಏಕವೃಂದ (पु॰) 1. ಒಂದು ವಿಧ ಗಂಟಲು ರೋಗ, 65 ವಿಧ ಮುಖರೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. "वृत्तोन्नतो यः श्वयथुः सदाहः कण्ड्वान्वितोऽपाक्यमृदुर्गुरुश्च। नाम्नैकवृन्दः परिकीर्तितोऽसौ" सुश्रुत॰ निदान॰ ५५। 2. ಒಂದು ರಾಶಿ, ಒಂದು ಗುಂಪು.

एकवृष ಏಕವೃಷ (पु॰) 1. ಒಂದು ಎತ್ತು. एको वृषः। ಒಂದು ಎತ್ತನ್ನು ಸಾಕುವುದು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹಾನಿಕರ. "एको वृषस्त्रयो गावः सप्ताश्वाः नव दन्तिनः। सिंहप्रसूतिका गावः कथिताः स्वामिघातकाः"। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎತ್ತು. (वि॰) 3. ಒಂದು ಎತ್ತುಳ್ಳವನು. एको वृषो यस्य।

एकव्यवसायिन् ಏಕವ್ಯವಸಾಯಿನ್ (वि॰) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ. 2. ಒಂದೇ ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ. एकः समानो व्यवसायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

एकव्रत ಏಕವ್ರತ (वि॰) 1. ಒಬ್ಬನಿಗೇ ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವ, ಒಬ್ಬನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ. एकस्मिन् व्रतं यस्य। 2. ಒಂದು ಹೇಳಿ ಮಾತ್ರ ಭೋಜನ ಮಾಡುತ್ತ (ಉಪವಾಸ) ವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿರುವ.

एकशत ಏಕಶತ (न॰) 1. ಒಂದು ನೂರ ಒಂದು. एकाधिकं शतम्। 2. ಒಂದು ನೂರು. एकं शतम्। (वि॰) 3. ಒಂದು ನೂರುಳ್ಳ, ಒಂದು ನೂರು ಎಣಿಕೆಯುಳ್ಳ. "विश्वामित्रस्य चैवासन् पुत्रा एकशतं नृप"।

एकशततम ಏಕಶತತಮ (वि॰) ಒಂದು ನೂರ ಒಂದನೆಯ. एकशतस्य पूरणः "डट्" (५-२-४८)। तमडागमः (५-२-५७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी -ತಮೀ.**

एकशतधा ಏಕಶತಧಾ (अव्य॰) ನೂರೊಂದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ನೂರೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ. एकशत "धा" (५-३-४२)।

एकशफ ಏಕಶಫ (पु॰) ಒಂದೇ ಗೊರಸುಳ್ಳ (ಕುದುರೆ, ಕತ್ತೆ ಮೊದಲಾದ) ಪ್ರಾಣಿ. एकं शफं यस्य। ಕುದುರೆ, ಕತ್ತೆ, ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಶರಭಮೃಗ, ಚಮರೀಮೃಗ ಇವು ಒಂದುಗೊರಸುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳು. "खरोऽश्वोऽश्वतरो गौरः शरभश्चमरी तथा। एते चैकशफाः क्षत्तः शृणु पञ्चनखान् पशून्" भा॰ वन॰ १०-२२। "अजाविकं चैकशफं न जातु विषमं भजेत्" मनु॰ ९-११९।

एकशरीर ಏಕಶರೀರ (वि॰) ಒಂದೇ ದೇಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ಒಂದೇ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಒಂದೇ ಗೋತ್ರದವನಾದ. एकं समानं शरीरं यस्य।

एकशस् ಏಕಶಸ್ (अव्य॰) ಒಂದೊಂದಾಗಿ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನಾಗಿ. एकमेकम् "शस्" (५-४-४३)।

एकशाख ಏಕಶಾಖ (वि॰) ಒಂದೇ (ವೇದ) ಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದ, ಸಮಾನ (ವೇದ) ಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದ. एका समाना शाखा यस्य।

एकशालिक ಏಕಶಾಲಿಕ (वि॰) ಒಂದು ಶಾಲೆಯಂತಿರುವ, ಒಂದು ಮನೆಯಂತಿರುವ. एकशालेव वा "ठच्" (५-३-१०९)। ಪಕ್ಷೆ "ठक्"। **ऐकशालिकः ಐಕಶಾಲಿಕಃ.**

एकशुल्क ಏಕಶುಲ್ಕ (न॰) ಒಂದೇ ಕ್ರಯದ ಮೌಲ್ಯ, ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳಲು ಗೊತ್ತಾದ ಒಂದೇ ಮೊತ್ತದ ಹಣ. एकं समानं शुल्कम्। "अन्यां चेद्दर्शयित्वान्या वोढुः कन्या प्रदीयते। उभे त एकशुल्केन वहेदित्यब्रवीन्मनुः" मनु॰ ८-२०४।

एकशूर ಏಕಶೂರ (पु॰) "एकवीर" ಪದದ ಅರ್ಥ. एकः श्रेष्ठः असहायो वा शूरः।

एकशृङ्ग ಏಕಶೃಂಗ (पु॰) 1. ವಿಷ್ಣು, ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರವೆತ್ತಿದ ಪರಮಾತ್ಮ. एकं शृङ्गं यस्य। [स्वायंभुव मन्वंतरदಲ್ಲಿ ಅಕಾಲಪ್ರಳಯವುಂಟಾಗಲು ಮತ್ಸ್ಯರೂಪವೆತ್ತಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೊಂಬಿನಲ್ಲಿ ಮನುವಿನ ಹಡಗು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು.] "स्वायंभुवस्तदा मत्स्यं हरिं सस्मार वै तदा। तदा जलानामुपरि सशृङ्ग इव पर्वतः। उद्दीप्तश्चैकशृङ्गेण विष्णुर्मत्स्यस्वरूपधृक्। आगतस्तत्र न चिराद्यत्रास्ते स मुनिर्हरिः" कालिकापु॰ ३२। 2. ಒಂದು ಕೊಂಬುಳ್ಳ ಪಶು. 3. ಒಂದು ಶಿಖರವುಳ್ಳ ಪರ್ವತ. (पु॰ ब॰ व॰) 4. ಪಿತೃಗಳ ಒಂದು ಗಣ. (स्त्री॰) **-शृङ्गा -ಶೃಂಗಾ.** ಶುಕಮಹರ್ಷಿಯ ಹೆಂಡತಿ.

एकशेष ಏಕಶೇಷ (पु॰) 1. ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಐದು ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಒಂದು ಪದ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವ ಒಂದು ವೃತ್ತಿ. एकः शिष्यते (अन्यो लुप्यते) यत्र। ಒಂದೇ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ರೂಪವುಳ್ಳ ಎರಡು ಅಥವಾ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಪದಗಳ ದ್ವಂದ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದು ಮಿಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪದಗಳಿಗೂ ಲೋಪ ಬರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ **ಏಕಶೇಷ** ವೆಂದು ಹೆಸರು. 2. ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವಿಕೆ. एकश्चासौ शेषश्च एकस्य शेषो वा। "ममाद्य तत्प्राप्तिरसुव्ययो वा हस्ते तवास्ते द्वयमेकशेषः" नैष॰ ३-८२।

एकश्रुतधर **ಏಕಶ್ರುತಧರ** (वि०) ಒಂದು ಸಲ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡುವವನು, ಒಂದು ಸಲ ಕೇಳಿದುದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು.

एकश्रुति **ಏಕಶ್ರುತಿ** (स्त्री०) 1. ಉದಾತ್ತಾನುದಾತ್ತಾದಿ ಸ್ವರಗಳು ಒಂದೇ ಸ್ವರದಂತೆ ಕೇಳಿಸುವಿಕೆ. ಇದು ಮೂರು ಸ್ವರಗಳಿಗೂ ಅಪವಾದಭೂತವಾದುದು. ದೂರದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯವು ಏಕಶ್ರುತಿಯಾಗುವುದು. "एकश्रुति दूरात् सम्बुद्धौ" पा० सू० १-२-३३। (वि०) 2. ಉದಾತ್ತಾನುದಾತ್ತಸ್ವರಿತಗಳ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಶಬ್ದ. एका श्रुतिर्यस्य।

एकषष्ट **ಏಕಷಷ್ಟ** (वि०) ಅರವತ್ತೊಂದನೆಯ. एकषष्टेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। तस्य वा तमडागमः (५-२-५६)। **–षष्टितमः –ಷಷ್ಟಿತಮಃ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

एकषष्टि **ಏಕಷಷ್ಟಿ** (स्त्री०) ಅರವತ್ತೊಂದು. एकाधिका षष्टिः।

एकसप्तत **ಏಕಸಪ್ತತ** (वि०) ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ. एकसप्ततेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। तस्य वा तमडागमः (५-२-५६)। **–सप्ततितमः –ಸಪ್ತತಿತಮಃ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

एकसप्तति **ಏಕಸಪ್ತತಿ** (स्त्री०) ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದು. एकाधिका सप्ततिः।

एकसर्ग **ಏಕಸರ್ಗ** (वि०) ಏಕಾಗ್ರತೆಯುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. एकस्मिन्नेव सर्गो निश्चयो यस्य।

एकसहस्र **ಏಕಸಹಸ್ರ** (नं०)1. ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಒಂದು. एकाधिकं सहस्रम्। 2. ಒಂದು ಸಾವಿರ. एकं सहस्रम्।

एकसहस्रतम **ಏಕಸಹಸ್ರತಮ** (वि०) ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಒಂದನೆಯ. एकसहस्रस्य पूरणः "तमट्" (५-२-५७)।

एकसाक्षिक **ಏಕಸಾಕ್ಷಿಕ** (वि०) ಒಬ್ಬ ಸಾಕ್ಷಿಯುಳ್ಳ, ಒಬ್ಬನಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. एकः साक्षी यत्र। "कप्" (५-४-१५४)।

एकसूत्र **ಏಕಸೂತ್ರ** (नं०) ಡಮರು, ಬುಡಬುಡಿಕೆ. एकं सूत्रं वादनसाधनं यस्य।

एकस्थ **ಏಕಸ್ಥ** (वि०) ಒಂದು ಕಡೆಯಿರುವ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ. एकस्मिन् तिष्ठति—ष्ठा (गति-निवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्नात् एकस्थसौन्दर्यदिदृक्षयेव" कुमा० १-४९। "एकस्थहृदया नूनं राममेवानुपश्यति" रामा०।

एकस्थान **ಏಕಸ್ಥಾನ** (नं०) 1. ಒಂದು ಜಾಗ. 2. ಸಮಾನವಾದ ಜಾಗ, ಅದೇ ಜಾಗ. एकं समानं स्थानम्। (वि०) 3. ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ, ಸಮಾನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ. एकं समानं स्थानं यस्य।

एकहस्त **ಏಕಹಸ್ತ** (पुं०) 1. ಒಂದು ಮೊಳ. एको हस्तः। "प्रकोष्ठे विस्तृतकरे हस्तः" अम०। (वि०) 2. ಒಂದು ಮೊಳದ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. 3. ಒಂದು ಹಸ್ತ (ಕೈ)ವುಳ್ಳ. एको हस्तो यस्य।

एकहायन **ಏಕಹಾಯನ** (नं०) 1. ಒಂದು ವರ್ಷ, ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರ. एकं हायनम्। (वि०) 2. ಒಂದು ವರ್ಷದ, ಒಂದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ. एकं हायनं वयोमानं यस्य। "त्रस्तैकहायनकुरङ्गविलोलदृष्टिराश्लिष्टवत्यमृतसंवलितैरिवाङ्गैः" मालती० ४-८। (स्त्री०) **–हायनी –ಹಾಯನೀ.** 3. ಒಂದು ವರ್ಷದ ಕರು. एकं हायनं यस्याः। "ङीप्" (४-१-२७)।

एकाकिन् **ಏಕಾಕಿನ್** (वि०) ಅಸಹಾಯ, ಒಬ್ಬಂಟಿಗ, ಜೊತೆಗಾರನಿಲ್ಲದ, ಸಜಾತೀಯರಹಿತವಾದ. एक "आकिनच्" (५-३-५२)। "एकाकिनोऽपि परितः पौरुषेयवृता इव" माघ० २-४।

एकाक्ष **ಏಕಾಕ್ಷ** (पुं०) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. (वि०) 2. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು. एकम् अक्षि यस्य "षच्" (५-४-११३)। 3. ಒಂದು ದೂರಿಯುಳ್ಳ, ಒಂದು ಅಚ್ಚುಳ್ಳ (ಗಾಡಿ). एकोऽक्षो रथावयवो यस्य।

एकाक्षर **ಏಕಾಕ್ಷರ** (नं०) 1. ಒಂದು ಅಕ್ಷರ, ಒಂದು ವರ್ಣ. एकमक्षरम्। 2. ಒಂದು ಸ್ವರವರ್ಣ, ಓಂಕಾರ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಓಂಕಾರದ ಜಪವು ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಓಂಕಾರವು ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामाः परं तपः" मनु० २-८३। "ओङ्कारपूर्विकास्तिस्रो महाव्याहृतयोऽव्ययाः। त्रिपदा चैव सावित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखम्" मनु० २-८१। 3. ಒಂದು ಅಕ್ಷರದ ಪದ. (वि०) 4. ಒಂದು ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

एकाक्षरकोश **ಏಕಾಕ್ಷರಕೋಶ** (पुं०) ಒಂದು ಅಕ್ಷರದ ಪದಗಳ ಕೋಶ (ನಿಘಂಟು).

एकागार **ಏಕಾಗಾರ** (नं०) 1. ಕೇವಲ ಮನೆ, ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದ ಮನೆ. 2. ಒಂದೇ ಮನೆ, ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ

ಮನೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಏಕಮಾತ್ರ ಗೃಹ. एकमसहायमगारम्। 3. ಮುಖ್ಯವಾದ ಮನೆ. "एके मुख्यान्यकेवलाः" ಅಮ०।

एकाग्नि ಏಕಾಗ್ನಿ (ಪು०) 1. ಒಂದು ಅಗ್ನಿ, ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. एकोऽग्निः। (ವಿ०) 2. ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ (ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಿ). एकोऽग्निरधर्यित्वेन यस्य।

एकाग्निकाण्ड ಏಕಾಗ್ನಿಕಾಂಡ (ಪು०) ಷೋಡಶಕರ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಒಂದುಭಾಗ, ಮಂತ್ರಪ್ರಶ್ನ.

एकाग्र ಏಕಾಗ್ರ (ವಿ०)1. ಒಂದು ಅಗ್ರವುಳ್ಳ, ಒಂದು ತುದಿಯುಳ್ಳ. एकमग्रम् अग्रभागो यस्य। 2. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ. एकमग्रं विषयप्रवणता यस्य। "तद्गीतश्रवणैकाग्रा संसदश्रुमुखी बभौ" रघु० १५-६६। 3. ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಬೇರೆ ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆಸಕ್ತವಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. "मनुमेकाग्रमासीनमभिगम्य महर्षयः" मनु० १-१।

एकाग्रचित्त ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತ (ವಿ०) ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. एकाग्रं चित्तं यस्य।

एकाग्रतस् ಏಕಾಗ್ರತಸ್ (ಅವ್ಯ०) ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯದಿಂದ, ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸಿನಿಂದ. एकाग्र "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

एकाग्रता ಏಕಾಗ್ರತಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. एकाग्रस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम् –ತ್ವಮ್.**

एकाग्रदृष्टि ಏಕಾಗ್ರದೃಷ್ಟಿ (ವಿ०) ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಒಂದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ನೋಡುವ. एकाग्रा दृष्टिर्यस्य।

एकाग्रधी ಏಕಾಗ್ರಧೀ –मनस् –ಮನಸ್ (ವಿ०) ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. एकाग्रा धीः एकाग्रं मनो वा यस्य। "स भूभृदष्टावपि लोकपालास्तेमें तदेकाग्रधियः प्रसेदे" नैष० ३-८९।

एकाङ्ग ಏಕಾಂಗ (ಪು०) 1. ಬುಧಗ್ರಹ. एकं (सुन्दरत्वेन) प्रधानम् अङ्गं यस्य। "बुधो हेमा राजपुत्र एकदेहः प्रहर्षणः। स्यात्पञ्चार्चिश्चविष्ठाजश्यामाङ्गैकाङ्गरोधनाः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಒಂದು ಅವಯವ, ಒಂದು ಭಾಗ. 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಂಗ, ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. एकं श्रेष्ठमङ्गम्। 4. ಚಂದನವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದ ಮರ. (ದ್ವಿವ०) 5. ದಂಪತಿಗಳು, ಏಕದೇಹಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪತ್ನಿಪತ್ನಿಯರು.

एकाण्ड ಏಕಾಂಡ (ಪು०) ಒಂದು ವೃಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. एकमण्डं वृषणमस्य।

एकातपत्र ಏಕಾತಪತ್ರ (ವಿ०) 1. ಒಂದೇ ಛತ್ರಿಯುಳ್ಳ, ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವಸೂಚಕವಾದ ಒಂದು ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. एकम् अद्वितीयम् सार्वभौमत्वसूचकम् आतपत्रं यस्य। "एकातपत्रं जगतः प्रभुत्वं नवं वयः कान्तमिदं वपुश्च" रघु० २-४८। 2. ಕೇವಲ ಛತ್ರಿಮಯವಾದ, ಛತ್ರಿಪ್ರಚುರವಾದ. एकानि केवलानि आतपत्राणि यस्य। स्त्रियाम् **–आतपत्रा –ಆತಪತ್ರಾ.** "एकातपत्रा पृथिवीभृतां गणैरभूद्बहुच्छत्रतया पताकिनी" माघ० १२-३३।

एकात्मन् ಏಕಾತ್ಮನ್ (ಪು०) 1. ಒಂದು ಆತ್ಮ, ಒಂದು ಜೀವ. (ವಿ०) 2. ಒಂದೇ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ಸಮಾನ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ. 3. ಸಮಾನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. एक आत्मा स्वरूपं स्वभावो वा यस्य। 4. ಏಕಾಕಿ, ಅಸಹಾಯ, ಒಬ್ಬಂಟಿಗ.

एकादश ಏಕಾದಶ (ವಿ०) ಹನ್ನೊಂದನೆಯ. एकादशानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–दशी –ದಶೀ.**

एकादशगुरु ಏಕಾದಶಗುರು (ಪು०) 1. ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ಗುರುಗಳು : (1) ಆಚಾರ್ಯ, (2) ತಂದೆ, (3) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ, (4) ರಾಜ, (5) ಸೋದರಮಾವ, (6) ಶ್ವಶುರ (ಹೆಂಡತಿಯ ಅಥವಾ ಗಂಡನ ತಂದೆ), (7) ರಕ್ಷಣೆ ಕೊಡುವವನು, (8) ಮಾತಾಮಹ (ತಾಯಿಯ ತಂದೆ), (9) ಪಿತಾಮಹ (ತಂದೆಯ ತಂದೆ), (10) ವರ್ಣ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮತ್ತು (11) ಪಿತೃವ್ಯ (ತಂದೆಯ ಸಹೋದರ) ಈ ಹನ್ನೊಂದು ಜನರೂ ಗುರುಗಳು. ಗುರುವಿನಂತೆ ಪೂಜ್ಯರು. "आचार्यश्च पिता ज्येष्ठभ्राता महीपतिः। मातुलः श्वशुरस्त्राता मातामहपितामहौ। वर्णज्येष्ठः पितृव्यश्च पुंस्येते गुरवो मताः" देवलः। 2. ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಗುರು.

एकादशन् ಏಕಾದಶನ್ (ತ್ರಿ०) 1. ಹನ್ನೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆ. 2. ಹನ್ನೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹನ್ನೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. एकाधिका दश एकाधिका दश यत्र वा।

एकादशरुद्र ಏಕಾದಶರುದ್ರ (ಪು०) ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ರುದ್ರರು. ಇವರ ಹೆಸರು ಒಂದೊಂದು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ.

भा० आदि० ६७
1. मृगव्याधः
2. सर्पः
3. निर्ऋतिः
4. अजैकपादः
5. अहिर्बुध्न्यः
6. पिनाकी
7. दहनः
8. ईश्वरः
9. कपाली
10. स्थाणुः
11. भगः

भाग० ६-६
1. अजैकपादः
2. अहिर्बुध्न्यः
3. पिनाकी
4. ऋतः
5. पितृरूपः
6. त्र्यम्बकः
7. महेश्वरः
8. वृषाकपिः
9. शम्भुः
10. हवनः
11. ईश्वरः

एकादशी ಏಕಾದಶೀ (स्त्री०) ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ (ಉಭಯ) ಪಕ್ಷಗಳ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ತಿಥಿ, ಹರಿದಿನ. एकादशानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। "ङीप" (४-१-१५)। ಏಕಾದಶಿಯ ದಿನ ಭೋಜನವು ನಿಷಿದ್ಧ. ಉಪವಾಸವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸಬೇಕು. "एकादशी सदोपोष्या पक्षयोः शुक्लकृष्णयोः" सनत्कु० सं०। ಏಕಾದಶಿಯ ದಿನ ಮಾಡಿದ ಭೋಜನವು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯನ್ನು ಭುಜಿಸಿದಂತೆ. "पापानि कानिचित् यानि ब्रह्महत्यासमानि च। अन्नमाश्रित्य तिष्ठन्ति संप्राप्ते हरिवासरे। तानि पापान्युपाश्नाति भुञ्जानो हरिवासरे" नारदीयसं०। ವಿಷ್ಣು ಸಾಯುಜ್ಯ, ಸಂತಾನ ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಏಕಾದಶೀವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸಬೇಕು. "यदीच्छेद्विष्णुसायुज्यं सुतान् संपदमात्मनः। एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि" विष्णुर०।

एकादि ಏಕಾದಿ (वि०) ಒಂದು ಮೊದಲುಗೊಂಡು (ಪರದವರೆಗಿನ) ಸಂಖ್ಯೆ. ಅಂಕಿಗಳು ಒಂಬತ್ತೇ ಆದರೂ ಅವುಗಳ ಜೋಡಣೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಾಗುವುವು. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ಮತ್ತು 0 ಈ ಅಂಕಿಗಳಲ್ಲೇ ಒಂದರೊಡನೆ ಉಳಿದ ಅಂಕಿಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 ಮತ್ತು 19 ಎಂದೂ ಎರಡರೊಡನೆ ಉಳಿದ ಅಂಕಿಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28 ಮತ್ತು 29 ಎಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ 30, 40, 50 ಅಂಕಿಗಳು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಪರದವರೆಗೂ 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100, 1000, 10,000, 1,00,000, 10,00,000, 1,00,00,000, ಈ ರೀತಿ ಪರದವರೆಗೂ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಏರುತ್ತ ಹೋಗುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पर" "परार्ध" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

0 ಮೊದಲುಗೊಂಡು 1, 2, 3, 4 ಇತ್ಯಾದಿ **ಸಂಖ್ಯೆಗಳ ವಾಚಕಶಬ್ದಗಳು** ಅಥವಾ **ಸಂಕೇತಶಬ್ದಗಳು :**

0 ಸೊನ್ನೆ—ಶೂನ್ಯ, ಖ, ಗಗನ, ಆಕಾಶ.
1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಇಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಇತ್ಯಾದಿ.
2. ನೇತ್ರ, ಪಕ್ಷ, ನದಿಯತೀರ, ಅಯನ, ಇತ್ಯಾದಿ.
3. ಕಾಲ, ಅಗ್ನಿ, ಭುವನ, ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು, ರಾಜರ ಶಕ್ತಿಗಳು, ಇತ್ಯಾದಿ.
4. ವೇದಗಳು, ವರ್ಣಗಳು, ಆಶ್ರಮಗಳು, ಸಾಗರಗಳು, ಉಪಾಯಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.
5. (ಪಂಚ)ಮಹಾಭೂತಗಳು, (ಪಂಚ) ಪಾಂಡವರು, (ಪಂಚ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, (ಪಂಚ) ಪ್ರಾಣಗಳು, (ಪಂಚ) ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು, (ಪಂಚ) ಲೋಹಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.
6. ವೇದಾಂಗಗಳು, ಭೋಜ್ಯರಸಗಳು, ರಾಜನ ಗುಣಗಳು, ಋತುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.
7. ಲೋಕಗಳು, ಪಾತಾಳಗಳು, ಋಷಿಗಳು, ಸ್ವರಗಳು, ಪರ್ವತಗಳು, ದ್ವೀಪಗಳು, ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.
8. ವಸುಗಳು, ಯೋಗಾಂಗಗಳು, ಈಶ್ವರನ ಮೂರ್ತಿಗಳು, ದಿಗ್ಗಜಗಳು, ಸಿದ್ಧಿಗಳು.
9. ದೇಹದ ದ್ವಾರಗಳು, ಭೂಖಂಡಗಳು, ನಿಧಿಗಳು, ರಸಗಳು, ಗ್ರಹಗಳು, ಧಾನ್ಯಗಳು, (ನವ)ರತ್ನಗಳು.
10. (ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ) ಅವತಾರಗಳು, ರಾವಣನ ತಲೆಗಳು, (ದಶ) ದಿಕ್ಕುಗಳು, (ದಶ) ರೂಪಕಗಳು.
11. ರುದ್ರರು.
12. ಆದಿತ್ಯರು, ರಾಶಿಗಳು, ರಾಜರು.
13. ತಾಂಬೂಲಗುಣಗಳು.
14. ವಿದ್ಯೆಗಳು, ಭುವನಗಳು, ಮನುಗಳು, ಇಂದ್ರರು.
15. (ಉಭಯ ಪಕ್ಷಗಳ) ತಿಥಿಗಳು.
16. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳು.
17. ಲಿಂಗದೇಹಾವಯವಗಳು.
18. ಅಷ್ಟಾದಶವಿದ್ಯೆಗಳು, —ಪುರಾಣಗಳು, —ಸ್ಮೃತಿಗಳು, —ಧಾನ್ಯಗಳು,—ವಿವಾದಸ್ಥಾನಗಳು.
19. ಮೂಲಾನಕ್ಷತ್ರ.
20. ರಾವಣನ ಭುಜಗಳು, ಹಸ್ತ ಮತ್ತು ಪಾದಗಳ ಬೆರಳುಗಳು.
21. ಪರಶುರಾಮನ ಜಯ.
22. ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ.

23. ಧನಿಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ.
24. ಪ್ರಕೃತಿಗಳು.
25. ಸಾಂಖ್ಯತತ್ತ್ವಗಳು.
26. ಜೀವೇಶ್ವರಸಹಿತವಾದ ತತ್ತ್ವಗಳು.
27. ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು.
28. ಅಭಿಜಿತ್ ಸಹಿತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು.
32. ದಂತ(ಹಲ್ಲು) ಗಳು, ಮಹಾಪುರುಷಲಕ್ಷಣಗಳು, ಭಗವದಪರಾಧಗಳು.
33. ನಾಟ್ಯಾಲಂಕಾರಗಳು.
35. ತಾಳಗಳು.
40. ತಾನಗಳು.
49. ನಲವತ್ತೊಂಬತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳು.
50. (ತಂತ್ರ ಮತದಲ್ಲಿ) ಮಾತೃಕಾಲಿಪಿಗಳು.
56. ದೇಶಗಳು.
64. ಕಲೆ(ವಿದ್ಯೆ) ಗಳು, ನಾಟಕೀಯಾಂಗಗಳು.
100. ಪುರುಷಾಯುಸ್ಸು, ತಾವರೆಯ ದಳಗಳು. "शतायुर्वै पुरुषः"।
1000. ಆದಿಶೇಷನ ತಲೆಗಳು, ವಿರಾಟ್‌ಪುರುಷನ ತಲೆಗಳು, —ಕಣ್ಣುಗಳು, —ಕಾಲುಗಳು, ಕಾರ್ತವೀರ್ಯನ ಬಾಹುಗಳು.

एकादेश ಏಕಾದೇಶ (ಪು೦) (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಸಂಧಿ ವಿಧಿಸುವಾಗ ಎರಡು ವರ್ಣಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ (ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ) ಒಂದು ವರ್ಣ; ಒಂದು (ಪೂರ್ವ) ಪದದ ಅಂತ್ಯವರ್ಣ, ಮತ್ತೊಂದು (ಉತ್ತರ) ಪದದ ಆದಿ (ಮೊದಲನೆಯ) ವರ್ಣ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಧಿ ಹೇಳುವಾಗ ಇವೆರಡರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಆಯಾ ವರ್ಣಗಳ ಸ್ಥಾನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಗನುಗುಣವಾದ) ಮತ್ತೊಂದು ವರ್ಣವು ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುವುದು. दैत्य + अरिः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಪದದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣ "अ"ಕಾರ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಪದದ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣ "अ"ಕಾರ ಇವೆರಡರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೀರ್ಘ "आ"ಕಾರವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬಂದು दैत्यारिः ಎಂದಾಗುವುದು. उप + इन्द्रः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದದ ಕೊನೆಯ "अ"ಕಾರ ಉತ್ತರ ಪದದ ಆದಿಯ "इ"ಕಾರ ಇವೆರಡರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ "ए"ಕಾರವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬಂದು उपेन्द्रः ಎಂದಾಗುವುದು.

एकाद्नविंशति ಏಕಾದ್ನವಿಂಶತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು, ಒಂದು ಕಡಿಮೆ ಇಪ್ಪತ್ತು. एकेन न विंशतिः—एक + न + विंशतिः एकस्य "आदुक्" आगमः (६-३-७६)। "द"ಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ **एकान्नविंशतिः ಏಕಾನ್ನವಿಂಶತಿಃ.**

एकाधिपति ಏಕಾಧಿಪತಿ (ಪು೦) 1. ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಸಾರ್ವಭೌಮ, ದೇಶಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬನೇ ದೊರೆಯಾಗಿರುವವನು. एकः केवलः अद्वितीयः अधिपतिः। 2. ಎರಡು ರಾಶಿಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಒಂದು ಗ್ರಹ.

एकानंशा ಏಕಾನಂಶಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. एको न अंशो यस्याः। "विद्धि चैनामथोत्पन्नामंशाद्देवीं प्रजापतेः। एकानंशां योगकलां रक्षार्थं केशवस्य तु" हरिवं० ५९-१४-४७।

एकान्त ಏಕಾಂತ (ಪು೦) 1. ನಿರ್ಜನಪ್ರದೇಶ, ರಹಸ್ಯ ಪ್ರದೇಶ, ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ. एक एव अन्तो यत्र। "व्योमैकान्तविहारिणोऽपि विहगाः संप्राप्नुवन्त्यापदं बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलान्मत्स्याः समुद्रादपि" हितो० २-५२। (न०) 2. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ, ಆಧಿಕ್ಯ. एकस्मिन्नेवान्तो यस्य। 3. ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಲೆ. "तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालज्ञस्य महीपतेः" माघ० २-८३। (वि०)4. ಅತಿಶಯವಾದ. "स्वायत्तमेकान्तहितं विधात्रा विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः" भर्तृ० १-७। 5. ನಿಯತವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ನಿತ್ಯವಾದ. "नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वादेकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः" कुमा० १-३६।

एकान्ततस् ಏಕಾಂತತಸ್ (ಅವ್ಯ೦) 1. ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ. एकान्त "तसिः" (वा० ५-४-४४)। (क्रि०वि०) 2. ಏಕಾಂತವಾಗಿ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ. 3. ನಿಯತವಾಗಿ, ಕ್ಲಪ್ತವಾಗಿ, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ. "कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकान्ततो वा" मेघ० २-४६। 4. ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ. "यद्यस्मासु पराङ्मुखोऽसि वयमप्येकान्ततो निःस्पृहाः" भर्तृ० ३-५१।

एकान्तदुःषमा ಏಕಾಂತದುಃಷಮಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಜೈನಮತ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಕಾಲ. द्विष्टा समा वर्षो दुःषमा। एकान्तं दुःषमा। [ವಿವರಕ್ಕೆ "दुःषमा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

एकान्तर ಏಕಾಂತರ (ಪು೦) 1. ದಿನಬಿಟ್ಟು ದಿನ ಬರುವ ಜ್ವರ, ಮೂರನೆಯ (ವಾಯಿದೆ) ಜ್ವರ. (न०) 2. ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ದಿನ ಊಟ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ, ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ಊಟ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ. (वि०) 3. ಒಂದು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿರುವ. एकमन्तरं व्यवधानं यस्य। "आम एकान्तरमामन्त्रितमनन्तिके" पा० सू० ८-१-५५।

एकान्तसुषमा ಏಕಾಂತಸುಷಮಾ (स्त्री०) ಜೈನಮತ ಸಿದ್ಧವಾದ ಬಹಳ ಸುಖವಾದ ಒಂದು ಕಾಲ. एकान्तं सुषमा। [ವಿವರಕ್ಕೆ "सुषमा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

एकान्तिन् ಏಕಾಂತಿನ್ (त्रि०) 1. ಏಕಾಂತವಾಸವುಳ್ಳ, ಯಾರ ಸಂಪರ್ಕವೂ ಇಲ್ಲದ ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ. एकान्तमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಭಗವದ್ಭಕ್ತ, ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನಲ್ಲೇ ಭಕ್ತಿಯಿಟ್ಟಿರುವ. एकान्तः उपास्यत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

एकान्न ಏಕಾನ್ನ (न०) 1. ಒಂದು ಊಟ, ಒಂದು ಬೇಳೆ ಮಾಡುವ ಊಟ. 2. ಅದೇ ಊಟ, ಸಮಾನವಾದ ಊಟ. एकं समानम् अन्नम्। 3. ಒಂದು ಮನೆಯ ಊಟ, ಒಂದೇ ಮನೆಯ ಅನ್ನ. एकस्यान्नम्। "भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकान्नादी भवेद्व्रती" मनु० २-१८८। (वि०) 4. ದಿನವೂ ಒಂದು ಬೇಳೆ ಮಾತ್ರ ಊಟ ಮಾಡುವ, ಏಕಕಾಲಮಾತ್ರ ಭೋಜನಮಾಡುವ. एककालमेवान्नं भोजनं यस्य। 5. ಅದೇ ಆಹಾರ ಊಟ ಮಾಡುವ, ಸಮಾನವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಊಟಮಾಡುವ. 6. ಒಂದು ಮನೆಯ ಅನ್ನವನ್ನೇ ಊಟಮಾಡುವ. एकं समानम् अन्नं एकस्यैवान्नं वा यस्य।

एकान्नविंशति ಏಕಾನ್ನವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು, ಒಂದು ಕಡಿಮೆ ಇಪ್ಪತ್ತು. एकेन न विंशतिः—एक + न विंशतिः, एकस्य "आदुक्" आगमः (६-३-७६)। अनुनासिकपक्षे रूपमिदम्। अनुनासिकाभावपक्षे **एकादन-विंशतिः ಏಕಾದ್ಯವಿಂಶತಿಃ.**

एकान्नादिन् ಏಕಾನ್ನಾದಿನ್ (वि०) ಒಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುವ, ಒಂದು ಮನೆಯ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವ. एकान्नमत्ति—अद (भक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकान्नादी भवेद्व्रती" मनु० २-१८८।

एकान्वय ಏಕಾನ್ವಯ (पु०) 1. ಒಂದೇ ವಂಶ, ಸಮಾನವಾದ ವಂಶ. (वि०) 2. ಒಂದೇ ವಂಶದ, ಒಂದೇ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. एकोऽन्वयो यस्य।

एकापचय ಏಕಾಪಚಯ (पु०) ಆಹಾರವನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಾಸವಾಗಿ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಊಟಮಾಡಿ ಕೃಷ್ಣಪ್ರತಿಪತ್ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಾಸ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಊಟಮಾಡುವಿಕೆ. ಇದು ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. "पौर्णमास्यां पञ्चदश ग्रासान् भुक्त्वा एकापचयेनापरपक्षमश्नीयात्" गौतमध० २७-१३।

एकाब्दा ಏಕಾಬ್ದಾ (स्त्री०) ಒಂದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಕರು, ಒಂದು ವರ್ಷ ತುಂಬಿದ ಕರು. एकोऽब्दोऽस्याः।

एकाम्रनाथ ಏಕಾಮ್ರನಾಥ (पु०) ಕಾಂಚೀಪುರದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ ಏಕಾಮ್ರೇಶ್ವರ.

एकाम्रवन ಏಕಾಮ್ರವನ (न०) ಏಕಾಮ್ರೇಶ್ವರನು ನೆಲಸಿರುವ ಒಂದು ವನ.

एकायन ಏಕಾಯನ (न०) 1. ಒಬ್ಬನು ಮಾತ್ರ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ದಾರಿ, ಕಿರುದಾರಿ, ಕಾಲುದಾರಿ. (वि०) 2. ಒಬ್ಬನು ಮಾತ್ರ ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. "आस्त एकायने मार्गे कदलीखण्डमण्डिते। भ्रातुर्भीमस्य रक्षार्थं तं मार्गमवरुध्य वै" भा० वन० १४८-७२। 3. ಏಕಾಗ್ರತೆಯುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. एकमयनं ज्ञानं यस्य।

एकायनगत ಏಕಾಯನಗತ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. एकस्मिन्नयने गतं ज्ञानं यस्य।

एकार्थ ಏಕಾರ್ಥ (पु०) 1. ಒಂದು ಅರ್ಥ. 2. ಒಂದೇ ಅರ್ಥ, ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥ, ಅದೇ ಅರ್ಥ. 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. 4. ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯ, ಸಮಾನವಾದ ಕಾರ್ಯ. 5. ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನ. 6. ಒಂದೇ ಪ್ರಯೋಜನ, ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಯೋಜನ. 7. ಒಂದು ವಸ್ತು, ಒಂದು ಪದಾರ್ಥ. एकोऽर्थः अभिधेयं उद्देशः प्रयोजनं पदार्थो वा। "वर्णाः पदं प्रयोगार्हान्वितैकार्थबोधकाः" सा० द० २-२। (वि०) 8. ಒಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ (ಶಬ್ದ). 9. ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. 10. ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ. 11. ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ. 12. ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ.

एकार्थता ಏಕಾರ್ಥತಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದೇ ಪ್ರಯೋಜನ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. 2. ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯವಿರುವಿಕೆ. एकार्थस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **एकार्थत्वम् ಏಕಾರ್ಥತ್ವಮ್.**

एकार्थीभाव ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವ (पु०) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸ ಬಂದಾಗ ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವುಂಟಾಗುವಿಕೆ, ಪ್ರಕ್ರಿಯಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಶಬಗಳು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ. राज्ञः पुरुषः ಎಂಬಲ್ಲಿ राजन् ಮತ್ತು पुरुष ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಮಾಸ ಬಂದಾಗ ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಲಕ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ರಾಜ

ಪುರುಷನೆಂಬ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವು ಉಂಟಾಗುವುದು.

एकार्थीभावसामर्थ्य ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಸಾಮರ್ಥ್ಯ (ನ॰) ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸ ಬರಲು ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪ್ರಕ್ರಿಯಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. ಇದೇ ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಲಕ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯ. राज्ञः पुरुषः ಎಂಬಲ್ಲಿ राजन् ಪದಕ್ಕೂ पुरुष ಪದಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಮಾಸ ಬಂದಾಗ ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಲಕ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವೊಂದುಂಟಾಗಿ "ರಾಜಪುರುಷ" ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದು.

एकार्थीभूत ಏಕಾರ್ಥೀಭೂತ (ವಿ॰) ಪ್ರಕ್ರಿಯಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿದ್ದು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವ. एकार्थ+भू (सत्तायाम्) ಕರ್ತೆ॰ "क्तः" (३-४-७२)। ಅಭೂತತ॰ "क्विः" (वा॰ ५-४-५०)।

एकावलि, –ली ಏಕಾವಳಿ, –ಳೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಒಂದು ಶ್ರೇಣಿ, ಒಂದು ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಒಂದು ಸಾಲು. एका आवलिः। 2. ಒಂದೆಳೆಯ ಹೂವಿನ ಅಥವಾ ಮುತ್ತಿನ ಸರ. 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನ ಪದಗಳಿಗೆ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ಪದಗಳು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ಪದಗಳಿಗೆ ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನ ಪದಗಳು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಿಕೆ ಈ ರೀತಿ ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಅರ್ಥವರ್ಣನೆಯು **"ಏಕಾವಳಿ"** ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "गृहीतमुक्तरीत्यार्थश्रेणिरेकावली मता" चन्द्रा॰। उदा॰ "नेत्रे कर्णान्तविश्रान्ते कर्णौ दोःस्तम्भदोलिनौ। दोःस्तम्भौ जानुपर्यन्तप्रलम्बनमनोहरौ। जानुनी रत्नमुकुराकारे तस्य महीभुजः" ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಗಳು ನೇತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ. ಕರ್ಣಗಳಿಗೆ ದೋಃಸ್ತಂಭಗಳು ವಿಶೇಷಣ. ದೋಃಸ್ತಂಭಗಳಿಗೆ ಜಾನುಗಳು ವಿಶೇಷಣ. ಜಾನುಗಳಿಗೆ ರತ್ನಮುಕುರಗಳು ವಿಶೇಷಣ. ಈ ರೀತಿ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವ ಪದಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಪದಗಳು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಂತೆ ಶ್ರೇಣಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **"ಏಕಾವಳಿ"** ಅಲಂಕಾರವಾಗಿರುವುದು. "न तज्जलं यन्न सुचारुपङ्कजं न पङ्कजं तद्यदलीनषट्पदम्। न षट्पदोऽसौ न जुगुञ्ज यः कलं न गुञ्जितं तन्न जहार यन्मनः" भट्टि॰ २-१९।

एकाशिन् ಏಕಾಶಿನ್ (ವಿ॰) ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವ, ಒಬ್ಬನೇ ಕುಳಿತು ಊಟಮಾಡುವ. एक एवाश्नाति—अश (भोजने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

एकाशीत ಏಕಾಶೀತ (ವಿ॰) ಎಂಬತ್ತೊಂದನೆಯ. एकाशीतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

एकाशीति ಏಕಾಶೀತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಎಂಬತ್ತೊಂದು. एकाधिका अशीतिः।

एकाशीतितम ಏಕಾಶೀತಿತಮ (ವಿ॰) ಎಂಬತ್ತೊಂದನೆಯ. एकाशीतेः पूरणः डटौ वा "तमट्" (५-२-५६)। तमडभावे **एकाशीतः ಏಕಾಶೀತಃ**. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ**.

एकाशीतिपद ಏಕಾಶೀತಿಪದ (ನ॰) ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ವಾಸ್ತುಪೂಜೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಎಂಬತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಂಡಲ. "प्रासादे च चतुःषष्टिरेकाशीतिपदं गृहे" देवीपु॰।

एकाश्रय ಏಕಾಶ್ರಯ (ಪು॰) 1. ಒಂದು ಆಧಾರ, ಒಂದು ಅವಲಂಬನ, ಒಂದು ಊರುಗಂಬ. 2. ಒಂದು ಒತ್ತಾಸೆ, ಒಂದು ಸಹಾಯತೆ, ಅವಲಂಬನ. एकः आश्रयः आधारः अवलम्बनं वा। (ವಿ॰) 3. ಒಂದು ಆಧಾರವುಳ್ಳ. 4. ಒಬ್ಬನ ಒತ್ತಾಸೆಯುಳ್ಳ, ಒಬ್ಬನ ಸಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳ. एकः आधार अवलम्बनं वा यस्य।

एकाष्टका ಏಕಾಷ್ಟಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಮಾಘ ಬಹುಳ ಅಷ್ಟಮಿ. 2. ಮಾಘ ಬಹುಳ ಅಷ್ಟಮಿಯ ದಿನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶ್ರಾದ್ಧ. एका अष्टका।

एकाष्ठील ಏಕಾಷ್ಠೀಲ (ಪು॰) ಬಕಪುಷ್ಪದ ಗಿಡ, ಕೊಕ್ಕರೆ ಹೂವಿನ ಗಿಡ. एकोऽष्ठीलो मज्जा यस्य।

एकाष्ठीला ಏಕಾಷ್ಠೀಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. एकः अष्ठीलो मज्जा यस्याः।

एकाह ಏಕಾಹ (ಪು॰) 1. ಒಂದು ದಿವಸ. एकमहः। 2. ಒಂದು ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಯಾಗ.

एकाहगम ಏಕಾಹಗಮ (ಪು॰) ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಸೇರಬಹುದಾದ ದೇಶ. एकाहेन गम्यते—गम्लृ (गतौ) ಕರ್ಮ॰ "अप्" ನಿಪಾ॰ (५-२-११)।

एकाहार ಏಕಾಹಾರ (ಪು॰) 1. ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಊಟ. एकस्मिन् दिने एक आहारो भोजनम्। (ವಿ॰) 2. ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೇಳೆ ಊಟಮಾಡುವ. एक आहारो यस्य।

एकीकरण ಏಕೀಕರಣ (ನ೦) ಒಂದಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಚೆದರಿರುವುದನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ, ರಾಶಿ ಹಾಕುವಿಕೆ, ಗುಪ್ಪೆಮಾಡುವಿಕೆ.

एकीय ಏಕೀಯ (ವಿ೦) ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ, ಒಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. एक "छः" (४-२-११४)।

एकेक्षण ಏಕೇಕ್ಷಣ (ಪು೦)1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. एकमीक्षणं यस्य। 2. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು. [ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ವಾಮನಮೂರ್ತಿಗೆ ಮೂರು ಅಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧಾರೆಯೆರೆಯಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರೂಪದಿಂದ ಗಿಂಡಿಯ ಕಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತಡೆಯಲು ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ವಾಮನಮೂರ್ತಿಯು ದರ್ಭೆಯ ತುದಿಯಿಂದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಕಣ್ಣನ್ನು ಚುಚ್ಚಿದುದರಿಂದ ಇವರು ಏಕೇಕ್ಷಣರಾದರು.] (ವಿ೦)3. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು.

एकैक ಏಕೈಕ (ವಿ೦) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಂದೊಂದು. एक वीप्सायां द्विर्भावः (८-१-९)। "यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता। एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम्" सुभा०। "एकैकमत्र दिवसे दिवसे मदीयं नामाक्षरं गणय गच्छति यावदन्तम्" शाकु० ६-१२।

एकैकशस् ಏಕೈಕಶಸ್ (ಅವ್ಯ೦) ಒಂದೊಂದಾಗಿ. एकमेकमावेदयति "शस्" (५-४-४३)। "एकैकशश्च प्रतिनामग्राहमावेद्यमाना बलाहकेन" काद०।

एकोक्ति ಏಕೋಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಹೇಳುವುದು, ಒಂದೇ ಪದದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಅಭಿಧಾಶಕ್ತಿ. एका उक्तिः अभिधाशक्तिः। "पुष्पवन्तौ" ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದವು ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರರೆಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. "एकयोक्त्या पुष्पवन्तौ दिवाकरनिशाकरौ" अम०।

एकोच्चय ಏಕೋಚ್ಚಯ (ಪು೦) ಒಂದೊಂದು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಾಸವಾಗಿ (ಆಹಾರವನ್ನು) ಹೆಚ್ಚಿಸುವಿಕೆ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ಉಪವಾಸವಿದ್ದು ಪ್ರತಿಪತ್ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಒಂದೊಂದು ಕಬಳವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ (ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಊಟಮಾಡುವಿಕೆ. ಇದು ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಮ. "अमावास्यायामुपोष्य एकोच्चयेन पूर्वपक्षम्" गौतमध० २७-१४।

एकोत्तर ಏಕೋತ್ತರ (ವಿ೦) ಒಂದೊಂದು ಹೆಚ್ಚುವ, ಒಂದೊಂದು ಅಧಿಕವಾಗುವ. एकैकमुत्तरं यत्र।

एकोदक ಏಕೋದಕ (ವಿ೦) ದಾಯಾದ, ಏಳನೆಯ ತಲೆಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ತಲೆಯವರೆಗಿನ ಜ್ಞಾತಿ. एकं समानमुदकं यस्य।

एकोदर ಏಕೋದರ (ಪು೦)1. ಒಂದೇ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಹೋದರ. ಒಬ್ಬ ತಾಯಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರು. एकं समानमुदरं गर्भस्थानं यस्य। (ನ೦) 2. ಸಮಾನವಾದ ಉದರ. एकं समानमुदरम्।

एकोन ಏಕೋನ (ವಿ೦) ಒಂದು ಕಡಿಮೆಯಾದ. एकेन ऊनः।

एकोनचत्वारिंश ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶ (ವಿ೦) ಮೂವತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ, ಒಂದು ಕಮ್ಮಿ ನಲವತ್ತನೆಯ. एकोनचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-८०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-चत्वारिंशी** -चत्वारिंशी. ಹೀಗೆಯೇ **एकोनत्रिंशः** ಏಕೋನತ್ರಿಂಶಃ, **एकोनपञ्चाशः** ಏಕೋನಪಂಚಾಶಃ, **एकोनविंशः** ಏಕೋನವಿಂಶಃ ಇತ್ಯಾದಿ.

एकोनचत्वारिंशत् ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮೂವತ್ತೊಂಬತ್ತು, ಒಂದು ಕಮ್ಮಿ ನಲವತ್ತು. एकेन ऊना चत्वारिंशत्। ಹೀಗೆಯೇ **एकोनत्रिंशत्** ಏಕೋನತ್ರಿಂಶತ್, **एकोनपञ्चाशत्** ಏಕೋನಪಂಚಾಶತ್, **एकोनविंशतिः** ಏಕೋನವಿಂಶತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ.

एकौघ ಏಕೌಘ (ಪು೦) 1. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಪ್ರವಾಹ, ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಹರಿಯುವ ಹೊನಲು. एकः अविच्छिन्नः ओघः प्रवाहः। "एकौघेन स्वर्णपुङ्खैर्द्विषन्तः" माघ० १८-५५। 2. ಒಂದು ರಾಶಿ, ಒಂದು ಗುಂಪು. "एकौघभूतं तदशर्म कृष्णाम्" किरा० ३-३५।

एजक ಏಜಕ (ವಿ೦) 1. ಕದಲುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. एज् (कम्पने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ನಡುಗುವ. 3. ಕದಲಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡಿಸುವ. 4. ನಡುಗಿಸುವ. एज् + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 5. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. एज् (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 6. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ. एज् + णिच् "ण्वुल्"।

एजत् ಏಜತ್ (ವಿ೦) 1. ಕದಲುತ್ತಿರುವ, ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ನಡುಗುತ್ತಿರುವ. एज् (कम्पने) "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **एजन्ती** ಏಜನ್ತೀ.

एजन ಏಜನ (ನ೦) 1. ಕದಲುವಿಕೆ, ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ. 2. ನಡುಗುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ, ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ. एज् (कम्पने दीप्तौ च) "ल्युट्" (३-३-११५)।

4. ಕದಲಿಸುವಿಕೆ, ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ. 5. ನಡುಗಿಸುವಿಕೆ. 6. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. एज्+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

एजनीय ಏಜನೀಯ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. एज् (कम्पने दीप्तौ च)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

एजमान ಏಜಮಾನ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. एज् (दीप्तौ) "शानच्" (३-१-१२४)। 2. ನಡುಗುತ್ತಿರುವ. एज् (कम्पने) "शानच्"।

एजयत् ಏಜಯತ್ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕದಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನಡುಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. एज् (कम्पने दीप्तौ च)+णिच् "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **एजयन्ती ಏಜಯನ್ತ್ಯೀ.** "शानच्" (३-१-१२४)। **एजयमानः ಏಜಯಮಾನಃ.**

एजयितव्य ಏಜಯಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಕದಲಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 3. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 4. ಕದಲಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ. 5. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ. एज् (कम्पने)+णिच् अर्हादौ "तव्यः" (३-१-९६)।

एजयितृ ಏಜಯಿತೃ (वि०) 1. ನಡುಗಿಸುವ. 2. ಕದಲಿಸುವ. 3. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ. एज् (कम्पने दीप्तौ च)+णिच् "तृच्" (३-१-१२४)।

एजित ಏಜಿತ (न०) 1. ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ. 2. ನಡುಗುವಿಕೆ. एज् (कम्पने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. एज् (कम्पने दीप्तौ च)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

एजितवत् ಏಜಿತವತ್ (वि०) 1. ನಡುಗಿದವನು, ಕಂಪನ ಪುಳ್ಳವನು. 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದವನು, ಹೊಳೆದವನು. एज् (कम्पने दीप्तौ च) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 3. ನಡುಗಿಸಿದವನು. 4. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದವನು. एज्+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

एजितव्य ಏಜಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಬೇಕಾದ, ಕದಲಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸಬೇಕಾದ. एज् (कम्पने दीप्तौ च) "तव्यः" (३-१-९६)।

एजितृ ಏಜಿತೃ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡುವ. 2. ನಡುಗುವ. 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. एज् (कम्पने दीप्तौ च) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **एजित्री ಏಜಿತ್ರೀ.**

एज्–कम्पने (भ्वा० पर० अक० से०) एजति। एजां चकार, –बभूव, –आस। ऐजीत्। 1. ಅಲುಗು, ಕದಲು. 2. ನಡುಗು, ಕಂಪಿಸು.

णिचि: एजयति, –ते। एजयाञ्चकार, –बभूव, –आस, –चक्रे। 1. ಅಲುಗಿಸು. 2. ನಡುಗಿಸು, ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು.

सनि: एजिजिषति। एजिजिषाञ्चकार। इत्यादि.

एज्–दीप्तौ (भ्वा० आत्म० अक० से०) एजाञ्चक्रे। एजिता। एजिष्यते। इत्यादि.

एड ಏಡ (पु०) 1. ಮೇಷ, ಟಗರು. आ+इलति+इल (स्वप्ने) "घः" (३-३-११८)। डलयोरभेदः। (वि०) 2. ಕಿವುಡ, ಕಿವಿ ಕೇಳಿಸದವನು, ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. आ+ईड्–ईड (स्तुतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

एडक ಏಡಕ (पु०) ಮೇಷ, ಟಗರು. इलति–इल (स्वप्नक्षेपणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **एडका ಏಡಕಾ.** ಕುರಿ.

एडगज ಏಡಗಜ (पु०) ತಗಸಿಗೆಡ.

एडमूक ಏಡಮೂಕ (वि०) 1. ಕಿವುಡ ಮತ್ತು ಮೂಗ, ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಲೂ ಮಾತನಾಡಲೂ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. एडश्चासौ मूकश्च। 2. ಕೆಟ್ಟವನು, ದುಷ್ಟ, ದುರುಳ. मेदि०।

एडूक ಏಡೂಕ (पुंन०) 1. ಎಲುಬುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗೋಡೆ. 2. ಎಲುಬುಗಳಂತೆ ಕಠಿನವಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕಟ್ಟಡ. ईड (स्तुतौ) "ऊकः" (उ० ४-४१)। "कुड्यं भित्तिस्तदेडूकमन्तर्निहितकीकसम्" अभि० चि०। वैज०।

एण ಏಣ (पुंस्त्री०) ಕೃಷ್ಣಮೃಗ, ಹುಲ್ಲೆ, ಜಿಂಕೆ, ಬಿಗರಿ. एति–इण् (गतौ) "णः" बाहु०। "एणः स्मरेणाङ्कमयः सपत्राकृतो भवद्भ्रूयुगधन्वना यः" नैष० २२-२४। "अष्टावेणस्य मांसेन रौरवेण नवैव तु" मनु० ३-२६९। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **एणी ಏಣೀ.**

एणतिलक ಏಣತಿಲಕ (पु०) ತಿಲಕದಂತಿರುವ ಜಿಂಕೆಯುಳ್ಳ ಚಂದ್ರ. एणस्तिलकमिव यस्य। "मा ग्लौरिन्दुरेणतिलको हरिरोहिणीशौ" हारा०।

एणजङ्घ ಏಣಜಂಘ (पु०) ಜಿಂಕೆ ಮೊಣಕಾಲುಳ್ಳವನು, ಓಡುವ ದೂತ, ಓಡಾಳು, ಒಲಕಾರ. ಸುದ್ದಿ ಒಯ್ಯುವವನು. एणस्य जङ्घे इव जङ्घे यस्य।

एणभृत् ಏಣಭೃತ್ (पु०) मृगाङ्क, चंद्र. एणं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)।

एणाक्षी ಏಣಾಕ್ಷಿ (स्त्री०) जिंकेयंतह कण्णुळ्ळ हेंगसु. एणस्येवाक्षिणी यस्याः "षच्" (५-४-११३)। "ङीष्" (४-१-४१)।

एणाङ्क ಏಣಾಂಕ (पु०) जिंकेय गुरुतुळ्ळ, चंद्र. एणोऽङ्को यस्य।

एणाङ्कमणि ಏಣಾಂಕಮಣಿ (पु०) चंद्रकांतमणि. ष० त०।

एणाजिन ಏಣಾಜಿನ (न०) कृष्णाजिन, जिंकेय चर्म. एणस्य अजिनम्। "पिशङ्गमौञ्जीयुजमर्जुनच्छविं वसानमेणाजिनमञ्जनद्युति" माघ० १-६।

एणी ಏಣೀ (स्त्री०) हेण्णु जिंके. एणस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-६३)।

एणीदृश् ಏಣೀದೃಶ್ (स्त्री०) जिंकेयंतह कण्णुळ्ळ हेंगसु. एण्याः दृगिव दृग्यस्याः। हीगेयेयें **एणीनयना, एणीनेत्रा, एणीलोचना** इत्यादि.

एणीपचन ಏಣೀಪಚನ (पुं० ब० व०) 1. जिंकेयन्नु बेयिसुव ओंदुदेशद जनरु. एणी पच्यते एभिः—डु पचष् (पाके) "ल्युट्" (३-३-११३)। (न०) 2. जिंकेयन्नु बेयिसुव देश. एणी पच्यतेऽत्र—डु पचष् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

एणीपचनीय ಏಣೀಪಚನೀಯ (वि०) जिंकेयन्नु बेयिसुववर देश. एणीपचनानां देशः "छः" (१-१-७५)।

एणीपद ಏಣೀಪದ (वि०) जिंकेय कालिनंतह कालुळ्ळ. एण्या इव पादौ यस्य। निपा० (५-४-१२०)।

एत ಏತ (पु०) 1. चित्रवर्ण, नाना बण्ण. एति वर्णान्—इण् (गतौ) "तन्" (उ० ३-८६)। (वि०) 2. चित्रवर्णवुळ्ळ, नानाबण्णगळिंद कूडिद. स्त्रियां वा "ङीप्" तस्य नश्च (४-१-३९)। **एनी** ಏನೀ. पक्षे **एता** ಏತಾ. 3. बंदिरुव, आगमिसिरुव. "एतः कर्बुर आगते" मेदि०। आ + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

एतद् ಏತದ್ (त्रि०) (बहळ समीपदल्लिरुव) इवनु, इवळु, इदु. इण् (गतौ) "अदिः" तुडागमश्च (उ० १-१३०)। इदोंदु सर्वनामपद. "इदमस्तु सन्निकृष्टं समीपतरवर्तिचैतदो रूपम्। अदसस्तु विप्रकृष्टं तदिति परोक्षे विजानीयात्"। (पु०) एषः एतौ एते। "एष दाशरथिभूयमेत्य च ध्वंसितोद्धतदशाननामपि। राक्षसीमकृत रक्षितप्रजस्तेजसाधिकविभीषणां पुरीम्" माघ० १४-८१। "एते वयममी दाराः कन्येयं कुलजीवितम्" कुमा० ६-६३। (स्त्री०) एषा एते एताः। "हला, एषा द्वयोर्युवयोर्ननु हस्ते निक्षेपः" शाकु० ४। "एताः सुतनु मुखं ते सख्यः पश्यन्ति हेमकूटगताः" विक्र० १-१२। (न०) एतत् एते एतानि। "एतदुच्छ्वसितपीतमैन्दवं वोढुमक्षममिव प्रभारसम्" कुमा० ८-७०।

एतदन्त ಏತದಂತ (वि०) इल्लियवरेगिन, इदे कॊनेयागि उळ्ळ. एतत् अन्तो यस्य। "एतदन्तास्तु गतयो ब्रह्माद्याः समुदाहृताः" मनु० १-५०।

एतदर्थम् ಏತದರ್ಥಮ್ (अव्य०) इदक्कागि, इदक्कोस्कर, इवनिगागि, इवळिगागि. एतस्मै एतस्यै वा।

एतदवधि ಏತದವಧಿ (अव्य०) इल्लियवरेगे, इल्लियवरेगिनक.

एतदवस्थ ಏತದವಸ್ಥ (वि०) ई स्थितियल्लिरुव, ई नेलेयल्लिरुव, ई रीतियल्लिरुव. एषाऽवस्था परिस्थितिर्यस्य। "सा त्वमिहैतदवस्थं कथं सहेयाश्चिरवियोगम्" विक्र० ४-७१।

एतदादि ಏತದಾದಿ (वि०) इदे मॊदलाद, इदरिंद प्रारंभवाद. एतत् आदिर्यस्य।

एतदीय ಏತದೀಯ (वि०) इवन—, इवळ—, इदर संबंधवाद. एतस्य एतस्या वा इदम् "छः" (४-२-११४)। "वैलक्ष्यहेतोर्गतिमेतदीयामग्रेऽनुकृत्योपहसन्निवोच्चैः" नैष० ३-१०।

एतद्योनि ಏತದ್ಯೋನಿ (वि०) इदे मूलवागि उळ्ळ, इदे कारणवागिरुव. एषा योनिर्यस्य। "एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय" गीता ७-६।

एतर्हि ಏತರ್ಹಿ (अव्य०) ईग, ई कालदल्लि, ई समयदल्लि. अस्मिन् काले—इदम् "हिल्" (५-३-१६)। एतादेशः (५-३-४)। "भवन्तमेतर्हि मनस्विगर्हिते विवर्तमानं नरदेव वर्त्मनि" किरा० १-३२।

एतश ಏತಶ (पु०) ब्राह्मण. इण् (गतौ) "तशन्" (उ० ३-१४९)।

एतशस् ಏತಶಸ್ (पु०) ब्राह्मण. इण् (गतौ) "तशसुन्" (उ० ३-१४९)।

एतादृक्ष ಏತಾದೃಕ್ಷ (वि०) ಇಷನಂತಿರುವ, ಇವಳಂತಿರುವ, ಇದರಂತಿರುವ. एष इव एषेव एतदिव वा पश्यति—एतद् + दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्सः" (वा० ३-२-५७)। आत्वम् (६-३-९१)। "क्विन्" (३-२-६०)। **एतादृश्** ಏತಾದೃಶ್. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **एतादृशी** ಏತಾದೃಶೀ. "कञ्" (३-२-६०)। **एतादृशः** ಏತಾದೃಶಃ.

एतावत् ಏತಾವತ್ (वि०) ಇಷ್ಟು, ಇಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣದ, ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾದ, ಇಷ್ಟು ಗಾತ್ರದ. एतत् परिमाणमस्य "वतुप्" (५-२-३९)। "एतावता नन्वनुमेयशोभि काञ्चीगुणस्थानमनिन्दितायाः" कुमा० १-३७। "एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता" हितो० २-२२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ.

एदिधिषण ಏದಿಧಿಷಣ (न०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಆಸೆ. एध (वृद्धौ) + सन् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

एदिधिषमाण ಏದಿಧಿಷಮಾಣ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. एध (वृद्धौ) + सन् "शानच्" (३-२-१२४)।

एदिधिषा ಏದಿಧಿಷಾ (स्त्री०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ. एधितुमिच्छा — एध (वृद्धौ) + सन् "अः" (३-३-१०३)।

एदिधिषित ಏದಿಧಿಷಿತ (न०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಆಪೇಕ್ಷೆ. एध (वृद्धौ) + सन् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ. कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

एदिधिषितवत् ಏದಿಧಿಷಿತವತ್ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿದ. एध (वृद्धौ) + सन् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ.

एदिधिषित् ಏದಿಧಿಷಿತೃ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ. एध (वृद्धौ) + सन् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **एदिधिषित्री** ಏದಿಧಿಷಿತ್ರೀ.

एदिधिषु ಏದಿಧಿಷು (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ. एध (वृद्धौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

एध-वृद्धौ (भ्वा० आत्म० अक० से०) एधते एधेते एधन्ते। एधाञ्चक्रे, -बभूव, -आस। एधिता। एधिष्यते। एधताम्। ऐधत। एधेत। ऐधिषीष्ट। ऐधिष्ट। ऐधिष्यत। ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದು.

भावे: एध्यते। एध्यताम्। ऐध्यत। ऐध्येत। ऐधि।

णिचि: एधयति, -ते। एधयाञ्चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। एधयिता। एधयतु, -ताम्। एध्यात्, एधयिषीष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि: एध्यते। एधयाञ्चक्रे, -बभूवे, -आसे। एध्यताम्। ऐध्यत ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि: एदिधिषते। एदिधिषिता। एदिधिषताम्। ऐदिधिषिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु: एधितव्यम्। एधनीयम्। एध्यम्। एधितः। एधितवान्। एधमानः। एधितुम्। एधितम्। एधनम्। एधित्वा। प्रैध्य। एधमेधम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

एध ಏಧ (पु०) ಸೌದೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ. इध्यतेऽनेन — मि इन्धी (दीप्तौ) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "स्फुलिङ्गावस्थया वह्निरेधापेक्ष इव स्थितः" शाकु० ७-१५।

एधतु ಏಧತು (पु०) 1. ಪುರುಷ, ಮನುಷ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. एध (वृद्धौ) "चतुः" (उ० १-७८)। "एधतुः पुरुषेऽग्नौ ना" मेदि०। (वि०) 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ.

एधन ಏಧನ (न०) 1. ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಿಕೆ, ಬೆಳೆಯುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚಾಗುವಿಕೆ, एध् (वृद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವಿಕೆ. एध + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

एधनीय ಏಧನೀಯ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಬೇಕಾದ. ಹೆಚ್ಚಬೇಕಾದ, ಬೆಳೆಯಬೇಕಾದ. एध (वृद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡ ಬೇಕಾದ. एध + णिच् "अनीयर्"।

एधमान ಏಧಮಾನ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. एध (वृद्धौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

एधयत् ಏಧಯತ್ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೆಳಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. एध (वृद्धौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **एधयन्ती** ಏಧಯಂತೀ. "शानच्" (३-२-१२४)। **एधयमानः** ಏಧಯಮಾನಃ. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **-माना** -ಮಾನಾ.

एधयितव्य ಏಧಯಿತವ್ಯ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಡ ಬೇಕಾದ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. एध (वृद्धौ) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)।

एधयितृ ಏಧಯಿತೃ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. एध (वृद्धौ)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **एधयित्री ಏಧಯಿತ್ರೀ.**

एधस् ಏಧಸ್ (न०) ಸೌದೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ. इध्यतेऽग्निरनेन—इन्धी (दीप्तौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन" गीता ४-३७।

एधित ಏಧಿತ(न०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. एध (वृद्धौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०)2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. ಹೆಚ್ಚಾದ. एध कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. एध+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

एधितवत् ಏಧಿತವತ್ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಬೆಳೆದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. एध (वृद्धौ) कर्तं० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಿದ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಿದ. एध+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

एधितव्य ಏಧಿತವ್ಯ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಬೇಕಾದ, ಬೆಳೆಯಬೇಕಾದ. एध (वृद्धौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

एधितृ ಏಧಿತೃ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ, ಬೆಳೆಯುವ. एध (वृद्धौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **एधित्री ಏಧಿತ್ರೀ.**

एनस् ಏನಸ್ (न०) 1. पाप. एति गच्छति प्रायश्चित्तेन—इण् (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "प्रतिपत्तिरधःकृतैनसो जनताभिस्तव साधु वर्ण्यते" माघ० १६-८। 2. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು.

एनस्वत् ಏನಸ್ವತ್ (वि०) 1. ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಅಪರಾಧಿ, ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು. एनोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मंस्य वः (८-२-९)। "विनिः" (५-२-१२१)। **एनस्विन् ಏನಸ್ವಿನ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **एनस्विनी ಏನಸ್ವಿನೀ.**

एरङ्ग ಏರಂಗ (पु०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. आ+ईर (गतौ) "अङ्गच्" (उ० १-११७)।

एरण्ड ಏರಂಡ (पु०) ಹರಳುಗಿಡ. ईरयति वायुं मलं वाऽधः—ईर (गतौ)+णिच् "अण्डच्" बाहु०। "निरस्तपादपे देशे एरण्डोऽपि द्रुमायते"।

एर्वारु ಏರ್ವಾರು (पु०) ಸೌತೆಗಿಡ. आ+ईर (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। ईरं वारयति—वृञ् (वरणे) "उण्" बाहु०। "एर्वारुबीजं तोयेन पिबेद्वा लवणीकृतम्" सुश्रुत०।

एल (ला) वालु ಏಲ (ಲಾ) ವಾಲು (न०) ಸುರಸುರಕೆ ಗಿಡ. एलेव वलते—वल (सञ्चलने) "उण्" बाहु०। स्वार्थे "कन्"·(५-३-७५)। **-वालुकम् -ವಾಲುಕಮ್.**

एला ಏಲಾ(स्त्री०) ಯಾಲಕ್ಕಿಗಿಡ. एलयति—इल (प्रेरणे)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "ससञ्जुरश्व-क्षुण्णानामेलानामुत्पतिष्णवः" रघु० ४-४७।

एलापर्णी ಏಲಾಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ರಾಸ್ನಾ. एलायाः पर्णमिव पर्णमस्याः। "एलापर्णी तु सुवहा रास्ना युक्त-रसा च सा" अम०।

एव ಏವ (अव्य०) ಇದು ಕೆಳಗಿನ ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. 1. अवधारण, निश्चय. ಈ ಅವಧಾರಣವು (1) अन्ययोगव्यवच्छेदः, (2) अयोगव्यवच्छेदः, (3) अत्यन्तायोगव्यवच्छेदः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

ಉದಾ: (1) "पार्थ एव धनुर्धरः" ಎಂಬಲ್ಲಿ एव ವು ಪಾರ್ಥೇತರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತಧನುರ್ಧರತ್ವವನ್ನು ವ್ಯವಚ್ಛೇದ ಮಾಡುವುದು. (2) "शङ्खः पाण्डुर एव" ಎಂಬಲ್ಲಿ एव ವು ಶಂಖಿಸಾಮಾನ್ಯದಲ್ಲೂ ಪಾಂಡುರತ್ವಾಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದವನ್ನು ಮಾಡುವುದು. (3) "नीलं सरोजं भवत्येव" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿರುವ एव ವು ಸರೋಜದಲ್ಲಿ ನೀಲತ್ವಾತ್ಯಂತಾಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯ. 3. ಅದು ಮಾತ್ರ, ಅವನು ಮಾತ್ರ, ಅವಳು ಮಾತ್ರ (ಕೇವಲ). "एक एव वसु यद्ददौ नृपस्तत्समापकमतर्क्यत क्रतोः" माघ० १४-४०। 4. ಆ ಕೂಡಲೆ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲೇ. "उपस्थितेयं कल्याणी नाम्नि कीर्तित एव यत्" रघु० १-८७। 5. ಅದೇ, ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ. 6. ಅಸಂಭವ, ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವಿಕೆ. "क्वेव भोक्ष्यसे"। ಭೋಜನವು ಅಸಂಭವ ಎಂದರ್ಥ.

एवंगुण ಏವಂಗುಣ (पु०) 1. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಗುಣ. "पुत्रमेवंगुणोपेतं चक्रवर्तिनमाप्नुहि" शाकु० १-१२। (वि०)2. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ. एवं गुणाः यस्य।

एवंप्रकार ಏವಂಪ್ರಕಾರ, -प्राय -ಪ್ರಾಯ (वि०) ಈ ತೆರನಾದ, ಈ ರೀತಿಯಾದ, ಈ ವಿಧವಾದ. "प्रबलतमसामेवंप्रायाः शुभेषु प्रवृत्तयः स्रजमपि शिरस्यन्धः क्षिप्तं धुनोत्यहिशङ्कया" शाकु० ७-२४।

एवंरूप ಏವಂರೂಪ (वि०) ಈ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಈ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ. एवं रूपं यस्य। "न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः। एवंरूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर" गीता ११-४८।

एवंविध ಏವಂವಿಧ (वि०) ಈ ವಿಧವಾದ, ಈ ತೆರನಾದ, ಹೀಗಿರುವ. एवं विधा प्रकारो यस्य। "भक्त्यात्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन। ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप" गीता ११-५४।

एवम् ಏವಮ್ (अव्य०) 1. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. "एवं मया नियमितश्च्यवनादिवाक्यैः कोपानलश्च परशुश्च पुनर्यथैतौ" म० वी० ३-१५। 2. ಅಹುದು, ಹಾಗೆಯೇ, ಅದೇ ಸರಿ. "एवं यदात्थ भगवन्नामृष्टं नः परैः पदम्" कुमा० २-३१। 3. ನಿಶ್ಚಯ. "एवमेतत्, कः सन्देहः"। 4. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. "एवं कुर्मः"। 5. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "अग्निरेवं विप्रः"। 6. ವಾಕ್ಯಪೂರಣ. 7. ನಿಜವಾಗಿಯೂ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೂ.

एष ಏಷ (पु०) 1. ಪರಿಯುವಿಕೆ, ಚಲಿಸುವಿಕೆ, 2. ಗಮನ, ಹೋಗುವಿಕೆ. 3. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ. इष (गतौ) इषु (इच्छायाम्) वा "घञ्" (३-३-१८)।

एषक ಏಷಕ (वि०) 1. ಸರಿಯುವ, ಚಲಿಸುವ. 2. ಹೋಗುವವನು. इष (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛಿಸುವ. इषु (इच्छायाम्) "ण्वुल्"।

एषण ಏಷಣ (पु०) 1. ಲೋಹದ ಬಾಣ. एषते शत्रुहृदयम्। "एषणश्चायसे शरे" वैज०। (न०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ, ಬಯಸುವಿಕೆ. इषु (इच्छायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಹೋಗುವಿಕೆ, ನಡೆಯುವಿಕೆ. इष (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०)–णा–ಣಾ. 4. ಅನ್ವೇಷಣೆ, ಹುಡುಕುವಿಕೆ. भावे "युच्" (वा० ३-३-१०७)। 5. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ. "कुमारी मुसली वंश्या गड्डची कट्टकैषणा" वैज०। –णी–ಣೀ. 6. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ತಕ್ಕಡಿ.

एषणिका ಏಷಣಿಕಾ (स्त्री०) ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ತಕ್ಕಡಿ.

एषणीय ಏಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ, ಆಸೆಪಡಬಹುದಾದ. इषु (इच्छायाम्) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। "जायापती लौकिकमेषणीयमार्द्राक्षतारोपणमन्वभूताम्" कुमा० ७-८८। 2. ಹೋಗಬೇಕಾದ, ಸೇರಬೇಕಾದ, ತಲುಪಬೇಕಾದ. इष (गतौ) "अनीयर्"। "तव्यः" (३-१-९६)। **एषितव्यम्** ಏಷಿತವ್ಯಮ್.

एषितृ ಏಷಿತೃ (वि०) "एषक" ಪದದ ಅರ್ಥ. इष (गतौ) इषु (इच्छायाम्) वा "तृच्" (३-१-१३३)।

एषिन् ಏಷಿನ್ (वि०) 1. "एषक" ಪದದ ಅರ್ಥ. इषु (इच्छायाम् गतौ वा) "णिनिः" (३-१-१३४)। "शैशवेऽभ्यस्तविद्यानां यौवने विषयैषिणाम्" रघु० १-६। 2. ತಲುಪುವ, ಹೊಂದುವ, ಸೇರುವ. इष (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

एषिषा ಏಷಿಷಿಷಾ (स्त्री०) 1. ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ತಲುಪಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. इष (गतौ) +सन् "अः" (३-३-१०२)।

एषिषु ಏಷಿಷಿಷು (वि०) 1. ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 2. ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ತಲುಪಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. इष (गतौ) + सन्, "उः" (३-२-१६८)।

एष्टव्य ಏಷ್ಟವ್ಯ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. इषु (इच्छायाम्) कर्म० "तव्यः" (३-१-९६)। "एष्टव्या बहवः पुत्राः यद्येकोऽपि गयां व्रजेत्" मत्स्यपु०।

एष्टि ಏಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. आ+इषु (इच्छायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

एष्य ಏಷ್ಯ (न०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆ. (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. इषु (इच्छायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ತಲುಪಲ್ಪಡುವ, ಸೇರಲ್ಪಡುವ. 4. ವೈದ್ಯಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 5. ಮುಂದೆ ಬರಬಹುದಾದ, ಮುಂದೆ ಒದಗಬಹುದಾದ, ಭವಿಷ್ಯತ್‌ಕಾಲದ.

एष्यत् ಏಷ್ಯತ್ (वि०) ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನ, ಮುಂದೆ ಒದಗಬಹುದಾದ. इष (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "हरत्यघं सम्प्रति हेतुरेष्यतः" माघ० १-२६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **एष्यन्ती** ಏಷ್ಯನ್ತೀ.

इति "ए" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ऐ

ऐ ಐ ಇದು ಕಂಠ ಮತ್ತು ತಾಲುಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿವೃತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಸ್ವರವರ್ಣ. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ. ಈ ವರ್ಣವು ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು.

ऐ ಐ (पु०) 1. ದಿಕ್ಕು. 2. ಹಸ್ತ, ಕೈ. 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 4. ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ, ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ. 5. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. "ऐकारो दिङ्मुखे हस्ते हरेऽद्रिशिखरे त्वचि" नानार्थर०। (अव्य०) 6. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. 7. ಸ್ಮೃತಿ, ನೆನಪು. 8. ಸಂಬೋಧನೆ. "ऐ शब्दो दृश्यते हूतौ स्मृत्यामन्त्रणयोरपि" मेदि०।

ऐकऋष्ठ्य ಐಕಕಂಠ್ಯ (न०) ಸಮಾನಾಭಿಪ್ರಾಯ, ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ (ಒಂದೇ ವಿಧ) ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ऐकध्यम् ಐಕಧ್ಯಮ್ (अव्य०) ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ, ಒಂದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. एक+धा "ध्यमुञ्" (५-३-४४)।

ऐकपत्य ಐಕಪತ್ಯ (न०) 1. ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವ, ದೇಶಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಒಬ್ಬನೇ ರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆ. एकपतेर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अप्रतिद्वन्द्वतां युद्धे ऐकपत्यं च देहिनाम्" भाग० ७-३-३७। (वि०) 2. ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿರುವ. एकपतौ भवम् — एकपति "ण्यः" (४-१-८५)।

ऐकपदिक ಐಕಪದಿಕ (वि०) 1. ಒಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಒಂದು ಪದದಲ್ಲಿರುವ. एकस्मिन् पदे भवः। 2. ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ. एकस्मिन् पदे स्थाने भवः। 3. ಒಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾ(ನಾ)ದ. एकपद "ठञ्" (५-१-१०१)।

ऐकपद्य ಐಕಪದ್ಯ (न०) ಒಂದೇ ಪದವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅನೇಕ ಪದಗಳು ಸಮಾಸವೊಂದಿರುವಿಕೆ. ऐकपदस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

ऐकमत्य ಐಕಮತ್ಯ (न०) ಸಮಾನವಾದ ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಏಕ ವಿಧವಾದ ಸಮ್ಮತಿ, ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. एकं समानं मतमभिप्रायः, तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "ऐकमत्यं हि नो राजन् सर्वेषामेव लक्षये" भा० वन० ७-१२।

ऐकराज्य ಐಕರಾಜ್ಯ (न०) ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವ, ಏಕಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯ, ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಒಬ್ಬನೇ ರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆ. एको राट्, एकराजो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

ऐकरूप्य ಐಕರೂಪ್ಯ (न०) ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ.

ऐकशतिक ಐಕಶತಿಕ (वि०) ಒಂದು ಶತಮಾನವಿರುವ, ಒಂದು ನೂರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. एकशतमस्यास्ति— "ठञ्" (५-२-११८)।

ऐकशफ ಐಕಶಫ (वि०) ಒಂದು ಗೊರಸುಳ್ಳ (ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ) ಪ್ರಾಣಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ (ಕ್ಷೀರ ಮೊದಲಾದುದು). एकशफस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अनिर्दशाया गोःक्षीरमौष्ट्रमैकशफं तथा" मनु० ५-८।

ऐकश्रुत्य ಐಕಶ್ರುತ್ಯ (न०) 1. ಒಂದೇ ಸ್ವರ, ಉದಾತ್ತಾನುದಾತ್ತಸ್ವರಿತಗಳ ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ, ಎಲ್ಲಾ ಸ್ವರಗಳೂ ಒಂದೇ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. "उदात्तानुदात्तस्वरितानां परः सन्निकर्षः ऐकश्रुत्यम्" आश्व० श्रौ० सू० १-२-१। 2. ವೈವಿಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಒಂದೇ ರಾಗ, ಒಂದೇ ಧ್ವನಿ. एका श्रुतिर्यत्र, तस्य भावः "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

ऐकसहस्रिक ಐಕಸಹಸ್ರಿಕ (वि०) ಒಂದು ಸಾವಿರವುಳ್ಳ. एकसहस्रमस्यास्ति "ठञ्" (५-२-११८)।

ऐकागारिक ಐಕಾಗಾರಿಕ (वि०) ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. एकमसहायमगारं प्रयोजनमस्य "इकट्" (५-१-११३)। निपा०। ಕಳ್ಳನು ತನ್ನ ಕಳ್ಳತನವು ಮತ್ತಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಿರಲು (ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮನೆಗಳಿಲ್ಲದ) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಮತ್ತು ಅಸಹಾಯವಾದ ಮನೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "ऐकागारिकवद्भूमौ दूराज्जग्मुरदर्शनम्" माघ० ११-१११।

ऐकाग्र्य ಐಕಾಗ್ರ್ಯ (न०) ಏಕಾಗ್ರತೆ, ಚಿತ್ತವನ್ನು ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. एकाग्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

ऐकात्म्य ಐಕಾತ್ಮ್ಯ (न०) 1. ಐಕ್ಯ, ಒಂದಾಗಿರುವಿಕೆ. एक एवात्मा यस्य, तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಜೀವಾತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ಒಂದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರು ಒಂದೇ ಆಗಿರುವಿಕೆ. "तथैकात्म्यानुभावानां विकल्परहितः स्वयम्" भाग० ६-८-३२। 3. ಅಭೇದ. "ऐकात्म्यं वासुदेवस्य प्रोक्तवानर्जुनस्य च" भा० आदि० २-२३१।

ऐकाधिकरण्य ಐಕಾಧಿಕರಣ್ಯ (न०) 1. ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಸಮಾನವಾದ (ಒಂದೇ) ಆಧಾರದಲ್ಲಿರುವುದು.

2. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. एकं समानमधिकरणं यस्य। एकाधिकरणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "साध्येन हेतोरैकाधिकरण्यं व्याप्तिरुच्यते" भाषाप०।

ऐकान्तिक ಐಕಾಂತಿಕ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದ. अवश्यं भावी "ठञ्" (५-१-८०)। 2. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ, ಭರವಸೆಯಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। —की—कं०. "बहुषु अभियोगकारणेषु सत्सु सचिवव्यसनमभियुञ्जानस्य शत्रुमभियोक्तुः नैकान्तिकी सिद्धिर्भवति" मुद्रा० ४।

ऐकान्त्य ಐಕಾಂತ್ಯ (न०) 1. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಏಕಾಂತವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. एकान्तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

ऐकार्थ्य ಐಕಾರ್ಥ್ಯ (न०) 1. ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. एकार्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "बीजवन्तो मुखाद्यर्था विप्रकीर्णा यथायथम्। ऐकार्थ्यमुपनीयन्ते यत्र निर्वहणं हि तत्" दशरू०। 2. ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ.

ऐकाहिक ಐಕಾಹಿಕ (पु०) 1. ಒಂದು ದಿವಸ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. एकाहमधीष्टः सत्कृत्य व्यापारितः "ठञ्" (५-१-८०)। 2. ಒಂದು ದಿವಸ ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇವಕ. एकाहं भृतः "ठञ्" (५-१-८०)। 3. ಒಂದು ದಿವಸ ಬಂದ ಜ್ವರ. एकाहं भूतः "ठञ्" (५-१-८०)। 4. ಒಂದು ದಿವಸ ನಡೆಯಲಿರುವ ಉತ್ಸವ (ಮೊದಲಾದುದು). एकाहं भावी "ठञ्" (५-१-८०)।

ऐकाहिकी ಐಕಾಹಿಕೀ (स्त्री०) ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಯಾಗದ ದಕ್ಷಿಣೆ. एकाहसाध्ययागः एकाहः तस्य दक्षिणा "ठञ्" (५-१-९५)। "ङीप्" (४-१-१५)।

ऐक्य ಐಕ್ಯ (न०) 1. ಏಕತ್ವ, ಒಂದಾಗಿರುವಿಕೆ. एकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಅಭೇದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "अन्यावतारपरिकल्पनकेलिलोभादैक्यं निनाय निजमंशमिवान्यनिष्ठम्" याद० २३-६०। 3. ಐಕಮತ್ಯ, ಸೌಹಾರ್ದ, ಸ್ನೇಹ. "तेषां द्वयोर्द्वयोरैक्यं बिभिदे न कदाचन। यथा वायुविभावस्वोर्यथा चन्द्रसमुद्रयोः" रघु० १०-८२।

ऐक्यस्थल ಐಕ್ಯಸ್ಥಲ (न०) (ವೀರಶೈವಮತದಲ್ಲಿ) ಜೀವ ಶಿವರ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಕಡೆಯ ಸ್ಥಲ, ಸಾಧನೆಯ ಷಟ್‌ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದಾದ ಸೋಪಾನ. ऐक्यस्य शिवजीवयोः सायुज्यस्य स्थलम्। ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ಶಿವನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನು. ಶಿವೈಕ್ಯವೇ ಪರಮೋಚ್ಚ ಧ್ಯೇಯವು. ಲಿಂಗವು ಪರಶಿವನ ಪ್ರತೀಕ. ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ "ಅಂಗ" ವೆಂದೂ ಶಿವನಿಗೆ "ಲಿಂಗ" ವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಶಿವ-ಜೀವಸಾಯುಜ್ಯಕ್ಕೆ ಲಿಂಗಾಂಗ ಯೋಗವೆನ್ನುವರು.

ವೀರಶೈವ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಆರು ಹಂತಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವಕ್ಕೆ ಷಟ್‌ಸ್ಥಲಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. (1) भक्तस्थलम्, (2) महेशस्थलम्, (3) प्रसादिस्थलम्, (4) प्राणलिङ्गिस्थलम्, (5) शरणस्थलम् ಮತ್ತು (6) ऐक्यस्थलम् ಇವು ಷಟ್‌ಸ್ಥಲಗಳು. ಸಾಧಕನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ಥಲಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡು ಕೊನೆಯದಾದ ಈ ಸೋಪಾನದಲ್ಲಿ ಶಿವೈಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "**ऐक्यस्थलम्**" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದೇ ಲಿಂಗಾಂಗ ಸಾಮರಸ್ಯವು.

ऐक्षव ಐಕ್ಷವ (वि०) ಇಕ್ಷುವಿನ (ಕಬ್ಬಿನ) ವಿಕಾರವಾದ ಬೆಲ್ಲ ಮೊದಲಾದುದು, ಕಬ್ಬಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ ಕಾಕಂಬಿ ಬೆಲ್ಲ ಸಕ್ಕರೆ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಬೂರಾಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದುವು. इक्षोर्विकारः "अण्" (४-३-१३६)।

ऐक्षुक ಐಕ್ಷುಕ (वि०) ಕಬ್ಬಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಕಬ್ಬಿಗೆ ತಕ್ಕುದಾದ (ಭೂಮಿ). इक्षौ साधुः "ठञ्" (४-४-१०३)।

ऐक्षुभारिक ಐಕ್ಷುಭಾರಿಕ (वि०) 1. ಕಬ್ಬಿನ ಹೊರೆಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು. 2. —ಹೊರುವವನು. 3. —ಹೊತ್ತು ತರುವವನು. इक्षुभारं हरति वहति आवहति वा "ठञ्" (५-१-५०)।

ऐक्ष्वाक ಐಕ್ಷ್ವಾಕ (पु०) 1. ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ದೊರೆ. इक्ष्वाकोर्गोत्रापत्यम् "अञ्" (४-१-१६६)। बहुषु "लुक्" (२-४-६२)। "इक्ष्वाकूणां दुरापेऽर्थे त्वदधीना हि सिद्धयः" रघु० १-७२। 2. ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ದೇಶದ ದೊರೆ. इक्ष्वाकूणां राजा "अञ्" (४-१-१६६)। (वि०) 3. ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರಾಜನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

ऐङ्गुद ಐಂಗುದ (न०) ಇಂಗುದೀಫಲ, ಹಿಪ್ಪೆಕಾಯಿ. इङ्गुदाः फलम् "अण्" (४-३-१६४)।

ऐच्छिक ಐಚ್ಛಿಕ (वि०) ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಇತರರ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಪಡದೆ ತನ್ನ ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ. इच्छया निर्वृत्तः "ठञ्" (५-१-७९)।

ऐड(ल)विड(ल) ಐಡ(ಲ)ವಿಡ(ಲ) (पु०) ಇಡವಿಡೆಯ ಮಗ, ಕುಬೇರ. इड(ल)विडा(ला) या अपत्यम् "अण्" (४-१-११३)। डलयोरभेदः।

ऐण ಐಣ (वि०) ಜಿಂಕೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದುದು. एणस्य अवयवो विकारो वा "अञ्" (४-३-१५४)। "ऐणरौरववाराहशाशैर्मांसै-र्यथाक्रमम्" याज्ञ० १-२५९।

ऐणेय ಐಣೇಯ (वि०) ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ (ಚರ್ಮ, ಮಾಂಸ ಮುಂತಾದುದು). एण्या अवयवो विकारो वा "ढञ्" (४-३-१५९)।

ऐतरेय ಐತರೇಯ (पु०) ಇತರನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಮಗ. इतरस्यर्षेरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)।

ऐतरेयब्राह्मण ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ (न०) ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎರಡು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಐತರೇಯಋಷಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ 40 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಇವು ಎಂಟು ಪಂಚಿಕೆಗಳಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಾಗವು ಸೋಮಯಾಗವಿಷಯಕವಾದುದು. ಮೊದಲನೆಯ 16 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮವೆಂಬ ಸೋಮಯಾಗವೂ, ಮುಂದಿನ 2 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ 360 ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಗವಾಮಯನವೂ, ಅನಂತರದ 6 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ 12 ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಯಾಗವೂ, ಆಮೇಲೆ 8 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳೂ, ಉಳಿದ 8 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಮಹೋತ್ಸವ ಮತ್ತು ರಾಜಪುರೋಹಿತನ ಅಧಿಕಾರಗಳೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ऐतरेयारण्यक ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕ (न०) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಋಗ್ವೇದದ ಒಂದು (ಆರಣ್ಯಕ) ಭಾಗ.

ऐतरेयोपनिषद् ಐತರೇಯೋಪನಿಷದ್ (स्त्री०) ಐತರೇಯಮಹರ್ಷಿಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು. **-भाष्यम् -ಭಾಷ್ಯಮ್.** ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಭಾಷ್ಯ ರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

ऐतरेयिन् ಐತರೇಯಿನ್ (पु०) ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು.

ऐतिहासिक ಐತಿಹಾಸಿಕ (वि०) ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ಬಂದ, ಚಾರಿತ್ರವಾದ, ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಥೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಮಹಾಪುರುಷರ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ. इतिहासः पुरावृत्तम्, तत आगतः "ठक्" (५-३-७४)।

ऐतिह्य ಐತಿಹ್ಯ (न०) ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಉಪದೇಶ. इति ह पारम्पर्योपदेशः स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಹಿಮರಾದ ತಪಸ್ವಿಯೊಬ್ಬರು ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವರು" ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವದಿಂದಲೂ ಕಿವಿಯಿಂದ ಕಿವಿಗೆ ಬಂದ ಮಾತು ಐತಿಹ್ಯವೆನಿಸುವುದು.

ऐदम्पर्य ಐದಂಪರ್ಯ (न०) ಉದ್ದೇಶ, ತಾತ್ಪರ್ಯ, ಮುಖ್ಯವಿಷಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. इदम्परस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "इदं त्वैदम्पर्यं यदुत नृपतेर्नर्मसचिवः सुतादानान्मित्रं भवतु स भवान्नन्दन इति" मालती० २-७।

ऐदंयुगीन ಐದಂಯುಗೀನ (वि०) ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಿರುವ, ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾಗಿರುವ. इदंयुगे साधु "खञ्" (४-४-११)।

ऐन्दव ಐಂದವ (पु०) 1. ಚಾಂದ್ರಮಾಸ. इन्दोरयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ऐन्दवास्तिथयस्तद्वत् संक्रान्त्या सौर उच्यते" सू० सि०। 2. ಚಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಮೃಗಶೀರ್ಷನಕ್ಷತ್ರ. इन्द्वदेवता अस्य। (न०) 3. ಚಾಂದ್ರಾಯಣವ್ರತ. "संकरापात्रकृत्यासु मासं शोधनमैन्दवम्" मनु० ११-१२५। 4. ಇಂದುದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು. (वि०) 5. ಚಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. "दलयति परिशुष्यत्-प्रौढतालीविपाण्डुस्तिमिरनिकरमुद्यन्नैन्दवः प्राक्प्रकाशः" मालती० ८-१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-वी -वि०.**

ऐन्द्र ಐಂದ್ರ (पु०) 1. ಇಂದ್ರನ ಮಗ — (1) ಅರ್ಜುನ. (2) ವಾಲಿ. (3) ಜಯಂತ. इन्द्रस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। (न०) 2. ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು. 3. ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ. इन्द्रो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। (वि०) 4. ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. इन्द्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "महीतलस्पर्शन-मात्रमिन्नमूर्द्धं हि राज्यं पदमैन्द्रमाहुः" रघु० २-५०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **ऐन्द्री ಐಂದ್ರೀ.** 1. ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ದಿಕ್ಕು, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. "अयमैन्द्रीमुखं पश्य रक्तश्चुम्बति चन्द्रमाः" चन्द्रा०। 2. ಶಚೀದೇವಿ. 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 4. ಯಾಲಕ್ಕಿ.

ऐन्द्रजालिक ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ (वि०) ಮಾಯಾವಿ, ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಯಕ್ಷಿಣಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. इन्द्रजालेन जीवति "ठक्" (४-४-१२)। "काञ्चनमाले, उज्जयिनीतः आगत इत्यस्ति मे तस्मिन्नैन्द्रजालिके पक्षपातः" रत्ना० ४।

ऐन्द्रनील ಐಂದ್ರನೀಲ (वि॰) ಇಂದ್ರನೀಲಸಂಬಂಧವಾದ, ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ.

ऐन्द्रलुप्तिक ಐಂದ್ರಲುಪ್ತಿಕ (न॰) 1, ಬಟ್ಟತಲೆ. (वि॰) 2. ಖಲ್ವಾಟ, ಬಟ್ಟತಲೆಯುಮನು. इन्द्रलुप्तेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)। तदस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

ऐन्द्राग्न ಐಂದ್ರಾಗ್ನ (वि॰) ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. इन्द्राग्नी देवतेऽस्य "अण्" (४-२-२४)।

ऐन्द्रापौष्ण ಐಂದ್ರಾಪೌಷ್ಣ (वि॰) ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಪೂಷ ದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. इन्द्रश्च पूषा च देवतेऽस्य "अण्" (४-२-२४)। "आनङ्" (६-३-२६)।

ऐन्द्रामारुत ಐಂದ್ರಾಮಾರುತ (वि॰) ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮರುತ್ ದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. इन्द्रश्च मरुतश्च देवता अस्य "अण्" (४-२-२४)। "आनङ्" (६-३-२६)।

ऐन्द्रि ಐಂದ್ರಿ (पु॰) 1. ಇಂದ್ರನ ಮಗ — (1) ಜಯಂತ, (2) ಅರ್ಜುನ, (3) ವಾಲಿ. 2. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. इन्द्रस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "ऐन्द्रिः किल नखैस्तस्या विददार स्तनौ द्विजः" रघु॰ १२-२२।

ऐन्द्रियक ಐಂದ್ರಿಯಕ (वि॰) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. इन्द्रियेण निर्वृत्तम् "वुञ्" (४-२-८०)। "प्रत्यक्षं स्यादैन्द्रियकमप्रत्यक्षमतीन्द्रियम्" अम॰।

ऐर ಐರ (वि॰)1. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. 2. ಜಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. इरायां भूमौ जले वा भवः "अण्" (४-३-५३)।

ऐरावण ಐರಾವಣ (पु॰) 1. ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಆನೆ. इरा सुरा वनमुदकं यत्र इरावणम्। तत्र भवः "अण्" (४-३-५३)। इरया वणते शब्दायते इति इरावणः समुद्रः। तत्र भवः "अण्" (४-३-५३) इति वा। 2. ಒಂದು ಸರ್ಪ.

ऐरावत ಐರಾವತ (पु॰) 1. ಇಂದ್ರನ ಆನೆ. इरा जलं भूम्नाऽस्त्यत्र "मतुप्" (५-२-९४)। इरावान् समुद्रः। तत्र भवः "अण्" (४-३-५३)। "प्रावृषेण्यं पयोवाहं विद्युदैरावतावि व" रघु॰ १-३६। 2. ಒಂದು ದಿಗ್ಗಜ, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಆನೆ. 3. ಒಂದು ಸರ್ಪ. 4. ಇರಾವಂತನ ಮಗ. 5. ಗಜನಿಂಬೆ ಗಿಡ. 6. ಹೇರಳೆ ಗಿಡ. (न॰) 7. ನೆಟ್ಟಗೂ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಇರುವ ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು. इरावति मेघे भवः "अण्" (४-३-५३)। मेदि॰ (स्त्री॰) **-ती -वी॰.** 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. 2. ಐರಾವತ ದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. 3. ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿರುವ "ರಾವಿ" ಯೆಂಬ ಒಂದು ನದಿ.

ऐरेय ಐರೇಯ (न॰) ಮದ್ಯ, ಸುರೆ, ಹೆಂಡ.

ऐल ಐಲ (पु॰) ಇಳೆಯ ಮಗ, ಪುರೂರವಸ್ಸು. इलाया अपत्यम् "अण्" (४-१-११३)।

ऐलबिल ಐಲಬಿಲ (पु॰) ಕುಬೇರ, ಇಲಬಿಲೆಯ ಮಗ. इलबिलाया अपत्यम् "अण्" (४-१-११३)। "अवलम्बितैलबिलपाणिपल्लवः श्रयति स्म मेघमिव मेघवाहनः" माघ॰ १३-१८।

ऐलेय ಐಲೇಯ (पु॰) ಕುಜಗ್ರಹ, ಇಳೆಯ ಮಗ, ಭೂಮಿಯ ಮಗ. इलाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

ऐश ಐಶ (वि॰)1. ಶಿವಸಂಬಂಧವಾದ. ईशस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अथ नयनसमुत्थं ज्योतिरत्रेरिव द्यौः सुरसरिदिव तेजो वह्निनिष्ठ्यूतमैशम्" रघु॰ २-७५। 2, ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **ऐशी ಐಶೀ.**

ऐशान ಐಶಾನ (वि॰)1. ಶಿವನ ಸಂಬಂಧವಾದ. ईशानस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಈಶಾನದಿಕ್ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಉತ್ತರಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **ऐशानी ಐಶಾನೀ.**

ऐशि ಐಶಿ (पु॰)1. ಈಶ್ವರನ ಮಗ, ಷಣ್ಮುಖ. ईशस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "महेशकण्ठोरगदन्तपङ्क्ति तदङ्कगः शैशवमौग्ध्यमैशिः" कुमा॰ ११-४५। 2. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ.

ऐश्वर ಐಶ್ವರ(वि॰)1. ಈಶ್ವರಸಂಬಂಧವಾದ. ईश्वरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "विद्धि चात्तबलमोजसा हरेरैश्वरं धनुरभाजि यत्त्वया" रघु॰ ११-७६। 2. ಈಶ್ವರನಿಂದ ಬಂದ, ಈಶ್ವರನಿಂದ ಉಂಟಾದ. 3. ಯಜಮಾನನಿಂದ ಬಂದ, ಯಜಮಾನನಿಂದ ಉಂಟಾದ. ईश्वरादागतः "अण्" (४-३-७४)। 4. ಯಜಮಾನನ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-री -०ी.** (स्त्री॰) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

ऐश्वर्य ಐಶ್ವರ್ಯ (न॰) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಪಾರಮ್ಯ. 2. ಪ್ರಭುತ್ವ, ಪರಮಾಧಿಕಾರ. ईश्वरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "एकैश्वर्ये स्थितोऽपि प्रणतबहुफले यः

स्वयं कृत्तिवासा:" माल० १-१। 2. संपत्तु, भाग्य, धन, हण. "मूर्च्छन्त्यमी विकारा: प्रायेणैश्वर्यमत्तेषु" शाकु० ५-१८। 3. अणिमादि एंटु विध सिद्धिगळु, अमानुष शक्ति.

ऐश्वर्यवत् ಐಶ್ವರ್ಯವತ್ (वि०) 1. संपद्युक्त, हण वंत, धनिक. ऐश्वर्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. परमाधिकारवुळ्ळ. 3. अणिमादि अष्टसिद्धिगळिंद कूडिद. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

ऐषमस् ಐಷಮಸ್ (अव्य०) ई वर्ष, वर्तमान वर्ष, ईग नडेयुत्तिरुव वर्ष. इदम् "समसण्" (५-३-२२)।

ऐषमस्तन ಐಷಮಸ್ತನ (वि०) ई वर्षदल्लिरुव, ई वर्षदल्लि उंटाद. ऐषमस् भव: वा "टघु:" (४-२-१०५)। पक्षे "त्यप्" (४-२-१०४)। **ऐषमस्त्य: ಐಷಮಸ್ತ್ಯ:.**

ऐषीक ಐಷೀಕ (न०) 1. जोंडिनिंद तयारिसल्पट्ट ऒंदु अस्त्र. 2. महाभारतद सौप्तिकपर्वद ऒंदु अवांतरपर्व.

ऐषुकारि ಐಷುಕಾರಿ (पु०) इषुकारन मग, बाण गळन्नु तयारिसुववन मग. इषुकारस्य अपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

ऐषुकारिभक्त ಐಷುಕಾರಿಭಕ್ತ (पु०) ऐषुकारिगळु वासमाडुव देश. ऐषुकारिणां विषयो देश: "भक्तल्" (४-२-५४)।

ऐष्टिक ಐಷ್ಟಿಕ (वि०) 1. इष्टिसंबंधवाद, यागक्के संबंधिसिद (व्याख्यान). इष्टेर्व्याख्यानो ग्रन्थ: "ठञ्" (४-३-६८)। 2. यागक्के योग्यवाद. इष्टौ साधु: "ठक्" (४-४-१०२)। 3. यागक्के समर्थनाद. इष्टयै प्रभवति "ठञ्" (५-१-१०१)।

ऐहलौकिक ಐಹಲೌಕಿಕ (वि०) 1. इहलोकदल्लि उंटाद, ई लोकक्के संबंधिसिद. इहलोके भव: "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। उभयपदवृद्धि: (७-३-२०)।

ऐहिक ಐಹಿಕ (वि०) इल्लि उंटाद, ई स्थळदल्लिरुव, ई लोकदल्लिरुव. इह भव: "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। "क्वचिद्द्रुमवदैहिकार्थेषु गृहेषु रंस्यन् यथा वानर: सुतदारवत्सलो व्यवायक्षण:" भाग० ५-१४-३२।

इति "ऐ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ओ

ओ ಓ वर्णमालेयल्लि इदु कंठ मत्तु ओष्ठ स्थानगळल्लि आभ्यंतर विवृत प्रयत्नदिंद हुट्टुव ऒंदु दीर्घस्वरवर्ण. उदात्तानुदात्तस्वरितगळेंब भेदगळिंद मूरु विधवाद इदु अनुनासिक मत्तु अननुनासिकगळेंब भेदगळिंद ऒट्टु आरु विध वागुवुदु. इदरंतेयें प्लुतस्वरवू आरु विध.

ओ ಓ (पु०) 1. ब्रह्म. "ओकारस्तु भवेद्ब्रह्मा" एका०। 2. संबोधने. 3. आह्वान, करे. 4. स्मरण, स्मृति, नेनपु. 5. दये तोरिसुविके. "ओ सम्बोधन आह्वाने स्मरणे चानुकम्पने" मेदि०।

ओक ಓಕ (पु०) 1. मने, गृह. 2. आश्रयस्थान, रक्षणेय जाग. 3. पक्षि, हक्कि. 4. शूद्र, वृषल. उच (समवाये) "क:" (३-१-१३५)। निपा० (७-३-६४)। "ओक: शकुन्तवृषलौ" सि० कौ०।

ओकस् ಓಕಸ್ (न०) 1. गृह, मने. 2. आश्रय स्थान, रक्षणेय जाग. उच (समवाये) "असुन्" (उ० ४-१८८)।

ओकण (णि) ಓಕಣ (ಣಿ) (पु०) 1. तिगणि. 2. हेनु, कूरे.

ओकुल ಓಕುಲ (पु०) अर्ध हुरियल्पट्ट गोधि. "ओकुलस्तु गुरुर्वृष्यो मधुरो बलकारक:। रक्तपित्तापह: स्निग्धो हृद्यो मदविवर्धन:" राजनि०।

ओकोदनी ಓಕೋದನೀ (स्त्री०) 1. हेनु, कूरे. 2. तिगणि. ओक: आश्रयस्थानमदनं भक्ष्यं यस्या:।

ओघ ಓಘ (पु०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. आ+उह्यतेऽनेन—वह् (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "अघौघविध्वंसविधौ पटीयसीर्नंतेन मूर्ध्ना हरिरग्रहीदपः" माघ० १-१८। 2. ಜಲಪ್ರವಾಹ, ನೀರಿನ ವೇಗ. "पुनरोघेन हि युज्यते नदी" कुमा० ४-४४। 3. ಪರಂ ಪರೆ. 4. ದ್ರುತನೃತ್ಯ. 5. ಉಪದೇಶ, ಬೋಧನೆ. "ओघो वेगे जलस्य च। वृन्दे परम्परायां च द्रुतनृत्योपदेशयोः" मेदि०।

ओङ्कार ಓಂಕಾರ (पु०) 1. "ಓಮ್" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ, ಪ್ರಣವ. [ಪ್ರಣವವು ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ, ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದು.] "ओङ्कारं पूर्वमुच्चार्य पश्चाद्वेदमधीयते" स्मृतिः। 2. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. [ಪ್ರಣವದ ಜಪದಿಂದ ತದ್ವಾಚ್ಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಭಾವನೆ ಯುಂಟಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವುದರಿಂದ "ಓಂ" ಕಾರವು ಪರಬ್ರಹ್ಮ.] ಮತ್ತು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ. 3. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 4. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. "ओमित्युक्तवतोऽथ शार्ङ्गिण इति व्याहृत्य वाचं नभः" माघ० १-७५। 5. ಅನುಮತಿ, ಅಪ್ಪಣೆ. 6. ಅಪಾಕೃತಿ, ನಿರಾಕರಣೆ. मेदि०।

ओज ಓಜ (पु०)1. ಅಯುಗ್ಮ, ವಿಷಮ, ಬೆಸ; 1, 3, 5, 7, 9 ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಮೇಷಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ 1, 3, 5, 7, 9, 11 ಈ ಬೆಸರಾಶಿಗಳು.

ओजस् ಓಜಸ್ (न०) 1. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. उज (आर्जवे)"असुन्" बलोपश्च (उ० ४-१९२)। 2. ಶರೀರ ಬಲ, ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "ओजसापि खलु नूनमनूनं नासहायमुपयाति जयश्रीः" किरा० ९-३३। 3. ಚೈತನ್ಯ, ಪ್ರಾಣಬಲ, ಧಾತುವಿನ ತೇಜಸ್ಸು. 4. ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ, ಒತ್ತಾಸೆ. "ओजो दीप्तावविष्टम्भे प्रकाशबलयोरपि" मेदि०। 5. (ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಸಮಾಸಬಾಹುಳ್ಯ, ದೊಡ್ಡ ಸಮಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯ ಗುಣ. "ओजः समासभूयस्त्वमेतद्गद्यस्य जीवितम्" काव्या० १-८०। 6. (ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) 1, 3, 5, 7, 9, 11 ಈ ಬೆಸರಾಶಿಗಳು. 7. ವೀರ್ಯವತ್ತಾದ ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆ, ಜೋರಾದ ವಾಕ್ಸರಣಿ, ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರಗಳಿಂದಲೂ ನಿರಂತರವಾದ ರೇಫಸಹಿತ ವರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ ವರ್ಗಗಳ 1, 2 ನೆಯ, 3, 4 ನೆಯ, 1, 3 ನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳ ನಿರಂತರವಾದ ಜೋಡಣೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. 8. ಜಲ, ನೀರು.

ओजसीन ಓಜಸೀನ (वि०) ಬಲಿಷ್ಠವಾದ, ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ओजस् "खः" (४-४-१३०)। "यत्" (४-४-१३०)। **ओजस्यम् ಓಜಸ್ಯಮ್**.

ओजस्वत् ಓಜಸ್ವತ್ (वि०) ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. ओजोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

ओजस्विन् ಓಜಸ್ವಿನ್ (वि०) 1. ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. ओजोऽस्यास्ति "विनिः" (५-२-१२१)। "आकृष्टदेवासुरसांपरायैरोजस्विनां शस्त्रभृतामुदन्तैः" याद० २३-४६। 2. ಸಮಾಸಭೂಯಿಷ್ಠವಾದ, ದೀರ್ಘ ಸಮಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "ओजस्विवर्णोज्ज्वलवृत्तशालिनः प्रसादिनोऽनुज्झितगोत्रसंविदः" माघ० १२-३५। 3. ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ, ಹೊಳೆಯುವ.

ओजिष्ठ ಓಜಿಷ್ಠ (वि०)1. ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ಬಹಳ ಶಕ್ತಿವಂತನಾದ. अतिशयेन ओजस्वी "इष्ठन्" (५-३-५५)।

ओड्र ಓಡ್ರ (पु०) 1. ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ. 2. ಉತ್ಕಲ ದೇಶ, ಈಗಿನ ಒರಿಸ್ಸಾ ದೇಶ. (पु०ब०व०) 3. ಉತ್ಕಲ ದೇಶನಿವಾಸಿಗಳು. "पौण्ड्रकाश्चोड्रद्रविडाः काम्बोजा यवनाः शकाः" मनु० १०-४४। (न०) 4. ಜಪಾಕುಸುಮ, ದಾಸವಾಳದ ಹೂವು. "ओड्राः पुंभूम्नि नीवृति। ओड्रस्तु तरुभेदे स्यात्" मेदि०।

ओड्रदेश ಓಡ್ರದೇಶ (पु०) ಒರಿಸ್ಸಾ ದೇಶ.

ओड्रपुष्प ಓಡ್ರಪುಷ್ಪ (न०) ಜಪಾಕುಸುಮ, ದಾಸವಾಳದ ಹೂವು.

ओण्–अपनयने (भ्वा० पर० सक० से०) ओणति। ओणाञ्चकार। ओणिता। ओणीत्। 1. ಸಾಗಿಸು, ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಿ. 2. ತೆಗೆದು ಹಾಕು, ತೆಗೆದು ಬಿಡು. 3. ಹೋಗಲಾಡಿಸು, ತೀರಿಸು. 4. ಸರಿಸು, ದೂರ ಮಾಡು.

ओणि ಓಣಿ (स्त्री० द्विव०) 1. ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗ. ओण् (अपनयने) "इन्" (उ० ४-११७)। (वि०)2. ಸಾಗಿಸುವ, ಒಯ್ಯುವ. 3. ತೆಗೆದುಹಾಕುವ. 4. ನಿವಾರಿಸುವ, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

ओत ಓತ (न०) 1. ಹಾಸುದಾರ, ಬಟ್ಟೆ ನೇಯಲು ಹಾಕುವ ಉದ್ದದ ದಾರ. (त्रि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ದಾರದಿಂದ ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + वेञ् (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)।

ओतप्रोत ಓತಪ್ರೋತ (वि०) 1. ಹಾಸುಹೊಕ್ಕು ಹಾಕಿ ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಉದ್ದವಾಗಿ ಮತ್ತು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ದಾರ ಎಳೆದು ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 2. ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ, ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ.

ओतु ಓತು (पुंस्त्री०) 1. ಬಿಡಾಲ, ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. अवति गृहमाखुभ्यः—अव (रक्षणे) "तुन्" (उ० १-६९)। "ऊठ्" (६-४-२०)। 2. ನೇಯ್ಗೆಯ ಹಾಸುದಾರ. आ + वेञ् (तन्तुसन्ताने) "तुन्"।

ओदन ಓದನ (पुंन०) 1. ಅನ್ನ. उनत्ति—उन्दी (क्लेदने) "युच्" (उ० २-७७)। दध्योदनम्, गुडौदनम्। "गुडौदनं पायसं च हविष्यं क्षीरषाष्टिकम्। दध्योदनं हविश्चूर्णं मांसं चित्रान्नमेव च" याज्ञ० १-३०४। 2. ಮೋಘ, ಮೋಡ. (स्त्री०) **ओदनी** ಓದನೀ. 3. ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ.

ओदनपाकी ಓದನಪಾಕೀ (स्त्री०) ನೀಲಿಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. ओदनस्य पाक इव पाको यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)।

ओदनपाणिनीय ಓದನಪಾಣಿನೀಯ (न०) ಅನ್ನ (ಊಟ)ಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪಾಣಿನಿಯ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು, ಊಟದ ಆಸೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವನು. ओदनार्थं पाणिनीयः।

ओदनीय ಓದನೀಯ (वि०) ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. ओदन वा "छः" (५-१-४)। पक्षे "यत्"। **ओदन्यः** ಓದನ್ಯಃ.

ओद्म ಓದ್ಮ (पु०) ನೆನೆಸುವುದು, ಒದ್ದೆಮಾಡುವುದು. उन्दी (क्लेदने) "मनिन्" (उ० ४-१४४)। नलोपो गुणश्च निपा० (६-४-२९)।

ओम् ಓಮ್ (न०) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. अ ಕಾರ उ ಕಾರ म ಕಾರಗಳು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕ. "तत्ते पदं संग्रहेण ब्रवीमि ओमित्येतत्" कठ०। "ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन्। यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिम्" गीता ८-१३। मद्वाचकं व्याहरन् वाच्यं मामनुस्मरन् इति श्रीरामानुजभाष्यम्। ब्रह्मणः अभिधानभूतं ओंकारं व्याहरन् तदर्थभूतं मां ईश्वरम् अनुस्मरन् इति श्रीशङ्करभाष्यम्। (अव्य०) 2. ಪ್ರಣವ. अवति—अव (रक्षणे) "मन्" (उ० १-१३९)। टिलोपश्च। "ऊठ्" (६-४-२०)। ಈ ಪ್ರಣವಾಕ್ಷರವು (अकारोकारमकारवर्णत्रयात्मकः) अ ಕಾರ उ ಕಾರ ಮತ್ತು म ಕಾರ ಈ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. "अकारो विष्णुरुद्दिष्टः उकारस्तु महेश्वरः। मकारेणोच्यते ब्रह्मा प्रणवेन त्रयो मताः" ಈ ರೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣುಮಹೇಶ್ವರರು ಪ್ರಣವಾಕ್ಷರವಾಚ್ಯರೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "अकारं चाप्युकारं च मकारं च प्रजापतिः। वेदत्रयान्निरदुहत् भूर्भुवःस्वरिति त्रिधा" मनु० २-७६। ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರಣವವು ಮೂರು ವೇದಗಳಿಂದಲೂ ಉದ್ಧೃತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಣವಾಕ್ಷರವು ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳು "अकारार्थो विष्णुर्जगदुदयरक्षाप्रलयकृन्मकारार्थो जीवस्तदुपकरणं वैष्णवमिदम्। उकारोऽनन्याहं नियमयति संबन्धमनमोः त्रयीसारस्त्र्यात्मा प्रणव इममर्थं समदिशत्"। "अकारो विष्णुरुद्दिष्टो मकारो जीववाचकः। तयोस्तु नित्यसंबन्ध उकारेण प्रकीर्तितः" ಎಂಬ ವಚನಗಳಿಂದ ವೇದತ್ರಯಸಾರಭೂತವಾದ ಪ್ರಣವವು ಶೇಷನಾದ ಜೀವನಿಗೂ ಶೇಷಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಇರುವ ನಿತ್ಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ. 3. ಮತ್ತು ಈ ಓಮ್ ಕಾರವು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸೂಚಕವಾಗುವುದು. (1) ಸ್ವೀಕಾರ, ಅಂಗೀಕಾರ, ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. "ओमित्युक्तवतोऽथ शार्ङ्गिण इति व्याहृत्य वाचं नभः" माघ० १-७५। (2) ಅನುಮತಿ. (3) ಪ್ರಾರಂಭ. "एष तावदोंकारः सकलराक्षससंहारनिगमाध्ययनस्य" म० वी० १। (4) ಶುಭ, ಮಂಗಳ. 5. ಅಪಾಕೃತಿ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವಿಕೆ, ತೆಗೆದುಹಾಕುವಿಕೆ. "ओमुपक्रमे। प्रणवे चाभ्युपगमे चापाकृतौ च मङ्गले" मेदि०। "ओंकारः स्यादनुमतौ परमात्मन्युपक्रमे" नानार्थर०।

ओमन् ಓಮನ್ (पु०) 1. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವುದು. 2. ದಯೆ, ಕರುಣೆ. अव (रक्षणे) "मनिन्" (उ० ४-१८४)। 3. ಮಿತ್ರ, ಸ್ನೇಹಿತ, ಗೆಳೆಯ.

ओमन्वत् ಓಮನ್ವತ್ (वि०) 1. ರಕ್ಷಣೆಯುಳ್ಳ, ಸಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳ. ओमा विद्यतेऽस्य "मतुप्" (५-२-९४)।

ओल ಓಲ (पु०) 1. ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ. ओनत्ति— आ+उन्दी (क्लेदने) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। (वि०) 2. ತೇವವಾದ, ಒದ್ದೆಯಾದ. "आर्द्रसूरणयोरोलः" त्रिकाण्ड०।

ओलडि—उत्क्षेपे (वा चुरा० उभ० सक० से०) ओलण्डयति, –ते। औललण्डत्, –त। पक्षे ओलण्डति इत्यादि. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು.

ओलण्डित ಓಲಂಡಿತ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ओलडि (उत्क्षेपे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रभुस्तं दैत्यसिद्धीनां प्रसूतकिल-किञ्चितम्। ओलण्डितमिवापश्यदुग्रं समरताण्डवम्" याद० १६-६४।

ओल्ल ಓಲ್ಲ (पु०) 1. ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ. (वि०) 2. ತೇವ ವಾದ, ಒದ್ದೆಯಾದ. "ओल्लस्तु शूरणे पुंसि स्यादार्द्रे वाच्यलिङ्गकः" मेदि०।

ओष ಓಷ (पु०) 1. ದಹಿಸುವಿಕೆ, ಸುಡುವುದು. उष (दाहे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉರಿತ, ಉರಿಯುವುದು. 3. (गाय मोदलादुवुगळ) ಉರಿತ. 4. ಸೀದುಹೋಗುವಿಕೆ.

ओषण ಓಷಣ (पु०) 1. ಕಟುರಸ, ಕಾರ. उष (दाहे) कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. "ओष" पदद अर्थ. उष भावे "ल्यट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಸುಡುವ, ದಹಿಸುವ. उष कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ಉರಿಯಿಸುವ. 5. ಸುಡಿಸುವ, ದಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ. उष+णिच् कर्तृ० "ल्युः"। 6. ಸೀಯಿಸುವ. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **-णा** **-ಣಾ.** (स्त्री०) **-णी** **-ಣೀ.** 7. ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು.

ओषणीय ಓಷಣೀಯ (वि०) 1. ಸುಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಸುಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸುಡಬೇಕಾದ. उष (दाहे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **ओषितव्यम्** **ಓಷಿತವ್ಯಮ್.**

ओषत् ಓಷತ್ (वि०) 1. ಸುಡುತ್ತಿರುವ, ದಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ. उष (दाहे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **ओषन्ती** **ಓಷಂತೀ.**

ओषधि (धी) ಓಷಧಿ(ಧೀ) (स्त्री०) ಫಲಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಒಣಗುವ ಗಿಡ ಬಳ್ಳಿ ಮೊಲಾದುವು. ओषः धीयतेऽत्र—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "अथौषधीनामधिपस्य वृद्धौ तिथौ च जामित्रगुणान्वितायाम्" कुमा० ७-१। ಓಷಧಿಯು ಸ್ಥಾವರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಸ್ಥಾವರವು (1) ವನಸ್ಪತಿ, (2) ವೃಕ್ಷ, (3) ಲತೆ ಮತ್ತು (4) ಓಷಧಿ ಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ: (1) ಪುಷ್ಪಿಸದೆ ಫಲಿಸುವುದು ವನಸ್ಪತಿ. ಆಲ, ಅರಳಿ, ಅತ್ತಿ ಮುಂತಾದುವು. (2) ಪುಷ್ಪಿಸಿ ಫಲಿಸುವುದು ವೃಕ್ಷ. ಮಾವು, ಬೇಲ, ತೆಂಗು, ಬೇವು, ಹುಣಸೆ ಮುಂತಾದುವು. (3) ಹಬ್ಬುವ ಕುಡಿ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಲತೆ. ದ್ರಾಕ್ಷಿ, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಜಾಜಿ ಮುಂತಾದುವು. (4) ಫಲಿಸಿ ಫಲ ಕೊಟ್ಟೊಡನೆ ಒಣಗು ವುದು ಓಷಧಿಗಳು. ಕುಂಬಳ, ಪಡವಲ, ಸೌತೆ, ಬತ್ತದ ಪೈರು ಮುಂತಾದುವು. "ओषध्यः फलपाकान्ताः बहुपुष्प-फलोपगाः। अपुष्पाः फलवन्तो ये ते वनस्पतयः स्मृताः। पुष्पिणः फलिनश्चैव वृक्षास्तूभयतः स्मृताः। गुच्छगुल्मं तु विविधं तथैव तृणजातयः। बीजकाण्डरुहाण्येव प्रताना वल्लय एव च" मनु० १-४६-४८।

ओषधिगर्भ ಓಷಧಿಗರ್ಭ, **-नाथ-ನಾಥ** (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. ओषधीनां गर्भः उत्पत्तिर्यस्मात् ओषधीनां नाथो वा। ಬಾಳೆ, ಬತ್ತದ ಪೈರು ಮೊದಲಾದ ಓಷಧಿಗಳು ಚಂದ್ರಕಿರಣ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಸೂರ್ಯ. ಮಳೆಯ ಮೂಲಕ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಓಷಧಿಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

ओषधिज ಓಷಧಿಜ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. ओषधिभ्यो जायते—जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९८)। (वि०) 2. ಓಷಧಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. "ज्वलयतौषधिजेन कृशानुना" किरा० ५-१४।

ओषधिपति ಓಷಧಿಪತಿ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. ओषधीनां पतिः। ಚಂದ್ರಕಿರಣಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಓಷಧಿಗಳು ಪುಷ್ಟಿ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಸೋಮ ಲತೆ. 4. ವೈದ್ಯ. "अमृतद्रवैर्विदधदब्जदृशामपमार्ग-मोषधिपतिः स्म करैः" माघ० ९-३६।

ओषधिप्रस्थ ಓಷಧಿಪ್ರಸ್ಥ (पु०) ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ. ओषधि-युक्तं प्रस्थमत्र। "इत्योषधिप्रस्थविलासिनीनां शृण्वन् कथाः श्रोत्रसुखास्त्रिनेत्रः" कुमा० ७-६९।

ओषधीश ಓಷಧೀಶ (पु०) ಚಂದ್ರ. ओषधीनामीशः। ["ओषधिनाथ" पदद्दल्लि नोडि.]

ओषयत् ಓಷಯತ್ (वि०) 1. ಸುಡಿಸುತ್ತಿರುವ. उष (दाहे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉರಿಯಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** **-ಯಂತೀ.**

ओषयितव्य ಓಷಯಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸುಡಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಸುಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಸುಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. उष (दाहे) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)।

ओषित ಓಷಿತ (न०) 1. ಸುಡಿಸುವುದು. 2. ಉರಿಯಿಸುವುದು. उष (दाहे) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

(वि०) 3. सुडिसल्पट्ट. 4. उरियिसल्पट्ट, उष+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

ओषिषिषा ओषिषिषा (स्त्री०) सुडलु इच्छे, दहिसलु अपेक्षे. उष (दाहे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

ओषिषिषु ओषिषिषु (वि०) सुडलु इच्छेयुळ्ळ, दहिसलु अपेक्षेयुळ्ळ. उष (दाहे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

ओष्ठ ओष्ठ (पु०) तुटि. उष्यते उष्णाहारेण — उष (दाहे) "थन्" (उ० २-४)। "ततोऽनुकुर्याद्विशदस्य तस्य ताम्रौष्ठपर्यस्तरुचः स्मितस्य" कुमा० १-४४। अधरोष्ठः उत्तरोष्ठः इत्यादि. **-ष्ठी** -ष्ठ्री०. तॊंडॆगिड. तॊंडॆहण्णन्नु तुटिगळिगॆ उपमानवागि वर्णिसुवुदु वाडिकॆ.

ओष्ठक ओष्ठक (पु०) 1. तुटि. ओष्ठ स्वार्थे "कः"। (वि०) 2. तुटिय रक्षणॆ शृंगार मॊदलादुवुगळल्लि आसक्तनाद. ओष्ठ "कन्" (५-२-६६)।

ओष्ठ्य ओष्ठ्य (पु०) 1. तुटियल्लि हुट्टुव वर्ण, तुटिय साहाय्यदिंद उच्चरिसल्पडुव अक्षर. ओष्ठे भवः "यत्" (५-१-६)। उ, प, फ, ब, भ, म मत्तु उपध्मानीय (ः) गळु ओष्ठ्यस्थानगळल्लि हुट्टुवुवु. "उपूपध्मानीयानामोष्ठौ"।

ओष्ण ओष्ण (वि०) स्वल्प बिसियागिरुव, बॆच्चगिरुव. आ ईषदुष्णम्।

ओहार ओहार (पु०) कूर्म, आमॆ. "कूर्मः कच्छप ओहारः पञ्चगूढश्चतुर्गतिः" वैज०।

इति "ओ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

औ

औ औ इदु वर्णमालॆयल्लि विवृत प्रयत्नदिंद कंठ मत्तु ओष्ठ्यस्थानगळल्लि हुट्टुव ऒंदु स्वरवर्ण. उदात्त, अनुदात्त मत्तु स्वरितगळिंदु मूरु भेदगळुळ्ळ इदु पुनः अनुनासिक मत्तु अननुनासिक भेदगळिंद ऒट्टु आरु विधवागुवुदु.

औ औ (पु०)1. विष्णु. 2. अनंत, आदिशेष. 3. ध्वनि, शब्द. (स्त्री०) 4. भूमि. "ओऔशब्दौ तु हॊहॊव सम्बुद्ध्याह्वानयोर्मतौ। विधातरि क्रमाद्विष्णावोमौ शब्दावनव्ययौ" हेम०। (अव्य०) 5. आह्वान, करॆ. 6. संबोधनॆ. "ओशब्दः कथितो हूतौ तथा सम्बोधनेऽपि च। स्त्री तु विश्वम्भरायां स्यात्पुमांस्तु निस्वने स्मृतः" मेदि०।

औक्थिक औक्थिक (वि०) उक्थवॆंब सामद भागवन्नु अध्ययन माडुव अथवा ज्ञातिलिदिरुव. उक्थमधीते वेद वा "ठक्" (४-२-६०)।

औक्थिक्य औक्थिक्य (न०) औक्थिकर संप्रदाय, औक्थिकर धर्म मत्तु आम्नाय. औक्थिकानां धर्मः आम्नायो वा "ष्यञ्" (४-३-१२९)।

औक्ष औक्ष (वि०) वृषभसंबंधवाद, ऎत्तुगळिंद उंटाद. उक्षणामिदम् "अण्" (४-३-१२०)। अनपत्ये निपा० (६-४-१७३)।

औक्षक औक्षक (न०) वृषभगळ समूह, ऎत्तुगळ गुंपु. उक्षणां समूहः "वुञ्" (४-२-३९)। "रोमन्थमन्थरचलद्गुरुसास्नमासांचक्रे निमीलदलसेक्षण-मौक्षकेण" माघ० ५-६२।

औक्षण औक्षण (पु०) ऎत्तिन संतति, वृषभद वंशदल्लि हुट्टिद करु. उक्षणोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)।

औग्रसेनि औग्रसेनि (पु०) उग्रसेनन मगॆ, कंस. उग्रसेनस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

औग्रच ಔಗ್ರ್ಯ (ನ೦) ಕ್ರೂರತನ, ಕ್ರೌರ್ಯ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. उग्रस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। ಇದು 32 ವಿಧ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು. "निर्वेदावेग-दैन्यश्रममदजडता औग्रयमोहो विबोध:....." सा० द० ३-१४१।

औचित्य ಔಚಿತ್ಯ (ನ೦) ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಕರವಾಗಿರುವಿಕೆ. उचितस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। यलोप: (६-४-१५०)। **औचिती ಔಚಿತೀ.** "सामर्थ्यमौचिती देश: कालो व्यक्ति: स्वरादय:" वाक्यप०।

औजसिक ಔಜಸಿಕ (ವಿ೦) ಶೂರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. ओजसा वर्तते "ठक्" (४-४-२७)।

औजस्य ಔಜಸ್ಯ (ನ೦) 1. ಓಜಸ್ಸು, ತೇಜಸ್ಸು. ओजस् स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। 2. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ. "दौर्गत्यादेरनौजस्यं दैन्यं मलिनतादिकृत्" सा० द० ३-१४५।

औज्ज्वल्य ಔಜ್ಜ್ವಲ್ಯ (ನ೦) ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ, ಹೊಳಪು. उज्ज्वलस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

औडव ಔಡವ (ವಿ೦) ನಕ್ಷತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. उडूनामिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

औडुप ಔಡುಪ (ವಿ೦) 1. ಚಂದ್ರನಿಂದ ಉಂಟಾದ. 2. ದೋಣಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. उडुपेन चन्द्रेण प्लवेन वा निर्वृत्तम् "अञ्" (४-२-७५)।

औडुपिक ಔಡುಪಿಕ (ವಿ೦) 1. ದೋಣಿಯಿಂದ (ನದಿಯನ್ನು) ದಾಟುವ. उडुपेन तरति "ठक्" (४-४-५)। 2. ದೋಣಿಯ ಮೂಲಕ ಒಯ್ಯುವ, ದೋಣಿಯಿಂದ ಸಾಗಿಸುವ. उडुपेन हरति "ठक्" (४-४-१५)।

औत्कण्ठ्य ಔತ್ಕಂಠ್ಯ (ನ೦) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. 2. ಉತ್ಸುಕತೆ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಎದುರುನೋಡುವಿಕೆ, ತವಕಪಡುವಿಕೆ. उत्कण्ठस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

औत्कर्ष्य ಔತ್ಕರ್ಷ್ಯ (ನ೦) ಉತ್ಕರ್ಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. उत्कर्ष स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

औत्कृष्ट्य ಔತ್ಕೃಷ್ಟ್ಯ (ನ೦) ಉತ್ಕರ್ಷವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. उत्कृष्टस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

औत्तर ಔತ್ತರ (ವಿ೦) 1. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ. 2. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ, ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. उत्तर "अण्" (४-३-१२०)।

औत्तरपथिक ಔತ್ತರಪಥಿಕ (ವಿ೦) 1. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋಗುವ. उत्तरपथेनाहृतं गच्छति वा "ठञ्" (५-१-७७)।

औत्तराधर्य ಔತ್ತರಾಧರ್ಯ (ನ೦) ಮೇಲು ಕೀಳುಭಾವ, ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಕೆಳಗಡೆ ಇರುವಿಕೆ. उत्तराधरयोर्भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "संघे चानौत्तराधर्ये" (३-३-४२)।

औत्तराह ಔತ್ತರಾಹ (ವಿ೦) 1. ಮುಂದಿನ ದಿವಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಮುಂದಿನ ದಿವಸದ. उत्तराह "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಬಂದ, ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. उत्तर "आहञ्" (वा० ८-३-१०१)।

औत्तरेय ಔತ್ತರೇಯ (ಪು೦) ಉತ್ತರೆಯ ಮಗ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತು. उत्तराया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

औत्तानपादि ಔತ್ತಾನಪಾದಿ (ಪು೦) ಉತ್ತಾನಪಾದರಾಯನ ಮಗ, ಧ್ರುವಕುಮಾರ. उत्तानपादस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "ध्रुव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

औत्पत्तिक ಔತ್ಪತ್ತಿಕ (ವಿ೦) ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಸಹಜವಾದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. उत्पत्त्या निर्वृत्त: "ठक्" (४-२-८०)।

औत्पात ಔತ್ಪಾತ (ವಿ೦) ಉತ್ಪಾತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಗ್ರಂಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ. उत्पातस्य व्याख्यान: औत्पातो ग्रन्थ: "अण्" (४-३-६६)।

औत्पातिक ಔತ್ಪಾತಿಕ (ವಿ೦) ಉತ್ಪಾತದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಧೂಮಕೇತು ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಶುಭಾಶುಭಫಲಗಳು). उत्पाते भवम् "ठक्" (४-३-६७)। "औत्पातिकं मेघ इवाश्मवर्षं महीपते: शासनमुज्जगार" रघु० १४-४३।

औत्पाव ಔತ್ಪಾದ (ವಿ೦) ಹುಟ್ಟು ಅಥವಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. उत्पादं वेत्त्यधीते वा "अण्" (४-२-५९)।

औत्स ಔತ್ಸ (ವಿ೦) ನೀರಿನ ಚಿಲುಮೆಯಲ್ಲಿರುವ, ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಊಟೆಯಲ್ಲಿರುವ. उत्से भव: "अञ्" (४-१-८६)।

औत्सङ्गिक ಔತ್ಸಂಗಿಕ (ವಿ೦) ತೊಡೆಯಿಂದ ಸಾಗಿಸುವ, ಮಡಿಲಿನಿಂದ ಒಯ್ಯುವ. उत्सङ्गेन हरति "ठक्" (४-४-१५)।

औत्सर्गिक ಔತ್ಸರ್ಗಿಕ (ವಿ೦) ಸಾಮಾನ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರ

ದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ. उत्सर्गं सामान्यविधिमर्हति "ठञ्" (५-१-६३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **औत्सर्गिकी** ಔತ್ಸರ್ಗಿಕೀ.

औत्सुक्य ಔತ್ಸುಕ್ಯ (ನ०) 1. ಉತ್ಸಾಹ, ಪ್ರಿಯವಾದುದನ್ನು ಬೇಗ ಹೊಂದುವುದರಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಕುತೂಹಲ. उत्सुकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "औत्सुक्येन कृतत्वरा सहभुवा व्यावर्तमाना ह्रिया तैस्तैर्बन्धुवधूजनस्य वचनैर्नीताभिमुख्यं पुनः" रत्ना० १-२। ಇದೊಂದು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವ. "औत्सुक्योन्मादशङ्काः स्मृतिमतिसहिता व्याधिसन्त्रासलज्जाः" सा० द० ३-१४१। "इष्टानवाप्तेरौत्सुक्यं कालक्षेपासहिष्णुता" सा० द० ३-१५९। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ. "औत्सुक्यनिवृत्त्यर्थं यथा क्रियासु प्रवर्तते लोकः। पुरुषस्य विमोक्षार्थं प्रवर्तते तद्वदव्यक्तम्" सां० का० ५८।

औदञ्चन ಔದಂಚನ (वि०) ಪೀಪಾಯಿನಲ್ಲಿರುವ, ನೀರು ಸೇದಲು ಅಥವಾ ನೀರನ್ನು ಒಯ್ಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ. उदच्यते उत्क्षिप्य ध्रियतेऽस्मिन् उदञ्चनो जलपात्रम्, तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

औदनिक ಔದನಿಕ (पु०) 1. ಅನ್ನದ ರಾಶಿ. ओदनानां समूहः "ठक्" (४-२-४७)। (वि०) 2. ಅನ್ನವನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಅನ್ನ ಬೇಯಿಸುವವನು, ಅಡಿಗೆಯವನು. ओदनं शिल्पंमस्य "ठक्" (४-४-५५)। 3. ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. ओदनभोजनं शीलमस्य "ठक्" (४-४-६१)। 4. ಅನ್ನವನ್ನು ಮಾರುವವನು. ओदनं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। 5. ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಹಿತವಾದ (ವ್ಯಂಜನ). ओदनभोजने साधु "ठञ्" (४-४-१०३)। 6. ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು ಹಿತವಾಗಿರುವ (ಮನುಷ್ಯ). ओदनभोजनं हितमस्मै "ठक्" (४-४-६५)।

औदन्वत ಔದನ್ವತ (वि०) ಸಮುದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. उदन्वत इदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **औदन्वती** ಔದನ್ವತೀ. "अन्तस्तन्वदिवारविन्दगहनान्यौदन्वतीनामपाम्" दशा०।

औदपान ಔದಪಾನ (वि०) 1. ನೀರಿನ ಬಾವಿ ಅಥವಾ ನೀರಿನ ಊಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಬಂದ (ತೆರಿಗೆ). उदपानादागतः "अण्" (४-३-७६)। 2. ಬಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಜಲಾಶಯದಲ್ಲಿರುವ. उदपान "अञ्" (४-१-८६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-पानी-**ಪಾನೀ.

औदयिक ಔದಯಿಕ (वि०) 1. ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. 2. ರಾಶಿಗಳ ಉದಯ (ಲಗ್ನ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. उदये लग्नकाले भवः "ठञ्" (४-३-११)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **औदयिकी** ಔದಯಿಕೀ.

औदर ಔದರ (वि०) ಉದರಸಂಬಂಧವಾದ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ, उदरस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "सिलं किमनलं भवेदनलमौदरं बाधितुं पयः प्रसूतिपूरकं किमु न धारकं सारसम्" वैराग्यपं०।

औदरिक ಔದರಿಕ (वि०) ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ, ತಿಂಡಿಪೋತ, ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬುವುದರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದವನು. उदरे प्रसितः "ठक्" (५-२-६७)। "सर्वत्रौदरिकस्याभ्यावहार्यमेव विषयः" विक्र० ३।

औदर्य ಔದರ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ. उदरे भवः "यत्" (५-१-६)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಗರ್ಭವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ. "स त्वयाराधितः शुक्लो वितन्वन्मामकं यशः। छेत्ता ते हृदयग्रन्थिमौदर्यो ब्रह्मभावनः" भाग० ३-२४-४।

औदश्वित ಔದಶ್ವಿತ (वि०) ಅರ್ಧಭಾಗ ನೀರು ಬೆರೆಸಿದ ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ, ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उदश्विति संस्कृतः "अण्" (४-२-१६)। वा "ठक्" (४-२-१९)। ठस्य "कः" (७-३-५१)। **औदश्वित्कः** ಔದಶ್ವಿತ್ಕಃ.

औदात्त्य ಔದಾತ್ತ್ಯ (न०) 1. ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿರುವಿಕೆ. उदात्तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "औदात्त्यं हि सर्वोत्कर्षेण वर्तनम्" दशरू०। 2. ಉದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ.

औदार्य ಔದಾರ್ಯ (न०) 1. ಉದಾರತೆ, ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸು, ಧಾರಾಳವಾದ ಮನಸ್ಸು. उदारस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ವಿನಯ, ಉತ್ತಮವಾದ ಶೀಲ, ಗಂಭೀರವಾದ ರೀತಿ. ಇದೊಂದು ನಾಯಿಕೆಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಗುಣ. "औदार्यं विनयः सदा" सा० द० ३-९७। 3. ನಾಯಕನ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "शोभा विलासो माधुर्यं गाम्भीर्यं स्थैर्यतेजसी। ललितौदार्यमित्यष्टौ सत्त्वजाः पौरुषा गुणाः" सा० द० ३-५०। 4. ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥಸಂಪತ್ತು, ಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥಪುಷ್ಟಿ. "स सौष्ठवौदार्यविशेषशालिनीं विनिश्चितार्थामिति वाचमाददे" किरा० १-३।

औदासीन्य ಔದಾಸೀನ್ಯ (ನ०)1. ಉದಾಸೀನತೆ, ಉಪೇಕ್ಷೆ, ತಾಟಸ್ಥ್ಯ. उदासीनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पर्याप्तोऽसि प्रजाः पातुमौदासीन्येन वर्तितुम्" रघु० १०-२५। 2. ಅಗೌರವ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ, ತಾತ್ಸಾರ. 3. ನಿರುತ್ಸಾಹ, ಜಡತೆ, ನಿರಾಸಕ್ತಿ.

औदास्य ಔದಾಸ್ಯ (ನ०) "औदासीन्य" ಪದದ ಅರ್ಥ. उदास्ते – उद्+आस (उपवेशने) "अच्" (३-१-१३४) उदासः। तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "औदास्य-संविदवलम्बितशून्यमुद्रामस्मिन् दृशोर्निपतितामवगम्य भैम्याः" नैष० ११-१०१।

औदीच्य ಔದೀಚ್ಯ (वि०) 1. ಉತ್ತರದೇಶದಿಂದ ಬಂದ. 2. ಉತ್ತರದೇಶದ ಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ.

औदुम्बर ಔದುಂಬರ (पु०) 1. ಯಮ. "औदुम्बरः श्राद्धदेवे रोगभेदे नपुंसकम्" मेदि०। 2. ಒಂದು ದೇಶ. ಪಾಂಡವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದರ ರಾಜಧಾನಿ ಕಚ್ಛೇಶ್ವರ. ಈಗ ಇದು ಕಚ್ಛ (Cutch) ದೇಶವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (पु० ब० व०)3. ಉದುಂಬರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. (न०) 4. ಒಂದು ವಿಧ ಕುಷ್ಠರೋಗ. 5. ಅತ್ತಿಮರದ ತುಂಡು. 6. ಅತ್ತಿಮರದ ರೆಂಬೆ, ಎಲೆ, ಹಣ್ಣು, ಅತ್ತಿಮರದ ಸಾಮಾನು ಮುಂತಾದುದು. उदुम्बरस्य विकारोऽवयवो वा "अण्" (४-३-१३५)। "औदुम्बराणि पुष्पाणि श्वेतवर्णं च वायसम्। मत्स्यपादं जले पश्येन्न नारी-हृदयस्थितम्"।

औद्धत्य ಔದ್ಧತ್ಯ (न०) ಅವಿನಯ, ಉದ್ದಟತನ, ಸೊಕ್ಕು, ಕೊಬ್ಬು. उद्धतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "असूयान्यगुणादीनामौद्धत्यादसहिष्णुता" सा० द० ३-१६६।

औद्वाहिक ಔದ್ವಾಹಿಕ (न०) ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉಡುಗೊರೆ. उद्वाहे उद्वाहकाले दीयते "ठक्" (५-१-९६)। "मैत्र्यमौद्वाहिकं चैव माधु-पर्किकमेव च" मनु० ९-२०६।

औधस ಔಧಸ (वि०) ಕೆಚ್ಚಲಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. ऊधस इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

औधस्य ಔಧಸ್ಯ (न०) ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಹಾಲು· ऊधसि भवम् "यत्" (४-३-५५)। "औधस्यमिच्छामि तवोपभोक्तुं षष्ठांशमुर्व्या इव रक्षितायाः" रघु० २-६६।

औन्नत्य ಔನ್ನತ್ಯ (न०) 1. ಎತ್ತರ. 2. ಭೂಮಟ್ಟದಿಂದ ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ ಇರುವ ಎತ್ತರ. उन्नतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

औन्मुख्य ಔನ್ಮುಖ್ಯ (न०) 1. ಎದುರು ನೋಡುವಿಕೆ, ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ, ಆಸೆಯಿಂದಿರುವಿಕೆ. 2. ತತ್ಪರನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದಿರುವಿಕೆ. 3. ಮುಖವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. उन्मुखस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

औपकर्णिक ಔಪಕರ್ಣಿಕ (वि०) ಪ್ರಾಯಃ ಕವಿಯಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಕವಿಯ ಹತ್ತಿರವಿರುವ. कर्णस्य समीपमुपकर्णम्। सामीप्येऽव्ययी०। उपकर्णं प्रायभवः "ठक्" (४-३-४०)। "यः स्वामी मम कान्तावानौपकर्णिकलोचनः" भट्टि० ४-२४।

औपगव ಔಪಗವ (पु०)1. ಗೋಪಾಲಕನ ಪುತ್ರ, ಗೊಲ್ಲನ ಮಗ. उपगतो गौरस्य उपगुर्गोपः। तस्यापत्यम् "अण्" (४-१-९२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–गवी** –ಗವೀ.

औपगवि ಔಪಗವಿ (पु०)1. ಉದ್ಧವ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಶಿಷ್ಯ. 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಗ. उपगतो गां गिरमित्युपगवो गीष्पतिः, तस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "क्षणमिव पुलिने यमस्वसुस्तां समुषित औपगविर्निशां ततोऽगात्" भाग० ३-४-२७।

औपग्रस्तिक ಔಪಗ್ರಸ್ತಿಕ (पु०) ಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ, ರಾಹು ಕೇತುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು. उपग्रस्तं ग्रासकालं भूतः "ठन्" (५-१-८०)।

औपचारिक ಔಪಚಾರಿಕ (पु०) 1. ಉಪಚಾರ, ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. उपचार स्वार्थे "ठक्" (५-४-३४)। (वि०) 2. ಲಾಕ್ಷಣಿಕ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ (ಪದ). उपचारः प्रयोजनमस्य "ठन्" (५-१-१०९)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–चारिकी** –ಚಾರಿಕೀ.

औपच्छन्दसिक ಔಪಚ್ಛಂದಸಿಕ (न०) ವೈತಾಳೀಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ವಿಷಮ (1, 3 ನೆಯ) ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ 6 ಮಾತ್ರೆಗಳು, ಸಮ (2, 4 ನೆಯ) ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ 8 ಮಾತ್ರೆಗಳೂ ಎಲ್ಲಾ ಪಾದಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ರ ಗಣ ಥ ಗಣಗಳೂ ಇರಬೇಕು. ಸಮಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರೆಗಳು ಕೇವಲ ಲಘು ರೂಪವಾಗಿಲ್ಲದೆ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಗುರುವರ್ಣಗಳಿಂದ

ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಎಲ್ಲಾ ಪಾದಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಸ್ಥಾನದ (2, 4, 6 ನೆಯ) ಮಾತ್ರೆಗಳು ಪರಾಶ್ರಿತವಾಗಿ (3, 5, 7 ನೆಯ ಮಾತ್ರೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ) ಇರಕೂಡದು. "षड्विषमेऽष्टौ समे कलास्ताश्च समे स्युर्नो निरन्तराः। न समाऽत्र पराश्रिता कला वैतालीयेऽन्ते रलौ गुरुः। पर्यन्तेर्यौ तथैव शेषमौपच्छन्दसिकं सुधीभिरुक्तम्" वृ० र०।

औपजानुक ಔಪಜಾನುಕ (वि०) ಪ್ರಾಯಃ ಮಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮಂಡಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. जानुनोः समीपमुपजानु। सामीप्येऽव्ययी०। उपजानु प्रायभवः "ठक्" (४-३-४०)। "सङ्ग्रामे सर्वकर्माणो पाणी यस्योपजानुकौ" भट्टि० ४-२५।

औपदेशिक ಔಪದೇಶಿಕ (वि०) 1. ಉಪದೇಶದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. उपदेशेन जीवति—"ठक्" (४-४-१२)। 2. ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಆದ್ಯೋಚ್ಚಾರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ.

औपधिक ಔಪಧಿಕ (पु०) ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ, ಕಪಟಿ, ವೇಷಧಾರಿ. ठक्. उपधिना जीवति "ठक्" (४-४-१२)।

औपधेय ಔಪಧೇಯ (न०) ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿ, ಚಕ್ರ. उपधीयते इत्युपधिः रथाङ्गम्, तदेव औपधेयम्—उपधि "ढञ्" (५-१-१३)।

औपनायनिक ಔಪನಾಯನಿಕ (वि०) ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ, ಉಪನಯನವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. उपनयनं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "एष प्रोक्तो द्विजातीनामौपनायनिको विधिः" मनु० २-६८।

औपनिषत्क ಔಪನಿಷತ್ಕ (वि०) ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರವಚನದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. उपनिषदा जीवति "ठक्" (४-४-१२)।

औपनिषद ಔಪನಿಷದ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. उपनिषदि भवः उपनिषदो व्याख्यानो वा "अण्" (४-३-७३)। (वि०) 3. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ವೇದಾನ್ತಸಂಬಂಧವಾದ. उपनिषत् ब्रह्मविद्या तस्या इदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" **औपनिषदी** ಔಪನಿಷದೀ. "एताश्चान्यांश्च सेवेत दीक्षा विप्रो वने वसन्। विविधाश्चौपनिषदीरात्मसंसिद्धये श्रुतीः" मनु० ६-२९। 4. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಅನುಯಾಯಿ, ವೇದಾನ್ತಿ. उपनिषदमधीते वेत्ति वा "अण्" (४-२-५९)।

औपनीविक ಔಪನೀವಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರಾಯಃ ನೀವಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ನಡುಕಟ್ಟಿನ ಹತ್ತಿರವಿರುವ. उपनीवि नीवीसमीपे प्रायभवः "ठक्" (४-३-४०)। "बद्धो दुर्बलरक्षार्थमसिर्येनौपनीविकः" भट्टि० ४-२६। 2. ನೀವಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹೆಂಗಸರ (ಸೊಂಟದ) ಸೀರೆಯಗಂಟಿನ ಹತ್ತಿರವಿರುವ. "औपनीविकमरुन्ध किल स्त्री वल्लभस्य करमात्मकराभ्याम्" माघ० १०-६०।

औपपत्तिक ಔಪಪತ್ತಿಕ (वि०)1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उपपत्त्या निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)। 2. ಯುಕ್ತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಸಿದ್ಧವಾದ. "औपपत्तिकमाहारं प्रयच्छस्वेति भारत" भा० अनु० ८७-२७।

औपपत्य ಔಪಪತ್ಯ (न०) ಉಪಪತಿಯೊಡನೆ ಸಂಭೋಗ. "जुगुप्सितं हि सर्वत्र औपपत्यं कुलस्त्रियाः" भाग० १०-२९-२६।

औपम्य ಔಪಮ್ಯ (न०) ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. उपमा स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ७-३-३१)। "प्राणा यथात्मनोऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा। आत्मौपम्येन भूतेषु दयां कुर्वन्ति साधवः" हितो० १-१२। "आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन। सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः" गीता ६-३२।

औपयिक ಔಪಯಿಕ (पुं०)1. ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ. उपाय स्वार्थे "ठक्" (५-४-३४)। "शिवमौपयिकं गरीयसीं फलनिष्पत्तिमदूषितायतिम्" किरा० २-३५। (वि०) 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಯುಕ್ತವಾದ. 3. ಉಪಾಯದಿಂದ ಬಂದ, ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ. "वृत्तमौपयिकं मन्ये भीष्मेण सह भारत" भा० आदि० २२३-१२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **औपयिकी** ಔಪಯಿಕೀ. "अचिरादुपकर्तुराचरेदथ वात्मौपयिकीमुपक्रियाम्" नैष० २-१४।

औपयौगिक ಔಪಯೌಗಿಕ (वि०) ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರುವ, ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಉಪಯೋಗವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. उपयोगः प्रयोजनं कारणमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "अथातः स्नेहौपयौगिकं चिकित्सितं व्याख्यास्यामः" सुश्रुत०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **—यौगिकी—**यौगिकी.

औपरिष्ट ಔಪರಿಷ್ಟ (वि०) ಮೇಲುಗಡೆ ಇರುವ, ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. उपरिष्टाद्भवः "अण्" (४-३-५३)।

औपरोधिक ಔಪರೋಧಿಕ (ವಿ॰) ತಡೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕಸಂಬಂಧವಾದ, ತಡೆಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. उपरोधः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)।

औपल ಔಪಲ (ವಿ॰) 1. ಶಿಲಾಮಯವಾದ, ಶಿಲೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उपलस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)। "यथा प्लवेनौपलेन निमज्जत्युदके तरन्। तथा निमज्जतोऽधस्तादज्ञौ दातृप्रतीच्छकौ" मनु॰ ४-१९४। 2. ಶಿಲಾಸಂಬಂಧವಾದ. शिलाया इदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಬಂದ ತೆರಿಗೆ, ಕಲ್ಲುಗಳ ಮಾರಾಟದಿಂದ ಬಂದ ಸುಂಕ. उपलादागतः "अण्" (४-३-७६)।

औपवस्त ಔಪವಸ್ತ (ನ॰) ಉಪವಾಸ, ಊಟಮಾಡದಿರು ವಿಕೆ. उप+वसु (स्तम्भे) भावे "कः" (३-३-११४)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। अनेकार्थत्वादभोजने वृत्तिः। "औपवस्तमेव कालान्तरे भोजनम्" आप॰ ध॰ २-१-५। "औपवस्तं तूपवासः" अम॰।

औपवस्त्र ಔಪವಸ್ತ್ರ (ನ॰) ಉಪವಾಸ. उपवसति—उप+वसु (स्तम्भे) "तृच्" (३-१-१३३)। उपवस्तुरिदं कर्म "अण्" (४-३-१२०)।

औपवास ಔಪವಾಸ (ವಿ॰) ಉಪವಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಉಪವಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. उपवासे उपवासकाले दीयते – उपवास "अण्" (५-१-१७)।

औपवासिक ಔಪವಾಸಿಕ (ವಿ॰) 1. ಉಪವಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ, ಉಪವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. उपवासे साधुः "ठञ्" (४-४-१०३)। 2. ಉಪವಾಸಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾದ, ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ. उपवासाय प्रभवति "ठञ्" (५-१-१०१)।

औपवास्य ಔಪವಾಸ್ಯ (ನ॰) ಉಪವಾಸ. उपवास स्वार्थे "ष्यञ्" (वा॰ ५-१-१२४)।

औपवाह्य ಔಪವಾಹ್ಯ (ಪು॰) ರಾಜನ ವಾಹನ (ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ ಮೊದಲಾದುದು). उपवाह्य स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "औपवाह्यमसौ मत्कमारुरुक्षति साम्प्रतम्" याद॰ १६-४२।

औपवेशिक ಔಪವೇಶಿಕ (ವಿ॰) ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು, ಒಬ್ಬನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತನಾಗಿ ಅವನಿಗಾಗಿ ಕುಳಿತು ತನ್ನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವುದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. उपवेशेन जीवति "ठक्" (४-४-१२)।

औपश्लेषिक ಔಪಶ್ಲೇಷಿಕ (ವಿ॰) 1. ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ, ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. उपश्लेषेण निर्वृत्तम् "ठक्" (४-२-८०)। कटे आस्ते। 2. ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ. गङ्गायां घोषः। ಇದೊಂದು ಆಧಾರದ ಭೇದ. ["आधार" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] स्त्रियां "ङीष्" **औपश्लेषिकी** ಔಪಶ್ಲೇಷಿಕೀ.

औपसर्गिक ಔಪಸರ್ಗಿಕ (ಪು॰) 1. ಸನ್ನಿಪಾತವ್ಯಾಧಿ. "कफोऽनुलोमवातेन यदि पित्तानुगो भवेत्। स्वेदशैत्यादिभिर्जुष्टस्तदा भवति मानवः। प्रतिलोमः पुनस्तेन स्वास्थ्यमायाति तत्क्षणात्। औपसर्गिक एवान्यः सन्निपात उदाहृतः"। (ವಿ॰) 2. ಉಪಸರ್ಗಸಂಬಂಧವಾದ, ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವ ವ್ಯಾಧಿ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಉಪದ್ರವಸಂಬಂಧವಾದ. ಪದೇ ಪದೇ ಪರಸ್ಪರ ಆಂಗಸ್ಪರ್ಶ, ಒಬ್ಬನ ಉಸಿರನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತು ಊಟಮಾಡುವುದು, ಒಂದೇ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗುವುದು, ಒಂದೇ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದು, ಒಬ್ಬ ಧರಿಸಿದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಡುವುದು, ಇವೇ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕುಷ್ಠ, ಜ್ವರ, ಶೋಭೆ (ಊತ) ಮುಂತಾದ ಔಪಸರ್ಗಿಕವ್ಯಾಧಿ (ಅಂಟುಜಾಡ್ಯ) ಗಳು ಬರುವುವು. प्रसङ्गाद्गात्रसंस्पर्शात् निःश्वासात् सहभोजनात्। सहशय्यासनाच्चापि वस्त्रमाल्यानुलेपनात्। कुष्ठं ज्वरश्च शोषश्च नेत्राभिष्यन्द एव च। औपसर्गिक रोगाश्च संक्रामन्ति नरान्नरम्" सुश्रुत॰ निदान॰ ५-३३, ३४। 3. प्र परा ಮುಂತಾದ ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

औपस्थान ಔಪಸ್ಥಾನ (ವಿ॰) ಉಪಾಸಕ, ಉಪಾಸನೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು. उपस्थानं शीलमस्य "णः" (४-४-६२)।

औपस्थानिक ಔಪಸ್ಥಾನಿಕ (ವಿ॰) ಸೇವೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. उपस्थानेन जीवति "ठक्" (४-४-१२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-स्थानिकी** **-ಸ್ಥಾನಿಕೀ**.

औपस्थिक ಔಪಸ್ಥಿಕ (ವಿ॰) ವ್ಯಭಿಚಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ, ಲೈಂಗಿಕವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುವ. उपस्थेन उपस्थव्यापारेण जीवति "ठक्" (४-४-१२)।

औपस्थ्य ಔಪಸ್ಥ್ಯ (ನ॰) ರತಿಸುಖ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗದ ಸೌಖ್ಯ. उपस्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "औपस्थ्यजैह्म्यकार्पण्यात् गृहपालायते जनः" भाग॰ ७-१५-१८।

औपहस्तिक ಔಪಹಸ್ತಿಕ (ವಿ೦) ಪ್ರತಿಗ್ರಹದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. उपहस्तेन जीवति "ठक्" (४-४-१२)।

औपहारिक ಔಪಹಾರಿಕ (ವಿ೦) ಉಪಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು. उपहारे साधु "ठक्" (४-४-१०२)।

औपाकरण ಔಪಾಕರಣ (ವಿ೦)1. ಉಪಾಕರ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ, ಸಂಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕ ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. उपाकरणस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। (ನ೦) 2. ಉಪಾಕರ್ಮ. उपाकरणमेव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "वैरमणो गुरुष्वष्टाक्य औपाकरण इति ह्याहः" आप० ध० १-३-१०-२।

औपाधिक ಔಪಾಧಿಕ (ವಿ೦) 1. ವಿಶೇಷಗುಣನಿಮಿತ್ತವಾದ, ವಿಶೇಷಗುಣದಿಂದುಂಟಾದ. उपाधिना निर्वृत्तः "ठक्" (४-२-८०)।

औपाधिकी ಔಪಾಧಿಕೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅನುಗತವಾದ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಕೇತವುಳ್ಳ ಸಂಜ್ಞೆ. ವಾರ್ತಾಹಾರಕತ್ವ ರೂಪವಾದ ಅನುಗತೋಪಾಧಿಯಿಂದ ದೂತನಲ್ಲಿ ವಾರ್ತಾಹಾರಕ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಔಪಾಧಿಕ.

औपाध्यायक ಔಪಾಧ್ಯಾಯಕ (ವಿ೦) ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಿಂದ ಬಂದ. उपाध्यायादागतः "वुञ्" (४-३-७७)।

औपानह्य ಔಪಾನಹ್ಯ (ವಿ೦) ಪಾದರಕ್ಷೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಲಕರಣೆ. उपानहे अयम् "ञ्यः" (५-१-१४)। औपानह्यो मुञ्जः। औपानह्यं चर्म।

औपासन ಔಪಾಸನ (ಪು೦) 1. ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಗ್ನಿ. उपास्यते प्रतिदिनमित्युपासनोऽग्निः स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (ನ೦) 2. ಗೃಹ್ಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ. 3. ಹವಿಸ್ಸು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹೋಮದ್ರವ್ಯ. (ವಿ೦) 4. ಔಪಾಸನಾಗ್ನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 5. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "वैता-नोपासनाः कार्याः क्रियाश्च श्रुतिचोदनात्" याज्ञ० ३-१७।

औम ಔಮ औमक ಔಮಕ (ವಿ೦) 1. ಅಗಸೆಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಗಸೆಗಿಡದ ಸಂಬಂಧವಾದ. उमाया विकारोऽवयवो वा — उमा वा "वुञ्" (४-३-१५८)। ಪಕ್ಷೆ "अण्" (४-३-१३४)। **औमम् ಔಮಮ್.**

औमिक ಔಮಿಕ (ವಿ೦) ಅಗಸೆಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಯೋಗ ಅಥವಾ ಉತ್ಪಾತ. उमाया निमित्तं संयोगः उत्पातो वा "ठक्" (५-१-३८)।

औमीन ಔಮೀನ (ನ೦) ಅಗಸೆಗಿಡವನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. उमानां भवनं क्षेत्रम् वा "खञ्" (५-२-१)। ಪಕ್ಷೆ "यत्" (५-२-४)। **उम्यम् ಉಮ್ಯಮ್.**

औरग ಔರಗ (ನ೦) 1. ಸರ್ಪದೇವತಾಕವಾದ ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ. उरगो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। (ವಿ೦)2. ಸರ್ಪಸಂಬಂಧವಾದ. उरगस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

औरभ्र ಔರಭ್ರ (ನ೦) 1. ಕುರಿಯ ತುಪ್ಪಟದಿಂದ ತಯಾರಾದ ಕಂಬಳಿ. 2. ಕುರಿಯ ಮಾಂಸ. (ವಿ೦)3. ಕುರಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. उरभ्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "औरभ्रेणाथ चतुरः शाकुनेनाथ पञ्च वै" मनु० ३-२६८।

औरभ्रक ಔರಭ್ರಕ (ವಿ೦) ಕುರಿಗಳ ಗುಂಪು, ಕುರಿಗಳ ಮಂದೆ. उरभ्राणां समूहः "वुञ्" (४-२-३९)।

औरभ्रिक ಔರಭ್ರಿಕ (ವಿ೦) ಕುರಿಯನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು, ಕುರಿಯನ್ನು ಸಾಕಿ ಮಾರುವುದರಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುವವನು. उरभ्रः पण्यमस्य "ठञ्" (४-४-५१)। "औरभ्रिको माहिषिकः परपूर्वापतिस्तथा" मनु० ३-१६६।

औरस ಔರಸ (ಪು೦) 1. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ, ಮದುವೆಯಾದ ಸವರ್ಣಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. उरसा निर्मितः "अण्" (४-४-९४)। "स्वक्षेत्रे संस्कृतायां तु स्वयमुत्पादयेद्धि यम्। तमौरसं विजानीयात्पुत्रं प्रथम-कल्पितम्" मनु० ९-१६६। ಪುತ್ರರು (1) **औरसः**, (2) क्षेत्रजः, (3) दत्तः, (4) कृत्रिमः, (5) गूढोत्पन्नः, (6) अपविद्धः, (7) कानीनः, (8) सहोढः, (9) क्रीतः, (10) पौनर्भवः, (11) स्वयंदत्तः ಮತ್ತು (12) शौद्रः ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ. ಮೊದಲನೆಯ ಆರು ಮಂದಿ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗ (ಪಾಲು) ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹರಾದ ಬಾಂಧವರು. ಉಳಿದ ಆರು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರು ಭಾಗ ಹೊಂದಲು ಅನರ್ಹರಾದ ಬಾಂಧವರು. "औरसः क्षेत्रजश्चैव दत्तः कृत्रिम एव च। गूढोत्पन्नोऽपविद्धश्च दायादा बान्धवाश्च षट्। कानीनश्च सहोढश्च क्रीतः पौनर्भवस्तथा। स्वयंदत्तश्च शौद्रश्च षडदायादबान्धवाः" मनु० ९-१५९, ६०। "इत्थं नागस्त्रिभुवनगुरोरौरसं मैथिलेयं लब्ध्वा बन्धुं तमपि च कुशः पञ्चमं तक्षकस्य" रघु० १६-८८। ಅಸವರ್ಣ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. "अजानन्नर्जुनश्चापि निहतं पुत्रमौरसम्"

भा० भीष्म० ९०-८५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **औरसी** ಔರಸೀ. (ವಿ०) 2. ತನ್ನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಎದೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ.

औरसिक ಔರಸಿಕ (ವಿ०) ವಕ್ಷಸ್ಸಿನಂತಿರುವ, ಎದೆಯ ಹಾಗಿರುವ. उर इव "ಠಕ್" (५-३-१०८)।

औरस्य ಔರಸ್ಯ (ವಿ०) ವಕ್ಷಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಎದೆಗೆ ಹಿತವಾದ. उरसे हितम् "यत्" (५-१-६)। स्वार्थे "अण्"।

और्ण ಔರ್ಣ (ವಿ०) ಕುರಿಯ ತುಪ್ಪಟದಿಂದ ತಯಾರಾದ ಕಂಬಳಿ ಮೊದಲಾದುದು. ऊर्णाया विकारः "अण्" (४-३-१३४)। वा "वुञ्" (४-३-१५८)। **और्णकम्** ಔರ್ಣಕಮ್.

और्णिक ಔರ್ಣಿಕ (ವಿ०) ಉಣ್ಣೆಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಯೋಗ ಅಥವಾ ಉತ್ಪಾತ. ऊर्णाया निमित्तं संयोगः उत्पातो वा "ठक्" (५-१-३८)।

और्ध्वकालिक ಔರ್ಧ್ವಕಾಲಿಕ (ವಿ०) ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ ಸಂಬಂಧವಾದ.

और्ध्वदेह ಔರ್ಧ್ವದೇಹ (ವಿ०) ಊರ್ಧ್ವದೇಹಸಂಬಂಧವಾದ. ऊर्ध्वदेहस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

और्ध्वदैहिक ಔರ್ಧ್ವದೈಹಿಕ (ವಿ०) ಊರ್ಧ್ವದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲು ನಡೆಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಕ್ರಿಯೆ, ಅಪರ ಕ್ರಿಯೆ. ऊर्ध्वदेहः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)।

और्व ಔರ್ವ (ಪು०) 1. ಭೃಗುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ऊरौ जातः "अण्" (४-३-२५)। च्यवनमहर्षिर्यया पत्न्याः ऊरुं भित्त्वा (ಹೊರಬಂದು) ಪುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು. "अनेनैव हि विख्यातो नाम्ना लोकेषु सत्तमः। स और्व इति विप्रर्षिरूरुं भित्त्वा व्यजायत" भा० आदि० १९५-८। [ಏವರಕ್ಕೆ "ऊरुज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. [ಔರ್ವನು ತನ್ನ ವಂಶದವರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದ ರಾಜರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಕುಪಿತನಾಗಿ ಹೊರಟಾಗ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ತನ್ನ ಕೋಪವನ್ನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿಡಲಾಗಿ ಅದು ಕುದುರೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಬಡಬಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆಯಿತು.] भा० आदि० १९६। (ವಿ०) 3. ಭೂಮಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 4. ತೊಡೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ.

और्वर ಔರ್ವರ (ವಿ०) ಭೂಮಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. उर्वराया अयम् "अण्" (४-३-१२०)। "किमपैति रजोभिरौर्वरैरवकीर्णस्य मणेर्महार्घता" माघ० १६-२७।

और्वशेय ಔರ್ವಶೇಯ (ಪು०) 1. ಊರ್ವಶಿಯ ಮಗ. 2. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. ऊर्वश्या अपत्यम् — "ढक्" (४-१-१२०)। [ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿಸಿದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

औलूक ಔಲೂಕ (ನ०) ಉಲೂಕಗಳ ಸಮೂಹ, ಗೂಬೆಗಳ ಗುಂಪು. उलूकानां समूहः "अञ्" (४-२-४५)।

औलूक्य ಔಲೂಕ್ಯ (ಪು०) 1. ಉಲೂಕನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಕಣಾದ ಮಹರ್ಷಿ. उलूकस्य गोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)। 2. ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನದ ಅನುಯಾಯಿ.

औलूक्यदर्शन ಔಲೂಕ್ಯದರ್ಶನ (ನ०) ವೈಶೇಷಿಕ ದರ್ಶನ.

औलूखल ಔಲೂಖಲ (ವಿ०) ಒರಳಿನಿಂದ ಬಂದ, ಒರಳಿನಲ್ಲಿ ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

औशनस ಔಶನಸ (ಪು०) 1. ಉಶನಸ್ಸಿನ ಮಗ, ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮಗ. 2. ಉಶನಸ್ಸಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. (ನ०) 3. ಉಶನಸ್ಸಿನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಉಪಪುರಾಣ. 4. ಉಶನಸ್ಸಿನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಸ್ಮೃತಿ. (ವಿ०) 5. ಉಶನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

औशीनर ಔಶೀನರ (ಪು०) ಉಶೀನರನಿಗೆ ಯಯಾತಿಯ ಮಗಳಾದ ಮಾಧವಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಶಿಬಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ. उशीनरस्यापत्यम् "अञ्" (४-१-८६)। (स्त्री०) **-री** -ರೀ. ಪುರೂರವಸ್ಸಿನ ಪತ್ನಿ. ವಿಷ್ಣು० २।

औशीर ಔಶೀರ (ನ०) 1. ಶಯನ, ಹಾಸಿಗೆ. 2. ಆಸನ. 3. ಚಾಮರದಂಡ, ಚಾಮರದ ಹಿಡಿ. 4. ಚಾಮರ. 5. ದಂಡ, ಕೋಲು. (ವಿ०) 6. ಲಾವಂಚದ ಬೇರಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ, ಲಾವಂಚದ ಬೇರಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. उशीर "अण्" (४-३-१२०)। "औशीरं शयनासनचामरदण्डेऽप्युशीरजे प्रोक्तम्" मेदि०। "उशीरजे चामरे च दण्डे च" हेम०।

औषध ಔಷಧ (ನ०) 1. ಔಷಧ, ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಶುಂಠಿ ಮೆಣಸು ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ದು. ओषधि "अण्" (५-४-३७)। 2. ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯ. ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳು. ओषधि स्वार्थे "अण्" (५-४-३७)। "द्वेष्योऽपि संमतः शिष्टः तस्यार्तस्य यथौषधम्" रघु० १-२८।

औषधि(धी) ಔಷಧಿ(ಧೀ) (स्त्री०) "ओषधि" ಪದದ ಅರ್ಥ. "नयशालिनि श्रिय इवाधिपतौ विरमन्ति न ज्वलितुमौषधयः" किरा० ५-२४।

औषधीय ಔಷಧೀಯ (वि०) ಔಷಧಿಸಂಬಂಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆ ಮೊದಲಾದುದು. औषध "छः" (४-२-११४)।

औषर ಔಷರ (न०) ಚೌಳು ಭೂಮಿಯ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ಉಪ್ಪು. ऊषरे भवम् "अण्" (४-३-५३)।

औषस ಔಷಸ (वि०) 1. ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. उषसि भवः "अण्" (४-३-१६)। 2. ಉಷಃಕಾಲಸಂಬಂಧವಾದ. उषस इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "औषसातपभयादपलीनं वानरच्छवि-विरामपटीयः" किरा० ९-११। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-सी-**ಸೀ.

औषसिक ಔಷಸಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಓಡಾಡುವ. उषसा चरति—उषस् "ठक्" (४-४-८)। 2. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಉಂಟಾದ. उषसि भवः "ठञ्" (४-३-११)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **औषसिकी ಔಷಸಿಕೀ.**

औष्ट्र ಔಷ್ಟ್ರ (वि०) ಉಷ್ಟ್ರಸಂಬಂಧವಾದ, ಒಂಟೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಒಂಟೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ (ಹಾಲು, ಚರ್ಮ ಮುಂತಾದುದು) उष्ट्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अनिर्दशाया गोःक्षीरमौष्ट्रमेकशफं तथा" मनु० ५-८।

औष्ट्रक ಔಷ್ಟ್ರಕ (न०)1. ಒಂಟೆಗಳ ಸಮೂಹ, ಒಂಟೆಗಳ ಗುಂಪು. उष्ट्राणां समूहः "वुञ्" (४-२-३९)। (वि०) 2. ಒಂಟೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಒಂಟೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. उष्ट्रस्य विकारोऽवयवो वा "वुञ्" (४-३-१५७)।

औष्ट्ररथ ಔಷ್ಟ್ರರಥ (वि०) ಉಷ್ಟ್ರರಥಸಂಬಂಧವಾದ, ಒಂಟೆಯಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ರಥದ ಸಂಬಂಧವಾದ. उष्ट्ररथस्येदम् "अञ्" (४-३-१२२)।

औष्ट्रायण ಔಷ್ಟ್ರಾಯಣ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರಶಿಶು, ಒಂಟೆಯ ಮರಿ. उष्ट्रस्यापत्यम् "इञ्" "फक्" (४-१-१०१)।

औष्ट्रायणक ಔಷ್ಟ್ರಾಯಣಕ (वि०) 1. ಒಂಟಿಮರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 2. ಒಂಟಿಮರಿಗೆ ಸಮೀಪದ ದೇಶ. 3. ಒಂಟಿಮರಿಯು ವಾಸಮಾಡುವ ದೇಶ. 4. ಒಂಟಿಮರಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. उष्ट्रायण चतुरर्थ्यां "वुञ्" (४-२-८०)।

औष्ट्रिक ಔಷ್ಟ್ರಿಕ (वि०) ಒಂಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಒಂಟೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಒಂಟೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. उष्ट्रेण निर्वृत्तम् "ठक्" (४-२-८०)। "विपाको कटु सक्षारं गुरु भेद्यौष्ट्रिकं वधि" सुश्रुत० सूत्र० ४५-७०।

औष्ठ्य ಔಷ್ಠ್ಯ (वि०) ಓಷ್ಠ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವರ್ಣ, ತುಟಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವರ್ಣ, उ, ऊ, प्, फ्, ब्, भ्, म्, ಈ ಅಕ್ಷರಗಳು. ओष्ठे भवः "यत्" (४-३-५५)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "तालव्या ओष्ठजावुपू" पा० शि०।

औष्ण्य ಔಷ್ಣ್ಯ (न०) ಉಷ್ಣತೆ, ಶಾಖ, ಬಿಸಿ, ಸಂತಾಪ. उष्णस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

औष्म्य ಔಷ್ಮ್ಯ (न०) ಉಷ್ಣತೆ, ಶಾಖ, ಬಿಸಿ, ಸಂತಾಪ. उष्मणो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पूर्वराज-वियोगौष्म्यं कृत्स्नस्य जगतो हृतम्" रघु० १७-३१।

इति "औ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

क

क क ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. " कादयो मावसाना: स्पर्शा: "। " स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम् " सि० कौ०। ವಿವಾರ, ಶ್ವಾಸ, ಅಘೋಷ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣ ಇವು ಇದರ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಯತ್ನಗಳು.

क क (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಮಹೇಶ್ವರ. 4. ಮನ್ಮಥ. 5. ಅಗ್ನಿ. 6. ವಾಯು. 7. ಯಮ. 8. ಸೂರ್ಯ. 9. ಆತ್ಮ. 10. ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮ. 11. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 12. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. 13. ಬುದ್ಧಿ. 14. ಹೊಡೆತದ ಶಬ್ದ, ಏಟಿನ ಸದ್ದು. 15. ಕಡಲು, ಸಮುದ್ರ. 16. ಬಿಳಿಬಣ್ಣ. 17. ವಸು. 18. ದ್ಯುತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. (न०) 19. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. 20. ನೀರು, ಜಲ. 21. ಸುಖ. ಈ ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯವೂ ಉಂಟು. क (शब्दे) " कः " (३-२-१०१)। " को ब्रह्मात्मानिलाकाग्निचित्तधीयमकेकिषु। विष्णावाहृतशब्देऽम्बौ सितवर्णे वसौ द्युतौ। कं शिरोऽम्बुसुखे क्लीबं तत्रैव च कमव्ययम् " नानार्थर०। " माक्ते वेधसि ब्रह्मे पुंसि कः कं शिरोऽम्बुनोः " मम०। 22. ಒಂದು ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ. पुत्रकः, वृक्षकः ಇತ್ಯಾದಿ.

कंस कंस (पुंन०) 1. ಪಾನಪಾತ್ರೆ, ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ, ಲೋಟ, ಬಟ್ಟಲು ಮುಂತಾದುವು. कम्यते—कमु (कान्तौ) " सः " (उ० ३-६२)। " कंसोऽस्त्री पानभाजनम् " अम०। 2. ಕಾಂಸ್ಯಲೋಹ, ಕಂಚು. 3. " अर्धक " ವೆಂಬ ಒಂದು ಅಳತೆ, ಒಂದು ಕೊಳಗ. (पुं०) 4. ಉಗ್ರಸೇನರಾಜನ ಮಗ ಕಂಸ, ದೇವಕಿಯ ದೊಡ್ಡಪ್ಪನ ಮಗ. [ಇವನು ಕಾಲನೇಮಿಯ ಅಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಜರಾಸಂಧನ ಪುತ್ರಿಯರಾದ ಅಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಸ್ತಿ ಎಂಬಿಬ್ಬರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಉಗ್ರಸೇನನ ಪತ್ನಿಯು ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದಿನ ಸಖಿಯರೊಡನೆ ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲಿಗೆ ವಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೋಗಿರಲು ದ್ರುಮಿಲನೆಂಬ ದಾನವರಾಜನೊಬ್ಬನು ಉಗ್ರಸೇನನ ವೇಷದಿಂದ ಬಂದು ಇವಳನ್ನು ಮೋಹಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಇವನ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನರಿತು " ನಿನ್ನ ಈ ದುಷ್ಕೃತ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗನು ಯದುವಂಶದವರಿಂದಲೇ ಹತನಾಗಲಿ " ಎಂದು ಕೋಪದಿಂದ ಶಪಿಸಿದಳು. ಅವಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಂಸನು ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕನಾದಾಗ ಉಗ್ರಸೇನನನ್ನು ಬಂಧನದಲ್ಲಿಟ್ಟು ತಾನೇ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ತನ್ನ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಾದ ದೇವಕನ ಮಗಳು ದೇವಕಿಯನ್ನು ವಸುದೇವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವೈಭವದಿಂದ ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಾಗ " ಇವರ ಎಂಟನೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗುವಿನಿಂದಲೇ ನೀನು ಹತನಾಗುವೆ " ಎಂಬ ಆಕಾಶವಾಣಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಹೆದರಿ ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅವಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಏಳು ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದನು. ಎಂಟನೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಾತಿನಂತೆ ವಸುದೇವನು ಶಿಶುವನ್ನು ನಂದಗೋಪನ ಪತ್ನಿ ಯಶೋದೆಯ ಬಳಿಯಿಟ್ಟು ಅವಳು ಪ್ರಸವಿಸಿದ್ದ ಸ್ತ್ರೀಶಿಶುವನ್ನು ದೇವಕಿಯ ಬಳಿ ತಂದಿಟ್ಟನು. [ಇವಳೇ ದುರ್ಗಾದೇವಿ.] ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಕಂಸನ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ ತನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದ ಪೂತನಿ, ಶಕಟಾಸುರ, ಧೇನುಕಾಸುರ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾ ಬರಲು ಕಂಸನು ಕೊನೆಗೆ ಕಪಟಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆಸಿಕೊಂಡು ಅವನಿಂದ ಹತನಾದನು.]

कंसक कंसक (पुं०) 1. ಕಾಂಸ್ಯ, ಕಂಚು. कंसमेव स्वार्थे " कन् " (५-४-२९)। 2. ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆ, ಲೋಟ ಬಟ್ಟಲು ಮುಂತಾದುದು.

कंसकार कंसकार (पुं०) ಕಂಚುಗಾರ, ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. कंसं तन्मयपात्रं करोति—कंस+कृ (करणे) " अण् " (३-२-१)। ಇವನೊಬ್ಬ ಮಿಶ್ರ ಜಾತಿಯವನು.

कंसकृष् कंसकृष् (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. कंसं कृष्टवान्—कृष (विलेखने) " क्विप् " (३-२-७६)। " महामहानीलशिलारुचः पुरो निषेदिवान् कंसकृषः स विष्टरे " माघ० १-१६।

कंसजित् कंसजित् (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. कंसं जितवान्—जि (जये) " क्विप् " (३-२-६१)

कंसनिषूदन कंसनिषूदन (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. कंसं निषूदयति — नि+षूद (क्षरणे) + णिच् " ल्युः " (३-१-१३४)।

कंसरिपु कंसरिपु (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. कंसस्य रिपुः। इदे रीति कंसारातिः, कंसारिः ಇತ್ಯಾದಿ.

कंसवती कंसवती (स्त्री०) ಉಗ್ರಸೇನನ ಮಗಳು, ಕಂಸನ ತಂಗಿ, ವಸುದೇವನ ತಮ್ಮ ದೇವಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಪತ್ನಿ.

कंसा क०सा (स्त्री०) कंसन तंगि, वसुदेवन तम्मनाद देवभागन पत्नि, उग्रसेनन मगळु. "कंसा कंसवती कङ्का शूरभू राष्ट्रपालिका। उग्रसेनदुहितरो वसुदेवानुजस्त्रियः" भाग० ९-२४।

कांसिक क०सिक (वि०) कंचिन संबंधवाद, कंचिनिंद क्रयक्के कॊळ्ळल्पट्ट. कंसेन क्रीतम् "ठिठन्" (५-१-२५)।

कांसीय क०सीय (वि०) कंचिगे हितवाद, कंचिगे अनुकूलवाद. कंसाय हितम् "छः" (५-१-५)।

कंसोद्भवा क०सोद्भवा (स्त्री०) सौराष्ट्रदेशद ऒंदु सुवासनेय मृत्तिके.

ककन्द कक०द (पुं०) स्वर्ण, चिन्न. कक (लोल्ये) "अन्दच्"।

ककुत्स्थ ककुत्स्थ (पुं०)1. इक्ष्वाकु वंशद ऒब्ब दॊरे, इक्ष्वाकुराजन मगनाद शशादन मग, पुरंजय. ककुदि तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। देवासुरयुद्धदल्लि वृषभरूपियाद इंद्रन हॆगलिन मेलॆ निंतु युद्धमाडिदुदरिंद ईतनिगॆ ई हॆसरु. (त्रि०) 2. वृषभद हिंणलिनल्लिरुव.

ककुद् ककुद् (स्त्री०) 1. ऎत्तिन हॆगलिन मेलिरुव हिंणलु. कं सुखं कौति—कु (शब्दे) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. पर्वतद शिखर, बॆट्टद तुदि. 3. राजन छत्र, चामर, ध्वज मॊदलाद चिह्नॆ. (वि०) 4. प्रधान, मुख्य.

ककुद ककुद (पुं०) 1. "ककुत्" पदद अर्थ. कस्य सुखस्य कुं भूमिं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। "प्रधाने राजचिह्ने च वृषाङ्गे ककुदोऽस्त्रियाम्" अम०। 2. अनॆय मॆंढ्र, —शिश्न, —जननेंद्रिय. "अत्यूहः ककुदं मेढ्रे" वैज०।

ककुमत् ककुमत् (पुं०)1. वृषभ, ऎत्तु. ककुदस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "मदोदग्राः ककुमन्तः सरितां कूलमुद्वुजाः" रघु० ४-२२। 2. हिमवत्पर्वतद ऒंदु शिखर, नंदिकॆश्वरन उत्पत्तिस्थान.

ककुमती ककुमत्ती (स्त्री०) कटिप्रदॆश, हिर्रॆ. ककुदिव मांसपिण्डोऽस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

ककुमिन् ककुमिन् (पुं०) 1. दप्प हिंणलिल्ल वृषभ, ऎत्तु. ककुदस्यास्ति "मिनिः"। 2. रैवतनॆंब ऒब्ब दॊरॆ, बलरामन पत्नि रॆवतिय तंदॆ. [ईतनु सूर्यवंशद ऒब्ब दॊरॆ. ईतनिगॆ रैवत नॆंदू हॆसरु. ई दॊरॆयु तन्न मगळाद रॆवतिगॆ अनुरूपनाद वरनन्नु भूलोकदल्लॆल्लियू काणदॆ ब्रह्मनन्नु कॆळिबरलु मगळन्नु करॆदु कॊंडु ब्रह्मलोकक्कॆ तॆरळिदनु. अल्लि ब्रह्मर्षिगळॆल्लरू शास्त्रवादविवाददल्लि तॊडगिरलु अदॆल्लवू मुगियुववरॆगू कादिद्दु अनंतर तन्न मगळिगॆ योग्यनाद वरनारॆंदु कॆळिदनु. आग ब्रह्मनु "नीनु ई लोकक्कॆ बंदनंतर भूलोकदल्लि ऎष्टो युगगळु कळिदुहोगिरुवुदरिंद नीनु इल्लिगॆ बंदाग अल्लिद्दवरारू ईग इल्ल. नीनु ई लोकदल्लिद्दुदरिंद निनगदु गॊत्तागलिल्ल. ईग भूलोकदल्लि वसुदेवन मगनाद बलरामनु निन्न मगळिगॆ अनुरूपनागिरुवुदरिंद अवनिगॆ कॊट्टु विवाहवन्नु नडॆसु" ऎंदु हॆळिदनु. रैवतनु भूलोकक्कॆ बरुवुदरॊळगागि इवनु हिंदॆ नोडिदवरारू इरलिल्ल. आग रॆवतियन्नु बलरामनिगॆ कॊट्टु विवाह माडिदनु.] भाग० ९-३। 3. पर्वत, बॆट्ट.

ककुद्मिकन्या ककुद्मिकन्या —सुता —सुता (स्त्री०) रैवतन मगळु रॆवति, बलरामन पत्नि. ककुद्मिनः कन्या सुता वा। "ककुद्मिकन्यावक्त्रान्तर्वासलब्धाधिवासया" माघ० २-२०।

ककुन्दर ककुंदर (न०) हिर्रॆय मॆलिन गुणगळु. कुं भूमिं दारयति—दृ (हिंसायाम्) + णिच् "अण्" (३-२-१)। कुन्दरम्, कुत्सितं कुन्दरम्। पृषो०। "कनीनिके चाक्षिकूटे शष्कुलीकर्णपत्रकौ। कर्णौ शङ्खौ भ्रुवौ दन्तवेष्टावोष्ठौ ककुन्दरे" याज्ञ० ३-९६।

ककुभ् ककुभ् (स्त्री०)1. दिक्कु, दिशॆ. कं वायुं स्कुम्नाति विस्तारयति—स्कुन्भु "क्विप्" (३-२-१७८)। पृषो०। "मध्येसमुद्रं ककुभः पिशङ्गीर्यां कुर्वंती काञ्चनवप्रभासा" माघ० ३-३३। 2. कांति, शोभॆ. 3. वॆंण, जडॆ. 4. संपिगॆ हूविन माले. "ककुप् स्त्रियां प्रवेणीदिक्शोभासु चम्पकस्रजि" मेदि०। 5. दक्षब्रह्मन ऒब्ब मगळु, धर्मदेवतॆय पत्नि. 6. शास्त्र.

ककुभ ककुभ (पुं०) 1. अर्जुनवृक्ष, कॆंपुमत्तिमर. ककुभो दिशः सन्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

2. ವೀಣೆಯ ಗಂಭೀರನಾದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ ದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋರೆಬುರುಡೆ. 3. (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ರಾಗ. 4. ಒಂದು ರೋಗ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-ಖಾ-ಕ್ಷಾ.** ದಿಕ್ಕು, ದಿಶೆ. (ವಿ॰) 5. ಮಹತ್ತಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ.

ಕಕ್ಕೋಲ ಕಕ್ಕೋಲ (ಪು॰) ಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷ.

ಕಕ್ಕೋಲಕ ಕಕ್ಕೋಲಕ (ನ॰) ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷದಿಂದ ತೆಗೆದ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

ಕಕ್ಷ ಕಕ್ಷ (ಪು॰) 1. ಉಡುವ ಪಂಚೆಯ ಸೆರಗು, ಉಡುವ ಪಂಚೆಯ ತುದಿಯ ಭಾಗ. कष्यते—कष (हिंसायाम्) "सः" (उ॰ ३-६२)। 2. ದೇಹದ ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ವಸ್ತ್ರ, ಕೌಪೀನ. 3. ಕಚ್ಚೆ. "कक्षः कच्छो गुह्यबन्धः" वैज॰। 4. ಗುಲ್ಮ, ಪ್ಲೀದರು, ಕುರುಚಲು ಗಿಡ. "प्रक्षिप्योदर्चिषं कक्षे शेरते तेऽभिमारुतम्" माघ॰ २-४२। 5. ಒಣಮರಗಳ ಕಾಡು, ಜೀರ್ಣವಾದ ಅರಣ್ಯ. 6. ಒಣಹುಲ್ಲು. "यथोद्धरति निर्दाता कक्षं धान्यं च रक्षति" मनु॰ ७-११०। 7. ಪಕ್ಕ, ಪಾರ್ಶ್ವ ಭಾಗ. "कक्षान्तरगतो वायुर्जीमूत इव गर्जति" रामा॰। 8. ಬಳ್ಳಿ, ಲತೆ. 9. ಬಾಹುಮೂಲ, ತೋಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ, ಕಂಕಳು. 10. ಪಾಪ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-ಕ್ಷಾ-ಕ್ಷ್ಯಾ.** 11. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. 12. ಭಿತ್ತಿ, ಗೋಡೆ. 13. ಡಾಬು, ಒಡ್ಯಾಣ. "युधे परैः सह दृढबद्धकक्षया कलक्वणन्मधुप-कुलोपगीतया" माघ॰ १७-२४। 14. ಕೊಠಡಿ, ಕೋಣೆ. "अथोपकार्यामरेन्द्रकार्यात्कक्षासु रक्षाधिकृतैरदृष्टः" नैष॰ ६-११। 15. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ಹೋರಾಟ, ಮೇಲಾಟ. 16. ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. 17. ರಥದ ಒಂದು ಅವಯವ. 18. ಕಂಕಳಿನ ಒಂದು ರೋಗ. "बाहुपार्श्वासक्षासु कृष्णस्फोटां सवेदनाम्। पित्तप्रकोपसंभूतां कक्षामिति विनिर्दिशेत्" सुश्रुत॰ निदान॰ १३-१६। 19. ಉಡುವ ಪಂಚೆಯ ಸೆರಗು, ಕಚ್ಚೆ. "कक्षो वीरुधि दोर्मूले कच्छे शुष्कवने तृणे। पापे, कक्षात्विभरज्जौ काञ्च्यां गेह-प्रकोष्ठके। भित्तौ साम्ये रथभागेऽन्तरीयपश्चिमाञ्चले" हेम॰।

ಕಕ್ಷಕ ಕಕ್ಷಕ (ಪು॰) ವಾಸುಕಿಯ ವಂಶದ ಒಂದು ಸರ್ಪ. "हिरण्यबाहुः शरणः कक्षकः कालदन्तकः" भा॰ आदि॰ ५७-६।

ಕಕ್ಷಧರ ಕಕ್ಷಧರ (ನ॰) ಎದೆ ಮತ್ತು ಕಂಕಳುಗಳ ಮಧ್ಯ (ಭಾಗ) ದಲ್ಲಿರುವ ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ. "विशेषतस्तु यानि सक्थिगुल्मजानुविटपानि तानि बाह्वोर्मणिबन्धकर्परकक्ष-धराणि" सुश्रुत॰।

ಕಕ್ಷಪ ಕಕ್ಷಪ (ಪು॰) ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. कक्षे कक्षे पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-४)।

ಕಕ್ಷರುಹಾ ಕಕ್ಷರುಹಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. कक्षे जलप्राये रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)।

ಕಕ್ಷಲೋಮನ್ ಕಕ್ಷಲೋಮನ್ (ನ॰) ಕಂಕಳಿನ ಕೂದಲು.

ಕಕ್ಷಸೇನ ಕಕ್ಷಸೇನ (ಪು॰) 1. ಧರ್ಮರಾಜನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ಅವಿಕ್ಷಿತನ ಮಗನಾದ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ಮಗ. "कक्षसेनः क्षितिपतिः क्षेमकश्चापराजितः" भा॰ सभा॰ ४-२८। 2. ಯಮನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ. "अलर्कः कक्षसेनश्च गयो गौराश्व एव च" भा॰ सभा॰ ८-१८। 3. ಒಬ್ಬ ರಾಜರ್ಷಿ.

ಕಕ್ಷಾಪಟ ಕಕ್ಷಾಪಟ (ಪು॰) ಕೌಪೀನ, ಅಂತರಾಚ್ಛಾದನ. कक्षाकारः पटः।

ಕಕ್ಷಾ (ಕ್ಷ್ಯಾ) ವೇಕ್ಷಕ ಕಕ್ಷಾ (ಕ್ಷ್ಯಾ) ವೇಕ್ಷಕ 1. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಕಾವಲುಗಾರ. 2. ಉದ್ಯಾನಪಾಲಕ, ಕೃತೋಟದ ಕಾವಲುಗಾರ. 3. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 4. ವಿಟ, ಕಾಮುಕ, ವಿಷಯಾಸಕ್ತ. 5. ನಟ, ನರ್ತಕ, ಅಭಿನಯ ಕಾರ. 6. ಕವಿ. 7. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. कक्षं वनं स्त्रीबाहुमूलं वा कक्षां साम्यं राजान्तःपुरं वा अवेक्षते—अव+ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कक्ष्यावेक्षक इत्येव शुद्धान्तोद्यानपालयोः। रङ्गाजीवे कवौ खड्गे द्वाःस्थे" मेदि॰। "कक्षावेक्षकः शुद्धान्तपालकोद्यानपालयोः। द्वाःस्थे षिद्गे कवौ रङ्गाजीवे" हेम॰।

ಕಕ್ಷಿನ್ ಕಕ್ಷಿನ್ (ವಿ॰) ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. कक्षः पापमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-१३१)।

ಕಕ್ಷೀವತ್ ಕಕ್ಷೀವತ್ (ಪು॰) ಸ್ಫೋಟಾಯನಮಹರ್ಷಿ.

ಕಕ್ಷ್ಯ ಕಕ್ಷ್ಯ (ವಿ॰) 1. ಲತೆಯಲ್ಲಿರುವ. 2. ಬಾಹು ಮೂಲದ (ಕಂಕಳಿನ)ಲ್ಲಿರುವ. 3. ಜೀರ್ಣವನದಲ್ಲಿರುವ. 4. ಹುಲ್ಲಿನಲ್ಲಿರುವ. कक्षे भवः "यत्" (४-३-५३, ५५)। (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-ಕ್ಷ್ಯಾ-ಕ್ಷ್ಯಾ.** 5. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. 6. ಕೊಠಡಿ, ಕೋಣೆ. 7. ಡಾಬು, ಒಡ್ಯಾಣ. 8. ಆನೆಯ ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. "कक्ष्या बृहतिकायां स्यात् काञ्च्यां मध्येभबन्धने। हर्म्यादीनां प्रकोष्ठेऽपि" मेदि॰। 9. ಉದ್ಯೋಗ. 10. ನಡುಕಟ್ಟು. कक्ष स्वार्थे "यत्"। 11, ಅವಸ್ಥೆ, ಹಂತ, ಘಟ್ಟ,

कक्ष्यावत् ಕಕ್ಷ್ಯಾವತ್ (पु०) ಗಜ, ಆನೆ. कक्ष्यास्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती** –ವತೀ.

कक्ष्यावेक्षक ಕಕ್ಷ್ಯಾವೇಕ್ಷಕ (पु०) "कक्षावेक्षक" ಪದದ ಅರ್ಥ.

कङ्क ಕಂಕ (पु०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹದ್ದು. कङ्कते – ककि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ವೇಷಧಾರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 3. ಪಾಂಡವರ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನ ಹೆಸರು. [ಪಾಂಡವರ ವನವಾಸಾನಂತರ ಅಜ್ಞಾತವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷ ಧರಿಸಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "विराटं समनुप्राप्य राजानं मात्स्यनन्दनम्। सभास्तारो भविष्यामि विराटस्येति मे मतिः। कङ्को नाम ब्रुवाणोऽहं मताक्षः साधुदेविता" भा० विरा० २-२३। 4. ಯಮ. "कङ्कश्छद्मद्विजे ख्यातो लोहपृष्ठकृतान्तयोः" मेदि०। (स्त्री०) **कङ्का** ಕಂಕಾ. 5. ಉಗ್ರಸೇನನ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು, ಕಂಸನ ತಂಗಿ. "तेषां स्वसारः पञ्चासन् कंसा कंसवती तथा। सुतनू राष्ट्रपाली च कङ्का चैव वराङ्गना" हरिवं०।

कङ्कट ಕಂಕಟ (पु०) 1. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. ककि (गतौ) "अटन्" (उ० ४-८१)। "शल्यानि व्यपनीय कङ्कवदनैरुन्मोचिते कङ्कटे बद्धेषु व्रणपट्टकेषु शनकैः कर्णे कृतापाश्रयः" वेणी० ५-१, माघ० १७-२०। 2. ಅಂಕುಶ, ಆನೆಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮುಳ್ಳುಕೋಲು. स्वार्थे "कन्"। **कङ्कटकः** ಕಂಕಟಕಃ.

कङ्कटिक ಕಂಕಟಿಕ (वि०) ಯುದ್ಧಕವಚಸಂಬಂಧವಾದ. कङ्कट "ठच्" (४-२-८०)।

कङ्कटिन् ಕಂಕಟಿನ್ (वि०) ಯುದ್ಧಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. कङ्कट "इनिः" (४-२-८०)।

कङ्कटिल ಕಂಕಟಿಲ (वि०) ಯುದ್ಧಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. कङ्कट "इलः" (४-२-८०)।

कङ्कटीक ಕಂಕಟೀಕ (पु०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कृशानुरेता जोटिगः कङ्कटीक उमापतिः" वैज०।

कङ्कण ಕಂಕಣ (पु०) 1. ಜಲಕಣ, ನೀರಿನ ಬಿಂದು. कमित्यव्ययं जलार्थकम्. तस्य कणः। "नितम्बो पत्राली नयनयुगले कङ्कणभरम्" उद्भ०। (न०) 2. ಹಸ್ತಾಭರಣ, ಮಣಿಕಟ್ಟಿನ ಒಂದು ಆಭರಣ, ಬಳೆ. कं शुभं कणति—कण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन" भर्तृ० १-६२। 3. ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಂಗಳಸೂತ್ರ. "अयमागृहीतकमनीयकङ्कणस्तव मूर्तिमानिव महोत्सवः करः" उ० रा० १-१८। 4. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. 5. ಶೇಖರ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ ಮೊದಲಾದುದು. "कङ्कणं करभूषायां हस्तसूत्रे च शेखरे" हेम०।

कङ्कणिन् ಕಂಕಣಿನ್ (वि०) 1. ಹಸ್ತಾಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ, ಬಳೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. 2. ನೀರಿನ ಹನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. कङ्कण "इनिः" (५-२-११५)।

कङ्कणीका ಕಂಕಣೀಕಾ (स्त्री०) 1. ತಿರುಗೆಜ್ಜೆ, पुनः पुनः काणयति – कण (निमीलने) + णिच् + यङ् तस्य लुक् "ईकन्" (उ० ४-१८)। धातोः कङ्कणादेशश्च। 2. ಕಂಕಣ, ಹಸ್ತಸೂತ್ರ. "घण्टिकायां कङ्कणीका सैव प्रतिसरापि च"।

कङ्कत ಕಂಕತ (पु०) 1. ಹೇರಿಗಿಡ. ककि (गतौ) "अतच्" बाहु०। (न०) 2. ಬಾಚಣಿಗೆ. "हासकरमघटते नितरां शिरसीव कङ्कतमपेतमूर्धजे" माघ० १५-३३। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **कङ्कतिका** ಕಂಕತಿಕಾ.

कङ्कती ಕಂಕತೀ (स्त्री०) ಬಾಚಣಿಗೆ.

कङ्कतीय ಕಂಕತೀಯ (वि०) ಕೇಶಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ, ತಲೆಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವ. कङ्कतं तत्संस्कारः प्रयोजनमस्य "छः" (५-१-१११)।

कङ्कपत्र ಕಂಕಪತ್ರ (पु०) 1. ಹದ್ದಿನ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಣ, ಶರ. कङ्कस्य पत्रं यस्य। [ಬಾಣಕ್ಕೆ ಹದ್ದಿನ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "हयांश्च रजतप्रख्यान् कङ्कपत्रैः शिलाशतैः" भा०। (न०) 2. ರಣಹದ್ದಿನ ರೆಕ್ಕೆ, –ಗರಿ. कङ्कस्य पत्रम्। (वि०) 3. ಹದ್ದಿನ ಗರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "वामेतरस्तस्य करः प्रहर्तुः नखप्रभारूषितकङ्कपत्रे" रघु० २-३१।

कङ्कपत्रिन् ಕಂಕಪತ್ರಿನ್ (पु०) ಹದ್ದಿನ ಗರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಣ. कङ्कपत्रमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "पुनरेवाहनत् पार्थं हृदये कङ्कपत्रिभिः" भा० विरा०।

कङ्कमुख ಕಂಕಮುಖ (पु०) ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಒಂದು ಚಿಮುಟ, ಶ್ರವಣ. कङ्कमुखमिव मुखमस्य। ಶಸ್ತ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಯಂತ್ರಗಳು ಆರು ವಿಧ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಯಂತ್ರವು ಹದಿನೆಂಟು ಅಂಗುಲಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದವಿದ್ದು ಸಿಂಹ, ಹುಲಿ, ತೋಳ, ಕಿರುಬ, ಕರಡಿ, ಬೆಕ್ಕು, ನರಿ, ಜಿಂಕೆ, ಕಾಗೆ,

हद्दु मुंतादद अनेक प्राणिगळ मुखदंते मुख वन्नु (तुदियन्नु) पॊंदिरुवुदु. स्रुघ्नं० घ्नघ्नं ७-१०। [विवरक्के "घ्न" पदवल्लि नोडि.] कङ्कवदन कङ्कानन कङ्कास्य मॊदलाद पदगळिगू इदे अर्थ. "शल्यानि व्यपनीय कङ्कवदनैरुन्मोचिते कङ्कटे" वेणी० ५-१।

कङ्काल कंकाल (पु०) चर्म मांसगळिल्लद एलुबिन गूडु,—अस्थिपंजर. कं सुखं कालयति—कल (क्षेपे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "खर्जूरद्रुमदघ्नजङ्घमसित-त्वङ्नद्धविष्वक्ततस्नायुग्रन्थिघनास्थिपञ्जरजरत्कङ्काल-मालोक्यते" मालती० ५-१४।

कङ्कालमालिन् कंकालमालिन् (पु०) ईश्वर, महादेव. कङ्कालानां मालास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)।

कङ्कु कंकु (पु०) उग्रसेनन ऒब्ब मग, कंसन सहोदर. "कंसः सुनामा न्यग्रोधः कङ्कः शङ्कः सुहुस्तथा। राष्ट्रपालश्च सृष्टिश्च तुष्टिमानुग्रसेनजाः" भाग० ९-२४-२४।

कङ्गु कंगु (स्त्री०) नवणॆयॆंब ऒंदु धान्य. कं सुखम् अङ्गति—अगि (गतौ) "कुः" (उ० १-३७)। "स्त्रियौ कङ्गुप्रियङ्गू द्वे" अम०।

कच कच (पु०) 1. केश, कूदलु. कच्यते बध्यते—कच (बन्धने) "घः" (३-३-११८)। "दोर्मूलमालोक्य कचं रुरुत्सोस्ततः कुचौ तावनुलेपयन्त्याः" नैष० ६-२०। 2. ऒणगिद हुण्णु. 3. बंध, कट्टु. 4. मेघ, मोड. 5. प्रकाश, कांति, ऒळपु. 6. बृहस्पत्याचार्यर मग. [देवतॆगळु राक्षसरॊडने युद्ध माडि पराजय हॊंदुत्तिरलु गुरुपुत्रनाद कचनन्नु मृतसंजीविनीविद्ये कलियुवुदक्काग शुक्राचार्यरल्लिगॆ कळुहिसिकॊट्टरु. गुरुकुलदल्लि कचनिगू शुक्राचार्यर मगळाद देवयानिगू परस्पर प्रीतियु बॆळॆयितु. कचनिगॆ ई विद्ये कलिसुवुदु राक्षसरिगॆ सहनॆयिल्लदॆ अवनन्नु कॊंदु पाकिदरू शुक्राचार्यरु मंत्रशक्तियिंद बदुकिसिदुदन्नु कंडु राक्षसरु पुनः अवनन्नु सुट्टु अवन बूदियन्नु मद्यदल्लि सेरिसि शुक्राचार्यरिगॆ कुडिसिदरु. देवयानिय प्रार्थनॆयंते शुक्राचार्यरु तम्म हॊट्टॆयल्लिद्द कचनन्नु बदुकिसि अल्लिरुवागलॆ अवनिगॆ मृतसंजीविनीविद्ये यन्नु उपदेशिसिदरु. आग कचनु शुक्राचार्यर हॊट्टॆयन्नु भेदिसिकॊंडु हॊरक्के बंदु तन्न विद्याबलदिंद अवरन्नु बदुकिसिदनु. देवयानियु तन्नन्नु मदुवॆयागबेकॆंदु कचनन्नु निर्बंधिसिदाग गुरुपुत्रियादकारण अदक्के इवनु ऒप्पदिरलु "ई विद्ये यु निनगॆ फलिसदिरली" ऎंदु शापकॊट्टळु. आग कचनू इवळु वेद शास्त्रसंपन्ननाद ब्राह्मणन मगळागिद्दरू धर्मविरुद्धवाद कार्यदल्लि बलात्कारमाडिदुदरिंद "यावा ब्राह्मणनू निन्नन्नु मदुवॆयागदिरली" ऎंदु प्रतिशापवित्तनु. ई कारणदिंद देवयानियु ययातियन्नु मदुवॆयादळु.] भा० आदि० ७०।

कचग्रह कचग्रह (पु०) कूदलन्नु ऎळॆदु हिडिदु कॊळ्ळुवुदु. कचस्य ग्रहः ग्रहणम्। "शापयन्त्रित-पौलस्त्यबलात्कारकचग्रहैः" रघु० १०-४७।

कचङ्गल कचंगल (पु०) 1. कडलु, समुद्र. कच (शब्दे) "अङ्गलच्" बाहु०। 2. तॆंगॆयिल्लद मारु कट्टॆ, सुंकविल्लद व्यापारद कट्टॆ. (स्त्री०)—ला—लः. 3. अनेक क्रिमिगळिंद कूडिद प्रदेश, नाना जंतु गळिंद कूडिद भूमि. "कचङ्गला तु नीलिंगी भूर्नानाजन्तुसंयुता" वैज०।

कचपक्ष कचपक्ष, —पाश—पाश, —हस्त—हस्त (पु०) केशपाश, कूदलिन समूह. कचानां पक्षः पाशः हस्तो वा।

कचा कचा (स्त्री०) हॆण्णानॆ. कच (शब्दे) "घः" (३-३-११८)। "कचा करेण्वाम्" हेम०।

कचाकचि कचाकचि (अव्य०) परस्पर कूदलन्नु हिडिदुकॊंडु माडुव युद्ध. कचेषु कचेषु गृहीत्वा प्रवृत्तं युद्धम् "इच्" (५-४-१२७)। पूर्वपदान्तदीर्घश्च (६-३-१३७)।

कचाकु कचाकु (पु०) 1. सर्प, हावु. कच इव अकति वक्रं गच्छति—अक (कुटिलायां गतौ) "उण्" बाहु०। (वि०) 2. हिडियलु साध्यविल्लद, तडॆयलु अशक्यवाद. 3. दुःस्वभावदवनु, कॆट्ट शीलवुळ्ळवनु. "कचाकुस्तु दुराधर्षे दुःशीले ना विलेशये" मेदि०।

कचाग्र कचाग्र (न०)1. ಕೂದಲಿನ ತುದಿ. 2. ಕೂದಲಿನ ತುದಿಯಷ್ಟಿರುವ ತ್ರಸರೇಣುವಿನ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

कचाचित कचाचित (वि०) ಕೆದರಿದ ಕೂದಲುಳ್ಳ, ಕೆದರಿದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. कचैराचितः। "वनान्तशय्याकठिनीकृताकृती कचाचितौ विष्वगिवागजौ गजौ" किरा० १-३६।

कचाटुर कचाटुर (पु०) ನೀರುಕೋಳಿ. कच इवाटति—अट (गतौ) "उरच्" (उ० १-४१)। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **कचाटुरी** कचाटुरी.

कचेल कचेल (न०) ಬರೆದ ಕಾಗದ (हस्तप्रति)ಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ದಾರ ಅಥವಾ ಅವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಡುವ ಚೀಲ. कच्यते बध्यतेऽनेन — कच (बन्धने) "एलच्" बाहु०। "लेखो वाचिकहारकः। वर्णदूतः स्वस्तिमुखः कचेलं तन्निबन्धनम्" त्रिकाण्ड०।

कच्चट कच्चट (वि०) ಕೆಟ್ಟರುವ ವಸ್ತು. कुत्सितं चटति—चटे (वर्षावरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। कोः कत् (६-३-१०२)।

कच्चर कच्चर (वि०) 1. ಕೊಳೆಯಾಗಿರುವ, ಮಲಿನವಾಗಿರುವ, ಕಶ್ಮಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ. कुत्सितं चरति — चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। कोः कत् (६-३-१०२)। "कच्चरं मलदूषितम्" अम०। 2. ಅಸಭ್ಯ, ದುರ್ಜನ. (न०) 3. ತಕ್ರ, ನೀರು ಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು, ಮಜ್ಜಿಗೆ. "कच्चरं कुत्सिते तक्रे" हेम०।

कच्चित् कच्चित् (अव्य०)1. ಪ್ರಶ್ನೆ. "[illegible]च्चिन्न वाय्वादिरुपप्लवो वः श्रमच्छिदामाश्रमपादपानाम्" रघु० [illegible]। 2. ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಶ್ನೆ. "कच्चित्सौम्य प्रियसहचरी विद्युदालिङ्गति त्वाम्" मालती० १-२५। 3. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 4. ಮಂಗಳ. कत् चित् अनयोः समाहारः।

कच्चिदध्याय कच्चिदध्याय (पु०) ಮಹಾಭಾರತದ ಸಭಾಪರ್ವದ 5 ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ. [ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯು ಧರ್ಮರಾಜನ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು.] "कच्चिदर्थाश्च कल्पन्ते धर्मे च रमते मनः। सुखानि चानुभूयन्ते मनश्च न विहन्यते॥ कच्चिदर्थं च धर्मं च कामं च भरतर्षभ। विभज्य काले कालज्ञः सदा वरद सेवसे॥ कच्चिद्राजगुणैः षड्भिः सप्तोपायांस्तथाऽनघ। बलाबलं तथा सम्यक् चतुर्दश परीक्षसे॥ कच्चिदात्मसमा वृद्धाः शुद्धाः सम्बोधनक्षमाः। कुलीनाश्चानुरक्ताश्च कृतास्ते वीरमन्त्रिणः"॥ ಈ ರೀತಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ 132 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ "कच्चित्" ಪದ ಪ್ರಯೋಗಪೂರ್ವಕ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಯ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ನೀತಿಯು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

कच्छ कच्छ (पु०)1. ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ನದಿ ಕೆರೆ ಕೊಳಗಳ ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶ, ಜೌಗುಭೂಮಿ. कं जलं छयति परिच्छिनत्ति — छो (छेदने) "कः" (३-२-३)। "आसेदिरे लावणसैन्धवीनां चमूचरैः कच्छभुवां प्रदेशाः" माघ० ३-८०। 2. ತಟ, ತೀರ, ದಡ. "दाशरथी भागीरथीकच्छमगच्छताम्" चं० रा०। 3. ನಂದಿಮರ. 4. ಆಮೆಯ ಚಿಪ್ಪು. 5. ಕಚ್ಚೆ, ನಡುಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಉಡುವ ಪಂಚೆಯ ತುದಿ. 6. ಹಡಗಿನ ಒಂದು ಭಾಗ. 7. ಮುಖಸಂಪುಟ. (स्त्री०) **-च्छा** -छा. 8. ವಾರಾಹಿಗಿಡ, ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ. 9. ಜೀರುಂಡೆ. "कच्छः स्यादनूपे तुन्नकद्रुमे। नौकाङ्गे पुंसि वाराह्यां चीरिकायां च योषिति" मेदि०।

कच्छप कच्छप (पु०) 1. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. कच्छेन कर्परेण पाति इतराङ्गानि — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)। कच्छमात्मनो मुखसंपुटं पाति वा। ಆಮೆಯು ತನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ಚಿಪ್ಪಿನೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. 3. ಜಟ್ಟಿಯ ಬಾಹುಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಭೇದ. (स्त्री०) **-पी** -पी. 4. ಹೆಣ್ಣು ಆಮೆ. 5. ಒಂದು ಕೆಟ್ಟರೋಗ. 6. ಸರಸ್ವತಿಯ ವೀಣೆ. "कच्छपी वल्लकीभेदे द्रुतौ क्षुद्रगदान्तरे। पुंसि निघ्यन्तरे कूर्मे मल्लबन्धान्तरेऽपि च" मेदि०।

कच्छभू कच्छभू (स्त्री०) ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕೆರೆ ಕೊಳಗಳ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ, ಜೌಗುಭೂಮಿ. "आसेदिरे लावणसैन्धवीनां चमूचरैः कच्छभुवां प्रदेशाः" माघ० ३-८०।

कच्छरुह कच्छरुह (वि०) 1. ದಡದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ, ತೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ. कच्छे तटे रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। (स्त्री०) **-रुहा** -रुहा. 2. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. "विष्टरं तटकुशालिभिरद्भिः पाद्यमर्घ्यमथ कच्छरुहाभिः" नैष० ५-७।

कच्छुर कच्छुर (वि०)1. ಕಜ್ಜಿರೋಗವುಳ್ಳವನು. कच्छूरस्यास्ति "रः" ह्रस्वश्च (वा० ५-२-१०७)। 2. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟ. (स्त्री०) **-रा** -रा. 3. ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ.

4. कक्षोरः. 5. त्रिटकसंधिः. 6. व्यभिचारिणी. "कच्छुरा शूकशिम्ब्यां च शटीदुस्पर्शयोरपि। कच्छुरः पुंश्चले कच्छ्वयुक्ते च" मेदि०।

कच्छुराक्षस कच्छुराक्ष्स (न०) ಒಂದು ತೈಲ; ಇದರ ಅಭ್ಯಂಗಸ್ನಾನದಿಂದ ಕಜ್ಜಿ, ನವೆ, ಇತರ ಚರ್ಮವ್ಯಾಧಿಗಳು ಮತ್ತು ಕಿವುಡು ಈ ರೋಗಗಳು ವಾಸಿಯಾಗುವುವು. "दन्ती निम्बदलञ्चैभिः पृथक्कर्षमितैः पृथक्। कल्कीकृतैः पचेत्तैलं कटुप्रस्थहयोन्मितैः। अर्कसीहुण्डदुग्धेन पृथक्पलमितेन च। गोमूत्रस्याढकेनापि शनैर्मृद्वग्निना पचेत्। अभ्यङ्गेन हरेदेतत् कच्छुदुःसाव्यतामपि। पामानं च तथा कण्डूं त्वग्व्याधिबधिरानपि" भावप्र०।

कच्छू कच्छ्ऊ (स्त्री०) ಕಜ್ಜಿ, कषति — कष (हिंसायाम्) "ऊः" छ च (उ० १-८४)।

कच्छूरक कच्छ्ऊरक (पु०) ಕಚೋರ.

कज्जल कज्जल (न०) ಅಂಜನ, ಕಣ್ಣುಕಪ್ಪು, ಕಾಡಿಗೆ. कुत्सितं जलम् — कोः कत् (६-३-१०२)। कज्जलमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "लाक्षालक्ष्म ललाटपट्टमभितः केयूरमुद्रा गले वक्त्रे कज्जलकालिमा नयनयोस्ताम्बूलरागोऽपरः" अमरु० ६०।

कज्जलकेतु कज्जलकेतु —ध्वज — ध्वज (पु०) ದೀಪ. कज्जलं केतुरिव ध्वज इव वास्य। "दीपस्तु स्नेहाशः कज्जलध्वजः" त्रिकाण्ड०।

कञ्चुक कञ्चुक (पु०) 1. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. कञ्च्यते बध्यते — कचि (दीप्तिबन्धनयोः) "उकः" बाहु०। "महीभृतां महिमभृतां न संममुर्मुदोऽन्तरा वपुषि बहिश्च कञ्चुकाः" माघ० १७-२२। 2. ಲೋಹಮಯವಾದ ಯುದ್ಧಕವಚ. "पुराणि दुर्गाणि निशातमायुधं बलानि शूराणि घनाश्च कञ्चुकाः" माघ० १-४५। 3. ಹಾವಿನ ಸೋಲೆ, ಸರ್ಪದ ಮೈಮೇಲಿನ ಪೊರೆ. कञ्चते — कचि "उकः"। 4. ಪುತ್ರೋತ್ಸವಾದಿಸಂತೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನ ಮೈಯಿಂದ ಭೃತ್ಯರು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತ್ರ. 5. ಹೆಂಗಸರ ರವಿಕೆ. "कञ्चुकश्चोलवर्मणोः। वर्षाधिकगृहीताङ्गवसने वारवाणके। निर्मोके" हेम०।

कञ्चुकित कञ्चुकित (वि०) 1. ಕವಚತೊಟ್ಟಿರುವ. कञ्चुकोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कोसलसुताकुमारभावकञ्चुकितकारणाकार" रघु० ग०।

कञ्चुकिन् कञ्चुकिन् (पु०) 1. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಕ. कञ्चुकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। ಕಂಚುಕಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದು ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೂ ಸಕಲ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಮರ್ಥನೂ ಆಗಿರಬೇಕು. "अन्तःपुरचरो वृद्धो विप्रो गुणगणान्वितः। सर्वकार्यार्थकुशलः कञ्चुकीत्यभिधीयते"। "अन्तः कञ्चुकिकञ्चुकस्य विशति त्रासादयं वामनः" रत्ना० २-३। 2. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 3. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 4. ಜಾರ, ವಿಟ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. "कञ्चुकी भुजगे षिद्गे मल्ले जाङ्गलिकद्रुमे" विश्व०। 5. ಬಾರ್ಲಿ ಅಕ್ಕಿ. 6. ಅಗುರುವೃಕ್ಷ. 7. ಚಣಕ, ಕಡಲೆ. राजनि०। 8. ಜಟ್ಟಿ, (वि०) 9. ಕಂಚುಕವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು, ಅಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವವನು.

कञ्चुकीय कञ्चुकीय (पु०) ಕಂಚುಕಿ, ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಕ.

कञ्चुलिका कञ्चुलिका (स्त्री०) ರವಿಕೆ, ಚೋಳಿ. कञ्च्यते बध्यतेऽनया—कचि (दीप्तिबन्धनयोः) "उलच्" बाहु०। "त्वं मुग्धाक्षि विनैव कञ्चुलिकया धत्से मनोहारिणीं लक्ष्मीमित्यभिधायिनि प्रियतमे तद्वीटिकासंस्पृशि" अमरु० २७।

कञ्ज कञ्ज (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. कम् जले जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। "अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत्। तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम्। तस्मिन् जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः" मनु० १-९। 2. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. कम् शिरसि जायते। (न०) 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. 4. ಅಮೃತ. "कञ्जः केशे विरिञ्चे च कञ्जं पीयूषपद्मयोः" मेदि०।

कञ्जज कञ्जज (पु०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. कञ्जात् विष्णोर्नाभिकमलात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

कञ्जन कञ्जन (पु०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. कं सुखं जनयति—जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

कञ्जनाभ कञ्जनाभ (पु०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. कञ्जं नाभौ यस्य। "तस्मा एवं जगत्स्रष्ट्रे प्रधानपुरुषेश्वरः। व्यज्येदं स्वेन रूपेण कञ्जनाभस्तिरोदधे" भाग० ३-९-४४।

कञ्जर ಕಂಜರ –जार –ಜಾರ (पु०) 1. ಜಠರ, ಹೊಟ್ಟೆ. 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 4. ಗಜ, ಆನೆ. 5. ಎಕ್ಕದಗಿಡ. 6. ಮುನಿ, ತಪಸ್ವಿ. कं जलं जृणाति – जॄ (वयोहानौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अण्" वा। "कञ्जरो जठरे सूर्ये विरिञ्चौ वारणे मुनौ" मेदि०। 7. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. कञ्ज "आरन्" "कञ्जारो मयूरः" (उ० ३-१३८)।

कटि-गतौ (भ्वा० पर० सक० से०) कण्टति। चकण्ट। अकण्टीत्। ಹೋಗು, ನಡೆ.

कटी-गतौ (भ्वा० पर० सक० से०) कटति। चकाट। अकटीत्, अकाटीत्। ಹೋಗು, ನಡೆ.

कट ಕಟ (पु०) 1. ಹುಲ್ಲು ಬಿದಿರು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಾಗಿರುವ ಚಾಪೆ. कटे (वर्षावरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "वर्षासु क्लिन्नकटवत् तिष्ठन्नेवावसीदति" भा० सभा० १९-३। 2. ಆನೆಯ ಗಂಡಸ್ಥಳ, –ಕಪೋಲ. "कण्डूयमानेन कटं कदाचिद्वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य" रघु० २-३७। 3. ಗಂಡಸ್ಥಳ, ಕಪೋಲ, ಕೆನ್ನೆ. 4. ಶರ, ಬಾಣ. 5. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. 6. ಸಮಯ, ಆಚಾರ. (पुंन०) 7. ಕಟಿಪ್ರದೇಶ, ಸೊಂಟ. 8. ಸಸ್ಯ, ಪೈರು, ಓಷಧಿವಿಶೇಷ. 9. ಶವ, ಮೃತಶರೀರ. 10. ಶವರಥ, ಶವವನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ಗಾಡಿ. (वि०) 11. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. (स्त्री०) –टी –ಟೀ. 12. ಹಿಪ್ಪಲಿ. "कटः श्रोणौ द्वयोः पुंसि किलिञ्जेऽतिशये शरे। समये गजगण्डे च पिप्पल्यां तु कटी मता" मेदि०।

कटक ಕಟಕ (पुंन०) 1. ವಲಯ, ಬಳೆ, ಹಸ್ತಾಭರಣ. कटे (वर्षावरणयोः) "क्वुन्" (उ० २-३३)। "कटकानि भजन्ति चारुभिर्नवमुक्ताफलभूषणैर्भुजैः" माघ० १६-७७। 2. ಪರ್ವತದ ನಿತಂಬಪ್ರದೇಶ, ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶ. ಬೆಟ್ಟದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "दन्तोज्ज्वलासु विमलोपल-मेखलान्ताः सद्रत्नचित्रकटकासु बृहन्नितम्बाः" माघ० ४-४०। 3. ಸೇನೆಯ ಶಿಬಿರ. "आकुल्यकारि कटक-स्तुरगेण तूर्णमश्वेति विद्रुतमनुद्रवताऽश्वमन्यम्" माघ० ५-५९, ६१। 4. ರಾಜಧಾನಿ. 5. ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿನ ಆಭರಣ. 6. ಸೈನ್ಯ. 7. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. 8. ಒರಿಸ್ಸಾ ಪ್ರಾಂತದ ರಾಜಧಾನಿ, –ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ. "कटकोऽस्त्री नितम्बोऽद्रेः दन्तिनां दन्तभूषणे। सामुद्रलवणे राजधानी-वलययोरपि" मेदि०। "कटकस्त्वद्रिनितम्बे बाहुभूषणे। सेनायां राजधान्यां च" हेम०। 9. ಸೇನಾಸಮೂಹ. "स च दिग्विजयव्यापारक्रमेणागत्य चन्द्रभागानदीतीरे समावेशितकटको वर्तते" हितो०। 10. ಪರ್ವತದ ಪ್ರಸ್ಥ ಭೂಮಿ, ಬೆಟ್ಟದ ಸಮಭೂಮಿ. "नवनगवनलेखाश्याम-मध्याभिराभिः स्फटिककटकभूभिर्नटियत्येष शैलः" माघ० ४-६५। "कटकं वलये सानौ राजधानीनितम्बयोः" विश्व०। 11. ಚಾಪೆ. 12. ಕಟಿಬಂಧ, ನಡುಕಟ್ಟು, ಡಾಬು. 13. ಚಕ್ರ, ಗಾಲಿ. 14. ಮಧ್ಯಭಾಗ. "स्वप्राणेश्वरनर्महर्म्यकटकातिथ्यग्रहायोत्सुकं पाथोदं निजकेलि-सौधशिखरादारुह्य यत्कामिनी" नैष० २-१०४।

कटकट ಕಟಕಟ (पु०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಮಹೇಶ್ವರ. "नमो नाभाय नाभ्याय नमः कटकटाय च" भा० शान्ति० २१०-१०। 2. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. वैज०।

कटकर ಕಟಕರ –कर्मन् –ಕರ್ಮನ್ (पु०) 1. ಶೂದ್ರ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜಾರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯವನು. "वैश्याद्वैदेहकं विप्रा क्षत्रकन्या तु मागधम्। शूद्रा तु करणं सैव जारात्कटकरं ततः" वैज०। 2. ಚಾಪೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. "उग्रः पारशवो दुर्गधनान्तः पुरपालनात्। अन्वर्थः स्यात् कटकरो द्वादशैतेऽनुलोमजाः" वैज०।

कटकिन् ಕಟಕಿನ್ (पु०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. (वि०) 2. ಬಳೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. कटकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कटकी ಕಟಕೀ (स्त्री०) ಎಣ್ಣೆಯ ಕಾರ್ಖಾನೆ. "तैलिशाला यन्त्रगृहं पोटकी कटकी च सा" वैज०।

कटकीय ಕಟಕೀಯ (वि०) ಬಳೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುದು. कटकाय हितम्—वा "छः" (५-१-४)। पक्षे "यत्" (५-१-२)। **कटकम्** ಕಟಕಮ್.

कटकृत् ಕಟಕೃತ್ (वि०) ಚಾಪೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. कटं करोति – डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

कटकोल ಕಟಕೋಲ (पु०) ಪಡಿಗ, ಪೀಕದಾನಿ, ತಾಂಬೂಲ ರಸಾದಿಗಳನ್ನು ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ. कटति वर्षति स्रवति—कटे (वर्षावरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। कटस्य निष्ठीवनजलस्य कोलो घनीभावो यत्र। "कटकोलः पतद्ग्रहः। पूगपीठं च" त्रिकाण्ड०।

कटखादक ಕಟಖಾದಕ (पु०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. 2. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 3. ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. (वि०) 4. ಸರ್ವಭಕ್ಷಕ, ಸಿಕ್ಕಿದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿನ್ನುವವನು. कटमपि

खादति — खाद् (भक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अथ कटखादकः। खादके काचकलशे बलिपुष्टे च जम्बुके" मेदि०।

कटघोष ಕಟಘೋಷ (पु०) ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ, ಒಂದು ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿ. कटप्रधानो घोषः। **कटनगरम् कटपल्ली कटपल्वलम्** ಇತ್ಯಾದಿ.

कटघोषीय ಕಟಘೋಷೀಯ (वि०) ಕಟಘೋಷ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಕಟಘೋಷಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ. कटघोष "छः" (४-२-१३९)। ಹೀಗೆಯೇ **कटनगरीयम् कटपल्लीयम् कटपल्वलीयम्** ಇತ್ಯಾದಿ.

कटङ्कट ಕಟಂಕಟ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. कटं कटति ज्वालया आवृणोति — कटे (वर्षावरणयोः) "खच्" बाहु०। मुमागमः (६-३-६७)। 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 3. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 4. ಚಿತ್ರ ಮೂಲದಗಿಡ. 5. ಗಣಪತಿ.

कटङ्कटेरी ಕಟಂಕಟೇರೀ (स्त्री०) 1. ಹರಿದ್ರ, ಅರಶಿನ. कटङ्कटं वह्निजं सुवर्णं तत्कान्तिमीरयति — ईर (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। "कटङ्कटेरी हरिद्रा" त्रिकाण्ड०। 2. ಮರದರಿಶಿನ. "नीलोत्पलोशीरकटङ्कटेरी" सुश्रुत०।

कटपूतन ಕಟಪೂತನ (पुंस्त्री) ಪಿಶಾಚಿಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ; ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮೃತನಾದ ಮೇಲೆ ಹೊಂದುವ ಒಂದು ಜನ್ಮ. "वान्ताश्युल्कामुखः प्रेतो विप्रो धर्मात्स्वकाच्च्युतः। अमेध्यकुणपाशी च क्षत्रियः कटपूतनः" मनु० १२-७१। स्त्रियां **-पूतना -पूतनी**. "संसक्ताकुलकेलयः किलकिलाकोलाहलैः संमदादुत्तालाः कटपूतनाप्रभृतयः सांराविणं कुर्वते" मालती० ५-११।

कटप्रू ಕಟಪ್ರೂ (पु०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳ. 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 3. ರಾಕ್ಷಸ. कटे श्मशाने प्रवते — प्रुङ् (गतौ) "क्विप्"। 4. ವಿದ್ಯಾಧರ. (वि०) 5. ಪಗಡೆಯಾಟ ವಾಡುವವನು. "कटप्रूः पुंसि राक्षसे। विद्याधरे महादेवे तथा स्यादक्षदेवके" मेदि०।

कट (टि)प्रोथ ಕಟ (ಟಿ) ಪ್ರೋಥ (पु०) ಪಿಠ್ರೆಗಳಮೇಲೆ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ಮಾಂಸಪಿಂಡ. कटस्य कटचा वा प्रोथो मांसपिण्डः।

कटभङ्गः ಕಟಭಂಗ (पु०) 1. ಕೈಯಿಂದ ಧಾನ್ಯದ ತೆನೆಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವುದು. कटानामोषधीनां भङ्गः छेदनम्। 2. ರಾಜನ ವಿನಾಶ. कटानां सैन्यानां भङ्गो नाशो यस्मात्।

कटभी ಕಟಭೀ (स्त्री०) 1. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ, ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ. कट इव भाति — भा (दीप्तौ) "डः" (३-२-१०१)। 2. ಸಿಡಿಲೊಲ್ಲದಗಿಡ, ಹರಿದ್ರಾಂಜನ ವೃಕ್ಷ. "कटभी वृक्षभेदेऽपि ज्योतिष्मत्यामपि स्त्रियाम्" मेदि०।

कटभू ಕಟಭೂ (स्त्री०) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳ ಅಥವಾ ಗಂಡಸ್ಥಳ. कटस्य भूः।

कटम्ब ಕಟಂಬ (पु०) 1. ವಾದಿತ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. कटे (वर्षावरणयोः) "अम्बच्" (उ० ४-८२)। 2. ಶರ, ಬಾಣ.

कटम्भर ಕಟಂಭರ (पु०) 1. ಸಿಡಿಲೊಲ್ಲದ ಗಿಡ, ಹರಿದ್ರಾಂಜನ ವೃಕ್ಷ. 2. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. (स्त्री०) **-भरा -भरा**. 3. ಸಾರಣೆಗಿಡ, ಮುಳ್ಳು ಅಗಸೆಗಿಡ. 4. ಹೀರೆಗಿಡ. 5. ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ. 6. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. 7. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. 8. ಹೆಣ್ಣಾಮೆ. 9. ಹೆಣ್ಣು ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

कटव्रण ಕಟವ್ರಣ (पु०) ಭೀಮಸೇನ. कटः उत्कृष्टः व्रणो यस्य।

कटाक्ष ಕಟಾಕ್ಷ (पु०) ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ. कटं गण्डस्थलम् अक्षति — अक्ष् (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "निःशङ्कमन्याः सममाहितेर्ष्याः तत्रान्तरे जह्नुरमुं कटाक्षैः" माघ० ३-१६।

कटाक्षण ಕಟಾಕ್ಷಣ (न०) ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟದಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಂಜ್ಞೆ. "कटाक्षणाज्जन्यजनैर्निजप्रजाः क्वचित्परीहासमचीकरत्तमाम्" नैष० १६-४८।

कटायन ಕಟಾಯನ (न०) ಲಾಮಂಚದ ಬೀರು. कटस्यायनमुत्पत्तिस्थानम्।

कटार ಕಟಾರ (पु०) ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟ. कटे (वर्षावरणयोः) "आरन्" बाहु०।

कटाह ಕಟಾಹ (पु०) 1. ಹುರಿಯುವ ಬಾಣಲಿ. कटमाहन्ति — आ+हन (हिंसागत्योः) "डः" (३-२-१०१)। 2. ತಲೆಯೆಲುಬಿನ ಚಿಪ್ಪು. "यद्दन्तिनः कटकटाहतटान्निमङ्क्षोर्मङ्क्षूदपाति परितः पटलैरलीनाम्" माघ० ५-३७। 3. ಆಮೆಯ ಬೆನ್ನು, ಆಮೆಯ ಚಿಪ್ಪು. 4. ಒಂದು ದ್ವೀಪ. 5. ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಾಯಿಸುವ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ. 6. ಆಗತಾನೆ ಕೊಂಬು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಎಮ್ಮೆಯ ಹೆಂಗರು. "कटाहः कूर्मकर्परे। द्वीपस्य च प्रभेदे स्यात्तैलादेः पाकभाजने। जायमानविषाणाग्रमहिषी-

शावकेऽपि च" मेदि०। "कटाहः स्यात् कूर्मपृष्ठे कर्परे महिषीशिशौ" हेम०। 7. ಅಡಿಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ. 8. ಸೂಪ, ತೊವ್ವೆ. "सूपे च पाकपात्रे च कटाहो महिषीशिशौ" त्रिकाण्ड०।

कटि ಕಟಿ (स्त्री०) 1. ಪಿ�ర್ರೆಯ ಮೇಲುಭಾಗ, ಕುಂಡಿಯ ಎತ್ತರವಾದ ಭಾಗ, ಸೊಂಟ. कटयते—कटे (वर्षावरणयोः) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–कटी–ಕಟೀ.** 2. ಹಿಪ್ಪಲಿ. "पिप्पल्यां तु कटी मता" मेदि०।

कटितल ಕಟಿತಲ (न०) ಸೊಂಟ, ನಡು.

कटित्र ಕಟಿತ್ರ (न०) 1. ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ, ನಡುಕಟ್ಟು. कटिं त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-४)। 2. ನಡುವಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆ. 3. ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಸರ, ಗೆಜ್ಜೆಯ ಉಡುದಾರ. "मृणालगौरं शितिवाससं स्फुरत्किरीटकेयूरकटित्रकङ्कणम्" भाग० ६-१६-३०।

कटिदेश ಕಟಿದೇಶ (पु०) ಸೊಂಟ, ನಡು.

कटिन् ಕಟಿನ್ (पु०) ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಗಂಡಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ ಆನೆ. प्रशस्तः कटोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

कटिबन्ध ಕಟಿಬಂಧ (पु०) ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ. कटिं बंध्यतेऽनेन—बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)।

कटिमालिका ಕಟಿಮಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ. कटौ मालेव।

कटिल्ल ಕಟಿಲ್ಲ (पु०) ಹಾಗಲದ ಗಿಡ. कटे (वर्षावरणयोः) "इल्लः" बाहु०। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। **कटिल्लकः ಕಟಿಲ್ಲಕಃ.**

कटिशूल ಕಟಿಶೂಲ (पु०) ಕಫ ಮತ್ತು ವಾತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸೊಂಟದ ನೋವು. कटिस्थं शूलम्। "कुष्ठस्य भागमेकं तु पथ्याभागद्वयं तथा। उष्णोदकेन संपीत्वा कटिशूलविनाशनम्"।

कटिशृङ्खला ಕಟಿಶೃಂಖಲಾ (स्त्री०) ಗೆಜ್ಜೆಯ ನಡು ಕಟ್ಟು, –ನಡುಪಟ್ಟಿ, ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ. "चित्तिका कटिशृङ्खला" हारा०।

कटिसूत्र ಕಟಿಸೂತ್ರ (न०) ಉಡುದಾರ, ನೂಲಿನ ಅಥವಾ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಡುದಾರ. कटौ धार्यं सूत्रम्।

कटीतल ಕಟೀತಲ (पु०) 1. ಬಗ್ಗಿರುವ ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. कट्यां तलमास्पदं यस्य। "न्युब्जखड्गः कटीतलः" त्रिकाण्ड०। (न०)2. ಸೊಂಟ, ನಡು. कट्यास्तलम्।

कटीर ಕಟೀರ (पु०) 1. ಗುಹೆ, ಗವಿ. कटे (वर्षावरणयोः) "ईरन्" (उ० ४-३०)। 2. ಕಟಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣ. 3. ನಿತಂಬ, ಕಟಿಪಶ್ಚಾದ್ಭಾಗ, ಸೊಂಟದ ಹಿಂಭಾಗ. स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। **–रकः–रकः.** "व्यचलन् विशङ्कटकटीरकस्थलीशिखरस्खलन्मुखरमेखलाकुलाः" माघ० १३-३७। "नितम्बः स्यात् कटीरकः" त्रिकाण्ड०।

कटु ಕಟು (पु०) 1. ಕಾರವೆಂಬ ಒಂದು ರಸ, ಆರು ವಿಧ ಭೋಜ್ಯರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. कटति आवृणोति रसनां मुखं च—कटे (वर्षावरणयोः) "उः" (उ० १-८)। (1) ಮಧುರ (ಸಿಹಿ), (2) ಲವಣ (ಉಪ್ಪು), (3) ಕಷಾಯ (ಒಗರು), (4) ಕಟು (ಕಾರ), (5) ಅಮ್ಲ (ಹುಳಿ) ಮತ್ತು (6) ತಿಕ್ತ (ಕಹಿ) ಇವು ಆರು ಭೋಜ್ಯರಸಗಳು. **ಕಟು (ಕಾರ) ರಸದ ಗುಣಗಳು, ಅದರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರ್ಯಗಳು:** ಕಟುರಸವು ಬಾಯನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. ಅಗ್ನಿಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು. ಆಹಾರವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಸುವುದು. ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತೆರಳಿಸುವುದು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪಾಟವವುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಊಟದಲ್ಲಿ ರುಚಿ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು. ನವೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. ವ್ರಣಗಳನ್ನು ಆರಿಸುವುದು. ಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. ರಕ್ತವನ್ನು ಭೇದಿಸುವುದು. ಕಫವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವುದು. ಇಷ್ಟು ಗುಣಗಳಿದ್ದರೂ ಕಾರವನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಮುಖವು ಬಾಡುವುದು. ಕಂಠವು ಒಣಗುವುದು. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉರಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಬಲವು ಕುಂದುವುದು. ಬಾಯಾರುವುದು. ವಾತ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು ಅಧಿಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಭ್ರಮ, ಮದ, ನಡುಕಗಳು ಉಂಟಾಗಿ ಭುಜ ಪಕ್ಕೆಗಳು ಬೆನ್ನು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಾತವಿಕಾರವುಂಟಾಗುವುದು. चरक० सूत्र० २६-४४। 2. ಚೀಣದ ಕರ್ಪೂರ. 3. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. (न०)4. ಅಕಾರ್ಯ, ಮಾಡಬಾರದ ಕಾರ್ಯ. 5. ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆ. कटति सदाचारमावृणोति। 6. ತ್ರಿಕಟು; ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು. (स्त्री०)7. ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ. 8. ಮೆಣಸು. 9. ಕರಿಸಾಸುವೆ. 10. ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ. (वि०) 11. ಕಾರವಾದ. "कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः। आहारा राजसस्येष्टाः दुःखशोकामयप्रदाः" गीता १७-९। 12. ಕ್ರೂರವಾದ. "वियोगभाजां हृदि कण्टकैः कटु-र्निधीयसे कर्णिशरः स्मरेण यत्" नैष० १-७९। 13. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಸುಗಂಧವುಳ್ಳ. "सप्तच्छदक्षीर-कटुप्रवाहमसह्यमाघ्राय मदं तदीयम्" रघु० ५-४८।

14. ಕಠಿನವಾದ, ಪರುಷವಾದ. "इति समगुणयोगप्रीतय-स्तत्र पौराः श्रवणकटु नृपाणामेकवाक्यं विवव्रुः" रघु० ६-८५। 15. ಮಾತ್ಸರ್ಯವುಳ್ಳ, ಅಸೂಯೆಯುಳ್ಳ. 16. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಪರಿತವಾದ. "कटुः सुगन्धे तीक्ष्णे स्यादकार्ये मत्सरे रसे। कटुः प्रियङ्गुकटुकाराजिकास्वथ दूषणे। कटु प्रोक्तम्" विश्व०। स्त्रियां वा "ङीष्" (४-१-४४)। **-ट्वी-ट्वी०.**

कटुक ಕಟುಕ (पु०) 1. ಕಾರ, ಕಟುರಸ. कटुरेव स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "यो जिह्वाग्रं बाधते उद्वेगं जनयति शिरो गृह्णीते नासिकां च स्रावयति स कटुको रसः" सुश्रुत०। 2. ಪಡವಲಗಿಡ. 3. ಎಕ್ಕದಗಿಡ. 4. ಕುಟಜವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. (न०) 5. ಕರಿಸಾಸುವೆ. 6. ತ್ರಿಕಟುಕ; ಶುಂಠಿ ಮೆಣಸು ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿ. 7. ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು. "दुर्योधनश्च कर्णश्च कटुकान्यभ्यभाषताम्। इति सर्वमिदं राजन् आकुलं प्रतिभाति मे" भा० सभा० १०३-१८। (स्त्री०) **कटुका ಕಟುಕಾ.** ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. कटु संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)।

कटुकत्रय ಕಟುಕತ್ರಯ (न०) ಕಾರ (ರಸ)ದ ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು ಈ ಮೂರು (ವಸ್ತುಗಳು).

कटुकन्द ಕಟುಕಂದ (पु०) 1. ನುಗ್ಗೆಮರ. कटुः कन्दो मूलमस्य। 2. ಹಸಿಶುಂಠಿ.

कटुकालाबु (बू) ಕಟುಕಾಲಾಬು (ಬೂ) (स्त्री०) ಕಹಿ ಸೋರೆಗಿಡ. कटुका अलाबुः(बूः)।

कटुकीटक ಕಟುಕೀಟಕ (पु०) ಸೊಳ್ಳೆ. कटुः तीक्ष्णः कीटकः।

कटुक्वाण ಕಟುಕ್ವಾಣ (पु०) ಟಿಟ್ಟಿಭಪಕ್ಷಿ. कटुः कर्कशः क्वाणः शब्दो यस्य।

कटुग्रन्थि ಕಟುಗ್ರಂಥಿ (न०) 1. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು. 2. ಶುಂಠಿ. कटुस्तीव्रो ग्रन्थिर्यस्य।

कटुचातुर्जातिक ಕಟುಚಾತುರ್ಜಾತಕ (न०) ಯಾಲಕ್ಕಿ ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ ಲವಂಗಪತ್ರೆ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು ಈ ನಾಲ್ಕರ ಸಮುದಯ.

कटुतिक्तक ಕಟುತಿಕ್ತಕ (पु०) ಭೂನಿಂಬವೃಕ್ಷ, ನೆಲ ಬೇವಿನ ಮರ. कटुश्चासौ तिक्तश्च। अल्पार्थे "कन्" (५-३-८५)।

कटुतिक्ता ಕಟುತಿಕ್ತಾ (स्त्री०) ಕಹಿ ಸೋರೆಗಿಡ.

कटुतुम्बी ಕಟುತುಂಬೀ (स्त्री०) ಕಹಿ ಸೋರೆಗಿಡ. कटुश्चासौ तुम्बी च।

कटुत्रय ಕಟುತ್ರಯ (न०) ಕಾರವಾದ ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು. कटूनां त्रयम्।

कटुत्रिक ಕಟುತ್ರಿಕ (न०) ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು. कटूनां त्रिकम्।

कटुत्व ಕಟುತ್ವ (न०) 1. ಕಾರ. 2. ಚುರುಕಾಗಿರುವಿಕೆ. कटोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तल्" -ता-ತಾ.

कटुपाक ಕಟುಪಾಕ (पु०) ಕಾರವಾಗುವಂತೆ ಇಳಿಸುವ ಪಾಕ.

कटुभङ्ग ಕಟುಭಂಗ (पु०) ಶುಂಠಿ. कटुः भङ्गः एकैकदेशो यस्य।

कटुभद्र ಕಟುಭದ್ರ (पु०)ಶುಂಠಿ. कटुरपि भद्रः हितकारी।

कटुमञ्जरिका ಕಟುಮಂಜರಿಕಾ (स्त्री०) ಉತ್ತರಣಿ ಗಿಡ. कटुः मञ्जरी अस्त्यस्याः।

कटुमोद ಕಟುಮೋದ (पु०) ದವನ. कटुः सुरभिः मोदोऽस्य।

कटुर ಕಟುರ(न०)ತಕ್ರ, ಮಜ್ಜಿಗೆ, ನೀರುಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು. कटति गुणान्तरं वर्षति — कटे (वर्षावरणयोः) "उरच्" (उ० १-४१)।

कटुरव ಕಟುರವ (पु०)1. ಕಠಿನವಾದ ಶಬ್ದ, ಕರ್ಕಶ ಧ್ವನಿ. कटुः परुषः रवः शब्दः। 2. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. कटुः परुषः रवो यस्य। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-रवी-ರವೀ.** (वि०)3. ಕಠಿನವಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ, ಕರ್ಕಶ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ.

कटुरोहिणी ಕಟುರೋಹಿಣೀ (स्त्री०) ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ. कटुश्चासौ रोहिणी च। "कटुः कटम्भराऽशोका रोहिणी कटुरोहिणी" अम०।

कटुवर्ग ಕಟುವರ್ಗ (पु०) ಕಟು (ಕಾರ) ರಸವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳ ಸಮುದಾಯ, ಕಟುವಸ್ತುಗಳ ಪಂಗಡ. **ಕಟುವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವಸ್ತುಗಳು:** ಹಿಪ್ಪಲಿಗಿಡ, ಹಿಪ್ಪಲಿಬೇರು, ಚವ್ಯ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಹಸಿಶುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹರೇಣು (ರೇಣುಕ), ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಅಜವಾನ (ಓಮ), ಕೊಡಸಿಗೆ ಹಣ್ಣು, ಅಗುರು ಶುಂಠಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಸಾಸುವೆ, ಇಂಗು, ಭಾರಂಗಿ, ಅತಿಬಿಜೆ, ಬಜೆ, ವಾಯಿವಿಳಂಗ, ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ, ಈಶ್ವರಿಹಂಬು, ಬಿಳಿಯಹೂವಿನ ಲಕ್ಕಳಿ, ಮರುಗ, ಬಿಳಿಯ ಗಗ್ಗರ, ಮಾರವಳಿ ಹುಲ್ಲು, ಸುರಸುರಕಿ, ನಾರಂಬೇಳಿ, ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿ, ಲಕ್ಕಿ, ಉಂದುರು (ಮೂಷಕ), ಕರ್ಣಿಕಾ (ತಾವರೆಯ ಬೀಜಕೋಶ), ನುಗ್ಗೆ, ಕೆಂಪುಹೂವಿನ ನುಗ್ಗೆ, ಮೂಲಂಗಿ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಕಲ್ಲುಹೂವು, ಚಂಗಲು

कोष्ठ, देवदारु, बाहुजिगे, करिकटोर, गुग्गुळ, कोन्नारि, नीरुहिप्पलि इत्यादि कटुवर्गक्के सेरिदुवु.

कटुस्नेह कटुस्नेह (पु०) बिळिसासुवे. कटुः स्नेहोऽस्य।

कटूत्कट कटूत्कट (न०) हसिसुंठि. कटुषु वस्तुषु उत्कटम्।

कटोल कटोल (पु०) 1. चंडाल, निम्नजातियवनु. कटे (वर्षावरणयोः) "कोलच्" (उ० १-६६)। 2. कटु (कार) रस. (वि०) 3. कारवागिरुव.

कटोलवीणा कटोलवीणा (स्त्री०) चंडालनु बारिसुव वीणे.

कट्टार कट्टार (पु०) कत्ति, खड्ग.

कट्फल कट्फल (पु०) शिवनिय मर अथवा तेंगद मर. कटूनि फलानि अस्य।

कट्वङ्ग कट्वङ्ग (पु०) हेम्मर, तिगडु मर. कटु अङ्गमस्य।

कट्वर कट्वर (न०) 1. व्यंजन. कटे (वर्षावरणयोः) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। "कट्वरं व्यञ्जनम्" सि० कौ०। 2. मज्जिगे, नीरुबेरसिद मोसरु. 3. मोसरिन रस, मोसरिन सार.

कठ-कृच्छ्रजीवने (भ्वा० पर० अक० से०) कष्टदिंद जीविसु. कठति। अकठीत्, अकाठीत्। कठिनम्। कठोरः।

कठ कठ (पु०) 1. ओब्ब ऋषि, वैशंपायनर शिष्य, कृष्णद्वैपायनरु (वेदव्यासरु) समष्टिरूपदिंदिद्द वेदवन्नु ऋग्यजुःसामाथर्वगळेंब नाल्कु भागगळागि माडिदनंतर यजुर्वेदवन्नु वैशंपायनऋषिगे उपदेशिसिदरु. मुंदे वैशंपायनरु अवर शिष्यरिगे उपदेशिसिदरु. (पु० ब० व०) 2. वैशंपायनऋषिय ओंबत्तु मंदि शिष्यरल्लि ओब्बराद कठमहर्षियिंद प्रोक्तवाद यजुर्वेदद भागवन्नु अध्ययन माडुववरु. कठेन प्रोक्तमधीयते — कठ "णिनिः" (४-३-१०४)। "अण्" (४-२-५९)। तयोर्लुक् (४-२-६४)। (४-३-१०७)। वैशंपायनऋषिय ओंबत्तु मंदि शिष्यरु: (1) आलम्बिः, (2) कलिङ्गः, (3) कमलः, (4) ऋचाभः, (5) आरुणिः, (6) ताण्डयः, (7) श्यामायनः, (8) कठः, (9) कलापी।

कठमर्द कठमर्द (पु०) शिव, ईश्वर. कठं कष्टजीवनं मृद्नाति — मृद (क्षोदे) "अण्" (३-२-१)।

कठर कठर (वि०) कठिनवाद, गट्टियाद. कठ "अरः" बाहु०।

कठिका कठिका (स्त्री०) लेखनि, बरेयुवकड्डि.

कठिञ्जर कठिञ्जर (पु०) तुलसि. कठिनं जरयति—जॄ (वयोहानौ) + णिच् "खच्" मुम् च। बाहु०। पृषो०।

कठिन कठिन (वि०) 1. कर्कशवाद, गट्टियाद. कठ (कृच्छ्रजीवने) "इनच्" (उ० २-५०)। "उद्धूताः कठिनकुचस्थलाभिघातात्" माघ० ८-४०। 2. क्रूरवाद, दयेयिल्लद. "परित्यक्तं सर्वं हसितपठितं पञ्जरशुकैः तवावस्था चेयं विसृज कठिने मानमधुना" अमरु० ७। 3. मनस्सिगे नोवुंटुमाडुव. 4. निश्चलनाद, स्तब्धनाद, 5. तीव्रवाद, तीक्ष्णवाद, सहिसलशक्यवाद. "नितान्तकठिनां रुजं मम न वेद सा मानसीं प्रभावविदितानुरागमवमन्यतेवापि माम्" विक्र० २-११। (न०) 6. स्थाली, अडिगे माडुव पात्रे. (स्त्री०) **-ना -नी.** 7. शुद्धिमाडल्पट्ट गट्टियाद सक्करे, बत्तासु. **-नी -निः.** 8. लेखनि, बरेयुवकड्डि, सीसदकड्डि मोदलादुदु. "कठिनमपि निष्ठुरे स्यात्स्तब्धेऽपि त्रिषु नपुंसकं स्थाल्याम्" मेदि०। "गुणिगणगणनारम्भे न पतति कठिनी ससंभ्रमा यस्य" हितो०।

कठिनक कठिनक (पु०) धान्य सक्करे मोदलादुवन्नु तोडि मत्तोंदक्के हाकलु अनुकूलवाद मोटु हिडियु तोडुक्कै, सौटिन आकारद अद्दुपात्रे.

कठिनचित्त कठिनचित्त, -हृदय -हृदय (न०) 1. कल्लुमनस्सु, गट्टिमनस्सु, दयेयिल्लद मनस्सु. (वि०) 2. कल्लुमनस्सुळ्ळ, गट्टिमनस्सुळ्ळ, दयेयिल्लद. कठिनं चित्तं हृदयं वा यस्य।

कठिनता कठिनता (स्त्री०) 1. कर्कशवागिरुविके, गट्टियागिरुविके. 2. क्रूरनागिरुविके, निर्दयनागिरुविके. 3. निश्चलवागिरुविके, दृढवागिरुविके. 4. तीक्ष्णवागिरुविके, तीव्रवागिरुविके. कठिनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **कठिनत्वम् कठिनत्वम्.** "वक्रतां न ययतुः कुचकुम्भौ सुभ्रुवः कठिनतातिशयेन" माघ० १०-४७।

कठिनपृष्ठ कठिनपृष्ठ (पु०) कूर्म, आमे. कठिनं पृष्ठमस्य।

कठिनिका **ಕಠಿನಿಕಾ** (ಸ್ತ್ರೀ०) ಲೇಖನಿ, ಬರೆಯುವಕಡ್ಡಿ, ಸೀಸದಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುದು. कठिनी स्वार्थे "कन्"।

कठिनी **ಕಠಿನೀ** (ಸ್ತ್ರೀ०) "कठिन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

कठिनीकृत **ಕಠಿನೀಕೃತ** (ವಿ०) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अकठिनं कठिनं सम्पद्यमानं कृतम्—कठिन "च्विः" (५-४-५०)। अस्य "ईत्" (७-४-३२)।

कठिनीभूत **ಕಠಿನೀಭೂತ** (ವಿ०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಆಗಿರುವ. अकठिनं कठिनं सम्पद्यमानं भूतम्—कठिन "च्विः" (५-४-५०)। अस्य "ईत्" (७-४-३२)। 2. ಕ್ರೂರನಾಗಿ ಆಗಿರುವ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿರುವ.

कठिल्लक **ಕಠಿಲ್ಲಕ** (ಪು०) 1. ಹಾಗಲಗಿಡ. 2. ಕರ್ಮೋಲೆಗಿಡ. 3. ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ. कठ (शोके) "इल्लः" बाहु०। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "कठिल्लकस्तु पर्णाशे वर्षाभूकारवेल्लयोः" मेदि०।

कठेर **ಕಠೇರ** (ವಿ०) ದರಿದ್ರ, ಕಷ್ಟಜೀವಿ, ಜೀವನಕ್ಕಿಲ್ಲದೆ ತೊಂದರೆಪಡುತ್ತಿರುವವನು. कठ (कृच्छ्रजीवने) "एरक्" (उ० १-५८)।

कठेरु **ಕಠೇರು** (ಪು०) ಚಾಮರದ ಗಾಳಿ. कठ (कृच्छ्रजीवने) "एरङ्" उश्च बाहु०।

कठोर **ಕಠೋರ** (ವಿ०) 1. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. कठ (कृच्छ्रजीवने) "ओरन्" (उ० १-६४)। "कठोरास्थिग्रन्थिव्यतिकरघणात्कारमुखरः खरस्नायुच्छेदक्षणविहितवेगव्युपरमः" मालती० ५-३४। 2. ಕ್ರೂರವಾದ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕಲ್ಲುಎದೆಯ. "अयि कठोर यशः किल ते प्रियं किमयशो ननु घोरमतः परम्" उ० रा० ३-२७। 3. ಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿದ, ಸಮಗ್ರವಾದ. "आतङ्कस्फुरितकठोरगर्भगुर्वीं क्रव्याद्भ्यो बलिमिव दारुणः क्षिपामि" उ० रा० १-४९। 4. ಚುರುಕಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. "अखिलकलाकलापालोचनकठोरमतिभिः" कादं०। 5, ಪರಿಪಕ್ವವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತಿರುವ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. "स तप्तकार्तस्वरभास्वराम्बरः कठोरतारांधिपलाञ्छनच्छविः" माघ० १-२०, १७-११।

कठोरचित्त **ಕಠೋರಚಿತ್ತ** **–हृदय** **–हृदय** (ವಿ०) 1. ಕ್ರೂರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 2. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕಲ್ಲು ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಗಟ್ಟಿಮನಸ್ಸಿನ. कठोरं कठिनं चित्तं हृदयं वा यस्य। "वत्सं कठोरहृदये नयनाभिरामं रामं विना न खलु तिष्ठति जीवितं मे" चं०रा०।

कठोरता **ಕಠೋರತಾ** (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಕಠಿನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಕ್ರೂರನಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 4. ದೃಢವಾಗಿರುವಿಕೆ. 5. ಉಗ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವಿಕೆ. कठोरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **कठोरत्वम्** **ಕಠೋರತ್ವಮ್.**

कठोरित **ಕಠೋರಿತ** (ವಿ०) 1. ಕ್ರೂರವಾಗಿ ಆಗಿರುವ. 2. ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಆಗಿರುವ. कठोरोऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। "क्रूरमजनि कुटिलभ्रु गुरुभ्रुकुटीकठोरितललाटमाननम्" माघ० १५-८।

कड-मदे (ಭ್ವಾ० ಪರ० ಅಕ० ಸೇ०) 1. ಮದಹೊಂದು. 2. ವ್ಯಾಕುಲನಾಗು. कडति। अकडीत्, अकाडीत्।

कड **ಕಡ** (ಪು०) 1. ಮದ. कड (मदे) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। (ವಿ०) 2. ಮೂಗ, ಮೂಕ, ಮಾತಾಡದವನು. कड (मदे) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಮೂರ್ಖ, ಮೂಢ, ಮಂಕ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು.

कडक **ಕಡಕ** (ನ०) ಒಂದು ವಿಧ ಉಪ್ಪು. कड (मदे) "अच्" (३-१-१३४)। "कन्" (५-३-७५)।

कडङ्कर **ಕಡಂಕರ** **–ङ्गर** **–गर** (ನ०) ಧಾನ್ಯವಿಲ್ಲದ ಹೊಟ್ಟು, ಜಳ್ಳು, ಮತ್ತು ಉದ್ದು, ಹೆಸರು ಇವುಗಳ ಕಡ್ಡಿ. कडति माद्यति—कड (मदे) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। कडं करोति—डु कृञ् (करणे) "खच्" निपा० (५-१-६९)। मुमागमः (६-३-६७)। गिरति—गृ (निगरणे) "अच्" (३-१-१३४)। कडस्य गरः।

कडङ्करीय **ಕಡಂಕರೀಯ** **–ङ्गरीय** **–गरीय** (ಪು०) ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದುವು. कडङ्कर (ङ्गर) महति "छः" (५-१-६९)। कडस्य गरो वा तमर्हति "छः"। "कडङ्करीयरोधो हि कलमोत्सेधकारणम्" याद० २२-९। "नीवारपाकादि कडङ्गरीयैः" रघु० ५-९।

कडम्ब **ಕಡಂಬ** (ಪು०) 1. ಅಗ್ರಭಾಗ, ಕೊನೆಯ ಭಾಗ. कडि "अम्बच्" (उ० ४-८२)। 2. ತರಕಾರಿಯ ಕಾವು.

कडार **ಕಡಾರ** (ಪು०) 1. ದಾಸ, ಸೇವಕ. 2. ಪಿಂಗಳ ವರ್ಣ, ಕಂದುಹಳದಿ ಬಣ್ಣ, ಗೊರೋಚನದ ಬಣ್ಣ. गड (सेचने) "आरन्" कडादेशश्च (उ० ३-१३५)। (ವಿ०) 3. ಪಿಂಗಳ ವರ್ಣದ, ಕೆಂಪುಬೆರೆತ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ, ಕಂದುಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. "लीनाम्भोदतडित्कडारकुहरैर्विन्ध्याद्रिकूटैरिव"

उ० रा० ५-१४। "संविव्युरम्बरविकाशि चमूसमुत्थं पृथ्वीरजः करभकण्ठकडारमाशाः" माघ० ५-३। "कडारः पिङ्गले दासे" मेदि०। 4. ಗರ್ವಹೊಂದಿದ, ಕೊಬ್ಬಿದ. कड (मदे) "आरन्" बाहु०।

कडि-मदे (भ्वा० आत्म० अक० से०) कण्डते। अकण्डिष्ट। ಮದಹೊಂದು, ಗರ್ವಹೊಂದು.

कडि-हर्षे तुषापकरणे च (भ्वा० आत्म० सक० से०) कण्डते। अकण्डिष्ट। 1. ಹರ್ಷಿಸು, ಸಂತೋಷಪಡಿಸು. 2. ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸು.

कडि-भेदने (चुरा० उभ० सक० से०) कण्डयति-ते। अचकण्डत्-त। ಕತ್ತರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು, ಒಡೆದು ಬೇರ್ಪಡಿಸು.

कडु-कार्कश्ये (भ्वा० पर० अक० से०) ಕೃಶನಾಗು, ತೆಳ್ಳನಾಗು. कडुति। चकडु। अकड्डीत्।

कण-शब्दे (भ्वा० पर० सक० से०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡು, ಧ್ವನಿಯುಂಟುಮಾಡು. 2. ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳು, ಆರ್ತನಾದ ಮಾಡು.

कण-गतौ (भ्वा० पर० सक० से०) ಹೋಗು, ಹೊಂದು, ತಲುಪು. कणति। चकाण। अकणीत्, अकाणीत्।

कण-निमीलने (चुरा० उभ० अक० से०) ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚು. काणयति, -ते। काणयां बभूव, -आस, -चकार, चक्रे। अचीकणत्, -त। काणः। पक्षे कणति। चकाण। अकणीत्, अकाणीत्।

कण ಕಣ (पु०) 1. ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಅಂಶ, ಕಾಳಿನ ಕಿರುನುಚ್ಚು. कण (निमीलने) "अच्" (३-१-१३४)। "कणान्वा भक्षयेदब्दं पिण्याकं वा सकृन्निशि। सुरापानापनुत्त्यर्थं वालवासा जटी ध्वजी" मनु० ११-९२। 2. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಶ, ಪರಮಾಣು. "रजःकणैः खुरोद्धूतैः स्पृशद्भिर्गात्रमन्तिकात्" रघु० १-८५। 3. ಲೇಶ, ಚೂರು, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಶ. "स चन्दनाम्भःकणकोमलैस्तथा वपुर्जलार्द्रापवनैर्न निर्ववौ" माघ० १-६५। 4. ನಿಷಾದನಿಂದ ದ್ರಾವಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "निषादाद्ब्राह्मणी भेकं.....घोली घर्घरं द्रमिडी कणम्" वैज०। 5. ಅಕ್ಕಿ ಒಡೆದ ನುಚ್ಚು. "चक्षुष्याः सक्तवः कणाः" वैज०। (स्त्री०) -णा -णी. 6. ಜೀರಿಗೆ. 7. ಹಿಪ್ಪಲಿ. "कणाजीरकपिप्पल्योः" हेम०। 8. ಕಾಡು ನೊಣ, ಮೊಸಳೆಯಾಕಾರದ ನೊಣ. "कणा जीरककुम्भीरमक्षिकापिप्पलीषु च" मेदि०।

कणजीर ಕಣಜೀರ (पु०) ಬಿಳಿ ಜೀರಿಗೆ.

कणजीरक ಕಣಜೀರಕ (पु०) ಸಣ್ಣ ಜೀರಿಗೆ. अल्पार्थे "कन्"।

कणप ಕಣಪ (पु०) ಬಂದೂಕ, ನಾಳಿಕಾಸ್ತ್ರ. कणान् लोहकणान् पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-४)। "चापचक्रकणपकर्पणप्रासपट्टिशमुसलतोमरादिप्रहरणजालम्" दशकु०।

कणभक्ष कणभक्ष्य -भक्षक -भक्ष्यक (पु०) 1. ಕಣಾದ ಮಹರ್ಷಿ. ["कणाद" पदवल्लि नोडि.] 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

कणलाभ ಕಣಲಾಭ (पु०) 1. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು, ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು. कणानां लाभो यस्मात्। 2. ಆವರ್ತ, ನೀರಿನ ಸುಳಿ. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಸುಳಿಯು ಸುತ್ತುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "अथाम्भसां भ्रमः। तान्नूरो वायुगुल्मश्च कणलाभः कलंकुरः" त्रिकाण्ड०।

कणशस् ಕಣಶಸ್ (अव्य०) ಕೊಂಚಕೊಂಚವಾಗಿ, (ಧಾನ್ಯದ) ಒಂದೊಂದು ಕಾಳಾಗಿ, (ನೀರಿನ) ಒಂದೊಂದು ಹನಿಯಾಗಿ, ಚೂರು ಚೂರಾಗಿ. कण व्याप्तायां "शस्" (५-४-४२)। "क्षणशः कणशश्चैव विद्यामर्थं च साधयेत्"।

कणाद ಕಣಾದ (पु०) ವೈಶೇಷಿಕ ದರ್ಶನಕಾರರಾದ ಕಣಾದ ಮಹರ್ಷಿ, ಕಶ್ಯಪಗೋತ್ರದ ಉಲೂಕ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ. ಇವರ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ "ಔಲೂಕ್ಯದರ್ಶನ" ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಕಾಪೋತವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತ ಇವರು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಅಕ್ಕಿಯ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು. कणान् रथ्यानिपतितांस्तण्डुलकणानादाय अत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)। ಇವರು ಹತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳುಳ್ಳ ಸೂತ್ರರೂಪವಾದ ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನವೆಂಬ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "वैशेषिक" पदवल्लि नोडि.]

कणिक ಕಣಿಕ (पु०) 1. ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟು. 2. ಮೈದಾಹಿಟ್ಟು. कणोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। 3. ಪರಮಾಣು. 4. ಧಾನ್ಯದ ಕಾಳು. 5. ಶತ್ರು, ವೈರಿ. 6. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (स्त्री०) -का -की. 7. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಸ್ತು, ವಸ್ತುವಿನ ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಭಾಗ. 8. ಅಗ್ನಿಮಂಥ ವೃಕ್ಷ, ನೆಲ್ಲಿಮರದ ಒಂದು ಭೇದ. 9. ನೀರಿನ ಬಿಂದು. 10. ಪರಮಾಣು. "कणिका कथ्यतेऽत्यन्तसूक्ष्मवस्त्वग्निमन्थयोः" मेदि०।

कणित ಕಣಿತ (न०) 1. ನೋವಿನಿಂದ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. कण (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2.

ನೋವಿನಿಂದ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವ. कण (शब्दे) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

कणिश ಕಣಿಶ (न०) ಧಾನ್ಯದ ತೆನೆ. कणो विद्यतेऽस्य "इनिः" (५-२-११५)। तं श्यति—शो (तनूकरणे) "कः" (३-२-४)। "कणिशं सस्यमञ्जरी" अम०।

कणीक ಕಣೀಕ (वि०) 1. ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ. (स्त्री०) **–का–ಕಾ.** 2. ಒಂದು ಕಾಳು.

कणीची ಕಣೀಚೀ (स्त्री०) 1. ಶಬ್ದ, ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ. 2. ಪುಷ್ಪಿಸಿರುವ ಲತೆ, ಹೂಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಳ್ಳಿ. 3. ಶಕಟ, ಗಾಡಿ, ಬಂಡಿ. कण (शब्दे) "ईचिः" (उ० ४-७०)। "कणीची पुष्पितलतागुञ्जयोः शकटे स्त्रियाम्" मेदि०।

कणीयस् ಕಣೀಯಸ್ (वि०) ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಬಹಳ ಸ್ವಲ್ಪವಾದ, ಚಿಕ್ಕವನಾದ, ಕಿರಿಯನಾದ. कण "ईयसुन्" (५-३-५७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी** –ಯಸೀ.

कणे ಕಣೇ (अव्य०) ಇಚ್ಛಾಪೂರ್ತಿ, ಅಭಿಲಾಷೆಯ ನಿವೃತ್ತಿ. ಇದು ಸಪ್ತಮ್ಯಾವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತಿರೂಪಕಾವ್ಯಯ. "कणेमनसी श्रद्धाप्रतीघाते" पा० सू० १-४-६६। कणेहत्य पयः पिबति।

कणेर ಕಣೇರ (पु०) 1. ಬಿಟ್ಟಕಣಗಿಲೆ. कण "एरक्" बाहु०। (स्त्री०) **–रा–ರಾ.** 2. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ.

कणेरु ಕಣೇರು (पु०) 1. ಬಿಟ್ಟಕಣಗಿಲೆ. (स्त्री०) 2. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. "कणेरुः कर्णिकारे च करिणीवेश्ययोः स्त्रियाम्" मेदि०।

कण्ट ಕಂಟ (पु०) ಕಂಟಕ, ಮುಳ್ಳು. कण्टति—कटि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

कण्टक ಕಂಟಕ (पुंन०) 1. ಮುಳ್ಳು. कण्टति—कटि (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वियोगभाजां हृदि कण्टकैः कटुर्निधीयसे कर्णिशरः स्मरेण यत्" नैष० १-७९। 2. ಸೂಜಿಯ ತುದಿ. नैष० १-५३। 3. ನೀಚನಾದ ವೈರಿ, ಪೀಡಿಸುವ ಶತ್ರು. "उत्खातलोकत्रय-कण्टकेऽपि" रघु० १४-७३। 4. ಮೀನು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಎಲುಬು. "अन्धो मत्स्यानिवाश्नाति स नरः कण्टकैः सह" मनु० ८-९५। 5. ಪುಲಕ, ರೋಮಾಂಚ, ಮೈ ಮೇಲೆ ಮುಳ್ಳೇಳುವುದು. "पुलोमजालोचनतीक्ष्णकण्टकै-स्तनुं घनामातनुतां स कण्टकैः" नैष० ९-५३। 6. ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನ, 1, 4, 7 ಮತ್ತು 10 ನೆಯ ಸ್ಥಾನ (ರಾಶಿ) ಗಳು. 7. ನಖ, ಉಗುರು. "मरुल्ललत्पल्लव-कण्टकैः क्षतं समुच्छलच्चन्दनसारसौरभम्" नैष० १-९४। 8. ಬಿದಿರು. 9. ವಾದದ ಒಂದು ದೋಷ. "कण्टको न स्त्रियां क्षुद्रशत्रौ मत्स्यादिकीकसे। नैयायिकादि-दोषोक्तौ स्याद्रोमाञ्चद्रुमाङ्गयोः" मेदि०। "कण्टकः क्षुद्रवैरिणि। वेणौ द्रुमाङ्गे रोमाञ्चे" हेम०। 10. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. "आत्मघोषो महानेमिः कण्टको मौकलिः कुणः। बलिपुष्ट उलूकारिः" वैज०।

कण्टकद्रुम ಕಂಟಕದ್ರುಮ (पु०) 1. ಮುಳ್ಳಿನಗಿಡ, ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೃಕ್ಷ. कण्टकप्रधानो द्रुमः। "भवन्ति नितरां स्फीताः सुक्षेत्रे कण्टकद्रुमाः" मृच्छ० १-७। 2. ಶಾಲ್ಮಲಿವೃಕ್ಷ, ಭೂರುಗದಮರ. 3. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. 4. ಗುಲಾಬಿಯಗಿಡ ಮುಂತಾದುವು.

कण्टकफल ಕಂಟಕಫಲ (पु०) ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಣು ಕಾಯಿಗಳ ಗಿಡ. 1. ಪನಸವೃಕ್ಷ, ಹಲಸಿನಮರ. 2. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 3. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. 4. ಉಮ್ಮತ್ತಿ ಗಿಡ. कण्टकाचितं फलमस्य। (न०) 5. ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣು. 6. ನೆಗ್ಗಿಲು ಬೀಜ. 7. ದತ್ತೂರಿಕಾಯಿ. 8. ಉಮ್ಮತ್ತಿಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುವು.

कण्टकवत् ಕಂಟಕವತ್ (वि०) ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. कण्टकान्यस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-१०)।

कण्टकवृन्ताकी ಕಂಟಕವೃಂತಾಕೀ (स्त्री०) ಮುಳ್ಳು ಬದನೆಗಿಡ.

कण्टकाढ्य ಕಂಟಕಾಢ್ಯ (वि०) ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ. कण्टकैराढ्यः।

कण्टकार ಕಂಟಕಾರ (पु०) 1. ಹಲುಮಾಣಿಕಗಿಡ, ಹುಳಿ ಬೀಲದಗಿಡ. 2. ಭೂರುಗದ ಮರ. कण्टकमृच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)।

कण्टकारिका ಕಂಟಕಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದಗಿಡ.

कण्टकाशन ಕಂಟಕಾಶನ (पु०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ, ಮುಳ್ಳು ಗಿಡಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ. कण्टकमश्नाति—अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "स्यादुष्ट्रः कण्टकाशनः" त्रिकाण्ड०।

कण्टकाष्ठील ಕಂಟಕಾಷ್ಠೀಲ (पु०) ಚೂಪಾದ ಎಲುಬುಗಳುಳ್ಳ ಮೀನು. "कुलिशं कण्टकाष्ठील इत्यपि" त्रिकाण्ड०।

कण्टकित ಕಂಟಕಿತ (वि०) 1. ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ರೋಮಾಂಚವೆದ್ದಿರುವ, ಮೈ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. कण्टकोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "इदमूचुरनूचानाः प्रीतिकण्टकितत्वचः" कुमा० ६-१५। "आसीद्वरः कण्टकितप्रकोष्ठः स्विन्नाङ्गुलिः संववृते कुमारी" रघु० ७-२२।

कण्टकिन् ಕಂಟಕಿನ್ (पु०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. कण्टकान्यस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–किनी –ಕಿನೀ.** 2. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 3. ಬಿದಿರು. 4. ಎಲಚಿಗಿಡ, ಬೋರೆಗಿಡ. 5. ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 6. ಗೊಬ್ಬಳಿಮರ ಮುಂತಾದುವು. (वि०) 7. ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

कण्टकिफल ಕಂಟಕಿಫಲ (पु०) 1. ಪನಸವೃಕ್ಷ, ಹಲಸಿನ ಮರ. 2. ಮುಳ್ಳುಬದನೆಗಿಡ. 3. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. 4. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 5. ಹರಳುಗಿಡ ಮುಂತಾದ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲಬಿಡುವ ಮರಗಳು. कण्टकि फलमस्य। (न०) 6. ಹಲಸಿನಹಣ್ಣು. 7. ಮುಳ್ಳುಬದನೆಕಾಯಿ. 8. ದತ್ತೂರಿಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುವು.

कण्टकिल ಕಂಟಕಿಲ (पु०) ಬಿದಿರುಗಿಡ. कण्टक "इलच्" (५-२-१००)।

कण्टदला ಕಂಟದಳಾ (स्त्री०) ತಾಳೆಗಿಡ. कण्टं कण्टकावृतं दलमस्याः।

कण्टपत्र ಕಂಟಪತ್ರ (पु०) ಹುಳಿಬೇಲ.

कण्टफल ಕಂಟಫಲ (पु०) 1. ಪನಸವೃಕ್ಷ, ಹಲಸಿನಮರ. 2. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 3. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. 4. ಹರಳುಗಿಡ. (स्त्री०) **–फला –ಫಲಾ.** ದೇವತಾಳೆಗಿಡ. कण्टकाचितं फलमस्य।

कण्टल ಕಂಟಲ (पु०) ಭಾರಂಗಿಗಿಡ. कण्टोऽस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)।

कण्टालु ಕಂಟಾಲು (पु०)1. ಮುಳ್ಳುಬದನೆ. 2. ಬಿದಿರು. 3. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 4. ಪೆಗ್ಗುಳ್ಳದಗಿಡ. 5. ಭಾರಂಗಿಗಿಡ. 6. ಉತ್ತರಣಿಗಿಡ. कण्टाय अलति – अल (भूषणादौ) "उण्" (उ० १-१)।

कण्टिन् ಕಂಟಿನ್ (पु०) 1. ಕಗ್ಗಲಿಮರ. 2. ಉತ್ತರಣಿಗಿಡ. 3. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. (वि०) 4. ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

कण्ठ ಕಂಠ (पु०) 1. ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕತ್ತು. कण (निमीलने) "ठः" (उ० १-१०३)। "मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेतः कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे" मेघ० १-३। 2. ಕಂಠಧ್ವನಿ, ಕಶ್ಮಿನ ಒಳಭಾಗ (ಗಂಟಲು) ದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ. "यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया कण्ठः स्तम्भितबाष्पवृत्तिकलुषश्चिन्ताजडं दर्शनम्" शाकु० ४-५। 3. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. "सा मुक्तकण्ठं व्यसनातिभारात् चक्रन्द विग्ना कुररीव भूयः" रघु० १४-६८। 4. ಬಿಂದಿಗೆಯ ಅಥವಾ ತಪ್ಪಲಿಯ ಕತ್ತು. 5. ಗರ್ಭಾಶಯದ ಬಹಳ ಕೆಳಿದಾದ ಭಾಗ. 6. ಸಮೀಪ, ಸಂನಿಧಾನ. 7. ಮದನ ವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆಗಿಡ. 8. ಕಂಠಾಲಂಕಾರ, ಕಶ್ಮಿನ ಆಭರಣ. "कण्ठो ध्वनौ संनिधाने ग्रीवायां मदनद्रुमे" मेदि०। 9. ವಾಚಕಶಬ್ದ, ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ, "कण्ठो वाचकशब्दे स्यात् संनिधाने गले ध्वनौ" नानार्थर०। 10. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. "कण्ठो गले संनिधाने ध्वनौ धत्तूरपादपे" विश्व०।

कण्ठकूणिका ಕಂಠಕೂಣಿಕಾ (स्त्री०) ವೀಣೆ. कण्ठ इव तद्ध्वनिरिव कूणयति – कूण (संकोचे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वीणा पुनर्घोषवती विपञ्ची कण्ठकूणिका" अभि० चि०।

कण्ठकूप ಕಂಠಕೂಪ (पु०) ಗಂಟಲಿನ ವಿವರ, ಕಂಠಕುಹರ.

कण्ठग ಕಂಠಗ (वि०) ಕಂಠದವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, ಗಂಟಲಿನವರೆಗೂ ಹೋಗಿರುವ. कण्ठं गलं गच्छति–गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "हृद्गाभिः पूयते विप्रः कण्ठगाभिस्तु भूमिपः" मनु० २-६२।

कण्ठगत ಕಂಠಗತ (वि०) ಕಂಠದವರೆಗೂ ಬಂದಿರುವ, ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ. कण्ठं गतः। "मम कण्ठगताः प्राणाः पाशे कण्ठस्थिते तव" रत्ना० ३-१६।

कण्ठग्रह ಕಂಠಗ್ರಹ (पु०) ಆಲಿಂಗನ, ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. कण्ठस्य ग्रहः। "अम्भोजगर्भसुकुमारतनुस्तदासौ कण्ठग्रहे प्रथमरागघने विलीय" रत्ना० ४-२। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–ग्रहणम् –ಗ್ರಹಣಮ್.**

कण्ठतलासिका ಕಂಠತಲಾಸಿಕಾ (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಕತ್ತಿನ ಹಗ್ಗ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದ ಬಾರು.

कण्ठतस् ಕಂಠತಸ್ (अव्य०)1. ಕತ್ತಿನಿಂದ, ಕುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ. 2. ಗಂಟಲಿನಿಂದ. कण्ठ "ततसिः" (वा० ५-४-४४)।

कण्ठदघ्न ಕಂಠದಘ್ನ (वि०) ಕತ್ತಿನಷ್ಟು ಎತ್ತರವುಳ್ಳ, ಕತ್ತಿನವರೆಗೂ ಹೋಗಿ ನಿಲ್ಲುವ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ.

कण्ठः परिमाणमस्य "दघ्नच्" (५-२-३७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–घ्नी –ದಘ್ನೀ.**

कण्ठद्वयस ಕಂಠದ್ವಯಸ (वि०) "कण्ठदघ्न" ಪದದ ಅರ್ಥ. कण्ठ "द्वयसच्" (५-२-३७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–द्वयसी –ದ್ವಯಸೀ.**

कण्ठनाल ಕಂಠನಾಳ (पुं०) 1. ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನಂತಿರುವ ಕತ್ತು, ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನಂತೆ ಒಳಗೆ ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ಗಂಟಲಿನ ಕೊಳವೆ. कण्ठो नाल इव। 2. ಕಂಠವೆಂಬ ಕೊಳವೆ. कण्ठ एव नालः। "ज्योतिष्कणाहतश्मश्रु कण्ठनालादपातयत्" रघु० १५-५२। 3. ಕತ್ತಿನ ಕೊಳವೆ, ಕತ್ತಿನ ಕಾಂಡ. कण्ठस्य नालः। "एतत्करालकरवालनिकृत्त-कण्ठनालोच्चलद्बहुलफेनिलबुद्बुदौघैः" प्रबोध० ३-१५।

कण्ठपाश ಕಂಠಪಾಶ (पुं०) 1. ಕತ್ತಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. 2. ಆನೆಯ ಕತ್ತಿನ ಹಗ್ಗ. कण्ठे पाशः।

कण्ठबन्ध ಕಂಠಬಂಧ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಕತ್ತಿನ ಹಗ್ಗ. 2. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ, ಕತ್ತಿಗೆ ಹಗ್ಗ ಹಾಕಿ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ. कण्ठस्य कण्ठे वा बन्धः।

कण्ठभङ्ग ಕಂಠಭಂಗ (पुं०) ಬಿಕ್ಕುತ್ತ ಮಾತಾಡುವಿಕೆ, ತಡೆದು ಮಾತಾಡುವಿಕೆ.

कण्ठभूषण ಕಂಠಭೂಷಣ (न०) **–भूषा –ಭೂಷಾ** (स्त्री०) ಕಂಠಾಭರಣ, ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಡವೆ, ಆಡ್ಡಿಗೆ. कण्ठस्य भूषणम् भूषा वा।

कण्ठमूल ಕಂಠಮೂಲ (न०) ಕಂಠದ ತಳಭಾಗ, ಗಂಟಲಿನ ಆಳವಾದ ಕೆಳಪ್ರದೇಶ. कण्ठस्य मूलम्।

कण्ठलग्न ಕಂಠಲಗ್ನ (वि०) 1. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 2. ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವ, ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. कण्ठे लग्नः।

कण्ठलता ಕಂಠಲತಾ (स्त्री०) 1. ಅಂಗಿಯ ಕೊರಳ ಪಟ್ಟಿ, ಕತ್ತಿನ ಪಟ್ಟಿ. 2. ಮುಕ್ತಾಹಾರ, ಮುತ್ತಿನ ಸರ, ಆಡ್ಡಿಗೆ ಮುಂತಾದುವು.

कण्ठवर्तिन् ಕಂಠವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಗಂಟಲಲ್ಲಿರುವ. 2. ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ. कण्ठे वर्तते – वृत्तु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "प्राणैर्दशरथप्रीतेरनृणं कण्ठवर्तिभिः" रघु० १२-५४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वर्तिनी –ವರ್ತಿನೀ.**

कण्ठशालूक ಕಂಠಶಾಲೂಕ (न०) ಗಂಟಲೊಳಗಿನ ವ್ರಣ, ಕಂಠದೊಳಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಹುಣ್ಣು, ಒಂದು ವಿಧ ಮುಖರೋಗ. "कोलास्थिमात्रः कफसंभवो यो ग्रन्थिर्गले कण्ठकशूकभूतः। खरः स्थिरः शस्त्रनिपातसाध्यस्तं कण्ठशालूकमिति ब्रुवन्ति" सुश्रुत० निदान० १६-५१।

कण्ठशुण्ठी ಕಂಠಶುಂಠೀ (स्त्री०) ದವಡೆಯೊಳಗಿನ ವ್ರಣ, ಒಂದು ವಿಧ ಮುಖರೋಗ. "श्लेष्मासृग्भ्यां तालुमूलात् प्रवृद्धो दीर्घः शोफो घ्मातबस्तिप्रकाशः। तृष्णाकास-श्वासकृत् संप्रदिष्टो व्याधिर्वैद्यैः कण्ठशुण्ठीति नाम्ना" सुश्रुत० निदान० १६-४१।

कण्ठशोष ಕಂಠಶೋಷ (पु०) 1. ಗಂಟಲು ಒಣಗುವಿಕೆ, ಗಂಟಲು ಆರಿಹೋಗುವಿಕೆ. (लाक्ष०) 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಉಪದೇಶ. कण्ठस्य शोषः। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–शोषणम् –ಶೋಷಣಮ್.**

कण्ठसूत्र ಕಂಠಸೂತ್ರ (न०) ಸುರತಕಾಲದ ಆಲಿಂಗನದ ಒಂದು ಭೇದ; ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ವೇಗದಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಬಳಲಿದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪತಿಯ ಎದೆಯಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪೀವರಸನಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಗಾಢಾಲಿಂಗನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮಲಗುವರು. "यत्कुर्वते वक्षसि वल्लभस्य स्तनाभिघातं निबिडोपगूढम्। परिश्रमार्थं शनकैर्विदग्धाः तत्कण्ठसूत्रं प्रवदन्ति सन्तः" वात्स्या० सू०। "तस्य निर्दयरति-श्रमालसाः कण्ठसूत्रमपदिश्य योषितः" रघु० १९-३२।

कण्ठस्थ ಕಂಠಸ್ಥ (वि०) 1. ಗಂಟಲಲ್ಲಿರುವ. 2. ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ. कण्ठे तिष्ठति – ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 3. ಬಾಯಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. 4. ಉರುಹಾಕಿರುವ, ಬಾಯಿಪಾಠಮಾಡಿರುವ.

कण्ठाग्नि ಕಂಠಾಗ್ನಿ (पु०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. कण्ठे अग्निः पाकाग्निः यस्य। ಕತ್ತನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಹಕ್ಕಿಗಳು ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

कण्ठाभरण ಕಂಠಾಭರಣ (न०) 1. ಕತ್ತಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಆಭರಣ, ಹಾರ, ಸರ, ಆಡ್ಡಿಗೆ. कण्ठस्याभरणम्। 2. "सरस्वतीकंठाभरण" ವೆಂಬ ಒಂದು ಗ್ರಂಥದ ಸಣ್ಣ ಹೆಸರು.

कण्ठाल ಕಂಠಾಲ (पुंस्त्री०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. 2. ಶೂರಣಗೆಡ್ಡೆ. 3. ಗುದ್ದಲಿ. 4. ಗೋಣಿಚೀಲ. 5. ದೋಣಿ. 6. ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. (पु०) 7. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ "कण्ठाला तु द्वयोर्द्रोणीप्रभेदे ना क्रमेलके" मेदि०। कठि (शोके) "आलच्" बाहु०।

कण्ठिका ಕಂಠಿಕಾ (स्त्री०) ಕಂಠಾಭರಣ, ಕತ್ತಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಡವೆ, ಹಾರ. कण्ठो भूष्यतयास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

कण्ठी कंठी (स्त्री०) 1. कुदुरे कट्टुव हग्ग. 2. कत्तु. 3. कत्तिन पट्टि.

कण्ठीरव कंठीरव (पु०) कंठदिंद गर्जिसुव 1. सिंह. 2. मदिसिद आने. कण्ठ्यां रवो यस्य। 3. कपोत, पारिवाळद हक्कि.

कण्ठेकाल कंठेकाल (पु०) शिव, महादेव, नीलकंठ. कण्ठे कालोऽस्य अलुक् (६-३-१२)।

कण्ठ्य कंठ्य (वि०) 1. कंठदल्लिरुप, गंटलल्लिरुव. कण्ठे भवः "यत्" (४-३-५५)। 2. कंठदल्लि हुट्टुव अः, कुः (कवर्ग) हः मत्तु विसर्जनीयः (विसर्ग) वर्णगळु. "अकुहविसर्जनीयानां कण्ठः"। 3. कंठस्वरक्के हितवाद (शाकादिगळु). "सर्वदोषहरा लघ्वी कण्ठ्या मूलकपोतिका" सुश्रुत० सूत्र० ४६-२४०। "यवकोलकुलत्थानां यूषः कण्ठ्योऽनिलापहः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-३७५।

कण्डन कंडन (न०) 1. ओनकेयिंद धान्यवन्नु कुट्ट हॊट्टन्नु बेर्पडिसुविके. कडि (भेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "न हि व्रीह्यादिलवनकण्डन पेषणादौ च सविज्ञानानाम्" छान्दोग्य०। (स्त्री०) -नी -ङी०. 2. कुट्टुव साधन, ओनके. कण्डयतेऽनेन—कडि कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 3. ओरळु. कण्डयतेऽत्र — कडि अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "पञ्च सूना गृहस्थस्य चुल्ली पेषण्युपस्करः। कण्डनी चोदकुम्भश्च बध्यते यासु वाहयन्" मनु० ३-६८।

कण्डरा कंडरा (स्त्री०) महानाडि, महास्नायु. देहदल्लि ई महानाडिगळु हदिनारिरुवुवु:

एरडु हस्तगळल्लि	...	4
एरडु पादगळल्लि	...	4
कुत्तिगेयल्लि	...	4
बेन्निनल्लि	...	4
		16

ईवु अवयवगळन्नु नीडुव मत्तु मडिसि कॊळ्ळुव कार्य माडुवुवु. "महत्यः स्नायवः प्रोक्ताः कण्डरास्तास्तु षोडश। प्रसारणाकुञ्चनयोर्दृष्टं तासां प्रयोजनम्। चतस्रो हस्तयोस्तासां तावत्यः पादयोः स्मृताः। ग्रीवायामपि तावत्यः तावत्यः पृष्ठसंगताः" भावप्र०। अवुगळल्लि हस्त मत्तु पादगळ नाडिगळु नख (उगुरु) गळागियू कुत्तिगेय नाडिगळु मेढ्र (जननेंद्रिय) वागियू पृष्ठ (बेन्नु)नाडिगळु नितंब, मेलिन तॊडेगळु, वक्षस्सु (एदे) मत्तु स्तनपिंडगळागियू बेळेदुबंदिवे.

कण्डु कंडु (स्त्री०) 1. नवे, तुरि. कण्डूञ् (गात्रविघर्षणे) "डुः" बाह्य०। 2. मै केरेयुविके.

कण्डूञ्-गात्रविघर्षणे (कण्ड्वा० उभ० सक० से०)। कण्डूयति, -ते। कण्डूयां बभूव, -चकार, -आस, -चक्रे। मै केरे, नवे हॊगलाडिसु. कण्डूयनम्, कण्डूयितः, कण्डूः, कण्डूया, कण्डूयन्, कण्डूतिः, कण्डूयमानः इत्यादि.

कण्डू कंडू (स्त्री०) 1. मै केरेयुवुदु. 2. तुरि गज्जि. कण्डूञ् (गात्रविघर्षणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "कपोलकण्डूः करिभिर्विनेतुं विघट्टितानां सरलद्रुमाणाम्" कुमा० १-९।

कण्डूकरी कंडूकरी (स्त्री०) नसुगुन्निगिड. कण्डूं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

कण्डूघ्न कंडूघ्न (पु०) 1. कक्कॆगिड. 2. बिळिसासुवे. कण्डूं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

कण्डूति कंडूति (स्त्री०) मै केरेयुविके. कण्डूञ् (गात्रविघर्षणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "सुभग त्वत्कथारम्भे कर्णे कण्डूतिलालसा" सा० द०।

कण्डूयत् कंडूयत् (वि०) मै केरेयुत्तिरुव. कण्डूञ् (गात्रविघर्षणे) + यक् "शतृ" (३-२-१२४)। "कण्डूयतः कटभुवं करिणो मदेन स्कन्धं सुगन्धिमनुलीनवता नगस्य" माघ० ५-४६।

कण्डूयन कंडूयन (न०) 1. मै केरेयुवुदु, नवे हॊगलाडिसुवुदु. कण्डूञ् (गात्रविघर्षणे) + यक् "ल्युट्" (३-३-११५)। "आस्वादवद्भिः कबलैस्तृणानां कण्डूयनैर्दंशनिवारणैश्च" रघु० २-५। 2. मै केरेदु कॊळ्ळुव साधन. कण्डूय कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

कण्डूयमान कंडूयमान (वि०) मै केरेदु कॊळ्ळुत्तलिरुव, नवे हॊगलाडिसिकॊळ्ळुत्तलिरुव. कण्डूय "शानच्" (३-२-१२४)। "कण्डूयमानेन कटं कदाचिद्वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य" रघु० २-३७।

कण्डूया कंडूया (स्त्री०) नवे, तुरि. कण्डूञ् (गात्रविघर्षणे) + यक् "अः" (३-३-१०२)। "टाप्" (४-१-४)।

कण्डूयित ಕಂಡೂಯಿತ (ವಿ೦) ಕೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನವ ಹೋಗ ಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कण्डूञ्+यक् "क्तः" (३-२-१०२)। "स्खलनक्षण एव शिश्रिये द्रुतकण्डूयितमौलिरालयम्" वेष० २-३।

कण्डूरा ಕಂಡೂರಾ (स्त्री०) ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ. कण्डू राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "आत्मगुप्ताजहाव्यण्डा कण्डूरा प्रावृषायणी" अम०।

कण्डूल ಕಂಡೂಲ (पु०) 1. ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ. कण्डूरस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)। (वि०) 2. ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "कण्डूलद्विपगण्डपिण्डकषणाकम्पेन संपातिभिः" उ० रा० २-९। 3. ನವೆಯುಂಟುಮಾಡುವ.

कण्डोल ಕಂಡೋಲ (पु०) 1. ಬಿದಿರಿನ ಮುಂಕರಿ, ಕುಕ್ಕೆ, ಗೂಡೆ, ಬುಟ್ಟಿ. कडि (भेदने) "ओलच्" (उ० १-६६)। 2. ಉಗ್ರಾಣ, ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಡುವ ಜಾಗ. 3. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟಿ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **–ली –ल्ः.**

कण्डोलवीणा ಕಂಡೋಲವೀಣಾ (स्त्री०) ಚಂಡಾಲನ ವೀಣೆ.

कण्डोली ಕಂಡೋಲೀ (स्त्री०) ಚಂಡಾಲನ ವೀಣೆ.

कण्व ಕಣ್ವ (पु०) 1. ಕಶ್ಯಪಗೋತ್ರದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. ಶಕುಂತಲೆಯ ಸಾಕುತಂದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ-ಮೇನಕೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಶಿಶುವು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದಯಾಳುವಾದ ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯು ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ತಂದು ಪುತ್ರೀನಿರ್ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಕುಂತಲೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕಳಾದಾಗ ಅವಳಿಗೆ ಅನುರೂಪನಾದ ಪತಿಯು ದೊರಕಬೇಕೆಂದು ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯು ಸೋಮತೀರ್ಥ ತೀರದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೋಗಿರಲು ದುಷ್ಯಂತನು ಬೇಟೆಯವ್ಯಾಜದಿಂದ ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನು ಗಾಂಧರ್ವರೀತಿಯಿಂದ ಮದುವೆಯಾಗಿ ನಗರಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಕಣ್ವರು ಶಕುಂತಲೆಗೆ ಅನುರೂಪ ವರನು ದೊರೆತದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂತೋಷಿಸಿ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಅವಳನ್ನು ಆಶೀರ್ವದಿಸಿ ಪತಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವರು. ಇವರೊಬ್ಬರು ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರು. (न०) 2. ಪಾಪ, ದೋಷ. कण (निमीलने) "क्वन्" (उ० १-१४९)। "कण्वं पापे मुनौ पुंसि" मेदि०।

कण्वसुता ಕಣ್ವಸುತಾ (स्त्री०) ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗಳು. ಶಕುಂತಲೆ. ["कण्व" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कत ಕತ (पु०) 1. ಕತಕವೃಕ್ಷ, ಚಿಲ್ಲದಗಿಡ. कं जलं शुद्धं तनोति—तनु (विस्तारे) "डः" (३-२-१०१)। 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ["कात्य", "कात्यायन" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (न०) 3. ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ.

कतक ಕತಕ (पु०) 1. ಚಿಲ್ಲದಗಿಡ. कस्य जलस्य तको हासो यस्मात्। (न०) 2. ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ. ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜದ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ನೀರು ನಿರ್ಮಲವಾಗುವುದು. "फलं कतकवृक्षस्य यद्यप्यम्बुप्रसादनम्। न नामग्रहणादेव तस्य वारि प्रसीदति" मनु० ६-६७।

कतफल ಕತಫಲ (पु०) 1. ಚಿಲ್ಲದಗಿಡ. (न०) 2. ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ.

कतम ಕತಮ (वि०) 1. ಬಹುಮಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವನು?, ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು? किम् "डतमच्" (५-३-९३)। "कतमो भवतां देवदत्तः?"। "अपि ज्ञायते कतमेन दिग्विभागेन गतः स जाल्मः?" विक्र० १। स्त्रियां **–मा –मी.** (न०) **कतमत् ಕತಮತ್.** 2. ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದುತಾನೆ. "न पुष्पिताऽत्र स्थगितार्करश्मावनन्ततानेः कतमा लताऽलम्" माघ० ४-३९। "अहं भ्रमादालपमङ्ग यद्वां विना मयोरः कतमत्तवासनम्" नैष० ९-११४।

कतर ಕತರ (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯಾವನು?, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು? किम् "डतरच्" (५-३-९२)। "अनयोः कतरो देवदत्तः?"। (न०) **कतरत् ಕತರತ್.** "न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः" गीता २-६।

कति ಕತಿ (वि० ब० व०) ಎಷ್ಟು?, ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು?, ಎಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳದ್ದು. किं परिमाणमेतेषाम् — किम् "इतिः" (५-२-४१)। "निजपदपरिचारकाङ्क्षिणीभिः कतिषु भवेषु समर्चिताङ्घ्रिपद्मः" याद० २४-५४। "कति"ಗೆ चित्, चन ಅಥವಾ अपि ಸೇರಿದರೆ ಅದರ ಸ್ವಂತ ಅರ್ಥವು ಸಂಕೋಚಹೊಂದಿ ಕೆಲವರು, ಕೆಲವು, ಬಹಳ ಎಂಬ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವುದು. "दर्भाङ्कुरेण चरणः क्षत इत्यकाण्डे तन्वी स्थिता कतिचिदेव पदानि गत्वा" शाकु० २-१२। "कतिभिश्चन कामचारशक्तेरुपसञ्जातमदैरुदग्रशृङ्गैः" याद० १५-११०।

कतिकृत्वस् ಕತಿಕೃತ್ವಸ್ (अव्य०) ಎಷ್ಟು ಸಲ?, ಎಷ್ಟಾವೃತ್ತಿ? कति "कृत्वसुच्" (५-४-१७)।

कतिथ ಕತಿಥ (वि०) ಎಷ್ಟನೆಯದು? कति "डट्" (५-२-४८)। युगागमः (५-२-५१)। "तस्य कतिथ इति तत्प्रथमं मनसा लमाख्यदपराधमच्युतः" माघ० १५-४२।

कतिधा ಕತಿಧಾ (अव्य०) ಎಷ್ಟು ವಿಧ? ಎಷ್ಟು ಪ್ರಕಾರ? कति "धा" (५-३-४२)।

कतिपय ಕತಿಪಯ (वि० ब० ब०) 1. ಕೆಲವು. "संपत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः" मेघ० १-२३। 2. ಪರಿಮಿತವಾದ. "वर्णैः कतिपयैरेव ग्रथितस्य स्वरैरिव" माघ० २-७२। 3. ಕೆಲವು, ಸ್ವಲ್ಪ. 4. ಬಹಳ. कतिपये कतिपयाः। "परिष्कुर्वन्त्यर्थान् सहृदयधुरीणाः कतिपये" रसगं०।

कतिविध ಕತಿವಿಧ (वि०) ಎಷ್ಟು ವಿಧ?, ಎಷ್ಟು ಬಗೆ? कति विधा प्रकारो यस्य।

कत्तृण ಕತ್ತೃಣ (न०) 1, ಕಾಚಿಹುಲ್ಲು. 2. ಕಾಚಿಕಡ್ಡಿ. 3. ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿ. 4. ಬರಗುಕಡ್ಡಿ. कुत्सितं तृणम् – कोः कदादेशः (६-३-१०३)। ಹಸು ಮೊದಲಾದುವು ಇವನ್ನು ತಿನ್ನಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

कत्रि ಕತ್ರಿ (वि० ब० व०) ಕೆಟ್ಟ ಮೂವರು, ಕೆಟ್ಟ ಮೂರು ವಸ್ತುಗಳು. कुत्सितास्त्रयः—कोः कत् (वा० ६-३-१०१)।

कत्थ-श्लाघायाम् (भ्वा० आत्म० सक० से०) ಶ್ಲಾಘಿಸು, ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡು, ಹೊಗಳು, ಜಂಬಹೊಡೆ. कत्थते। चकत्थे। कत्थिता। कत्थिष्यते। कत्थताम्। अकत्थत। अकत्थिष्ट। अकत्थिष्यत। कत्थनम्। कत्था। कत्थितम्। "गर्जितेन वृथा किं ते कत्थितेन च मानुष। कृत्वैतत् कर्मणा सत्यं कत्थेथा मा चिरं कृथाः" भा० आदि० १६५-३७।

कत्थक ಕತ್ಥಕ (वि०) ಶ್ಲಾಘನೆಮಾಡುವ, ಹೊಗಳುವ, ಜಂಬ ಹೊಡೆಯುವ. कत्थ (श्लाघायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कत्थन ಕತ್ಥನ (न०) ಶ್ಲಾಘಿಸುವುದು, ಹೊಗಳುವುದು, ಜಂಬ ಹೊಡೆಯುವುದು. कत्थ (श्लाघायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कत्थनीय ಕತ್ಥನೀಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಶ್ಲಾಘಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಹೊಗಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कत्थ (श्लाघायाम्) अर्हादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

कत्थमान ಕತ್ಥಮಾನ (वि०) ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಗಳುತ್ತಿರುವ. कत्थ (श्लाघायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)।

कत्थित ಕತ್ಥಿತ (न०) 1. ಶ್ಲಾಘನೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. कत्थ (श्लाघायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. कत्थ "क्तः" (३-२-१०२)।

कत्थितव्य ಕತ್ಥಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಹೊಗಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कत्थ (श्लाघायाम्) "तव्यः" (३-१-९६)।

कत्र-शैथिल्ये (चुरा० उभ० अक० से०) कथयति, –ते। कत्रति। अचकत्रत्, –त। ಸಡಿಲವಾಗು.

कथ-वाक्यप्रबन्धे (चुरा० उभ० सक० से०) कथयति, –ते। कथयांबभूव, –आस, –चकार, –चक्रे। कथिता। कथयेत्, –त। अचीकथत्, –त। अचकथत्, –त।

कर्मणि:—कथ्यते। चकत्थे।

सनि:—चिकथयिषति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

1. ಹೇಳು, ತಿಳಿಸು, ನಿರೂಪಿಸು, ವರ್ಣಿಸು. "कार्तवीर्य-जलक्रीडां कथयन्ति स्म तापसाः" याद० २२-२२०। "रामभिष्वसनदर्शनोत्सुकं मैथिलाय कथयांबभूव सः" रघु० ११-३७। "कथ्यते चिदचिदन्तरात्मनः शास्त्रशुद्ध-हृदयैर्मनीषिभिः" याद० १७-१०८। 2. ಸೂಚಿಸು, ತಿಳಿಸು. "गात्रैस्ते कथयन्त्यसारभिदुरान् प्रायेण संसारिणः" मालतीं० ८-१०। 3. ತೋರಿಸಿಹೇಳು, ನಿರ್ದೇಶಿಸು. "भक्षयन्तीं न कथयेत्पिबन्तं चैव वत्सकम्" मनु० ११-११४।

कथक ಕಥಕ (वि०) 1. ಹೇಳುವವನು, ನಿರೂಪಿಸುವವನು, ವರ್ಣಿಸುವವನು. कथ (वाक्यप्रबन्धे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಅನುವಾದಮಾಡುವವನು. 3. ಪುರಾಣ ಹೇಳುವನನು, ಕಥೆ ಹೇಳಿ ಜೀವಿಸುವವನು. 4. ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ವಾದಮಾಡುವವನು. "कथा-दर्पक्षुभ्यत्कथककुलकोलाहलभवं हरत्वन्तर्ध्वान्तं हयवदन-हेषाहलहलः" हयग्री०।

कथङ्कारम् ಕಥಂಕಾರಮ್ (अव्य०) ಹೇಗೆ?, ಹೇಗೆ ತಾನೆ? कथं कृत्वा। कथम्+ङ्कृ (करणे) "णमुल्" (३-४-२७)। "कथङ्कारमनालम्बा कीर्तिर्द्यामधिरोहति" माघ० २-५२। "धार्यः कथङ्कारमहं भवत्या वियद्विहारी वसुधैकगत्या" नैष० ३-१५।

कथञ्चन ಕಥಂಚನ (अव्य०) 1. ಹೇಗಾದರೂ. 2. ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ. कथं + चित्। ಇದು ಅಸಾಕಲ್ಯಾರ್ಥ (असंपूर्णार्थ) ವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "असाकल्ये तु चिच्चन" ಎಂದು ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ चित्।

ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪದಗಳಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕತಿಚಿತ್ ಕತಿಚನ ಕಥಞ್ಚಿತ್ ಕಥಞ್ಚನ ಕಶ್ಚನ ಕಶ್ಚಿತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಇತರ ಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುವು. "या कथञ्चन सखीवचनेन प्रागभिप्रियतमं प्रजगल्भे" माघ० १०-१८। "अथ प्रयत्नोन्नमितानमत्फणैर्धृते कथञ्चित्फणिनां गणैरधः" माघ० १-१३।

कथन ಕಥನ (न०) 1. ಹೇಳುವಿಕೆ, ನಿರೂಪಿಸುವಿಕೆ, ವರ್ಣಿಸುವಿಕೆ. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ. 3. ತೋರಿಸುವಿಕೆ, ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಿಕೆ.

कथनीय ಕಥನೀಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

कथम् ಕಥಮ್ (अव्य०) 1. ಹೇಗೆ? ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ? ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ? किम् प्रकारे "थमुः" (५-३-२५)। "अवाप्यते वा कथमन्यथा द्वयं तथाविधं प्रेम पतिश्च तादृशः" कुमा० ५-२। 2. ಪ್ರಶ್ನೆ. "कथमिदानीमात्मानं निवेदयामि?। कथं वात्मापहारं करोमि?" शाकु० १। 3. ಸಂಭ್ರಮ, ಗಡಿಬಿಡಿ, ಆಕಸ್ಮಿಕದಿಂದುಂಟಾದ ಕಳವಳ. "कथमुपहारीकृतास्मि राज्ञस्तातेन? राजाराधनं पुनर्गुरुकं न पुनर्मालती" मालती० २। 4. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, 5. ಆಶ್ಚರ್ಯ, ವಿಸ್ಮಯ. 6. ಸಂಭಾವನೆ, ಊಹೆ. 7. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. "कथं हर्षे च गर्हायां प्रकारार्थे च सम्भ्रमे। प्रश्ने सम्भावनायां च" मेदि०।

कथमपि ಕಥಮಪಿ (अव्य०) 1. ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ, ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ. कथं च अपि च। "मुखमंसविवर्ति पक्ष्मलाक्ष्याः कथमप्युन्नमितं न चुम्बितं तु" शाकु० ३-२२। 2. ಹೇಗಾದರೂ, ಎಷ್ಟೇ ಕಷ್ಟದಿಂದಾದರೂ, ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಾದರೂ. "तस्य स्थित्वा कथमपि पुरः कौतुकाधानहेतोः" मेघ० २-३। 3. ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಾದರೂ, ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಾದರೂ. "शुक्लापाङ्गैः सजलनयनैः स्वागतीकृत्य केकाः प्रत्युद्यातः कथमपि भवान् गन्तुमाशु व्यवस्येत्" मेघ० १-२२। 4. ಬಹಳ ಎರಳವಾಗಿ, ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ. "कथमपि भुवनेऽस्मिंस्तादृशाः सम्भवन्ति" मालती० २-६। ಎರಡು ಪದಗಳಿಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

कथमिव ಕಥಮಿವ (अव्य०) "कथङ्कारम्" ಪದದ ಅರ್ಥ.

कथम्भाव ಕಥಂಭಾವ (पु०) ಹೇಗೆ? ಯಾವ ರೀತಿ? ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ? ಯಾವ ಬಗೆ? कथमित्यस्य भावः स्थितिः।

कथम्भावाकाङ्क्षा ಕಥಂಭಾವಾಕಾಂಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಯಾವ ರೀತಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುವ ಇಚ್ಛೆ. "यजेत" ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿವಾಚಕಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮೂರು ವಿಧ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. "यजेत" ಎಂದ ಕೂಡಲೆ किम्, केन ಮತ್ತು कथम् ಎಂಬ ಮೂರು ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಭೂತವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು **कथम्भावाकाङ्क्षा**।

कथम्भूत ಕಥಂಭೂತ (वि०) 1. ಎಂತಹ, ಯಾವ ರೀತಿಯ, 2. ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ, ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ. कथं किं प्रकारं भूतः प्राप्तः।

कथयत् ಕಥಯತ್ (वि०) 1. ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿರುವ. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ. "अस्तित्वं कार्यसिद्धेः स्फुटमथ कथयन् पक्षतेः कम्पभेदैः" नैष० ६-१३२। 3. ತೋರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यंತೀ.**

कथंजातीय ಕಥಂಜಾತೀಯ (वि०) ಯಾವ ವಿಧದ? ಯಾವ ಬಗೆಯ? कथंप्रकारः "जातीयर्" (५-३-९६)। स्वार्थे "कन्"। **–जातीयकः –ಜಾತೀಯಕಃ.**

कथंतराम् ಕಥಂತರಾಮ್ (अव्य०) ಹೇಗೆ? ಯಾವ ರೀತಿ? कथम् "तरप्" (५-३-५७)। "आमुः" (५-४-११)। "तमप्" (५-३-५५)। "आमुः" (५-४-११)। **–तमाम् –ತಮಾಮ್.**

कथा ಕಥಾ (स्त्री०) 1. ಹೇಳುವುದು, ನಿರೂಪಿಸುವುದು. कथ (वाक्यप्रबन्धे) "अङ्" (३-३-१०५)। "कथापि खलु पापानामलमश्रेयसे यतः" माघ० २-४०। 2. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡುವುದು, ಸಂಭಾಷಣೆ. "कथाप्रसङ्गेषु मिथः सखीमुखात्तृणेऽपि तन्व्या नलनामनि श्रुते" नैष० १-३५। 3. ಕಥೆ, ಕಲ್ಪಿತ ಕಥೆ, ಕಟ್ಟು ಕಥೆ. "कथाच्छलेन बालानां नीतिस्तदिह कथ्यते" हितो०। 4. ತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯ ಅಥವಾ ವಾದವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತರೂಪವಾಗಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಮಾತು. ಇದು ವಾದ, ಜಲ್ಪ ಮತ್ತು

वितंडा ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಮಾತು "**वाद**". ಪರಸ್ಪರ ಜಯಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆಡುವ ಮಾತು "**जल्प**". ಸ್ವಮತ ಸ್ಥಾಪನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಪರಮತದೂಷಣೆ ಮಾಡುವುದು "**वितंडा**" ಎನಿಸುವುದು.

कथानक कथानक (ನ॰) ಉಪಕಥೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೊಡ್ಡ ಕಥೆ. कथयत्यत्र "आनकः" बाह्व॰।

कथान्तर कथान्तर (ನ॰) 1. ಕಥೆಯ ಮಧ್ಯ, ಮಾತಿನ ಮಧ್ಯ. कथाया अन्तरम्। (अव्य॰) 2. ಬೇರೆ ಕಥೆ, ಬದಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಥೆ. अन्या कथा।

कथाप्रसङ्ग कथाप्रसंग (ಪು॰) 1. ಮಾತನಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ, ಮಾತಿನ ಸಂದರ್ಭ. कथायाः प्रसङ्गः। "कथाप्रसङ्गेषु मिथः सखीजनात्तृणोऽपि तन्व्या नलनामनिश्रुते" नैष॰ १-३५। 2. ವಿಷಯೈಕ್ಯ, ಹಾವಾಡಿಗ. "कथाप्रसङ्गेनजनैरुदाहृतादनुस्मृताखण्डलसूनुविक्रमः" किरा॰ १-२४।

कथामुख कथामुख (ನ॰) ಕಥೆಯ ಪ್ರಾರಂಭ, ಪೀಠಿಕಾ ಪ್ರಕರಣ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ. कथाया आमुखम्।

कथारम्भ कथारंभ (ಪು॰) ಕಥೆಯ ಉಪಕ್ರಮ, ಕಥೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಿಕೆ. कथाया आरम्भः।

कथालाप कथालाप (ಪು॰) 1. ಭಾಷಣ, ಮಾತಾಡುವಿಕೆ, 2. ಸಂಭಾಷಣೆ. कथाया आलापः।

कथावतार कथावतार (ಪು॰) 1. ಪೀಠಿಕೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ. कथाया अवतारः यत्र। 2. ಒಂದು ರೂಪದಿಂದ ಕಥೆಯು ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ, ಕಥೆಯ ಸೃಷ್ಟಿ. कथाया अवतारः।

कथावलि कथावलि (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕಥೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹ, ಕಥೆಗಳ ಮಾಲೆ, ಅನೇಕ ಕಥೆಗಳ ಗುಂಪು. कथानामावलिः। **-सङ्ग्रहः -संग्रहः**.

कथित कथित (ನ॰) 1. ಕಥನ, ಹೇಳುವಿಕೆ. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। "पूर्ववृत्तकथितैः पुराविदः सानुजः पितृसखस्य राघवः। उह्यमान इव वाहनोचितः पादचारमपि न व्यभावयत्" रघु॰ ११-१०। (वि॰) 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಮನುಷ್ಯ). कथ + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ किल कथिते सखीभिरत्र क्षणमपरेव ससंभ्रमा भवन्ती" माघ॰ ७-३६। 3. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ (ವಿಷಯ). "कथितमपि नरेन्द्रः शंसयामास हंसम्" नैष॰ ३-१३५।

कथितपद कथितपद (ನ॰) ಪುನಃ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪದವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯ, ಪುನರುಕ್ತವಾದ ಪದವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯ. कथितं पदं यत्र। **-पदता -पदता, -पदत्वम् -पदत्वम्**. ಪುನರುಕ್ತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯದೋಷ. ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. ಏಕಾರ್ಥಬೋಧಕಶಬ್ದವನ್ನು ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು (ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅದೇ ಪದದಿಂದ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು) ಪುನರುಕ್ತಿರೂಪವಾದ ದೋಷವಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ಕಡೆ "**कथितपदता**" ರೂಪವಾದ ಕಾವ್ಯದೋಷವುಂಟಾಗುವುದು. "अधिकन्यूनकथितपदताहतवृत्तताः" सा॰ द॰ ७-५। "रतिलीलाश्रमं भिन्ते सलीलमनिलो वहन्" ಎಂಬಲ್ಲಿ "लीला" ಪದವು ಪುನರುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ವಾಕ್ಯದೋಷ.

कथितवत् कथितवत् (वि॰) ಹೇಳಿದವನು, ಮಾತಾಡಿದವನು, ನಿರೂಪಿಸಿದವನು. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् कर्तृ॰ "क्तवतुः" (३-२-१०२)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वती**.

कथोद्घात कथोद्घात (ಪು॰) 1. ಕಥೆಯ ಪ್ರಾರಂಭ. कथाया उद्घातः। "आकुमारकथोद्घातं शालिगोप्यो जगुर्यशः" रघु॰ ४-२०। 2. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ಆಮುಖದ ಒಂದು ಅಂಗ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯ ಮೂರು ವಿಧ ಅಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಆಮುಖಕ್ಕೆ **कथोद्घातः, प्रवर्तकम्** ಮತ್ತು **प्रयोगातिशयः** ಎಂದು ಮೂರು ಅಂಗಗಳು. ತನ್ನ ಕಥಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಸೂತ್ರಧಾರನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪಾತ್ರವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಕಡೆ "**कथोद्घातः**" ಎಂಬ ಆಮುಖಾಂಗ. "स्वेतिवृत्तसमं वाक्यमर्थं वा यत्र सूत्रिणः। गृहीत्वा प्रविशेत्पात्रं कथोद्घातः स उच्यते" दशरू॰। सूत्रधारः—"क्रूरग्रहः सकेतुश्चन्द्रमसंपूर्णमण्डलमिदानीम्। अभिभवितुमिच्छति बलात्..... ....." (इत्यर्धोक्ते) (नेपथ्ये) "आः, क एष मयि स्थिते चन्द्रमभिभवितुमिच्छति बलात्?" सूत्रधारः—".....रक्षत्येनं तु बुधयोगः" मुद्रा॰ १।

कथ्य कथ्य (वि॰) 1. ಹೇಳಬಹುದಾದ. 2. ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच "यत्" (३-१-९७)।

कथ्यमान कथ्यमान (वि॰) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् कर्म॰ "शानच्" (३-२-१२४)।

कद कद (पु०) 1. मेघ, मोड. कं वारि ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। (वि०)2. नीरನ್ನು ಕೊಡುವ. 3. ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವ. कं जलं सुखं वा ददाति।

कदग्नि कदग्नि (पु०) ಮಂದವಾದ ಅಗ್ನಿ, ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ ಅಗ್ನಿ. कुत्सितश्चासावग्निश्च। कोः "कत्" आदेशः (६-३-१०१)।

कदध्वन् कदध्वन् (पु०)ಕೆಟ್ಟದಾರಿ, ಸರಿಯಲ್ಲದ ಮಾರ್ಗ. कुत्सितोऽध्वा — कोः "कत्" (६-३-१०१)।

कदन कदन (न०)1. ವಧೆ, ಸಂಹಾರ. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ. कद (वैक्लव्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "व्यापादनञ्च हिंसा च कदनं संकुलो वधः" वैज०। "निर्ग्रन्थनं प्रमथनं कदनं निबर्हणम्" अभि० चि०। 2. ಪಾಪ. 3. ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ, ಹಿಂಸಿಸುವಿಕೆ. कद करं० "ल्युट्"। "कदनं मर्दपापयोः" मेदि०। 4. ಯುದ್ಧ. अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "इति ते भर्तृनिर्देशमादाय शिरसाऽऽदृताः। तथा प्रजानां कदनं विदधुः कदनप्रियाः" भाग० ७-२-१३।

कदन्न कदन्न (न०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಅನ್ನ. ಕೆಟ್ಟ ಆಹಾರ. कुत्सितमन्नम्—कोः "कत्" (६-३-१०१)। (वि०)2. ಕೆಟ್ಟ ಆಹಾರ ತಿನ್ನುವ. कदन्नमस्त्यस्य "अच्" (५-३-१२७)। ಹೀಗೆಯೇ **कदश्वः कदश्वः, कद्रथः कदृथः** ಇತ್ಯಾದಿ.

कदपत्य कदपत्य (न०) ಕೆಟ್ಟ ಮಗ, ದುಷ್ಟನಾದ ಮಗ, ದುರಾಚಾರದ ಮಗ. कुत्सितमपत्यम् — कोः "कत्" (६-३-१०१)।

कदम्ब कदंब (पु०) 1. ನೀಪವೃಕ್ಷ, ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಈಚಲುಮರ. 2. ಸಾಸುವೆ. कद (वैक्लव्ये) "अम्बच्" (उ० ४-८२)। "त्वत्सम्पर्कात्पुलकितमिव प्रौढपुष्पैः कदम्बैः" मेघ० १-२७। (न०)3. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "अस्याः खलु ग्रन्थिनिबद्धकेशमल्लीकदम्बप्रतिबिम्बवेषात्" नैष० ७-८८। "कदम्बं निकुरम्बे स्यान्नीपसर्षपयोरपि" मेदि०: संज्ञायां स्वार्थे वा "कः"। **कदम्बकः कदंबकः**. 1. ನೀಪವೃಕ್ಷ. 2. ಸಮೂಹ. "पृथुकदम्बकदम्बकराजितम्" किरा० ५-९। 3. ಸಾಸುವೆ.

कदर कदर (पु०) 1. ಬಿಳಿಕಗ್ಗಲಿಮರ. 2. ಗರಗಸ. 3. ಕದರುರೋಗ. दृणाति "अच्" (३-१-१३४)। कस्य दरः। 4. ವಸ್ತ್ರದ ಛಾವಣಿ, ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ವಿತಾನ. "चन्द्रोदय उल्लोचः कदरश्चन्द्रातपो वितानोऽस्त्री" वैज०।

कदर्थ कदर्थ (पु०)1. ಕೆಟ್ಟ ಅರ್ಥ, ದುಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ. 2. ಕೆಟ್ಟ ವಸ್ತು, ಕೆಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥ. 3. ಕೆಟ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನ, ಕೆಟ್ಟ ಫಲ. कुत्सितोऽर्थः — कोः "कत्" (६-३-१०१)।

कदर्थन कदर्थन (स्त्री०) 1. ಕೆಡಿಸುವಿಕೆ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. स्त्रियां **-ना -नी**. 2. ಪೀಡೆ ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ. "ददेऽपि तुभ्यं कियतीः कदर्थनाः सुरेषु रागप्रसवावकेशिनी" नैष० ९-१३१।

कदर्थनीय कदर्थनीय (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಪೀಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವ. "दिगीश्वरार्थं न कथंचन त्वया कदर्थनीयास्मि कृतोऽयमञ्जलिः" नैष० ९-६९। 4. ಕೆಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 5. ಕೆಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಡುವ.

कदर्थित कदर्थित (वि०) 1. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कुत्सितोऽर्थः कदर्थः। कदर्थः कृतः — तत्करोति तदाचष्टे (ग० २०४)। कदर्थ+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मृष्टचन्दनविशेषकभक्तिर्भ्रष्टभूषणकदर्थितमाल्यः" माघ० १०-८४। 2. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निमीलनस्पष्टविलोकनाभ्यां कदर्थितस्ता, कलयन् कटाक्षैः" नैष० ६-२२।

कदर्थीकृत कदर्थीकृत (वि०) ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कुत्सितोऽर्थः कदर्थः — अकदर्थः कदर्थः कृतः "च्विः" (वा० ५-४-५०)। दीर्घः (७-४-३२)। "केशैः कदर्थीकृतवीर्यसारः कच्चित्स एवासि धनञ्जयस्त्वम्" किरा० ३-४७।

कदर्थ्यमान कदर्थ्यमान (वि०)1. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कदर्थः क्रियमाणः—कदर्थ+णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "शरैरजस्रं कुसुमायुधस्य कदर्थ्यमानस्तरुणि त्यदर्थे" नैष० ८-७५।

कदर्य कदर्य (वि०) 1. ಕೃಪಣ, ಜಿಪ್ಪಣ, ಲೋಭಿ. कुत्सितः अर्यः स्वामी — कोः "कत्" (६-३-१०१)। "स्तेनगायनयोश्चान्नं तक्ष्णो वार्धुषिकस्य च। दीक्षितस्य कदर्यस्य बद्धस्य निगडस्य च" मनु० ४-२१०। 2. ನೀಚ, ಕೀಳುತನದ, ತುಚ್ಛ, ನಿಕೃಷ್ಟ.

कदल कदल (पुंस्त्री०) 1. ಬಾಳೆಯಗಿಡ. कद (वैक्लव्ये) "कलः" (उ० १-१०६)। "ऊरुद्वयं मृगदृशो कदलस्य

काण्डो" अमरु० १३६। (न०) 2. ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು. ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कन्"। **कदलक: ಕದಳಕಃ.** ಗೌರಾ० "ङीष्" (४-१-४१)। **कदली ಕದಳೀ.**

कदला ಕದಳಾ (स्त्री०) ಶಾಲ್ಮಲೀವೃಕ್ಷ, ಭೂರುಗದಮರ.

कदलिका ಕದಳಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಪತಾಕೆ ಧ್ವಜ. 2. ಬಾಳೆಯಗಿಡ. कदल्येव ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कन्"। "तं स द्विपेन्द्रतुलितातुलतुङ्गशृङ्गमभ्युल्लसत्कदलिकावनराजि-मुच्चैः" माघ० ५-२।

कदली ಕದಳೀ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಚರ್ಮವುಳ್ಳ ಚಿಗರಿ. ಆಸನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಪ್ಪುಚುಕ್ಕೆಯ ಚರ್ಮವುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆ. 2. ಬಾಳೆಯ ಗಿಡ. केन वायुना दल्यते—दल (विशरणे) "घः" (३-३-१२४)। "इत्यस्य तेने कदलीर्मधुश्रीः प्रभावनी केतनवैजयन्तीः" माघ० ६-६९। 3. ಧ್ವಜ, ಪತಾಕೆ. "कदली हरिणान्तरे। रम्भायां वैजयन्त्यां च" हेम०।

कदा ಕದಾ (अव्य०) ಯಾವಾಗ ?, ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ? ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ? किम् "दा" (५-३-१५)। किमः "कः" (७-२-१०३)। "कदा कहि वा भुङ्क्ते भोक्ष्यसे भोक्ता वा" सि० कौ०। "जातिद्रव्यगुणानां च साम्यमेषां मया सह। मत्प्रभुत्वफलं ब्रूहि कदा किं तद्भविष्यति" हितो० १-४७। ಈ ಪದದೊಡನೆ चन, चित्, अपि ಇವುಗಳು ಸೇರಿ ಅನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. **कदाचन ಕದಾಚನ.** ಯಾವಾಗಲೂ, ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲೂ. "ब्राह्मण विप्रस्तीर्थेन नित्यकालमुपस्पृशेत्। कायत्रैदशिकाभ्यां वा न पित्र्येण कदाचन" मनु० २-५८। **कदाचित् ಕದಾಚಿತ್.** ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ. "कण्ड्यमानेन कटं कदाचिद्वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य" रघु० २-३७।

कदुष्ण ಕದುಷ್ಣ (न०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಬೆಚ್ಚಗಿರುವಿಕೆ, ಉಗುರುಬೆಚ್ಚಗಿರುವಿಕೆ. ईषदुष्णम् कोः "कत्" (६-३-१०७)। (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವ, ಉಗುರುಬೆಚ್ಚಗಿರುವ. "त्वया विधेया न गिरो मदर्थाः क्रुधा कदुष्णे हृदि नैषधस्य" नैष० ३-९४। 3. ಬಿರುಸಾದ, ಚುರುಕಾದ, ಮನನೋಯಿಸುವ (ಮಾತು). "निरस्य दूतः स तथा विसर्जितः प्रियोक्तिरप्याह कदुष्णमक्षरम्" नैष० ९-३८।

कद्रु ಕದ್ರು (पु०) 1. ಹೊಂಬಣ್ಣ, ಹಳದಿಬಣ್ಣ. कदि (आह्वाने रोदने च) "कु" (उ० १-३७)। 2. ಚಿತ್ರವರ್ಣ. (वि०) 3. ಹೊಂಬಣ್ಣದ. 4. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ.

कद्रुण ಕದ್ರುಣ (वि०) ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ಹಳದಿಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. कदुरस्त्यस्य "नः" (५-२-१००)।

कद्रू ಕದ್ರೂ (स्त्री०) ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳು, ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿ, ನಾಗಮಾತೆ, ಸರ್ಪಗಳ ತಾಯಿ. कद्रु "ऊङ्" (४-१-७२)। "कद्रूश्च मनुजव्याघ्र दक्षकन्यैव भारत" भा० आदि० ६६-१३। "शेषोऽनन्तो वासुकिश्च तक्षकश्च भुजङ्गमः। कूर्मश्च कुलिकश्चैव कादृवेयाः प्रकीर्तिताः" भा० आदि० ६६-४१। [ಗರುಡನ ತಾಯಿ ವಿನತೆಯೂ ಕದ್ರುವೂ ಸವತಿಯರಾದುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಹೋರಾಟವಿದ್ದಿತು. ಇವರಿಬ್ಬರ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಕಶ್ಯಪನು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ವರವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದಾಗ ಕದ್ರುವು ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಸಾವಿರ ಸರ್ಪಗಳು ಮಕ್ಕಳಾಗಬೇಕೆಂದೂ ವಿನತೆಯು ಅವಳ ಮಕ್ಕಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳಾಗಬೇಕೆಂದೂ ವರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವರು. भा० आदि० १६। ಕದ್ರುವಿಗೆ ಶೇಷ ಅನಂತ ವಾಸುಕಿ ತಕ್ಷಕ ಮುಂತಾದ ಸಾವಿರ ಮಕ್ಕಳಾಗುವರು. ವಿನತೆಗೆ ಅರುಣ ಮತ್ತು ಗರುಡ ಇವರಿಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟುವರು. ಕದ್ರು ಮತ್ತು ವಿನತೆಯರಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಂದ್ಯವುಂಟಾಗಿ ವಿನತೆಯು ಸೋತು ಕದ್ರುವಿಗೆ ದಾಸಿಯಾಗುವಳು. ವಿನತೆಯ ಮಗನಾದ ಗರುಡನು ಕದ್ರುವಿನ ಮಾತಿನಂತೆ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಅಮೃತವನ್ನು ತಂದು ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿನತೆಯನ್ನು ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವನು.] भा० आदि० ३४।

कद्रूपुत्र ಕದ್ರೂಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ (पु०) ಸರ್ಪಗಳು, ಕದ್ರುವಿನ ಮಕ್ಕಳು.

कद्वद ಕದ್ವದ (वि०) ನಿಂದ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು, ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು. कुत्सितं वदति—कोः "कत्" (६-३-१०२)। "गर्ह्यवादी तु कद्वदः" अम०। "येन जातं प्रियापाये कद्वदं हंसकोकिलम्" भट्टि० ६-७५।

कनक ಕನಕ (पु०) 1. ಮುತ್ತುಗದ ಗಿಡ. कनति—कनी (दीप्तिकान्तिगतिषु) "वुन्" (उ० ५-३५)। 2. ವಕುಳ ವೃಕ್ಷ, ಪವಳದ ಗಿಡ. 3. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 4. ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 5. ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 6. ಕೆಂಗಾಂಚಾಳ ಗಿಡ. (न०) 7. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "वरणः कनकस्य

मानिनीं दिवमङ्कादमराद्रिरागताम्" नैष० २-८६। "कनकं हेम्नि पुंसि स्यात् किंशुके नागकेसरे। वत्तूरे काञ्चनारे च कालीये चम्पकेऽपि च" मेदि०।

कनककार **कनककार** (पु०) ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ. कनकं करोति—कृ कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

कनकक्षार **कनकक्षार** (पु०) ಟಂಕಣ, ಬಿಳಿಗಾರ. कनकस्य द्रावणाय क्षारः।

कनकदण्ड **कनकदंड** (न०) ರಾಜನ ಛತ್ರಿ. कनकस्य दण्डोऽस्य।

कनकध्वज **कनकध्वज** (पु०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "दीर्घबाहुर्महाबाहुर्व्यूढोरस्कः कनकध्वजः" भा० आदि० १३१-१४।

कनकपत्र **कनकपत्र** (न०) ಪತ್ರಾಕಾರದ ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಚಿನ್ನದ ಲೋಲಾಕು. कनकनिर्मितं पत्रम्।

कनकमय **कनकमय** (वि०) ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ, ಚಿನ್ನದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. कनकस्य विकारः "मयट्" (४-३-१४३)। "वात्याभिर्वियति विवर्तितः समन्ता-दाधत्ते कनकमयातपत्रलक्ष्मीम्" किरा० ५-३९।

कनकसूत्र **कनकसूत्र** (न०) 1. ಚಿನ್ನದ ತಂತಿ. कनक-निर्मितं सूत्रम्। 2. ಚಿನ್ನದ ಉಡುದಾರ, ಚಿನ್ನದ ಸರ. "काक्या कनकसूत्रेण कृष्णसर्पो निपातितः" हितो० २-१२०।

कनकाचल **कनकाचल** (पु०) 1. ಸುಮೇರುಪರ್ವತ, ಹೇಮಾದ್ರಿ, ಚಿನ್ನದಬೆಟ್ಟ. कनकमयोऽचलः। 2. ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಪರ್ವತಾಕಾರದ ದ್ರವ್ಯ, ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಹತ್ತು ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಪರ್ವತದಂತೆ ಮಾಡಿ ಕಾಲವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿಯುಂಟು. **ಈ ಪರ್ವತಗಳು ಹತ್ತು ವಿಧ:** (1) धान्यशैलः, (2) लवणाचलः, (3) गुडाचलः, (4) हेमपर्वतः, (5) तिलशैलः, (6) कार्पासपर्वतः, (7) घृतशैलः, (8) रत्नशैलः, (9) राजतशैलः ಮತ್ತು (10) शर्कराचलः। मत्स्यपु०। **ಈ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲ:** ಅಯನ (ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಯಣ ಪುಣ್ಯಕಾಲಗಳು), ವಿಷು ಪುಣ್ಯಕಾಲ (ಚೈತ್ರವಿಷು ಮತ್ತು ತುಲಾವಿಷು), ವ್ಯತೀಪಾತ, ಸಾಯಂಕಾಲ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ತೃತೀಯೆ, ಗ್ರಹಣಕಾಲ, ವಿವಾಹ, ಯಜ್ಞ, ದ್ವಾದಶಿ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कनकाध्यक्ष **कनकाध्यक्ष** (पु०) ಸುವರ್ಣದ ರಕ್ಷಣಾಧಿಕಾರಿ, ಖಜಾನೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ.

कनकायु **कनकायु** (पु०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "उग्रायुधो भीमशरः कनकायुर्दृढायुधः" भा० आदि० ६८-९९।

कनकालुका **कनकालुका** (स्त्री०) ಚಿನ್ನದ ಪಾತ್ರೆ, ಚಿನ್ನದ ಗಿಂಡಿ, ಸುವರ್ಣದ ಕಲಶ. कनकस्यालुः संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)।

कनकाह्व **कनकाह्व** (पु०) ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. कनकम् आह्वा यस्य।

कनकाह्वय **कनकाह्वय** (पु०) ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. कनकम् आह्वयो यस्य।

कनत् **कनत्** (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. कनी (दीप्तिकान्तिगतिषु) "शतृ" (३-२-१२४)। "यूथैर्द्विरदशैलानां कनत्कदलिकावनैः" याद० २२-२२८।

कनिष्ठ **कनिष्ठ** (वि०) 1. ಕಿರಿಯವನು, ಕೊನೆಯ ತಮ್ಮ. 2. ಕೊನೆಯದು, ಕಿರಿಯದು, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಚಿಕ್ಕದಾದ. 3. ಅಲ್ಪವಾದ, ಬಹಳ ಕೊಂಚವಾದ. अयमतिशयेन युवा अल्पो वा "इष्ठन्" (५-३-५५)। स्त्रियां **कनिष्ठा** **कनिष्ठा**. 1. ಕಿರಿಯವಳು, ತಂಗಿ. 2, ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ. "पुत्रः कनिष्ठो ज्येष्ठायां कनिष्ठायां च पूर्वजः। कथं तत्र विभागः स्यादिति चेत् संशयो भवेत्" मनु० ९-१२२।

कनिष्ठा **कनिष्ठा** (स्त्री०) 1. ಕಿರುಬೆರಳು. 2. ತಂಗಿ. 3. ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ. 4. ಕನಿಷ್ಠನಾಯಿಕೆ. ನಾಯಕನು ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ಪ್ರಣಯದ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ಕನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬ ಭೇದದಿಂದ ನಾಯಿಕೆಯು ಎರಡು ವಿಧ. "प्रत्येकं ता अपि द्विधा। कनिष्ठज्येष्ठरूपत्वा-न्नायकप्रणयं प्रति" सा० द० ३-६४। "दृष्ट्वैकासन-संस्थिते प्रियतमे पश्चादुपेत्यादरादेकस्या नयने पिधाय विहितक्रीडानुबन्धच्छलः। ईषद्वक्रितकन्धरः सपुलकः प्रेमोल्लसन्मानसामन्तर्हासिलसत्कपोलफलकां धूर्तोऽपरां चुम्बति" सा० द०। स्वार्थे "कन्"। **कनिष्ठिका** **कनिष्ठिका**. "पुरा कवीनां गणनाप्रसङ्गे कनिष्ठिका-धिष्ठितकालिदासा"।

कनी ಕನೀ (स्त्री०) 1. ಮಗಳು. 2. ಕನ್ಯೆ, ಹೆಣ್ಣುಮಗು. कनति—कनी (दीप्तिकान्तिगतिषु) "अच्" (३-१-१३४)। "कन्या कनी कुमारी च" अभि० चि०।

कनीनिका ಕನೀನಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪು ಗುಡ್ಡು. कनति प्रकाशयति—कनी (दीप्तौ) "ईनः" बाहु०। स्वार्थे "कन्"। "टाप्" (४-१-४)। 2. ಕರುಬೆರಳು. "अनामिका तु सावित्री कनिष्ठा तु कनीनिका" वैज०। "कनीनिका तारकोऽक्ष्णः स्यात्कनिष्ठाङ्गुलावपि" मेदि०।

कनीयस् ಕನೀಯಸ್ (वि०) 1. (ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ) ಕಿರಿಯವನು, ತಮ್ಮ. 2. ಚಿಕ್ಕ. ಕಿರಿಯ. 3. ಅಲ್ಪವಾದ, ಕೊಂಚ ವಾದ. अयमनयोरतिशयेन युवा अल्पो वा "ईयसुन्" (५-३-५७)। "वृद्धौरसां राज्यधुरां प्रवोढुं कथं कनीयानहमुत्सहेय" भट्टि० ३-५४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **कनीयसी** ಕನೀಯಸೀ.

कन्त ಕಂತ (वि०) ಸುಖವುಳ್ಳ. कम् सुखमस्त्यस्य—कम् "तः" (५-२-१३८)।

कन्ति ಕಂತಿ (वि०) ಸುಖವುಳ್ಳ. कम् सुखमस्त्यस्य—कम् "तिः" (५-२-१३८)।

कन्तु ಕಂತು (पु०) 1. ಕಂದರ್ಪ, ಕಾಮು, ಮನ್ಮಥ. कमु (कान्तौ) "तुः" (उ० १-७२)। 2. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. "कन्तुः कन्दर्पचित्तयोः" सि० कौ०। 3. ಉಗ್ರಾಣ, ಕಣಜ. "कन्तू कुसूलकन्दर्यौ" वैज०। (वि०)4. ಸುಖವುಳ್ಳ. कम् सुखमस्त्यस्य—कम् "तुः" (५-२-१३८)।

कन्तुजनक ಕಂತುಜನಕ (पु०) श्रीकृष्ण, वासुदेव. कन्तोः कामस्य जनकः।

कन्था ಕಂಥಾ (स्त्री०) 1. ಛಿಂದಿಬಟ್ಟೆ. ಹರಕುಬಟ್ಟೆ, ತೇಪೆ ಹಾಕಿದ ಬಟ್ಟೆ. कमु (कान्तौ) "थन्" बाहु०। "भिक्षा प्राणस्य रक्षार्थं कन्था शीतनिवारिणी। अचला केशवे भक्तिः विभवैः किं प्रयोजनम्"। 2. ಮಣ್ಣಿನ ಗೋಡೆ. "कन्था मृण्मयभित्तौ च तथा प्रावरणान्तरे" मेदि०।

कन्द ಕಂದ (पु०)1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. कं जलं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। (पुंन०)2. ಸೂರಣ ಗೆಡ್ಡೆ, 3. ಗೆಣಸು. 4. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, 5. ಗೆಡ್ಡೆ, ಗಿಡ ಗಳ ಬುಡದ ದಪ್ಪ ಬೇರು. कन्दति कन्दयति कन्द्यते वा—कदि (आह्वाने रोदने च) "अच्" (३-१-१३४)। "घञ्" (३-३-१९) वा। "कन्दोऽस्त्री सूरणे सस्यमूले जलधरे पुमान्" मेदि०। "दन्ताः शोभामापुरम्भोनिधीनां कन्दोद्भेदा वैद्रुमा वारिणीव" माघ० १८-३६।

कन्दगुडूची ಕಂದಗುಡೂಚೀ (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. कन्दोद्भवा गुडूची।

कन्दमूल ಕಂದಮೂಲ(न०)1. ಮೂಲಂಗಿ. 2. ಗೆಣಸು. कन्दरूपं मूलमस्य।

कन्दर ಕಂದರ (पुंस्त्री०) 1. ಗುಹೆ, ಗವಿ, ಬೆಟ್ಟದ ಬಿಲ. केन जलेन दीर्यते—दृ (विदारणे) "अप्" (३-३-५७)। "निर्ह्रादिस्ते मुरज इव चेत्कन्दरेषु ध्वनिः स्यात्" मेघ० १-५६। "दरी तु कन्दरो वा स्त्री" अम०। (न०) मेदि०। (पु०)2. ಅಂಕುಶ. कं गजशिरो दीर्यतेऽनेन "अप्" (३-३-५७)। "कन्दरस्त्वङ्कुशे पुंसि गुहायां च नपुंसकम्" मेदि०। 3. ಹಸಿಶುಂಠಿ. 4. ಮೊಳಕೆ.

कन्दराल ಕಂದರಾಳ (पु०) 1. ಬಸುರಿ ಮರ. कन्दरां लाति—ला(आदाने)"कः"(३-२-३)। 2. ಬೆಟ್ಟಗೋನು ಮರ.

कन्दर्प ಕಂದರ್ಪ (पु०) ಕಾಮು, ಮನ್ಮಥ. कम् इति मान्तमव्ययम्। "कम् शिरःसुखवारिषु" विश्व०। कम् सुखं, तेन दृप्यति—दृप (हर्षमोहनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "तत्र निश्चित्य कन्दर्पमगमत्पाकशासनः" कुमा० २-६३। "कन्दर्पश्रवणमनाः सखीसिसिक्षालक्ष्येण प्रतियुवमञ्जलिं चकार" माघ० ८-३५।

कन्दर्पकूप ಕಂದರ್ಪಕೂಪ (पु०) ಹೆಂಗಸರ ಗುಹ್ಯಸ್ಥಳ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಚಿಹ್ನೆ. ಯೋನಿ. कन्दर्पस्य कूप इव।

कन्दर्पकेतु ಕಂದರ್ಪಕೇತು (पु०) ಒಬ್ಬ ರಾಜಕುಮಾರ.

कन्दर्पमथन ಕಂದರ್ಪಮಥನ (पु०) ಮಹಾದೇವ, ಈಶ್ವರ. ಶಿವ. कन्दर्पं मथ्नाति—मन्थ (विलोडने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

कन्दल ಕಂದಳ (त्रि०) 1. ಕಪಾಲ, ತಲೆಯಚಿಪ್ಪಿನ ಎಲುಬು. 2.ಉಪರಾಗ, ಉತ್ಪಾತ ಮೊದಲಾದ ಕುಲಕ್ಷಣ. 3. ಹೊಸ ಚಿಗುರು, ಆಗತಾನೆ ಹೊರಟಿರುವ ಮೊಳಕೆ. 4. ಕಲರವ, ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ. कदि (आह्वाने) "कलः" (उ० १-१०६)। "कन्दलं त्रिषु कपालेऽप्युपरागे नवाङ्कुरे। कलध्वनौ" मेदि०। (पु०) 5. ಅಪವಾದ, ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 6. ಕಲಾಪ, ಸಮೂಹ. 7. ಜಗಳ. ವಾಗ್ಯುದ್ಧ. (स्त्री०)–ली–१९. 8. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಚರ್ಮ ವುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆ. कन्दे सस्यमूले लीयते—लीङ् (श्लेषणे) "डः" (वा ३-२-१०२)। 9. ಬಾಳೆಯಗಿಡ. केन वायुना दल्यते—दल (विशरणे) "घः" (३-३-१२५)। "आरक्त-

राजिभिरियं कुसुमैर्नवकन्दलीगर्भैः" विक्र० ४-१५। 10. ಪೊದರು. 11. ಪತಾಕೆ, ಧ್ವಜ. 12. ಅಣಬೆ, ನಾಯಿಕೊಡೆ. 13. ತಾವರೆಯಬೀಜ. (न०) 14. ಬಾಳೆಯಹೂವು. "द्विदलकन्दलकम्पनलालितः" माघ० ६-३०।

कन्दलित ಕಂದಳಿತ (वि०) 1. ಚಿಗುರಿದ, ಮೊಳಕೆ ಹೊರಟಿರುವ. 2. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ, ಬೆಳೆದಿರುವ. कन्दलः सञ्जातोऽस्य "इतच्" (५-२-३६)।

कन्दु ಕಂದು (पुंस्त्री०) 1. ಕಾವಲಿ, ದೋಸೆಯ ಕಲ್ಲು, ಹೋಳಿಗೆಯ ಕಾವಲಿ. स्कन्दति—स्कन्दिर् (गति-शोषणयोः) "उः" सलोपश्च (उ० १-१४)। "कन्दुर्वा स्वेदनी स्त्रियाम्" अम०। 2. ಹುರಿಯುವ ಓಡು, ಬಾಣಲಿ.

कन्दुक ಕಂದುಕ (पु०) 1. ರಬ್ಬರು ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಚೆಂಡು. कम् सुखं ददाति—डु दाञ् (दाने) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। स्वार्थे "ˌकन्" (५-४-५)। "मन्दाकिनीसैकतवेदिकाभिः सा कन्दुकैः कृत्रिमपुत्रिकैश्च" कुमा० १-२९। 2. ಕಾವಲಿ, ದೊಸೆಯಕಲ್ಲು,

कन्दोट ಕಂದೋಟ (पु०) 1. ಕನ್ನೈದಿಲೆ. 2. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. कदि (आह्वाने) "ओटः" बाहु०।

कन्ध ಕಂಧ (पु०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 2. ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. कं जलं दधाति—डु धाञ् (धारण-पोषणयोः) "कः" (३-२-३)।

कन्धर ಕಂಧರ (पु०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. कं जलं धारयति—धृ धारणे+णिच् "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)। ह्रस्वः (६-४-९४)। (स्त्री०) -रा -रा. ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕತ್ತು. कं शिरो धारयति—धृ+णिच् "खच्" (३-२-४६)। ह्रस्वः (६-४-९४)। "अथोच्चकैर्जरठकपोतकन्धरातनूरुहप्रकरविपाण्डुरद्युति" माघ० १७-५२। "कपाटवक्षाः परिणद्धकन्धरः" रघु० ३-३४। "कन्धरो वारिवाहे स्याद्ग्रीवायां कन्धरा मता" विश्व०।

कन्धि ಕಂಧಿ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. (स्त्री०) 2. ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕತ್ತು. कं जलं शिरो वा धीयतेऽत्र डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

कन्न ಕನ್ನ (न०) 1. ಪಾತಕ, ಪಾಪ. 2. ಮೂರ್ಖತೆ. (पु०) 3. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

कन्यका ಕನ್ಯಕಾ (स्त्री०) ಕನ್ಯೆ, ಕುಮಾರಿ, ಹತ್ತುವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಹುಡುಗಿ, ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಬಾಲೆ. अज्ञाता कन्या—"कः" (५-३-७३)। "अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा च रोहिणी। दशमे कन्यका प्रोक्ता अत ऊर्ध्वं रजस्वला"। "कन्यकातनयकौतुकक्रियां स्वप्रभावसदृशीं वितेनतुः" रघु० ११-५३।

कन्यकाजात ಕನ್ಯಕಾಜಾತ (पु०) ಕಾನೀನ, ಮದುವೆಯಾಗದ ಕನ್ಯಕೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कन्यकायां जातः। व्यासमहर्षि, कर्ण इत्यादि.

कन्या ಕನ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಕನ್ಯೆ, ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಬಾಲೆ. 2. ಕುಮಾರಿ, ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಮಗಳು. कनति—कनी (दीप्तौ) "यक्" (उ० ४-१११)। निपा०। "अक्षतोपयमा कन्या"। "आच्छाद्य चार्चयित्वा च श्रुतिशीलवते स्वयम्। आहूय दानं कन्याया ब्राह्मो धर्मः प्रकीर्तितः" मनु० ३-२७। "सर्वान् कामयते यस्मात् कनेर्धातोश्च भामिनि। तस्मात् कन्येह सुश्रोणी स्वतन्त्रा वरवर्णिनि" भा० वन० ३०८-१३। 3. ಕನ್ಯಾರಾಶಿ. 4. ಹೆಂಗಸು. "अवाकिरन् बाललताः प्रसूनै-राचारलाजैरिव पौरकन्याः" रघु० २-१०। "अहल्या द्रौपदी तारा तारा मण्डोदरी तथा। पञ्चकन्याः स्मरेन्नित्यं महापातकनाशनम्"।

कन्याकुब्ज ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜ (न०) ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜ. ಚಂದ್ರವಂಶದ ರಾಜನಾದ ಕುಶನಾಭನ ನೂರು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರು ಉದ್ಯಾನವನಕ್ಕೆ ವಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ವಾಯುದೇವನು ಇವರನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಇವರು ಸಮ್ಮತಿಸದಿರಲು ವಾಯುವು ಕುಪಿತನಾಗಿ ದೇಹದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಇವರನ್ನು ಕುಬ್ಜೆಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತನೆಂಬ ಮುನಿಯು ಇವರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ತನ್ನ ತಪೋಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಇವರ ಕುಬ್ಜತ್ವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಈ ಕನ್ಯೆಯರು ಕುಬ್ಜರಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ **"कन्याकुब्ज"** ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

कन्याग्रहण ಕನ್ಯಾಗ್ರಹಣ (न०) ಕನ್ಯಾಸ್ವೀಕಾರ, ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. कन्याया ग्रहणम्।

कन्यातीर्थ ಕನ್ಯಾತೀರ್ಥ (न०) 1. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ. 2. ಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ಕಾವೇರೀ ಸಂಗಮಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. अप्सरो-रूपकन्यावृतत्वेन तस्य कन्यातीर्थत्वम्।

कन्यादातृ ಕನ್ಯಾದಾತೃ (पु०) (ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ) ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ದಾನಮಾಡುವವನು, ತಂದೆ.

कन्यादान ಕನ್ಯಾದಾನ (ನ೦) (ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ದಾರೆಯೆರೆದು ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ದಾನಮಾಡುವುದು. कन्याया दानम्। "अङ्गिरेव द्विजाग्रयाणां कन्यादानं विशिष्यते। इतरेषां तु वर्णानामितरेतरकाम्यया" मनु० ३-३५।

कन्यादूषक ಕನ್ಯಾದೂಷಕ (वि०) 1. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು, ವಿವಾಹವಾಗದ ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಚಾರ ನಡೆಸುವವನು. कन्याया दूषकः। 2. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವನು. कन्यां दूषयति—दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ".....वर्ज्याः स्युः हव्यकव्ययोः। श्वक्रीडी श्येनजीवी च कन्यादूषक एव च। हिंस्रो वृषलवृत्तिश्च गणानां चैव याजकः" मनु० ३-१३४।

कन्यादूषण ಕನ್ಯಾದೂಷಣ (न०) 1. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವಿಕೆ, ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಚಾರ ನಡೆಸುವಿಕೆ. कन्याया दूषणम्। 2. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ.

कन्यादूषयितृ ಕನ್ಯಾದೂಷಯಿತೃ (वि०) "कन्यादूषक" ಪದದ ಅರ್ಥ. कन्याया दूषयिता—दुष (वैकृत्ये) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। दुष + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। -दूषिन्-दूषिन्. "भृतकाध्यापकः क्लीबः कन्यादूष्यभिशस्तकः। मित्रध्रुक् पिशुनः सोमविक्रयी परिविन्दकः" याज्ञ० १-२२३।

कन्याधन ಕನ್ಯಾಧನ (न०) ಸ್ತ್ರೀಧನ, ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಕನ್ಯೆಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಧನ. कन्यया लब्धं धनम्।

कन्यानिरीक्षण ಕನ್ಯಾನಿರೀಕ್ಷಣ (न०) ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥ ಮಧುಪರ್ಕಗಳ ನಂತರ ಶುಭಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ವರನು ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ನೋಡುವಿಕೆ.

कन्यापति ಕನ್ಯಾಪತಿ (पु०) ಅಳಿಯ, ಮಗಳ ಗಂಡ. कन्यायाः पतिः।

कन्यापुत्र ಕನ್ಯಾಪುತ್ರ (पु०) ವಿವಾಹವಾಗದ ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. कन्यायाः पुत्रः। व्यासमहर्षि, कर्ण ಮೊದಲಾದವರು.

कन्याभर्तृ ಕನ್ಯಾಭರ್ತೃ (पु०) 1. ಅಳಿಯ, ಮಗಳ ಗಂಡ. कन्याया भर्ता। 2. ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. कन्याभिः प्रार्थनीयो भर्ता। "आग्नेयश्चैव स्कन्दश्च.....। कन्याभर्ता विभक्तश्च स्वाहेयो रेवतीसुतः" भा० वन० २३३।

कन्यारत्न ಕನ್ಯಾರತ್ನ (न०) ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಕನ್ಯೆ, ಉತ್ತಮಂತರಗತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕನ್ಯೆ. कन्यासु रत्नम्।

कन्याराशि ಕನ್ಯಾರಾಶಿ (पु०) ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದು, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿಯ 2, 3, 4 ನೆಯ ಪಾದಗಳು, ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಚಿತ್ತಾನಕ್ಷತ್ರದ 1, 2 ನೆಯ ಪಾದಗಳು ಇವು ಸೇರಿದ ಒಂದು ರಾಶಿ. उत्तरा त्रयः पादाः हस्तचित्तार्धं कन्या।

कन्यार्थिन् ಕನ್ಯಾರ್ಥಿನ್ (वि०) ಮದುವೆಗಾಗಿ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. कन्यामर्थयते—अर्थ (उपयाच्ञायाम्) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

कन्यावत् ಕನ್ಯಾವತ್ (वि०) ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳುಳ್ಳವನು. कन्या अस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य "वः" (८-२-९)।

कन्यावरण ಕನ್ಯಾವರಣ (न०) ವರನ ಕಡೆಯ ಹಿರಿಯರು ಗೋತ್ರಪ್ರವರಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣಪೂರ್ವಕ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಚುನಾಯಿಸುವಿಕೆ. कन्याया वरणम्।

कन्यावेदिन् ಕನ್ಯಾವೇದಿನ್ (पु०) ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು. कन्यां विन्दते—विद्लृ (लाभे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "कन्यां कन्यावेदिनश्च पशून् वै सत्सुतानपि" याज्ञ० १-२६२।

कन्याशुल्क ಕನ್ಯಾಶುಲ್ಕ (न०) ಮದುವೆಗಾಗಿ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊಳ್ಳಲು ಕನ್ಯೆಯ ತಂದೆಗೆ ಕೊಡುವ ಧನ, ವಿವಾಹ ಧನ. [ಕೆಲವು ಕಡೆ ಈ ಪದ್ಧತಿ ಇರುವುದು. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಕನ್ಯೆಯ ತಂದೆಯು ಕನ್ಯೆಗೆ ಕೊಡುವ ಧನವು ಕನ್ಯಾಶುಲ್ಕ (ಧನ) ವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.]

कन्यास्वयंवर ಕನ್ಯಾಸ್ವಯಂವರ (पु०) ಕನ್ಯೆಯು ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಂತೆ ಪತಿಯನ್ನು ವರಿಸುವಿಕೆ. ಕನ್ಯೆಯು ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಪತಿಯನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

कन्याहरण ಕನ್ಯಾಹರಣ (न०) ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಒಯ್ಯುವಿಕೆ. कन्याया हरणम्।

कप ಕಪ (पु०) 1. ವರುಣ. 2. ಸೂರ್ಯ. (वि०) 3. ನೀರು ಕುಡಿಯುವವನು. कं जलं पाति पिबति वा पा (रक्षणे, पाने वा) "कः" (३-२-४)। 4. ಅಸುರರ ಒಂದು ಗುಂಪು. [ಕಪರೆಂಬ ಈ ಅಸುರರು ಒಮ್ಮೆ ಸ್ವರ್ಗವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಶರಣ ಹೊಂದಿ ಕಪರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು (ಅದಕ್ಕಾಗಿ) ದ್ವಿಜರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಕಪನಾಶನವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವರು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕಪರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ

ಧನಿಯೆಂಬ ದೂತನೊಬ್ಬನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವರು. ಧನಿಯು ಎಷ್ಟೇ ಬೇಡಿದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ನಡೆಸುತ್ತಿರಲು ಕಪರೆಲ್ಲರೂ ಅಸ್ತ್ರಪಾಣಿಗಳಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೇಲೆ ಧಾಳಿಮಾಡುವರು. ಆಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಕಪರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಉಗ್ರವಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಕಪರೆಲ್ಲರೂ ಆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಆಹುತಿಯಾಗುವರು.] ಭಾ० ಅನು० ೧೫೭।

कपट कपaṭa (पुंन०) 1. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ, ಠಕ್ಕು, ಕೆ ಮೂರ್ಖ पट इवाच्छादकः। "विधाय मूर्तिं कपटेन वामनीं स्वयं बलिध्वंसिविडम्बिनीमयम्" नैष० १-१२४। 2. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. "किमस्य लोम्नां कपटेन कोटिभिर्विधिर्न लेखाभिरजीगणद्गुणान्" नैष० १-२१। (पु०) 3. ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ದನುವಿನ ಮಗ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

कपटतापस कपaṭatāpasa (पु०) ವೇಷದಾರಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ತಾಪಸನಂತೆ ವೇಷಧಾರಿ ನಟಿಸುವವನು. कपटेन तापसः।

कपटलेख्य कपaṭalēkhya (न०) ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಕಾಗದ, ಮೋಸದ ದಸ್ತೈವೇಜು, ಅಸಲಿನಂತೆಯೇ ಕಾಣುವ ಹಾಗೆ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಳ್ಳುಪತ್ರ.

कपटवेष कपaṭavēṣa (पु०) ಮೋಸಕ್ಕಾಗಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವೇಷ, ವಂಚಿಸಲು ತಾಳಿದ ವೇಷ.

कपटवेषधारिन् कपaṭavēṣadhārin (वि०) ಮೋಸದ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ, ವಂಚಿಸಲು ಬೇರೆ ವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿದ.

कपर्द कपarda (पु०) 1. ಕವಡೆ. ಇದು ಹಿಂದೂಸಾಗರದಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಯ ಚಿಪ್ಪು. ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ನಾಣ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಜಟೆಗಳ ಸಮೂಹ. पर्व (पूरणे) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। केन सुखेन परं पूर्तिं ददाति डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। "कपर्दमुद्बद्धमहीनमूर्धरत्नांशुभिर्भासुरमुल्लसद्भिः" कुमा० १२-९। "कपर्दः खण्डपरशोर्जटाजूटे वराटके" विश्व०।

कपर्दक कपardaka (पुंस्त्री०) 1. ಈಶ್ವರನ ಜಟಾಸಮೂಹ. कपर्द स्वार्थे "कः"। 2. ಸಣ್ಣ ಕವಡೆ. अल्पः कपर्दः "कन्" (५-३-८५)। "यद्यहमिमं सक्तुशरावं विक्रीय दश कपर्दकान् प्राप्नोमि" हितो० ४। कपर्दको वराटे स्याज्जटाजूटे च धूर्जटेः" मेदि०। स्त्रियां "टाप्"। **कपर्दिका कपardikā.** ಸುವರ್ಣದ ಛಾಯೆಯುಳ್ಳ ಕಪರ್ದವು ಸಿಂಹಿಯೆಂದೂ ಧೂಮವರ್ಣದ ಕಪರ್ದವು ವ್ಯಾಘ್ರಿಯೆಂದೂ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹಳದಿಯಾಗಿರುವುದು ಮೃಗಿಯೆಂದೂ ಬಿಳುಪಾಗಿರುವುದು ಹಂಸಿಯೆಂದೂ ಹೆಚ್ಚು ಉದ್ದವಾಗಿರದ ಕಪರ್ದವು ವಿದಂತವೆಂದೂ ಕಪರ್ದವು ಐದು ವಿಧ.

कपर्दिन् कपardin (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कपर्दोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "कपर्दिकण्ठान्तकपालदाम्नोऽङ्गुलि प्रवेश्याननकोटरेषु" कुमा० ११-४६।

कपाट कपāṭa (पुंन०) ಬಾಗಿಲು, ಬಾಗಿಲಿನ ಕದ. कं वातं पाटयति — पट (भोषार्थे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "कपाटविस्तीर्णमनोरमोरःस्थलस्थितश्रीरमणस्य तस्य" माघ० ३-१३।

कपाटघ्न कपāṭaghna (पु०) ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ಬಾಗಿಲನ್ನು ಒಡೆಯುವನು. कपाटं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५४)।

कपाटवक्षस् कपāṭavakṣas (वि०) ಬಾಗಿಲಿನಂತೆ ವಿಶಾಲ ವಕ್ಷಸ್ಥಳವುಳ್ಳವನು,—ಅಗವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳವನು. कपाट इव (विशालं) वक्षः यस्य। "युवा युगव्यायतबाहुरंसलः कपाटवक्षाः परिणद्धकन्धरः" रघु० ३-३४।

कपाटसन्धि कपāṭasandhi (पु०) ಬಾಗಿಲಿನ ಕದಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ, ಕದಗಳ ಸೇರಿಕೆಯ ಜಾಗ. कपाटं सन्धीयतेऽत्र— सम्+धा+घञ् अधि० "किः" (३-३-९२)।

कपाटिका कपāṭikā (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕ ಕದ, ಸಣ್ಣ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಕದ. अल्पः कपाटः "कन्" (५-३-८५)।

कपाल कपāla (पुंन०) 1. ತಲೆಯ ಎಲುಬಿನ ಚಿಪ್ಪು. कपि (चलने) "कालन्" (उ० १-११५)। "कपालनेत्रान्तरलब्धमार्गैर्ज्योतिःप्ररोहैरुहितैः शिरस्तः" कुमा० ३-४९। 2. ಕಲಶದ ಅವಯವ, ಘಟದ ಅರ್ಧಭಾಗ. "घटादीनां कपालादौ द्रव्येषु गुणकर्मणोः। तेषु जातेश्च संबन्धः समवायः प्रकीर्तितः" भाषाप०। 3. ಭಿಕ್ಷುಕರ ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ. "नग्नो मुण्डः कपालेन भिक्षार्थी क्षुत्पिपासितः" मनु० ८-९३। 4. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "कपालोऽस्त्री शिरोऽस्थ्नि स्यात् घटादेः शकले व्रजे" मेदि०। 5. ಮೊಟ್ಟೆಗಳ ಅವಯವ, ತಕ್ಕಿಗಳ ಒಂದು ಭಾಗ. "कुक्कुटाण्डकपालानि कनक मधुकं समम्" सुश्रुत०। 6. ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುವ ಯಾಗದ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ. "कपालानि वोपदधाति पुरोडाशं चाधिश्रपयति" तै० सं०। 7. ಹುರಿಯುವ ಓಡು. "कपालभ्रष्टान् सक्तून् कारयित्वा" सुश्रुत०।

कपालनालिका कपालनालिका (स्त्री०) चरकದಲ್ಲಿ ನೂಲನ್ನು ತಿರುಚುವ ಮತ್ತು ಸುತ್ತುವ ಕದಿರು, ನೂಲುವ ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾರ ಸುತ್ತುವ ಕದಿರುಕಂಬಿ. "कपालनालिका तर्कुः" त्रिकाण्ड०।

कपालभृत् कपालभृत् (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಕಪಾಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಶಿವ. ತಲೆಬುರುಡೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ. कपालं ब्रह्मणः शिरोऽस्थिमयं पात्रं बिभर्ति —डु भृञ् (धारणे) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಕಪಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಭಿಕ್ಷುಕ.

कपालमालिन् कपालमालिन् (पु०) ತಲೆಬುರುಡೆಗಳ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ. कपालानां मालाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। (स्त्री०) **-मालिनी -मालिनी**. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

कपालमोचन कपालमोचन (न०) ಔಶನಸವೆಂಬ ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ, ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. ಇದು ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. [ಶ್ರೀರಾಮನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ತಲೆಯು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಹೋದರನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ತೊಡೆಗೆ ಬಂದು ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಅದು ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರಲು ಆ ಋಷಿಯು ಇತರ ಋಷಿಗಳ ಮಾತಿನಂತೆ ಔಶನಸತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಆ ಕಪಾಲವು ಕಳಚಿಕೊಂಡಿತು. ಮಹೋದರನು ಬಹಳ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಸಲಾಗಿ ಆ ತೀರ್ಥಕ್ಕೆ "कपालमोचन" ವೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು.] भा० शल्य० ४०।

कपालशिरस् कपालशिरस् (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. ಮಹಾದೇವ. कपालं शिरसि यस्य।

कपालिन् कपालिन् (पु०) 1. ಕಪಾಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. कपालमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "कपालिकोपानलभस्मनः कृते तदेव भस्म स्वकुले स्तृतं तया" नैष० ९-७१। (वि०) 2. ಕಪಾಲವುಳ್ಳ, ಕಪಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. "कपालि वा स्यादथवेन्दुशेखरं न विश्वमूर्तेरवधार्यते वपुः" कुमा० ५-७८। 3. ಭಿಕ್ಷುಕ, ತಿರುಕ.

कपालिनी कपालिनी (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. कपालमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

कपि कपि (पुं०) 1. ವಾನರ, ಕೋತಿ. कम्पते — कपि (चलने) "इन्" (उ० ४-१४४)। "कपयोऽबिभयुस्तस्मिन्नभञ्जंश्च महाद्रुमान्। प्रोदखायन् गिरींस्तूर्णमगृह्णंश्च महाशिलाः" भट्टि० १७-५८। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. कम् सुखम् — तदनुभवसुखनिर्वृतिं पाति—पा (रक्षणे) "इन्" (उ० ४-१४४)। "कपिलः कपिरव्ययः" वि० स०। कपिरव्ययः इति सविशेषणमेकं नाम। 3. ಸಿಲ್ಹಕವೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. कपिर्ना सिल्हके शाखामृगे च मधुसूदने" मेदि०। 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಆನೆ, ಗಜ. "कपयोऽर्केभवानराः" वैज०। 6. ವರಾಹ. कादुदकात् भूमिं पाति — पा (रक्षणे) "इन्"।

कपिकच्छुरा कपिकच्छुरा (स्त्री०) ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ.

कपिकच्छू कपिकच्छू (स्त्री०) ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ. कपीनां कच्छूः यस्याः। ಕಪಿಗಳಿಗೂ ನವೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಗಿಡ.

कपिकेतन कपिकेतन (पु०) ಕಪಿಯೇ ಧ್ವಜವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅರ್ಜುನ. कपिः केतनं ध्वजो यस्य। "सान्त्वपूर्वमिदं वाक्यमब्रवीत् कपिकेतनः" भा० ।

कपिकेतु कपिकेतु (पु०) ಕಪಿಯೇ ಧ್ವಜವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅರ್ಜುನ. कपिः केतुः ध्वजो यस्य। "अधिरुह्यतामिति महीभृतोदितः कपिकेतुनार्पितकरो रथं हरिः" माघ० १३-१८।

कपिचूडा कपिचूडा (स्त्री०) ಆಮಟಿಮರ. कपीनां चूडेव।

कपिचूत कपिचूत (पु) ಆಮಟಿಮರ. कपीनां चूत इव प्रियः। ಕಪಿಗಳಿಗೆ ಮಾವಿನಮರದಂತೆ ಆಮಟಿಮರವೂ ಪ್ರಿಯವಾದುದು.

कपिञ्जल कपिंजल (पु०) 1. ಜಾತಕಪಕ್ಷಿ. 2. ತಿತ್ತಿರಿ ಪಕ್ಷಿ. "चित्रपक्षस्तु तित्तिरिः स्यात्कपिञ्जलः" त्रिकाण्ड०।

कपित्थ कपित्थ (पु०) 1. ಬೇಲದ ಮರ. कपयस्तिष्टन्त्यत्र। पृषो०। (न०) 2. ಬೇಲದಹಣ್ಣು. कपित्थस्य फलम् "अण्" (४-३-१३४)। तस्य लुक् (४-३-१६३)।

कपित्थक कपित्थक (पु०) 1. ಬೇಲದಮರ. (न०) 2. ಬೇಲದಹಣ್ಣು.

कपित्थास्य कपित्थास्य (पु०) ಬೇಲದಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ, ಗೋಲಾಂಗೂಲ. कपित्थवदास्यमस्य। "गोलाङ्गूले कपित्थास्यदधिशोणनगाटनाः" त्रिकाण्ड०।

कपित्थिन् कपित्थिन् (वि०) ಬೇಲದಮರಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ಮೊದಲಾದುದು. कपित्थोऽस्त्यत्र देशे "इनिः" (४-२-८०)।

कपित्थनी कपित्थिनी (स्त्री०) कपित्थವೃक्षಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. कपित्थोऽस्त्यत्र देशे "इनि" (५-२-१३५)। "ङीप्" (४-१-५)।

कपिध्वज कपिध्वज (पु०) ಕಪಿಯೇ ಧ್ವಜವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅರ್ಜುನ. कपिः ध्वजोऽस्य। "कपिध्वजस्तस्य विभो-रपश्यत्तदर्पितं चक्षुरवाप्य दिव्यम्" याद० २३-३३।

कपिप्रभु कपिप्रभु (पु०)1. ಶ್ರೀರಾಮ. 2. ಕಪಿಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಸುಗ್ರೀವ. कपीनां प्रभुः स्वामी।

कपिप्रिय कपिप्रिय (पु०) 1, ಅಮಟೆಮರ. कपिनां प्रियः। 2. ಬೇಲದಮರ, ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ.

कपिरथ कपिरथ (पु०)1. ಶ್ರೀರಾಮ. कपिः रथ इव वाहनमस्य। 2. ಕಪಿಯೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ, ಅರ್ಜುನ. कपिः हनूमान् रथेऽस्य।

कपिल कपिल (त्रि०)1. ಗೋರೋಚನದಂತೆ ಕಂಪುಬೆರೆತ ಹಳದಿಬಣ್ಣ, ಕಂದುಹಳದಿಬಣ್ಣ कमु (कान्तौ) "इलच्" (उ० १-५५)। (पु०)2. ನಾಯಿ. 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 4. ವಾಸುದೇವ, ನಾರಾಯಣ. ಮಿಂಚಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನೀಲಮೇಘದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "विद्युन्मण्डलमध्यस्थनीलमेघवद्दुज्ज्वलः। कपिलः स समाख्यातः सप्तवर्णो महामनुः" इति निरुक्तिः। "सनात्सनातनतमः कपिलः कपिरव्ययः" वि० स०। 5. ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಒಂದು ಅಂಶಾವತಾರ. "पञ्चमः कपिलो नाम सिद्धेशः काल-विप्लुतम्। प्रोवाचासुरये सांख्यं तत्त्वग्रामविनिर्णयम्" भाग० १-३-१०। ಕರ್ದಮಋಷಿಯ ಪತ್ನಿಯೂ ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವಿನ ಮಗಳೂ ಆದ ದೇವಹೂತಿಯು ಈ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. (1) ಅರುಂಧತಿ, (2) ಶ್ರದ್ಧಾ, (3) ಹವಿರ್ಭುಕ್, (4) ಗತಿಃ, (5) ಕ್ರಿಯಾ, (6) ಖ್ಯಾತಿಃ, (7) ಶಾಂತಾ, (8) ಅನಸೂಯಾ ಮತ್ತು (9) ಕಲಾ ಈ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಈತನ ಸಹೋದರಿಯರು. भाग० ३-२४। "ರಜೋಗುಣಪರಿಣಾಮರೂಪವಾದ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರಾಣಿಯೂ ದುಃಖಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಕ್ಲೇಶಪಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಕೃಪಾಸಾಗರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಪಿಲರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಆಧಿದೈವಿಕ ಮತ್ತು ಆಧಿಭೌತಿಕಗಳೆಂಬ ದುಃಖತ್ರಯದಿಂದ ಈ ಜೀವರಾಶಿಯು ಪಾರಾಗಲು ದುಃಖ, ದುಃಖಕಾರಣ, ದುಃಖನಾಶ, ಆದರ ಉಪಾಯಜ್ಞಾನಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "सांख्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಈ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ, ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಾತಾಳದವರೆಗೂ ಭೇದಿಸಿದ ಸಗರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಅರವತ್ತುಸಾವಿರ ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು ದಗ್ಧರಾದರು. ಸಗರಪುತ್ರರು ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಭೇದಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಕಪಿಲರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ್ದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನೂ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮೇಯುತ್ತಿದ್ದ ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನೂ ಕಂಡು ಈ ಮಹರ್ಷಿಯೇ ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನು ಕದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಎಲ್ಲರೂ ಬಹಳವಾಗಿ ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರಲು ಮಹರ್ಷಿಯ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಅರವತ್ತುಸಹಸ್ರ ಮಂದಿ ಸಗರಪುತ್ರರೂ ಭಸ್ಮೀಭೂತರಾದರು. "ततः प्रागुत्तरां गत्वा सागराः पश्चिमां दिशम्। रोषादत्यखदन् सर्वे पृथिवीं सगरात्मजाः। ददृशुः कपिलं तत्र वासुदेवं सनातनम्। हयं च तस्य देवस्य चरन्तमविदूरतः। ते तं यज्ञहनं ज्ञात्वा क्रोधपर्या-कुलेक्षणाः। अभ्यधावन्त संक्रुद्धास्तिस्ठ तिष्ठेति चाब्रुवन्। अस्माकं त्वं हि तुरगं यज्ञियं हृतवानसि। पुर्मेधस्त्वं हि संप्राप्तान् विद्धि नः सगरात्मजान्। श्रुत्वा तद्वचनं तेषां कपिलो रघुनन्दन। रोषेण महताविष्टो हुङ्कारमकरो-न्मुनिः। ततस्तेनाप्रमेयेण कपिलेन महात्मना। भस्म-राशीकृताः सर्वे काकुत्स्थ सगरात्मजाः" रामा०। "कपिला रेणुकायां च शिशपागोविशेषयोः। पुण्डरीक-करिण्यां स्त्री वर्णभेदे त्रिलिङ्गकम्। नानले वासुदेवे च मुनिभेदे च कुक्कुरे" मेदि०।

कपिलद्युति कपिलद्युति (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. कपिला पिङ्गला द्युतिरस्य। (स्त्री०)2. ಹೊಂಬಣ್ಣ. (वि०)3. ಹೊಂಬಣ್ಣದ.

कपिलधारा कपिलधारा (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ.

कपिलस्मृति कपिलस्मृति (स्त्री०) ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಸ್ಮೃತಿ, ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ. ವೇದಾರ್ಥಗಳ ಅನುಭವಪೂರ್ವಕ ಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದುದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಸ್ಮೃತಿಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

कपिला कपिला (स्त्री०) 1. ಪುಂಡರೀಕದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. 2. ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಅಗುರುಗಿಡ. 3. ರೇಣುಕವೆಂಬ ಪನಸಾರಿ ವಸ್ತು. 4. ಗೋವು, ಹಸು. "कपिला रेणुकायां च शिशपागोविशेषयोः। पुण्डरीककरिण्यां स्त्री वर्णभेदे त्रिलिङ्गकम्" मेदि०।

कपिलाचार्य **ಕಪಿಲಾಚಾರ್ಯ** (पु०) विष्णु, सांख्य तत्त्ववन्नु उपदेशिसिद कपिलमहर्षि. कपिलश्चासावाचार्यश्च। "तत्त्वप्रवचनादेव कपिलाचार्य उच्यते" इति निरुक्तिः। "महर्षिः कपिलाचार्यः कृतज्ञो मेदिनीपतिः" वि० स०।

कपिलाश्व **ಕಪಿಲಾಶ್ವ** (पु०) इंद्र. कपिलवर्णोऽश्वोऽस्य। "प्राचीनबर्हिः खदिरः कपिलाश्वो वरक्रतुः" त्रिकाण्ड०।

कपिलावट **ಕಪಿಲಾವಟ** (पु०) गंगानदीय समीप दल्लिरुव ऒंदु पुण्यतीर्थ. कपिलया कृतोऽवटः।

कपिलिका **ಕಪಿಲಿಕಾ** (स्त्री०) ऒंदु जातिय जरि. कपिला संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। जरियु (1) परुषा, (2) कृष्णा, (3) चित्रा, (4) कपिलिका, (5) पोतिका, (6) रक्ता, (7) श्वेता मत्तु (8) अग्निप्रभा ऎंदु ऎंटु विध. सुश्रुत०।

कपिलेश **ಕಪಿಲೇಶ** (न०) कपिलमहर्षियिंद प्रतिष्ठे सल्पट्ट ऒंदु ईश्वरलिंग. कपिलेन प्रतिष्ठापितमीशलिङ्गम्। "कपिलेशं महालिङ्गं कपिलेन प्रतिष्ठितम्। मुच्यन्ते कपयोऽप्यस्य दर्शनात् किमु मानवाः" काशीखं०।

कपिवल्ली **ಕಪಿವಲ್ಲೀ** (स्त्री०) गजपिप्पलि. कपिरिव वल्ली।

कपिश **ಕಪಿಶ** (पु०) 1. गोरोचनदंते कॆंपुबॆरॆत हॊंबण्ण. कंदुहळदिबण्ण. 2. कप्पुबॆरॆत हळदि बण्ण. कपिर्मर्कटः, तद्वर्णत्वात् कपिशः। 3. लोभान, ऒंदु वासनॆय द्रव्य. (न०) 4. मद्य, हॆंड. "कश्यं मद्यं च मैरेयं कपिशं कापिशायनम्" हला०। "ग्राम्यानपश्यत्कपिशं पिपासतः स्वगोत्रसंकीर्तनभावितात्मनः" माघ० १२-३८। (वि०) 5. कंदुबण्ण्द, कॆंपुबॆरॆत हळदिबण्ण्द, "छायाश्चरन्ति बहुधा भयमादधानाः सन्ध्यापयोदकपिशाः पिशिताशनानाम्" शाकु० ३-२४। 6. कप्पुबॆरॆत हळदिबण्ण्द. (स्त्री०) **-शा -श्या.** 1. मद्य, हॆंड. 2. माधवीलते. "कपिशौ सिह्लकश्यावौ कपिशा माधवी सुरा" हेम०। 3. उत्तरदेशद समीपदल्लिरुव ऒंदु नदि. "स तीर्त्वा कपिशां सैन्यैर्बद्धद्विरदसेतुभिः। उत्कलादर्शितपथः कलिङ्गाभिमुखो ययौ" रघु० ४-३८।

कपिशित **ಕಪಿಶಿತ** (वि०) हॊंबण्ण्द्दाग़ि आगिरुव. कॆंपुबॆरॆत हळदिबण्ण्द्दाग़ि आगिरुव. कपिशोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कपिशीर्ष **ಕಪಿಶೀರ್ಷ** (न०) प्राकारद मेलुभाग, सुत्तुगोडॆय तुदियभाग.

कपिष्ठल **ಕಪಿಷ್ಠಲ** (पु०) गोत्रप्रवर्तकराद ऒब्ब ऋषि. "कपिष्ठलो गोत्रे" पा० सू० ८-३-९१। निपा०। गोत्रादन्यत्र न षत्वम्। कपिस्थलम्। (न०) कपिगळ जाग. कपिगळु वासिसुव स्थळ.

कपीज्य **ಕಪೀಜ್ಯ** (पु०) 1. श्रीरामचंद्र. 2. सुग्रीव. कपिभिरिज्यते पूज्यते—यज (देवपूजायाम्) "क्यप्" संप्र०।

कपीतन **ಕಪೀತನ** (पु०) 1. आमटॆमर. 2. बागॆमर. 3. बसुरिमर. 4. अरळिमर. कपीनाम् ईं लक्ष्मीं तनोति—तनु (विस्तारे) "अच्" (३-१-१३४)। "कपीतनो गर्दभाण्डशिरीषाम्रातकेषु च। अश्वत्थे च" मेदि०।

कपीन्द्र **ಕಪೀಂದ್ರ** (पु०) 1. कपिगळ राज, सुग्रीव. कपीनामिन्द्रः। 2. कपिश्रेष्ठ, हनूमंत, आंजनेय. 3. विष्णु. 4. श्रीराम. "कपिरूपं प्रपन्नानां देवानामीश्वरत्वतः। कपीन्द्र इति विख्यातः सप्तार्णो मनुनायकः" इति निरुक्तिः। "शरीरभूतकृत् भोक्ता कपीन्द्रो भूरिदक्षिणः" वि० स०।

कपीवत् **ಕಪೀವತ್** (पु०) वसिष्ठमहर्षिय ऎळु मंदि मक्कळल्लॊब्ब. "और्वो वसिष्ठपुत्रश्च स्तम्बः कश्यप एव च। कपीवानकपीवांश्च दन्तोलिश्च्यवनस्तथा। वसिष्ठपुत्राः सप्तासन्" हरिवं०।

कपीश **ಕಪೀಶ** (पु०) 1. सुग्रीव. 2. कपिश्रेष्ठ, हनूमंत. कपीनामीशः। "कपीशमक्षहन्तारं वन्दे लङ्काभयङ्करम्"।

कपुच्छल **ಕಪುಚ್ಛಲ** (न०) 1. जडॆ, वेणि, बालदंतॆ तूगाडुत्तिरुव हॆण्णॆयल्पट्ट तलॆय कूदलु. कस्य शिरसः पुच्छमिव लाति—ला (आदाने) "कः" (३-४-२)। 2. यागदल्लि होमक्काग़ि आज्यवन्नु तॆगॆदुकॊळ्ळुव स्रुक्किन अग्रभाग, होमद सवटिन तुदिय भाग.

कपुष्टिका **ಕಪುಷ್ಟಿಕಾ** (स्त्री०) जुट्टु, जडॆ, हॆण्णॆयल्पट्ट कॆशपाश. कस्य शिरसः पुष्टयै पोषणाय कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

कपूय **ಕಪೂಯ** (वि०) 1. नीच, कॆट्ट, कुत्सित, अयोग्य. कुत्सितं पूयते—पूयी (विशरणे दुर्गन्धे च) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। 2. कॆट्टवासनॆयुळ्ळ.

कपोत ಕಪೋತ(पु०)1. ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕಿ. कस्य वायोः पोत इव को वायुः पोत इव यस्य वा। "अथोच्चकैर्जरठकपोतकन्धरातनूरुहप्रकरविपाण्डुरद्युति" माघ० १७-५२। 2. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಕಂಠವುಳ್ಳ ಕಾಡುಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕಿ. "कपोतः स्याच्चित्रकण्ठपारावतविहङ्गयोः" मेदि०। ಕಪೋತವು गृहकपोतः, वनकपोतः ಮತ್ತು चित्रकपोतः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಕಪೋತವು ಹಗಲಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. "श्यामा श्येनशशघ्नवञ्जुलशिखिश्रीकर्णचक्राह्वयाश्चाषाण्डीरक-खञ्जरीटकशुकध्वाङ्क्षाः कपोतास्त्रयः। भारद्वाज-कुलालकुक्कुटखरा हारीतगृध्रौ कपिः फेण्टः कुक्कुट पूर्णकूटचटकाश्चोक्ता दिवासञ्चराः"।

कपोतक ಕಪೋತಕ (न०) ಸೌವೀರಾಂಜನ. कपोत इव कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

कपोतनालिका ಕಪೋತನಾಳಿಕಾ (स्त्री०) ಹತ್ತಿಯಿಂದ ದಾರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ (ನೂಲುವ) ಜರಖ, ಕದಿರು.

कपोतपालिका ಕಪೋತಪಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಪಾರಿವಾಳದ ಮನೆ, ಪಾರಿವಾಳದ ಗೂಡು, ಪಾರಿವಾಳಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡಿಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ. कपोतान् पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। पालयति — पाल + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। कपोतानां पालिका इति वा।

कपोतपाली ಕಪೋತಪಾಲೀ (स्त्री०) ಕಪೋತದ ಗೃಹ, ಪಾರಿವಾಳ ಹಕ್ಕಿಯ ಗೂಡು. कपोतान् पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। "चिक्कसया कृत्रिमपत्रिपङ्क्तेः कपोत-पालीषु निकेतनानाम्" माघ० ३-५१।

कपोतरोमन् ಕಪೋತರೋಮನ್ (पु०)1. ಒಬ್ಬ ರಾಜ, ಕಪೋತವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿದ ಅಗ್ನಿಯ ವರದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಶಿಬಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "वैश्वानरोऽहं ज्वलनो धूमकेतुरथैव श्येनो वज्रहस्तः शचीपतिः। साधु ज्ञातुं त्वां ऋषभं सौरभेय नौ जिज्ञासया त्वत्सकाशं प्रपन्नौ। यामेतां पेशीं मम निष्क्रयाय प्रादाद्ध्रुवानसिनोत्कृत्य राजन्। एतासां प्रजानां पालयिता यशस्वी सुरर्षीणामथ संमतो भृशम्। एतस्मात्पार्श्वात् पुरुषो जनिष्यति कपोतरोमेति च तस्य नाम" भा० वन० २००। 2. ಯದುವಂಶದ ಕುಕುರರಾಜನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ.

कपोतलुब्धकीय ಕಪೋತಲುಬ್ಧಕೀಯ(न०)ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರಾಣವನ್ನಾದರೂ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಕಥೆ. कपोतं लुब्धकं चाधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "छः" (४-२-६)। [ಒಂದು ಮರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಪೋತವೊಂದು ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ ತನ್ನ ಪುಡದಿಯು ವ್ಯಾಧನೊಬ್ಬನಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾದರೂ ಬಾರದಿರಲು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಳತೊಡಗಿತು. ವ್ಯಾಧನ ಪಂಜರದೊಳಗಿದ್ದ ಪತ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪತಿಯು ಅಳುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಪತಿಗೆ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಮಾಡಿ ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಧನನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿತು. ಛಳಿಯಿಂದ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದ ವ್ಯಾಧನು ಮೊದಲು ಬೆಂಕಿಯ ಶಾಖವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಕಪೋತವು ತರಗೆಲೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಬೆಂಕಿಕಾಯಲು ಅಣಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತು. ಆನಂತರ ಹಣ್ಣುಹಂಪಲುಗಳನ್ನು ತಂದು ಕೊಡಲು ಅಶಕ್ತವಾಗಿದ್ದ ಕಪೋತವು ವ್ಯಾಧನ ಆಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ತಾನೇ ಬೆಂಕಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಕಪೋತದ ಈ ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ತನ್ನ ಘಾತುಕಕೃತ್ಯವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನಿಂದಿಸಿ ತಾನೂ ಉಪವಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ಪಾರಲೌಕಿಕವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಹೆಣ್ಣುಕಪೋತವನ್ನೂ ಪಂಜರದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಧರ್ಮಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಇತ್ತ ಕಪೋತಿಯೂ ಪತಿಯ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ದುಃಖಿಸಿ ತಾನೂ ಬೆಂಕಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಪ್ರಾಣಬಿಟ್ಟಿತು. ಆ ಕೂಡಲೇ ವಿಮಾನಾರೂಢವಾಗಿದ್ದ ತನ್ನ ಪತಿಯೊಡನೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿ ಸುಖವಾಗಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಇದೇ **"कपोत लुब्ध कीय".**] भा० शान्ति० अध्यायाः १४३-१४८।

कपोतवङ्का ಕಪೋತವಂಕಾ (स्त्री०) ಬ್ರಾಹ್ಮೀವೃಕ್ಷ, ಹೊನಗೊನೆಗಿಡ. कपोतो वञ्च्यतेऽनया—वञ्चु (प्रलम्भने) + णिच् "घञ्" (३-३-१२१)। ಇದು ಅಶ್ಮರೀ ವ್ಯಾಧಿಯ (ಮೂತ್ರರೋಗದ) ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "कपोतवङ्कामूलं वा पिबेदम्लैः सुरादिभिः। तत्सिद्धं वा पिबेत् क्षीरं वेदनाभिरुपद्रुतः" सुश्रुत० चिकित्सा० ७-२५।

कपोतवर्णी ಕಪೋತವರ್ಣೀ (स्त्री०) ಸಣ್ಣಯಾಲಕ್ಕಿಗಿಡ. कपोतस्य वर्ण इव वर्णोऽस्याः। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कपोतवृत्ति ಕಪೋತವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕಪೋತದಂತೆ ನಡೆಸುವ ಜೀವನ, ಪಾರಿವಾಳ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಆಹಾರವಸ್ತು

वನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡದೆ ನಡೆಸುವ ಜೀವನ. ಪಾರಿವಾಳ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ ಆಗತಾನೆ ದೊರಕುವ ಆಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವುವು. कपोतस्येव वृत्तिः। (वि०) 2. ಕಪೋತದಂತೆ ಜೀವಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. कपोतस्येव वृत्तिर्यस्य।

कपोताञ्जन ಕಪೋತಾಂಜನ (न०) ಸೌವೀರಾಂಜನ. कपोतवर्णमञ्जनम्।

कपोतारि ಕಪೋತಾರಿ (पु०) ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ; ಗಿಡಗದ ಹಕ್ಕಿ. कपोतस्यारिः।

कपोतिन् ಕಪೋತಿನ್ (वि०) ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. कपोतोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कपोती ಕಪೋತೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುಪಾರಿವಾಳದಹಕ್ಕಿ. कपोतस्य स्त्री। जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

कपोल ಕಪೋಲ (पु०) ಕೆನ್ನೆ. ಗಂಡಸ್ಥಳ. कम्पते भोजनसमये — कपि (चलने) "कोलच्" (उ०१-६६)। "प्राप्यते स्म गतिचित्रकचित्रैश्चित्रमार्द्रनखलक्ष्म कपोलैः" माघ० १०-७८। "कपोलकण्डूः करिभिर्विनेतुं विघट्टितानां सरलद्रुमाणाम्" कुमा० १-९।

कपोलकाष ಕಪೋಲಕಾಷ (पु०) ಕೆನ್ನೆ ಒಕ್ಕಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಜಾಗ ಅಥವಾ ಒಂದು ವಸ್ತು; ಮರ, ಬಂಡೆ ಮೊದಲಾದುದು. कपोलः कष्यतेऽनेन—कष (हिंसायाम्) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "एतस्मिन् मदयति कोकिलानकाले लीनालिः सुरकरिणां कपोलकाषः" किरा० ५-२६।

कपोलताडन ಕಪೋಲತಾಡನ (न०) ಕೆನ್ನೆಗೆ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ, ಅಪರಾಧ (ತಪ್ಪು) ಮಾಡಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಏಟು ಕೊಡುವಿಕೆ. कपोले ताडनम्।

कपोलपत्र ಕಪೋಲಪತ್ರ (न०) ಕೆನ್ನೆಯಮೇಲೆ ಬರೆಯುವ ಎಲೆಯ ಆಕಾರದ ಚಿತ್ರ. कपोले पत्रमिव। "कपोलपत्रान्मकरात्सकेतुर्भ्रूभ्यां जिगीषुर्धनुषा जगन्ति" नैष० ७-६०।

कपोलफलक ಕಪೋಲಫಲಕ (पु०) ಹಲಗೆಯಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕೆನ್ನೆ. कपोलः फलक इव। "ईषद्वक्रितकन्धरः सपुलकः प्रेमोल्लसन्मानसामन्तर्हासिलसत्कपोलफलकां धूर्तोऽपरां चुम्बति" अमरु० १९।

कपोलभित्ति ಕಪೋಲಭಿತ್ತಿ (स्त्री०) ಗೋಡೆಯಂತೆ ಅಗಲವಾದ ಕೆನ್ನೆ. कपोलो भित्तिरिव। "कोपात्ताम्रकपोलभित्तिनि मुखे दृष्ट्वा गतः पादयोः" अमरु० ८३।

कपोली ಕಪೋಲೀ (स्त्री०) ಮಂಡಿಚಿಪ್ಪು, ಮಂಡಿಕೀಲಿನ ಹೊರಭಾಗದ ಎಲುಬು.

कफ ಕಫ (पु०) ಶ್ಲೇಷ್ಮ. ಕಫ, ದೇಹದೊಳಗಿನ ಮಂದವೂ ಜಿಗುಟೂ ಆದ ಲೋಳೆ, ದೇಹದೊಳಗಿನ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳೆಂಬ ಮೂರು ದೋಷಗಳಲ್ಲೊಂದು ["त्रिदोष" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.], ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಸಪ್ತ ಧಾತುಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ರಸಧಾತುವಿನ ಮಲ. केन जलेन फलति — फल (निष्पत्तौ) "डः" (३-२-१०१)। "कफः पित्तं मलः खेषु स्वेदः स्यान्नखरोम च। नेत्रविट् त्वक्षु च स्नेहो धातूनां क्रमशो मलाः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-४२९। ಆಕಾಶವು ಮೇಘಾವೃತವಾಗಿಯೂ ಭೂಮಿಯು ಶೀತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಎಳೆಯದಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಪವೀರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಗೋಧಿ, ಬತ್ತ, ಕಡಲೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕಲುಷಿತವಾಗಿರುವ ನೀರನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಇವು ಶೀತಪ್ರಕೃತಿಯವರಿಗೆ ಪಿತ್ತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು. ಈ ಪಿತ್ತವು ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿರುವ ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ದ್ರವೀಭೂತವಾಗಿ ಪಿತ್ತಸಂಬಂಧವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. "वर्षास्वोषधयस्तरुण्योऽल्पवीर्या आपश्चाप्रशान्ताः क्षितिमलप्राया:, ता उपयुज्यमाना नभसि मेघावतते जलप्रक्लिन्नायां भूमौ क्लिन्नदेहानां प्राणिनां शीतवातविष्टम्भिताग्नीनां विदहन्ति, विदाहात् पित्तसञ्चयमापादयन्ति; स च सञ्चयः शरदि प्रविरलमेघे वियत्युपशुष्यति पङ्के अर्ककिरणप्रविलायितः पैत्तिकान् व्याधीन् जनयति" सुश्रुत० सूत्र० ६-११। ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು ಮಂದವಾಗಿರುವ ಹೇಮಂತರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತು ವೀರ್ಯವತ್ತಾಗಿರುವ ಈ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನೂ ಗುರುವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನೀರನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಹಿಮಸಹಿತವಾದ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಶಕ್ತಿಕುಂದಿ ಕುಗ್ಗಿದ ಶರೀರವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಕಫವು ಸೇರುವುದು. ಈ ಕಫವು ವಸಂತರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯಕಿರಣದಿಂದ ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸ್ವಲ್ಪ ಆಲಸವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. "ता एवौषधयः कालपरिणामात् परिणतवीर्या बलवत्यो हेमन्ते भवन्त्यापश्च प्रशान्ता स्निग्धा अत्यर्थं गुर्व्यश्च, ता उपयुज्यमानाः मन्दकिरणत्वाद्भानोः सतुषारपवनोपस्तम्भितदेहानां देहिनां श्लेष्मसञ्चयमापादयन्ति, स च सञ्चयः वसन्तेऽर्करश्मिप्रविलायित ईषत्स्तब्धदेहानां देहिनां श्लैष्मिकान् व्याधीन् जनयति" सुश्रुत० सूत्र० ६-११। ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಹೋಗಿರುವ

ಆ ಕಡಲೆ ಗೋಧಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನೂ ಬಹಳ ಲಘುವಾಗಿರುವ ನೀರನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಸೂರ್ಯಕಿರಣದಿಂದ ಶುಷ್ಕವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಂಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವಾತವು ಸೇರಲುಪಕ್ರಮಿಸುವುದು. ಆ ವಾತವು, ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವೂ ತೇವವಾಗಿರುವ ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಶೀತವಾಯುಸಹಿತವಾದ ಮಳೆಯಿಂದ ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಶೀತಪ್ರಕೃತಿಯವರಿಗೆ ವಾತರೋಗಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಈ ಪಿತ್ತಸಂಬಂಧವಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಹೇಮಂತರ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಸಂಬಂಧವ್ಯಾಧಿಗಳು ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ವಾತಸಂಬಂಧವ್ಯಾಧಿಗಳು ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕಡಮೆಯಾಗುವುವು. "ता एवौषधयो निदाघे निःसाराः अतिमात्रं लघ्व्यो भवन्त्यापश्च। ता उपयुज्यमानाः सूर्यप्रतापोपशोषितदेहानां देहिनां वायोः सञ्चयमापादयन्ति; स च सञ्चयः प्रावृषि चात्यर्थं जलोपक्लिन्नायां भूमौ क्लिन्नदेहानां देहिनां शीतवातवर्षैरितः वातिकान् व्याधीञ्जनयति। सुश्रुत० सूत्र० ६-११। "तत्र पैत्तिकानां व्याधीनामुपशमो हेमन्ते, श्लैष्मिकाणां निदाघे, वातिकानां शरदि स्वभावत एव" सुश्रुत० सूत्र० ६-१३।

कफकर **कफकर** (वि०) ಕಫವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। कफस्य करः। **ಕಫವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಸ್ತುಗಳು:**

काकोली	... ಬೊಕ್ಕಣಗಿಡ
क्षीरकाकोली	... ಹಾಲು ಬೊಕ್ಕಣಗಿಡ
जीवकः	... ಹಕ್ಕಿಸಿಳ್ಳೆಗಿಡ
ऋषभः	... ಹೆರಿಗೆ ಹಾಲೆ
मुद्गपर्णी	... ಕಾಡುಹೆಸರು
माषपर्णी	... ಕಾಡು ಉದ್ದು
मेदा	...
महामेदा	...
छिन्नरुहा	... ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ
कर्कटः	... ಸೌತೆ
शृङ्गी	... ಅತಿಬಿಜೆ
तुगाक्षीरी	... ಬದಿರು ಉಪ್ಪು
पद्मकम्	... ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ
प्रपौण्डरीकम्	... ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಗೆಡ್ಡೆ
ऋद्धिः (वृद्धिः)	... ಋದ್ಧಿ
मृद्वीका	... ದ್ರಾಕ್ಷಿ
जीवन्ती	... ಸಿಹಿಹಾಲೆ
मधुकम्	... ಅತಿಮಧುರ.

सुश्रुत० सूत्र० ३८-३५।

कफकूर्चिका **कफकूर्चिका** (स्त्री०) ಲಾಲಾಜಲ, ಜೊಲ್ಲು. कफं कूर्चति विकरोति। "सृणिका स्यन्दिनी लालाऽस्यासवः कफकूर्चिका" अभि० चि०।

कफघ्न **कफघ्न** (वि०) ಕಫವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ. कफं हन्ति—हन हिंसागत्योः "टक्" (३-२-५३)। **ಕಫವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳು:**

आरग्वधः	... ಕಕ್ಕೆಗಿಡ
मदनः	... ಮಂಗಾರಿಗಿಡ
गोपघोण्टा	... ಎಲಚಿ, ಬೋರೆ
कण्टकी	... ಹುಳಿಬೇಲ
कुटजः	... ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ
पाठा	... ಅಗಳುಶುಂಠಿ
पाटला	... ಹಸುರುಪಾದರಿ
मूर्वा	... ಕುರಟಗೆ.
इन्द्रयवः	... ಕೊಡಸಿಗೆ ಬೀಜ
सप्तपर्णः	... ಏಳಿಲೆಬಾಳೆ
निम्बः	... ಬೇವು
कुरण्टकः	... ಪಳದಿ ಗೋರಂಟಿ
दासीकुरण्टकः	... ನೀಲಿಗೋರಂಟಿ
गुडूची	... ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ
चित्रकः	... ಚಿತ್ರಮೂಲ
शार्ङ्गेष्टा	... ಕಾಚಿ, ಗಣಿಕೆ
करञ्जद्वय	... (1) ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗ (2) ಹೊಂಗೆ
पटोलः	... ಪಡವಲ
किराततिक्तः	... ನೆಲಬೇವು
सुषवी	... ಹಾಗಲ

सुश्रुत० सूत्र० २८-६। "आरग्वधादिरित्येष गणः श्लेष्मविषापहः" सुश्रुत० सूत्र० ३८-७।

कफज्वर **कफज्वर** (पु०) ಕಫವು ಅಧಿಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಬರುವ ಜ್ವರ. कफनिमित्तो ज्वरः।

कफणि **कफणि** (पु०) ಮೊಳಕೈ, ತೋಳಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ. केन जलेन फणति स्फुरति—पण (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। "कफोणिस्तु भुजामध्यं कफणिः कूर्परश्च सः" अभि० चि०।

कफद कफद (वि०) कफमन्नु उंटुमाडुव. कफं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)।

कफनाशक कफनाशक, —नाशन —नाशन (वि०) कफवन्नु नाशपडिसुव, श्लेष्मवन्नु होगलाडिसुव. कफं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ल्युः" (३-१-१३४) वा। **—नाशन —नाशन** (न०) कफवन्नु नाशपडिसुविके. णश+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कफल कफल (वि०) 1. कफवन्नु उंटुमाडुव. कफं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। "वेणोः करीराः कफला मधुरा रसपाकतः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-२९२। 2. कफरोगवुळ्ळ, श्लेष्मव्याधियुळ्ळ. कफोऽस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)।

कफवर्धक कफवर्धक, —वर्धन —वर्धन (वि०) कफवन्नु हेच्चिसुव, श्लेष्मवन्नु अभिवृद्धिपडिसुव. कफं वर्धयति—वृधु (वृद्धौ) णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ल्युः" (३-१-१३४) वा। **—वर्धन —वर्धन.** (न०) कफवन्नु हेच्चिसुविके. वृध्—णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

कफविरोधिन् कफविरोधिन् (पु०) 1. कफवन्नु नाशपडिसुव (1) मुणसु. (2) लवंग. (3) जीनु तुप्प. (4) शुंठि. (वि०) 2. कफवन्नु नाशपडिसुव. कफं विरुणद्धि—वि + रुधिर् (आवरणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

कफान्तक कफान्तक (वि०) कफवन्नु होगलाडिसुव. कफमन्तयति अन्तं करोति—अन्त+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कफारि कफारि (पु०) कफद शत्रु: (1) शुंठि. (2) जीनुतुप्प. (3) लवंग. (4) मुणसु. कफस्यारिः।

कफिन् कफिन् (वि०) कफरोगवुळ्ळवनु, श्लेष्मव्याधियुळ्ळवनु. कफोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "श्लेष्मणः श्लेष्मलः कफी" अम०।

कफिल कफिल (पु०) कफदिंद अस्पष्टवाद ध्वनि. "कफिलो घर्घरः कफात्" वैज०।

कफेलू कफेलू (पु०) चळ्ळिमर. कफं लाति—ला (आदाने) "कूः" (उ० १-९३)। निपा०।

कफोणि कफोणि (पु०) मोळकै, तोळिन मध्य भाग. केन जलेन फणति—फण (गतौ), केन सुखेन स्फुरति—स्फुर (सञ्चलने) वा "इन्" (उ० ४-११७)। पृषो०।

कबन्ध कबन्ध (पु०) 1. उदर, होट्टे. कं जलं बध्नाति—बन्ध (बन्धने) "अण्" (३-२-१)। कुडिद नीरन्नु तडेदु निल्लिसुवुदरिंद ई हेसरु. 2. ओब्ब राक्षस. [ईतनु पूर्वजन्मदल्लि विश्वावसुवेंब ओब्ब गंधर्व. स्थूलशिरस्सेंब ओब्ब महर्षियन्नु अपमानगॊळिसिदुदरिंद इवनिगे राक्षसजन्मवु बंदितु. इवनु ब्रह्मनिंद दीर्घायुष्यवन्नु पडेदु ओम्मे इंद्रनन्नु एदुरिसलागि इंद्रन वज्रायुधप्रहारदिंद इवन तले मत्तु कालुगळु होट्टेयॊळगे हुदुगि सेरिकॊंडुवु. इंद्रन वरदिंद इवन तोळुगळु योजनदष्टु बुद्दवागिद्दुवु. दंडकारण्यदल्लि सीतेयन्नु हुडुकुत्ता बरुत्तिद्द रामलक्ष्मणरन्नु इवनु तन्न तोळुगळ मध्ये सिक्किसिकॊंडागे अवरु इवन तोळुगळन्नु कत्तरिसिदरु. कबंधनु रामलक्ष्मणर विचारवन्नु तिळिदु तन्न पूर्वजन्मद वृत्तान्तवन्नु तिळिसि श्रीरामनिंदले तन्न देहसंस्कारवागबेकेंदु प्रार्थिसि असुवन्नु नीगिदनु. बळिक कबंधनु निजरूपवन्नु ताळि रावणनिंद अपहरिसल्पट्ट सीतेयन्नु सुग्रीवसख्यदिंद संपादिसबहुदेंदु हेळि विमानवन्नेरि तेरळिदनु.] रामा० अरण्य०। "वधनिर्धूतशापस्य कबन्धस्योपदेशतः। मुमूर्च्छ सख्यं रामस्य समानव्यसने हरौ" रघु० १२-५७। 3. राहु. "कबन्धस्तूदरे रक्षोविशेषेऽपि विधुन्तुदे" विश्व०। (पुं न०) 4. कुत्तिगे कत्तरिसल्पट्ट देह, तलेयिंद बेर्पडिसल्पट्टु चलिसुत्तिरुव शरीर, मुंड. कं शिरो बध्यतेऽस्मात्—बन्ध "घञ्" (३-३-१९)। "सैन्यैः कण्ठच्छेदलीने कबन्धाद्भूयो बिम्बे वल्गतः सासिपाणेः" माघ० १८-५३। (न०) 5. जल, नीरु. कः प्राणवायुः बध्यतेऽनेन।

कबन्धिन् कबन्धिन् (पु०) 1. ओब्ब ऋषि. "अथ कबन्धी कात्यायन उपेत्य पप्रच्छ" प्रश्नोप०। (वि०) 2. जलवुळ्ळ, नीरिनिंद कूडिद. कबन्ध "इनिः" (५-२-११५)।

कबर कबर (पु०) 1. पाठक, अध्यापक, उपन्यासक. कु (शब्दे) "अरन्" (उ० ४-१५४)। वबयोरभेदः।

2. ಕಬ್ಬುರವರ್ಣ, ಚಿತ್ರವರ್ಣ. "दृष्ट्वेव निर्जित-कलापभरामधस्ताद्व्याकीर्णमाल्यकबरां कबरीं तरुण्याः" माघ० ५-१९। (न०) 3. ಉಪ್ಪು. 4. ಹುಳಿ. कं जलं वृणोति — वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "कबरं लवणाम्लयोः" मेदि०।

कबरी ಕಬರಿ (स्त्री०) 1. ಪಂಗಡದ ತುರುಬು, ಪೆರಳು, ಜಡೆ. कं शिरः वृणोति आच्छादयति — वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-४२)। "व्याकीर्णमाल्यकबरां कबरीं तरुण्याः" माघ० ५-१९। 2. ಅಗಸೆಬಿಡ. "कबरी केशविन्यासशाकयोः" हेम०। 3. ನಾರಂಬೇಳೆಗಿಡ. 4. ಹಿಂಗಿನ ಮರ. "कबरी पुनः। पृथ्वीतुङ्गयोः केशवेशे कबरं लवणाम्लयोः। कबर्युमायाम्" मेदि०।

कबरीभार ಕಬರೀಭಾರ (पु०) ಕೇಶಪಾಶ, ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. कबर्या भारः। "अमरीकबरीभारभ्रमरी-मुखरीकृतम्। दूरीकरोतु दुरितं गौरीचरणपङ्कजम्" कुव०।

कबल ಕಬಳ (पु०)1. ಗ್ರಾಸ, ತುತ್ತು. केन जलेन वलति चलति — वल (सञ्चलने) "अच्" (३-१-१३४)। वबयोरभेदः। "त्रिकटुकमजमोदा सैन्धवं जीरके द्वे समधरणधृतानामष्टमो हिङ्गुभागः। प्रथमकबलभुक्तं सर्पिषा चूर्णमेतज्जनयति जठराग्नि वातपित्तं निहन्ति"। "गम्भीरवेदिनि पुरः कबलं करीन्द्रे मन्दोऽपि नाम न महानवगृह्य साध्यः" माघ० ५-४९। 2. ಒಂದು ಜಾತಿ ಮೀನು.

कबलन ಕಬಳನ (न०) ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು.

कबलित ಕಬಳಿತ (वि०) ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ. कबलः कृतः — कबल+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

कबलीकृत ಕಬಳೀಕೃತ (वि०) ಕಬಳವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತುತ್ತಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अकबलः कबलः कृतः "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-३२)।

कबित्थ ಕಪಿತ್ಥ (पु०) 1. ಬೇಲದಮರ. कपयस्तिष्ठन्त्यत्र — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः"। पृषो०। ಕಪಿಗಳಿಗೆ ಬೇಲದಹಣ್ಣು ಪ್ರಿಯವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. (न०) 2. ಬೇಲದಹಣ್ಣು.

कम् ಕಮ್ (अव्य०) 1. ಸುಖ. कम्यते — कमु (कान्तौ) णिङ्भावे "विच्" (३-३-७५)। कंतः कंतिः कंतुः। 2. ಜಲ, ನೀರು. 3. ತಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. 4. ಪಾದಪೂರಣ. "कं पादपूरणे तोये मस्तके च सुखेऽपि च" मेदि०।

कमु-कान्तौ (भ्वा० आत्म० सक० से०) 1. ಇಚ್ಛಿಸು, ಅಪೇಕ್ಷಿಸು. 2. ಪ್ರೀತಿಸು. कामयते। कामयाञ्चक्रे, -बभूव-, -आस। णिङ्भावपक्षे चकमे चकमाते चकमिरे। कामयिता, कमिता। कामयिष्यते, कमिष्यते। कामयताम्। अचीकमत, अचकमत। अकामयिष्यत, अकमिष्यत। "माधवानुचरः कलहंसो नाम विहारदासीं मन्दारिकां कामयते" मालती० १। "अकम्पनस्ततो योद्धुं चकमे रावणाज्ञया" भट्टि० १४-८२।

कर्मणि:—काम्यते, कम्यते। कामयाञ्चक्रे, -बभूवे, -आसे। चकमे। कामयिता, कामिता, कमिता। कामयिष्यते, कामिष्यते, कमिष्यते। काम्यताम्, कम्यताम्। अकाम्यत, अकम्यत। काम्येत, कम्येत। इत्यादि.

णिचि:—कामयति, -ते। कामयाञ्चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। कामयिता। कामयतु, -ताम्। अकामयत्, -त। कामयेत्, -त। इत्यादि.

सनि:—चिकामयिषते। चिकामयिषाञ्चक्रे, -बभूव, -आस इत्यादि.

णिङ्भावपक्षे-चिकमिषते। चिकमिषाञ्चक्रे, -बभूव, -आस। इत्यादि.

कृत्सु:—कामयितव्यः, कमितव्यः। कामनीयः, कमनीयः। काम्यः, कम्यः। कामितः, कान्तः। कमितवान्, कान्तवान्। कामयमानः। कामयितुम्, कमितुम्। कामितम्, कान्तम्। कामना, कामनम्। कामयित्वा, कमित्वा, कान्त्वा। अभिकाम्य, अभिकम्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अनु+कमु=अनुकामयते। 1. ಅನುರೂಪವಾದ ಪ್ರೀತಿ. अनुकामना। 2. ಅನುಗುಣವಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆ.

(2) अभि+कमु=अभिकामयते। ಅಭಿಮುಖ್ಯದಿಂದ ಪ್ರೀತಿಸು. "दासीं कन्यासहस्रेण शर्मिष्ठामभिकामये" भा० आदि० ७४-२२।

(3) नि+कमु = निकामयते। 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸು. "या तस्य ते पादसरोरुहार्हणं निकामयेत् साखिलकामलम्पटा" भाग० ५-१८-२१। 2. ಅತಿಶಯವಾಗಿ. "निकामतप्ता विविधेन वह्निना नभश्चरेणेन्धन-संभृतेन सा" कुमा० ५-२३।

कमक ಕಮಕ (पु०) 1. ಗೋತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. (वि०) 2. ಕಾಮುಕ.

कमठ कमठ (पु०) 1. कूर्म, आमे. के जले मठति —मठ (मदनिवासयोः) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ईगिन श्वेतवराहकल्पद चाक्षुषमन्वंतरदल्लि नडेद महाविष्णुविन ऒंदु अवतार. [ऒम्मे देवतेगळिगू दानवरिगू प्रबल विरोधवुंटागलु देवतेगळु महाविष्णुविनल्लि मोरयिट्टरु. महाविष्णुवु "राक्षसरोडने स्नेह बेळसिकोंडु अमृत क्काग़ि अवरोडने क्षीरसमुद्रवन्नु कडेदरे अद रिंद निमगे क्षेमवागुवुदु" एंदु हेळलागि देवतेगळु राक्षसरोडने स्नेहगळिसिकोंडु अवरन्नु नंबिसि मंदरपर्वतवन्नु कडेगोलन्नागियू वासुकियन्नु कडेयुव हग्गवन्नागियू एर्पडिसि कोंडु समुद्रवन्नु कडेयुत्तिरुवाग भारवागिद्द मंदरपर्वतवु समुद्रद अडियल्लि कुळितु कोंडितु. आग देवदानवर प्रार्थनेयंते महाविष्णुवु कूर्मरूपवन्नु ताळि मंदर पर्वतवन्नु तन्न बेन्निन मेले पोत्तु अमृत मथनक्के सहायकनादनु.] भाग० ८-६, ७। "सुरासुराणामुदधिं मथ्नतां मन्दराचलम्। दध्रे कमठ-रूपेण पृष्ठे एकादशे विभुः" भाग० १-३-१६। (न०) 3. ऋषिगळ नीरिन पात्रे. "कमठः कच्छपे पुंसि भाण्डभेदे नपुंसकम्" मेदि०। 4. भिक्षापात्रे. (वि०) 5. वामन, कुळ्ळ. "भिक्षापात्रे तु कमठं कमठौ खर्वकच्छपौ" वैज०। (स्त्री०) **कमठी कमठी.** हेण्णुआमे.

कमण्डलु कमंडलु (पुंन०) 1. संन्यासिगळ मत्तु ब्रह्मचारिगळ मरद अथवा मृण्मय नीरिन पात्रे. कस्य प्रजापतेर्जलस्य वा मण्डं सारं लाति—ला (आदाने) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। "अशेषतीर्थो-पहृताः कमण्डलोः निधाय पाणावृषिणाम्युदीरिताः" माघ० १-१८। (पु०) 2. बसुरि मर. 3. ऒंदु जातिय मृग. स्त्रियां "ऊङ्" (४-१-७२)। **कमण्डलूः कमंडलूः.** "कमण्डलुः स्यात्करके न स्त्री ना प्लक्षपादपे" मेदि०।

कमन कमन (पु०) 1. काम, मन्मथ. 2. अशोक वृक्ष. कमु (कान्तौ) "युच्" (३-२-१४९)। 3. ब्रह्म. (वि०) 4. सुंदरवाद, मनोहरवाद, रमणीयवाद. स्त्रियां **कमना कमना.** 5. कामुक. कमु कर्तं० "ल्युट्"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **कमनी कमनी.** कामुकि. "अभीष्ट-मासाद्य चिराय काले समुद्धृताशं कमनी चकाशे" माघ० ६-७४। "कमनः कामुके कामेऽभिरूपेऽशोकपादपे" मेदि०। "कमनः कविः सात्त्विकवेदगर्भौ स्थविरः शतानन्दपितामहौ" अभि० चि०।

कमनच्छद कमनच्छद (पु०) सुंदरवाद रेक्कॆगळुळ्ळ, कंकपक्षि, रणहद्दु. कमनः कान्तः छदोऽस्य। "कङ्कस्तु कमनच्छदः" अभि० चि०।

कमनीय कमनीय (वि०) 1. सुंदरवाद, रमणीयवाद, मनोहरवाद. कमु (कान्तौ) णिङ्भावे "अनीयर्" (३-१-९६)। "मध्यं तनूकृत्य यदीदमीयं वेधा न दध्यात्कमनीयमंशम्" नैष० ७-८२। 2. स्पृहणीयवाद, अपेक्षिसलु योग्यवाद. "आरोपितं यद्गिरिशेन पश्चादनन्यनारीकमनीयमङ्गम्" कुमा० १-३७।

कमनीयतम कमनीयतम कमनीयतर कमनीयतर (वि०) हॆच्चु रमणीयवाद, अति मनोहरवाद. अतिशयेन कमनीयः "तमप्" (५-३-५५)। "तरप्" (५-३-५७) वा। "वपुरम्बुविहारहिमं शचिना रुधिरं कमनीयतरा गमिता" माघ० ६-७१।

कमनीयता कमनीयता (स्त्री०) सौंदर्य, सॊबगु, रमणीयवागिरुविकॆ. कमनीयस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "भुवनत्रयसुभ्रुवामसौ दमयन्ती कमनीयतामदम्" नैष० २-१८।

कमर कमर (वि०) कामुक. कमु (कान्तौ) "अरः" (उ० ३-१३२)।

कमल कमल (न०) 1. पद्म, तावरेहूवु. कं जलमलति—अल (भूषणादौ) "कः" (वा० ३-२-५)। "धृतनवातपमुत्सुकतामतो न कमलं कमलम्भयदम्भसि" माघ० ६-४८। 2. रक्तकमल, कॆंदावरॆ. 3. नीरु, जल. कमु (कान्तौ) "कलः" (उ० १-१०६)। "कुररीगणः कृतरवस्तरवः कुसुमानताः सकमलं कमलम्" किरा० ५-२५। 4. चिन्न मॊदलादुवुगळिंद चित्रिस लट्ट सण्ण कत्तिय ऒरॆ. "कमलं छुरिकादीनां हेमाद्यैश्चित्रिताजिने। रक्ताब्जेऽब्जेऽप्सु च" वैज०। 5. ताम्र. 6. मूत्रकोश. 7. औषध. (पु०) 8. ऒंदु जातिय जिंकॆ. "कमलं सलिले ताम्रे जलजे क्लोम्नि भेषजे। मृगभेदे तु कमलः" मेदि०। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **कमली कमली.**

कमलज ಕಮಲಜ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. विष्णोः नाभिकमलात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ರೋಹಿಣೀನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 3. ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಕಮಲದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ.

कमलनयन ಕಮಲನಯನ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ನಾರಾಯಣ. कमले इव नयनेऽस्य। (वि०) 2. ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. स्त्रियां **–नयना –ನಯನಾ.**

कमलनाभ ಕಮಲನಾಭ (पु०) ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಕಮಲವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣು. कमलं नाभौ यस्य।

कमलबन्धु ಕಮಲಬಂಧು (पु०) ಕಮಲದಬಂಧು, ಸೂರ್ಯ. कमलस्य बन्धुः। **–बान्धवः –ಬಾಂಧವಃ.**

कमलभव ಕಮಲಭವ (पु०) ಕಮಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮ. कमलाद्भवति—भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "क्विप्" (३-२-१७९)। **–भूः –ಭೂಃ.**

कमलयोनि ಕಮಲಯೋನಿ (पु०) ಕಮಲವೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. कमलं योनिरुत्पत्तिस्थानमस्य।

कमललोचन ಕಮಲಲೋಚನ (पु०) 1. ತಾವರೆಹೂವಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣು. (वि०) 2. ತಾವರೆಹೂವಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. कमले इव लोचने यस्य। स्त्रियां **–लोचना –ಲೋಚನಾ.**

कमलवदन ಕಮಲವದನ (वि०) ಕಮಲದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ. कमलमिव वदनं यस्य। स्त्रियां **–वदना –ವದನಾ.**

कमलवन ಕಮಲವನ (न०) ತಾವರೆಹೂವಿನ ಕಾಡು, ತಾವರೆಹೂವುಗಳ ಗುಂಪು. "**मधुन इव दयायाः सामरस्यं दधानैः कमलवनमनन्यां कान्तिमध्यापयद्भिः**" यादo १९-८१।

कमलसंभव ಕಮಲಸಂಭವ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮ. ಚತುರ್ಮುಖ. कमलात्संभवति—सम् + भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)।

कमला ಕಮಲಾ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. कमलमस्या अस्ति "अच्" (५-२-१२७)। "**कमलोल्लसितेन दर्शनीयं दिनमाद्यन्तविवर्जितं दिदृक्षे**" यादo १५-४। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹೆಂಗಸು. "कमला श्रीवरस्त्रियोः" मेदि०।

कमलाकर ಕಮಲಾಕರ (पु०) 1. ತಾವರೆಹೂವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ಸರೋವರ. 2. ತಾವರೆಹೂವುಗಳ ಸಮೂಹ. कमलानामाकरः उत्पत्तिस्थानं समूहो वा। "**प्रविघाटयिता समुत्पतन् हरिदश्वः कमलाकरानिव**" किरा० २-४६।

कमलाक्ष ಕಮಲಾಕ್ಷ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. (वि०) 2. ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. कमले इव अक्षिणी यस्य। "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **–क्षी –ಕ್ಷೀ.**

कमलाग्रजा ಕಮಲಾಗ್ರಜಾ (स्त्री०) ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅಕ್ಕ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಾದೇವಿ, ದಾರಿದ್ರ್ಯದೇವತೆ. कमलाया अग्रजा।

कमलाकान्त ಕಮಲಾಕಾಂತ, –पति –ಪತಿ (पु०) ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. कमलायाः कान्तः पतिर्वा।

कमलालया ಕಮಲಾಲಯಾ (स्त्री०) ಕಮಲವೇ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಲಕ್ಷ್ಮಿ. कमलमालयो यस्याः।

कमलासन ಕಮಲಾಸನ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. कमलमासनमस्य। "**क्रान्तानि पूर्वं कमलासनेन कक्ष्यान्तराण्यद्रिपतेर्विवेश**" कुमा० ७-७०। (न०) 2. ಕಮಲರೂಪವಾದ ಆಸನ. 3. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಪದ್ಮಾಸನ. (स्त्री०) **–आसना –ಆಸನಾ.**

कमलासनस्थ ಕಮಲಾಸನಸ್ಥ (पु०) ಕಮಲರೂಪವಾದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ. ಚತುರ್ಮುಖ. कमलासने तिष्ठति—स्था (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

कमलिनी ಕಮಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಲತೆ, ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ. कमलान्यस्याः सन्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "**विरहतप्ततदङ्गनिवेशिता कमलिनी निमिषद्दलमुष्टिभिः**" नैष० ४-३२। 2. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರೋವರ. —ಕೊಳ. 3. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. कमलान्यत्र देशे "इनिः" (५-२-१३५)।

कमा ಕಮಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಂತಿ, ಹೊಳಪು. 2. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು. कमु (कान्तौ) "अङ्" (३-३-१०४)।

कमितृ ಕಮಿತೃ (वि०) 1. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. कमु (कान्तौ) णिङ्भावे "तृच्" (३-१-१३३)। "**अन्वयुर्द्युतिपयःपितृनाथास्तं मुदाथ हरितां कमितारः**" नैष० ५-५५। 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಬಯಸುವ. "**इत्यमी वसुमतीकमितारः सादरास्त्वदतिथीभवितुं न**" नैष० ५-३४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)।

कम्प ಕಂಪ (पु०) 1. ನಡುಕ, ಕಂಪನ, ತತ್ತರ. ಅದಿರುವಿಕೆ. कपि (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। "भ्रेमुर्वात्या इवान्याः प्रतिपदमपरा भूमिवत्कम्पमापुः" माघ० १५-९६। नैष० ७-९१। 2. ಚಲನ, ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ. "अस्तित्वं कार्यसिद्धेः स्फुटमथ कथयन् पक्षतेः कम्पभेदैः" नैष० ३-१३२। "कम्पेन मूर्ध्नः शतपत्रयोनिं वाचा हरिं वृत्रहणं स्मितेन" कुमा० ७-४६। 3. ಉದ್ವೇಗ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಒಂದು ಅನುಭಾವ. "तत्र स्वेदशिरःकम्पतर्जनाताडनादयः" सा०द० ३-१४९। "अनुभावोऽत्र वैवर्ण्यंगद्गदस्वरभाषणम्। प्रलयस्वेद-रोमाञ्चकम्पदिक्प्रेक्षणादयः" सा०द० ३-२३७।

कम्पन ಕಂಪನ (पु०) 1. ಒಂದುವಿಧ ಅಸ್ತ್ರ. "प्रासस्तथा गदाभिश्च परिघैः कम्पनैस्तथा" भा०। 2. ಶಿಶಿರಋತು. ಛಳಿಗಾಲ. 3. ಒಬ್ಬ ರಾಜ. कपि (चलने) कर्तृ० "युच्" (३-२-१४८)। "काम्बोजराजः कमठः कम्पनश्च महाबलः। सततं कम्पयामास यवनानेक एव यः" भा०सभा० ४-२८। 4. ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ಛಳಿಜ್ವರ. (न०) 5. ನಡುಕ, ಅದಿರುವಿಕೆ. कपि (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अधरकम्पनमुन्नय मेनके किमपि जल्पति कल्पलते शृणु" नैष० ४-११३। 6. ನಡುಗಿಸುವಿಕೆ. ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ. "प्रवसतः सुतरामुदकम्पयत् विदलकन्दलकम्पनलालितः" माघ० ६-३०। (वि०) 7. ನಡುಗಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡಿಸುವ. कपि "युच्" (३-२-१४८)। 8. ನಡುಕವುಳ್ಳ, ಅಲುಗಾಡುವ.

कम्पनीय ಕಂಪನೀಯ (वि०) 1. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कपि (चलने) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

कम्पमान ಕಂಪಮಾನ (वि०) ನಡುಗುತ್ತಿರುವ, ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. कपि (चलने) "शानच्" (३-२-१२४)। "महती मेदिनी दीनं कम्पमानान्वकम्पत" याद० १६-१०९।

कम्पयत् ಕಂಪಯತ್ (वि०) 1. ನಡುಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. कपि (चलने) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -ಯಂತೀ. "शानच्" (३-२-१२४)। **कम्पयमानः** ಕಂಪಯಮಾನಃ (वि०) स्त्रियां "टाप्" **-माना** -ಮಾನಾ.

कम्पायत् ಕಂಪಯಿತೃ (वि०) 1. ನಡುಗಿಸುವ, ಅದಿರಿಸುವ. कपि (चलने) +णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री** -ಯಿತ್ರೀ.

कम्पलक्ष्मन् ಕಂಪಲಕ್ಷ್ಮನ್ (पु०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. कम्पः लक्ष्म यस्य। "वातस्तु नभःप्राणो जगद्बलः। भोगिकान्तः कम्पलक्ष्मा पञ्चधारावनिश्च सः" त्रिकाण्ड०।

कम्पा ಕಂಪಾ (स्त्री०) ಚಲನ, ನಡುಕ. कपि (चलने) भावे "अः" (३-३-१०३)।

कम्पित ಕಂಪಿತ (न०) 1. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. कपि (चलने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ. ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವಿಕೆ. कपि + णिच् भावे "क्तः"। (वि०) 3. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कपि + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "आद्यकोलतुलितां प्रकम्पनैः कम्पितां मुहुरनीदृगात्मनि" माघ० १४-४३। 4. ನಡುಕವುಳ್ಳ, ಅಲುಗಾಡುವ. "पृक्तस्तुषारैर्गिरि-निर्झराणामनोकहाकम्पितपुष्पगन्धी" रघु० २-१३।

कम्पिन् ಕಂಪಿನ್ (वि०) 1. ಕಂಪವುಳ್ಳ, ನಡುಕವುಳ್ಳ. 2. ಚಲಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. "गीती शीघ्री शिरःकम्पी तथा लिखितपाठकः। अनर्थज्ञोऽल्पकण्ठश्च षडेते पाठका-धमाः" पा० शि०। 3. ನಡುಗಿಸುವ. 4. ಅಲುಗಾಡಿಸುವ. कपि + णिच् "णिनिः"।

कम्पिल्ल ಕಂಪಿಲ್ಲ (पु०) ಕಪಿಲೆಹಿಟ್ಟು ಎಂಬ ಒಂದು ಔಷಧ.

कम्प्य ಕಂಪ್ಯ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. कपि (चलने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

कम्प्यमान ಕಂಪ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कपि (चलने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

कम्प्र ಕಂಪ್ರ (वि०) ಚಂಚಲವಾದ, ನಡುಕದಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. कपि (चलने) "रः" (३-२-१६७)। "सुताः कमाहूय चिराय चुंकृतैर्विधाय कम्प्राणि मुखानि कं प्रति" नैष० १-१४२।

कम्बर ಕಂಬರ (पु०) 1. ಚಿತ್ರವರ್ಣ. (न०) 2. ಚಿತ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ. कम्ब (गतौ) "अरः" बाहु०।

कम्बल ಕಂಬಲ (पु०) 1. ಶಾಲು, ಉಣ್ಣೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ, ಕಂಬಳಿ. कमु (कान्तौ) "कलः" बुक् च (उ० १–१०६)। "न तथा सुखयत्यग्निर्न प्रावारा न कम्बलाः। शीतवातार्दितं लोकं यथा तव मरीचयः" भा० वन० ३–३२। 2. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. 3. ಹಸುವಿನ ಗಂಗೆದೊಗಲು. 4. ಕ್ರಿಮಿ, ಹುಳ. 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. (न०) 6. ಜಲ, ನೀರು. (पुंस्त्री०) 7. ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ. 8. ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. "कम्बलोऽहिः क्रिमिः सास्ना प्रावारः कम्बलं जले" नानार्थर०।

कम्बलिका ಕಂಬಳಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣಕಂಬಳಿ. क्षुद्रः कम्बलः कम्बली—स्वार्थे "कन्"। 2. ಹೆಣ್ಣುಜಿಂಕೆ.

कम्बलिन् ಕಂಬಲಿನ್ (पु०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. कम्बलः गलकम्बलः अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು.

कम्बलिवाह्यक ಕಂಬಳಿವಾಹ್ಯಕ (न०) ಎತ್ತುಗಳಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ಗಾಡಿ, कम्बलिभिः वृषभैरुह्यते—वह (प्रापणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)।

कम्बलीया ಕಂಬಳೀಯಾ (वि०) ಕಂಬಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ (ಉಣ್ಣೆ). कम्बलाय हितम् "छः" (५-१-५)।

कम्बल्य ಕಂಬಲ್ಯ (न०) ಒಂದು ಶಾಲುವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬೇಕಾಗುವ ನೂರು ಪಲಗಳ ಉಣ್ಣೆ. कम्बलं संज्ञायां "यत्" (५-१-३)।

कम्बि ಕಂಬಿ (स्त्री०) 1. ಸೊಟ್ಟು, ಮಿಳ್ಳೆ. कम्ब (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಬಿದಿರಿನ ಮೊಳಕೆ ಅಥವಾ ಗಿಣ್ಣು. "कम्बिरंशे च वंशस्य खजाकायामपि स्त्रियाम्" मेदि०।

कम्बु ಕಂಬು (पुंन०) 1. ಶಂಖ. कमु (कान्तौ) "कुः" बुक् च (उ० १-३७)। "नृत्ते चक्षुःशून्यहस्तप्रयोगं काये कूजन् कम्बुरुच्चैर्जहास" माघ० १८-५४। 2. ಕಡಗ, ಬಳೆ. 3. ಶಂಖದಬಳೆ. 4. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶಂಖದಂತೆ ಇರುವ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳು. (ಇವು ಅದೃಷ್ಟ ಸೂಚಕ). 5. ಕಪ್ಪೆ ಚಿಪ್ಪು. 6. ಗಜ, ಆನೆ. "मदवृन्दः कृषी कम्बुः शुण्डालः षष्टिहायनः" वैज०। 7. ಧಾನ್ಯದ ನುಚ್ಚು, ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗ. 8. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ, 1,000,000,000,000ರ ಹೆಸರು. "कम्ब्वस्त्री वलये शंखे शम्बूके कणसंख्ययोः" वैज०। 9. ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ಮೂಳೆ, ಒಳಗೆ ಕೊಳವೆಯಂತಿರುವ ಎಲುಬು. 10. ಕತ್ತು, ಕುತ್ತಿಗೆ. 11. ಕಚ್ಚೋರ. "कम्बुर्वलयशंखयोः। गजे शम्बूके कर्चूरे ग्रीवायां नलकेऽपि च" हेम०।

कम्बुक ಕಂಬುಕ (पु०) ಶಂಖ. कम्बु स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)।

कम्बुकण्ठ ಕಂಬುಕಂಠ (वि०) ಶಂಖದಂತೆ (ಮೂರು ಗೆರೆಗಳುಳ್ಳ) ಕತ್ತುಳ್ಳವನು. कम्बुरिव कण्ठो यस्य। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५५)। **–कण्ठी –ಕಂಠೀ.**

कम्बुकन्धर ಕಂಬುಕಂಧರ (वि०) ಶಂಖದಂತೆ ಕತ್ತುಳ್ಳವನು. कम्बुरिव कन्धरा यस्य। स्त्रियां **–कन्धरा–ಕಂಧರಾ.**

कम्बुग्रीवा ಕಂಬುಗ್ರೀವಾ (स्त्री०) 1. ಶಂಖದಂತೆ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳುಳ್ಳ ಕತ್ತು. कम्बुरिव ग्रीवा। (वि०) 2. ಶಂಖದಂತೆ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳುಳ್ಳ ಕತ್ತುಳ್ಳವನು. कम्बुरिव ग्रीवा यस्य।

कम्बू ಕಂಬೂ (पु०) 1. ಜೋರ, ಕಳ್ಳ. कमु (कान्तौ) "कूः" बुक् च (उ० १-९३)। (स्त्री०) 2. ಕಂಕಣ, ವಲಯ, ಬಳೆ ಮೊದಲಾದ "कम्बु" पदद अर्थ.

कम्बोज ಕಂಬೋಜ (पुं०ब०व०) 1. ಕಂಬೋಜದೇಶ. (पु०) 2. ಕಂಬೋಜ ದೇಶದ ಮೊರೆ. ಕಂಬೋಜ ದೇಶದ ರಾಜ. कम्बोजानां राजा—कम्बोजा "अञ्" (४-१-१६६)। अञो लुक् (४-१-१७३)। "कम्बोजाः समरे सोढुं तस्य वीर्यमनीश्वराः" रघु० ४-६९। 3. ಗಜ, ಆನೆ. 4. ಶಂಖ. "कम्बोजो हस्तिभेदेऽपि शंखदेश-विशेषयोः" मेदि०।

कम्र ಕಮ್ರ (वि०) ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಮೈಥುನೇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು. कमु (कान्तौ) "रः" (३-२-१६७)।

कयाधु ಕಯಾಧು (स्त्री०) ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಪತ್ನಿ, ಜಂಭಾಸುರನ ಮಗಳು, ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ತಾಯಿ. [ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು ಒಮ್ಮೆ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಕಯಾಧುವನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದು ನಾರದರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಅವಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದೆ ಅವರ ಬಳಿ ಬಿಡುವನು. ನಾರದರು ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಶ್ರಮವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕಯಾಧುವಿಗೆ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡಲು ಅವಳು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿಗೆ ನಾರದರು ಅವಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದರು. ಈ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶಬಲದಿಂದ ಕಯಾಧುಪುತ್ರನಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಪರಮವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದನು.] भाग० ६-१८।

कर ಕರ (पु०) 1. ಪಸ್ತ. ಕೈ. कीर्यतेऽनेन—कृ (विक्षेपे) कर० "अप्" (३-३-५७)। "श्रियास्य योग्याहमिति स्वमीक्षितुं करे तमालोक्य मुरूपया धृतः" नैष० १-३१। 2. ಬಲಿ. ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯ. "करप्रचेयामुत्तुङ्गः प्रभुशक्तिं प्रथीयसीम्। प्रज्ञाबलवृहन्मूलः फलत्युत्साहपादपः" माघ० २-८९। 3. ಕಿರಣ. कृ कर्म० "अप्" (३-३-५७)। "जगतीरिह स्फुरितचारुचामीकराः सवितुः क्वचित् कपिशयन्ति चामी कराः" माघ० ४-२४। 4. ರಾಜಾದಾಯ, ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ. ಕಂದಾಯ. कं सुखं राति ददाति—रा (दाने) "कः" (३-२-४)। "तव तन्वि कुचावेतौ नियतं चक्रवर्तिनौ। आसमुद्रक्षितीशोऽपि भवान् यत्र करप्रदः" उद्भ०। 5. ಅನೆಯಸೊಂಡಿಲು. "सेकः शीकरिणा करेण विहितः कामं विरामे पुनः यत्स्नेहादनरालनालनलिनी-पत्रातपत्रं धृतम्" उ० रा० ३-१६। 6. ವಡ್ಡೋಲೆ. ಅಲಿಕಲ್ಲು. 7. ನಿಕ್ಷೇಪ, ಇಡುವಿಕೆ. 8. ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ. "रेवत्युत्तररोहिणीकरपितृस्वातीन्दुमित्रासुरे पापानन्वित-पापवेधरहिते पाणिग्रहः शोभनः" काला० ५४। 9. ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. 10. ಸೆರೆಮನೆ, ಕಾರಾಗಾರ. किरति क्षिपति दण्ड्यानत्र—कृ "अप्" (३-३-५७)। (वि०) 11. ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವ. ಸುಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. कं सुखं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-४)।

करक ಕರಕ (पु०) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ. कर स्वार्थे "कन्"। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. 3. ದಾಡಿಮ ವೃಕ್ಷ, ದಾಳಿಂಬಿಗಿಡ. (पुंन०) 4. ಕಮಂಡಲು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಜಲಪಾತ್ರೆ. 5. ಒಳಗಿನ ತಿರುಳು ತೆಗೆದು ಪಾತ್ರೆಯ ಆಕಾರದಂತೆ ಮಾಡಿದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿನ ಚಿಪ್ಪು. किरति जलमत्र—कृ (विक्षेपे) संज्ञायां "वुन्" (उ० ५-३५)। "उपानहौ च वासश्च धृतमन्यैर्न धारयेत्। उपवीतमलंकारं स्रजं करकमेव च" मनु० ४-६६। 6. ತಲೆಬುರುಡೆ. 7. ವಡ್ಡೋಲೆ, ಅಲಿಕಲ್ಲು. (न०) 8. ನಾಯಿಕೊಡೆ. "करकस्तु पुमान् पक्षिविशेषे दाडिमेऽपि च। द्वयोर्वर्षोपले न स्त्री करङ्के च कमण्डलौ" मेदि०।

करकच ಕರಕಚ (पुं०) ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ ತಿಥಿವಾರಗಳ ಒಂದು ಯೋಗ; ಶನಿವಾರ ಷಷ್ಠಿ, ಶುಕ್ರವಾರ ಸಪ್ತಮಿ, ಗುರುವಾರ ಅಷ್ಟಮಿ, ಬುಧವಾರ ನವಮಿ, ಕುಜವಾರ ದಶಮಿ, ಸೋಮವಾರ ಏಕಾದಶಿ, ಭಾನುವಾರ ದ್ವಾದಶೀ ತಿಥಿಗಳು ಸೇರಿದರೆ "ಕರಕಚ" ಯೋಗವು.

करकच्छपिका ಕರಕಚ್ಛಪಿಕಾ (स्त्री०) ಕೂರ್ಮಮುದ್ರೆ, ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂರ್ಮದಂತೆ ಅಂಗುಳಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. करे स्थिता कच्छपिका कच्छपाकारोऽङ्गुलिविन्यासः। "करकच्छपिकां कुर्यात् कूर्ममन्त्रेण साधकः। तत्र संस्कृतपुष्पेण पूजयेदात्मनो वपुः" कालिकापु०।

करकण्टक ಕರಕಂಟಕ (पुंन०) ನಖ, ಉಗುರು, करस्य कण्टक इव। "नखः पुनर्भवः कामांशुकः स्यात्करकण्टकः" त्रिकाण्ड०।

करकमल ಕರಕಮಲ (न०) ಕಮಲದಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಕೈ. करौ कमले इव। "करकमलनिदर्शितात्ममुद्रः परिकलितोन्नतबर्हिबर्हचूडः" । "करकमलवितीर्ण-रम्बुनीवारशष्पैः" उ० रा० ३-२५।

करका ಕರಕಾ (स्त्री०) ವಡ್ಡೋಲೆ, ಅಲಿಕಲ್ಲು. "करका स्यात् घनकुको बीजोदकमिराचरम्" त्रिकाण्ड०।

करकाम्भस् ಕರಕಾಂಭಸ್ (पु०) ತೆಂಗಿನ ಮರ. करकाया इव शीतलमम्भोऽस्य।

करकासार ಕರಕಾಸಾರ (पु०) ಅಲಿಕಲ್ಲಿನ ಮಳೆ. करकाया आसारः।

करकिसलय ಕರಕಿಸಲಯ (पुंन०) ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಕೈ. करौ किसलयाविव। "करकिसलयतालैर्मुग्धया नर्त्यमानं सुतमिव मनसा त्वां वत्सलेन स्मरामि" उ० रा० ३-१९।

करकुड्मल ಕರಕುಡ್ಮಲ (पुंन०) ಮೊಗ್ಗಿನಂತಿರುವ ಕೈ, ಮೊಗ್ಗಿನ ಆಕಾರದಂತೆ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೈ. करः कुड्मल-मिव। "करकुड्मलेन निजमूरुमुरुतरनगाश्मकर्कशम्" माघ० १५-१०।

करगत ಕರಗತ (वि०) ಕೈಸೇರಿದ, ಕೈಗೆ ದೊರೆತಿರುವ. करं गतः। "असमये मतिरुन्मिषति ध्रुवं करगतैव गता यदियं कुहूः" नैष० ४-५७।

करग्रह ಕರಗ್ರಹ (पु०) 1. ಪಾಣಿಗ್ರಹಣ, ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. करो गृह्यतेऽत्र—ग्रह (उपादाने) अधि० "अप्" (३-३-५८)। 2. ಕೈಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಕಂದಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. करस्य ग्रहः। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-ग्रहणम् -ग्रहणम्**.

करग्राह ಕರಗ್ರಾಹ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. (वि०) 2. ಕೈಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. 3. ಕಂದಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು

पदम्. करं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)।

करग्राहक करग्राहक (वि०) "करग्राह" पदद अर्थ. कर + ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। —ग्राहिन् —ग्राहिन्. "तृच्" (३-१-१३३)। —ग्रहीतृ —ग्रहीतृ.

करघर्षण करघर्षण (पु०) 1. कडेगोलु, मोसरन्नु कडेयुव कोलु, मंतु. कराभ्यां घृष्यते—घृषु (संघर्षे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। (न०) 2. कैयन्नु उज्जुगिसि. करयोः घर्षणम्।

करङ्क करंक (पु०) 1. तेंगिनकायिन चिप्पु. 2. कमंडलु, संन्यासिय जलपात्रे. 3. मरद अथवा लोहद पात्रे. कीर्यते जलमत्र—कृ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। करमङ्कयति-अङ्क (पदे) "अण्" (३-२-१)। 4. ताम्बूल मुंतादुवुगळ बुट्टि अथवा पेट्टिगे. 5. तलेबुरुडे, तलेयोडु, कपाल, तलेय चिप्पु. "आत्तस्नाय्वान्त्रनेत्रः प्रकटित-दशनः प्रेतरङ्कः करङ्कादङ्कस्थादस्थिसंस्थं स्थपुटगतमपि क्रव्यमव्यग्रमत्ति" मालती० ५-१६।

करज करज (पु०) 1. उगुरु, नखि. करे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "करजदशनचिह्नं नेशमङ्गेऽन्यनारीजनितमिति सरोषामीर्ष्ययाशङ्कमानाम्" माघ० ११-३७। 2. होंगेमर. कं शिरः जलं वा रञ्जयति—रञ्ज (रागे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। (न०) 3. व्याघ्रनखिविशेष. हुलियुगुरुगिड. करजो नखं तदिव। "करजं स्याद्व्याघ्रनखे करञ्जनखयोः पुमान्" मेदि०। (वि०) 4. कैयल्लि हुट्टिद.

करञ्ज करंज (पु०) होंगेमर. कं शिरः जलं वा रञ्जयति—रञ्ज (रागे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। करञ्जकः करंजकः.

करट करट (पु०) 1. आनेय कप्पोलु,—गंडस्थळ, —कॆन्नॆ. किरति मदम्—कृ (विक्षेपे) "अटन्" (उ० ४-८१)। "कल्याणं वो विधत्तां करटमदधुनीलोल-कल्लोलमालाखेलल्लोलम्बकोलाहलमुखरितदिक्चक्रवाला-न्तरालम्" चं० भा०। 2. वायस, कागॆ. "क" इति रटति—रट (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। 3. कुसुबॆगिड. 4. नगारि. 5. नवशाद्ध. (वि०) 6. बहळ कष्टदिंद जीविसुव मनुष्य. 7. यावुद रल्लू नंबिकॆयिल्लदवनु, नास्तिक. वेददूषक. (स्त्री०) —टा —टी. 8. कष्टदिंद पालु करॆयिसि कॊळ्ळुव हसु. स्वार्थे "कन्"। करटकः करटकः. 1. कागॆ, वायस. 2. कर्णीसुत. चौर्यशास्त्र प्रवर्तक. "कर्णीसुतः करटकः स्तेयशास्त्रप्रवर्तकः। तस्याख्यातौ सखायौ द्वौ विपुलाचलसंज्ञकौ" कादम्बरी-व्याख्यानम्। "करटः करिगण्डे स्यात्कुसुम्भे निन्द्य-जीविनि। काके वाद्ये दुर्दुरूटे नवश्राद्धे" हेम०। 3. पितोपदेशदल्लि बरुव ऒंदु नरिय हॆसरु.

करटिन् करटिन् (पु०) गज, आने. करटोऽस्यास्ति—करट "इनिः" (५-२-११५)। "दिगन्ते श्रूयन्ते मद-मलिनगण्डाः करटिनः" रसगं०।

करण करण (पु०) 1. कायस्थ, लेखिक, गुमास्तॆ. 2. शूद्रस्त्रीयल्लि वैश्यनिगॆ जनिसिद ऒब्ब मिश्र जातियवनु. इवन वृत्तिः—"धनधान्याध्यक्षता च राजसेवा तथैव च। द्विजातेः परिचर्या च दुर्गान्तःपुर-रक्षणम्। एषा पारशवस्योक्ता उग्रस्य करणस्य च" परा०। (न०) 3. विष्णु, परमात्म. डु कृञ् (करणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। जीवरु तन्नन्नु सेरलु परमसाधनवादुदरिंद परमात्मनु करणनु. "स्वप्राप्तौ साधकतमं जीवानां करणं विदुः" इति निरुक्तिः। "करणं कारणं कर्ता विकर्ता गहनो गुहः" वि० स०। 4. साधन, सलकरणॆ. 5. क्रियानिष्पत्तिपर्यन्त कार्यसिद्धिगॆ परमोपकारकवागुव कारक. डु कृञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "दात्रेण धान्यं लुनाति" ऎंबल्लि धान्यवन्नु कॊय्यलु हस्तगळु कारणवादरू साक्षात्कारणवाद दात्रवे (कुडुगोलॆ) करण वागुवुदु. "साधकतमं करणम्" पा० सू० १-४-४२। "कर्तृकरणयोस्तृतीया" पा०सू० २-३-१८। "करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः" गीता १८-१८। "क्रियायाः परिनिष्पत्तिर्यद्व्यापारादनन्तरम्। विवक्ष्यते यदा यत्र करणं तत् तदा स्मृतम्"। 6. व्यापारवुळ्ळ असाधारण कारण, हेतु. उदा: घटक्कॆ दंडवु असाधारण कारण. दंडदिंद ऊंटागुव भ्रमणरूप व्यापारदिंद घटोत्पत्तियागुवुदरिंद दंडवु करणवायितु. 7. तालबद्धरचनॆ, तालबद्धवाद वाद्यगळ ताडन. तालगळ नियमक्कॆ ऒळपट्टु वाद्य ताडन. "नृत्यवादित्रगीतानां प्रयोगवशभेदिनाम्।

संस्थानं ताडनं रोधः करणानि प्रचक्षते"। "शिखरासक्त-मेघानां व्यज्यन्ते यत्र वेश्मनाम्। अनुगर्जितसंदिग्धाः करणैर्मुरजस्वनाः" कुमा० ६-४०। 8. ದೇಹ, ಶರೀರ. "यस्मिन् दृष्टे करणविगमादूर्ध्वमुद्भूतपापाः संकल्पन्ते स्थिरगणपदप्राप्तये श्रद्दधानाः" मेघ० ५५। 9. ಇಂದ್ರಿಯ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्द्रिय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम्" गीता १८-१४। "करणकलेबरयोगं वितरसि वृषशैलनाथ करुणे त्वम्" दयाश० १७। "नासाश्वासाधिवासेऽधरमधुनि रसज्ञा चरित्रेषु चित्तं तन्नस्तन्वङ्गि कैश्चिन्न करणहरिणैर्वागुरालङ्घितासि" नैष० ८-१०६। 10. ಲೇಖ್ಯ, ಆಧಾರ ಪತ್ರ, ದಸ್ತೈವೇಜು, ಪ್ರಮಾಣಪತ್ರ. "अर्थेऽपव्ययमानं तु करणेन विभावितम्। दापयेद्धनिकस्यार्थं दण्डलेशं च शक्तितः" मनु० ८-५१। 11. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಭೂಮಿ, ಜಮೀನು. 12. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು, ಅಂತಃಕರಣ, ಬುದ್ಧಿ. "कर्तृता तदुपलम्भतोऽभवद्वृत्तिभाजि करणे यथर्त्विजि" माघ० १४-११। 13. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ತಿಥಿಯ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಕಾಲವಿಶೇಷ, ಬವ, ಬಾಲವ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳು. (1) बवः, (2) बालवः, (3) कौलवः, (4) तैतिलः, (5) गरः, (6) वणिक्, (7) भद्रा, (8) शकुनिः, (9) चतुष्पादः, (10) नागवान् ಮತ್ತು (11) किंस्तुघ्नम् ಇವು ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ (1) इन्द्रः, (2) कमलजः, (3) मित्रः, (4) अर्यमा, (5) भूः, (6) श्रीः, (7) यमः, (8) कलिः, (9) वृषः, (10) मारुतः ಮತ್ತು (11) फणी ಇವು ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆಗಳು. ಈ ಕರಣಗಳು ಧ್ರುವ ಮತ್ತು ಚರ ಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. शकुनिः, नागवान्, चतुष्पादः ಮತ್ತು किंस्तुघ्नम् ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಧ್ರುವ ಕರಣಗಳು. बवः, बालवः, कौलवः, तैतिलः, गरः, वणिक् ಮತ್ತು ಭದ್ರಾ ಈ ಏಳೂ ಚರಕರಣಗಳು. ಶಕುನಿ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಧ್ರುವ ಕರಣಗಳು ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶಿಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ಶುಕ್ಲಪ್ರತಿಪತ್ತಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದವರೆಗೂ ತಿಥಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ಎರಡರಂತೆ ಬರುವುವು. "ध्रुवाणि शकुनिर्नागं तृतीयं तु चतुष्पदम्। किंस्तुघ्नं तु चतुर्दश्याः कृष्णायाश्चापरार्धतः" सू० सि० २-६७। ಬವ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಚರಕರಣಗಳು ಶುಕ್ಲಪ್ರತಿಪತ್ತಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶಿಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ವರೆಗೂ ಒಂದು ತಿಥಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕರಣಗಳಂತೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟೆಂಟು ಸಲ ಬರುವುವು. "भवादीनि ततः सप्त चराख्यकरणानि च। मासेऽष्टकृत्वः एकैकं करणानां प्रवर्तते" सू० सि० २-६८। (न०) 14. ಕೃತಿ, ಮಾಡುವಿಕೆ. कृतस्य करणं नास्ति। 15. ತಯಾರಿಸುವಿಕೆ, ನಿರ್ಮಾಣ. "हलस्य करणे चापि व्यादिष्टाः सर्वे-शिल्पिनः" भा० वन० २५६-२६। 16. ಯೋಗದ ಒಂದು ಅಂಗ; ಪದ್ಮಾಸನ ಮೊದಲಾದುದು. "आसनं करणं तस्य भेदाः पद्मासनादयः" वैज०। 17. ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆ, ಭಾವಾಭಿನಯ. "करणान्यङ्गचेष्टाः स्युः हरणं करणं समे" वैज०। 18. ಹಸ್ತಲೇಪ, ಕೈಗೆ ಬಳಿಯುವುದು, ಕೈಗೆ ಮುಲಾಮು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು. 19. ಕರಣೆಯಿಂದ ಗಾರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು. 20. ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಮೊದ ಲಾದ ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ಪ್ರಯತ್ನ. 21. ಧ್ಯಾನ, 22. ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಬಂಧ. 23. ಗಾನ, ಹಾಡುವಿಕೆ. 24. ವ್ಯಾಪಾರ, ಕಾರ್ಯ. ಕೆಲಸ. "करणं कारणे काये साधने ववकादिषु। स्पृष्टाद्युच्चारणा भेदध्यानपद्मासनादिषु। रतिबन्धे नाट्यभेदे गीतके कर्मणीन्द्रिये" वैज०। "स्वराणामूष्मणां चैव विवृतं करणं स्मृतम्" पा० शि०। 25. ಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. "उद्भेदः करणं भेदः एतान्यङ्गानि वै मुखे" सा० द० ६-८२। "करणं पुनः। प्रकृतार्थसमारम्भः" सा० द० ६-८६। (वि०) 26. ಮಾಡುವ. 27. ತಯಾರಿಸುವ, ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವ.

करणकुतूहल ಕರಣಕುತೂಹಲ (ನ०) ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ.

करणत्राण ಕರಣತ್ರಾಣ (ನ०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಲೂ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. करणैः करचरणादिभिः त्रायते—त्रैङ् (पालने) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। करणानि ज्ञानकर्मेन्द्रियाणि त्रायन्तेऽनेन—त्रैङ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७) वा।

करणव्यापार ಕರಣವ್ಯಾಪಾರ (ಪ್ರ०) ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. करणानां व्यापारः।

करणाधिप ಕರಣಾಧಿಪ (ಪ್ರ०) 1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಜೀವ, ಜೀವಾತ್ಮ. 2. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ. "इन्द्रियाधिष्ठातृ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

करणिन् ಕರಣಿನ್ (पु०) 1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವ. करणान्यस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಸಲಕರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

करणीय ಕರಣೀಯ (वि०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡ ಬೇಕಾದ. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. ड्डकृञ् (करणे) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। "आत्मनैव गुणदोष-कोविदः किं न वेत्सि करणीयवस्तुषु" माघ० १४-५४।

करण्ड ಕರಂಡ (पु०) 1. ಜೇನುಗೂಡು. ड्डकृञ् (करणे) कर्म० "अण्डन्" (उ० १-१२६)। 2. ಬಿದ್ದ, ಕಶ್ತಿ. 3. ಹಂಸದ ಒಂದು ಭೇದ. 4. ಬುಟ್ಟಿ, ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. "मन्नाशस्य करण्डपिण्डिततनोः म्लानेन्द्रियस्य क्षुधा" भर्तृ० १-८२। 5. ಬಿದಿರು ಬೆತ್ತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬುಟ್ಟಿ. ಹೂವು ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಇಡುವ ಬುಟ್ಟಿ. ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कन्"। **करण्डकः ಕರಂಡಕಃ** "शुष्कवन-लतानिर्मितमहाकुसुमकरण्डकेन" काद०। 6. ಭರಣಿ. ಡಬ್ಬಿ. "दीपभाजनभ्रमरकरण्डकप्रभृत्यनेकोपकरणयुक्तः" दशकु०।

करण्डिन् ಕರಂಡಿನ್ (पु०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. करण्ड-स्तदाकारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "करण्डी तु जलेशयः। आत्माशी शम्बरो मूकः" त्रिकाण्ड०।

करतल ಕರತಲ (न०) ಹಸ್ತದ ಒಳಭಾಗ, ಅಂಗೈ. करस्य तलम्। "वर्म करतलयुगेन महत्तनुचूर्णपेषमपिब-द्वृषापरः" माघ० १५-७६।

करतलामलक ಕರತಲಾಮಲಕ (न०) 1. ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ರುವ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ. करतले आमलकम्। (वि०) 2. ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಸಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವ.

करताल ಕರತಾಳ (पु०) 1. ಚಪ್ಪಾಳೆ, ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ತಟ್ಟುವಿಕೆ. (न०) 2. ಝಲ್ಲರಿಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. करेण तालो यस्य। "शिवागारे झल्लकं च सूर्यागारे च शङ्खकम्। दुर्गागारे वंशवाद्यं मधुरीं च न वादयेत्"।

करताली ಕರತಾಳೀ (स्त्री०) ಝಲ್ಲರಿಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. करेण तालो यस्याः। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "करथिः करताली स्यात्" त्रिकाण्ड०।

करतोया ಕರತೋಯಾ (स्त्री०) ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ನದಿ, ಒಂದು ಜೀವನದಿ. करतोयं हरपार्वतीविवाहच्युतजलमस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರರ ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ಧಾರೆ ಯೆರೆದ ನೀರು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಕೈಯಿಂದ ಬಿದ್ದು ಈ ನದಿ ಯಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ಈ ನದಿಯು ವಂಗ ಮತ್ತು ಕಾಮರೂಪದೇಶಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹರಿಯು ವುದು. "प्रथमं कर्कटे देवी ह्यहं गङ्गा रजस्वला। सर्वा रक्तवहा नद्यः करतोयाम्बुवाहिनी"। ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ನದಿಗಳಂತೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಜಸ್ವಲಾದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ನದಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "करतोयां समासाद्य त्रिरात्रोपोषितो नरः। अश्वमेधमवाप्नोति प्रजापतिकृतो विधिः" भा० वन० ८३-३।

करद ಕರದ (वि०) 1. ಕೈಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ರಕ್ಷಣೆ ಗಾಗಿ ಕೈನೀಡುವವನು. 2. ಕಂದಾಯ ಕೊಡುವವನು, ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು. करं हस्तं राजस्वं वा ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। "य इमे पृथिवीपालाः करदास्तव पार्थिव" भा० वन० २५६-१७।

करद्रुम ಕರದ್ರುಮ (पु०) ಕಾರೆಗಿಡ. किरति समन्तात् शाखाः। करश्चासौ द्रुमश्च।

करधृत ಕರಧೃತ (वि०) ಕೈಯಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. करेण धृतः। "तस्याः किञ्चित्करधृतमिव प्राप्तवानीरशाखं नीत्वा नीलं सलिलवसनं मुक्तरोधोनितम्बम्" मेघ० १-४१।

करनिहित ಕರನಿಹಿತ (वि०) ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. करे निहितः।

करन्धम ಕರಂಧಮ (पु०) ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಖನಿನೇತ್ರನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಮಗ. "विविंशतिसुतो राजा खनीनेत्रोऽस्य धार्मिकः। करन्धमो महाराज तस्यासीदात्मजो नृप" भाग० ९-२-२५। ಇವನಿಗೆ "ಸುವರ್ಚಸ್ಸು" ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಒಂದು ಸಲ ಇವನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ತನ್ನ ಕೈಯನ್ನು ಕೊಡವಿ ಸೈನ್ಯ ವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "ಕರಂಧಮ" ನೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ವೀರೆಯೆಂಬುವಳು ಇವನ ಪತ್ನಿ. ಆವಿಕ್ಷಿತ ನೆಂಬುವನು ಇವನ ಮಗ.

करन्यास ಕರನ್ಯಾಸ (पु०) ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಆಯಾ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ಬೆರಳು ಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವುದು. करे करावयवे न्यासः।

करपत्र ಕರಪತ್ರ (न०) 1. ಮರವನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ ಗರಗಸ, ರಂಪ. करात् पतति — पत्लृ (गतौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "स्फुटं स पत्रैः करपत्रमूर्तिभिः वियोगिहृद्दारुणि दारुणायते" नैष० १-८०। 2. ಜಲ ಕ್ರೀಡೆ. करावेव पत्रं वाहनं यत्र। ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೈಗಳಿಂದಲೇ ನೀರನ್ನೆರಚುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

करपत्रवत् करपत्रवत् (पु०) ತಾಳಿಗಿಡ. करपत्रं तदाकारः पत्रवृन्तेऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)।

करपत्रिका करपत्रिका (स्त्री०) ಜಲಕ್ರೀಡೆ. करौ पत्र (वाहन) मिव अस्याः "कप्"। अत इत्वम्।

करपल्लव करपल्लव (पु०) 1. ಬೆರಳು. करस्य पल्लव इव। 2. ಚಿಗುರಿನಂತಿರುವ ಕೈ. करः पल्लव इव। "हरिवीक्षणाक्षणिकचक्षुषान्यया करपल्लवेन गलदम्बरं दधे" माघ० १३-४४।

करपात्र करपात्र (न०) 1. ಜಲಕ್ರೀಡೆ. करः पात्रमिव यत्र। "करपात्रं जलक्रीडा व्यात्युक्षिः करपत्रिका" हारा०। 2. ಹಸ್ತರೂಪವಾದ ಪಾತ್ರೆ, ಹಸ್ತವೆಂಬ ಪಾತ್ರೆ. "करपात्रे स्थिते तोये कृत्वा मूत्रपुरीषके। आसुरं तद्धवेत्तोयं पीत्वा चान्द्रायणं चरेत्"।

करपाल करपाल (पु०) 1. ಕೈಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಖಡ್ಗ. करं पालयति—पाल (रक्षणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ತೆರಿಗೆ ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ. "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–पालकः –पालकः**. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। अत इत्वम् (७-३-४४)। **–पालिका –पालिका**. 1. ಈಳಿಗೆ ಮಣೆಯ ಕತ್ತಿ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಅಲುಗುಳ್ಳ ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ. 2. ಚಿಕ್ಕ ಗದೆಯಂತಿರುವ ಮರದ ಕೋಲು ಅಥವಾ ಮರದ ಕತ್ತಿ.

करपीडन करपीडन (न०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. करस्य वधूहस्तस्य पीडनं ग्रहणं यत्र। "सुतपरिणयात्षण्मासान्तः सुताकरपीडनं न च निजकुले तद्वद्वा मण्डनादपि मुण्डनम्" मु० चि०।

करपुट करपुट (पु०) ಕೈಮುಗಿಯಲು ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಸ್ತಗಳು. **–अञ्जलिः –अंजलिः**. ಕೈಮುಗಿಯಲು ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎರಡು ಕೈಗಳ ಬೊಗಸೆ.

करपुटी करपुटी (स्त्री०) ಬೊಗಸೆ, ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಸ್ತಗಳು.

करपृष्ठ करपृष्ठ (न०) ಕೈಯ ಹಿಂಭಾಗ. करस्य पृष्ठम्।

करप्रचेय करप्रचेय (वि०) 1. ಕೈಯಿಂದ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. करेण प्रचेया। "करप्रचेयामुत्तुङ्गः प्रभुशक्ति प्रथीयसीम्" माघ० २-८९। 2. ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕಂದಾಯದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ.

करप्रद करप्रद (वि०) 1. ಕೈಯನ್ನು ಕೊಡುವ. 2. ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ. करं प्रददाति—प्र+डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)।

करबदर करबदर (न०) 1. ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲಚಿ (ಬೋರೆ) ಹಣ್ಣು. करे बदरम्। "करबदरमानं प्रेक्ष्य दृष्ट्या प्रतीच्या" चं० रा०। (वि०) 2. ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಬೋರೆ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ (ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವ. करे बदरमिव।

करभ करभ (पु०) 1. ಮಣಿಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಕಿರುಬೆರಳವರೆಗಿನ ಹಸ್ತದ ಹೊರಭಾಗ, ಮುಂಗೈ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಕಿರುಬೆರಳವರೆಗಿನ ಕೈಯ ಹೊರಭಾಗ. किरत्यनेन—कॄ (विक्षेपे) "अभच्" (उ० ३-१२२)। "सा चूर्णगौरं रघुनन्दनस्य धात्रीकराभ्यां करभोपमोरूः" रघु० ६-८३। 2. ಅನೆಯ ಮರಿ. 3. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 4. ಒಂಟೆಯ ಮರಿ. "संविव्युरम्बरविकाशि चमूसमुत्थं पृथ्वीरजः करभकण्ठकडारमाशाः" माघ० ५-३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६३)। **करभी करभी**. 5. ಖರ, गर्दभ, ಕತ್ತೆ. "करभोऽपि खरोष्ट्रयोः" वैज०। "करभो मणिबन्धादिकनिष्ठान्तोष्ट्रतत्सुते" मेदि०। 6. ಹೆಣ್ಣುಕತ್ತೆ. स्त्रियां "ङीष्"। **करभी करभी**. "क्षिप्तावरोधाङ्गनमुत्पथेन गां विलङ्घ्य लघ्वीं करभीं बभञ्जतुः" माघ० १२-२४। (न०) 7. ನಖಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧಿಗರ ವಸ್ತು, ಒಂದು ಸುಗಂಧವಸ್ತು. 8. ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ. स्वार्थे "कन्"। **करभकः करभकः**. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **करभिका करभिका**.

करभकाण्डिका करभकाण्डिका (स्त्री०) ಒಂಟೆಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಉಷ್ಟ್ರಕಾಂತಿಯೆಂಬ ಗಿಡ.

करभवल्लभ करभवल्लभ (पु०) 1. ಗೋನು ಮರ. 2. ಬೇಲದ ಮರ. करभस्य गजपोतस्य वल्लभः।

करभिन् करभिन् (पु०) ಗಜ, ಆನೆ. करभः करावयवः, तदाकारा शुण्डास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

करभीर करभीर (पु०) ಸಿಂಹ. करभिणमीरयति पलायनाय प्रेरयति—ईर (गतौ कम्पने च)+णिच् "अण्" (३-२-१)।

करभूषण करभूषण (न०) ಹಸ್ತಾಭರಣ, ಕಂಕಣ, ಬಳೆ. करस्य भूषणम्।

करभोरू करभोरू (स्त्री०) ಕರಭದಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ತೊಡೆಯುಳ್ಳ ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. "करभाविव

ऊरू यस्याः "ऊङ्" (४-१-६९)। "उपेक्षितेक्षोः करभाच्छमीरतादुरुं वदे त्वां करभोरु भोरिति" नैष० ९-४३। अमरु० ७१।

करमट्ट ಕರಮಟ್ಟ (पु०) गुवाकवृक्ष, ಅಡಕೆಮರ. करं हस्तिशुण्डां अट्टति—अट्ट (अनादरे) बाहु० "खच्" मुमागमः। "करमट्टस्तन्तुसारो गुवाकः कोट इत्यपि" त्रिकाण्ड०।

करमरिन् ಕರಮರಿನ್ (पु०) कैदि, ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪರಾಧಿ, ಬಂದಿ, ಸೆರೆಯಾಳು. करः कारागारः, तस्मिन् मरः मरणवत् यातनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "उपग्रहस्तु ग्राहः स्यात् बन्दी करमरीत्यपि" त्रिकाण्ड०।

करमर्द ಕರಮರ್ದ (पु०) ಕಮರಿಕೆ ಗಿಡ. करं मृद्नाति—मृद (क्षोदे) "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। **-मर्दकः -ಮರ್ದಕಃ**. "णिनिः" (३-२-७८)। **-मर्दिन् -ಮರ್ದಿನ್**.

करमाल ಕರಮಾಲ (पु०) धूमु, ಹೊಗೆ. करः हस्तिशुण्डादण्ड इव मालाऽस्य।

करमाला ಕರಮಾಲಾ (स्त्री०) जपमाडुवाग एणिके गागि उपयोगिसुव कैबेरळ गिण्णुगळ माले. (मालेयंतिरुव कैबेरळुगळ गिण्णुगळु). करः कराङ्गुलिपर्व मालेव। "आरभ्यानामिकामध्यं दक्षिणावर्तयोगतः (कनिष्ठादित एव च)। तर्जनीमूलपर्यन्तं करमाला प्रकीर्तिता (दशपर्वसु संजपेत्)"। ಅನಾಮಿಕೆಯ ಮಧ್ಯದ ಗಿಣ್ಣಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣವಾಗಿ ತರ್ಜನೀಬೆರಳ ಕೆಳಗಿನ ಗಿಣ್ಣಿನವರೆಗೆ ಎಣಿಸುವುದರಿಂದ ಕರಮಾಲೆಯಾಯಿತು. ಜಪಮಾಡುವಾಗ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಲಾಕಾರವಾಗಿ ಎಣಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ.

करमुक्त ಕರಮುಕ್ತ (न०) कैयल्लि हिडिदु वेगवागि एसेयल्पडुव ondu āyudha. करे धृत्वा मुच्यते—मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

करम्ब ಕರಂಬ (पु०)1. मिश्रण, बेरके. डु कृञ् (करणे) भावे "अम्बच्" (उ० ४-८२)। 2. मॊसरिनल्लि कलसिद anna. "करम्बः सेकमिश्रान्ने" वैज०। (वि०) 3. मिश्रितवाद, बेरसल्पट्ट. कर्म० "अम्बच्"।

करम्बित ಕರಂಬಿತ (वि०) मिश्रवाद, बेरकेयुंटागिरुव. करम्बोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "क्रियाः प्रियाया ललितैः करम्बिता वितर्कयश्चित्थमलीकमालपत्" नैष० ९-१०२।

करम्भ ಕರಂಭ (पु०)1. मॊसरिनल्लि कलसिद muriyuṭṭu. केन जलेन रम्यते—रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१९) "करम्भा दधिसक्तवः" अम०। 2. muriyalbaṭṭa dhānya. "करम्भवालुकातापान् कुम्भीपाकांश्च दारुणान्" मनु० १२-७६। 3. बेरके vāsane. "करम्भपूतिसौरम्य शान्तोग्राम्लादिभिः पृथक्" भाग० ३-२६-४५। स्वार्थे "कन्"। **करम्भकः ಕರಂಭಕಃ**.

करम्भा ಕರಂಭಾ (स्त्री०)1. शतावरि गिड. 2. प्रेंकण गिड. राजनि०। 3. पुरुवंशद ಅಕ್ರೋಧನ पत्नि

करम्भि ಕರಂಭಿ (पु०) yaduvaṃशद ondu doreya "करम्भिः शकुनेः पुत्रः देवरातस्तदात्मजः" भाग० ९-२४-५।

करुह ಕರುಹ (पु०)1. नखि, uguru. करे रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। "अनाघ्रातं पुष्पं किसलयमलूनं कररुहैरनाविद्धं रत्नं मधु नवमनास्वादितरसम्" शाकु० २-१०। (वि०) 2. कैयल्लि बेळेदिरुव.

करर्द्धि ಕರರ್ದ್ಧಿ (स्त्री०)1. कंचिन कैताळ, कैयिंद kuṭṭuva tāळ, रुल्लरि. करे ऋद्धियंत्र। 2. hasta saṃpattu. "करर्द्धिः करतालौ स्यात्" त्रिकाण्ड०।

करवाल ಕರವಾಳ (पु०) khड्ग, कत्ति. करं वलति—वल (संवरणे) "अण्" (३-२-१)। "हसितुं परेण परितः परिस्फुरत्करवालकोमलरुचावुपेक्षितैः" माघ० १३-६०

करवी ಕರವೀ (स्त्री०) हिंगुपत्र, हिंगिन eले. करस्य वायोः रवोऽत्र। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "जतुकं हिंगुरामठम्। पत्रेऽस्य करवी बाष्पी" वैज०।

करवीर ಕರವೀರ (पु०)1. khड्ग, कत्ति. करं वीरयति—वीर (विक्रान्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१) 2. गन्नेरळे गिड. 3. ओब्ब दैत्य. "करवीरः कृपाणे स्याद्दैत्यभेदाश्वमारयोः" मेदि०। 4. ondu sarpa "करवीरः पुष्पदंष्ट्रो बिल्वाको बिल्वपाण्डुरः। मूषकादः शंखशिराः पूर्णभद्रो हरिद्रकः" भा० आदि० २५-१२ 5. दृषद्वतीनदिय तीरदल्लिरुव ondu paṭṭaṇa चंद्रशेखर राजन राजधानि. 6. meru parvatada dakṣiṇadalliruva ondu parvata. "एवमपरेण पवनपारियात्रौ दक्षिणेन कैलासकरवीरौ प्रागायतावेवमुत्तरत त्रिशृङ्गमकरावष्टभिरेतैः परिस्तृतोऽग्निरिवे परितश्च कास्ति काञ्चनगिरिः" भाग० ५-१६-२७। स्वा

"कन्"। **-वीरकः** **-वीरकः**. "करवीर" ಪದದ ಅರ್ಥ. ಮತ್ತು 1. ಮಕ್ಕಿ ಮರ. करवीर इव कायति। 2. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. करं वीरयति - वीर "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (स्त्री०) **-वीरा** **-वीरा**. ಕೆಂಪು ಮಣಿಶಿಲೆ. **-वीरिका** **-वीरिका**. ತೊಗರಿ. "आढकी तुवरी वल्ला सौराष्ट्री करवीरिका" वैज०।

करवीरपुर **करवीरपुर** (न०) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಾಸ ಸ್ಥಾನವಾದ ಕೊಲ್ಲಾಪುರ.

करवीरी **करवीरी** (स्त्री०) 1. ಅದಿತಿ. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸು. 3. ಪುತ್ರವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. करः सुखप्रदः वीरः पुत्रो यस्याः। "करवीर्यदितिश्रेष्ठगवीपुत्रवतीषु च" मेदि०।

करवीर्य **करवीर्य** (पु०) ಆಯುರ್ವೇದಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಧನ್ವಂತರಿಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. "काशिराजं दिवोदासं धन्वन्तरिमौपधेनववैतरणौरभ्रपौष्कलावतकरवीर्यगोपुररक्षितसुश्रुतप्रभृतयः ऊचुः"सुश्रुत० सूत्र० १-३।

करशाखा **करशाखा** (स्त्री०) ಬೆರಳು. करस्य शाखेव।

करशीकर **करशीकर** (पु०) ಅನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ಹೊರಟ ನೀರಿನ ತುಂತುರು. करस्य शीकरः। "उद्यन्तमग्निं शमयाम्बभूवुर्गजा विविग्नाः करशीकरेण" रघु० ७-४८।

करशुद्धि **करशुद्धि** (स्त्री०) "फट्" ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಹಸ್ತಶುದ್ಧಿ. करस्य शुद्धिः शोधनम्। "आदावृष्यादिकन्यासः करशुद्धिस्ततःपरम्" तन्त्रसा०।

करशूक **करशूक** (पु०) ನಖ, ಉಗುರು. करस्य शूकः सूचीव। "नखः पुनर्भवः कामांकुशः करकण्टकः। करेटुः करशूकश्च" त्रिकाण्ड०।

करस्थ **करस्थ** (वि०) 1. ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ. 2. ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿರುವ. करे तिष्ठति - ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

करसूत्र **करसूत्र** (न०) ಕಂಕಣ, ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಂಗಳ ಸೂತ್ರ. करस्य सूत्रम्।

करहाट **करहाट** (पु०) 1. ತಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ. करं हाटयति - हट (दीप्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಪದ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಪುಷ್ಪ. करैः सूर्यकिरणैः हाट्यते हट कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 3. ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ.

करहाटक **करहाटक** (पु०) 1. ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. करं हाटयति-हट (दीप्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಒಂದು ದೇಶ. "नगरीं संजयन्तीं च पाषण्डं करहाटकम्" भा० सभा० ३२-७२।

कराङ्गण **कराङ्गण** (न०) 1. ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಗ. करस्य राजस्वादानस्याङ्गणम्। 2. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ. ಅನೇಕ ಜನರಿಂದ ನಿಬಿಡವಾದ (ತುಂಬಿದ) ಆಗಡಿಬೀದಿ. "बहुमानुषसंकीर्णं निर्घटं च कराङ्गणम्" हारा०।

करामर्द **करामर्द** (पु०) ಕಮರಿಕೆ ಗಿಡ. करमामृद्नाति - आ + मृद (क्षोदे) "अण्" (३-२-१)।

कराम्बुक **कराम्बुक** (पु०) ಕಮರಿಕೆ ಗಿಡ. करं कीर्यमाणमम्बु यस्मात्। "कप्" (५-४-१५४)।

करारोट **करारोट** (पु०) ಅಂಗುಳೀಯಕ, ಉಂಗುರ. करे आरोटते - आ + रुट (प्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "करारोटोऽङ्गुलीटः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

कराल **कराल** (पु०) 1. ಸರ್ಜರಸಯುಕ್ತವಾದ ತೈಲ, ಮತ್ತಿ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಬೆರೆತ ಎಣ್ಣೆ. कराय विक्षेपाय अलति पर्याप्नोति - अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಎಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ ಸಂಬಾರ. "तप्तस्नेहे पचेत् पूर्वं वेशवारकसंज्ञकम्। पाकप्राप्तिसौरभ्यं करालं सूदकर्मतम्"। 3. ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ; [ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಈತನು ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯೊಡನೆ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸಂವಾದ ಮಾಡಿದನು]. 4. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. "ससृमः कालवदनः करालः कौशिकः शरः" हरिवं०। 5. ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗ. "एणहरिणर्क्षकुरङ्गकरालकृतमालशरभश्वदंष्ट्रा पृषतचारुष्क मृगमातृकाप्रभृतयो जङ्घालाः मृगाः कषाया मधुराः लघवः वातपित्तहराः तीक्ष्णाः हृद्याः बस्तिविशोधनाश्च" सुश्रुत० सूत्र० ४६-५४। 6. ಒಂದು ದಂತರೋಗ. "शनैः शनैर्विकुरुते वायुर्दन्तसमाश्रितः। करालान् विकृतान् दन्तान् करालो न स सिध्यति"। 7. ಕೃಷ್ಣತುಲಸಿ. (वि०) 8. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. 9. ಉನ್ನತವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳವನು, ಉಬ್ಬಿದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳವನು. 10. ಭಯಂಕರವಾದ. "वपुर्महोरगस्येव करालफणमण्डलम्" रघु० १२-९८। ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कन्"। **करालकः** **करालकः**.

करालकर ಕರಾಳಕರ (वि०)1. ಭಯಂಕರವಾದ ತೋಳು ಗಳುಳ್ಳವನು. 2. ಭಯಂಕರವಾದ (ಉದ್ದವಾದ) ಸೊಂಡಿ ಲುಳ್ಳ (ಆನೆ).

करालभैरव ಕರಾಳಭೈರವ (न०) ಒಂದು ತಂತ್ರದ ಹೆಸರು. "करालभैरवं चापि यामलं वाममाश्रितम्। एवंविधानि चान्यानि मोहनार्थानि यानि तु। मया सृष्टानि चान्यानि मोहायैषां भवार्णवे" कूर्मपु०।

करालम्ब ಕರಾಲಂಬ (पु०) 1. ಕೈನೀಡುವಿಕೆ, ಆಸರೆ, ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಆಶ್ರಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. करस्यालम्बः। "स्खलतो हि करालम्बः सुहृत्सचिवचेष्टितम्" हितो० ३-१३४। **–आलम्बनम् –ಆಲಂಬನಮ್, –अवलम्बः –ಅವಲಂಬಃ, –अवलम्बनम् –ಅವಲಂಬನಮ್.** 2. ಕೈ ನೀಡಿ ಒತ್ತಾಸೆ ಕೊಡುವಿಕೆ, ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವಿಕೆ, ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡುವಿಕೆ. करस्य आलम्बनम् अवलम्बः अवलम्बनं वा।

कराला ಕರಾಳಾ (स्त्री०)1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "करालायत-नाच्चायमुच्चरन् करुणध्वनिः। विभाव्यते ननु स्थान-मनिष्टानां तदीदृशाम्" मालती० ५-२१। 2. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ.

करालास्य ಕರಾಳಾಸ್ಯ (वि०) ಭಯಂಕರವಾದ ಮುಖ ವುಳ್ಳ. करालमास्यं यस्य।

करालिक ಕರಾಳಿಕ (पु०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. कराल-मुच्चं शिखरमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। कराणां करतुल्यशाखानामालिर्यत्र "कप्" वा। "नन्द्यावर्त-करालिकौ तरुवसू पर्णी पुलाक्यंह्रिपः" अभि० चि०। 2. ಖಡ್ಗಧಾರಿ, ಕತ್ತಿ ಹಿಡಿದವನು. 3. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. "खड्गिखड्गौ करालिकौ" वैज०। (स्त्री०) **–का –ಕ.** 4. ಪಾರ್ವತಿ. "एकपर्णा भद्रकाली महाकाली करालिका" वैज०।

करालित ಕರಾಳಿತ (वि०) ಭಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆದರಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ. "एकस्यास्तपनकरैः करालितायां बिभ्राणः सपदि सितोष्णवारणत्वम्" माघ० ८-४।

कराली ಕರಾಳೀ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು ಜಿಹ್ವೆಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. कराल "ङीप्" (४-१-१५)। "काली कराली च मनोजवा च सुलोहिता या च सुधम्रवर्णा। स्फुलिङ्गिनी विश्वरूपी च देवी लेलायमाना इति सप्त जिह्वाः" मुण्डक० १-२-४।

करास्फोट ಕರಾಸ್ಫೋಟ (पु०)1. ಕೈ ಹೊಡೆತ, ಕೈ ಏಟು. 2. ತೋಳು ತಟ್ಟುವಿಕೆ, ಒಂದು ತೋಳನ್ನು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು ಎದೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಿಂದ ಹೊಡೆಯು ವುದು. करस्य आस्फोटः शब्दो यत्र।

करिक ಕರಿಕ (पु०) ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿಮರ.

करिका ಕರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನಖಕ್ಷತ, ಉಗುರಿನ ಗಾಯ. करो विलेखनमस्त्यस्याम् "अच्" (५-२-१२७)। स्वार्थे "कः" (५-४-५)। "सततमसुमतामगम्यरूपाः परिणतदिक्करिकास्तटीर्बिभर्ति" माघ० ४-२९। "दिग्दष्टे वर्तुलाकारे करिका नखरेखिका" वैज०।

करिगर्जित ಕರಿಗರ್ಜಿತ (न०) ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆ, ಆನೆಯ ಕೂಗು. करिणो गर्जितम्।

करिणी ಕರಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಪೆಣ್ಣಾನೆ. करोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "रथ-वाजिपत्तिकरिणीसमाकुलं तदनीकयोः समगत द्वयं मिथः" माघ० १३-१७। 2. ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "सनजा अपि नभसाश्शरयतिभिर्यदि करिणी" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

स न ज न भ स

IIU III IUI III UII IIU ।

करिदारक ಕರಿದಾರಕ (पु०) (ಆನೆಯನ್ನು ಸೀಳುವ) ಸಿಂಹ. करिणं दारयति–दृ (विदारणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "टाप्"। **–दारिका–ದಾರಿಕಾ.**

करिन् ಕರಿನ್ (पु०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. करोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "आक्षिप्याभिदिवं नीताः पत्तयः करिभिः करैः" कुमा० १६-३६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **करिणी ಕರಿಣೀ.** 2. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. 3. ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆ. "म्सौजोजो भरसंयुतः करिबाणकै-र्हरिणप्लुतम्" वृ०र०।

करिप ಕರಿಪ (पु०) ಮಾವಟಿಗ, ಆನೆಯ ರಕ್ಷಕ. करिणं पाति–पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)।

करिपत्र ಕರಿಪತ್ರ (न०) ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ.

करिपिप्पली ಕರಿಪಿಪ್ಪಲೀ (स्त्री०) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

करिपोत ಕರಿಪೋತ –शावक –ಶಾವಕ (पु०) ಆನೆಯ ಮರಿ. करिणः पोतः शावको वा।

करिबन्ध ಕರಿಬಂಧ (पु०) 1. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. करिणं बध्नात्यत्र–बन्ध (बन्धने) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "प्रारब्धिः करिबन्धः स्यात्" हारा०। 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

करिमुख ಕರಿಮುಖ (पु०) 1. ಗಜಾನನ, ಗಣಪತಿ. करिणो मुखं यस्य। (न०) 2. ಆನೆಯ ಮುಖ. करिणो मुखम्।

करिरत ಕರಿರತ (न०) 1. ಆನೆಯ ರತಿಕ್ರೀಡೆ. 2. ರತಿ ಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "भूगतस्तनभुजास्यमस्तकामुष्णतां स्वयमधोमुखीं स्त्रियम्। क्रामति स्वकरकृष्टमेहने वल्लभे करिरतं तदुच्यते"।

करिष्यत् ಕರಿಷ್ಯತ್ (वि०) ಮುಂದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ. डु कृञ् (करणे) कर्तृ० "लृट्" "शतृ" (३-३-१४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **करिष्यन्ती ಕರಿಷ್ಯಂತೀ.**

करिष्यमाण ಕರಿಷ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಮುಂದೆ (ಕೆಲಸ) ಮಾಡುವವನು. 2. ಮುಂದೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ (ಕೆಲಸ). डु कृञ् (करणे) भविष्यति कर्तृ० कर्मणि वा "शानच्" (३-३-१४)।

करिस्कन्ध ಕರಿಸ್ಕಂಧ (पु०) 1. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು, ಗಜ ಸಮೂಹ. करिणां स्कन्धः समूहः। 2. ಆನೆಯ ಹೆಗಲು.

करीर ಕರೀರ (पुंन०) 1. ಬಿದಿರಿನ ಮೊಳಕೆ. किरति—कॄ (विक्षेपे) "ईरन्" (उ० ४-३०)। "वेणोः करीरा गुरवः कफमारुतकोपनाः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-३०५। 2. ಮೊಳಕೆ. "हिमांशुवंशस्य करीरमेव मां निशम्य किं नासि फलेग्रहिग्रहा" नैष० ९-१२। (पु०) 3. ಘಟ, ಹೂಜಿ, ಗಡಿಗೆ. 4. ಮರಳುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂಟಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಒಂದು ಮುಳ್ಳು ಗಿಡ. (वि०) 5. ಆನೆಯನ್ನು ತಳ್ಳುವ. ಆನೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸುವ. करिणो गजानीरयति—ईर (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "कोरकाकारकरकः करीरः कर्करोऽर्करुक्" माघ० १९-१०४।

करीरिका ಕರೀರಿಕಾ (स्त्री०) ಗಜದಂತಮೂಲ, ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿನ ಬುಡ. "नासापूर्वं स्थूलहस्तं दन्तमूले करीरिका" त्रिकाण्ड०।

करीरी ಕರೀರೀ (स्त्री०) 1. ಗಜದಂತಮೂಲ, ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿನ ಬುಡ. 2. ಜೀರುಂಡೆಹುಳ. "करीरो वंशाङ्कुरेऽस्त्री वृक्षभिद्घटयोः पुमान्। करीरी चीरिकायां च दन्तमूले च दन्तिनाम्" मेदि०।

करीष ಕರೀಷ (पुंन०) 1. ಪಶುವಿನ ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿ, ಬೆರಣಿ. कॄ (विक्षेपे) "ईषन्" (उ० ४-२६)। "करीषोऽस्त्री शुष्कगोमये" सि० कौ०। "तृणे तृणेढि ज्वलनः खलु ज्वलन् क्रमात् करीषद्रुमकाण्डमण्डलम्" नैष० ९-१५२। 2. ಪಶುಗಳ ಮಲ, ಮೃಗಗಳ ಪುರೀಷ. "ददर्श च वने तस्मिन् महतः सञ्चयान् कृतान्। मृगाणां महिषाणां च करीषैः शीतकारणात्" रामा०।

करीषङ्कष ಕರೀಷಂಕಷ (वि०) ಗಾಳಿ. ಸಗಣಿಯನ್ನು ಒಣಗಿಸುವುದರಿಂದ ಗಾಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. करीषं कषति—कष (हिंसायाम्) "खच्" (३-२-४२)।

करीषाग्नि ಕರೀಷಾಗ್ನಿ (पु०) ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿಯ ಬೆಂಕಿ. करीषे अग्निः। "छाणस्तु करीषाग्निः" त्रिकाण्ड०।

करीषिन् ಕರೀಷಿನ್ (वि०) ಬೆರಣಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. करीषोऽस्त्यस्मिन् "इनिः" (५-२-१३५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **करीषिणी ಕರೀಷಿಣೀ.**

करुण ಕರುಣ (पु०) 1. ಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ರಸ, ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಕರುಣರಸ.—कॄ (विक्षेपे) "उनन्" (उ० ३-५३)। करुणास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। ಇಷ್ಟವಸ್ತುವಿನ ನಾಶವಾಗಿ ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಕರುಣರಸವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಶೋಕವು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. ಇದು ಕಪೋತದಂತೆ ಧೂಮ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಯಮದೇವತಾಕವಾದುದು ಈ ರಸ. ಶೋಕಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುವು ಆಲಂಬನವಿಭಾವ. ಆ ವಸ್ತುವಿನ ದುರವಸ್ಥೆಯು ಉದ್ದೀಪನವಿಭಾವ. ರೋದನ ಅಶ್ರುಪಾತ ವಿಧಿಯ ನಿಂದೆ ಮುಂತಾದುವು ಅನುಭಾವಗಳು. ಉಚ್ಛ್ವಾಸ ನಿಃಶ್ವಾಸಗಳು, ನಿರ್ವೇದ, ಗ್ಲಾನಿ, ವಿಷಾದ, ಚಿಂತೆ ಮುಂತಾದುವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಗಳು. "इष्टनाशादनिष्टाप्तेः करुणाख्यो रसो भवेत्। धीरैः कपोतवर्णोऽयं कथितो यमदैवतः। शोकोऽत्र स्थायिभावः स्यात् शोच्यमालम्बनं मतम्। तस्य दाहादिकावस्था भवेदुद्दीपनं पुनः। अनुभावा दैवनिन्दा भूपातक्रन्दितादयः। वैवर्ण्योच्छ्वासनिःश्वासस्तम्भप्रलयनानि च। निर्वेदमोहापस्मारव्याधिग्लानिस्मृतिश्रमाः। विषादजडतोन्मादचिन्ताद्या व्यभिचारिणः" सा० द० ३-२२२-२५। "विपिने क्व जटानिबन्धनं तव चेदं क्व मनोहरं वपुः। अनयोर्घटना विधेः स्फुटं ननु खड्गेन शिरीषकृन्तनम्" राघवपा०। "पुटपाकप्रतीकाशो रामस्य करुणो रसः" उ० रा० ३-१। ಪುನಃ ಸಂಭೋಗ ಸೂಚನೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ರತಿಸ್ಥಾಯಿಭಾವವುಳ್ಳ ಕರುಣವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶೋಕಸ್ಥಾಯಿಭಾವವುಳ್ಳ ಈ ಕರುಣರಸವು ಭಿನ್ನವಾದುದು. "शोकस्थायितया भिन्नो विप्रलम्भादयं रसः। विप्रलम्भे रतिः स्थायी पुनः सम्भोग-

हेतुकः" सा० द० ३-२२६। 2. ಒಂದು ವೃಕ್ಷದ ಹೆಸರು. "तदार्पितैस्तां करुणस्य कुड्मलैर्जहास तस्याः कुटिला कचच्छटा" नैष० १५-३१। (वि०) 3. ಮಃಖಿತ, ಖಿನ್ನ, ದೀನ. "करुणमपि समर्थं मानिनां मानभेदे रुदित-मुदितमस्त्रं योषितां विग्रहेषु" माघ० ११-३५।

करुणविप्रलम्भ करुणविप्रलंभ (पु०) ಶೃಂಗಾರ ರಸದ ಒಂದು ಭೇದ. ಶೃಂಗಾರರಸವು ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ಸಂಭೋಗಶೃಂಗಾರಗಳಿಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಪರಿಪುಷ್ಟವಾದ ರತಿ ಯುಂಟಾಗಿ ಪರಸ್ಪರಸಮಾಗಮವುಂಟಾಗದಿರುವಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ರಸವು ವಿಪ್ರಲಂಭವನಿಸುವುದು. ಇದು ಪೂರ್ವರಾಗ, ಮಾನ, ಪ್ರವಾಸ ಮತ್ತು ಕರುಣಗಳಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "यत्र तु रतिः प्रकृष्टा नाभीष्टमुपैति विप्रलम्भोऽसौ। स च पूर्व-रागमानप्रवासकरुणात्मकश्चतुर्धा" सा० द० ३-१८७। ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರೇಮವು ಬೆಳೆದು ಸಂಭೋಗಪರ್ಯಾಪ್ತವೆ ಯಾರಾದರೊಬ್ಬರು ಲೋಕಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿಯೋಗಪರ್ಯಾಪ್ತರೂ ದೈವಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪುನಃ ಸಮಾಗಮವೇರ್ಪಡುವವರೆಗೂ ದುಃಖಿಸುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ **"करुणविप्रलंभ शृंगार"**. "यूनोरेकतरस्मिन् गतवति लोकान्तरं पुनर्लभ्ये। विमनायते यदेकस्तदा भवेत्करुणविप्रलम्भाख्यः" सा० द० ३-२०९।

करुणा करुणा (स्त्री०) ದಯೆ, ಕನಿಕರ, ಇತರರ ದುಃಖವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ. कृ (विक्षेपे) "उनन्" (उ० ३-५३)। "प्रायः सर्वो भवति करुणावृत्ति-राद्रान्तरात्मा" मेघ० २-३०। "न च मेऽवगच्छति यथा लघुतां करुणां यथा च कुरुते स मयि" माघ० ९-५६।

करुणात्मन् करुणात्मन् (वि०) ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಮೃದು ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ಕನಿಕರವುಳ್ಳ. करुणः आत्मा यस्य।

करुणानिधि करुणानिधि (वि०) ದಯೆಗೆ ಆಧಾರವಾದ, ಕನಿಕರದಿಂದ ತುಂಬಿದ. करुणा निधीयतेऽत्र—नि+डु धान् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

करुणामय करुणामय (वि०) ದಯೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಕನಿಕರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. करुणा "मयट्" (५-४-२१)। "काकुत्स्थं करुणामयं गुणनिधिं विप्रप्रियं धार्मिकम्" हनु० ना०।

करुणाविमुख करुणाविमुख—शून्य—शून्य (वि०) ನಿರ್ಘೃಣಿ, ದಯಾಶೂನ್ಯ, ಕ್ರೂರ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ.

करूष करूष (पु०ब०व०) 1. ಕರೂಷದೇಶ. ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರವಧೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯು ಅವನ ದೇಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಆ ಪಾತಕವನ್ನು ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿದರು. ಆ ಪಾತಕವು ಬಿದ್ದ ದೇಶಕ್ಕೆ "करूष" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. रामा०। ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಈಗಿನ ಬಿಹಾರಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ. "एष महान् वशे कृत्वा कुरूंश्च सह सोमकैः। चेदिकाशिकरूषांश्च कुरुलक्ष्मीं वहिष्यति" भा० आदि०। 2. ಕರೂಷದೇಶದ ರಾಜರು. करूषाणां राजानः "अण्" बह्वृषु लुक्।

करूषक करूषक (पु०) ವೈವಸ್ವತಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "इक्ष्वाकुनृगशर्यातिदिष्टधृष्टकरूषकान्" भाग० ९-१-१२।

करूषज करूषज (पु०) ದಂತವಕ್ರ. "ताविहाथ पुनर्जातौ शिशुपालकरूषजौ" भाग० ७-१०-३८।

करूषाधिपति करूषाधिपति (पु०) ಕರೂಷ ದೇಶದ ದೊರೆ, ದಂತವಕ್ರ. "शिशुपालः सहसुतः करूषाधि-पतिस्तथा" भा० सभा० ४-३५।

करेट करेट (पु०) ನಖ, ಉಗುರು. करे अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

करेटु करेटु (पु०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಕೊಕ್ಕರೆ. के जले रेटति—रेट् (परिभाषणे) "कुः" (उ० १-३७)।

करेणु करेणु (पु०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. डु कृञ् (करणे) "एणुः" (उ० २-१)। "आकुञ्चितप्रोहनिरूपितक्रमं करेणुरारोहयते निषादिनम्" माघ० १२-५। 2. ಬೆಟ್ಟ ಗಣಗಿಲೆ. (स्त्री०) 3. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. "त्रस्तः समस्त-जनहासकरः करेणोस्तावत्करः प्रखरमुल्ललयांचकार" माघ० ५-७। "करेणुर्गजयोषायां स्त्रियाम् पुंसि मतङ्गजे" मेदि०। "करेणुर्गजहस्तिन्योः कर्णिकारेऽपि च क्वचित्" विश्व०।

करेणुभू करेणुभू –सुत –सुत (पु०) ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಪಾಲಕಾಪ್ಯಮುನಿ. "पालकाप्ये करेणुभूः" अभि० चि०।

करेणुमती करेणुमती (स्त्री०) ನಕುಲನ ಪತ್ನಿ, ಚೇದಿ ರಾಜನ ಮಗಳು. "नकुलस्तु चैद्यां करेणुमतीं भार्या-मुदावहत्। तस्यां पुत्रं निरमित्रं नामाजनयत्" भा० आदि० ६३।

करोटि करोटि (स्त्री०) ತಲೆಯ ಎಲುಬು. कं वायुं रोटते—रुट (प्रतिघाते) "इन्" (उ० ४-११७)।

कर्क कर्क (पु०) 1. अग्नि, बेंकि. डु कृञ् (करणे) "कः" (उ० ३-४०)। 2. बिळि कुदुरे. करोति आदिष्टं पालयति। 3. दर्पण, कन्नडि. 4. घट, पूजि. 5. कर्कटकराशि. 6. एडि, नळि. 7. किरुनेल्लि गिड. (वि०) 8. उत्तमवाद, उत्कृष्टवाद. 9. बिळुपाद. "कर्कः कर्कोऽनिले वह्नौ शुक्लाश्वे दर्पणे घटे" मेदि०।

कर्कखण्ड कर्कखण्ड (पु०व०व०) 1. बिळि कुदुरे गळिंद कूडिद देश. कर्कः श्वेताश्वयुक्तः खण्डः भूमिभागो यत्र। 2. आ देशद जनरु. "मागधान् कर्कखण्डांश्च निवेश्य विषयेऽऽत्मनः" भा० वन० २५४-८।

कर्कचिर्भटा कर्कचिर्भटा (स्त्री०) बिळि सौतेकायि.

कर्कट कर्कट (पु०) 1. कर्कटक राशि. कृ (विक्षेपे) "विच्" (३-२-७५)। कटति—कटे (वर्षावरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। कर् चासौ कटश्च। "मेषे भद्रमवाप्नुयाद्गवि सुखं युग्मे मृतिं कर्कटे लाभम्" काला०। "कर्कटे प्रथमं देवी त्र्यहं गङ्गा रजस्वला"। 2. भूरुगद मर. 3. एडि, नळि. "बहुकम्बुमणिर्वराटिका-गणनाटत्करकर्कटोत्करः" नैष० २-८८। 4. तावरेय गड्डे. 5. सिंधि सोरेगिड. 6. त्र्यासिन दण्डिगे (तुला दण्डद) कॊनेगळल्लि एरडु कडेय तट्टिगळ दार गळन्नू कट्टलु इरुव बग्गिद कॊण्डि. 7. कण्टक, मुळ्ळु. (स्त्री०) -टी-टिः. 8. हॆण्णुनळ्ळि. 9. सौते गिड. "यथा च कर्कटी गर्भमाधत्ते मृत्युमात्मनः" भा० विरा०।

कर्कटक कर्कटक (पु०) 1. ऒंदु यन्त्र, वृत्त रेखॆयन्नु ऎळॆयुव ऒंदु सलकरण. कर्कट इव कायति। 2. इक्कळ. 3. तण्डस. 4. चिमुटे. "फणिमुख काकलीसंदंशकपुरुषशीर्षकयोगचूर्णयोगवर्तिकामानसूत्र कर्कट करज्जुदीपभाजनभ्रमरकरण्डकप्रभृत्यनेकोपकरणयुक्तः" दशकु०। 5. कर्कटक राशि. 6. एडि, नळि. 7. किरु नॆल्लिगिड. 8. ऒंदु जातिय कब्बु.

कर्कटि कर्कटि (स्त्री०) 1. सौतेगिड. 2. भूरुगद मर. कर्कं कण्टकमटति—अट (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। शक०।

कर्कन्धू कर्कन्धू (स्त्री०) बदरी वृक्ष, एलचिमर. कर्कं कण्टकं दधाति—डु धान् (धारणपोषणयोः) "कूः" (उ० १-९३)। निपा०।

कर्कफल कर्कफल (न०) किरुनॆल्लिकायि.

कर्कर कर्करः (पु०) 1. दर्पण, कन्नडि. कर्क (हसने) (सौत्रः) "घञ्" (३-३-१८)। कर्कं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. पुडिमाडुव कल्लु, अरॆयुव कल्लु, गुण्डुकल्लु. 3. कॊडति, सुत्तिगे. 4. ऎलुबु, मूळॆ. "भारद्वाजं श्वदयितं सारसंघातकर्कराः" वैज०। (न०) 5. हसि सुण्णकल्लु. (वि०) 6. दृढवाद, गट्टियाद, कठिनवाद. "कोरकाकारकरकः करीरः कर्कशोऽर्करुक्" माघ० १९-१०४।

कर्कराक्ष कर्कराक्ष (पु०) काडिगॆ सॊगसिन हक्कि, कॆंबूतद हक्कि.

कर्कराङ्ग कर्कराङ्ग (पु०) काडिगॆ सॊगसिन हक्कि, कॆंबूतद हक्कि, दासरि हक्कि.

कर्कराट्ट कर्कराट्टः (पु०) कटाक्ष, कडॆगण्णिन नोटः. कर्कं हासं रटति—रट (परिभाषणे) "उण्" बाहु०।

कर्करान्धुक कर्करान्धुक (पु०) बहळ कत्तलॆयिंद कूडिद बावि. कर्करः अतिशयितान्धकारवत्त्वात् कठोरः अन्धुः कूपः। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)।

कर्कराल कर्कराल (पु०) गुंगुरु कूदलु. कर्करः सन् अलति—अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अलकस्तु कर्कराल: खंखरश्चूर्णकुन्तलः" अभि० चि०।

कर्करी कर्करी (स्त्री०) 1. गिण्डि, कॊळवॆयिरुव हूजि. कर्कं हासं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "कर्करी भाण्डभेदे ना दर्पणे कठिने त्रिषु" विश्व०।

कर्करीका कर्करीका (स्त्री०) गिण्डि, कॊळवॆयिरुव हूजि. डु कृञ् (करणे) "ईकन्" धातोर्द्वित्वम् अभ्यासस्य रुक् च निपा० (उ०४-२०)।

कर्करेट कर्करेटः (पु०) अर्धचंद्रप्रयोग, कत्तु हिडिदु तळ्ळलु अर्धचंद्राकारवागि माडुव हस्त. कर्कं कर्कॆति शब्दं रेटति यत्र—रेट् (परिभाषणे) "घञ्" (३-३-१२१)।

कर्करेटु कर्करेटुः (पु०) दॊड्ड कॊक्करॆ. कर्क इति रेटति—रेट् (परिभाषणे) "कुः" (उ० १-३७)।

कर्कश कर्कश (पु०) 1. कंपिल्ल अथवा रोंबनियॆंब ऒषधि. 2. कासमर्दवृक्ष. 3. कब्बिन जल्लॆ. 4. खड्ग, शस्त्र. करे कशति—कश (गतिशासनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 5. साहसिक, साहसगार.

6. क्रूर, भयंकर. 7. वृढवाद, गट्टियाद. कठिनवाद, कठोरवाद. "ऐरावतास्फालनकर्कशेन हस्तेन पस्पर्श तदङ्गमिन्द्रः" कुमा० ३-२२। 8. दयेयिल्लद, करुणेयिल्लद. 9. ऒरटाद, सुणुपिल्लद. 10. कृपण, जिप्पुण. 11. कठिनवाद, दुर्बोधवाद. तिळियलागद. "येषां कोमलकाव्यकौशलकला-लीलावती भारती तेषां कर्कशतर्कवक्त्रभणितोद्गारेषु किं क्रीयते" प्र०रा० १-१८। 12. बहळ कष्टवाद. 13. अतियाद, पेच्चाद. "तस्य कर्कशविहारसंभवं स्वेदमाननविलग्नजालकम्" रघु० ९-६८। "कर्कशः कासमर्देक्षुकाम्पिल्येष्वप्यसौ पुमान्। त्रिषु साहसिके क्रूरे दृढामसृणनिर्दये" मेदि०।

कर्कशच्छद **ಕರ್ಕಶಚ್ಛದ** (पु०) कारेगिड. कर्कशः छदः पत्रमस्य।

कर्कशता **ಕರ್ಕಶತಾ** (स्त्री०) 1. कठिनवागिरुवुदे. दुर्बोधवागिरुवुदे. 2. ऒरटागिरुवुदे. 3. दृढवागिरुवुदे. 4. भयंकरवागिरुवुदे. 5. दयेयिल्लदिरुवुदे. कर्कशस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **-त्वम्** **-ತ್ವಮ್**. "नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वादेकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः" कुमा० १-३६।

कर्काटक **ಕರ್ಕಾಟಕ** (पु०) कर्कटक राशि.

कर्कारु **ಕರ್ಕಾರು** (पु०) 1. बूदु कुंबळद गिड. कर्कं हासं श्वेततामृच्छति—ऋ (गतौ) "उण्" बाहु०। "कूष्माण्डकस्तु कर्कारुः" अम०। (न०) 2. बूदु कुंबळकायि.

कर्कि **ಕರ್ಕಿ** (पु०) कर्कटकराशि. कर्क "इन्" (उ० ४-११७)। "कर्किर्मीनधनुर्म्यां च हरिः कीटघटेन च"।

कर्केतन **ಕರ್ಕೇತನ** (पुन०) मणि, रत्न.

कर्कोट(क) **ಕರ್ಕೋಟ(ಕ)** (पु०) 1. ऒब्ब सर्पराज, एंटु सर्पराजरल्लॊब्ब. "अनन्तो वासुकिः पद्मो महापद्मोऽपि तक्षकः। कर्कोटः कुलिकः शङ्खः इत्यष्टौ नागनायकाः" त्रिकाण्ड०। "प्राग्भूय कर्कोटक आचकर्ष सकम्बलं नागबलं यदृच्छेः" नैष० १०-८। [निषधाधिपतियाद नळचक्रवर्तियु पुष्करनॊडने पूजाडि राज्यभ्रष्टनागि अरण्यदल्लि तन्न पत्नि यन्नू बिट्टु होगुत्तिद्द समयदल्लि नारद महर्षिय शापदिंद दावाग्नियल्लि बिद्दु सुट्टु होगुत्तिद्द कर्कोटकनु तन्नन्नु दावाग्नियिंद तप्पिसिदरॆ परमोपकारमाडुवुदागि तिळिसिदनु. आग नळनु बहळ कनिकरदिंद कर्कोटकनन्नु ज्वालॆयिंद हॊरक्कॆ तरलु आ कूडलॆ नळनन्नु कर्कोटकनु कच्चिदनु. आग नळनिगॆ पिकाररूप पुंटागलु "इदे नानु निनगॆ माडिद परमोपकार. इदरिंद निन्नन्नु यारू गुरुतिसलाररु. नीनु बाहुकनॆंबा हॆसरिनिंद ऋतुपर्णराजन सारथियागिद्दु आनंतर निन्न पत्नियन्नू राज्यवन्नू पडॆयुवॆ. नीनु आपॆक्षिसिदागा नन्नन्नु स्मरिसिकॊंडु ई वस्त्रगळन्नु धरिसिकॊंडरॆ निनगॆ निजरूप बरुवुदु" ॲंदु होळॆ एरडु वस्त्रगळन्नू कॊट्टु, अल्लॆ अंतर्धानहॊंदिदनु.] भा० वन० ६३। 2. बिल्वद मर. "कर्कोटकः स्यान्मालूरकाद्रवेयप्रभेदयोः" मेदि०।

कर्चूर **ಕರ್ಚೂರ** (पु०) 1. कर्पूर. कर्ज (व्यथने) "ऊरः" (उ० ४-९०)। पृषो०। (न०) 2. सुवर्ण, चिन्न. 3. हरिदळ. 4. चित्रवर्ण. "स इन्द्रनील-स्थलनीलमूर्ती रराज कर्चूरपिशङ्गवासाः" माघ० ३-११। (वि०) 5. चित्रवर्णवुळ्ळ.

कर्चूरक **ಕರ್ಚೂರಕ** (पु०) 1. अरळॆन. 2. कर्पूर. कर्चूर "कन्" (५-३-७५)।

कर्ण-भेदने (चुरा०उभ०सक०से०) कर्णयति, -ते। अच-कर्णत्, -त। 1. भेदिसु, ऒडॆ, कत्तरिसु. कर्णनम्। कर्णः। 2. रंध्रमाडु, तूतु कॊर, पज्जॆमाडु. आङ् पूर्वकवादरॆ आकर्णयति, -ते। श्रवणमाडु, केळु. आकर्णनम्।

कर्ण **ಕರ್ಣ** (पु०)1. कॆवि, श्रोत्र. कीर्यते शब्दोऽत्र—कॄ (विक्षेपे) "नः" (उ० ३-१०)। "कर्णेभ्यश्च्युत-मसितोत्पलं वधूनां वीचीभिस्तटमनु यन्निरासुरापः" माघ० ८-५४। 2. श्रवणेंद्रिय, शब्दवन्नु ग्रहिसुव ऒंदु इंद्रिय, कर्णशष्कुलियॊळगिन कुहर, आकाशरूपवाद ऐवर. "तद्गुणैः कर्णमागत्य चापलाय प्रचोदितः" रघु० १-९। "मुदा तदाकर्णनसज्जकर्णया" नैष० १-३५। 3. हडगिन लंगरु. चुक्काण चक्र. "हतकर्णॆव नौर्जले" रामा०। 4. कर्ण, कुंतियु मग, राधेयु, अंगराज. [यदुवंशद शूर राजन मगळू वसुदेवन तंगियू आद कुंतियु मगनु. कुंतियु मदुवॆगॆ मुंचॆ कन्यावस्थॆयल्लिद्दागलॆ इवनन्नु सूर्यनिंद पडॆदळु. [विवरक्कॆ

"कुन्ती" पदದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] ಇವನಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಕವಚವೂ ಕುಂಡಲಗಳೂ ಜನ್ಮಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದುವು. "एवमुक्ता च सा बाला तदा कौतूहलान्विता। कन्या सती देवमर्कमाजुहाव यशस्विनी। प्रकाशकर्ता भगवांस्तस्यां गर्भं दधौ तदा। अजीजनत्सुतं चास्यां सर्वशस्त्रभृतां वरम्। सकुण्डलं सकवचं देवगर्भं श्रियान्वितम्" भा० आदि० ६४-१३६, ७। ಅಪವಾದದ ಭಯದಿಂದ ಕುಂತಿಯು ಈ ಶಿಶುವನ್ನು ಅಶ್ವನದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಲಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಾರಥಿಯಾದ ಅಧಿರಥನೆಂಬುವನು ಅದನ್ನು ತಂದು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ರಾಧೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಸುಷೇಣನೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಸೂತಪುತ್ರ ರಾಧೇಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳಾದುವು. ಇವನು ಮಹಾದಾನಶೀಲನಾದುದರಿಂದ ದಾನಶೂರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಯಾರು ಕೇಳಿದರೂ ಇಲ್ಲವನ್ನುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವೇಷದಿಂದ ಬಂದು ಇವನ ಕವಚ-ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ಯಾಚಿಸಲಾಗಿ ಅವನ್ನು ತನ್ನ ದೇಹದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿ ಅವನಿಂದ ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಕರ್ಣನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಇವನನ್ನು ಅಂಗ ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವನು. ಕರ್ಣನು ತಾನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಪರಶುರಾಮನಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತು ನಿಪುಣನಾಗಿದ್ದರೂ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ "ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇವನ ಅಸ್ತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಫಲವಾಗಲಿ" ಎಂದು ಪರಶುರಾಮನು ಶಾಪಕೊಟ್ಟನು. ಇವನು ತಿಳಿಯದೆ ಒಂದುಸಲ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಹಸುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಾಗಿ ಅವನ ರಥವು ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂತುಹೋಗಲೆಂದು ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಶಾಪಹೊಂದಿದನು. ಇವನಿಗೆ ಸುದಾಮ, ಸುಷೇಣ, ಸತ್ಯಸೇನ, ಚಿತ್ರಸೇನ, ಸುಶರ್ಮ ಮತ್ತು ವೃಷಸೇನರೆಂಬ ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಕರ್ಣನು ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಪಾರಂಗತನಾಗಿ ಮಹಾವೀರನೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಇಂದ್ರನು ಕೊಟ್ಟ ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧದಿಂದ ಘಟೋತ್ಕಚನನ್ನು ಕೊಂದನು. ದುರ್ಯೋಧನನ ಘೋಷಯಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಸೇನನೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನಿಂದ ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿದನು. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ನಂತರ ದುರ್ಯೋಧನನು ಇವನನ್ನು ಸೇನಾಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು. ಪಾಂಡವರ ಅಜ್ಞಾತ ವಾಸವು ಪೂರೈಸುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಕೊಂದುಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಕರ್ಣನು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಬೋಧನೆ ಮಾಡುವನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ದುರ್ಯೋಧನನಲ್ಲಿಗೆ ರಾಯಭಾರಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಕರ್ಣನನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಕರೆದು ಅವನು ಕುಂತಿಯ ಮಗನೆಂದೂ ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಬೇಕೆಂದೂ ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿಬಿಡುವನು. ಭೀಷ್ಮನು ಕರ್ಣನನ್ನು ಅರ್ಧರಥನೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಅವನು ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ ತಾನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ್ದು ಭೀಷ್ಮನು ಶರತಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದಾಗ (ಕರ್ಣನು) ಏಕಾಂತವಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಲು ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರೂ ಉಪಾಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಶಾಪದಿಂದ ಕರ್ಣನ ರಥವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂತುಹೋಗಲು ರಥದ ಚಕ್ರವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಲು ಕರ್ಣನು ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿದು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅದೇ ಸಮಯವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕರ್ಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದನು]. ಭಾ० कर्ण० ೪೨।

कर्णक ಕರ್ಣಕ (ನ०) 1. ಪಾತ್ರೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಂಚು. 2. ಮರದ ರೆಂಬೆ ಮತ್ತು ಎಲೆ. कर्णयति विभिद्य जायते—कर्ण (भेदने) "घ्वुल्" (३-१-१३३)।

कर्णकण्डू ಕರ್ಣಕಂಡೂ (स्त्री०) ಕಿವಿಯ ನವೆ, ಕಿವಿಯ ತುರಿ. ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ನವೆಯುಂಟಾಗುವುದು. "कफेन कण्डूः प्रचितेन कर्णयोः भृशं भवेत् स्रोतसि कर्णसंज्ञिते" सुश्रुत० उत्तर० २०-११।

कर्णकषाय ಕರ್ಣಕಷಾಯ (पु०) ಕಿವಿಯ ಮಲ, ಕಿವಿಯ ಕೀವು. "आपीयतां कर्णकषायशोषाननुक्रमिष्ये त इमान् सुपेशान्" भाग० २-६-४५।

कर्णकिट्ट ಕರ್ಣಕಿಟ್ಟ (न०) ಕಿವಿಯ ಮಲ, ಗುಗ್ಗೆ.

कर्णकूप ಕರ್ಣಕೂಪ (पु०) ಬಾವಿಯಂತೆ ಆಳವಾಗಿರುವ ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರ, ಕಿವಿಯ ಒಳಭಾಗ. कर्णस्य कूप इव। "सुधारसोद्वेलनकेलिमक्षरस्रजासृजान्तर्मम कर्णकूपयोः" नैष० ९-११३।

कर्णगतरोग ಕರ್ಣಗತರೋಗ (पु०) ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ರೋಗ, ಕಿವಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬರುವ ವ್ಯಾಧಿ. ಈ ಕಿವಿಯ ವ್ಯಾಧಿಯು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು (28) ವಿಧ. (1) कर्णशूलम्, (2) प्रणादः, (3) बाधिर्यम्, (4) क्ष्वेडः, (5) कर्णस्रावः, (6) कर्णकण्डूः, (7) कर्णगूथः, (8) कृमिकर्णकः, (9) कर्णप्रतिनाहः, (10) क्षतविद्रधिः, (11) दोषविद्रधिः, (12) कर्णपाकः, (13) पूतिकर्णः, (14–17) चतुर्विधम्

(नाल्कु ವಿಧ) अर्शः (18–24) सप्तविधं कर्णार्बुदम्, (25–28) चतुर्विधः शोफः ಇವು ಕರ್ಣವ್ಯಾಧಿಗಳು. सुश्रुत० उत्तर० २०-३-५। [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]

कर्णगूथ(क) **ಕರ್ಣಗೂಥ(ಕ)** (पुंन०) 1. ಕಿವಿಯ ಮಲ, ಕಿವಿಯ ಗುಗ್ಗೆ. (पु०) 2. ಪಿತ್ತದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಶ್ಲೇಷ್ಮವು ಒಣಗುವಿಕೆ. ಇದೊಂದು ಕರ್ಣರೋಗ. "विशोषिते श्लेष्मणि पित्ततेजसा नृणां भवेत् स्रोतसि कर्णगूथकः" सुश्रुत० उत्तर० २०-११।

कर्णगोचर **ಕರ್ಣಗೋಚರ** (वि०) ಶ್ರಾವ್ಯವಾದ, ಕಿವಿಗೆ ಕೇಳಿಸುವ, ಕೇಳಬಹುದಾದ. कर्णस्य गोचरः।

कर्णगोलक **ಕರ್ಣಗೋಳಕ** (न०) ಗೋಳಕಾಕಾರವಾದ ಕರ್ಣಕುಹರ, ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಾರಿ.

कर्णग्राह **ಕರ್ಣಗ್ರಾಹ** (पु०) ನಾವಿಕ, ಕರ್ಣಧಾರ, ಅಂಬಿಗ. कर्णमरित्रं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)।

कर्णच्छिद्र **ಕರ್ಣಚ್ಛಿದ್ರ** (न०) ಕರ್ಣಕುಹರ, ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರ.

कर्णज **ಕರ್ಣಜ** (पु०) 1. ಕಿವಿಯ ಮಲ, ಗುಗ್ಗೆ. 2. ಕರ್ಣನ ಮಗ—(1) ಸುಷೇಣ, (2) ಸುದಾಮ, (3) ಸುಶರ್ಮ, (4) ಸತ್ಯಸೇನ, (5) ಚಿತ್ರಸೇನ ಮತ್ತು (6) ವೃಷಸೇನ.

कर्ण(र्ण)जप **ಕರ್ಣ(ರ್ಣ)ಜಪ** (वि०) ಚಾಡಿಕೋರ, ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವನು. कर्णे जपति—जप (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-२-१३)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१४)। "कर्णेजपैराहितराज्यलोभा स्त्रैणेन नीता विकृतिं लघिम्ना" भट्टि० ३-७।

कर्णजलूका **ಕರ್ಣಜಲೂಕಾ** (स्त्री०) ಜರಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಚೇಳು. कर्णे जलूकेव। **-जलौका -ಜಲೌಕಾ** ಎಂದೂ **-जलौकस् -ಜಲೌಕಸ್** ಎಂದೂ ಸಕಾರಾಂತ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು.

कर्णजाह **ಕರ್ಣಜಾಹ** (न०) ಕರ್ಣಮೂಲ, ಕಿವಿಯ ತಳಭಾಗ. कर्णस्य मूलम् "जाहच्" (५-२-२४)। "दधाना वलिभं मध्यं कर्णजाहविलोचना" भट्टि० ४-१६।

कर्णजित् **ಕರ್ಣಜಿತ್** (पु०) ಅರ್ಜುನ. कर्णं जितवान्—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)।

कर्णताल **ಕರ್ಣತಾಳ** (पु०) 1. ಕರ್ಣತಾಡನ, ಆನೆಯ ಕಿವಿಯ ಹೊಡೆತ. कर्णस्य तालः। "विस्तारितः कुंजर-कर्णतालैर्नेत्रक्रमेणोपरुरोध सूर्यम्" रघु० ७-३१। 2. ತಾಳದಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕರ್ಣ. "कर्णतालप्ररोहद्भातां-कराजिहीर्षा..." चं०भा० १-१।

कर्णदर्पण **ಕರ್ಣದರ್ಪಣ** (पु०) ಕಿವಿಯ ಓಲೆ. कर्णस्य दर्पण इव। "कर्णरोटोऽङ्गुलीटः स्यात्ताडङ्कः कर्णदर्पणः" त्रिकाण्ड०।

कर्णधार **ಕರ್ಣಧಾರ** (पु०) 1. ನಾವಿಕ, ಅಂಬಿಗ, ಹಡಗು ನಡೆಸುವವನು. कर्णमरित्रं धरति—धृञ् (धारणे) "अण्" (३-२-१)। "यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ्नेता ततः प्रजा। अकर्णधारा जलधौ विप्लवेतेह नौरिव" हितो० ३-२। (वि०) 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡುವವನು, ದುಃಖವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವನು. "अकर्णधारा पृथिवी शून्येव प्रतिभाति मे। गते दशरथे स्वर्गं रामे चारण्य-माश्रिते" रामा०।

कर्णधारक **ಕರ್ಣಧಾರಕ** (पु०) "कर्णधार" ಪದದ ಅರ್ಥ.

कर्णनाद **ಕರ್ಣನಾದ** (पु०) ಕಿವಿಯನ್ನು ಬೆರಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ "ಜೊಯ್" ಎಂಬ ಶಬ್ದ. कर्णे नादः।

कर्णपत्रक **ಕರ್ಣಪತ್ರಕ** (पु०) ಹೊರಕಿವಿಯ ಮೆದುವಾದ ತಳಭಾಗ, ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ, ಕರ್ಣಪಾಲಿ. "कनीनिके चाक्षिकूटे शष्कुली कर्णपत्रको। कर्णौ शङ्खौ भ्रुवौ दन्तवेष्टावोष्ठौ ककुन्दरे" याज्ञ० ३-९६।

कर्णपथ **ಕರ್ಣಪಥ** (पु०) ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಾರಿ, ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ರಂಧ್ರ.

कर्णपरम्परा **ಕರ್ಣಪರಂಪರಾ** (स्त्री०) ಶ್ರವಣಪರಂಪರೆ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವು ಒಂದು ಕಿವಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಿವಿಗೆ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಒಬ್ಬನು ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕುವುದು ಅವನಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಕಿವಿಗೆ ಹೋಗುವುದು ಈ ರೀತಿಯ ಪರಂಪರೆ. कर्णस्य परम्परा। "तेनैव च क्रमेणैष गतः कर्णपरम्पराम्। प्रवादो बहुलीभावं सर्वत्रापि पुरे ययौ" कथास०।

कर्णपर्वन् **ಕರ್ಣಪರ್ವನ್** (न०) ಮಹಾಭಾರತದ ಎಂಟನೆಯ ಪರ್ವ, ಕರ್ಣನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಭಾಗ.

कर्णपाक **ಕರ್ಣಪಾಕ** (पु०) ಕಿವಿಯ ಹೊರಭಾಗದ ಉರಿಯೂತ, ಕಿವಿಯ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು, ಕಿವಿಯ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. "भवेत् प्रपाकः खलु पित्तकोपतः विकोथविक्लेदकरश्च कर्णयोः" सुश्रुत० उत्तर० २०-१५।

कर्णपालि **कर्णपाली** (स्त्री०) ಹೊರಕಿವಿಯ ಮೆದುವಾದ ತಳಭಾಗ. ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ. कर्णस्य पालिः। **–पाली** **–पालीः**. ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ. कर्णं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कर्णपिशाची **कर्णपिशाचीः** (स्त्री०) ಒಂದು ದೇವತೆ. ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಈ ದೇವತೆಯು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಯಾವ ವಿಷಯವನ್ನಾದರೂ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು.

कर्णपुर **कर्णपुर** (न०) ಕರ್ಣನ ರಾಜಧಾನಿ, ಚಂಪಾನಗರ. ಈಗ ಈ ನಗರಕ್ಕೆ "ಭಾಗಲ್ಪುರ"ವೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ["चम्पा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]

कर्णपुरी **कर्णपुरीः** (स्त्री०) ಕರ್ಣನ ರಾಜಧಾನಿ, ಚಂಪಾನಗರ.

कर्णपुष्प **कर्णपुष्प** (पु०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

कर्णपूर **कर्णपूर** (पु०) 1. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ. 2. ಕಿವಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಧರಿಸಲ್ಪಡುವ ಪುಷ್ಪ. 3. ನೀಲೋತ್ಪಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. 4. ಶಿರೀಷಪುಷ್ಪ, ಬಾಗೆ ಹೂವು. 5. ಅಶೋಕಕುಸುಮ ಮುಂತಾದುವು. कर्णं पूरयति—पूरी (आप्यायने) "अण्" (३-२-१)। "यस्याश्चोरश्चिकुरनिकरः कर्णपूरो मयूरः भासो हासः कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः" प्र०रा० १-२२। "त्वां पातु मञ्जरितपल्लवकर्णपूरलोभभ्रमद्भ्रमरविभ्रम-भृत्कटाक्षः" अमरु० ११।

कर्णपूरक **कर्णपूरक** (पु०) 1. ಕದಂಬವೃಕ್ಷ. ಈಚಲು ಮರ. कर्णं पूरयति—पूरी (आप्यायने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕರ್ಣಾಭರಣ. 3. ಶಿರೀಷಪುಷ್ಪ. ಬಾಗೆ ಹೂವು. 4. ನೀಲೋತ್ಪಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. 5. ಅಶೋಕ ಕುಸುಮ. ಹೆಂಗಸರು ಈ ವೃಕ್ಷಗಳ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಕರ್ಣಾಭರಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

कर्णपूरण **कर्णपूरण** (न०) ತೈಲ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬುವುದು. ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರವನ್ನು ತೈಲದಿಂದ ತುಂಬುವುದು. कर्णयोः पूरणम्। ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರವು ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ಪ್ರಾಣಗಳೂ ಸ್ನೇಹಪ್ರಚುರವಾದುವು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಪಾನ. ಅನುವಾಸನ (ಪಿಚಕಾರಿ ಪ್ರಯೋಗ). ಮಟ್ಟಿಷ್ಕ, ಶಿರೋಬಸ್ತಿ, ಉತ್ತರಬಸ್ತಿ, ನಸ್ಯ, ಕರ್ಣಪೂರಣ, ಅಭ್ಯಂಗ ಮತ್ತು ಭೋಜನ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. "स्नेहसारोऽयं पुरुषः। प्राणाश्च स्नेहभयिष्ठाः स्नेह-साध्याश्च भवन्ति। स्नेहो हि पानानुवासनमस्तिष्कशिरो-बस्त्युत्तरबस्तिनस्यकर्णपूरणगात्राभ्यङ्गभोजनेषूपयोज्यः" सुश्रुत० चिकित्सा० ३१-३।

कर्णप्रणाद **कर्णप्रणाद** (पु०) ಕಿವಿಯ ರೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ. ವಾಯುವು ನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ನಾನಾವಿಧ ಶಬ್ದಗಳು. ಈ ರೀತಿ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನ ತಿರ್ಯಕ್ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧ ಶಬ್ದಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತವೆ. "यदा तु नाडीषु विमार्गमागतः स एव शब्दाभिवहासु तिष्ठति। शृणोति शब्दान् विविधान् तदा नरः प्रणादमेनं कथयन्ति चामयम्" सुश्रुत० उत्तर० २०-७।

कर्णप्रतिनाह **कर्णप्रतिनाह** (पु०) ಕಿವಿಯ ರೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ. ಕರ್ಣಮಲವು ಕಫವಾಯುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕರಗಿ ಹೋಗಿ ಅದು ಮೂಗು ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಮೂಲಕ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು "कर्णप्रतिनाह" ಎಂಬ ಒಂದು ರೋಗ. ಇದು ತಲೆಗೆ ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವುದು. "स कर्णविट्को द्रवतां यदा गतो विला-यितो घ्राणमुखं प्रपद्यते। तदा स कर्णप्रतिनाहसंज्ञितो भवेद्विकारः शिरसोऽभितापनः" सुश्रुत० उत्तर० २०-१२।

कर्णभूषण **कर्णभूषण** (न०) 1. ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ. ಕರ್ಣಾಭರಣ. कर्णं भूषयति—भूष (अलङ्कारे) "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಕಿವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कर्णभूषा **कर्णभूषा** (स्त्री०) 1. ಕರ್ಣಾಭರಣ. ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ. कर्णस्य भूषा। 2. ಕಿವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ.

कर्णमल **कर्णमल** (न०) ಕಿವಿಯ ಮಲ, ಗುಗ್ಗೆ. कर्णस्य मलं गूथम्। "कर्णगूथं कर्णमलम्" हारा०।

कर्णमुकुर **कर्णमुकुर** (पु०) ತಾಟಂಕ. ಓಲೆ. कर्णस्य मुकुर इव।

कर्णमूल **कर्णमूल** (न०) ಕಿವಿಯ ತಳಭಾಗ. ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ.

कर्णमोटि(टी) **कर्णमोटि(टी)** (स्त्री०) ಚಾಮುಂಡಾಂಬಿಕೆ. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. कर्णं मोटयति—मुट (संचूर्णने) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

ಕರ್ಣಯೋನಿ **ಕರ್ಣಯೋನಿ** (ವಿಂ) ಕಿವಿಯೇ ಮೂಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಕಿವಿಯೇ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಶಬ್ದ, ಬಾಣ ಮೊದಲಾದುದು. कर्णः योनिः स्थानमस्य। ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯೊಡನೆ ಬಾಣವನ್ನು ಕಿವಿಯವರೆಗೂ ಎಳೆಯುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

ಕರ್ಣರಂಧ್ರ **ಕರ್ಣರಂಧ್ರ** (ನಂ) ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ವಿವರ, ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಾರಿ, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯದ ದ್ವಾರ.

ಕರ್ಣರೋಗ **ಕರ್ಣರೋಗ** (ಪುಂ) ಕಿವಿಯ ರೋಗ, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ. ["कर्णगतरोग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಕರ್ಣರೋಗವಿಜ್ಞಾನ **ಕರ್ಣರೋಗವಿಜ್ಞಾನ**(ನಂ) 1. ಕಿವಿಯ ರೋಗಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿಕೆ. 2. ಕಿವಿಯ ರೋಗಗಳ ನಿರೂಪಣೆ.

ಕರ್ಣಲತಾ **ಕರ್ಣಲತಾ** (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಹೊರಕಿವಿಯ ಮೆದುವಾದ ತಳಭಾಗ, ಕಿವಿಯ ಪಾಲಿ. कर्णयोर्लतेव। "तच्चापयोः कर्णलते भ्रुवोर्ज्ये वंशत्वगंशौ चिपिटे किमस्याः" ನೈಷಂ ೨-೬೫। **-मय -ಮಯ.** ಕಿವಿಯ ಹಾಲಿ ರೂಪವಾದ. "मन्येऽमुना कर्णलतामयेन पाशद्वयेन च्छिदुरेतरेण" **ನೈಷಂ** ೨-೬೪।

ಕರ್ಣವತ್ **ಕರ್ಣವತ್** (ವಿಂ) 1. ಕಿವಿಯುಳ್ಳವನು, ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. **कर्णोऽस्यास्ति** "**मतुप्**" (೫-೨-೯೪)। 2. ಉದ್ದವಾದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಜೋಲು ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. विवृद्धौ कर्णौ यस्य (ಗಂ ೫-೨-೧೧೭)।

ಕರ್ಣವರ್ಜಿತ-ಹೀನ **ಕರ್ಣವರ್ಜಿತ-ಹೀನ** (ಪುಂ) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. कर्णेन श्रोत्रेण श्रोत्रेन्द्रियेण **वा वर्जितः हीनो** वा। ಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಕಿವಿಯಿಲ್ಲ. ಕಿವುಡನಿಗೆ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. (ವಿಂ) 2. ಕಿವಿಯಿಲ್ಲದವನು, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದವನು, ಕಿವುಡ.

ಕರ್ಣವಿಟ್(ಷ್) **ಕರ್ಣವಿಟ್(ಷ್)** (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕರ್ಣಮಲ, ಕಿವಿಯ ಗುಗ್ಗೆ. कर्णस्य विट्। "वसाशुक्रमसृङ्मज्जा मूत्रविट्घ्राणकर्णविट्। श्लेष्माश्रु दूषिका स्वेदो द्वादशैते नृणां मलाः" ಮನು೦ ೫-೧೩೫। **-विट्कम् -ವಿಟ್ಕಮ್.** "शोधयेत् कर्णविट्कं तु भिषक् सम्यक् शलाकया" ಸುಶ್ರುತ೦ ಉತ್ತರ೦ ೨೧-೫೫।

ಕರ್ಣವೇಧ **ಕರ್ಣವೇಧ** (ಪುಂ) ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ, ಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ಕಿವಿ ಚುಚ್ಚುವುದು. कर्णयोर्वेधः। "ಸ್ಫುಟ್" **-वेधनम् -ವೇಧನಮ್.** ಕಿವಿ ಚುಚ್ಚುವುದಕ್ಕೆ ಮುಹೂರ್ತ: ಚೈತ್ರ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಯ ಮಾಸಗಳು, ಅವಮದಿನ (ಮೂರು ತಿಥಿಗಳಿರುವ ದಿನ) ವಿಷ್ಣುವು ಮಲಗಿರುವ ಮಾಸಗಳು, ಜನ್ಮಮಾಸ, ರಿಕ್ತ (ಚತುರ್ಥಿ, ನವಮಿ ಮತ್ತು ಚತುರ್ದಶಿ) ತಿಥಿಗಳು, ಸಮವರ್ಷ, ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ ಇವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 6, 7, 8ನೆಯ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ, ಜನ್ಮದಿನದಿಂದ 12, 16ನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಷಮ (1, 3, 5 ಇತ್ಯಾದಿ) ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮ, ಬುಧ, ಗುರು, ಶುಕ್ರವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪುನರ್ವಸು, ಶ್ರವಣ, ಧನಿಷ್ಠೆ, ಮೃದು ಮತ್ತು ಕ್ಷಿಪ್ರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಮಶುದ್ಧಿಯಿರುವ ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ತ್ರಿಕೋಣಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಗ್ರಹಗಳೂ 3, 6, 11ರಲ್ಲಿ ಪಾಪ ಗ್ರಹಗಳೂ ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಗುರುವೂ ಇರುವಾಗ ಗುರು ಶುಕ್ರರ ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚಬೇಕು. "हित्वैतां-श्चैत्रपौषावमहरिशयनं जन्ममासं च रिक्तां युग्माब्दं जन्मतारामृतुमुनिवसुभिः सम्मिते मास्यथो वा। जन्माहा-त्सूर्यभपैः परिमितदिवसे ज्ञेज्यशुक्रेन्दुवारेऽथोजाब्दे विष्णु-युग्मादिति मृदुलघुभैः कर्णवेधः प्रशस्तः। संशुद्धे मृतिभवने त्रिकोणकेन्द्रत्र्यायस्थैः शुभखचरैः कवीज्यलग्ने। पापाख्यैररि सहजायगेहसुस्थैर्लग्नस्थे त्रिदशगुरौ शुभावहः स्यात्" ಮು೦ ಚಿ೦।

ಕರ್ಣವೇಧನೀ **ಕರ್ಣವೇಧನೀ** (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕಿವಿಚುಚ್ಚುವ ಸೂಜಿ. कर्णौ विध्यतेऽनया—व्यध (ತಾಡನೆ) ಕರ೦ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೭)। "ಙೀಪ್" (೪-೧-೧೫)। "सौवर्णी राज-पुत्रस्य राजती विप्रवैश्ययोः। शूद्रस्य चायसी सूची मध्यमाष्टाङ्गुलात्मिका"।

ಕರ್ಣವೇಷ್ಟ **ಕರ್ಣವೇಷ್ಟ** (ಪುಂ) 1. ಕರ್ಣಕುಂಡಲ, ಹತ್ತ, ಕಡಕು. कर्णौ वेष्टयेते अनेन "घः" (೩-೩-೧೧೮)। 2. ಕ್ರೋಧವಶನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "गणः क्रोधवशो नाम यस्ते राजन् प्रकीर्तितः। ततः संजज्ञिरे वीराः क्षिताविह नराधिपाः। मर्दकः कर्णवेष्टश्च सिद्धार्थः कीटकस्तथा" ಭಾ೦ ಆದಿ೦ ೬೭। ಕರ್ತ೦ "ಣ್ವುಲ್" (೩-೧-೧೩೩)। **-वेष्टकः -ವೇಷ್ಟಕಃ.** ಕರ೦ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೭)। **-वेष्टनम् -ವೇಷ್ಟನಮ್.** 1. ಕರ್ಣಕುಂಡಲ, ಹತ್ತ, ಕಡಕು. 2. ಕಿವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ. ಭಾವೇ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

ಕರ್ಣವ್ಯಧ **ಕರ್ಣವ್ಯಧ** (ಪುಂ) ಕಿವಿಚುಚ್ಚುವಿಕೆ.

ಕರ್ಣವ್ಯಧವಿಧಿ **ಕರ್ಣವ್ಯಧವಿಧಿ** (ಪುಂ) ಕಿವಿಚುಚ್ಚುವ ಕ್ರಮ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कर्णवेध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಕರ್ಣಶಷ್ಕುಲೀ **ಕರ್ಣಶಷ್ಕುಲೀ** (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಾರಿ. ಕರ್ಣಗೋಳಕ, ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ

रंध्र. कर्णयोः शष्कुलीव। "अवलम्बितकर्णशष्कुली-कलसीकं रचयन्नवोचत" नैष० २-८।

कर्णशूल ಕರ್ಣಶೂಲ (पुंन०) ಒಂದು ವಿಧ ಕಿವಿಯ ರೋಗ. कर्णस्य शूलम्। ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ವಾತವು ತನ್ನ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಸಂಚರಿಸಿದರೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಪಿತ್ತಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಬಹಳ ವೇದನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಇದೇ **"ಕರ್ಣಶೂಲ"** ವೆನಿಸುವುದು. "समीरणः श्रोत्रगतोऽन्यथाचरः समन्ततः शूलमतीव कर्णयोः। करोति दोषैश्च यथास्वमावृतः स कर्णशूलः कथितो दुराचरः" सुश्रुत० उत्तर० २०-६।

कर्णशोभन ಕರ್ಣಶೋಭನ (वि०) ಕಿವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವ ಒಡವೆ, ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಪತ್ತಕಡಕು ತಾಟಂಕ (ಓಲೆ) ಮೊದಲಾದುವು. कर्णं शोभयति—शुभ (दीप्तौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

कर्णश्रव ಕರ್ಣಶ್ರವ (वि०) ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ, (ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ) ವಾಯು ಮೊದಲಾದುದು. श्रूयते इति श्रवः शब्दः—कर्णेन श्रवः श्रवणयोग्यः शब्दो यत्र। "कर्णश्रवेऽनिले रात्रौ दिवा पांसुसमूहने। एतौ वर्षास्वनघ्यायावध्यायज्ञाः प्रचक्षते" मनु० ४-१०२। [ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗೆ ಕೇಳಿಸುವಷ್ಟು ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಹಗಲಲ್ಲಿ ಧೂಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆಬ್ಬಿಸುವಷ್ಟು ವೇಗವಾದ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸಿದರೆ ಅಂದು ಅನಧ್ಯಯನವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.]

कर्णसंस्राव ಕರ್ಣಸಂಸ್ರಾವ (पुं०) ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೀವು ಸುರಿಯುವಿಕೆ. ತಲೆಗೆ ಏಟು ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಗೆಡ್ಡೆಯು ಮಾಗಿ ಒಡೆಯುವುದರಿಂದ ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೀವು ಸುರಿಯುವುದು. ಇದು **"ಕರ್ಣಸಂಸ್ರಾವ"** ವೆಂಬ ಒಂದು ಕಿವಿಯ ರೋಗ. "शिरोऽभिघातादथवा निमज्जतो जले प्रपाकादथवाऽपि विद्रधेः। स्रवेत्तु पूयं श्रवणोऽनिलावृतः स कर्णसंस्राव इति प्रकीर्तितः" सुश्रुत० उत्तर० २०-१०।

कर्णसुभग ಕರ್ಣಸುಭಗ (वि०) ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾದ, ಕೇಳಲು ಸಂತೋಷಕರವಾದ.

कर्णस्रोतोभव ಕರ್ಣಸ್ರೋತೋಭವ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಕರ್ಣಮಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಧುಕೈಟಭರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರು. [ಕಲ್ಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ವಟಪತ್ರಶಾಯಿಯಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದಾಗ ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನು ಆವಿರ್ಭವಿಸುವನು. ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಬಳಿಕ ಮಧು ಮತ್ತು ಕೈಟಭರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರಿಬ್ಬರು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕಂಡು ವಿಸ್ಮಿತರಾಗಿ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಪೀಡಿಸ ತೊಡಗಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಭಯದಿಂದ ನಾಭಿಕಮಲದ ನಾಳವನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸಲಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ಯೋಗನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚೆತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕಂಡು "ನಿಮಗೆ ಬೇಕಾದ ವರವನ್ನು ಕೇಳಿಪಡೆಯಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಲು ರಾಕ್ಷಸರು ನಕ್ಕು "ನಾವೇ ನಿನಗೆ ಬೇಕಾದ ವರಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವು. ಕೇಳಬಹುದು" ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಲೋಕಕಂಟಕರಾದ ಅವರ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು "ನೀವೇ ನನ್ನಿಂದ ಹತರಾಗಬೇಕು" ಎಂದು ವರವನ್ನು ಕೇಳಲು ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ಸಮ್ಮತಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಚಕ್ರದಿಂದ ಅವರ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು.] भा० वन० २०६।

कर्णस्रोतस् ಕರ್ಣಸ್ರೋತಸ್ (न०) ಕರ್ಣಮಲ, ಕಿವಿಯ ಗುಗ್ಗ. कर्णस्य स्रोत इव।

कर्णहीन ಕರ್ಣಹೀನ (वि०) ಕಿವಿಯಿಲ್ಲದ, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದ, ಶಬ್ದ ಕೇಳುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. ಕಿವುಡ. कर्णेन हीनः।

कर्णाकर्णि ಕರ್ಣಾಕರ್ಣಿ (अव्य०) ಕರ್ಣಪರಂಪರೆಯಿಂದ (ಕಿವಿಯಿಂದ ಕಿವಿಗೆ) ಕೇಳಿ ಹರಡಿದ ಮಾತು. कर्णे कर्णे गृहीत्वा प्रवृत्तं कथनम्। कर्मव्य० "इच्" (५-४-१२७)। "कर्णाकर्णि हि कपयः कथयन्ति च तत्कथाम्" रामा०।

कर्णाट ಕರ್ಣಾಟ (पु०ब०व०) ಕರ್ಣಾಟಕ ದೇಶ, ಕನ್ನಡನಾಡು. ಕನ್ನಡಿಗರ ದೇಶ. कर्णेषु अटति—प्रथितयशसां एतद्देशस्थभूपालानां गुणकीर्तनेन सर्वेषां कर्णेषु भ्रमति—कर्ण + अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। ಈ ದೇಶದ ರಾಜರ ಗುಣಕೀರ್ತನದಿಂದ ಈ ದೇಶದ ಹೆಸರು ಎಲ್ಲರ ಕಿವಿಯಲ್ಲೂ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ಕರ್ಣಾಟ" ವೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಮೊಗಲರ ಆಡಳಿತದನಂತರ ಇಂಗ್ಲೀಷರ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಾಟಕದೇಶದ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳು ಮದ್ರಾಸು ಆಧಿಪತ್ಯದ ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಅನಂತಪುರ, ಸೇಲಂ, ಕೊಯಮತ್ತೂರು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲೂ ಮುಂಬಯಿ ರಾಜ್ಯದ ಧಾರವಾಡ, ಬಿಜಾಪುರ, ಬೆಳಗಾವಿ, ಉತ್ತರಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲೂ ಸೋಲಾಪುರ ಹೈದರಾಬಾದು ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಹಂಚಿಹೋಗಿದ್ದು ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಧುರೀಣರ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಹೋರಾಟದ ಫಲವಾಗಿ ಈಗ ಏಕೀಕೃತವಾಗಿ ಈ ದೇಶವು **"ಅಖಂಡ ಕರ್ಣಾಟಕ"**

अथवा **"विशाल मैसूरु"** एंब अभिधानदिंद परिशोभिसुत्तिदे. 2. कर्णाटक देशद जनरु. (पु०) 3. कर्णाटकदेशद दोरे. "रामनाथं समारभ्य श्रीरङ्गान्तं किलेश्वरि। कर्णाटदेश इत्युक्तो राज्यसाम्राज्यदायकः"। "कर्णाटाः कांस्यकुट्टाश्च पद्मजालाः सतीनराः। दाक्षिणात्याः पुलिन्दाश्च शेबेरास्तङ्कणाः खषाः" भा० सभा० ७८-९८। "तेषां मूर्ध्नि ददाति वामचरणं कर्णाटराजप्रिया" उद्भ०।

कर्णाटक **कर्णाटक** (पु०ब०व०) "कर्णाट" पदद अर्थ. "कोङ्कवेङ्ककुटकान् दक्षिणकर्णाटकान् देशान् यदृच्छयोपगतः....." भाग० ५-६-८।

कर्णाटकदेश **कर्णाटकदेश** (पु०) कन्नडनाडु.

कर्णाटकभाषा **कर्णाटकभाषा** (स्त्री०) कन्नडभाषे.

कर्णानुज **कर्णानुज** (पु०) कर्णन तम्म, युधिष्ठिर, धर्मराज. कर्णस्य अनुजः।

कर्णान्तिक **कर्णान्तिक** (न०) कविय समीप, कविय हत्तिरद जाग. "न नीतमन्येन नतिं कदाचित्कर्णान्तिकप्राप्तगुणं क्रियासु" माघ० ३-२०।

कर्णान्दु **कर्णान्दु** (स्त्री०) 1. कर्णपाली, हॊर कविय मेदुवाद तळभाग, कविय हाले. कर्णस्यान्दुरिव। 2. मेलिन कविगे हाकुव चंद्रमुरु एंब ऒंदु आभरण. "उत्क्षिप्तिका तु कर्णान्दुः" अभि० चि०।

कर्णाभरण **कर्णाभरण** (न०) कविय ऒडवे, ताटंक, ऒले. पत्रकडकु. कर्णस्याभरणम्। "एतत्पट्टांशुकयुगलं कर्णाभरणं च दत्तम्" रत्ना० ४।

कर्णामृत **कर्णामृत** (न०) कविगे अमृतदंतिरुव मातु, कविगे इंपाद मातु. कर्णस्यामृतमिव।

कर्णारि **कर्णारि** (पु०) 1. कर्णन वैरि, अर्जुन. कर्णस्यारिः। 2. नदीसर्जवृक्ष.

कर्णालङ्करण **कर्णालंकरण** (न०) कवियन्नु अलंकरिसुविके. कवियन्नु ऒडवगळिंद शृंगरिसुविके. कर्णस्यालङ्करणम्।

कर्णालङ्कृति **कर्णालंकृति** (स्त्री०) कवियन्नु ऒडवगळिंद अलंकरिसुविके. कर्णस्यालङ्कृतिः।

कर्णास्फाल **कर्णास्फाल** (पु०) अनेय कविय हॊडेत. कर्णस्यास्फालः।

कर्णि **कर्णि** (पु०) 1. तुदियल्लि कविय आकारवुळ्ळ बाण. कर्ण (भेदने) कर० "इन्" (उ० ४-११७)। 2. भेदन, ऒडेयुवुदु. भावे "इन्"।

कर्णिक **कर्णिक** (वि०) उद्दवाद कवियुळ्ळ, जोलु कवियुळ्ळ. विवृद्धौ कर्णौ यस्य — कर्ण "ठन्" (ग० ५-२-११७)।

कर्णिका **कर्णिका** (स्त्री०) 1. हॊंगसर कविय आभरण, ऒले. कर्ण "कन्" (४-३-६५)। "टाप्" (४-१-४)। "कर्णिका तालपत्रं स्यात्कुण्डलं कर्णवेष्टनम्" अम०। 2. ऒणहुल्लु. "पलालोऽस्त्री कर्णिका स्त्री पूलोऽस्त्री तृणपञ्चिका" वैज०। 3. अनेय सॊंडलिन तुदिय भाग. 4. ताविरेय बीजकोश. 5. कैमद्धद बेरळु. "कर्णिका करिहस्ताग्रे करमध्याङ्गुलावपि" मेदि०। 6. अग्निमंथवृक्ष. 7. बलमुरिगिड. 8. हण्णिन काय, –तॊट्टु. 9. (एलिदरे बिगियुवंतह) हग्गद सरिगंटुळ्ळ कुणिके. "रज्जुः सा बन्धनी तन्त्री त्वल्पा पाशस्तु कर्णिका" वैज०।

कर्णिकाचल **कर्णिकाचल** (पु०) सुमेरुपर्वत. कर्णिकायां स्थितोऽचलः। "एषां मध्ये इलावृतं नाभ्यन्तरवर्षं यस्य नाभ्यामवस्थितः सर्वतः सौवर्णः कुलगिरिराजो मेरुःद्वीपायामसमुन्नाहः कर्णिकाभूतः कुवलयकमलस्य मूर्धनि द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनविततः मूले षोडशसहस्रं तावतान्तर्भूम्यां प्रविष्टः" भाग० ५-१६-७।

कर्णिकार **कर्णिकार** (पु०) 1. बेट्टगणिगिलि गिड. 2. कक्के गिड. कर्णि भेदनं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। कर्णिकामियर्ति — ऋ (गतौ "अण्" वा। "कर्णिकारः पुमानारग्वधद्रौ च द्रुमोत्पले" मेदि०। (न०) 3. गणिगिलि हूवु. "वर्णप्रकर्षे सति कर्णिकारं दुनोति निर्गन्धतया स्म चेतः" कुमा० ३-२८।

कर्णिकिका **कर्णिकिका** (स्त्री) करुहाकिद एळेय हसु, कडसु.

कर्णिन् **कर्णिन्** (पु०) 1. कुटिलवाद बाण, डॊंकागिरुव बाण. कर्णोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११७)। 2. सप्तकुलपर्वतगळल्लॊंदु. (वि०) 3. उद्दद कवियुळ्ळ, जोलु कवियुळ्ळ. विवृद्धौ कर्णौ यस्य "इनिः" (ग० ५-२-११७)। "करोति कर्णिनो यस्तु यस्तु खड्गादिकृन्नरः। प्रयातस्तौ विशसने नरके भृशदारुणे" विष्णुपु० १-६-१७।

कर्णिल ಕರ್ಣಿಲ (वि०) ಉದ್ದವ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಜೋಲು ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಕರ್ಣ "इलच्" (ಗ० ೪-೨-೧೨೨)।

कर्णी ಕರ್ಣೀ (स्त्री०) 1. "कर्णिन्" ಪದದ 1ನೆಯ ಅರ್ಥ. 2. ಮೂಲದೇವನ ತಾಯಿ.

कर्णीरथ ಕರ್ಣೀರಥ (पु०) ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಹೆಗಲಮೇಲೆ ಹೊರ ಬಹುದಾದ ಒಂದು ವಾಹನ, ಮೇನಾ. कर्णी स्कन्धवाह्यः, कर्णी चासौ रथश्च। दीर्घः (६-३-१३७)। "श्वश्रूजनानुष्ठितचारुवेषां कर्णीरथस्थां रघुवीरपत्नीम्" रघु० १४-१३।

कर्णीसुत ಕರ್ಣೀಸುತ (पु०) ಚೌರ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕ ನಾದ ಮೂಲದೇವ. "कर्णीसुतः करटकः स्तेयशास्त्रप्रवर्तकः। तस्य ख्यातौ सखायौ द्वौ विपुलाचलसंज्ञकौ"। "कर्णीसुतकथेव सन्निहितविपुलाचला" काद०। "कर्णीसुतप्रहिते च पथि मतिमकरवम्" दशकु०।

कर्णेचुरुचुरा ಕರ್ಣೇಚುರುಚುರಾ (स्त्री०) ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುವಿಕೆ. पात्रे समितादिः (२-१-४८)। एवं कर्णेटिरिटिरा।

कर्णेजप ಕರ್ಣೇಜಪ (पु०)1. ಚಾಡಿಕೋರ. ಚಾಡಿಮಾತು ಹೇಳುವವನು. कर्णे जपति – जप (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-२-१३)। सप्तम्या अलुक् (६-३-९)। "कर्णेजपैराहितराज्यलोभा" भट्टि० ३-७। 2. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುವವನು.

कर्णेन्दु ಕರ್ಣೇಂದು (पु०) ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಒಂದು ಕರ್ಣಾಭರಣ, "ಚಂದ್ರಮುರು" ಎಂಬ ಒಂದು ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ. कर्णे इन्दुरिव।

कर्णोपकर्णिका ಕರ್ಣೋಪಕರ್ಣಿಕಾ (स्त्री०)ಕಿವಿಯಿಂದ ಕಿವಿಗೆ ಪ್ರವಾದ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಒಬ್ಬನ ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿದ ವಿಷಯವು ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಕಿವಿಗೆ ಹೋಗುವಿಕೆ. कर्णादुपकर्णोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "प्रागेव कर्णोपकर्णिकया श्रुतापवादक्षुभितहृदयः" पञ्चतं०।

कर्णोर्ण ಕರ್ಣೋರ್ಣ (पु०) ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಉಣ್ಣೆ ಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಮೃಗ. कर्णे ऊर्णा यस्य। "कर्णोर्णेकपदश्वास्यैर्निर्जुष्टं वृकनाभिभिः" भाग० ४-६-२१।

कर्ण्य ಕರ್ಣ್ಯ (वि०) ಕಿವಿಯಲ್ಲಿರುವ. ಕಿವಿಯಲ್ಲುಂಟಾದ. कर्णे भवः "यत्" (४-३-५५)।

कर्त ಕರ್ತ (पु०) 1. ಬಾವಿ. कर्त (शैथिल्ये) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. कृती (छेदने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 3. ಸಡಿಲಿಸುವವನು. 4. ಕತ್ತರಿಸುವವನು. कृती "अच्" (३-१-१३४)।

कर्तन ಕರ್ತನ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ, ಭೇದಿಸುವಿಕೆ, ಒಡೆಯುವಿಕೆ. कृती (छेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "गुल्मगुच्छक्षुपलताप्रतानौषधिवीरुधाम्। पूर्वस्मृतादर्षदण्डः स्थानेषूक्तेषु कर्तने" याज्ञ० २-२२९। 2. ಸಡಿಲಿಸುವಿಕೆ. कर्त (शैथिल्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಕತ್ತರಿಸುವವನು. 4. ಸಡಿಲಿಸುವವನು. कृती कर्त वा कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 5. ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ, ಕತ್ತರಿ. कृती कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **कर्तनी ಕರ್ತನೀ.**

कर्तयत् ಕರ್ತಯತ್ (वि०) ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ತ್ತಿರುವ. कृती (छेदने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

कर्तरी ಕರ್ತರೀ (स्त्री०) 1. ಕತ್ತರಿ. कृती (छेदने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। कर्तं राति – रा (दाने) "कः" (३-२-४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕತ್ತಿ. 3. ಚಾಕು, ಜೂರಿ. 4. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ) ಕರ್ತರೀಯೋಗ; ವಿವಾಹಾದಿಲಗ್ನಕ್ಕೆ ದ್ವಾದಶ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಪಗ್ರಹಗಳು ಋಜು ಮತ್ತು ವಕ್ರ ಗತಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಕರ್ತರಿಯೆಂಬ ದೋಷವುಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಕರ್ತರೀಯೋಗದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಮೃತ್ಯು ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಶೋಕಗಳುಂಟಾಗುವುವು. "लग्नात्पापावृज्वनृजुव्ययार्थस्थौ यदा तदा। कर्तरी नाम सा ज्ञेया मृत्युदारिद्र्यशोकदा" मु० चि०। स्वार्थे "कन्" **कर्तरिका ಕರ್ತರಿಕಾ.**

कर्त्तव्य ಕರ್ತ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. कृ कृञ् (करणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "कर्त्तव्यं वो न पश्यामि स्याच्चेत्किं नोपपद्यते" कुमा० ६-६१। 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. "आदानस्य प्रदानस्य कर्तव्यस्य च कर्मणः। क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिबति तद्रसम्" हितो० ४-९५। 3. ಮಾಡಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "हीनसेवा न कर्तव्या कर्तव्यो महदाश्रयः" हितो० ३-११। 4. ಮಾಡಲ್ಪಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 5. ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. कृ कृञ् कर्म० अर्हे शक्तौ वा "तव्यः"।

कर्त्तव्यता ಕರ್ತ್ತವ್ಯತಾ (स्त्री०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡ ಬೇಕಾಗಿರುವಿಕೆ. कर्तव्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "संविशेत्तूर्यघोषेण प्रतिबुध्येत्तथैव च। शास्त्राणि

चिन्तयेद्बुद्धया सर्वकर्तव्यतास्तथा" याज्ञ० १-३३१। "त्वः" **कर्तव्यत्वम् ಕರ್ತವ್ಯತ್ವಮ್.**

कर्तित ಕರ್ತಿತ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. कृती (छेदने) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. कृती+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

कर्तितवत् ಕರ್ತಿತವತ್ (वि०) ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ. कृती (छेदने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

कर्तितुकाम ಕರ್ತಿತುಕಾಮ, -मनस् -ಮನಸ್ ಕತ್ತರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. ಕತ್ತರಿಸಲು ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. कर्तितुं कामो मनो वा यस्य।

कर्तितृ ಕರ್ತಿತೃ (वि०) ಕತ್ತರಿಸುವ. कृती (छेदने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **कर्तित्री ಕರ್ತಿತ್ರೀ.**

कर्तुकाम ಕರ್ತುಕಾಮ -मनस् -ಮನಸ್ (वि०) ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. ಮಾಡಲು ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. कर्तुं कामो मनो वा यस्य।

कर्तृ ಕರ್ತೃ (पु०) 1. ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣು. ಪರಮಾತ್ಮ. डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣು. (ಪರಶುರಾಮಾವತಾರದಲ್ಲಿ). कृती (छेदने) "तृच्"। (उ० २-९३)। "कृढेतोः कार्तवीर्यस्य च्छेत्ता कर्तेति शब्द्यते" इति निरुक्तिः। "करणं कारणं कर्त्ता विकर्त्ता गहनो गुहः"। "क्रोधहा क्रोधकृत् कर्त्ता" वि० स०। (वि०) 3. ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. ಈ ಕರ್ತೃಪು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ. ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳಿಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ಅಭಿಮಾನಶೂನ್ಯನಾಗಿ ಧೈರ್ಯ ಮತ್ತು ಉತ್ಸಾಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಫಲಸಿದ್ಧಿ ಅಸಿದ್ಧಿಗಳಿಂದ (ಕಾರ್ಯಕೈಗೂಡುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಕೈಗೂಡದಿರುವಿಕೆಯಿಂದ) ಉಬ್ಬು ತಗ್ಗುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇರುವವನು **"सात्त्विक"**. "मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः। सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्त्ता सात्त्विक उच्यते" गीता० १८-२६। (2) ಕೀರ್ತಿಕಾಮನಾಗಿ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ದುರಾಶಾಪರನಾಗಿ ಇತರರನ್ನು ಪೀಡಿಸುವವನಾಗಿ ಕರ್ಮಾರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಿದ್ಧಿ ಅಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಷ ಶೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು **"राजसिक"**. "रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः। हर्षशोकान्वितः कर्त्ता राजसः परिकीर्तितः" गीता १८-२७। (3) ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕರ್ಮಾನರ್ಹನೂ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅಹಂಕಾರಿಯೂ ಗಿಯೂ ವಂಚಕನಾಗಿಯೂ ಪರಪೀಡಾಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋಮಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಸದಾ ದುಃಖಿಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನಾಗಿಯೂ ಇತರರಿಗೆ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಅನರ್ಥವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಇರುವವನು **"तामसिक"**. "अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोऽलसः। विषादी दीर्घसूत्री च कर्त्ता तामस उच्यते" गीता १८-२८। 4. ತಯಾರಿಸುವವನು. 5. ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು. 6. ರಚಿಸುವವನು, ನಿರ್ಮಿಸುವವನು. डु कृञ् (करणे) तच्छीलादिषु "तृन्" (३-२-१३५)। 7. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕರ್ತೃ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನು. ಇತರ ಕಾರಕಗಳಿಗೆ ಅಧೀನನಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ಈ "कर्तृ" ಪದವಾಚ್ಯನು. "स्वतन्त्रः कर्ता"। क्रियायां स्वातन्त्र्येण विवक्षितोऽर्थः कर्ता स्यात्। नैयायिकरीत्या "क्रियानुकूलकृतिमान् कर्ता" ಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದನೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಕೃತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಈ "कर्तृ" ಪದದ ಅರ್ಥ. "चैत्रः तण्डुलं पचति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಾತ್ವರ್ಥವಾದ ತಂಡುಲಪಚನಾನುಕೂಲಕೃತಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ ಚೈತ್ರನು "कर्तृ" ಪದವಾಚ್ಯನು. "कर्ता द्यूतच्छलानां जतुमयशरणोद्दीपनः सोऽभिमानी कृष्णाकेशोत्तरीयव्यपनयनमरुत् पाण्डवा यस्य दासाः" वेणी० ५-२६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कर्त्री ಕರ್ತ್ರೀ.**

कर्तृग ಕರ್ತೃಗ (वि०) ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನನ್ನು ಸೇರುವ, ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸೇರುವ. कर्तारं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४७)।

कर्तृगामिन् ಕರ್ತೃಗಾಮಿನ್ (वि०) "कर्तृग" ಪದದ ಅರ್ಥ. कर्तारं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-गामिनी -ಗಾಮಿನೀ.**

कर्तृगुप्त ಕರ್ತೃಗುಪ್ತ (न०) ಕರ್ತೃಪದವು ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ (ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರದಿರುವ) ವಾಕ್ಯ. "व्यामोहं तव भिन्दन्तु छिन्दन्तु दुरितानि च। कर्तृगुप्तमिमं श्लोकं ये जानन्ति विचक्षणाः" ಎಂಬಲ್ಲಿ उः (शिवः) इः (ब्रह्मा) अः (विष्णुः) ಇವು ಮೂರೂ ಸೇರಿ श्वः ಎಂದಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ श्वाः ಎಂದು ಶಿವ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ವಾಚಕವಾಗಿ ಇವರು ಮೂವರೂ ಮೋಹಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಕೊಡುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "श्वाः" ಎಂಬ ಕರ್ತೃಪದವು ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವುದು.

कर्तृता **कर्तृता** (स्त्री०) यजमानतन, कार्य्य मादुवमन दॆसॆ. कर्तुः भावः "तल्" (५-१-११९)। "कर्तृता तदुपलम्भतोऽभवद्वृत्तिभाजि करणे यथात्विजि" माघ० १४-११। "त्वः" **कर्तृत्वम्** **कर्तृत्वम्**.

कर्त्रभिप्राय **कर्त्रभिप्राय** (पु०) 1. कर्त्तृविन आशय. कर्तुः अभिप्रायः। (वि०) 2. कार्य्यमादुवमनन्नु सॆरुव. कर्तारमभिप्रैति गच्छति — अभि + प्र + इण् (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले" सि० कौ० (१-३-७२)।

कर्द—कुत्सिते शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०) कर्दति। चकर्द। अकर्दीत्। कर्कशशब्दमादु, कागॆयन्तॆ ऒरटागि कूगु.

कर्द **कर्द** (पु०) कॆसरु, ऒद्दॆय मण्णु. तेवद मण्णु. कर्द (कुत्सिते शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)।

कर्दट **कर्दट** (पु०) 1. कॆसरु, तेवद मण्णु. 2. तावरॆय गॆड्डॆ. 3. नीरिनल्लि बॆळॆयुव हुल्लु जॊण्डु मुन्तादुवु.

कर्दन **कर्दन** (न०) हॊट्टॆयॊळगिन शब्द. कर्द (कुत्सिते शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कर्दम **कर्दम** (पु०) 1. कॆसरु, तेवद मण्णु, ऒद्द मण्णु. कर्द (कुत्सिते शब्दे) "अमः" (उ० ४-८४)। "सरितः कुर्वती गाधाः पथश्चाश्यानकर्दमान्" रघु० ४-२४। 2. पाप. कर्द कर० "अमः"। 3. ब्रह्मनु प्रजासृष्टिगागि सृष्टिसिद प्रजापतिगळल्लॊब्ब, देवहूतिय पति. "प्रजाः सृजेति भगवान् कर्दमो ब्रह्मणोदितः। सरस्वत्यां तपस्तेपे सहस्राणां समा दश" भाग० ३-२१-६। "वेदेषु कर्दमः शब्दः छायायां वर्तते स्फुटम्। बभूव कर्दमाद्बालः कर्दमस्तेन कीर्तितः" ब्रह्मवै०। 4. छायॆ, नॆरळु. (न०) 5. मांस. इदन्नु तिन्नुवुदरिंद हॊट्टॆयल्लि शब्द वागुवुदरिंद ई हॆसरु. (वि०) 6. कॆसरिनिंद कूडिद. कर्दमोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

कर्दमक **कर्दमक** (पु०) कॆसरिन गद्दॆयल्लि बॆळॆयुव बत्त. कर्दमे कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। "लोहितशालिकलमकर्दमकपाण्डुकसुगन्धकशकुनाहृतपुष्पाण्डकपुण्डरीकमहाशालिशीतभीरुकरोध्रपुष्पकदीर्घशूक..... .....प्रभृतयः शालयः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-४।

कर्दमाटक **कर्दमाटक** (पु०) कसव गुण्डि, तिप्पॆ गुण्डि. कर्दम इव आटो गतिरत्र "कप्" (५-४-१५४)।

कर्दमित **कर्दमित** (वि०) कॆसरागिरुव. तेवद मण्णिनिंद कूडिद. कर्दमोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कर्दमिनी **कर्दमिनी** (स्त्री०) कॆसरिन प्रदॆश, तेवद मण्णिनिंद कूडिद दॆश. कर्दमानां देशः "इनिः" (५-२-१३५)। "ङीप्" (४-१-५)।

कर्पट **कर्पट** (पुं०) 1. जूलुबट्टॆ, चिंदि बट्टॆ, हरुकलु बट्टॆ. कृ (विक्षेपे) "विच्" (३-२-७५)। कर् चासौ पटश्च। 2. मलिनवस्त्र. कॊळॆबट्टॆ. 3. करवस्त्र, मुखिद बॆवरु मुन्तादुवन्नु ऒरसि कॊळ्ळुव सण्ण चौक. करस्य पटः। पृषो०।

कर्पटिक **कर्पटिक** (वि०) हरुकलु बट्टॆयन्नु उट्टिरुव तिरुक मॊदलादवरु. कर्पटोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)।

कर्पटिन् **कर्पटिन्** (वि०) हरुकलु बट्टॆयन्नु उट्टिरुव तिरुक मॊदलादवरु. कर्पटोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कर्पण **कर्पण** (पु०) कब्बिणद ऒंदु आयुध, उद्दद हिडियु ईटि, भर्ज्ज. कृ (सामर्थ्ये) "ल्युट्" (३-३-११७)। "चापचक्रकणपकर्पणप्रासपट्टिशमुसलतोमरादिप्रहरणजालमुपयुञ्जानः" दशकु०।

कर्पर **कर्पर** (पु०) 1. कपाल, तलॆबुरुडॆ, तलॆयॆलुबिन चिप्पॆ. कृ (सामर्थ्ये) "अरः" बाहु० लत्वाभावश्च। 2. आमय चिप्पॆ. "न्यञ्चत्कर्परकर्मकम्पविगलद्ब्रह्माण्डखण्डस्थिति" मालती० ५-२२। 3. कपाल, घटद ऊर्द्धभाग. 4. ऒंदु आयुध. "कर्परः स्यात्कपाले च शस्त्रभेदकटाह्योः" मेदि०। 5. अत्तिमर, उदुंबर वृक्ष. 6. कैलवन्नु कुदियिसुव पात्रॆ. 7. बाणलॆ. 8. हुरियुव ऒडु. 9. अग्नि, बॆंकि. "कर्परोऽग्नौ कपालेऽपि" वैज०।

कर्परांश **कर्परांश** (पु०) कपालद ऒंदु भाग, मडकॆय ऒंदुचूरु, बक्करॆ.

कर्पराल **कर्पराल** (पु०) बॆट्टगोणॆमर. कर्पर-मलति — अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)।

कर्परी **कर्परी** (स्त्री०) मॆलुतुत्त.

कर्पास **कर्पास** (त्रि०) हत्तियु गिड. डु कृञ् (करणे) "पासः" (उ० ५-५५)। कर्पासम्। कर्पासी।

कर्पूर कर्पूर (पुंन०) कर्पूर, ಒಂದು ಸುಗಂಧ ವಸ್ತು. कृपू (सामर्थ्ये) "ऊरः" (उ० ४-९०)। "सखीमुखायोत्सृजतीमपाङ्गात्कर्पूरकस्तूरिकयोः प्रवाहम्" नैष० १०-१०२।

कर्परक कर्पूरक (पु०) कचोर. कर्पूर इव कायति।

कर्पूरतैल कर्पूरतैल (न०) ಕರ್ಪೂರದ ಎಣ್ಣೆ, ಹಿಮತೈಲ.

कर्परद्वीप कर्पूरद्वीप (पु०) जंबूद्वीपान्तर्गत वाद ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ದ್ವೀಪ. "कर्पूरद्वीपस्य राजचक्रवर्तिनो हिरण्यगर्भस्य राजहंसस्यानुचरोऽहम्" हितो०।

कर्पूरमञ्जरी कर्पूरमंजरी (स्त्री०) 1. कर्पूर सेनन मगलु. 2. कर्पूरकेळियेंब ಒಂದು ಹಂಸ पक्षिय मगलु. "अहं पुरा शूद्रकस्य राज्ञः क्रीडासरसि कर्पूरकेलिनाम्नो राजहंसस्य पुत्र्या कर्पूरमञ्जर्या सहानुरागवानभवम्" हितो० ३। 3. राजशेखरकृतवाद ಒಂದು ರೂಪಕ.

कर्ब-गतौ (भ्वा० पर० अक० से०)। कर्बति। चकर्ब। अकर्बीत्। ಹೋಗು, ಚಲಿಸು, ನಡೆ.

कर्बु कर्बुर (पु०) 1. चित्रवर्ण. कर्ब (गतौ) "तः" बाहु०। (वि०) 2. चित्रवर्णवुळ्ळ, नानाबण्ण गळुळ्ळ. "अनन्ता रश्मयस्तस्य दीपवद्यः स्थितो हृदि। सितासिताः कर्बुनीलाः कपिलाः पीतलोहिताः" याज्ञ० ३-१६६।

कर्बुदार कर्बुदार (पु०) 1. कोविदार वृक्ष, ಕೆಂಗಾಂಬಾಳದ ಗಿಡ. 2. नागसंपिगे गिड. कर्बुः सन् दारयति मलम्। "प्रियालकर्बुदारसूर्यवल्लीत्रपुसैर्वारुककर्कारुकूष्माण्डप्रभृतीनां तैलानि मधुराणि" सुश्रुत० सूत्र० ४५-१२०। 3. करियु हूविन गोरंटि.

कर्बुदारक कर्बुदारक (पु०) श्लेष्मातकवृक्ष, ಚಳ್ಳೆ ಮರ. कर्बुः सन् दारयति कफम् — दृ (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कर्बुर कर्बुर (पु०) 1. चित्रवर्ण. कर्ब (गतौ) "उरच्" (उ० १-४१)। 2. पाप. 3. राक्षस. 4. दत्तूरि गिड. (न०) 5. सुवर्ण, चिन्न. 6. जल, नीरु. "कर्बुरं काञ्चने जले। कर्बुरो राक्षसे पापे शबले" हेम०। (वि०) 7. चित्रवर्णद, नानाबण्णद. "तदिदं कणशो विकीर्यते पवनैर्भस्म कपोतकर्बुरम्" कुमा० ४-२७।

कर्बुरक कर्बुरक (वि०) चित्रवर्णद, नानाबण्णद.

कर्बुरित कर्बुरित (वि०) नानावर्णवागिरुव, चित्रवर्णवागिरुव. कर्बुरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कर्बुरी कर्बुरी (स्त्री०) 1. दुर्गादेवि, पार्वति. 2. नारंबेळे गिड.

कर्मकर कर्मकर (पु०) 1. यमधर्मरायन. (स्त्री०) 2. तोंडगिड. 3. कुरटगे गिड. "अथ कर्मकरो भृत्ये वेतनाजीविनि त्रिषु। कीनाशे पुंसि मूर्वायां बिम्बकायामपि स्त्रियाम्" मेदि०। (वि०) 4. कूलिगागि कलस माडुववनु, कूलि कलसदवनु. कर्म करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२२)। 5. कलस माडुव स्वभावदवनु, सेवक, आळु. ताच्छील्ये "टः" (३-२-२०)। "यस्तवेह सवने न भूपतिः कर्म कर्मकरवत् करिष्यति" माघ० १४-१६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। —करी — करी. दासि, सेवकि.

कर्मकर्तृ कर्मकर्तृ (पु०) सौकर्यातिशय तोरिसलु कर्तृभाव हॊंदिद कर्म. कर्मैव कर्ता। क्रियासौकर्यातिशय हेळलु धातूपात्तव्यापारक्क आश्रयनाद कर्तृविन व्यापारवन्नु हेळदेयो कर्मनिष्ठव्यापारवे फलानुकूलव्यापारवागि हेळल्पट्टल्लि कर्मकारकवू कर्तृसंज्ञे हॊंदुवुदु. "क्रियमाणं तु यत्कर्म स्वयमेव प्रसिध्यति। सुकरैः स्वगुणैः कर्तुः कर्मकर्तेति तद्विदुः"। "ओदनः पच्यते" एंबल्लि सौकर्यातिशय सूचिसलु कर्तृव्यापारविवक्षेयिल्लदे ओदनवु तानागियो बेयुवुदु एंदर्थवु. "भिद्यते काष्ठम्" एंबल्लि पुरुषन (कॊडलिय एटु मुंतादा) व्यापार विवक्षेयिल्लदे काष्ठवु तानागियो तुंडागुवुदु एंदर्थवु. इल्लि कर्मगळिगे कर्तृत्ववन्नु हेळिरुवुदरिंद **कर्मकर्तरि** प्रयोग.

कर्मकाण्ड कर्मकाण्ड (न०) यज्ञयागादिगळन्नु अवश्यवागि अनुष्ठिसबेकेंदु हेळुव वेदद ऒंदु भाग, कर्मगळन्नु प्रतिपादिसुव वेदभाग. कर्मणां कर्तव्यता प्रतिपादकं काण्डम्। "ततः कर्मकाण्डसहचरी मीमांसा मया दृष्टा" प्रबोध० ६।

कर्मकार कर्मकार (पु०)1. कम्मार, कब्बिणद कॆलस माडुववनु, ऒब्ब मिश्रजातियवनु. (वि०) 2.

ಕೂಲಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು, ಉದೇ ಕಸಬಿನವನು. कर्म करोति वेतनेन विना – डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "कर्मकारस्तु तत्क्रियः" अम०। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–कारकः –कारकः.**

कर्मकारक कर्मकारक (न०) "कर्मन्" पदद 8 neeyu arth.

कर्मकारिन् कर्मकारिन् (वि०) ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. कर्म करोति – डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "तान्विदित्वा सुचरितैर्गूढैस्तत्कर्मकारिभिः" मनु० ९-२६१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–कारिणी –कारिणे.**

कर्मकाल कर्मकाल (पु०)1. ಕೆಲಸದ ಸಮಯ, ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಕ್ಲುಪ್ತವಾದ ಕಾಲ. 2. ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾಲ.

कर्मकीलक कर्मकीलक (पु०) ರಜಕ, ಅಗಸರವನು. कर्मणा कीलक इव। "चन्द्रिलो नखकुट्टश्च रजकः कर्मकीलकः" त्रिकाण्ड०।

कर्मक्षम कर्मक्ष्म (वि०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದವನು, ಕೆಲಸ ಮಾಡಬಲ್ಲವನು. कर्मणि क्षमः। "आत्मकर्मक्षमं देहं क्षात्रो धर्म इवाश्रितः" रघु० १-१३।

कर्मक्षेत्र कर्मक्षेत्र (न०) 1. ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಜಾಗ. 2. ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ, ಭಾರತವರ್ಷ. कर्मणां क्रियानुष्ठानानां क्षेत्रम्। "भारतमेव वर्षं कर्मक्षेत्रमन्यान्यष्ट वर्षाणि स्वर्गिणां पुण्यशेषभोगस्थानानि भौमानि स्वर्गपदानि" भाग० ५-१७-११।

कर्मगुप्त कर्मगुप्त (न०) ಕರ್ಮಪದವು ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ (ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರದಿರುವ) ವಾಕ್ಯ. "एहि हे रमणि पश्य कौतुकं धूलिधूसरतनुं दिगम्बरम्। सापि तद्वदनपङ्कजं पपौ भ्रातरुक्तमपि किं न बुध्यते" ಎಂಬಲ್ಲಿ कौतुकं बालकं पश्य ಎಂದು ಅನ್ವಯ. कौतुक ಪದದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದವು ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವುದು.

कर्मग्रन्थि कर्मग्रंथि (पु०) ಸಂಸಾರ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪುಣ್ಯಪಾಪ ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪೂರ್ವವಾಸನೆ. कर्मणां ग्रन्थिः बन्धनमस्मात्।

कर्मचण्डाल कर्मचंडाल (पु०) 1. ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಚಂಡಾಲನಂತಿರುವವನು, ಚಂಡಾಲ ಜನ್ಮ ಪಡೆಯದಿದ್ದರೂ ಮಾಡುವ ಕ್ರೂರಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಚಂಡಾಲನಂತಾಗಿರುವವನು. कर्मणा चण्डाल इव। "अपूर्वकर्मचण्डालमयि मुग्धे विमुञ्च माम्" उ० रा० १-४६। "असूयकः पिशुनश्च कृतघ्नो दीर्घरोषकः। चत्वारः कर्मचण्डालाः जन्मतश्चापि पञ्चमः" ಎಂದು ಕರ್ಮಚಂಡಾಲರು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ. 2. ರಾಮ. "उत्तिष्ठ गम्यतां राहो त्यज्यतां चन्द्रसङ्गमः। कर्मचण्डाल योगोत्थं मम पापक्षयं कुरु"।

कर्मचारिन् कर्मचारिन् (वि०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವವನು, ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವವನು. कर्मणि चरति – चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–चारिणी –चारिणे.**

कर्मचेष्टा कर्मचेष्टा (स्त्री०) ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರ, ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. कर्मणे चेष्टा। ಒಂದು ಕಾರ್ಯವಾಗಬೇಕಾದರೆ ನಾಲ್ಕು ಹಂತಗಳುಂಟು. (1) ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ. (2) ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೃತಿ. (3) ಕೃತಿಯಿಂದ ಚೇಷ್ಟೆ. (4) ಚೇಷ್ಟೆಯಿಂದ ಕ್ರಿಯೆ. "कर्मचेष्टास्वहः कृष्णः शुक्लः स्वप्नाय शर्वरी" मनु० १-६६।

कर्मचोदना कर्मचोदना (स्त्री०)1. ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವ ವಿಧಿವಾಕ್ಯ. कर्मणि कर्माचरणे चोदना विधिः प्रवर्तक वचनम्। 2. ಕರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯ ಪರಿಜ್ಞಾತೃಗಳೆಂಬ ಮೂರರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕರ್ಮವಿಧಿ. ಕರ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮ ವಿಷಯಜ್ಞಾನ, ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮ (ಜ್ಞೇಯ), ಆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯ (ಪರಿಜ್ಞಾತಾ) ಈ ಮೂರೂ ಕರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ. "ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना" गीता १८-१८।

कर्मज कर्मज (पु०) 1. ಸ್ವರ್ಗ. 2. ನರಕ. ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 3. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. 4. ಕಲಿಯುಗ. 5. ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಯೋಗ ಮತ್ತು ವಿಭಾಗ. (वि०) 6. ಪುಣ್ಯಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಸುಖ ದುಃಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ) ಜನ್ಮಾಸ್ತರ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. कर्मणो जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯಗಳೆಂಬ ತ್ರಿಕರಣಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪುಣ್ಯಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಅಧಮರೂಪವಾದ ಮೂರು ಜನ್ಮಾಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. "शुभाशुभफलं कर्म मनोवाग्देह-

संभवम्। कर्मजा गतयो नृणामुत्तमाधममध्यमाः" मनु० १२-३। दैवत्वವು ಉತ್ತಮಗತಿ. ಮನುಷ್ಯತ್ವವು ಮಧ್ಯಮಗತಿ. ಸ್ಥಾವರತ್ವ ಮತ್ತು ತಿರ್ಯಕ್ತ್ವಗಳು ಅಧಮ ಗತಿ. ಈ ಮೂರು ವಿಧ ಜನ್ಮಾಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಹತ್ತು ವಿಧ ಮಾನಸ ವಾಚಿಕ ಮತ್ತು ಶಾರೀರ ಕರ್ಮಗಳೇ ಕಾರಣ. **ಹತ್ತುವಿಧ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳು:** (1) ಪರ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಚನೆ. (2) ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿ ನಿಷಿದ್ಧ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿಂತೆ. (3) ನಾಸ್ತಿಕತ್ವ ಬುದ್ಧಿ ಈ ಮೂರೂ **ಮಾನಸಕರ್ಮಗಳು.** "परद्रव्येष्वभिध्यानं मनसानिष्टचिन्तनम्। वितथाभिनिवेशश्च त्रिविधं कर्म मानसम्" मनु० १२-५। (4) ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತಾಡುವುದು. (5) ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದು. (6) ಚಾಡಿ ಹೇಳುವುದು. (7) ಅಸಂಗತವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. ಈ ನಾಲ್ಕೂ **ವಾಚಿಕಕರ್ಮಗಳು.** "पारुष्यमनृतं चैव पैशुन्यं चापि सर्वशः। असंबद्धप्रलापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुर्विधम्" मनु० १२-६। (8) ತನಗೆ ಕೊಡದಿರುವುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. (9) ವಿಹಿತವಲ್ಲದೆ ಹಿಂಸಿಸುವುದು. ಮತ್ತು (10) ಪರಸ್ತ್ರೀಗಮನ ಈ ಮೂರೂ **ಶಾರೀರಕರ್ಮಗಳು.** "अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः। परदारोपसेवा च शारीरं त्रिविधं स्मृतम्" मनु० १२-७। ಈ ಹತ್ತುವಿಧಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಜನ್ಮಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಅಪಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ದುಃಖಾದಿಗಳೂ ಏರ್ಪಡುತ್ತವೆ. 7. ಜನ್ಮಾಂತರದ ದುಷ್ಟಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿಗಳು. ಇವು ಕೇವಲ ಅನುಭವ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದಿಂದ ನಾಶವಾಗಬೇಕು. "कर्मजाः कथिताः केचित् दोषजाः सन्ति चापरे। कर्मदोषोद्भवाश्चान्ये व्याधयः त्रिविधाः स्मृताः" भावप्र०। तत्र कर्मजा व्याधयः यत् प्राक्तनं दुष्टकर्मभवं केवलभोगनाश्यं प्रायश्चित्तनाश्यं वा। 8. ನಿಷಿದ್ಧ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ (ದೋಷ). "यथा जातफलो वह्निर्दहत्यार्द्रानपि द्रुमान्। तथा दहति वेदज्ञः कर्मजं दोषमात्मनः" मनु० १२-१०१। 9. ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಯಜ್ಞಗಳು). "कर्मजान् विद्धितान् सर्वान् एवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे" गीता ४-३२।

कर्मजित् ಕರ್ಮಜಿತ್ (ಪು೦) 1. ಜರಾಸಂಧನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರ. "सुनक्षत्रः सुनक्षत्रात् बृहत्सेनोऽथ कर्मजित्" भाग० ९-२२-४७। (ವಿ೦) 2. ಕರ್ಮದ ಫಲವಾದ ಪಾಪಪುಣ್ಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು (ಜ್ಞಾನಿ). कर्माणि कर्मफलानि जितवान्।

कर्मठ ಕರ್ಮಠ (ವಿ೦) ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು, ಆರಂಭಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಶೂರನಾದವನು. कर्मणि घटते—"अठच्" (५-२-३५)।

कर्मण्य ಕರ್ಮಣ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಶಲ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣ. कर्मणि साधुः "यत्" (४-४-९८)। (ವಿ೦) 2. ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ (ಶೌರ್ಯ). सम्पादः सम्पत्तिः शोभा—साऽस्यास्ति, कर्मणा सम्पादि "यत्" (५-१-१००)। (ಸ್ತ್ರೀ೦) **-ण्या -ण्यः.** ವೇತನ, ಕೂಲಿ, ಬಾಡಿಗೆ. "कर्मण्या तु विधाभृत्याभृतयो भर्म वेतनम्" अम०।

कर्मण्यता ಕರ್ಮಣ್ಯತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣತನ, ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಣತನ. कर्मण्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९। "त्वः" **-त्वम् -ट्वम्.**

कर्मण्यभुज् ಕರ್ಮಣ್ಯಭುಜ್ (ವಿ೦) ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಕೂಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. कर्मण्यां वेतनं भुङ्क्ते —भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

कर्मत्याग ಕರ್ಮತ್ಯಾಗ (ಪು೦) 1. ಕರ್ಮ ಸಂನ್ಯಾಸ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವಿಕೆ. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. कर्मणां त्यागः। 2. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆ. ಈ ತ್ಯಾಗವು ತಾಮಸ, ರಾಜಸ ಮತ್ತು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಗಳಿಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು **ತಾಮಸತ್ಯಾಗವು.** "नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते। मोहात्तस्य परित्यागः तामसः परिकीर्तितः" गीता १८-७। (2) ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಂದು ತಿಳಿದೂ ತನ್ನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಶ್ರಮವುಂಟಾಗುವುದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು **ರಾಜಸತ್ಯಾಗವು.** ಈ ತ್ಯಾಗದಿಂದ ಯಾವ ಫಲವೂ ಲಭಿಸಲಾರದು. "दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत्। स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत्" गीता १८-८। (3) ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನವನ್ನು ತೊರೆದು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಆಚರಿಸಿದರೆ ಅಂತಹ ತ್ಯಾಗವು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕವೆನಿಸುವುದು.** "कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन। संगं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः" गीता १८-९।

कर्मदुष्ट ಕರ್ಮದುಷ್ಟ (ವಿ೦) ಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಿಂದ ಕೆಟ್ಟಿರುವ, ನಡತೆಯಿಂದ ಕೆಟ್ಟಿರುವ, ನೀತಿಬಾಹಿರ. कर्मणा दुष्टः।

कर्मदेव ಕರ್ಮದೇವ (ಪು೦) ಕರ್ಮದಿಂದ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ದೇವತೆ. कर्मणा देवः। ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಶ್ರೌತ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇವಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ಕರ್ಮದೇವತೆಗಳು. "स एकः कर्मदेवनां देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवनां देवानामानन्दाः। स एको देवानामानन्दः" तै०उ०।

कर्मदोष ಕರ್ಮದೋಷ (ಪು೦) 1. ಹಿಂಸಾತ್ಮಕರೂಪವಾದ ಪಾಪ, ಶರೀರ ಕರ್ಮದಿಂದುಂಟಾದ ದೋಷ. कर्मणा दोषः। "संन्यस्य सर्वकर्माणि कर्मदोषानपानुदन्। नियतो वेदमभ्यस्य पुत्रैश्वर्ये सुखं वसेत्" मनु० ६-९५। 2. ಕರ್ತವ್ಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ. कर्मणि दोषः। 3. ವಿಹಿತ ಕಾರ್ಯದ ಅನಾಚರಣೆ ನಿಷಿದ್ಧ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೋಷ. "अवेक्षेत गतीर्नृणां कर्मदोषसमुद्भवाः। निरये चैव पतनं यातनाश्च यमक्षये" मनु० ६-६१। 4. ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಅಜ್ಞಾನ ರೂಪವಾದ ದೋಷ. कर्महेतुः दोषः।

कर्मधारय ಕರ್ಮಧಾರಯ (ಪು೦) ಸಮಾನಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಎರಡು ಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಎರಡು ಪದಗಳ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. "तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः" (१-२-४२)। "नीलोत्पलम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ನೀಲ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಲ ಪದಗಳೆರಡೂ ನೈದಿಲೆಯೊಂದನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಬರುವ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವು ಕರ್ಮಧಾರಯವು. ನೀಲವೂ ನೈದಿಲೆಯೂ ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದು ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಇದನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಧಾರಯ.

कर्मन् ಕರ್ಮನ್ (ನ೦) 1. ಕಾರ್ಯ. ಕೆಲಸ. 2. ಉದ್ಯೋಗ, ಕಸಬು. क्रियते—डु कृञ् (करणे) कर्म० "मनिन्" (उ० ४-१४४)। "अप्यप्रसिद्धं यशसे हि पुंसामनन्यसाधारणमेव कर्म" कुमा० ३-१९। "तीक्ष्णा नारुन्तुदा बुद्धिः कर्म शान्तं प्रतापवत्। नोपतापि मनः सोष्म वागेका वाग्मिनः सतः" माघ० २-१०९। 3. ಮಾಡುವಿಕೆ, ಆಚರಿಸುವಿಕೆ. ड्डु कृञ् भावे "मनिन्" (उ० ४-१४४)। 4. ಕರ್ತವ್ಯ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. 5. ಮನುಷ್ಯನು ಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯಪಾಪಹೇತುವಾದ ಕಾರ್ಯ, ಸಂಸಾರಬಂಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮ. "पर्यभूत् खलु करैर्द्विजराजः कर्म कः स्वकृतमत्र न भुङ्क्ते" नैष०५-६। "ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः। श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः" गीता ३-३१। ಈ ಕರ್ಮವು ಮಾನಸ, ವಾಚಿಕ ಮತ್ತು ಶಾರೀರಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कर्मज" ಪದದ 6ನೆಯ ಅರ್ಥ ನೋಡಿ.] ಇದು ಸಂಚಿತ, ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಮತ್ತು ಆಗಾಮಿಗಳೆಂದು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳ ರಾಶಿಯು ಸಂಚಿತವು. (2) ಹಾಗೆ ಸಂಚಿತವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ಅನುಭವಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುವ ಕರ್ಮವು ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮ. (3) ಮುಂದೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಆಗಾಮಿ. "नमस्यामो देवान्ननु हतविधेस्तेऽपि वशगा विधिर्वन्द्यः सोऽपि प्रतिनियतकर्मैकफलदः। फलं कर्मायत्तं यदि किमपरैः किं च विधिना नमस्तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति" भर्तृ० १-११। 6. ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಹಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮ. ಈ ಕರ್ಮವು ನಿತ್ಯ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಮತ್ತು ಕಾಮ್ಯಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸದಿದ್ದರೆ ದೋಷವೆನಿಸಲ್ಪಡುವ "ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ" ಮೊದಲಾದುದು **ನಿತ್ಯಕರ್ಮ.** (2) "ಜಾತೇಷ್ಟಿ" ಮುಂತಾದ ಯಾಗಗಳು **ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮ.** (3) ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ "ಪುತ್ರ ಕಾಮೇಷ್ಟಿ" ಮುಂತಾದುದು **ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ.** ಈ ಕರ್ಮವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳೆಂದು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಅಭಿಮಾನ, ರಾಗ, ದ್ವೇಷಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕ.** "नियतं संगरहितमरागद्वेषतः कृतम्। अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते" गीता १८-२३। (2) ಬಹಳ ಆಯಾಸಕರವಾದ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವು **"ರಾಜಸ"** ವೆನಿಸುವುದು. "यत्तु कामेप्सुना कर्म साहङ्कारेण वा पुनः। क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम्" गीता १८-२४। (3) ಮುಂದೆ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಕಷ್ಟಗಳು. ನಾಶ, ಹಿಂಸೆ, ತನ್ನ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಯಾವುದನ್ನೂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ತಾನೇ ಕರ್ತೃ ವೆಂಬ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವ ಕರ್ಮವು **"ತಾಮಸ"** ವೆನಿಸುವುದು. "अनुबन्धं क्षयं हिंसामनवेक्ष्य च पौरुषम्। मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते" गीता १८-२५। 7. ವೈಶೇಷಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾದ ಪದಾರ್ಥ. ಇದು (1) उत्क्षेपणम्, (2) अवक्षेपणम्, (3) आकुञ्चनम्, (4) प्रसारणम् ಮತ್ತು (5) गमनम् ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. "उत्क्षेपणं तथावक्षेपणमाकुञ्चनं तथा। प्रसारणं च गमनं

कर्माण्येतानि पञ्च च" माषाप०। 8. ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಆರು ವಿಧ ಕಾರಕಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಕರ್ತೃವಿನ (ಮಾಡುವವನ) ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಹೊಂದುವ ಫಲಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದ ಒಂದು ಕಾರಕ. ಇದು निर्वर्त्यम् विकार्यम् प्राप्यम् ಮತ್ತು अनीप्सितम् ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. (1) "घटं करोति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಘಟವು **ನಿರ್ವರ್ತ್ಯ ಕರ್ಮ.** (2) **ವಿಕಾರ್ಯವು** प्रकृत्युच्छेदकम् ಮತ್ತು प्रकृतेर्गुणान्तराधायकम् ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) "काष्ठं भस्म करोति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯುಚ್ಛೇದಕಕರ್ಮ. (2) "सुवर्णं कुण्डलं करोति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗುಣಾಂತರಾಧಾಯಕ ಕರ್ಮ. (3) "देवदत्तः शालां गच्छति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಾಲೆಯು **ಪ್ರಾಪ್ಯಕರ್ಮವು.** (4) **ಅನೀಪ್ಸಿತವು** द्वेष्यम् ಮತ್ತು ಉದಾಸೀನಮ್ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) "विषं भुङ्क्ते". (2) "ग्रामं गच्छन् तृणं स्पृशति"। 9. ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾ ವರ್ಣದವರ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯಗುಣಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಆಯಾವರ ಕರ್ಮಗಳು. "ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परन्तप। कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः" ಗೀತಾ ೧೮-೪೧। (1) ಬಾಹ್ಯ ಮತ್ತು ಆಂತರೇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ, ತಪಸ್ಸು (ಕಾಯಕ್ಲೇಶ), ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಕರ್ಮಯೋಗ್ಯವಾದ ಶೌಚ, ಇತರರಿಂದ ತೊಂದರೆಯೇರ್ಪಟ್ಟರೂ ಸಹಿಷ್ಣುತೆ, ಆರ್ಜವ (ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ), ಜ್ಞಾನ, ವಿಜ್ಞಾನ (ಪರಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯಕ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನ), ವೇದೋಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಕರ್ಮಗಳು. "शमो दमस्तपश्शौचं क्षान्ति-रार्जवमेव च। ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम्" ಗೀತಾ ೧೮-೪೨। (2) ಪರಾಕ್ರಮ (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೆದರದೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ), ಇತರರಿಂದ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಡದಿರುವಿಕೆ, ಧೈರ್ಯ, ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯದಿರುವುದು, ದಾನ, ಸಕಲರನ್ನೂ ಆಡಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳು. "शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम्। दानमीश्वर-भावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम्" ಗೀತಾ ೧೮-೪೩। (3) ಬೇಸಾಯ, ಗೋಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ ಇವೆಲ್ಲವೂ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳು. "कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यं कर्म स्वभावजम्" ಗೀತಾ ೧೮-೪೪। (4) ಈ ಮೂರು ವರ್ಣದವರ ಪರಿಚರ್ಯೆಯು ಶೂದ್ರನ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯ ಕರ್ಮವು. "परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम्" ಗೀತಾ ೧೮-೪೪। "स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः" ಗೀತಾ ೧೮-೪೫। 10. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ. "दशमो मान आज्ञापि करस्थानमिति स्मृतः। वृद्धिः कर्माभिधानं च वक्त्री संक्षय उच्यते" ಮೃ೦ ದೀ೦। 11. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಷೋಡಶ (ಹದಿನಾರು) ಕರ್ಮಗಳು. (1) ಗರ್ಭಾಧಾನ, (2) ಪುಂಸವನ, (3) ಸೀಮಂತ, (4) ಜಾತಕರ್ಮ, (5) ನಾಮಕರಣ, (6) ನಿಷ್ಕ್ರಮಣ, (7) ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ, (8) ಚೌಲ, (9) ಉಪನಯನ, (10-13) ವ್ರತಚತುಷ್ಟಯ (ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ, ಸೌಮ್ಯ, ಆಗ್ನೇಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ವದೇವ), (14) ಸ್ನಾನ, (15) ಉದ್ವಾಹ ಮತ್ತು (16) ಅಂತ್ಯೇಷ್ಟಿ.

कर्मनिर्हरण ಕರ್ಮನಿರ್ಹರಣ (ನ೦) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಪಾಪಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಕಡಮೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. कर्मणां निर्हरणम्—भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-निर्हरः -ನಿರ್ಹಾರಃ.** ಭಾವೆ "घञ्" (३-३-१८)।

कर्मनिष्ठ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠ (ವಿ೦) 1. ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ, ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. कर्मणि निष्ठा यस्य। "ज्ञाननिष्ठा द्विजाः केचित्तपोनिष्ठा-स्तथापरे। तपःस्वाध्यायनिष्ठाश्च कर्मनिष्ठास्तथापरे" ಮನು೦ ३-१३४। (ಸ್ತ್ರೀ೦) **-निष्ठा -ನಿಷ್ಠಾ.** ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ, ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವಿಕೆ. कर्मसु निष्ठा।

कर्मन्द ಕರ್ಮಂದ (ಪು೦) ಭಿಕ್ಷುಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

कर्मन्दिन् ಕರ್ಮಂದಿನ್ (ಪು೦) ಭಿಕ್ಷು, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. कर्मन्देन प्रोक्तमधीते "इनिः" (४-३-११२)।

कर्मन्यास ಕರ್ಮನ್ಯಾಸ (ಪು೦) 1. ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದೆ ಬಿಡುವಿಕೆ. ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸ. 2. ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲತ್ಯಾಗ.

कर्मपथ ಕರ್ಮಪಥ (ಪು೦) 1. ಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳ ಮಾರ್ಗ. कर्मणां मानसादीनां पन्थाः "अः" (५-४-७४)। ಈ ಕರ್ಮಮಾರ್ಗಗಳು ಪಂಚ ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कर्मज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಕರ್ಮಲಬ್ಧವಾದ (1) ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮತ್ತು (2) ಧೂಮಾದಿ ಮಾರ್ಗಗಳು. (1) "अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम्।

तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः"। (2) धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम्। तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते" गीता ८-२४, २५।

कर्मप्रवचनीय ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ (ಪ್ರ೦) (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ಇವುಗಳ ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಪಂಚಮೀ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗಳು ಬರುವುವು.

ಈ ಕೆಳಗಿನ ನಿಪಾತಗಳು, ಎದುರಿಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ "**ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ**" ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವು :

ನಿಪಾತ	ಅರ್ಥವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ	ಕಾರ್ಯ	ಉದಾಹರಣೆ
(1) अनु	ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣ (ಹೇತು ಹೇತು ಮತ್) ಭಾವ	ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ	जपमनु प्रावर्षत्।
"	ತೃತೀಯಾರ್ಥ (ಸಹಾರ್ಥ)	"	नदीमन्ववसिता सेना।
"	ಅಪಕರ್ಷ	"	अनु हरिं सुराः।
(2) उप	ಉತ್ಕರ್ಷ	ಸಪ್ತಮೀ	उप परार्धे हरेर्गुणाः।
"	ಅಪಕರ್ಷ	ದ್ವಿತೀಯಾ	उप हरिं सुराः।
(3) प्रति	(1) ಜ್ಞಾಪ್ಯ	ದ್ವಿತೀಯಾ	वृक्षं प्रति परि अनु वा विद्योतते विद्युत्।
(4) परि	ಜ್ಞಾಪಕ ಭಾವ		
(5) अनु	ಸಂಬಂಧ.		
	(2) ಪ್ರಕಾರ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ	"	भक्तो विष्णुं प्रति परि अनु वा।
	(3) ಭಾಗ (ಸ್ವಸ್ವಾಮಿ ಭಾವ)	"	लक्ष्मीर्हरिं प्रति परि अनु वा।
	(4) ವೀಪ್ಸಾ	ಷತ್ವಾ ಭಾವ	वृक्षं वृक्षं प्रति परि अनु वा सिञ्चति।
(6) अभि	ಭಾಗ ಹೊರತು	ದ್ವಿತೀಯಾ	हरिमभिवर्तते।
	ಮೇಲಿನ	"	भक्तो हरिमभि।
	(ಮೂರು) ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ	ಷತ್ವಾ ಭಾವ	देवं देवमभि सिञ्चति।

ನಿಪಾತ	ಅರ್ಥವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ	ಕಾರ್ಯ	ಉದಾಹರಣೆ
(7) अधि	ಯಾವ ಅರ್ಥ	ಏನು	कुतोऽध्यागच्छति।
(8) परि	ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ.	ದಾತ್ವಾ ಭಾವ	कुतःपर्यागच्छति।
(9) सु	ಪೂಜಾರ್ಥ	ಷತ್ವಾ ಭಾವ	सुसिक्तम्।
(10) अति	(1) ಅತಿಕ್ರಮಣ	ದ್ವಿತೀಯಾ	अति देवान् कृष्णः।
	(2) ಪೂಜಾರ್ಥ	"	"
(11) अपि	(1) ಪದಾರ್ಥ	ಷತ್ವಾ ಭಾವ	सर्पिषोऽपि स्यात्।
"	(2) ಸಂಭಾವನೆ (ಅತ್ಯುಕ್ತಿ)	"	अपि स्तुयाद्विष्णुम्।
"	(3) ಅನ್ವವಸರ್ಗ (ಕಾಮಚಾರಾನುಜ್ಞೆ)	"	अपि स्तुहि।
"	(4) ನಿಂದೆ	"	अपि स्तुयाद्वृषलम्।
"	(5) ಸಮುಚ್ಚಯ	"	अपि सिञ्च अपि स्तुहि।
(12) अप	ವರ್ಜನ	ಪಂಚಮೀ	अपि हरेः संसारः
(13) परि	"		परि हरेः संसारः
(14) आङ्	(1) ಮರ್ಯಾದೆ	"	आ मुक्तेः संसारः
	(2) ಅಭಿವಿಧಿ	"	आ बालात् हरिभक्तिः।
(15) प्रति	(1) ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ	"	प्रद्युम्नः कृष्णात् प्रति।
	(2) ಪ್ರತಿದಾನ	"	तिलेभ्यः प्रतियच्छति माषान्।
(16) अधि	ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವ ಸಂಬಂಧ	ಸಪ್ತಮೀ	अधि भुवि रामः। इत्यादि

ಕೆಲವುಕಡೆ ಈ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಸಂಜ್ಞಕಪದಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಪಸರ್ಗನಿಮಿತ್ತವಾದ ಷತ್ವವೂ ಗತಿಸಂಜ್ಞಾನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

कर्मफल ಕರ್ಮಫಲ (ನ೦) ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾದ ಸುಖದುಃಖಗಳು, ಜನ್ಮಾಂತರದ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲ. कर्मणां विहितानां निषिद्धानां वा फलम्। ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತ ಕರ್ಮ

गळन्नु फलापेक्षियिंद माडिदरे अवक्कनुगुणवाद फलप्राप्ति. फलाभिसंधियिल्लदे केवल आत्मशुद्धिगागि कर्मानुष्ठानमाडि स्थिरवाद आत्मानुभव रूपवाद सौख्यवन्नु हॊंदबहुदु. "युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम्। अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते" गीता ५-१२।

कर्मबन्ध कर्मबंध (पु॰) कर्मदिंदमुंटागुव शरीर संबंध, संसार बंधन. कर्मणा बन्धः। "एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु। बुद्धया युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि" गीता २-४०।

कर्मबन्धन कर्मबंधन (न॰) 1. कर्मदिंद उंटाद शरीरसंबंध, संसारबंधन. (वि॰) कर्मवेंब बंधनसाधनदिंद कूडिद. परम पुरुषप्रीत्यर्थवाद कर्मक्किंतलू बेरेयाद कर्मवन्नु आचरिसुववनु संसारबंधनक्के ऒळगागुवनु. कर्मैव कर्मणा वा बन्धनं यस्य। "यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः। तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर" गीता ३-९।

कर्मभू कर्मभू (स्त्री॰) 1. व्यवसाय माडल्पट्ट भूमि. कर्मणः कृषिकर्मणो भूः। 2. भारत वर्ष.

कर्मभूमि कर्मभूमि (स्त्री॰) कर्मगळु आचरिसल्पडुव भारतवर्ष. कर्मणः यज्ञादिकर्मणः भूमिः। "उत्तरं यत्समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम्। वर्षं तद्भारतं नाम भारती यत्र सन्ततिः। नवयोजनसाहस्रो विस्तारोऽस्य महामुने। कर्मभूमिरियं स्वर्गमपवर्गं च गच्छताम्" विष्णुपु॰ २-३-१, २।

कर्मभोग कर्मभोग (पु॰) माडिद कर्मदिंद उंटागुव सुखिदुःखगळ अनुभव.

कर्ममीमांसा कर्ममीमांसा (स्त्री॰) कर्मकांडद तात्पर्यवन्नु निर्णयिसुव मीमांसा शास्त्र. कर्मणः कर्मप्रतिपादकवेदभागस्य मीमांसा विचारः। [विवरक्के "मीमांसा" पददल्लि नोडि.]

कर्मवासना कर्मवासना (स्त्री॰) मुंदिन मुंदिन जन्मगळल्लि पुण्यपापकार्यगळन्नु माडिसुव हिंदिन जन्मगळल्लिन अनुभवद ऒंदु संस्कार.

कर्मयुग कर्मयुग (न॰) हिंसेयें प्रधानवाद कलियुग. कृणाति हिनस्ति परस्परं यस्मिन्—कृत् (हिंसायाम्) "मनिन्" (उ॰ ४-१४४)। कर्म च तद्युगं च।

कर्मयोग कर्मयोग (पु॰) फलापेक्षेयिल्लद कर्मानुष्ठान, उपदेशदिंद जीवात्म परमात्म विषयक यथार्थज्ञानवुळ्ळवनिंद शक्तिगनुगुणवागि फलाभिसंधियिल्लदे आचरिसल्पडुव जपतपो रूपवाद कर्मगळु, फलाभिसंधियिल्लद कर्मकौशल.

कर्मवत् कर्मवत् (वि॰) 1. कार्यवंत, यावुदादरॊंदु कार्यवुळ्ळवनु. कर्मास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वतिः.** (अव्य॰) 2. कर्मदंते. कर्मणा तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

कर्मविपर्यय कर्मविपर्यय (पु॰) कार्यद व्यत्यास, कार्यवु तप्पागि आगुविके, कार्यवु विरोधवागि आगुविके. कर्मणो विपर्ययः।

कर्मविपाक कर्मविपाक (पु॰) 1. पुण्यपाप कार्यगळ परिणाम, जन्मांतरद पुण्यपापकार्यगळ शुभाशुभ फल. कर्मणः पुण्यापुण्यरूपस्य विपाकः फलविशेषः। शातातपस्मृतियल्लि 84 विध पापकर्म फलगळु उक्तवागिवे. 2. अनुभविसुत्तिरुव नानाविध दुःखगळिगे कारण मत्तु अदर निवृत्त्युपायगळन्नु तिळिसुव ऒंदु ग्रंथ.

कर्मव्यति(ती)हार कर्मव्यति(ती)हार (पु॰) पर स्पर एकजातीय कार्यगळ विनिमय, समान कार्यगळ अन्योन्य बदलावणे. कर्मणः व्यति(ती)हारः अन्योन्यं क्रियाविनिमयः। केशाकेशि। दण्डादण्डि।

कर्मशाला कर्मशाला (स्त्री॰) कैगारिकेय प्रयोग शाले, कारखाने.

कर्मशील कर्मशील (वि॰) केलस माडुव स्वभाव दवनु. कर्म शीलं यस्य।

कर्मशूर कर्मशूर (वि॰) हिडिद कार्यवन्नु समाप्तिगॊळिसुवनु. कर्मणि शूरः।

कर्मश्रेष्ठ कर्मश्रेष्ठ (पु॰) 1. पुलहन मग; [पुलहनु ब्रह्मन नाभियिंद हुट्टिद ऒब्ब ब्रह्मर्षि. कर्दमब्रह्मन मगळाद गतियु ई ऋषिय पत्नि. इवळल्लि कर्मश्रेष्ठ, वरीयस्सु मत्तु सहिष्णुगळेंब मूवरु पुत्ररु जनिसिदरु.] (वि॰) कर्माचरणेयिंद श्रेष्ठनादवनु. कर्मणा श्रेष्ठः।

कर्मसंन्यास ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸ (ಪು೦) 1. ಕರ್ಮತ್ಯಾಗ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದೆ ಬಿಡುವಿಕೆ. कर्मण: संन्यास: त्याग:। "तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते" गीता ५-२। 2. ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗ; ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸುವುದು ಫಲತ್ಯಾಗವೆನಿಸುವುದು. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸುವವನಿಗೆ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಆತ್ಮಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಿ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವುದೇ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ (ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ) ಗಳಿಂದ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು (ಕರ್ಮಯೋಗಿಯು) ಜ್ಞಾನಯೋಗಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. "यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन। कर्मेन्द्रियै: कर्मयोगमसक्त: स विशिष्यते" गीता ३-७।

कर्मसंन्यासिक ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಿಕ (ಪು೦) 1. ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸವುಳ್ಳವನು, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಯತಿ. कर्मणां संन्यासोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನು. "इनि:" (५-२-११५)। **–संन्यासिन्** **–ಸಂನ್ಯಾಸಿನ್.** ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಜ್ಞಾನಾಪೇಕ್ಷಿಯು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವನು. ಈ ರೀತಿ ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗವು ಎರಡು ವಿಧ. "द्विविध: कर्मणस्त्याग: फलसाधनभेदत:। फलाय ज्ञानिनस्त्यागो जिज्ञासोर्ज्ञानसिद्धये"।

कर्मसङ्ग ಕರ್ಮಸಂಗ (ಪು೦) ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿನಿವೇಶ. कर्मणि सङ्ग: आसक्ति:।

कर्मसंग्रह ಕರ್ಮಸಂಗ್ರಹ (ಪು೦) ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮ. (1) ಕರ್ಮಸಾಧನವಾದ ದ್ರವ್ಯ, (2) ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮ. (3) ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಎಂದು ಕರ್ಮವು ಮೂರು ವಿಧ. "करणं कर्म कर्तेति त्रिविध: कर्मसंग्रह:" गीता १८-१८।

कर्मसचिव ಕರ್ಮಸಚಿವ (ಪು೦) ರಾಜನ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವವನು. कर्मसु सचिव:।

कर्मसाक्षिन् ಕರ್ಮಸಾಕ್ಷಿನ್ (ಪು೦) ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ (ಮಾನವನ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡುವ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು. साक्षात् (पश्यति) "इनि:" (५-२-९१)। कर्मण: साक्षी। "कर्मसाक्षी जगच्चक्षुरंशुमाली त्रयीतनु:" अम०। "सूर्य: सोमो यम: कालो महाभूतानि पञ्च च। एते शुभाशुभस्येह कर्मणो नव साक्षिण:"। (वि०) 2. (ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಎದುರಿಗೆ ನೋಡುವವನು. "यो यस्तत्कर्मसाक्षी चरति मयि रणे यश्च यश्च प्रतीप: क्रोधान्धस्तस्य तस्य स्वयमपि जगतामन्तकस्यान्तकोऽहम्" वेणी० ३-३२।

कर्मसाधन ಕರ್ಮಸಾಧನ (न०) ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯ. ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಶರೀರ ಇವು ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನ. "शरीरवाङ्मनोभिर्यत् कर्म प्रारभते नर:" गीता १८-१५।

कर्मसिद्धि ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ, ಕಾರ್ಯದಫಲ ದೊರಕುವಿಕೆ. कर्मण: सिद्धि:। "जितेन्द्रिये शूलिनि पुष्पचाप: स्वकर्मसिद्धिं पुनराशशंसे" कुमा० ३-५७।

कर्मस्थ ಕರ್ಮಸ್ಥ (वि०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನು, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. कर्मणि तिष्ठति—ष्ठा (गति-निवृत्तौ) "क:" (३-२-४)।

कर्मस्थान ಕರ್ಮಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಕಾರ್ಯಾಲಯ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ. 2. ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥಾನ, ಕಾರಖಾನೆ. कर्मण: स्थानम्। 3. (ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ) ಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ. "दशमो मान आज्ञापि करस्थानमिति स्मृत:। वृद्धि: कर्माभिधानं च वज्री संक्षय उच्यते।" मु० दी०।

कर्माङ्ग ಕರ್ಮಾಂಗ (न०) 1. ಕಾರ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗ. 2. ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮದ ಒಂದು ಭಾಗ. कर्मण: अङ्गम्।

कर्माजीव ಕರ್ಮಾಜೀವ (पु०) 1. ಕೆಲಸದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವನೋಪಾಯ, ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಕಸಬಿನಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವನಾಧಾರ,—ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು. कर्मणा आजीवो जीवनम्। (वि०) 2. ಕಸಬಿನಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ಜೀವನೋಪಾಯವುಳ್ಳವನು. कर्मणा आजीवो यस्य।

कर्मात्मन् ಕರ್ಮಾತ್ಮನ್ (पु०) 1. ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಜೀವ. कर्मणा आत्मा शरीरं यस्य। "तस्मिन् स्वपिति सुस्थे तु कर्मात्मान: शरीरिण:। स्वकर्मभ्यो निवर्तन्ते मनश्च ग्लानिमृच्छति" मनु० १-५३। (वि०) 2. ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. "कर्मात्मनां च देवानां सोऽसृजत् प्राणिनां प्रभु:। साध्यानां च गणं सूक्ष्मं यज्ञं चैव सनातनम्" मनु० १-२२। 3. ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು.

कर्माधिकार **कर्माधिकार** (पु०) कೆಲಸ ಮಾಡುವ ಹಕ್ಕು. ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ, ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಶರೀರ ದಾಢ್ರ್ಯ, ಅರ್ಥಸಂಪತ್ತಿ, ಜನಸಂಪತ್ತಿ, ಕರ್ಮೋಪಯೋಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಇರುವುದಾವರೆ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ.

कर्माधिकारिन् **कर्माधिकारिन्** (त्रि०) 1. ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಹಕ್ಕುಳ್ಳವನು. 2. ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು. कर्मणि अधिकारी।

कर्माध्यक्ष **कर्माध्यक्ष** (पु०) ಕೆಲಸವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುವವನು, ಕಾರ್ಯದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. कर्मणि अध्यक्षः।

कर्मान्त **कर्मान्त** (पु०) 1. ಯಾಗಾದಿ ಕೆಲಸದ ಕೊನೆ, ಕರ್ಮದ ಸಮಾಪ್ತಿ. कर्मणोऽन्तः। "कर्मान्ते दक्षिणां दद्यात्"। 2. ಕಾರ್ಯದ ಪೂರಯಿಕೆ, ಕಾರ್ಯದ ನೆರವೇರಿಕೆ. "अहन्यहन्यवेक्षेत कर्मान्तान् वाहनानि च" मनु० ८-४१९। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ. 4. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಾನ, ಉಗ್ರಾಣ. "तेषामर्थे नियुञ्जीत शूरान् दक्षान् कुलोद्गतान्। शुचीनाकरकर्मान्ते भीरूनन्तर्निवेशने" मनु० ७-६२।

कर्मार **कर्मार** (पु०) 1. ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯವನು. कर्म ऋच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "कर्मारस्य निषादस्य रङ्गावतरकस्य च। सुवर्णकर्तुर्वेणस्य शस्त्रविक्रयिणस्तथा" मनु० ४-२१५। 2. ಕೈಗೆಲಸಗಾರ, ಶಿಲ್ಪಿ.

कर्महं **कर्महर्** (पु०) 1. ಪುರುಷ, ಮನುಷ್ಯ. कर्म अर्हति—अर्ह (पूजायाम्) "अण्" (३-२-१)। (वि०) 2. ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದವನು, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. 3. ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು.

कर्माशय **कर्माशय** (पु०) ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಶರೀರ ಮನಸ್ಸು ಮುಂತಾದುವು.

कर्मिक **कर्मिक** (वि०) 1. ಕೆಲಸಗಾರ, ಕಾರ್ಯನಿರತ, ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳವನು. कर्मास्यास्ति "ठन्" (५-२-११६)। 2. ಕೂಲಿಯವನು, ಕೆಲಸದವನು.

कर्मिन् **कर्मिन्** (वि०) 1. ಕೆಲಸಗಾರ, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ, ಕಾರ್ಯನಿರತ. कर्मास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು. "तपस्विभ्यः अधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः। कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन" गीता ६-४६। 3. ಕೂಲಿಯವನು, ಕೆಲಸಗಾರ.

कर्मिष्ठ **कर्मिष्ठ** (त्रि०) ಉದ್ಯಮಶೀಲ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. अतिशयेन कर्मी "इष्ठन्" (५-३-५५)।

कर्मेन्द्रिय **कर्मेन्द्रिय** (न०) ವಾಕ್ಕು, ಪಾಣಿ, ಪಾದ, ಪಾಯು, ಉಪಸ್ಥಗಳೆಂಬ ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು. कर्मणां वचनादीनां निमित्तमिन्द्रियम्। [ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्द्रिय" "इन्द्रियव्यापार" "इन्द्रियाधिष्ठातृ" "इन्द्रियायतन" "इन्द्रियार्थ" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कर्मोद्युक्त **कर्मोद्युक्त** (वि०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನು, कर्मणि उद्युक्तः।

कर्व-दर्पे (भ्वा० पर० अक० से०) कर्वति। चकर्व। अकर्वीत्। ಗರ್ವಪಡುವುದು, ಕೊಬ್ಬಿದವನಾಗು.

कर्व **कर्व** (पु०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. किरति विषयेषु चित्तम्—कॄ (विक्षेपे) "वः" (उ० १-१५३)। 2. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. "कर्वः कामः आखुश्च" सि० कौ०।

कर्वट **कर्वट** (पुंन०) 1. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ. 2. ಇನ್ನೂರು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. "कर्वटोऽस्त्री द्रोणमुखं पट्टनं पुटभेदनम्" वैज०। "कर्वटं द्विशतग्राममध्ये ग्राममनोहरम्" हारा०। 3. ಹೆಬ್ಬೆ ಕಂಟಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಾಮ. "द्वे शते कर्वटस्य स्यात् नगरस्य चतुःशतम्" याज्ञ० २-१६७। (पु०) 4. ಎಂಟುನೂರ ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದ ಒಂದು ಮುಖ್ಯಗ್ರಾಮ. "चतुरष्टशतग्रामान्तः द्रोणमुखकर्वटौ" त्रिकाण्ड०।

कर्वर **कर्वर** (पु०) 1. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 2. ರಾಕ್ಷಸ. 3. ಪಾಪ. कॄ (विक्षेपे) "ष्वरच्" (उ० २-१२२)। "कर्वरो व्याघ्ररक्षसोः" सि० कौ०। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **कर्वरी** **कर्वरी**. 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ರಾತ್ರಿ. 3. ರಾಕ್ಷಸಿ. 4. ಹಿಂಗುಪತ್ರ.

कर्शन **कर्शन** (न०) 1. ಕೃಶವಾಗುವಿಕೆ, ತೆಳ್ಳಗೆ ಆಗುವಿಕೆ. कृश (तनूकरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಕೃಶವಾಗಿ ಮಾಡುವ, ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡುವ. कृश + णिच् कर्तरि "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ, ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ.

कर्शनीय ಕರ್ಶನೀಯ (ವಿ॰) 1. ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, 2. ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. कृश (तनूकरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

कर्शयत् ಕರ್ಶಯತ್ (ವಿ॰) ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. कृश (तनूकरणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂ॰೫ೀ.**

कर्शित ಕರ್ಶಿತ (ವಿ॰) ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೃಶವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृश (तनूकरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

कर्ष ಕರ್ಷ (ಪುಂನ॰) 1. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಗಳ ಒಂದು ತೂಕ, ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ. 80 ರಿಕ್ತಗಳು, 1/4 ಪಲ, 1/400 ತುಲೆ, 176 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ. कृष (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳ ತೂಕದ ಚಿನ್ನ. (ಪುಂ॰) 3. ವಿಭೀತಕ ವೃಕ್ಷ, ತಾರೆಗಿಡ. 4. ಆಕರ್ಷಣ, ಎಳೆಯುವಿಕೆ. 5. ಬರೆಯುವಿಕೆ. कृष (विलेखने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 6. ಉದ್ಯಮ, ವ್ಯವಸಾಯ. 7. ನೇಗಿಲು. 8. ಗಾಲಿ (ಚಕ್ರ)ಯ ಪಾದು. 9. ಉಳುಮೆಮನು, 10. ಎಳೆಯುವಮನು.

कर्षक ಕರ್ಷಕ (ಪುಂ॰) 1. ಕುಜ, ಅಂಗಾರಕ. "कर्षको रुधिरो भौमः" ವೈಜ॰। (ವಿ॰) 2. ಎಳೆಯುವಮನು. 3. ಲೇಖಿಕ, ಬರೆಯುವಮನು. 4. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. कृष (विलेखने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कच्चिच्च बीजं भक्तं च कर्षकस्यावसीदति" भा॰ सभा॰ ५-८२। "त्वं समीरण इव प्रतोक्षितः कर्षकेण वलजान् पुपूषता" माघ॰ १४-७।

कर्षण ಕರ್ಷಣ (ನ॰) 1. ಎಳೆಯುವಿಕೆ. "भज्यमानमतिमात्रकर्षणात् तेन वज्रपरुषस्वनं धनुः" रघु॰ ११-४६। 2. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉಳುವಿಕೆ. कृष (विलेखने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मृतं तु याचितं भैक्षं प्रमृतं कर्षणं स्मृतम्" मनु॰ ४-५। 3. ಶೋಷಣ, ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ. 4. ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ, ಹಿಂಸಿಸುವಿಕೆ. "शरीरकर्षणात् प्राणाः क्षीयन्ते प्राणिनां यथा। तथा राज्ञामपि प्राणाः क्षीयन्ते राष्ट्रकर्षणात्" मनु॰ ७-११२। (वि॰) 5. ಎಳೆಯುವ, ಆಕರ್ಷಿಸುವ, 6. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉಳುವ. कृष (विलेखने) "ल्युः" (३-१-१३४)। (स्त्री॰) **कर्षणी** ಕರ್ಷಣೀ. ಹಾಲಿಗಿಡ, गौरा॰ "ङीष्" (४-१-४१)।

कर्षणीय ಕರ್ಷಣೀಯ (ವಿ॰) 1. ಎಳೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಎಳೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಉಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಉಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कृष (विलेखने) 'अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 6. ಉಳಲ್ಪಡುವ.

कर्षत् ಕರ್ಷತ್ (ವಿ॰) 1. ಉಳುತ್ತಿರುವ. 2. ಎಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. कृष (विलेखने) "शतृ" (३-२-१२४)। "धनुः स कर्षन् रहितमायासेनाऽऽससार ताम्" माघ॰ १९-१५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **कर्षन्ती** ಕರ್ಷ॰೫ೀ.

कर्षफल ಕರ್ಷಫಲ (ಪು॰) 1. ತಾರೆಗಿಡ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) 2. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. (ನ॰) 3. ತಾರೆಕಾಯಿ. 4. ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ.

कर्षित ಕರ್ಷಿತ (ವಿ॰) 1. ಎಳೆಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कृष (विलेखने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಉಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಸಾಯ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

कर्षिन् ಕರ್ಷಿನ್ (ವಿ॰) 1. ಎಳೆಯುವ, ಆಕರ್ಷಿಸುವ. कृष (विलेखने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "स्तम्बेरमा मुखरशृङ्खलकर्षिणस्ते" रघु॰ ५-७२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कर्षिणी** ಕರ್ಷಿಣೀ. "घ्राणकान्तमधुगन्धकर्षिणीः पानभूमिरचनाः प्रियासखः" रघु॰ १९-११। (स्त्री॰) 2. ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣದಲ್ಲಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡು. 3. ಹಾಲೆ ಗಿಡ.

कर्षू ಕರ್ಷೂ (ಪು॰) 1. ಒಣ ಬೆರಣಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೆಂಕಿ. कृष (विलेखने) "ऊः" (उ॰ १-८१)। 2. ಜೀವಿಕೆ, ಜೀವನೋಪಾಯ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) 3. ಕವಲು ನದಿ, ಕಾಲುವೆ. "कर्षूर्वार्ता करीषाग्निः कर्षूः कुल्याभिधायिनी" अम॰। 4. ಕೃಷಿ, ಬೇಸಾಯ. "कर्षूस्तु तुषाग्नौ कृषिकुल्ययोः" हेम॰। 5. ಇಷ್ಟಿಘಾತ, ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉತ್ತು ತೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಹಳ್ಳ. ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲಗಳ ಅಗಲ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲಗಳ ಆಳ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲಗಳ ಉದ್ದವುಳ್ಳ ಒಂದು ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟಿಘಾತವೆಂದು ಹೆಸರು. "चतुरङ्गुलपृथ्वीस्तावदन्तरास्तथाधःखाताः वितस्त्यायतास्तिस्रः कर्षूः कुर्यात्। कर्षूसमीपे अग्नित्रयमुपसमाधाय परिस्तीर्य तत्रैकैकस्मिन् आहुतित्रयं जुहुयात्" विष्णुसू॰। "कर्षूः पुमान् करीषाग्नौ स्त्रियाम् कुल्येष्टिखातयोः" मेदि॰। 6. ಗರ್ತ, ಹಳ್ಳ. 7. ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು. "कर्षूः स्त्री तुषकोष्ठे कुल्यायां ना च ना करीषाग्नौ" वैज॰।

कर्हि ಕರ್ಹಿ (अव्य॰) ಯಾವಾಗ, ಯಾವಕಾಲದಲ್ಲಿ. किम् "हिल्" (५-३-२१)।

कर्हिचित् ಕರ್ಹಿಚಿತ್ (अव्य०) 1. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ. 2. ಯಾವಾಗಲೂ, ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ. "अकामस्य क्रिया काचित् दृश्यते नेह कर्हिचित्" मनु० २-४।

कल–शब्दसंख्यानयोः (भ्वा० आत्म० शब्दे अकर्मकः संख्याने सकर्मकः से०)। कलते। चकले। कलिता। कलिष्यति। अकलिष्ट। 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡು, ಸದ್ದುಮಾಡು. 2. ಎಣಿಸು, ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡು.

कल–गतौ संख्याने च (चुरा० उभ० सक० से०)। कलयति, –ते। कलयां बभूव, –आस, –चकार, –चक्रे। 1. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. 2. ಎಣಿಸು, ಲೆಕ್ಕಮಾಡು. "प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम्" गीता १०-३०। 3. ಉಚ್ಚರಿಸು, ಹೇಳು, ಮಾತಾಡು. "विहगाः कदम्बसुरभावि ह गाः कलयन्त्यनुक्षणमनेकलयम्" माघ० ४-३६। 4. ಗ್ರಹಿಸು, ಹಿಡಿದುಕೊ, ಧರಿಸು. "कलय वलयश्रेणीं पाणौ पदे कुरु नूपुरौ"। "कलयति हिमांशोर्निष्कलङ्कस्य लक्ष्मीम्" मालती० १-२५। 5. ಗ್ರಹಿಸು, ತಿಳಿದುಕೊ. "क्रियतेऽनुवृत्तिरुचितैव ततः कलयेदमानमनसं सखि माम्" माघ० ९-५८। 6. ಹೋಗು, ನಡೆ, ಮುಂದುವರಿಸಾಗು, ದಾರಿಹಿಡಿದು ನಡೆ. "साक्षादप्सरसो विमानकलितव्योमान एवाभवत्" नैष० २-१०४।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) आ + कल = आकलितः। 1. ಕಟ್ಟಿಹಾಕು, ಬಂಧಿಸು, ಬಿಗಿ. "सुवर्णसूत्राकलिताधराम्बरां विडम्बयन्तं शितिवाससस्तनुम्" माघ० १-६। 2. ತಿಳಿದುಕೊ, ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊ, ಗ್ರಹಿಸು. "क्षिप्ता इवेन्दोः सरुचोऽधिवेलं मुक्तावलीराकलयांचकार" माघ० ३-७३।

(2) उद् + कल = उत्कलितः। ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದುಕೊ. "स तस्य हस्तोत्कलितस्तदासुरो विक्रीडतो यद्वदहिर्गरुत्मतः" भाग० ७-८-२६।

(3) प्रति + आ + कल = प्रत्याकलनम्। ಅರಿತುಕೊ, ತಿಳಿದುಕೊ. "प्रत्याकलितस्वदुर्नयः" दशकु०।

(4) वि + अव + कल = व्यवकलनम्। ಕಳೆದು ಹಾಕು, ತೆಗೆದು ಹಾಕು. "यदि व्यक्ते युक्तिव्यवकलनमार्गेऽसि कुशला" लीला०।

(5) सम् + कल = सङ्कलनम्। ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ಕೂಡು, –ಸೇರಿಸು. "अथ सङ्कलनव्यवकलनयोः करणसूत्रम्" लीला०।

कल–क्षेपे (चुरा० उभ० सक० से०)। कालयति, –ते। कालयां बभूव, –आस, –चकार, –चक्रे। 1. ಪ್ರೇರಿಸು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು. 2. ಅಟ್ಟು, ಓಡಿಸು. "षष्टिं गवां सहस्राणि त्रिगर्ताः कालयन्ति ते" भा० विरा० ३३-१५। 3. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು.

कल ಕಲ (पु०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 2. ಇಂಪಾದ ಮತ್ತು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದ. कल (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "प्रगीयते सिद्धगणैश्च योषितामुदारमन्ते कलभाविकस्वरैः" माघ० ४-३३। 3. ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿ ಮರ. 4. ಬದರೀವೃಕ್ಷ. ಬೋರೆಗಿಡ. 5. ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದ ವೀಣೆಯ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ. "तन्त्रीष्वङ्गुष्ठसंस्पर्शः कलः" वैज०। (न०) 6. ಶುಕ್ರಧಾತು, ವೀರ್ಯ. "कलं शुक्रे त्रिष्वजीर्णे चाव्यक्तमधुरध्वनौ" मेदि०। (वि०) 7. ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವ. 8. ಮೂಗ, ಮಾತಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. 9. ಕಲಾನ್ವಿತ, ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. कलाऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 10. ಮನೋಹರವಾದ. 11. ಮಧುರವಾದ, ಇಂಪಾದ. "कलमन्यभृतासु भाषितं कलहंसीषु मदालसं गतम्" रघु० ८-५९। (क्रि० वि०) ಗಂಭೀರವಾಗಿ. "कलं चलद्भिः सुरसैन्यसिन्धुरैः" कुमा० १४-२४।

कलक ಕಲಕ (पु०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. कल (गतौ) "ष्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಎಣಿಸುವ, ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವ.

कलकण्ठ ಕಲಕಂಠ (पु०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. 2. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. 3. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. कलः अव्यक्तमधुरः कण्ठोऽस्य। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५५)। **–कण्ठी –कण्ठिः**. (वि०) 4. ಅವ್ಯಕ್ತವೂ ಮಧುರವೂ ಆದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ.

कलकल ಕಲಕಲ (पु०) 1. ಕೋಲಾಹಲ ಧ್ವನಿ, ಗಡಿಬಿಡಿಯ ಶಬ್ದ, ಗುಂಪಿನಗಲಭೆ. कलप्रकारः – प्रकारे द्वित्वम् (८-१-१२)। "रणसंमदोदयविकासिबलकलकलाकुलीकृते" माघ० १५-७७। 2. ಮತ್ತಿಮರದ ರಸ. "कलकल उक्तः कोलाहले तथा सालनिर्यासे" मेदि०।

कलघोष ಕಲಘೋಷ (पु०) ಕೋಗಿಲೆ. कलो घोषोऽस्य।

कलङ्क ಕಳಂಕ (पु०) 1. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 2. ಮಾಲಿನ್ಯ, ಕೊಳೆ. कं ब्रह्माणं लङ्कयति हीनतां गमयति–लकि (गतौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "बहुरूपकसालभञ्जिका मुखचन्द्रेषु कलङ्करङ्कवः" नैष० २-८३। "आभाति

वेला लवणाम्बुराशेः धारानिबद्धेव कलङ्करेखा" रघु० १३-१५। 3. अपवाद, अपयशस्सु, अकीर्ति. "त्वादृशस्य सकलः स कलङ्कः शीतभासि शशकः परमङ्कः" नैष० ५-१२०। 4. श्यामु मोदलाद धातुगळ मल. "शशिकृपाणकवचेषु कलङ्काः" काद०। 5. पाप, पातक.

कलङ्कित ಕಳಂಕಿತ (वि०) 1. गुरुतु माडल्पट्टिरुव, बेह्नेयिंद कूडिद. 2. अपकीर्तियुळ्ळ. अपयशस्सन्नु संपादिसिरुव. अपवादवुळ्ळ. कलङ्कोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "कुङ्कुमपङ्ककलङ्कित-देहा गौरपयोधरकम्पितहारा" भर्तृ० २-९। 3. कोळेयागिरुव. 4. पापवुळ्ळ.

कलङ्कुर ಕಲಂಕುರ (पु०) जलावर्त, नीरिन सुळि. कं जलं लङ्कयति — लकि (गतौ) + णिच् "उरच्" वाहु०। "अथाम्भसां भ्रमः। तानूरो वायुगुल्मश्च कणलाभः कलङ्कुरः" त्रिकाण्ड०।

कलञ्ज ಕಳಂಜ (पु०) 1. विषबिळिद बाणदिंद कोल्ल ल्पट्ट मृग. मत्तु 2. पक्षि. (न०) 3. इंतह मृग पक्षिगळ मांस. "न कलञ्जं भक्षयेत्" श्रुतिः। 4. होगेसोप्पु. "कलञ्जसंवेष्टनधूमपानात्स्याद्दन्त-शुद्धिर्मुखरोगहानिः"।

कलट ಕಲಟ (न०) मनेगे पोदिसुव हुल्लु मोद लादुदु, मनेय हुल्लिन मेल्हावण. कं जलं लटति—लट (बाल्ये) "अच्" (३-१-१३४)।

कलतूलिका ಕಲತೂಲಿಕಾ (स्त्री०) कामुक हेंगसु, व्यभिचारिणि. कं सुखं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। कलः कामः तं तूलयति निष्कर्षति पूरयति वा — तूल (निष्कर्षे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वाञ्छिनी तु स्याल्लञ्जिका कलतूलिका" त्रिकाण्ड०।

कलत्र ಕಳತ್ರ (न०) 1. पत्नि, हेंडति. गडयते — गड (सेचने) "अत्रन्" आदेः कश्च (उ० ३-१०६)। डलयोरभेदः। "यः प्रीणयेत् सुचरितैः पितरं स पुत्रो यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम्" भर्तृ० १-५९। 2. नितंब प्रदेश, हेंगसर हिरुद. "कलत्रभारेण विलोलनीविना गलद्दुकूलस्तनशालिनोरसा" किरा० ८-१७। 3. कळत्र स्थान, लग्नदिंद एळनेयस्थान. "कलत्रसौख्यवैवाहं भोगस्थानं मनोहरम्। अलंकृतिश्च सर्वेषां भावोऽयं सप्तमः स्मृतः" मु० दी०। 4. दुर्ग, कोटे.

कलत्रता ಕಳತ್ರತಾ (स्त्री०) पत्नीत्व, हेंडतियागिरुवि. कलत्रस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

कलत्रवत् ಕಳತ್ರವತ್ (वि०) 1. सपत्नीक, पत्नीसमेत नाद. पत्नियन्नु हेंदिरुव. कलत्रमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (७-२-९)। "कलत्रवन्त-मात्मानमवरोधे महत्यपि" रघु० १-३२। (अव्य०) 2. पत्नियंते, हेंडतियंते. कलत्रेण तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

कलत्रिन् ಕಳತ್ರಿನ್ (वि०) कळत्रवुळ्ळवनु, पत्नीसमेत नादवनु, पत्नियन्नु हेंदिरुववनु. कलत्र "इनिः" (५-२-११५)। "वसुधेयमवेक्ष्यतां त्वया वसु-मत्या हि नृपाः कलत्रिणः" रघु० ८-८३।

कलधूत ಕಲಧೂತ (न०) रजत, बेळ्ळि.

कलधौत ಕಲಧೌತ (न०) 1. सुवर्ण, चिन्न. 2. बेळ्ळि, रजत. कलः मलो धौतोऽस्य। "यस्यां कपोलैः कलधौत-धामस्तम्भेषु भेजे मणिदर्पणश्रीः" माघ० ३-४७। "अधि-रात्रि यत्र निपतन्नभोलिहां कलधौतधौतशिलवेश्मनां रुचौ" माघ० १३-५१। 3. कलध्वनि, इंपाद कंठ. "कलधौतं रूप्यहेम्नोः कलधौतं कलध्वनौ" विश्व०।

कलध्वनि ಕಲಧ್ವನಿ (पु०) 1. अस्पष्ट मत्तु मधुर वाद शब्द, इंपाद तग्गु दनि. कलो ध्वनिः। 2. कपोत, पारिवाळद हक्कि. कलो ध्वनिरस्य। 3. कोगिले. 4. मयूर, नविलु. (वि०) 5. मधुरवाद मत्तु अस्पष्टवाद शब्दवुळ्ळ. कलो ध्वनिरस्य। "कलध्वनिः परभृते पारावतकलापिनोः" हेम०।

कलन ಕಲನ (न०) 1. चिह्ने, गुरुतु. 2. अपराध, तप्पु. 3. ग्रहण, स्वीकार, तेगेदुकोळ्ळुविके. कल (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ग्रास, सुंगुविके. "कलनात्सर्वभूतानां स कालः परिकीर्तितः"। 5. ज्ञान, अरिवु, तिळिवळिके. कल कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "लोकानामन्तकृत्कालः कालोऽन्यः कलनात्मकः" सू० सि०। 6. सद्दु माडुविके, शब्द माडुविके. कल (गतौ शब्दे च) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कलना ಕಲನಾ (स्त्री०) 1. ज्ञान, तिळियुविके, अरियुविके. कल (गतौ) + णिच् भावे "युच्" (३-३-१०७)। 2. ग्रहण, हिडिदुकोळ्ळुविके, 3. स्वीकार, तेगेदुकोळ्ळुविके. 4. धरिसुविके, तोडुविके. 5. तेगेदु

ಪಾಕುವಿಕೆ. "अवाप वाल्योचितनीलकण्ठपिच्छावचूडा-कलनामिवोरः" माघ० ३-५।

कलनाद ಕಲನಾದ (पु०) 1. ಮಧುರ ಮತ್ತು ತಗ್ಗು ದನಿ. कलो नादः। "पयोधिलक्ष्मीमुषि केलिपल्वले रिरंसुहंसी-कलनादसादरम्" नैष० १-११७। 2. ಹಂಸ. कलो नादोऽस्य। (वि०) 3. ಅಸ್ಫುಟ ಮತ್ತು ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ. कलो नादो यस्य।

कलभ ಕಲಭ (पु०) 1. ಮೂವತ್ತುವರ್ಷವಯಸ್ಸಿನ ಆನೆ. कल (शब्दे) "अभच्" (उ० ३-१२२)। "कुशेशयैरत्र जलाशयोषिता मुदा रमन्ते कलभा विकस्वरैः" माघ० ४-३३। 2. ಆನೆಯ ಮರಿ. "इह मुहुर्मुदितैः कलभैरवः प्रतिदिशं क्रियते कलभैरवः" माघ० ४-६०। "ननु कलभेन यूथपतेरनुकृतम्" माल० ५। 3. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. कं वातं लभते—डु लभष् (प्राप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)।

कलम ಕಲಮ (पु०) 1. ಬತ್ತ. कलते—कल (संख्याने) "अमः" (उ० ४-८४)। "आपादपद्मप्रणताः कलमा इव ते रघुम्" रघु० ४-३७। "गीतानि गोप्याः कलमं मृगव्रजो न नूनमत्तीति हरिर्व्यलोकयत्" माघ० १२-४३। 2. ಲೇಖನಿ. 3. ಜೋರ, ಕಳ್ಳ. "कलमः पुंसि लेखन्यां शालौ पाटच्चरेऽपि च" मेदि०। 4. ಅಂಕುರ. ಮೊಳಕೆ. "कलमोऽङ्कुरलेखन्योः" वैज०।

कलम्ब ಕಲಂಬ (पु०) 1. ಶರ, ಬಾಣ. कल (क्षेपे) "अम्बच्" (उ० ४-८२)। ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಎಸೆದು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ. कड (मदे) "अम्बच्" (उ० ४-८२)। डलयोरभेदः। ವಿರಹಿಗಳಿಗೆ ಮದವನ್ನು ಅಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 3. ಅಂಕುರ, ಮೊಳಕೆ. "त्वद्भ्रूयुगं यस्य खलु द्विपत्री तवाधरो रज्यति यत्कलम्बः" नैष० ३-१२०। (स्त्री०) **कलम्बी ಕಲಂಬೀ**. ಹಂಬು ಬಳಸೆ. "कलम्बी शाकभेदे स्यात् कदम्बशरयोः पुमान्" मेदि०।

कलम्बुट ಕಲಂಬುಟ (न०) ನವನೀತ, ಹೊಸದಾದ ಬೆಣ್ಣೆ. के जले लम्बते—लबि (अवस्रंसने) "उटः" बाहु०। "हैयङ्गवीनं सरजं मन्थजं च कलम्बुटम्" हारा०।

कलयत् ಕಲಯತ್ (वि०) 1. ತಿಳಿಯುವ, ಅರಿತು ಕೊಳ್ಳುವ. कल (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "कलयन्नपि सव्यथोऽवतस्थेऽशकुनेन स्खलितः किलेत-रोऽपि" माघ० ९-८३। 2. ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. "निमीलनस्पष्टविलोकनाभ्यां कदर्थितस्ताः कलयन् कटाक्षैः" नैष० ६-२२। 3. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. 4. ಬಿಸಾಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಎಣಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम्" गीता १०-३०। 6. ಧರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. "राज्ञामस्य शतेन किं कलयतो हेतिं शतघ्नीं कृतं लक्षैर्लक्षभिदो दृशैव जयतः पद्मानि पद्मैरलम्" नैष० १२-५८। 7. ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. "अस्य क्षोणिपतेः परार्धपरया लक्षीकृताः संख्यया प्रज्ञाचक्षुरवेक्ष्यमाणतिमिरप्रख्याः किलाकीर्तयः। गीयन्ते स्वरमष्टमं कलयता जातेन वन्ध्यो-दरान्मूकानां प्रकरेण कूर्मरमणीदुग्धोदधे रोधसि" नैष० १२-१०६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **कलयन्ती ಕಲಯನ್ತೀ**. "कोपितं विरहखेदितचित्ता कान्तमेव कलयन्त्यनुनिन्ये" माघ० १०-२९।

कलरव ಕಲರವ (पु०) 1. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕಿ. 2. ಕೋಗಿಲೆ. कलो रवोऽस्य। 3. ಅಸ್ಪಷ್ಟಮಧುರಧ್ವನಿ, ಇಂಪಾದ ತಗ್ಗು ದನಿ. कलो रवः। (वि०) 4. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಧುರ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ. "कलरवमुपगीते षट्पदौघेन धत्तः कुमुदकमलखण्डे तुल्यरूपामवस्थाम्" माघ० ११-१५। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-रवी -ರವೀ**.

कलल ಕಲಲ (न०) 1. ಗರ್ಭದ ಮೊದಲನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗರ್ಭಕೋಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಮೊದಲನೆಯ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ರೇತಸ್ಸಿನ ವಿಕಾರ. "कर्मणा दैवनेत्रेण जन्तुर्देहोपपत्तये। स्त्रियां प्रविष्ट उदरं पुंसो रेतःकणाश्रयः। कललं त्वेकरात्रेण पञ्चरात्रेण बुद्बुदम्" भाग० ३-३१-१, २। 2. ಚರ್ಮದ ಚೀಲ. "चर्मकोशं तु कललम्" वैज०। 3. ಎಲುಬು. ಮೂಳೆ. "अथास्थि कीकसं विड्डं कललं क्रूरमाढिकम्" वैज०।

कलविङ्क ಕಲವಿಂಕ (पु०) 1. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. कलं वङ्कते—वकि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "कलविङ्कप्लवं हंसं चक्राह्वं ग्रामकुक्कुटम्" मनु० ५-१२। 2. ಹಳದಿ ತಲೆಯ ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. "मार्जारभक्षिते दुःखं यादृशं गृह-कुक्कुटे। न तादृङ्ममताशून्ये कलविङ्केऽथ मूषके" प्रबोध० ५-२०। "कलविङ्कस्त्वसौ पीतमुण्डः" वैज०।

कलश ಕಲಶ (त्रि०) 1. ಘಟ, ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಹರವೆ. केन जलेन लसति—लस (श्लेषणे) "अच्" (३-१-१३४)। तालव्यान्तः प्रामाणिकप्रयोगः। "कलश इव गरीयान् दिग्भिराकृष्यमाणः" माघ० ११-४४। 2. ಹದಿನಾರು

ಆದ್ಯಮಾಪಕಗಳ ತೂಕ, ಎಂಬತ್ತು (80) ರಿತ್ತಿಗಳು, 1/4 ಪಲ, 1/400 ತುಲೆ, 176 ಗುಲಗಂಜಿತೂಕ. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–शी –ಶೀ.**

कलशजन्मन् ಕಲಶಜನ್ಮನ್, –भू –ಭೂ (पु०) ಕುಂಭದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ.

कलशयोनि ಕಲಶಯೋನಿ (पु०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ. कलशं योनिरस्य।

कलशि ಕಲಶಿ (स्त्री०) 1. ಕುಂಭ, ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಘಟ. 2. ಕಡೆಯುವ ದೊಡ್ಡ ಮೊಸರಿನ ಪಾತ್ರೆ. 3. ನಿಂಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು. कलं श्यति अजीर्णं नाशयति –शो (तनूकरणे) "इन्" (उ० ४-११७)। बहि० आकारलोपः। "शशिनमिव सुरौघाः सारमुद्धर्तुमेते कलशिमुदधिगुर्वीं वल्लवा लोडयन्ति" माघ०११-८। स्त्रियाम् वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–शी –ಶೀ.**

कलशीपदी ಕಲಶೀಪದೀ (स्त्री०) ಬಿಂದಿಗೆಯಂತೆ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. कलशी इव पादौ यस्याः। पादस्य पदादेशः (६-४-१३०)। "ङीप्" (५-४-१३९)।

कलशीसुत ಕಲಶೀಸುತ (पु०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ. कलश्याः सुत इव। ["अगस्त्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]

कलशोदधि ಕಲಶೋದಧಿ (पु०) ಕ್ಷೀರ ಸಮುದ್ರ.

कलस ಕಲಸ (त्रि०) ಘಟ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಕೊಡ. केन जलेन लसति–लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। ದೇವಶಿಲ್ಪಿಯಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಸಮುದ್ರಮಥನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಮೃತವನ್ನು ತುಂಬಿಡಲು ದೇವತೆಗಳ ಕಲೆಗಳಿಂದ ಕಲಶವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು ಎಂದೂ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ. "सागरे मथ्यमाने तु पीयूषार्थं सुरासुरैः। पीयूषधारणार्थाय निर्मितो विश्वकर्मणा। कलाः कलास्तु देवानामपि तास्ताः पृथक् पृथक्। यतः कृतास्तु कलसाः ततस्ते परिकीर्तिताः" कालिकापु०। "कलसे निजहेतुदण्डजः किमु चक्रभ्रम कारितागुणः" नैष० २-३२।

कलसी ಕಲಸೀ (स्त्री०) ಘಟ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಕೊಡ, ಹರವೆ. केन जलेन लसति–लस (श्लेषणे) "इन्" (उ० ४-११७)। जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। "अवलम्बित-कर्णशष्कुलीकलसीकं रचयन्नवोचत" नैष० २-८।

कलह ಕಲಹ (पु०) 1. ಜಗಳ, ವಾಗ್ವಿವಾದ. कलो मधुरध्वनिः तं हन्ति–हन (हिंसागत्योः) "ड:" (वा० ३-२-४८)। "कलहान्न घनाद्यदुत्थितादधुनाप्युज्झति घर्घरस्वरः" नैष० २-८५। 2. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. "विलम्बितुं न खलु सहा मनस्विनो विधित्सतः कलह-मवेक्ष्य विद्विषः" माघ० १७-५०। ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 3. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. 4. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ, ರಸ್ತೆ. 5. ತಾಡನ, ಹೊಡೆತ. "कलहं युधि वाटे ना खड्गकोशे च भण्डने" मेदि०।

कलहंस ಕಲಹಂಸ (पु०) 1. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಂಸ ಪಕ್ಷಿ. कलो मधुरवचनो हंसः। "अविशद्वनवेश्म विस्मितः स्मृति-लग्नैः कलहंसशंसितैः" नैष० २-६३। 2. ರಾಜಹಂಸ, ಕೆಂಪು ಕಾಲು ಮತ್ತು ಕೊಕ್ಕುಳ್ಳ ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. "वधूदुकूलं कलहंसलक्षणं गजाजिनं शोणितबिन्दुवर्षि च" कुमा० ५-६७। 3. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೊರೆ, ಉತ್ತಮನಾದ ರಾಜ. 4. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "कलहंसस्तु कादम्बे राजहंसे नृपोत्तमे" मेदि०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–हंसी –ಹಂಸೀ.** "कलमन्यभृतासु भाषितं कलहंसीषु मदालसं गतम्" रघु० ८-५९।

कलहकार ಕಲಹಕಾರ (पु०) 1. ನಾರದಮಹರ್ಷಿ. 2. ಜಗಳವಾಡುವವನು. कलहं करोति–डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "हन्तुं कलहकारोऽसौ शब्दकारः पपात खम्" भट्टि० ५-१००।

कलहप्रिय ಕಲಹಪ್ರಿಯ (पु०) 1. ನಾರದಮಹರ್ಷಿ. कलहः प्रियोऽस्य। (वि०) 2. ಜಗಳವೇ ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. (स्त्री०) **–प्रिया –ಪ್ರಿಯಾ.** ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ.

कलहान्तरिता ಕಲಹಾಂತರಿತಾ (स्त्री०) ಎಂಟುವಿಧ ಅವಸ್ಥೆಗಳುಳ್ಳ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ, ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಿರುವ ಪತಿಯನ್ನು ಕೋಪದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬಳಿಕ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡುವ ಒಬ್ಬ ನಾಯಿಕೆ. "चाटुकारमपि प्राणनाथं दोषादपास्य या। पश्चात्तापमवाप्नोति कलहान्तरिता तु सा" सा० द० ३-८२। "नो चाटुश्रवणं कृतं न च दृशा हारोऽन्तिके वीक्षितः कान्तस्य प्रियहेतवो निजसखीवाचोऽपि दूरी-कृताः। पादान्ते विनिपत्य तत्क्षणमसौ गच्छन् मया मूढया पाणिभ्यामवरुन्ध्य हन्त सहसा कण्ठे कथं नार्पितः" सा० द०।

कला ಕಲಾ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರನ (ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ) ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. कलयति–कल (संख्याने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "आननेन शशिनः कलां

दधद्दशंनक्षयितकामविग्रहः" माघ० १४-१८। "व्यवधावपि वा विधोः कलां मृडचूडानिलयां न वेद कः" नैष० २-१९। **ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳು:** (1) अमृता, (2) मानदा, (3) पूषा, (4) तुष्टिः, (5) पुष्टिः, (6) रतिः, (7) धृतिः, (8) शशिनी, (9) चन्द्रिका, (10) कान्तिः, (11) ज्योत्स्ना, (12) श्रीः, (13) प्रीतिः, (14) अङ्गदा, (15) पूर्णा, (16) पूर्णामृता। 2. ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. **ಸೂರ್ಯನ ಹನ್ನೆರಡು ಕಲೆಗಳು:** (1) तपिनी, (2) तापिनी, (3) धूम्रा, (4) मरीचिः, (5) ज्वालिनी, (6) रुचिः, (7) सुषुम्णा, (8) भोगदा, (9) विश्वा, (10) बोधिनी, (11) धारिणी, (12) क्षमा। 3. ಅಗ್ನಿಮಂಡಲದ ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. **ಅಗ್ನಿಮಂಡಲದ ಹತ್ತು ಕಲೆಗಳು:** (1) धूम्रार्चिः, (2) ऊष्मा, (3) ज्वलिनी, (4) ज्वालिनी, (5) विस्फुलिङ्गिनी, (6) सुश्रीः, (7) सुरूपा, (8) कपिला, (9) हव्यम्, (10) कव्यम्। 4. ಬಡ್ಡಿ, ಮೂಲಧನದ ವೃದ್ಧ್ಯಂಶ. "घनवीथि वीथिमवतीर्णवतो निधिरम्भसामुपचयाय कलाः" माघ० ९-३२। 5. ಶಿಲ್ಪ, ಕುಶಲ ವಿದ್ಯೆ. **ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು (64) ವಿಧ ಕುಶಲ ವಿದ್ಯೆಗಳು:**

(1) गीतम्	ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ.
(2) वाद्यम्	ವೀಣೆ, ವೇಣು, ಮೃದಂಗ ಮುಂತಾದುವು.
(3) नृत्यम्	ಭರತನಾಟ್ಯ, ಕುಣಿತ.
(4) आलेख्यम्	ಚಿತ್ರರಚನೆ.
(5) विशेषकच्छेद्यम्	ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ತಿಲಕವನ್ನು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿದ್ದಿ ಕೊರೆಯುವುದು.
(6) तण्डुलकुसुमबलिविकाराः	ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಅಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಹೂವುಗಳಿಂದ ದೇವರ ಮುಂದೆ ಪದ್ಮಾದಿರೂಪಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದು.
(7) पुष्पास्तरणम्	ಹೂವುಗಳನ್ನು ಹರಡಿ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು.
(8) दशनवसनाङ्गरागः	ಮೈ, ಹಲ್ಲು ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವುದು.
(9) मणिभूमिकाकर्म	ರತ್ನಾಲಂಕಾರ ಕಾರ್ಯ.
(10) शयनरचनम्	ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಸಿ ಶೃಂಗರಿಸುವುದು.
(11) उदकवाद्यम्	ಜಲತರಂಗ ವಾದ್ಯ.
(12) उदकाघातः	ಕೊಳವೆಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊಡೆಯುವುದು.
(13) चित्राश्च योगाः	ಅನೇಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಃಸತ್ವಪನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.
(14) माल्यग्रथनविकल्पाः	ಬಗೆಬಗೆಯ ಹಾರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವಿಕೆ.
(15) शेखरकापीडयोजनम्	ತಲೆ ಗುಟುಹಾಕಿ ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ.
(16) नेपथ्यप्रयोगः	ವೇಷ ಹಾಕುವುದು.
(17) कर्णपत्रभङ्गाः	ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಪತ್ರಾಕಾರದ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಕಿವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವುದು.
(18) गन्धयुक्तिः	ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಪಡಿಸುವುದು.
(19) भूषणयोजनम्	ಅವಯವಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ತೊಡಿಸುವುದು.
(20) ऐन्द्रजालः कौचुमाराश्च योगाः	ಯಕ್ಷಿಣಿ ಮತ್ತು ಶರೀರ ಸಂಬಂಧವಾದ ನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಯೋಗಗಳು.
(21) हस्तलाघवम्	ಕೈಚಳಕ, ಜಾಣತನ, ಚುರುಕು.
(22) विचित्रशाकयूषभक्ष्यविकारक्रिया	ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಹಸುರುವಾಣಿಗಳಿಂದ ಊಟದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು. (ಚಿತ್ರಾನ್ನ, ಹುಳಿ, ತಿಂಡಿ ಮುಂತಾದುವು).
(23) पानकरसरागासवयोजनम्	ಪಾನಕ ಮೊದಲಾದ ಪಾನೀಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು.
(24) सूचीवानकर्माणि	ಕಸೂತಿ ಕೆಲಸಗಳು, ಹೊಲಿಗೆ ಕೆಲಸಗಳು.
(25) सूत्रक्रीडा	ನೂಲಿನ ಆಟ, ನೂಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಪುನಃ ಅಖಂಡವಾಗಿ ತೋರಿಸುವುದು. ನೂಲನ್ನು

		ಸುಟ್ಟು ಪುನಃ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ನೂಲನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು.
(26)	वीणाडमरुकवाद्यानि	ವೀಣೆ ಡಮರು (ಬುಡುಬುಡಿಕೆ) ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳು.
(27)	प्रहेलिका	ಒಗಟು, ಗೂಢಾರ್ಥವಾಕ್ಯ ಪ್ರಯೋಗ.
(28)	प्रतिमाला	ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರೀಪಠನ. (ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುವುದು).
(29)	दुर्वाचकयोगाः	ವಾದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಉಚ್ಚರಿಸಲಾಗದ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ.
(30)	पुस्तकवाचनम्	ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಓದುವುದು.
(31)	नाटकाख्यायिका-दर्शनम्	ನಾಟಕ ಕಥೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದು.
(32)	काव्यसमस्यापूरणम्	ಪದ್ಯರೂಪದಿಂದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು.
(33)	पट्टिकावेत्रवान विकल्पाः	ಬೆತ್ತದಿಂದ ಬುಟ್ಟಿ, ತಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹೆಣೆಯುವುದು.
(34)	तक्षकर्माणि	ಮರಗೆಲಸ.
(35)	तक्षणम्	ಗುಡಿಗಾರಿಕೆ, ಮರಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿ ಮಂಚ, ಆಸನ, ಬೊಂಬೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು.
(36)	वास्तुविद्या	ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಮುಂತಾದ ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆ.
(37)	रूप्यरत्नपरीक्षा	ಬೆಳ್ಳಿ, ರತ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು.
(38)	धातुवादः	ಕಲ್ಲು, ಮಣ್ಣು, ಲೋಹ, ರತ್ನ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳ ಶೋಧನ ಮೇಳನ ಮುಂತಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಲೋಹ ವಿದ್ಯೆ.
(39)	मणिरागाकरज्ञानम्	ರತ್ನಗಳ ಬಣ್ಣ ಮತ್ತು ಆಕಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು.
(40)	वृक्षायुर्वेदयोगाः	ಸಸಿ ಮರಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಿ ತೋಟಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದು.
(41)	मेषकुक्कुट-लावकयुद्धविधिः	ಟಗರು, ಕೋಳಿ, ತಿತ್ತಿರಿಪಕ್ಷಿ ಇವುಗಳ ಕಾಳಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು.
(42)	शुकशारिका-प्रलापनम्	ಗಿಳಿ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಮಾತನಾಡಿಸುವುದು.
(43)	उत्सादने संवाहने केशमर्दने च कौशलम्	ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಯುವುದು, ಮೈಯನ್ನು ಒತ್ತುವುದು, ತಲೆಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಒತ್ತುವುದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯ.
(44)	अक्षरमुष्टिका-कथनम्	ಗುಟ್ಟಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೂ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಮುದ್ರೆಗಳ ಮೂಲಕ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.
(45)	म्लेच्छितविकल्पाः	ಗುಟ್ಟಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸರಿಯಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೂ ಇತರರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರಲು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಹೇಳುವುದು.
(46)	देशभाषाविज्ञानम्	ಆಯಾ ದೇಶಭಾಷೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು.
(47)	पुष्पशकटिका	ಹೂವಿನ ಬಂಡಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು.
(48)	निमित्तज्ञानम्	ಶಕುನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು.
(49)	यन्त्रमातृका	ಸಜೀವ ಮತ್ತು ನಿರ್ಜೀವ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯಾಣ ಮತ್ತು ಜಲಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಜೋಡಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.
(50)	धारणमातृका	ಓದಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ದೃಢವಾಗಿ ಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಅವಶ್ಯವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ.

(51)	संपाठ्यम्	ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದುವುದು.
(52)	मानसी	ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಮತ್ತು ಕಾಣಿಸದಿರುವ ವಸ್ತುಗಳ ಭೇದವಿಷಯವಾದ ಚಿಂತೆ.
(53)	काव्यक्रिया	ಕಾವ್ಯಗಳ ರಚನೆ.
(54)	अभिधानकोशः	ನಿಘಂಟು.
(55)	छन्दोज्ञानम्	ವೃತ್ತಗಳ ಜ್ಞಾನ.
(56)	क्रियाकल्पः	ಕಾರ್ಯವಿಧಾನದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.
(57)	छलितकयोगाः	ಜೂಜು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಇತರರನ್ನು ಮರುಳು ಮಾಡುವುದು.
(58)	वस्त्रगोपनानि	ವಸ್ತ್ರಗಳ ರಕ್ಷಣೆ.
(59)	द्यूतविशेषाः	ಬಗೆಬಗೆಯ ಜೂಜುಗಳು.
(60)	आकर्षक्रीडा	ಪಗಡೆಯಾಟ.
(61)	बालक्रीडनकानि	ಮಕ್ಕಳ ಆಟಗಳು.
(62)	वैनयिकीनाम्	ವಿನಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ.
(63)	वैजयिकीनाम्	ವಿಜಯದ ವಿಧಾನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮತ್ತು
(64)	व्यायामिकीनां च विद्यानां ज्ञानम्	ವ್ಯಾಯಾಮಕ್ರಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಿದ್ಯೆಯ ಜ್ಞಾನ.

"कलाः चतुःषष्टिरुपंतु वासं तस्यां कथं सुभ्रुवि नाम नास्याम्" नैष० ७-१०७। "कलासु तस्याः सकलासु पण्डिताः" नैष० १५-२६। 6. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಭಾಗ, ಅಂಶ. "सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्" मनु० २-७६। 7. ಕಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಮೂವತ್ತು (30) ಕಾಷ್ಠೆಗಳ ಕಾಲ; ಒಂದು ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲವು ಒಂದು (ಅಕ್ಷಿ) ನಿಮೇಷ. ಹದಿನೈದು (15) ಸಲ ರೆಪ್ಪೆಯಾಡಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲವು ಒಂದು ಕಾಷ್ಠೆ. ಮೂವತ್ತು (30) ಕಾಷ್ಠೆಗಳ ಕಾಲವು ಒಂದು ಕಲೆ. "लघ्वक्षरोच्चारणमात्रोऽक्षिनिमेषः, पञ्चदशाक्षिनिमेषाः काष्ठा, त्रिंशत् काष्ठाः कला, विंशतिकलो मुहूर्तः, त्रिंशन्मुहूर्तमहोरात्रम्" सुश्रुत० सूत्र० ६-५। 8. ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದ ಒಂದು ಭಾಗ: ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಏಳು ಕಲೆಗಳಿರುವುವು. (1) मांसधरा, (2) रक्तधरा, (3) मेदोधरा, (4) श्लेष्मधरा, (5) मलधरा, (6) पित्तधरा, ಮತ್ತು (7) रेतोधरा ಇವು ಸಪ್ತ (ಏಳು) ಕಲೆಗಳು. ಇವು ಮಾಂಸ ರಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳಿಗೂ ಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿರುವುವು. "कलाः खल्वपि सप्त भवन्ति धात्वाशयान्तरमर्यादाः" सुश्रुत० शारीर० ४-५।

(1) **"मांसधर"** ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ನರ, ಸ್ನಾಯು (ಮಾಂಸಖಂಡ) ಮುಂತಾದುವು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುವು. "यथा बिसमृणालानि विवर्धन्ते समन्ततः। भूमौ पङ्कोदकस्थानि तथा मांसे सिरादयः" सुश्रुत० शारीर० ४-९।

(2) ಮಾಂಸದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ **"रक्तधर"** ಕಲೆಯಿರುವುದು. ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಗಾಯಗೊಳಿಸಿದರೆ ಅದರ ಒಳಗಿನಿಂದ ಹಾಲು ಹೊರಡುವಂತೆ ಮಾಂಸಕ್ಕೆ ಏಟು ತಗುಲಿದರೆ ಒಳಗಿನಿಂದ ರಕ್ತವು ಸ್ರವಿಸುವುದು. "वृक्षाद्यथाभिप्रहतात् क्षीरिणः क्षीरमास्रवेत्। मांसादेव क्षतात् क्षिप्रं शोणितं संप्रसिच्यते" सुश्रुत० शारीर० ४-११।

(3) ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಉದರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜೆಯೂ ಸಣ್ಣ ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇದಸ್ಸೂ (ಕೊಬ್ಬೂ) ಇರುವುದು. ಇದೇ **"मेदोधर"**. "स्थूलास्थिषु विशेषेण मज्जा त्वभ्यन्तराश्रितः। अथेतरेषु सर्वेषु सरक्तं मेद उच्यते" सुश्रुत० शारीर० ४-१३।

(4) **"श्लेष्मधर"**ಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಧಿ (ಕೀಲು) ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. ಚಕ್ರದೊಳಗಿರುವ ಡೂರಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಚಕ್ರವು ಸುಖವಾಗಿ ತಿರುಗುವಂತೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಎಲುಬುಗಳ ಸಂಧಿಗಳು ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುವು. "स्नेहाभ्यक्ते यथा ह्यक्षे चक्रं साधु प्रवर्तते। सन्धयः साधु वर्तन्ते संश्लिष्टाः श्लेष्मणा तथा" सुश्रुत० शारीर० ४-१५।

(5) ಒಳಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಾಶಯದಲ್ಲಿರುವ **"मलधरे"**ಯು ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವುದು. "पञ्चमी पुरीष(मल) धरा नाम, याऽन्तःकोष्ठे मलमभिविभजते पक्वाशयस्था" सुश्रुत० शारीर० ४-१६।

(6) ಜಠರಾಗ್ನಿಯೆಂಬ **"पित्तधरे"**ಯು ಆಮಾಶಯದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಕೊಂಡು ಪಕ್ವಾಶಯಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಅನ್ನ (ಅಶಿತ, ಖಾದಿತ, ಪೀತ, ಲೀಢ) ಗಳನ್ನು ಜೀರ್ಣವಾಗಿಸಲು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು "षष्ठी पित्तधरा, या चतुर्विधमन्नपानमामाशयात्प्रच्युतं पक्वाशयोपस्थितं धारयति" सुश्रुत० शारीर० ४-१७।

(7) **"रेतोधरे"**ಯು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ, ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವೂ ಕಬ್ಬಿನೊಳಗೆ ರಸವೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಸರ್ವಾವಯವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು. "सप्तमी शुक्रधरा, या सर्वप्राणिनां सर्वशरीरव्यापिनी"। "यथा पयसि सर्पिस्तु गूढश्चेक्षौ रसो

यथा। शरीरेषु तथा शुक्रं नृणां विद्यात् भिषग्वरः" सुश्रुत० शारीर० ४-२०, २१। 9. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಅಂಶದ ಅರವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ರಾಶಿಯ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ಅಂಶ. "विकलानां कला षष्टचा तत्षष्टचा भाग उच्यते। तत्त्रिंशता भवेद्राशिः भगणो द्वादशैव ते" सू० सि० १-७। 10. ಕೂಡುವುದು. ಒಟ್ಟು, ಸೇರಿಸುವುದು, ಲೆಕ್ಕ ಹಾಕುವುದು. 11. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಶ, ಪರಮಾಣು. 12. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 13. ಹೆಂಗಸರ ರಜಸ್ಸು. 14. ನೌಕೆ, ಹಡಗು, ನಾವೆ. 15. ಕೌಶಲ, ಜಾಣತನ. "कलांशमात्रे शिल्पादौ कलना कालभेदयोः। इन्दोश्च षोडशे भागे स्यान्मूलधनवर्धने" नानार्थर०। 16. ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು. 17. ಅಂಗ, ಅವಯವ. 18. ಇಂದ್ರಿಯ. "कालशिल्पे वित्तवृद्धौ चन्द्रांशे कलने कला। महाभूतेष्विन्द्रियेषु ज्ञानावयववयो-रपि" वैज०। 19, ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರ ರಚನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಪದಿನಾರು (16) ಉಪಾಧಿಗಳು. (1) प्राणः, (2) श्रद्धा, (3) आकाशः, (4) वायुः, (5) तेजः, (6) जलम्, (7) पृथ्वी, (8) इन्द्रियम्, (9) मनः, (10) अन्नम्, (11) वीर्यम्, (12) तपः, (13) मन्त्रः, (14) कर्म, (15) लोकः ಮತ್ತು (16) नाम ಇವು ಉಪಾಧಿಗಳು. "तस्मै स होवाच इहैवान्तःशरीरे सोम्य। स पुरुषो यस्मिन्नेताः षोडश कलाः प्रभवन्ति इति" प्रश्नोप०।

कलाकुल ಕಲಾಕುಲ (न०) ಹಾಲಾಹಲವಿಷ. कलया मात्रयापि आकुलयति — आकुलि नामधा० "अच्" (३-१-१३४)।

कलाकुशल ಕಲಾಕುಶಲ (वि०) ಕುಶಲ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. कलायां कुशलः।

कलाकेलि ಕಲಾಕೇಳಿ (पु०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. कलया केलिरस्य। "रागरज्जुः कलाकेलिमधुदीपरवीषुरः" त्रिकाण्ड०।

कलाक्षय ಕಲಾಕ್ಷಯ (पु०) ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳು ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. कलानां षोडशकलानां क्षयो नाशः। "पर्यायपीतस्य सुरैर्हिमांशोः कलाक्षयः श्लाघ्यतरो हि वृद्धेः" रघु० ५-१६। ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಪಾಡ್ಯ ಮೊದಲು ಗೊಂಡು ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ದೇವತೆಗಳು ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳು ಕ್ರಮೇಣ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತ ಬಂದು ಪುನಃ ಪಕ್ಷಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹುತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಅಮೃತ ರೂಪದಿಂದ ಕ್ರಮೇಣ ಆ ಕಲೆಗಳಾಗಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರುವುವು. ಹೀಗೆ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆವರೆಗೂ ಕಲೆಗಳು ಕ್ಷಯ ಹೊಂದಿ ಪುನಃ ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ವೇಳೆಗೆ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಚಂದ್ರಬಿಂಬವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಪೂರ್ಣಿಮೆ. "प्रथमां पिबते वह्निर्द्वितीयां पिबते रविः। विश्वेदेवास्तृतीयां तु चतुर्थीं सलिलाधिपः। पञ्चमीं तु वषट्कारः षष्ठीं पिबति वासवः। सप्तमीं ऋषयो दिव्याः अष्टमीमज एकपात्। नवमीं कृष्णपक्षेऽस्य यमः प्राश्नाति वै कलाम्। दशमीं पिबते वायुः पिबत्येकादशीमुमा। द्वादशीं पितरः सर्वे समं प्राश्नन्ति भागशः। त्रयोदशीं धनाध्यक्षः कुबेरः पिबते कलाम्। चतुर्दशीं पशुपतिः पञ्चदशीं प्रजापतिः। निष्पीतः कलया शेषश्चन्द्रमा न प्रकाशते। कला षोडशिका या सात्वपः प्रविशते सदा। अमायां तु सदा सोम ओषधीः प्रतिपद्यते। तमोषधिगतं गावः पिबत्यम्बुगतं च यत्। तत् क्षीरममृतं भूत्वा मन्त्रपूतं द्विजातिभिः। हुतमग्निषु यज्ञेषु पुनराप्यायते शशी। दिने दिने कलावृद्धिः पौर्णमास्यां तु पूर्णता"।

कलाङ्कुर ಕಲಾಂಕುರ (पु०) 1. ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ. कलस्याङ्कुरो यत्र। 2. ಚೌರ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಮೂಲದೇವ. कलानामङ्कुरो यत्र। "कर्णीसुतो मूलदेवो मूलभद्रः कलाङ्कुरः" त्रिकाण्ड०।

कलाची ಕಲಾಚೀ (स्त्री०) ಪೊಳಕೈ ಮತ್ತು ಮಣಿಕಟ್ಟುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಮುಂಗೈ. कलामञ्चति — अञ्चु (गतौ) "अण्" (३-२-१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। स्वार्थे "कन्"। **कलाचिका ಕಲಾಚಿಕಾ.**

कलाद ಕಲಾದ (पु०) ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಕೆಲಸಗಾರ. कलामंशमादत्ते—आ डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। "वयं कलादा इव दुर्विदग्धं त्वद्गौरिमस्पर्धि दहेम हेम" नैष० ८-९९।

कलादक ಕಲಾದಕ (पु०) ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಕೆಲಸಗಾರ. कलामंशमत्ति—अद (भक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कलाधर ಕಲಾಧರ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। कलानां धरः। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०) 3. ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ಕಲೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು.

कलानिधि ಕಲಾನಿಧಿ (पु०) ಚಂದ್ರ. कला निधीयन्तेऽस्मिन् — नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः"

(३-३-९२)। "अहो महत्त्वं महतामपूर्वं विपत्तिकालेऽपि परोपकारः। यथाऽऽस्यमध्ये पतितोऽपि राहोः कलानिधिः पुण्यचयं ददाति" उद्भ०।

कलान्तर ಕಲಾಂತರ (पु०) 1. ಬಡ್ಡಿ, ಮೂಲಧನದ ವೃದ್ಧ್ಯಂಶ. अन्या कला अंशः। 2. ಚಂದ್ರನ ಮತ್ತೊಂದು ಕಲೆ. "पुपोष लावण्यमयान् विशेषान् ज्योत्स्नान्तराणीव कलान्तराणि" कुमा० १-२५। "मासे शतस्य यदि पञ्च कलान्तरं स्यात्" लीला०।

कलाप ಕಲಾಪ (पु०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. कलां मात्रामाप्नोति — आप्लृ (व्याप्तौ) "अण्" (३-१-२)। "क्रियाकलापैरिदमेव योगिनः श्रद्धान्विताः साधु यजन्ति सिद्धये" भाग० ४-२४-६२। 2. ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ. "पक्षस्य-तावद्बहुचन्द्रकोऽपि कलापिनां येन जितः कलापः" नैष० ७-२०। 3. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. "कण्ठस्य तस्याः स्तन-बन्धुरस्य मुक्ताकलापस्य च निस्तलस्य" कुमा० १-४२। 4. ಡಾಬು, ಒಡ್ಯಾಣ. 5. ಚಂದ್ರ. 6. ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. 7. ಕಾತಂತ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ವ್ಯಾಕರಣ. 8. ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳನ್ನಿಡುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ. "कलापः संहतौ बर्हे काञ्च्यां भूषणतूणयोः। चन्द्रे विदग्धे व्याकरणभेदेऽपि कथ्यते बुधैः" मेदि०। 9. ಒಂದು ಗ್ರಾಮ, ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ. "देवापिर्योगमास्थाय कलापग्राममास्थितः। सोम-वंशे कलौ नष्टे कृतादौ स्थापयिष्यति" भाग० ९-१२-१३। 10. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು, ಅಂಬು. 11. ಬಾಣ, ಶರ. 12. ಆನೆಯ ಕತ್ತಿನ ಹಗ್ಗ.

कलापक ಕಲಾಪಕ (पु०) 1, "कलाप" ಪದದ ಅರ್ಥ. कलाप स्वार्थे "कन्"। 2. ಏಕಕರ್ತೃಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಒಂದೇ (ಅನ್ವಯವುಳ್ಳ) ವಾಕ್ಯವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಶ್ಲೋಕಗಳು. "द्वाभ्यां युग्ममिति प्रोक्तं त्रिभिः श्लोकैर्विशेषकम्। कलापकं चतुर्भिः स्यात् तदूर्ध्वं कुलकं मतम्"। 3. ನವಿಲುಗಳು ಪುಕ್ಕವನ್ನು ಬಿಚ್ಚುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸಾಲ. यस्मिन् काले मयूराः कलापिनो भवन्ति स कलापी तत्र देयं ऋणम् "वुन्" (४-३-४८)।

कलापद्वीप ಕಲಾಪದ್ವೀಪ (पु०) "ಕಲಾಪ" ವೆಂಬ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. ಇದು ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವುದು. "सत्यभामा तथैवान्या देव्यः कृष्णस्य संमताः। वनं प्रविविशू राजन् तपसे कृतनिश्चयाः। फलमूलादिभोजिन्यो हरिध्यानैकतत्पराः। हिमवन्तम-तिक्रम्य कलापग्राममाविशन्" भा० मौसल० ७।

कलापिन् ಕಲಾಪಿನ್ (पु०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. कलापोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ननृतुश्च वारिधरधीरवारणध्वनिहृष्टकूजितकलाः कलापिनः" माघ० १३-५। 2. ಆಲದಮರ. 3. ಕೋಗಿಲೆ. कलस्यापी — आप्लृ (व्याप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 4. ನವಿಲುಗಳು ಪುಕ್ಕವನ್ನು ಬಿಚ್ಚುವಕಾಲ. (वि०) 5. ಬಾಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कलापिनी** ಕಲಾಪಿನೀ.

कलापिनी ಕಲಾಪಿನೀ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. कलापः चन्द्रोऽस्त्यस्याम् "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ನಾಗರಮುಸ್ತೆ. 3. ಹೆಣ್ಣು ನವಿಲು.

कलापूर्ण ಕಲಾಪೂರ್ಣ (पु०) 1. ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಚಂದ್ರ. कलाभिः षोडशकलाभिः पूर्णः। (वि०) 2. ಕುಶಲ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಸಕಲ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಪುಣನಾದ. "सदा भवान् फाल्गुनस्य गुणानस्मासु कत्थसे। न चार्जुनः कलापूर्णः मम दुर्योधनस्य वा" भा० विरा० ४०-२९।

कलाभृत् ಕಲಾಭೃತ್ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಶಿಲ್ಪಿ, ಕಲೆಗಾರ, ಕಲಾವಿದ, ಕಲಾಭಿಜ್ಞ. कलां बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। "दशाब्दाख्यं पौरसख्यं पञ्चाब्दाख्यं कलाभृताम्" मनु० २-१३४।

कलाय ಕಲಾಯ (पु०) ನೆಲಗಡಲೆ ಗಿಡ. कलामयते — अय (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "विकसत्कलाय-कुसुमासितद्युतेरलघूद्वपाण्डु जगतामधीशितुः" माघ० १३-२१।

कलालाप ಕಲಾಲಾಪ (पु०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. कलमाल-पति—आ+लप (व्यक्तायां वाचि) "अण्" (३-२-१)।

कलावत् ಕಲಾವತ್ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. कलाः सन्त्यस्मिन् "मतुप्" (५-२-९४)। "कला च सा कान्तिमती कलावतः त्वमस्य लोकस्य च नेत्रकौमुदी" कुमा० ५-७१। (वि०) 2. ಕಲಾವಿದ, ಗೀತ ನೃತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ.

कलावती ಕಲಾವತೀ (स्त्री०) 1. ತುಂಬುರುವಿನ ಪತ್ನಿ. कलाः गीतरागादयः सन्त्यस्याम्" "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)। "विश्वावसोस्तु बृहती तुम्बुरोस्तु कलावती। महती नारदस्य स्यात् सरस्वत्यास्तु कच्छपी"। 2. ದ್ರುಮಿಲರಾಜನ ಮಗಳು. 3. ರಾಧೆಯ ತಾಯಿ, ವೃಷಭಾನುವಿನ ಪತ್ನಿ. 4. ಗಂಗೆ.

कलाविक **ಕಲಾವಿಕ** (पु०) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. कलेन सम्यक् विकायति—आ+वि+कै (शब्दे) "कः" (३-१-१३६)। "कुक्कुटस्तु विवृत्ताक्षो रात्रिवेदी कलाविकः" त्रिकाण्ड०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **कलाविकी** **ಕಲಾವಿಕೀ**.

कलाविद् **ಕಲಾವಿದ್** (वि०) ಕಲೆಗಳನ್ನು ಅರಿತವನು, ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. कलाः वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)।

कलाहक **ಕಲಾಹಕ** (पु०) ಕಹಳೆಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. कलमाहन्ति — आ + हन (हिंसागत्योः) "क्विप्"। संज्ञायां "कन्"।

कलि **ಕಲಿ** (पु०) 1. ಕಲಿಯುಗ, ಚತುರ್ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಯುಗ. कलयति पापेन जडयति कलुषितं करोति — कल (गतौ संख्याने च) "इः" (उ० ४-१३८)।

कलियुगमानः ಕೃತ ತ್ರೇತಾ ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಯುಗಗಳ ಮಾನವು :

ದೇವವರ್ಷಗಳು		ಮಾನುಷವರ್ಷಗಳು
12,000		43,20,000
4,800	ಕೃತಯುಗ ...	17,28,000
3,600	ತ್ರೇತಾಯುಗ ...	12,96,000
2,400	ದ್ವಾಪರಯುಗ ...	8,64,000
1,200	ಕಲಿಯುಗ ...	4,32,000
12,000		43,20,000

ಈ ಯುಗಮಾನಗಳ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು (ಯುಗಗಳ ಆದ್ಯಂತಗಳಲ್ಲಿ) ಸಂಧ್ಯಾ ಸಂಧ್ಯಾಂಶಗಳು. ಈ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಕಳೆದರೆ ಕೃತಯುಗ 4,000; ತ್ರೇತಾಯುಗ 3,000; ದ್ವಾಪರಯುಗ 2,000; ಕಲಿಯುಗ 1,000 ದೇವ ವರ್ಷಗಳು ಈ ರೀತಿ ಚತುರ್ಯುಗಮಾನವಾಗುವುದು.

ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮಪುರುಷನ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿರುವುವು. ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಭಾಗ ಧರ್ಮ ಒಂದು ಭಾಗ ಅಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಒಂದು ಪಾದವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗ ಅಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುವು. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಭಾಗ ಅಧರ್ಮ ಒಂದು ಭಾಗ ಧರ್ಮ. ಇದರಿಂದ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುವು. ಕಲಿಯುಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮಭೂಯಿಷ್ಠವಾಗುವುದರಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಆ ಒಂದು ಪಾದವೂ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಯುಗಮಾನವು ಒಂದೊಂದು ಯುಗಕ್ಕೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. "तद्द्वादशसहस्राणि चतुर्युगमुदाहृतम्। सूर्याब्दसंख्यया द्वित्रिसागरैरयुताहतैः। सन्ध्यासन्ध्यांशसहितं विज्ञेयं तच्चतुर्युगम्। कृतादीनां व्यवस्थेयं धर्मपादव्यवस्थया" सू०सि० १-१५, १६। ಇಂತಹ ಅಧರ್ಮಭೂಯಿಷ್ಠವಾದ ಈ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಹ್ರಾಸ, ಜನರ ದುಃಸ್ವಭಾವ, ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯ ಮುಂತಾದುವು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ, ಮಹಾಭಾರತ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ:—ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ದಿನ ದಿನಕ್ಕೂ ಧರ್ಮವು ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಅಧರ್ಮವು ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದಂತೆಲ್ಲಾ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಊರಿದ್ದ ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಒಂದು ಕಾಲೂ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ಬಂದು ಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮವೂ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯಗಳೂ, ಅನ್ಯಾಯವೂ ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತ ಬರುವುವು. ಕಲಿ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಜನರಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ, ಸತ್ಯ, ಕ್ಷಮೆ, ದಯೆ, ಶೌಚ, ಆಚಾರವ್ಯವಹಾರಗಳು, ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ, ದೈಹಿಕ ಶಕ್ತಿ, ಸ್ಮೃತಿಶಕ್ತಿ ಇವೆಲ್ಲಾ ನಶಿಸುತ್ತಾ ಬರುವುವು. ಧನವೊಂದೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಅದರಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ವಂಶ, ಆಚಾರ, ಗುಣ, ಶೀಲ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲ್ಮೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಧನಬಲವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗುವುದು. ದಾಂಪತ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಯೇ ಕಾರಣವೇ ಹೊರತು ವಂಶ, ವರ್ತನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುರತ (ಸಂಭೋಗ) ವೊಂದೇ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ಮತ್ತು ಪುರುಷತ್ವ ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗುವುದು. ದೇಹದಲ್ಲಿ ದಾರವೊಂದು ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಕ್ಕೆ ಗುರುತಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದು. ಮತ್ತಾವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಧರ್ಮವೂ ಇರಲಾರದು. ಆಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳಾವುವೂ ಇಲ್ಲದೆ ತ್ರಿದಂಡ ಮುಂತಾದುವು ಮಾತ್ರ ಆಶ್ರಮಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಉಳಿಯುವುವು. ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಹವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗುವುದು. ದಾರಿದ್ರ್ಯದೋಷದಿಂದ ಬಡವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವೂ ದುರ್ಬಲವಾಗುವುದು. ಜ್ಞಾನವು ಮಾಯವಾಗಿ ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಮಾತನಾಡುವುದೇ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶನವಾಗುವುದು. ಮನುಷ್ಯನು ದಾರಿದ್ರ್ಯದೋಷದಿಂದ ದುರ್ಜನನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನೇ ಹೊರತು ಅವನ ದುರ್ಗುಣದಿಂದಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಗಳಾವುವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ ವಿವಾಹಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಮೈಯ ಕೊಳೆ

ಹೋಗಲು ಮಾತ್ರ ಸ್ನಾನವೇ ಹೊರತು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನವಿಲ್ಲ. ಕುಟುಂಬಭರಣವೊಂದೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಸಾಧನೆಯೇ ಹೊರತು ಮತ್ತಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನೆಯಿಲ್ಲ. ಕೀರ್ತಿಗಳಿಸಲು ದಾನ ಧರ್ಮಗಳೇ ಹೊರತು ಪಾರಲೌಕಿಕ ಸಾಧನೆಗಲ್ಲ. ಈ ರೀತಿ ಭೂಮಂಡಲವೆಲ್ಲಾ ದುಷ್ಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮವೆಲ್ಲಾ ನಶಿಸಿಹೋಗಿ ಬಲಶಾಲಿಯಾದವನೇ ರಾಜನಾಗುವನು. ಈ ರೀತಿ ರಾಜನಾದವನು ಲುಬ್ಧನೂ, ನಿರ್ದಯನೂ, ಚೌರ್ಯಧರ್ಮವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿದ್ದು ಜನರ ಧನಕನಕಾದಿಗಳನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಅಪಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಈ ದುಷ್ಟರಾಜರ ಬಾಧೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲಾರದೆ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟು ದೇಶಭ್ರಷ್ಟರಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗಿ ಕಾಡುಪಾಲಾಗಿ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಗೆಡ್ಡೆ ಗೆಣಸುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ನಾನಾರೋಗಪೀಡಿತರಾಗಿ ಸಾಯುವರು. ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಲವು ವೇಳೆ ಈ ಆಹಾರಗಳೂ ದೊರಕದೆ ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಸಿಲಿನ ಬಾಧೆಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣಬಿಡುವರು. ಕಲಿಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವು ಪರಮಾವಧಿ ಹದಿನಾರು, ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷಗಳು. ದಸ್ಯುಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಈ ರಾಜರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೇ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಚೌರ್ಯ, ಅನೃತ, ದ್ರೋಹ, ಹಿಂಸೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿ ಜೀವಿಸುವರು. ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗಿ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲಾ ಮ್ಲೇಚ್ಛಪ್ರಾಯವಾಗುವುದು. ಮೈಥುನ ಮಾತ್ರಸುಖವುಳ್ಳ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಆಶ್ರಮವಾಗುವುದು. ಧಾನ್ಯವೆಲ್ಲಾ ಅಣುಪ್ರಾಯವಾಗುವುದು. ಸಸ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾಗಿ ಅಲ್ಪಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನ ಹೊರಳಾಟವೇ ಹೊರತು ಮಳೆಯೇ ಇಲ್ಲವಾಗುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಚ್ಯುತಿಯುಂಟಾಗಿ ಅಧರ್ಮವು ಅತ್ಯುಚ್ಚದಶೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ಧರ್ಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಶಂಭಳವೆಂಬ ಒಂದು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಯಶನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಕಿಯೆಂಬ ಅಭಿಧಾನದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಶೌರ್ಯವೀರ್ಯಸ್ಥೈರ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿಶೋಭಿಸುತ್ತ ಅತಿ ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ "ದೇವದತ್ತ" ವೆಂಬ ಅಶ್ವವನ್ನೇರಿ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟ ಪರಿಪಾಲನೆಗಾಗಿ ಖಡ್ಗವೊಂದನ್ನು ಧರಿಸಿ ರಾಜವೇಷದಿಂದ ದಸ್ಯುಧರ್ಮಿಗಳಾದ ದುಷ್ಟರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೋಟಿಗಟ್ಟಲೆ ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಾಗ ಪ್ರಜೆಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಮ್ಮದಿ ಮೂಡಲು ಆರಂಭವಾಗುವುದು. ಕಲ್ಕಿರೂಪಿಯಾದ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ

ದೇಹದ ಗಂಧದ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕಲಿದೋಷವು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಜನರಿಗೆ ವೈರಾಗ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿ (ಕಲ್ಕಿಯ ಅವತಾರವಾದಕೂಡಲೆ) ಕೃತಯುಗವಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುದು. ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸತ್ತ್ವಗುಣ ಪ್ರಚುರರಾಗುವರು. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳು ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಏಕರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಾಗ ಕೃತಯುಗಾರಂಭವಾಗುವುದು. "ततश्चानुदिनं धर्मः सत्यं शौचं क्षमा दया। कालेन बलिना राजन् नङ्क्ष्यत्यायुर्बलं स्मृतिः। वित्तमेव कलौ नृणां जन्माचारगुणोदयः। धर्मन्याय-व्यवस्थायां कारणं बलमेव हि। दाम्पत्येऽभिरुचिर्हेतु-र्मायैव व्यावहारिके। .....

.....

वासुदेवे भगवति सत्त्वमूर्तौ हृदि स्थिते। यदावतीर्णो भगवान् कल्किर्धर्मपतिर्हरिः। कृतं भविष्यति तदा प्रजासूतिश्च सात्त्विकी। यदा चन्द्रश्च सूर्यश्च तथा तिष्य-बृहस्पती। एकराशौ समेष्यन्ति तदा भवति तत्कृतम्" ಭಾಗ० ೧೨-೨। "कृते चतुष्पात्सकलो निर्व्याजोपाधि-वर्जितः। वृषः प्रतिष्ठितो धर्मः मनुष्ये भरतर्षभ। अधर्म-पादविद्धस्तु त्रिभिरंशैः प्रतिष्ठितः। त्रेतायां द्वापरेऽर्धेन व्यामिश्रो धर्म उच्यते। त्रिभिरंशैरधर्मस्तु लोकानाक्रम्य तिष्ठति। तामसं युगमाश्रित्य तदा भरतसत्तम। चतुर्थां-शेन धर्मस्तु मनुष्यानुपतिष्ठति। आयुर्वीर्यं मनो बुद्धिर्बलं तेजश्च पाण्डव। मनुष्याणामनुयुगं ह्रसन्तीति निबोध मे। ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव युधिष्ठिर। व्याजेनैर्धर्मं चरिष्यन्ति धर्मवैतंसिका नराः। सत्यं संक्षेप्स्यते लोके नरैः पण्डितमानिभिः। सत्यहान्या ततस्तेषामायुरल्पं भविष्यति। .....

.....। ईदृशो भविता लोको युगान्ते पर्युपस्थिते। वस्त्राणां प्रवरा शाणी धान्यानां कोरदूषकाः।

.....

.....। पिता पुत्रस्य भोक्ता च पितुः पुत्रस्तथैव च। अतिक्रान्तानि भोज्यानि भविष्यन्ति युगक्षये। परमायुश्च भविता तदा वर्षाणि षोडश। ततः प्राणान् विमोक्ष्यन्ति युगान्ते समुपस्थिते। पञ्चमे वाऽथ षष्ठे वा वर्षे कन्या प्रसूयते। सप्तवर्षाष्टवर्षाश्च प्रजा-स्यन्ति नरास्तथा। .....

.....। अकालवर्षी भगवान् भविष्यति सहस्रदृक्। सस्यानि च न रोक्ष्यन्ति युगान्ते पर्युपस्थिते। पुत्राश्च मातापितरौ हनिष्यन्ति युगक्षये। सूदयिष्यन्ति

च पतीन् स्त्रियः पुत्रानपाश्रिताः। पानीयं भोजनं चापि याचमानांस्तदाध्वगाः। न लप्स्यन्ते निवासान् वा निरस्ताः पथि शेरते।.....
.....
.....। ततः कालान्तरेऽन्यस्मिन् पुनर्लोकविवृद्धये। भविष्यन्ति पुनर्देवमनुकूलं यदृच्छया। कल्की विष्णुयशा नाम द्विजः कालप्रचोदितः। संभूतः शम्भलग्रामे ब्राह्मणावसथे शुभे। मनसा तस्य सर्वाणि वाहनान्यायुधानि च। उपस्थास्यन्ति योधाश्च शस्त्राणि कवचानि च। स धर्मविजयी राजा चक्रवर्ती भविष्यति। उत्सादयिष्यति तदा सर्वम्लेच्छगणान् द्विजः" भा० वन० १९३।

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಧರ್ಮಗಳು:

ಯುಗಪ್ರಮಾಣವು ಕಡಮೆಯಾದಂತೆಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳು ಒಂದೊಂದು ಯುಗಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗುವುವು. ಕೃತ ಯುಗದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು, ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ, ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ, ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ದಾನ ಇವು ಮುಖ್ಯವಾದ ಧರ್ಮಗಳು. "अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरे परे। अन्यं कलियुगे नृणां युगह्रासानुरूपतः। तपः परं कृतयुगे त्रेतायां ज्ञानमुच्यते। द्वापरे यज्ञमेवाहुः दानमेकं कलौ युगे" मनु० १-८५, ८६। ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಗಳು ಅಸ್ಥಿಗತವಾಗಿರುವುವು. ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವುವು. ಮಾಂಸವಿರುವವರೆಗೂ ಬದುಕಿರುವನು. ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಗಳು ರಕ್ತಗತವಾಗಿರುವುವು. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಗತವಾಗಿರುವುವು. ಕೇವಲ ಅನ್ನಾಹಾರದಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನು ಬದುಕಿರಬೇಕಾಗುವುದು. "कृते चास्थिगताः प्राणाः त्रेतायां मांसमास्थिताः। द्वापरे रुधिरं यावत् कलावन्नादिषु स्थिताः" परा०।

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮದಿಂದ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಅನೃತದಿಂದ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಭೃತ್ಯರಿಂದ ರಾಜರಿಗೂ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಪುರುಷರಿಗೂ ಅಪಜಯವುಂಟಾಗುವುದು. "धर्मो जितो ह्यधर्मेण जितः सत्योऽनृतेन तु। जिता भृत्यैस्तु राजानः स्त्रीभिश्च पुरुषा जिताः" परा०।

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಧರ್ಮಹ್ರಾಸಗಳು: "सीदन्ति चाग्निहोत्राणि गुरुपूजा प्रणश्यति। कुमार्यश्च प्रसूयन्ते तस्मिन् कलियुगे सदा" परा०।

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ವರ್ಜ್ಯ (ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ) ಧರ್ಮಗಳು: ಸಮುದ್ರಯಾನ, ಕಮಂಡಲುಗ್ರಹಣ (ಸಂನ್ಯಾಸ), ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಅಸವರ್ಣಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ ವಿವಾಹ, ದೇವರ (ಭಾವಮೈದುನ) ನಿಂದ ಸುತೋತ್ಪತ್ತಿ, ಮಧುಪರ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಶುಮಾಂಸ, ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸಭಕ್ಷಣ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ, ಅಕ್ಷತಕನ್ಯೆಯ ಪುನರ್ವಿವಾಹ, ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಮನುಷ್ಯಮೇಧ, ಅಶ್ವಮೇಧ, ಗೋಮೇಧ, ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನ ಇವಲ್ಲವೂ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ವರ್ಜ್ಯಗಳು. "समुद्रयात्रास्वीकारः कमण्डलु विधारणम्। द्विजानामसवर्णासु कन्यासूपयमस्तथा। देवराच्च सुतोत्पत्तिर्मधुपर्के पशोर्वधः।.....
.....
.....। इमान् धर्मान् कलियुगे वर्ज्यानाहुर्मनीषिणः" निर्णयसि०। "'अग्निहोत्रं गवालम्भं संन्यासं पलपैतृकम्। देवराच्च सुतोत्पत्तिं कलौ पञ्च विवर्जयेत्"।

ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೂ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದಿಂದಲೂ ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚನೆಯಿಂದಲೂ ಹೊಂದಬಹುದಾದ ಫಲವನ್ನು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಕೇಶವ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನದಿಂದ ಹೊಂದಬಹುದು. "ध्यायन् कृते यजन् यज्ञैस्त्रेतायां द्वापरेऽर्चयन्। यदाप्नोति तदाप्नोति कलौ संकीर्त्य केशवम्" विष्णुपु०। ಅಲ್ಪೋಪಾಯದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. "भक्तिमुक्तिफलप्रेप्सुरल्पोपायेन चेन्नरः। तीर्थान्येवाश्रयेद्विद्वान् कलौ गङ्गां विशेषतः" स्कान्द०। 2. ಕಲಿಯುಗದ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ.

ಈ ದೇವತೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ವಿವರ: ಚತುರ್ಮುಖನು ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪೃಷ್ಠದೇಶದಿಂದ ಮಲಿನವಾಗಿಯೂ ಘೋರರೂಪಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಒಂದು ಪಾತಕವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅದೇ ಅಧರ್ಮ. ಈ ಅಧರ್ಮದ ಹೆಂಡತಿ ಮಿಥ್ಯೆ. ಮಿಥ್ಯೆಯ ಮಗ ದಂಭ. ದಂಭನು ತನ್ನ ತಂಗಿಯಾದ ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಲೋಭನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನೂ ನಿಕೃತಿಯೆಂಬ ಪುತ್ರಿಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು. ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧನು ಜನಿಸುವನು. ಕ್ರೋಧನು ತಂಗಿಯಾದ ಹಿಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಿಯೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಈ ಕಲಿಯ ಅವತಾರಕ್ರಮವು ಈ ರೀತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯಬಹುದಾದ ಅಧರ್ಮ, ಅನ್ಯಾಯ, ಪಾಪಕೃತ್ಯ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಈ ಕಲಿಯೇ ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ. "प्रलयान्ते जगत्स्रष्टा ब्रह्मा लोकपितामहः। ससर्ज घोरं मलिनं पृष्ठदेशात्स पातकम्।

स चाधर्म इति ख्यातस्तस्य वंशानुकीर्तनात्। श्रवणात्स्मरणाल्लोकः सर्वपापैः प्रमुच्यते। अधर्मस्य प्रिया भार्या मिथ्या मार्जारलोचना। तस्याः पुत्रोऽतितेजस्वी दम्भः परमकोपनः। स मायायां भगिन्यां तु लोभं पुत्रं च कन्यकाम्। निकृतिं जनयामास तयोः क्रोधः सुतोऽभवत्। स हिंसायां भगिन्यां तु जनयामास तं कलिम्" कल्किपु०। ಕಲಿ ಪುರುಷನು ದಮಯಂತಿಯ ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕೆಂದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನಿಂದ ನಳದಮಯಂತಿಯರ ಸ್ವಯಂವರ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ದೇವತೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಕೇಳದೆ ನಳನು ದಮಯಂತಿಯೊಡನೆ ಸುಖವಾಗಿರದಂತೆ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಮಯ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ನಳನು ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಗೆ ಕುಳಿತಿರಲು ಇವನು ಆ ಕೂಡಲೇ ಅವನ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪುಷ್ಕರನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಳನೊಡನೆ ಜೂಜಾಡಿದರೆ ತಾನು ಗೆಲ್ಲಿಸುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿ ನಳನನ್ನು ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿದನು. ಸೋತ ನಳನು ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅನೇಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಭಾ० ವನ० ೫೮, ೫೯।

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ನಿರ್ಯಾಣಾನಂತರ ಧರ್ಮವೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷಯಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು ಭೂದೇವಿಯು ಬಹಳ ದುಃಖಾಕ್ರಾಂತೆಯಾಗಿದ್ದಳು. ಇದೇ ಸಮಯ ನೋಡಿ ಕಲಿಪುರುಷನು ಧರ್ಮಪುರುಷನನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದೆಯುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿದ್ರಾಜನು ಕಲಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಆಯುಧವನ್ನು ಎತ್ತಲು ಕಲಿಯು ಪೆದರಿ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿ ಆ ದೇಶದಿಂದ ಓಡಿಹೋದನು. ಭಾಗ० ೧-೧೭।

ಇವನ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಭೂದೇವಿಯು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಪೂರೈಸಲು ನಾರಾಯಣನು ಕಲ್ಕಿರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಕಲಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವನು. ಭಾ० ವನ० ೧೪೧। 3. ವಿಭೀತಕವೃಕ್ಷ, ತಾರೆಗಿಡ. ನಳನ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಮಯ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಲಿಗೆ ಈ ಮರವು ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "विभीतकमधिष्ठाय तथाभूतेन तिष्ठता। तेन भीमभुवोऽभीकः स राजर्षिरधर्षि न। तमालम्बनमासाद्य वैदर्भीनिषधेशयोः। कलुषं कलिरन्विष्यन् अवात्सीद्वत्सरान् बहून्" नैष० ೧೨-೨೧೬, ೧೨। 4. ಕಲಹ, ಜಗಳ. "वसतिमुपगतेन धाम्नि तस्याः शठ कलिरेष महांस्त्वयाद्य दत्तः" माघ० ೨-೫೫। 5. ಶೂರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. 6. ಯುದ್ಧ. 7. ಶರ, ಬಾಣ. (स्त्री०) 8. ಮೊಗ್ಗು, ಅರಳದ ಹೂವು. "कलिः स्त्री कलिकायां ना शराजिकलहे युगे" मेदि०। "कलिर्विभीतके शूरे विवादेऽन्ययुगे युधि" हेम०।

कलिका ಕಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕೋರಕ, ಮೊಗ್ಗು, ಅರಳದ ಹೂವು. कलिरेव स्वार्थे "कन्"। "मुहुरुपहसितामिवालिनादैर्वितरसि नः कलिकां किमर्थमेनाम्" माघ० ೨-೫೫। "चूतानां चिरनिर्गतापि कलिका बध्नाति न स्वं रजः" शाकु० ६-४। 2. ಬೀಜದ ಮೂಲಭಾಗ.

कलिकार ಕಲಿಕಾರ (पु०) 1. ನಾರದಮಹರ್ಷಿ. कलिं कलहं करोति—ड कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. ನದಿಯಲ್ಲಾಡುವ ಕುಕ್ಕುಟಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ. कलिकामृच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–कारी –ಕಾರಿ.** 3. ತಪಸಿಗಿಡ. (वि०) 4. ಕಲಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 5. ಮೊಗ್ಗನ್ನು ಪಡೆಯುವ. कलिं करोति कलिकां ऋच्छति वा। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–कारकः –ಕಾರಕಃ.**

कलिकाल ಕಲಿಕಾಲ (पु०) ಕಲಿಪುರುಷನ ಕಾಲ, ಕಲಿಯುಗದ ಕಾಲ.

कलिकुञ्चिका ಕಲಿಕುಂಚಿಕಾ (स्त्री०) ಗಂಡನ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ, ಗಂಡನ ತಂಗಿ. ನಾದಿನಿ.

कलिङ्ग ಕಳಿಂಗ (पु० ब० व०) 1. ಕಳಿಂಗ ದೇಶ. 2. ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ ಜನರು. "जगन्नाथात् समारभ्य कृष्णातीरान्तगं प्रिये। कलिङ्गदेशः संप्रोक्तो वाममार्गपरायणः"। "उत्कलादर्शितपथः कलिङ्गाभिमुखो ययौ" रघु० ४-३८। (पु०) 3. ಕೆರೆ ನದಿಗಳ ನೀರಿನೊಳಗೆ ಆಟವಾಡುವ ಕುಕ್ಕುಟಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ. के मूर्ध्नि लिङ्गमस्य। ಈ ಪಕ್ಷಿಯ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಮೊಗ್ಗಿನ ಆಕಾರದ ಪಳದಿಯ ಗುರುತೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪೆಸರಾಯಿತು. 4. ತಪಸಿಗಿಡ. (पुन०) 5. ಕೊಡಲಿಗೆಯ ಪಣ್ಣು. (स्त्री०) **कलिङ्गा ಕಳಿಂಗಾ.** 6. ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗುಸು. "कलिङ्गः पूतिकरजे धूम्याटे भूम्नि नीवृति। न द्वयोः कौटजफले महिलायां तु योषिति" मेदि०।

कलित ಕಲಿತ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. कल (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स्वरभेदमुपैतु या कथं कलितानल्पमुखारवा न वा" नैष० २-९८। 3. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "लवङ्गमालाकलितावतंसास्ते नारिकेलान्तरपः पिबन्तः" माघ० ३-८१। 5. ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कल (संख्याने) "क्तः"

(३-२-१०२)। 6. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಒಡಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

कलिद्रुम ಕಲಿದ್ರುಮ (पु०) ವಿಭೀತಕವೃಕ್ಷ, ತಾರೆಗಿಡ. कलेराश्रयः द्रुमः। ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಮಯ ಕಾಯುತ್ತ ಈ ಮರದಲ್ಲಿ ಕಲಿಯು ಕುಳಿತಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "कलिद्रुमः परं नासीदासीत्कल्पद्रुमोऽपि सः" नैष० १७-२१३।

कलिन्द ಕಳಿಂದ (पु०) 1. ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. कलिं द्यति—दो (अवखण्डने) "खच्"। मुमागमः। "कलिन्द-गिरिनन्दिनीतटसुरद्रुमालम्बिनी मदीयमतिचुम्बिनी भवतु कापि कादम्बिनी" रसगं०। 2. ತಾರೆಗಿಡ.

कलिन्दकन्या ಕಳಿಂದಕನ್ಯಾ (स्त्री०) ಕಳಿಂದಗಿರಿಯ ಮಗಳು, ಯಮುನಾ ನದಿ. कलिन्दस्य कन्या। "कलिन्द-कन्या मथुरां गतापि गङ्गोर्मिसंसक्तजलेव भाति" रघु० ६-४८। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **कलिन्दजा ಕಳಿಂದಜಾ, –तनया –ತನಯಾ, –नन्दिनी ನಂದಿನೀ, –सुता –ಸುತಾ** ಇತ್ಯಾದಿ.

कलिप्रिय ಕಲಿಪ್ರಿಯ (पु०) ಕಲಹವೇ ಪ್ರಿಯವಾಗುಳ್ಳ ನಾರದಮಹರ್ಷಿ. कलिः कलहः प्रियोऽस्य।

कलिमारक ಕಲಿಮಾರಕ (पु०) ತಪಸಿಗಿಡ. कलिं मार-यति—मृङ् (प्राणत्यागे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कलियुग ಕಲಿಯುಗ (न०) ಕಲಿರೂಪವಾದ ಒಂದು ಯುಗ, ಕಲಿಪುರುಷನ ಕಾಲ. कलेर्युगम्। [कलियुगद प्रमाण मुंतादुवुगळिगे "अब्द" मत्तु "कलि" पदगळल्लि नोडि]. "अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरेऽपरे। अन्ये कलियुगे नृणां युगह्रासानुसारतः" मनु० १-८५।

कलिल ಕಲಿಲ (न०) 1. ಕಾಲುಷ್ಯ. कल (गतौ संख्याने च) "इलच्" (उ० १-५४)। "यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति" गीता २-५२। 2. ದೊಡ್ಡ ರಾಶಿ. (वि०) 3. ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರತಿರುವ. "लोकालोकी कलोऽकल्ककलिलौऽलिकुलालकः" माघ० १९-९८।

कलिहारी ಕಲಿಹಾರೀ (स्त्री०) ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. कलिं हरति—हृञ् (हरणे) "अण्" (३-२-१)। "ङीष्" (४-१-४१)।

कलुष ಕಲುಷ (पुंस्त्री०) 1. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. लुष (हिंसायाम्) "कः" (३-१-१३५)। कस्य जलस्य लुषः घातकः। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–षी –ಷೀ.** 2. ಶ್ವಪಾಕಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. "जरन्तः कलुषः पोत्री वीरस्कन्धो रजस्वलः" "श्वपाकी कलुषं सूता कीलुषं घर्घरी मिषम्" वैज०। (न०) 3. ಪಾಪ. 4. ಕೊಳೆ, ಮಲ. 5. ಕೆಸರು. 6. ಬಗ್ಗಡ, ಕಶ್ಮಲದ ನೀರು. कल (संख्याने शब्दे च) "उषच्" (उ० ४-७५)। "ऊतं कलुषमाविलम्" वैज०। 7. ಕೋಪ. (वि०)8. ಪಾಪವುಳ್ಳ. 9. ಸ್ವಚ್ಛವಲ್ಲದ, ಬಗ್ಗಡವಾದ. "लोल-त्वादपहरतां तदङ्गरागं संजज्ञे स कलुष आशयो जलानाम्" माघ० ८-४७। 10. ಕೊಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 11. ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 12. ಅಸಮರ್ಥವಾದ. "भावावबोधकलुषा दयितेव रात्रौ निद्रा चिरेण नयनाभिमुखी बभूव" रघु० ५-६४। 13. ನಿಂದಿತವಾದ, ದುಷ್ಟವಾದ. "त्वां प्रत्यकस्मात्कलुषप्रवृत्तावस्त्येव मन्युर्भरताग्रजे मे" रघु० १४-७३।

कलुषता ಕಲುಷತಾ (स्त्री०) 1. ಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. 2. ಕೆಸರಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. कलुषस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" **कलुषत्वम् ಕಲುಷತ್ವಮ್.**

कलुषमति ಕಲುಷಮತಿ (वि०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ನೀಚಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. 2. ಅಸಮಾಧಾನಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. कलुषा मतिर्यस्य।

कलुषात्मन् ಕಲುಷಾತ್ಮನ್ (वि०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ನೀಚ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. कलुष आत्मा यस्य। 2. ಅಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದ, ಕಲಕಿದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ.

कलुषित ಕಲುಷಿತ (वि०) 1. ಅಸಮಾಧಾನಗೊಂಡಿರುವ. 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿಲ್ಲದ, ಬಗ್ಗಡವಾಗಿರುವ. 3. ನಿಂದಿತ, ದೂಷಿತ. कलुषोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कलुषीकृत ಕಲುಷೀಕೃತ (वि०) 1. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಟ್ಟುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಗ್ಗಡವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अकलुषः कलुषः कृतः "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। "विवर्तयन् मदकलुषीकृते दृशौ कराहतक्षिति-कृतभैरवारवः" माघ० १७-१३।

कलेबर ಕಳೇಬರ (न०) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ, ಮೈ. कले शुक्रधातौ वरं श्रेष्ठम्। सप्तम्या "अलुक्" (६-३-९)। "यं यं वापि स्मरन् भावं त्यजत्यन्ते कलेबरम्" गीता। "शरीरे जर्जरीभूते व्याधिग्रस्ते

कलेबरे। औषधं जाह्नवीतोयं वैद्यो नारायणो हरिः"। 2. ಗುಗ್ಗುಳ, ಲೋಬಾನ, ಧೂಪದ ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ.

कल्क कल्क (पुं.नं०) 1. ಕಪಟ, ಛಲ, ಠಕ್ಕು, ಬೂಟಾಟಿಕೆ. 2. ತಾರೆಗಿಡ. 3. ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪ ಇವುಗಳ ಗಷ್ಟು. 4. ಕಿವಿಯ ಮಲ, ಗುಗ್ಗೆ. 5. ಪಾಪ. कल्क (शब्दसंख्यानयोः) "कः" (त० ३-४०)। 6. ವಿಷ್ಠೆ, ಮಲ, ಪುರೀಷ, ಅಮೇಧ್ಯ. 7. ಚೂರ್ಣ, ಪುಡಿ. "तां लोध्रकल्केन हृताङ्गतैलामाश्यानकालेयकृताङ्गरागाम्" कुमा० ७-१। (वि०) 8. ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪಿಷ್ಠ. "कल्कोऽस्त्री घृत-तैलादिशेषे दम्भे विभीतके। विट्किट्टयोश्च पापे च त्रिषु पापाशये पुनः" मेदि०।

कल्कन कल्कन (न०) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. कल्क + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कल्कफल कल्कफल (न०) ದಾಳಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು. कल्कस्य विभीतकस्य फलमिव फलमस्य।

कल्किन् कल्किन् (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತನೆಯ ಅವತಾರ, ಕಲ್ಕ್ಯವತಾರ. कल्कोऽस्त्यस्य हार्यंतया "इनिः" (५-२-११५)। [ಕಲಿಯುಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮವು ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆಲ್ಲಾ ಕಲಿಮಹಾಪುರುಷನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದವರು ತಾಯಿತಂದೆಗಳನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುವರು. ದ್ವಿಜರು ವೇದ ಶೂನ್ಯರಾಗುವರು. ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಕ್ರೂರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗುವರು. ಪರಸ್ತ್ರೀಲೋಲುಪರಾಗಿ ಕೇವಲ ಕಾಮಾಸಕ್ತರಾಗಿಯೂ, ಉದರಂಭರಣಪರಾಯಣರಾಗಿಯೂ, ಮಾಂಸ ಭೋಜಿಗಳಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಜಾವಿಧ್ವಂಸಕರಾಗಿಯೂ, ಇತರರ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವರಾಗಿಯೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಪರಪುರುಷರೊಡನೆ ವಿಹರಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಆಗುವರು. ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ಕಷ್ಟ ಸುಖಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ನಾನಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೀಡಿಸುವವರಲ್ಲದೆ ಅವರ ರಕ್ತಪೆಲ್ಲಪನ್ನೂ ಹಿಂಡುವರು. ದುಷ್ಟರಾಜರ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ದೇಶಭ್ರಷ್ಟರಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗುವರು. ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ದೇವರನ್ನು ನಿಂದಿಸುವರು. ದ್ವಿತೀಯಪಾದದಲ್ಲಿ ದೇವರ ಹೆಸರನ್ನೇ ಮರೆತುಬಿಡುವರು. ತೃತೀಯಪಾದದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಸಂಕರವಾಗುವುದು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಜಾತಿಭೇದವೆಲ್ಲಾ ಅಳಿದುಹೋಗಿ ಒಂದೇ ಜಾತಿಯಾಗುವುದು. ವೇದವೆಲ್ಲಾ ನಶಿಸಿಹೋಗಿ ಹವ್ಯಕವ್ಯಗಳೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿಂತು ಹೋದಮೇಲೆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಹವಿಸ್ಸೇ ಇಲ್ಲದವರಾಗುವರು. ಈ ರೀತಿ ಲೋಕವೆಲ್ಲಾ ಅಧರ್ಮಭೂಯಿಷ್ಠವಾಗಿ ಮ್ಲೇಚ್ಛಮಯವಾಗುವುದರಿಂದ ದುಷ್ಟರಾಜರ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ತಡೆಯಲಶಕ್ಯವಾದ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಚತುರ್ಮುಖ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಭೂದೇವಿಯು ಈ ಅಧರ್ಮ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಡಲು ವಿಷ್ಣುವು ಶಂಭಳ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಯಶನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ "**ಕಲ್ಕಿ**"ಯೆಂಬ ಅಭಿಧಾನದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಶೌರ್ಯ ಧೈರ್ಯ ಸ್ಥೈರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಶೋಭಿಸುತ್ತಾ ಖಡ್ಗಧಾರಿಯಾಗಿ ಅಶ್ವಾರೂಢನಾಗಿ ಹೊರಟು ಕೋಟಿಗಟ್ಟಲೆ ದುಷ್ಟ ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಸಮೂಹವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಧರ್ಮಸಂರಕ್ಷಣೆಮಾಡಿ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ಸೌಖ್ಯಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವನು.]

कल्किपुराण कल्किपुराण (न०) ಒಂದು ಉಪಪುರಾಣ. [ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಿಷಯ: ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಆಚಾರವ್ಯವಹಾರಗಳ ಅಳಿವು, ದೇವತೆಗಳು ಭೂದೇವಿಯೊಡನೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ವರ್ಣನೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕಲಿಯ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ದೇವತೆಗಳು ಗೋಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುವುದು, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಇವರ ಮೊರೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಶಂಭಳ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಕಿರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸುವುದಾಗಿಯೂ, ದುಷ್ಟ ನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನೆ ಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಆಶ್ವಾಸನೆ ಕೊಡುವುದು, ಕಲ್ಕಿಯ ಅವತಾರ, ಕಲ್ಕಿಯ ಉಪನಯನ, ಗುರುವಿನಿಂದ ಧರ್ಮೋಪದೇಶ, ಸಿಂಹಳದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತೀ ರೂಪದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಕಲ್ಕಿಯ ವಿವಾಹ, ಶಂಕರನಿಂದ ಕಲ್ಕಿಗೆ ಖಡ್ಗ, ಬಾಣ, ಕುದುರೆಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಕಲಿಪುರುಷನ ದೌಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಕ್ರೋಧಾವಿಷ್ಟನಾದ ಕಲ್ಕಿಯು ಅಶ್ವವನ್ನೇರಿ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದು ದುಷ್ಟರಾದ ಮ್ಲೇಚ್ಛಯವನರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಿ ಜನರ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಜನರಿಗೆ ಶಾಂತಿಸೌಖ್ಯಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು, ಬಳಿಕ ಕೃತಯುಗಾರಂಭ, ಇತ್ಯಾದಿ.]

कल्प कल्प (पुं०) 1. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಕಾಲ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲು. 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾತ್ರಿ, ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಳಯ ಕಾಲ. कल्पते स्वक्रियायै समर्थः असमर्थश्च भवति— कृप् (सामर्थ्ये) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "यदा स देवो जागर्ति तदेदं चेष्टते जगत्। यदा स्वपिति शान्तात्मा तदा सर्वं निमीलति" मनु० १-५२।

"कल्पस्यान्ते मारुतेनोपनुन्नाश्चेलुश्चण्डं गण्डशैला इवेभाः" माघ० १८-६।

ಚತುರ್ಮುಖನ ಒಂದು ಹಗಲಿಗೂ ಅದೇ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಗೂ ಕಲ್ಪವೆಂದು ಹೆಸರು. ಚಾಂದ್ರಮಾನದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಪಿತೃ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದಿವಸ. ಸೌರಮಾನದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ವರ್ಷವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದಿವಸ. ಈ ರೀತಿ 43,20,000 ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು ಅಥವಾ 12,000 ದೇವತೆಗಳ ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದರೆ ಒಂದು ಚತುರ್ಯುಗವಾಗುವುದು. [ಯುಗಮಾನಕ್ಕೆ "ಶಬ್ದ" ಮತ್ತು "ಕಲಿ" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಈ ರೀತಿ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಚತುರ್ಯುಗಗಳು (1,20,00,000 ದೇವ ವರ್ಷಗಳು ಅಥವಾ 4,32,00,00,000 ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು) ಕಳೆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ಹಗಲಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಇಷ್ಟೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಾಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಈ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವೂ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯವೂ ನಡೆಯುವುವು. ಈ ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳಿಗೆ **"ಕಲ್ಪ"** ವೆಂದು ಹೆಸರು. 8,64,00,00,000 ಸೌರ ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ಹಗಲೂ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯೂ ಆಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಇಂದ್ರರೂ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳೂ ರಾಜ್ಯವಾಳುವರು. ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯವಾಗುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಪ್ರಳಯ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] ಇಂತಹ 30 ದಿನಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ತಿಂಗಳು.

ಬ್ರಹ್ಮನ ತಿಂಗಳ ಮೂವತ್ತು ದಿನಗಳು : (1) ಶ್ವೇತ. (2) ನೀಲಲೋಹಿತ, (3) ವಾಸುದೇವ. (4) ರಥಂತರ, (5) ರೌರವ, (6) ಪ್ರಾಣ, (7) ಬೃಹತ್, (8) ಕಂದರ್ಪ, (9) ಸದ್ಯ. (10) ಈಶಾನ, (11) ವ್ಯಾನ, (12) ಸಾರಸ್ವತ, (13) ಉದಾನ, (14) ಗಾರುಡ, (15) ಕೌರ್ಮ, (16) ನಾರಸಿಂಹ, (17) ಸಮಾನ, (18) ಆಗ್ನೇಯ, (19) ಸೋಮ, (20) ಮಾನವ. (21) ತತ್ಪುರುಷ. (22) ವೈಕುಂಠ, (23) ಲಕ್ಷ್ಮಿ. (24) ಸಾವಿತ್ರಿ. (25) ಘೋರ, (26) ವಾರಾಹ, (27) ವೈರಾಜ, (28) ಗೌರಿ (ಈಗಿನ ಶ್ವೇತವರಾಹಕಲ್ಪ), (29) ಮಾಹೇಶ್ವರ ಮತ್ತು (30) ಪಿತೃ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೌರ್ಮಕಲ್ಪವು ಪೂರ್ಣಮೆ. ಪಿತೃಕಲ್ಪವು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. ಈ ಮೂವತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ತಿಂಗಳು. ಇಂತಹ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷ. ಇಂತಹ ಒಂದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಈ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಒಂದು **"ಪರ"** ವೆಂದು ಹೆಸರು. [ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ "ಅಬ್ದ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈಗ ಮೊದಲನೆಯ ಪರಾರ್ಧವು (50 ವರ್ಷಗಳು) ಕಳೆದು ದ್ವಿತೀಯ ಪರಾರ್ಧವು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈಗ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ ವರ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ತಿಂಗಳ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ದಿನಗಳು ಕಳೆದು ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಹಗಲಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಯಾಮವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು. ನಾವು ಈಗ ಶ್ವೇತವರಾಹಕಲ್ಪದಲ್ಲಿದ್ದೇವೆ. 3. ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದ ವಿಧಿ. ನಿಯಮ. ಕಟ್ಟಳೆ. कल्पते विधीयतेऽसौ —कृप् कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "एष वै प्रथमः कल्पः प्रदाने हव्यकव्ययोः। अनुकल्पस्त्वयं ज्ञेयः सदा सद्भिरनुष्ठितः" मनु० ३-१४७। 4. ಶಾಸ್ತ್ರ. "कल्पवित् कल्पयामास वन्यामेवास्य संविधाम्" रघु० १-९४। 5. ನ್ಯಾಯ. "कल्पः शास्त्रे विधौ न्याये संवर्ते ब्रह्मणो दिने" मेदि०। 6. ವಿಕಲ್ಪ, ಎರಡು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ, ಪಕ್ಷಾಂತರ. 7. ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ. "कल्पो विकल्पे कल्पद्रौ संवर्ते ब्रह्मवासरे। शास्त्रे न्याये विधौ" हेम०। 8. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. "कल्पप्"। विद्वत्कल्पः, ब्राह्मणकल्पः, रात्रिकल्पः, मित्रकल्पः ಇತ್ಯಾದಿ. 9. ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. (1) शिक्षा, (2) व्याकरणम्, (3) छन्दः, (4) निरुक्तम्, (5) ज्योतिषम् ಮತ್ತು (6) कल्पः ಇವು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು. ವೇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸು ಪಾದಗಳು. ಕಲ್ಪವು ಹಸ್ತಗಳು. ಜ್ಯೋತಿಷವು ಕಣ್ಣುಗಳು. ನಿರುಕ್ತವು ಕಿವಿಗಳು. ಶಿಕ್ಷೆಯು ಮೂಗು. ವ್ಯಾಕರಣವು ಮುಖ. ಆದುದರಿಂದ ಇವು ಆರು ಅಂಗಗಳನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದರೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದು. "छन्दः पादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्पोऽथ पठ्यते। ज्योतिषामयनं चक्षुः निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते। शिक्षा घ्राणं तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम्। तस्मात्साङ्गमधीत्यैव ब्रह्मलोके महीयते"।

कल्पक ಕಲ್ಪಕ (पु०) 1. "कल्प" ಪದದ ಅರ್ಥ. कल्प स्वार्थे "कन्"। 2. ನಾಪಿತ. ಕ್ಷೌರಿಕ. कल्पयति क्षौरादिना वेशं रचयति—कृप् (सामर्थ्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 3. ರಚಿಸುವವನು, ನಿರ್ಮಿಸುವವನು, ತಯಾರಿಸುವವನು. कल्पयति

रचयति—कृप् + णिच् "ण्वुल्"। 4. ಕಚ್ಚೂರ, ಕಚೋರ.

कल्पकार ಕಲ್ಪಕಾರ (पु०) 1. ಕಲ್ಪಸೂತ್ರಕಾರರು, ಮತ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಧಿಸೂತ್ರಕಾರರು ; ಆಶ್ವಲಾಯನ, ಆಪಸ್ತಂಬ ಮೊದಲಾದವರು. कल्पं कल्पसूत्रं करोति—कृ कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ. (वि०) 3. ವೇಷಗಳನ್ನು ಹಾಕುವವನು. कल्पं वेशं करोति—कृ कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–कारक:** **–कारकः.**

कल्पक्षय ಕಲ್ಪಕ್ಷಯ (पु०) ಕಲ್ಪಕಾಲದ ಕೊನೆ, ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಳಯಕಾಲ. कल्पस्य सृष्टिविशेषस्य क्षयो यत्र। "कल्पक्षये पुनस्ते तु प्रविशन्ति परं पदम्" विष्णुपु०।

कल्पतरु ಕಲ್ಪತರು (पु०) 1. ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವಾದ ಐದು ದೇವವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು. "आसीत्कल्पतरुच्छाया-माश्रिता सुरभिः पथि" रघु० १-७५। 2. ಉದಾರ, ಕೊಡುಗೈಯುಳ್ಳವನು. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ದಾತೃವೂ ಕಲ್ಪತರು. (लाक्ष०)।

कल्पद्रु ಕಲ್ಪದ್ರು (पु०) 1. ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವಾದ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ, ಐದು ದೇವತರುಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ಕೇಶವಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನಿಘಂಟು, ಒಂದು ಶಬ್ದಕೋಶ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **–द्रुमः –द्रुमः.** "अनुकूलयतीन्द्रोऽपि कल्पद्रुमविभूषणैः" कुमा० २-३९। **–पादपः–पादपः.** "मृषा न चक्रेऽल्पितकल्पपादपः" नैष० १-१५। **–वृक्षः –वृक्षः, –शाखी –शाखी** ಇತ್ಯಾದಿ.

कल्पन ಕಲ್ಪನ (न०) 1. ರಚನೆ, ನಿರ್ಮಾಣ. 2, ಮಾಡುವಿಕೆ, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಏರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ. कृप् (सामर्थ्ये) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಛೇದನ, ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. 4. ಊಹಿಸುವಿಕೆ, ಶಂಕಿಸುವಿಕೆ. 5. ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವಿಕೆ, ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಹೇಳುವಿಕೆ. ಆರೋಪಣೆ. 6. ಕಲ್ಪಿತಕಥೆ, ಕಟ್ಟುಕಥೆ. 7. ಅನುಮಾನ ಅಥವಾ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಊಹಿಸಿ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಾನಿಸುವಿಕೆ.

कल्पना ಕಲ್ಪನಾ (स्त्री०) 1. ರಚನೆ, ನಿರ್ಮಾಣ. 2. ಮಾಪುವಿಕೆ. कृप् (सामर्थ्ये) + णिच् भावे "युच्" (३-३-१०७)। "प्रस्थानकालक्षमवेषकल्पनाकृतक्षण-क्षेपमुदैक्षताच्युतम्" माघ० १२-१। 3. ಊಹಿಸುವಿಕೆ, ಶಂಕಿಸುವಿಕೆ. "मदन्यदानं प्रति कल्पना या वेदस्त्वदीये हृदि तावदेषा" नैष० ३-७५। 4. ಆನೆಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ, ಆನೆಯ ಬೆನ್ನಿನಮೇಲೆ ಗವುಸನ್ನು ಹೊದ್ದಿಸಿ ಶೃಂಗರಿಸುವಿಕೆ. "सकल्पनं द्विरदगणं वरूथिन-स्तुरङ्गिणो जयनयुजश्च वाजिनः" माघ० १७-२३। 5. ಒಂದು ವಿಷಯದ ನಿಜಾಂಶವು ಹೀಗಿರಬಹುದೆಂದು ಮಾಡುವ ಊಹೆ ; ಇದನ್ನು ನೈಯಾಯಿಕರು ಅನುಮಾನವೆನ್ನುವರು. ಮೀಮಾಂಸಕರು ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನುವರು. 6. ಸಿದ್ಧಿ, ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. "श्रद्धालुसंकल्पित-कल्पनायां कल्पद्रुमस्याथ रथाङ्गपाणेः" नैष १०-६९।

कल्पनी ಕಲ್ಪನೀ (स्त्री०) ಕತ್ತರಿ.

कल्पनीय ಕಲ್ಪನೀಯ (वि०) 1. ರಚಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ರಚಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ರಚಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. कृप् (सामर्थ्ये) + णिच् "अनीयर्" (३-२-९६)। 4. ನಿಜಾಂಶವು ಹೀಗಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ಊಹಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तव्यः" **कल्पितव्यः कल्पितव्यः** (णिजभावे)।

कल्पमान ಕಲ್ಪಮಾನ (वि०) 1. ರಚನೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತಿರುವ. कृप् (सामर्थ्ये) "शानच्" (३-२-१२४)। 3. ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರುವ. "कालपाशनिगृहीतमरातिं कल्पमान-मभवाय विवेद" याद० २१-५५।

कल्पयत् ಕಲ್ಪಯತ್ (वि०) 1. ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ರಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವ, ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶಂಕಿಸುತ್ತಿರುವ. कृप् (सामर्थ्ये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "क्षणशयितविबुद्धाः कल्पयन्तः प्रयोगानुदधिमहति राज्ये काव्यवद्दुर्विगाहे" माघ० ११-६। 4. ಏರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ती.** "शानच्" (३-२-१२४)। **कल्पयमानः कल्पयमानः.**

कल्पयितव्य ಕಲ್ಪಯಿತವ್ಯ (वि०) "कल्पनीय" ಪದದ ಅರ್ಥ. कृप् (सामर्थ्य) + णिच् "तव्यः" (३-२-९६)।

कल्पलता ಕಲ್ಪಲತಾ –वल्ली –ವಲ್ಲೀ. (स्त्री०) "कल्पतरु" ಪದದ ಅರ್ಥ. कल्पस्य संकल्पविषयस्य साधनं लता। "क्व याचतां कल्पलतासि मां प्रति क्व दृष्टिदाने तव बद्धमुष्टिता" नैष० ९-१०९।

कल्पविद् ಕಲ್ಪವಿದ್ (वि०) ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಅರಿತಿರುವ, ಪ್ರತಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ,

ಶಾಸ್ತ್ರನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. कल्पं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "कल्पवित् कल्पयामास नियमापेक्षया मुनिः" रघु० १-१४।

कल्पसूत्र ಕಲ್ಪಸೂತ್ರ (न०) ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ. कल्पस्य वैदिककर्मानुष्ठानस्य प्रतिपादकं सूत्रम्। ಆಶ್ವಲಾಯನ ಆಪಸ್ತಂಬ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಧರ್ಮಸೂತ್ರ, ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ, ಶ್ರೌತಸೂತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು.

कल्पात्यय ಕಲ್ಪಾತ್ಯಯ (पु०) ಕಲ್ಪಕಾಲದ ಕೊನೆ, ಪ್ರಳಯಕಾಲ. कल्पस्यात्ययः। "रथादिषोषैरथ शार्ङ्गपाणेः कल्पात्ययैकार्णवनादकल्पैः" याद० २०-१।

कल्पान्त ಕಲ್ಪಾಂತ (पु) ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆ, ಪ್ರಳಯಕಾಲ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲಿನ ಕೊನೆ. कल्पस्यान्तः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "प्रलय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कल्पित ಕಲ್ಪಿತ (वि०) 1. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कृप् (सामर्थ्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "भैमीविनोदाय मुदा सखीभिस्तदाकृतीनां भुवि कल्पितानाम्" नैष० ६-७४। 2. ಏರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मुदितयुवमनस्कास्तुल्यमेव प्रदोषे रुचमदधुरुभय्यः कल्पिता भूषिताश्च" माघ० ११-२७। 3. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आक्रीडपर्वतास्तेन कल्पिताः स्वेषु वेश्मसु" कुमा० २-४३। 4. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रजापतिः कल्पितयज्ञभागं शैलाधिपत्यं स्वयमन्वतिष्ठत्" कुमा० १-१७। "स्पर्शभाजि विशदच्छविचारौ कल्पिते मृगदृशां सुरताय" माघ० १०-३९। 5. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ತರ್ಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स्वक्षेत्रे संस्कृतायां तु स्वयमुत्पादयेद्धि यम्। तमौरसं विजानीयात्पुत्रं प्रथमकल्पितम्" मनु० ९-१६६। 8. ಕೃತ್ರಿಮವಾದ, ಸೃಷ್ಟವಾದ. ವಾಸ್ತವವಲ್ಲದ,

कल्पिन् ಕಲ್ಪಿನ್ (पु०) 1. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ನಾಯಿಂದ. कल्पयति — कृप् (सामर्थ्ये) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ನಿರ್ಮಿಸುವ. 3. ಮಾಡುವ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸುವ, ಏರಿಸುವ. 5. ವೇಷ ಹಾಕುವ.

कल्प्य ಕಲ್ಪ್ಯ (वि०) 1. ರಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುವ. कृप् (सामर्थ्ये) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 4. ಏರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. "आनन्दबाष्पैरपि कल्प्यमम्भः पृच्छा विधेया मधुभिर्वचोभिः" नैष० ७-२१। "कालोपपन्नातिथिकल्प्यभागं वन्यं शरीरस्थितिसाधनं वः" रघु० ५-१। 6. ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 7. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ತರ್ಕಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವ, ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುವ.

कल्प्यमान ಕಲ್ಪ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ರಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कृप् (सामर्थ्ये) + कर्म० "यक्" (३-१-६७)। "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಏರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "कल्प्यमानममुनाचमनार्थं गाङ्गमम्बु चुलकोदरचुम्बि" नैष० २१-१०।

कल्मष ಕಲ್ಮಷ (पु०) 1. ಒಂದು ನರಕ. कर्म शुभकर्म स्यति — षो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)। पृषो० लत्वषत्वे। (न०) 2. ಪಾಪ. "कल्मषं किल्बिषे क्लीबं पुंसि स्यान्नरकान्तरे" मेदि०। "स हि गगनविहारी कल्मषध्वंसकारी दशशतकरधारी ज्योतिषां मध्यचारी" हितो० २-२१। 3. ಕಶ್ಮಲ, ಕೊಳೆ. 4. ಗಸಿ, ಗಪ್ಪು, ಮಲ. 5. ಧೂಳು. 6. ಅಪವಾದ, ಅಪಕೀರ್ತಿ. 7. ಕಲ್ಮಷಮಾಸ, ಮಲಮಾಸ. (वि०) 8. ಕೊಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಲಿನವಾದ. 9. ಪಾಪಿಷ್ಠ. 10. ಅಪವಾದದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು.

कल्माष ಕಲ್ಮಾಷ (पु०) 1. ಚಿತ್ರವರ್ಣ. कलयति — कल (संख्याने) "क्विप्" (३-२-१७२)। माषयति हिंसयति वर्णान्—मष (हिंसायाम्) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। कल् चासौ माषश्च। 2. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ, ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. 3. ಕಪ್ಪು ಬಿಳುಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. 4. ರಾಕ್ಷಸ. "कल्माषो राक्षसे कृष्णे शबलेऽपि" हेम०। 5. ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ರೂಪ. "अग्नीनां वासुदेवेन संसक्तानां महामृधे। ते जातवेदसः सर्वे कल्माषः कुसुमस्तथा। दहनः शोषणश्चैव तपनश्च महालयः" हरिवं०। (वि०) 6. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ. 7. ಕಪ್ಪು ಬಿಳುಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (स्त्री०) **—षी —षी.** ಜಮದಗ್ನಿಯ ಹಸು.

कल्माषकण्ठ ಕಲ್ಮಾಷಕಂಠ (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ನೀಲಕಂಠ. कल्माषः कृष्णः कण्ठो यस्य। **—ग्रीवः —ग्रीवः.**

कल्माषपाद ಕಲ್ಮಾಷಪಾದ (पु०) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ; ಇವನಿಗೆ ಮಿತ್ರಸಹ, ಸೌದಾಸ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ

ಇವೆ. [ಈ ರಾಜನು ಒಮ್ಮೆ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದು ಅವನ ಸಹೋದರನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಕೊಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದನು. ಆ ರಾಕ್ಷಸನು ಅದೇ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡಲೆಣಿಸಿ ಆ ರಾಜನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ವೇಷ ಧಾರಿಯಾಗಿ ಅಡಿಗೆಯವನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಒಂದು ದಿನ ಅರಮನೆಗೆ ಭೋಜನಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಬಂದ ರಾಜನ ಕುಲ ಗುರುವಾದ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಗೆ ನರಮಾಂಸವನ್ನು ಪಾಕ ಮಾಡಿ ಬಡಿಸಲಾಗಿ ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತರಾದ ವಸಿಷ್ಠರು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಯೋಚಿಸದೆ "ನೀನು ನರಮಾಂಸಭಕ್ಷಕನಾದ ರಾಕ್ಷಸನಾಗು" ಎಂದು ರಾಜನನ್ನು ಶಪಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಇದು ರಾಕ್ಷಸನ ಕೃತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ಶಾಪಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳು ಮಾತ್ರ ಅವಧಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ರಾಜನೂ ವಸಿಷ್ಠರಿಗೆ ಪ್ರತಿಶಾಪವನ್ನು ಕೊಡಲು ಕೈಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಗ ಅವನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಮದಯಂತಿಯು ತಡೆಯಲು ಆ ಶಾಪಜಲವನ್ನು ತನ್ನ ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆಯೇ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡನು. ಅದರಿಂದ ಅವನ ಕಾಲುಗಳು ಸುಟ್ಟು ಕಪ್ಪಾದುದರಿಂದ ಆ ರಾಜನಿಗೆ **"ಕಲ್ಮಾಷಪಾದ"** ನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಅಂದಿನಿಂದ ಅವನು ರಾಕ್ಷಸ ರೂಪದಿಂದ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಒಂದು ಕಡೆ ಮುನಿದಂಪತಿಗಳು ಕಾಮಾರ್ತರಾಗಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಆ ಮುನಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಭಕ್ಷಿಸಿದನು. ಮುನಿಪತ್ನಿಯು ದುಃಖಿತಳಾಗಿ "ನೀನು ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಸಂಗಮಿಸಿದೆಯಾದರೆ ಅದೇ ನಿನಗೆ ಮೃತ್ಯುವಾಗಲಿ" ಎಂದು ರಾಜನನ್ನು ಶಪಿಸಿದಳು. ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳನಂತರ ವಸಿಷ್ಠರ ಶಾಪದಿಂದ ವಿಮೋಚನೆ ಹೊಂದಿ ಮುನಿಪತ್ನಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಸೌಖ್ಯವನ್ನು ತೊರೆದು ವಸಿಷ್ಠರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಶ್ಮಕನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದನು.] ಭಾಗ೦ ೯-೯।

कल्माषी ಕಲ್ಮಾಷೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಹಸು. 2. ಯಮುನಾನದಿ. कल्माष "ಙೀಷ್" (೪-೧-೪೦)। "प्रतिकर्तुं नृपश्रेष्ठो यतमानोऽपि भारत। अभितः सोऽथ कल्माषीं गङ्गाकूले परिभ्रमन्" ಭಾ೦ ಆದಿ೦।

कल्य ಕಲ್ಯ (ನ೦) 1. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. कलयति चेष्टामत्र— कल (गतौ संख्याने च) "यक्" (ಉ೦ ೪-೧೧೧)। "अनुनयमगृहीत्वा व्याजसुप्ता पराची रुतमथ कृकवाकोस्तारमाकर्ण्य कल्ये" माघ० ೧೧-೯। 2. ಜೀನುತುಪ್ಪ. (ವಿ೦) 3. ಕಿವುಡ ಮತ್ತು ಮೂಗ, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಗಳಿಲ್ಲದವನು, ಕೇಳುವ (ಶ್ರವಣ) ಮತ್ತು ಮಾತಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. 4. ಸಮರ್ಥನಾದ, ದಕ್ಷನಾದ. "कल्याणि कल्यानि तवाङ्गकानि कच्चित्तमां चित्तमनाविलं ते" ನೈಷ೦ ೮-೪೭। 5. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. "कथयस्व कथामेतां कल्याः स्म श्रवणे तव" ಭಾ೦ ಆದಿ೦ ೪-೩। 6. ರೋಗವಿಲ್ಲದವನು, ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುವವನು. 7. ಮಂಗಳವಚನವನ್ನಾಡುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನ್ನಾಡುವ. 8. ಉಪಾಯದ ಮಾತನ್ನಾಡುವ. (स्त्री०) **–ल्या –ल्ला.** 9. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 10. ಶುಭವಚನ, ಮಂಗಳವಚನ. "कल्यं प्रभाते मधुनि सज्जे दक्षे निरामये। कल्या कल्याणवाचि स्यात्" ಹೇಮ೦। "कल्यं प्रभाते क्लीबं स्यात् कल्यो वाक्श्रुतिवर्जिते। सज्जनीरोगदक्षेषु कल्याणवचनेऽपि च। उपायवचनेऽपि स्यात् त्रिषु मद्ये तु योषिति" ಮೇದಿ೦। "स्यात् कल्या तु शुभात्मिका" ಅಮ೦।

कल्यजग्धि ಕಲ್ಯಜಗ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಊಟ.

कल्यता ಕಲ್ಯತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಆರೋಗ್ಯಪಡೆಯುವಿಕೆ. ರೋಗದಿಂದ ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. कल्यस्य भावः "तल्" (೫-೧-೧೧೯)। "त्वः"। **–त्वम् –ತ್ವಮ್.**

कल्यवर्त ಕಲ್ಯವರ್ತ (ಪುಂ೦) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಊಟ. कल्ये प्रातर्वर्त्यते – वृतु (वर्तने) + णिच् "अच्" (೩-೧-೧೩೪)।

कल्याण ಕಲ್ಯಾಣ (ನ೦) 1. ಶುಭ, ಮಂಗಳ. कल्ये प्रातःकाले अण्यते – अण (शब्दे) "घञ्" (೩-೩-೧೯)। "कल्याणानां त्वमसि महसां भाजनं विश्वमूर्ते धुर्यां लक्ष्मीमिह मयि भृशं धेहि देव प्रसीद" मालती० ೧-೫। "सन्तुष्टो भार्यया भर्ता भर्त्रा भार्या तथैव च। यस्मिन्नेव कुले नित्यं कल्याणं तत्र वै ध्रुवम्" ಮನು೦ ೩-೬೦। 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ಹಬ್ಬ, ಉತ್ಸವ. 4. ಸಂತೋಷ. 5. ಸ್ವರ್ಗ. 6. ಒಳ್ಳೆಯ ಅದೃಷ್ಟ. (ವಿ೦) 7. ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಶುಭವಾದ. 8. ಒಳ್ಳೆಯ ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿಯಾದ. 9. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. 10. ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ. स्त्रियाम् "ङीष्" (೪-೧-೪೫)। **–णी –ಣೀ.** "कल्याणी बत गाधेयं लौकिकी प्रतिभाति मे। एति जीवन्तमानन्दो नरं वर्षशतादपि" ರಾಮಾ೦। "त्वमेव कल्याणि तयोस्तृतीया" ರಘು೦ ೬-೨೯। "उपोपविष्टः कल्याणीः कथाश्चक्रे मनोरमाः" ಭಾ೦ ವನ೦ ೧೨೫-೩। (स्त्री०) **–णी –ಣೀ.** 11. ಮಾಷಪರ್ಣ, ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ, 12. ಗೋವು, ಹಸು.

कल्याणकर ಕಲ್ಯಾಣಕರ (ವಿ೦) 1. ಶುಭಕರವಾದ, ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಶುಭಕಾರ್ಯವನ್ನು

मॉडुव. करोति – ड्डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। कल्याणस्य करः। कल्याणं करोति – ड्डुकृञ् "अण्" (३-२-१)। **–कारः** –ಕಾರಃ. "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–कारकः** –ಕಾರಕಃ. "न निषेध्योऽल्पबाधस्तु सेतुः कल्याणकारकः" याज्ञ० २-१५६। "क्विप्" (३-२-६१)। **–कृत्** –ಕೃತ್. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. ಶುಭಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವ. "न हि कल्याणकृत् कश्चित् दुर्गतिं तात गच्छति" गीता ६-४०।

कल्याणधर्मन् ಕಲ್ಯಾಣಧರ್ಮನ್ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ, ಧರ್ಮಶೀಲನಾದ. कल्याणो धर्मोऽस्यास्ति "अनिच्" (५-४-१२४)।

कल्याणनगर ಕಲ್ಯಾಣನಗರ (न०) ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ.

कल्याणमय ಕಲ್ಯಾಣಮಯ (वि०) ಮಂಗಳಪ್ರಚುರವಾದ, ಶುಭವಿಷಯಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ.

कल्याणमित्र ಕಲ್ಯಾಣಮಿತ್ರ (न०) ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತ, ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಗೆಳೆಯ.

कल्याणयोग ಕಲ್ಯಾಣಯೋಗ (पु०) (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಯಾತ್ರಾಲಗ್ನದಿಂದ ಶುಭಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳು ಸೇರುವ ಒಂದು ಯೋಗ; ಯಾತ್ರಾಲಗ್ನದಿಂದ ಕೇಂದ್ರ (1, 4. 7 ಮತ್ತು 10 ನೆಯ) ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ತ್ರಿಕೋಣದಲ್ಲಿ ಗುರುವೂ ಲಾಭ (11ನೆಯ) ಅಥವಾ ಕರ್ಮ (10ನೆಯ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರವಿಯೂ ಇದ್ದರೆ ಕಲ್ಯಾಣಯೋಗ ವೆನಿಸುವುದು. ಈ ಯೋಗವು ರಾಜನಿಗೆ ಮಂಗಳಪ್ರದವಾದುದು. "गुरौ केन्द्रे त्रिकोणे वा रविर्लाभे च कर्मणि। कल्याणयोगो भूपस्य यातुः कल्याणकृद्भवेत्"।

कल्याणवत् ಕಲ್ಯಾಣವತ್ (वि०) 1. ಶುಭವುಳ್ಳ, ಮಂಗಳವುಳ್ಳ. कल्याणमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ. 3. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳವನು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (४-१-६)। **–वती** –ವತೀ.

कल्याणवचन ಕಲ್ಯಾಣವಚನ (न०) ಶುಭವಾಕ್ಯ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮಾತು.

कल्याणवाचन ಕಲ್ಯಾಣವಾಚನ (न०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಸುವುದು, ಶುಭ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಮೊದಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಸುವ ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ.

कल्याणिका ಕಲ್ಯಾಣಿಕಾ (स्त्री०) ಮೆಣಸಿಲಿ. कल्याण संज्ञायां "कन्"। अत इत्वम्।

कल्याणिन् ಕಲ್ಯಾಣಿನ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. 2. ಶುಭವುಳ್ಳ, ಮಂಗಳವುಳ್ಳ. 3. ಭಾಗ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ. कल्याणमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–निनी** –ಣಿನೀ.

कल्याणी ಕಲ್ಯಾಣೀ (स्त्री०) "कल्याण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

कल्यापाल ಕಲ್ಯಾಪಾಲ (वि०) ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಭಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವವನು. कल्यां सुरां पालयति – पाल (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–पालकः** –ಪಾಲಕಃ.

कल्ल ಕಲ್ಲ (वि०) ಬಧಿರ, ಕಿವುಡ. कल्ल (अव्यक्ते शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "कल्लो बधिरः खोरखञ्जकौ" त्रिकाण्ड०।

कल्लता ಕಲ್ಲತಾ (स्त्री०) ಕಿವುಡು, ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸದಿರುವಿಕೆ. कल्लस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **–त्वम्** –ತ್ವಮ್.

कल्लमूक ಕಲ್ಲಮೂಕ (वि०) ಕಿವುಡ ಮತ್ತು ಮೂಗ, ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸದಿರುವವನು ಮತ್ತು ಮಾತಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. कल्लश्चासौ मूकश्च।

कल्लोल ಕಲ್ಲೋಲ (पु०) 1. ಅಲೆ, ತರಂಗ, ತೆರೆ. कल्लन्तेऽनेन नद्यः – कल्ल (अव्यक्ते शब्दे) वाहु० "कोलच्"। "आयुः कल्लोललोलं कतिपयदिवसस्थायिनी यौवनश्रीः" भर्तृ० ३-३६। 2. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 3. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. "कल्लोलः पुंसि हर्षे स्यात् उल्लोलवैरिणोरपि" मेदि०।

कल्लोलित ಕಲ್ಲೋಲಿತ (वि०) ಅಲೆಯುಂಟಾಗಿರುವ, ತೆರೆಯಿದ್ದಿರುವ. कल्लोलोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कल्लोलिनी ಕಲ್ಲೋಲಿನೀ (स्त्री०) ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ, ನದಿ, ಹೊಳೆ. कल्लोलाः सन्त्यस्याम् "इनिः" (५-२-१३५)।

कव ಕವ (पु०) ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. कु (शब्दे) भावे "अप्" (३-३-५७)।

कवक ಕವಕ (न०) 1. ಗ್ರಾಸ, ಕಬಳ. ತುತ್ತು. 2. ನಾಯಿಕೊಡೆ. "लशुनं गृञ्जनं चैव पलाण्डुं कवकानि च। अभक्ष्याणि द्विजातीनाममेध्यप्रभवाणि च" मनु० ५-५।

कवच ಕವಚ (पुन०) 1. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. कं वातं वञ्चति – वञ्चु (प्रलम्भने) "कः" (वा० ३-२-५)।

"निर्दयं खड्गभिन्नेभ्यः कवचेभ्यः समुत्थितः। आसन् व्योम दिशस्तूलैः पलितैरिव पाण्डुराः" कुमा० १६-६। 2. पटह, तमटे. 3. बिसुरिमर. "कवचो गर्दभाण्डे च सन्नाहे पटहेऽपि च" मेदि०।

कवचहर ಕವಚಹರ (वि०) ಕವಚವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಮತ್ತು ಒಯ್ಯುವ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ ಹುಡುಗ. कवचं हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-१०)। "कवचहरः कुमारः" सि० कौ०।

कवचित ಕವಚಿತ (वि०) 1. ಅಂಗಿಯಿಂದ ಆವೃತವಾದ. ಅಂಗಿ ತೊಟ್ಟಿರುವ. कवचोऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. (लाक्ष०)।

कवचिन् ಕವಚಿನ್ (वि०) ಕವಚವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. कवचमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कवचिनी** ಕವಚಿನೀ.

कवटी ಕವಟೀ (स्त्री०) ಕವಾಟ. ಕದ. ಬಾಗಿಲು. कौति शब्दायते—कु (शब्दे) "अटन्" (उ० ४-७१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कवयितृ ಕವಯಿತೃ (पु०) 1. ಕವಿ, ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸುವವನು, ವರ್ಣಿಸುವವನು. कवृ (वर्णने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಕವಿಯಂತೆ ನಟಿಸುವವನು. कवि + क्विप् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कवयित्री** ಕವಯಿತ್ರೀ.

कवर ಕವರ (पु०) 1. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಪಾಠ ಹೇಳುವವನು. कु (शब्दे) "अरन्" (उ० ४-१५४)। (न०) 2. ಲವಣ, ಉಪ್ಪು. 3. ಹುಳಿ. (वि०) 4. ಚಿತ್ರ, ವರ್ಣದ. ನಾನಾಬಣ್ಣದ. स्त्रियाम् **कबरा** ಕಬರಾ. वबयोरभेदः। "व्याकीर्णमाल्यकबरां कबरीं तरुण्याः" माघ० ५-१९। (स्त्री०) **-री** -ರೀ. ಕೇಶಪಾಶ, ಹೆಂಗಸರ ಜಡೆ. कबरी केशानां सन्निवेशश्चेत्। कबरान्या। सि० कौ०। "व्याकीर्णमाल्यकबरां कबरीं तरुण्याः" माघ० ५-१९। **-भारः** -ಭಾರಃ. ಉತ್ತಮವಾದ ಜಡೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸರ ವೇಣಿ. "अमरीकबरीभारभ्रमरीमुखरीकृतम्। दूरीकरोतु दुरितं गौरीचरणपङ्कजम्" कुव०।

कवर्ग ಕವರ್ಗ (पु०) क ख ग घ ङ ವರ್ಣಗಳ ಗುಂಪು. ಈ ಐದು ವರ್ಣಗಳೂ ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನ (ಕಂಠ) ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದುವು. अ-कवर्ग-हविसर्गाणां कण्ठः।

कवल ಕವಲ (पु०) 1. ಗ್ರಾಸ, ತುತ್ತು. ಬಾಯಿ ತುಂಬುವಷ್ಟು ಆಹಾರ. केन जलेन वलते—वल (सञ्चलने) "अच्" (३-१-१३४)। "आस्वादवद्भिः कबलैस्तृणानां कण्डूयनैर्दंशनिवारणैश्च" रघु० २-५। 2. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. के जले वलते—वल "अच्"। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। 3. ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಹಲ್ಲುಗಳ ಮಲನಿವಾರಣೆಯಾಗಿ ಬಾಯಿ ಶುದ್ಧವಾಗಲು ಮಾಡುವ ಗಂಡೂಷ, ಬಾಯಿ ಮುಕ್ಕಳಿಸುವ ದ್ರವವಸ್ತು. "दोषप्रच्यवनार्थाय रुजादाहक्षयाय च। जिह्वादन्त-समुत्थस्य हरणार्थं मलस्य च। शोधनो रोपणश्चैव व्रणस्य मुखजस्य वै। उष्णो वा यदि वा शीतः कवलग्राह इष्यते" सुश्रुत० चिकित्सा० १-१२७, २८।

कवलन ಕವಳನ (न०) ನುಂಗುವಿಕೆ. ಕಬಳಿಸುವಿಕೆ. कवल तत्करोति "णिच्" (ग० ७-४-१७) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कवलिका ಕವಳಿಕಾ (स्त्री०) ವ್ರಣಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟು, ಪಕ್ಕೆಗಳ ಎಲುಬು ಮುರಿದರೆ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟು; ಎಡಭಾಗದ ಅಥವಾ ಬಲಭಾಗದ ಎಲುಬು (पार्श्वास्थि) ಗಳು ಮುರಿದರೆ ಆವನನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಆ ಜಾಗಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬಳಿದು ಕೈಗೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರಿ ಕೊಂಡು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜಿಕೊಟ್ಟು ಅನಂತರ ಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ **"ಕವಳಿಕೆ"** ಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಎಣ್ಣೆಯ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ತೊಟ್ಟಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಮಲಗಿಸಬೇಕು. "पर्शुकास्वथ भग्नासु घृताभ्यक्तस्य तिष्ठतः। दक्षिणास्वथवा वामास्वनुमृज्य निबन्धनीः। ततः कवलिकां दत्त्वा वेष्टयेत्सुसमाहितः। तैलपूर्णे कटाहे वा द्रोण्यां वा शाययेन्नरम्" सुश्रुत० चिकित्सा० ३-२९, ३०।

कवलित ಕವಳಿತ (वि०) ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ. कवलं करोति—कवल+तत्करोति णिच्+"क्तः" (३-२-१०२)।

कवाट ಕವಾಟ (न०) ಬಾಗಿಲಿನ ಕದ. ದ್ವಾರದ ಗರಿ. कु (शब्दे) भावे "अप्" (३-३-५७)। कवं शब्दमटति "अण्" (३-२-१)। "उरःश्रिया तत्र च गोपुरस्फुरत्-कवाटदुर्धर्षतिरःप्रसारिता" नैष० १-२२। ಮನೆಯ ಕವಾಟ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಕ್ಷೀರವೃಕ್ಷ (ಹಾಲು ಬರುವ ಮರ), ಪಕ್ಷಿಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಮರ, ಗಾಳಿಯಿಂದ ಮುರಿದು ಬಿದ್ದ, ಬೆಂಕಿ ತಗುಲಿ ಸುಟ್ಟುಹೋದ, ಆನೆಯಿಂದ ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಡಿಲಿನಿಂದ ಬಿದ್ದುಹೋದ,

ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ಮರಗಳನ್ನೂ ಬೇವು, ವಿಭೀತಕ (ತಾರೆ), ಅಶ್ವತ್ಥ, ಆಲದ ಮರಗಳನ್ನೂ, ಮುಳ್ಳುಗಿಡಗಳು, ಶಾಲ್ಮಲಿ, ಪಲಾಶ (ಮುತ್ತುಗ) ಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಕೂಡದು.

कवाटघ्न कवाटघ्न (वि०) ಚೋರ, ತಸ್ಕರ, ಕಳ್ಳ. कवाटं हन्ति – हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५४)। कवाटघ्नश्चोरः। सि० कौ०।

कवार कवार (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. कं जलं वृणोति – वृञ् (वरणे) "अण्" (३-२-१)। "पद्मे कवारं पङ्केजम्" त्रिकाण्ड०।

कवि कवि (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿ, ಅತೀಂದ್ರಿಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನೋಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪರಬ್ರಹ್ಮ; ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಗತನಾಗಿಯೂ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿಯೂ, ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः। सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात्" गीता ८-९। 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೃದಯದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಭೃಗು ಋಷಿಯ ಮಗ, ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ತಂದೆ. 3. ಕವಿಯ ಮಗನಾದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ, ಅಸುರರ ಗುರು. कु (शब्दे) "इः" (उ० ४-१३८)। "ब्रह्मणो हृदयं भित्त्वा निःसृतो भगवान् भृगुः। भृगोः पुत्रः कविर्विद्वान् शुक्रः कविसुतो ग्रहः" भा० आदि० ६७। [ವಿವರಕ್ಕೆ "शुक्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 4. ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು, ಕವಿತೆ ಮಾಡುವವನು, ವರ್ಣಿಸುವವನು. कवृ (वर्णने) "इः" (उ० ४-१३८)। "तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालज्ञस्य महीपतेः। नैकमोजः प्रसादो वा रसभावविदः कवेः" माघ० २-८३। "मन्दः कवियशःप्रार्थी गमिष्याम्यपहास्यताम्" रघु० १-३। 5. ವಿದ್ವಾಂಸ, ಪಂಡಿತ. ಬುದ್ಧಿವಂತ. "अध्यापयामास पितॄन् शिशुराङ्गिरसः कविः" मनु० २-१५१। 6. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿ. "कविर्वाल्मीकिशुक्रयोः। सूरौ काव्यकरे पुंसि स्यात्खलीने तु योषिति" मेदि०। (वि०) 7. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವವನು. 8, ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು. (स्त्री०) वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **कविः कविः, कवी कवी**. ಲಗಾಮು, ಕಡಿವಾಣ. मेदि०।

कविक कविक (पुं०) ಲಗಾಮು, ಕಡಿವಾಣ. कवि स्वार्थे "कन्"।

कविका कविका (स्त्री०) ಲಗಾಮು, ಕಡಿವಾಣ. कवते – कु (शब्दे) "इः" (उ० ४-१३८)। स्वार्थे "कन्"। "सोत्सेधैः स्कन्धदेशैः खरतरकविकाकर्षणात्यर्थभुग्नैः" मुद्रा० ४-७।

कविज्येष्ठ कविज्येष्ठ (पुं०) ವಾಲ್ಮೀಕಿ. "प्राचेतसस्तु वाल्मीकिः कविज्येष्ठः कुशीवशः" त्रिकाण्ड०।

कवितर कवितर (वि०) ಇಬ್ಬರು ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಒಬ್ಬ ಕವಿ. अनयोः अतिशयेन कविः "तरप्" (५-३-५७)। **–तमः –तमः**. ಅನೇಕ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಒಬ್ಬ ಕವಿ. एतेषामतिशयेन कविः "तमप्" (५-३-५५)।

कविता कविता (स्त्री०) ಕವಿಯ ವ್ಯಾಪಾರ, ಗದ್ಯ ಅಥವಾ ಪದ್ಯರೂಪವಾದ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸುವಿಕೆ. कवेर्भावः कर्म वा "तल्" (५-१-११९)। "व्रीडा चेत् किमु भूषणैः सुकविता यद्यस्ति राज्येन किम्" भर्तृ० १-१७। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम् –त्वम्**. "कवित्वगान-प्रियवादसत्यान्यस्या विधाता व्यधिताधिकण्ठम्" नैष० ७-६७।

कवितार्किकसिंह कवितार्किकसिंह (पुं०) ಕವಿ ಮತ್ತು ತಾರ್ಕಿಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀನಿಗಮಾಂತದೇಶಿಕರು, ಶ್ರೀವೇಂಕಟನಾಥರು. कविषु तार्किकेषु च सिंहः।

कविनन्दन कविनंदन –पुत्र –पुत्र, –सुत –सुत (पुं०) ಭೃಗುಪುತ್ರನಾದ ಕವಿಯ ಮಗ, ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ. कवेः नन्दनः पुत्रः सुतो वा। "भृगोः पुत्रः कविर्विद्वान् शुक्रः कविसुतो ग्रहः" भा० आदि० ६७।

कविय कवियु (न०) ಕಡಿವಾಣ, ಲಗಾಮು. कुङ् (शब्दे) बाहु० "इयः"। "कवियं कविकोच्यते" त्रिकाण्ड०।

कविराज कविराज (पुं०) ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮನಾದ ಕವಿ. कवीनां राजा "टच्" (५-४-९१)। "श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालङ्कारहीरः सुतम्" नैष० १-१४५।

कवोष्ण कवोष्ण (न०) 1. ಬೆಚ್ಚಗಿರುವಿಕೆ, ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿ. ईषदुष्णम् कोः वा कवादेशः (६-३-१०७)। पक्षे कादेशः (६-३-१०४)। **कोष्णम् कोष्ण नपुं०**. उभयाभावे "कत्" (६-३-१०१)। **कदुष्णम् कदुष्ण नपुं०**. (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವ, ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ. "पयः पूर्वैः स्वनिःश्वासैः कवोष्णमुपभुज्यते" रघु० १-६७।

कव्य कव्य (न०) ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅನ್ನ, ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಕೊಡುವ ಅನ್ನ. कूयते पितृभ्यः–

कु (शब्दे) "यत्" (३-१-९७)। "श्रोत्रियायैव देयानि हव्यकव्यानि दातृभिः। अर्हत्तमाय विप्राय तस्मै दत्तं महाफलम्" मनु० ३-१२७। ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಅನ್ನ (कव्य) ವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. "ज्ञानोत्कृष्टाय देयानि कव्यानि च हवींषि च। न हि हस्तावसृग्दिग्धौ रुधिरेणैव शुध्यतः" मनु० ३-१३२।

कव्यभुज् कव्यभुज् (पु०) ಪಿತೃಗಳು ಅಥವಾ ಪಿತೃ ದೇವತೆಗಳ ಗಣ. कव्यं भुङ्क्ते — भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

कव्यवाह कव्यवाह (पु०) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತಲುಪಿಸುವ ಅಗ್ನಿದೇವತೆ. कव्यं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्युट्" (३-२-६५)। **—वाहनः —वाहनः.**

कशा कशा (स्त्री०) ಎತ್ತು ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ ಚಾವಟಿ, ಬಾರುಗೋಲು. कशति — कश (गतिशासनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "तेजोनिरोधसमताऽवहितेन यन्त्रा सम्यक्कशात्रयविचारवता नियुक्तः" माघ० ५-१०। ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಅಧಮರೂಪವಾದ ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮೃದು, ಸಮ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಠುರರೂಪವಾದ ಮೂರು ರೀತಿಯಾದ ತಾಡನವನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

कशार्ह कशार्ह (पु०) ಚಾವಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ ದುಷ್ಟಕುದುರೆ, ಚಾವಟಿಯ ಏಟಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ಕುದುರೆ. कशामर्हति — अर्ह (पूजायाम्) "अण्" (३-२-१)।

कशिक कशिक (पु०) ನಕುಲ, ಮುಂಗುಸಿ. कशति हिनस्ति सर्पम् — बाहु० "इकः"।

कशिपु कशिपु (पु०) 1. ಅನ್ನ. 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. कशति दुःखम् — कश (गतिशासनयोः) "कुः" (उ० १-३७)। निपा०। 3. ಅನ್ನ ಮತ್ತು ವಸ್ತ್ರ. "कशिपुर्भक्ताच्छादनयोरेकोक्त्या पृथक् तयोः पुंसि" मेदि०। (पुन०) 4. ಶಯ್ಯೆ, ಹಾಸಿಗೆ. "कल्पैः कशिपुभिः कान्तं पर्यङ्कव्यजनासनैः" भाग० ३-२३-१६। "अस्त्री कशिपुशय्यायां वस्त्रेऽन्ने तद्द्वयेऽपि च" नानार्थर०।

कशेरुक कशेरुक (न०) ಬೆನ್ನಿನ ಎಲುಬು, ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ.

कशेरु (रू) कशेरु (रू) (स्त्री०) ಬೆನ್ನಿನ ಎಲುಬು, ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ. कं वायुं शृणाति — शृ (हिंसायाम्) "ऊः" एरङादेशश्च (उ०१-८८)। बाहु० वा "उः"। **कशेरुः कशेरुः.** स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **कशेरुका कशेरुका.**

कश्चन कश्चन (अव्य०) ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ, ಒಬ್ಬ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿ. ಅಸಾಕಲ್ಯಾ (ಅಸಂಪೂರ್ಣಾ)ರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಪಾಣಿನಿ ಮತ್ತು ಅಮರಕಾರರ ಮತದಲ್ಲಿ कः चन ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳು. "दमघोषसुतेन कश्चन प्रतिशिष्टः प्रतिभानवानथ" माघ० १६-१। ಹೀಗೆಯೇ कःचित् कश्चित्, कञ्चित्, केनचित्, कस्मैचित् ಇತ್ಯಾದಿ.

कश्मल कश्मल (न०) 1. ಕೊಳೆ. 2. ಪಾಪ. 3. ಸಂಮೋಹ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶ. कश (गतिशासनयोः) "कलः" मुट् च (उ० १-१०६)। "कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम्" गीता २-२। (वि०) 4. ಮಲಿನವಾದ, ಕೊಳೆಯಾದ.

कश्मीर कश्मीर (पु० ब० व०) 1. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶ. कश (गतिशासनयोः) "ईरन्" मुट् च (उ० ४-३२)। 2. ಕಾಶ್ಮೀರದೇಶನಿವಾಸಿಗಳು. 3. ಕಾಶ್ಮೀರದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. कश्मीराणां राजा "अण्" (वा० ४-१-१६६)। अलो "लुक्" (२-४-६२)। "शारदामठमारभ्य कुङ्कुमाद्रितटान्तकः। तावत् कश्मीरदेशः स्यात् पञ्चाशद्योजनात्मकः"।

कश्मीरज कश्मीरज (पु०) 1. ಕೇಸರಿ. (वि०) 2. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कश्मीरे जायते।

कश्मीरजन्मा कश्मीरजन्मन् (पु०) ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. कश्मीरे जन्म यस्य।

कश्य कश्य (न०) 1. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. कशत्यनेन — कश (गतिशासनयोः) बाहु० "यः"। 2. ಅಶ್ವದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗ, ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನು. कशामर्हति — "यः" (५-१-६६)। (वि०) 3. ಚಾವಟಿಯ ಏಟಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದ, ಚಾವಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. "कश्यं त्रिषु कशार्हे स्यात् क्लीबं मद्याश्वमध्ययोः" मेदि०।

कश्यप कश्यप (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರನಾದ ಮರೀಚಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ. कश्यं पिबति — पा (पाने) "कः" (३-२-४)। "ब्रह्मणस्तनयो योऽभूत् मरीचिरिति विश्रुतः। कश्यपस्तस्य पुत्रोऽभूत् कश्यपानात्स कश्यपः" मार्क०। [कश्यपमहर्षियು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರನಾದ ಮರೀಚಿಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ. ಕರ್ದಮಪುತ್ರಿಯಾದ

ಕಲೆಯು ಈ ಋಷಿಯ ತಾಯಿ. ಈ ಮಹರ್ಷಿಯು ದಕ್ಷ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ಅದಿತಿ ದಿತಿ ಮೊದಲಾದ ಹದಿಮೂರು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ದೈತ್ಯರು, ದೇವತೆಗಳು, ದಾನವರು, ಸಿದ್ಧರು, ಗಂಧರ್ವರು, ಅಪ್ಸರಸಿಯರು, ಯಕ್ಷರು, ಲತಾವೃಕ್ಷಗಳು ಮೊದಲಾದುವು, ಮಾಂಸಾಹಾರಿ ಗಳಾದ ಮುಷ್ಟಮೃಗಗಳು, ಅಶ್ವ, ಅಶ್ವತರ, ಗರ್ದಭ, ಶ್ಯೇನ, ಗೃಧ್ರ, ಗೋವುಗಳು, ಅರುಣ, ಗರುಡ ಮತ್ತು ಸರ್ಪಗಳು ಕಶ್ಯಪನ ಸಂತಾನಗಳು.

ಕಶ್ಯಪನು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವಿಷಹರವಿದ್ಯೆ ಯನ್ನು ಕಲಿತನು. ವರುಣನ ಗೋವನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ತಂದು ಅದನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸದೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟು ವಂತೆ ಶಾಪ ಹೊಂದಿದನು. ಶೃಂಗಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿದ ಪರೀಕ್ಷಿತನು ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಆವನನ್ನು ಕಚ್ಚಲು ತಕ್ಷಕನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷದಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ ಯಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿತನನ್ನು ಬದುಕಿಸಲು ಕಶ್ಯಪನೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೊರಟನು. ಕಶ್ಯಪನ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನೇಕ ರೀತಿ ಯಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದ ತಕ್ಷಕನು ಕಶ್ಯಪನನ್ನು ಉಪಾಯದಿಂದ ಒಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಬಿಡುವನು.

ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಶ್ಯಪ ಋಷಿಯೂ ಒಬ್ಬನು.] ಮಾ॰ ಆದಿ॰ ೨೦, ೩೧, ೪೨, ೬೬ ಅಧ್ಯಾಯಾ:। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೃಗ. 3. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. 4. ಕಮಠ, ಆಮೆ.

कष-हिंसायाम् (भ्वा॰ पर॰ सक॰ से॰)। कषति। चकाष। अकषीत्, अकाषीत्। ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು.

कष कಷ (पु॰) 1. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು. 2. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಲ್ಲು, ಒರೆಗಲ್ಲು. कषति — कष (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। (वि॰) 3. ಉಜ್ಜುವ. 4. ಒರೆಹಚ್ಚುವ. 5. ಅಳಿಸುವ. "छदहेम कषन्निवालसत् कषपाषाणनिभे नभस्तले" नैष॰ २-६९।

कषण कಷಣ (न॰) 1. ಒರೆಹಚ್ಚುವುದು. 2. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. कष (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "कषणकम्पनिरस्तमहाहिभिः क्षणविमत्त-मतङ्गजवर्जितैः" किरा॰ ५-४७।

कषत् कಷತ್ (वि॰) ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. कष (हिंसायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "छदहेम कषन्निवालसत्" नैष॰ २-६९।

कषा कಷಾ (स्त्री॰) ಬಾಮಟಿ, ಎತ್ತು ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದು ವನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ ಬಾರುಗೋಲು. कष्यतेऽनया — कष (हिंसायाम्) कर॰ "अच्" बाहु॰।

कषाकु कಷಾಕು (पु॰) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ಸೂರ್ಯ. कष (हिंसायाम्) "काकुः" (उ॰ ३-७७)।

कषाय कಷಾಯ (पुंन॰) 1. ಕಷಾಯರಸ, ಒಗರು ರಸ, ಆರು ಭೋಜ್ಯರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. कषति कण्ठम् — कष (हिंसायाम्) "आयः" बाहु॰। "तुवरस्तु कषायोऽस्त्री" अम॰। (1) मधुरः, (2) अम्लः, (3) लवणः, (4) कटुः, (5) तिक्तः ಮತ್ತು (6) कषायः ಇವು ಆರು ಭೋಜ್ಯರಸಗಳು. ಆಪ್ಯ (ಜಲದಿಂದುಂಟಾದ) ರಸವು ಉಳಿದ ಭೂತಗಳ ಸಂಸರ್ಗದಿಂದ ಈ ಆರು ರಸಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು. (1) ಪೃಥ್ವಿ ಮತ್ತು ಜಲಗುಣಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ಮಧುರರಸ, (2) ಪೃಥ್ವಿ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗುಣಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ಆಮ್ಲರಸ, (3) ಜಲ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗುಣಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ಲವಣರಸ, (4) ವಾಯು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗುಣಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ಕಟುರಸ, (5) ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗುಣಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ತಿಕ್ತರಸ ಮತ್ತು (6) ಪೃಥ್ವಿ ಮತ್ತು ವಾಯುಗುಣಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ಕಷಾಯ ರಸ. ಸುಶ್ರುತ॰ ಸೂತ್ರ॰ ೪೨-೩। "यो वक्त्रं परिशोषयति जिह्वां स्तम्भयति कण्ठं बध्नाति हृदयं कर्षति पीडयति च स कषायः" ಸುಶ್ರುತ॰ ಸೂತ್ರ॰ ೪೨-೯। ಪಂಚಭೂತಗಳು ಪರಸ್ಪರಸಂಸರ್ಗ,–ಉಪಕಾರ, –ಅನುಪ್ರವೇಶ (ಏಕಾತ್ಮೀಭಾವ)ಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತ ಗಳಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲವೂ ಇದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಆಯಾ ಭೂತಗಳೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ಸುಶ್ರುತ॰ ಸೂತ್ರ॰ ೪೨-೩। 2. ನಿರ್ಯಾಸ, ಮರದ ರಸ. "घृष्टो वटकषायेण अनुलिप्तः प्रियङ्गुणा। क्षीरेण षष्टिकान् भुक्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते" भा॰ अनु॰। 3. ವಿಲೇಪನ. "कर्णार्पितो लोध्रकषायरूक्षे गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरे" कुमा॰ ७-१७। 4. ಅಂಗರಾಗ, ಮೈಗೆ ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿಯನ್ನು ಹಾಕುವಿಕೆ. 5. ಪರಿಮಳ, ಸುವಾಸನೆ. 6. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೇಮ. 7. ಕ್ವಾಥ, ಕಷಾಯ, ಔಷಧ ವಸ್ತುವಿನೊಡನೆ ಕುದಿಯಿಸಿ ಇಂಗಿಸಿದ ರಸ. 8. ಚಿತ್ತ ವಿಕ್ಷೋಭ, ಮನಸ್ಸಿನ ಅಶಾಂತಿ. "रागे क्वाथे कषायोऽस्त्री निर्यासे सौरभे रसे" वैज॰। 9. ಕೆಂಪು. (पु॰) 10. ರಾಗ ದ್ವೇಷ ಮೊದಲಾದ ದೋಷ. "आहारशुद्धौ सत्त्वशुद्धिः सत्त्वशुद्धौ ध्रुवा स्मृतिः। स्मृतिलम्भे

सर्वग्रन्थीनां विप्रमोक्षस्तस्मै मृदितकषायाय तमसः पारं दर्शयति" छान्दोग्य०। 11. श्योनाकवृक्ष, हेम्मर. 12. कलियुग. 13. कೆಂಪು ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಣ್ಣ. (वि०) 14. सुवासनೆಯಾಗಿರುವ, ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "प्रत्यूषेषु स्फुटितकमलामोदमैत्रीकषायः" मेघ० १-३१। 15. ಕೆಂಪಗಿರುವ. "चूताङ्कुरास्वाद-कषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज" कुमा० ३-३२। 16. ಪಟುವಾಗಿಲ್ಲದ, ಜೆರುಕಾಗಿಲ್ಲದ. 17. ಕಷಾಯ ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 18. ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೋಭೆಯುಳ್ಳ, ಅಶಾಂತಿಯುಳ್ಳ. 19. ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

कषायवर्ग कषायवर्ग (पु०) ಕಷಾಯರಸವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳ ಗುಂಪು. न्यग्रोधादिः अम्बष्ठादिः प्रियङ्ग्वादिः रोध्रादिः [ವಿವರಕ್ಕೆ सुश्रुत० सूत्र० ३८ ನೋಡಿ] त्रिफला (ಆಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರೆಕಾಯಿ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ), शल्लकी (ಆನೆಪೇಲ), जम्बु (ನೇರಳೆ), आम्रः (ಮಾವು), वकुलः (ಪವಳ), तिन्दुकः (ತೂಬರೆ) ಮುಂತಾದುವು ಕಷಾಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು.

कषायित कषायित (वि०) 1. ಬಣ್ಣಹಾಕಿರುವ. 2. ಕೆಂಪಾಗಿರುವ, ಕೆಂಪಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ. कषायोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "प्रियमिति वनिता नितान्तमागःस्मरणसरोषकषायितायताक्षी" माघ० ७-११। 3. ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದಿದ, ಅಶಾಂತಮಾದ. "घुसृणैर्यत्र कषायिताशया" नैष० २-७७।

कषायिन् कषायिन् (पु०) 1. शालवृक्ष, ಮುತ್ತಿಮರ. 2. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. कषायो निर्यासोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 3. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

कषि कषि (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. कष (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)।

कषीका कषीका (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. कष (हिंसायाम्) "ईकन्" (उ० ४-१६)।

कष्ट कष्ट (न०) 1. ಪೀಡೆ, ಹಿಂಸೆ. 2. ವ್ಯಥೆ, ದುಃಖ. कष (हिंसायाम्) "क्तः" (३-३-१७४)। "इन्दुरादि-रजनिष्ट कलङ्की कष्टमत्र स भवानपि मा भूत्" नैष० ५-११९। (वि०) 3. ದುಃಖಕರವಾದ, ವ್ಯಥೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. कष्टो मोहः। 4. ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ, ಪೀಡಿಸುವ. "बन्धनानि च कष्टानि परप्रेष्यत्वमेव च" मनु० १२-७८। 5. ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ. 6. ತಿಳಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ. कष्टं शास्त्रम्।

कष्टकर कष्टकर (वि०) 1. ಪೀಡಾಕರವಾದ, ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. कष्ट + डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। 2. ವ್ಯಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ದುಃಖಕರವಾದ.

कष्टकार कष्टकार (वि०) "कष्टकर" ಪದದ ಅರ್ಥ. कष्टं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

कष्टतर कष्टतर (वि०) ಎರಡರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಷ್ಟವಾದ. अतिशयेन कष्टम्। "तरप्" (५-३-५७)। "तमप्" (५-३-५५)। **—तमः —तमः.**

कष्टरिपु कष्टरिपु (पु०) ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯನಾದ ಶತ್ರು. ಜಯಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಶತ್ರು. कष्टो रिपुः। "प्राज्ञं कुलीनं शूरं च दक्षं दातारमेव च। कृतज्ञं धृतिमन्तं च कष्टमाहुररिं बुधाः" मनु० ७-२१०।

कस-गतौ (भ्वा० पर० सक० से०)। कसति। चकास। अकसीत्, अकासीत्। ಹೋಗು, ಚಲಿಸು, ನಡೆ.

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:—

(1) निर्, निस् + कस = निष्कासः। निष्कासितः। ಹೊರಕ್ಕೆ ಓಟ್ಟು.

(2) वि + कस = विकसति। विकासः। 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸು. 2. ಅರಳು. "विकसति हि पतङ्गस्योदये पुण्डरीकं द्रवति च हिमरश्मावुद्गते चन्द्रकान्तः" मालती० १-२७।

(3) प्र + वि + कस = प्रविकासः। ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಿಸು. "प्रविकसति चिराय द्योतिताशेषलोके दशशतकरमूर्ता-वक्षिणीव द्वितीये" माघ० ११-६३।

कस-शातने (अदा० आत्म० सक० से०)। कस्ते कसाते कसते। अकसिष्ट। ಉಜ್ಜು, ತಿಕ್ಕು.

कस कस (पु०) ಸಾಣೆಕಲ್ಲು. कस्ते — कस (शातने) "अच्" (३-१-१३४)।

कसन कसन (न०) 1. ಕಾಸರೋಗ. (स्त्री०) **—ना —नम्.** 2. ಜೀಡರ ಹುಳು. कस्ते हिनस्ति — कस (शातने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "पिच्छिला कसनादंशात् रुधिरं शीतलं भवेत्" सुश्रुत०।

कस्तूरिका कस्तूरिका (स्त्री०) ಕಸ್ತೂರಿ, ಒಂದು ಮೃಗದ ಮದ, ಕಸ್ತೂರೀಮೃಗದ ಹೊಕ್ಕುಳಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "सखीमुखायोत्सृजतीमपाङ्गात् कर्पूरकस्तूरिकयोः प्रवाहम्" नैष० १०-१०२।

कस्तूरिकामृग ಕಸ್ತೂರಿಕಾಮೃಗ (ಪು೦) ಕಸ್ತೂರೀ ಮೃಗ. "कस्तूरिकामृगविमर्दसुगन्धिरेति रागीव सक्तिमधिकां विषयेषु वायुः" माघ० ४-६१।

कस्तूरी ಕಸ್ತೂರೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಒಂದು ಮೃಗದ ಮದ, ಕಸ್ತೂರೀಮೃಗದ ಹೊಕ್ಕುಳಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. कसति गन्धोऽस्याः दूरतः — कस (गतौ) "ऊरः" (उ० ४-९०)। पृषो०। ಕಸ್ತೂರಿಯು ಕಾಮು ರೂಪೋದ್ಭವಾ, ನೈಪಾಳೀ ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರಜಾ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "कस्तूरी त्रिविधा स्मृता। कामरूपोद्भवा श्रेष्ठा नैपाली मध्यमा स्मृता। कामरूपोद्भवा कृष्णा नैपाली नीलवर्णयुक्। काश्मीरदेशसंभूता कस्तूरीत्वधमा मता" भावप्र०।

कस्तूरीमृग ಕಸ್ತೂರೀಮೃಗ (ಪು೦) ಕಸ್ತೂರಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಮೃಗ.

कस्मल ಕಸ್ಮಲ (ನ೦) 1. ಕಶ್ಮಲ, ಕೊಳೆ. 2. ಪಾಪ. 3. ಸಂಮೋಹ. कस (गतौ) "कलः" मुट् च (उ० १-१०६)।

कस्वर ಕಸ್ವರ (ವಿ೦) 1. ಹೋಗುವವನು, ನಡೆಯುವವನು. 2. ಬೀಡಿಸುವವನು. कस (गतौ शातने च) "वरच्" (३-२-१७५)।

कहय ಕಹಯ (ಪು೦) ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆ. कस्य सूर्यस्य हयः।

कहोड ಕಹೋಡ (ಪು೦) ಒಬ್ಬ ಋಷಿ, ಉದ್ದಾಲಕ ಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯ, ಅಷ್ಟಾವಕ್ರನ ತಂದೆ. "उद्दालकस्य नियतः शिष्य एको नाम्ना कहोडेति बभव राजन्" भा० वन० १३४-८। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अष्टावक्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ङस्य वा "लः" **कहोलः** ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು.

कह्लार ಕಹ್ಲಾರ (ನ೦) ಎಳೆಗೆಂಪಿನ ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. के जले ह्लादते — ह्लादी (सुखे च) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "आह्लादिकह्लारसमीरणाहते पुरः पपाताम्भसि यामुने रजः" माघ० १२-६६।

कह्व ಕಹ್ವ (ಪುಂಸ್ತ್ರೀ೦) ಬಕಪಕ್ಷಿ. के जले ह्वयति — ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "कः" (वा० ३-२-५)।

कांस ಕಾಂಸ (ವಿ೦) ಕಂಸದೇಶದ ಜನರು, ಕಂಸದೇಶದಲ್ಲಿರುವ, ಕಂಸದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. कंसो देशः अभिजनोऽस्य "अण्" (४-३-९३)।

कांसीकृत ಕಾಂಸೀಕೃತ (ವಿ೦) ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अकांस्यं कांस्यं कृतम् — कंसाय हितम् "छः" (५-१-५)। कंसीयम्। तस्य विकारः "यञ्" छस्य "लुक्" (४-३-१६८)। कांस्यम्। अकांस्यं कांस्यं कृतम् "च्विः" (५-४-५०)। यलोपः (६-४-१५२)। दीर्घः (७-४-२६)।

कांस्य ಕಾಂಸ್ಯ (ನ೦) 1. ಕಂಚು, ತಾಮ್ರತವರಗಳಿಂದ ತಯಾರಾದ ಒಂದು ಲೋಹ. कंसाय पानपात्राय हितम् "छः" (५-१-५)। कंसीयम्। तस्य किकारः "यञ्" छलोपश्च (४-३-१६८)। "ताम्रायःकांस्यरैत्यानां त्रपुणः सीसकस्य च। शौचं यथार्हं कर्तव्यं क्षाराम्लोदकवारिभिः" मनु० ५-११४। 2. ಕಂಚಿನ ಜಾಗಟೆ. (पुं०) 3. ಕಂಚಿನ ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. "कांस्यमुपहितसरोजपतद्भ्रमरौघभारगुरु राजयोषितः" माघ० १५-८१। "न पादौ धावयेत् कांस्ये कदाचिदपि भाजने" मनु० ४-६५।

कांस्यकार ಕಾಂಸ್ಯಕಾರ (ಪು೦) ಕಂಚುಗಾರ, ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆ ತಯಾರಿಸುವವನು. कांस्यं तत्पात्रं करोति — ङ कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

कांस्यताल ಕಾಂಸ್ಯತಾಳ (ಪು೦) ಕಂಚಿನ ಕೈತಾಳ, ಝಲ್ಲರಿ.

कांस्यभाजन ಕಾಂಸ್ಯಭಾಜನ (ನ೦) ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆ.

कांस्यमल ಕಾಂಸ್ಯಮಲ (ನ೦) ಕಿಲುಬು, ಕಂಚಿನ ಮೇಲಿನ ಕೊಳೆ.

काक ಕಾಕ (ಪು೦) 1. ಪಾಯಸ, ಕಾಗೆ. कायति — कै (शब्दे) "कन्" (उ० ३-४३)। "वसन्तकाले संप्राप्ते काकः काकः पिकः पिकः"। "यदेष सौधाग्रनटे पटाञ्चले चलेऽपि काकस्य पदार्पणग्रहः" नैष० १२-२१। "काकोऽपि जीवति चिराय बलिं च भुङ्क्ते" पञ्चतं०। ನಿಂದ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹೀನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ನಾಮ್ಯ ಕೊಡುವುದುಂಟು. "न त्वां काकमहं मन्ये" ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಗೆಗಿಂತಲೂ ಕಡೆಯಾಗಿ ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ. 2. ಕಾಕದ್ವೀಪ, ಕಾಗೆಗಳೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಭೂಭಾಗ. (ನ೦) 3. ಕಾಕಸ್ನಾನ, ತಲೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ಹೆದರಿ ತಲೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನವನ್ನು "काकस्नानम्" ಎಂದು ಹೇಳುವರು. 4. ಕಾಗೆಗಳ ಸಮೂಹ. काकानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। 5. ಒಂದು ವಿಧ ಸುರತಬಂಧ. ["काकपद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] 6. ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರು. ईषत् कम् ईषज्जलम् — "कादेशः" (६-३-१०५)।

काककङ्गु काकंगु (पु०) कागेगे प्रियवाद नवणे. काकप्रियः कङ्गुः।

काकगवेषण काकगवेषण (न०) व्यर्थवाद मत्तु अप्रयोजकवाद केलस.

काकचिञ्चा काकचिंचा (स्त्री०) गुलगंजिय बळ्ळि. काकवर्णा चिञ्चा।

काकच्छद काकच्छद (पु०) काडिगे सोगसिन हक्कि. काकस्य छद इव छदो यस्य।

काकण काकण (न०) ऒंदु विध महाकुष्ठरोग. स्वार्थे "कन्"। **काकणकम् काकणकम्.** महा कुष्ठवु (1) अरुण, (2) उदुंबर, (3) मिष्यजिह्व, (4) कपाल, (5) काकणक, (6) पुंडरीक मत्तु (7) दव्रुगळिंदु ऐदु विध. सुश्रुत० निदान० ५-५।

काकतालीय काकताळीय (न०) 1. अनिरीक्षितवागि संभविसबहुदाद कार्यद ऒंदु न्याय, एदुरु नोडदे अकस्मात्तागि नडेयुव (उंटागुव) कार्यद बग्गे ऒंदु न्याय. इदु काकताळीय वादुदु. काकागमनमिव तालपतनमिव काकतालम्। देवदत्तन आगमन मत्तु आ वेळेगे सरियागि युवतिय समागम इवेरडू (अनिरीक्षितवागि ऒदगिदुदरिंद) काकेयु बरुव वेळेयल्लि अनिरीक्षितवागि ऒदगिद ताळफलपतनदंतादुवु. देवदत्त मत्तु युवतिय संभोगवु, काकेयु अनिरीक्षितवागि बिद्द हण्णन्नु भुजिसिदंतायितु. आदुदरिंद इवरिब्बर समागम मत्तु संभोग गळु काकताळीयवादुवु. काकतालमिव काकतालीयम्। समासार्थदल्लि काक ताल पदगळु काकागमन मत्तु ताळफलपतनरूपवाद क्रियावाचकगळु. काकागमन मत्तु ताळपतनगळु देवदत्तन मत्तु युवतिय समागमगळिगे उपमान. काकृत ताळ फलोपभोगवु युवतियोडने देवदत्तन संभोगक्के उपमान. इल्लि (1) देवदत्त-युवतिय र समागमवू, (2) युवतियोडने देवदत्तकृतसंभोगवू अवितर्कितवागि (अनिरीक्षितवागि) संभविसिदुदरिंद **"काकताळीय"** न्यायदंतायितु. मोदल नेयदु समासार्थ. एरडनेयदु "क्त" प्रत्ययार्थ. [इन्नू विवरक्के "क्त्वोपमा" पददल्लि नोंडि.] "यत्तया मेलनं तत्र लाभो मे यश्च तद्गतेः। तदेतत्काकतालीयमवितर्कितसंभवम्" चन्द्रा०। (अव्य०) 2. अकस्मात्तागि, अनिरीक्षितवागि. "काकतालीयवत्प्राप्तं दृष्ट्वापि निधिमग्रतः। न स्वयं दैवमादत्ते पुरुषार्थमपेक्षते" हितो०।

काकतालुकिन् काकतालुकिन् (वि०) अधम, नीच.

काकतिन्दुक काकतिंदुक (पु०) काकेय तूबरे गिड. काकप्रियः तिन्दुकः।

काकतुण्ड काकतुंड (पु०) कालागुरु, कृष्णागुरु.

काकध्वज काकध्वज (पु०) बडबाग्नि. काकमीषज्जलं बाष्पं ध्वज इवास्य।

काकनासिका काकनासिका (स्त्री०) काकेय तॊंडेगिड. काकस्य नासिकेव फलमस्याः।

काकनिद्रा काकनिद्रा (स्त्री०) अल्प निद्रे, तूकडिके.

काकपक्ष काकपक्ष (पु०) 1. जुल्पिकूदलु. काकस्य पक्षः तदाकारोऽस्त्यस्य। 2. बालकर कविय पक्कद जुट्टु, तलेय पक्कद कूदलु. "काकपक्षधरमेत्य याचितस्तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते" रघु० ११-१।

काकपद काकपद (पु०) 1. ऒंदु विध सुरतबंध, रतिक्रीडेय बंधद ऒंदु भेद. "पादौ द्वौ स्कन्धमूलस्थौ क्षिप्त्वा लिङ्गं भगे लघु। कामयेत्कामुकीं कामी बन्धः काकपदो मतः" रतिम०। (न०) 2. काकेय कालिन पेट्टिगे समानवाद अळतॆ, काकेय कालिनप्पु विस्तार.

काकपीलुक काकपीलुक (पु०) काकेय तूबरे गिड.

काकपुष्ट काकपुष्ट (पु०) कोगिले, काकेयिंद साकल्पट्ट ऒंदु हक्कि. काकेन पुष्टः। कोगिलेयु काकेय गूडिनल्लि मॊट्टेयिडुवुदु. काकेयु अदु तन्न मॊट्टेयेंदु तिळिदु मॊट्टेयु ऒडेदु रॆक्के बरुववरेगू अदन्नु साकुवुदु. मॊट्टेयु ऒडेद मेले मरिगे हारुव शक्ति बंदकूडले हारि होगि कोगिलेय गुंपिगे सेरिकॊळ्ळुवुदु. अदरिंदले "वसन्तकाले संप्राप्ते काकः काकः पिकः पिकः" ऎंब वचनविरुवुदु,

काकपेय काकपेय (वि०) काकेयु कुडियबहुवादष्टु नीरुळ्ळ, स्वल्प अथवा तुंबिद नीरुळ्ळ. काकेन पीयते—पा (पाने) "यत्" (३-१-९७)।

"काकपेया नदी" सि० कौ०। कागೆಯು ಕುಡಿಯ ಬೇಕಾದರೆ ನೀರು ತುಂಬಿರಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಯೂ, ಕೇವಲ ಕಾಗೆಯು ಕುಡಿಯುವಷ್ಟು ನೀರು ಎಂದು ನಿಂದೆಯೂ ತೋರುವುದು.

काकफल ಕಾಕಫಲ (ಪು०) 1. ಬೇವಿನಮರ. काकप्रियं फलमस्य। ಬೇವಿನ ಹಣ್ಣು ಕಹಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಕಾಗೆಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದು. (ನ०) 2. ಬೇವಿನ ಹಣ್ಣು. काकप्रियं फलम्।

काकभीरु ಕಾಕಭೀರು (ಪು०) ಕಾಗೆಗೆ ಹೆದರುವ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ, ಗೂಬೆ.

काकमाची ಕಾಕಮಾಚೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕಾಚಿಗಿಡ, ಗಣಿಕೆಗಿಡ. काकान् मञ्चते – मचि (धारणोच्छ्रायपूजनेषु) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। गौरा० "ङीष्"।

काकमुख ಕಾಕಮುಖ (न०) 1. ಇಕ್ಕಳ. काकस्य मुखमिव मुखं यस्य। (वि०) 2. ಕಾಗೆಯಂತೆ ಮುಖ ವುಳ್ಳವನು.

काकमुद्गा ಕಾಕಮುದ್ಗಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕಾಡು ಹೆಸರುಗಿಡ. काकेन ईषज्जलेन मुदं गच्छति – गम्लृ (गतौ) "ड:" (३-२-४८)।

काकरुत ಕಾಕರುತ (न०) ಕಾಗೆಯ ಶಬ್ದ, ಕಾಗೆಯ ಕೂಗು. काकस्य रुतम्। "दिवा काकरुताद्भीता रात्रौ तरति नर्मदाम्"।

काकल ಕಾಕಲ (न०) 1. ಕಂಠದ ಉಬ್ಬಿದ ಪ್ರದೇಶ. 2. ಕಂಠಮಣಿ. ईषत् कलो यस्मात्। "स्यात् काकलं कण्ठमणि:" त्रिकाण्ड०। 3. ದ್ರೋಣಕಾಕ, ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಕಾಗೆ.

काकली ಕಾಕಲೀ (स्त्री०) ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಮತ್ತು ಅಸ್ಪುಟವಾದ ಮಧುರ ಧ್ವನಿ. ईषत्कल: काकाल: गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "काकली तु कले सूक्ष्मे" अम०। "सहकारकिसलयमकरन्दास्वादनरक्तकण्ठानां मधुकर-कलकण्ठानां काकलीकलकलेन" दशकु०।

काकस्वर ಕಾಕಸ್ವರ (पु०) 1. ಕರ್ಕಶಧ್ವನಿ. (वि०) 2. ಕರ್ಕಶಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ.

काका ಕಾಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಗೆ ತೊಂಡೆಗಿಡ. 2. ಕಾಕೋಲಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಔಷಧದ ಗಿಡ. 3. ಕಾಚಿಗಿಡ, ಗಣಿಕೆಗಿಡ. 4. ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮಮೇಡಿ. 5. ಗುಲಗಂಜಿಗಿಡ. "काका स्यात्काकजङ्घायां काकोलीकाकनासयो:। रक्तिकायां मलप्वां च काकमाच्यां च योषिति" मेदि०।

काकाक्षिगोलकन्याय ಕಾಕಾಕ್ಷಿಗೋಲಕನ್ಯಾಯ (पु०) ಕಾಗೆಯ ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯಂತಿರುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. काकस्य अक्षिगोलकमिव न्याय:। ಕಾಗೆಗೆ ಇರುವುದು ಒಂದೇ ಕಣ್ಣು. ಈ ಒಂದೇ ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯವು ಸಮಯ ಬಂದಂತೆಲ್ಲಾ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಚಲಿಸುತ್ತ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೂ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದೇ ಪದವು ವಾಕ್ಯದ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇದರ ಅನ್ವಯ.

काकाङ्घी ಕಾಕಾಂಘೀ (स्त्री०) ಕಾಕಜಂಘಾವೃಕ್ಷ, ಕಾಗೆ ತೊಂಡೆಗಿಡ. काकस्याङ्घं जङ्घेवाकारोऽस्या:।

काकादनी ಕಾಕಾದನೀ (स्त्री०) 1. ಗುಲಗಂಜಿಗಿಡ. 2. ಬಿಳಿ ಗುಲಗಂಜಿಗಿಡ. काकैरद्यते–अद (भक्षणे) "ल्युट्" बाहु०।

काकार ಕಾಕಾರ (वि०) ನೀರನ್ನು ಎರಚುವ, ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ. कं आकिरति–आ + कृ "अण्" (३-२-१)।

काकारति ಕಾಕಾರಾತಿ (पु०) ಕಾಗೆಯ ಶತ್ರು, ಗೂಬೆ. काकस्यारातिः।

काकारि ಕಾಕಾರಿ (पु०) ಕಾಗೆಯ ಶತ್ರು, ಗೂಬೆ. काकस्यारिः।

काकि ಕಾಕಿ (पु०) ಕಾಗೆಯ ಮರಿ. काकस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

काकिणी ಕಾಕಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಕವಡೆ, ಕವಡೆಯ ನಾಣ್ಯ. 2. ಇಪ್ಪತ್ತು ಕವಡೆಗಳ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ನಾಣ್ಯ. 3, ಒಂದು ಪಣದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 4. ಒಂದು ಮೊಳ, 18 ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆಯ ಕೋಲು. 5. ಗುಲಗಂಜಿ. काकम् अणति – अण (शब्दे) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। "काकिणी पणतुर्यांशे मानदण्डे च दृश्यते। कृष्णलैकवराटयो: स्यादुन्मानस्यांशकेऽपि च" मेदि०।

काकिनी ಕಾಕಿನೀ (स्त्री०) 1. ಪಣದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 2' ಮಾಷಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. (5 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ ಒಂದು ಮಾಷಕ). 3. ಕವಡೆ. 4. ಗುಲಗಂಜಿ. काकम् अनति–अन (प्राणने) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। "काकिनी पणपादेऽपि माषपादे वराटके" मेदि०। "य: काकिनीमप्यपथप्रपन्नां समुद्धरेन्निष्कसहस्रतुल्यम्" हितो० ३-१२३।

काकिल ಕಾಕಿಲ (पु०) ಕಂಠದ ಉನ್ನತ ಪ್ರದೇಶ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲು ಭಾಗ.

काकी ಕಾಕೀ (पु०) 1. ಕಂಠದ ದೋಷ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವ ಒಂದು ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವರ, ಬಹಳ ತಗ್ಗಿದ ಸ್ವರ. "काकी-त्याद्याः कण्ठदोषास्तत्र नृलिङ्गकः। अगम्भीरस्वरः" वैज०। (स्त्री०) 2. ಹೆಣ್ಣು ಕಾಗೆ. काक जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। "काक्या कनकसूत्रेण कृष्णसर्पो निपातितः" हितो० २-१२०। 3. ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾಮ್ರಾಯ ಮಗಳು, ಗೂಬೆಗಳ ತಾಯಿ. "काकीं श्येनीं तथा भासीं धृतराष्ट्रीं तथा शुकीम्। ताम्रा तु सुषुवे देवी पञ्चैता लोकविश्रुताः। उलूकान् सुषुवे काकी" भा० आदि० ६६-५६, ५७। 4. ಗಣಿಕೆಗಿಡ.

काकु ಕಾಕು (स्त्री०) 1. ಕೋಪ ದುಃಖ ಭಯ ಇವುಗಳಿಂದ ವಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ ಧ್ವನಿ. कक (लौल्योपतापयोः) "उण्" बाहु०। "काकुः स्त्रियाम् विकारो यः शोकभीत्यादिभिर्ध्वनेः" अम०। "भिन्नकण्ठध्वनिर्धीरैः काकुरित्यभिधीयते" सा० द०। "जातप्रीतिर्या मधुरेणानुवनान्तं कामे कान्ते सारसिकाकाकुरुक्तेन" माघ० ६-७६। 2. ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ನಜ್ ಮೊದಲಾದುದು. 3. ಶೋಕಧ್ವನಿ, ವಿಲಾಪ.

काकुत्स्थ ಕಾಕುತ್ಸ್ಥ (पु०) 1. ಕಕುತ್ಸ್ಥ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಕಕುತ್ಸ್ಥರಾಜನ ವಂಶದವನು. ककुत्स्थस्य अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। "इक्ष्वाकुवंश्यः ककुदं नृपाणां ककुत्स्थ इत्याहितलक्षणोऽभूत्। काकुत्स्थशब्दं यत उन्नतेच्छाः श्लाघ्यं दधत्युत्तरकोसलेन्द्राः" रघु० ६-७१। 2. ಅಜ, ದಶರಥ, ಶ್ರೀರಾಮ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಮುಂತಾದವರು. "काकुत्स्थमालोकयतां नृपाणां मनो बभूवेन्दुमतीनिराशम्" रघु० ६-२। "असज्जनेन काकुत्स्थः प्रयुक्तमथ दूषणम्। न चक्षमे शुभाचारः स दूषणमिवात्मनः" रघु० १२-४६। (पु० द्विव०) 3. ಶ್ರೀರಾಮ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣ. "तं विनिष्पिष्य काकुत्स्थौ पुरा दूषयति स्थलीम्। गन्धेनाशुचिना चेति वसुधायां निचख्नतुः" रघु० १२-३०।

काकुद ಕಾಕುದ (न०) ತಾಲುಪ್ರದೇಶ, ದವಡೆ. काकुं ददाति – डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)।

काकोदुम्बर ಕಾಕೋದುಂಬರ (पु०) ಕಲ್ಲುತ್ತಿಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮಮೇಡಿ. काकप्रियः उदुम्बरः। स्वार्थे "कन्"। –उदुम्बरिका –ಉದುಂಬರಿಕಾ.

काकोदर ಕಾಕೋದರ (पु०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. कुत्सितं कुटिलं अकति – अक (कुटिलायां गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। कोः कादेशः। काकमुदरं यस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-४१)। **काकोदरी** ಕಾಕೋದರೀ.

काकोल ಕಾಕೋಲ (पु०) 1. ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಕಾಗೆ, ಮಂಡಕಾಗೆ. कक (लौल्ये) + णिच् "ओलच्" बाहु०। 2. ಕುಂಬಾರ. कं जलमाकोलति – आ + कुल (संस्त्याने) "अण्" (३-२-१)। (न०) 3. ಒಂದು ನರಕ. (पुंन०) 4. ವಿಷ. "काकोलं नरकान्तरे। ना कुलाले द्रोणकाके विषभेदे तु न स्त्रियाम्" मेदि०।

काकोलूक ಕಾಕೋಲೂಕ (न०) ಕಾಗೆ ಮತ್ತು ಗೂಬೆ. काकश्च उलूकश्च अनयोः समाहारः। "येषां च विरोधः शाश्वतिकः" (२-४-९)।

काकोलूकिका ಕಾಕೋಲೂಕಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಗೆ ಗೂಬೆಗಳ ವೈರ. काकोलूक "वुन्" (४-३-१२५)।

काकोलूकीय ಕಾಕೋಲೂಕೀಯ (न०) ಕಾಗೆ ಮತ್ತು ಗೂಬೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಗ್ರಂಥ (ಕಥೆ). काकोलूकमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "छः" (४-२-११४)।

काक्ष ಕಾಕ್ಷ (पु०) ಕಟಾಕ್ಷ, ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ. कुत्सितम् अक्षि यस्य "षच्" (५-४-११३)। कोः कादेशः (६-३-१०४)। "आज्ञालाभोन्मुखो दूरात् काक्षेणानादरेक्षितः" भट्टि० ५-२४।

काक्षि-काङ्क्षायाम् (भ्वा० पर० सक० से०) काङ्क्षति। चकाङ्क्ष। अकाङ्क्षीत्। ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಬಯಸು. "वृक्षान्तरं काङ्क्षति षट्पदाली" रघु० ६-६९। "यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति" गीता १२-१७।

कर्मणि: काङ्क्षथते। चकाङ्क्षे। काङ्क्षिता। काङ्क्षयताम्। अकाङ्क्षि। अकाङ्क्षिष्यत।

णौचि: काङ्क्षयति, – ते। काङ्क्षयाञ्चकार, – चक्रे, – बभूव, – आस। काङ्क्षयिता। काङ्क्षयतु, – ताम्। अकाङ्क्षयत्, – त। अचकाङ्क्षत्, – त।

सनि: चिकाङ्क्षति। चिकाङ्क्षिषांचकार, – बभूव, – आस। चिकाङ्क्षिषिता। चिकाङ्क्षिषतु। अचिकाङ्क्षिषत्। अचिकाङ्क्षिषीत्।

कृत्सु: काङ्क्षितव्यः। काङ्क्षणीयः। काङ्क्ष्यः। काङ्क्षितः। काङ्क्षितवान्। काङ्क्षन्, काङ्क्षन्ती। काङ्क्षितुम्। कङ्क्षितम्। काङ्क्षणम्। काङ्क्षित्वा। आकाङ्क्ष्य। काङ्क्षंकाङ्क्षम्। काङ्क्षित्वा काङ्क्षित्वा।

ण्यन्तात् कृत्सु: काङ्क्षयितव्य:। काङ्क्षणीय:। काङ्क्षय:। काङ्क्षित:। काङ्क्षितवान्। काङ्क्षयन्, काङ्क्षयन्ती। काङ्क्षयमाण:। काङ्क्षयितुम्। काङ्क्षितम्। काङ्क्षणम्। काङ्क्षयित्वा। आकाङ्क्षच। काङ्क्षंकाङ्क्षम्। काङ्क्षयित्वा काङ्क्षयित्वा।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अभि + काक्षि = अभिकाङ्क्षति। ಎದುರಾಗಿ ನಿಂತು ಅಪೇಕ್ಷಿಸು. "अत्यर्थमभिकाङ्क्षामि मृगयां सरयूवने" रामा०।

(2) आ + काक्षि = आकाङ्क्षति। आचकाङ्क्ष। ಬೆನ್ನಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸು. "श्री: साभिलाषापि गुरोरनुज्ञां धीरेव कन्या पितुराचकाङ्क्ष" रघु० ५-३८।

(3) प्रति + काक्षि = प्रतिकाङ्क्षति। ಎದುರು ನೋಡು. "त्वामेव प्रतिकाङ्क्षन्ति पर्जन्यमिव कर्षका:" रामा०।

काक्षी ಕಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) 1. ತೊಗರಿಗಿಡ. कक्षे भवा "अण्" (४-३-५३)। "काक्षी मृत्स्ना तुवरिका" अम०। 2. ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದೇಶದ ಮಣ್ಣು. "काक्षी तुवरिकायां च सौराष्ट्रमृद्यपि स्त्रियाम्" मेदि०।

काक्षीव ಕಾಕ್ಷೀವ (पु०) 1. ನುಗ್ಗೆ ಗಿಡ. ईषत् क्षीबयति—क्षीब् (मदे)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಗೌತಮನಿಂದ ಔಶೀನರಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. "शूद्रायां गौतमो यत्र महात्मा संशितव्रत:। औशीनर्यामजनयत् काक्षीवाद्यान् सुतान् मुनि:" भा० सभा० २१-५।

काक्षीवत् ಕಾಕ್ಷೀವತ್ (पु०) 1. ದೀರ್ಘತಮಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿಯಿಂದ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "दीर्घतमस्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] भा० आदि० ११३। 2. ಚಂಡಕೌಶಿಕನ ತಂದೆಯಾದ ಗೌತಮಋಷಿ. "अथ कक्षीवत: पुत्रं गौतमस्य महात्मन:। शुश्राव तपसि श्रेष्ठमुदारं चण्डकौशिकम्" भा० सभा० १७।

काग ಕಾಗ (पु०) ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. केति शब्दं गायति—गै (शब्दे) "क:" (३-२-४)।

कागद ಕಾಗದ (न०) ಕಾಗದ, ಲೇಖನದ ಆಧಾರ, ಬರವಣಿಗೆಯ ಪತ್ರ. काग: कागवर्णो मस्यादिर्दीयतेऽत्र + डु दाञ् (दाने) "क:" (वा०३-३-५८)। "भूर्जे वा वसने रक्ते क्षौमे वा तालपत्रके। कागदे वाष्टगन्धेन पञ्चगन्धेन वा पुन:। त्रिगन्धेनैकगन्धेन विलिख्य धारयेन्नर:" इति मन्त्रकल्पद्रुम:।

कागि ಕಾಗ್ನಿ (पु०) 1. ಸ್ವಲ್ಪವಾದ ಅಗ್ನಿ. ईषदग्नि:—को: कादेश: (६-३-१०५)।

काङ्क्षण ಕಾಂಕ್ಷಣ (न०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

काङ्क्षणीय ಕಾಂಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) कर्मं० अर्हादौ च "अनीयर्" (३-१-९६)।

काङ्क्षत् ಕಾಂಕ್ಷತ್ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "काङ्क्षन्त: कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवता:" गीता ४-१२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **काङ्क्षन्ती ಕಾಂಕ್ಷಂತೀ.** "यो धर्मं एकपत्नीनां काङ्क्षन्ती तमनुत्तमम्" मनु० ५-१५८।

काङ्क्षा ಕಾಂಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) भावे "अ:" (३-३-१०३)। "उद्गारशुद्धावपि भक्तकाङ्क्षा न जायते हृद्गुरुता च यस्य" सुश्रुत०।

काङ्क्षित ಕಾಂಕ್ಷಿತ (न०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಮನೋರಥ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) भावे "क्त:" (३-३-११४)। "सद्य एव सुकृतां हि पच्यते कल्पवृक्षफलधर्मि काङ्क्षितम्" रघु० ११-५०। "न तावता लभ्यमेमंस्त काङ्क्षितम्" कुमा० ५-१८। (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. काक्षि कर्मं० "क्त:" (३-२-१०२)।

काङ्क्षितवत् ಕಾಂಕ್ಷಿತವತ್ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನು, ಬಯಸಿದವನು. काक्षि (काङ्क्षायाम्) कर्तं० "क्तवतु:" (३-२-१०२)।

काङ्क्षितव्य ಕಾಂಕ್ಷಿತವ್ಯ (वि०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) "तव्य:" (३-१-९६)।

काङ्क्षिन् ಕಾಂಕ್ಷಿನ್ (वि०) ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. काङ्क्षते—काक्षि (काङ्क्षायाम्) "णिनि:" (३-१-१३४)। "देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षिण:" गीता ११-५२।

काङ्क्षच ಕಾಂಕ್ಷ್ಯ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

काङ्क्षत्यमाण **ಕಾಂಕ್ಷತ್ಯಮಾಣ** (ವಿ॰) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. काङ्क्षि (काङ्क्षायाम्) कर्म॰ "शानच्" (३-२-१२४)।

काङ्क्षा **ಕಾಂಕ್ಷಾ** (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕವಡೆ. कुत्सितमङ्कमस्याः।

काच **ಕಾಚ** (ಪು॰) 1. ಗಾಜು. कच (बन्धने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "काचः काञ्चनसंसर्गाद्धत्ते मारकतीं द्युतिम्" हितो॰ ४२। 2. ಶಿಕ್ಕ, ಕಾವಡಿಯ ನಿಲುವು. कच्यतेऽत्र – कच (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. "चन्द्रादित्यौ सनक्षत्रौ अन्तरिक्षे च विद्युतः। निर्मलानि च तेजांसि भ्राजिष्णूनि च पश्यति। स एव लिङ्गनाशस्तु नीलिका काचसंज्ञितः" सुश्रुत॰ उत्तरतं॰ ७। 4. ಗಾಜಿನ ಮಣಿ. 5. ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣು, ಬೌಳುಮಣ್ಣು. "काचोऽक्षिरोगे मणौ मृदि" हेम॰। स्वार्थे "कन्"। **–कः** **–ಕಃ**.

काचन **ಕಾಚನ** (ನ॰) 1. ಪುಸ್ತಕ ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪತ್ರಗಳು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ದಾರ, ಕಿರಿಯಗಲದ ಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿ. कच (बन्धने) + णिच् कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಸುವಿಕೆ. कच + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (अव्य॰) 3. ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬ ಹೆಂಗಸು, ಒಬ್ಬ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಮಹಿಳೆ. का + चन। "पुनः पुनः काचन कुर्वती कचच्छटाधिया धूपजधूपसंयमम्" नैष॰ १५-३०। स्वार्थे "कन्"। **–नकम्** **–ನಕಮ್**. "लेखो निबध्यते येन तत्र काचनकाभिधा" हारा॰।

काचनकिन् **ಕಾಚನಕಿನ್** (ಪು॰) ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ, ಲೇಖಪತ್ರ. काचनकमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

काचभाजन **ಕಾಚಭಾಜನ** (ನ॰) ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. काचमयं भाजनम्।

काचमणि **ಕಾಚಮಣಿ** (ಪು॰) ಗಾಜಿನ ಮಣಿ. काचस्य मणिः। "आकरे पद्मरागाणां जन्म काचमणेः कुतः" हितो॰ ४५।

काचमल **ಕಾಚಮಲ** (ನ॰) ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣ, ಬೌಳು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪ್ಪು. काचस्य क्षार-मृत्तिकाया मल इव।

काचलवण **ಕಾಚಲವಣ** (ನ॰) ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣ, ಕ್ಷಾರಮೃತ್ತಿಕೆಯ ಲವಣ.

काचस्थाली **ಕಾಚಸ್ಥಾಲೀ** (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. काचस्य स्थाली। 2. ಹಸುರುಪಾದರಿ ಗಿಡ. "पाटलिः पाटलामोघा काचस्थाली फलेरुहा" अम॰।

काचाक्ष **ಕಾಚಾಕ್ಷ** (ಪು॰) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಕಪಕ್ಷಿ. काच इवाक्षि यस्य "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-४१)। **–क्षी** **–ಕ್ಷೀ**.

काचि-दीप्तौ (भ्वा॰ आत्म॰ अक॰ से॰) काञ्चते। चकाञ्चे। अकाञ्चिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರಕಾಶಿಸು. ಹೊಳೆ.

काचिघ **ಕಾಚಿಘ** (ಪು॰) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 2. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. 3. ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯದ ಕಾಯಿ, ಬೀಜಕೋಶ, ಅವರೆ, ತೊಗರಿ, ಬಟಾಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಯಿ. "काचिघः काञ्चनेऽपि स्याच्छेमण्डे मूषकेऽपि च" मेदि॰।

काचित् **ಕಾಚಿತ್** (अव्य॰) ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬಳು, ಒಬ್ಬ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪೆಂಗುಸು. का + चित्। "अधिविदपि सलीलमग्रपुष्पग्रहणपदेन चिरं विलम्ब्य काचित्" माघ॰ ७-३५।

काचित **ಕಾಚಿತ** (वि॰) ಶಿಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾವಡಿಯ ನಿಲುವಿನಲ್ಲಿ ಇದಲ್ಪಟ್ಟ. कच (बन्धने) अधि॰ "घञ्" (३-३-१२१)। काचे धृतम् + णिच् (चुरा॰ ग॰ २०३) "क्तः" (३-२-१०२)।

काचिम **ಕಾಚಿಮ** (ಪು॰) ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮರ.

काचूक **ಕಾಚೂಕ** (ಪು॰) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 2. ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ. कच (बन्धने) "ऊकः" (उ॰ ४-४१)। निपा॰। स्त्रियाम् जाति॰ "ङीष्" (४-१-६३)। **–की** **–ಕೀ**.

काञ्चन **ಕಾಂಚನ** (ಪು॰) 1. ಚಂಪಕವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆಮರ. 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 3. ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. काचि (दीप्तौ) "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ. 5. ನಾಗಕೇಸರ ವೃಕ್ಷ. 6. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿ ಗಿಡ. (ನ॰) 7. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "तस्योल्लसत्काञ्चनकुण्डलाग्रप्रत्युप्त-गारुत्मतरत्नभासा" माघ॰ ३-५। 8. ದೀಪ್ತಿ, ಕಾಂತಿ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 9. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. (वि॰) 10. ಸುವರ್ಣದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿನ್ನದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स काञ्चने यत्र मुनेरनुज्ञया नवाम्बुद-श्यामवपुर्न्यविक्षत" माघ॰ १-१९। 11. ಕಮಲದ ಕೇಸರ. (स्त्री॰) **–नी** **–ನೀ**. 12. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ 13. ಗೋರೋಚನ. 14. ಅರಿದಳ. "काञ्चनं हेम्नि

किञ्जल्के काञ्चनो नागकेसरे। उदुम्बरे काञ्चनारे पुन्नागे चम्पकेऽपि च। काञ्चनी तु हरिद्रायाम्" हेम०। "काञ्चनः काञ्चनारे स्याच्चम्पके नागकेसरे। उदुम्बरे च धत्तूरे हरिद्रायां च काञ्चनी। क्लीबेऽब्जकेसरे हेम्नि" मेदि०। स्वार्थे "कन्"। **काञ्चनकः** ಕಾಂಚನಕಃ.

काञ्चनकदली ಕಾಂಚನಕದಳೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಾಳೆಗಿಡ.

काञ्चनकन्दर ಕಾಂಚನಕಂದರ (पुंन०) ಚಿನ್ನದ ಗಣಿ. काञ्चनस्य कन्दरः।

काञ्चनकारिणी ಕಾಂಚನಕಾರಿಣೀ (स्त्री०) ಶತಮೂಲೀ ಗಿಡ. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ. काञ्चनं दीप्तिं करोति – ड कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

काञ्चनगिरि ಕಾಂಚನಗಿರಿ (पुं०) ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ. काञ्चनप्रधानो गिरिः।

काञ्चनप्रभ ಕಾಂಚನಪ್ರಭ (पुं०) 1. ಐಲರಾಜನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. (वि०) 2. ಚಿನ್ನದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ. काञ्चनस्येव प्रभा यस्य।

काञ्चनाक्ष ಕಾಂಚನಾಕ್ಷ (पुं०) ಒಬ್ಬ ದಾನವ. "काञ्चनाक्षः कपिस्कन्धो व्याघ्राक्षः क्षितिकल्पनः" हरिवं०।

काञ्चनार ಕಾಂಚನಾರ (पुं०) ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ, ಕೋವಿದಾರ ವೃಕ್ಷ.

काञ्चनी ಕಾಂಚನೀ (स्त्री०) 1. ಅರಿಶಿನ. 2. ಅರಿದಳ. 3. ಗೋರೋಚನ. काञ्चतेऽनया – काचि (दीप्तौ) करः "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

काञ्चिक ಕಾಂಚಿಕ (नं०) ಆಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ.

काञ्चिधामन् ಕಾಂಚಿಧಾಮನ್ (नं०) ಜಘನ, ಹೆಂಗಸರ ಸೊಂಟದ ಮುಂಭಾಗ. काञ्चयाः धाम। "काञ्चिधाम्नि पिहितैकतरोरु" माघ० १०-८३।

काञ्ची ಕಾಂಚೀ (स्त्री०) 1. ಡಾಬು, ಒಡ್ಯಾಣ. काचि (दीप्तिबन्धनयोः) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। पक्षे **काञ्चि** ಕಾಂಚಿ. "विधायिका शब्दपरम्पराणां किं चारचि व्याकरणेन काञ्ची" नैष० १०-७८। 2. ಕಾಂಚೀನಗರ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದ ಏಳು ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अयोध्या मथुरा माया काशी काञ्चिरवन्तिका। पुरी द्वारवती चैव सप्तैता मोक्षदायिकाः"।

काञ्चीनगर ಕಾಂಚೀನಗರ-पुर-पुर (नं०) ಕಾಂಚಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. "प्रसह्य काञ्चीपुरभूपुरन्दरः" नैष० १२-३३।

काञ्चीपद ಕಾಂಚೀಪದ (नं०) ಡಾಬಿನ ಜಾಗ, ಒಡ್ಯಾಣ ಹಾಕುವ ಸ್ಥಾನ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸೊಂಟದ ಮುಂಭಾಗ. काञ्चयाः पदम्।

काञ्चिक ಕಾಂಚಿಕ (नं०) 1. ಆಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ. अञ्जू (व्यक्तयादौ) "ण्वुल्" (वा० ३-३-१०८)। के अञ्जिकास्य। (स्त्री०) 2. ಸೀಹಾಳೆ ಗಿಡ.

काट ಕಾಟ (पुं०) 1. ಕೂಪ, ಬಾವಿ. कं जलमटयते प्राप्यतेऽत्र अट (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ದಾರಿ.

काटव ಕಾಟವ (नं०) ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ. कटोर्भावः "अण्" (५-१-१२२)।

काट्य ಕಾಟ್ಯ (वि०) 1. ಬಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ. 2. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ. काटे भवः "यत्"।

काठ ಕಾಠ (पुं०) 1. ಬಂಡೆ, ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು. (वि०) 2. ಕಠಸಂಬಂಧವಾದ. कठस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

काठक ಕಾಠಕ (नं०) 1. ಕಠಶಾಖಾಧ್ಯಾಯಿಯ ಧರ್ಮ. 2. ಕಠಶಾಖಾಧ್ಯಾಯಿಯ ವೇದಾಭ್ಯಾಸ. कठानां धर्मः आम्नायो वा "वुञ्" (वा० ४-३-१२६)। 3. ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಒಂದು ಭಾಗ.

काठिन्य ಕಾಠಿನ್ಯ (नं०) 1. ಕಠಿನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ದೃಢವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಕಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ. कठिनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

काठिन्यफल ಕಾಠಿನ್ಯಫಲ (पुं०) ಬೇಲದ ಮರ. काठिन्यं फलेऽस्य।

काण ಕಾಣ (पुं०) 1. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. कण (निमीलने) "घञ्" (३-३-१२१)। काणमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-णी** -ಣೀ. (नं०) 2. ಕುರುಡಾದ ಒಂದು ಕಣ್ಣು. (वि०) 3. ಒಂದು ನೇತ್ರವುಳ್ಳವನು, ಒಕ್ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು. अक्ष्णा काणः। "खञ्जो वा यदि वा काणो दातुः प्रेष्योऽपि वा भवेत्। हीनातिरिक्तगात्रो वा तमप्यपमयेत्पुनः" मनु० ३-२४२। स्त्रियाम् **-णा**- ಕಾ. "काणः काकैकचक्षुषोः" मेदि०।

काणभूति **काणभूति** (पु०) कुबेरन शापदिंद पिशाचत्ववन्नु हॊंदिद ऒब्ब यक्ष. "विन्ध्याटव्यां कुबेरस्य शापात् प्राप्तः पिशाचताम्। सुप्रतीकाभिधो यक्षः काणभूत्याख्यया स्थितः" बृहत्०।

काणाद **काणाद** (वि०) 1. कणाद महर्षिगॆ संबंधिसिद. कणाद महर्षियिंद प्रोक्तवाद. 2, कणाद महर्षियिंद प्रोक्तवादुदन्नु अध्ययन माडुववनु. कणादेन प्रोक्तम् तदधीते वा।

काणक **काणक** (पु०) 1. कागॆ, वायस. 2. गीजुगद हक्कि. कण (निमीलने) "ऊकण्" (उ० ४-३९)।

काणेय **काणेय** (पु०) कुरुडिय मग, ऒंदु कण्णुळ्ळवळ मग. काणाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। वा "ढ्रक्" (४-१-१३१)। **काणेरः** **काणेरः**.

काणेली **काणेली** (स्त्री०) 1. मदुवॆयागद कन्यॆ, विवाहविल्लद हॆंगुसु. 2. व्यभिचारिणी,

काण्ड **काण्ड** (पुंन०) 1. मानदंड. अळतॆकोलु. कमु (कान्तौ) "डः" (उ० १-१११)। दीर्घः (६-४-११५)। 2. बाण, अंबु, शर. 3. मरद दूल, मरद रॆंबॆयिल्लद कॆळभाग. 4. ग्रंथद ऒंदु भाग, अध्याय. रामायणद बालकाण्ड, अयोध्याकाण्ड मुंतादुदु. 5. मरदशाखॆ, रॆंबॆ. "उद्भिज्जाः स्थावराः सर्वे बीजकाण्डप्ररोहिणः" मनु० १-४६। 6. अवसर, समय. "अकाण्डे प्रथनं छेदश्च रसदोषौ" सा० द०। 7. जल, नीरु. 8. समुदाय, गुंपु, राशि. "ऋते रवेः क्षालयितुं क्षमेत कः क्षपातमस्काण्डमलीमसं नभः" माघ० १-३८। 9. बिदिरु कब्बु मॊदलादुवुगळ गॆण्णु, पर्व. 10. कुत्सितवर्ग, नीचसमूह. 11. हुल्लु गिड मॊदलादुवुगळ पॊदरु. 12. नाडिगळ समूह. 13. ग्रंथद बॆरॆ बॆरॆ भाग, बॆरॆ बॆरॆ प्रकरण, विषयगळ विभाग. आचारकाण्डः व्यवहारकाण्डः इत्यादि. 14. रहस्यस्थान, गुट्टाद जागा. "काण्डः स्तम्बे तरुस्कन्धे बाणेऽवसरनीरयोः। कुत्सिते वृक्षभिन्नाडीवृन्दे रहसि न स्त्रियाम्" मेदि०। 15. स्तंभ, कंबि. 16. अश्व, कुदुरॆ. 17. गर्व, अहंकार. 18. बल, शक्ति. "बाणावसरग्रन्थिस्तम्भरहोवाजिवारिवर्गेषु। स्कन्धे च भूरुहाणां गर्वे नाले बले च काण्डोऽस्त्री" नानार्थर०। 19. श्लाघनॆ, प्रशंसॆ. "काण्डो नालेऽधमे वर्गे द्रुस्कन्धेऽवसरे शरे। रहःश्लाघाम्बुषु स्तम्बे" हेम०।

काण्डकटुक **काण्डकटुक** (पु०) हागलगिड. काण्डे स्तम्बेऽपि कटुकः।

काण्डकार **काण्डकार** (पु०) 1. अडकॆ मर. काण्डं किरति – कृ (विक्षेपे) "अण्" (३-२-१)। (वि०) 2. बाणवन्नु तयारिसुववनु. काण्डं करोति – ङ कृञ् (करणे) "अण्"।

काण्डपट **काण्डपट** (पु०) डेरॆय सुत्तलू इरुव परदॆ, वस्त्रगृहद तळभागदल्लिरुव तॆरॆ. काण्ड इव पटः। स्वार्थे "कन्"। **–पटकः** **–पटकः**. "उत्क्षिप्तकाण्डपटकान्तरलीयमानमन्दानिलप्रशमित–श्रमघर्मतोयैः" माघ० ५-२२।

काण्डपृष्ठ **काण्डपृष्ठ** (पु०) 1. शस्त्रास्त्रगळन्नु तयारिसि जीविसुववनु. 2. यॊधॆ, सैनिक, भट. काण्डः पृष्ठेऽस्य। 3. औरसपुत्रनिगिंत बॆरॆयवनाद ऒब्ब पुत्र, क्रीतपुत्र, क्रयक्कॆ कॊळ्ळल्पट्ट पुत्र. 4. स्वीकृतपुत्र, दत्तुमग. 5. जल, नीरु. 6. तन्न मनॆयन्नु बिट्टु बॆरॆयवर मनॆयन्नु सॆरिरुववनु. 7. शूद्रहॆंगसिन मग. "काण्डपृष्ठः क्रीतसुते दत्ते शूद्रासुताम्भसोः। शस्त्राजीवे च यश्चान्यकुलं याति स्वकं विना" वैज०। (न०) 8. धनुस्सु, बिल्लु. काण्डं तरुस्कन्ध इव स्थूलं पृष्ठमस्य। 9. कर्णन धनुस्सु. 10. कामन बिल्लु.

काण्डर्षि **काण्डर्षि** (पु०) वॆदभागद विचार माडुव ऋषि, कर्मकाण्डद विचार माडुव जैमिनि मॊदलाद ऋषिगळु. काण्डस्य वेदभागस्य ऋषिः तदधिकारेण विचारकः। "अथातो धर्मजिज्ञासा" ऎंदु प्रारंभिसि कर्मकाण्ड विचारमाडुव ऋषि जैमिनि ऋषि. "अथातो ब्रह्मजिज्ञासा" ऎंदु प्रारंभिसि ब्रह्मकाण्डविचारमाडुव ऋषि वॆदव्यासरु.

काण्डवत् **काण्डवत्** (पु०) 1. वृक्ष–मर. (वि०) 2. बाणगळॆं आयुधवागि उळ्ळवनु. काण्डोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-११)।

काण्डवीणा **काण्डवीणा** (स्त्री०) चंडालन वीणॆ. काण्ड इव स्थूला वीणा।

काण्डसन्धि ಕಾಂಡಸಂಧಿ (ಪ್ರ೦) 1. ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೆಣ್ಣು. 2. ಗಿಡಮರಗಳ ರೆಂಬೆ ಹೊರಡುವ ಜಾಗ.

काण्डस्पृष्ट ಕಾಂಡಸ್ಪೃಷ್ಟ (ವಿ೦) ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. स्पृष्टं गृहीतं काण्डं येन। परनिपातः (वा० २-२-३६)।

काण्डहीन ಕಾಂಡಹೀನ (ನ೦) ಕೊನ್ನಾರಿ ಗಿಡ್ಡ. काण्डेन हीनम्।

काण्डीर ಕಾಂಡೀರ (ಪು೦) ಬಾಣಗಳೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. काण्डो बाणोऽस्यास्ति "ईरन्" (५-२-१११)। "स्यात् काण्डवांस्तु काण्डीरः" अम०। "काण्डीरः खाङ्गिकः शार्ङ्गी रक्षन् विप्रांस्तनुत्रवान्" भट्टि० ४-१०।

काण्डेक्षु ಕಾಂಡೇಕ್ಷು (ಪು೦) ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. काण्डे इक्षुरिव।

काण्व ಕಾಣ್ವ (ಪು೦) 1. ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯ ಗೋತ್ರದವರ ಶಿಷ್ಯ. काण्व्यस्य कण्वगोत्रापत्यस्य छात्रः "अण्" (४-२-१११)। 2. ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ. "कण्वस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **काण्वी ಕಾಣ್ವೀ.** (1) ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗಳು. (2) ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ಶಿಷ್ಯರು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಶಾಖೆ. (ವಿ೦) 3. ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कण्वस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

काण्वशाखा ಕಾಣ್ವಶಾಖಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಶುಕ್ಲ ಯಜುರ್ವೇದದ ಕಣ್ವಶಾಖೆ.

काण्व्य ಕಾಣ್ವ್ಯ (ಪು೦) ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कण्वस्य गोत्रापत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१६) यलोपः (६-४-१५०)। **काण्वी ಕಾಣ್ವೀ.**

काण्व्यायन ಕಾಣ್ವ್ಯಾಯನ (ಪು೦) ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कण्वस्य गोत्रापत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)। काण्व्यस्य युवापत्यम् "फक्" (४-१-१०१)।

कात् ಕಾತ್ (ಅವ್ಯ೦) (ಸಮಸ್ತಪದದಲ್ಲಿ) ತಿರಸ್ಕಾರ. कुत्सितमतत्यनेन - अत (सातत्यगमने) "क्विप्" (३-२-७६)। "यन्मयैश्वर्यमत्तेन गुरुः सदसि कात्कृतः" भाग० ६-७-९।

कातन्त्र ಕಾತಂತ್ರ (ನ೦) ಕಾಲಾಪಕ ವ್ಯಾಕರಣ. ईषत्तन्त्रमस्य कोः कादेशः। ಈ ವ್ಯಾಕರಣವು ಸರ್ವವರ್ಮಕೃತವಾದುದು. ಇದು ಸ್ಕಂದನ ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು. ಇದಕ್ಕೆ "ಕೌಮಾರವ್ಯಾಕರಣ" ವೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟು.

कातर ಕಾತರ (ವಿ೦) 1. ಅಧೀರ, ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು. 2. ಭಯದ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಅಂಜುಬುರುಕ. ईषत्तरति तृ (प्लवनतरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। कोः कादेशः। 3. ಹೆದರದ. "मद्गेहिन्याः प्रिय इति सखे चेतसा कातरेण" मेघ० २-१४। 4. ಚಂಚಲವಾದ. "धेन्वा तदध्यासितकातराक्ष्या" रघु० २-५२। 5. ದೋಣಿ. के जले आतरति प्लवते—आ+तृ "अच्"। 6. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-री -रि.**

कातरता ಕಾತರತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಹೇಡಿತನ, ಅಂಜುಬುರುಕುತನ, ಪುಕ್ಕಲು. 2. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. कातरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **कातरत्वम् ಕಾತರತ್ವಮ್.** "इति चेतो मा स्म गाः कातरत्वम्" मु० मा०।

कातराक्ष ಕಾತರಾಕ್ಷ (ವಿ೦) ಭಯದಿಂದ ಚಂಚಲವಾದ ನೇತ್ರವುಳ್ಳ. कातरे अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **-क्षी -क्ष्णी.** "यां यां प्रियः प्रैक्षत कातराक्षी सा सा ह्रिया नम्रमुखी बभूव" माघ० ३-१६।

कातर्य ಕಾತರ್ಯ (ನ೦) 1. ಅಂಜುಬುರುಕುತನ, ಪುಕ್ಕಲು, ಹೇಡಿತನ. कातरस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "कातर्यं केवला नीतिः शौर्यं श्वापदचेष्टितम्" रघु० १७-४७। 2. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ.

कातल ಕಾತಲ (ಪು೦) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-ली -लि.** 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. तस्य गोत्रापत्यं "फक्" (४-१-९९)। **-लायनः -लायनिः** स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **-यनी -यनि.**

कातीय ಕಾತೀಯ (ಪು೦) 1. ಕಾತ್ಯಾಯನ ಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯ. कात्यायनस्य छात्रः "छः" (४-२-११४)। फको वा लुक् (४-१-९१)। पक्षे **कात्यायनीयः ಕಾತ್ಯಾಯನೀಯಃ.** (ವಿ೦) 2. ಕಾತ್ಯಾಯನಸಂಬಂಧವಾದ.

कात्य ಕಾತ್ಯ (ಪು೦) ಕತ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कतस्य गोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)।

कात्यायन ಕಾತ್ಯಾಯನ (ಪು೦) ಕತ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. कतस्य गोत्रापत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)। कात्यस्यापत्यं युवा "फक्" (४-१-१०१)।

ಕಾತ್ಯಾಯನರು ಮೂವರು: (1) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. "विश्वामित्रस्य च सुता देवरातादयः स्मृताः। विख्यातास्त्रिषु लोकेषु तेषां शीलानि मे शृणु। देवश्रवाः कतश्चैव यतः कात्यायनाः स्मृताः" ಹರಿವಂ। (2) ಕರ್ಮಪ್ರದೀಪವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದವರು ಗೋಭಿಲಪುತ್ರರು. ಇವರು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. "मन्वत्रिविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्योशनोऽङ्गिराः। यमापस्तम्बसंवर्ताः कात्यायनबृहस्पती। पराशरव्यासशङ्खलिखिता दक्षगौतमौ। शातातपो वसिष्ठश्च धर्मशास्त्रप्रवर्तकाः" याज्ञ० १-४, ५। (3) ಪುಷ್ಪದಂತನ ಅವತಾರವಾದ "**ವರರುಚಿ**" ಯೆಂಬುವರು ಮೂರನೆಯವರು. ಇವರ ತಂದೆ ಸೋಮದತ್ತ. ತಾಯಿ ವಸುದತ್ತೆ. ಕುಬೇರನ ಶಾಪದಿಂದ ಪಿಶಾಚತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸುಪ್ರತೀಕನೆಂಬ ಯಕ್ಷನಿಗೆ (ಕಾಣಭೂತಿಗೆ) ಬೃಹತ್ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ ಋಷಿ. ಈ ಕಾತ್ಯಾಯನರೇ ಪಾಣಿನಿಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಾರ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಬರೆದವರು. ಅಲ್ಲದೆ ಯಜುರ್ವೇದ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಇವರು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

कात्यायनी ಕಾತ್ಯಾಯನೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಕತ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗುಸು. कतस्य गोत्रापत्यं स्त्री "यञ्" (४-१-१०५)। "ष्फः" (४-१-१८)। "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕಾತ್ಯಾಯನ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ. 3. ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಋಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. "याज्ञवल्क्यस्य द्वे भार्ये बभूवतुः मैत्रेयी कात्यायनी च तयोर्हे मैत्रेयी ब्रह्मवादिनी बभूव स्त्रीप्रज्ञैव तर्हि कात्यायनी"। 4. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. ಕಲ್ಪಾಂತರದಲ್ಲಿ ಕತ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

कात्यायनीतन्त्र ಕಾತ್ಯಾಯನೀತಂತ್ರ (ನ०) ಕಾತ್ಯಾಯನಿ (ದುರ್ಗಾದೇವಿ) ಯ ಪೂಜಾಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ತಂತ್ರಗ್ರಂಥ.

कात्यायनीतनय ಕಾತ್ಯಾಯನೀತನಯ, -पुत्र -ಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ. (ಪು०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. ಷಣ್ಮುಖ.

काथक्य ಕಾಥಕ್ಯ (ಪು०) ಕಥಕ ಋಷಿಯ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कथकस्य गोत्रपत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)। ततः "फक्" (४-१-१०१)। **काथक्यायनः ಕಾಥಕ್ಯಾಯನಃ.**

कायक्लिश्चित्क ಕಾಯಕ್ಲಿಂಚಿತ್ಕ (ವಿ०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರಮದಿಂದ ನೆರವೇರಿದ. कथञ्चित् "ठक्" (५-४-३४)।

कायिक ಕಾಯಿಕ (ವಿ०) ಕಥೆಯನ್ನು ಬರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥ, ಕಥೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ, ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತ. कथायां साधुः "ठक्" (४-४-१०२)।

कादम्ब ಕಾದಂಬ (ಪುं) 1. ಕಲಹಂಸ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. कदि (आह्वाने) + णिच् "अम्बच्" (उ० ४-८३)। "क्वचित् खगानां प्रियमानसानां कादम्बसंसर्गवतीव पङ्क्तिः" रघु०१३-५५। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **कादम्बा ಕಾದಂಬಾ.** 2. ಕಬ್ಬು. 3. ಬಾಣ. "कादम्बः स्यात् पुमान् पक्षिविशेषे सायकेऽपि च" मेदि०। "तावत् पूगैरन्यनागाधिरूढः कादम्बानामेकपातैरसीव्यत्" माघ० १८-२९। 4. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ, ಈಚಲು ಮರ. कदम्ब स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 5. ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಸಮೂಹದಲ್ಲಿರುವ. कदम्बे भवः "अण्" (४-३-५३)। 6. ಈಚಲು ಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. कदम्बस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। (न०) 7. ಈಚಲು ಹೂವು. "गन्धश्च धाराहतपल्वलानां कादम्बमर्घोद्गतकेसरं च" रघु० १३-२७।

कादम्बक ಕಾದಂಬಕ (ಪು०) ಬಾಣ. कादम्ब स्वार्थे "कन्"। "विपाठकादम्बकपत्रवाहाः पत्री खगो वीरतरोस्त्रकण्टकः" हारा०।

कादम्बर ಕಾದಂಬರ (ಪು०) 1. ಮೊಸರಿನ ಕೆನೆ. (न०) 2. ಬೆಲ್ಲ ಮೊದಲಾದುದು. कादम्बं लाति प्रकृतित्वेन—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। लस्य रः। 3. ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಾದ ಮದ್ಯ. 4. ಈಚಲು ಮರದ ಮದ್ಯ. "निषेव्य मधु माधवाः सरसमत्र कादम्बरं हरन्ति रतये रहः प्रियतमाङ्गकादम्बरम्" माघ० ४-६६। "कादम्बरस्तु दध्यग्रे मद्यभेदे नपुंसकम्" मेदि०।

कादम्बरी ಕಾದಂಬರೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. कु कृष्णवर्णमम्बरम् कदम्बरम् कोः कादेशः—तदस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। बलभद्रः तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "कादम्बरीसाक्षिकमस्माकं प्रथमशोऽभिमतमिष्यते" शाकु० ६। 2. ಸರಸ್ವತಿ. 3. ಕೋಗಿಲೆ. 4. ಸಾರಿಕಾಪಕ್ಷಿ. 5. ಬಾಣಕವಿ ರಚಿತವಾದ "कादम्बरी" ಕಥೆ. "कादम्बरस्तु दध्यग्रे मद्यभेदे नपुंसकम्। स्त्री वारुणीपरभृताभारतीशारिकासु च" मेदि०।

कादम्बिनी ಕಾದಂಬಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಮೇಘಗಳ ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಮೋಡಗಳ ಸಾಲು. कादम्बाः कलहंसाः अनुधावकत्वेन

अस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "कादम्बिनी मेघमाला" अम०। "मदीयमतिंचुम्बिनी भवतु कापि कादम्बिनी" रसगं०।

कादाचित्क ಕಾದಾಚಿತ್ಕ (वि०) ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಒಂದು ಸಲ ಉಂಟಾಗುವ, ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದ, ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ. कदाचित् भवः "ठञ्" (४-३-११)।

कादाचित्कता ಕಾದಾಚಿತ್ಕತಾ (स्त्री०) ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಒಂದು ಸಲ ಸಂಭವಿಸುವಿಕೆ. कादाचित्क "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **कादाचित्कत्वम् ಕಾದಾಚಿತ್ಕತ್ವಮ್**.

काद्रवेय ಕಾದ್ರವೇಯ (पु०) ಕದ್ರುವಿನ ಮಗ, ಹೆಡೆ ಮತ್ತು ಬಾಲವುಳ್ಳ ನರಾಕಾರದ ಸರ್ಪ. कद्वा अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२०)। "काद्रवेयाश्च बलिनः सहस्रममितौजसः। सुपर्णवशगा नागाः जज्ञिरे नैकमस्तकाः" हरिवं०। "अमृताग्रभुवः पुरेव पुच्छं बडवाभर्तुरवारि काद्रवेयाः" माघ० २०-४३।

कानक ಕಾನಕ (वि०) ಕನಕಸಂಬಂಧವಾದ, ಚಿನ್ನದ ಸಂಬಂಧವಾದ. कनकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कानन ಕಾನನ (न०) 1. ಅಡವಿ, ಕಾಡು, ಅರಣ್ಯ. कानयति दीपयति स्मरादि — कनी (दीप्तिकान्तिगतिषु) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "शीतो वायुः परिणमयिता काननौदुम्बराणाम्" मेघ० १-४२। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. 3. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮುಖ. कस्य ब्रह्मणः आननम्। "काननं विपिने गेहे परमेष्ठिमुखेऽपि च" मेदि०।

काननारि ಕಾನನಾರಿ (पु०) 1. ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ. 2. ಬಿದಿರು. 3. ದಾವಾಗ್ನಿ, ಕಾಡುಕಿಚ್ಚು.

काननौकस् ಕಾನನೌಕಸ್ (पु०) 1. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಋಷಿ, ತಪಸ್ವಿ. 2. ವಾನರ, ಕಪಿ. (वि०) 3. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ. काननमोको यस्य।

कानिष्ठिक ಕಾನಿಷ್ಠಿಕ (न०) ಕಿರು ಬೆರಳು. कनिष्ठिकैव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

कानिष्ठिनेय ಕಾನಿಷ್ಠಿನೇಯ (पु०) ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗ. कनिष्ठाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "कृते कानिष्ठिनेयस्य ज्यैष्ठिनेयं विवासितम्" भट्टि० ५-८४।

कानीन ಕಾನೀನ (पु०) (ಸ್ತ್ರೀಯರ) ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಕನ್ಯಕಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कन्याया अनूढाया अपत्यम् "अण्" कनीनादेशश्च (४-१-११६)। "कानीनः कन्यकाजातः" अम०। "कानीनः कन्यकाजातो मातामहसुतो मतः" याज्ञ० २-१२९। (1) व्यास महर्षि. (2) कर्ण. कानीनो व्यासः कर्णश्च सि० कौ०।

कान्त ಕಾಂತ (पु०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. कम्यते — कमु (कान्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "नात्र कान्तमुपगीतया तया स्वानमा नमति कालिमालया" माघ० ४-५७। "लभेत कान्तं कथमात्मतुल्यम्" रघु० ७-१३। 2. ಶಿಲೆ, ಕಲ್ಲು. (चंद्रकान्त, सूर्यकान्त) 3. ಚಂದ್ರ. 4. ವಸಂತಋತು. 5. ವಿಷ್ಣು. "सौन्दर्यादिगुणैः कान्तः मनोहरतया भृशम्" इति निरुक्तिः। "कामहा कामकृत् कान्तः" वि० स०। (न०) 6. ಕುಂಕುಮ. (वि०) 7. ರಮ್ಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "देवानामिदमामनन्ति मुनयः कान्तं क्रतुं चाक्षुषं रुद्रेणेदमुमाकृतव्यतिकरे स्वाङ्गे विभक्तं द्विधा" माल० १-४। "कान्तेन्दुकान्तोपलकुट्टिमेषु" माघ० ३-४४। 8. ಇಷ್ಟವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. "भीमकान्तैर्नृपगुणैः स बभूवोपजीविनाम्" रघु० १-१६।

कान्तपक्षिन् ಕಾಂತಪಕ್ಷಿನ್ (पु०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. कान्तो रम्यः पक्षोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कान्तपाषाण ಕಾಂತಪಾಷಾಣ (पु०) ಅಯಸ್ಕಾಂತಶಿಲೆ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು.

कान्तलोह ಕಾಂತಲೋಹ (पु०) ಅಯಸ್ಕಾಂತ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು.

कान्ता ಕಾಂತಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗುಸು. कम्यते — कमु (कान्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "कान्तानां कुवलयमप्यपास्तमक्ष्णोः शोभाभिर्नं मुखरुचाऽहमेकमेव" माघ० ८-२३। 2. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. "कान्तया सपदि कोऽप्युपगूढः प्रौढपाणिरपनेतुमियेष" माघ० १०-७३। 3. ಪ್ರಿಯಂಗುವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ. "कान्तो रम्ये प्रिये ग्राव्णि कान्ता प्रियङ्गुयोषितोः" हेम०।

कान्ताङ्घ्रि(चरण)दोहद ಕಾಂತಾಂಘ್ರಿ (ಚರಣ) ದೋಹದ (पु०) ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ.

कान्तार ಕಾಂತಾರ (पुंन०) 1. ಅಡವಿ, ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. कस्य सुखस्य अन्तं ऋच्छति गच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "कान्तारकन्दखननं रचयेति नूनमाबद्धवान्

प्रतिसरं भगवान् वसिष्ठः" चं० रा०। 2. ಮಹಾವನ, ದೊಡ್ಡ ಕಾಡು. "घर्मे निदाघकिरणस्य करैः कठोरैः कान्तारमध्यपदवीषु नखम्पचासु" चं० रा०। 3. ದುರ್ಗಮವಾದ ಮಾರ್ಗ, ಕಷ್ಟವಾದ ದಾರಿ. "कान्तारे निर्गतासि प्रियसखि पदवी विस्मृता किं नु मुग्धे" नैष० ३-१३२। 4. ಬಿಲ. (पु०) 5. ಕೋವಿದಾರ ವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದಗಿಡ. 6. ಕೆಂಪುಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು. "कान्तार-स्तापसेक्षुश्च काष्ठक्षुः सूचिपत्रकः" सुश्रुत० सूत्र० ४५-१४९। "कान्तारोऽस्त्री महारण्ये बिले दुर्गमवर्त्मनि। पुंसि स्यादिक्षुभेदे" मेदि०। स्वार्थे "कन्"। **कान्तारकः** **ಕಾಂತಾರಕಃ** : ಕೆಂಪು ಕಬ್ಬು.

कान्तारग **ಕಾಂತಾರಗ** **-गामिन्** **-ಗಾಮಿನ್.** (वि०) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ, ಹೋಗುವ. कान्तारे गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "णिनिः" (३-१-१३४)। वा।

कान्तारपथ **ಕಾಂತಾರಪಥ** (पु०) ಅರಣ್ಯದ ಮಾರ್ಗ, ಕಾಡು ದಾರಿ.

कान्तारपथिक **ಕಾಂತಾರಪಥಿಕ** (वि०) 1. ಅರಣ್ಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅರಣ್ಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋಗುವ. कान्तारपथेनाहृतं गच्छति वा "ठञ्" (वा० ५-१-७७)।

कान्ति **ಕಾಂತಿ** (स्त्री०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ. कमु (कान्तौ) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. 3. ಪ್ರಭೆ, ತೇಜಸ್ಸು. "स्फुटमिवोज्ज्वलकाञ्चन-कान्तिभिर्युतमशोकमशोभत चम्पकैः" माघ० ६-५। 4. ಹೆಂಗಸರ ಸೌಂದರ್ಯ, ಲಾವಣ್ಯ. "तस्याः शलाकाञ्जननिर्मितेव कान्तिर्भ्रुवोरायतलेखयोर्या" कुमा० १-४७। "स्वकान्तिकीर्तिव्रजमौक्तिकस्रजः श्रयन्तमन्त-र्घटनागुणश्रियम्" नैष० १-४२। 5. ಶೋಭೆ, ಹೊಳಪು. 6. ಚಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. "मदिरा रूपिणी भूत्वा कान्तिश्च शशिनः प्रिया"। 7. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. "स्तुतिः सिद्धिरिति ख्याता श्रिया संश्रयणाच्च या। लक्ष्मीर्वा ललना वापि कामात् सा कान्तिरुच्यते" देवीपु० ४५। 8. ಗಂಗಾನದಿ. 9. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ. "शशिनी चन्द्रिका कान्तिर्ज्योत्स्ना"।

कान्तिकर **ಕಾಂತಿಕರ** (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. 2. ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

कान्तिद **ಕಾಂತಿದ** (न०) 1. ಪಿತ್ತಧಾತು. कान्तिं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। 2. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. (वि०) 3. ಕಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (स्त्री०) **-दा** **-ದಾ.** 4. ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ.

कान्तिदायक **ಕಾಂತಿದಾಯಕ** (न०) 1. ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. 2. ಮರದರಿಶಿನ. (वि०) 3. ಕಾಂತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ, ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ. कान्तिं ददाति — डु दाञ् (दाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **-दायिका** **-ದಾಯಿಕಾ.**

कान्तिनगरी **ಕಾಂತಿನಗರೀ** (स्त्री०) ಕಾಂಚೀಪುರ.

कान्तिभृत् **ಕಾಂತಿಭೃತ್** (पु०) ಚಂದ್ರ. कान्तिं बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

कान्तिमत् **ಕಾಂತಿಮತ್** (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. (वि०) 2. ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. कान्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-मती** **-ಮತೀ.** "कला च सा कान्तिमती कलावतस्त्वमस्य लोकस्य च नेत्रकौमुदी" कुमा० ५-७१।

कान्तिमत्ता **ಕಾಂತಿಮತ್ತಾ** (स्त्री०) ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಸೌಂದರ್ಯ. कान्तिमतो भावः "तल्" (५-१-११९)। "उपमानमभूद्विलासिनां करणं यत्तव कान्तिमत्तया" कुमा० ४-५।

कान्तिहर **ಕಾಂತಿಹರ** (वि०) ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೋಗ ಲಾಡಿಸುವ, ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವ. कान्तिं हरति — हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)।

कान्थिक **ಕಾಂಥಿಕ** (वि०) 1. ಕಂಥಾದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿರುವ. 2. ಕಂಥಾದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. 3. ಕಂಥಾದೇಶ ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. कन्थाया आगतः कन्थायां भवः जातो वा "ठक्" (४-२-१०२)।

कान्दर्प **ಕಾಂದರ್ಪ** (वि०) ಮನ್ಮಥನ ಸಂಬಂಧವಾದ. कन्दर्पस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कान्दव **ಕಾಂದವ** (न०) ಕಾವಲಿಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತಿಂಡಿ. कन्दौ संस्कृतम् "अण्" (४-२-१६)।

कान्दविक **ಕಾಂದವಿಕ** (पु०) ಬಾಣಲೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದ ತಿಂಡಿ ಗಳನ್ನು ಮಾರುವವನು. कान्दवं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-४१)।

कान्दिग्भूत **ಕಾಂದಿಗ್ಭೂತ** (वि०) ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗು ತ್ತಿರುವವನು. कां दिशं गच्छामीति आकुलीभूतः —

भू (प्राप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "स कथञ्चित् भयात्तस्माद्विमुक्तो ब्राह्मणस्तथा। कान्दिग्भूतो जीवितार्थी प्रदुद्रावोत्तरां दिशम्" भा० शान्ति० १६९-४।

कान्दिशीक ಕಾನ್ದಿಶೀಕ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಓಡಿ ಹೋದವನು. कां दिशम् गच्छामीत्याह "ठक्" (वा० ४-४-१)। पृषो०। "कान्दिशीकजितकाशिनोरिमां व्यापृतिं विबुधवृष्णिवीरयोः" याद० १७-७८।

कान्यकुब्ज ಕಾನ್ಯಕುಬ್ಜ (पु०) ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದೇಶ. "कान्यकुब्जे महानासीत् पार्थिवो भरतर्षभ। गाधीति विश्रुतो लोके कुशिकस्यात्मसंभवः" भा० वन० १८४।

कापटिक ಕಾಪಟಿಕ (पु०) 1. ರಾಜನ ಐದು ವಿಧ ಗೂಢಚಾರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. ಇವನು ಕಪಟವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಾ ಇತರರ ಮರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದು ರಾಜನಿಗೆ ವರದಿ ಮಾಡುವನು. ["उदास्थित" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಶಿಷ್ಯ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. "कापटिकोऽन्यमर्मज्ञे छात्रे पुंसि शठे त्रिषु" मेदि०। (वि०) 3. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ. कपटेन चरति—"ठक्" (४-४-८)।

कापट्य ಕಾಪಟ್ಯ (न०) ಕಪಟ, ವಂಚನೆ, ಮೋಸ, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. कपटिनो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

कापथ ಕಾಪಥ (न०) 1. ದುರ್ಮಾರ್ಗ, ಕೆಟ್ಟದಾರಿ, ಕಲ್ಲು ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದಾರಿ. कुत्सितः पन्थाः "अः" (५-४-७४)। नपुंसकत्वम् (वा० २-४-१७)। "वाटः पथश्च मार्गश्च" ಎಂಬ ತ್ರಿಕಾಂಡಶೇಷದ ಪಾಠದಂತೆ ಪಥ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸಮಾಸ ಮಾಡಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಅಮರ ಸುಧಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಆದರೆ "कु" ವಿಗೆ "का" ಆದೇಶವು "का पथ्यक्षयोः" (६-३-१०४) ಸೂತ್ರದಿಂದ "पथिन्" ಶಬ್ದವು ಪರವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದೇ ಹೊರತು "पथ" ಶಬ್ದವು ಪರವಾದರೆ ಬರಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ನಿಘಂಟುಕಾರರೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "कदध्वा कापथः पुमान्" अम०। "कापथः कुत्सितपथे उशीरे क्लीबमिष्यते" मेदि०। "विपथः कापथो व्यध्वो दुरध्वश्च कदध्वनि" बैज०। "सत्पथस्तु सुपन्थाः स्यात् व्यध्वो विपथकापथौ" रभसः। 2. ಉಶೀರ, ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು.

कापा ಕಾಪಾ (स्त्री०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ ಹೊಗಳಭಟನ ಮಾತು, ಸ್ತುತಿಪಾಠಕನ ಮಾತು. कं सुखमाप्यतेऽनया—आप्लृ (व्याप्तौ) कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

कापाटिक ಕಾಪಾಟಿಕ (न०) ಚಿಕ್ಕ ಕದ, ಚಿಕ್ಕ ಬಾಗಿಲು. कपाटिकेव—स्वार्थे "अण्" (५-३-१०७)।

कापाल ಕಾಪಾಲ (पु०) 1. ಸೌತೆಗಿಡ. (न०) 2. ಏಳು ಮಹಾ ಕುಷ್ಠರೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. कपालमेव—स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "अरुणोदुम्बरर्ष्यजिह्वकपाल-काकणकपुण्डरीकदद्रुकुष्ठानीति महाकुष्ठानि" सुश्रुत० निदान० ५-५। (वि०) 2. ಕಪಾಲಸಂಬಂಧವಾದ, ಕಪಾಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಭರಣ ಮುಂತಾದುವು. कपालस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "त्रिशूलमस्त्रं घोरं च कापालमथ कङ्कणम्" विक्र०।

कापालिक ಕಾಪಾಲಿಕ (पु०) 1. ಶೈವಮತಾನುಯಾಯಿಯಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕಪಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಂಚರಿಸುವ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುವ ಶೈವಭಿಕ್ಷು. कपालेन नरकपालेन चरति अभ्यवहारादिकं करोति—कपाल "ठक्" (४-४-८)। "केचित्पञ्चशिखी-कृताश्च जटिलाः कापालिकाश्चापरे" भर्तृ० १-७९। 2. ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। —की —ई.

कापालिन् ಕಾಪಾಲಿನ್ (पु०) 1. ವ್ರತಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಪಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಶಿವ. कपालं ब्रह्मकपालं व्रते धार्यत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "अजैकपाच्च कापाली त्रिशङ्कुरजितः शिवः" भा० अनु० १७। 2. ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

कापिक ಕಾಪಿಕ (वि०) ಕಪಿಯಂತಿರುವ, ಕಪಿಯಂತೆ ಆಕಾರ ಅಥವಾ ಚೇಷ್ಟೆಯುಳ್ಳ. कपिरिव "ठक्" (५-३-१०८)।

कापिञ्जल ಕಾಪಿಂಜಲ (पु०) ಕಪಿಂಜಲನ ಮಗ. कपिञ्जलस्यापत्यम् कपिञ्जल "अण्" (४-१-११२)।

कापित्थ ಕಾಪಿತ್ಥ (वि०) ಕಪಿತ್ಥಸಂಬಂಧವಾದ, ಬೇಲದ ಸಂಬಂಧವಾದ. कपित्थस्यावयवो विकारो वा "अञ्" (४-३-१४०)।

कापिल ಕಾಪಿಲ (पु०) 1. ಕಪಿಲವರ್ಣ, ಕಂದು ಹೊಂಬಣ್ಣ. कपिल स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಕಪಿಲಮತಾನುಯಾಯಿ, ಸಾಂಖ್ಯಮತಾನುಯಾಯಿ. 3. ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. कापिलं कपिलोक्तं

शास्त्रं वेत्त्यधीते वा "अण्" (४-२-५९)। (न०) 4. कपिलमहर्षिप्रोक्तवाद सांख्यशास्त्र. 5. कपिल महर्षियु तपस्सु माडुत्तिद्द ऒंदु तीर्थ. ६. कपिलमहर्षिरचितवाद ऒंदु उपपुराण. (वि) 7. कपिलमहर्षिसंबंधवाद. कपिल "अण्" (४-३-१२०)। 8. कंदुहोंबण्णद.

कापिलिक **कापिलिक** (पु०) कपिल वर्णद हेंगसिन मग. कपिलिकाया अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)।

कापिल्य **कापिल्य** (वि०) 1. कपिलमहर्षियु वासमाडुव देश. कपिलः वास्त्यस्मिन् देशे। 2. कपिलमहर्षियिंद शुंटाद. कपिलेन निर्वृत्तम्। 3. कपिलमहर्षियु वासमाडुव जाग. कपिलस्य निवासः। 4. कपिलमहर्षिगे समीपदल्लिरुव देश अथवा ग्राम. कपिलस्य अदूरभवः। सर्वत्र सङ्घा शादित्वात् चतुरर्थ्याम् "ष्यः" (४-२-७०)।

कापिशा **कापिश** (न०) सुरे, ऒंदु विध मद्य. कपिशा माधवीलता तत्पुष्पं साधनत्वेनास्त्यस्य "अण्" (५-२-१०३)।

कापिशायन **कापिशायन** (न०) 1. मधु, जेनुतुप्प. कापिश्यां देशविशेषे जातम् — कापिशी "ष्फक्" (४-२-९९)। 2. मद्य, हेंड. "कापिशायन-सुगन्धि विधूर्णन्नुन्मदोऽधिशयितुं समशेत" माघ० १०-४। (स्त्री) -यनी -यनीं. "ङीष्" (४-१-४१)। 3. द्राक्षि. "कापिशायनी द्राक्षा" सि० कौ०। 4. ऒंदु देवते.

कापिशी **कापिशी** (स्त्री०) ऒंदु देश.

कापिशेय **कापिशेय** (पु०) पिशाच, भूत, दैत्य. कपिशाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

कापुरुष **कापुरुष** (पु०) 1. नीचमनुष्य, तुच्छ. निकृष्टनादवनु. 2. हेंडि, अंजुपुरुक. कुत्सितः पुरुषः — कोः वा कादेशः (६-३-१०६)। पक्षे कुपुरुषः कुपुरुषः. "शत्रोर्विख्यातवीर्यस्य व्यञ्जनीयस्य विक्रमैः। पश्यतो युद्धलुब्धोऽहं कृतः कापुरुषस्त्वया" रामा०। ईपदर्थदल्लि कादेश नित्य. कापुरुषः। (वि०) 2. हेंडिय संबंधवाद, अंजुकुळिय संबंधवाद. कापुरुषस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "स्त्रीषु शौर्यमनार्यासु परदारप्रधर्षकं। कृत्वा कापुरुषं कर्म शूरोऽहमिति मन्यसे" रामा०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। -पुरुषी -पुरुषी.

कापुरुष्य **कापुरुष्य** (न०) 1. अंजुबुरुकुतन, हेंडितन. कापुरुषस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. नीचतन, तुच्छतन.

कापेय **कापेय** (पु०) 1. कपिय गोत्रदल्लि हुट्टिदवनु. कपेर्गोत्रापत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२२)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-१५)। -यी -यी. "कच्चिन्नु खलु कापेयी सैव ते चलचित्तता" रामा०। (न०) 2. कपियु भाव मत्तु कर्म, कपित्व, कपियु चेष्टे. कपेर्भावः कर्म वा "ढक्" (५-१-१२७)।

कापोत **कापोत** (पु०) 1. कपोत वर्ण, पारिवाळ हक्कियु बण्ण, नसिबण्ण, बूदुबण्ण. (न०) 2. कपोतगळ समूह, पारिवाळ हक्किगळ गुंपु. कपोतानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। 3. सौवीर राजन. 4. सद्यक्षार. (वि०) 5. कपोत संबंधवाद. कपोतस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "कापोतो रुचके क्लीबे कपोतौघेऽञ्जनान्तरे" मेदि०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। -ती -ती. कपोतद वृत्ति, ऊंछवृत्ति; कपोतगळु हॊलगद्दिगळल्लि बिद्दिरुव कालुगळन्नु पेरिसि तिन्नुवुवु मत्तु स्वल्प मात्रकूडिसि शेटुकॊळ्ळुवुवु. ईदरंते मनुष्यनू नडेदरे अदु कापोतवृत्तियेनिसुवुदु. "दुर्मना भगवान् काव्यः पौरोहित्यं विगर्हयन्। स्तुवन् वृत्तिं च कापोतीं दुहित्रा च ययौ पुरात्" भाग० ९-१८-२५।

कापोतपाक्य **कापोतपाक्य** (पु०) पारिवाळ (हक्कियु) मरिगळ गुंपु. कपोतानां पाकाः डिम्भाः तेषां व्रातः "ष्यः" (५-३-११३)।

कापोताञ्जन **कापोताञ्जन** (न०) सौवीराञ्जन, कपोत वर्णद ऒंदु अंजन. कपोतस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। कापोतं च तत् अञ्जनं च।

काप्य **काप्य** (पु०) कपिगोत्रोत्पन्ननाद आंगिरस. कपेर्गोत्रापत्यम् "यञ्" (४-१-१०७)।

काप्यकर **काप्यकर** (वि०) तानु माडिद पापकृत्यवन्नु इतरिगे तिळिसुवनु, पश्चात्ताप पडुव स्वभावदवनु. कुत्सितमाप्यं काप्यं पापं करोति कथयति

(धातूनामनेकार्थत्वात्)—ङु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

काप्यकार ಕಾಪ್ಯಕಾರ (वि०) ತನ್ನ ಪಾಪಕೃತ್ಯವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವವನು. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುವವನು. काप्यं करोति—ङु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

काफल ಕಾಫಲ (पु०) ತೇಗದ ಮರ. कुत्सितं फलमस्य।

काम ಕಾಮ (पु०) 1. ಮನ್ಮಥ. काम्यतेऽनेन—कमु (कान्तौ) "घः" (३-३-११८)। "कामः कौसुमचाप-दुर्जयममुं जेतुं नृपं त्वां धनुर्वल्लीमव्रणवंशजामधिगुणा-मासाद्य माद्यत्यसौ" नैष० ३-१२६। "श्रीमाञ्जगन्ति मदयन्नयनाभिरामः कामोऽयमेति मदघूर्णितनेत्रपद्मः" प्रबोध० १-१०। ಕಾಮನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕಥೆಯು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. (1) ಕಾಮನು ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಮೂವರು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. ಇವನ ಪತ್ನಿ ರತಿ. "स्तनं तु दक्षिणं भित्त्वा ब्रह्मणो निरवग्रहः। निःसृतो भगवान् धर्मः सर्वलोकसुखावहः। त्रयस्तत्र वराः पुत्राः सर्वभूत-मनोहराः। शमः कामश्च हर्षश्च तेजसा लोकधारिणः। कामस्य तु रतिर्भार्या शमस्य प्राप्तिरङ्गना। नन्दा तु भार्या हर्षस्य यासु लोकाः प्रतिष्ठिताः" भा० आदि० ६६-३१-३३। (2) ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗ. ಸಂಧ್ಯೆಯೂ ಕಾಮನೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜನಿಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಮನ್ಮಥನಿಗೆ ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಅದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಅವನು ಮೊದಲು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮೇಲೆಯೇ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಗಳಾದ ಸಂಧ್ಯೆಯನ್ನೇ ಮೋಹಿಸಿದನು. ಶಿವನು ಬಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿವೇಕ ಹೇಳಲಾಗಿ ಶಿವನ ಫಾಲನೇತ್ರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧನಾಗುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾಮನಿಗೆ ಶಾಪ ಕೊಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡ ಸಂಧ್ಯೆಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಾಣಿಮಾತ್ರಕ್ಕೂ ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದಲೇ ಕಾಮವಿಕಾರವು ಉಂಟಾಗಕೂಡದೆಂದೂ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಾಮವು ಬೆಳೆಯಬೇಕೆಂದೂ ವರವನ್ನು ಕೇಳಲಾಗಿ "ಬಾಲ್ಯ ಮತ್ತು ಕೌಮಾರ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಯೌವನ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಾದನಂತರ ಕಾಮೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಿ" ಎಂದು ವಿಷ್ಣುವು ವರವಿತ್ತನು. ಆದುದರಿಂದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲೂ ಶುಕ್ರಧಾತುವಿದ್ದರೂ ಮೊದಲು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿದ್ದು ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪುಷ್ಟಿಹೊಂದಿ ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವುದು. "बालानां शुक्रमस्त्येव किं तु सौक्ष्म्यान्न दृश्यते। पुष्पाणां मुकुले गन्धो यथा सन्नपि नाप्यते। तेषां तदेव तारुण्ये पुष्टत्वाद्व्यक्तिमेति हि। कुसुमानां प्रफुल्लानां गन्धः प्रादेर्भवेद्यथा" भावप्र०।

ತಾರಕಾಸುರನ ಬಾಧೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾದ ಸೇನಾಧಿಪತಿಯೊಬ್ಬನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ಸತಿಯ ವಿಯೋಗದಿಂದ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಇವನು ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿವನ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಹೋಗಿ ಅವನ ಫಾಲಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧನಾದನು. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಶಿವನು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ಅನಂಗನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. शिवपु० सतीख०। ಬಳಿಕ ಮನ್ಮಥನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪತ್ನಿಯಾದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಮಾಯಾವತಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ರತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. भाग० १०-५५। [ವಿವರಕ್ಕೆ "प्रद्युम्न" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ, ಇಚ್ಛೆ. "कामो मे भुञ्जीत भवान्" सि० कौ०। "प्रासादजालैर्जलवेणिरम्यां रेवां यदि प्रेक्षितुमस्ति कामः" रघु० ६-४३। 3. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ. "स्वयं विधाता तपसः फलानां केनापि कामेन तपश्चचार" कुमा० १-५७। 4. ಅಭೀಷ್ಟ, ಮನೋರಥ, ಕೋರಿಕೆ. "संपत्स्यते वः कामोऽयं कालः कश्चित् प्रतिक्ष्यताम्" कुमा० २-५४। 5. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವಿಕೆ. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವಿಕೆ. "दिगीशवृन्दांशविभूतिरीशिता दिशा स कामप्रसरावरोधिनीम्" नैष० १-६। 6. ಪ್ರೀತಿ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಪರಸ್ಪರ ಆಲಿಂಗನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅನುರಾಗ. ಈ ಅನುರಾಗವು ಒಂದೊಂದು ತಿಥಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಒಂದೊಂದು ಅಂಗದಲ್ಲಿ ನಖಿಕ್ಷತ ದಂತಕ್ಷತ ಚುಂಬನಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು. (1) पादाङ्गुष्ठे प्रतिपदि, (2) द्वितीयायां च गुल्फके। (3) ऊरुदेशे तृतीयायां, (4) चतुर्थ्यां भगदेशतः। (5) नाभिस्थाने च पञ्चम्यां, (6) षष्ठ्यां तु कुचमण्डले। (7) सप्तम्यां हृदये चैव (8) अष्टम्यां कक्षदेशतः। (9) नवम्यां कण्ठदेशे च, (10) दशम्यां चोष्ठदेशतः। (11) एकादश्यां गण्डदेशे, (12) द्वादश्यां नयने तथा। (13) श्रवणे च त्रयोदश्यां, (14) चतुर्दश्यां ललाटके। (15) पौर्णमास्यां शिखायां च ज्ञातव्यश्च इति क्रमात्। दक्षे पुंसां स्त्रिया वामे शुक्ले कृष्णे विपर्ययः" स्मरदी०। 7. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆ, ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ. "काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः"

गीता ३-३७। 8. वर. देवतानुग्रहदिंद दॊरॆत इष्टार्थ. काम्यते — कमु कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। 9. विष्णु, परमात्म. "कामः स काम्यते मोक्षकाङ्क्षिभिः प्रार्थ्यते यतः" इति निरुक्तिः। "कामहा कामकृत् कान्तः कामः कामप्रदः प्रभुः" वि० स०। 10. बलराम. 11. सुरताभिलाषॆ, संभोगद अपॆक्षॆ. 12. आशय, अभिप्राय. "ऐव विद्वन् पितुः कामान् पान्तावल्पंपचान् मुनीन्" भट्टि० ६-९६। 13. नाल्कु विध पुरुषार्थगळल्लॊंदु, सुखानुभव, इंद्रियसुखि. (1) धर्मः धर्म, (2) अर्थः अर्थ, (3) कामः कामु मत्तु (4) मोक्षः मॊक्ष— इवु नाल्कु विध पुरुषार्थगळु. 14. अनुरागद अधिष्ठात्रुदॆवतॆ. 15. कामनाविषय, इच्छॆगॆ विषयवाद स्रक्चंदनादिगळु. "न जातु कामः कामानामुपभोगॆन शाम्यति। हविषा कृष्णवर्त्मॆव भूय एवाभिवर्धतॆ" मनु० २-९४। "तद्वत् कामा यं प्रविशन्ति सर्वॆ स शान्तिमाप्नोति न कामकामी" गीता २-७०। 16. ऒंदु जातिय माविनमर. (न०) 17. काम्य, इच्छॆगॆ विषयवाद फल. 18. रॆतस्सु, वीर्य्य. (अव्य०) **—मम्—मम्**. 19. अनुमति. "काममामरणात्तिष्ठॆद्गॆहॆ कन्यर्तुमत्यपि" मनु० ९-९१। 20. इष्टानुसारवागि, अड्डि आतंकगळिल्लदॆ. "भूयस्ततो रघुपतिर्विलसत्पताकमध्यास्त कामगति सावरजो विमानम्" रघु० १३-७६। 1. अत्यंतवागि, हॆच्चागि, बहळवागि. "कामं प्रिया न सुलभा मनस्तु तद्भावदर्शनायासि" शाकु० २-१। 22. अत्यंतवागि, संपूर्णवागि, अतिशयवागि. "कामं प्रत्यादिष्टां स्मरामि न परिग्रहं मुनेस्तनयाम्" शाकु० ५-३१। 23. इष्टवल्लदॆ अंगीकार, अधार्यंगीकार. "मनागनभ्यावृत्त्या वा कामं क्षाम्यतु यः क्षमी" माघ० २-४३। 24. निजवागियू, सत्यवागियू. "संरुद्धचॆष्टस्य मृगॆन्द्र कामं हास्यं वचस्तद्वदहं विवक्षुः" रघु० २-४२।

कामकला कामकलā (स्त्री०) रति, मन्मथन पत्नि. कामस्य कला।

कामकाम कामकाम (वि०) इष्टवादुदन्नु अपॆक्षिसुव, बॆकादुदन्नु बयसुव. कामं काम्यं कामयतॆ — कमु (कान्तौ) + णिङ् "जण्" (३-२-१)। "एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्तॆ" गीता ९-२१। "णिनिः" (३-२-७८)। **—कामी —कामिन्**. स्रक्चंदनादि विषयगळन्नु अपॆक्षिसुववनु. विषयासक्त. "आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत्। तद्वत् कामा यं प्रविशन्ति सर्वॆ स शान्तिमाप्नोति न कामकामी" गीता २-७०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—कामिनी —कामिनि**.

कामकार कामकार (पु०) 1. फलाभिसंधियिंद कॆलसमाडुवुदु. कामॆन फलकामनया कारः करणम्— डु कृञ् (करणॆ) भावॆ "घञ्" (३-३-१८)। "अयुक्तः कामकारॆण फलॆ सक्तो निबध्यतॆ" गीता ५-१२। 2. स्वॆच्छॆयिंद कॆलसमाडुवुदु, इष्टबंदंतॆ कॆलसमाडुविकॆ, बुद्धिपूर्वक माडुविकॆ. "कामकारकृतॆऽप्याहुरॆकॆ श्रुतिनिदर्शनात्" मनु० ११-४५। (वि०) 3. काम्यकर्मवन्नु आचरिसुववनु. कामं काम्यं करोति — डु कृञ् (करणॆ) "अण्" (३-२-१)।

कामकूट कामकूट (पु०) 1. वॆश्यापति. विटपुरुष, जार, व्यभिचारि. कामः कूटं शृङ्गं प्रधानमस्य। 2. वॆश्यॆय विलास, सूॊयॆय हावभावादिगळु. "कामकूटस्तु वॆश्यायाः प्रियविभ्रमयोः पुमान्" मॆदि०।

कामकृत् कामकृत् (पु०) 1. विष्णु. कामं मोक्षादिकाम्यं करोति — डु कृञ् (करणॆ) "क्विप्" (३-२-७६)। "स्वपादपद्मॆ रागादिकरणात् कामकृत् स्मृतः" इति निरुक्तिः। "कामहा कामकृत् कान्तः कामः कामप्रदः प्रभुः" वि० स०। (वि०) 2. इष्टार्थवन्नु कॊडुववनु. 2. इष्टबंदंतॆ कॆलसमाडुववनु. कामॆन कृष्टानुसारॆण करोति — डु कृञ् "क्विप्" (३-२-७६)।

कामकृत कामकृत (वि०) 1. इष्टबंदंतॆ माडल्पट्ट, इच्छानुसार माडल्पट्ट. कामॆन कृतः। 2. फलोद्दॆशदिंद माडल्पट्ट, फलाभिसंधियिंद माडल्पट्ट. कामॆन कामनया कृतः।

कामकॆलि कामकॆलि (पु०) 1. कामक्रीडॆ, संभोग, स्त्रीपुरुषर संगम. कामनिमित्ता कॆलिः। (वि०) 2. जार, विटपुरुष, व्यभिचारि. कामॆ कॆलिर्यस्य।

कामक्रीडा कामक्रीडा (स्त्री०) सुरतक्रीडॆ, संभोग, रतिक्रीडॆ. कामनिमित्ता क्रीडा।

कामग कामग (पु०) 1. प्रीतियिंद अथवा स्वॆच्छॆयिंद स्त्रीसंभोग माडुव पुरुष. कामॆन अनुरागॆण इच्छया वा गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः"

(वा० ३-२-४८)। स्त्रियाम् –गा –गा. (1) प्रीतियिंद पुरुषनोडने संगमिसुव हेंगसु. (2) स्वैरिणि. व्यभिचारिणि. "पाषण्डानाश्रिताः स्तेना मन्तव्याः कामगादिकाः" याज्ञ० ३-६। (वि०)2. इष्टबंदंते नडेयुव, स्वेच्छेयिंद होगुव. "विमानं पुष्पकं नाम कामगं च ददौ प्रभुः" भा० वन० २७५-१७।

कामगति कामगति (स्त्री०)1. इष्टानुसार नडेयुवुदु, स्वेच्छेयिंद होगुविके. कामेन गतिः। (वि०) 2. इष्टानुसारवागि नडेयुव, तन्न इच्छेयंते गमनवुळ्ळ. कामेन इच्छानुसारेण गतिः गमनं यस्य। "भयस्ततो रघुंपतिर्विलसत्पताकमध्यास्त कामगति सावरुजो विमानम्" रघु० १३-७६।

कामगवी कामगवी (स्त्री०) कामधेनु. कामप्रदा गौः "ट्च्" (५-४-९२)। "अनेन सर्वार्थिकृतार्थता-कृताहृतार्थिनो कामगवीसुरद्रमो" नैष० १२-७९।

कामगामिन् कामगामिन् (वि०)1. स्वेच्छेयिंद नडेयुव. कामेन गच्छति – गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (६-२-७८)। 2. इष्टबंदंते स्त्रीगमन माडुवनु. इल्लि काम एंदु मांतवाद अव्यय. **कामंगामी** कामंगामी एंदागुवुदु. स्त्रियाम् **कामगामिनी** कामगामिनी मत्तु **कामंगामिनी** कामंगामिनी. "कामंगाम्यनुकामीनः" अम०।

कामगिरि कामगिरि (पु०) कामरूप देशदल्लिरुव ऒंदु पर्वत. "इन्द्रकीलः कामगिरिरिति चान्ये च शतसहस्रशः शैलाः" भाग० ५-१९-१७।

कामगुण कामगुण (पु०) 1. प्रीति, अनुराग. कामस्य कामकृतो वा गुणः। 2. स्रक्चंदनादि विषयगळु. 3. परिपूर्णते, तुंबिरुविके. "अथ कामगुणो रागे विषयाभोगयोरपि" मेदि०।

कामचर कामचर (वि०) 1. स्वेच्छेयिंद संचरिसुव. कामेन चरति–चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "तां नारदः कामचरः कदाचित् कन्यां किल प्रेक्ष्य पितुः समीपे" कुमा० १-५०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। –चरी –चरी.

कामचार कामचार (पु०) 1. स्वेच्छेयिंद संचरिसुवुदु. कामेन चारः। 2. कट्टळेगळिगे ऒळपडदे स्वेच्छेयिंद निषिद्धकार्य माडुविके, इष्टबंदंते नडेयुवुदु. "कल्याणबुद्धेरतवा तवायं न कामचारो मयि शङ्कनीयः" रघु० १४-६२। 3. इष्टबंदंते गोवुगळन्नु मेयिसुवुदु. "पथि ग्रामविवीतान्ते क्षेत्रे दोषो न विद्यते। अकामतः कामचारे चौरवद्दण्डमर्हति" याज्ञ० २-१६२।

कामचारिन् कामचारिन् (पु०) 1. गरुड. 2. गुब्बच्चि. कामेन चरति – चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 3. स्वेच्छेयागि संचरिसुव, इष्टबंदंते होगुव. "तस्योत्सङ्गे प्रणयिन इव स्रस्तगङ्गादुकूलं न त्वं दृष्ट्वा न पुनरलकां ज्ञास्यसे कामचारिन्" मेघ० १-६३।

कामज कामज (पु०) 1. कामन मग, अनिरुद्ध. कामात् जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. कामतृप्तिगागि नडेयुव संभोगदिंद हुट्टुव मग. ज्येष्ठपुत्रनु जनिसि पितृऋणवन्नु तीरिसुवुदरिंद अनंतर हुट्टुव मक्कळिल्लरू कामजरु. "ज्येष्ठेन जातमात्रेण पुत्री भवति मानवः। पितृणामनृणश्चैव स तस्मात्सर्वमर्हति। यस्मिन् ऋणं संनयति येन चानन्त्यमश्नुते। स एव धर्मजः पुत्रः कामजानितरान् विदुः" मनु० ९-१०६, १०७। 3. सुखापेक्षेयिंद उंटागुव हत्तु व्यसनगळु.

(1) मृगया	बेटे.
(2) अक्षः	जूजाट.
(3) दिवास्वापः	हगलु निद्रे.
(4) परीवादः	इतरर दूषणे.
(5) स्त्रियः	हेंगसरोडने विहार.
(6) मदः	मद्यपानदिंदुंटागुव अमलु.
(7–9) तौर्यत्रिकम्	नृत्य गीत वाद्यगळु.
(10) वृथाटाट्या	व्यर्थवाद संचार.

इवु हत्तु कामजव्यसनगळु.

"मृगयाक्षो दिवास्वापः परिवादः स्त्रियो मदः। तौर्यत्रिकं वृथाटाट्या कामजो दशको गणः" मनु० ७-४७। "कामजेषु प्रसक्तो हि व्यसनेषु महीपतिः। वियुज्यतेऽर्थधर्माभ्यां क्रोधजेष्वात्मनैव तु" मनु० ७-४६।

कामजनि • कामजनि (पु०) कोगिले. कामस्य जनिरस्मात्।

कामजित् कामजित् (पु०) 1. महादेव, परमेश्वर. काम जयति – जि (जये) "क्विप्"

(३-२-६१)। 2. कार्त्तिकेय, षण्मुख. कामं रूपेण जयति। 3. जिनदेव. कामं कामव्यापारं जयति।

कामण्डलेय ಕಾಮುಂಡಲೇಯ (पु०) ಕಮುಂಡಲುವಿನ ಮಗ (ಮುನಿ). कमण्डलोरपत्यम् "ढक्" (४-१-१३५)। ಕಮುಂಡಲುವೆಂಬುದು ಒಂದು ಚತುಷ್ಪಾಜ್ಜಂತು.

कामतस् ಕಾಮತಸ್ (अव्य०) ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ, ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ. "कृत्यवस्तुषु नियुङ्क्ष्व कामतः" माघ० १४-१५।

कामताल ಕಾಮತಾಲ (पु०) ಕೋಗಿಲೆ. कामं तालयति —ताल (प्रतिष्ठायाम्) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "मधुकण्ठो घोषयित्नुः कामतालः सुतर्दनः" त्रिकाण्ड०।

कामतिथि ಕಾಮತಿಥಿ (पु०) 1. ಕಾಮನ ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ತಿಥಿ. 2. ಕಾಮದೇವತಾಕವಾದ ತಿಥಿ, त्रयोदशीतिथि. कामपूजार्हा तिथिः कामदेवताकः तिथिर्वा।

कामद ಕಾಮದ (पु०) 1. ईश्वर, परमात्मा. (वि०) 2. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು. काममभीष्टं ददाति —डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (स्त्री०) **–दा** –दा. ಕಾಮಧೇನು. "कामदा कामधेनौ स्त्री कामदातरि वाच्यवत्" मेदि०।

कामदुघ ಕಾಮದುಘ (वि०) 1. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಬೇಡಿದುದನ್ನು ನೀಡುವ. कामान् दोग्धि —दुह (प्रपूरणे) "कप्" घादेशश्च (३-२-७०)। स्त्रियाम् **–दुघा** –दुघा. "आराधय सपत्नीकः प्रीता कामदुघा हि सा" रघु० १-८१। (स्त्री०) 2. ಕಾಮಧೇನು.

कामदुह् ಕಾಮದುಹ್ (वि०) ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಬೇಡಿದುದನ್ನು ನೀಡುವ. कामान् दोग्धि—दुह (प्रपूरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "एकः शब्दः सुष्ठु प्रयुक्तः सम्यक् ज्ञातः स्वर्गे लोके कामधुक् भवति" श्रुतिः। "सह यज्ञैः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः। अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक्" गीता ३-१०।

कामदूती ಕಾಮದೂತೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಕೋಗಿಲೆ.

कामदेव ಕಾಮದೇವ (पु०) 1. विष्णु, परमात्मा. काम्यते मोक्षकाङ्क्षिभिः इति कामः —तथाभूतः सन् दीव्यति —दिवु (क्रीडादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "कामदेवः कामपालः कामी कान्तः कृतागमः" वि० स०। 2. मन्मथ.

ಮನ್ಮಥನ ಧ್ಯೇಯರೂಪ:

"कामदेवस्तु कर्तव्यः शङ्खपद्मविभूषणः। चापबाणकरश्चैव मदाकुञ्चितलोचनः। रतिः प्रीतिस्तथा शक्तिर्भार्याश्चैतास्तथोज्ज्वलाः। चतस्रस्तस्य कर्तव्याः पत्न्यो रूपमनोहराः। चत्वारश्च करास्तस्य कार्या भार्यास्तनोपगाः। केतुश्च मकरः कार्यः पञ्चबाणमुखो महान्"। "कामदेवविशिखैः खलु नेशं मार्पयज्जनकजामिति रक्षः" नैष० २१-७२।

कामधर ಕಾಮಧರ (पु०) ಕಾಮರೂಪದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸರೋವರ.

कामधेनु ಕಾಮಧೇನು (स्त्री०) 1. ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಧೇನು, ಇಂದ್ರನ ಆಕಳು. कामदा धेनुः। "रोहणः किमपि यः कठिनानां कामधेनुरपि या पशुरेव" नैष० ५-१२५। 2. ದಕ್ಷನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸುರಭಿಯ ಮಗಳು ರೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಂದು ಧೇನು. "दक्षस्य तनया याऽभूत् सुरभिर्नाम नामतः। गवां माता महाभागा सर्वलोकोपकारिणी। तस्यां तु तनया जज्ञे कश्यपात्तु प्रजापतेः। नाम्ना सा रोहिणी शुभ्रा सर्वकामदुघा नृणाम्। तस्या जज्ञे शूरसेनाद्वसोरतितमोज्ज्वलात्। कामधेनुरिति ख्याता सर्वलक्षणसंयुता। सा सिताभ्रप्रतीकाशा चतुर्वेदचतुष्पदा। स्तनैश्चतुर्भिर्धर्मार्थिकामप्रसवकारिणी" कालिकापु०। 3. ಕಾಮಧೇನುವಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ (ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಹೋಮಧೇನುವಾದ) ನಂದಿನೀಧೇನು. ಇದಕ್ಕೆ "शबला" ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

[ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಒಮ್ಮೆ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ತನ್ನ ಆತಿಥ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಕಲ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಈ ಧೇನುವು ಒಂದು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದುದನ್ನು ಕಂಡು ಸತ್ಕಾರದಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನಾಗಿ ಈ ಧೇನುವನ್ನು ತನಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಲಕ್ಷಾಂತರ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತಾನು ಕೊಡುವುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಲು ವಸಿಷ್ಠರು ಸಕಲ ಹವ್ಯ ಕವ್ಯಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಈ ನಂದಿನಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲು ಸಮ್ಮತಿಸಲಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ನಂದಿನೀಧೇನುವನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ವಸಿಷ್ಠರನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಲು

ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ನಂದಿನಿಯು ಮಹರ್ಷಿಯ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ಮ್ಲೇಚ್ಛಶಕಯವನಾದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಸಕಲ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನೂ ನಾಶಗೊಳಿಸಿತು.] ರಾಮಾ೦।

कामध्वंसिन् ಕಾಮಧ್ವಂಸಿನ್ (ಪ್ರ೦) ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कामं ध्वंसयति — ध्वंसु (अवस्रंसने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

कामन ಕಾಮನ (ವಿ೦) 1. ಕಾಮುಕ. कामयते — कमु (कान्तौ) + णिङ् "युच्" (उ० २-७९)। (ನ೦) 2. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ, ಇಚ್ಛೆ. कमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कामना ಕಾಮನಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ, ಇಚ್ಛೆ. कमु (कान्तौ) + णिङ् "युच्" (३-३-१०७)। "शिखी विधाय त्वदवाप्तिकामनां स्वयंहुतस्वांशहविः स्वमूर्तिषु" ನೈಷ० ९-७५।

कामनीयक ಕಾಮನೀಯಕ (ನ೦) ರಮಣೀಯತೆ, ಮನೋಹರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸೌಂದರ್ಯ. कमनीयस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३२)। "निवेद्यमानं वनपालपाणिना व्यलोकयत् काननकामनीयकम्" ನೈಷ० १-७६।

कामन्दकि ಕಾಮಂದಕಿ (ಪ್ರ೦) ಕಮಂದಕಮುಷಿಯ ಮಗ. कामन्दकस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। ಕಾಮಂದಕೀಯ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವು ಈತನಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು. (ಸ್ತ್ರೀ೦) **-की -कि.** ಮಾಲತೀಮಾಧವದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಬ್ಬ ಪರಿವ್ರಾಜಿಕೆ.

कामन्दकीय ಕಾಮಂದಕೀಯ (ನ೦) ಕಾಮಂದಕಿನೀತಿ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಾಮಂದಕಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥ. कामन्दकेः इदम् "छः" (४-२-११४)।

कामपत्नी ಕಾಮಪತ್ನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ, ರತಿ. कामस्य पत्नी।

कामपाल ಕಾಮಪಾಲ (ಪ್ರ೦) 1. ಬಲರಾಮ. कामान् पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "तौ परस्परगवेषितरन्ध्रौ कामपालकपिसैनिकपालौ" ಯಾದ० २१-५४। 2. ಶ್ರೀವಾಸುದೇವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "दत्वा तु पालनकरः कामपालः प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "कामदेवः कामपालः कामी कान्तः कृतागमः" वि० स०। 3. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (ವಿ೦) 4. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವ.

कामपूर ಕಾಮಪೂರ (ಪ್ರ೦) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कामान् पूरयति — पूरी (आप्यायने) + णिच् "अण्" (३-२-१)। (ವಿ೦) 2. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರಯಿಸುವವನು.

कामप्रद ಕಾಮಪ್ರದ (ಪ್ರ೦) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. कामान् प्रकर्षेण ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-६)। "कामप्रदः प्रकर्षेण भक्तानां कामदायकः" इति निरुक्तिः। "कामहा कामकृत् कान्तः कामः कामप्रदः प्रभुः" वि० स०। 2. ಸುರತಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "द्वौ पादौ स्कन्धसंलग्नौ क्षिप्त्वा लिङ्गं भगे तथा। कामयेत् कामुकः प्रीत्या बन्धः कामप्रदो हि सः" स्मरदी०। (ವಿ೦) 3. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ.

कामप्रवेदन ಕಾಮಪ್ರವೇದನ (ನ೦) ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ, ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ, ತನಗೆ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. कामस्य अभिलाषस्य प्रवेदनम्। "कामप्रवेदनेऽकच्चिति" पा० सू० ३-३-१५३।

कामप्रश्न ಕಾಮಪ್ರಶ್ನ (ಪ್ರ೦) ಬೇಕಾದಹಾಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದು, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಕೇಳುವುದು. कामं यथेष्टं प्रश्नः।

कामबाधा ಕಾಮಬಾಧಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮನ್ಮಥನ ಪೀಡೆ.

काममू ಕಾಮಮೂ (ಅವ್ಯ೦) ಅನುಮತಿ, ಅನುಜ್ಞೆ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ "काम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

काममह ಕಾಮಮಹ (ಪ್ರ೦) ಚೈತ್ರಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ವಸಂತೋತ್ಸವ, ಮದನೋತ್ಸವ. कामस्य महः। "चैत्रावल्यां मधूत्सवः। सुवसन्तः काममहः वासन्ती कार्दमी स्त्रियौ" त्रिकाण्ड०।

काममुद्रा ಕಾಮಮುದ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. "हस्तौ तु संपुटौ कृत्वा प्रसृताङ्गुलिकौ तथा। तर्जन्यौ मध्यमापृष्ठे अङ्गुष्ठौ मध्यमाश्रितौ। काममुद्रेयमुदिता सर्वदेवप्रियङ्करी"।

कामयमान ಕಾಮಯಮಾನ (ವಿ೦) 1. ಕಾಮಿಸುತ್ತಿರುವವನು, ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿರುವವನು. कामयते—कमु (कान्तौ) + णिङ् "शानच्" (३-२-१२४)। मुगागमः (७-२-८२)। 2. ಕಾಮುಕ.

कामयान ಕಾಮಯಾನ (ವಿ೦) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಬಯಸುವವನು. कमु (कान्तौ) + णिङ् "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಕಾಮುಕ. "राजयक्ष्मपरिहानिराययौ कामयानसमवस्थया तुलाम्" रघु० १९-५०।

कामयितृ ಕಾಮುಯಿತೃ (वि०) 1. ಕಾಮುಕ. कमु (कान्तौ) + णिङ् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಬಯಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

कामरूप ಕಾಮುರೂಪ (पु० ब० व०) 1. ಕಾಮರೂಪ ದೇಶ. ಇದು "कालेश्वरं श्वेतगिरिं त्रैपुरं नीलपर्वतम्। (यावत्) कामरूपाभिधो देशः गणेशगिरिमूर्धनि" ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪರ್ವತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಬಂಗಾಳದ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಅಸ್ಸಾಮಿನ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ) ಗಣೇಶಗಿರಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರಾಗ್ಜ್ಯೋತಿಷವೆಂಬ ಒಂದು ದೇಶ. "तमीशः कामरूपाणामत्याखण्डलविक्रमम्" रघु० ४-८३। 2. ಕಾಮರೂಪದೇಶದ ಜನರು. (न०) 3. ಮನ್ಮಥನ ಒಕಾರ. (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ. 5. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವ. "जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः" मेघ० १-६। कामं काम्यं सुन्दरं रूपं यस्य।

कामरूपिन् ಕಾಮುರೂಪಿನ್ (पु०) 1. ವಿದ್ಯಾಧರ. (वि०) 2. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವ. कामेन इष्टानुसारेण रूपमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "सर्वमाशु निचेतव्यं हरिभिः कामरूपिभिः" रामा०। 3. ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ.

कामरेखा ಕಾಮುರೇಖಾ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. कामानां कामव्यापाराणां रेखा पङ्क्तिर्यत्र।

कामल ಕಾಮುಲ (पु०) 1. ವಸಂತಕಾಲ. कमु (कान्तौ) + णिङ् "कलः" (उ० १-१०६)। 2. ಮರುದೇಶ, ನಿರ್ಜಲಪ್ರದೇಶ. (वि०) 3. ಕಾಮುಕ, ವಿಷಯಲಂಪಟ. (पुंस्त्री०) **–लः –लः –ला –लाः.** 4. ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗ, ಅರಿಶಿನ ಮುಂಡಿಗೆ ರೋಗ. ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗವು ಪಾಂಡು ರೋಗದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ. ಇದು (1) ವಾತಿಕ, (2) ಪೈತ್ತಿಕ ಮತ್ತು (3) ಶ್ಲೈಷ್ಮಿಕಗಳೆಂದು ಮೂರು ಬಗೆ. ಈ ಮೂರು ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಸೇರಿದರೆ ಸಾನ್ನಿಪಾತಿಕ ವೆನಿಸುವುದು.

(1) **"ವಾತಿಕಕಾಮಾಲೆ"** ಯಲ್ಲಿ ಮುಖ, ಕಣ್ಣುಗಳು, ಉಗುರುಗಳು, ನರಗಳು, ಮಲಮೂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗುವುವು. "कृष्णेक्षणं कृष्णसिरावनद्धं तद्वर्णविण्मूत्रनखाननं च। वातेन पाण्डुं मनुजं व्यवस्येत् युक्तं तथाऽन्यैस्तदुपद्रवैश्च" सुश्रुत० उत्तरतं० ४४-७।

(2) **"ಪೈತ್ತಿಕಕಾಮಾಲೆ"** ಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗುವುವು. "पीतेक्षणं पीतसिरावनद्धं तद्वर्णविण्मूत्रनखाननं च। पित्तेन पाण्डुं मनुजं व्यवस्येद्युक्तं तथान्यैस्तदुपद्रवैश्च" सुश्रुत० उत्तरतं० ४४-८।

(3) **"ಶ್ಲೈಷ್ಮಿಕಕಾಮಾಲೆ"** ಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಶುಕ್ಲವರ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗುವುವು. ಮತ್ತು ಕಫದ ಬಾಧೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು. "शुक्लेक्षणं शुक्लसिरावनद्धं तद्वर्ण-विण्मूत्रनखाननं च। कफेन पाण्डुं मनुजं व्यवस्येद्युक्तं तथान्यैस्तदुपद्रवैश्च" सुश्रुत० उत्तरतं० ४४-९।

कामला ಕಾಮುಲತಾ (स्त्री०) ಪುರುಷನ ಚಿಹ್ನೆ, ಲಿಂಗ, ಶಿಶ್ನ. कामस्य लतेव।

कामलिन् ಕಾಮುಲಿನ್ (वि०) ಕಾಮಾಲೆರೋಗವುಳ್ಳವನು. कामलाऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कामवत् ಕಾಮುವತ್ (वि०) 1. ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಬಯಕೆಯುಳ್ಳವನು. कामोऽस्त्यस्य "मत्वुप्" (५-२-९४)। 2. ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು, ಕಾಮುಕ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

कामवल्लभ ಕಾಮುವಲ್ಲಭ (पु०) 1. ವಸಂತಕಾಲ. 2. ಮಾವಿನಮರ. कामस्य वल्लभः प्रियः। (स्त्री०) **–भा –ಭಾ.** 3. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು.

कामवृत्त ಕಾಮುವೃತ್ತ (वि०) 1. ಕಾಮುವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ, ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. कामस्य वृत्तं यस्य। "विशीलः कामवृत्तो वा गुणैर्वा परिवर्जितः। उपचर्यः स्त्रिया साध्व्या सततं देववत्पतिः" मनु० ५-१५४। 2. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರವುಳ್ಳ, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವ, ತೋರಿದಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ. कामं यथेष्टं वृत्तं व्यापारो यस्य। "यस्तु स्यात् क्षत्रियः पार्थ कामवृत्तः परन्तप" भा० आदि० १५९-६२।

कामवृत्ति ಕಾಮುವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕಾಮಚೇಷ್ಟೆ, ಮನ್ಮಥವ್ಯಾಪಾರ. कामस्य वृत्तिः। 2. ಸ್ವೇಚ್ಛಾವ್ಯಾಪಾರ, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು. कामेन इच्छानुसारेण वृत्तिः। (वि०) 3. ಸ್ವೇಚ್ಛಾವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ, ತನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವ. कामेन स्वेच्छया वृत्तिर्यस्य। "ममात्र भावैकरसं मनःस्थितं न कामवृत्तिर्वचनीयमीक्षते" कुमा० ५-८२।

कामशर ಕಾಮುಶರ (पु०) 1. ಮನ್ಮಥನ ಬಾಣ. 2. ಮಾವಿನಮರ. कामस्य शर इव।

कामशासन ಕಾಮುಶಾಸನ (पु०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಶಿವ. कामं शास्ति—शासु (अनुशिष्टौ) "ल्युः" (३-१-१३४)।

कामशास्त्र ಕಾಮುಶಾಸ್ತ್ರ (ನ०) 1. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಅನುರಾಗ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ. कामस्य कामव्यापारस्य प्रतिपादकं शास्त्रम्। 2. ಕಾಮ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. कामस्य काम्यस्य स्वर्गादेः प्रतिपादकं शास्त्रम्। "अर्थशास्त्रमिदं प्रोक्तं धर्मशास्त्रमिदं महत्। कामशास्त्रमिदं प्रोक्तं व्यासेनामितबुद्धिना" भा० आदि० २-३८३।

कामसख ಕಾಮುಸಖ (पु०) 1. ವಸಂತಕಾಲ. 2. ಮಾವಿನ ಮರ. 3. ಚೈತ್ರಮಾಸ. कामस्य सखा "टच्" (५-१-९१)।

कामसुत ಕಾಮುಸುತ (पु०) ಮನ್ಮಥನ ಮಗ, ಅನಿರುದ್ಧ. कामस्य सुतः।

कामसू ಕಾಮುಸೂ (पु०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ವಾಸುದೇವ. (स्त्री०) 2. ರುಕ್ಮಿಣಿ. (वि०) 3. ಅಭೀಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಕೊಡುವ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. कामं सूते – षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

कामसूत्र ಕಾಮುಸೂತ್ರ (न०) ಕಾಮವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಶೃಂಗಾರ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನಕೃತವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. कामस्य मन्मथव्यापारस्य प्रतिपादकं सूत्रम्। "हासभूषणरवाश्च रमण्याः कामसूत्रपदतामुपजग्मुः" माघ० १०-७५।

कामस्तुति ಕಾಮುಸ್ತುತಿ (स्त्री०) ಕಾಮವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಮಂತ್ರ, ದಾನಿಯು ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸುವ (ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ) ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುವ ಯಜುರ್ವೇದದ ಒಂದು ಮಂತ್ರ. कामस्य स्तुतिः। "कोऽदात्? कस्मा अदात्? कामोऽदात्। कामायादात्। कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामैतत्ते"।

कामहन् ಕಾಮುಹನ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. कामं हतवान्–हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। "पुंसां स्वदर्शिनां योऽसौ स्पृहां च विषयान्तरे। हतवान् कामहा प्रोक्तः सर्वाशापूरको मनुः" इति निरुक्तिः। "कामहा कामकृत् कान्तः कामः कामप्रदः प्रभुः" वि० स०। 2. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ.

कामाक्षी ಕಾಮಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ. कामं सुन्दरमक्षि यस्याः "षच्" (५-४-११३)।

कामाग्नि ಕಾಮಾಗ್ನಿ (पु०) ಕಾಮಾತುರತೆ, ಕಾಮೋದ್ರೇಕ, ಮನೋವಿಕಾರ, ಬೆವ, ಸಂಭೋಗದ ಆಸೆ.

कामाङ्कुश ಕಾಮಾಂಕುಶ (पु०) 1. ನಖ, ಉಗುರು. कामे अङ्कुश इव उद्दीपकत्वात्। ಚುಂಬನ ಆಲಿಂಗನ ನಖ ವ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಅಂಗದಲ್ಲೂ ಒಂದೊಂದು ತಿಥಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಮೋದ್ರೇಕವಾಗುವುದು. ["काम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಪುರುಷನ ಲಿಂಗ, ಶಿಶ್ನ. कामस्याङ्कुश इव।

कामातुर ಕಾಮಾತುರ (वि०) ಮನ್ಮಥನಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ, ಕಾಮೋದ್ರೇಕವುಳ್ಳ, ಕಾಮರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. कामेन आतुरः। "कामातुराणां न भयं न लज्जा"।

कामात्मज ಕಾಮಾತ್ಮಜ (पु०) ಕಾಮನ ಮಗ, ಅನಿರುದ್ಧ. कामस्यात्मजः।

कामात्मता ಕಾಮಾತ್ಮತಾ (स्त्री०) 1. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ವಭಾವ. कामप्रधानः इच्छाप्रधानः आत्मा यस्य तस्य भावः। 2. ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. कामप्रधानः अनुरागप्रधानः आत्मा यस्य तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "कामात्मता न प्रशस्ता न चैवेहास्त्यकामता" मनु० २-२।

कामात्मन् ಕಾಮಾತ್ಮನ್ (वि०) 1. ಅನುರಾಗಪ್ರಧಾನವಾದ ಆತ್ಮವುಳ್ಳ. 2. ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ ತುಂಬಿದ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳ. कामप्रधानः आत्मा यस्य। 3. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. "कामेषु काम्येषु कर्मसु आत्मा यस्य। "कामात्मानः स्वर्गपराः जन्मकर्मफलप्रदाम्" गीता २-४३।

कामाधिष्ठान ಕಾಮಾಧಿಷ್ಠಾನ (न०) ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿ. कामस्याधिष्ठानम्। "इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते" गीता ३-४०।

कामान्ध ಕಾಮಾಂಧ (पु०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. कामेन कामोद्दीपनेन अन्धयति – अन्ध + णिच् नामधा० "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಕಾಮೋದ್ರೇಕದಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಶೂನ್ಯನಾದ. कामेन रागेण अन्धः विवेकशून्यः। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **कामान्धा ಕಾಮಾಂಧಾ**. "कामान्धा राक्षसी सा पतिमतिमतनोत् मैथिलीप्राणनाथे" चं० रा०।

कामान्धा ಕಾಮಾಂಧಾ (स्त्री०) 1. ಕಸ್ತೂರಿ, ಮೃಗಮದ. कामं यथेष्टमन्धयति – अन्ध + णिच् नामधा० "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಶ್ಯೇನ, ಗಿಡಗಹಕ್ಕಿ.

कामायुध कामायुध (पु०) 1. मन्मथन. कामस्यायुधमिव मुकुले आकारोऽस्त्यस्य। (न०) 2. मन्मथन आयुध.

कामायुस् कामायुस् (पु०) यथेष्टवाद आयुस्सुळ्ळ गरुड. कामं यथेष्टमायुर्यस्य।

कामारि कामारि (पु०) शिव. ईश्वर, महादेव. कामस्यारिः।

कामार्त कामार्त (वि०) कामपीडितनाद, काम बाधेयन्नु अनुभविसुत्तिरुव, कामरोगवुळ्ळ. कामेनार्तः। "कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु" मेघ० १-५।

कामालिका कामालिका (स्त्री०) सुरे, मद्य. काममलति — अल (भूषणादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कामावशाय कामावशाय (पु०) स्वेच्छेयिन्द विषयगळन्नु अथवा अपेक्षेगळन्नु मनस्सिनल्लिं अडगिसिकॊळ्ळुवुदु, अनुरागवन्नु निग्रहिसुविके. कामेन अवशय्यते — अव + शीङ् (स्वप्ने) "घञ्" (३-३-१८)।

कामावशायिता कामावशायिता (स्त्री०) स्वेच्छेयिन्द विषयगळन्नु अथवा अनुरागवन्नु मनस्सिनल्लिं अडगिसिकॊळ्ळुवुदु, सत्यसंकल्पत्वरूपवाद योगिगळ ऒन्दु ऐश्वर्य. कामेन इच्छया अवशाययति — अव + शीङ् (स्वप्ने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। -शायिन्। तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **-अवशायित्वम् -अवशायित्वम्.**

कामावशायिन् कामावशायिन् (पु०) स्वेच्छेयिन्द ऎल्ला विध कामगळन्नू निग्रहिसिकॊळ्ळुव योगि. कामेन इच्छया अवशाययति — अव + शीङ् (स्वप्ने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

कामावसायिता कामावसायिता (स्त्री०) "कामावशायिता" पदद अर्थ. कामेन स्वेच्छया अवस्यति सर्वाणि वस्तूनि — अव + षो (अन्तकर्मणि) "णिनिः" (३-१-१३४)। तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "अणिमा लघिमा प्राप्तिः प्राकाम्यं च तथेशिता। व्यापित्वं च वशित्वं च तथा कामावसायिता"। "त्वः" (५-१-११९)। **-सायित्वम् -सायित्वम्.**

कामावसायिन् कामावसायिन् (वि०) "कामावशायिन्" पदद अर्थ. कामान् अवस्यति — अव + षो (अन्तकर्मणि) "णिनिः" (३-१-१३४)।

कामासक्त कामासक्त (वि०) 1. अपेक्षेगळन्नु पूरयिसुव आशयवुळ्ळ. 2. कामदल्लि आसक्तियुळ्ळवनु, स्रक्चंदनादि विषयगळल्लि अभिरुचियुळ्ळवनु. 3. कामुक. कामेषु आसक्तः।

कामि कामि (पु०) 1. कामुक, कामवुळ्ळवनु, संभोगदल्लि आसेयुळ्ळवनु. (स्त्री०) 2. रति, मन्मथन पत्नि. "कामिनी कामुके रत्यां स्त्री" मेदि०।

कामिक कामिक (पु०) 1. काडुकोळि, बातुकोळि. कामोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-की -कि०.** 2. शैवागमद 28 ग्रंथगळल्लि ऒंदु आगमग्रंथ. (वि०) 3. काम्य, अपेक्षिसल्पट्ट. "देवतास्तस्य तुष्यन्ति कामिकं तस्य सिध्यति" भा० अनु०। 4, कामदिंद नडेसल्पट्ट. कामेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (४-२-६८)।

कामित कामित (न०) 1. इच्छे, अपेक्षे, बयकॆ. कमु (कान्तौ) + णिङ् भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. अनुराग, प्रीति. "स्फुटमभिलषितं बभूव वध्वा वदति हि संवृतिरेव कामितानि" किरा० १०-४४। (वि०) 3. अपेक्षिसल्पट्ट, बयसल्पट्ट. कमु+णिङ् "क्तः" (३-२-१०२)।

कामिन् कामिन् (पु०) 1. पति, गंड. कामोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "हूतायाः प्रतिसखि कामिनान्यनाम्ना ह्रीमत्याः सरसि गलन्मुखेन्दुकान्तेः" माघ० ८-४२। 2. विष्णु, परमात्म. "प्रदेयातिशयात् कामी" इति निरुक्तिः। "कामदेवः कामपालः कामी कान्तः कृतागमः" वि० स०। 3. चक्रवाकपक्षि. 4. पारिवाळद हक्कि. "कामी तु कामुके चक्रवाके पारावतेऽपि च" मेदि०। 5. चंद्र. 6. गुब्बच्चि. 7. सारस पक्षि, ऒंदु जातिय हंस पक्षि. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। (वि०) 8. अनुराग वुळ्ळवनु, प्रीतियुळ्ळवनु. "त्वदग्रसूचीसचिवेन कामिनोर्मनोभवः सीव्यति दुर्यशःपटौ" नैष० १-८०। 9. कामुक, कामपीडित, संभोगापेक्षेयुळ्ळवनु. कामयते—कमु (कान्तौ) + णिङ् "णिनिः" (३-१-१३४)। "कामिनो कृतरतोत्सवकालक्षेपमाकुलवधूकरसङ्गि"

माघ० १०-६१। 10. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಬಯಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कामिनी** ಕಾಮಿನೀ.

कामिनी ಕಾಮಿನೀ (स्त्री०) 1. ಪ್ರೀತಿಸುವ ಹೆಂಗಸು, ಅನುರಕ್ತಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಕಾಮಾತುರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. कामोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "परिमलितमपि प्रियैः प्रकामं कुचयुग-मुज्ज्वलमेव कामिनीनाम्" माघ० ७-७०। "कामिनीषु विवाहेषु गवां भक्ष्ये तथेन्धने। ब्राह्मणाभ्युपपत्तौ च शपथे नास्ति पातकम्" मनु० ८-११२। 2. ಹೆಂಗಸು. "परिवृद्धरागमनुबन्धसेवया मृगया जहार चतुरेव कामिनी" रघु० ९-६९। 3. ಸುಂದರಿ, ರೂಪವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. "मधूनि वक्त्राणि च कामिनीनामामोद-कर्मव्यतिहारमीयुः" माघ० ३-५४। 4. ಭೀರು, ಭಯವುಳ್ಳವಳು. 6. ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ. 7. ಮರದರಿಶಿನ. 8. ಒಂದು ಮದ್ಯ.

कामुक ಕಾಮುಕ (पु०) 1. ಜಡಕೆಮರ. कमु (कान्तौ) "उकञ्" (३-२-१५४)। 2. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 3. ಕಾಡಿರುವಂಶಿಗೆ. "कामुकास्तु काम्यशोकातिमुक्तकाः" हेम०। (वि०)4. ಕಾಮಪೀಡಿತನಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಕಾಮವೇಗವುಳ್ಳ, ಸಂಭೋಗದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. कामयितुं शीलमस्य "उकञ्" (३-२-१५४)। "वञ्चयिष्यसि कुतस्तमोवृतः कामुकेति चकृषुस्तमङ्गनाः" रघु० ११-३३। 5. ಅತಿಯಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆಪಡುವ. "इत्याकर्ण्य क्षितीशस्त्रिदशपरिषदस्ता गिरश्चाटुगर्भाः वैदर्भी-कामुकोऽपि प्रसभविनिहितं दूत्यभारं बभार" नैष० ५-१३७। (स्त्री०) **-का** -कः. 6. ಧನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. **-की** -कः. ಸಂಭೋಗದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "कामुकी मैथुनेच्छा चेत् कामुकान्या" सि० कौ० (४-१-४२)।

कामुकत्व ಕಾಮುಕತ್ವ (न०) ಕಾಮುಕತನ, ವಿಲಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. कामुकस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तेषां दिक्षु प्रथितविदिशालक्षणां राजधानीं गत्वा सद्यः फलमविकलं कामुकत्वस्य लब्धा" मेघ० १-२४। "तल्" **-कता** -कः.

कामुकायन ಕಾಮುಕಾಯನ (पु०) ಕಾಮುಕನ ಮಗ. कामुकस्यापत्यम् "फक्" (४-१-९९)।

कामेप्सु ಕಾಮೇಪ್ಸು (वि०) 1. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. काममाप्तुमिच्छुः — आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् "उः" (३-२-१६७)। 2. ಸಂಭೋಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

कामेश्वर ಕಾಮೇಶ್ವರ (पु०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ. कामानामीश्वरः। (स्त्री०) **-री** -रीः. ದೇವಿಯ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ. "कामाख्या त्रिपुरा चैव तथा कामेश्वरी शिवा। सारदाऽथ महोत्साहा कामरूपगुणैर्युता" कालिकापु०।

कामोपहत ಕಾಮೋಪಹತ (पु०) 1. ಮನ್ಮಥನಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ. 2. ಆಸೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ. कामेन उपहतः।

काम्पिल्य ಕಾಂಪಿಲ್ಯ (पु०) 1. ಕಾಂಪಿಲ್ಯದೇಶ. 2. ಕಾಂಪಿಲ್ಯಪುರ, ದ್ರುಪದರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿ. [ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಫರಾಕಾಬಾದ್ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಫಟೇ ನಗರಕ್ಕೆ ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು.] "माकन्दीमथ गङ्गायास्तीरे जनपदायुताम्। सोऽध्यवात्सीत् दीनमनाः काम्पिल्यं च पुरोत्तमम्। दक्षिणांश्चापि पाञ्चालान् यावत् चर्मण्वतीं नदीम्। द्रोणेन चैवं द्रुपदः परिभूयाथ पालितः" भा०। 3. ಕಪಿಲೆಹಿಟ್ಟು ಎಂಬ ಔಷಧಿ. "काम्पिल्यः कर्कशश्चन्द्रो रक्ताङ्गो रोचनीत्यपि" अम०।

काम्पिल्यक ಕಾಂಪಿಲ್ಯಕ (वि०) ಕಾಂಪಿಲ್ಯದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕಾಂಪಿಲ್ಯದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. काम्पिल्य "वुञ्" (४-२-१२१)।

काम्बल ಕಾಂಬಲ (पु०) ಕಂಬಳಿಯಿಂದ ಹೊದ್ದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಥ. कम्बलेन परिवृतो रथः "अण्" (४-२-१०)। "रथे काम्बलवास्त्राद्याः कम्बलादिभिरावृते" अम०।

काम्बविक ಕಾಂಬವಿಕ (पु०) ಶಂಖದಿಂದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. कम्बुः शङ्खभूषणं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-१५)। **-विकी** -विकः.

काम्बोज ಕಾಂಬೋಜ (पु० ब० व०) 1. ಕಂಬೋಜ ದೇಶ. 2. ಕಂಬೋಜ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. कम्बोजानां राजानः "अञ्" (४-१-१६६)। "काम्बोजाः समरे सोढुं तस्य वीर्यमनीश्वराः" रघु० ४-६९। ಆದರೆ "कम्बोजाल्लुक्" (४-१-१७३) ಸೂತ್ರದಿಂದ "अञ्" ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದು "कम्बोजाः" ಎಂದಾಗುವುದು. "कम्बोजाः समरे सोढुम्" इति पाठः सुगमः ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಕೌಮುದಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "शका यवन-काम्बोजास्तास्ताः क्षत्रियजातयः" भा० अनु० ३३-२१

ಎಂದು "अञ्" ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಇರುವುದು. 3. ಕಂಬೋಜದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. कम्बोजोऽभिजनो येषाम् "अण्" (४-३-९३)। (पु०) 4. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿಗಿಡ. 5. ಕಂಬೋಜದೇಶದ ಕುದುರೆ. कम्बोजदेशे भवः "अण्" (४-२-१३३)। 6. ಬಿಳಿ ಕಗ್ಗಲಿಮರ. (स्त्री०) -जी -ಜ್ಞೀ. 1. ಕಾಡುದ್ದಿನಗಿಡ. 2. ಬಿಳಿಕಗ್ಗಲಿಮರ. "काम्बोजः पुनरश्वानां भेदे पुन्नागपादपे। वलक्षखदिरे चापि काम्बोजी माषपर्णिका" हेम०।

काम्बोजक **ಕಾಂಬೋಜಕ** (वि०) 1. ಕಂಬೋಜ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ (ಮನುಷ್ಯ). 2. ಕಂಬೋಜದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. काम्बोज "वुञ्" (४-२-१३३)।

काम्बोजी **ಕಾಂಬೋಜೀ** (स्त्री०) 1. ಮಾಷಪರ್ಣೀಗಿಡ, ಕಾಡುದ್ದಿನಗಿಡ. 2. ಬಿಳಿ ಕಗ್ಗಲಿಗಿಡ. "काम्बोजी माषपर्ण्यांच वलक्षखदिरे स्त्रियाम्" मेदि०।

काम्भोज **ಕಾಂಭೋಜ** (पु०) ಕಾಂಬೋಜ ದೇಶ. "काम्भोजवाजिनियुतानि च सत्रिसप्तानि" याद० १६-१४६।

काम्य **ಕಾಮ್ಯ** (न०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ, ಸುಂದರನಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. काम्यते — कमु (कान्तौ) + णिङ् कर्म० "यत्" (३-१-९७)। "नासौ न काम्यो न च वेद सम्यक् द्रष्टुं न सा भिन्नरुचिर्हि लोकः" रघु० ६-३०। 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ, ಕಾಮನಾವಿಷಯ. 4. ಫಲಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ. "यत्किञ्चित्फलमुद्दिश्य यज्ञदानजपादिकम्। क्रियते कायिकं यच्च तत् काम्यं परिकीर्तितम्"। "काम्यो हि वेदाधिगमः कर्मयोगश्च वैदिकः" मनु० २-२। "अथ तस्य विशां पत्युरन्ते काम्यस्य कर्मणः" रघु० १०-५०। ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮವಾದರೂ ಫಲಾಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡುವುದು ಸಿದ್ಧಿಪ್ರದವು. "युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम्। अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते" गीता ५-१२। "यत् करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत्। यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम्" गीता ९-२७।

काम्यक **ಕಾಮ್ಯಕ** (न०) ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ವನ, ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ಕೆಲವು ಕಾಲ ತಂಗಿದ್ದ ಒಂದು ವನ. "सरस्वतीदृषद्वत्यौ यमुनां च निषेव्य ते। ययुर्वनेनैव वनं सततं दक्षिणां दिशम्। ततः सरस्वतीकूले समेषु मरुधन्वसु। काम्यकं नाम ददृशुर्वनं मुनिजनप्रियम्" भा० वन० ५-२, ३।

काम्यकर्मन् **ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮನ್** (न०) 1. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಾಗ. "काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः। सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः" गीता १८-२। (वि०) 2. ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು. काम्यं कर्म यस्य।

काम्यदान **ಕಾಮ್ಯದಾನ** (न०) ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ದಾನ, ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಕೊಡುವ ಕೊಡುಗೆ. काम्येन फलेच्छया दानम्।

काम्यफल **ಕಾಮ್ಯಫಲ** (न०) ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ ಫಲ, ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದ ಫಲ.

काम्यमान **ಕಾಮ್ಯಮಾನ** ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कमु (कान्तौ) + णिङ् कर्म० "यक्" "शानच्" (३-२-१२४)।

काम्ल **ಕಾಮ್ಲ** (न०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿ. कु ईषदम्लम्—कोः कादेशः (६-३-१०५)। (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿಯುಳ್ಳ. काम्लमस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

काय **ಕಾಯ** (पु०) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ, ಮೈ. चीयतेऽस्थ्यादिकमत्र — चिञ् (चयने) "घञ्" कश्च (३-३-४१)। "कैश्यं मषीणां स्मितभा कठिन्याः काये यदीये निरमायि सारैः" नैष० १०-८७। 2. ಸಂಘ, ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. चिञ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಸ್ವಭಾವ. 4. ಎಂಟು ವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿ ದೇವತಾಕವಾದ ಒಂದು ವಿವಾಹ. "देवोढाजः सुतश्चैव सप्त सप्त परावरान्। आर्षोढाजः सुतस्त्रींस्त्रीन् षट्षट् कायोढजः सुतः" मनु० ३-३८। 5. ಮೂಲಧನ, ಬಂಡವಾಳ. 6. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗುರಿ, ಉದ್ದೇಶ. (न०) 7. ಪ್ರಜಾಪತಿದೇವತಾಕವಾದ ತೀರ್ಥ (ಅಂಗುಷ್ಠಮೂಲದಿಂದ ಬಿಡುವ ತೀರ್ಥ). 8. ಮನುಷ್ಯ ತೀರ್ಥ. "कायः कदैवते मूर्तौ सङ्घे लक्ष्यस्वभावयोः। कायं मनुष्यतीर्थे च" हेम०। "ब्राह्मेण विप्रस्तीर्थेन नित्यकालमुपस्पृशेत्। कायत्रैदशिकाभ्यां वा न पित्र्येण कदाचन। अङ्गुष्ठमूलस्य तले ब्राह्मं तीर्थं प्रचक्षते। कायमङ्गुष्ठमूलेऽग्रे दैवं पित्र्यं तयोरधः" मनु० २-५८, ५९। 9. ಪ್ರಜಾಪತಿದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು, ಮುಂತಾದುದು. कः प्रजापति-

देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। कस्य इत् (४-२-२५)। को ब्रह्मा देवता अस्य कायं हविः सि० कौ०।

कायक्लेश ಕಾಯಕ್ಲೇಶ (पु०) ಶರೀರದ ಶ್ರಮ, ದುಡಿತದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನೋವು. कायस्य क्लेशः। "दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत्। स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत्" गीता १८-८।

कायचिकित्सा ಕಾಯಚಿಕಿತ್ಸಾ (स्त्री०) (ವೈದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ) ಎಂಟು ವಿಧ ಆಯುರ್ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ರೋಗಗಳ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರ. ["अष्टाङ्ग" ಪದವಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कायदण्ड ಕಾಯದಂಡ (पु०) ಮೈಯ ನಿಗ್ರಹ, ಶರೀರವನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ದಂಡಿಸುವುದು.

कायबन्धन ಕಾಯಬಂಧನ (न०) ಚೇತನನನ್ನು ಶರೀರದೊಳಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು.

कायवत् ಕಾಯವತ್ (वि०) 1. ಶರೀರವುಳ್ಳ, ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. कायोऽस्यास्ति "मत्वुप्" (५-२-१४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.** (अव्य०) 2. ಶರೀರದಂತೆ, ದೇಹದಂತೆ. कायेन तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

कायवलन ಕಾಯವಲನ (न०) ಕವಚ, ಅಂಗಿ.

कायमान ಕಾಯಮಾನ (न०) 1. ಕುಟೀರ, ಹುಲ್ಲಿನ ಗುಡಿಸಲು. "कायमानं तृणकुटी" त्रिकाण्ड०। 2. ವೇಶ್ಯಾಗೃಹ. 3. ಆಟದ ಮನೆ, ನರ್ತನಶಾಲೆ. "वेश्यागृहे कायमानं तथेदं केलिमण्डपे" वैज०।

कायव्य ಕಾಯವ್ಯ (पु०) ಕಳ್ಳರ ಗುಂಪಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಒಬ್ಬ ಬೇಡ. ಇವನಿಗೆ ಕಾಪಟ್ಯನೆಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು. [ಇವನು ಪರಮಧಾರ್ಮಿಕನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಂದು ದಿನ ಇವನ ಗುಂಪಿನವರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ "ನಾವು ಹೇಗೆ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ ನಮಗೆ ಸದ್ಗತಿಯುಂಟಾಗುವುದು" ಎಂದು ಇವನನ್ನು ಕೇಳಿದರು. "ನೀವು ಯಾವಾಗಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಕೂಡದು. ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನೀವು ಕೊಲ್ಲಬೇಕು. ಹೆಂಗಸರು, ಶಿಶುಗಳು, ತಪಸ್ವಿಗಳು ಇವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಕೂಡದು. ಈ ರೀತಿ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ ನಿಮಗೆ ಸದ್ಗತಿಯುಂಟು" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.] भा० शान्ति० १३५।

कायसम्पद् ಕಾಯಸಂಪದ್ (स्त्री०) ರೂಪ, ಲಾವಣ್ಯ, ಶರೀರ ಸೌಂದರ್ಯ ಮುಂತಾದುವು. कायस्य सम्पत्। "रूपलावण्यबलवज्रसंहननत्वानि कायसम्पदः" पा० यो० सू०।

कायस्थ ಕಾಯಸ್ಥ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कायेषु सर्वभूतानां देहेषु अन्तर्यामितया तिष्ठति – काय + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-३)। "कायस्थोऽपि न कायस्थः कायस्थोऽपि न जायते। कायस्थोऽपि न भुञ्जानः कायस्थोऽपि न बध्यते" उत्तरगी०। 2. ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಲೇಖನವು ಈತನ ವೃತ್ತಿ. "दृग्गोचरोऽभूदथ चित्रगुप्तः कायस्थ उच्चैर्गुण एतदीयः" नैष० १४-६६। **ಕಾಯಸ್ಥನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಶಬ್ದ ನಿರ್ವಚನ :**

[(1) ಪರಶುರಾಮನು ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸಲು ಹೊರಟಾಗ ಕೆಲವರು ಕಾಡಿಗೆ ಓಡಿಹೋದರು. ಕೆಲವರು ಪಾತಾಳವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಚಂದ್ರಸೇನರಾಜನ ಪತ್ನಿಯು ದಾಲ್ಭ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋಗಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಳು. ಪರಶುರಾಮನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಸತ್ಕೃತನಾಗಿ ತಾನು ಒಂದು ಯಾಚನೆಗಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದನು. ಮಹರ್ಷಿಯೂ ಪರಶುರಾಮನಿಂದ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದನು. ಚಂದ್ರಸೇನನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪರಶುರಾಮನು ಕೇಳಿದಾಗ ಋಷಿಯೂ ಆಕೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಶುವನ್ನು ತನಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಯಾಚಿಸಿದನು. ಆಗ "ನಾನು ಯಾವ ವಸ್ತುವಿಗಾಗಿ ಬಂದಿರುವೆನೋ ಅದನ್ನೇ ನೀನೂ ಕೇಳುವೆ. ಆಗಲಿ. ಆಕೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಶುವನ್ನು ನೀನು ಬೇಡುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ **"ಕಾಯಸ್ಥ"** ನೆಂಬ ಹೆಸರಾಗಲಿ. ಆದರೆ ಈ ಶಿಶುವು ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪರಶುರಾಮನು ಹೊರಟುಹೋದನು. 'ಆಗ ಋಷಿಯು ಆ ಶಿಶುವಿಗೆ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನ ಧರ್ಮವಾದ ಕಾಯಸ್ಥನ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟನು. ಆದುದರಿಂದ ಆತನ ವಂಶದವರೆಲ್ಲಾ ಕಾಯಸ್ಥರಾದರು. "एवं हत्वाऽर्जुनं रामः सन्धाय निशितान् शरान्। एक एव ययौ हन्तुं सर्वनिवातुरान् नृपान्। केचिद्गहनमाश्रित्य केचित्पातालमाविशन्। सगर्भा चन्द्रसेनस्य भार्या दाल्भ्याश्रमं ययौ। ....। ततो रामोऽब्रवीद्दाल्भ्यं यदर्थमहमागतः। क्षत्रियान्तकरश्चाहं तत्त्वं याचितवानसि। प्रार्थितश्च त्वया विप्र कायस्थो गर्भ

उत्तमः। तस्मात्कायस्थ इत्याख्या भविष्यति शिशोः शुभा। .....। कायस्थ एव उत्पन्नः क्षत्रायां क्षत्रियात्ततः। रामाज्ञया स दाल्भ्येन क्षत्रधर्माद्विहिष्कृतः। कायस्थधर्मो दत्तो वै चित्रगुप्तस्य यः स्मृतः" स्कान्द०।

(2) ಬ್ರಹ್ಮನು ಚರಾಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅದರ ಪಾಲನೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕಶ್ಯಪನಿಗೆ ವಹಿಸಿ ತಾನು ಅನೇಕ ಸಹಸ್ರವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದನು. ಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರದಿಂದ ಲೇಖನಿ ಮತ್ತು ಮಸಿಯಕುಡಿಕೆ ಹಿಡಿದ ಒಬ್ಬ ಸುಂದರ ಪುರುಷನು ಉದ್ಭವಿಸಿ ಮುಂದೆ ನಿಂತನು. ಸಮಾಧಿಯಿಂದ ಎದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನು ನೋಡಿದಾಗ ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನೂ ತನ್ನ ಕೆಲಸವೇನೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಪುರುಷನು ಕೇಳಲು "ನನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ನೀನು ಜನಿಸಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಹೆಸರು **"ಕಾಯಸ್ಥ"** ನೆಂದು ಆಗಲಿ. ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜನ ನಗರಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಜಗತ್ತಿನ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೀನಿರಬೇಕು" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಂತರ್ಧಾನ ಹೊಂದಿದನು.]

कायस्थ कायस्थ (पु०) पद्मपु०। (स्त्री०) **–स्था –स्थ्ना**. 1. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. कायस्तिष्ठत्यनया – घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। 2. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. 3. ಯಾಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ. "कायस्थोऽपि नृजातेः स्यात् प्रभेदे परमात्मनि। कायस्था तु हरीतक्यामामलक्यां च दर्शिता" विश्व०। "कायस्थोऽक्षरजीवकः। परमात्मा च कायस्था हरीतक्यामलक्यपि" हेम०। 4. ಕಾಯಸ್ಥ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. **–स्थी –स्थ्नी**. 5. ಕಾಯಸ್ಥನ ಹೆಂಡತಿ.

कायिक कायिक (वि०) 1. ಕಾಯದಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೇಹದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳು). कायेन निर्वृत्तम् "ठक्" (५-१-७९)। "अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः। परदारोपसेवा च कायिकं त्रिविधं स्मृतम्। वाचा वाचा कृतं कर्म कायेनैव च कायिकम्" मनु १२-७, ८। (स्त्री०) **–का –क्या**. 2. ಬಡ್ಡಿ, ಮೂಲಧನದ ವೃದ್ಧ್ಯಂಶ. "नातिसांवत्सरीं वृद्धिं न चादृष्टां पुनर्हरेत्। चक्रवृद्धिः कालवृद्धिः कारिता कायिका च सा" मनु० ८-१५३। 3. ಹಸು ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಕೊಡುವ ಬಡ್ಡಿ. "दोह्यवाह्यकर्मयुता कायिका समुदाहृता"।

कार कार (पु०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. 2. ಯತ್ನ. ड्डकृञ् (करणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "सकारनानारकासकायसाददसायका" माघ० १९-२७। 3. अ आ इ ई मुंतादव वर्णगळन्नु निर्देशिसलु अवुगळ मुंदे हच्चुव ओंदु प्रत्ययु. (वा० ३-३-१०८)। अकारः आकारः इकारः ईकारः ककारः टकारः पकारः मकारः इत्यादि. 4. ಬಲ. कृञ् कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 5. ರತಿ, ಸುರತ. कस्य सुखस्यारः प्राप्तिर्यत्र। 6. ಪತಿ, ಗಂಡ. कं सुखं ऋच्छति – ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। 7. ವಧೆ. 8. ನಿಶ್ಚಯ. कॄ (हिंसायाम्) भावे "घञ्"। कं निष्यन्दजलं ऋच्छति। 9. ಬಲಿ, ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯ. 10. ಹಿಮಾಚಲ. 11. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 12. ಹಸ್ತ, ಕೈ. "कारो बले वधे यत्ने हिमाद्रौ निश्चये यतौ" हेम०। "कारा बन्धनगेहे स्त्री करे ना" वैज०। 13. ಕರ, ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ. "कारनाम्नि च प्राचां हलादेः" पा० सू० ६-३-१०। कृञ् ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಪದವು ಉಪಪದವಾದಾಗ "अण्" (३-२-१) ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು कारः ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ಆಯಾ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವುದು. कुम्भकारः, ग्रन्थकारः, सूपकारः, स्वर्णकारः इत्यादि.

कारक कारक (न०) 1. ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿ ಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. करोति कर्तृत्वादिव्यपदेशम् – ड्डकृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕ್ರಿಯಾನಿಷ್ಪಾದಕವಾದ (ಕಾರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು. करोति क्रियां निर्वर्तयति – ड्डकृञ् "ण्वुल्"। ಕಾರಕವು ಕರ್ತೃ, ಕರ್ಮ, ಕರಣ, ಸಂಪ್ರದಾನ, ಅಪಾದಾನ ಮತ್ತು ಅಧಿಕರಣಗಳೆಂದು ಆರುವಿಧ. ಕ್ರಿಯಾನಿಷ್ಪಾದಕತ್ವರೂಪವ್ಯಾಪಾರವು ಇರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಕಗಳಲ್ಲೂ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೂ ಆಯಾ ಕಾರಕಗಳ ಅವಾಂತರವ್ಯಾಪಾರವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕರ್ಮತ್ವಾದಿ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುವುದು.

कारकम्	व्यापारः
(1) कर्तृकारकम्	कारकान्तरप्रवर्तनम्
(2) कर्मकारकम्	क्रियाफलोद्देश्यत्वम्
(3) करणकारकम्	क्रियानियतपूर्ववृत्तित्वम्
(4) संप्रदानकारकम्	प्रेरणानुमत्यादि
(5) अपादानकारकम्	अवधिभावोपगमत्वम्
(6) अधिकरणकारकम्	कर्तृकर्मव्यवहितक्रियाधारणम्

"निष्पत्तिमात्रे कर्तृत्वं सर्वत्रैवास्ति कारके। व्यापारभेदापेक्षायां करणत्वादिसंभवः"। (न०) 3. ಹಿಮದ

ಗಡ್ಡೆಯಿಂದ ಹೊರಟ ನೀರು. (वि०) 4. ಕರಕ ಸಂಬಂಧವಾದ. करकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 5. ಮಾಡುವವನು, ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ರಚಿಸುವವನು, ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು. "दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसंकरकारकैः" गीता १-४३। स्त्रियाम् **कारिका** ಕಾರಿಕಾ. "यत्र पुष्पशरशास्त्रकारिकासारिकाध्युषितनागदन्तिका" नैष० १८-१५।

कारकदीपक ಕಾರಕದೀಪಕ (न०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಏಕಕಾರಕಗತವಾದ ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಜೋಡಣೆಯು ಕಾರಕದೀಪಕಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "ऋमिकैकगतानां तु गुम्भः कारकदीपकम्। गच्छत्यागच्छति पुनः पान्थः पश्यति पृच्छति" चन्द्रा०। ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಗಮನಾದಿಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಪಾಂಥರೂಪ ಏಕಕರ್ತೃಕಾರಕಾನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಕದೀಪಕಾಲಂಕಾರ. ಒಂದು ಕರ್ತೃಕಾರಕಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಕ್ರಿಯಾನ್ವಯವಿದ್ದು ದೀಪಕಚ್ಛಾಯೆಯಿರುವುದರಿಂದ **ಕಾರಕದೀಪಕಾಲಂಕಾರ.**

कारकविभक्ति ಕಾರಕವಿಭಕ್ತಿ (स्त्री०) ಕಾರಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿಭಕ್ತಿ; ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಕಾರಕ. ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕರಣಕಾರಕ. ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಪ್ರದಾನಕಾರಕ. ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಪದಾನಕಾರಕ. ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಧಿಕರಣ ಕಾರಕ ಬೋಧಿತವಾಗುವುದು. "उपपदविभक्तेः कारकविभक्तिर्बलीयसी" परि० २-३-१६।

कारकर ಕಾರಕರ (वि०) ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. कारं कार्यं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)।

कारज ಕಾರಜ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ. कारात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ನಖಸಂಬಂಧವಾದ. करजस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ನಖದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. करजे भवम् "अण्" (४-३-५३)।

कारञ्ज ಕಾರಂಜ (वि०) ಕರಂಜವೃಕ್ಷದ ಕಾಯಿ ಅದರ ತೈಲ ಮುಂತಾದುವು. करञ्जस्य तत्फलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कारण ಕಾರಣ (पु०) 1. ಕಾಯಸ್ಥ. करण एव स्वार्थे "अण्"। (न०) 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹೇತು, ಯಾವುದೊಂದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು. डु कृञ् (करणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "तच्च कारणमभूद्धिरण्मयं ब्रह्मणोऽसृजदसाविदं जगत्" माघ० १४-६७। ಕಾರಣವು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ, ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಮತ್ತು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 3. ಉದ್ದೇಶ. "हित्वा तनुं कारणमानुषीं तां यथा गुरुस्ते परमात्ममूर्तिम्" रघु० १६-२२। 4. ಶರೀರ, ದೇಹ, ಮೈ. 5. ವಿಷ್ಣು. "जीवानां चक्षुरादीन् यो हेतून् कारयतीति सः। प्रोच्यते कारणम्" इति निरुक्तिः। "करणं कारणं कर्ता" वि० स०। 6. ಇಂದ್ರಿಯ. "कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते" गीता १३-२०। 7. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "अजं शाश्वतं कारणं कारणानां शिवं केवलं भासकं भासकानाम्"। 8. ಪ್ರಮಾಣವಚನ, ಆಧಾರ, ಅಧಿಕಾರಯುತವಾದ ಮಾತು. "संभोगो दृश्यते यत्र न दृश्येतागमः क्वचित्। आगमः कारणं तत्र न संभोग इति स्थितिः" मनु० ८-२००। 9. ಸಾಧನೆ, ಸಲಕರಣೆ. 10. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. "न कश्चित् कस्यचिन्मित्रं न कश्चित् कस्यचिद्रिपुः। कारणेन च जानाति मित्राणि च रिपूंस्तथा"। 11. ವಧೆ, ಸಂಹಾರ. कृ (हिंसायाम्) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 12. ಮೂಲ, ಆದಿಕಾರಣ. "ब्राह्मणः संभवेनैव देवानामपि दैवतम्। प्रमाणं चैव लोकस्य ब्रह्मात्रैव हि कारणम्" मनु० ११-८४। 13. ಜನಕ, ತಂದೆ, ಉತ್ಪಾದಕ. "यमामनन्त्यात्मभुवोऽपि कारणं कथं स लक्ष्यप्रभवो भविष्यति" कुमा० ५-८१। (स्त्री०) **–णा**–ಣಾ. 14. ಯಾತನೆ, ನೋವು. "कारणं करणे हेतुवधयोश्च नपुंसकम्। स्त्री यातनायाम्" मेदि०।

कारणकारण ಕಾರಣಕಾರಣ (न०) ಕಾರಣದ ಕಾರಣ. कारणस्य कारणम्।

कारणगत ಕಾರಣಗತ (वि०) ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ, ಉಪಾದಾನಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ.

कारणगुण ಕಾರಣಗುಣ (पु०) ಉಪಾದಾನಕಾರಣದ ಗುಣ. "कारणगुणाः कार्ये संक्रामन्ति"।

कारणगुणोद्भव ಕಾರಣಗುಣೋದ್ಭವ (पु०) ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಗುಣ. कारणगुणाद्भवति।

कारणता ಕಾರಣತಾ (स्त्री०) ಕಾರಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೇತುವಾಗಿರುವುದು. कारणस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "प्रलयस्थितिसर्गाणामेकः कारणतां गतः" कुमा० २-६। "त्वः" (५-१-११९)। **–णत्वम्** –ಣತ್ವ०.

कारणध्वंस ಕಾರಣಧ್ವಂಸ (ಪು೦) ಕಾರಣದ ನಾಶ.

कारणध्वंसक ಕಾರಣಧ್ವಂಸಕ (ವಿ೦) ಕಾರಣವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. कारणं ध्वंसयति—ध्वंसु (अवस्रंसने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–ध्वंसिन् –ಧ್ವಂಸಿನ್**. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–ध्वंसिनी –ಧ್ವಂಸಿನೀ**.

कारणमाला ಕಾರಣಮಾಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ ; ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ ಭೂತವಾದ ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳ ಅಥವಾ ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳ ಗುಂಭವು (ಜೋಡಣೆಯು) **"ಕಾರಣ ಮಾಲಾ"** ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "नयेन श्रीः श्रिया त्यागः त्यागेन विपुलं यशः" ಇಲ್ಲಿ ನೀತಿಯಿಂದ ಸಂಪತ್ತೂ, ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ತ್ಯಾಗವೂ, ತ್ಯಾಗದಿಂದ ಕೀರ್ತಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ನೀತಿಯು ಸಂಪತ್ತಿಗೂ, ಸಂಪತ್ತು ತ್ಯಾಗಕ್ಕೂ, ತ್ಯಾಗವು ಯಶಸ್ಸಿಗೂ ಕಾರಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ "भवन्ति नरकाः पापात् पापं दारिद्र्यसंभवम्। दारिद्र्यमप्रदानेन तस्माद्दानपरो भव" ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರವಾದ ಪಾಪ, ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪ್ರದಾನಗಳು ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವಗಳಾದ ನರಕ, ಪಾಪ ಮತ್ತು ದಾರಿದ್ರ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ "ಕಾರಣ ಮಾಲಾ" ಅಲಂಕಾರವು.

कारणा ಕಾರಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಯಾತನೆ, ಅತಿಯಾದ ನೋವು. कृ (हिंसायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಪ್ರೇರಣೆ, ಒತ್ತಾಯ.

कारणिक ಕಾರಣಿಕ (ವಿ೦) ಪರೀಕ್ಷೆಮಾಡುವವನು, ಕಾರಣಗಳಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವವನು. कारणैः चरति "ठक्" (४-४-८)। "परीक्षकः कारणिकः" अम०।

कारणोत्तर ಕಾರಣೋತ್ತರ (ನ೦) ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಕೊಡುವ ಉತ್ತರ, ವಾದಿಯು ತನ್ನ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕಲು ಕೊಡುವ ಉತ್ತರ. कारणेन उत्तरम्।

कारण्डव ಕಾರಂಡವ (ಪು೦) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ, ಹಂಸದ ಒಂದು ಭೇದ. रमते—रमु (क्रीडायाम्) "ड:" (उ० १-१११)। ईषत् रण्डः कारण्डः कारण्डं वाति—वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–वी –ವೀ**.

कारन्धम ಕಾರಂಧಮ (ಪು೦) ಕರಂಧಮ ರಾಜನ ಮಗ. ಅವಿಕ್ಷಿತನೆಂಬ ದೊರೆ. करन्धमस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११२)। [ಈ ರಾಜನು ಒಮ್ಮೆ ವಿಶಾಲತನಯೆಯ ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕೆ (ವಿವಾಹಕ್ಕೆ) ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಇವನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಹಾಕಲಾಗಿ ಕರಂಧಮನು ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿ ಅವಿಕ್ಷಿತನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದನು. ಬಳಿಕ ಅವಿಕ್ಷಿತನು ತಾಯಿತಂದೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ತಾಯಿಯು ಯಾರು ಏನು ಕೇಳಿದರೂ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ವ್ರತವೊಂದನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗಿ ಅವಿಕ್ಷಿತನು ಅದನ್ನು ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಸಾರಿಸಿದನು. ಕರಂಧಮನು "ನನಗೆ ಮೊಮ್ಮಗನನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು" ಎಂದು ಕೇಳಲಾಗಿ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅವಿಕ್ಷಿತನು ವಿಶಾಲತನಯೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಮರುತ್ತನೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದನು.]

कारन्धमिन् ಕಾರಂಧಮಿನ್ (ಪು೦) 1. ಕಂಚುಗಾರ, ಮಿಶ್ರಲೋಹದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. कर एव कारः, कारं धमति—ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "णिनिः" (३-२-७८)। पृषो०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–धमिनी –ಧಮಿನೀ**. 2. ಲೋಹಮಿಶ್ರಣದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಲೋಹದ ಮೊತ್ತವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು. "कारन्धमी कांस्यकारे धातुवादरतेऽपि च" मेदि०।

कारभ ಕಾರಭ (ವಿ೦) ಕರಭಸಂಬಂಧವಾದ, ಒಂಟಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. करभस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अर्शोघ्नं कारभं मूत्रं मानुषं तु विषापहम्" सुश्रुत०।

कारभू ಕಾರಭೂ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಸೂಲುಮಾಡುವ ಜಾಗ. कर एव कारः—तस्य भूः। **–भूमिः –ಭೂಮಿಃ**.

कारम्भा ಕಾರಂಭಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಪ್ರಿಯಂಗುವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ.

कारयत् ಕಾರಯತ್ (ವಿ೦) (ಕೆಲಸ) ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವವನು. डुकृञ् (करणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रकाशमुन्माद्य यदद्य कारयन्मयात्मनस्त्वामनु कम्पते स्म सः" नैष० ९-१३३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ**.

कारयितृ ಕಾರಯಿತೃ (ವಿ೦) (ಕೆಲಸ) ಮಾಡಿಸುವವನು. डु कृञ् (करणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ**.

कारयिष्णु कारयिष्णु (वि०) कैलस मादिसुव स्वभावदवनु. ड्डु कृञ् (करणे) + णिच् "इष्णुच्" (३-२-१३८)।

कारव कारव (पु०) कागे, वायस. केति रवोऽस्य। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–वी –वि.**

कारवी कारवी (स्त्री०) 1. कादुसब्बसिगे. 2. करि जीरिगे. 3. ओम, वादक्कि. 4. हिंगिन मर. 5. हेण्णु कागे. "कारवी मधुरादीप्यत्वक्पत्री कृष्णजीरके" मेदि०।

कारवेल्ल कारवेल्ल (पु०) 1. हागलद गिड. (न०) 2. हागलद कायि. 3. हागलद हूवु. कारं वेल्लति – वेल्ल (चलने) "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कः"। **–वेल्लकः –वेल्लकः.**

कारस्कर कारस्कर (पु०) विषवृक्ष. कारं वधं करोति– ड्डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "कारस्करो वृक्षः" पा० सू० ६-१-१५६।

कारा कारा (स्त्री०) 1. बंधन, सेरे, बेडि. कीर्यतेऽत्र–कृ (विक्षेपे) "अङ्" दीर्घश्च (३-३-१०४)। 2. बंधनागार, सेरेमने. 3. चिन्नद कैलस मादुव हेंगसु. 4. दूति. 5. वीणेय बुरुडे, वीणेय हेरळु. "कारा बन्धनशालायां बन्धे दूत्यां प्रसेवके। स्याद्धेमकारिकायां च" हेम०। 6. पीडे, हिंसे. "कारा पीडा बन्धशाले" त्रिकाण्ड०।

कारागार कारागार (न०) सेरेमने. काराया अगारम्। "किं न मुक्ताः कुतः सन्ति कारागारे मनोभुवः" नैष० १७-७६।

कारागुप्त कारागुप्त (वि०) सेरेहिडियल्पट्ट, सेरेमनेयल्लि इडल्पट्ट.

कारागृह कारागृह (न०) सेरेमने. काराया गृहम्। "कारागृहे निर्जितवासवेन लङ्केश्वरेणोषितमाप्रसादात्" रघु० ६-४०।

कारावास कारावास (पु०) 1. सेरेमने. 2. सेरे मनेय वास.

कारापथ कारापथ (पु०) ऒंदु देश. "शासनाद्रघुनाथस्य चक्रे कारापथेश्वरौ" रघु० १५-९०।

कारायिका कारायिका (स्त्री०) ऒंदु जातिय बातु, बेळ्ळक्कि.

कारावर कारावर (पु०) निषादनिंद वैदेहियल्लि हुट्टिद ऒब्ब मिश्रजातियवनु. चर्मद कैलस मादुववनु. "कारावरो निषादात्तु चर्मकारः प्रसूयते" मनु० १०-३६।

कारि कारि (स्त्री०) 1. कैलस, प्रश्ने मत्तु उत्तर कथनरूपवाद कार्य. ड्डु कृञ् (करणे) "इञ्" (३-३-११०)। "कां त्वं·कारिमकार्षीः सर्वां कारिमहमकार्षम्"। (वि०) 2. शिल्पि. "कारिः स्त्रियाम् क्रियायां स्याद्वाच्यलिङ्गस्तु शिल्पिनि" मेदि०।

कारिका कारिका (स्त्री०) 1. कैलस, कार्य. ड्डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (वा० ३-३-१०८)। क्रियायोगे अस्य गतित्वम् तत्र कारिका क्रिया कारिकाकृत्य सि० कौ०। 2. नटि, नर्तकि. 3. विवरण श्लोक, स्वल्प पदगळिंद बहळ अर्थगळन्नु तिळिसुव श्लोक. सांख्यकारिका, कारिकावलिः इत्यादि. 4. तीव्रवाद वेदने, क्रूरवाद यातने, अतियाद नोवु. 5. शिल्प. "क्रूरारिकारी कोरेककारकः कारिकाकरः" माघ० १९-१०४। "कारिका नटयोषिति। कृतौ विवरणश्लोके शिल्पयातनयोरपि। नपुंसकं तु कर्मादौ कारकं कर्तरि त्रिषु" मेदि०। 6. बड्डि, वृद्ध्यंश.

कारित कारित (वि०) 1. माडिसल्पट्ट. ड्डु कृञ् (करणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. माड ल्पट्ट. ड्डु कृञ् + स्वार्थे णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "कारितारिवधा सेनाऽनासेधा वरितारिका" माघ० १९-४४। (स्त्री०) **–ता –त्व.** 3. न्यायवादुद क्किंत हेच्चाद बड्डि, उत्तमर्ण (सालकॊट्टवनु) बलात्कारवागि हेरिद बड्डि. "चक्रवृद्धिः कालवृद्धिः कारिता कायिका च या" मनु० ८-१५३।

कारी कारी (स्त्री०) हेग्गुळ्ळद गिड. कृ (हिंसायाम्) "इञ्"(३-३-११०)। "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

कारीर कारीर (न०) बिदिरिन कांड, बिदिरिन जल्लि. करीरस्यावयवः काण्डम् "अण्" (४-३-१४१)।

कारीरी कारीरी(स्त्री०) मळेगोस्कर माडुव ऒंदु याग.

कारीष कारीष (न०) 1. ऒणगिद सगणेय राशि. करीषाणां समूहः "अण्" (४-२-३८)। (वि०) 2. ऒणगिद सगणेयिंद उंटाद.

कारु कारु (पु०) 1. देवशिल्पि, विश्वकर्म. 2. शिल्पि, वास्तुशिल्पि, शिल्पशास्त्रज्ञ. करोति—कृ कृञ् (करणे) "उण्" (उ० १-१)। "इति स्म सा कारुवरेण लेखितं नलस्य च स्वस्य च सख्यमीक्षते" नैष० १-३८। 3. कवि, पोगळुववनु, स्तोत्र माडुववनु. 4. इंद्र. "कारुर्जम्भरिपुर्जिष्णुः" वैज०। 5. व्रात्य नाद वैश्यनिंद अविवाहित वैश्य हेंगसिनल्लि हुट्टिदवनु. 6. बडगि, मरगेलसदवनु. (न०) 7. कार्य, केलस. 8. शिल्प, कैगारिके. (वि०) 9. कैकेलसदवनु, चित्रकार्य मालारचने मुंतादुवन्नु माडुववनु. "नित्यं शुद्धः कारुहस्तः पण्यं यच्च प्रसारितम्" मनु० ५-१२९। 10. सूपकार, अडिगेयवनु. "कर्मोपकरणाः शूद्राः कारवः शिल्पिनस्तथा" मनु० १०-१२०। 11. माडुववनु. "राघवस्य ततः कार्यं कारुर्वानरपुङ्गवः" भट्टि० ७-२८। "कारुस्तु कारके शिल्पे विश्वकर्मणि शिल्पिनि" हेम०।

कारुक कारुक (पु०) 1. शिल्पि, शिल्पशास्त्रवन्नु तिलिदवनु. कारु स्वार्थे "कः"। 2. बडगि, मरगेलसदवनु. 3. कैकेलसदवनु, चित्रकार. 4. कवि, पोगळुववनु. स्तोत्रमाडुववनु. 5. सूपकार, अडिगेयवनु. "न साक्षी नृपतिः कार्यो न कारुकक्रुशीलवौ" मनु० ८-६५।

कारुचौर कारुचौर (पु०) गोडेयल्लि कन्न कोरदु कदियुववनु. कारुणा शिल्पेन चौरः।

कारुज कारुज (पु०) 1. गजशिशु, आनेय मरि. 2. स्वर्ग. "कारुजः कलभे नाके" वैज०। 3. वल्मीक, हुत्त. 4. फेन, नुरे. 5. नागकेसरवृक्ष, नाग संपिगेमर. 6. मैयल्लि तानागि हुट्टुव एळेय आकारद कप्पु मच्चे, संगाति. 7. गैरिक धातु. 8. शिल्पिय कुशलकार्य, शिल्पियु तयारिसिद यावुदादरोंदु वस्तु. "कारुजः कलभे फेने वल्मीके नागकेसरे। गैरिके शिल्पिनां चित्रे स्वयंजाततिलेऽपि च" हेम०।

कारुण कारुण (वि०) 1. अनुकंपार्ह, दयेतोरिसलु योग्यनादवनु. "दयालुः स्यात् कारुणिकोऽनुकम्प्यः कारुणः समौ" वैज०। 2. स्वल्प, कंपाद.

कारुणिक कारुणिक (वि०) दयाळु, दयेतोरिसुवनु, करुणावुळ्ळवनु. करुणा शीलमस्य "ठक्" (४-४-६१)। "सम्यक्कारुणिकस्येदं वत्स ते विचिकित्सितम्" भाग० २-५-९।

कारुण्डिका कारुण्डिका (स्त्री०) जलौके, जिगणे.

कारुण्य कारुण्य (न०) करुणे, दयै, कनिकर. करुणस्य दयालोः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। इतरर कष्टवन्नु परिहरिसुव इच्छे, इतररा अनिष्टवन्नु निवारिसुव इच्छे, स्वार्थविल्लदे इतररा दुःखवन्नु होगलाडिसुव इच्छे, इतररा दुःखवन्नु कंडु मरुकगोळ्ळुवुदु. करुणा स्वार्थे "ष्यञ्" वा। "कारुण्यं निरवधि यत्तव प्रसिद्धं शीतांशोः सहजमिवार्तिहारि शैत्यम्" चं० रा०। "कारुण्यं संविभागश्च यस्य भृत्येषु सर्वदा। संभवेत् स महीपालस्त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे"।

कारुविन्द कारुविन्द (पु०) ब्राह्मणनिंद वैदेहकि यल्लि हुट्टिद मग. (ब्राह्मण हेंगसिनल्लि वैश्यनिगे हुट्टिदवळु वैदेहकि.) "वैश्याद्वैदेहकं विप्रा क्षत्रकन्यातु मागधम्" वैज०। "वैदेहकी कारुविन्दम्" वैज०।

कारूष कारूष (पु०) 1. करूष देशद राजनाद दंतवक्त्र. करूषाणां राजा "अञ्" (४-१-१६६)। (पु० ब० व०) 2. करूषदेशद जनरु.

कारेणव कारेणव (वि०) आनेय संबंधवाद, आनेयिंद करेयल्पट्ट हालु मुंतादुदु. करेणोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कारोत्तर कारोत्तर (पु०) 1. हेंडद मेलिन केनै. कारेण गलनक्रियया उत्तरति—उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "कारोत्तरः सुरामण्डः" अम०। 2. कूप, बावि. कारेण उत्तीर्यते—उद्+तॄ कर्म० "अप्" (३-३-५८)। 3. हेंडवन्नु शुद्धि माडुव जल्लडि, ऒंदरि.

कार्कन्धव कार्कन्धव (वि०) एलचिमरद संबंधवाद, बोरे गिडदिंद उंटाद. कर्कन्धोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कार्कलासेय कार्कलासेय (पु०) कृकलासद अपत्य, ओतिकेतद मरि. कृकलासस्य अपत्यम् "ठक्" (४-१-१२३)।

कार्कवाकव कार्कवाकव (वि०) कृकवाकु संबंधवाद, कोळियु संबंधवाद. कृकवाकोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कार्कश्य कार्कश्य (न०) 1. कठोरवागिरुविकॆ, कठिनवागिरुविकॆ. कर्कशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "कान्तारभाजि मयि केकयराजपुत्र्याः कार्कश्यकन्दलितया दलितस्य वाचा" चं० रा०। 2. ऒरटागिरुविकॆ. 3. दृढवागिरुविकॆ, गट्टियागिरुविकॆ. "आश्लेष-लोलुपवधूस्तनकार्कश्यसाक्षिणीम्" माघ० २-१७।

कार्कीक कार्कीक (वि०) बिळिय कुदुरॆयंतिरुव, बिळिय कुदुरॆयन्नु होलुव. कर्कः शुक्लोऽश्वः स इव "ईकक्" (५-३-११०)।

कार्ण कार्ण (पु०) 1. कर्णन मग वृषकेतु. कर्णस्य अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। (न०) 2. हत्तकडकु, ओलॆ, ताटंक. (वि०) 3. कॆविय संबंधवाद (गुग्गॆ मॊदलादुदु). कर्णस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कार्त कार्त (पु०) 1. कृत् प्रत्ययगळ व्याख्यान ग्रंथ, कृत् प्रत्ययगळ अर्थ विवरिसुव ग्रंथ. कृतां कृत् प्रत्ययानां व्याख्यानो ग्रन्थः "अण्" (४-३-६६)। (न०) 2. कृतयुग. कृतमेव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८) (वि०) 3. कृतयुगसंबंधवाद. कृतस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कार्तयुग कार्तयुग (वि०) कृतयुग संबंधवाद. कृतयुगस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "त्रेतायुग-प्रवर्तितकार्तयुगवृत्तान्त" रघु० ग०।

कार्तवीर्य कार्तवीर्य (पु०) कृतवीर्यन मग, कार्तवीर्यार्जुन, हैहयदेशद दॊरॆ. कृतवीर्यस्य अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। कार्तवीर्यार्जुनसु 85,000 वर्षगळ काल धर्मदिंद राज्यवाळिदसु. इवसु रावणन समकालिकसु मत्तु बहळ पराक्रमि. इवनिगॆ सहस्र तोळुगळिद्दुवु. इवन महिमॆयॆल्लवू दत्तात्रेयन वरप्रसादलब्धवादुवु. [विवरक्कॆ "अर्जुन" पददल्लि नोडि.] "अर्जुनः कृतवीर्यस्य सप्तद्वीपेश्वरोऽभवत्। दत्तात्रेयाद्धरेरंशात् प्राप्तयोगमहागुणः। न नूनं कार्तवीर्यस्य गतिं यास्यन्ति पार्थिवाः। यज्ञदानतपोयोग-श्रुतवीर्यजयादिभिः" भाग० ९-२३। "अनन्यसाधारण-राजशब्दो बभूव योगी किल कार्तवीर्यः" रघु० ६-३८।

कार्तस्वर कार्तस्वर (न०) 1. सुवर्ण, चिन्न. कृतस्वरे आकरविशेषे भवम् "अण्" (४-३-५३)। "स तप्तकार्तस्वरभास्वराम्बरः कठोरतारधिपलाञ्छन-च्छविः" माघ० १-२०। "जलदास्तटित्तुलितकान्तकार्त-स्वराः" माघ० ४-२४। 2. दत्तूरि कायि.

कार्तस्वरभूधर कार्तस्वरभूधर (पु०) मेरु पर्वत. "अशोभि कार्तस्वरभूधरस्य" नैष० १०-६७।

कार्तान्तिक कार्तान्तिक (पु०) मॊहूर्तिक, जोयिस, भविष्यवन्नु तिळिदु हेळुववनु. कृतान्तं वेत्ति "ठक्" (४-२-६०)।

कार्तिक कार्तिक (पु०) 1. कार्तिकमास, कृत्तिका नक्षत्रदिंद कूडिद हुण्णिमॆय मास. कृत्तिका-नक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी—कृत्तिका "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)। कार्तिकी—सास्मिन् मासे "अण्" (४-२-२१)। "नक्षत्रनाम्ना मासास्तु ज्ञेयाः पर्वान्त-योगतः" ब्रह्म० सि० १४-१५। ऒंदु चान्द्रमासद अमावास्यॆयॊळगिन पूर्णिमॆय दिन बरुव चंद्र नक्षत्रद हॆसरिनिंद आ तिंगळ हॆसरागुवुदु. चित्रा संबंधदिंद चैत्रमास, विशाखासंबंधदिंद वैशाखमास इत्यादि. पर्वांतदल्लि (हुण्णिमॆय कॊनॆयल्लि) आयाऽ नक्षत्रसंबंधविल्लदिद्दरू कार्तिक्यादिहुण्णिमॆगॆ कृत्तिकानक्षत्रमॊदलुगॊंडु ऎरडॆरडु नक्षत्रगळ संबंधदिंद कार्तिकादिमासगळ व्यवहारवु. कार्तिकमासक्कॆ आंत्योपान्त्य मत्तु पंचममास (आश्वयुज, भाद्रपद मत्तु फाल्गुन) गळिगॆ मूरु मूरु नक्षत्रगळ संबंध विरुवुदु.

नक्षत्रगळु		मासगळु
(1) कृत्तिका-रोहिणॆ संबंधदिंद		कार्तिक.
(2) मृगशीर्ष-आरिद्रा	,,	मार्गशीर्ष.
(3) पुनर्वसु-पुष्य	,,	पौष.
(4) आश्लेषा-मघा	,,	माघ.
(5) पू.फ-उ.फ-हस्त	,,	फाल्गुन.
(6) चित्रा-स्वातॆ	,,	चैत्र.
(7) विशाखा-अनूराधा	,,	वैशाख.
(8) ज्यॆष्ठा-मूला	,,	ज्यॆष्ठ.
(9) पूर्वाषाढा-उत्तराषाढा	,,	आषाढ.
(10) श्रवण-धनिष्ठा	,,	श्रावण.
(11) शतभिष-पूर्वाभाद्रा-उत्तराभाद्रा	,,	भाद्रपद.
(12) रॆवतॆ-आश्विनॆ-भरणॆ	,,	आश्वयुज.

"कार्तिक्यादिषु संयोगे कृत्तिकादि द्वयंद्वयम्। अन्त्योपान्त्यौ पञ्चमश्च त्रिधा मासत्रयं स्मृतम्" सू० सि० १४-१६। 2. तुलाराशियल्लि सूर्य्यनिरुव ऒंदु सौरमास. तुलामास. 3. कृत्तिकानक्षत्रदिंद कूडिद पौर्ण्णमासियुळ्ळ अर्द्धमास, ऒंदु पक्ष. 4. स्कंद, षण्मुख. कृत्तिकाणामयं पोष्यत्वेन "अण्" (४-३-१२०)। कृत्तिकानक्षत्रगळिंद पोषिसल्पट्टद्दरिंद ई हेसरु. [विवरक्के "कार्तिकेय" पददल्लि नोडि]. (स्त्री०) **-की -कीं.** 5. कार्त्तिकमासद हुण्णिमे, कृत्तिकानक्षत्रदिंद कूडिद हुण्णिमे. कृत्तिकानक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

कार्तिकिक **कार्त्तिकिक** (पु०) 1. कार्त्तिकमास, कृत्तिकानक्षत्रदिंद कूडिद हुण्णिमेयुळ्ळ, ऽंगळु. कार्तिकी पौर्णमासी अस्मिन् मासे "ठक्" (४-२-२३)। 2. बृहस्पतिय ऒंदु वर्ष.

कार्तिकी **कार्त्तिकी** (स्त्री०) कार्त्तिकमासद हुण्णिमे, कृत्तिकानक्षत्रदिंद कूडिद हुण्णिमे. कृत्तिकानक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

कार्तिकेय **कार्त्तिकेय** (पु०) षण्मुख, स्कंद. कृत्तिकानामपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। [तारकनेंब असुरनॊब्बनु देवतेगळन्नु बहळवागि पीडिसुत्ता लोककंटकनागिद्दनु. देवतेगळु अवनन्नु जयिसलारदे तमगे तक्क सेनापतियॊब्बनन्नु सृष्टिस बेकेंदु ब्रह्मनल्लि मॊरेयिट्टरु. तानें अवनिगे वरवन्नु कॊट्टु अवन संहारक्के यत्निसुवुदु सरियल्लवेंदू परमेश्वरनु मात्र अंतह सेनानियॊब्बनन्नु ऒदगिसिकॊडबल्लनेंदू सतिय वियोगदिंद ध्यानासक्तनागिरुव परमेश्वरनु पार्वतियन्नु मदुवेयागुवंते देवतेगळु यत्निसिदरे सरियाद सेनापतियॊब्बनु जनिसुवनेंदू हेळि ब्रह्मनु अंतर्धान हॊंदिदनु. ब्रह्मन मातिनंते देवतेगळु मन्मथन साहाय्यदिंद पार्वतीपरमेश्वररल्लि परस्पर अनुराग हुट्टिसलु यत्निसिदरु. आदरे अदु विफलवागि कॊनेगे इवरिर्वर परस्परतपःफलवागि मदुवेयागि षण्मुखिनेंब कुमारनु जनिसि युद्धदल्लि आ कुमारनु तारकासुरनन्नु संहरिसिदनु. परमेश्वरन वीर्य्यवु मॊदलु अग्नियिंद वहिसल्पट्टु अग्नियु अदन्नु गंगेयल्लि बिट्टनु. गंगेयू अदर तेजस्सन्नु तडेयलारदे शरवणवॊंदरल्लि बिट्टळु. अदु क्रमेण शिशुवागि बॆळेयलारंभिसिदाग अदक्के स्तन्य पानक्कागि देवतेगळु कृत्तिका देवतेगळन्नु कळुहिसि कॊट्टरु. इदरिंद **"कार्तिकेय"**नेंदू वीर्य्यवु स्कन्नवादुदरिंद **"स्कंद"**नेंदू आरुमंदि स्तन्यपान माडिसिदुदरिंद **"षाण्मातुर"**नेंदू मुंतागि ई शिशुविगे हेसरायितु.]

कार्त्स्न्य **कार्त्स्न्य** (न०) साकल्य, संपूर्णतॆ, ऒट्टु. कृत्स्नस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "कार्त्स्न्येन निर्वर्णयितुं च रूपमिच्छन्ति तत्पूर्वसमागतानाम्"।

कार्पट **कार्पट** (पु०) 1. छिंदिबट्टॆ, हरकुबट्टॆ. कर्पट एव स्वार्थे "अण्"। 2. जतु, अरगु. (वि०) 3. छिंदिबट्टॆयन्नु उट्टिरुव भिक्षुक. 4. कार्य्यार्थि, अर्जिदार, ऊमेदुवार. "कार्पटो जतुकार्यिणोः" मेदि०।

कार्पटिक **कार्पटिक** (वि०) 1. यात्रार्थि, तीर्थयात्रॆ माडुववनु. कर्पटेन \चरति "ठक्" (४-४-८)। "विश्रान्तकार्पटिकप्रस्फुटितचरणधूलिधूसरकिसलयलाञ्छितोपकण्ठैः" काद०। 2. मर्मवन्नु अरितवनु. "कार्पटिकः स मर्मवित" त्रिकाण्ड०। 3. वंचक, मोसगार. 4. यात्रार्थिगळ गुंपु.

कार्पण्य **कार्पण्य** (न०) 1. दारिद्र्य, बडतन, कष्टदशॆ. 2. जिप्पुणतन, लोभितन. कृपणस्य भावः। "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 3. त्यागबुद्धियिल्लदिरुविकॆ. 4. कर्तव्यज्ञानविल्लदॆ कष्टद निवृत्त्युपायवन्नु अरियदिरुविकॆ, दीनतॆ. "कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः" गीता २-७।

कार्पास **कार्पास** (न०) 1. हत्ति. 2. हत्तियिंद तयारिसल्पट्ट बट्टॆ. 3. कागद. कार्पास्याः अवयवः विकारो वा "अण्" (४-३-१३६)। "कार्पासकृतकूर्पासशतैरपि न शाम्यति। शीतं शातोदरीपीनवक्षोजालिङ्गनं विना"। (वि०) 4. हत्तिय संबंधवाद, हत्तिय दारदिंद तयारादद.

कार्पासक **कार्पासक** (पु०) हत्तिय बट्टॆ. कार्पास एव — स्वार्थे "कः"।

कार्पासतन्तु ಕಾರ್ಪಾಸತಂತು (ಪು೦) ಹತ್ತಿಯದಾರ, ಹತ್ತಿಯನೂಲು. कार्पासस्य तन्तुः।

कार्पासतान्तव ಕಾರ್ಪಾಸತಾಂತವ (ವಿ೦) ಹತ್ತಿಯ ದಾರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ, ಹತ್ತಿಯ ನೂಲಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. कार्पासतन्तोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "कार्पासतान्तवं क्षौञ्चो गोधा गां वाग्गुदो गुडम् मनु० १२-६४।

कार्पाससौत्रिक ಕಾರ್ಪಾಸಸೌತ್ರಿಕ (ವಿ೦) ಹತ್ತಿಯ ದಾರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುದು. कार्पाससूत्रेण निर्वृत्तः "ठक्" (७-३-२०)। "शते दशपला वृद्धिरौर्णे कार्पाससौत्रिके" याज्ञ० २-१७९।

कार्पासिक ಕಾರ್ಪಾಸಿಕ (ವಿ೦) ಹತ್ತಿಯ ದಾರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುದು. कार्पासेन निर्वृत्तः "ठञ्" (५-१-७९)। "शतं दासीसहस्राणां कार्पासिकनिवासिनाम्" भा० सभा० ५१-८।

कार्पासिका ಕಾರ್ಪಾಸಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ. कार्पास्येव — कार्पासी स्वार्थे "कः"।

कार्पासी ಕಾರ್ಪಾಸೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ.

कार्म ಕಾರ್ಮ (ವಿ೦) ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. कर्म शीलमस्य "णः" (६-४-१७२)। निपा०।

कार्मण ಕಾರ್ಮಣ (ನ೦) 1. ಯಕ್ಷಿಣಿ, ಗಾರುಡಿ. 2. ಮಂತ್ರ ಓಷಧಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ವಶೀಕರಣಕಾರ್ಯ, ಮೂಲಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ತಂಭನಕಾರ್ಯ, ಮಾಟ, ಶೂನ್ಯ. कर्मैव "अण्" (५-४-३६)। "चाटु चाकृतकसंभ्रममासां कार्मणत्वमगमन् रमणेषु" माघ० १०-३७। 3. ಬಾಯಿ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಅದರಂತೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. वाचिकं श्रुत्वा क्रियमाणं कर्मेत्यर्थः सि० कौ०। (ವಿ೦) 4. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದವನು. "कार्मणं मन्त्रतन्त्रादियोजने कर्मठेऽपि च" मेदि०।

कार्मार ಕಾರ್ಮಾರ (ಪು೦) 1. ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. कर्मार एव — स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಕಮ್ಮಾರನ ಮಗ. कर्मारस्य अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-री** -ರೀ.

कार्मारक ಕಾರ್ಮಾರಕ (ವಿ೦) ಕಮ್ಮಾರನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸದವನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कर्मारेण कृतम् "वुञ्" (४-३-११८)।

कार्मिक ಕಾರ್ಮಿಕ (ವಿ೦) ಚಿತ್ರಕಾರನ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ, ಕಸೂತಿ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ರಕಾರ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. कर्मणा चित्रकर्मणा निर्वृत्तम् "ठञ्" (४-४-१९)। "कार्मिके रोमबद्धे च त्रिंशद्भागः क्षयो मतः" याज्ञ० २-१८०।

कार्मिक्य ಕಾರ್ಮಿಕ್ಯ (ನ೦) ಕುಶಲ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವಿಕೆ. ಉದ್ಯೋಗಶೀಲತೆ, ಕೈಗಾರಿಕೆ. कार्मिकस्य भावः "यक्" (५-१-१२८)।

कार्मुक ಕಾರ್ಮುಕ (ಪು೦) 1. ವಂಶ, ವೇಣು, ಬಿದಿರು. कार्मुकं साध्यत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 2. ನೀರು ಹಲಸಿನ ಗಿಡ. 3. ಬಿಳಿಯ ಕಗ್ಗಲಿಮರ. 4. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 5. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ. (ನ೦) 6. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. कर्मणे प्रभवति — कर्मन् "उकञ्" (५-१-१०३)। "कार्मुकेणेव गुणिना बाणः सन्धानमेष्यति" माघ० २-९७। 7. ಧನೂರಾಶಿ, ಮೇಷದಿಂದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ರಾಶಿ. "कार्मुकं तु परित्यज्य झषं संक्रमते रविः"। (ವಿ೦) 8. ಕರ್ಮಕ್ಷಮನಾದ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ. "कार्मुकं वंशधनुषोः कर्मशक्ते तु वाच्यवत्" मेदि०। "अथ कार्मुकः। वंशे कार्मुकमिष्वासे कर्मठे" हेम०।

कार्मुकिन् ಕಾರ್ಮುಕಿನ್ (ವಿ೦) ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. कार्मुक "इनिः" (५-२-११५)।

कार्य ಕಾರ್ಯ (ನ೦) 1. ಕೆಲಸ. क्रियते — डु कृञ् (करणे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "गुरुद्वयाय गुरुणोरुभयोरथ कार्ययोः" माघ० २-६। 2. ಆಚರಣೆ, ಅನುಷ್ಠಾನ, ನಡೆಸುವಿಕೆ, ಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರಯೋಜನ, ಫಲ. "उपसर्पति कार्यार्थी कृतार्थो नोपसर्पति" हितो०। 4. ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ. 5. ಉದ್ಯೋಗ, ವೃತ್ತಿ. 6. ಆರೋಗ್ಯ. "भिषक् कर्ताऽथ करणं रसाः दोषास्तु कारणम्। कार्यमारोग्यमेवैकम्" सुश्रुत०। 7. ಹೇತು, ಕಾರಣ. "कार्यं हेतौ प्रयोजने" मेदि०। 8. ಉದ್ಯಮ, ವ್ಯವಸಾಯ. 9. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ವರ್ಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮೊದಲಾದುವು. "कार्यमनुभवन् हि कार्यी निमित्ततया नाश्रीयते" परि०। 10. ಕಾರ್ಯ

वन्नु विधिसुव शास्त्र. 11. जन्मलग्नदिंद हत्तनेय स्थान. "कार्याधीशः स्वगेहे बुधगुरुकविभिः संयुतो वेक्षितो वा"। 12. न्यायस्थानदल्लि हूडुव मोकद्दमे, ऋणादि विवाद, व्याज्य. "नोत्पादयेत्स्वयं कार्यं राजा नाप्यस्य पूरुषः" मनु० ८-४३। (वि०) 13. कर्तव्य, अवश्यवागि माडबेकाद. "कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन। सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः" गीता १८-९। "तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ" गीता १६-२४। 14. उत्पत्तिहोंदलु योग्यवाद, उत्पादनेगे विषयवाद, जन्य. 15. माडलु योग्यवाद, आचरिसलु अर्हवाद. 16. आचरिसल्पडुव, माड ल्पडुव.

कार्यकर कार्यकर (वि०) कार्यवन्नु माडुव स्वभावदवनु, कॆलसदल्लि समर्थनादवनु. कार्यं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

कार्यकारण कार्यकारण (न०) ओंदु कार्यक्के निर्दिष्टवाद ओंदु कारण. कार्यस्य कारणम्।

कार्यकारणभाव कार्यकारणभाव (पु०) ओंदु कार्य मत्तॊंदु कारणवागिरुवाग अवुगळिगिरुव परस्पर संबंध. हेतुहेतुमद्भाव. कार्यकारणयोर्भावः।

कार्यकारिन् कार्यकारिन् (वि०) कॆलसवन्नु माडुव स्वभावदवनु. कार्यं करोति — डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-कारिणी** -कारिणी.

कार्यकाल कार्यकाल (पु०) 1. कार्यकालपक्ष, व्याकरणदल्लि उक्तवागिरुव (यथोद्देशपक्षक्के विरुद्धवाद) ओंदु पक्ष. ई पक्षदल्लि संज्ञा, परिभाषासूत्रगळु विधिशास्त्रदॊडने सेरि वाक्यार्थ बोधवन्नु माडिकॊडुवुवु. उदा: "वृद्धिरादैच्" (१-१-१) एंब संज्ञाशास्त्रवु "वृद्धिरेचि" (६-१-८८) एंब वृद्धिविधायक सूत्रदॊडने सेरि वृद्धिसंज्ञॆयन्नू, एच् परक अकारक्के वृद्धियन्नू विधिसुवुदु. 2. कॆलसक्के गॊत्ताद काल, कॆलसद समय. "याचते कार्यकाले यः स किं भृत्यः स किं सुहृत्" हितो० २-३२।

कार्यकालात्यय कार्यकालात्यय (पु०) कार्यद मेलॆय अतिक्रम, कॆलसद समयवु मीरि होगु विके. कार्यकालस्य अत्ययोऽतिक्रमः। "आपद्युन्मार्गगमने कार्यकालात्ययेषु च। कल्याणवचनं ब्रूयादपृष्टोऽपि हितो नरः" हितो० २-१२४।

कार्यकुशल कार्यकुशल (वि०) कॆलसदल्लि समर्थनादवनु, कार्यदल्लि चतुरनादवनु. कार्येषु कुशलः।

कार्यकौशल कार्यकौशल (न०) कॆलस माडुवुदरल्लि ज्ञानतन, कार्यदल्लि निपुणते, सामर्थ्य.

कार्यक्षम कार्यक्ष्मम (वि०) कॆलसदल्लि समर्थनाद, कार्य माडुवुदरल्लि शक्तनाद. कार्येषु क्षमः।

कार्यगौरव कार्यगौरव (न०) 1. कार्यद गुरुत्व, कॆलसद महत्त्व, कॆलसक्कॆरुव प्रामुख्य, —प्राधान्य. कार्यस्य गौरवम्। 2. हॆच्चु कार्य विरुविके, कॆलसगळु बहळवागिरुवुदु.

कार्यचिन्तक कार्यचिंतक (वि०) कॆलसवन्नु योजिसि माडुव, माडिद मत्तु माडबेकाद कार्यवन्नु कुरितु योचिसुव, विवेकदिंद कार्यमाडुव. कार्यं चिन्तयति — चिती (संज्ञाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "धर्मज्ञाः शुचयोऽलुब्धाः भवेयुः कार्यचिन्तकाः। कर्तव्यं वचनं तेषां समूहहितवादिनाम्" याज्ञ० २-१९१।

कार्यचिन्ता कार्यचिंता (स्त्री०) कॆलस माडुवुदरल्लि विचॆचने, कार्यदल्लि एच्चरिकॆयिंद विचार माडुवुदु, कार्यदल्लि युक्तायुक्तपरिज्ञान. कार्येषु चिन्ता।

कार्यच्युत कार्यच्युत (वि०) कॆलसदिंद तळ्ळल्पट्टवनु, कॆलसदिंद तॆगॆदुहाकल्पट्टवनु. कार्यात् च्युतः।

कार्यतस् कार्यतस् (अव्य०) कार्यदिंद, कॆलसद मूलक. कार्यं "तसिः" (५-४-४४)। "सखा गरीयान् शत्रुश्च कृत्रिमस्तौ हि कार्यतः" माघ० २-३६।

कार्यता कार्यता (स्त्री०) कार्यद भाव, कार्यवागिरुविके. कार्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **कार्यत्वम्** कार्यत्वम्.

कार्यदर्शन **ಕಾರ್ಯದರ್ಶನ** (ನ॰) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕೆಲಸದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ. कार्यस्य दर्शनम्। "यदा स्वयं न कुर्यात्तु नृपतिः कार्यदर्शनम्। तदा नियुञ्ज्याद्विद्वांसं ब्राह्मणं कार्यदर्शने" मनु॰ ८-९।

कार्यदर्शिन् **ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿನ್** (पु॰) ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ, ಕೆಲಸವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕಾರ್ಯದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುವವನು. कार्यं पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–र्शिनी –ದರ್ಶಿನೀ.**

कार्यनिर्णय **ಕಾರ್ಯನಿರ್ಣಯ** (पु॰) 1. ಕೆಲಸದ ನಿರ್ಧಾರ, ಕಾರ್ಯದ ತೀರ್ಮಾನ. 2. ಕಾರ್ಯದ ಫಲ, ನಿರ್ಣಯದ ಫಲ. निर्णयस्य कार्यम्। पूर्वनिपातः (३-२-३७)। "उभयोः प्रतिभूर्ग्राह्यः समर्थः कार्यनिर्णये" याज्ञ॰ २-१०।

कार्यपुट **ಕಾರ್ಯಪುಟ** (वि॰) 1. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವ. 2. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. 3. ಉನ್ಮತ್ತ, ಹುಚ್ಚ. "कार्यपुटोऽनर्थकरे कृपणोन्मत्तयोरपि" हेम॰।

कार्यप्रद्वेष **ಕಾರ್ಯಪ್ರದ್ವೇಷ** (पु॰) 1. ಆಲಸ್ಯ, ಸೋಮಾರಿತನ. कार्यं प्रद्विषत्यनेन—प्र+द्विष (अप्रीतौ) कर॰ "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆದರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

कार्यप्रेष्य **ಕಾರ್ಯಪ್ರೇಷ್ಯ** (पु॰) ದೂತ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. (1) निसृष्टार्थः, (2) मितार्थः ಮತ್ತು (3) सन्देशहारकः ಎಂದು ದೂತನು ಮೂರು ಬಗೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "दूत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "निसृष्टार्थो मितार्थश्च तथा सन्देशहारकः। कार्यप्रेष्यस्त्रिधा दूतः" सा॰ द॰ ३-४७।

कार्यवत् **ಕಾರ್ಯವತ್** (वि॰) 1. ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕೆಲಸವುಳ್ಳ. कार्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "विधाय वृत्तिं भार्यायाः प्रवसेत् कार्यवान्नरः" मनु॰ ९-७४। 2. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಉದ್ದೇಶವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಗುರಿಯುಳ್ಳ. (अव्य॰) 3. ಕೆಲಸದಂತೆ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸದ ಹಾಗೆ. "योऽकार्यं कार्यवच्छास्ति स किमन्त्री नृपेच्छया। वरं स्वामिमनो दुःखं तन्नाशो नत्वकार्यतः" हितो॰ ३-१०३।

कार्यवत्ता **ಕಾರ್ಯವತ್ತಾ** (स्त्री॰) ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು, ಕೆಲಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. कार्यवतो भावः "तल्" (५-१-११९)।

कार्यवश **ಕಾರ್ಯವಶ** (वि॰) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅಧೀನನಾದ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯದ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ.

कार्यवस्तु **ಕಾರ್ಯವಸ್ತು** (न॰) ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ವಿಷಯ; ಯಾವುದು ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದೋ ಅದು.

कार्यविद् **ಕಾರ್ಯವಿದ್** (वि॰) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ವಿಷಯವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. कार्यं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "जोषं जनः कार्यविदस्तु वस्तु" नैष॰ ७-१०७।

कार्यविनिमय **ಕಾರ್ಯವಿನಿಮಯ** (पु॰) ಕೆಲಸದ ಬದಲಾವಣೆ, ಪರಸ್ಪರ ಕಾರ್ಯದ ಬದಲಾವಣೆ, ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ಒಬ್ಬನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಮಾಡುವಂತೆ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. कार्यस्य विनिमयः। "कथं कार्यविनिमयेन मयि व्यवहरत्यनात्मज्ञः" माल॰ १।

कार्यविनिर्णय **ಕಾರ್ಯವಿನಿರ್ಣಯ** (पु॰) ಕಾರ್ಯದ ನಿಶ್ಚಯ, ಕೆಲಸದ ತೀರ್ಮಾನ. कार्यस्य विनिर्णयः। "धर्मं शाश्वतमाश्रित्य कुर्यात्कार्यविनिर्णयम्" मनु॰ ८-८।

कार्यविपत्ति **ಕಾರ್ಯವಿಪತ್ತಿ** (स्त्री॰) ಕಾರ್ಯನಾಶ, ಕೆಲಸವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವುದು. कार्यस्य विपत्तिः। "न गणस्याग्रतो गच्छेत् सिद्धे कार्ये समं फलम्। यदि कार्यविपत्तिः स्यान्मुखरस्तत्र हन्यते" हितो॰ १-२९।

कार्यशेष **ಕಾರ್ಯಶೇಷ** (पु॰) ಕಾರ್ಯದ ಉಳಿಕೆ, ಕೆಲಸವು ಬಾಕಿಯಾಗಿರುವುದು. कार्यस्य शेषः।

कार्यसंसिद्धि **ಕಾರ್ಯಸಂಸಿದ್ಧಿ** (स्त्री॰) ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ, ಕೆಲಸವು ಸಫಲವಾಗುವುದು. कार्यस्य संसिद्धिः। "मनसा कार्यसंसिद्धौ त्वराद्विगुणरंहसा" कुमा॰ २-६३।

कार्यसाधक **ಕಾರ್ಯಸಾಧಕ** (वि॰) ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೂಡಿಸುವ, कार्यस्य साधकः। स्त्रियाम् **–साधिका –ಸಾಧಿಕಾ.** "अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः कार्यसाधिका। तृणैर्गुणत्वमापन्नैर्बध्यन्ते मत्तदन्तिनः" हितो॰ १-३५।

कार्यसिद्धि **ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ** (स्त्री॰) ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ, ಕೆಲಸವು ಸಫಲವಾಗುವುದು. कार्यस्य सिद्धिः। "अस्तित्वं कार्यसिद्धेः स्फुटमथ कथयन् पक्षतेः कम्पभेदैः" नैष॰ ३-१३२।

कार्यस्थान **ಕಾರ್ಯಸ್ಥಾನ** (न॰) 1. ಕೆಲಸ ನಡೆಸುವ ಜಾಗ, ಕಚೇರಿ, ಕಾರ್ಯಾಲಯ (Office). 2. ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ (ಜಾತಕ ಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ) ಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

कार्याधिप ಕಾರ್ಯಾಧಿಪ (ಪು೦) 1. ಕೆಲಸದ ಯಜಮಾನ, ಅಧ್ಯಕ್ಷ. 2. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಕಾರ್ಯಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿ, ಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನದ ಗ್ರಹ. कार्यस्याधिपः।

कार्यानुमेय ಕಾರ್ಯಾನುಮೇಯ (ವಿ೦) 1. ಕೆಲಸದಿಂದ ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೆಲಸದಿಂದ ಊಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಕೆಲಸದಿಂದ ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कार्येण अनुमेयः। "कार्यानुमेयाः सर्वत्र परोक्षगुणवृत्तयः। तस्मात् परोक्षवृत्तीनां फलैः कर्मानुभाव्यते" हितो० ४-१०१।

कार्यान्तर ಕಾರ್ಯಾಂತರ (ನ०) 1. ಬೇರೆ ಕೆಲಸ, ಮತ್ತೊಂದು ಕೆಲಸ. अन्यत् कार्यम्। 2. ಕಾರ್ಯದ ಮಧ್ಯಕಾಲ. ಕೆಲಸದ ಮಧ್ಯೆ ವಿರಾಮಕಾಲ. कार्यस्य अन्तरम्।

कार्यान्तरसचिव ಕಾರ್ಯಾಂತರಸಚಿವ (ಪು೦) ಬೇರೆ ಕೆಲಸದ ಸಹಾಯಕ. ರಾಜಕೀಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾಗಿರುವವನು. कार्यान्तरे सचिवः सहायः। "सचिवो मन्त्रिचेटयोः" मेदि०। "अयमपरः कार्यान्तरसचिवोऽस्मानुपस्थितः" माल० १।

कार्याब्धि ಕಾರ್ಯಾಬ್ಧಿ (ಪು೦) ಕಾರ್ಯದ ಸಮುದ್ರ, ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ ಅನೇಕ ಕೆಲಸಗಳು. ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸ. कार्याणि अब्धिरिव। "धृतेः स्त्री वा शिशुर्यस्य मन्त्रिणः स्युर्महीपतेः। अनीतिपवनक्षिप्तः कार्याब्धौ स निमज्जति" हितो० ३-१३१।

कार्यार्थम् ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಮ್ (ಅವ್ಯ೦) ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ. कार्याय कार्यार्थम्। "दिवा चरेयुः कार्यार्थं चिह्निता राजशासनैः" मनु० १०-५५।

कार्यार्थिन् ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಕೆಲಸವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. ಕೆಲಸವನ್ನು ಬೇಡುವವನು. कार्यमर्थयते — अर्थ (उपयाचने) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಬೇಡುವವನು. 3. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು ಹಿಡಿದು ವಾದಿಸುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-र्थिनी** -ಆರ್ಥಿನೀ.

कार्यिक ಕಾರ್ಯಿಕ (ವಿ೦) 1. ಕೆಲಸವುಳ್ಳವನು. 2. ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳವನು. कार्यमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। 3. ನ್ಯಾಯವಾದಿ, ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯದ ಕಾರಣವನ್ನು ಹಿಡಿದು ವಾದಿಸುವವನು. "ये कार्यिकेभ्योऽर्थमेव गृह्णीयुः पापचेतसः। तेषां सर्वस्वमादाय राजा कुर्यात्प्रवासनम्" मनु० ७-१२४। स्त्रियाम् **कार्यिका** ಕಾರ್ಯಿಕಾ.

कार्यिन् ಕಾರ್ಯಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕೆಲಸ ಹೊಂದಿರುವವನು. कार्यमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಕೆಲಸವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. 3. ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಬೇಡುವವನು. 4. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಆದೇಶ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ಸ್ಥಾನಿ. "कार्यमनुभवन् हि कार्यी निमित्ततया नाश्रीयते" परि०। 5. ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳವನು, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವನು. 6. (ವ್ಯಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ) ವಾದಿ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿವಾದಿ.

काशानिव ಕಾಶಾನಿವ (ವಿ೦) ಕೃಶಾನುಸಂಬಂಧವಾದ, ಬೆಂಕಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कृशानोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "फलद्भिरुष्णांशुकराभिमर्शात्काशानिवं धाम पतङ्गकान्तेः" माघ० ४-१६।

कार्श्य ಕಾರ್ಶ್ಯ (ನ०) 1. ಕೃಶವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತೆಳ್ಳಗಿರುವಿಕೆ, ಬಡಕಲಾಗಿರುವಿಕೆ. कृशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "तदद्य ते वन्यफलाशिनः परं परैति कार्श्यं यशसा समं वपुः" किरा० १-३९। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ. "निर्बन्धसञ्जातरुषार्थकार्श्यमचिन्तयित्वा गुरुणाहमुक्तः" रघु० ५-२१।

कार्ष ಕಾರ್ಷ (ಪು೦) ಬೇಸಾಯ (ವ್ಯವಸಾಯ) ಮನೋಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಕೃಷೀವಲ, ರೈತ. कृषिः शीलमस्य "अण्" (४-४-६२)।

कार्षक ಕಾರ್ಷಕ (ಪು೦) ಕೃಷೀವಲ, ರೈತ. कर्षक स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

कार्षापण ಕಾರ್ಷಾಪಣ (ಪುಂನ०) 1. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ, ಕರ್ಷತೂಕದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯ, ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯ ಮಾಪಕಗಳ ತೂಕದ ನಾಣ್ಯ. कर्षस्येदम् कार्षम्। तेन आपण्यते — पण (व्यवहारे) "अप्" (३-३-६६)। ಕಾರ್ಷಾಪಣವು ತಾಮ್ರದ ನಾಣ್ಯವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. "ते षोडश स्याद्धरणं पुराणश्चैव राजतः। कार्षापणस्तु विज्ञेयः ताम्रिकः कार्षिकः पणः" मनु० ८-१३६। ಹೀಗೆ "कार्षापण" ಪದವು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರದ ಎರಡು ನಾಣ್ಯಗಳಿಗೂ ಹೆಸರಾಗುವುದು. 2. ಹದಿನಾರು ಪಣಗಳು. "कार्षापणोऽस्त्री कार्षिके पणषोडशकेऽपि च" मेदि०।

कार्षापणिक **कार्षापणिक** (वि०) कार्षापण नाण्यदिंद क्रयक्के कॊळ्ळल्पट्ट. कार्षापणेन क्रीतः "ठिठन्" (वा० ५-१-२५)।

कार्षि **कार्षि** (पु०) 1. अग्नि, बेंकि. कृष (विलेखने) "इञ्" (उ० ४-१२६)। (स्त्री०) 2. एळेयुविकॆ. 3. उळुमॆ, बेसाय. (वि०) 4. एळेयुव. 5. उळुव, बेसाय माडुव.

कार्षिक **कार्षिक** (पु०) 1. कर्षतूकव बॆळ्ळिय नाण्य. कर्षे भवम् "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। (वि०) 2. ऒंदु कर्षद बॆलॆबाळुव. कर्षं नित्यमर्हति "ठञ्" (५-१-६४)। 3. ऒंदु कर्षदिंद कॊळ्ळल्पट्ट. कर्षेण क्रीतम् "ठञ्" (५-१-३७)। 4. बेसायगार, रैत. कर्षः कर्षणं शीलमस्य "ठक्" (४-४-६१)।

कार्ष्ण **कार्ष्ण** (वि०) 1. श्रीकृष्णन संबंधवाद. 2. कृष्णद्वैपायनर संबंधवाद. कृष्णस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. कृष्णमृगद (जिंकॆय) संबंधवाद, कृष्णमृगद चर्म (कृष्णाजिन)दिंद निर्मितवाद. "कार्ष्णरौरवबास्तानि चर्माणि ब्रह्मचारिणः। वसीरन्नानुपूर्व्येण शाणक्षौमाविकानि च" मनु० २-४१। 4. कृष्णपक्षक्के संबंधपट्ट.

कार्ष्णायन **कार्ष्णायन** (पु०) 1. व्यासमहर्षिय गोत्रदल्लि हुट्टिद. 2. श्रीकृष्णन गोत्रदल्लि हुट्टिद. कृष्णस्य गोत्रापत्यम् "फक्" (४-१-९९)।

कार्ष्णायस **कार्ष्णायस** (न०) 1. कृष्णलोह, कब्बिण. (वि०) 2. कृष्णलोहसंबंधवाद. 3. कृष्णलोहदिंद निर्मितवाद. कृष्णायसः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। कृष्णायसो विकारः "अण्" (४-३-१३४) वा। "कार्ष्णायसमलङ्कारः परिव्रज्या च नित्यशः" मनु० १०-५२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **कार्ष्णायसी** **कार्ष्णायसी**. "अभ्रि कार्ष्णायसीं दद्यात्सर्पं हत्वा द्विजोत्तमः" मनु० ११-१३३।

कार्ष्णि **कार्ष्णि** (पु०) 1. कृष्णद्वैपायनर मग, शुकमहर्षि. 2. श्रीकृष्णन मग, काम, मन्मथ, प्रद्युम्न. कृष्णस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९६)। "कार्ष्णिः प्रत्यग्रहीदेकः सरस्वानिव निम्नगाः" माघ० १९-१०।

कार्ष्ण्य **कार्ष्ण्य** (पु०) 1. श्रीकृष्णन वंशदल्लि हुट्टिदवनु. कृष्णस्य गोत्रापत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)। (न०) 2. कृष्णत्व, कप्पु. कृष्णस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

कार्ष्मन् **कार्ष्मन्** (न०) 1. युद्ध, काळग. कृष (विलेखने) + स्वार्थे णिच् अधि० "मनिन्" (उ० ४-१४४)। 2. एळेयुविकॆ. कृष भावे "मनिन्"।

कार्ष्मरी **कार्ष्मरी** (स्त्री०) शीवनॆय मर. कार्ष्मं कर्षणं राति – रा (दाने) "कः" (३-२-३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कार्ष्य **कार्ष्य** (पु०) मत्तिमर. कृषति – कृष (विलेखने) "कः" (३-१-१३५)। "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "साले तु सर्जकार्ष्यार्श्वकर्णकाः सस्यसंवराः" अम०।

कार्ष्यवण **कार्ष्यवण** (न०) मत्तिमरद काडु. कार्ष्यस्य वनम्। णत्वम् (८-४-५)।

काल **काल** (पु०) 1. विष्णु, परमात्म. कलते संकलितं भवत्यस्मिन् चराचरं जगत् – कल (शब्दसंख्यानयोः) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "चिदचित्कालनात्कालः गुणैरात्मनि चेदृशैः" इति निरुक्तिः। "ऋतुः सुदर्शनः कालः परमेष्ठी परिग्रहः" वि० स०। "कालोऽस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृद्धो लोकान् समाहर्तुमिह प्रवृत्तः" गीता ११-३२। 2. समय, वेळॆ, हॊत्तु. कलयति सर्वाणि भूतानि – कल (क्षेपे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। कालवु विभु मत्तु नित्य. इदु सकल कार्यगळ उत्पत्ति, स्थिति मत्तु लयगळिगॆ कारणवागिरुवुदु. "कालः सृजति भूतानि कालः संहरति प्रजाः"। "कलनात्सर्वभूतानां स कालः परिकीर्तितः"। मत्तु स्थूल, सूक्ष्मगळॆंदु ऎरडु बगॆयादुदरिंद मूर्तः मत्तु अमूर्तः ऎंदु ऎरडु विध. "लोकानामन्तकृत्कालः कालोऽन्यः कलनात्मकः। स द्विधा स्थूलसूक्ष्मत्वात् मूर्तश्चामूर्त उच्यते" सू० सि० १०। कालवु क्षणः, लवः, निमेषः, काष्ठा, कला, क्षणः, मुहूर्तः, यामः, अहोरात्रः, पक्षः, मासः, ऋतुः, अयनम्, संवत्सरः, युगम्, मन्वन्तरम्, प्रलयः, महाप्रलयः ई व्यवहारगळिगॆ कारणवागिरुवुदु. कालदल्लि (1) एकत्वसंख्या, (2) परिमितिः, (3) पृथक्त्वम्, (4) संयोगः मत्तु (5) विभागः ऎंब ऐदु गुणगळिरुवुवु.

ಕಾಲವು ಒಂದೇ ಆದರೂ अतीतः (भूतः), अनागतः (भविष्यत्) ಮತ್ತು वर्तमानः ಎಂಬ ಉಪಾಧಿಭೇದಗಳಿಂದ ಮೂರು ವಿಧ. ಭೂತ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲಗಳು अद्यतनः ಮತ್ತು अनद्यतनः ಎಂದು ಎರಡೆರಡು ವಿಧ.

ನಿಮೇಷಾದಿ ಕಾಲ ವಿಭಾಗ:

ಲಘ್ವಕ್ಷರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ ಅಥವಾ ರೆಪ್ಪೆಯನ್ನು ಆಡಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ ನಿಮೇಷವೆನಿಸುವುದು. ನಿಮೇಷದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ಕ್ಷಣ.

२ क्षणौ	१ लवः
२ लवौ	१ निमेषः
१८ निमेषाः	१ काष्ठा
३० काष्ठाः	१ कला
३० कलाः	१ क्षणः
१२ क्षणाः	१ मुहूर्तः
३० मुहूर्ताः	१ अहोरात्रः (दिनम्)
३० अहोरात्राः	१ मासः
१२ मासाः	१ संवत्सरः (वर्षः)

ಇತ್ಯಾದಿ. "उत्पत्स्यते मम तु कोऽपि समानधर्मा कालोह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी" मालती० १-८। 3. ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಮಯ. "वरमेकाहुतिः काले नाकाले लक्षकोटयः"। 4. ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಯೋಗ. ಈ ಯೋಗವು ಯಾತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದು. ಇದು ಭಾನುವಾರ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಆಯಾ ವಾರಗಳ ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿರುವ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವುವು:—

ಭಾನುವಾರ	...	ಉತ್ತರದಿಕ್ಕು
ಸೋಮವಾರ	...	ವಾಯವ್ಯದಿಕ್ಕು
ಮಂಗಳವಾರ	...	ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು
ಬುಧವಾರ	...	ನೈರ್ಋತಿದಿಕ್ಕು
ಗುರುವಾರ	...	ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕು
ಶುಕ್ರವಾರ	...	ಆಗ್ನೇಯದಿಕ್ಕು
ಶನಿವಾರ	...	ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು

ಈ ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಎದುರು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಶ ಯೋಗವು:—

ಭಾನುವಾರ	...	ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕು
ಸೋಮವಾರ	...	ಆಗ್ನೇಯದಿಕ್ಕು
ಮಂಗಳವಾರ	...	ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು
ಬುಧವಾರ	...	ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕು
ಗುರುವಾರ	...	ಉತ್ತರದಿಕ್ಕು
ಶುಕ್ರವಾರ	...	ವಾಯವ್ಯದಿಕ್ಕು
ಶನಿವಾರ	...	ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು

ಹಗಲು ಈ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಪಾಶಯೋಗವು. ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ಎದುರು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಪಾಶ ಯೋಗವು. "कौबेरीतो वैपरीत्येन कालो वारेऽर्कीये संमुखे तस्य पाशः। रात्रावेतौ वैपरीत्येन गण्यौ यात्रायुद्धे संमुखे वर्जनीयौ" मु० चि०। 5. ಅವಕಾಶ, ಪುರಸತ್ತು, ವಿರಾಮ. 6. ಅವಧಿ, ಗಡು, ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಸಮಯ. 7. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ. "कालोऽकलो कलिः काले कोलिकेलिकिलः किल" माघ० १९-९८। 8. ಶನಿಗ್ರಹ. 9. ಯಮ, "आमीलानि प्राणिनः प्रत्यवस्यन् कालो नूनं व्याददावाननानि" माघ० १८-७८। 10. ಮಹಾಕಾಲ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. 11. ಮೃತಿ, ಮರಣ. 12. ಕೋಗಿಲೆ. 13. ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ತುಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) प्रकृतिः, (2) उपादानम्, (3) कालः, (4) भागः — ಇವು ನಾಲ್ಕು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತುಷ್ಟಿಗಳು. (5) अर्जनदोषदर्शनजन्यविषयोपरमजन्या, (6) रक्षणदोषदर्शनविषयोपरमजन्या, (7) क्षयदोषदर्शनजन्यविषयोपरमजन्या, (8) भोगदोषदर्शनजन्यविषयोपरमजन्या ಮತ್ತು (9) हिंसादोषदर्शनजन्यविषयोपरमजन्या—ಇವು ಐದು ಬಾಹ್ಯತುಷ್ಟಿಗಳು. "आध्यात्मिकयश्चतस्रः प्रकृत्युपादानकालभागाख्याः। बाह्याः विषयोपरमात्पञ्च च नव तुष्टयोऽभिमताः" सां० का० ५०। (वि०) 14. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ. 15. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। -ला -लाः. ವರ್ಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದರೆ -ली -लीः ಎಂದೂ, ಸಂಜ್ಞಾವಾಚಕವಾದರೆ -ला -लाः ಎಂದೂ ಆಗುವುದು. (स्त्री०) -ला -लाः. 16. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 17. ಕರಿಯ ತಿಗಡೆಮರ. 18. ಕರಿಯ ಜೀರಿಗೆ. 19. ನೀಲಿ ಗಿಡ. 20. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. "कालोऽनेहा यमो मृत्युः श्यामो ना तद्वति त्रिषु। काला तु कृष्णत्रिवृते नीलिन्यां कृष्णजीरके" नानार्थर०। -ली -लीः. 21. ಕಾಲಿಕಾದೇವಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಒಂದು ರೂಪ. "प्रीतेन तेन प्रभुणा नियुक्ता काली कलत्रस्य मृदे प्रियस्य" कुमा० १-४१। 22. ಕ್ಷೀರಕೀಟ, ಹುಳಿ ಬಂದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು. 23. ಪೊಸ ಮೇಘಗಳ ಸಮೂಹ. 24. ಅಪವಾದ. 25. ಸಪ್ತ ಮಾತೃಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. "तासां च पश्चात्कनकप्रभाणां काली कपालाभरणा चकाशे" कुमा० ७-३९। 26. ಭೀಮ

सेनन ಒಬ್ಬ ಹೆಂಡತಿ. "अथ घटोत्कचः। भीमसेना-द्धिडिम्बायां काल्यां सर्वगतस्ततः" भाग० ९-२२-२४। 27. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಹೆಂಗಸು. 28. ರಾತ್ರಿ. 29. ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು ಜಿಹ್ವೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. 30. ಸತ್ಯವತಿ, ಶಂತನು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪತ್ನಿ, ವೇದವ್ಯಾಸರ ತಾಯಿ. 31. ಪರಶಿವನ ಒಂಬತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "काली कलेबरा भूतदमनी चेशशक्तयः" वैज०। "कादम्बिनी मेघमाला काली कृष्णनवाम्बुदः" वैज०। 32. ಬಜ್ಜಿ ಬದನೆಕಾಯಿ. "बृहत्यां प्रहसा काली वार्ताकी हिंगुदी कुली" वैज०। 33. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 34. ಹತ್ತು ವಿಧ ಮಹಾವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "काली तारा महाविद्या षोडशी भुवनेश्वरी। भैरवी छिन्नमस्ता च विद्या धूमावती तथा। वगला सिद्धविद्या च मातङ्गी कमलात्मिका। एता दश महा-विद्याः सिद्धविद्याः प्रकीर्तिताः" तन्त्रसा०। "कालो मृत्यौ महाकाले समये यमकृष्णयोः। कृष्णत्रिवृत्तौ काला तु नीलीमञ्जिष्ठयोरपि। काली गौर्यां क्षीरकीटे कालिका-मातृभेदयोः। नवाम्बुवाहवृन्देऽपि परिवादेऽपि च क्वचित्" विश्व०।

कालक ಕಾಲಕ (पु०) 1. ಸಂಗಾತಿ, ಮೈಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟುವ ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕೆ, ಹುಟ್ಟು ಮಚ್ಚೆ. कालयति — कल (क्षेपे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ನೀರುಹಾವು. (न०) 3. ಯಕೃತ್ತು, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಲಭಾಗದ ದೊಡ್ಡ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. (वि०) 4. ನೀಲಿಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುದು. काल "कन्" (५-४-३३)। 5. ಕೋಪ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣ ಬದಲಾಯಿಸಿದ ಮುಖ ಮೊದಲಾದುದು. काल "कन्" (५-४-३३)। कालकः पटः। कालिका शाटी। कालकं मुखम्। ನಾಚಿಕೆ ಅಸೂಯೆ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಬಣ್ಣ ಬದಲಾಯಿಸಿದ ಮುಖ.

कालकञ्ज ಕಾಲಕಂಜ (पुं० ब० व०) 1. ದಾನವರ ಒಂದು ಗುಂಪು. (न०) 2. ನೀಲೋತ್ಪಲ, ನೀಲಿ ಕಮಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. "पौलोमैः कालकञ्जैश्च नित्यहृष्टैरधि-ष्ठितम्" भा० वन० १७३-२।

कालकटङ्कट ಕಾಲಕಟಂಕಟ (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. कालरूपः कटङ्कटः। "वैणवी पणवी ताली खली काल-कटङ्कटः"।

कालकण्ठ ಕಾಲಕಂಠ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. कालः कण्ठोऽस्य विषपानात्। [ಅಮೃತಮಥನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಹಾಲಾಹಲವೆಂಬ ವಿಷವನ್ನು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪಾನಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "ततः करतलीकृत्य व्यापि हालाहलं विषम्। अभक्षय-न्महादेवः कृपया भूतभावनः। तस्यापि दर्शयामास स्ववीर्यं जलकल्मषः। यच्चकार गले नीलं तच्च साधो-र्विभूषणम्" भाग० ८-७। 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 3. ನೀರುಕೋಳಿ. 4. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. 5. ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ. 6. ಮತ್ತಿಮರ. "कालकण्ठश्च दात्यूहे कलविङ्के च खञ्जने। मयूरे पीतसारे च स्यात् खण्डपरशौ पुमान्" मेदि०। वा "कप्" (५-४-१५४) —कण्ठकः —कंठकः. (1) ನೀರುಕೋಳಿ. (2) ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

कालकलि ಕಾಲಕಲಿ (पु०) ವಿರೋಚನನ ಮಗ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸಹೋದರ. [ಇವನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿ ಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೇಲದ ಮರದ ರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದನು. ಈ ಮರದ ಕಾಯಿ ಪಣ್ಣುಗಳು ನಾರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಜನ ದನಕರುಗಳು ರೋಗಪೀಡಿತ ರಾಗುತ್ತಿರಲು ಗೋಪಾಲಕರೆಲ್ಲರೂ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಶಂಕುಕರ್ಣನ ಮೂಲಕ ಈ ಮರದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದು ಬಲರಾಮಕೃಷ್ಣರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಈ ಮರವನ್ನು ಕಡಿದು ಹಾಕಿಸಿದರು.] हरिवं०।

कालका ಕಾಲಕಾ (स्त्री०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ, ಕಾಲಕೇಯ ರಾಕ್ಷಸರ ತಾಯಿ, ಮಾರೀಚನ ಹೆಂಡತಿ.

कालकूट ಕಾಲಕೂಟ (पु०) ವಿಷ, ನಂಜು. कालस्य मृत्योः कूटो राशिरिव। ಸಮುದ್ರಮಥನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಮಹಾದೇವನಿಂದ ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ವಿಷ. ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कन्" —कूटकम् —कूटकम्. "ततो दुर्योधनः पापः तद्भक्ष्ये कालकूटकम्। विप्रं प्रक्षेपयामास भीमसेनजिघांसया" भा० आदि० १२७।

कालकृत् ಕಾಲಕೃತ್ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. कालं करोति— कृ क्विप् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಗತಿಯಿಂದ ಕ್ಷಣ ಮುಹೂರ್ತ ಯಾಮ ದಿವಸ ಮುಂತಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "त्रयीमयोऽयं भगवान् कालात्मा कालकृद्विभुः" सू० सि० १२-१८।

कालकृत ಕಾಲಕೃತ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. कालः कृतो येन। ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನು ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ನಿಗದಿಯಾದ ಅವಧಿಯುಳ್ಳ ಗಿರವಿ, ಗೊತ್ತಾದ ಗಡುವುಳ್ಳ ಅಡಮಾನ. ಚರವಸ್ತುವಾದರೆ ಗಿರವಿಯಾಗು

ವುದು. ಸ್ಥಿರ ವಸ್ತುವಾದರೆ ಭೋಗ್ಯವೆನ್ನುವರು. ಸಾಲ ಕೊಂಡವನು ಗೊತ್ತಾದ ಅವಧಿಯೊಳಗೆ ಗಿರವಿಯಿಟ್ಟ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸಾಲ ತೀರಿಸಿ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಪೊತ್ತವೂ ಬಡ್ಡಿಯೂ ಸೇರಿ ಸಾಲದ ಎರಡರಷ್ಟಾದ ಕೂಡಲೆ ಆ ವಸ್ತುವು ಸಾಲಕೊಟ್ಟವನದೇ ಆಗುವುದು. ಫಲಭೋಗ್ಯವಾದ ಮನೆ ಜಮೀನು ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಈ ಅವಧಿಯ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. "आधिः प्रणश्येत् द्विगुणे घने यदि न मोक्ष्यते। काले कालकृतो नश्येत् फलभोग्यो न नश्यति" याज्ञ० २-५८।

कालकेय ಕಾಲಕೇಯ (पु०) ದಾನವರ ಒಂದು ಗುಂಪು. कालकाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "हिरण्यपुरमित्येवं ख्यायते नगरं महत्। रक्षितं कालकेयैश्च पौलोमैश्च महासुरैः" भा० वन० १७३-१३। [ಈ ರಾಕ್ಷಸರು ಹಿರಣ್ಯಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂದ್ರನು ಇವರನ್ನು ಜಯಿಸಲಾರದೆ ಹೋಗಲಾಗಿ ಅರ್ಜುನನು ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ನಂತರ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲವಿದ್ದಾಗ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಈ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಈ ರಾಕ್ಷಸರ ಮತ್ತೊಂದು ಗುಂಪು ಹಗಲೆಲ್ಲಾ ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮೊರೆಯಿಡಲು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಇವರು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವರು. ಇವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಸಮುದ್ರದ ನೀರೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಾನ ಮಾಡಲು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಜಯಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು.] "आसन् कृतयुगे घोरा दानवा युद्धदुर्मदाः। कालकेया इति ख्याता गणाः परमदारुणाः" भा० वन० १००-३।

कालक्षेप ಕಾಲಕ್ಷೇಪ (पु०) 1. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದೆ ಕಾಲ ಕಳೆಯುವುದು. 2. ಕಾಲವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವಿಕೆ. कालस्य क्षेपः। 3. ಸಾವಕಾಶ, ಸಮಯ ಮೀರುವಿಕೆ, ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಮೀರುವುದು.

कालखण्ड ಕಾಲಖಂಡ (पु०) ಯಕೃತ್ತು, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಲಭಾಗದ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. कालं च खण्डं च। "स्वादुंकारं कालखण्डोपदंशं क्रोष्टा डिम्बं व्यष्वणद्व्यस्वनच्च" माघ० १८-७७।

कालग्रन्थि ಕಾಲಗ್ರಂಥಿ (पु०) ವರ್ಷ, ಸಂವತ್ಸರ. कालस्य ग्रन्थिरिव। "कालग्रन्थिः समा संवन्मासमानो युगांसकः" हारा०।

कालघातिन् ಕಾಲಘಾತಿನ್ (पु०) ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲುವ ವಿಷ ಮೊದಲಾದುದು. कालेन हन्ति – हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-२-७८)।

कालचक्र ಕಾಲಚಕ್ರ (न०) 1. ಚಕ್ರದಂತೆ ಉರುಳುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ. कालः चक्रमिव। ಚಕ್ರದಂತೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಉರುಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "यथा कुलालचक्रेण भ्रमता सह भ्रमतां तदाश्रयाणां पिपीलिकादीनां गतिरन्यैव प्रदेशान्तरेष्वप्युपलम्भमानत्वात् एवं नक्षत्रराशिभिरुपलक्षितेन कालचक्रेण ध्रुवं मेरुं च प्रदक्षिणेन परिधावता सह परिधावमानानां तदाश्रयाणां सूर्यादीनां ग्रहाणां गतिरन्यैव नक्षत्रान्तरे राश्यन्तरेचोपलभ्यमानत्वात्" भाग० ५-२२-२। 2. ಕಾಲರೂಪವಾದ ಚಕ್ರ. कालस्य कालगतेः चक्रमिव। ಕಾಲವು ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿ ಮತ್ತು ಅವಸರ್ಪಿಣಿ ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿರುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "उत्सर्पिणी" ಮತ್ತು "अवसर्पिणी" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "एवमेष चरन् पार्थ कालचक्रमतन्द्रितः। प्रकर्षन् सर्वभूतानि सविता परिवर्तते" भा० वन० १६३-४०। ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ ಅವಸರ್ಪಿಣಿ ಮತ್ತು ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿ ಭೇದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲಚಕ್ರವು ಒಂದು ಸಲ ತಿರುಗಲು 2,000,000,000,000,000 ಸಾಗರ ವರ್ಷಗಳು ಹಿಡಿಯುವುವು.

कालचिन्तक ಕಾಲಚಿಂತಕ (पु०) ಕಾಲಗತಿಯನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡುವ ದೈವಜ್ಞ, ಗ್ರಹಗಳ ಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಜೋಯಿಸ. कालं चिन्तयति–चिति (स्मृत्याम्) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कालचिह्न ಕಾಲಚಿಹ್ನ (न०) ಮರಣಲಕ್ಷಣ, ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಲಕ್ಷಣ. कालस्य मृत्योर्ज्ञापकं चिह्नम्। [ವಿವರಕ್ಕೆ ಕಾಶೀಖಂಡದಲ್ಲಿ 41 ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ.]

कालज्ञ ಕಾಲಜ್ಞ (पु०) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕಾಲವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಜೋಯಿಸ. कालं कालावयवं जानाति – ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। 2. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. (वि०) 3. ಕರ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालज्ञस्य महीपतेः" माघ० २-८३। 4. ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಜ್ಞಾನಿ.

कालज्ञान ಕಾಲಜ್ಞಾನ (न०) 1. ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ. कालो ज्ञायतेऽनेन – ज्ञा (अवबोधने) करण० "ल्युट्"

(३-३-११७)। "विदितस्ते मया भावस्तोषितस्तपसाह्यहम्। दद्यां कालाश्रयं ज्ञानं ग्रहाणां चरितं महत्" सू०सि० ५। 2. ಮರಣ ಸೂಚಕವಾದ ಚಿಹ್ನೆ. कालो मृत्युर्ज्ञायतेऽनेन — कर० "ल्युट्"।

कालज्ञानिन् ಕಾಲಜ್ಞಾನಿನ್ (वि०) ಕಾಲದ ಅರಿವುಳ್ಳ ವನು. कालज्ञानमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कालत्रय ಕಾಲತ್ರಯ-त्रितय-त्रितयं (न०) ಮೂರು ಕಾಲಗಳು, ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಮತ್ತು ವರ್ತಮಾನರೂಪವಾದ ಮೂರು ಕಾಲಗಳು. कालस्य त्रयं त्रितयं वा। "शरीरभाजां भवदीयदर्शनं व्यनक्ति कालत्रितयेऽपि योग्यताम्" माघ० १-२३।

कालदण्ड ಕಾಲದಂಡ (पु०) ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ 28 ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಈ ಯೋಗಗಳು ವಾರಗಳು ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುವು.

ಭಾನುವಾರ	...	ಭರಣಿ
ಸೋಮವಾರ	...	ಆರಿದ್ರೆ
ಮಂಗಳವಾರ	...	ಮಖೆ
ಬುಧವಾರ	...	ಚಿತ್ತೆ
ಗುರುವಾರ	...	ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ
ಶುಕ್ರವಾರ	...	ಅಭಿಜಿತ್
ಶನಿವಾರ	...	ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರೆ

ಈ ವಾರಗಳ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ **"ಕಾಲದಂಡ"** ಯೋಗವು ಸಂಭವಿಸುವುದು, ಇದು ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "योग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कालधर्म ಕಾಲಧರ್ಮ (पु०) 1. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. कालस्य धर्मः। "अप्राप्तवति तस्मिंस्तु यौवनं पुरुषर्षभे। स राजा शन्तनुर्धीमान् कालधर्ममुपेयिवान्" भा० आदि० १०१-१। 2. ಋತು ಧರ್ಮ. ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳ ಸ್ವಭಾವ.

कालधर्मन् ಕಾಲಧರ್ಮನ್ (पु०) ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. कालस्येव धर्मोऽस्य "अनिच्" (५-४-१२४)। "स तया सह संगम्य भार्यया कुरुनन्दनः। पाण्डुः परमधर्मात्मा युयुजे कालधर्मणा" भा० आदि० १२४-१२।

कालनर ಕಾಲನರ (पु०) 1. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿರೂಪವಾದ ಶಿರಸ್ಸು, ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ ಕಾಲಪುರುಷ. "इति कालनरस्याङ्गे सदसद्ग्रहयोगतः" बृहज्जा०। 2. ಸಭಾನರರಾಜನ ಮಗ.

कालनाथ ಕಾಲನಾಥ (पु०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. कालस्य भैरवस्य नाथः। "कालनाथाय कल्याय क्षयायोपक्षयाय च" भा० शान्ति० २८६-८९।

कालनाभ ಕಾಲನಾಭ (पु०) ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. कालः कृष्णः नाभिरस्य "अच्" (५-४-७५)। "हिरण्याक्षसुताः पञ्च विद्वांसः सुमहाबलाः। झर्झरः शकुनिश्चैव भूतसन्तापनस्तथा। महानाभश्च विक्रान्तः कालनाभस्तथैव च"।

कालनियोग ಕಾಲನಿಯೋಗ (पु०) ಕಾಲದ ಆಜ್ಞೆ. ಕಾಲದ ನಿಯಮ, ಅದೃಷ್ಟ. कालस्य नियोगः।

कालनेमि ಕಾಲನೇಮಿ (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ರಾವಣನ ಸೋದರಮಾವ. कालस्य मृत्योर्नेमिरिव। 2. ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

कालनेमिरिपु ಕಾಲನೇಮಿರಿಪು (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಹನುಮಂತ.

कालनेमिहन् ಕಾಲನೇಮಿಹನ್ (पु०) 1. ಕಾಲನೇಮಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣು. कालनेमिं हतवान् — हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। कालस्य कालचक्रस्य नेमिं तत्तुल्याम् अविद्यां कलिकल्मषं निहन्ति — नि+हन "क्विप्" (३-२-८७)। **-निहन् -ನಿಹನ್.** ಕಾಲನೇಮಿಸದೃಶವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಕಲಿದೋಷವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "कालचक्रस्य या नेमिरविद्याख्या च दुर्धरा। तां नाशयति यश्चासौ कालनेमिनिहा स्मृतः" इति निरुक्तिः। "कालनेमिनिहा शौरिः शूरः शूरजनेश्वरः" वि० स०। 2. ಹನುಮಂತ.

कालपथ ಕಾಲಪಥ (पु०) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "मधुच्छन्दश्च भगवान् देवरातश्च वीर्यवान्। अक्षीणश्च शकुन्तश्च बभ्रुः कालपथस्तथा" भा० अनु० ४-५०।

कालपर्णी ಕಾಲಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಕೃಷ್ಣತುಲಸಿ.

कालपर्यय ಕಾಲಪರ್ಯಯ (पु०) 1. ಕಾಲಪರಿಭ್ರಮಣ, ಕಾಲವು ತಿರುಗುವುದು, ಕಾಲಗತಿ, ಕಾಲಕ್ರಮ. कालस्य पर्ययः वैपरीत्येन गमनम्। 2. ಕಾಲವು ಕಳೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ, ಸಾವಕಾಶ, ಕಾಲವು ಮಿರುವುದು. "मा भूत् कालस्य पर्ययः" रामा०।

कालपर्वत ಕಾಲಪರ್ವತ (ಪು೦) ತ್ರಿಕೂಟಪರ್ವತದ ಹತ್ತಿರದ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. "स निश्चित्य ततः कृत्यं स्वसारमुपसान्त्व्य च। ऊर्ध्वमाचक्रमे राजन् विधाय नगरे विधिम्। त्रिकूटं समतिक्रम्य कालपर्वतमेव च। ददर्श मकरावासं गम्भीरोदं महोदधिम्" भा० वन० २७७।

कालपालक ಕಾಲಪಾಲಕ (ವಿ೦) ಕಾಲವನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುವ, ಸಮಯವನ್ನು ಎದುರುನೋಡುವ. कालं पालयति—पाल (रक्षणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कालपुरुष ಕಾಲಪುರುಷ (ಪು೦) 1. ಕಾಲವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮೇಷಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿರೂಪವಾದ ಪುರುಷಾಕಾರದ ಒಂದು ಚಕ್ರ. ಈ ಪುರುಷಾಕಾರದ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳೂ ಕರಚರಣ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳಾಗಿರುವುವು.

(1) ಮೇಷ	...	ಶಿರಸ್ಸು-ತಲೆ
(2) ವೃಷಭ	...	ವಕ್ತ್ರ-ಬಾಯಿ
(3) ಮಿಥುನ	...	ಬಾಹು-ತೋಳು
(4) ಕರ್ಕಾಟಕ	...	ಹೃದಯ-ಎದೆ
(5) ಸಿಂಹ	...	ಉದರ-ಹೊಟ್ಟೆ
(6) ಕನ್ಯಾ	...	ಕಟಿ-ಸೊಂಟ
(7) ತುಲಾ	...	ಬಸ್ತಿ-ಹೊಕ್ಕಳ ಕೆಳಭಾಗ
(8) ವೃಶ್ಚಿಕ	...	ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನ
(9) ಧನುಸ್ಸು	...	ಊರು-ತೊಡೆ
(10) ಮಕರ	...	ಜಾನು-ಮಂಡಿ
(11) ಕುಂಭ	...	ಪೊಳಕಾಲು
(12) ಮೀನ	...	ಕಾಲು

"मेषः शिरो वृषो वक्त्रं मिथुनं बाहुयुग्मकम्। कर्कटो हृदयं चैव सिंहस्तूदरमेव च। कन्या कटिस्तुला वस्तिः वृश्चिको गुह्यमेव च। धनुरूरू मृगो जानु कुम्भो जङ्घे प्रकीर्तिते। मीनः पादद्वयं चैवाङ्गानि कालनरस्य तु" बृहज्जा०। 2. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಮನುಷ್ಯ.

कालपृष्ठ ಕಾಲಪೃಷ್ಠ (ಪು೦) 1. ರಣಹದ್ದು. "कालपृष्ठं तु कोदण्डमात्रके कर्णधन्वनि। कालपृष्ठो कङ्के" हेम०। (ನ೦) 2. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. 3. ಕರ್ಣನ ಬಿಲ್ಲು. कालं पृष्ठं यस्य।

कालप्रबोध ಕಾಲಪ್ರಬೋಧ (ಪು೦) ಸರಿಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆ. काले यथाकालं प्रबोधः।

कालप्रबोधिन् ಕಾಲಪ್ರಬೋಧಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳ. काले प्रबोधोऽस्यास्ति "इमिः" (५-२-११५)। 2. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ, ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವ. काले प्रबोधयति—प्र+बुध (अवगमने)+णिच् "णिनिः" (३-२-७८)।

कालप्रभात ಕಾಲಪ್ರಭಾತ (ನ೦) ಶರದೃತು. कालं कृष्णं प्रभातं यत्र।

कालभक्ष ಕಾಲಭಕ್ಷ (ಪು೦) ರುದ್ರ, ಈಶ್ವರ.

कालभृत् ಕಾಲಭೃತ್ (ಪು೦) ಸೂರ್ಯ.

कालभैरव ಕಾಲಭೈರವ (ಪು೦) ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಅಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಭೈರವ. भीरोर्भवः भैरवं भीरुत्वम्, कालस्य भरवं भयं यस्मात्। ಈಶ್ವರತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಐದನೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಛೇದಿಸಲು ಕಾಲಭೈರವನು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. "त्वत्तो भेष्यति कालोऽपि ततस्त्वं कालभैरवः" काशीखं०।

कालमयूख ಕಾಲಮಯೂಖ (ಪು೦) ಒಂದು ಸ್ಮೃತಿ ಗ್ರಂಥ.

कालमाधवीय ಕಾಲಮಾಧವೀಯ (ಪು೦) ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥ.

कालमान ಕಾಲಮಾನ (ಪು೦) 1. ಕೃಷ್ಣತುಲಸಿ. कालो मन्यतेऽसौ – मन (ज्ञाने) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। (ನ೦) 2. ಕಾಲದ ಪರಿಮಾಣ, ಕಾಲದ ಅಳತೆ. कालस्य मानं परिमाणम्। ಸೌರ, ಚಾಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸಾವನಗಳೆಂದು ಕಾಲಗಣನೆಯು ಮೂರು ವಿಧ. (ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ) ಸೂರ್ಯನ ಗತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅಳೆಯುವ ಕಾಲವು ಸೌರ. ಚಂದ್ರನ ಗತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಎಣಿಸುವ ಕಾಲವು ಚಾಂದ್ರ. ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಾಸ್ತಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡಿ ಅಳೆಯುವ ಕಾಲವು ಸಾವನ. ರಾಜನು ತನ್ನ ಸೇವಕರಿಗೆ ಸಂಬಳ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಸೌರಮಾನವನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು (ಲೇನಾ ದೇನಾ) ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚಾಂದ್ರಮಾನ (ಶುಕ್ಲ ಪಾಡ್ಯದಿಂದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆವರೆಗಿನ ಕಾಲ) ವನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ದಿನಗೂಲಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಕಾಲದ ಅವಧಿ (ಗಡು) ಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಕೂಲಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ಸಾವನ ಕಾಲವನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

कालमुख ಕಾಲಮುಖ (ಪು೦) 1. ಕಪ್ಪು ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ. कालं मुखं यस्य। "यस्य

शाखामृगा मित्राण्यृक्षाः कालमुखास्तथा" भा० वन० २९४-१२।(वि०) 2. ಕಪ್ಪು ಮುಖವುಳ್ಳವನು. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-५४)। **-मुखी -ಮುಖೀ.**

कालमेषिका ಕಾಲಮೇಷಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. 2. ಕರಿಯ ತಿಗಡೆ. कालं वर्णं मिषति—मिष (स्पर्धायाम्) "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "मञ्जिष्ठा विकसा जिङ्गी समङ्गा कालमेषिका"। "काला मसूरविदलार्धचन्द्रा कालमेषिका" अम०।

कालमेषी ಕಾಲಮೇಷೀ (स्त्री०) 1. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. 2. ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ. "कालमेषी कृष्णफला वागुजी पूतिफल्यपि" अम०।

कालयवन ಕಾಲಯವನ (पुं०) ಯವನರಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಒಬ್ಬ ದೊರ, ಯಾದವರಿಗೆ ಅಜೇಯನಾದ ಒಬ್ಬ ಶತ್ರು, ಯಾದವರ ಪುರೋಹಿತರಾದ ಗರ್ಗಋಷಿಯ ಮಗ. "ये चान्ये कालयवनसात्वतऋक्षिमद्रुमादयः" माघ० २-९८। [ಯಾದವರು ತಮ್ಮ ಪುರೋಹಿತರಾದ ಗರ್ಗಋಷಿಯನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಹಾಸ್ಯಮಾಡಲಾಗಿ ಕುಪಿತರಾದ ಋಷಿಯು ಶಿವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಯಾದವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಮಗನೊಬ್ಬನನ್ನು ಅಪ್ಸರಸಿಯೊಬ್ಬಳಲ್ಲಿ ಪಡೆದು ಯಾದವರ ಶತ್ರುವಾದ ಯವನರಾಜನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದರು. ಯವನನು ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಈ ಮಗುವನ್ನು ಸಲಹಿದುದರಿಂದ ಮಗುವಿಗೆ ಕಾಲಯವನನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇವನು ಯಾದವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಒಮ್ಮೆ ಗುಹೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮುಚುಕುಂದನನ್ನು ಕೆಣಕಿ ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಪಾತದಿಂದ ಹತನಾದನು.] भाग० १०-५१।

कालयापन ಕಾಲಯಾಪನ (न०) ಕಾಲಹರಣ, ಕಾಲ ಕಳೆಯುವಿಕೆ, ಕಾಲವಿಳಂಬ. कालस्य यापनम्।

कालयुक्त ಕಾಲಯುಕ್ತ (पुं०) 1. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೈರಡನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. **ಈ ಸಂವತ್ಸರದ ಫಲ:** ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ನಟ ನರ್ತಕರು ಇವರಿಗೆ ಹಾನಿ. ಮಳೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆದರೂ ಪೈರುಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಎಳ್ಳು, ಸಾಸವೆ, ಉದ್ದು, ಹತ್ತಿ ಇವುಗಳ ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚುವುದು. ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ಚಿನ್ನ, ತಾಮ್ರ ಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಅದರಿಂದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಈ ಕಷ್ಟಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯಬೇಕು. ರಾಜಪೀಡೆಯು ಹೆಚ್ಚುವುದು. भविष्य०। (वि०) 2. ಮೃತ್ಯುವಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿದ. कालेन युक्तः। **-युक्तिः -ಯುಕ್ತಿಃ.** ಕಾಲದೊಡನೆ ಸೇರುವುದು.

कालयोग ಕಾಲಯೋಗ (पुं०) 1. ಕಾಲದ ಸಂಬಂಧ. "महता कालयोगेन प्रकृतिं यास्यतेऽर्णवः" भा० वन०। 2. ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಯೋಗ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "काल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कालयोगिन् ಕಾಲಯೋಗಿನ್ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. काल एव योगोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "कालयोगी महानादः सर्वकामश्चतुष्पथः" भा०। 2. ಕಾಲದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. कालस्य योगोऽस्त्यस्य।

कालरात्रि ಕಾಲರಾತ್ರಿ (स्त्री०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರವೆಲ್ಲ ಕೊನೆಗೊಂಡಮೇಲೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿದ್ರಿಸುವ ಕಾಲ, ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾತ್ರಿ ಕಾಲ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ರಾತ್ರಿ, ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳ ಅಧಿಕಾರದ ಕೊನೆಯ ಕಾಲ. कालो रात्रिरिव अप्रकाशकत्वात्। ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರವೆಲ್ಲವೂ ಶೂನ್ಯವಾಗಿರುವುದು. "यदा स देवो जागर्ति तदेदं चेष्टते जगत्। यदा स्वपिति शान्तात्मा तदा सर्वं निमीलति" मनु० १-५२। "कालरात्रिकरालास्यदन्तान्तर्गतया मया। दृष्टासि सखि सैव त्वं पुनस्त्रैव जन्मनि" प्रबोध० ४-२। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಒಂದು ರೂಪ. "कालरात्रिर्महारात्रिर्मोहरात्रिश्च दारुणा" देवीमा०। 3. ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ 77ನೆಯ ವರ್ಷದ 7ನೆಯ ತಿಂಗಳಿನ 7ನೆಯ ರಾತ್ರಿ. [ಇದು ಒಹಳ ಕ್ರೂರ ಕಾಲ.] 4. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ ರಾತ್ರಿ. 5. ದೀಪಾವಳಿಯ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. "दीपावली तु या प्रोक्ता कालरात्रिश्च सा मता"। 6. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹವಾದ ಕಾಲ. "रवौ षष्ठं विधौ वेदं कुजवारे द्वितीयकम्। बुधे सप्त गुरौ पञ्च भृगुवारे तृतीयकम्। शनावाद्यं तथाचान्त्यं रात्रौ कालं विवर्जयेत्"।

काललौह ಕಾಲಲೌಹ (न०) ಕಬ್ಬಿಣ, ಉಕ್ಕು.

कालविद् ಕಾಲವಿದ್ (वि०) ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಸಮಯವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. कालं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "यूपवत्यवसिते क्रियाविधौ कालवित् कुशिकवंशवर्धनः" रघु० ११-३७।

कालविप्रकर्ष ಕಾಲವಿಪ್ರಕರ್ಷ (पुं०) ದೂರದ ಕಾಲ, ಹತ್ತಿರವಲ್ಲದ ಕಾಲ. कालस्य विप्रकर्षः।

कालविभक्ति ಕಾಲವಿಭಕ್ತಿ (स्त्री०) ಕಾಲ ವಿಭಾಗ, ಪಕ್ಷ ಮಾಸ ಋತು ಅಯನ ಮುಂತಾದ ಕಾಲದ ಭಾಗ. कालस्य विभक्तिः। "कालं कालविभक्तीश्च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा। सरितः सागरान् शैलान्समानि विषमाणि च" मनु०

१-२४। **-विभागः -ವಿಭಾಗಃ.** "कालविभागे चानहोरात्राणाम्" पा० सू० ३-३-१३७।

कालवृद्धि ಕಾಲವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) ನಿಗದಿಯಾದ ಆಯಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ವೃದ್ಧ್ಯಂಶ, ತಿಂಗಳು ಕಾಲುವರ್ಷ ಅರ್ಧವರ್ಷ ಮತ್ತು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಬಡ್ಡಿ. "नातिसांवत्सरीं वृद्धिं नचादृष्टां पुनर्हरेत्। चक्रवृद्धिः कालवृद्धिः कारिता कायिका च या" मनु० ८-१५३।

कालवृन्त ಕಾಲವೃಂತ (पु०) ಹುರುಳಿಗಿಡ. कालं कृष्णं वृन्तमस्य।

कालवृन्ती ಕಾಲವೃಂತೀ (स्त्री०) ಹಸುರು ಪಾದರಿಗಿಡ.

कालवेग ಕಾಲವೇಗ (पु०) ವಾಸುಕಿಯ ಮಗ.

कालवेला ಕಾಲವೇಳಾ (स्त्री०) ಯಾವ ಶುಭ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ವೇಳೆ, ಭಾನು ಮೊದಲಾದ ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶನಿಯ ವೇಳೆ. कालस्य वेला। ಇದು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹಗಲು ಅರ್ಧಜಾವ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಅರ್ಧಜಾವ ಕಾಲವಿರುವುದು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಕೂಡದು. "निधनं प्रहरार्धं तु निःसत्वं यमघण्टके। कुलिके सर्वनाशः स्यात् रात्रावेते न दोषदाः"। "न वारदोषाः प्रभवन्ति रात्रौ देवेज्यदैत्येन्द्रदिवाकराणाम्। दिवा शशाङ्कार्कजभूसुतानां सर्वत्र निन्द्यो बुधवारदोषः"।

ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಧಯಾಮಗಳು:

ಭಾನುವಾರ	ಹಗಲು 5ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ 6ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
ಸೋಮವಾರ	ಹಗಲು 2ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ 4ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
ಮಂಗಳವಾರ	ಹಗಲು 6ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ 7ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
ಬುಧವಾರ	ಹಗಲು 3ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ 7ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
ಗುರುವಾರ	ಹಗಲು 7ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ 5ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
ಶುಕ್ರವಾರ	ಹಗಲು 4ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ 3ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
ಶನಿವಾರ	ಹಗಲು 8ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ 8ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ

कालशाक ಕಾಲಶಾಕ (पु०) ಕರಿಬೇವಿನ ಗಿಡ. "कालशाकं महाशल्काः खड्गलोहामिषं मधु। आनन्त्यायैव कल्पन्ते मूल्यान्नानि च सर्वशः" मनु० ३-२७२।

कालशालि ಕಾಲಶಾಲಿ (पु०) ಕಪ್ಪು ಧಾನ್ಯ, ಕೃಷ್ಣವ್ರೀಹಿ, ಕಪ್ಪು ಬತ್ತ.

कालशे(से)य ಕಾಲಶೇ(ಸೇ)ಯ (न०) ಕಡೆದ ಮೊಸರು. कलश्यां भवम् "ढक्" (४-३-५६)। "दण्डाहतं कालशेयम्" अम०।

कालशैल ಕಾಲಶೈಲ (पु०) ಒಂದು ಪರ್ವತ. "उशीरबीजं मैनाकं गिरिं श्वेतं च भारत। समतीतोऽसि कौन्तेय कालशैलं च पार्थिव" भा० वन० १३९-१।

कालसंरोध ಕಾಲಸಂರೋಧ (पु०) ಬಹಳ ಕಾಲದ ವರೆಗೂ ಇರುವಿಕೆ. कालस्य संरोधः। "न चाधेः कालसरोधान्निसर्गोऽस्ति न विक्रयः" मनु० ८-१४३।

कालसर्प ಕಾಲಸರ್ಪ (पु०) 1. ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪ, ಮಹಾ ವಿಷವುಳ್ಳ ಒಂದು ಸರ್ಪ. कालः कृष्णः सर्पः। 2. ರಾಹು ಕೇತುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳೂ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದುಂಟಾದ ಒಂದು ಕೆಟ್ಟ ಯೋಗ.

कालसार ಕಾಲಸಾರ (पु०) 1. ಕೃಷ್ಣಸಾರ, ಕಪ್ಪು ಜುಕ್ಕಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. कालः कृष्णवर्णः सारः प्रधानमस्य। (न०) 2. ಹಳದಿ ಚಂದನ.

कालसाह्वय ಕಾಲಸಾಹ್ವಯ (न०) ಕಾಲಸೂತ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ನರಕ. कालेन समानः आह्वयो यस्य।

कालसूत्र ಕಾಲಸೂತ್ರ (न०) ಒಂದು ನರಕ. कालस्य यमस्य सूत्रमिव बन्धनहेतुत्वात्।

कालसूर्य ಕಾಲಸೂರ್ಯ (पु०) ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಸೂರ್ಯ.

कालस्कन्ध ಕಾಲಸ್ಕಂಧ (पु०) 1. ತಮಾಲವೃಕ್ಷ, ಹೊಂಗೆ ಮರ. कालः कृष्णः स्कन्धोऽस्य। 2. ತೊಬರಗಿಡ.

कालहर ಕಾಲಹರ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮೃತ್ಯುಂಜಯ. कालं मृत्युं हरति — हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। 2. ಒಂದು ಶಿವಲಿಂಗ. "तस्मात्पूर्वं भद्रकामः पर्वतस्तु त्रिकोणकः। यत्र कालहरो नाम शिवलिङ्गं व्यवस्थितम्"। 3. ಕಾಲವನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕುವ, ಕಾಲವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ. कालं वेलां हरति।

कालहरण ಕಾಲಹರಣ (न०) ಕಾಲ ಕಳೆಯುವಿಕೆ. कालस्य हरणम्।

कालहानि ಕಾಲಹಾನಿ (स्त्री०) ಸಾವಕಾಶ, ವಿಲಂಬ, ತಡ. कालस्य हानिः।

कालहोरा ಕಾಲಹೋರಾ (स्त्री०) लग्नद अर्धकाल, हगलु मत्तु रात्रि कालगळल्लि मेषादि हन्नेरडु लग्नाधिपतिगळ काल. हगलु मत्तु रात्रिगळन्नु हन्नेरडु भाग माडि प्रतियोंदु भागक्कू आया ग्रहगळन्नु होराधिपतिगळन्नागि तिळियबेकु.

ಕಾಲಹೋರಾಕ್ರಮ :

वार		घळिगेय	गंटे
भानुवार		वरेगे	यिंद–वरेगे
हगलु	रात्रि		
र	गु	2–30	6–7
शु	कु	5–00	7–8
बु	र	7–30	8–9
चं	शु	10–00	9–10
श	बु	12–30	10–11
गु	चं	15–00	11–12
कु	श	17–30	12–1
र	गु	20–00	1–2
शु	कु	22–30	2–3
बु	र	25–00	3–4
चं	श	27–30	4–5
श	बु	30–00	5–6

हीगेयें सोमवार मोदलोंडु एल्ला वार गळल्लू आया वाराधिपतिय होरेयु प्रारंभ वागुवुदु. सौम्यग्रहगळ होरेगळल्लि शुभ कार्य माडबेकु.

काला ಕಾಲಾ (स्त्री०) 1. दक्षब्रह्मन मगळु, कश्यपन पत्नि. "प्रजज्ञिरे महाभाग दक्षकन्यास्त्रयोदश। अदिति-र्दितिर्दनुः काला दनायुः सिंहिका तथा" भा० आदि० ६६-१२। 2. मंजिष्ठे. 3. अश्वगंधिय गिड. 4. हसुरु पादरी गिड. 5. करि जीरिगे. 6. दुर्गा देवि. 7. करि तिगडे. 8. नीलि गिड. "काला तु कृष्णा त्रिवृता मञ्जिष्ठानीलिनीषु च" मेदि०।

कालाक्षरिक ಕಾಲಾಕ್ಷರಿಕ (वि०) सरियाद कालदल्लि अक्षरगळन्नु कलितवनु, विद्ये कलितवनु. काले अक्षरं वेत्ति – विद (ज्ञाने) "ठक्" (४-२-६०)।

कालागुरु ಕಾಲಾಗುರು (न०) कृष्णागुरु.

कालाग्नि ಕಾಲಾಗ್ನಿ (पु०) 1. प्रळयकालद अग्नि. कालः सकलहिंसकोऽग्निः। 2. रुद्र. 3. पंचमुखि रुद्राक्ष. "पञ्चवक्त्रः स्वयं रुद्रः कालाग्निर्नाम नामतः। अगम्यागमनाच्चैव अभक्ष्यस्य च भक्षणात्। मुच्यते सर्व-पापेभ्यः पञ्चवक्त्रस्य धारणात्" स्कान्द०।

कालाग्निरुद्र ಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರ (पु०) प्रळयकालद अग्नियंतिरुव रुद्र. कालाग्निरिव रुद्रः।

कालाजिन ಕಾಲಾಜಿನ (न०) कृष्णाजिन, कृष्णमृगद चर्म. कालस्य कृष्णमृगस्य अजिनम्।

कालाञ्जन ಕಾಲಾಂಜನ (न०) कण्णु कप्पु. काल-मञ्जनम्। "न चक्षुषोः कान्तिविशेषबुद्ध्या कालाञ्जनं मङ्गलमित्युपात्तम्" कुमा० ७-२०।

कालाण्डज ಕಾಲಾಂಡಜ (पु०) कोगिले.

कालातिक्रम ಕಾಲಾತಿಕ್ರಮ (पु०) काल मीरुवुदु.

कालातिक्रमण ಕಾಲಾತಿಕ್ರಮಣ (न०) काल मीरुवुदु. कालस्यातिक्रमणम्।

कालातिपत्ति ಕಾಲಾತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) काल मीरुवुदु, काल कळेदुहोगुवुदु. कालस्यातिपत्तिः।

कालातिपात ಕಾಲಾತಿಪಾತ (पु०) कालातिक्रमु, कालवु मीरुवुदु, कालवु कळेदुहोगुवुदु. कालस्यातिपातः।

कालातिरेक ಕಾಲಾತಿರೇಕ (पु०) कालद आधिक्य, हेच्चु काल. कालस्यातिरेकः। "कालातिरेके द्विगुणं प्रायश्चित्तं समाचरेत्"।

कालातीत ಕಾಲಾತೀತ (वि०) 1. कालवु मीरिरुविके, कालातिक्रमु. (वि०) 2. कालवु मीरिरुव, कालवु अतिक्रमिसिरुव. अतीतः कालोऽस्य। परनिपातः।

कालात्मन् ಕಾಲಾತ್ಮನ್ (पु०) परमात्म, परमेश्वर. कालः आत्माऽस्य। "कालात्मा कालकृद्विभुः" सू० सि०।

कालात्यय ಕಾಲಾತ್ಯಯ (पु०) "कालातीत" पदद 1नेय अर्थ. "आधिश्चोपनिधिश्चोभौ न कालात्ययम-र्हतः" मनु० ८-१४५।

कालात्ययापदिष्ट ಕಾಲಾತ್ಯಯಾಪದಿಷ್ಟ (पु०) ऐदु विध हेत्वाभासगळल्लोंदाद हेतु दोष. कालात्ययेनापदिष्टः। ["हेत्वाभास" पददल्लि नोडि.]

कालाध्यक्ष ಕಾಲಾಧ್ಯಕ್ಷ (पु०) 1. परमात्म. 2. सूर्य. कालस्याध्यक्षः। "कालाध्यक्षः प्रजाध्यक्षो विश्वकर्मा तमोनुदः" भा० वन०।

कालानल ಕಾಲಾನಲ (पु०) 1. ಕಾಲಾಗ್ನಿ. ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದ ಬೆಂಕಿ. कालः सर्वसंहारकारकः अनलः। "दंष्ट्रा करालानि च ते मुखानि दृष्ट्वैव कालानलसंनिभानि" गीता ११-२५। 2. ಒಬ್ಬ ರಾಜ. "सभानरस्य पुत्रस्तु विद्वान् कालानलो नृपः"।

कालानुनादिन् ಕಾಲಾನುನಾದಿನ್ (पु०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. 3. ಕಪಿಂಜಲಪಕ್ಷಿ. काले वर्षाकाले अनुनदति—अनु+णद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-४१)। **–नादिनी –ನಾದಿನೀ.** "कालानुनादी रोलम्बे कलविङ्के कपिञ्जले" मेदि०।

कालानुसारक ಕಾಲಾನುಸಾರಕ (न०) 1. ಪೀತಗಂಧ, ಹಳದಿ ಚಂದನ. कालं कृष्णवर्णं मृगमदमनुसरति—अनु+सृ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಕಾಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ. "णिनिः" (३-२-७८)। **–अनुसारिन् –ಅನುಸಾರಿನ್.**

कालानुसार्य ಕಾಲಾನುಸಾರ್ಯ (न०) 1. ಕಲ್ಲುಹೂವು. कालो मृगमदो गन्धेनानुसार्यो यस्य। "कालानुसार्यवृद्धाश्मपुष्पशीतशिवानि च"। 2. ಒಂದುವಿಧ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. "कालेयकं च कालानुसार्यम्" अम०। 3. ಅಗುರು ಗಿಡ. "कालानुसार्यं शैलेये कालीये शिशुपाद्रुमे" मेदि०। वा "कप्"। **–सार्यकम् –ಸಾರ್ಯಕಮ್.**

कालान्तर ಕಾಲಾಂತರ (न०) ಬೇರೆ ಸಮಯ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲ. अन्यः कालः।

कालापक ಕಾಲಾಪಕ (न०) 1. ಕಲಾಪಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಶಾಖೆಯ ಧರ್ಮ.

कालाभ्र ಕಾಲಾಭ್ರ (न०) ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕಪ್ಪು ಮೋಡ, ನೀಲಮೇಘ.

कालाम्र ಕಾಲಾಮ್ರ (पु०) ಒಂದು ದ್ವೀಪ. "क्रुञ्चात्परान् वीर कालाम्रद्वीपमेव च"।

कालायस ಕಾಲಾಯಸ (न०) ಕಪ್ಪು ಲೋಹ, ಕಬ್ಬಣ. कालमयः जातौ "टच्" (५-४-१४)।

कालाशुद्धि ಕಾಲಾಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) ವೇಳೆಯ ಅಶುದ್ಧಿ, ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹತೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಧರ್ಮ. ಗುರುಶುಕ್ರರ ವಕ್ರತೆ, ಅತಿಚಾರ, ವೃದ್ಧತ್ವ, ಅಸ್ತ, ಬಾಲತ್ವ ಮುಂತಾದುವು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹತೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವು. ಇದರಿಂದ ಕಾಲವು ಅಶುದ್ಧವಾಗುವುದು. "वक्रातिचारवृद्धास्तबालत्वे गुरुशुक्रयोः। गुरौ मकरसिंहस्थे क्षयमासद्विमासयोः। त्रयोदशदिने पक्षे गुर्वादित्ये तथैव च। लुप्ताब्दे त्रिविधोत्पाते कालाशुद्धिरुदाहृतः"।

कालिक ಕಾಲಿಕ (पु०) 1. ಬಕಪಕ್ಷಿ. काले वर्षाकाले चरति – "ठक्"। 2. ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ, ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ. "कालिकोऽधिकृतः शुल्के" वैज०। (न०) 3. ದೀರ್ಘಕಾಲವುಳ್ಳ ವೈರ, ಹೆಚ್ಚುಕಾಲವುಳ್ಳ ಶತ್ರುತ್ವ. काल "ठञ्" (५-१-१०८)।

कालिका ಕಾಳಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಅಂಬಿಕೆ, ಪಾರ್ವತಿಯ ಒಂದು ಅವತಾರ, ಶಿವಶಕ್ತಿ. 2. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ. "बहुविधेन वियोगिवधेनसा शशमिषादथ कालिकयाङ्कितः" नैष० ४-७३। 3. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬೆಲೆ, ಕಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ವಸ್ತುಗಳ ಮೌಲ್ಯ. 4. ಹೊಸ ಮೋಡ. 5. ಮೋಡಗಳ ಸಾಲು. 6. ಹೆಣ್ಣು ಕಾಗೆ. 7. ಹೆಣ್ಣು ನರಿ. 8. ಮದ್ಯ. 9. ವೃಶ್ಚಿಕಪತ್ರಿ ಗಿಡ. 10. ಕ್ಲೃಪ್ತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾವತಿ ಮಾಡಿದ ಬಡ್ಡಿ. 11. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. 12. ರೋಮಪಙ್ಕ್ತಿ, ಕೂದಲಿನಸಾಲು. "कालिका चण्डिकाभेदे काष्ण्यंवृश्चिकपत्रयोः। ऋणदेयवस्तुमूल्ये धूसरीनवमेघयोः। पटोलशाखारोमालीमांसीकाकीशिवासु च। मेघावलौ च" मेदि०। 13. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಮಣ್ಣು. 14. ಗಿಡ್ಡ ಹೆಂಗಸು, ಮದುವೆಗೆ ಯೋಗ್ಯಳಲ್ಲದ ಕುಳ್ಳು ಹೆಂಗಸು. "कुब्जा तु दुर्दर्शा कालिकाऽपि च" वैज०। 15. ಕುದುರೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳ ಸಾಲು. "कश्यमश्वस्य मध्यं स्याद्दन्तवेष्टस्तु नालिका। कालिका दन्तरेखा स्यात्" वैज०। 16. ಸಣ್ಣಜೀರಿಗೆ. "अथ सूक्ष्मोऽसौ कणजीरण ओसरः। अग्निमन्थो हृद्यगन्धस्सुगन्धिः कालिका कणा" वैज०। 17. ವೈವರ್ಣ್ಯ ಹೊಂದುವುದು, ಬಣ್ಣ ಬದಲಾಯಿಸುವುದು. "कालिका तु विवर्णता" वैज०। 18. ಮಸಿ, ಶಾಯಿ. 19. ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸುವಾಗ ಚಿನ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಕೊಳೆ. 20. ವರುಣನ ಪತ್ನಿ.

कालिङ्ग ಕಾಳಿಂಗ (पु०) 1. ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ ರಾಜನ ಮಗ. कलिङ्गस्यापत्यम् "अण्" (४-१-१६८)। 2. ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ ದೂತ. "प्रतिजग्राह कालिङ्गः तमस्त्रैर्गजसाधनः" रघु० ४-४०। (पु० ब० व०) 3. ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ ಜನರು. (वि०) 4. ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ

ರಾಜರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "चक्रलिङ्गधराभ्रके कालिङ्गान् किङ्करीकृतान्" ಯಾದ೦ ೨೨-೧೪೩।

कालिदास ಕಾಳಿದಾಸ (ಕ್ರಿ೦) ವಿಶ್ವವಿಖ್ಯಾತನಾದ ಕಾಳಿದಾಸ ಕವಿ, ರಘುವಂಶ ಕುಮಾರಸಂಭವ ಮುಂತಾದ ಕಾವ್ಯ ಗಳನ್ನೂ ಶಾಕುಂತಲ ಮುಂತಾದ ನಾಟಕಗಳನ್ನೂ ಬರೆದ ಮಹಾಕವಿ. कात्या: दास:। संज्ञायां ह्रस्व:। ಕಾಳಿದಾಸ ಮಹಾಕವಿಯ ಕಾಲ ದೇಶ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಾದವಿವಾದ ಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಅವರವರಿಗೆ ತೋರಿಬಂದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ವಿಮರ್ಶಕಾರರೂ ಒಂದೊಂದು ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಒಂದನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಸದ್ಯಃ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಐದನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. "मत्तोऽधुना कृतिरियं सति मालवेन्द्रे श्रीविक्रमार्कनृपराजवरे समासीत्" ಎಂಬ ಈ ಕವಿರಚಿತವಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದಾಭರಣಶ್ಲೋಕ ದಿಂದಲೂ "धन्वन्तरि: क्षपणकोऽमरसिंहशङ्कुवेताल-भट्टघटकर्परकालिदासा:। ख्यातो वराहमिहिरो नृपते: सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य" ಮತ್ತು "शङ्कुवादिपण्डितवरा: कवयस्त्वनेके ज्योतिर्विद: समभवंश्च वराहपूर्वा:। श्रीविक्रमस्य बुधसंसदि प्राज्यबुद्धे: तेरप्ययं नयसख: किल कालिदास:" ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಮಹಾಕವಿಯು ಮಾಳವದೇಶದ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಶತಮಾನದ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಕರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನ ಪಂಡಿತರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. "काव्यत्रयं सुमतिकृत् रघुवंशपूर्वं जातं यतो ननु कियच्छ्रुतिकर्मवाद:। ज्योतिर्विदाभरणकालविधानशास्त्रं श्रीकालिदासकवितो हि ततो बभूव" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಈ ಮಹಾಕವಿಯು ರಘುವಂಶ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದಾಭರಣವೆಂಬ ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ರಚಿಸಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಕುಮಾರಸಂಭವ, ಮೇಘದೂತ ಮತ್ತು ರಘುವಂಶಗಳು ಈ ಮಹಾಕವಿರಚಿತವೆಂದು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡ ಐತಿಹ್ಯ ದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮಹಾವಿದುಷಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆಯು ತನ್ನ ತಂದೆಯು ತನ್ನ ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆ ತರಿಸಿದ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ ಅವರಾರನ್ನೂ ವರಿಸಲು ಒಪ್ಪದೆ ಕಳುಹಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿರಲು ಪರಾಜಯ ಭಯದಿಂದ ಮತ್ತಾರೂ ಬರುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಬೇಸರಗೊಂಡ ತಂದೆಯು ಇನ್ನು ಮಂದೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಿಚಾರವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾರು ಬಂದರೂ ಕನ್ಯೆ ಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ದನು. ಹಿಂದೆ ಬಂದಿದ್ದವರಾರೂ ಪುನಃ ಬರಲು ಸಮ್ಮತಿಸ ದಿರಲು ದೂತರು ಬಹಳ ಬೇಜಾರಿನಿಂದ ವರನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಮರದ ಮೇಲೆ ರೆಂಬೆಯ ತುದಿ ಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಬುಡವನ್ನು ಕಡಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನು ಕಂಡು ಈ ಮಂದಮತಿಯೇ ಈ ಕನ್ಯೆಗೆ ಯೋಗ್ಯ ವರನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನನ್ನು ಕರೆತರಲು ತಂದೆಯು ಅವನ ಗುಣ ದೋಷಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ನಡೆಯಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ದಂಪತಿಗಳ ಸಂಭಾಷಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನ ಅಪಭ್ರಂಶ ಪದಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಂಡ ಪತ್ನಿಯು ಜುಗುಪ್ಸೆಯಿಂದ ಇವನನ್ನು ಮನೆಯಿಂದ ಓಡಿಸಿದಳು. ಆಗ ಕಾಳಿದಾಸನು ಬಹಳ ಖಿನ್ನನಾಗಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸರಸ್ವತಿಯ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿ ಆ ದೇವಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಪಾರ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಮನೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದನು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಇವನು ಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಬಾಗಿಲು ಹಾಕಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು "अनावृतकवाटं द्वारं देहि" ಎಂದನು. ಇವನ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಪತ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪತಿಯೆಂದು ತಿಳಿದು "अस्ति कश्चित् वाग्विशेष:?" ಎಂದು ಕೇಳಿದಳು. ಆಗ ಈ ಮಹಾಕವಿಯು अस्ति कश्चित् वाक् ಈ ಮೂರು ಪದಗಳನ್ನು ತೆಗದುಕೊಂಡು "अस्त्युत्तरस्यां दिशि देवतात्मा" ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಕುಮಾರಸಂಭವ ಕಾವ್ಯವನ್ನೂ "कश्चित् कान्ताविरहगुरुणा" ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಮೇಘದೂತಕಾವ್ಯವನ್ನೂ "वागर्थाविव संपृक्तौ" ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ರಘುವಂಶವೆಂಬ ಕಾವ್ಯ ವನ್ನೂ ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ಕಥೆಯಿರುವುದು. ಈ ಕಾವ್ಯಗಳ ರಚನೆಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದ ಈ ಕವಿಯು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನಪಂಡಿತನಾದನು. ಮತ್ತು ಈ ಮಹಾಕವಿಯು ಶಾಕುಂತಲ, ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಮೋರ್ವ ಶೀಯಗಳೆಂಬ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು. "प्रथितयशसां भाससौमिल्लकविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवे: कालिदासस्य कृतौ कथं बहुमान:" ಎಂಬ ಮಾಲವಿ ಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರದ ವಚನದಿಂದ ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರ ನಾಟಕವು ಕಾಳಿದಾಸವಿರಚಿತವೆನ್ನಬಹುದಾದರೂ ಭೋಜದೇವನಿ ಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನನಾಗಿದ್ದ ಧನಿಕನಿಂದ ಈ ನಾಟಕವು ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶಾಕುಂತಲನಾಟಕ ಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಶೈಲಿಯು ಇದರಲ್ಲಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ ಈ ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕಾಳಿದಾಸನಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿರಬಹುದೆಂದೂ ಒಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಆದರೆ ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರವು ಪ್ರಾರಂಭದ ಗ್ರಂಥವಾದುದರಿಂದ ಶೈಲಿಯು ಭಿನ್ನವಾಗಿರ

ಬಹುದೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ದಂಡಿ ಕವಿಯ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪದಲಾಲಿತ್ಯವೂ ಭಾರವಿ ಕವಿಯ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಗೌರವವೂ ಇರುವಂತೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿರುವುದು. "उपमा कालिदासस्य भारवेरर्थगौरवम्। दण्डिनः पदलालित्यं माघे सन्ति त्रयो गुणाः"।

कालिनी कालिनी (स्त्री०) 1. ಆರಿದ್ರಾನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಹೊಕ್ಕುಳ ಬಳ್ಳಿ. "निष्ठचा स्वातीविशाखे तु राधे आर्द्रा तु कालिनी"। "बालस्य नाभिनालायाममरा कालिनीति च" ವೈಜ०।

कालिन्द कालिंद (पु०) 1. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಗಿಡ. (न०) 2. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಹಣ್ಣು. स्वार्थे "कः"। **-कम् -कमन्.**

कालिन्दी कालिंदी (स्त्री०) ಯಮುನಾನದಿ. कलिन्दे भवा "अण्" (४-३-५३)। कलिन्दस्येयं "अण्" (४-३-१२०) वा। "ङीप्" (४-१-१५)। "कालिन्दीजलजनितश्रियः श्रयन्ते वैदग्धीमिह सरितः सुरापगायाः" माघ० ४-२६।

कालिन्दीकर्षण कालिंदीकर्षण (पु०) ಬಲರಾಮ. कर्षति – कृष (विलेखने) "ल्युः" (३-१-१३४)। कालिन्द्याः कर्षणः। [ಬಲರಾಮನು ಯಮುನಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಜಲಕ್ರೀಡೆಗಾಗಿ ಯಮುನೆಯು ತನ್ನ ಪತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಯಮುನೆಯು ಬರದಿರಲು ತನ್ನ ಹಲದಿಂದ ಯಮುನೆಯ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಎಳೆದಾಗ ಹೆದರಿದ ಯಮುನೆಯು ಬಲರಾಮನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹರಿಯುತ್ತಾ, ಸ್ತ್ರೀರೂಪದಿಂದ ಬಲರಾಮನನ್ನು ನಾನಾ ಬಗೆಯಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ ನೀಲಾಂಬರ, ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಿದಳು.] भाग० १०-६५। कालिन्द्याः भेदनः। **-भेदनः -भेदनः.**

कालिन्दीसू कालिंदीसू (स्त्री०) ಕಾಳಿಂದಿಯ ತಾಯಿ, ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. कालिन्दीं यमुनां सूते – षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

कालिमन् कालिमन् (पु०) ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ. कालस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "या बिभर्ति कलवल्लकीगुणस्वानमानमतिकालिमाऽलया" माघ० ४-५७।

कालिय कालिय (पु०) ಒಂದು ಸರ್ಪ. के जले आलीयते – आ + लीङ् (संश्लेषणे) "कः" (वा० ३-२-५)। "काले कालियकायकालवपुषः पांसून् गजाम्भोमुचः" माघ० १७-६१। [ಗರುಡನು ರಮಣಕದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿನ್ನಲು ಬಂದಾಗ ಸರ್ಪಗಳಿಲ್ಲವೂ ತಾವು ಗರುಡನಿಗೆ ಸರದಿಯಂತೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡುವು. ಈ ಕಾಳಿಯನು ತನ್ನ ಸರದಿ ಬಂದಾಗ ಆದಕ್ಕೆ ಸಂಮತಿಸದೆ ರಮಣಕದ್ವೀಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಸೌಭರಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಗರುಡನಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಕಾಳಿಂದೀನದಿಯ ಮಡುವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ಈ ಕಾಳಿಯನ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಕಾಳಿಂದೀನದಿಯ ಮಡುವೆಲ್ಲಾ ವಿಷಮಯವಾಗಿ ಆ ವಿಷಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ತೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣ ಬಿಡುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕಾಳಿಂದಿಯ ಮಡುವಿನೊಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕಿ ಕಾಳಿಯನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಬಾಲ ಹಿಡಿದು ತುಳಿಯುತ್ತ ಅದನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಅದರ ಪತ್ನಿಯರಾದ ನಾಗಕನ್ಯೆಯರು ಬಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ ಕಾಳಿಯನ ಪ್ರಾಣಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬೇಡುವರು. ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕಾಳಿಯನಿಗೆ ಗರುಡನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ಭಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಪಾತಾಳದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆಯಿತ್ತು ಕಳುಹಿಸಿದನು.] भाग० १०-१६।

कालियदमन कालियदमन (पु०) 1. ಕಾಳಿಯ ಸರ್ಪವನ್ನು ದಂಡಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. कालियं दमयति – दम् (उपशमे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ["कालिय" पददल्लि नोडि.] (न०) 2. ಕಾಳಿಯ ಸರ್ಪವನ್ನು ದಂಡಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कालियह्रद कालियह्रद (पु०) ಕಾಳಿಂದೀನದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಳಿಯ ಸರ್ಪವು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಮಡು. कालियस्य ह्रदः।

काली कालि (स्त्री०) 1. ಪರಶಿವನ ಪತ್ನಿ. कालस्य शिवस्य पत्नी – काल "ङीष्" (४-१-४८)। 2. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಹೆಂಗಸು. काल "ङीष्" (४-१-४२)। 3. ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳಾದ ಪಾರ್ವತಿ. "सुतामनुजगामाशु गतां कालीं हराश्रमम्"। 4. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "काली करालवदना विनिष्क्रान्तासिपाशिनी"। 5. ಭೀಮಸೇನನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. "युधिष्ठिरात्तु पौरव्यां देवकोऽथ घटोत्कचः। भीमसेनाद्धिडिम्बायां काल्यां सर्वगतस्ततः" भाग० १-२२-३०। 6. ರಾತ್ರಿ. 7. ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತಜ್ವಾಲೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. 8. ಕಾಳರಾತ್ರಿ. 9. ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಹತ್ತು ಮಹಾವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["काल" पददल्लि नोडि.]

कालोक **ಕಾಳೀಕ** (पु०) ಒಕಪಕ್ಷಿ. के जले अलीक इव। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–की –ಕೀ.**

कालीय **ಕಾಳೀಯ** (न०) ಕೃಷ್ಣಚಂದನ.

कालीयक **ಕಾಳೀಯಕ** (न०) ಕಾಲಾನುಸಾರ್ಯವೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧವಸ್ತು.

कालेय **ಕಾಲೇಯ** (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (न०) 2. ಕೃಷ್ಣಚಂದನ. "आश्यानकालेयकृताङ्गरागाम्" कुमा० ७-९।

कालेयक **ಕಾಲೇಯಕ** (पु०) 1. ಕುಕ್ಕುರ. ನಾಯಿ. 2. ಮರದರಿಶಿನ. कलेरयम् "ठक्" (वा० ४-२-८)। स्वार्थे "कन्"। 3. ಕೃಷ್ಣಚಂದನ.

कालेश **ಕಾಲೇಶ** (पु०) ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯ. कालस्य ईशः।

काल्पनिक **ಕಾಲ್ಪನಿಕ** (वि०) 1. ಕಲ್ಪಿತವಾದ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಹೊರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कल्पनया निर्वृत्तम् "ठञ्" (४-४-१९)।

काल्पसूत्र **ಕಾಲ್ಪಸೂತ್ರ** (वि०) ಕಲ್ಪಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. कल्पसूत्रं वेत्त्यधीते वा "अण्" (४-२-५९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–सूत्री –ಸೂತ್ರೀ.**

काल्य **ಕಾಲ್ಯ** (न०) 1. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. कल्य स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 2. ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಆಯಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. काले भवम् "यत्" (४-३-५४)। 3. ಸಮಯವು ಒದಗಿಬಂದಿರುವ, ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕಾಲವು ಒದಗಿರುವ–ಬಳಿ ಮೊದಲಾದುದು. कालः प्राप्तोऽस्य "यत्" (५-१-१०७)।

काल्या **ಕಾಲ್ಯಾ** (स्त्री०) ಗರ್ಭಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲವುಳ್ಳ ಹಸು. कालः गर्भग्रहणयोग्यः कालः प्राप्तोऽस्य "यत्" (५-१-१०७)। "काल्योपसर्या प्रजने" अम०। "उपसर्या काल्या प्रजने" पा० सू० ३-१-१०४।

काल्याणक **ಕಾಲ್ಯಾಣಕ** (न०) ಕಲ್ಯಾಣದ ಭಾವ, ಮಂಗಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. कल्याणस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)।

काल्याणिनेय **ಕಾಲ್ಯಾಣಿನೇಯ** (पु०) ಕಲ್ಯಾಣಿಯ ಮಗ, ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗ. कल्याणी "ढक्" इनङादेशश्च (४-१-१२६)।

काव **ಕಾವ** (न०) ಕವಿದೇವತಾಕವಾದ ಒಂದು ಸಾಮ. कविर्देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)।

कावचिक **ಕಾವಚಿಕ** (न०) ಕವಚಧಾರಿಗಳ ಸಮೂಹ, ಕವಚಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವವರ ಗುಂಪು. कवच "ठञ्" (४-२-४१)।

कावाद **ಕಾವಾದ** (पु०) ಕಲಹ, ಜಗಳ. कुत्सितः ईषद्वा वादः कादेशः (६-३-१०५)। "देवाकानिनि कावादे वाहिकास्वस्वका हि वा" किरा० १५-२५।

कावार **ಕಾವಾರ** (पु०) ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. कं जलमावृणोति –आ + वृञ् (वरणे) "अण्" (३-२-१)।

कावृक **ಕಾವೃಕ** (पु०) 1. ಕೋಳಿ, ಹುಂಜ. 2. ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ. 3. ಪಳದಿ ತಲೆಯ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ. ईषत् वृकइव। "कावृकः कृकवाकौ स्यात् पीतमस्तककोकयोः" मेदि०।

कावेरी **ಕಾವೇರೀ** (स्त्री०) 1. ಕೊಡಗು ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಲಕಾವೇರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಮೈಸೂರು ಮತ್ತು ಮದರಾಸು ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಮಹಾನದಿ. कं जलमेव बेरं शरीरम्, तस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "कावेरीं सरितां पत्युः शङ्खनोयामिवाकरोत्" रघु० ४-४५। "ततो गच्छेत कावेरीं वृतामप्सरसां गणैः। तत्र स्नात्वा नरो राजन् गोसहस्रफलं लभेत्" भा० वन० ८५। ಸ್ನಾನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಪರಿಪರಿಸುವ ಪವಿತ್ರವಾದ ಈ ಮಹಾನದಿಯು ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ನದಿಗೆ ಬೆಳಗೊಳದ ಹತ್ತಿರ ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರವೆಂಬ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರವೂ ಮೆಟ್ಟೂರು ಬಳಿ ಒಂದು ಆಣೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮದರಾಸು ಸರ್ಕಾರವೂ ಕಾಲುವೆಗಳ ಮೂಲಕ ನೀರು ಹಾಯಿಸಿ ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಎಕರೆಗಳ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಬತ್ತ ಕಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ದೇಶದ ಜನತೆಗೆ ಅನುಕೂಲ್ಯ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟಿವೆ. ಮತ್ತು ಇಂದು ನಮ್ಮ ದೇಶವಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ದಿವ್ಯ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ನದಿಯ ನೀರಿನ ಪ್ರಪಾತದಿಂದಲೇ ಶಿವಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ಮೆಟ್ಟೂರುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮೂಲಗಳಿಂದಲೂ ಜನತೆಗೆ ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳೂ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳೂ ಬೆಳೆದು ನಮ್ಮ ಮೈಸೂರು ದೇಶದ ಸಂಪತ್ತು ಸರ್ವತೋಮುಖವಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿದೆ. ಈ ನದಿಯು ಮೂರು ಜಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕವಲೊಡೆದು ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಆದಿರಂಗನನ್ನೂ ಶಿವಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯರಂಗನನ್ನೂ ತಿರುಚ್ಚಿರಪಳ್ಳಿಜಿಲ್ಲೆಯ ಶ್ರೀರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯರಂಗನನ್ನೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡಿ ಹರಿಯು

त्तिರುವುದು. ಇದು ನಾಲ್ಕುನೂರು ಮೈಲಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕದೂರ ಹರಿದು ಮದರಾಸು ಪ್ರಾಂತದ ಚಿದಂಬರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದು. 2. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. 3. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. "कावेरी तु हरिद्रायां वेश्यायां सरिदन्तरे" ಹೇಮ°।

काव्य ಕಾವ್ಯ (ಕ್ಲೀ°) 1. ಭೃಗುಋಷಿಯ ಮಗನಾದ ಕವಿಯ ಮಗ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು. कवेः भृगुपुत्रस्यापत्यम् "ण्यः" (४-१-१४१)। "दैतेयनीतेः पथि सार्थवाहः काव्यः स काव्येन सभामभाणीत्" ನೈಷ° ೧೦-೪೯। (ನ°) 2. ಕಾವ್ಯ, ಗ್ರಂಥ, ಗದ್ಯ ಅಥವಾ ಪದ್ಯರೂಪವಾದ ಕವಿಯ ಕವಿತೆ (ಕೃತಿ). कवेः कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "तैः शरीरं च काव्यानामलङ्काराश्च दर्शिताः। शरीरं तावदिष्टार्थ-व्यवच्छिन्ना पदावली" काव्या° १-१०। **ಕಾವ್ಯ ಲಕ್ಷಣ :** ಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಲಕ್ಷಣಕಾರರೂ ಒಂದೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. **ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಕಾರರು :** "तददोषौ शब्दार्थौ सगुणावनलंकृती पुनः क्वापि" ರಸಾದ್ಯಪಕರ್ಷಕ ದುಃಶ್ರವತ್ವಾದಿ ದೋಷರಹಿತವಾದ, ಮಾಧುರ್ಯಾದಿ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅಲಂಕಾರವು ಅಸ್ಫುಟವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಂತಹ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳು ಕಾವ್ಯವೆಂದೂ, **ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಕಾರರು :** "वाक्यं रसात्मकं काव्यम्" ಕಾವ್ಯದ ಉಪಾದೇಯತ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾದ ರಸಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ವಾಕ್ಯವೇ ಕಾವ್ಯವೆಂದೂ, **ರಸಗಂಗಾಧರಕಾರರು :** "रमणीयार्थप्रतिपादकः शब्दः काव्यम्" ಚಿತ್ತಾಹ್ಲಾದಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದವೇ ಕಾವ್ಯವೆಂದೂ, **ಆಚಾರ್ಯದಂಡಿಯು :** "इष्टार्थव्यवच्छिन्ना पदावली (काव्यस्य) शरीरम्" ರಸಾದ್ಯನುಗತವಾಗಿ ಮನೋಹರವಾಗಿರುವ ಚಮತ್ಕಾರಾಧಾಯಕವಾದ ಪದಸಮೂಹವು ಕಾವ್ಯವೆಂದೂ, **ಆನಂದವರ್ಧನಾಚಾರ್ಯರು :** "काव्यस्यात्मा ध्वनिः" ಧ್ವನಿಯೇ ಕಾವ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಜೀವಾಳವೆಂದೂ ಈ ರೀತಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಕಾವ್ಯನಿರ್ಮಾಣಫಲ : "काव्यं यशसेऽर्थकृते व्यवहारविदे शिवेतरक्षतये। सद्यः परनिर्वृतये कान्ता-सम्मिततयोपदेशयुजे" ಯಶಸ್ಸು, ದ್ರವ್ಯ (ಧನ), ವ್ಯವಹಾರ ಜ್ಞಾನ, ಅಮಂಗಳನಿವೃತ್ತಿಪೂರ್ವಕ ಶುಭಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸೌಖ್ಯ, ಕಾಂತಾಸಮ್ಮಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪದೇಶ ಇವು ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಫಲವೆಂದು ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶಕಾರರೂ, "चतुर्वर्गफलप्राप्तिः सुखादल्पधियामपि। काव्यादेव यतस्तेन तत्स्वरूपं निरूप्यते" ಕೇವಲಕೋಮಲಮತಿಯುಳ್ಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೂ ಸುಖವಾಗಿ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷ ರೂಪವಾದ ಚತುರ್ವರ್ಗಫಲಲಾಭವೇ ಮುಖ್ಯ ಫಲವೆಂದು ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಕಾರರೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕಾವ್ಯಪ್ರಭೇದಗಳು : ಕಾವ್ಯವು ಗದ್ಯ, ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ಉಭಯಾತ್ಮಕ (ಚಂಪು)ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ರಸಗಂಗಾಧರಕಾರರಿಂದ ಧ್ವನಿ, ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ, ಅರ್ಥಚಿತ್ರ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಚಿತ್ರಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಈ ಕಾವ್ಯವು "तच्चोत्तमोत्तमोत्तममध्यमाधमभेदाच्चतुर्धा" ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮ, ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಅಧಮಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "काव्यं ध्वनिर्गुणीभूतव्यङ्ग्यं चेति द्विधा मतम्" ಧ್ವನಿ ಮತ್ತು ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಗಳಿಂದು ಕಾವ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧ ಎಂದು ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಧ್ವನಿಕಾವ್ಯವು : (1) ಅಭಿಧಾಮೂಲ ಮತ್ತು (2) ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲಗಳಿಂದು ಮೊದಲು ಎರಡು ವಿಧ. "शब्दो ध्वनेरपि द्वावुदीरितौ लक्षणाभिधामूलौ" सा° द° ४-२°। ಅಭಿಧಾಮೂಲಧ್ವನಿಯು ಸಂಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಅಸಂಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮಗಳೆಂದೂ ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲಧ್ವನಿಯು ಅರ್ಥಾಂತರ ಸಂಕ್ರಮಿತ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ತಿರಸ್ಕೃತಗಳೆಂದೂ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುವು. ಸಂಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವು ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಮೂಲ, ಅರ್ಥಶಕ್ತಿಮೂಲ ಮತ್ತು ಉಭಯಶಕ್ತಿಮೂಲಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಮೂಲವು ವಸ್ತು, ಅಲಂಕಾರಭೇದಗಳಿಂದ ಎರಡು ವಿಧ. ಈ ಎರಡು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಅರ್ಥಶಕ್ತಿಮೂಲವೂ ಸ್ವತಃಸಂಭವಿ, ಕವಿಪ್ರೌಢೋಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಕವಿನಿಬದ್ಧಪ್ರೌಢೋಕ್ತಿಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧಗಳಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧಗಳಾಗುವುದು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳಿಂದ ಅಭಿಧಾಮೂಲ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲಧ್ವನಿಗಳು ಐವತ್ತೊಂದು (51) ವಿಧವಾಗಿ ಆಗುವುವು. ಈ ಐವತ್ತೊಂದು ಭೇದಗಳೂ ಅಂಗಾಂಗಿಭಾವಸಂಕರ, ಏಕಾಶ್ರಯಸಂಕರ, ಸಂದೇಹ ಸಂಕರ ಮತ್ತು ಸಂಸೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳಿಂದ ಸಜಾತೀಯ ವಿಜಾತೀಯ ಮೇಳನದಿಂದ ಒಟ್ಟು 5304 ಭೇದಗಳಾಗುವುವು. ಸಂಕರ ಮತ್ತು ಸಂಸೃಷ್ಟಿರಹಿತವಾದ ಶುದ್ಧವಾದ ಐವತ್ತೊಂದು (51) ಭೇದಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಯೋಗದಿಂದ 5355 ಭೇದಗಳಾಗುವುವು. "संकरेण त्रिरूपेण संसृष्ट्या चैकरूपया। वेदखाग्निशराः (5304) शुद्धैरिषुबाणाग्निसायकाः" (5355) सा° द° ४-१२।

ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಕಾವ್ಯವು : (1) ಇತರಾಂಗ, (2) ಕಾಕ್ವಾಕ್ಷಿಪ್ತ, (3) ಪಾಚ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯಂಗ್ಯ (4) ಸಂದಿಗ್ಧ

प्राधान्य, (5) तुल्यप्राधान्य, (6) अस्फुट, (7) अगूढ मत्तु (8) असुंदरगळिंदु एंटु विध. "अपरं तु गुणीभूतव्यङ्ग्यं वाच्यादनुत्तमे व्यङ्ग्ये। तत्र स्यादितराङ्गं काक्वाक्षिप्तं च वाच्यसिद्धयङ्गम्। सन्दिग्ध-प्राधान्यं तुल्यप्राधान्यमस्फुटमगूढम्। व्यङ्ग्यमसुन्दरमेवं भेदास्तस्योदिता अष्टौ" सा० द० ४-१३, १४। मत्तु काव्यवु श्रव्य मत्तु दृश्यगळिंदु एरडु विध. गद्य, पद्य मत्तु उभयात्मक (चंपु)गळु श्रव्यकाव्य. दृश्यकाव्यवु (1) नाटक, (2) प्रकरण, (3) भाण, (4) प्रहसन, (5) डिम, (6) व्यायोग, (7) समवकार, (8) वीथि, (9) अंक मत्तु (10) ईहामृगगळिंदु हत्तुविध. [विवरक्के आयाॅ पदगळल्लि नोडि.]

काव्यचन्द्रिका ಕಾವ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ (स्त्री०) काव्यलक्षण मोदलादुवन्नु प्रतिपादिसुव ऒंदु अलंकार ग्रंथ.

काव्यचौर ಕಾವ್ಯಚೌರ (पु०) इतररु बरेद काव्य भागगळन्नु कद्दु काव्य बरेयुववनु, बेरेयवर काव्यगळिंद विषयगळन्नु तेगेदु तन्न काव्यक्के सेरिसि बरेयुववनु. काव्यस्य चौर इव।

काव्यप्रकाश ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶ (पु०) मम्मटकविविरचित वाद काव्यादि लक्षणगळन्नु प्रतिपादिसुव ऒंदु अलंकार ग्रंथ. काव्यस्य स्वरूपादिप्रकाशो यत्र।

काव्यप्रदीप ಕಾವ್ಯಪ್ರದೀಪ (पु०) काव्यस्वरूपादि गळन्नु तिळिसुव ऒंदु अलंकारग्रंथ. इदु काव्य प्रकाशद ऒंदु व्याख्यानग्रंथ.

काव्यरसिक ಕಾವ್ಯರಸಿಕ (वि०) काव्यगळल्लि निरूपिसल्पडुव रसगळन्नु चेन्नागि आस्वादिसलु बल्लवनु. काव्यरसः आस्वाद्यत्वेनास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

काव्यलक्षण ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣ (न०) काव्यगळ स्वरूपवन्नु तिळिसुवुदु, काव्यगळ रचनाक्रम मोदलादुवन्नु विवरिसुवुदु.

काव्यलिङ्ग ಕಾವ್ಯಲಿಂಗ (न०) अर्थालंकारद ऒंदु भेद; दुष्करवाद यावुदादरॊंदु विषयवन्नु हेळि अदु मत्तॊंदरिंद समर्थनेयन्नु अपेक्षिसिदाग ऒंदु हेतुविनिंद समर्थिसिदरे अल्लि **काव्यलिंगालंकार**. इदु पदार्थहेतुक, वाक्यार्थहेतुकगळिंदु एरडु विध. **इदर लक्षण**: "समर्थनीयस्यार्थस्य काव्यलिङ्गं समर्थनम्"। **उदा०**: "जितोऽसि मन्द कन्दर्प मच्चित्तेऽस्ति त्रिलोचनः" चन्द्रा०। इल्लि दुष्करवाद मन्मथन विजयरूपवाद अर्थवु "मच्चित्तेऽस्ति त्रिलोचनः" ऎंब हेतुभूतवाद वाक्यार्थदिंद समर्थिसल्पट्टिरुवुदरिंद **वाक्यार्थहेतुककाव्यलिंगालंकार.**

काव्यशास्त्र ಕಾವ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ (न०) शास्त्रदंतिरुव काव्य. काव्यं शास्त्रमिव। काव्यवु शास्त्रदंते हितवन्नु बोधिसुवुदरिंद शास्त्रसमानवादुदु.

काव्या ಕಾವ್ಯಾ (स्त्री०) 1. बुद्धि. कवृ (वर्णने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. पूतनेयॆंब ऒब्ब राक्षसि. "काव्यं ग्रन्थे पुमान् शुक्रे काव्या स्यात् पूतनाधियोः" मेदि०।

काव्यादर्श ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶ (पु०) दंडिकविविरचितवाद ऒंदु लक्षणग्रंथ. इदरल्लि मूरु परिच्छेदगळिरुवुवु. **प्रथम परिच्छेददल्लि** वैदर्भी मत्तु गौडी रीतिगळू, श्लेष प्रसाद मोदलाद हत्तु काव्यगुणगळू, गद्यपद्यकाव्यप्रभेदगळू, अनुप्रासालंकार भेदगळू, **द्वितीय परिच्छेददल्लि** स्वभावोक्ति मोदलाद अर्थालंकारगळू, **तृतीय परिच्छेददल्लि** यमकालंकारगळू काव्यगळल्लि अवश्यवागि बिडबेकाद हत्तुविध दोषगळू प्रतिपादिसल्पट्टिवे. ई दंडिकविय्यु (1) काव्यादर्श, (2) दशकुमारचरित मत्तु (3) छंदोविचितिगळॆंब मूरु ग्रंथगळन्नु रचिसिरुवनु. "त्रयोऽग्नयस्त्रयो वेदास्त्रयो देवास्त्रयो गुणाः। त्रयो दण्डिप्रबन्धाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुताः"।

काव्यार्थापत्ति ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಾಪತ್ತಿ (स्त्री०) अर्थालंकारद ऒंदु भेद. अर्थस्य कस्यचित् कार्यस्य आपत्तिः सिद्धिः। दुष्करवाद ऒंदु कार्यद वर्णनेयिंद सुकरवाद मत्तॊंदु कार्यवु सिद्धिसुवल्लि "**काव्यार्थापत्ति**" अलंकारवु. **लक्षण**: "कैमुत्येनार्थसंसिद्धिः काव्यार्थापत्तिरिष्यते"। **उदा०**: "स जितस्त्वन्मुखेनेन्दुः का वार्ता सरसीरुहाम्" चन्द्रा०। इल्लि दुर्जयनाद इंदुविन जयद वर्णनेयिंद सुजयवाद सरसीरुहगळ जयवु कैमुतिक न्यायदिंद सिद्धवादुदरिंद काव्यार्थापत्ति अलंकारवु.

काश **ಕಾಶ** (पु०) 1. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು. ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲು. काशते - काशृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಕಾಸರೋಗ, ಕೆಮ್ಮಲು. केन कफात्मकेन जलेन अश्यते—अशू (व्याप्तौ) "घञ्" (३-३-१२१)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "कास" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಸೀನು. 4. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. ईषदश्नाति—अश (भोजने) "अच्" (३-१-१३४)। कोः कादेशः (६-३-१०५)। 5. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. (न०) 6. ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನ ಹೂವು. "आकर्णमुल्लसितमम्बु-विकासिकाशनीकाशमाप समतां सितचामरस्य" माघ० ५-३५। "पुण्डरीकातपत्रस्तं विकसत्काशचामरः" रघु० ४-१७।

काशक **ಕಾಶಕ** (पुं०) 1. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು, ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲು. काशृ (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ.

काशकृत्स्न **ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನ** (पु०) ಎಂಟು ಮಂದಿ ಆದಿ ಶಾಬ್ದಿಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ. "इन्द्रश्चन्द्रः काशकृत्स्नापिशालिः शाकटायनः। पाणिन्यमरजैनेन्द्रा जयन्त्यष्टादिशाब्दिकाः"।

काशकृत्स्नक **ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನಕ** (वि०) ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನ ಋಷಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. काशकृत्स्नेन निर्वृत्तम् "वुल्" (४-२-८०)।

काशमय **ಕಾಶಮಯ** (वि०) 1. ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ನೆರೆದಿರುವ. 2. ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. काशेन प्रचुरः काशविकारो वा "मयट्" (५-४-२१)। (४-३-१४३) वा।

काशि **ಕಾಶಿ** (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. काशते—काशृ (दीप्तौ) कर्तं० "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. भावे "इन्"। 3. ಮುಷ್ಟಿ, ಹಿಡಿ. (पुं०ब०व०) 4. ಕಾಶೀ ಜನಪದ, ಕಾಶೀ ನಗರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೇಶ. "काशिष्वपि नृपो राजन् दिवोदासपितामहः। हर्यश्व इति विख्यातो बभूव जयतां वरः" भा० अनु० ८-११। (स्त्री०) 5. ಕಾಶಿ, ವಾರಣಾಸಿ. (वि०) 6. ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

काशिक **ಕಾಶಿಕ** (वि०) 1. ಕಾಶಿಸಂಬಂಧವಾದ. काशेरिदम् "ठञ्" "ठिठ्" वा (४-२-११६)। 2. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ. काश्यां भवः "ठञ्" "ठिठ्" वा (४-२-११६)। 3. ಕಾಶಿಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ. काश्या आगतः "ठञ्" "ठिठ्" वा (४-२-११६)। स्त्रियाम् ठजि "ङीप्" (४-१-१५)। **काशिकी** **ಕಾಶಿಕೀ**. ಯಿಠಿ "टाप्" (४-१-४)। **काशिका** **ಕಾಶಿಕಾ**.

काशिका **ಕಾಶಿಕಾ** (स्त्री०) 1. ಕಾಶಿಕಾವೃತ್ತಿ, ಪಾಣಿನಿಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗ್ರಂಥ. 2. ಕಾಶೀಪಟ್ಟಣ.

काशिन् **ಕಾಶಿನ್** (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. काशते—काशृ (दीप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಕಾಸರೋಗವುಳ್ಳವನು, ಕೆಮ್ಮಲುಳ್ಳವನು. काशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **काशिनी** **ಕಾಶಿನೀ**.

काशिप **ಕಾಶಿಪ** (पु०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಕಾಶಿದೇಶದ ದೊರೆ, ದಿವೋದಾಸ ಮೊದಲಾದವರು. काशिं वाराणसीं काशीन् देशान् वा पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **काशिनाथः** **ಕಾಶಿನಾಥಃ**, **-नृपतिः** **-ನೃಪತಿಃ**. "एतस्य काशिनृपतेः त्वमवेक्ष्य लक्ष्मीमक्ष्णोः सुखं जनय खञ्जनमञ्जुनेत्रे" नैष० ११-११३।

काशिराज **ಕಾಶಿರಾಜ** (पुं०) ಕಾಶಿದೇಶದ ದೊರೆ, ದಿವೋದಾಸ ಮುಂತಾದವರು. काशीनां जनपदानां राजा "टच्" (५-४-९१)। "हर्यश्वस्य च दायादः काशिराजोऽभ्यषिच्यत" भा० अनु० ८-१४।

काशिल **ಕಾಶಿಲ** (वि०) 1. ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಶಿಲವೆಂಬ ಒಂದು ದೇಶ. काश "इलः" (४-२-८०)।

काशिष्णु **ಕಾಶಿಷ್ಣು** (वि०) ಹೊಳೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. काशृ (दीप्तौ) बाहु० "इष्णुच्"। "काशिष्णुना कनकवर्णविभूषणेन प्राग्वत्कपोलवदनो विलसत्किरीटः" भाग० ४-३०-६।

काशी **ಕಾಶೀ** (स्त्री०) ಕಾಶಿ, ವಾರಾಣಸಿ. काशते—काशृ (दीप्तौ) "इन्" (उ० ४-११७)। "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। ಕಾಶೀ ನಗರವು ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರದವಾದ ಏಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಗರಗಳಲ್ಲೊಂದು. "काशी भवेत्तरणधर्मतरिः स्मरारेः" नैष० ११-११४। ಕಾಶೀನಗರವು ಗಂಗಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನಪೂರ್ಣಾ, ಸರ್ವಮಂಗಳಾ, ಬಿಂದುಮಾಧವ ಮೊದಲಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಗಂಗಾನದಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸ, ಮಣಿಕರ್ಣಿಕಾ, ಹನೂಮಂತ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರಿನ ಘಟ್ಟಗಳಿವೆ. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ರಾಮತಾರಕ

ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯು ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟು. "यत्नतोऽयत्नतो वापि कालात् त्यक्त्वा कलेबरम्। तारकस्योपदेशेन काशीसंस्थोऽमृतो भवेत्" काशीखं०। "अयोध्या मधुरा माया काशी काञ्ची अवन्तिका। पुरी द्वारवती चैव सप्तैता मोक्षदायिका:"। ಪ್ರಮಥಗಣಪರಿವಾರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಕುಂಭನು ನಿಕುಂಭನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಶಿವನಿಗೆ ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಲಾಗಿ ನಿಕುಂಭನು ಕಾಶೀರಾಜನಾದ ದಿವೋದಾಸನ ಮೂಲಕ ದೇವಾಲಯವೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂಜಾದಿಗಳು ನಡೆಯುವಂತೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿದನು. ಶಿವನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕ್ಷೇತ್ರಮಹಿಮೆಯು ಕ್ರಮೇಣ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿತು. ಶಿವನು ಅನವರತವೂ ಕಾಶೀ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ **"ಅವಿಮುಕ್ತಕ್ಷೇತ್ರ"**ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರ (ನಗರ)ವು **"ಕಾಶಿ"** ಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. "निर्वाण-काशनाद्यत्र काशीति प्रथिता पुरी। अविमुक्ते महाक्षेत्रे न मुक्ते शम्भुना क्वचित्" काशीखं०। ನಿರ್ವಾಣ ಹೊಂದಿ ಶಿವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ನೋಡಿದ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು ಈ ಕ್ಷೇತ್ರರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರಣಾ ಮತ್ತು ಅಸಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ನದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ **"ವಾರಾಣಸಿ"** ಯೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. "वरणासी च नद्यौ द्वे पुण्ये पापहरे उभे। तयोरन्तर्गता या तु सैषा वाराणसी स्मृता"। "महेन्द्राग्निमुखा देवा: दृष्ट्वा मुक्तिपथोन्मुखान्। सर्वान् सर्वेशमालोकय रक्षां चक्रुः पुरा पुरः। असि महा-सिरूपां च पापसङ्घतिखण्डिनीम्। दृष्ट्वा प्रवेशं धुन्वानां धुनीं देवा विनिर्ममुः। वरणां च व्यधुस्तत्र क्षेत्रबिघ्न-निवारिणीम्। दुवृत्तस्य प्रवृत्तेश्च निवृत्तिकरणीं सुराः। दक्षिणोत्तरदिग्भागे कृत्वासिं वरणां सुराः। क्षेत्रस्य मोक्षनिःक्षेपरक्षां निर्वृतिमाययुः"।

काशीखण्ड ಕಾಶೀಖಂಡ (ಪುಂ०) ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಭಾಗ. ಈ ಕಾಶೀಖಂಡದಲ್ಲಿ ವಿಂಧ್ಯನಾರದಸಂವಾದ, ಸತ್ಯಲೋಕದ ಪ್ರಭಾವ, ಅಗಸ್ತ್ಯಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನ, ಪತಿವ್ರತೆಯ ಚರಿತ್ರೆ, ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಲೋಕ, ಧ್ರುವಕುಮಾರನ ತಪಸ್ಸು, ಶಿವಶರ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ಯಲೋಕದರ್ಶನ, ಗಂಗಾ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯಪ್ರಕರಣ, ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ, ಓಂಕಾರವರ್ಣನ, ಓಂಕಾರಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ಆವಿರ್ಭಾವ ಮುಂತಾದ ಒಂದು ನೂರು ಆಖ್ಯಾನಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

काशीनाथ ಕಾಶೀನಾಥ (ಪು०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. काश्या: नाथ:। "कालं निकटतो ज्ञात्वा काशीनाथं समाश्रयेत्। काशीनाथं समाश्रित्य कुत: कालभयं नृणाम्" काशीखं०।

काशीयात्रा ಕಾಶೀಯಾತ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕಾಶೀನಗರದ ಯಾತ್ರೆ, ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಪ್ರಯಾಣ. ಕಾಶೀಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕಾಶೀಯಾತ್ರೆಯ ಕ್ರಮ : ಮೊದಲು ಚಕ್ರಪುಷ್ಕರಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳು, ಪಿತೃಗಳು, ಯಾಚಕರು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಆದಿತ್ಯ, ವಿಷ್ಣು, ದಂಡಪಾಣಿ, ಮಹೇಶ್ವರರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಧುಂಡಿವಿನಾಯಕನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ನಂದಿಕೇಶ, ತಾರಕೇಶ, ಮಹಾಕಾಳೇಶ್ವರ, ಪುನಃ ದಂಡಪಾಣಿ ಇವರ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಬೇಕು. ಬಳಿಕ ರತ್ನೇಶ, ಚಂದ್ರೇಶ, ಅವಿಮುಕ್ತೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದ 14 ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ದರ್ಶನ ಪಡೆಯಬೇಕು. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಕಾಶೀಖಂ० ನೋಡಿ.] ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ವಿದ್ಯಾವ್ಯಾಸಂಗ ಮುಗಿದ ಬಳಿಕ ಸ್ನಾತಕನಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗುವ ಮುಂಚೆ ಕಾಶೀಯಾತ್ರೆ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿಯಿತ್ತು. ಕನ್ಯೆಯ ತಂದೆಯು ಇಂತಹ ಸ್ನಾತಕನನ್ನೇ ಹಿಡಿದು ಕನ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುವುದೂ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿ. ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ಕಾಶೀಯಾತ್ರೆಯು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು.

काशीरहस्य ಕಾಶೀರಹಸ್ಯ (ನ०) ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಹಿಮೆಯ ಗುಟ್ಟು. काश्या: रहस्यम्। "येषां हृदि सदैवास्ते काशीत्वाशीविषाङ्गद:। संसाराशीविषविषं न तेषां प्रभवेत् क्वचित्। गर्भरक्षामणिर्मन्त्र: काशीवर्ण-द्वयात्मक:। यस्य कण्ठे सदा तिष्ठेत् तस्याकुशलभी: कुत:। सुधां पिबति यो नित्यं काशीवर्णद्वयात्मिकाम्। स नैर्जरीं दशां हित्वा सुधैव परिजायते। श्रुतं कर्णामृतं येन काशीत्यक्षरयुग्मकम्। न समाकर्णयत्येव स पुनर्गर्भजां कथाम्" काशीखं०।

काशीश ಕಾಶೀಶ-ईश्वर-ಈಶ್ವರ (ಪುಂ०) 1. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ. काश्या ईश: ईश्वरो वा। 2. ಕಾಶಿಯ ಒಡೆಯ, ದಿವೋದಾಸ.

काशेय **ಕಾಶೇಯ** (पुं०) 1. ಕಾಶಿರಾಜನ ಮಗ. काशेरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२२)। (वि०) 2. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ. काश्यां भवः "ढक्"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–यी –ಯೀ.** "भरतः खलु काशेयीमुपयेमे सार्वसेनीं सुनन्दां नाम तरयां जज्ञे भुमन्यूर्नाम" भा० आदि० ९५-३२।

काश्मरी **ಕಾಶ್ಮರೀ** (स्त्री०) ಶೀವನೆಯ ವಂರ. काशते—काशृ (दीप्तौ) "वनिप्" (३-२-७५)। "ङीप्" रश्च (४-१-७)। पृषो०। "बिल्वान् कपित्थान् जम्बूंश्च काश्मरीबदरीस्तथा" भा० वन० १५८-४६।

काश्मर्य **ಕಾಶ್ಮರ್ಯ** (पुं०) ಶೀವನೆಯ ಮರ. काश्मरी स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। काश्मरीशब्दोऽस्यास्ति "यप्" (५-२-१२०) वा।

काश्मीर **ಕಾಶ್ಮೀರ** (पुं० ब० व०) 1. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶ. 2. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. (पुं०) 3. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದ ದೊರೆ. (न०) 4. ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ತಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ. काश्मीरेषु भवम् "अण्" (४-२-१३३)। 5. ಟಂಕ. 6. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. "काश्मीरं कुङ्कुमेऽपि स्यात् टङ्कपुष्करमूलयोः" मेदि०।

काश्मीरक **ಕಾಶ್ಮೀರಕ** (वि०) 1. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. काश्मीरे जातो भवो वा "वुञ्" (४-२-१३४)। "ततः काश्मीरकान् वीरान् क्षत्रियान् क्षत्रियर्षभः" भा० सभा० २७-१७।

काश्मीरज **ಕಾಶ್ಮೀರಜ** (न०) 1. ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ. 2. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. काश्मीरे जायते—जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९७)। "काश्मीरजैः रश्मिभिरौपसन्ध्यैर्मृष्टं धृतध्वान्तकुरङ्गनाभिः" नैष० २२-५४। 3. ಆಕಾಬಜೆ. 4. ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ತಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ. "काश्मीरजाख्याऽतिविषा कुष्ठकुङ्कुमपौष्करे" विश्व०।

काश्मीरजन्मन् **ಕಾಶ್ಮೀರಜನ್ಮನ್** (न०) ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. काश्मीरे जन्म यस्य। "काश्मीरजन्माग्निशिखम्" अम०।

काश्मीर्य **ಕಾಶ್ಮೀರ್ಯ** (न०) 1. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. काश्मीरे जातम् "ण्यः" (४-२-८०)। (वि०) 2. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 3. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ.

काश्य **ಕಾಶ್ಯ** (पुं०) 1. ಕಾಶಿರಾಜ. (न०) 2. ಮುದ್ಯ. ಹೆಂಡ. कश्य स्वार्थे "अण्"(५-४-३८)।

काश्यप **ಕಾಶ್ಯಪ** (पुं०) 1. ಕಶ್ಯಪಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. कश्यपस्य गोत्रापत्यं पुमान् "अण्" (४-१-१०४)। 2. ಕಾಶ್ಯರಾಜನ ಮಗ. काश्यं पाति नरकात्। 3. ಕಶ್ಯಪಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ವಿಷಹರ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ["कश्यप" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 4. ಕಣಾದಮುನಿ. 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 6. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. (स्त्री०) **–पी –ಪೀ.** 7. ಕಶ್ಯಪ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು. 8. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. "क्षोणिर्ज्या काश्यपी क्षितिः" अम०। (वि०) 9. ಕಶ್ಯಪ ಸಂಬಂಧವಾದ. कश्यपस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–पी –ಪೀ.**

काश्यपनन्दन **ಕಾಶ್ಯಪನಂದನ** (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಅರುಣ. 3. ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು ಮುಂತಾದ ಕಶ್ಯಪನ ಸಂತಾನಗಳು.

काश्यपायन **ಕಾಶ್ಯಪಾಯನ** (पुं०) ಕಶ್ಯಪನ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. काश्यपस्य गोत्रापत्यं पुमान् "फक्" (४-१-९९)।

काश्यपि **ಕಾಶ್ಯಪಿ** (पुं०) 1. ಅರುಣ. 2. ಗರುಡ. कश्यपस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९६)। ಅರುಣನು ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿಯಾದನು. ಗರುಡನು ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜನಾಗಿ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದನು. "विनता चापि सिद्धार्था बभूव मुदिता तदा। जनयामास पुत्रौ द्वौ अरुणं गरुडं तथा। विकलाङ्गोऽरुणस्तत्र भास्करस्य पुरःसरः। पतत्रिणां च गरुड इन्द्रत्वेनाभ्यषिच्यत" भा० आदि० ३१। "देवेन तेनैष च काश्यपिश्च साम्यं समीक्ष्योभयपक्षभाजौ" नैष० २२-८९।

काश्यपिन् **ಕಾಶ್ಯಪಿನ್** (पु० ब० व०) ಕಾಶ್ಯಪಋಷಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದುದನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು. काश्यपेन प्रोक्तमधीयते "णिनिः" (४-३-१०३)।

काश्यपेय **ಕಾಶ್ಯಪೇಯ** (पु०) ಕಶ್ಯಪಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು, ಅರುಣ, ಗರುಡ ಮುಂತಾದವರು. कश्यपस्येयं "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। काश्यपी कश्यपभार्या, तस्या अपत्यानि "ढक्" (४-१-१२०)। "इत्येते द्वादशादित्याः काश्यपेयाः प्रकीर्तिताः" भा० अनु० २५५-१६। "नागक्षयकरश्चैव काश्यपेयो महाबलः" भा० आदि० २३-१३।

काश्यायन **ಕಾಶ್ಯಾಯನ** (पु०) ಕಾಶಿರಾಜನ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. काश्यस्य काशिराजस्य गोत्रापत्यं पुमान् "फक्" (४-१-९९)।

काष कष (पु०) 1. सानेकल्लु, उज्जुवकल्लु. कष्यतेऽनेन – कष (हिंसायाम्) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. उजुज्जव साधन, नवेयन्नु होगलाडिसि कोळ्ळलु मैयन्नु उजि्जकोळ्ळुव जागा. "एतस्मिन्मदयति कोकिलानकाले लीनालिः सुरकरिणां कपोलकाषः" किरा० ५-२६।

काषाय काषाय (वि०) कषाय (कंपु) बण्णदल्लि अद्दल्पट्ट, काविबण्णदल्लि अद्दल्पट्ट बट्टे मोदलादुदु, काविबट्टे. कषायेण रक्तं "अण्" (४-२-१)। "यदि वासांसि वसीरन् रक्तानि वसीरन्, काषायं ब्राह्मणो, माञ्जिष्ठं क्षत्रियो, हारिद्रं वैश्यः" आश्व० गृ०। "काषायपरिवीतेन स्वपदार्पितचक्षुषा" रघु० १५-७७।

काषायिन् काषायिन् (पुं०) काविबट्टेयन्नु उट्टिरुव संन्यासि.

काष्ठ काष्ठ (न०) 1. इंधन, सौदे, कट्टिगे. काशतेऽनेन – काशृ (दीप्तौ) "क्थन्" (उ० २-२)। 2. मर, चौबीने.

काष्ठक काष्ठक (न०) 1. अगुरु चंदन. 2. मरद तुंडु, कट्टिगेय चूरु.

काष्ठकीट काष्ठकीट (पु०) मरवन्नु कोरेयुव ओंदु हुळु. घुणवेंब ओंदु क्रिमि.

काष्ठकुट्ट काष्ठकुट्ट (पु०) मरकुटिग हक्कि. काष्ठं कुट्टयति – कुट्ट (छेदनभर्त्सनयोः) "अण्" (३-२-१)। "काष्ठकुट्टः शतच्छदे। दीर्घपादस्तु कङ्कः स्यात्" त्रिकाण्ड०। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–कुट्टकः –कुट्टकः.**

काष्ठकुद्दाल काष्ठकुद्दाल (पु०) हडगिनोळगे सेरिरुव नीरन्नू कसवन्नू होरक्के तेगेदुहाकुव ओंदु मरद मोरगुद्दलि, एलेगुद्दलि. काष्ठमयः कुद्दालः। "अभ्रिः स्त्री काष्ठकुद्दालः" अम०।

काष्ठतट् काष्ठतट् (पु०) बडगि, मरगेलसदवनु, मरवन्नु कित्तुववनु. काष्ठं तक्षति – तक्ष (त्वचने) "क्विप्" (३-२-७६)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–तक्षकः –तक्षकः.**

काष्ठतक्षण काष्ठतक्षण (न०) मरवन्नु कित्तुविके. काष्ठस्य तक्षणम्।

काष्ठतन्तु काष्ठतंतु (पु०) 1. मरद ओळगे दार दंते उद्दवागिरुव ओंदु जातिय हुळु. काष्ठे तन्तुरिव। 2. रेशमे हुळु. "कोशकारः काष्ठतन्तुः" हारा०।

काष्ठदारु काष्ठदारु (पु०) देवदारु मर. काष्ठप्रधानो दारुः।

काष्ठद्रु काष्ठद्रु (पु०) पलाशवृक्ष, मुत्तुगद मर. काष्ठप्रधानो द्रुः।

काष्ठपट्ट काष्ठपट्ट (पु०) मरद हलगे, दारुफलक.

काष्ठभारिक काष्ठभारिक (वि०) सौदे होरुववनु.

काष्ठभेद काष्ठभेद (पु०) सौदे ओडेयुवुदु, सौदे सीळुवुदु. काष्ठस्य भेदः। (न०) **–भेदनम् –छेदनम्.**

काष्ठभेदक काष्ठभेदक–भेदन–छेदन (वि०) सौदे ओडेयुववनु. काष्ठं भिनत्ति – भिदिर् (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ल्युः" (३-१-१३४)। वा।

काष्ठमय काष्ठमय (वि०) 1. मरदिंद माडल्पट्ट, मरदिंद तयारिसल्पट्ट. काष्ठस्य विकारः "मयट्"। "यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः। यश्च विप्रोऽनधीयानः त्रयस्ते नाम बिभ्रति" मनु० २-१५७। 2. मरदंते कठिनवाद हृदयवुळ्ळ.

काष्ठमौन काष्ठमौन (न०) इंगितदिंदलू तन्न अभिप्रायवन्नु तिळियपडिसदिरुविके. काष्ठमिव मौनम्।

काष्ठलेखक काष्ठलेखक (पुं०) मरवन्नु कोरेयुव घुणवेंब ओंदु हुळु. काष्ठं लिखति – लिख (अक्षरविन्यासे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

काष्ठलोहिन् काष्ठलोहिन् (पुं०) कब्बिणद हिडिहाकिरुव मरद गदे. काष्ठं च लोहं च स्तोऽस्य "इनिः" (५-२-११५)। "काष्ठलोही तु वार्तद्धिः" त्रिकाण्ड०।

काष्ठवत् काष्ठवत् (वि०) 1. मरदिंद कूडिद, सौदेयन्नु हॊंदिरुव. काष्ठमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। (अव्य०) 2. मरदंते, मरदहागे, मरक्के समानवागि. काष्ठेन तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

काष्ठवल्लिका काष्ठवल्लिका (स्त्री०) कटुकरोहिणि. काष्ठमिव शुष्का वल्लिका।

काष्ठा काष्ठा (स्त्री०) 1. दिशे, दिक्कु. काशते — काशृ (दीप्तौ) "क्थन्" (उ० २-२)। "आसाद्य वाचं स भृशं दिदीपे काष्ठामुदीचीमिव तिग्मरश्मिः" किरा० ३-५५। 2. हदिनेंटु निमेषगळ काल, हदिनेंटु सल रेप्पेयाडिसुवष्टु काल, कलेय मूवत्तनेय ऒंदु भाग. "अष्टादशनिमेषास्तु काष्ठा त्रिंशत्तु ताः कलाः" अम०। 3. सीमे, एल्ले, गडि, अवधि. "स्वयं विशीर्णद्रुमपर्णवृत्तिता परा हि काष्ठा तपसस्तया पुनः" कुमा० ५-२८। 4. उत्कर्ष, हॆच्चिगॆ, आधिक्य. "काष्ठागतस्नेहरसानुविद्धं द्वन्द्वानि भावं क्रियया विवव्रुः" कुमा० ३-३५। 5. मरदरिशिन. 6. कश्यपन ऒब्ब पत्नि. 7. स्थान, जाग. "काष्ठा दारुहरिद्रायां कालमानप्रकर्षयोः। स्यादिशि स्थानमात्रे च काष्ठमाख्यातमिन्धने" विश्व०।

काष्ठागार काष्ठागार (न०) मरदिंद निर्मिसल्पट्ट मने. काष्ठमयमगारम्।

काष्ठाम्बुवाहिनी काष्ठाम्बुवाहिनी (स्त्री०) दोणिय आकारद मरद तॊट्टि, हडगिनिंद नीरन्नु ऎत्ति सुरियुव ऒंदु मरद पात्रॆ.

काष्ठीला काष्ठीला (स्त्री०) 1. ऒंदु जातिय बाळॆगिड. 2. ऎक्कद गिड.

काष्ठोदुम्बरिका काष्ठोदुम्बरिका (स्त्री०) कल्लत्तिगिड, ब्रह्ममेडि. काष्ठप्रधाना उदुम्बरिका।

कास कास (पु०) कासरोग, कॆम्मलु. कासृ (शब्दकुत्सायाम्) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। **कासरोग लक्षण:** हृदयदल्लिरुव प्राणवायुवु कंठदल्लिरुव उदानवायुविनॊडने सेरि दोषयुक्तवागि, ऒडॆद कंचिन शब्ददंतॆ मुखदिंद शब्दवु हॊरडुवुदु. इदे कासरोगवु. "प्राणोऽवदानान्गतः प्रदुष्टः संभिन्नकांस्यस्वनतुल्यघोषः। निरेति वक्त्रात् सहसा सदोषः कासः स विद्वद्भिरुदाहृतस्तु" सुश्रुत० उत्तर० ५२-५। ई कासरोगवु (1) वातज, (2) पित्तज, (3) कफज, (4) क्षतज, मत्तु (5) क्षयज गळॆंदु ऐदु विध. ई ऐदु विध कॆम्मलू गुण वागदॆ उल्बणवादरॆ क्षयरोगक्कॆ कारणवागुवुदु. "स वातपित्तप्रभवः कफाच्च क्षतात्तथान्यः क्षयजोऽपरश्च। पञ्चप्रकारः कथितो भिषग्भिः विवर्धितो यक्ष्मविकारकृत् स्यात्" सुश्रुत० उत्तर० ५२-६।

कासकर कासकर (वि०) कॆम्मलन्नुंटुमाडुव. डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। कासस्य करः। "क्विप्" (३-२-७६)। **-कृत् -कृत्.**

कासघ्न कासघ्न (वि०) कॆम्मलन्नु हॊगलाडिसुव, कासरोगवन्नु वासिमाडुव. कासं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

कासजित् कासजित् (वि०) 1. कासरोगवन्नु गुणपडिसुव, कॆम्मलन्नु हॊगलाडिसुव. कासं जयति — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। (स्त्री०) 2. भारंगि वृक्ष.

कासमर्द कासमर्द (पु०) ऒंदु वृक्ष.

कासर कासर (पु०) महिष, ऎम्मॆ. के जले आसरति —आ+सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अधिष्ठितः कासरमुद्धरं मुदा वैवस्वतो दण्डधरस्तमन्वगात्" कुमा० १४-७।

कासवत् कासवत् (वि०) कासरोगवुळ्ळवनु. कासोऽस्यास्ति — "मतुप्" (५-२-९४)। "वैरेचनं मुखेनैव कासवान् धूममापिबेत्" चरक० चिकित्सा० १८-६५।

कासहन् कासहन् (पु) 1. कंटकारिय कषाय. "कण्टकारीकृतः क्वाथः सकृष्णः सर्वकासहा"। (वि०) 2. कासरोगवन्नु नाशपडिसुव, कॆम्मलन्नु गुणपडिसुव. कासं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-७६)।

कासार कासार (पु०) सरस्सु, सरोवर, कॊळ. कासृ (शब्दकुत्सायाम्) "आरन्" (उ० ३-१३९)। कस्य जलस्य आसारोऽत्र वा।

कासारि कासारि (पु०) कासमर्दवृक्ष.

कासिन् कासिन् (वि०) कासरोगवुळ्ळवनु, कॆम्मलुळ्ळवनु. कासोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "मांसोचितेभ्यः कासिभ्यो लावादीनां रसा हिताः" चरक० चिकित्सा० १८-१३९।

कास्तू कास्तू (स्त्री०) 1. शक्त्यायुध. 2. रोग, व्याधि. 3. बुद्धि. 4. अस्पष्टवाद मातु. कस (गतौ) "ऊः" (उ० १-८५)। "कास्तूः शक्त्यायुधे रजि। बुद्धौ विकलवाचि स्यात्" हेम०।

कास्–शब्दकुत्सायाम् (भ्वा० आत्म० अक० से०)। कासते। चकासे। कासांबभूव,–आस, चक्रे। कासताम्। अकासिष्ट। ಕೆಟ್ಟ ಶಬ್ದಮಾಡು, ಕೆಮ್ಮು.

काहल ಕಾಹಲ (पु०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. कुत्सितं हलति–हल (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. शब्द, ಧ್ವನಿ, 3. ಬೆಕ್ಕು, ಮಾರ್ಜಾರ. 4. ದೊಡ್ಡ ನಗಾರಿ. (न०) 5. ಅಸಭ್ಯವಾದ ಮಾತು. 6. ಒಂದು ವಾದ್ಯ. (वि०) 7. ಶುಷ್ಕವಾದ, ಒಣಗಿರುವ. 8. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. 9. ನೀಚ, ದುರ್ಜನ. 10. ಅಸಭ್ಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. 11. ಅಸ್ಪುಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. (अव्य०) 12. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ. "तूर्यारावैरहितोत्तालतालैर्गायन्तीभिः काहलं काहलाभिः" माघ० १८-५४। (स्त्री०) –ला –ಳಾ. 13. ಉದ್ದವಾದ ನಗಾರಿ. 14. ಚಿನ್ನಂಗಾಳಿ. 15. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. 16. ದತ್ತೂರಿ ಹೂವಿನಂತಿರುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ, ತುತೂರಿ. "आत्तया युधि विजित्य रतीशं राजितः कुसुमकाहलयेव" नैष० २१-३४। –ली –ಳಿ. 17. ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. "काहला वाद्यभाण्डस्य भेदे चाप्सरसां भिदि। काहली तु तरुण्यां स्यात् काहलाभरणायुधे। शब्दमात्रेऽपि पुल्लिङ्गस्त्रिषु शुष्के भृशे खले" मेदि०।

काहलि ಕಾಹಳಿ (पु०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कं सुखमाहलति–आ+हल (विलेखने) "इन्" (उ० ४-११७)। "मुख्योऽमुख्यश्च देहश्च काहलिः सर्वकामदः" भा० अनु०। (स्त्री०) –ली –ಳಿ. 2. ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು.

कि–ज्ञाने (जुहो० पर० सक० से०)। चिकेति। चिकाय। केता। अकेषीत्। ಶಿಳಿ, ೮೦.

किंनर ಕಿಂನರ (पु०) ಮನುಷ್ಯನ ಮುಖ ಕುದುರೆಯ ಮೈಯುಳ್ಳ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಪ್ರಾಣಿ, ಕುದುರೆಯ ಮುಖ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹವುಳ್ಳ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಪ್ರಾಣಿ, ದೇವಯೋನಿವಿಶೇಷ. किं कुत्सितो नरः। ಇವರು ಪುಲಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಮಕ್ಕಳು. "राक्षसाश्च पुलस्त्यस्य वानराः किंनरास्तथा। यक्षाश्च मनुजव्याघ्र पुत्रास्तस्य च धीमतः" भा० आदि० ६७-७। "बिम्बोष्ठं बहु मनुते तुरङ्गवक्त्रश्चुम्बन्तं मुखमिह किंनरं प्रियायाः" माघ० ४-३८। –पुरुषः –ಪುರುಷಃ. "यक्षाः किंपुरुषाः पौराः योषितो वनदेवताः" कुमा० ६-३९।

किंप्रभु ಕಿಂಪ್ರಭು (पु०) ಅಸಭ್ಯನಾದ ರಾಜ, ಕೆಟ್ಟ ದೊರೆ. कुत्सितः प्रभुः। अस्वपदविग्रहः। "स किंसखा साधु न शास्ति योऽधिपं हितान्न यः संशृणुते स किंप्रभुः" किरा० १-५।

किंयु ಕಿಂಯು (वि०) ಏನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು? किमिच्छति–किम् "क्यच्" "उः" बाहु०।

किंराज ಕಿಂರಾಜ (पु०) 1. ಯಾವ ರಾಜ? ಯಾವ ದೊರೆ? 2. ಯಾರಿಗೆ ಅಥವಾ ಯಾವ ದೇಶಕ್ಕೆ ದೊರೆ? कः कस्य वा राजा "टच्" (५-४-९१)। किमिति प्रश्नार्थकं मान्तमव्ययम्।

किंराजन् ಕಿಂರಾಜನ್ (पु) 1. ಕೆಟ್ಟ ದೊರೆ. कुत्सितो राजा। क्षेपार्थत्वात् न टच् (५-४-७०)। 2. ಕೆಟ್ಟ ದೊರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೇಶ.

किंरूप ಕಿಂರೂಪ (वि०) ಯಾವ ಆಕಾರವುಳ್ಳ?

किंवत् ಕಿಂವತ್ (वि०) 1. ಯಾವುದನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ? ಯಾವುದರೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ? किं विद्यतेऽस्य "मत्वप्" (५-२-९४)। मस्य वः। (अव्य०) 2. ಯಾವುದರಂತೆ? ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ? 3. ಯಾವುದರಲ್ಲಿರುವಂತೆ? कस्येव कस्मिन्निव वा "वतिः" (५-१-११६)।

किंवदन्ती ಕಿಂವದಂತೀ (स्त्री०) ಲೋಕಪ್ರವಾದ, ಜನರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು. किं + वद (व्यक्तायां वाचि) "झच्" (उ० ३-१२८)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। ನಿಜವಾಗಲಿ ಸುಳ್ಳಾಗಲಿ ಜನರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು ಕಿಂವದಂತಿ ಎನಿಸುವುದು.

किंविषयक ಕಿಂವಿಷಯಕ (वि०) ಯಾವ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದು?

किंवीर्य ಕಿಂವೀರ್ಯ (वि०) ಎಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ?

किंव्यापार ಕಿಂವ್ಯಾಪಾರ (वि०) ಯಾವ ಕೆಲಸವುಳ್ಳವನು? ಯಾವ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು?

किंशारु ಕಿಂಶಾರು (पुं०) 1. ಧಾನ್ಯದ ಮುಳ್ಳು, ಧಾನ್ಯದ ತುದಿಯ ಭಾಗ. किंचित् कुत्सितं वा शृणाति–शॄ (हिंसायाम्) "उण्" (उ० १-४)। "किंशारुः सस्यशूकं स्यात्" अम०। 2. ಕಂಕಪಕ್ಷಿ, ಹದ್ದು. 3. ಬಾಣ. "किंशारुर्ना सस्यशूके विशिखे कङ्कपक्षिणि" मेदि०।

किंशील ಕಿಂಶೀಲ (वि०) 1. ಯಾವ ಸ್ವಭಾವದವನು? 2. ಯಾವ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು? किं शीलमस्य। "शीलं स्वभावे सद्वृत्ते" अम०।

किंशुक ಕಿಂಶುಕ (पु०) 1. ಪಲಾಶ ವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ, किंचित् शुक इव। (न०) 2. ಪಲಾಶ ಕುಸುಮ,

ಮುತ್ತಗದ ಹೂವು. "फलस्तनस्थानविशीर्णरागिहृद्विश-च्छुकास्यस्मरकिंशुकाशुगम्" ನೈಷ० १-८३। "महा-वनानीव च किंशुकानाम्" किरा० १६-५२।

किंशुलुक ಕಿಂಶುಲುಕ (ಪು०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತಗದ ಮರ. किंशुक ಪದವು "ಲ" ಮಧ್ಯಮವಾಗಿ ನಿಪಾತ ಹೊಂದಿರುವುದು. (೬-೩-೧೧೭)। ಇದಕ್ಕೆ गिरि ಶಬ್ದವು ಪರವಾದಾಗ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದು. किंशुलुकागिरिः।

किंसख ಕಿಂಸಖ (ವಿ०) 1. ಯಾವ ಸ್ನೇಹಿತ? 2. ಯಾರ ಸ್ನೇಹಿತ? कः कस्य वा सखा "टच्" (५-४-९१)।

किंसखि (खा) ಕಿಂಸಂಖಿ (ಖಾ) (ಪು०) ಕೆಟ್ಟ ಸ್ನೇಹಿತ, ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಗೆಳೆಯ. कुत्सितः सखा। क्षेपार्थत्वात् न "टच्" (५-४-७०)। "स किंसखा साधु न शास्ति योऽधिपं हितान्न यः संशृणुते स किंप्रभुः" किरा० १-५।

किंस्तुघ्न ಕಿಂಸ್ತುಘ್ನ (ಪು०) ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. ["करण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

किंस्वित् ಕಿಂಸ್ವಿತ್ (ಅವ್ಯ०) 1. ಊಹೆ, ವಿತರ್ಕ. 2. ಸಂಶಯ. किमयं स्थाणुः किंस्वित् पुरुषः?। "अद्रेः शृङ्गं हरति पवनः किंस्विदित्युन्मुखीभिः" मेघ० १-१४।

किकि ಕಿಕಿ (ಪು०) 1. ನಾರಿಕೇಳವೃಕ್ಷ. ತೆಂಗಿನ ಮರ. 2. ಹಂಗನಹಕ್ಕಿ. किकीत्यस्फुटशब्दं करोति।

किकीदिवि ಕಿಕೀದಿವಿ (ಪು०) ಚಾಪಪಕ್ಷಿ, ಹಂಗನಹಕ್ಕಿ. किकीत्यव्यक्तं दीव्यति वाशते—दिवु (क्रीडादौ) "क्विन्" (उ० ४-५६)। निपा०। बाहुलकात् ह्रस्वदीर्घयोर्विनिमयः। "**किकिदीविः**" ರೂಪವೂ ಉಂಟು. "अथ चाषः किकीदिविः" अम०।

किक्किश ಕಿಕ್ಕಿಶ (ಪು०) ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಮಿ, ತಲೆಯ ಕೂದಲು ಮೈಗೂದಲು ದಂತ ನಖಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು. "केशरोमनखादाश्च दन्तादाः किक्किशास्तथा" सुश्रुत० उत्तरतं० ५४-१५।

किखि ಕಿಖಿ (ಸ್ತ್री०) ಹೆಣ್ಣು ನರಿ. "किखिरुल्कामुखी च सा" त्रिकाण्ड०।

किङ्कर ಕಿಂಕರ (ಪು०) ಸೇವಕ, ಆಳು. किंचित् कुत्सितं वा करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (वा० ३-२-२१)। "अवेहि मां किङ्करमष्टमूर्तेः कुम्भोदरं नाम निकुम्भ-तुल्यम्" रघु० २-३५। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **-रा** -ರಾ. ಸೇವಕಿ, ಹೆಣ್ಣಾಳು. "ङीष्" (४-१-४८)। **-री** -ರೀ. ಸೇವಕನ ಹೆಂಡತಿ.

किङ्किणि (णी)का ಕಿಂಕಿಣಿ (ಣೀ)ಕಾ (ಸ್ತ್री०) ಕಿರು ಗೆಜ್ಜೆ. किंचित् किणं करोति—किण + तत्करोति (वा० ३-१-२६) णिच् "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "ग्रीवाग्रलोलकल-किङ्किणिकानिनादमिश्रं दधद्दशनचर्चुरशब्दमश्वः" माघ० ५-५८।

किङ्किणी ಕಿಂಕಿಣೀ (ಸ್ತ್री०) ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆ, ಕಿರುಗಂಟೆ. किंचित् किणं करोति—डुकृञ् + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "दयितेन तत्क्षणचल-द्दशनाकलकिङ्किणीरवमुदासि वधूः" माघ० ९-७४।

किङ्किणीकिन् ಕಿಂಕಿಣೀಕಿನ್ (ವಿ०) ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. किङ्किणीका-स्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)।

किङ्किर ಕಿಂಕಿರ (ಪು०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. किंचित् किरति—कॄ (विक्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಕೋಗಿಲೆ. 3. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 4. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 5. ರಕ್ತವರ್ಣ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. (ನ०) 6. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳ. (ವಿ०) 7. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ.

किङ्किरात ಕಿಂಕಿರಾತ (ಪು०) 1. ವಕುಳವೃಕ್ಷ, ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. किङ्किरं रक्तवर्णमतति—अत (सातत्यगमने) "अण्" (३-२-१)। 2. ಹಳದಿಗೆ ೀರಂಟಿ. 3. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 4. ಕೋಗಿಲೆ. 5. ಗಿಣಿ.

किञ्च ಕಿಂಚ (ಅವ್ಯ०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ. 2. ಸಾಕಲ್ಯ, ಸಮಗ್ರತೆ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. "किञ्चारम्भे च साकल्ये" मेदि०। 3. ಮತ್ತು, ಅದಲ್ಲದೆ. "प्रपित्सोः किञ्च ते मुक्ति निःस्पृहस्य कलेबरे" किरा० ११-१६। 4. ಊಹೆ, ಸಂಭಾವನೆ.

किञ्चन ಕಿಂಚನ (ಅವ್ಯ०) 1. ಅಸಾಕಲ್ಯ, ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಸ್ವಲ್ಪ, ಅಲ್ಪ. किम् + चन ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. 3. ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಯಾವುದೋ ಒಂದು.

किञ्चित् ಕಿಂಚಿತ್ (ಅವ್ಯ०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ, ಅಲ್ಪ. "तयोः समापत्तिषु कातराणि किञ्चिद्व्यवस्थापितसंहृतानि" कुमा० ७-७५। 2. ಅಸಾಕಲ್ಯ, ಅಸಂಪೂರ್ಣತೆ. किम् + चित् ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. 3. ಯಾವುದೋ ಒಂದು, ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದುದೊಂದು. "प्रस्थं हिमाद्रेर्मृगनाभिगन्धि किञ्चित् क्वणत्किन्नरमध्युवास" कुमा० १-५४।

किञ्चिज्ज्ञ ಕಂಚಿಜ್ಞ (ವಿ॰) ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಳಿದವನು, ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಷಯ ಬಲ್ಲವನು. किञ्चिज्जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं गज इव मदान्धः समभवत्" भर्तृ॰ १-८।

किञ्चुलुक ಕಂಚುಲುಕ (ಪು॰) ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಎರುಬು ಹುಳು. किञ्चित् चुलुम्पति—चुलुम्प "डः" (३-२-१०१)। "कन्" (५-३-७५)। "गण्डूपदः किञ्चुलुकः" अम॰।

किञ्ज ಕಂಜ (ವಿ॰) ಯಾರಿಂದಲೋ ಹುಟ್ಟಿದ, ಯಾವುದರಿಂದಲೋ ಹುಟ್ಟಿದ. "मन्ये किञ्जमहं घ्नन्तं त्वामक्षत्रियजे रणे" भट्टि॰ ६-१३३।

किञ्जप्य ಕಂಜಪ್ಯ (ನ॰) ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಜಪ ಮಾಡಲೇಬೇಕಾದ ಒಂದು ತೀರ್ಥ.

किञ्जल्क ಕಂಜಲ್ಕ (ಪು॰) 1. ಕಮಲ ಮೊದಲಾದ ಹೂವುಗಳ ಕೇಸರ, ಹೂವುಗಳ ಕುಸುರು. किञ्चित् जलति—जल (अपवारणे) "कः" बाहु॰। "किञ्जल्कव्यतिकरपिञ्जरान्तराभिश्चित्रश्रीरलमलकाग्रवल्लरीभिः" माघ॰ ८-५६। (न॰) 2. गगन, आकाश. "किञ्जल्कः केसरे खे क्ली" वैज॰।

किट—गतौ (भ्वा॰ पर॰ सक॰ से॰)। केटति। चिकेट। केटिता। केटिष्यति। केटतु। अकेटत्। केटेत्। अकेटीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಹೋಗು, ಹೊಂದು, ತಲುಪು.

कर्मणि:—किटयते। चिकिटे। केटिता। किटयताम्। अकिटयत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—केटयति, –ते। केटयांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। केटयिता। अकेटयत्, –त। केटयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—कोटितव्यम्। केटनीयम्। केटयम्। किटितः। किटितवान्। केटन्, –न्ती।

किट—त्रासे (भ्वा॰ पर॰ अक॰ से॰)। केटति। चिकेट ಇತ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲವೂ "किट-गतौ" ರೂಪಗಳಂತೆ ಆಗುವುವು.

किटि ಕಟಿ (ಪು॰) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. केटति—किट (गतौ) "इन्" (उ॰ ४-११९)।

किटिम ಕಟಿಮ (ನ॰) ಒಂದು ವಿಧ ಕುಷ್ಠರೋಗ.

किटिभ ಕಟಿಭ (ಪು॰) 1. ಹೇನು. किटिरिव भाति—भा (दीप्तौ) "कः" (३-२-४)। (न॰) 2. ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದ ನೋವು. "ह्रदवः कर्णिकाश्चैव विसर्पाः किटिभानि च। तैर्भवन्तीह दष्टानां यथास्वं चाप्युपद्रवाः" सुश्रुत॰ कल्प॰ ८-२१।

किट्ट ಕಟ್ಟ (ನ॰) 1. ಧಾತುಗಳ ಮಲ. 2. ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು. ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲಿನ ಮಲ. किट (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಮಲ. 4. ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗಸ್ಟು.

किट्टवर्जित ಕಟ್ಟವರ್ಜಿತ (ನ॰) ವೀರ್ಯ, ರೇತಸ್ಸು, ಶುಕ್ರಧಾತು. किट्टेन मलेन वर्जितम्।

किट्टाल ಕಟ್ಟಾಲ (ಪು॰) 1. ಧಾತುವಿನ ಮಲ. किट्टमालाति—आ + ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। 2. ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆ. "किट्टालः पुंसि ताम्रस्य कलशे लोहगूथके" मेदि॰।

किट्टिम ಕಟ್ಟಿಮ (ನ॰) ಉಪ್ಪುಪ್ಪಾದ ನೀರು. "वल्लूरं तु सितं तोयमतिक्षारं तु किट्टिमम्" वैज॰।

किण ಕಣ (ಪು॰) 1. ಒಣಗಿದ ಹುಣ್ಣು. कण (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो॰। 2. ಗಾಯದ ಗುರುತು, ಉಜ್ಜಾಟದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮೈಮೇಲಿನ ಗುರುತು, ಜಡ್ಡು. "ज्ञास्यसि कियद्भुजो मे रक्षति मौर्वीकिणाङ्क इति" शाकु॰ १-१२। 3. ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. 4. ಸುಂಡಿಲಿ, ನರೋಲಿ.

किणिह्री ಕಣಿಹೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಉತ್ತರಣಿ ಗಿಡ. किणिनो व्रणान् हापयति—ओ हाङ् (गतौ) + णिच् "कः" (३-२-३)। "ङीष्" (४-१-४१)।

किण्व ಕಣ್ವ (ನ॰) 1. ಸುರಾ ಬೀಜ. ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಮಾದಕ ದ್ರವ್ಯ. "सूत्रकार्पासकिण्वानां गोमयस्य गुडस्य च" मनु॰ ८-२३६। 2. ಪಾಪ.

कितव ಕತವ (ಪು॰) 1. ಜೂಜಾಡುವವನು, ಜೂಜುಗಾರ. 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 3. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. कि (ज्ञाने) "क्तः" (३-३-११४)। कितं वायति—ओ वै (शोषणे) "कः" (३-२-३)। "मुग्धे दुष्करमेतदित्यतितमामुद्दामहासं बलादाश्लिष्य च्छलितास्मि तेन कितवेनाद्य प्रदोषागमे" अमरु॰ ४६। स्त्रियाम् **कितवा** ಕತವಾ.

किन्तन् ಕಂತನು (ಪು॰) ಜೀಡರಹುಳು. कुत्सिता तनुरस्य। "अष्टपादस्तु किन्तनुः" त्रिकाण्ड॰।

किन्तमाम् ಕಿಂತಮಾಮ್ (अव्य०) ಅನೇಕರಲ್ಲಿ ಯಾರು?, ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು? किम् स्वार्थिक: "तमप्" (५-३-५५)। "आमु:" (५-४-११)।

किन्तराम् ಕಿಂತರಾಮ್ (अव्य०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯಾರು?, ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವುದು? किम् "तरप्" (५-३-५७)। "आमु:" (५-४-११)।

किन्तु ಕಿಂತು (अव्य०) 1. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ, ಆದರೆ. किञ्च तु च। "नृणां पश्यत्यस्य क्वचन विशिखान् किन्तु पतितद्विषद्वक्ष:श्वभ्रै-रनुमितिरमून् गोचरयति" नैष० १२-४९। 2. ಮತ್ತೂ, ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ. "अर्थिने न तृणवद्धनमात्रं किन्तु जीवनमपि प्रतिपाद्यम्" नैष० ५-८६।

किन्दम ಕಿಂದಮ (पु०) ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ಮೃಗರೂಪದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಮೃಗರೂಪತಾಳಿದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಪಾಂಡುಮಹಾರಾಜನು ಮೃಗಗಳೆಂದು ತಿಳಿದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣದಿಂದ ಹತನಾದನು. "सुरतक्रीडेयं कालदल्लि नम्मिब्बरनू नीनु होडेदेयादा कारण पत्नीसंगमाडिदेयादरे निनगू इंतह मरणवु प्राप्तवागली"ಎಂದು ಋಷಿಯು ಪಾಂಡುವನ್ನು ಶಪಿಸಿದನು. "अस्यां मृग्यां च राजेन्द्र हर्षान्मैथुनमाचरम्। पुरुषार्थ-फलं कर्तुं तत्त्वया विफलीकृतम्। अहं हि किन्दमो नाम तपसा भावितो मुनि:। व्यपत्रपन्मनुष्याणां मृग्यां मैथुन-माचरम्। मृगो भूत्वा मृगै: सार्धं चरामि गहने वने। मृगरूपधरं हत्वा मामेवं काममोहितम्। अस्य तु त्वं फलं मूढ! प्राप्स्यसीदृशमेव हि। प्रियया सह संवासं प्राप्य कामविमोहित:। त्वमप्यस्यामवस्थायां प्रेतलोकं गमिष्यसि" भा० आदि० ११७।

किन्दान ಕಿಂದಾನ (न०) ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ. ಈ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ದಾನ ಮಾಡಲೇಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. किञ्चिदपि दान-मावश्यकं यत्र। "किन्दाने च नर: स्नात्वा किं जप्ये च महीपते। अप्रमेयमवाप्नोति दानं जप्यं च भारत" भा० वन०।

किन्दास ಕಿಂದಾಸ (पु०) ಕೆಟ್ಟ ಸೇವಕ, ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಆಳು. कुत्सितो दास:।

किन्देवत ಕಿಂದೇವತ (वि०) ಯಾವ ದೇವತೆಯುಳ್ಳ?

किन्नामक ಕಿನ್ನಾಮಕ (वि०) ಯಾವ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು? -नामन् -नामन्, -नामधेय: -नामधेय:.

किन्निमित्त ಕಿನ್ನಿಮಿತ್ತ (वि०) 1. ಯಾವ ಕಾರಣವುಳ್ಳ? (अव्य०) 2. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? "किन्निमित्त-मिहागत:" रामा०।

किन्नु ಕಿನ್ನು (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ. 2. ವಿತರ್ಕ, ಸಂಶಯ. किं च नु च। "किन्नु स्याच्चित्तमोहोऽयं भवेद्वातगति-स्त्वयम्" रामा०। "किन्नु प्रश्नवितर्कयो:" मेदि०। "किन्नु मे स्यादिदं कृत्वा किन्नु मे स्यादकुर्वत:। इति सञ्चिन्त्य मनसा प्राज्ञ: कुर्वीत वा न वा"।

किप्य ಕಿಪ್ಯ (पु०) ಪುರೀಷದಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವ ಒಂದು ಕೀಟ. ಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಹುಳು. "अयवा वियवा: किप्याश्चिप्या गण्डूपदास्तथा। चुरवो द्विमुखाश्चैव सप्तैवेते पुरीषजा:" सुश्रुत० उत्तरतं० ५४-८।

किम् ಕಿಮ್ (न०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "इम्" कादेशश्च। कै (शब्दे) "डिमि:" (उ० ४-१५८) वा। "एको नैक: स व: क: किम्" वि० स०। "य ईप्सितार्थप्राप्त्यर्थं प्रष्टव्य: किमिति स्मृत:" इति निरुक्ति:। (वि०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. 2. ವಾದ ವಿಷಯ. 3. ಕುತ್ಸಿತ, ನಿಕರ್ಷ, ತುಚ್ಛ. कै (शब्दे) "डिमि:" (उ० ४-१५८)। "कुर्यां हरस्यापि पिनाकपाणे: धैर्यच्युतिं के मम धन्विनोऽन्ये" कुमा० ३-१०। 4. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪೂರ್ವಕ ಕೇಳಿಕೆ. ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕವಾದಾಗ किम् ಶಬ್ದವು ತ್ರಿಲಿಂಗವಾಗುವುದು. ತ್ರಿಲಿಂಗವಾದಾಗ ಇದು ಸರ್ವನಾಮಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. (पु०) ಯಾವನು? ಯಾವುದು? क: को के। कम् कौ कान्। ಇತ್ಯಾದಿ. "क इत्थं भाषते पाकशासने मयि शासति" नैष० १७-८५। "कस्त्वं कुतो वेति न जातु शेकुस्तं प्रष्टुमप्यप्रतिभातिभारात्" नैष० ८-७। "अलं नल: कर्तुमनग्निसाक्षिकं विधिं विवाहे तव सारसाक्षि कम्?" नैष० ९-८०। "सुरा: स व: केन पपे कृपार्णव:" नैष० ९-९५। (स्त्री०) ಯಾವಳು? ಯಾವುದು? का के का:। काम् के का:। कया काभ्याम् काभि:। ಇತ್ಯಾದಿ. "का त्वमेकाकिनी भीरु निरन्वयजने वने" भट्टि० ५-६६। "वेदोऽपि देवकीयाज्ञा तत्राज्ञा: काधिकार्हणा?" नैष० १७-५९। "कामेकपत्नीव्रतदु:खशीलाम्" कुमा० ३-७। "कया न वाचा मुदमुद्गिरन्ति" नैष० ९-२६। (न०) ಯಾವುದು?

किम् के कानि। केन काभ्याम् कैः। ಇತ್ಯಾದಿ. "किमपेक्ष्य फलं पयोधरान् ध्वनतः प्रार्थयते मृगाधिपः?" किरा० २-२१। "किमात्थ रे किमात्थेदमस्मदग्रे निरर्गलम्" नैष० १७-९२। किम् ಶಬ್ದಕ್ಕೆ अपि चित् चन ಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. **अपि–कोऽपि** ಕೋಽಪಿ. ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು. "स्वस्ति यथास्थाने कुतोऽपि कोऽपि कमपि पुरुषविशेषमवगमयति" मुद्रा० ५। **काऽपि** ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬಳು. "कापि कामपि बभाण बुभुत्सुम्" नैष० ५-५३। "अबन्धि तन्मूर्धजपाशमञ्जरी कयापि धूपग्रहधूमकोमला" नैष० १५-२९। **किमपि** (1) ಯಾವುದೋ ಒಂದು. "ध्रुवं विनीतः स्मितपूर्ववाग्युवा किमप्यपृच्छन्न विलोकयन्मुखम्" नैष० १६-६७। (2) ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ. "किमपि मनसः संमोहो मे तदा बलवानभूत्" शाकु० ७-२४।

चित्–कश्चित् ಕಶ್ಚಿತ್. ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು. "मूर्धबद्धाञ्जलिर्देवानथैवं कश्चिदूचिवान्" नैष० १७-१०७। "केनचिन्मधुरमुल्बणरागं बाष्पतप्तमधिकं विरहेषु" माघ० १०-५४।

काचित् ಕಾಚಿತ್. ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬಳು. "काचित्समालम्ब्य सहैव कान्त्या" याद० १३-४६। "स्वयं-वराहें स्वयमेव तस्मिन् कयाचिदाधायि कटाक्षमाला" याद० १३-५५।

किञ्चित् ಕಿಂಚಿತ್. ಯಾವುದೋ ಒಂದು. "किञ्चित्क्वणत्किन्नरमध्युवास" कुमा० १-५४।

चन–कश्चन ಕಶ್ಚನ. (1) ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು. ಯಾವುದೋ ಒಂದು. "रभसोत्थितामुपगतः सहसा परिरभ्य कञ्चन वधूमरुधत्" माघ० ९-७२। (2) ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ, ಯಾವುದೊಂದೂ. "परितोषयिता न कञ्चन स्वगतो यस्य गुणोऽस्ति देहिनः" माघ० १६-२८।

काचन ಕಾಚನ. ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬಳು. "भूमिनभसि रभसेन यती विरराज काचन समं महोल्कया" माघ० १५-९२।

किञ्चन ಕಿಂಚನ. (1) ಯಾವುದೋ ಒಂದು. (2) ಸ್ವಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. "परासि यः किञ्चनकुञ्चितभ्रुवा" नैष० १६-८८। (3) ಯಾವುದೂ, ಯಾವುದೊಂದೂ. "न तव विदितं न किञ्चन" किरा० १२-३१। (अव्य०) 5. ಪ್ರಶ್ನೆ. (1) ಏತಕ್ಕಾಗಿ? "किमुपेक्षसे कथय नाथ" किरा० १२-३१। (2) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? "किं स्वमिव मामपि तापितवानसि"? नैष० ४-७८। 6. ವಿತರ್ಕ, ಸಂಶಯ. "नावा स्मरः किं हरभीतिगुप्ते पयोधरे खेलति कुम्भ एव" नैष० ६-६६। 7. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. 8. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "स किंसखा साधु न शास्ति योऽधिपम् हितान्न यः संशृणुते स किंप्रभुः" किरा० १-५। 9. ಸಾದೃಶ್ಯ. 10. ನಿಷೇಧ, ತಡೆ. 11. ಕೊಂಚ, ಸ್ವಲ್ಪ. "किं कुत्सायां वितर्के च निषेधप्रश्नयोरपि" मेदि०। ಮತ್ತು, ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ किम् ಶಬ್ದವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "किं पद्मस्य रुचिं न हन्ति नयनानन्दं विधत्ते न किम् वृद्धिं वा ऋषकेतनस्य कुरुते नालोकमात्रेण किम्" रत्ना० ३-१३।

किमर्थं ಕಿಮರ್ಥ (वि०) 1. ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ?, 2. ಯಾವ ಉದ್ದೇಶವುಳ್ಳ?, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ?. "किमर्थोऽयं यत्नः"? किमर्थोऽयं प्रयासः"?

किमर्थम् ಕಿಮರ್ಥಮ್ (अव्य०) ಏತಕ್ಕಾಗಿ?, ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? "किमर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवति शोकजम्" रामा०। "किमर्थं प्रतिषिद्धाः स्मः" शाकु० ७।

किमाख्य ಕಿಮಾಖ್ಯ (वि०) ಯಾವ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು? ಯಾವ ಹೆಸರಿನವನು? "अथ सा तत्रभवती किमाख्यस्य राजर्षेः पत्नी? शाकु० ७।

किमिच्छक ಕಿಮಿಚ್ಛಕ (पु०) ಏನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಿರಿ? ಏನು ಬೇಕಾದರೂ ಕೊಡುವೆನು ಎನ್ನುವ ಒಂದು ವ್ರತ. किमिच्छसि इति प्रश्नेन दानार्थं कायति शब्दायते अत्र। षष्ठी०। [ಕರಂಧಮನ ಮಗನಾದ ಅವಿಕ್ಷಿತನು ವಿಶಾಲತನುಯೆಯೆಂಬುವಳ ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಇವನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲಾಗಿ ಕರಂಧಮನು ರಾಜರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಮಗನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದನು. ಅವಿಕ್ಷಿತನು ಬಳಿಕ ತಂದೆ ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿಯೇ ಇದ್ದನು. ತಾಯಿಯಾದ ವೀರೆಯು "किमिच्छक" ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡಾಗ ಹೇಗಾದರೂ ಮಗನು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತಂದೆ ಕರಂಧಮನು ತನಗೆ ಪೌತ್ರ (ಮೊಮ್ಮಗ)ನು ಹುಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡುದರಿಂದ ಅವಿಕ್ಷಿತನು ಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಈ ವಿಶಾಲತನುಯೆಯನ್ನು ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡನು.]

किमिति ಕಿಮಿತಿ (अव्य०) ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ? "किमित्यपास्याभरणानि यौवने धृतं त्वया वार्धकशोभि वल्कलम्" कुमा० ५-४४।

किमिव ಕಿಮಿವ (अव्य०) 1. ಏತಕ್ಕಾಗಿ? ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? "किमिवाखिललोककीर्तितं कथयत्यात्मगुणं महामनाः" माघ० १६-३१। 2. ಯಾವುದು ತಾನೆ, ಏನು ತಾನೆ. "पदमपि चलितुं युवा न सेहे किमिव न शक्तिहरं ससाध्वसानाम्" माघ० ७-५२। अत्र इव शब्दो वाक्यालङ्कारे।

किमु ಕಿಮು (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. किं च उच। "नोभाविलाभूः किमु दर्पकश्च भवन्ति नासत्ययुतौ भवन्तः" नैष० १०-४५। 2. ಊಹೆ, ಸಂಭಾವನೆ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ. "किमु तदन्तरुभौ भिषजौ दिवः स्मरनलौ विशतः स्म विगाहितुम्" नैष० ४-५। 3. ಏನು? ಯಾವುದು? "निरास्पदं प्रश्नकुतूहलित्वमस्मास्वधीनं किमु निःस्पृहाणाम्" किरा० ३-९। 4. ಎಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು? ಎಷ್ಟು ಕಡಮೆ?. "यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता। एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम्"। 5. ವಿತರ್ಕ, ಸಂಶಯ. "विनिश्चेतुं शक्यो न सुखमिति वा दुःखमिति वा प्रमोहो निद्रा वा किमु विषविसर्पः किमु मदः" उ० रा० १-३५। 6. ಹೇಗೆ?, ಯಾವ ರೀತಿ?. "किमु दिवं पुनरेति यदीदृशः पतित एष निषेव्य हि वारुणीम्" नैष० ४-७०। 7. ಏತಕ್ಕಾಗಿ? ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? "मार्गणैरथ तव प्रयोजनं नाथसे किमु पतिं न भूभृतः" किरा० १३-५९।

किमुत ಕಿಮುತ (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. किम् च उत च। 2. ವಿಕಲ್ಪ, ಪಕ್ಷಾಂತರ. 3. ತರ್ಕ, ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. 4. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. "सर्वाविनयानां एकैकमप्यायतनं किमुत समवायः" काद०।

किम्पच ಕಿಂಪಚ (वि०) कृपण, ಜಿಪುಣ. किं पचति—ड पचष् (पाके) "अच्" (३-१-१३४)। ಅತಿಥಿ ಅಭ್ಯಾಗತರಿಗಲ್ಲದೆ ತನಗೋಸ್ಕರ ಮಾತ್ರ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವವನು ಕಿಂಪಚನು. "शानच्" (३-२-१२४)। **–पचानः** –ಪಚಾನಃ.

किम्पाक ಕಿಂಪಾಕ (पु०) ತನ್ನೊಬ್ಬನ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅಡಿಗೆ. कुत्सितः पाकः।

किम्पुरुष ಕಿಂಪುರುಷ (पु०) ಕಿನ್ನರ. किञ्चित् कुत्सितो वा पुरुषः। ಕೆಲವರಿಗೆ ಕುದುರೆಯ ಮುಖ ಮನುಷ್ಯ ಶರೀರ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮನುಷ್ಯ ಮುಖ ಕುದುರೆಯ ಶರೀರ ಈ ರೀತಿ ವಿಕಾರರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ಇವರು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡವರು. "यक्षाः किम्पुरुषाः पौरा योषितो वनदेवताः" कुमा० ६-३९।

कियत् ಕಿಯತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸಂಜ್ಞೆಹೊಂದುವುದು. किम् "वतुप्" घश्च (५-२-४०)। (पु०) कियान् कियन्तौ कियन्तः। ಎಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನವನು?, ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡವನು?, ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದು?, ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು?. किं परिमाणमस्य "वतुप्" घश्च (५-२-४०)। "कियान् कालस्तवैवं स्थितस्य संजातः" पञ्चतं०। (स्त्री०) कियती कियत्यौ कियत्यः। ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರದ್ದು?, ಎಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನದು?, ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡವಳು?, ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದು?, "ददेऽपि तुभ्यं कियतीः कदर्थनाः सुरेषु रागप्रसवावकेशिनीः" नैष० ९-१३१। "कियती पञ्चसहस्री कियती लक्षापि कोटिरपि कियती। औदार्योन्नतमनसां रत्नावती वसुमती कियती"। (न०) कियत् कियती कियन्ति। ಎಷ್ಟು?, ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ?, ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದು?, ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು?. "ज्ञास्यसि कियद्भुजो मे रक्षति मौर्वीकिणाङ्क इति" शाकु० १-१२। "निजः कटाक्षः खलु विप्रलम्भः कियन्ति यावद्भण वासराणि? नैष० ८-९१। 2. ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. "कियान्यथानेन वियद्विभागः तमोनिरासात् विशदीकृतोऽयम्" नैष० २२-७१। 3. ಹೆಚ್ಚು, ಅಧಿಕ, ಬಹಳ. "कियतापि च कालेन कालः कलिरुपेयिवान्" नैष० १७-१६२। 4. ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ. "वारितोऽप्यनुजगाम सयत्नं तं कियन्त्यपि पदान्यपराणि" नैष० ५-४३।

कियत्कालम् ಕಿಯತ್ಕಾಲಮ್ (अव्य०) 1. ಎಷ್ಟು ಕಾಲದಲ್ಲಿ?, ಎಷ್ಟು ಸಮಯದಲ್ಲಿ?, ಎಷ್ಟು ಕಾಲದ ವರೆಗೆ? 2. ಕೆಲವು ಕಾಲ, ಕೆಲವು ಕಾಲದವರೆಗೆ.

कियच्चिरम् ಕಿಯಚ್ಚಿರಮ್ (अव्य०) ಎಷ್ಟು ಕಾಲ?, ಎಷ್ಟು ಕಾಲದವರೆಗೆ?, ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ?. "कियच्चिरं श्राम्यसि गौरि विद्यते ममापि पूर्वाश्रमसञ्चितं तपः" कुमा० ५-५०।

कियद्दूरम् ಕಿಯದ್ದೂರಮ್ (अव्य०) 1. ಎಷ್ಟು ದೂರ?, ಎಷ್ಟು ದೂರದವರೆಗೆ?. "पादौ कियद्दूरमिमौ प्रयासे निधित्सासे तुच्छदयं मनस्ते" नैष० ८-२४। 2. ಸ್ವಲ್ಪದೂರ. (वि०)3. ಎಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ?. "कियत् दूरं यस्य। "मदर्थसन्देशमृणालमन्थरः प्रियः कियद्दूर इति त्वयोदिते" नैष० १-१३७।

किर ಕಿರ (पु०) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. किरति—क्ड (विक्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಕಸದಗುಂಡಿ,

तिप्पे हळ्ळ. 3. ಊರಿನ ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶ. कीर्यतेऽत्र —कृ अधि० "कः"। (वि०) 4. ಎರಚುವ, ಬಿಸಾಡುವ, ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಹಾಕುವ.

किरक **ಕಿರಕ** (पु०) 1. ಹಂದಿಯ ಮರಿ. अल्पः किरः। 2. ಲೇಖಿಕ, ಬರಹಗಾರ, ಬರೆಯುವವನು.

किरण **ಕಿರಣ** (पु०) 1. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ರಶ್ಮಿ, ಕದಿರು. कीर्यते —कृ (विक्षेपे) "क्युः" (उ० २-८२)। "एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः" कुमा० १-३। 2. ಸೂರ್ಯ. कीर्यन्ते रश्मयोऽस्मात् —कृ कर्म० "क्युः"।

किरणमालिन् **ಕಿರಣಮಾಲಿನ್** (पु०) ಸೂರ್ಯ. किरणानां मालाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)।

किरत् **ಕಿರತ್** (वि०) ಎರಚುತ್ತಿರುವ, ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. कृ (विक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। "स पिशङ्गजटावलिः किरन्नुरु तेजः परमेण मन्युना" किरा० १५-४७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **किरन्ती** **ಕಿರಂತೀ**.

किरात **ಕಿರಾತ** (पु०) 1. व्याध, ಬೇಡರವನು. किरमवस्करदेशमतति—अत (सातत्यगमने) "अण्" (३-२-१)। "विदन्ति मार्गं नखरन्ध्रमुक्तैर्मुक्ताफलैः केसरिणां किराताः" कुमा० १-६। 2. ವಾಮನ, ಗಿಡ್ಡ, ಕುಳ್ಳ. "पर्यन्ताश्रयिभिर्निजस्य सदृशं नाम्नः किरातैः कृतम्" रत्ना० २-३। 3. ಕಾಡುಮನುಷ್ಯ, ಅರಣ್ಯನಿವಾಸಿ, ಅನಾಗರಕ. 4. ಕುದುರೆಯ ಪರಿಚಾರಕ, ಕುದುರೆಯ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಳು. 5. ನೆಲಬೇವು. 6. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯವನು. "किरातः स्यादल्पतनौ भूनिम्बम्लेच्छयोरपि" मेदि०। 7. ಕಿರಾತವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ. ["किरातार्जुनीय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (पु० ब० व०) 8. ಕಿರಾತ ದೇಶ. "तप्तकुण्डं समारभ्य रामक्षेत्रान्तिकं शिवे। किरातदेशो विज्ञेयो विन्ध्यशैलेऽवतिष्ठते"। (स्त्री०)—**ती**—**ङी**. ["किराती" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

किरातत्तिक्त **ಕಿರಾತತಿಕ್ತ** (पु०) ನೆಲಬೇವು. किरातदेशो जन्मस्थानमस्य "अच्" (५-२-१२७)। किरातश्चासौ तिक्तश्च।

किरातार्जुनीय **ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ** (न०) ಕಿರಾತ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನ ಇವರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ. ಈ ಕಾವ್ಯವು ಭಾರವಿಕವಿವಿರಚಿತವಾದುದು. किरातं च अर्जुनं च अधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "ञः" (४-३-८८)। ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಸರ್ಗಗಳಿರುವುವು. "भारवेरर्थगौरवम्" ಎಂಬಂತೆ ಬಹಳ ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಸುಂದರವಾಗಿ ನಾರಿಕೇಳಪಾಕದಲ್ಲಿ ಈ ಕಾವ್ಯವು ರಚಿತವಾಗಿರುವುದು. [**ಕಥಾವಸ್ತು**: ಪಾಂಡವರು ದ್ವೈತವನದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಬ್ಬ ವನೇಚರನು ದುರ್ಯೋಧನನ ರಾಜ್ಯಭಾರದ ವೈಖರಿಯನ್ನು ಧರ್ಮರಾಜನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ಶತ್ರುವಿನಿಂದುಂಟಾದ ಪರಾಭವ ಮತ್ತು ಆಗ ತಾವು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಷ್ಟ ಇವುಗಳಿಂದ ತಾಳಲಾರದಷ್ಟು ಕೋಪವು ಉಕ್ಕಿಬಂದು ದ್ರೌಪದಿ ಮತ್ತು ಭೀಮಸೇನ ಇವರನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕೆರಳಿಸಿತು. ಧರ್ಮರಾಜನು ನೀತಿಬೋಧೆಯಿಂದ ಇವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಪರಮ ಕಾರುಣಿಕರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳು ಬಂದು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ "ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರ" ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಹೋಗುವರು. ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಹೊಂದಿದ ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರಕೀಲ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮೂಕನೆಂಬೊಬ್ಬ ದಾನವನು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಹೆದರಿಸಲು ವರಾಹ (ಹಂದಿ) ರೂಪದಿಂದ ಅರ್ಜುನನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಆ ದಾನವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲೂ ಪರಮಕೃಪೆಯಿಂದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೂ ಕಿರಾತರೂಪದಿಂದ ಬಂದು ವರಾಹದ ಮೇಲೆ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನೂ ಹಂದಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಾಣ ಬಿಡುವನು. ಇದರಿಂದ ವರಾಹವು ಅಸುವನ್ನು ನೀಗಲು ಅದರ ಮೈಮೇಲಿದ್ದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಹೋದ ಕಿರಾತ–ಅರ್ಜುನರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ವಾಗ್ವಾದ ನಡೆದು ಕೊನೆಗೆ ಘೋರವಾದ ಅಸ್ತ್ರಯುದ್ಧ, ಬಾಹುಯುದ್ಧಗಳು ನಡೆಯುವುವು. ಅರ್ಜುನನ ವೀರ್ಯಾತಿಶಯದಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅವನ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಪಾರ್ವತೀ ಸಮೇತನಾಗಿ ದರ್ಶನವನ್ನಿತ್ತು ನಿಲ್ಲಲು ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುವನು. ಬಳಿಕ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಪರಶಿವನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು. ಇವರೀರ್ವರ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ ಈ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ "**किरातार्जुनीयम्**" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಗಿದೆ.]

किरातारिन् **ಕಿರಾತಾರಿನ್** (पु०) ಗರುಡ. किरातान् अश्नाति — अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)। [ತನ್ನ ತಾಯಿಯಾದ ವಿನತೆಯನ್ನು ಕದ್ರುವಿನ ದಾಸ್ಯದಿಂದ

ಬಿಡಿಸಲು ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಅಮೃತವನ್ನು ತರಲು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತಾಯಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಿರಾತರನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಗರುಡನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು.]

किराती ಕಿರಾತೀ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಕಿರಾತವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನೊಡನೆ ಪಾರ್ವತಿಯೂ ಕಿರಾತವೇಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಬೇಡರವನ ಹೆಂಗಸು (ಹೆಂಡತಿ). किरात "ङीष्" (४-१-४८)। 3. ಗಂಗಾನದಿ. 4. ಚಾಮರವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಹೆಂಗಸು. "नोसंश्रयः पार्श्वगतां किरातीमुपात्त-वालव्यजनां बभाषे" रघु० १६-५७। 5. ಕುಟ್ಟಿನಿ, ತಲೆ ಹಿಡಕಿ. "किराती कुट्टिनी गङ्गा" हेम०। "स्त्रियाम् चामरधारिण्यां कुट्टिनीदुर्गयोरपि" मेदि०।

किरि ಕಿರಿ (पु०) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. किरति भूमिम् — कॄ (विक्षेपे) "इः" (उ० ४-१४२)। 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. स्त्रियाम् "ङीप्"।

किरीट ಕಿರೀಟ (पुन०) 1. ಕಿರೀಟ, ಮುಕುಟ, ಮುಡಿ. किरत्यनेन — कॄ (विक्षेपे) "कीटन्" (उ० ४-१८४)। "देवास्तदन्ते हरमूढभार्यं किरीटबद्धाञ्जलयो निपत्य। शापावसाने प्रतिपन्नमूर्तेर्ययाचिरे पञ्चशरस्य सेवाम्" कुमा० ७-९२। 2. ರುಮಾಲು, ಪೇಟ, ಮುಂಡಾಸು.

किरीटिन् ಕಿರೀಟಿನ್ (पुं०) 1. ಅರ್ಜುನ. किरीटोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। [ಅರ್ಜುನನು ದಾನವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಅವನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಿರೀಟವೊಂದನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ "**ಕಿರೀಟಿ**" ಯೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "पुरा शक्रेण मे दत्तं युध्यतो दानवर्षभैः। किरीटं मूर्ध्नि सूर्याभं तेनाहुर्मां किरीटिनम्" भा० विरा० ४०-१७। ಇದು ಅರ್ಜುನನು ಉತ್ತರಕುಮಾರನಿಗೆ ತನ್ನ ಪತ್ತು ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಹೇಳಿದ ಮಾತು. "त्रिचतुरेषु पदेषु किरीटिना लुलितदृष्टि मदादिव चस्खले" किरा० १८-६। (वि०) 2. ಕಿರೀಟವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. "किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम्" गीता ११-१७।

किर्मीर ಕಿರ್ಮೀರ (पु०) 1. ಹೆರಿಳಿಗಿಡ. कॄ (विक्षेपे) "ईरन्" (उ० ४-३०)। निपा०। 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಇವನು ಭೀಮಸೇನನಿಂದ ಹತನಾದನು. (वि०) 3. ಚಿತ್ರವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಾನಾ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ. "किर्मीरो नागरङ्गे च कर्बुरे राक्षसान्तरे" मेदि०। "नभोऽपि किर्मीरमकारि तेषाम्" नैष० १०-३१।

किर्मीरजित् ಕಿರ್ಮೀರಜಿತ್ (पुं०) ಭೀಮಸೇನ. किर्मीरं जयति — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)।

किर्मीरित ಕಿರ್ಮೀರಿತ (वि०) 1. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಿಶ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಾನಾ ಬಣ್ಣವಾಗಿರುವ, ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುವ. किर्मीरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "तत्रास्मि पत्युर्वरिवस्ययेह शर्मोर्मिकिर्मीरितधर्मलिप्सुः" नैष० ६-९७।

किल ಕಿಲ (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. 1. ನಿಜವಾಗಿಯೂ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೂ. "अलं नलं रोद्धुममी किलाभवन्गुणा विवेक-प्रमुखा न चापलम्" नैष० १-५४। 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವುದು. "देवः स्वयं वसति तत्र किल स्वयंभूः" नैष० ११-२९। 3. ಅಲೀಕ, ಅಸತ್ಯ, ನಟನೆ. "अरमयन् भवनादचिरद्युतेः किल भयादपपातुमनिच्छवः" माघ० ६-४०। 4. ವಾಕ್ಯಾಲಂಕಾರ. "अलक्तकं पादसरोरुहाग्रे सरोरुहाक्ष्याः किल संनिवेश्य" कुमा० ९-२७। 5. ಆಗಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. "कंसं जघान किल वासुदेवः"। "सांनिध्य-योगात्किल तत्र शच्याः स्वयंवरक्षोभकृतामभावः" रघु० ७-३। 6. ನಿಷ್ಕಾರ, ತಿರಸ್ಕಾರ. "लघूकरिष्यन्नति-भारभङ्गुरामम् किल त्वं त्रिदिवादवातरः" माघ० १-३६। 7. ಊಹೆ, ಸಂಭಾವನೆ, ಹೀಗಿರಬಹುದೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ. "दोषापि नूनमहिमांशुरसौ किलेति व्याकोश-कोकनदतां दधते नलिन्यः" माघ० ४-४६। 8. ಅರುಚಿ, ಅಸಮಾಧಾನ. "एवं किल केचिद्वदन्ति"। "इदं किलाव्याजमनोहरं वपुस्तपःक्षमं साधयितुं य इच्छति" शाकु० १-१६। 9. ಐತಿಹ್ಯ. "प्रवर्तयामास किलानसूया त्रिस्रोतसं त्र्यम्बकमौलिमालाम्" रघु० १३-५१। 10. ಹೇತು, ಕಾರಣ. **"स किलैवमुक्तवान्"**। 11. ವಾರ್ತೆ. 12. ಅನುನಯ. "किलशब्दस्तु वार्तायां संभाव्यानु-नयार्थयोः" मेदि०।

किलकिञ्चित ಕಿಲಕಿಂಚಿತ (न०) ಹೆಂಗಸರ ಸ್ವಭಾವ ಜನ್ಯವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಒಂದು ವಿಧ ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ. किल अलीकेन ईषत् चितम् रचितम्। ಹರ್ಷದಿಂದ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಪರಮಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ವಸ್ತುವು ದೊರೆತಾಗ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಅಳುವುದು ನಗುವುದು ಭಯ ಕೋಪ ಶ್ರಮ ಇವುಗಳ ಸಾಂಕರ್ಯ (ಬೆರಕೆ)ವು "**ಕಿಲಕಿಂಚಿತ**" ವೆನಿಸುವುದು. "स्मित-शुष्करुदितहसितत्रासक्रोधश्रमादीनाम्। सांकर्यं किल-

किञ्चितमभीष्टतमसंगमादिजाद्धर्षात्" सा० द० ३-१०१। "आवासः किलकिञ्चितस्य दयिताः पार्श्वे विलासालसाः:" भर्तृ० २-८३।

किलकिला ಕಿಲಕಿಲಾ (स्त्री०) 1. ಹರ್ಷಧ್ವನಿ. "आसीत् किलकिलाशब्दस्तस्मिन् गच्छति पार्थिवे" भा० आदि० ६९-८। 2. ವೀರಪುರುಷನ ಸಿಂಹನಾದ. "जितशात्रवदर्पस्य प्रतिज्ञापूरणीकृतः। वीरस्य गर्जितं सिंहनादः किलकिला तथा"।

किलाट ಕಿಲಾಟ (पु०) ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹಾಲು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುದಿಯಿಸಿ ಮುದ್ದೆಯಾದ ಹಾಲು, ಹಾಲು ಖೋವ. "किलाटः शोषितक्षीरपिण्डस्सूरिभिरिष्यते" हारा०। स्वार्थे "कः"। **किलाटकः** ಕಿಲಾಟಕಃ. "नष्टदुग्धस्य पक्वस्य पिण्डः प्रोक्तः किलाटकः" भावप्र०।

किलाटिन् ಕಿಲಾಟಿನ್ (पु०) ಬಿದಿರು ಮೆಳೆ, ವಂಶವೃಕ್ಷ. किलति—किल (श्वेत्यक्रीडनयोः) "कः" (३-१-१३५)। अटति—अट (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। किलश्चासौ अटी च। "रेणुः सतीलस्तृणकेतुमृत्युबीजौ किलाटी च ततः सुपर्वा" हारा०।

किलास ಕಿಲಾಸ (न०) 1. ಚಿಬ್ಬು, ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿನ ಬೊಬ್ಬೆ. 2. ತುರಿಗಜ್ಜಿ. किल (श्वेत्यक्रीडनयोः) "कः" (३-१-१३५)। अस्यति—असु (क्षेपणे) "अच्" (३-१-१३४)। किलं च तदसं च। 3. ಕುಷ್ಠರೋಗ. किलेन श्वेत्येन असति—अस (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 4. ಮೈ ಚಿಬ್ಬುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 5. ಕುಷ್ಠರೋಗವುಳ್ಳ. किलासमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

किलासिन् ಕಿಲಾಸಿನ್ (वि०) 1. ತುರಿಗಜ್ಜಿಯುಳ್ಳವನು. 2. ಕುಷ್ಠರೋಗವುಳ್ಳವನು. किलासमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಚಿಬ್ಬುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು.

किलिञ्ज ಕಿಲಿಂಜ (न०) 1. ಹುಲ್ಲಿನ ಚಾಪೆ. किल्यतेऽनेन—किल (श्वेत्यक्रीडनयोः) "इन्" (उ० ४-११९)। किलेर्जातः—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। पृषो०। (पु०) 2. ತೆಳುವಾದ ಹಲಗೆ. "किलिञ्जस्तु सूक्ष्मदारु" त्रिकाण्ड०।

किलिञ्जक ಕಿಲಿಂಜಕ (पु०) 1. ಹುಲ್ಲಿನ ಚಾಪೆ. किलिञ्ज स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "कटकिलिञ्जकौ" अम०। 2. ಹುಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗ, ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹುರಿ.

किलिम ಕಿಲಿಮ (न०) ದೇವದಾರು ಮರ. "मरिचं पिप्पलीमूलं मगधागजपिप्पली। सरलः किलिमं हिङ्गु भार्गितेजोवती त्वचौ" चरक० कल्प० ७-१२।

किल्क ಕಿಲ್ಕ (पु०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "अश्वकिल्की हरिक्रान्तः शालिहोत्रश्च मुद्गभुक्" त्रिकाण्ड०।

किल्बिष ಕಿಲ್ಬಿಷ (न०) 1. ಪಾಪ. किल्यते—किल (क्षेपे) "टिषच्" बुक् च (उ० १-५०)। "स्वं वपुः स किल किल्बिषच्छिदां रामपादरजसामनुग्रहः" रघु० ११-३४। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 3. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. "अथ किल्बिषम्। पापे रोगेऽपराधे च" हेम०। "को मे लुब्धक दोषोऽत्र विद्यते यदि बालिश। अस्वतन्त्रं च मां मृत्युर्विवशं यदचूचुदत्। तस्यैव वचनादृष्टो न कोपेन न काम्यया। तस्य तत्किल्बिषं लुब्ध विद्यते यदि किल्बिषम्" भा० अनु० ३५-३६।

किल्बिषिन् ಕಿಲ್ಬಿಷಿನ್ (वि०) 1. ಪಾಪಮಾಡಿರುವ, ಪಾಪಾತ್ಮನಾದ. किल्बिषमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಅಪರಾಧವುಳ್ಳ, ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು. "किल्बिषी चापि मे वध्य किल्बिषी चापि पन्नग। आत्मानं कारणं ह्यत्र"। 3. ರೋಗವುಳ್ಳವನು.

किश(स)र ಕಿಶ(ಸ)ರ (पु०) ಮಾರಾಟಕ್ಕಿಟ್ಟಿರುವ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

किश(स)रिक ಕಿಶ(ಸ)ರಿಕ (पु०) ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು. किश(स)रः पण्यं यस्य "ष्ठन्" (४-४-५३)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **-रिकी** ಕಿಶ(ಸ)ರಿಕೀ.

किशोर ಕಿಶೋರ (पु०) 1. ಕುದುರೆಯ ಮರಿ. किञ्चित् शृणाति—शॄ हिंसायाम् "ओरन्" टिलोपश्च (उ० १-६५)। किमः अन्त्यलोपश्च। निपा०। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಹದಿನೈದು ವರ್ಷದೊಳಗಿನ ಬಾಲಕ. "किशोरो हयशावके। सूर्ये यूनि" हेम०। 4. ಜಿಂಕೆ, ನರಿ, ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳ ಮರಿ.

किशोरी ಕಿಶೋರಿ (स्त्री०) ಕುಮಾರಿ, ಕನ್ಯೆ, ಬಾಲಿಕೆ. किशोर "ङीप्" (४-१-२०)।

किष्किन्ध ಕಿಷ್ಕಿಂಧ (पु०) 1. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ. किं किं दधाति—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "कः" (३-२-३)। ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಹೆಯು ಕಪಿಗಳ ರಾಜನಾದ ವಾಲಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದಿತು. (स्त्री०) **किष्किन्धा** ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ. ವಾಲಿಯ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. "गच्छ लक्ष्मण जानीहि किष्किन्धायां कपीश्वरम्"। "किष्किन्धां समुपागम्य वाली युधि निपातितः" रामा०।

किष्किन्धाकाण्ड **किष्किंधाकाण्ड** (पुं) वाल्मीकि रामायणदल्लि वालि सुग्रीवर विषयवन्नु वर्णिसुव ऒंदु काण्ड, रामायणद नाल्कनेय काण्ड.

किष्किन्धानगरी **किष्किंधानगरी** (स्त्री०) वालिय राजधानियाद किष्किंधापट्टण.

किष्किन्ध्य **किष्किंध्य** (पुं०) 1. ऒढ्यदेश. 2. आ देशद ऒंदु पर्वत. (स्त्री०) **-ध्या -ध्या**. 3. आ पर्वतद ऒंदु गुहे. 4. वालिय राजधानि.

किष्कु **किष्कु** (पुन०) 1. हन्नेरडु अंगुलगळ अळते. 2. हदिनेंटु अंगुलगळ अळते, ऒंदु मोळ. "किष्कुर्हस्ते वितस्तौ च" अम०।

किष्कुपर्वन् **किष्कुपर्वन्** (पुं०) 1. कब्बिन जल्लि. 2. बिदिरु. 3. जंबु हुल्लु. किष्कुमितं पर्व यस्य। "किष्कुपर्वा पुमानिक्षौ वेणौ पोटगलेऽपि च" मेदि०।

किसलय **किसलय** (न०) हॊस चिगुरु. किम् किञ्चित् सलति—षल (गतौ) "कयन्" बाहु०। पृषो०। "परिपाटलाब्जदलचारुणा सकृच्चलिताङ्गुलीकिसलयेन पाणिना" माघ० १३-४२।

किसलयित **किसलयित** (वि०) चिगुरिरुव. किसलयोस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कीकट **कीकट** (पुं० ब० व०) 1. मगध देश. "ततः कलौ संप्रवृत्ते सम्मोहाय सुरद्विषाम्। बुद्धो नाम्ना जिनसुतः कीकटेषु भविष्यति" भाग० १-३-२४। "मागधाः कीकटा मताः" त्रिकाण्ड०। 2. कीकट देशद जनरु. "साधवः समुदाचारास्ते पूयन्तेऽपि कीकटाः" भाग० ७-१०-१९। (पुं०) 3. अश्व, कुदुरे. (वि०) 4. लोभि, कृपण. 5. दरिद्र, बडव. 6. नीच. "कीकटः कृपणे निःस्वे त्रिषु पुंभूम्नि नीवृति" मेदि०। "कीकटस्तुरगे निःस्वे देशभेदे मितम्पचे" विश्व०।

कीकटाधिप **कीकटाधिप** (पुं०) मगधदेशद दॊरे. "अपाङ्गरङ्गस्थलनाटचलम्पटाः कटाक्षधारास्तव कीकटाधिपः" नैष० १२-८८।

कीकस **कीकस** (पुं०) 1. कृमि, हुळु. की इति कसति—कस (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। (न०) 2. एलुबु, मूळे. "कीकसस्तु कृमौ कीकसमस्थनि" हेम०। (त्रि०) 3. गट्टियाद, दृढ (कठिण)वाद.

कीकसास्य **कीकसास्य** (पुं०) पक्षि, हक्कि. कीकसमास्ये यस्य।

कीकि **कीकि** (पुं०) बाषपक्षि, हुंगनहक्कि. की इति शब्दं कायति—कै (शब्दे) "डिः" बाहु०।

कीचक **कीचक** (पुं०) 1. ऒळगे टॊळ्ळागिरुव बिदिरु. चीकयते—चीक (आमर्षणे) "वुन्" (उ० ५-३६)। आद्यन्तविपर्ययश्च। इदु टॊळ्ळागिरुवुदरिंद गाळियु तुंबि शब्दवागुवुदु. "वेणवः कीचकास्ते स्युर्ये स्वनन्त्यनिलोद्धताः" अम०। "स कीचकैर्मारुतपूर्णरन्ध्रैः कूजद्भिरापादितवंशकृत्यम्" रघु० २-१२। 2. ऒब्ब राक्षस. 3. विराटराजन सेनापति. इवनु द्रौपदियन्नु कामिसि भीमसेनिंद हतनादनु. [कैकय राजनिगे मालविय्यल्लि बाणासुरन अंशदिंद जनिसिद ई कीचकनिगे ऒंदु नूर ऐदु मंदि सहोदर (उप कीचक)रू सुदेष्णेयेंब सहोदरियू इद्दरु. विराटराजनु तन्न भावमैदुनने आद इवनन्नु तन्न सेनापतियन्नागि माडिद्दनु. पांडवरु वनवास कळिदु विराटराजन राजधानिगे बंदु अज्ञातवास दल्लिद्दाग द्रौपदियू सैरंध्रियु वेषदिंद सुदेष्णेय हत्तिर इद्दळु. अक्कन मनेगे बंद कीचकनु द्रौपदियन्नु कंडु मोहिसि अवळ मूलक सुरेयन्नु तन्न मनेगे तरिसिकॊंडु अवळन्नु भंगपडिसलु यत्निसिदनु. द्रौपदियु राजनल्लि एष्टु हेळिकॊंडरू साध्यवागदे कॊनेगे भीमनल्लिगे बंदु मॊरेयिडलु भीमसेननु ऒंदु दिन रात्रि स्त्रीवेषधारियागि नाट्यशालेगे बंदु सरससल्लापगळन्नाडुत्त मुष्टियुद्धदिंद अवनन्नु संहरिसिदनु.] भा० विरा० १४।

कीचकजित् **कीचकजित्** (पुं०) कीचकनन्नु संहरिसिद भीमसेन. कीचकं जयति—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। **-निषूदनः -निषूदनः. -सूदनः -सूदनः.** कीचकं निषूदयति सूदयति वा—षूद (क्षरणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

कीट **कीट** (पुं०) 1. कृमिगिंतलू स्वल्प दॊड्ड जातिय हुळु. कीट (बन्धे) "अच्" (३-१-१३४)। "कीटोऽपि सुमनःसङ्गादारोहति सतां शिरः" हितो०। 2. वृश्चिकराशि. "अलिः सरीसृपः कौपिः कीटो वृश्चिकवाचकः" मुग्ध० दी०।

कीटक **कीटक** (पुं०) 1. कृमि, हुळु. कीट स्वार्थे "कः"। (वि०) 2. कठिनवाद, गट्टियाद. "कीटकः

कृमिजातौ ना निष्ठुरे पुनरन्यवत्" मेदि०। 3. मागध कुल, स्तुतिपाठक वंश, होगळुभटर बुडकट्टु.

कीटघ्न कीटघ्न (पुं०) कृमिगळन्नु नाशपडिसुव गंधक. कीटं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

कीटज कीटज (न०) 1. मुगुट, रेशमिवस्त्र. "कार्पास-कीटजोर्णानां द्विशफैकशफस्य च" मनु०११-१६८। (वि०) 2. कृमिगळिंद उंटाद. (स्त्री०) -जा -ज. एरगु. कीटेभ्यो जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

कीटमणि कीटमणि (पुं०) मिंदुळ्ळीत, मिंचुहुळु, मिणुकुहुळु. कीटेषु मणिरिव।

कीटसंज्ञ कीटसंज्ञ (पुं०) वृश्चिकराशि. कीटः संज्ञा यस्य।

कीदृश कीदृश (वि०) यावं विधवाद? यावप तेरनाद? एंतह? किमिव पश्यति—किम् + दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्सः" (वा० ३-२-५७)। किमः की आदेशः (६-३-९०)। "क्विन्" (३-२-६०)। कीदृक् कीदृक्. "तद्भोः कीदृगसौ विवेकविभवः कीदृक् प्रबोधोदयः" प्रबोध० १-१२। "कञ्" (३-२-६०)। कीदृशः कीदृश. स्त्रियाम् क्से "टाप्" (४-१-४)। कीदृशा कीदृश्. कञि "ङीप्" (४-१-१५)। कीदृशी कीदृश. क्विनि कीदृक् कीदृक्.

कीनाश कीनाश (पुं०) 1. बेसायगार, रैत. क्लिश्नाति—क्लिशू (विबाधने) "कन्" उपधाया ईत्त्वम् लस्य लोपः नाम् आगमश्च (उ० ५-५६)। "कीनाशो गोवृषो यानमलङ्कारश्च वेश्म च। विप्रस्यौद्धारिकं देय-मेकांशश्च प्रधानतः" मनु० ९-१५०। 2. यमधर्मरायि. की कुत्सितं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "हुताशकीनाशजलेशदूतीनिराकरिष्णोः कृतकाकुयाच्ञाः" नैष० ६-७५। "येषां चित्ते वसेद्भक्तिः सर्वदा प्रेमरूपिणी। न ते पश्यन्ति कीनाशं स्वप्नेऽप्यमलमूर्तयः" भाग० मा० २-१६। (वि०) 3. कृपण, लोभि, जिप्पु. 4. रहस्यदल्लि कोल्लुवनु. "कीनाशः क्षुद्रयमयोः कर्षकोपांशुघातिनोः" हेम०।

कीर कीर (पुं०) 1. शुक, गिळि. कीर्ति ईरयति—ईर (गतौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "खगवागिय-मित्यतोऽपि किं न मुदं धास्यति कीरवागिव" नैष० २-१५। (पुं०ब०व०) 2. काश्मीर देश. 3. काश्मीरदेशद जनरु. "कीरः शुके पुंभूम्नि नीवृति" मेदि०। अल्पे "कन्" (५-३-८५)। कीरकः कीरकः गिळियु मरि.

कीरेष्ट कीरेष्ट (पुं०) 1. मामिनमर. 2. नीरु पिप्पेमर. कीरस्य इष्टः।

कीर्ण कीर्ण (वि०) 1. हरडल्पट्ट, व्याप्तवाद. कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-२०२)। "दर्भैरर्धावलीढैः श्रमविवृतमुखभ्रंशिभिः कीर्णवर्त्मा" शाकु० १-७। 2. असेयल्पट्ट, एरचल्पट्ट. "कीर्णं शनैरनुकपोल-मनेकपानाम्" माघ० ५-३५। 3. मुच्चल्पट्ट. 4. हिंसिसल्पट्ट, गायगॊळिसल्पट्ट. कॄ (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

कीर्णि कीर्णि (स्त्री०) 1. असेयुवुदु. 2. मुच्चुवुदु. 3. हरडुवुदु. कॄ (विक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 4. हिंसिसुवुदु. कॄ (हिंसायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

कीर्तन कीर्तन (न०) 1. हॊगळुवुदु. 2. स्तुतिसुवुदु, स्तोत्रमाडुवुदु, होगळुवुदु. कृत (संशब्दने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. वर्णिसुवुदु. "श्रीशब्दरम्यकृतसर्गसमाप्तिलक्ष्म लक्ष्मी-पतेश्चरितकीर्तनमात्रचारु" माघकविवंशवर्णनम्।

कीर्तना कीर्तना (स्त्री०) 1. हॆळुवुदु. कृत (संशब्दने) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. यशस्सु, कीर्ति. कर्म० "युच्"।

कीर्तनीय कीर्तनीय (वि०) 1. स्तुतिसल्पडतक्कवनु, होगळल्पडतक्कवनु. 2. वर्णिसल्पडतक्कवनु. 3. होगळल्पडुव. 4. वर्णिसल्पडुव. कृत (संशब्दने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. होगळलु योग्यवाद. स्त्रियाम् -नीया -नीय. "तस्याः खुरन्यासपवित्रपांसुमपांसुलानां धुरि कीर्तनीया" रघु० २-२।

कीर्तयत् कीर्तयत् (वि०) 1. हॆळुत्तिरुव. कृत (संशब्दने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "द्यामियाय दहनस्य केतनः कीर्तयन्निव दिवौकसां प्रियम्" माघ० १४-२८। 2. वर्णिसुत्तिरुव. 3. होगळुत्तिरुव. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -यन्ती.

कीर्ति कीर्ति (स्त्री०) 1. यशस्सु, ख्याति, हॆसरुवासि. कीर्त्यते—कृत (संशब्दने) + णिच् "क्तिन्" (३-३-९७)।

निपा०। "कीर्तिरेव भवतां प्रियदारा: दाननीरक्षरमौक्तिकहारा" नैष० ५-१२८। दानधर्मकार्यगळिंद कीर्ति, शौर्यदिंद यशस्सु, एंदु कीर्ति यशस्सुगळिगे भेदवु हेळल्पट्टिदे. "यश:कीर्तिपरिभ्रष्टो जीवन्नपि न जीवति"। आदरे एरडु अर्थगळल्लियू एरडु पदगळ प्रयोगवू उंटु. "अकृत्वा हेलया पादमुच्चैर्मूर्धसु विद्विषाम्। कथंकारमनालम्बा कीर्तिर्द्यामधिरोहति" माघ० २-५२। 2. प्रासाद, सौध, मने. 3. कथन, हेळुवुदु. 4. प्रसाद, अनुग्रह. 5. विस्तार. 6. कर्दम, केसरु. "कीर्तिर्यशसि विस्तारे प्रासादे कर्दमेऽपि च" हेम०। "कीर्ति: प्रसादयशसो:" मेदि०। 7. दक्षन पुत्रि. धर्मपुरुषन पत्नि. कीर्ति: लक्ष्मी: धृति: मेधा पुष्टि: श्रद्धा क्रिया बुद्धि: लज्जा मति: इवरेल्लरू धर्मपुरुषन पत्नियरु.

कीर्तित कीर्तित (न०) 1. हेळुवुदु. 2. होगळुवुदु. 3. वर्णिसुवुदु. कृत (संशब्दने) "क्त:" (३-३-११४)। 4. हेळल्पट्ट. 5. होगळल्पट्ट. 6. वर्णिसल्पट्ट. कृत कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)। "किमिवाखिललोककीर्तितं कथयत्यात्मगुणं महामना:" माघ० १६-३१। "जितेन्द्रियाणां धुरि कीर्तितस्थिति:" नैष० १-५३।

कीर्तितव्य कीर्तितव्य (वि०) 1. स्तुतिसल्पडतक्कवनु, होगळल्पडतक्कवनु. 2. वर्णिसल्पडतक्कवनु. कृत (संशब्दने)+णिच् "तव्य:" (३-१-९६)। 3. स्तुतिसल्पडुव, होगळल्पडुव. 4. वर्णिसल्पडुव.

कीर्तिपूर कीर्तिपूर (पुं०) यशस्सिन प्रवाह, कीर्तिय होनलु. कीर्ते: पूर: प्रवाह:। "कायव्यूह: क्व जगति न जागर्त्यद: कीर्तिपूर:" नैष० १२-५७।

कीर्तिभाज् कीर्तिभाज् (वि०) ख्यातिवंत, कीर्तियन्नु पडेदवनु, हेसरुवासि पडेदवनु. कीर्तिं भजते — भज (सेवायाम्) "क्विप्:" (३-२-६२)।

कीर्तिमत् कीर्तिमत् (पुं०) 1. उत्तानपादरायन हिरिय हेंडतियाद सुनीतिय मग, ध्रुव कुमारन तम्म. 2. वसुदेवन हिरिय मग, देवकिय मोदलनेय मग. "वसुदेवस्तु देवक्यामष्टपुत्रानजीजनत्। कीर्तिमन्तं सुषेणं च भद्रसेनमुदारधी:। ऋजुं समर्दनं भद्रं संकर्षणमहीश्वरम्"। (वि०) 3. कीर्तिशालियाद, ख्यातिपडेद, हेसरुवासियाद. कीर्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-मती -मति०** (स्त्री०) 4. दक्षकन्ये, द्राक्षायणि.

कीर्तियुत कीर्तियुत, -युक्त -युक्त (वि०) कीर्तियिंद कूडिद, कीर्तिशालियाद, हेसरुवासियाद.

कीर्तिरथ कीर्तिरथ (पुं०) विदेहद राजकुमार, प्रतिंधक राजन मग. इवनिगे कृत्तिरथ: एंब हेसरू उंटु,

कीर्तिशेष कीर्तिशेष (वि०) कीर्तियु मात्र उळिदिरुव, हेसरिनिंद मात्र उळिदिरुव (मृतनाद). कीर्तिवंतनु मृतनादरे अवन कीर्तियु मात्र उळियुवुदु. कीर्ति: शेषो यस्य।

कीर्यमाण कीर्यमाण (वि०) 1. हरडल्पडुव. 2. एरचल्पडुव, कृ (विक्षेपे) "शानच्" (३-२-१२४)। 3. मुच्चल्पडुव.

कील-बन्धने (भ्वा० पर० सक० से०)। कीलति। चिकील। कीलिता। कीलतु। अकेलीत्। आणि, बेडे मोदलादुवुगळिंद बंधिसु,-कच्चिसु-भद्रपडिसु, बेंगहाकि भद्रपडिसु.

कर्मणि :—कील्यते। कीलिता। कीलयिष्यते, कीलिष्यते। कील्यताम्। अकील्यत।

यिचि :—कील्यति, -ते। कीलयांचकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। कीलयिता। कीलयतु, -ताम्। कीलयेत्, -त। कील्यात्, कीलयिषीष्ट। इत्यादि.

सनि :—चिकीलिषति। चिकीलिषतु। अचिकीलिषत्। इत्यादि.

कृत्सु :—कीलितव्यम्। कीलनीयम्। कील्यम्। कीलित:। कीलितवान्। कीलन्, कीलन्ती। कीलितुम्। कीलनम्। कीलित्वा। संकील्य।

कील कील (पुंस्त्री०) 1. अग्नियज्वाल, बेंकिय उरि. "धूमाविला कीलपरम्परेव" नैष० ८-७६। 2. कंलु. बेंक. 3. ईटि. भल्ले. कीलति—कील (बन्धने) "क:" (३-१-१३५)। 4. कंबि. 5. कंबु, गूटु, हसु मोदलादुवुगळन्नु कट्टुव मोटुगंबि. "उत्खाय दर्पचलितेन सहैव रज्ज्वा कील प्रयत्नपरमानवदुर्ग्रहेण" माघ० ५-५९। 6. मूगिन्ह, मोगिन्ह. 7. कावु, ओंदु वस्तुवन्नु हिडिदुकोळ्ळलु माडिरुव अदर हिंडि. 8. बिगिपट्टि, ओंदु वस्तुव

ಭದ್ರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಹಿಡಿದು ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ. (ಪುಂ) 9. ಲೇಶ, ಚೂರು, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಶ. "कीलो लेशे द्वयोः स्तम्भ-ज्वालाकफोणिशङ्कुषु" ಮೇದಿಂ। 10. ಪ್ರಸವವು ಸಮೀಪಿಸಿ ಜನನದ್ವಾರವನ್ನು ಮೇಲುಮುಖವಾದ ತೋಳು ತಲೆ ಕಾಲುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರುವ ಗರ್ಭದೊಳಗಿನ ಶಿಶು, ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಶಿಶು. "तत्र ऊर्ध्वबाहु-शिरःपादो यो योनिमुखं निरुणद्धि कील इव स कीलः" सुश्रुत० निदान० ८-४। 11. ಅಗುಳಿ, ತಾಪಾಳು. 12. ಬೀಗ. 13. ತೋಳು. 14. ರುದ್ರ, ಈಶ್ವರ. "कीलोऽक्ली कफणौ ज्वाले बाहौ ना शङ्कुशर्वयोः" ವೈಜ०। 15. ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಊತ, ಬಾವು, ಗೆಡ್ಡೆ. 16. ಬಂಡಿಯ ಕಡಾಣಿ. "अक्षकीले त्वणिनं क्ली ध्रुवः कीलोऽप्यनिर्नं षण्" ವೈಜ०। (न०) 17. ಕಟ್ಟು, ಬಂಧನ. कील (बन्धने) भावे करणादौ च "घञ्"। 18. ಜಲ, ನೀರು. (स्त्री०) -ला-ला. 19. ಮೊಣಕೈ ಪಟ್ಟು, ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಹೊಡೆತ. ಇದೊಂದು ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎದೆಯಮೇಲೆ ಕೊಡುವ ಪ್ರಹಾರ. "कीला उरसि, कर्तरी शिरसि, विद्धा कपोलयोः" वात्स्या० सू०।

कीलक कीलक (पुं०) 1. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತೆರಡನೆಯದು. 2. ಆಣಿ, ಮೊಳೆ. 3. ಗೂಟ, ಹಸುಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವಾಗ ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಗೂಟ. "जायन्ते सर्वशस्यानि सुभिक्षं निरुपद्रवम्। सौम्यवृष्टिर्भवेद्राजन् कीलके च शुभं भवेत्"। 4. (ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ) ಊತ, ಬಾವು, ಗೆಡ್ಡೆ. 5. ಶಂಕು, ಕೀಲು, ಅಗುಳಿ, ತಾಪಾಳು. 6. ಕಂಬ. कीलति बध्नात्यनेन — कील (बन्धने) कर० "घञ्" (३-३-११७)। स्वार्थे "क:"। 7. ಕುರು, ಸ್ಫೋಟ. "स्फोटकः कीलको गण्डो विस्फोटः पिटका त्रयी" वैज०।

कीलत् कीलत् (वि०) 1. ಬೀಗಹಾಕುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಗುಳಿ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ. कील (बन्धने) "शतृ" (३-२-१२४)।

कीलन कीलन (न०) 1. ಬಂಧಿಸುವುದು, ಕಟ್ಟುವುದು. कील (बन्धने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೀಗ ಹಾಕುವುದು. 3. ಅಗುಳಿ ಹಾಕಿ ಭದ್ರಪಡಿಸುವುದು, ತಾಪಾಳು ಹಾಕುವುದು.

कीलनीय कीलनीय (वि०) 1. ಬೀಗಹಾಕಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 2. ತಾಪಾಳು ಹಾಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. कील (बन्धने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಗೂಟ ಹೊಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

कीलयत् कीलयत् (वि०) 1. ಬೀಗ ಹಾಕಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ತಾಪಾಳು ಹಾಕಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಗೂಟ ಹೊಡೆಯಿಸುತ್ತಿರುವ. कील (बन्धने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -यं०ई.

कीलयितृ कीलयितृ (वि०) 1. ಬೀಗ ಹಾಕಿಸುತ್ತಿರುವವನು. 2. ತಾಪಾಳು ಹಾಕಿಸುತ್ತಿರುವವನು. 3. ಗೂಟ ಹೊಡೆಯಿಸುತ್ತಿರುವವನು. कील (बन्धने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। -यित्री -यित्र्यै.

कीलाल कीलाल (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. कीलं ज्वाला-मलति वारयति — अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)। 2. ರಕ್ತ. 3. ಅಮೃತ. "कीलालं रुधिरे नीरे" हेम०। 4. ಹಾವಿನ ಪೆಡೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "कीलालमसृ-गम्भसोः। फणभागे" नानार्थर०।

कीलालज कीलालज (न०) ಮಾಂಸ. कीलालाज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "रसाद्रक्तं ततो मांसं मांसान्मेदः प्रजायते। मेदसोऽस्थि ततो मज्जा मज्ज्ञः शुक्रं तु जायते" सुश्रुत० सूत्र० १४-१०।

कीलालधि कीलालधि (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. कीलालं धीयतेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

कीलालप कीलालप (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. कीलालं रक्तं पिबति — पा (पाने) "कः" (३-२-४)। (वि०) 2. ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು. "स तु कीलालपो यस्तु परान्नं भोक्तुमिच्छति" भा० वन०।

कीलित कीलित (न०) 1. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟು. कील (बन्धने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬೀಗ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೀಗ ಹಾಕಿ ಭದ್ರ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कील (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಆಣಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೊಳೆ ಹೊಡೆದು ಭದ್ರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सा नश्चेतसि कीलितेव विशिखैश्चेतोभुवः पञ्चभिश्चिन्तासन्ततितन्तुजालनिबिड-स्यूतेव लग्ना प्रिया" मालती० ५-१०। 5. ಬಂಧನ ದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಮಿತಿಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

कीलितृ कीलितृ (वि०) 1. ಬೀಗ ಹಾಕುವ. 2. ಆಣಿ ಹೊಡೆಯುವ. 3. ಬಂಧನವಲ್ಲಿಡುವ. कील (बन्धने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। कीलित्री कीलित्र्यै.

कीश ಕೀಶ (पु०) 1. ಕಪಿ, ವಾನರ, ಕೋತಿ. कस्य वायोरपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। किः वायुपुत्रः हनुमान् — सः ईशो यस्य। "की" इति शब्दमीष्टे—ईश (ऐश्वर्ये) "कः" (वा० ३-२-५)। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. (वि०) 4. ದಿಗಂಬರ, ಬಟ್ಟೆ ಹೊದೆಯದಿರುವವನು, ಬಿತ್ತಲೆಯುವನು. "कीशो दिगम्बरे कपौ" मेदि०।

कीशपर्ण ಕೀಶಪರ್ಣ (पुंस्त्री०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣಿ ಗಿಡ. स्त्रियाम् **-पर्णी** — ಪರ್ಣೀ. कीशलोमसदृशानि पर्णान्यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)।

कु — शब्दे (अदा० पर० अक० अनि०)। कौति कुतः कुवन्ति। चुकाव चुकुवतुः चुकुवुः। चुकविथ, चुकोथ। कोता। कौतु, कुतात्। अकौत् अकुताम्। कुयात् कुयाताम् कुयुः। कूयात् कूयास्ताम् कूयासुः। अकौषीत्।

भावे:—कूयते। चुकुवे। काविता, कोता। काविष्यते, कोष्यते। कूयताम्। अकूयत। अकावि ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—कावयति, —ते। कावयांचकार, —चक्रे, —बभूव, —आस। कावयिता। कावयिष्यति, —ते। कावयतु, —ताम्। अकावयत्, —त। कावयेत्, —त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—कोतव्यम्। कवनीयम्। कव्यम्। कुतः। कुतवान्। कुवन्, कुवती। कोतुम्। कुतम्। कवनम्। कुत्वा। उत्कुत्य।

कु ಕು (पुं०) 1. क ख ग घ ङ ಈ ಐದು ವರ್ಣಗಳ ವರ್ಗ. ಇವು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುವು. "अकुहविसर्जनीयानां कण्ठः। 2. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. (स्त्री०) 3. ಭೂಮಿ. कुवते—कुङ् (शब्दे) "ङुः" (वा० ३-२-१८०)। (अव्य०) 4. ಪಾಪ. 5. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 6. ಸ್ವಲ್ಪ, ಅಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. 7. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. "पृथिव्यां कुः समाख्यातः कुः शब्देऽपि प्रकीर्तितः" एका०। "कुः स्त्री भुवि कु पापेऽल्पे कुत्सायां वारणेऽव्ययम्" नानार्थर०। कुरूपम्। कुदेशः। "कु" ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಜಾದಿ ಪದವೂ तृण रथ वद ಪದಗಳೂ ಪರವಾದರೆ "कत्" ಆದೇಶವು ಬರುವುದು. कदन्नम्। कदश्वः। कत्तृणम्। कद्रथः। कद्वदः। पथिन् ಮತ್ತು अक्ष ಪದಗಳು ಪರವಾದರೂ ಅಲ್ಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ "का" ಆದೇಶವು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುವುದು. कापथम्। काक्षः। पुरुष ಪದವು ಪರವಾದರೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ "का" ಆದೇಶವು ಬರುವುದು. कापुरुषः। कुत्पुरुषः। उष्ण ಪದವು ಪರವಾದರೆ कव का ಮತ್ತು कत् ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುವು. कवोष्णम् कोष्णम् कदुष्णम्।

कुक — आदाने (भ्वा० आत्म० सक० से०)। कोकते। चुकुके। कोकिता। कोकताम्। अकोकत ಇತ್ಯಾದಿ. ತೆಗೆದುಕೋ, ಸ್ವೀಕರಿಸು. कर्म० कुक्यते। कुक्यताम्। अकुक्यत ಇತ್ಯಾದಿ.

कुक ಕುಕ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು. कुक (आदाने) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಸಮರ್ಥ.

कुकथा ಕುಕಥಾ (स्त्री०) ಕೆಟ್ಟ ಕಥೆ, ದುಃಖದ ಕಥೆ. कुत्सिता कथा। "शृण्वन्ति येऽन्यविषयाः कुकथा मतिघ्नीः" भाग० ३-१५-२३।

कुकन्या ಕುಕನ್ಯಾ (स्त्री०) ಅಯೋಗ್ಯ ಹುಡುಗಿ, ಕೆಟ್ಟ ಹುಡುಗಿ. कुत्सिता कन्या।

कुकभ ಕುಕಭ (पुं०) ಮುದ್ಯ, ಹೆಂಡ.

कुकर ಕುಕರ (पुं०) 1. ಮೊಂಡುಕೈ. कुत्सितः करः। (वि०) 2. ಮೊಂಡುಕೈಯುಳ್ಳವನು. कुत्सितः करो यस्य। 3. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. कुत्सितं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

कुकर्मन् ಕುಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ, ಅಕಾರ್ಯ. कुत्सितं कर्म। (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. कुत्सितं कर्म यस्य।

कुकलत्र ಕುಕಳತ್ರ (न०) ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಡತಿ, ಅಸಭ್ಯ ಹೆಂಡತಿ. कुत्सितं कलत्रम्।

कुकार्य ಕುಕಾರ್ಯ (न०) ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ, ನೀಚವಾದ ಕಾರ್ಯ. कुत्सितं कार्यम्।

कुकाव्य ಕುಕಾವ್ಯ (न०) 1. ದುಷ್ಟಕಾವ್ಯ, ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯ. 2. ನೀಚ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತ ಕಾವ್ಯ. कुत्सितं काव्यम्।

कुकील ಕುಕೀಲ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. कोः कील इव।

कुकुण्ड ಕುಕುಂಡ (पुं०) ನಾಯಿಕೊಡೆ.

कुकुन्दर ಕುಕುಂದರ (पुं०) ಹೆಂಗಸರ ಪಿರ್ರೆಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಗುಳಿಗಳು. कुं भूमिं दारयति — दॄ (विदारणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। पृषो०। कुत्सितं कुन्दरम्।

कुकुर ಕುಕುರ (पुं०) 1. ಯದುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಅಂಧಕರಾಜನ ಮಗ. (पुं० ब० व०) 2. ದಶಾರ್ಹದೇಶ. 3. ದಶಾರ್ಹದೇಶದ ಜನರು. ಯದುವಂಶದ ಮೂಲ ಪುರುಷನಾದ ದಶಾರ್ಹರಾಜನ ಹೆಸರು ಆ ದೇಶಕ್ಕೂ ಆ ವಂಶದವ (ಯಾದವ) ರಿಗೂ ಬಂದು ಆ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ

ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. "सति मघावभवन्मदनव्यथाविधुरिता धुरि ताः कुकुरस्त्रियः" माघ० ६-१५।

ಕುಕೂಲ ಕುಕೂಲ (पुं०) 1. ತುಷಾನಲ, ಹೊಟ್ಟಿನೊಳಗಿನ ಬೆಂಕಿ. कोः भूमेः कूलम्। कु (शब्दे) "ऊलच्" कुगागमश्च (उ० ४-९०)। निपा०। (न०) 2. ಸಲಾಕಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಹಳ್ಳ, ಗೂಟಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಗುಳಿ. "कुकूलं शङ्कुसंकीर्णश्वभ्रे ना तु तुषानले" मेदि०। 3. ಕವಚ. 4. ಬಿರಣ. "येभ्योऽमी शतशः कुकूलहुत-भुग्दाहं दहन्तः शनैः" प्रबोध० ५-१६।

ಕುಕೃತ್ಯ ಕುಕೃತ್ಯ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ, ಅಕಾರ್ಯ, ನೀಚ ಕಾರ್ಯ. कुत्सितं कृत्यम्। 2. ಅನುತಾಪ, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. "कुकृत्यमनुतापे स्यादयुक्तकरणेऽपि च" हेम०।

ಕುಕ್ಕುಟ ಕುಕ್ಕುಟ (पुं०) 1. ಹುಂಜ, ಗಂಡುಕೋಳಿ. कुका आदानेन कुटति—कुट (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಕಾಡುಕೋಳಿ. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। —ಟೀ—ಟಿ. 3. ಅಗ್ನಿಕಣ, ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿ. 4. ನಿಷಾದನಿಂದ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯವನು. "कुक्कुटः कुक्कुभे ताम्रचूडे वह्निकणेऽपि च। निषादशूद्रयोः पुत्रे" हेम०।

ಕುಕ್ಕುಟಮಂಡಪ ಕುಕ್ಕುಟಮಂಡಪ (पुंन०) ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪವಿತ್ರಸ್ಥಳ. ಕಾಶೀವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದೊಳಗಿರುವ ಒಂದು ಮಂಟಪ. ಇದು ಮುಕ್ತಿಪ್ರದವಾದ ಸ್ಥಳ. ಸತೀಪ್ರತ್ರಸಹಿತನಾವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನು ಅಕೃತ್ಯದ ಫಲವಾಗಿ ಕುಕ್ಕುಟಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದು ಈ ಮಂಟಪದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಪಡೆದನು. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಕಾಶೀ ಖಂಡದ 98ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ.]

ಕುಕ್ಕುಟವ್ರತ ಕುಕ್ಕುಟವ್ರತ (न०) ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿಯ ದಿನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. "भाद्रे मासि सिते पक्षे सप्तम्यां नियमेन या। स्नात्वा शिवं लेखयित्वा मण्डलेन सहाम्बिकम्। पूजयेच्च तदा तस्या दुष्प्रापं नैव विद्यते"।

ಕುಕ್ಕುಟಶಿಖ ಕುಕ್ಕುಟಶಿಖ (पुं०) ಕುಸುಂಬಿಗಿಡ. कुक्कुटस्य शिखेव शिखाऽस्य।

ಕುಕ್ಕುಟಾಂಡ ಕುಕ್ಕುಟಾಂಡ (न०) ಕೋಳಿಯ ಮೊಟ್ಟೆ. कुक्कुटचा अण्डम्। कुक्कुटचाः पुंवद्भावः (६-३-३५)।

ಕುಕ್ಕುಟಾಸನ ಕುಕ್ಕುಟಾಸನ (न०) ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. "निजहस्तद्वयं भूमौ पातयित्वा जितेन्द्रियः। पद्भ्यां बद्धं यत्करोति कूर्परद्वयमध्यगम्। सव्यापसव्ययुगलं कुक्कुटासनमुच्यते"। ಎರಡುಮಂಡಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ನೆಲದಮೇಲೆ ಊರಿ ಕೊಂಡು (ನಿಂತು) ಎರಡು ಕಾಲುಗಳಿಂದಲೂ ತೋಳು ಗಳನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಬಂಧಿಸಿ ಮಾಡುವುದು **"ಕುಕ್ಕುಟಾಸನ"** ಎನಿಸುವುದು. ಈ ಆಸನದಿಂದ ನಾಡಿಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗುವುವು.

ಕುಕ್ಕುಟಿ ಕುಕ್ಕುಟಿ (स्त्री०) ಡಂಭಾಚಾರ, ಕಪಟ, ಮೋಸ. कुक्कुट इवाचरति—कुक्कुट आचारार्थे "क्विप्" (वा० ३-१-११)। "इन्" (उ० ४-११७)। "अथ कुक्कुटिः। कुहना दम्भचर्या च" अभि० चि०।

ಕುಕ್ಕುಭ ಕುಕ್ಕುಭ (पुं०) ಕಾಡುಕೋಳಿ. कुक् इति कौति अव्यक्तशब्दं करोति—कु (शब्दे) "भक्" बाहु०। "कुक्कु" शब्दं भाषते—भाष (व्यक्तायां वाचि) "डः" (३-२-१०१) इति वा।

ಕುಕ್ಕುರ ಕುಕ್ಕುರ (पुं०) 1. ನಾಯಿ. कोकते—कुक (आदाने) "क्विप्" (३-२-१७८)। कुक्। कुर (शब्दे) "कः" (३-१-१३५)। कुरः। कुक् चासौ कुरश्च। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। —री—ಟೀ. ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ. (न०) 2. ಮಾಚಿಪತ್ರೆ. "कुक्कुरः सारमेये ना ग्रन्थिपर्णे नपुंसकम्" मेदि०।

ಕುಕ್ಷ ಕುಕ್ಷ (पुं०) ಉದರ, ಜಠರ, ಹೊಟ್ಟೆ. कुष (निष्कर्षे) "सः" (उ० ३-६८)। षस्य कः (८-२-४१)। कुक्षो जठरम् सि० कौ०।

ಕುಕ್ಷಿ ಕುಕ್ಷಿ (पुं०) 1. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. कुष्यते निष्कास्यते मलोऽस्मात्—कुष (निष्कर्षे) "क्सिः" (उ० ३-१५५)। "विपुलेन सागरशयस्य कुक्षिणा भुवनानि यस्य पपिरे युगक्षये" माघ० १३-४०। 2. ಗರ್ಭಾಶಯ. "विभक्तात्मा विभुस्तासामेकः कुक्षिष्वनेकधा" रघु० १०-६५। 3. ಗುಹೆ, ಗವಿ. "तदाप्रभृत्येव वनद्विपानां त्रासार्थमस्मिन्नहमद्रिकुक्षौ" रघु० २-३८। 4. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಥವಾ ಪ್ರದೇಶದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "ततः सागरमासाद्य कुक्षौ तस्य महोर्मिणः" भा० वन०। 5. ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರಾಜನ ಮಗ, ವಿಕುಕ್ಷಿಯ ತಂದೆ. 6. ಬಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ.

ಕುಕ್ಷಿಜ ಕುಕ್ಷಿಜ (पुं०) 1. ಬಿರಸಪತ್ರ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. कुक्षौ जातः—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। (वि०) 2. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. "स च प्राप मधूपघ्नं कुम्भी-नस्याश्च कुक्षिजः" रघु० १५-१५।

कुक्षिम्भरि कुक्ष्िंभरि (वि०) ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಲೋಭಿ, ಜಿಪುಣ. कुक्षिं बिर्भति – डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "इन्" मुम् च (३-२-२६)। निपा०।

कुक्षिशूल कुक्ष्िशूल (पुंन०) ಉದರಶೂಲೆ, ಹೊಟ್ಟೆನೋವು, ವಾತದಿಂದ ಆಮದೋಷವುಂಟಾಗಿ ಬರುವ ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ. "प्रकुप्यति यदा कुक्षौ वह्निमाक्रम्य मारुतः। तदास्य भोजनं भुक्तं सोपष्टम्भं न पच्यते। उच्छ्वसित्यामशकृता शूलेनाहन्यते मुहुः। नैवासने न शयने तिष्ठन्न लभते सुखम्। कुक्षिशूल इति ख्यातो वातादाम-समुद्भवः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४२-१२३-१२५।

कुखनक कुखनक(पुं०)1. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. 2. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. कोः भूमेः खनकः।

कुग्रह कुग्रह (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಗ್ರಹ, ಪಾಪಗ್ರಹ. ರವಿ, ಕುಜ, ಶನಿ, ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು ಇವರು ಕುಗ್ರಹಗಳು.

कुग्राम कुग्राम (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಗ್ರಾಮ, ವಾಸಮಾಡಲು ಸೌಕರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಗ್ರಾಮ. ರಾಜ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ, ವೈದ್ಯ, ಧನಿಕ ಮತ್ತು ನದಿ ಇವುಗಳ ಸೌಕರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ಗ್ರಾಮವು ವಾಸಾನರ್ಹವಾದುದು.

कुङ् – शब्दे (तुदा० आत्म०अक०अनि०)। कुवते। चुकुवे। कुता। अकुत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कुङ्कुम कुंकुम (न०) 1. ಕಾಶ್ಮೀರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. कुक्यते – कुक (आदाने) "उमच्" बाहु०। "कुङ्कुमपङ्ककलङ्कितदेहा गौरपयोधरकम्पित-हारा। नूपुरहंसरणत्पदपद्मा कं न वशीकुरुते भुवि रामा" भर्तृ० २-९। ಪದ್ಮದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದ ಕೇಸರಿಯು ಉತ್ತಮವಾದುದು. ಕೇತ್ರಕೀ (ತಾಳೆ) ಹೂವಿನ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಬಾಹ್ಲೀಕ ದೇಶದ ಕೇಸರಿಯು ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. ಪಾರಸೀಕ ದೇಶದ ಜೇನಿನ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಕೇಸರಿಯು ಕೆಳಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. "काश्मीर-देशजे क्षेत्रे कुङ्कुमं यद्भवेद्धि तत्। सूक्ष्मकेसरमारक्तं पद्मगन्धि तदुत्तमम्। बाह्लीकदेशसञ्जातं कुङ्कुमं पाण्डुरं मतम्। केतकीगन्धसंयुक्तं मध्यमं सूक्ष्मकेसरम्। कुङ्कुमं पारसीके यन्मधुगन्धि तदीरितम्। ईषत्पाण्डुरवर्णं यदधमं स्थूलकेसरम्" भावप्र०। 2. ಕುಂಕುಮ, ಹೆಂಗಸರು ಹಣೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಮಂಗಳವಸ್ತು.

कुङ्कुमाद्रि कुंकुमाद्रि (पुं०) ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಒಂದು ಪರ್ವತ.

कुच–शब्दे तारे (भ्वा० पर० अक० से०)। कोचति। चुकोच। अकोचीत्। ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು.

कुच–संपर्चन-प्रतिष्टम्भ-विलेखनेषु (भ्वा० पर० सक० से०)। कोचति। चुकोच। कोचिता। अकोचीत्। 1. ಸಂಪರ್ಕ ಹೊಂದು, ಬೆರೆ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರು. 2. ವಕ್ರವಾಗು, ಬಾಗ್ಗು. 3. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು. 4. ಗೆರೆ ಹಾಕು, ಬರೆ.

कुच–संङ्कोचने (तुदा० पर० अक० से०) कुचति। कुचिता। अकुचीत्। ಸಂಕೋಚಹೊಂದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೋ, ಚಿಕ್ಕದಾಗು, ಸಣ್ಣದಾಗು.

कुच कुच (पुं०) ಸ್ತನ. ಮೊಲೆ. कुचति–कुच (संकोचने) "कः" (३-१-१३५)। ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಯೌವನ (ಪ್ರಾಯ) ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಾದಾಗ ಸ್ತನಗಳು ಮತ್ತು ರೋಮಪಙ್ಕ್ತಿಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗಿನೊಳಗೆ ಅಡಗಿರುವ ಪರಿಮಳವು ಅದು (ಮೊಗ್ಗು) ಅರಳಿದಾಗ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವಂತೆ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಯೌವನ ಹುಟ್ಟಿ ಪುಷ್ಪವತಿಯರಾದಾಗ ರೋಮಪಙ್ಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸ್ತನಗಳು ಮುಂತಾದುವು ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು. "पुष्पाणां मुकुले गन्धो यथा सन्नपि नाप्यत। तेषां तदेव तारुण्ये पुष्टत्वाद्व्यक्तमेति च। रोमराज्यादयः पुंसां नारीणा-मपि यौवने" भावप्र०। पुंसां रोमराजिश्मश्रुप्रभृतयः नारीणां तु रोमराजीस्तनार्तवादयः। "उपनेतुमुन्नतिमतेव दिवं कुचयोर्युगेन तरसाऽऽकलिताम्" माघ० ९-७२।

कुचतट कुचतट (न०) 1. ಸ್ತನಪ್ರದೇಶ, ಮೊಲೆಯ ಮೇಲುಭಾಗ. कुचयोस्तटम्। "आहतं कुचतटेन तरुण्याः साधु सोढममुनेति पपात। त्रुटयतः प्रियतमोरसि हारात् पुष्पवृष्टिरिव मौक्तिकवृष्टिः" माघ० १०-७४। 2. ಮೊಲೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

कुचन्दन कुचंदन (न०) 1. ಕೆಂಪು ಚಂದನ. गन्ध-रहितत्वात् कुत्सितं चन्दनम्। 2. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ.

कुचफल कुचफल (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. कुच इव फलमस्य। (न०) 2. ದಾಳಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು. कुच इव फलम्।

कुचर कुचर (वि०) 1. ಪರದೂಷಕ, ಇತರರನ್ನು ದೂಷಿಸುವವನು, ಇತರರ ದೋಷವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವವನು, ನೀಚಸ್ವಭಾವದವನು. कुत्सितं चरति – चर (गतिभक्षणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಕಷ್ಟದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ. कुत्सिते मार्गे चरति – चर

"ಟ:" (೩-೨-೧೬)। 3. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ. कौ भूमौ चरति — चर "ಟ:" (೩-೨-೧೬)। स्त्रियाम् "ಙೀಪ್" (೪-೧-೧೫)। **–ಚರಿ –ಚರೀ.**

ಕುಚರಿತ ಕುಚರಿತ (ನ०) ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ, ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವ. कुत्सितं चरितम्।

ಕುಚರ್ಯಾ ಕುಚರ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ, ದುಷ್ಟತನ. कुत्सिता चर्या। "द्रोहभावं कुचर्यां च स्त्रीभ्यो मनुरकल्पयत्" ಮನು० ೯-೧೭।

ಕುಚಾಗ್ರ ಕುಚಾಗ್ರ (ನ०) ಚೂಚುಕ, ಮೊಲೆಯತೊಟ್ಟು, ಮೊಲೆಯ ತುದಿ. कुचस्याग्रम्।

ಕುಚಾಙ್ಗೇರೀ ಕುಚಾಂಗೇರೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹುಳಿಹಬ್ಬಿಗಿಡ. कुत्सिता चाङ्गेरी।

ಕುಚಿಕ ಕುಚಿಕ (ಪುಂಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. कुच (संपर्चनादौ) "इकन्" ಬಾಹ್ವ०। (ಪುं०ಬ०ವ०) 2. ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. "भल्लापलोल-जटासुरकुनठखसघोषकुचिकाख्या:"।

ಕುಚಿತ ಕುಚಿತ (ವಿ०) 1. ಪರಿಮಿತವಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ. ಕೊಂಚವಾದ. ಕುಚ (संकोचने) "कितच्" (ಉ० ೪-೧೮೫)। 2. ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಕುಚ (संपर्चने) "क्त:" (೩-೨-೧೦೨)।

ಕುಚೇಲ ಕುಚೇಲ (ಪುं०) 1. ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಸುಧಾಮನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಿತ್ರ. ಕುತ್ಸಿತಂ ಚೇಲಂ ವಸ್ತ್ರಮಸ್ಯ। [ಈತನು ಬಹಳ ಬಡತನದಿಂದ ಛಿಂದಿ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನೇ ಉಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಕುಚೇಲನೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಒಂದುಂಟು. ಇವನು ಬಲರಾಮಕೃಷ್ಣರೊಡನೆ ಸಾಂದೀಪನಿಯೆಂಬ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿ ಗುರುಕುಲದಿಂದ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಕುಚೇಲನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಬಹುಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕುಚೇಲನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದನು. ಪತಿವ್ರತಾಶಿರೋಮಣಿಯಾದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಪರಮ ಮಿತ್ರನೂ, ಪರಮ ಕಾರುಣಿಕನೂ ಆದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಬೇಡಿ ಕುಟುಂಬಭರಣಕ್ಕೆ ಏನಾದರೂ ತರಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಂದರ್ಶನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೊರಟು ದ್ವಾರಕೆಯನ್ನು ತಲುಪಿ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಬಾಲ್ಯಮಿತ್ರನಾದ ಕುಚೇಲನನ್ನು ಕಂಡು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಕುಚೇಲನು ತನಗಾಗಿ ತಂದಿದ್ದ ಅವಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತಿಂದನು. ತಾನು ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನಗಳಿದ್ದು ಸುಖವಾಗಿ ಕಾಲ ತಳ್ಳಿದ ಕುಚೇಲನು ಸಂಕೋಚದಿಂದ ಏನನ್ನೂ ಕೇಳದೆ ತನ್ನ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ನವರತ್ನಗಳಿಂದ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನವಾದ ಮಹಾಸೌಧಗಳಿಂದಲೂ, ಉದ್ಯಾನವನಗಳಿಂದಲೂ ಸುಂದರ ನಗರವನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿದ್ದನು. ಕುಚೇಲನಿಗೆ ತನ್ನ ಮನೆಯ ಗುರುತೇ ಸಿಕ್ಕದೆ ಹುಡುಕಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಆತನ ಪತ್ನಿಯು ಪೀತಾಂಬರವನ್ನುಟ್ಟು ದಿವ್ಯಾಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತಳಾಗಿ ಅನೇಕಮಂದಿ ದಾಸಿಯರೊಡನೆಯೂ, ದಿವ್ಯ ವಾದ್ಯಗಳೊಡನೆಯೂ ಎದುರುಗೊಂಡು ಒಂದು ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದಳು. ಕುಚೇಲನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪರಮಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾ ಸಕಲ ಭೋಗವಸ್ತುಗಳಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ತೋರಿಸದೆ ಸತೀ ಪುತ್ರರೊಡನೆ ಧರ್ಮ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಪರಮಾತ್ಮ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದನು.] ಭಾಗ० ೧೦-೮೧, ೧೦। (ನ०) 2. ಹರುಕು ಬಟ್ಟೆ, ಜೂಲು ಬಟ್ಟೆ, ಛಿಂದಿ ಬಟ್ಟೆ. (ವಿ०) 3. ಹರುಕು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟಿರುವ. (ಸ್ತ್ರೀ०) **–ಲಾ –ಲಾ.** ಅಗುರುಕುಂತಿ.

ಕುಚೇಷ್ಟಾ ಕುಚೇಷ್ಟಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕೆಟ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರ, ನೀಚ ಕೆಲಸ.

ಕುಚೋದ್ಯ ಕುಚೋದ್ಯ (ನ०) ಅಸಂಗತವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಯುಕ್ತವಲ್ಲದ ಕೇಳಿಕೆ. कुत्सितं चोद्यम्।

ಕುಜ ಕುಜ (ಪುं०) 1. ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. कौ:पृथिव्या जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (೩-೨-೧೮)। ಕುಜನಿಗೆ ಮೇಷ ಮತ್ತು ವೃಶ್ಚಿಕ ರಾಶಿಗಳು ಕ್ಷೇತ್ರ. ಮಕರ ರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚ. ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿಯು ನೀಚ. ರವಿ, ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಗುರು ಈ ಮೂವರೂ ಮಿತ್ರರು. ಶುಕ್ರ ಮತ್ತು ಶನಿ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಮರು. ಬುಧನು ಶತ್ರು. ಕುಜನು ಪಾಪಗ್ರಹ. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. ಮೇಷವು ಇವನ ವಾಹನ. ಇವನ ಬಣ್ಣ ಕೆಂಪು. ರಕ್ತ ಚಂದನ, ರಕ್ತ ಪುಷ್ಪ ಮತ್ತು ರಕ್ತವಸ್ತ್ರಗಳು ಇವನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದುವು. ಕುಜನು ಸಾಮಂತಾದಾಧಿಪತಿ. ಕುಜನು ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ 3, 6 ಮತ್ತು 11ನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಕುಜದಶೆಯ ಕಾಲ ಏಳು (7) ವರ್ಷಗಳು. [ಈ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಭುಕ್ತಿಯ ವಿವರಕ್ಕೆ "अङ्गारक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ನರಕಾಸುರ [ವಿವರಕ್ಕೆ "नरक"

ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. (ಸ್ತ್ರೀ०) **–जा –जा.** 4. ಸೀತಾದೇವಿ. [ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನು ಯಾಗ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸೀತೆಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] 5. ಕಾತ್ಯಾಯನಿ, ದುರ್ಗಾ ದೇವಿ. "कुजा कात्यायनीदेव्यां कुजो नरकभौमयोः" मेदि०।

कुजदिन ಕುಜದಿನ (न०) ಕುಜಗ್ರಹದ ದಿನ, ಮಂಗಳವಾರ. कुजस्य दिनम्।

कुजननी ಕುಜನನೀ (स्त्री०) ಕೆಟ್ಟ ತಾಯಿ. कुत्सिता जननी।

कुजन्मन् ಕುಜನ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಅಂಗಾರಕ ಗ್ರಹ. कोः जन्म यस्य। (न०) 2. ಕೀಳು ಜನ್ಮ, ಕಡಮೆ ಗುಣದ ಹುಟ್ಟು. कुत्सितं जन्म। (वि०) 3. ಕೀಳು ಜನ್ಮದ. कुत्सितं जन्म यस्य।

कुजप ಕುಜಪ (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಜಪ, ಕೆಟ್ಟ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ಜಪ. 2. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾತು. (वि०) 3. ಕೆಟ್ಟ ಜಪವನ್ನು ಮಾಡುವ. 4. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತನಾಡುವ.

कुजम्भ ಕುಜಂಭ (पुं०) 1. ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "प्रह्लादस्य त्रयः पुत्राः विक्रान्ताश्च महाबलाः। विरोचनश्च जम्भश्च कुजम्भश्चेति विश्रुताः" हरिवं०। 2. ಅಂದ ವಿಲ್ಲದ ಹಲ್ಲು. (वि०) 3. ಅಂದವಿಲ್ಲದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ. कुत्सिता जम्भा दन्ता यस्य। "जम्भो दत्यविशेषे ना दन्ते" मेदि०।

कुजम्भल ಕುಜಂಭಲ (पुं०) ಮನೆಗೆ ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುವ ಕಳ್ಳ.

कुजाष्टम ಕುಜಾಷ್ಟಮ (पुं०) ಮುಹೂರ್ತಲಗ್ನದಿಂದ ಅಷ್ಟಮ (8ನೆಯ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕುಜನಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾ ಗುವ ಒಂದು ದೋಷ. ಆದರೆ ಕುಜನು ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ನೀಚರಾಶಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅಸ್ತಂಗತ ನಾಗಿದ್ದರೂ ಬಲಹೀನನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೋಷವಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಹೀಗೆಯೇ ಭೃಗುಷಟ್ಕದೋಷವೂ. "लग्नादष्टमगः कुजो निधनकृद्भौमाष्टमाख्योऽप्ययं यद्येवं भृगुषट्कदोष इति तल्लग्नाद्भृगुः षष्ठगः। युद्धे शत्रुजितौ रिपोर्गृहगतौ नीचस्थितौ चास्तगौ तौ द्वौ दुर्बलिनौ वदन्ति च परे दोषस्तु नास्तीत्यहो" काला० ७७। "अस्तगे नीजगे भौमे शत्रुक्षेत्रगतेऽपि च। कुजाष्टमोद्भवो दोषो न किञ्चिदपि विद्यते"।

कुज्जिश ಕುಜ್ಜಿಶ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಾವು. "कुज्जिशो मधुरो हृद्यः कषायो दीपनस्तथा। बल्यः स्निग्धो गुरुग्राही वातकृत् रोचनो मतः" राजनि०।

कुज्झटि ಕುಜ್ಝಟಿ (स्त्री०) ಇಬ್ಬನಿ, ಮಂಜು. "कुज्झटि-र्धूममहिषी रतान्ध्री च कुहोलिका" त्रिकाण्ड०। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–टी –टी.** स्वार्थे "कः"। **–टिका –टिका.** "ज्ञेया कुज्झटिका रूक्षा तमःप्राया च सा तथा। कफपित्तकरी लोके भिषग्भिः परिकीर्तिता"।

कुञ्च-कौटिल्याल्पीभावयोः (भ्वा० पर० सक० से०)। कुञ्चति। चुकुञ्च। कुञ्चिता। कुञ्चतु। अकुञ्चत्। कुञ्चेत्। 1. ಬಗ್ಗಿಸು, ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡು. 2. ಗುಂಗುರು ಗುಂಗುರಾಗಿ ಮಾಡು, ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತು, ಶಿರುಚಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡು.

कुञ्चत् ಕುಂಚತ್ (वि०) 1. ಬಗ್ಗುತ್ತಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗು ತ್ತಿರುವ. कुञ्च (कौटिल्ये) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ಚಿಕ್ಕದಾಗುತ್ತಿರುವ, ಸಣ್ಣ ದಾಗುತ್ತಿರುವ. कुञ्च (अल्पीभावे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **कुञ्चन्ती ಕುಂಚಂತೀ.**

कुञ्चन ಕುಂಚನ (न०) 1. ಬಗ್ಗುವುದು, ಡೊಂಕಾಗು ವುದು. कुञ्च (कौटिल्ये) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗುವುದು, ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ಸಣ್ಣದಾಗು ವುದು. कुञ्च (अल्पीभावे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "कुर्यात् सिरागतः शूलं सिराकुञ्चनपूरणम्" सुश्रुत० निदान० १-२७। 3. ಒಂದು ವಿಧವಾದ ನೇತ್ರರೋಗ. "वाताद्या वर्त्म संकोच्य जनयन्ति यदा मलम्। तदा द्रष्टुं न शक्नोति कुञ्चनं नाम तद्विदुः"।

कुञ्चयत् ಕುಂಚಯತ್ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಡೊಂಕುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. कुञ्च (कौटिल्ये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕಡಮೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. कुञ्च (अल्पीभावे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यंती.**

कुञ्चा ಕುಂಚಾ (स्त्री०) ಬೀಗದಕೈ. कुञ्च (कौटिल्याल्पी-भावयोः) "अः" (३-३-१०३)।

कुञ्चि ಕುಂಚಿ (पुं०) ಅಷ್ಟಮುಷ್ಟಿ, ಎಂಟು ಹಿಡಿಯ ಅಳತೆ. कुञ्च (कौटिल्याल्पीभावयोः) "इन्" (उ० ४-११७)। "अष्टमुष्टिर्भवेत् कुञ्चिः कुञ्चयोऽष्टौ च पुष्कलम्"।

कुञ्चिका कुंचिका (स्त्री०)1. ಬೀಗದಕ್ಕೆ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಾನು. 3. ಗುಲಗಂಜಿ. 4. ಬಿದಿರಿನ ಚಿಗುರು. 5. ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಎರುಬುಹುಳು. कुच्च (कौटिल्याल्पीभावयोः) "ष्वुल्" (३-१-१३३)। "कुञ्चिकयैनं भाययति"।

कुञ्चित कुंचित (न०) 1. ತಗರಪುಷ್ಪ. (वि०) 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कुच्च (कौटिल्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। "कृतार्थनश्चाटुभिरिङ्गितैः पुरा परासि यः किञ्चनकुञ्चितभ्रुवा" नैष० १६-८८। 3. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कुच्च (अल्पीभावे) "क्तः" (३-२-१०२)। "भ्रूचातुर्यात्कुञ्चिताक्षाः कटाक्षाः स्निग्धा वाचो लज्जितान्ताश्च हासाः" भर्तृ० २-३।

कुञ्च्यमान कुंच्यमान (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कुच्च (कौटिल्ये) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कुच्च (अल्पीभावे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "कुञ्च्यमानं रुजार्तं वा गात्रं स्तब्धमथापि वा" सुश्रुत० चिकित्सा० ४-१६।

कुञ्ज कुंज (पुंन०) 1. ಲತೆಗಳ ಪೊದರು, ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಸ್ಥಳ. कौ जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "निर्घातोग्रैः कुञ्जलीनाञ्जिघांसुः ज्यानिर्घोषैः क्षोभयामास सिंहान्" रघु० ९-६४। 2. ಆನೆಯ ದವಡೆ. 3. ಆನೆಯ ದಂತ. "कुञ्जोऽस्त्रियां निकुञ्जेऽपि हनौ दन्तेऽपि हस्तिनाम्" मेदि०। 4. ಗವಿ, ಗುಹೆ. "वृत्तं युद्धे शूरमाश्लिष्य काचित् रन्तुं तूर्णं मेरुकुञ्जं जगाम" माघ० १९-६०।

कुञ्जकुटीर कुंजकुटीर (पुं०) ಲತಾಗೃಹ, ಲತೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮನೆ. "गुञ्जत्कुञ्जकुटीरकौशिकघटाघूत्कारसंवेल्लितम्" मालती० ५-१९।

कुञ्जर कुंजर (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. कुञ्जः प्रशस्तो हनुः दन्तो वाऽस्य—कुञ्ज "रः" (वा० ५-२-१०७)। "अद्रीन्द्रकुञ्जचरकुञ्जरगण्डकाषसंक्रान्तदानपयसो वनपादपस्य" माघ० ५-४३। 2. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. 3. ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆ. "कुञ्जरोऽनेकपे केशे" मेदि०। (स्त्री०) **-रा -रा**. 4. ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗು. 5. ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. (वि०) 6. (ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದವಾದರೆ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. राजकुञ्जरः, कपिकुञ्जरः।

कुञ्जरत्व कुंजरत्व (न०) ಆನೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗಜರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿರುವಿಕೆ. कुञ्जरस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)।

कुञ्जरपिप्पली कुंजरपिप्पलीं (स्त्री०) ಗಜ ಹಿಪ್ಪಲಿ.

कुञ्जरा कुंजरा (स्त्री०) 1. ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗು. 2. ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. 3. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. अजादिο "टाप्" (४-१-४)। जाति० "ङीष्" (४-१-६३) **-री -ण्यै**.

कुञ्जरारातिः कुंजरारातिः (पुं०) 1. ಶರಭಮೃಗ. 2. ಸಿಂಹ. कुञ्जरस्यारातिः।

कुञ्जराशन कुंजराशन (पुं०) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. कुञ्जरैरश्यते अश (भोजने) "ल्युट्" (३-३-११३) "बोधिद्रुमश्चलदलः पिप्पलः कुञ्जराशनः" अम०।

कुञ्जरासन कुंजरासन (न०) ಆನೆಯಂತೆ ನಿಂತು ಹಾಕುವ ಒಂದು ಆಸನ. कुञ्जरस्येवासनमत्र। "अथ वक्ष्ये महाकाल कुञ्जरासनमुत्तमम्। करद्वयेन पादाभ्यां भूमौ तिष्ठेत् शिरःकरः"।

कुञ्जल कुंजल (न०) ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. कुत्सितं जलं यत्र। पृषो०।

कुट-कौटिल्ये (तुदा० पर० अक० से०)। कुटति। चुकोट। कुटिता। कुटितुं। अकुटीत्। ವಕ್ರವಾಗು, ಡೊಂಕಾಗು, ಬಗ್ಗು.

कुट कुट (पुं०)1. ಕೋಟೆ, ದುರ್ಗ. (पुंन०) 2. ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ. (पुंस्त्री०) 3. ಗೃಹ, ಮನೆ. कुटति—कुट (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३५)। 4. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 5. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. "अनोकहः कुटः सालः पलाशी द्रुद्रुमागमाः" अम०। 6. ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಜೂರು ಮಾಡುವ ಸುತ್ತಿಗೆ, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ. "कुटः कोटे पुमानस्त्री घटे स्त्रीपुंसयोर्गृहे" मेदि०। "कुटः कोटे शिलाकुट्टे घटे गेहे" हेम०।

कुटक कुटक (पुं० ब० व०) 1. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. "चङ्क्रममाणः कोङ्कवेङ्कटकुटकान् दक्षिणकर्णाटकान् देशान् यदृच्छयोपगतः कुटकाचलोपवने" भाग० ५-६-७। 2. ಕಟಕದೇಶದ ಜನರು. (न०) 3. ಈಚು ಇಲ್ಲದ ನೇಗಿಲು, ದಂಡರಹಿತವಾದ ಲಾಂಗಲ.

कुटकाचल कुटकाचल (पुं०) ಕುಟಕದೇಶದ ಒಂದು ಪರ್ವತ.

कुटङ्क कुटंक (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಭಾವಣೆ. कुः गृहभूमिः टङ्क्यते आच्छाद्यतेऽनेन—टकि (आच्छादने) कर०

"घञ्" (३-३-१२१)। 2. मोंडाद (चूपिल्लद) उ॰. कुत्सितः टङ्कः।

कुटङ्क कुटंग (पुं॰) हुल्लुसोप्पु होदिसिरुव मने. कुटस्याङ्गमिव—इवार्थे "कन्" (५-३-९६)।

कुटज कुटज (पुं॰) 1. बेट्टमल्लिगे गिड. कुटे पर्वते जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। पृषो॰। 2. कुंभदल्लि हुट्टिद. (1) द्रोणाचार्य्यरु. (२) अगस्त्यमहर्षि. कुटे घटे जायते—जनी "डः" (३-२-९७)। (न॰) 3. बेट्टमल्लिगे हूवु. "कुटजानि वीक्ष्य शिखिभिः शिखरीन्द्रं समयावनौ घनमदभ्रमराणि" माघ॰ ६-७३।

कुटजपुटपाक कुटजपुटपाक (पुं॰) अतिसार रोगवन्नु वासिमाडुव ओंदु औषध. "स्निग्धं घनं कुटजवल्कमजंतुजग्धमादाय तत्क्षणमतीव च पाचयित्वा। जम्बूपलाशपुटतण्डुलतोयसिक्तं बद्धं कुशेन च बहिर्घनपङ्क-लिप्तम्। सुस्विन्नमेतदवपीड्य रसं गृहीत्वा क्षौद्रेण युक्तमतिसारवते प्रदद्यात्। कृष्णात्रिपुत्रमतपूजित एष योगः सर्वातिसारहरणेष्वयमेव राजा" चक्रद॰।

कुटजरस कुटजरस (पुं॰) मूलव्याधियन्नु गुण पडिसुव ओंदु कषाय.

कुटजलेह कुटजलेह (पुं॰) अतिसारवन्नु होगलाडिसुव ओंदु लेह्य.

कुटत् कुटत् (पुं॰) बग्गुत्तिरुव, डोंकागुत्तिरुव. कुट (कौटिल्ये) "शतृ" (३-२-१२४) स्त्रियां "ङीप्" **कुटन्ती कुटंती**.

कुटन कुटन (न॰) बग्गुवुदु, डोंकागुवुदु, वक्रवागुवुदु. कुट (कौटिल्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कुटन्नट कुटन्नट (पुं॰) 1. हेम्मर, तिगडिमर. (न॰) 2. ओंदु जातिय कोन्नारिगेड्डे, तुंग मुस्ते. कुटन् सन् नटति।

कुटप कुटप (पुं॰) 1. मुनि, ऋषि. कुट (कौटिल्ये) "कपन्" (उ॰ ३-१४२)। 2. ओंदु अळतेय पात्रे, इक्कोळगद ओंदु अळते. 3. उद्यानवन. "अथ कुटपो मुनौ। निष्कुटे मानभेदे च" हेम॰।

कुटर कुटर (पुं॰) कडगोलिन हग्गवन्नु कट्टुव कंब, मोसरु कडेयुव कंब. कुट (कौलिल्ये) "करन्" बाहु॰।

कुटर कुटर (पुं॰) बट्टेय मने, डेरे. कुट (कौटिल्ये) "अरः" (उ॰ ४-८०)।

कुटहारिका कुटहारिका (स्त्री॰) सेवके, दासि, हेण्णु अळु. कुटं घटं हरति जलाहरणार्थं गृह्णाति—हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)।

कुटि कुटि (स्त्री॰) 1. गृह, मने. कुटति कुटलीभवति—कुट (कौटिल्ये) "इन्" (उ॰ ४-११७)। वा "ङीष्" (ग॰ ४-१-४५)। **कुटी कुटी**. "ब्रह्महा द्वादशसमाः कुटीं कृत्वा वने वसेत्" मनु॰ ११-७२। 2. वक्र वागिरुवंथे, बग्गिरुवंथे. "भ्रुकुटीकुटिलात्तस्याः"। (वि॰) 3. बग्गिरुव, डोंकाद.

कुटिका कुटिका (स्त्री॰) क्षुद्रगृह, सण्ण मने, गुडिसलु. कुट अल्पार्थे "कन्" (५-३-८५)।

कुटिचर कुटिचर (पुं॰) 1. नेरुहंदि. 2. मोसगे. कुटि कुटिलं चरति—चर (गतिभक्षणयोः) "टः" (३-२-१६)।

कुटित कुटित (न॰) 1. वक्रवागिरुवंथे, डोंकागिरुवंथे, बग्गिरुवंथे. कुट (कौटिल्ये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि॰) 2. वक्रवागिरुव, डोंकागिरुव, बग्गिरुव. कुट कर्तरि "क्तः" (३-४-७२)।

कुटिर कुटिर (पुं॰) सण्ण मने, गुडिसलु.

कुटिल कुटिल (न॰) 1. तगरपुष्प. (वि॰) 2. वक्रवाद, बग्गिरुव, डोंकागिरुव. कुट (कौटिल्ये) "इलच्" (उ॰ १-५७)। 3. वंचक, मोसगार. "अवमन्यत एवमध्वरस्थः कुटिलो हन्त कुमार एष कुन्त्याः" याद॰ १५-४२। (क्रि॰ वि॰) 4. सोट्टेयागि, वक्रवागि. "आर्ये व्रजामोऽन्यत इत्यथैनां वधूरसूयाकुटिलं ददर्श" रघु॰ ६-८२। (स्त्री॰) **-ला -ला**. 5. सरस्वतीनदि. 6. स्फटिक एंब सुगंधद्रव्य.

कुटिलकोटक कुटिलकोटक (पुं॰) जोडरहावु.

कुटिलग कुटिलग (वि॰) 1. वक्रवागि नडेयुव, सोट्टेयागि होगुव. कुटिलं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः"(वा॰ ३-२-४८)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **-गा -गा**. (स्त्री॰) 2. नदि, होळे. "णिनिः" (३-२-७८)। **-गामिन् -गामिन्**. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-गामिनी -गामिनी**.

कुटिलगति कुटिलगति (स्त्री०) 1. वक्रवाद गमन, सोट्टेयागि नडेयुवुदु. कुटिला गतिः। (वि०) 2. वक्रवाद गमनवुळ्ळ, वक्रवागि नडेयुव. कुटिला गतिर्यस्य।

कुटिलता कुटिलता (स्त्री०) 1. वक्रवागिरुविके, डोंकागिरुविके. कुटिलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. वंचने, मोसः, ठक्कु.

कुटिलपक्ष्मन् कुटिलपक्ष्मन् (न०) वक्रवाद कण्णिन रेप्पेकूदलु. कुटिलं च तत् पक्ष्म च।

कुटिलमति कुटिलमति (स्त्री०) 1. वक्रवाद बुद्धि, ऋजुवल्लद बुद्धि. कुटिला मतिः। (वि०) 2. वक्रवाद बुद्धियुळ्ळ, अप्रामाणिकवाद बुद्धियुळ्ळ. कुटिला मतिर्यस्य। "कौटिल्यः कुटिलमतिः स एष येन क्रोधाग्नौ प्रसभमदाहि नन्दवंशः" मुद्रा० १-७।

कुटिलाशय कुटिलाशय (वि०) केट्ट मनस्सुळ्ळ, मोसद बुद्धियुळ्ळ.

कुटिलिका कुटिलिका (स्त्री०) 1. बेटिगारन ऒंदु विधवाद नडगे, व्याधनु बेटेय समयदल्लि बग्गि कॊंडु नडेयुवुदु. 2. कम्मारन कब्बिणद इक्कळ. कुटिलिका व्याधानां गतिविशेषः कर्मारोपकरणभूतं लोहं च। कुटिलिकया हरति मृगानङ्गारान् वा कौटिलिको व्याधः कर्मारश्च। सि० कौ०।

कुटी कुटी (स्त्री०) 1. सण्ण मने, कुटीर, गुडिसलु. कुट (कौटिल्ये) "इन्" (उ० ४-११७)। "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. कुट्टिनि, तलेहिडुकि, कुंटिणि. 3. सुरे, मद्य. 4. पुष्पगुच्छ, हूविनगॊंचलु. 5. आविगु मेलक्के बरलु अवकाशवुळ्ळ, रंध्र विरुव मुच्चळ. 6. मुरेयॆंब सुगंधद्रव्य. "कुटी स्यात् कुम्भदास्यां च सुरायां चित्रगुच्छके" मेदि०। "कुटी सुरा। चित्रगुच्छा कुम्भदासी" हेम०।

कुटीकुट कुटीकुट (न०) गुडिसलु मत्तु मने. कुटी च कुटश्च अनयोः समाहारः। निपा० (२-४-११)।

कुटीकृत कुटीकृत (वि०) वक्रवागि माडल्पट्ट, बग्गिसि मनेयागि माडल्पट्ट (बट्टे). कुटि + ङ्वि कृञ् (करणे) "च्विः" "क्तः" (३-२-१०२)। "और्णं च राङ्कवं चैव कुटिजं पट्टजं तथा। कुटीकृतं तथैवात्र कमलाभं सहस्रशः" भा० सभा०।

कुटीचक कुटीचक (पुं०) नाल्कु विध संन्यासिगळल्लि ऒंदु भेद. कुटां चकते – चक(तृप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। कुटीचकः बहूदकः हंसः मत्तु परमहंसः ऎंदु संन्यासिगळु नाल्कु बगे. काषाय दंडधारियागि पुत्रनिर्मितवाद कुटीरदल्लिद्दुकॊंडु मगन अथवा बंधुगळ अन्नदिंद जीविसुवनु कुटीचकनु. "चतुर्विधा भिक्षवस्ते कुटीचकबहूदकौ। हंसः परमहंसश्च योऽत्र पश्चात् स उत्तमः" भा० अनु०। [विवरक्के "एकदण्डिन्" पददल्लि नोडि.]

कुटीचर कुटीचर (वि०) 1. "कुटीचक" पदद अर्थ. कुटयां चरति–चर (गतिभक्षणयोः) "टः" (३-२-१६)। 2. नळि. "बहिः कुटीचरः" त्रिकाण्ड०।

कुटीर कुटीर (पुं०) गुडिसलु, सण्ण जोपडि. ह्रस्वा कुटी "रः" (५-३-८८)।

कुट्टङ्क कुटुंगक (पुं०) 1. लतागृह, बळ्ळिगळिंद तयारिसल्पट्ट मने. 2. धान्यगळन्निडुव बिदिरिन तॊंबे, कणज. 3. गुडिसलु, जोपडि.

कुट्टम्ब-धारणे (चुरा० आत्म० सक० से०)। कुट्टम्बयते। अचूकुट्टम्बत।

कुट्टम्ब कुटुंब (पुंन०) 1. संसार, मनेय जनरु, तायि तंदे मक्कळु मुंतादवरु. कुट्टम्ब्यते – कुट्टम्ब (धारणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "तस्य भृत्यजनं ज्ञात्वा स्वकुट्टम्बान्महीपतिः। श्रुतिशीले च विज्ञाय वृत्तिं धर्म्यां प्रकल्पयेत्" मनु० ११-२२। "तदुपहितकुट्टम्बः शान्तिमार्गोत्सुकोऽभूत्" रघु० ७-७१। 2. बंधु, नॆंटु. 3. वंश, संतति. 4. हॆसरु. 5. (ज्यॊतिषदल्लि) लग्नदिंद एरडनेय स्थान. स्वार्थे "कः" **कुट्टम्बकम् कुटुंबकम्**. "अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम्। उदारचरितानां तु वसुधैव कुट्टम्बकम्" हितो०।

कुट्टम्बव्याप्त कुटुंबव्याप्त (वि०) संसार पोषणॆयल्लि निरतनादवनु. गृहकृत्यक्के गमन कॊडुववनु (यजमान). कुट्टम्बे तत्पोषणे व्याप्तः।

कुट्टम्बिक कुटुंबिक (वि०) गृहस्थ, मनेय यजमान. कुट्टम्बोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "इनिः" (५-२-११५)। **कुट्टम्बिन् कुटुंबिन्**. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कुट्टम्बिनी कुटुंबिनी**. 1. हॆंडति, पत्नि. "प्रायेण गृहिणीनेत्राः कन्यार्थेषु

कुटुम्बिनः" कुमा० ६-८५। "भवतु, कुटुम्बिनीमाहूय पृच्छामि" मुद्रा० १। 2. ಕುಟುಂಬಿಗಳ ಸಮೂಹ. कुटुम्बानां समूहः "इनिः" (वा० ४-२-५१)।

कुटुम्बिता ಕುಟುಂಬಿತಾ (स्त्री०) ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿರುವಿಕೆ. कुटुम्बिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **कुटुम्बित्वम् ಕುಟುಂಬಿತ್ವಮ್.**

कुटेरक ಕುಟೇರಕ (पुं०) ಕಮ್ಮಗಗ್ಗರಗಿಡ. "अथ पर्णासे कठिञ्जरकुटेरकौ" अम०।

कुट्ट–च्छेदनभर्त्सनयोः (चुरा० उभ० सक० से०)। कुट्टयति,-ते। अचुकुट्टत्,-त। 1. ಕತ್ತರಿಸು. 2. ಅರೆ, ಪುಡಿಮಾಡು. 3. ನಿಂದಿಸು, ಆಕ್ಷೇಪಿಸು.

कुट्ट-प्रतापने (चुरा० आत्म० सक० से०)। कुट्टयते। अचुकुट्टत। 1. ಕುಟ್ಟು, ಜಜ್ಜು, ಅದುಮಿ ಹಿಂಡು. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸು, ಅಧಿಕಪಡಿಸು.

कुट्टक ಕುಟ್ಟಕ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು, ತುಂಡುಮಾಡುವವನು. कुट्ट (छेदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಅರೆಯುವವನು, ಪುಡಿಮಾಡುವವನು. 3. ನಿಂದಿಸುವವನು, ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವವನು. 4. ಹೆಚ್ಚಿಸುವವನು, ಅಧಿಕಪಡಿಸುವವನು. 5. ಕುಟ್ಟುವವನು, ಜಜ್ಜುವವನು.

कुट्टन ಕುಟ್ಟನ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ, ಒಡೆಯುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. कुट्ट (छेदनभर्त्सनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "नुनुदे तनुकण्डु पण्डितः पटुचञ्चू-पुटकोटिकुट्टनैः" नैष० २-४। 2. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. "अजस्रभूमीतटकुट्टनोत्थितैरुपास्यमानं चरणेषु रेणुभिः" नैष० १-५९। 3. ಜಜ್ಜುವುದು, ಕುಟ್ಟುವುದು. 4. ನಿಂದಿಸುವುದು.

कुट्टनी ಕುಟ್ಟನೀ (स्त्री०) ಪರಪುರುಷನೊಡನೆ ಪರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ಹೆಂಗಸು, ತಲೆಹಿಡುಕಿ. कुट्टयति–कुट्ट (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

कुट्टमित ಕುಟ್ಟಮಿತ (न०) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ವಿಲಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. "मोट्टायितं कुट्टमितं विभ्रमो ललितं मदः" सा० द० ३-९१। "केशस्तनाधरादीनां ग्रहे हर्षेऽपि संभ्रमात्। आहुः कुट्टमितं नाम शिरःकर-विधूननम्" सा० द० ३-१०३।

कुट्टाक ಕುಟ್ಟಾಕ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವ, ಒಡೆಯುವ, ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ. 2. ಕುಟ್ಟುವ, ಜಜ್ಜುವ. कुट्ट (छेदने) "षाकन्" (३-२-१५५)। "पट्टाभिषेकमभिलष्यति फालदेशे कुट्टाकभावकुतुकं कुरुते स्म भीमः" चं० भा० १। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **–की –ಕೀ.**

कुट्टार ಕುಟ್ಟಾರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. कुट्ट (छेदने) "आरन्" बाहु०। (न०) 2. ಸುರತ, ಸಂಭೋಗ. 3. ಕಂಬಳಿ. 4. ಕೇವಲ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಇನ್ನೊಂದರೊಡನೆ ಬೆರೆಯದಿರುವಿಕೆ. "जीमूतकुटकुट्टीरकुट्टाराः कन्दराकरः" हारा०। "कुट्टारं केवले रते" मेदि०।

कुट्टित ಕುಟ್ಟಿತ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು. 2. ಕುಟ್ಟುವುದು, ಜಜ್ಜುವುದು. 3. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 4. ನಿಂದೆ, ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. कुट्ट (छेदने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 5. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कुट्ट कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। 8. ಕುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ.

कुट्टिम ಕುಟ್ಟಿಮ (पुंन०) 1. ಸಣ್ಣ ಚಪ್ಪಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ. 2. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಭೂಮಿ. कुट्ट (छेदने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। कुट्टेन निर्वृत्तम् "इमप्" (वा० ४-२-२०)। 3. ಗಾರೆ ಹಾಕಿದ ನೆಲ, ಜಗುಲಿ. "कान्तेन्दुकान्तोपलकुट्टिमेषु प्रतिक्षपं हर्म्यतलेषु यत्र" माघ० ३-४४। "यदगारघटाट्टकुट्टिमस्रवदिन्दूपल-तुन्दिलापया" नैष० २-८९।

कुट्टीर ಕುಟ್ಟೀರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. कुट्ट (छेदने) "ईरन्" बाहु०। "जीमूतकुटकुट्टीरकुट्टाराः कन्दराकरः" हारा०। (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸುವ, ಒಡೆಯುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ.

कुट्म(ड्म)ल ಕುಟ್ಮ(ಡ್ಮ)ಲ(पुंन०)1. ಮೊಗ್ಗು. कुट (कौटिल्ये) "कलः" मुट्च (उ० गण० १-१०६)। कुडि (दाहे) "कमलन्" (उ० ४-१८६) वा। "द्योतितान्तः-सभैः कुन्दकुड्मलाग्रदतः स्मितैः" माघ० २-७। (न०)2. ಒಂದು ನರಕ. "संघातं च सकाकोलं कुड्मलं प्रतिमूर्ति-कम्" मनु० ४-८९। 3. ಮೊಗ್ಗಿನಂತಿರುವ ಬಾಣದ ತುದಿ. "कुड्मलश्चाभवद्विष्णुस्तस्मिन्निषुवरे तदा" भा० कर्ण० ३४-१९।

कुठ-छेदने (सौत्रः पर० सक० से०) कोठति। चुकोठ। अकोठीत्। इत्यादि.

कुठ ಕುಠ (पुं०) वृक्ष, ಮರ. कुठ (छेदने) कर्म० घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)।

कुठर कुठर (पुं०) मोसरु कडेयुव कब्बु, मोसरु कडयुव हग्ग कट्टुव कब्बु. कुठ (छेदने) "करन्" बाहु०।

कुठाकु कुठाकु (पुं०) मुरकुटिगन हक्कि. कुठ (छेदने) "काकुः" बाहु०।

कुठाटङ्क कुठाटङ्क (पुं०) कुठार, कोडलि. कुठार-रूपः टङ्कः। पृषो०।

कुठार कुठार (पुं०) 1. परशु, कोडलि. कुठं वृक्षं ऋच्छति – ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "राजन्योच्चांसकूटक्षनपटुरटद्घोरधारः कुठारः" प्रबोध० १-७। 2. गुद्दलि, मण्णन्नु अगेयुव ऒदु आयुध. 3. वृक्ष, मर. कुठ्यते छिद्यते – कुठ कर्मं० "आरन्"।

कुठारक कुठारक (पुं०) सण्ण कोडलि, कै कोडलि. कुठार अल्पार्थे "कन्"।

कुठारिका कुठारिका (स्त्री०)सण्ण कोडलि, कैकोडलि. "विपुलविलसल्लज्जावल्लीवितानकुठारिका जठरपिठरी दुष्पूरेयं करोति विडम्बनम्" भर्तृ० ३-२२।

कुठारु कुठारु (पुं०) 1. वृक्ष, मर. कुठ (छेदने) "आरुः" बाहु०। 2. वानर. कपि, कोति. "कुठारुर्ना द्रुमे कीशे" मेदि०।

कुठि-प्रतिघाते (भ्वा० पर० अक० से०) कुण्ठति। अकुण्ठीत् इत्यादि.

कुठि कुठि (पुं०) 1. पर्वत, बेट्ट. 2. वृक्ष, मर. कुठि (प्रतिघाते) "इन्" (उ० ४-११७)।

कुठिक कुठिक (पुं०) कुष्ठरोग. कुठ (छेदने) "इकन्" बाहु०। "मृत्फली कुठिकः प्रोक्तः" हारा०।

कुठेर कुठेर (पुं०) 1. कम्मगुग्गर गिड. 2. बेंके. कुठि (प्रतिघाते) "एरक्" (उ० १-५८)। (वि०) 3. कष्टजीवि. 4. एलेगेनु हिम्मेयमनु.

कुठेरु कुठेरु (पुं०) चामरदगावि. कुठि (प्रतिघाते) "एरुः" बाहु०।

कुड-बाल्ये (तुदा० पर० अक० से०)। कुडति। चुकोड। कुडित्वा। अकुडीत्। हुडुगनंते आडु, हुडुगाट माडु.

कुडि-दाहे (भ्वा० आत्म० सक० से०)। कुण्डते। चुकुण्डे। अकुण्डिष्ट। दहिसु, सुडु.

कुडि-रक्षणे (चुरा० उभ० सक० से०)। कुण्डयति, -ते। अचुकुण्डत्, -त। रक्षिसु, कापाडु.

कुडप(व) कुडप(व) (पुं०) प्रस्थद (अक्कीरिन) नाल्कनेय ऒंदु भागद अळत. कुडि (दाहे) "कपन्" "कवच्" वा बाहु०। "द्रोणस्तु स्यार्याः खलु षोडशांशः स्यादाढको द्रोणचतुर्थभागः। प्रस्थश्चतुर्थांश इहाढकस्य प्रस्थाङ्घ्रिराद्यैः कुडवः प्रदिष्टः"।

कुडि कुडि (पुं०) देह, शरीर, मै. कुण्डयते—कुडि (दाहे) "इन्" नलोपश्च (उ० ४-१४३)।

कुड्मल कुड्मल (पुंन०) "कुट्मल" पददल्लि नोडि.

कुड्मलन कुड्मलन (न०) संकोचहॊंदिरुवि, मॊग्गागिरुवि. "जगदत्तुर्निहिते हृदि नीरजे दवथु-कुड्मलनेन पृथुस्तनीम्" नैष० ४-३०।

कुड्मलित कुड्मलित (वि०) मॊग्गु बिट्टिरुव. कुड्मलोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कुड्य कुड्य (न०) गोडे. कुटयां साधु "यत्" (४-४-९८)। पृषो०। "तदलक्ष्यरत्नमयकुड्यमादरादभि-धातरीत इत इत्यथो नृपे" माघ० १३-६२।

कुड्यच्छेदक कुड्यच्छेदक (वि०) गोडेयल्लि कन्न कॊरेयुव कल्ल. कुड्यं छिनत्ति—छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-२-७८)। -छेदिन्-छेदिन्.

कुड्यच्छेदन कुड्यच्छेदन (वि०) गोडेयल्लि कन्न कॊरेयुवुदु. कुड्यस्य छेदनम्।

कुड्यच्छेद्य कुड्यच्छेद्य (न०) 1. कन्नगत्तरि, कन्न कॊरेयबेक्क कत्तरि. कुड्यं छेद्यं यस्य। "कुड्यच्छेद्यं तु खानिकम्" त्रिकाण्ड०। 2. गोडेय अडिपायक्कागि तोडुव हल्ल. कुड्यस्य छेद्यम्।

कुड्यमत्स्य कुड्यमत्स्य (पुं०) हल्लि, गॊळि. कुड्ये मत्स्य इव। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। -मत्सी-मत्सी.

कुण-आमन्त्रणे (चुरा० उभ० अक० से०)। कुणयति, -ते। अचुकुणत्, -त। 1. संबोधिसु, करे. 2. माताडु. संभाषिसु.

कुण-शब्दोपकरणयोः (तुदा० पर० सक० से०)। कुणति। कोणिता। अकोणीत्। 1. सद्दु माडु. 2. साहाय्य माडु, ऒत्तासे माडु, उपकरिसु.

कुण कुण (पुं०) 1. वायस, कागे. "आत्मघोषो महानेमिः कण्टको मौकलिः कुणः" वैज०। 2. कूरे, हेनु, बट्टियु मेलि बरुव ऒंदु जातिय कृमि. इदु उत्तरपदवादाग वृक्षवु पुष्पिसुव मत्तु फलबिडुव कालवन्नु हेळुवुदु. पीलूनां पाकः "कुणप्" (५-२-२४)। पीलुकुणः।

कुणक कुणक (पुं०) आगतानॆ हुट्टिद मरि, सद्यः जनिसिद शिशु. कुण्यते उपक्रियते — कुण (शब्दोपकरणयोः) कर्म० घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। "अहो बतायं हरिणकुणकः कृपणः ईश्वररथचरणपरिभ्रमणरयेण" भाग० ५-८-९।

कुणञ्ज कुणञ्ज (पुं०) चक्कोतद सॊप्पु. कुणं जरयति — ज् (वयोहानौ) "डः" बाहु०। पृषो०।

कुणप कुणप (पुं०) 1. मृतदेह, जीवविल्लद देह, शव. क्वणति — क्वण (शब्दे) "कपन्" संप्रसारणं च (उ० ३-१४३)। 2. दुर्गन्ध, कॆट्ट वासनॆ. 3. ईटि, भर्जि. (स्त्री०)4. **-पी -ष्टी०** ऒंदु जातिय हक्कि. (विट्शारिका)। "कुणपी पुनः। विट्शारिकायां कुणपः पूतिगन्धे शवेऽपि च" मेदि०।

कुणाल कुणाल (पुं०) 1. अशोक चक्रवर्तिय ऒब्ब मग. 2, ऒंदु देश, क्वण (शब्दे) "कालन्" (उ० ३-७६)। कुणालो देशभेदः सि० कौ०।

कुणि कुणि (पुं०) 1. नंदिमर. (वि०) 2. विकलवाद कैयुळ्ळवनु, मॊंडुकैयुळ्ळवनु. कुण्यते — कुण (शब्दोपकरणयोः) "इन्" (उ० ४-११९)। "कुणिस्तुन्नकवृक्षे ना कुकरेत्वभिधेयवत्" मेदि०। गर्भिणियागिरुवाग हॆंगसरु अपेक्षिसिदुदन्नु कॊडदिद्दरॆ आ गर्भद बॆळवणिगॆयल्लि कॊरतॆयुंटागि हुट्टुव शिशुवु कुंटु कुरुडु किवुडु कुळ्ळु मुंतादa दोषगळिंद कूडिरुवुवु. "दौहृदविमाननात् कुब्जं कुणिं खञ्जं जडं वामनं विकृताक्षमनक्षं वा नारी सुतं जनयति" सुश्रुत० शारीर० ३-१८।

कुणिता कुणिता (स्त्री०) कैयिंद तॆगॆदुकॊळ्ळुव मत्तु कॊडुव शक्तियिल्लदिरुविकॆ, मॊंडुकैयिंद कूडिरुविकॆ. कुणेर्भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **-त्वम् -ष्ट्वञ्०**.

कुणिन्द कुणिंद (पुं०) शब्द, सद्दु. कुण (शब्दोपकरणयोः) भावे "किन्दच्" (उ० ४-८६)।

कुणपदी कुणपदी (स्त्री०) कुंटु हॆंगसु, नडॆयलु शक्तियिल्लद हॆंगसु. कुणिरिव कुण्ठितशक्तिः पादोऽस्याः — पादस्य पद्भावः "ङीष्" च (५-४-१३९)। निपा०।

कुण्ठ कुंठ (वि०)1. शक्तिकुंदिद, कॆलसदल्लि असमर्थनाद. कुठि (प्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "वज्रं तपोवीर्यमहत्सु कुण्ठं त्वं सर्वतोगामि च साधकं च" कुमा० ३-१२। 2. मॊंडागिरुव, हरितवागिल्लद. "मूर्धानमूर्ध्वायतदन्तमण्डलं धुवन्नरोधि द्विरदो निषादिना" माघ० १२-१२। 3. मूर्ख, दड्ड. "कुण्ठोऽकर्मण्यमूर्खयोः" मेदि०।

कुण्ठक कुंठक (वि०) 1. मूर्ख, दड्ड, अविवेकि. 2. सोमारि, पालुमारिकॆयुळ्ळवनु, मृगळ्ळ. 3. शक्तिकुंदिद, कॆलसदल्लि असमर्थनाद. (पुं०ब०व०) 4. मूर्खरिंद तुंबिद देश.

कुण्ठित कुंठित (वि०) 1. शक्तिकुंदिद, कॆलसक्कॆ असमर्थवाद. कुठि (प्रतिघाते) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "तदङ्गभोगावलिगायनीनां मध्ये निरुक्तिक्रमकुण्ठितानाम्" नैष० १०-१०६। 2. दड्डनाद, विवेकशून्यनाद. 3. मॊंडाद, हरितवागिल्लद. "वृत्रस्य हन्तुः कुलिशं कुण्ठिताग्रेव दृश्यते" कुमा० २-२०। "बिभ्रतोऽस्त्रमचलेऽप्यकुण्ठितम्" रघु० ११-७४।

कुण्ठितता कुंठितता (स्त्री०) 1. शक्तिकुंदिरुविकॆ. कॆलसक्कॆ असमर्थवागिरुविकॆ. 2. दड्डनागिरुविकॆ. कुण्ठितस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" **कुण्ठितत्वम् कुंठितत्वम्**.

कुण्ड कुंड (पुं०) 1. पतियु जॊमिसिरुवाग पर पुरुषनिंगॆ हुट्टिदमनु. कुण्ड्यते कुलमनेन — कुडि (दाहे) "घञ्" (३-३-१९)। "परदारेषु जायेते द्वौ सुतौ कुण्डगोलकौ। पत्यौ जीवति कुण्डः स्यान्मृते भर्तरि गोलकः" मनु० ३-१७४। 2. अग्निकुंड, भूमियल्लि अग्नियन्निट्टु रक्षिसुव ऒंदु गुळि. "चण्डीशचण्डाक्षिहुताशकुण्डे जुहाव यन्मन्दिरमिन्द्रियाणाम्" नैष० ८-३३। 3. नीरन्नु तुंबिडुव पात्रॆ, कॊड, बिंदिगॆ, गडिगॆ. "भुवं कोष्णेन कुण्डोघ्नी मेघ्येनावभृथादपि" रघु० १-८४। 4. देवतॆगळिंद निर्मितवाद जलाशय. (स्त्री०) **कुण्डी कुंडी०**. कमंडलु. कुण (शब्दोपकरणयोः) "डः" (उ० १-१११) "ङीष्" (४-१-४२)।

"कुण्डं देवजलाधारे पिठरेऽथ कमण्डलौ। कुण्डी कुण्डः स्मृतो जारात् पतिवत्नी सुतेऽपि च" विश्व०।

ಕುಂಡಕ ಕು೦ಡಕ (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "कुण्डकश्चित्रसेनश्च सुवर्चाः कनकध्वजः" भा० आदि० २०१-३। 2. "ಕುಂಡ" ಪದದ ಅರ್ಥ. ಕುಂಡ ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कः"।

ಕುಂಡಕೀಟ ಕು೦ಡಕೀಟ (पुं०) 1. ಪತಿತಳಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗ. ಕುಂಡೇ ಯೋನಿಕುಂಡೇ ಕೀಟ ಇವ। 2. ಬಾಸಿ ಯಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗಹೊಂದಿದವನು, ಉಪಪತ್ನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 3. ಚಾರ್ವಾಕವಾದದಲ್ಲಿ ಅಭಿಜ್ಞನಾದವನು. "कुण्डकीटस्तु चार्वाकवचनाभिज्ञपूरुषे" मेदि०।

ಕುಂಡಗೋಲಕ ಕು೦ಡಗೋಲಕ (पुं० द्विव०) 1. ಕುಂಡ ಮತ್ತು ಗೋಳಕ. कुण्डश्च गोलकश्च। "शूद्रशिष्यो गुरुश्चैव वाग्दुष्टः कुण्डगोलकौ" मनु० ३-१५६। (न०) 2. ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ. कुण्डे गोलं गोलाकारं कं जलमत्र।

ಕುಂಡಜ ಕು೦ಡಜ (पुं०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "कुण्डजश्चित्रकश्चैव दुःशला च शताधिका" भा० आदि० ६७-१०५।

ಕುಂಡಪಾಯ್ಯ ಕು೦ಡಪಾಯ್ಯ (पुं०) ಮೃತ್ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಯಾಗ. कुण्डेन पीयतेस्मिन् सोमः "ण्यत्" (३-१-१३०)। निपा०। "कुण्डपाय्यवतां कच्चिदग्निचित्यावतां तथा" भट्टि० ६-६७।

ಕುಂಡಭೇದಿನ್ ಕು೦ಡಭೇದಿನ್ (पुं०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "अनाधृष्यः कुण्डभेदी विरावी दीर्घलोचनः" भा०आदि० ६७।

ಕುಂಡಲ ಕು೦ಡಲ (न०) 1. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಕಿವಿಯ ಒಡಪೆ, ಹತ್ತಕಡಕು. कुण्डयते — कुडि (रक्षायाम्) "कलः" (उ० १-१०६)। "महार्हवैडूर्यकिरीटकुण्डलत्विषा परिष्वक्तसहस्रकुन्तलम्। उद्दामकाञ्च्यङ्गदकङ्कणादिभिर्विरोचमानं वसुदेव ऐक्षत" भाग० १०-३-१०। 2. ವಲಯ, ಬಳೆ, ಕಡಗ. "अन्वयौ विविधोपलकुण्डलद्युतिवितानकसंवलितांशुकम्" माघ० ६-२७। 3. ಹಗ್ಗ, ರಜ್ಜು. 4. ಸುರುಳಿ. "कुण्डलं वलये पाशे ताटङ्के" मेदि०।

ಕುಂಡಲನ ಕು೦ಡಲನ (न०) ಸುರುಳಿಸುತ್ತುವಿಕೆ, ಗುಂಡಾಗಿ ಸುತ್ತುವಿಕೆ. कुण्डलं करोति — तत्करोति० "णिच्" (ಗ० ७-४-९७)। ಭಾವೆ "ल्युट्" (३-३-११५)। "युक्तं ह्रिया कुण्डलनच्छलेन गोपायति स्वं मुखपुष्करं सः" नैष० ७-९५।

ಕುಂಡಲನಾ ಕು೦ಡಲನಾ (स्त्री०) ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತುವುದು, ಗುಂಡಾಗಿ ಸೊನ್ನೆ ಸುತ್ತುವುದು. कुण्डलं वेष्टनं करोति— कुण्डल+तत्करोति "णिच्" "युच्" (३-३-१०७)। "फणिभाषितभाष्यफक्किकाविषमा कुण्डलनामवापिता" नैष० २-९५। "तनोति भानोः परिवेषकैतवात्तदा विधिः कुण्डलनां विधोरपि" नैष० १-१४।

ಕುಂಡಲಿಕಾ ಕು೦ಡಲಿಕಾ (स्त्री०) ಪ್ರಾಕೃತದ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು.

ಕುಂಡಲಿತ ಕು೦ಡಲಿತ (वि०) ಗುಂಡಾಗಿ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कुण्डल+तत्करोति "णिच्" "क्तः" (३-२-१०२)। "आवर्तशैलीमभिनेतुमिच्छन्त्यङ्गैरमी कुण्डलितैर्भुजङ्गाः" याद० १८-९६।

ಕುಂಡಲಿನ್ ಕು೦ಡಲಿನ್ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. कुण्डलं वेष्टनमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ವರುಣ. 3. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. (वि०) 4. ಕುಂಡಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. कुण्डलं कर्णाभरणं अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "कुण्डली वरुणे केकिभोगिनोश्च सकुण्डले" मेदि०। 5. ಸೊನ್ನೆ ಸುತ್ತಿರುವ, ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–लिनी –ಲಿನೀ.**

ಕುಂಡಲಿನೀ ಕು೦ಡಲಿನೀ (स्त्री०) ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪವಾಗಿ ರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿ ಶಕ್ತಿ. "अष्टप्रकृतिरूपा कुण्डलिनी"। ಇದು ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿಯೂ, ಗಂಡಸರಿಗೂ ನಪುಂಸಕರಿಗೂ ಸಮವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೂಲಾಧಾರಧಾಮದಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾರಂಧ್ರವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುತ್ತ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದಕ್ಕೂ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವು ಮುಂದುವರೆಯುವುದಕ್ಕೂ ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಜಾಗರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರೆ ಆರಂಭವಾದಾಗ ಇದು ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು ತಾನು ನಿರೋಧಿಸಿರುವ ರಂಧ್ರವನ್ನು ತೆರೆಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಫಣೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿದ ಹಾವಿನಂತೆ ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಹೀಗೆ ಆರೋಹಣ ಮಾಡಿದಂತೆಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಅಂತಃಪ್ರಪಂಚದ ಅನುಭವವು ಆಗುವುದು. ನಾರಾಯಣ ಶಿವ ಗಣೇಶ ಮುಂತಾದ ದೇವತಾಮೂರ್ತಿ

ಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಸರ್ಪವು ಈ ಪ್ರಬುದ್ಧವಾದ ಕುಂಡಲಿನಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಸಮಾಧಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾಮೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸಿ ಅವರು ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದಾಗ ಪುನಃ ಮೂಲಾಧಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತದೆ. "सम्भाव्य स्वगृहं गतां पुनरिमां संचिन्तयेत् कुण्डलीम्"। ಯೋಗಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂಡಲಿನೀಯೋಗವೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಪಥವೂ ಉಂಟು. ಆದರೆ ಕುಂಡಲಿನೀ ಪ್ರಬೋಧ ಮತ್ತು ಪ್ರಸನ್ನತೆಯುಂಟಾಗದೆ ಯಾವ ಯೋಗದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಕುಂಡಲಿನೀ ಶಕ್ತಿಯು ಅಂಶವಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅದರ ಪ್ರಕೋಪವಾಗದಿರಲೆಂದು ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲುವುದು ಪಾಪವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 2. ಚಕ್ಕುಲಿ ಮುಚ್ಚೋರೆ ಜಿಲೇಬಿ ಮುಂತಾದುವು.

ಕುಂಡಶಾಯಿನ್ ಕುಂಡಶಾಯಿನ್ (ಪುಂ) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "अपराजितः कुण्डशायी विशालाक्षो दुराधरः" ಭಾ॰ ಆದಿ॰ ೧೩೧-೧೦।

ಕುಂಡಾಶಿನ್ ಕುಂಡಾಶಿನ್ (ಪುಂ) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "कुण्डाशी विरजाश्चैव दुःशला च शताधिका" ಭಾ॰ ಆದಿ॰ ೧೩೧-೧೪।

ಕುಂಡಿಕಾ ಕುಂಡಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಕಮಂಡಲು. 2. ಮಡಕೆ, ಗಡಿಗೆ. ಕುಡಿ (ರಕ್ಷಣೆ) "ण्वुल्" (೩-೧-೧೩೩)।

ಕುಂಡಿನ್ ಕುಂಡಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. "दण्डी छत्री च कुण्डी च द्विजानां धारणस्तथा" ಭಾ॰ ವನ॰। 2. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. (ವಿ॰) 3. ಗಡಿಗೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ, ಬೀದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. ಕುಂಡ "इनिः" (೫-೨-೧೧೫)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ङीप्" (೪-೧-೫)। **-ನೀ -ನ್ಯೇ.**

ಕುಂಡಿನೀ ಕುಂಡಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ರತ್ನಖಚಿತ ಪಾತ್ರೆ.

ಕುಂಡಿನ ಕುಂಡಿನ (ಪುಂ) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಋಷಿಯ ಮಗ ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಕೌಂಡಿನ್ಯಋಷಿ. (ನ॰)2. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ, ಕುಂಡಿನನಗರ. "विलासिनः कुण्डिनमण्डनायितम्" ನೈಷ॰ ೧೨-೧।

ಕುಂಡಿನನಗರ ಕುಂಡಿನನಗರ (ನ॰) ಭೀಮರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-ನಗರೀ ನಗರೀ.** **-ಪುರಮ್ -ಪುರಮ್.** "तस्य कुण्डिनपुरं प्रतिसर्पन् भूपतेर्व्यवसितानि शशंसुः" ನೈಷ॰ ೫-೬೩। (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-ಪುರೀ -ಪುರೀ.**

ಕುಂಡಿನೇಂದ್ರ ಕುಂಡಿನೇಂದ್ರ (ಪುಂ) ವಿದರ್ಭದೇಶಾಧಿಪತಿ, ಕುಂಡಿನನಗರದ ದೊರೆ, ಭೀಮರಾಜ. "कुण्डिनेन्द्रसुतया किल पूर्वं मां वरीतुमुररीकृतमास्ते" ನೈಷ॰ ೫-೧೧೪।

ಕುಂಡೀರ ಕುಂಡೀರ (ಪುಂ) 1. ಮನುಷ್ಯ. (ವಿ॰) 2. ಬಲಶಾಲಿ. ಕುಡಿ (ರಕ್ಷಣೆ) "ईरन्" ಬಾಹ್ವ॰।

ಕುಂಡೋದ ಕುಂಡೋದ (ಪುಂ) ಒಂದು ಪರ್ವತ. "कुण्डोदः पर्वतो रम्यो बहुमूलफलोदकः। नैषधस्तृषितो यत्र जलं शर्म च लब्धवान्" ಭಾ॰ ವನ॰ ೮೪-೨೫।

ಕುಂಡೋದರ ಕುಂಡೋದರ (ಪುಂ) 1. ಒಂದು ಸರ್ಪ. कुण्ड इव उदरमस्य। "कर्कराकर्करौ नागौ कुण्डोदरमहोदरौ" ಭಾ॰ ಆದಿ॰ ೩೪-೧೬। (ವಿ॰) 2. ಗಡಿಗೆಯಂತೆ ದಪ್ಪ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು.

ಕುತನಯ ಕುತನಯ (ಪುಂ) ಅಸಭ್ಯನಾದ ಪುತ್ರ, ಕೆಟ್ಟ ಮಗ. कुत्सितस्तनयः। "विप्रोऽनध्ययनात् कुलं कुतनयात् शीलं खलोपासनात्" ಭರ್ತೃ॰ ೧-೩೩।

ಕುತನು ಕುತನು (ಪುಂ) 1. ಕುಬೇರ. कुत्सिता तनुरस्य। "कुतनुकुहेच्छावसवः पिशाचकी सत्यसङ्गरस्त्रिशिराः" ತ್ರಿಕಾಂಡ॰। (ಸ್ತ್ರೀ॰) 2. ಕೆಟ್ಟ ಶರೀರ, ವಿಕಾರವಾದ ದೇಹ. कुत्सिता तनुः। (ವಿ॰) 3. ವಿಕಾರವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ. कुत्सिता तनुरस्य।

ಕುತನ್ತ್ರೀ ಕುತಂತ್ರೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ವೀಣೆ, ಸರಿಯಾದ ನಾದವಿಲ್ಲದ ವೀಣೆ. कुत्सिता तन्त्री यस्य। 2. ಚಿಕ್ಕ ದೊಣ್ಣೆ, ಸಣ್ಣ ಕೋಲು. "स ददर्श श्वमांसस्य कुतन्त्रीं वितताम् मुनिः" ಭಾ॰ ಶಾನ್ತಿ॰।

ಕುತಪ ಕುತಪ (ಪಂ॰) 1. ಸೂರ್ಯ. कुं भूमिं तपति—तप (सन्तापे) "अच्" (೩-೧-೧೩೪)। (ನ॰)2. ದೌಹಿತ್ರ, ಮಗಳ ಮಗ. 3. ವಾದ್ಯ. 4. ಆಡಿನ ಕೂದಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೇಪಾಳದ ಶಾಲು. 5. ಕುಶ, ದರ್ಭೆ. 6. ಕುತಪಕಾಲ, ಹಗಲಿನ ಎಂಟನೆಯ ಭಾಗ (ಮುಹೂರ್ತ). "दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभवति भास्करः। स कालः कुतपो ज्ञेयः पितॄणां दत्तमक्षयम्" ಮತ್ಸ್ಯಪು॰। "कुतपोऽस्त्रियां दौहित्रे वाद्ये छागलकम्बले। कुशे दिनस्याष्टमांशे ना सूर्ये" ಮೇದಿ॰। "अह्नो मुहूर्ता विख्याता दश पञ्च च सर्वदा। तत्राष्टमो मुहूर्तो यः स कालः कुतपः स्मृतः"। 7. ಧಾನ್ಯ. "धान्ये कुशेऽष्टमांशेऽह्नः कुतपश्छागकम्बले" ತ್ರಿಕಾಂಡ॰। 8. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 9. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. कुत्सितं पापं तपति। 10. ಅತಿಥಿ. 11. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 12. ಭಾಗಿನೇಯ, ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ, ಸೋದರಳಿಯ. "कुतपस्तु छागकम्बलदर्भयोः। वैश्वानरे दिनकरे द्विजन्मन्यतिथौ गवि। भागिनेयेऽष्टमांशेऽह्नो वाद्ये" ಹೇಮ॰।

कुतस् **ಕುತಸ್** (अव्य०) 1. ಎಲ್ಲಿಂದ ?, ಯಾವ ಕಡೆಯಿಂದ ? किम् "तसिल्" (५-३-७)। किमः कुभावः (७-२-१०४)। "कस्त्वम् ? कुतः समागतोऽसि ?" हितो०। 2. ಯಾವ ನಿಂದ ? ಯಾವುದರಿಂದ ? 3. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ? "कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम्" ? गीता २-२।

कुतस्त्य **ಕುತಸ್ತ್ಯ** (वि०) 1. ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದಿರುವ ? 2. ಯಾರಿಂದ ಉಂಟಾದ ? कुतस् "त्यप्" (४-२-१०४)।

कुतुक **ಕುತುಕ** (न०) 1. ಕುತೂಹಲ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ. कुतूं कायति – कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "नृपमानसमिष्टमानसः स निमज्जत्कुतुकामृतोर्मिषु" नैष० २-८। 2. ಉತ್ಸಾಹ. 3. ಆನಂದ.

कुतुकिन् **ಕುತುಕಿನ್** (वि०) 1. ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳ, ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. कुतुकमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "उदरं परिमाति मुष्टिना कुतुकी कोऽपि दमस्वसुः किमु" नैष० २-३५। 2. ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ. 3. ಆನಂದವುಳ್ಳ.

कुतुप **ಕುತುಪ** (पुं०) 1. ತೊಗಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಎಣ್ಣೆಯ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದ ಚೀಲ,—ಚಿಕ್ಕ ಪಾತ್ರೆ. अल्पा कुतूः "डुपच्" (५-३-८९)। "कुतूः कृत्तेः स्नेहपात्रं सैवाल्पा कुतुपः पुमान्" अम०। 2. ಹದಿನೈದು ಮುಹೂರ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಗಲಿನ ಎಂಟನೆಯ ಮುಹೂರ್ತ, ಹದಿನೈದು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ ಹಗಲಿನ ಎಂಟನೆಯ ಭಾಗ.

कुतू **ಕುತೂ** (स्त्री०) ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಎಣ್ಣೆಯ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದ ಪಾತ್ರೆ. कुत्सितं तन्यते—तनु (विस्तारे) "कूः" बाहु०। "कुतूः कृत्तेः स्नेहपात्रम्" अम०।

कुतूहल **ಕುತೂಹಲ** (न०) 1. ಆಸೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. कुतूमिव हलति हृदयम् – हल (विलेखने) "कः" (वा० ३-२-५)। "अतुलं विदधे कुतूहलं भुजमेतस्य भजन् महीभुजः" नैष० २-७। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ವಿಲಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. "विहृतं तपनं मौग्ध्यं विक्षेपश्च कुतूहलम्" सा० द० ३-९२। "रम्यवस्तुसमालोके लोलता स्यात्कुतूहलम्" सा० द० ३-१०९। 3. ಉತ್ಸಾಹ. (वि०) 4. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 5. ಅದ್ಭುತವಾದ, ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ.

कुतूहलित **ಕುತೂಹಲಿತ** (वि०) 1. ಕುತೂಹಲ ಹೊಂದಿರುವ, ಆಸೆಯುಂಟಾಗಿರುವ. कुतूहलमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಉತ್ಸಾಹ ಹೊಂದಿದ.

कुतूहलिन् **ಕುತೂಹಲಿನ್** (वि०) 1. ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. कुतूहलमस्यास्ति – "इनिः" (५-२-११५)। "ददर्श सानुजो रामः शुश्राव च कुतूहली" रघु० १५-६५। 2. ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–हलिनी –ಹಲಿನೀ.** "करेण वातायनलम्बितेन स्पृष्टस्त्वया चण्डि कुतूहलिन्या" रघु० १३-२१।

कुत्र **ಕುತ್ರ** (अव्य०) ಎಲ್ಲಿ ? ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ? ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ? ಯಾರಲ್ಲಿ ? किम् "त्रल्" (५-३-१०)। कुभावः (७-२-१०४)। "हा सीता केन नीता मम हृदयगता केन वा कुत्र दृष्टा" हनु० ना०। ಈ ಪದಕ್ಕೆ अपि चन चित् ಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. **कुत्रापि कुत्रचन कुत्रचित्** – "कुत्रचित्कनकनिर्मिताखिलः क्वापि यो विमलरत्नजः किल" नैष० १८-११।

कुत्रत्य **ಕುತ್ರತ್ಯ** (वि०) ಎಲ್ಲಿರುವ ? ಎಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ? कुत्र "त्यप्" (४-२-१०४)।

कुत्स – अवक्षेपणे (चुरा० आत्म० सक० से०)। कुत्सयते। कुत्सयां चक्रे, –बभूव, –आस। अचुकुत्सत। ನಿಂದಿಸು, ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು.

कुत्स **ಕುತ್ಸ** (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. कुत्सयते संसारम् – कुत्स (अवक्षेपणे) "अच्" (३-१-१३४)। (पुं० ब० व०) 2. ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯ ಮಕ್ಕಳು, ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. कुत्सस्य गोत्रापत्यानि पुमांसः "अण्" (४-१-११४)। लुक् (२-४-६५)। (वि०) 3. ನಿಂದಿತವಾದ, ಅಂದವಿಲ್ಲದ, ಚೆನ್ನಾಗಿಲ್ಲದ. "स्वच्छस्वशैलेक्षित-कुत्सबेरस्तां प्रत्यगान्नस्त्रितमां कुबेरः" नैष० १०-१३।

कुत्सकुशिकिका **ಕುತ್ಸಕುಶಿಕಿಕಾ** (स्त्री०) ಕುತ್ಸವಂಶದವರಿಗೂ ಕುಶಿಕವಂಶದವರಿಗೂ ನಡೆಯುವ ಮದುವೆ. कुत्सानां कुशिकानां च मैथुनम् "वुन्" (४-३-१२५)।

कुत्सन **ಕುತ್ಸನ** (न०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. कुत्स (अवक्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "नास्तिक्यं वेदनिन्दां च देवतानां च कुत्सनम्। द्वेषं दम्भं च मानं च क्रोधं तैक्ष्ण्यं च वर्जयेत्" मनु० ४-१६३। 2. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ, ಖಂಡನೆ. 3. ನಿಂದೆಗೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಧರ್ಮ, ನಿಂದಾಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಧರ್ಮ. कुत्स्यतेऽनेन—कुत्स कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "कुत्सितानि कुत्सनैः" पा० सू० २-१-५३। "वैयाकरणखसूचिः"। ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮರೆಸುವ खसूचित्व ರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವು ವೈಯಾಕರಣನಲ್ಲಿ ನಿಂದೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು.

कुत्सा ಕುತ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. कुत्स (अवक्षेपणे) भावे "अः" (३-३-१०३)। 2. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ.

कुत्सित ಕುತ್ಸಿತ (न०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ಬೈಗಳು. कुत्स (अवक्षेपणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कुत्स वर्तमाने कर्म० "क्तः" (३-२-१८८)।

कुत्स्य ಕುತ್ಸ್ಯಃ (वि०) ನಿಂದ್ಯವಾದ, ದೂಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ, ಕೆಳಮಟ್ಟದ. कुत्स (अवक्षेपणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "कुत्स्याः स्युः कुपरीक्षकैर्न मणयो यैरर्घतः पातिताः" भर्तृ० १-११।

कुत्स्यमान ಕುತ್ಸ್ಯಮಾನ (वि०) ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कुत्स (अवक्षेपणे) + यक् "शानच्" (३-२-१२४)।

कुथ ಕುಥ (पुं०) 1. ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲು. कुथ्यति — कुथ (पूतीभावे) "कः" (३-१-१३५)। "शाद्वलेषु यदा शिश्ये वनान्ते वनगोचरा। कुथास्तरणतल्पेषु किं स्यात् सुखतरं ततः" रामा०। (पुंस्त्री०) 2. ಬಣ್ಣದ ಕಂಬಳಿ, ಅನಯ ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ಚಿತ್ರಗಂಬಳಿ. "चकासत चारुचमूरुचर्मणा कुथेन नागेन्द्रमिवेन्द्रवाहनम्" माघ० १-८।

कुथोदरी ಕುಥೋದರೀ (स्त्री०) ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಮಗನಾದ ನಿಕುಂಭನ ಮಗಳು, ಕೀಲಕಂಜನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಇವಳ ಗಂಡ. ನಿಕುಂಜನೆಂಬುವನು ಇವಳ ಮಗ. ಹಿಮಾಲಯವಲ್ಲ ತಲೆಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿಷಧಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಕಾಲನ್ನು ನೀಡಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಇವಳ ನಿಟ್ಟುಸಿರಿನ ಗಾಳಿಯಿಂದ ನೂರಾರು ಮೈಲಿಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಕಲ ಚರಾಚರವಸ್ತುಗಳೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಇವಳ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿದ್ದುವು. ಮುನಿಗಳು ತಮ್ಮ ಈ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರವಾದ ಕಲ್ಕಿಮಹಾಪುರುಷನಲ್ಲಿ ನಿವೇದಿಸಲಾಗಿ ಕಲ್ಕಿಯ ಖಡ್ಗದಿಂದ ನಿರ್ಭಿನ್ನವಾದ ಈ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ದೇಹದೊಳಗಿನಿಂದ ಅನೇಕ ಗಜರಥತುರಗಗಳು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದುವು. "शृणु विष्णुयशःपुत्र कुम्भकर्णात्मजात्मजा। कुथोदरीति विख्याता गगनार्धसमुत्थिता। कीलकिञ्जस्य महिषी निकुञ्जजननी च सा। हिमालये शिरःकृत्वा पादौ च निषधाचले। शेते स्तनौ पाययन्ती निकुञ्जं प्रस्नुतस्तनी। तस्या निःश्वासवातेन विवशा वयमागताः। ..... । कल्किः कमलपत्राक्षः सुरारातिनिषूदनः। बाणाग्निचेलचर्मभ्यां काम्बलैर्यानिदारुभिः। प्रज्वाल्योदरमध्येन करवालं समाददे। तेन खड्गेन महता कुक्षिं निर्भिद्य बन्धुभिः। बहिर्बभूव सर्वेशः कल्किः कल्कविनाशनः। योनिरुन्धाद्गजरथास्तुरगाश्चाभवन् बहिः। नासिकाकर्णविवरात् केऽपि तस्या विनिर्गताः। ते निर्गतास्ततस्तस्याः सैनिका रुधिरोक्षिताः। तां विव्यधुर्निःक्षिपन्तीं तरसा चरणौ करौ। ममार सा भिन्नदेहा भिन्नकुक्षिशिरोधरा" कल्किपु०।

कुदर्शन ಕುದರ್ಶನ (न०) 1. ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ದರ್ಶನ, ಅವೈದಿಕ ಮತ. कुत्सितं दर्शनम्। 2. ಕೆಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿ, ಕೆಟ್ಟ ನೋಟ.

कुदिन ಕುದಿನ (न०) 1. ಒಂದು ಸಾವನ ದಿನ, ಸೂರ್ಯನ ಉದಯದಿಂದ ಮರುದಿನದ ಉದಯದವರೆಗಿನ ಕಾಲ. कोः पृथिव्याः भ्रमणेन दिनम्। "उदयादुदयं भानोः सावनं तत् प्रकीर्तितम्। सावनानि स्युरेतेन यज्ञकालविधिस्तुतैः" सू० सि० १४-१८। 2. ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ದಿವಸ, ತಿಥಿವಾರಾದಿ ಶುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ ದಿವಸ.

कुदृष्टि ಕುದೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಚಾರ್ವಾಕಾದಿ ದರ್ಶನ, ಅವೈದಿಕ ಮತ. "या वेदबाह्याः स्मृतयः याश्च काश्च कुदृष्टयः। सर्वास्ता निष्फलाः प्रेत्य तमोनिष्ठा हि ताः स्मृताः" मनु० १२-९५। "यानि चासत्तर्कमूलानि वेदविरुद्धानि चार्वाकिदर्शनानि सर्वाणि परलोके निष्फलानि" इति कुल्लूकभट्टः। 2. ಕೆಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿ, ಅಸಭ್ಯವಾದ ನೋಟ. 3. ನೋಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಕಣ್ಣು. कुत्सिता दृष्टिः। (वि०) 4. ಕೆಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ, ಅಸಭ್ಯವಾದ ನೋಟವುಳ್ಳ. 5. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ. कुत्सिता दृष्टिर्यस्य।

कुदेश ಕುದೇಶ (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ದೇಶ, ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ದೇಶ, ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಲ್ಲದ ದೇಶ. 2. ಅನೇಕ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. कुत्सितो देशः।

कुदेह ಕುದೇಹ (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. कुत्सितो देहोऽस्य। 2. ಅನಾರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಹ. 3. ವಿಕಾರವಾದ ಶರೀರ. कुत्सितो देहः। (वि०) 4. ವಿಕಾರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ. 5. ಅನಾರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೈಯುಳ್ಳ. कुत्सितो देहो यस्य।

कुद्दाल ಕುದ್ದಾಲ (पुं०) 1. ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ. कुमुद्दालयति — दल (विशरणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। शक०। 2. ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯುವ

गुद्दलि. ಪಿಕಾಶಿ. "समासाद्य बिलं तच्चाप्यखनन् सगरात्मजाः। कुद्दालैर्ह्लेषुकैश्चैव समुद्रं यत्नमास्थिताः" भा० वन० १०७। कुद्दाल पूर्वपदवुळ्ळ बहुव्रीहि यल्लि पादशब्दक्के अन्त्यलोप बरुवुदिल्ल. (५-४-१३८)। कुद्दालपादः। स्वार्थे "कः"। **कुद्दालकः** **ಕುದ್ದಾಲಕಃ.**

कुब्रह्म ಕುಬ್ರಹ್ಮ (पुं०) महाद्वारद दिण्णेय मेले निर्मिसिरुव कावलुगारन मने. कुत्सितो ब्रह्मः। पृषो०।

कुद्रव ಕುದ್ರವ (पुं०) हारकवेंब ओंदु धान्य. कुं भूमिं द्रवति द्रावयति—द्रु (गतौ) अन्तर्भावितण्यर्थः "अच्" (३-१-१३४)।

कुधान्य ಕುಧಾನ್ಯ (न०) हारक, शामे, नवणे मुंतादा धान्य. कुत्सितं धान्यम्। "कोरदूषक-श्यामाकनीवारशान्तनुवरकोद्दालकप्रियङ्गुमधूलिकानन्दी-मुखीकुरुविन्दगवेधुकसरबरुकतोदपर्णीमुकुन्दकवेणुयवप्रभृतयः कुधान्यविशेषाः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-२१।

कुधी ಕುಧೀ (स्त्री०) 1. केट्ट बुद्धि. कुत्सिता धीः। (वि०) 2. केट्ट बुद्धियुळ्ळ, अविवेकि, तिळिवळिके यिल्लदवनु. कुत्सिता धीर्यस्य। "ये मूढाः प्रविहाय यान्ति कुधियो मिथ्याफलान्वेषिणः" भर्तृ० २-७१।

कुध्र ಕುಧ್ರ (पुं०) पर्वत, बेट्ट. कुं भूमिं धरति—धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)।

कुनख ಕುನಖ (पुं०) 1. नखिगळु केट्टुहोगुव ओंदु रोग, उगुरिगे एटु बिद्दु केट्टुहोगि अवन्नु ओरटागियू कप्पगू माडुव ओंदु रोग. "अभिघातात् प्रदुष्टो यो नखो रूक्षोऽसितः खरः। भवेत्तु कुनखं विद्यात् कुलीनमिति संज्ञितम्" सुश्रुत०। (न०) 2. रोगग्रस्तवाद उगुरु.

कुनखिन् ಕುನಖಿನ್ (वि०) कुनखिवेंब रोग वुळ्ळवनु. कुनखोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। इंतह रोगगळु जन्मांतरद पापद फल. "अथ नरकानुभूतदुःखानां तिर्यक्त्वमुत्तीर्णानां मानुष्ये लक्षणानि भवन्ति कुष्ठ्यतिपातकी ब्रह्महा यक्ष्मी सुरापः श्यावदन्तकः सुवर्णहारी कुनखी गुरुतल्पगो दुश्चर्मा"। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-५४)। इंतह रोगगळु गर्भिणियागिरुवाग तायिय दोषदिंद उंटागुवुवु. "दिवा स्वपन्त्याः स्वापशीलोऽञ्जनादन्धो रोदनाद्विकृतदृष्टिः स्नानानुलेपनात् दुःखशीलः तैलाभ्यङ्गात् कुष्ठी नखावकर्तनात् कुनखीत्यादि" सुश्रुत०।

कुनट ಕುನಟ (पुं०) 1. हेम्मर, तिगडु मर. 2. अयोग्यनाद नट, अनर्हनाद अभिनयकार. कुत्सितो नटः। (स्त्री०) **-नटी-नटः.**

कुनाथ ಕುನಾಥ (पुं०) 1. केट्ट यजमान, अयोग्य नाद यजमान. कुत्सितो नाथः। 2. राज, दोरे, भूपति. कोः भूमेः नाथः। (वि०) 3. केट्ट यजमानवुळ्ळ. 4. केट्ट दोरेयुळ्ळ. कुत्सितो नाथो यस्य। कुनायकः कुपतिः इत्यादि.

कुनामन् ಕುನಾಮನ್ (वि०) केट्ट हेसरुळ्ळवनु, बहळ कृपण, जिपुण. कुत्सितं नाम यस्य।

कुनाशक ಕುನಾಶಕ (पुं०) कीटक संधि. कुं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कुनिषञ्ज ಕುನಿಷಂಜ (पुं०) हत्तनेय मनुविन मग, ब्रह्मसावर्ण्य मग.

कुनीति ಕುನೀತಿ (स्त्री०) 1. केट्ट नीति, केट्ट नडवळिके. कुत्सिता नीतिः। (वि०) 2. केट्ट नडवळिकेयुळ्ळ, केट्ट स्वभाववुळ्ळ. कुत्सिता नीतिर्यस्य।

कुनृप ಕುನೃಪ (पुं०) केट्ट दोरे, अयोग्यनाद राज. कुत्सितो नृपः। **-नृपतिः-ನೃಪತಿಃ.**

कुपति ಕುಪತಿ (पुं०) केट्ट गंड, केट्ट यजमान. कुत्सितः पतिः।

कुन्त ಕುಂತ (पुं०) 1. प्रासायुध, कोंतवेंब ओंदु आयुध. कुं भूमिमुनत्ति—उन्दी (क्लेदने) "तः" बाहु०। शक०। "कुन्तेनोच्चैः सादिना हन्तुमिष्टान्नाजानेयो दन्तिनस्त्रस्यति स्म" माघ० १८-२३। 2. काडुगोधि. 3. क्षुद्रजंतु. 4. कोप, उग्रते. "कुन्तः प्रासे चण्डभावे क्षुद्रजन्तौ गवेधुके" मेदि०।

कुन्तल ಕುಂತಲ (पुं०) 1. केश, कूदलु. कुन्तं क्षुद्रजन्तुं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "कापि कुन्तलसंव्यानसंयमव्यपदेशतः। बाहुमूलं कुचौ नाभिपङ्कजं दर्शयेत् स्फुटम्" सा० द०। 2. ऋषक, कुडियुव पात्रे. 3. मुडिवाळ. 4. यवधान्य (Barley). 5. (संगीतदल्लि) ओंदु ध्रुवक. (पुं० ब० व०) 6. कुंतलदेश. "स्नाता तिष्ठति कुन्तलेश्वरसुता वारोऽङ्गराजस्वसुः द्यूते रात्रिरियं जिता कमलया

देवी प्रसाद्याद्य च" सा० द० ३। 7. ನೇಗಿಲು. "कुन्तलः स्याद्यवे देशे केशलाङ्गलयोरपि" विश्व०। "कुन्तलश्चषके वाले यवे पुंभूम्नि नीवृति" मेदि०।

ಕುನ್ತಿ ಕುಂತಿ (पुं० ब० व०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. "कुन्तयोवन्तयश्चैव तथैवापरकुन्तयः" भा० भीष्म०। 2. ಕುಂತಿ ದೇಶದ ರಾಜರು. "सुस्थलाश्च मुकुट्टाश्च कुलिन्दाः कुन्तिभिः सह। साल्वायनाश्च राजानः" भा० सभा०। (पुं०) 3. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ಕೃಥನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಮಗ. "क्रथस्य कुन्तिः पुत्रोऽभूत् रुचिस्तस्याथ निर्वृतिः" भाग० ९-३-२।

ಕುನ್ತಿಭೋಜ ಕುಂತಿಭೋಜ (पुं०) ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಕುಂತಿಯ ಸಾಕುತಂದೆ. [ಕುಂತಿಭೋಜನಿಗೆ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದೆ ಮಿತ್ರನಾದ ಶೂರರಾಜನನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಶೂರನು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಪೃಥೆಯನ್ನು ಸಾಕುಮಗಳಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ಪೃಥೆಗೆ ಕುಂತಿಯೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.] "शूरो नाम यदुश्रेष्ठो वसुदेवपिताऽभवत्। तस्य कन्या पृथा नाम रूपेणासदृशी भुवि। पितुः स्वस्रीयपुत्राय सोऽनपत्याय वीर्यवान्। अग्रयमग्रे प्रतिज्ञाय स्वस्यापत्यस्य वै तदा। अग्रजातेति तां कन्यां शूरोऽनुग्रहकाङ्क्षया। अददत् कुन्तिभोजाय स तां दुहितरं तदा" भा० आदि० ६८।

ಕುನ್ತಿಸುತಾ ಕುಂತಿಸುತಾ (स्त्री०) ಕುಂತಿಭೋಜರಾಜನ ಮಗಳು, ವಸುದೇವನ ತಂಗಿ. ಪೃಥಾದೇವಿ, ಪಾಂಡವರ ತಾಯಿ.

ಕುನ್ತೀ ಕುಂತೀ (स्त्री०) ಶೂರರಾಜನ ಮಗಳು, ಕುಂತಿಭೋಜನ ಸಾಕುಮಗಳು, ವಸುದೇವನ ತಂಗಿ, ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪತ್ನಿ, ಪೃಥಾದೇವಿ. "शूरः पूज्याय वृद्धाय कुन्तिभोजाय तां ददौ। तस्मात् कुन्तीति विख्याता कुन्तिभोजात्मजा पृथा" हरिवं०।

ಕುನ್ತೀತನಯ ಕುಂತೀತನಯ, -ಪುತ್ರ-ಪುತ್ರ, -ಸುತ-ಸುತ (पुं०) ಕುಂತಿಯ ಮಕ್ಕಳು—(1) ಧರ್ಮರಾಜ, (2) ಭೀಮಸೇನ, (3) ಅರ್ಜುನ ಮತ್ತು (4) ಕರ್ಣ. कुन्त्याः तनयः पुत्रः सुतो वा। [ಕುಂತಿಯು ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅತಿಥಿಗಳ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಾಗಿ ನಿಯುಕ್ತಳಾಗಿದ್ದಳು. ಒಮ್ಮೆ ಸಲ ದುರ್ವಾಸಮುನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಆ ಮುನಿಯಿಂದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳ ಉಪದೇಶ ಹೊಂದಿ ಕನ್ಯೆಯಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ ಸೂರ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಕರ್ಣನನ್ನೂ, ಮದುವೆಯಾದ ನಂತರ ಪಾಂಡುವಿಗೆ ಶಾಪ ಬಂದುದರಿಂದ ಧರ್ಮ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜ, ಭೀಮಸೇನ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನನನ್ನೂ ಪಡೆದಳು.]

ಕುನ್ಥು ಕುಂಥು (पुं०) ಕುಂಥುಸಾಗರಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಆರನೆಯ ಜೈನಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು. [ಜೈನ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಾದ ಈ ಕುಂಥುಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐನಾಪುರವೆಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿ–ಸಾತಪ್ಪನವರ ಸುಪುತ್ರರು. ಇವರಿಗೆ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಗುರು-ದೈವ ಭಕ್ತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಬಂದು ಪರಮ ವೈರಾಗ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗಿದ್ದರೂ ತಾಯಿತಂದೆಗಳ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಸಂಸಾರಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಕೊನೆಗೂ ಶಾಂತಿಸಾಗರ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ಬಳಿಕ ಇವರು ತಮ್ಮ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಧರ್ಮಜ್ಯೋತಿಯಮ್ಮ ಬೆಳಗುತ್ತ ಜನರ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ದೂರಮಾಡಿ ಧರ್ಮಜಾಗೃತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು. ಇವರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅನೇಕ ಧಾರ್ಮಿಕಸಂಸ್ಥೆಗಳೂ, ಪುಸ್ತಕಭಾಂಡಾಗಾರಗಳೂ, ವಿದ್ಯಾಲಯಗಳೂ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದುವು. ಇವರು ತಮ್ಮ ಪಾಂಡಿತ್ಯದಿಂದ ಬೋಧಾಮೃತಸಾರ, ನಿಜಾತ್ಮಶುದ್ಧಿಭಾವನಾ, ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಪ್ರದೀಪ ಮುಂತಾದ ನಲವತ್ತು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.]

ಕುನ್ದ ಕುಂದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. कुमिति मान्तमव्ययम्। कुम् परभक्तिपरज्ञानादिभुवं ददाति – डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "भक्तेभ्यः परभक्त्यादिप्रदानात् कुन्द उच्यते" इति निरुक्तिः। "कुमुदः कुन्दरः कुन्दः" वि० स०। 2. ಕುಬೇರನ ನವ (ಒಂಬತ್ತು) ನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. 3. ಚರಕಿ ಯಂತ್ರ, ಕಡೆತ ಹಿಡಿಯುವ ಯಂತ್ರ, ನಿಡು ಸುರುಳಿಯ ಬೈರಿಗೆ. (पुंन०) 4. ಮೊಲ್ಲಿಗಿದ, ಕೋಲುಮಲ್ಲಿಗೆ. कु (शब्दे) "दन्" नुमागमश्च (उ० ४-९८)। "कुन्दो माध्येऽस्त्री मुकुन्दभ्रमिनिध्यन्तरेषु ना" मेदि०। 5. ಗುಗ್ಗುಳ, ಲೋಬಾನ, ಧೂಪಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಗೋಂದು. (न०) 6. ಮೊಲ್ಲೆ ಹೂವು, "प्रातः कुन्दप्रसवशिथिलं जीवितं धारयेथाः" मेघ० २-५०। 7. ಕಮಲ. 8. ಪರತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ.

ಕುನ್ದಕ ಕುಂದಕ (पुं०) "कुन्द" ಪದದ ಅರ್ಥ. ಸ್ವಾರ್ಥೇ "कः"।

कुन्दचतुर्थी ಕುಂದಚತುರ್ಥಿ (स्त्री०) ಮಾಘಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಚತುರ್ಥಿ.

कुन्दम ಕುಂದಮು (पुं०) ಬಿಡಾಲ. ಬೆಕ್ಕು, ಮಾರ್ಜಾರ. कुन्देन मीयते — माङ् (माने) "डः" (वा० ३-२-४८)। "बिडालः कुन्दमो नक्तचारी दीप्ताक्षजाहकौ" त्रिकाण्ड०. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–मी –ಮೀ.**

कुन्दर ಕುಂದರ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. कुन्दं परतत्त्वज्ञानं राति ददाति — रा (दाने) "कः" (३-२-३)। कुं पापं दारयति वा। "कुमुदः कुन्दरः कुन्दः" वि० स०।

कुन्दाल ಕುಂದಾಲ (न०) ಗುದ್ದಲಿ. ಆಗೆಯುವ ಆಯುಧ. वैज०।

कुन्दिनी ಕುಂದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. कुन्दानां समूहः "इनिः" (वा० ४-२-५१)। 2. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. कुन्दान्यत्र सन्ति "इनिः" (५-२-१३५)।

कुन्दिल ಕುಂದಿಲ (न०) ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. वैज०।

कुन्दु ಕುಂದು (पुं०) ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. कुं भूमिं दृणाति — दृ (विदारणे) "डुः" बाहु०।

कुप – क्रोधे (दिवा० पर० अक० से०)। कुप्यति कुप्यतः कुप्यन्ति। चुकोप चुकुपतुः। कोपिता। कोपिष्यति। कुप्यतु। अकुप्यत्। कुप्येत्। कुप्यात्। अकुपत्। अकोपिष्यत्। ಕೋಪಗೊಳ್ಳು, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊ.

भावे: कुप्यते। चुकुपे। कोपिता। कोपिष्यते। कुप्यताम्। अकुप्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि: कोपयति, –ते। कोपयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कोपयिता। कोपयिष्यति, –ते। कोपयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि: कोप्यते। कोपयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। कोपयिता, कोपिता। कोपयिष्यते, कोपिष्यते। कोप्यताम्। अकोप्यत। कोप्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि: चुकुपिषति, चुकोपिषति। चुकुपिषां चकार, चुकोपिषां चकार, –बभूव, –आस। चुकुपिषिता, चुकोपिषिता। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु: कोपितव्यम्। कोपनीयम्। कोप्यम्। कुपितः। कुपितवान्, –वती। कुप्यन्, कुप्यन्ती। कोपितुम्। कुपितम्। कोपनम्। कुपित्वा, कोपित्वा। प्रकुप्य।

कुपित ಕುಪಿತ (न०) 1. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. कुप (क्रोधे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "वाससां शिथिलतामुपनाभि ह्रीनिरासमपदे कुपितानि" किरा० ९-६५। (वि०) 2. ಕೋಪಗೊಂಡ, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡ. कुप कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "भजते कुपितोऽप्युदारधीरनुनीतिं नतिमात्रकेण सः" माघ० १६-५५। "जहौ न धैर्यं कुपितोऽपि पाण्डवः" किरा० १४-१।

कुपिन्द ಕುಪಿಂದ (पुं०) ನೇಯಿಗೆಯವನು. ಮಗ್ಗವವನು. कुप (क्रोधे) "किन्दच्" (उ० ४-८६)।

कुपिनिन् ಕುಪಿನಿನ್ (पुं०) ಬೆಸ್ತ, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು. कुपिनी अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)।

कुपिनी ಕುಪಿನೀ (स्त्री०) ಮೀನಿನ ಬುಟ್ಟಿ, ಮೀನುಗಳು ಮುಂಬುವ ಬುಟ್ಟಿ. गुप्यते मत्स्या अत्र — गुपू (रक्षणे) "इनिः" बाहु०। "ङीप्"। पृषो०।

कुपुत्र ಕುಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮಗ, ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಮಗ. कुत्सितः पुत्रः। 2. ಭೂಮಿಯ ಮಗ—(1) ಅಂಗಾರಕಗ್ರಹ. (2) ನರಕಾಸುರ. कोः पुत्रः।

कुपूय ಕುಪೂಯ (वि०) ನೀಚ. ನಿಕೃಷ್ಟ, ತುಚ್ಛ. कुत्सितं पूयते — पूयी (विशरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "कुपूयकुत्सितावद्यखेटगर्ह्याणिकाः समाः" अम०।

कुप्य ಕುಪ್ಯ (न०) ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಲೋಹ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಾಮ್ರ ಮುಂತಾದುದು. गुपू (रक्षणे) "क्यप्" (३-१-११४)। कुत्वं च।

कुप्यत् ಕುಪ್ಯತ್ (वि०) ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸಿಟ್ಟುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. कुप (क्रोधे) "शतृ" (३-२-१२४)। "सोमाय कुप्यन्निव विप्रयुक्तः स सोममाचामति हूयमानम्" नैष० ८-७४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **कुप्यन्ती ಕುಪ್ಯಂತೀ.**

कुप्यशाला ಕುಪ್ಯಶಾಲಾ (स्त्री०) ತಾಮ್ರ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಮನೆ. कुप्यस्य तत्पात्रनिर्माणस्य शाला।

कुबेर ಕುಬೀರ (पुं०) 1. ಯಕ್ಷರಾಜ, ಧನಾಧಿಪ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. कुत्सितं बेरं शरीरं यस्य। [ಸೋಮ ನೆಂಬುದು ಇವನ ಹೆಸರು. "कुबेरो भव नाम्ना त्वं मम रूपेर्ष्यया सुत" ಎಂದು ದೇವಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಕುರೂಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ **"ಕುಬೀರ"**ನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇವನು ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಮಗ. ಇಲಬಿಲೆಯು ಇವನ ತಾಯಿ. ಋದ್ಧಿಯೆಂಬುವಳು ಇವನ ಪತ್ನಿ. ಮಗ ನಳಕೂಬರ. ಅಲಕೆಯು ಕುಬೇರನ ರಾಜಧಾನಿ. ಇವನ ವಿಮಾನಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಪಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ರುದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು

ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಇವನು ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಇವನ ಮಲ ತಾಯಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ರಾವಣಕುಂಭಕರ್ಣರು ಇವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಲಂಕೆಯನ್ನೂ, ಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನವನ್ನೂ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಬಳಿಕ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ಅಲಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡು ಯಕ್ಷರಿಗೆ ರಾಜನಾದನು.] "कुबेरस्य मनःशल्यं शंसतीव पराभवम्" कुमा० २-२२। वा "कप्" (५-४-१५४)। **कुबेरकः** **कुबेरकः**. 2. ನಂದಿಮರ. "कुबेरस्तु धनदे नन्दि-पादपे" हेम०। (न०) 3. ವಿಕಾರವಾದ ದೇಹ, ಅಂದ ವಿಲ್ಲದ ಮೈ. कुत्सितं वेरम्।

कुबेरदिश् **कुबेरदिश्** (स्त्री०) ಕುಬೇರನು ಒಡೆಯ ನಾಗಿರುವ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕು.

कुबेराक्षी **कुबेराक्षी** (स्त्री०) ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. कुबेरस्याक्षीव पिङ्गलं पुष्पमस्याः "षच्" (५-४-११३)।

कुबेराचल **कुबेराचल -अद्रि -अद्रि** (पुं०) ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ. कुबेरस्य अचलः अद्रिर्वा।

कुब्ज **कुब्ज** (पुं०) 1. ಉತ್ತರಣಿಗಿಡ. 2. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. 3. ಗೂನು, ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ. हृदयं यदि वा पृष्ठमुन्नतं क्रमशः सरुक्। क्रुद्धो वायुर्यदा कुर्यात्तदा तं कुब्जमादिशेत्"। (वि०)4. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ. 5. ಗಿಡ್ಡ, ಗೂನ. कौ उब्जति — उब्ज (आर्जवे) "अच्" (३-१-१३४)। "कुब्जा नीचतयैव यान्ति शनकैरात्मे-क्षणाशङ्किनः" रत्ना० २-३।

कुब्जा **कुब्जा** (स्त्री०) 1. ಗೂನು ಮೈಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. 2. ಕಂಸನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ದಾಸಿ. [ಇವಳು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಕಂಸನಿಗೆ ದಿವ್ಯವಾದ ಚಂದನವನ್ನು ಒದಗಿಸು ತ್ತಿದ್ದಳು. ಕಂಸನ ಆಹ್ವಾನದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಬಲರಾಮ ಕೃಷ್ಣರು ಮಧುರಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಕಂಡ ಕುಬ್ಜೆಯು ಚಂದನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲು ರಾಮಕೃಷ್ಣರು ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಮೈಗೆಲ್ಲಾ ಅನುಲೇಪ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕುಬ್ಜೆಯ ಕಾಲನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದ ತುಳಿದುಕೊಂಡು ಗಲ್ಲವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಬೆನ್ನಿನ ಗೂನನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಅವಳನ್ನು ಸುಂದರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು.] 3. ದಶರಥನ ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಕೈಕಯಿಯ ದಾಸಿ. ಇವಳು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡ ಬಂದು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಕಳುಹುವಂತೆ ಕೈಕಯಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದಳು.

कुब्ज **कुब्ज** (न०) 1. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. कुब्ज (आच्छादने) "रन्" (उ० २-२९)। निपा०। कुब्जमरण्यम् सि० कौ०। 2. ಯಜ್ಞಕುಂಡ. 3. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಹತ್ತ್ರಕಡಕು. 4. ಶಕಟ, ಗಾಡಿ. 5. ದಾರ.

कुभार्य **कुभार्य** (वि०) ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಡತಿಯುಳ್ಳವನು, ಅಯೋಗ್ಯಳಾದ ಪತ್ನಿಯುಳ್ಳವನು. कुत्सिता भार्या यस्य। (स्त्री०) **-भार्या -भार्या**. ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಡತಿ.

कुभृत् **कुभृत्** (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. कुं पृथिवीं बिभर्ति — कु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆ.

कुमार **कुमार** (पुं०)1. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. कौ मारयति दुष्टान् — मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। कुमारयति क्रीडति — कुमार (क्रीडायाम्) + णिच् "अच्" वा। "रराज तेषां व्रजतां सुराणां मध्ये कुमारोऽधिककान्तियुक्तः" कुमा० १३-८। 2. ಪುತ್ರ, ಮಗ. "नीराज्यमाने स्फटिकाचलेन सानन्दनिर्दिष्टदृशं कुमारे" कुमा० १२-२१। 3. ಯುವರಾಜ, ರಾಜಕುಮಾರ. [ವಿಶೇಷ ವಾಗಿ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ.] "उपवेष्ट्य-महेति कुमारः" मुद्रा० ४। 4. ಶುಕ, ಗಿಣಿ. 5. ಅಶ್ವ ಪಾಲಕ, ಕುದುರೆಯ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು ವವನು, ಕುದುರೆಯ ಆಳು. 6. ವರುಣ ವೃಕ್ಷ, ವಲಸೆ ಗಿಡ. 7. ಬಾಲಕ, ಐದುವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಹುಡುಗ. "कौमारं पञ्चवर्षान्तं पौगण्डं दशमावधि" भाग० १०। "कुमारः स्यात् शुके स्कन्दे युवराजेऽश्वचारके। बालके वरुणाद्रौ ना न द्वयोर्जात्यकाञ्चने" मेदि०। (न०) 8. ಶುದ್ಧವಾದ ಬಿನ್ನ. (स्त्री०) **-री -रि**. 9. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು. 10. ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಕನ್ಯೆ, ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಕನ್ಯೆ. "संप्राप्ते द्वादशे वर्षे कुमारीत्यभि-धीयते" स्मृतिः। "त्रीणि वर्षाण्युदीक्षेत कुमार्यृतुमती सती" मनु० ९-९०। 11. ಸಣ್ಣ ಗೋರಂಟಿ. 12. ನವಮಾಲಿಕೆ, ಹೆಜ್ಜಾಜಿ. 13. ಪಾರ್ವತಿ, ಗೌರಿ. 14. ಒಂದು ನದಿ. 15. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಗಿಡ. 16. ಜಂಬೂ ದ್ವೀಪ. "कुमारी शैलतनयानवमाल्योर्नदीभिदि। सहाप-राजितोकन्याजम्बुद्वीपेषु च स्त्रियाम्" मेदि०।

कुमारधारा **कुमारधारा** (स्त्री०) ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. "पितामहस्य सरसः प्रस्रुता लोकपावनी। कुमारधारा तत्रैव त्रिषु लोकेषु

बिश्रुता। यत्र स्नात्वा कृतार्थोस्मीत्यात्मानमवगच्छति" भा० वन० ८१।

ಕುಮಾರಪಾಲನ ಕುಮಾರಪಾಲನ (पुं०) 1. ಶಾಲಿವಾಹನ ರಾಜ. (न०) 2. ಬಾಲಕರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. (वि०) 3. ಬಾಲಕರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. कुमारं पालयति – पाल (रक्षणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

ಕುಮಾರಭೃತ್ಯಾ ಕುಮಾರಭೃತ್ಯಾ (स्त्री०) ಸೂಲಗಿತ್ತಿತನ, ಧಾತ್ರಿಯ ಕಾರ್ಯ. कुमारस्य भृत्या भरणम्। ಆಯುರ್ವೇದದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["अष्टाङ्ग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಕುಮಾರಯು ಕುಮಾರಯು (पुं०) ಯುವರಾಜ, ರಾಜಕುಮಾರ. कुमारं कौमारं याति – या (प्रापणे) "कुः" (उ० १-३७)।

ಕುಮಾರಲಲಿತಾ ಕುಮಾರಲಲಿತಾ (स्त्री०) ಸಮವೃತ್ತದ ಏಳನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ಜಗಣ ಸಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವಿರುವ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "कुमारललिता ज्सगाः" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸಃ**

ज स ग.
।0। ।।0 0

ಕುಮಾರವಾಹಿನ್ ಕುಮಾರವಾಹಿನ್ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. कुमारं स्कन्दं वहति–वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। ಸ್ಕಂದನಿಗೆ ವಾಹನವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು.

ಕುಮಾರಶ್ರಮಣಾ ಕುಮಾರಶ್ರಮಣಾ (स्त्री०) ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಪಡೆದ ಜೈನ ಹೆಂಗಸು, ಬಾಲಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ. कुमारी श्रमणा। पुंवद्भावः (२-१-७०)।

ಕುಮಾರಸಂಭವ ಕುಮಾರಸಂಭವ (न०) ಷಣ್ಮುಖನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಕಾಳಿದಾಸಕವಿಯ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ. कुमारस्य संभवमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। अणो "लुप्" (४-२-६०)।

ಕುಮಾರಸೂ ಕುಮಾರಸೂ (स्त्री०) 1. ಗಂಗಾನದಿ. 2. ಪಾರ್ವತಿ. कुमारं स्कन्दं सूते – षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

ಕುಮಾರಿಕಾ ಕುಮಾರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಕನ್ಯೆ. कुमारी स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। 2. ಬಾಲಿಕೆ, ಕನ್ಯೆ. 3. ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 4. ನವಮಲ್ಲಿಕೆ. [ಇದು ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.] 5. ಭಾರತವರ್ಷದ ಒಂಬತ್ತು ಖಂಡಗಳಲ್ಲೊಂದು. "ऐन्द्रं कशेरुशकलं किल ताम्रपर्णमन्यद्गभस्तिमदनश्च कुमारिकाख्यम्। नागं च सौम्यमिह वारुणमन्त्यखण्डं गन्धर्वसंज्ञमिति भारतवर्षमध्ये। वर्णव्यवस्थितिरिहैव कुमारिकाख्ये शेषेषु चान्त्यजजना निवसन्ति सर्वे"।

ಕುಮಾರಿನ್ ಕುಮಾರಿನ್ (वि०) ಕುಮಾರರುಳ್ಳವನು, ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳವನು. कुमारा अस्य सन्तीति – "इनिः" (५-२-११५)।

ಕುಮಾರಿಲ ಕುಮಾರಿಲ (पुं०) ಕುಮಾರಿಲ ಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯರು, ಒಬ್ಬ ಮೀಮಾಂಸಕರು. "साधु कुमारिल साधुप्रज्ञोस्यायुष्मन्" प्रबोध० ६।

ಕುಮಾರೀ ಕುಮಾರೀ (स्त्री०) 1. ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಕನ್ಯೆ. कुमार "ङीप्" (४-१-२०)। "त्रीणि वर्षाण्युदीक्षेत कुमार्यृतुमती सती। ऊर्ध्वं तु कालादेतस्माद्विन्देत सदृशं पतिम्" मनु० ९-९०। 2. ಒಂದು ನದಿ. 3. ಪಾರ್ವತಿ. 4. ನವಮಲ್ಲಿಕೆ. 5. ಜಂಬೂದ್ವೀಪ. 6. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಗಿಡ. 7. ಸಣ್ಣ ಗೋರಂಟಿಗಿಡ. 8. ಹೆಜ್ಜಾಜಿ, ವೀರಜಾಜಿ. 9. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. "कुमारः शैलतनयानवमाल्योर्नदीभिदि। सहापराजिता कन्या जम्बूद्वीपेषु च स्त्रियाम्" मेदि०।

ಕುಮಾರೀಕ್ರೀಡನಕ ಕುಮಾರೀಕ್ರೀಡನಕ (न०) ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳ ಆಟದಸಾಮಾನು. कुमारीभिः क्रीड्यतेऽनेन – क्रीड् (विहारे) "ल्युट्" (३-३-११७)। स्वार्थे "कः"।

ಕುಮಾರೀತನಯ ಕುಮಾರೀತನಯ, –ಪುತ್ರ –ಪುತ್ರ, –ಸುತ –ಸುತ (पुं०) ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. 1. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ (ಸತ್ಯವತಿಯ ಪುತ್ರ). 2. ಕರ್ಣ (ಕುಂತಿಯ ಮಗ). "पितृवेश्मनि कन्या तु यं पुत्रं जनयेद्रहः। तं कानीनं वदेन्नाम्ना वोढुः कन्यासमुद्भवम्" मनु० ९-१७२।

ಕುಮಿತ್ರ ಕುಮಿತ್ರ (न०) ಕೆಟ್ಟ ಸ್ನೇಹಿತ. कुत्सितं मित्रम्।

ಕುಮುದ್ ಕುಮುದ್ (न०) 1. ರಕ್ತೋತ್ಪಲ, ಕೆಂದಾವರೆ. कौ मोदते – मुद (हर्षे) "क्विप्" (३-२-७६)। "रक्तोत्पलमलिप्रियम्। लक्ष्मीगृहं कुमुच्चाथ" त्रिकाण्ड०। 2. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. (वि०) 3. ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ, ಜಿಪುಣ. कुत्सिता मुदस्य। "कुमुद् त्रिषु स्यात् कृपणे कैरवे तु नपुंसकम्" मेदि०। 4. ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದವನು.

ಕುಮುದ ಕುಮುದ (ಪುಂ॰) 1. ವಿಷ್ಣು. कौ प्रकृतिमण्डल एव तैः सह मोदते — मुद (हर्षे) "कः" (वा॰ ३-२-५)। "प्राकृते मण्डले भूमौ मोदनाच्च महात्मभिः। मुक्तिभूमि-प्रदानाद्वा कुमुदः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "कुमुदः कुन्दरः कुन्दः" वि॰ स॰। 2. ಒಬ್ಬ ನಾಗರಾಜ, ಕುಶ ಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಕುಮುದ್ವತಿಯ ಸಹೋದರ. "नागेन लौल्यात् कुमुदेन नूनमुपात्तमन्तर्ह्रदवासिना तत्" रघु॰ १६-७६। 3. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಗ್ಗಜ. 4. ಒಬ್ಬ ವಾನರ. 5. ಕರ್ಪೂರ. 6. ಶಾಲ್ಮಲಿದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. 7. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. (ನ॰) 8. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. कौ मोदते — मुद (हर्षे) "कः" (३-१-१३५)। (वा॰ ३-२-५) वा। "कलरवमुपगीते षट्पदौघेन धत्तः कुमुदकमलखण्डे तुल्यरूपामवस्थाम्" माघ॰ ११-१५। 9. ರಕ್ತೋತ್ಪಲ, ಕೆಂದಾವರೆ, ಕೆಂಪುನೈದಿಲೆ. (स्त्री॰) **-दा -दा.** 10. ಶೀವನೆಯ ಮರ. 11. ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿಮರ. "कुमुदः कपौ। दिङ्नागनागयोर्दैत्यभेदे च सितोत्पले। कुमुदा कुम्भीगम्भार्योः" हेम॰।

ಕುಮುದನಾಥ ಕುಮುದನಾಥ (ಪುಂ॰) ಚಂದ್ರ. कुमुदस्य नाथः। **-पतिः -पतिः.**

ಕುಮುದಬನ್ಧು ಕುಮುದಬಂಧು (ಪುಂ॰) ಚಂದ್ರ. कुमुदस्य बन्धुः। **-बान्धवः -ಬಾಂಧವಃ.**

ಕುಮುದವತೀ ಕುಮುದವತೀ (स्त्री॰) ಕುಮುದಲತೆ, ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. कुमुदानि सन्त्यस्याम् "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)।

ಕುಮುದಾ ಕುಮುದಾ (स्त्री॰) "कुमुद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ಕುಮುದಾಕರ ಕುಮುದಾಕರ (ಪುಂ॰) ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಗೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಜಲಾಶಯ. कुमुदानामाकरः। "शुक्लैः सतारैर्मुकुलीकृतैः स्थुलैः कुमुद्वतीनां कुमुदाकरैरिव" माघ॰ १२-४।

ಕುಮುದಿಕಾ ಕುಮುದಿಕಾ (स्त्री॰) ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿಮರ. कौ मोदते—मुद (हर्षे) "कः" (३-१-१३५)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)।

ಕುಮುದಿನೀ ಕುಮುದಿನೀ (स्त्री॰) 1. ಕುಮುದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. कुमुदान्यत्र सन्ति "इनिः" (५-२-१३५)। "सपदि कुमुदिनीभिर्मीलितं हा क्षपापि क्षयमगमदपेता-स्तारकास्ताः समस्ताः" माघ॰ ११-२४। 2. ಕುಮುದಲತೆ, ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. कुमुदानि सन्त्यस्याम् "इनिः" (५-२-१३५)। 3. ಕುಮುದಗಳ ಸಮೂಹ, ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಗಳ ರಾಶಿ. कुमुदानां समूहः "इनिः" (वा॰ ४-२-५१)।

ಕುಮುದ್ವತ್ ಕುಮುದ್ವತ್ (वि॰) 1. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ ಹೂವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. कुमुदानि सन्त्यत्र "ड्मतुप्" (४-२-८७)। वत्वम् (८-२-१०)। "हंसश्रेणीषु तारासु कुमुद्वत्सु च वारिषु" रघु॰ ४-११। 2. ಅಶ್ವಿನಿ ಯುಳ್ಳ. कुमुदस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **कुमुद्वती ಕುಮುದ್ವತೀ.**

ಕುಮುದ್ವತೀ ಕುಮುದ್ವತೀ (स्त्री॰) 1. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಯು ಲತೆ. कुमुद्वत् "ङीप्" (४-१-६)। "ग्लपयति यथा शशाङ्कं न तथा हि कुमुद्वतीं दिवसः" शाकु॰ ३-१४। 2. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. कुमुदान्यत्र सन्ति "ड्मतुप्" (४-२-८७)। "ङीप्" (४-१-६)। "शुक्लैः सतारैर्मुकुलीकृतैः स्थुलैः कुमुद्वतीनां कुमुदाकरै-रिव" माघ॰ १२-४। 3. ಕುಶಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿ, ಕುಮುದನೆಂಬ ಸರ್ಪರಾಜನ ಸಹೋದರಿ. "अतिथि नाम काकुत्स्थात् पुत्रमाप कुमुद्वती" रघु॰ १७-१।

ಕುಮ್ಬಾ ಕುಂಬಾ (स्त्री॰) 1. ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಿದ ಬೇಲಿ. कुम्व्यतेऽनया — कुबि (आच्छादने) "अङ्" (३-३-१०५)। 2. ದಪ್ಪಬಟ್ಟೆ, ದುಪ್ಪಟಿ. "कुम्बा तु स्थूलशाटकः" त्रिकाण्ड॰।

ಕುಮ್ಭ ಕುಂಭ (पुं॰) 1. ಲೋಹದ ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಗಡಿಗೆ. कुं उम्भति उम्भ (पूरणे) "अण्" (३-२-१)। "तदग्रजाग्रत्पृथुशातकुम्भकुम्भौ न संभावयति स्तनौ कः" नैष॰ १०-१२२। 2. ಆನೆಯ ತಲೆಯ ಮುಂಭಾಗದ ಮಾಂಸಪಿಂಡ. "मतः किमैरावतकुम्भकैतव-प्रगल्भपीनस्तनदिग्धवस्तव" नैष॰ ९-५२। 3. ಕುಂಭ ಕರ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 4. ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "प्रह्लादस्य त्रयः पुत्राः ख्याताः सर्वत्र भारत। विशेषतश्च कुम्भश्च निकुम्भ इति नामतः" भा॰ आदि॰। 5. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಕುಂಭರಾಶಿ, ಗ್ರಹಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯದು. 6. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಅಂಗವಾದ ಶ್ವಾಸನಿರೋಧ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿ ಮತ್ತು ಮೂಗುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಶ್ವಾಸವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. 7. ವೇಶ್ಯೆಯ ಪತಿ, ವಿಟ ಪುರುಷ, ಕಾಮುಕ. 8. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಬಲಿತಿರುವ ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗ. "नेत्ररुक्कामला क्लीबं कुम्भः स्यात्सा महत्तरा" वैज॰। 9. ಎರಡು ಖಂಡಗದ ಅಳತೆ, ಇಪ್ಪತ್ತು

ಕೊಳಗದ ಅಳತೆ. "दशद्रोणा भवेत्खारी कुम्भस्तु द्रोण-विंशतिः"। 10. ಈಗಿನ ಅವಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ 19ನೆಯ ಅರ್ಹಂತರ ತಂದೆ. (ನ॰) 11. ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆಯ ಮರ. 12. ಗುಗ್ಗುಳ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) –भा–भा. 13. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. –भी–भी. 14. ಹಸರು ಪಾದರಿ. 15. ನೀರು ಕಾಗೆ. 16. ಸಣ್ಣ ಮಡಕೆ. 17. ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿಮರ. "कुम्भो वेश्यापतौ घटे। द्विपाङ्गे राक्षसे राशौ कुम्भं त्रिवृति गुग्गुलौ। कुम्भ्यूखायां पाटलायां वारिपर्ण्यां च कट्फले" हेम॰।

ಕುಮ್ಭಕ ಕುಂಭಕ (पुं॰) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಅಂಗವಾದ ಶ್ವಾಸನಿರೋಧ. कुम्भ स्वार्थे "कः"। (1) पूरकः, (2) कुम्भकः ಮತ್ತು (3) रेचकः ಎಂದು ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಅಂಗಗಳು ಮೂರು. ವಾಯುವನ್ನು ಎಳೆದು ಕೊಂಡು ತುಂಬುವುದು ಪೂರಕವು. ತುಂಬಿದ ವಾಯುವನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ಕುಂಭಕ. ಆ ವಾಯುವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡುವುದು ರೇಚಕವು. "पूरकं पूरणं वायोः कुम्भकः स्थापनं क्वचित्। बहिर्निःसारणं तस्य रेचकः परिकीर्तितः। दक्षिणे रेचयेद्वायुं वामेन पूरितोदरः। कुम्भेन धारयेन्नित्यं प्राणायामं विदुर्बुधाः"।

ಕುಮ್ಭಕರ್ಣ ಕುಂಭಕರ್ಣ (पुं॰) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಮಗ, ರಾವಣನ ತಮ್ಮ. कुम्भाविव कर्णावस्य। [ಸುಮಾಲಿಕನ್ಯೆಯಾದ ಕೈಕಸಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಾರ್ಥಿನಿಯಾಗಿ ಬಂದು ವಿಶ್ರವಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಆತನು "ಈ ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಕ್ರೂರ ಕರ್ಮಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರು ಹುಟ್ಟಲಿ" ಎಂದು ವರವನ್ನಿತ್ತನು. ಅದರಿಂದ ಮೊದಲು ಹತ್ತು ತಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಇಪ್ಪತ್ತು ತೋಳುಗಳಿಂದಲೂ ಭಯಂಕರರೂಪದ ರಾವಣನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಬಳಿಕ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಕುಂಭಕರ್ಣನೂ, ವಿಕಾರರೂಪದ ಶೂರ್ಪಣಖಿಯೂ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಇದರಿಂದ ಖಿನ್ನಳಾದ ಕೈಕಸಿಯು ಮತ್ತೆ ವಿಶ್ರವಸ್ಸನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ವಿಭೀಷಣನು ಜನಿಸಿದನು.

ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಘೋರ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವನಿಗೆ ವರವನ್ನು ಕೊಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದಾಗ ಅದರಿಂದ ಹೆದರಿದ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಕುಂಭಕರ್ಣನನ್ನು ಮಂಕುಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿ ನಿರ್ದೇವತ್ವವನ್ನು ಕೇಳಲು ಹೊರಟ ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಬಾಯಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಯು ನಿದ್ರಾವತ್ತ್ವರೂಪವಾದ ವರವನ್ನು ಕೇಳಿಸಿದಳು. ಅದರಿಂದ ಕುಂಭಕರ್ಣನಿಗೆ ಸದಾ ನಿದ್ರೆಬರುವ ವರ ಲಭಿಸಿತು. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗಳಾದ ವೃತ್ರಜ್ವಾಲೆಯೆಂಬುವಳು ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಹೆಂಡತಿ. ಕುಂಭ ನಿಕುಂಭರೆಂಬುವರು ಇವನ ಮಕ್ಕಳು. ಹನುಮಂತನು ಸೀತಾನ್ವೇಷಣಮಾಡಿ ಲಂಕೆಯನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಹೋದ ನಂತರ ಸೀತೆಯನ್ನು ರಾಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಶರಣಾಗತನಾಗ ಬೇಕೆಂದು ಕುಂಭಕರ್ಣನು ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ರಾವಣನು ಕೇಳದಿರಲು ಅವನ ಅವಿವೇಕವನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತ ಹೋಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವನು. ರಾವಣನು ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಘೋರ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕುಂಭನಿಕುಂಭರಿಬ್ಬರೂ ಮಡಿಯಲು ರಾವಣನಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕುಂಭಕರ್ಣನು ಪುನಃ ರಾವಣನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ವಿವೇಕದ ಮಾತು ವಿಫಲವಾಗಲು ಘೋರ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಹತನಾದನು.] ರಾಮಾ॰।

ಕುಮ್ಭಕಾಮಲಾ ಕುಂಭಕಾಮಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ.

ಕುಮ್ಭಕಾರ ಕುಂಭಕಾರ (पुं॰) ಮಡಕೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕುಂಬಾರ, ವೈಶ್ಯಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆಜಾತಿಯವನು. कुम्भं करोति – कृ क्विप् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "वैश्यायां विप्रतश्चौरात् कुम्भकारः स उच्यते"। स्त्रियाम् जाति॰ "ङीष्" (४-१-६३)।

ಕುಮ್ಭಕಾರಕ ಕುಂಭಕಾರಕ (वि॰) ಮಡಕೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. कुम्भं करोति – कृ क्विप् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–कारिका –कारिका.**

ಕುಮ್ಭಜ ಕುಂಭಜ (पुं॰) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. कुम्भाज्जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ. 3. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ. (वि॰) 4. ಕುಂಭದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

ಕುಮ್ಭಜನ್ಮನ್ ಕುಂಭಜನ್ಮನ್ (पुं॰) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿ. 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ. 3. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ. कुम्भाज्जन्म यस्य। [ಮಿತ್ರಾವರುಣರೆಂಬ ಋಷಿಗಳು ಒಂದು ದಿನ ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿತರಾಗಿ ವೀರ್ಯಸ್ಖಲನವಾಗಲು ಅದನ್ನು ಒಂದು ಕುಂಭದಲ್ಲಿಟ್ಟರು. ಅದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯರೂ ವಸಿಷ್ಠರೂ ಜನಿಸಿದರು. "अगस्त्यश्च वसिष्ठश्च मित्रावरुणयोर्ऋषी। रेतः सिषिचतुः कुम्भे उर्वश्याः सन्निधौ द्वृतम्" भाग॰ ६-१८-५। ಭರದ್ವಾಜಮಹರ್ಷಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ

घृताचियेंब अप्सरस्सन्नु कंडु वीर्यस्खलन वागलु अदन्नु ओंदु द्रोणदल्लिरिसलु अवरिंद द्रोणाचार्यरु जनिसिदरु. भा० आदि० ६४।] "पञ्चवट्यां ततो रामः शासनात् कुम्भजन्मनः" रघु० १२-३१।

कुम्भदासी कुंभदासी (स्त्री०) 1. वेश्ये, सूळे. 2. तले हिडुके, कुंटिणि.

कुम्भनाभ कुंभनाभ (पुं०) बलिचक्रवर्तिय ओब्ब मग. "बलेः पुत्रशतं त्वासीत् बाणज्येष्ठं नराधिप। धृतराष्ट्रश्च सूर्यश्च चन्द्रमाश्चेन्द्रतापनः। कुम्भनाभो गर्दभाक्षः कुक्षिरित्येवमादयः" हरिवं०।

कुम्भपदी कुंभपदी (स्त्री०) कुंभदंते कालु गळुळ्ळ हेंगसु. कुम्भस्येव पादावस्याः "ङीप्" (५-४-१३९)।

कुम्भपाद कुंभपाद (वि०) कुंभदंते कालु गळुळ्ळवसु. कुम्भस्येव पादावस्य।

कुम्भमण्डूक कुंभमंडूक (पुं०) कुंभदोळगे वासिसुव मंडूक (कप्पे) दंते अल्पवाद तिळिवळिकेयुळ्ळवनु, केवल परिमितप्रदेशदल्लि मात्र संचरिसुववनु. कुम्भे मण्डूक इव।

कुम्भयोनि कुंभयोनि (पुं०) 1. अगस्त्यमहर्षि. 2. वसिष्ठमहर्षि. 3. द्रोणाचार्य. कुम्भः योनिरुत्पत्तिस्थानमस्य। ["कुम्भजन्मन्" पदवल्लि नोडि.] "प्रससादोदयादम्भः कुम्भयोनेर्महौजसः" रघु० ४-२१। "कुम्भयोनिरलङ्कारं तस्मै दिव्यपरिग्रहम्" रघु० १५-५५।

कुम्भशाला कुंभशाला (स्त्री०) कुंभगळन्नु तयारिसुव मने, कुंबारनु मडकेगळन्नु तयारिसुव कारखाने. कुम्भाय कुम्भनिर्माणार्थं शाला।

कुम्भसन्धि कुंभसंधि (पुं०) आनेय तलेयुमेले एरडु दुब्बुगळ मध्यभाग. कुम्भयोः सन्धिः।

कुम्भसंभव कुंभसंभव (पुं०) 1. अगस्त्यमहर्षि. 2. वसिष्ठमहर्षि. 3. द्रोणाचार्य. कुम्भः संभवः उत्पत्तिस्थानमस्य। ["कुम्भजन्मन्" पदवल्लि नोडि.]

कुम्भा कुंभा (स्त्री०) वेश्ये, सूळे. कु निन्दित-व्यापारेण उम्भति पूरयति उदरम् — उम्भ (पूरणे) "अङ्" (३-३-१०३)।

कुम्भाण्ड कुंभांड (पुं०) बाणासुरन ओब्ब मंत्रि. कुम्भ इव अण्डमस्य। "कुम्भाण्डवचनैरेवं दानवेन्द्रः प्रचोदितः। वाचं रूक्षमतिक्रुद्धः प्रोवाच वदतां वरः" हरिवं०। बाणासुरनु पराजय हॊंदिदनंतर ई कुंभांडनु श्रीकृष्णन अनुग्रहदिंद आ देशक्के राजनादनु. "कुम्भाण्ड मन्त्रिणां श्रेष्ठ प्रीतोऽस्मि तव सुव्रत। सुकृतं ते विजानामि राष्ट्रिकोऽस्तु भवानिह" हरिवं०।

कुम्भाधिप कुंभाधिप, -अधिपति -अधिपति (पुं०) कुंभराशिय अधिपतियाद शनिग्रह. कुम्भस्याधिपोधिपतिर्वा।

कुम्भिका कुंभिका (स्त्री०) 1. वेश्ये, सूळे. कुम्भा स्वार्थे "कः"। 2. किरिय शिवनिमर.

कुम्भिन् कुंभिन् (पुं०) 1. [तलेय मेले कुंभ (डुब्बु) गळिरुव] गज, आने. कुम्भावस्य स्तः "इनिः" (५-२-११५)। 2. मॊसळे. 3. गुग्गुळ. (वि०) 4. घटवन्नु हिडिदिरुव, बिंदिगेयन्नु हॊत्तिरुव.

कुम्भिल कुंभिल (पुं०) 1. मनेगे कन्न कॊरेयुव कळ्ळ. 2. मत्स्य, मीनु. 3. स्यालु, मैदुन, पत्नीय सहोदर. 4. ग्रंथचोर, इतरर ग्रंथ भागवन्नु तन्नदन्नागि हेळि बळसिकॊळ्ळुववनु, मत्तॊब्बन काव्यदिंद विषयवन्नु अपहरिसि बरेयुववनु. 5. मत्स्य, मीनु. "कुम्भिलो झषचौरयोः। श्लोकच्छायाहरे श्याले" हेम०।

कुम्भी कुंभी (स्त्री०) 1. मडके. 2. हसुरु पादरि गिड. 3. नीरुकागे. 4. किरिय शिवनि मर. "कुम्भ्युषायां पाटलायां वारिपर्ण्यां च कट्फले" हेम०।

कुम्भीक कुंभीक (पुं०) 1. पुन्नागवृक्ष, सुरहॊन्ने मर, सुरगि मर. कुम्भीव कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. नीरुकागे.

कुम्भीधान्य कुंभीधान्य (न०) कुंभदल्लि तुंबु वष्टु धान्य. कुम्भीमितं धान्यम्।

कुम्भीधान्यक कुंभीधान्यक (वि०) ऒंदु वर्षक्के बेकागुव षष्टु धान्यवन्नु कूडिसिट्टिरुववनु. कुम्भीमितं धान्यमस्य वा "कप्" (५-२-१५४)। "कुसूलधान्यको वा स्यात् कुम्भीधान्यक एव वा" मनु० ४-७।

कुम्भीनस ಕುಂಭೀನಸ (पुं०) 1. ಕ್ರೂರವಾದ ಸರ್ಪ, ಹಾವು. कुम्भीव नसा नासाऽस्य। (स्त्री०) **–सी–ಸೀ.** 2. ಲವಣಾಸುರನ ತಾಯಿ. 3. ಚಿತ್ರರಥನ ಹೆಂಡತಿ.

कुम्भीनसि ಕುಂಭೀನಸಿ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

कुम्भीपाक ಕುಂಭೀಪಾಕ (पुं०) ಪಾಪಾತ್ಮರನ್ನು ಆವಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಡಕೆಯಂತೆ ಬೇಯಿಸುವ ಒಂದು ನರಕ. "यस्त्विह वा उग्रः पशून् पक्षिणो वा प्राणत उपरन्धयति तमपकरुणं पुरुषादैरपि विगर्हितं अमुत्र यमानुचराः कुम्भीपाके तप्ततैले उपरन्धयन्ति" भाग० ५-२६-१३।

कुम्भीर ಕುಂಭೀರ (पुं०) ನಕ್ರ, ಮೊಸಳೆ. कुम्भिनं गजमीरयति – ईर (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "गर्दभत्वं तु संप्राप्य दश वर्षाणि जीवति। संवत्सरं तु कुम्भीरः ततो जायेत मानवः" भा० अनु० १११-५९। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–री–ರೀ.**

कुम्भीरासन ಕುಂಭೀರಾಸನ (न०) ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಂದು ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನ ಅಡಿಯನ್ನೂ, ತಲೆಯಮೇಲೆ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ದಂಡಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಕುಂಭೀರಾಸನ. "पादोपरि पदं दत्त्वा शीर्षोपरि करद्वयम्। तिष्ठेद्दण्डाकृतिर्भूमौ कुम्भीरासनमुच्यते।"

कुम्भील ಕುಂಭೀಲ (पुं०) ನಕ್ರ, ಮೊಸಳೆ. कुम्भीर रस्य लत्वम्।

कुम्भोदर ಕುಂಭೋದರ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. "अवेहि मां किंकरमष्टमूर्तेः कुम्भोदरं नाम निकुम्भतुल्यम्" रघु० २-३५। (वि०) 2. ಕುಂಭದಂತೆ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. कुम्भ इव उदरं यस्य। स्त्रियाम् वा "ङीष्" (४-१-५५)। **कुम्भोदरी** ಕುಂಭೋದರೀ. **कुम्भोदरा** ಕುಂಭೋದರಾ.

कुम्भोद्भव ಕುಂಭೋದ್ಭವ (पुं०) ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ, ಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ : 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿ. 3. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ. कुम्भादुद्भवो यस्य।

कुयोग ಕುಯೋಗ (पुं०) ತಿಥಿ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕೆಟ್ಟ ಯೋಗ. ["योग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कुरङ्कर ಕುರಂಕರ (पुं०) ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ, ನೀರುಹಕ್ಕಿ, ತಾವರೆ ಹಕ್ಕಿ. करोति–डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। कुरस्य शब्दस्य करः। पृषो०। मुम्।

कुरङ्ग ಕುರಂಗ (पुं०) 1. ಹುಲ್ಲೆ, ಜಿಂಕೆ. डु कृञ् (करणे) "अङ्गच्" (उ० १-११८)। बाहु० उत्वम्। "मुक्तातङ्ककुरङ्गकाननभुवः शैलाः स्खलद्वारयः" प्रबोध० ३-१। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **कुरङ्गी** ಕುರಂಗೀ. "यद्येतदीयेन ततः कृतार्था स्वचक्षुषी किं कुरुते कुरङ्गी" नैष० ७-३०। 2. ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ. "करतोयां कुरङ्गे च त्रिरात्रोपोषितो नरः। अश्वमेधमवाप्नोति विगाह्य प्रयतः शुचिः" भा० अनु० २५-१२। स्वार्थे "कः"। **–कः –ಕಃ.**

कुरङ्गनयना ಕುರಂಗನಯನಾ (स्त्री०) ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. कुरङ्गस्येव नयने यस्याः। "किन्त्वेका यमुना कुरङ्गनयना नेत्राम्बुभिर्वर्धते" उद्भ०।

कुरङ्गम ಕುರಂಗಮ (पुं०) ಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ, ಬಗರಿ. को रङ्गं मिमीते – माङ् (माने) "डः" (वा० ३-२-४८)। "एणः कुरङ्गमो रिश्यः सादृश्यश्चारुलोचनः" त्रिकाण्ड०।

कुरचिल्ल ಕುರಚಿಲ್ಲ (पुं०) ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. कुरे शब्दे चिल्लति – चिल्ल (शैथिल्ये) "अच्" (३-१-१३४)।

कुरट ಕುರಟ (पुं०) ಚಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. कुत्सितं रटति – रट (परिभाषणे) "अच्" (३-१-१३४)। "चर्मरुः कुरटः पादुकृत्" त्रिकाण्ड०।

कुरण्टक ಕುರಂಟಕ (पुं०) ಹಳದಿ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. रुण्टति–रुटि (स्तेये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। कुत्सितः रुण्टकः। "तत्र पीतो कुरण्टकः" अम०।

कुरण्टी ಕುರಂಟೀ (स्त्री०) ಮರದ ಬೊಂಬೆ. "कुरण्टो झिण्टिकाभेदे कुरण्टी दारुपुत्रिका" हेम०।

कुरण्ड ಕುರಂಡ (पुं०) ಅಂಡರೋಗ, ವೃಷಣವು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ರೋಗ. कुर (शब्दे) "अण्डन्" बाहु०। **ಅಂಡರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣ:** "मूत्रधारणशीलस्य मूत्रजः स तु गच्छतः। अम्भोभिः पूर्णदृतिवत् क्षोभं याति सरुङ्मृदुः। मूत्रकृच्छ्रमधः स्याच्च चालयन् फलकोषयोः। वातकोपिभिराहारैः शीततोयावगाहनैः। धारणे रणभाराध्वविषमाङ्गप्रवर्तनैः। पवनो विगुणीकृत्य स्वनिवेशादधो नयेत्। कुर्याद्विङ्क्षणसन्धिस्थो ग्रन्थ्याभं श्वयथुं तदा"। **ಅದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ:** "बहुवारस्य बीजं च पिष्ट्वा तच्चार्द्रकैः सह। कुरण्डं नाशयेद्भद्रे लेपनान्नात्र संशयः।"

ಕುರರ ಕುರರ (ಪುಂ) ಕುರವ ಹಕ್ಕಿ, ಮೀನು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ, ಕಡಲಹದ್ದು. ಕು (ಶಬ್ದೇ) "ಕ್ರನ್" (ಉ೦ ೩-೧೩೩)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬೩)। **ಕುರರೀ ಕುರರೀ.** "ತತ್ರ ಮಾಮನಯದ್ರಕ್ಷಃ ಕ್ರೋಶನ್ತೀಂ ಕುರರೀಮಿವ" ಭಾ೦ ಆದಿ೦ ೬-೧೨।

ಕುರಲ ಕುರಲ (ಪುಂ) 1. ಚೂರ್ಣಕುಂತಲ, ಮುಂಗುರುಳು. 2. ಕುರವ ಹಕ್ಕಿ, ಕಡಲ ಹದ್ದು. ಕುರರ ಸ್ಯ ಲಃ। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ಜಾತಿ೦ "ಙೀಷ್" (೪-೧-೬೩)। **–ಲೀ–ಲೀ.**

ಕುರವ ಕುರವ (ಪುಂ) 1. ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ ದೊಡ್ಡ ಗೋರಂಟಿ. ಕು ಈಷತ್ ಅಲೀನಾಂ ರವೋ ಯತ್ರ। 2. ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ ಮುಳ್ಳು ಗೋರಂಟಿ. 3. ಬಿಳಿ ಗೋರಂಟಿ. 4. ಕೆಟ್ಟ ಶಬ್ದ. ಕುತ್ಸಿತೋ ರವಃ। (ನ೦) 5. ಗೋರಂಟಿ ಹೂವು. (ವಿ೦) 5. ಕೆಟ್ಟ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ. ಕುತ್ಸಿತೋ ರವೋ ಯತ್ರ। ವಾ "ಕಪ್" (೫-೪-೧೫೪)। **ಕುರವಕಃ ಕುರವಕಃ.** "ಮಧುಲಿಹಾಂ ಮಧುದಾನವಿಶಾರದಾಃ ಕುರವಕಾ ರವಕಾರಣತಾಂ ಯಯುಃ" ರಘು೦ ೯-೨೯। **ಕುರವಕಮ್ ಕುರವಕಮ್.** "ಚೂಡಾಪಾಶೇ ನವಕುರವಕಂ ಚಾರು ಕರ್ಣೇ ಶಿರೀಷಂ ಸೀಮನ್ತೇ ಚ ತ್ವದುಪಗಮಜಂ ಯತ್ರ ನೀಪಂ ವಧೂನಾಮ್" ಮೇಘ೦ ೨-೨।

ಕುರಸ ಕುರಸ (ಪುಂ) 1. ಮದ್ಯ. ಕುತ್ಸಿತೋ ರಸೋಽತ್ರ। "ಸ್ಯಾದಾಸವೋಽಪಿ ಕುರಸಃ" ಹಾರಾ೦। 2. ಕೆಟ್ಟ ರಸ. (ವಿ೦) 3. ಕೆಟ್ಟ ರಸವುಳ್ಳ. ಕುತ್ಸಿತೋ ರಸೋಽಸ್ಯ। (ಸ್ತ್ರೀ೦) **–ರಸಾ–ರಸಾ.** ಬೆಂಡೆ ಗಿಡ.

ಕುರಾಲ ಕುರಾಲ (ಪುಂ) ಕಪ್ಪುಕಾಲಿನ ಬೂದು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ.

ಕುರೀ ಕುರೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಒಂದು ತೃಣಧಾನ್ಯ.

ಕುರೀರ ಕುರೀರ (ನ೦) 1. ಮೈಥುನ, ಸಂಭೋಗ. ಕೃ ಕ್ರನ್ (ಕರಣೇ) "ಈರನ್" (ಉ೦ ೪-೩೩)। ತತ್ವಂ ಚ। ಕುರೀರಂ ಮೈಥುನಮ್ ಸಿ೦ ಕೌ೦। 2. ಹೆಂಗಸರ ತಲೆಯುಡಿಗೆ, ಅಲಂಕಾರದ ತೊಡಿಗೆ.

ಕುರು ಕುರು (ಪುಂ) 1. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಅಜಮೀಢರಾಜನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಸಂವರಣನ ಮಗ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಪಾಂಡು ಇವರ ಮೂಲಪುರುಷ. ಶುಭಾಂಗಿಯೆಂಬುವಳು ಕುರುವಿನ ಪತ್ನಿ. ವಿದೂರಥನು ಇವನ ಮಗ. "ಯೋಽಜಮೀಢಸುತಸ್ತ್ವನ್ಯಃ ಋಕ್ಷಃ ಸಂವರಣಸ್ತತಃ। ತಪತ್ಯಾಂ ಸೂರ್ಯಕನ್ಯಾಯಾಂ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಪತಿಃ ಕುರುಃ" ಭಾಗ೦ ೯-೨೨-೩। "ತತ್ರ ಅಜಮೀಢಾದ್ಋಕ್ಷಾಯಾಂ ಸಂವರಣೋ ಜಜ್ಞೇ ಸ ವಂಶಕರಃ। ಸಂವರಣಸ್ತು ವೈವಸ್ವತೀಂ ತಪತೀಂ ನಾಮೋಪಯೇಮೇ। ತಸ್ಯಾಮಸ್ಯ ಜಜ್ಞೇ ಕುರುಃ। ಕುರುಸ್ತು ಖಲು ದಾಶಾರ್ಹೀಮುಪಯೇಮೇ ಶುಭಾಙ್ಗೀಂ ನಾಮ। ತಸ್ಯಾಮಸ್ಯ ಜಜ್ಞೇ ವಿದೂರಥಃ" ಭಾ೦ ಆದಿ೦ ೬೩। (ಪು೦ ಬ೦ ವ೦) 2. ಕುರುದೇಶ. ಕುರೂಣಾಂ ನಿವಾಸೋ ಜನಪದಃ ಕುರವಃ —ಕುರು "ಅಣ್" (೪-೨-೬೯)। ಅಣೋ ಲುಪ್ (೪-೨-೮೧)। "ವಿತನ್ವತಿ ಕ್ಷೇಮಮದೇವಮಾತೃಕಾಶ್ಚಿರಾಯ ತಸ್ಮಿನ್ ಕುರವಶ್ಚಕಾಸತಿ" ಕಿರಾ೦ ೧-೧೭। ಈ ದೇಶವು ಹಸ್ತಿನಾಪುರದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೂ ಪಂಚಾಲ ದೇಶದ ಪೂರ್ವಭಾಗಕ್ಕೂ ಸೇರಿದಂತಿರುವುದು. "ಹಸ್ತಿನಾಪುರಮಾರಭ್ಯ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣೇ। ಪಾಞ್ಚಾಲಪೂರ್ವಭಾಗೇ ತು ಕುರುದೇಶಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ"। 3. ಕುರುದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. "ಉವಾಚ ಪಾರ್ಥ ಪಶ್ಯೈತಾನ್ ಸಮವೇತಾನ್ ಕುರೂನಿತಿ" ಗೀತಾ ೧-೨೫। 4. ಕುರುದೇಶದ ಜನರು. (ಪುಂ) 5. ಓದನ, ಅನ್ನ. "ಕುರುರ್ನೃಪಾನ್ತರೇ ಭಕ್ತೇ ಪುಮಾನ್ ಪುಂಭೂಮ್ನಿ ನೀವೃತಿ" ಮೇದಿ೦। 6. ಆಗ್ನೀಧ್ರರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "ಜಮ್ಬುದ್ವೀಪೇಶ್ವರೋ ಯಸ್ತು ಆಗ್ನೀಧ್ರೋ ಮುನಿಸತ್ತಮ। ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾ ಬಭೂವುಸ್ತೇ ಪ್ರಜಾಪತಿಸಮಾ ನವ। ನಾಭಿಃ ಕಿಂಪುರುಷಶ್ಚೈವ ಹರಿವರ್ಷ ಇಲಾವೃತಃ। ರಮ್ಯೋ ಹಿರಣ್ವಾನ್ ಷಷ್ಠಶ್ಚ ಕುರುರ್ಭದ್ರಾಶ್ವ ಏವ ಚ। ಕೇತುಮಾಲಸ್ತಥೈವಾನ್ಯ ಸಾಧುಚೇಷ್ಟೋ ನೃಪೋಽಭವತ್" ವಿಷ್ಣುಪು೦। (ಪುಂ ಬ೦ ವ೦) 7. ಆಗ್ನೀಧ್ರರಾಜನ ಮಗ ಕುರುರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ **"ಉತ್ತರಕುರು"** ಎಂದು ಹೆಸರು. [ಆಗ್ನೀಧ್ರನು ತಾನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಒಂಬತ್ತು ಭಾಗ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಹಂಚಿದನು. ಕುರುರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಭೂಭಾಗಕ್ಕೆ "ಕುರುವರ್ಷ" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇದೇ **"ಉತ್ತರಕುರು"** ದೇಶ.] "ವಿಜಿತ್ಯ ಯಃ ಪ್ರಾಚ್ಯಮಯಚ್ಛ-ದ್ದುತ್ತರಾನ್ ಕುರೂನಕುಪ್ಯಂ ವಸು ವಾಸವೋಪಮಃ" ಕಿರಾ೦ ೧-೩೫। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಊಙ್" (೪-೧-೬೬)। **ಕುರೂಃ ಕುರೂಃ.** ಕುರು ರಾಜನ ಮಗಳು. ಕುರೋರಪತ್ಯಂ ಸ್ತ್ರೀ "ಣ್ಯಃ" (೪-೧-೧೭)। ತಸ್ಯ ಲುಕ್" (೪-೧-೧೭೪)।

ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ (ನ೦) 1. ಭಾರತವರ್ಷದೊಳಗಣ ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ಸರಸ್ವತೀ-ದೃಷದ್ವತೀ ನದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಉತ್ತರ ವೇದಿ ಅಂತರ್ವೇದಿ ವಿಶಸನಕ್ಷೇತ್ರ ಮತ್ತು ಸಮಂತಪಂಚಕ ಗಳೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. ಕ್ಷತ್ರಿಯವಂಶವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಲು ಹೊರಟ ಪರಶುರಾಮನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ರಕ್ತದಿಂದ ಐದು ಮಡುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದುದರಿಂದ **"ಸಮಂತ ಪಂಚಕ"** ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಮಡಿದವರಿಗೆ ಪುಣ್ಯಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿ ಯುಂಟೆಂದು ಐತಿಹ್ಯವುಂಟು. ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವಿನ

कालदल्लि इवक्के "ब्रह्मावर्त" वेंदु हेसरु. ईग इदु देहलिगे उत्तरदल्लिरुव "कर्नाल्" जिल्लेयल्लि ऒंदु रेल्वे निल्दाणवागिदे. 2. कौरव पाण्डवरु युद्धमाडिद ऒंदु भूप्रदेश. "धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः। मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय" गीता १-१।

कुरुजाङ्गल ಕುರುಜಾಂಗಲ (पुं० ब० व०) 1. कुरुदेश मत्तु जाङ्गल देश. कुरवश्च जाङ्गलाश्च। (न०) 2. कुरुदेश मत्तु जाङ्गल देश. कुरवश्च जङ्गली च तेषां समाहारः। "विशिष्टलिङ्गो नदीदेशोऽग्रामाः" (पा० सू० २-४-७) इति एकवद्भावः। 3. कुरु क्षेत्र. कुरुषु जाङ्गलम्। "तस्य नाम्नाऽभिविख्यातं पृथिव्यां कुरुजाङ्गलम्। कुरुक्षेत्रं स तपसा पुण्यं चक्रे महातपाः" भा० आदि० १०१-३८।

कुरुण्ट ಕುರುಂಟ (पुं०) हळदि गोरंटे गिड. कुत्सितं रुण्टति—रुटि (स्तेये) "अच्" (३-१-१३४)।

कुरुण्टी ಕುರುಂಟೀ (स्त्री०) मरद बॊंबे. कुरुण्ट "ङीष्" (४-१-४१)। "कुरुण्टी दारुपुत्र्यां च कुरुण्टो झिण्टिकान्तरे" विश्व०।

कुरुत ಕುರುತ (पुं०) बिदिरिनिंद तयारिसल्पट्ट गेरसि. कुर (शब्दे) "उतक्" बाहु०।

कुरुपाण्डव ಕುರುಪಾಂಡವ (पुं० द्वि०) कौरवरु मत्तु पाण्डवरु.

कुरुपुङ्गव ಕುರುಪುಂಗವ (पुं०) कुरुश्रेष्ठ, कुरु वंशदल्लि मुख्यनादवनु. कुरुषु पुङ्गवः।

कुरुबिल्व ಕುರುಬಿಲ್ವ (पुं०) पद्मरागे, कॆंप्पु.

कुरुबिस्त ಕುರುಬಿಸ್ತ (पुं०) चिन्नद ऒंदु पलद तूक. कुरुषु बिस्तः।

कुरुराज् ಕುರುರಾಜ್, -राज -ರಾಜ (पुं०) 1. कुरु देशद दोरे, दुर्योधन. 2. युधिष्ठिर, धर्मराज. कुरूणां राट् राजा वा — राजा "टच्" (५-४-९१)। "त्वयि भक्तिमता न सत्कृतः कुरुराजा गुरुरेव चेदिपः। प्रियमांसमृगाधिपोज्झितः किमवद्यः करिकुम्भजो मणिः" माघ० १६-४५। "कुरुराज-निर्दयनिपीडनाभयान्मुखमध्यरोहि मुरविद्विषः श्रिया" माघ० १३-११।

कुरुल ಕುರುಲ (पुं०) पण्णेय मेलिन चूर्णकुंतल, मुंगुरुळु. कु ईषल्लडति—लड (विलासे) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "स तु भाले भ्रमरकः कुरुलो भ्रमरालकः" अभि० चि०।

कुरुवक ಕುರುವಕ (पुं०) 1. हळदि गोरंटे गिड. 2. कॆंप्पु गोरंटे गिड. (वि०) 3. दरिद्र, बडव. "निःस्वे कुरुवकः शोणाम्लानझिण्टीप्रभेदयोः" मेदि०।

कुरुविन्द ಕುರುವಿಂದ (पुं०) 1. भद्रमुस्तॆ, कॊय्दारि गॆड्डे. कुरून् विन्दति—विद्लृ (लाभे) "शः" (३-१-१३८)। मुम् (७-१-५९)। 2. पद्मरागे. "बहलानुरागकुरुविन्ददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्वलयम्" माघ० ९-८। 3. मुसुर, कन्नडि. 4. माष, उद्दु. 5. अलसंदे, कारामणि. 6. चंदन, गंध, प्यगॆ पूसुव ऒंदु सुगंधद्रव्य. "कुरुविन्दः पद्मरागे मुकुरस्त्रीहिभेदयोः। कुल्माषे हिङ्गुले मुस्ते" हेम०।

कुरूप ಕುರೂಪ (न०) 1. अंदविल्लद रूप, विकार रूप, विकारवाद आकार. कुत्सितं रूपम्। (वि०) 2. विकारवाद रूपवुळ्ळ, कुत्सितं रूपं यस्य। "सुरूपं वा कुरूपं वा पुमानित्येव भुञ्जते" मनु० ९-१४।

कुर्कुट ಕುರ್ಕುಟ (पुं०) कुक्कुट, कोळि. कुरिति शब्दं कुटति—कुट (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६३)। —टी —ಟೀ.

कुर्कुर ಕುರ್ಕುರ (पुं०) कुक्कुट, कोळि. कुरिति अव्यक्त-शब्दं कुरति—कुर "कः" (३-१-१३५)। "उपकर्तुमपि प्राप्तं निःस्वं मन्वन्ति कुकुंरम्" पञ्चतं०।

कुर्द—क्रीडायाम् (भ्वा० आत्म० अक० से०)। कूर्दते। चुकूर्दे। कूर्दिता। कूर्दिष्यते। कूर्दताम्। अकूर्दत। इत्यादि. आटवाडु, नॆगॆ, हारु.

भावे :—कूर्द्यते। कूर्द्यताम्। अकूर्द्यत इत्यादि.

णिचि :—कूर्दयति, -ते। कूर्दयां चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। कूर्दयिता। कूर्दयिष्यति, -ते। इत्यादि.

कृत्सु :—कूर्दितव्यः। कूर्दनीयः। कूर्द्यः। कूर्दितः। कूर्दितवान्, कूर्दितवती। कूर्दमानः। कूर्दितम्। कूर्दनम्। कूर्दित्वा। इत्यादि.

कुर्वत् ಕುರ್ವತ್ (पुं०) 1. जम्मार, मोजु. डुकृञ् (करणे) "शतृ" (३-२-१२४)। (वि०) 2. माडुत्तिरुव. "कुर्वन्तमित्यतिभरेण नगानवाचः पुष्पैर्विराम मलिनां च नगानवाचः" माघ० ६-७९, १०-३०।

3. सेवक. आळु. 4. कैलसगार. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती-ङी. "मध्येसमुद्रं ककुभः पिशङ्गीर्या कुर्वती काञ्चनवप्रभासा" माघ० ३-३३।

कुर्वद्रूप कुर्वद्रूप (न०) (भौद्ध मतदल्लि) फलोत्पत्तिगे अव्यवहितपूर्वदल्लिरुव ऒंदु कारण. नीरु गॊब्बर इत्यादिगळिंद बीजदल्लि ऒंदु अतिशयवुंटागि उत्तरक्षणदल्लि अंकुरवु हुट्टुवुदु. इदरिंद अंकुरवु हुट्टुप मॊदलु ई अतिशयदिंद कूडिद बीजवु ई मतदल्लि "कुर्वद्रूप" वागुवुदु.

कुर्वाण कुर्वाण (वि०) 1. सेवक, आळु. 2. माडुत्तिरुव. डु कृञ् (करणे) "शानच्" (३-२-१२४)। "कुर्वाणानां सांपरायान्तरायं मूरेणूनां मृत्युना मार्जनाय" माघ० १८-८।

कुल-संस्त्याने बन्धुषु च (भ्वा० पर० अक० सेट्)। कोलति। चुकोल। कोलतु। अकोलीत्। 1. ऒट्टु गूडिसु. 2. संबंध बॆळॆसु.

कुल कुल (न०) 1. वंश, बॆळॆगॆ. कोलति—कुल (संस्त्याने) "कः" (३-१-१३५)। "यः कुलेऽजनि जगन्मुकुटे वः प्रार्थकेप्सितमपूरि न येन" नैष० ५-११९। रघु० ३-१। 2. समान जातिय पशुगळ समूह, गुंपु. "सेनागजेन मथितस्य निजप्रसूनैर्मम्ले यथागत-मगामि कुलैरलीनाम्" माघ० ५-४३। कोशगळल्लि "कुल" पदक्के तिर्यक्प्राणिगळ गुंपु ऎंब अर्थविद्दरू मनुष्यर गुंपु ऎंब अर्थदल्लू महाकविय प्रयोगविदॆ. "एतं नलं तं दमयन्ति पश्य त्यजार्तिमित्यालिकुलप्रबोधान्" नैष० ६-६०। 3. गृह, मनॆ. 4. तनु, शरीर, मै. 5. जनपद, देश. 6. ऎरडु नेगिलुगळिंद उळल्पडुवम्थ जमीनु; आरु ऎत्तुगळन्नु कट्टि उळुव नेगिलु ऒंदु हल. ऒंतह ऎरडु हलगळिंद उळबहुदाद भूमियु कुलवु. "दशी कुलं तु भुञ्जीत विंशी पञ्च कुलानि च। ग्रामं ग्रामशताध्यक्षः सहस्राधिपतिः परम्" मनु० ७-११९। 7. ऋषिगळिगॆ संतोषवुंटुमाडुव कार्य, ऋषितर्पण. "ऋषीणां तर्पणं यत्तत्कौलकुल्यं कुलं च तत्" वैज०। (स्त्री०) -ली-ल्ये. 8. हॆग्गळॆद गिड. "कण्ट-कार्यौषधौ कुली" मेदि०।

कुलक कुलक (पुं०) 1. कागॆतूबरॆ गिड. कुलस्य गृहस्य प्रतिकृतिरिव "कन्" (५-३-९६)। "काकेन्दुः कुलकः काकपीलुकः काकतिन्दुके" अम०। 2. स्वर्ग, देवलोक. "कुलको नाककाकेन्द्रौ" त्रिकाण्ड०। 3. वल्मीक, हुत्त. 4. ऒंदु वंशद यजमान. 5. ऒंदु गुंपिन यजमान. (न०) 6. नालिगॆय मेलिन कॊळॆ. "कुलकं रसनामलम्" हारा०। 7. ऒंदे कर्तृ मत्तु क्रियापदगळ संबंधवुळ्ळ (ऐकान्वयवुळ्ळ) नाल्कु श्लोकगळिगिंतलू हॆच्चु श्लोकगळ समुदाय. "द्वाभ्यां युग्ममिति प्रोक्तं त्रिभिः श्लोकैर्विशेषकम्। कालापकं चतुर्भिः स्यात् तदूर्ध्वं कुलकं मतम्"। 8. पडवल गिड. कुल (संस्त्याने) "कः" (३-१-१३५)। "कुलकं पञ्चादिश्लोकसमवाये पटोलके। कुलकः कुलप्रधाने वल्मीके काकतिन्दुके"।

कुलकण्टक कुलकंटक (वि०) वंशक्कॆ मुळ्ळिनंतिरुवनु, कुलक्कॆ अपकीर्ति तरुव नीचमनुष्य. कुले कण्टक इव।

कुलकन्यका कुलकन्यका, -कन्या-कन्या (स्त्री०) सत्कुलदल्लि हुट्टिद कन्यॆ, ऒळ्ळॆय वंशदल्लि हुट्टिद हुडुगि. "गृहे गृहे पुरुषाः कुलकन्यका उद्वहन्ति। न च कोऽपि लज्जाप्रसाधनमनपराधमुग्धस्वभावं कुलकुमारीजनं प्रभवामीति वागनलेन प्रज्वलयति" मालती० ७।

कुलकलङ्क कुलकलंक (वि०) वंशक्कॆ कॆट्ट हॆसरु तरुवनु, मनॆतनक्कॆ अपकीर्ति तरुवनु. कुलस्य कलङ्क इव।

कुलकुणि कुलकुणि (स्त्री०) वॆश्यॆ, सूळॆ.

कुलक्षय कुलक्षय (पुं०) वंशक्षय, वंशवु नाशवागुवुदु, वंशवु अळिदुहोगुवुदु. कुलस्य क्षयः। "कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः" गीता १-४०।

कुलगुरु कुलगुरु (पुं०) वंशपरंपरॆयागि बंद आचार्यरु. कुलस्य गुरुः।

कुलघ्न कुलघ्न (वि०) वंशवन्नु हाळुमाडुवनु. कुलं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "कः" (३-२-५)। "स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसङ्करः। सङ्करो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च" गीता।

कुलज कुलज (वि०) 1. कुलदल्लि जनिसिद, वंशदल्लि हुट्टिद. कुले वंशे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः"

(೩-೨-೯೭)। "पतिवरायाः कुलजं वरस्य वा यमः कमप्याचरितातिथिं यदि" नैष० ९-८१। 2. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ, ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "कुलजे वृत्तसंपन्ने धर्मज्ञे सत्यवादिनि। महापक्षे धनिन्यार्ये निक्षेपं निक्षिपेद्बुधः" मनु० ८-१७९। स्त्रियाम् **-जा -ज्ञा.** "कुलाभिमानी कुलजां नराधिपः" किरा० १-३१।

ಕುಲಜನ ಕುಲಜನ (ಪುಂ) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.

ಕುಲಟಾ ಕುಲಟಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಮನೆಮನೆಗೂ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಅಸಭ್ಯ ಹೆಂಗಸು, ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. अटति-अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। कुलस्य अटा। शक०। "मूढ दुर्योधन, कुलटाविप्रलम्भ-मानमात्मानं बहुमन्यमानः अधुना किं वक्ष्यसि" वेणी० २।

ಕುಲತನ್ತು ಕುಲತಂತು (ಪುಂ) ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಇರುವವರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪ್ರಜೆ, ತಂತುವಿನಂತೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಸಂತತಿಯು ಬೆಳೆಯಲು ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. कुलस्य तन्तुरिव।

ಕುಲತಿಥಿ ಕುಲತಿಥಿ (ಸ್ತ್ರೀ) ಬಿದಿಗೆ, ಷಷ್ಠಿ ಮತ್ತು ದಶಮಿ ಹೊರತಾದ ಸಮತಿಥಿಗಳು, ಚೌತಿ, ಅಷ್ಟಮಿ, ದ್ವಾದಶಿ ಮತ್ತು ಚತುರ್ದಶೀ ತಿಥಿಗಳು. "द्वितीया दशमी षष्ठी कुलाकुलमुदाहृतम्। विषमाश्चाकुलाः सर्वाः शेषाश्च तिथयः कुलाः" तन्त्रसा०।

ಕುಲತಿಲಕ ಕುಲತಿಲಕ (ಪುಂ) ವಂಶಕ್ಕೆ ತಿಲಕದಂತಿರುವವನು, ವಂಶಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯನಾದವನು. कुलस्य तिलकमिव।

ಕುಲತ್ಥ ಕುಲತ್ಥ (ಪುಂ) 1. ಹುರುಳಿ ಗಿಡ. "ताम्रवृन्तः कुलत्थः स्यात्" त्रिकाण्ड०। (ನ०) 2. ಹುರುಳಿ.

ಕುಲದೀಪ ಕುಲದೀಪ -ಪ್ರದೀಪ -ಪ್ರದೀಪ (ಪುಂ) ವಂಶವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವವನು, ವಂಶಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತಿಗೌರವಗಳನ್ನು ತರುವವನು. कुलस्य दीप इव प्रदीप इव वा। "जातः कुले तस्य किलोरुकीर्तिः कुलप्रदीपो नृपतिर्दिलीपः" रघु० ६-७४।

ಕುಲದೇವತಾ ಕುಲದೇವತಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ. कुलस्य देवता। "तामर्चिताभ्यः कुलदेवताभ्यः कुलप्रतिष्ठां प्रणमय्य माता" कुमा० ७-२७।

ಕುಲದ್ರುಮ ಕುಲದ್ರುಮ (ಪುಂ) ಚಳ್ಳಿ ಹೊಂಗೆ ಬಿಲ್ವ ಅರಳಿ ಕದಂಬ ಬೇವು ಆಲ ಅತ್ತಿ ನೆಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹುಣಸೆ ಮರಗಳು. "श्लेष्मातकः करञ्जश्च बिल्वाश्वत्थकदम्बकाः। निम्बो वटोदुम्बरौ च धात्री चिञ्चा दश स्मृताः"।

ಕುಲಧರ್ಮ ಕುಲಧರ್ಮ (ಪುಂ) ಕುಲಾಚಾರ, ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಧರ್ಮ. "उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन। नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम" गीता १-४४।

ಕುಲಧಾರಕ ಕುಲಧಾರಕ (ಪುಂ) ಮಗ, ವಂಶವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಬೆಳೆಸುವವನು, ವಂಶವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. कुलं धारयति – धृञ् (धारणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पुत्रो द्वितीयः कुलधारकः" त्रिकाण्ड०।

ಕುಲಧುರ್ಯ ಕುಲಧುರ್ಯ (ವಿ) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ, ಸಂಸಾರದ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವನು, ಪ್ರಾಯದ ಮಗ. धुरां वहति "यत्" (४-४-७७)। कुलस्य धुर्यः। "तदुपहितकुटुम्बः शान्तिमार्गोत्सुकोऽभूत् न हि सति कुलधुर्ये सूर्यवंश्या गृहाय" रघु० ७-७१।

ಕುಲನಕ್ಷತ್ರ ಕುಲನಕ್ಷತ್ರ (ನ०) ಆರ್ದ್ರಾನಕ್ಷತ್ರ ಹೊರತಾದ ಸಮನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಭರಣಿ, ರೋಹಿಣಿ, ಪುಷ್ಯ, ಮಖೆ, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಚಿತ್ತೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಸಂಖ್ಯಾಕ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "वारुणार्द्राभिजिन्मूलं कुलाकुलमुदाहृतम्। कुलानि समधिष्ण्यानि शेषाणि चाकुलानि वै" तन्त्रसा०।

ಕುಲನಾರಿ ಕುಲನಾರೀ (ಸ್ತ್ರೀ) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು.

ಕುಲನಾಶ ಕುಲನಾಶ (ಪುಂ) 1. ವಂಶದ ನಾಶ, ವಂಶವು ಅಳಿದುಹೋಗುವುದು. कुलस्य नाशः। ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನ ಪೋಷ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಹೆಂಡತಿ ಮಗಳು ತಂಗಿ ಸೊಸೆ ಮೊದಲಾದ ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಹೊಡಿಸಿ ಅವರು ಕಣ್ಣೀರು ಬಿಡುವಂತಾದರೆ ಅಂತಹ ಮನೆಯು ಬೇಗ ನಾಶವಾಗುವುದು. ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನು ಇವರನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದಿರಿಸದಿದ್ದರೆ ಇವರ ಶಾಪಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಆ ಮನೆಯು ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲೂ ಏಳಿಗೆಗೆ ಬರಲಾರದು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಮನೆಯನ್ನು ಹರಸಿದರೆ ಅದು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಲ್ಲೂ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು. "शोचन्ति जामयो यत्र विनश्यत्याशु तत्कुलम्। न शोचन्ति तु यत्रैता वर्धते तद्धि सर्वदा। जामयो यानि गेहानि शपन्त्यप्रतिपूजिताः। तानि कृत्याहतानीव विनश्यन्ति

समन्ततः" मनु० ३-५७,८। वेदविहितवाद कर्मानुष्ठानवू परमात्मन पूजेयू शुद्धवाद नडतेयू इरुववरेगू वंशवु वृद्धि हॊंदुवुदु. "यावच्च वेदधर्माः स्युः यावत् स्याच्छङ्करार्चनम्। यावत् स्यात् शुचि कृत्यं च तावन्न कुलनाशनम्"। 2. उष्ट्र, ऒंटे. कुलं मूलग्नं नाशनाति — न + अश (भोजने) "अच्" (३-१-१३४)। ऒंटेयु कत्तु एत्तरवागिद्दु भूमियल्लिरुव पदार्थगळन्नु तिन्नलु साध्यविल्लदिरुवुदरिंद ई हॆसरु. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-नाशनी -नाशनः.** (न०) 3. वंशवु अळिदुहोगुविके. णश (अदर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. वंशवन्नु नाशपडिसुव. कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् **-नाशनी -नाशनः.** 5. यादववंशवन्नु नाश पडिसिद मुसल (ऒसकॆ). [ऒंदु दिन कॆलवु महर्षिगळु श्रीकृष्णन संदर्शनक्काग द्वारकॆगॆ बंदिद्दाग कॆलवु यादवरु साम्बनिगॆ हॆंगसिन वेष हाकि गर्भवतियळु एंतह मगुवन्नु हॆरुवळॆंदु कॆळलागि इवरिंद कोपगॊंड ई ऋषिगळु "वंशवन्नु नाशगॊळिसुव ऒनकॆयन्नु हॆरुवळु"ऎंदु हेळिदरु. अदरंतॆ साम्बनु ऊक्किन ऒनकॆयॊंदन्नु हॆत्तनु. इदरिंद हॆदरिद यादवरु ई ऒनकॆयन्नु पुडिमाडि समुद्रदल्लि ऎसॆदरु. जॊतॆगॆ गान्धारिय शापवू ऒंदिद्दुदरिंद श्रीकृष्णन आज्ञॆयंतॆ तीर्थयात्रॆगॆ हॊरटु प्रभासक्षेत्रवन्नु सेरिदरु. अल्लि सात्यकि कृतवर्मरिगॆ पाग्वाद नडॆदु सात्यकियु कृतवर्मन तलॆयन्नु कडिदुहाकिदनु. इदरिंद कोपगॊंड उभयपंगडदवरू, तावु हिंदॆ समुद्रदल्लि बिसाडिद्द मुसलद पुडियु शरकाण्डगळागि बॆळॆदद्दरिंद अवन्नु तॆगॆदुकॊंडु परस्पर हॊडॆदाडि हतरादरु. इदरिंद यादव कुलवे अळिदुहोयितु.] भा० मौसल०।

कुलपति कुलपति (पुं०) 1. ऒंदु मनॆय यजमान. 2. ऒंदु वंशद यजमान. कुलस्य पतिः। 3. हत्तु सहस्र मंदि विद्यार्थिगळन्नु अशन वसनगळिंद पोषिसि विद्याभ्यास माडिसुव मुनि. "मुनीनां दशसाहस्रं योऽन्नदानादिपोषणात्। अध्यापयति विप्रर्षिरसौ कुलपतिः स्मृतः"। इदे अर्थदल्लि ईगिन विश्वविद्यालयद अध्यक्षरल्लि ई पदद प्रयोगविरुवुदु. हिंदिन कालदल्लि नळंद तक्षशिला विश्वविद्यालयगळु इंतह कुलपतिगळ अडळितकॊळपट्टिद्दुवॆंदु चरित्रॆयिरुवुदु.

कुलपरम्परा कुलपरंपरा (स्त्री०) वंशपरंपरॆ, वंशदल्लि हुट्टुववर श्रेणि,—पञ्चा. ऒंदे बगॆय वस्तुगळ सालु परंपरॆयॆनिसुवुदु. हागॆयॆ ऒंदु वंशदल्लि हुट्टुव जनरॆल्लरू ई वंशद परंपरॆयल्लि सेरुवरु.

कुलपर्वत कुलपर्वत (पुं०) ऒंदु द्वीपद ऒंदु भूभागद मेरॆयन्नु तिळिसुव पर्वतगळु. "रुणद्मि सवितुर्मार्गं भिनद्मि कुलपर्वतान्" भट्टि० ६-३५। ऒंदॊंदु द्वीपदल्लू एळेळु कुल पर्वतगळिरुवुवु. "मर्यादाकारकास्तेषां तथान्ये वर्षपर्वताः। सप्तैव तेषां नामानि शृणुष्व मुनिसत्तम"।

1. जंबूद्वीपद भारतवर्षद सप्त कुलपर्वतगळु: (1) महेन्द्रः, (2) मलयः, (3) सह्यः, (4) शक्तिमान्, (5) ऋक्षः, (6) विन्ध्यः मत्तु (7) पारियात्रः।

2. प्लक्षद्वीपद सप्तकुलपर्वतगळु: (1) गोमेदः, (2) चन्द्रः, (3) नारदः, (4) दुन्दुभिः, (5) सोमकः, (6) सुमनाः मत्तु (7) वैभ्राजः।

3. शाल्मलिद्वीपद सप्तकुलपर्वतगळु: (1) कुमुदः, (2) उन्नतः, (3) बलाहकः, (4) द्रोणः, (5) कङ्कः, (6) महिषः मत्तु (7) कुमुद्वान्।

4. कुशद्वीपद सप्तकुलपर्वतगळु: (1) विद्रुमः, (2) हेमशैलः, (3) द्युतिमान्, (4) पुष्पवान्, (5) कुशेशयः, (6) हरिः मत्तु (7) मन्थराचलः।

5. क्रौंचद्वीपद सप्तकुलपर्वतगळु: (1) क्रौञ्चः, (2) वामनः, (3) अन्धकारकः। (4) रत्नशैलः, (5) दिवावृत्, (6) पुण्डरीकवान् मत्तु (7) दुन्दुभिः।

6. शाकद्वीपद सप्तकुलपर्वतगळु: (1) उदयगिरिः, (2) जलधारः, (3) रैवतकः, (4) श्यामः, (5) अम्भोगिरिः, (6) अम्बिकेयः मत्तु (7) केसरी।

7. पुष्करद्वीपद कुलपर्वतः ई द्वीपदल्लि मानसोत्तरः ऎंब ऒंदु पर्वत मात्र विरुवुदु. "एकश्चात्र महाभाग प्रख्यातो वर्षपर्वतः। मानसोत्तरसंज्ञो वै मध्यतो वलयाकृतिः" विष्णुपु०।

ಕುಲಪಾಂಸನ ಕುಲಪಾಂಸನ (ವಿ೦) ವಂಶಕ್ಕೆ ಕಳಂಕ ತರುವವನು, ವಂಶದ ಹೆಸರನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು. ಕುಲಂ ಪಾಂಸಯತಿ —ಪಸಿ (ನಾಶನೇ) + ಣಿಚ್ "ಲ್ಯುः" (೩-೧-೧೩೪)।

ಕುಲಪಾಂಸುಲ ಕುಲಪಾಂಸುಲ (ವಿ೦) ವಂಶದಲ್ಲಿ ಪಾಪ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. "आः दुरात्मन् कुक्कुलपांसुल, एवमतिक्रान्तमर्यादे त्वयि निमित्तमात्रेण पाण्डवक्रोधेन भवितव्यम्" वेणी० १।

ಕುಲಪಾಲಕ ಕುಲಪಾಲಕ (ವಿ೦) 1. ಕುಲವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು, ಮನೆಯ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. 2. ವಂಶದ ಹೆಸರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು, ವಂಶದ ಗೌರವವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು, ಸತ್ಪುತ್ರ. ಕುಲಂ ಪಾಲಯತಿ—ಪಾಲ (ರಕ್ಷಣೇ) + ಣಿಚ್ "ಣ್ವುಲ್" (೩-೧-೧೩೩)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಟಾಪ್" –ಪಾಲಿಕಾ –ಪಾಲಿಕಾ. ವಂಶಕ್ಕೆ ಗೌರವ ತರುವ ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು. "कुलस्त्री कुलपालिका" अम०।

ಕುಲಪಾಲಿ(ಲೀ) ಕುಲಪಾಲಿ(ಲೀ) (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು, ವಂಶದ ಖ್ಯಾತಿ ಗೌರವಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. ಕುಲಂ ಪಾಲಯತಿ—ಪಾಲ (ರಕ್ಷಣೇ) + ಣಿಚ್ "ಇನ್" (ಉ० ೪-೧೧೭)। ವಾ "ಙೀಪ್" (ಗ० ೪-೧-೪೫)।

ಕುಲಪುತ್ರ ಕುಲಪುತ್ರ (ಪುಂ೦) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಸತ್ಪುತ್ರ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಕುಲಕ್ಕೆ ಗೌರವ ತರುವ ಮಗ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ –ಪುತ್ರೀ –ಪುತ್ರೀ.

ಕುಲಪುರುಷ ಕುಲಪುರುಷ (ಪುಂ೦) 1. ಒಂದು ವಂಶದ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯ. 2. ಒಂದು ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷ.

ಕುಲಪ್ರಸೂತ ಕುಲಪ್ರಸೂತ (ವಿ೦) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಕುಲೇ ಸತ್ಕುಲೇ ಪ್ರಸೂತः।

ಕುಲಭೂಭೃತ್ ಕುಲಭೂಭೃತ್ (ಪುಂ೦) ಕುಲಪರ್ವತ. ["ಕುಲಪರ್ವತ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಕುಲಭೂಷಣ ಕುಲಭೂಷಣ (ವಿ೦) ವಂಶಕ್ಕೆ ಆಲಂಕಾರ ಪ್ರಾಯನಾದ. ಕುಲಂ ಭೂಷಯತಿ—ಭೂಷ (ಅಲಙ್ಕಾರೇ) + ಣಿಚ್ "ಲ್ಯುः" (೩-೧-೧೩೪)।

ಕುಲಭೃತ್ಯಾ ಕುಲಭೃತ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಗರ್ಭಿಣಿ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪೋಷಿಸುವುದು, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸಿನ ಬಯಕೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿ ಉಪಚರಿಸುವುದು. ಕುಲೇः वंशजनैः भृत्या भरणम्। 2. ಸೂಲಗಿತ್ತಿ, ಹೆರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕಳಾದ ಹೆಂಗಸು. 3. ವಂಶವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. ಕುಲಸ್ಯ ಭೃತ್ಯಾ ಭರಣಮ್।

ಕುಲಮಿತ್ರ ಕುಲಮಿತ್ರ (ನ೦) ವಂಶದ ಸುಹೃತ್ತು, ಮನೆತನಕ್ಕೇ ಬಂದ ಗೆಳೆಯ, ಒಂದು ಕುಲದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನದಿಂದಿರುವ ಗೆಳೆಯ. ಕುಲಸ್ಯ ಮಿತ್ರಮ್।

ಕುಲಯೋಷಿತ್ ಕುಲಯೋಷಿತ್ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ದೊಡ್ಡ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಯೋಗ್ಯ ಹೆಂಗಸು.

ಕುಲವಧೂ ಕುಲವಧೂ(ಸ್ತ್ರೀ೦)ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದಹೆಂಗಸು, ಗೌರವದಿಂದ ವಂಶದ ಹೆಸರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಹೆಂಗಸು, ಮಾನದಿಂದ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹೆಂಗಸು. ಕುಲೇ ಸ್ಥಿತಾ ಚಾಸೌ।

ಕುಲವರ್ಧನ ಕುಲವರ್ಧನ (ವಿ೦) ಕುಲವನ್ನು ಬೆಳಸುವವನು, ವಂಶವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವನು. ಕುಲಂ ವರ್ಧಯತಿ —ವೃಧು (ವೃದ್ಧೌ) "ಲ್ಯುः" (೩-೧-೧೩೪)।

ಕುಲವಾರ ಕುಲವಾರ (ಪುಂ೦) ಮಂಗಳ ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವಾರಗಳು. "रविश्चन्द्रो गुरुः सौरिः चत्वारश्चाकुला इमे। भौमशुक्रौ कुलाख्यौ तु बुधवारः कुलाकुलः" तन्त्रसा०।

ಕುಲವೃದ್ಧ ಕುಲವೃದ್ಧ (ಪುಂ೦) ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನು, ಒಂದು ಸಂಸಾರದ ಯಜಮಾನ. ಕುಲೇ ವೃದ್ಧः।

ಕುಲವ್ರತ ಕುಲವ್ರತ (ನ೦) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವ್ರತ, ಕುಲಕ್ರಮಾಗತವಾದ ನಿಯಮಾಚರಣೆ. ಕುಲೇ ಆಚರಣೀಯಂ ವ್ರತಮ್। "गलितवयसामिक्ष्वाकूणामिदं हि कुलव्रतम्" रघु० ३-७०।

ಕುಲಶಿಖರಿನ್ ಕುಲಶಿಖರಿನ್ (ಪುಂ೦) ಕುಲಪರ್ವತಗಳು. ["ಕುಲಪರ್ವತ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "कुलशिखरिणः क्षुद्रा नैते न वा जलराशयः" भर्तृ० १-९०।

ಕುಲಶೇಖರ ಕುಲಶೇಖರ (ಪುಂ೦) ಮುಕುಂದಮಾಲಾ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರು. [ಇವರು ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಾದ "ಆಳ್ವಾರ್" ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವರು. ಕುಲಶೇಖರಾಳ್ವಾರ್‌ರವರು "ಕೋಳಿಕ್ಕೂಡು" ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ದೃಢವ್ರತರಾಜನ ಮಕ್ಕಳು. ಈ ರಾಜನಿಗೆ ಬಹಳ ಕಾಲ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರಲು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಿ ಈ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದರು. ಇವರು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲೇ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲೂ ಷಡಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲೂ ರಥಗಜತುರಗಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪರಿಣತರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರ ಅಪಾರವಾದ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಅನೇಕ ಸಲ ಇವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳೂ ಉಂಟು.]

ಕುಲಶ್ರೇಷ್ಠ ಕುಲಶ್ರೇಷ್ಠ (ವಿ೦) ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು, ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ವಂಶದ ಪ್ರಧಾನಪುರುಷ. "कुलिकः स्यात् कुलश्रेष्ठः" अम०।

कुलश्रेष्ठिन् कुलश्रेष्ठिन् (पुं०) शिल्पिकुलद यजमान.

कुलसम्भव कुलसंभव (वि०) यावुदादरॊन्दु वंशदल्लि हुट्टिद. कुले संभवोऽस्य। "बीजस्तु कुलसंभवः" अम०।

कुलस्त्री कुलस्त्री (स्त्री०) सत्कुलदल्लि हुट्टिद हॆंगसु, मनॆतनद गौरववन्नु कापाडुव हॆंगसु. कुले स्थिता स्त्री। "कुलस्त्री कुलपालिका" अम०।

कुलस्थक कुलस्थक (पुं०)1. हुरुळि गिड. (न०)2. हुरुळि. "ताम्रवृन्तः कुलस्थकः" वैज०। 3. कृष्ण सर्प. "कृष्णसर्पः कुलस्थकः" वैज०।

कुलहीन कुलहीन (वि०) नीचवंशदवनाद, नीच कुलदल्लि हुट्टिद. कुलेन हीनः।

कुलहुण्डक कुलहुंडक (पुं०) आवर्त, नीरिन सुळि. "अथाम्भसां भ्रमः। पुरोटिः पत्रझङ्कारो वदालः कुलहुण्डकः" त्रिकाण्ड०।

कुलाकुल कुलाकुल(पुं०) 1. बुधवार. "रविश्चन्द्रो गुरुः सौरिश्चत्वारश्चाकुला इमे। भौमशुक्रौ कुलाख्यौ तु बुधवारः कुलाकुलः" तन्त्रसा०। 2. बिदिगॆ, पक्षि मत्तु द्वादशीतिथिगळु. "द्वितीया द्वादशी षष्ठी कुलाकुलमुदाहृतम्" तन्त्रसा०। 3. आर्द्रा, मूल, अभिजित् मत्तु शतभिषक् ई नक्षत्रगळु. "वारुणार्द्राभिजिन्मूलं कुलाकुलमुदाहृतम्" तन्त्रसा०।

कुलाङ्गना कुलांगना (स्त्री०) सत्कुलदल्लि हुट्टिद हॆंगसु, ऒळ्ळॆय मनॆतनद हॆंगसु. कुलस्य सत्कुलस्याङ्गना। "असन्तुष्टा द्विजा नष्टाः सन्तुष्टश्च महीपतिः। सलज्जा गणिका नष्टा निर्लज्जा च कुलाङ्गना"।

कुलाङ्गार कुलांगार (पुं०) कुलदूषक, नडतॆयिंद तन्न वंशवन्नु कॆडिसुववनु, वंशक्क अपकीर्ति तरुववनु. कुलस्याङ्गार इव।

कुलाचल कुलाचल (पुं०) कुलपर्वतगळु. ["कुलपर्वत" पददल्लि नोडि.]

कुलाचार कुलाचार (पुं०) 1. कुलधर्म. मनॆतनदल्लि आचरिसल्पडुव धर्म. कुलस्याचारः। 2. जीव प्रकृतितत्त्व दिक्कु काल आकाश क्षिति अप्पु तॆजस्सु वायु ई वुगळल्लि ब्रह्मबुद्धियिंद माडुव ध्यान. "जीवः प्रकृतितत्त्वं च दिक्कालाकाशमेव च। क्षित्यप्तेजोवायवश्च कुलमित्यभिधीयते। ब्रह्मबुद्धया निर्विकल्पमेतेष्वाचरणं च यत्। कुलाचारः स एवोक्तो धर्मकामार्थमोक्षदः"।

कुलाचार्य कुलाचार्य (पुं०) मनॆतनद गुरु, कुलगुरु, वंशपरंपरॆयिंद बंद गुरु. कुलस्याचार्यः।

कुलाद्रि कुलाद्रि (पुं०) कुलपर्वतगळु. ["कुलपर्वत" पददल्लि नोडि.]

कुलाधारक कुलाधारक (पुं०) वंशवन्नु ऎत्ति हिडियुवनु, कुलवन्नु उद्धारमाडुव पुत्र.

कुलाय कुलाय (पुं०) 1. हक्किगळ गूडु, हक्किगळु वासमाडुव स्थळ. कुलं पक्षिसमूहोऽयतेऽत्र — अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "ददतमन्तरिताऽहिमदीधितिं खगकुलाय कुलायनिलायिताम्। जलदकालमबोधकृतं दिशामपरयाप रथावयवायुधः" माघ० ६-४१। 2. स्थान, जाग, स्थळ, मनॆ. "कुलायस्तु पुमान् स्थानमात्रे स्यात्पक्षिवासके" मॆदि०। "गेहे कुलायो नीडोऽस्त्री" वैज०।

कुलायिका कुलायिका (स्त्री०) पक्षिगळ वासस्थान, हक्किगळ गूडु. "कुलायिका पक्षिशाला" त्रिकाण्ड०।

कुलाल कुलाल (पुं०) 1. कुंबार, मण्णिन पात्रॆ हॆंचु मुंतादुवन्नु तयारिसुववनु. कुलमलति —अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)। "अनलसङ्गतितापमुपैतु नो कुसुमचापकुलालविलासजम्" नैष० ४-७। 2. कुक्कुभपक्षि, काडुकोळि. 3. घूक, गूबॆ. "कुलालः कुम्भकारे स्यात्कुक्कुभे कौशिकेऽपि च" विश्व०। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। —ली—ल्ं. कुंबारन हॆंडति.

कुलालकुक्कुट कुलालकुक्कुट (पुं०) काडुकोळि, नीरुकोळि.

कुलाली कुलाली (स्त्री०) 1. कुंबारन हॆंडति. कुलालस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-६३)। 2. नील कमलद ऒंदु भॆद. 3. कुळुत्थान्नद.

कुलाह कुलाह (पुं०) कंदु बण्णद कप्पु मंडियु कुदुरॆ. कुलमाहन्ति — हन (हिंसागत्योः) "ङः"।

कुलि कुलि (पुं०) 1. हस्त, कै. कुल (संस्त्याने बन्धुषु च) "इन्" (उ० ४-११७)। "कुलिर्हस्तो भुजादलः" त्रिकाण्ड०। (स्त्री०) —लिः —लिः, —ली —ल्ं. 2. हॆग्गळॆद गिड. वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

कुलिक कुलिक (पुं०) 1. ಐವತ್ತು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದದ ಬಾಣ. "अयः शलाका कूटोऽस्त्री पत्रकूटस्सपत्रणः। द्विद्वाविंशत्यङ्गुली स्यान्निचोटे द्वयङ्गुलोत्तरः। स्युश्चोटलिङ्गकस्तालः कुलिको बिम्बसारकः" वैज०। 2. ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ಕುಲದ ಯಜಮಾನ, ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. "कारवः शिल्पिनः सर्वे कुलिकास्ते कुलोत्तमाः" वैज०। 3. ಎಂಟು ಸರ್ಪನಾಯಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ. "अनन्तो वासुकिः पद्मो महापद्मोऽपि तक्षकः। कर्कोटः कुलिकः शङ्ख इत्यष्टौ नागनायकाः" त्रिकाण्ड०। 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ. 5. ಒಂದು ವಂಶದ ಯಜಮಾನ. 6. ಭಾನುವಾರ ಮೊದಲಾದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ವೇಳೆ, ಗುಳಿಕ ಕಾಲ.

ವಾರಗಳು	ಹಗಲು ಗುಳಿಕಕಾಲ
ಭಾನುವಾರ	7ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 3ರಿಂದ 4–30 ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ
ಸೋಮವಾರ	6ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 1–30 ರಿಂದ 3 ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ
ಮಂಗಳವಾರ	5ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 12 ರಿಂದ 1–30 ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ.
ಬುಧವಾರ	4ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 10–30 ರಿಂದ 12 ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ.
ಗುರುವಾರ	3ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 9 ರಿಂದ 10–30 ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ.
ಶುಕ್ರವಾರ	2ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 7–30 ರಿಂದ 9 ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ.
ಶನಿವಾರ	1ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 6 ರಿಂದ 7–30 ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ.

ಈ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅಪವಾದ:

"वारेशे सबले चापि बलाढ्ये लग्नगे शुभे। कुलिकोद्भवदोषस्तु विनश्यति न संशयः"।

कुलिङ्ग कुलिंग (पुं०) 1. ನೀರಿನೊಳಗಾಡುವ ಕುಕ್ಕುಟಿಯೆಂಬ ಹಕ್ಕಿ. कौ भूमौ लिङ्गति – लिगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **कुलिङ्गी कुलिंगी.** (न०)3. ಕೆಟ್ಟ ಗುರುತು. कुत्सितं लिङ्गम्। (वि०)4. ಕೆಟ್ಟ ಗುರುತುಳ್ಳ. कुत्सितं लिङ्गं यस्य। (स्त्री०) **कुलिङ्गा कुलिंगा.** 5. ಮರಸೇಬಿನ ಗಿಡ.

कुलिङ्गक कुलिंगक (पुं०) ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. कुलिङ्ग संज्ञायां "कन्" (५-३-८७)।

कुलिज कुलिज (वि०) ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. कुलौ हस्ते जायते–जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

कुलिन् कुलिन् (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. (वि०)2. ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ. प्रशस्तं कुलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-१३६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–नी –ನೀ.**

कुलिन्द कुलिंद (पुं० ब० व०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. "कालिन्दाः कालवाश्चैव कुण्ठकाः करटास्तथा" भा० भीष्म०। 2. ಕುಳಿಂದ ದೇಶದ ಜನರು. 3. ಕುಳಿಂದ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. कुलिन्दानां राजानः "अञ्" (४-१-१६६)। अञो लुक् (२-४-६२)।

कुलिश कुलिश (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. कुत्सितं ईषद्वा लिशति – कु + लिश (गतौ) "कः" (३-१-१३५)। (पुंन०)2. (ಇಂದ್ರನ) ವಜ್ರಾಯುಧ. कुलौ हस्ते शेते – शीङ् (स्वप्ने) "डः" (३-२-१०१)। कुलिनः पर्वतान् श्यति – शो (तनूकरणे) "कः" (३-२-३) वा। "कुलिशो न स्त्री दम्भोलौ ना झषान्तरे" मेदि०। "वृत्रस्य हन्तुः कुलिशं कुण्ठिताश्रीव लक्ष्यते" कुमा० २-२०।

कुलिशद्रुम कुलिशद्रुम (पुं०) ಮುಂಡುಕಳ್ಳಿಗಿಡ. कुलिशाख्यो द्रुमः। कुलिश इव द्रुमो वा।

कुलिशधर कुलिशधर (पुं०) ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಇಂದ್ರ. कुलिशं धरति – धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। कुलिशस्य धरः।

कुलिशपाणि कुलिशपाणि (पुं०) ಇಂದ್ರ. कुलिशं पाणौ यस्य। "नवकनकपिशङ्गं वासराणां विधातुः ककुभि कुलिशपाणेर्भाति भासां वितानम्" ११-४३।

कुलिशाङ्कुशा कुलिशांकुशा (स्त्री०) ಬೌದ್ಧರ ಹದಿನಾರು ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ. "विद्या देव्यस्तु षोडश। रोहिणी प्रज्ञप्तिर्वज्रशृङ्खला कुलिशाङ्कुशा" ಇತ್ಯಾದಿ ಅಭಿ० चि०।

कुलिशासन कुलिशासन (पुं०) ಶಾಕ್ಯಮುನಿ. कुलिशवत् दृढमासनं यस्य। "सर्वार्थसिद्धिस्तु महाश्रमणः कुलिशासनः" त्रिकाण्ड०।

कुली कुली (स्त्री०) 1. ಹೆಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. कोलति – कुल (संस्त्याने) "कः" (३-१-१३५)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "प्रचोदनी कुली क्षुद्रा दुःस्पर्शा

राष्ट्रिकेत्यपि" अम०। 2. ಹೆಂಡತಿಯ ಅಕ್ಕ, ಹೆಂಡತಿಯ ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ, ನಾದಿನಿ. "पत्न्यास्तु भगिनी ज्येष्ठा ज्येष्ठश्वश्रूः कुली च सा" अभि० चि०।

कुलीक ಕುಲೀಕ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. कुल (संस्त्याने) "ईकन्" बाहु०।

कुलीन ಕುಲೀನ (पुं०) 1. ಉತ್ತಮ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. कुलस्यापत्यम् "खः"(४-१-१३९)। "आजानेयाः कुलीनाः स्युः" अम०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। (न०) 2. ಉಗುರುಸುತ್ತು, ಉಗುರಿನ ಒಂದು ವಿಧ ರೋಗ. (वि०) 3. ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತ, ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः" भर्तृ० १-३२। "महाकुलकुलीनार्यसभ्य-सज्जनसाधवः" अम०। 4. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಕೊಂಡಿರುವ. कौ भूमौ लीनः।

कुलीनक ಕುಲೀನಕ (पुं०) ಕಾಡು ಹೆಸರು. "वनमुद्गे तुरवकनिगूढककुलीनकाः" अभि० चि०।

कुलीनस ಕುಲೀನಸ (न०) ಜಲ, ನೀರು. कुलीनं भूलग्नं स्यति—षो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)। "कुलीनसं कबन्धं च प्राणदं सर्वतोमुखम्" अभि० चि०।

कुलीर ಕುಲೀರ (पुं०) 1. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. कुल (संस्त्याने) "ईरन्" बाहु०। 2. ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿ, ಮೇಷ ಮೊದಲಾಗಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ರಾಶಿ.

कुलुक ಕುಲುಕ (न०) ನಾಲಿಗೆಯ ಕೊಳೆ. कुल (संस्त्याने) "उलच्" बाहु०। "मलं विट्टं तदक्षिजम्। दूषीका दूषिका जैह्वं कुलुकम्" अभि० चि०।

कुलुक्कगुञ्जा ಕುಲುಕ್ಕಗುಂಜಾ (स्त्री०) ಕೊಳ್ಳಿಯ ಬೆಂಕಿ. "उल्का कुलुक्कगुञ्जा स्यात्" हारा०।

कुलूत ಕುಲೂತ (पुं० ब० व०)1. ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಕುಲೂತ ದೇಶದ ಜನರು. 3. ಕುಲೂತ ದೇಶದ ರಾಜರು.

कुलोद्वह ಕುಲೋದ್ವಹ (पुं०) ವಂಶದ ರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವನು, कुलं वंशभारं रक्षणादिकम् उद्वहति उद् + वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "पुत्रो ममानुरूपश्च शूरश्चेति कुलोद्वहः" भा० विरा०।

कुल्माष ಕುಲ್ಮಾಷ (पुं०) 1. ಅಲಸಂದೆ, ಕಾರಾಮಣಿ. 2. ಉರ್ದ ಬೆಂದ ಗೋಧಿ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯ. 3. ಕಡಲೆ. (न०) 4. ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ. "कुल्माषं स्यात्तु काञ्जिके। कुल्माषोऽर्धस्विन्नधान्ये यावके चणकेऽपि च" हेम०।

कुल्य ಕುಲ್ಯ (पुं०) 1. ಮಾನ್ಯನಾದ ಪುರುಷ, ಗೌರವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. कुले सत्कुले भवः "यत्" (४-३-५३)। (न०) 2. ಎಲುಬು, ಮೂಳೆ. कुल (संस्त्याने) "यक्" (उ० ४-१११)। 3. ಮಾಂಸ. 4. ಶೂರ್ಪ, ಮೊರ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೇರುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. 5. ಎಂಟು ಕೊಳಗದ ಅಳತೆ. (स्त्री०) 6. ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಸಣ್ಣ ಹೊಳೆ, ಆಗೆದು ತೋಡಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ನದಿ. 7. ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ. 8. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "सेनास्वानाद्दन्तिना-मात्मनैव स्थूलास्तावत् प्रावहन् दानकुल्याः" माघ० १८-२६। 9. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು. "केनापि दौष्कुलेयेन कुल्यां माहाकुलीं प्रियाम्। हृतां माहा-कुलीनस्य तस्य लिप्सामहे वयम्" भट्टि० ७-८८। (वि०) 10. ಕುಲಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ, ವಂಶಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ. कुलाय हितम् "यत्" (५-१-५)। 11. ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ. "कुल्यं स्यात् कीकसेऽ-प्यष्टद्रोणीशूर्पामिषेषु च। कुल्या पयःप्रणाल्यां च नद्यां जीवन्तिकौषधौ। कुलोद्भवे कुलहिते त्रिषु मान्ये पुनः पुमान्" मेदि०।

कुल्लूक ಕುಲ್ಲೂಕ (पुं०) ಕುಲ್ಲೂಕಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯರು, ಮನುಸ್ಮೃತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರಾದ ಒಬ್ಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು.

कुव ಕುವ (न०) ನೈದಿಲೆ, ಉತ್ಪಲ. कुं भूमिं वाति गच्छति—वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)। "कुवलं तूत्पलं कुवम्" त्रिकाण्ड०।

कुवचस् ಕುವಚಸ್ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು, ಅಪವಾದ, ದೂಷಣೆ. कुत्सितं वचः। (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಳ್ಳ, ಅಸಭ್ಯವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ. कुत्सितं वचो यस्य।

कुवत् ಕುವತ್ (वि०) ಕೂಗುತ್ತಿರುವ, ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. कु (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "द्रुभङ्गध्वनिसंविग्नाः कुवत्पक्षिकुलाकुलाः" भट्टि० ९-१।

कुवल ಕುವಲ (पुं०) 1. ಎಲಚಿ ಮರ, ಬೋರೆಗಿಡ. (न०) 2. ಉತ್ಪಲ, ನೈದಿಲೆ. कौ वलति—वल (संचलने) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಮುಕ್ತಾಫಲ, ಮುತ್ತು. 4. ಬೋರೆಹಣ್ಣು, ಎಲಚಿ ಹಣ್ಣು. 5. ಜಲ, ನೀರು. "कुवलं बोत्पले मुक्ताफले च बदरीफले" मेदि०। 6. ಜೀವ. कौ भूमौ कुत्सितं वा वलन्ते आसंसारं भ्राम्यन्तीति (कुवला जीवाः) कु + वल (संचलने) "अच्" (३-१-१३४)।

ಕುವಲಕ್ಕುಣ ಕುವಲಕುಣ (ಕ್ತಂ) ಬೋರೆಗಿಡವು ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವುದು, ಎಲಚಿಯು ಹಣ್ಣಾಗುವಿಕೆ. ಕುವಲಸ್ಯ ಪಾಕ: "ಕ್ತಿಣಪ್" (೫-೨-೨೪)।

ಕುವಲಯ ಕುವಲಯು (ನ೦) 1. ಉತ್ಪಲ, ನೈದಿಲೆ. ಕೋರ್ವ-ಲಯಮಿವ। "ಪುತ್ರಪ್ರೇಮ್ಣಾ ಕುವಲಯದಲಪ್ರಾಪಿ ಕರ್ಣೆ ಕರೋತಿ" ಮೇಘ೦ ೧-೪೪। 2. ಭೂಮಂಡಲ. ಕೋರ್ವಲಯಮ್।

ಕುವಲಯದೃಶ್ ಕುವಲಯುದೃಶ್ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕುವಲಯದಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. ಕುವಲಯೆ ಇವ ದೃಶೌ ಯಸ್ಯಾ:।

ಕುವಲಯಾನನ್ದ ಕುವಲಯಾನಂದ (ಕ್ತಂ) ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ ಗ್ರಂಥ, ಜಯದೇವವಿರಚಿತವಾದ ಚಂದ್ರಾಲೋಕದ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಇದನ್ನು ರಚಿಸಿದವರು ಮಹಾ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಶ್ರೀಮದಪ್ಪಯ ದೀಕ್ಷಿತರು. ಜಯದೇವ ಕವಿಯು ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ನೂರು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಇವರು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ವಿವರಿಸಿ ಮುಂದೆ ರಸವದಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ತಾವೇ ಹೊಸದಾಗಿ ಬರೆದಿರುವರು. "ಯೇಷಾಂ ಚನ್ದ್ರಾಲೋಕೆ ದೃಶ್ಯನ್ತೆ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣ-ಶ್ಲೋಕಾ:। ಪ್ರಾಯಸ್ತ ಏವ ತೇಷಾಮಿತರೇಷಾಂ ತ್ವಭಿನವಾ ವಿರಚ್ಯನ್ತೆ" ಕುವ೦ ೫। ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇವರು ತಮ್ಮ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. "ಅಮ್ಮ ಕುವಲಯಾನನ್ದಮಕರೋದಪ್ಪದೀಕ್ಷಿತ:। ನಿಯೋಗಾದ್ವೆಙ್ಕಟಪತೇ-ರಿರುಪಾಧಿಕೃಪಾವಧೇ:" ಕುವ೦ ೧೪೧। ಚಂದ್ರಾಲೋಕಕ್ಕೂ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥ (ಕುವಲಯಾನಂದ)ಕ್ಕೂ ಶ್ಲೇಷೆಯಿಂದ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "ಚನ್ದ್ರಾಲೋಕೊ ವಿಜಯತಾಂ ಶರದಾಗಮಸಂಭವ:। ಹೃದ್ಯ: ಕುವಲಯಾನನ್ದೊ ಯತ್ಪ್ರಸಾದಾದಭೂದಯಮ್" ಕುವ೦ ೧೪೨।

ಕುವಲಯಾಪೀಡ ಕುವಲಯಾಪೀಡ (ಕ್ತಂ) ಕಂಸನ ಒಂದು ಆನೆ. [ಬಲರಾಮಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರು ಮಥುರೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಕಂಸನು ಊರಿನ ಮಹಾದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಈ ಆನೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದನು. ಅವರು ಊರಿನ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬಂದಕೂಡಲೆ ಈ ಆನೆಯು ಅವರ ಮೇಲೆ ಬೀಳಲು ಹೋದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅದರ ಕೊಂಬನ್ನು ಕಿತ್ತು ಅದನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು.] "ಸ್ವವಿಕ್ರಮೆ ಪ್ರತಿಹತೆ ಕುಞ್ಜರೇನ್ದ್ರೊಽತ್ಯ-ಮರ್ಷಿತ:। ಚೋದ್ಯಮಾನೊ ಮಹಾಮಾತ್ರೈ: ಕೃಷ್ಣಮಭ್ಯದ್ರವದ್ರುಷಾ। ತಮಾಪತನ್ತಮಾಸಾದ್ಯ ಭಗವಾನ್ ಮಧುಸೂದನ:। ನಿಗೃಹ್ಯ ಪಾಣಿನಾ ಹಸ್ತಂ ಪಾತಯಾಮಾಸ ಭೂತಲೆ। ಪಾತತಸ್ಯ ಪದಾಕ್ರಮ್ಯ ಮೃಗೇನ್ದ್ರ ಇವ ಲೀಲಯಾ। ದನ್ತಮುತ್ಪಾಟ್ಯ ತೇನೇಭಂ ಹಸ್ತಿಪಾಂಶ್ಚಾಹನದ್ಧರಿ:" ಭಾಗ೦ ೧೦-೪೩।

ಕುವಲಯಾಶ್ವ ಕುವಲಯಾಶ್ವ (ಕ್ತಂ) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಇವನು ಬೃಹದಶ್ವ (ಶತ್ರುಜಿತ)ನ ಮಗ. ಇವನಿಗೆ "ಋತಧ್ವಜ" ನೆಂದು ಮೊದಲಿನ ಹೆಸರು. ದುಂಧುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "ದುಂಧುಮಾರ" ನೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. [ಪಾತಾಳ ಕೇತುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನೊಬ್ಬನು ಗಾಲವ ಋಷಿಯು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಋಷಿಯು ತಪಸ್ಸಿನ ಕ್ಷಯವಾಗುವ ಭಯದಿಂದ ಶಾಪ ಕೊಡಲು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರಲು ಕುವಲಯು ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಕುದುರೆಯು ಆ ಋಷಿಯು ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಂತಿತು. ಋಷಿಯು ಆಶರೀರವಾಣಿಯ ಆದೇಶದಂತೆ ಅದನ್ನು ಋತಧ್ವಜನಿಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿ ಅವನು ಅದನ್ನೇರಿ ಪಾತಾಳಕೇತುವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಹೊರಟನು. ಆಗ ರಾಕ್ಷಸನು ಹಂದಿಯ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಪಾತಾಳವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ರಾಜನೂ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಕುಂಡಲೆ ಮತ್ತು ಮದಾಲಸೆಯೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ತರುಣಿಯರನ್ನು ಸೆರೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಗರಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದನು. ಗಾಲವ ಋಷಿಯಿಂದ ಕುವಲಯ ಬಣ್ಣದ ಅಶ್ವವನ್ನು ಪಡೆದದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "ಕುವಲಯಾಶ್ವ" ನೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಬಂದಿತು.]

ಕುವಲಾಶ್ವ ಕುವಲಾಶ್ವ (ಕ್ತಂ) ಋತಧ್ವಜನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ["ಕುವಲಯಾಶ್ವ" ಪದವಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಕುವಲೇಶಯ ಕುವಲೇಶಯು (ಪುಂ೦) ವಿಷ್ಣು. ನಾರಾಯಣ. ಕುವಲೆ ಜಲೆ ಶೇತೆ – ಶೀಙ್ (ಸ್ವಪ್ನೆ) "ಅಚ್" (೩-೨-೧೫)। ಕೌ ಭೂಮೌ ವಲನ್ತೆ ಆಸಂಸಾರಂ ಭ್ರಾಮ್ಯನ್ತೀತಿ ಕುವಲಾ ಜೀವಾ:, ತೆ ಚ ತೆ ಈಶಾ: ಕುವಲೇಶಾ:, ತಾನ್ನಿಯಚ್ಛನ್ ಯಾತಿ—ಯಾ (ಪ್ರಾಪಣೆ) "ಕ:" (೩-೨-೩) ವಾ। "ಕುತ್ಸಿತಂ ಬಲಮೇಷಾಂ ತೆ ಕುವಲಾ ಜೀವಸಂಜ್ಞಕಾ:। ದೇಹೇನ್ದ್ರಿಯಾದೇರೀಶಾಸ್ತೆ ಕುವಲೇಶಾ ಇತಿ ಸ್ಮೃತಾ:" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿ:। "ಶುಭಾಙ್ಗ: ಶಾನ್ತಿದ: ಸ್ರಷ್ಟಾ ಕುಮುದ: ಕುವಲೇಶಯ:" ವಿ೦ ಸ೦।

ಕುವಾದ ಕುವಾದ (ಪುಂ೦) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು, ಅಪವಾದ, ದೂಷಣೆ. ಕುತ್ಸಿತೊ ವಾದ:। (ವಿ೦)2. ಕೆಟ್ಟವಾತಾಡುವ. ಕುತ್ಸಿತೊ ವಾದೊಽಸ್ಯ। "ಸಮೌ ಕುವಾದಕುಚರೌ" ಅಮ೦।

ಕುವಿದ್ಯಾ ಕುವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕೆಟ್ಟ ವಿದ್ಯೆ. ಕುತ್ಸಿತಾ ವಿದ್ಯಾ।

ಕುವಿನ್ದ ಕುವಿಂದ (ಪುಂ೦) ನೇಯ್ಗೆಯವನು, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವವನು. ಕುಂ ಭೂಮಿಂ ವಿನ್ದತಿ—ವಿದ್ಲೃ (ಲಾಭೆ) "ಶ:" (ವಾ೦ ೩-೧-೧೩೮)।

ಕುವಿವಾಹ ಕುವಿವಾಹ (ಪುಂ) ಆರ್ಯಾವರ್ಣದವರಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ ರೀತಿಯ ವಿವಾಹ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ವಿವಾಹ, ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಮದುವೆ. ಕುತ್ಸಿತೋ ವಿವಾಹಃ। "ಚತುರ್ಣಾಮಪಿ ವರ್ಣಾನಾಂ ಪ್ರೇತ್ಯ ಚೇಹ ಹಿತಾಹಿತಾನ್। ಅಷ್ಟಾವಿಮಾನ್ ಸಮಾಸೇನ ಸ್ತ್ರೀವಿವಾಹಾನ್ನಿಬೋಧತ" ಮನು॰ ೩-೨೦।

ಕುವೃತ್ತಿ ಕುವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಕೆಟ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರ, ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ, ಕೆಟ್ಟ ಆಚಾರ. ಕುತ್ಸಿತಾ ವೃತ್ತಿಃ। 2. ಕೆಟ್ಟ ಜೀವನ, ನಿಂದಿತವಾದ ಜೀವನ. (ತ್ರಿ॰) 3. ಕೆಟ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ. ಕುತ್ಸಿತಾ ವೃತ್ತಿರ್ಯಸ್ಯ। 4. ನಿಂದಿತವಾದ ಜೀವನವುಳ್ಳ.

ಕುವೇಣಿ(ಣೀ) ಕುವೇಣಿ(ಣೀ) (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಮೀನುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ತುಂಬುವ ಬುಟ್ಟಿ. ಈಷತ್ ವೇಣನ್ತೇ ಮತ್ಸ್ಯಾ ಅಸ್ಯಾಮ್–ವೇಣೃ (ಗತೌ) "ಇನ್" (ಉ॰ ೪-೧೧೭)। ವಾ "ಙೀಷ್" (ಗ॰ ೪-೧-೪೫)। 2. ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಹೆಣೆದಿರುವ ಜಡೆ. ಕುತ್ಸಿತಾ ವೇಣೀ।

ಕುವೇರ ಕುವೇರ (ಪುಂ) ಕುಬೇರ, ಧನಾಧಿಪತಿ, ಯಕ್ಷರಾಜ. ["ಕುವೇರ" ಪದವಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಕುವೇರಕ ಕುವೇರಕ (ಪುಂ) ನಂದಿಮರ.

ಕುವೇರಾದ್ರಿ ಕುವೇರಾದ್ರಿ (ಪುಂ) ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ.

ಕುಶ ಕುಶ (ಪುಂನ॰) 1. ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲು. ಕೌ ಶೇತೇ–ಶೀಙ್ (ಸ್ವಪ್ನೇ) "ಡಃ" (೩-೨-೧೦೧)। ಕುಂ ಪಾಪಂ ಶ್ಯತಿ–ಶೋ (ತನೂಕರಣೇ) "ಕಃ" (೩-೨-೪) ವಾ। "ದಿಶ ವನಹರಿಣೀಭ್ಯೋ ವಂಶಕಾಣ್ಡಚ್ಛವೀನಾಂ ಕಬಲಮುಪಲಕೋಟಿಚ್ಛಿನ್ನಮೂಲಂ ಕುಶಾನಾಮ್" ಭಟ್ಟಿ॰ ೨–೩೪। (ಪುಂ) 2. ಕುಶಮಹಾರಾಜ, ಶ್ರೀರಾಮನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೀತೆಯಗರ್ಭವನ್ನು ಕುಶ ಮತ್ತು ಗೋಪುಚ್ಛಗಳಿಂದ ಸವರಿದುದರಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕುಶ ಮತ್ತು ಲವರೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "ಸ ತೌ ಕುಶಲವೌನ್ಮೃಷ್ಟಗರ್ಭಕ್ಲೇದೌ ತದಾಖ್ಯಯಾ। ಕವಿಃ ಕುಶಲವಾವೇವ ಚಕಾರ ಕಿಲ ನಾಮತಃ" ರಘು॰ ೧೫-೩೨। ಲೋಕಾಪವಾದದ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಮೂಲಕ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿಯು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಸೀತೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಲಹುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕುಶಲವರೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜಾತಕರ್ಣಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನೂ ನಡೆಸಿ ತಾವು ರಚಿಸಿದ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಕುಶಲವರು ಅದನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಹಾಡಿದರು. "ಅಥ ಪ್ರಾಚೇತಸೋಪಜ್ಞಂ ರಾಮಾಯಣಮತನ್ದ್ರಿತಃ। ಮೈಥಿಲೇಯೌ ಕುಶಲವೌ ಜಗತ್ತುರುಚೋದಿತೌ" ರಘು॰ ೧೫-೩೨। 3. ಎತ್ತಿನ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ನೊಗವನ್ನಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವ ದರ್ಭೆಯ ಹಗ್ಗ. 4. ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಕುಶ ದ್ವೀಪ. ಈ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಒಂದು ಕುಶಸ್ತಂಭವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಇಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಈ ದ್ವೀಪದ ರಾಜನಾದ ಹಿರಣ್ಯರೇತಸ್ಸೆಂಬುವವನು ತನ್ನ ಏಳು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಇದನ್ನು ಭಾಗಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಈ ದ್ವೀಪವು ಘೃತಸಮುದ್ರದಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ನ॰) 5. ಜಲ. ನೀರು. (ತ್ರಿ॰) 6. ಪಾಪಾತ್ಮ. 7. ಮದಿಸಿದವನು. (ಸ್ತ್ರೀ॰) –ಶಾ–ಶೀ. 8. ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ. ಲಗಾಮು. 9. ರಜ್ಜು. ಹಗ್ಗ. 10. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಗಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಎಣಿಕೆಗಾಗಿ ಇಡುವ ಮರದ ಗೂಟ. ಅಯಸ್ಕುಶಾ। –ಶೀ–ಶೀ. 11. ಫಾಲ. ನೇಗಿಲಗುಳ. "ಕುಶೋ ರಾಮಸುತೇ ದ್ವೀಪೇ ಯೋಕ್ತ್ರೇ ದರ್ಭೇ ಕುಶಂ ಜಲೇ। ಕುಶೀ ಫಾಲೇऽಪಿ ವಲ್ಗಾಯಾಂ ಕುಶಾ ಪಾಪಿಷ್ಠಮತ್ತಯೋಃ। ಕುಶೋ ವಾಚ್ಯವದಾಖ್ಯಾತಃ" ವಿಶ್ವ॰। "ಕುಶೀ ಫಾಲೇ ಕುಶಾ ರಜ್ವಾಂ ತ್ರಿಷು ಪಾಪಿಷ್ಠಮತ್ತಯೋಃ" ಮೇದಿ॰।

ಕುಶಕಾಶ ಕುಶಕಾಶ (ಪುನ॰) ಕುಶ (ದರ್ಭೆ) ಮತ್ತು ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲು. ಕುಶಾಶ್ಚ ಕಾಶಾಶ್ಚ। ವಾ ಏಕವದ್ಭಾವಃ (೨-೪-೧೨)। ಕುಶಕಾಶಮ್ ಕುಶಕಾಶಾಃ।

ಕುಶದ್ವೀಪ ಕುಶದ್ವೀಪ (ಪುಂ) ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಪ್ರಪಂಚದ ಒಂದು ಭೂಭಾಗ.

ಕುಶಧಾರಾ ಕುಶಧಾರಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಒಂದು ನದಿ.

ಕುಶಧ್ವಜ ಕುಶಧ್ವಜ (ಪುಂ) ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ತಮ್ಮ. ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರ ಮಾವ. "ತಸ್ಯ ಪುತ್ರದ್ವಯಂ ಜಜ್ಞೇ ಧರ್ಮಜ್ಞಸ್ಯ ಮಹಾತ್ಮನಃ। ಜ್ಯೇಷ್ಠೋऽಹಂ ಮನುಜೋ ವೀರೋ ಮಮ ಭ್ರಾತಾ ಕುಶಧ್ವಜಃ" ರಾಮಾ॰। ಕುಶಧ್ವಜನ ರಾಜಧಾನಿ ಸಾಂಕಾಶ್ಯನಗರ. "ಸಾಂಕಾಶ್ಯೇ ಭ್ರಾತರಂ ಶೂರಮಭ್ಯಷಿಂಚಂ ಕುಶಧ್ವಜಮ್" ರಾಮಾ॰। ಈ ರಾಜನು ಮಾಂಡವಿ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿಯರೆಂಬ ತನ್ನ ಇಬ್ಬರು ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಭರತಶತ್ರುಘ್ನರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು.

ಕುಶನಾಭ ಕುಶನಾಭ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರವಂಶದ ಕುಶಮಹಾರಾಜನ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. ಕ್ರುಶ ಕ್ಷ ನಾಭಿರಸ್ಯ "ಅಚ್" (೪-೪-೭೪)। [ಈ ರಾಜನು ಮಹೋದಯವೆಂಬ ನಗರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಈತನಿಗೆ ಘೃತಾಚಿಯಲ್ಲಿ ನೂರು ಮಂದಿ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟಿದರು. ಇವರು ಒಮ್ಮೆ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ

ವಿಪರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ವಾಯುದೇವನು ಇವರನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿಸಲು ತಂದೆಯ ಅನುಮತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಇವರು ಸಮ್ಮತಿಸಲಿಲ್ಲ. ವಾಯುವು ಕೋಪಗೊಂಡು ಇವರ ಶರೀರದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕುಬ್ಜೆಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯು ಇವರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ತನ್ನ ತಪೋಬಲದಿಂದ ಸುಂದರಿಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಇದರಿಂದ ಈ ಕನ್ಯೆಯರು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ "ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜ" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] ರಾಮಾ०।

कुशपुष्प ಕುಶಪುಷ್ಪ (न०) ದರ್ಭೆ ಮತ್ತು ಹೂವು. कुशाश्च पुष्पाणि च।

कुशल ಕುಶಲ (न०) 1. ಕಲ್ಯಾಣ, ಶುಭ, ಮಂಗಳ. कुत्सितं शलते संवृणोति — शल (चलने संवरणे च) "अच्" (३-१-१३४)। "कल्याणं वो विधत्तां करटमदधुनीलोलकल्लोलमालाखेलल्लोलम्बकोलाहलमुखरितदिक्चक्रवालान्तरालम्" चं० भा० १-१। 2. ಆರೋಗ್ಯ, ಕ್ಷೇಮ, ಸೌಖ್ಯ, ನೆಮ್ಮದಿ. "अपि कुशलममर्त्याः स्वागतं सांप्रतं वः" चं० रा०। 3. ಜಾಣತನ, ಕಾರ್ಯಚತುರತೆ. 4. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ದಕ್ಷತೆ. 5. ಪುಣ್ಯ, ಸುಕೃತ. 6. ತೃಪ್ತಿ. (वि०) 7. ದಕ್ಷನಾದ, ಸಮರ್ಥನಾದ. "ह्रीप्रत्यूहप्रशमकुशलाः शीधवश्चक्रुरासाम्" माघ० १-८७। 8. ಶಿಕ್ಷಿತನಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿದ. 9. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. 10. ಅರ್ಹನಾದ, ಯೋಗ್ಯನಾದ. "कुशलं निपुणे पुण्ये पर्याप्तौ मङ्गले क्षमे" वैज०। 11. ನಿಪುಣ, ಅಭಿಜ್ಞ. "ये चैवं पुरुषाः कलासु कुशलास्तेष्वेव लोकस्थितिः" भर्तृ १-१८। 12. ಜಾಣನಾದ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದ. "भजते विदेशमधिकेन जितस्तदनुप्रवेशमथवा कुशलः" माघ० १-४८। 13. ದರ್ಭೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. कुशान् लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-४)।

कुशलकाम ಕುಶಲಕಾಮ (वि०) ಮಂಗಳವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಶುಭವನ್ನು ಬಯಸುವ. कुशलं कामयते — कमु (कान्तौ) "अण्" (३-२-१)।

कुशलता ಕುಶಲತಾ (स्त्री०) 1. ದಕ್ಷತೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. कुशलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2, ನಿಪುಣತೆ, ಅಭಿಜ್ಞತೆ, ಜಾಣತನ. "यथा यथा निषेवन्ते विषयान् विषयात्मकाः। तथा तथा कुशलता तेषां तेषूपजायते" मनु० १२-७३।

कुशलप्रश्न ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನ (पुं०) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆರೋಗ್ಯ, ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದು. कुशलस्य प्रश्नः।

कुशलव ಕುಶಲವ (पुं० द्वि०) ಶ್ರೀರಾಮನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಕುಶಲವರು. कुशश्च लवश्च। "मैथिलेयौ कुशलवौ जगत्तुर्गुरुचोदितौ" रघु० १५-६३।

कुशलवत् ಕುಶಲವತ್ (वि०) ಕ್ಷೇಮದಿಂದಿರುವ. ಆರೋಗ್ಯವಂತ. कुशलमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)। "सर्वतः कुशलवानसि कच्चित्त्वं स नैषध इति प्रतिभा नः" नैष० ५-७४।

कुशलिन् ಕುಶಲಿನ್ (वि०) 1. ಮಂಗಳವುಳ್ಳ, ಶುಭವುಳ್ಳ. कुशलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಕ್ಷೇಮವುಳ್ಳ. "संप्रत्युपेयाः कुशली पुनर्युधः ससस्नेहमाशीरिति भर्तुरीरिता" माघ० १५-९५। 3. ಜಾಣನಾದ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कुशलिनी ಕುಶಲಿನೀ**. "कुशलिनी क्षेमस्य वार्तापि न" सा० द०।

कुशस्थल ಕುಶಸ್ಥಲ (न०) ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದೇಶ.

कुशस्थली ಕುಶಸ್ಥಲೀ (स्त्री०) ಅವಂತಿನಗರದ ಒಂದು ಪೆಸರು. ["अवन्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कुशा ಕುಶಾ (स्त्री०) 1. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. "कुशी फाले कुशा रज्वाम्" मेदि०। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಗಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ತೋತ್ರದ ಎಣಿಕೆಗಾಗಿ ಇಡುವ ಮರದ ಗೂಟ.

कुशाकर ಕುಶಾಕರ (पुं०) ಯಜ್ಞದ ಅಗ್ನಿ. कुशैराकीर्यते — आ + कृ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)।

कुशाक्ष ಕುಶಾಕ್ಷ (पुं०) ದರ್ಭೆಯಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ವಾನರ,—कपि. कुश इव तीक्ष्णमक्षि अस्य।

कुशाग्र ಕುಶಾಗ್ರ (न०) ದರ್ಭೆಯ ಮುದಿ. कुशस्याग्रम्।

कुशाग्रधी ಕುಶಾಗ್ರಧೀ, -बुद्धि -ಬುದ್ಧಿ (वि०) ದರ್ಭೆಯ ಮುದಿಯಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. कुशाग्रवत् सूक्ष्मा धीः बुद्धिर्वा यस्य। "अप्यग्रणीर्मन्त्रकृतामृषीणां कुशाग्रबुद्धे कुशली गुरुस्ते" रघु० ५-४।

कुशाग्रीय ಕುಶಾಗ್ರೀಯ (वि०) ದರ್ಭೆಯ ಮುದಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ, ದರ್ಭೆಯ ಅಗ್ರದಂತಿರುವ (ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿ ಮುಂತಾದುದು). कुशाग्रमिव "छः" (५-३-१०५)। "कुरु बुद्धिं कुशाग्रीयामनुकामीनतां त्यज" भट्टि० ५-१५।

कुशारणि ಕುಶಾರಣಿ (पुं०) ದುರ್ವಾಸಮಹರ್ಷಿ. "दुर्वासास्तु कुशारणिः" त्रिकाण्ड०।

कुशावती **कुशावतीं** (स्त्री०) कुशमहाराजन राजधानि. "स निवेश्य कुशावत्यां रिपुनागाङ्कुशं कुशम्" रघु० १५-९७।

कुशाश्व **कुशाश्व** (पुं०) 1. सूर्य्यवंशद ओब्ब दोरे. "सृञ्जयस्य सुतः श्रीमान् सहदेवः प्रतापवान्। कुशाश्वः सहदेवस्य पुत्रः परमधार्मिकः" रामा०। 2. चंद्रवंशद कुशराजन ओब्ब मग.

कुशासन **कुशासन** (न०) 1. दर्भेय आसन. कुशस्यासनम्। 2. भूमियन्नु आळुवुदु. कोः शासनम्। 3. कॆट्ट आळ्वॆ. कुत्सितं शासनम्। (वि०)4. दर्भेय आसनवुळ्ळ. कुशस्य आसनं यस्य।

कुशि **कुशि** (पुं०) घूक, गूगॆ.

कुशिक **कुशिक** (पुं०) 1. कुशराजन मग. चंद्रवंशद ओब्ब दोरे. विश्वामित्रन तात. गाधिय तंदॆ. कुशः जनकत्वेनास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "कुशपुत्रा बभूवुर्हि चत्वारो देववर्चसः। कुशिकः कुशनाभश्च कुशाश्वो मूर्तिमांस्तथा"। 2. नॆगिल गुळ. 3. सर्जवृक्ष. मत्तिमर. 4. तारॆगिड. "कुशिको मुनिभेदे स्यात्फले सर्जे विभीतके" हेम०।

कुशिन् **कुशिन्** (पुं०) 1. वाल्मीकि महर्षि. "प्राचेतसस्तु वाल्मीकिर्वाल्मीकश्च कुशी कविः" वैज०। 2. दर्भॆ हिडिदिरुव. दर्भेयन्नु धरिसिरुव. कुशोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "दिनेऽष्टमे तु दीक्षितोऽहं यथाविधि। दण्डी मुण्डी कुशी चीरी घृताक्तो मेखलीकृतः" भा० अनु०।

कुशी **कुशी** (स्त्री०) 1. कब्बिणद नॆगिल गुळ. कुं भूमिं श्यति — शो (तनूकरणे) "डः" (३-२-१०१)। "ङीष्" (४-१-४२)। 2. मुरिद मूळॆगॆ कट्टुव दब्बॆ. "कुशी भग्नास्थिबन्धः स्यात्" वैज०।

कुशील **कुशील** (वि०) कॆट्ट स्वभाववुळ्ळ. कुत्सितं शीलं यस्य।

कुशीलव **कुशीलव** (पुं०) 1. वाल्मीकिमहर्षि. 2. गायक. हाडुगार. "कुशीलवौ कुशलवनामधारिणौ" चं० रा०। 3. नट, अभिनयकार. कुत्सितं शीलं वाति — वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)। 4. स्तुतिपाठक. हॊगळुभट. 5. याचक. भिक्षुक. "कुशीलवस्तु वाल्मीकौ नटयाचकयोरपि" मेदि०।

कुशीवश **कुशीवश** (पुं०) वाल्मीकिमहर्षि. "प्राचेतसस्तु वाल्मीकिः कविज्येष्ठः कुशीवशः" त्रिकाण्ड०।

कुशूल **कुशूल** (पुं०) 1. कणज, धान्यवन्नु कूडिडुव जागा, उग्राण. 2. हुरियुव बाणलॆ. 3. तुषाग्नि, हॊट्टिनॊळगिन बॆंकि.

कुशूलधान्य **कुशूलधान्य** (न०) 1. मूरु वर्ष्ग गळिगागुवष्टु कूडिसिट्टिरुव धान्य. (वि०) 2. मूरु वर्ष्गगळिगागुवष्टु धान्यवन्नु कूडिसिट्टिरुववनु. कुशूलपरिमितं धान्यं यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **-धान्यकः** **-धान्यकः**.

कुशेशय **कुशेशय** (न०) 1. पद्म, कमल, तावरॆ हूवु. कुशे जले शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। "कुशेशयैरत्र जलाशयोषिता मुदा रमन्ते कलभा विकस्वरैः" माघ० ४-३३। 2. कुशद्वीपद सप्तकुलपर्वतगळल्लॊंदु. "कुशेशयो हरिश्चैव सप्तमो मन्थराचलः"। 3. सारस पक्षि, नीरुहक्कि. तावरॆहक्कि.

कुशोदक **कुशोदक** (न०) दर्भेय नीरु, दान माडुवाग दर्भॆयॊडनॆ बिडुव नीरु. कुशसहितमुदकम्।

कुष-निष्कर्षे (क्रया० पर० सक० से०)। कुष्णाति। चुकोष। कुषिता। कुष्णातु। अकोषीत्। अकुष्णात्। 1. इष्टॆंदु निश्चयिसु. 2. हॊरक्कॆ तळ्ळु, हॊरक्कॆ हॊरडिसु. "ततोऽकुष्णाद्दशग्रीवः क्रुद्धः प्राणान् वनौकसाम्" भट्टि० १७-८०।

कुषाकु **कुषाकु** (पुं०)1. अग्नि, बॆंकि. 2. सूर्य्य. कुष (निष्कर्षे) "काकुः" (उ० ३-७७)। 3. वानर, कपि. (वि०) 4. नीच, अधम. 5. दहिसुव, सुडुव. 6. इतररिगॆ भेदवुंटुमाडुव, इतररमस नोयिसुव. "कुषाकुर्मर्कटे भानौ परोत्तापिनि पावके" विश्व०।

कुषीतक **कुषीतक** (पुं०) ओब्ब ऋषि.

कुषिन् **कुषिन्** (पुं०) इरवत्तु वर्ष्ग वयस्सिन गज, आनॆ. "मदवृन्दः कुषी कम्बुः शुण्डालः षष्टिहायनः" वैज०।

कुष्ठ **कुष्ठ** (न०)1. चंगलुकोष्ठः कुष्णाति रोगम् — कुष (निष्कर्षे) "क्थन्" (उ० २-२)। 2. श्वित्र,

ಶ್ವೇತ, ತೊನ್ನುರೋಗ. ಕುಷ್ಣಾತ್ಯಙ್ಗಮ್ – ಕುಷ "ಕಥನ್" (ಉ೦ ೨-೨)। "ತ್ವಂ ಸರ್ವಭಕ್ಷೋ ಭವ ಭೀಮಕರ್ಮಾ ಕುಷ್ಠಾಭಿಭೂತೋಽನಲ ಧೂಮಗರ್ಭಃ" ಕುಮಾ೦ ೯-೧೬। ಏಳು ವಿಧ ಮಹಾ ಕುಷ್ಠಗಳು ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಕ್ಷುದ್ರ ಕುಷ್ಠಗಳಿಂದು ಕುಷ್ಠ ರೋಗವು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ. "तत्र महाकुष्ठान्यरुणोदुम्बरर्ष्यजिह्वकपालकाकणकपुण्डरीकदद्रुकुष्ठानीति"। क्षुद्रकुष्ठान्यपि स्थूलारुष्कं महाकुष्ठमेककुष्ठं चर्मदलं विसर्पः परिसर्पः सिध्मं विचर्चिका किटिभं पामा रसका चेति" सुश्रुत० निदान० ५-५। ಎಲ್ಲಾ ಕುಷ್ಠಗಳೂ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫ ಮತ್ತು ಕೃಮಿ ದೋಷಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವುವು. "सर्वाणि कुष्ठानि सवातानि सपित्तानि सश्लेष्माणि सकृमीणि च भवन्ति" सुश्रुत० निदान० ५-६। ವಾತ ದೋಷದಿಂದ ಅರುಣ ಕುಷ್ಠವೂ ಪಿತ್ತದೋಷದಿಂದ ಉದುಂಬರ, ಋಷ್ಯಜಿಹ್ವ, ಕಪಾಲ ಮತ್ತು ಕಾಕಣ ಕುಷ್ಠಗಳೂ ಶ್ಲೇಷ್ಮದೋಷದಿಂದ ಪುಂಡರೀಕ ಮತ್ತು ದದ್ರುಕುಷ್ಠಗಳೂ ಸಂಭವಿಸುವುವು. "तत्र वातेनारुणं, पित्तेनोदुम्बरर्ष्यजिह्वकपालकाकणकानि, श्लेष्मणा पुण्डरीकं दद्रुकुष्ठं चेति" सुश्रुत० निदान० ५-७।

ಕುಷ್ಠಘ್ನ ಕುಷ್ಠಘ್ನ (ವಿ೦) ಕುಷ್ಠರೋಗವನ್ನು ನಾಶ ಪಡಿಸುವ (ಔಷಧ). ಕುಷ್ಠಂ ಹನ್ತಿ – ಹನ (ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ) "ಟಕ್" (೩-೨-೫೩)।

ಕುಷ್ಠನಾಶನ ಕುಷ್ಠನಾಶನ (ಪುಂ೦) 1. ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ, ವಾರಾಹಿ ಗಿಡ. ಕುಷ್ಠಂ ನಾಶಯತಿ – ಣಶ (ಅದರ್ಶನೇ) + ಣಿಚ್ "ಲ್ಯುಃ" (೩-೧-೧೩೪)। 2. ಬಿಳಿ ಸಾಸುವೆ. (ನ೦) 3. ಕುಷ್ಠರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವಿಕೆ. ಕುಷ್ಠ + ಣಶ + ಣಿಚ್ ಭಾವೇ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। (ವಿ೦)4. ಕುಷ್ಠರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ, ತೊನ್ನುರೋಗವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. **–ನಾಶಿನ್–ನಾಶಿನ್.** ಕುಷ್ಠ ರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ. ಕುಷ್ಠ + ಣಶ + ಣಿಚ್ "ಣಿನಿಃ (೩-೧-೧೩೪)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। **–ನಾಶಿನೀ –ನಾಶಿನೀ.**

ಕುಷ್ಠಲ ಕುಷ್ಠಲ (ನ೦) ಭೂತಲ. ಭೂಮಿ. ಕೋಃ ಸ್ಥಲಮ್। ಷತ್ವಮ್ (೮-೩-೯೬)। "शयानां कुष्ठले ताराम् दिविष्ठामिव निर्मलाम्" ಭಟ್ಟಿ೦ ೯-೮೪।

ಕುಷ್ಠಹೃತ್ ಕುಷ್ಠಹೃತ್ (ಪುಂ೦) 1. ಕಗ್ಗಲಿಮರ. ಕುಷ್ಠಂ ಹರತಿ–ಹೃ (ಹರಣೇ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೭೬)। "खदिरो बालपत्रकः। यूपद्रुः कुष्ठहृत्" ತ್ರಿಕಾಂಡ೦। (ವಿ೦) 2. ಕುಷ್ಠರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ.

ಕುಷ್ಠಿತ ಕುಷ್ಠಿತ (ವಿ೦) ಕುಷ್ಠರೋಗವುಂಟಾಗಿರುವ, ತೊನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. ಕುಷ್ಠಮಸ್ಯ ಸಞ್ಜಾತಮ್ "ಇತಚ್" (೫-೨-೩೬)। "ದಂಪತ್ಯೋಃ ಸ್ನೇಹಬಾಹುಲ್ಯಾತ್ ದುಷ್ಟಶೋಣಿತಶುಕ್ರಯೋಃ। ಯದಪತ್ಯಂ ತಯೋರ್ಜಾತಂ ಜ್ಞೇಯಂ ತದಪಿ ಕುಷ್ಠಿತಮ್"।

ಕುಷ್ಠಿನ್ ಕುಷ್ಠಿನ್ (ವಿ೦) ಕುಷ್ಠರೋಗಿ, ತೊನ್ನು ಬಡಿದವನು. ಕುಷ್ಠಮಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ಇನಿಃ" (೫-೨-೧೧೫)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। **ಕುಷ್ಠಿನೀ ಕುಷ್ಠಿನೀ.**

ಕುಷ್ಮಲ ಕುಷ್ಮಲ (ನ೦) 1. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. ಕುಷ (ನಿಷ್ಕರ್ಷೇ) "ಕಮಲನ್" (ಉ೦ ೪-೧೮೬)। 2. ಮೊದಿಕೆ.

ಕುಷ್ಮಾಣ್ಡ ಕುಷ್ಮಾಂಡ (ಪುಂ೦) 1. ಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. ಈಷತ್ ಊಷ್ಮಾ ಅಣ್ಡೇಽವಸ್ಯ। ಪೃಷೋ೦। 2. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥ ಗಣಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. (ಸ್ತ್ರೀ೦) **ಕುಷ್ಮಾಣ್ಡೀ ಕುಷ್ಮಾಂಡೀ.** 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

ಕುಷ್ಮಾಣ್ಡಕರಸಾಯನ ಕುಷ್ಮಾಂಡಕರಸಾಯನ (ನ೦) ಕುಷ್ಮಾಂಡ ಲೇಹ್ಯ, ಕುಂಬಳಕಾಯಿ ಲೇಹ್ಯ.

ಕುಸ-ಶ್ಲೇಷಣೇ (ದಿವಾ೦ ಪರ೦ ಸಕ೦ ಸೇ೦)। ಕುಸ್ಯತಿ। ಚುಕೋಸ। ಕುಸಿತಾ। ಅಕೋಸೀತ್। ಆಲಿಂಗಿಸು. ಅಪ್ಪಿಕೊ.

ಕುಸಿತ ಕುಸಿತ (ಪುಂ೦) 1. ದೇಶ. ಜನಪದ. ಕುಸ (ಶ್ಲೇಷಣೇ) "ಇತಃ" (ಉ೦ ೪-೧೦೬)। 2. ಒಂದು ದೇವತೆ.

ಕುಸಿತಾಯೀ ಕುಸಿತಾಯೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦)ಕುಸಿತ ದೇವತೆಯ ಪತ್ನಿ. ಕುಸಿತಸ್ಯ ಪತ್ನೀ "ಏ" ಆದೇಶಃ "ಙೀಪ್" ಚ (೪-೧-೩೭)।

ಕುಸಿದ ಕುಸಿದ (ಪುಂ೦) 1. ಒಂದು ದೇವತೆ. 2. ದೇಶ, ಜನಪದ. ಕುಸ (ಶ್ಲೇಷಣೇ) "ಇದಃ" (ಉ೦ ೪-೧೦೬)।

ಕುಸಿದಾಯೀ ಕುಸಿದಾಯೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕುಸಿದ ದೇವತೆಯ ಪತ್ನಿ. ಕುಸಿದಸ್ಯ ಪತ್ನೀ "ಏ" ಆದೇಶಃ "ಙೀಪ್" ಚ (೪-೧-೩೭)।

ಕುಸೀದ ಕುಸೀದ (ನ೦) 1. ಬಡ್ಡಿಯಿಂದ ನಡೆಸುವ ಜೀವನ, ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟು ಅದರಿಂದ ಬರುವ ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವುದು. (ವಿ೦) 2. ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "कुसीदं वृद्धिजीवने। वृद्धयाजीवे" ಹೇಮ೦। ಸ್ವಾರ್ಥೇ "ಕಃ"। **ಕುಸೀದಕಃ ಕುಸೀದಕಃ.**

ಕುಸೀದಿನ್ ಕುಸೀದಿನ್ (ವಿ೦) ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲ ಕೊಡುವವನು. ಕುಸೀದಮಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ಇನಿಃ" (೫-೨-೧೧೫)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। **–ದಿನೀ –ದಿನೀ.**

ಕುಸೀದಪಥ ಕುಸೀದಪಥ (ಪುಂ೦) ನ್ಯಾಯವಾದುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬಡ್ಡಿಗೆ ಸಾಲ ಕೊಡುವುದು. "कृतानुसारादधिका व्यतिरिक्ता न सिद्धयति। कुसीदपथमाहुस्तं पञ्चकं शतमर्हति" ಮನು೦ ೮-೧೫೨।

कुसीदिक ಕುಸೀದಿಕ (वि०) ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲ ಕೊಡುವವನು. कुसीदं वृद्धिः, तदर्थं द्रव्यं कुसीदं, तत्प्रयच्छति "ठन्" "ठच्" वा (४-४-३१)। स्त्रियाम् **कुसीदिकी** ಕುಸೀದಿಕೀ.

कुसुम ಕುಸುಮ (न०)1. ಪುಷ್ಪ. ಹೂವು. कुस्यति—कुम (श्लेषणे) "उमः" (उ० ४-१-१०६)। "सुगन्धयद्दिशः शुभ्रमम्लानि कुसुमं दिवः। भूरि तत्रापतत्तस्माद्वृत्तपात दिवं यशः" माघ० १९-२०। 2. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. 3. ಹೆಂಗಸರ ರಜಸ್ಸು. 4. ಫಲ, ಹಣ್ಣು. "कुसुमं स्त्रीरजोनेत्ररोगयोः फलपुष्पयोः" मेदि०।

कुसुमकार्मुक ಕುಸುಮಕಾರ್ಮುಕ (पुं०) ಮನ್ಮಥ. ಕಾಮದೇವ. कुसुमं कार्मुकमस्य। "कुसुमकार्मुककार्मुकसंहितद्रुतशिलीमुखखण्डितविग्रहाः" माघ० ६-१६।

कुसुमचाप ಕುಸುಮಚಾಪ, **-बाण-ಬಾಣ, -सायक-ಸಾಯಕ** (पुं०) ಮನ್ಮಥ. ಕಾಮದೇವ. कुसुमं चापो बाणः सायको वाऽस्य। "कुसुमचापमतेजयदंशुभिर्हिमकरो मकरोर्जितकेतनम्" रघु० ९-३९।

कुसुमधन्वन् ಕುಸುಮಧನ್ವನ್ (पुं०) ಮನ್ಮಥ. ಕಾಮದೇವ. कुसुमं धनुरस्य।

कुसुमपुर ಕುಸುಮಪುರ (न०) ಪಾಟಲಿಪುತ್ರ ನಗರ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ರಾಜಧಾನಿ. "अये, कुसुमपुरवृत्तान्तज्ञः। अहं भवत्प्रणिधिश्चेति गतार्थः" मुद्रा० २।

कुसुममय ಕುಸುಮಮಯ (वि०) ಹೂವಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ. ಹೂವು ಪೆಚ್ಚಾಗಿರುವ. कुसुम "मयट्" (५-४-२१)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-मयी-ಮಯೀ**.

कुसुमविचित्रा ಕುಸುಮವಿಚಿತ್ರಾ (स्त्री०) 1. ವೃತ್ತ ರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **इदर लक्षणः** "नयसहितौ न्यौ कुसुमविचित्रा" वृ० र०। **गणविन्यासः**

न य न य
।।। ।ऽऽ ।।। ।ऽऽ

(वि०)2. ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುವ, ಹೂವುಗಳಿಂದ ವಿಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುವ. "उपवनभूमौ हिमगिरिपुत्री मणिमयभूषा मधुरतराक्षी। भ्रमरकदम्बैरकलयदिद्धां कुसुमविचित्रां कुरवकशाखाम्"।

कुसुमशयन ಕುಸುಮಶಯನ (न०) ಹೂವಿನ ಹಾಸಿಗೆ.

कुसुमाकर ಕುಸುಮಾಕರ (पुं०) ಪುಷ್ಪಗಳಿಗೆ ಆಕರವಾಗಿರುವ ವಸಂತಋತು. कुसुमानामाकरः। "मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः" गीता १०-३५।

कुसुमागम ಕುಸುಮಾಗಮ (पुं०) ಪುಷ್ಪಗಳ ಕಾಲವಾದ ವಸಂತ ಋತು. कुसुमानामागमो यत्र।

कुसुमाञ्जन ಕುಸುಮಾಂಜನ (न०) ಹಿತ್ತಾಳೆ ಭಸ್ಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂಜನ.

कुसुमाञ्जलि ಕುಸುಮಾಂಜಲಿ (पुं०) 1. ಪುಷ್ಪಗಳ ಅಂಜಲಿ, ಹೂವಿನ ಬೊಗಸೆ. कुसुमानामञ्जलिः। 2. ಉದಯನಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. "कुसुमाञ्जलिरपर इव प्रकीर्यते काव्यबन्ध एषोऽत्र" वेणी० १-५।

कुसुमायुध ಕುಸುಮಾಯುಧ (पुं०) ಮನ್ಮಥ. ಕಾಮದೇವ. कुसुमान्यायुधान्यस्य। "श्वासानिलामोदभरानुमेयां दधद्विवाणीं कुसुमायुधस्य" नैष० ७-३६।

कुसुमावचय ಕುಸುಮಾವಚಯ (पुं०) 1. ಗಿಡಗಳ ಮೇಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಕೋಲು ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದು. 2. ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. कुसुम + अव + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "घञ्" (३-३-४०)। **-अवचायः-अवचायः** ಭೂಮಿಯಲ್ಲೇ ನಿಂತು ಕೈಯಿಂದ ಗಿಡಗಳ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು.

कुसुमाशुग ಕುಸುಮಾಶುಗ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. कुसुमान्याशुगा अस्य। "तनोत्यकीर्तिं कुसुमाशुगस्य सैषा बतेन्दीवरकर्णपूरा" नैष० १०-११८।

कुसुमासव ಕುಸುಮಾಸವ (पुं०) 1. ಜೇನುತುಪ್ಪ. 2. ಪುಷ್ಪದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯ.

कुसुमित ಕುಸುಮಿತ (वि०) ಪುಷ್ಪಿಸಿರುವ, ಹೂವು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಹೂವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ. कुसुमान्यस्य सञ्जातानि—कुसुम "इतच्" (५-२-३६)। "कुसुमिततरुजालसन्ततानि भ्रमरयुतानि समुद्रतीरजानि" रामा०।

कुसुमेषु ಕುಸುಮೇಷು (पुं०) ಮನ್ಮಥ. ಕಾಮದೇವ. कुसुमानि इषवोऽस्य। "अनिशं निजैरकरुणः करुणं कुसुमेषुरुत्तपति यद्विशिखैः" माघ० ९-६७।

कुसुमोच्चय ಕುಸುಮೋಚ್ಚಯ (पुं०) 1. ಪುಷ್ಪಗಳ ಸಮೂಹ, ಹೂವುಗಳ ರಾಶಿ. कुसुमानामुच्चयः। 2. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. कुसुमानामुच्चयो यत्र।

कुसुम्भ ಕುಸುಂಭ (पुं०) 1. ಕಮಂಡಲು. कुस (श्लेषणे) "उम्भः" (उ० ४-१०६)। 2. ಕುಂಕುಮದ ಹೂವು, ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 3. ಕುಸುಬೆಗಿಡ. (न०)4. ಕುಸುಬೆಹೂವು. "स्यात्कुसुम्भं वह्निशिखं महारजनमित्यपि" अम०।

"स्यान्महारजने क्लीबं कुसुम्भं करके पुमान्" अम०। "विहिताञ्जलिर्जनतया दधती विकसत्कुसुम्भ-कुसुमारुणताम्" माघ० १-१४। 5. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "कुसुम्भं हेमनि महारजने ना कमण्डलौ" मेदि०।

कुसुम्भराग ಕುಸುಂಭರಾಗ (पुं०) 1. ಕುಸುಬೆಹೂವಿನ ಬಣ್ಣ. कुसुम्भस्य तत्पुष्पस्य रागः। 2. ಕುಸುಬೆ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣದಂತಿರುವ ಪತಿ-ಪತ್ನಿಯರ ಅನುರಾಗ,—ಗಂಡಹೆಂಡಿರ ಪ್ರೇಮ. कुसुम्भस्तद्वस इव रागः।

कुसुम्भवत् ಕುಸುಂಭವತ್ (वि०) ಕಮಂಡಲುವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ (ಸಂನ್ಯಾಸಿ). कुसुम्भोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "क्लृप्तकेशनखश्मश्रुः पात्री दण्डी कुसुम्भवान्" मनु० ६-५२।

कुसू ಕುಸೂ (पुं०) ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಎರುಬುಹುಳು. "गण्डूपदः किञ्चुलकः कुसूः" अभि० चि०।

कुसूल ಕುಸೂಲ (पुं०) 1. ಕಣಜ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಡುವ ಮನೆ. कुस (श्लेषणे) "ऊलच्" (उ० ४-९०)। 2. ಹುರಿಯುವ ಬಾಣಲಿ.

कुसूलधान्य ಕುಸೂಲಧಾನ್ಯ (न०) 1. ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಧಾನ್ಯ. (वि०) 2. ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟಿರುವವನು. कुसूलमितं धान्यं यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **-धान्यकः -ಧಾನ್ಯಕಃ.** "कुसूलधान्यको वा स्यात्कुम्भीधान्यक एव वा" मनु० ४-७।

कुसूलपाद ಕುಸೂಲಪಾದ (वि०) ಬಾಣಲಿಯಂತೆ ಅಗಲವಾಗಿಯೂ ಗುಂಡಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. कुसूलाविव पादौ यस्य।

कुसृति ಕುಸೃತಿ (स्त्री०) 1. ಶಾಠ್ಯ, ಠಕ್ಕು, ವಂಚನೆ, ಕಪಟ. कुत्सिता सृतिः — सृ (गतौ) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "कुसृतिर्निकृतिः शाठ्यम्" अम०। 2. ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆ, ಯಕ್ಷಿಣೀ ವಿದ್ಯೆ. "इन्द्रजालं तु कुहकं जालं कुसृतिरित्यपि" अभि० चि०। 3. ಕೆಟ್ಟ ಮಾರ್ಗ, ತಪ್ಪು ದಾರಿ. ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಲ್ಲದ ಮಾರ್ಗ. (वि०) 4. ಕಪಟಿ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. कुत्सिता सृतिः पदवी यस्य। "कस्माद्वयं कुसृतयः खलयोनयस्ते दाक्षिण्यदृष्टिपदवीं भवतः प्रणीताः" भाग० ८-२३-७।

कुस्तुभ ಕುಸ್ತುಭ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. कुं स्तोभते — ष्टुभु (स्तम्भे) "कः" (वा० ३-२-५)। 2. ಸಮುದ್ರ. कुं भुवं स्तुम्नाति।

कुस्तुम्बरी ಕುಸ್ತುಂಬರೀ (स्त्री०) ಕೊತ್ತುಂಬರಿ. कुत्सिता तुम्बरी। पृषो०। "छत्रा कुस्तुम्बरी धान्या धन्या धाना धनीयिका" वैज०।

कुस्तुम्बुरु ಕುಸ್ತುಂಬುರು (न०) ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಧನಿಯ. कुत्सितं तुम्बति — तुबि (अर्दने) "उरुः" बाहु०। सुट् (६-१-१४३)। "कुस्तुम्बुरु च धान्यं च भृंगा स्यान्मातुलानिका" वैज०।

कुह ಕುಹ (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. कुहयते विस्मापयते — कुह (विस्मापने) +णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "श्रीदः सितोदरकुहेशसखाः" अभि० चि०। (वि०) 2. ಆಶ್ಚರ್ಯವುಂಟುಮಾಡುವ.

कुहक ಕುಹಕ (पुं०) 1. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಮಾಯಾವಿ, ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ. कुह (विस्मापने) "क्वुन्" (उ० २-३८)। "क्वचिदर्चनमिन्द्रजालतश्चेत् कुहकाः सन्ति परःशताः पृथिव्याम्" याद० १५-५१। 2. ಒಂದು ಸರ್ಪ. "ततोऽधस्तान्महातले काद्रवेयाणां सर्पाणां नैकशिरसां क्रोधवशो नाम गणः कुहकतक्षककालियसुषेणादिप्रधानाः महाभोगवन्तः" भाग० ५-२४-२९। (न०) 3. ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆ. ಯಕ್ಷಿಣಿ. ಮಾಯೆ. ತಂತ್ರ, ಇಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಇರುವಂತೆ ತೋರಿಸುವ ವ್ಯಾಪಾರ. "इन्द्रजालं तु कुहकम्" अभि० चि०। "तेजोवारिमृदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गोऽमृषा धाम्ना स्वेन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि" भाग० १-१-१। 4. ಕಪಟ, ಮೋಸ. (वि०) 5. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ, ಕಪಟಿ. "धूर्तस्तु वञ्चकः। व्यंसकः कुहको दाण्डाजिनिको मायिजालकौ" अभि० चि०। स्त्रियाम् **-हिका -ಹಿಕಾ.**

कुहकस्वन ಕುಹಕಸ್ವನ (पुं०) ವನಕುಕ್ಕುಟ, ಕಾಡುಕೋಳಿ. "कुम्भकारः कुक्कुटस्तु कुक्कुभः कुहकस्वनः" अभि० चि०।

कुहन ಕುಹನ (पुं०) 1. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. कु ईषत्प्रयत्नेन हन्यते — हन (हिंसागत्योः) "अप्" बाहु०। (न०) 2. ಒಂದು ವಿಧ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. "कुहनं मृत्तिकाभाण्डविशेषे काचभाण्डने" मेदि०। (वि०) 4. ಅಸೂಯೆಯುಳ್ಳವನು. ಇತರರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೋಡಿ ಸಹಿಸಲಾರದವನು. "कुहनो मूषिके सेर्ष्ये" हेम०। (स्त्री०) **-ना -ನಾ.** 5. ಡಂಭಾಚಾರ, ಧನಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ವೇಷ ಹಾಕುವುದು. "कुहना दम्भकर्मणि" हेम०। 6. ಕಪಟ. ವೇಷ. ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ರೂಪಬದಲಾವಣೆ. "मनुष्यभावाभिनयव्यवस्थितां कुशीलवाहीं कुहनां वहन् प्रभुः" याद० १४-६१।

कुहर ಕುಹರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಸರ್ಪ. कुं भूमिं हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। (न०) 2. ಬಿಲ, ರಂಧ್ರ, ಕೊಪ, ಹಳ್ಳ, ಗುಣ. "हाराग्रजाग्रद्गरुडाश्मरश्मिपीनाभनाभीकुहरान्धकारम्" नैष० १०-१०४। 3. ಗುಹೆ, ಗವಿ. "कुहरं गह्वरे छिद्रे क्लीबं नागान्तरे पुमान्" मेदि०। "तैः किं मत्तकरीन्द्रकुम्भकुहरे नारोपणीयाः कराः" प्र० रा०। 4. ಸಂಭೋಗ, ರತಿಕ್ರೀಡೆ.

कुहरित ಕುಹರಿತ (न०) 1. ಪಿಕಧ್ವನಿ, ಕೋಗಿಲೆಯ ಕೂಗು. 2. ರತಧ್ವನಿ, ಸಂಭೋಗಕಾಲದ ಶಬ್ದ. 3. ಶಬ್ದ. "कुहरितं पिकालापे रटिते रतनिस्वने" विश्व०।

कुहलि ಕುಹಲಿ (पुं०) ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಶುಭ ಮಹೋತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ತಾಂಬೂಲ. "सैव वन्दनमाला स्यात् कुहलिः पूगपुष्पिका" वैज०।

कुहिढ ಕುಹಿಢ (पुंन०) ಹಿಮದ ರಾಶಿ, ಮಂಜಿನ ಸಮೂಹ. "अथ हिमानी हिमसंहतिः। कुहिढोऽस्त्री कुहेलिः स्त्री कुहेडिर्धूमिका त्रयी" वैज०।

कुहू ಕುಹೂ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಯು ಕಾಣಿಸದಿರುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. कुह (विस्मापने) +णिच् "कूः" बाहु०। "कुहूषु दृश्येतरतां किमेत्य सायुज्यमाप्नोति भवन्मुखस्य" नैष० ८-३७। 2. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ದೇವತೆ. 3. ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದ ಏಳು ನದಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अनुमतिः सिनीवाली सरस्वती कुहूः रजनी नन्दा राकेति" भाग० ५-२०-१०। 4. ಕೋಗಿಲೆಯ ಕೂಗು, ಪಿಕಸ್ವರ. "कुहूः स्यात् कोकिलालापनष्टेन्दुकलयोरपि" विश्व०।

कुहूकण्ठ ಕುಹೂಕಂಠ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. कुहूरिति शब्दः कण्ठेऽस्य। स्त्रियाम् **–कण्ठी–ಕಂಠೀ.**

कुहूरव ಕುಹೂರವ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. कुहूरिति रवोऽस्य। 2. "ಕುಹೂ" ಎಂಬ ಶಬ್ದ. "कुतूहलेनेव मुहुः कुहूरवं विडम्ब्य डिम्भेन पिकः प्रकोपितः" नैष० १-३८।

कुहूरुत् ಕುಹೂರುತ್ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. कुहूरिति रुत् शब्दो यस्य। (स्त्री०) 2. "ಕುಹೂ" ಎಂಬ ಶಬ್ದ, ಕೋಗಿಲೆಯ ಕೂಗು, ಪಿಕಧ್ವನಿ. "पिकेन रोषारुणचक्षुषा मुहुः कुहूरुताहूयत चन्द्रवैरिणी" नैष० १-१००।

कुहूल ಕುಹೂಲ (न०) ಗೊಬ್ಬರದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಹಳ್ಳ.

कुहेडि(लि) ಕುಹೇಡಿ(ಳಿ) (स्त्री०) ಹಿಮದ ರಾಶಿ, ಮಂಜಿನ ಸಮೂಹ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಳೆಹನಿಗಿಂತಲೂ ಸಣ್ಣ ಹನಿಯಾಗಿ ಬೀಳುವ ಮಂಜು, ಇಬ್ಬನಿ. "कुहिढोऽस्त्री कुहेलिः स्त्री कुहेडिर्धूमिका त्रयी" वैज०।

कुह्वान ಕುಹ್ವಾನ (न०) ಕೆಟ್ಟ ಶಬ್ದ. कुत्सितं ह्वानम्।

कू–शब्दे (क्रया० उभ० अक० से०)। कुनाति। कुनीते। अकावीत्। अकविष्ट। ಶಬ್ದಮಾಡು. ಸದ್ದುಮಾಡು.

कू कೂ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ, ನೆಲ. "भूर्भूतधात्री गिरिकर्णिकाविद्वीपा समुद्राम्बरमेखला कूः" त्रिकाण्ड०। 2. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. ಸದ್ದು. कूङ् (शब्दे) "क्विप्" (३-३-१०८)। 3. ಹೆಣ್ಣು ಪಿಶಾಚಿ.

कूकुद ಕೂಕುದ (पुं०) ಸತ್ಕಾರಪೂರ್ವಕ ಸಾಲಂಕೃತ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ದಾನಮಾಡುವವನು, ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡುವವನು. कूः शब्दः, कुवः शब्दस्य कुः भूः—कूकुं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। "सत्कृत्यालंकृतां कन्यां यो ददाति स कूकुदः" अम०।

कूङ्–शब्दे (तुदा० आत्म० अक० से०)। कुवते। चुकुवे। कुविता। अकुविष्ट। ಶಬ್ದಮಾಡು, ಸದ್ದುಮಾಡು, ಕೂಗು.

कूच ಕೂಚ (पुं०) 1. ಸ್ತನ, ಮೊಲೆ. कु (शब्दे) "चद्" दीर्घश्च (उ० ४-९१)। "कुचकूचौ स्तनौ मतौ" इति कोशः। (स्त्री०) **–ची–ಚೀ.** 2. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕೂರ್ಚ,—ಕುಂಚ. "कूची चित्रलेखनिका" सि० कौ०। अल्पे "कः" (५-३-८५)। **कूचिका ಕೂಚಿಕಾ.** 1. ಸಣ್ಣ ಕುಂಚ. 2. ಬೀಗದ ಕೈ. "अथ तूलिका। कूचिका"। "कुञ्चिकायां तु कूचिका" अभि० चि०।

कूचवार ಕೂಚವಾರ (पुं०) ಒಂದು ದೇಶ.

कूज–अव्यक्ते शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०। कूजति। चुकूज। कूजिता। कूजिष्यति। कूजतु। अकूजत्। कूजेत्। कूज्यात्। अकूजीत्। अकूजिष्यत्। ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಕೂಗು, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು. "चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज" कुमा० ३-३२।

भावे: कूज्यते। चुकूजे कूजिष्यते। कूज्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि: कूजयति, –ते। कूजयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कूजयिता। कूजयिष्यति, –ते। कूजयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि: कूज्यते। कूजयांचक्रे, –बभूवे, –आसे। कूज्यताम्। अकूज्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु: कूजितव्यम्। कूजनीयम् कूज्यम्। कूजितः। कूजितवान्। कूजन्, -न्ती। कूजिष्यन्। कूजितम्। कूजनम्। कूजित्वा। उत्कूज्य। कूजं कूजम्।

कूज ಕೂಜ (पुं०) ಅವ್ಯಕ್ತವಚನ, ಅಸ್ಪುಟವಾದ ಮಾತು. "कण्ठास्यपूर्णत्वमतीव तोदः कूजश्च वायोरुतवाऽप्रवृत्तिः" सुश्रुत० उत्तर० ५५-१३।

कूजत् ಕೂಜತ್ (वि०) 1. ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕೂಗುತ್ತಿರುವ. कूज (अव्यक्ते शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "ततः स कूजत्कलहंस-मेखलां सपाकसस्याहितपाण्डुतागुणाम्" किरा० ४-१। 2. ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "नृत्ते चक्षुः शून्यहस्तप्रयोगं काये कूजन् कम्बुरुच्चैर्जहास" माघ० १८-५४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **कूजन्ती ಕೂಜನ್ತೀ**.

कूजन ಕೂಜನ (न०) 1. ಹಕ್ಕಿಯ ಕೂಗು, ಪಕ್ಷಿಯ ಶಬ್ದ, ಇಂಚರ. कूज (अव्यक्ते शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಆಗುವ ಪೂಟಪೊಟ ಶಬ್ದ.

कूजा ಕೂಜಾ (स्त्री०) ಮಧುರವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಶಬ್ದ. कूज (अव्यक्ते शब्दे) "अः" (३-३-१०३)। "कुजायुजा बहुलपक्षशितिम्नि सोम्ना स्पष्टं कुहूपदपदार्थमिथोऽन्वयेन" नैष० २१-१२३।

कूजित ಕೂಜಿತ (न०) 1. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಶಬ್ದ. 2. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದ, ಅವ್ಯಕ್ತಮಧುರಧ್ವನಿ. कूज (अव्यक्ते शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "मधुकरनिकरकरम्बित-कोकिलकूजितकुञ्जकुटीरे" गीतगो०। "तनुरुहाणि पुरो विजितध्वनेर्धवलपक्षविहङ्गमकूजितैः" माघ० ६-४५। (वि०) 3. ಅವ್ಯಕ್ತಧ್ವನಿ ಮಾಡಿದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಿದ. कूज कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कूज+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

कूट-आप्रदाने (चुरा० आत्म० सक० से०)। कूटयते। कूटयां बभूव, -आस, -चकार -चक्रे। अचुकूटत। ದಾನಮಾಡದಿರು, ಕೊಡದಿರು, ಕೊಡುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು.

कूट-परितापे परिदाहे आमन्त्रणे च (चुरा० उभ० सक० से०)। कूटयति, -ते। 1. ನೋಯಿಸು. 2. ದಹಿಸು, ಸುಡು. 3. ಕರೆ, ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡು.

कूट ಕೂಟ (पुं०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ಕಲ್ಲು ಕುಟ್ಟಿಗ, ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಒಡೆದು ಜೀವಿಸುವವನು. कूट (परितापे) "कः" (३-१-१३५)। "आभीराणां जीवधनं कूटानामश्मतक्षणम्" वैज०। (पुं०) 3. ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ, ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ. 4. ಅಲುಗಾಡದಿರುವ ಪಸ್ತುಗಳ ಪುಂಜ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. 5. ಮಾಯೆ, ಇಂದ್ರಜಾಲ. ಯಕ್ಷಿಣಿ. 6. ಪಾಪ. 7. ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಾಣ. 8. ಕಬ್ಬಿಣದ ಸುತ್ತಿಗೆ, ಚಮಟಿಗೆ ಅಥವಾ ಗದೆ. 9. ಯಂತ್ರ. "वागुराभिश्च पाशैश्च कूटैश्च विविधैस्तथा" रामा०। 10. ಜಿಂಕೆ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬೋನು. 11. ಅನೃತ, ಸುಳ್ಳು. 12. ನೇಗಿಲಿನ ಒಂದು ಭಾಗ. 13. ದಂಭ, ವೇಷ, ಕಪಟ. (न०) 14. ಊರಿನ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರುವ ಅನೆಯ ಉಗುರಿನಂತೆ ಇಳಿಜಾರಾದ ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆ. 15. ಕಪಟ, ಮೋಸ. "नैव धर्मेण तद्राज्यं नार्जवेन न चौजसा। अक्षकूटमधिष्ठाय हृतं दुर्योधनेन वै" भा० वन० ३३-३। 16. ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ವ್ಯವಹಾರ. 17. ತುದಿ, ಅಗ್ರಭಾಗ. "किरीटकूटै-र्ज्वलितं शृङ्गारं दीप्तकुण्डलम्" रामा०। (पुंस्त्री०) 18. ಗೃಹ, ಮನೆ. 19. ಕೊಂಬು ಮುರಿದಿರುವ ಎತ್ತು. "भग्नशृङ्गपशुः कूटः" वैज०। (वि०) 20. ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಅಲುಗಾಡದಿರುವ. "कूटोऽस्त्री निश्चले राशौ लोहमुद्गरदम्भयोः। मायाद्रिशृङ्गयोस्तुच्छे सीरा-वयवयन्त्रयोः। अनृते च" मेदि०। 21. ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ, ಸುಳ್ಳಾದ. "उक्तेऽपि साक्षिभिः साक्ष्ये यद्यन्ये गुणवत्तमाः। द्विगुणा वान्यथा ब्रूयुः कूटाः स्युः पूर्वसाक्षिणः" याज्ञ० २-८०। "कूटोऽस्त्री पुञ्जमाया-घेष्वद्रिशृङ्गेपुभेदयोः। अयोघनेऽनृते फाले दम्भे निश्चल-यन्त्रके" वैज०। ಆದರೆ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ನಪುಂಸಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತೆ. "कूटं यन्त्रेऽनृते राशौ निश्चले लोहमुद्गरे। मायाद्रिशृङ्गयोस्तुच्छे सीरावयवदम्भयोः। पुरद्वारे च शंसन्ति" विश्व०। "कूटं पूर्द्वारि यद्धस्तिनखस्तस्मिन्" अम०।

कूटक ಕೂಟಕ (पुं०) 1. ಭಾರತಪರ್ವತದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. "भारतेऽप्यस्मिन् वर्षे सरिच्छैलाः सन्ति बहवो मलयो मङ्गलप्रस्थो मैनाकस्त्रिकूटऋषभः कूटकः कोल्लकः सह्यो देवगिरिः ऋष्यमूकः इत्यादि. 2. ಕೇಶಪಾಶ, ತುರುಬು. "कबरः केशगर्भकः। कबरी कूटकश्च" त्रिकाण्ड०। 3. ನೇಗಿಲ ಈಚುಮರ, ಗುಳವಿಲ್ಲದ ನೇಗಿಲಿನ ಉದ್ದದ ಮರ. 4. ಮುರೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧ ವಸ್ತು.

कूटकर्मन् ಕೂಟಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಮೋಸದ ಕಾರ್ಯ. ವಂಚನೆ, ಪ್ರತಾರಣ. (त्रि०) 2. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ.

कूटकारक ಕೂಟಕಾರಕ (वि०) 1. ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿ, ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯ ಹೇಳುವವನು. कूटं करोति – कृ (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "समुद्रयायी बन्दी च तैलिकः कूटकारकः" मनु० ३-१५८। 2. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. ಕಪಟಿ.

कूटकृत् ಕೂಟಕೃತ್ (वि०) 1. ಕಪಟಿ, ಮೋಸಗಾರ, ವಂಚಕ. कूटं करोति – कृ (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "तुलाशासनमानानां कूटकृन्नाणकस्य च" याज्ञ० २-२४०। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "पिङ्गाक्षः कठमर्दरैवतजटाटङ्काव्ययाः कूटकृत्" त्रिकाण्ड०। 3. ಕಾಯಸ್ಥ, ಗುಪ್ತವಾಸ್ತ. ಲೆಕ್ಕ ಬರೆಯುವವನು. "कायस्थे कूटकृत्पञ्जीकरौ" त्रिकाण्ड०।

कूटतापस ಕೂಟತಾಪಸ (पुं०) ಕಪಟಸಂನ್ಯಾಸಿ.

कूटपाकल ಕೂಟಪಾಕಲ (पुं०) 1. ಪಿತ್ತಜ್ವರ. 2. ಅನಯಜ್ವರ. "यथाभिहन्यात्कूटेन मृगयूथं वनेचरः। तथा पातात्मको नागं हन्ति वै कूटपाकलः"। "अचिरेण वैकृतविवर्तदारुणः कलभं कठोर इव कूटपाकलः" मालती० १-४२।

कूटपालक ಕೂಟಪಾಲಕ (पुं०) 1. ಕುಲಾಲ, ಕುಂಬಾರ, ಮಣ್ಣಿನ ರಾಶಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. 2. ಕುಂಬಾರನ ಆವಿಗೆ ಮನೆ, ಮಡಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಆವಿಗೆ ಮನೆ. कूटं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कूटपूर्व ಕೂಟಪೂರ್ವ (पुं०) ಆನೆಗಳಿಗೆ ಬರುವ ತ್ರಿದೋಷ (ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫ) ಜ್ವರ. "पित्तज्वरः पाकलोऽस्य कूटपूर्वस्त्रिदोषजः" त्रिकाण्ड०।

कूटयन्त्र ಕೂಟಯಂತ್ರ (न०) ಪಕ್ಷಿ ಮತ್ತು ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬೋನು. ಬಲ. कूटरूपं यन्त्रम्। "उन्माथः कूटयन्त्रम् स्यात्" अम०।

कूटयुद्ध ಕೂಟಯುದ್ಧ (न०) ಕಪಟಯುದ್ಧ, ಮೋಸದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕದನ. "कूटयुद्धविधिज्ञेऽपि तस्मिन् सन्मार्गयोधिनि" रघु० १७-६१।

कूटलेख ಕೂಟಲೇಖ (पुं०) **–लेख्य –लेख्य** (न०) ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಪತ್ರ. ಮೋಸದ ದಸ್ತೈವೇಜು, ಸುಳ್ಳು ಕಾಗದ.

कूटव्यवहार ಕೂಟವ್ಯವಹಾರ (पुं०) ಮೋಸದ ವ್ಯವಹಾರ, ಮೋಸದ ನಡವಳಿಕೆ.

कूटव्यवहारिन् ಕೂಟವ್ಯವಹಾರಿನ್ (वि०) ಕಪಟದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವನು, ಮೋಸದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. कूटेन व्यवहरति – वि+अव+हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

कूटशस् ಕೂಟಶಸ್ (अव्य०) ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ, ಗುಂಪು ಗುಂಪಾಗಿ. कूट "शस्" (५-४-४३)।

कूटशासन ಕೂಟಶಾಸನ (न०) ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಆಜ್ಞೆ, ಮೋಸದ ಆಜ್ಞೆ.

कूटसंक्रान्ति ಕೂಟಸಂಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) ಸ್ನಾನತರ್ಪಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯ ನಂತರ ಸಂಭವಿಸುವ ಸಂಕ್ರಮಣ. ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯ ನಂತರ ಸೂರ್ಯನು ಮುಂದಿನ ರಾಶಿಗೆ ಹೋಗುವುದು. "अर्धरात्रे व्यतीते तु यदा संक्रमते रविः। सा ज्ञेया कूटसंक्रान्तिर्मुनिभिः परिकीर्तिता"।

कूटसाक्षिन् ಕೂಟಸಾಕ್ಷಿನ್ (वि०) ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವನು, ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯ ಹೇಳುವವನು. कूटः साक्षी। "न ददाति हि यः साक्ष्यं जानन्नपि नराधमः। स कूटसाक्षिणां पापैस्तुल्यो दण्डेन चैव हि" याज्ञ० २-७७।

कूटस्थ ಕೂಟಸ್ಥ (पुं०) 1. ಅಚಿತ್‌ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದಿರುವ ಮುಕ್ತಾತ್ಮ. कूटवत् निर्विकारेण निश्चलः सन् साधारणाकारेण तिष्ठति – ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च। क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते" गीता १५-१६। "अक्षरशब्दनिर्दिष्टः कूटस्थः अचित्संसर्गवियुक्तः स्वेन रूपेणावस्थितो मुक्तात्मा" रा० भा०। ಕೂಟ (ರಾಶಿ) ದಂತೆ ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿರುವ ಅಥವಾ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈಶ್ವರನು ಕೂಟಸ್ಥ. कूटः राशिरिव स्थितः अथवा कूटः माया वञ्चना, अनेकमायावञ्चनादिप्रकारेण स्थितः कूटस्थः" शां० भा०। 2. ವ್ಯಾಘ್ರನಖಿ, ಹುಲಿಯುಗುರು ಗಿಡ. (वि०) 3. ಅಗ್ರದಲ್ಲಿರುವ, ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ.

कूटस्थनित्य ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯ (पुं०) ಯಾವ ರೀತಿಯ ಪರಿಣಾಮವೂ ಇಲ್ಲದೆ ನಾಶವಿಲ್ಲದ ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮ.

कूटागार ಕೂಟಾಗಾರ (न०) 1. ಚಂದ್ರಶಾಲೆ, ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮೇಲಿನ ಮನೆ, ಮಹಡಿಯ ಮೇಲಿನ ಕೊಠಡಿ. "वेडभी चन्द्रशालिका। कूटागारम्" त्रिकाण्ड०। 2. ಕ್ರೀಡಾಗೃಹ, ಆಟದ ಮನೆ.

कूटार्थभाषा ಕೂಟಾರ್ಥಭಾಷಾ (स्त्री०) 1. ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತು, ಅಸಷ್ಟಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಭಾಷೆ.

2. कल्पितकथे, प्रबंध. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **-भाषितम्** -ಭಾಷಿತಮ್.

कूटार्थभाषिन् **ಕೂಟಾರ್ಥಭಾಷಿನ್** (वि०) कल्पित कथೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವನು. कूटार्थं भाषते — भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-भाषिणी** -ಭಾಷಿಣೀ.

कूण-संकोचे (चुरा० उभ० सक० से०)। कूणयति, -ते। कूणयां बभूव, -आस, -चकार, -चक्रे। अचुकूणत्, -त। ಸಂಕೋಚಹೊಂದು, ಚಿಕ್ಕದಾಗು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊ.

कूणि **ಕೂಣಿ** (वि०) ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ವಕ್ರವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನು. कूण (संकोचे) "इन्" (उ० ४-११९)।

कूणिका **ಕೂಣಿಕಾ** (स्त्री०) 1. ವೀಣೆಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಎಳೆದು ಕಟ್ಟುವ ಬಿದಿರಿನ ಗೂಟ. कूण (संकोचे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "मूले वंशशलाका स्यात् कूणिका कलिकापि च" अभि० चि०। 2. ವಿಷಾಣ, ಕೊಂಬು, ದಾನ ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೋಡು. "विषाणं कूणिका शृङ्गम्" अभि० चि०।

कूणित **ಕೂಣಿತ** (वि०) 1. संकोचहೊಂದಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡ. कूण (संकोचे) + णिच् "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಂಕೋಚಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಕ್ಕದಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कूण + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

कूणिताक्ष **ಕೂಣಿತಾಕ್ಷ** (वि०) ಶ್ಯೇನ, ಗಿಡುಗ ಹಕ್ಕಿ. कूणिते अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। **-ईक्षण** -ಈಕ್ಷಣ.

कूदर **ಕೂದರ** (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸು ಋತುಮತಿಯಾಗಿರುವಾಗ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ಋಷಿಯು ಸಂಗಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಋತುವಾಗಿದ್ದಾಗ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ಋಷಿಯೊಡನೆ ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कुत्सितमुदरं यस्य। "ब्राह्मण्या-मृषिवीर्येण ऋतोः प्रथमवासरे। कुत्सिते चोदरे जातः कूदरस्तेन कीर्तितः" ब्रह्मवै०।

कूप **ಕೂಪ** (पुं०) 1. ಬಾವಿ. कुवन्ति मण्डूका अत्र—कु (शब्दे) "पः" दीर्घश्च (उ० ३-२७)। "तद्धीरो भव वित्तवत्सु कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः कूपे पश्य पयो-निधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम्" भर्तृ० १-४०। 2. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ, ರಂಧ್ರ. "त्वन्नाभिकूपस्य तटे निवासी न दृश्यते सम्प्रति मध्यभागः" च० भा०। 3. ಪಡಗಿನ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ, ಪಡಗಿನ ಪಟವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. 4. ಪಡಗನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಬ. 5. ನದಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮರ ಅಥವಾ ಬಂಡೆ. "कूपः कूपकगर्ताम्बुमृण्मानगुणवृक्षके" विश्व०। 6. ತೊಗಲಿನ ಎಣ್ಣೆಯ ಚೀಲ.

कूपक **ಕೂಪಕ** (पुं० द्विव०) 1. ಹೆಂಗಸರ ಪಿರ್ರೆಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಗುಳಿಗಳು. ಜಘನಕೂಪ. कूपाविव "कन्" (५-३-९६)। (पुं०) 2. ಪಡಗನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. 3. ಎಣ್ಣೆಯ ಪಾತ್ರೆ, ತೊಗಲಿನ ಎಣ್ಣೆಯ ಚೀಲ. 4. ನದಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮರ ಅಥವಾ ಬಂಡೆ. 5. ಬಾವಿ. 6. ಚಿತೆ. "कूपको गुणवृक्षे स्यात् तैलपात्रे कुकुन्दरे। उदपाने चितायां च" विश्व०। 7. ನೀರು ಬತ್ತಿಹೋದ ನದಿಯಲ್ಲಿ ತೋಡಿದ ಹಳ್ಳ, ಜಿಲುಮೆ. अल्पः कूपः "कन्" (५-३-८५)।

कूपकच्छप **ಕೂಪಕಚ್ಛಪ, -कूर्म -ಕೂರ್ಮ** (पुं०) ಬಾವಿಯೊಳಗಿನ ಆಮೆಯಂತೆ ಅಲ್ಪಜ್ಞನಾದವನು, ಬಾವಿಯೊಳಗೆ ಅಲ್ಪಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಆಮೆಯಂತೆ ಕೇವಲ ಅಲ್ಪಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತ ಇಷ್ಟೇ ಪ್ರಪಂಚವೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವವನು, ಪ್ರಪಂಚದ ಅರಿವಿಲ್ಲದವನು. कूपे कच्छप इव कूर्म इव वा।

कूपमण्डूक **ಕೂಪಮಂಡೂಕ** (पुं०) ಬಾವಿಯೊಳಗಿನ ಕಪ್ಪೆಯಂತೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಅರಿಯದವನು. ವಿಚಾರಶೂನ್ಯ, ಪ್ರಪಂಚದ ಅರಿವಿಲ್ಲದವನು. कूपे मण्डूक इव।

कूपचक्र **ಕೂಪಚಕ್ರ** (न०) ಬಾವಿಯ ರಾಟೆ, ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಚಕ್ರ.

कूपाङ्क **ಕೂಪಾಂಕ** (पुं०) ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಕೂಪ ಲೇಳುವುದು. कूपाकारोऽङ्कश्चिह्नमस्मिन्।

कूपिका **ಕೂಪಿಕಾ** (स्त्री०) ಹೊಳೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬಂಡೆ. "कूपिकाऽम्भोगतोपले." मेदि०।

कूपी **ಕೂಪೀ** (स्त्री०) 1. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ. 2. ನಾಭಿಕೂಪ, ಹೊಕ್ಕಳ ಗುಳಿ. 3. ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. 4. ಎಣ್ಣೆಯಪಾತ್ರೆ.

कूपोदक **ಕೂಪೋದಕ** (न०) ಬಾವಿಯೊಳಗಿನ ನೀರು. कूपस्य उदकम्। "कूपोदकप्रभ[illegible]र्मनयेन जातामस्वामिक-प्रभुपरिग्रहबुद्धिमौज्झन्" याद० २०-९७।

कूप्य कूप्य (वि०) 1. बावियल्लिरुव. कूपे भवः "यत्" (५-१-२)। 2. गुळियल्लिरुव, हळ्ळ दल्लिरुव.

कूबर कूबर (पुं०) 1. गाडिय मूकि, नोगवन्निट्टु कट्टुव गाडिय ऒंदु उद्दद मर. कूवते—कूङ् (शब्दे) "ष्वरच्" बाहु०। 2. कुब्ज, बग्गिद बेन्नु ळ्ळवनु, गूनु बेन्निनवनु. (पुंन०) 3. एत्तुगळु एळेयुव गाडि. "गन्त्री स्त्री कूबरं न स्त्री रथे कम्बलवाह्यके" वैज०। (वि०) 4. रम्यवाद, सुंदरवाद, अंदवाद. "कूबरः कुब्जके चारौ कूबरश्च युगन्धरः" विश्व०।

कूबरिन् कूबरिन् (पुं०) रथ, गाडि. कूबरोऽस्यास्ति "इनिः"(५-२-११५)। "पादैः पुरः कूबरिणां विदारिताः प्रकाममाक्रान्ततलास्ततो गजाः" माघ० १२-२१।

कूम कूम (न०) सरोवर, दॊड्ड कॊळ. कोः भूमेः उमा कान्तिर्यस्मात्।

कूर कूर (पुंन०) अन्न. वेञ् (तन्तुसन्ताने) "क्विप्" (३-२-७६)। ऊः, कौ भूमौ उवं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। लस्य रः। "भक्तमन्धः कूरमन्नं भिस्सा दीदिविरोदनः" अभि० चि०। "इतश्च कूरच्युत-तैलमिश्रं पिण्डं हस्ती प्रतिग्राह्यते" मृच्छ० ४। "स्थितेऽपि कूरे मुहुरेव याचते" नैष० १६-९१।

कूर्च कूर्च (पुंन०) 1. कुंचे, कॊळियन्नु तॆगॆयलु अनुकूलवाद ऒरटु कूदलिन गुच्छ, जुंगु मॊदलादुवुगळ गुच्छ. कुरति—कुर (शब्दे) "चट्" दीर्घश्च बाहु०। 2. हुब्बुगळ मध्यभाग, मूगिन मेलुभाग. 3. कुशमुष्टि, दर्भॆय ऒंदु पिडि. 4. दंभ, मेष, कपटु. 5. आत्म श्लाघॆ. 6. गड्ड. मीसॆ. "स्वागतमनेकप्रकाराणां जीर्णकूर्चानामनध्यायकारणानां तपोधनानाम्" उ० रा० ४। 7. नविलु गरि. 8. कालिन हॆब्बॆरळिन मध्यद मेलुभाग. "गुल्फशीर्षस्त्विन्द्रबस्तिः कूर्चस्त्वङ्गुष्ठ-कान्तरम्" वैज०। 9. पीठ, आसन. "पीठे श्मश्रुणि कूर्चोऽस्त्री भ्रूमध्ये कत्थने कुशे" वैज०। 10. तलॆ. 11. कपटु, मॊसु, वंचनॆ. (वि०) 12. कठिन वाद, गट्टियाद. "कूर्चमस्त्री भ्रुवोर्मध्ये कठिन-श्मश्रुकैतवे" मेदि०। "क्षिप्रं त्वङ्गुष्ठाङ्गुलिमध्यतः। कूर्चं क्षिप्रस्योपरि". अभि० चि०।

कूर्चक कूर्चक (पुं०) 1. गुच्छ, गॊंचलु, कंतॆ. कूर्च स्वार्थे "कः"। 2. कॊळियन्नु तॆगॆयलु अनु कूलवाद ऒरटु कूदलिन कुंच. 3. चित्रकारन कुंच, वर्तिकॆ. 4. गड्ड, मीसॆ.

कूर्चल कूर्चल (वि०) गड्ड मीसॆगळिंद कूडिद. कूर्चमस्यास्ति "लच्" (५-२-९६)।

कूर्चशिरस् कूर्चशिरस् (न०) पादद मेलुभाग, कालिन अडिय मेलुमै. कूर्चस्य शिरः।

कूर्चशेखर कूर्चशेखर (पुं०) तॆंगिनमर. कूर्चमिव शेखरमस्य।

कूर्चाल कूर्चाल (पुं०) यज्ञ पशु. "कूर्चालोल-स्फटी पशुः" वैज०।

कूर्चिका कूर्चिका (स्त्री०) 1. कायिसि गट्टिमाडिद हालु, हालिन गिण्णि. कूर्चति—कूर्च (विकारे) संज्ञायां "ण्वुल्" (३-३-१०९)। इदु (1) दधिकूर्चिका मत्तु (2) तक्रकूर्चिका ऎंदु ऎरडु विध. हालन्नु मॊसरिनॊडनॆ कायिसि पक्वमाडिदरॆ दधिकूर्चि कॆयू मज्जिगॆयॊडनॆ कायिसि पक्वमाडिदरॆ तक्र कूर्चिकॆयू आगुवुदु. "दध्ना सह च यत् पक्वं क्षीरं सा दधिकूर्चिका। तक्रेण पक्वं यत् क्षीरं सा भवेत् तक्रकूर्चिका"। 2. सूजि. 3. बीगद कै. 4. चित्र. बरॆयुव तूलिकॆ, कुंच. 5. मॊग्ग. "कूर्चिका क्षीरविकृतौ कुञ्चिकायां च कुड्मले। आलेख्यकूर्चिका सूच्योः" हेम०।

कूर्चिन् कूर्चिन् (वि०) उद्दवाद गड्ड बॆळॆसिरु वदनु. कूर्चमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कूर्दन कूर्दन (न०) 1. हारुवुदु. नॆगॆयुवुदु. कुर्द (क्रीडायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. आटवाडुवुदु. "देवनं कूर्दनं खेला ललनं वर्करोऽपि च" अभि० चि०।

कूर्दनी कूर्दनी (स्त्री०) चित्रापूर्णिमा, चैत्र मासद हुण्णिमॆ, मदनमहोत्सवद दिवस. कूर्द्यतेऽत्र—कुर्द (क्रीडायाम्) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

कूर्प कूर्प (पुं०) हुब्बुगळ मध्यभाग, मूगिन मेलुभाग. कुरं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)। "कूर्चं कूर्पं भ्रुवोर्मध्ये" अभि० चि०।

कूर्पर कೂರ್ಪರ (पुं०) 1. ಮೊಳಕೈ. कुर (शब्दे) "क्विप्" (३-२-१७८)। पिपर्ति — पॄ (पालनपूरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। कुरा शब्देन परः। "प्रतिकुञ्चितकूर्परेण तेन श्रवणोपान्तिकनीयमानगव्यम्" माघ० २०-११। 2. ಮಂಡಿ, ತೊಡೆಗೂ ಕೆಳಕಾಲಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಧಿ. "कूर्परः स्यात् कफोणौ च जानुन्यपि च पुंस्ययम्" मेदि०।

कूर्पास कೂರ್ಪಾಸ (पुं०) ಮೈಗಾಪು. ಗುತ್ತನಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸರ ಕುಪ್ಪಸ, ತೋಳಿಲ್ಲದ ರವಿಕೆ. कूर्परे अस्यते — असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१९)। "कूर्पासस्त्वर्धचोलकः" हारा०। स्वार्थे "कः"। **कूर्पासकः कೂರ್ಪಾಸಕಃ.** "मनोज्ञकूर्पासकपीडितस्तनाः" ऋतुसं० ५-८। "कूर्पासकं क्षतनखक्षतमुत्क्षिपन्ती" माघ० ५-२३।

कूर्म कೂರ್ಮ (पुं०) 1. ಕಚ್ಚಪ, ಆಮೆ. कुत्सितः कौ वा ऊर्मिः वेगोऽस्य "अच्" (५-४-७५)। "यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः। इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता" गीता २-५८। 2. ಮಹಾ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. [ದೇವಾಸುರರು ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೂರ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಮಂದರಾಚಲವು ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಮುಳುಗದಂತೆ ತನ್ನ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತಿದ್ದನು.] "सुरासुराणामुदधिं मथ्नतां मन्दराचलम्। दध्रे कमठरूपेण पृष्ठे एकादशे विभुः" भाग० १-३-१६। 3. ದೇಹದೊಳಗೆ ಉನ್ಮೀಲನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಾಯು. "वाग्द्वारे नाग आख्यातः कूर्म उन्मीलने स्मृतः" अम०। 4. ಕೂರ್ಮಮುದ್ರೆ, ದೇವರ ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಬೆರಳುಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. "वामहस्तस्य तर्जन्यां दक्षिणस्य कनिष्ठया। तथा दक्षिणतर्जन्यां वामाङ्गुष्ठेन योजयेत्। उन्नतं दक्षिणाङ्गुष्ठं वामस्य मध्यमादिकाः। अङ्गुलीर्योजयेत् पृष्ठे दक्षिणस्य करस्य च। वामस्य पितृतीर्थेन मध्यमानामिके तथा। अधोमुखे च ते कुर्यात् दक्षिणस्य करस्य च। कूर्मपृष्ठसमं कुर्याद्दक्षपार्णिं च सर्वतः। कूर्ममुद्रेयमाख्याता देवताध्यानकर्मणि" तन्त्रसा०। 5. ಕದ್ರುವಿನ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸರ್ಪ. "शेषोऽनन्तो वासुकिश्च तक्षकश्च भुजङ्गमः। कूर्मश्च कुलिकश्चैव काद्रवेयाः प्रकीर्तिताः" भा० आदि० ६५-४१। 6. ಕುಬೇರನ ಒಂಬತ್ತು ನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು.

कूर्मकल्प कೂರ್ಮಕಲ್ಪ (पुं०) ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ವೇತವರಾಹಾದಿ ಪಿತೃಕಲ್ಪದ ವರೆಗಿನ ಮೂವತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲೊಂದು.

कूर्मचक्र कೂರ್ಮಚಕ್ರ (न०) 1. ತಂತ್ರಸಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕೂರ್ಮಾಕಾರದ ಒಂದು ಚಕ್ರ. 2. ನಕ್ಷತ್ರಭೇದದಿಂದ ದೇಶಭೇದಗಳ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಚಕ್ರ. ಕೂರ್ಮರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಂಬತ್ತು ಭಾಗವಾಗಿರುವ ಭಾರತವರ್ಷವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪವಳಿಸಿರುವನು. "प्राङ्मुखो भगवान् देवः कूर्मरूपी व्यवस्थितः। आक्रम्य भारतं वर्षं नवभेदं यथाक्रमम्"। **ಈ ಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೇಶಗಳು:** "मध्ये सारस्वता मत्स्याः शूरसेनाः समाधुराः। पञ्चालशाल्वमाण्डव्यकुरुक्षेत्रगजाह्वयाः। मरुनैमिषविन्ध्याद्रिपाण्ड्यघोषाः सयामुनाः। काश्ययोध्या प्रयागश्च गया वैदेहकादयः"। **ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "प्राच्यां मागधशोणौ च वारेन्द्रो-गौडराढकाः। वर्धमानतमोलिप्तप्राग्ज्योतिषोदयाद्रयः"। **ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "आग्नेय्यामङ्गवङ्गोपवङ्गत्रैपुरकोशलाः। कलिङ्गौड्रान्ध्रकिष्किन्धाविदर्भ-शबरादयः"। **ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "दक्षिणेऽवन्तिमाहेन्द्रमलया ऋष्यमूकाः। चित्रकूटमहारण्यकाञ्चीसिंहलकोङ्कणाः। कावेरी ताम्रपर्णी च लङ्कात्रिकूटकादयः"। **ನೈರ್ಋತ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "नैर्ऋते द्रविडानर्तमहाराष्ट्राश्च रैवतः। यवनः पह्वः सिन्धुः पारसीकादयो मताः"। **ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "पश्चिमे हैहयास्ताद्रिम्लेच्छवासशकादयः"। **ವಾಯು ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "वायव्ये गुज्जराटश्च नाटजालन्धरादयः"। **ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "उत्तरे चीननेपालहूणकैकयमन्दराः। गान्धारहिमवत्कौञ्चगन्धमादनमालवाः। कैलासमद्रकाश्मीरम्लेच्छदेशाः खसादयः"। **ಈಶಾನ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "ऐशाने स्वर्णभौमश्च गङ्गाद्वारस्तु टङ्कणः। वाह्लीकब्रह्मपुरककैराता दरदादयः"। "मध्यप्रागाग्नियाम्यादिकृत्तिकादित्रयत्रयैः। क्रूरवेधयुतैस्तैस्तु पीड्यन्ते तन्निवासिनः" ज्योतिस्०। ವೇಧಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ದೋಷಗಳು. "अतिवृष्टिरनावृष्टिः शलभा मूषिकाः खगाः। स्वचक्रं परचक्रं च सप्तैते सम्भवन्ति च। एवं देशगृहग्रामक्षेत्रनामर्क्षतो वदेत्। तथा च यत्र नक्षत्रे दिव्यपार्थिवनाभसाः। दृश्यन्ते

सुमहोत्पाताः स्वां दिशं तत्र पीडयेत्। सौरिर्बलाधिपो दुष्टः स्वल्पवीर्यः शुभावहः। एकदा पीडयेद्यत्र सानुजः कूर्मपञ्चके। तत्र स्थाने महाविघ्नो जायते नात्र संशयः। दुष्टस्थाने गते चन्द्रे कर्तव्यं शान्ति-पौष्टिकम्"।

कूर्मपुराण ಕೂರ್ಮಪುರಾಣ (न०) व्यासमहर्षि प्रणीतವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. कूर्मेण प्रोक्तम् पुराणम्। ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಕೂರ್ಮಾವತಾರವನ್ನೆತ್ತಿದಾಗ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥ (ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ) ಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಪರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "कूर्मपुराणम्" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 17,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಇದರ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಸಂವಾದ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳು, ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ರಮ, ಕಾಲಮಾನ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ತುತಿ, ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ, ಶಂಕರನ ಚರಿತ್ರೆ, ಪಾರ್ವತಿಯ ಸಹಸ್ರನಾಮ, ಯೋಗನಿರೂಪಣೆ, ಭೃಗುವಂಶ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವಂಶಗಳ ವರ್ಣನೆ, ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ದಕ್ಷಯಜ್ಞಧ್ವಂಸ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆ, ವಾರ್ಕಂಡೇಯ-ಕೃಷ್ಣಸಂವಾದ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳೂ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಗೀತೆ, ನಾನಾ ತೀರ್ಥಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ನಾನಾ ಧರ್ಮಗಳ ನಿರೂಪಣೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ವೃತ್ತಿ, ಸಂಕರವರ್ಣದ ವೃತ್ತಿ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಫಲಶ್ರುತಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇದು ಆರು ತಾಮಸಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैव च। आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोधत" पाद्मपु०।

कूर्मपृष्ठ ಕೂರ್ಮಪೃಷ್ಠ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. (न०) 2. ಆಮೆಯ ಬೆನ್ನು. ಆಮೆಯ ಚಿಪ್ಪು. 3. ಶ್ರಾವ, ಮಣ್ಣಿನ ತಟ್ಟೆ.

कूर्मराज ಕೂರ್ಮರಾಜ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೂರ್ಮಾವತಾರ, ಕೂರ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಮೆ. कूर्माणां राजा "टच्" (५-४-९१)।

कूर्मावतार ಕೂರ್ಮಾವತಾರ (पुं०) ಕೂರ್ಮರೂಪದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರ.

कूल-आवरणे (भ्वा० पर० सक० से०)। कूलति। चुकूल। कूलिता। अकूलीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಡರಿಸು, ಮುಚ್ಚು, ಮರೆಮಾಡು.

कूल ಕೂಲ (न०) 1. ಕೆರೆ ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೀರ, -दड. कूलति आवृणोति प्रवाहम् — कूल (आवरणे) "कः" (३-१-१३५)। "विदलितमहाकूलामुक्षणां विषाणविघट्टनैः" माघ० १२-७७। 2. ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ. 3. ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂಭಾಗ. 4. ತಟಾಕ, ಕೆರೆ, ಏರಿ. 5. ಸ್ತೂಪ, ದಿಣ್ಣೆ, ದಿಬ್ಬ. 6. ಸೈನ್ಯದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "कूलं तीरे चमूकटौ" वैज०। 7. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶ. "तवापि हा हा विरहात्क्षुधाकुलाः कुलायकूलेषु विलुठ्य तेषु ते" नैष० १-१४१। "कूलं तटे सैन्यपृष्ठे तटागस्तूपयोरपि" हेम०।

कूलक ಕೂಲಕ (पुं०) 1. ತೀರ, ದಡ. 2. ಸ್ತೂಪ, ದಿಣ್ಣೆ, ದಿಬ್ಬ. कूल स्वार्थे "कः"। 3. ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. "कूलकः कृमिशैले च प्रतीरस्तूपयोरपि" विश्व०। ಮೇದಿನೀ ಕೋಶದಲ್ಲಿ "कूलकं न स्त्रियाम्" ಎಂದು ಪುಂನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

कूलङ्कष ಕೂಲಂಕಷ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. "पुमान् कचङ्गलो वांकः कूलङ्कषपरांगवौ" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ತೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವ. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ. ದಡವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ. कूलं कषति — कष (हिंसायाम्) "खच्" (३-२-४२)। मुम् (६-३-६७)। "कूलंकषौघाः सरितस्तथापराः प्रवर्तयामासुरिभा मदाम्बुभिः" माघ० १२-६०। (स्त्री०)—**कषा**—**कष**. 3. ಹೊಳೆ, ನದಿ.

कूलचर ಕೂಲಚರ (वि०) 1. ತೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ದಡದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುವ. 2. ತೀರದಲ್ಲಿ ಮೇಯುವ. कूले चरति — चर (गतिभक्षणयोः) "टः" (३-२-१६)। ಕೂಲಚರಪ್ರಾಣಿಗಳು; "तत्र गज-गवय-महिष-रुरु-चमर-सृमर-रोहित-वराह-खड्गि-गोकर्ण-कालपुच्छक-ओद्रन्यङ्कु-अरण्यगवयप्रभृतयः कूलचराः पशवः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-९४।

कूलभू ಕೂಲಭೂ —भूमि —भूमि (स्त्री०) ನದಿಯ ತೀರ, ದಡ, ತೀರಭೂಮಿ, ತೀರಪ್ರದೇಶ.

कूलमुद्वृज ಕೂಲಮುದ್ವೃಜ (वि०) ದಡವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ತೀರವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ನದಿ ಮುಂತಾದುದು. कूलमुद्वृजति—उद्+वृजो (भङ्गे) "खश्" (३-२-३१)।

मुमागमः (६-३-६७)। "मदोदग्राः ककुभन्तः सरितां कूलमुद्वुजाः" रघु० ४-२२।

कूलमुद्वह ಕೂಲಮುದ್ವಹ (वि०) ತೀರದವರೆಗೂ ತುಂಬಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ, ದಡದವರೆಗೂ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವ (ನದಿ, ಹೊಳೆ). कूलमुद्वहति—उद् + वह (प्रापणे) "खश्" (३-२-३१)। मुमागमः (६-३-६७)। "उत्तीर्णौ वा कथं भीमाः सरितः कूलमुद्वहाः" भट्टि० ६-९५।

कूलवत् ಕೂಲವತ್ (वि०) ದಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. कूलेऽस्य स्तः "मतुप्" (५-२-१३६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती–ವತೀ.** ನದಿ, ಹೊಳೆ.

कूलिन् ಕೂಲಿನ್ (वि०) ತೀರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ದಡ ಗಳಿರುವ. कूलेऽस्य स्तः "इनिः" (५-२-१३६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कूलिनी ಕೂಲಿನೀ.** ನದಿ, ಹೊಳೆ.

कूवर ಕೂವರ (पुं०) "कूबर" ಪದದ ಅರ್ಥ.

कूष्माण्ड ಕೂಷ್ಮಾಂಡ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥ ಗಣಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ, "कूष्माण्डो राजपुत्र-श्चेत्यन्ते स्वाहासमन्वितैः" याज्ञ० १-२८५। (पुं० ब० व०) 3. ಆ ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಮಂತ್ರಗಳು. "कूष्माण्डैर्वापि जुहुयात् घृतमग्नौ यथाविधि" मनु० ८-१०६। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। **–ङी–ಡೀ.** 4. ಆ ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಮಂತ್ರಗಳು. "त्रिरात्रोपोषितो हुत्वा कूष्माण्डीभिर्घृतं शुचिः" याज्ञ० ३-३०३। 5. ಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. कु ईषत् ऊष्मा अण्डेषु यस्य। (न०) 6. ಕುಂಬಳಕಾಯಿ. "पित्तघ्नं तेषु कूष्माण्डं बालं मध्यं कफावहम्। शुक्लं लघूष्णं सक्षारं दीपनं बस्ति-शोधनम्" सुश्रुत० सूत्र० ४६-२१३। स्वार्थे "कः"। **कूष्माण्डकः ಕೂಷ್ಮಾಂಡಕಃ.**

कूष्माण्डी ಕೂಷ್ಮಾಂಡೀ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. कूष्माण्ड गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कूहा ಕೂಹಾ (स्त्री०) ಹಿಮದರಾಶಿ, ಹಿಮದ ಗಡ್ಡೆ. कु ईषत् ऊह्यतेऽत्र—ऊह (वितर्के) अधि० घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)।

कृक ಕೃಕ (पुं०) ಕಂಠಮಧ್ಯ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ. क्रियतेऽसौ—डु कृञ् (करणे) "कक्" बाहु०। "कृकस्तु कन्धरामध्यम्" अभि० चि०।

कृकण ಕೃಕಣ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ, ತಿತ್ತಿರಿ ಪಕ್ಷಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. कृ इति कणति—कण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। कृकेण कण्ठेन अणति—अण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४) वा। शक०। "कृकणक्करी समौ" अम०। 2. ಒಂದು ಕೃಮಿ. "कृपणः कृमिरुद्दिष्टः" हारा०। 3. ಒಂದು ದೇಶ.

कृकणीय ಕೃಕಣೀಯ (वि०) 1. ಕೃಕಣ ದೇಶದಿಂದ ಬಂದ. 2. ಕೃಕಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. कृकण "छः" (४-२-१४५)।

कृकर ಕೃಕರ (पुं०) ಸೀನನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದೇಹದೊಳಗಿನ ಒಂದು ವಾಯು. "कृकराच्च क्षुतं ज्ञेयं देवदत्ताद्विजृम्भ-णम्" अम०।

कृकला ಕೃಕಲಾ (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ. कृकं कृकाकारं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)।

कृकलास ಕೃಕಲಾಸ (पुं०) ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ, ಓತಿಕೇತ. कृकं कण्ठं लासयति—लस (शिल्पयोगे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "श्रमेण महता युक्तास्तस्मिंस्तोये सुसंवृते। ददृशुस्ते महाकायं कृकलासमवस्थितम्" भा० अनु० ७०-४।

कृकवाकु ಕೃಕವಾಕು (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. कृकेण वक्ति—वच (परिभाषणे) "ञुण्" कश्च (उ० १-६)। "अनुनयमगृहीत्वा न्यायसुप्ता पराची रुतमथ कृकवाको-स्तारमाकर्ण्य कल्ये" माघ० ११-९। 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 3. ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ, ಓತಿಕೇತ. "कृकवाकु-स्ताम्रचूडे मयूरकृकलासयोः" हेम०।

कृकवाकुध्वज ಕೃಕವಾಕುಧ್ವಜ (पुं०) ಮಯೂರವೇ ಧ್ವಜವಾಗಿರುವ ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಸ್ಕಂದ. कुमारस्वामि. कृकवाकुर्मयूरो ध्वजश्चिह्नमस्य। "बालचर्यः सिद्धसेनः कृकवाकुध्वजश्च सः" त्रिकाण्ड०।

कृकाटिका ಕೃಕಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಭಾಗ, ಹೆಕ್ಕಳು. कृकं कण्ठमटति—अट (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "कृकाटिकान्ते छिन्ने तु गच्छत्यपि समीरणे। सम्यङ्-निवेश्य बध्नीयात् सीव्येच्चापि निरन्तरम्" सुश्रुत० चिकित्सा० २-३२।

कृच्छ्र ಕೃಚ್ಛ್ರ (न०) 1. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ. कृन्तति—कृती (छेदने) "रक्" छकारादेशश्च (उ० २-२१)। "रामेण मैथिलसुतां दशकण्ठकृच्छ्रात्प्रत्युद्धृतां धृतिमतीं भरतो ववन्दे" रघु० १३-७७। 2. ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ಮುಂತಾದ ವ್ರತ. "प्राजापत्यं चरेत्कृच्छ्रमब्दमेकं

समाहितः" मनु० ११-१०५। 3. पाप. "कृच्छ्रमर्हसि। कष्टे सान्तपने" हेम०। (वि०) 4. कष्ट साध्यवाद, कष्टदिंद माडबहुदाद. "अतोऽन्यथात्वसाध्यः स्यात् कृच्छ्रोऽयं मिश्रलक्षणः" सुश्रुत०। 5. तॊंदरेयन्नुंटुमाडुव, पीडिसुव. "सदाहवेदनं कृच्छ्रं कुर्यातां मूत्रसंक्षयम्" सुश्रुत० उत्तर० ५८-१७। 6. कष्टवन्नुंटुमाडुव, कष्टक्के कारण वाद. "कृच्छ्रं गतस्यापि दशाविपाकं धर्मान्न चेतः स्खलतु त्वदीयम्" नैष० १४-८१। 7. नीच, पापि. 8. कष्टवन्नु अनुभविसुत्तिरुव, कष्टक्के ऒळगागिरुव.

कृच्छ्रसान्तपन कृच्छ्रसान्तपन (पुंन०) प्रायश्चित्त क्कागि आचरिसबेकाद ऒंदु व्रत. गोमूत्र, गोमय, क्षीर, मॊसरु, तुप्प मत्तु कुशोदक गळन्नु ऒंदागि बेरसि अदन्नु ऒंदु दिन आहारवन्नागि तॆगॆदुकॊंडु मरुदिन उपवासविरुवुदु कृच्छ्रसान्तपनव्रत. "गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम्। एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सान्तपनं स्मृतम्" मनु० ११-२१२। ई आरन्नू प्रत्यॆकवागि आरु दिवस आहारवागि तॆगॆदुकॊंडु ऎळनॆय दिवस उपवासविरुवुदु महासान्तपनव्रत. "पृथक् सान्तपनद्रव्यैः षडहः सोपवासिकः। सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महासान्तपनः स्मृतः" याज्ञ० ३-३१५।

कृच्छ्रिन् कृच्छ्रिन् (वि०) कष्टदिंद कूडिरुव, कष्टवन्नु अनुभविसुत्तिरुव. कृच्छ्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-१३१)।

डुकृञ्-करणे (तना० उभ० सक० से०)।

लट्—	पर०	करोति	कुरुतः	कुर्वन्ति।
		करोषि	कुरुथः	कुरुथ।
		करोमि	कुर्वः	कुर्मः।
	आत्म०	कुरुते	कुर्वाते	कुर्वते।
		कुरुषे	कुर्वाथे	कुरुध्वे।
		कुर्वे	कुर्वहे	कुर्महे।
लिट्—	पर०	चकार	चक्रतुः	चक्रुः।
		चकर्थ	चक्रथुः	चक्र।
		चकार / चकर	चकृव	चकृम।
	आत्म०	चक्रे	चक्राते	चक्रिरे।
		चकृषे	चक्राथे	चकृढ्वे।
		चक्रे	चकृवहे	चकृमहे।
लुट्—	पर०	कर्ता	कर्तारौ	कर्तारः।
		कर्तासि	कर्तास्थः	कर्तास्थ।
		कर्तास्मि	कर्तास्वः	कर्तास्मः।
	आत्म०	कर्ता	कर्तारौ	कर्तारः।
		कर्तासे	कर्तासाथे	कर्ताध्वे।
		कर्ताहे	कर्तास्वहे	कर्तास्महे।
लृट्—	पर०	करिष्यति	करिष्यतः	करिष्यन्ति।
		करिष्यसि	करिष्यथः	करिष्यथ।
		करिष्यामि	करिष्यावः	करिष्यामः।
	आत्म०	करिष्यते	करिष्येते	करिष्यन्ते।
		करिष्यसे	करिष्येथे	करिष्यध्वे।
		करिष्ये	करिष्यावहे	करिष्यामहे।
लोट्—	पर०	करोतु / कुरुतात्	कुरुताम्	कुर्वन्तु।
		कुरु / कुरुतात्	कुरुतम्	कुरुत।
		करवाणि	करवाव	करवाम।
	आत्म०	कुरुताम्	कुर्वाताम्	कुर्वताम्।
		कुरुष्व	कुर्वाथाम्	कुरुध्वम्।
		करवै	करवावहै	करवामहै।
लङ्—	पर०	अकरोत्	अकुरुताम्	अकुर्वन्।
		अकरोः	अकुरुतम्	अकुरुत।
		अकरवम्	अकुर्व	अकुर्म।
	आत्म०	अकुरुत	अकुर्वाताम्	अकुर्वत।
		अकुरुथाः	अकुर्वाथाम्	अकुरुध्वम्।
		अकुर्वि	अकुर्वहि	अकुर्महि।
लिङ्—	पर०	कुर्यात्	कुर्याताम्	कुर्युः।
		कुर्याः	कुर्यातम्	कुर्यात।
		कुर्याम्	कुर्याव	कुर्याम।
	आत्म०	कुर्वीत	कुर्वीयाताम्	कुर्वीरन्।
		कुर्वीथाः	कुर्वीयाथाम्	कुर्वीध्वम्।
		कुर्वीय	कुर्वीवहि	कुर्वीमहि।
आशीर्लिङ्—				
	पर०	क्रियात्	क्रियास्ताम्	क्रियासुः।
	आत्म०	कृषीष्ट	कृषीयास्ताम्	कृषीरन्।
लुङ्—	पर०	अकार्षीत्	अकार्ष्टाम्	अकार्षुः।
		अकार्षीः	अकार्ष्टम्	अकार्ष्ट।
		अकार्षम्	अकार्ष्व	अकार्ष्म।
	आत्म०	अकृत	अकृषाताम्	अकृषत।

लृङ्— पर० अकरिष्यत् अकरिष्यताम् अकरिष्यन्।
आत्म० अकरिष्यत अकरिष्येताम् अकरिष्यन्त।

ಈ ಧಾತುವು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು:

1. ಮಾಡು. "चक्रुरेव ललनोरुषु राजी: स्पर्शलोभवशलोलकराणाम्" माघ० १०-६६। "तीर्थगामि करवै विधानतस्तज्जुषस्व जुहवानि चानले" माघ० १४-९। 2. ತಯಾರಿಸು. घटं करोति। 3. ನೇಮಿಸು. तं सेवकमकरोत्। 4. ಉಂಟುಮಾಡು. "अकृतार्थेऽपि मनसिजे रतिमुभयप्रार्थना कुरूते" शाकु० २-१। "कुर्यां हरस्यापि पिनाकपाणेर्धैर्यच्युतिं के मम धन्विनोऽन्ये" कुमा० ३-१०। 5. ರಚಿಸು. "अञ्जलिं प्राङ्मुख: कुर्वन् पवनायात्मयोनये" रामा०। 6. ಸಂಕಲಿಸು, ಜೋಡಿಸು. "रसगङ्गाधरनाम्नी करोति कुतुकेन काव्यमीमांसाम्" रसगं०। 7. ನೆರವೇರಿಸು. "अर्हणामर्हते चक्रुर्मुनयो नयचक्षुषे" रघु० १-५५। 8. ಹೇಳು, ವಿವರಿಸು. "तास्ता: कथा: कुर्वन्"। 9. ನಡೆಸು, ಆಜ್ಞಾಪಾಲಿಸು. "शासनं मे कुरुष्व"। 10. ಸಾಧಿಸು. "सत्सङ्गति: कथय किं न करोति पुंसाम्"। 11. ಉಚ್ಚರಿಸು, ಹೇಳು. "मानुषीं गिरं कृत्वा"। 12. ಇಡು, ಧರಿಸು. "कुरु करे गुरुमेकमयोघनम्" नैष० ४-५९। 13. ತೆಗೆದುಕೊ, ಹಿಡಿದುಕೊ. "बहिरतो मुकुरं च कुरुष्व मे" नैष० ४-५९। 14. ನಿಶ್ಚಯಿಸು. "मनसि कृत्वा"। 15. ಒಪ್ಪಿಕೊ, ಸಂಮತಿಸು. "उरसि कृत्वा" ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि:—क्रियते क्रियेते क्रियन्ते। चक्रे चक्राते चक्रिरे। कर्ता कर्तारौ कर्तार:। कारिता कारितारौ कारितार:। करिष्यते करिष्येते करिष्यन्ते। कारिष्यते कारिष्येते कारिष्यन्ते। क्रियताम्। अक्रियत। क्रियेत। कृषीष्ट। कारिषीष्ट। अकारि अकारिषाताम्, अकृषाताम्। अकारिषत, अकृषत। अकारिष्यत, अकरिष्यत।

णिचि:—कारयति, –ते। कारयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कारयिता। कारयिष्यति, –ते। कारयतु, कारयताम्। अकारयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिकीर्षति, –ते। चिकीर्षांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। चिकीर्षिता। चिकीर्षिष्यति, –ते। चिकीर्षतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—कर्तव्यम्। करणीयम्। कार्यम्। कृत्यम्। कृत:। कृतवान्। कुर्वन्, कुर्वती। कुर्वाण:। कर्तुम्। कृतम्। करणम्। कृत्वा। प्रकृत्य। ऊरीकृत्य। उररीकृत्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अधि + कृञ्** = अधिकरोति। अधिकार:। 1. ಅಧಿಕಾರ, ಯೋಗ್ಯತೆ. "हृताधिकारां मलिनां पिण्डमात्रोपजीविनाम्" याज्ञ० १-७०। 2. ಪ್ರಭುತ್ವ, ಆಡಳಿತ. "क्षणादायुष्मान् स्वाधिकारभूमौ वर्तिष्यते" शाकु० ७। 3. ಗಣನೆ, ಎಣಿಕೆ. "संसत्सु जाते पुरुषाधिकारे न पूरणी तं समुपैति संख्या" किरा० ३-५१। 4. ಯಾಜಮಾನ್ಯ. "अधिकारविलम्बितापवर्गस्थिरसङ्गात्" याद० १५-७।

(2) **अनु + कृञ्** = अनुकरोति। अनुकरणम्। 1. ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "आमोदमुपजिघ्रन्तौ स्वनि:श्वासानुकारिणम्" रघु० १-४३। 2. ಅನುಕರಿಸು, ಅಣಕಿಸು, ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡು.

(3) **अप+कृञ्**=अपकरोति। अपकार:। अपकृत:। अपकृति:। ಅಪಕಾರ ಮಾಡು, ಕೆಡಕು ಮಾಡು. "अपकृतं वसुदेवममोचयद्दयितया सह दीनविलापया" याद० ३-५५। "त्वमिव कोऽपि परापकृतौ कृती न ददृशे न च मन्मथ शुश्रुवे" नैष० ४-९८।

(4) **अप + आ + कृञ्** = अपाकरोति। अपाकृति:। अपाकरणम्। 1. ಅವಮಾನ. "निशम्य सिद्धिं द्विषतामपाकृती:" किरा० १-२७। 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "वत्समपाकरोति"। 3. ತಳ್ಳಿಹಾಕು, ತಿರಸ್ಕರಿಸು, ವರ್ಜಿಸು.

(5) **आ+कृञ्**=आकार:। आकृति:। ಆಕಾರ, ರೂಪ. "आकारसदृशप्रज्ञ: प्रज्ञया सदृशागम:" रघु० १-१५।

(6) **उप+कृञ्**=उपकरोति। उपकार:। उपकृतम्। उपकृति:। ಉಪಕಾರಮಾಡು, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡು. "शाम्येत्प्रत्यपकारेण नोपकारेण दुर्जन:" कुमा० २-४०। "प्रतिकर्म कर्तुमुपचक्रमिरे समये हि सर्वमुपकारि कृतम्" माघ० ९-४३।

(7) **उप + आ + कृञ्** = उपाकरणम्। उपाकृत्य। ಉಪಕ್ರಮ, ಪ್ರಾರಂಭ. "श्रावण्यां प्रौष्ठपद्यां वाऽप्युपाकृत्य यथाविधि" मनु० ४-९५।

(8) **दुर्+कृञ्, दुस्+कृञ्** = दुष्कृतम्। दुष्कृति:। ಅಕಾರ್ಯ, ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ.

(9) **नि+कृञ्** = निकार:। ಅವಮಾನ. "पुर:सरा धामवतां यशोधना: सुदु:सहं प्राप्य निकारमीदृशम्" किरा० १-४३।

(10) निर्+आ+कृञ् = निराकृतिः। ತಿರಸ್ಕರಿಸು. "हुताशकीनाशजलेशदूतीर्निराकरिष्णोः कृतकाकुयाच्ञाः" ನೈಷ० ೬-೭೫।

(11) निस् + कृञ् = निष्कृतिः। ಶುದ್ಧಿಕಾರ್ಯ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. "एषा विचित्राभिहिता सुरापानस्य निष्कृतिः" मनु० ११-९८।

(12) परा + कृञ् = पराकरोति। पराकृतिः। ತಿರಸ್ಕಾರ. "ता हनूमान् पराकुर्वन्नगमत् पुष्पकं प्रति" भट्टि० ८-५०।

(13) परि + कृञ् = परिष्करोति। परिष्करणम्। परिष्कारः। परिष्कृतः। ಅಲಂಕರಿಸು, ಭೂಷಿಸು. "जज्ञे निवेशनविभागपरिष्कृतानां लक्ष्मीः पुरोपवनजा वनपादपानाम्" किरा० ७-४०।

(14) प्र+कृञ्=प्रकरोति। प्रकुरुते। प्रकारः। प्रकृतः। प्रकृतिः। प्रकृत्य। 1. ಪ್ರಸ್ತಾವ, ಪ್ರಸ್ತುತ. "विषयात्मतयारोप्ये प्रकृतार्थोपयोगिनि" सा० द० १०-३४। 2. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. "प्रकृतजपविधीनामास्यमुद्रश्मिदन्तम्" माघ० ११-४२। 3. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸ್ವಭಾವ. "सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु। प्रकृतिरियं सत्त्ववतां न खलु वयस्तेजसां हेतुः" भर्तृ० १-३०। "यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम्" भर्तृ० १-५२। 4. ಕಾರಣ, ಹೇತು. "मूलप्रकृतिरविकृतिः" सां० का० ३। 5. (ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ) ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸು. "परदारान् प्रकुरुते"। 6. ರೀತಿ, ಸಾದೃಶ್ಯ, ಪ್ರಕಾರ. "प्रकारवचने थाल्" पा० सू० ५-३-२३।

(15) प्रति + कृञ् = प्रतिकरोति। प्रतिकारः। प्रतीकारः। प्रतिकृतम्। प्रतिकृतिः। 1. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡು, ಬದಲಾಗಿ ಮಾಡು. "कृतप्रतिकृतप्रीतैस्तयोर्मुक्तां सुरासुरैः। परस्परशरव्राताः पुष्पवृष्टिं न सेहिरे" रघु० १२-९४। "क्षययुक्तिमुपेक्षते कृती कुरुते तत्प्रतिकारमन्यथा" किरा० २-९। 2. ನಿವಾರಣೆಯ ಉಪಾಯ, ಪರಿಹಾರೋಪಾಯ. "विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वा-नारम्भः प्रतीकारस्य" शाकु० ३। 3. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ವಿಗ್ರಹ. "तस्या एव प्रतिकृतिसखो यत्क्रतूनाजहार" रघु० १४-८७। 4. ಹಿಂತಿರುಗಿಸು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡು. "रिक्थभाज ऋणं प्रतिकुर्युः" गौतमध० १२-३७।

(16) वि+कृञ् = विकरोति। विकारः। विकृतिः। 1. ವಿಕಾರಹೊಂದು, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದು. "विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीराः" कुमा० १-५९। 2. ಕೋಪ. ಸಿಟ್ಟು. "सावलेपमुपलिप्सिते परैरभ्युपैति विकृतिं रजस्यपि" किरा० १३-५६। 3. ಹಿಂಸಿಸು, ತೊಂದರೆಕೊಡು. "हीनान्यनुपकर्तृणि प्रवृद्धानि विकुर्वते" रघु० १७-५८।

(17) वि+आ+कृञ् = व्याकरोति। व्याकरणम्। ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ವಿವರಣೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಸ್ಪಷ್ಟ ಪಡಿಸುವುದು, ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. "नामरूपे व्याकरवाणि" छान्दोग्य०।

(18) वि + प्र + कृञ् = विप्रकरोति। विप्रकृतः। 1. ಪೀಡಿಸು, ತೊಂದರೆಪಡಿಸು. "तस्मिन् विप्रकृताः काले तारकेण दिवौकसः" कुमा० २-१। 2. ಅಪಕಾರ ಮಾಡು. "त्वया विप्रकृतश्चैद्यः" माघ० २-३८।

(19) सम्+कृञ् = संस्करोति। संस्कारः। संस्कृतः। 1. ಅಲಂಕರಿಸು, ಭೂಷಿಸು. "स्फुरदंशुजालमथ शीतरुचः ककुभं समस्कुरुत माधवनीम्" माघ० ९-२५। ಭೂಷಣೆ ಸುಡಾಗಮः। 2. ಶುದ್ಧಿಮಾಡು. "वाण्येका समलंकरोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते" भर्तृ० १-१५। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಡು, ತರಬೇತುಮಾಡು, ಪಳಗಿಸು. "अथवा शश्वदार्योपदेशसंस्क्रियमाणमतयः सदैव स्वतन्त्रा वयम्" मुद्रा० ३। 4. ನಯಮಾಡು, ನಾಜೂಕುಮಾಡು, ಹೊಳಪುಕೊಡು. "प्रयुक्तसंस्कार इवाधिकं बभौ" रघु० ३-१८।

ಫಲವು ಕರ್ತೃಗಾಮಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಞ್ ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು:

(1) गन्धनम् = ಹಿಂಸೆ. "उत्कुरुते"। सूचयतीत्यर्थः। सूचनं हिंसा।

(2) अवक्षेपणम् = ಭರ್ತ್ಸನ, ಹೆದರಿಕೆ. "श्येनो वर्तिकामुदाकुरुते"। भर्त्सयतीत्यर्थः।

(3) सेवनम्=ಗೌರವಿಸು, ಪೂಜಿಸು. "हरिमुपकुरुते"। सेवते इत्यर्थः।

(4) साहसिक्यम् = (ಪರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು) ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಕೆಡಿಸುವುದು, –ಭಂಗಪಡಿಸುವುದು. "परदारान् प्रकुरुते"। तेषु सहसा प्रवर्तते इत्यर्थः।

(5) प्रतियत्नः=ಗುಣಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವುದು, ಬೇರೆ ಗುಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. "एधोदकस्योपस्कुरुते"। गुणमाधत्ते इत्यर्थः।

(6) **प्रकथनम्** = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. "गाधा: प्रकुरुते"। प्रकथयतीत्यर्थ:।

(7) **उपयोग:** = ವಿನಿಯೋಗಿಸು, ಬಳಸು. "शतं प्रकुरुते"। धर्मार्थं विनियुङ्क्ते इत्यर्थ:।

(8) **प्रहसनम्** = ಕ್ಷಮಿಸುವುದು ಮತ್ತು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು. "शत्रुमधिकुरुते"। क्षमते, अभिभवति वा।

(9) ಶಬ್ದವೇ ಕರ್ಮವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು

(10) ಅಕರ್ಮಕವಾಗಿರುವ ವಿ ಪೂರ್ವಕ ಕೃಞ್ ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. "स्वरान् विकुरुते"। उच्चारयतीत्यर्थ:। "छात्रा विकुर्वते"। विकारं लभन्ते इत्यर्थ:।

कृण् कृण (पुं०) ಚಿತ್ರಗಾರ, ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವವನು. ङ कृञ् (करणे) "नृ:" णत्वं च बाह्व०। "चित्रकरे कृण्:" त्रिकाण्ड०।

कृत् कृत् (पुं०) 1. "धातो:" ಸೂತ್ರದ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಧಾತ್ವಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "तिङ्" ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. "कृदतिङ्" (३-१-९३)। "धातो: (३-१-९१) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ವಿಹಿತವಾಗುವ ष्वुल्, तृच्, ल्यु:, णिनि:, अच्, क: ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು "कृत्" ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವು. ಕೃಞ್ "ष्वुल्" = कारक:। कृञ् "तृच्" = कर्ता। जनी (प्रादुर्भावे) "ष्वुल्" = जनक:। ट्टुनदि (समृद्धौ) "ल्यु:" = नन्दन:। ग्रह (उपादाने) "णिनि:" ग्राही। ಇತ್ಯಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಮತ್ತು ನಾಮಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದಿ ಅನಂತರ सु औ जस् ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು. "कृत्तद्धितसमासाश्च" (१-२-४६)। "उणाद्यन्तं कृदन्तं च तद्धितान्तं साश्च" समासजम्। नामसंज्ञा भवेत्तेषां स्वाद्युत्पत्ति: तत:परम्"। (वि०) 2. ಮಾಡುವವನು. ङ कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

कृत कृत (न०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. ङ कृञ् (करणे) भावे "क्त:" (३-३-११४)। 2. ಕೃತಯುಗ, ಸತ್ಯಯುಗ, ಚತುರ್ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನೆಯದು; ರವಿ ಚಂದ್ರ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳು ಮೂವರೂ ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಾಗ ಕೃತಯುಗಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಆದಿಯುಗ ಮತ್ತು ದೇವಯುಗಗಳೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರು ಹುಟ್ಟಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಕೃತಕೃತ್ಯರಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "कृतकृत्या: प्रजा जाता तस्मात् कृतयुगं विदु:"। **ಕೃತಯುಗಮಾನ:** ದೇವವರ್ಷಗಳು 4,800, ಮಾನುಷವರ್ಷಗಳು 17,28,000. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಸಂಧ್ಯಾಸಂಧ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಕಳೆದರೆ 4.000 ದೇವವರ್ಷಗಳು ಕೃತಯುಗಮಾನ. "तद्द्वादशसहस्राणि चतुर्युगमुदाहृतम्। सूर्याब्दसंख्यया द्वित्रसागरैरयुताहतै:। सन्ध्यासन्ध्यांशसहितं विज्ञेयं तच्चतुर्युगम्। कृतादीनां व्यवस्थेयं धर्मपादव्यवस्थया" सू० सि० १-१५-१६। "पदैश्चतुर्भि: सुकृते स्थिरीकृते कृतेऽमुना के न तप: प्रपेदिरे। भुवं यदेकाङ्घ्रिकनिष्ठया स्पृशन् दधावधर्मोऽपि कृशस्तपस्विताम्" नैष० १-७। ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸ್ನೇಹದಿಂದ ಬಾಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರು ಹೃಷ್ಟಪುಷ್ಟರಾಗಿದ್ದು ಯಾರೊಬ್ಬರನ್ನೂ ಯಾಚಿಸದಿದ್ದುದರಿಂದ ಯಾಚಕರೇ ದುರ್ಲಭವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಧರ್ಮಪುರುಷನು ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಊರಿ ನಿಂತಿದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮವೂ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತು ರಾಜರೂ ಸಕಲ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾಗಿದ್ದರು. "पदैश्चतुर्भि: सुकृते स्थिरीकृते कृतेऽमुना के न तप: प्रपेदिरे"। ಕಲಿಯುಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಲ್ಕಿರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ದುಷ್ಟರಾಜರನ್ನೂ ಚೋರರನ್ನೂ ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಡುವನು. ಕಲ್ಕಿಯಿಂದ ಅಧರ್ಮವು ನಾಶವಾಗಿ ಧರ್ಮವು ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದು ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗುವರು. ಸುವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೆರೆಕಟ್ಟೆಗಳು ತುಂಬಿ ತುಳುಕಾಡುವುವು. ದೇವಾಲಯಗಳು ಭಕ್ತರಿಂದ ವಿರಾಜಿಸುವುವು. ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಪೋನಿಷ್ಠರಾಗಿ ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವರು. ಎಲ್ಲಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮಿಯು ಸಸ್ಯ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಋತುಧರ್ಮಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವುವು. ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಧಾರ್ಮಿಕರಾಗಿ ಪ್ರತಿನಿಯಮಾನುಷ್ಠಾನ ನಿರತರಾಗುವರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಲ್ಲರೂ ಜಪಯಜ್ಞಾಸಕ್ತರಾಗಿಯೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಲ್ಲರೂ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾಗಿ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವರಾಗಿಯೂ, ವೈಶ್ಯರು ವಾಣಿಜ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಪರರಾಗಿಯೂ, ತುರೀಯವರ್ಣದವರು ವ್ಯವಸಾಯಾದಿ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವರು. "ततश्चोरक्षयं कृत्वा द्विजेभ्य: पृथिवीमिमाम्। वाजिमेध

महायज्ञे विधिवत्कल्पयिष्यति। ततोऽधर्मविनाशो वै धर्मवृद्धिश्च भारत। भविष्यति कृते प्राप्ते क्रियावांश्च जनस्तथा। आरामाश्चैव चैत्याश्च तटाकावसथास्तथा। पुष्करिण्यश्च विविधा भविष्यन्ति कृते युगे। ब्राह्मणाः साधवश्चैव मुनयश्च तपस्विनः। आश्रमाहूत-पाखण्डाः स्थिताः सत्यरताः प्रजाः। जनिष्यन्ते च बीजानि रोप्यमाणानि चैव हि। सर्वेष्वृतुषु राजेन्द्र सर्वं सस्यं भविष्यति। नानादानेषु निरता व्रतेषु नियमेषु च। जपयज्ञपरा विप्राः धर्मकामा मुदा युताः" इत्यादि. भा० वन० ९१। 3. अन्न मोदलाद हविस्सु. "यवादित्वकृतं हव्यं तण्डुलास्तु कृताकृतम्। अन्नादि कृतम्" वैज०। 4. फल. 5. नाल्कु संख्ये. 6. पगडेयु दाळदल्लि बीळुव नाल्कु अंकगळु. (वि०) 7. माडल्पट्ट. • डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रतिकर्म कर्तुमुपचक्रमिरे समये हि सर्वमुपकारि कृतम्" माघ० ९-४३। 8. हिंसिसल्पट्ट, पीडिसल्पट्ट. 9. पर्याप्तवाद, साकागुवष्टु. 10. विहितवाद. "कृतं पर्याप्तयुगयोः विहिते हिंसिते फले" हेम०। 11. उत्तु बीजबित्तल्पट्टिरुव. "अकृतं च कृतात् क्षेत्रात् गौरजाविकमेव च। हिरण्यं धान्यमन्नं च पूर्वं पूर्वमदोषवत्" मनु० १०-११४। 12. उंटाद, हुट्टिद, संभविसिद. कृत् कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "जपहोमैरपैत्येनः याजनाध्यापनैः कृतम्" मनु० १०-१११। 13. तन्न ऊटक्कागि सेवकनागि सेरिकोंडिरुव. "भक्तायैव स्थितः कृतः" वैज०। (अव्य०) **-तम्** **-तमु**. 14. साकु. 15. साकुमाडु, निल्लिसु. "कृतं सन्देहेन"। संदेह पडुवुदु साकु, संदेहपडुवुदन्नु साकुमाडु, संदेह बेड. **-से-सें**. 16. अदक्कागि, अदकोस्कर. "देवातिथ्यर्चनकृते गुरुभृत्यार्थमेव वा। सर्वतः प्रति-गृह्णीयादात्मवृत्त्यर्थमेव च" याज्ञ० १-२१६।

कृतक कृतक (वि०) 1. कृत्रिमवाद, स्वभावद्दल्लद. कार्यदिंद उंटाद, सलकरणगळिंद तयारादु. कृतमेव स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "लिम्पद्भिः कृतकं कृतोऽपि रजतं राज्ञां यशः पारदैः" नैष० १२-९१। (अव्य०) **-कम्** **-कमु**. 2. कृत्रिमवागि, असाभाविकवागि, असत्यवागि. "अपयाति सरोषया निरस्ते कृतकं कामिनि चुक्षुवे मृगाक्ष्या" माघ० ९-८३।

कृतकर्तव्य कृतकर्तव्य (वि०) माडबेकादुदन्नु माडिरुव, कर्तव्यवन्नु नेरवेरिसिरुव. कृतं कर्तव्यं येन। "किन्त्वसौ स्वामिनः प्रत्यक्प्रवणतां विचिन्त्य कृतकर्तव्यमिवात्मानं मत्वा स्वयमेव धर्मः शून्य-व्यापारोऽभूत्" प्रबोध० ६।

कृतकर्मन् कृतकर्मन् (पुं०) 1. परमात्म, विष्णु. कृतं स्वयमनुष्ठितं कर्म तदाचारोऽनेन। "स्वानुष्ठित-तदाचारः कृतकर्मेति कथ्यते" इति निरुक्तिः। "इन्द्रकर्मा महाकर्मा कृतकर्मा कृतागमः" वि० स०। (न०) 2. माडल्पट्ट कार्य. कृतं कर्म। (वि०) 3. माडल्पट्ट केलसवुळ्ळ, तन्न केलस माडिकोंडिरुव. कृतं कर्म येन। 4. कार्यचतुरनाद, दक्षनाद, कार्यदल्लि समर्थनाद.

कृतकार्य कृतकार्य (न०) 1. माडल्पट्ट केलस. कृतं कार्यम्। (वि०) 2. माडल्पट्ट केलसवुळ्ळ, कार्यवन्नु नेरवेरिसिद. कृतं कार्यं येन। "समूहकार्यं आयातान् कृतकार्यान् विसर्जयेत्" याज्ञ० २-१८९।

कृतकाल कृतकाल (पुं०) गोत्तुमाडिरुव समय, निगदिमाडिरुव काल. कृतः कालः। "कृतशिल्पोऽपि निवसेत् कृतकालं गुरोर्गृहे" याज्ञ० २-१८४।

कृतकृत्य कृतकृत्य (न०) 1. माडल्पट्ट कार्य, नेरवेरिसल्पट्ट केलस. कृतं कृत्यम्। (वि०) 2. माडल्पट्ट कर्तव्यवुळ्ळ, कर्तव्यवन्नु नेरवेरिसिद. कृतं कृत्यं येन। "संपदा सुस्थिरमन्यो भवति स्वल्पयापि यः। कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य ताम्" माघ० २-३२। "तल्" (५-१-११९)। **-कृत्यता -कृत्यता.** (स्त्री०) कृतार्थनागुविके, माडबेकादुदन्नु माडिरुवुदु. "राज्यप्राप्तिकृतार्थमेकमपरं तीर्ण-प्रतिज्ञार्णवं सौहार्दात् कृतकृत्यतैव नियतं लब्धान्तरा भेत्स्यति" मुद्रा० २-२३।

कृतकेतर कृतकेतर (वि०) 1. कृत्रिमवल्लद, स्वभाव वाद. कृतकात् इतरः। 2. अपौरुषेयवाद, मनुष्यरिंद माडल्पडद. "उच्चैर्गतिर्जगति सिद्धयति धर्मतश्चेत् तस्य प्रमा च वचनैः कृतकेतरैश्चेत्" चं० रा०।

कृतकोटि कृतकोटि(पुं०)1. कश्यपमहर्षि. 2. उपवर्षऋषि. "कृतकोटिस्तु काश्यपः" त्रिकाण्ड०। "उपवर्षो हलभृतिः कृतकोटिरयाचितः" त्रिकाण्ड०।

ಕೃತಕ್ರಯ ಕೃತಕ್ರಯ (ವಿ೦) ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಯವುಳ್ಳ, ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ. ಬಿಲಿಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ. ಕೃತ: ಕ್ರಯೋ ಯೇನ।

ಕೃತಕ್ರಿಯ ಕೃತಕ್ರಿಯ (ವಿ೦)1. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ, ಕೆಲಸವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ. ಕೃತಾ ಕ್ರಿಯಾ ಯೇನ। "ವಿಪ್ರ: ಶುಧ್ಯತ್ಯಪ: ಸ್ಪೃಷ್ಟ್ವಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ವಾಹನಾಯುಧಮ್। ವೈಶ್ಯ: ಪ್ರತೋದಂ ರಶ್ಮೀನ್ ವಾ ಯಷ್ಟಿಂ ಶೂದ್ರ: ಕೃತಕ್ರಿಯ:" ಮನು೦ ೫-೧೧। 2. ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ತವ್ಯವುಳ್ಳ. ಕೃತಂ ಕಾರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ। "ಸ ಬಭವ ದುರಾಸದ: ಪರೈರ್ಗುರುಣಾಥರ್ವವಿದಾ ಕೃತಕ್ರಿಯ:" ರಘು೦ ೮-೪।

ಕೃತಕ್ಷಣ ಕೃತಕ್ಷಣ (ವಿ೦) 1. ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. 2. ಸಮಯವನ್ನು ಕಾಯುವ, ಸರಿಯಾದ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವ, ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಕಾದು ನೋಡುವ. ಕೃತ: ಕ್ಷಣೋ ಯೇನ। "ವಯಂ ಸರ್ವೇ ಕೃತಕ್ಷಣಾಸ್ತಿಷ್ಠಾಮ:" ಪಞ್ಚತಂ೦। "ತಮುತ್ತಙ್ಕ: ಪ್ರತ್ಯುವಾಚ ಕೃತಕ್ಷಣ ಏವಾಸ್ಮಿ ಶೀಘ್ರಮಿಚ್ಛಾಮಿ ಯಥೋಪಪನ್ನಮನ್ನಮುಪಸ್ಕೃತಮ್" ಭಾ೦ ಆದಿ೦ ೩।

ಕೃತಘ್ನ ಕೃತಘ್ನ (ವಿ೦) ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮರೆತಿರುವ, ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಪಕಾರಮಾಡುವ, ಉಪಕಾರಮಾಡಿದವನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ. ಕೃತಂ ಹನ್ತಿ — ಹನ (ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋ:) "ಕ:" (ವಾ೦ ೩-೨-೫)। "ಪರಲೋಕಗತೋ ದೇವ: ಕೃತಘ್ನೈರನುಗಮ್ಯತೇ" ಮುದ್ರಾ೦ ೨-೨೦। "ಬಾಲಘ್ನಾಂಶ್ಚ ಕೃತಘ್ನಾಂಶ್ಚ ವಿಶುದ್ಧಾನಪಿ ಧರ್ಮತ:। ಶರಣಾಗತಹಂತೃಂಶ್ಚ ಸ್ತ್ರೀಹನ್ತೃಂಶ್ಚ ನ ಸಂವಸೇತ್" ಮನು೦ ೧೧-೧೯೨। **ಕೃತಘ್ನನಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇ ಇಲ್ಲ.** "ಬ್ರಹ್ಮಘ್ನೇ ಚ ಸುರಾಪೇ ಚ ಚೌರೇ ಚ ಗುರುತಲ್ಪಗೇ। ನಿಷ್ಕೃತಿರ್ವಿಹಿತಾ ಸದ್ಭಿ: ಕೃತಘ್ನೇ ನಾಸ್ತಿ ನಿಷ್ಕೃತಿ:"। **ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಕೃತಘ್ನರು:** "ಭರ್ತೃಪಿಂಡಾಪಹರ್ತಾ ಚ ಪಿತೃಪಿಂಡಾಪಹಾರಕ:। ಯಸ್ಮಾದ್ಗೃಹೀತ್ವಾ ವಿದ್ಯಾಂ ಚ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ನ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ। ಪುತ್ರಾನ್ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಚ ಯೋ ದ್ವೇಷ್ಟಿ ಯಶ್ಚೈತಾನ್ ಘಾತಯೇನ್ನರ:। ಕೃತಸ್ಯ ದೋಷಂ ವದತಿ ಸಕಾಮಾನ್ನ ಕರೋತಿ ಯ:। ನ ಸ್ಮರೇಚ್ಚ ಕೃತಂ ಯಶ್ಚ ಆಶ್ರಮಾನ್ ಯಶ್ಚ ದೂಷಯೇತ್। ಸರ್ವಾಂಸ್ತಾನ್ ಋಷಿಭಿ: ಸಾರ್ಧಂ ಕೃತಘ್ನಾನಬ್ರವೀನ್ಮನು:" ಸ್ಕಾನ್ದ೦।

ಕೃತಘ್ನತಾ ಕೃತಘ್ನತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕೃತಘ್ನನಾಗಿರುವಿಕೆ. ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮರೆಯುವಿಕೆ, ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಅಪಕಾರಮಾಡುವಿಕೆ. ಕೃತಘ್ನಸ್ಯ ಭಾವ: "ತಲ್" (೫-೧-೧೧೯)। "ನಿಗ್ರಹೇ ತಾವತ್ ಪರ್ವತಕೋಸ್ಮಾಭಿ: ವ್ಯಾಪಾದಿತ ಇತಿ ಕೃತಘ್ನತಾಯಾ: ಸ್ವಯಂ ಹಸ್ತೋ ದತ್ತ: ಸ್ಯಾತ್" ಮುದ್ರಾ೦ ೩। "ತ್ವ:" (೫-೧-೧೧೯)। **ಕೃತಘ್ನತ್ವಮ್ ಕೃತಘ್ನತ್ವನ್.**

ಕೃತಜ್ಞ ಕೃತಜ್ಞ (ಪುಂ೦)1. ವಿಷ್ಣು. ಪರಮಾತ್ಮ. ಕೃತಂ ಸುಕೃತಮಾನುಕೂಲ್ಯವಜ್ಜಾನಾತಿ—ಜ್ಞಾ (ಅವಬೋಧನೇ) "ಕ:" (೩-೨-೩)। "ಪ್ರಾಣಿಭಿರ್ಯತ್ಕೃತಂ ಕರ್ಮ ತಜ್ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಫಲದೋ ಯತ:। ಪತ್ರಪುಷ್ಪಾದಿನಾ ತುಷ್ಟ: ಕೃತಜ್ಞೋ ಮೋಕ್ಷದಾನತ:" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿ:। "ಅನುತ್ತಮೋ ದುರಾಧರ್ಷ: ಕೃತಜ್ಞ: ಕೃತಿರಾತ್ಮವಾನ್" ವಿ೦ ಸ೦। 2. ನಾಯಿ. ನಾಯಿಯು ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. (ವಿ೦) 3. ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವವನು, ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. "ಕೃತಜ್ಞ: ಕುಕ್ಕುರೇ ಪುಂಸಿ ಮರ್ಯಾದಿನ್ಯಭಿಧೇಯವತ್" ಮೇದಿ೦।

ಕೃತಜ್ಞತಾ ಕೃತಜ್ಞತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವುದು. "ಕೃತಜ್ಞತಾಮಸ್ಯ ವದನ್ತಿ ಸಂಪದ:" ಕಿರಾ೦ ೧-೧೪। 2. ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಮಾಡುವುದು. ಕೃತಜ್ಞಸ್ಯ ಭಾವ: "ತಲ್" (೫-೧-೧೧೯)। "ತೇನಾಪ್ಯಸೌ ಮಮಾನೇನ ಪ್ರಾಣಾ: ಪರಿರಕ್ಷಿತಾ ಇತಿ ಕೃತಜ್ಞತಾಮನುರುಧ್ಯಮಾನೇನ ಪೈತೃಕಂ ಚ ಪರಿಚಯಂ ಆತ್ಮನೋಽನನ್ತರಮ್ ಅಮಾತ್ಯಪದಂ ಗ್ರಾಹಿತ:" ಮುದ್ರಾ೦ ೩।

ಕೃತತೀರ್ಥ ಕೃತತೀರ್ಥ (ವಿ೦) 1. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಿದವನು. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಆಚಾರ್ಯನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿತವನು. 3. ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 4. ಜಲಾವತಾರ ಮಾಡಿದವನು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ತೊರೆಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದವನು. ಕೃತಂ ತೀರ್ಥಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ: ಉಪಾಯ: ಜಲಾವತಾರೋ ವಾ ಯೇನ। "ವಿಷಮೋಽಪಿ ವಿಗಾಹ್ಯತೇ ನಯ: ಕೃತತೀರ್ಥ: ಪಯಸಾಮಿವಾಶಯ:" ಕಿರಾ೦ ೨-೩।

ಕೃತದಾರ ಕೃತದಾರ (ಪುಂ೦) ಮದುವೆಯಾದವನು, ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವವನು. "ಕೃತದಾರೋಽಪರಾನ್ ದಾರಾನ್ ಭಿಕ್ಷಿತ್ವಾ ಯೋಽಧಿಗಚ್ಛತಿ" ಮನು೦ ೧೧-೫।

ಕೃತದಾಸ ಕೃತದಾಸ (ಪುಂ೦) ಕಾಲಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ನಿಗದಿಮಾಡಿ ಸೇವಕನಾಗಿರುವವನು, ಇಷ್ಟುಕಾಲ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸೇವಕನಾಗಿರುವೆನೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವವನು, ಹದಿನೈದು ವಿಧ ದಾಸ (ಸೇವಕ)ರಲ್ಲೊಬ್ಬ. ಕೃತೋ ದಾಸ:। **ಹದಿನೈದು (15) ವಿಧ ದಾಸ (ಸೇವಕ) ರು:**

(1) ಗೃಹಜಾತ: = ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.
(2) ಕ್ರೀತ: = ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನು.
(3) ಲಬ್ಧ: = ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವನು.
(4) ದಾಯಾದುಪಾಗತ: = ತಂದೆಯ ಕಾಲದಿಂದ ಬಂದು ತನ್ನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು.
(5) ಅನಾಕಾಲಭೃತ: = ದುರ್ಭಿಕ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.

(6) आहित: = ಯಜಮಾನನಿಂದ ಹಣ ಪಡೆದು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(7) ऋणदास: = ತಾನುಮಾಡಿದ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸಿದವನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿ ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(8) युद्धप्राप्त: = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(9) प्रणेजित: = ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(10) उपगत: = "ನಾನು ನಿನ್ನವನು" ಎಂದು ತಾನಾಗಿ ಬಂದು ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(11) प्रव्रज्यावसित: = ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿದ್ದು ಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಬಂದು ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(12) कृतदास: = ಇಷ್ಟುಕಾಲ ದಾಸನಾಗಿರುವೆನೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವವನು.
(13) भक्तदास: = ಭಕ್ತರಿಗಾಗಿ ದಾಸತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಬಂದವನು.
(14) बडबाहृत: = ದಾಸಿಯಿಂದ ಕರೆತರಲ್ಪಟ್ಟು ಅವಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ತಾನೂ ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(15) विक्रेता = ತನ್ನನ್ನು ಮಾರಿಕೊಂಡು ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.

कृतधी कृतधीः (ವಿ॰) 1. ವಿದ್ಯಾವಂತ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು. कृता लब्धा धीर्येन। "महारम्भाः कृतधियस्तिष्ठन्ति च निराकुलाः" माघ॰ २-७९। 2. ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದ. 3. ವಿವೇಕಶಾಲಿಯಾದ, ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ. "पुत्रेभ्यः कृतवेदिनां कृतधियो येषामभिन्ना वयम्" मुद्रा॰ ५-२०।

कृतध्वज कृतध्वजः (ಪುಂ॰) ಕುಶಧ್ವಜನ ಮೊಮ್ಮಗ, ಧರ್ಮಧ್ವಜನ ಮಗ. "कुशध्वजस्तस्य पुत्रस्ततो धर्मध्वजो नृपः। धर्मध्वजस्य द्वौ पुत्रौ कुशध्वजमितध्वजौ" भाग॰ ९-१३।

कृतनामधेय कृतनामधेयः (ವಿ॰) 1. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದವನು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದವನು, ಪ್ರಖ್ಯಾತ, ಕೀರ್ತಿವಂತ. कृतं नामधेयं यस्य। 2. ಹೆಸರಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

कृतनिश्चय कृतनिश्चयः (ವಿ॰) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡವನು, ತೀರ್ಮಾನಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. कृतो निश्चयो येन। "इहैव तावत् कृतनिश्चयोहहं यदि व्रजेयं प्लवगेश्वरालयम्" रामा॰। "हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम्। तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः" गीता २-३७। 2. ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತವುಳ್ಳ. ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. कृतो निश्चयो येन।

कृतपुङ्खः कृतपुंखः (ವಿ॰) ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದ, ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾದ, ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದ. कृतः अभ्यस्तः पुङ्खो येन।

कृतप्रणाम कृतप्रणामः (ವಿ॰) 1. ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದವನು. कृतः प्रणामो येन। "कृतप्रणामस्य महीं महीभुजे जितां सपत्नेन निवेदयिष्यतः" किरा॰ १-२। 2. ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು. कृतः प्रणामो यस्य।

कृतप्रतिज्ञ कृतप्रतिज्ञः (ವಿ॰) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿದವನು. कृता प्रतिज्ञा येन। 2. ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿದವನು, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದವನು.

कृतबुद्धि कृतबुद्धिः (ವಿ॰) ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಪಕ್ವವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. "पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः" गीता १८-१६।

कृतम् कृतम् (ಅವ್ಯ॰) ಸಾಕು, ಸಾಕುಮಾಡು, ನಿಲ್ಲಿಸು. "कृतम् युगेऽलमर्थे स्यात्" मेदि॰।

कृतमति कृतमतिः (ವಿ॰) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡ, ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿಕೊಂಡ. कृता मतिर्येन। "सत्त्वहितकृतमतिः सहसा तमसा विनाशयति सर्वमावृतः" माघ॰ १५-१३।

कृतमाल कृतमालः (ಪುಂ॰) 1. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. कृता मालास्य पुष्पैः। "काश्मर्याः कृतमालमुद्गतदलं कोयष्टिकष्टीकते" मालती॰ ९-७। 2. ಕಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. (ವಿ॰) 3. ಹಾರವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದವನು. कृता माला येन।

कृतमुख कृतमुखः (ವಿ॰) ವಿದ್ಯಾವಂತ, ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ನಿಪುಣ. कृतं संस्कृतं मुखं यस्य। "वैज्ञानिकः कृतमुखः कृती कुशल इत्यपि" अम॰।

कृतयुग कृतयुगः (ನ॰) ಚತುರ್ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು. ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಭಗವದ್ಧ್ಯಾನಪರರಾಗಿಯೂ ಸುಶೀಲರಾಗಿಯೂ ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾಗಿಯೂ ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನರಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಭೂಮಿಯು ಸಕಲಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ

ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಸುಭಿಕ್ಷವಾಗಿಯೂ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಧರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನನಿರತರಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಣಯುಗವೆಂದೂ ಹೆಸರು.

ಕೃತಲಕ್ಷಣ ಕೃತಲಕ್ಷ್ಮಣ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ಕೃತಂ ಲಕ್ಷಣಂ ಚಕ್ರಾದಿಲಾಂಛನಂ ಯೇನ। "ಕೃತಂ ಹಿ ಲಾಂಛನಂ ಯೇನ ಉಪಾದೇಯೇಷು ಜನ್ತುಷು। ಪರಮಾತ್ಮಾ ಹೃಷೀಕೇಶಃ ಸ ತು ಸ್ಯಾತ್ ಕೃತಲಕ್ಷಣಃ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ಅವಿಜ್ಞಾತಾ ಸಹಸ್ರಾಂಶು-ವಿಧಾತಾ ಕೃತಲಕ್ಷಣಃ" ವಿ೦ ಸ೦। (ವಿ೦) 2. ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ. ಕೃತಾನಿ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಯಸ್ಯ। 3. ಗುರುತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "ಜ್ಞಾತಿಸಮ್ಬನ್ಧಿಭಿಸ್ತ್ವೇತೇ ತ್ಯಕ್ತವ್ಯಾಃ ಕೃತಲಕ್ಷಣಾಃ" ಮನು೦ ೯-೨೩೧। 4. ಮುದ್ರೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

ಕೃತವತ್ ಕೃತವತ್ (ವಿ೦) ಮಾಡಿದವನು. ಡು ಕೃಞ್ (ಕರಣೇ) "ಕ್ತವತುಃ" (೩-೨-೧೦೨)। "ಪ್ರಯತ್ನಂ ಕೃತವನ್ತೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯನ್ತೇ-ಹ್ಯಫಲಾ ಜನಾಃ। ಮಾರ್ಗಂತ್ಯಾಯಶತೈರರ್ಥಾನ್ ಅಮಾರ್ಗಶ್ಚಾಪರಃ ಸುಖೀ" ಭಾ೦ ಅನು೦ ೧೬೩-೫। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **–ವತೀ –ವತ್ಯೀ.**

ಕೃತವಸತಿ ಕೃತವಸತಿ (ವಿ೦) ವಸತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ, ಮನೆಮಾಡಿಕೊಂಡ, ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. ಕೃತಾ ವಸತಿರ್ಯೇನ। "ಅಮೃತಕರಶಿರೋಮಣಿರ್ಗಿರೀನ್ದ್ರೇ ಕೃತವಸತಿರ್-ವೆಂಶಿಭಿರ್ಗಣೈರ್ನನನ್ದ" ಕುಮಾ೦ ೯-೫೨।

ಕೃತವಿದ್ಯ ಕೃತವಿದ್ಯ (ವಿ೦) ವಿದ್ಯಾವಂತ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು, ವಿದ್ಯೆಕಲಿತವನು. ಕೃತಾ ಅಭ್ಯಸ್ತಾ ವಿದ್ಯಾ ಯೇನ। "ಶೂರಶ್ಚ ಕೃತವಿದ್ಯಶ್ಚ ಯಶ್ಚ ಜಾನಾತಿ ಸೇವಿತುಮ್" ಪಞ್ಚತಂ೦।

ಕೃತವೀರ್ಯ ಕೃತವೀರ್ಯ (ಪುಂ) ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನ ತಂದೆ, ಚಂದ್ರವಂಶದ ಧನಕರಾಜನ ಮಗ.

ಕೃತವೇತನ ಕೃತವೇತನ (ವಿ೦) ಕೂಲಿಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆಳು, ಸಂಬಳ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಸೇವಕ. ಕೃತಂ ವೇತನಂ ಯಸ್ಯ।

ಕೃತವೇದಿನ್ ಕೃತವೇದಿನ್ (ವಿ೦) ಮಾಡಿದುದನ್ನು ನೆನೆದು ಕೊಳ್ಳುವವನು, ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕೃತಜ್ಞ, ಮಾಡಿದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಮಾಡುವವನು. ಕೃತಂ ವೇತ್ತಿ – ವಿದ (ಜ್ಞಾನೇ) "ಣಿನಿಃ" (೩-೨-೭೮)। "ಪುತ್ರೇಭ್ಯಃ ಕೃತವೇದಿನಾಂ ಕೃತಧಿಯೋ ಯೇಷಾಮಭಿನ್ನಾ ವಯಮ್" ಮುದ್ರಾ೦ ೫-೨೦। "ನ ತಥಾ ಕೃತವೇದಿನಾಂ ಕರಿಷ್ಯನ್ ಪ್ರಿಯತಾಮೇತಿ ಯಥಾ ಕೃತಾವದಾನಃ" ಕಿರಾ೦ ೧೩-೩೨। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। **–ವೇದಿನೀ –ವೇದಿನ್ಯೀ.**

ಕೃತಶಿಲ್ಪ ಕೃತಶಿಲ್ಪ (ವಿ೦) ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು, ಕಲಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು. ಕೃತಮಭ್ಯಸ್ತಂ ಶಿಲ್ಪಂ ಯೇನ। "ಕೃತಶಿಲ್ಪೋಽಪಿ ನಿವಸೇತ್ ಕೃತಕಾಲಂ ಗುರೋರ್ಗೃಹೇ। ಅನ್ತೇವಾಸೀ ಗುರುಪ್ರಾಪ್ತಭೋಜನಸ್ತತ್ಫಲಪ್ರದಃ" ಯಾಜ್ಞ೦ ೨-೧೮೪।

ಕೃತಶ್ರಮ ಕೃತಶ್ರಮ (ವಿ೦) ಬಹಳ ಪರಿಶ್ರಮಪಟ್ಟಿರುವ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಶ್ರಮಪಟ್ಟಿರುವ. ಕೃತಃ ಶ್ರಮೋ ಯೇನ। "ಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಕೃತಶ್ರಮಃ"।

ಕೃತಸಂಜ್ಞ ಕೃತಸಂಜ್ಞ (ವಿ೦) ಸಂಕೇತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುರುತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಕೃತಾ ಸಂಜ್ಞಾ ಸಂಕೇತೋ ಯಸ್ಯ। "ಗುಲ್ಮಾಂಶ್ಚ ಸ್ಥಾಪಯೇದಾಪ್ತಾನ್ ಕೃತಸಂಜ್ಞಾನ್ ಸಮನ್ತತಃ" ಮನು೦ ೭-೧೯೦।

ಕೃತಸಂಸ್ಕಾರ ಕೃತಸಂಸ್ಕಾರ (ವಿ೦) 1. ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ. ಕೃತಃ ಸಂಸ್ಕಾರೋ ಯಸ್ಯ। "ಕುಮಾರಾಃ ಕೃತಸಂಸ್ಕಾರಾಸ್ತೇ ಧಾತ್ರೀಸ್ತನ್ಯ-ಪಾಯಿನಃ" ರಘು೦ ೧೦-೭೮। 2. ಶುದ್ಧಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

ಕೃತಸನ್ನಾಹ ಕೃತಸನ್ನಾಹ (ಪುಂ) ಯುದ್ಧಕವಚ ತೊಟ್ಟು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವವನು.

ಕೃತಸಾಪತ್ನಿಕಾ ಕೃತಸಾಪತ್ನಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸವತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಎರಡನೆಯ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನ ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ. ಸಪತ್ನ್ಯಾ ಭಾವಃ "ಷ್ಯಞ್" (೫-೧-೧೨೪)। "ಙೀಷ್" (೪-೧-೪೧)। ಯಲೋಪಃ (೬-೪-೧೫೦)। ಸ್ವಾರ್ಥೇ "ಕನ್" (೫-೩-೭೫)। ಸಾಪತ್ನಿಕಾ। ಕೃತಾ ಸಾಪತ್ನಿಕಾ ಯಸ್ಯಾಃ।

ಕೃತಹಸ್ತ ಕೃತಹಸ್ತ (ವಿ೦) 1. ಬಾಣಸಂಧಾನ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ. ಕೃತೋಽಭ್ಯಸ್ತೋ ಹಸ್ತೋ ಯಸ್ಯ। 2. ದಕ್ಷನಾದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ನಿಪುಣನಾದ.

ಕೃತಾಕೃತ ಕೃತಾಕೃತ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ಕೃತಶ್ಚ ಅಕೃತಶ್ಚ। ಅನಿತ್ಯಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಂಸಾರಪ್ರವರ್ತಕಧರ್ಮ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಂಸಾರನಿವರ್ತಕ ಧರ್ಮಗಳಿಂದು ಧರ್ಮವು ಎರಡು ವಿಧ. ಈ ಎರಡು ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಧರ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೃತಾಕೃತನು. "ಅನಿತ್ಯನಿತ್ಯಫಲದೌ ಪ್ರವರ್ತಕನಿವರ್ತಕೌ। ದದೌ ಯಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಂ ಸಃ ಕೃತಾಕೃತ ಇತೀರಿತಃ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ಲೋಕಾಧ್ಯಕ್ಷಃ ಸುರಾಧ್ಯಕ್ಷೋ ಧರ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷಃ ಕೃತಾಕೃತಃ" ವಿ೦ ಸ೦। (ನ೦)2. ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾರಣ. ಕೃತಂ ಕಾರ್ಯಂ ಚ ಅಕೃತಂ ಕಾರಣಂ ಚ ಅನಯೋಃ ಸಮಾಹಾರಃ। 3. ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಕರಗಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ

ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿ. 4. ಆಭರಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವ ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿ. "स्यात् कोशश्च हिरण्यं च हेमरूप्ये कृताकृते" अम०। (वि०) 5. ಭಾಗಶಃ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭಾಗಶಃ ಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವ. कृतं चाकृतं च।

कृतागम ಕೃತಾಗಮ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. ಪರಮಾತ್ಮ. कृतः आगमो वेदलक्षणो येन। "कृतागमो येन कृता आगमा वेदलक्षणाः" इति निरुक्तिः। "इन्द्रकर्मा महाकर्मा कृतकर्मा कृतागमः" वि० स०। "अस्य महतो भूतस्य निःश्वसितमेदद्यदृग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदश्चेति" श्रुतिः।

कृतागस् ಕೃತಾಗಸ್ (वि०) ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದವನು, ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದವನು. कृतमागो येन। "कृतागाः कौटिल्यो भुजग इव निर्याय नगरात्" मुद्रा० ३-११।

कृताङ्क ಕೃತಾಂಕ (पुं०) 1. ನಾಲ್ಕು ಎಣಿಕೆಯುಳ್ಳ ಪಗಡೆಯ ದಾಳ. (वि०) 2. ಸಂಖ್ಯೆಹಾಕಿರುವ. 3. ಏನಾದರೊಂದು ಬರೆದು ಗುರುತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृतोऽङ्को यस्य। 4. ಬರೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "कटयां कृताङ्को निर्वास्यः स्फिचं चैवावकर्तयेत्" मनु० ८-२८२।

कृताञ्जलि ಕೃತಾಂಜಲಿ (पुं०)1. ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಿಡ. कृतोऽञ्जलिरिव पत्रसंकोचोऽस्य। (वि०)2. ಭಕ್ತಿವಿನಯಗಳಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಕೈಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. कृतोऽञ्जलिर्येन। "स्वरूपमास्थाय ततो हुताशनस्त्रसन् वलत्कम्पकृताञ्जलिः सन्" कुमा० ९-६।

कृतात्मन् ಕೃತಾತ್ಮನ್ (वि०)1. ಶುದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮನುಳ್ಳ. 2. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ. कृतः शुद्धः संस्कृतः आत्मा हृदयं यस्य।

कृतात्यय ಕೃತಾತ್ಯಯ (पुं०) ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಗಳ ನಾಶ, ಅನುಭವಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಫಲಗಳ ನಾಶ. कृतस्यात्ययः। "कृतात्ययेऽनुशयवान्"।

कृतादर ಕೃತಾದರ (वि०) 1. ಪ್ರೀತಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कृतः आदरो यस्य।

कृतानति ಕೃತಾನತಿ (वि०)1. ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿದವನು. ಗೌರವಿಸಿದವನು. कृता आनतिर्येन। "कृतानतिर्व्याहृत-सान्त्ववादे जातस्पृहः पुण्यजनः स जिष्णौ" किरा० ३-३१। 2. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. कृता आनतिर्यस्य।

कृतानुकम्प ಕೃತಾನುಕಂಪ (वि०) 1. ದಯೆತೋರಿಸಿದ, ಕರುಣೆತೋರಿಸಿದ. कृता अनुकम्पा येन। "कृतानुकम्पः त्रिदशेषु तेषु भूयोपि भूताधिपतिर्बभाषे" कुमा० १२-५३। 2. ದಯೆತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कृता अनुकम्पा यस्य।

कृतानुकर ಕೃತಾನುಕರ (वि०) ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವವನು, ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವವನು. कृतमनुकरोति—अनु + ड कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

कृतानुकरण ಕೃತಾನುಕರಣ (न०) ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. कृतस्यानुकरणम्। अनु+ड कृञ् (करणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कृतानुकार ಕೃತಾನುಕಾರ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದು. कृतस्यानुकारः—अनु + ड कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०)2. ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कृतोऽनुकारो यस्य। "ददर्श गोपानुपधेनु पाण्डवः कृतानुकारानिव गोभिरार्जवे" किरा० ४-१३।

कृतानुकृत ಕೃತಾನುಕೃತ (न०) ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. कृतस्यानुकृतम्।

कृतानुव्याध ಕೃತಾನುವ್ಯಾಧ (वि०) ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ, ಬೆರೆತಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ. कृतः अनुव्याधो येन। "मुखामोदं मदिरया कृतानुव्याधमुद्वमन्" माघ० २-२०।

कृतान्त ಕೃತಾಂತ (पुं०) 1. ಸಿದ್ಧಾಂತ, ತೀರ್ಮಾನ, ನಿರ್ಣಯ. कृतोऽन्तो येन। 2. ವಿಧಿ, ದೈವ, ಅದೃಷ್ಟ. "क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते संगमं नौ कृतान्तः" मेघ० २-४२। 3. ಯಮ. कृतोऽन्तो नाशो येन। "रज्वेव पुरुषं बध्वा कृतान्तः परिकर्षति" रामा०। 4. ಪಾಪಕಾರ್ಯ, ಅಮಂಗಳಕಾರ್ಯ. 5. ಶನಿಗ್ರಹ. "कृतान्तो यमसिद्धान्तदैवाकुशलकर्मसु" मेदि०। 6. ಶನಿವಾರ. "कृतान्तकुजयोर्वारे यस्य जन्मदिनं भवेत्"। 7. ಭರಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 8. ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆ.

कृतान्न ಕೃತಾನ್ನ (न०) ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಅನ್ನ ರೊಟ್ಟಿ ಲಾಡು ಹೋಳಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವು. कृतं पक्वं च तदन्नं च।

कृतापराध ಕೃತಾಪರಾಧ (वि०) ಅಪರಾಧಮಾಡಿದವನು, ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು. कृतोऽपराधो येन। "नार्हसि कृतापराधोऽप्युत्सवदिवसेषु परिजनो बन्धुम्" माल० ४-१६।

कृताभिषेक ಕೃತಾಭಿಷೇಕ (पुं०) 1. ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜಕುಮಾರ. कृतोऽभिषेको यस्य। (वि०) 2. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. स्त्रियाम् **-अभिषेका -ऽभिषेका**. "कृताभिषेका महिषी" अम०। 3. ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ. कृतोऽभिषेको येन। "कृताभिषेकैर्दिव्यायां त्रिस्रोतसि च सप्तभिः" रघु० १०-६३। "कृताभिषेकां हुतजातवेदसं त्वगुत्तरासङ्गवतीमधीतिनीम्" कुमा० ५-१६।

कृताभ्यनुज्ञ ಕೃತಾಭ್ಯನುಜ್ಞ (वि०) 1. ಅನುಮತಿಕೊಡ ಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಣೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृता अभ्यनुज्ञा यस्य। "भ्रूसंज्ञयानेन कृताभ्यनुज्ञः सुरेश्वरं तं जगदीश्वरेण" कुमा० १२-७। 2. ಅನುಮತಿ ಕೊಟ್ಟವನು. कृता अभ्यनुज्ञा येन।

कृताभ्यास ಕೃತಾಭ್ಯಾಸ (वि०) ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದ, ಪಳಗಿದ, ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದ. कृतोऽभ्यासो येन।

कृतारु ಕೃತಾರು (पुं०) ಹಿಮಾಲಯದ ಎತ್ತರ ಪ್ರದೇಶ ದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಸುಂದರವಾದ ಕೊಂಬುಗಳುಳ್ಳ ಎತ್ತಿನ ಆಕಾರದ ಬಾಲವಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. "कुचारुश्चारुपुच्छः स्यात् सुविषाणो वृषाकृतिः। कृतारुस्तु स निष्पुच्छो जायते हिमवत्तटे" वैज०।

कृतार्थ ಕೃತಾರ್ಥ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು, ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದವನು, ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿ ಪೂರಯಿಸಿದವನು. कृतोऽर्थो येन। "प्रत्यागतं त्वास्मि कृतार्थमेव स्तनोपपीडं परिरब्धुकामा" किरा० ३-५४। 2. ಸಫಲವಾದ, ಫಲಹೊಂದಿದ. "विलोकनेनैव तवामुना मुने कृतः कृतार्थोऽस्मि निबर्हितांहसा" माघ० १-२९।

कृतार्थता ಕೃತಾರ್ಥತಾ (स्त्री०) ಸಫಲನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಫಲ ಕೈಗೂಡಿರುವಿಕೆ. कृतार्थस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "विशदोच्छ्वसितेन मेदिनी कथयामास कृतार्थतामिव" रघु० ८-३। "निरीक्ष्य मेने शरदः कृतार्थता" किरा० ४-३।

कृतार्थन ಕೃತಾರ್ಥನ (वि०) ಯಾಚನೆಮಾಡಿದವನು, ಬೇಡಿದವನು. कृता अर्थना येन। "कृतार्थनश्चाटुभि-रिङ्गितैः पुरा परासि यः किञ्चनकुञ्चितभ्रुवा" नैष० १६-८८।

कृतार्थनीय ಕೃತಾರ್ಥನೀಯ (वि०) ಸಫಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡ ಬೇಕಾದ. कृतार्थ + तत्करोति णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "त्रपामपाकृत्य मनाक्कुरु स्फुटं कृतार्थनीयः कतमः सुरोत्तमः" नैष० ९-५१।

कृतार्थयत् ಕೃತಾರ್ಥಯತ್ (वि०) ಸಫಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಯೋಜನಹೊಂದಿದವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ತ್ತಿರುವ. कृतार्थ + तत्करोति णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "कृतार्थयन्नर्थिजनाननारतं बभूव तस्यामरभूरुहः करः" नैष० १५-६८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यत्**. "इयं शिवाया नियतेरिवायतिः कृतार्थयन्ती जगतः फलैः क्रियाः" किरा० ४-२१।

कृतार्थीकरण ಕೃತಾರ್ಥೀಕರಣ (न०) ಸಫಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. कृतार्थ + ङ्वि कृञ् (करणे) "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कृतार्थीकृत ಕೃತಾರ್ಥೀಕೃತ (वि०) ಸಫಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟ. कृतार्थ + ङ्वि कृञ् (करणे) "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। कर्मः "क्तः" (३-२-१०२)।

कृतालय ಕೃತಾಲಯ (वि०) ಮನೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ವಸತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. कृतः आलयो येन।

कृतावदान ಕೃತಾವದಾನ (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಕಾರ್ಯ ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವ, ಕೀರ್ತಿಬರುವ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ರುವ. कृतमवदानं येन। 2. ಕೆಲಸಮಾಡಿದವನು. "न तथा कृतवेदिनां करिष्यन् प्रियतामेति यथा कृतावदानः" किरा० १३-३२।

कृतावधान ಕೃತಾವಧಾನ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಿಕೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡಿರುವ, ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುವ. कृतमवधानं येन। 2. ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತನಾದ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. "कृतावधानं जितबर्हिणध्वनौ सुरक्तगोपी-जनगीतनिःस्वने" किरा० ४-३३।

कृतावधि ಕೃತಾವಧಿ (वि०) 1. ಅವಧಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಾಯಿದೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಡು ನಿಗದಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृतः अवधिर्यस्य। "अभियोग इमान् महीभुजो भवता तस्य कृतः कृतावधेः" किरा० २-४६। 2. ಎಲ್ಲೆ ನಿಗದಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಡಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

कृतावसक्थिक ಕೃತಾವಸಕ್ಥಿಕ (वि०) ಕಾಲು ಮಡಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಮಂಡಿಗಳ ಸುತ್ತಲೂ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವವನು. कृता अवसक्थिका येन। "कृतावसक्थिकः कृतपृष्ठजानुजङ्घाबन्धः"।

कृतास्त्र ಕೃತಾಸ್ತ್ರ (वि०) ಬಾಣಗಳ ಸಂಧಾನ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು. ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲಿತಿರುವವನು. कृतं शिक्षितमस्त्रं येन। "कृतहस्तः सुहस्तश्च कृतास्त्रः कृतपुङ्खकः" वैज०। "कृतास्त्रास्त्रविदां श्रेष्ठाः परस्परजयैषिणः" रामा०।

कृताहार ಕೃತಾಹಾರ (वि०) ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡ, ಊಟಮಾಡಿದ. कृतः आहारो येन। "देवादेशादेष वैशम्पायनः स्नातः कृताहारश्च देवपादमूलं प्रतीहार्यानीतः" काद०।

कृति ಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "जगतां कारकः कृष्णः कृतिर्मुररिपोरियम्"। 2. ಸೃಷ್ಟಿ, ನಿರ್ಮಾಣ. "कृतिः स्मरस्यैव न धातुरेषा नास्या हि शिल्पीतरकारुजेयः" नैष० १०-१३१। 3. ಕವಿರಚಿತವಾದ ಕಾವ್ಯ, ಪ್ರಬಂಧ. "भाससौमिल्लकविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य कृतौ कथं बहुमानः?" माल० १। 4. ೧೪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಛಂದಸ್ಸು. "धृतिश्चातिधृतिश्चैव कृतिः प्रकृतिराकृतिः" वृ० र०। 5. ೧೪ನ್ನು ಸಂಖ್ಯೆ. 6. ಹಿಂಸೆ. कृञ् (हिंसायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "कृतिः करणहिंसयोः" मेदि०। 7. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ನಿರ್ವಹಣಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ಥೈರ್ಯ (ನೆಮ್ಮದಿ) ಪುಂಟಾಗುವುದು ಕೃತಿ. "लब्धार्थशमनं कृतिः" सा० द० ६-१११। "एते भगवन्तो व्यासवाल्मीकिप्रभृतयोऽभिषेकं धारयन्तस्तिष्ठन्ति" वेणी० ६। अनेन प्राप्तराज्याभिषेकमङ्गलैः स्थिरीकरणं कृतिः" सा० द० ६। 8. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "यस्मात्प्रसन्नात्सुकृतं तेषां स कृतिरुच्यते" इति निरुक्तिः। "अनुत्तमोदुराधर्षः कृतज्ञः कृतिरात्मवान्" वि० स०। 9. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "सप्ताश्वमेधानाहृत्य राजसूयं च पार्थिवः कृतिर्नामाच्यवत्स्वर्गादसत्यवचनात्सकृत्" मार्क०।

कृतिकर ಕೃತಿಕರ (पुं०) 1. ೧೪ನ್ನು ಕೈಗಳುಳ್ಳ ರಾವಣ, कृतिसंख्याः करा यस्य। (वि०) 2. ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. कृतेः करः।

कृतिन् ಕೃತಿನ್ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯಮಾಡಿದವನು, ಕೆಲಸವನ್ನು ನಡೆಸಿದವನು. कृतमनेन — कृत "इनिः" (५-२-८८)। "किमु चोदिताः प्रियहितार्थकृतः कृतिनो भवन्ति सुहृदः सुहृदाम्" माघ० ९-५७। 2. ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ, ಅದೃಷ್ಟವಂತ. "करौ व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरं वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती" शाकु० १-२१। "कृतिनः कार्तयुगेन कर्मणा ते" याद० १५-६५। 3. ಕುಶಲ. ಬುದ್ಧಿವಂತ. ಜಾಣ, ನಿಪುಣ. कृतं कर्म प्रशस्तमस्य "इनिः" (५-२-११५)। "क्षययुक्तिमुपेक्षते कृती कुरुते तत्प्रतिकारमन्यथा" किरा० २-९। 4 ಪಂಡಿತ, ಜ್ಞಾನಿ. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. 5. ಸಮರ್ಥ. "आत्मना कृतिना च त्वमात्मन्येव प्रलीयसे" कुमा० २-१०।

कृती — छेदने (तुदा० पर० सक० से०)। कृन्तति। चकर्त। कर्तिता। कृन्ततु। अकृन्तत्। ಕತ್ತರಿಸು, ತುಂಡುಮಾಡು.

कर्मणि :—कृत्यते। कृत्यताम्। अकृत्यत। अकर्ति। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—कर्तयति, –ते। अचीकृतत्, –त। अचकर्तत्, –त।

सनि :—चिकर्तिषति, चिकृत्सति।

कृत्सु :—कर्तितव्यम्। कर्तनीयम्। कृत्यम्। कृत्तः। कृत्तवान्। कृन्तन्, कृन्तन्ती। कर्तितुम्। कृत्तम्। कर्तनम्। कर्तित्वा। निकृत्य।

कृती — वेष्टने (रुधा० पर० सक० से०।)। कृणत्ति कृन्तः कृन्तन्ति। चकर्त। कृणत्तु। अकृणत्। कृन्त्यात्। ಆವರಿಸು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು. ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳೂ तुदा० कृती ಧಾತುವಿನಂತೆ ಆಗುವುವು.

कृते ಕೃತೇ (अव्य०) ನಿಮಿತ್ತಾರ್ಥಕವಾದ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. –ಓಸ್ಕರ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ, ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ. राज्ञः कृते ರಾಜನಿಗೋಸ್ಕರ. प्राणिनां कृते ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ. "कृते कानिष्ठिनेयस्य ज्यैष्ठिनेयं विवासितम्" भट्टि० ५-८४।

कृत्त ಕೃತ್ತ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृती (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। "कृत्तैः कीर्णा मही रेजे दन्तैर्गात्रैश्च दन्तिनाम्" माघ० १९-८१। 2. ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कृतं छिन्ने वेष्टिते च" हेम०।

कृत्तवत् ಕೃತ್ತವತ್ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಿದವನು, ತುಂಡುಮಾಡಿದವನು. कृती (छेदने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿದವನು. कृती (वेष्टने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

कृत्ति कृत्ति (स्त्री०) 1. ಜಿಂಕೆ ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಚರ್ಮ. कृत्यते—कृती (छेदने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. "क्षणं क्षणोत्क्षिप्तगजेन्द्रकृत्तिना स्फुटोपमं भूतिसितेन शम्भुना" माघ० १-४। 3. ಭುಜ ಪತ್ರೆ ಗಿಡ. 4. कृत्तिकानक्षत्र. 5. ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ. "कृत्तिश्चर्मत्वचोर्भूर्जे कृत्तिकायां द्वयं स्त्रियाम्" मेदि०।

कृत्तिका कृत्तिका (स्त्री०) ಚಂದ್ರನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ದಕ್ಷಸುತೆಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು. ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರವು ಬಂಡಿಯಾಕಾರದ ಆರು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಂದು ಪುಂಜ. ಈ ಆರು ನಕ್ಷತ್ರಗಳೇ ಆರು ಕೃತ್ತಿಕಾದೇವತೆಗಳು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದುದು. ಇವರ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದವು ಮೇಷರಾಶಿಗೂ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ವೃಷಭ ರಾಶಿಗೂ ಸೇರಿದುವು. ಇದು ರಾಕ್ಷಸ ಗಣಕ್ಕೂ ಅಜ (ಆಡು) ಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಸೂರ್ಯದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಆರು ವರ್ಷಗಳು. ಸ್ಕಂದ ಕುಮಾರನಿಗೆ ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿಸಲು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಈ ಆರು ಕೃತ್ತಿಕಾದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಕುಮಾರನು ಆರು ಮುಖಗಳಿಂದ ಇವರಲ್ಲಿ ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ **"षण्मुख"**ನೆಂದೂ ಕೃತ್ತಿಕಾ ದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಪೋಷಿಸಿದುದರಿಂದ **"कार्तिकेय"** ನೆಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು. "प्राप्याकृतिं कामपि षड्भिरेत्य निषेव्यमाणः खलु कृत्तिकाभिः" कुमा० ११-२। ತಾವು ಸ್ತನ್ಯಪಾನಮಾಡಿಸಿ ಪೋಷಿಸಿದುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಮಗನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಬರಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡುದರಿಂದ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಯಿತು. "तं कुमारं ततो जातं दृष्ट्वा सेन्द्रा मरुद्गणाः। तदा क्षीरप्रदानार्थं कृत्तिकाः संन्ययोजयन्। ताः क्षीरं तस्य देवस्य समयेन ददुस्तदा। स्यादस्माकमयं पुत्रः ख्यातो नाम्नेति राघव। अन्योन्यं पिबतस्तासां तनयस्य मुखानि षट्। समभूवन् महाबाहो षण्मुखस्तेन विश्रुतः। ततस्ता देवता ऊचुः कार्तिकेय इति प्रभुः। पुत्रोऽयं जगति ख्यातो भविष्यति न संशयः" रामा० बाल०।

कृत्तिवास कृत्तिवास (पुं०) ಮಹಾದೇವ, ಗಜಚರ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಪರಮೇಶ್ವರ. कृत्तिं गजचर्म वस्ते—वस (आच्छादने) "अण्" (३-२-१)।

कृत्तिवासस् कृत्तिवासस् (पुं०) ಗಜಚರ್ಮವೇ ವಸ್ತ್ರವಾಗಿಉಳ್ಳ ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. कृत्तिः वासो यस्य। [ಮಹಿಷಾಸುರನ ಮಗನಾದ ಗಜಾಸುರನು ಉಗ್ರ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸತೊಡಗಿದನು. ಇವನ ಬಾಧೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದ ದೇವತೆಗಳು ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟರು. ಪರಶಿವನು ಈ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದಾಗ ಅಸುರನು "ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ನಾನು ಸಾಯಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸಿದೆನು. ನನ್ನನ್ನು ಕೊಂದು ನನ್ನ ಚರ್ಮವನ್ನು ನೀನು ಧರಿಸಿ **'कृत्तिवासस्'** ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು" ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಈಶ್ವರನು ಅವನನ್ನು ಕೊಂದು ಗಜಚರ್ಮಧಾರಿಯಾದನು.] मत्स्यपु०। "एकैश्वर्ये स्थितोऽपि प्रणतबहुफले यः स्वयं कृत्तिवासाः कान्तासंमिश्रदेहोऽप्यविषयमनसां यः परस्ताद्यतीनाम्" माल० १-१।

कृत्तिवासेश्वर कृत्तिवासेश्वर (पुं०) ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶಿವಲಿಂಗ.

कृत्नु कृत्नु (पुं०)1. ಶಿಲ್ಪಿ, ಚಿತ್ರಗಾರ. कृ क्नु (करणे) "कृत्नुः" (उ० ३-३०)। 2. ದಕ್ಷ, ಸಮರ್ಥ. 3. ಜಾಣ, ಕುಶಲ.

कृत्य कृत्य (न०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. कृ क्यप् (करणे) "क्यप्" (३-१-११०)। 2. (व्याकरणದಲ್ಲಿ) तव्य, अनीयर्, यत्, क्यप्, ण्यत् ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. "कृत्याः" पा० सू० ३-१-९५। 3. ಕರ್ತವ್ಯ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ, ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾಚರಣೆ. (वि०)4. ಕುಪಿತನಾದ, ಕೋಪಗೊಂಡ. "कृत्या क्रियादेवतयोः कार्ये क्ली कुपिते त्रिषु" वैज०।

कृत्यज्ञ कृत्यज्ञ (वि०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. कृत्यं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

कृत्यवत् कृत्यवत् (वि०) ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಅವಶ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. कृत्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्ī**

कृत्यवर्त्मन् कृत्यवर्त्मन् (न०) ಕಾರ್ಯವಿಧಾನ ಮಾರ್ಗ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಉಪಾಯ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವ ರೀತಿ. कृत्यस्य वर्त्म। "स तु तत्र विशेषदुर्लभः सदुपन्यस्यति कृत्यवर्त्म यः" किरा० २-३।

कृत्यवस्तु कृत्यवस्तु (न०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ. कृत्यस्य वस्तु। "शासनेऽपि गुरुणि व्यवस्थितं कृत्यवस्तुषु नियुङ्क्ष्व कामतः" माघ० १४-१५।

कृत्यविद् कृत्यविद् (वि०) ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಕಾರ್ಯದ ವಿಧಾನವನ್ನು ಅರಿತಿರುವವನು. कृत्यं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "कृत्वा कृत्यविदस्तीर्थेष्वन्तः प्रणिधयः पदम्" माघ० २-१११।

कृत्या कृत्या (स्त्री०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. 2. ಆಭಿಚಾರಿಕ ಕಾರ್ಯದ ದೇವತೆ, ಶೂನ್ಯದೇವತೆ, ಮಾಟದ ಬೊಂಬೆ. ದ್ವೇಷಿಗಳು ಯಾರನ್ನಾದರೂ ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಮಾಟಮಾಡಿಸಿ ಶೂನ್ಯದೇವತೆ (ಮಾಟದ ಬೊಂಬೆ) ಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವರು. ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವರು ಅದರಿಂದ ಬಹಳ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗಬಹುದು. ತಕ್ಕ ಪ್ರತೀಕಾರ ನಡೆಸಿ ಅದರಿಂದ ಪಾರಾಗಲೂ ಬಹುದು. "कृत्या क्रियादेवतयोः" वैज०।

कृत्याकृत्य कृत्याकृत्य (न०) ಮಾಡಬೇಕಾದ ಮತ್ತು ಮಾಡಬಾರದ ಕೆಲಸ. कृत्यं च अकृत्यं च अनयोः समाहारः।

कृत्रिम कृत्रिम (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ; ತಾಯಿತಂದೆಗಳ ಐಹಿಕ-ಪಾರಲೌಕಿಕಹಿತಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಪುತ್ರನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಕೃತ್ರಿಮ ಪುತ್ರನು. "सदृशं तु प्रकुर्याद्यं गुणदोषविचक्षणम्। पुत्रं पुत्रगुणैर्युक्तं स विज्ञेयश्च कृत्रिमः" मनु० ९-१६९। (1) औरसः, (2) क्षेत्रजः, (3) दत्तः, (4) कृत्रिमः, (5) गूढोत्पन्नः, (6) अपविद्धः, (7) कानीनः, (8) सहोढः, (9) क्रीतः, (10) पौनर्भवः, (11) स्वयंदत्तः ಮತ್ತು (12) शौद्रः ಇವರು ಪನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರು (ಮಕ್ಕಳು). (न०) 2. ವಿಡ್ಲವಣ. 3. ಕಾಚಲವಣ. 4. ರಸಾಂಜನ, (वि०) 5. ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ. कृत्या निर्वृत्तम् — ड कृञ् (करणे) "क्त्रिः" (३-३-८८)। "मप्" (४-४-२०)। "सखा गरीयान् शत्रुश्च कृत्रिमस्तौ हि कार्यतः" माघ० २-३६।

कृत्रिमपुत्र कृत्रिमपुत्र (पुं०) ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯವನು. कृत्रिमश्चासौ पुत्रश्च। ["कृत्रिम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] स्वार्थे "कः"। **–पुत्रकः –पुत्रकः**. ಪುತ್ಥಳಿಕೆ, ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೊಂಬೆ. "मन्दाकिनीसैकतवेदिकाभिः सा कन्दुकैः कृत्रिमपुत्रकैश्च" कुमा० १-२९।

कृत्वा कृत्वा (अव्य०) 1. ಮಾಡಿ. ನಿರ್ಮಿಸಿ, ರಚಿಸಿ, ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ड कृञ् (करणे) "क्त्वा" (३-४-२१)। "कृत्वा दृशौ ते बहुवर्णचित्रे किं कृष्णसारस्य तयोर्मृगस्य" नैष० ८-३८। 2. ಹಿಂಸಿಸಿ, ಪೀಡಿಸಿ, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಿ. कृञ् (हिंसायाम्) "क्त्वा" (३-४-२१)।

कृत्स्न कृत्स्न (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. 2. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. कृती (छेदने) "क्स्नः" (उ० ३-१७)। (वि०) 3. ಎಲ್ಲಾ, ಸಮಸ್ತ, ಸಕಲ, ಸಂಪೂರ್ಣ. "कृत्स्नापि सा तव रुचा विजितश्रि यस्याः" नैष० ११-८६।

कृत्स्नविद् कृत्स्नविद् (वि०) ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಲ್ಲವನು. कृत्स्नं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "तानकृत्स्नविदो मन्दान् कृत्स्नविन्न विचालयेत्" गीता ३-२९।

कृदन्त कृदंत (पुं०) ಧಾತುವಿಗೆ कृत् ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದ. कृत् अन्ते यस्य।

कृदर कृदर (पुं०) 1. ಕಣಜ, ಉಗ್ರಾಣ. 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. कृ + दृ (विदारण) "अरः" (उ० ५-४१)। निपा०।

कृन्तत्र कृंतत्र (न०) ಲಾಂಗಲ, ನೇಗಿಲು. कृती (छेदने) "क्त्रः" (उ० ३-१०९)।

कृन्तन कृंतन (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. कृती (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। मुम् बाहु०। "कृन्तनं नखकेशानां छेदनं च वनस्पतेः। शावाशौचे न कर्तव्यं पठनं पाठनं तथा" नारदः। (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ತುಂಡುಮಾಡುವವನು. कृती कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ. कृती कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–नी –नी**.

कृप कृप (पुं०) ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಸೋದರಮಾವ, ಗೌತಮವಂಶದ ಶಾರದ್ವತಋಷಿಯ ಮಗ. ಈ ಆಚಾರ್ಯರು ಏಳು ಮಂದಿ ಚಿರಂಜೀವಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬರು. "अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनूमांश्च विभीषणः। कृपः परशुरामश्च सप्तैते चिरजीविनः"। [ಶಾರದ್ವತಋಷಿಯು ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವರ ತಪೋಭಂಗಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಗೊಂಡುದುದರಿಂದ ಅವರ ವೀರ್ಯಸ್ಖಲನವಾಗಿ ಅದನ್ನು ಒಂದು ಜೊಂಡುವನದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟರು. ಅದರಿಂದ ಒಂದು ಗಂಡು ಮತ್ತು ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಶಿಶುಗಳು ಹುಟ್ಟಿದುವು. ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಶಂತನು

ರಾಜನು ಈ ಶಿಶುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಕೃಪೆಯಿಂದ ಸಲಹಿದುದರಿಂದ ಕೃಪ ಮತ್ತು ಕೃಪಿಯೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟನು. ಬಳಿಕ ಶಾರದ್ವತಮುಷಿಯು ಬಂದು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳೆಂದು ಹೇಳಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೃಪನಿಗೆ ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರು ಕೌರವ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದರು. ಇವರು ರುದ್ರಾಂಶಸಂಭೂತರು. "यस्तु राजन् कृपो नाम ब्रह्मर्षिरभवत् क्षितौ। रुद्राणान्तु गणाद्विद्धि संभूत-मिमितौजसम्" भा० आदि० ३७-७७। ಕೃಪಿಯನ್ನು ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಮದುವೆಯಾದರು. ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರು ಕೌರವರ ಪಕ್ಷ ಸೇರಿ ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಪರಾಜಿತರಾದರು.]

ಕೃಪಣ ಕೃಪಣ (ಪುಂ०) 1. ಕೃಮಿ, ಹುಳು. कृप् (सामर्थ्ये) "क्युन्" बाहु०। (ವಿ०) 2. ಲೋಭಿ, ಜಿಪುಣ. "कृपणेन समो दाता न कश्चिद्भुवि जायते। अनश्नन्नेव वित्तानि यः परेभ्यः प्रयच्छति"। 3. ವಿವೇಕಶೂನ್ಯ, ಮನೋಬಲವಿಲ್ಲದವನು. "कामार्ता हि प्रकृतिकृपणा-श्चेतनाचेतनेषु" मेघ० १-५। 4. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. "ततः स पुरुषव्याघ्रस्तद्धनं सहलक्ष्मणः। द्विजेभ्यो बालवृद्धेभ्यः कृपणेभ्यो ह्यदापयत्" रामा०। 5. ದೀನ, ಮೊಡ್ಡ ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವವನು, ದುಃಖಿವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವವನು. "राजन्नपत्यं रामस्ते पाल्याश्च कृपणा जनाः" उ० रा० ४-२५। 6. ನೀಚ, ಕೆಟ್ಟವನು. "किन्त्वङ्गीकृतमुत्सृजन् कृपणवत् श्लाघ्यो जनो लज्जते निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम्" मुद्रा० २-१८। 7. ದಯನೀಯ, ದಯೆತೋರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. "कृपाश्रये यः कृपणे पतत्रिणि" नैष० १-१३२। 8. ಪಶುವಿನಂತೆ ಇತರರ ಸೇವೆಮಾಡುವವನು, ಆತ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಇತರರಿಗಾಗಿಯೇ ಜೀವಿಸಿರುವವನು.

ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವರು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುತ್ತ ದಾಸರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದರೂ ಅಲ್ಲೂ ಇವರು ದೇವತೆಗಳ ಭೋಗಸಾಮಗ್ರಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. "एतदक्षरं गार्ग्य विदित्वाऽस्माल्लोकात् प्रैति, सकृपणः" बृहदा०। कृपणः परिक्रीत इव दासादिः भाष्यम्।

ಕೃಪಣತ್ವ ಕೃಪಣತ್ವ (ನ०) 1. ಲೋಭಿತನ, ಕಾರ್ಪಣ್ಯ, ಜಿಪುಣತನ. कृपणस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. 3. ನೀಚತನ. 4. ಅಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ.

ಕೃಪಣಿನ್ ಕೃಪಣಿನ್ (ತ್ರಿ० ಪ० ನ०) ಲೋಭಿಗಳುಳ್ಳ ದೇಶ, ಜಿಪುಣರಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. कृपणाः सन्त्यत्र देशे। "इनिः" (५-२-१३१)।

ಕೃಪಾ ಕೃಪಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ದಯೆ, ಕನಿಕರ, ಕಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ, ಮರುಕ. कृप् (सामर्थ्ये) "अङ्" (३-३-१०४)। "कृपा नृपाणामुपरि क्वचिन्न ते नतेन हा हा शिरसा रसादृशाम्" नैष० १२-४३। 2. ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ. "तपःफलत्वेन हरेः कृपेयमिमं तपस्येव जनं नियुङ्क्ते" नैष० ६-९३।

ಕೃಪಾಕರ ಕೃಪಾಕರ (ವಿ०) ದಯತೋರಿಸುವ, ಕನಿಕರಪಡುವ. कृपायाः करः।

ಕೃಪಾಮಯ ಕೃಪಾಮಯ (ವಿ०) ದಯೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಕನಿಕರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. कृपायाः प्चुरः "मयट्" (५-४-२१)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–ಮಯೀ –ಮಯಿ**. "अथान्यमुद्दिश्य नृपं कृपामयी मुखेन तद्दिङ्मुखसंमुखेन सा" नैष० १२-५२।

ಕೃಪಾಣ ಕೃಪಾಣ (ಪುಂ०) 1. ಖಡ್ಗ, ದೊಡ್ಡ ಕತ್ತಿ. कृपां नुदति – णुद (प्रेरणे) "डः" (३-२-१०१)। "दैवाद्यदा प्रवितरन्ति न ते तदैव नेदंकृपा निजकृपाणकरग्रहाय" नैष० ११-१२६। (ಸ್ತ್ರೀ०) **–ಣೀ –ಣಿ**. 2. ಚಾಕು, ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ. 3. ಕತ್ತರಿ. "कृपाणः खड्गे छुरिकाकर्तर्योरपि योषिति" मेदि०। स्वार्थे "कः"। **ಕೃಪಾಣಕಃ ಕೃಪಾಣಕಃ**. स्त्रियाम् "टाप्"। **ಕೃಪಾಣಿಕಾ ಕೃಪಾಣಿಕಾ**. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. "कृपाणिकाभिः कुकुराः कम्पिताभि-रकम्पयन्" याद० २२-१३४।

ಕೃಪಾಲು ಕೃಪಾಲು (ವಿ०) ದಯಾಶೀಲ, ಕನಿಕರವುಳ್ಳವನು. कृपां लाति – ला (आदाने) "डुः" (वा० ३-२-१८०)।

ಕೃಪೀ ಕೃಪೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಶಾರದ್ವತಋಷಿಯ ಮಗಳು, ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಹೆಂಡತಿ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ತಾಯಿ. ["कृप" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಕೃಪೀಟ ಕೃಪೀಟ (ನ०) 1. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. 2. ಜಲ, ನೀರು. कृप् (सामर्थ्ये) "कीटन्" (उ० ४-१६४)। "कृपीटं कुक्षिवारिणोः" सि० कौ०। "कृपीटं चोदरे जले" हेम०। 3. ಸೌದ. 4. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು.

ಕೃಪೀಟಪಾಲ ಕೃಪೀಟಪಾಲ (ಪುಂ०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. कृपीटं पालयति – पाल (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

2. ದೋಣಿ ನಡೆಸುವ ಹುಟ್ಟುಗೋಲು. "कृपीटपाल उद्दिष्टः केनिपातसमुद्रयोः" मेदि०। 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ.

कृपीटयोनि ಕೃಪೀಟಯೋನಿ (पुं०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. कृपीटस्य जलस्य योनिः। "किंचित्कृपीटयोनिं तं दिवस्पतिरभाषत" कुमा० १०-१६। "आकाशादग्निः। अग्नेरापः" श्रुतिः।

कृप् – सामर्थ्ये (भ्वा० आत्म० अक० वेट्) कल्पते। चक्लृपे। कल्प्ता, कल्पिता। कल्प्स्यति, कल्प्स्यते, कल्पिष्यते। कल्पताम्। अकल्पत। कल्पेत। कल्पिषीष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕಲ್ಪಿಸು, ಏರ್ಪಡಿಸು, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು. "कल्पिष्यते हरेः प्रीतिर्लङ्का चोपहनिष्यते" भट्टि० १६-१२।

भावे:—क्लृप्यते। चक्लृपे। कल्प्ता, कल्पिता। कल्प्स्यते, कल्पिष्यते। क्लृप्यताम्। अक्लृप्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—कल्पयति, कल्पयते। कल्पयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कल्पयिता, कल्पिता। कल्पयिष्यति, –ते। कल्पयतु, –ताम्। अकल्पयत्, –त। कल्पयेत्, –त। अचकल्पत्, –त। अचीक्लृपत्, अचीक्लृपत।

ण्यन्तात् कर्मणि:—कल्प्यते। कल्पयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। कल्पिता, कल्पयिता। कल्प्यताम्। अकल्प्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—कल्पितव्यम्, कल्प्तव्यम्। कल्पनीयम्। कल्प्यम्। क्लृप्तः। क्लृप्तवान्। कल्पमानः। कल्पितुम्, कल्प्तुम्। क्लृप्तम्। कल्पनम्। कल्पित्वा, क्लृप्त्वा। परिक्लृप्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अनु + कृप् = अनुकल्पः। ಮುಖ್ಯವಾದುದ ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೀನವಾದ ನಿಯಮ, ಗೌಣ ವಿಧಿ.

(2) अव + कृप् = अवक्लृप्तिः। ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ.

(3) आ + कृप् = आकल्पः। ಭೂಷಣ, ಅಲಂಕಾರ, ಒಡವೆ. "अवधिं दर्शनीयानामाकल्पमनघं दिवः" याद० १६-१८।

(4) उप+कृप् = उपकल्पनम्। ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು.

(5) प्र+कृप्=प्रकल्पनम्। 1. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. 2. ಉಂಟು ಮಾಡುವುದು.

(6) वि + कृप् = विकल्पः। 1. ಸಂಶಯಪಡು, ಸಂದೇಹಿಸು. "रात्रिदिवविभागेषु यदादिष्टं महीक्षिताम्। तत्सिषेवे नियोगेन स विकल्पपराङ्मुखः" रघु० १७-४९। 2. ಬದಲಾವಣೆಮಾಡು, ಪಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸು, ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದನ್ನು ಮಾಡು. "तस्य दण्डविकल्पः स्यात् यथेष्टं नृपतेस्तथा" मनु० ९-२२८।

(7) सम् + कृप् = संकल्पः। ಮನೋವ್ಯಾಪಾರ, ಹೀಗೆ ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ನಿರ್ಣಯರೂಪವಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ. "संकल्पितं प्रथममेव मया तवार्थे भर्तारमात्मसदृशं सुकृतैर्गता त्वम्" शाकु० ४-१२।

कृमि ಕೃಮಿ (पुं०) 1. ಹುಳು, ಜಂತು. क्रामति – क्रम् (पादविक्षेपे) "इत्" (उ० ४-१२१)। संप्र०। "कृमिकीटपतङ्गांश्च यूकामक्षिकमत्कुणम्" मनु० १-४०। 2. ಅರಗು. 3. ಗರ್ಭ, ಕತ್ತೆ. (वि०) 4. ಹುಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "कृमिर्ना क्रिमिवत् कीटे लाक्षायां कृमिले खरे" मेदि०। पुरीषजः, कफजः मत्तु रक्तजः. ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕೃಮಿಗಳು ಅನೇಕ ವಿರುದ್ಧಾಹಾರ ದೋಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುವು. ಪುರೀಷ (ಮಲ)ದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಕೃಮಿಗಳು (1) अयवाः, (2) वियवाः, (3) किप्याः, (4) चिप्याः, (5) गण्डूपदाः, (6) चूरवः ಮತ್ತು (7) द्विमुखाः ಎಂದು ಏಳು ವಿಧ. ಬೆಳ್ಳಗೆ ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಈ ಹುಳುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಮಲದ್ವಾರವನ್ನು ಬಾಧಿಸುವುವು. ಅದೇ ಜಾತಿಯ ಕೆಲವು ದೊಡ್ಡ ಹುಳುಗಳು ಹೊಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಮಲದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಜುಬ್ಬುವುವು, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯವುಂಟುಮಾಡುವುವು ಇತ್ಯಾದಿ. "श्वेताः सूक्ष्मास्तुदन्त्येते गुदं प्रतिसरन्ति च। तेषामेवापरे पुच्छैः पृथवश्च भवन्ति हि। शूलाग्निमान्द्यपाण्डुत्वविष्टम्भबलसंक्षयाः। प्रसेकारुचिहृद्रोगविड्भेदास्तु पुरीषजैः" सुश्रुत० उत्तरत० ५४-९, १०। (1) दर्भपुष्पाः, (2) महापुष्पाः, (3) प्रलूनाः, (4) चिपिटाः, (5) पिपीलिकाः ಮತ್ತು (6) दारुणाः ಎಂದು ಕಫವಿಕಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಕೃಮಿಗಳು ಆರು ವಿಧ. ಇವು ಮಜ್ಜೆ, ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ದವಡೆಗಳನ್ನು ಶಿಂದುಹಾಕುವುವು. ಅದರಿಂದ ತಲೆನೋವು, ಎದೆನೋವು, ವಾಂತಿ ಮುಂತಾದುವು ಉಂಟಾಗುವುವು "मज्जादा नेत्रलेढारस्तालुश्रोत्रभुजस्तथा। शिरोहृद्रोगवमथुप्रतिश्यायकराश्च ते" सुश्रुत० उत्तरत० ५४-१४। (1-3) रक्तरोमनखादाः, (4) दन्तादाः, (5) किक्किशाः, (6) क्लेदजाः ಮತ್ತು (7) परीसर्पाः ಎಂದು ರಕ್ತಜ

ಕೃಮಿಗಳು ಏಳು ವಿಧ. ಇವು ರಕ್ತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕುಷ್ಠ, ಹೊಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವುವು. "रक्ताधिष्ठानजान् प्रायो विकारान् जनयन्ति ते" सुश्रुत० उत्तरत० ५४-१६। ಅಜೀರ್ಣ, ಅಧ್ಯಶನ (ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಮುನ್ನ ಭೋಜನ) ಮೈಗೆ ಹೊಂದದೆ ಇರುವ (ದೇಹಕ್ಕೆ ಸುಖ ವುಂಟುಮಾಡದ) ಆಹಾರ, ಮೈಗೆ ಹಿತವಿಲ್ಲದ ಹಳಸಿ ಕೊಳೆತುಹೋಗಿರುವ ಆಹಾರ, ವ್ಯಾಯಾಮವಿಲ್ಲದಿರು ವುದು, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ, ಗುರು ಅತಿಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಶೀತಕರವಾದ ಮಾಷ (ಉದ್ದು), ಪಿಷ್ಟಾನ್ನ (ಹಿಟ್ಟು ಮುಂತಾದುದು), ಕಾಡುಹೆಸರು, ತಾವರೆದಂಟು, ತಾವರೆ ಗೆಡ್ಡೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕೃಮಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು. "अजीर्णाध्यशनासात्म्यविरुद्धमलिनाशनैः। अव्यायामदिवास्वप्नगुर्वतिस्निग्धशीतलैः। माषपिष्टान्नविदलबिसशालूकसेरुकैः" ಇತ್ಯಾದಿ. सुश्रुत० उत्तरत० ५४-३, ४।

कृमिक कृमिक (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ಹುಳು. अल्पः कृमिः "कन्" (५-३-८५)। "रुदन्तं विगतज्ञानं कृमयः कृमिकं यथा" भाग० ३-३१-२७। 2. ಅಡಕೆ.

कृमिकण्टक कृमिकंटक (न०) ಕೃಮಿಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ 1. ವಾಯುವಿಳಂಗ. 2. ಇಲಿಯಾಲದ ಗಿಡ. 3. ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ.

कृमिकर्णक कृमिकर्णक (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಕಿವಿಯ ರೋಗ. कृमियुक्तः कर्णो यस्य। वा कप्। **इदर लक्षणः** "यदा तु मूर्च्छन्त्यथवापि जन्तवः सृजन्त्यपत्यान्यथवापि मक्षिकाः। तदञ्जनत्वाच्छ्रवणो निरुच्यते भिषग्भिराद्यैः कृमिकर्णको गदः" सुश्रुत० उत्तरत० २०-१३। **इदरचिकित्सैः** "कृमिकर्णकनाशार्थं कृमिघ्नं योजयेद्विधिम्। वार्ताकुधूपश्च हितः सार्षपस्नेह एव वा" सुश्रुत० उत्तरत० २१-५१। ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಂಧ ವುಂಟಾದರೆ "कृमिघ्नं हरितालेन गवां मूत्रयुतेन च। गुग्गुलोः कर्णदौर्गन्ध्ये धूपनं श्रेष्ठमुच्यते। छर्दनं धूमपानं च कवलस्य च धारणम्" सुश्रुत० उत्तरत० २१-५२, ५३।

कृमिकोशोत्थ कृमिकोशोत्थ (न०) ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ, ಮಗುಟ. कृमिकोशादुत्थम्।

कृमिग्रन्थि कृमिग्रंथि (पुं०) ಸಂಧಿರೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣು ಕೂದಲುಗಳ ಮಧ್ಯ (ಕಣ್ಣು ಕೂದಲ ಬುಡದಲ್ಲಿ) ಬರುವ ಒಂದು ರೋಗ. ಈ ಕೂದಲ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೃಮಿಗಳು ಮೊದಲು ನವೆಯನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವು. ಅನಂತರ ಕಣ್ಣಿನೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕಣ್ಣನ್ನೇ ತಿಂದುಹಾಕುವುವು. "कृमिग्रन्थिर्वर्त्मनः पक्ष्मणश्च कण्डूं कुर्युः कृमयः सन्धिजाताः। नानारूपा वर्त्मशुक्लस्य सन्धौ चरन्तोऽन्तर्नयनं दूषयन्ति" सुश्रुत० उत्तर० २-९।

कृमिघ्न कृमिघ्न (पुं०) 1. ವಾಯುವಿಳಂಗ. कृमिं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "कः" (३-२-५३)। 2. ಗೇರು ಮರ. (स्त्री०) **-घ्ना -घ्नी**. ಅರಿಶಿನ. **-घ्नी -घ्नि**. ವಾಯುವಿಳಂಗ.

कृमिज कृमिज (न०) 1. ಅಗುರು ಚಂದನ. (वि०) 2. ಕೃಮಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. कृमेर्जातः — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

कृमिण कृमिण (वि०) ಕೃಮಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹುಳುಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. कृमयोऽस्त्यस्य "नः" (३-२-१००)।

कृमिदन्तक कृमिदंतक (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ದಂತ ರೋಗ. ದಂತರೋಗವು (1) दालनः, (2) कृमिदन्तकः, (3) दन्तहर्षकः, (4) भञ्जनकः, (5) दन्तशर्करा, (6) कपालिका, (7) श्यावदन्तकः ಮತ್ತು (8) हनुमोक्षः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. ಕೃಮಿದಂತಕದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಪ್ಪಾಗುವುವು, ಒಡಕಾಗುವುವು, ಬುಡವು ಸಡಿಲವಾಗಿ ಆಡುವುವು. ರಕ್ತ ಸುರಿಯುವುದು. ನೋವಿನಿಂದ ನಡುಗುವುವು. "कृष्णच्छिद्री चलः स्रावी ससंरम्भो महारुजः। अनिमित्तरुजो वाताद्विजेयः कृमिदन्तकः" सुश्रुत० निदान० १६-२९।

कृमिपर्वत कृमिपर्वत (पुं०) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. कृमीणां पर्वतइव।

कृमिपुरीषक कृमिपुरीषक (पुं०) ಪುರೀಷ (ಮಲ)ದ ಮೇಲೆ ಓಡಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ನೀಲಿ ನೊಣ.

कृमिफल कृमिफल (पुं०) 1. ಅತ್ತಿಮರ. कृमयः फलेऽस्य। (न०) 2. ಅತ್ತಿಹಣ್ಣು.

कृमिभक्ष कृमिभक्ष (पुं०) 1. ಒಂದು ನರಕ. कृमिभिर्भक्ष्यतेऽत्र — भक्ष (अदने) "घञ्" (३-३-१२१)। ["कृमिभोजन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. (वि०) 2. ಕೃಮಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ. कृमीन् भक्षयति — भक्ष + णिच् "अच्" (३-२-१३४)।

कृमिभोजन कृमिभोजन (पुं०) 1. ಕೃಮಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಕೃಮಿಗಳಿಂದಲೇ ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟು ಯಾತನೆ ಅನುಭವಿಸುವ ಒಂದು ನರಕ. कृमिभिर्भुज्यतेऽत्र — भुज (पालनाभ्यव-

हारयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। "यस्त्विहासंविभज्याश्नाति यत्किञ्चनोपनतमनिर्मितपञ्चयज्ञो वायससंस्तुतः स परत्र कृमिभोजने नरकाधमे निपतति तत्र शतसहस्रयोजने कृमिकुण्डे कृमिभूतः स्वयं कृमिभिरेव भक्ष्यमाणः कृमिभोजनो यावत्तदप्रत्ताप्रहुतादोऽनिर्वेशमात्मानं यातयते" भाग० ५-२६-१८। (वि०)2. ಕೃಮಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ, ಕೃಮಿಗಳೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ.

कृमिमत् ಕೃಮಿಮತ್ (वि०) ಕೃಮಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹುಳುಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹುಳಿತಿರುವ. कृमयोऽत्र सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.**

कृमिरिपु ಕೃಮಿರಿಪು (पुं०) ವಾಯಿವಿಳಂಗ. कृमीणां रिपुः।

कृमिशैल ಕೃಮಿಶೈಲ (पुं०) ಪಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. कृमीणां शैल इव।

कृमीलक ಕೃಮೀಲಕ (पुं०) ಕಾಡುಹೆಸರು. कृमीन् ईरयति–ईर (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। रस्य लः।

कृवि ಕೃವಿ (पुं०) ಮಗ್ಗದವನು ನೇಯ್ಗೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ವಸ್ತು. डु कृञ् (करणे) "क्विन्" (उ० ४-५६)। "कृविस्तन्तुवायद्रव्यम्" सि० कौ०।

कृवी ಕೃವೀ (स्त्री०) ಕತ್ತರಿ. "कर्त्रिका कर्तनी कृवी" वैज०।

कृश–तनूकरणे (दिवा० पर० अक० से०)। कृश्यति। चकर्श। कर्शिता। कर्शिष्यति। कृश्यतु। अकृश्यत्। कृश्येत्। कृश्यात्। अकृशत्। अकर्शिष्यत्। ಕೃಶವಾಗು, ತೆಳ್ಳನಾಗು, ಸಣ್ಣದಾಗು.

भावे:—कृश्यते। चकृशे। कर्शिता। कर्शिष्यते। कृश्यताम्। अकृश्यत। कृश्येत। कर्शिषीष्ट। अकर्शि। अकर्शिष्यत।

णिचि:—कर्शयति, –ते। कर्शयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कर्शयिता। कर्शयतु, –ताम्। अकर्शयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—कर्शितव्यम्। कर्शनीयम्। कृश्यम्। कृशः। कृशितवान्। कृश्यन्, कृश्यन्ती। कर्शितुम्। कृशम्। कर्शनम्। कर्शित्वा। परिकृश्य।

कृश ಕೃಶ (पुं०)1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. कृश (तनूकरणे) "क्तः" (८-२-५५)। तलोपः इडभावश्च निपात्यते। "सर्वत्राव्याहतगतिः लघिम्ना कृश ईरितः" इति निरुक्तिः। "अणुर्बृहत् कृशः स्थूलः गुणभृन्निर्गुणो महान्" वि० स०। 2. ಉಷ್ಣ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. (पुं० ब० व०) 3. ಕೇತುಗ್ರಹ. "केतवो विकचाः कृशाः" वैज०। (न०) 4. ತೆಳ್ಳಗಿರುವಿಕೆ, ಸಣ್ಣಗಿರುವಿಕೆ. कृश भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 5. ಸಣ್ಣದಾದ, ತೆಳುವಾದ. "कृशमपि कृशतां पुनर्नयन्ती विपुलतरोन्मुखलोचनावलग्नम्" माघ० ७-३३। 6. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಪುಟ್ಟ. 7. ಅಲ್ಪ. "वनानि दहतो वह्नेः सखा भवति मारुतः। स एव दीपनाशाय कृशे कस्यास्ति गौरवम्"। 8. ದುರ್ಬಲ, ಬಲಹೀನ, ಬಡಕಲಾಗಿರುವ. "क्षत्रियं चैव सर्पं च ब्राह्मणं वा बहुश्रुतम्। नावमन्येत वै भूष्णुः कृशानपि कदाचन" मनु० ४-१३५। 9. ಉಷ್ಣವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. "उष्णं ज्वलः खरः क्रूरो बालस्तिग्मः कृशश्चुपः" वैज०।

कृशता ಕೃಶತಾ (स्त्री०) 1. ತೆಳ್ಳಗಿರುವಿಕೆ, ಸಣ್ಣಗಿರುವಿಕೆ. कृशस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವುದು, ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವುದು. 3. ಅಲ್ಪವಾಗಿರುವುದು. 4. ಬಡಕಲಾಗಿರುವುದು, ಬಲಹೀನವಾಗಿರುವುದು. "कृशमपि कृशतां पुनर्नयन्ती" माघ० ७-३३। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम् ತ್ವಮ್.**

कृशधन ಕೃಶಧನ (वि०) ಅಲ್ಪಧನವುಳ್ಳವನು, ಕೊಂಚ ಹಣವುಳ್ಳವನು, ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. कृशं धनं यस्य।

कृशबुद्धि ಕೃಶಬುದ್ಧಿ (वि०) ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. कृशा बुद्धिर्यस्य।

कृशर ಕೃಶರ (पुं०) ಎಳ್ಳು ಅಕ್ಕಿ ಬೆರಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಅನ್ನ. ಗೃಹಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶನಿಗ್ರಹದ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಕೃಶರದ ಬಲಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. "गुडौदनं रवेर्दद्यात् सोमाय घृतपायसम्। संयावकं कुजे दद्यात् क्षीरान्नं सोमसूनवे। दध्योदनञ्च जीवस्य शुक्राय तु घृतौदनम्। शनैश्चराय कृशरमाजमांसं च राहवे। चित्रौदनञ्च केतुभ्यः सर्वभक्ष्यैः समर्चयेत्"।

कृशला ಕೃಶಲಾ (स्त्री०) ತಲೆಯ ಕೂದಲು. कृशं कार्श्यं लाति–ला (आदाने) "कः" (३-२-४)।

कृशाङ्ग ಕೃಶಾಂಗ (वि०) ತೆಳುವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ. कृशमङ्गं यस्य। स्त्रियाम् "ङीप्"। **कृशाङ्गी ಕೃಶಾಂಗೀ** ತೆಳುವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "उत्तस्थुरभ्युत्थितिवाञ्छयेव निजासनान्नैकरसाः कृशाङ्ग्यः" नैष० ८-७।

कृशानु ಕೃಶಾನು (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. कृश्यति–कृश (तनूकरणे) "आनुक्" (उ० ४-२)। "ऋते कृशानोर्न हि

मन्त्रपूतमर्हन्ति तेजांस्यपराणि हव्यम्" कुमा० १-५१। 2. ಅಗ್ನಿದೇವತೆ. "आखण्डलो दण्डधरः कृशानुः पाशीति नार्थैः ककुभां चतुर्भिः" नैष० १०-१०। 3. ಚಿಪ್ಪು ಮೂಲದ ಗಿಡ. 4. ಹರಳು ಗಿಡ. 5. ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಕೃತ್ತಿಕಾ ನಕ್ಷತ್ರ. 6. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ.

कृशानुरेतस् ಕೃಶಾನುರೇತಸ್ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. कृशानौ रेतो यस्य। [ಪಾರ್ವತಿಯೊಡನೆ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಕಾಣದೆ ತಾರಕಾಸುರನಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳ ಕಾತುರರಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಕಂಡುಬರಲು ಅಗ್ನಿ ಪುರುಷನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಕಪೋತವೇಷದಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಶಯನಗೃಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಶಿವನು ಸಂಭೋಗಭಂಗದಿಂದ ಕ್ರುದ್ಧನಾಗುವನು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ವಾಸ್ತವವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ತಾರಕಾಸುರನ ವಧೆಗಾಗಿ ಸಮರ್ಥನಾದ ಸೇನಾನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲು ತನ್ನ ವೀರ್ಯವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ "**कृशानुरेतस्**" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] कालिकापु०। (न०) 2. ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸು.

कृशाश्व ಕೃಶಾಶ್ವ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 2. ತೆಳುವಾದ ಕುದುರೆ. कृशोऽश्वः। 3. ಒಬ್ಬ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯ. (वि०) 4. ತೆಳುವಾದ ಕುದುರೆಯುಳ್ಳ. कृशोऽश्वो यस्य।

कृशाश्विन् ಕೃಶಾಶ್ವಿನ್ (पुं० ब० व०) ನಟರು, ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯರಾದ ಕೃಶಾಶ್ವಮುನಿಯ ನಟಸೂತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು. कृशाश्वेन प्रोक्तं नटसूत्रमधीयते — "इनिः" (४-३-१११)। "कृशाश्विनौ नटाः" सि० कौ०।

कृशिका ಕೃಶಿಕಾ (स्त्री०) ಇಲಿಕಿವಿಯ ಗಿಡ. कृश एव — स्वार्थे "कः"।

कृशोदर ಕೃಶೋದರ (वि०) ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ.

कृशोदरी (स्त्री०) ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. कृशमुदरं यस्याः — वा "ङीष्" (४-१-५५)। पक्षे **कृशोदरा ಕೃಶೋದರಾ**. "सहामुना तत्र पयःपयोनिधौ कृशोदरि क्रीड यथामनोरथम्" नैष० ९-५९।

कृश्यत् ಕೃಶ್ಯತ್ (वि०) 1. ತೆಳುವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಸಣ್ಣಗಾಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗುತ್ತಿರುವ, ಪುಟ್ಟದಾಗುತ್ತಿರುವ. कृश (तनूकरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ**.

कृष-विलेखने (भ्वा० पर० सक० अनि०)। कर्षति। चकर्ष। क्रष्टा क्रष्टारौ क्रष्टारः। क्रक्ष्यति, कर्क्ष्यति। कर्षतु। अकर्षत्। कर्षेत्। कृष्यात्। अक्राक्षीत्, अकार्क्षीत्। अकृक्षत्, अक्रक्ष्यत्। अकर्क्ष्यत्। ಉಳು, ಎಳೆ, ಸೆಳೆ.

कर्मणि :—कृष्यते। चकृषे। क्रष्टा, कर्ष्टा। क्रक्ष्यते, कर्क्ष्यते। कृष्यताम्। अकृष्यत। कृष्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—कर्षयति, –ते। कर्षयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कर्षयिता। कर्षयतु, –ताम्। कर्षयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्रष्टव्यः, कर्ष्टव्यः। कर्षणीयः। कृष्यः। कृष्टः। कृष्टवान्। कर्षन्, कर्षन्ती। क्रष्यन्, क्रष्यती, क्रष्यन्ती। कर्क्ष्यन्, कर्क्ष्यती, कर्क्ष्यन्ती। क्रष्टुम्। कर्ष्टुम्। कृष्टम्। कर्षणम्। कृष्ट्वा। आकृष्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) **अनु+कृष** = अनुकर्षति। अनुकर्षः। ಹಿಂದಿನಿಂದ ಎಳೆದುಕೊ. ಎಳೆದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡಿಸು. ಒಂದು ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು (ಪ್ರಕೃತ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು) ಅನುಕರ್ಷವು.

(2) **अप+कृष** = अपकर्षति। अपकर्षः। 1. ಕಡಮೆ ದರ್ಜೆಯದಾಗಿ ಮಾಡು, ಗುಣತಗ್ಗಿಸು, ಹೀನವಾಗಿ ಮಾಡು, ಕೀಳಾಗಿ ಮಾಡು. 2. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

(3) **अप+आ+कृष** = अपाकर्षणम्। ಹಿಂತಿರುಗಿಸು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸು. "तमशक्यमपाक्रष्टुं निदेशात् स्वर्गिणः पितुः" रघु० १२-१७।

(4) **अभि + कृष** = अभिकर्षति। ಎದುರಾಗಿ ಎಳೆದುಕೋ.

(5) **अव+कृष** = अवकर्षति। ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊ.

(6) **आ+कृष**=आकर्षति। आकर्षणम्। ಎಳೆದುಕೊ.

(7) **उद्+कृष** = उत्कर्षः। 1. ಹಿರಿಮೆ (ಯುಂಟು ಮಾಡು), ಮೇಲ್ಮೆ (ಕೊಡು). 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊ.

(8) निस्+कृष = निष्कृष्टम्। निष्कर्षः। 1. ನಿಶ್ಚಯ. 2. ಎಳೆದುಕೊ. "गामात्तसारां रघुरप्यवेक्ष्य निष्क्रष्टुमर्थं चकमे कुबेरात्" रघु० ५-२६।

(9) प्र + कृष = प्रकर्षति। प्रकर्षः। प्रकृष्टः। 1. ಹೆಚ್ಚಿಸು, ಅಧಿಕಪಡಿಸು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆ. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಎಳೆ.

(10) सम्+कृष = संकर्षति। संकर्षणम्। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆ.

(11) सम्+आ+कृष = समाकर्षति। समाकृष्य। ಬಹಳ ದೂರದವರೆಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆ.

कृष-विलेखने (तुदा० उभ० सक० अनि०) 1. कृषति, कृषते। चकर्ष, चकृषे। क्रष्टा, कर्ष्टा। क्रक्ष्यति, -ते, कर्क्ष्यति, -ते। कृषतु, -ताम्। ण्यत्यादि. कर्मणि णिचि कृत्सु च भ्वादि० कृष धातुवत् रूपाणि। केवलाच्छतरि कृषन्, कृषती, कृषन्ती शानचि कृषमाणः, क्रक्ष्यमाणः, कर्क्ष्यमाणः इति विशेषः। 1. ಎಳೆ, ಸೆಳೆ, ಆಕರ್ಷಿಸು. 2. ಉಳು, ನೇಗಿಲುಹೊಡೆ.

कृषक कृषक (पुं०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. कृष (विलेखने) "क्वुन्" (उ० २-३१)। 2. ನೇಗಿಲಗುಳ. 3. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. 4. ಎಳೆಯುವವನು. "कृषकः पुंसि फाले स्यात् कर्षके त्वभिधेयवत्" मेदि०।

कृषाण कृषाण (पुं०) ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ, ಉಳುವವನು. कृष (विलेखने) "आनक्" बाहु०। "गोपाः सीमाकृषाणाश्च सर्वे च वनगोचराः" याज्ञ० २-१५०।

कृषि कृषि (स्त्री०) ಬೇಸಾಯ, ವ್ಯವಸಾಯ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುವುದು, ಸಾಗುವಳಿ, ಪೈರು ಬೆಳೆಯಲು ಉಳುಮೆ. कृष (विलेखने) "इक्" (वा० ३-३-१०८)। "शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम्" ಸಕಲಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಶರೀರವು ಸಾಧನವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶರೀರವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದು ಮನುಷ್ಯನ ಆದ್ಯಕರ್ತವ್ಯ. ಎಷ್ಟೇ ಧನಕನಕವಸ್ತ್ರಭೂಷಣಗಳಿದ್ದರೂ ಶರೀರಪೋಷಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಅನ್ನವೊಂದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಉಪವಾಸವಿರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆ ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಕೃಷಿಯು ಅವಶ್ಯವಾದುದು. ಅನ್ನವೇ ಪ್ರಾಣ, ಅನ್ನವೇ ಬಲ. ಅನ್ನವೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಾಧನ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಸಾಮಾನ್ಯವೂ ಅನ್ನದಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಆದ್ಯತೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. "कण्ठे हस्ते च कर्णे च सुवर्णं यदि विद्यते। उपवासस्तथापि स्यात् अन्नाभावेन देहिनाम्। अन्नं प्राणा बलञ्चान्नमन्नं सर्वार्थसाधकम्। अन्नं तु धान्यसंभूतं धान्यं कृष्या विना न च। तस्मात् सर्वं परित्यज्य कृषिं यत्नेन कारयेत्। कृषिर्धन्या कृषिर्मेध्या जन्तूनां जीवनं कृषिः। हिंसादिदोषयुक्तोपि मुच्यतेऽतिथिपूजनात्। तेनार्चितं जगत्सर्वमतिथिर्येन पूजितः। अर्चितास्तेन देवाश्च स एव पुरुषोत्तमः" कृषिपराशरः।

कृषिक कृषिक (पुं०) 1. ನೇಗಿಲಗುಳ. कृष (विलेखने) "किकन्" (उ० २-४१)। 2. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ, ಉಳುಮೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. कृष (विलेखने) "किकन्" (उ० २-४१)। "कुटुम्बी कर्षकः क्षेत्री हली कृषिककार्षको" अभि० चि०।

कृषिकर्मन् कृषिकर्मन् (न०) ಬೇಸಾಯ, ಉಳುಮೆ, ಬೆಳೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ವ್ಯವಸಾಯ.

कृषिजीविन् कृषिजीविन् (वि०) ವ್ಯವಸಾಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. कृष्या जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

कृषिपराशर कृषिपराशर (पुं०) ವ್ಯವಸಾಯದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

कृषिफल कृषिफल (न०) ಸಸ್ಯ, ಪೈರು, ಬೆಳೆ. कृषेः फलम्। "त्वय्यायत्तं कृषिफलमिति भ्रूविलासानभिज्ञैः" मेघ० १-१६।

कृषीवल कृषीवल (पुं०) ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ, ಉಳುಮೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. कृषिरस्यास्ति—"वलच्" (५-२-११२)। दीर्घः (६-३-११८)। "सुखेन लभ्या दधतः कृषीवलैरकृष्टपच्या इव सस्यसम्पदः" किरा० १-१७।

कृष्ट कृष्ट (न०) 1. ಎಳೆಯುವಿಕೆ. 2. ಉಳುಮೆ. कृष (विलेखने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. कृष कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "नाभीमथैष श्लथवाससोऽनु मिमील दिक्षु क्रमकृष्टचक्षुः" नैष० ६-२०। 4. ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಭೂಮಿ). "भग्नोन्नतानन्तरपूरितान्तरा बभुर्भुवः कृष्टसमीकृता इव" माघ० १२-२१।

कृष्टपच्य कृष्टपच्य (वि०) ಉತ್ತಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ತಾನಾಗಿಯೇ ಹಣ್ಣಾಗುವ ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುದು. कृष्टेन स्वयमेव पच्यते—डु पचष् (पाके) "क्यप्" (३-१-११४)। निपा०। "सुखेन लभ्या दधतः कृषीवलैरकृष्टपच्या इव सस्यसम्पदः" किरा० १-१७।

ಕೃಷ್ಟಿ ಕೃಷ್ಟಿ (ಪುಂ) 1. ಪಂಡಿತ. ಕೃಷ (ವಿಲೇಖನೇ) ಕರ್ತೃ "ಕ್ತಿಚ್" (೩-೩-೧೭೪)। (ಸ್ತ್ರೀ) 2. ಆಕರ್ಷಣ, ಎಳೆಯುವುದು. ಕೃಷ ಭಾವೇ "ಕ್ತಿನ್" (೩-೩-೯೪)। 3. ಉಳುಮೆ, ಬೇಸಾಯ. "ಅಥ ಕೃಷ್ಟಿ: ಸ್ಯಾದಾಕರ್ಷೇ ಸ್ತ್ರೀ ಬುಧೇ ಪುಮಾನ್" ಮೇದಿ०। "ಕೃಷ್ಟಿ: ಕರ್ಷೇ ಬುಧೇ ಪುಮಾನ್" ತ್ರಿಕಾಣ್ಡ०।

ಕೃಷ್ಟೋಪ್ತ ಕೃಷ್ಟೋಪ್ತ (ತ್ರಿ०) ಉತ್ತು ಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಉತ್ತಿರುವ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಕೃಷ್ಟೇ ಉಪ್ತ:।

ಕೃಷ್ಣ ಕೃಷ್ಣ (ಪುಂ) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅವತಾರ, ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಾಗಿದ್ದ ಜಯವಿಜಯರು ಸನಕಾದಿಮುನಿಗಳ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಶಿಶುಪಾಲ–ದಂತವಕ್ತ್ರರಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದಾಗ ಅವರ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ದೇವಕೀ–ವಸುದೇವರ ಎಂಟನೆಯ ಮಗ. ಕರ್ಷತ್ಯರೀನ್—ಕೃಷ (ವಿಲೇಖನೇ) "ನಕ್" ಣತ್ವಂ ಚ ಬಾಹ್ಯ०। "ಕೃಷಿರ್ಭೂವಾಚಕ: ಶಬ್ದೋ ಣಶ್ಚ ನಿರ್ವೃತಿವಾಚಕ:। ಕೃಷ್ಣಸ್ತದ್ಭಾವಯೋಗಾಚ್ಚ ಕೃಷ್ಣೋ ಭವತಿ ಸಾತ್ವತ:" ಭಾ० ಉದ್ಯೋಗ० ೭೦। "ಏಕಾನ್ತಲೀಲಾರಸತೋ ನಿರ್ವೃತ: ಕೃಷ್ಣ ಉಚ್ಯತೇ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿ:। "ಅಗ್ರಾಹ್ಯ: ಶಾಶ್ವತ: ಕೃಷ್ಣ:" ವಿ० ಸ०।

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ: ತಂಗಿ ದೇವಕಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗನು ತನಗೆ ಮೃತ್ಯುವಾಗುವನೆಂಬ ಆಕಾಶವಾಣಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕಂಸನು ದೇವಕೀ–ವಸುದೇವರನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಮೊದಲ ಆರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತ ಬಂದನು. ಏಳನೆಯ ಗರ್ಭವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ವಸುದೇವನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪತ್ನಿಯಾದ ರೋಹಿಣೀ ದೇವಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದನು. ಅವಳಲ್ಲಿ ಬಲರಾಮನು ಜನಿಸಿದನು. ದೇವಕೀದೇವಿಯ ಎಂಟನೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಶ್ರಾವಣ ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮಿ ಬುಧವಾರ ರೋಹಿಣೀ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದನು. **ಇದೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ.** ಚತುರ್ಭುಜಗಳಿಂದ ಶಂಖ ಚಕ್ರ ಗದಾದ್ಯಾಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರವಾದಕೂಡಲೇ ದೇವಕೀ–ವಸುದೇವರು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುವರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆದೇಶದಂತೆ ವಸುದೇವನು ಶಿಶುವನ್ನು ನಂದಗೋಕುಲಕ್ಕೆ ಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಯಶೋದೆಯ ಬಳಿ ಮಲಗಿಸಿ ಯಶೋದಾ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಯೋಗಮಾಯೆಯನ್ನು ದೇವಕಿಯ ಬಳಿ ತಂದು ಮಲಗಿಸಿದನು. ದೇವಕಿಯು ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕಂಸನು ಯೋಗಮಾಯೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದಾಗ ತನಗೆ ಮೃತ್ಯುವಾದ ಕೃಷ್ಣನು ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಬಹಳ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗುವನು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳು: ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣಾದಿ ಮಹೋತ್ಸವಗಳು ಬೆಳೆದುವು. ಈ ಶಿಶುವು ತನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಂಸನು ಕಳುಹಿಸಿದ ಪೂತನಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯನ್ನೂ ಶಕಟಾಸುರ, ತೃಣಾವರ್ತ, ಅಘಾಸುರ, ಬಕಾಸುರ, ವತ್ಸಾಸುರರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸುವುದು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಯಶೋದೆಯು ಅವನನ್ನು ಒಂದು ಒರಳುಕಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಸಾಹಸ ಮಾಡಿದಾಗ ಒರಳನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅರ್ಜುನವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಕೆಡವಿ ಯಮಳಾರ್ಜುನರ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಮಾಡುವನು. ಭಾಗ० ೧೦-೯, ೧೦। ಮಣ್ಣನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಹೋದಾಗ ಯಶೋದೆಯು ಬಾಯಿತೆರೆದು ನೋಡಲು ಅವಳಿಗೆ ವಿಶ್ವರೂಪಪ್ರದರ್ಶನವಾಗುವುದು. ಭಾಗ० ೧೦-೮। ರಾಕ್ಷಸರ ಹಾವಳಿಗಳನ್ನೂ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಮಾನುಷವಾದ ಮತ್ತು ಅದ್ಭುತವಾದ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳಿಂದ ವಿಪತ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಿಹಾರವಾದುದನ್ನೂ ಕಂಡ ಗೋಪಗೋಪಾಲಕರೆಲ್ಲರೂ ಬೃಂದಾವನಕ್ಕೆ ತೆರಳುವರು. ಭಾಗ० ೧೦-೧೧। ಗೋಪಾಲಕರೊಡನೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಲ್ಲಾ ಗೋಪಾಲಕರನ್ನೂ ಹಸುಕರುಗಳನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಆಯಾ ಗೋಪಾಲಕರು ಮತ್ತು ದನಕರುಗಳ ರೂಪದಿಂದಿರಲಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಗರ್ವಭಂಗದಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿಗೆ ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು. ಭಾಗ० ೧೦-೧೩, ೧೪। ಧೇನುಕಾಸುರವಧೆ, ಕಾಳಿಯಸರ್ಪಮರ್ದನ ಮತ್ತು ಸರ್ಪದ ವಿಷಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಮೃತರಾದ ಗೋವುಗಳ ಪುತ್ತು ಗೋಪಾಲಕರ ಪುನರುಜ್ಜೀವನ. ಭಾಗ० ೧೦-೧೫, ೧೬। ನಂದಗೋಪನು ಇಂದ್ರಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅದನ್ನು ತಡೆದು ಗೋವರ್ಧನಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವನು. ಅದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಕೋಪಗೊಂಡು ಮೇಘಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಸಿಡಿಲು ಗುಡುಗು ಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಚಂಡ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕರೆಯಲು ಗೋಪಾಲಕರೆಲ್ಲರೂ ಪರಮ ಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಮರೆಹೊಕ್ಕಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ

ಕೊಳ್ಳುವರು. ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೋವರ್ಧನ ಪರ್ವತವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿಹಿಡಿದು ಮಳೆಗಾಳಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ರಕ್ಷಣೆ ಕೊಟ್ಟುದುದನ್ನು ನೋಡಿ ಇಂದ್ರನು ಅವಮಾನಗೊಂಡು ಮೇಘಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕರೆಯಿಸುವನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕ್ಷಮೆಯಾಚಿಸಿದ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಗೋವಿಂದ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ. ಭಾಗಂ ೧೦-೨೪-೨೭। ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ವೇಣುಗಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರೆಲ್ಲರೂ ಬಂದು ಅವನೊಡನೆ ಪ್ರೇಮಸಲ್ಲಾಪ ನಡೆಸುವುದು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಕಂಡು ಅಲ್ಲಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಂತರ್ಧಾನ. ಆಗ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರು ವಿರಹಾರ್ತರಾಗಿ "जयति तेऽधिकं जन्मना व्रज: श्रयत इन्दिरा शश्वदत्र हि। दयित दृश्यतां दिक्षु तावका-स्त्वयि धृतासवस्त्वां विचिन्वते" ಇತ್ಯಾದಿ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆಗಮನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ. ಗೋಪಾಂಗನೆಯರೊಡನೆ ರಾಸಕ್ರೀಡೆ. ಭಾಗಂ ೧೦-೨೯-೩೩। ಧನುರ್ಯಾಗದ ನೆಪದಿಂದ ಬಲರಾಮ-ಕೃಷ್ಣರನ್ನು ಮಧುರೆಗೆ ಕರೆತರಲು ಕಂಸನು ಅಕ್ರೂರನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವನು. ಅಕ್ರೂರನು ಬರುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಯಮುನಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ದಿವ್ಯರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು. ಭಾಗಂ ೧೦-೩೯। ರಾಮ ಕೃಷ್ಣರು ಮಧುರೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕಂಸನಿಗೆ ಚಂದನವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಕುಬ್ಜೆಯ ಕುರೂಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಸುಂದರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದುದು. ಮಲ್ಲಶಾಲಾಪ್ರವೇಶ. ಮುಷ್ಟಿಕಾಸುರ-ಚಾಣೂರರ ವಧೆ. ಕಂಸನ ಸಂಹಾರ. ಭಾಗಂ ೧೦-೪೧-೪೪। ದೇವಕೀ-ವಸುದೇವರ ಬಂಧ ವಿಮೋಚನೆ. ಉಗ್ರಸೇನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ-ಬಲರಾಮರ ಉಪನಯನ. ಸಾಂದೀಪಿನಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ. ಗುರುವಿನ ಮೃತಪುತ್ರನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ತಂದೊಪ್ಪಿಸುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಭಾಗಂ ೧೦-೪೫।

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ-ಬಲರಾಮರ ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದುವು: ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಾನಂತರ ಮಧುರೆಗೆ ಬಂದು ತನ್ನ ಸೋದರತ್ತೆಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ಪಾಂಡವರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ತಿಳಿಯಲು ಹಸ್ತಿನಾವತಿಗೆ ಅಕ್ರೂರನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವುದು. ಭಾಗಂ ೧೦-೪೮। ಕಂಸವಧೆಯಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಜರಾಸಂಧನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ. ಬಲರಾಮನಿಗೆ ರೇವತಿಯೊಡನೆ ವಿವಾಹ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ರುಕ್ಮಿಣೀಹರಣ. ರುಕ್ಮಿಣೀಕಲ್ಯಾಣ. ಭಾಗಂ ೧೦-೫೦-೫೨-೫೪।

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಷ್ಟಮಹಿಷಿಯರು ಮತ್ತು ಅವರಲ್ಲಿ ಸಂತಾನಗಳು:

(1) **ರುಕ್ಮಿಣೀ**— ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಚಾರುದೇಷ್ಣ, ಸುದೇಷ್ಣ, ಚಾರುದೇಹ, ಸುಚಾರು, ಚಾರುಗುಪ್ತ, ಚಾರುಚಂದ್ರ, ವಿಚಾರು, ಭದ್ರಚಾರು ಮತ್ತು ಚಾರುಮತಿಯೆಂಬ ಕನ್ಯೆ.

(2) **ಸತ್ಯಭಾಮಾ**— ಭಾನು, ಸುಭಾನು, ಸ್ವರ್ಭಾನು, ಪ್ರಭಾನು, ಭಾನುಮಂತ, ಚಂದ್ರಭಾನು, ಬೃಹದ್ಭಾನು, ಅತಿಭಾನು, ಶ್ರೀಭಾನು, ಪ್ರತಿಭಾನು ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆ.

(3) **ಜಾಂಬವತೀ**— ಸಾಂಬ, ಸುಮಿತ್ರ, ಪುರುಜಿತ್, ಶತಜಿತ್, ಸಹಸ್ರಜಿತ್, ವಿಜಯ, ಚಿತ್ರಕೇತು, ವಸುಮಾನ, ದ್ರವಿಡ, ಕ್ರತು ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆ.

(4) **ಭದ್ರಾ**— ಸಂಗ್ರಾಮಜಿತ್, ಬೃಹತ್ಸೇನ, ಶೂರ, ಪ್ರಹರಣ, ಅರಿಜಿತ್, ಜಯ, ಸುಭದ್ರ, ವಾಮ, ಆಯು, ಸತ್ಯಕ ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆ.

(5) **ಮಿತ್ರವಿಂದಾ**—ವೃಕ, ಹರ್ಷ, ಅನಿಲ, ಗೃಧ್ರ, ವರ್ಧನ, ಉನ್ನಾದ, ಮಹಾಶ, ಪಾವನ, ವಹ್ನಿ, ಕ್ಷುಧಿ.

(6) **ಸತ್ಯಾ**— ವೀರ, ಚಂದ್ರ, ಅಶ್ವಸೇನ, ಚಿತ್ರಗು, ವೇಗವಂತ, ವೃಷ, ಆಮ್ರ, ಕುಂತಿ, ಶಂಕು.

(7) **ಕಾಳಿಂದೀ**— ಶ್ರುತ, ಕವಿ, ವೃಷ, ವೀರ, ಸುಬಾಹು, ಭದ್ರ, ಶಾಂತಿ, ದರ್ಶ, ಪೂರ್ಣಮಾಸ ಮತ್ತು ಸೋಮಕ.

(8) **ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ**— ಪ್ರಘೋಷ, ಗಾತ್ರವಂತ, ಸಿಂಹ ಬಲ, ಪ್ರಬಲ, ಊರ್ಧ್ವಗ, ಮಹಾಶಕ್ತಿ, ಸಹ, ಓಜ, ಅಪರಿಜಿತ್ ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆ.

ಇವರಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪತ್ನಿ **ರೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು:** ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧ, ದೀಪ್ತಿಮಂತ, ಭಾನು, ಸಾಂಬ, ಮಧು, ಬೃಹದ್ಭಾನು, ಚಿತ್ರಭಾನು, ವೃಕ, ಅರುಣ, ಪುಷ್ಕರ, ಶ್ರುತದೇವ, ಸುನಂದನ, ಕವಿ, ನ್ಯಗ್ರೋಧ. ವಿರೂಪ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಭಾನು. ಭಾಗಂ ೧೦-೬೧। ಇವರೆಲ್ಲರ ಮತ್ತು ಇನ್ನು ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರ ಮಂದಿ ಪತ್ನಿಯರ

ಮನೆಗಳಲ್ಲೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿ ಸಂಸಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ನೋಡುವ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನೆಗೂ ಹೋಗಿ ನೋಡಿದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು :

ಒಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪಗಡೆಯಾಟವಾಡುತ್ತಲೂ
" ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಲೂ
" ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಲೂ
" ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಲೂ
" ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡುತ್ತಲೂ
" ಜಪಮಾಡುತ್ತಲೂ
" ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಸವಾರಿ ಮಾಡುತ್ತಲೂ
" ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಕೊಂಡೂ
" ಮಂತ್ರಿಗಳೊಡನೆ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡೂ
" ವಾರಾಂಗನೆಯರೊಡನೆ ಜಲಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತನಾಗಿಯೂ

ಮುಂತಾಗಿ ಅದ್ಭುತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿದ್ದನು. "नरकं निहतं श्रुत्वा तथोद्वाहं च योषिताम्। कृष्णेनैकेन बह्वीनां तद्दिदृक्षुः स्म नारदः। चित्रं बतैतदेकेन वपुषा युगपत् पृथक्। गृहेषु द्व्यष्टसाहस्रं स्त्रिय एक उदावहत्। इत्युत्सुको द्वारवतीं देवर्षिर्द्रष्टुमागमत्। ....। ततोऽन्यदाविशद्गेहं कृष्णपत्न्याः स नारदः। दीव्यन्तमक्षैस्तत्रापि प्रियया चोद्धवेन च। पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्थानासनादिभिः। स तु विस्मित उत्थाय तूष्णीमन्यदगाद्गृहम्। तत्राप्यचष्ट गोविन्दं लालयन्तं सुतान् शिशून्। ततोऽन्यस्मिन् गृहेऽपश्यन्मज्जनाय कृतोद्यमम्। जुह्वन्तं च वितानाग्नीन् यजन्तं पञ्चभिर्मखैः। भोजयन्तं द्विजान् क्वापि भुञ्जानमवशेषितम्। क्वापि सन्ध्यामुपासीनं जपन्तं ब्रह्म वाग्यतम्। अश्वैर्गजैरथैः क्वापि विचरन्तं गदाग्रजम्। क्वचिच्छयानं पर्यङ्के स्तूयमानं च वन्दिभिः। मन्त्रयन्तं च कस्मिंश्चिन्मन्त्रिभिश्चोद्धवादिभिः। जलक्रीडारतं चापि वारमुख्याबलावृतम्" ಭಾಗಂ ೧೦-೬೯। ಇತ್ಯಾದಿ. ಧರ್ಮರಾಜನ ರಾಜಸೂಯಯಜ್ಞಾಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಅಗ್ರಪೂಜೆಮಾಡಿದಾಗ ಅಸಹನೆಯಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡು ನಿಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಶುಪಾಲನನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಂಹರಿಸಿದುದು. ಭಾಗಂ ೧೦-೭೪। ದಂತವಕ್ತ್ರ ಮತ್ತು ವಿದೂರಥರ ವಧೆ. ಭಾಗಂ ೧೦-೭೮। ಕಡು ಬಡವನಾಗಿದ್ದ ಕುಚೇಲನು ಪತ್ನಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿಗೆ ತನ್ನ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋಗಿ ಆತನಿಂದ ಸತ್ಕಾರ ಹೊಂದಿ ತಮ್ಮ ಊರಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದರೊಳಗಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಅಮಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದುದು. ಭಾಗಂ ೧೦-೮೦, ೮೧। ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದುಃಶಾಸನನು ದ್ರೌಪದಿಯ ವಸ್ತ್ರಾಪಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಅಕ್ಷಯವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಮಾನ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದುದು. ಭಾಂ ಷಾಭಾಂ ೧೦। ದುರ್ಯೋಧನನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ದುರ್ವಾಸಮಹರ್ಷಿಯು, ಎಲ್ಲರೂ ಊಟಮಾಡಿ ಪಾತ್ರೆಯು ಖಾಲಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲು ದ್ರೌಪದಿಯು ಏನೂ ತೋಚದೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪರಮವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಬಂದು ಅಕ್ಷಯ ಪಾತ್ರೆಯ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಒಂದು ಶಾಕದಳವನ್ನು ಆಪೋಶನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದುರ್ವಾಸರಿಗೂ ಶಿಷ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೂ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡಿ ಪಾಂಡವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದುದು. ಭಾಂ ವನಂ ೨೬೪। ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಅರ್ಧ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನಲ್ಲಿಗೆ ದೂತನಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ದುರ್ಯೋಧನನು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವಂತೆ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಲು ತನ್ನ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಚಕಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದುದು ಮತ್ತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೂ ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣ ವಿದುರಾದಿಗಳಿಗೂ ದಿವ್ಯ ಚಕ್ಷುಸ್ಸನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದುದು. ಭಾಂ ಉದ್ಯೋಗ ೧೩೧। ಕರ್ಣನನ್ನು ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದುದು. ಭಾಂ ಉದ್ಯೋಗಂ ೧೩೭। ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಹಿಂಜರಿದಾಗ ಶ್ರೀ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ತನ್ನ ದಿವ್ಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತೋರಿ ಯುದ್ಧೋದ್ಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದುದು. ಭಾಂ ಭೀಷ್ಮಂ ೨೫-೪೨। ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರ ಘೋರಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ನಾಗಾಸ್ತ್ರದ ಗುರಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನ ರಥವು ನೆಲಕ್ಕೆ ಕುಸಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದುದು. ಭಾಂ ಕರ್ಣಂ ೧೭। ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗಿದ್ದ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದುದು. ಭಾಂ ಅಶ್ವಂ ೬೯। ಕುರುಕುಲನಾಶಕ್ಕೂ ಸಕಲ ರಾಜರ

ವಿನಾಶಕ್ಕೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಕಾರಣನೆಂದು ತಿಳಿದ ಉದಂಕ ಮುನಿಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಡಲು ಹೋದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಆ ಮುನಿಗೆ ತನ್ನ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ತೋರಿದುದು. ಭಾ॰ ಆಶ್ವ॰ ೫೩। ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಅರ್ಜುನ, ಇದು ಅರ್ಜುನನ ಹತ್ತು ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲೊಂದು. "कृष्ण इत्येव दशमं नाम चक्रे पिता मम। कृष्णावदातस्य सतः प्रियत्वाद्बालकस्य वै" ಭಾ॰ ವಿರಾ॰ ೪೦-೨೨। 3. ಮಹಾದೇವ. "दीर्घश्च हरिकेशश्च सुतीर्थः कृष्ण एव च" ಭಾ॰। 4. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ. "यो व्यस्य वेदांश्चतुरो भगवांस्तपसा ऋषिः। लोके व्यासत्वमापेदे काष्ण्यात् कृष्णत्वमेव च" ಭಾ॰ ಆದಿ॰ ೧೦೫। 5. ಕೋಗಿಲೆ. 6. ಕಲಿಯುಗ. 7. ಕಾಗೆ. 8. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. 9. ಕರಮರ್ದಕ ವೃಕ್ಷ. ಕಮಾರಿಕೆಗಿಡ. 10. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ, ತಿಂಗಳಿನ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. "चन्द्रवृद्धिकरः शुक्लः कृष्णश्चन्द्रक्षयात्मकः" ತಿಥಿತ॰। 11. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ದೇವತೆ. "धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम्" ಗೀತಾ ೮-೨೫। 12. ಶೂದ್ರ. 13. ಆನೆ. 14. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (ನ॰) 15. ದುರಿತ, ಪಾಪ. 16. ಮೆಣಸು. 17. ಕೃಷ್ಣಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. (ವಿ॰) 18. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) **–ಣಾ–ಷ್ಣಾ.** 19. ದ್ರೌಪದಿ, ಪಾಂಡವರ ಪತ್ನಿ. "कृष्णेत्येवाब्रुवन् कृष्णां कृष्णाभूत् सा हि वर्णतः। तथा तन्मिथुनं जज्ञे द्रुपदस्य महामखे" ಭಾ॰ ಆದಿ॰ ೧೮೧-೪೭। 20. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 21. ದ್ರಾಕ್ಷಿ. 22. ನೀಲಿಗಿಡ. 23. ಕರಿಜೀರಿಗೆ. 24. ಶೀಮಸೆಯ ಮರ. 25. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. 26. ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ. "कृष्णः काके पिके वर्णे विष्णौ व्यासेऽर्जुने कलौ। कृष्णा तु नील्यां द्रौपद्यां पिप्पलीद्राक्षयोरपि। कृष्णं तु मरिचे लोहे" ಹೇಮ॰। 27. ಕೃಷ್ಣಾನದಿ. "व्यासार्जुनाग्निहरिकोकिलकाकशूद्रतामिस्रपक्षकरिनीलगुणेषु कृष्णः। द्रव्ये त्रिषु द्रुपदजातटिनीकणासु कृष्णाथ लोहमरिचे दुरितं च कृष्णम्" ನಾನಾರ್ಥರ॰।

ಕೃಷ್ಣಕ ಕೃಷ್ಣಕ (ಪುಂ॰)1. ಕರಿ ಎಳ್ಳು. ಕೃಷ್ಣಪ್ರಕಾರ: "कन्" (೫-೪-೩)। (ನ॰) 2. ಕೃಷ್ಣಾಜಿನವೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ. ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ "कन्" ಅಜಿನಪದಲೋಪಶ್ಚ (೫-೩-೮೨)।

ಕೃಷ್ಣಕನ್ದ ಕೃಷ್ಣಕಂದ (ನ॰) ಕಂದಾವರೆ, ರಕ್ತೋತ್ಪಲ. ಕೃಷ್ಣ: ಕನ್ದೋऽಸ್ಯ।

ಕೃಷ್ಣಕರ್ಮನ್ ಕೃಷ್ಣಕರ್ಮನ್ (ನ॰)1. ಅಕೃತ್ಯ, ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯ. ಕೃಷ್ಣಂ ಕರ್ಮ। 2. ಗಾಯವನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಕಪ್ಪಾಗಿಸುವ ಕಾರ್ಯ. "दारुणत्वात्तु शुक्लानां कृष्णकर्म हितं भवेत्। भल्लातकान् वासयेत्तु क्षीरे प्राङ्मूत्रभावितान्" ಇತ್ಯಾದಿ ಸುಶ್ರುತ॰ ಚಿಕಿತ್ಸಾ॰ ೧। (ವಿ॰) 3. ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸಮಾಡುವ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಪಾಪ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವ. ಕೃಷ್ಣಂ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯ।

ಕೃಷ್ಣಕಾಕ ಕೃಷ್ಣಕಾಕ (ಪುಂ॰) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಾಗೆ, ಮಂಡಕಾಗೆ, ಡೊಂಬಕಾಗೆ.

ಕೃಷ್ಣಕಾಯ ಕೃಷ್ಣಕಾಯ (ಪುಂ॰) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. ಕೃಷ್ಣ: ಕಾಯೋऽಸ್ಯ। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "टाप्" (೪-೧-೪)। ಅತ್ರ ಯೋಪಧತ್ವಾತ್ ನ ಙೀಷ್। **–ಕಾಯಾ –ಕಾಯಾ.**

ಕೃಷ್ಣಕೋಹಲ ಕೃಷ್ಣಕೋಹಲ (ಪುಂ॰) ಜೂಜುಗಾರ, ಜೂಜಾಟದವನು. "द्यूतकृत् कृष्णकोहलः" ತ್ರಿಕಾಂಡ॰।

ಕೃಷ್ಣಗಙ್ಗಾ ಕೃಷ್ಣಗಂಗಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕೃಷ್ಣಾನದಿ.

ಕೃಷ್ಣಗತಿ ಕೃಷ್ಣಗತಿ (ಪುಂ॰) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. ಕೃಷ್ಣಾ ಧೂಮರೂಪಾ ಗತಿರ್ಯಸ್ಯ। "आयोधने कृष्णगतिं सहायमवाप्य यः क्षत्रियकालरात्रिम्" ರಘು॰ ೬-೪೨।

ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭ ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭ (ಪುಂ॰) ಕರಿಶಿಮಸಿಯ ಮರ. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣೋ ಗರ್ಭೋऽಸ್ಯ।

ಕೃಷ್ಣಗಿರಿ ಕೃಷ್ಣಗಿರಿ (ಪುಂ॰)1. ನೀಲಪರ್ವತ. 2. ಸೇಲಂ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ.

ಕೃಷ್ಣಗ್ರೀವ ಕೃಷ್ಣಗ್ರೀವ (ಪುಂ॰)1. ನೀಲಕಂಠ, ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. ಕೃಷ್ಣಾ ಗ್ರೀವಾऽಸ್ಯ। (ವಿ॰) 2. ಕಪ್ಪಾದ ಕುತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳ. ಕೃಷ್ಣಾ ಗ್ರೀವಾ ಯಸ್ಯ।

ಕೃಷ್ಣಚञ್ಚು (ಕ) ಕೃಷ್ಣಚಂಚು (ಕ) (ಪುಂ॰) ಚಣಕ, ಕಡಲೆ. ಕೃಷ್ಣಾ ಚञ್ಚುರಸ್ಯ ವಾ "कप्" (೫-೪-೧೪೪)।

ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶೀ ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಚತುರ್ದಶಿ, ಮಾಸದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ.

ಕೃಷ್ಣಚನ್ದನ ಕೃಷ್ಣಚಂದನ (ನ॰) ಹರಿಚಂದನ, ಬಿಳಿಚಂದನ. ಕೃಷ್ಣಪ್ರಿಯಂ ಚನ್ದನಮ್।

ಕೃಷ್ಣಚನ್ದ್ರ ಕೃಷ್ಣಚಂದ್ರ (ಪುಂ॰) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ವಾಸುದೇವ. ಕೃಷ್ಣಶ್ಚನ್ದ್ರ ಇವ।

ಕೃಷ್ಣಚೂರ್ಣ ಕೃಷ್ಣಚೂರ್ಣ (ನ॰) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಲುಬು. 2. ಅರದಿಂದ ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಬಂದ ಪುಡಿ, ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಂ ಚೂರ್ಣಮ್, ಕೃಷ್ಣಲೋಹಸ್ಯ ಚೂರ್ಣಂ ವಾ।

ಕೃಷ್ಣಜ ಕೃಷ್ಣಜ (ಪುಂ॰) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಗ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ. ಕೃಷ್ಣಾತ್ ಜಾಯತೇ – ಜನೀ (ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ) "ಡः" (೩-೨-೯೮)।

ಕೃಷ್ಣಜಟಾ **ಕೃಷ್ಣಜಟಾ** (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಜಟಾಮಾಂಸಿ. ಕೃಷ್ಣಾ ಜಟಾ ಯಸ್ಯಾಃ।

ಕೃಷ್ಣಜನ್ಮಖಂಡ **ಕೃಷ್ಣಜನ್ಮಖಂಡ** (ಕ್ಲೀ॰) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನ್ಮ (ಅವತಾರ) ವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ ಪುರಾಣದ ಒಂದು ಭಾಗ.

ಕೃಷ್ಣಜನ್ಮಾಷ್ಟಮೀ **ಕೃಷ್ಣಜನ್ಮಾಷ್ಟಮೀ** (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವತರಿಸಿದ ಶ್ರಾವಣ ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹುಟ್ಟಿದ ದಿವಸ, ಸಿಂಹಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿ.

ಕೃಷ್ಣಜೀರಕ **ಕೃಷ್ಣಜೀರಕ** (ಪುಂ॰) ಕರಿಜೀರಿಗೆ. ಕೃಷ್ಣೋ ಜೀರಕಃ।

ಕೃಷ್ಣತಾ **ಕೃಷ್ಣತಾ** (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕಪ್ಪಾಗಿರುವುದು. ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಭಾವಃ "ತಲ್" (೫-೧-೧೧೯)। "ತ್ವಃ" (೫-೧-೧೧೯)। **–ತ್ವಮ್ –ತ್ವಮ್.**

ಕೃಷ್ಣತ್ವಚ್ **ಕೃಷ್ಣತ್ವಚ್** (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ, ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ. ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಕೃಷ್ಣಮೃಗಸ್ಯ ತ್ವಕ್। "ಕಂಠಪ್ರಭಾಸಙ್ಗ-ವಿಶೇಷನೀಲಾಂ ಕೃಷ್ಣತ್ವಚಂ ಗ್ರನ್ಥಿಮತೀಂ ದಧಾನಮ್" ಕುಮಾ॰ ೩-೪೬।

ಕೃಷ್ಣದೇಹ **ಕೃಷ್ಣದೇಹ** (ಪುಂ॰) 1. ಕಪ್ಪುಮೈ. 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. (ವಿ॰) 3. ಕಪ್ಪುದೇಹವುಳ್ಳ.

ಕೃಷ್ಣದ್ವಾದಶೀ **ಕೃಷ್ಣದ್ವಾದಶೀ** (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ದ್ವಾದಶೀ ತಿಥಿ, ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ದಿವಸ.

ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ **ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ** (ಪುಂ॰) ಪರಾಶರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ, ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ. ದ್ವೀಪೋऽಯನಂ ಜನ್ಮಭೂಮಿರಸ್ಯ। ದ್ವೀಪಾಯನ ಏವ "ಅಣ್" (೫-೪-೩೮)। "ತಮಹಮರಾಗಮಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಂ ವನ್ದೇ" ವೇಣೀ॰ ೧-೪। "ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನಂ ವ್ಯಾಸಂ ವಿದ್ಧಿ ನಾರಾಯಣಂ ವಿಭುಮ್। ಕೋ ಹ್ಯನ್ಯಃ ಪುಣ್ಡರೀಕಾಕ್ಷಾತ್ ಮಹಾಭಾರತಕೃದ್ಭವೇತ್" ವಿಷ್ಣುಪು॰। [ಪರಾಶರ ಮುನಿಯು ಒಂದು ಸಲ ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯಮುನಾ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದೋಣಿಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ದಾಶರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಸತ್ಯವತಿಯನ್ನು ಮೋಹಿಸಿದುದರಿಂದ ನದಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೇ ಆಗಲೇ ಮಗುವೊಂದು ಜನಿಸಿತು. ಶಿಶುವು ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವಾದುದರಿಂದಲೂ ಯಮುನಾನದಿಯ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದಲೂ **"ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ"** ರೆಂದೂ ಈ ಮಹರ್ಷಿಯು ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂದ ವೇದಗಳ ವಿಭಾಗಮಾಡಿದುದರಿಂದ **"ವೇದವ್ಯಾಸ"** ರೆಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು. "ಕನ್ಯಾಪುತ್ರೋ ಮಮ ಪುರಾ ದ್ವೈಪಾಯನ ಇತಿ ಶ್ರುತಃ। ಯೋ ವ್ಯಸ್ಯ ವೇದಾಂಶ್ಚತುರ-ಸ್ತಪಸಾ ಭಗವಾನ್ ಋಷಿಃ। ಲೋಕೇ ವ್ಯಾಸತ್ವಮಾಪೇದೇ ಕಾರ್ಷ್ಣ್ಯಾತ್ ಕೃಷ್ಣತ್ವಮೇವ ಚ। ಸತ್ಯವಾದೀ ಶಮಪರಃ ತಪಸ್ವೀ ದಗ್ಧಕಿಲ್ಬಿಷಃ। ಸದ್ಯೋತ್ಪನ್ನಃ ಸ ತು ಮಹಾನ್ ಸಹ ಪಿತ್ರಾ ತತೋ ಗತಃ"] ಭಾ॰ ಆದಿ॰ ೧೦೪।

ಕೃಷ್ಣಧನ **ಕೃಷ್ಣಧನ** (ನ॰) ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಣ, ಕಳ್ಳತನ ಜೂಜು ಕಾಳಸಂತೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಣ. ಕೃಷ್ಣಂ ಅನ್ಯಾಯಾರ್ಜಿತಂ ಧನಮ್।

ಕೃಷ್ಣಧಾನ್ಯ **ಕೃಷ್ಣಧಾನ್ಯ** (ನ॰) ಕಪ್ಪುಧಾನ್ಯ; ಉದ್ದು, ಎಳ್ಳು, ರಾಗಿ ಮುಂತಾದುವು.

ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ **ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ** (ಪುಂ॰) 1. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳು ಕಡಮೆಯಾಗುವ ತಿಂಗಳಿನ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಕೃಷ್ಣಪ್ರತಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆವರೆಗಿನ ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷ. ಕೃಷ್ಣಃ ಪಕ್ಷಃ। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಕ್ಷ.

ಕೃಷ್ಣಪದೀ **ಕೃಷ್ಣಪದೀ** (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕಪ್ಪುಕಾಲಿನ ಹೆಂಗಸು. ಕೃಷ್ಣಃ ಪಾದೋऽಸ್ಯಾಃ। ಪಾದಸ್ಯ ಲೋಪೋ "ಙೀಪ್" ಚ (೫-೪-೧೩೯) ನಿಪಾ॰। "ಪಾದಃ ಪತ್" (೬-೪-೧೩೦) ಇತಿ ಪದಾದೇಶಃ।

ಕೃಷ್ಣಪರ್ಣೀ **ಕೃಷ್ಣಪರ್ಣೀ** (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕೃಷ್ಣತುಲಸಿ. ಕೃಷ್ಣಂ ಪರ್ಣಮಸ್ಯಾಃ।

ಕೃಷ್ಣಪಾಕಫಲ **ಕೃಷ್ಣಪಾಕಫಲ** (ಪುಂ॰) ಕರಮರ್ದವೃಕ್ಷ, ಕಮರಿಕೆಗಿಡ. "ಕೃಷ್ಣಪಾಕಫಲಾವಿಗ್ನಸುಷೇಣಾಃ ಕರಮರ್ದಕೇ" ಅಮ॰।

ಕೃಷ್ಣಪುಚ್ಛ **ಕೃಷ್ಣಪುಚ್ಛ** (ಪುಂ॰) ರೋಹಿತವೆಂಬ ಕಪ್ಪು ಬಾಲದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು, ಕೆಂಪು ಮೀನು. ಕೃಷ್ಣಃ ಪುಚ್ಛೋऽಸ್ಯ।

ಕೃಷ್ಣಫಲ **ಕೃಷ್ಣಫಲ** (ಪುಂ॰) ಕಮರಿಕೆಗಿಡ. ಕೃಷ್ಣಂ ಫಲಮಸ್ಯ।

ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತ **ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತ** (ಪುಂ॰) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು, ಕೃಷ್ಣೋಪಾಸಕ.

ಕೃಷ್ಣಭೂಮ **ಕೃಷ್ಣಭೂಮ** (ಪುಂ॰) ಕಪ್ಪುಮಣ್ಣಿನ ಪ್ರದೇಶ. ಕೃಷ್ಣಾ ಭೂಮಿರ್ಯಸ್ಯ "ಅಚ್" (ವಾ॰ ೫-೪-೭೫)। "ಪಾಣ್ಡ್ವದಕ್-ಕೃಷ್ಣತೋ ಭೂಮಃ ಪಾಣ್ಡ್ವದಕ್ ಕೃಷ್ಣಮೃತ್ತಿಕೇ" ಅಭಿ॰ ಚಿ॰।

ಕೃಷ್ಣಭೇದೀ **ಕೃಷ್ಣಭೇದೀ** (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ.

ಕೃಷ್ಣಮುಖ **ಕೃಷ್ಣಮುಖ** (ಪುಂ॰) 1. ಕಪ್ಪುಮುಖದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ. (ವಿ॰) 2. ಕಪ್ಪುಮುಖವುಳ್ಳ. 3. ಕಪ್ಪು ತುದಿಯುಳ್ಳ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ. ಕೃಷ್ಣಂ ಮುಖಂ ವದನಮ್ ಅಗ್ರಭಾಗೋ ವಾ ಯಸ್ಯ। "ತಲ್" (೫-೧-೧೧೯)। **–ಮುಖತಾ –ಮುಖತಾ.** 1. ಕಪ್ಪುಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. 2. ಕಪ್ಪು ತುದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "ಸ್ತನಯೋಃ ಕೃಷ್ಣಮುಖತಾ ರೋಮರಾಜ್ಯುದ್ಗಮಸ್ತಥಾ" ಸುಶ್ರುತ॰।

ಕೃಷ್ಣಮೃಗ **ಕೃಷ್ಣಮೃಗ** (ಪುಂ॰) ಕಪ್ಪುಚುಕ್ಕಿಯ ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ. ಕೃಷ್ಣೋ ಮೃಗಃ। "ರುರೂನ್ ಕೃಷ್ಣಮೃಗಾಂಶ್ಚೈವ ಮೇಧ್ಯಾದನ್ಯಾನ್

वनेचरान्" भा० वन०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६३)। **–मृगी –ಮೃಗೀ.**

कृष्णयजुर्वेद ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ (पुं०) शुक्ल मत्तु कृष्ण गळेंब एरडु यजुर्वेदगळल्लि ऒंदु भेद. तैत्तिरीय यजुर्वेदवु इदर ऒंदु शाखे. (वैशंपायन शिष्यराद) याज्ञवल्क्यमहर्षियु ऒंदु दिन गुरुवाद वैशंपायनरल्लि अधिक्षेपवागि मातादलु अध्ययनमाडिद वेदवल्लवू होरटु होगलेंब गुरुविन शापदिंद याज्ञवल्क्यरु वेदवल्लवन्नू वान्तिमाडिदरु. इतर महर्षिगळेल्लरू तित्तिरिपक्षिरूपदिंद आ वेदवल्लवन्नू ग्रहिसि प्रचारमाडिदुदरिंद ई वेदक्के **"तैत्तिरीय यजुर्वेद"**वेंदु हेसरायितु.

यजुर्वेदवु एंबत्नाल्कु भेदगळिंद कूडिरुवुदु.

चरकशाखेयवर भेदगळु 12: (1) चरकाः, (2) आह्वरकाः, (3) कठाः, (4) प्राच्यकठाः, (5) कापिष्ठलकठाः, (6) चारायणीयाः, (7) वार्तान्तरीयाः, (8) श्वेताश्वतराः, (9) वाराहाः, (10) औपमन्यवः, (11) छागलेयाः मत्तु (12) मैत्रायणीयाः।

मैत्रायणीय शाखेयवर भेदगळु 7 : (1) मानवाः, (2) मैत्रायणीयाः, (3) दुन्दुभाः, (4) चैकेयाः, (5) हारिद्रवेयाः, (6) श्यामाः मत्तु (7) श्यामायनीयाः।

वाजसनेय शाखेयवर भेदगळु 15 : (1) काण्वाः, (2) माध्यन्दिनाः, (3) शावीयाः, (4) श्यामायनीयाः, (5) कापोलाः (6) पौण्ड्रवत्साः, (7) आवटिकाः, (8) परमावटिकाः, (9) पाराशर्याः, (10) वैधेयाः, (11) वैनेयाः, (12) औधेयाः, (13) गालयाः, (14) वैजपाः मत्तु (15) कात्यायनीयाः।

तैत्तिरीयक शाखेयवर भेदगळु 2 : (1) औख्याः, (2) काण्डिकेयाः।

काण्डिकेयर भेदगळु 5 : (1) आपस्तम्बी, (2) बौधायनी, (3) सत्याषाढी, (4) हिरण्यकेशी मत्तु (5) औधेयी। इत्यादि.

इवुगळल्लि ईग दक्षिणदेशदल्लि हेच्चु व्यापकवागिरुवुदु तैत्तिरीय शाखे. ई तैत्तिरीय शाखेयल्लि संहिता, ब्राह्मणम्, आरण्यकम्, उपनिषदः एंदु नाल्कु विभागगळिरुवुवु. संहिते, ब्राह्मण मत्तु आरण्यकोपनिषत्तुगळल्लि ऒट्टु 82 प्रश्नगळिरुवुदरिंद अशीतिद्वयवागुवुदु.

संहितेयल्लि सप्त (7) काण्डगळिरुवुवु.

1 नेय काण्डदल्लि		8	प्रश्नगळु
2 नेय	,,	6	,,
3 नेय	,,	5	,,
4 नेय	,,	7	,,
5 नेय	,,	7	,,
6 नेय	,,	6	,,
7 नेय	,,	5	,,
		44	

ब्राह्मणदल्लि अष्टकगळु (3) मूरु.

1 नेय अष्टकदल्लि		8	प्रश्नगळु
2 नेय	,,	8	,,
3 नेय	,,	12	,,
(खिलकवू सेरि)			
आरण्यकोपनिषत्तुगळल्लि		10	,,
		ऒट्टु 82	प्रश्नगळु.

संहितेयल्लि यज्ञमन्त्रगळू ब्राह्मणदल्लि विधिवाक्यगळू आरण्यकदल्लि ब्रह्ममेध, पितृमेध, प्रवर्ग्य मुंतादुवुगळू उपनिषत्तुगळल्लि तत्त्व विचारगळू उक्तवागिवे.

संहितेय प्रमाण :

काण्डगळु	7
प्रश्नगळु	44
अनुवाकगळु	651
हविस्सुगळु	2198
पदगळु	192090
अक्षरगळु	253868

कृष्णयजुर्वेदीय कृष्णयजुर्वेदीय (वि०) कृष्णयजुर्वेद संबंधवाद, कृष्णयजुर्वेदद.

कृष्णयाम कृष्णयाम (पुं०) अग्नि, बेंकि. कृष्णो यामो वर्त्म यस्य।

कृष्णरक्त कृष्णरक्त (पुं०) 1. कप्पु मत्तु कॆंपु बेरॆत बण्ण. कृष्णमिश्रो रक्तः। (वि०) 2. कप्पु मत्तु कॆंपु बेरॆत बण्णद, धूम्रवर्णद. कृष्णश्चासौ रक्तश्च।

कृष्णल कृष्णल (पुं०) 1. ಗುಲಗಂಜಿ ಗಿಡ. कृष्णं वर्णं लाति – ला(आदाने) "कः" (३-२-३)। (न०)2. ಗುಲಗಂಜಿಕಾಯಿ. 3. ಮಧ್ಯಯವದ ತೂಕ. (ಇದೊಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ತೂಕ).

८ त्रसरेणवः	१ लिक्षा
३ लिक्षाः	१ राजसर्षपः
३ राजसर्षपाः	१ गौरसर्षपः
६ गौरसर्षपाः	१ यवो मध्यमः
३ मध्ययवाः	१ कृष्णलम्
५ कृष्णलानि	१ माषः

"त्रसरेणवोऽष्टौ विज्ञेया लिक्षैका परिमाणतः। ता राजसर्षपास्तिस्रः ते त्रयो गौरसर्षपः। सर्षपाः षट् यवो मध्यः त्रियवन्त्वेककृष्णलम्" मनु० ८-१३३, ३४। (स्त्री०) –ला –ळा. ಗುಲಗಂಜಿಗಿಡ. स्वार्थे "कः"। –लकः –ळकः.

कृष्णलवण कृष्णलवण (न०) ಸೌವರ್ಚಲವೆಂಬ ಲವಣ.

कृष्णलोह कृष्णलोह (न०)1. ಅಯಸ್ಕಾಂತ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು. 2. ಕಬ್ಬಿಣ.

कृष्णलोहित कृष्णलोहित (पुं०) 1. ಕಪ್ಪು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. कृष्णमिश्रो लोहितः। (वि०) 2. ಕಪ್ಪು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣದ, ಧೂಮ್ರವರ್ಣದ.

कृष्णवक्त्र कृष्णवक्त्र (पुं०) 1. ಕೃಷ್ಣಮುಖದ ವಾನರ, ಕಪಿ. कृष्णं वक्त्रं यस्य। (वि०)2. ಕಪ್ಪು ಮುಖವುಳ್ಳ. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। –वक्त्रा –क्त्रा.

कृष्णवर्ण कृष्णवर्ण (पुं०) 1. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ. कृष्णो वर्णः। 2. ರಾಹು. कृष्णो वर्णोऽस्य। (वि०)3. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ. कृष्णो वर्णो यस्य।

कृष्णवर्त्मन् कृष्णवर्त्मन् (पुं०)1. ಅಗ್ನಿ ಬೆಂಕಿ. कृष्णं वर्त्माऽस्य। "श्रद्दधे त्रिदशगोपमात्रके दाहशक्तिमिव कृष्णवर्त्मनि" रघु० ११-४२। 2. ಚಿತ್ರಕವೃಕ್ಷ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 3. ರಾಹುಗ್ರಹ. (वि०)4. ನೀಚ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. कृष्णमशुद्धं वर्त्माचरणं यस्य। "कृष्णवर्त्मा पुमानग्नौ दुराचारे विधुन्तुदे" मेदि०।

कृष्णवल्ली कृष्णवल्ली (स्त्री०) 1. ಕೃಷ್ಣ ತುಲಸಿ. 2. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ.

कृष्णवानर कृष्णवानर (पुं०) ಗೋಲಾಂಗೂಲವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವಾನರ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ.

कृष्णवृन्ता कृष्णवृन्ता (स्त्री०) ಪಸುರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. कृष्णं वृन्तमस्याः।

कृष्णवृन्तिका कृष्णवृन्तिका (स्त्री०) ಶೀವನೆಯ ಮರ. कृष्णवृन्ता संज्ञायां "कन्" (५-३-८७)।

कृष्णवेणी कृष्णवेणी (स्त्री०) ಭಾರತದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಒಂದು ನದಿ, ಕೃಷ್ಣಾನದಿ. "ततो देवह्रदेऽरण्ये कृष्णवेणीजलोद्भवे। जातिस्मरह्रदे स्नात्वा भवेज्जातिस्मरो नरः" भा० वन० ८५-३८।

कृष्णव्रीहि कृष्णव्रीहि (पुं०) ಕಪ್ಪುಬತ್ತ. कृष्णो व्रीहिः।

कृष्णशकुनि कृष्णशकुनि (पुं०) ಕಾಗೆ. कृष्णः शकुनिः।

कृष्णशार कृष्णशार (पुं०) ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಜಿಂಕೆ. कृष्णश्चासौ शारङ्गश्च।

कृष्णशालि कृष्णशालि (पुं०) ಕಪ್ಪು ಬತ್ತ. कृष्णः शालिः।

कृष्णशृङ्ग कृष्णशृंग (पुं०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. कृष्णं शृङ्गमस्य।

कृष्णसख कृष्णसख (पुं०) ಕೃಷ್ಣನ ಗೆಳೆಯ. ಅರ್ಜುನ. कृष्णस्य सखा "टच्" (५-४-११)।

कृष्णसर्प कृष्णसर्प (पुं०) ಕಾಳಿಂಗ ಸರ್ಪ. कृष्णः सर्पः। "आशीविषैः कृष्णसर्पैः सुप्तं चैनमदंशयत्" भा० आदि० ६१। स्त्रियाम् "टाप्"।

कृष्णसर्षप कृष्णसर्षप (पुं०) ಕರಿ ಸಾಸಮ. कृष्णः सर्षपः।

कृष्णसार कृष्णसार (पुं०) ಸಾರಂಗದ ಒಂದು ಭೇದ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕಿಗಳುಳ್ಳ ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಜಿಂಕೆ. कृष्णश्चासौ सारङ्गश्च। "कृष्णसारे ददच्चक्षुस्त्वयि चाधिज्यकार्मुके" शाकु० १-६।

कृष्णसारङ्ग कृष्णसारंग (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. कृष्णश्चासौ सारङ्गश्च।

कृष्णसारथि कृष्णसारथि (पुं०) 1. ಕೃಷ್ಣನೇ ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅರ್ಜುನ. कृष्णः सारथिर्यस्य। 2. ಕೃಷ್ಣನ ಸಾರಥಿ, ದಾರುಕ. कृष्णस्य सारथिः।

कृष्णस्कन्ध कृष्णस्कंध (पुं०) ಹೊಂಗೆಮರ, ತಮಾಲವೃಕ್ಷ. कृष्णः स्कन्धोऽस्य।

कृष्णा कृष्णा (स्त्री०) "कृष्ण" ಪದದ ದ್ರೌಪದಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ ಅರ್ಥ.

ಕೃಷ್ಣಾಗುರು ಕೃಷ್ಣಾಗುರು (ಪುಂ०) ಆಗುರು ಚಂದನ. ಕಪ್ಪು ಜಾತಿಯ ಚಂದನವೃಕ್ಷ.

ಕೃಷ್ಣಾಚಲ ಕೃಷ್ಣಾಚಲ (ಪುಂ०) 1. ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ರೈವತಕ ಪರ್ವತ. ಕೃಷ್ಣಪ್ರಿಯः ಅಚಲः। 2. ಇಂದ್ರನೀಲ ಪರ್ವತ. ಕೃಷ್ಣः ಅಚಲः।

ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ (ನ०) ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ, ಕೃಷ್ಣ ಮೃಗದ ತೊಗಲು. ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಅಜಿನಮ್।

ಕೃಷ್ಣಾಯಸ ಕೃಷ್ಣಾಯಸ (ನ०) ಕೃಷ್ಣಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. ಕೃಷ್ಣಮಯः "ಟಚ್" (೫-೪-೧೪)।

ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮೀ ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವತರಿಸಿದ ಸಿಂಹಮಾಸದ ಬಹುಳ ಅಷ್ಟಮಿ, ಜನ್ಮಾಷ್ಟಮಿ. ["ಕೃಷ್ಣಜಯನ್ತೀ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮೀ ತಿಥಿ.

ಕೃಷ್ಣಿಕಾ ಕೃಷ್ಣಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ರಾಜಸಾಸಮೆ. ಕರಿಸಾಸಮೆ. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣೋऽತಿಶಯೇನಾಸ್ತ್ಯಸ್ಯ "ಠನ್" (೫-೨-೧೧೫)।

ಕೃಷ್ಣೇಕ್ಷು ಕೃಷ್ಣೇಕ್ಷು (ಪುಂ०) ಕಾಡು ಕಬ್ಬು. ಕೃಷ್ಣಶ್ಚಾಸೌ ಇಕ್ಷುಶ್ಚ।

ಕೃಷ್ಣೋದರ ಕೃಷ್ಣೋದರ (ಪುಂ०) ಕಪ್ಪು ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. ಕೃಷ್ಣಮುದರಮಸ್ಯ। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ಜಾತಿ० "ಙೀಷ್" (೪-೧-೬೩)। **–ಉದರೀ** –ಉದರೀ.

ಕೃಷ್ಣೋದುಮ್ಬರಿಕಾ ಕೃಷ್ಣೋದುಂಬರಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕಲ್ಹಾತ್ರಿಗಿಡ. ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಕಾಕಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಾ ಉದುಮ್ಬರಿಕಾ।

ಕೃಷ್ಯ ಕೃಷ್ಯ (ವಿ०) 1. ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಎಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಎಳೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. ಕೃಷ (ವಿಲೇಖನೇ) "ಕ್ಯಪ್" (೩-೧-೧೧೦)। 4. ಉಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಉಳಲ್ಪಡುವ. ಉಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "ಕೃಷ್ಯಾಂ ದಹನ್ನಪಿ ಖಲು ಕ್ಷಿತಿಮಿನ್ಧನೇಚ್ಛೋ ಬೀಜಪ್ರರೋಹಜನನೀಂ ಜ್ವಲನः ಕರೋತಿ" ರಘು० ೧-೮೦।

ಕೃಷ್ಯಮಾಣ ಕೃಷ್ಯಮಾಣ (ವಿ०) 1. ಉಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ಕೃಷ (ವಿಲೇಖನೇ) ಕರ್ಮ० "ಶಾನಚ್" (೩-೨-೧೨೪)। 2. ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "ಪುರೋ ವಿಲಗ್ನೈರ್ಹರದೃಷ್ಟಿಪಾತೈः ಸುವರ್ಣಸೂತ್ರೈರಿವ ಕೃಷ್ಯಮಾಣः" ಕುಮಾ० ೭-೫೦।

ಕೃಸರ ಕೃಸರ (ಪು०) ತಿಲಾನ್ನ. ಎಳ್ಳಿನೊಡನೆ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ. "ತಿಲತಣ್ಡುಲಸಂಪಕ್ವಃ ಕೃಸರः ಸೋऽಭಿಧೀಯತೇ"।

ಕೃ – ವಿಕ್ಷೇಪೇ (ತುದಾ० ಪರ० ಸಕ० ಸೇ०)। किरति। चकार, चकरतुः। चकरिथ। चकरिम। करिता, करीता। करिष्यति, करीष्यति। किरतु। किर। किराणि। अकिरत्। किरेत्। कीर्यात्। अकारीत्। अकरिष्यत्, अकरीष्यत्। 1. ಎರಚು, ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು, ಚೆಲ್ಲು. "अवाकिरन् बाललताः प्रसूनैराचारलाजैरिव पौरकन्याः" ರಘು० ೨-೧೦। 2. ಹರಡು.

ಕರ್ಮಣಿ:–कीर्यते। चकरे। करिता, करीता। कारिता। करिष्यते, करीष्यते, कारिष्यते। कीर्यताम्। अकीर्यत। कीर्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಣಿಚಿ:–कारयति, –ते। कारयां चकार, –चक्रे, बभूव, –आस। कारयिता। कारयिष्यति, –ते। कारयतु, –ताम्। अकारयत्, –त। कारयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸನಿ:–चिकरिषति। चिकरिषां चकार, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕೃತ್ಸು:–करितव्यः, करीतव्यम्। करणीयम्। कार्यम्। ಕರ್ಮ० कीर्णम्। कीर्णवान्। किरन्, किरती, किरन्ती। करितुम्। करीतुम्। (ಭಾವೇ) कीर्णम्। करणम्। कीर्त्वा। विकीर्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) ಅನು+ಕೃ = अनुकिरति। ಅನಂತರ ಎಸೆ, –ಚೆಲ್ಲು, –ಎರಚು.

(2) ಅಪ + ಕೃ = अपस्किरते। ಹರ್ಷ ಆಶ್ರಯ ಭಕ್ಷಣ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಚತುಷ್ಪಾತ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ (ಅರ್ಥ)ವು ತೋರಿದಾಗ ಅಪ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಕೃ ಧಾತುವಿಗೆ "ಸುಟ್" ಆಗಮ ಮತ್ತು ಆತ್ಮನೇ ಪದಗಳು ಬರುವುವು. अपस्किरते वृषो हृष्टः। भक्षार्थी कुक्कुटः अपस्किरते। आश्रयार्थी श्वा अपस्किरते।

(3) ಅವ+ಕೃ = अवकिरति। 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಚೆಲ್ಲು. 2. ದೂರಕ್ಕೆ ಎಸೆ. ಮೂಲವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "ಸುಟ್" (೬-೧-೧೪೮)। अवस्करः। ನಿಯಮಭ್ರಷ್ಟನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ अवकीर्णी।

(4) ಆ+ಕೃ=आकिरति। आकीर्णम्। 1. ಸುತ್ತಲೂ ಎರಚು. 2. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸು. "आकीर्णमृषिपत्नीनामुटजद्वाररोधिभिः। अपत्यैरिव नीवारभागधेयोचितैर्मृगैः" ರಘು० ೧-೫೦।

(5) ಉದ್+ಕೃ=उत्किरति। उत्कीर्णम्। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎರಚು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆ. 2. ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೆತ್ತು, –ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೊರೆ. "लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च" मालती० ५-१०।

(6) **सम्+उद्+कृ** = समुत्किरति। समुत्कीर्णः। ರಂಧ್ರ ಮಾಡು, ಪಜ್ಜ ಕೊರೆ. "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४।

(7) **प्र+कृ** = प्रकिरति। प्रकीर्णः। ಬೆರಸು, ಕಲಸು.

(8) **प्रति+कृ** = प्रतिकिरति। ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು. हिंसायां सुडागमः (६-१-१४१)। "स मुग्धकान्तास्तनसङ्गभङ्गुरैरुरोविदारं प्रतिचस्करे नखैः" माघ० १-४७।

(9) **सम्+कृ** = संकिरति। संकीर्णम्। ಮಿಶ್ರವಾಗು, ಬೆರೆ. संकरः।

कृ – हिंसायाम् (क्रया० पर० सक० से०)। कृणाति। चकार। करिता, करीता। करिष्यति, करीष्यति। कृणातु। अकृणात्, अकृणीताम्। कृणीयात्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು.

कर्मणि:—कीर्यते। चकरे। करिता करीता, कारिता। ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಳಿದುವು कृ (विक्षेपे) ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತೆ ಆಗುವುವು.

णिचि:—कारयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ कृ (विक्षेपे) ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತೆ ಆಗುವುವು.

कृत्सु:—कृणन् कृणती ಈ ರೂಪಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದೆಲ್ಲವೂ कृ (विक्षेपे) ರೂಪಗಳಂತೆ ಆಗುವುವು.

कृञ् – हिंसायाम् (क्रया० उभ० सक० से०)। कृणाति, कृणीते। अकारीत्, अकरिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत – संशब्दने (चुरा० उभ० सक० से०)। कीर्तयति, –ते। अचकीर्तत्, –त। अचीकृतत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಹೇಳು. 2. ಹೆಸರು ಹಿಡಿದು ಕರೆ. 3. ಹೊಗಳು. 4. ವರ್ಣಿಸು. 5. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು.

कल्पित कॢप्त (वि०) 1. ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುವ. 2. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ. कृप् (सामर्थ्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "कल्पितपुष्पशयनाल्लतागृहानेत्य दूतिकृतमार्गदर्शनः" रघु० ११-१३। 3. ಮಾಡಿರುವ. 4. ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿರುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ. 5. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ, ನಿರ್ಮಾನವಾದ. 6. ವಿಹಿತವಾದ, ಗೊತ್ತಾದ, ನಿಗದಿಯಾದ. "कल्पितानां पशुसोमानां निष्कृत्यर्थमसंभवे" मनु० ११-२७।

कल्पितकीला कॢप्तकीला (स्त्री०) ಹಕ್ಕುಪತ್ರ, ವ್ಯವಸ್ಥಾಪತ್ರ, ಮನೆ ಜಮೀನು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಖಾತೆ ಪತ್ರ, ಪಟ್ಟೆ. कल्पितं कीलयति – कील (बन्धने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "पट्टोलिका कल्पितकीला" त्रिकाण्ड०।

कल्पितधूप कॢप्तधूप (पुं०) ಸಿಲ್ಹಕ, ಲೋಬಾನ, ಮ್ಲೇಚ್ಛ ದೇಶದ ಒಂದು ಪಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. कल्पितो धूपो येन।

कल्पित कॢप्ति (स्त्री०) 1. ಕಲ್ಪನೆ, ಏರ್ಪಾಡು. कृप् (सामर्थ्ये) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. 3. ನಿರ್ಮಾಣ, ತಯಾರಿಕೆ. 4. ಸಿದ್ಧತೆ, ಸಜ್ಜು. 5. ಗೊತ್ತುವಳಿ. ವಿಧಿ. 6. ಸೃಷ್ಟಿ, ಉತ್ಪತ್ತಿ.

केकय कैकय (पुं० ब० व०) 1. ಕೇಕಯ ದೇಶ. "उभौ भरतशत्रुघ्नौ केकयेषु परन्तपौ" रामा०। (पुं०) 2. ಕೇಕಯ ದೇಶದ ದೊರೆ. "सत्कृत्य केकयो राजा भरतस्य ददौ धनम्" रामा०। (स्त्री०) **–यी –यिः.** ಕೇಕಯ ರಾಜನ ಮಗಳು. ಜನ್ಯ ಜನಕ ಭಾವ ರೂಪವಾದ ಪುಂಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ "पुंयोगादाख्यायाम्" (४-१-४८) "ङीष्"।

केकर कैकर (न०) 1. ಮಾಲುಗಣ್ಣು, ಓರೆಗಣ್ಣು. (वि०)2. ಹಳ್ಳಿಬಿಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು, ವಿಕಾರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು, ಮಾಲುಗಣ್ಣುಳ್ಳವನು. के मूर्ध्नि कर्तुं शीलमस्य – कॄ क्वुन् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

केका कैका (स्त्री०) ಮಯೂರದ ಶಬ್ದ, ನವಿಲಿನ ಕೂಗು. के मूर्ध्नि कायति – कै (शब्दे) "कः" (३-२-१०१)। "षड्जसंवादिनीः केका द्विधा भिन्नाः शिखण्डिभिः" रघु० १-३९।

केकावल कैकावल (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. केका वलते – वल (संवरणे) "अच्" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–वली –वलिः.**

केकिक कैकिक (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. केकास्यास्ति "ठन्" (५-२-११६)।

केकिन् कैकिन् (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. केकास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)।

केट कैट (पुं०) ತ್ರಾಸ, ಭಯ. किट (त्रासे) "घञ्" (३-३-१८)।

केणिका कैणिका (स्त्री०) ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ, ಗುಡಾರ. "स्थूलं दूष्ये केणिका पटकुटयपि" अभि० चि०।

केत कैत (पुं०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ. कित (निवासे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "मत्स्यो

युगान्तसमये मनुनोपलब्धः क्षोणीमयो निखिलजीव-निकायकेतः" भाग० २-७-१२। 2. ವಾಸಮಾಡುವುದು, ಇರುವುದು. कित भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अवाङ्-मुखाः पक्षिगणा दिनान्ते विशन्ति केतार्थमिवाशु वृक्षम्" भा० कर्ण० ८९-१५।

केतक ಕೇತಕ (पुं०) 1. ತಾಳೆ ಮರ. कित (निवासे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "विलासिनीविभ्रमदन्त-पत्रमापाण्डुरं केतकबर्हमन्यः" रघु० ६-१७। (न०)2. ತಾಳೆ ಹೂವು. केतक्याः पुष्पं "अण्" (४-३-१३५)। अणो "लुक्" (वा० ४-३-१६६)। ङीपो लुक् (१-२-४९)। "दधानमाशासु चरिष्णु दुर्यशः स कौतुकी तत्र ददर्श केतकम्" नैष० १-७८। (स्त्री०) **-की-ई.** 3. ತಾಳೆ ಮರ. केतक जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। "सरजसमपहाय केतकीनां प्रसवमुपान्तिक-नीपरेणुकीर्णम्" किरा० १०-२६। 4. ತಾಳೆ ಹೂವು. बहुलग्रहणात् क्वचित् ङीषो न लुक्।

केतन ಕೇತನ (पुंन०) 1. ಧ್ವಜ, ಬಾವುಟ, ಪತಾಕೆ. केत्यते ज्ञायतेऽनेन — कित (निवासादौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "इत्यस्य तेने कदलीमधुश्रीः प्रभावनी केतनवैजयन्तीः" माघ० ६-६९। "भग्नं भीमेन मरुता भवतो रथकेतनम्" वेणी० २-२४। 2. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. "अगणितमहिमानः केतनं मङ्गलानां कथमिव भुवनेऽस्मिन् तादृशाः संभवन्ति" मालती० २-९। 3. ನಿವಾಸ, ಗೃಹ, ವಾಸಸ್ಥಳ. "न तत्र वृक्षच्छाया वा पानीयं केतनानि च" भा० वन०। 4. ನಿಮಂತ್ರಣ, ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. "यावन्तः पतिता विप्रा जडोन्मत्तास्तथैव च। दैवे वाप्यथवा पित्र्ये तावन्नार्हन्ति केतनम्" भा०। 5. कृत्य. 6. स्थान, जाग. "एतद्राजासनं सर्वभूभृत्संश्रयकेतनम्" विष्णुपु०।

केतु ಕೇತು (पुं०) 1. ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಕೇತುಗ್ರಹ, ರಾಹುವಿನ ಶರೀರ. चायृ (पूजानिशामनयोः) "तुः" किः आदेशश्च (उ० १-७३)। ಕೇತುವು ಒಂದು ಛಾಯಾ ಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಪಾಪಗ್ರಹ. "अर्वोनेन्द्वर्कसौराराः पापाः सौम्यास्तथापरे। पापयुक्तो बुधः पापो राहुकेतू च पापदौ"। ಈ ಗ್ರಹವು ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ಮೂರು (3) ಆರು (6) ಹತ್ತು (10) ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದ (11) ನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶುಭಫಲಪ್ರದವಾದುದು. "केतूपप्लव-भौममन्दगतयः षष्ठत्रिसंस्थाः शुभाः चन्द्रार्कावपि ते च तौ च दशमौ चन्द्रः पुनः सप्तमः। जीवः सप्तनवद्वि-पञ्चमगतो युग्मेषु सोमात्मजः शुक्रः षड्दशसप्तवर्जमितरे सर्वेऽप्युपान्ते शुभाः" ज्योतिस्०। ಕೇತುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಮೀನರಾಶಿಯು ಕ್ಷೇತ್ರ. ಸಿಂಹರಾಶಿಯು ತ್ರಿಕೋಣವಾಗುವುದು. ಧನೂರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನ. ಮಿಥುನವು ನೀಚ ಸ್ಥಾನ. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಕುಜರು ಮಿತ್ರರು. ಬುಧ ಗುರುಗಳು ಸಮಾನರು. ಶುಕ್ರ ಶನಿಗಳು ಶತ್ರುಗಳು. "सिंहस्त्रिकोणं धनुरुच्चसंज्ञं मीनो गृहं शुक्रशनी विपक्षौ। सूर्यारचन्द्राः सुहृदः समानौ जीवेन्दुजौ षट् शिखिनः परांशाः" ज्योतिस्०।

ಕೇತುದಶಾ ಪ್ರಮಾಣ ಏಳು (7) ವರ್ಷಗಳು. ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೇತುವಿನ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ರವಿದಶೆ	–	4	6
ಚಂದ್ರದಶೆ	–	7	–
ಕುಜದಶೆ	–	4	27
ರಾಹುದಶೆ	1	–	18
ಗುರುದಶೆ	–	11	6
ಶನಿದಶೆ	1	1	9
ಬುಧದಶೆ	–	11	27
ಕೇತುದಶೆ	–	4	27
ಶುಕ್ರದಶೆ	1	2	–

ಕೇತುಮಹಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	–	4	27
ಶುಕ್ರಭುಕ್ತಿ	1	2	–
ರವಿಭುಕ್ತಿ	–	4	6
ಚಂದ್ರಭುಕ್ತಿ	–	7	–
ಕುಜಭುಕ್ತಿ	–	4	27
ರಾಹುಭುಕ್ತಿ	1	–	18
ಗುರುಭುಕ್ತಿ	–	11	6
ಶನಿಭುಕ್ತಿ	1	1	9
ಬುಧಭುಕ್ತಿ	–	11	27

2. ಧೂಮಕೇತು. ["धूमकेतु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

केतुभ ಕೇತುಭ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. केतुरिव भाति — भा (दीप्तौ) "कः" (३-२-४)।

केतुमत् ಕೇತುಮತ್ (पुं०) 1. ದಿವೋದಾಸರಾಜನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "क्षेमस्य केतुमान् पुत्रः सुकेतुरस्य चात्मजः" हरिवं०। 2. ಧನ್ವಂತರಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 3. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (वि०) 4. ಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಗುರುತುಳ್ಳವನು. केतुरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 5. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಪ್ರಜ್ಞಾಶಾಲಿ. 6. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. 7. ಧ್ವಜದಿಂದ ಕೂಡಿದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मती -ಮತೀ.** (स्त्री०) ಸುಮಾಲಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಂಡತಿ.

केतुमाल ಕೇತುಮಾಲ (पुं०)1. ಆಗ್ನೀಧ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (पुंन०) 2. ಜಗತ್ತಿನ ಒಂಬತ್ತು ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗ. "पश्चिमे केतुमालाख्ये रोमकाख्या प्रकीर्तिता" स्मृ० सि० १२-३९। (स्त्री०) **-माला -ಮಾಲಾ.** ಅವಂತಿದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನದಿ.

केतुमालिन् ಕೇತುಮಾಲಿನ್ (पुं०) ಒಬ್ಬ ದಾನವ. "दुर्धरः केतुमाली च शत्रुहन्ता प्रमर्दनः" हरिवं०।

केतुरत्न ಕೇತುರತ್ನ (न०) ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ವೈಡೂರ್ಯ. ವೈಡೂರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೇತುವು ಅಧಿಪತಿಯಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

केदर ಕೇದರ (वि०) ವಿಕಾರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು.

केदार ಕೇದಾರ (पुं०) 1. ಗದ್ದೆ, ನೀರಿನ ಆಸರೆಯಿಂದ ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೆಳೆಯತಕ್ಕ ಭೂಮಿ. केन जलेन दीर्यते—दॄ (विदारणे) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। "केदारभाजा शिशिरप्रवेशात् पुण्याय मन्ये मृतमुत्पलिन्या" नैष० ७-३५। 2. ಆಲವಾಲ, ಗಿಡದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿದ ಪಾತಿ. 3. ಗದ್ದೆಯೊಳಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕುಂಟೆ. "वृषः पिबति केदारे निःश्वासाकुलितं पयः" रामा०। 4. ಹಿಮಾಚಲದ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ ಕೇದಾರಕ್ಷೇತ್ರ. 5. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 6. ಶಿವಲಿಂಗ. "केदारोऽस्त्री शिवे क्षेत्रे भूमिभेदालवालयोः" मेदि०।

केदारनाथ ಕೇದಾರನಾಥ (पुं०) ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಪರಶಿವ. केदारक्षेत्रस्य नाथः।

केदारेश्वर ಕೇದಾರೇಶ್ವರ (पुं०) 1. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (न०) 2. ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯ ತೀರ್ಥ.

केन ಕೇನ (पुं०) ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತು.

केनती ಕೇನತೀ (स्त्री०) ರತಿ, ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ. के सुखार्थं नतिः—बाहु० "ङीप्"। "अस्य प्रिया रागलता केलिकलावती। सेः केनती" त्रिकाण्ड०।

केनार ಕೇನಾರ (पुं०) 1. ಕುಂಭಿಯೆಂಬ ಒಂದು ನರಕ. के मूर्ध्नि नारः—नॄ (नये) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. 3. ಕಪೋಲ, ಕೆನ್ನೆ, ಗಂಡಸ್ಥಲ. 4. ಸಂಧಿ, ಸೇರಿಕೆ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂಳೆಗಳು ಸೇರುವ ಜಾಗ (ಕೀಲು). "केनारः कुम्भिनरके शिरः-कपोलसन्धिषु" मेदि०।

केनिपात ಕೇನಿಪಾತ (पुं०) 1. ದೋಣಿ ನಡೆಸುವ ಹುಟ್ಟು, ಗೋಲು, ಜಲ್ಲೆ. 2. ಪಡಗಿನ ಪುಕ್ಕಾಣಿ ಹಲಗೆ. के निपातोऽस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **-निपातकः -ನಿಪಾತಕಃ.**

केन्दु ಕೇಂದು (पुं०) ತಿಂದುಕ ವೃಕ್ಷ, ತೂಬರೆ ಗಿಡ.

केन्द्र ಕೇಂದ್ರ (न०) 1. ಒಂದು ಮಂಡಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಒಂದು ಆವರಣದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 2. ಲಗ್ನ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ 4, 7 ಮತ್ತು 10 ನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳು. 3. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಶುಭಯೋಗ. "आपोक्लिमगते चन्द्रे केन्द्रस्थे सुरपूजिते। योगः केन्द्र इति ख्यातो यातुरिष्टार्थसिद्धिदः"।

केन्द्रिन् ಕೇಂದ್ರಿನ್ (पुं०) ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹ. केन्द्रं स्थानत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

केमद्रुम ಕೇಮದ್ರುಮ (पुं०) ಜನ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳ ಒಂದು ಯೋಗ, ಫಲಭಂಗವುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಅಶುಭ ಯೋಗ. "रविवर्जं द्वादशगैरनफा चन्द्रात् द्वितीयगैः सुनफा। उभयस्थितैर्दुरधुरा केमद्रुमसंज्ञितोन्यः"। ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಹೊರತು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳೂ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ದ್ವಾದಶದಲ್ಲಿದ್ದರೆ **"अनफा"** ಎಂಬ ಯೋಗವೂ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ದ್ವಿತೀಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ **"सुनफा"** ಎಂಬ ಯೋಗವೂ ದ್ವಿತೀಯ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಇದ್ದರೆ **"दुरधुरा"** ಎಂಬ ಯೋಗವೂ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ದ್ವಿತೀಯ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಗ್ರಹಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ **"केमद्रुमः"** ಎಂಬ ಯೋಗವೂ ಉಂಟಾಗುವುದು.

"अनफा" ಯೋಗದ ಫಲ: "सच्छीलं विषयसुखान्वितं प्रभुख्यातियुक्तमनफायाम्"।

"सुनफा" ಯೋಗದ ಫಲ: "सुनफायां धीधनकीर्तियुक्तमात्मार्जितैश्वर्यं च"।

"दुरधुरा" ಯೋಗದ ಫಲ: "बहुभृत्यकुटुम्बारम्भमुद्विग्नचित्तमपि दोरधुरे"।

"केमद्रुम" ಯೋಗದ ಫಲ: "भृतकं दुःखिनमधनं जातं केमद्रुमे विद्यात्" ज्योतिस्०। "नृपतेर्वंशजातोऽपि केमद्रुमभवो नरः। मलिनो दुःखितो नीचो निःस्वो दासो भवेत् खलः" जातकप०।

"केमद्रुम" (केमद्रुम) ಯೋಗದ ಭಂಗ "चन्द्रे केन्द्रगतेऽथवा ग्रहयुते सर्वैश्च दृष्टे विधौ सर्वैः कण्टकसंज्ञितैर्ग्रहयुतैः केमद्रुमो नेष्यते" जातकप०।

केयूर केयूर (न०) 1. ವಂಕಿ, ತೋಳಿನ ಒಂದು ಆಭರಣ. के बाहुशिरसि यौति—यु (मिश्रणे) "ऊरः" (उ० ४-९०)। सप्तम्या अलुक् (६-३-९)। "वामेतरः संशयमस्य बाहुः केयूरबन्धोच्छ्वसितैर्नुनोद" रघु० ६-६८। 2. ಒಂದು ವಿಧ ರತಿ ಬಂಧ. "स्त्रीजङ्घे चैव संपीड्य दोर्भ्यामालिङ्ग्य सुन्दरीम्। कारयेत् स्थापनं कामी बन्धः केयूरसंज्ञितः" स्मरदी०।

केयूरिन् केयूरिन् (वि०) ತೋಳಿನಲ್ಲಿ ವಂಕಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. केयूरमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

केरल केरल (पुं० ब० व०) 1. ಕೇರಳ ದೇಶ, ಮಲಬಾರ್ ಪ್ರದೇಶ. 2. ಕೇರಳ ದೇಶದ ಜನರು. (पुं०) 3. ಕೇರಳ ದೇಶದ ದೊರೆ. "भयोत्सृष्टविभूषाणां तेन केरलयोषिताम्" रघु० ४-५४। (स्त्री०) -ली -ळी. 4. ಕೇರಳ ದೇಶದ ಹೆಂಗಸು. 5. ಕೇರಳೀಯ ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ. 6. ಹೋರೆ, ಲಗ್ನದ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಸುಮಾರು ಒಂದು ಗಂಟೆ ಕಾಲ.

केलृ – चलने (भ्वा० पर० अक० से०)। केलति। चिकेल। केलिता। केलिष्यति। केलतु। अकेलत्। केलेत्। केल्यात्। अकेलीत्। अकेलिष्यत्। 1. ಅಲುಗಾಡು, ಚಲಿಸು. 2. ಹೋಗು, ಮುಂದೆ ಸಾಗು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆ.

णिचि:—केलयति, –ते। केलयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। केलयिता। केलयिष्यति, –ते। केलयतु, –ताम्। अकेलयत् –त। इत्यादि.

कृत्सु:—केलितव्यम्। केलनीयम्। केल्यम्। केलितः। केलितवान्। केलन्, केलन्ती। केलितुम्। केलितम्। केलनम्। केलित्वा। प्रकेल्य।

केलक केलक (पुं०) 1. ನರ್ತಕ, ನರ್ತನಮಾಡುವವನು, ಕುಣಿಯುವವನು. 2. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ಕುಣಿಯುವವನು. केलृ (चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "लयपुत्री नटी नर्तूः खड्गधारादिनर्तके। प्लवकः केलकश्च" त्रिकाण्ड०।

केलि केळि (पुंस्त्री०) 1. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಪರಿಹಾಸ, ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ವಿನೋದ. केलृ (चलने) "इन्" (उ० ४-११७)। "उपचारक्रिया केलिः स्पर्शो भूषणवाससाम्। सह खट्वासनं चैव सर्वं संग्रहणं स्मृतम्" मनु० ८-३५७। स्रग्गन्धानुलेपनप्रेषणाद्युपचारकरणं केलिः परिहासालिङ्गनादिः इति कुल्लूतभट्टः। 2. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. "मिलन्निमीलं ससृजुर्विलोकिताः नभस्वतस्तं कुसुमेषु केलयः" नैष० १-९७। "राधामाधवयोर्जयन्ति यमुनाकूले रहःकेलयः" गीतगो० १। 3. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. .....। हसितं चकितं केलिरित्यष्टादशसंख्यकाः। स्वभावजाश्च भावाद्या दश पुंसां भवन्त्यमी" सा० द० ३-९२। ವಿಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪತಿಯೊಡನೆ ನಾಯಿಕೆಯ ಕ್ರೀಡೆಯು ಕೇಳಿಯೆನಿಸುವುದು. "विहारे सह कान्तेन क्रीडितं केलिरुच्यते" सा० द० ३-११०। (स्त्री०) 4. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. 5. ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, \ ಬೇರೆ ವೇಷದಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು.

केलिक केळिक (पुं०) ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. केलिः प्रयोजनमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

केलिकला केळिकला (स्त्री०) 1. ಕ್ರೀಡಾವಿದ್ಯೆ, ಆಟದ ಕಲೆ. केलिरूपाकला। 2. ಸರಸ್ವತಿಯ ವೀಣೆ. 3. ಆಟದಲ್ಲಿ ಜಾಣ್ಮೆ. 4. ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ, ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲಾಲಸೆ.

केलिकलावती केळिकलावती (स्त्री०) ರತಿ, ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ. "अस्य प्रिया रागलता केलिकलावती" त्रिकाण्ड०।

केलिकीर्ण केळिकीर्ण (पुंस्त्री०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. केल्या कीर्यते—कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "भूतघ्न उष्ट्रो दाशेरो रवणः कण्टकाशनः। दीर्घग्रीवः केलिकीर्णः" अभि० चि०।

केलिकुञ्चिका केळिकुञ्चिका (स्त्री०) ನಾದಿನಿ, ಪತ್ನಿಯ ಕಿರಿಯಸಹೋದರಿ. केल्यां कुञ्चति कुटिलीभवति—कुञ्च (कौटिल्ये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पत्न्यास्तु भगिनी ज्येष्ठा ज्येष्ठश्वश्रूः कुली च सा। कनिष्ठा श्यालिका हाली यन्त्रणी केलिकुञ्चिका" अभि० चि०।

केलिकोश **कॆलिकोश** (पुं०) ಆಟಗಾರ, ಅಭಿನಯಕಾರ, ನಟ. केलीनां कोश इव।

केलिगृह **कॆलिगृह** (न०) 1. क्रीडामन्दिर, ಆಟದ ಮನೆ. 2. रतिगृह, संभोग गृह. केल्या: गृहम्।

केलिनागर **कॆलिनागर** (पुं०) ಭೋಗಿ, ವಿಷಯಾಸಕ್ತ. केलिप्रधानो नागर:।

केलिमण्डप **कॆलिमण्डप, -मन्दिर -मन्दिर** (न०) "केलिगृह" पदद अर्थ.

केलिमुख **कॆलिमुख** (पुं०) 1. परिहास्य, विनोद. 2. क्रीडे, ಆಟ. केलि: मुखमत्र। "परिहास: केलिमुख:" त्रिकाण्ड०।

केलिसचिव **कॆलिसचिव** (पुं०) (नाटकदल्लि) नायकन नर्मसचिव, क्रीडासचिव, विदूषक. केलौ सचिव:।

केलिस्थली **कॆलिस्थली** (स्त्री०) क्रीडारंग. ಆಟದ ಮೈದಾನ.

केव् – सेवने (भ्वा० आत्म० सक० से०)। केवते। चिकेवे। केविता। केवताम्। अकेवत। केवेत। अकेविष्ट। अकेविष्यत। ಸೇವಿಸು. ಸೇವೆಮಾಡು. ಊಳಿಗ ಮಾಡು.

केवर्त **कॆवर्त** (पुं०) ಬೆಸ್ತರವನು. ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು.

केवल **कॆवल** (वि०) 1. असहाय, अद्वितीय, ಒಂದು ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ಮಾತ್ರ. केव् (सेवने) "कल:" (उ० १-१०६)। "नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं प्राक्सृष्टे: केवलात्मने" कुमा० २-४। 2. एकाकि, ಒಬ್ಬಂಟಿಗ, ಇತರರ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. ಇತರರೊಡನೆ ಬೆರೆಯದಿರುವ. 3. समग्रवाद. संपूर्णवाद. "अनन्यगुर्वास्तव केन केवल: पुराणमूर्तेर्महिमावगम्यते" माघ० १-३५। 4. शुद्धवाद, मिश्रवल्लद. ಬೆರಕೆಯಿಲ್ಲದ. 5. असूयेयुळ्ळवनु. (अव्य०)6. ಒಂದು ಮಾತ್ರ, ಅದೊಂದೇ. "न केवलं गच्छति तस्य काले यय्: शरीरावयवा विवृद्धिम्" रघु० १८-४९। 7. अवधारण, निश्चय. "न केवलं सद्मनि मागधीपते: पथि व्यजृम्भन्त दिवौकसामपि" रघु० ३-१९। "वचस-स्तस्य सपदि क्रिया केवलमुत्तरम्" माघ० २-२२। (न०)8. निर्णीत. "केवल: कुहने पुमान्। नपुंसकन्तु निर्णीते वाच्यवच्चैककृत्स्नयो:" मेदि०। 9. प्रकृति पुरुषविवेक ज्ञान. (स्त्री०) **-ला-ल्या.** असंज्ञाय "टाप्"। **-ली-ल्यी.** संज्ञायां छन्दसि च "ङीप्" (४-१-३०)।

केवलव्यतिरेकि **कॆवलव्यतिरेकि** (न०) ಮೂರು ವಿಧ ಲಿಂಗ ಅಥವಾ ಅನುಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಅನುಮಾನವು (1) अन्वयव्यतिरेकि, (2) केवलान्वयि ಮತ್ತು (3) केवलव्यतिरेकि ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) अन्वयव्यतिरेकि : ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ ಎರಡೂ ಇರುವುದು ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿ. "अन्वयेन व्यतिरेकेण च व्याप्तिमत् अन्वयव्यतिरेकि"। "हेतुसाध्ययोर्व्याप्ति: अन्वयव्याप्ति:—यत्र धूमस्तत्राग्नि: — यथा महानसम्"। ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಹಚರ್ಯ ವಿರುವುದು ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ. ಹೇತುವಾದ ಧೂಮ ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯವಾವ ಅಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಮಹಾನಸ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ. "साध्याभाव-हेत्वभावयो: व्याप्ति: व्यतिरेकव्याप्ति:—यत्र वह्न्यभाव: तत्र धूमाभाव:—यथा महाह्रद:" ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಮತ್ತು ಹೇತ್ವಭಾವಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ. ವಹ್ನ್ಯಭಾವ ಮತ್ತು ಧೂಮಾಭಾವಗಳಿಗೆ ಮಹಾಹ್ರದದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ. ಈ ರೀತಿ ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾದ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಹೇತ್ವಭಾವಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾದ ವ್ಯತಿರೇಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **"अन्वयव्यतिरेक"**.

(2) केवलान्वयि : ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮಾತ್ರವಿರುವ ಹೇತುವು ಕೇವಲಾನ್ವಯಿ. "अन्वयव्याप्तिमात्रकं केवला-न्वयि—घटोभिधेय: प्रमेयत्वात्—यथा पट:"। ಇಲ್ಲಿ ಘಟವು ಪಕ್ಷ. ಅಭಿಧೇಯತ್ವವು ಸಾಧ್ಯ. ಪ್ರಮೇಯತ್ವವು ಹೇತು. यत्राभिधेयत्वम् तत्र प्रमेयत्वम्—यथा पट:। ಎಲ್ಲಿ ಅಭಿಧೇಯತ್ವವಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೇಯತ್ವವಿರುವು ದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದು. ಅಭಿಧೇಯತ್ವ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಹೇತ್ವಭಾವಗಳು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇದು **ಕೇವಲಾನ್ವಯಿ**.

(3) केवलव्यतिरेकि : ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಮಾತ್ರ ವಿರುವ ಹೇತುವು ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕಿ. "साध्याभावहेत्व-भावयो: व्याप्ति: व्यतिरेकव्याप्ति:—व्यतिरेकव्याप्तिमात्रकं केवलव्यतिरेकि। पृथिवीतरेभ्यो भिद्यते गन्धवत्त्वात्—यदितरेभ्यो न भिद्यते न तद्गन्धवत्—यथा जलम्"

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವಾದ ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಗಂಧವಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ ತದಿತರವಾದ ಜಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತ ಇದು ಭಿನ್ನವಾದುದು. ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿ ಜಲ ಮೊದ ಲಾದ ಇತರ ವಸ್ತುವಿಗಿಂತಲೂ ಭೇದವಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಗಂಧವತ್ತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದ ರಿಂದ **ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕಿ.**

केवलान्वयि केवलान्वयि (वि०) ["केवलव्यतिरेकि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

केश केश (पुं०) 1. ತಲೆಯ ಕೂದಲು. के शिरसि शेते — शीङ् (स्वप्ने) "ङः" (३-२-१०१)। ತಲೆಯ ಕೂದಲು ಅಸ್ಥಿಧಾತುವಿನ ಒಂದು ಉಪಧಾತು. ಇದು ತಂದೆಯ ಅಂಶದಿಂದ ಉಂಟಾದುದು. "गर्भस्य केशश्मश्रु-लोमास्थिनखदन्तसिरास्नायुधमनीरेतःप्रभृतीनि स्थिराणि पितृजानि" सुश्रुत० शारीर० ३-३३। ಎಷ್ಟೇ ವಯಸ್ಸಾ ದರೂ ನಖ ಮತ್ತು ಕೇಶಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತಲೇ ಇರುವುವು. "शरीरे क्षीयमाणेऽपि वर्धते द्वाविमौ सदा। स्वभावं प्रकृतिं कृत्वा नखकेशाविति स्थितिः" सुश्रुत० शारीर० ४-६१। ಕೋಪ ಶೋಕ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರಮದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ದೇಹದ ಉಷ್ಣಾಂಶವು ತಲೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪಿತ್ತದೊಡನೆ ಕಲೆತು ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡುವುದು. "क्रोधशोक-श्रमकृतः शरीरोष्मा शिरोगतः। पित्तं च केशान् पचति पलितं तेन जायते" सुश्रुत० निदान० १३-३७। "लताप्रतानोद्ग्रथितैः स केशैरधिज्यधन्वा विचचार दावम्" रघु० २-८। 2. ವರುಣ, ಜಲಾಧಿಪತಿ. कस्य जलस्य ईशः। 3. ಮುಡಿವಾಳ, "केशः स्यात् पुंसि वरुणे ह्रीबेरे कुन्तलेऽपि च" मेदि०। 4. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "केशः शिरसिजे पाशपाणौ ह्रीबेरदैत्ययोः" हेम०।

केशकर्मन् केशकर्मन् (न०) 1. ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚಿ ಜಡೆ ಹೆಣೆದು ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. केशानां कर्म रचना। "साहं ब्रुवाणा सैरन्ध्री कुशला केशकर्मणि" भा० विरा० ३-१८। 2. ಚೂಡಾಕರ್ಮ, ಜುಟ್ಟುಬಿಡಿಸುವುದು.

केशकलाप केशकलाप (पुं०) ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. केशानां कलापः।

केशकारिन् केशकारिन् (वि०) ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ ಹೆಣೆದು ಶೃಂಗರಿಸುವವನು. केशं तस्य रचनां करोति — डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-कारिणी -कारिणी.** "निहीनवर्णां सैरन्ध्रीं बीभत्सां केशकारिणीम्" भा० विरा० १४-३४।

केशकीट केशकीट (पुं) 1. ತಲೆಯ ಕೂದಲಿಗೆ ಸೇರುವ ಕೃಮಿ, ಹೇನು. केशे कीटः। (न०)2. ತಲೆಯ ಕೂದಲು ಮತ್ತು ಹೇನು. केशश्च कीटश्च अनयोः समाहारः। "केशकीटावपन्नं च पदा स्पृष्टं च कामतः" मनु० ४-२०७।

केशगर्भ (क) केशगर्भ (ख) (पुं०) ವೇಣಿ, ಜಡೆ. केशः गर्भेऽस्य — वा "कप्" (५-४-१५४)। "कवरः केशगर्भकः" त्रिकाण्ड०।

केशग्रह केशग्रह (पुं०) 1. ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಚಗ್ರಹಣ. केशस्य ग्रहः। "रतेषु केशग्रहः" काद०। 2. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆಯುವುದು. "केशग्रहान् प्रहारांश्च शिरस्येतान् विवर्जयेत्" मनु० ४-८३।

केशग्रहण केशग्रहण (न०) "केशग्रह" ಪದದ ಅರ್ಥ. केशानां ग्रहणम् — ग्रह (उपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

केशग्राहम् केशग्राहम् (अव्य०) ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು. केशान् गृहीत्वा — ग्रह (उपादाने) "णमुल्" (३-४-५४)।

केशघ्न केशघ्न (न०) ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಕವೆಂಬ ರೋಗ, ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಉದುರಿಸುವ ಒಂದು ರೋಗ. केशान् हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। ["इन्द्रलुप्त" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

केशचण केशचण (वि०) ಕೂದಲಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. केशैः वित्तः "चणप्" (५-२-२६)।

केशच्छिद् केशच्छिद् (पुं०) 1. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ನಾಯಿಂದ. केशान् छिनत्ति छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। (वि०) 2. ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವವನು.

केशजाह केशजाह (न०) ಕೇಶಮೂಲ, ತಲೆಯ ಕೂದ ಲಿನ ಬುಡ. केशानां मूलम् "जाहच्" (५-२-२४)।

केशट केशट (पुं०)1. ವಿಷ್ಣು. को ब्रह्मा ईशः महादेवः तौ अटतः यं प्रलयकाले — अट (गतौ) "अच्"

(३-१-१३४)। 2. ಆಜ, ಮೇಕೆ. केशेषु काशादितृण-जातेषु अटति। 3. ಪಿಗಣಿ. केशेषु शिरोरुहेषु अटति। 4. ಸಹೋದರ. 5. ಹೆಮ್ಮರ, ಪಿಗಡುಮರ. 6. ಮನ್ಮಥನ ಬಾಣ. "केशटः शोणके विष्णौ" त्रिकाण्ड०।

केशपक्ष केऽशपक्ष —पाश—पाश (पुं०) ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. केशानां पक्षः पाशो वा। "केशपक्षे परामृष्टा पापेन हतबुद्धिना" भा० आदि०। "तिमिर-मिव दधानाः स्रंसिनः केशपाशान्" माघ० ११-२०।

केशपर्णी केऽशपर्णीऽ(स्त्री०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರೇಣಿ ಗಿಡ.

केशप्रसाधनी केऽशप्रसाधनीऽ (स्त्री०) ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ ಶೃಂಗರಿಸುವ ಬಾಚಣಿಗೆ. केशः प्रसाध्यतेऽनया—प्र+साध (संसिद्धौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "केशप्रसाधनी केश्या रजोजन्तुमलापहा" सुश्रुत० चिकित्सा० २४-२९।

केशभू केऽशभूऽ (स्त्री०) ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. केशानां भूः उत्पत्तिस्थानम्। —भूमिः—भूमिः. "दारुणा कण्डुरा रूक्षा केशभूमिः प्रजायते" सुश्रुत०।

केशमार्जक केऽशमार्जऽक (पुं०) ಬಾಚಣಿಗೆ. केशान् मार्ष्टि—मृजू (शुद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

केशमार्जन केऽशमार्जऽन (न०)1. ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚುವುದು. केशानां मार्जनम्—मृजू (शुद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಾಚಣಿಗೆ. मृजू कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

केश(स)र केऽश(स)र (पुं०) 1. ಬಕುಳವೃಕ್ಷ, ಪಾವಳದ ಗಿಡ. 2. ಸುರಗಿ ಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆಮರ. प्रशस्ताः केसराः सन्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 3. ನಾಗ ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 4. ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಹೆಗಲಿನ ಕೂದಲು. (पुंन०)5. ಕಿಂಜಲ್ಕ, ಪದ್ಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಒಳಗಿನ ಕುಸುರು. "सरजसारुणकेशरचारुभिः" माघ० ६-४७। (न०) 6. ಸಿಂದೂರ, ಇಂಗಲೀಕ. 7. ಬಕುಳಪುಷ್ಪ. 8. ಸುರಗಿಹೂವು. 9. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಹೂವು. 10. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 11. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. के जले शिरसि वा शीर्यति—शृ (हिंसायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "केशरं हिङ्गुले क्लीबं किञ्जल्के न स्त्रियां पुमान्। सिंहसटायां पुन्नागे वकुले नागकेसरे" मेदि०। 12. ಚಾಮರ. "चामरं रोमगुत्सं च केशरं चावचूलकम्" त्रिकाण्ड०।

केशरचना केऽशरचनाऽ (स्त्री०) ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚಿ ಜಡೆ ಹೆಣೆಯುವುದು. केशानां रचना।

केशरञ्जन केऽशरंजनऽ (पुं०)1. ಗರಗದ ಗಿಡ. केशान् रञ्जयति—रञ्ज (रागे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ತಲೆಯ ಕೂದಲಿಗೆ ಬಣ್ಣಹಾಕುವುದು. केशानां रञ्जनम्।

केशराज केऽशराजऽ (पुं०) ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು. केशा रज्यन्तेऽनेन—रञ्ज (रागे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "भृङ्गराजः केशराजो भृङ्गारः केशरञ्जनः" भावप्र०।

केशलुञ्चक केऽशलुञ्चऽक (पुं०) ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ. केशान् लुञ्चति—लुञ्च (अपनयने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आः पाप, पाषण्डापसद। चण्डालवेष, केशलुञ्चक" प्रबोध०। "ल्युः" (३-१-१३४)। —लुञ्चनः —लुञ्चनः.

केशव केऽशवऽ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. कश्च ईशश्च केशौ—तौ पुत्रपौत्रत्वेन स्तोऽस्य, प्रशस्नोः केशाः सन्त्यस्य वा "वः" (५-२-१०९)। "शम्भोः पितामहो ब्रह्मापिता शक्राद्यधीश्वरः" पाद्मपु०। "प्रशस्तनीलकेशत्वात् केशवः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "नारसिंहवपुः श्रीमान् केशवः पुरुषोत्तमः" वि० स०। "प्रतिवाचमदत्त केशवः शपमानाय न चेदिभूभुजे" माघ० १६-२५। ಕೇಶಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದದ್ದರಿಂದ "ಕೇಶವ"ನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "यस्मात्त्वयैव दुष्टात्मा हतः केशी जनार्दन। तस्मात् केशवनाम्ना त्वं लोके ज्ञेयो भविष्यसि" विष्णुपु०। 2. ಸುರಗಿಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆ ಮರ. (वि०) 3. ಉತ್ತಮವಾದ ಕೇಶಪಾಶವುಳ್ಳ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತುರುಬಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "केशवः केशसंयुते। पुन्नागे वासुदेवे च" हेम०।

केशवर्धन केऽशवर्धनऽ (न०) 1. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬೆಳಸುವುದು. केशानां वर्धनम्। 2. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು. (वि०)3. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬೆಳಸುವ. केशान् वर्धयति—वृधु (वृद्धौ)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ. केशान् वर्धयति—वर्ध (छेदने)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् —वर्धना—वर्धनी.

केशवर्धनी केऽशवर्धनीऽ (स्त्री०) ಸಹದೇವೀಲತೆ. केशा वर्धन्तेऽनया—वृधु (वृद्धौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)।

केशवर्धिनी **कॅशवर्धिनी** (स्त्री०) सपदेमीलते. केशान् वर्धयति—वृधु (वृद्धौ) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

केशवालय **कॅशवालय** (पुं०) 1. विष्णु देवस्थान. केशवस्यालयः। 2. अश्वत्थवृक्ष, अरळिमर.

केशवेश **कॅशवेश** (पुं०) 1. हेरळु, तुरुबु. केशानां वेशः। 2. केशरचने, जडे हाकुवुदु. "यथा कुलधर्मं केशवेशान् कारयेत्" आश्व० गृ०।

केशहस्त **कॅशहस्त** (पुं०) केशकलाप, कूदलिन समूह. केशानां हस्तः। "कस्याश्चिद्विततचलच्छिखाङ्गुलीको लक्ष्मीवान् सरसि रराज केशहस्तः" माघ० ८-२७।

केशाकेशि **कॅशाकॅशि** (अव्य०) परस्पर कूदलन्नु पिडिदुकोंडु नडेद युद्ध. केशेषु केशेषु गृहीत्वा प्रवृत्तं युद्धम् "इच्" (५-४-१२७)। पूर्वपदस्य दीर्घः (६-३-१३७)। "केशाकेश्यमवद्युद्धं रक्षसां वानरैः सह" भा० वन० २८४-३७।

केशाद **कॅशाद** (पुं०) तलेय कूदलन्नु तिन्नुव ऒंदु कृमि. केशान् अत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

केशान्त **कॅशान्त** (पुं०) 1. हदिनारनेय वर्षदल्लि माडुव केशखण्डनसंस्कार, गोदानकर्म. केशान् अन्तयति छेदनात् हन्ति—अन्त + णिच् (नामधा०) "अण्" (३-२-१)। "केशान्तः षोडशे वर्षे ब्राह्मणस्य विधीयते। राजन्यबन्धोर्द्वाविंशे वैश्यस्य द्व्यधिके ततः" मनु० २-६५। 2. तलेय कूदलिन तुदि, तुरुबिन तुदिय भाग. "धूपोष्मणा त्याजितमार्द्रभावं केशान्तमन्तःकुसुमं नदीयम्" कुमा० ७-१४।

केशान्तिक **कॅशान्तिक** (वि०) तलेय कूदलिन तुदियवरेगिन. केशान्तः परिमाणमस्य "ठन्" (५-१-५७)। "केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्डः कार्यः प्रमाणतः। ललाटसंमितो राज्ञः स्यात्तु नासान्तिको विशः" मनु० २-४६।

केशारि **कॅशारि** (पुं०) तलेय कूदलिन शत्रु. केशानामरिः।

केशार्हा **कॅशार्हा** (स्त्री०) महानीलि गिड. केशं केशवर्णमर्हति—अर्ह (पूजायाम्) "अण्" (३-२-१)।

केशि **कॅशि** (पुं०) ऒंदु दानव.

केशिक **कॅशिक** (वि०) श्रेष्ठवाद कॅशपाशवुळ्ळ. बहळ कूदलुळ्ळ. प्रशस्ताः केशा यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

केशिका **कॅशिका** (स्त्री०) शतावरि गिड.

केशिध्वज **कॅशिध्वज** (पुं०) निमिवंशद ऒंदु दोरे.

केशिन् **कॅशिन्** (पुं०) 1. ऒंदु राक्षस. [इवनु कुदुरेय रूपवन्नु तालि गोकुलदल्लि बलरामकृष्णरन्नू गोपबालकरन्नू हिंसिसुत्तिरलु श्रीकृष्णनिंद हतनादनु. "केशी तु कंसप्रहितः खुरैर्महीं महाहयो निर्जरयन् मनोजवः। सटावधूताभ्रविमानसंकुलं कुर्वन् नभो हेषितभीषिताखिलः। तं त्रासयन्तं भगवान् स्वगोकुलं तद्धेषितैर्वालविधूणिताम्बुदम्। आत्मानमाजौ मृगयन्तमग्रणीरुपाह्वयत् स व्यनदन्मृगेन्द्रवत्। .....। समेधमानेन स कृष्णबाहुना निरुद्धवायुश्चरणांश्च विक्षिपन्। प्रस्विन्नगात्रः परिवृत्तलोचनः पपात लेण्डं विसृजन् क्षितौ व्यसुः"] भाग० १०-३७। 2. ऒंदु दानव. [इवनु प्रजापतिय मगळाद देवसेनेयन्नु अपहरिसिकोंडु होगुत्तिद्दाग इंद्रनु देवसेनेयन्नु इवनिंद बिडिसि कार्तिकेयनिगे कोट्टु मदुवे माडिसिदनु.] भा० वन० २२३, २९। (वि०) 3. श्रेष्ठवाद कूदलुळ्ळ. प्रशस्ताः केशा यस्य "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **केशिनी** **कॅशिनी**.

केशिनिषूदन **कॅशिनिषूदन** (पुं०) श्रीकृष्ण. केशिनं निषूदयति—नि + षूद (क्षरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ["केशिन्" पददल्लि नोडि.]

केशिनी **कॅशिनी** (स्त्री०) 1. कडियाळदगिड. 2. जटा माडिसि. केशाः केशाकारा जटाः सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। 3. दमयंतिय ऒंदु गेळति. "रचय चारुमति स्तनयोर्वृतिं कलय केशिनि कैशयमसंयतम्" नैष० ४-११४। 4. अजमीढन पत्नि, जह्नुविन तायि. 5. सगरचक्रवर्तिय पत्नि. 6. ऒंदु अप्सरस्सु.

केशी **कॅशी** (स्त्री०) नीलि गिड.

केशोच्चय **कॅशोच्चय** (पुं०) केशपाश, तलेय कूदलिन समूह. केशानामुच्चयः।

केश्य **कॅश्य** (पुं०) 1. गरगद सोप्पु. (न०) 2. कृष्णागरु. (वि०) 3. तलेय कूदलन्नु बाधे

ಶೃಂಗರಿಸುವ ಸಾಧನವಾದ ಬಾಚಣಿಗೆ ಮೊದಲಾದುದು. केशाय हितः "यत्" (५-१-५)। "केशप्रसाधनी केश्या रजोजन्तुमलापहा" सुश्रुत० चिकित्सा० २४-२९।

केसर **ಕೇಸರ** (पुंन०) 1. ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಹೆಗಲಿನ ಕೂದಲು. के सरति—सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "सितत्विषश्चञ्चलतामुपेयुषो मिषेण पुच्छस्य च केसरस्य च" नैष० १-६२। 2. ಕಮಲ ಮೊದಲಾದ ಹೂವುಗಳ ಕುಸುರು. के जले सरति—सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "नीपं दृष्ट्वा हरितकपिशं केसरैरर्धरूढैः" मेघ० १-२१। "दुधुवुर्वाजिनः स्कन्धान् लग्नकुङ्कुमकेसरान्" रघु० ४-६७। (पुं०) 3. ಸುರಗಿ ಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆ ಮರ. प्रशस्ताः केसरा अस्य। 4. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 5. ಬಕುಳವೃಕ್ಷ, ಪಮಳದ ಗಿಡ. (न०) 6. ಹಿಂಗು. 7. ಬಕುಳಪುಷ್ಪ. "स्रस्तां नितम्बादवलम्बमाना पुनःपुनः केसरदामकाञ्चीम्" कुमा० ३-५५। 8. ಸುರಗಿ ಹೂವು. 9. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಹೂವು. "केसरो नागकेसरे। तुरङ्गसिंहयोः स्कन्धकेशेषु वकुलद्रुमे। पुन्नागवृक्षे किञ्जल्के स्यात् केसरं तु हिङ्गुनि" हेम०। 10. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

केसरवत् **ಕೇಸರವತ್** (वि०) ಕೇಸರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. केसरा अस्य सन्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **—वती—वत्ी.**

केसरवर **ಕೇಸರವರ** (न०) ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ.

केसराचल **ಕೇಸರಾಚಲ** (पुं०) ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ. भूपद्मस्य केसरे स्थितोऽचलः।

केसराम्ल **ಕೇಸರಾಮ್ಲ** (पुं०) 1. ಹೇರಳೆಗಿಡ, ನಿಂಬೆಗಿಡ ಮುಂತಾದುವು. (न०) 2. ಹೇರಳೆಹಣ್ಣು, ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವು.

केसरिन् **ಕೇಸರಿನ್** (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. केसरोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "स पाटलायां गवि तस्थिवांसं धनुर्धरः केसरिणं ददर्श" रघु० २-२१। "किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केसरी" भर्तृ० १-२१। 2. ಕುದುರೆ. 3. ಹನುಮಂತನ ತಂದೆಯಾದ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. "सूर्यदत्तवरः स्वर्णः सुमेरुर्नाम पर्वतः। यत्र राज्यं प्रशास्त्यस्य केसरी नाम वै पिता" रामा०। 4. ಸುರಗಿ ಮರ. 5. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಗಿಡ. "केसर्यर्वणि पुन्नागे नागकेसरसिंहयोः" हेम०। 6. ತೋಟಮಾದಳದ ಗಿಡ. "मातुलुङ्गे तु रुचको वराम्लः केसरी शठः" वैज०।

केसरिसुत **ಕೇಸರಿಸುತ** (पुं०) ಆಂಜನೇಯ, ಹನುಮಂತ. केसरिणः सुतः।

कें—शब्दे (भ्वा० पर० अक० अनि०)। कायति। चकौ। काता। कास्यति। कायतु। अकायत्। कायेत्। केयात्। अकासीत्। अकास्यत्। ಕೂಗು, ಶಬ್ದಮಾಡು.

कर्मणि:—कीयते। चके। कायिता, काता। कायिष्यते—कास्यते। कीयताम्। अकीयत। कीयेत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—कापयति, —ते। कापयां चकार, —चक्रे, —बभूव, —आस। कापयिता। कापयिष्यति, —ते। कापयतु, कापयताम्। अकापयत्, —त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिकासति। चिकासां चकार, —बभूव, —आस। चिकासिता। चिकासिष्यति। चिकासतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—कातव्यम्। कानीयम्। केयम्। कातम्। कातवान्। कायन्, कायन्ती। कातुम्। कातम्। कानम्। कात्वा। प्रकाय।

कैंकिरात **ಕೈಂಕಿರಾತ** (न०) ಅಶೋಕ ಕುಸುಮ, ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷದ ಹೂವು. किंकिरातानां विकारः "अण्" (४-३-१३४)। "कीर्णैः पिष्टातकौघैः कृतदिवसमुखैः कुङ्कुमक्षोदगौरैः हेमालङ्कारभाभिर्भरनमितशिरःशेखरैः कैंकिरातैः" रत्ना० १-१०।

कैंशुक **ಕೈಂಶುಕ** (न०) ಮುತ್ತಗದ ಹೂವು. किंशुकस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)।

कैकसी **ಕೈಕಸೀ** (स्त्री०) ಬ್ರಹ್ಮನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸುಮಾಲಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗಳು, ರಾವಣನ ತಾಯಿ. "राका पुष्पोत्कटा चैव कैकसी च शुचिस्मिता। कुम्भीनसी च इत्येताः सुमालेः प्रसवाः सुताः" रामा०। ತಂದೆಯ ಆದೇಶದಂತೆ ಕೈಕಸಿಯು ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಒಂದು ದಿನ ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಪುತ್ರಾರ್ಥಿನಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಳು. ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕ್ರೂರರಾದ ಮಕ್ಕಳೇ ಅವಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವರೆಂದು ಮಹರ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದರು. "विज्ञातं ते मया भद्रे कारणं यन्मनोगतम्। सुताभिलाषो मत्तस्ते मत्तमातङ्गगामिनि। दारुणायां तु वेलायां यस्मात्त्वं मामुपस्थिता। शृणु तस्मात् सुतान् भद्रे यादृशान् जनयिष्यसि। दारुणान् दारुणाकारान् दारुणाभिजवप्रियान्। प्रसविष्यसि सुश्रोणि राक्षसान् क्रूरकर्मणः"।

ಇದರಿಂದ ಕ್ರೂರರೂಪಿಗಳಾದ ರಾವಣಕುಂಭಕರ್ಣರು ಜನಿಸಿದರು. ಆಗ ವಿನ್ನಳಾಗಿ ಪುನಃ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ವಿಭೀಷಣನು ಜನಿಸಿದನು. "पश्चिमो यस्तव सुतो भविष्यति शुभानने। मम वंशानुरूपः सः धर्मात्मा च न संशयः" ರಾಮಾ०।

ಕೈಕೇಯ ಕೈಕೇಯ (ಪುಂ०) ಕೇಕಯದೇಶದ ದೊರೆ. केकयानां राजा "अञ्" (ವಾ० ೪-೧-೧೬೬)। यादेरियादेशः (೭-೩-೨)। (ಸ್ತ್ರೀ०) **ಕೈಕೇಯೀ ಕೈಕೇಯೀ.** केकयस्यापत्यं स्त्री "अञ्" (೪-೧-೧೬೬)। "ङीप्" (೪-೧-೧೫)। ಕೇಕಯ ರಾಜನ ಮಗಳು, ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನ ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ, ಭರತನ ತಾಯಿ. [ಕೈಕೇಯಿಯು ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಭರತನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವು ದೊರಕಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ತಡೆದು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದಳು. ಬಳಿಕ ಭರತನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ತಾಯಿಯ ಈ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ದುಃಖಿಸಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಪುನಃ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಭರತನು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಾದುಕೆಗಳನ್ನು ತಂದು ನಗರಪ್ರವೇಶಮಾಡದೆ ನಂದಿಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪಾದುಕೆಗಳಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಮಾಡಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ವನವಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬರುವವರೆಗೂ ಪಾದುಕೆಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ಪರಿಪಾಲನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.] ರಾಮಾ०। कैकेय्यास्तनयो जज्ञे भरतो नाम शीलवान्। जनयित्रीमलंचक्रे यः प्रश्रय इव श्रियम्" ರಘು० ೧೦-೮೦।

ಕೈಟಭ ಕೈಟಭ (ಪುಂ०) ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕರ್ಣಸ್ರೋತಸ್ಸಿನಿಂದ (ಕಿವಿಯ ಮಲದಿಂದ) ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಮಧು ವೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ತಮ್ಮ. [ಕಲ್ಪದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ವಟಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಪವಳಿಸಿದ್ದಾಗ ಕಿವಿಯ ಮಲದಿಂದ ಮಧುಕೈಟಭರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ರಾಕ್ಷಸರು ಹುಟ್ಟಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಕಮಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸತೊಡಗಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ವಿಷ್ಣುವು ಅವರೊಡನೆ ಘೋರ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಅವರಿಂದಲೇ ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ಇಬ್ಬರು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿದನು. "अथ दीर्घस्य कालस्य द्वौ दैत्यौ युद्धदुर्मदौ। ऊचतुः प्रीतमनसौ देवं नारायणं प्रभुम्। प्रीतौ स्वस्तव युद्धेन श्लाघ्यस्त्वं मृत्युरावयोः। आवां जहि न यत्रोर्वी सलिलेन परिप्लुता। हतौ च तव पुत्रत्वं प्राप्नुयाव सुरोत्तम। स तु गृह्य मृधे दोर्भ्यां दैत्यौ तौ समपीडयत्। जग्मतुर्निधनं चापि तावुभौ मधुकैटभौ"] ಹರಿವಂ०।

ಕೈಟಭಜಿತ್ ಕೈಟಭಜಿತ್ (ಪುಂ०) ಕೈಟಭನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದ ವಿಷ್ಣು. कैटभं जितवान् — जि (जये) "क्विप्" (೩-೨-೬೧)। ["कैटभ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಕೈಟಭಾರಿ ಕೈಟಭಾರಿ (ಪುಂ०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. कैटभस्यारिः।

ಕೈಟಭೀ ಕೈಟಭೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಮಹಾಕಾಳಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

ಕೈಟರ್ಯ ಕೈಟರ್ಯ (ಪುಂ०) 1. ತೇಗದಮರ. केटं भयं राति अतितिक्तत्वात् — रा (दाने) "कः" (೩-೨-೩)। केटस्य भावः "ष्यञ्" (ವಾ० ೫-೧-೧೨೪)। 2. ನೆಲಬೇವು. 3. ತಪಸಿ ಗಿಡ.

ಕೈತಕ ಕೈತಕ (ನ०) 1. ತಾಳೆಹೂವು. केतकस्य विकारः (पुष्पम्) "अण्" (೪-೩-೧೩೫)। (ವಿ०) 2. ತಾಳೆಹೂವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. केतकस्येदम् "अण्" (೪-೩-೧೨೦)। "पुण्डरीकमुखि पूर्वदिङ्मुखं कैतकैरिव रजोभिराहतम्" ಕುಮಾ० ೮-೪೮।

ಕೈತವ ಕೈತವ (ಪುಂ०) 1. ಶಕುನಿ, ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಾವ. 2. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. 3. ಮೂರ್ಖ, ತಿಳಿಗೇಡಿ. 4. ಜೂಜುಗಾರ. 5. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. कितव स्वार्थे "अण्" (೫-೪-೩೮)। (ನ०) 6. ಮೋಸ, ವಂಚನೆ. 7. ಜೂಜಾಟ. कितवस्य भावः कर्म वा "अण्" (೫-೧-೧೩೦)। 8. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. "स्वदृशोर्जनयन्ति सान्त्वनां खुरकण्डूयनकैतवान्मृगाः" ನೈಷ० ೨-೨೧। 9. ಕಪಟ, ಅಸತ್ಯ, ಅಲೀಕ. "विशङ्कसे कैतवनर्तितं चेदन्तश्चरः पञ्चशरः प्रमाणम्" ನೈಷ० ೮-೯೪।

ಕೈತವಕ ಕೈತವಕ (ನ०) ಆಟದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಮೋಸ. "मत्त कैतवकेनैव यज्जितोऽस्मि दुरोदरे" ಭಾ० ಸಭಾ० ೮೫-೧೦।

ಕೈತವೇಯ ಕೈತವೇಯ (ಪುಂ०) ಅಂಶುಮಂತನ ಮಗ ಉಲೂಕ. कितवाया अपत्यम् "ढक्" (೪-೧-೧೨೦)। "उलूकः कैतवेयश्च वीरश्चांशुमतः सुतः" ಹರಿವಂ०।

ಕೈತವ್ಯ ಕೈತವ್ಯ (ಪುಂ०) ಶಕುನಿಯ ಮಗ. "उलूक गच्छ कैतव्य पाण्डवान् सहसोमकान्" ಭಾ० ಉದ್ಯೋಗ० ೧೬೦-೬।

ಕೈದಾರ ಕೈದಾರ (ವಿ०) ಕೇದಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಕೆಸರು ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಬತ್ತ ಗೋಧಿ ಮೊದಲಾದುವು. केदारस्येदम् "अण्" (೪-೩-೧೨೦)। "कैदारा मधुरा वृष्या बल्याः पित्तनिबर्हणाः। ईषत्कषायाल्पमला गुरवः कफशुक्रलाः" ಸುಶ್ರುತ० ಸೂತ್ರ० ೪೬-೧೭।

कैदारक कैदारक (न०) ಗದ್ದೆಗಳ ಸಮೂಹ. केदाराणां समूहः "वुञ्" (४-२-४०)। "ठञ्" (४-२-४१)। **कैदारिकम्** कैदारिकम्. "यञ्" (४-२-४०)। **कैदार्यम्** कैदार्यम्. "कैदारकं स्यात् कैदार्यं क्षेत्रं कैदारिकं गणे" अम०। "कैदारिकाणामभितः समाकुलाः सहासमालोकयति स्म गोपिकाः" माघ० १२-४२।

कैन्नर कैन्नर (वि०) 1. ಕಿನ್ನರಖಂಡದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. किन्नरः किन्नरवर्षमभिजनोऽस्य "अञ्" (४-३-९३)। 2. ಕಿಂಪುರುಷಸಂಬಂಧವಾದ. किन्नरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कैमुतिक कैमुतिक (पुं०) ಕೈಮುತಿಕನ್ಯಾಯ. ಅಧಿಕ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದ ಕಾರ್ಯವು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯತ್ನ ದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ವಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. किमुत इत्यर्थादागतः "ठक्" (४-३-७४)।

कैयट कैयट (पुं०) ಪಾತಂಜಲಮಹಾಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು, ಜೈಯಟರ ಮಗ.

कैरव कैरव (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ಪಗೆ. (न०) 2. ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆ, ಕುಮುದ. के रवो यस्य के जले रौति वा केरवो हंसः। तस्येदं (प्रियम्) "अण्" (४-३-१२०)। (वि०) 3. ಕಪಟಿ, ಮೋಸಗಾರ, ವಂಚಕ. "कैरवः कितवे रिपौ। नपुंसकं च कुमुदे" मेदि०।

कैरवबन्धु कैरवबंधु (पुं०) ಕುಮುದ (ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆ) ಗಳ ಬಂಧುವಾದ ಚಂದ್ರ. ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆಯು ಚಂದ್ರೋದಯ ವಾದ ನಂತರ ಅರಳುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. कैरवस्य बन्धुः।

कैरविणी कैरविणी (स्त्री०) 1. ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. 2. ಸರೋವರ, ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. 3. ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆಗಳ ಸಮೂಹ. कैरव "इनिः" ङीप् च (५-२-१३५)।

कैरविन् कैरविन् (पु०) ಚಂದ್ರ. कैरवं प्रकाश्यतयास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कैरवी कैरवी (स्त्री०) ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. "नपुंसकं च कुमुदे चन्द्रिकायां तु कैरवी" मेदि०।

कैरात कैरात (पुं०) 1. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಪುರುಷ. 2. ನೆಲಬೇವು. किरातदेशे भवः "अण्" (४-३-५३)। (वि०) 3. ಕಿರಾತನ ಸಂಬಂಧವಾದ. किरातस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "कैरातं वेशमास्थाय काञ्चनद्रुम-सन्निभम्" भा० वन० ३९-२।

कैराल कैराल (न०) ವಾಯುವಿಳಂಗ. किरं पर्यन्त-भूमिमलति — अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)।

कैराली कैराली (स्त्री०) ವಾಯುವಿಳಂಗ. कैराल गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कैलास कैलास (पुं०) ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ. के जले लासो लसनं दीप्तिरस्य केलसः स्फटिकः तस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತವು ಪರಶಿವ ಮತ್ತು ಕುಬೇರ ಇವರ ವಾಸಸ್ಥಳ. ಇದು ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ರಜತಾದ್ರಿಯೆಂದೂ ಹೆಸರು. [ತಮ್ಮನಾದ ರಾವಣನು ತನ್ನನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಲಂಕೆ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪಕ ವಿಮಾನಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಬಳಿಕ ಕುಬೇರನು ಪರಮೇಶ್ವರನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳಸಿ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ಅಲಕಾ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡು ಯಕ್ಷರಾಜನಾದನು. ಈ ಅಲಕೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಪರಮೇಶ್ವರನು ನೆಲೆಸಿರುವುದು. "हेमकूटस्तु सुमहान् कैलासो नाम पर्वतः। यत्र वैश्रवणो राजन् गुह्यकैः सह मोदते"] भा० भीष्म० ६-४१। "अलकां समया चैषः कैलासः शङ्करालयः" काशीख०। ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತವು ದೇವಾಂಗನೆಯರ ವಿಹಾರಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು. "कैलासस्य त्रिदशवनितादर्पणस्यातिथिः स्याः" मेघ० १-५८।

कैलासनाथ कैलासनाथ (पुं०) 1. परशिव, परमेश्वर. 2. ಕುಬೇರ. कैलासस्य नाथः। "सामन्तसंभावनयैव धीरः कैलासनाथं तरसा जिगीषुः" रघु० ५-२८। **–पतिः** –पतिः.

कैलासौकस् कैलासौकस् (पुं०) ಕೈಲಾಸವೇ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ 1. ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಕುಬೇರ. कैलासः ओको यस्य। **–निकेतनः** –निकेतनः.

कैवर्त कैवर्त (पुं०) ಬೆಸ್ತರವನು, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು. के जले वर्तते — वृतु (वर्तने) "अच्" (३-१-१३४)। केवर्ता मत्स्याः। तेषामयं घातकः "अण्" (४-३-१२०)। ನಿಷಾದನಿಂದ ಆಯೋಗವಿಯಲ್ಲಿ ದಾಶನೆಂಬುವನು ಹುಟ್ಟುವನು. ಈ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯ ದಾಶನನ್ನು "कैवर्त" ನೆನ್ನುವರು. "निषादो मार्गवं सूते दाशं नौकर्मजीविनम्। कैवर्तमिति यं प्राहुरार्या-

वर्तनिवासिनः" मनु० १०-३४। ಜೀವನು ದೋಣಿ ನಡೆಸುವುದು ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವನು. "कैवर्ते दाशधीवरौ" अम०। (स्त्री०) **-र्ती-र्तिः.** ಬೆಸ್ತರವನ ಹೆಂಡತಿ.

कैवर्तीमुस्त कैवर्तिमुस्त (न०) ಕೊನ್ನಾರಿಗಡ್ಡೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कः"। **-मुस्तकः -मुस्तकः.**

कैवल्य कैवल्य (न०) ಆತ್ಯಂತಿಕ ದುಃಖನಾಶರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷ, ಸಂಸಾರಬಂಧವಿಮೋಚನೆ. बन्धविरहात् केवलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "मोक्ष" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कैशिक कैशिक (पुं०) 1. ಶೃಂಗಾರ ರಸ. 2. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೇಮ. केशेषु केशविन्यासादौ साधुः "ठक्" (४-४-१०२)। 3. ಕೃಷ್ಣನ ಸಹೋದರ, ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಮಗ. (न०) 4. ಕೇಶಸಮೂಹ, ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. केशानां समूहः "ठक्" (४-२-४७)। (स्त्री०) 5. **कैशिकी कैशिकी.** ನಾಟಕಾದಿ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಾಲ್ಕು ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) कैशिकी, (2) सात्वती, (3) भारती ಮತ್ತು (4) आरभटी ಎಂದು ವೃತ್ತಿಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರರಸವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು कैशिकीवृत्ति. "शृङ्गारे कैशिकी वीरे सात्वत्यारभटी पुनः। रसे रौद्रे च बीभत्से वृत्तिः सर्वत्र भारती" सा० द० ६-१२२।

कैशोर कैशोर (न०) ಕಿಶೋರಭಾವ, ಬಾಲ್ಯ. ಹನ್ನೊಂದರಿಂದ ಹದಿನೈದರೊಳಗಿನ ವಯಸ್ಸು. किशोरस्य भावः "अञ्" (५-१-१२९)। "कौमारं पञ्चमाब्दान्तं पौगण्डं दशमावधि। कैशोरमापञ्चदशात् यौवनं तु ततः परम्"।

कैश्य कैश्य (न०) ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ, ತುರುಬು. केशानां समूहः "यञ्" (४-२-४८)। "रचय चारुमति स्तनयोर्वृतिं कलय केशिनि कैश्यमसंयतम्" नैष० ४-११४।

कोक कोक (पुं०) 1. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. कुक (आदाने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ವಿಷ್ಣು. "कोकः पुराणपुरुषः" त्रिकाण्ड०। 3. ತೋಳ. "वने यूथपरिभ्रष्टा मृगी कोकैरिवार्दिता" रामा०। 4. ಕೋಗಿಲೆ. 5. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. 6. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. 7. ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ. "कोकश्चक्रे वृके ज्येष्ठ्यां खर्जूरीद्रुमदर्दुरे" मेदि०।

कोकदेव कोकदेव (पुं०) ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಷಿ. कोक इव दीव्यति—दिवु (क्रीडायाम्) "अच्" (३-१-१३४)।

कोकनद कोकनद (न०) 1. ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ. कोकान् नदति (नादयति) अन्तर्भावितण्यर्थः — णद (अव्यक्ते शब्दे) "कः" (वा० ३-२-५)। "दरोद्गतैः कोकनदौघकोरकैः धृतप्रवालाङ्कुरसञ्चयश्च यः" नैष० १-११२। 2. ಕೆಂದಾವರೆ, ಕೆಂಪು ಕಮಲ. "अथ कोकनदं रक्तकुमुदे रक्तपङ्कजे" मेदि०। "व्याकोशकोकनदतां दधते नलिन्यः" माघ० ४-४६।

कोकनदच्छवि कोकनदच्छवि (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. (वि०) 2. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ. कोकनदस्य छविरिव छवियस्य।

कोकबन्धु कोकबन्धु (पुं०) ಸೂರ್ಯ. कोकयोः चक्रवाकयोः बन्धुरिव (मेलनकारित्वात्)।

कोकाह कोकाह (पुं०) ಶ್ವೇತಾಶ್ವ, ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆ. "सिते तु कर्कंकोकाहौ" अभि० चि०।

कोकिल कोकिल (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. कुक (आदाने) "इलच्" (उ० १-५४)। "चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज" कुमा० ३-३२। स्त्रियाम् "टाप्"। **कोकिला कोकिला.** ಹೆಣ್ಣು ಕೋಗಿಲೆ. "विधुविरोधितिथेरभिधायिनीं ननु न किं पुनरिच्छसि कोकिलाम्" नैष० ४-१०७। 2. ಅಂಗಾರ, ಅರ್ಧ ಬೆಂದಿರುವ ಕೊಳ್ಳಿ. "स्यादङ्गारे कोकिलाज्झलौ" त्रिकाण्ड०।

कोकिलक कोकिलक (न०) ಹದಿನೇಳನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "हयदशभिर्नजौ भजजलागिति नत्कुटकम्। मुनिगुहकार्णवैः कृतयतिं वद कोकिलकम्" वृ० र०। ನಗಣ ಜಗಣ ಭಗಣ ಜಗಣದ್ವಯ ಲಘು ಮತ್ತು ಗುರುವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಏಳು ಆರು ಮತ್ತು ಅನಂತರ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಯತಿಯಿದ್ದರೆ "कोकिलकम्" ಎಂಬ ವೃತ್ತವಾಗುವುದು.

ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣ ವಿನ್ಯಾಸ:

न	ज	भ	ज	ज	ल	गु।
।।।	।0।	0।।	।0।	।0।	।	0

कोकिलाक्ष कोकिलाक्ष (पुं०) ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. कोकिलस्याक्षीव रक्तपुष्पमस्य "अच्" (५-४-७६)।

कोकिलावास कोकिलावास (पुं०) ಕೋಗಿಲೆಗಳಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಮಾವಿನ ಮರ. कोकिलानामावासः।

कोकिलासन ಕೋಕಿಲಾಸನ (ನ॰) ರುದ್ರಯಾಮಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಸನಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. "निरुन्ध्याद्वायु-संचारं कोकिलाख्यासनेन च। ऊर्ध्वं हस्तद्वयं कृत्वा तदग्रे पादयोः सुधीः। बद्धाङ्गुष्ठद्वयं नाथ शनैः शनैः प्रकारयेत्। पद्मासनं समाकृत्य कूर्परोपरि संस्थितः"।

कोकिलेक्षु ಕೋಕಿಲೇಕ್ಷು (ಪುಂ॰) ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು. कोकिल इव कृष्णः इक्षुः।

कोङ्कण ಕೋಂಕಣ (ಪುಂ॰ ಬ॰ ವ॰) 1. ಕೊಂಕಣ ದೇಶ. ಇದು ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ಪಶ್ಚಿಮತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. "अथापरे जनपदा दक्षिणा भरतर्षभ। कौकुट्टकास्तथा चोलाः कोङ्कणा मालवा नराः" भा॰ भीष्म॰ ९-६०। 2. ಕೊಂಕಣ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. कोङ्कणानां राजानः "अञ्" (४-१-१६६)। अञो लुक् (२-४-६२)। "शरैरभ्यर्चितास्तेन कोङ्कणाः समराङ्गणे" याद॰ २२-२१२। 3. ಕೊಂಕಣ ದೇಶದ ಜನರು. (ನ॰) 4. ಒಂದು ಆಯುಧ. "कोङ्कणः स्याज्जनपदे कोङ्कणन्त्वायुधान्तरे" हेम॰।

कोङ्कणा ಕೋಂಕಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ರೇಣುಕಾದೇವಿ, ಪರಶುರಾಮನ ತಾಯಿ. **–सुतः–सुतः** ಪರಶುರಾಮ.

कोच ಕೋಚ (ಪುಂ॰) 1. ಬೆಸ್ತರವನಿಂದ ಕಟುಕರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. 2. ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದುವುದು, ಚಿಕ್ಕದಾಗುವುದು, ಇಂಗುವುದು. कुच (संपर्चनादौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (ವಿ॰) 3. ಸಂಕೋಚಹೊಂದುವ, ಚಿಕ್ಕದಾಗುವ, ಇಂಗುವ. कुच कर्तृ॰ "णः" (३-१-१४०)।

कोजागर ಕೋಜಾಗರ (ಪುಂ॰) ಆಶ್ವಯುಜಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. [ಈ ದಿವಸ ರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣೆಮಾಡಿ ಪಗಡೆಯಾಟವಾಡುತ್ತಾ ಕಾಲಕಳೆಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೇವತಾರ್ಚನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದವರಿಗೆ ಪುಷ್ಕಳವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಉಕ್ತಿಯಿರುವುದು.] को जागर्ति इति लक्ष्म्या उक्तिरत्र काले। "आश्विने पौर्णमास्यां तु चरेज्जागरणं निशि। कौमुद्यां पूजयेल्लक्ष्मीमिन्द्रमैरावते स्थितम्। निशीथे वरदा लक्ष्मीः को जागर्तीति भाषिणी। तस्मै वित्तं प्रयच्छामि अक्षैः क्रीडां करोति यः" लिङ्गपु॰।

कोट ಕೋಟ (ಪುಂ॰) 1. ಕೋಟೆ, ದುರ್ಗ. कुट (कौटिल्ये) अधि॰ "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಕೌಟಿಲ್ಯ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವುದು. कुट भावे "घञ्"। 3. ಅಡಕೆಮರ. "करमट्टस्तन्तुसारो गुवाकः कोट इत्यपि" त्रिकाण्ड॰।

कोटर ಕೋಟರ (ಪುನ॰) 1. ಮರದ ಪೊಟರೆ. कोटं राति – रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "विद्रूरथः प्रतिभयमास्यकन्दरं चलत्फणाधरमिव कोटरं तरुः" माघ॰ १७-१७। 2. ಕಂದರ, ಗುಹೆ.

कोटरी ಕೋಟರೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ನಗ್ನಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಬೆತ್ತಲೆಯ ಹೆಂಗಸು. कोटं कौटिल्यं रिणाति – री (गतौ) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. ಪಾರ್ವತಿ.

कोटवी ಕೋಟವೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ನಗ್ನಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಬೆತ್ತಲೆಯ ಹೆಂಗಸು. कोटं कौटिल्यं दुर्गं वा वाति – वा (गतौ) "कः" (३-२-३)। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ.

कोटि ಕೋಟಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಅಗ್ರಭಾಗ, ತುದಿ. कुट (कौटिल्ये) "इः" (उ॰ ४-१३८)। "नुनुदे तनुकण्डुपण्डितः पटुचञ्चत्पुटकोटिकुट्टनैः" नेष॰ २-४। 2. ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿ. "तेन भूमिनिहितैककोटि तत्कार्मुकं च बलिनाधिरोपितम्" रघु॰ ११-८१। 3. ಒಂದು ನೂರು ಲಕ್ಷ ಸಂಖ್ಯೆ, 1,00,00,000 ಸಂಖ್ಯೆ. "आलोकितामपि पुनः पिबतां दृशैनामिच्छापि गच्छति न वत्सरकोटिभिर्वः" नैष॰ ११-२४। 4. ಅತ್ಯುತ್ಕರ್ಷ, ಅತಿಶಯ. "अनेन सार्धं तव यौवनेन कोटिं परामच्छिदुरोऽभ्यरोहत्" नैष॰ ८-६१। 5. ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಂಚು, ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅಲುಗು. "हृतान्यपि श्येननखाग्रकोटिव्यासक्तकेशानि चिरेण पेतुः" रघु॰ ७-४६। 6. ಕಮಾನಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಎರಡೂ ಕಡೆಗಳ ಕೋಡುಗಳು, ಅರ್ಧಚಂದ್ರನ ಎರಡು ಕಡೆಗಳ ತುದಿಯ ಭಾಗ. "आवर्जितजटामौलिविलम्बिशशिकोटयः" कुमा॰ २-२६। 7. ತ್ರಿಕೋಣಮಿತಿಯ ಒಂದು ರೇಖೆ. "कोटिज्यया विभज्याप्ते छाया कर्णविहर्दले" सू॰ सि॰ ३-२१। 8. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ವಿಷಯನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಏಕ ಪಕ್ಷವಾದ. 9. ಸಂಶಯದ ಪ್ರಕಾರ. "विप्रतिपत्तिवाक्यजन्यकोट्युपस्थितिः"। 10. ವಸ್ತುವಿನ ವಿಭಾಗ, ವಸ್ತುವಿನ ವರ್ಗ. प्रजाकोटिः शिष्यकोटिः।

कोटिजित् ಕೋಟಿಜಿತ್ (ಪು॰) ಕಾಳಿದಾಸ ಕವಿ. कोटिं जितवान्। "रघुकारः कालिदासो मेघारुद्रश्च कोटिजित्" त्रिकाण्ड॰।

कोटितीर्थं कोटितीर्थ (न०) महाकालेश्वर सन्निधियल्लिरुव ऒंदु तीर्थ. कोटिस्तीर्थान्यत्र।

कोटिपात्र कोटिपात्र (न०) 1. दोणि नडेसुव जल्लॆ. 2. चुक्काणि हलगॆ. कोटिरग्रं पात्रे जलाशयेऽस्य।

कोटिर कोटिर (पुं०) 1. इंद्र. 2. नकुल, मुंगसि, कीर. 3. इंद्रगोपकीटे. 4. जटॆ. कोटिं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "कोटिरः स्याज्जटा सटा" त्रिकाण्ड०। "कोटिरः पुंसि नकुले शक्रगोपकशक्रयोः" मेदि०।

कोटिवर्ष कोटिवर्ष (न०) बाणपुर, दॆवीकोटॆ, बाणासुरन नगर. "देवीकोटो बाणपुरं कोटिवर्षमुषावनम्। स्याच्छोणितपुरं च" त्रिकाण्ड०।

कोटिश कोटिश (पुं०) 1. हॆंटॆयन्नु ऒडॆयुव मरद कॊडलि. कोटिना अग्रेण श्यति—शो (तनूकरणे) "कः" (३-२-४)। "कोटिशो लोष्टभेदनः" अम०। 2. वासुकिय वंशदल्लि हुट्टिद ऒंदु सर्प. (अव्य०) **-शस् -शस्**. कोटिगट्टलॆयल्लि, कोटि संख्यॆयल्लि. कोटि "शस्" (५-४-४३)। "शक्योऽस्य मन्युर्भवता विनेतुं गाः कोटिशः स्पर्शयता घटोघ्नीः" रघु० २-४९।

कोटी कोटी (स्त्री०) कोटिसंख्यॆ, ऒंदु नूरु लक्ष. "प्रतोदैश्चापकोटीभिः हुंकारैः साधु वाहितैः" भा० द्रोण० ८९-३०।

कोटीर कोटीर (पुं०) 1. जटॆ. 2. किरीट. कोटिमीरयति—ईर (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "कठोरे कोटीरे स्खलसि जहि जम्भारिमुकुटम्" आनन्दल०।

कोट्ट कोट्ट (पुं०) दुर्ग, कोटॆ. कुट्ट (प्रतापने) "घञ्" (३-३-१९)। बाहु० गुणः।

कोट्टवी कोट्टवी (स्त्री०) 1. सग्गळाद हॆंगसु, बॆत्तलॆय हॆंगसु. कोट्टं वाति—वा (गतौ) "कः" (३-२-३)। 2. दुर्गादेवि, पार्वति. "कोट्टवी बाभ्रवी कैटभी केटभा यादवी कर्बुरी चेश्वरी चेश्वरा" त्रिकाण्ड०। 3. बाणासुरन तायि.

कोट्टार कोट्टार (पुं०) 1. बावि. कुट्ट (छेदने) "आरक्" वाहु०। 2. भद्रमुस्तॆ. कॊन्नारि गॆड्डॆ. "कोट्टारी कूपनागरौ" त्रिकाण्ड०। 3. पुष्करिणिय तीर, सरोवरद सोपान. "कोट्टारो नागरे कूपे पुष्करिण्याश्च पाटके" हेम०! 4. पटिंग, कामुक, स्त्रीलोल. 5. कोटॆयिंद भद्रवाद नगर.

कोठ कोठ (पुं०) मंडलाकारवागि एळुव ऒंदु विध चर्मव्याधि, हुळुकड्डि, दद्रुकुष्ठ. कुण्ठति—कुठि (प्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३५)। ["कुण्ठ" पददल्लि नोडि.]

कोण कोण (पुं०) 1. पिटीलु, नगारि मॊदलादुवन्नु सुडियिसुव साधन. कुण्यते—कुण (शब्दोपकरणयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। "सुवर्णकोणाभिहतः प्राणदद्यामदुन्दुभिः" रामा०। 2. कोणॆ, कॊठडि, मनॆ मॊदलादुवुगळ ऒंदु भाग. 3. शस्त्र मत्तु ऎस्त्रगळ तुदि, कत्ति मॊदलादुवुगळ तुदि. 4. ऒंदु विध वाद्य. 5. कोलु, दोण्णॆ. "कोणो वाद्यप्रभेदे स्यात् वीणादीनां च वादने। एकदेशे गृहादीनामश्रौ च लगुडेऽपि च" मेदि०। 6. कुजग्रह. "कोणो वीणादिवादने। लगुडेऽश्रौ लोहिताङ्गे" हेम०। 7. शनिग्रह. "कोणोऽश्रौ लगुडेऽर्कजे" नानार्थर०। 8. विदिक्कु, ऎरडु दिक्कुगळ मध्यभाग. 9. ऒंदु मूलॆ, भिन्न भिन्न दिक्कुगळिगॆ हॊगुव रॆखॆगळ संधिस्थान.

कोणकुण कोणकुण (पुं०) तिगणॆ. कोणे मस्तकैकदेशे कुणति—कुण (शब्दोपकरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)।

कोणाघात कोणाघात (पुं०) ऒंदु लक्ष डवणॆगळन्नू पत्तु साविर नगारिगळन्नू ऒंदे समयदल्लि बारिसुवुदु. "ढक्काशतसहस्राणि भेरीशतशतानि च। एकदा यत्र वाद्यन्ते कोणाघातः स उच्यते" भरतः।

कोणि कोणि (वि०) मॊंदु कैयुळ्ळवनु. हस्त विल्लदवनु.

कोथ कोथ (पुं०) 1. ऒंदु विध नेत्ररोग. कुथ (पूतीभावे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. दुर्मांस, कॆळॆत मांस. 3. दुर्गंध. कॆट्ट वासनॆ. 4. भगंदर रोग. कुथ्यति क्षिणोति गुदम्—कर्तं० "अच्" (३-१-१३४)। 5. मॊसरन्नु कडॆयुवुदु. (वि०) 6. नोविनिंद पीडिसल्पट्ट. "कोथस्तु मथने नेत्ररुग्भेदे शठिते त्रिषु" हेम०।

कोदण्ड कोदण्ड (पुं०) 1. ऒंदु देश. 2. धनूराशि. (न०) 3. धनुस्सु, बिल्लु. कु

(शब्दे) "विच्" (३-२-७५)। कौदंण्डोऽस्य। "कोदण्ड-पाणि निनदत्प्रतिरोधकानामापातदुष्प्रसहमाविरभूदनीकम्" माल० ५-१०। "उद्दण्डे भुजदण्डे तव कोदण्डे परिस्फुरति। अरिमण्डलरविमण्डलरम्भाकुचमण्डलानि वेपन्ते"। 4. ಧನುಸ್ಸಿನಂತಿರುವ ಭೂಲತೆ, ಹುಬ್ಬು. "अथ कोदण्डं चापे ना नीवृदन्तरे। भ्रुव्यथो" मेदि०।

कोद्रव ಕೋದ್ರವ (पुं०) ಧಾರಕಧಾನ್ಯ. केन वायुना द्रवति — द्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। पृषो०। "अश्राद्धीयानि धान्यानि कोद्रवाः पुलकास्तथा" भा०।

कोप ಕೋಪ (पुं०) 1. ಕೋಪ. ಸಿಟ್ಟು. कुप (क्रोधे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "पौनःपुन्यादस्तगन्धेन मत्तो मृद्नन् कोपाल्लोकमायोधनोर्व्याम्" माघ० १८-५७। 2. ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದ ಪ್ರಣಯ ಮತ್ತು ಈರ್ಷ್ಯೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮುನಿಸು. ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ಅಸಭ್ಯವರ್ತನೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಣಯ ಕೋಪವುಂಟಾಗುವುದು. ಪತಿಯು ಬೇರೆ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನಾಗಿರುವುದು ತಿಳಿದಾಗ ನಾಯಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈರ್ಷ್ಯಾಕೋಪವುಂಟಾಗುವುದು. "मानः कोपः स तु द्वेधा प्रणयेर्ष्या-समुद्भवः। द्वयोः प्रणयमानः स्यात् प्रमोदे सुमहत्यपि। प्रेम्णः कुटिलगामित्वात्कोपो यः कारणं विना। पत्युरन्य-प्रियासङ्गे दृष्टेऽथानुमिते श्रुते। ईर्ष्यामानो भवेत् स्त्रीणाम्" सा० द० ३-१९७-९९। उदा.: "नवनख-पदमङ्गं गोपयस्यंशुकेन स्थगयसि पुनरोष्ठं पाणिना दन्तदष्टम्। प्रतिदिशमपरस्त्रीसङ्गशंसी विसर्पन्नव-परिमलगन्धः केन शक्यो वरीतुम्"।

कोपक्रम ಕೋಪಕ್ರಮ (पुं०) 1. ಕೋಪದ ಕ್ರಮ, ಕೋಪದ ರೀತಿ. कोपस्य क्रमः। (न०)2. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ. उपक्रम्यते—उप+क्रमु (पादविक्षेपे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। कस्य ब्रह्मणः उपक्रमः।

कोपन ಕೋಪನ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "शरभः शलभश्चैव कुपनः कोपनः कथः" हरिवं०। (न०) 2. ಕೋಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು, ರೇಗಿಸುವುದು. कुप + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಕೋಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಸಿಟ್ಟೆಬ್ಬಿಸುವ. ರೇಗಿಸುವ. कुप + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ಕೋಪದ ಸ್ವಭಾವದ. कुप ताच्छील्ये "युच्" (३-२-१५१)। "आसीद्विभावसुर्नाम महर्षिः कोपनो भृशम्" भा० आदि० २९-१६। स्त्रियाम् **कोपना ಕೋಪನಾ**. ಕೋಪ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು. "कयासि कामिन् सुरतापराधात् पादानतः कोपनयावधतः" कुमा० ३-८।

कोपनीय ಕೋಪನೀಯ (वि०) 1. ಕೋಪಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೋಪಗೊಳಿಸಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 3. ಕೋಪಗೊಳಿಸಲ್ಪಡಲು ಶಕ್ಯನಾದ. कुप (क्रोधे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **कोपयितव्यः ಕೋಪಯಿತವ್ಯಃ**.

कोपयत् ಕೋಪಯತ್ (वि०) ಕೋಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಿಟ್ಟೆಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವ, ರೇಗಿಸುತ್ತಿರುವ. कुप (क्रोधे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ**. "शानच्" (३-२-१२४)। **-यमाना -ಯಮಾನಾ**.

कोपयितृ ಕೋಪಯಿತೃ (वि०) ಕೋಪವುಂಟುಮಾಡುವ, ರೇಗಿಸುವ. कुप (क्रोधे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ**.

कोपवत् ಕೋಪವತ್ (वि०) ಕೋಪವುಳ್ಳ, ರೇಗಿದ. कोपोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ**. "कोपवत्यनुनयानगृहीत्वा" माघ० १०-२९।

कोपित ಕೋಪಿತ (न०) 1. ರೇಗಿಸುವುದು, ಸಿಟ್ಟೆಬ್ಬಿಸುವುದು. कुप (क्रोधे) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ರೇಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೋಪಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कुप+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "कोपितं विरह-खेदितचित्ता कान्तमेव कलयन्त्यनुनिन्ये" माघ० १०-२९।

कोपितवत् ಕೋಪಿತವತ್ (वि०) ಕೋಪಗೊಳಿಸಿದವನು. ರೇಗಿಸಿದವನು. कुप (क्रोधे) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ**.

कोपिन् ಕೋಪಿನ್ (पुं०)1. ನೀರು ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. (वि०)2. ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕವನು. अवश्यं कुप्यति — कुप (क्रोधे) "णिनिः" (३-३-१७०)। 3. ಕೋಪವುಂಟುಮಾಡುವ. कोपयति — कुप + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

कोमल ಕೋಮಲ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. कु (शब्दे) "कलः" मुडागमश्च (उ० १-१०६)। बाहु० गुणः। (वि०) 2. ಮೃದುವಾದ, ಮೆದುವಾದ. ಮೆತ್ತನೆಯ, ಸುಕುಮಾರವಾದ. 3. ಮನೋಹರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. "निशा च शय्या च शशाङ्ककोमला" नैष०

१-४९। 4. ಮಧುರವಾದ. ಇಂಪಾದ. "अनवद्यवाद्यलयगामि कोमलं नवगीतमप्यनवगीततां दधत्" माघ० १३-६६। (स्त्री०) **-ला-ला.** 5. ಹಾಲಿಗಿಡ.

कोमलक कोमलक (न०) 1. ತಾವರೆಯ ದಂಟು. कोमल संज्ञायां "कन्"। 2. "कोमल" पदद अर्थ. स्वार्थे "कः"।

कोमासिका कोमासिका (स्त्री०) ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. कु ईषत् उमेव अतसीवृक्ष इव आस्ते—आस (उपवेशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "टाप्"।

कोयष्टि (क) कोयष्टि (क) (पुं०) ನೀರು ನಡಗೆಯ ಉದ್ದದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಬಿಳಿಯ ಕೊಕ್ಕರೆ, ಬಕಪಕ್ಷಿ. कं जलं यष्टिरिवास्य। पृषो०। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "प्रतुदान् जालपादांश्च कोयष्टिनखविष्किरान्" मनु० ५-१३। "काश्मर्याः कृतमालमुद्गतदलं कोयष्टिकण्टीकते" मालती० १-७।

कोयष्टिभ कोयष्टिभ (पुं०) ಬಿಳಿಯ ಕೊಕ್ಕರೆ, ಬಕಪಕ್ಷಿ.

कोर कोर (पुं०) ಶರೀರಚಲನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಬೆರಳು ಮಂಡಿ ಮೊಣಕೈ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಎಂಟು ವಿಧ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. कुल (संस्त्याने) "अच्" (३-१-१३४)। लस्य रः।

ಶರೀರದ ಎಂಟು ವಿಧ ಸಂಧಿಗಳು: (1) कोराः, (2) उलूखलाः, (3) सामुद्गाः, (4) प्रतराः, (5) तुन्नसेवन्यः, (6) वायसतुण्डाः, (7) मण्डलाः ಮತ್ತು (8) शङ्खावर्ताः।

(1) "कोर" ಸಂಧಿಗಳು ಬೆರಳು ಮಣಿಕಟ್ಟು ಕಾಲುಗಳ ಗಂಟು (ಗುಲ್ಫ)ಗಳು ಮಂಡಿ ಮತ್ತು ಮೊಣಕೈಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "तेषामङ्गुलिमणिबन्धगुल्फजानुकूर्परेषु कोराः"। ಇವು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಸ್ಥಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಉನ್ನತವಾದ ಅಸ್ಥಿ (ಎಲುಬು)ಗಳ ಸಂಧಾನರೂಪವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವು.

(2) "उलूखल" ಸಂಧಿಗಳು ಕಕ್ಷ ವಂಕ್ಷಣ (ತೊಡೆಗಳ ಸಂಧಿ) ದಶನಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "कक्षावङ्क्षणदशनेषूलूखलाः"। ಇವುಗಳೂ ಉಲೂಖಲಗಳಂತೆ ಗುಳಿಗಳುಳ್ಳ (ಆಳವಾದ) ಉಳಿದ ಅಸ್ಥಿಮುಂಡಗಳ ಸಂಧಾನರೂಪ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವು.

(3) "सामुद्ग" ಸಂಧಿಗಳು ಪೆಗಲು ಗುದ ಸ್ಥಾನ ಭಗ ಮತ್ತು ನಿತಂಬಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "अंसपीठगुदभगनितम्बेषु सामुद्गाः"। ಇವು ಬುಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನ ಕಾರ್ಯದಂತೆ ಕಡಮ ಚಲನೆಯುಳ್ಳವು.

(4) "प्रतर" ಸಂಧಿಗಳು ಕುತ್ತಿಗೆ ಬೆನ್ನೆಲುಬುಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "ग्रीवापृष्ठवंशयोः प्रतराः"। ಇವು ಅಲ್ಪ ಚಲನೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಸ್ಥಿಖಂಡಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುವು.

(5) "तुन्नसेवनि" ಸಂಧಿಗಳು ತಲೆ ಕಟಿ ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಕಪಾಲಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "शिरःकटीकपालेषु तुन्नसेवन्यः"।

(6) "वायसतुण्ड" ಸಂಧಿಗಳು ಹನು (ಕೆನ್ನೆಗಳ ಮೇಲು ಭಾಗ)ಗಳ ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಇರುವುವು. "हन्वोरुभयतस्तु वायसतुण्डाः"। ಇವು ಕೆನ್ನೆಗಳ ಮೇಲು ಭಾಗ ಮತ್ತು ತಲೆಯ ಮಧ್ಯ ಹಣೆಯ ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಪೋಲಸಂಧಿಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಬಾಯಿ ತೆರೆದು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡುವುವು.

(7–8) "मण्डल-शंखावर्त" ಸಂಧಿಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕುತ್ತಿಗೆ ಹೃದಯ ಕಣ್ಣು ಮೂತ್ರಕೋಶನಾಡಿಗಳು ಮತ್ತು ಕಿವಿ ಶೃಂಗಾಟಕಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "कण्ठहृदयनेत्रक्लोमनाडीषु मण्डलाः श्रोत्रशृङ्गाटकेषु शङ्खावर्ताः"। ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶ್ವಾಸಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಕರ್ಣ ಕುಹರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಳೆಯ ಮೂಳೆಗಳ ಸಂಧಿಗಳು. सुश्रुत० शारीर० ५-२७।

कोरक कोरक (पुंन०) 1. ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು. कुर्यते—कुर (शब्दे) "वुन्" (उ० ५-३५)। "मरुद्वनिरुहां रजो वधूभ्यः समुपहरन् विचकार कोरकाणि" माघ० ७-२६। 2. ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ. 3. ಮೃಣಾಳ ತಾವರೆಯ ದಂಟು. "कोरकोऽस्त्री कुड्मले स्यात् कक्कालकमृणालयोः" मेदि०।

कोरकित कोरकित (वि०) ಮೊಗ್ಗು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಮೊಗ್ಗು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. कोरका अस्य सञ्जाताः "इतच्" (५-२-३६)। "यस्ते नवः पल्लवितः कराभ्यां स्मितेन यः कोरकितस्तवास्ते" नैष० ३-१२१।

कोरङ्गी कोरङ्गी (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. कुरति—कुर (शब्दे) "अङ्गच्" बाहु०। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "सूक्ष्मोपकुञ्चिका तुत्था कोरङ्गी त्रिपुटा त्रुटिः" अम०। 2. ಹಿಪ್ಪಲಿ.

कोरदूष कोरदूष (पुं०) ಧಾರಕ ಧಾನ್ಯ. कोरं दूषयति—दुष (वैकृत्ये) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

"सकोरदूषः श्यामाकः कषायमधुरो लघुः। वातलः कफपित्तघ्नः शीतसंग्राहिशोषणः" चरक० सूत्र० २७-१५।

कोल ಕೋಲ (पुं०) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. कुल (संस्त्याने) "अच्" (३-१-१३४)। "कोले घृतघटो देय उष्ट्रे गुञ्जा हयेंऽशुकम्" याज्ञ० ३-२७३। 2. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. 3. ಎದೆ, ಭುಜಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 4. ಶನಿಗ್ರಹ. 5. ಆಲಿಂಗನ. 6. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 7. ತೊಡೆ, ಮಡಿಲು. 8. ಬೆಸ್ತರ ಜಾತಿಯ ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯವನು. 9. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. (पुं० ब० व०) 10. ಒಂದು ದೇಶ. "कुरुत्थमादथाक्रीडश्चत्वारस्तस्य चात्मजाः। पाण्डश्च केरलश्चैव कोलश्चोलश्च पार्थिवः। तेषां जनपदाः स्फीताः पाण्ड्याः कोलाः सकेरलाः" हरिवं०। (न०) 11. ಎಲಚಿಹಣ್ಣು, ಬೋರೆ ಹಣ್ಣು. कोल्याः फलम् "अण्" (४-३-१३५)। तस्य लुक् (४-३-१६३)। 12. ಮೆಣಸು. (स्त्री०) **-ला -ಲಾ.** 13. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 14. ಚವ್ಯ. "कोलं कोलिफले क्लीबं पिप्पलीचव्ययोः स्त्रियाम्। नाऽङ्कपाली शनौ चित्रे वराहोत्सङ्गभेलके" मेदि०।

कोलक ಕೋಲಕ (न०) 1. ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 2. ಮೆಣಸು.

कोलकर्कटिका ಕೋಲಕರ್ಕಟಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಖರ್ಜೂರ. कोल इव कर्कटिका। **-कर्कटी -ಕರ್ಕಟೀ.**

कोलकुण ಕೋಲಕುಣ (पुं०) ಮತ್ಕುಣ, ತಿಗಣೆ.

कोलपुच्छ ಕೋಲಪುಚ್ಛ (पुं०) ರಣಹದ್ದು. कोलस्येव पुच्छोऽस्य।

कोलम्बक ಕೋಲಂಬಕ (पुं०) ವೀಣೆಯ ಮೈ, ತಂತಿಯಿಲ್ಲದ ವೀಣೆಯ ಶರೀರ, ತಂತಿಯಿಲ್ಲದ ವೀಣಾದಂಡ ಬುರುಡೆ ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳು. कुल (संस्त्याने) "अम्बच्" बाहु०। "कोलम्बकस्तु कायोऽस्याः" अम०।

कोलवल्ली ಕೋಲವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ. कोलो वराह इव वल्ली तल्लोमतुल्यशुङ्गा अस्य।

कोला ಕೋಲಾ (स्त्री०) "कोल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

कोलापुर ಕೋಲಾಪುರ (न०) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ.

कोलाहल ಕೋಲಾಹಲ (पुं०) ಗುಂಪಿನ ಗಲಭೆ, ಗದ್ದಲ. कोलमाहलति — आ + हल (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। "कोलाहलेनोच्चलतां दिवौकसां महाचमूनां गुरुभिर्ध्वजव्रजैः" कुमा० १४-१६।

कोलाहलिन् ಕೋಲಾಹಲಿನ್ (वि०) ಗುಂಪಿನ ಗಲಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಗದ್ದಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ. कोलाहलोऽस्यास्ति।

कोलि (ली) ಕೋಲಿ (ಲೀ) (स्त्री०) ಎಲಚಿ ಮರ, ಬೋರೆ ಗಿಡ. कुल (संस्त्याने) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)।

कोल्या ಕೋಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ. कोलमर्हति "यत्" (५-१-६६)।

कोल्ल (क) ಕೋಲ್ಲ (ಕ) (पुं०) ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ. "कर्णाटकमहाटविचित्रकूटनासिककोल्लगिरिचोलाः"। "ऋषभः कूटकः कोल्लकः सह्यो देवगिरिः" भाग० ५-१९-१६।

कोविद ಕೋವಿದ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. कोर्वेदः तं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "कः" (३-१-१३५)। "श्रोतमार्गसुखगानकोविदब्रह्मषट्चरणगर्भमुज्ज्वलम्" माघ० १४-६९। 2. ತಿಳಿದವನು, ಬಲ್ಲವನು. "आत्मनैव गुणदोषकोविदः किं न वेत्सि करणीयवस्तुषु" माघ० १४-५४।

कोविदार ಕೋವಿದಾರ (पुं०) ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ. कुं भूमिं विदृणाति—वि + दृ (विदारणे) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। "कोविदारकलिकाऽतिकोमला तक्रसिद्धतिलतैलपाचिता" पाकशास्त्रम्।

कोश (ष) ಕೋಶ (ಷ) (पुंन०) 1. ಅಂಡ, ಮೊಟ್ಟೆ, ತತ್ತಿ. कुष्यति निष्क्रामत्यस्मात्—कुष (निष्कर्षे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಪಾನಪಾತ್ರೆ, ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. 4. ಮುಚ್ಚಳ. 5. ಶಬ್ದಕೋಶ, ಅಮರ ಮೊದಲಾದ ನಿಘಂಟು. 6. ಖಜಾನೆ, ಬೊಕ್ಕಸ, ಧನರಾಶಿ. "तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं निःशेषविश्राणितकोशजातम्" रघु० ५-१। 7. ಸಮೂಹ. 8. ಕಾಯಿ ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಿಪ್ಪೆ. 9. ಕುಡ್ಮಲ, ಮೊಗ್ಗು. "आसारसिक्तक्षितिबाष्पयोगात् मामक्षिणोद्यत्र विभिन्नकोशैः" रघु० १३-२९। 10. ಹಲಸು ತೆಂಗು ಮೊದಲಾದ ಫಲಗಳ ಒಳಭಾಗ. 11. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 12. (ವೇದಾಂತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಜೀವನಿಗೆ ಆವರಣವಾಗಿರುವ (1) ಅನ್ನಮಯ. (2) ಪ್ರಾಣಮಯ, (3) ಮನೋಮಯ,

(4) ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಮತ್ತು (5) ಆನಂದಮಯಗಳೆಂಬ ಐದು ಕೋಶಗಳು. 13. ಗೋಳ, ಪರ್ಪಲ, ಗುಂಡು. 14. ಯೋನಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 15. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. "कोशः कोष इवाण्डके। कुड्मले चषके दिव्येऽर्थचये योनिशिम्बयोः। जातीकोषेऽसिपिधाने" हेम०। 16. ಶಾಸ್ತ್ರ. 17. ಗೃಹ. ಮನೆ. 18. ಪುಸ್ತಕಗಳ ರಾಶಿ. 19. ದೇಹ. ಶರೀರ. "कोशोऽस्त्री कुड्मलेऽर्थौघे गुह्येऽङ्गे शास्त्रदिव्ययोः। गृहे देहे पुस्तकौघे पेश्यामसिपिधानके" नानार्थर०। 20. ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳುವಿನ ಗೂಡು. 21. ಗರ್ಭಕೋಶ. 22. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ವಿಲ್ಲದ ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಮುದಾಯ.

कोश(ष)कार ಕೋಶ(ಷ)ಕಾರ (ಪುಂ) 1. ನಿಘಂಟುಕಾರ. कोशं (षं) करोति – डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. ರೇಷ್ಮೆಹುಳು. कोशं तन्तुभिः स्ववेष्टनं करोति – कृञ् "अण्"। "संवेष्टमानं बहुभिर्मोहात्तन्तुभिरात्मजैः। कोशकार इवात्मानं वेष्टयन्नावबुध्यसे" भा० शान्ति० ३२९-२८। (वि०) 3. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. डु कृञ् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–कारकः –ಕಾರಕಃ**. "निजलालासमायोगात् कोशं वा कोशकारकः" याज्ञ० ३-१४७। स्त्रियाम् **–कारिका –ಕಾರಿಕಾ**.

कोश(ष)कृत् ಕೋಶ(ಷ)ಕೃತ್ (ಪುಂ) 1. "कोश(ष)कार" ಪದದ ಅರ್ಥ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು. "नैपालो दीर्घपत्रश्च नीलपोरोऽथ कोशकृत्" सुश्रुत० सूत्र० ४५-१५०।

कोश(ष)गृह ಕೋಶ(ಷ)ಗೃಹ (ನಂ) ಬೊಕ್ಕಸ, ಧನಾಗಾರ, ಹಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಡುವ ಕೊಠಡಿ. कोश(ष)स्य गृहम्। "हिरण्मयीं कोषगृहस्य मध्ये वृष्टिं शशंसुः पतितां नभस्तः" रघु० ५-२९।

कोश(ष)पाल ಕೋಶ(ಷ)ಪಾಲ (ಪುಂ) ಖಜಾಂಚಿ. ಬೊಕ್ಕಸದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಖಜಾನೆಯ ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷ. कोशं (षं) पालयति – पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "निर्यान्तु कोश(ष)पालाश्च कुरुक्षेत्राश्रमं प्रति" भा० आश्रम० २२-२१। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–पालकः –ಪಾಲಕಃ**.

कोश(ष)पेटक ಕೋಶ(ಷ)ಪೇಟಕ (ಪುಂ) ಹಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ.

कोश(ष)फल ಕೋಶ(ಷ)ಫಲ (ನಂ) 1. ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ, ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ. 2. ಜಾಯಿಕಾಯಿ.

कोश(ष)वत् ಕೋಶ(ಷ)ವತ್ (ವಿ०) ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. कोशो (षो) ऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "धर्मात्मा कोश(ष)वांश्चापि देवराज इवापरः" भा० अनु० २-११। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ**.

कोश(स)ल ಕೋಶ(ಸ)ಲ (ಪುं ಬ० ವ०) ಕೋಸಲ ದೇಶ, ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರವು ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಿಂದ ಆಳಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ದೇಶ.

कोश(ष)शायिका ಕೋಶ(ಷ)ಶಾಯಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ. कोशे (षे) शेते – शीङ् (स्वप्ने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कोशा(षा)गार ಕೋಶಾ(ಷಾ)ಗಾರ (ನ०) ಬೊಕ್ಕಸ, ಖಜಾನೆ, ಹಣವನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಮನೆ.

कोशा(षा)तकी ಕೋಶಾ(ಷಾ)ತಕೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಕಹಿ ಹೀರೆ ಗಿಡ. 2. ಪಡವಲ ಗಿಡ. कोश(ष)मतति – अत (सातत्यगमने) "क्वुन्" (उ० २-३३)।

कोशा(षा)धिपति ಕೋಶಾ(ಷಾ)ಧಿಪತಿ (ಪುं०) 1. ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಬೊಕ್ಕಸದ ಅಧಿಕಾರಿ. कोश(ष)स्याधिपतिः। 2. ಕುಬೇರ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **–अधीशः –ಅಧೀಶಃ, –अध्यक्षः –ಅಧ್ಯಕ್ಷಃ** ಇತ್ಯಾದಿ.

कोशि(षि)न् ಕೋಶಿ(ಷಿ)ನ್ (ವಿ०) ಕೋಶವುಳ್ಳವನು, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಹಣವಂತ. कोशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कोशी(षी) ಕೋಶೀ(ಷೀ) (ಸ್ತ್ರೀ०) ತೊಗಲಿನ ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚಪ್ಪಲಿ. "पन्नद्धी पादविरजाः कोशी पादरथी भवेत्" हारा०।

कोष ಕೋಷ (ಪುಂ) "कोश" ಪದದ ಅರ್ಥ.

कोष्ठ ಕೋಷ್ಠ (ಪುಂ) 1. ಮನೆಯ ಒಳ ಕೊಠಡಿ, 2. ಹೊಟ್ಟೆಯ ಒಳಭಾಗ, ಒಳಹೊಟ್ಟೆ. 3. ಉಗ್ರಾಣ, ಕಣಜ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬುವ ಮನೆ. कुष (निष्कर्षे) "थन्" (उ० २-४)। 4. ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಅಂಗಗಳು, ಅಂತರಮಯವಗಳು, ಕರುಳು ಯಕೃತ್ತು ಹೃದಯ ಮುಂತಾದುವು. (वि०) 5. ತನ್ನದಾದ, ಸ್ವಂತವಾದ. "कोष्ठः कुसूले चात्मीये मध्ये कुक्षेर्गृहस्य च" मेदि०।

नानार्थरत्नमालायाम् पुन०। "कुक्षेरन्तर्गृहस्यान्तः कुसूले कोष्ठमस्त्रियाम्" नानार्थर०।

कोष्ठपाल कोष्ठपाल (पुं०) 1. उग्राणवन्नु रक्षिसुवनु. कोष्ठं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. पोलीसिनवनु, पोलीसु प्यायि, नगर रक्षक.

कोष्ठागार कोष्ठागार (न०) 1. धान्यादिगळन्नु कूडिसिडुव मने, उग्राण. कोष्ठमगारमिव। "ततः पर्याप्तभरितकोष्ठागारं मांसशोणितैर्मे गृहं भविष्यति" वेणी० ३। 2. बोक्कस, धनगृह, खिजाने.

कोष्ठागारिक कोष्ठागारिक (पुं०) 1. कोष्ठागारदल्लि नियुक्तनादवनु, उग्राणद अधिकारि, उग्राणद पारुपत्यगार. कोष्ठागारे नियुक्तः "ठन्" (४-४-७०)। 2. कोष्ठागारदल्लिरुव, उग्राणदल्लिरुव.

कोष्ठागारिन् कोष्ठागारिन् (पुं०) कणजद हुळु.

कोष्ठाग्नि कोष्ठाग्नि (पुं०) होट्टेयोळगिन अग्नि, तिंद आहारवन्नु जीर्णवागिसुव ऒंदु शक्ति.

कोष्ण कोष्ण (न०) 1. स्वल्प बिसि. कु ईषदुष्णम्। कोः कादेशः (६-३-१०७)। (वि०) 2. स्वल्प बिसियागिरुव, बेच्चगिरुव. "भुवं कोष्णेन कुण्डोघ्नी मेध्येनाव-भृथादपि" रघु० १-८४।

कोसल कोसल (पुं० ब० व०) 1. कोसल देश. कुस (संश्लेषणे) "कलच्" (उ० १-१०६)। 2. कोसल देशद निवासिगळु. सरयू नदिय इब्भागगळल्लियू कोसलवु (1) प्राच्यकोसल मत्तु (2) उत्तर कोसलगळिंदु एरडु भागवागिदे. अयोध्या नगरदिंद कूडिदुदु उत्तर कोसल देश. "इति स्म पृच्छत्यनुवेलमादृतः प्रियासखीरुत्तर-कोसलेश्वरः" रघु० ३-५। "दक्षिणा ये च पञ्चालाः पूर्वाः कुन्तिषु कोसलाः" भा० सभा० १४-२७।

कोहल कोहल (पुं०) 1. ऒंदु विध वाद्य. 2. नाट्यशास्त्रप्रवर्तकरादा ऒब्ब ऋषि. कौ हलति—हल (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। "कोहलो वाद्यभेदेऽपि स्यात् नाट्यशास्त्रप्रवक्तरि" मेदि०। 3. मद्य.

कौकृत्य कौकृत्य (न०) 1. अकृत्य, अकार्य, अयोग्यवाद कार्य. कुत्सितं कृत्यम्—स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. अनुताप, पश्चात्ताप. "कौकृत्य-मनुतापे स्यात् अयुक्तकरणेऽपि च" मेदि०।

कौक्कुट कौक्कुट (न०) 1. कुक्कुटासन, योगद अंगगळल्लिंदाद आसनद ऒंदु भेद. (वि०) 2. कुक्कुटसंबंधवाद, कोळियु संबंधवाद. कुक्कुटस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौक्कुटिक कौक्कुटिक (पुं०) 1. वेषधारि, वंचक, मायावि. 2. कृमिकीटादिगळु कालिगे सिक्कुवु दॆंब भयदिंद कोळियु कालिडुवष्टु मात्र प्रदेशवन्नु नोडिकोंडु नडेयुव संन्यासि, प्राणहिंसेय भयदिंद तानु हॆज्जॆयिडुव जागवन्नु मात्र नोडिकोंडु नडेयुव भिक्षुक. कुक्कुटीं मायां कुक्कुटीपादपतनार्हप्रदेशं च पश्यति—"ठक्" (४-४-४६)। "अथ कौक्कुटिकोऽदूरप्रेरिताक्षे च दाम्भिके" मेदि०।

कौक्कुटिकन्दल कौक्कुटिकन्दल (पुं०) ऒंदु जातिय सर्प. "कौक्कुटिकन्दलः। गोनासगोनसौ" त्रिकाण्ड०।

कौक्ष कौक्ष (वि०) 1. होट्टेगॆ तॊडिसुव ऒडपॆ मुंतादुदु. कुक्षौ भवः "अण्" (४-३-५३)। 2. होट्टेय संबंधवाद. कुक्षेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौक्षक कौक्षक (वि०) होट्टेयल्लिरुव, उदर प्रदेशदल्लिरुव. कुक्षौ भवः "वुञ्" (४-२-१२७)।

कौक्षेयक कौक्षेयक (पुं०) खड्ग, कत्ति. कुक्षौ भवः (असिः) "ढकञ्" (४-२-९६)। "कौक्षेयको मण्डलाग्रः करवालः कृपाणवत्" अम०। "कौक्षेयकेण सन्निहितविषधरेणेव चन्दनलता" काद०।

कौचवार्य कौचवार्य (वि०) कूचवारदेशदव नाद, कूचवारदेशनिवासियाद. कूचवारो-ऽभिजनोऽस्य "यक्" (४-३-९४)।

कौचुमारयोग कौचुमारयोग (पुं०) शरीर संबंधवाद नष्टगळन्नु होगलाडिसि सौभाग्य वन्नुंटुमाडुव ऒंदु विध योग. कुचुमारस्यायं योगः।

कौञ्च कौञ्च (पुं०) क्रौंच पर्वत, माल्यवत् पर्वत. कुञ्च एव स्वार्थे "अण्"। पृषो०। "कौञ्चः क्रौञ्चश्च माल्यवान्" त्रिकाण्ड०।

कौञ्जर ಕೌಂಜರ (न०) 1. ಕುಂಜರಾಸನ, ಆನೆಯಂತೆ ಕೂಡುವುದು. (वि०) 2. ಆನೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुञ्जरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–री–०१.** "आपन्नः कौञ्जरीं योनिमात्मस्मृतिविनाशिनीम्" भाग० ८-४-१२।

कौट ಕೌಟ (पुं०) 1. ಕುಟಜವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. कूटे अद्रिशृङ्गे भवः "अण्" (४-३-५३)। (न०) 2. ಮಿಥ್ಯಾವಚನ, ಸುಳ್ಳುಮಾತು. (वि०) 3. ಸ್ವಂತ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ, ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ, ಪರಾಧೀನನಲ್ಲದ. कुटयां भवः "अण्" (४-३-५३)। 4. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ.

कौटकिक ಕೌಟಕಿಕ (वि०) ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರುವವನು. कूटकं मांसकूटं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)।

कौटज ಕೌಟಜ (पुं०) ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. कूटमेव कौटमद्रिशृङ्गम् – तत्र जातः।

कौटतक्ष ಕೌಟತಕ್ಷ (पुं०) ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಬಡಗಿ, ಊರಿನವರಿಗೆ ಅಧೀನನಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. कुटयां भवः कौटः स्वतन्त्रः स चासौ तक्षश्च "टच्" (५-४-९५)। "कौटतक्षोऽनधीनकः" अम०।

कौटसाक्ष्य ಕೌಟಸಾಕ್ಷ್ಯ (न०) ಮೋಸದ ಸಾಕ್ಷ್ಯ, ಸುಳ್ಳುಪ್ರಮಾಣ ವಚನ, ತಾನು ಹೇಳುವುದು ನಿಜವೆಂದು ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದು. कूटः साक्षी – तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "यस्मिन् यस्मिन् विवादे तु कौटसाक्ष्यं कृतं भवेत्। तत्तत्कार्यं निवर्तेत कृतं चाप्यकृतं भवेत्" मनु० ८-११७।

कौटि ಕೌಟಿ (पुं०) ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷಿಯ ಮಗ, ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವನ ಮಗ. कूटस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

कौटिक ಕೌಟಿಕ (पुं०) 1. ಬೇಡರವನು, ವ್ಯಾಧ, ಬಲೆಯನ್ನು ಬೀಸಿ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು. कूटेन मृगबन्धनयन्त्रेण चरति–"ठक्" (४-४-८)। 2. ಮೃಗಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು.

कौटिलिक ಕೌಟಿಲಿಕ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. कुटिलिका व्याधानां गतिविशेषः – कुटिलिकया हरति "अण्" (४-४-१८)। 2. ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸಗಾರ. कुटिलिका कर्मारोपकरणभूतं लोहम्–कुटिलिकया हरति "अण्" (४-४-१८)।

कौटिल्य ಕೌಟಿಲ್ಯ (पुं०) 1. ಚಾಣಕ್ಯ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. कुटिल स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "कौटिल्यः कुटिलमतिः स एष येन क्रोधाग्नौ प्रसभमदाहि नन्दवंशः" मुद्रा० १-७। [ವಿವರಕ್ಕೆ "चाणक्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (न०) 2. ವಕ್ರತೆ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವಿಕೆ. कुटिलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 3. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಠಕ್ಕು, ಅನೀತಿ, ಮೋಸ. "आजन्मसिद्धं कौटिल्यं खलस्य च हलस्य च। सोढुं तयोर्मुखाक्षेपमलमेकैव सा क्षमा"।

कौटीर्य ಕೌಟೀರ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ವತಂತ್ರ, ಅಧೀನನಲ್ಲದವನು. 2. ಅಸಹಾಯ, ಒಬ್ಬಂಟಿಗ. कुटीरः केवलः स्वार्थे "ष्यञ्"। (स्त्री०) **–र्या–र्य्या.** 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

कौटुम्ब ಕೌಟುಂಬ (वि०) 1. ಕುಟುಂಬಭರಣಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯ. कुटुम्बं तद्भरणं प्रयोजनमस्य "अण्"। 2. ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. कुटुम्बस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौटुम्बिक ಕೌಟುಂಬಿಕ (वि०) 1. ಕುಟುಂಬಭರಣದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ, ಸಂಸಾರಿ. कुटुम्बे प्रसृतः "ठक्"। "पदेपदेभ्यन्तरवह्निनार्दितः कौटुम्बिकः क्रुध्यति वै जनाय" भाग० ५-१३-८। 2. ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿರುವವನು, ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. कुटुम्बे भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। "अथ च यत्र कौटुम्बिका दारापत्यादयो नाम्ना कर्मणा वृकसृगाला एवानिच्छतोऽपि कदर्यस्य कुटुम्बिनः उरणवत्संरक्ष्यमाणं मिषतोऽपि हरन्ति" भाग० ५-१४-३।

कौडविक ಕೌಡವಿಕ (वि०) 1. ಅಚ್ಚೀರು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಿತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶ (ಭೂಮಿ). उप्यतेस्मिन्निति वापः क्षेत्रम् – कुडवस्य वापः "ठञ्" (५-१-४५)। 2. ಅಚ್ಚೀರು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಅಚ್ಚೀರು ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವವನು. कुडवं पचति "ठञ्" (५-१-५२)। 4. ಅಚ್ಚೀರು ಅಳತೆಯ ಧಾನ್ಯ. कुडवः परिमाणमस्य "ठञ्" (५-१-५७)। 5. ಅಚ್ಚೀರು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತರುವವನು. कुडवमवहरति "ठञ्" (५-१-५२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–विकी–०१.**

कौणप ಕೌಣಪ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. कुणपस्य भक्षणं शीलमस्य "अण्" (४-४-६१)। "अहो संप्रति इतस्ततः प्रवर्तमानकौणपनिकरस्य महती रौद्रता" मालती० ५।

कौणपदन्त ಕೌಣಪದಂತ (पुं०) ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು. कौणपस्य दन्ता इव दन्ता यस्य। "भीष्मः कौणपदन्तश्च स्वेच्छामृत्युः पुरावसुः" त्रिकाण्ड०।

कौण्डायन ಕೌಂಡಾಯನ (वि०) 1. ಕುಂಡದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ. 2. ಕುಂಡದಿಂದ ಉಂಟಾದ.

कौण्डिन ಕೌಂಡಿನ (पुं०) ಕೌಂಡಿನ್ಯಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯ. कौण्डिन्यस्य छात्रः "अण्" (४-२-१११)। यलोपः (६-४-१५१)।

कौण्डिनेयक ಕೌಂಡಿನೇಯಕ (वि०) 1. ಕುಂಡಿನ ನಗರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ಕುಂಡಿನ ನಗರದಲ್ಲಿ ಇರುವ. कुण्डिने जातः भवो वा "ढकञ्" (४-२-१५)।

कौण्डिन्य ಕೌಂಡಿನ್ಯ (पुं०) ಕುಂಡಿನಋಷಿಯ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कुण्डिनस्य गोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)।

कौतस्कुत ಕೌತಸ್ಕುತ (वि०) ಎಲ್ಲಿಲ್ಲಿಂದ ಬಂದಿರುವ? कुतः कुतः आगतः? वीप्सायां द्विर्भावः "अण्" (४-३-७४)। विसर्गस्य सः (८-३-४८)। "यद्यस्ति नाके भुवनेऽयवाधस्तदा न कौतस्कुतलोकबाधः" नैष० १०-१२५।

कौतुक ಕೌತುಕ (न०) 1. ಕುತೂಹಲ, ಆಶ್ಚರ್ಯದ ವಿಷಯವನ್ನು ನೋಡುವ ಅಥವಾ ತಿಳಿಯುವ ಆಸೆ. कुतुकस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "भर्त्रान्या मुहुरभिलष्यता निदध्ये नैवाहो विरमति कौतुकं प्रियेभ्यः" माघ० ८-६९। "नवनिधुवनलीलाः कौतुकेनातिवीक्ष्य" माघ० ११-१८। 2. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. "पश्यन्त्यास्तं नृपं तस्या लज्जाकौतुकयोर्दृशि" कथास०। 3. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ. "कथं सुतायाः पितृगेहकौतुकं निशम्य देहः सुखवर्यं नेङ्गते" भाग० ४-३-१३। 4. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ, ವಿನೋದ. 5. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 6. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ. "पतिव्रताभिः परिगृह्य निन्ये क्लृप्तासनं कौतुकवेदिमध्यम्" कुमा० ७-१२। 7. ಕಂಕಣ, ವಿವಾಹಾದಿ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಂಗಳ ಸೂತ್ರ. "वैवाहिकैः कौतुकसंविधानैर्गृहे गृहे व्यग्रपुरन्ध्रिवर्गम्" कुमा० ७-२। 8. ಸುಖಾನುಭವದ ಕಾಲ. 9. ಸಂಗೀತ ನೃತ್ಯ ಮೊದಲಾದುವು. "कौतुकं त्वभिलाषे स्यादुत्सवे नर्महर्षयोः। तथा परम्परायातमङ्गले च कुतूहले। विवाहसूत्रगीतादिभोगयोरपि न द्वयोः" मेदि०। "कौतुकं नर्मणीच्छायामुत्सवे कुतुके मुदि। पारम्पर्यागतस्थाने मङ्गलोद्वाहसूत्रयोः। गीतादौ भोगकाले च" हेम०।

कौतुकक्रिया ಕೌತುಕಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ವಿವಾಹ ಮಹೋತ್ಸವ ಮೊದಲಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ. "कन्यकातनयकौतुकक्रियां स्वप्रभावसदृशीं वितेनतुः" रघु० ११-५३।

कौतुकगृह ಕೌತುಕಗೃಹ (न०) 1. ಶಯ್ಯಾಗೃಹ, ಮಲಗುವ ಮನೆ. 2. ವಿನೋದಗೃಹ. 3. ವಿವಾಹ ಮಂದಿರ, ಕಲ್ಯಾಣ ಗೃಹ.

कौतुकतोरण ಕೌತುಕತೋರಣ (न०) ವಿವಾಹ ಹಬ್ಬ ಮೊದಲಾದ ಮಹೋತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ತೋರಣ. "गोपुरद्वारमार्गेषु कृतकौतुकतोरणाम्। चित्रध्वजपताकाग्रैरन्तःप्रतिहतातपाम्" भाग० १-११-१३।

कौतुकमङ्गल ಕೌತುಕಮಂಗಲ (न०) ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ, ಕಂಕಣಧಾರಣಮಹೋತ್ಸವ.

कौतुकमय ಕೌತುಕಮಯ (वि०) ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಅಥವಾ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ತುಂಬಿರುವ.

कौतुकरस ಕೌತುಕರಸ (पुं०) 1. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ, ವಿನೋದ. 2. ಸಂಗೀತ. 3. ಆನಂದ, ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ.

कौतुकवत् ಕೌತುಕವತ್ (वि०) ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಆಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. कौतुक "मतुप्" (५-२-९४)। "विद्या विदर्भेन्द्रसुताधरोष्ठे नृत्यन्ति कत्यन्तरभेदभाजः। इतीव रेखाभिरपश्रमस्ताः संख्यातवान् कौतुकवान् विधाता" नैष० ७-४१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ.

कौतुकागार ಕೌತುಕಾಗಾರ (न०) 1. ವಿನೋದ ಗೃಹ. 2. ವಿವಾಹ ಮಂದಿರ, ಕಲ್ಯಾಣ ಮಂಟಪ. 3. ಶಯ್ಯಾಗೃಹ, ಮಲಗುವ ಮನೆ. "कनककलशयुक्तं भक्तिशोभासनाथं क्षितिविरचितशय्यं कौतुकागारमागात्" कुमा० ७-९४।

कौतुकिन् ಕೌತುಕಿನ್ (वि०) 1. ನೋಡುವ ಅಥವಾ ತಿಳಿಯುವ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. कौतुकमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "दधानमाशासु चरिष्णु दुर्यशः स कौतुकी तत्र ददर्श केतकम्" नैष० १-७८। 2. ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-किनी** -ಕಿನೀ. "यस्तन्वि भर्ता घुसृणेन सायं दिशः समालम्भनकौतुकिन्याः" नैष० ८-८०।

कौतूहल ಕೌತೂಹಲ(न०)1. ಆಸೆ, ಆಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಉತ್ಸಾಹ, ನೋಡುವ ಅಥವಾ ತಿಳಿಯುವ ಆಸೆ. कुतूहलस्य भाव: "अण्" (५-१-१३०)। 3. ಆಶ್ಚರ್ಯದ ವೃತ್ತಿ. "विरोधिवर्णाभरणाश्मभासां मल्लाजिकौतूहलमीक्षमाणाम्" नैष० १०-९६। (वि०) 4. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. 5. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.

कौतूहलिन् ಕೌತೂಹಲಿನ್ (वि०) ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳ, ಆಸೆಯುಳ್ಳ. कौतूहलमस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-हलिनी -ಹಲಿನೀ.** "श्रुत्वेति वाक्यं हृदयप्रियाया: कौतूहलिन्या विमलस्मितश्री:" कुमा० ११-९।

कौत्स ಕೌತ್ಸ (पुं०) 1. ವರತಂತುಮಹರ್ಷಿಯ ಶಿಷ್ಯ, ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯ ಮಗ. कुत्सस्य ऋषेरपत्यम् "अण्" (४-१-११४)। "उपात्तविद्यो गुरुदक्षिणार्थी कौत्स: प्रपेदे वरतन्तुशिष्य:" रघु० ५-१। ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಗೋತ್ರಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ "लुक्" (२-४-६५)। **कुत्सा: ಕುತ್ಸಾ:.** (न०)2. ಕುತ್ಸಋಷಿಯು ಕಂಡು ಗಾನಮಾಡಿದ ಸಾಮ. कुत्सेन दृष्टं साम। (वि०)3. ಕುತ್ಸಋಷಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुत्सस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौदालीक ಕೌದಾಲೀಕ (पुं०) ಬೆಸ್ತನಿಂದ ಅಗಸರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು.

कौद्रवीण ಕೌದ್ರವೀಣ (न०) ಹಾರಕವನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. कोद्रवस्य भवनं क्षेत्रम् "खञ्" (५-२-१)।

कौनख्य ಕೌನಖ್ಯ (न०)1. ನಖ ರೋಗ, ಉಗುರು ಕೆಟ್ಟಿರುವುದು. कुनखस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "सुवर्णचौर: कौनख्यं सुराप: श्यावदन्तताम्" मनु० ११-४९। 2. ನಖ ರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. कुनखिनो भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

कौन्तिक ಕೌಂತಿಕ (पुं०) ಕೊಂತವೆಂಬ ಆಯುಧದಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು, ಚೂಪಾದ ಎಸೆಗೋಲೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. कुन्त: प्रहरणमस्य "ठक्"(४-४-५७)।

कौन्ती ಕೌಂತೀ (स्त्री०) ರೇಣುಕವೆಂಬ ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ವಸ್ತು. कुन्तिषु देशेषु भवा "अण्" (४-३-५३)।

कौन्तेय ಕೌಂತೇಯ (पुं०) 1. ಕುಂತಿಯ ಮಗ. (1) ಧರ್ಮರಾಜ, (2) ಭೀಮ ಮತ್ತು (3) ಅರ್ಜುನ. कुन्त्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्त: प्रणश्यति" गीता ९-३१। 2. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿಮರ.

कौप ಕೌಪ (न०) 1. ಬಾವಿಯ ನೀರು. ಬಾವಿಯ ನೀರು ಉಪ್ಪಾಗಿದ್ದರೆ ಪಿತ್ತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. "क्षारं पित्तलं कौपं श्लेष्मघ्नं दीपनं लघु" सुश्रुत० सूत्र० ४५-३३। (वि०) 2. ಕೂಪಸಂಬಂಧವಾದ, ಬಾವಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, कूपस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। ವಸಂತ ಮತ್ತು ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯ ಅಥವಾ ಬಿಲುಮೆಯ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. "वसन्ते कौपं प्रास्रवणं वा सेवेत, ग्रीष्मेऽप्येवम्" सुश्रुत० सूत्र० ४५-८।

कौपीन ಕೌಪೀನ (न०) 1. ಅಕಾರ್ಯ, ಪಾಪಕಾರ್ಯ. कूपे नरके पतनमर्हति "खञ्" (५-२-२०)। निपा०। 2. ಶರೀರದ ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಪುರುಷಲಿಂಗ. 3. ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಚೂರು ಬಟ್ಟೆ, ಲಂಗೋಟಿ. "कौपीनं शतखण्डजर्जरतरं कन्था पुनस्तादृशी" भर्तृ० ३-९१। "कौपीनं स्यादकार्येऽपि चीरगुह्यप्रदेशयो:" मेदि०।

कौबेर ಕೌಬೇರ (वि०) ಕುಬೇರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुबेरस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-री -ರೀ.** ಕುಬೇರನ ದಿಕ್ಕು, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು. "कौबेरदिग्भागमपास्य मार्गमागस्त्यमुष्णांशुरिवावतीर्ण:" माघ० ३-१। "तत: प्रतस्थे कौबेरीं भास्वानिव रघुर्दिशम्" रघु० ४-६६।

कौमार ಕೌಮಾರ (पुं०) 1. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದವನು, ಯಾವ ಪತಿಯನ್ನೂ ಸೇರದಿರುವ (ಯಾರನ್ನೂ ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ) ಕುಮಾರಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದವನು. न पूर्व: पतिर्यस्या: तामपूर्वपतिम् कुमारीम् उपपन्न: — कुमारी "अण्" (४-२-१३)। निपा०। 2. ಕುಮಾರ, ಬಾಲಕ. कुमार स्वार्थे "अण्"(५-४-३८)। (न०) 3. ಜೀವಿತಕಾಲದ ಒಂದು ವಯಸ್ಸು, ಬಾಲ್ಯಯೌವನ ಮೊದಲಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. कुमारस्य भाव: "अञ्" (५-१-१२९)। "देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा। तथा देहान्तरप्राप्ति: धीरस्तत्र न मुह्यति" गीता २-१३। (वि०) 4. ಕುಮಾರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुमारस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "तत्र विद्याव्रतस्नात: कौमारं व्रतमास्थित:" भा० वन० ९५-१७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-री -ರೀ.** "कौमारीं दर्शयंश्चेष्टां प्रेक्षणीयो वनौकसाम्। हृदन्निव हसन्मुग्धबालसिंहावलोकिन:" भाग० ३-२-२८।

कौमारभृत्य कौमारभृत्य (न०) ಮಕ್ಕಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. ಕುಮಾರನನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ದಾದಿಯ ಹಾಲಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೋಷದ ಶಮನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ದುಷ್ಟಗ್ರಹ (ಬಾಲಗ್ರಹ) ಗಳಿಂದಲೂ ಕೆಟ್ಟ ಸ್ತನ್ಯಪಾನದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ನಡೆಸುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "कौमारभृत्यं नाम कुमारभरणधात्रीक्षीरदोषसंशोधनार्थं दुष्टस्तन्यग्रहसमुत्थानां च व्याधीनामुपशमनार्थम्" सुश्रुत० सूत्र० १-५।

कौमारहर कौमारहर (वि०) ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಗಲಾಡಿಸುವ. कौमारं हरति— हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "यः कौमारहरः स एव हि वरस्ता एव चैत्रक्षपास्ते चोन्मीलितमालतीसुरभयः प्रौढाः कदम्बानिलाः" सा० द०।

कौमारिकेय कौमारिकेय (पुं०) ಕುಮಾರಿಯ ಮಗ, ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ (ಮದುವೆಗೆ ಮುಂಚೆ) ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ, ಕಾನೀನ. कुमारिकायाः अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

कौमारी कौमारी (स्त्री०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ, ಬೇರೆ ಯಾರನ್ನೂ ಮದುವೆಯಾಗದವನ ಪತ್ನಿ. अपूर्वपतिः कुमारी पतिमुपपन्ना "अण्" (४-२-१३)। "ङीप्" (४-१-१५)। "उपलम्भ्यामपश्यन्तः कौमारीं पततां वर" भट्टि० ७-९०। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಶಕ್ತಿ.

कौमुद कौमुद (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸ. कौ मोदन्ते जना यस्मिन्— मुद (हर्षे) "कः" (३-१-१३६)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१४)। (स्त्री०) -दी-दिः. 2. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. "कौमुदः स्यात् कार्तिकिके चन्द्रिकायां तु कौमुदी" मेदि०।

कौमुदी कौमुदी (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. कुमुदस्येयं प्रकाशकत्वात् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "आनन्दितोर्वीन्द्रमुखारविन्दैर्मंदं नुदन्तीं हृदि कौमुदीनाम्" नैष० १०-१०३। 2. ಆಶ್ವಯುಜಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. "आश्विने पौर्णमास्यां तु चरेज्जागरणं निशि। कौमुदी सा समाख्याता कार्या लोकविभूतये"। 3. ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ, ಕೃತ್ತಿಕೋತ್ಸವದ ದಿನ. 4. ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ಇತರ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಹೆಸರು. ಆಯಾ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕವಾದುದರಿಂದ ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. ಸಾಂಖ್ಯತತ್ವಕೌಮುದಿ, ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಕೌಮುದಿ, ಲಘುಕೌಮುದಿ, ಸಿದ್ಧಾಂತಕೌಮುದಿ, ಪದಾರ್ಥಕೌಮುದಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

कौमुदीचार कौमुदीचार (पुं०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. कौमुद्याश्चन्द्रिकायाश्चारोऽत्र। "कोजागरः शरत्पर्वकौमुदीचारमस्त्रियाम्" त्रिकाण्ड०।

कौमुदीनाथ कौमुदीनाथ-पति-पति (पुं०) चंद्र.

कौमुदीमुख कौमुदीमुख (न०) 1. ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ, ಬೆಳದಿಂಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದು. 2. ದೀಪೋತ್ಸವ ತಿಥಿಯ ಪ್ರಾರಂಭ. कौमुद्याः चन्द्रिकायाः दीपोत्सवतिथेर्वा मुखम्। "अथेप्सितं भर्तुरुपस्थितोदयं सखीजनोद्वीक्षणकौमुदीमुखम्" रघु० ३-१।

कौमोदकी कौमोदकी (स्त्री०) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಗದೆ. कोः पृथिव्याः पालकत्वात् मोदकः कुमोदको विष्णुः तस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "कौमोदकी गदा खड्गो नन्दकः कौस्तुभो मणिः" अम०। "नित्यं हरेः संनिहिता निकामं कौमोदकी नन्दयति स्म चेतः" माघ० ३-१८।

कौमोदी कौमोदी (स्त्री०) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಗದೆ. कुं मोदयति — मुद (हर्षे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। कुमोदो विष्णुः तस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

कौम्भकर्णि कौम्भकर्णि (पुं०) ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಮಗ. कुम्भकर्णस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "मुष्टिना कौम्भकर्णिं च क्रुद्धः प्राणैरतित्यजत्" भट्टि० १५-१२०।

कौम्भकारि कौम्भकारि (पुं०) ಕುಂಬಾರನ ಮಗ. कुम्भकारस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-१५३)। पक्षे "ण्यः" (४-१-१५२)। -कार्यः-कार्यिः. स्त्रियाम् वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। -कारी-कारिः.

कौम्भायन कौम्भायन (पुं०) 1. ಕುಂಭಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶ. कुम्भस्यादूरभवो देशः "फक्" (४-२-८०)। 2. ಕುಂಭವಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. कुम्भोऽस्त्यस्मिन् देशे पक्षादि "फक्" (४-२-८०)। ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ कर्णादि "फिञ्" (४-२-८०)। कौम्भायनिः कौम्भायनिः. सङ्काशादि "ण्यः" (४-२-८०)। कौम्यः कौम्यः.

कौम्भेयक कौम्भेयक (वि०) 1. ಕುಂಭಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. ಸಣ್ಣ ಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ಸಣ್ಣ ಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ. कुम्भ्यां जातः भवो वा — कुम्भी "ढकञ्" (४-२-९५)।

कौरव क्रौरव (पुं०)1. ಕುರುರಾಜನ ಮಗ. कुरोरपत्यम् "अञ्"(४-१-८६)। 2. ಕುರುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "तमुद्यतं रथेनैकमाशुकारिणमाहवे। अनेकमिव सन्त्रासान्मेनिरे तत्र कौरवाः" भा० आदि० १४८-१८। "मथ्नामि कौरवशतं समरे न कोपात्" वेणी० १-१५। (वि०) 3. ಕುರುಸಂಬಂಧವಾದ. कुरोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "क्षेत्रं क्षत्रप्रधनपिशुनं कौरवं तद्भजेथाः" मेघ० १-४८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **कौरवी** क्रौरवी. "द्रुपदः कौरवान् दृष्ट्वा प्राधावत समन्ततः। शरजालेन महता मोहयन् कौरवीं चमूम्" भा० आदि० १४८-१७।

कौरवक क्रौरवक (वि०) 1. ಕುರುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ಕುರು ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. कुरौ कुरुवंशे जातः कुरुषु जातः भवो वा "वुञ्" (४-२-१३०)। 3. ಕುರುವಕ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಗೋರಂಟಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुरवकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौरवराज क्रौरवराज (पुं०) ಕುರು ದೇಶದ ದೊರೆ, ಕೌರವರ ದೊರೆ, ದುರ್ಯೋಧನ. "मानिनः प्रणष्टस्य कौरवराजस्य पदवीमन्वेष्टुम्" वेणी० ६।

कौरवेय क्रौरवेय (पुं०) ಕುರುರಾಜನ ಮಗ. कुरोरपत्यम् "ढक्"। "समा हि कौरवेयाणां वयं ते चैव पुत्रक"।

कौरव्य क्रौरव्य (पुं०) 1. ಕುರುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ದುರ್ಯೋಧನ. कुरोरपत्यम् "ण्यः" (४-१-१७०)। 2. ಕುರುದೇಶದ ದೊರೆ. कुरूणां राजा "ण्यः"। कौरव्ये साधुः "यत्" (४-४-९८)। ತದ್ರಾಜಸಂಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದ ಈ "यत्" ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. कौरव्याः। "कौरव्याः पशवः प्रियापरिभवक्लेशोपशान्तिः फलम्" वेणी० १-२५। 3. ಕುರು ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮಗ. कुरु "ण्यः"(४-१-१५२)। कौरव्या ब्राह्मणाः सि० कौ०।

कौर्म क्रौर्म (पुं०)1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. "कौर्मे धृतोऽद्रिरमृतोन्मथने स्वपृष्ठे ग्राहात् प्रपन्नमिभराजममुञ्चदार्तम्" भाग० ११-४-१८। 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಕಲ್ಪ, ಚತುರ್ಮುಖನ ಒಂದು ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ, ಬ್ರಹ್ಮನ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯ ದಿನ. ["कल्प" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಕೂರ್ಮ ಪುರಾಣ. कूर्ममधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८५)। (न०)4. ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. (वि०)5. ಕೂರ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ, ಆಮೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कूर्मस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौल क्रौल (पुं०)1. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯ ಉಪಾಸಕ. (न०)2. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ. (वि०)3. ಕುಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ವಂಶಸಂಬಂಧವಾದ. कुलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 4. ಕುಲಾಚಾರದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. 5. ಕುಲಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. कुले कुलाचारे साधुः कुलं कुलाचारं वेत्ति वा "अण्" (४-४-९८)। (४-२-५९) वा। 6. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "भृत्यं विपन्नं पतयः कौलं गाश्चापयस्विनीः" भाग० १२-३-३६।

कौलटिनेय क्रौलटिनेय (पुं०) ಕುಲಟೆಯ ಮಗ. ಸಾಧ್ವಿಯಾಗಿದ್ದು ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಮನೆಗಳಿಗೆ ತಿರುಗುವವಳು ಕುಲಟೆ. कुलटाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। वा "इनङ्" (४-१-१२७)। पक्षे **कौलटेयः** क्रौलटेयः. ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮನೆ ಮನೆಗೂ ಹೋಗುವವಳೂ ಕುಲಟೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "ढ्रक्" (४-१-१३१)। **कौलटेरः** क्रौलटेरः. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **कौलटिनेयी** क्रौलटिनेयी. **कौलटेयी** क्रौलटेयी.

कौलत्थ क्रौलत्थ (वि०) ಕುಳುತ್ಥದೊಡನೆ ಬೇಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುರುಳಿಯೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸಿದ್ಧವಾದ. कुलत्थेन संस्कृतम् "अण्" (४-४-४)। "पाययेच्चाम्लकौलत्थसुरासौवीरकादिभिः" सुश्रुत०।

कौलत्थीन क्रौलत्थीन (न०) ಹುರುಳಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. कुलत्थस्य भवनं क्षेत्रम् "खञ्" (५-२-१)।

कौलपुत्रक क्रौलपुत्रक (न०) ಕುಲಪುತ್ರನ ಭಾವ. कुलपुत्रस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)।

कौलाल क्रौलाल (वि०) ಕುಲಾಲಸಂಬಂಧವಾದ, ಕುಂಬಾರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुलालस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौलालक क्रौलालक (वि०) ಕುಂಬಾರನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कुलालेन कृतम्, संज्ञायाम् "वुञ्" (४-३-११८)।

कौलिक क्रौलिक (वि०) 1. ವಂಶಪರಂಪರಾಗತವಾದ. कुलादागतः "ठक्" (४-३-७५)। 2. ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಆಚಾರ, ಕುಲಾಚಾರ. 3. ಪಾಷಂಡ, ಐಹಿಕ ಮುತ್ತದವನು. "पाषण्डकौलिकौ" त्रिकाण्ड०।

कौलिशायनि ಕೌಲಿಶಾಯನಿ (वि०) 1. ಕುಲಿಶಕ್ಕೆ ಪತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶ. कुलिशस्य अदूरभवो देशः "फिञ्" (४-२-८०)। 2. ಕುಲಿಶವಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. कुलिशोऽस्त्यस्मिन् देशे "फिञ्" (४-२-८०)।

कौलीन ಕೌಲೀನ (न०) 1. ಉತ್ತಮ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು. कुलीनस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। 2. ಲೋಕಾಪವಾದ, ಜನಾಪವಾದ. "कौलीनभीतेन गुहान्निरस्ता न तेन वैदेहसुता मनस्तः" रघु० १४-८४। 3. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "कौलीनमात्माश्रयमाचचक्षे तेभ्यः पुनश्चेदमुवाच वाक्यम्" रघु० १४-३६। 4. ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಸರ್ಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಳಗ. "कौलीनं सुकुलीनत्वे प्राणिद्यूतापवादयोः" नानार्थर०। 5. ಅಕೃತ್ಯ, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯ. 6. ಯುದ್ಧ. ಕಾಳಗ. 7. ಶರೀರದ ಗುಹ್ಯ ಪ್ರದೇಶ. "कौलीनं गुह्यजन्ययोः। कुकर्मणि कुलीनत्वे युद्धे पश्वहिपक्षिणाम्" मेदि०। (वि०) 8. ಕುಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಂದ. ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ. 9. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. कौ लीनम्। सप्तम्या अलुक्।

कौलेयक ಕೌಲೇಯಕ (पुं०) 1. ನಾಯಿ. कुले भवः श्वा "ढकञ्" (४-२-१६)। (वि०) 2. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. कुलस्यापत्यम् "ढकञ्" (४-१-१४०)। "कौलेयकः सारमेयः कुलीने" मेदि०।

कौल्माषीण ಕೌಲ್ಮಾಷೀಣ (न०) ಅಲಸಂದೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. कुल्माषाणां भवनं क्षेत्रम् "खञ्" (५-२-१)।

कौश ಕೌಶ (पुं०) 1. ಕುಶದ್ವೀಪ. कुश स्वार्थे "अण्" (५-४-६८)। 2. ಕಾನ್ಯಕುಬ್ಜ ದೇಶ. (वि०) 3. ಕುಶ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुशस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौशल ಕೌಶಲ (न०) 1. ದಕ್ಷತೆ. ಜಾಣತನ, ನಿಪುಣತನ. कुशलस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "हावहारि हसितं वचनानां कौशलं दृशि विकारविशेषः" माघ० १०-१३। 2. ಯೋಗಕ್ಷೇಮ. "पृष्ट्वा कौशलमन्योन्यं रथेष्वेवावतस्थिरे" भा० वन० २४५-३०।

कौशलि ಕೌಶಲಿ (पुं०) ಜಾಣೆಯ ಮಗ. कुशलाया अपत्यम् "इञ्" (४-१-९६)। स्त्रियाम् वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। **कौशली** ಕೌಶಲೀ.

कौशलिका ಕೌಶಲಿಕಾ (स्त्री०) ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ. ಕ್ಷೇಮ ಸಮಾಚಾರದ ಪ್ರಶ್ನೆ. कुशलं पृच्छति कुशल "ठक्" (वा० ७-३-७)।

कौशली ಕೌಶಲೀ (स्त्री०) 1. ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ. 2. ಗೌರವ ಪೂರ್ವಕ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಕಾಣಿಕೆ. "कौशली कुशलप्रश्नः"। "सन्देशः प्राभृतं कौशली" त्रिकाण्ड०।

कौश(स)लेय ಕೌಶ(ಸ)ಲೇಯ (पुं०) ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಮಗ, ಶ್ರೀರಾಮ. कौश(स)ल्याया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। यलोपः (६-४-१४८)।

कौश(स)ल्य ಕೌಶ(ಸ)ಲ್ಯ (पुं०) 1. ಕೋಸಲ ರಾಜನ ಮಗ. कोश(स)लस्य अपत्यं पुमान्. "ञ्यङ्" (४-१-१६९)। 2. ಕೋಸಲ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. (स्त्री०) **-ल्या -ल्या.** ಕೌಸಲ್ಯಾದೇವಿ, ಶ್ರೀರಾಮನ ತಾಯಿ. कोसलदेशे भवा।

कौशल्य ಕೌಶಲ್ಯ (न०) 1. ಜಾಣತನ. कुशलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಕುಶಲ, ಕ್ಷೇಮ. कुशल स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

कौश(स)ल्यातनय ಕೌಶ(ಸ)ಲ್ಯಾತನಯ **-सुत -सुत, -सूनु -ಸೂನು** (पुं०) ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಮಗ, ಶ್ರೀರಾಮ. कौश(स)ल्यायाः तनयः सुतः सूनुर्वा।

कौश(स)ल्यायनि ಕೌಶ(ಸ)ಲ್ಯಾಯನಿ (पुं०) ಕೋಸಲ ರಾಜನ ಮಗ, ಶ್ರೀರಾಮ. कौश(स)लस्यापत्यम् "फिञ्" (४-१-१५५)। "परमप्रकृतेरेवायमिष्यते। प्रत्ययसन्नियोगेन प्रकृतिरूपं निपात्यते" सि० कौ०। "कौशल्याया अपत्यम् कौशल्यायनी रामः, तस्य वल्लभाम्" इति भट्टि० व्याख्या। "म्रियामहे न गच्छामः कौशल्यायनिवल्लभाम्। उपलम्भ्यामपश्यन्तः कौमारीं पततां वर" भट्टि० ७-९०।

कौशाम्ब ಕೌಶಾಂಬ (वि०) ಕುಶಾಂಬನ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुशाम्बस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **कौशाम्बी** ಕೌಶಾಂಬೀ.

कौशाम्बी ಕೌಶಾಂಬೀ (स्त्री०) ಕುಶಾಂಬನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ನಗರ. कुशाम्बेन निर्वृत्ता नगरी "अण्" (४-२-६८)। "कुशाम्बस्तु महातेजा कौशाम्बीमकरोत्पुरीम्" रामा०। ಈ ನಗರವು ಈಗಿನ ಅಲಹಾಬಾದಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಯಮುನಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಈಗ "ಕೋಸ" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. "वत्स पट्टण" ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರೂ ಉಂಟು.

कौशिक ಕೌಶಿಕ (पुं०) 1. ಕುಶಿಕಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿ. कुशिकस्य गोत्रापत्यं पुमान् "अञ्" (४-१-१०४)। "कौशिकेन स किल क्षितीश्वरो

राममध्वरविघातशान्तये" रघु० ११-१। 2. ಗಾಧಿ ಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಇಂದ್ರ. कुशिकस्यापत्यं पुमान् "अण्" (४-१-११२)। [ಕುಶಿಕ ರಾಜನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಅಂಶದಿಂದ ಅವನ ಮಗನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಲು ಒಪ್ಪಿದನು. ಇವನೇ ಗಾಧಿ ಮಹಾರಾಜನು.] "कुशिकस्तु तपस्तेपे पुत्रमिन्द्रसमप्रभम्। लभेयमिति तं शक्रस्त्रासादभ्येत्य जग्मिवान्। स गाधिरभवद्राजा मघवान् कौशिकः स्वयम्" हरिवं०। 3. ಗೂಬೆ. "कौशिकः स्वमखिलं परिपश्यन् मन्यते स्म खलु कौशिकमेव" नैष० ५-६४। 4. ಕೋಶಕಾರ, ನಿಘಂಟುಕಾರ. 5. ಹಾವಾಡಿಗ. 6. ಗುಗ್ಗುಳ, ಧೂಪದ ಪುಡಿ. 7. ಮಜ್ಜೆ, ಬೇಪಸಾರ. "मज्जा तु कौशिकः शुक्रकरोऽस्थ्नः स्नेहसम्भवौ" अभि० चि०। 8. ಜರಾಸಂಧನ ಒಬ್ಬ ಸೇನಾಪತಿ. "स तु सेनापतिं राजा सस्मार भरतर्षभ। कौशिकं चित्रसेनं च तस्मिन् युद्ध उपस्थिते" भा० सभा० २२-३२। 9. ಸಕುಲ, ಮುಂಗಸಿ. 10. ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷ. "कौशिको नकुले व्यालग्राहे गुग्गुलुशक्रयोः। कोशज्ञोलूकयोश्च स्यात् विश्वामित्रमुनावपि" मेदि०। 11. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. 12. ಶೃಂಗಾರರಸ. "वात्सल्यशान्तौ तु रसौ शृङ्गारः कौशिकः स्मृतः" त्रिकाण्ड०। (न०)13. ರೇಷ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆ. "सोषरोदकगोमूत्रः शुध्यत्याविककौशिकम्" याज्ञ० १-१८६। (वि०)14. ಕೋಶ (ಒರೆ) ದಲ್ಲಿರುವ (ಕತ್ತಿ). 15. ಕೃಮಿಕೋಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ರೇಷ್ಮೆ ಪುಳುವಿನ ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०)-की-कं. 16. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 17. ಒಂದು ನದಿ. "कौशिकी चण्डिकानद्योः" हेम०।

कौशिकप्रिय कौशिकप्रिय (पुं०) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಶ್ರೀರಾಮ. कौशिकस्य प्रियः।

कौशिकफल कौशिकफल (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ.

कौशिका कौशिका (स्त्री०) ಪಾನಪಾತ್ರೆ, ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ.

कौशिकारति कौशिकारति (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. कौशिकस्यारातिः।

कौशीधान्य कौशीधान्य (न०) ಕೋಶದೊಳಗೆ ಬೆಳೆಯುವ ಧಾನ್ಯ, ಕಾಯಿನೊಳಗೆ ಬಿಡುವ ತೊಗರಿ, ಅವರೆ, ಎಳ್ಳು, ಹೆಸರು ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯ.

कौशेय कौशेय (न०) 1. ರೇಷ್ಮೆ. 2. ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ. कोशस्य विकारः "ढञ्" (४-३-४२)। "कौशेयं व्रजदपि गाढतामजस्रं सस्रंसे विगलितनीवि नीरजाक्ष्याः" माघ० ८-६।

कौषीतक कौषीतक (पुं०) ಕುಷೀತಕಪುತ್ರನಾದ ಕಹೋಡ ಋಷಿ. कुषीतकस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११४)।

कौषीतकि कौषीतकि (पुं०) 1. ಕುಷೀತಕಪುತ್ರನಾದ ಕಹೋಡ ಋಷಿ. कुषीतकस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। (स्त्री०)**कौषीतकी** कौषीतकी. 2. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಲೋಪಾಮುದ್ರೆ. "दीप्ताग्निरौर्वशेयश्च समुद्रचुलकोऽस्य तु। प्रिया कौषीतकी लोपामुद्राख्या च विदर्भजा" त्रिकाण्ड०।

कौषीतकिन् कौषीतकिन् (पुं० ब० व०)ಕುಷೀತ ಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯರು.

कौषीतकेय कौषीतकेय(पुं०) ಕಾಶ್ಯಪಋಷಿ. कुषीतकस्यापत्यम् "ढक्" (४-१-१२४)।

कौष्ठ्य कौष्ठ्य (वि०) ಹೊಟ್ಟೆಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. कोष्ठे भवः "यत्" (४-३-५५)। "उदरं च गुदौ कौष्ठ्यौ विस्तारोऽयमुदाहृतः" याज्ञ० ३-९५।

कौसल कौसल (वि०) ಕೋಸಲದೇಶ ಸಂಬಂಧವಾದ.

कौसीद्य कौसीद्य (न०) 1. ಬಡ್ಡಿಯ ಸಂಪಾದನೆ, ಲೇಣಿ ದೇಣಿಗಳಿಂದ ಹಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ವ್ಯಾಪಾರ. कुसीदस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸೋಮಾರಿತನ, ಮೈಗಳ್ಳತನ, ಪಾಲುಮಾರಿಕೆ.

कौसुम कौसुम (वि०) 1. ಪುಷ್ಪಸಂಬಂಧವಾದ. कुसुमस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "विनयति सुदृशो दृशः परागं प्रणयिनि कौसुममाननानिलेन" माघ० ७-५७। 2. ಕುಸುಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಹೂವಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कुसुमेन निर्वृत्तम् "अण्" (५-१-७९)।

कौसुम्भ कौसुम्भ (वि०)1. ಕುಸುಂಬೆ ಗಿಡದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವಿನ ದಳಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ. कुसुम्भेन रक्तम् "अण्" (४-२-१)। "शृङ्गाणि द्रुतकनकोज्ज्वलानि गन्धाः कौसुम्भं पृथुकुचकुम्भसङ्गि वासः" माघ० ८-३०।

कौस्तुभ कौस्तुभ (पुं०) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿ. कुं भुवं स्तुभ्नाति इति कुस्तुभो वारिधिः, तत्र भवः "अण्" (४-३-५३)। कुं भुवं स्तोभते कुस्तुभो विष्णुः, तस्यायम् "अण्" (४-३-१२०) वा। [ದೇವದಾನವರು ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಸಮುದ್ರಮಥನ ಮಾಡಿ

ದಾಗ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮೊರೆವ ಈ ಮಾತಿನಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.] "वक्षःस्थलव्याप्ति-रुचं दधानः सकौस्तुभं ह्रेषयतीव कृष्णम्" रघु० ६-४९।

कौस्तुभधामन् कौस्तुभधामन् (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. कौस्तुभस्य धाम।

कौस्तुभभृत् कौस्तुभभृत् (पुं०) ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ವಿಷ್ಣು. कौस्तुभं बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

कौस्तुभवक्षस् कौस्तुभवक्षस् (पुं०) ಕೌಸ್ತುಭದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣು. कौस्तुभो वक्षसि यस्य।

ककच कृकच (पुं०)1. ಮುಳ್ಳು ಅಜ್ಜಿಗಿಡ. (पुंन०)2. ಗರಗಸ. ಮರವನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ ಒಂದು ಮುಳ್ಳು ಕತ್ತಿ. ರಂಪ. क इति कचति — कच (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಯೋಗ. "षष्ठ्यादितिथयो मन्दात् विलोमं ककचः स्मृतः"। ತಿಥಿ—ವಾರಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಈ ಯೋಗವು ಸಂಭವಿಸುವುದು.

ವಾರ	ತಿಥಿ
ಶನಿವಾರ	ಪಷ್ಠಿ
ಶುಕ್ರವಾರ	ಸಪ್ತಮಿ
ಗುರುವಾರ	ಅಷ್ಟಮಿ
ಬುಧವಾರ	ನವಮಿ
ಮಂಗಳವಾರ	ದಶಮಿ
ಸೋಮವಾರ	ಏಕಾದಶಿ
ಭಾನುವಾರ	ದ್ವಾದಶಿ

ककचच्छद कृकचच्छद (पुं०) ತಾಳೆಮರ. ककच इव छदो यस्य। "केतकः ककचच्छदः" त्रिकाण्ड०।

ककचपत्र कृकचपत्र (पुं०)1. ತೇಗದ ಮರ. 2. ತಾಳೆ ಮರ. ककच इव पत्रमस्य।

ककचपाद् कृकचपाद् –पाद –पाद (पुं०) ಒಣಕೆಂತ, ಹೆಂಟೆಗೊಪ್ಪ. ककच इव पादो यस्य वा अन्त्यलोपः। "वेदारः ककचपात्" त्रिकाण्ड०। "भशा विदारुः ककचपादः" हारा०।

ककचपृष्ठी कृकचपृष्ठी (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

ककचव्यवहार कृकचव्यवहार (पुं०) ಗರಗಸದಿಂದ ಕೊಯ್ಯಲ್ಪಡುವ ಮರದ ಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಕೂಲಿಯ ಪೊತ್ತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಬಲ್ಲ ಒಂದು ಗಣಿತ,

ककचा कृकचा (स्त्री०) ಕೇತಕೀವೃಕ್ಷ. ತಾಳೆಮರ. ककचस्तदाकारोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

ककण कृकण (पुं०) ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ. ಗವುಜಗ ಪಕ್ಕಿ. क इति कणति — कण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)।

ककर कृकर (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ. ಗವುಜಗ ಪಕ್ಕಿ. क इति शब्दं कर्तुं शीलमस्य — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। 2. ಗರಗಸ. ರಂಪ. 3. ದರಿದ್ರ. ಬಡವ. 4. ಮುಳ್ಳು ಅಜ್ಜಿಗಿಡ. "ककरः करीरवृक्षे दीने ककचे च पक्षिभेदे च" मेदि०।

क्रतु कृतु (पुं०) 1. ಯಜ್ಞ. ಯಾಗ. क्रियते — डु कृञ् (करणे) "कतुः" (उ० १-७७)। "क्रतुं विधत्ते यदि सार्वकामिकं कथं स मिथ्यास्तु विधिस्तु वैदिकः" नैष० ९-७५। 2. ವಿಷ್ಣು. देवयज्ञादयः पञ्चमहायज्ञाः औपासनादयः सप्त पाकयज्ञाः अग्निहोत्रादयः सप्त हविर्यज्ञाः अग्निष्टोमादयः सप्त सोमसंस्थाः क्रतवः ते च परिगणितयज्ञाः तैर्यज्ञक्रतुभिः आराध्यः क्रियते इति क्रतुः। "अग्निष्टोमादयः सप्तसंस्थाः क्रतव ईरिताः। आराध्यः क्रियते तैस्तैरिति क्रतुरुदीरितः" इति निरुक्तिः। "यज्ञ इज्यो महेज्यश्च क्रतुः सत्रं सतां गतिः" वि० स०। 3. ಸಂಕಲ್ಪ. ಉದ್ದೇಶ. "कामः क्रतुः कर्म जन्मेत्येवमेषां क्रमो भवेत्। पुंसो या विषयापेक्षा स काम इति भण्यते। स एव वर्धमानश्चेत् क्रतुत्वं प्रतिपद्यते"। 4. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. 5. ಅಪೇಕ್ಷೆ. ಅಭಿಲಾಷೆ. 6. ಇಂದ್ರಿಯ. 7. ಪ್ರಜ್ಞೆ. ಪ್ರತಿಭೆ. 8. ಪೂಜೆ. ಉಪಾಸನೆ. "अथ खलु क्रतुमयः पुरुषः यथा क्रतुरस्मिन् लोके पुरुषो भवति" छान्दोग्य०। 9. ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "मरीचिमत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम्। प्रचेतसं वसिष्ठं च भृगुं नारदमेव च" मनु० १-३५। 10. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ. "यजेत राजा क्रतुभिर्विविधैराप्तदक्षिणैः" मनु० ७-७९।

क्रतुद्विष् क्रतुद्विष् (पुं०)1. ಯಜ್ಞವ ದ್ವೇಷಿಸುವ ದೈತ್ಯ. ಅಸುರ, ರಾಕ್ಷಸ. क्रतुं द्वेष्टि — द्विष (अप्रीतौ) "विवप्" (३-२-६१)। (वि०) 2. ಯಜ್ಞವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು, ನಾಸ್ತಿಕ.

क्रतुध्वंसिन् क्रतुध्वंसिन् (पुं०) ದಕ್ಷಯಾಗವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ ಪರಮೇಶ್ವರ. क्रतुं दक्षयज्ञं ध्वंसयति — ध्वंसु (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-४-७८)।

क्रतुपशु क्रतुपशु (पुं०) ಯಜ್ಞದ ಪಶು, ಅಶ್ವ.

ಕ್ರತುಪುರುಷ ಕ್ರತುಪುರುಷ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಯಜ್ಞಸ್ವರೂಪನಾದ ಪುರುಷಾಕಾರದ ಯಜ್ಞವರಾಹಸ್ವಾಮಿ. ಕ್ರತುಃ ಪುರುಷ ಇವ।

ಕ್ರತುಫಲ ಕ್ರತುಫಲ (न०) ಯಾಗದ ಫಲ.

ಕ್ರತುಭುಜ್ ಕ್ರತುಭುಜ್ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. ಕ್ರತುಂ ಕ್ರತುದೇಯ ಹವಿರ್ಭುಙ್ಕ್ತೇ — ಭುಜ (ಪರಿಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ) "ಕ್ವಿಪ್" (३-२-७८)। 2. ವಿಷ್ಣು.

ಕ್ರತುರಾಜ್ ಕ್ರತುರಾಜ್ (पुं०) 1. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ. 2. ರಾಜಸೂಯಯಾಗ. ಕ್ರತುಷು ರಾಜತೇ — ರಾಜೃ (ದೀಪ್ತೌ) "ಕ್ವಿಪ್" (३-२-६१)। ಕ್ರತೂನಾಂ ರಾಜಾ "ಟಚ್" (५-४-९१)। **—ರಾಜಃ—०ಽಪಿ.** "ಯಥಾಶ್ವಮೇಧಃ ಕ್ರತುರಾಟ್ ಸರ್ವಪಾಪಾಪನೋದನಃ" ಮನು० ११-२६०।

ಕ್ರತುವಿಕ್ರಯಿನ್ ಕ್ರತುವಿಕ್ರಯಿನ್ (वि०) ದ್ರವ್ಯದ ಆಸೆಯಿಂದ ಯಾಗದ ಫಲವನ್ನು ಮಾರುವವನು. ಕ್ರತುಂ ವಿಕ್ರೀಣೀತೇ — ಡು ಕ್ರೀಞ್ (ದ್ರವ್ಯವಿನಿಮಯೇ) "ಣಿನಿಃ" (३-१-१३४)। "ಪಿಶುನಾನೃತಿನೋಶ್ನಾತಿ ಕ್ರತುವಿಕ್ರಯಿಣಸ್ತಥಾ। ಶೈಲೂಷತುನ್ನವಾಯಾನ್ನಂ ಕೃತಘ್ನಸ್ಯಾನ್ನಮೇವ ಚ" ಮನು० ४-२१४।

ಕ್ರತೂತ್ತಮ ಕ್ರತೂತ್ತಮ (पुं०) ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಾಜಸೂಯಯಾಗ. ಕ್ರತುಷೂತ್ತಮಃ। "ರಾಜಸೂಯೋ ನೃಪಾಧ್ವರಃ। ಕ್ರತೂತ್ತಮಶ್ಚ" ತ್ರಿಕಾಣ್ಡ०।

ಕ್ರಥ—ಹಿಂಸಾಯಾಮ್ (भ्वा० पर० सक० से०)। ಕ್ರಥತಿ। ಚಕ್ರಾಥ। ಅಕ್ರಥೀತ್, ಅಕ್ರಾಥೀತ್। ಹಿಂಸಿಸು, ಕೊಲ್ಲು.

ಕ್ರಥ—ಪ್ರತಿಹರ್ಷೇ (चुरा० उभ० सक० से०)। ಕ್ರಾಥಯತಿ,—ತೇ। ಕ್ರಥಯಾಂ ಬಭೂವ, —ಆಸ, —ಚಕಾರ, —ಚಕ್ರೇ। ಆನಂದ ಹೊಂದು, ಹರ್ಷಿಸು, ಸಂತೋಷಪಡು.

ಕ್ರಥನ ಕ್ರಥನ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (न०) 2. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. ಕ್ರಥ (ಹಿಂಸಾಯಾಮ್) "ಲ್ಯುಟ್" (३-३-११५)। "ರಾಜನ್ಯೋಚ್ಚಾಂಸಕೂಟಕ್ರಥನಪಟುರಟದ್ಘೋರ-ಧಾರಃ ಕುಠಾರಃ" ಪ್ರಬೋಧ० १-८।

ಕ್ರಥನಕ ಕ್ರಥನಕ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. ಕ್ರಥನೇ ದನ್ತಕರಣಕಕಣ್ಟಕಚ್ಛೇದನೇ ಪ್ರಸೃತಃ "ಕನ್"। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ಜಾತಿ० "ಙೀಷ್" (४-१-६३)। **—ನಕೀ—ನ०ಙೀ.**

ಕ್ರಥಕೈಶಿಕ ಕ್ರಥಕೈಶಿಕ (पुं० ब० व०) ವಿದರ್ಭ ದೇಶ. "ಅಥೇಶ್ವರೇಣ ಕ್ರಥಕೈಶಿಕಾನಾಂ ಸ್ವಯಂವರಾರ್ಥಂ ಸ್ವಸುರಿನ್ದುಮತ್ಯಾಃ" ರಘು० ५-३९।

ಕ್ರದಿ—ಆಹ್ವಾನೇ ರೋದನೇ ಚ (भ्वा० पर० आह्वाने सक० रोदने अक० से०)। ಕ್ರನ್ದತಿ। ಚಕ್ರನ್ದ। ಕ್ರನ್ದಿತಾ। ಕ್ರನ್ದಿಷ್ಯತಿ। ಕ್ರನ್ದತು। ಅಕ್ರನ್ದತ್। ಕ್ರನ್ದೇತ್। ಕ್ರನ್ದ್ಯಾತ್। ಅಕ್ರಾನ್ದೀತ್। ಅಕ್ರನ್ದಿಷ್ಯತ್। 1. ಕರ, ಕೂಗು. 2. ಕುದುರೆಯಂತೆ ಕೆನೆ. 3. ಮೋಘದಂತೆ ಗರ್ಜಿಸು. 4. ಸಾರಿನಂತೆ ಭೋರ್ಗರೆ. 5. ಎಣ್ಣೆ ಹಾಕದ ಚಕ್ರದಂತೆ ಕಿರುಗುಟ್ಟು. 6. ರೋದಿಸು, ಅಳು. "ನ ನಿನ್ದಿತಂ ಕರ್ಮ ತದಸ್ತಿ ಲೋಕೇ ಸಹಸ್ರಶೋ ಯನ್ನ ಮಯಾ ವ್ಯಧಾಯಿ। ಸೋಽಹಂ ವಿಪಾಕಾವಸರೇ ಮುಕುನ್ದ ಕ್ರನ್ದಾಮಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯಗತಿಸ್ತವಾಗ್ರೇ" ಸ್ತೋ० र०।

ಕರ್ಮಣಿ:—ಕ್ರನ್ದ್ಯತೇ। ಚಕ್ರನ್ದೇ। ಕ್ರನ್ದಿತಾ। ಕ್ರನ್ದಿಷ್ಯತೇ। ಕ್ರನ್ದ್ಯತಾಮ್। ಅಕ್ರನ್ದ್ಯತ। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಣಿಚಿ:—ಕ್ರನ್ದಯತಿ, —ತೇ। ಕ್ರನ್ದಯಾಂ ಚಕಾರ, —ಚಕ್ರೇ, —ಬಭೂವ, —ಆಸ। ಕ್ರನ್ದಯಿತಾ। ಕ್ರನ್ದಯಿಷ್ಯತಿ, —ತೇ। ಕ್ರನ್ದಯತು, —ತಾಮ್। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸನಿ:—ಚಿಕ್ರನ್ದಿಷತಿ। ಚಿಕ್ರನ್ದಿಷಾಂ ಚಕಾರ, —ಬಭೂವ, —ಆಸ। ಚಿಕ್ರನ್ದಿಷಿತಾ। ಚಿಕ್ರನ್ದಿಷಿಷ್ಯತಿ। ಚಿಕ್ರನ್ದಿಷತು। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕೃತ್ಸು:—ಕ್ರನ್ದಿತವ್ಯಃ। ಕ್ರನ್ದನೀಯಃ। ಕ್ರನ್ದ್ಯಃ। ಕ್ರನ್ದಿತಃ। ಕ್ರನ್ದಿತವಾನ್। ಕ್ರನ್ದನ್, ಕ್ರನ್ದನ್ತೀ। ಕ್ರನ್ದಿತುಮ್। ಕ್ರನ್ದಿತಮ್। ಕ್ರನ್ದನಮ್। ಕ್ರನ್ದಿತ್ವಾ। ಆಕ್ರನ್ದ್ಯ।

ಕ್ರನ್ದತ್ ಕ್ರನ್ದತ್ (वि०) 1. ಕರೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಳುತ್ತಿರುವ. ಕ್ರದಿ (ಆಹ್ವಾನೇ ರೋದನೇ ಚ) "ಶತೃ" (३-२-१२४)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ —ನ್ತೀ—०ङೀ.

ಕ್ರನ್ದನ ಕ್ರನ್ದನ (न०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆಯುವುದು. ಕ್ರದಿ (ಆಹ್ವಾನೇ) "ಲ್ಯುಟ್" (३-३-११५)। 2. ಅಳುವುದು. ಕ್ರದಿ (ರೋದನೇ) "ಲ್ಯುಟ್" (३-३-११५)। (पुं०) 3. ಬಿಡಾಲ, ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. (वि०) 4. ಕರೆಯುವ, ಕೂಗುವ. 5. ಕರಿಚುವ. ಕ್ರದಿ (ಆಹ್ವಾನೇ ರೋದನೇ ಚ) ಕರ್ತ० "ಲ್ಯುಃ"। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ಜಾತಿ० "ಙೀಷ್" (४-१-६३)। **ಕ್ರನ್ದನೀ ಕ್ರನ್ದನೀ.**

ಕ್ರನ್ದಿತ ಕ್ರನ್ದಿತ (न०) 1. ಕೂಗು, ಕರೆ, ಆಹ್ವಾನ. 2. ಅಳುವುದು. ಕ್ರದಿ (ಆಹ್ವಾನೇ ರೋದನೇ ಚ) ಭಾವೇ "ಕ್ತಃ" (३-३-११४)।

ಕ್ರಮ ಕ್ರಮ (पुं०) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು. ಕ್ರಮು (ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ) "ಘಞ್" (३-३-१८)। "ಭೂಮಿರ್ಮಹತ್ಯಪ್ಯವಿಲಮ್ಬಿತಕ್ರಮಂ ಕ್ರಮೇಲಕೈಸ್ತತ್ಕ್ಷಣಮೇವ ಚಿಚ್ಛಿದೇ" ಮಾಘ० १२-१८। 2. ತಲೆಮೊರೆ, ವಂಶಪರಂಪರೆ. "ಕ್ರಮಾದಭ್ಯಾಗತಂ ದ್ರವ್ಯಂ ಹೃತಮಪ್ಯುದ್ಧರೇತ್ತು ಯಃ। ದಾಯಾದೇಭ್ಯೋ ನ ತದ್ದದ್ಯಾತ್ ವಿದ್ಯಯಾ ಲಬ್ಧಮೇವ ಚ" ಯಾಜ್ಞ० २-११९। 3. ಶ್ರೇಣಿ, ಪರಂಪರೆ, ಸಾಲು, ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು. "ವರ್ಣಕ್ರಮೇಣ ಸರ್ವಾಣಿ ಪಶ್ಯೇತ್ ಕಾರ್ಯಾಣಿ ಕಾರ್ಯಿಣಾಮ್" ಮನು०

८-२४। "निमित्तनैमित्तकयोरयं क्रमः" शाकु० ७-३०। 4. पादविन्यास, ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವಿಕೆ. "तावदस्य न ममौ नभस्तले लङ्घितार्कशशिमण्डलः क्रमः" माघ० १४-७१। 5. शक्ति, सामर्थ्य. "क्रमं बबन्ध क्रमितुं सकोपः प्रतर्कयन् अन्यमृगेन्द्रनादान्" भट्टि० २-९। 6. वेद पाठद ऒंदु रीति. 7. आक्रमण, बलात्कारदिंद मेलॆ बिद्दु अधीनपडिसिकॊळ्ळुवुदु. 8. विष्णु. नित्यविभूत्या क्रमते (तायनार्थः "तङ्") स्फीतो भवति। "क्रमणात्क्रमहेतुत्वात् क्रम एव उदाहृतः" इति निरुक्तिः। "ईश्वरो विक्रमी धन्वी मेधावी विक्रमः क्रमः" वि० स०। 9. संप्रदाय. हिंदिन कालदिंद बंद नडवळिकॆ, प्राचीनपद्धति. 10. शास्त्रविधान, शास्त्रोक्त नडवळिकॆ. "आप्तेन तक्षणा भिषजेव तत्क्षणं प्रचक्रमे लङ्घनपूर्वकः क्रमः" माघ० १२-२५। 11. चलन, गमन. 12. कंपन, नडुक. "क्रमः शक्तौ परीपाट्यां क्रमश्चलनकम्पयोः" विश्व०। (न०) 13. पंक, कॆसरु.

क्रमक क्रमक (पुं०) वेदद क्रमपाठवन्नु अध्ययन माडुववनु. क्रममधीते वेद वा "वुन्" (४-२-६१)।

क्रमण क्रमण (न०) 1. चरण, पाद, कालु. क्रामत्यनेन – क्रमु (पादविक्षेपे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "चरणः क्रमणः पादः पदोंऽहिश्चलनः क्रमः" अभि० चि०। (न०) 2. नडॆयुवुदु, संचरिसुवुदु. तिरुगाडुवुदु. क्रमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भूशुद्धिमार्जनात् दाहात् कालाद्गोक्रमणात्तथा" याज्ञ० १-१८८।

क्रमणीय क्रमणीय (वि०) 1. होगलु शक्यवाद, नडॆदुहोगलु साध्यवाद. क्रमु (पादविक्षेपे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. दाटलु शक्यवाद. 3. दाटलु योग्यवाद. 4. दाटल्पडुव.

क्रममाण क्रममाण (वि०) 1. मुंदॆ होगुत्तिरुव, नडॆयुत्तिरुव. क्रमु (पादविक्षेपे) "शानच्" (३-२-१२४)। "क्रममाणश्चकार द्यां नागेनैरावतीजसा" रघु० १७-३० । 2. दाटुत्तिरुव. 3. हॆज्जॆ हाकुत्तिरुव.

क्रमशस् क्रमशस् ..वागि. वरसॆयागि, ऒंदर हिंदॆ ऒंदागि. क्रम स्वार्थे "शस्"। "क्रमशस्ते पुनस्तस्य चापात्सममिवोद्ययुः" रघु० १२-४७।

क्रमसंहिता क्रमसंहिता (स्त्री०) क्रमपाठद रीतियल्लिरुव संहितॆ.

क्रमागत क्रमागत (वि०) 1. पंरपरांपरॆयिंद बंद, कुलक्रमदिंद बंद. 2. वरसॆयागि बंद, ऒंदाद मेलॊंदरंतॆ बंद. क्रमादागतः।

क्रमाध्ययन क्रमाध्ययन (न०) क्रमपाठद रीतियल्लि वेदवन्नु अध्ययन माडुवुदु.

क्रमाध्यायिन् क्रमाध्यायिन् (वि०) क्रमपाठ रीतियल्लि वेदवन्नु अध्ययन माडुववनु.

क्रमान्वय क्रमान्वय (पुं०) क्रमवाद संबंध.

क्रमायात क्रमायात (वि०) क्रमवागि बंद. क्रमादागतः।

क्रमि क्रमि (पुं०) कृमि, मरु. क्रमु (पादविक्षेपे) "इन्"।

क्रमिक क्रमिक (वि०) 1. क्रमवागि बंद. ऒंदाद मेलॊंदरंतॆ बंद. क्रमोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "क्रमिकैकगतानां तु गुम्भः कारकदीपकम्" चन्द्रा०। 2. कुलक्रमवागि बंद. वंश परंपरॆयिंद बंद. "आप्तैरलुब्धैः क्रमिकैस्ते व कच्चिदनुष्ठिताः" भा० सभा० ५-३६।

क्रमिकण्टक क्रमिकण्टक (न०) 1. वायुविळंग. 2. उदुंबर. 3. कहिसोरॆ.

क्रमु – पादविक्षेपे (भ्वा० पर० सक० सॆ०)। क्राम्यति, क्रामति। चक्राम। क्रमिता। क्रमिष्यति। क्राम्यतु, क्रामतु। अक्राम्यत्, अक्रामत्। क्राम्येत्, क्रामेत्। क्रम्यात्। अक्रमीत्। अक्रमिष्यत्। 1. होगु, नडॆ. 2. हॆज्जॆयिडु. 3. हारु, सॆगॆ. 4. परु, हब्बु. मेलॆ व्याप्तिसु. "लोकस्याग्रे पश्यतो धृष्टमाशु क्रामत्युच्चैर्भूभृतो यस्य तेजः" माघ० १६-४३। 5. आक्रमिसु, स्वाधीनपडिसिकॊ. 6. परडु, व्याप्तिसु. 7. मीरु, मेलागु. 8. मीरु, अतिक्रमिसु.

कर्मणि:—क्रम्यते। चक्रमे। क्रन्ता। क्रंस्यते। क्रम्यताम्। अक्रम्यत। क्राम्येत। क्रंसीष्ट। अक्रमि। अक्रंस्यत।

णिचि:—क्रमयति, –ते। क्रमयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रमयिता। क्रमयिष्यति, –ते। –क्रमयतु, –ताम्। अक्रमयत्, –त। क्रमयेत्, –त। इत्यादि.

सनि :—चिक्रमिषति। चिक्रमिषां चकार, –बभूव, –आस। चिक्रमिषिता। चिक्रमिषिष्यति। चिक्रमिषतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्रमितव्यम्। क्रमणीयम्। क्रम्यम्। क्रान्तः। क्रान्तवान्। क्राम्यन्, क्रामन् क्राम्यन्ती, क्रामन्ती। क्रम्यमाणः, क्रममाणः। क्रमिष्यन्, क्रमिष्यती, क्रमिष्यन्ती। क्रंस्यमाणः। क्रमितुम्। क्रान्तम्। क्रमणम्। क्रान्त्वा, क्रमित्वा। "क्रामद्भिर्घनपदवीमनेकसंख्यैस्तेजोभिः शुचिमणिजन्मभिर्विभिन्नः" किरा० ५-३४।

"क्रमु" ಧಾತುವು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದಲೂ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು : "वृत्ति-सर्ग-तायनेषु क्रमः" (१-३-३८)।

(1) वृत्तिरप्रतिबन्धः—"क्वचि क्रमते बुद्धिः" न प्रतिहन्यते इत्यर्थः।

(2) सर्ग उत्साहः—"अध्ययनाय क्रमते" उत्सहते इत्यर्थः।

(3) तायनं वृद्धिः—"क्रमन्तेऽस्मिन् शास्त्राणि" स्फीतानि भवन्तीत्यर्थः।

उप परा (ಉಪಸರ್ಗ) ಪೂರ್ವಕವಾದರೆ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ उपक्रमते पराक्रमते।

आङ् ಪೂರ್ವಕವಾದರೆ ಉದ್ಗಮನ (ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವುದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ. "आक्रमते सूर्यः"। उदयते इत्यर्थः।

वि ಪೂರ್ವಕವಾದರೆ ಪಾದವಿಹರಣಾರ್ಥ (ಪಾದ ವಿನ್ಯಾಸಾರ್ಥ) ದಲ್ಲಿ "साधु विक्रमते वाजी" ಇತ್ಯಾದಿ.

प्र उप ಪೂರ್ವಕವಾದರೆ ಸಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ "प्रक्रमते उपक्रमते वा भोक्तुम्"। प्रारम्भे अनयोस्तुल्यार्थता।

"अनुपसर्गाद्वा" (१-३-४३)। ಯಾವ ಉಪಸರ್ಗ ಯೋಗವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪೃಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. क्रामति-क्रमते। क्रममाणः। "उपाक्रंस्ताऽऽकुलं घोरैः क्रममाणैर्निशाचरैः" भट्टि० ८-२५।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अति+क्रमु = अतिक्रामति। अतिक्रमः। अतिक्रान्तः। 1. ಮೀರು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸು. ಮೀರಿ ನಡೆ. "अतिक्रामेत् प्रमत्तं या मत्तं रोगार्तमेव वा। सा त्रीन् मासान् परित्याज्या विभूषणपरिच्छदा" मनु० ९-७८। 2. ಕಳೆದುಹೋಗು. "अतिक्रान्तपार्थिवगुणान्" मुद्रा० १। 3. ದಾಟು, ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗು. "स नदीः पर्वतांश्चापि सलिलानि सरांसि च। अचिरेणातिचक्राम खेचरः खे चरन्निव" भा० आदि०। "हिमवन्तमतिक्रम्य गन्धमादनमेव च। अत्यक्रामत् स दुर्गाणि दिवारात्रमतन्द्रितः" भा० वन० ३७-४१। 4. ಕಾಲ ಕಳೆ, ಕಾಲ ಮೀರಿ ಹೋಗು.

(2) वि+अति+क्रमु = व्यतिक्रामति। व्यतिक्रमः। ಕಾಲ ಕಳೆ, ಕಾಲ ಮೀರಿ ಹೋಗು. "सुमहान्तं कालं व्यतिचक्राम"।

(3) सम्+अति+क्रमु = समतिक्रामति। ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಾಟು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಾಟಿಹೋಗು. "अवन्तीं ऋक्षवन्तं च समतिक्रम्य पर्वतम्" भा०।

(4) अनु + क्रमु = अनुक्रामति। अनुक्रमः। अनुक्रान्तम्। ವರಸೆಯಾಗಿ ನಡೆ, ಒಬ್ಬನಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬನಂತೆ ಹೋಗು.

(5) अप + क्रमु = अपक्रामति। अपचक्राम। अपक्रमः। ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದುಹೋಗು. "हित्वा सेनामपचक्राम चापि तदा नाशंसे विजयाय संजय" भा० आदि० १-१७९।

(6) अभि + क्रमु = अभिक्रामति। अभिचक्राम। अभिक्रमः। 1. ಎದುರುಗೊಳ್ಳು, ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗು. "तमभिक्रम्य सर्वेऽद्य वयं वार्थामहे वसु" भा०। 2. ಆರಂಭಿಸು, ಉಪಕ್ರಮಿಸು. "नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते। स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात्" गीता २-४०।

(7) आ+क्रमु = आक्रामति। आक्रमणम्। आक्रम्य। 1. ಆಕ್ರಮಿಸು, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಜಯಿಸು, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊ. "हरिराक्रमणेन संनति किल बिभ्रीत भियेत्यसंभवः" माघ० १६-३४। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "आक्रमते सूर्यः"। उदयते इत्यर्थः।

(8) उद्+क्रमु = उत्क्रामति। उत्क्रान्तः। ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ಹಾರಿಹೋಗು. "तान् कृत्वा पतगश्रेष्ठः सर्वानुत्क्रान्तजीवितान्" भा० आदि० ३२-२२।

(9) वि + उद् + क्रमु = व्युत्क्रामति। व्युत्क्रमः। 1. ಕಡೆಗಣಿಸು, ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಮುಂದೆ ನಡೆ. "इत्यादृतेन कथितो रघुनन्दनेन व्युत्क्रम्य लक्ष्मणमुभौ भरतो ववन्दे" रघु० १३-७२। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು. 3. ಉಲ್ಲಂಘಿಸು, ಮೀರಿ ನಡೆ.

(10) **उप+क्रमु** = उपक्रमते। उपचक्रमे। उपक्रमः। उपक्रम्य। 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸು, ಮೊದಲುಮಾಡು. "इदमीदृगनीदृगाशयः प्रसभं वक्तुमुपक्रमेत कः" किरा० २-२८। "रामोपक्रममाचरन्यौ रक्षःपरिभवं नवम्" रघु० १२-४२। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ಪತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "कुसुमधर्माणो हि योषितः सुकुमारोपक्रमाः" मालती० ७। 3. ರೋಗಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡು. "आतुरमुपक्रममाणेन भिषजाऽऽयुरादावेव परीक्षितव्यं, सत्यायुषि व्याधिऋतु-अग्नि-वयो-देहबल-सत्त्व-सात्म्य-प्रकृति-भेषजदेशान् परीक्षेत" सुश्रुत० सूत्र० ३५-३।

(11) **निर् (स्)+क्रमु** = निष्क्रामति। ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡು. "जिगीषया महीं पाण्डुर्निरक्रामत् पुरात् प्रभो" भा० आदि० ११२-२१। ಕೆಲವೆಡೆ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿತ್ವವೂ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಂಟು. "वातापे निष्क्रमस्वेति पुनः पुनरुवाच ह" भा० वन० ९९-८।

(12) **अभि+निर् (स्)+क्रमु** = अभिनिष्क्रामति। ಎದುರಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡು. "प्रविश्य चाभिनिष्क्रान्तं सुग्रीवं वानरर्षभाः" रामा०।

(13) **वि+निर् (स्)+क्रमु** = विनिष्क्रामति। ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊರಡು.

(14) **परा+क्रमु** = पराक्रमते। पराक्रमः। पराक्रमणम्। ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸು.

(15) **परि+क्रमु** = परिक्रामति। ಅಲೆದಾಡು, ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗಾಡು, ಸುತ್ತಾಡು, "परिक्रामति संसारे चक्रवद्वह्ववेदनः" भा० वन० १०९-३८।

(16) **सम्+परि+क्रमु** = संपरिक्रामति। ಸುತ್ತಲೂ ಹೋಗು, ಸುತ್ತಲೂ ನಡೆ. "बहूनि संपरिक्रम्य तीर्थान्यायतनानि च" भा० आदि० १-१२।

(17) **प्र+क्रमु** = प्रक्रमते। प्रचक्रमे। ಪ್ರಾರಂಭಿಸು, ಮೊದಲುಮಾಡು. "तदानपेक्ष्य स्वशरीरमार्दवं तपो महत्सा चरितुं प्रचक्रमे" कुमा० ५-१८।

(18) **वि+क्रमु** = विक्रमते। ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು. "साधु विक्रमते वाजी" सि० कौ०। ಈ ಧಾತುವು ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುವುದು. "ते विक्रमन्तः स्फुरता दृढेन विक्षिप्यमाणा धनुषा नरेन्द्राः"।

(19) **सम्+क्रमु** = संक्रामति। सक्रमणम्। ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದು, ಸೇರು. "औपसर्गिकरोगाश्च संक्रामन्ति नरान्नरम" सुश्रुत० निदा० ५-३४। ಇತ್ಯಾದಿ.

क्रमु क्रमु (पुं०) ಅಡಕೆಮರ. क्रमु (पादविक्षेपे) "उः" बाहु०।

क्रमुक क्रमुक (पुं०) 1. ಅಡಕೆಮರ. क्रमु (पादविक्षेपे) संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। 2. ಭದ್ರಮುಸ್ತಕ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕೊಸ್ತಾರಿ. 3. ಬಿಳಿಜೋಳದಗಿಡ. 4. ಹೂವರಿಚಿಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮದಾರು ಗಿಡ. 5. ಕೆಂಪು ಅರಗಿನ ಮರ. "क्रमुकः पट्टिकाख्यः स्यात्पट्टी लाक्षाप्रमादनः" अम०। (न०) 6. ಅಡಕೆ. "क्रमुकः श्वेतलोध्रे च पूगे च ब्रह्मदारुणि" नानार्थर०। "आस्वादितार्द्रक्रमुकाः समुद्रादभ्यागतस्य प्रतिपत्तिमीयुः" माघ० ३-८१।

क्रमेलक क्रमेलक (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. क्रामति — क्रमु (पादविक्षेपे) "विच्" (३-२-७५)। एलयति — इल (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। क्रम् चासौ एलश्च। स्वार्थे "कः"। **—लकः—लकः**. "भूमिर्महत्यप्यविलम्बितक्रमं क्रमेलकैस्तत्क्षणमेव चिच्छिदे" माघ० १२-१८। जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **—ली—लि**, **—लकी—लकि**.

क्रय क्रय (पुं०) ಬೆಲೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವುದು. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "अच्" (३-३-५६)। "क्रयविक्रयमध्वानं भक्तं च सपरिव्ययम्" मनु० ७-१२७।

क्रयण क्रयण (न०) क्रय, ಬೆಲೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವುದು. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

क्रयणीय क्रयणीय (वि०) 1. ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) कर्मणि "अनीयर्" (३-१-९६)।

क्रयनियम क्रयनियम (पुं०) ಮಾರುವವನ ಮತ್ತು ಕೊಳ್ಳುವವನ ಕಟ್ಟಲೆ, ವ್ಯಾಪಾರದ ನಿಬಂಧನೆ. क्रये नियमः।

क्रयलेख्य क्रयलेख्य (न०) ಕ್ರಯಪತ್ರ, ಮನೆ ಜಮೀನು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕ್ರಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪತ್ರ. क्रयस्य लेख्यम्। "गृहं क्षेत्रादिकं क्रीत्वा तुल्यमूल्याक्षरान्वितम्। पत्रं कारयते यत्तु क्रयलेख्यं तदुच्यते"।

क्रयविक्रय क्रयविक्रय (पुं० द्वि०) ಕ್ರಯ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಯ. ಕೊಳ್ಳುವುದು ಮತ್ತು ಮಾರುವುದು. क्रयश्च विक्रयश्च। "आगमं निर्गमं स्थानं तथा वृद्धिक्षयावुभौ। विचार्य सर्वपण्यानां कारयेत् क्रयविक्रयौ" मनु० ८-४०१।

क्रयविक्रयानुशय क्रयविक्रयानुशय (पुं) ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆದಿಲ್ಲ ವೆಂದು) ಉಂಟಾಗುವ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ, ಕೊಳ್ಳುವುದು ಮತ್ತು ಮಾರುವುದು ಈ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. क्रये विक्रये चानुशयः। ಇದು ಮನುಷ್ಯನ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವುದಾದ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ವಿವಾದಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲೊಂದು. "क्रयविक्रयानुशयो विवादः स्वामिपालयोः" मनु० ८-५। ["अष्टादशविवादपद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

क्रयविक्रयिक क्रयविक्रयिक (वि०) ವರ್ತಕ, ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳು ವುದು ಮತ್ತು ಮಾರುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸು ವವನು. क्रयविक्रयाभ्यां जीवति "ठन्" (४-४-१३)। क्रयेण विक्रयेण च जीवति – क्रय "ठन्" विक्रय "ठन्" (४-४-१३)। **क्रयिकः क्रयिकः, विक्रयिकः विक्रयिकः.** क्रयविक्रयग्रहणं संघातविगृहीतार्थम् सि० कौ०।

क्रयविक्रयिन् क्रयविक्रयिन् (वि०) ಕೊಳ್ಳುವವನು ಮತ್ತು ಮಾರುವವನು. क्रयविक्रयावस्य स्तः "इनिः" (५-२-११५)। "शुल्कस्थानं परिहरन्नकाले क्रयविक्रयी" मनु० ८-४००।

क्रयारोह क्रयारोह (पुं०) ಪಣ್ಯವೀಧಿ, ಅಂಗಡಿಯ ಬೀದಿ. क्रयार्थमारोहत्यत्र – आ+रुह (बीजजन्मादौ) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "महाघोषं क्रयारोहं हट्टं पण्याजिरं विदुः" हारा०।

क्रयिक क्रयिक (वि०) 1. ವರ್ತಕ, ವ್ಯಾಪಾರಿ. क्रयेण जीवति "ठन्" (४-४-१३)। 2. ವಸ್ತುವನ್ನು ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳುವವನು. क्रयः प्रयोजनमस्य "ठन्" (५-१-१०९)। "पर्यापतत्क्रयिकलोकमगण्यपण्यपूर्णापणा विपणिनो विपणीर्विभेजुः" माघ० ५-२४।

क्रय्य क्रय्य (वि०) ಮಾರಲು ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. ಮಾರಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಪದಾರ್ಥ. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "यत्" (६-१-८२)। निपा०। "क्रेतारः क्रीणीयुरिति बुद्धचा आपणे प्रसारितं क्रय्यम्" सि० कौ०।

क्रव्य क्रव्य (न०) ಹಸಿ ಮಾಂಸ. "अङ्कस्थादस्थिसंस्थं स्थपुटगतमपि क्रव्यमव्यग्रमत्ति" मालती० ५-१६।

क्रव्यघातन क्रव्यघातन (पुं०) ಜಿಂಕೆ. ಹುಲ್ಲೆ. क्रव्यार्थं घात्यतेऽसौ–हन (हिंसागत्योः) + णिच् कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

क्रव्यभुज् क्रव्यभुज् (पुं०) ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ರಾಕ್ಷಸ. क्रव्यं भुङ्क्ते – भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

क्रव्याद क्रव्याद् (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. क्रव्यमत्ति – अद (भक्षणे) "विट्" (३-२-६९)। "क्रव्याद्गणपरीवार-श्चितामिरिव जङ्गमः" रघु० १५-१६। (वि०) 2. ಮಃ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ (ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿಗಳು). "क्रव्यान्मृगैः पुष्कराण्यानकानां प्रत्याशाभिर्मेदसो दारितानि" माघ० १८-७८।

क्रव्याद क्रव्याद (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. 2. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು. पक्वमांसमत्ति–अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)। पक्वमांसशब्दस्य क्रव्यादेशः। पृषो०। 3. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳು. "प्रमथ्य क्रव्यादं मरणसमये रक्षितवतः परिष्वङ्गं लब्ध्वा तव कथमिवान्यत्र रमताम्" मालती० ४-९। 4. ರುರುವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. ಇದು ಇರುವ ನರಕಕ್ಕೆ "ರೌರವ" ವೆಂದು ಹೆಸರು. "यत्र निपतितं पुरुषं क्रव्यादा नाम रुरवः तं क्रव्येण घातयन्ति" भाग० ५-२६-१२। (वि०) 5. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ.

क्रव्याशिन् क्रव्याशिन् (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. क्रव्यमश्नाति–अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ.

क्रशित क्रशित (वि०) ಕೃಶವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಡಕಲಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृश तत्करोति० (ग० ७-४-२) णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "निजमैक्षि मन्दमनिशं निशितैः क्रशितं शरीरमशरीरशरैः" माघ० ९-६१।

क्रशिमन् क्रशिमन् (पुं०) ಕೃಶತೆ. ತೆಳ್ಳಗಿರುವಿಕೆ. ಬಡಕಲಾಗಿರುವಿಕೆ. कृशस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "क्रशिमशमनयानया तदाप्तुं रुचिरुचिताथ भवद्विधा-विधाभिः" नैष० ४-१२१।

क्रशिष्ठ क्रशिष्ठ (वि०) ಬಹುಮಂದಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕೃಶವಾಗಿರುವ, —ಹೆಚ್ಚು ತೆಳ್ಳಗಿರುವ. अयमेतेषामतिशयेन कृशः "इष्ठन्" (५-३-५५)।

क्रशीयस् क्रशीयस् (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಕೃಶವಾಗಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬಡಕಲಾಗಿರುವ. अतिशयेन कृशः "ईयसुन्" (५-३-५७)। "भ्रमन्नमुष्यामुपकारिकायामागस्य भीमो-विरहात्क्रशीयान्" नैष० ६-३६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी –ಯಸೀ.**

ಕಾಕಚಿಕ ಕಾಕಚಿಕ (ಪುಂ) ಗರಗಸದ ಕೆಲಸದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಮರಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ದು ಜೀವನ ಮಾಡುವವನು. ಕಕಚೇನ ಜೀವತಿ — ಕಕಚ "ಠಕ್" (೪-೪-೧೨)। "मायूरकाः काकचिका वेधका रुचकास्तथा" ರಾಮಾ।

ಕ್ರಾಂತ ಕ್ರಾಂತ (ಪುಂ) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. ಕ್ರಮು (ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೆ) ಕರ್ತೃ "ಕ್ತಃ" (೩-೪-೭೨)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಟಾಪ್"। **ಕ್ರಾಂತಾ ಕ್ರಾಂತಾ.** (ನ) 2. ಚರಣ, ಕಾಲು, ಪಾದ. "मनसीन्दुं दिशः श्रोत्रे क्रान्ते विष्णुं बले हरम्। वाच्यग्निं मित्रमुत्सर्गे प्रजने च प्रजापतिम्" ಮನು॥ ೧೨-೧೨೧। 3. ಕ್ರಮಣ, ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. ಕ್ರಮು ಭಾವೇ "ಕ್ತಃ" (೩-೩-೧೧೪)। (ವಿ) 4. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. ಕ್ರಮು ಕರ್ಮ॥ "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। 6. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "क्रान्तं रुचा काञ्चनवप्रभाजा नवप्रभाजालभृतां मणीनाम्" ಮಾಘ॥ ೪-೩। 7. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಸಂಬಧಿಸಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. ಕ್ರಮು ಕರ್ತೃ॥ "ಕ್ತಃ" (೩-೪-೭೨)। "क्रान्तकान्तवदनप्रतिबिम्बे भग्नबालसहकारसुगन्धौ" ಮಾಘ॥ ೧೦-೩।

ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನ್ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನ್ (ವಿ) ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗದ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡುವವನು, ಸರ್ವಜ್ಞ. ಕ್ರಾಂತಂ ಬಾಹ್ಯೇನ್ದ್ರಿಯವಿಷಯತಾಮತಿಕ್ರಾಂತಂ ಸರ್ವಂ ವಸ್ತು ದ್ರಷ್ಟುಂ ಶೀಲಮಸ್ಯ — ದೃಶಿರ್ (ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ) "ಣಿನಿಃ" (೩-೨-೭೮)।

ಕ್ರಾಂತಿ ಕ್ರಾಂತಿ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಗತಿ, ಗಮನ, ನಡೆಯುವುದು. 2. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು. ಕ್ರಮು (ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೆ) "ಕ್ತಿನ್" (೩-೩-೯೪)। ದೀರ್ಘಃ (೬-೪-೧೫)। 3. ಗ್ರಹಗಳ ವಕ್ರಗತಿ. 4. ಸೂರ್ಯನು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ. 5. ದಾಟುವುದು. 6. ಮೀರುವುದು, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು.

ಕ್ರಾಂತಿಕ್ಷೇತ್ರ ಕ್ರಾಂತಿಕ್ಷೇತ್ರ (ನ) ಗ್ರಹಗಳ ವಕ್ರಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಯಂತ್ರ. ಕ್ರಾಂತಿಜ್ಞಾಪಕಂ ಕ್ಷೇತ್ರಮ್।

ಕ್ರಾಮತ್ ಕ್ರಾಮತ್ (ವಿ) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತಿರುವ. ಕ್ರಮು (ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೆ) "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। "क्रामन् दन्तौ दन्तिनः साहसिक्यादीषादण्डौ मृत्युशय्यातलस्य" ಮಾಘ॥ ೧೮-೪೩। 2. ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹರಡುತ್ತಿರುವ. "क्रामद्भिर्घनपदवीमनेकसंख्यैस्तेजोभिः शुचिमणिजन्मभिर्विभिन्नः" ಕಿರಾ॥ ೫-೩೪। 3. ದಾಟುತ್ತಿರುವ. 4. ಮೀರುತ್ತಿರುವ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುತ್ತಿರುವ. "क्रामतोऽस्य ददृशुर्दिवौकसो दूरमूरुमलिनीलमायतम्" ಮಾಘ॥ ೧೪-೭೪। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **ಕ್ರಾಮನ್ತೀ ಕ್ರಾಮನ್ತೀ.**

ಕ್ರಾಯಕ ಕ್ರಾಯಕ (ವಿ) ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳುವವನು. ಕ್ರೀ ಕ್ರೀಞ್ (ದ್ರವ್ಯವಿನಿಮಯೇ) "ಣ್ವುಲ್" (೩-೧-೧೩೩)।

ಕ್ರಿಮಿ ಕೃಮಿ (ಪುಂ) 1. ಹುಳು, ಕೀಟ. ಕ್ರಮು (ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೆ) "ಇನ್" (ಉ॥ ೪-೧೨೧)। "व्रणी पूयक्लिन्नः क्रिमिकुलशतैरावृततनुः" ಭರ್ತೃ॥ ೨-೭೮। 2. ಕೃಮಿ ರೋಗ.

ಕ್ರಿಮಿಕಣ್ಟಕ ಕೃಮಿಕಂಟಕ (ನ) 1. ವಾಯಿವಿಳಂಗ. 2. ಉದುಂಬರ. 3. ಇಲಿಯಾಲದ ಗಿಡ. "क्रिमिकण्टकं तु चित्राङ्गविडङ्गोदुम्बरेषु च" ಮೇದಿ॥

ಕ್ರಿಮಿಘ್ನ ಕೃಮಿಘ್ನ (ಪುಂ) 1. ವಾಯಿವಿಳಂಗ. (ವಿ) 2. ಕೃಮಿಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. ಕ್ರಿಮಿಂ ಹನ್ತಿ — ಹನ (ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ) "ಟಕ್" (೩-೨-೫೩)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೧೫)। **—ಘ್ನೀ—ಘ್ನ.**

ಕ್ರಿಮಿಜ ಕೃಮಿಜ (ನ) ಅಗುರು. ಕ್ರಿಮಿಭ್ಯೋ ಜಾಯತೇ — ಜನೀ (ಪ್ರಾದುರ್ಭವೇ) "ಡಃ" (೩-೨-೧೦೧)। "वंशकागुरु राजार्हलोहं क्रिमिजजोङ्गकम्" ಅಮ॥

ಕ್ರಿಮಿಶೈಲ ಕೃಮಿಶೈಲ (ಪುಂ) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. ಕ್ರಿಮಿ—ನಿರ್ಮಿತಃ ಶೈಲಃ। "क्रिमिशैलस्तु वल्मीकः शक्रमूर्धाथि" ತ್ರಿಕಾಂಡ॥

ಕ್ರಿಯಾ ಕ್ರಿಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಚೇಷ್ಟೆ, ವ್ಯಾಪಾರ. 2. ಕರಣ, ಮಾಡುವುದು. ಕೃ ಕೃಞ್ (ಕರಣೇ) "ಶಃ" (೩-೩-೧೦೦)। "निर्वर्त्यतेऽरिः क्रियया स श्रुतश्रवसः सुतः" ಮಾಘ॥ ೨-೪೧। 3. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. 4. ನಿಷ್ಕೃತಿ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. 5. ಸಂಪ್ರಧಾರಣ, ವ್ಯವಹಾರದ ವಿಚಾರಣೆಯ ಅಂತ್ಯ ಘಟ್ಟ, ಪಾದವು ಒಂದು ಶೀರ್ಷಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. 6. ಉಪಕ್ರಮ, ಪ್ರಾರಂಭ. 7. ಪೂಜೆ. 8. ಸಾಮ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳು. 9. ಶಿಕ್ಷಣ. ಉಪದೇಶ, ಪ್ರವಚನ, ಬೋಧನೆ. "अवन्ध्ययत्नाश्च बभूवुरत्र ते क्रिया हि वस्तूपहिता प्रसीदति" ರಘು॥ ೩-೨೯। 10. ದಕ್ಷನ ಮಗಳು, ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಪತ್ನಿ. "कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया तथा। बुद्धिर्लज्जा मतिश्चैव पत्न्यो धर्मस्य ता दश" ಭಾ॥ ಆದಿ॥ ೬೪-೧೪। 11. ಸಾಕ್ಷ್ಯಗಳು ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳು ಇವುಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಡೆಸುವ ನ್ಯಾಯಾಂಗ ವಿಚಾರಣೆ. 12. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಕರ್ತೃವಿನ ಕಾರ್ಯ.

ಕ್ರಿಯೆಯು ಸಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಗಳಿಂದು ಎರಡು ವಿಧ. पचति करोति ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಧಾತುವಾಚ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಯು ಸಾಧ್ಯ. पाकः रागः ಮುಂತಾದ ಕಡೆ "घञ्" ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಕ್ರಿಯೆಯು ಸಿದ್ಧ. "साध्यत्वेन क्रिया तत्र धातुरूपनिबन्धना। सिद्धभावस्तु यस्तस्याः स घञादिनिबन्धनः"। 13. ವೈದ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ವ್ಯಾಧಿಯ ನಿವಾರಣೋಪಾಯ. "अथातः क्रियाकल्पं व्याख्यास्यामः" सुश्रुत० उत्तरत० १८-१। 14. ಶ್ರಾದ್ಧ. "क्रिया तु चेष्टाकरणसंप्रधारणकर्मसु। शिक्षारम्भोपायपूजाचिकित्सानिष्कृतिष्वपि" नानार्थर०। 15. ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಜ್ಞಾನ. "शिष्टा क्रिया कस्यचिदात्मसंस्था संक्रान्तिरन्यस्य विशेषयुक्ता। यस्योभयं चास्ति स शिक्षकाणां धुरि प्रतिष्ठापयितव्य एव" माल० १-१६। 16. ಕವಿಯ ಕೃತಿ, ಕಾವ್ಯ. "शृणुत मनोभिरवहितैः क्रियामिमां कालिदासस्य" विक्र० १-२। 17. ಚಲನೆ, ಗಮನ, ವೈಶೇಷಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. 18. ಪ್ರಯೋಗ, ಬಳಕೆ, ಅಭ್ಯಾಸ. 19. ಅನುಷ್ಠಾನ, ಆಚರಣೆ. "क्रियाप्रबन्धादयमध्वराणामजस्रमाहूतसहस्रनेत्रः" रघु० ६-२३।

क्रियाकल्प ಕ್ರಿಯಾಕಲ್ಪ (पुं०) ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ವಿಧಾನ. क्रियायां चिकित्सायां कल्पो विधिः। "अथातः क्रियाकल्पं व्याख्यास्यामः" सुश्रुत० उत्तरत० १८-१।

क्रियाकार ಕ್ರಿಯಾಕಾರ (पुं०) 1. ಹೊಸ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. क्रियां शिक्षारम्भं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "क्रियाकारो नवच्छात्रः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. क्रियां कार्यं करोति डु कृञ् "अण्" (३-२-१)।

क्रियागुप्त ಕ್ರಿಯಾಗುಪ್ತ (न०) ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ವಾಕ್ಯ. क्रिया क्रियापदं गुप्तं यत्र। "आगतः पाण्डवाः सर्वे दुर्योधन समीहया। तस्मै गां च सुवर्णं च रत्नानि विविधानि च"। यः धनसमीहया धनेच्छया आगतः तस्मै सर्वे पाण्डवाः गां सुवर्णं विविधानि च रत्नानि अदुः। अत्र "अदुः" इति क्रियापदं गुप्तम्।

क्रियातिपत्ति ಕ್ರಿಯಾತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯದ ಅನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಕೆಲಸವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಗದಿರುವಿಕೆ. क्रियायाः अतिपत्तिः अनिष्पत्तिः। "लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ" पा० सू० ३-३-१३९। "सुवृष्टिश्चेदभविष्यत् तदा सुभिक्षमभविष्यत्" सि० कौ०।

क्रियात्मक ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ (वि०) ಕಾರ್ಯದ ಸ್ವಭಾವದ. क्रिया आत्मा स्वभावः यस्य। "कप्" (५-४-१५४)।

क्रियाद्वेष ಕ್ರಿಯಾದ್ವೇಷ (पुं०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಬೇಡವಾಗಿರುವುದು. क्रियायां द्वेषः।

क्रियाद्वेषिन् ಕ್ರಿಯಾದ್ವೇಷಿನ್ (पुं०) ಹೀನಪ್ರತಿವಾದಿ, ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದು ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವ ಪ್ರತಿವಾದಿ. क्रियां व्यवहाराङ्गभूतं साक्षिलेख्यादिकं द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "लेख्यं च साक्षिणश्चैव क्रिया ज्ञेया मनीषिभिः। तां क्रियां द्वेष्टि यो मोहात् क्रियाद्वेषी स उच्यते"। ಹೀನ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಐದು ವಿಧ: "अन्यवादी क्रियाद्वेषी नोपस्थाता निरुत्तरः। आहूतप्रपलायी च हीनः पञ्चविधः स्मृतः"।

क्रियापद ಕ್ರಿಯಾಪದ (न०) ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ.

क्रियापर ಕ್ರಿಯಾಪರ (वि०) ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು. क्रियायां परः आसक्तः।

क्रियापवर्ग ಕ್ರಿಯಾಪವರ್ಗ (पुं०) ಕಾರ್ಯದ ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೆಲಸದ ಕೊನೆ. क्रियायाः अपवर्गः। "क्रियापवर्गेष्वनुजीविसात्कृताः कृतज्ञतामस्य वदन्ति सम्पदः" किरा० १-१४।

क्रियापाद ಕ್ರಿಯಾಪಾದ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ, ವ್ಯವಹಾರ (ವಿವಾದ)ದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು. (1) पूर्वपक्षः, (2) उत्तरपक्षः, (3) क्रियापादः ಮತ್ತು (4) निर्णयः ಇವು ವಿವಾದದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳು. "पूर्वपक्षः स्मृतः पादो द्वितीयश्चोत्तरः स्मृतः। क्रियापादस्तथान्यश्च तुरीयो निर्णयः स्मृतः"। ಕ್ರಿಯಾಪಾದವು ಸಾಧ್ಯವಾದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನರೂಪವಾದುದು.

क्रियाफल ಕ್ರಿಯಾಫಲ (न०) 1. ಮಾಡಿದ ಪಾಪಪುಣ್ಯ ಕಾರ್ಯಗಳ ಫಲ, ಕಾರ್ಯದ ಪರಿಣಾಮ, ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಫಲ. क्रियायाः फलम्। "उत्पत्तिराप्तिर्विकृतिः संस्कृतिश्च चतुर्विधम्। क्रियाफलं प्राहुरार्याः कैवल्ये तन्न विद्यते"। 2. ಯಾಗ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳು.

क्रियाभ्यावृत्ति ಕ್ರಿಯಾಭ್ಯಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಕ್ರಿಯೆಯ ಪೌನಃಪುನ್ಯ, ಕಾರ್ಯವು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆಗುವುದು. क्रियाया अभ्यावृत्तिः। "संख्यायाः क्रियाभ्यावृत्तिगणने कृत्वसुच्" पा० सू० ५-४-१७।

क्रियाभ्युपगम क्रियाभ्युपगम (पुं०) 1. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿ ಕೊಡುವುದು, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಯಾಯುವುದು. क्रियाया अभ्युपगमः। 2. ಕರಾರು, ಗುತ್ತಿಗೆ ಪತ್ರ, ಜಮೀನು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವ್ಯವಹಾರ ಪತ್ರ. "क्रियाभ्युपगमात्त्वेतद्बीजार्थं यत् प्रदीयते। तस्येह भागिनौ दृष्टौ बीजी क्षेत्रिक एव च" मनु० ९-५३।

क्रियायुक्त क्रियायुक्त (वि०) ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ, ಚಲನೆಯುಳ್ಳ. क्रियया युक्तः।

क्रियायोग क्रियायोग (पुं०) 1. ಕಾರ್ಯದ ಸಂಬಂಧ. क्रियाया योगः। 2. ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ. क्रियया योगः। "उपसर्गाः क्रियायोगे" पा० सू० १-४-५९। 3. ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಕ್ರಿಯೆ, ಅಷ್ಟಾಂಗದ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ. क्रियैव योगः योगोपायः। "तपः स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि क्रियायोगाः"। "क्रियायोगस्तु योगस्य परमं तच्च कारणम्" अग्निपु०।

क्रियावत् क्रियावत् (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಕೆಲಸಗಾರ, ಕಾರ್ಯಾಳಿ. क्रियास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಕಾರ್ಯನಿರತ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು. "कर्मक्षमोऽलंकर्मीणः क्रियावान् कर्मसूद्यतः" अम०। "त्वं योनिः सर्वभूतानां त्वमाचारः क्रियावताम्" भा० वन० ३-३६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती** –ವತೀ.

क्रियावसन्न क्रियावसन्न (वि०) ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿದವನು, ವಿರುದ್ಧಸಾಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಅಪಜಯ ಹೊಂದಿದ ವಾದಿ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿವಾದಿ. क्रियया अवसन्नः।

क्रियावादिन् क्रियावादिन् (वि०) ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಸಾಕ್ಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಿಟ್ಟು ವಾದಿಸುವವನು. क्रियां क्रियासाध्यं वदति–वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)।

क्रियाविशेषण क्रियाविशेषण (न०) ಧಾತ್ವರ್ಥದಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯ (ವ್ಯಾಪಾರದ) ರೀತಿ–ಕಾಲ–ದೇಶಾದಿ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ, ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥದ ವಿವರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ. क्रियाया विशेषणम्। "सुरभितमकरन्दं मन्दमावाति वातः" ಎಂಬಲ್ಲಿ आवाति ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೆ, सुराभितमकरन्दं मन्दं ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸುವ ರೀತಿ ನೀತಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಣಗಳಾದುವು.

क्रियाशक्ति क्रियाशक्ति (स्त्री०) ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶಕ್ತಿ. क्रियैव शक्तिः।

क्रियासमभिहार क्रियासमभिहार (पुं०) ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮತ್ತು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ. क्रियायाः समभिहारः– सम्+अभि+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। पौनःपुन्यं भृशार्थश्च क्रियासमभिहारः। "क्रियासमभिहारेण विराध्यन्तं क्षमेत कः" माघ० २-४३।

क्रियेन्द्रिय क्रियेन्द्रिय (न०) ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ. क्रियासाधनमिन्द्रियम्। वाक्-पाणि-पाद-पायु-उपस्थाः ಇವು ಐದೂ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

डु क्रीञ् – द्रव्यविनिमये (क्या० उभ० सक० अनि०)। क्रीणाति क्रीणीतः क्रीणन्ति। क्रीणीते क्रीणाते क्रीणते। चिक्राय चिक्रियतुः चिक्रियुः। चिक्रिये चिक्रियाते चिक्रियिरे। क्रेता। क्रेष्यति, –ते। क्रीणातु, क्रीणीताम्। अक्रीणात्, अक्रीणीत। क्रीणीयात्, क्रीणीत। क्रीयात्, क्रेषीष्ट। अक्रैषीत्, अक्रेष्ट। अक्रेष्यत्, –त। ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಡುಕೊ.

कर्मणि:—क्रीयते। चिक्रिये। क्रायिता। क्रेता। क्रायिष्यते, क्रेष्यते। क्रीयताम्। अक्रीयत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—क्रापयति, –ते। क्रापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रापयिता। क्रापयिष्यति, –ते। क्रापयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्रेतव्यम्। क्रयणीयम्। क्रय्यम् (क्रेतुं शक्यम्)। क्रेयम् (क्रयणार्हम्)। क्रीतः। क्रीतवान्। क्रीणन्, –न्ती। क्रीणानः। क्रेतुम्। क्रीतम्। क्रयणम्। क्रीत्वा। विक्रीय।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **आ + क्रीञ्** = आक्रीणाति। ಕಡಮೆ ಬೆಲೆಗೆ ಕೊಳ್ಳು. "शुल्काक्रीतां भार्याम्" दशकु०।

(2) **निस्+क्रीञ्** = निष्क्रीणाति। निष्क्रयः। ಕ್ರಯ ಮಾಡು, ಮಾರು, ಬೆಲೆಗೆ ಕೊಡು. "न निष्क्रयविसर्गाभ्यां भर्तुर्भार्या विमुच्यते। एवं धर्मं विजानीमः प्राक् प्रजापतिर्निर्मितम्" मनु० ९-४६।

(3) **परि + क्रीञ्** = परिक्रीणाति। परिक्रयणम्। परिक्रीतः। ಕಾಲ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಕೂಲಿ ಕೊಟ್ಟು (ಆಳನ್ನು) ಕೊಳ್ಳುವುದು. "नियतकालं भृत्यास्वीकरणं परिक्रयणम्" सि० कौ०। "संभोगाय परिक्रीतः कर्तास्मि तव नाप्रियम्" भट्टि० ८-७८।

(4) वि+क्रीञ्=विक्रीणाति। विक्रयणम्। ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಡು, ಮಾರು, ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟಿ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡು. "विलोकयन्त्याः फलविक्रयिण्याः विक्रेतुमात्मानमभूद्विमर्शः" याद० ४-३१।

(5) सम्+क्रीञ् = संक्रीणाति। ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳು. "न च मे विद्यते वित्तं संक्रेतुं पुरुषं क्वचित्" भा० आदि०।

क्री क्र्ये (वि०) ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳುವವನು, ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವವನು. क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "क्विप्" (३-२-७६)।

क्रीडक क्रीडक (वि०) 1. ಆಟಗಾರ, ಆಟವಾಡುವವನು. क्रीड् (विहारे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. द्वार ಪಾಲಕ.

क्रीडत् क्रीडत् (वि०) ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವ. क्रीड् (विहारे) "शतृ" (३-२-१२४)। "क्रीडन्तो वीटया तत्र वीराः पर्यचरन् मुदा" भा० आदि० १४१-१८। "क्रोड-क्रीडद्द्विजालीगरुदुदितमरुत्स्फालवाचालवीचिः" नैष० १२-१०२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। क्रीडन्ती क्रीडन्ती.

क्रीडन क्रीडन (न०) 1. ಆಟ, ಕ್ರೀಡೆ. क्रीड् (विहारे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "बालक्रीडनमिन्दुशेखर-धनुर्भङ्गावधि प्रह्वता ताते काननसेवनावधि कृपा सुग्रीव-सख्यावधि" हनु० ना०। 2. ಆಟದ ಸಾಮಾನು. क्रीड् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

क्रीडनक क्रीडनक (न०) ಆಟದ ಸಾಮಾನು. क्रीडन संज्ञायाम् "कन्" (५-३-७५)। "वत्स, अपरं ते क्रीडनकं दास्यामि" शाकु० ७। "क्रीडते भगवान् भूतैर्बालः क्रीडनकैरिव" भा० वन० ३०-३७।

क्रीडनीय क्रीडनीय (वि०) 1. ಆಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ (ಆಟದ ಸಾಮಾನು). क्रीड् (विहारे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "क्रीडतः क्रीडनीयानि ददुः पक्षिगणाश्च ह" भा० अनु० ८६-२१। 2. ಆಟವಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

क्रीडा क्रीडा (स्त्री०) 1. ಆಟ, ಲೀಲೆ. क्रीड् (विहारे) "अः" (३-३-१०३)। "ताम्यो मोक्षस्तव यदि सखे धर्मलब्धस्य न स्यात् क्रीडालोलाः श्रवणपरुषैर्गर्जितैर्भाययेस्ताः" मेघ० १-६१। 2. ಪರಿಹಾಸ್ಯ.

क्रीडाकानन क्रीडाकानन (न०) ಉದ್ಯಾನವನ, ಕ್ರೀಡೆಗಾಗಿ. क्रीडार्थं काननम्। "अस्माकं तु मनोरथो-परचितप्रासादवापीतटक्रीडाकाननकेलिकौतुकजुषामायुः परं क्षीयते" भर्तृ० ३-१४।

क्रीडाकोप क्रीडाकोप (पुं०) प्रणयकोप. "कथमपि सखि क्रीडाकोपाद्व्रजेति मयोदिते" अमरु० १५।

क्रीडाकौशल क्रीडाकौशल (न०) ಆಟದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣತೆ, ಆಟದಲ್ಲಿ ಜಾಣತನ. क्रीडायां कौशलम्।

क्रीडागृह क्रीडागृह (न०) ಆಟದ ಮನೆ, ವಿಹಾರ ಗೃಹ.

क्रीडानारी क्रीडानारी (स्त्री०) ವೇಶ್ಯ, ಸೂಳೆ. क्रीडार्थं नारी।

क्रीडारत्न क्रीडारत्न (न०) ಸುರತಕ್ರೀಡೆ, ಸಂಭೋಗ. क्रीडाया रत्नम्। "उपसृष्टं त्रिभद्रं च क्रीडारत्नं महा-सुखम्" त्रिकाण्ड०।

क्रीडारथ क्रीडारथ (पुं०) ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಥ. क्रीडार्थो रथः।

क्रीडालोल क्रीडालोल (वि०) ಆಟದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ. "क्रीडालोलाः श्रवणपरुषैर्गर्जितैर्भाययेस्ताः" मेघ० १-६१।

क्रीडावत् क्रीडावत् (वि०) 1. ಆಟವಾಡುವವನು. क्रीडास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। (अव्य०) 2. ಆಟದಂತೆ. क्रीडया तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

क्रीडाशैल क्रीडाशैल (पुं) क्रीडापर्वत, ಆಟದ ಬೆಟ್ಟ. "क्रीडाशैले यदि च विचरेत् पादचारेण गौरी" मेघ० १-६०।

क्रीडासचिव क्रीडासचिव (पुं०) ನರ್ಮಸಚಿವ, ವಿದೂಷಕ, ಹಾಸ್ಯಗಾರ.

क्रीडित क्रीडित (न०) 1. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. क्रीड् (विहारे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "कृपे परवतस्त्वया वृषगिरीशितुः क्रीडितम्" दयाश०। (वि०) 2. ಆಟವಾಡಿದವನು. क्रीड् कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಆಟವಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्रीड्+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

क्रीडितृ क्रीडितृ (वि०) ಆಡುವವನು. क्रीड् (विहारे) "तृच्" (३-३-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। क्रीडित्री क्रीडित्री.

क्रीड् – विहारे (भ्वा० पर० अक० से०)। क्रीडति। चिक्रीड। क्रीडिता। क्रीडिष्यति। क्रीडतु। अक्रीडत्।

क्रीडेत्। क्रीड्यात्। अक्रीडीत्। अक्रीडिष्यत्। ಆಟ ವಾಡು, ಕ್ರೀಡಿಸು. "अकर्मतन्त्रैरवतारभेदैः क्रीडस्यनन्तैरपि जन्तुजातैः" याद० २०-७९।

भावे:—क्रीड्यते। चिक्रीडे। क्रीडिता। क्रीडिष्यते। क्रीड्यताम्। अक्रीड्यत। क्रीड्येत। ೪ತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—क्रीडयति, –ते। क्रीडयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रीडयिता। क्रीडयिष्यति, –ते। क्रीडयतु, –ताम्। ೪ತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिक्रीडिषति। चिक्रीडिषां चकार, –बभूव, –आस। चिक्रीडिषिता। चिक्रीडिषिष्यति। चिक्रीडिषतु। ೪ತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्रीडितव्यम्। क्रीडनीयम्। क्रीड्यम्। क्रीडितः। क्रीडितवान्। क्रीडन्, क्रीडन्ती। क्रीडितुम्। क्रीडितम्। क्रीडनम्। क्रीडित्वा। संक्रीड्य।

क्रीडोद्देश क್ರೀಡೋದ್ದೇಶ (पुं०) ಆಟವಾಡುವ ಪ್ರದೇಶ, ಆಟದ ಮೈದಾನ.

क्रीत ಕ್ರೀತ (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. ಡು ಕ್ರೀञ् (द्रव्यविनिमये) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "कानीनश्च सहोढश्च क्रीतः पौनर्भवस्तथा" मनु० ९-१६०। (न०) 2. ಕ್ರಯ, ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವುದು. क्रीञ् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। स्वार्थे "कन्"। **क्रीतकम्** ಕ್ರೀತಕವ್.

क्रीतानुशय ಕ್ರೀತಾನುಶಯ (पुं०) ಕ್ರಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ, ಕ್ರಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ಪಡುವುದು. क्रीते अनुशयः। "क्रीत्वा मूल्येन यत् पण्यं क्रेता न बहु मन्यते। क्रीतानुशय इत्येतद्विवादपदमुच्यते" नारदः। ಕ್ರಯದ ಮೊಬಲಿಗಿನ ಅಥವಾ ಕೊಂಡ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವುಂಟಾದರೆ ಹತ್ತು ದಿನಗಳೊಳಗಾಗಿ ಅಂತಹ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸ ಬಹುದು. ವಿಕ್ರಯಮಾಡಿದವನೂ ಅದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯಬಹುದು. "क्रीत्वा विक्रीय वा किञ्चित् यस्येहानुशयो भवेत्। सोऽन्तर्दशाहात्तद्द्रव्यं दद्याच्चैवाददीत वा" मनु० ८-२२२।

क्रुञ्च – कौटिल्याल्पीभावयोः (भ्वा० पर० सक० से०)। क्रुञ्चति। चुक्रुञ्च। क्रुञ्चिता। क्रुञ्चिष्यति। क्रुञ्चतु। अक्रुञ्चत्। ೪ತ್ಯಾದಿ. 1. ವಕ್ರವಾಗಿಸು, ಡೊಂಕು ಮಾಡು. 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡು.

कर्मणि:—क्रुञ्च्यते। चुक्रुञ्चे। क्रुञ्चिता। क्रुञ्चिष्यते। क्रुञ्च्यताम्। ೪ತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—क्रुञ्चयति, –ते। क्रुञ्चयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रुञ्चयिता। क्रुञ्चयिष्यति, –ते। क्रुञ्चयतु, –ताम्। ೪ತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चुक्रुञ्चिषति। चुक्रुञ्चिषां चकार, –बभूव, –आस। चुक्रुञ्चिषिता। चुक्रुञ्चिषिष्यति। चुक्रुञ्चिषतु। ೪ತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्रुञ्चितव्यः। क्रुञ्चनीयः। क्रुञ्च्यः। क्रुञ्चितः। क्रुञ्चितवान्। क्रुञ्चन्, क्रुञ्चन्ती। क्रुञ्चितुम्। क्रुञ्चितम्। क्रुञ्चनम्। क्रुञ्चित्वा। आक्रुञ्च्य।

क्रुञ्च् ಕ್ರುಂಚ್ (पुं०) ಉದ್ದವಾದ ಕೊಕ್ಕುಳ್ಳ ನೀರು ಕೊಕ್ಕರೆ. क्रुञ्च (कौटिल्ये) "क्विन्" (३-२-५९)।

क्रुञ्च ಕ್ರುಂಚ (पुं०) ಉದ್ದವಾದ ಕೊಕ್ಕುಳ್ಳ ನೀರು ಕೊಕ್ಕರೆ. क्रुञ्चति – क्रुञ्च (कौटिल्ये) "अच्" (३-१-१३४)।

क्रुद्ध ಕ್ರುದ್ಧ (न०) 1. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. क्रुध (क्रोधे) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕೋಪಗೊಂಡ, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡ. क्रुध कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "तस्य क्रुद्धस्य नेत्राभ्यां प्रापतन्नस्रबिन्दवः" रामा०। "क्रुद्धस्य दन्तिनः पत्तिर्जिघृक्षोरसिना करम्" कुमा० १६-३८।

क्रुद्धवत् ಕ್ರುದ್ಧವತ್ (वि०) ಕೋಪಗೊಂಡ, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿ ಕೊಂಡ. क्रुध (क्रोधे), "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती** –ವತೀ.

क्रुध् ಕ್ರುಧ್ (स्त्री०) ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. क्रुध (क्रोधे) "क्विप्" (३-२-७६)। "विसृजन्त्यविकत्थिनः परे विषमाशीविषवन्नराः क्रुधम्" माघ० १६-३२। हलन्तत्वात् वा "टाप्"। **क्रुधा** ಕ್ರುಧಾ. "वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः। आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" सि० कौ०।

क्रुध – क्रोधे (दिवा० पर० अक० अनि०)। क्रुध्यति। चुक्रोध। क्रोद्धा। क्रोत्स्यति। क्रुध्यतु। अक्रुध्यत्। क्रुध्येत्। क्रुध्यात्। अक्रुधत्। अक्रोत्स्यत्। ಕೋಪ ಗೊಳ್ಳು, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊ.

भावे:—क्रुध्यते। चुक्रुधे। क्रोद्धा। क्रोत्स्यते। क्रुध्यताम्। अक्रुध्यत। ೪ತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—क्रोधयति, –ते। क्रोधयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रोधयिता। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्रोद्धव्यम्। क्रोधनीयम्। क्रोध्यम्। क्रुद्धः। क्रुद्धवान्। क्रुध्यन्, क्रुध्यन्ती। क्रोद्धुम्। क्रुद्धम्। क्रोधनम्। क्रुद्ध्वा। परिक्रुध्य।

क्रुध्यत् क्रुध्यत् (वि०) ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. ಸಿಟ್ಟು ಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. क्रुध (क्रोधे) "शतृ" (३-२-१२४)। "क्रुध्यन् गन्धादन्यनागाय दूरादारोढारं धृतमूर्धावमत्य" माघ० १८-२७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्रुध्यन्ती** क्रुध्य०ङी.

क्रुश – आह्वाने रोदने च (भ्वा० पर० आह्वाने सक० रोदने अक० अनि०)। क्रोशति। चुक्रोश। क्रोष्टा। क्रोक्ष्यति। क्रोशतु। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಕರೆ. 2. ಅಳು. 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು. 4. ಕೋಪಿಸಿಕೊ, ರೇಗು. 5. ಬಯ್ಯಿ.

कर्मणि:—क्रुश्यते। चुक्रुशे। क्रोष्टा। क्रोक्ष्यते। क्रुश्यताम्। अक्रुश्यत। क्रुश्येत। क्रुक्षीष्ट। अक्रोशि। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—क्रोशयति, –ते। क्रोशयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रोशयिता। क्रोशयिष्यति, –ते। क्रोशयतु, –ताम्। अक्रोशयत्, –त। क्रोशयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्रोष्टव्यः। क्रोशनीयः। क्रोश्यः। क्रुष्टः। क्रुष्टवान्। क्रोशन्, क्रोशन्ती। क्रोष्टुम्। क्रुष्टम्। क्रोशनम्। क्रुष्ट्वा। आक्रुश्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अनु + क्रुश = अनुक्रोशति। अनुक्रोशः। 1. ದಯೆ ತೋರು, ಕನಿಕರಪಡು. "अनुक्रोशान्मृदुत्वाच्च सोढानि तव मैथिलि" रामा०। "अपाङ्गाः परिपात्यन्तामनुक्रोशानुवर्तिनः" याद० १६-२४। 2. ಅನುಸರಿಸಿ ಅಳು.

(2) आ + क्रुश = आक्रोशति। आक्रोशः। 1. ಕೋಪದಿಂದ ಕೆಟ್ಟ ಮಾತನಾಡು, ಬಯ್ಯಿ. 2. ಹಂಬಲಿಸಿ ಮೊರೆಯಿಡು. 3. ದೂಷಿಸು. "आक्रुष्टः कुशलं वदेत्" मनु० ६-४८।

(3) उद् + क्रुश = उत्क्रोशति। 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು. 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಳು.

(4) उप + क्रुश = उपक्रोशति। ಜುಗುಪ್ಸೆಹೊಂದು, ಬೇಸರಪಡು.

क्रुश्वन् क्रुश्वन् (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. क्रुश (आह्वाने रोदने च) "क्वनिप्" (उ० ४-११३)। "क्रुश्वा सृगालः" सि० कौ०।

क्रुष्ट क्रुष्ट (न०) 1. ಕರೆಯುವುದು. 2. ಅಳುವುದು. क्रुश (आह्वाने रोदने च) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "क्रुष्टं हाहेति चाशृण्वन् न च रामं न्यरूपयन्" भट्टि० १७-६५। (वि०) 3. ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. क्रुश कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

क्रूर क्रूर (पुं०) 1. ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ, ಗಿಡಗದ ಹಕ್ಕಿ. 2. ಕಿಂಪು ಗಣಿಗಿಲೆ. 3. ಅನ್ನ. "आपूप्यो भक्तं क्रूरः प्रसादनः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 4. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. कृन्तति – कृती (छेदने) "रक्" कू च (उ० २-२१)। 5. ಉಗ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. "तस्याभिषेकसंभारं कल्पितं क्रूरनिश्चया" रघु० १२-४। 6. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕಠಿನ ಸ್ವಭಾವದ. 7. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. "तस्मिन्नुपायाः सर्वे नः क्रूरे प्रतिहतक्रियाः" कुमा० २-४८। 8. ಭಯಂಕರವಾದ, ದಿಗಿಲುಹುಟ್ಟಿಸುವ. "क्रूरमजनि कुटिलभ्रु गुरुभ्रुकुटीकठोरितललाटमाननम्" माघ० १५-८। 9. ಶುಭವಲ್ಲದ, ಕೆಡಕನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ (ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ 1, 3, 5, 7, 9 ಮತ್ತು 11ನೆಯ ರಾಶಿಗಳು). 10. ಕೆಟ್ಟ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ (ಪಾಪಗ್ರಹ). ರವಿ, ಕುಜ, ಶನಿ, ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು ಇವು ಕ್ರೂರಗ್ರಹಗಳು. "यथा दुष्टफलाः क्रूरास्तथा सौम्याः शुभप्रदाः। क्रूरयुक्तः पुनः सौम्यो ज्ञेयः क्रूरफलप्रदः"। 11. ಕೋಪಗೊಂಡ, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡ. 12. ಬಿರುಸಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. "क्रूराः कर्कोष्णनृशंसक्रुद्धभीषणाः (त्रिषु)" नानार्थर०। 13. ಗಾಯಗೊಂಡ.

क्रूरकर्मन् क्रूरकर्मन् (पुं०) 1. ಕಹಿಸೋರೆಗಿಡ. (न०) 2. ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ ಕೆಲಸ. 3. ಭಯಂಕರವಾದ ಕೆಲಸ. 4. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯ. क्रूरं कर्म। "क्रूरकर्मकृतां चैव शतशो गुरुतल्पगः" मनु० १२-५८। (वि०) 5. ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ. 6. ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯವುಳ್ಳ. 7. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ. क्रूरं कर्म यस्य। "राक्षसं क्रूरकर्माणं शक्कारिं दूरवासिनम्" भट्टि० ६-५१।

क्रूरकोष्ठ क्रूरकोष्ठ (पुं०) 1. ಮಲಬದ್ಧವಾದ ಉದರ, ಮಲ ಕಟ್ಟಿದ ಹೊಟ್ಟೆ. क्रूरं कठिनं कोष्ठम्।

(वि०) 2. ಮಲಬದ್ಧವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. क्रूरं कोष्ठं यस्य। "क्रूरकोष्ठस्यातितीक्ष्णाग्नेरल्पमौषधमल्पगुणं वा भक्तवत् पाकमुपैति, तत्र समुदीर्णा दोषा यथाकालमनिर्ह्रीयमाणा व्याधिविभ्रमं बलविभ्रंशं चापादयन्ति, तमनल्पममन्दमौषधं च पाययेत्" सुश्रुत० चिकित्सा० ३४-७।

क्रूरदृश् क्रूरदृश् (पुं०) 1. ಶನಿಗ್ರಹ. 2. ಕುಜಗ್ರಹ. क्रूरा दृक् यस्य। (स्त्री०) 3. ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿ, ಭಯಂಕರವಾದ ನೋಟ. क्रूरा दृक्। 4. ಪಾಪಗ್ರಹದ ದೃಷ್ಟಿ. (वि०) 5. ಭಯಂಕರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. ಭಯಂಕರವಾದ ನೋಟವುಳ್ಳ. क्रूरा दृक् यस्य। 6. ದುರ್ಜನ, ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು. "क्रूरदृक् पिशुने वाच्यलिङ्गः पुंसि शनैश्चरे" मेदि०।

क्रूरधूर्त क्रूरधूर्त (पुं०) ಕರಿದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ.

क्रूरप्रसादन क्रूरप्रसादन (पुं०) ಸೇವಕ, ವಿಧೇಯ. क्रूरं प्रसादयति — प्र + षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्रूरराविन् क्रूरराविन् (पुं०) ರಣಹದ್ದು. क्रूरं रौति — रु (शब्दे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

क्रूरलोचन क्रूरलोचन(पुं०)1. ಶನಿಗ್ರಹ. 2. ಕುಜಗ್ರಹ. क्रूरे लोचने यस्य। "सप्तार्चिर्नीलवसनः पातङ्गिः क्रूरलोचनः" हारा०।

क्रूरात्मन् क्रूरात्मन् (पुं०) 1. ಕ್ರೂರಸ್ವಭಾವದ ಶನಿಗ್ರಹ. (वि०) 2. ಕ್ರೂರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು. क्रूरः आत्मा स्वभावः यस्य।

क्रेणि क्रेणि (वि०) ಬೆಲೆಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವವನು. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "निः" बाहु०।

क्रेतव्य क्रेतव्य (वि०) ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "तव्यः" (३-१-९६)।

क्रेतृ क्रेतृ (वि०) ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವವನು, ಬೆಲೆಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವವನು. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "तृच्" (३-१-१३३)। "क्रेता शुल्कं, राजपण्यच्छेदानुरूपं च वैधरणं दद्यात्, अन्यत्र क्रेता षट्छतमत्ययं च" अर्थशा० अधि० २ अ० १२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्रेत्री क्रेत्री**.

क्रेय क्रेय (वि०) ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಪಡೆಯಲು -ಅರ್ಹವಾದ, ಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "यत्" (३-१-९७)।

क्रोड क्रोड (पुं०) 1. ವರಾಹ, ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. क्रुड (निमज्जने) "घञ्" (३-३-१९)। क्रोडोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "क्रोडकुलदृश्यमानभद्रमुस्तारसामोदः" काद०। 2. ಶನಿಗ್ರಹ. 3. ವಾರಾಹೀ ಕಂದ. ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ. (स्त्रीन०) 4. ಎದೆ, ಭುಜಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 5. ತೊಡೆ, ಮಡಿಲು. "क्रोडक्रीडद्द्विजाली-गरुदुदितमरुत्स्फालवाचालवीचिः" नैष० १२-१०१। "क्रोडः शनौ सूकरे ना न पुमानङ्कवक्षसोः" मेदि०।

क्रोडकन्या क्रोडकन्या (स्त्री०) ವಾರಾಹೀಕಂದ, ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ.

क्रोडपत्र क्रोडपत्र (न०) 1. ಪುಟಗಳು ನಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪತ್ರ (ಪುಟ)ಗಳು, ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಗ್ರಂಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಲು ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಬರೆದು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪತ್ರಗಳು. क्रोडे उपचारात् मध्ये स्थितं पत्रम्। 2. ಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಊಹಾಪೋಹಗಳಿಂದ ಶಂಕೆ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನರೂಪವಾಗಿ ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುವ ಪತ್ರ.

क्रोडपाद क्रोडपाद (पुं०) ಕಮಠ, ಆಮೆ. क्रोडे पादौ यस्य।

क्रोडा क्रोडा (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಎದೆ. "अश्वानामुरः क्रोडा" सि० कौ०।

क्रोडाङ्घ्रि क्रोडाङ्घ्रि (पुं०) ಕಮಠ, ಆಮೆ. क्रोडे अङ्घ्री अस्य।

क्रोडीकरण क्रोडीकरण (न०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. क्रोड+च्विः+कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "क्तिन्" (३-३-९४)। **-कृतिः -कृतिः**.

क्रोध क्रोध (पुं०) ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. क्रुध (क्रोधे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। ಇದು ರೌದ್ರರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. "रौद्रः क्रोधस्थायिभावो रक्तो रौद्राधिदैवतः" सा० द० ३-२२७। "वक्षःपीठैरात्मरोरात्मनैव क्रोधेनान्धाः प्राविशन् पुष्कराणि" माघ० १८-१७। ಕಾಮವು (ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು) ಪೂರ್ತಿಯಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ರಜೋಗುಣವುಂಟಾಗಿ ಅದು ಕ್ರೋಧವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು. "काम एष क्रोध एषः रजोगुणसमुद्भवः" गीता ३-३७। ಕ್ರೋಧವು ಕಾಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. "सङ्गात् सञ्जायते कामः कामात् क्रोधोऽभिजायते" गीता २-६२।

क्रोधकृत् क्रोधकृत् (पुं०) विष्णु. क्रोधं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-८९)। सूत्रेऽस्मिन् उपपदनियमाभावात् अन्यत्रापि उपपदे क्विप्। "क्रोधकृत् क्षत्रियेभ्यो यः पूर्वं क्रोधं करोति सः" इति निरुक्तिः। "क्रोधहा क्रोधकृत् कर्ता"। वि० स०। परमात्मन आज्ञारूपवाद श्रुतिस्मृतिगळन्नु मीरि नडेयुववनु ईवन कोपक्के पात्रनागि दुर्गतियन्नु हॊंदुवनु. "श्रुतिस्मृती ममैवाज्ञे यस्ते उल्लङ्घ्य गच्छति। आज्ञाच्छेदी मम द्वेषी नरके प्रतिवर्तते"।

क्रोधज क्रोधज (पुं०) 1. अज्ञान, मोह. क्रोधात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः"(३-२-९८)। "क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात् स्मृतिविभ्रमः" गीता २-६३। 2. क्रोधदिंद उंटाद एंटु व्यसनगळु. "पैशुन्यं साहसं द्रोहः ईर्ष्यासूयार्थदूषणम्। वाग्दण्डजं च पारुष्यं कामजोऽपि गणोऽष्टकः" मनु० ७-४८। (1) ऒब्बनल्लि इल्लदिरुव दोषवन्नु हेळुवुदु **पैशुन्यवु.** (2) साधुजनरन्नु निग्रहिसुवुदु **साहसवु.** (3) मोसदिंद कॊल्लुवुदु **द्रोहवु.** (4) इतररा गुणगळन्नु सहिसदिरुवुदु **ईर्ष्ये.** (5) इतररा गुणगळल्लि दोषवन्नु हेळुवुदु **असूयॆ.** (6) इतररिगॆ कॊडबेकादुदन्नु कॊडदिरुवुदू इतररा वस्तुवन्नु अपहरिसुवुदू **अर्थदूषणवु.** (7) कठिनवागि मातनाडि कोपिसिकॊळ्ळुवुदु **वाक्पारुष्यवु.** मत्तु (8) हॊडॆयुवुदु **दंडपारुष्यवु.** ईवु एंटू क्रोधदिंद उंटाद व्यसनगळु. "दश कामसमुत्थानि तथाष्टौ क्रोधजानि च" मनु० ७-४५।

क्रोधन क्रोधन (पुं०) 1. ऐरवत्तु संवत्सरगळल्लॊंदु. (वि०) 2. कोपद स्वभावदवनु. क्रुध (क्रोधे) "युच्" (३-२-१५१)। "यद्रामेण कृतं तदेव कुरुते द्रौणायनिः क्रोधनः" वेणी० ३-३१। स्त्रियाम् **क्रोधना क्रोधना.**

क्रोधसंभव क्रोधसंभव (पुं०) 1. कोपद उत्पत्ति, कोपवु हुट्टुवुदु. क्रोधस्य संभवः। (वि०) 2. कोपदिंद उंटाद, कोपदिंद हुट्टिद. क्रोधः संभवोऽस्य।

क्रोधहन् क्रोधहन् (पुं०) 1. विष्णु. क्रोधं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। काश्यपप्रार्थनया क्षत्रियनिरासकरं क्रोधं हृतवान्। "काश्यपस्य प्रार्थनया यः क्रोधं क्षत्रहानिदम्। हृतवान् क्रोधहा प्रोक्तः षण्डः क्रोधनाशनः" इति निरुक्तिः। "क्रोधहा क्रोधकृत् कर्ता विश्वबाहुर्महीधरः" वि० स०। (वि०)2. कोपवन्नु हॊगलाडिसुववनु, कोपवन्नु अडगिसुववनु. "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०)—**हन्ता**—**ह०त०.**

क्रोधालु क्रोधालु (वि०) कोपस्वभावद. क्रोध "आलुच्" बाहु०। "क्रोधालुर्विपुलबलो निशाधिहारी" सुश्रुत०।

क्रोधि क्रोधि (पुं०) प्रभव मॊदलाद ऐरवत्तु संवत्सरगळल्लि मूवत्तॆंटनेय संवत्सर.

क्रोधिन् क्रोधिन् (वि०) कोपवुळ्ळवनु. क्रोधोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

क्रोश क्रोश (पुं०)1. करॆ, कूगुवुदु. 2. रोदन, अळुवुदु. क्रुश (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१८)। 3. योजनद नाल्कनेयु ऒंदु भाग, मूरु मैलिगळ दूर, ऒंदु हरिदारि.

क्रोशत् क्रोशत् (वि०) 1. करॆयुत्तिरुव, कूगुत्तिरुव. 2. अळुत्तिरुव. क्रुश (आह्वाने रोदने च) "शतृ" (३-२-१२४)। "व्यावर्तिष्ट क्रोशतः सख्युरुच्चैः त्यक्तश्चात्मा का च लोकानुवृत्तिः" माघ० १८-६४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्रोशन्ती क्रोशन्ती.** "उपेयुर्मधुपायिन्यः क्रोशन्त्यस्तं कपिस्त्रियः" भट्टि० ६-१२४।

क्रोशध्वनि क्रोशध्वनि (पुं०) ढक्के, भेरि, नगारि. क्रोशं व्याप्य ध्वनिरस्य।

क्रोशयुग क्रोशयुग (न०) एरडु क्रोशगळ दूर, एरडु हरिदारिगळष्टु दूर. क्रोशयोर्युगम्।

क्रोष्टु क्रोष्टु (पुं०) जंबुक, नरि. क्रुश (आह्वाने) "तुन्" (उ० १-६९)। ऊकारान्तवाद ई शब्दवन्नु तृजन्त शब्ददंते (ऋकारान्तदंते) प्रयोगिसबेकु. "तृज्वत् क्रोष्टुः" (७-१-९५)।

क्रोष्टा क्रोष्टारौ क्रोष्टारः। हे क्रोष्टो। क्रोष्टारं क्रोष्टारौ क्रोष्टून्। "विभाषा तृतीयादिष्वंचि" (७-१-९७)।

क्रोष्ट्रा क्रोष्टुना	क्रोष्टुभ्याम् क्रोष्टुभिः।
क्रोष्ट्रे क्रोष्टवे	ष्टा, दि.

"क्रोष्टून् समशृणोत् क्रूरान् रसतोऽशुभशंसिनः" भट्टि० ६-५। क्रुश कर्तं० "तृच्" (३-१-२३३)। "इवक्रोष्टृगर्दभोलूकसामबाणार्तनिःस्वने" याज्ञ० १-१४८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्रोष्ट्री** क्रोष्ट्री ಕೊೀಷ್ಟ್ರೀ.

क्रोष्टुविन्ना क्रोष्टुविन्ना ಕ್ರೋಷ್ಟುವಿನ್ನಾ (स्त्री०) ನರಿಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು. क्रोष्टुभिर्विन्ना।

क्रोष्ट्री क्रोष्ट्री ಕ್ರೋಷ್ಟ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ನರಿ. 2. ಬಿಳಿ ನೆಲಗುಂಬಳ. 3. ನೀರು ಹಿಪ್ಪಲಿ. 4. ಕರಿ ನೆಲಗುಂಬಳ. "क्रोष्ट्री शृगालिका क्षीरविदारीलाङ्गलीषु च" विश्व०। "विदारीक्षीरशुक्लेक्षुगन्धा क्रोष्ट्री च या सिता" अम०।

क्रौञ्च क्रौञ्च ಕ್ರೌಂಚ (पुं०) 1. ನೀರು ಕೊಕ್ಕರೆ. क्रुञ्च प्रज्ञादि० "अण्" (५-४-३८)। "ध्वनति स्म धनुर्घनान्त-मत्तप्रचुरक्रौञ्चरवानुकारमुच्चैः" माघ० २०-११। 2. ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಪಂಚದ ಸಪ್ತ ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. "द्वीपस्य पश्य दयितं द्युतिमन्तमेतं क्रौञ्चस्य चञ्चलदृगञ्चलविभ्रमेण" नैष० ११-४९। 3. क्रौंच ದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. "तत्राद्रिरस्ति भवदङ्घ्रिविहारयाचो क्रौञ्चः स्फुरिष्यति गुणानिव यस्त्वदीयान्" नैष० ११-५०। 4. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (स्त्री०) **क्रौञ्ची** क्रौंची ಕ್ರೌಂಚೀ. ಹೆಣ್ಣು ಕೊಕ್ಕರೆ. **क्रौञ्ची** क्रौंची ಕ್ರೌಂಚೀ. ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾಮ್ರಾಯ ಮಗಳು, ಕೊಕ್ಕರೆಯ ತಾಯಿ.

क्रौञ्चदारण क्रौंचदारण, **–निषूदन** –निषूदन ಕ್ರೌಂಚದಾರಣ, –ನಿಷೂದನ (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. क्रौञ्चस्य पर्वतस्य दारणः निषूदनो वा।

क्रौञ्चपदा क्रौंचपदा ಕ್ರೌಂಚಪದಾ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **इदर लक्षणः** "क्रौञ्चपदा म्तौ भरौ ननना नगौ मुनि-शरवसुशरविरतियुता" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣ ವಿನ್ಯಾಸ:**

भ	त	भ	र	न	न	न	न	न	गु
०।।	००।	०।।	०।०	।।।	।।।	।।।	।।।	।।।	० ।

क्रौञ्चरिपु क्रौंचरिपु ಕ್ರೌಂಚರಿಪು (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. क्रौञ्चस्य रिपुः।

क्रौञ्चादन क्रौंचादन ಕ್ರೌಂಚಾದನ (न०) 1. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 2. ತಾವರೆಯ ದಂಟು. 3. ಬಿಂಡೋಟಕ. "क्रौञ्चादनं तु पिप्पल्यां चिञ्चोटकमृणालयोः" मेदि०।

क्रौञ्चारण्य क्रौंचारण्य ಕ್ರೌಂಚಾರಣ್ಯ (न०) ಜನಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ವನ. "ततः परं जनस्थानात् त्रिक्रोशे गम्य राघवौ। क्रौञ्चारण्यं विविशतुः गहनं तौ महीजसौ" रामा०।

क्रौड क्रौड ಕ್ರೌಡ (वि०) 1. ವರಾಹ ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಮಹಾ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವರಾಹಾವತಾರಸಂಬಂಧವಾದ. क्रोडस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

क्रौडचा क्रौड्या ಕ್ರೌಡ್ಯಾ (स्त्री०) ಕ್ರೋಡಿಯೆಂಬುವಳ ಮಗಳು. क्रोडि "ष्यञ्" (४-१-८०)।

क्रौर्य क्रौर्य ಕ್ರೌರ್ಯ (न०) 1. ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕಠಿನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಲ್ಲುಎದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. क्रूरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "प्रिये, क्रौर्यमपि मे त्वयि प्रयुक्तमनुकूलपरिणामं संवृत्तम्" शाकु० ७। 2. ಉಗ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಘೋರವಾಗಿರುವಿಕೆ. "ऋते क्रौर्यात्समायातो मां विश्वासयितुं नु किम्" भट्टि० ८-१०५।

क्लम क्लमु ಕ್ಲಮು (पुं०) ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. क्लमु (ग्लानौ) "घञ्" (३-३-१८)। किं शीतलैः क्लम-विनोदिभिरार्द्रवातान् सञ्चारयामि नलिनीदलतालवृन्तैः" शाकु० ३-१८। "विनोदितदिनक्लमाः कृतरुचश्च जाम्बूनदैः" माघ० ४-६६।

क्लमथ क्लमथ ಕ್ಲಮಥ (पुं०) ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. क्लमु (ग्लानौ) "अथः" बाहु०। "क्लमथः क्लमे" अम०।

क्लमित्व क्लमित्व ಕ್ಲಮಿತ್ವ (न०) ಆಯಾಸ, ಬಳಲಿಕೆ, ದಣಿವು. क्लमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५) तस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "क्लमित्वं कुरुतेऽत्यर्थम्" भट्टि० ७-५।

क्लमिन् क्लमिन् ಕ್ಲಮಿನ್ (वि०) ಆಯಾಸವುಳ್ಳವನು, ದಣಿವುಳ್ಳವನು, ಬಳಲಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. क्लमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

क्लमु – ग्लानौ (दिवा० पर० अक० से०)। क्लाम्यति, क्लामति। चक्लाम। क्लमिता। क्लमिष्यति। क्लाम्यतु, क्लामतु। अक्लाम्यत्, अक्लामत्। क्लाम्येत्, क्लामेत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಆಯಾಸ ಹೊಂದು, ಬಳಲು, ದಣಿ. "लङ्का-प्रदाहाक्षवधद्रुभङ्गैः क्लाम्यत्यसावप्यधुनातिमात्रम्" भट्टि० १२-३८।

भावे:—क्लम्यते। चक्लमे। क्लमिता। क्लमिष्यते। क्लम्यताम्। अक्लम्यत। क्लम्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्लमयति, –ते। क्लमयां बभूव, –चकार, –चक्रे, –आस। ೪ತ್ಯಾದಿ.

सनि :—चिक्लमिषति। चिक्लमिषां चकार, –बभूव, –आस। ೪ತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्लमितव्यम्। क्लमनीयम्। क्लम्यम्। क्लान्तः। क्लान्तवान्। क्लाम्यन्, क्लाम्यन्ती। क्लामन्, क्लामन्ती। क्लमितुम्। क्लान्तम्। क्लमनम्। क्लमित्वा, क्लान्त्वा। प्रक्लम्य।

क्लान्त क्लान्त (न०) 1. ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. क्लमु (ग्लानौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಬಳಲಿದ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ. क्लमु कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "तमातपक्लान्तमनातपत्रमाचारपूतं पवनः सिषेवे" रघु० २-१३।

क्लान्ति क्लान्ति (स्त्री०) ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ, ಆಯಾಸ. क्लमु (ग्लानौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

क्लान्तिविनोदन क्लान्तिविनोदन (न०) 1. ದಣಿವಾರಿಸುವಿಕೆ, ಬಳಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಿಕೆ, ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಿಕೆ. क्लान्तेः विनोदनम्। (वि०)2. ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ, ಬಳಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. क्लान्तेः विनोदनः।

क्लान्तिविनोदिन् क्लान्तिविनोदिन् (वि०) ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ, ದಣಿವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. क्लान्तिं विनोदयति – वि + णुद (प्रेरणे) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)।

क्लिद्–आर्द्रीभावे (दिवा० पर० अक० से०)। क्लिद्यति। चिक्लेद। क्लेत्ता, क्लेदिता। क्लेत्स्यति, क्लेदिष्यति। क्लिद्यतु। अक्लिद्यत्। क्लिद्येत्। क्लिद्यात्। अक्लिदत्। अक्लेत्स्यत्, अक्लेदिष्यत्। ಒದ್ದೆಯಾಗು, ತೇವವಾಗು. "न कुर्यात् स्नेहसेकं च तेन क्लिद्यति हि व्रणः" सुश्रुत० चिकित्सा० २-६८।

भावे :—क्लिद्यते। चिक्लिदे। क्लेदिता, क्लेत्ता। क्लेदिष्यते, क्लेत्स्यते। क्लिद्यताम्। अक्लिद्यत। ೪ತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्लेदयति, –ते। ೪ತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :— क्लेदितव्यम्, क्लेत्तव्यम्। क्लेदनीयम्। क्लेद्यम्। क्लिन्नः। क्लिन्नवान्। क्लिद्यन्। क्लिद्यती, क्लिद्यन्ती। क्लेदितुम्, क्लेत्तुम्। क्लिन्नम्। क्लेदनम्। क्लिदित्वा, क्लेदित्वा, क्लित्त्वा। विक्लिद्य।

क्लिद्यत् क्लिद्यत् (वि०) ಒದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೇವ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. क्लिद्(आर्द्रीभावे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्लिद्यन्ती क्लिद्य०ई.**

क्लिन्दत् क्लिन्दत् (वि०) ಒದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೇವ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. क्लिदि (परिदेवने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्लिन्दती क्लिन्द०ई.** "शीतांशोरंशुजालैर्जलधरमलिनां क्लिन्दतीं कृत्तिमैभीम्" मुद्रा० ३-२०।

क्लिन्न क्लिन्न (न०)1. ಒದ್ದೆ, ತೇವ. क्लिद्(आर्द्रीभावे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾದ. क्लिद् कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "कुन्त्याः प्रसवसंयुक्तैरस्रैः क्लिन्नमुरोऽभवत्" भा० आदि० १४५-१४।

क्लिन्नवर्त्मन् क्लिन्नवर्त्मन् (न०) ರೋಗದಿಂದ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣು. "अरुजं बाह्यतः शूनमन्तः क्लिन्नं स्रवत्यपि। कण्डूनिस्तोदभूयिष्ठं क्लिन्नवर्त्म तदुच्यते" सुश्रुत० उत्तरतं० ३-२१।

क्लिन्नाक्ष क्लिन्नाक्ष (वि०) ರೋಗದಿಂದ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. क्लिन्ने अक्षिणी यस्य — "षच्" (५-४-११३)।

क्लिश–उपतापे (दिवा० आत्म० अक० से०)। क्लिश्यते। चिक्लिशे। क्लेशिता। क्लेशिष्यते। क्लिश्यताम्। अक्लिश्यत। क्लिश्येत। क्लेशिषीष्ट। अक्लेशिष्ट। अक्लेशिष्यत। ಬಾಧೆಪಡು, ಯಾತನೆ ಹೊಂದು.

भावे :—ಕರ್ತರಿಪ್ರಯೋಗದ ಏಕವಚನದ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

णिचि :—क्लेशयति, –ते। क्लेशयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्लेशयिता। क्लेशयिष्यति, –ते। क्लेशयतु, –ताम्। अक्लेशयत्, –त। क्लेशयेत्, –त। ೪ತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्लेशितव्यम्। क्लेशनीयम्। क्लेश्यम्। क्लिशितः। क्लिष्टः। क्लिशितवान्। क्लिश्यमानः। क्लेशितुम्। क्लिष्टम्। क्लिशित्वा, क्लिष्ट्वा। परिक्लिश्य।

क्लिश्–विबाधने (क्रया० पर० सक० वे०)। क्लिश्नाति। चिक्लेश। क्लेशिता, क्लेष्टा। क्लेशिष्यति, क्लेक्ष्यति। क्लिश्नातु। अक्लिश्नात्। क्लिश्नीयात्। क्लिश्यात्। ೪ತ್ಯಾದಿ. ತೊಂದರೆಪಡಿಸು, ಪೀಡಿಸು, ಬಾಧಿಸು. "इत्थमाराध्यमानोऽपि क्लिश्नाति भुवनत्रयम्" कुमा० २-४०।

कर्मणि :—क्लिश्यते। चिक्लिशे। क्लेशिता, क्लेष्टा। क्लेशिष्यते, क्लेक्ष्यते। क्लिश्यताम्। अक्लिश्यत। क्लिश्येत। इत्यादि.

णिचि :—क्लेशयति, -ते। इत्यादि.

कृत्सु :—क्लेशितव्यम्, क्लेष्टव्यम्। क्लेशनीयः। क्लेश्यः। क्लिशितः, क्लिष्टः। क्लिशितवान्, क्लिष्टवान्। क्लिश्नन्, क्लिश्नती। क्लेशितुम्, क्लेष्टुम्। क्लिशितम्, क्लिष्टम्। क्लिशित्वा, क्लिष्ट्वा। परिक्लिश्य। "रूढेन्द्रजित्प्रहरणव्रणकर्कशेन क्लिश्नन्निवास्य भुजमध्यमुरःस्थलेन" रघु० १३-७३।

क्लिशित क्लिशित (न०) 1. ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ, ಬಾಧೆ. क्लिश् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ತೊಂದರೆಗೊಂಡ, ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ. क्लिश् (विबाधने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। वा इडागमः। इडभावे क्लिष्टः। 3. ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्लिश् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

क्लिशितवत् क्लिशितवत् (वि०) ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ. क्लिश (उपतापे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "उपद्रुतश्चिरं द्वन्द्वैर्ययोः क्लिशितवानहम्" भट्टि० २२-७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वत्य.**

क्लिश्यमान क्लिश्यमान (वि०) ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. क्लिश् (विबाधने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "विद्वान् तथैव यः शक्तः क्लिश्यमानः प्रकुप्यति" भा० वन० २९-१५।

क्लिष्ट क्लिष्ट (न०) 1. ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ, ಬಾಧೆ. क्लिश् (विबाधने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿರೋಧವುಳ್ಳ ಮಾತು, ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. "अथ संकुलक्लिष्टे परस्परंपराहते" अम०। (वि०) 3. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्लिश् (विबाधने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अक्लिष्टबालतरुपल्लवलोभनीयं पीतं मया सदयमेव रतोत्सवेषु" शाकु० ६-२०। 5. ಕೆಟ್ಟಿರುವ. "इदमुपनतमेवं रूपमक्लिष्टकान्ति प्रथमपरिगृहीतं स्यान्नवेति व्यवस्यन्" शाकु० ५-१९। 6. ಕೆದರಿದ, ತಾರುಮಾರು ಹೊಂದಿದ. "अर्धपीतस्तनं मातुरामर्दक्लिष्टकेसरम्" शाकु० ७-१४। 7. ಗ್ಲಾನಿಹೊಂದಿದ, ಕಳೆಗುಂದಿದ. "हिमक्लिष्टप्रकाशानि ज्योतींषीव मुखानि वः" कुमा० २-१९।

क्लिष्टत्व क्लिष्टत्व (न०) ಒಂದು ಸಮಸ್ತಪದದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳ ವ್ಯವಧಾನದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ತೋರುವಿಕೆ. "क्लिष्टत्वमर्थप्रतीतेर्व्यवहितत्वम्" सा० द० ७।

क्लिष्टवर्त्मन् क्लिष्टवर्त्मन् (न०) ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರ ವ್ಯಾಧಿ. "मृद्वल्पवेदनं ताम्रं यद्वर्त्म सममेव च। अकस्माच्च भवेद्रक्तं क्लिष्टवर्त्म तदादिशेत्" सुश्रुत० उत्तरत० ३-१८।

क्लिष्टि क्लिष्टि (स्त्री०) 1. ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ, ಕ್ಲೇಶ. क्लिश (उपतापे) भावे "क्तिन्" (३-३-११४)। 2. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ.

क्लीत क्लीत (पुं०) ವಿಷತುಂಬಿದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು, ಕ್ರಿಮಿ. "क्लीतः कृमिसरारी च यच्चाप्युत्क्लेशकस्तथा" सुश्रुत० कल्प० ८-११।

क्लीतक क्लीतक (न०) 1. ಅತಿಮಧುರ. क्लीबृ (अधार्ष्ट्ये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। क्लीतमधार्ष्ट्यं कलति -कल (क्षेपे) "डः" (३-२-१०१)। "मधुकं क्लीतकं यष्टिमधुकं मधुयष्टिका" अम०। 2. ಹೊಂಗೆ ಬೀಜ.

क्लीतकिका क्लीतकिका (स्त्री०) ನೀಲಿಗಿಡ. क्लीतकमस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। रस्य लत्वम्।

क्लीतनक क्लीतनक (न०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

क्लीबृ-अधार्ष्ट्ये (भ्वा० आत्म० अक० से०)। क्लीबते। चिक्लीबे। अक्लीबिष्ट। ಅಧೃಷ್ಟನಾಗು, ಅಶಕ್ತನಾಗು, ಕಳೆಗುಂದಿದವನಾಗು.

क्लीब क्लीब (पुन०) 1. ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ, ವೀರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು, ಗಂಡಸೂ ಹೆಂಗಸೂ ಅಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ. क्लीबृ (अधार्ष्ट्ये) "अच्" (३-१-१३४)। ಯಾವನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೊರೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಯಾವನ ಮಲವು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗುವುದೋ ಯಾವನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಉನ್ಮಾದ ಮತ್ತು ವೀರ್ಯಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವನು ನಪುಂಸಕ. "न मूत्रं फेनिलं यस्य विष्ठा चाप्सु निमज्जति। मेढ्रं चोन्मादशुक्राभ्यां हीनः क्लीबः स उच्यते" कात्या०। "नष्टे मृते प्रव्रजिते क्लीबे च पतिते पतौ" परा०।

ಷಂಡನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿಧ: "चतुर्दशविधः शास्त्रे षण्डो दृष्टो मनीषिभिः। चिकित्स्यश्चाचिकित्स्यश्च तेषामुक्तो विधिः क्रमात्। (1) निसर्गषण्डो

(2) ऽनण्डश्च (3) पक्षषण्डस्तथैव च। (4) अभिशापाद्-गुरोः (5) रोगात् (6) देवक्रोधात्तथैव च। (7) ईर्ष्या-षण्डस्तथा (8) आसेक्यो (9) वातरेता (10) मुखभगः। (11) आक्षेप्ता (12) मोघबीजश्च (13) शालीनः (14) अन्यापतिस्तथा" नारदः। **षंढतनक्के कारणः** पुरुषन शुक्र (वीर्य) वु हेच्चागिद्दरे पुंशिशुवू हेंगसिन आर्तववु (रजस्सु) ऄधिकवागिद्दरे स्त्री शिशुवू ऎरडू समवागिद्दरे नपुंसकशिशुवू जनिसुवुवु. "तत्र शुक्रबाहुल्यात् पुमान् आर्तवबाहुल्यात् स्त्री साम्यादुभयोर्नपुंसकम्" सुश्रुत० शारीर० ३-५। 2. धैर्यविल्लदवनु. 3. कार्यदल्लि उत्साहविल्ल दवनु. 4. शक्तियिल्लदवनु, पौरुषविल्लदवनु. 5. नपुंसकलिंग, शब्ददल्लिरुव ऒंदु धर्म. लिंगवु प्राकृतगुणगतवाद ऄवस्थेय ऒंदु धर्म. प्रतियॊंदु लिंगवू त्रिगुणप्रकृतियुळ्ळद्दादुद रिंद शब्दगळू गुणत्रयात्मकगळादुवु. शब्दगळु आयू गुणगळिगनुसारवागि सत्त्वगुणाधिक्यदिंद पुल्लिंगवॆंदू रजोगुणाधिक्यदिंद स्त्रीलिंगवॆंदू ऎरडू गुणगळ साम्यदिंद नपुंसकलिंगवॆंदू व्यवहरिसल्पडुवुवु. आदरॆ ई लिंगगळु शब्दनिष्ठ मत्तु ऄर्थनिष्ठगळॆंदु वैयाकरणरल्लि भिन्नाभिप्रायविदॆ.

क्लीबता क्लैबता (स्त्री०) नपुंसकत्व, नपुंसकनागिरुविकॆ. क्लीबस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **क्लीबत्वम् क्लैबत्वम्**.

क्लेद क्लेद (पुं०) 1. ऒद्दॆ, तेव. क्लिद्द (आर्द्रीभावे) "घञ्" (३-३-१८)। "तदञ्जनक्लेदसमाकुलाक्षं म्लानबीजाङ्कुरकर्णपूरम्" रघु० ७-२७। 2. देह दॊळगिरुव उपद्रव. "स तौ कुशलवोन्मृष्टगर्भक्लेदौ तदाख्यया" रघु० १५-३२। 3. कॊळॆतु होगुवुदु, कॊळॆतु नारुवुदु. 4. सोरुवुदु. जिनुगुवुदु.

क्लेदक क्लेदक (पुं०) 1. देहदॊळगॆ तेवविरुवंतु माडुव श्लेष्म, कफ. क्लेदयति — क्लिद्द (आर्द्रीभावे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. देह दॊळगिन हत्तु अग्निगळल्लॊंदु. **हत्तु जठराग्नि गळु:** (1) भ्राजकः, (2) रञ्जकः, (3) क्लेदकः, (4) स्नेहकः, (5) धारकः, (6) बन्धकः, (7) स्रावकः, (8) व्यापकः, (9) पाचकः मत्तु (10) श्लेष्मकः। (वि०) 3. तेवविरुवंतु माडुव (नीरु मुंतादुदु).

क्लेदन् क्लैदन् (पुं०) चंद्र. क्लिद्द (आर्द्रीभावे) "कनिः" (उ० १-१५७)। निपा०।

क्लेदन क्लैदन (पुं०) 1. तेवविरुवंतु माडुव देह दॊळगिन श्लेष्म, कफ. क्लेदयति—क्लिद्द (आर्द्रीभावे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। **देहदल्लिरुव कफ गळु:** (1) क्लेदनः, (2) अवलम्बनः, (3) रसनः, (4) स्नेहनः मत्तु (5) श्लेष्मणः। **इवुगळ स्थान गळु:** (क्रमवागि) (1) आमाशयः, (2) हृदयम्, (3) कण्ठः, (4) शिरः, (5) सन्धयः। "कफस्यैतानि नामानि क्लेदनश्चावलम्बनः। रसनः स्नेहनश्चापि श्लेष्मणः स्थानभेदतः। आमाशयेऽथ हृदये कण्ठे शिरसि सन्धिषु। स्थानेष्वेषु मनुष्याणां श्लेष्मा तिष्ठत्यनुक्रमात्" भावप्र०। (न०) 2. तेवमाडुविकॆ, ऒद्दॆमाडुविकॆ, नॆनॆयिसुवुदु. क्लिद्द भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. सोरुवुदु, जिनुगुवुदु. (वि०) 4. तेव माडुव, ऒद्दॆमाडुव.

क्लेद्य क्लेद्य (वि०) नॆनॆयिसलु शक्यवाद, तोयिसलु शक्यवाद. क्लिद्द (आर्द्रीभावे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च" गीता २-२४।

क्लेश क्लेश (पुं०) 1. कष्ट, तॊंदरॆ, दुःख. क्लिशू (विबाधने) "घञ्" (३-३-१८)। "यान्ति निर्वहणमस्य संसृतिक्लेशनाटकविडम्बनाविधेः" माघ० १४-६३। 2. आयास, श्रम, दणॆवु. "अह्नाय सा नियमजं कलममुत्ससर्ज क्लेशः फलेन हि पुनर्नवतां विधत्ते" कुमा० ५-८६। 3. सिट्टु, कोप. 4. व्यवसाय. "क्लेशो दुःखेऽपि कोपेऽपि व्यवसायेऽपि च दृश्यते" मेदि०। 5. योगशास्त्रदल्लि उक्तवाद ऐदु विध क्लेशगळु: (1) अविद्या, (2) अस्मिता, (3) रागः, (4) द्वेषः मत्तु (5) अभिनिवेशः ऎंदु क्लेशवु ऐदु प्रकार. अनित्यवन्नु नित्यवॆंदू अशुचियन्नु शुचियॆंदू दुःखवन्नु सुखवॆंदू अनात्मनन्नु आत्मनॆंदू तिळियुवुदु **अविद्यॆ.** बुद्धिपुरुषरन्नु ऒंदागि

ತೀದುಕೊಂಡು ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನ, ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಗಳು **अस्मिता.** ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಆಶೆಯು **राग**ವೆನಿಸುವುದು. ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಜಿಹಾಸೆಯು **द्वेष.** ಜರಾಮರಣ ಮೊದಲಾದ ಭಯವು **अभिनिवेश.** "अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशाः पञ्च क्लेशाः" पा० यो० सू०। ಕ್ಲೇಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಲೇಶಗಳು. "क्लेशकर्मफलभोगवर्जितं पुंविशेषममुमीश्वरं विदुः" माघ० १४-६२।

क्लेशक क्लेशक (वि०) 1. ತೊಂದರೆಕೊಡುವ, ಕಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಆಯಾಸವುಂಟುಮಾಡುವ. क्लिश् (विबाधने) "वुञ्" (३-२-१४६)।

क्लेशक्षम क्लेशक्षम (वि०) ಕಷ್ಟವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕವನು. क्लेशं क्षमते।

क्लेशद क्लेशद(वि०)1. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವ, ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. क्लेशं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಆಯಾಸವುಂಟುಮಾಡುವ.

क्लेशनाशन क्लेशनाशन(न०)1. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು. 2. ಆಯಾಸವನ್ನು ಪೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. क्लेशस्य नाशनम्। (वि०) 3. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ. 4. ಆಯಾಸವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. क्लेशं नाशयति— णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्लेशभाज् क्लेशभाज् (वि०)1. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು. 2. ಆಯಾಸಪಡುವವನು. क्लेशं भजते — भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२)।

क्लेशयत् क्लेशयत् (वि०) 1. ಕಷ್ಟಪಡಿಸುವ. 2. ಆಯಾಸಪಡಿಸುವ. क्लिश् (विबाधने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

क्लेशापह क्लेशापह (वि०) 1. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು, ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವನು. क्लेशमपहन्ति — हन (हिंसागत्योः) "डः" (३-२-५०)। 2. ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ. क्लेशापहः पुत्रः।

क्लेशित क्लेशित (वि०)1. ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्लिश् (विबाधने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಆಯಾಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

क्लेशितृ क्लेशितृ (वि०) 1. ಕಷ್ಟವುಂಟುಮಾಡುವ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ, ನೋಯಿಸುವ. क्लिश् (विबाधने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಆಯಾಸವುಂಟುಮಾಡುವ, ಶ್ರಮವನ್ನು ಕೊಡುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्लेशित्री क्लेशित्री.**

क्लेशिन् क्लेशिन् (वि०) ಕ್ಲೇಶವುಳ್ಳ, ತೊಂದರೆಯುಳ್ಳ. क्लेशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

क्लैतकिक क्लैतकिक (न०) ಅತಿಮಧುರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯ. क्लीतकेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)।

क्लैब्य क्लैब्य (न०) 1. ನಪುಂಸಕತನ. 2. ಅಧಾಷ್ಟ್ರ್ಯ, ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. 3. ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪೌರುಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. क्लीबस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते। क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परन्तप" गीता २-३। 4. ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ.

क्लोमन् क्लोमन् (न०) ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿರುವ ಜಲಾಶಯ, ಮೂತ್ರಕೋಶ. क्लवते–क्लृङ् (गतौ) "मनिन्" (उ० ४-१४४)।

क्व क्व (अव्य०) ಎಲ್ಲಿ ? ಯಾವ ಜಾಗವಲ್ಲಿ ? ಯಾರಲ್ಲಿ ? ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ? किम् "अत्" (५-३-१२)। क्वादेशः (७-२-१०५)। "क्वास्ते दुर्योधनोऽसौ कथयत न रुषा द्रष्टुमभ्यागतौ स्वः" वेणी० ५-२६। ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿಗಿರುವ ಬಹಳ ಅಂತರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮತ್ತು ಅಸಂಭವವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು "क्व" ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುವು. "क्व सूर्यप्रभवो वंशः क्व चाल्पविषया मतिः" रघु० १-२। "क्व वयं क्व परोक्षमन्मथो मृगशावैः सममेधितो जनः" शाकु० २-१८। "क्व" ಶಬ್ದಕ್ಕೆ वन, चित् ಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ, ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಡೆ ಮುಂತಾದ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. **क्वचन क्वचन.** ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಡೆ, ಒಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿ. "भ्रमणरयविकीर्णभासा खगेन क्वचन पतनयोग्यं देशमन्विष्यताधः" नैष० २-१०८। **क्वचित् क्वचित्.** ಕೆಲವು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಕೆಲವು ಜಾಗದಲ್ಲಿ, "क्वचित् पथा सञ्चरते सुराणां क्वचित् घनानां पतनं क्वचिच्च" रघु० १३-१९।

क्वङ्गु क्वङ्गु(पु०)ನವಣೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಧಾನ್ಯ. "कङ्गुस्तु कङ्गुनी क्वङ्गुः प्रियङ्गुः पीततण्डुला" अभि० चि०।

क्वण – शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। क्वणति। चक्वाण। क्वणिता। क्वणिष्यति। क्वणतु। अक्वणीत्, अक्वाणीत्। ಇತ್ಯಾದಿ, ಶಬ್ದಮಾಡು, ಸದ್ದುಮಾಡು.

भावे :—क्वण्यते। चक्वणे। क्वणिता। क्वणिष्यते। क्वण्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्वाणयति, –ते। क्वाणयां चकार, –चक्रे। –बभूव –आस। क्वाणयिता। क्वाणयिष्यति –ते। क्वण्यतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्वणितव्यम्। क्वणनीयम्। क्वण्यम्। क्वणितः। क्वणितवान्। क्वणन्, क्वणन्ती। क्वणितुम्। क्वणितम्। क्वणनम्। क्वणित्वा। प्रक्वण्य। "दुःसहा ही परिक्षिप्ताः क्वणद्भिरलिगायकैः" भट्टि० ६-८४।

क्वण क्वण (पुं०) 1. ಆಭರಣಗಳ ಶಬ್ದ, ಒಡವೆಗಳ ಸದ್ದು. क्वण (शब्दे) वा "अप्" (३-३-६५)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। **क्वाणः क्वाणः**. "भूषणानां तु शिञ्जितम्। निक्वाणो निक्वणः क्वाणः क्वणः क्वणनमित्यपि" अम०। 2. ಸದ್ದು, ಶಬ್ದ. (वि०) 3. ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುವ.

क्वणत् क्वणत् (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. क्वण (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रस्थं हिमाद्रेर्मृगनाभिगन्धि किञ्चित्क्वणत्किन्नरमध्युवास" कुमा० १-५४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्वणन्ती क्वणन्ती**.

क्वणन क्वणन (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ಮಡಕೆ, ಚಿಕ್ಕ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. क्वण (शब्दे) कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। "क्वणनो हण्डिकासुतः" त्रिकाण्ड०। 2. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. क्वण भावे "ल्युट्" (३-१-११५)। 3. ತಂತೀವಾದ್ಯದ ಶಬ್ದ. 4. ಆಭರಣಗಳ ಶಬ್ದ, ಒಡವೆಗಳ ಸದ್ದು. 5. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾವ ತಂತೀವಾದ್ಯಗಳ ಶಬ್ದ.

क्वणित क्वणित (न०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. क्वण (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯಗಳ ಟಂಕಾರ, ತಂತಿಯ ಶಬ್ದ. "रक्तवैणिक-हताधरतन्त्रीमण्डलक्वणितचारु चुकूजे" माघ० १०-६४। 3. ಹೆಂಗಸರ ಸುರತಕಾಲದ ಮಾತು. "अनर्थकैरजनि विदग्धकामिनीरतान्तरक्वणितविलासकौशलैः" माघ० १७-३३। (वि०) 4. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ, ಸದ್ದುಮಾಡಿದ. क्वण कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

क्वत्य क्वत्य (वि०) ಎಲ್ಲಿ ಇರುವುದು? ಎಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದುದು? ಯಾರಲ್ಲಿ ಇರುವುದು? ಯಾರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದುದು? क्व "त्यप्" (४-२-१०४)।

क्वथे – निष्पाके (भ्वा० पर० सक० से०)। क्वथति। चक्वाथ। क्वथिता। क्वथिष्यति। क्वथतु। अक्वथत्। क्वथेत्। क्वथ्यात्। अक्वथीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಕುದಿಯಿಸು, ಮರಳಿಸು. 2. ಬೇಯಿಸು.

कर्मणि :—क्वथ्यते। चक्वथे। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्वाथयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

क्वथन क्वथन (न०) 1. ಬೇಯಿಸುವುದು. 2. ಕುದಿಯಿಸುವುದು. ಮರಳಿಸುವುದು. क्वथे (निष्पाके) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಕುದಿಯಿಸುವವನು. 4. ಬೇಯಿಸುವವನು. क्वथे कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्वथित क्वथित (वि०) 1. ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. क्वथे (निष्पाके) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रियावियोगक्वथितादिवैलाच्चन्द्राच्च राहुग्रहपीडितात्ते" नैष० १०-२२।

क्वाण क्वाण (पुं०) "क्वण" ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. क्वण (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)।

क्वाथ क्वाथ (पुं०) ಕಷಾಯ, ಮರಳಿಸಿ ಇಳಿಸಿದ ಭಟ್ಟಿ. क्वथे (निष्पाके) वा "णः" (३-१-१४०)। पक्षे "अच्" (३-१-१३४)। **क्वथः क्वाथः**.

क्वाथयितव्य क्वाथयितव्य (वि०) 1. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 3. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. क्वथे (निष्पाके) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **क्वाथनीयः क्वाथनीयः**.

क्वाथ्यमान क्वाथ्यमान (वि०) ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. क्वथे (निष्पाके) + णिच् कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)। "जलाशयेषु तप्तेषु क्वाथ्यमानेषु वह्निना" भा० आदि० २५२-९।

क्ष क्ष (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಸಿಂಹ. 2. ರಾಕ್ಷಸ. 3. ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. 4. ಭೂಮಿ, ಕ್ಷೇತ್ರ. 5. ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲ, ರೈತ. 6. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. 7. ನಾಶ. "क्षः संवर्ते राक्षसे च नारसिंहे च विद्युति। क्षेत्रे नाशे क्षेत्रपाले" मेदि०। 8. ವಕ್ಷಃಸ್ಥಲ, ಎದೆ. 9. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರ. "क्षः क्षेत्रे वक्षसि प्रोक्तो बुधैः क्षः शब्दशासने" एका०।

क्षण क्षण (पुं०) 1. ಉತ್ಸವ, ಪಬ್ಬ, ಸಂತೋಷದ ಕಾಲ. क्षणोति दुःखम्—क्षणु (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "क्षणं क्षणोत्क्षिप्तगजेन्द्रकृत्तिना स्फुटोपमं भूतिसितेन

ಶಮ್ಭುನಾ" ಮಾಘ೦ ೧-೪। 2. ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ನಾಲ್ಕು ನಿಮೇಷಗಳ ಕಾಲ.

ಕಾಲಮಾನ:

क्षणद्वयं	१ लवः
लवद्वयं	१ निमेषः
अष्टादश (१८) निमेषाः	१ काष्ठा
त्रिंशत् (३०) काष्ठाः	१ कला
त्रिंशत् (३०) कलाः	१ क्षणः
द्वादश (१२) क्षणाः	१ मुहूर्तः
त्रिंशत् (३०) मुहूर्ताः	१ अहोरात्रः (एकं दिनम्)
ದಿವಸದ $\frac{1}{30}$ ಭಾಗ	1 ಮುಹೂರ್ತ
ಮುಹೂರ್ತದ $\frac{1}{12}$ ಭಾಗ	1 ಕ್ಷಣ
ಕ್ಷಣದ $\frac{1}{30}$ ಭಾಗ	1 ಕಲೆ
ಕಲೆಯ $\frac{1}{30}$ ಭಾಗ	1 ಕಾಷ್ಠೆ
ಕಾಷ್ಠೆಯ $\frac{1}{18}$ ಭಾಗ	1 ನಿಮೇಷ
ನಿಮೇಷದ $\frac{1}{2}$ ಭಾಗ	1 ಲವ
ಲವದ $\frac{1}{2}$ ಭಾಗ	1 ಕ್ಷಣ.

"इति विज्ञापितो राज्ञा ध्यानस्तिमितलोचनः। क्षणमात्रमृषिस्तस्थौ सुप्तमीन इव ह्रदः" रघु० १-७३। 3. ಬಿಡುವು, ವಿರಾಮ, ಪುರಸತ್ತು, ಅವಕಾಶ. "अहमपि लब्धक्षणः स्वगेहं गच्छामि" माल० १। 4. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮುಹೂರ್ತ. 5. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 6. ಮಧ್ಯಭಾಗ. 7. ಪರತಂತ್ರತೆ, ಇತರರಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವಿಕೆ. 8. ನಿಮೇಷ ಕಾಲದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 9. ಪರಮಾಣು. 10. ಒಂದು ಪರ್ವಕಾಲ. 11. ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ ಕಾಲ. "तदाकुलोऽसौ कुलदैवतस्य स्मृतिं ततान क्षणमेकतानः" नैष० १०-६९। "क्षणः कालविशेषे स्यात्पर्वण्यवसरे महे। व्यापारविकलत्वे च परतन्त्रत्वमध्ययोः" हेम०। (अव्य०) 12. ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ. "संरम्भं मैथिलीहासः क्षणसौम्यां निनाय ताम्" रघु० १२-३६।

ಕ್ಷಣಕ್ಷಣ ಕ್ಷಣಕ್ಷಣ (ಅವ್ಯ೦) ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮಾತ್ರ. "क्षणमात्रे क्षणक्षणम्" त्रिकाण्ड०।

ಕ್ಷಣಕ್ಷೇಪ ಕ್ಷಣಕ್ಷೇಪ (ಪುಂ೦) ಕ್ಷಣಕಾಲ ವಿಳಂಬ, ಕ್ಷಣಕಾಲ ಸಾವಕಾಶ. ಕ್ಷಣಸ್ಯ ಕ್ಷೇಪಃ। "प्रस्थानकालक्षमवेषकल्पनाकृतक्षणक्षेपमदैक्षताच्युतम्" माघ० १२-१।

ಕ್ಷಣದ ಕ್ಷಣದ (ಪುಂ೦) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಜ್ಯೋಯಿಸ, ಮೌಹೂರ್ತಿಕ. क्षणं यात्रादिमुहूर्तं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (ನ೦) 2. ಜಲ, ನೀರು. (ಸ್ತ್ರೀ೦) –दा–दा. 3. ರಾತ್ರಿ. क्षणमवकाशं ददाति। ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ವಿರಾಮಕೊಡುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "क्षणदं तोये क्षणदो गणके क्षणदा निशि" हेम०। "विशदाश्मकूटघटिताः क्षपाकृतः क्षणदासु यत्र च रुचैकतां गताः" माघ० १३-५३।

ಕ್ಷಣದಾಕರ ಕ್ಷಣದಾಕರ (ಪುಂ೦) ಚಂದ್ರ. क्षणदां करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "उदिते ततः सपदि लब्धपदैः क्षणदाकरेऽनुपदिभिः प्रयये" माघ० ९-७०।

ಕ್ಷಣದಾಚರ ಕ್ಷಣದಾಚರ (ಪುಂ೦) ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸ. क्षणदायां चरति—चर (गतिभक्षणयोः) "टः" (३-२-१६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। –चरी–चरि.

ಕ್ಷಣದಾನ್ಧ್ಯ ಕ್ಷಣದಾಂಧ್ಯ (ನ೦) ಇರುಳುಗಣ್ಣು, ರಾತ್ರಿ ಕಾಣದಿರುವ ಕಣ್ಣು. क्षणदायामान्ध्यं यस्य।

ಕ್ಷಣದ್ಯುತಿ ಕ್ಷಣದ್ಯುತಿ –ಪ್ರಭಾ–ಪ್ರಭಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. क्षणं द्युतिः प्रभा वा अस्याः।

ಕ್ಷಣನ ಕ್ಷಣನ (ನ೦) ಹನನ, ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. क्षण् (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ಕ್ಷಣಭಙ್ಗುರ ಕ್ಷಣಭಂಗುರ (ವಿ೦) ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುವ, ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ. क्षणात् भङ्गुरः। "संदृश्य क्षणभङ्गुरं तदखिलं धन्यस्तु संन्यस्यति" भर्तृ० ३-२०।

ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ (ನ೦) 1. ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲ. "विंशतिविघवीक्षणानां क्षणमात्रं पात्रं भवति" चं० रा०। (अव्य०) 2. ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ. "क्षणमात्रमृषिस्तस्थौ सुप्तमीन इव ह्रदः" रघु० १-७३।

ಕ್ಷಣರಾಮಿ ಕ್ಷಣರಾಮಿ (ಪುಂ೦) 1. ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. क्षणात् परं रमते।

ಕ್ಷಣಶಸ್ ಕ್ಷಣಶಸ್ (ಅವ್ಯ೦) ಕ್ಷಣಕ್ಷಣವಾಗಿ, ಒಂದೊಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ. क्षणं क्षणमर्जयति "शस्" (५-४-४३)। "क्षणशः कणशश्चैव विद्यामर्थं च साधयेत्"।

ಕ್ಷಣಾನ್ತರ ಕ್ಷಣಾಂತರ (ನ೦) 1. ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. क्षणस्य अन्तरम्। 2. ಬೇರೆ ಕ್ಷಣ, ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ಷಣ. अन्यत् क्षणम्। **–अन्तरे –ಅಂತರೇ.** (ಅವ್ಯ೦) ಬೇರೆಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ, ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ, ಕೊಂಚ ಕಾಲಾನಂತರ.

क्षणिक क्ष्णेक (वि०) 1. क्षणमात्रविरुव, क्षणकाल मात्रविरुव स्वभावद, अस्थिरवाद, शाश्वतवल्लद. क्षणोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। "स्वप्नेषु क्षणिकसमागमोत्सवेश्च" रघु० ८-९२। (स्त्री०) **-का-की.** 2. विद्युत्तु, मिंचु.

क्षणिकता क्ष्णेकता (स्त्री०) ऒंदु क्षणकाल मात्र विरुविके, नाल्कु निमेषगळकाल मात्रविरुविके. क्षणिकस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "एतद्बलैः क्षणिकतामपि भूखुराग्रस्पर्शायुषां रयरसादसमापयद्भिः" नष० ११-१२७।

क्षणित क्ष्णित (वि०) ऒंदु क्षणकालवुंटागिरुव, क्षणकाल अवकाश दॊरेतिरुव. क्षणोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

क्षणिन् क्ष्णिन् (वि०)1. ऒंदु क्षणकालवुळ्ळ. क्षणोस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. अस्थिरवाद, अशाश्वतवाद. 3. विश्रांतियुळ्ळ. 4. संतोषवुळ्ळ. "तं विश्रान्तं शुभे देशे क्षणिनं कल्यमच्युतम्" भा० सभा० १३-५४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्षणिनी** क्ष्णिनी. 5. रात्रि.

क्षणु – हिंसायाम् (तना० उभ० सक० से०)। क्षणोति, क्षणुते। चक्षाण, चक्षणे। क्षणिता। क्षणिष्यति, -ते। क्षणोतु, क्षणुताम्। इत्यादि. हिंसिसु, पीडिसु.

क्षत् क्ष्त् (स्त्री०) 1. हिंसे, पीडे, बाधे. 2. वधे, कॊल्लुवुदु. 3. भेदिसुवुदु, ऒडेयुवुदु, सीळुवुदु. क्षणु (हिंसायाम्) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। 4. नाश.

क्षत क्ष्त (न०) 1. गाय. क्षणु (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "सद्यो वसन्तेन समागतानां नखक्षतानीव वनस्थलीनाम्" कुमा० ३-२९। 2. उज्जुवुदु, तिक्कुवुदु, गीरुवुदु. "अजस्रमास्फालित-वल्लकीगुणक्षतोज्ज्वलाङ्गुष्ठनखांशुभिन्नया" माघ० १-९। 3. नाश. "क्षतात् किल त्रायत इत्युदग्रः क्षत्रस्य शब्दो भुवनेषु रूढः" रघु० २-५३। 4. पीडे, हिंसे. 5. एटु, पॊडेत. 6. भेदिसुवुदु, ऒडेयुवुदु. क्षणु भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०)7. भेदिसल्पट्ट, ऒडेयल्पट्ट, "नलिनीं क्षतसेतुबन्धनां जलसंघात इवासि विद्रुतः" कुमा० ४-६। 8. नाश पडिसल्पट्ट. "रुद्राणामपि मूर्धानः क्षतहुंकारशंसिनः" कुमा० २-२६। 9. मोडिसल्पट्ट, हिंसिसल्पट्ट. 10. गायगॊळिसल्पट्ट. क्षणु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "त्याज्यो दुष्टः प्रियोऽप्यासीदङ्गुली-वोरगक्षता" रघु० १-२८। 11. ऒडयल्पट्ट. "रघोरवष्टम्भभयेन पत्त्रिणा हृदि क्षतो गोत्रभिदप्य-मर्षणः" रघु० ३-५३।

क्षतकास क्ष्तकास (पुं०) ऐदु विध कॆम्मलु रोग गळल्लॊंदु. क्षतात् कासः। [विवरकॆ "कास" पददल्लि नोडि.]

क्षतज क्ष्तज (न०) 1. रक्त, नॆत्तर. क्षताज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-१-९८)। "स च्छिन्नमूलः क्षतजेन रेणुस्तस्योपरिष्टात्पवनावधूतः" रघु० ७-४३। 2. ऒंदु विध कासरोग. "सवातपित्तप्रभवः कफाच्च क्षतात्तथान्यः क्षयजोऽपरश्च। पञ्चप्रकारः कथितो भिषग्भिः विवर्धितो यक्ष्मविकारकृत् स्यात्" सुश्रुत० उत्तरतं ५२-६। 3. कॆंपु. (वि०)4. गायदिंद उंटाद.

क्षतयोनि क्ष्तयोनि (स्त्री०) प्रौढॆयाद हॆंगसु, कन्यावस्थॆयन्नु मीरिदवळु, ऋतुमतियादवळु. क्षता योनिर्यस्य। "सा चेदक्षतयोनिः स्यात् गतप्रत्या-गतापि वा" मनु० ९-१७६।

क्षतवृत्ति क्ष्तवृत्ति (स्त्री०) 1. बडतन, दारिद्र्य, दुरवस्थॆ, यावप आश्रयवू इल्लदिरुविके. क्षता वृत्तिः। (वि०) 2. दुरवस्थॆयल्लिरुव, जीवनोपायविल्लदिरुव. क्षता वृत्तिर्यस्य।

क्षतव्रत क्ष्तव्रत (वि०) अवकीर्ण, व्रतवन्नु भंग पडिसिकॊंडवनु. क्षतं व्रतं यस्य।

क्षतारि क्ष्तारि (वि०) शत्रुगळिल्लदवनु, नाशवाद शत्रुगळुळ्ळवनु. क्षताः अरयो यस्य।

क्षति क्ष्ति (स्त्री०)1. नाश, हानि. क्षणु (हिंसायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "हयानां न क्षतिः काचित् न रथस्य न मातलेः" भा० वन० १७२-१९। 2. गाय. "द्विषां क्षतीर्याः प्रथमे शिलीमुखाः विभिद्य देहावरणानि चक्रिरे" किरा० १४-५५। 3. अपचय, कडमॆ. "अमी च कथमादित्याः प्रतापक्षतिशीतलाः" कुमा० २-२४। 4. कत्तरिसुवुदु, ऒडेयुवुदु, बॆर्पडिसुवुदु. 5. कॆळुवुदु. "विस्रब्धं क्रियतां वराहततिभिः मुस्ताक्षतिः पल्वले" शाकु० २-६।

ಕ್ಷತಿನ್ ಕ್ಷತಿನ್ (ವಿ०) ಗಾಯಗೊಂಡವನು. ಕ್ಷತಮಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ಇನಿः" (೫-೨-೧೧೫)।

ಕ್ಷತಿಮತ್ ಕ್ಷತಿಮತ್ (ವಿ०) ಗಾಯಗೊಂಡವನು. ಕ್ಷತಿರಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ಮತುಪ್" (೫-೨-೯೪)। "ಅಸೃಗ್ಜನೋऽಸ್ತ್ರ-ಕ್ಷತಿಮಾನವಮಜ್ಜವಸಾದನಮ್"ಮಾಘ० ೧೯-೭೮। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **-ಮತೀ -ಮತ್ಕ.**

ಕ್ಷತೋದರ ಕ್ಷತೋದರ (ನ०) ಅಜೀರ್ಣಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ರೋಗ, ಆಮಶಂಕೆ, ರಕ್ತಾತಿಸಾರ. ಕ್ಷತಾತ್ ಉದರಮ್ ಉದರರೋಗः।

ಕ್ಷತ್ತೃ ಕ್ಷತ್ತೃ (ಪುं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಪಿತಾಮಹ. 2. ಸೂತ, ಸಾರಥಿ. ಕ್ಷದ (ಸೌತ್ರಧಾತುः) "ತೃಚ್" (ಉ० ೨-೧೪)। 3. ದಾಸೀಪುತ್ರ, ಸೇವಕಿಯ ಮಗ, ವಿದುರ. "ತತः ಪ್ರೀತಮನಾः ಕ್ಷತ್ತಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಂ ವಿಶಾಂಪತೇ" ಭಾ० ಆದಿ० ೨೦೦-೧೭। 4. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 5. ಸೇವಕ, ಆಳು. 6. ಶೂದ್ರನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "ಕ್ಷತ್ತಾ ಶೂದ್ರಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಜೌ ಪ್ರತೀಹಾರೇ ಚ ಸಾರಥೌ। ಭುಜಿಷ್ಯಾತನಯೇऽಪಿ ಸ್ಯಾನ್ನಿಯುಕ್ತವೇಧಸೋः ಪುಮಾನ್" ಮೇದಿ०। 7. ಶೂದ್ರನಿಂದ ವೈಶ್ಯಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಆಯೋಗವ. "ಕ್ಷತ್ತಾರ್ಯಾಶೂದ್ರಯೋः ಸುತः" ಅಮ०। "ಶೂದ್ರಾದಾಯೋಗವः ಕ್ಷತ್ತಾ" ಮನು० ೧೦-೧೨। 8. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. (ವಿ०) 9. ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ತುಂಡುಮಾಡುವವನು.

ಕ್ಷತ್ರ ಕ್ಷತ್ರ (ಪುನ०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. ಕ್ಷತಾತ್ ತ್ರಾಯತೇ — ತ್ರೈङ್ (ಪಾಲನೇ) "ಕः" (೩-೨-೪) ಪೃಷೋ०। "ಕ್ಷತಾತ್ ಕಿಲ ತ್ರಾಯತ ಇತ್ಯುದಗ್ರः ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ ಶಬ್ದೋ ಭುವನೇಷು ರೂಢः" ರಘು० ೨-೫೩। "ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯಾತಿಪ್ರವೃದ್ಧಸ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನ್ ಪ್ರತಿ ಸರ್ವಶः। ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಸಂನಿಯನ್ತೃ ಸ್ಯಾತ್ಕ್ಷತ್ರಂ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಭವಮ್" ಮನು० ೯-೩೨೦। 2. ರಾಷ್ಟ್ರ, ನಾಡು, ದೇಶ. (ನ०) 3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ದೇಹ, ಶರೀರ. 5. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ.

ಕ್ಷತ್ರಕರ್ಮನ್ ಕ್ಷತ್ರಕರ್ಮನ್ (ನ०) ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಕೆಲಸ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯ. ಶೌರ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶನ, ತೇಜಸ್ಸು, ಧೈರ್ಯ. ಕಾರ್ಯದಕ್ಷತೆ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೆದರಿ ಓಡಿಹೋಗದಿರುವುದು, ದಾನ ಮತ್ತು ಪ್ರಭುತ್ವ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳು. "ಶೌರ್ಯಂ ತೇಜೋ ಧೃತಿರ್ದಾಕ್ಷ್ಯಂ ಯುದ್ಧೇ ಚಾಪ್ಯಪಲಾಯನಮ್। ದಾನಮೀಶ್ವರಭಾವಶ್ಚ ಕ್ಷಾತ್ರಂ ಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವಜಮ್" ಗೀತಾ ೧೮-೪೩।

ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮ ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮ (ಪುं०) ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಕರ್ತವ್ಯ, ಪ್ರಜಾಪಾಲನರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯ. ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ ಧರ್ಮः। "ರಾಜ್ಯಸ್ಥः ಕ್ಷತ್ರಿಯಶ್ಚಾಪಿ ಪ್ರಜಾ ಧರ್ಮೇಣ ಪಾಲಯನ್। ಕುರ್ಯಾದಧ್ಯಯನಂ ಸಮ್ಯಗ್ಯಜೇದ್ಯಜ್ಞಾನ್ ಯಥಾವಿಧಿ। ದದ್ಯಾದ್ದಾನಂ ದ್ವಿಜಾತಿಭ್ಯೋ ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿ-ಸಮನ್ವಿತः। ಸ್ವಭಾರ್ಯಾನಿರತೋ ನಿತ್ಯಂ ಷಡ್ಭಾಗಾರ್ಹः ಸದಾ ನೃಪः। ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಕುಶಲः ಸನ್ಧಿವಿಗ್ರಹತತ್ತ್ವವಿತ್। ದೇವಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಭಕ್ತಶ್ಚ ಪಿತೃಕಾರ್ಯಪರಸ್ತಥಾ। ಧರ್ಮೇಣ ಯಜನಂ ಕಾರ್ಯಮಧರ್ಮ-ಪರಿವರ್ಜನಮ್। ಉತ್ತಮಾಂ ಗತಿಮಾಪ್ನೋತಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋऽಪ್ಯೇವಮಾಚರನ್" ಹಾರೀತ०। **ರಾಜ್ಯಭಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ರಾಜನ ಧರ್ಮ:** ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನ, ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಯಾಗಮಾಡುವುದು, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನಮಾಡುವುದು, ಸ್ವಭಾರ್ಯೆ (ಪತ್ನಿ) ಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನುರಾಗ, ವರಮಾನದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಕಂದಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಾದಿ ಷಡ್ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕ್ಷತ್ರಬನ್ಧು ಕ್ಷತ್ರಬಂಧು (ಪುं०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. ಕ್ಷತ್ರಂ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಬನ್ಧುರಿವ। "ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಕುಶಲಂ ಪೃಚ್ಛೇತ್ ಕ್ಷತ್ರಬನ್ಧುಮನಾಮಯಮ್। ವೈಶ್ಯಂ ಕ್ಷೇಮಂ ಸಮಾಗಮ್ಯ ಶೂದ್ರಮಾರೋಗ್ಯಮೇವ ಚ" ಮನು० ೨-೧೨೭। 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯಧರ್ಮದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಹೀನ ಕ್ಷತ್ರಿಯ. ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ ಬನ್ಧುರಿವ।

ಕ್ಷತ್ರಭೃತ್ ಕ್ಷತ್ರಭೃತ್ (ಪುं०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. 2. ರಾಷ್ಟ್ರದ ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವನು.

ಕ್ಷತ್ರವರ್ಧನ ಕ್ಷತ್ರವರ್ಧನ (ವಿ०) ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರ ಗೊಳಿಸುವವನು, ರಾಜ್ಯವನ್ನು ದೊಡ್ಡದು ಮಾಡುವವನು. ಕ್ಷತ್ರಂ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ವರ್ಧಯತಿ—ವೃಧು (ವೃದ್ಧೌ) "ಲ್ಯುः" (೩-೧-೧೩೪)।

ಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾ ಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ, ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆ. ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ ವಿದ್ಯಾ।

ಕ್ಷತ್ರಾನ್ತಕ ಕ್ಷತ್ರಾನ್ತಕ (ಪುं०) ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದ ಪರಶುರಾಮ. ಕ್ಷತ್ರಾಣಾಮನ್ತಕः। "ವಧೇನ ಸಂಖ್ಯೇ ಪಿಶಿತಾಶನಾನಾಂ ಕ್ಷತ್ರಾನ್ತಕಸ್ಯಾಭಿಭವೇನ ಚೈವ" ಭಟ್ಟಿ० ೩-೧।

ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯ (ಪುं०) ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಣದವನು. ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯಾಪತ್ಯಮ್ "ಘः" (೪-೧-೧೩೮)। ಘಸ್ಯ ಇಯಾದೇಶः (೭-೧-೨)। "ಬ್ರಾಹ್ಮಣः ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ವೈಶ್ಯಸ್ತ್ರಯೋ ವರ್ಣಾ ದ್ವಿಜಾತಯः" ಮನು० ೧೦-೪।

ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. ಕ್ಷತ್ರಿಯ "ಟಾಪ್"। ಯೋಪಧತ್ವಾತ್ ನ ಙೀಷ್।

ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಣೀ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವಾ ಆನುಕ್ "ಙೀಷ್" ಚ (ವಾ० ೪-೧-೪೧)। ಪಕ್ಷೇ "ಟಾಪ್"। **ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ.**

क्षत्रियी क्ष॒त्त्रि॒यी॒ (स्त्री०) क्षत्रियन पत्नि. क्षत्रिय "ङीष्" (४-१-४८)।

क्षद – शकलीकरणे भक्षणे च (सौत्रधातुः)। 1. तुंडु माडु, चूरुमाडु. 2. तिन्नु, भक्षिसु.

क्षद्मन् क्ष॒द्म॒न्॑ (न०) 1. अन्न. 2. जल, नीरु. क्षद "मनिन्" (उ० ४-१४४)।

क्षन्तव्य क्ष॒ं॰तव्य (वि०) 1. क्षमिसल्पडुव. क्षम्(सहने) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. क्षमिसलु योग्यवाद. "क्षन्तव्यमद्य भवता करुणार्णवेन" चं० भा०। "अनीयर्" (३-१-९६)। **क्षमणीयम्** क्ष॒म॒णी॑य॒म्॑.

क्षन्तृ क्ष॒ं॰तृ॑ (वि०) सहनेयुळ्ळवनु. क्षमिसुवुदु. क्षमूष् (सहने) "तृन्" (३-२-२३५)। "ये क्षन्तारो नाभिजल्पन्ति चान्यान्" भा० अनु० १०२-३१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्षन्त्री** क्ष॒ं॰त्री॑.

क्षप् क्ष॒प्॑ (स्त्री०) रात्रि.

क्षप क्ष॒प (पुं०) जल, नीरु.

क्षपण क्ष॒प॒ण (पुं०) 1. बौद्धसंन्यासि. क्षपयति विषयरागम् – क्षै (क्षये) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। स्वार्थे "कः"। **क्षपणकः** क्ष॒प॒ण॒कः॑. "नग्नक्षपणके देशे रजकः किं करिष्यति" चाणक्य० ११०। 2. (काल) कळियुवुदु. क्षै + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. काल कळियुव. क्षै + णिच् "ल्युः"।

क्षपणी क्ष॒प॒णी॑ (स्त्री०) दोणि नडेयिसुव हुट्टु, गणि, जल्लि. क्षप (क्षेपे) कर्म० "ल्युट्"। "ङीप्" (४-१-१५)।

क्षपणीय क्ष॒प॒णी॑य (वि०) 1. नाशपडिसल्पडुव. 2. नाशपडिसबेकाद. 3. नाशपडिसलु योग्यवाद. 4. नाशपडिसलु शक्यवाद. 5. कडमे माडिसल्पडुव. 6. कडमे माडिसलु योग्यवाद. 7. कडमे माडिसलु शक्यवाद. 8. कडमे माडिसबेकाद. क्षै (क्षये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

क्षपयमाण क्ष॒प॒य॒मा॑ण (वि०) 1. नाशपडिसुवंते माडुत्तिरुव. 2. कडमेयागुवंते माडिसुत्तिरुव. क्षै (क्षये) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

क्षपयत् क्ष॒प॒य॒त्॑ (वि०) नाशपडिसुत्तिरुव. होग लाडिसुत्तिरुव. क्षै (क्षये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "स्नेहममृदुहृदयः क्षपयन्निरपेक्ष एष समुपैति निर्वृतिम्" माघ० १५-१२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती** –य॒न्ती॑.

क्षपयितव्य क्ष॒प॒यि॒त॒व्य (वि०) "क्षपणीय" पदद अर्थ. क्षै (क्षये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

क्षपयिष्णु क्ष॒प॒यि॒ष्णु॑ (वि०) नाशपडिसुव स्वभावद. क्षै (क्षये) + णिच् "इष्णुच्"। "अथ ते कालरूपस्य क्षपयिष्णोरमुष्य वै। अक्षौहिणीनां निधनं द्रक्ष्याम्यर्जुनसारथेः" भाग० १०-३७-२२।

क्षपा क्ष॒प॒ा (स्त्री०) 1. रात्रि. क्षपयति चेष्टाम् – क्षै (क्षये) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "व्यलोकयन्नुन्मिषितैस्तटिन्मयैर्महातपःसाक्ष्य इव स्थिताः क्षपाः" कुमा० ५-२५। 2. अरिशिन.

क्षपाकर क्ष॒प॒ा॒क॒र (पुं०) (रात्रियन्नुंटुमाडुव) चंद्र. क्षपां करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "शनकैरथास्य तनुजालकान्तरस्फुरितक्षपाकरकरोत्कराकृतिः" माघ० १२-२०। कृञ् "क्विप्" (३-२-६१)। **–कृत्** –कृ॑त्. "विशदाश्मकूटघटिताः क्षपाकृतः क्षणदासु यत्र च रूचैकतां गताः" माघ० १३-५३।

क्षपाचर क्ष॒प॒ा॒च॒र (पुं०) 1. (रात्रियल्लि संचरिसुव) राक्षस. क्षपायां चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "निर्णये च मतिं कृत्वा निधायासिं क्षपाचरः" भा० वन० २८८। "दनुजः स्विदयं क्षपाचरो वा वनजे नेति बलं बतासि सत्त्वे" किरा० १३-८। (वि०) 2. रात्रियल्लि संचरिसुव.

क्षपाट क्ष॒प॒ा॒ट (पुं०) (रात्रियल्लि संचरिसुव) राक्षस. क्षपायामटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ततः क्षपाटैः पृथुपिङ्गलाक्षैः खं प्रावृषेण्यैरिव चाऽऽनशेऽब्दैः" भट्टि० २-३०।

क्षपात्यय क्ष॒प॒ा॒त्य॒य (पुं०) रात्रिय कॊनॆ, प्रभात, प्रातःकाल. क्षपाया अत्ययः। **–अवसानम्** –अ॒व॒सा॒न॒म्॑.

क्षपानाथ क्ष॒प॒ा॒ना॒थ (पुं०) 1. (रात्रिगॆ ऒडॆयनाद) चंद्र. क्षपाया नाथः। "महारथः पुष्यरथं रथाङ्गी क्षिप्रं क्षपानाथ इवाधिरूढः" माघ० ३-२२। **–पतिः** –प॒तिः॑. 2. कर्पूर.

क्षपित क्ष॒पि॒त (वि०) 1. कडमॆमाडिसल्पट्ट. 2. नाशपडिसल्पट्ट. क्षै (क्षये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

क्षपितवत् ಕ್ಷಪಿತವತ್ (वि०)1. ಕಡಮೆಮಾಡಿಸಿದವನು. 2. ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು. क्षै (क्षये)+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती** –ವತೀ.

क्षप्य ಕ್ಷಪ್ಯ (वि०) 1. ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. क्षै (क्षये)+णिच् "यत्" (३-१-९७)।

क्षम ಕ್ಷಮ (वि०) 1. ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಅರ್ಹನಾದ. क्षमूष् (सहने) "अच्" (३-१-१३४)। "दिगङ्गनाः क्षणमविलोकनक्षमाः शरीरिणां परिहरणीयतां ययुः" माघ० १७-६१। 2. ಶಕ್ತನಾದ, ಸಮರ್ಥನಾದ. "उभ एव क्षमे वोढुमुभयोर्बीजमाहितम्" कुमा० २-६०। 3. ಉಚಿತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. "प्रस्थानकालक्षमवेषकल्पनाकृतक्षणक्षेपमुदैक्षताच्युतम्" माघ० १२-१। 4. ಹಿತವಾದ, ಅನುಕೂಲವಾದ. 5. ಸಹನೆಯುಳ್ಳ, ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳ. "अतोऽत्र किञ्चिद्भवतीं बहुक्षमां द्विजातिभावादुपपन्नचापलः" कुमा० ५-४०। 6. ಅನುರೂಪವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. 7. ಯುಕ್ತವಾದ, ಸಂಗತವಾದ. "न समयपरिरक्षणं क्षमं ते निकृतिपरेषु परेषु भूरिधाम्नः" किरा० १-४५।

क्षमण ಕ್ಷಮಣ (न०) ಸಹಿಸುವಿಕೆ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಿರುವಿಕೆ. क्षमूष् (सहने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

क्षमता ಕ್ಷಮತಾ (स्त्री०) 1. ಯೋಗ್ಯತೆ. ಅರ್ಹತೆ. क्षमस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 3. ಶಬ್ದಶಕ್ತಿ, ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ.

क्षमा ಕ್ಷಮಾ (स्त्री०)1. ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ: क्षमूष् (सहने) "अङ्" (३-३-१०४)। "अपराधशतक्षमं नृपः क्षमयात्येति भवन्तमेकया" माघ० १६-४८। ಇತರರು ಎಷ್ಟೇ ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಹೊಡೆದು ಬಡಿದರೂ ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೂ ಹೊಡೆಯಲೂ ಯತ್ನಿಸದೆ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಶುದ್ಧವಾದ ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯಗಳಿಂದ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕ್ಷಮೆಯೆನಿಸುವುದು. "आक्रुष्टो भिहतो वापि नाक्रोशेन्न च हन्ति च। अदुष्टैर्वाङ्मनःकायैस्तितिक्षोः सा क्षमा मता"। "ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तौ त्यागे श्लाघाविपर्ययः" रघु० १-२२। ಇದು ಮನುಷ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಇರಬೇಕಾದ ದಶವಿಧ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. "धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः। धीर्विद्या सत्यमक्रोधो दशकं धर्मलक्षणम्" मनु० ६-९२। 2. ಭೂಮಿ. "विभूषणान्युन्मुमुचुः क्षमायां पेतुर्बभञ्जुर्वलयानि चैव" भट्टि० ३-२२। 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "जयन्ती मङ्गला काली भद्रकाली कपालिनी। दुर्गा शिवा क्षमा धात्री स्वाहा स्वधा नमोऽस्तु ते"।

क्षमाकर ಕ್ಷಮಾಕರ (वि०) ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ತೋರುವವನು, ಸಹನೆಯುಳ್ಳವನು.

क्षमाज ಕ್ಷಮಾಜ, –तनय –ತನಯ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಮಗನಾದ 1. ಅಂಗಾರಕ. 2. ನರಕಾಸುರ. क्षमाया जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। क्षमायास्तनयः सूनुर्वा।

क्षमातल ಕ್ಷಮಾತಲ (न०)ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಮೈ, ನೆಲದ ಹೊರಮೈ. क्षमायास्तलम्। "द्रुतद्रवद्रथचरणक्षतक्षमातलोल्लसद्बहुलरजोऽवगुण्ठितम्" माघ० १७-६०।

क्षमान्वित ಕ್ಷಮಾನ್ವಿತ (वि०) ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. क्षमया अन्वितः।

क्षमापति ಕ್ಷಮಾಪತಿ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षमायाः पतिः। "अशङ्कितं युधमधुना विशन्त्वमी क्षमापतीनिति निरराजयन्निव" माघ० १७-१६।

क्षमाभुज् ಕ್ಷಮಾಭುಜ್ (पुं०) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षमां भुनक्ति—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "न ममौ कपाटतटविस्तृतं तनौ मुरवैरिवक्ष उरसि क्षमाभुजः" माघ० १३-१०।

क्षमाभृत् ಕ್ಷಮಾಭೃತ್ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षमां बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "भव सानुचरस्त्वमुच्चकैर्महतामप्युपरि क्षमाभृताम्" माघ० १६-९। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "अवारितं गतमुभयेषु भूरिशः क्षमाभृतामथ कटकान्तरेष्वपि" माघ० १७-२७।

क्षमावत् ಕ್ಷಮಾವತ್ (वि०) ಸಹನೆಯುಳ್ಳ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. क्षमास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "एकः क्षमावतां दोषो द्वितीयो नोपपद्यते। यदेनं क्षमया युक्तमशक्तं मन्यते जनः" गरुडपु०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती** –ವತೀ.

क्षमाशील ಕ್ಷಮಾಶೀಲ(वि०)ಸಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಸೈರಣೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು.

क्षमित् ಕ್ಷಮಿತೃ (वि०) ಸಹಿಸುವವನು, ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು. क्षमते—क्षमूष् (सहने) "तृन्" (३-२-१३५)।

"सहिष्णुः सहनः क्षन्ता तितिक्षुः क्षमिता क्षमी" अम०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री -क्ष्म्यी०.**

क्षमिन् क्ष्मिन् (वि०) क्षमिसुव स्वभावदवनु. क्षमते—क्षमूष् (सहने) "घिनुण्" (३-२-१४१)। "तरुणानपि रक्षति क्षमी स शरण्यः शरणागतान् द्विषः" माघ० १६-५४।

क्षम्य क्ष्मम्य (वि०) क्षमिसलु योग्यवाद, मन्निस बहुदाद. क्षमूष् (सहने) "यत्" (३-१-९८)।

क्षय क्ष्मय (पुं०) 1. निवास, मने, वासस्थळ. क्षीयतेऽत्र—क्षि (निवासगत्योः) "अच्" (३-३-५६)। 2. नाश. क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)। "कालोऽस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृद्धः" गीता ११-३२। "सपदि कुमुदिनीभिर्मीलितं हा क्षपापि क्षयमगमदपेतास्तारकास्ताः समस्ताः" माघ० ११-२४। 3. प्रळय, जगत्तिन नाश, कल्पद कॊनॆ. क्षीयन्ते प्राणिनोऽत्र क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)। 4. अपचय, कडमॆ. क्षयणम्—क्षि (क्षये) "अच्"। "समारुरुक्षुर्दिवमायुषः क्षये ततान सोपानपरम्परामिव" रघु० ३-६९। 5. रोग, व्याधि. 6. क्षयरोग. क्षयति देहम्—क्षि (क्षये) अन्तर्भावितण्यर्थः "अच्"। ई रोगवु प्रबलवागि कायमनोव्यापारगळन्नु कडमॆमाडुवुदरिंद इदक्कॆ क्षयरोगवॆंदु हॆसरु. "संशोषणाद्रसादीनां शोष इत्यभिधीयते। क्रियाक्षयकरत्वाच्च क्षय इत्युच्यते पुनः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४१-४। राजनाद चंद्रनिगू ई क्षयसंबंध विरुवुदरिंद इदन्नु "राजयक्ष्मा" ऎंदू कॆलवरु हेळुवरु. "राज्ञश्चन्द्रमसो यस्मात् अभूदेष किलामयः। तस्मात्तं राजयक्ष्मेति केचिदाहुः पुनर्जनाः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४१-५। (1) अन्नद्वेष, (2) ज्वर, (3) श्वास, (4) कॆम्मलु, (5) रक्तकारुवुदु मत्तु (6) स्वरविकार ई आरु विध दोषगळु क्षयरोगदल्लि कंडुबरुवुवु. "भक्तद्वेषो ज्वरः श्वासः कासः शोणितदर्शनम्। स्वरभेदश्च जायेत षड्रूपे राजयक्ष्मणि" सुश्रुत० उत्तरतं० ४१-११। 7. मलमास, क्षय मास, एरडु संक्रमणगळुळ्ळ, ऒंदु चांद्रमास. [संक्रमणवे इल्लद चांद्रमासवु अधिकमास. एरडु संक्रमणगळुळ्ळ ऒंदु चांद्रमासवु क्षय मास.] "असंक्रान्तिमासोऽधिमासः स्फुटं स्यात् द्विसंक्रान्तिमासः क्षयाख्यः कदाचित्। क्षयः कार्तिकादित्रये नान्यतः स्यात् तदा वर्षमध्येऽधिमासद्वयं च" सिद्धान्तशि०। 8. प्रभवादि अरवत्तु संवत्सरगळल्लॊंदु. 9. इळि, तग्गु. 10. गमन. 11. राजनीतिशास्त्रज्ञर अष्ट वर्गदल्लि सेरिद त्रिवर्गदल्लि मॊदलनॆयदु. "क्षयः स्थानं च वृद्धिश्च त्रिवर्गो नीतिवेदिनाम्" अम०। शत्रुविगिंतलू शक्तियु कडमॆयागिरुवुदु क्षय. शत्रुविगिंतलू मिगिलाद शक्ति हॊंदिरुवुदु वृद्धि. ई उपचयापचय (हॆच्चु कडमॆ)गळिरडू इल्लदॆ समवागिरुवुदु स्थान.

क्षयकार क्ष्मयकार (वि०) 1. नाशक्कॆ कारणवाद, हानियन्नुंटुमाडुव. क्षयं करोति—ङ कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. कडमॆमाडुव.

क्षयकाल क्ष्मयकाल (पुं०) 1. प्रळयकाल, कल्पद कॊनॆयकाल, जगत्तिन नाशद काल. 2. इळितद काल, तग्गिन काल.

क्षयकास क्ष्मयकास (पुं०) क्षयरोगद कॆम्मलु, क्षयरोगद संबंधवाद कॆम्मलु. क्षयात् कासः।

क्षयङ्कर क्ष्मयंकर (वि०) नाशपडिसुव, कडमॆ माडुव. क्षयं करोति—ङ कृञ् (करणे) "खच्" बाहु०। मुमागमः। "शत्रुपक्षक्षयङ्करः" भा०।

क्षयज क्ष्मयज (पुं०) क्षयरोगसंबंधवाद कॆम्मलु, क्षयरोगदिंद उंटाद कॆम्मलु. क्षयात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "ङः" (३-२-९८)।

क्षयण क्ष्मयण (न०) नाशहॊंदुविकॆ, अळिदुहोगुविकॆ. क्षि (क्षये) "ल्युट्" (३-३-११५)।

क्षयनाशिन् क्ष्मयनाशिन् (वि०) रोगवन्नु नाश पडिसुव. क्षयं रोगं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-नाशिनी -नाशिनी.**

क्षयनाशिनी क्ष्मयनाशिनी (स्त्री०) सिहिहालॆगिड.

क्षयपक्ष क्ष्मयपक्ष (पुं०) कृष्णपक्ष, मासदल्लि चंद्रनु क्षयहॊंदुव एरडनॆय अर्ध भाग. क्षीयतेऽस्मिन् चन्द्रः—क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)। "क्षयपक्ष इवेन्दवीः कलाः सकला हन्ति स शक्तिसम्पदः" किरा० ३-३७।

क्षयमास क्ष्मयमास (पुं०) "क्षय" पदद 7नॆय अर्थ.

क्षययुक्त क्ष्ण्यऽयऽयुक्त (वि०) क्षयदिंद कूडिद, क्षीणवाद, कडमेयाद. क्षयेण युक्तम्। "क्षय-युक्तमपि स्वभावजं दधतं धाम शिवं समृद्धये" किरा० २-११।

क्षययुक्ति क्ष्ण्यऽयऽयुक्ति (स्त्री०) क्षयदयोग, नाशदकाल, क्षीणस्थिति, अळिवु. क्षयस्य युक्तिः योगः। "अचिरेण परस्य भूयसीं विपरीतां विगणय्य चात्मनः। क्षययुक्तिमुपेक्षते कृती कुरुते तत्प्रतिकारमन्यथा" किरा० २-९।

क्षयरोग क्ष्ण्यऽयऽरोग (पुं०) शरीरवु क्षयहोंडुव ऒंदु रोग, धातुगळन्नु क्षीणगॊळिसि शरीरवन्नु दुर्बलवागि माडुव ऒंदु व्याधि. अतियाद स्त्री संभोगदिंद देहदल्लि शुक्रधातुवु कडमेयागि एल्ला धातुगळू क्षीणवागुवुवु. आदरिंद मनुष्यनु क्षयरोगक्के तुत्तागुवनु. "अतिव्यवायिनो वापि क्षीणे रेतस्यनन्तरम्। क्षीयन्ते धातवः सर्वे ततः शुष्यति मानवः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४१-१०।

क्षयवायु क्ष्ण्यऽवायु (पुं०) कल्पद कॊनेयल्लि बीसुव गाळि, चंडमारुत. क्षयस्य प्रलयस्य वायुः। "युष्मानचेतन् क्षयवायुकल्पान् सीता स्फुलिङ्गं परिगृह्य जात्मः" भट्टि० १०-३६।

क्षयित क्ष्ण्यिऽत(वि०)1. नाशपडिसल्पट्ट. क्षि(क्षये)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "क्षितिपः क्षयितोद्धतान्धको हरलीलां स विडम्बयिष्यति" माघ० १६-५८। 2. कडमे माडल्पट्ट.

क्षयिन् क्ष्ण्यिऽन्(पुं०) 1. चंद्र. क्षयोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. क्षयरोगवुळ्ळवनु. "दक्षस्य शापेन शशी क्षयीव प्लुष्टो हिमेनेव सरोजकोशः" कुमा० ९-१७। 3. कडमेयागुव स्वभावद, क्षय हॊंडुव स्वभावद. क्षि (क्षये) ताच्छील्ये "णिनिः" (३-२-१५७)।

क्षयिष्णु क्ष्ण्यिऽइष्णु (वि०) 1. क्षयहॊंडुव स्वभावद, कडमेयागुव स्वभावद. क्षि (क्षये) "इष्णुच्" बाहु०। 2. नाशद स्वभावद. "एवं हि लोकाः ऋतुभिः कृता अमी क्षयिष्णवः सातिशया न निर्मलाः" भाग० ७-७-४०।

क्षय्य क्ष्ण्यऽय्य (वि०) नाशपडिसलु शक्यवाद. क्षेतुं शक्यम् यान्तादेशः (६-१-८१)। निपा०।

क्षर – सञ्चलने (भ्वा० पर० अक० से०)। क्षरति। चक्षार। क्षरिता। क्षरिष्यति। क्षरतु। अक्षारीत्। ऋदित्वाद्यादि. 1. प्रवहिसु, हरि. 2. सोरु, जिनुगु. 3. जारु. 4. ऎडवु. 5. नाशवागु, अळिदु होगु. "यज्ञोऽनृतेन क्षरति तपः क्षरति विस्मयात्" मनु० ४-२३७।

क्षर क्ष्ण्र (पुं०) 1. मोघ, मोड. क्षरति स्यन्दते मुञ्चति वा – क्षर (सञ्चलने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. विकारहॊंदुव स्वभावद सर्वप्राणिगळु. लोकदल्लि क्षर मत्तु अक्षर ऎंदु इब्बरु पुरुषरु प्रसिद्धरु. विकारस्वभावद प्रकृतियॊडने सेरिकॊंडिरुव सकल प्राणिगळू क्षरपुरुषरु. प्रकृति संबंध विल्लदे तम्म निजस्वरूपदल्लिरुव मुक्तात्मरु अक्षर पुरुषरु. प्रकृति संबंधवू प्रकृति परिणामवाद देहसंबंधवू इल्लदिरुवुदरिंद अक्षरनु कूटस्थनेंदु हेळल्पडुवनु. "द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च। क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते" गीता १५-१६। "क्षरं नीरे क्षरोऽम्बुदे" मेदि०। (न०)3. जल, नीरु. 4. देह, शरीर. (वि०)5. विकारस्वभावद, मार्पडुव स्वभावद, अस्थिरवाद.

क्षरज क्ष्ण्रऽज (वि०) मोघदल्लि उंटाद. क्षरे जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

क्षरण क्ष्ण्रऽण (न०) 1. स्रविसुवुदु, सोरुवुदु. 2. सुरियुवुदु. 3. बेवरु हरियुवुदु. क्षर (सञ्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वर्तते स्म स कथंचिदालिखन् अङ्गुलीक्षरणसन्नवर्तिकः" रघु० १९-१९। 4. चलिसुवुदु. (वि०)5. सोरुव, जिनुगुव. क्षर कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्षरत् क्ष्ण्रऽत्(वि०)1. स्रविसुत्तिरुव, सोरुत्तिरुव. 2. हरियुत्तिरुव. 3. चलिसुत्तिरुव. 4. सुरियुत्तिरुव. क्षर (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "मुनिभिः पुलकाञ्चितैरखिलाङ्गैः क्षरदानन्दथुबाष्पदिग्धदेहैः" याद० १५-७७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्षरन्ती** क्ष्ण्रऽत्०ङी. "शरसंहतयस्तस्य क्षरन्त्यः शार्ङ्गशैलतः" याद० १६-८६।

क्षरिन् क्ष्ण्रऽइन् (पुं०) 1. वर्षाकाल, मळेगाल. क्षराः मेघाः सन्त्यत्र "इनिः" (५-२-११५)। "वर्षास्तपात्यः

प्रावृट् मेघात् कालागमौ क्षरी" अभि० चि०। (वि०)2. ಸ್ರವಿಸುವ, ಸೋರುವ. 3. ಸುರಿಯುವ. 4. ಜಲಿಸುವ. 5. ವಿಕಾರಹೊಂದುವ.

क्षल – शौचकर्मणि (चुरा० उभ० सक० से०)। क्षालयति, –ते। क्षालयां बभूव, –चकार, –चक्रे, –आस। क्षालयिता। क्षालयिष्यति, –ते। क्षालयतु, –ताम्। अचिक्षलत्, –त। ತೊಳೆ, ಶುದ್ಧಿಮಾಡು. "क्षालयामि तव पादपङ्कजं नाथ दारुदृषदोः किमन्तरम्"।

कर्मणि:—क्षाल्यते। चक्षाले। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिक्षालयिषति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्षालितव्यम्। क्षालनीयम्। क्षाल्यम्। क्षालितः। क्षालितवान्। क्षालयन्, क्षालयन्ती। क्षालयितुम्। क्षालितम्। क्षालनम्। क्षालयित्वा। प्रक्षाल्य।

क्षव क्ष्वञ (पुं०) 1. ಸೀನು, ಮೂಗಿನ ಒಂದು ರೋಗ. टुक्षु (शब्दे) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಕಾಸ, ಕೆಮ್ಮಲು. 3. ಕರಿಸಾಸವೆ. क्षौति – टु क्षु अन्तर्भावितण्यर्थः "अच्" (३-१-१३४)। "क्षवः क्षुते राजिकायाम्" मेदि०।

क्षवक क्ष्वञक (पुं०)1. ಕರಿಸಾಸವೆ. 2. ಉತ್ತರೇಣಿ ಗಿಡ.

क्षवथु क्ष्वञथु (पुं०) 1. ಕೆಮ್ಮಲು, ಕಾಸ. 2. ಸೀನು, ಮೂಗಿನ ಒಂದು ರೋಗ. टु क्षु (शब्दे) "अथुच्" (३-३-८९)। ಮೂಗಿನೊಳಗಿನ ಮರ್ಮವು ಕೆಟ್ಟು ಹೋದಾಗ ಕಫದೊಡನೆ ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಯುವೇ ಸೀನು. "घ्राणाश्रिते मर्मणि संप्रदुष्टे यस्यानिलो नासिकया निरेति। कफानुयातो बहुशः सशब्दः तं रोगमाहुः क्षवथुं विधिज्ञाः" सुश्रुत० उत्तरतं० २२-११। ಮೂಗಿನ ರೋಗಗಳು (1) अपीनसः, (2) पूतिनस्यम्, (3) नासापाकः, (4) शोणितपित्तम्, (5) पूयशोणितम्, (6) क्षवथुः, (7) भ्रंशथुः, (8) दीप्तः (9) नासानाहः, (10) परिस्रवः ಮತ್ತು (11) नासाशोषः ಎಂದು ಹನ್ನೊಂದು ಬಗೆ. "अपीनसः पूतिनस्यं नासापाकः तथैव च। तथा शोणितपित्तं च पूयशोणितमेव च। क्षवथुर्भ्रंशथुदाहौ। नासानाहः परिस्रवः। नासाशोषेण सहिता दशैकश्चेरिता गदाः" सुश्रुत० उत्तरतं २२-३, ४।

क्षात्त्र क्ष्वात्त्र (न०)1. ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಸಮೂಹ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಗುಂಪು. क्षत्त्राणां समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, क्षत्त्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम्। दानमीश्वरभावश्च क्षात्त्रं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४३। "आत्मकर्मक्षमं देहं क्षत्त्रो धर्म इवाश्रितः" रघु० १-१२। "क्षात्त्रो धर्म श्रित इव तनुं ब्रह्मकोशस्य गुप्त्यै" उ० रा० ६-९

क्षात्त्रि क्ष्वात्त्रि (पुं०) ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಮಗ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಭಿನ್ನಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. जातौ क्षत्त्रिय क्षात्त्रिरन्यः सि० कौ० (४-१-१३८)।

क्षान्त क्ष्वान्त (न०)1. ತಾಳ್ಮೆ, ಸೈರಣೆ, ಸಹನೆ. क्षमूष् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕ್ಷಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. क्षमूष् (सहने) कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಸಹಿಸುವವನು, ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು. क्षमूष् कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

क्षान्ति क्ष्वान्ति (स्त्री०) ಸಹನೆ, ಸೈರಣೆ, ತಾಳ್ಮೆ. क्षम् (सहने) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಇತರರಿಂದ ಆದ ಅಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡದೆ ಸೈರಿಸುವುದು. "शमो दमः तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च। ज्ञान विज्ञानमास्तिक्यं ब्राह्मं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४२

क्षाम क्ष्वाम (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. क्षै (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातस्य "मः" (८-२-५३)। "क्षामो ध्रुवसमीपस्थः चतुर्नक्षत्रसंयुतः" इति निरुक्तिः। "नक्षत्रनेमिर्नक्षत्री क्षमः क्षामः समीहनः" वि० स०। 2. ಕ್ಷೀಣತೆ, ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ಬರ. (वि०) 3 ಬಡಕಲಾದ, ಕ್ಷೀಣವಾದ. "मध्ये क्षामा चकितहरिणी-प्रेक्षणा निम्ननाभिः" मेघ० २-११। 4. ಸ್ವಲ್ಪವಾದ, ಕಡಮೆಯಾದ. "क्षामच्छायं भवनमधुना मद्वियोगेन नूनम्" मेघ० २-१७। 5. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. 6. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ, ದುರ್ಬಲವಾದ.

क्षार क्ष्वार (पुं०)1. ಲವಣ, ಉಪ್ಪು. क्षर (सञ्चलने) वा "णः" (३-१-१४०)। 2. ಧೂರ್ತ, ಪಟಿಂಗ. 3. ಗಾಜು. 4. ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ. 5. ಲವಣರಸ. "क्षारो रसान्तरे धूर्ते लवणे काचभस्मनोः" मेदि० 6. ಗುಡ, ಬೆಲ್ಲ. "क्षारः काचे रसे गुडे। भस्मनि धूर्तलवणे" हेम०। (वि०)7. ಉಗ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಕೊರೆಯುವ, ಕೋರೈಸುವ, ಸಹಿಸಲಾಗದ. "मन्दे गन्धवहः क्षारो वह्निरिन्दुश्च जायते। चर्चा चन्दनपातश्च शस्त्रपातः प्रवासिनाम्" काव्या० २-१०४। 8 ಹರಿಯುವ, ಪ್ರವಹಿಸುವ. 9. ಸೋರುವ, ಜಿನುಗುವ,

क्षारक क्ष्वारक (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಬೋನು. 2. ಮೀನು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬುಟ್ಟಿ. क्षर (सञ्चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. "क्षारकः पक्षिमत्स्यादिपिटके जालकेऽपि च" मेदि०। 4. ರಸ, ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿಗಳ ದ್ರವ. 5. ಪೊಗ್ಗು. "क्षारको रसे। कोरके पक्ष्यादिपाशे" हेम०। 6. ರಜಕ, ಅಗಸ.

क्षारण क्ष्वारण (न०) 1. ಸೋರಿಸುವುದು. क्षर (सञ्चलने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವ್ಯಭಿಚಾರದ ಅಪವಾದ.

क्षारत्रय क्ष्वारत्रय (न०) ಬಿಳಿಗಾರ ಸೋಡಾಕಾರ್ಬೋನೇಟು ಖನಿಜ ಮತ್ತು ಪೆಟ್ಲುಪ್ಪು (ಯವಕ್ಷಾರ) ಇವು ಕ್ಷಾರತ್ರಯ.

क्षारदशक क्ष्वारदशक (न०) (1) ನುಗ್ಗೆ, (2) ಮೂಲಂಗಿ, (3) ಪಲಾಶ (ಮುತ್ತಗ), (4) ಜುಕ್ರಿಕಾ (ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ), (5) ಚಿತ್ರಕ (ಚಿತ್ರಮೂಲ), (6) ಆರ್ದ್ರಕ (ಹಸಿಶುಂಠಿ), (7) ನಿಂಬ (ಬೇವು), (8) ಇಕ್ಷು (ಕಬ್ಬು), (9) ಶೈಖರಿಕ (ಉತ್ತರೇಣಿ), ಮತ್ತು (10) ಮೋಚಿಕಾ (ಕೀರೆ) ಇವು ಹತ್ತು (क्षारदशक) ಕ್ಷಾರದ್ರವ್ಯಗಳು.

क्षारदेश क्ष्वारदेश (पु०) ಲವಣಪ್ರಧಾನವಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ. ಚೌಳುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ. क्षारप्रधानो देशः।

क्षारद्रु क्ष्वारद्रु, -वृक्ष-वृक्ष्व (पुं०) ಘಂಟಾಪಾಟಲಿ ವೃಕ್ಷ, ಪೂಕ್ಕಮರ. क्षारप्रधानो द्रुः वृक्षो वा।।

क्षारनदी क्ष्वारनदी (स्त्री०) ನರಕದಲ್ಲಿರುವ ಉಪ್ಪು ನೀರಿನ ಒಂದು ನದಿ. क्षारप्रधाना नदी।

क्षारपत्र क्ष्वारपत्र (पु०) ಚಕ್ಕೋತದ ಸೊಪ್ಪು. क्षारः पत्रेऽस्य।

क्षारभूमि क्ष्वारभूमि (स्त्री०) ಉಪ್ಪು ಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ, ಚೌಳುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ, ಕರಳು ಭೂಮಿ. क्षारयुक्ता भूमिः।

क्षारमृत्तिका क्ष्वारमृत्तिका (स्त्री०) ಉಪ್ಪು ಮಣ್ಣು, ಚೌಳುಮಣ್ಣು.

क्षारमेह क्ष्वारमेह (पुं०) ಪಿತ್ತವಿಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಒಂದು ಮೂತ್ರ ರೋಗ.

क्षारमेहिन् क्ष्वारमेहिन् (वि०) ಒಂದು ವಿಧ ಮೂತ್ರ ರೋಗವುಳ್ಳವನು. "क्षारमेहिनं त्रिफलाकषायं पाययेत्" सुश्रुत० चिकित्सा० ११-९।

क्षारषट्क क्ष्वारषट्क (न०) (1) ಅಪಾಮಾರ್ಗ (ಉತ್ತರೇಣಿ), (2) ಕುಟಜ (ಬೆಟ್ಟದಮಲ್ಲಿಗೆ), (3) ಲಾಂಗಲಿ (ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ), (4) ತಿಲ ಮತ್ತು (5) ಮುಷ್ಕಕ (ಮೊಕ್ಕಮರ) ಇವು ಕ್ಷಾರಷಟ್ಕ.

क्षारसमुद्र क्ष्वारसमुद्र (पुं०) ಉಪ್ಪುನೀರಿನ ಸಮುದ್ರ. क्षारप्रधानः समुद्रः।

क्षारसूत्र क्ष्वारसूत्र (न०) ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ದಾರ. ದಾರಕ್ಕೆ ಅರಿಸಿನದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಸವರಿ ಕಳ್ಳಿಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅದ್ದಿ ಆದನ್ನು ಮೂಲಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಮೂಲವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದು. "भावितं रजनीचूर्णैः स्नुहीक्षीरे पुनः पुनः। बन्धनात् सुदृढं सूत्रं भिनत्त्यशोभगन्दरम्"।

क्षारिका क्ष्वारिका (स्त्री०) ಪಸಿವು. क्षर (सञ्चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "क्षुत् क्षारिका भोगपिशाचिका च" हारा०।

क्षारित क्ष्वारित (वि०) 1. ವ್ಯಭಿಚಾರದ ಅಪವಾದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವ್ಯಭಿಚಾರದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದವನು. क्षर (सञ्चलने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೋರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

क्षारोद क्ष्वारोद (पुं०) ಲವಣಸಮುದ್ರ, ಉಪ್ಪು ಸಮುದ್ರ. क्षारः उदकेऽस्य वा उदादेशः (वा० ६-३-५७)। ಇದು ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು. "क्षारोदेक्षुरसोदसुरोदघृतोदक्षीरोददधिमण्डोदशुद्धोदाः सप्तजलधयः" भाग० ५-१-३३।

क्षाल क्ष्वाल (पुं०) ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)।

क्षालन क्ष्वालन (न०) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ತೊಳೆಯುವ, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ. क्षल कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्षालनीय क्ष्वालनीय (वि०) 1. ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ತೊಳೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ತೊಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् कर्मदौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **क्षालयितव्यः क्ष्वालयितव्यः.**

क्षालयत् क्ष्वालयत् (वि०) ತೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "शतृ"

(३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -यं०क्षि०.

क्षालयितृ क्ष्णा॰लयितृ (वि॰) ತೊಳೆಯುವ, ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡುವ. क्षल (शौचकर्मणि)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -यित्री -यित्र्यै.

क्षालित क्ष्णालित (वि॰) ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. क्षल (शौचकर्मणि)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मलिनं रणरेणुभिर्मुहुर्द्विषतां क्षालितमङ्गनाश्रुभिः" माघ० १६-६२।

क्षाल्यमान क्ष्णाल्यमान (वि॰) ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. क्षल (शौचकर्मणि)+णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

क्षि – क्षये (भ्वा॰ पर॰ अक॰ अन्तर्भावितण्यर्थस्तु सक॰ से॰)। क्षयति। चिक्षाय। क्षेता। क्षष्यति। क्षयतु। अक्षयत्। क्षयेत्। क्षीयात्। अक्षैषीत्। अक्षेष्यत्। ಕ್ಷಯಹೊಂದು, ಕ್ಷೀಣಿಸು, ಕಡಮೆಯಾಗು.

भावे:—क्षीयते। चिक्षिये। क्षायिता, क्षेता। क्षायिष्यते, क्षेष्यते। क्षीयताम्। अक्षीयत। क्षीयेत। क्षायिषीष्ट, क्षेषीष्ट। अक्षायि। अक्षायिष्यत, अक्षेष्यत।

णिचि:—क्षाययति, -ते। क्षाययां चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। क्षाययिता। क्षाययिष्यति, -ते। क्षाययतु, -ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि:—क्षाय्यते। क्षाययां -चक्रे, -बभूवे, -आसे। क्षाययिता, क्षायिता। क्षाययिष्यते, क्षायिष्यते। क्षाय्यताम्। अक्षाय्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिक्षीषति। चिक्षीषां चकार, -बभूव, -आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्षेतव्यम्। क्षयणीयम्। क्षय्यम् (क्षेतुं शक्यम्)। क्षेयम् (क्षेतुं योग्यम्)। क्षीणः। क्षीणवान्। (आदिकर्मणि कर्तरि क्तः अण्यदर्थे दीर्घः)। भावकर्मणोस्तु क्षितः कामो मया। आक्रोशे दैन्ये च वा दीर्घः। क्षीणायुर्भव क्षितायुर्वा। क्षीणोऽयं तपस्वी क्षितो वा। क्षयन्, क्षयन्ती। क्षेतुम्। क्षितम्। क्षयणम्। क्षित्वा। प्रक्षीय।

क्षि – निवासगत्योः (तुदा॰ पर॰ अक॰ अनि॰)। क्षियति। चिक्षाय। क्षेता। क्षेष्यति, क्षियतु। अक्षीयत्। क्षियेत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳೂ क्षि (क्षये) ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು. 1. ವಾಸಮಾಡು. 2. ನಡೆ, ಸಂಚರಿಸು, ಚಲಿಸು.

क्षि – हिंसायाम् (स्वा॰ पर॰ सक॰ अनि॰)। क्षिणोति। चिक्षाय। क्षेता। क्षेष्यति। क्षिणोतु। अक्षिणोत्। क्षिणुयात्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳೂ क्षि (क्षये) ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು. ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು, ನೋಯಿಸು.

क्षि क्ष्मि (स्त्री॰) 1. ನಿವಾಸ, ವಾಸಸ್ಥಳ, ಮನೆ. 2. ಗಮನ, ಚಲನೆ, ಸಂಚಾರ. क्षि (निवासगत्योः) "डिः" बाहु०। 3. ಕ್ಷಯ, ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. क्षि (क्षये) "डिः"। "क्षिर्निवासे गतौ क्षये" मेदि०। 4. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ, ನೋವು.

क्षित क्ष्मित (न॰) 1. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು, ನೋಯಿಸುವುದು. क्षि (हिंसायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि॰) 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्षि कर्म॰ "क्तः" (३-२-१०२)। क्षितः कामो मया। 3. ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्षि (क्षये) कर्म॰ "क्तः" (३-२-१०२)। 5. ಕಡಮೆಯಾದ. क्षि (क्षये) कर्तृ॰ "क्तः" (३-४-७१)। क्षितायुर्भव।

क्षिति क्ष्मिति (स्त्री॰) 1. ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. क्षि (निवासे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "क्षुण्णासु क्षितिषु क्षिपन्निव यशःक्षोणीजबीजव्रजम्" नैष० १२-६६। "क्षिति-प्रतिष्ठोऽपि मुखारविन्दैर्वधूजनश्चन्द्रमधश्चकार" माघ० ३-५२। 2. ನಿವಾಸ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ. क्षि (निवासे) अधि॰ "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಪ್ರಳಯಕಾಲ. ಜಗತ್ತಿನ ಕೊನೆಯಕಾಲ. 4. ಕ್ಷಯ, ಅವನತಿ, ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. "क्षितिर्निवासे मेदिन्यां कालभेदे क्षये स्त्रियाम्" मेदि०। 5. ಮನುಷ್ಯ. 6. ಕೆಂಪು ಬೂರುಗದ ಮರ. 7. ನಾಶ.

क्षितिकण क्ष्मितिकण (पुं॰) ಭೂಮಿಯ ಧೂಳು. "वातकेतुः क्षितिकणः स्यात् पांशुर्मेदिनीद्रवः" त्रिकाण्ड०।

क्षितिकम्प क्ष्मितिकम्प (पुं॰) ಪರ್ವತಗಳ ಚಲನೆಯಿಂದ ಆಗುವ ಭೂಮಿಯ ನಡುಕ, ಭೂಕಂಪ, ಭೂಮಿಯು ಅಲುಗಾಡುವುದು. क्षितेः कम्पः। ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಗಜಗಳು ಆದಿಶೇಷ ಕೂರ್ಮ ಇವುಗಳ ಚಲನೆಯಾದರೆ ಪರ್ವತಗಳು ಚಲಿಸಿ ಭೂಕಂಪವಾಗುವುದು. "मेषे वृश्चिकभे गजः प्रचलति व्यासादिभिः कथ्यते चापे मीनकुलीरभे च वृषभे सत्यं चलेत् कच्छपः। यूके कुम्भवरे मृगेन्द्र-मिथुने कन्यामृगे पन्नगस्तेषामेकतमो यदि प्रचलति क्षोणी

तदा कम्पते"। ಕೂರ್ಮವೂ ಆದಿಶೇಷನೂ ಚಲಿಸಿದರೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮರಣವುಂಟಾಗುವುದು. ಗಜಗಳು ಚಲಿಸಿದರೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸೌಖ್ಯವುಂಟಾಗುವುದು. "कच्छपे मरणं ज्ञेयं मरणं चापि पन्नगे। सर्वत्र सुखदं चैव पृथिव्यां चलिते गजे"। ತಿಂಗಳಿನ ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ಷದ ಮೂರು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಕಂಪವು ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಪ್ರಧಾನನಾದ ದೊರೆಯು ನಾಶವಾಗುವುದು. "त्रिचतुर्थपञ्चमदिने मासे पक्षे त्रिपञ्चके। भवति यदा भूकम्पः प्रधाननृपनाशनं कुरुते" अद्भुतसा०। "क्षितिभृदिव क्षितिकम्पकीर्ण-शृङ्गः" भट्टि० ४-४५।

क्षितिक्षित् क्ष्मिक्षिद् (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितिं क्षियति—क्षि (निवासगत्योः) "क्विप्" (३-२-७६)। "क्षितिपतिष्वेवासौ क्षितिक्षित्" इति भट्टमल्लः इति माघव्याख्याने मल्लिनाथः। "अपदान्तरं च परितः क्षितिक्षितामपतन् द्रुतभ्रमितहेमनेमयः" माघ० १३-४।

क्षितिक्षोद क्ष्मिक्षोद (पुं०) ಪಾಂಸು, ರಜಸ್ಸು, ಭೂಮಿಯ ಧೂಳು. क्षितेः क्षोदः।

क्षितिज क्ष्मिज (पुं०) 1. ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. 2. ನರಕಾಸುರ. 3. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 4. ಭೂನಾಗ, ಮಣ್ಣುಹುಳು, ಎರುಬುಹುಳು. क्षितेर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। (न०) 5. ದಿಗಂತ, ಬಾನಿನ ಅಂಚು, ಭೂಮಿಯೂ ಆಕಾಶವೂ ಸೇರುವಂತೆ ಕಾಣುವ ರೇಖೆ. (स्त्री०) **-जा -जा.** 6. ಸೀತಾದೇವಿ, ಜಾನಕಿ. (वि०) 7. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

क्षितितट क्ष्मितट (न०) ಭೂತಲ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಮೈ, ಭೂಮಿಯ ಹೊರಮೈ. क्षितेस्तटम्। "क्षितितट-शयनान्तादुत्थितं दानपङ्कप्लुतबहुलशरीरं शाययत्येष भूयः" माघ० ११-७।

क्षितितनय क्ष्मितनय (पुं०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ, ಅಂಗಾರಕ. 2. ನರಕಾಸುರ. क्षितेस्तनयः। (स्त्री०) **-तनया -तनया.** 3. ಸೀತಾದೇವಿ. एवं **-पुत्रः -पुत्रः, -सुतः -सुतः, -सूनुः -सूनुः** इत्यादि. "व्यक्तत्वं नियतमनेन निन्युरस्याः सापत्न्यं क्षितिसुतविद्विषो महिष्यः" माघ० ८-१५।

क्षितितल क्ष्मितल (न०) ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಮೈ, ಭೂಮಿಯ ಹೊರಮೈ. क्षितेस्तलम्। "भैमीमवापयत जन्यजनस्तदन्यं गङ्गामिव क्षितितलं रघुवंशदीपः" नैष० ११-९५।

क्षितिदेव क्ष्मिदेव (पुं०) ಭೂಸುರ, ಭೂದೇವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. क्षितौ देव इव।

क्षितिधर क्ष्मिधर (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. क्षितिं धारयति—धृ (धारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४६)। ह्रस्वः (६-४-९४)। "भुवनतलमशेषं प्रत्यवेक्षिष्यमाणः क्षितिधरतटपीठादुत्थितः सप्तसप्तिः" माघ० ११-४८।

क्षितिधेनु क्ष्मिधेनु (स्त्री०) ಧೇನುವಿನಂತಿರುವ ಭೂಮಿ. क्षितिर्धेनुरिव। "राजन् दुधुक्षसि यदि क्षितिधेनुमेनां तेनाद्य वत्समिव लोकममुं पुषाण" भर्तृ० २-३७।

क्षितिनाथ क्ष्मिनाथ, **-पति -पति, -भर्तृ -भर्तृ** (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितेः नाथः पतिः भर्ता वा। "परिशिश्लिषुः क्षितिपतीन् क्षितीश्वराः कुलिशात्परेण गिरयो गिरीनिव" माघ० १३-१५। "इदं निगद्य क्षितिभर्तरि स्थिते तयाभ्यधायि स्वगतं विदग्धया" नैष० ९-२२।

क्षितिप क्ष्मिप (पुं०) ಭೂಮಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ರಾಜ. ದೊರೆ. क्षितिं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। "क्षितिपेन तावदनपेक्षितक्रमं भुजपञ्जरेण रभसाद-गृह्यत" माघ० १३-९।

क्षितिपाल क्ष्मिपाल (पुं०) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितिं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "शिलोच्चयोऽपि क्षितिपालमुच्चैः प्रीत्या तमेवार्थमभाषतेव" रघु० २-५१। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-पालकः -पालकः.**

क्षितिभुज् क्ष्मिभुज् (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितिं भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "इतरानपि क्षितिभुजोऽनुजन्मनः प्रमनाः प्रमोदपरिफुल्ल-चक्षुषः" माघ० १३-१४।

क्षितिभृत् क्ष्मिभृत् (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितिं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "दूष्यैरिव क्षितिभृतां द्विरदैरुदार-तारावलीविरचनैर्व्यरुचन्निवासाः" माघ० ५-२१। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "अमुना घनैः क्षितिभृतातिभृता समतीत्य भाति जगती जगती" किरा० ५-२०।

क्षितिरुह् क्ष्मितिरुह् (पुं०) वृक्ष, मर. क्षितौ रोहति – रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "विवप्" (३-२-७६)। "कः" (३-१-१३५)। **–रुहः** –रुहः. "तव कितव! किमाहितैर्वृथा नः क्षितिरुहपल्लवपुष्पकर्णपूरैः" माघ० ७-५४।

क्षितिव्युदास क्ष्मितिव्युदास (पुं०) भूगृह, भूमिय ऒळगिन गुहे. क्षितिं व्युदस्यति – वि+उद्+असु (क्षेपणे) "अण्" (३-२-१)।

क्षितीन्द्र क्ष्मितीन्द्र (पु०) राज, ऒडे. क्षितौ इन्द्र इव। **–पाकशासनः** –पाकशासनः.

क्षितीश क्ष्मितीश (पुं०) 1. विष्णु, परमात्म. क्षितेरीष्टे तद्भारावतरणसमर्थो भवति – ईश (ऐश्वर्ये) "कः" (३-१-१३५)। "भूभारक्लेशहारी यः क्षितीशः स च कथ्यते" इति निरुक्तिः। "देवकीनन्दनः स्रष्टा क्षितीशः पापनाशनः" वि० स०। 2. भूमियु ऒडेयु, राज, ऒडे. क्षितेरीशः। "ततः क्षितीशः स निजां तनूजां मध्ये महाराजकमाजुहाव" नैष० १०-९२। **–ईश्वरः** –ईश्वरः. "कौशिकेन स किल क्षितीश्वरो राममध्वरविघातशान्तये" रघु० ११-१।

क्षित्यदिति क्ष्मित्यदिति (पु०) भूमियु अदिति; देवकि.

क्षिप – प्रेरणे (दिवा० पर० सक० अनि०)। क्षिप्यति। चिक्षेप। क्षेप्ता। क्षेप्स्यति। क्षिप्यतु। अक्षिप्यत्। क्षिप्येत्। इत्यादि. 1. एसे, बिसाडु. 2. (बाण मन्नु) प्रयोगिसु. "वारुणं लक्ष्मणोऽक्षिप्यदक्षिपद्रौद्रमिन्द्रजित्" भट्टि० १७-४३।

कर्मणि:—क्षिप्यते। चिक्षिपे। क्षेप्ता। क्षेप्स्यते। क्षिप्यताम्। अक्षिप्यत। इत्यादि.

कृत्सु:—क्षेप्तव्यम्। क्षेपणीयम्। क्षेप्यः। क्षिप्तः। क्षिप्तवान्। क्षिप्यन्, क्षिप्यन्ती। क्षेप्तुम्। क्षिप्तम्। क्षेपणम्। क्षिप्त्वा। प्रक्षिप्य। [ई धातुविगे उपसर्गगळ ऒत्तागिद अर्थभेदगळिगे तुदा० क्षिप (प्रेरणे) धातुविनल्लि नोडि.]

क्षिप – प्रेरणे (तुदा० उभ० सक० अनि०)। क्षिपति, –ते। चिक्षेप, चिक्षिपे। क्षेप्ता। क्षेप्स्यति, –ते। क्षिपतु, –ताम्। अक्षिपत्, अक्षिपत। क्षिपेत्, –त। क्षिप्यात्, क्षिप्सीष्ट। अक्षैप्सीत्, अक्षिप्त। अक्षेप्स्यत्, –त। 1. एसे, बिसाडु. 2. कळुहिसु, होरडिसु. 3. (बाणवन्नु) प्रयोगिसु. "अक्षिपद्रौद्रमिन्द्रजित्" भट्टि० १७-४३। 4. ओडु, ऒरसु. 5. तेगेदु हाकु, तळ्ळिहाकु. 6. दूरिसु. 7. हरडु. 8. कॊल्लु.

कर्मणि:—क्षिप्यते। क्षिप्यताम्। अक्षिप्यत। क्षिपेत। अक्षेपि। ई रूपगळु कर्तृप्रत्ययद अर्थदल्लि बरुव रूपगळन्तागुत्तवे.

णिचि:—क्षेपयति, –ते। क्षेपयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्षेपयिता। क्षेपयिष्यति, –ते। क्षेपयतु, –ताम्। अक्षेपयत्, –त। क्षेपयेत्, –त। क्षेप्यात्, क्षेपयिषीष्ट। इत्यादि.

सनि:—चिक्षिप्सति, –ते इत्यादि.

कृत्सु:—क्षेप्तव्यम्। क्षेपणीयम्। क्षेप्यः। क्षिप्तम्। क्षिप्तवान्। क्षिपन्, क्षिपती, क्षिपन्ती। क्षिपमाणः। क्षेप्तुम्। क्षिप्तम्। क्षेपणम्। क्षिप्त्वा। निक्षिप्य।

ई धातुविगे उपसर्गगळ ऒत्तिनिंद ऒंटागुव अर्थभेदगळु:

(1) अति + क्षिप = अतिक्षिपति। अतिक्षिप्तः। दूरक्के तळ्ळु, दूरक्के एसे. अतिक्षिप्तवेंबुदु अस्थिभंगद भेदवाद आरु विध संधिमुक्तगळ ऒंदु. शरीरदल्लि मूळेगळु सेरिकॊंडिरुव कीलुगळु संधिगळु. आघातादिगळिंद ई संधिगळ भंगवुंटादरे अदु "संधिमुक्त" वेनिसुवुदु. इदु (1) उत्पिष्टम्, (2) विश्लिष्टम्, (3) विवर्तितम्, (4) अवक्षिप्तम्, (5) अतिक्षिप्तम् मत्तु (6) तिर्यक्क्षिप्तम् एंदु आरु विध. सुश्रुत० निदान० १५-५। एरडु मूळेगळू संधिभंगदिंद दूरक्के सरिदु होगुवुदु "अतिक्षिप्त" वु. इदु बहळ वेदनेयन्नुंटुमाडुवुदु. "अतिक्षिप्ते द्वयोः सन्ध्यस्थ्नोरतिक्रान्तता वेदना च" सुश्रुत० निदान० १५-७।

(2) अधि + क्षिप = अधिक्षिपति। अधिक्षेपः। तिरस्करिसु. "भवादृशेषु प्रमदाजनोचितं भवत्यधिक्षेप इवानुशासनम्" किरा० १-२८।

(3) अव + क्षिप = अवक्षिपति। अवक्षेपणम्। 1. कॆळगे इरिसु. 2. कॆळक्के एसे. "उत्क्षेपणं तथावक्षेपणमाकुञ्चनं तथा" भाषाप०। 3. निंदिसु. दूषिसु.

(4) आ+क्षिप = आक्षिपति। आक्षेपः। 1. आकर्षिसु. हिंदक्के एळे. "वदनमपहरन्तीं तत्कृताक्षेपमीशः"

कुमा० ७-१५। 2. ಹೆದರಿಸು. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸು. "विरुद्धमाक्षेपवचस्तितिक्षितम्" किरा० १४-२५। 4. ಇಡು, ಇರಿಸು. "गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरे" कुमा० ७-१५। 5. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು. 6. ತೆಗೆದುಹಾಕು. "ते जग्मुरद्रिपतयः सरसीविगाढुमाक्षिप्तकेतुकुथसैन्यगजच्छलेन" माघ० ५-३१। ಇತ್ಯಾದಿ.

(5) **परि+आ+क्षिप** = पर्याक्षिपति। पर्याक्षिपत्। ಬಂಧಿಸು. ಕಟ್ಟು. "पर्याक्षिपत्काचिदुदारबन्धम्" कुमा० ७-१४।

(6) **उद्+क्षिप** = उत्क्षिपति। उत्क्षेपः। उत्क्षेपणम्। 1. ಮೇಲೆ ಇಡು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆ. "उत्क्षेपणं तथाव क्षेपणमाकुञ्चनं तथा" भाषाप०। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರು. "बिन्दूत्क्षेपान् पिपासुः परिसरति शिखी भ्रान्तिमद्वारियन्त्रम्" माल० २-१२। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿ. "उत्क्षिप्तकाण्डपटकान्तरलीयमानमन्दानिलप्रशमितश्रमघर्मतोयैः" माघ० ५-२२।

(7) **नि + क्षिप** = निक्षिपति। निक्षेपः। ಇಡು, ಇರಿಸು. "अन्नं भूमौ श्वचण्डालवायसेभ्यश्च निक्षिपेत्" याज्ञ० १-१०३।

(8) **परि + क्षिप** = परिक्षिपति। परिक्षेपः। ಸುತ್ತಲೂ ಇಡು, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡು. "गङ्गास्रोतः परिक्षिप्तं वप्रान्तर्ज्वलितौषधि" कुमा० ६-३८।

(9) **प्र+क्षिप** = प्रक्षिपति। प्रक्षेपः। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡು, ಸರಿಯಾಗಿ ಇರಿಸು. 2. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು. "नामेध्यं प्रक्षिपेदग्नौ न च पादौ प्रतापयेत्" मनु० ४-५३। 3. ಒಳಸೇರಿಸು, ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೇರಿಸು.

(10) **प्रति + क्षिप** = प्रतिक्षिपति। प्रतिक्षेपः। 1. ತಡೆ, ಪ್ರತಿರೋಧಿಸು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು. "अन्तः सिराणां श्वसनः स्थितो दृष्टिं प्रतिक्षिपन्" सुश्रुत०। 2. ಅಧಿಕ್ಷೇಪ ಮಾಡು, ತಿರಸ್ಕರಿಸು. 3. ನಿವಾರಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು.

(11) **वि+क्षिप** = विक्षिपति। विक्षेपः। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು. "विक्षिप्यमाणा धनुषा नरेन्द्राः" भा०। 2. ಕದಲು, ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಚಲಿಸು. (ಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ) "लये संबोधयेत् चित्तं विक्षिप्तं शमयेत् पुनः"।

(12) **सम्+क्षिप** = संक्षिपति। संक्षेपः। ಸಂಗ್ರಹಿಸು, ವಿಸ್ತಾರವಾದುದನ್ನು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡು. "आतपात्ययसंक्षिप्तनीवारासु निषादिभिः" रघु० १-५२।

क्षिप क्ष्विप (वि०) 1. ಎಸೆಯುವವನು, ಬಿಸಾಡುವವನು. क्षिप (प्रेरणे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಇಡುವವನು, ಇರಿಸುವವನು.

क्षिपक क्ष्विपक (पुं०) 1. ಬಿಲ್ಲುಗಾರ, ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು. (वि०)2. ಇಡುವವನು, ಇರಿಸುವವನು. क्षिप स्वार्थे "कः" (५-३-७३)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। अस्य नेत्त्वम् (वा० ७-३-४५)। **क्षिपका** क्ष्विपका.

क्षिपण क्ष्विपण (न०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. क्षिप (प्रेरणे) "क्युः" वाहु०। (वि०) 2. ಎಸೆಯುವವನು, ಬಿಸಾಡುವವನು.

क्षिपणि क्ष्विपणि (पुं०) 1. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. क्षिप्यते — क्षिप (प्रेरणे) कर्म० "अनिः" (उ० २-१०७)। स च कित्। कित्त्वान्न गुणः। 2. ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಾಗಾಲೋಟ. 3. ಬಲ. 4. ಮಾನಿನ ಬಲ. 5. ಅಧ್ವರ್ಯು. ಯಜುರ್ವೇದದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. (स्त्री०) 6. ನೌಕಾದಂಡ. ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಸುವ ಗಡಿ (ಜಲ್ಲಿ). क्षिप कर० "अनिः" वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। **-णी -णिः.**

क्षिपणु क्ष्विपणु (पुं०)1. ವಾತ, ಗಾಳಿ. क्षिप (प्रेरणे) "अनुङ्" (उ० ३-५२)। "क्षिपणुर्वातः" उणा०। "खश्वासः क्षिपणुर्धूलिध्वजः सरयुरङ्कृतिः" त्रिकाण्ड०। 2. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. 3. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು.

क्षिपण्यु क्ष्विपण्यु (पुं०)1. ವಸಂತಋತು. क्षिप (प्रेरणे) "कन्युच्" (उ० ३-५१)। "क्षिपण्युर्वसन्तः" इत्युज्ज्वलदत्तः। 2. ಶರೀರ, ಮೈ. 3. ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. (वि०)4. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ. "क्षिपण्युस्तु पुमान् देहे सुरभौ वाच्यलिङ्गकः" मेदि०।

क्षिपत् क्ष्विपत् (वि०) 1. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬಿಸಾಡುತ್ತಿರುವ. ಎರಚುತ್ತಿರುವ. क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "सविक्रमक्रमणचलैरितस्ततः प्रकीर्णकैः क्षिपत इव क्षिते रजः" माघ० १७-३६। 2. ಇಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. "क्षुण्णासु क्षितिषु क्षिपन्निव यशःक्षोणीजबीजव्रजम्" नैष० १२-६६। 3. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ.– ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. "इतीव चापं दधदाशुगं क्षिपन्नयं नयं सम्यगुपादिशद्द्विषाम्" नैष० १२-३४। 4. ಹರಡುತ್ತಿರುವ. 5. ತೆಗೆದುಹಾಕು

ತ್ತಿರುವ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುತ್ತಿರುವ. "नाव्यं पयः केचिदता-रिषुर्भुजैः क्षिपद्भिरूर्मीनपरैरिवोर्मिभिः" माघ० १२-७६। 6. ದೂಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 7. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. 8. ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्षिपती, क्षिपन्ती** क्ष्ಇಪತೀ, क्ष्ಇಪಂತೀ. "शानच्" (३-२-१२४)। **क्षिपमाणः** क्ष्ಇಪಮಾಣಃ. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–माणा** – ಮಾಣಾ.

क्षिपति क्ष्ಇಪತಿ (पुं०) ಬಾಹು, ತೋಳು.

क्षिपा क्ष्ಇಪಾ (स्त्री०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. 2. ಎಸೆಯುವುದು. क्षिप (प्रेरणे) "अङ्" (३-३-१०४)।

क्षिप्त क्ष्ಇಪ್ತ (न०) 1. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 2. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. 3. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. 4. ಹರಡುವುದು. 5. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು. 6. ದೂಷಿಸುವುದು. 7. ಕೊಲ್ಲುವುದು. 8. ಹೊರಡಿಸುವುದು. क्षिप (प्रेरणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 9. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "विस्मेरतामापुरविस्मरन्त्यः क्षिप्तं मिथः कन्दुक-मिन्दुमुख्यः" नैष० ६-४२। 10. ತೆಗೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. क्षिप कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "क्षिप्ता इवेन्दोः स रुचोऽधिवेलं मुक्तावलीराकलयांचकार" माघ० ३-७३। 11. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "क्षिप्तं पुरो न जगृहे मुहुरिक्षुकाण्डं नापेक्षते स्म निकटोपगतां करेणुम्" माघ० ५-५०। 12. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. "क्षिप्तं समीरैः सरितां पुरः पतज्जला-न्यनैषीद्रज एव पङ्कताम्" माघ० १२-५८। 13. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 14. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. "केसरी निष्ठुरक्षिप्तमृगपूगो मृगाधिपः" माघ० २-५३। 15. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तिरस्कृता विप्रलब्धाः शप्ताः क्षिप्ता हता अपि" भाग० २-१८-४८। 16. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 17. ಚಂಚಲವಾದ (ಮನಸ್ಸು). 18. ವಾಯುರೋಗದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ. 19. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ. क्षिप (प्रेरणे) कर्त० "क्तः"। "क्षिप्तमायतमदर्शयदुर्व्याम्" माघ० १०-७७।

क्षिप्तकुक्कुर क्ष्ಇಪ್ತಕುಕ್ಕುರ (पुं०) ಹುಚ್ಚುನಾಯಿ.

क्षिप्तचित्त क्ष्ಇಪ್ತಚಿತ್ತ (वि०) ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ. क्षिप्तं चित्तं यस्य।

क्षिप्तयोनि क्ष्ಇಪ್ತಯೋನಿ (वि०) ಹೇಯವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳವನು, ತುಚ್ಛವಾದ ಜನ್ಮತಾಳಿದವನು, ಪತ್ತಿಯು. ಅಧೀನದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. क्षिप्ता निन्दिता योनिर्यस्य।

क्षिप्तवत् क्ष्ಇಪ್ತವತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆದವನು. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಿಸಾಡಿದವನು. क्षिप (प्रेरणे) कर्त० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "हस्तेनाग्रे वीतभीर्ति गृहीत्वा कंचि-द्बधालः क्षिप्तवानूर्ध्वमुच्चैः" माघ० १८-४८। 2. ಇಟ್ಟವನು, ಇರಿಸಿದವನು. 3. ಹರಡಿದವನು. 4. ನಿಂದಿಸಿದವನು. 5. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಿದವನು. 6. ಹೊರಡಿಸಿದವನು, ಕಳುಹಿಸಿದವನು. 7. ಕೊಂದವನು. 8. ತಳ್ಳಿಹಾಕಿದವನು.

क्षिप्ता क्ष्ಇಪ್ತಾ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ.

क्षिप्ति क्ष्ಇಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. क्षिप (प्रेरणे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಹೊರಡಿಸುವುದು, ಕಳುಹಿಸುವುದು. 3. ಎಸೆಯುವುದು, ಎರಚುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 4. ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು. 5. ನಿಂದಿಸುವುದು. 6. ಹರಡುವುದು. 7. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು. 8. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ರಹಸ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು. "रहस्यार्थस्य तद्भेदः क्षिप्तिः स्यात्" सा० द० ६-११। "एकस्य तावत्पाकोऽयं दारुणो भुवि वर्तते। केशग्रहे द्वितीयेस्मिन् नूनं निःशेषिताः प्रजाः" वेणी० ३-१४। 9. ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು. 10. ಕೊಲ್ಲುವುದು.

क्षिप्नु क्ष्ಇಪ್ನು (वि०) 1. ಎಸೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಇಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. 3. ತಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವದ. 4. ನಿಂದಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. 5. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ. क्षिप (प्रेरणे) तच्छीलादिषु "क्नुः" (३-२-१४०)। "क्षिप्नु-रेनमृजुमाशु सपक्षं सायकं धनुरिवाजनि वक्रः" नैष० ५-१०२। 6. ಕೊಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದ. "तव सर्वंगतस्य संप्रति क्षितिपः क्षिप्नुरभीशुमानिव" माघ० १६-५०। 7. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. "निराकरिष्णुः क्षिप्नुः स्यात्" अम०।

क्षिप्यत् क्ष्ಇಪ್ಯತ್ (वि०) 1. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ಇಡುತ್ತಿರುವ. 3. ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಹರಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. क्षिप (प्रेरणे) "शत्रृ" (३-२-१२४)। 6. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. 7. ತೆಗೆದುಹಾಕುತ್ತಿರುವ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುತ್ತಿರುವ. 8. ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ನೂಕುತ್ತಿರುವ.

क्षिप्यमाण क्षिप्यमाण(वि०)1. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ಕ್ಷಿಪ (ಪ್ರೇರಣೆ) ಕರ್ಮಂ "ಶಾನಚ್" (೩-೨-೧೨೪)। 2. ತಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕಡವಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "जग्मतुः पृथुकभावविहारक्षिप्यमाणयमलार्जुनकक्ष्याम्" याद० २१-३४।

क्षिप्र क्षिप्र (न०) 1. ಬೇಗ, ಚಾಗ್ರತೆ, ಶೀಘ್ರ. ಕ್ಷಿಪ (ಪ್ರೇರಣೆ) "रक्" (ಉ० ೨-೧೩)। 2. ಕ್ಷಿಪ್ರಸಂಜ್ಞೆ ಯುಳ್ಳ, ಅಶ್ವಿನಿ, ಹಸ್ತ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "क्षिप्रं दक्षरवीज्यम्" काला० ४। ವ್ಯಾಪಾರ ಶಿಲ್ಪಕಾರ್ಯ ಔಷಧ ಯಾನ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕ್ಷಿಪ್ರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸಬೇಕು. 3. ಸಕ್ಥಿಸಂಬಂಧವಾದ ಪಸ್ಸೊಂದು ಮರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. "तत्र सक्थिमर्माणि क्षिप्रतलहृदयकूर्चकूर्चशिरोगुल्फेन्द्रबस्तिजान्वाण्युर्विलोहितास्थीनि विटपं चेति" सुश्रुत० शारीर० ६-६। ಕಾಲಿನ ಹೆಬ್ಬೆರಳುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಕ್ಷಿಪ್ರಮರ್ಮವಿರುವುದು. ಈ ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಪೆಟ್ಟುಬಿದ್ದರೆ ಆಕ್ಷೇಪಕ (ವಾತ) ವ್ಯಾಧಿಯು ಬಂದು ಮರಣ ಸಂಭವಿಸುವುದು. "तत्र पादस्याङ्गुष्ठाङ्गुल्योर्मध्ये क्षिप्रनाम मर्म तत्र विद्धस्याक्षेपकेण मरणम्" सुश्रुत० शारीर० ६-२४। (वि०) 4. ಶೀಘ್ರವಾದ, ವೇಗವಾದ. ಬೇಗ ಹೋಗುವ. "महारथः पुष्यरथं रथाङ्गी क्षिप्रं क्षपानाथ इवाधिरूढः" माघ० ३-२२।

क्षिप्रकारिन् क्षिप्रकारिन् (वि०) ಬೇಗ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. क्षिप्रं करोति—डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "इति नरपतिरस्त्रं यद्यदाविश्चकार प्रकुपित इव रोगः क्षिप्रकारी विकारम्" माघ० २०-७६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–कारिणी –कारिणी.**

क्षिप्रनिश्चय क्षिप्रनिश्चय (वि०) ಕರ್ತವ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇಗ ಒಂದು ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರುವವನು. "आयत्यां गुणदोषज्ञः तदात्वे क्षिप्रनिश्चयः। अतीते कार्यशेषज्ञः शत्रुभिर्नाभिभूयते" मनु० ८-१७९।

क्षिप्रहोम क्षिप्रहोम (पुं०) ಸಾಯಂಕಾಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಹೋಮ. क्षिप्रं ह्रियते—हृ (हरणे) "मन्" (ಉ० ೧-೧೪೦)। ಹೋಮಗಳು ಕ್ಷಿಪ್ರಹೋಮ ಮತ್ತು ತಂತ್ರಹೋಮಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಗ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸುವುದು ಕ್ಷಿಪ್ರಹೋಮ. ಪರಿಸಮೂಹನಾದಿ ಅಂಗಗಳಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು ತಂತ್ರಹೋಮ.

क्षिया क्षिया (स्त्री०) 1. ನಾಶ. 2. ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. 3. ಧರ್ಮದ ವ್ಯತಿಕ್ರಮ, ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವುದು. क्षीष् (हिंसायाम्) "अङ्" (३-३-१०४)।

क्षिवु–निरसने (भ्वा० पर० सक० से०)। क्षेवति। चिक्षेव। क्षेविता। 1. ಉಗುಳು, ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಡಿಸು. 2. ಪಾಂತಿಮಾಡು.

क्षीज–अव्यक्ते शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। क्षीजति। चिक्षीज। अक्षीजत्। ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು.

भावे :—क्षीज्यते। चिक्षीजे। क्षीजिता। क्षीजिष्यते। क्षीज्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्षीजयति, –ते। क्षीजयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्षीजयिता। क्षीजयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

क्षीजन क्ष्वेडन (न०) ಬಿದಿರುಮೊಳೆಯ ಶಬ್ದ, ಬಿದಿರಿನೊಳಗೆ ಗಾಳಿಯು ತುಂಬಿ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ. क्षीज (अव्यक्ते शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रक्वाणः प्रक्वणस्तन्त्र्याः मर्दलस्य तु गुन्दलः। क्षीजनं तु कीचकानाम्" अभि० चि०।

क्षीण क्षीण (वि०) 1. ಕಡಮೆಯಾದ. 2. ದುರ್ಬಲವಾದ, ಬಡಕಲಾದ. 3. ನಾಶಹೊಂದಿದ. क्षि (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। दीर्घः (६-४-६०)। निष्ठातस्य नत्वम् (८-२-४६)। "ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति" गीता ९-२१। 4. ಅವನತಿ ಹೊಂದಿದ, ಕ್ಷಯಹೊಂದಿದ. "वारेऽर्कस्य सुदुःखदः कलहदः क्षीणेन्दुवारेऽर्थदः" काला० २७२। 5. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಪುಟ್ಟದಾದ. 6. ಸಣ್ಣದಾದ, ತೆಳುವಾದ. "क्षीणेन मध्येऽपि सतोदरेण यत्प्राप्यते नाक्रमणं वलिभ्यः" नैष० ७-८१।

क्षीणचन्द्र क्षीणचन्द्र (पुं०) ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ಅಷ್ಟಮಿಗಳ ಮಧ್ಯಕಾಲದ ಚಂದ್ರ, ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮಿಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಶುಕ್ಲಾಷ್ಟಮಿಯವರೆಗಿನ ಕಾಲದ ಚಂದ್ರ. "कृष्णाष्टमी दलादूर्ध्वं यावच्छुक्लाष्टमीदलम्। तावत्कालं शशी क्षीणः पूर्णस्तत्रोपरि स्मृतः"।

क्षीणवत् क्षीणवत् (वि०) ಕ್ಷೀಣನಾದ, ಕೃಶನಾದ, ದುರ್ಬಲನಾದ. क्षि (क्षये) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। दीर्घः (६-४-६०)। निष्ठातस्य नत्वम् (८-२-४६)।

क्षीणाष्टकर्मन् क्षीणाष्टकर्मन् (पुं०) जिनदेव. क्षीणानि अष्टौ ज्ञानावरणीयादीनि कर्माणि अस्य। "अर्हन् जिनः पारगतिस्त्रिकालवित्क्षीणाष्टकर्मा परमेष्ठ्यधीश्वरः" अभि० चि०।

क्षीब क्षीब (वि०) मदिसिद. मद्यपानदिंद उन्मादगॊंदिद. क्षीबृ (मदे) "क्तः" (३-४-७२)। निपा० (८-२-५५)। "विवेश लोलं हृदयं नलस्य जीवः पुनः क्षीबमिव प्रबोधः" नैष० ६-१११।

क्षीबता क्षीबता(स्त्री०) मदिसिरुवुदु, अमलेरिरुवुदु. क्षीबस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "क्षीबतामुपगतास्वनुवेलं तासु रोषपरितोषवतीषु" माघ० १०-३४।

क्षीर क्षीर (न०) 1. हालु. घस्यते—घस्लृ (अदने) "ईरन्" (उ० ४-३४)। उपधालोपः (६-४-९८)। चर्त्वम् (८-४-५५)। सस्य षत्वम् (८-३-६०)। "चित्रं तु यद्विशदिमाद्वयमादिशन्ती क्षीरं च नाम्बु च मिथः पृथगातनोति" नैष० ११-३१। 2. जल, नीरु. 3. गिड मरगळ हालु. "भित्त्वा सद्यः किसलयपुटान् देवदारुद्रुमाणां ये तत्क्षीरस्रुतिसुरभयो दक्षिणेन प्रवृत्ताः" मेघ० २-४४।

क्षीरक क्षीरक (पुं०) हालुकुरुटगे गिड.

क्षीरकण्ठ क्षीरकण्ठ (पुं०) 1. शिशु, एळेय मगु, हालु कुडियुव मगु. क्षीरं कण्ठे यस्य। 2. मुरि. 3. एळेयु गिड. "पृथुकार्भोत्तानशयाः क्षीरकण्ठः कुमारकः" अभि० चि०।

क्षीरकन्द क्षीरकन्द (पुं०) करियु नेलगुंबळे. क्षीरमिव कन्दोऽस्य।

क्षीरकाण्ड क्षीरकाण्ड (पुं०) 1. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. 2. कळ्ळिगिड. क्षीरयुक्तं काण्डं यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **-काण्डकः-ಕಾಂಡಕಃ.**

क्षीरकीट क्षीरकीट (पुं०) हालिनल्लि हुट्टिद हुळु. "कालिका क्षीरकीटः स्यात्" हारा०।

क्षीरखर्जूर क्षीरखर्जूर (पुं०) क्षीरदंते मधुरवाद खर्जूर. क्षीरवत् स्वादुः खर्जूरः।

क्षीरघृतं क्षीरघृतम् (न०) हालन्नु कडेदु बंद बेण्णॆय तुप्प. क्षीरमथनात् समुद्भूतनवनीतोत्थितं घृतम्। "क्षीरघृतं पुनः संग्राहि रक्तपित्तभ्रममूर्च्छाप्रशमनं नेत्ररोगहितं च" सुश्रुत० सूत्र० ४५-१०५।

क्षीरज क्षीरज (न०) 1. मॊसरु. क्षीराज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "पायसं परमान्नं च क्षैरेयी क्षीरजं दधि" अभि० चि०। (वि०) 2. हालिनिंद उंटाद.

क्षीरदल क्षीरदल (पुं०) अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. क्षीरं दलेऽस्य।

क्षीरधात्री क्षीरधात्री (स्त्री०) हालु कॊडुव दादि, मगुविगॆ मॊलॆयूडिसि आरैकॆमाडुव दादि.

क्षीरधि क्षीरधि (पं०) क्षीरसमुद्र, पाल्गडलु. क्षीरं धीयतेऽत्र—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "नैनं त्यज क्षीरधिमन्थनाद्यैरस्यानुजायोद्गमितामरश्रीः" नैष० ६-८०।

क्षीरधेनु क्षीरधेनु (स्त्री०) ब्राह्मणनिगॆ दानक्काग क्षीरदिंद निर्मितवाद धेनु. [विवरक्कॆ हेमाद्रि दान खंडदल्लि नोडि.]

क्षीरनदी क्षीरनदी (स्त्री०) हालिन हॊळॆ, पाल्दार् ऎंब हॊळॆ.

क्षीरनिधि क्षीरनिधि(पुं०)क्षीरसमुद्र, पाल्गडलु. क्षीरं निधीयतेऽत्र—नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "दिलीप इति राजेन्दुरिन्दुः क्षीरनिधाविव" रघु० १-१२।

क्षीरनीर क्षीरनीर (न०) 1. आलिंगन, अप्पिकॊळ्ळुवुदु. क्षीरमिश्रितं नीरमिव। 2. हालु मत्तु नीरु. क्षीरं च नीरं च अनयोः समाहारः। "क्षीरनीरसमं मित्रं प्रशंसन्ति विचक्षणाः। नीरं क्षीरयते तत्र वह्नौ तप्यति तत्पयः" वेतालपं०। 3. हालिनंतिरुव नीरु. क्षीरमिव नीरम्।

क्षीरप क्षीरप (पुं०)1. शिशु, हालु कुडियुव मगु. क्षीरं पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-४)। (वि०) 2. हालु कुडियुववनु.

क्षीरपयोधि क्षीरपयोधि(पुं०)क्षीरसमुद्र. पाल्गडलु. क्षीरस्य पयोधिः। **-पयोनिधिः-ಪಯೋನಿಧಿಃ.** "ब्रह्मा तदुपधार्याथि सह देवैस्तया सह जगाम सन्निनयनस्तीरं क्षीरपयोनिधेः" भाग० १०-१-१९।

क्षीरपर्णिन् क्षीरपर्णिन् (पुं०)अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. क्षीरयुक्तं पर्णमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

क्षीरपर्णी क्षीरपर्णी (स्त्री०)अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. क्षीरं पर्णेऽस्याः—गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

क्षीरपाण क्ष्ीरपाण (पुं० ब० व०) 1. हालन्नु कुडियुव उशीनर देशद जनरु. पीयते – पा (पाने) कर्म० "ल्युट्"। क्षीरं पानं येषां ते क्षीरपाणाः उशीनराः इति सि० कौ०। नस्य णत्वम् (८-४-९)। भावे करणे च "ल्युट्"। वा णत्वम् (८-४-१०)। क्षीरपाणम्, –पानम् क्षीरपाणमम्, –पानमम्. भावे– 2. हालु कुडियुवुदु. करणे 3. हालु कुडियुव पात्रे.

क्षीरपायिन् क्ष्ीरपायिन् (पुं० ब० व०) 1. मत्ते मत्ते हालु कुडियुव उशीनर देशद जनरु. पुनः पुनः क्षीरं पिबन्ति – पा (पाने) "णिनिः" (३-२-८१)। "क्षीरपायिण उशीनराः" सि० कौ०। (वि०) 2. हालु कुडियुव. क्षीरं पिबति – पा (पाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–पायिनी** –पायिनीः.

क्षीरभृत क्ष्ीरभृत (पुं०) हालिन्द कापाडल्पट्ट गोल्ल, हालिन रूपदल्लि वेतन (सम्बळ) वन्नु पडेदु जीविसुव गोपालक. क्षीरेण भृतः। "गोपः क्षीरभृतो यस्तु स दुह्याद्दशतो वराम्" मनु० ८-२३१।

क्षीरमोरटा क्ष्ीरमोरटा (स्त्री०) हालुकुरुटगे गिड.

क्षीरलता क्ष्ीरलता (स्त्री०) करियु नेलगुम्बळद गिड. क्षीरप्रधाना लता।

क्षीरवत् क्ष्ीरवत् (वि०) हालिनिन्द कूडिद. क्षीरमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती** –वतीः ऒन्दु नदि.

क्षीरवर्ग क्ष्ीरवर्ग (पुं०) हालिन वर्ग, औषधद उपयोगक्काग्गि अर्हवाद हालुगळु. क्षीराणां वर्गः। (1) हसुविन हालु, (2) आडिन हालु. (3) ऒटेय हालु, (4) कुरिय हालु. (5) एम्मेय हालु, (6) कुदुरेय हालु, (7) स्त्रीय हालु मत्तु (8) आनेय हालु ई एंटु हालुगळु क्षीरवर्गक्के सेरिदुवु. "गव्यमाजं तथा चौष्ट्रमाविकं माहिषं च यत्। अश्वाश्चैव नार्याश्च करेणूनां च यत्पयः" सुश्रुत० सूत्र० ४५-४७।

क्षीरवल्ली क्ष्ीरवल्ली (स्त्री०) करिय नेलगुम्बुळद गिड. क्षीरवती वल्ली।

क्षीरवारिधि क्ष्ीरवारिधि (पुं०) क्षीरसमुद्र. क्षीरस्य वारिधिः। एवं **क्षीरवार्धिः** क्ष्ीरवार्धिः.

क्षीरविकृति क्ष्ीरविकृति (स्त्री०) कुदियिसिद हालिन्द तयारिसल्पट्ट हालुऒव. क्षीरस्य विकृतिः।

क्षीरविदारी क्ष्ीरविदारी (स्त्री०) 1. करिय नेल गुम्बळ. क्षीरवती विदारी। 2. बिळिय नेलगुम्बळ. क्षीरमिव शुक्ला विदारी।

क्षीरवृक्ष क्ष्ीरवृक्ष (पुं०) 1. आलद मर. 2. अत्ति मर. 3. अरळि मर. 4. पालेगिड. 5. ऒप्पे मर. "क्षीरवृक्षकषायैर्वा क्षीरेण च विमिश्रितैः" सुश्रुत० चिकित्सा० २४-१५।

क्षीरशर क्ष्ीरशर (पुं०) बिसि हालिगे मॊसरन्नु सेरिसि पक्वमाडिद ऒन्दु वस्तु. क्षीरं शीर्यतेऽत्र–शॄ (पाके) "अप्" (३-३-५७)।

क्षीरशीर्ष क्ष्ीरशीर्ष (पुं०) सरळवृक्षद हालु मड्डि.

क्षीरशुक्ला क्ष्ीरशुक्ला (स्त्री०) बिळिय नेलगुम्बळ. क्षीरमिव शुक्ला। "विदारी क्षीरशुक्लेक्षुगन्धा क्रोष्ट्री च या सिता" अम०।

क्षीरसन्तानिका क्ष्ीरसन्तानिका (स्त्री०) बिसिहालिगे बेरसिद मॊसरु. क्षीरस्य सन्तानोऽस्त्यस्य "ठन्" (४-२-११५)।

क्षीरसमुद्र क्ष्ीरसमुद्र (पुं०) हालिन समुद्र, पाल्गडलु. इदु सप्तसमुद्रगळल्लॊन्दु. क्षीरस्य समुद्रः। (1) लवण, (2) इक्षु, (3) सुरा, (4) सर्पिस्, (5) दधि, (6) क्षीर मत्तु (7) जल समुद्रगळिन्दु समुद्रगळु एळु. क्षीरसमुद्रवु क्रौंच द्वीपद सुत्तलू इरुवुदु. अमृतक्काग्गि देवतेगळु ई क्षीरसमुद्रवन्नु मथिसिदाग समुद्रदिन्द चन्द्र, लक्ष्मि, उच्चैःश्रवस्सु, ऐरावत, कौस्तुभमणि, अप्सरस्सु मॊदलादवर आविर्भाव वायितु.

क्षीरसागर क्ष्ीरसागर (पुं०) क्षीरसमुद्र.

क्षीरसार क्ष्ीरसार (पुं०) 1. बेण्णॆ. क्षीरस्य सारः। 2. हालिन मेलिन केनॆ. 3. गट्टि हालिन ऒव. "क्षीरसारमपनीय शङ्कया स्वीकृतं यदि पलायनं त्वया" उद्भ०।

क्षीरस्वामिन् क्ष्ीरस्वामिन् (पुं) अमरकोशद व्याख्याकारनाद ऒब्ब वैयाकरण.

क्षीरा क्ष्ीरा (स्त्री०) बोक्कणि गिड.

क्षीरान्न क्ष्ीरान्न (न०) हालिनल्लि बेयिसिद अन्न. क्षीरेण पक्वमन्नम्।

क्षीराब्धि क्ष्ीराब्धि (पुं) क्षीरसमुद्र. क्षीरस्याब्धिः।

क्षीराब्धिज क्ष्ीराब्धिज (पुं) 1. चंद्र. 2. उच्चैश्श्रवस्सु, इंद्रन कुदुरे. 3. ऐरावत, इंद्रन आने. 4. कौस्तुभमणि. 5. कल्पवृक्ष. 6. धन्वंतरि. (न०) 7. अमृत. 8. मुत्तु, मौक्तिक. 9. काल कूटवेंब ऒंदु महाविष. क्षीराब्धेर्जातिः—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। (स्त्री०) **—जा—ज्ञा.** 10. लक्ष्मि. 11. अप्सरस्सु. भाग० ८-८। "क्षीराब्धिजं तु मौक्तिके। वशिरे क्षीराब्धिजस्तु चन्द्रे क्षीराब्धिजा श्रियाम्" हेम०।

क्षीराब्धितनय क्ष्ीराब्धितनय (पुं०) 1. चंद्र. क्षीराब्धेस्तनयः। (स्त्री०) **—तनया —तनयाः.** 2. लक्ष्मि. एवं **—पुत्रः —पुत्रः, —सुतः —सुतः, —सूनुः —सूनुः.**

क्षीराम्बुधि क्ष्ीराम्बुधि (पुं०) क्षीरसमुद्र. क्षीरस्याम्बुधिः। एवं **—अम्बुनिधिः —अंबुनिधिः.**

क्षीरार्णव क्ष्ीरार्णव (पुं०) क्षीरसमुद्र. क्षीरस्यार्णवः। "एष नारायणः श्रीमान् क्षीरार्णवनिकेतनः। नागपर्यङ्कमुत्सृज्य ह्यागतो मधुरां पुरीम्"।

क्षीरावी क्ष्ीरावी (स्त्री०) हालुतॊट्टिन गिड. क्षीरमवति—अव (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)।

क्षीराह्व क्ष्ीराह्व (पुं०) सरळ वृक्ष, देवदारु मर.

क्षीरिका क्ष्ीरिका (स्त्री०) 1. हाले गिड. क्षीरमस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। 2. परमान्न, पायस.

क्षीरिन् क्ष्ीरिन् (पुं०) हालिनंते रसवुळ्ळ. 1. आलद मर. 2. अश्वत्थमर. 3. अरळिमर. 4. कळ्ळिगिड. 5. एक्कद गिड. क्षीरं तत्तुल्यनिर्यासोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। (स्त्री०) **—णी —णिः.** 6. हालु तॊट्टिन गिड. 7. शिंसपेय मर. 8. वराह क्रान्ता गिड.

क्षीरेयी क्ष्ीरेयी (स्त्री०) परमान्न, पायस. क्षीरेण ईं शोभां याति—या (प्रापणे) "कः" (३-२-४)।

क्षीरोद क्ष्ीरोद (पुं०) क्षीरसमुद्र. क्षीरमुदकं यस्य। उदकस्योदादेशः (६-३-५७)। "चन्द्रं विना तदुपलम्भनहेतुभूतं क्षीरोदमाश्रयति किं तृषितश्चकोरः" चं० रा०।

क्षीरोदज क्ष्ीरोदज (पुं०) 1. चंद्र. 2. ऐरावत. 3. उच्चैश्श्रवस्सु. 4. कल्पतरु. 5. कौस्तुभमणि. 6. धन्वंतरि. (न०) 7. विष. 8. मुत्तु. 9. अमृत. (स्त्री०) **—जा —ज्ञा.** 10. लक्ष्मि. 11. अप्सरस्सु.

क्षीरोदतनय क्ष्ीरोदतनय (पुं०) 1. चंद्र. (स्त्री०) **—तनया —तनयाः.** 2. लक्ष्मि.

क्षीरौदन क्ष्ीरौदन (न०) क्षीरान्न, क्षीरदॊडने पक्ववाद अन्न. क्षीरेण पक्वमोदनम्।

दृक्षु—शब्दे (अदा० पर० अक० से०)। क्षौति क्षुतः क्षुवन्ति। चुक्षाव चुक्षुवतुः चुक्षुवुः। क्षविता। क्षविष्यति। क्षौतु। अक्षात्। क्षुयात्। क्षूयात्। अक्षावीत्। अक्षविष्यत्। 1. सीनु. 2. शब्दमाडु. "अध्युवास रथं तेये पुराच्चुक्षाव चाशुभम्" भट्टि० १४-७५।

भावे:—क्षूयते। चुक्षुवे। क्षाविता, क्षोता। क्षाविष्यते, क्षोष्यते। क्षूयताम्। अक्षूयत। इत्यादि. "अपयाति सरोषया निरस्ते कृतकं कामिनि चुक्षुवे मृगाक्ष्या" माघ० ९-८३।

णिचि:—क्षावयति, —ते। क्षावयां चकार, —चक्रे, —बभूव, —आस। क्षावयिता। क्षावयिष्यति, —ते। क्षावयतु, —ताम्। इत्यादि.

सनि:—चुक्षूषति। चुक्षूषां चकार, —बभूव, —आस। चुक्षूषिता। चुक्षूषिष्यति। चुक्षूषतु। इत्यादि.

कृत्सु:—क्षवितव्यम्। क्षवणीयम्। क्षव्यम्। क्षाव्यम्। क्षुतः। क्षुतवान्। क्षुवन्, क्षुवती। क्षवितुम्। क्षुतम्। क्षवणम्। क्षुत्वा। प्रक्षुत्य। "सुप्त्वा क्षुत्वा च भुक्त्वा च निष्ठीव्योक्त्वानृतानि च। पीत्वापोऽध्येष्यमाणश्च आचमेत्प्रयतोऽपि सन्" मनु० ५-१४५।

अव पूर्वकवाद ई क्षु धातुवु केळगिरुव वस्तुवन्नु सीनिनिंद केडिसु, —शुद्धमाडु ऎंब अर्थवन्नु कॊडुवुदु. "अनर्चितं वृथामांसमवीरायाश्च योषितः। द्विषदन्नं नगर्यन्नं पतितान्नमवक्षुतम्" मनु० ४-२१३।

ಕ್ಷುಣ್ಣ ಕ್ಷುಣ್ಣ (ವಿ०) 1. ಅಭ್ಯಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಕ್ಷುದಿರ್ (ಸಂಪೇಷಣೆ) "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। ನಿಷ್ಠಾತಸ್ಯ ನಃ (೮-೨-೪೨)। "ಕ್ಷುಣ್ಣಂ ಯದನ್ತಃಕರಣೇನ ವೃಕ್ಷಾಃ ಫಲನ್ತಿ ಕಲ್ಪೋಪಪದಾಸ್ತದೇವ" ಮಾಘ० ೩-೫೯। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಳಿದು ಸಮೆಸಲ್ಪಟ್ಟ (ದಾರಿ), ನಡೆದು ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮಾರ್ಗ). "ರೇಖಾಮಾತ್ರಮಪಿ ಕ್ಷುಣ್ಣಾದಾಮನೋರ್ವರ್ತ್ಮನಃ ಪರಮ್। ನ ವ್ಯತೀಯುಃ ಪ್ರಜಾಸ್ತಸ್ಯ ನಿಯನ್ತುರ್ನೇಮಿವೃತ್ತಯಃ" ರಘು० ೧-೧೭। 3. ಪುಡಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "ಉತ್ಪಾಟ್ಯ ಮೇರುಶೃಙ್ಗಾಣಿ ಕ್ಷುಣ್ಣಾನಿ ಹರಿತಾಂ ಖುರೈಃ" ಕುಮಾ० ೨-೪೩। 4. ಒಪ್ಪಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "ಕ್ಷುಣ್ಣಾಸು ಕ್ಷಿತಿಷು ಕ್ಷಿಪನ್ನಿವ ಯಶಃಕ್ಷೋಣೀಜಬೀಜವ್ರಜಮ್" ನೈಷ० ೧೨-೬೬।

ಕ್ಷುತ್ ಕ್ಷುತ್ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸೀನು, ಮೂಗಿನ ಒಂದು ರೋಗ. ಟುಕ್ಷು (ಶಬ್ದೇ) "ಕ್ವಿಪ್" (ವಾ० ೩-೩-೯೪)।

ಕ್ಷುತ ಕ್ಷುತ (ನ०) 1. ಸೀನು. ಟು ಕ್ಷು (ಶಬ್ದೇ) ಭಾವೇ "ಕ್ತಃ" (೩-೩-೧೧೪)। "ಸ್ರಸ್ತಭುಜಯುಗಗಲದ್ವಲಯಸ್ವನಿತಂ ಪ್ರತಿಕ್ಷುತಮಿವೋಪಶುಶ್ರುವೇ" ಮಾಘ० ೧೫-೯೧। "ಸ್ನಾತ್ವಾ ಪೀತ್ವಾ ಕ್ಷುತೇ ಸುಪ್ತೇ ಭುಕ್ತ್ವಾ ರಥ್ಯೋಪಸರ್ಪಣೇ। ಆಚಾನ್ತಃ ಪುನರಾಚಾಮೇತ್ ವಾಸೋ ವಿಪರಿಧಾಯ ಚ" ಯಾಜ್ಞ० ೧-೧೯೬। (ವಿ०)2. ಸೀನಿದವನು. ಟು ಕ್ಷು ಕರ್ತ० "ಕ್ತಃ" (೩-೪-೭೨)।

ಕ್ಷುತಕ ಕ್ಷುತಕ (ಪುಂ०) ಕರಿಸಾಸಪ.

ಕ್ಷುತಕರ ಕ್ಷುತಕರ (ವಿ०) ಸೀನನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. ಕ್ಷುತಂ ಕರೋತಿ – ಡು ಕೃಞ್ (ಕರಣೇ) "ಟಃ" (೩-೨-೨೦)।

ಕ್ಷುತಾಭಿಜನನ ಕ್ಷುತಾಭಿಜನನ (ಪುಂ०) ಕರಿಸಾಸವೆ. ಕ್ಷುತಮಭಿಜನಯತಿ – ಅಭಿ+ಜನೀ (ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ)+ಣಿಚ್ "ಲ್ಯುಃ" (೩-೧-೧೩೪)। "ಕ್ಷವಃ ಕ್ಷುತಾಭಿಜನನೋ ರಾಜಿಕಾ ಕೃಷ್ಣಿಕಾಸುರೀ" ಅಮ०।

ಕ್ಷುತಿ ಕ್ಷುತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸೀನು. ಟು ಕ್ಷು (ಶಬ್ದೇ) "ಕ್ತಿನ್" (೩-೩-೯೪)।

ಕ್ಷುದ್ ಕ್ಷುದ್ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಪುಡಿಮಾಡುವುದು, ಚೂರ್ಣಮಾಡುವುದು. 2. ಒಡೆಯುವುದು, ಚೂರುಮಾಡುವುದು. 3. ತುಳಿದು ಮರ್ದನಮಾಡುವುದು. ಕ್ಷುದಿರ್ (ಸಂಪೇಷಣೇ) "ಕ್ವಿಪ್" (ವಾ० ೩-೩-೯೪)।

ಕ್ಷುದಿರ್ – ಸಂಪೇಷಣೇ (ರುಧಾ० ಉಭ० ಸಕ० ಅನಿ०)। ಕ್ಷುಣತ್ತಿ ಕ್ಷುನ್ತಃ ಕ್ಷುನ್ದನ್ತಿ, ಕ್ಷುನ್ತೇ ಕ್ಷುನ್ದಾತೇ ಕ್ಷುನ್ದತೇ। ಚುಕ್ಷೋದ, ಚುಕ್ಷುದೇ। ಕ್ಷೋತ್ತಾ। ಕ್ಷೋತ್ಸ್ಯತಿ, ಕ್ಷೋತ್ಸ್ಯತೇ। ಕ್ಷುಣತ್ತು, ಕ್ಷುನ್ತಾಮ್। ಅಕ್ಷುಣತ್। ಅಕ್ಷುನ್ತ। ಕ್ಷುನ್ಯಾತ್, ಕ್ಷುನ್ದೀತ। ಕ್ಷುದ್ಯಾತ್, ಕ್ಷುತ್ಸೀಷ್ಟ। ಅಕ್ಷುನ್ದತ್, ಅಕ್ಷೌತ್ಸೀತ್। ಅಕ್ಷೋತ್ಸ್ಯತ್, –ತ। 1. ಪುಡಿಮಾಡು, ಚೂರ್ಣಮಾಡು. "ಕ್ಷುಣದ್ಮಿ ಸರ್ಪಾನ್ ಪಾತಾಲೇ ಛಿನದ್ಮಿ ಕ್ಷಣದಾಚರಾನ್" ಭಟ್ಟಿ० ೬-೩೬। 2. ಚೂರುಮಾಡು, ಒಡೆದುಹಾಕು. 3. (ದಾರಿ) ಪಳಗಿಸು, ನಡೆದು ರೂಢಿಸು. 4. ತುಳಿದು ಮರ್ದಿಸು, ತುಳಿದು ತುಳಿದು ಗಟ್ಟಿ (ಹದ) ಮಾಡು.

ಕರ್ಮಣಿ:—ಕ್ಷುದ್ಯತೇ। ಕ್ಷುದ್ಯತಾಮ್। ಅಕ್ಷುದ್ಯತ। ಕ್ಷುದ್ಯೇತ। ಅಕ್ಷೋದೀತ್। ಉಳಿದುವು ಆತ್ಮನೇಪದದ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

ಣಿಚಿ:—ಕ್ಷೋದಯತಿ, –ತೇ। ಕ್ಷೋದಯಾಂ ಚಕಾರ, –ಚಕ್ರೇ, –ಬಭೂವ, –ಆಸ।

ಕೃತ್ಸು:—ಕ್ಷೋತ್ತವ್ಯಮ್। ಕ್ಷೋದನೀಯಮ್। ಕ್ಷೋದ್ಯಮ್। ಕ್ಷುಣ್ಣಃ। ಕ್ಷುಣ್ಣವಾನ್। ಕ್ಷುನ್ದನ್, ಕ್ಷುನ್ದನ್ತೀ। ಕ್ಷುನ್ದಾನಃ। ಕ್ಷೋತ್ತುಮ್। ಕ್ಷುಣ್ಣಮ್। ಕ್ಷೋದನಮ್। ಕ್ಷುತ್ವಾ। ಸಂಕ್ಷುದ್ಯ।

ಕ್ಷುದ್ರ ಕ್ಷುದ್ರ (ವಿ०) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. 2. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. 3. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. 4. ನೀಚ, ಅಧಮ. ಕ್ಷುದಿರ್ (ಸಂಪೇಷಣೇ) "ರಕ್" (ಉ० ೨-೧೩)। "ಕ್ಷುದ್ರೇಽಪಿ ನೂನಂ ಶರಣಂ ಪ್ರಪನ್ನೇ ಮಮತ್ವಮುಚ್ಚೈಃಶಿರಸಾಂ ಸತೀವ" ಕುಮಾ० ೧-೧೨। 5. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಹಿಂಸಿಸುವವನು. "ಕ್ಷುದ್ರೋ ದರಿದ್ರೇ ಕೃಪಣೇ ನಿಕೃಷ್ಟೇಽಲ್ಪ-ನೃಶಂಸಯೋಃ" ಹೇಮ०। (ಸ್ತ್ರೀ०) –ದ್ರಾ–ದ್ರಾ. 6. ಜೇನು ಹುಳು. "ಕ್ಷುದ್ರಾಭಿರಕ್ಷುದ್ರತರಾಭಿರಾಕುಲಂ ವಿದಶ್ಯಮಾನೇನ ಜನೇನ ದ್ರುದ್ರುವೇ" ಮಾಘ० ೧೨-೫೪। 7. ಅಂಗಹೀನಳಾದ ಹೆಂಗಸು, 8. ನಟಿ, ನರ್ತಕಿ. 9. ಕಂಟಕಾರಿ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ. 10. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. 11. ನೊಣ. 12. ಕಲಹಪ್ರಿಯಳಾದ ಹೆಂಗಸು. 13. ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ. "ಕ್ಷುದ್ರಾಣ್ಯಙ್ಗಾನಟೀಕಣ್ಟಕಾರಿಕಾಸರ-ಘಾಸು ಚ। ಚಾಙ್ಗೇರೀ ವೇಶ್ಯಯೋರ್ಹಿಂಸ್ರಾಮಕ್ಷಿಕಾಮಾತ್ರಯೋರಪಿ" ಮೇದಿ०।

ಕ್ಷುದ್ರಕ ಕ್ಷುದ್ರಕ (ಪುಂ०) 1. ಪ್ರಸೇನಜಿತ್ತಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (ಪುಂ० ಬ० ವ०) 2. ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವರು. (ವಿ०) 3. ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ. ಕ್ಷುದ್ರ ಸ್ವಾರ್ಥೇ "ಕನ್" (೫-೪-೫)। "ಕ್ಷುದ್ರಕಾಣಾಂ ಪಶೂನಾಂ ತು ಹಿಂಸಾಯಾಂ ದ್ವಿಶತೋ ದಮಃ" ಮನು० ೮-೨೯೭।

ಕ್ಷುದ್ರಕಮಾನಸ ಕ್ಷುದ್ರಕಮಾನಸ (ನ०) ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಜಾಗ (ಸರಸ್ಸು). "ಕಾಶ್ಮೀರೇಷು ಸರೋ ನಾಮ್ನಾ ದಿವ್ಯಂ ಕ್ಷುದ್ರಕಮಾನಸಮ್" ಸುಶ್ರುತ०।

ಕ್ಷುದ್ರಕಮ್ಬು ಕ್ಷುದ್ರಕಂಬು (ಪುಂ०) ಗುಳ್ಳೆಶಂಖ, ಚಿಕ್ಕ ಶಂಖ, ಕ್ಷುದ್ರಃ ಕಮ್ಬುಃ।

ಕ್ಷುದ್ರಕುಷ್ಠ ಕ್ಷುದ್ರಕುಷ್ಠ (ನಂ) ಏಕಕುಷ್ಠಾದಿ ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಕುಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ.

ಕ್ಷುದ್ರಗೋಕ್ಷುರಕ ಕ್ಷುದ್ರಗೋಕ್ಷುರಕ (ಪುಂ) ಚಿಕ್ಕ ಜಾತಿಯ ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ.

ಕ್ಷುದ್ರಘಂಟಿಕಾ ಕ್ಷುದ್ರಘಂಟಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಕಿರುಗಂಟೆ. 2. ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆ. ಅಲ್ಪಾ ಘಂಟಾ — ಅಲ್ಪಾರ್ಥೆ "ಕನ್" (೫-೩-೮೪)। ಕ್ಷುದ್ರಾ ಘಂಟಿಕಾ।

ಕ್ಷುದ್ರಜನ್ತು ಕ್ಷುದ್ರಜಂತು (ಪುಂ) 1. ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಣಿ. 2. ಶತಪದಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಬೇಳು.

ಕ್ಷುದ್ರಜೀರಕ ಕ್ಷುದ್ರಜೀರಕ (ಪುಂ) ಚಿಕ್ಕ ಜಾತಿಯ ಜೀರಿಗೆ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ.

ಕ್ಷುದ್ರದಂಶಿಕಾ ಕ್ಷುದ್ರದಂಶಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ತೊಣಚಿ, ಕಾಡು ನೊಣ.

ಕ್ಷುದ್ರನದೀ ಕ್ಷುದ್ರನದೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಸಣ್ಣ ಹೊಳೆ, ತೊರೆ, ಅಡ್ಡ ಹಳ್ಳ.

ಕ್ಷುದ್ರಪತ್ರಾ ಕ್ಷುದ್ರಪತ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಬಜೆ. 2. ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ ಗಿಡ. ಕ್ಷುದ್ರಂ ಪತ್ರಂ ಯಸ್ಯಾಃ।

ಕ್ಷುದ್ರಪನಸ ಕ್ಷುದ್ರಪನಸ (ಪುಂ) ಲಕುಚವೃಕ್ಷ, ಗಜನಿಂಬೆ ಗಿಡ.

ಕ್ಷುದ್ರಪರ್ಣ ಕ್ಷುದ್ರಪರ್ಣ (ಪುಂ) 1. ಬಿಳಿಯ ಗಗ್ಗರ ಗಿಡ. (ವಿಂ) 2. ಚಿಕ್ಕ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ. ಕ್ಷುದ್ರಾಣಿ ಪರ್ಣಾನಿ ಯಸ್ಯ।

ಕ್ಷುದ್ರಪಿಪ್ಪಲೀ ಕ್ಷುದ್ರಪಿಪ್ಪಲೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕಾಡುಹಿಪ್ಪಲಿ.

ಕ್ಷುದ್ರಬುದ್ಧಿ ಕ್ಷುದ್ರಬುದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿ, ನೀಚ ಬುದ್ಧಿ. (ವಿಂ) 2. ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ನೀಚ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. ಕ್ಷುದ್ರಾ ಬುದ್ಧಿರ್ಯಸ್ಯ।

ಕ್ಷುದ್ರಮತ್ಸ್ಯ ಕ್ಷುದ್ರಮತ್ಸ್ಯ (ಪುಂ) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಮೀನು, ಶೀಗಡಿ. ಕ್ಷುದ್ರಃ ಅಲ್ಪೋ ಮತ್ಸ್ಯಃ।

ಕ್ಷುದ್ರರೋಗ ಕ್ಷುದ್ರರೋಗ (ಪುಂ) ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಸಾಮಾನ್ಯ ರೋಗಗಳು. ಸುಶ್ರುತ० ನಿದಾನ० ೧೩-೩।

ಕ್ಷುದ್ರರೋಗಿಕ ಕ್ಷುದ್ರರೋಗಿಕ (ವಿಂ) ಕ್ಷುದ್ರರೋಗದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು.

ಕ್ಷುದ್ರಲ ಕ್ಷುದ್ರಲ (ವಿಂ) ಕ್ಷುದ್ರರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. ಕ್ಷುದ್ರಾಃ ಕ್ಷುದ್ರರೋಗಾಃ ಸನ್ತ್ಯಸ್ಯ "ಲಚ್" (೫-೨-೯೭)।

ಕ್ಷುದ್ರವಾರ್ತಾಕೀ ಕ್ಷುದ್ರವಾರ್ತಾಕೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಬಿಳಿ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ.

ಕ್ಷುದ್ರಶಙ್ಖ ಕ್ಷುದ್ರಶಂಖ (ಪುಂ) ಗುಳ್ಳೆಶಂಖ, ಸಣ್ಣಶಂಖ. ಕ್ಷುದ್ರಃ ಶಙ್ಖಃ। "ಕ್ಷುದ್ರಶಙ್ಖಾಃ ಶಙ್ಖನಖಾಃ" ಅಮ०।

ಕ್ಷುದ್ರಶಾರ್ದೂಲ ಕ್ಷುದ್ರಶಾರ್ದೂಲ (ಪುಂ) ಚಿಕ್ಕ ಜಾತಿಯ ಹುಲಿ, ಚಿರತೆ. ಕ್ಷುದ್ರಃ ಶಾರ್ದೂಲಃ।

ಕ್ಷುದ್ರಶೀಲ ಕ್ಷುದ್ರಶೀಲ (ವಿಂ) ನೀಚಸ್ವಭಾವದ, ಕೆಟ್ಟ ಚರ್ಯೆಯುಳ್ಳ. ಕ್ಷುದ್ರಂ ಶೀಲಂ ಯಸ್ಯ।

ಕ್ಷುದ್ರಶುಕ್ತಿ ಕ್ಷುದ್ರಶುಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. ಕ್ಷುದ್ರಾ ಶುಕ್ತಿಃ।

ಕ್ಷುದ್ರಶ್ಯಾಮಾ ಕ್ಷುದ್ರಶ್ಯಾಮಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ,

ಕ್ಷುದ್ರಸಹಾ ಕ್ಷುದ್ರಸಹಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕಾಡುಹೆಸರು ಗಿಡ.

ಕ್ಷುದ್ರಸುವರ್ಣ ಕ್ಷುದ್ರಸುವರ್ಣ (ನಂ) ಹಿತ್ತಾಳೆ. ಕ್ಷುದ್ರಂ ಸುವರ್ಣಮ್।

ಕ್ಷುದ್ರಸ್ಫೋಟ ಕ್ಷುದ್ರಸ್ಫೋಟ (ಪುಂ) ಗುಳ್ಳೆ, ಬೊಕ್ಕೆ, ಕೆಟ್ಟ ಕುರು.

ಕ್ಷುದ್ರಾ ಕ್ಷುದ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) "ಕ್ಷುದ್ರ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ಕ್ಷುದ್ರಾಪಾಮಾರ್ಗ ಕ್ಷುದ್ರಾಪಾಮಾರ್ಗ (ಪುಂ) ಕೆಂಪು ಉತ್ತರೇಣಿ ಗಿಡ.

ಕ್ಷುದ್ರಾಮ್ಲಾ ಕ್ಷುದ್ರಾಮ್ಲಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ ಗಿಡ.

ಕ್ಷುಧ್ ಕ್ಷುಧ್ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಹಸಿವು. ಕ್ಷುಧ (ಬುಭುಕ್ಷಾಯಾಮ್) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೧೭೮)। "ತವಾಪಿ ಹಾ ಹಾ ವಿರಹಾತ್ಕ್ಷುಧಾಕುಲಾಃ ಕುಲಾಯಕೂಲೇಷು ವಿಲುಠ್ಯ ತೇಷು ತೇ" ನೈಷ० ೧-೧೪೧। 2. ಅನ್ನ. ಕ್ಷುಧ ಕರ್ಮ० "ಕ್ವಿಪ್"। ಭಾಗುರಿಮತೇ "ಟಾಪ್"। **ಕ್ಷುಧಾ ಕ್ಷುಧ್**।

ಕ್ಷುಧ–ಬುಭುಕ್ಷಾಯಾಮ್ (ದಿವಾ० ಪರ० ಅಕ० ಅನಿ०)। ಕ್ಷುಧ್ಯತಿ। ಚುಕ್ಷೋಧ। ಕ್ಷೋದ್ಧಾ। ಕ್ಷೋತ್ಸ್ಯತಿ। ಕ್ಷುಧ್ಯತು। ಅಕ್ಷುಧ್ಯತ್। ಕ್ಷುಧ್ಯೇತ್। ಕ್ಷುಧ್ಯಾತ್। ಅಕ್ಷುಧತ್। ಅಕ್ಷೋತ್ಸ್ಯತ್। ಊಟವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸು.

ಭಾವೇ :—ಕ್ಷುಧ್ಯತೇ। ಚುಕ್ಷುಧೇ। ಕ್ಷೋದ್ಧಾ। ಕ್ಷೋತ್ಸ್ಯತೇ। ಕ್ಷುಧ್ಯತಾಮ್। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕ್ಷುಧಾ ಕ್ಷುಧಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಹಸಿವು. ಕ್ಷುಧ್ "ಟಾಪ್" ಭಾಗುರಿಮತೇ। "ವಷ್ಟಿ ಭಾಗುರಿರಲ್ಲೋಪಮವಾಪ್ಯೋರುಪಸರ್ಗಯೋಃ। ಆಪಂ ಚೈವ ಹಲನ್ತಾನಾಂ ಯಥಾ ವಾಚಾ ನಿಶಾ ದಿಶಾ"। "ಮಹೀಯಸಾ ಮಣ್ಡಿತಪಾದಪದ್ಮಂ ದಧ್ಯನ್ನಸಾರೇಣ ಮಧುಪ್ಲುತೇನ। ದೃಷ್ಟ್ವಾ ನನನ್ದುಃ ಕ್ಷುಧಯಾನ್ವಿತಾಸ್ತಂ ವತ್ಸಾನುಚರ್ಯಾಸು ವಯಸ್ಯಗೋಪಾಃ" ಯಾದ० ೪-೭೩।

ಕ್ಷುಧಾಪೀಡಿತ ಕ್ಷುಧಾಪೀಡಿತ (ವಿಂ) ಹಸಿವಿನಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಕ್ಷುಧಯಾ ಪೀಡಿತಃ।

ಕ್ಷುಧಾಭಿಜನನ ಕ್ಷುಧಾಭಿಜನನ (ವಿಂ) ಹಸಿವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. ಕ್ಷುಧಾಮಭಿಜನಯತಿ — ಅಭಿ + ಜನೀ (ಪ್ರಾದುರ್ಭವೇ) + ಣಿಚ್ "ಲ್ಯುಃ" (೩-೧-೧೩೪)।

ಕ್ಷುಧಾರ್ತ ಕ್ಷುಧಾರ್ತ, **–ರ್ದಿತ** –ರ್ದಿತ (ವಿ॰) ಹಸಿವಿನಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಕ್ಷುಧಯಾ ಆರ್ತಃ ಅರ್ದಿತೋ ವಾ।

ಕ್ಷುಧಾವತ್ ಕ್ಷುಧಾವತ್ (ವಿ॰) ಹಸಿವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ಕ್ಷುಧಾಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ಮತುಪ್" (೫-೨-೯೪)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **–ವತೀ** –ವತೀ.

ಕ್ಷುಧಾವಿಷ್ಟ ಕ್ಷುಧಾವಿಷ್ಟ (ವಿ॰) ಹಸಿವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ಕ್ಷುಧಯಾ ಆವಿಷ್ಟಃ।

ಕ್ಷುಧಿತ ಕ್ಷುಧಿತ (ವಿ॰) ಹಸಿದಿರುವ, ಹಸಿವು ಉಂಟಾಗಿರುವ. ಕ್ಷುಧಾಸ್ಯ ಸಞ್ಜಾತಾ "ಇತಚ್" (೫-೨-೩೬)। ಕ್ಷುಧ (ಬುಭುಕ್ಷಾಯಾಮ್) ಕರ್ತ॰ "ಕ್ತಃ" (೩-೪-೭೨)। ಇಡಾಗಮಃ (೭-೨-೫೨) ವಾ। "ತಥಾ ನ ತಾಪಾಯ ಪಯೋನಿಧೀನಾಮಶ್ವಾ-ಮುಖೋತ್ಥಃ ಕ್ಷುಧಿತಃ ಶಿಖಾವಾನ್" ನೈಷ॰ ೮-೮೧।

ಕ್ಷುಧ್ಯತ್ ಕ್ಷುಧ್ಯತ್ (ವಿ॰) ಊಟಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. ಕ್ಷುಧ (ಬುಭುಕ್ಷಾಯಾಮ್) "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। "ಕ್ಷುಧ್ಯತಾ ಜಗೃಹಾತೇ ತೌ ರಕ್ಷಸಾ ದೀರ್ಘಬಾಹುನಾ" ಭಟ್ಟಿ॰ ೬-೪೪। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೨-೬)। **ಕ್ಷುಧ್ಯನ್ತೀ** ಕ್ಷುಧ್ಯ॰ತೀ.

ಕ್ಷುಪ ಕ್ಷುಪ (ಪುಂ॰) 1. ಸಣ್ಣ ರೆಂಬೆ ಮತ್ತು ಬುಡಗಳುಳ್ಳ ಮರ. ಟುಕ್ಷು (ಶಬ್ದೇ) "ಪಃ" ಬಾಹು॰। "ನಭಸಃ ಕಲಭೈರುಪಾಸಿತಂ ಜಲದೈರ್ಭೂರಿತರಕ್ಷುಪಂ ನಗಮ್" ನೈಷ॰ ೨-೬೭। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪುತ್ರ, ಸತ್ಯಭಾಮೆಯ ಮಗ. "ಜಜ್ಞಿರೇ ಸತ್ಯಭಾಮಾಯಾಂ ಭಾನುರ್ಭೀಮರಥಃ ಕ್ಷುಪಃ" ಹರಿವಂ॰।

ಕ್ಷುಬ್ಧ ಕ್ಷುಬ್ಧ (ಪುಂ॰) 1. ಕಡಗೋಲು, ಮೊಸರನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಕೋಲು, ಮಂತು. ಕ್ಷುಭ (ಸಞ್ಚಲನೇ) "ಕ್ತಃ" (೭-೨-೧೮)। ಮನ್ಥನದಣ್ಡಶ್ಚೇತ್ ಇಡಭಾವೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ। "ಶೋಭೇವ ಮನ್ದರಕ್ಷುಬ್ಧಕ್ಷುಭಿತಾಮ್ಭೋಧಿವರ್ಣನಾ" ಮಾಘ॰ ೨-೧೦೭। 2. ಒಂದು ವಿಧ ರತಿಬಂಧ. ಕ್ಷುಭ ಕರ್ತ॰ "ಕ್ತಃ" (೩-೪-೭೨)। "ಪಾರ್ಶ್ವೋಪರಿ ಪದೇ ಕೃತ್ವಾ ಯೋನಿಂ ಲಿಂಗೇನ ತಾಡಯೇತ್। ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ಧಾರಣಂ ಗಾಢಂ ಬನ್ಧೋಽಯಂ ಕ್ಷುಬ್ಧ-ಸಂಜ್ಞಕಃ" ರತಿಮಂ॰।

ಕ್ಷುಬ್ಧಾಚಲ ಕ್ಷುಬ್ಧಾಚಲ (ಪುಂ॰) ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷೀರ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದ ಮಂದರಪರ್ವತ. "ಭೋಗೀನ್ದ್ರ-ವೇಷ್ಟಶತಘೃಷ್ಟಿಕೃತಾಭಿರಬ್ಧಿಕ್ಷುಬ್ಧಾಚಲಃ ಕನಕಕೇತಕಗೋತ್ರ-ಗಾತ್ರಿ" ನೈಷ॰ ೧೧-೬೧।

ಕ್ಷುಭ–ಸಞ್ಚಲನೇ (ಭ್ವಾ॰ ಆತ್ಮ॰ ಅಕ॰ ಸೇ॰)। ಕ್ಷೋಭತೇ। ಚುಕ್ಷುಭೇ। ಕ್ಷೋಭಿತಾ। ಕ್ಷೋಭಿಷ್ಯತೇ। ಕ್ಷೋಭತಾಮ್। ಅಕ್ಷೋಭತ। ಕ್ಷೋಭೇತ। ಕ್ಷೋಭಿಷೀಷ್ಟ। ಅಕ್ಷುಭತ್। ಅಕ್ಷೋಭಿಷ್ಟ। ಅಕ್ಷೋ-ಭಿಷ್ಯತ। ಚಲಿಸು, ಅಲುಗಾಡು.

ಭಾವೇ:—ಕ್ಷುಭ್ಯತೇ। ಕ್ಷುಭ್ಯತಾಮ್। ಅಕ್ಷುಭ್ಯತ। ಕ್ಷುಭ್ಯೇತ। ಅಕ್ಷೋಭಿ। ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳೂ ಕರ್ತರಿ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

ಣಿಚಿ:—ಕ್ಷೋಭಯತಿ, –ತೇ। ಕ್ಷೋಭಯಾಂ ಚಕಾರ, –ಚಕ್ರೇ, –ಬಭೂವ, –ಆಸ। ಕ್ಷೋಭಯಿತಾ। ಕ್ಷೋಭಯಿಷ್ಯತಿ, –ತೇ। ಕ್ಷೋಭಯತು, –ತಾಮ್। ಅಕ್ಷೋಭಯತ್, –ತ। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕೃತ್ಸು:—ಕ್ಷೋಭಿತವ್ಯಮ್। ಕ್ಷೋಭಣೀಯಮ್। ಕ್ಷೋಭ್ಯಮ್। ಕ್ಷುಬ್ಧೋ ಮನ್ಥಃ। ಅನ್ಯತ್ರ ಕ್ಷುಭಿತಃ। ಕ್ಷುಭಿತವಾನ್, –ವತೀ। ಕ್ಷುಭಿತಮ್ ಕ್ಷೋಭಿತಂ ವಾ ತೇನ। ಪ್ರಕ್ಷುಭಿತಃ ಪ್ರಕ್ಷೋಭಿತೋ ವಾ ಚೈತ್ರಃ। ಕ್ಷೋಭಿತುಮ್। ಕ್ಷುಭಿತಮ್। ಕ್ಷೋಭಣಮ್। ಕ್ಷುಭಿತ್ವಾ, ಕ್ಷೋಭಿತ್ವಾ। ಪರಿಕ್ಷುಭ್ಯ, ಪರಿಕ್ಷೋಭ್ಯ।

ಕ್ಷುಭ – ಸಞ್ಚಲನೇ (ದಿವಾ॰ ಪರ॰ ಅಕ॰ ಸೇ॰)। ಕ್ಷುಭ್ಯತಿ। ಚುಕ್ಷೋಭ। ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಂ "ಕುಪ" ಧಾತುವತ್।

ಕ್ಷುಭ–ಸಞ್ಚಲನೇ (ಕ್ರಯಾ॰ ಪರ॰ ಅಕ॰ ಸೇ॰)। ಕ್ಷುಭ್ನಾತಿ। ಚುಕ್ಷೋಭ। ಕ್ಷೋಭಿತಾ। ಕ್ಷೋಭಿಷ್ಯತಿ। ಕ್ಷುಭ್ನಾತು। ಅಕ್ಷುಭ್ನಾತ್। ಕ್ಷುಭ್ನೀಯಾತ್। ಕ್ಷುಭ್ಯಾತ್। ಅಕ್ಷೋಭೀತ್। ಅಕ್ಷೋಭಿಷ್ಯತ್।

ಭಾವೇ:—ಕ್ಷುಭ್ಯತೇ। ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಂ ಭ್ವಾ॰ "ಕ್ಷುಭ" ಧಾತುವತ್।

ಕೃತ್ಸು:—ಕ್ಷುಭ್ನನ್, ಕ್ಷುಭ್ನತೀ ಇತಿ ವಿಶೇಷಃ। ಶೇಷಂ ಸರ್ವಂ ಕ್ಷೋಭತಿವತ್।

ಕ್ಷುಭಿತ ಕ್ಷುಭಿತ (ವಿ॰) 1. ಚಲಿಸಿದ, ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ, ಎಲ್ಲೆಮೀರಿದ. ಕ್ಷುಭ (ಸಞ್ಚಲನೇ) ಕರ್ತ॰ "ಕ್ತಃ" (೩-೪-೭೨)। "ಸ್ಮಾಹ ಚಲಯತಿ ಭುವಂ ಸಹತಿ ಕ್ಷುಭಿತಸ್ಯ ನಾದಮನುಕುರ್ವ-ದಮ್ಬುಧೇಃ" ಮಾಘ॰ ೧೫-೪೪। 2. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಅಸಮಾಧಾನಗೊಂಡ. "ಪ್ರಾಹ ಮುರರಿಪುರಿತಿರಸ್ಕರಣಕ್ಷುಭಿತಃ ಸ್ಮ ವಾಚಮಿತಿ ಜಾಹ್ನವೀಸುತಃ" ಮಾಘ॰ ೧೫-೪೫। 3. ಉದ್ಧತವಾದ, ಬಿರುಸಾದ. "ಇತೀರಿತೇ ವಚಸಿ ವಚಸ್ವಿನಾಮುನಾ ಯುಗಕ್ಷಯಕ್ಷುಭಿತಮರುದ್ಗರೀಯಸಿ" ಮಾಘ॰ ೧೭-೧। 4. ಕೋಪಗೊಂಡ, ಸಿಟ್ಟೇರಿದ. "ಕ್ಷುಭಿತಸ್ಯ ಮಹೀಭೃತಸ್ತ್ವಯಿ ಪ್ರಥಮೋಪನ್ಯಸನಂ ವೃಥಾ ಮಮ" ಮಾಘ॰ ೧೬-೫೧। 5. ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ, ಕಳವಳಗೊಂಡ. 6. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ. "ಶೋಭೇವ ಮನ್ದರಕ್ಷುಬ್ಧಕ್ಷುಭಿತಾಮ್ಭೋಧಿವರ್ಣನಾ" ಮಾಘ॰ ೨-೧೦೭।

ಕ್ಷುಮ್ನತ್ ಕ್ಷುಮ್ನತ್ (ವಿ॰) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎಲ್ಲೆಮೀರುತ್ತಿರುವ. ಕ್ಷುಭ (ಸಞ್ಚಲನೇ) "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **ಕ್ಷುಮ್ನತೀ** ಕ್ಷುಮ್ನ॰ತೀ. [ಕ್ರಯಾ॰]

क्षुभ्यत् ಕ್ಷುಭ್ಯತ್ (वि०) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎಲ್ಲೆಮೀರಿ ಬರುತ್ತಿರುವ, ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. क्षुभ (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्षुभ्यन्ती ಕ್ಷುಭ್ಯಂತೀ.** [दिवा०]। "तूर्येर्युगक्षये क्षुभ्यदकूपारानुकारिणी" माघ० १९-२६।

क्षुमा ಕ್ಷುಮಾ (स्त्री०) ಅತಸೀವೃಕ್ಷ, ಅಗಸೇಮರ. क्षौति — टुक्षु (शब्दे) "मक्" बाहु०।

क्षुर – विलेखने (तुदा० पर० सक० से०)। क्षुरति। चुक्षोर। क्षोरिता। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಕತ್ತರಿಸು. 2. ಗೆರೆ ಎಳೆ.

क्षुर ಕ್ಷುರ (पुं०) 1. ನಾಪಿತನ ಕತ್ತಿ, ಕ್ಷೌರಕತ್ತಿ. क्षुर (विलेखने) "रन्" (उ० ३-२९)। गुणाभावश्च निपा०। "समुपजातकोपोऽयं नापितः तं क्षुरं दूरादेव क्षिप्तवान्" हितो०। "आघोरणानां गजसंनिपाते शिरांसि चक्रैर्निशितैः क्षुराग्रैः" रघु० ७-४६। 2. ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. 3. ಬಾಣ. 4. ಕೊಳವಳಕೆ ಗಿಡ. 5. ಪಿಂಡೀತಕ ವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. 6. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. 7. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. "क्षुरः स्यात् छेदनद्रव्ये कोकिलाक्षे च गोक्षरे" मेदि०। "नापितस्योपकरणे कोकिलाक्षेऽपि च क्षुरः" त्रिकाण्ड०। "क्षुरेण शितधारेण चकर्तास्य शरासनम्" रामा०।

क्षुरक ಕ್ಷುರಕ (पुं०) 1. ತಿಲಕವೃಕ್ಷ. 2. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. 3. ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. 4. ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. क्षुर (विलेखने) "क्वुन्" (उ० २-९०)।

क्षुरकर्मन् ಕ್ಷುರಕರ್ಮನ್ (न०) ಕ್ಷೌರ, ಕೇಶಖಂಡನ, ಚೌಲ ಸಂಸ್ಕಾರ. क्षुरसाध्यं कर्म। "यो जन्ममासे क्षुरकर्म यात्रां कर्णस्य वेधं कुरुते च मोहात्। नूनं स रोगं धनपुत्रनाशं प्राप्नोति मूढो वधबन्धनानि"। ಆದುದರಿಂದ ಜನ್ಮ (ಹುಟ್ಟಿದ) ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಚೌಲವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. **ಚೌಲಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲ:** ಮೂರನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ನಂತರ ವಿಷಮ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧ ಪಾಡ್ಯ ಚೌತಿ ಷಷ್ಠಿ ಅಷ್ಟಮಿ ನವಮಿ ದ್ವಾದಶಿ ಚತುರ್ದಶಿ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಮತ್ತು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ತಿಥಿಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಣ ಸಂಕ್ರಮಣಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ತಿಥಿಗಳಲ್ಲೂ ಸೋಮ, ಬುಧ, ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವಾರಗಳಲ್ಲೂ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮೃಗಶೀರ್ಷ ಪುಷ್ಯ ಹಸ್ತ ಚಿತ್ತೆ ಶ್ರವಣ ಧನಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ರೇವತಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಕರ್ಕಾಟಕ ಕನ್ಯಾ ಮಿಥುನ ಮೀನ ತುಲಾ ವೃಷಭ ಮಕರ ಲಗ್ನಗಳಲ್ಲೂ ಮಾಡುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತವು. ರೋಹಿಣಿ ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ ಸ್ವಾತಿ ಶತಭಿಷೆ ಉತ್ತರಾಷಾಢ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ. "तृतीयवर्षेऽप्यथ-पञ्चमेऽब्दे गतत्रिभागे प्रवदन्ति चौलम्। उदग्गतेऽर्के गुरुशुक्रतेजःप्रकाशितं व्योम्नि च शुक्लपक्षे॥ आदित्य-सौम्यवसुवैष्णवपौष्णतिष्यत्वष्ट्रश्विचण्डकिरणेषु दिवा प्रशस्तम्। स्वातीविधातृवरुणोत्तरभानि मध्यान्याहु-र्निशास्वपि न च क्षुरकर्म कार्यम्" मुहू० द०। "कर्क्यङ्गनामिथुनमीनतुलोक्षनक्राः पूज्याः" मुहू० द०।

क्षुरधान ಕ್ಷುರಧಾನ (न०) ಕ್ಷೌರಿಕನ ಕತ್ತಿ ಸಾಣೆಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಇಡುವ ಚೀಲ. क्षुरो धीयतेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

क्षुरपत्र ಕ್ಷುರಪತ್ರ (पुं०) ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಬಾಣ. क्षुर इव पत्त्रमस्य।

क्षुरप्र ಕ್ಷುರಪ್ರ (पुं०) 1. ಕುಡಗಲು, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. क्षुरं प्राति — प्रा (पूरणे) "कः" (३-२-४)। 2. ಕತ್ತಿಯಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಬಾಣ. "प्रायो विषाणपरिमोक्ष-लघूत्तमाङ्गान् खड्गांश्चकार नृपतिर्निशितैः क्षुरप्रैः" रघु० ९-६२।

क्षुरभाण्ड ಕ್ಷುರಭಾಂಡ (न०) ಕ್ಷೌರಿಕನ ಕತ್ತಿಯ ಚೀಲ, ಕ್ಷೌರಿಕನ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಇಡುವ ಚೀಲ. क्षुरस्य भाण्डम्। "शीघ्रमानीयतां क्षुरभाण्डं क्षौरकर्मकरणाय गच्छामि" पञ्चतं०।

क्षुरमर्दिन् ಕ್ಷುರಮರ್ದಿನ್ (पुं०) ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ. क्षुरं मृद्नाति घर्षयति — मृद (क्षोदे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

क्षुरमुण्डिन् ಕ್ಷುರಮುಂಡಿನ್ (पुं०) ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ನಾಯಿಂದ. क्षुरेण मुण्डयति — मुण्ड + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

क्षुराङ्ग ಕ್ಷುರಾಂಗ (पुं०) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. क्षुर इवाङ्गमस्य।

क्षुरिका ಕ್ಷುರಿಕಾ (स्त्री०) ಚಾಕು, ಚೂರಿ, ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ. क्षुरति — क्षुर (विलेखने) "कः" (३-१-१३५)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। अत इत्त्वम्।

क्षुरिकापत्र ಕ್ಷುರಿಕಾಪತ್ರ (पुं०) शर, बाण. क्षुरिकेव पत्त्रमस्य।

क्षुरिन् क्ष्णु०इन् (पुं०) 1. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ನಾಯಿಂದ. क्षुरोऽस्यास्ति—क्षुर "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–णी –ङीं.** 2. ನಾಪಿತನ ಹೆಂಡತಿ. 3. ವರಾಹಕ್ರಾಂತಿಯೆಂಬ ಗಿಡ.

क्षुरी क्ष्णु०ई (स्त्री०) ಚಾಕು, ಚೂರಿ, ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ. अल्पः क्षुरः। "क्षुरी छुरी कृपाणिका" अभि० चि०।

क्षुल्ल क्ष्णुल्ल (वि०) 1. ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ. क्षुदं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಕನಿಷ್ಠ, ಕಿರಿಯ. 3. ನೀಚ, ಅಧಮ.

क्षुल्लक क्ष्णुल्लक (पुं०) 1. ಗುಳ್ಳಿ ಶಂಖ. (वि०) 2. ನೀಚ, ಅಧಮ. 3. ಅಲ್ಪವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪವಾದ. 4. ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ. क्षुदं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। क्षुधं लाति—ला (आदाने) "क्वुन्" (उ० २-३२) वा। "क्षुल्लकस्त्रिषु नीचेऽल्पे" मेदि०। 5. ಪಾಮರ, ಅಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಮೂರ್ಖ. 6. ದುಃಖಿ ಗೊಂಡವನು, ನೊಂದವನು. 7. ಕನಿಷ್ಠ, ಕಿರಿಯ. "क्षुल्लकः पामरे स्वल्पे कनिष्ठे दुःखिते खले" हेम०।

क्षेतव्य क्ष्णेतव्य (वि०) 1. ಕಡಮೆಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಕಡಮೆಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. क्षि (क्षये) अन्तर्भावितण्यर्थः "तव्यः" (३-१-९६)।

क्षेत्र क्ष्णेत्र (न०) 1. ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ, ಗದ್ದೆ. क्षीयते धान्यैरत्र—क्षि (निवासगत्योः) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "चीयते बालिशस्यापि सत्क्षेत्रपतिता कृषिः" मुद्रा० १-३। 2. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ, ಪ್ರದೇಶ. "सद्यः सीरोत्कषणसुरभि क्षेत्रमारुह्य मालम्" मेघ० १-१६। 3. ಪುಣ್ಯಸ್ಥಲ, ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಲ, ತಿರುಪತಿ (ಆದಿವರಾಹ ಕ್ಷೇತ್ರ), ಕಂಚಿ (ಸತ್ಯವ್ರತ ಕ್ಷೇತ್ರ), ಶ್ರೀರಂಗ ಕ್ಷೇತ್ರ, ಮೇಲುಕೋಟೆ (ಯಾದವಗಿರಿ–ವೈಕುಂಠವರ್ಧನ ಕ್ಷೇತ್ರ), ಕಾಶಿ, ಪ್ರಯಾಗ (ಗಯಾ ಭಾಸ್ಕರ ಕ್ಷೇತ್ರ), ಕಾಮರೂಪ, ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ ಮೊದಲಾದುವು. "आसन्नं युवयोः क्षेत्रमिदं वाराणसी तु यत्। कथितं नातिदूरे च वर्तते नरसत्तमौ"। "नाचिरात् कामदं पुण्यं क्षेत्रं पीठं निगद्यते। कामरूपं महापीठं गुह्याद्गुह्यतमं परम्" कालिकापु०। 4. ಕಳತ್ರ, ಪತಿ, ಹೆಂಡತಿ. "अपि नाम कुलपतेरियमसवर्णक्षेत्रसंभवा स्यात्" शाकु० १। 5. ಶರೀರ, ದೇಹ. "इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते" गीता १३-१। इदं शरीरं—"देवोऽहम्, मनुष्योऽहम्, स्थूलोऽहम्, कृशोऽहम् इत्यात्मना भोक्त्रा सह सामानाधिकरण्येन प्रतीयमानं भोक्तुरात्मनोऽर्थान्तरभूतस्य भोगक्षेत्रमिति शरीरयाथात्म्यविद्भिरभिधीयते" **इति श्रीरामानुजभाष्यम्**। "इदमिति सर्वनाम्नोक्तं विशिनष्टि शरीरमिति। हे कौन्तेय क्षतत्राणात् क्षयात्, क्षरणात् क्षेत्रवच्च अस्मिन् कर्मफलनिष्पत्तेः क्षेत्रमित्येवम् अभिधीयते कथ्यते" **इति श्रीशंकरभाष्यम्**। "क्षेत्रं शरीरे केदारे सिद्धस्थानकलत्रयोः" मेदि०। "योगिनो यं विचिन्वन्ति क्षेत्राभ्यन्तरचारिणम्" कुमा० ६-७७। 6. ಗೃಹ, ಮನೆ. 7. ಯೋನಿ, ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ. "क्षेत्रं भार्याङ्गकेदारपुण्यभूगृहयोनिषु" नानार्थर०। 8. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 9. ಅಂತಃಕರಣ, ಮನಸ್ಸು. 10. ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಗೃಹ, ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳು. "कुजशुक्रबुधेन्द्वर्कसौम्यशुक्रावनीभुवाम्। जीवार्किभानुजेज्यानां क्षेत्राणि स्युरजादयः" ज्योतिस्०।

ಗ್ರಹ	ಕ್ಷೇತ್ರ
ಕುಜ	ಮೇಷ, ವೃಶ್ಚಿಕ
ಶುಕ್ರ	ವೃಷಭ, ತುಲಾ
ಬುಧ	ಮಿಥುನ, ಕನ್ಯಾ
ಚಂದ್ರ	ಕರ್ಕಾಟಕ
ರವಿ	ಸಿಂಹ
ಗುರು	ಧನಸ್ಸು, ಮೀನ
ಶನಿ	ಮಕರ, ಕುಂಭ

ಈ ಗ್ರಹಗಳು ಆಯಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳು. 11. ಲೀಲಾವತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ವೃತ್ತ ತ್ರಿಕೋಣ ಚತುಷ್ಕೋಣ ಮೊದಲಾದುವು.

क्षेत्रकर क्ष्णेत्रकर (पुं०) ರೈತ, ಭೂಮಿಯ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುವ ಬೇಸಾಯಗಾರ. क्षेत्रं करोति—ट कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)।

क्षेत्रज क्ष्णेत्रज (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹಿರಿಯರ ಅನುಮತಿಯಿಂದ ಪತಿಯ ಸಹೋದರರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. क्षेत्रे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "यस्तल्पजः प्रमीतस्य क्लीबस्य व्याधितस्य वा। स्वधर्मेण नियुक्तायां स पुत्रः क्षेत्रजः स्मृतः" मनु० ९-१६७। ಇದು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ

ನಿಷಿದ್ಧ. "कलि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. (ವಿ०) 2. ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 3. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. (ಸ್ತ್ರೀ०) **-जा-जा.** 4. ಬಿಳಿ ಹೆಗ್ಗುಳ.

क्षेत्रजात क्ष्मेत्रजात (पुं०) "क्षेत्रज" ಪದದ ಅರ್ಥ. क्षेत्रे जातः। "क्षेत्रजः क्षेत्रजातस्तु सगोत्रेणेतरेण वा" याज्ञ० २-१२८।

क्षेत्रज्ञ क्ष्मेत्रज्ञ (पुं०) 1. ಜೀವ, ಈ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಶರೀರ)ವು ನನ್ನದೆಂಬ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಜೀವಾತ್ಮ. क्षेत्रं शरीरं ममेति जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. क्षेत्रेषु सर्वदेहेषु अन्तर्यामितया आत्मस्वरूपं जानाति—ज्ञा "कः" (३-१-१३५)। "इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते। एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः। क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत। क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम" गीता १३-१, २। 3. ವಿಷ್ಣು. मुक्तेभ्यः स्वानुभवं दातुं तदेकान्तं क्षेत्रं जानाति। "क्षेत्रं तु परमव्योम मुक्तेभ्यो वेत्ति नित्यशः। दातुं स्वानुभवं यश्च क्षेत्रज्ञः स तु कथ्यते" इति निरुक्तिः। "यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम" गीता ८-२१। "अव्ययः पुरुषः साक्षी क्षेत्रज्ञोऽक्षर एव च" वि० स०। 4. ಅಂತರ್ಯಾಮಿ. ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುವವನು. "योऽस्यात्मनः कारयिता तं क्षेत्रज्ञं प्रचक्षते। यः करोति तु कर्माणि स भूतात्मोच्यते बुधैः" मनु० १२-१२। (वि०) 5. ನಿಪುಣ, ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. 6. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. 7. ಭೂಮಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು.

क्षेत्रप क्ष्मेत्रप (पुं०) ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಒಂದು ದೇವತೆ. क्षेत्रं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)।

क्षेत्रपति क्ष्मेत्रपति (पुं०) 1. ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ಜಮೀನುದಾರ. क्षेत्रस्य पतिः। 2. ತನಗೆ ಆಧಾರವಾದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದ ಜೀವಾತ್ಮ. "जीवं क्षेत्रपतिं प्राहुः केचिदग्निमथापरे। स्वतन्त्र एव स कश्चित् क्षेत्रस्य पतिरिष्यते" तन्त्रसा०।

क्षेत्रपाल क्ष्मेत्रपाल (पुं०) 1. ಜಮೀನನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು, ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು. क्षेत्रं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-पालकः-पालकः.** "वृषापेहि परक्षेत्रादायाति क्षेत्रपालकः" चन्द्रा०। 2. ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಒಂದು ದೇವತೆ. 3. ಭೈರವ. ಒಟ್ಟು 49 ಭೈರವ ಭೇದಗಳೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಸಾರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

क्षेत्रभक्ति क्ष्मेत्रभक्ति (स्त्री०) ಜಮೀನಿನ ವಿಭಾಗ.

क्षेत्ररक्ष क्ष्मेत्ररक्ष (वि०) ಜಮೀನನ್ನು ಕಾಯುವವನು, ಹೊಲ ಗದ್ದೆ ತೋಟಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು. क्षेत्रं रक्षति—रक्ष (पालने) "अच्" (३-१-१३४)।

क्षेत्ररुह क्ष्मेत्ररुह (वि०) ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. क्षेत्रे रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। (स्त्री०) **-रुहा-रुहा.** ಸೌತೆಕಾಯಿ.

क्षेत्रविद् क्ष्मेत्रविद् (पुं०) 1. ರೈತ, ನೆಲದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು. क्षेत्रं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. "क्षेत्रज्ञ" ಪದದ ಅರ್ಥ. "यमक्षरं क्षेत्रविदो विदुस्तमात्मानमात्मन्यवलोकयन्तम्" कुमा० ३-५०।

क्षेत्रसंभव क्ष्मेत्रसंभव (वि०) ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. क्षेत्रे संभवति—सम्+भू "अच्" (३-१-१३४)। **-संभूतः-संभूतः.**

क्षेत्राजीव क्ष्मेत्राजीव (पुं०) 1. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. क्षेत्रमाजीवो यस्य। (वि०) 2. ಬೇಸಾಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು.

क्षेत्राधिदेवता क्ष्मेत्राधिदेवता (स्त्री०) ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದ ದೇವತೆ.

क्षेत्राधिप क्ष्मेत्राधिप (पुं०) 1. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದ ದೇವತೆ. 2. ಜಮೀನಿನ ಒಡೆಯ. 3. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳು. क्षेत्रस्य क्षेत्राणां वाधिपः। **-अधिपतिः-अधिपतिः.**

क्षेत्रिक क्ष्मेत्रिक (पुं०) 1. ಜಮೀನಿನ ಒಡೆಯ. क्षेत्रमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "क्षेत्रेष्वन्येषु तु पशुः सपादं पणमर्हति। सर्वत्र तु सदो देयः क्षेत्रिकस्येति धारणा" मनु० ८-२४१। 2. ಯಜಮಾನ, ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಪತಿ. "ओघवाताहृतं बीजं यस्य क्षेत्रे प्ररोहति। क्षेत्रिकस्यैव तद्बीजं न वप्ता लभते फलम्" मनु० ९-५४।

क्षेत्रिन् क्ष्मेत्रिन् (पुं०) 1. ಜೀವಾತ್ಮ. 2. ಪರಮಾತ್ಮ. 3. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. 4. ಜಮೀನುದಾರ. "यावत् सस्यं विनश्येत्तु तावत् स्यात् क्षेत्रिणः फलम्" याज्ञ० २-१६१। 5. ಪತಿ, ಯಜಮಾನ. क्षेत्रमस्यास्ति

"इनिः" (५-२-११५)। "तथैवाक्षेत्रिणो बीजं परक्षेत्रप्रवापिणः। कुर्वन्ति क्षेत्रिणामर्थं न बीजी लभते फलम्" मनु० ९-५१।

क्षेत्रिय क्ष्मे१त्रिय (पुं०) 1. वर्तमान (ईगिन) शरीरदल्लि चिकित्सेगे योग्यवल्लद व्याधि, बेरे शरीर (जन्मान्तर) दल्लि चिकित्सेगे योग्यवाद व्याधि. परक्षेत्रे चिकित्स्यः—परक्षेत्र "घच्" परशब्दस्य लोपश्च (५-२-९२)। "दण्डोयं क्षेत्रियो येन मय्यपातीति साऽब्रवीत्" भट्टि० ४-३२। 2. क्षेत्रस्वामि, जमीनिन यजमान. "क्षेत्रियस्यात्यये दण्डयो भागाद्दशगुणो भवेत्। ततोऽर्धदण्डो भृत्यानामज्ञानात्क्षेत्रिकस्य तु" मनु० ८-२४३। (वि०) 3. परस्त्रीयल्लि आसक्तनादवनु, जार, व्यभिचारि. 4. क्षेत्रदल्लि हुट्टिद. जमीनिनल्लि बेळेद.

क्षेप क्ष्मे१प (पुं०) 1. इडुवुदु, इरिसुवुदु. क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरे" कुमा० ७-१७। 2. प्रेरिसुवुदु, मुंदक्के नूकुवुदु. 3. एसेयुवुदु, बिसाडुवुदु. 4. निंदिसुवुदु, दूषिसुवुदु. 5. विलंब, सावकाश. "प्रस्थानकालक्षमवेषकल्पनाकृतक्षणक्षेपमुदैक्षताच्युतम्" माघ० १२-१। 6. गर्व, कोब्बु. 7. लंघन, दाटुवुदु, मीरुवुदु. 8. तिरस्कार, अवमानगोळिसुवुदु. 9. गुच्छ, गोंचलु. 10. कळुहिसुवुदु. 11. चलिसुवुदु, अलुगाडुवुदु. "कुन्दक्षेपानुगमधुकरश्रीमुषामात्मबिम्बं पात्रीकुर्वन् दशपुरवधूनेत्रकौतूहलानाम्" मेघ० १-४७। "क्षेपो गर्वे लङ्घननिन्दयोः। विलम्बे रणहेलासु" हेम०। "गुच्छो गुलुच्छः क्षेपः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

क्षेपक क्ष्मे१पक (वि०) 1. इरिसुववनु, इडुववनु. 2. ग्रंथगळल्लि हॊस विषयगळन्नु सेरिसुववनु. क्षिप (प्रेरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. निंदिसुववनु. 4. एसेयुववनु, बिसाडुववनु. 5. कळुहिसुववनु. 6. प्रेरिसुववनु, मुंदक्के तळ्ळुववनु. 7. अतिक्रमिसुववनु, मीरि नडेयुववनु. 8. (बाण) प्रयोगिसुववनु.

क्षेपण क्ष्मे१पण (न०) 1. इरिसुवुदु, इडुवुदु. क्षिप (प्रेरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. तिरस्करिसुवुदु, अवमानगोळिसुवुदु, 3. एसेयुवुदु, बिसाडुवुदु. 4. निंदिसुवुदु, दूषिसुवुदु. 5. ग्रंथद मध्यदल्लि हॊस विषयगळन्नु सेरिसुवुदु. 6. कालकळियुवुदु, (आयुस्सन्नु) कळियुवुदु. "आयुषः क्षेपणार्थं च दातव्यं स्त्रीधनं विना" हारीत०। "उपाकर्मणि चोत्सर्गे त्रिरात्रं क्षेपणं स्मृतम्" मनु० ४-११९। 7. कवणेयिंद एसेयुवुदु. "क्षेपणैर्मुष्टिभिश्चैवावरोहोद्भूतनिःस्वनैः" भा० विरा० १३।

क्षेपणी क्ष्मे१पणे (स्त्री०) 1. लंगरु, नौकादंड. 2. मीनु हिडियुव बले. 3. कवणे, कल्लु एसेयुव ऒंदु हग्ग. क्षिप (प्रेरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

क्षेपणीय क्ष्मे१पणे१य (पुं०) 1. भिंडिपालवेंब ऒंदु कब्बिणद आयुध. (न०) 2. कवणे. क्षिप (प्रेरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "नाराचक्षेपणीयाश्मनिष्पेषोत्पतितानलम्" रघु० ४-७७। (न०) 3. एसेयल्पडुव. 4. एसेयलु योग्यवाद. 5. एसेयलु शक्यवाद.

क्षेपिमन् क्ष्मे१पिमन् (पुं०) शीघ्रते, वेग. क्षिप्रस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। यणादिलोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)।

क्षेपिष्ठ क्ष्मे१पिष्ठ (वि०) अतिशीघ्रवाद, बहळ वेगवाद. अतिशयेन क्षिप्रः "इष्ठन्" (५-३-५५)। रेफलोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)।

क्षेपीयस् क्ष्मे१पीयस् (वि०) एरडरल्लि हॆच्चु शीघ्रवाद. —अतिवेगवाद. अनयोरयमतिशयेन क्षिप्रः "ईयसुन्" (५-३-५७)। रेफलोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी** –यसी.

क्षेप्तृ क्ष्मे१प्तृ (वि०) "क्षेपक" पदद अर्थ. क्षिप (प्रेरणे) "तृच्" (३-१–१३३)। "उपस्पृश्य ददौ शापं क्षेप्तारं वालिनं प्रति" रामा०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्षेप्त्री क्ष्मे१प्त्री.**

क्षेप्तव्य क्ष्मे१प्तव्य (वि०) 1. एसेयल्पडुव, बिसाडल्पडुव. 2. इडल्पडुव. 3. एसेयलु योग्यवाद. 4. एसेयलु शक्यवाद. 5. इडलु योग्यवाद. 6. इडलु शक्यवाद. क्षिप (प्रेरणे) "तव्यः" (३-२-९६)। 7. निंदिसल्पडुव. "न चाप्येवं त्वया

भूयः क्षेप्तव्या ब्रह्मवादिनः" भा० आदि० ३१-३५। 8. ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಬೇಕಾದ (ವಿಷಯ).

क्षेप्य क्षेप्य (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಇಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಲ್ಪಡುವ. 5. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡುವ. क्षिप(प्रेरणे)"ण्यत्" (३-१-१२४)।

क्षेम क्षेम (पुं०) 1. ಕರಿಯಕಬೊರ. क्षिणोति—क्षिणु (हिंसायाम्) "मन्" (उ० १-१४०)। "चण्डा धनहरी क्षेमदुष्पत्रगणहासकाः" अम०। 2. ಧರ್ಮಪುರುಷನಿಂದ ಶಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "व्यवसायं प्रजज्ञे वै क्षेमं शान्तिरसूयत" विष्णुपु०। 3. ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "क्षेमोऽप्रतीर्थः कुहरः कलिङ्गेषु नराधिपः" भा० आदि० ६७। (पुंन०) 4. ದೊರೆತ ವಸ್ತುವನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದು. 5. ಶುಭ, ಮಂಗಳ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಕುಶಲ. क्षयत्यशुभं—क्षि (क्षये) "मन्" (उ० १-१४०)। 6. ಕುಶಲ, ನೆಮ್ಮದಿ, ಸುಖ. "ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत्क्षत्रबन्धुमनामयम्। वैश्यं क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव च" मनु० २-१२७। "आशास्य लाजाञ्जलिहोमभाजा क्षेमाशिषा किञ्चिदशेषहृद्यम्" याद० १३-८६। (न०)7. ರಕ್ಷಣೆ, ಪಾಲನೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. "क्षेमं कल्याणरक्षयोः" त्रिकाण्ड०। "वितन्वति क्षेममदेवमातृकाः चिराय तस्मिन् कुरवश्चकासति" किरा० १-१७। 8. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. "क्षेमं तु मङ्गले। लब्धसंरक्षणे मोक्षे" हेम०। (वि०) 9. ಕುಶಲವುಳ್ಳ, ಮಂಗಳವುಳ್ಳ. क्षेममस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "कृताः क्षेमाश्च पन्थानः सुखं गच्छन्ति खेचराः" रामा०। 10. ನೆಮ್ಮದಿಯುಳ್ಳ, ಸುಖವುಳ್ಳ.

क्षेमक क्षेमक (पुं०)1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "एतस्मिन्नेव काले तु पुरीं वाराणसीं नृप। पुण्यां निवेशयामास क्षेमको नाम राक्षसः" हरिवं०। 2. ಕಬೊರ, ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 3. ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಭಾಗ (ವರ್ಷ). ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇಮಕನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. विष्णुपु० २-४-५।

क्षेमकर क्षेमकर (वि०) ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। क्षेमस्य करः। "पन्थानं वः प्रवक्ष्यामि शिवं क्षेमकरं द्विजाः" भा० आश्व० ३५-३७। क्षेमं करोति—डु कृञ् "अण्" (३-२-४४)। —कारः —कारः. "पितुः प्रियङ्करो भर्ता क्षेमकारस्तपस्विनाम्" भट्टि० ५-७७। चात् "खश्"। क्षेमङ्करः क्षेमङ्करः. "क्षेमङ्करोऽरिष्टतातिः शिवतातिः शिवङ्करः" अम०। "क्षेमङ्कराणि कार्याणि पर्यालोचयतां ततः" भट्टि० ६-१०५। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। —कारकः—कारकः.

क्षेमकृत् क्षेमकृत् (पुं०)1. ವಿಷ್ಣು. क्षेमं निवृत्तानां तत्संकोचनविमोचनरूपं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "असंकोचज्ञानरूपक्षेमस्य करणात् सताम्। क्षेमकृत्" इति निरुक्तिः। "अनिवर्ती निवृत्तात्मा संक्षेप्ता क्षेमकृत् शिवः" वि० स०। (वि०) 2. ಶುಭವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. क्षेमं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

क्षेमङ्करी क्षेमङ्करी(स्त्री०)ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. "क्षेमान् देवेषु सा देवी कृत्वा दैत्यपतेः क्षयम्। क्षेमङ्करी शिवेनोक्ता पूज्या लोके भविष्यसि"।

क्षेमतर क्षेमतर (न०) ಹೆಚ್ಚು ಕ್ಷೇಮ, ಅತಿಶಯವಾದ ಸೌಖ್ಯ, ಬಹಳ ನೆಮ್ಮದಿ. अतिशयेन क्षेमम्। "धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत्" गीता १-४६।

क्षेमधन्वन् क्षेमधन्वन् (पुं०) ರಘುವಂಶದ ಪುಂಡರೀಕ ರಾಜನ ಮಗ. "स क्षेमधन्वानममोघधन्वा पुत्रं प्रजाक्षेमविधानदक्षम्" रघु० १८-९।

क्षेमधर्मन् क्षेमधर्मन् (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಜ. क्षेमे धर्मो यस्य। "ततश्च शिशुनागस्तस्य पुत्रश्च काकवर्णो भविता तस्य पुत्रः क्षेमधर्मा तस्यापि क्षत्रौजाः" विष्णुपु०।

क्षेमफला क्षेमफला (स्त्री०) ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. क्षेमं फलमस्याः।

क्षेममूर्ति क्षेममूर्ति (पुं०) ದುರ್ಯೋಧನನ ಒಬ್ಬ ಸಹೋದರ. "उग्रश्रवा उग्रसेनः क्षेममूर्तिस्तथैव च" भा० आदि० ६७।

क्षेमवत् क्षेमवत् (वि०) ಕ್ಷೇಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಂಗಳವುಳ್ಳ. क्षेममस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

क्षेमशर क्षेमशूर (पुं०) ಭಯವಿಲ್ಲದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು. क्षेमे मङ्गलस्थाने शूरः। "किं क्षेमशूरैर्विबुधैरसंयुगविकत्थनैः। रहोजुषा वा हरिणा शम्भुना वा वनौकसा" भाग० १०-४-३६।

क्षेमा क्षेमा (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. "अम्बिका लक्षणा क्षेमा देवी रम्भा मनोरमा" भा० आदि० १२३।

क्षेमासन क्ष्ऽमासन (न०) योगासनगळल्लि ऒंदु भेद. "अथ क्षेमासनं वक्ष्ये यत् कृत्वा प्रेक्षयेद्दिवम्। दक्षहस्ते दक्षपादं केवलं स्थापयेत्सुधीः" रुद्रया०।

क्षेमेन्द्र क्ष्ऽमेंद्र (पुं०) काश्मीरद ऒब्ब प्रसिद्ध नाद महाकवि. ई कविय्यु क्रि.श. हन्नॊंदनेय शतमानद मध्यदल्लिद्दुदागि चरित्रेयिंद तिळिय बहुदागिदे. ईतनिगे **"व्यासदास"**नेंब हेसरू उंटु.

क्ष्ऽमेंद्र विरचित ग्रंथगळु : 1. बृहत् कथामंजरि. 2. भारतमंजरि. 3. कलाविलास. 4. रामायण मंजरि. 5. सुवृत्ततिलक. 6. समयमात्रिका. 7. व्यासाष्टक. 8. लोक प्रकाश इत्यादि.

क्षेम्य क्ष्ऽम्य (वि०) मंगळक्के हितवाद, शुभक्के अनुकूलवाद. क्षेमाय हितम् "यत्" (५-१-५)।

क्षेय क्ष्ऽय (वि०) कडमॆयागलु यॊग्यवाद. (पाप). क्षेतुं योग्यम्—क्षि (क्षये) "यत्"(३-१-९७)।

क्षै—क्षये (भ्वा० पर० अक० अनि०)। क्षायति। चक्षौ। क्षाता। क्षास्यति। क्षायतु। क्षायाणि। अक्षायत्। इत्यादि. 1. क्षयवॊंदु, नाशवागु. 2. कडमॆयागु.

भावे :—क्षायते। चक्षे। क्षायिता, क्षाता। क्षायिष्यते, क्षास्यते। क्षायताम्। अक्षायत। इत्यादि.

णिचि :—क्षपयति, –ते। क्षपयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्षपयिता। क्षपयिष्यति, –ते। क्षपयतु, –तांम्।

कर्मणि :—क्षप्यते। क्षपयां चक्रे, –बभूवे। क्षापिता, क्षपिता, क्षपयिता। क्षापिष्यते, क्षपिष्यते, क्षपयिष्यते। क्षप्यताम्। इत्यादि.

सनि :—चिक्षासति। चिक्षासां चकार, –बभूव, –आस। चिक्षासिता। चिक्षासिष्यति। चिक्षासतु। इत्यादि.

केवलात् प्यन्ताच्च कृत्सु :—क्षातव्यम्, क्षपयितव्यम्। क्षाणीयम्, क्षपणीयम्। क्षेयम्, क्षप्यः। क्षामः, क्षपितः। क्षामवान्, क्षपितवान्। क्षायन्, क्षपयन्। क्षायन्ती, क्षपयन्ती। क्षातुम्, क्षपयितुम्। क्षामम्, क्षापितम्। क्षाणम्, क्षयणम्। क्षात्वा, क्षपयित्वा। प्रक्षाय, प्रक्षप्य।

क्षैण्य क्ष्ऽइण्य (न०) क्षीणतॆ, कडमॆयागुवुदु. क्षीणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

क्षैत क्ष्ऽइत (वि०) भूमियु संबंधवाद. क्षितेरयम् "अण्" (४-३-१२०)।

क्षैत्र क्ष्ऽइत्र (न०) 1. क्षेत्रगळ समूह. क्षेत्राणां समूहः "अण्" (४-२-३८)। 2. भूमि, नॆल, जमीनु. क्षेत्र स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०)3. भूमियु संबंधवाद. क्षेत्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

क्षैरेय क्ष्ऽइरेय (वि०) 1. क्षीरदल्लि पक्ववाद (क्षीरान्न). (स्त्री०) **–यी –यी**. 2. गंजि, आंबलि. क्षीरे संस्कृतम् संस्कृता वा "ढञ्" (४-२-२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

क्षोड क्ष्ऽओड (पुं०) आनॆयन्नु कट्टुव कंबि. खोड (क्षेपे) "घञ्" (३-३-१२१)। पृषो०।

क्षोणि क्ष्ऽओणि (स्त्री०) पृथ्वि. भूमि. टुक्षु (शब्दे) "निः" बाहु०। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–णी –णे**. "शम्भोर्मा बत सन्धिवेलनटनं भाजि व्रतं द्रागिति क्षोणी नृत्यति मूर्तिरष्टवपुषोऽस्मृग्वृष्टिसन्ध्याधिया" नैष० १२-९२।

क्षोणि(णी)ज क्ष्ऽओणि(णी)ज (पुं०) 1. वृक्ष, मर. 2. कुजग्रह, नरकासुर. क्षोण्यां जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। (वि०) 3. भूमियल्लि हुट्टिद.

क्षोणि(णी)तल क्ष्ऽओणि(णी)तल (न०) भूमियु मेलु मै, भूमियु हॊरमै. क्षोण्यास्तलम्। "तद्द्वीपलक्ष्मपृथुशाल्मलितूलजालैः क्षोणीतले मृदुनि मारुतचारुकीर्णैः" नैष० ११-७०।

क्षोणि(णी)धर क्ष्ऽओणि(णी)धर (पुं०) पर्वत, बॆट्ट. क्षोणिं (णीं) धारयति—धृ (धारणे)+णिच् "खच्" (३-२-४६)। ह्रस्वः (६-४-९४)।

क्षोणि(णी)पति क्ष्ऽओणि(णी)पति (पुं०)भूमियु ऒडॆयु, राज, दॊरॆ. क्षोण्याः पतिः। "विवेश गत्वा स विलासकाननं ततः क्षणात् क्षोणिपतिर्धृतीच्छया" नैष० १-७४।

क्षोणि(णी)पाल क्ष्ऽओणि(णी)पाल (पुं०) भूमियन्नु कापाडुव राज, दॊरॆ. क्षोणिं (णीं) पालयति—पाल (रक्षणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)।

क्षोणि(णी)भुज् क्ष्ऽओणि(णी)भुज् (पुं०) राज, दॊरॆ. क्षोणिं(णीं)भुनक्ति—भुज (पालनाभ्यवहारयोः)

"क्विप्" (३-२-७६)। "मृधं किमच्छत्रकदण्डताण्डवं भुजाभुजि क्षोणिभुजां दिदृक्षसे" नैष० ९-७९।

क्षोणि(णी)भृत् ಕ್ಷೋ೧ಣಿ(ಣೀ)ಭೃತ್ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षोणिं (णीं) बिभर्ति—डु भृञ् (धारण-पोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಪರ್ವತ. ಬೆಟ್ಟ. "क्षोणीभृतामतुलकर्कशविग्रहाणाम्" नैष० १३-५।

क्षोणि(णी)मण्डल ಕ್ಷೋ೧ಣಿ(ಣೀ)ಮಂಡಲ (न०) ಭೂಮಂಡಲ, ಭೂಮಿಯ ವಲಯ.

क्षोणि(णी)रुह् ಕ್ಷೋ೧ಣಿ(ಣೀ)ರುಹ್ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. क्षोण्यां रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ. रुह "कः" (३-१-१३५)। **–रुहः –रुहः.**

क्षोत्तव्य ಕ್ಷೋ೧ತ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಚೂರ್ಣಮಾಡಲ್ಪಡುವ. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೂರ್ಣಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಚೂರ್ಣಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. क्षुदिर् (संपेषणे) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **क्षोदनीयम् ಕ್ಷೋ೧ದನೀಯಮ್.**

क्षोत्तृ ಕ್ಷೋ೧ತ್ತೃ (वि०) ಅರೆಯುವವನು, ಪುಡಿಮಾಡುವವನು, ಚೂರ್ಣಮಾಡುವವನು. क्षुदिर् (संपेषणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्षोत्त्री ಕ್ಷೋ೧ತ್ತ್ರೀ.**

क्षोद ಕ್ಷೋ೧ದ (पुं०) 1. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು, ಚೂರ್ಣಮಾಡುವುದು. क्षुदिर् (संपेषणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಚೂರ್ಣ, ಪುಡಿ, ಹಿಟ್ಟು. क्षुदिर् कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 3. ರಜಸ್ಸು, ಧೂಳು. "आनेमिमग्नैः शितिकण्ठपक्षक्षोदद्युतश्चुक्षुभिरे रथौघैः" माघ० ३-२७। "क्षोदः स्यात् पुंसि रजसि पेषणे च प्रकीर्तितः" मेदि०। 4. ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಗುಂಡುಕಲ್ಲು. क्षुदिर् कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

क्षोदक्षम ಕ್ಷೋ೧ದಕ್ಷಮ (पुं०) ಶಿಕ್ಕಾಟವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ವಿಚಾರವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. क्षोदं पेषणं क्षमते—क्षमूष् (सहने) "अच्" (३-१-१३४)। "षष्ठः खण्डनखण्डतोऽपि सहजात् क्षोदक्षमे तन्महाकाव्ये" नैष० ६-११३।

क्षोदन ಕ್ಷೋ೧ದನ (न०) 1. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು, ಚೂರ್ಣಮಾಡುವುದು. क्षुदिर् (संपेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಅರೆಯುವವನು. ಪುಡಿಮಾಡುವವನು, ಚೂರ್ಣಮಾಡುವವನು. क्षुदिर् कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्षोदनीय ಕ್ಷೋ೧ದನೀಯ (वि०) "क्षोत्तव्य" ಪದದ ಅರ್ಥ. क्षुदिर् (संपेषणे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

क्षोदस् ಕ್ಷೋ೧ದಸ್ (न०) ಜಲ, ನೀರು. क्षुदिर्(संपेषणे) "असुन्" (उ० ४-१८८)।

क्षोदित ಕ್ಷೋ೧ದಿತ (वि०) ಅರೆಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಪುಡಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರ್ಣಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्षुदिर् (संपेषणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उपाहरन्नश्वमजस्रचञ्चलैः खुराञ्चलैः क्षोदितमन्दुरोदरम्" नैष० १-५७।

क्षोदिमन् ಕ್ಷೋ೧ದಿಮನ್ (पुं०) ಕ್ಷುದ್ರತೆ, ಅಲ್ಪತನ. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ. क्षुद्रस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। यणादिलोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)।

क्षोदिष्ठ ಕ್ಷೋ೧ದಿಷ್ಠ (वि०) ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ. अयमेषामतिशयेन क्षुद्रः "इष्ठन्" (५-३-५५)। रेफलोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)।

क्षोदीयस् ಕ್ಷೋ೧ದೀಯಸ್ (वि०) ಎರಡರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಚಿಕ್ಕದಾದ. अयमनयोरतिशयेन क्षुद्रः "ईयसुन्" (५-३-५७)। रेफलोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी –ಯಸೀ.** "बृहत्सहायः कार्यान्तं क्षोदीयानपि गच्छति" माघ० २-१००।

क्षोद्य ಕ್ಷೋ೧ದ್ಯ (वि०) 1. ಅರೆಯಲ್ಪಡುವ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಚೂರ್ಣಮಾಡಲ್ಪಡುವ. क्षुदिर् (संपेषणे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

क्षोधुक ಕ್ಷೋ೧ಧುಕ (वि०) ಹಸಿವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

क्षोभ ಕ್ಷೋ೧ಭ (पुं०) 1. ಅಲುಗಾಟ, ಕುಲುಕಾಟ. क्षुभ (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१८)। "तमातिथ्यक्रिया-शान्तरथक्षोभपरिश्रमम्" रघु० १-५८। 2. ಚಲಿಸುವುದು, ಕದಲುವುದು, ಮುಂದೆ ಸರಿಯುವುದು. "मीन-क्षोभाच्चलकुवलयश्रीतुलामेष्यतीति" मेघ० २-३२। 3. ಕೆಣಕುವುದು, ರೇಗಿಸುವುದು. ಸಿಟ್ಟೆಬ್ಬಿಸುವುದು. "प्रायः स्वं महिमानं क्षोभात् प्रतिपद्यते हि जनः" शाकु० ७-३१। 4. ಮನೋವಿಕಾರ, ಕಳವಳ, ದಿಗಿಲು. "क्षोभमाशु हृदयं नयदूनां रागवृद्धिमकरोन्न यदूनाम्" माघ० १०-९०। 5. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. "क्षोभात्त्रिलोचन-सुतो धनुरीक्षमाणः प्रोवाच वाचमुचितां परिमृश्य शक्तिम्" कुमा० १७-१६।

क्षोभक क्ष्वेभक (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. (वि०) 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುವವನು, ತಲ್ಲಾಡಿಸುವವನು. क्षुभ (सञ्चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

क्षोभण क्ष्वेभण (पुं०)1. ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ವಿಷ್ಣು. बन्धनार्हानन्यान् बन्धनीं च प्रकृतिं क्षोभयति – क्षुभ (सञ्चलने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "प्रकृतेर्बन्धनार्हाणां क्षोभणात् क्षोभणः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "उद्भवः क्षोभणो देवः श्रीगर्भः परमेश्वरः" वि० स०। 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "नमो बुद्धाय लुब्धाय क्षुब्धाय क्षोभणाय च" शि० स०। (न०)4. ಕಳವಳವುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಗಾಬರಿ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು. (वि०)5. ಕಳವಳವುಂಟುಮಾಡುವ, ದಿಗಿಲುಂಟುಮಾಡುವ. 6. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ. क्षुभ + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्षौद्र क्ष्वौद्र (पुं०) 1. ಚಂಪಕವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆಮರ. (न०) 2. ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. क्षुद्राभिः सरघाभिः कृतम्—क्षुद्र "अञ्" (४-३-११९)। "तस्तार सरघाव्याप्तैः स क्षौद्रपटलैरिव" रघु० ४-६३। 3. ನೀಚತನ, ಅಲ್ಪತನ, ಕೀಳುತನ. क्षुद्रस्य भावः "अण्" (५-१-१२२)। 4. ಜಲ, ನೀರು. "क्षौद्रं मधुनि पानीये" मेदि०। 5. ಧೂಳು. 6. ವೈದೇಹನಿಗೆ ಮಾಗಧಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

क्षौद्रक्य क्ष्वौद्रक्य (पुं०) ಆಯುಧಜೀವಿಗಳ ಗುಂಪು. क्षुद्रक एव स्वार्थे "ष्यञ्" (५-३-११४)।

क्षौद्रेय क्ष्वौद्रेय (न०) ಜೇನುಮೇಣ. क्षौद्रे भवम् "ढञ्"।

क्षौम क्ष्वौम (न०)1. ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ, ಪಟ್ಟೆವಸ್ತ್ರ. क्षौति—टुक्षु (शब्दे) "मन्" (उ० १-१४०)। "श्रियः पद्मनिषण्णायाः क्षौमान्तरितमेखले" रघु० १०-८। 2. ನಾರುಬಟ್ಟೆ. क्षुमाया विकारः "अण्" (४-३-१३४)। (न०) 3. ಮಹಡಿ, ಉಪ್ಪರಿಗೆ. 4. ಅಟ್ಟಣೆ, ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲಿನ ಮನೆ, ಹೊಲ ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಕಾಯಲು ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗುಡಿಸಲು. "क्षौमं स्यादतसीवस्त्रे दुकूलेऽट्टालकेऽपि च" हेम०। "क्षौममट्टे दुकूले च" त्रिकाण्ड०।

क्षौमिक क्ष्वौमिक (पुं०) ಕಚ್ಚೋರ.

क्षौमी क्ष्वौमी (स्त्री०) ಅಗಸೆಮರ. क्षुमैव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)।

क्षौर क्ष्वौर (न०) ಕ್ಷೌರ, ಕೇಶಖಂಡನ. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಭದ್ರಾಕರಣ. क्षुरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

क्षौरिक क्ष्वौरिक (पुं०) ನಾಪಿತ. ನಾಯಿಂದ. ಕ್ಷೌರಮಾಡುವವನು. क्षौरं शिल्पं यस्य "ठक्" (४-४-५५)।

क्षण्–तेजने (अदा० पर० सक० से०)। क्षणौति। चुक्षणाव। क्षणौतु। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಾಣೆಹಿಡಿ, ಹರಿತಮಾಡು, ಚೂಪುಮಾಡು. सम् ಪೂರ್ವಕ "क्षण्" ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. संक्षणुते संक्षणुवाते संक्षणुवते। संचुक्षणुवे संचुक्षणुवाते संचुक्षणुविरे। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:–क्षणावयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:–क्षणितव्यम्। क्षणवणीयम्। क्षणव्यम्। क्षणाव्यम्। क्षणुतः। क्षणुतवान्। क्षणुवन्, क्षणुवती। क्षणितुम्। क्षणुतम्। क्षणवणम्। क्षणित्वा। प्रक्षणुत्य।

क्षणवण क्ष्णवण (न०) ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುವುದು, ಹರಿತಮಾಡುವುದು. क्षण (तेजने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

क्षणवणीय क्ष्णवणीय (वि०) 1. ಸಾಣೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುವ, ಹರಿತಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಹರಿತಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಹರಿತಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. क्षण (तेजने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **क्षणितव्यम् क्ष्णितव्यम्**.

क्षणव्य क्ष्णव्य (वि०) ಸಾಣೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುವ, ಹರಿತಮಾಡಲ್ಪಡುವ. क्षण (तेजने) "यत्" (३-१-९७)।

क्षणुत क्ष्णुत (न०) 1. ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುವುದು, ಹರಿತಮಾಡುವುದು. क्षण (तेजने) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०)2. ಹರಿತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಣೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. क्षण कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

क्षणुतवत् क्ष्णुतवत् (वि०) ಸಾಣೆಹಿಡಿದವನು, ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿದವನು. क्षण (तेजने) कर्त० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्**.

क्षणुवत् क्ष्णुवत् (वि०) ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ, ಚೂಪುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. क्षण (तेजने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्षणुवती क्ष्णुवत्**.

क्षमा क्ष्मा (स्त्री०)1. ಭೂಮಿ. क्षमते—क्षमूष् (सहने) "अच्" (उ० ५-६५)। उपधालोपश्च। "क्षमां लम्भयित्वा क्षमयोपपन्नं वने तपः क्षान्ततरश्चकार" रघु० १८-९। 2. "ಬಂದ೦" ಸಂಖ್ಯೆ.

क्षमाज क्ष्मा+ज (पुं०) भूमिय पुत्र. 1. कुजग्रह. 2. नरकासुर. क्षमाया जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)।

क्षमात क्ष्मा+त (न०) 1. अलुगाडुवुदु. 2. नडुगुवुदु. क्षमायी (विधूनने) भावे "क्त:" (३-३-११४)। (वि०) 3. अलुगाडिद. 4. नडुगिद. क्षमायी कर्त० "क्त:" (३-४-७२)। 5. अलुगाडिसल्पट्ट. 6. नडुगिस ल्पट्ट. क्षमायी कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)।

क्षमातल क्ष्मा+तल (न०) भूमिय मेलुमै, भूमियु हॊरमै. क्षमायास्तलम्। "द्यां गतस्य हृदि मे दुरुदर्क: क्षमातलद्वयभटाजिवितर्क:" नैष० ५-४१।

क्षमाधर क्ष्मा+धर (पुं०) पर्वत, बेट्ट. क्षमां धारयति – धृ (धारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४६)। ह्रस्व: (६-४-९४)।

क्षमानाथ क्ष्मा+नाथ (पु०) भूमिय ऒडेयु, राजा, दॊरे. क्षमाया नाथ:।

क्षमाप क्ष्मा+प, **–पति** –पति (पुं०) भूमियन्नु पालिसुव राजा, दॊरे. क्षमां पाति—पा (रक्षणे) "क:" (३-२-४)। क्षमाया: पतिर्वा। "गुरवोऽपि निषद्य यन्निदद्रुर्धनुषि क्षमापतयो न वाच्यमेतत्" माघ० २०-३४।

क्षमापाल क्ष्मा+पाल (पुं०) भूमियन्नु कापाडुव राजा, दॊरे. क्षमां पालयति – पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। एवं **क्षमाभर्तृ** क्ष्मा+भर्तृ, **क्षमाभुज्** क्ष्मा+भुज्. इत्यादि.

क्षमाभृत् क्ष्मा+भृत् (पुं०) 1. राजा, दॊरे. क्षमां बिभर्ति पोषयति – डु भृञ् (धारणपोषणयो:) "क्विप्" (३-२-७६)। "जिताखिलक्षमाभृदनल्पलोचनस्तमारुरोह क्षितिपाकशासन:" नैष० १-६४। 2. पर्वत, बेट्ट. क्षमां बिभर्ति धारयति – डु भृञ् (धारणपोषणयो:) "क्विप्"।

क्षमामण्डल क्ष्मा+मण्डल (पुंन०) भूमण्डल.

क्षमापित क्ष्मा+पित (वि०) 1. अलुगाडिसल्पट्ट. 2. नडुगिसल्पट्ट. क्षमायी (विधूनने) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। पुगागम: (७-३-३६)।

क्षमायी – विधूनने (भ्वा० आत्म० सक० से०)। क्षमायते। चक्षमाये। क्षमायिता। क्षमायिष्यते। क्षमायताम्। अक्षमायत। इत्यादि.

कर्मणि:—क्षमाय्यते। क्षमाय्यताम्। अक्षमाय्यत। क्षमाय्येत। अक्षमायि। शेषं प्राग्वत्।

णिचि:—क्षमापयति, –ते। क्षमापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्षमापयिता। क्षमापयिष्यति, –ते। क्षमापयतु, –ताम्। इत्यादि.

कृत्सु:—क्षमायितव्य:। क्षमायनीय:। क्षम्य:। क्षमात:। क्षमातवान्। क्षमायन्, क्षमायन्ती। क्षमातम्। क्षमायनम्। इत्यादि.

क्षमारुह् क्ष्मा+रुह् (पुं०) (भूमियल्लि हुट्टुव) वृक्ष, मर. क्षमायां रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "ओषामासे मत्सरोत्पातवाताश्लिष्य-द्दन्तक्षमारुहां घर्षणोत्थै:" माघ० १८-३५। इगुपधेति "क:" (३-१-१३५)। **–रुह:** –रुहः.

क्षमावलय क्ष्मा+वलय (पुंन०) भूमण्डल, वर्तुलाकारद भूमि. क्षमाया वलयम्।

क्षमील – निमेषणे (भ्वा० पर० अक० से०)। क्षमीलति। चिक्षमील। क्षमीलतु। अक्षमीलत्। इत्यादि. कण्णु मुच्चु.

क्षमीलन क्ष्मील+ल्युट् (न०) कण्णुमुच्चिकॊळ्ळुवुदु, कण्णन्नु रेप्पेगळिंद मुच्चुवुदु. क्षमील (निमेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

क्ष्विड – स्नेहे (भ्वा० आत्म० अक० से०)। क्ष्वेडते। चिक्ष्विडे। इत्यादि.

क्ष्विण्ण क्ष्विड+क्त (वि०) स्निग्धवाद, जिड्डिनिंद कूडिद. क्ष्विड (स्नेहे) "क्त:" (३-२-१०२))।

क्ष्वेड क्ष्विड+घञ् (पुं०) 1. विष, नंजु. क्ष्विड (स्नेहे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. हल्लिल्लद बायिंद आडिद अस्पष्टवाद मातु. 3. स्नेह. 4. मोचन, बिडुगडे. 5. ऒंदु विध कविय रोग, कवियल्लि जॊय्॰ ऎंब शब्दवुंटागुवुदु. (स्त्री०) **–डा**. 6. सिंहगर्जने. 7. त्याग. 8. बिदिरिन कोलु. 9. ध्वनि, शब्द. 10. जॊडल गिड. (न०) 11. कॆंपु ऎक्कद गिडद काय्. 12. सब्बसिगॆ हूवु. (वि०) 13. वक्रवाद, डॊंकागिरुव. "क्ष्वेड: कर्णामये ध्वनौ। विषे वक्रे क्ष्वेडा सिंहनादवंश-शलाकयो:। क्ष्वेडं लोहितार्कफले घोषापुष्पे" हेम०।

क्ष्वेडन क्ष्विड+ल्युट् (न०) 1. अस्पष्टवागि मातादुवुदु. क्ष्विड (स्नेहे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. त्याग.

क्वेडित क्वेडित (न०) 1. ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ, ಸಿಂಹನಾದ. 2. ಕೋಪದಿಂದ ಗುರುಗುಟ್ಟುವುದು. क्विड (स्नेहे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "नानायुधधरैश्चापि नानावेषधरैस्तथा। हेषितस्वनमिश्रैश्च क्वेडितास्फोटित-स्वनैः भा० आदि० ६९-६।

क्वेल् – चलने (भ्वा० पर० अक० से०)। क्वेलति। चिक्वेल। अचिक्वेलत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಹಾರು, ನೆಗೆ. 2. ಚಲಿಸು, ಅಲುಗಾಡು.

क्वेलन क्वेलन (न०) 1. ಹಾರುವುದು, ನೆಗೆಯುವುದು. 2. ಚಲಿಸುವುದು, ಅಲುಗಾಡುವುದು. क्वेल् (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ.

क्वेला क्वेला (स्त्री०) ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. क्वेल् (चलने) "अः" (३-३-१०३)।

क्वेलिका क्वेलिका (स्त्री०) ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. क्वेल् (चलने) "अः" (३-३-१०३)। स्वार्थे "कः"।

क्वेली क्वेली (स्त्री०) ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. क्वेल गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "क्वेल्यावलोकहसितैर्व्रज-सुन्दरीणामुत्तम्भयन् रतिपतिं रमयांचकार" भाग० १०-२९-४६।

इति "क" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ख

ख ख ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಕವರ್ಗದ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" सि० कौ०।

ख ख (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. (न०) 2. ಇಂದ್ರಿಯ. खर्वति मनोऽस्मिन्—खर्व (गतौ) "डः" (३-२-१०१)। "ऊर्ध्वं नाभेर्यानि खानि तानि मेध्यानि सर्वशः" मनु० ५-१३२। 3. ಆಕಾಶ, ಗಗನ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. "क्रोधं प्रभो संहर संहरेति यावद्गिरः खे मरुतां चरन्ति" कुमा० ३-७२। 4. ಪುರ, ಪಟ್ಟಣ. 5. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಭೂಮಿ, ಮೈದಾನ. 6. ಶೂನ್ಯ, ಖಾಲಿ, ಬರಿದು. 7. ಬಿಂದು, ಸೊನ್ನೆ. 8. ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅನುಭವ. 9. ಸ್ವರ್ಗ. 10. ಸುಖ. "खं स्वसंविदि व्योमनीन्द्रिये। शून्ये बिन्दौ सुखे खस्तु सूर्ये" हेम०। "खमिन्द्रिये पुरे क्षेत्रे शून्ये बिन्दौ विहायसि। संवेदने देवलोके शर्मण्यपि नपुंसकम्" मेदि०। 11. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. 12. ಕರ್ಮ, ಕೆಲಸ. 13. ಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ರಾಶಿ. 14. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "कं ब्रह्म खं ब्रह्म यदेव कं तदेव खम्" छान्दोग्य०। 15. ಛಿದ್ರ, ರಂಧ್ರ.

खकामिनी खकामिनी (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಮುಂಡು ಮುಳಕನ ಹಕ್ಕಿ. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. खं सुख-माकाशं वा कामयते—कमु (कान्तौ) णिङ् "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। "चर्चिका चिल्लदयिते खकामिन्यौ प्रकीर्त्यते" त्रिकाण्ड०।

खकुन्तल खकुन्तल (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. खमाकाशः कुन्तलमिवास्य। "पुरारिपश्चाननभैरवाद्रिहासप्रहासाश्च खकुन्तलश्च" त्रिकाण्ड०।

खखट खखट (पुं०) ಸೀಮೆಸುಣ್ಣ.

खग खग (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ. ಹಕ್ಕಿ. खे गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-१०१)। "अधुनीत खगः स नैकधा तनुमुत्फुल्लतनूरुहीकृताम्" नैष० २-२। 2. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು. "आपोक्लिमे यदि खगाः स किलेन्दुवारः" लीला०। 3. ಭ್ರಮರ. ದುಂಬಿ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಶಲಭ, ಪತಂಗದ ಹುಳು, ಮಿಡತೆ. 6. ದೇವತೆ. 7. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "तमांसीव यथा सूर्यः वृक्षानग्निर्घनान् खगाः" भा० वन० २६०। 8. ಬಾಣ. (वि०) 9. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. "सुरासुरैरवध्यं हि पुरमेतत्खगं महत्" भा० आदि०

१६३। "खगः सूर्ये ग्रहे देवे मार्गणे च विहङ्गमे" मेदि०। "खगाः सूर्येन्दुविशरग्रहगीर्वाणिवायवः" नानार्थर०।

खगगति ಖಗಗತಿ (स्त्री०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗಮನ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಸಂಚಾರ. खगानां गतिः। ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗಮನ (ಹಾರಾಟ)ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೂರ ಒಂದು ಭೇದಗಳುಂಟು. प्रडीनम् उड्डीनम् अवडीनम् डीनम् निडीनम् तिर्यग्डीनम् विडीनम् परिडीनम् ಮುಂತಾದುವು ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟದ ಪ್ರಭೇದಗಳು.

खगङ्गा ಖಗಂಗಾ(स्त्री०)ಆಕಾಶಗಂಗೆ. खस्याकाशस्य गङ्गा।

खगत ಖಗತ (वि०) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ.

खगपति ಖಗಪತಿ (पुं०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜನಾದ ಗರುಡ. खगानां पतिः। ["पक्षिराज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

खगम ಖಗಮ (पुं०) ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸಿದ್ಧರು ಗಂಧರ್ವರು ಮುಂತಾದವರು. खे गच्छति — गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५७)।

खगस्थान ಖಗಸ್ಥಾನ (न०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಹಕ್ಕಿಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ಮರದ ಪೊಟರೆ. खगानां स्थानम्।

खगान्तक ಖಗಾಂತಕ (पुं०) ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ, ಗಿಡಗದ ಹಕ್ಕಿ. खगस्यान्तकः।

खगासन ಖಗಾಸನ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. खगः आसनमस्य।

खगेन्द्र ಖಗೇಂದ್ರ (पुं०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜನಾದ ಗರುಡ. खगानामिन्द्रः।

खगेश्वर ಖಗೇಶ್ವರ (पुं०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜನಾದ ಗರುಡ. खगानामीश्वरः। "खगेश्वरः संश्रितहेमकूटं निनीषते किंपुरुषास्पदं नः" याद० १८-१३।

खगोल ಖಗೋಲ (पुं०) ಗೋಳಾಕಾರದ ಆಕಾಶದ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಹರಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರದೇಶ.

खचर ಖಚರ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. खे चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ವಾಯು. 4. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 5. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು. 6. ಗಂಧರ್ವ. 7. ರಾಕ್ಷಸ. 8. ಬಾಣ. (वि०)9. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी –ಚರೀ.**

खचारिन् ಖಚಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಷಣ್ಮುಖ, ಸ್ಕಂದ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. खे चरति — चर (गतिभक्षणयोः) "णिनिः" (३-१-१३४)। "खचारी ब्रह्मचारी च शूरः शरवणोद्भवः" भा० वन० १३२। (वि०) 2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–चारिणी –ಚಾರಿಣೀ.**

खचित ಖಚಿತ (वि०)1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಬೆರತಿರುವ. 2. ಹರಡಿರುವ. ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ. खच (बन्धने, भूतप्रादुर्भावे वा) "क्तः" (३-४-७२)। "करम्बितं च खचितं रुषितं गुरुगुण्डितम्" त्रिकाण्ड०। 2. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳಲ್ಲಿ ನಟ್ಟು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,—ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,—ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಂಪು ಮುತ್ತು ಮೊದಲಾದುವು. खच कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

खज – मन्थे (भ्वा० पर० सक० से०)। खजति। चखाज। अखाजीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮಥಿಸು, ಕಡೆ, ಕಲಕು.

खज ಖಜ (पुं०) 1. ಮಂತು, ಕಡಗೋಲು, ಮೊಸರನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಕೋಲು, ಮಂಥದಂಡ. खजति मथ्नाति — खज (मन्थे) "अच्" (३-१-१३४)। "पयस्यन्तर्हितं तैलं यद्वन्निर्मथ्यते खजैः। शुक्रं निर्मथ्यते तद्वद्देहसंकल्पजैः खजैः" भा० शान्ति० २१४। 2. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. 3. ಸೌಟು, ಸಟ್ಟುಗ. स्वार्थे "कः"। **खजकः ಖಜಕಃ.**

खजप ಖಜಪ (पुं०) ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. खज्यते मथ्यते — खज (मन्थे) कर्म० "कपन्" (उ० ३-१४२)।

खजल ಖಜಲ (न०) 1. ನೀಹಾರ, ಮಂಜು, ಇಬ್ಬನಿ. 2. ಆಕಾಶದಿಂದ ಬಿದ್ದ ನೀರು, ಮಳೆ. खे गगने सञ्चितं आकाशात् पतितं वा जलम्।

खजा ಖಜಾ (स्त्री०) 1. ಮಂಥನ, ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವುದು. खज (मन्थे) भावे "अः" (३-३-१०४)। 2. ಸೌಟು, ಸಟ್ಟುಗ. खज कर० "अः"। 3. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 4. ಕಡಗೋಲು, ಮಂತು, ಮಂಥದಂಡ. "खजां च दर्वीं च करेण धारयन्" भा० विरा० १०-१।

खजाक ಖಜಾಕ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. खज (मन्थे) "आकः" (उ० ४-१३)। (स्त्री०)2. ಸೌಟು, ಸಟ್ಟುಗ. खजा स्वार्थे "कः"।

खजित् ಖಜಿತ್ (पुं०) ಬೌದ್ಧ. खेन शून्यभावनया जयति संसारम् — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)।

खज्योतिस् ಖಜ್ಯೋತಿಸ್ (पुं०) ಮಿಂಚಿನ ಹುಳು, ಮಿಣುಕುಹುಳು. खे गगने ज्योतिरस्य।

खजि – गतिवैकल्ये (भ्वा० पर० अक० से०)। खञ्जति। चखञ्ज। खञ्जिता। खञ्जिष्यति। खञ्जतु। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕುಂಟು, ಕುಂಟುತ್ತ ನಡೆ.

खञ्ज खञ्ज (पुं०) ಒಂದು ಕಾಲಿಲ್ಲದ ಕುಂಟ, ಹೆಳವ. खञ्जति – खजि (गतिवैकल्ये) "अच्" (३-१-१३४)। ಒಂದು ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು ಖಿಂಜ. ಎರಡು ಕಾಲುಗಳೂ ಇಲ್ಲದವನು ಪಂಗು. ಹೆಂಗಸರು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿರುವಾಗ ಅವರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಆಹಾರ ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಜನಿಸುವ ಶಿಶುವು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಂಗದಲ್ಲಿ ವೈಕಲ್ಯಹೊಂದಿ ಹುಟ್ಟುವುದು. "दौहृदविमाननाच्च कुब्जं कुणिं खञ्जं जडं वामनं विकृताक्षमनक्षं वा नारी सुतं जनयति" सुश्रुत० शारीर० ३-१८।

खञ्जक खञ्जक (पुं०) ಕುಂಟ, ಹೆಳವ. खञ्जति–खजि (गतिवैकल्ये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

खञ्जन खञ्जन (पुं०) 1. ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ಕೆಂಬೂತದ ಹಕ್ಕಿ. खञ्जति–खजि (गतिवैकल्ये) "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। –नी –ನೀ. (न०) 2. ಕುಂಟುವುದು, ಕುಂಟು ನಡಗೆ, ಕುಂಟುತ್ತ ನಡೆಯುವುದು. खजि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

खञ्जनक खञ्जनक (पुं०) ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ಕೆಂಬೂತದ ಹಕ್ಕಿ. खञ्जन स्वार्थे "कः"।

खञ्जनरत खञ्जनरत (न०) ಸಾಧುಗಳ ರಹಸ್ಯ ಮೈಥುನ. खञ्जनस्येव गुप्तं रतम्।

खञ्जरीट खञ्जरीट (पुं०) ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ಕೆಂಬೂತದ ಪಕ್ಕಿ. खञ्ज इव ऋच्छति – ऋ (गतौ) "कीटन्" बाहु०।

खञ्जा खञ्जा (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು (30) ಲಘುಗಳೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುರುವೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು (28) ಲಘುಗಳೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುರುವೂ ಇದ್ದರೆ "खञ्जा" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "शिखा" ವೃತ್ತದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳು "खञ्जा" ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾರ್ಧಗಳಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುವು. "विनिमयविहितशकलयुगललघुललितपदवितातिरचितगुणनिचया। श्रुतिसुखकृदियमपि जगति जशिर उपगतवति वि सति भवति खजा" वृ० र०।

खट–काङ्क्षायाम् (भ्वा० पर० सक० से०)। खटति। चखाट। खटिता। खट्तु। ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಬಯಸು.

खट खट (पुं०) 1. ಅಂಧಕೂಪ, ಕತ್ತಲೆಯ ಬಾವಿ, ಪಾಳು ಬಾವಿ. खट (काङ्क्षायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. 3. ನೇಗಿಲು. 4. ಮನೆಗೆ ಹೊದಿಸುವ ಹುಲ್ಲು. 5. ಕೈಕೊಡಲಿ. 6. ಕಲ್ಲು ಹೊಡೆಯುವ ಉಳಿ. 7. ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು. "खटोऽन्धकूपकफयोः प्रहारान्तरटङ्कयोः" मेदि०।

खटक खटक (पुं०) 1. ವಿವಾಹದ ಮಾತುಕತೆಗಾಗಿ ಮಧ್ಯವರ್ತಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಘಟನೆ ಮಾಡಿಸುವವನು. 2. ಅರ್ಧಮಡಿಸಿದ ಹಸ್ತ.

खटकामुख खटकामुख (पुं०) ಬಾಣವನ್ನು ಎಳೆದು ಬಿಡುವ (ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ರೀತಿ. खटकस्येवामुखमत्र।

खटिक खटिक (पुं०) 1. ಮುಷ್ಟಿ, ಮಡಿಸಿದ ಹಸ್ತ. (स्त्री०) **–टिका –टिका.** 2. ಬರೆಯುವ ಸೀಮೆಸುಣ್ಣ. 3. ಕರ್ಣಚ್ಛಿದ್ರ, ಕವಿಯ ಹೊರಭಾಗದ ಬಾಯಿ. 4. ಲಾಮಂಜಿ.

खटिनी खटिनी (स्त्री०) ಬರೆಯುವ ಸೀಮೆಸುಣ್ಣ.

खटी खटी (स्त्री०) 1. ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ಕುಂಚ. 2. ಬರೆಯುವ ಸೀಮೆಸುಣ್ಣ. "वर्णलेखा च कठिनी कक्खटी खटी" त्रिकाण्ड०।

खट्ट–संवरणे (चुरा० उभ० सक० से०)। खट्टयति, –ते। अचखट्टत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮುಚ್ಚು, ಮರೆಮಾಡು.

खट्टन खट्टन (वि०) ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. खट्ट (संवरणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

खट्टाश खट्टाश (पुं०) ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು. खट्टः सन् अश्नुते – अशू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् **–शी –ಶೀ.**

खट्टिक खट्टिक (पुं०) 1. ಬೇಡರವನು, ಬೇಟೆಗಾರ, ಬಲೆ ಹರಡಿ ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವವನು. 2. ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ.

खट्टिका खट्टिका (स्त्री०) ಮಂಚ. "निषद्या खट्टिकामञ्ची" त्रिकाण्ड०।

खट्टेरक खट्टेरक (वि०) ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. खट्ट (संवरणे) "एरक्" बाहु०।

खट्वा खट्वा (स्त्री०) 1. ಮಂಚ. खटचते निद्रालुभिः – खट (काङ्क्षायाम्) "क्वन्" (उ० १-१४९)। "सह खट्वासनं चैव सर्वं संग्रहणं स्मृतम्" मनु० ८-३५७। 2. ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೂಗುಮಂಚ.

खट्वाका ಖಟ್ವಾಕಾ (स्त्री०) 1. ಮಂಚ. खट्वा स्वार्थे "कः"। 2. ಸಣ್ಣ ಮಂಚ. अल्पार्थे "कन्" (५-३-८५)।

खट्वाङ्ग ಖಟ್ವಾಂಗ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ದಿಲೀಪ ಮಹಾರಾಜ. "खट्वाङ्गस्तु दिलीपराट्" त्रिकाण्ड०। 2. ತ್ರಿಶೂಲ, ಪರಮೇಶ್ವರನ ಆಯುಧ. "संस्कार-क्वाणदीर्घं पटु रटति कृतावृत्ति खट्वाङ्गघण्टा" मालती० ५-४।

खट्वाङ्गधर ಖಟ್ವಾಂಗಧರ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। खट्वाङ्गस्य धरः। "णिनिः" (३-१-१३४)। **-धारिन्** -ಧಾರಿನ್. एवम् **खट्वाङ्गभृत्** ಖಟ್ವಾಂಗಭೃತ್.

खट्वाङ्गिन् ಖಟ್ವಾಂಗಿನ್ (वि०) ತ್ರಿಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. खट्वाङ्गोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "खट्वाङ्गी चीरवासा वा श्मश्रुलो विजने वने" मनु० ११-१०५।

खट्वारूढ ಖಟ್ವಾರೂಢ (वि०) ಅವಿಧೇಯ, ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವವನು. खट्वां आरूढः। "वृतस्त्वं पात्रेसमितैः खट्वारूढः प्रमादवान्" भट्टि० ५-१०। खट्वारूढो जाल्मः सि० कौ०।

खड-भेदने (चुरा० उभ० सक० से०)। खाडयति -ते। अचीखडत्, -त। ಇತ್ಯಾದಿ. ಭೇದಿಸು.

खडि-मन्थे (भ्वा० आत्म० सक० से०)। खण्डते। चखण्डे। अखण्डिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮಥಿಸು, ಕಡೆ.

खडि-भेदने (वा चुरा० उभ० सक० से०)। खण्डयति, -ते। खण्डयां बभूव, चक्रे—चकार, -आस। ಇತ್ಯಾದಿ. ಒಡೆ, ಭೇದಿಸು, ಚೂರುಮಾಡು, ಬೇರ್ಪಡಿಸು.

खड ಖಡ (पुं०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಚೂರುಮಾಡುವುದು. खाडयति—खड (भेदने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು. 3. ಮಜ್ಜಿಗೆ ಪಳಿದ್ಯ, ತರಕಾರಿ ಸಂಬಾರಗಳೊಡನೆ ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೊಸರು. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು. (स्त्री०) **-डी** -ಡೀ. ಸೀಮೆಸುಣ್ಣ.

खडक ಖಡಕ (न०) ಸ್ಥಾಣು, ಮೋಟುಮರ, ಕಂಬ. खड संज्ञायां "कन्" (५-३-८७)।

खड्ग ಖಡ್ಗ (पुं०) 1. ಕತ್ತಿ. खण्ड्यतेऽनेन—खडि (भेदने) "गन्" (उ० १-२४)। "खड्गनिर्लूनमूर्धानो व्याप-तन्तोऽपि वाजिनः" कुमा० १६-२६। 2. ಗಂಡಕಮೃಗ, ಖಡ್ಗಮೃಗ, ಗೇಂಡಾಮೃಗ. "प्रायो विषाणपरिमोक्ष-लघूत्तमाङ्गान् खड्गांश्चकार नृपतिर्निशितैः क्षुरप्रैः" रघु० १-६२। 3. ಗಂಡಕಮೃಗದ ಕೊಂಬು. 4. ಒಬ್ಬ ಬುದ್ಧ. "खड्गो गण्डकशृङ्गासिबुद्धभेदेषु गण्डके" मेदि०।

खड्गकोश ಖಡ್ಗಕೋಶ (पुं०) ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. खड्गस्य कोशः।

खड्गधर ಖಡ್ಗಧರ (वि०) ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು, ಯೋಧ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। खड्गस्य धरः।

खड्गधारा ಖಡ್ಗಧಾರಾ (स्त्री०) ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗು. खड्गस्य धारा।

खड्गधारावत ಖಡ್ಗಧಾರಾವ್ರತ (न०) ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಕಷ್ಟವಾದ ಉಗ್ರವ್ರತ. खड्गधारायां स्थितिरिव दुष्करं व्रतम्।

खड्गपाणि ಖಡ್ಗಪಾಣಿ, **-हस्त** -ಹಸ್ತ (वि०) ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು, ಯೋಧ. खड्गः पाणौ हस्ते वा यस्य।

खड्गधेनु ಖಡ್ಗಧೇನು (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಗೇಂಡಾಮೃಗ. खड्गिनी धेनुः जातिवाचकेन सह तत्पुरुषसमासः (२-१-६५)। पुंवद्भावः (६-३-४२)। 2. ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ. ಚಾಕು, ಚೂರಿ. "खड्गधेनुः स्त्रियां खड्गपुत्रिका-गण्डकस्त्रियोः" मेदि०।

खड्गपुत्रिका ಖಡ್ಗಪುತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ, ಚಾಕು, ಚೂರಿ. खड्गस्य पुत्रिकेव।

खड्गफल ಖಡ್ಗಫಲ (न०) ಕತ್ತಿಯಧಾರೆ, ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗು.

खड्गवत् ಖಡ್ಗವತ್ (वि०) 1. ಖಡ್ಗವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು, ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. खड्गोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ. (अव्य०) 2. ಖಡ್ಗದಂತೆ, ಕತ್ತಿಯ ಹಾಗೆ. खड्गेन तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

खड्गसख ಖಡ್ಗಸಖ (वि०) ಕತ್ತಿಯೇ ಸಹಾಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. खड्गः सखा यस्य "टच्" (५-४-९१)।

खड्गाघात ಖಡ್ಗಾಘಾತ (पुं०) ಖಡ್ಗದ ಪ್ರಹಾರ, ಕತ್ತಿಯ ಏಟು. खड्गस्याघातः।

खड्गारीट ಖಡ್ಗಾರೀಟ (पुं०) 1. ಅಸಿಧಾರಾವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾದು ಕೆಂಪಗಿರುವ ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನಮೇಲೆ ನಿಂತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವವನು. 2. ಕತ್ತಿಯ

ಅಲುಗು. "खड्गारीटस्तु फलकासिधारावृतचारिणोः" मेदि०।

खड्गिक ಖಡ್ಗಿಕ (पुं०) 1. ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲು. 2. ನೊರೆ. 3. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. 4. ಖಡ್ಗಧಾರಿ, ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದವನು, ಕತ್ತಿಯ ಸಿಪಾಯಿ. "खड्गिको महिषीक्षीरे फेनशौनिकयोरपि" मेदि०।

खड्गिन् ಖಡ್ಗಿನ್ (पुं०) 1. ಗಂಡಕಮೃಗ, ಗೇಂಡಾಮೃಗ. (वि०) 2. ಖಡ್ಗಧಾರಿ, ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದವನು. खड्गोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **खड्गिनी ಖಡ್ಗಿನೀ.**

खण्ड ಖಂಡ (पुं०) 1. ಒಡಕು, ಬಿರುಕು. खडि (भेदने) "घञ्" (३-३-१८)। (पुंन०) 2. ತುಂಡು, ಚೂರು, ಹೋಳು. खडि कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "अध्वानमध्वान्तविकारलङ्घ्यस्तस्तार तारापिखण्डधारी" कुमा० ७-४८। 3. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ. (न०) 4. ಕಡ್ಡಿಪ್ಪು. 5. ಕಬ್ಬಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ ಬೆಲ್ಲ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದುವು. (वि०) 6. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. खडि कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

खण्डक ಖಂಡಕ (पुं०) 1. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. खण्डेन निर्वृत्तम् "कः" (४-२-८०)। (वि०) 2. ಒಡೆಯುವವನು, ಚೂರುಮಾಡುವವನು. खडि (भेदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

खण्डकथा ಖಂಡಕಥಾ (स्त्री०) ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. चम्पूः खण्डकथा कथा आख्यायिका परिकथा ಇವು ಕಾವ್ಯಗಳ ಭೇದಗಳು.

खण्डकाव्य ಖಂಡಕಾವ್ಯ (न०) ಪದಿನೆಂಟು ಸರ್ಗಗಳುಳ್ಳ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಮೆ ಸರ್ಗಗಳುಳ್ಳ ಚಿಕ್ಕ ಕಾವ್ಯ, ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಣ್ಣ ಕಾವ್ಯ, ಮೇಘದೂತಾದಿ ಕಾವ್ಯಗಳು. "खण्डकाव्यं भवेत् काव्यस्यैकदेशानुसारि च" सा० द०।

खण्डकूष्माण्डक ಖಂಡಕೂಷ್ಮಾಂಡಕ (पुं०) ಕೂಷ್ಮಾಂಡದ ರಸಾಯನ. खण्डेन पक्वम् कूष्माण्डकमत्र।

खण्डखर्जूर ಖಂಡಖರ್ಜೂರ (न०) ಸಿಹಿ ಖರ್ಜೂರ, ಪಿಂಡಖರ್ಜೂರ. खण्डवत् स्वादु खर्जूरम्।

खण्डज ಖಂಡಜ (पुं०) ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. खण्डात् जाते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

खण्डधारा ಖಂಡಧಾರಾ (स्त्री०) कर्म०. खण्डे एकदेशे धारा यस्याः।

खण्डन ಖಂಡನ (न०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಮುರಿಯುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು, ಚೂರುಮಾಡುವುದು. खडि (भेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "घटय भुजबन्धनं जनय रदखण्डनं येन वा भवतु सुखजातम्" गीतगो०। 2. ಆಶಾಭಂಗಪಡಿಸುವುದು. 3. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ಆತಂಕಪಡಿಸುವುದು. 4. ನಿರಾಕರಿಸುವುದು, ತಪ್ಪನ್ನು ಹೇಳಿ ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು.

खण्डनीय ಖಂಡನೀಯ (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತುಂಡುಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಒಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ತುಂಡುಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. खडि (भेदने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ನಿರಾಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಖಂಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ನಿರಾಕರಿಸ ಬಹುದಾದ.

खण्डपरशु ಖಂಡಪರಶು (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. खण्डः परशुरस्य। "खण्डपरशुकोदण्डप्रकाण्डखण्डनशौण्डभुजदण्ड" रघु० ग०। 2. ಪರಶುರಾಮ. "येनैव खण्डपरशुर्भगवान् प्रचण्डश्चण्डीपतिस्त्रिभुवनेषु गुरुः प्ररूढः" म० वी० २-३५। 3. ವಿಷ್ಣು. खण्डः रौद्रसंग्रामखण्डनः परशुरस्य। "तीव्रकोपात् परशुना रौद्रसंग्रामखण्डनात्। इत्युक्तः खण्डपरशुर्नवार्णः शोकनाशनः" इति निरुक्तिः। "सुधन्वा खण्डपरशुः" वि० स०।

खण्डप्रलय ಖಂಡಪ್ರಲಯ (पुं०) ಅವಾಂತರ ಪ್ರಳಯ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ದಿನದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ. (ಒಂದು ಸಾವಿರ ಚತುರ್ಯುಗಗಳಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ) "चतुर्युगसहस्राणि ब्रह्मणो दिनमुच्यते"। ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ದಿನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ **"ಬ್ರಹ್ಮಲಯ"** ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ಉಳಿದಿರುವ ಜನರು ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರವನ್ನು (ಮುಖವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಬಾಹುಗಳನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರೂ ತೊಡೆಗಳನ್ನು ವೈಶ್ಯರೂ ಪಾದಗಳನ್ನು ಶೂದ್ರರೂ) ಪ್ರವೇಶಿಸುವರು. ರಾತ್ರಿಯ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ (ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಆಯಾ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಅವರು ಹೊರಡುವರು. ಈ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಯೋಜನ ಪ್ರದೇಶ ಮಾತ್ರ ನಾಶವಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ **"ಖಂಡಪ್ರಳಯ"** ವೆಂದು ಹೆಸರು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಹರಿವಂಶ" ೧೮, ೧೯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] खण्डस्य भूम्यादेः प्रलयः।

खण्डविकार ಖಂಡವಿಕಾರ (पुं०) 1. ಕಾಕಂಬಿ, ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕ. 2. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ.

खण्डशर्करा ಖಂಡಶರ್ಕರಾ (स्त्री०) ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. "यो यो मत्स्यण्डिकाखण्डशर्कराणां स्वको गण:। तेन तेनैव निर्देश्यस्तेषां विस्रावणो गुण:" सुश्रुत० सूत्र० ४५-१६४।

खण्डशस् ಖಂಡಶಸ್ (अव्य०) ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ, ಚೂರು ಚೂರಾಗಿ. खण्ड "शस्" (५-४-४३)।

खण्डाभ्रं ಖಂಡಾಭ್ರ (न०) 1. ಬಿಡಿ ಬಿಡಿಯಾದ ಮೋಘ. 2. ದಂತಕ್ಷತ. "खण्डाभ्रमभ्रलेशे स्यात्तथा दन्तक्षतान्तरे" मेदि०।

खण्डामलक ಖಂಡಾಮಲಕ (न०) ನೆಲ್ಲಿಜಟ್ಟು, ಚೂರು ಮಾಡಿದ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ. खण्डं खण्डितमामलकम्।

खण्डाली ಖಂಡಾಲೀ (स्त्री०) 1. ಸರೋವರ. खण्डं पद्मादिखण्डमालति – आ + ला (आदाने) "क:" (३-२-३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕಾಮುಕ ಹೆಂಗಸು. खण्डं दन्तादिक्षतमालाति।

खण्डिक ಖಂಡಿಕ (पुं०) 1. ಬಟಾಣಿ. 2. ನಲಗಡಲೆ. "कलायस्तु सतीनक:। हरेणु: खण्डिकश्च" अभि० चि०। 3. ಬಾಹುಮೂಲ, ಕಕ್ಷ, ಕಂಕುಳು. खण्डोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। "दोर्मूलं खण्डिक: कक्षा" अभि० चि०। 4. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಭಾಗ ಭಾಗವಾಗಿ ಓದುವವನು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. (वि०) 5. ಕ್ರುದ್ಧನಾದ, ಕೋಪಗೊಂಡ. "खण्डिकोपाध्याय: शिष्याय चपेटिकां ददाति"।

खण्डित ಖಂಡಿತ (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. खडि (भेदने) "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दण्डकारण्यवासाय खण्डितामरशत्रवे"। "खण्डिताशंसया तेषां पराङ्मुखतया तया" किरा० १५-३। 3. ವಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುರಿದ ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ, ಅಂಗವಿಕಲ. 5. ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सपदि तरुपल्लवेन वध्वा विगतदयं खलु खण्डितेन मम्ले" माघ० ७-३१। (स्त्री०) –ता –ತಾ. ಎಂಟು ವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ ನಾಯಿಕೆ, ಪತಿಯು ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದುದನ್ನು ಕಂಡು ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡ ಹೆಂಗಸು. "ज्ञातेऽन्यासङ्गविकृते खण्डितेर्ष्याकषायिता" दशरू०। "पर्युत्सुकत्वमबला निशि खण्डितेव" रघु० ५-६७। "तदवितथमवादीर्यन्मम त्वं प्रियेति प्रियजनपरिभुक्तं यद्दुकूलं दधान:" माघ० ११-३३।

खण्डिन् ಖಂಡಿನ್ (पुं०) 1. ಕಾಡುಹೆಸರು. (वि०) 2. ಖಂಡಗಳುಳ್ಳ, ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ. खण्डोऽस्त्यस्य "इनि:" (५-२-११५)। 3. ಖಂಡಿಸುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು, ಚೂರುಮಾಡುವವನು. 4. ಕತ್ತರಿಸುವವನು. खण्डयति–खडि (भेदने) + णिच् "णिनि:" (३-१-१३४)। (स्त्री०) –नी –ನೀ. 5. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. खण्डा: (नव) सन्त्यस्या: "इनि:"। "ङीप्" (४-१-५)। "वनमुद्गे तुवरकनिगूढककुलीनका:। खण्डी च" अभि० चि०।

खण्डीर ಖಂಡೀರ (पुं०) ಹಳದಿ ಹೆಸರು. "पीतेऽस्मिन् वसुखण्डीरप्रवेलजयशारदा:" अभि० चि०।

खण्डच ಖಂಡ್ಯ (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಛೇದಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಒಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ವಿರೋಧಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. खडि (भेदने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 4. ನಿರಾಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಳ್ಳಿ ಹಾಕಲು ಅರ್ಹವಾದ. 5. ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವ.

खतमाल ಖತಮಾಲ (पुं०) 1. ಮೋಘ. ಮೋಡ. 2. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. खे तमाल इव। "खतमालस्तु पुंल्लिङ्गो धूमेऽपि च वलाहके" मेदि०।

खद – स्थैर्ये हिंसायां च (भ्वा० पर० स्थैर्ये अक० हिंसायां सक० से०)। खदति। चखाद। अखादीत्, अखदीत्। 1. ಸ್ಥಿರನಾಗು, ನಿಶ್ಚಲನಾಗು. 2. ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು.

खदिका ಖದಿಕಾ (स्त्री०) ಅರಳು, ಪೃ೦. खे आकाशे दीयते भर्जनकाले – दो (अवखण्डने) घञर्थे "क:" (वा० ३-३-५८)। संज्ञायां "कन्" (५-३-८७)। "मण्डो ज्येष्ठाम्बु खदिका लाजा: पारी तु दोहनी" त्रिकाण्ड०।

खदिर ಖದಿರ (पुं०) 1. ಕಗ್ಗಲಿಮರ. खद (स्थैर्ये) "किरच्" (उ० १-५१)। "खदिरो दन्तधावन:" अम०। 2. ಇಂದ್ರ. खद (हिंसायाम्) "किरच्" (उ० १-५१)। "प्राचीनबर्हि: खदिर: कपिलाश्वो वरक्रतु:" त्रिकाण्ड०। 3. ಚಂದ್ರ. खे आकाशे दीर्यते – दृ (विदारणे) "किरच्" (उ० १-५१)। (स्त्री०) –री –ರೀ. ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಗಿಡ. "खदिरी शाकभेदे स्त्री ना चन्द्रे दन्तधावने" मेदि०।

खदिरकुण ಖದಿರಕುಣ (पुं०) ಕಗ್ಗಲಿಮರವು ಹೂಬಿಡುವ ಕಾಲ. खदिरस्य पाक: "कुणप्" (५-२-२४)।

खदिरपत्रिका ಖದಿರಪತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನಾಚಿಕೆಗಿಡ, ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವಗಿಡ, ಮುಟ್ಟಲು ಮುರಿಕೆಗಿಡ. खदिरस्य पत्त्रमिव पत्त्रमस्या: स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। अत इत्वम् (७-३-४४)। 2. ದುರ್ಗಂಧದ ಕಗ್ಗಲಿಮರ.

खदिरसार ಖದಿರಸಾರ (पुं०) ಕಾಚು, ಕಗ್ಗಲಿಮರದ ಗೋಂದು.

खदिरा ಖದಿರಾ (स्त्री०) ನಾಚಿಕೆಗಿಡ, ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ ಗಿಡ.

खद्योत ಖದ್ಯೋತ (पुं०) 1. ಮಿಂಚುಹುಳು, ಮಿಣುಕು ಹುಳು. 2. ಸೂರ್ಯ. खं द्योतयति – द्युत (दीप्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)। खे द्योतते – द्युत (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४) वा। "खद्योतालीविलसितनिभां विद्युदुन्मेषदृष्टिम्" मेघ० २-१८।

खद्योतक ಖದ್ಯೋತಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಿಷವೃಕ್ಷ. खद्योत इव कायति – कै (शब्दे) "क:" (३-२-३)। 2. ಸೂರ್ಯ. खं द्योतयति – द्युत (दीप्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

खद्योतन ಖದ್ಯೋತನ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. खं द्योतयति– द्युत (दीप्तौ) + णिच् "ल्यु:" (३-१-१३४)।

खधूप ಖಧೂಪ (पुं०) 1. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಡುವ ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ, ಆಕಾಶವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಧೂಪದ ಪುಡಿ. खमाकाशं धूपयति – धूप (भाषार्थे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "उक्षान् प्रचक्रुर्नगरस्य मार्गान् ध्वजान् बबन्धुर्मुमुचु: खधूपान्" भट्टि० ३-५। 2. ಆಕಾಶಬಾಣ, ತಾರಾ ಮಂಡಲ, ಒಳಗಡೆ ಮದ್ದನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ಬಹಳ ದೂರದವರೆಗೂ ಹಾರಬಲ್ಲ ಒಂದು ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಕಾಗದದ ಕೋಶ.

खनक ಖನಕ (पुं०) 1. ಕನ್ನ ಕೊರೆದು ಕದಿಯುವವನು, ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. खनु (अवदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. (वि०) 3. (ಗುದ್ದಲಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು) ಅಗೆಯುವವನು. "खनको नोन्दुरौ सन्धिचौरे त्रिष्ववदारके" मेदि०।

खनत् ಖನತ್ (वि०) 1. ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ. खनु (अवदारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. (ಭೂಮಿಯನ್ನು) ಅಗೆಯುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **खनन्ती ಖನಂತೀ.**

खनन ಖನನ (न०) (ಭೂಮಿಯನ್ನು) ತೋಡುವುದು, ಅಗೆಯುವುದು. खनु (अवदारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

खननीय ಖನನೀಯ (वि०) 1. ಅಗೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಗೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಅಗೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಅಗೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. खनु (अवदारणे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। **खनितव्य: ಖನಿತವ್ಯಃ.**

खनमान ಖನಮಾನ (वि०) "खनत्" ಪದದ ಅರ್ಥ. खनु (अवदारणे) "शानच्" (३-२-१२४)।

खनयितृ ಖನಯಿತೃ (वि०) ತೋಡಿಸುವವನು, ಅಗೆಯಿಸುವವನು. खनु (अवदारणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–त्री –ತ್ರೀ.**

खनयित्री ಖನಯಿತ್ರೀ (स्त्री०) ಖನಿತ್ರ, ಗುದ್ದಲಿ, ಅಗೆಯುವ ಆಯುಧ. खनु (अवदारणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "ङीप्" (४-१-६)। "खनयित्री शुभा यात्रा जयार्थं युद्धकाङ्क्षिभि:। पञ्चवर्णांशुकयुता चालनीया पुर:स्थिता" नारदीयपञ्चरात्रम्।

खनि ಖನಿ (स्त्री०) 1. ರತ್ನ ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ಆಕರ, ಗಣಿ. खनु (अवदारणे) "इ:" (उ० ४-१४०)। "खनिभि: सुषुवे रत्नं क्षेत्रै: सस्यं वनैर्गजान्" रघु० १७-६६। 2. ಅಗೆಯುವುದು. 3. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ.

खनितृ ಖನಿತೃ (वि०) (ಭೂಮಿಯನ್ನು) ಅಗೆಯುವವನು. (ನೆಲವನ್ನು) ತೋಡುವವನು. खनु (अवदारणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "कूपस्य खनिता यद्वत्प्राकारस्येव कारक:" हितो०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–त्री –ತ್ರೀ.**

खनित्र ಖನಿತ್ರ (न०) ಗುದ್ದಲಿ, ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಆಯುಧ. खन्यतेऽनेन – खनु (अवदारणे) "इत्र:" (३-२-१८४)। "यथा खनन् खनित्रेण नरो वार्यधिगच्छति। तथा गुरुगतां विद्यां शुश्रूषुरधिगच्छति" मनु० २-२१८।

खनिनेत्र ಖನಿನೇತ್ರ (पुं०) ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಕರಂಧಮರಾಜನ ತಂದೆ, ರಂಭನ ಮಗ. "विविंशति-सुतो रम्भ: खनिनेत्रोऽस्य धार्मिक:" भाग० ९-२-२५।

खनु – अवदारणे (भ्वा० उभ० सक० से०)। खनति, –ते। चखान, चख्ने। खनिता। खनिष्यति, –ते। खनतु, –ताम्। अखनत्, –त। खनेत्, –त। खायात्, खन्यात्, खनिषीष्ट। अखानीत् अखनीत्, अखनिष्ट। अखनिष्यत्, –त।

कर्मणि :—खायते, खन्यते। "ये विभाषा" वा आत्वम्। खेने। खनिता। खनिष्यते। खायताम्,

खन्यताम्। अखायत, अखन्यत। खायेत, खन्येत। ಇತ್ಯಾದಿ. (ಭೂಮಿಯನ್ನು) ಅಗೆ, (ಸೆಲವನ್ನು) ತೋಡು.

णिचि :—खानयति, –ते। खानयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। खानयिता। खानयिष्यति, –ते। खानयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—चिखनिषति, –ते। चिखनिषां चकार, –चक्रे। चिखनिषिता। चिखनिषिष्यति, –ते। चिखनिषतु, –ताम्। अचिखनिषत्, –त। चिखनिषेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—खनितव्यम्। खननीयम्। खेयम्। खातः। खातवान्। खनन्, खनन्ती। खनमानः। खनितुम्। खातम्। खननम्। खनित्वा, खात्वा। उत्खाय।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) **उद्+खनु**=उत्खनति। उत्खननम्। उत्खातः। ಕೀಳು, ಬುಡಸಹಿತ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಅಗೆದು ತೆಗೆ, ಕಿತ್ತುಹಾಕು. "फलैः संवर्धयामासुरुत्खातप्रतिरोपिताः" रघु० ४-३७।

(2) **नि+खनु** = निखनति। निचखान। निखातः। ನೆಡು, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇಡು. "निचखान जयस्तम्भान् गङ्गास्रोतोऽन्तरेषु सः" रघु० ४-३६।

(3) **परि + खनु** = परिखनति। परिखननम्। "कण्टकिक्षीरिणस्तु समूलान् परिखायत् वासयेदपामार्गम्" आश्व० श्रौ० सू०।

खन्यमान ಖನ್ಯಮಾನ (वि०) ಅಗೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. खनु (अवदारणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

खपुर ಖಪುರ (पुं०)1. ಒಡಕೆಮರ. खमाकाशं पिपर्ति—पॄ (पालनपूरणयोः) "कः" (वा० ३-२-५)। 2. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. 3. ಘಟ, ಕಲಶ, ಬಿಂದಿಗೆ. "खपुरः क्रमुके भद्रमुस्तके कलशेऽपि च" मेदि०। 4. ಲಶುನ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. 5. ಮುರದ ರಸ, ಮುರದ ಹಾಲು. 6. ಒಡಕ. "खपुरो लशुने पूगवृक्षे निर्यासपूगयोः" नानार्थर०। (न०) 7. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ನಗರ, ಕಾಲಕೇಯರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರ ಪಟ್ಟಣ. खे आकाशे चरं पुरम्। 8. ಗಂಧರ್ವನಗರ. 9. ಪರಿಶ್ಚಂದ್ರ ನಗರ. (वि०) 10. ಅಲಸ, ಸೋಮಾರಿ, ಮೃಗಳ್ಳ. खमिन्द्रियं पिपर्ति—पॄ "कः"। "खपुरो मुस्तके पूगेऽलसके खपुरं घटे" हेम०। ಹೇಮಕೋಶದಲ್ಲಿ "ಘಟ"ವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

खपुष्प ಖಪುಷ್ಪ (न०) ಗಗನಕುಸುಮ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ಹೂವು. खस्य पुष्पम्। ಅಸಂಭವ ಮತ್ತು ಸುಳ್ಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಪದ. "एष वन्ध्यासुतो याति खपुष्पकृतशेखरः"।

खभ्रान्ति ಖಭ್ರಾಂತಿ (पुं०) 1. ಗಿಡುಗ, ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ. खे भ्रान्तिर्भ्रमणं मांसान्वेषणाय यस्य। (स्त्री०)2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ. "चिरम्भणस्तु चिल्लः स्यात् खभ्रान्तिः कण्ठनीडकः" त्रिकाण्ड०।

खमणि ಖಮಣಿ (पुं०) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಣಿಯಂತಿರುವ ಸೂರ್ಯ. खे मणिरिव।

खमूर्ति ಖಮೂರ್ತಿ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. खमाकाशः मूर्तिः यस्य। 2. ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ. "स ब्रह्म परमभ्येति वायुभूतः खमूर्तिमान्" मनु० २-८२।

खर ಖರ (पुं०) 1. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. 2. ಹೇಸರಗತ್ತೆ. खं मुखबिलमतिशयेनास्त्यस्य "रः" (वा० ५-२-१०७)। "वेशेरोऽश्वतरः खरः" त्रिकाण्ड०। 3. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. 4. ಹದ್ದು. 5. ರಾಕ್ಷಸ. 6. ಸೂರ್ಯನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. 7. ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ. 8. ಪ್ರಭವಾದಿ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲೊಂದು. 9. ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಮಗನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ರಾವಣನ ಬಲತಾಯಿಯಾದ ರಾಕೆಯ ಮಗ. ಇವನ ತಮ್ಮ ದೂಷಣ. ತಂಗಿ ಶೂರ್ಪಣಖೆ. ರಾವಣನು ಇವನನ್ನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ರಾಕ್ಷಸಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ್ದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಪಂಚವಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೀತೆ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಂದಿಗೆ ಇದ್ದಾಗ ಶೂರ್ಪಣಖೆಯು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಂದ ಕಿವಿ ಮೂಗುಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯಿಸಿಕೊಂಡು ಖರಸಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ದೂರು ಹೇಳಿದಳು. ಖರನು ಸಕಲ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ಹತನಾದನು.] (वि०) 10. ಕಠಿಣವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. 11. ತೀವ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. 12. ಉಗ್ರವಾದ, ಕ್ರೂರವಾದ. खमिन्द्रियमतिशयेन राति—रा(दाने) "कः" (३-२-४)। "खरो गर्दभतीक्ष्णयोः" त्रिकाण्ड०।

खरकर ಖರಕರ, –किरण –ಕಿರಣ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. खराः तीक्ष्णाः कराः किरणा वास्य।

खरकुटी ಖರಕುಟೀ (स्त्री०) 1. ಕತ್ತೆಯ ದೊಡ್ಡಿ, ಕತ್ತೆಗಳನ್ನು ಕೂಡುವ ಮನೆ. 2. ನಾಪಿತನ ಮನೆ, ಕ್ಷೌರಿಕನ ಮನೆ. खरा क्षुरवत्त्वात् तीक्ष्णा कुटी। "अथ खरकुटी नापितशालिका" त्रिकाण्ड०।

खरकेतु ಖರಕೇತು (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

खरकोण ಖರಕೋಣ (पुं०) ಪಿತ್ತರಿಪಕ್ಷಿ.

खरगन्धा ಖರಗಂಧಾ (स्त्री०) ನಾಗಬಲಾಗಿಡ, ಬೋಳಂಗಡಲೆ. खरो गन्धो यस्याः।

खरघातन ಖರಘಾತನ, –ध्वंसिन् –ಧ್ವಂಸಿನ್ (पुं०) ಖರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಶ್ರೀರಾಮ. खरं तन्नामकराक्षसं घातयति – हन (हिंसागत्योः) + स्वार्थे णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ध्वंसयति – ध्वंसु (अवस्रंसने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४) वा।

खरणस् ಖರಣಸ್ (वि०)1. ಚೂಪಾದ ಮೂಗುಳ್ಳವನು. खरा तीक्ष्ण नासिका यस्य। नासिकाया वा नस् (वा० ५-४-११८)। नस्य णत्वम्। पक्षे "अच्" (५-४-११८)। **खरणसः ಖರಣಸಃ.** 2. ಕತ್ತೆಯಂತೆ ಮೂಗುಳ್ಳವನು. खरस्य नासेव नासा यस्य।

खरदण्ड ಖರದಂಡ (न०) ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. खरः उग्रः दण्डोऽस्य।

खरदूषण ಖರದೂಷಣ (पुं०) 1. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. खरमुग्रं दूषणं उन्मादकत्वरूपदोषो यत्र। (पुं० द्विव०) 2. ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಖರ ಮತ್ತು ದೂಷಣರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ರಾಕ್ಷಸರು. खरश्च दूषणश्च। "खरदूषणयोर्भ्रात्रोः पर्यदेविष्ट सा पुरः" भट्टि० ४-३४।

खरधार ಖರಧಾರ (वि०) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಲುಗುಳ್ಳ ಆಯುಧ. खरा धारा यस्य। "तत्र वक्रं कुण्ठं खण्डं खरधारमतिस्थूलमत्यल्पमतिदीर्घमतिह्रस्वमित्यष्टौ शस्त्रदोषाः" सुश्रुत० सूत्र० ८-९।

खरनादिन् ಖರನಾದಿನ್ (वि०)1. ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಕೂಗುವ, ಒರಟಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವ. खरं नदति – णद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಕತ್ತೆಯಂತೆ ಕೂಗುವ. खर इव नदति।

खरपत्त्री ಖರಪತ್ತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಬೆಂಡಗಿಡ. खरं पत्त्रमस्याः। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮದಂಡಿಗಿಡ.

खरपुष्पा ಖರಪುಷ್ಪಾ (स्त्री०) ನಾರಂಬೇಳೆ ಗಿಡ.

खरप्रिय ಖರಪ್ರಿಯ (पुं०)ಪಾರಾವತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ.

खरमयूख ಖರಮಯೂಖ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. खराः तीक्ष्णाः मयूखा अस्य।

खरयान ಖರಯಾನ (न०) ಕತ್ತೆಯಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ಗಾಡಿ.

खरशाल ಖರಶಾಲ(न०)1. ಕತ್ತೆಯ ದೊಡ್ಡಿ, ಕತ್ತೆಗಳನ್ನು ಕೂಡುವ ಮನೆ. खराणां शाला। वा नपुंसकत्वम् (२-४-२५)। पक्षे **–शाला –ಶಾಲಾ.** (वि०)2. ಕತ್ತೆಯ ದೊಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. खरशाले जातः "अण्" (४-३-२५)। अणो "लुक्" (४-३-३५)।

खरा ಖರಾ (स्त्री०) ದೇವತಾಳಿ ಮರ.

खरागरी ಖರಾಗರೀ (स्त्री०) ದೇವತಾಳಿ ಮರ.

खराश्वा ಖರಾಶ್ವಾ (स्त्री०) ಹಿಮ, ಪಾದಕ್ಕ. ಅಜವಾನ. खरैरश्यते – अश (भोजने) "वः" (उ० ४-९५)।

खराह्वा ಖರಾಹ್ವಾ (स्त्री०) ಓಮ. ವಾದಕ್ಕ, ಅಜಪಾನ.

खरिका ಖರಿಕಾ (स्त्री०) ಪುಡಿ ಕಸ್ತೂರಿ.

खरु ಖರು (पुं०)1. ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. 2. ವರ್ಷ, ಕೊಬ್ಬು. 3. ಅಶ್ವ. ಕುದುರೆ. खनु (अवदारणे) "कुः" रश्च (उ० १-३६)। 4. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. 5. ಬಿಳುಪು. "खरुः स्यादश्वहरयोः दर्पदन्तसितेषु च" हेम०। 6. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. (वि०) 7. ಬಿಳುಪಾದ. "खरुरश्वे हरे दर्पे दन्ते श्वेते तु वाच्यवत्" त्रिकाण्ड०। 8. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನು. "निषिद्धैकरुचौ खरुः" अभि० चि०। 9. ಕ್ರೂರನಾದ. 10. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. 11. ಮೂರ್ಖ. "खरुः कामः क्रो मूर्खोऽश्वश्च" सि० कौ०। (स्त्री०) 12. ಪತಿಯನ್ನು ತಾನಾಗಿ ವರಿಸಿದ ಕನ್ಯೆ, ಸ್ವಯಂವರ ಮಾಡಿಕೊಂಡವಳು. "खरुः पतिंवरा कन्या" सि० कौ०।

खर्ज – पूजायाम् व्यथने च (भ्वा० पर० सक० से०)। खर्जति। चखर्ज। खर्जिता। खर्जिष्यति। खर्जतु। अखर्जत्। इत्यादि. 1. ಪೂಜಿಸು, ಗೌರವಿಸು. 2. ನೋಯಿಸು.

कर्मणि :–खर्ज्यते। चखर्ज। खर्जिता। खर्जिष्यते। इत्यादि.

णिचि :–खर्जयति, –ते। खर्जयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। खर्जयिता। खर्जयिष्यति, –ते। खर्जयतु, –ताम्। इत्यादि.

कृत्सु :–खर्जितव्यम्। खर्जनीयम्। खर्ज्यम्। खर्जितः। खर्जितवान्। खर्जन्, खर्जन्ती। खर्जितुम्। खर्जितम्। खर्जनम्। खर्जित्वा। प्रखर्ज्य।

खर्जन ಖರ್ಜನ(न०)1. ಪೂಜಿಸುವುದು, ಗೌರವಿಸುವುದು. खर्ज (पूजायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವ್ಯಥೆಪಡಿಸುವುದು, ನೋಯಿಸುವುದು. 3. ಕೆರೆಯುವುದು.

खर्जिका ಖರ್ಜಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಉಪದಂಶ, ವ್ಯಂಜನ, ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತು. 2. ಉಪದಂಶವೆಂಬ ರೋಗ, ರತಿರೋಗ, ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನದ ಒಂದು ರೋಗ, ಗರಮಿರೋಗ. खर्ज (व्यथने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

खर्जू ಖರ್ಜೂ (स्त्री०) 1. ನವೆ, ತುರಿ. खर्ज (व्यथने) "ऊः" (उ० १-८१)। 2. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. 3. ಕೀಟ. ಕೃಮಿ, ಹುಳು. "खर्जूः खर्जूरीकीटकण्डुषु" हेम०।

खर्जूर ಖರ್ಜೂರ (पुं०) 1. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. खर्जति—खर्ज (व्यथने) "ऊरः" (उ० ४-९०)। 2. ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು. (न०) 3. ಖರ್ಜೂರ. 4. ಬೆಳ್ಳಿ. 5. ಅರಿದಳ. 6. ಕಣ, ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಒಕ್ಕುವ ಜಾಗ. "खर्जूरं रूप्यफलयोः खर्जूरः कीटवृक्षयोः" मेदि०। (स्त्री०) –री –ರೀ. ಕಾಡುಖರ್ಜೂರದ ಮರ, ಈಚಲ ಮರ. "खर्जूरीस्कन्धनद्धानां मदोद्गारसुगन्धिषु" रघु० ४-७५।

खर्जूरक ಖರ್ಜೂರಕ (पुं०) ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು.

खर्पर ಖರ್ಪರ (पुं०) 1, ಚೋರ. ಕಳ್ಳ. 2. ಧೂರ್ತ, ಪಟಿಂಗ, ಮಂಚಕ. 3. ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ. 4. ಕಪಾಲ, ತಲೆ ಬುರುಡೆಯ ಚಿಪ್ಪು. "खर्परस्तस्करे धूर्ते भिक्षापात्रकपालयोः" मेदि०। 5. ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. "अथ खर्परः। वारित्रा मूर्धखोलश्च सैव पत्रपिशाचिका" त्रिकाण्ड०। (न०) 6. ಮೈಲುತುತ್ತ.

खर्परिका ಖರ್ಪರಿಕಾ (स्त्री०) ಮೈಲುತುತ್ತ.

खर्परी ಖರ್ಪರೀ (स्त्री०) ಮೈಲುತುತ್ತ.

खर्ब – गतौ (भ्वा० पर० सक० से०)। खर्बति। चखर्ब। अखर्बीत्। ಹೋಗು, ಮುಂದೆ ನಡೆ. ಚಲಿಸು.

खर्बुज ಖರ್ಬೂಜ (न०) ಖರ್ಬೂಜದ ಹಣ್ಣು. "खर्बुजं मूत्रलं बल्यं कोष्ठशुद्धिकरं गुरु। स्निग्धं स्वादूत्तरं शीतं वृष्यं पित्तानिलापहम्" भावप्र०।

खर्म ಖರ್ಮ (न०) 1. ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ. 2. ಪೌರುಷ. ಪರಾಕ್ರಮ. "खर्मं दुकूले पौरुषे च" हेम०।

खर्व – दर्पे (भ्वा० पर० अक० से०)। खर्वति। चखर्व। अखर्वीत्। ದರ್ಪಹೊಂದು, ಕೊಬ್ಬಿದವನಾಗು.

खर्व ಖರ್ವ (वि०) 1. ವಾಮನ. ಕುಳ್ಳ. ಗಿಡ್ಡ. खर्व (दर्पे) "अच्" (३-१-१३४)। "खर्वमाख्यदमरौघनिवासं पर्वतं क्वचन चम्पकसंपत्" नैष० २१-२८। 2. ನೀಚ. "खर्वं संख्यान्तरे क्लीवं नीचे वामनके त्रिषु" मेदि०। (पुं०) 3. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. 4. ಕುಬ್ಜಕವೃಕ್ಷ. (न०) 5. ಒಂದು ಸಹಸ್ರ ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆ.

खर्वट ಖರ್ವಟ (पुं०) ನಗರ ಮತ್ತು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನದೀ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಾಮ. "एकतो यत्र तु ग्रामः नगरं चैकतः स्थितम्। मिश्रं तु खर्वटो नाम नदीगिरिसमाकुलः"।

खर्वशाख ಖರ್ವಶಾಖ (वि०) 1. ವಾಮನ. ಕುಳ್ಳ. ಗಿಡ್ಡ. खर्वाः शाखाः हस्तपादादयो यस्य। 2. ಸಣ್ಣ ರೆಂಬೆ ಗಳುಳ್ಳ ಚಿಕ್ಕಮರ.

खर्वित ಖರ್ವಿತ (वि०) 1. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ, ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವ, ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರುವ. खर्व (गतौ) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। (स्त्री०) –ता –ತಾ. 2. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. "संमिश्रयेच्चतुर्दश्या अमावास्या भवेत् क्वचित्। खर्वितां तां विदुः केचित् गताघ्वामिति चापरे" कर्मप्र०। 3. ಹಿಂದಿನ ದಿನದಲ್ಲಿದ್ದ ತಿಥಿಗಿಂತ ಮರುದಿನ ಕಡಮೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ತಿಥಿ, ಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ತಿಥಿ.

खल – सञ्चये (भ्वा० पर० सक० से०)। खलति। चखाल। खलिता। खलिष्यति। खलतु। अखलत्। खलेत्। खल्यात्। अखालीत्। ಸೇರಿಸು, ಶೇಖರಿಸು ಕೂಡಿಡು.

कर्मणि:—खल्यते। चखले। खलिता। खलिष्यते। खल्यताम्। अखल्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

खल ಖಲ (पुं०) 1. ಕಣ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕುವ ಜಾಗ. खल (सञ्चये) "अच्" (३-१-१३४)। "खलात् क्षेत्रादगाराद्वा यतो वाप्युपलभ्यते" मनु० ११-१७। 2. ಹೊಂಗೆಮರ. खं तद्वर्णं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। 3. ಸೂರ್ಯ. खे लीयते—लीङ् (श्लेषणे) "डः" (वा० ३-२-४८)। 4. ಧೂಳಿನ ರಾಶಿ. (न०) 5. ನೆಲ, ಭೂಮಿ. 6. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. 7. ಎಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿ. 8. ಕಲ್ಲುಪತ್ತು, ಔಷಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅರೆಯುವ ಗುಳಿಕಲ್ಲು. (वि०) 9. ನೀಚ, ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವದವನು. 10. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. 11. ಅಧಮ, ಕೆಳಮಟ್ಟದ. 12. ದುರ್ಜನ. ಕೆಟ್ಟವನು. "सर्पः क्रूरः खलः क्रूरः सर्पात् क्रूरतरः खलः। मन्त्रौषधिवशः सर्पः खलः केन निवार्यते"। "स्वप्राणान् यः परप्राणैः सुपुष्णात्यघृणः खलः" भाग० १-७-३७। "खलं भूस्थानकल्केषु क्रूरे नीचेऽधमे खलः" मेदि०।

खलक ಖಲಕ (पुं०) ಘಟ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಕೊಡ. खं मध्ये शून्यं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। संज्ञायां "कन्"।

खलकुल ಖಲಕುಲ (पुं०) 1. ಕುಳತ್ಥ. ಹುರುಳಿ. खलकौ खलभूमौ लीयते—लीङ् (श्लेषणे) "डः" (वा० ३-२-४८)। "दश ग्राम्याणि धान्यानि भवन्ति व्रीहि-यवास्तिलमाषा अणुप्रियङ्गवो गोधूमाश्च खल्वाः खल-कुलाश्च"। (न०) 2. ನೀಚವಂಶ. ಹೀನಕುಲ.

खलज ಖಲಜ (वि०) ಕಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. खले जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

खलता ಖಲತಾ (स्त्री०) 1. ನೀಚತನ. 2. ದುಷ್ಟತನ. खलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 3. ಆಕಾಶದ ಲತೆ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಬಳ್ಳಿ. खस्य लता। "अनिराकृततापसंपदं फलहीनां सुमनोभिरुज्झिताम्। खलतां खलतामिवासतीं प्रतिपद्येत कथं बुधो जनः" माघ० १६-२४।

खलति ಖಲತಿ (पुं०) 1. ಪಟ್ಟೆತಲೆ. खलन्ति केशाः अस्मात्—अपादाने "अतिः" (३-४-७४)। निपा०। (वि०) 2. ಪಟ್ಟೆತಲೆಯುಳ್ಳವನು, ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟದಿರುವುದರಿಂದ ಬೋಳುತಲೆಯುಳ್ಳವನು.

खलतिक ಖಲತಿಕ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. खलतिरिव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। (न०) 3. ಖಲತಿಕಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅರಣ್ಯ. खलतिकस्य पर्वतस्यादूरभवानि खलतिकं वनानि सि० कौ०।

खलधान ಖಲಧಾನ (पुं०) ಕಣ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕುವ (ತೆನೆಬಡಿಯುವ) ಜಾಗ. खलन्ति धान्यान्यत्र। पृषो०। "खलधानं पुनः खलम्" अभि० चि०।

खलपू ಖಲಪೂ (वि०) ಗುಡಿಸುವವನು, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡುವವನು. खलं भुवं पुनाति—पूञ् (पवने) "क्विप्" (३-२-७६)।

खलयज्ञ ಖಲಯಜ್ಞ (पुं०) ಕಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಯಜ್ಞ, ಕಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ದೇವತಾಪೂಜೆ. खले कर्तव्यः यज्ञः।

खलि ಖಲಿ (स्त्री०) 1. ಎಣ್ಣೆಯ ಗಸಿ. 2. ತಾಂಬೂಲ. खल (सञ्चये) "इन्" (उ० ४-११७)। "स्थाल्यां वैडूर्यमय्यां पचति तिलखलीं चन्दनैरिन्धनौघैः"।

खलिन् ಖಲಿನ್ (वि०) ಕಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. खलोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **खलिनी ಖಲಿನೀ.**

खलिनी ಖಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಣಗಳ ಸಮೂಹ. खलानां समूहः "इनिः" (४-२-५१)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ದುರ್ಜನರ ಗುಂಪು. 3. ಮುರೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧಿಗರ ವಸ್ತು.

खलिवर्द्धन ಖಲಿವರ್ದ್ಧನ (पुं०) ಮಳುಕು ಹಲ್ಲು. "मारुतेनाधिको दन्तो जायते तीव्रवेदनः। खलिवर्द्धन-संज्ञोऽसौ जायते रुक् न शाम्यति" भावप्र०।

खलीन ಖಲೀನ (पुन०) 1. ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ, –ಲಗಾಮು. खे मुखबिले लीनः। "उभयतः खलीन-कनककटकावलग्नाभ्यां पदे पदे कृताकुञ्चनप्रयत्नाभ्यां पुरुषाभ्यामवकृष्यमाणम्" काद०। (वि०) 2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ. खे आकाशे लीनः। पृषो० वा ह्रस्वः **खलिनः ಖಲಿನಃ.**

खलीकार ಖಲೀಕಾರ (पुं०) 1. ಅಪಕಾರ. खल + अभूततद्भावे च्विः डु कृञ् (करणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಘರ್ಷಣ, ಪೆಡರಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–करणम् –ಕರಣಮ್.**

खलु ಖಲು (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. 1. ಜಿಜ್ಞಾಸೆ. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆ. "न खलूग्ररुषा पिनाकिना गमितः सोऽपि सुहृद्गतां गतिम्" कुमा० ४-२४। 2. ವಾಕ್ಯಾಲಂಕಾರ. "सर्वः प्रियः खलु भवत्यनुरूपचेष्टः" माघ० ५-६। 3. ನಿಶ್ಚಯ. "गृहाण शस्त्रं यदि सर्ग एष ते न खल्वनिर्जित्य रघुं कृती भवान्" रघु० ३-५१। 4. ಅನುನಯ, ವಿನಯದಿಂದ ಬೇಡಿಕೆ. "न खलु न खलु बाणः संनिपात्योऽयमस्मिन्" शाकु० १। 5. ನಿಷೇಧ. ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕವಾದ "खलु" ಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ "क्त्वा" ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದು. "निर्धारितेऽर्थे लेखेन खलूक्त्वा खलु वाचिकम्" माघ० २-७०। 6. ಪಾದ ಪೂರಣಾರ್ಥ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. 7. ನಿಯಮ, ಅವಧಾರಣ. "परप्रणीतानि वचांसि चिन्वतां प्रवृत्तिसाराः खलु मादृशां गिरः" किरा० १-२५। 8. ಕಾರಣ. "न विदीर्ये कठिनाः खलु स्त्रियः" कुमा० ४-५।

खलुक् ಖಲುಕ್ (पुं०) ಅಂಧಕಾರ. ಕತ್ತಲೆ. खमिन्द्रियं नेत्रव्यापारं लुञ्चति—लुञ्च (अपनयने) "क्विप्" (३-२-७६)। "दिनान्तको वियद्भूतिः खलुग्वृत्रः" त्रिकाण्ड०।

खलूरिका ಖಲೂರಿಕಾ (स्त्री०) ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶ, ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. "खुरली तु श्रमो योग्याभ्यासः तद्भूः खलूरिका" अभि० चि०।

खलेकपोत ಖಲೇಕಪೋತ (पुं०) ಕಣದಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕೂಡುವ ಕಪೋತ (ಪಾರಿವಾಳ) ಪಕ್ಷಿಗಳು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಒಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿ "खलेकपोतन्यायः" ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ನೂರಾರು ಕಪೋತ (ಪಾರಿವಾಳ) ಪಕ್ಷಿಗಳು ಕಾಳುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಕಣದಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಶು ವೃದ್ಧ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಬಂದುಕೂಡುವಂತೆ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯ ಭಾವವಿಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮಾದಿಕಾರಕಗಳು ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಯುಗಪತ್ (ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಅನ್ವಯಹೊಂದುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ "खलेकपोतन्यायः" ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

खलेधानी ಖಲೇಧಾನೀ (स्त्री०) 1. ಮೇಟಿ, ಕಣದಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಣೆಗಾಗಿ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. खले धीयन्ते वृषभा अत्र—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಧೂಳು.

खलेवाली ಖಲೇವಾಲೀ (स्त्री०) ಕಣದಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಣೆಗಾಗಿ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ತುಳಿಯಲು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. खले वाल्यन्ते चाल्यन्ते वृषभा अत्र—वल (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१२१)। "मेधिर्मेथिः खलेवाली खले गोबन्धदारु यत्" अभि० चि०।

खलेशय ಖಲೇಶಯ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "शफरः श्वेतकोलः स्यात् खशेटस्तु खलेशयः" त्रिकाण्ड०।

खल्या ಖಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಕಣಗಳ ಸಮೂಹ. खलानां समूहः "यः" (४-२-५०)।

खल्ल ಖಲ್ಲ (पुं०) 1. ಕಲ್ಲುಪತ್ತು, ಔಷಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅರೆಯುವ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ಪಾತ್ರೆ. खल (सञ्चये) "क्विप्" (३-२-७६)। खल्। तं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಚರ್ಮ. ತೊಗಲು. 3. ಗುಂಡಿ, ಹಳ್ಳ. ಗುಳಿ. 4. ಚಾತಕ ಪಕ್ಷಿ. 5. ಚರ್ಮದ ಚೀಲ. 6. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಟ್ಟೆ. ವಸ್ತ್ರ. "खल्लो निम्ने वस्त्रभेदे चर्मचातकपक्षिणोः" हेम०।

खल्लिका ಖಲ್ಲಿಕಾ (स्त्री०) ಹುರಿಯುವ ಓಡು. ಬಾಣಲಿ. खल्ल संज्ञायां "कन्"।

खल्ली ಖಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಕೈಕಾಲು ತೊಡೆ ಮಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಚುಚ್ಚು ನೋವು. खल्ल गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "खल्ली तु पादजङ्घोरुकरमूलावमोटनी" भावप्र०।

खल्लीट ಖಲ್ಲೀಟ (पुं०) 1. ಪಟ್ಟೆತಲೆ. (वि०) 2. ಪಟ್ಟೆತಲೆಯುಳ್ಳವನು. "सप्तरात्रात् प्रजायन्ते खल्लीटस्य शुभाः कचाः। दग्वहस्तिदन्तलेपात् साजाक्षीररसाञ्जनात्"।

खल्व ಖಲ್ವ (पुं०) 1. ಅವರೆ. 2. ಚಣಕ. ಕಡಲೆ. ಇವು ಹಲ್ಲುವಿಧ ಗ್ರಾಮ್ಯಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿವೆ. "दश ग्राम्याणि धान्यानि भवन्ति व्रीहियवास्तिलमाषा अणुप्रियङ्गवो गोधूमाश्च खल्वाः खलकुलाश्च"।

खल्वाट ಖಲ್ವಾಟ (पुं०) 1. ಪಟ್ಟೆತಲೆ. (वि०) 2. ಪಟ್ಟೆತಲೆಯುಳ್ಳವನು. खल (संचये) "क्विप्" (३-२-७६)। खलं वाटति—वट (वेष्टने) "अण्" (३-२-१)। "खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः सन्तापितो मस्तके" भर्तृ० २-९०।

खश ಖಶ (पुं० ब० व०) 1. ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಆ ದೇಶದ ಜನರು.

खश्वास ಖಶ್ವಾಸ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. खस्य श्वास इव। "खश्वासः क्षिपणुर्घूलिध्वजः सरयुरङ्कुतिः" त्रिकाण्ड०।

खष्प ಖಷ್ಪ (पुं०) 1. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. 2. ಬಲಾತ್ಕಾರ. खनु (अवदारणे) "पः" (उ० ३-२८)। नस्य षत्वं च निपा०। "खष्पः क्रोधे बलात्कृतौ" मेदि०।

खस ಖಸ (पुं० ब० व०) 1. ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಒಂದು ದೇಶ. (पुं०) 2. ನಪೆ, ತುರಿಕಜ್ಜಿ, ಒಂದು ಚರ್ಮವ್ಯಾಧಿ. 3. ಸವರ್ಣ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ರಾತ್ಯಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "झल्लो मल्लश्च राजन्याद्व्रात्यान्निच्छिविरेव च। नटश्च करणश्चैव खसो द्रविड एव च" मनु० १०-२२।

खसम ಖಸಮ (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವ. खं शून्यं समं यस्य। ಬುದ್ಧನು ಸಕಲವೂ ಶೂನ್ಯವೆಂದೂ ಜಗತ್ತು ಅಸ್ಥಿರವೆಂದೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "धर्मचक्ररागाशनित्रिशरणाः खसमो दशार्हः" त्रिकाण्ड०।

खसर्पण ಖಸರ್ಪಣ (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವ. खे ऊर्ध्वदेशे सर्पणमस्य। "चिन्तामणिः पद्मनिधिः बहुरूपः खसर्पणः" त्रिकाण्ड०।

खसूचि ಖಸೂಚಿ (पुं०) ಆಕಾಶವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು. ಇದೊಂದು ನಿಂದಾವಚನ. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿ ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮರೆಸಲು ಆಕಾಶವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತ ಮಾತಾಡುವವನು ಖಸೂಚಿ. **उदा०** : "वैया-करणखसूचिः" सि० कौ०। ವ್ಯಾಕರಣ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಆಕಾಶವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತ ಮಾತನಾಡುವ ನಿಂದ್ಯನಾದ ವೈಯಾಕರಣನಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗ.

खसृम ಖಸೃಮ (पुं०) 1. ಸಿಂಹಿಕೆಯ ಮಗನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "सिंहिकायां समुत्पन्ना विप्रचित्तिसुतास्तथा। व्यंशः शल्यश्च बलवान् नभश्चैव महाबलः। वातापि-र्नमुचिश्चैव इल्वलः खसृमस्तथा"। 2. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

खस्तनी ಖಸ್ತನೀ (स्त्री०) ಆಕಾಶವೇ ಸ್ತನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪೃಥ್ವಿ. खमाकाशः स्तनमिवास्याः।

खाजिक ಖಾಜಿಕ (पुं०) ಲಾಜ, ಪೂರಿ, ಅರಳು. खे ऊर्ध्वभागे आजः क्षेपः—तत्र साधुः "ठञ्" (४-४-१०३)।

खाण्डपरशव ಖಾಂಡಪರಶವ(वि०) 1. ವಿಷ್ಣು ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ಪರಶುರಾಮನ ಸಂಬಂಧವಾದ. खण्डपरशोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

खाण्डव ಖಾಂಡವ (पुंन०) 1. ಸಿಹಿಮೋದಕ. ಮಿಠಾಯಿ. (न०) 2. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಒಂದು ವನ. ಖಾಂಡವೀ ನಗರವಿರುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ವನವು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. [ಚಂದ್ರವಂಶದ ಸುದರ್ಶನನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಯಕ್ಷಗಂಧರ್ವರು ತಪಸ್ವಿಗಳು ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದ ದೊಡ್ಡ ವನವೊಂದನ್ನು ಒಡೆದು ಸಕಲ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಖಾಂಡವಿಯೆಂಬ ಮಹಾನಗರವೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಸಕಲ ರಾಜರನ್ನೂ ದೇವಗಂಧರ್ವರನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ರತ್ನಕನಕ ರಾಶಿಗಳಿಂದ ನಗರವನ್ನು ತುಂಬಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪಟ್ಟಣಗಳಿಂದ ಜನರನ್ನು ಕರೆತಂದು ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಇವಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಸಹಿಸದಿದ್ದ ಇಂದ್ರನ ಮಾತಿನಂತೆ ವಾರಾಣಸಿಯ ವಿಜಯನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ಸುದರ್ಶನನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ ಖಾಂಡವಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಜನರನ್ನು ಅವರವರ ಪೂರ್ವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಆ ನಗರವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯಾನವನವೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು.

ಅನೇಕ ಸಂವತ್ಸರಗಳಕಾಲ ನಡೆದ ಶ್ವೇತಕಿಯ ಯಾಗದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಜೀರ್ಣಗೊಂಡಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯು ಖಾಂಡವವನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲು ಬಿಳುಸಲ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಆನೆಗಳು ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ನೀರನ್ನು ತಂದು ತಂದು ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಆರಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದುವು. ಕೊನೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಅವರ ಅನುಮತಿಯಂತೆ ಖಾಂಡವವನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲು ಅಗ್ನಿಯು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆರಿಸಲು ಇಂದ್ರನು ಮಳೆ ಸುರಿಸಿದನು. ಆಗ ಅರ್ಜುನನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶರಗಳಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಚಪ್ಪರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಮಳೆಗೆ ತಡೆಮಾಡಲು ಇಂದ್ರನು ಕೋಪಗೊಂಡು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೋತುಹೋದನು. ಅಗ್ನಿಯು ಖಾಂಡವವನವನ್ನು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸಿ ಸಂತೋಷಗೊಂಡನು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸು, ದಿವ್ಯರಥ ಶ್ವೇತಾಶ್ವಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಲಭಿಸಿದುವು.] ಭಾ० ಆದಿ० ೨೪೮-೨೪೩।

खाण्डवप्रस्थ ಖಾಂಡವಪ್ರಸ್ಥ (पुं०) ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥ ನಗರ. ಪಾಂಡವರು ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಕೇಳಿದ ಐದು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಂದ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯ ಪಡೆದು ಧರ್ಮರಾಜನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನಗರ. "अस्माभिः खाण्डव-प्रस्थे युष्मद्वासोऽभिचिन्तितः" भा० आदि०। ["इन्द्रप्रस्थ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

खाण्डविक ಖಾಂಡವಿಕ (पुं०) ಮಿಠಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಸಿಹಿಮೋದಕಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. खाण्डवं शिल्प-मस्य "ठञ्" (४-४-५१)। "आरालिका सूपकाराः ये च खाण्डविकास्तथा" भा० आश्रम०।

खाण्डवी ಖಾಂಡವೀ (स्त्री०) ಸುದರ್ಶನ ರಾಜನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ ಒಂದು ಮಹಾನಗರ. ["खाण्डव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

खात ಖಾತ (न०) 1. ಅಗೆಯುವುದು, ತೋಡುವುದು. खन् (अवदारणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಪುಷ್ಕರಿಣಿ, ಕೊಳ, ಕೆರೆ. ತಟಾಕ. खन्० कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "पूर्तं खातादि कर्म यत्" अम०। 3. ಕಾಲುವೆ. 4. ಕಂದಕ, ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಲು ತೋಡುವ ಹಳ್ಳ. (वि०) 5. ಅಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟು. 6. ಕೆದಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಳಿದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. खन्

कर्म० "क्तः"। "खातं खुरैः रथ्यतुरङ्गपुंगवैरुपत्यकाहाटक-मेदिनीरजः" कुमा० १४-२०। 7. ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ.

खातक ಖಾತಕ (न०) 1. ಚಚ್ಚೌಕವಾಗಿ ತೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೊಳ, ಪುಷ್ಕರಿಣಿ. खात संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "पुष्करिण्यां तु खातकम्" अभि० चि०। (वि०) 2. ಅಧಮರ್ಣ, ಸಾಲಗಾರ, ಸಾಲಪಡೆದವನು. "उत्तमर्णो धनस्वामी अधमर्णस्तु खातकः"। 3. ಶತ್ರು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವವನು. "खातकव्यूहतत्त्वज्ञं बलहर्षणकोविदम्" भा० शान्ति० ११८। 4. ಅಗೆಯುವವನು, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡುವವನು. खन् कर्तृ० "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

खातभू ಖಾತಭೂ (स्त्री०) 1. ಕಂದಕ, ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ತುಂಬಿಲು ತೋಡಿದ ಹಳ್ಳ, खातयुक्ता भूः। 2. ಕಾಲುವೆ.

खाति ಖಾತಿ (स्त्री०) ಅಗೆಯುವುದು, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡುವುದು. खन् (अवदारणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

खात्र ಖಾತ್ರ (न०)1. ಖನಿತ್ರ, ಗುದ್ದಲಿ, ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಆಯುಧ. 2. ಕೊಳ, ಸರಸ್ಸು. खन् (अवदारणे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१६१)। "खात्रं खनित्रं जलाधारश्च" सि० कौ०। 3. ವನ, ಕಾಡು. 4. ಸೂತ್ರ, ದಾರ.

खाद् – भक्षणे (भ्वा० पर० सक० से०)। खादति। चखाद। खादिता। खादिष्यति। खादतु। अखादत्। खादेत्। खाद्यात्। अखादीत्। अखादिष्यत्। 1. ಭಕ್ಷಿಸು, ತಿನ್ನು. 2. ಹಿಂಸಿಸು. ನೋಯಿಸು.

कर्मणि:—खाद्यते। चखादे। खादिता। खादिष्यते। खाद्यताम्। अखाद्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—खादयति। खादयां चकार, –बभूव, –आस। खादयिता। खादयिष्यति। खादयतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिखादिषति। चिखादिषां चकार, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—खादितव्यः। खादनीयः। खाद्यः। खादितः। खादितवान्। खादन्, खादन्ती। खादितुम्। खादितम्। खादनम्। खादित्वा। प्रखाद्य।

खादक ಖಾದಕ (वि०)1. ಭಕ್ಷಿಸುವವನು, ತಿನ್ನುವವನು. खाद् (भक्षणे) "वुन्" (३-२-१४६)। "अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी। संस्कर्ता चोपहर्ता च खादकश्चेति घातकाः" मनु० ५-५१। 2. ಸಾಲಗಾರ. "खादको वित्तहीनः स्यात् लग्नको वित्तवान् यदि"।

खादत् ಖಾದತ್ (वि०) ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ. खाद् (भक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "देवान् पितॄंश्चार्चयित्वा खादन्मांसं न दुष्यति" मनु० ५-३२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **खादन्ती ಖಾದಂತೀ**.

खादतमोदता ಖಾದತಮೋದತಾ (स्त्री०) "ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಊಟಮಾಡಿರಿ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷಪಡಿರಿ" ಎಂದು ಉಪಚಾರದ ಮಾತು ಹೇಳುವ ಸಮಾರಂಭ. खादत मोदध्वम् इत्युच्यते यस्यां क्रियायाम्।

खादन ಖಾದನ (पुं०) 1. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. खादत्यनेन–खाद् (भक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। (न०) 2. ಭಕ್ಷಣ, ತಿನ್ನುವುದು.

खादनीय ಖಾದನೀಯ (वि०) 1. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, –ಶಕ್ಯವಾದ. खाद् (भक्षणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿನ್ನಬೇಕಾದ. 3. ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ. "तव्यः" (३-१-९६)। **खादितव्यः ಖಾದಿತವ್ಯಃ**. "अत्रैव दग्ध्वा खादितव्योऽयम्" हितो० ४।

खादित ಖಾದಿತ (वि०) ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. खाद् (भक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आशङ्कमानो वैदेहीं खादितां निहतां मृताम्" भट्टि० ६-६। "अतो निर्मण्डूकं सरो विलोक्य मण्डूकनाथोऽपि तेन खादितः" हितो० ४।

खादितवत् ಖಾದಿತವತ್ (वि०)ಭಕ್ಷಿಸಿದವನು. ತಿಂದವನು. खाद् (भक्षणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "ततः गृहीतोऽयं महाप्रसादः इत्युक्त्वा स क्रमशो मण्डूकान् खादितवान्" हितो० ४। स्त्रियाम् "ङीप्"(४-१-६)। **–वती –ವತೀ**.

खादितृ ಖಾದಿತೃ (वि०) "खादक" ಪದದ 1ನೆಯ ಅರ್ಥ. खाद् (भक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

खादिन् ಖಾದಿನ್ (वि०) ಭಕ್ಷಿಸುವವನು. ತಿನ್ನುವವನು. खाद् (भक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "लोष्टमर्दी तृणच्छेदी नखखादी च यो नरः। स विनाशं व्रजत्याशु सूचकोऽशुचिरेव च" मनु० ४-७१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–नी –ನೀ**.

खादिर ಖಾದಿರ (पुं०) 1. ಕಗ್ಗಲಿಮರದ ಗೋಂದು, ಕಾಚು. (वि०) 2. ಕಗ್ಗಲಿಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. खदिरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

खादुक ಖಾದುಕ (वि०) ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. ದುರ್ಜನ.

खाद्य ಖಾದ್ಯ (ನ०) 1. ಭಕ್ಷ್ಯ, ತಿಂಡಿ, ಆಹಾರ. खाद् (भक्षणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (वि०)2. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

खान ಖಾನ (ನ०) 1. ಭಕ್ಷಣ, ತಿನ್ನುವುದು. खै (खेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। धातूनामनेकार्थत्वात्। "सद्भावेन हि तुष्यन्ति देवाः सत्पुरुषा द्विजाः। इतरे खानपानेन वाक्प्रदानेन पण्डिताः" गरुडपु०। 2. ಅಗೆಯುವುದು.

खानक ಖಾನಕ (वि०) ಅಗೆಯುವವನು, ತೋಡುವವನು. खनति – खनु (अवदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "व्याधान् शाकुनिकान् गोपान् कैवर्तान् मूलखानकान्" मनु० ७-२६०।

खानि ಖಾನಿ(पुं०)ಆಕರ, ಗಣಿ, ರತ್ನ ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನ. खनिरेव। पृषो०।

खानिक ಖಾನಿಕ (न०) 1. ಕನ್ನಗತ್ತರಿ, ಕನ್ನವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಕತ್ತರಿ. 2. ಕನ್ನವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಕಳ್ಳ. 3. ಗೋಡೆಯೊಳಗೆ ತೋಡಿರುವ ಗುಳಿ. खानेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)। "कुड्यच्छेद्यं तु खानिकम्" त्रिकाण्ड०।

खानिल ಖಾನಿಲ (वि०) ಕನ್ನಕೊರೆದು ಕದಿಯುವವನು, ಚೌರ. ಕಳ್ಳ. खानं खननं शिल्पत्वेनास्यास्ति "इलच्"।

खानिष्क ಖಾನಿಷ್ಕ (पुं०) ಒಂದು ಮಾಂಸ. "दीप्ताग्नीनां सदा पथ्यः खानिष्कः कफहा गुरुः" सुश्रुत०।

खानोदक ಖಾನೋದಕ (पुं०) ಎಳನೀರು. खानाय उदकमत्र।

खापगा ಖಾಪಗಾ (स्त्री०) ಆಕಾಶಗಂಗೆ, ದೇವನದಿ. खस्यापगा।

खारिम्पच ಖಾರಿಂಪಚ (वि०) ಒಂದು ಖಂಡಗದಷ್ಟು ಬೇಯಿಸುವ. खारीं पचति – डु पचष् (पाके) "खच्" (३-२-३३)। मुमागमः (६-३-६७)। ह्रस्वः (६-३-६६)।

खारी ಖಾರಿ (स्त्री०)1. ಒಂದು ಖಂಡಗ, 180 ಸೇರು, 16 ದ್ರೋಣದ ಅಳತೆ. खं मध्यमाकाशम् आराति – आ+रा (दाने) "कः" (३-२-३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

खारीक ಖಾರೀಕ (वि०) 1. ಒಂದು ಖಂಡಗ ಧಾನ್ಯದ ಬೆಲೆಗೆ ಕೊಂಡದ್ದು. खार्या क्रीतम् "ईकन्" (५-१-३१)। अध्यर्धखारीकम् द्विखारीकम् ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಒಂದು ಖಂಡಗದ ಬೀಜವರಿಯು ಜಮೀನು. खारीं खारीवापमर्हति "ईकन्" (५-१-३१)।

खारीवाप ಖಾರೀವಾಪ (वि) ಒಂದು ಖಂಡಗ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಿತ್ತುವಷ್ಟು ಜಮೀನು. ಖಂಡಗದ ಬೀಜವರಿಯುನೆಲ. खारी उप्यतेऽत्र – डु वप् (बीजतन्तुसन्ताने) "घञ्" (३-३-१२१)।

खालत्य ಖಾಲತ್ಯ (न०) ಪಟ್ಟೆತಲೆ. ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಕ ಎಂಬ ಒಂದು ರೋಗ. खलतेर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

खिट – त्रासे (भ्वा० पर० अक० से०)। खेटति। चिखेट। खेटिता। खेटिष्यति। खेटतु। अखेटत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಹೆದರು, ಭಯಪಡು.

भावे :—खिटयते। चिखिटे। खेटिता। खेटिष्यते। खिटयताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—खेटयति, –ते। खेटयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। खेटयिता। खेटयिष्यति, –ते। खेटयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—खेटितव्यम्। खेटनीयम्। खेट्यम्। खिटितः। खिटितवान्। खेटन्, खेटन्ती। खेटितुम्। खिटितम्। खेटनम्। खेटित्वा। विखिटय।

खिद – दैन्ये (दिवा० आत्म० अक० अनि०)। खिद्यते। चिखिदे। खेत्ता। खेत्स्यते। खिद्यताम्। अखिद्यत। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕಷ್ಟಪಡು, ಆಯಾಸಪಡೊಂದು, ಬಳಲು. "स्वसुखनिरभिलाषः खिद्यसे लोकहेतोः" शाकु० ५-७।

भावे :—ಮೇಲಿನ ಏಕವಚನ ರೂಪಗಳು.

णिचि :—खेदयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—खेत्तव्यम्। खेदनीयम्। खेद्यम्। खिन्नः। खिन्नवान्। खिद्यमानः। खेत्तुम्। खिन्नम्। खेदनम्। खित्वा। निखिद्य।

खिद – परितापे (तुदा० पर० अक० अनि०)। खिन्दति। चिखेद। ಇತ್ಯಾದಿ. ದುಃಖಿಸು, ವ್ಯಸನಪಡು.

खिदिर ಖಿದಿರ (पुं०)1. ಚಂದ್ರ. खिद्यते कृष्णपक्षे—खिद (दैन्ये) "किरच्" (उ० १-५१)। खिदिरश्चन्द्रः सि० कौ०। 2. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ.

खिद्यमान ಖಿದ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ದುಃಖಪಡುತ್ತಿರುವ, ವ್ಯಸನಪಡುತ್ತಿರುವ. खिद (दैन्ये) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ದುಃಖಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. खिद ताच्छील्ये "चानश्" (३-२-१२९)।

खिद्र ಖಿದ್ರ (वि०) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. 2. ರೋಗ. खिद (दैन्ये) "रक्" (उ० २-१३)। खिद्रो रोगो दरिद्रश्च सि० कौ०।

खिन्न ಖಿನ್ನ (वि०)1. ದೈನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. खिद (दैन्ये) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಆಯಾಸಗೊಂಡ, ದಣಿದಿರುವ. "स्थापयेदासने तस्मिन् खिन्नः कर्मेक्षणे नृणाम्" मनु० ७-१४१। "खिन्नानखिन्नमतिरापततो मनुष्यान्" माघ० ५-२७। 3. ಧೃತಿಗೆಟ್ಟ, ಧೈರ್ಯಕುಂದಿದ.

खिल – उञ्छे (तुदा० पर० सक० से०)। खिलति। खेलिता। अखेलीत्।

खिल ಖಿಲ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. "खिलो नारायणः प्रोक्तस्तद्गुणाः इषवः स्मृताः"। 2. ಅವಕಾಶ, ರಂಧ್ರ. 3. ಶೂನ್ಯತೆ, ಬರಿದಾಗಿರುವಿಕೆ. (न०) 4. ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಂಥದ ಸಂಗ್ರಹ, ಶ್ರೀಸೂಕ್ತ ಪುರುಷಸೂಕ್ತ ಮೊದಲಾದುವು. "आख्यानानीतिहासांश्च पुराणानि खिलानि च" मनु० ३-२३२। (त्रि०) 5. ಉಳದೆ ಇರುವ ಭೂಮಿ. खिल (उञ्छे) "कः" (३-१-१३५)। स्त्रियाम् **खिला ಖಿಲಾ**. "द्वे खिलाप्रहते समे। त्रिषु" अम०।

खिलीकरण ಖಿಲೀಕರಣ (न०) 1. ಆತಂಕಪಡಿಸುವುದು. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. अखिलं खिलं क्रियते – खिल+ङु कृञ् (करणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "च्विः" (वा० ५-४-५०)। ईत् (७-४-३२)। दीर्घः(७-४-२६)। 3. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿಸುವುದು.

खिलीकृत ಖಿಲೀಕೃತ (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अखिलं खिलं कृतम् "च्विः" (वा० ५-४-५०)। ईत् (७-४-३२)। दीर्घः (७-४-२६)। "तौ सुकेतुसुतया खिलीकृते कौशिकाद्विदितशापया पथि" रघु० ११-१४। 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

खिलीभूत ಖಿಲೀಭೂತ (वि०) 1. ನಡೆದು ಸವೆಯದಿರುವ. अखिलं खिलं भूतम् "च्विः" (वा० ५-४-५०)। ईत् (७-४-३२)। दीर्घः (७-४-२६)। "खिलीभूते विमानानां तदापातभयात्पथि" कुमा० २-४५। 2. ನಾಶವಾದ. 3. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ. "प्रजागरात् खिलीभूतस्तस्याः स्वप्ने समागमः" शाकु० ६-२२।

खिलेषु ಖಿಲೇಷು (पुं०) ಹರಿವಂಶವೆಂಬ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. खिलस्य नारायणस्य इषुः गुणः यत्र। "खिलो नारायणः प्रोक्तः तद्गुणा इषवः स्मृताः"।

खिल्य ಖಿಲ್ಯ (पुं०) ಉತ್ತು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿದ ಜಮೀನುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಉಳದಿರುವ ಭೂಮಿ. खिले भवः "यत्" (४-३-५४)।

खुर – छेदने (तुदा० पर० सक० से०)। खुरति। चुखोर। अखोरीत्। ಕತ್ತರಿಸು, ತುಂಡುಮಾಡು.

खुर ಖುರ (पुं०) 1. ನಖವೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 2. ಹಸು ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. खुर (छेदने) "कः" (३-१-१३५)। "तस्याः खुरन्यास-पवित्रपांसुमपांसुलानां धुरि कीर्तनीया" रघु० २-२। 3. ಮಂಚದ ಕಾಲು. 4. ಕ್ಷೌರದ ಕತ್ತಿ.

खुरणस् ಖುರಣಸ್ (वि०) ಗೊರಸಿನಂತೆ ಮೂಗುಳ್ಳ. खुर इव नासिका यस्य वा नस् आदेशः (वा० ५-४-११८)। पक्षे "अच्" अपि (५-४-११८)। **खुरणसः ಖುರಣಸಃ**. उभयत्र णत्वम् (८-४-३)।

खुरप्र ಖುರಪ್ರ (पुं०) 1. ಜೊಪಾದ ಅಲುಗುಳ್ಳ ಅಸ್ತ್ರ. खुर इव प्राति पूरयति—प्रा (पूरणे) "कः" (३-२-३)। 2. ಕುಡುಗೋಲು, ಕುಯಿಲಗತ್ತಿ, ಕುಡುಲು.

खुरली ಖುರಲೀ (स्त्री०) 1. ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ, ಆಯುಧ ಪ್ರಯೋಗದ ಅಭ್ಯಾಸ. खुर इव आलाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "शस्त्राभ्यासश्च खुरली" त्रिकाण्ड०। 2. ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು, ಬಾಣವನ್ನು ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವುದು. "अस्त्रप्रयोगखुरलीकलहे गणानाम्" म० वी० २-३४। "खुरली लक्ष्यबन्धनम्" केशवः।

खुराक ಖುರಾಕ (पुं०) ಪಶು. ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಗೊರಸಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ. खुर (छेदने) "आकः" (उ० ४-१५)।

खुरालक ಖುರಾಲಕ (पुं०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಾಣ. खुर इवालति पर्याप्नोति—अल (भूषणादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

खुरालिक ಖುರಾಲಿಕ (पुं०) 1. ನಾಪಿತನ ಆಯುಧಗಳ ಚೀಲ, ಕ್ಷೌರಕತ್ತಿಯ ಚೀಲ. खुराणामालिभिः कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಯುಧ. 3. ತಲೆದಿಂಬು.

खुलक ಖುಲಕ (पुं०) ಮೊಳಕಾಲು ಮತ್ತು ಪಾದಗಳ ಸಂಧಿ (ಮಧ್ಯ) ಭಾಗ. खुर (छेदने) "क्वुन्" (उ० २-३३)। "आगुल्फकर्णात् सुमितस्य जन्तोस्तस्याष्टभागं खुलका-द्विभज्य" सुश्रुत० चिकित्सा० १८-२६।

खुल्ल ಖುಲ್ಲ (न०) 1. ನಖವೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧವಸ್ತು. क्षुदिर् (संपेषणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। क्षुदं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-३-४)। पृषो०। (वि०)2. ಸಣ್ಣದಾವ. ಚಿಕ್ಕದಾದ. 3. ಅಲ್ಪ. ಕೊಂಚ. 4. ಕನಿಷ್ಠ. ಕಿರಿಯ.

खुल्लक ಖುಲ್ಲಕ (वि०)1. ನೀಚ. 2. ದರಿದ್ರ. ಬಡವ. 3. ಕಠಿನ. ಒರಟು ಸ್ವಭಾವದ. 4. ಅಲ್ಪ. ಕೊಂಚ. 5. ಸಣ್ಣದಾದ. ಚಿಕ್ಕದಾದ. खुल्ल स्वार्थे "कः"। 6. ದುರ್ಜನ. ಕೆಟ್ಟವನು. "खुल्लकः खलनीचयोः" हेम०।

खुल्लतात ಖುಲ್ಲತಾತ (पुं०) ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ. ತಂದೆಯ ತಮ್ಮ. ತಂದೆಯ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ. खुल्लः तातः।

खुल्लम ಖುಲ್ಲಮ (पुं०) ಮಾರ್ಗ. ದಾರಿ. खुल्लेन मीयते—माङ् (माने) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। "पन्थास्तु खुल्लमो वहः। वाटः पथश्च मार्गश्च" त्रिकाण्ड०।

खेचर ಖೇಚರ (पुं०) 1. विद्याधर. 2. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. 3. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿ. 4. ಪಾದರಸ. (न०) 5. ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು. 6. ಕುದುರೆ. "विद्याधरः कामरूपी खेचरः स्थिरयौवनः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 7. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. खे चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। सप्तम्या "अलुक्" (६-३-१४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी –ಚರೀ.**

खेचरी ಖೇಚರೀ (स्त्री०) ಯೋಗಾಂಗವಾದ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. "कपालकुहरे जिह्वा प्रतिष्ठा विपरीतगा। भ्रुवोरन्तर्गता दृष्टिः मुद्रा भवति खेचरी"। ಇದೊಂದು ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಪೂಜಾಸಮಯದ ಮುದ್ರೆ.

खेट ಖೇಟ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. खे अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ರೈತರ ಹಳ್ಳಿ. ಗ್ರಾಮ. 3. ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. 4. ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. 5. ಕುದುರೆ. 6. ನಾಸಾಮಲ, ಸಿಂಬಳ. (पुंन०) 7. ಬಲರಾಮನ ಗದೆ. 8. ಬೇಟೆ. कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। (न०)9. ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು. 10. ಗುರಾಣಿ. 11. ಚರ್ಮ. (वि०) 12. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. 13. ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. 14. ನೀಚ, ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವದವನು. "खेटः सिंघाणके हीने" त्रिकाण्ड०।

खेटक ಖೇಟಕ (पुंन०) 1. ರೈತರಹಳ್ಳಿ, ಬೇಸಾಯಗಾರರ ಗ್ರಾಮ. 2. ಬಲರಾಮನ ಗದೆ. 3. ಗುರಾಣಿ. खेट स्वार्थे "कः"।

खेटिन् ಖೇಟಿನ್ (पुं०) 1. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. 2. ವೈತಾಳಿಕ. ಹೊಗಳುಭಟ. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ.

खेद ಖೇದ (पुं०) 1. ಶೋಕ. ದುಃಖ. खिद "घञ्" (३-३-१८)। "शोकः शुक् शोचनं खेदः" अभि० चि०। 2. ಆಯಾಸ. ಬಳಲಿಕೆ. ದಣಿವು. "रतिखेदसमुत्पन्ना निद्रा संज्ञाविपर्ययः" सा० द०। 3. ಪೀಡೆ. ಹಿಂಸೆ.

खेदन ಖೇದನ (न०)1. ಶೋಕ. ದುಃಖ. खिद (दैन्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಯಾಸ. ಬಳಲಿಕೆ. 3. ದುಃಖಪಡಿಸುವುದು. 4. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುವುದು. खिद + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ದುಃಖಪಡಿಸುವ. 6. ಆಯಾಸಪಡಿಸುವ. खिद+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

खेदनीय ಖೇದನೀಯ (वि०)1. ದುಃಖಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಯಾಸಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. , खिद (दैन्ये) कर्मं० "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಕುಗ್ಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿರುತ್ಸಾಪ ಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. "तव्यः" (३-१-९६)। **खेत्तव्यः ಖೇತ್ತವ್ಯಃ.**

खेदित ಖೇದಿತ (वि०) 1. ಆಯಾಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದುಃಖಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. खिद(दैन्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

खेदिन् ಖೇದಿನ್ (वि०)1. ದುಃಖವುಳ್ಳವನು. 2. ಆಯಾಸವುಳ್ಳವನು, ದಣಿದಿರುವವನು. खेदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

खेय ಖೇಯ (न०) 1. ಕಂದಕ, ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಲು ತೋಡಿರುವ ಹಳ್ಳ. खनु (अवदारणे) "क्यप्" (३-१-१११)। (वि०)2. ತೋಡಲ್ಪಡುವ, ಅಗೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಅಗೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಅಗೆಯ ಬೇಕಾದ.

खेलन ಖೇಲನ (न०) 1. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. खेल् (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪಗಡೆಯಹಾಸು. खेल् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಆಟದ ಸಾಮಾನು. खेल् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

खेलनी ಖೇಲನೀ (स्त्री०)ಪಗಡೆಯಕಾಯಿ. खेल्यतेऽनया—खेल् (चलने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

खेला ಖೇಲಾ (स्त्री०) ಆಟ, ಕ್ರೀಡೆ. खेलृ (चलने) "अः"(३-३-१०३)। "क्रीडा खेला च कूर्दनम्" अम०।

खेलि ಖೇಲಿ (स्त्री०) 1. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. 2. ಪಕ್ಷಿ, ಪಕ್ಕಿ. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಬಾಣ. 5. ಗಾನ, ಸಂಗೀತ. खे अलति—अल (भूषणादौ) "इन्" (उ० ४-११७)। (वि०) 6. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

खोड्—गतिप्रतिघाते (भ्वा० पर० अक० से०)। खोडति। चुखोड। खोडिता। खोडिष्यति। खोडतु। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಮಾಡು, ನಡೆಯಲು ಅಡ್ಡಿಮಾಡು.

खोड ಖೋಡ (वि०) ಕುಂಟ, ಒಂದು ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು. ನಡೆಯಲು ಅಶಕ್ತನಾದವನು. खोडति—खोड्ड (गतिप्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "खोडे खञ्जः" अम०।

खोर(ल) ಖೋರ(ಲ) (वि०) 1. ಕುಂಟ, ಒಂದು ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು. खोर्क्ष (ल्) (गतिप्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३४)। (पुंन०) 2. ರುಮಾಲು, ಟೋಪಿ ಮುಂತಾದುದು.

खोलक ಖೋಲಕ (पुं०) 1. ತಲೆಯ ಕಾಪು, ರುಮಾಲು, ಟೋಪಿ ಮುಂತಾದುವು. 2. ವಲ್ಮೀಕ, ಪುತ್ತ. 3. ಅಡಕೆ ಕಾಯಿನ ಚಿಪ್ಪು (ಸಿಪ್ಪೆ). 4. ಒಂದು ಅಡಿಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ. "स्यात् खोलकस्तु पाके शिरस्त्रवल्मीकपूगकोशेषु" मेदि०। 5. ಸ್ವರ್ಗ. "मूर्धत्राणे नाकौ च खोलः" त्रिकाण्ड०।

ख्या—प्रकथने (अदा० पर० सक० अनि०)। ख्याति। चख्यौ। ख्याता। ख्यास्यति। ख्यातु। अख्यात्। चक्षिङ् ಧಾತುವಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕವು ಪರವಾದರೆ ख्या ಆದೇಶವು ಬಂದು ಉಭಯಪದಿಯಾಗುವುದು.

कर्मणि:—ख्यायते। चख्ये। ख्यायिता, ख्याता। ख्यायिष्यते, ख्यास्यते। ख्यायताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—ख्यापयति, –ते। ख्यापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—ख्यातव्यम्। ख्यानीयम्। ख्येयम्। ख्यातः। ख्यातवान्। ख्यान्, ख्याती, ख्यान्ती। ख्यातुम्। ख्यातम्। ख्यानम्। ख्यात्वा। आख्याय। 1. ಹೇಳು. 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು.

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अनु+आ+ख्या=अन्वाख्याति। अन्वाख्यानम्। ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳು.

(2) अभि+ख्या = अभिख्याति। अभिख्या। ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಹೊಳೆ. "काप्यभिख्या तयोरासीत् व्रजतोः शुद्धवेषयोः" रघु० १-४६।

(3) आ+ख्या=आख्याति। आख्यानम्। 1. ಹೇಳಿ ಹೇಳು, ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳು. "आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो नमोस्तु ते देववर प्रसीद" गीता ११-३१। "आख्यातासि हतं शत्रुमभिषिक्तं विभीषणम् भट्टि० २२-१५।

(4) उप+आ+ख्या = उपाख्यानम्। ಒಂದೆ ನಡೆದ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳು.

(5) प्र+ख्या = प्रख्याति। 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಹೊಂದು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು.

(6) प्रति + आ + ख्या = प्रत्याख्यानम्। प्रत्याख्यातम्। ತಿರಸ್ಕರಿಸು, ನಿರಾಕರಿಸು.

(7) वि+ख्या = विख्याति। विख्यातः। ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದು.

(8) वि+आ+ख्या = व्याख्याति। व्याख्यानम्। ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸು, ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಹೇಳು.

ख्यात ಖ್ಯಾತ (न०) 1. ಹೇಳುವುದು. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. ख्या (प्रकथने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ. ख्या कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "ख्यातं नभः शब्दमयेन नाम्ना कान्तं नभोमासमिव प्रजानाम्" रघु० १८-६। "ख्यातः प्राज्ञः कृतज्ञश्च सानुक्रोशश्च राघवः"। 3. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ख्या कर्म० "क्तः"(३-२-१०२)।

ख्यातगर्हण ಖ್ಯಾತಗರ್ಹಣ (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಂದ್ಯನಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಂತೆ ನಿಂದೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ. ख्याता गर्हणा यस्य।

ख्यातगर्हित ಖ್ಯಾತಗರ್ಹಿತ (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಂತೆ ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಟ್ಟ ಹೆಸರನ್ನು ಗಳಿಸಿದ. गर्हितं भावे "क्तः"। ख्यातं गर्हितं यस्य।

ख्याति ಖ್ಯಾತಿ (स्त्री०)1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. 2. ಕೀರ್ತಿ, ಹೆಸರು ವಾಸಿ. ख्या (प्रकथने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "येनास्मिन् कर्मणा लोके ख्यातिमिच्छति पुष्कलाम्। न च शोचत्यसम्पत्तौ तद्विज्ञेयं तु राजसम्" मनु० १२-३६। 2. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 3. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "ख्यातिं च सत्त्वपुरुषान्यतयाधिगम्य वाञ्छन्ति तामपि समाधिभृतो निरोद्धुम्" माघ० ४-५५। 4. ದರ್ಶನ

ಒಬ್ಬ ಮಗಳು, ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. 7. ಕರ್ದಮನ ಮಗಳು. (ಪುಂ) 8. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

ख्यातिकर ख्याತಿಕರ (ವಿ) ಕೀರ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। ख्यातेः करः।

ख्यातिमत् ख्याತಿಮತ್ (ವಿ) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ. 2. ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ. ख्यातिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.**

ख्यान ख्याನ (ನ) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅರಿವು. 2. ಹೇಳುವುದು, ತಿಳಿಸುವುದು. 3. ಪೊಗಳಿಕೆ. ख्या (प्रकथने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ख्यापक ख्यापक (ವಿ) 1. ಹೇಳುವವನು. 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸುವವನು. 3. ತಿಳಿಸುವವನು. ख्या (प्रकथने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ख्यापन ख्यापन (ನ) 1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ख्या (प्रकथने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "ख्यापनेनानुतापेन तपसाध्ययनेन च। पापकृन्मुच्यते पापात्तथा दानेन चापदि" मनु० ११-२२७।

ख्यापनीय ख्यापनीय (ವಿ) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ख्या (प्रकथने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **ख्यापयितव्यः ख्यापयितव्यः.**

ख्यापित ख्यापित (ವಿ) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ख्या (प्रकथने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ख्याप्य ख्याप्य (ವಿ) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ. ख्या (प्रकथने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

इति "ख" कारादिपदार्थनिरूपणम्

ग

ग ಗ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "क" ವರ್ಗದ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" सि० कौ०। ಸಂವಾರ, ನಾದ, ಘೋಷ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣ ಇವು ಇದರ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು.

ग ಗ (ಪುಂ) 1. ಗಣಪತಿ. 2. ಗಂಧರ್ವ. (ನ) 3. ಗಾನ, ಸಂಗೀತ. (ಸ್ತ್ರೀ) **गा ಗಾ.** 4. ಗಾಥಾ. गै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "गो गणेशः समुद्दिष्टः गन्धर्वो गः प्रकीर्तितः। गं गीतं गा च गाथा" एका०। 5. ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ "ಗುರು" ಸಂಜ್ಞೆಯ ವರ್ಣ. "यरावन्तगलौ सतौ" वृ० र०। "गुरुरेको गकारस्तु लकारो लघुरेककः" छन्दोमं०। गम्लृ ಧಾತುವಿಗೆ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾದಲ್ಲಿ "ड" ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು गः ಎಂದಾಗುವುದು. यानेन गच्छति यानगः, कण्ठं गच्छति कण्ठगः ಇತ್ಯಾದಿ. "न नावं न खरं नोष्ट्रं नेरिणस्थो न यानगः" मनु० ४-१२०। गै ಧಾತುವಿಗೆ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾದಲ್ಲಿ "क" ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು गः ಎಂದಾಗುವುದು. साम गायति सामगः, छन्दोगः ಇತ್ಯಾದಿ.

गकार गकार (ಪುಂ) "ग" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. ग "कारः" (वा० ३-३-१०८)। "गुरुरेको गकारस्तु लकारो लघुरेककः" छन्दोमं०।

गगन गगन (ನ) 1. ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. गच्छन्त्यस्मिन्—गम्लृ (गतौ) "युच्" गश्चान्तादेशः (उ० २-७८)। "अवोचदेनं गगनस्पृशा रघुः स्वरेण धीरेण विवर्तयन्निव" रघु० ३-४३। 2. ಶೂನ್ಯ, ಸೊನ್ನೆ.

गगनग गगनग (ವಿ) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. गगने गच्छति गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

गगनगति गगनगति (पुंस्त्री०) 1. देवते. 2. सिद्ध गंधर्व मॊदलाद श्रेष्ठरु. "प्रेक्षिष्यन्ते गगनगतयो नूनमावर्ज्य दृष्टीरेकं मुक्तागुणमिव भुवः स्थूलमध्येन्द्रनीलम्" मेघ० १-४६। 3. सूर्य मॊदलाद ग्रह. (स्त्री०) 4. आकाशदल्लि संचार. गगने गतिः। "गगनगतिविहीना ये घनाः पल्वलान्ते" च० रा०। (वि०) 5. अंतरिक्षदल्लि गमनवुळ्ळ; आकाशदल्लि संचारवुळ्ळ.

गगनचर गगनचर(पुं०) 1. देवते. 2. सिद्ध गंधर्व मॊदलाद श्रेष्ठरु. 3. सूर्य मॊदलाद ग्रह. 4. पक्षि. हक्कि. गगने चरति – चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "णिनिः" (३-२-७८)। **–चारिन् –चारिन्**. (वि०) 5. आकाशदल्लि संचरिसुव.

गगनचरेश्वर गगनचरेश्वर(पुं०)पक्षिराजनाद गरुड. गगनचराणामीश्वरः। "निषूदयन् बहुविधमत्स्यजीविनो बुभुक्षितो गगनचरेश्वरस्तदा" भा० आदि० २८-२१।

गगननदी गगननदी (स्त्री०) आकाशगंगे. "कान्तानां गगननदीतरङ्गशीतः" किरा० ७-१०।

गगनध्वज गगनध्वज (पुं०) मॆघ. मॊड. गगनस्य ध्वज इव।

गगनप्रिय गगनप्रिय (पुं०) ऒब्ब दैत्य. "प्रह्लादोऽश्वशिराः कुम्भः संह्लादो गगनप्रियः" हरिवं०।

गगनविहार गगनविहार (पुं०) आकाशदल्लि संचार. गगने विहारः।

गगनविहारिन् गगनविहारिन् (वि०) आकाशदल्लि संचरिसुव. गगने विहरति – वि + हृ (हरणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। "स हि गगनविहारी कल्मषध्वंसकारी" हितो०। **–विहारिणी –विहारिणी**.

गगनसद् गगनसद् (वि०) आकाशदल्लि संचरिसुव. गगने सीदति – षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्विप्" (३-२-६१)। "विस्मेरान् गगनसदः करोत्यमुष्मिन्नाकाशे रचितमभित्ति चित्रकर्म" माघ० ४-५३।

गगनसिन्धु गगनसिन्धु (स्त्री०) आकाशगंगे. गगनस्य सिन्धुः। "गगनसिन्धुफेनपटलजालान्तरस्य" काद०।

गगनस्थ गगनस्थ (वि०) आकाशदल्लिरुव. गगने तिष्ठति – ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। **–स्थितः –स्थितः**.

गगनस्पृश् गगनस्पृश् (वि०) आकाशवन्नु मुट्टुव. गगनं स्पृशति – स्पृश (संस्पर्शे) "क्विन्" (३-२-५८)।

गगनाङ्गना गगनाङ्गना (स्त्री०)अप्सरस्सु. गगनस्था अङ्गना।

गगनाध्वग गगनाध्वग(पुं०)1. देवते. 2. सूर्य मॊदलाद ग्रह. 3. सिद्ध गंधर्व मॊदलादवरु. 4. पक्षि. हक्कि. गगनाध्वानं गच्छति – गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)।

गगनेचर गगनेचर (वि०) आकाशदल्लि संचरिसुव देवते सूर्यादिग्रह सिद्ध गंधर्व पक्षि मॊदलादुवु. गगने चरति–चर (गतौ)"टः"(३-२-१६)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१४)। "तस्मिंस्तु कथिते मात्रा कारणे गगनेचरः" भा० आदि० २७-१४। स्त्रियाम् "टाप्" **–चरा –चरा**.

गगनोल्मुक गगनोल्मुक (पुं०) मंगळग्रह. गगने उल्मुक इव।

गङ्गा गंगा (स्त्री०) गंगानदि, विष्णुविन पाददिंद पुट्टिद नदि. गच्छति – गम्लृ (गतौ) "गन्" (उ० १-१२०)। "गङ्गाप्रपातान्तविरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश" रघु० २-२६। इक्ष्वाकुवंशद भगीरथनु तन्न पितामहरादा सगरपुत्रर सद्गतिगागि ब्रह्मनन्नु कुरितु तपस्सुमाडि गंगॆयन्नु भूलोकक्कॆ करॆतंदुदरिंद गंगॆगॆ "**भागीरथी**" ऎंदू विष्णु पाददल्लि जनिसि हॊरटुबंदुदरिंद "**विष्णुपदी**" ऎंदू जह्नुमहर्षिय आश्रमक्कॆ प्रवेशिसिदाग अवरु पानमाडि भगीरथन प्रार्थनॆयंतॆ गंगॆयन्नु कवियल्लि बिट्टुदरिंद "**जाह्नवी**" ऎंदू हिमवत्पर्वतदल्लि हुट्टि बॆळॆदुबंदद्दरिंद "**हैमवती**" ऎंदू आकाशदिंद बीळुत्तिद्द गंगॆय वेगवन्नु परमशिवनु तन्न जटाजूटदल्लि अडगिसिकॊंडाग भगीरथनु परमशिवनन्नु कुरितु तपस्सु माडलागि अदरिंद मॆच्चिद परमॆश्वरन जटाकुहरदिंद गंगॆयु पूर्व दिक्किगू पश्चिम दिक्किगू मत्तु भगीरथन मार्गवन्नु अनुसरिसियू मूरु भागवागि प्रवहिसिद्दरिंद "**त्रिपथगा**" ऎंदू प्रसिद्धिपॊंदितु.

"त्रिविक्रमपदोद्भिन्नब्रह्माण्डसुषिरोद्भवा। परा विष्णुपदी गङ्गा समुद्रापूर्तिकारिणी" स्कान्द०। "सर्वलोक-

प्रभुर्ब्रह्मा राजानमिदमब्रवीत्। तारिता नरशार्दूल दिवं याताश्च देववत्। षष्टिः पुत्राः सहस्राणि सगरस्य महात्मनः। सागरस्य जलं लोके यावत् स्थास्यति पार्थिव। सगरस्यात्मजाः सर्वे दिवि स्थास्यन्ति देववत्। इयं तु दुहिता ज्येष्ठा तव गङ्गा भविष्यति। त्वत्कृतेन च नाम्नाथ लोके स्थास्यति विश्रुता। गङ्गा त्रिपथगा नाम दिव्या भागीरथीति च। त्रीन् पथो भावयन्तीति तस्मात्त्रिपथगा स्मृता" रामा०।

ನದಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗಂಗಾನದಿಯು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದುದು. "तीर्थानां परमं तीर्थं नदीनामुत्तमा नदी। मोक्षदा सर्वभूतानां मह्यं प्राह दिवामणिः" मत्स्यपु०।

ಗಂಗಾನದಿಯ ಸ್ನಾನದಿಂದಲೂ ಗಂಗಾತೀರ್ಥಸ್ಪರ್ಶ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೂ ಸಕಲಪಾಪಗಳೂ ಪರಿಹೃತವಾಗುವುವು. "स्पृष्ट्वा स्वर्गमवाप्नोति पीत्वा ज्ञानमवाप्नुयात्। गङ्गास्नाने तु भक्त्या वै प्राप्नोति परमं पदम्" ब्रह्माण्डपु०। "ब्रह्महा गुरुहा गोघ्नः स्पृष्टो वा सर्वपातकैः। तस्यास्तीर्थं नरः स्पृष्ट्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते" वराहपु०।

गङ्गाक्षेत्र ಗಂಗಾಕ್ಷೇತ್ರ (न०) ಗಂಗಾನದಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಎರಡೂ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಂದೊಂದು ಗಾವುದದ ಪ್ರದೇಶ.

गङ्गाज ಗಂಗಾಜ (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. गङ्गाया जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। ["गङ्गापुत्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गङ्गाटेय ಗಂಗಾಟೇಯ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "गङ्गाटेयो गलानिलः" त्रिकाण्ड०।

गङ्गादत्त ಗಂಗಾದತ್ತ (पुं०) ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ.

गङ्गाद्वार ಗಂಗಾದ್ವಾರ (न०) ಹರಿದ್ವಾರ, ಗಂಗೆಯು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದ ಸ್ಥಳ. गङ्गाया भूम्यवतरणद्वारम्। ಇದಕ್ಕೆ ಮಾಯಾಪುರಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. "ततो मायापुरीं प्राप दुष्प्रापां पापकारिभिः। यत्र सा वैष्णवी माया जन्तून् पाशैर्न पाशयेत्। केचिद्दचुर्हरिद्वारं मोक्षद्वारं परे जगुः। गङ्गाद्वारं च केऽप्याहुः केचिन्मायापुरीं पुनः। यतो विनिर्गता गङ्गा ख्याता भागीरथी भुवि" काशीखं०।

गङ्गाधर ಗಂಗಾಧರ (पुं०) ಆಕಾಶದಿಂದ ವೇಗವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ ಪರಮೇಶ್ವರ. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। गङ्गाया धरः। "महापुण्यां गगनतः पतन्तीं वै महेश्वरः। दधार शिरसा गङ्गां तामेव दिवि सेवते" भा०।

गङ्गापुत्र ಗಂಗಾಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. गङ्गायाः पुत्रः सुतः सूनुर्वा। [ಗಂಗೆಯು ಒಂದು ದಿನ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ಮಹಾಭಿಷನಿಗೂ ಇವಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಮೋಹವುಂಟಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಶಾಪವಿತ್ತನು. ಮಹಾಭಿಷನು ಶಂತನುವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಗಂಗೆಯು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಗ ವಸಿಷ್ಠರಿಂದ ಶಪ್ತರಾದ ಅಷ್ಟವಸುಗಳೂ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ತಾಯಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿ "अस्तु" ಎಂದಳು.

ಒಂದು ದಿನ ಶಂತನುವು ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇವನಿಗೂ ಗಂಗೆಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಮೋಹವುಂಟಾಯಿತು. ತಾನು ಆಡಿದ ಮಾತಿಗೂ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಅಡ್ಡಿ ಬರಕೂಡದೆಂಬ ಕರಾರಿನ ಮೇಲೆ ಗಂಗೆಯು ಶಂತನುವನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಳು. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯು ತಾನು ಹೆತ್ತ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡುತ್ತ ಬಂದಳು. ಏಳು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವವರೆಗೂ ರಾಜನು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದನು. ಎಂಟನೆಯ ಮಗುವನ್ನೂ ಗಂಗೆಯು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಾಗ ರಾಜನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಗಂಗೆಯು ತನ್ನ ಒಪ್ಪಂದವು ಮುರಿಯಿತಾದುದರಿಂದ ತಾನಿನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಷ್ಟವಸುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿ ಸಮಯಬಂದಾಗ ಮಗುವನ್ನು ತಂದೊಪ್ಪಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಶಿಶುವಿನೊಡನೆ ಹೊರಟು ಹೋದಳು. ಈ ಎಂಟನೆಯ ಮಗನೇ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯನು. "एतत् श्रुत्वा वचो राज्ञः सस्मितं मृदु वल्गु च। वसूनां समयं श्रुत्वाऽथाभ्यागच्छदनिन्दिता। उवाच चैवं राज्ञः सा ह्लादयन्ती मनो गिरा। भविष्यामि महीपाल महिषी ते वशानुगा। यत्तु कुर्यामहं राजन् शुभं वा यदि वाऽशुभम्। न तद्वारयितव्यास्मि न वक्तव्या तथाप्रियम्। एवं हि वर्तमानेऽहं त्वयि वत्स्यामि पार्थिव। वारिता विप्रियं चोक्ता त्यजेयं त्वामसंशयम्। तथेति राज्ञा सा तूक्ता तथा भरतसत्तम। प्रहर्षमतुलं लेभे प्राप्य तं पार्थिवोत्तमम्। न प्रष्टव्येति मन्वानः न स तां किञ्चिदुक्तवान्।.....। जातं जातं च सा पुत्रं क्षिपत्यम्भसि भारत।.....।

पुरन्ध्रि सुमहत्पापं संप्राप्तं ते विगर्हिते। स्त्री उवाच— पुत्रकाम न ते हन्मि पुत्रं पुत्रवतां वर। जीर्णोऽस्तु मम वासोऽयं यथा स समयः कृतः"] इत्यादि. भा० आदि०। 2. कार्त्तिकेय, षण्मुख. [पार्वती परमेश्वररु क्रीडासक्तरागिद्दाग अग्नियु होगि विघ्नवुंटु माडिद्दरिंद कुपितळाद पार्वतियु अग्नियें अ गर्भवन्नु धरिसबेकेंदु हेळलागि अग्नियु केलवु काल धरिसि ताळलारदे अदन्नु गंगेयल्लि बिट्टनु. गंगेयु शरवणदल्लि बिट्टळु. अल्लि षण्मुखिन जनसवायितु. इदरिंद षण्मुखिनिगे "गङ्गापुत्रः" एंदू "शरवणभवः" एंदू हेसरायितु.]

गङ्गायात्रा गंगायात्रा (स्त्री०) गंगानदियल्लि स्नानक्काग माडुव यात्रे. गङ्गां गङ्गास्नानमुद्दिश्य यात्रा।

गङ्गालहरी गंगालहरी (स्त्री०) 1. गंगानदियु अलेगळ . सालु. 2. जगन्नाथपंडितनु रचिसिद गंगानदियु स्तोत्र.

गङ्गावतार गंगावतार (पुं०) 1. गंगेयु स्वर्ग लोकदिंद इळिदु बंद प्रदेश, गंगाद्वार, हरिद्वारवेंब क्षेत्र. गङ्गाया अवतारोऽत्र। ["गङ्गाद्वार" पददल्लि नोडि.] 2. गंगेयु भूलोकक्के इळिदुबंदुदु. गङ्गाया अवतारः। सगरचक्रवर्तिय यज्ञाश्ववन्नु हुडुकलु होद असन ऐवत्तु सहस्रमंदि मक्कळन्नु कपिल महर्षिय कोपाग्नियिंद दग्धरागलु अवर प्रपौत्र (मरिमग) नाद भगीरथनु अवरिगे सद्गति युंटागिसलु भूलोकक्के गंगेयन्नु करेतरलु ब्रह्मनन्नु कुरितु तपस्सु माडलागि अदरिंद मेच्चिद ब्रह्मनु अदक्के ओप्पिदनु. गंगेयु इळिदं बरुव वेगवन्नु तडेयलु परशिवनु ओप्पिदनु. गंगेयु मेलल्लु परमेश्वरन जटेगळ मेले बिद्दु अल्लिंद मुंदे भगीरथनोडने बरुत्त दारियल्लि जह्नुविन यज्ञशालेगे सुग्गलागि जह्नुवु गंगेयन्नु आपोशन माडिदनु. बळिक भगीरथन प्रार्थनेयंते जह्नुवु तन्न किविय्यिंद होरक्के बिट्टनु.

परमेश्वरन जटागह्वरदिंद होरटु गंगेयु ऐदु शाखेगळागि प्रवहिसितु. ह्लादिनि, पावनि मत्तु नळिनिगळेंब मूरु शाखेगळु पूर्वदिक्किगू सुचक्षु, सीते मत्तु सिंधुगळेंब मूरु शाखेगळु पश्चिमदिक्किगू प्रवहिसि ओंदु शाखेयु भगीरथ नोडने बंदितु. ईरीति मूरु मार्गगळल्लि हरिदुबंदुदरिंद गंगेगे "त्रिपथगा" एंब हेसरायितु. **-अवतरणम् -अवतरण** नपुं.

गङ्गासागर गंगासागर(पुं०)गंगानदियोडने सेरिद समुद्र, गंगा समुद्रगळ संगम. गङ्गया सङ्गतः सागरः।

गङ्गोद्भेद गंगोद्भेद (पुं०) गंगेयु भूलोकदल्लि मोदलु काणिसिकोंड स्थळ. गङ्गाया उद्भेदः प्रथमप्रकाशो यत्र। "गङ्गोद्भेदं समासाद्य तर्पयेत् पितृदेवताः। वाजपेयमवाप्नोति ब्रह्मभूतो भवेत् सदा" भा० वन० ८१।

गच्छ गच्छ (पुं०) वृक्ष, मर. गम्लृ (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। गत्। गतं गमनं छयति—छो (छेदने) "कः" (३-२-४)। "वृक्षः कारस्करो गच्छः पलाशी विष्टरः स्थिरः" त्रिकाण्ड०।

गच्छत् गच्छत् (वि०) 1. होगुत्तिरुव, नडेयुत्तिरुव. गम्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "दूरेऽभवन्भोजबलस्य गच्छतः शैलोपमातीतगजस्य निम्नगाः" माघ० १२-६१। 2. पडेयुव, होंदुव. "गच्छता दशरथेन निर्वृतिं भूभुजाममुलभां भुजाबलात्" चं० रा०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **गच्छन्ती गच्छत्०ङी.** "गच्छन्तीरलसमवेक्ष्य विस्मयिन्यस्तास्तन्वीर्नं विदधिरे गतानि हंस्यः" माघ० ८-७।

गज—मदे शब्दे च (भ्वा० पर० अक० से०)। गजति। जगाज। गजिता। अगजत्। अगजीत्। इत्यादि. 1. शब्दमाडु, गर्जिसु. 2. मदिसु. "हया जिह्रेषिरे हर्षाद्गम्भीरं जगर्जुर्गजाः" भट्टि० १४-५।

गज – शब्दे (चुरा० उभ० अक० से०)। गाजयति, –ते। इत्यादि. शब्दमाडु, गर्जिसु.

गज गज (पुं०)1. आने. गजति—गज (मदे) "अच्" (३-१-१३४)। "रुद्धे गजेन सरितः सरुषावतारे रिक्तोदपात्रकरमास्त चिरं जनौघः" माघ० ५-३३। 2. एंटु संख्ये. 3. ऒंदु अळत. "अरत्नीनां शतान्यष्टौ एकषष्ट्यन्वितानि च। गजप्रमाणमाख्यातं मुनिभिर्मानकोविदैः"। 4. ऒंदु गजद अळत,

ಮನುಷ್ಯನ ಮೂವತ್ತು ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ. "साधारण-नराङ्गुल्या त्रिंशदङ्गुलको गजः"। 5. ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ ಒಂದು ಸ್ಥಾನ. "गजो माने मतङ्गजे। वास्तुनः स्थानभेदे च" मेदि०। 6. ಔಷಧವನ್ನು ಪುಟಹಾಕಲು ತೋಡುವ ಹಳ್ಳ.–ಗುಣ. "हस्तप्रमाणगर्तो यः पुटः स तु गजाह्वयः। इत्थं चारत्निके कुण्डे पुटो वाराह उच्यते" वैद्यक-प्रयोगामृतम्। 7. ಮಹಿಷಾಸುರನ ಮಗನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. ಗಜಾಸುರ. "महिषासुरपुत्रोऽसौ समायाति गजासुरः। प्रमथन् प्रमथान् सर्वान् निजवीर्यमदोद्धतः" काशीखं०। 8. ಸುಗ್ರೀವನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. "गजो गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः" रामा०।

गजकर्ण ಗಜಕರ್ಣ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಯಕ್ಷ. गजस्य कर्ण इव कर्णोऽस्य। "कुस्तुम्बरुः पिशाचश्च गजकर्णो विशालकः" भा०।

गजकूर्माशिन् ಗಜಕೂರ್ಮಾಶಿನ್ (पुं०) ಆನೆ ಮತ್ತು ಆಮೆಗಳನ್ನು ತಿಂದ ಗರುಡ. गजकूर्मावश्नाति — अश (भोजने) णिनिः (३-२-७८)। [ತಪಸ್ವಿಗಳಾದ ವಿಭಾವಸು-ಸುಪ್ರತೀಕರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಮುನಿಸಹೋದರರಿಗೆ ಆಸ್ತಿಯ ವಿಭಾಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ವಾದ–ಮನಸ್ತಾಪಗಳು ಬೆಳೆದು ಪರಸ್ಪರ ಶಾಪದಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಆನೆ ಮತ್ತು ಆಮೆಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಜನ್ಮಾಂತರ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಅಲ್ಲೂ ಕಾದಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಗರುಡನು ತಾಯಿಯ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಗಾಗಿ ಅಮೃತವನ್ನು ತರಲು ಹೋಗುತ್ತ ತಾಯಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ನಿಷಾದ (ಬೇಡ) ರನೇಕರನ್ನು ತಿಂದರೂ ತೃಪ್ತನಾಗದೆ ಕೊನೆಗೆ ತಂದೆಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಈ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಕಾದಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಗಜ ಮತ್ತು ಕೂರ್ಮಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಭಕ್ಷಿಸಿದನು.] भा० आदि० २९।

गजकृष्णा ಗಜಕೃಷ್ಣಾ (स्त्री०) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ. गज इव कृष्णा।

गजगमन ಗಜಗಮನ (न०) ಆನೆಯಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ನಡಗೆ. गज इव गमनम्।

गजगामिनी ಗಜಗಾಮಿನೀ (स्त्री०) ಆನೆಯಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ನಡಗೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. गज इव गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "ङीप्" (४-१-५)।

गजचिर्भटा ಗಜಚಿರ್ಭಟಾ (स्त्री०) ಹಾವು ಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ.

गजच्छाया ಗಜಚ್ಛಾಯಾ (स्त्री०) 1. ತಿಥಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಯೋಗ. ಮಖಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನೂ ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನೂ ಇರುವಾಗ ಬರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯತಿಥಿ. "यदेन्दुः पितृदैवत्ये हंसश्चैव करे स्थितः। यस्यां तिथिर्भवेत्सा हि गजच्छाया प्रकीर्तिता"। ಇದೊಂದು ಶ್ರಾದ್ಧಕಾಲ. "व्यतीपातो गजच्छाया ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः। श्राद्धं प्रति रुचिश्चैते श्राद्धकालाः प्रकीर्तिताः" याज्ञ० १-२१८। 2. ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣಕಾಲ. "सैंहिकेयो यदा भानुं ग्रसते पर्वसन्धिषु। गजच्छाया तु सा प्रोक्ता श्राद्धं तत्र प्रकल्पयेत्"।

गजढक्का ಗಜಢಕ್ಕಾ (स्त्री०) ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಏರಿಸಿರುವ ನಗಾರಿ. "गजढक्का मदाम्नातः" हारा०।

गजता ಗಜತಾ (स्त्री०) ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು. गजानां समूहः "तल्" (वा० ४-२-४३)। "आलोकयामास हरिर्महीधरा-नधिश्रयन्तीर्गजताः परः शताः" माघ० १२-५०।

गजदन्त ಗಜದಂತ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಕೊಂಬುಗಳಂತೆ ಕೊಂಬುಗಳುಳ್ಳ ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. 2. ಆನೆಯ ಕೊಂಬು. गजस्य दन्तः। "गजदन्तमयीं दिव्यां शिबि-कामन्तरिक्षगाम्" रामा०। 3. ನಾಗದಂತ, ಮನೆಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೂಗುಹಾಕಲು (ಇಡಲು) ಹೊಡೆದಿರುವ ಆನೆಯ ಕೊಂಬುಗಳಂತಿರುವ ಗೂಟ. 4. ಹಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಹಲ್ಲು. (त्रि०) 5. ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ.

गजदान ಗಜದಾನ (न०) 1. ಆನೆಯ ಮದದ ನೀರು. गजस्य दानम्। ಆನೆಯ ಮೈಯಿಂದ ಮದೋದಕವು ಹೊರಡುವ ಜಾಗಗಳು—ಸೊಂಡಿಲು, ಗಂಡ (ಕಪೋಲ) ಸ್ಥಲಗಳು, ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಕಣ್ಣುಗಳು. "करात् कटाभ्यां मेढ्राच्च नेत्राभ्यां च मदस्रुतिः"। 2. ಆನೆಯ ದಾನ, ಆನೆಯ ಕೊಡುಗೆ.

गजनासा ಗಜನಾಸಾ (स्त्री०) ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. गजस्य नासा।

गजनासोरू ಗಜನಾಸೋರೂ (स्त्री०) ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಂತೆ ತೊಡೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. गजस्य नासेव ऊरू यस्याः। ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಂತೆ ಹೆಂಗಸರ ತೊಡೆಗಳು ಮೇಲುಗಡೆ ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರಬರುತ್ತಾ ಸಣ್ಣವಾಗಿರುವುವು. "धर्मस्तु गजनासोरु सद्भिराचरितः पुरा" रामा०।

गजपति ಗಜಪತಿ (पुं०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆ. गजानां पतिः। 2. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ ಆನೆ. 3. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನ, ಸಲಗ.

गजपतिद्वयस ಗಜಪತಿದ್ವಯಸ(ವಿ೦) ಆನೆಯ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ, ಆನೆಯಷ್ಟು ಎತ್ತರವುಳ್ಳ. गजपतिः प्रमाणमस्य "द्वयसच्" (५-२-३७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–द्वयसी –द್ವಯಸೀ.** "गजपतिद्वयसीरपि हैमनस्तुहिनयन् सरितः पृषतां पतिः" माघ० ६-५५।

गजपिप्पली ಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ(स्त्री०)ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ. गजोपपदा पिप्पली। "चविकायाः फलं प्राज्ञैः कथिता गजपिप्पली। गजकृष्णा कटुर्वातश्लेष्मनुत् वह्निवर्धनी" सुश्रुत०।

गजपुङ्गव ಗಜಪುಂಗವ (पुं०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆ. गजानां पुङ्गवः।

गजपुट ಗಜಪುಟ (पुं०) ಒಂದು ಹಸ್ತ (ಮೊಳ) ದ ಪ್ರಮಾಣದ (ಆಳವುಳ್ಳ) ಹಳ್ಳ, ಔಷಧವನ್ನು ಪುಟಹಾಕಲು ತೋಡುವ ಗುಣಿ. "हस्तप्रमाणो गर्तो यः पुटः स तु गजाह्वयः"।

गजपुर ಗಜಪುರ (न०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ, ಧರ್ಮರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿ. गजस्य हस्तिनामकनृपस्य पुरम्। "स निर्ययौ गजपुरात् याजकैः परिवारितः" भा० अनु० १६७-६।

गजप्रिया ಗಜಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಆನೆಬೀಲದ ಮರ. गजस्य प्रिया।

गजबन्धन ಗಜಬಂಧನ (न०) ಆನೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. गजा बध्यन्तेऽत्र–बन्ध (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११७)। (स्त्री०) **–बन्धनी –ಬಂಧನೀ.** ಆನೆಯ ಕರವಟ್ಟಿಗೆ, ಗಜಶಾಲೆ. "ङीप्" (४-१-१५)। **–बन्धिनी –ಬಂಧಿನೀ.** गजानां बन्धोऽस्त्यत्र "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। ಗಜಶಾಲೆ.

गजभक्ष्या ಗಜಭಕ್ಷ್ಯಾ (स्त्री०) ಆನೆಬೀಲದ ಮರ. गजैर्भक्ष्यते – भक्ष (अदने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

गजमण्डलिका ಗಜಮಂಡಲಿಕಾ (स्त्री०) ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿ ನಿಂತಿರುವ ಆನೆಗಳ ಒಂದು ವರ್ತುಲ. गजानां मण्डली स्वार्थे "कः"।

गजमाचल ಗಜಮಾಚಲ (पुं०) ಆನೆಯ ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವ ಸಿಂಹ. गजस्य माचं कल्कं लुनाति – लूञ् (छेदने) "डः" बाहु०। "कण्ठीरवस्तु पारीन्द्रः केसरी गजमाचलः" हारा०।

गजमुक्ता ಗಜಮುಕ್ತಾ (स्त्री०) **–मौक्तिक –ಮೌಕ್ತಿಕ** (न०) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಮುತ್ತು. गजस्य कुम्भोद्भवा(वं) मुक्ता मौक्तिकं वा। "घर्मजनितपुलकेन लसद्गजमौक्तिकावलिगुणेन वक्षसा" किरा० १२-४०।

ಮುತ್ತುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಮೂಲಗಳು: (1) जीमूतः (ಮೇಘ), (2) करी (ಆನೆ), (3) मत्स्यः (ಮೀನು), (4) अहिः (ಸರ್ಪ), (5) वंशः (ಬಿದಿರು), (6) शङ्खः (ಶಂಖ), (7) वराह (ಹಂದಿ) ಜಾ: ಮುತ್ತು (8) शुक्तिः (ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು) "उद्भवाश्च विज्ञेया अष्टौ मौक्तिकयोनयः"।

गजमुख ಗಜಮುಖ, **–वदन –ವದನ, –वक्त्र –ವಕ್ತ್ರ** (पुं०) ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. गजस्य मुखमिव मुखं वदनमिव वदनं वक्त्रमिव वक्त्रं वाऽस्य। [ವಿವರಕ್ಕೆ "गजानन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गजमोटन ಗಜಮೋಟನ (पुं०) ಆನೆಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ ಸಿಂಹ. गजं मोटयति – मुट (संचूर्णने) "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–मोटनी –ಮೋಟನೀ.**

गजयूथ ಗಜಯೂಥ (न०)ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು. गजानां यूथम्।

गजराज ಗಜರಾಜ (पुं०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆ. गजानां राजा "टच्" (५-४-९१)।

गजरिपु ಗಜರಿಪು (पुं०) ಆನೆಯ ಶತ್ರು, ಸಿಂಹ. गजस्य रिपुः।

गजवत् ಗಜವತ್ (वि०) ಆನೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಆನೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ. गजाः सन्त्यस्मिन् "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

गजवीथी ಗಜವೀಥೀ (स्त्री०) ಉತ್ತರ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ರೋಹಿಣಿ ಮೃಗಶೀರ್ಷ ಮತ್ತು ಆರ್ದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "रोहिण्यार्द्रामृगशिरो गजवीथ्यभिधीयते"॥

गजशास्त्र ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ಆನೆಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಅವನ್ನು ಪಳಗಿಸುವುದು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕುರಿತ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

गजशिक्षा ಗಜಶಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಆನೆಗಳನ್ನು ಪಳಗಿಸಿ ನಡೆಸುವುದು ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಕಲಿಯುವುದು. "तथैव गजशिक्षायां नीतिशास्त्रेषु पारगः" भा० आदि०।

गजशिरस् ಗಜಶಿರಸ್ (पुं०)1. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. गजस्येव शिरोऽस्य। "गजोदरो गजशिरा गजस्कन्धो गजेक्षणः" हरिवं०। (न०) 2. ಆನೆಯ ತಲೆ.

गजसाह्वय ಗಜಸಾಹ್ವಯ (न०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ. "स तूर्यशतशङ्खानां भेरीणां च महास्वनैः। हर्षयन् सर्वशः पौरान् विवेश गजसाह्वयम्" भा० आदि० ११२-४५।

गजस्कन्ध गजस्कंध (पुं) ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. ["गजशिरस्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गजस्नान गजस्नान (न) ಆನೆಯು ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ. गजस्य स्नानम्। ಆನೆಯು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೈ ತೊಳೆದುವುದು. ಅಥವಾ ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ಮೈಗೆ ನೀರೆರಚಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು. ಆದರೆ ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಮೈಗೆಲ್ಲಾ ಧೂಳನ್ನು ಎರಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದರಿಂದ ಅದರ ಸ್ನಾನವು ವ್ಯರ್ಥ. ಅಂತೆಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನ, ಅವನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಇವುಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಅದು ಗಜಸ್ನಾನದಂತೆ ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಶ್ರೀ ಕುಲಶೇಖರಾಳ್ವಾರ್ ಅವರು ಮುಕುಂದಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "तीर्थानामवगाहनानि च गजस्नानं विना यत्पदद्वन्द्वाम्भोरुहसंस्मृतिं विजयते देवः स नारायणः" मु० मा०।

गजाग्रणी गजाग्रणी (पुं) ಐರಾವತ.

गजाजीव गजाजीव (पुं) ಆನೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುವವನು, ಮಾವಟಿಗ. गजैराजीवो जीवनमस्य — आ + जीव (प्राणधारणे) "घञ्" (३-३-१८)।

गजानन गजानन (पुं) ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. गज-स्याननमिव आननमस्य। ಗಣಪತಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕಥೆಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿರುವುವು.

(1) ಗಣಪತಿಯು ಪಾರ್ವತಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಲೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಸಿದನು. ಆಗ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಗಜಾಸುರನ ತಲೆಯನ್ನು ತಂದು ಸೇರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಗಣಪತಿಗೆ **"ಗಜಾನನ"**ನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. स्कान्द० गणेशखण्डः।

(2) ಪಾರ್ವತಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಅಂಗಲೇಪನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಲೇಪನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಬೊಂಬೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಳು. ಅದು ಆನೆಯಂತೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಳು. ಗಂಗೆಯು ಅದನ್ನು "ಮಂಗು" ಎಂದು ಕರೆಯಲು ಪಾರ್ವತಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಕರೆದಳು. ಅದಕ್ಕೆ ಜೀವಕಳೆ ಬಂದಿತು. ಆಗ ಶಿಶುವಿಗೆ **"ಗಜಾನನ"**ನೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ದೇವಗಣಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ "ಗಣಪತಿ" ಯೆಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು. स्कान्द० कौमारखण्डः।

(3) ದಕ್ಷಯಜ್ಞವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರನು ವಿನಾಯಕನ ತಲೆಯನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಹೆದರಿದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ವಿನಾಯಕನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪರಶಿವನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟರು. ಈಶ್ವರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಲೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಮಲಗಿದ್ದ ಒಂದು ಆನೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತಂದು ಸೇರಿಸಿದರು. ಆಗ ವಿನಾಯಕನಿಗೆ **"ಗಜಾನನ"**ನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.] ब्रह्मवै० गणपतिखण्डः। ಇತ್ಯಾದಿ.

गजायुर्वेद गजायुर्वेद (पुं) ಆನೆಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬರೆದ ಒಂದು ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥ, ಗಜವೈದ್ಯ, ಆನೆಗಳ ರೋಗ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಕುರಿತ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

गजारि गजारि (पुं) ಆನೆಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ಸಿಂಹ. गजस्यारिः।

गजारोह गजारोह (पुं) ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ ಸವಾರಿಮಾಡುವವನು, ಮಾವಟಿಗ. गजमारोहति — आ + रुह (बीजजन्मादौ) "अण्" (३-२-१)। "धन्विन-स्तुरगारूढाः गजारोहान् शरैः क्षतान्" कुमा० १६-३७।

गजाशन गजाशन (पुं) 1. ಆನೆಬೇಲದಮರ. 2. ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. 3. ತಾವರೆಯ ದಂಟು. गजैरश्यते — अश (भोजने) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

गजासुर गजासुर (पुं) ಆನೆಯ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನೂ ದೇವಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪೂಜಾ ನಿರತನೂ ಆಗಿದ್ದ ಮಹೇಶನೆಂಬ ರಾಜನೊಬ್ಬನು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನಿಂದ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ದಾಗಿ ತಿಳಿದ ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಗಜಮುಖನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಈತನೇ ಮಹಿಷಾಸುರನ ಮಗನಾದ ಗಜಾಸುರನು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कृत्तिवासस्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गजास्य गजास्य (पुं) 1. ಗಣಪತಿ. गजस्येवास्यं यस्य। 2. ಗಜಾಸುರ. (न) 3. ಆನೆಯ ಮುಖ. (वि) 4. ಆನೆಯ ಮುಖದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ.

गजेन्द्र गजेन्द्र (पुं) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆ. गजः इन्द्र इव। 2. ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡುಗಳ ಯಜಮಾನ, ಸಲಗ. गजानामिन्द्रः। "यां चन्द्रकैर्मदजलस्य महानदीनां नेत्रश्रियं विकसतो विदधुर्गजेन्द्राः" माघ० ५-४०। 3. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಆನೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನ. [ಪರಮಭಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನ ರಾಜನು ಒಂದು ದಿನ ದೇವತಾರ್ಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯು ತಮ್ಮನ್ನು ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಆನೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ರಾಜನಿಗೆ ಶಾಪ

वित्तरु. ಇವನು ಆನೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಸಂಸ್ಕಾರ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ವರುಣನ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿದ್ದ ತಟಾಕವೊಂದರಲ್ಲಿ ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಹೋಗಿ ಮೊಸಳೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಾಗ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಲ್ಲರನ್ನೂ ಬೇಡಿಕೊಂಡರೂ ಯಾರೂ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಇವನ ಮೊರೆಗೆ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು, ವಿಷ್ಣುವು ಆ ಕೂಡಲೆ ಗರುಡಾರೂಢನಾಗಿ ಬಹಳ ರಭಸದಿಂದ ಬಂದು ಚಕ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಮೊಸಳೆಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಗಜೇಂದ್ರನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದನು.] "तं तद्वदार्तमुपलभ्य जगन्निवासः स्तोत्रं निशम्य दिविजैः सह संस्तुवद्भिः। छन्दोमयेन गरुडेन समुह्यमानः चक्रायुधोऽभ्यगमदाशु यतो गजेन्द्रः। सोऽन्तःसरस्युरुबलेन गृहीत आर्तः दृष्ट्वा गरुत्मति हरिं ख उपात्तचक्रम्। उत्क्षिप्य साम्बुजकरं गिरमाह कृच्छ्रात् नारायणाखिलगुरो! भगवन्नमस्ते। तं वीक्ष्य पीडितमजः सहसावतीर्य सग्राह-माशु सरसः कृपयोज्जहार। ग्राहाद्विपाटितमुखादरिणा गजेन्द्रं संपश्यतां हरिरमूमुचदुस्रियाणाम्" भाग० ८-३-३१–३३। ದೇವಲ ಶಾಪದಿಂದ ಮೊಸಳೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದ ಹೂಹೂ ಎಂಬ ಗಂಧರ್ವನಿಗೂ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಶಾಪದಿಂದ ಗಜವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನ ರಾಜನಿಗೂ ಶಾಪದಿಂದ ವಿಮೋಚನೆಯಾಯಿತು.]

गञ्ज गंज (पुं०) 1. ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. "गोष्ठागारेऽपि गञ्जः स्यात्" हारा०। 2. ಗಣಿ. 3. ಧನಕನಕಾದಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಡುವ ಮನೆ, ಜವಾಹಿರಿಯ ಕೊಠಡಿ. 4. ಅಗೌರವ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. गंजि (शब्दे) अधि० भावे वा "घञ्"। (स्त्री०) **गञ्जा गंजा**. 5. ಮದ್ಯದ ಮನೆ, ಪೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ. "गञ्जो भाण्डागारे रौढा-खन्योर्गञ्जा सुरागृहे" हेम०। 6. ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ.

गञ्जन गंजन (वि०) ಅವಮಾನಪಡಿಸುವವನು. गंजि (शब्दे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "नेत्रे खञ्जनगञ्जने सरसिजप्रस्पर्धि पाणिद्वयम्" सा० द०।

गञ्जिका गंजिका (स्त्री०) ಮದ್ಯಶಾಲೆ, ಪೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ.

गड – सेचने (भ्वा० पर० सक० से०)। गडति। जगाड। अगाडीत्, अगडीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸೋರು, ಸ್ರವಿಸು, ಜಿನುಗು, ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು.

गड गड (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 2. ವಿಷ್ಣು. गड (सेचने) "अच्" (३-१-१३४)। "गडो मीनान्तरायये:" मेदि०। 3. ಕಂದಕ, ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ತುಂಬಲು ತೋಡುವ ಹಳ್ಳ. 4. ವ್ಯವಧಾನ, ತೆರೆ, ಗೋಡೆ, ಬೇಲಿ ಮುಂತಾದುವು.

गडक गडक (पुं०) ಮೀನಿನ ಮರಿ.

गडि गडि (पुं०) 1. ಪಳಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಯಸ್ಸುಳ್ಳ ಹೋರಿ. 2. ಗಾಡಿಯನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಳಗದ ಎತ್ತು. "असक्जातकिणस्कन्धः सुखं स्वपिति गौर्गडिः" काव्यप्र०।

गड्ड गड्ड (पुं०) 1. ಗಳಗಂಡ. 2. ಹೆಕ್ಕತ್ತು ಮತ್ತು ತಲೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಏಳುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ, ಗಂಡಮಾಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ರೋಗ. गड (सेचने) "उः" बाहु०। 3. ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಎರುಬು ಹುಳು. "गड्डः किञ्चुलकः" त्रिकाण्ड०। 4. ಒಂದು ಆಯುಧ, ಭಲ್ಯ, ಹಗುರವಾದ ಈಟಿ. (वि०) 5. ಗೂನ, ಗೂನುಬೆನ್ನಿನವನು. 6. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯಂತೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತು. "काव्या-न्तर्गडुभूतत्वात् नालङ्कारः प्रहेलिका" सा० द०। "गडः पृष्ठगुडे कुब्जे" मेदि०।

गड्डुक गड्डुक (पुं०) ಒಂದು ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ, ಗಿಂಡಿ. गड्डः गलगण्डइव कायति – कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

गड्डर(ल) गड्डर(ल) (पुं०) ಕುಬ್ಜ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ, ಗುಜ್ಜಾರಿ. गड्डं राति – रा (दाने) "कः" (३-२-३)। गड्डरस्यास्ति "लच्" (५-२-९७) वा। "गड्डलः कुब्जे" अम०।

गडेर गडेर (पुं०) ಮೇಷ, ಟಗರು. गड (सेचने) "एरक्" (उ० १-५८)।

गडोल गडोल (पुं०) ಹಸಿ ಬೆಲ್ಲ, ಅಪಕ್ವವಾದ ಬೆಲ್ಲ.

गण – संख्याने (चुरा० उभ० सक० से०)। गणयति, –ते। गणयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गणयिता। गणयिष्यति, –ते। गणयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಎಣಿಸು, ಲೆಕ್ಕಮಾಡು. "लीलाकमलपत्राणि गणयामास पार्वती" कुमा० ६-८४।

गण गण (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. गण्यते – गण (संख्याने) + णिच् "घञ्" (३-३-१९)। "अच्" (३-३-५६) वा। "रुतानि शृण्वन् वयसां गणोऽन्तेवासित्व-माप स्फुटमङ्गनानाम्" माघ० ३-५५। 2. ಪ್ರಮಥ ಗಣ. "गणा नमेरुप्रसवावतंसा भूर्जत्वचः स्पर्शवती-र्दधानाः" कुमा० १-५५। 3. ಸಂಖ್ಯೆ. 4. ಸೇನೆಗಳ ಸಮೂಹ, ಆನೆ ಕುದುರೆ ರಥ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳುಗಳಿಂದ

ಕೂಡಿದ ಸೇನೆಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪ್ರ. **ಸೇನಾವಿವರಣ ಚಕ್ರ.**

ಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪು	ಆನೆ	ರಥ	ಕುದುರೆ	ಕಾಲಾಳು
ಪತ್ತಿ	1	1	3	5
ಸೇನಾಮುಖ	3	3	9	15
ಗುಲ್ಮ	9	9	27	45
ಗಣ	27	27	81	135

"एकैभेकरथा श्यश्वा पत्तिः पञ्चपदातिका। पत्त्यङ्गैस्त्रिगुणैः सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरम्। सेनामुखं गुल्मगणो वाहिनी पृतना चमूः। अनीकिनी दशानीकिन्यक्षौहिणी" अम०। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अनीकिनी" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 5. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು. ದೇವ ಮನುಷ್ಯ ರಾಕ್ಷಸ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು.

ದೇವಗಣದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಅಶ್ವಿನಿ, ಮೃಗಶಿರೆ, ಪುನರ್ವಸು, ಪುಷ್ಯ, ಹಸ್ತ, ಸ್ವಾತಿ, ಅನೂರಾಧೆ, ಶ್ರವಣ ಮತ್ತು ರೇವತಿ.

ಮನುಷ್ಯಗಣದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಭರಣಿ, ರೋಹಿಣಿ, ತಿರಿದ್ರೆ, ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನಿ, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಪೂರ್ವಾಷಾಢ, ಉತ್ತರಾಷಾಢ, ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ.

ರಾಕ್ಷಸಗಣದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಕೃತ್ತಿಕೆ, ಆಶ್ಲೇಷೆ, ಮಖೆ, ಚಿತ್ತೆ, ವಿಶಾಖೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ, ಮೂಲ, ಧನಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಶತಭಿಷೆ. ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಿಕೆಗೆ ಈ ಗಣಕೂಟವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನೋಡಬೇಕು. 6. ಪಂಗಡ, ವಂಶ, ಬುಡಕಟ್ಟು. 7. ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಗುರು ಲಘುರೂಪವಾದ ವರ್ಣಗಳ ಸಮೂಹ. (1) जगणः, (2) तगणः, (3) नगणः, (4) भगणः, (5) मगणः, (6) यगणः, (7) रगणः ಮತ್ತು (8) सगणः, (9) गः (गुरुः), (10) लः (लघुः)। ಸಕಲ ವಾಙ್ಮಯವೂ ಈ ಹತ್ತು ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. "म्यरस्तजभ्नगैर्लान्तैरेभिर्दशभिरक्षरैः। समस्तं वाङ्मयं व्याप्तं त्रैलोक्यमिव विष्णुना" वृ० र०। 8. ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಪದಗಳ ಮತ್ತು ಧಾತುಗಳ ಗುಂಪು.

(1) ಪದಗಳ ಗುಂಪು: गौरादिः, उत्सादिः, बाह्वादिः, नडादिः, गर्गादिः, शुभ्रादिः, कल्याण्यादिः, दिगादिः, कथादिः, गुडादिः ಇತ್ಯಾದಿ.

(2) ಧಾತುಗಳ ಗುಂಪು: भ्वादिः, अदादिः, जुहोत्यादिः, दिवादिः, स्वादिः, तुदादिः, रुधादिः, तनादिः, क्र्यादिः ಮತ್ತು ಚುರಾದಿः।

गणक ಗಣಕ (पुं) 1. ದೈವಜ್ಞ. ಜ್ಯೌತಿಷಿಕ, ಜೋಯಿಸ. गणयति—गण (संख्याने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಎಣಿಸುವವನು, ಲೆಕ್ಕಮಾಡುವವನು. 3. ದೇವಲನಿಂದ ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆಜಾತಿಯವನು. 4. ಚರ್ಮಕಾರನ ಮಗ, ಒಬ್ಬ ಸಂಕೀರ್ಣಜಾತಿಯವನು.

गणकर्णिका ಗಣಕರ್ಣಿಕಾ (स्त्री०) ಇಂದ್ರವಾರುಣಿ, ಹಾವುಪುಕ್ಕೆ ಗಿಡ.

गणकूट ಗಣಕೂಟ (पुं०) ವಿವಾಹದ ಸಲುವಾಗಿ ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಿಕೆಗೆ ನೋಡಬೇಕಾದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಕೂಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಿಕೆಗಾಗಿ ನೋಡಬೇಕಾದ ದೇವ ಮನುಷ್ಯ ರಾಕ್ಷಸ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು. ["गण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गणचक्रक ಗಣಚಕ್ರಕ (न०) ಧಾರ್ಮಿಕರು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಊಟಮಾಡುವುದು. धार्मिकगणानां चक्रमत्र "कप्"। "धार्मिकाणां तु संभूय भोजने गणचक्रकम्" त्रिकाण्ड०।

गणतिथ ಗಣತಿಥ (वि०) ಅನೇಕ ಗುಂಪುಗಳ, ಅನೇಕ ಸಮೂಹಗಳ. गण "डट्" (४-२-४८)। तिथुकागमः (५-२-५२)।

गणदास ಗಣದಾಸ (पुं०) ಅಗ್ನಿಮಿತ್ರರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯ.

गणदेवता ಗಣದೇವತಾ (स्त्री०) ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳು. गणभूता देवताः। "आदित्यविश्ववसवस्तुषिता भास्वरानिलाः। महाराजिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः" अम०।

गणन ಗಣನ (न०) 1. ಎಣಿಕೆ, ಎಣಿಸುವುದು. गण्यते—गण (संख्याने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "युच्" (३-३-१०७)। (स्त्री०) **गणना ಗಣನಾ**. 2. ಸಂಖ್ಯೆ. "गणना न बभूव कृष्णपक्षे हृतभग्नादिविकल्पितेऽपि तस्मिन्" याद० १५-१२४। 3. ಎಣಿಕೆ, ಪರಿಗಣನೆ. "अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम्"।

गणनाथ गणनाथ (पुं०)1. गणपति, विनायक, देव गणगळ यजमान. 2. ईश्वर, परशिव, परमेश्वर. गणानां नाथः। 3. गुंपुगळ यजमान. **–नायकः –नायकः.**

गणनीय गणनीय(वि०)1. एणिसल्पडुव. 2. एणिसलु योग्यवाद. 3. एणिसलु शक्यवाद. 4. एणिसबेकाद. गण (संख्याने) + णिच् कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

गणप गणप (पुं०)1. गणपति, विनायक. 2. ईश्वर. परशिव. परमेश्वर. गणान् पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

गणपति गणपति (पुं०)1. प्रमुख गणगळ यजमान, विनायक, विघ्नेश्वर. देवगणानां पतिः। ["गजानन" पदवल्लि नोडि.] गणपतियु विद्याधिदेवते. सकल विघ्नगळिगू नियामकनागिद्दु विघ्नगळिल्लवन्नू परिहरिसुवुदरिंद सकल कार्यारंभदल्लू विघ्नेश्वरन पूजेयन्नु माडबेकु. विघ्नगळ परिहारक्काग विनायकनन्नु ब्रह्मरुद्रादिगळु नेमिसिदरु. "विनायकः कर्मविघ्नसिद्धयर्थं विनियोजितः। गणानामाधिपत्ये च रुद्रेण ब्रह्मणा तथा" याज्ञ० १-२७१। महाभारतवन्नु बरेयलु गणपतियन्नु केळि कोळ्ळबेकेंदु ब्रह्मनु हेळलु वेदव्यास महर्षियु गणपतियन्नु स्मरिसिदरु. आ कूडले अल्लिगे बंद गणपतियन्नु वेदव्यासरु विशेषवागि पूजिसि महाभारतवन्नु बरेयलु प्रार्थिसिदरु. "एवमाभाष्य तं ब्रह्मा जगाम स्वं निवेशनम्। ततः सस्मार हेरम्बं व्यासः सत्यवतीसुतः। स्मृतमात्रो गणेशानो भक्तचिन्तितपूरकः। तत्राजगाम विघ्नेशो वेदव्यासो यतः स्थितः। पूजितश्चोपविष्टश्च व्यासेनोक्तस्तदानघ। लेखको भारतस्यास्य भव त्वं गणनायक। मयैव प्रोच्यमानस्य मनसा कल्पितस्य च" भा० आदि० १-७४-७७।

गणपतियु महाभारतवन्नु बरेयलु ओप्पि तन्न लेखनिगे स्वल्पवू विरामकोडदे हेळुत्तिर बेकेंदु तिळिसलु तानु हेळुवुदन्नु चेन्नागि अर्थमाडिकोंडु बरेयबेकेंदू व्यासरु हेळिदरु. गणपतियु "अस्तु" एंदनु. "श्रुत्वैतत् प्राह विघ्नेशो यदि मे लेखनी क्षणम्। लिखतो नावतिष्ठेत तदा स्यां लेखको ह्यहम्। व्यासोऽप्युवाच तं देवमबुद्ध्वा मा लिख क्वचित्। ओमित्युक्त्वा गणेशोऽपि बभूव किल लेखकः" भा० आदि० १-७८, ७९। 2. परशिव, परमेश्वर. 3. गुंपुगळ यजमान.

गणपतिकल्प गणपतिकल्प (पुं०) विघ्न परिहारक्काग माडुव गणपतिय पूजेय विधान. गणपत्युद्देशेन कल्पः। [विवरक्के याज्ञवल्क्य स्मृतियल्लि "गणपति कल्प प्रकरण" नोडि.]

गणपर्वत गणपर्वत (पुं०) प्रमथगणगळिगे आश्रय वाद कैलासपर्वत. गणभूयिष्ठः पर्वतः। "कैलासो गणपर्वतश्च रजतप्रस्थः कुबेराचलः" त्रिकाण्ड०।

गणभर्तृ गणभर्तृ (पुं०) 1. परशिव, परमेश्वर, महादेव. गणानां भर्ता। "शृङ्गाण्यमुष्य भजते गणभर्तुरुक्षा कुर्वन् वधूजनमनस्सु शशाङ्कशङ्काम्" कुमा० ५-४२। 2. विनायक, गणपति. 3. गुंपिन नायक, मुंदाळु, मुखंड.

गणभोजन गणभोजन(न०) कूटभोजन, गुंपिन ऊट, गुंपिनल्लि कुळितु माडुव ऊट.

गणयितृ गणयितृ (वि०) एणिसुव, लिक्कमाडुव. गण (संख्याने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –यित्र्यै.**

गणरात्र गणरात्र (न०) अनेक रात्रिगळ सालु, अनेक रात्रिगळु. गणानां बह्वीनां रात्रीणां समाहारः—द्विगुः (२-१-५१)। "अच्" (५-४-८७)। "गणरात्रं निशा बह्वयः" अम०।

गणरूप गणरूप (पुं०) एक्कद गिड. "अर्कांह्रवसुकास्फोटगणरूपविकीरणाः" अम०।

गणशस् गणशस् (अव्य०) गुंपुगुंपागि. गण वीप्सायां कारकार्थे "शस्" (५-४-४२)।

गणहासक गणहासक (पुं०) 1. कळियकबोर. गणं हासयति—हसे (हसने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "चण्डा धनहरी क्षेमदुष्पत्रगणहासकाः" अम०। (वि०) 2. गुंपन्नु नगिसुववनु, गुंपन्नु नगुवंते माडुववनु, नकलियवनु, हास्यगार.

गणाग्रणी गणाग्रणी (पुं०) 1, गणपति, प्रमथगणगळ अधिपति. गणानामग्रणीः। 2. गुंपिन यजमान, गुंपिन मुंदाळु.

गणाचल गणाचल (पुं०) प्रमथ गणगळिंद तुंबिद कैलासपर्वत. गणभूयिष्ठोऽचलः।

गणाधिप गणाधिप (पुं०) 1. गणपति, विनायक. 2. परशिव, परमेश्वर. गणानामधिपः। **–अधिपतिः –ಅಧಿಪತಿಃ.** "क्षणमभ्यपद्यत जनैनं मृषा गगनं गणाधिपतिमूर्तिरिति" माघ० ९-२७। 3. गुंपिन यजमान, गुंपिन मुखंड.

गणाधीश गणाधीश, –अध्यक्ष –ಅಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) "गणाधिप" पदद अर्थ. गणानामधीशः अध्यक्षो वा।

गणान्न गणान्न (न०) बहुजनरिगे माडिद अन्न, मठ छत्र मोदलादुवुगळल्लि अनेकरिगे माडिद अन्न. गणाय अन्नम्। "गणान्नं गणिकान्नं च विदुषा च जुगुप्सितम्" मनु० ४-२०९।

गणाभ्यन्तर गणाभ्यंतर (वि०) 1. एल्लरिगू समान वाद मठ छत्रगळल्लि सेरिकोंडिरुवनु, धार्मिक क्षेत्रदल्लि सेरि जीविसुवनु. 2. गुंपिन मध्यदल्लि सेरिरुवनु. "ब्रह्मद्विट् परिवित्तिश्च गणाभ्यन्तर एव च" मनु० ३-१५४।

गणि गणि (स्त्री०) गणने. एण्णिके. गण (संख्याने) "इन्" (उ० ४-११७)।

गणिका गणिक (स्त्री०) 1. वेश्याङ्गने. सूळे. गणः समूहो भर्तृत्वेनास्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "निरकासयद्रविमपेतवसुं वियदालयादपरदिग्गणिका" माघ० ९-१०। 2. कादुमल्लिगे. 3. तक्कोलगिड. 4. हेण्णु. "गणिकेभ्यां यूथिकायां तकर्यां पण्ययोषिति" हेम०। 5. सेल्लिगिडद ओंदु भेद.

गणिकारिका गणिकारिका (स्त्री०) सेल्लिगिडद ओंदु भेद.

गणित गणित (न०) 1. गणने, एण्णिके. लेक्काचार. गण (संख्याने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "पारे परार्धं गणितं यदि स्याद्गणेयनिःशेषगुणोऽपि स स्यात्" नैष० ३-४०। 2. लेक्क. गणितशास्त्र. 3. ग्रहगळ स्थिति चलने मोदलादुवुगळ लेक्काचार. (वि०) 4. एण्णिसल्पट्ट. गण कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

गणितव्य गणितव्य (वि०) 1. एण्णिसल्पडुव. 2. एण्णिसलु योग्यवाद. 3. एण्णिसलु शक्यवाद. 4. परिगणिसल्पडुव.

गणिताध्याय गणिताध्याय (पुं०) सिद्धांत शिरोमणिय ओंदु अध्याय. ग्रहगळ चलनवलनगळन्नु तिळिसुव ई ग्रंथद ओंदु भाग. गणितमधीयतेऽत्र अधि +इङ् (अध्ययने) अधि० "घञ्" (३-३-१२२)।

गणितिन् गणितिन् (वि०) 1. गणितशास्त्रवन्नु तिळिदवनु. 2. एण्णिसुवनु. लेक्काचार माडुवनु. गणितमनेन "इनिः" (५-२-८८)।

गणेय गणेय (वि०) एण्णिसलु शक्यवाद. गण (संख्याने) + णिच् "अच्" (३-१-९७)। "पारे परार्धं गणितं यदि स्यात् गणेयनिःशेषगुणोऽपि स स्यात्" नैष० ३-४०।

गणेरु गणेरु (पुं०) 1. बिट्टकण्णिगिलि गिड. गण (संख्याने) "एरुः" बाहु०। (स्त्री०) 2. हेण्णु. 3. वेश्य, सूळे. "गणेरुः कर्णिकारद्रौ करिणीवेश्ययोः स्त्रियाम्" मेदि०।

गणेरुका गणेरुका (स्त्री०) तलेहिडुकि, कुंटिणि. गणेरुषु वेश्यासु कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। "अथ कुट्टनी। इज्या स्याद्वलतालो च घटेदासी गणेरुका" त्रिकाण्ड०।

गणेश गणेश, –ईशान –ಈಶಾನ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं०) 1. गणपति, विनायक. 2. परशिव, परमेश्वर. गणानामीशः ईशानः ईश्वरो वा।

गणेशखण्ड गणेशखंड (पुं०) स्कांदपुराणदल्लि गणपतिय आविर्भाव मुंतादुवन्नु वर्णिसिरुव ओंदु भाग.

गण्ड गंड (पुं०) 1. कपोल, कॆन्ने. गडि (वदनैकदेशे) "अच्" (३-१-१३४)। "गण्डेषु स्फुटरचनाब्जपत्रवल्ली पर्याप्तं पयसि विभूषणं वधूनाम्" माघ० ८-५९। 2. आनेय कपोल, आनेय हण्ण मत्तु कविगळ मध्यभाग. "अद्रीन्द्रकुञ्जचरकुञ्जर-गण्डकाषसंक्रान्तदानपयसो वनपादपस्य" माघ० ५-४३। 3. गुरुतु, चिह्ने. "गण्डोज्ज्वलामुज्ज्वलनाभिचक्रया विराजमानां नवयोदरश्रिया" माघ० १२-८। 4. हॊप्पे, गुळि. 5. गड्डे, कुरु. "अयमपरो गण्डस्योपरि पिटकः संवृत्तः" मुद्रा० ५। 6. ओंदु विध वीर्य्यांग. "वाक्केल्यधिबले गण्डमवस्यन्दितनालिके" सा० द० ६-२५६। प्रकृतार्थक्के संबंधिसिदंते अर्थांतर दल्लि आडुव कळवळद मातु. "गण्डं प्रस्तुतसम्बन्धि भिन्नार्थं सत्वरं वचः" सा० द० ६-२६०। "अध्यासितं तव चिराज्जघनस्थलस्य पर्याप्तमेव करभोरु ममोरु-

युग्मम्" (प्रविश्य) कञ्चुकी—"देव भग्नं भग्नम्" इत्यादि। ಇಲ್ಲಿ ರಥದ ಕೇತನ (ಧ್ವಜ)ವು ಭಗ್ನವಾಯಿ ತೆಂದೂ ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಡಿದ ಕಂಚುಕಿಯು ಸಂಭ್ರಮದ ಮಾತು ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಊರುಯುಗ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಊರುಭಂಗ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ "ಗಂಡ" ಪೆಂಬ ವೀಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. 7. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಆಭರಣ. 8. ನೊರೆ. 9. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ವ್ಯತೀಪಾತ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು (27) ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯದು. 10. ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಡಕಾಲ; ಅಶ್ವಿನಿ ಮಘೆ ಮತ್ತು ಮೂಲಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಮೂರು ಘಳಿಗೆಗಳೂ ಆಶ್ಲೇಷೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಘಳಿಗೆಗಳೂ ಗಂಡಕಾಲ. ಈ ಗಂಡಕಾಲವು ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಮೂಲಗಳಿಗೆ ಹಗಲಿ ನಲ್ಲೂ ಆಶ್ಲೇಷೆ ಮತ್ತು ಮಘೆಗಳಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲೂ ರೇವತಿ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ ಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವುದು. ಈ ಗಂಡಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಶುವು ಹುಟ್ಟಿದರೆ ದೋಷ. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಶಿಶು ವಿಗೂ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೆ ತಾಯಿಗೂ ಹಗಲು ಹುಟ್ಟಿದರೆ ತಂದೆಗೂ ದೋಷ. "सन्ध्यारात्रिदिवाभागे गण्डयोगोद्भवः शिशुः। आत्मानं मातरं तातं विनिहन्ति यथाक्रमम्"। 11. ಎಳ್ಳಮೃಗ. 12. ವೀರ. 13. ಕತ್ತಿನ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಗಂಟು. "गण्डः स्यात् पुंसि खड्गिनि। ग्रहयोगप्रभेदे च वीथ्यङ्गे पिटकेऽपि च। चिह्नवीरकपोलेषु हयभूषणबुद्बुदे" मेदि०। 14. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. 15. ಉಪಾಯ. "गण्डो व्रणे कपोले पिटके गर्वे मृगान्तरे योगे। मूलादिदुष्टभागे हयभूषणे बुद्बुदेऽप्युपाये च" नानार्थर०।

गण्डक ಗಂಡಕ (पुं०) 1. ಎಳ್ಳಮೃಗ. गण्ड स्वार्थे "कः"। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **गण्डकी** ಗಂಡಕೀ. 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ. 4. ಮಾನಿನ ಮರಿ. "गण्डकः शकुलार्भकः" अम०। 5. ಹೊಪ್ಪೆ, ಗುಳ್ಳಿ. "अनेकवेत्राघातनिर्मितबहुगात्र-गण्डकम्" कादं०। 6. ಒಂದು ಆಭರಣ, ಒಂದು ಒಡವೆ. "व्याघ्रनखपङ्क्तिमण्डिता गण्डकाभरणा च" कादं०। 7. ಚಿಪ್ಪು. ಗುರುತು. 8. ಗ್ರಂಥಿ, ಗಂಟು. (पुं० ब० व०) 9. ಪಾಂಚಾಲ ದೇಶಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. 10. ಆ ದೇಶದ ರಾಜರು. "ततः स गण्डकान् शूरो विदेहान् भरतर्षभः" भा० सभा० २९-४। 11. ಆ ದೇಶದ ಜನರು.

गण्डकारी ಗಂಡಕಾರೀ (स्त्री०) ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ ಗಿಡ.

गण्डकी ಗಂಡಕೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಎಳ್ಳಮೃಗ. 2. ನೇಪಾಳ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸು ತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನದಿ. ಈ ನದಿಯಲ್ಲಿ ನೇಪಾಳದ ಗಡಿಯೊಳಗೆ ಸಿಕ್ಕುವ ಶಿಲೆಗಳೇ ಸಾಲಗ್ರಾಮಗಳು. ಅವು ಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವಿರುವುದೆಂಬ ಐತಿಹ್ಯವುಂಟು. 3. ಗಂಡಕೀನದಿಯ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃದೇವತೆ. ಈ ದೇವಿಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರಬೇಕೆಂಬ ವರವನ್ನು ಕೇಳಿದಳು. ಸಾಲಗ್ರಾಮ ರೂಪದಿಂದ ನದಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ವರವನ್ನಿತ್ತುದರಿಂದ ಸಾಲಗ್ರಾಮ ಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿರುವರು. "गण्डक्यापि पुरा तप्तं वर्षाणामयुतं विधे। ततः साक्षाज्जगन्नाथो हरिर्भक्तजनप्रियः। उवाच मधुरं वाक्यं प्रीतः प्रणत-वत्सलः। गण्डकि त्वां प्रसन्नोऽस्मि तपसा विस्मितोऽनघे। किं देयं तद्वदस्वाशु प्रीतोऽस्मि वरवर्णिनि। गण्डक्यपि पुरो दृष्ट्वा शङ्खचक्रगदाधरम्। प्राञ्जलिः प्रणता भूत्वा मधुरं वाक्यमब्रवीत्। यदि देव प्रसन्नोऽसि देयो मे वाञ्छितो वरः। मम गर्भगतो भूत्वा विष्णो मत्पुत्रतां व्रज। ततः प्रसन्नो भगवान् चिन्तयामास गोपते। गण्डकीमवदत् प्रीतः शृणु देवि वचो मम। सालग्राम-शिलारूपी तव गर्भगतः सदा। तिष्ठामि तव पुत्रत्वे भक्तानुग्रहकारणात्। मत्सान्निध्यान्नदीनां त्वमतिश्रेष्ठा भविष्यसि। दर्शनात् स्पर्शनात् स्नानात् पानाच्चैवाव-गाहनात्"। ಇತ್ಯಾದಿ ವರಾಹಪು०। "गण्डक्याश्चैकदेशे च सालग्रामस्थलं स्मृतम्। पाषाणं तद्भवं यत्तत् सालग्राममिति स्मृतम्" स्मृतिः।

गण्डकीशिला ಗಂಡಕೀಶಿಲಾ (स्त्री०) ಸಾಲಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆ.

गण्डकुसुम ಗಂಡಕುಸುಮ (न०) ಆನೆಯ ಮದೋದಕ, ಆನೆಯ ಕಪೋಲದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮದದ ನೀರು. "उत्कटो गण्डकुसुमम्" हारा०।

गण्डकूप ಗಂಡಕೂಪ (पुं०) ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯ ಪ್ರದೇಶ. गण्डे गण्डवदुन्नतपर्वतभागे कूप इव। "उद्देशो गण्ड-कूपस्तु पर्वतस्याभिधीयते" हारा०।

गण्डफलक गंडफलक (न०) ಹಲಗೆಯಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕೆನ್ನೆ. गण्डः फलकमिव। "धृतमुग्धगण्डफलकै-र्विबभुर्विकसद्भिरास्यकमलैः प्रमदाः" माघ० ९-४७।

गण्डभित्ति गंडभित्ति (स्त्री०) ಗೋಡೆಯಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕೆನ್ನೆ. गण्डः भित्तिरिव। "अथ मदगुरुपक्षैर्लोक-पालद्विपानामनुगतमलिवृन्दैर्गण्डभित्तीर्विहाय" रघु० १२-१०२।

गण्डमाला गंडमाला (स्त्री०) ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ರಸಗ್ರಂಥಿಯು ಕಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ಉರಿತವ ಬೇನೆ, ಗಂಡಮಾಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ರೋಗ.

गण्डमालिका गंडमालिका (स्त्री०) ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಪ ಗಿಡ. गण्डानां ग्रन्थीनां माला यत्र।

गण्डमालिन् गंडमालिन् (वि०) ಗಂಡಮಾಲೆಯೆಂಬ ರೋಗವುಳ್ಳವನು. गण्डमालास्यास्ति "ठन्" (५-२-११६)। "भ्रामरी गण्डमाली च श्वित्र्यथो पिशुनस्तथा" मनु० ३-१६१।

गण्डयन्त गंडयंत (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. गडि (वदनैकदेशे) "झच्" (उ० ३-१२८)।

गण्डलेखा गंडलेखा (स्त्री०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಪೋಲ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಗಂಡಸ್ಥಲ. लिख्यतेऽत्र लेखा स्थली — गण्डः लेखेव। "तदीषदार्द्रारुणगण्डलेखमुच्छ्वासिकाला-ञ्जनरागमक्ष्णोः" कुमा० ७-८२।

गण्डशिला गंडशिला (स्त्री०) ಬಂಡೆ, ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು. गण्डः भूमेरुन्नतप्रदेश इव शिला। "इष्टोऽङ्गुष्ठशिरोमात्रः क्षणाद्गण्डशिलासमः" भाग० ३-१३-३१।

गण्डशैल गंडशैल (पुं०) 1. ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಉರುಳಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆ. शैलानां गण्ड इव। परनिपातः। "अथ गण्डशैलोऽद्रिच्युतस्थूलाश्मभालयोः" हेम०। "संप्राप्ते निसृतमदाम्बुभिर्गजेन्द्रैः प्रस्यन्दि-प्रचलितगण्डशैलशोभा" किरा० ७-३७। 2. ಹಣೆ.

गण्डसाह्वया गंडसाह्वया (स्त्री०) ಗಂಡಕೀನದಿ. "गङ्गा च शतकुम्भा च सरयूर्गण्डसाह्वया" भा० वन०।

गण्डस्थल गंडस्थल (न०) ಕಪೋಲ ಪ್ರದೇಶ, ಕೆನ್ನೆ, ಹಣೆ ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ: (स्त्री०) **–स्थली –स्थली**. "चकार बाणैरसुराङ्गनानां गण्डस्थलीः प्रोषितपत्रलेखाः" रघु० ६-७२।

गण्डाङ्ग गंडांग (पुं०) ಖಡ್ಗಮೃಗ. गण्ड इव अङ्गमस्य।

गण्डान्त गंडांत (न०) ಕೆಲವು ತಿಥಿ-ನಕ್ಷತ್ರ-ಲಗ್ನಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ. ಯಾತ್ರೆ ಉದ್ವಾಹ ಮೊದಲಾದುವು ಈ ಸಂಧಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ.

ತಿಥಿಗಂಡಾಂತ: ಪೂರ್ಣ (ಪಂಚಮೀ, ದಶಮೀ, ಪೂರ್ಣಿಮಾ) ತಿಥಿಗಳ ಕೊನೆಯ ಒಂದು ಘಳಿಗೆಯೂ ನಂದ (ಪ್ರತಿಪತ್, ಷಷ್ಠೀ, ಏಕಾದಶೀ) ತಿಥಿಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ಒಂದು ಘಳಿಗೆಯೂ ಅಂದರೆ ಪಂಚಮೀ-ಷಷ್ಠಿಗಳ ದಶಮೀ-ಏಕಾದಶಿಗಳ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣಿಮಾ-ಪ್ರತಿಪತ್ತುಗಳ ಅಂತರಾಳದ ಎರಡೆರಡು ಘಳಿಗೆಗಳು **ತಿಥಿಗಂಡಾಂತಗಳು.**

ನಕ್ಷತ್ರಗಂಡಾಂತ: ರೇವತೀ ಆಶ್ಲೇಷಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಘಳಿಗೆಗಳೂ ಅಶ್ವಿನೀ ಮಖಾ ಮೂಲಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಘಳಿಗೆಗಳೂ ಅಂದರೆ ರೇವತೀ-ಅಶ್ವಿನೀ ಆಶ್ಲೇಷಾ-ಮಖಾ ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ-ಮೂಲಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಅಂತರಾಳದ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಘಳಿಗೆಗಳು **ನಕ್ಷತ್ರಗಂಡಾಂತಗಳು.**

ಲಗ್ನಗಂಡಾಂತ: ಕರ್ಕಾಟಕ ವೃಶ್ಚಿಕ ಮೀನಗಳ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಧ ಘಳಿಗೆ ಸಿಂಹ ಧನುಸ್ಸು ಮೇಷ ಲಗ್ನಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧ ಘಳಿಗೆ ಅಂದರೆ ಕರ್ಕಾಟಕ-ಸಿಂಹ ವೃಶ್ಚಿಕ-ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ-ಮೇಷ ಲಗ್ನಗಳ ಅಂತರಾಳದ ಒಂದೊಂದು ಘಳಿಗೆಯೂ **ಲಗ್ನಗಂಡಾಂತ.** "ज्येष्ठापौष्णभसार्पभान्त्यघटिकायुग्मं च मूलाश्विनी पित्र्यादौ घटिकाद्वयं निगदितं तद्भस्य गण्डान्तकम्। कर्कालिमीनजभान्ततोऽर्धघटिका सिंहाश्वमेषादिगा पूर्णान्ते घटिकात्मकं त्वशुभदं नन्दातिथेश्चादिमम्" मु० चि०।

गण्डारि गंडारि (पुं०) ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ. गण्डस्य गण्डरोगस्यारिः।

गण्डाली गंडाली (स्त्री०) ಬಳ್ಳಿಗರಿಕೆ.

गण्डि गंडि (पुं०) ಬುಡದಿಂದ ರೆಂಬೆಗಳವರೆಗಿನ ವೃಕ್ಷದ ಮಧ್ಯದ ದೂಲ. गडि (वदनैकदेशे) "इन्" (उ० ४-११७)।

गण्डिक गंडिक (पुं०) ಬಿಣಚುಕಲ್ಲು, ನೊರೆಯಂತಿರುವ ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲುಗಳು. गण्डः बुद्बुद इवाकारोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

गण्डीर गंडीर (पुं०) ಮಂಗರವಳ್ಳಿ. गडि (वदनैकदेशे) "ईरन्" बाहु०। "गण्डीरस्तु समष्ठिला" अम०।

गण्डु(ण्डू) गंडु(ण्डू) (पुंस्त्री०) 1. ತಲೆದಿಂಬು. गडि (वदनैकदेशे) "उः" बाहु० "ऊङ्" (वा० ४-१-६६) वा। 2. ಗ್ರಂಥಿ, ಗಂಟು. 3. ಎಲುಬು, ಮೂಳೆ.

गण्डुल ಗಂಡುಲ (वि०) ग्रन्थियुळ्ळ, गंटुळ्ळ. गण्डुरस्यास्ति वा "लच्" (५-२-९७)। पक्षे "मतुप्" (५-२-९४)। **गण्डुमान् ಗಂಡುಮಾನ್.**

गण्डूपद ಗಂಡೂಪದ (पुं०) कसदिनल्लिरुव एरुबु हुळु. गण्डूवो ग्रन्थयः पदान्यस्य। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–पदी –ಪದೀ.** "गण्डूपदः किञ्चुलुको निहाका गोधिका समे"। "शिली गण्डूपदी" अम०।

गण्डूष ಗಂಡೂಷ (पुं०) 1. बायियोळगिन नीरु, बायि तुंब इरुव नीरु. गडि (वदनैकदेशे) "ऊषन्" (उ० ४-७८)। "गण्डूषमुज्झितवता पयसः सरोषं नागेन लब्धपरवारणमारुतेन" माघ० ५-३६। 2. बायि मुक्कळिसलु कैतुंब इरुव नीरु. बेरळुगळन्नु बग्गिसि मुडिसिद हस्तद कुळियल्लि (सेरेयल्लि) इरुव नीरु. 3. अनेय सोंडिलिन तुदि. 4. बायि मुक्कळिसुवुदु. "गण्डूषो मुखपूर्तौ स्यात् गजहस्ताङ्गुलावपि। प्रसृतिप्रमितेऽपि स्यात्" हेम०।

गण्डोपधान ಗಂಡೋಪಧಾನ (न०) तलेदिंबु. कप्पोलवन्नु इट्टुकोंडु मलगलु हितवागिरुव दिंबु. गण्डः उपधीयतेऽत्र — उप + धाञ् (धारणे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "मृदुगण्डोपधानानि शयनानि सुखानि च" सुश्रुत०।

गण्डोल ಗಂಡೋಲ (पुं०) 1. गास, कबळ, बायितुंब इरुव वस्तु. गडि (वदनैकदेशे) "कोलच्" (उ० १-६६)। 2. हसिबेल्ल. अपक्ववाद बेल्ल. "गडोलगण्डोली गुडकपर्यायौ" सि० कौ०।

गण्य ಗಣ್ಯ (वि०) 1. एणिसल्पडुव. 2. एणिसलु योग्यवाद. 3. एणिसलु शक्यवाद. 4. गौरविसल्पडुवनु. गण (संख्याने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 5. गणनेगे तेगेदुकोळ्ळल्पडुव, भाविसल्पडुव. "आशीविषेण रदनच्छददंशदानमेतेन ते पुनरनर्थतया न गण्यम्" नैष० ११-२०। 6. योग्य स्थानवन्नु पडेव. गुंपिनल्लि मान्यते पडेद. योग्यर गुंपिनल्लि सेरिद. गणं लब्धा—गण "यत्" (४-४-८४)। 7. गणदल्लिरुव. गुंपिनल्लिरुव. गणे भवम् — गण "यत्" (४-३-५४)।

गत ಗತ (न०) 1. गमन. नडगे. गम्लृ (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "गतं तिरश्चीनमनूरुसारथेः प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलनं हविर्भुजः" माघ० १-२। "गतमलसं परिपाण्डुता विषादः" किरा० १०-५९। (वि०) 2. तलुपिरुव. सेरिरुव. गम्लृ कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। 3. अदृश्यवाद, नाशवाद. "संविशेत्तु यथाकालमुत्तिष्ठेच्च गतक्लमः" मनु० ७-२२५। 4. प्राप्तवाद, हॊंदिरुव. "गतेऽतिभूमिं प्रणये प्रयुक्तानबुद्धिपूर्वं परिलुप्तसंज्ञः" भट्टि० ११-२९। 5. हॊरटिरुव, सरिदिरुव. मुंदक्के चलिसिरुव. "गतया पुरः प्रतिगवाक्षमुखं दधती रतेन भृशमुत्सुकताम्" माघ० ९-२। 6. अतीतवाद, कळेदुहोद. "पञ्चरात्रे पञ्चरात्रे पक्षे पक्षेऽथवा गते। कुर्वीत चैषां प्रत्यक्षमधर्मसंस्थापनं नृपः" मनु० ८-४०२। 7. तीरिहोद, मृतिहॊंदिद. "गत एव न ते निवर्तते स सखा दीप इवानिलाहतः" कुमा० ४-३०। 8. हॊरटुहोद. प्रयाण माडिद. "गते तस्मिन् गृहीतार्थे रामः सुग्रीवराक्षसौ" भट्टि० २१-१८। 9. तिळियल्पट्ट. 10. हॊंद ल्पट्ट. गम्लृ कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

गतकाल ಗತಕಾಲ (पुं०) हिंदिन काल. कळेदुहोद काल. गतः कालः।

गतक्लम ಗತಕ್ಲಮ (वि०) नाशवाद आयासवुळ्ळ. निवारणेयाद श्रमवुळ्ळ. विश्रांतिपडेद. आयास वन्नु परिहरिसिकॊंड. गतः क्लमः यस्य। "संविशेत्तु यथाकालमुत्तिष्ठेच्च गतक्लमः" मनु० ७-२२५।

गतचेतन ಗತಚೇತನ (वि०) प्रज्ञॆतप्पिद. ज्ञानविल्लद. गता चेतना यस्य। **–चेतस् –ಚೇತಸ್.**

गतत्रप ಗತತ್ರಪ (वि०) लज्जॆयिल्लद. नाचिकॆयन्नु बिट्टिरुव. गता त्रपा यस्य।

गतदिन ಗತದಿನ, –दिवस –ದಿವಸ (पुं०) कळेद दिन, हिंदिन दिन. नॆन्नॆय दिवस.

गतनासिक ಗತನಾಸಿಕ (वि०) मूगिल्लदवनु. मूगन्नु कळेदुकॊंडवनु. गता नासिका यस्य।

गतपाप ಗತಪಾಪ (वि०) पापवन्नु कळेदुकॊंडवनु. गतं पापं यस्य।

गतपार ಗತಪಾರ (वि०) 1. कॊनेयन्नु मुट्टिदवनु. 2. दडवन्नु मुट्टिदवनु. गतं पारं येन।

गतप्रत्यागत ಗತಪ್ರತ್ಯಾಗತ (वि०) हॊगि मत्ते बंदवनु. हॊरटुहोद नंतर पुनः हिंदक्के बंदवनु. पूर्वं गतः पश्चादागतः। "गतप्रत्यागते चैव स हि कष्टतरो रिपुः" मनु० ७-१८६।

गतभर्तृका गतभर्तृका (स्त्री०) ಪತಿಯಿಲ್ಲದವಳು. ಗಂಡನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವಳು. गतो भर्ता यस्याः।

गतभी गतभीः (वि०) ಭಯವಿಲ್ಲದ. ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. गता भीर्यस्य।

गतरस गतरस (वि०) 1. ರಸವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ, ಶುಷ್ಕವಾದ. ಒಣಗಿದ. 2. ಹಳೆಯುವಾದ. गतो रसो यस्य। "यातयामं गतरसम्"।

गतवत् गतवत् (वि०)1. ಹೊಂದಿದವನು. ಸೇರಿದವನು, ತಲುಪಿದವನು. गम्लृ (गतौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "इत्युक्त्वा सपदि हितं प्रियं प्रियार्हे धाम स्वं गतवति राजराजभृत्ये" किरा० ५-५१। 2. ಪಡೆದವನು, ಹೊಂದಿದವನು. 3. ಹೊರಟುಹೋದವನು, ತೆರಳಿದವನು.

गतव्यथ गतव्यथ (वि०) ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. ದುಃಖವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ. गता व्यथा यस्य।

गतश्री गतश्रीः (वि०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. गता प्राप्ता श्रीर्यस्य। (वि०) 2. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ. गता नष्टा श्रीः यस्य। "गतश्रीर्वनगोचरः" रामा०।

गतसङ्ग गतसंग (वि०) ವೀತರಾಗ. ವಿರಕ್ತ, ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. गतः सङ्गो यस्य।

गतस्पृह गतस्पृह (वि०) ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. गता स्पृहा यस्य। "गतस्पृहोऽप्यागमनप्रयोजनं वदेति वक्तुं व्यवसीयते यया" माघ० १-१०।

गतस्मय गतस्मय (वि०) 1. ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. गतः स्मयोऽहंकारो यस्य। "स सन्ततं दर्शयते गतस्मयः कृताधिपत्यामिव साधु बन्धुताम्" किरा० १-१०। 2. ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲದ. गतः स्मयो विस्मयो यस्य।

गताक्ष गताक्ष (वि०) ಕಣ್ಣುಗಳಿಲ್ಲದವನು, ಅಂಧ. ಕುರುಡ. गतमक्षि यस्य "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-४१)। **गताक्षी गताक्षी**।

गतागत गतागत (न०)1. ಹೋಗುವುದು ಮತ್ತು ಬರುವುದು. गतं चागतं चानयोः समाहारः। "गतागतैर्हंसकुलान्यमूनि च्छायापथं सज्जनयन्त्यपूर्वम्" यादo १८-३२। 2. ಈ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಪುನಃ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. "एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्ते" गीता ९-२१। (वि०) 3. ಹೋಗಿರುವ ಮತ್ತು ಬಂದಿರುವ, ಹೋಗಿ ಮತ್ತೆ ಬಂದಿರುವ. गतश्चासावागतश्च।

गतागति गतागति (स्त्री०) 1. ಹೋಗುವುದು ಮತ್ತೆ ಬರುವುದು. गतं चागतिश्च। 2. ಸಾಯುವುದು ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವುದು.

गताध्वन् गताध्वन् (वि०)1. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ ದಾರಿಯುಳ್ಳ, ದಾರಿಯನ್ನು ದಾಟಿರುವ. गतोऽध्वा येन। "बलैरध्युषिता स्तस्य विजिगीषोर्गताध्वनः" रघु० ४-४६। 2. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ, ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "गताध्वा छिन्नसंशयः" भा० शान्ति०। (स्त्री०)3. ಚತುರ್ದಶಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ.

गतानुगत गतानुगत(वि०)1. ಗಮನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಗಮನ. ಹೋಗುವುದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವುದು. गतस्यानुगतम्। 2. ಹೋಗುವವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವುದು, ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ತಾನೂ ಮಾಡುವುದು.

गतानुगतिक गतानुगतिक(वि०)1. ಹೋಗುವವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವ. गतानुगतमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಒಬ್ಬನು ನಡೆವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ, ಒಳ್ಳೆಯದೋ ಕೆಟ್ಟದ್ದೋ ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ತಾನೂ ಮಾಡುವವನು, ಅಂಧಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು. ಇದು ಲೋಕದ ಸ್ವಭಾವ. ಸಾಧುತ್ವಾಸಾಧುತ್ವ–ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನವು ಜನರಿಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. "गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिकः" पञ्चतं०।

गतान्त गतान्त (वि०) 1. ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ, ಕಾರ್ಯದ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಕಂಡ. गतोऽन्तः कार्यस्य चरमसीमा येन। 2. ಮುಮೂರ್ಷು, ಅವಸಾನಕಾಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. गतोऽन्तोऽवसानकालो येन।

गतायुस् गतायुस् (वि०) ಕಳೆದುಹೋದ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳ, ಜೀವಿತಕಾಲವು ಕಳೆಯುತ್ತ ಬಂದಿರುವ. गतं गतप्रायमायुर्जीवितकालो यस्य।

गतार्तवा गतार्तवा (स्त्री०) 1. ಋತುಕಾಲವು ನಿಂತು ಹೋಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಮುಟ್ಟು ನಿಂತಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಸುಮಾರು ಐವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ವಯಸ್ಸು ಕಳೆದಿರುವ ಹೆಂಗಸು. गतमार्तवं यस्याः। "द्वादशाद्वत्सरादूर्ध्वमा-पञ्चाशत्समं स्त्रियः। मासि मासि भगद्वारा प्रकृत्यैवार्तवं स्रवेत्" भावप्र०। 2. ರೋಗದಿಂದ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟು ನಿಂತಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಬಂಜೆ.

गतार्थ गतार्थ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ, ಅರ್ಥವಾಗಿರುವ. गतः अवगतोऽर्थो यस्य। 2. ಚರಿತಾರ್ಥವಾದ, ಒಂದರಿಂದಲೇ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು

ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಗಿರುವ, ಇನ್ನೊಂದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ. 3. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಂಡ. "गतार्थं षड्विधं बलम्" याद० २२-३१।

गतासु ಗತಾಸು (वि०) ಪ್ರಾಣವು ಹೋಗಿರುವ, ಮೃತಿ ಹೊಂದಿದ. गताः असवः यस्य। "गतासुरन्तरा दन्ती वरण्डक इवाभवत्" माघ० १९-६५।

गति ಗತಿ (स्त्री०) 1. ಗಮನ, ನಡಗೆ. ಸಂಚಾರ. गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४। 2. ವಸ್ತು, ವಿಷಯ. "तपः किलेदं तदवाप्तिसाधनं मनोरथानामगतिर्न विद्यते" कुमा० ५-६४। 3. ದಶೆ, ಅವಸ್ಥೆ, ಸ್ಥಿತಿ. "शरार्थमेष्यत्यथ लप्स्यसे गतिं शिरोमणिं दृष्टिविषाज्जिघृक्षतः" किरा० १४-२५। 4. ಉಪಪತ್ತಿ, ಉಪಾಯ, ಕಾರ್ಯಸಾಧಿಸುವ ಯುಕ್ತಿ. "अपक्रमणानुपेक्षणे द्वयी गतिः" मुद्रा० ३। 5. ಸ್ಥಾನ. "गुरुक्रियारम्भफलैरलंकृतं गतिं प्रतापस्य जगत्प्रमाथिनः" किरा० १४-४२। 6. ಸರಣಿ, ಪದ್ಧತಿ, ಮಾರ್ಗ. 7. ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ, ರಕ್ಷಣ ಸ್ಥಾನ. "आत्मैव ह्यात्मनः साक्षी गतिरात्मा तथात्मनः। मावमंस्थाः स्वमात्मानं नृणां साक्षिणमुत्तमम्" मनु० ८-८४। 8. ಹೋಗ ಬೇಕಾದ ಸ್ಥಾನ, ಸೇರಬೇಕಾದ ಜಾಗ. "उपागमे दुश्चरिता इवापदां गतिं न निश्चेतुमलं शिलीमुखाः" किरा० ४-३५। 9. ಪ್ರಮಾಣ, ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವ ರುಜುವಾತು (ಋಜುಮಾತು, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ವಚನ), ಗುರುತು. "कृपेति चेदस्तु मृगः क्षतः क्षणादनेन पूर्वं न मयेति का गतिः" किरा० १४-१५। 10. ಸ್ವರೂಪ, ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ, ನಿಜಸ್ಥಿತಿ. "चरतस्तपस्तव वनेषु सहा न वयं निरूपयितुमस्य गतिम्" किरा० ६-३६। 11. ಪರಿಣಾಮ, ಕೊನೆ, ಅವಸಾನ. 12. ಯಾತ್ರೆ. 13. ರಕ್ತ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳ ಸುರಿತ, ದ್ರವವಸ್ತುವು ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. 14. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 15. ಕರ್ದಮನ ಕನ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು, ಪುಲಹ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ. "पुलहस्य गतिर्भार्या त्रीनसूत सती सुतान्" भाग० ४-१-३८। 16. ನಾಡಿಯ ಹುಣ್ಣು. "गतिर्मार्गे दशायां च ज्ञाने यात्राम्युपाययोः। नाडीव्रणसरण्यां च" विश्व०। 17. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳು.

ಈ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುವು.

"प्रादयः" (१-४-५८), "उपसर्गाः क्रियायोगे" (१-४-५९), "गतिश्च" (१-४-६०), "ऊर्यादिच्विडाचश्च" (१-४-६१), "अनुकरणं चानितिपरम्" (१-४-६२), "आदरानादरयोः सदसती" (१-४-६३), "भूषणेऽलम्" (१-४-६४), "अन्तरपरिग्रहे" (१-४-६५), "कणे मनसी श्रद्धाप्रतीघाते" (१-४-६६), "पुरोऽव्ययम्" (१-४-६७), "अस्तं च" (१-४-६८), "अच्छ गत्यर्थवदेषु" (१-४-६९), "अदोऽनुपदेशे" (१-४-७०), "तिरोऽन्तर्धौ" (१-४-७१), "विभाषा कृञि" (१-४-७२), "उपाजेऽन्वाजे" (१-४-७३), "साक्षात्प्रभृतीनि च" (१-४-७४), "अनत्याधान उरसिमनसी" (१-४-७५), "मध्ये पदे निवचने च" (१-४-७६), "नित्यं हस्ते पाणावुपयमने" (१-४-७७), "प्राध्वं बन्धने" (१-४-७८) ಮತ್ತು "जीविकोपनिषदावौपम्ये" (१-४-७९) ಈ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದಗಳು ಕ್ರಿಯಾಯೋಗದಿಂದ ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ "कुगतिप्रादयः" (२-२-१८) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಗತಿಸಮಾಸ ಬರುವುದು.

गतिभङ्ग ಗತಿಭಂಗ (पुं०) ಹೊರಡಲು ಅಡ್ಡಿ, ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ತಡೆ. गतेर्भङ्गः। "शकुन्तला—(गतिभङ्गं रूपयित्वा) को नु खलु निवसने मे सज्जते" शाकु० ४।

गतिमत् ಗತಿಮತ್ (वि०) 1. ಚಲನೆಯುಳ್ಳ, ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ. गतिरस्यास्ति "मतुप्" (५-४-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती** –ಮತೀ. 2. ನಳಿಕೆ, ಕೊಳವೆ.

गतिला ಗತಿಲಾ (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 2. ಮೇತ್ರಲತೆ, ಬೆತ್ತದ ಗಿಡ. गम्लृ (गतौ) "इलच्" (उ० १-५७)।

गतिसत्तम ಗತಿಸತ್ತಮ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ. गतिः प्राप्यस्थानम्, गतिश्चासौ सत्तमश्च। "आदित्यो ज्योतिरादित्यः सहिष्णुर्गतिसत्तमः" वि० स०।

गत्वर ಗತ್ವರ (वि०) 1. ಗಮನಶೀಲ, ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. गम्लृ (गतौ) "क्वरप्" (३-२-१६४)। "विदुरो जित्वरः प्राप लक्ष्मणो गत्वरान् कपीन्" भट्टि० ७-२२। 2. ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ, ಕ್ಷಣಿಕವಾದ. "अभिमानधनस्य गत्वरैरसुभिः स्थास्नु यशश्चिचीषतः" किरा० २-१९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **गत्वरी** ಗತ್ವರೀ.

गत्वा ಗತ್ವಾ (अव्य०) 1. ಹೋಗಿ. ಸಪೆಮ ಹೋಗಿ. 2. ಹೊಂದಿ, ತಲುಪಿ, ಸೇರಿ. गम्लृ (गतौ) "क्त्वा"

(३-४-२१)। "गत्वा नूनं वैबुधं सद्म रम्यं मूर्च्छाभाजामाजगामान्तरात्मा। भूयो दृष्टप्रत्ययाः प्राप्तसंज्ञाः साधीयस्ते यद्रणायाद्रियन्ते" माघ० १८-६३।

गद – व्यक्तायां वाचि (भ्वा० पर० सक० से०)। गदति। जगाद। गदिता। गदिष्यति। गदतु। अगदत्। गदेत्। अगादीत्, अगदीत्। अगदिष्यत्। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು. "तथ्यामृतथ्यानुजवज्जगादाग्रे गदाग्रजम्" माघ० २-६९।

कर्मणि :—गद्यते। जगदे। गदिता। गदिष्यते। गद्यताम्। अगद्यत। गद्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—गादयति, –ते। गादयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गादयिता। गादयिष्यति, –ते। गादयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—जिगदिषति। जिगदिषां चकार, –बभूव, –आस। जिगदिषिता। जिगदिषिष्यति। जिगदिषतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—गदितव्यम्। गदनीयम्। गद्यम्। उपसर्गे तु प्रगाद्यः। गदितः। गदितवान्। गदन्, गदन्ती। गदितुम्। गदितम्। गदनम्। गदित्वा। निगद्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) नि+गद = निगदति। निजगाद। न्यगादीत्। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳು. "पौरा निवर्तध्वमिति न्यगादीत् तातस्य शोकापनुदा भवेत" भट्टि० ३-१५।

(2) प्रति+गद = प्रतिगदति। प्रतिजगाद। ಪ್ರತಿ ಹೇಳು, ಉತ್ತರಕೊಡು. "आभिर्गाथाभिरव्यग्रः प्रश्नं प्रतिजगाद ह" भा० अनु०।

(3) वि+गद = विगदति। व्यगादीत्। ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು. "न हि निम्बात् क्षरेत् क्षौद्रं लोके विगदितं वचः" रामा०।

गद गद (पुं०) 1. ರೋಹಿಣೀಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವಸುದೇವನ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಬಲರಾಮನ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಮ್ಮ. "बलं गदं सारणं च दुर्मदं विपुलं ध्रुवम्। वसुदेवस्तु रोहिण्यां कृतादीनुदपादयत्" भाग० ९-२४-४६। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. गदति—गद (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-१-१३४)। "असाध्यं कुरुते कोपं प्राप्ते काले गदो यथा" माघ० २-८४। (स्त्री०) **–दा –दा.** ಒಂದು ಆಯುಧ. "गदो भ्रातरि विष्णोः स्यादामये नाऽऽयुधे गदा" मेदि०।

गदगद गदगद (न०) ಗದ್ಗದ ವಚನ. "वक्त्रजेषु कण्ठोष्ठतालूनामन्यतमे गदगदवाक्यता" सुश्रुत०।

गदत् गदत್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. गद (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **गदन्ती गदन्ತೀ.**

गदन गदन (न०) ಮಾತನಾಡುವುದು, ಹೇಳುವುದು. गद (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

गदयित्नु गदयित್ನು (पुं०) 1. ಕಾಮ. ಮನ್ಮಥ. गदी (देवशब्दे) + णिच् "इत्नुच्" (उ० ३-२९)। 2. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. (वि०) 3. ಕಾಮುಕ. 4. ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡುವವನು. "गदयित्नुः पुमान् कामे जल्पाके कामुकेऽपि च" मेदि०।

गदा गदा (स्त्री०) ಗದೆ, ಒಂದು ಆಯುಧ. गद (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-१-१३४)। "टाप्" (४-१-४)। "संचूर्णयामि गदया न सुयोधनोरू संधिं करोतु भवतां नृपतिः पणेन" वेणी० १-१५।

गदागद गदागद (पुं० द्विव०) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು. गदमागच्छति गदागो रुग्णः, तं दायतः शोधयतः—दैप् (शोधने) "कः" (३-२-३)। "नासिक्यायुजौ दस्रौ गदागदौ" त्रिकाण्ड०।

गदाग्रज गदाग्ರಜ (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ. 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. गदस्याग्रजः। "गृहीतकुण्डलो गन्तुमन्वमंस्त गदाग्रजः" याद० १६-१३१।

गदाग्रणी गदाग्ರಣೀ (पुं०) ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡದಾದ ಕ್ಷಯರೋಗ.

गदाधर गदाधर (पुं०) 1. ಗದೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ವಿಷ್ಣು. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। गदाया धरः। "कौमोदकीधारणाच्च गदाधर इतीरितः" इति निरुक्तिः। "शङ्खभृन्नन्दकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः" वि० स०। (वि०) 2. ಗದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

गदाभृत् गदाभृत್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. गदां बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಗದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

गदायुध गदायुध (वि०) ಗದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. गदा आयुधं यस्य।

गदायुद्ध गदायुद्ध (न०) गದೆಯಿಂದ ನಡೆದ ಯುದ್ಧ. ಗದಾಯುದ್ಧವು ಭೀಮ-ಜರಾಸಂಧ ಭೀಮ-ದುರ್ಯೋಧನ ಇವರಿಗೆ ನಡೆಯಿತು.

गदावसान गदावसान (न०) ಮಥುರೆಯಲ್ಲಿ ಜರಾಸಂಧನ ಗದೆಯು ಬಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶ. गदाया अवसानमत्र। ಕಂಸನ ವಧೆಯಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಜರಾಸಂಧನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮೇಲಿನ ವೈರದಿಂದ ತನ್ನ ಗದೆಯನ್ನು ತೊಂಬತ್ತೊಂಬತ್ತು ಸಲ ತಿರುಗಿಸಿ ಗಿರಿವ್ರಜದಿಂದ ಮಥುರೆಯ ಕಡೆಗೆ ಎಸೆದನು. ಅದು ತೊಂಬತ್ತೊಂಬತ್ತು ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತು. ಅವರಿಂದ ಮಥುರೆಯ ಸಮೀಪದ ಆ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ "**गदावसानम्**" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "निहते वासुदेवेन तदा कंसे महीपतौ। जातो वै वैरनिर्बन्धः कृष्णेन सह तस्य वै। भ्रामयित्वा शतगुणमेकोनं येन भारत। गदा क्षिप्ता बलवता मागधेन गिरिव्रजात्। तिष्ठतो मधुरायां वै कृष्णस्याद्भुतकर्मणः। ऐकोनयोजनशते सा पपात गदा शुभा। गदावसानं तत् ख्यातं मधुरायाः समीपतः" भा० सभा० १९।

गदि गदि (स्त्री०) ಮಾತು, ನುಡಿ. गद (व्यक्तायां वाचि) "इन्" (उ० ४-११७)। "एवं गदिः कर्मगतिर्विसर्गो घ्राणो रसो दृक् स्पर्शः श्रुतिश्च" भाग० १२-१९।

गदित गदित (न०) 1. ಮಾತು, ನುಡಿ. गद (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "अन्तर्बाष्पभरोपरोधि गदितं चिन्ताजडं दर्शनम्" शाकु० ४-५। (वि०) 2. ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. गद कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

गदितवत् गदितवत् (वि०) ಮಾತನಾಡಿದ, ಹೇಳಿದ. गद (व्यक्तायां वाचि) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वतीः.** "इति गदितवती रुषा जघान स्फुरितमनोरमपक्ष्मकेसरेण" माघ० ७-५६।

गदितृ गदितृ (वि०) ಮಾತನಾಡುವವನು. ಹೇಳುವವನು. गद (व्यक्तायां वाचि) "तृच्" (३-१-१३३)।

गदिन् गदिन् (पुं०) ವಿಷ್ಣು. गदास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। "वनमाली गदी शार्ङ्गी शङ्खी चक्री च नन्दकी। श्रीमान्नारायणो विष्णुर्वासुदेवोऽभिरक्षतु"। "किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव" गीता ११-४६।

गद्गद-वाक्स्खलने (कण्ड्वा० पर० सक० से०)। गद्गद्यति। ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾತನಾಡು, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಸ್ವರವು ತಡೆಯುಲ್ಪಟ್ಟು ಮಾತನಾಡು.

गद्गद गद्गद (पुं०) 1. ಕಫಸಹಿತವಾದ ವಾತದಿಂದ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಹೊರಡುವ ಮಾತು. गद्गद (वाक्-स्खलने) "घञ्" (३-३-१८)। "तत्किं रोदिषि गद्गदेन वचसा कस्याग्रतो रुद्यते" अमरः ५७। 2. ಮದ ಸಂತೋಷ ಹಿಂಸೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ವರಭೇದ.

गद्गदध्वनि गद्गदध्वनि (पुं०) 1. ಗದ್ಗದಸ್ವರ. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು, ಕಫದ ತೊಂದರೆ ಸಂತೋಷ ಅಥವಾ ಕಷ್ಟ ಇವುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಧ್ವನಿ. गद्गदः कफादिना अस्पष्टः ध्वनिः। 2. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾವ ಮಾತುಳ್ಳವನು.

गद्य गद्य (न०) 1. ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ. ಪಾದಗಳ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ. गद्यते — गद (व्यक्तायां वाचि) कर्म० "यत्" (३-१-१००)। ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯವು ಗದ್ಯ ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ಮಿಶ್ರ (गद्यपद्यात्मक चंपू) ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ರಘುವಂಶ ಕುಮಾರಸಂಭವ ಮೊದಲಾದುವು ಪದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳು. ಕಾದಂಬರಿ ಹರ್ಷಚರಿತೆ ಮೊದಲಾದುವು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳು. ಚಂಪೂರಾಮಾಯಣ ಚಂಪೂಭಾರತ ಯಶಸ್ತಿಲಕ ಮುಂತಾದುವು ಮಿಶ್ರಕಾವ್ಯಗಳು. "अपादः पदसन्तानो गद्यम्" काव्या० १-२३। ವಾಮನರು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನು (1) वृत्तगन्धि, (2) चूर्णम् ಮತ್ತು (3) उत्कलिकाप्रायम् ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "गद्यं वृत्तगन्धि चूर्णमुत्कलिकाप्रायं च" काव्या० सू० १-३-२२। (1) ಪದ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಹೋಲುವ ಗದ್ಯವು ವೃತ್ತಗಂಧಿಯು. "**पद्यभागवत् वृत्तगन्धि**" १-३-२३। **उदा:** "पातालतालुतलवासिषु दानवेषु" ಇಲ್ಲಿ ವಸಂತತಿಲಕ ವೃತ್ತದ ಛಾಯೆಯಿರುವುದು. (2) ದೀರ್ಘಸಮಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಲಲಿತ ಪದಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಚೂರ್ಣಗದ್ಯ. "अनाविद्धललितपदं **चूर्णम्**" १-३-२४। **उदा:** "अभ्यासो हि कर्मणां कौशलमावहति"। (3) ದೀರ್ಘಸಮಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಉದ್ಧತಪದಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವುದು ಉತ್ಕಲಿಕಾಪ್ರಾಯ ಗದ್ಯ. "विपरीतम् **उत्कलिकाप्रायम्**" १-३-२५। **उदा:** "कुलिशशिखरखरनखरप्रचयप्रचण्डचपेटापाटितमत्तमातङ्गकुम्भस्थलगलन्मदच्छटाच्छुरितचारुकेसरभारभासुरमुखे केसरिणि"। ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಕಾರರು ಮುಕ್ತಕವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು

ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "वृत्तगन्धोज्झितं गद्यं मुक्तकं वृत्तगन्धि च। भवेदुत्कलिकाप्रायं चूर्णकं च चतुर्विधम्" सा० द० ६-३३०, ३१। ಇವರು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವು ವಸ್ತುಭೇದದಿಂದ (1) कथा ಮತ್ತು (2) आख्यायिका ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಲ್ಪಿತ ವಸ್ತುವುಳ್ಳ ಕಾದಂಬರಿ ಮೊದಲಾದುದು ಕಥೆ. ನಿಜವಾಗಿ ನಡೆದ ವಸ್ತುವುಳ್ಳ ಹರ್ಷಚರಿತೆ ಮೊದಲಾದುದು ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ. ಆಚಾರ್ಯದಂಡಿಯು ಗದ್ಯ ಕಾವ್ಯವು ಒಂದೇ ವಿಧವೆಂದೂ ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ, ಕಥೆಗಳಿಂದು ಹಸರು ಮಾತ್ರ ಬೇರೆಯೆಂದೂ ಈ ಒಂದರೊಳಗೇ ಎಲ್ಲ ಭೇದಗಳೂ ಅಂತರ್ಭಾವ ಹೊಂದುವುವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "तत्कथाख्यायिका चेति जातिः संज्ञाद्वयान्विता। अत्रैवान्तर्भविष्यन्ति शेषाश्चाख्यानजातयः" काव्या० १-२८। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ.

गन्तव्य ಗಂತವ್ಯ (वि०) 1. ಹೋಗಬೇಕಾದ. 2. ಸೇರಬೇಕಾದ, ತಲುಪಬೇಕಾದ. 3. ಹೊಂದಬೇಕಾದ, ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. ಗಮ್ಲೃ (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)। 4. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ. 5. ತಲುಪಲ್ಪಡುವ. ಸೇರಲ್ಪಡುವ. ಗಮ್ಲೃ ಕರ್ಮ० "तव्यः" (३-१-९६)। "राजा स्तेनेन गन्तव्यो मुक्तकेशेन धावता। आचक्षाणेन तत्स्तेयमेवं कर्मास्मि शाधि माम्" मनु० ८-३१४। 6. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಪಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 7. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. "अनीयर्"। **गमनीयम् ಗಮನೀಯಮ್.**

गन्तु ಗಂತು (पुं०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. ಗಮ್ಲೃ (गतौ) "तुन्" (उ० १-६९)। (वि०) 2. ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವವನು. "यातुर्गन्तुश्च पथिकः" त्रिकाण्ड०।

गन्तुकाम ಗಂತುಕಾಮ (वि०) ಹೋಗಲು ಆಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. गन्तुं कामो यस्य। तुमुनो मकारलोपः।

गन्तृ ಗಂತೃ (वि०) 1. ಸಂಚರಿಸುವ ಶೀಲದವನು, ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. गम्लृ (गतौ) "तृन्" (३-२-१३५)। 2. ನಡೆಯುವವನು, ಹೋಗುವವನು. गम्लृ (गतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "क्वासि गन्ता महाकाय क्षुधिताया ममेप्सितः" रामा०। 3. ಪಡೆಯುವ, ಹೊಂದುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गन्त्री ಗಂತ್ರೀ.**

गन्त्री ಗಂತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಎತ್ತುಗಳು ಎಳೆಯುವ ಗಾಡಿ. गम्यतेऽनया — गम्लृ (गतौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "ष्ट्रोष्" (४-१-४१)। 2. ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು.

गन्ध — अर्दने (चुरा० आत्म० सक० से०)। गन्धयते। अजगन्धत। ಹಿಂಸಿಸು. ಪೀಡಿಸು.

गन्ध ಗಂಧ (पुं०)-1. ವಾಸನೆ, ಕಂಪು. गन्ध (अर्दने) "अच्" (३-१-१३४)। ಗಂಧವು ಪೃಥಿವಿಯ ವಿಶೇಷ ಗುಣ. "गन्धवती पृथिवी" त० सं०। "गन्धेन स्फुरता मनागनुसृतो भक्तस्य सर्पिष्मतः" उ० रा० ४-१। 2. ಪರಿಮಳ, ಸೌರಭ. "विकासि त्वप्रांभसि गन्धसूचितं नमन्ति निघ्रातुमिवासितोत्पलम्" किरा० ४-२६। 3. ಚಂದನ ಕೇಸರಿ ಮುಂತಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "शृङ्गाणि द्रुतकनकोज्ज्वलानि गन्धाः कौसुम्भं पृथुकुचकुम्भसङ्गि वासः" माघ० ८-३०। 4. ಗಂಧಕ. 5. ಸಂಬಂಧ. 6. ಜೂರು, ತುಂಡು. 7. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. "गन्धः सम्बन्धलेशयोः। गन्धकामोदगर्वेषु" हेम०। "वामश्चायं नदति मधुरं चातकस्ते सगन्धः" मेघ० १-९। 8. ನುಗ್ಗೆ ಮರ. 9. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. "गन्धो गर्वे बलेऽपि च" त्रिकाण्ड०। (वि०) 10. ನೆರೆಮನೆಯವನು, ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವನು. 11. ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ, ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. गन्धोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "गन्धः प्रतिवेश्यामोदलेशसम्बन्धगन्धके" मेदि०।

गन्धक ಗಂಧಕ (पुं०) 1. ಗಂಧಕ, ಗಂಧಕಶಿಲೆ. 2. ನುಗ್ಗೆ ಮರ.

गन्धकारिका ಗಂಧಕಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಸೈರಂಧ್ರಿ, ಪರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. गन्धं गन्धप्रधानमलंकारं करोति—डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गन्धकाली ಗಂಧಕಾಲೀ (स्त्री०) ಸತ್ಯವತಿ, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. "भीष्मः पुनः पितुः प्रियचिकीर्षया सत्यवतीं मातरमुदवाहयत् यामाहुर्गन्धकालीमिति" भा० आदि०।

गन्धकाष्ठ ಗಂಧಕಾಷ್ಠ (न०) ಗಂಧದ ಕಟ್ಟಿಗೆ.

गन्धकुटी ಗಂಧಕುಟೀ (स्त्री०) ಮುರಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

गन्धकेलिका ಗಂಧಕೇಲಿಕಾ (स्त्री०) ಕಸ್ತೂರಿ, ಮೃಗದ ಮದ. गन्धं केलति—केलृ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गन्धगज ಗಂಧಗಜ (पुं०) ಮದೋದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಆನೆ, ಮದೋದಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆನೆ.

गन्धग्राहक गंधग्राहक (पुं०) वासनेयन्नु कंडु पिडियुव घ्राणेंद्रिय, मूगु. गन्धं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गन्धजल गंधजल (न०) पन्नीरु, सुगंधद्रव्य मिश्र वाद नीरु.

गन्धतन्मात्र गंधतन्मात्र (न०) उत्कटावस्थेयन्नु हॊंदद मत्तु पृथिविगे उपादानकारणवाद स्थूल पृथिव्यारंभक द्रव्य. स्थूलपृथिविय अवस्थेयन्नु हॊंदुव मॊदलु स्थूलपृथिविगे कारणवाद गंधगुणपुळ्ळ द्रव्य, सूक्ष्मवाद पार्थिवांश.

गन्धतूर्य गंधतूर्य (न०) रणकहळे, युद्धदल्लि उपयोगिसुव ऒंदु वाद्य.

गन्धतैल गंधतैल (न०) सुवासनेय तैल, भृंगा मलक तैल मुंतादुदु.

गन्धदारु गंधदारु (न०) गंधद कट्टिगे.

गन्धद्विप गंधद्विप –हस्ती –हस्तिन् (पुं०) 1. मदोदकदिंद कूडिद आने. "गन्धेन जेतुः प्रमुखागतस्य गन्धद्विपस्येव मतङ्गजौघ" किरा० १७-१७। 2. चंदन मॊदलाद सुगंधद्रव्यगळ वासनेयिंद कूडिद आने, क्षत्रिय जातिय आने. "जङ्गमानिव विन्ध्यादीन् जगृहे गन्धहस्तिनः" यादः २२-१५२।

गन्धधारिन् गंधधारिन् (पुं०) 1. परशिव, महादेव, परमेश्वर. "अजश्च बहुरूपश्च गन्धधारी कपर्द्यपि" भा० अनु०। (वि०) 2. सुगंधद्रव्यवन्नु हॊंदिरुव. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–धारिणी –धारिणं.**

गन्धन गंधन (न०) 1. उत्साह. 2. इतररा तप्पन्नु प्रकाशपडिसुवुदु. 3. हिंसिसुवुदु. 4. सूचिसुवुदु. 5. कॊल्लुवुदु, नाशपडिसुवुदु. गन्ध (अर्दने) भावे करः वा "ल्युट्" (३-३-११५, ११७)। "गन्धनमुत्साहे स्यात्प्रकाशने सूचनेऽपि हिंसायाम्" मेदि०। "उत्सादने च हिंसायां सूचने चापि गन्धनम्" अम०।

गन्धनकुल गंधनकुल (पुं०) मूगिलि, दुर्गंधद इलि. गन्धेन लेशेन नकुलसदृशत्वात् दुर्गन्धप्रधानो वा नकुलः।

गन्धनाकुली गंधनाकुली (स्त्री०) सर्पाक्षि, ईश्वरी पंबु. गन्धसहिता नाकुली।

गन्धनाली गंधनाली (स्त्री०) वासनेयन्नु कंडु पिडियुव कॊळवेयंतिरुव मूगु. गन्धस्य नालीव। "गन्धनाली च नासिक्याम्" त्रिकाण्ड०।

गन्धपत्र गंधपत्र (पुं०) 1. तुलसिगिड. गन्धयुक्तं पत्रमस्य। 2. मरुग. 3. बिल्वपत्रैगिड. 4. कित्तलेगिड. (वि०) 5. वासनेयिंद कूडिद एलेयुळ्ळ गिड. (स्त्री०) **–त्रा–पत्री.** 6. कर्पूर.

गन्धपलाशिका गंधपलाशिका (स्त्री०) हरिद्रे, अरिशिन. गन्धयुक्तं पलाशमस्याः "कप्"।

गन्धपाषाण गंधपाषाण (पुं०) गंधकशिले, उपधातुगळल्लि ऒंदु भेद.

गन्धपुष्प गंधपुष्प (पुं०) 1. केतकीवृक्ष, तालिमर. 2. वेतसवृक्ष, हब्बेगिड. 3. अंकोलेगिड. (न०) 4. सुवासनेयिंद कूडिद हूवु. गन्धसहितं पुष्पम्।

गन्धफल गंधफल (पुं०) 1. कपित्थवृक्ष, बेलद मर. 2. बिल्ववृक्ष, बिल्वपत्रे गिड. गन्धयुक्तं फलमस्य। (स्त्री०)**–ला–ली.** 3. मॆंत्य. 4. बिळि नॆलगुंबळ. 5. आनेबेल. **–ली –लिं.** 6. प्रियंगुवृक्ष. प्रेंकण गिड. 7. संपिगॆय मॊग्गु. "विष्वक्सेना गन्धफली कारम्भा प्रियकश्च सा"। "चम्पको हेमपुष्पकः। एतस्य कलिका गन्धफली" अम०। "गन्धफल्यपि गुन्द्रायां चम्पकस्य च कोरके" मेदि०।

गन्धबीजा गंधबीजा (स्त्री०) मॆंत्य. गन्धो बीजे यस्याः।

गन्धमाद गंधमाद (पुं०) 1. सुग्रीव सैन्यदल्लि ऒब्ब वानर. 2. अक्रूरन ऒब्ब सहोदर.

गन्धमादन गंधमादन (पुं०) 1. भ्रमर, मुंबि. 2. गंधक. 3. सुग्रीवन सैन्यदल्लि ऒब्ब वानर. "गजो गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः। मैन्दश्च द्विविदश्चैव हनूमान् जाम्बवांस्तथा" रामा०। (पुन०) 4. गंधमादनपर्वत, सप्तकुलपर्वतगळल्ऒंदु. गन्धेन मादयति—मदी (हर्षे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "पद्मभेदपिशुनाः सिषेविरे गन्धमादनवनान्तमारुताः" कुमा० ८-८६। (न०) 5. गंधमादन पर्वतद ऒंदु अरण्य. (स्त्री०) **–नी –दनं.** 6. सुरे, मद्य. "गन्धमादनः कप्यद्रिभिदोरलिनि गन्धके। गन्धमादनी सुरायाम्" हेम०।

गान्धमार्जार गंधमार्जार (पुं०) पुनुगुबिक्कु. गन्धप्रधानो मार्जारः।

गन्धमूली गंधमूलीं (स्त्री०) कटोर. गन्धं मूलमस्याः। "शटी गन्धमूली षड्ग्रन्थिकेत्यपि" अम०।

गन्धमूषिक गंधमूषिक (पुं०) मूगिलि.

गन्धमूषी गंधमूषिं (स्त्री०) मूगिलि.

गन्धमृग गंधमृग(पुं०)1. पुनुगुबिक्कु. 2. कस्तूरि मृग. गन्धप्रधानो मृगः।

गन्धमैथुन गंधमैथुन (पुं०) वृषभ, एत्तु. गन्धेन गन्धघ्राणेन मैथुनमस्य।

गन्धमोदन गंधमोदन (पुं०) गंधक. गन्धेन मोदयति — मुद (हर्षे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

गन्धमोहिनी गंधमोहिनीं (स्त्री०) संपिगेय मोग्गु. गन्धेन मोहयति — मुह (वैचित्ये) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। "ङीप्" (४-१-५)।

गन्धयुक्ति गंधयुक्ति (स्त्री०) सुगंधद्रव्यगळ मेळन, सुगंधवस्तुगळ मिश्रण, परिमळद्रव्यगळन्नु सेरिसि सिद्धपडिसुवुदु. गन्धद्रव्याणां युक्तिः योजनम्।

गन्धराज गंधराज(पुं०)1. सुगंधराज गिड. गन्धानां गन्धयुक्तानां राजा "टच्" (५-४-९१)। (न०) 2. गंधद मर. (स्त्री०) **-राजी -राजीं**. 3. नखि यॆंब ऒंदु सुगंधद्रव्य.

गन्धर्व गंधर्व (पुं०)1. अश्व, कुदुरे. गन्धमर्वति—अर्व (गतौ) "अण्" (३-२-१)। शक०। 2. कस्तूरि मृग. 3. पुंस्कोकिल, गंडुकोगिले. 4. अंतराभवसत्त्व, मरणानंतर पुनः बेरॆ शरीरवन्नु हॊंदुव पूर्व मध्यकालदल्लि यातनाशरीरवुळ्ळ जीव. अंतराभवसत्त्ववु बेरॆ प्राणिगळल्लि प्रवेशिसि आवेशवुंटुमाडुवुदु. 5. गंधर्व, देवयोनि विशेष, देवगायक.

गन्धर्वकन्या गंधर्वकन्या(स्त्री०)गंधर्वर हुडुगि.

गन्धर्वतैल गंधर्वतैल(न०)एरंड तैल, हरळॆण्णॆ.

गन्धर्वनगर गंधर्वनगर -पुर -पुर (न०) 1. गंधर्वर पट्टण. इदु गुह्यकलोकक्कॆ मेलु भागदल्लू विद्याधरलोकद कॆळभागदल्लू इरुवुदु. 2. आकाशदल्लि हुट्टुव अशुभसूचकवाद ऒंदु पट्टण.

गन्धर्वपत्नी गंधर्वपत्नी(स्त्री०)गंधर्वन हॆंडति, अप्सरस्सु.

गन्धर्वराज गंधर्वराज (पुं०) गंधर्वर ऒडॆयनाद चित्ररथ.

गन्धर्वलोक गंधर्वलोक (पुं०) गुह्यकलोक मत्तु विद्याधरलोकगळ मध्यलोक.

गन्धर्ववधू गंधर्ववधू (स्त्री०)1. गंधर्वन पत्नि. 2. कटोर.

गन्धर्वविद्या गंधर्वविद्या (स्त्री०) संगीतविद्यॆ, गानकलॆ.

गन्धर्ववेद गंधर्ववेद (पुं०) सामवेदद उप वेदवाद संगीतशास्त्र.

गन्धर्वविवाह गंधर्वविवाह (पुं०) ऎंटुविध विवाहगळल्लॊंदु भेद. वधूवरर तायितंदॆगळारन्नू केळदॆ अवर अनुमति पडॆयदॆ परस्पर प्रेमदिंद तम्म इष्टदंतॆ माडिकॊळ्ळुव मदुवॆ. "इच्छयान्योन्यसंयोगः कन्यायाश्च वरस्य च। गान्धर्वः स तु विज्ञेयः मैथुन्यः कामसंभवः" मनु० ३-३२।

गन्धर्वहस्त गंधर्वहस्त (पुं०) एरंडवृक्ष, हरळु गिड. गन्धर्वस्य शरभमृगस्य हस्त इव पत्रमस्य। "अमण्डपच्छाङ्गुलवर्धमाना गन्धर्वहस्तत्रिपुटीफलश्च" हारा०।

गन्धवणिज् गंधवणिज् (पुं०) सुगंधद्रव्यगळ व्यापारि.

गन्धवत् गंधवत् (वि०) 1. वासनॆयिंद कूडिद, परिमळयुक्तवाद. गन्धोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. दुर्गंधयुक्तवाद, कॆट्ट वासनॆयिंद कूडिद. "गन्धवद्रुधिरचन्दनोक्षिता जीवितेशवसतिं जगाम सा" रघु० ११-२०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वतीं**.

गन्धवती गंधवतीं (स्त्री०) 1. पृथिवि, भूमि. गन्धोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य "वः" (८-२-९)। "ङीप्" (४-१-६)। पृथिवियल्लि गंधगुणविरुवुदरिंद ई हॆसरु. "तत्र गन्धवती पृथिवी" त० सं०। 2. सत्यवति, व्यासमहर्षिय तायि. पराशरमहर्षिय वरप्रसाददिंद दाशकन्यॆयाद इवळ देहदल्लि सौगंध्यवुंटाद्दुदरिंद सत्यवतिगॆ ई हॆसरु. "एवमुक्ता वरं वव्रे गात्र

सौगन्ध्यमुत्तमम्। स चास्यै भगवान् प्रादात् मनसः काङ्क्षितं प्रभुः। तेन गन्धवतीत्येवं नामास्याः प्रथितं भुवि" भा० आदि० ६४। 3. ಸುರೆ, ಮದ್ಯ. 4. ಮುರೆ ಎಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 5. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. 6. ಜಾಜಿಗಿಡ.

गन्धवह गंधवह (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। गन्धस्य वहः। "दिग्दक्षिणा गन्धवहं मुखेन व्यलीकनिश्वासमिवोत्ससर्ज" कुमा० ३-२५। (वि०) 2. ವಾಸನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. ಪರಿಮಳವನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವ. (स्त्री०) **-वहा -वहा**. 3. ಘ್ರಾಣ, ಮೂಗು, ನಾಸಿಕೆ. गन्धस्य वहा।

गन्धवारि गंधवारि (न०) ಪನ್ನೀರು, ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ ಮಿಶ್ರವಾದ ನೀರು.

गन्धवाह गंधवाह (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. गन्धं वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। ವಾಯುವು ಗಂಧವನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "इह हि दहति चेतः केतकीगन्धबन्धुः प्रसरदसमबाणप्राणवद्गन्धवाहः" गीतगो०। 2. ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗ. (स्त्री०) **-वाही -वाहिः**. ನಾಸಿಕೆ, ಮೂಗು.

गन्धलुब्ध गंधलुब्ध (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ.

गन्धशटी गंधशटी (स्त्री०) ಕಚೋರ.

गन्धशुण्डिनी गंधशुंडिनी (स्त्री०) ಮೂಗಿಲಿ. गन्धयुक्तः शुण्डो मुखमस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

गन्धशेखर गंधशेखर (न०) ಮೃಗಮದ, ಕಸ್ತೂರಿ. "मृगनाभिर्मृगमदो गन्धशेखरमित्यपि" हारा०।

गन्धसार गंधसार (पुं०) ಚಂದನವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದಮರ. गन्धयुक्तः सारोऽस्य।

गन्धसोम गंधसोम (न०) ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. गन्धार्थं सोमो यस्य। "ह्रीबेरं वारिवालकम्। सितोत्पलं गन्धसोमम्" हारा०।

गन्धहारिका गंधहारिका (स्त्री०) ಪರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಕೊಂಡು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. गन्धं हरति—हृञ् (हरण) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)।

गन्धा गंधा (स्त्री०) 1. ಸಂಪಿಗೆ ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು. 2. ಕಚೋರ. 3. ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ. गन्धोऽस्त्यस्याः।

गन्धाढ्य गंधाढ्य (पुं०) ಮುಂಗಿಲು.

गन्धाजीव गंधाजीव (पुं०) ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಿ, ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. गन्धेन गन्धद्रव्येणाजीवति—आ+जीव (प्राणधारणे) "अच्" (३-१-१३४)। गन्धेन आजीवो जीविका यस्य वा।

गन्धाढ्य गंधाढ्य (पुं०) 1. ಕತ್ತಲೆಗಿಡ. गन्धेन आढ्यः। (न०) 2. ಚಂದನ, ಗಂಧ. (वि०) 3. ಸುಗಂಧದಿಂದ ತುಂಬಿದ. (स्त्री०) **-ढ्या -ढ्या**. 4. ಮಾದಳದ ಗಿಡ.

गन्धार गंधार (पुं० ब० व०) 1. ಗಂಧಾರದೇಶ. (वि०) 2. ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. गन्धमृच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)।

गन्धाश्मन् गंधाश्मन् (पुं०) ಗಂಧಕಶಿಲೆ. गन्धयुक्तोऽश्मा। "गन्धाश्मनि तु गन्धकः" अम०।

गन्धिन् गंधिन् (वि०) ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ, ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ. गन्धोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गन्धिनी गंधिनी**.

गन्धिनी गंधिनी (स्त्री०) ಮುರೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

गन्धिपर्ण गंधिपर्ण (पुं०) ಏಳಿಲೆ ಬಾಳಿಗಿಡ.

गन्धेन्द्रिय गंधेंद्रिय (न०) ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ, ಮೂಗು. गन्धग्राहकमिन्द्रियम्।

गन्धोत्तमा गंधोत्तमा (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. गन्धेन उत्तमा।

गन्धोदक गंधोदक (न०) ಪನ್ನೀರು, ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀರು.

गन्धोली गंधोली (स्त्री०) 1. ಕಣಜದ ಹುಳು. गन्धयते—गन्ध (अर्दने) "ओलच्" बाहु०। "गन्धोली वरटा द्वयोः" अम०। 2. ಶುಂಠಿ.

गभस्ति गभस्ति (पुं०) 1. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. गम्यते इति गः ज्ञेयवर्गः विषयः, तं बभस्ति दीपयति—भस (भर्त्सन-दीप्त्योः) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "तथातितप्तं सवितुर्गभस्तिभिर्मुखं तदीयं कमलश्रियं दधौ" कुमा० ५-२१। 2. ಸೂರ್ಯ. (स्त्री०) 3. ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿ. "गभस्तिः किरणे सूर्ये ना स्वाहायां तु योषिति" मेदि०।

गभस्तिपाणि गभस्तिपाणि (पुं०) ಕಿರಣವೇ ಕೈಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಸೂರ್ಯ. गभस्तिः पाणिरिवास्य।

गभस्तिमत् गभस्तिमत् (पुं०) (अतिशयवाद करण गभस्ति) सूर्य्य. गभस्तयो भूम्ना सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "विभावसुः सारथिनेव वायुना घनव्यपायेन गभस्तिमानिव" रघु० ३-३७।

गभस्तिमालिन् गभस्तिमालिन् (पुं०) सूर्य्य. गभस्तीनां मालास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)।

गभस्तिहस्त गभस्तिहस्त (पुं०) सूर्य्य. गभस्तयो हस्ता इव यस्य।

गभीर गभीर (वि०) 1. आगाधवाद, आळवाद. गम्लृ (गतौ) "ईरन्" भश्च (उ० ४-३५)। "गभीररन्ध्रेषु भृशं महीभृतः प्रतिस्वनैरुन्नमितेन सानुषु" किरा० १४-४६। 2. गहनवाद, तिळियलु अशक्यवाद. 3. गूढवाद. रहस्यवाद. "गभीरो माहात्म्यात्प्रशमशुचिरत्यन्तसुजनः" म० वी० २-१५। 4. प्रवेशि सलु अशक्यवाद. प्रवेशक्के अवकाशविल्लद, होग लागद.

गभीरात्मन् गभीरात्मन् (पुं०) विष्णु. गभीरः अन्येषां चतुर्मुखादीनामप्रधृष्यः आत्मा यस्य। "धात्रादीनामप्रधृष्यं गाम्भीर्यं यस्य विद्यते। गभीरात्मा स विज्ञेयः वस्वर्णो मनुरुत्तमः" इति निरुक्तिः। "चतुरश्रो गभीरात्मा" वि० स०।

गम्लृ – गतौ (भ्वा० पर० अक० अनि०)। गच्छति। जगाम। गन्ता। गमिष्यति। गच्छतु। अगच्छत्। गच्छेत्। गम्यात्। अगमत्। अगमिष्यत्। 1. होगु, 2. होंदु. सेर०, तलुप्प.

भावे :—गम्यते। जग्मे। गन्ता। गंस्यते। गम्यताम्। अगम्यत। गम्येत। इत्यादि.

णिचि :—गमयति, –ते। गमयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गमयिता। गमयिष्यति, –ते। गमयतु, –ताम्। अगमयत्, –त। गमयेत्, –त। इत्यादि.

सनि :—जिगमिषति। जिगमिषां चकार, –बभूव, –आस। जिगमिषिता। जिगमिषिष्यति। जिगमिषतु। अजिगमिषत्। जिगमिषेत्। जिगमिष्यात्। अजिगमिषीत्। अजिगमिषिष्यत्।

कृत्सु :—गन्तव्यम्। गमनीयम्। गम्यम्। भावे –गतम्। गतवान्। कर्त० –गतः। गच्छन्, गच्छन्ती। गन्तुम्। गतम्। गमनम्। गत्वा। आगत्य, आगम्य।

ण्यन्तात् कृत्सु :—गमयितव्यः। गमनीयः। गम्यः। गमितः। गमितवान्। गमयन्, गमयन्ती। गमयमानः। गमयितुम्। गमितम्। गमनम्। गमयित्वा, आगम्य।

सम् पूर्वक **गम्लृ** धातुवु आत्मनेपदियागुवुदु. संगच्छते। संजग्मे। संगन्ता। संगंस्यते। संगच्छताम्। समगच्छत। संगच्छेत। इत्यादि.

ई धातुविगे उपसर्गगळ योगदिंद उंटागुव अर्थभेदगळु :

(1) **अधि + गम्लृ** = अधिगच्छति। अध्यगच्छत्। अधिगतम्। अधिगत्य। 1. होंदु, पडे. "अधिगत्य जगत्यधीश्वरादथ मुक्तिं पुरुषोत्तमात्ततः" नैष० २-१। 2. होगु, होंदु, सेरु. "अधिगतनिलयानामौपवाह्यद्विपानां मदपयसि वितन्वन् मज्जनोन्मज्जनानि" याद० १९-७७।

(2) **सम्+अधि+गम्लृ** = समधिगच्छति। चेन्नागि होंदु, सरियागि पडे. "यत्ते समधिगच्छन्ति यस्यैते तस्य तद्धनम्" मनु० ८-४१६।

(3) **अनु + गम्लृ** = अनुगच्छति। अन्वगच्छत्। अनुगमनम्। अनुसरिसि होगु, हिंबालिसि होगु. "मार्गं मनुष्येश्वरधर्मपत्नी श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत्" रघु० २-२।

(4) **अप + गम्लृ** = अपगच्छति। अपजगाम। होरटुहोगु. "सा कन्यापजगामाथ समीपात्तस्य धीमतः" भा० द्रोण० ५४-१४।

(5) **अभि + गम्लृ** = अभिगच्छति। अभिजगाम। अभिगतः। एदुरिगे बा. "अभिगम्य ततः क्षिप्रं राक्षसी धान्यमालिनी" रामा०। "तमभ्यगच्छत्प्रथमो विधाता श्रीवत्सलक्ष्मा पुरुषश्च साक्षात्" कुमा० ७-४३।

(6) **अव+गम्लृ**=अवगच्छति। अवगतम्। अवगम्य। तिळियुक्कु, अरितुकॊ. "तदेव ध्यानादवगतोऽस्मि" शाकु० ७। "न च मेऽवगच्छति यथा लघुताम्" माघ० ९-५६।

(7) **आ+गम्लृ**=आगच्छति। आगमनम्। आगतः। आगत्य। आगमिसु, बा. "आगच्छतोऽनूचि गजस्य घण्टयोः स्वनं समाकर्ण्य समाकुलाङ्गनाः" माघ० १२-३४।

(8) **अधि+आ+गम्लृ** = अध्यागच्छति। कॊंडु, पडे.

(9) **अभि+आ+गम्ल्**=अभ्यागच्छति। अभ्यागतः। ಎದುರಿಗೆ ಬಾ. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಾ. "अभ्यागतं सुररिपोः सुरराजसैन्यं क्षोभं जगाम परमं भयवेपमानम्" कुमा० १७-११।

(10) **उप+आ+गम्ल्**=उपागच्छति। उपाजगाम। ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಾ. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಾ. "विचिन्तयन्ती यमनन्यमानसा तपोधनं वेत्सि न मामुपागतम्" शाकु० ४-१।

(11) **प्रति+आ+गम्ल्**=प्रत्यागच्छति। प्रत्यागतः। ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಾ. "रणात् प्रत्यागतं शूरं भार्या च गतयौवनाम्" चाणक्य०।

(12) **उद्+गम्ल्** = उद्गच्छति। उद्गतः। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡು. "रोमोद्गमः प्रादुरभूदुमायाः" कुमा० ७-७७। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳು. "उद्गतेन्दुमविभिन्नतमिस्रां पश्यति स्म रजनीमवितृप्तः" किरा० ९-२४।

(13) **प्रति+उद्+गम्ल्**=प्रत्युद्गच्छति। प्रत्युद्गतः। ಎದುರುಗೊಂಡು ಹೋಗು. "श्रुतप्रकाशं यशसा प्रकाशः प्रत्युज्जगामातिथिमातिथेयः" रघु० ५-२।

(14) **उप+गम्ल्** = उपगच्छति। 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "सदनमुपगतोऽहं पूर्वमम्भोजयोनेः सपदि मुनिभिरुच्चैरासनेषूज्झितेषु" प्रबोध० २-१०। 2. ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು. "उपगतमवधीरयन्त्यभव्याः स निपुणमेत्य कयाचिदेवमूचे" किरा० १०-५१।

(15) **अभि+उप+गम्ल्**=अभ्युपगच्छति। अभ्युपगमः। 1. ಅಂಗೀಕರಿಸು. ಒಪ್ಪಿಕೊ, ಸಂಮತಿಸು. "करिष्याम्येवं नो पुनरिति भवेदभ्युपगमः" रत्ना० २-१९। 2. ಎದುರಾಗಿ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗು.

(16) **निर+गम्ल्** = निर्गच्छति। निर्जगाम। ಹೊರಡು, ಹೊರಟುಹೋಗು. "अधिविन्ना तु या नारी निर्गच्छेद्दुषिता गृहात्" मनु० ९-८३।

(17) **परा+गम्ल्** = परागच्छति। परागतः। 1. ವ್ಯಾಪಿಸು. ಪರಡು. "नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम्" माघ० ६-२। 2. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಾ.

(18) **परि+गम्ल्** = परिगच्छति। परिगतः। 1. ಸುತ್ತು, ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗು. ಸುತ್ತಲೂ ಹೋಗು. "यथा हि मेरुर्भगवता (सूर्येण) नित्यशः परिगम्यते" भा० वन०। 2. ಬಳಸು, ಸುತ್ತುವರೆ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು. "अथ स वल्कदुकूलकुथादिभिः परिगतो ज्वलदुद्धतवालधिः" भट्टि० १०-१।

(19) **प्रति+गम्ल्** = पतिगच्छति। प्रतिगतः। ಹಿಂತಿರುಗಿ ಹೋಗು.

(20) **वि+गम्ल्**=विगच्छति। विगमः। ಹೊರಟು ಹೋಗು, ಮರೆಯಾಗಿ ಹೋಗು, ಮಾಯವಾಗು. "रुचिर्भर्तुरस्य विरहाधिगमादिति सन्ध्ययापि सपदि व्यगमि" माघ० ९-१७।

(21) **सम्+गम्ल्** = संगच्छते। संगमः। ಒಟ್ಟು ಗೂಡು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರು. "संजग्माते तावपायानपेक्षौ सेनाम्भोधी धीरनादौ रयेण" माघ० १८-१।

गम गमु (पुं०)1. ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆ, ವಿಜಯಯಾತ್ರೆ ಗಾಗಿ ಹೊರಟ ಪ್ರಯಾಣ. गम्ल् (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. "अश्वस्यैकाहगमः" पा० सू० ५-२-१९। 3. ಹೋಗುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. 4. ಉಪ ಭೋಗ, ಸಂಭೋಗ, ಹೆಂಗಸಿನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ. "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः" मनु० ११-५४। 5. ಜೂಜು, ದ್ಯೂತ, ಪಗಡೆಯಾಟ ಮುಂತಾದುದು. 6. ಯೋಚಿಸದೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. ದುಡುಕಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. 7. ಸಮಾನವಾದ ಪಾಠ. ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಂದೇ ವಿಷಯ, ಏಕರೀತಿಯಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ. "गमोऽध्वद्यूतप्रभेदयोः। सदृक्पाठेऽपि" हेम०।

गमक गमक (वि०)1. ನಡೆಯಿಸುವವನು, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು, ಹೊರಡಿಸುವವನು. गमयति — गम्ल् (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಬೋಧಿಸುವ, ತಿಳಿಸುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ. "यत् प्रौढित्वमुदारता च वचसां यच्चार्थतो गौरवं तच्चेदस्ति ततस्तदेव गमकं पाण्डित्यवैदग्ध्ययोः" मालती० १-७। 3. ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ಸ್ವರ.

गमकारित्व गमकारित्व(न०)ವೇಗ, ಶೀಘ್ರತೆ. "रभसो गमकारित्वम्" त्रिकाण्ड०।

गमथ गमक (पुं०)1. ರಸ್ತೆ, ದಾರಿ. 2. ಪಥಿಕ. प्रयाणक. गम्ल् (गतौ) "अथः" (उ० ३-११३)। "गमकः पथिकः पन्थाश्च" सि० कौ०।

गमन गमन (न०) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಹೋಗುವುದು, ಸಂಚಾರ. गम्ल् (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "श्रोणीभारादलसगमना स्तोकनम्रा स्तनाभ्याम्" मेघ०

२-११। 2. विजयक्कागि होरट प्रयाण. 3. हेंगसिनोडने संभोग. 4. उत्क्षेपण मोदलाद ऐदु विध कर्मगळल्लोंदु. ["कर्मन्" पददल्लि नोडि.]

गमनिका गमनिका (स्त्री०) अभिप्राय निरूपण, विषयद विवरण.

गमनीय गमनीय (वि०) 1. होगलु शक्यवाद. 2. होगलु अर्हवाद. 3. होगबेकाद. 4. तिळियलु शक्यवाद. 5. तिळियलु अर्हवाद. 6. तिळियल्पडुव. गम्लृ (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 7. होरडिसलु शक्यवाद. 8. होरडिसलु अर्हवाद. 9. होरडिसल्पडुव. 10. तिळिसलु योग्यवाद. 11. तिळिसलु शक्यवाद. 12. तिळिसल्पडुव. गम्लृ (गतौ)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

गमयत् गमयत् (वि०) 1. होरडिसुत्तिरुव. 2. तिळिसुत्तिरुव, बोधिसुत्तिरुव. गम्लृ (गतौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यंत्ी.**

गमयितव्य गमयितव्य (वि०)1. "गमनीय" पदद 7–12र अर्थ. गम्लृ (गतौ)+णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। 2. (काल) कळेयल्पडुव. "अविनोद-दीर्घयामा कथं नु रात्रिर्गमयितव्या" विक्र० ३-४।

गमयितृ गमयितृ (वि०)1. होरडिसुव, होरडुवंते माडुव. 2. तिळियपडिसुव. गम्लृ (गतौ)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -यित्र्ी.**

गमित गमित (वि०) 1. होंदिसल्पट्ट. गम्लृ (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "बिधुरं किमतः परं परैरवगीतां गमिते दशामिमाम्" किरा० २-७। 2. होरडिसल्पट्ट, होगुवंते माडल्पट्ट, कळुहिसल्पट्ट. "कोटरमकालवृष्ट्या प्रबल-पुरोवातया गमिते" माल० ४-२।

गम्भारी गंभारी (स्त्री०) शेवनेय मर. "गम्भारी सर्वतोभद्रा" अम०।

गम्भीर गंभीर (पुं०) 1. जंबीरवृक्ष, निंबे गिड. 2. पद्म, कमल. गच्छति जलमत्र — गम्लृ (गतौ) "ईरन्" भश्च (उ० ४-३५)। 3. तग्गाद, आळवाद. "गम्भीराः प्रावहन्नद्यः समजायन्त च ह्रदाः" भट्टि० १७-६३। 4. गंभीरवाद, मनवन्नु आकर्षिसुव. "स्निग्धगम्भीरनिर्घोषमेकं स्यन्दनमास्थितौ" रघु० १-३६। 5. गूढवाद, गहनवाद. 6. गाढवाद, घनवाद, श्रेष्ठवाद.

गम्भीरवेदिन् गंभीरवेदिन् (वि०) तुंटतनद आने, तकरारुमाडुव आने, एष्टे शिक्षिसिदरू लक्ष्य माडद आने. गम्भीरं मन्दं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "णिनिः" (३-२-७८)। "चिरकालेन यो वेत्ति शिक्षां परिचितामपि। गम्भीरवेदी विज्ञेयः स गजो गज-वेदिभिः"। "अङ्कुशं द्विरदस्येव यन्ता गम्भीरवेदिनः" रघु० ४-३९।

गम्भीरशील गंभीरशील (वि०) गंभीरस्वभावद, उन्नतमट्टद स्वभावद. गम्भीरं शीलं यस्य।

गम्य गम्य (वि०)1. होंदलु योग्यवाद, हत्तिरक्के होगबहुदाद. गम्लृ (गतौ) "यत्" (३-१-९८)। 2. होंदलु शक्यवाद. 3. होंदल्पडुव. 4. तिळियलु शक्यवाद. 5. तिळियलु योग्यवाद. 6. तिळियल्पडुव. "रुक्माभं स्वप्नधीगम्यं विद्यात्तं पुरुषं परम्" मनु० १२-१२२। 7. स्त्रीयरु भोगिसलु अर्हनाद (पुरुष). 8. पुरुषरु भोगिसलु अर्हळाद (हेंगसु). "अवरुद्धासु दासीषु भुजिष्यासु तथैव च। गम्यास्वपि पुमान् दाप्यः पञ्चाशत्-पणिकं दमम्" याज्ञ० २-२९०। 9. वासियागुव, निवृत्तिहोंदुव, गुणवागुव (रोग). "न गम्यो मन्त्राणां न च भवति भैषज्यविषयो न चापि प्रध्वंसं व्रजति विविधैः शान्तिकशतैः" भर्तृ० २-७७। 10. अनु रूपनाद, सदृशनाद, अपेक्षिसलु अर्हनाद. "गम्यं स्वभावे दातृणां कन्या कुर्यात् स्वयंवरम्" याज्ञ० १-६४।

गम्यता गम्यता (स्त्री०)1. होंदलु अर्हवागिरुविके, समीपक्के होगलु योग्यवागिरुविके. 2. ग्रहणमाडलु (तिळियलु) साध्यवागिरुविके, स्पष्टवागिरुविके. गम्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **गम्यत्वम् गम्यत्वम्.**

गम्यमान गम्यमान (वि०)1. तिळियल्पडुत्तिरुव. गम्लृ (गतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. होंदल्पडुत्तिरुव. "गम्यमानं न तेनासीदगतं क्रमता पुरः" भट्टि० ८-२।

गय गय (पुं०) 1. सुग्रीव सैन्यदल्लिद्द ओब्ब वानर. 2. प्रियव्रतराजन वंशद नक्तन मग. "विभोरत्यां च पृथुषेणस्तस्मान्नक्तः आकूत्यां नक्तात् द्रुतिपुत्रो गयो राजर्षिप्रवर उदारश्रवा अजायत" भाग० ५-१५-६। 3. चंद्रवंशद आयुराजन मग, नहुषन सहोदर. "नहुषं वृद्धशर्माणं रंजि गयमनेनसम्। स्वर्भानवी सुतानेतानायोः पुत्रान् प्रचक्षते" भा० आदि० ६९-२८। 4. ओब्ब गंधर्व. [ऒंदु दिन श्रीकृष्णनु ऐश्वर्यकॊडुत्तिद्दाग. ताम्बूलचर्वण माडुत्त विमानदल्लि होगुत्तिद्द इवन तंबुलवु बिद्दु कृष्णन अंजलियु अशुद्धवायितु. इदरिंद कृष्णन कोपक्के पात्रनाद गयनु नारदर मातिनंते अर्जुननन्नु मरेहॊक्क रक्षणेयन्नु केळिदनु. रक्षिसुवुदागि अर्जुननू अभयकॊट्टनु. इवनिगागि कृष्णार्जुनरिब्बरिगू युद्ध नडेयितु. देवतेगळ प्रार्थनेयंते श्रीकृष्णनु शरणागतनाद गयनन्नु रक्षिसिदनु.] ई कथेगे यावप पुराणदल्लू आधारविल्लदिद्दरू गयचरित्रेयु मात्र लोकप्रसिद्धवागिरुवुदु. 5. ओब्ब राक्षस. इवनु लोककंटकनागिद्दनु. ब्रह्मनु इवन निग्रहक्कागि योचिसि तानु माडबेकाद यागदल्लि यज्ञ वेदिकेयन्नु इवन शरीरद मेले निर्मिसबेकेंदु केळलु इवनु इदक्के ऒप्पिदनु. ब्रह्मनु ऒंदु दॊड्ड चप्पडियन्नु इवन शरीरद मेले हासि वेदिकेयन्नु निर्मिसिदनु. आग इवन शरीरवु अलुगाडितु. तन्न शरीरवु अलुगाडदिरबेकादरे तानु सत्त मेले ई प्रदेशवु पुण्यक्षेत्रवाग बेकेंदू ई क्षेत्रदल्लि पितृगळ प्रीत्यर्थवागि कॊडुप पिंडवु अक्षय्यवागबेकेंदू विष्णुवन्नु प्रार्थिसिदनु. विष्णुवु "आगलि" एंदनु. अवन कालानंतर ई प्रदेशक्के "गया" एंब प्रसिद्धि बंदितु. ईग यात्रिकरेल्लरू ई क्षेत्रदल्लि पितृगळिगे पिंडप्रदान माडुत्तारे. 6. धन, संपत्तु. 7. गृह, मने. 8. गृहोपकरण. 9. ओब्ब राजर्षि. 10. हविर्धानराजन मग. 11. गया क्षेत्रद पर्वत. 12. ईमूर्तरजस्सिन ऒब्ब मग.

गयशिरस् गयशिरस् (न०) गयाक्षेत्रद समीप दल्लिरुव ऒंदु पर्वत.

गया गया (स्त्री०) गयाक्षेत्र. हिंदुगळ ऒंदु पवित्र यात्रास्थान. गयो गयासुरः कारणत्वेनास्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। ["गय" पददल्लि नोडि.]

गयामाहात्म्यः "गयनाम्ना गयाख्याता क्षेत्रं ब्रह्माभिकाङ्क्षितम्। काङ्क्षन्ति पितरः पुत्रान् नरकाद्भयभीरवः। गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्त्राता भविष्यति। गयाप्राप्तं सुतं दृष्ट्वा पितृणामुत्सवो भवेत्। पक्षत्रयमपि जलं स्पृष्ट्वा सोऽस्मभ्यं किं न दास्यति। गयां गत्वान्नदाता यः पितरस्तेन पुत्रिणः। पक्षत्रयनिवासी च पुनात्यासप्तमं कुलम्। ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। पापं तत्सङ्गजं सर्वं गयाश्राद्धाद्विनश्यति। आत्मजोऽप्यन्यजो वापि गयाभूमौ यदा तदा। यन्नाम्ना पातयेत्पिण्डं तन्नयेद्ब्रह्म शाश्वतम्। नामगोत्रे समुच्चार्य पिण्डपातनमीक्षते। येन केनापि कस्मैचित् स याति परमां गतिम्" वायुपु०।

गर गर (पुं०) 1. नुंगुवुदु, तिन्नुवुदु. गृ(निगरणे) भावे "अप्" (३-३-५७)। 2. विष, नंजु. गीर्यते भक्ष्यते गृ कर्म० "अप्" (३-३-५७)। "तस्मादिदं विषं भुञ्जे प्रजानां स्वस्तिरस्तु मे" भाग० ८-२-४१। 3. उपविष, कृत्रिमवाद विष. 4. रोग. गिरति जीवम्—गृ "अच्" (३-१-१३४)। 5. वत्सनाभ वेंब विष. (न०) 6. हन्नॊंदु विध करणगळल्लॊंदु, ऐदनेयु करण.

गरघ्न गरघ्न (पुं०) 1. विषनाशकवाद मत्स्य. 2. करिगग्गर गिड. 3. भारंगि गिड. गरं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

गरण गरण (न०) नुंगुवुदु, तिन्नुवुदु. गृ(निगरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

गरद गरद (न०) 1. विष, नंजु. (वि०) 2. विष प्रयोगमाडुववनु, विषवन्नु हाकुववनु. गरं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "अगारदाही गरदः कुण्डाशी सोमविक्रयी। समुद्रयायी बन्दी च तैलिकः कूटकारकः" मनु० ३-१५८।

गरल गरल (न०) 1. नंजु, हाविन विष. गरं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. हुल्लिन हॊरे. 3. ऒंदु अळत. "गरलं पन्नगविषे तृणफूलकमानयोः" हेम०।

गरलपुरी ಗರಲಪುರೀ (स्त्री०) ನಂಜನಗೂಡು.

गरलारि ಗರಲಾರಿ (पुं०) ಮರಕತ ಮಣಿ.

गरव्रत ಗರವ್ರತ (न०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. गरं विषसहितसर्पभोजनं व्रतमस्य।

गरहन् ಗರಹನ್ (पुं०) 1. ಕರಿಬೇವಿನ ಗಿಡ. 2. ಗಂಟು ಭಾರಂಗಿ. "गरहा कालशाकोऽपि" त्रिकाण्ड०।

गरा ಗರಾ (स्त्री०) ದೇವತಾಳೆ ಮರ.

गरागरी ಗರಾಗರೀ (स्त्री०) ದೇವತಾಳೆ ಮರ. गरं मूषिकविषमागिरति—गृ(निगरणे)"अच्"(३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "वेणी गरागरी देवतालो जीमूत इत्यपि" अम०।

गरिमन् ಗರಿಮನ್ (पुं०) 1. ಗುರುತ್ವ, ಭಾರ, ತೂಕ. गुरोर्भावः वा "इमनिच्" (५-१-१२२)। पक्षे—"अण्" (५-१-१३१)। **गौरवम्** ಗೌರವಮ್. 2. ಘನತೆ, ಗೌರವ, ಮಾರ್ದವ. "अचेष्टताष्टापदभूमिरेणुः पादाहतो यत्सदृशं गरिम्णः" माघ० ३-२८।

गरिष्ठ ಗರಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವಾದ. 2. ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾದ. 3. ಘನತೆಯುಳ್ಳ. अतिशयेन गुरुः "इष्ठन्" (५-३-५५)। गुरोः गर् आदेशः (६-४-१५७)।

गरीयस् ಗರೀಯಸ್ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವಾದ. 2. ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ. 3. ಹೆಚ್ಚು ಘನತೆಯುಳ್ಳ. अयमनयोरतिशयेन गुरुः "ईयसुन्" (५-३-५७)। गुरोः गर् आदेशः (६-४-१५७)। "सखा गरीयान् शत्रुश्च कृत्रिमस्तौ हि कार्यतः" माघ० २-३६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी –ಯಸೀ.** "शिवमौपयिकं गरीयसीं फलनिष्पत्तिमदूषितायतिम्" किरा० २-३५।

गरुड ಗರುಡ (पुं०) 1. ಕಶ್ಯಪನ ಮಗ, ವಿನತೆಯ ಪುತ್ರ, ಪಕ್ಷಿರಾಜ. गरुद्भ्यां डयते—डीङ् (विहायसा गतौ) "डः" (३-२-१०१)। पृषो०। गृ (निगरणे) "उडच्" (उ० ४-१५९) वा। "विनतापि सुसिद्धार्था बभूव मुदिता तदा। जनयामास पुत्रौ द्वावरुणं गरुडं तथा। विकलाङ्गो रुणस्तत्र भास्करस्य पुरःसरः। पतत्रिणां तु गरुड इन्द्रत्वेनाभ्यषिच्यत" भा० आदि०। "गरुडा इव पन्नगानुदग्रान् द्रुमषण्डानिव मारुताः प्रचण्डाः" याद० १५-११३। 2. ಗರುಡನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಮನೆ. 3. ಗರುಡನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸೇನೆಗಳ ವ್ಯೂಹ. "दण्डव्यूहेन तन्मार्गं यायात्तु शकटेन वा। वराहमकराभ्यां वा सूच्या वा गरुडेन वा" मनु० ७-१८७। ಪಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಿರಿದಾಗಿಯೂ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ವರಾಹವ್ಯೂಹ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಭಾಗವು ಮತ್ತಷ್ಟು ಅಗಲವಾಗಿರುವಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ಗರುಡವ್ಯೂಹ. "सूक्ष्ममुखपश्चाद्भागः पृथुमध्यो वराहव्यूहः। एष एव पृथुतरमध्यो गरुडव्यूहः इति कुल्लूकभट्टः।

गरुडध्वज ಗರುಡಧ್ವಜ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. गरुडः ध्वजोऽस्य। "अक्षस्तु तार्क्ष्यो वहनात् रथावयवसाम्यतः। स एव तु ध्वजो यस्य स उक्तो गरुडध्वजः" इति निरुक्तिः। "महर्धि ऋद्धो वृद्धात्मा महाक्षो गरुडध्वजः" वि० स०। "पयांसि भक्त्या गरुडध्वजस्य ध्वजानिवोच्चिक्षिपिरे फणीन्द्राः माघ० ३-७७।

गरुडपुराण ಗರುಡಪುರಾಣ (न०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಪದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. गरुडाय (विष्णुना) उक्तं पुराणम्। ಈ ಪುರಾಣವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಗರುಡನಿಗೆ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದುದು. "मरीचे शृणु वक्ष्यद्य पुराणं गारुडं शुभम्। गरुडायाब्रवीत् पृष्टो भगवान् गरुडासनः" नारदीयपु०। ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಸಹಸ್ರ (19,000) ಗ್ರಂಥಗಳಿರುವುವು. [255 ನೆಯ ಪುಟದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು 950 ಎಂದು ತಪ್ಪಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದು.] ಗರುಡಪುರಾಣವ ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪೂಜಾವಿಧಿ, ದೀಕ್ಷಾವಿಧಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮೊದಲಾದವರ ಪೂಜಾಕ್ರಮ, ಯೋಗಾಧ್ಯಾಯ, ವಿಷ್ಣು ಸಹಸ್ರನಾಮಕೀರ್ತನ, ವಿಷ್ಣುಧ್ಯಾನ, ಗೋಪಾಲಾರ್ಚನ, ಶ್ರೀಧರಾರ್ಚನೆ, ದುರ್ಗಾರ್ಚನೆ, ಸೂರಾರ್ಚನೆ. ಮಾಹೇಶ್ವರೀ ಪೂಜೆ, ಮೂರ್ತಿಧ್ಯಾನ, ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗಗಳು, ದಾನ ಧರ್ಮಗಳು, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳು, ಸಾಮುದ್ರಿಕ, ಸ್ವರಜ್ಞಾನ, ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ, ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ವಾಸ್ತುಮಾನ, ಪ್ರಾಸಾದಗಳ ಲಕ್ಷಣ, ವರ್ಣಧರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಮಾನವ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳೂ ಉತ್ತರಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಉತ್ತರಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

गरुडमुद्रा ಗರುಡಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಗರುಡನ ಆಕಾರದಂತೆ ಹಸ್ತಗಳ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ, ಎರಡೂ ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ವಿಮುಖ (ಹಿಮ್ಮುಖ) ವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕಿರುಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಎರಡು ತರ್ಜನಿ ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠ (ಹೆಬ್ಬೆರಳು) ಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳು

ಮತ್ತು ಅನಾಮಿಕೆಗಳನ್ನು ಎರಡು ರೆಕ್ಕೆಗಳಂತೆ ಅಡಿಸುತ್ತ ಮಾಡುವುದು ಗರುಡಮುದ್ರೆ. ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರ ವಾದುದು. "हस्तौ तु विमुखौ कृत्वा ग्रथयित्वा कनिष्ठिके। मिथस्तर्जनिके श्लिष्टे श्लिष्टावङ्गुष्ठकौ तथा। मध्यमानामिकाग्रे तु द्वौ पक्षाविव चालयेत्। एषा गरुडमुद्रा स्यात् विष्णोः सन्तोषवर्द्धनी" तन्त्रसा०।

गरुडव्यूह ಗರುಡವ್ಯೂಹ (पुं०) ಗರುಡನ ಆಕಾರದಂತೆ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. ["गरुड" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गरुडाग्रज ಗರುಡಾಗ್ರಜ (पुं०) ಗರುಡನ ಅಣ್ಣ, ವಿನತೆಯ ಹಿರಿಯಮಗ. ಅರುಣ. गरुडस्याग्रजः। "विभिन्नवर्णा गरुडाग्रजेन सूर्यस्य रथ्याः परितः स्फुरन्त्याः" माघ० ४-१४।

गरुडाङ्कित ಗರುಡಾಂಕಿತ (न०) ಮರಕತ ಮಣಿ. गरुड इवाङ्कितम्।

गरुडाश्मन् ಗರುಡಾಶ್ಮನ್ (पुं०) ಮರಕತ ಮಣಿ.

गरुडासन ಗರುಡಾಸನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಯೋಗಾಸನದ ಒಂದು ಭೇದ.

गरुडोपनिषद् ಗರುಡೋಪನಿಷದ್ (स्त्री०) ಅಥರ್ವವೇದದ ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು.

गरुत् ಗರುತ್ (पुं०) ಗರಿ, ರೆಕ್ಕೆ. गिरति—गृ (निगरणे) "उतिः" (उ० १-९४)। "विलासैर्दम्भोलेर्दलित-गरुतस्सर्वगिरयः स चैको मैनाकः पयसि मम मग्नो निवसति" प्र० रा० ५-५०।

गरुत्मत् ಗರುತ್ಮತ್ (पुं०) 1. ಗರುಡ, ವಿನತೆಯ ಮಗ. प्रशस्तौ गरुतौ स्तोऽस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "गरुत्मतः कम्पितदिव्यवृक्षं पक्षानिलं पातुमुपेत्य नागाः" याद० १८-९४। (वि०) 2. ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ. "तयोरुपान्तस्थित-सिद्धसैनिकं गरुत्मदाशीविषभीमदर्शनैः" रघु० ३-५७।

गरुद्योधिन् ಗರುದ್ಯೋಧಿನ್ (पुं०) ಲಾವಕ್ಕಿ, ಭಾರತೀಪಕ್ಷಿ, ಗವ್ವಜುಗಜಾತಿಯ ಒಂದು ಪಕ್ಕಿ. गरुता युध्यति—युध (संप्रहारे) "णिनिः" (३-२-७८)। "फलेखेला गरुद्योधी भारती व्योमनासिका" त्रिकाण्ड०।

गर्ग ಗರ್ಗ (पुं०) 1. ಆಂಗಿರಸ ಮುನಿ, ಭರದ್ವಾಜ ಋಷಿಯ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. "वितथं चाभिषिच्याथ भरद्वाजो वनं ययौ। स चापि वितथः पुत्रान् जनयामास पञ्च वै। सुहोत्रं च सुहोतारं गयं गर्गं तथैव च। कपिलं च महात्मानम्" हरिवं०। 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 3. ಕೆಸರಿನ ಎರುಬುಮಣ್ಣು. गृ (निगरणे) "गः" (उ० १-१२५)। "गर्गो मुनिविशेषे स्याद्वृषे किञ्चुलुकेऽपि च" हेम०। (पुं० ब० व०) 4. ಗರ್ಗಋಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು, ಗರ್ಗಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. गर्गस्यापत्यानि पुमांसः गर्ग "यञ्" (४-१-१०५)। यञो लुक् (२-४-६४)।

गर्गर ಗರ್ಗರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. स्त्रियाम् **गर्गरी ಗರ್ಗರೀ**. ಹೆಣ್ಣು ಮೀನು. (स्त्री०) 2. ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಹೂಜಿ ಮೊದಲಾದುವು. गर्गेति शब्दं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। 4. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. "अथ गर्गरो मीने स्यात् गर्गरी तु मन्थनी" हेम०। "कलसी गर्गरी तुल्या" त्रिकाण्ड०।

गर्गरूप्य ಗರ್ಗರೂಪ್ಯ (न०) ಗರ್ಗವಂಶದವರಿಂದ ಬಂದ. गर्गेभ्यः आगतम् "रूप्यः" (४-३-८३)।

गर्गसंहिता ಗರ್ಗಸಂಹಿತಾ (स्त्री०) ಗರ್ಗಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಕಾಲಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ.

गर्गाट ಗರ್ಗಾಟ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "कोलपुच्छस्तु कङ्कः स्यात् गर्गाटो योगनालिकः" हारा०।

गर्गीय ಗರ್ಗೀಯ (वि०) ಗಾರ್ಗ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವಾದ. गर्गेभ्यो हितम् "छः" (५-१-५)।

गर्ज—शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। गर्जति। जगर्ज। गर्जिता। गर्जिष्यति। गर्जतु। अगर्जत्। गर्जेत्। गर्ज्यात्। अगर्जीत्। अगर्जिष्यत्। ಗರ್ಜಿಸು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು, ಅಬ್ಬರಿಸು, ಮೇಘದಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡು.

भावे:—गर्ज्यते। जगर्जे। गर्जिता। गर्ज्यताम्। अगर्ज्यत।

णिचि:—गर्जयति, –ते। गर्जयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गर्जयिता। गर्जयतु, –ताम् ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—जिगर्जिषति। जिगर्जिषां चकार, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—गर्जितव्यम्। गर्जनीयम्। गर्ज्यम्। गर्जितः। गर्जितवान्। गर्जन्, गर्जन्ती। गर्जितुम्। गर्जितम्। गर्जनम्। गर्जित्वा। प्रगर्ज्य।

गर्ज—शब्दे (चुरा० उभ० सक० से०)। गर्जयति, –ते। गर्जयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

गर्ज ಗರ್ಜ (पुं०) 1. ಗಜದ ಗರ್ಜನೆ, ಆನೆಯ ಕೂಗು. गर्ज (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮೇಘಗರ್ಜನೆ,

ಮೋಡದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. "अजहद्भङ्गगीतेन गर्जडम्भरशोभिना। स्वकान्त्या कर्णतालेन वलृप्तसंगीतखेलनम्" याद० १६-९। गुरुमत्त्वात् भावे "अः" (३-३-१०३)। **गर्जा** गर्ज्+अ.

गर्जत् गर्ज्+शतृ् (वि०) 1. ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಬ್ಬರಿಸುತ್ತಿರುವ. गर्ज (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "गर्जन् हरिः साम्भसि शैलकुञ्जे प्रतिध्वनीनात्मकृतान् निशम्य" भट्टि० २-९। 2. ಗುಡುಗುತ್ತಿರುವ. "गर्जत्प्रजन्यनादं स्फुरितरविरुचं चक्षुरक्षुद्र रौद्रम्" मन्त्रराजस्तवः।

गर्जन गर्ज्+ल्युट् (न०) 1. ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆ. 2. ಮೇಘ ಗರ್ಜನೆ. 3. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. गर्ज (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. 5. ಯುದ್ಧ. गर्ज कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "गर्जनं स्तनिते क्रुधि" हेम०।

गर्जनीय गर्ज्+अनीयर् (वि०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. गर्ज (शब्दे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

गर्जयत् गर्ज्+णिच्+शतृ् (वि०) ಗರ್ಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸುತ್ತಿರುವ. गर्ज (शब्दे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -यत्+ङीप्.

गर्जर गर्ज्+अरः (न०) ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. गर्ज (शब्दे) "अरः" बाहु०। "गर्जरं गृञ्जनं प्रोक्तम् तथा सारङ्गवर्णकम्" भावप्र०।

गर्जि गर्ज्+इन् (पुं०) 1. ಮೇಘ ಗರ್ಜನೆ, ಮೋಡದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. गर्ज (शब्दे) भावे "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆ.

गर्जित गर्ज्+क्त (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. गर्जयति—गर्ज (शब्दे)+णिच् कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಮೇಘ ಗರ್ಜನೆ, ಗುಡುಗು. (वि०) 3. ಗರ್ಜಿಸಿದ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿದ. "गर्जितो मत्तकुञ्जरे। गर्जितं जलदध्वाने" हेम०। 4. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದವುಂಟಾದ, ಗರ್ಜನೆಯುಂಟಾದ. गर्जोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

गर्जितृ गर्ज्+तृच् (वि०) ಗರ್ಜಿಸುವ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುವ, ಮೇಘದಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವ. गर्ज (शब्दे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गर्जित्री** गर्ज्+तृच्+ङीप्.

गर्ज्य गर्ज्+ण्यत् (वि०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. गर्ज (शब्दे)+णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

गर्त गर्ड्+क्त (पुं०) 1. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ, ರಂಧ್ರ. गिरति—गॄ (निगरणे) "तन्" (उ० ३-८६)। 2. ಗವಿ, ಗುಹೆ. 3. ಬಿಲ. 4. ಕಾಲುವೆ. ನಾಲೆ. "स्नानं समाचरेन्नित्यं गर्तप्रस्रवणेषु च" मनु० ४-२०३। 5. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 6. ಗೃಹ, ಮನೆ. 7. ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶದ ಒಂದು ಭಾಗ. 8. ಹೆಂಗಸರ ಪಿರ್ರೆಗಳ ಗುಳಿಗಳು. "गर्तस्त्रिगर्तभेदे स्यादवटे च कुकुन्दरे" मेदि०। 9. ಸಭಾಭವನದ ಕಂಬ. 10. ರಥ.

गर्ताश्रय गर्त+आ+श्रि+अच् (पुं०) ಬಿಲ ಮತ್ತು ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಇಲಿ ಮೊದಲಾದುದು. गर्तः आश्रयो यस्य। "त्रीण्याद्यान्याश्रितास्त्वेषां मृगगर्ताश्रयाऽप्सराः" मनु० ७-७२।

गर्तिका गर्त+ठन्+टाप् (स्त्री०) ಮಗ್ಗದ ಮನೆ, ನೇಯ್ಗೆಯ ಮನೆ. गर्तोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। ನೇಯ್ಗೆಯವನು ಹಳ್ಳದೊಳಗೆ ಕಾಲುಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಗ್ಗದ ಮೇಲೆ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "तन्तुशाला तु गर्तिका" अभि० चि०।

गर्द-शब्दे (वा चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० पर० अक० से०)। गर्दयति, -ते। गर्दयां चक्रे, -चकार, -बभूव, -आस। इत्यादि. पक्षे गर्दति। जगर्द। गर्दिता। गर्दिष्यति। इत्यादि. ಕೂಗು, ಶಬ್ದಮಾಡು, ಕಿರುಚು.

गर्दभ गर्द+अभच् (पुं०) 1. ರಾಸಭ, ಕತ್ತೆ. गर्द (शब्दे) "अभच्" (उ० ३-१२२)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **-भी** -ङीष्. (1) ಹೆಣ್ಣು ಕತ್ತೆ. (2) ಒಂದು ರೋಗ. (3) ಸಗಣಿಯ ಹುಳು. 2. ಗಂಧ, ವಾಸನೆ. (न०) 3. ಕುಮುದ, ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. 4. ವಾಯುವಿಳಂಗ. "गर्दभं श्वेतकुमुदे गर्दभो गन्धभिद्यपि। रासभे गर्दभी क्षुद्ररोगजन्तुविशेषयोः" मेदि०।

गर्दभक गर्दभ+कन् (वि०) ಕತ್ತೆಯಂತಿರುವ. ಕತ್ತೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ.

गर्दभयाग गर्दभयाग (पुं०) ವ್ರತಭಂಗ ಹೊಂದಿದವನು ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಯಾಗ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಕುರುಡು ಕತ್ತೆಯನ್ನು ಪಶುವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿರ್ಋತಿದೇವತಾಕವಾದ ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು.

"अवकीर्णी तु काणेन गर्दभेन चतुष्पथे। पाकयज्ञविधानेन यजेत निर्ऋतिं निशि। हुत्वाग्नौ विधिवद्धोमान् संतत च समेत्यृचा। वातेन्द्रगुरुवह्नीनां जुहुयात् सर्पिषाऽऽहुतीः। कामतो रेतसः सेकं व्रतस्थस्य द्विजन्मनः। अतिक्रमं व्रतस्याहुः धर्मज्ञा ब्रह्मवादिनः। मारुतं पुरुहूतं च गुरुं पावकमेव च। चतुरो व्रतिनोऽभ्येति ब्राह्मं तेजोऽवकीर्णिनः" मनु० ११-११८-२१।

गर्दभाण्ड गर्दभाण्ड (पुं०) 1. ಬಸುರಿಮರ. 2. ಹಿಪ್ಪಲಿ. गर्दभं गन्धममति—अम (गत्यादौ) "डः" (उ० १-१११)।

गर्दभाह्वय गर्दभाह्वय (पुं०) ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ.

गर्दभिका गर्दभिका (स्त्री०) ವಾತಪಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಚರ್ಮದ ರೋಗ, ಸುತ್ತಲೂ ಗುಳ್ಳೆಗಳಿದ್ದು ರಕ್ತದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕುರು, ರಕ್ತಕುರು. "मण्डलं वृत्तमुत्सन्नं सरक्तं पिडकावृतम्। रुजाकारीं गर्दभिकां तां विद्याद्वातपित्तजाम्"।

गर्द्ध – अभिकाङ्क्षायाम् (चुरा० उभ० सक० से०)। गर्द्धयति, –ते। गर्द्धयां चक्रे, –चकार, –बभूव, –आस। गर्द्धयतु, –ताम्। अजगर्द्धत्, –त। इत्यादि.

गर्द्ध गर्द्ध (पुं०) ಆಶೆಯಾವ ಆಸೆ, ಮಿತಿಮೀರಿದ ಆಸೆ. ಲೋಭ. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

गर्द्धन गर्द्धन (वि०) ಅತ್ಯಾಶೆಯುಳ್ಳ, ದುರಾಶೆಯುಳ್ಳ. ಲೋಭಿ. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "युच्" (३-२-१५०)। "कपिश्चङ्क्रमणोऽद्यापि नासौ भवति गर्द्धनः" भट्टि० ७-१६।

गर्भ गर्भ (पुं०) 1. ಭ್ರೂಣ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಶುಕ್ರಶೋಣಿತ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮಾಂಸಪಿಂಡ, ಬಸಿರು. गीर्यते उद्गीर्यते—गॄ (निगरणे) "भन्" (उ० ३-१५२)। "नरपतिकुलभूत्यै गर्भमाधत्त राज्ञी गुरुभिरभिनिविष्टं लोकपालानुभावैः" रघु० २-७५। 2. ಶಿಶು, ಮಗು. "कामान्मिथुनसंयोगे शुद्धशोणितशुक्रजः। गर्भः सञ्जायते नार्याः स जातो बाल उच्यते" भावप्र०। 3. ಕುಕ್ಷಿ, ಹೊಟ್ಟೆ, ಗರ್ಭಾಶಯ. 4. ರೂಪಕಗಳ ಪಂಚ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಮೊದಲು ದೃಷ್ಟವಾಗಿ ಬಳಿಕ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ನಷ್ಟವಾದ (ಮುಖ್ಯ ಫಲಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ) ಬೀಜದ ಪುನರನ್ವೇಷಣವು ಗರ್ಭಸಂಧಿ. "फलप्रधानोपायस्य प्रागुद्भिन्नस्य किञ्चन। गर्भो यत्र समुद्भेदो ह्रासान्वेषणवान् मुहुः" सा० द०। 5. ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಮೇಲಿನ ಮುಳ್ಳು. 6. ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಒಳಭಾಗ. गर्भमैणमदकर्दमसान्द्रं भाजनानि रजतस्य भजन्ति" नैष० २१-२६। 7. ಕೊಠಡಿ. 8. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಗರ್ಭಗೃಹ. 9. ಭಾದ್ರಪದ ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿನ ಮುಂಬಿ ಪರಿಯಾವ ಗಂಗಾನದಿಯ ಪಾತ್ರ. "भाद्रकृष्णचतुर्दश्यां यावदाप्लवते जलम्। तावद्गर्भं विजानीयात्"। 10. ಅಗ್ನಿ. ಬೆಂಕಿ. 11. ಅನ್ನ, ಆಹಾರ. 12. ಸಂಧಿ, ಸೇರಿಕೆ. "गर्भो भ्रूणेऽर्भके कुक्षौ सन्धौ पनसकण्टके" मेदि०।

गर्भक गर्भक (पुं०) 1. ತುರುಬಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೂವು. (न०) 2. ಎರಡು ರಾತ್ರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಹಗಲು.

गर्भकर गर्भकर (पुं०) 1. ಪುತ್ರಜೀವವೆಂಬ ವೃಕ್ಷ. गर्भं करोति उत्पादयति तत्सेवनेन—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। (वि०) 2. ಗರ್ಭವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ.

गर्भकार गर्भकार (पुं०) ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಪತಿ. गर्भं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। –कारकः –कारकः. "णिनिः" (३-२-७८)। –कारिन् –कारिन्.

गर्भकारण गर्भकारण (न०) ಗರ್ಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಸ್ತು.

गर्भकोश गर्भकोश (पुं०) ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಚೀಲ, ಗರ್ಭಾಶಯ. गर्भस्य कोश इव।

गर्भगृह गर्भगृह (न०) 1. ಮನೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಮನೆಯ ಒಳಭಾಗ, ಕೊಠಡಿ. गर्भ इव गृहम्। 2. ದೇವಾಲಯದೊಳಗಿನ ಭಾಗ. "कान्ता गर्भगृहे गवाक्षविवरव्यापारिताक्ष्या बहिः सख्या वक्त्रमभिप्रयच्छति परं पर्यश्रुणी लोचने" सा० द०।

गर्भग्रहण गर्भग्रहण (न०) ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸುವುದು, ಬಸಿರಾಗುವುದು. गर्भस्य ग्रहणम्।

गर्भचलन गर्भचलन (न०) ಗರ್ಭವು ಗರ್ಭಾಶಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕದಲುವುದು, ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಜಾರುವುದು.

गर्भचेट गर्भचेट (पुं०) ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಸೇವಕನಾಗಿರುವವನು. गर्भात् चेटः।

गर्भच्युति गर्भच्युति (स्त्री०) ಗರ್ಭಸ್ರಾವ, ಗರ್ಭವು ಒಡೆದು ಬೀಳುವುದು. गर्भस्य च्युतिः। ಪ್ರಸವಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಏಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತೊಂದರೆ

ಏರ್ಪಟ್ಟರೆ ಗರ್ಭಸ್ರಾವ, ಗರ್ಭಪಾತಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುವು. ಪೂರ್ಣಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿರುವಾಗ ಮೈಥುನ (ಸಂಭೋಗ). ವಾಹನ (ಆನೆ ಕುದುರೆ ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ. ಬಾರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಜಾರುವುದು, ಎಡವುವುದು. ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಹಿಂಸೆಯಾಗುವ ಕಾರ್ಯ, ಓಡುವುದು. ಏಟು ಬೀಳುವುದು, ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗುವುದು. ಉಪವಾಸ, ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು, ಕಾರವಾದ ಆಹಾರ ಸೇವನೆ. ಅತಿಸಾರ, ವಾಂತಿ, ಭೇದಿ, ಉಯ್ಯಾಲೆ ಆಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಗರ್ಭವು ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕದಲುವುದು. ಆದರಿಂದ ಗರ್ಭಸ್ರಾವ ಗರ್ಭಪಾತಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು. "ग्राम्यधर्म-यान-वाहनाध्वगमन-प्रस्खलन-प्रपतन-प्रपीडन-धावनाभिघातातिरूक्षकटूतिक्त भोजन-शोकातिक्षारसेवनातिसार-वमन-विरेचन-प्रेङ्खोलनाजीर्णगर्भशातप्रभृतिभिः बन्धनान्मुच्यते गर्भः" सुश्रुत० निदान० ७-३।

ಗರ್ಭದ ಗರ್ಭದ (ಪುಂ०) 1. ಪುತ್ರಜೀವವೆಂಬ ವೃಕ್ಷ. ಗರ್ಭಂ ದದಾತಿ — ಕ್ತ ದಾಞ್ (ದಾನೇ) "कः" (३-२-३)। 2. ಗರ್ಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಔಷಧ.

ಗರ್ಭದಾಸ ಗರ್ಭದಾಸ (ಪುಂ०) ಗೃಹಜಾತ ದಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸೇವಕ, ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಸೇವಕನಾಗಿರುವವನು. गर्भात् गर्भमारभ्य दासः।

ಗರ್ಭಧರಾ ಗರ್ಭಧರಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸು, ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು.

ಗರ್ಭಧಾರಣ ಗರ್ಭಧಾರಣ (ನ०) ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸುವುದು, ಶುಕ್ರಶೋಣಿತಗಳು ಬೆರೆತು ಗರ್ಭಾಶಯದೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದು.

ಗರ್ಭಧ್ವಂಸ ಗರ್ಭಧ್ವಂಸ (ಪುಂ०) ಸ್ರಾವಪಾತ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಗರ್ಭದ ನಾಶ. गर्भस्य ध्वंसः।

ಗರ್ಭನಾಡೀ ಗರ್ಭನಾಡೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹೊಕ್ಕುಳಕುಡಿ, ಹೊಕ್ಕುಳಬಳ್ಳಿ. गर्भस्य नाडी। "ततो गर्भनाडीमष्टाङ्गुलमायम्य सूत्रेण बध्वा छेदयेत्" सुश्रुत० शारीर० १०-१२।

ಗರ್ಭಪಾಕಿನ್ ಗರ್ಭಪಾಕಿನ್ (ಪುಂ०) ಷಷ್ಟಿಧಾನ್ಯ, ಐರವತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾಗಿ ಕುಯ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ಬತ್ತ. गर्भस्य पाकः पुष्टिः साध्यत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

ಗರ್ಭಪಾತ ಗರ್ಭಪಾತ (ಪುಂ०) ಗರ್ಭದ ಪತನ, ಅತಿಯಾದ ಆಯಾಸ ಆಘಾತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗರ್ಭನಾಶ, ಗರ್ಭವು ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಜಾರಿ ಬೀಳುವುದು. गर्भस्य नाशः। ಇದು ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಐದು ತಿಂಗಳನಂತರ ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಗರ್ಭಪಾತ. ಐದು ತಿಂಗಳೊಳಗಾದರೆ ಗರ್ಭಸ್ರಾವ.

ಗರ್ಭಪಾತಕ ಗರ್ಭಪಾತಕ (ತ್ರಂ०) ಕಿಂಪುಪೂವಿನ ನುಗ್ಗೆಮರ. गर्भं पातयति — पत्लृ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ಇದರ ಸೊಪ್ಪಿನ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಗರ್ಭಪಾತವಾಗುವುದು.

ಗರ್ಭಪಾತಿನೀ ಗರ್ಭಪಾತಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. गर्भं पातयति—पत्लृ (गतौ) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। "ङीप्" (४-१-५)।

ಗರ್ಭಪೋಷಣ ಗರ್ಭಪೋಷಣ (ನ०) ಗರ್ಭವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದು, ಗರ್ಭವು ಬೆಳೆಯಲು ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರ. गर्भस्य पोषणम्। ಗರ್ಭವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲು ಅವಶ್ಯವಾದ ನಿಯಮಗಳು. ಗರ್ಭಿಣಿಯು ಗರ್ಭಧಾರಣ ಮಾಡಿದಂದಿನಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಂತೋಷದಿಂದಿರಬೇಕು, ಶುಚಿಯಾದ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು. ಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಗುರು ದೇವತಾಬ್ರಾಹ್ಮಣಪೂಜೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾಗಿರಬೇಕು. ಮಲಿನವಾದ ವಿಕಾರವಾದ ಮತ್ತು ವಿಕಲವಾದ ದೇಹಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಕೂಡದು. ಕೆಟ್ಟ ವಾಸನೆಯನ್ನು ಸೇವಿಸಕೂಡದು. ಭಯಂಕರ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಕೂಡದು. ಉದ್ವೇಗಕರವಾದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಕೂಡದು. ನೀರಸವಾದ ಆಹಾರ ಮತ್ತು ತಂಗಳನ್ನಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಕೂಡದು. ಪಾಳುಮನೆಗಳು ಮತ್ತು ಮರದ ನೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ಇರಕೂಡದು. ಕೋಪದ ಮತ್ತು ಭಯಂಕರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಲೂ ಕೇಳಲೂ ಕೂಡದು. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಆಯಾಸಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಪದೇ ಪದೇ ತೈಲಾಭ್ಯಂಗ ಮಾಡಕೂಡದು. ಮೃದುವಾದ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಬೇಕು. ಇಷ್ಟವಾದ ಹಿತವಾದ ದ್ರವವಾದ ಮಧುರವಾದ ಮತ್ತು ಜಿಡ್ಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ. "गर्भिणी प्रथमदिवसात् प्रभृति नित्यं प्रहृष्टा शुच्यलङ्कृता शुक्लवसना शान्तिमङ्गलदेवताब्राह्मणगुरुपरा च भवेत्, मलिनविकृतहीनगात्राणि न स्पृशेत्, दुर्गन्धदुर्दर्शनानि परिहरेत्, उद्वेजनीयाश्च कथाः शुष्कं पर्युषितं कुथितं क्लिन्नं चान्नं नोपभुञ्जीत। बहिर्निष्क्रमणं शून्यागारचैत्यश्मशानवृक्षाश्रयान् क्रोधभयङ्करान् भावान् उच्चैर्भाष्यादिकं च परिहरेद्यानि च गर्भं व्यापादयन्ति, न चाभीक्ष्णं तैलाभ्यङ्गोत्सादनादीनि सेवेत। न चायासयेच्छरीरम्" ಇತ್ಯಾದಿ. सुश्रुत० शारीर० १०-३।

गर्भप्रसव गर्भप्रसव (पुं०) ಶಿಶುವನ್ನು ಹೆರುವುದು, ಮಗುವನ್ನು ಹಡೆಯುವುದು. गर्भस्य प्रसवः। ಗರ್ಭಿಣಿಯನ್ನು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭದಿವಸದಲ್ಲಿ ಸೂತಿಕಾಗೃಹಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಬೇಕು. ಕ್ರಮೇಣ ಗರ್ಭವು ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಕಳಕ್ಕೆ ಜಾರಿದಾಗ ಹೊಟ್ಟೆಯಲು ಸಡಿಲವಾಗುವುದು. ಹೃದಯವು ಲಘುವಾಗುವುದು. ತೊಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೆಳೆತ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಆಗ ಪ್ರಸವಕಾಲವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "नवमे मासि सूतिकागारमेनां प्रवेशयेत् प्रशस्ते तिथ्यादौ"। "जाते हि शिथिले कुक्षौ मुक्ते हृदयबन्धने। सशूले जघने नारी ज्ञेया सा तु प्रजायिनी" सुश्रुत० शारीर० १०-५, ६।

गर्भभर्मन् गर्भभर्मन् (न०) ಗರ್ಭದ ಪೋಷಣೆ, ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯ ಕಾರ್ಯ. गर्भस्य भर्म। "कुमारभृत्याकुशलैरनुष्ठिते भिषग्भिराप्तैरथ गर्भभर्मणि" रघु० ३-१२।

गर्भमास गर्भमास (पु०) ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಮಾಸ. गर्भस्य तदारम्भस्य मासः।

गर्भरक्षा गर्भरक्षा (स्त्री०) ಗರ್ಭದ ರಕ್ಷಣೆ, ಬಸಿರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು.

गर्भलम्भन गर्भलम्भन (न०) ಗರ್ಭವು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರಲು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಕರ್ಮ. गर्भोऽमोघवीर्यतया लभ्यतेऽनेन — डु लभष् (प्राप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

गर्भवती गर्भवती (स्त्री०) ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸು. गर्भोऽस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

गर्भवसति गर्भवसति (स्त्री०) ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಹೊಟ್ಟೆ, ಗರ್ಭಾಶಯ. गर्भः कुक्षिरेव वसतिः। "स तत्र गर्भवसतौ वसत्यात्मेच्छया हरिः" हरिवं०।

गर्भवास गर्भवास (पुं०) ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಕುಕ್ಷಿ, ಹೊಟ್ಟೆ. वसत्यस्मिन् वासः वासस्थानम्, गर्भ एव वासः। "असकृद्गर्भवासेषु वासं जन्म च दारुणम्" मनु० १२-७८।

गर्भव्यूह गर्भव्यूह (पुं०) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪು. गर्भ इव गूढो व्यूहः। ಗರ್ಭವ್ಯೂಹವು ಪದ್ಮದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು. "पश्चाद्वै तस्य पद्मस्तु गर्भव्यूहः सुदुर्भिदः। सूचीपद्मस्य गर्भस्थो गूढो व्यूहः कृतः पुनः" भा० द्रोण०।

गर्भशय्या गर्भशय्या (स्त्री०) ಗರ್ಭದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ಗರ್ಭವು ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಾನ, ಹೊಟ್ಟೆ, ಗರ್ಭಕೋಶ. गर्भस्य शय्येव। "यो यः पाञ्चालगोत्रे शिशुरधिकवया गर्भशय्यां गतो वा" वेणी० ३-३२।

गर्भसंक्रमण गर्भसंक्रमण (न०) ಗರ್ಭಕೋಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು, ಬೇರೆ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಜೀವನು ಗರ್ಭಕೋಶದೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದು. गर्भे संक्रमणम्।

गर्भसंस्रव गर्भसंस्रव (पुं०) ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸವಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ಗರ್ಭವು ತನ್ನ ಜಾಗದಿಂದ ಕಳಚಿ ಬೀಳುವುದು. गर्भस्य संस्रवः।

गर्भस्राव गर्भस्राव (पुं०) ಪ್ರಸವಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಗರ್ಭವು ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಜಾರಿಬೀಳುವುದು. गर्भस्य स्रावः। ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಐದು ತಿಂಗಳೊಳಗೆ ಗರ್ಭನಾಶವಾದರೆ ಗರ್ಭಸ್ರಾವ. ಐದು ತಿಂಗಳ ನಂತರವಾದರೆ ಗರ್ಭಪಾತ.

गर्भागार गर्भागार (न०) 1. ವಾಸದ ಮನೆ, ಮನೆಯು ಮಧ್ಯಭಾಗ. गर्भ इवागारम्। 2. ಗರ್ಭಕೋಶ, ಗರ್ಭದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ. गर्भ एवागारम्।

गर्भाधान गर्भाधान (न०) 1. ಗರ್ಭವನ್ನು ಇಡುವುದು, ಗರ್ಭಕೋಶದಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು, ಬಸಿರು ಮಾಡುವುದು. 2. ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಆಗಬೇಕಾದ ಹದಿನಾರು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. गर्भ आधीयतेऽनेन— डु धान् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। ಗರ್ಭಾಧಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ತಿಥಿವಾರಾದಿಗಳು: ಉಭಯ ಪಕ್ಷಗಳ ಪಾಡ್ಯ, ಅಷ್ಟಮಿ, ಚತುರ್ದಶಿ ಮತ್ತು ಹದಿನೈದನೆಯ (ಪೂರ್ಣಿಮೆ ಮತ್ತು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ) ತಿಥಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ತಿಥಿಗಳೂ ಸೋಮ ಬುಧ ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವಾರಗಳೂ ರೋಹಿಣಿ ಉತ್ತರ ಫಲ್ಗುನಿ ಹಸ್ತ ಸ್ವಾತಿ ಅನೂರಾಧೆ ಮೂಲ ಶ್ರವಣ ಉತ್ತರಾಷಾಢ ಶತಭಿಷೆ ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ ಮತ್ತು ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ಅಪ್ಪಮ ಶುದ್ಧಿಯಿರುವ ವೃಷಭ ಮಿಥುನ ಕರ್ಕಾಟಕ ಸಿಂಹ ಕನ್ಯಾ ತುಲಾ ಧನುಸ್ಸು ಕುಂಭ ಮತ್ತು ಮೀನ ಲಗ್ನಗಳೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುವು. "विष्णुप्रजेशरविमित्रसमीरपौष्णमूलोत्तरावरुणभानि निषेककार्ये। पूज्यानि पुष्यवसुशीतकराश्विचित्रादित्याश्च मध्यमफला विफलाः स्युरन्ये॥ षष्ठ्यष्टमीपञ्चदशीचतुर्थीः चतुर्दशीमप्युभयत्र हित्वा। शेषाः शुभाः स्युस्तिथयो निषेके वाराः शशाङ्कार्थसितेन्दुजानाम्॥ वृषमिथुनकुलीरसिंहकन्यातुलघटचापझषाः शुभं वहन्ति। यदि शुभफलशालिनोऽनुकूले निधनशुद्धियुते निषेककार्ये" मुहू० द० ३३६, ३७, ३८। "गर्भाधान-

क्षणपरिचयान्नूनमाबद्धमालाः सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्तं बलाकाः" मेघ० १-९।

गर्भविक्रान्ति **ಗರ್ಭವಿಕ್ರಾಂತಿ** (स्त्री०) ಗರ್ಭಾಶಯಕ್ಕೆ ಜೀವನ ಪ್ರವೇಶ. गर्भस्यावक्रान्तिः अवतारः। ["गर्भोत्पत्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गर्भाशय **ಗರ್ಭಾಶಯ** (पुं०) ಗರ್ಭಕೋಶ. ಗರ್ಭವು ನಿಲ್ಲುವ ಜಾಗ, ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಸ್ಥಾನ. गर्भः आशेतेऽत्र — आ+शीङ् (स्वप्ने) "घः" (३-३-११८)। ಪುರುಷನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ಮೂರು ಅಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಾಶಯವು ಒಂದು. ಇದು ಪಿತ್ತಾಶಯ ಮತ್ತು ಪಕ್ವಾಶಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು. "पुरुषेभ्योऽधिकाश्चान्ये नारीणामाशयास्त्रयः। एको गर्भाशयः प्रोक्तः पित्तपक्वाशयान्तरे" भावप्र०।

गर्भाष्टम **ಗರ್ಭಾಷ್ಟಮ** (पुं०) 1. ಗರ್ಭಧರಿಸಿದ ಮೊದಲು ಗೊಂಡು ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಷ ಅಥವಾ ಎಂಟನೆಯ ತಿಂಗಳು. गर्भात् गर्भलालात् अष्टमः। ಗರ್ಭಾಷ್ಟಮ (ಗರ್ಭ ಧಾರಣವಾದ ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಷ) ದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಉಪನಯನವು ನಡೆಯಬೇಕು. "गर्भाष्टमेऽब्दे कुर्वीत ब्राह्मणस्योपनायनम्। गर्भादेकादशे राज्ञो गर्भात्तु द्वादशे विशः" मनु० २-३६। 2. ಎಂಟನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.

गर्भास्पन्दन **ಗರ್ಭಾಸ್ಪಂದನ** (न०) ಗರ್ಭನಾಶದ ಚಿಹ್ನೆ, ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಉದರದಲ್ಲಿ ಶಿಶುವು ಮೃತವಾಗಿರುವ ಲಕ್ಷಣ. ಪ್ರಸವವೇದನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಹಸುರು ಬೆರೆತ ಕಿಂಪುಬಣ್ಣ ಪಾಂಡುತ್ವ ಉಚ್ಛ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ದುರ್ವಾಸನೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಉಬ್ಬರ ಇವೆಲ್ಲ ಉದರದಲ್ಲಿ ಶಿಶುವು ಮೃತವಾಗಿರುವುದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು. "गर्भास्पन्दनभावीनां प्रणाशः श्यावपाण्डुता। भवत्युच्छ्वासपूतित्वं शूनतान्तर्मृते शिशौ" सुश्रुत० निदान० ९-१२।

गर्भस्राव **ಗರ್ಭಸ್ರಾವ** (पुं०) ಗರ್ಭಸ್ರಾವ, ಪ್ರಸವ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂಚೆ ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಗರ್ಭವು ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಜಾರಿ ಬೀಳುವುದು. ["गर्भस्राव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गर्भिणी **ಗರ್ಭಿಣೀ** (स्त्री०) ಗರ್ಭವತಿ, ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸು. गर्भोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। **ಗರ್ಭಿಣಿಯ ನಿಯಮಗಳು:** ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸು ಆನೆ ಕುದುರೆ ಬೆಟ್ಟ ಮಹಡಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಕೂಡದು. ವ್ಯಾಯಾಮ (ಅಂಗಸಾಧನೆ) ವೇಗವಾದ ನಡಿಗೆ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಇವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ದುಃಖಿಸಕೂಡದು. ದೇಹದಿಂದ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡಕೂಡದು. ಪೆದರಕೂಡದು. ಕುಕ್ಕುಟಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು. ಮೈಥುನ (ಸಂಭೋಗ) ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ ರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣೆ ಇವು ಕೂಡದು. "गर्भिणी कुञ्जराश्वादिशैलहर्म्यादिरोहणम्। व्यायामं शीघ्रगमनं शकटारोहणं त्यजेत्। शोकं रक्तविमोक्षं च साध्वसं कुक्कुटासनम्। व्यवायं च दिवास्वापं रात्रौ जागरणं त्यजेत्"। तदाप्रभृति व्यवायं व्यायामगतितर्पणमतिकर्शनं दिवास्वप्नं रात्रिजागरणं शोकं यानारोहणं भयं चैकान्ततः स्नेहादिक्रियां श्रृणितमोक्षणं चाकाले वेगविधारणं च न सेवेत" सुश्रुत० शारीर० ३-१६।

गर्भिणीदोहद **ಗರ್ಭಿಣೀದೋಹದ** (न०) ಗರ್ಭಿಣಿ ಹೆಂಗಸು ಬಯಸುವ ವಸ್ತು. ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಶುಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಾಯಿಯೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಶಿಶು ಮತ್ತು ತಾಯಿ ಇಬ್ಬರೂ ಬಯಸುವುದರಿಂದ ಗರ್ಭಕ್ಕೆ "दौर्हृदम्" ಎಂದು ಹೆಸರು. "सुदक्षिणा दौर्हृदलक्षणं दधौ" रघु० ३-१। ಗರ್ಭಿಣಿಯು ಬಯಸಿದುದನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟರೆ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಪುತ್ರನು ಹುಟ್ಟುವನು. ಅದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಇಂದ್ರಿಯ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಳೋ ಶಿಶುವಿನ ಆ ಇಂದ್ರಿಯವು ಊನವಾಗುವುದು. "इन्द्रियार्थांस्तु यान् यान् सा भोक्तुमिच्छति गर्भिणी। गर्भाबाधभयात्तांस्तान् भिषगाहृत्य दापयेत्। ता प्राप्तदौर्हृदा पुत्रं जनयेत गुणान्वितम्। अलब्धदौर्हृदा गर्भे लभेतात्मनि वा भयम्। येषु येष्विन्द्रियार्थेषु दौर्हृदे वै विमानना। प्रजायेत सुतस्यातिः तस्मिंस्तस्मिंस्तथेन्द्रिये" सुश्रुत० शारीर० ३-१९-२१। ["खञ्ज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गर्भिण्यवेक्षण **ಗರ್ಭಿಣ್ಯವೇಕ್ಷಣ** (न०) ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಉಪಚಾರ, ಸೂಲಗಿತ್ತಿತನ. गर्भिण्या अवेक्षणम्। "कुमारभृत्या स्याद्बालतन्त्रं गर्भिण्यवेक्षणम्" त्रिकाण्ड०।

गर्भाङ्क **ಗರ್ಭಾಂಕ** (पुं०) ನಾಟಕದ ಅಂಕಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಅಂಕ, ನಾಂದಿ ಆಮುಖ ಪ್ರರೋಚನಾ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಕದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬೇರೊಂದು ಅಂಕ. गर्भे अङ्कोऽन्त्येऽङ्कः। "अङ्कोदरप्रविष्टो यो रङ्गद्वारा मुखादिमान्। अङ्कोऽपरः स गर्भाङ्कः सबीजः फलवानपि" सा० द० ६-२०।

गर्भित गर्भित (न०)1. ಒಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. गर्भोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। ಒಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವ ಮೊದಲು ಆ ವಾಕ್ಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ವಾಕ್ಯದ ಪದಗಳು ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಗರ್ಭಿತವು. "वाक्यान्तरपदानां वाक्यान्तरेऽनुप्रवेशो गर्भितता" सा० द०। "रमणे चरणप्रान्ते प्रणतिप्रवणेऽधुना। वदामि सखि ते तत्त्वं कदाचिन्नोचिताः क्रुधः"। ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲವೆಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶದ ಮಾತು ಬಂದು ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ತೊಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯ ದೋಷ. (वि०)2. ಯಾವುದಾದರೊಂದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "नाम कार्यं नाटकस्य गर्भितार्थ-प्रकाशकम्" सा० द० ६-१४२।

गर्भेतृप्त गर्भेतृप्त (वि०) 1. ಗರ್ಭದಲ್ಲೇ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ. 2. ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ. गर्भे तृप्तः अलुक्स० (२-१-४८)।

गर्भेश्वर गर्भेश्वर (पुं०) ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದಲೇ ರಾಜನಾಗಿರುವ, ಜನ್ಮತಃ ಒಡೆಯನಾಗಿರುವ. गर्भात् ईश्वरः।

गर्भेश्वरता गर्भेश्वरता(स्त्री०) ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆ. गर्भेश्वरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–ईश्वरत्वम् –ईश्वरत्वम्.** "गर्भेश्वरत्वमभिनवयौवनत्वमप्रतिमरूपत्वममानुषशक्ति-त्वं चेति महतीयं खल्वनर्थपरम्परा" काद०।

गर्भोत्पत्ति गर्भोत्पत्ति(स्त्री०)ಗರ್ಭವು ಹುಟ್ಟುವುದು, ಗರ್ಭವು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವುದು, ಗರ್ಭವು ರೂಪಗೊಳ್ಳುವುದು. गर्भस्य उत्पत्तिः। ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಯೋಗವಾದಾಗ ವಾಯುವು ಶರೀರದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಘರ್ಷ ಜನ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವುದು. ಬಳಿಕ ಈ ವಾಯು ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಮೇಳನದಿಂದ ಪುರುಷನ ವೀರ್ಯವು ಹೊರಬಂದು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಆರ್ತವ (ಶೋಣಿತ) ದೊಡನೆ ಬೆರೆತು ಗರ್ಭಕೋಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. "तत्र स्त्रीपुंसयोः संयोगे तेजः शरीराद्वायुरुदीरयति। ततस्तेजो-ऽनिलसंनिपाताच्छुक्रं च्युतं योनिमभिप्रपद्यते संसृज्यते चार्तवेन, ततोऽग्नीषोमसंयोगात् संसृज्यमानो गर्भाशय-मनुप्रतिपद्यते" सुश्रुत० शारीर० ३-४। ಜೀವನು ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವಾದ ಸ್ವರ್ಗ ನರಕಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಯೂ ಕರ್ಮಶೇಷವನ್ನು, ಪುನಃ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದೇ ಕಳೆಯಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ಕರ್ಮಶೇಷಾನುಗುಣವಾದ ಮಾನುಷ ಅಥವಾ ತಿರ್ಯಕ್ ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವನು ಮೊದಲು ಆಹಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಪುರುಷನ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿ ಬಳಿಕ ಹೆಂಗಸಿನ ಗರ್ಭಕೋಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು. ವೀರ್ಯವು ಮೊದಲನೆಯ ರಾತ್ರಿ ಶೋಣಿತ (ಹೆಂಗಸಿನ ಆರ್ತವ) ದೊಡನೆ ಸೇರುವುದು. ಐದು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಗುಳ್ಳೆಯಂತೆ ಉಂಡೆಯಾಗುವುದು. ಹತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕಠಿನವಾಗುವುದು. ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಂಸದ ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ತಲೆಯೂ ಎರಡನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳೂ ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಖ ರೋಮ ಎಲುಬು ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷ ಚಿಹ್ನೆಗಳೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳೂ ಐದನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳೂ ಕಂಡುಬರುವುವು. ಆರನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಾಶಯದಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಹೆಂಗಸಿನ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಲಗಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ತಾಯಿಯು ಸೇವಿಸುವ ಆಹಾರದಿಂದಲೇ ಜೀವನು ಬೆಳೆದು ಪುಷ್ಟನಾಗುವನು. ಹತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸವ (ಹೆರಿಗೆ) ವಾಗುವವರೆಗೂ ಗರ್ಭಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ಜೀವನು ನಾನಾವಿಧ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. "कर्मणा दैवनेत्रेण जन्तुर्देहोप-पत्तये। स्त्रियाः प्रविष्ट उदरं पुंसो रेतःकणाश्रयः। कललं त्वेकरात्रेण पञ्चरात्रेण बुद्बुदम्। दशाहेन तु कर्कन्धूः पेश्यण्डं वा ततः परम्। मासेन तु शिरो द्वाभ्यां बाहवङ्घ्र्यादयङ्गविग्रहः। नखलोमास्थिचर्माणि लिङ्गच्छिद्रोद्भवस्त्रिभिः। चतुर्भिर्धातवः सप्त पञ्चभिः क्षुत्तृडुद्भवः। षड्भिर्जरायुणा वीतः कुक्षौ भ्राम्यति दक्षिणे। मातुर्जग्धान्नपानाद्यैरेधद्धातुरसम्मते। शेते विण्मूत्रयोर्गर्ते स जन्तुर्जन्तुसंभवे। कृमिभिः क्षतसर्वाङ्गः सौकुमार्यात्प्रतिक्षणम्। मूर्च्छामाप्नोत्युरुक्लेशस्तत्रत्यैः क्षुधितैर्मुहुः" भाग० ३-३१।

गर्मुत् गर्मुत् (स्त्री०) 1. ಲಾಳದಗಡ, ನಾಣಲಗಿಡ. 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ತೃಣಧಾನ್ಯ. गॄ (निगरणे) "उतिः" मुट् च (उ० १-९५)। "गर्मुत् सुवर्णं लताविशेषश्च" सि० कौ०। "गर्भुत् सुवर्णनलयोः" मेदि०।

गर्व – दर्पे (भ्वा० पर० अक० से०)। गर्वति। जगर्व। गर्विता। अगर्वीत्। इत्यादि. ಗರ್ವಹೊಂದು, ಅಹಂಕಾರಪಡು.

गर्व – माने (चुरा० आत्म० अक० से०)। गर्वयते। अजगर्वत।

गर्व गर्व (पुं०) 1. अहंकार, अभिमान. गर्व (माने) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। 2. मद, सोक्कु. कोब्बु. पम्मु. गर्व (दर्पे) "घञ्" (३-३-१८)। इदु मूवत्तु मूरु व्यभिचारि भावगळल्लोन्दु. इतररल्लि तरस्कारबुद्धि तानें सुन्दरनेंबि अभिमान तप्प सौन्दर्यवन्नु नोडिकोण्डु तानें मुच्चि कोळ्ळुवुदु अविनयु इत्यादिगळु गर्वद कार्य. सा० द० ३-१५४। 3. अहंकारद मातु. "गर्वोऽवलेपजं वाक्यम्" सा० द० ६-२००।

गर्वाट गर्वाट (पुं०) द्वारपालक, बागिलन्नु कायुवनु, कावलुगार. गर्वेणाटति – अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "द्वाःस्थितो वेत्रधारकः। दौःसाधिको वर्तरूको गर्वाटो दण्डवासिनि" त्रिकाण्ड०।

गर्वित गर्वित (वि०) 1. गर्ववुण्टाग्िरुव. अहंकार वुण्टाग्िरुव. गर्वोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. उन्मत्त, मुदिसिदवनु. 3. अहंकारगोण्ड, गर्वगोण्ड. "प्रेमगर्वितविपक्षमत्सरादायताच्च मदनान्महीक्षिताम्" रघु० १९-२०।

गर्ह – कुत्सायाम् (भ्वा० आत्म० सक० से०)। गर्हते। जगर्हे। गर्हिता। इत्यादि. कट्टुमातन्नाडु, बय्यि.

गर्ह – निन्दायाम् (वा० चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० पर० सक० से०)। गर्हयति, –ते। गर्हयांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। इत्यादि. पक्षे गर्हति। जगर्ह। गर्हिता। इत्यादि. 1. निन्दिसु, मूडिसु, तेगळु. 2. कट्टुमातन्नाडु, बय्यि.

गर्हण गर्हण (न०) 1. निन्दे, तेगळिके. 2. दैगळु. गर्ह (निन्दायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे "युच्" (३-३-१०७)। **गर्हणा गर्हणा**.

गर्हणीय गर्हणीय (वि०) 1. निन्दिसल्पडुव. 2. निन्दिसलु अर्हवाद. 3. निन्दिसलु शक्यवाद. गर्ह (निन्दायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **गर्हितव्यः गर्हितव्यः**.

गर्हत् गर्हत् (वि०) 1. निन्दिसुत्तिरुव, तेगळुत्तिरुव. गर्ह (निन्दायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. कट्ट मातन्नाडुत्तिरुव, बय्युत्तिरुव. गर्ह (कुत्सायाम्) "शतृ"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **गर्हन्ती गर्हन्ती**. "शानच्"। **गर्हमाणः गर्हमाणः**. स्त्रियाम् **–माणा –माणा**.

गर्हयत् गर्हयत् (वि०) "गर्हत्" पदद अर्थ. गर्ह (निन्दायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ती**.

गर्हा गर्हा (स्त्री०) 1. निन्दे. दूषणे. 2. दैगळु. गर्ह (कुत्सायाम्) "अः" (३-३-१०३)।

गर्हित गर्हित (न०) 1. निन्दे, दूषणे. 2. दैगळु. गर्ह (कुत्सायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. निन्दिसल्पट्ट, दूषिसल्पट्ट. 4. बय्यल्पट्ट. गर्ह कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

गर्हितवत् गर्हितवत् (वि०) 1. निन्दिसिदवनु, दूषिसिदवनु. 2. दैदवनु. गर्ह (कुत्सायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वती**.

गर्ह्य गर्ह्य (वि०) 1. निन्दिसल्पडुव, दूषिसल्पडुव. गर्ह (कुत्सायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. निन्दिसलु शक्यनाद. 3. निन्दिसलु अर्हनाद, नीच, अल्प, अधम. "पित्रा भर्त्रा सुतैर्वापि नेच्छेद्विरहमात्मनः। एषां हि विरहेण स्त्री गर्ह्ये कुर्यादुभे कुले" मनु० ५-१४९।

गर्ह्यवादिन् गर्ह्यवादिन् (वि०) निन्द्यवाद मातन्नाडुव, कट्टुमातन्नाडुव. गर्ह्यं वदति – वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–वादिनी –वादिनी**.

गल – अदने (भ्वा० पर० सक० से०)। गलति। जगाल। गलिता। गलिष्यति। गलतु। अगलत्। इत्यादि. भक्षिसु, तिन्नु, नुंगु.

गल – प्रस्रवणे (चुरा० आत्म० अक० से०)। गालयते। गालयां चक्रे। गालयिता। गालयताम्। 1. जारु, कळेयु. 2. स्रविसु, सोरु.

गल गल (पुं०) 1. कंठ, कुत्तिगे. गलति – गल (अदने) "अच्" (३-१-१३४)। "गले कस्तूरीयं शिरसि शशिलेखा न कुसुमम्" कुव०। 2. सालवृक्षद रस, मत्तिमरद पालु. "गलः कण्ठे सर्जरसे" मेदि०। 3. ऒंदु जातिय मीनु. 4. ऒंदु विध पाद्य.

गलक गलक (पुं०) 1. मत्स्य, मीनु. गल (अदने) बाहु० "वुन्"। 2. कंठ, कुत्तिगे. स्वार्थे "कन्"।

गलकम्बल गलकंबल (पुं०) ಗಂಗೆದೊಗಲು. गले कम्बल इव।

गलगण्ड गलगंड (पुं०) ಹೆಕ್ಕತ್ತು ಮತ್ತು ತಲೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಏಳುವ ದುರ್ಮಾಂಸದ ಗಂಟು, ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಾತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳು ಪಚ್ಚಾಗಿ ಸೇರಿ ಏಳುವ ಒಂದು ಮಾಂಸ ಗ್ರಂಥಿ. ಗಲಗಂಡವು ಕತ್ತಿನ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಏಳುವುದು. ಗಂಡಮಾಲೆಯು ಕತ್ತಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಏಳುವುದು.

गलग्रह गलग्रह (पुं०) 1. ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿವ ದಿನದ ಮುಂದಿನ ಅನಧ್ಯಯನ ದಿನ. "आरम्भानन्तरं यत्र प्रत्यारम्भो न दृश्यते। गर्गादिमुनयः सर्वे तमेवाहुर्गलग्रहम्" नारदः। 2. कृष्णपक्षದ ಚತುರ್ಥಿ ಸಪ್ತಮಿ ಅಷ್ಟಮಿ ನವಮಿ ಮತ್ತು ತ್ರಯೋದಶಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ತಿಥಿಗಳು. "कृष्णपक्षे चतुर्थी च सप्तम्यादिदिनत्रयम्। त्रयोदशीचतुष्कं च अष्टावेते गलग्रहाः"। 3. ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವುದು, ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದೆತ್ತುವುದು. गले ग्रहः।

गलत् गलत् (वि०) 1. ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. गल (अदने) "शतृ" (३-२-१२४)। "ह्रीमत्याः सरसि गलन्मुखेन्दुकान्तेः" माघ० ८-४२। 2. ಜಾರುತ್ತಿರುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸರಿದು ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. "गलद्भिरन्या वलयप्रसूनैरभ्यर्चनामातनुतेव शौरेः" यादo १३-५९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **गलन्ती गलंती**. 3. ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ, ನುಂಗುತ್ತಿರುವ. गल (अदने) "शतृ" (३-२-१२४)।

गलन गलन (न०) 1. ಜಾರಿ ಬೀಳುವುದು. 2. ಸೋರುವುದು. 3. ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು. गल (स्रवणे अदने वा) "ल्युट्" (३-३-११५)।

गलनीय गलनीय (वि०) 1. ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ, ನುಂಗಲ್ಪಡುವ. 2. ನುಂಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.. 3. ನುಂಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ. गल(अदने)कर्मादौ "अनीयर्"(३-१-९६)।

गलन्तिका गलंतिका (स्त्री०) ಗಿಂಡಿ, ಹೂಜಿ. गलन्ती "कन्" (५-४-५)। "कर्कर्यालुर्गलन्तिका" अम०।

गलन्ती गलंती (स्त्री०) ಹೂಜಿ. गल (अदने) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)।

गलमेखला गलमेखला (स्त्री०) ಕಂಠಾಭರಣ, ಅಡ್ಡಿಗೆ. गलस्य मेखलेव।

गलवार्त गलवार्त (पुं०) ಇಷ್ಟವಂತೆ ಊಟಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಗಂಟಲು ಬೇನೆಯಿಲ್ಲದ, ಆರೋಗ್ಯವಂತ. गले गलव्यापारे भोजनादौ वार्तः निरामयः। "दृश्यन्ते चैव तीर्थेषु गलवार्तास्तपस्विनः" पञ्चतं०।

गलविद्रधि गलविद्रधि (पुं०) ಒಂದು ಕಂಠರೋಗ, ಕಂಠದೊಳಗೆ ಕೀವುತುಂಬಿದ ಬಾವು. "सर्वं गलं व्याप्य समुत्थितो यः शोफो रुजो यत्र च सन्ति सर्वाः। स सर्वदोषो गलविद्रधिस्तु यस्यैव तुल्यः खलु सर्वजस्य" सुश्रुत० निदान० १६-५९।

गलव्रत गलव्रत (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು.

गलशुण्डिका गलशुंडिका (स्त्री०) 1. ಕಿರುನಾಲಗೆ. गले शुण्डिकेव। "तालूहरं बस्तिशीर्षं चिबुके गलशुण्डिके" याज्ञ० ३-८७। 2. ದವಡೆಯ ಒಂದು ರೋಗ. "तालुगतास्तु गलशुण्डिका तुण्डिकेरी अधृषः कच्छपः अर्बुदम् मांससंघातः तालुपुप्पुटः तालुशोषः ಮತ್ತು तालुपाकः ಇವು ದವಡೆಯ ರೋಗಗಳು. सुश्रुत० निदान० १४-४०।

गलशुण्डी गलशुंडी (स्त्री०) ಕಿರುನಾಲಗೆಯು ಊತ, ಕಿರುನಾಲಗೆಯು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

गलस्तन गलस्तन (पुं०) ಆಡಿನ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತನಗಳಂತೆ ಜೋಲಾಡುವ ಮಾಂಸಪಿಂಡ. गले स्तन इव।

गलस्तनी गलस्तनी (स्त्री०) ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತನಗಳಿರುವ ಆಡು. गले स्तनौ यस्याः।

गलहस्त गलहस्त (पुं०) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ನೂಕಲು ಕತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿರುವ ಹಸ್ತ, ಕತ್ತುಹಿಡಿದು ತಳ್ಳಲು ಕತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿರುವ ಕೈ. गलेऽर्पितो हस्तः। 2. ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಬಾಣ.

गलहस्तित गलहस्तित (वि०) ಕತ್ತುಹಿಡಿದು ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. गलहस्तोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "वियोगिवैरात् कुचयोर्नखाङ्कादर्धेन्दुलीलैर्गलहस्तितेव" नैष० ६-२५।

गला गला (स्त्री०) ಮುಂಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ ಗಿಡ.

गलाङ्कुर गलांकुर (पुं०) ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ರೋಗ.

गलानिल गलानिल (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ, ವಿವಾಮು. गलेऽनिलः प्राणवायुरस्य। "गङ्गाटयो गलानिलः" त्रिकाण्ड०।

गलि गलि (पुं०) ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಭಾರ ಹೊರಲು ಮೊಂಡು ಹಿಡಿಯುವ ವೃಷಭ, ಗಾಡಿ ಎಳೆಯಲು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಳಗದ ಎತ್ತು.

गलित गलित (वि०) 1. ಜಾರಿ ಬಿದ್ದಿರುವ. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರಿ ಕೊಂಡಿರುವ. गल (प्रस्रवणे) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "ह्रीतया गलितनीवि निरस्यन्नन्तरीयमवलम्बितकाञ्चि" किरा० ९-४८। 2. ಪರಿಣತವಾದ. ಪಕ್ವವಾದ. ೧೫ ಮುಖಿವಾದ. "गलितवयसामिक्ष्वाकूणामिदं हि कुलव्रतम्" रघु० ३-७०।

गलोद्देश गलोद्देश (पुं०) ಕುದುರೆಯ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶ. गलस्य उद्देशः।

गलोद्भव गलोद्भव (पुं०) ಕುದುರೆಯ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ರೋಮಾವರ್ತ, ಕುದುರೆಯ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ರೋಮಕೂಪವೆಂಬ ಕೂದಲಿನ ಸುಳಿ. गले उद्भवति — उद् + भू "अप्" (३-३-५७)। "रोचमानो गलोद्भवः" त्रिकाण्ड०।

गल्भ – धाष्टर्ये (भ्वा० आत्म० अक० से०)। गल्भते। जगल्भे। अगल्भिष्ट। ಧೈರ್ಯದಿಂದಿರು. ಧಿಟ್ಟತನದಿಂದಿರು. "या कथंचन सखीवचनेन प्रागभिप्रियतमं प्रजगल्भे" माघ० १०-१८।

गल्भ गल्भ (पुं०) ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ, ಸಾಹಸವುಳ್ಳವನು.

गल्या गल्या (स्त्री०) ಕಂತಗಳ ಸಮೂಹ. ಕಪ್ಪುಗಳ ಸಮುದಾಯ. गलानां समूहः "यः" (४-२-४९)।

गल्ल गल्ल (पुं०) ಕಪೋಲ. ಕೆನ್ನೆ.

गल्लक गल्लक (पुं०)1. ಪಾನಪಾತ್ರೆ, ಕುಡಿಯುವ ಲೋಟ ಮೊದಲಾದುದು. 2. ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ.

गल्लचातुरी गल्लचातुरी (स्त्री०) ದಿಂಬು, ಕೆನ್ನೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಲಗಲು ಹಿತವಾದ ದಿಂಬು.

गल्लरण गल्लरण (न०) ಹುಲಿಯು ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವಾಗ ಕೋಪದಿಂದ ಮಾಡುವ ಗರ್ಜನೆ. "रल्लगल्लरणशब्दसन्दर्भपरिपूरितनभस्तलः" मालती० ३।

गल्वर्क गल्वर्क (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ. "गल्वर्कश्च सुसारवत्। अश्मसारस्त्विन्द्रनीलः" त्रिकाण्ड०। 2. ಪದ್ಮರಾಗ. "ससारगल्वर्कसुवर्णरूप्यैः" भा० द्रोण०। 3. ಪಾನಪಾತ್ರೆ, ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ.

गवय गवय (पुं०)1. ಸುಗ್ರೀವ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. "गयो गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः" रामा०। 2. ಕಾಡುಹಸು. ಗಂಗದೊಗಲಿಲ್ಲದ ಹಸುವಿನಂತಿರುವ ಒಂದು ಪಶು. गां तदवयवं सादृश्येन अयते — अय (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "गोसदृशो गवयः"। ಗವಯವನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ನೋಡಿದವನಿಗೆ ಹಸು ಏನ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದರ ಪರಿಚಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಬೇಕು. "ग्रामीणस्य प्रथमतः पश्यतो गवयादिकम्। सादृश्यधीर्गवादीनां या स्यात्सा करणं मतम्। गवयादिपदानां तु शक्तिधीरुपमाफलम्" भाषाप०। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **गवयी गवयी**. योपधत्वप्रयुक्तप्रतिषेधो नास्ति (वा० ४-१-६३)।

गवल गवल (पुं०) 1. ಕಾಡುಕೋಣ. गुड् (शब्दे) भावे "अप्" (३-३-५७)। गवं शब्दं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–ली –ली**. (न०)2. ಕಾಡುಕೋಣನ ಕೊಂಬು. "गवलासितकान्ति तस्य मध्यस्थितघोरायतबाहुदण्डनासम्" माघ० २०-१२।

गवाक्ष गवाक्ष (पुं०) 1. ಕಿಟಕಿ. गवामक्षीवाक्षि यस्य "अच्" (५-४-७६)। "गवाक्षमागम्य गजेन्द्रयाता काचित् प्रसस्मार कृतावशेषम्" याद० १३-४७। 2. ಸುಗ್ರೀವ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೋಲಾಂಗೂಲ ಜಾತಿಯ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. "गयो गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः" रामा०। 3. ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ಶಕುನಿಯ ಸಹೋದರ.

गवाक्षक गवाक्षक (पुं०) ಕಿಟಕಿ.

गवाक्षजाल गवाक्षजाल (न०) ಕಿಟಕಿಯ ಸಂದಿ, ಕಿಟಕಿಯೊಳಗಿನ ಬಿವರ. "अन्तर्निविष्टोज्ज्वलरत्नभासो गवाक्षजालैरभिनिष्पतन्त्यः" भट्टि० १-८।

गवाक्षी गवाक्षी (स्त्री०) 1. ಬುಡುಬುಡಿಯ ಗಿಡ. 2. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ.

गवाची गवाची (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

गवादन गवादन (न०) 1. ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು, ದನಕರುಗಳ ಆಹಾರ. गोभिरद्यते — अद (भक्षणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। (स्त्री०)–अदनी –अदनी. 2. ದನಕರುಗಳು ಮೇಯಲು ಹುಲ್ಲು ಹಾಕುವ ತೊಟ್ಟಿ. अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 3. ಬುಡುಬುಡಿಯ ಗಿಡ. 4. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ. "गवादनीन्द्रवारुणी। घासस्थानं गवादीनाम्" हेम०।

गवानृत गवानृत (न०) ಗೋವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸುಳ್ಳು. गवि गोविषयेऽनृतम्। "पञ्च पश्वनृते हन्ति दश हन्ति गवानृते। शतमश्वानृते हन्ति सहस्रं पुरुषानृते" मनु० ८-९८।

गवामयन गवामयन (न०)ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಒಂದು ಯಾಗ.

गवामृत गवाम्यृत (न०) गोक्षीर, ಹಸುವಿನ ಹಾಲು.

गवाम्पति गवांपति (पुं०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 2. ಗೋಪಾಲಕ, ಹಸುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. गवां पतिः। अलुक्। "यथा दृष्ट्वा यवीयांसं सहदेवं गवाम्पतिम्" भा०। 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ.

गवाविक गवाविक (न०) ದನಗಳು ಮತ್ತು ಕುರಿಗಳು. गावश्च अवयश्च (२-४-११) निपातनात्साधुः।

गवाश्व गवाश्व (न०) ಗೋವುಗಳು ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳು. गावश्च अश्वाश्च (२-४-११) निपातनात्साधुः।

गवाह्निक गवाह्निक (न०) ಹಸುವು ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ನುವಷ್ಟು ಆಹಾರ. अह्नि भवम् "ठक्" गोः आह्निकम्। "निरुद्वेगस्तु यो दद्यात् मासमेकं गवाह्निकम्। एकभक्तं तथाश्नीयात् श्रूयतां तस्य यत् फलम्" भा० अनु०।

गविनी गविनी (स्त्री०) ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ, ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು. गवां समूहः "इनिः" (वा० ४-१-५१)। "ङीप्" (४-१-५)। स्त्रीत्वं लोकात्।

गविष्ठ गविष्ठ (पुं०) ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. गविष्ठस्तु महातेजा यः प्रख्यातो महासुरः। द्रुमसेन इति ख्यातो पृथिव्यां समजायत" भा० आदि०।

गवेधु गवेधु (स्त्री०) ಕಾಡುಗೋಧಿ. गवा एधते — एध (वृद्धौ) "कुः" (उ० १-३७)।

गवेधुका गवेधुका (स्त्री०) ಕಾಡುಗೋಧಿ. गवेधु स्वार्थे "कन्" (५-३-५)।

गवेन्द्र गवेंद्र(पुं०)1. ಉತ್ತಮವಾದ ವೃಷಭ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎತ್ತು. गौरिन्द्र इव। 2. ದನಗಳ ಯಜಮಾನ.

गवेषण गवेषण (वि०) 1. ಹುಡುಕುವವನು. गवेष (अन्वेषणे) कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಹಸು ವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. 3. ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. गो+इषु (इच्छायाम्) "ल्युः" (३-१-१३४)।

गवेषणा गवेषणा (स्त्री०) 1. ಹುಡುಕುವುದು, ಅನ್ವೇಷಣೆ. गवेष (अन्वेषणे) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು. 3. ಹಸುವನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು. गो+एषृ (गतौ) "युच्"।

गवेषित गवेषित(वि०)ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. गवेष (अन्वेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

गवेषिन् गवेषिन् (वि०) ಹುಡುಕುವವನು. गवेष (अन्वेषणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

गव्य गव्य (न०) 1. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ. "मौर्वी जीवो गुणो गव्या शिञ्जा बाणासनं द्वणा" अभि० चि०। 2. ಬಣ್ಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಸ್ತು. (वि०) 3. ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ಮೊಸರು ಮುಂತಾದುವು. 4. ಹಸುವಿನಲ್ಲಿರುವ. 5. ಹಸುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ. 6. ಹಸುವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. ಹಸುವಿಗೆ ಹಿತವಾದ. गवि भवम् गोरागतम् गवे हितं वा "यत्" (वा० ४-१-८५)। (स्त्री०) **-व्या-व्यी**. 7. ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ. गवां समूहः "यः" (४-२-५०)। 8. ಗೋರೋಚನ. गोः विकारः "यत्" (४-३-१६०)। "श्रवणोपान्तिक-नीयमानगव्यम्"। ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ (न०) ಲಿಂಗ ದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಧಾನ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಲ್ಲಿ (स्त्री०) ಲಿಂಗ ದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 9. ಗವ್ಯೂತಿ. ಎರಡು ಕ್ರೋಶ ಗಳ ದೂರ. "गव्या गव्यूतगव्यूती" अभि० चि०।

गव्यूत गव्यूत (न०) 1. ಒಂದು ಕ್ರೋಶದ ದೂರ. 2. ಎರಡು ಕ್ರೋಶಗಳ ದೂರ, ಒಂದು ಗಾವುದ. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಧನುಸ್ಸುಗಳಷ್ಟು ದೂರವು ಒಂದು ಕ್ರೋಶ. ಎರಡು ಕ್ರೋಶಗಳು ಒಂದು ಗಾವುದ. "धन्वन्तरसहस्रं तु क्रोशः क्रोशद्वयं पुनः। गव्यूतं स्त्री तु गव्यूतिः"।

गव्यूति गव्यूति (स्त्री०) ಎರಡು ಕ್ರೋಶಗಳ ದೂರ, ಒಂದು ಗಾವುದ. "गव्या गव्यूतगव्यूती" अभि० चि०।

गहन गहन (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. महागुणे अतिभूमितया दुर्विज्ञेयः — गाहू (विलोडने) "युच्" (उ० २-७९)। (न०) 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾನನ, ಕಾಡು. गाहयते — गाहू (विलोडने) "युच्" (उ० २-७९)। 3. ಗಹ್ವರ, ಗುಹೆ. 4. ಮೋಸ. (वि०)5. ಆಳವಾದ, ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ. 6. ತಿಳಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ. 7. ಹೋಗಲೂ ಕಷ್ಟವಾದ. "मतिभेदतमस्तिरोहिते गहने कृत्यविधौ विवेकिनाम्" किरा० २-३३।

गह्व गह्व (न०) 1. ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಆಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಜಾಗ.

गह्वर गह्वर (पुं०) 1. ಲತಾಗೃಹ, ಮೇಲುಗಡೆ ಬಳ್ಳಿ ಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಪ್ರದೇಶ. (न०)2. ಬಿಲ, ಬೆಟ್ಟದ ಗವಿ, ಆಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಗುಹೆ. गाहयते—गाहू (विलोडने) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। निपा०। "गङ्गाप्रपातान्त-निरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश" रघु० २-२६। 3. ದಂಭ, ಕಪಟ. 4. ವನ, ಕಾಡು. "अथ गह्वरम्। गुहागहनदम्भेषु निकुञ्जे तु पुमानयम्" मेदि०।

5. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಜಾಗ. 6. ರೋದನ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗದ್ಗದ ಸ್ವರದೊಡನೆ ಅಳುವುದು. "रुदितं क्रन्दितं क्रुष्टं तदपुष्टं तु गह्वरम्" ಅಭಿ० ಚಿ०।

गा – स्तुतौ (जुहो० पर० सक० अनि०)। जिगाति जिगीतः जिगति। जगौ जगतुः। गाता। गास्यति। जिगातु जिगीतात् जिगीताम् जिगतु। अजिगात्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ತುತಿಸು, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು, ಹೊಗಳು.

गाङ् – गतौ (भ्वा० आत्म० संक० अनि०)। गाते गाते गाते। गासे गाथे गाध्वे। जगे जगाते जगिरे। गाता गातारौ गातारः। गास्यते। गाताम् गाताम् गाताम्। गास्व गाथाम् गाध्वम्। अगात अगाताम्। गेत गेयाताम् गेरन्। गासीष्ट। अगास्त। अगास्यत। ಹೋಗು, ಹೊರಡು.

कर्म० :—गीयते। जगे। जगिषे। गायिता, गाता। गायिष्यते, गास्यते।

णिचि :—गापयति, –ते। गापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गापयिता। गापयिष्यति, –ते। गापयतु, –ताम्। अगापयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—जिगासते। जिगासां चक्रे, –बभूव, आस। जिगासिता। जिगासिष्यते। जिगासताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—गातव्यम्। गानीयम्। गेयम्। गीतम्। गीतवान्, –वती। गायन्, गायन्ती। गातुम्। गीतम्। गानम्। गीत्वा। प्रगाय।

ण्यन्तात् कृत्सु :—गापयितव्यम्। गापनीयम्। गाप्यम्। गापितः। गापितवान्, –वती। गापयन्, –यन्ती। गापयमानः। गापयितुम्। गापितम्। गापनम्। गापयित्वा। प्रगाप्य।

गाङ्ग गाꣳग (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. गङ्गाया अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। (न०) 3. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "यं गर्भं सुषुवे गङ्गा पावकादीप्ततेजसम्। तदुल्बं पर्वते न्यस्तं हिरण्यं समपद्यत" भा० वन०। 4. ಮಳೆಯ ನೀರು. (वि०) 5. ಗಂಗಾನದಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. गङ्गायाः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "विकीर्णसप्तर्षिबलिप्रहासिभिस्तथा न गाङ्गैः सलिलैर्दिवश्च्युतैः" कुमा० ५-३७।

गाङ्गटेय गाꣳगटेय (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

गाङ्गायनि गाꣳगायनि (पुं०) 1. ಗಂಗಾಪುತ್ರನಾದ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. गङ्गाया अपत्यम् "फिञ्" (४-१-१५४)। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

गाङ्गेय गाꣳगेय (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. 2. ಷಣ್ಮುಖ. गङ्गाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)। (न०) 3. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "गाङ्गेयमुत्पाद्य वसु प्रकृष्टम्"। 4. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. 5. ತಾವರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗಡ್ಡೆ. "कशेरुहेम्नोर्गाङ्गेयम्" अम०।

गाङ्गेरुकी गाꣳगेरुकी (स्त्री०) ಹೀರೆಗಿಡ. गाङ्गं जलमीरयति – ईर (गतौ कम्पने च) "कुः" (उ० १-३७)। "कन्" (५-३-७५)।

गाढ गाढ (न०) 1. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಳ. गाहू (विलोडने) "क्तः" (३-४-७२)। (वि०) 2. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 3. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "श्रमफेनमुचा तपस्विगाढां तमसां प्राप नदीं तुरङ्गमेण" रघु० ९-७२। 4. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 5. ದೃಢವಾಗಿ, ಬಲವಾಗಿ. "ते प्रापुरुद्भट भुजङ्गमभीमभावं गाढं बबन्धुरपि तांस्त्रिदशेन्द्रमुख्यान्" कुमा० १७-५।

गाढमुष्टि गाढमुष्टि (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. गाढो मुष्टिरत्र। (वि०) 2. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. गाढो मुष्टिर्यस्य। "गाढमुष्टिः कृपाणे ना कृपणे त्वभिधेयवत्" मेदि०।

गाणपत गाणपत (वि०) 1. ಗಣಪತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. गणपतेरिदम् "अण्" (४-१-८४)। 2. ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನನ ಸಂಬಂಧವಾದ.

गाणपत्य गाणपत्य (न०) ಗಣಪತಿಯ ಭಾವ. गणपतेर्भावः "यक्" (५-१-१२८)। "महादेवप्रसादेन गाणपत्यं च विन्दति" भा० वन०।

गाणिक गाणिक (वि०) ಗಣಪಾಠವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. गणं वेत्त्यधीते वा "ठक्" (४-२-६०)।

गाणिक्य गाणिक्य (न०) ವೇಶ್ಯೆಯರ ಸಮೂಹ, ಸೂಳೆಯರ ಗುಂಪು. गणिकानां समूहः "यञ्" (वा० ४-२-४०)। "गणिकादेस्तु गाणिक्यम्" अम०।

गाण्डि गाण्डि (स्त्री०) ಗಂಟು, ಗ್ರಂಥಿ. गडि (वदनैकदेशे) "इन्" (उ० ४-११७)।

गाण्डीव गाण्डीव (पुंन०) ಅರ್ಜುನನ ಧನುಸ್ಸು. गाण्डिर्ग्रन्थिरस्यास्ति – वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "वः" (५-२-११०)। ङीषोऽभावे **गाण्डिवम् गाण्डिवम्**. ಈ ಧನುಸ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ

ಇಂದ್ರನಿಂದ ವರುಣನಿಗೂ ವರುಣನಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಬಂದು ಸೇರಿತು. ಖಾಂಡವದಹನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಇದನ್ನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು.

गाण्डि(ण्डी)वधन्वन् गाण्डि(ण्डी)वधन्वन् (पुं०) ಅರ್ಜುನ. गाण्डि(ण्डी)वं धनुरस्य।

गाण्डि(ण्डी)विन् गाण्डि(ण्डी)विन् (पुं०) ಅರ್ಜುನ. गाण्डि(ण्डी)वमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

गातव्य गातव्य (वि०) 1. ಗಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಹಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಹಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಹಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. गै (शब्दे) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **गानीयम् गानीयम्**.

गातागतिक गातागतिक (वि०) ಗಮನ ಮತ್ತು ಆಗಮನದಿಂದ ಉಂಟಾದ. ಹೋಗುವುದು ಮತ್ತು ಬರುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ. गतागतेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)।

गातानुगतिक गातानुगतिक (वि०) ಗಮನ ಮತ್ತು ಅನುಗಮನದಿಂದ ಉಂಟಾದ. गतानुगतेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)।

गातु गातु (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 3. ಗಂಧರ್ವ. गै (शब्दे) "तुः" (उ० १-७२)। "गातुः पुंस्कोकिले भृङ्गे गन्धर्वे गायनेऽपि च" हेम०। 4. ಪಥಿಕ. ಪ್ರಯಾಣಿಕ. गाङ् (गतौ) कर्तं० "तुः" (उ० १-७२)। (न०) 5. ಗಾನ, ಹಾಡುವುದು. गै (शब्दे) भावे "तुः"। 6. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. गाङ् (गतौ) अधि० "तुः"। (वि०)7. ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಕೋಪಪ್ರಕೃತಿಯವನು. गाते कोपं गच्छति — गाङ् "तुः"। 8. ಗಾಯಕ, ಹಾಡುವವನು, ಸಂಗೀತಗಾರ. गै (शब्दे) कर्तं० "तुः"। "गातुर्नौ कोकिले भृङ्गे गन्धर्वे त्रिषु रोषणे" मेदि०। 9. ಸ್ತೋತ್ರ, ಸ್ತುತಿ. 10. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ.

गातृ गातृ (वि०) ಹಾಡುಗಾರ, ಗಾಯಕ. गै (शब्दे) "तृच्" (३-१-१३३)। "गाता चतुर्णां वेदानामुद्गाता प्रथमर्त्विजाम्। स नारदोऽथ विप्रर्षिः" हरिवं०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गात्री गात्री**.

गात्र गात्र (न०)1. ಶರೀರ, ದೇಹ, ಮೈ. गातेऽत्रेन— गाङ् (गतौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "शय्योत्सङ्गे निहितमसकृद्दुःखदुःखेन गात्रम्" मेघ० २-३०। 2. ಅಂಗ, ಅವಯವ. 3. ಆನೆಯ ಶರೀರದ ಮುಂಭಾಗ. "गात्रं गजाग्रजङ्घादिभागेऽप्यङ्गे कलेबरे" मेदि०।

गात्रकम्प गात्रकंप(पुं०), **-कम्पन -कंपन** (न०) ಶರೀರದ ಕಂಪನ, ಮೈನಡುಕ. गात्रस्य कम्पः कम्पनं वा।

गात्रभङ्ग गात्रभंग (पुं०) ಮೈ ಮುರಿಯುವಿಕೆ. ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಏಳುವಾಗ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಮೈ ಮುರಿಯುವುದು. गात्रस्य भङ्गः।

गात्रमार्जनी गात्रमार्जनी (स्त्री०) ಮೈಯನ್ನು ಒರಸುವ ಬಟ್ಟೆ, ಟೌಕ. गात्रं मृज्यतेऽनया — मृज् (शुद्धौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

गात्रयष्टि गात्रयष्टि (स्त्री०) ಕೋಲಿನಂತೆ ತೆಳ್ಳನೆಯ ದೇಹ. गात्रं यष्टिरिव। "रोमाञ्चलक्ष्येण स गात्रयष्टिं भित्त्वा निराक्रामदरालकेश्याः" रघु० ६-८१।

गात्ररुह गात्ररुह (न०) ಮೈಗೂದಲು. गात्रे रोहति— रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (वा० ३-२-५)। "न विक्रियेताथ यदा विकारो नेत्रे जलं गात्ररुहेषु हर्षः" भाग० २-३-२४।

गात्रवत् गात्रवत् (वि०) ಉತ್ತಮವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ, ಅಂದವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ. प्रशस्तं गात्रं यस्य—"मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वती**.

गात्रानुलेपनी गात्रानुलेपनी (स्त्री०) 1. ಮೈಗೆ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬಳಿಯುವ ಕುಂಚ, -ಕೂರ್ಚ, -ವರ್ತಿಕೆ, -ತೂಲಿಕೆ. गात्रमनुलिप्यतेऽनया—अनु+लिप (उपदेहे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಮಾಡಿದ ಗಂಧದ ಬಿಲ್ಲೆ, ಒಣಗಿಸಿದ ಗಂಧದ ಬಿಲ್ಲೆ.

गाथ गाथ (पुं०) 1. ಹಾಡು. 2. ಸ್ತೋತ್ರ.

गाथक गाथक (वि०) ಹಾಡುವವನು, ಸಂಗೀತಗಾರ. गायति — गै (शब्दे) "थकन्" (३-१-१४६)। "दुःसहा ही परिक्षिप्ताः क्वणद्भिरलिगाथकैः" भट्टि० ६-८४।

गाथा गाथा (स्त्री०) 1. ಶ್ಲೋಕ, ಪದ್ಯ. 2. ಪ್ರಾಕೃತ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷೆ. 3. ಆರ್ಯಾ (ಮಾತ್ರಾ) ವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. "पादे द्वादश विषमे मात्राश्चाष्टादश द्वितीये हि। पञ्चदश चेत् तुरीये कथिता गाथा तथैवार्या" छन्दोमं०। 4. ಗಾನ, ಹಾಡು. "गाथा श्लोके संस्कृतान्य-भाषायां गेयवृत्तयोः" मेदि०।

गाथाकार गाथाकार (वि०) श्लोकगळन्नु रचिसुववनु, पद्यगळन्नु बरेयुववनु. गाथां करोति—कृ कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

गाथिन् गाथिन् (वि०) संगीतदल्लि ओळ्ळेय परिश्रम विरुववनु, चेन्नागि संगीतवन्नु कलितवनु. गाथाऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)।

गाध गाध (पुं०) 1. स्थान. जाग. "अनासादितगाधं च पातालतलमव्ययम्" भा० आदि० २१-१३। 2. हॊंदलु इच्छे, पडेयलु आसे. गाधृ (लिप्सायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 3. तळक्कॆ प्रवेशिसुवुदु, आळवाद जागवन्नु मुट्टुवुदु. (वि०)4. आळविल्लद, तळवन्नु मुट्टलु योग्यवाद. "सरितः कुर्वती गाधाः पथश्चाश्यानकर्दमान्" रघु० ४-२४।

गाधि गाधि (पुं०) इंद्रन अंशदिंद जन्मवॆंशदल्लि पुट्टिद ऒब्ब दॊरॆ, विश्वामित्रन तंदॆ. गाधृ (प्रतिष्ठायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)। ["कौशिक" पदवल्लि नोडि.] "स पिता मम काकुत्स्थ गाधिः परमधार्मिकः" रामा०।

गाधिज गाधिज (पुं०) विश्वामित्र महर्षि. गाधेर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "कुबेरश्च धनैश्वर्यं ब्राह्मण्यं चैव गाधिजः" मनु० ७-४२।

गाधिन् गाधिन् (पुं०) विश्वामित्र महर्षिय तंदॆ, कन्याकुब्जद दॊरॆ. "शीघ्रमाख्यात मां प्राप्तं कौशिकं गाधिनः सुतम्" रामा०।

गाधिपुर गाधिपुर (न०) गाधिय नगर. कन्याकुब्जः गाधेः पुरम्।

गाधृ – प्रतिष्ठालिप्सयोर्ग्रन्थे च (भ्वा० आत्म० प्रतिष्ठायामकर्मकः लिप्सायां ग्रन्थे च सक० से०)। गाधते। जगाधे। गाधिता। अगाधिष्ट। 1. स्थिरवागि निल्लु. "गाधितासे नभो भूयः स्फुटन्मेघघटावलि" भट्टि० २२-२। 2. अपेक्षिसु. आसॆपडु. 3. जोडिसु, ऒट्टिगॆ सेरिसु.

गाधेय गाधेय (पुं०) गाधिय मग, विश्वामित्र महर्षि. गाधेरपत्यम्—गाधि "ढक्" (४-१-१२२)। "गाधेयदिष्टं विरसं रसन्तं रामोऽपि मायाचणमस्त्रचुञ्चुः" भट्टि० २-३२।

गान गान (न०) 1. गीत, हाडुवुदु. गै (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "उदकण्ठि कण्ठपरिवर्तिकलस्वरशून्यगानपरयाऽपरया" माघ० ९-५४। 2. शब्द. सद्दु. 3. गमन, हॊगुविकॆ. गाङ् (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. स्तोत्र, हॊगळिकॆ. गा (स्तुतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

गानकला गानकला (स्त्री०) संगीतविद्यॆ.

गानविद्या गानविद्या (स्त्री०) संगीतविद्यॆ, हाडु गारिकॆय शास्त्र, गांधर्वविद्यॆ.

गानिन् गानिन् (वि०) 1. गमनवुळ्ळ, चलनॆयुळ्ळ, नडॆयुव. 2. संगीतदिंद कूडिद. 3. हॊगळिकॆयिंद कूडिद. गानमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। गानिनी गानिनी.

गानिनी गानिनी (स्त्री०) बजॆ, ऒंदु ऒषधद मूलिक.

गान्त्री गान्त्री (स्त्री०) ऎत्तिनगाडि, ऎत्तुगळु मळॆयुव गाडि. गम्लृ (गतौ) "ष्ट्रन्" वृद्धिश्च (उ० ४-१५९)।

गान्दिनी गान्दिनी (स्त्री०) 1. काशिराजन मगळु, श्वफल्कराजन पत्नि, अक्रूरन तायि. [काशिराजन पत्नियु गर्भिणियागि हन्नॆरडु वर्षगळादरू प्रसववागलिल्ल. आग राजनु यदुवंशद श्वफल्कनन्नु करॆयिसि ई विषयवन्नु तिळिसिदनु. श्वफल्कनु गर्भदल्लिरुवुदु स्त्री शिशुवॆंदु तिळिदु गर्भदिंद बेग हॊरक्कॆ बरबेकॆंदु हेळिदनु. प्रतिदिनवू ऒंदॊंदु गोदान माडिदरॆ बरुवुदागि ई शिशुवु तिळिसलु राजनु इदक्कॆ ऒप्पिदनु. प्रसव वायितु. अनावृष्टिगॆ ऒळगागिद्द देशदल्लि सुवृष्टियुंटायितु. काशिराजनु तन्न मगळन्नु श्वफल्कनिगॆ कॊट्टु मदुवॆ माडिदनु. इवळे गान्दिनि.] 2. गंगानदि. गां भूमिं दायति शोधयति—दैप् (शोधने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। पृषो०।

गान्दिनीसुत गान्दिनीसुत (पुं०)1. अक्रूर. गान्दिन्याः सुतः। "विलङ्घितस्थितिमभिवीक्ष्य रूक्षया रिपोर्गिरा गुरुमपि गान्दिनीसुतम्" माघ० १७-१२। 2. भीष्म. जार्य. "गाङ्गेयो गान्दिनीसुतः। देवव्रतः शान्तनवो गाङ्गो गाङ्गायनिश्च सः" त्रिकाण्ड०। 3. कार्तिकेय, षण्मुख.

गान्धर्व गान्धर्व (पुं०)1. ऎंटु विध विवाहगळल्लिंदु. वधूवरररल्लि परस्पर अनुरागवु बॆळॆदु

ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಆಲ್ಲಿಂಗನಾದಿಶರೀರಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿ ನಡೆಯುವ ವಿವಾಹವು ಗಾಂಧರ್ವವು. "इच्छा-यान्योन्यसंयोग: कन्यायाश्च वरस्य च। गान्धर्व: स तु विज्ञेय: मैथुन्य: कामसंभव:" मनु० ३-३२। 2. ಭಾರತ ವರ್ಷದ ಉಪದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. 3. ಸಾಮವೇದದ ಉಪವೇದ. 4. ಅಶ್ವ. ಕುದುರೆ. गन्धर्व एव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "गान्धर्वभूयिष्ठतया समानतां स सामवेदस्य दधौ बलोदधि:" माघ० १२-११। (न०) 5. ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರ. ಗಾನವಿದ್ಯೆ. 6. ಗಂಧರ್ವ ದೇವತಾಕವಾದ ಅಸ್ತ್ರ. गन्धर्वो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। "गान्धर्वमादत्स्व यत: प्रयोक्तुर्नचारि-हिंसा विजयश्च हस्ते" रघु० ५-५७। 7. ಗೀತ, ಹಾಡು. "आलापैरिव गान्धर्वमदीप्यत पदातिभि:" माघ० ११-४७। (वि०) 8. ಗಂಧರ್ವ ಸಂಬಂಧವಾದ. गन्धर्वस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 9. ಸಂಗೀತಗಾರ. (स्त्री०) **-र्वी -र्वि**. 10. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. ಪಾರ್ವತಿ. 11. ಮಾತು.

गान्धर्वकला ಗಾಂಧರ್ವಕಲಾ, **-विद्या -ವಿದ್ಯಾ** (स्त्री०) ಗಾನಕಲೆ, ಸಂಗೀತವಿದ್ಯೆ, ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರ.

गान्धर्विक ಗಾಂಧರ್ವಿಕ (वि०) ಸಂಗೀತಗಾರ, ಹಾಡುಗಾರ, ಗಾಯಕ. गान्धर्वं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)।

गान्धार ಗಾಂಧಾರ (पुं०) 1. ತಂತಿಯಿಂದಲೂ ಕಂಠದಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟುವ ಸಂಗೀತದ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಸ್ವರಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು. गन्धारदेशे भव: "अण्" (४-३-५३)। ಇದು ಆಡು ಮತ್ತು ಕುರಿಗಳ ಸ್ವರದಂತಿರುವುದು. "अजाविकं तु गान्धारं क्रौञ्च: क्वणति मध्यमम्" अम०। (पुं० ब० व०) 2. ಗಾಂಧಾರ ದೇಶ. 3. ಗಾಂಧಾರ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. 4. ಗಾಂಧಾರ ದೇಶದ ಜನರು.

गान्धारि ಗಾಂಧಾರಿ (पुं०) ಗಾಂಧಾರದೇಶದ ರಾಜನ ಮಗ, ಶಕುನಿ. गान्धारस्यापत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५)।

गान्धारी ಗಾಂಧಾರಿ (स्त्री०) 1. ಗಾಂಧಾರದೇಶದ ಸುಬಲರಾಜನ ಮಗಳು, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಕೌರವರ ತಾಯಿ. गान्धारस्यापत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। [ಗಾಂಧಾರಿಯು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಶೌರ್ಯ ಧೈರ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಕುರುಡನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನನ್ನೇ ಮದುವೆಯಾದಳು. ಈಕೆಯು ಪರಶಿವನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ನೂರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಾಗಬೇಕೆಂದು ವರವನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಕುಂತಿಯು ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಗಾಂಧಾರಿಯೂ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬಿಸುಕಿಕೊಂಡಳು. ಗರ್ಭವು ಒಡೆದು ಚೂರಾಗಿ ನೂರು ಮಾಂಸ ಪಿಂಡಗಳು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದುವು. ಗಾಂಧಾರಿಯು ಅವರಿಂದ ದುಃಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯು ಬಂದು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಅವನ್ನು ನೂರು ತುಪ್ಪದ ಗಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದರು. ಕಾಲ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆ ಗಡಿಗೆಗಳಿಂದ ನೂರು ಮಕ್ಕಳು ಎದ್ದು ಬಂದರು. ಇವರೇ ದುರ್ಯೋಧನ ಮೊದಲಾದ ಕೌರವರು. ಬಳಿಕ ಗಾಂಧಾರಿಯು ದುಶ್ಶಲೆಯೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮಗಳನ್ನೂ ಹೆತ್ತಳು. ಪಾಂಡವರಿಗೂ ಕೌರವರಿಗೂ ದ್ವೇಷವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಲು ಇವಳು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಸಲ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಳು. ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲೇಕೂಡದೆಂದು ಅನೇಕ ಸಲ ಒತ್ತಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು.] 2. ಅಜಮೀಢ ರಾಜನ ಪತ್ನಿ.

गान्धारीतनय ಗಾಂಧಾರೀತನಯ, **-सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು** (पुं०) ದುರ್ಯೋಧನ ಮೊದಲಾದ ನೂರುಮಂದಿ ಕೌರವರು. (स्त्री०) **-तनया -ತನಯಾ, -सुता -ಸುತಾ**. ದುಶ್ಶಳೆ.

गान्धारेय ಗಾಂಧಾರೇಯ (पुं०) ಗಾಂಧಾರಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ನೂರುಮಂದಿ ಕೌರವರು. (स्त्री०) **-यी -ಯೀ**. ಗಾಂಧಾರಿಯ ಮಗಳಾದ ದುಶ್ಶಳೆ. गान्धार्या: अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)।

गान्धिक ಗಾಂಧಿಕ (पुं०) 1. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಿ. गन्धो गन्धद्रव्यं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। 2. ಲೇಖಕ, ಗುಮಾಸ್ತ. "गान्धिको लेखकेऽपि स्यात्" त्रिकाण्ड०।

गामिन् ಗಾಮಿನ್ (वि०) ಹೋಗುವವನು, ನಡೆಯುವವನು. गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनि:" (३-१-१३४)। ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದು ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದು. ಅದರಂತೆ ನಡೆಯುವ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಹೋಗುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ. "सममेव समाक्रान्तं द्वयं द्विरदगामिना" रघु० ४-४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-गामिनी -ಗಾಮಿನೀ**. "अव्यङ्गाङ्गीं सौम्यनाम्नीं हंसवारणगामिनीम्" मनु० ३-१०।

गामुक ಗಾಮುಕ (वि०) ಸಂಚಾರದ ಸ್ವಭಾವದ, ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. गम्लृ (गतौ) "उकञ्" (३-२-१५४)।

गाम्भीर्य ಗಾಂಭೀರ್ಯ (ನ॰) 1. ಆಳವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತಳವನ್ನು ಮುಟ್ಟಲಾಗದಿರುವಿಕೆ. गम्भीरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "गाम्भीर्यं दधदपि रन्तुमङ्गनाभिः संक्षोभं जघनविघट्टनेन नीतः" माघ॰ ८-२६। 2. ಭಯ ಶೋಕ ಕೋಪ ಹರ್ಷ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವಿಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದದಿರುವಿಕೆ. "भीशोकक्रोधहर्षाद्यैः गाम्भीर्यं निर्विकारता" सा॰ द॰ ३-५३। ಇದು ನಾಯಕನ ಎಂಟು ವಿಧ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "शोभा विलासो माधुर्यं गाम्भीर्यं स्थैर्यतेजसी। ललितौदार्यमित्यष्टौ सत्त्वजाः पौरुषा गुणाः" सा॰ द॰ ३-५०। "निरस्तगाम्भीर्यमपास्तपुष्पकं प्रकम्पयामास न मानसं नसः" माघ॰ १-५५। 3. ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮನಸ್ಸು ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. "पुपोष गाम्भीर्यमनोहरं वपुः" रघु॰ ३-३२। (वि॰)4. ಆಳವಲ್ಲಿರುವ. गम्भीरे भवम्—गम्भीर "ष्यञ्" (४-३-५८)।

गाय ಗಾಯ (पुं॰) ಗಾನ, ಹಾಡುವುದು. गै (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)।

गायक ಗಾಯಕ (वि॰) ಹಾಡುಗಾರ. ಸಂಗೀತಗಾರ. गै (शब्दे) "ण्वुल्" (३-१-१३४)। "गतमनुगतवीणैरेकतां वेणुनादैः कलमविकलतालं गायकैर्बोधहेतोः" माघ॰ ११-१०। **ಸಂಗೀತಗಾರನಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳು:** ಲಜ್ಜೆಪಡುವುದು. ಹೆದರುವುದು, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ, ಮೂಗಿನಿಂದಲೇ ಸ್ವರ ಹೊರಡುವುದು, ಕಾಗೆಯಂತೆ ಕರ್ಕಶಸ್ವರ. ಹಾಡುವಾಗ ತಲೆಯಾಡಿಸುವುದು, ತಾಳಲಯಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿ ಹಾಡುವುದು, ಅಪಸ್ವರ ಮುಂತಾದುವು.

गायत् ಗಾಯತ್ (वि॰) ಹಾಡುತ್ತಿರುವ. गै (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **गायन्ती ಗಾಯಂತೀ.** "तूर्यारावैरहितोत्तालतालैर्गायन्तीभिः काहलं काहलाभिः" माघ॰ १८-५४।

गायत्री ಗಾಯತ್ರೀ (स्त्री॰) 1. ಕಗ್ಗಲಿಮರ. गायन्तं त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। "गायत्री बालतनयः खदिरो दन्तधावनः" अम॰। 2. ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು, ಆರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. "उक्तात्युक्ता तथा मध्या प्रतिष्ठान्या सुपूर्विका। गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च बृहती पङ्क्तिरेव च" वृ॰ र॰। 3. ಗಾಯತ್ರೀದೇವಿ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ, ವೇದಗಳ ಮಾತೆ. "गायन्तं त्रायते यस्माद्गायत्रीयं ततः स्मृता"। 4. ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶದ ಮಂತ್ರ. ತನ್ನ ಉಪಾಸಕನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಇದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರವೂ ಗಾಯತ್ರಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. "कर्मणा जायते द्विजः" ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶರೂಪವಾದ ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವವು ಬರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಕ್ಕೆ ಈ ಮಂತ್ರವು ಹೇತುವಾಯಿತು. "गायत्र्या ब्राह्मणमसृजत, त्रिष्टुभा राजन्यं, जगत्या वैश्यम्"। ಗಾಯತ್ರೀಜಪವು ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವುದು. "गायत्रीं जपते यस्तु कल्यमुत्थाय यो द्विजः। स लिम्पति न पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा"। ಗಾಯತ್ರಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಮತ್ತು ಸಕಲ ವೇದಗಳ ಸಾರಭೂತವಾದುದು. "गायत्र्येव परो विष्णुः गायत्र्येव परःशिवः। गायत्र्येव परो ब्रह्मा गायत्र्येव त्रयी यतः" काशीखं॰। "अकारश्चाप्युकारश्च मकारं च प्रजापतिः। वेदत्रयान्निरदुहत् भूर्भुवः स्वरितीति च। त्रिभ्य एव तु वेदेभ्यः पादं पादमदूदुहत्"।

गायन् ಗಾಯನ (वि॰) 1. ಗಾಯಕ. ಹಾಡುಗಾರ, ಸಂಗೀತಗಾರ. गायति—गै (शब्दे) "ण्युट्"(३-१-१४७)। "देवानां गायना ह्येते चारणाः स्तुतिपाठकाः" काशीखं॰। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **गायनी ಗಾಯನೀ.** 2. ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "स्तेनगायनयोश्चान्नं तक्षणो वार्धुषिकस्य च" मनु॰ ४-२१०। 3. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುವವನು. "सत्यं किलैतत् सा प्राह दैत्यानामपि गायनः" भा॰ आदि॰ ७८।

गारित्र ಗಾರಿತ್ರ (न॰) ಅನ್ನ. गॄ (निगरणे) "णित्रन्" (उ॰ ४-१७०)। गारित्रमोदनम् इति सि॰ कौ॰।

गारुड ಗಾರುಡ (न॰) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಗರುಡನಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಪುರಾಣ. गारुडस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। ಇದು ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿ ವಿರಚಿತವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೆಯದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "गरुडपुराण" ಪದವಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ವಿಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಗರುಡಮಂತ್ರ, ವಿಷಮಂತ್ರ. 3. ಗರುಡನ ಆಕಾರದಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಡುವ ಸೈನ್ಯಗಳ ಗುಂಪು, ಗರುಡವ್ಯೂಹ. "गारुडं च महाव्यूहं चक्रे शान्तनवस्तथा" भा॰ भीष्म॰ ५६-२। 4. ಮರಕತಮಣಿ, ಪಚ್ಚೆ, ಗಾರುಡಮಣಿ. "राशिर्मणीनामिव गारुडानां सपद्मरागः फलितो विभाति" रघु॰ १३-५३। 5. ಗರುಡದೇವತಾಕವಾದ ಅಸ್ತ್ರ. गरुडो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। 6. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

गारुडिक गारुडिक(पुं०)विषवैद्य. गारुडेन विषमन्त्रेण जीवति—"ठक्" (४-४-१२)।

गारुत्मत गारुत्मत (न०)1. मरकत, पच्चे. गरुत्मत इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "गारुत्मतं मरकतमश्मगर्भो हरिन्मणिः" अम०। "तस्योल्लसत्काञ्चनकुण्डलाग्रप्रत्युप्तगारुत्मतरत्नभासा" माघ० ३-५। 2. गरुडदेवताकवाद ऋक्. गरुत्मान् देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। "गारुत्मतं तीरगतस्तरस्वी भुजङ्गनाशाय समाददेऽस्त्रम्" रघु० १६-७७।

गार्ग्य गार्ग्य (पुं०) 1. गार्गिय मग. गार्ग्यः कुत्सितमपत्यम् वा "णः" (४-१-१४७)। पक्षे "ठक्" **गार्गिकः गार्गिकः**. इल्लि तंदेय हेसरन्नु हेळदे तायिय हेसरिनल्लि मगनन्नु हेळिरुवुदरिंद मगनु कुत्सित (निंदित–निकृष्ट) नादनु. 2. गर्ग गोत्रदवर संघ, गर्गवंशदवर समूह, गार्ग्यर गुंपु.

गार्गक गार्गक (पुं०) गर्गन मग. गर्गस्यापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)। "कन्"। यलोपः (६-४-१५१)।

गार्गी गार्गी (स्त्री०) गर्गन वंशदल्लि हुट्टिद हेंगसु. गर्गस्य गोत्रापत्यं स्त्री "यञ्" (४-१-१०५)। "ङीप्" (४-१-१६)। यलोपः (६-४-१५०)।

गार्गीय गार्गीय (वि०)1. गार्ग्यन संबंधवाद. गार्ग्यस्येदम् "छः" (४-२-११४)। 2. गार्ग्यनिंद प्रोक्तवाद, गार्ग्यनिंद मोदलु हेळल्पट्ट. गार्ग्येण प्रोक्तम् "छः" (४-३-१०१)।

गार्ग्य गार्ग्य (पुं०) गर्गगोत्रदल्लि हुट्टिद. गर्गस्यापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१६)। यलोपः (६-४-१५०)। **गार्गी गार्गी**.

गार्तक गार्तक (वि०) गर्तदेशदल्लिरुव. गर्ते गर्तदेशे भवः "वुञ्" (४-२-१२७)।

गार्दभ गार्दभ (वि०) गर्दभ संबंधवाद, कत्तेय मूत्र मोवलादुदु. गर्दभस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

गार्ध्य गार्ध्य (न०) लोभ, अतियाद आसे. गर्ध एव स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ७-३-३१)। "पीत्वा जलानां निधिनातिगार्ध्यात् वृद्धिं गतेऽप्यात्मनि नैव मान्तीः" माघ० ३-७३।

गार्ध्र गार्ध्र (वि०) गृध्रसंबंधवाद, हद्दिन संबंधवाद. गृध्रस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)।

गार्ध्रपक्ष गार्ध्रपक्ष(पुं०)हद्दिन रेक्केगळिंद कूडिद बाण. गार्ध्रः पक्षो यस्य। बाणगळिगे हद्दिन रेक्के गळन्नु कट्टुवुदरिंद ई हेसरु.

गार्भ गार्भ (वि०) गर्भद (शिशुविन) शुद्धि मत्तु बेळवणिगेगागि माडुव कार्य, गर्भसंबंधवाद. गर्भस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "गार्भैर्होमैर्जातकर्मचौडमौञ्जीनिबन्धनैः" मनु० २-२७।

गार्भिक गार्भिक (वि०) गर्भदल्लि इरुवाद, गर्भसंबंधवाद. "बैजिकं गार्भिकं चैनो द्विजानामपमृज्यते" मनु० २-२७।

गार्भिण गार्भिण(न०)गर्भिणियर समूह, बसिरु हेंगसर गुंपु. गर्भिणीनां समूहः "अण्"(४-२-३८)।

गार्ह गार्ह (वि०) गृहसंबंधवाद, मनेगे संबंधिसिद. गृहस्यायं "अण्" (४-३-१२०)।

गार्हपत गार्हपत (वि०) गृहपति संबंधवाद, मनेय यजमाननिगे संबंधिसिद. गृहपतेरिदम् "अण्" (४-१-८४)।

गार्हपत्य गार्हपत्य (पुं०) 1. यज्ञद मूरु अग्निगळल्लि ऒंदु, मनेय यजमाननु अग्निहोत्रक्काग इट्टिरुव अग्नि. गृहपतिना संयुक्तः—गृहपति "ञ्यः" (४-४-९०)। 2. मनेय यजमानतन.

गार्हमेध गार्हमेध (पुं०) गृहस्थनु प्रतिदिनवू मनेयल्लि आचरिसबेकाद पंचयज्ञगळु. गार्हो मेधः। "तथैव राजन्नुरुगार्हमेधवितानविद्योरुविजृम्भितेषु" भाग० ५-११-२।

गार्हस्थ्य गार्हस्थ्य (न०)1. गृहस्थन भाव, मनेयु यजमाननागिरुविके, विवाहानंतर संसारियागि मनेयल्लि वासमाडुविके. गृहस्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. गृहस्थन कर्तव्यवाद पंच यज्ञगळु. गृहस्थस्य कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

गाल गाल (पुं०) 1. प्रवहिसुवुदु, हरियुवुदु. 2. सुरियुवुदु, सोरुवुदु. गल (स्रवणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

गालन गालन(न०)1. करगिसुवुदु. गल (स्रवणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. हरियिसुवुदु.

गालव ಗಾಲವ(पुं०)1. ಶೋಧಿಸಿದ ಗಿಡ. गालं नेत्रस्रावं वायति – ओवै (शोषणे) "कः" (३-२-३)। "गालवः शावरो लोध्रः" अम०। 2. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯ. [ಈ ಋಷಿಯು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಇಷ್ಟಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಶಿಷ್ಯನು ಬಲಾತ್ಕಾರಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಒಂದು ಕಿವಿಯು ಮಾತ್ರ ಕಪ್ಪಗಿರುವ 800 ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತಂದೊಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲು ಗಾಲವನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದನು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಗರುಡನು ಈತನನ್ನು ಯಯಾತಿರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆತಂದು ಬಿಟ್ಟನು. ಯಯಾತಿಯು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಮಾಧವಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಅವಳ ಮೂಲಕ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಗಾಲವನು ಮಾಧವಿಯ ಮೂಲಕ ಕೆಲವು ರಾಜರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ 600 ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತೆ 200 ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಮಾಧವಿಯನ್ನೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು.]

गालि ಗಾಲಿ (पुं०) ಆಕ್ರೋಶ, ಬೈಗಳು, ಶಾಪ. गल (प्रस्रवणे) + णिच् "इन्" (उ० ४-११७)। "गालिः शपनम्" त्रिकाण्ड०।

गालित ಗಾಲಿತ (वि०) द्रवವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गल (प्रस्रवणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "गालितस्य सुवर्णस्य षोडशांशेन सीसकम्"।

गालोडित ಗಾಲೋಡಿತ (न०)1. ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು, ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು. (वि०)2. ರೋಗಪೀಡಿತನಾದವನು. 3. ಉನ್ಮಾದಹೊಂದಿದವನು, ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆಹೊಂದಿದವನು. 4. ಮೂರ್ಖ.

गालोड्य ಗಾಲೋಡ್ಯ (न०) ಕಮಲದ ಬೀಜ.

गाह – विलोडने (भ्वा० आत्म० सक० वे०)। गाहते। जगाहे। गाहिता, गाढा। गाहिष्यते, धाक्ष्यते। गाहताम्। अगाहत। गाहेत। गाहिषीष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಪ್ರವೇಶಿಸು, ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗು. 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡು. 3. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "अगाहताष्टादशतां जिगीषया नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्" नैष० १-५।

कर्मणि:—गाह्यते। जगाहे। गाहिता, गाढा। गाहिष्यते, धाक्ष्यते। गाह्यताम्। अगाह्यत। गाह्येत। अगाहि। अगाहिष्यत।

सनि:—जिगाहिषते, जिघाक्षते। जिगाहिषां चक्रे, जिघाक्षां चक्रे, –बभूव, –आस। जिगाहिषिता, जिघाक्षिता। जिगाहिषताम्, जिघाक्षताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—गाहितव्यः, गाढव्यः। गाहनीयः। गाह्यः। गाढः, गाढवान्। गाहमानः। गाढुम्, गाहितुम्। गाढम्। गाहित्वा, गाढ्वा। विगाह्य।

गाह् ಗಾಹ (पुं०) 1. ಆಳ. गाह्यते—गाहू (विलोडने) कर्मणि "घञ्" (३-३-१९)। 2. ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವುದು. 3. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದು. गाह् भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०)4. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವ. 5. ಪ್ರವೇಶಿಸುವ. गाह्ते – गाह् कर्तरि "अच्" (३-१-१३४)।

गाहन ಗಾಹನ (न०) 1. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗುವುದು, ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದು. गाह् (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಇಳಿಯುವುದು. 3. ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು.

गाहनीय ಗಾಹನೀಯ (वि०)1. ಮುಳುಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. गाह् (विलोडने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮುಳುಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಸ್ನಾನಮಾಡಬಹುದಾದ. 3. ಪ್ರವೇಶಿಸಬಹುದಾದ. 4. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ.

गाहमान ಗಾಹಮಾನ (वि०) 1. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುತ್ತಿರುವ. 2. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. गाह् (विलोडने) "शानच्" (३-२-१२४)। 3. ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ. "तस्मिन् वनं गोप्तरि गाह्यमाने" रघु० २-१४।

गाहित ಗಾಹಿತ (वि०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गाह् (विलोडने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಪ್ರವೇಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

गाहितृ ಗಾಹಿತೃ (वि०)1. ಪ್ರವೇಶಿಸುವ. 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವ, ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವ. 3. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ. गाह् (विलोडने) "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गाहित्री ಗಾಹಿತ್ರೀ**.

गाह्य ಗಾಹ್ಯ (वि०)1. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಬಹುದಾದ. 3. ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. गाह् (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

गिर् ಗಿರ್ (स्त्री०) 1. ಮಾತು, ಭಾಷೆ. गृ (शब्दे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। इत् (७-१-१००)। "प्रापयन् पवनव्याधेर्गिरमत्तरपक्षताम्" माघ० २-१५। "टाप्"। गिरा ಗಿರಾ. 2. ಸರಸ್ವತಿ.

गिरि ಗಿರಿ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. गिरति—गृ (निगरणे) "किः" बाहु०। इक् (वा० ३-३-१०८)। "वनं तदेतन्महितं तपोवनं गिरिं च वेत्थ त्रिदिवेश्वरालयम्" याद० १४-२८। 2. ಬಿಂಡು. 3. ಶಿಲಾಜಿತು. 4. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. 5. ನುಂಗುವುದು. (वि०)6. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹ. "गिरिः पूज्येऽक्षिरुजि कन्दुके। शैले गैरेयके गीर्णाविपि" हेम०।

गिरिक ಗಿರಿಕ (पुं०) ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. गिरौ कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

गिरिकच्छप ಗಿರಿಕಚ್ಛಪ (पुं०) ಬೆಟ್ಟದ ಗವಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ ಆಮೆ. गिरौ पर्वतगुहायां कच्छपः।

गिरिकण्टक ಗಿರಿಕಂಟಿಕ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. गिरेः कण्टक इव।

गिरिकर्णिका ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. गिरिः कर्ण इव यस्याः। "कन्" (५-३-७५)। "भूर्भूतधात्री गिरिकर्णिकाब्धिद्वीपा समुद्राम्बरमेखला कूः" त्रिकाण्ड०।

गिरिकर्णी ಗಿರಿಕರ್ಣಿ (स्त्री०) 1. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ ಗಿಡ. 2. ಸಟ್ಟಗದ ಹಂಬು.

गिरिका ಗಿರಿಕಾ (स्त्री०) ಚಿಟ್ಟಲಿ. गिरिरेव स्वार्थे "कः" (५-३-७५)।

गिरिचर ಗಿರಿಚರ (पुं०)1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. गिरौ चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। (वि०)2. ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. "गिरिचर इव नागः प्राणसारं बिभर्ति" शाकु० २-४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-चरी** -ಚರೀ.

गिरिज ಗಿರಿಜ (न०)1. ಅಭ್ರಕ, ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. 2. ಶಿಲಾಜಿತು. 3. ಕೃಷ್ಣಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. (स्त्री०) **-जा** -ಜಾ. 4. ಮಾದಳದಗಿಡ. 5. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. गिरेर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "तौ पारिजातप्रसवप्रसङ्गो मरुत् सिषेवे गिरिजागिरीशौ" कुमा० ९-३८। (वि०) 6. ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. गिरौ जायते—जनी "डः" (३-२-९७)।

गिरिजातनय ಗಿರಿಜಾತನಯ (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. 2. ಗಣಪತಿ. गिरिजायास्तनयः। एवं **-नन्दनः** -ನಂದನಃ, **-पुत्रः** -ಪುತ್ರಃ, **-सुतः** -ಸುತಃ, **-सूनुः** -ಸೂನುಃ.

गिरिजापति ಗಿರಿಜಾಪತಿ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. गिरिजायाः पतिः।

गिरिजामल ಗಿರಿಜಾಮಲ (न०) ಅಭ್ರಕ. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. गिरिजायाः बीजरूपं मलम्।

गिरिज्वर ಗಿರಿಜ್ವರ (पुं०) ವಜ್ರಾಯುಧ. गिरिं ज्वरयति—ज्वर (रोगे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

गिरिदुर्ग ಗಿರಿದುರ್ಗ (न०) ಬೆಟ್ಟದ ಕೋಟೆ, ಪರ್ವತ ರೂಪವಾದ ಕೋಟೆ, ಶತ್ರುಗಳ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ರಾಜರು ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. गिरिरेव दुर्गम्। "धन्वदुर्गं महीदुर्गमब्दुर्गं वार्क्षमेव च। नृदुर्गं गिरिदुर्गं वा समाश्रित्य वसेत् पुरीम्। सर्वेण तु प्रयत्नेन गिरिदुर्गं समाश्रयेत्" मनु० ७-७०, ७१।

गिरिनदी ಗಿರಿನದೀ (स्त्री०) ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ, ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಪ್ರವಾಹ.

गिरिनन्दिनी ಗಿರಿನಂದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳು, ಪಾರ್ವತಿ. गिरेः हिमाद्रेः नन्दिनी। 2. ಗಂಗಾ ನದಿ. 3. ನದಿ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನದಿಗಳು ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "कलिन्दगिरिनन्दिनी-तटसुरद्रुमालम्बिनी मदीयमतिचुम्बिनी भवतु कापि कादम्बिनी" रसगं०।

गिरिपुष्पक ಗಿರಿಪುಷ್ಪಕ (न०) ಶಿಲಾಜಿತು. गिरेः पुष्पमिव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

गिरिप्रिया ಗಿರಿಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಚಮರೀಮೃಗ. गिरिः प्रियोऽस्याः।

गिरिभिद् ಗಿರಿಭಿದ್ (पुं०)1. ಇಂದ್ರ. 2. ನದಿ. ಹೊಳೆ. गिरिं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

गिरिभू ಗಿರಿಭೂ (स्त्री०)1. ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಗಂಗಾನದಿ. 3. ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶ. (वि०) 4. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. गिरौ भवति—भू "क्विप्" (३-२-७६)।

गिरिमल्लिका ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಕಾ (स्त्री०) ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. गिरिमल्लीव "कन्" (५-३-९६)।

गिरिराज् ಗಿರಿರಾಜ್ (पुं०) 1. ಪರ್ವತಗಳ ರಾಜ, ಹಿಮವಂತ. गिरीणां राट्। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪರ್ವತ,

ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟ. गिरिषु राजते—राज् (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

गिरिराज ಗಿರಿರಾಜ (पुं०) ಪರ್ವತಗಳ ರಾಜ, ಹಿಮವಂತ. गिरीणां राजा "टच्" (५-४-९१)।

गिरिराजपुत्री ಗಿರಿರಾಜಪುತ್ರೀ (स्त्री०) ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳಾದ ಪಾರ್ವತಿ. गिरिराजस्य पुत्री। "संभावितानां गिरिराजपुत्र्या गृहेऽभवन्मङ्गलगीतकानि" कुमा० ११-३४।

गिरिवासिन् ಗಿರಿವಾಸಿನ್ (वि०) ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ. गिरौ वसति—वस (निवासे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

गिरिव्रज ಗಿರಿವ್ರಜ (पुं०) ಜರಾಸಂಧನ ನಗರ, ಮಗಧ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ. गिरीणां व्रजो यत्र।

गिरिश ಗಿರಿಶ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. गिरिरस्यास्ति "शः" (५-२-१००)। "प्रत्याहतास्त्रो गिरिश-प्रभावादात्मन्यवज्ञां शिथिलीचकार" रघु० २-४१।

गिरिशय ಗಿರಿಶಯ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. गिरौ शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)।

गिरिशृङ्ग ಗಿರಿಶೃಂಗ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ. (न०) 2. ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ. गिरेः शृङ्गमाकारेणास्त्यस्य "अच्" (५-२-११७) गिरेः शृङ्गं शिखरं वा।

गिरिसार ಗಿರಿಸಾರ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣ. 2. ತಮರ. गिरेः सारः। 3. ಮಲಯ ಪರ್ವತ. "गिरिसारः पुमान् लोहे वङ्गे मलयपर्वते" मेदि०।

गिरिसुत ಗಿರಿಸುತ (पुं०) 1. ಮೈನಾಕಪರ್ವತ. (स्त्री०) –सुता –सुता. 2. ಪಾರ್ವತಿ. गिरेः सुतः सुता वा।

गिरिस्रवा ಗಿರಿಸ್ರವಾ (स्त्री०) ಗಿರಿನದಿ, ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವ ನದಿ. गिरेः स्रवति—स्रु (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

गिरीन्द्र ಗಿರೀಂದ್ರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತಗಳ ರಾಜ, ಹಿಮವಂತ. गिरीणामिन्द्रः। "विनोदयामास गिरीन्द्रपुत्रीम्" कुमा० ९-१८। 2. ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ. गिरेः कैलासस्य इन्द्रः ईश्वरः।

गिरीश ಗಿರೀಶ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಈಶ್ವರ. गिरेः कैलासस्य ईशः। "गिरीशगौर्योर्हृदयं जहार मुदे न हृद्या किमु बालकेलिः" कुमा० ११-४०। 2. ಹಿಮಾಚಲ, ಪರ್ವತಗಳ ರಾಜ. गिरीणामीशः। 3. ಬೃಹಸ್ಪತಿ. गिरां वाचामीशः। "गिरीशो वाक्पतौ हरे। अद्रिराजे" हेम०।

गिल ಗಿಲ (पुं०) 1. ಮೊಸಳೆ. गिरति—गॄ (निगरणे) "अच्" (३-१-१३४)। रस्य "लः" (८-२-२१)। (वि०) 2. ನುಂಗುವ, ತಿನ್ನುವ.

गिलन ಗಿಲನ (न०) ನುಂಗುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು. गॄ (निगरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

गिलि ಗಿಲಿ (स्त्री०) ನುಂಗುವುದು. गॄ (निगरणे) "इक्" (वा० ३-३-१०८)।

गीत ಗೀತ (न०) 1. ಗಾನ, ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ. गीयते—गै (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११४)। "गीतान्तरेषु श्रमवारिलेशैः किञ्चित्समुच्छ्वासितपत्रलेखम्" कुमा० ३-३८। (वि०) 2. ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. गै कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अत्र गाथा वायुगीताः कीर्तयन्ति पुराविदः" मनु० १-४२।

गीतगोविन्द ಗೀತಗೋವಿಂದ (न०) ಜಯದೇವ ಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಗೀತಗೋವಿಂದ ಕಾವ್ಯ. गीतो गोविन्दोऽत्र। ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸರ್ಗಗಳಿರುವುವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಚರಿತ್ರೆಯು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

गीतज्ञ ಗೀತಜ್ಞ (वि०) ಸಂಗೀತವನ್ನರಿತವನು, ಸಂಗೀತ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು. गीतं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

गीतप्रिय ಗೀತಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಮಹೇಶ್ವರ. (वि०) 2. ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. गीतं प्रियं यस्य।

गीतमोदिन् ಗೀತಮೋದಿನ್ (पुं०) 1. ಕನ್ನರ. गीतेन मोदते—मुद (हर्षे) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಸಂಗೀತದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –मोदिनी –ಮೋದಿನೀ.

गीता ಗೀತಾ (स्त्री०) ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶ್ಲೋಕರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥ. रामगीता, भगवद्गीता, शिवगीता ಇತ್ಯಾದಿ. ಆದರೆ गीता ಪದವು ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. "गीता सुगीता कर्तव्या किमन्यैः शास्त्रसङ्ग्रहैः। या स्वयं पद्मनाभस्य मुखपद्माद्विनिःसृता"। ಶ್ರೀಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಮಹಾಭಾರತದ ಭೀಷ್ಮಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯುದ್ಧ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಬಹಳ ಮರುಕಗೊಂಡು ಯುದ್ಧದಿಂದ ವಿಮುಖನಾಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪುನಃ ಯುದ್ಧೋನ್ಮುಖನಾಗುವಂತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮಾಡಿದ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವೇ ಈ ಭಗವದ್ಗೀತೆ. ಇದು ಅರ್ಜುನನ

व್ಯಾಜದಿಂದ ಇಡೀ ಜಗತ್ತಿಗೇ ಮಾಡಿದ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

1 ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನವಿಷಾದಯೋಗ.
2 ನೆಯ ,, ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ.
3 ನೆಯ ,, ಕರ್ಮಯೋಗ.
4 ನೆಯ ,, ಜ್ಞಾನಯೋಗ.
5 ನೆಯ ,, ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ.
6 ನೆಯ ,, ಧ್ಯಾನ(ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ)ಯೋಗ.
7 ನೆಯ ,, ವಿಜ್ಞಾನಯೋಗ.
8 ನೆಯ, 9 ನೆಯ ಮತ್ತು 10 ನೆಯ ,, ಅಕ್ಷರ ಪರಬ್ರಹ್ಮಯೋಗ.
11 ನೆಯ ,, ವಿಶ್ವರೂಪಸಂದರ್ಶನಯೋಗ.
12 ನೆಯ ,, ಭಕ್ತಿಯೋಗ.
13 ನೆಯ ,, ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞವಿಭಾಗಯೋಗ.
14 ನೆಯ ,, ಗುಣತ್ರಯವಿಭಾಗಯೋಗ.
15 ನೆಯ ,, ಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗ.
16 ನೆಯ ,, ದೈವಾಸುರಸಂಪದ್ವಿಭಾಗಯೋಗ.
17 ನೆಯ ,, ಶ್ರದ್ಧಾತ್ರಯವಿಭಾಗಯೋಗ.
18 ನೆಯ ,, ಮೋಕ್ಷಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ.

गीताचार्य ಗೀತಾಚಾರ್ಯ (ಪುಂ) ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

गीति ಗೀತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಗಾನ, ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ. गीयते—गै (शब्दे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "श्रुताप्सरोगीतिरपि क्षणेऽस्मिन् हरः प्रसंख्यानपरो बभूव" कुमा॰ ३-४०। 2. ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ಆರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಲಕ್ಷಣವು ಎರಡು ಅರ್ಧಗಳಲ್ಲೂ ಇದ್ದು ಅವರಂತೆಯೇ ಯತಿ ನಿಯಮವೂ ಇದ್ದರೆ "**ಗೀತಿ**" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "आर्याप्रथमदलोक्तं यदि कथमपि लक्षणं भवेदुभयोः। दलयोः कृतयतिशोभां तां गीतिं गीतवान् भुजङ्गेशः" वृ॰ र॰।

गीतिका ಗೀತಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಗಾನ, ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ. गीति स्वार्थे "कः"। 2. ಹಾಡಿನಂತಿರುವ ಸಣ್ಣ ಪದ್ಯ, ಚಿಕ್ಕ ಕೀರ್ತನೆ. गीतिरिव कायति।

गीरथ ಗೀರಥ (ಪುಂ) 1. ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ. गीः रथ इवास्य। 2. ಜೀವಾತ್ಮ.

गीर्ण ಗೀರ್ಣ (ವಿ॰) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. गृ (शब्दे) कर्म॰ "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ. गृ (निगरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

गीर्ण ಗೀರ್ಣ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಸ್ತೋತ್ರ. 2. ವರ್ಣನೆ. 3. ನುಂಗುವುದು. गृ (शब्दे निगरणे वा) भावे "क्तिन्" (३-३-११४)।

गीर्देवी ಗೀರ್ದೇವೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ವಾಗ್ದೇವಿ, ಸರಸ್ವತಿ. गिरः अधिष्ठात्री देवी।

गीर्पति ಗೀರ್ಪತಿ (ಪುಂ॰) ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ. गिरां पतिः। वा रेफः (वा॰ ८-२-६९)। पक्षे विसर्गोपधमानीयौ। **गीःपतिः** ಗೀಃಪತಿಃ, **गीᳫपतिः** ಗೀᳫಪತಿಃ। कस्कादित्वात् षत्वम् **गीष्पतिः** ಗೀಷ್ಪತಿಃ इति केचित्। "गीर्पतिर्धिषणो गुरुः" अम॰।

गीर्वा(र्वा)ण ಗೀರ್ವಾ(ರ್ವಾ)ಣ (ಪುಂ॰) ದೇವತೆ, ಅಮರ. गीरेव बाणः यस्य।

गुग्गुलु ಗುಗ್ಗುಲು (ಪುಂ॰) 1. ಗುಗ್ಗುಳದ ಗಿಡ, ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ ಗಿಡ. गुजति—गुज (शब्दे) "क्विप्" (३-२-१७८)। गुजो व्याधेर्गुडति—गुड (रक्षणे) "उः" बाहु॰। डलयोरभेदः। (न॰) 2. ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ.

गुग्गुलक ಗುಗ್ಗುಲಕ (ವಿ॰) ಹಾಲುಮಡ್ಡಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ, ಗುಗ್ಗುಲವನ್ನು ಮಾರುವವನು. गुग्गुलः पण्यमस्य "ठन्" (४-४-५३)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **-लुकी**। **-लुकी**.

गुच्छ ಗುಚ್ಛ (ಪುಂ॰) 1. ಗೊಂಚಲು, ಕಂತೆ. गुतं छयति—छो (छेदने) "कः" (३-२-३)। "ववुरयुक्छदगुच्छसुगन्धयः" माघ॰ ६-५०। 2. ಪುಷ್ಪಗುಚ್ಛ, ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. 3. ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊರೆ. 4. 32 ಎಳೆಗಳ ಮುತ್ತಿನಹಾರ. 5. ನವಿಲಿನ ಗರಿ. 6. ಕಥೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಗ್ರಂಥಭಾಗ. 7. ಪೊದರು, ಪೊದೆ. "गुच्छगुल्मं तु विविधं तथैव तृणजातयः" मनु॰ १-४८।

गुच्छपत्र ಗುಚ್ಛಪತ್ರ (ಪುಂ॰) ತಾಳವೃಕ್ಷ. ಪನ್ನೇಮರ. गुच्छाकृतीनि पत्राण्यस्य।

गुच्छफल ಗುಚ್ಛಫಲ (ಪುಂ॰) 1. ಬಾಳೆಗಿಡ. 2. ಚಿಲ್ಲದಗಿಡ. 3. ಹಾಲಿಗಿಡ. 4. ಕಾಚಿಗಿಡ. 5. ದ್ರಾಕ್ಷಿಗಿಡ. गुच्छाकृतीनि फलान्यस्य।

गुञ्ज गुंज (पुं०) 1. ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿ. ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ. गुजि (अव्यक्ते शब्दे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. गुञ्जति — गुजि कर्तं० "अच्" (३-१-१३४)।

गुञ्जत् गुंजत् (वि०) 1. ಇಂಪಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. गुजि (अव्यक्ते शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕೂಗುತ್ತಿರುವ, ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "गुञ्जत्कुञ्जकुटीरकौशिकघटाघूत्कारसंवेल्लित०" मालती० ५-११।

गुञ्जन गुंजन (न०) ಇಂಪಾಗಿ ಧ್ವನಿಹೊರಡಿಸುವುದು, ಮಧುರವಾಗಿ ಕೂಗುವುದು. गुजि (अव्यक्ते शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

गुञ्जा गुंजा (स्त्री०) 1. ಗುಲಗಂಜಿ ಬಳ್ಳಿ. गुजि (अव्यक्ते शब्दे) भावे "अच्" (३-१-१३४)। 2. ತಮಟೆ. 3. ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿ, ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ. "गुञ्जा तु कृष्णलायां स्यात्पटहे मधुरध्वनौ" हेम०। 4. ಎರಡು ಗೋಧಿಗಳ ತೂಕ. 5. ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಕಿಗಳ ತೂಕ. 6. ಚರ್ಚೆ, ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. "तर्कनिर्णयौ। गुञ्जा चर्चा" त्रिकाण्ड०। 7. ಮದ್ಯಗೃಹ.

गुटिका गुटिका (स्त्री०) 1. ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ. 2. ಮಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು, ಗೋಲಿ. वटी स्वार्थे "कन्" (५-४-२९)। पृषो०। 3. ಮುತ್ತು, ಮೌಕ್ತಿಕ. "ताम्रोदरेषु पतितं तरुपल्लवेषु निर्धौतहारगुटिकाविशदं हिमाम्भः" रघु० ५-७०।

गुटी गुटी (स्त्री०) "गुटिका" ಪದದ ಅರ್ಥ.

गुड – रक्षणे (तुदा० पर० सक० से०)। गुडति। जुगोड। अगुडीत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

गुड गुड (पुं०) 1. ಬೆಲ್ಲ, ಕಬ್ಬಿನರಸದ ಪಾಕ. गुड (रक्षणे) "कः" (३-१-१३५)। "स पुराणोऽधिकगुणो गुडः पथ्यतमःस्मृतः" सुश्रुत० सूत्र० ४५-१६१। 2. ಗೋಲಿ, ಮಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು. "प्रादुरासन् महीपाल कृष्णाय-समया गुडाः" भा० द्रोण०। 3. ಚೆಂಡು, ಗೋಳ. 4. ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ. 5. ಕಾಕಂಬಿ, ಸರಿಯಾದ ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಬರದಿರುವ ಅರ್ಧಪಾಕದ ಕಬ್ಬಿನ ರಸ. 6. ಗ್ರಾಸ, ತುತ್ತು. 7. ಆನೆಯ ಯುದ್ಧಕವಚ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ದೇಹದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಹೊದಿಕೆ. (स्त्री०) **-डा -डा**. 8. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. 9. ಹತ್ತಿಗಿಡ. 10. ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ. "गुडः कुञ्जरसन्नाहे गोलकेक्षुविकारयोः। गुडा तु गुडिकास्नुह्योः" हेम०। "गुडः स्यात् गोलके हस्तिसन्नाहेक्षुविकारयोः। गुडा स्नुह्यां च कथिता घुडिकायां च योषिति" मेदि०।

गुडक गुडक (पुं०) 1. ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧ. 2. ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ. 3. ಚೆಂಡು, ದುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು. 4. ಗ್ರಾಸ, ತುತ್ತು.

गुडपर्पटक गुडपर्पटक (पुं०) ಸಿಹಿ ಹಪ್ಪಳ, ಬೆಲ್ಲ ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತೆಳುರೊಟ್ಟಿ.

गुडपुष्प गुडपुष्प (पुं०) ಮಧೂಕವೃಕ್ಷ, ಹಿಪ್ಪೆಮರ. गुड इव पुष्पमस्य।

गुडफल गुडफल (पुं०) ಪೀಲುವೃಕ್ಷ, ಗೋನುಮರ. गुड इव फलमस्य।

गुडशर्करा गुडशर्करा (स्त्री०) ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಕ್ಕರೆ.

गुडशिग्रु गुडशिग्रु (पुं०) ಕೆಂಪುನುಗ್ಗಮರ.

गुडा गुडा (स्त्री०) 1. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. 2. ಹತ್ತಿಗಿಡ. 3. ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ.

गुडाका गुडाका (स्त्री०) 1. ಆಲಸ್ಯ. 2. ನಿದ್ರೆ. गुडि (वेष्टने) "आकन्"।

गुडाकेश गुडाकेश (पुं०) 1. ಅರ್ಜುನ. गुडाका निद्रा आलस्यं इन्द्रियाणि वा तस्या ईशः। "मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमर्हसि" गीता ११-७। (वि०) 2. ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು.

गुडाचल गुडाचल (पुं०) ದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟ. गुडेन निर्मितोऽचलः।

गुडापूप गुडापूप (पुं०) ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೊಟ್ಟಿ, ಒಬ್ಬಟ್ಟು, ಹೋಳಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ. गुडेन मिश्रितोऽपूपः।

गुडाशय गुडाशय (पुं०) ಪೀಲುವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟಗೋನು ಮರ. गुड इव मधुररसः आशेतेऽत्र — आ + शीङ् (स्वप्ने) अधि० "अच्" (३-२-१५)।

गुडूची गुडूची (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. गुड (रक्षणे) "ऊचत्" बाहु०। "गुडूची तन्त्रिकाऽमृता" अम०।

गुडोद्भवा गुडोद्भवा (स्त्री०) 1. (ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಸಕ್ಕರೆ. उद्भवत्यस्मात् — उद् + भू "अप्" (३-३-५७)। गुडः उद्भवोऽस्याः। (वि०) 2. ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ಉಂಟಾದ.

ಗುಡೌದನ ಗುಡೌದನ (ನ॰) ಬೆಲ್ಲದ ಅನ್ನ, ಸಕ್ಕರೆ ಪೊಂಗಲು. ಗುಡಮಿಶ್ರಮೋದನಮ್। "ಗುಡೌದನಂ ಪಾಯಸಂ ಚ ಹವಿಷ್ಯಂ ಕ್ಷೀರವಾಷ್ಟಿಕಮ್" ಯಾಜ್ಞ॰ ೧-೩೦೪।

ಗುಣ – आमन्त्रणे (ಚುರಾ॰ ಉಭ॰ ಸಕ॰ ಸೇ॰)। ಗುಣಯತಿ, –ತೇ। ಅಜುಗುಣತ್, –ತ। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಆಮಂತ್ರಿಸು, ಕರೆ. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು, ಹೆಚ್ಚಿಸು.

ಗುಣ ಗುಣ (ಪುಂ॰) 1. ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳು. "सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तः परः पुरुष एक इहास्य धत्ते। स्थित्यादये हरिविरिञ्चिहरेति संज्ञाः श्रेयांसि तत्र खलु सत्त्वतनोर्नृणां स्युः" भाग॰ १-२-२३। "स्वमूर्तिभेदेन गुणाग्रयवर्तिना पतिः प्रजानामिव सर्गमात्मनः" रघु॰ ३-२७। 2. ಬಿಲ್ಲಿನ ಅಂಬು, ಹೆದೆ, ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಎಳೆದುಕಟ್ಟುವ ಮೌರ್ವಿ. ಗುಣ (आमन्त्रणे) ಕರ್ಮ॰ "घञ्" (೩-೩-೧೯)। "अथ नभस्य इव त्रिदशायुधं कनकपिङ्गतटिद्गुणसंयुतम्" ರಘು॰ ೯-೫೪। 3. ಧೈರ್ಯ, ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಶೌರ್ಯ, ದಯೆ, ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಆತ್ಮಧರ್ಮಗಳು. "गुणसिन्धुरसौ गुणातिवर्ती गतिरन्तस्थितिरागमैकगम्यः" ಯಾದ॰ ೧೫-೫। 4. ಪಾಚಕ, ಅಡಿಗೆಯವನು. ಗುಣ ಅದನ್ತಃ + ಣಿಚ್ "अच्" (೩-೧-೧೩೪)। "आरालिका आन्धसिकाः सूदा औदनिका गुणाः" ಅಮ॰। 5. ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಆರು ಗುಣಗಳು. (1) सन्धिः, (2) विग्रहः, (3) यानम्, (4) आसनम्, (5) द्वैधीभावः ಮತ್ತು (6) आश्रयः ಇವು ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳು. "संधिं च विग्रहं चैव यानमासनमेव च। द्वैधीभावं संश्रयं च षड्गुणांश्चिन्तयेत्सदा" ಮನು॰ ೭-೧೬೦। "षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः" ಮಾಘ॰ ೨-೨೬। 6. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. "गुणवन्तोऽपि सीदन्ति न गुणग्राहको यदि। सगुणोऽपि पूर्णकुम्भो यथा कूपे निमज्जति"। 7. ತಂತು, ದಾರ. "काञ्चीगुण इव पतितः स्थितैकरत्नः फणी स्फुरति"। 8. ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಶುಕ್ಲ (ಬಿಳುಪು) ಕೃಷ್ಣ (ಕಪ್ಪು) ರಕ್ತ (ಕೆಂಪು) ಪೀತ (ಹಳದಿ) ಮುಂತಾದುವು. 9. ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಗುಣಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣಗಳು, ಅ ಕಾರ ಎ ಕಾರ ಮತ್ತು ಓ ಕಾರಗಳು. "अदेङ्गुणः" ಪಾ॰ ಸೂ॰ ೧-೧-೨। 10. ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳು. (1) ओजः, (2) प्रसादः, (3) श्लेषः, (4) समता, (5) समाधिः, (6) माधुर्यम्, (7) सौकुमार्यम्, (8) उदारता, (9) अर्थव्यक्तिः ಮತ್ತು (10) कान्तिः ಇವು ಶಬ್ದಾರ್ಥನಿಷ್ಠಗುಣಗಳು. "ओजः प्रसाद श्लेषसमतासमाधिमाधुर्यसौकुमार्योदारतार्थव्यक्तिकान्तयो बन्धगुणाः" ಕಾವ್ಯ॰ ಸೂ॰ ೩-೨-೪। ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಕಾರರು (1) ओजः, (2) माधुर्यम् ಮತ್ತು (3) प्रसादः ಎಂದು ಮೂರು ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ ಇವು ರಸಧರ್ಮಗಳೆಂದೂ ಪರಂಪರಾಸಂಬಂಧದಿಂದ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಧರ್ಮಗಳಾಗುವುವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "रसस्याङ्गित्वमाप्तस्य धर्माः शौर्यादयो यथा। गुणाः माधुर्यमोजोऽथ प्रसाद इति ते त्रिधा। एषां शब्दगुणत्वं तु गुणवृत्त्योच्यते बुधैः" ಸಾ॰ ದ॰ ೮-೧, ೯। ಇವರು, ವಾಮನರು ಹೇಳಿರುವ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭಾವ ಹೊಂದುವುವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "श्लेषः समाधिरौदार्यं प्रसाद इति ये पुनः। गुणाश्चिरन्तनैरुक्ता ओजस्यन्तर्भवन्ति ते" ಸಾ॰ ದ॰ ೮-೯। ಇತ್ಯಾದಿ. 11. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. "श्रियमतिशयिनीं समेत्य जग्मुर्गुणमहतां महते गुणाय योगः" ಕಿರಾ॰ ೧೦-೨೫। 12. ನೈಯಾಯಿಕರು ಹೇಳಿರುವ ರೂಪ ರಸ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳು. (1) रूपम्, (2) रसः, (3) गन्धः, (4) स्पर्शः, (5) संख्या, (6) परिमाणम्, (7) पृथक्त्वम्, (8) संयोगः, (9) विभागः, (10) परत्वम्, (11) अपरत्वम्, (12) गुरुत्वम्, (13) द्रवत्वम्, (14) स्नेहः, (15) शब्दः, (16) बुद्धिः, (17) सुखम्, (18) दुःखम्, (19) इच्छा, (20) द्वेषः, (21) प्रयत्नः, (22) धर्मः, (23) अधर्मः ಮತ್ತು (24) संस्कारः ಇವು ನ್ಯಾಯಮತದ ಗುಣಗಳು. 13. ಆವೃತ್ತಿ, ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಮತ್ತೆಮಾಡುವುದು. 14. ಯೋಗ್ಯತೆ, ಅರ್ಹತೆ. "तद्गुणैः कर्णमागत्य चापलाय प्रचोदितः" ರಘು॰ ೧-೯। 15. ವೀಣೆ ಪಿಟೀಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಂತಿ. "या बिभर्ति कलवल्लकीगुणस्वानमानमतिकालिमाऽलया" ಮಾಘ॰ ೪-೪೪। 16. ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಗುಣಕ ಸಂಖ್ಯೆ. 17. ಇಂದ್ರಿಯ. 18. ಅಧಿಕ, ಹೆಚ್ಚು. 19. ಎಣಿಕೆ. 20. ತ್ಯಾಗ. 21. ಭೀಮಸೇನ. 22. "ಮೂರು" ಸಂಖ್ಯೆ: 23. ವಿಶೇಷಣ, ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾದ ಪದ (ವಿಶೇಷ್ಯ). 24. ಸ್ವಭಾವ, ಧರ್ಮ. (ವಿ॰) 25. ಅಪ್ರಧಾನವಾದ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ. "गुणो मौर्व्यामप्रधाने रूपादौ सूद इन्द्रिये। त्यागशौर्यादिसत्त्वादिसन्ध्याद्यावृत्तिरज्जुषु। शुक्लादावपि वट्यां च" ಮೇದಿ॰। "गुणो ज्यासूदतन्तुषु। रज्जौ सत्त्वादौ सन्ध्यादौ शौर्यादौ भीम इन्द्रिये। रूपादावप्रधाने च दोषान्यस्मिन् विशेषणे" ಹೇಮ॰।

ಗುಣಕ ಗುಣಕ(ವಿ೦)1. ಗಣಕ, ಎಣಿಸುವವನು. ಗುಣಯತಿ—ಗುಣ (आमन्त्रणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಗುಣಿಸುವವನು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವವನು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವನು. ಗುಣಯತಿ ಆವರ್ತಯತಿ — ಗುಣ "ಣ್ವುಲ್"।

ಗುಣಕಥನ ಗುಣಕಥನ (ನ೦) ಗುಣವರ್ಣನೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ, ಪ್ರಶಂಸೆ. गुणानां कथनम्। "संस्पर्शः स्तनसंस्पर्शो वीक्षणं रत्नवीक्षणम्। तस्याः केलिकलालापसमयः समयः सखे"।

ಗುಣಕರ್ಮನ್ ಗುಣಕರ್ಮನ್ (ನ೦) 1. ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾರ್ಯ. 2. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಅಪ್ರಧಾನ ಕರ್ಮ. 3. ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಜನ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯ.

ಗುಣಕಾರ ಗುಣಕಾರ (ಪುं)1. ಭೀಮಸೇನ. गुणम् अन्नरसरूपं गुणं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ವಿರಾಟರಾಜನಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆಯವನಾಗಿ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "वीररेणुर्नागबलो गुणकारो वृकोदरः" त्रिकाण्ड०। (ವಿ೦) 2. ಅಡಿಗೆ ಯವನು. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಶುಚಿರುಚಿಯಾದ ತಿಂಡಿ ಮತ್ತು ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು.

ಗುಣಕೀರ್ತನ ಗುಣಕೀರ್ತನ (ನ೦) ಗುಣವರ್ಣನೆ, ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. गुणानां कीर्तनम्।

ಗುಣಗಾನ ಗುಣಗಾನ (ನ೦) ಗುಣಕೀರ್ತನ, ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುವುದು. गुणानां गानम्।

ಗುಣಗ್ರಹ್ಯ ಗುಣಗ್ರಹ್ಯ (ವಿ೦) ಗುಣಪಕ್ಷಪಾತಿ, ಗುಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳವನು. गुणैर्गृह्यते—ग्रह (उपादाने) "क्यप्" (३-१-११९)। "ननु वक्तृविशेषनिःस्पृहाः गुणगृह्या वचने विपश्चितः" किरा० २-५।

ಗುಣಗೌರಿ ಗುಣಗೌರಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಗುಣಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧಳಾದವಳು. 2. ಗುಣಗಳಿಂದ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಸಮಾನಳಾದವಳು. गुणेन गौरी।

ಗುಣಗ್ರಹಣ ಗುಣಗ್ರಹಣ (ನ೦) 1. ಗುಣಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಒಬ್ಬನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. गुणानां ग्रहणम्। 2. ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳುವುದು.

ಗುಣಗ್ರಹೀತೃ ಗುಣಗ್ರಹೀತೃ (ವಿ೦) 1. ಗುಣಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಒಬ್ಬನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. गुणानां ग्रहीता। 2. ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-५)। **–ಗ್ರಹೀತ್ರೀ** –ग्रहीत्री।

ಗುಣಗ್ರಾಮ ಗುಣಗ್ರಾಮ(ಪುं)ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ. गुणानां ग्रामः।

ಗುಣಗ್ರಾಹಕ ಗುಣಗ್ರಾಹಕ (ವಿ೦) 1. ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳುವವನು. गुणान् गृह्णाति — ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳುವವನು. "गुणवन्तोऽपि सीदन्ति न गुणग्राहको यदि। सगुणोऽपि पूर्णकुम्भो यथा कूपे निमज्जति"।

ಗುಣಗ್ರಾಹಿನ್ ಗುಣಗ್ರಾಹಿನ್ (ವಿ೦) ಗುಣವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. गुणान् गृह्णाति — ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–ಗ್ರಾಹಿಣೀ** –ग्राहिणी. "श्रीहर्षो निपुणः कविः परिषदप्येषा गुणग्राहिणी लोके हारि च वत्सराजचरितं नाट्ये च दक्षा वयम्" रत्ना० १-५।

ಗುಣಜ್ಞ ಗುಣಜ್ಞ (ವಿ೦) ಗುಣವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. गुणान् जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "भगवति कमलालये, भृशमगुणज्ञासि" मुद्रा० २। "यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः" भर्तृ० १-३२।

ಗುಣತ್ರಯ ಗುಣತ್ರಯ(ನ೦)ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ತಮಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳು. गुणानां त्रयम्।

ಗುಣಧರ್ಮ ಗುಣಧರ್ಮ (ಪುं) ಸ್ವಂತ ಉದ್ಯೋಗದ ಧರ್ಮ, ಹಕ್ಕಿನ ಧರ್ಮ. "यो गुणेन प्रवर्तेत गुणधर्मः स उच्यते"। ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪಾಲನ ರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವು ಗುಣಧರ್ಮವು.

ಗುಣನ ಗುಣನ (ನ೦) 1. ಎಣಿಸುವುದು, ಎಣಿಕೆಮಾಡುವುದು. 2. ಗುಣಿಸುವುದು. ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡುವುದು. ಗುಣ (आम्रेडने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ಗುಣನಿಕಾ ಗುಣನಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಅಭ್ಯಾಸ, ಆವೃತ್ತಿ, ಪುನರುಚ್ಚಾರಣೆ. ಗುಣ (आम्रेडने) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। संज्ञायां "कन्"। कात्पूर्वस्यात इकारः। "हेतुः परिचयस्थैर्ये वक्तुर्गुणनिकैव सा" माघ० २-७५। 2. ನರ್ತನ, ಕುಣಿದಾಟ. 3. ಮಾಲೆ, ಸರ. "दरिद्राणां चिन्तामणिगुणनिका" आनन्दल०। 4. ಶೂನ್ಯ, ಪೂಜ್ಯ, ಸೊನ್ನೆ. "गुणनिका तु शून्याङ्के नर्तने पाठनिश्चये" त्रिकाण्ड०।

ಗುಣನಿಧಿ ಗುಣನಿಧಿ (ವಿ೦) ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾದ, ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ. गुणा निधीयन्तेऽस्मिन्—नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)।

ಗುಣನೀ ಗುಣನೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಅಭ್ಯಾಸ, ಆವೃತ್ತಿ, ಪುನ ರುಚ್ಚಾರಣೆ.

ಗುಣನೀಯ ಗುಣನೀಯ (ಪುಂ॰) 1. ಅಭ್ಯಾಸ, ಆವೃತ್ತಿ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು. "अभ्यासो गुणनीयः स्यात्" ಹಾರಾ॰। (ವಿ॰) 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಧಿಕ ಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. ಗುಣ (आम्रेडने) + णिच् "अनीयर्" (೩-೧-೯೬)। 5. ಎಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ಎಣಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವ.

ಗುಣಪೂಗ ಗುಣಪೂಗ (ಪುಂ॰) ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ. गुणानां पूगः। "घनतां ध्रुवं नयति तेन भवद्गुणपूगपूरित-मतृप्ततया" माघ॰ ೯-೬೪।

ಗುಣಪ್ರವೃದ್ಧ ಗುಣಪ್ರವೃದ್ಧ (ವಿ॰) ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣ ಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. गुणैः सत्त्वरजस्तमोभिः प्रवृद्धाः। "अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः" गीता ೧೫-೨।

ಗುಣಭೃತ್ ಗುಣಭೃತ್ (ಪುಂ॰) 1. ವಿಷ್ಣು. गुणं बिभर्ति स्वसंकल्पेन सर्वं स्वगुणभूतसर्वावस्थं कुर्वन् बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (೩-೨-೭೬)। "संकल्पात् स्वगुणीभूतसर्वावस्थमिदं जगत्। कुर्वन् बिभर्ति नित्यं यः गुणभृत् स स्मृतो बुधैः" इति निरुक्तिः। "गुणभृन्निर्गुणो महान्" वि॰ स॰। (ವಿ॰) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ.

ಗುಣಭೋಕ್ತೃ ಗುಣಭೋಕ್ತೃ (ವಿ॰) ವಸ್ತುಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವವನು, ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳ ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು. गुणानां भोक्ता। "असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च" गीता ೧೩-೧೪। ಇಲ್ಲಿ ವಸ್ತುತಃ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಗುಣಸಂಬಂಧವು ಬಾಧಿತವಾದರೂ ಅದು ಔಪಾಧಿಕವಾದುದು. ಅವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಮಾತ್ರ ಸತ್ಯವಾದುದು.

ಗುಣಭ್ರಂಶ ಗುಣಭ್ರಂಶ (ಪುಂ॰) ಗುಣಗಳ ನಾಶ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳು ನಾಶಹೊಂದುವಿಕೆ. गुणानां भ्रंशः।

ಗುಣಮಯ ಗುಣಮಯ (ವಿ॰) 1. ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ, ಗುಣಾಢ್ಯ. प्रचुरगुणः—गुण प्राचुर्ये "मयट्" (೫-೪-೨೧)। "त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत्" गीता ೭-೧೩। "तया बद्धमनश्चक्षुः पाशैर्गुणमयैस्तदा" भा॰ आदि॰। 2. ತಂತುಮಯವಾದ, ದಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ಗುಣಲುಬ್ಧ ಗುಣಲುಬ್ಧ (ವಿ॰) ಗುಣದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ಗುಣಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾದ. गुणेषु लुब्धः। "वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः" किरा॰ ೨-೩೦।

ಗುಣವಚನ ಗುಣವಚನ (ಪುಂ॰) ಶುಕ್ಲಾದಿ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ, ಬಿಳುಪು ಕೆಂಪು ಮಾರ್ದವ ಕಾಠಿನ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ. गुणमुक्तवान्—वच (परिभाषणे) भूते कर्तृ॰ "ल्युः" (೩-೧-೧೩೪)। "वोतो गुणवचनात्" पा॰ सू॰ ೪-೧-೪೪। मृद्वी मृदुः। "गुणवचनब्राह्मणा-दिभ्यः कर्मणि च" पा॰ सू॰ ೫-೧-೧೨೪। जडस्य कर्म भावो वा जाड्यम्। मूढस्य भावः कर्म वा मौढ्यम्।

ಗುಣವತ್ ಗುಣವತ್ (ವಿ॰) ಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದ, ಸದ್ಗುಣ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. गुणा अस्य सन्ति "मतुप्" (೫-೨-೯೪)। "गुणवन्तमप्ययमपास्य जनमखिलमव्यवस्थितैः" माघ॰ ೧೫-೧೦। स्त्रियाम् "ङीप्" (೪-೧-೬)। **–वती** –ವತೀ. "गुणवत्युपायनिलये स्थितिहेतौ साधिके त्रिवर्गस्य" मुद्रा॰ ೧-೫।

ಗುಣವರ್ಣನ ಗುಣವರ್ಣನ (ನ॰) ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು, ಗುಣಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುದು. गुणानां वर्णनम्।

ಗುಣವಾಚಕ ಗುಣವಾಚಕ (ವಿ॰) ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ, ವಿಶೇಷಣ. गुणा उच्यन्तेऽनेन—वच (परिभाषणे) कर्तृ॰ "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೭)।

ಗುಣವೃಕ್ಷ(ಕ) ಗುಣವೃಕ್ಷ(ಕ) (ಪುಂ॰) ಹಡಗಿನ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. गुणानां नौकाबन्धनरज्जूनां वृक्षः संज्ञायां "कन्" (೫-೩-೮೪)।

ಗುಣವೃತ್ತಿ ಗುಣವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ, ಸಾದೃಶ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿ. गुणेन वृत्तिः।

ಗುಣಸಙ್ಗ ಗುಣಸಂಗ (ಪುಂ॰) ಗುಣದ ಕಾರ್ಯವಾದ ಸುಖ ದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ. गुणेषु गुणकार्येषु सुखदुःखादिषु सङ्गः आसक्तिः। "कारणं गुणसङ्गोऽस्य सदसद्योनि-जन्मसु" गीता ೧೩-೨೧।

ಗುಣಸಮ್ಪದ್ ಗುಣಸಂಪದ್ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಗುಣಸಮೃದ್ಧಿ, ಗುಣಾತಿಶಯ. गुणस्य सम्पद्। "गुणसम्पदा समधिगम्य परं महिमानमत्र महिते जगताम्". किरा॰ ೫-೨೪।

ಗುಣಸಮ್ಪನ್ನ ಗುಣಸಂಪನ್ನ (ವಿ॰) ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ. गुणैः सम्पन्नः।

गुणसागर गुणसागर (पुं०) 1. चतुर्मुख ब्रह्म. गुणानां सागर इवाधारः। (वि०) 2. गुणगळिगे आधारवाद.

गुणसिन्धु गुणसिंधु (वि०) गुणगळिगे समुद्रदंतिरुव, गुणगळिगे आधारवाद. गुणानां सिन्धुरिव। "गुणसिन्धुरसौ गुणातिवर्ती गतिरन्तस्थितिरागमैकगम्यः" याद० १५-५।

गुणहीन गुणहीन (वि०) गुणविल्लदवनु, अयोग्य, असभ्य. गुणैः हीनः।

गुणा गुणा (स्त्री०) गरुकेहुल्लु, गुणोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

गुणाकर गुणाकर (वि०) गुणगळ गणि, गुणगळिगे वासस्थान. गुणानामाकरः।

गुणाढ्य गुणाढ्य (पुं०) 1. "बृहत्कथा" ग्रंथवन्नु रचिसिद ओब्ब प्रसिद्ध कवि. (वि०) 2. गुणगळिंद तुंबिरुव. गुणैराढ्यः।

गुणातिवर्तिन् गुणातिवर्तिन् (पुं०) सत्त्व्वरजस्तमोरूपवाद मायागुणगळन्नु मीरिदवनु, परमात्म. गुणान् मायागुणान् अतिवर्तते — अति + वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "गुणसिन्धुरसौ गुणातिवर्ती" याद० १५-५।

गुणातिशय गुणातिशय (पुं०) हेच्चु गुणगळु, अधिकवाद उत्तम गुणगळु. गुणानामतिशयः।

गुणातीत गुणातीत (पुं०) 1. परमात्म. गुणान् सत्त्वादीन् मायागुणान् अतीतः। (वि०) 2. देहाकारवागि परिणामवंहोंदिद प्रकृतियिंद उंटाद ई सत्त्व्वादि गुणगळन्नु दाटिद जीवात्म, स्थितप्रज्ञ. जीवनु सत्त्व्वरजस्तमोगुणगळन्नु मीरि जन्म मृत्यु मुप्पु इवुगळ दुःखिदिंद बिडल्पट्टवनागि ज्ञानैकस्वरूपनाद परमात्मनन्नु साक्षात्करिसि अनुभविसुत्तानॆ. "गुणानेतानतीत्य त्रीन् देही देहसमुद्भवान्। जन्ममृत्युजरादुःखैः विमुक्तोऽमृतमश्नुते" गीता १४-२०। "सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते" गीता १४-२५।

गुणाधान गुणाधान (न०) अधिकवाद गुणगळन्नु सेरिसुवदु, बेरॆ गुणगळन्नु हॊंदिसुवुदु. गुणस्य गुणान्तरस्याधानम्।

गुणाधार गुणाधार (वि०) गुणगळिगे आधारवाद, गुणगळिगे वासस्थानवाद. गुणानामाधारः।

गुणानुराग गुणानुराग (पुं०) गुणदल्लि प्रीति, इतरर गुणद विषयदल्लि विश्वास. गुणेष्वनुरागः। "गुणानुरागादिव सख्यमीयिवान्न बाधतेऽस्य त्रिगुणः परस्परम्" किरा० १-११।

गुणानुरोध गुणानुरोध (पुं०) गुणक्कॆ अनुसार, गुणगळिगॆ अनुरूपवागिरुविकॆ. गुणानामनुरोधः।

गुणान्तर गुणान्तर (न०) बेरॆ गुण. अन्यो गुणः। "पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिल्पमाधातुः" माल० १-६।

गुणान्वित गुणान्वित (वि०) 1. सद्गुणगळिंद कूडिद, गुणशीलनाद. 2. विवेक वैराग्य मॊदलाद मोक्षोपायगळिंद कूडिद. "प्रक्षीणदोषाय गुणान्विताय" वेदान्तसा०।

गुणाभिलाषिन् गुणाभिलाषिन् (वि०) गुणदल्लि आसॆयुळ्ळ, गुणवन्नु अपेक्षिसुव. गुणमभिलषति— अभि + लष (कान्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—लाषिणी —लाषिन्.** "अगच्छदंशेन गुणाभिलाषिणी नवावतारं कमलादिवोत्पलम्" रघु० ३-३६।

गुणालङ्कृत गुणालंकृत (वि०) सद्गुणगळिंद भूषितनाद, ऒळ्ळॆय गुणगळिंद अलंकरिसल्पट्ट. गुणैरलङ्कृतः।

गुणाश्रय गुणाश्रय (वि०) गुणगळिगॆ आधारवाद, गुणगळिगॆ वासस्थानवाद. गुणानामाश्रयः।

गुणिका गुणिका (स्त्री०) ऊत, बावु, गॆद्दॆ.

गुणित गुणित (वि०) 1. गुणिसल्पट्ट, हॆच्चिसल्पट्ट. गुण (आमन्त्रणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनधिगतमनोरथस्य पूर्वं शतगुणितेव गता मम त्रियामा" विक्रं० ३-२२। 2. दॊड्डदागि माडल्पट्ट, बॆळिसल्पट्ट. "पश्चादावां विरहगुणितं तं तमात्माभिलाषं निर्वेक्ष्यावः परिणतशरच्चन्द्रिकासु क्षपासु" मेघ० २-४७। 3. ऎणिसल्पट्ट, लॆक्कमाडल्पट्ट.

गुणितव्य गुणितव्य (वि०) "गुणनीय" पदद अर्थ, गुण "तव्यः" (३-१-९६)।

गुणिन् गुणिन् (पुं०) 1. धनुस्सु, बिल्लु. "स्थावरं तु धनुर्गुणी" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ऒळ्ळॆय गुण

ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. गुणा अस्य सन्ति "इनिः"(५-२-११५)। "नागुणी गुणिनं वेत्ति गुणी गुणिषु मत्सरी। गुणी च गुणरागी च विरलः सरलो जनः"। 3. ರಜ್ಜುಸಹಿತ ವಾದ. 4. ತಂತುಸಹಿತವಾದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गुणिनी** ಗುಣಿನೀ.

गुणीभाव ಗುಣೀಭಾವ(पुं०) ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಆಗುವುದು. "यत्र वस्त्वलङ्काररसादिरूपव्यङ्ग्यानां रसाभ्यन्तरे गुणीभावः तत्र प्रधानकृत एव व्यवहारः" सा० द०।

गुणीभूत ಗುಣೀಭೂತ (वि०) ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ, ಅಪ್ರಧಾನವಾದ, ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अगुणः गुणः भूतः — गुण + भू "क्विः" (५-४-५०)। ततः "क्तः" (३-२-१०२)। "सर्वैरपि गुणैर्युक्तो निर्वीर्यः किं करिष्यति। गुणीभूता गुणाः सर्वे तिष्ठन्ति हि पराक्रमे" भा० सभा० १६-११।

गुणीभूतव्यङ्ग्य ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ(न०)ಗುಣೀಭೂತ ವ್ಯಂಗ್ಯಕಾವ್ಯ. ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು ಚಮತ್ಕಾರಾಧಾಯಕವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಅದು ಗುಣೀಭೂತ ವ್ಯಂಗ್ಯಕಾವ್ಯ. "यत्र व्यङ्ग्यमप्रधानमेव सच्चमत्कारकारणं तद्द्वितीयम्" रसगं०। **उदा**: "राघवविरहज्वालासन्तापितसह्यशैलशिखरेषु। शिशिरे सुखं शयानाः कपयः कुप्यन्ति पवनतनयाय"। ಇಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯನು ಜಾನಕಿಯ ಕುಶಲವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದುದರಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನ ವಿರಹತಾಪವೆಲ್ಲವೂ ಕಡಮೆಯಾಯಿತೆಂಬ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು, ಶಿಶಿರಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ವಿರಹಜ್ವಾಲೆಯ ತಾಪದಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಕಪಿಗಳು ಆಂಜನೇಯನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೋಪಗೊಂಡವು ಎಂಬ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಗುಣೀಭೂತವಾಗಿ ಚಮತ್ಕಾರಾಧಾಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ **गुणीभूतव्यङ्ग्यकाव्य**. "अपरं तु गुणीभूतव्यङ्ग्यं वाच्यादनुत्तमे व्यङ्ग्ये" सा० द०।

गुणोत्कर्ष ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷ(पुं०)1. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಗುಣಗಳು. गुणानामुत्कर्षः। "मुखादित्वं निवर्त्यैव पद्मादित्वेन रूपणात्। उद्भावितगुणोत्कर्षं तत्त्वापह्नवरूपकम्" काव्या० २-९५। "भूयस्तव गुणोत्कर्षमेते विद्ये करिष्यतः" रामा०।

गुणोदधि ಗುಣೋದಧಿ (वि०) ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ, ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ. गुणानामुदधिः। "गुणोदधिस्त्वं गुणकर्बुरात्मना तिरस्करिण्या पिहितात्मदृष्टिभिः" याद० १४-३७।

गुणोपेत ಗುಣೋಪೇತ (वि०) ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. गुणैरुपेतः। "पुत्रमेवंगुणोपेतं चक्रवर्तिनमाप्नुहि" शाकु० १-११।

गुण्ठन ಗುಂಠನ (न०) 1. ಮುಚ್ಚುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು. गुठि (वेष्टने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಳಿಯುವುದು, ಹಚ್ಚುವುದು. "अग्निहोत्रं त्रयो वेदास्त्रिदण्डं भस्मगुण्ठनम्" प्रबोध० २-२६। 3. ಸುತ್ತು ವರಿಯುವುದು.

गुण्ठित ಗುಂಠಿತ (वि०) 1. ಧೂಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. गुठि (वेष्टने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

गुण्ड ಗುಂಡ (पुं०)1. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. गुडि (वेष्टने)+णिच् भावे "अच्" (३-३-५६)। 2. ಕಬ್ಬು. (वि०)3. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

गुण्डक ಗುಂಡಕ (पुं०)1. ಧೂಳು. 2. ಚೂರ್ಣ, ಪುಡಿ. 3. ಎಣ್ಣೆಯ ಪಾತ್ರೆ. 4. ಮಧುರಧ್ವನಿ, ಇಂಪಾದ ಮಾತು. (वि०)5. ಮಲಿನವಾದ, ಕೊಳೆಯಾದ. गुडि (वेष्टने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "गुण्डको मलिने धूलौ कलोक्तिस्नेहपात्रयोः" मेदि०।

गुण्डन ಗುಂಡನ (न०) "गुण्ठन" ಪದದ ಅರ್ಥ.

गुण्डित ಗುಂಡಿತ (वि०) 1. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಧೂಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. गुडि (वेष्टने) "क्तः" (३-२-१०२)।

गुण्य ಗುಣ್ಯ(वि०)1. ಗುಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಎಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಗುಣಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವ. गुण(आमन्त्रणे)+णिच् "यत्"(३-१-९७)। (वि०) 4. ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रशस्ता गुणा अस्य सन्ति "यप्" (वा० ५-२-१२०)। "दित्सया तदपि पार्थिवोऽर्थिनं गुण्यगुण्य इति न व्यजीगणत्" माघ० १४-४७।

गुत्स ಗುತ್ಸ (पुं०)1. ಗೊಂಚಲು. 2. ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊರೆ. 3. ಹಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. 4. ಮಾಡಿ ಪತ್ರೆ. 5. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. गुध (परिवेष्टने) "सः" (उ० ३-६८)। "गुत्सः स्यात् स्तबके स्तम्बे हारभिद्ग्रन्थिपर्णयोः" मेदि०।

गुत्सक ಗುತ್ಸಕ (पुं०) 1. ಗೊಂಚಲು. 2. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. 3. ಚಾಮರ. 4. ಪುಸ್ತಕದ ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ.

गुत्सार्ध ಗುತ್ಸಾರ್ಧ (पुं०) ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಮುಂಡಿನ ಹಾರ. "गुत्सगुत्सार्धगोस्तना:" अम०।

गुद – क्रीडायाम् (भ्वा० आत्म० अक० से०)। गोदते। जुगुदे। अगोदिष्ट। ಕ್ರೀಡಿಸು, ಆಟವಾಡು.

गुद ಗುದ (न०) ಗುದಸ್ಥಾನ, ಮೂಲದ್ವಾರ, ಅಪಾನದ್ವಾರ. गोदते – गुद (क्रीडायाम्) "क:" (३-१-१३५)।

गुदकील ಗುದಕೀಲ (पुं०) ಅರ್ಶೋರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. गुदे कील इव। "स्थूलकन्दस्तु नात्युष्ण: शूरणो गुदकीलहा" सुश्रुत० सूत्र० ४६-३०७।

गुदग्रह ಗುದಗ್ರಹ (पुं०) ಮಲಬದ್ಧತೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಟ್ಟುವುದು. गुदं तद्व्यापारं गृह्णाति – ग्रह (उपादाने) "अच्" (३-१-१३४)।

गुदपाक ಗುದಪಾಕ (पुं०) ಅತಿಸಾರ ಆಮಶಂಕೆ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳಿಂದ ಮಲದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಉರಿತ. गुदस्य पाक:।

गुदभ्रंश ಗುದಭ್ರಂಶ (पुं०) ಗುದವು ಜಾರಿಬೀಳುವುದು, ಆಸನದ್ವಾರದ ಮಾಂಸಖಂಡವು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರುವುದು. गुदस्य भ्रंश:। ದೇಹಬಲವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಅತಿಸಾರ ಆಮಶಂಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಭಾರ ಹೊರುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಗುದಭ್ರಂಶವುಂಟಾಗುವುದು. "प्रवाहणातिसाराभ्यां निर्गच्छति गुदं बहि:। रूक्षदुर्बलदेहस्य गुदभ्रंशं तमादिशेत्"। "गुदभ्रंशमिमं कृच्छ्रं पानाभ्यङ्गात् प्रसाधयेत्" सुश्रुत०। ಬಹಳ ದಿನಗಳ ಅತಿಸಾರರೋಗವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಗುದವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಗುದಭ್ರಂಶವಾಗುವುದು. ಗುದವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುವಾಗ ವಿಪಕಾರಿಯಿಂದ ಎಣ್ಣೆಯಂಸ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. "प्रायेण गुददौर्बल्यं दीर्घकालातिसारिणाम्। भवेत्तस्माद्धितं तेषां गुदे तैलावचारणम्" सुश्रुत० उत्तरत० ४०-११२।

गुदरोग ಗುದರೋಗ (पुं०) ಮಲದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ. ಇದು ಪಾಪಕಾರ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗ. "सुरालये जले वापि शकृन्मूत्रं करोति य:। गुदरोगो भवेत्तस्य पापरूप: सुदारुण:"।

गुदस्तम्भ ಗುದಸ್ತಂಭ (पुं०) ಮಲದ್ವಾರದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. ಮಲಬದ್ಧತೆ.

गुदाङ्कुर ಗುದಾಂಕುರ (पुं०) ಅರ್ಶೋರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. गुदे अङ्कुर इव।

गुध – परिवेष्टने (दिवा० पर० सक० से०)। गुध्यति। जुगोध। गोधिता। गोधिष्यति। गुध्यतु। अगुध्यत्। गुध्येत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು, ಮರೆಮಾಡು, ಮುಚ್ಚು.

कर्मणि:—गुध्यते। जुगुधे। गोधिता। ಇತ್ಯಾದಿ.

गुधित ಗುಧಿತ (वि०) ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. गुध (परिवेष्टने) कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)।

गुधेर ಗುಧೇರ (वि०) ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुध (परिवेष्टने) "एरक्" (उ० १-६१)।

गुन्दल ಗುಂದಲ (पुं०) ಮುದ್ದಲಿಯು ಶಬ್ದ. गुमित्यव्यक्तशब्देन दल्यते – दल (विशरणे) णिच् "अच्" (३-३-५६)। "प्रक्वाण: प्रक्वणस्तन्त्र्या: मर्दलस्य तु गुन्दल:" अभि० चि०।

गुन्द्र ಗುಂದ್ರ (पुं०) 1. ಕಾಗೆ ಬಿದಿರು, ನಾಣಲ ಕಡ್ಡಿ. गुणान् राति – रा (दाने) "क:" (३-२-४)। पृषो०। "अथ तेजन:। गुन्द्रो मुञ्ज: शर:" अभि० चि०। (स्त्री०) **गुन्द्रा** ಗುಂದ್ರಾ. 2. ನವಣೆ. 3. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕೆಂಪು ಕೊನ್ನಾರಿ. 4. ಕಾಡು ಗೋಧಿ.

गुन्द्रला ಗುಂದ್ರಲಾ (स्त्री०) ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ.

गुप् – रक्षणे (भ्वा० पर० सक० वे०)। गोपायति। गोपायां चकार, –बभूव, –आस। आयप्रत्ययाभावे जुगोप। गोपायिता, गोपिता, गोप्ता। गोपायिष्यति, गोपिष्यति, गोप्स्यति। गोपायतु। अगोपायत्। गोपायेत्। गोपाय्यात्, गुप्यात्। अगोपायीत्, अगोपीत्, अगौप्सीत्। अगोपायिष्यत्, अगोपिष्यत्, अगोप्स्यत्। ರಕ್ಷಿಸು, ಕಾಪಾಡು.

कर्मणि:—गोपाय्यते, गुप्यते। गोपायां चक्रे, –बभूवे, आसे। जुगुपे। गोपायिता, गोपिता, गोप्ता। गोपायिष्यते, गोपिष्यते, गोप्स्यते। गोपाय्यताम्, गुप्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—गोपाययति, –ते। गोपयति, –ते। गोपाययां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गोपयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गोपाययिता, गोपयिता। गोपाययिष्यति, –ते। गोपयिष्यति, –ते। गोपाययतु, –ताम्। गोपयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

गुप् ಗುಪ್ (वि०) ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुप् (रक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "नावा स्मर: किं हरभीतिगुप् ते पयोधरे" नैष० ६-६६।

गुपिल ಗುಪಿಲ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. 2. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुप् (रक्षणे) "इलच्" (उ० १-५७)। गुपिलो राजा सि० कौ०।

गुप्त ಗುಪ್ತ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अन्यैर्दुरवबोधो य: गुप्त इत्यभिधीयते" इति निरुक्ति:। "गुह्यो गभीरो गहनो

गुप्तश्चक्रादाघरः" वि० स०। 2. ಯುದ್ಧ. 3. ವೈಶ್ಯರ ಹಸರಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಪದ. "गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं गुप्तशूद्रयोः"। (स्त्री०) **-प्ता** -ಪ್ರ. 4. ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ. 5. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು. "ब्राह्मणीं यद्यगुप्तां तु गच्छेतां वैश्यपार्थिवौ" मनु० ८-३७६। (न०) 6. ರಕ್ಷಣೆ. गुप्‌ (रक्षणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०)7. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಗೂಢವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾದ. "स गुप्तमूलप्रत्यन्तः शुद्धपार्ष्णिरयान्वितः" रघु० ४-२६। (अव्य०) 9. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ.

गुप्तकथा **ಗುಪ್ತಕಥಾ** (स्त्री०) ರಹಸ್ಯ ಸಮಾಚಾರ, ಗುಟ್ಟಾದ ಸುದ್ದಿ.

गुप्तगति **ಗುಪ್ತಗತಿ**(पुं०)1. ಗೂಢಚಾರ. गुप्ता गतिर्यस्य। (वि०) 2. ರಹಸ್ಯವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ.

गुप्तचर **ಗುಪ್ತಚರ** (पुं०) 1. ಗೂಢಚಾರ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸೇವಕ, ದೂತ. 2. ಬಲರಾಮ. "संवर्तको गुप्तचरः रुक्मिदार्येककुण्डलः" त्रिकाण्ड०।

गुप्ति **ಗುಪ್ತಿ** (स्त्री०) 1. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. गुप्‌ (रक्षणे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "सर्वस्यास्य च सर्गस्य गुप्त्यर्थं स महाद्युतिः" मनु० १-८७। 2. ಮುರೆಮಾಚುವುದು. ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಒಳಗೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "भयगौरवलज्जादेर्हर्षाद्याकार-गुप्तिरवहित्था" सा० द० ३-१५८। 3. ದುರ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮರೆಮಾಡುವುದು, ಕೋಟೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚುವುದು. "बृहन्मणिशिलासालं गुप्तावपि मनोहरम्" कुमा० ६-३८। 4. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವಿಕೆ. 5. ಕಾರಾಗಾರ, ಬಂದೀಖಾನೆ. "दलितदलकपाटः षट्पदानां सरोजे सरभस इव गुप्ति-स्फोटमर्कः करोति" माघ० ११-६०। 6. ಹಡಗಿನ ಕೆಳಗಿನ ಅಂತಸ್ತು. 7. ಭೂಮಿಯೊಳಗಿನ ಹಳ್ಳ, ಕಸದ ಗುಂಡಿ. 8. ಯೋಗದ ಅಂಗವಾದ ಯಮ. "गुप्तिर्यमे भूगर्तरक्षयोः। कारायाम्" हेम०। 9. ಹಳ್ಳಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತೋಡುವುದು. 10. ಹಡಗಿನ ಬಿರುಕು. 11. ಒಂದು ಮಂತ್ರ ಸಂಸ್ಕಾರ.

गुम्फ **ಗುಂಫ** (पुं०)1. ಮಾಲೆಯ ರಚನೆ, ಹೂವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. 2. ಜೋಡಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು. गुम्फ (ग्रन्थे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಅಂಗದ, ತೋಳಿನ ಒಂದು ಆಭರಣ. "गुम्फस्तु गुम्फने बाहोरलंकारे च कीर्त्यते" मेदि०। 4. ಮಾಸಿ, ಗಲ್ಲದ ಕೂದಲು.

गुम्फत् गुंफत् (वि०)1. ಹೂವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಹೂವುಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸುತ್ತಿರುವ. गुम्फ (ग्रन्थे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುತ್ತಿರುವ.

गुम्फन गुंफन (न०) 1. ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಜೋಡಣೆ. 2. ಮಾಲಾರಚನೆ. गुम्फ (ग्रन्थे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

गुम्फना गुंफना (स्त्री०) 1. ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಜೋಡಣೆ, ರಮಣೀಯವಾದ ವಾಕ್ಯರಚನೆ. गुम्फ (ग्रन्थे) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "वाक्ये शब्दार्थयोः सम्यग्रचना गुम्फना स्मृता"। 2. ಮಾಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ರಚನೆ.

गुम्फित गुंफित (वि०) ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गुम्फ (ग्रन्थे) "क्तः" (३-२-१०२)।

गुम्फित्र् गुंफित्र् (वि०)1. ಜೋಡಿಸುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ. 2. ಹೂವುಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸುವ. गुम्फ (ग्रन्थे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री** -ತ್ರೀ.

गुरी–उद्यमने (तुदा० आत्म० सक० से०)। गुरते। जुगुरे। गुरिता। गुरिष्यते। गुरताम्। अगुरत। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು.

कर्मणि:—गूर्यते। जुगुरे। गुरिता। गूर्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—गुरितव्यम्। गुरणीयम्। गोर्यम्। गूर्णः। गूर्णवान्। गुरमाणः। गुरितुम्। गूर्णम्, गुरणम्। गुरित्वा। उद्गूर्य।

गुरण **ಗುರಣ** (न०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು; गुरी (उद्यमने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

गुरमाण **ಗುರಮಾಣ** (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ. गुरी (उद्यमने) कर्तृ० "शानच्" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् **-माणा** **-ಮಾಣಾ**.

गुरु **ಗುರು** (पुं०) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವತೆಗಳ ಆಚಾರ್ಯ. गृणाति उपदिशति—गृ (शब्दे) "कुः" उकार अन्ता-देशश्च (उ० १-२४)। "गुरुकाव्यानुगां बिभ्रच्चान्द्रीमभिनभः श्रियम्" माघ० २-२। 2. ಆಚಾರ್ಯ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. "गुरोः सदारस्य निपीड्य पादौ समाप्य सान्ध्यं च विधिं दिलीपः" रघु० २-२३। 3. ತಂದೆ. "स्यान्निषेकादिकृद्गुरुः" अम०। "न केवलं तद्गुरुरेक-पार्थिवः क्षितावभूदेकधनुर्धरोऽपि सः" रघु० ३-३१।

4. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. "उपाध्यायः पिता ज्येष्ठभ्राता चैव महीपतिः। मातुलः श्वशुरस्त्राता मातामहपितामहौ। वर्णज्येष्ठः पितृव्यश्च पुंस्येते गुरवः स्मृताः"। 5. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. "प्रत्यग्रहीदग्रजशासनं तदाज्ञा गुरूणां ह्यविचारणीया" ರಘು॰ ೧೪-೪೬। 6. ಉಪದೇಶಕ, ಅತ್ಮವಿದ್ಯೋಪದೇಶಕ. "तौ गुरुर्गुरुपत्नी च प्रीत्या प्रतिननन्दतुः" ರಘು॰ ೧-೪೭। 7. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ. 8. ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರವರ್ತಕ. 9. ಪುರೋಹಿತ. 10. ಪರಮಾತ್ಮ. 11. ಗುರುಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣ. ದೀರ್ಘವರ್ಣ ಅನುಸ್ವಾರ ಮತ್ತು ವಿಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ಣ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರದ ಹಿಂದಿನ ವರ್ಣ ಇವು ಗುರುಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣಗಳು. "सानुस्वारो विसर्गान्तो दीर्घो युक्तपरश्च लः। वा पादान्तस्त्वसौ गुरुः" ವೃ॰ ೨॰। ಪಾದಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಲಘುವರ್ಣಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ "ಗುರು" ಸಂಜ್ಞೆಯುಂಟು. 12. ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರ. 13. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲೊಂದು ಗ್ರಹ. ಗುರುವಿಗೆ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು. ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚ. ಮಕರವು ನೀಚರಾಶಿ. ರವಿ ಚಂದ್ರ ಕುಜರು ಮಿತ್ರರು. ಶನಿಯು ಸಮ. ಬುಧಶುಕ್ರರು ಶತ್ರುಗಳು. ಗುರುವು ಶುಭಗ್ರಹ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಪುರುಷಗ್ರಹ. 2, 5, 7, 9 ಮತ್ತು 11 ನೆಯ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗುರುವು ಶುಭಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. "गुरुरद्विद्विनवपञ्चमे शुभफलदः, एकादशस्थाः सर्वे" ಗೋಚಾರದ॰। [ಇನ್ನೂ ವಿವರಕ್ಕೆ "जीव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (ವಿ॰) 14. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ. "अवैमि ते सारमतः खलु त्वां कार्ये गुरुण्यात्मसमं नियोक्ष्ये" ಕುಮಾ॰ ೩-೧೩। 15. ಭಾರವಾಗಿರುವ. "गुरुणा स्तनभारेण मुखचन्द्रेण भास्वता" ಭರ್ತೃ॰ ೨-೧೭। 16. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅತಿಯಾದ. "गुरुसमीरसमीरितभूधरा इव गजा गगनं विजगाहिरे" ಕುಮಾ॰ ೧೪-೪೦। 17. ದುಷ್ಕರವಾದ, ಕಷ್ಟವಾದ. 18. ಉದ್ದವಾದ, ದೀರ್ಘವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. 19. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. 20. ಕಠಿನವಾದ, ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವ. 21. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ. "गुरुर्निपेकादिकरे पुरोधसि बृहस्पतौ। पित्रादौ ना बृहत्ख्यातदुर्भरेषु च स त्रिषु" ನಾನಾರ್ಥರ॰। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ವಾ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೪೪)। **गुर्वी** ಗುರ್ವೀ. "तेन धूर्जगतो गुर्वीं सचिवेषु निचिक्षिपे" ರಘು॰ ೧-೩೪।

गुरुकर्मन् ಗುರುಕರ್ಮನ್ (ನ॰) 1. ಆಚಾರ್ಯನ ಕೆಲಸ, ಗುರುವಿನ ಕಾರ್ಯ. गुरोः कर्म। "तथा गुरुकर्मसु" ಆಪ॰ ಧ॰ ೧-೨-೨೪। 2. ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯ. ಗುರು ಕರ್ಮ।

गुरुकार ಗುರುಕಾರ (ಪುಂ॰) ಅರ್ಚನೆ, ಪೂಜೆ.

गुरुकार्य ಗುರುಕಾರ್ಯ (ನ॰) 1. ಆಚಾರ್ಯನ ಕೆಲಸ. 2. ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯ, ಅತಿಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ.

गुरुकुल ಗುರುಕುಲ (ನ॰) ಗುರುವಿನ ಮನೆ. गुरोः कुलम्।

गुरुकुलवास ಗುರುಕುಲವಾಸ (ಪುಂ॰) ಆಚಾರ್ಯನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯನ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ವಾಸಮಾಡುತ್ತ ಆಚಾರ್ಯನ ಸೇವೆಮಾಡಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿಯಿತ್ತು.

गुरुकुलवासिन् ಗುರುಕುಲವಾಸಿನ್ (ಪುಂ॰) ಗುರುವಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. गुरुकुले वसति—वस (निवासे) "णिनिः" (೩-೧-೧೩೪)।

गुरुकृत ಗುರುಕೃತ (ವಿ॰) ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ.

गुरुक्रम ಗುರುಕ್ರಮ (ಪುಂ॰) ಗುರುವಿನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಉಪದೇಶ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಉಪದೇಶ. गुरुरेव क्रमो यत्र।

गुरुघ्न ಗುರುಘ್ನ (ಪುಂ॰) 1. ಬಿಳಿ ಸಾಸಮೆ. गुरुं गुरुतां हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (೩-೨-೫೩)। (ವಿ॰) 2. ಗುರುವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ.

गुरुजन ಗುರುಜನ (ಪುಂ॰) 1. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹ. 2. ಹಿರಿಯವನು, ದೊಡ್ಡವನು, ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮೊದಲಾದವರು. "इतस्तपस्विकार्यम् इतो गुरुजनाज्ञा" ಶಾಕು॰ ೨।

गुरुतम ಗುರುತಮ (ಪುಂ॰) 1. ವಿಷ್ಣು. (ವಿ॰) 2. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಬೇಕಾದ ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯ. अतिशयेन गुरुः "तमप्"। "त्रयः पुरुषस्यातिगुरवो भवन्ति माता पिताचार्यश्च"। 3. ಬಹಳ ಭಾರವಾದ. 4. ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದ.

गुरुतर ಗುರುತರ (ವಿ॰) 1. ಹೆಚ್ಚು ಪೂಜ್ಯರಾದ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವಾದ. 3. ಹೆಚ್ಚು ಮುಖ್ಯವಾದ. अनयोरतिशयेन गुरुः "तरप्"।

गुरुतल्प ಗುರುತಲ್ಪ (ನ॰) 1. ಆಚಾರ್ಯನ ಹಾಸಿಗೆ. 2. ಆಚಾರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ಗುರುಪತ್ನಿ. गुरोस्तल्पम्। (ವಿ॰) 3. ಆ ಗುರುಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಸಂಭೋಗಮಾಡುವವನು. "तल्पं शय्याट्टदारेषु" ಅಮ॰। ಇದು ಮಹಾಪಾತಕಗಳ

ಲ್ಲೊಂದು. "ब्रह्महत्या सुरापानं गुरुतल्पगमनं ब्राह्मण-स्वर्णापहरणं द्विजातीनां महापातकम्" इति च्यवनः।

ಗುರುತಲ್ಪಗ ಗುರುತಲ್ಪಗ (ವಿ॰) ಗುರುಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಸಂಭೋಗಮಾಡುವವನು. ಇದೊಂದು ಮಹಾಪಾತಕ. गुरोस्तल्पं भार्यां गच्छति – गम्लृ (गतौ) "डः" (वा॰ ३-२-४८)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–ಗಾಮಿನ್ –ಗಾಮಿನ್**. ಪಿತೃಷ್ವಸೃ (ಸೋದರತ್ತೆ) ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗ ಮಾಡುವವನೂ ಗುರುತಲ್ಪಗಾಮಿ. "पितृः स्वसारं मातुश्च मातुलानीं स्नुषामपि। मातुः सपत्नीं भगिनीमाचार्यतनयां तथा। आचार्यपत्नीं स्वसुतां गच्छंस्तु गुरुतल्पगः" याज्ञ॰ ३-२३२, ३३।

ಗುರುತಲ್ಪಿನ್ ಗುರುತಲ್ಪಿನ್ (ವಿ॰) ಗುರುಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವವನು. गुरोस्तल्पं भार्यास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "गुरुतल्पभिभाष्यैनस्तप्ते स्वप्यादयो-मये" मनु॰ ११-१०३।

ಗುರುತಾ ಗುರುತಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಭಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ. ತೂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. गुरोर्भावः "तल्" (५-१-११९)। "यातं यच्च नितम्बयोर्गुरुतया मन्दं विलासादिव" शाकु॰ २-२। 2. ಆವಶ್ಯಕತೆ, ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. "अवधार्य कार्यगुरुता-मभवन्न भयाय सान्द्रतमसन्तमसम्" माघ॰ ९-२२।

ಗುರುತ್ವ ಗುರುತ್ವ (ನ॰) 1. ಭಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತೂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. गुरोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। 2. ಮೇಲಿನಿಂದ ವಸ್ತುವು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಲು ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಒಂದು ಧರ್ಮ. "आद्यपतनसमवायिकारणं गुरुत्वम्"। ಈ ಗುರುತ್ವವು ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದುದು. 3. ಗೌರವ, ಪೂಜ್ಯತೆ. 4. ಮರ್ಯಾದೆ, ಗಣ್ಯತೆ. 5. ಹಿರಿಯತನ, ದೊಡ್ಡತನ. 6. ಬೃಹತ್ತ್ವ, ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ. 7. ತಂದೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ. "मेने परार्ध्यमात्मानं गुरुत्वेन जगद्गुरोः" रघु॰ १०-६४। 8. ಆಚಾರ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ.

ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾ ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಗುರುವಿನ ಕಾಣಿಕೆ. ಗುರುವಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಸಂಭಾವನೆ. गुरोर्दक्षिणा। "उपात्तविद्यो गुरुदक्षिणार्थी कौत्सः प्रपेदे वरतन्तुशिष्यः" रघु॰ ५-१।

ಗುರುದಿನ ಗುರುದಿನ (ನ॰) ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ದಿವಸ, ಗುರುವಾರ. गुरोर्दिनम्।

ಗುರುದೈವತ ಗುರುದೈವತ (ಪುಂ॰) ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರ. गुरुर्दैवतमस्य।

ಗುರುಪತ್ನೀ ಗುರುಪತ್ನೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ. गुरोः पत्नी।

ಗುರುಪತ್ರ ಗುರುಪತ್ರ (ನ॰) 1. ತಗರ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) **–ಪತ್ರಾ –ಪತ್ರಾ**. 2. ಹುಣಸೆಮರ.

ಗುರುಪುತ್ರ ಗುರುಪುತ್ರ (ಪುಂ॰) 1. ಗುರುವಿನ ಮಗ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯನ ಮಗ. गुरोः पुत्रः। ಗುರುಪುತ್ರನೆಲ್ಲೂ ಗುರುವಿನಂತೆ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಬೇಕು. "श्रेयःसु गुरुव-द्वृत्तिं नित्यमेव समाचरेत्। गुरुपुत्रेषु चार्येषु गुरोश्चैव स्वबन्धुषु" मनु॰ २-२०७। 2. ಪಿತೃವ್ಯ ಮಾತುಲ ಮಾತಾಮಹ ಮುಂತಾದ ಹಿರಿಯರ ಮಕ್ಕಳು.

ಗುರುಪ್ರಸಾದ ಗುರುಪ್ರಸಾದ (ಪುಂ॰) ಗುರುವಿನ ಅನುಗ್ರಹ. ಗುರುವಿನ ಒಲವು. ಗುರುವಿನ ದಯೆ. गुरोः प्रसादः।

ಗುರುಪ್ರಿಯ ಗುರುಪ್ರಿಯ (ಪುಂ॰) ಗುರುವಿನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ.

ಗುರುಭ ಗುರುಭ (ನ॰) 1. ಗುರುದೇವತಾಕವಾದ ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಗುರುವು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳು.

ಗುರುಭಾರ್ಯಾ ಗುರುಭಾರ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಗುರುಪತ್ನಿ, ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ.

ಗುರುಮತ್ ಗುರುಮತ್ (ವಿ॰) ಗುರುವರ್ಣದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ, ಗುರುವರ್ಣಸಹಿತವಾದ. गुरुः गुरुवर्णोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः" पा॰ सू॰ ३-१-३६। (ಸ್ತ್ರೀ॰) **–ಮತೀ –ಮತೀ**. ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸು.

ಗುರುಮರ್ದಲ ಗುರುಮರ್ದಲ (ಪುಂ॰) ಧಿಮಿಕಿಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ.

ಗುರುರತ್ನ ಗುರುರತ್ನ (ನ॰) 1. ಪುಷ್ಪರಾಗ. 2. ಗೋಮೇದ ರತ್ನ. गुरोः प्रियं रत्नम्।

ಗುರುರಾಹು ಗುರುರಾಹು (ಪುಂ॰) ಗುರು ಮತ್ತು ರಾಹುಗಳ ಯೋಗ, ಗುರು ರಾಹುಗಳು ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಗುರು ರಾಹುಗಳು ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶುಭ ಕಾರ್ಯವು ನಿಷಿದ್ಧ. "एकराशौ स्थितौ स्यातां यदि राहुबृहस्पती। विवाहव्रतयज्ञादि सर्वं तत्र विवर्जयेत्"।

ಗುರುವತ್ ಗುರುವತ್ (ಅವ್ಯ॰) ಗುರುವಿನಂತೆ. गुरुणा तुल्यम्। "अध्यापयन् गुरुसुतो गुरुवन्मानमर्हति" मनु॰ २-२०८।

ಗುರುವರ್ತಿನ್ ಗುರುವರ್ತಿನ್ (ಪುಂ॰) ಗುರುವಿನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. गुरौ गुरुकुले वर्तते – वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

ಗುರುವಾರ ಗುರುವಾರ, –ವಾಸರ –ವಾಸರ (ಪುಂ॰) ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ. गुरोः वारः वासरो वा।

गुरुवृत्ति गुरुवृत्ति (स्त्री०) ಆಚಾರ್ಯನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯನ ನಡತೆ. गुरौ वृत्तिः। ಶಿಷ್ಯನು ಯಾವಾಗಲೂ ಗುರುವಿನ ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸಬೇಕು. ಗುರುವು ಪೇಳ ದಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ವ್ಯಾಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕು. ಗುರು ವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧಿಯಿಂದ ಇರಬೇಕು. ಗುರುವಿನ ಎದುರಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಆಡಂಬರವನ್ನೂ ತೋರಿಸಕೂಡದು. ಗುರುವಿನ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅವರೆದು ರಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು. ಗುರುವನ್ನು ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ದೂಷಿಸಕೂಡದು. ಯಾರು ದೂಷಿಸಿ ದರೂ ಅದನ್ನು ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಲೂಕೂಡದು. ಗುರುವಿನ ಪೆಸರನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕರೆಯಕೂಡದು. "आत्मनाम गुरोर्नाम नामातिकृपणस्य च। श्रेयस्कामो न गृह्णीयात् ज्येष्ठापत्यकलत्रयोः"। ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಭಯಭಕ್ತಿ ವಿನಯಾದಿ ಗಳಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ. "पितुर्दशगुणा माता गौरवेणेति निश्चितम्। मातुः शतगुणः पूज्यो ज्ञानदाता गुरुः प्रभो" तन्त्रसा०। "नोदितो गुरुणा नित्यमप्रचोदित एव वा। कुर्यादध्ययने यत्नमाचार्यस्य हितेषु च। स्थास्यतामिति चोक्तः सन्नासीताभिमुखं गुरोः। हीनान्नवस्त्रवेषः स्यात् सर्वदा गुरुसन्निधौ। गुरोर्यत्र परीवादो निन्दा वापि प्रवर्तते। कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं वा ततोऽन्यतः" मनु० २।

गुरूत्तम गुरूत्तम (वि०) ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಪರಮಪೂಜ್ಯನಾದ. गुरुषु उत्तमः।

गुर्जर गुर्जर (पुं० ब० व०) 1. ಗುರ್ಜರ ದೇಶ. 2. ಗುರ್ಜರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವರು.

गुर्विणी गुर्विणी (स्त्री०) ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸಿರುಹೆಂಗಸು. गुरुः अलघुर्गर्भोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११६)। "ङीप्" (४-१-५)।

गुर्वी गुर्वी (स्त्री०) ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸಿರುಹೆಂಗಸು.

गुल गुल (पुं०)1. ಬೆಲ್ಲ. (स्त्री०) **-ला-लाः.** 2. ಕಲ್ಲಿ ಗಡ. **-ली-लीः.** 3. ಗುಳಿಗೆ, ಮಾತ್ರೆ. 4. ಒಂದು ರೋಗ, ಸಿಡುಬು. "गुलः स्यादैक्षवे पुमान्। गुली तु गुटिकारोगभिदोः स्नुह्यां गुला स्मृता" मेदि०।

गुलिका गुलिका(स्त्री०)1. ಗೋಲಿ, ಗುಂಡು. 2. ಗುಳಿಗೆ, ಮಾತ್ರೆ. गुडः गोलाकारोऽस्त्यस्याः "ठन्"(५-२-११५)। 3. ಒಂದು ವಿಧ ರೋಗ, ಸಿಡುಬು ರೋಗ.

गुली गुलीः (स्त्री०) "गुल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

गुलिङ्क गुलिङ्क (पुं०) ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

गुलुच्छ गुलुच्छ (पुं०) ಗೊಂಚಲು. गुच्छ ಪೃಷೋ०। "गुच्छो गुलुच्छः क्षेपः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

गुल्फ गुल्फ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಗಂಟು, ಕಾಲಿನ ಪರದು. गलति — गल (अदने) "फक्" उकारश्च (उ० ५-२६)। "आगुल्फकीर्णापणमार्गपुष्पम् ಕು० ७-५५।

गुल्फजाह गुल्फजाह(न०) ಕಾಲಿನ ಗಂಟುಗಳ ತಳಭಾಗ. गुल्फस्य मूलम् "जाहच्" (५-२-२४)।

गुल्म गुल्म (पुं०) 1. ಮಧ್ಯದ ದೂಲವಿಲ್ಲದ ಗಿಡ. गुडति — गुड (रक्षायाम्) "मन्" वाहु०। 2. ಲತೆ ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪೊದರು. "प्रच्छन्नस्तरुगहनैः सगुल्मजालैर्लक्ष्मीवाननुपदमस्य संप्रतस्थे" किरा० १२-५४। 3. ಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪು. 45 ಪದಾತಿ (ಕಾಲಾಳು) ಗಳು 27 ಕುದುರೆಗಳು 9 ರಥಗಳು ೨೪ ಆನೆಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೇನೆಗಳ ಸಮೂಹ. 4. ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾವಲು ಸೈನ್ಯ. 5. ಹೊಟ್ಟೆಯ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ, ಪ್ಲೀಹ. 6. ಪ್ಲೀಹರೋಗ. ಹೊಟ್ಟೆಯ ಎಡಭಾಗದ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯು ಬೆಳೆದು ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. ಹೃದಯ ಮತ್ತು ಬಸ್ತಿ (ಹೊಕ್ಕಳ ಕೆಳಭಾಗ) ಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ವಾತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ) ಜಲಿಸು ತ್ತಲೂ (ವಾತವು ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವಾಗ) ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವುದಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಯೂ ವಿಚಿತ್ರವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ ವರ್ತುಲ ವಾದ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯೇ ಗುಲ್ಮವ್ಯಾಧಿ. "हृद्वस्त्योरन्तरे ग्रन्थिः संचारी यदि वाऽचलः। चयापचयवान् वृत्तः स गुल्म इति कीर्तितः" सुश्रुत० उत्तरत० ४२-४। "गुपितानिलमूलत्वाद्गूढमूलोदयादपि। गुल्मवद्वा विशालत्वाद्गुल्म इत्यभिधीयते" सुश्रुत० उत्तरत० ४२-५। ವಾತಜ, ಪಿತ್ತಜ, ಕಫಜ, ಕ್ಷತಜಗಳೆಂದು ಗುಲ್ಮ ರೋಗವು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಬರುವುದು.

गुल्ममूल गुल्ममूल(न०)ಹಸಿಮುಂಡಿ. गुल्म इव मूलमस्य।

गुल्मिन् गुल्मिन् (वि०) 1. ಗುಲ್ಮರೋಗವುಳ್ಳವನು. गुल्मोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "पेया वातहरैः सिद्धाः कौलत्थाः संस्कृता रसाः। खलाः सपञ्चमूलाश्च गुल्मिनां भोजने हिताः" सुश्रुत० उत्तरत० ४२-५४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गुल्मिनी गुल्मिनीः.** 2. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪರಡುವ ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಬಳ್ಳಿ, ವೀಳೆಯ ದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವು. "पित्तवद्रक्तगुल्मिन्या नार्याः कार्यः क्रियाविधिः" सुश्रुत० उत्तरत० ४२-१९।

गुल्मी ಗುಲ್ಮೀ (स्त्री०) 1. ನೆಲ್ಲಿಮರ. 2. ಮೂಲಕ್ಕೆಗಿಡ. 3. ಪಸ್ತ್ರೆಯ. ಜೇರು. गुल्मः तदाकारफलम् अस्ति "अच्" (५-२-१२७)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

गुवाक ಗುವಾಕ (पुं०) ಅಡಕೆಮರ. गुवन्त्यनेन—गु (पुरीषोत्सर्गे) "आकः" (उ० ४-१५)। निपा०। बाहु० दीर्घः **गूवाकः ಗೂವಾಕಃ.**

गुह ಗುಹ (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. ಸ್ಕಂದ. ಷಣ್ಮುಖಿ. गूहति देवसेनाम्—गुहू (संवरणे) "कः" (३-१-१३५)। "गुहोऽपि येषां प्रथमाप्तजन्मनां न पुत्रवात्सल्यमपाकरोति" कुमा० ५-१४। 2. ವಿಷ್ಣು. गूहति रक्षति—गुहू "कः"। "रक्षतीति गुहः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "करणं कारणं कर्ता विकर्ता गहनो गुहः" वि० स०। 3. ಶ್ರೀರಾಮನ ಮಿತ್ರನಾದ ಒಬ್ಬ ನಿಷಾದ ರಾಜ. ಶೃಂಗ ಬೇರಪುರದ ದೊರೆ. "आससाद महावीरः शृङ्गवेरपुरं प्रति। यत्र राजा गुहो नाम रामस्यात्मसमः सखा" रामा०। 4. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. (स्त्री०) **-हा -ಹಾ.** 5. ನರಿಬಾಲದ ಗಿಡ. 6. ಪರ್ವತದ ಒಕ್ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಬಿಲ. 7. ಗುಹೆ, ಗವಿ. "गुहाया निरगाद्वाली सिंहो मृगमिव द्युवन्" भट्टि० ६-११८। 8. ಹೃದಯ. 9. ಮಾಯೆ. 10. ಬುದ್ಧಿ.

गुहषष्ठी ಗುಹಷಷ್ಠೀ (स्त्री०) ಸ್ಕಂದಷಷ್ಠಿ. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಷಷ್ಠಿ.

गुहाचर ಗುಹಾಚರ (न०) ಪರಬ್ರಹ್ಮ. गुहायां बुद्धौ विषयतया चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

गुहाशय ಗುಹಾಶಯ (पुं०) 1. ಮೂಷಿಕ. ಇಲಿ. गुहायां शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। 2. ಹುಲಿ, ಸಿಂಹ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು. 3. ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. "श्रुतं मया सिद्धजनादिह स्वयं गुहाशयः प्राप्स्यति ते गुहामिति" याद० १४-२७। 4. ಪ್ರಾಣ. ನಿದ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪೆಸರು.

गुहाहित ಗುಹಾಹಿತ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. ಹೃದಯ ಗುಹರದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಅರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮ. गुहायामाहितः।

गुहू—संवरणे (भ्वा० उभ० सक० वे०)। गूहति, -ते। जुगूह जुगुहतुः जुगुहुः। जुगुहे जुगुहाते जुगुहिरे। गूहिता, गोढा। गूहिष्यति, -ते। घोक्ष्यति, -ते। गूहतु, -ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಮುಚ್ಚು, ಮರೆಮಾಡು. "गूहिष्यामि क्षितिं कृत्तैरद्य गात्रैर्वनौकसाम्" भट्टि० १६-४१। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡು, ಮರೆಮಾಚು. "आकारो गूहितुं शक्यः" भा०। 3. ರಕ್ಷಿಸು. ಕಾಪಾಡು.

कर्मणि:—गुह्यते। गुह्यताम्। अगुह्यत। गुह्येत। अगूहि। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—गूहयति, -ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—गूहितव्यम्, गोढव्यम्। गूहनीयम्। गुह्यम्, गोह्यम्। गूढः। गूढवान्। गूहन्, गूहन्ती। गूहमानः। गूहितुम्, गोढुम्। गूढम्। गूहनम्। गुहित्वा, गूहित्वा, गूढ्वा। निगुह्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) उप+गूह=उपगूहति। उपगूहनम्। ಆಲಿಂಗಿಸು. ಅಪ್ಪಿಕೊ. "भुजान्तरेणोपजुगूह सादरम्" याद० १४-५४।

(2) नि+गूह = निगूहति। निगूहनम्। ಮುಚ್ಚು, ಮರೆಮಾಡು.

गुहेर ಗುಹೇರ (पुं०) 1. ಲೋಹಕಾರ. ಕಂಚುಗಾರ. 2. ರಕ್ಷಕ. गुह (संवरणे) "एरक्" (उ० १-६१)।

गुह्य ಗುಹ್ಯ (पुं०) 1. ಕಚ್ಛಪ, ಆಮೆ. गुहामर्हति "यत्" (५-१-६६)। 2. ವಿಷ್ಣು. गुह्यते संव्रियते परमोपनिषद्विषयेण वपुषा। "पञ्चोपनिषदङ्गेन गूढत्वात् गुह्य उच्यते" इति निरुक्तिः। "गुह्यो गभीरो गहनो गुप्तश्चक्रगदाधरः" वि० स०। 3. ಅಹಂಕಾರ. (न०) 4. ರಹಸ್ಯ. 5. ಉಪಸ್ಥ, ಹೆಂಗಸು ಮತ್ತು ಗಂಡಸರ ಜಿಹ್ವ, ಯೋನಿ ಮತ್ತು ಶಿಶ್ನ. गुह (संवरणे) "क्यप्" (वा० ६-१-७१)। "गुह्यं रहस्युपस्थे च गुह्यः कमठदम्भयोः" मेदि०।

गुह्यक ಗುಹ್ಯಕ (पुं०) ಯಕ್ಷ. ಕುಬೇರನ ಅನುಚರ, ದೇವಯೋನಿವಿಶೇಷ. गूहति रक्षति निधिं—गुहू (संवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। पृषो०। "शिलोच्चयं चारुशिलोच्चयं तमेष क्षणान्नेष्यति गुह्यकस्त्वाम्" किरा० ३-२९। "इत्यौत्सुक्यादपरिगणयन् गुह्यकस्तं ययाचे" मेघ० १-५।

गुह्यकेश्वर ಗುಹ್ಯಕೇಶ್ವರ (पुं०) ಯಕ್ಷರ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಕುಬೇರ. गुह्यकानामीश्वरः।

गुह्यगुरु ಗುಹ್ಯಗುರು (पुं०) ಪರಶಿವ, ಈಶ್ವರ.

ಗುಹ್ಯದೀಪಕ ಗುಹ್ಯದೀಪಕ (ಪುಂ) ಖದ್ಯೋತ, ಮಿಣುಕು ಹುಳು. गुह्यः सन् दीपयति – दीपी (दीप्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ಗುಹ್ಯನಿಷ್ಯಂದ ಗುಹ್ಯನಿಷ್ಯಂದ (ಪುಂ) ಮೂತ್ರ. गुह्यात् उपस्थात् निष्यन्दते – नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "अच्" (३-१-१३४)।

ಗುಹ್ಯಪುಷ್ಪ ಗುಹ್ಯಪುಷ್ಪ (ಪುಂ) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. गुह्यं पुष्पमस्य।

ಗುಹ್ಯಭಾಷಿತ ಗುಹ್ಯಭಾಷಿತ (ನಂ) 1. ಮಂತ್ರ. 2. ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಾತು. गुह्यं गुप्तं भाषितम्।

ಗೂಢ ಗೂಢ (ವಿ) 1. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. गुह (संवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "तस्य संवृतमन्त्रस्य गूढाकारेङ्गितस्य च" रघु० १-२०। 2. ಮರೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ರೂಪವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ, ರೂಪವನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "तान्विदित्वा सुचरितैर्गूढैस्तत्कर्मकारिभिः" मनु० ९-२६१। 4. ರಹಸ್ಯವಾದ, ಬಹಳ ಗುಟ್ಟಾದ. "गूढं नूपुरशब्दमात्रमपि मे कान्तं श्रुतौ पातयेत्" विक्र० ३-१५। 5. ಅಗೋಚರವಾದ, ಕಾಣದಿರುವ. "कामिनीकुचकलशवत् गूढं चमत्करोति" सा० द०। (क्रि० वि०) 6. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ. "द्वयोर्नायिकयोर्बहिर्दर्शितानुरागोऽन्यस्यां नायिकायां गूढं विप्रियमाचरति" सा० द०।

ಗೂಢಚಾರ ಗೂಢಚಾರ (ಪುಂ) 1. ರಹಸ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು. चरति – चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। गूढः चारः। (वि०) 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. गूढं चरति।

ಗೂಢಚಾರಿನ್ ಗೂಢಚಾರಿನ್ (ವಿ) ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. ಚೌರ್ಯಾದಿಭಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ತಿರುಗಾಡುವವನು. गूढं चरति – चर (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

ಗೂಢಜ ಗೂಢಜ (ಪುಂ) ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. ["गूढोत्पन्न" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಗೂಢನೀಡ ಗೂಢನೀಡ (ಪುಂ) ಖಿಂಜನಪಕ್ಷಿ, ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ಪಾಸರಿಹಕ್ಕಿ. ಗೂಢಂ ನೀಡಂ ಯಸ್ಯ। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಷ್" (೪-೧-೬೩)। –ನೀಡೀ –ನೀಡೀ.

ಗೂಢಪತ್ರ ಗೂಢಪತ್ರ (ಪುಂ) 1. ಅಂಕೋಲೆ ಮರ. 2. ಮುಳ್ಳು, ಅಜ್ಜಿಗಿಡ.

ಗೂಢಪಥ ಗೂಢಪಥ (ಪುಂ) 1. ರಹಸ್ಯವಾದ ದಾರಿ, ಸುರಂಗದ ದಾರಿ, ಕಿರುದಾರಿ. गूढः पन्थाः। 2. ಮನಸ್ಸು, ಅಂತಃಕರಣ. गूढः पन्थाः यस्य।

ಗೂಢಪಾದ್ ಗೂಢಪಾದ್ (ಪುಂ) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. गूढाः पादा यस्य। पृषो०। स्त्रियाम् "ङीप्" पादस्य लोपश्च (५-४-१३९)। पादः पत् (६-४-१३०)। –पदी –ಪದೀ.

ಗೂಢಪಾದ ಗೂಢಪಾದ (ಪುಂ) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. गूढाः पादा यस्य। (वि०) 2. ಮುಚ್ಚಿದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ, ಮರೆ ಮಾಡಿದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ. "उपानद्गूढपादश्च" हितो०।

ಗೂಢಪುರುಷ ಗೂಢಪುರುಷ (ಪುಂ) ರಹಸ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಸೇವಕ. गूढश्चासौ पुरुषश्च।

ಗೂಢಮಾರ್ಗ ಗೂಢಮಾರ್ಗ (ಪುಂ) ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗ, ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಸುರಂಗದ ಮಾರ್ಗ. गूढो मार्गः।

ಗೂಢಮೈಥುನ ಗೂಢಮೈಥುನ (ಪುಂ) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. गूढं रहस्यं मैथुनं यस्य। "काको रतज्ञवरः सूत्री श्रावको गूढमैथुनः" त्रिकाण्ड०।

ಗೂಢವರ್ಚಸ್ ಗೂಢವರ್ಚಸ್ (ಪುಂ) ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. गूढं वर्चोऽस्य। "व्यङ्गस्तु नन्दको भेको गूढवर्चाः कृतालयः" त्रिकाण्ड०।

ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯಾ ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನಲಕ್ಷಣಾಭೇದವಾದ ವ್ಯಂಗ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ. ಎಂಟು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನ ಲಕ್ಷಣೆಯು ಮತ್ತೆ ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯ ಅಗೂಢ ವ್ಯಂಗ್ಯಗಳಿಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ["अगूढव्यंग्य" ಕ್ಕೆ "अगूढ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಭಾವನೆಯಿಂದ ಪರಿಪಕ್ವಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವೇದ್ಯವು "ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯ". गूढं वाक्यार्थभावनापरिपक्वबुद्धिमात्रवेद्यं व्यङ्ग्यं यत्र। "उपकृतं बहु तत्र किमुच्यते सुजनता प्रथिता भवता परम्। विदधदीदृशमेव सदा सखे सुखितमास्स्व ततः शरदां शतम्"। ಇಲ್ಲಿ ಅಪಕಾರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ उपकृतं सुजनता सुखितं ಈ ಪದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧವು ಬಂದು ವಿಪರೀತಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಅಪಕಾರಾತಿಶಯವು ವ್ಯಂಗ್ಯಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ತೋರುವುದು. ಈ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ಪರಿಣತಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ **"ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯ"**.

ಗೂಢಾಙ್ಗ ಗೂಢಾಂಗ (ಪುಂ) 1. ಕಮಠ, ಆಮೆ. गूढानि अङ्गान्यस्य स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

(वि०) 2. ಗುಪ್ತವಾದ ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ. स्त्रियाम् स्वाङ्गत्वात् वा "ङीष्" (४-१-५४)। **गूढाङ्गी** ಗೂಢಾಂಗೀ. **गूढाङ्गा** ಗೂಢಾಂಗಾ.

गूढाङ्घ्रि ಗೂಢಾಂಘ್ರಿ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. गूढा अङ्घ्रयोऽस्य।

गूढोत्पन्न ಗೂಢೋತ್ಪನ್ನ (पुं०) ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. गूढं यथातथा उत्पन्नः। ಯಾವನೊಬ್ಬನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಪುತ್ರನು ಯಾವ ಪುರುಷನಿಂದ ಜನಿಸಿದವನೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವನು ಗೂಢೋತ್ಪನ್ನನು. ಯಾವನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನೋ ಅವನ ಮಗನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "उत्पद्यते गृहे यस्य न च ज्ञायेत कस्य सः। स गृहे गूढ उत्पन्नस्तस्य स्याद्यस्य तत्पजः" मनु० ९-१७०।

गूढोत्मन् ಗೂಢೋತ್ಮನ್ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ. गूढः आत्मा। पृषो०। ವರ್ಣದ ಆಗಮದಿಂದ (ಇರುವ ಅಕ್ಷರದ ಜೊತೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರವು ಸೇರುವುದರಿಂದ) ಹಂಸ ಪದವೂ, ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯದಿಂದ (ಅಕ್ಷರದ ಬದಲಾವಣೆಯಿಂದ) ಸಿಂಹ ಪದವೂ, ಇರುವ ವರ್ಣವು ವಿಕಾರ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಗೂಢೋತ್ಮನ್ ಪದವೂ, ವರ್ಣಲೋಪದಿಂದ ಪೃಷೋದರ ಪದವೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುವು. "भवेद्वर्णागमाद्धंसः सिंहो वर्णविपर्ययात्। गूढोत्मा वर्णविकृतेर्वर्णलोपात् पृषोदरः"।

गूथ ಗೂಥ (न०) ವಿಷ್ಠೆ, ಮಲ. गु (पुरीषोत्सर्गे) "थक्" (उ० २-१२)। निपा०।

गून ಗೂನ (वि०) ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಮಾಡಿದವನು. गु (पुरीषोत्सर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। दीर्घः नत्वं च (वा० ८-२-४४)।

गूरण ಗೂರಣ (न०)ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. गूरी (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

गूरी – हिंसागत्योः (दिवा० आत्म० सक० से०)। गूर्यते। जुगूरे। गूरिता। इत्यादि. 1. ಹಿಂಸಿಸು. 2. ಹೋಗು, ನಡೆ, ಮುಂದೆ ಸಾಗು.

गूवाक ಗೂವಾಕ (पुं०) ಅಡಕೆ ಮರ. गुवाक पृषो०।

गूहमान ಗೂಹಮಾನ (वि०) ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. गुह्ल (संवरणे) "शानच्" (३-२-१२४)। "गूहमानः स्वमाहात्म्यम्" भट्टि० ८-४५।

गृ – सेचने (भ्वा० पर० सक० अनि०)। गरति। जगार। ಸೇಚನೆಮಾಡು, ಸಿಂಪಡಿಸು, ಚಿಮುಕಿಸು.

गृज – शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। गर्जति। जगर्ज। गर्जिता। गर्जिष्यति। गर्जतु। इत्यादि. ಶಬ್ದಮಾಡು, ಗರ್ಜನೆಮಾಡು.

भावे:—गृज्यते। जगृजे। गर्जिता। गृज्यताम्। अगृज्यत। इत्यादि.

णिचि:—गर्जयति, –ते। गर्जयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस।

कृत्सु:—गर्जितव्यम्। गर्जनीयम्। गर्ज्यम्। गृजितः। गृजितवान्। गर्जन्, गर्जन्ती। गर्जितुम्। गृजितम्। गर्जनम्। गर्जित्वा। अनुगृज्य।

गृजि – शब्दे (भ्वा० पर० सक० से०)। गृञ्जति। जगृञ्ज। गृञ्जिता। गृञ्जिष्यति। गृञ्जतु। अगृञ्जत्। गृञ्जेत्। इत्यादि. ಶಬ್ದಮಾಡು.

कर्मणि:—गृञ्ज्यते। जगृञ्जे। गृञ्जिता। गृञ्जिष्यते। गृञ्ज्यताम्। अगृञ्ज्यत। इत्यादि.

गृञ्जन ಗೃಂಜನ (पुं०) 1. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. गृञ्ज्यते कथ्यते भक्ष्यत्वेन रोगेषु—गृजि (शब्दे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "लशुनं गृञ्जनं चैव पलाण्डुं कवकानि च" मनु० ५-५। (न०) 2. ವಿಷಬೆರೆದ ಪಶುವಿನ ಮಾಂಸ. "गृञ्जनं विषदिग्धस्य पशोर्मांसे रसोनके" हेम०।

गृञ्जिम ಗೃಂಜಿಮ (पुं०) ಯದುವಂಶದ ಶೂರರಾಜನ ಮಗ, ವಸುದೇವನ ಸಹೋದರ.

गृण्डीव ಗೃಂಡೀವ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ನರಿ. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **गृण्डीवी** ಗೃಂಡೀವೀ.

गृत्स ಗೃತ್ಸ (पुं०)1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. गृध्यत्यनेन—गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "सः" (उ० ३-६९)। (वि०) 2. ಕಾಮುಕ, ವಿಷಯಾಸಕ್ತ. 3. ಮೇಧಾವಿ, ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ. 4. ಸ್ತುತ್ಯ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವವನು. 5. ಹೊಗಳುವವನು.

गृधु – अभिकाङ्क्षायाम् (दिवा० पर० सक० से०)। गृध्यति। जगर्ध। गर्धिता। गर्धिष्यति। गृध्यतु। अगृध्यत्। इत्यादि. ಣಿಜಂತವಾದಾಗ ಇದು ಪ್ರಲಂಭನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. "माणवकं गर्धयते" प्रतारयतीत्यर्थः। अन्यत्र "श्वानं गर्धयति" अभिकाङ्क्षामस्योत्पादयति इत्यर्थः।

गृधु ಗೃಧು (पुं०) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "कुः" (उ० १-२३)। गृधुः कामः सि० कौ०। (वि०) 2. ಲುಬ್ಧ, ಆತ್ಯಾಶೆಯುಳ್ಳವನು.

गृधू गृध् (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿ. 2. ಅಪಾನವಾಯು. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "क्तिः" बाहु०।

गृध्नु गृध्नु (वि०) ಲುಬ್ಧ, ಅತ್ಯಾಶೆಯುಳ್ಳವನು. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "क्नुः" (३-२-१४०)।

गृध्य गृध्य (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "क्यप" (३-१-११०)। "इत्यः शिष्येण गुरुवत् गृध्यमर्थमवाप्स्यसि" भट्टि० ६-५५।

गृध्र गृध्र (पुं०)1. ಪಕ್ಷಿ. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "क्रन्" (उ० २-२४)। "अप्रबोधाय सुष्वाप गृध्रच्छाये वरूथिनी" रघु० १२-५०। (वि०)2. ಲುಬ್ಧ, ಅತ್ಯಾಶೆಯುಳ್ಳವನು. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। "कोटि-स्फुरत्पिशितपिण्डयुतेव गृध्री" प्रबोध० ४-३।

गृध्रकूट गृध्रकूट (पुं०) ಒಂದು ಪರ್ವತ.

गृध्रनखी गृध्रनखी (स्त्री०) ಬದರೀವೃಕ್ಷ, ಎಲಚಿಗಿಡ. गृध्रस्य नखस्तदाकारोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-९७)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

गृध्रपति गृध्रपति (पुं०) ಜಟಾಯುಪಕ್ಷಿ.

गृध्रपत्त्रा गृध्रपत्त्रा (स्त्री०) ಬಾಣ.

गृध्रराज गृध्रराज (पुं०) ಜಟಾಯುಪಕ್ಷಿ.

गृध्रसी गृध्रसी(स्त्री०)ವಾತರೋಗ. गृध्रमिव स्यति—पो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "पार्ष्णिप्रत्यङ्गुलीनां तु कण्डरा याऽनिलार्दिता। सक्थ्नः क्षेपं निगृह्णीयाद्गृध्रसीति हि सा स्मृता" सुश्रुत० निदान० १-७४।

गृष्टि गृष्टि (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಕರುಹಾಕಿದ ಹಸು, ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹಸು. गृह्णाति सकृद्गर्भम् —ग्रह (उपादाने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। 2. ಒಂದು ಮಗುವನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು.

गृह गृह (न०) 1. ಮನೆ. गृह्णाति धान्यादिकं—ग्रह (उपादाने) "कः" (३-१-१४४)। "जगत्पते जाम्बवतीमिहार्हणां गृहाण पत्नीं गृहमागतःस्वयम्" याद० १४-४३। 2. ಕಳತ್ರ. ಪಕ್ಷಿ. ಯಾವಾಗಲೂ ಗೃಹದಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಪತ್ನಿಗೂ ಗೃಹವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ "गृहिणी गृहमुच्यते" ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದು. 3. ಗೃಹಸಾಮ್ಯ. "तदुपहितकुटुम्बः शान्तिमार्गोत्सुकोऽभूत् न हि सति कुलधुर्ये सूर्यवंश्या गृहाय" रघु० ७-७१। (पुं० ब० व०) **गृहाः गृह्याः**. 4. ಮಂನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ, "इमे नो गृहाः, यावत्प्रविशामि" मुद्रा० १। 5. ಕಳತ್ರ, ಪಕ್ಷಿ. 6. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ಪರಿವಾರದವರು, ಸಂಸಾರ, ಕುಟುಂಬ. "गृहं गृहाश्च पुंभूम्नि कलत्रेऽपि च सद्मनि" मेदि०। 7. ನಾಮಧೇಯ. ಪೆಸರು. 8. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳು. "गृहस्थस्य क्रियाः सर्वाः न सिध्यन्ति गृहं विना। यतस्तस्मात् गृहारम्भप्रवेशसमयं ब्रुवे। परगेहे कृताः सर्वाः श्रौतस्मार्तादिकाः क्रियाः। निष्फलाः स्युर्यतस्तस्मादधीशः फलमश्नुते"। ಆದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವಂತಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕು.

गृहकच्छप गृहकच्छप(पुं०) ಒರಳು ಗುಂಡು, ರುಬ್ಬುವ ಗುಂಡುಕಲ್ಲು. गृहे कच्छप इव।

गृहकपोत गृहकपोत (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಕಿ ಪಳಗಿಸಿದ ಬಣ್ಣದ ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. "आवर्तिभिर्गृहकपोतशिरोधराभैः" माघ० ४-५२।

गृहकर्तृ गृहकर्तृ (पुं०) 1. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. (वि०) 2. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು, ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವವನು. गृहं करोति—डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–कर्त्री** **–कर्त्रि**.

गृहकर्मन् गृहकर्मन् (न०) 1. ಮನೆಯ ಕೆಲಸ. 2. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯ. **गृहनिर्माणक्के योग्यवाद भूमिः** ಶುಕ್ಲವರ್ಣದ ಮತ್ತು ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಿಲ್ಲದೆ ಸಮವಾಗಿರುವ ಭೂಮಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. "सर्वेषां चैव वर्णानां समभूमिः शुभावहा। शुक्लवर्णा च सर्वेषां शुभा भूमिरुदाहृता"। **गृहनिर्माणक्के निषिद्धवाद मरगळु:** ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ಮರಗಳು, ಪಕ್ಷಿಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ಮರಗಳು, ಗಾಳಿಯಿಂದ ಬಿದ್ದ ಮತ್ತು ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮರಗಳು, ಆನೆಯಿಂದ ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಸಿಡಿಲುಬಡಿದ ಮರಗಳು. ಚೈತ್ಯ ಮತ್ತು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಮರಗಳು. ರುದ್ರ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಮರಗಳು, ದೇವತೆಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಮರಗಳು, ಈಚಲು ಬೇವು ಮತ್ತು ತಾರೆ ಮರಗಳು, ಮುಳ್ಳು ಮರಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೂಡದು. "क्षीरिवृक्षोद्भवं दारु गृहेषु न निवेशयेत्। कृताधिवासं विहगैः अनिलानलपीडितम्। गजैर्विभग्नं च तथा विद्युन्निर्घातपीडितम्। चैत्यदेवालयोत्पन्नं वज्रभग्नं श्मशानजम्। देवाद्यधिष्ठितं दारु नीपनिम्बविभीतकान्। कण्टकिनोऽसारतरून् वर्जयेत् गृहकर्मणि" ज्योतिषतन्त्रम्।

ಕೂಪಖನನದ ಫಲ: ಐಶಾನಾದಿ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯನ್ನು ತೋಡಿದರೆ ಅದರ ಫಲ : ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ (ಮನೆಯ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯನ್ನು ತೋಡಿದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅರ್ಥನಾಶವಾಗುವುದು.

ಐಶಾನದಲ್ಲಿ	ಬಾವಿಯಿದ್ದರೆ	ಪುಷ್ಟಿ.
ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ	,,	ಐಶ್ವರ್ಯವೃದ್ಧಿ.
ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ	,,	ಪುತ್ರನಾಶ.
ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ	,,	ಸ್ತ್ರೀವಿನಾಶ.
ನೈರ್ಋತ್ಯದಲ್ಲಿ	,,	ಮನೆ ಕಟ್ಟಿದವನ ಮರಣ.
ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ	,,	ಸಂಪತ್ತಿ.
ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿ	,,	ಶತ್ರುಪೀಡೆ.
ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ	,,	ಸೌಖ್ಯ.

ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಸ ಫಲ (ಚಾಂದ್ರಮೀತ್ಯಾ): "चैत्रे व्याधिमवाप्नोति यो नवं कारयेद्गृहम्। वैशाखे धनरत्नानि ज्येष्ठे मृत्युं तथैव च। आषाढे भृत्यरत्नानि पशुवर्जमवाप्नुयात्। श्रावणे मित्रलाभं च हानिं भाद्रपदे तथा। युद्धं चैवाश्विने मासि कार्तिके धनधान्यकम्। धनवृद्धिं मार्गशीर्षे पौषे तस्करतो भयम्। माघे चाग्निभयं विद्याल्लक्ष्मीवृद्धिश्च फाल्गुने"।

(ಸೌರಮೀತ್ಯಾ): "गृहसंस्थापनं सूर्ये मेषस्थे शुभदं भवेत्। वृषस्थे धनवृद्धिः स्यात् मिथुने मरणं भवेत्। कर्कटे शुभदं प्रोक्तं सिंहे भृत्यविवर्धनम्। कन्या रोगं तुला सौख्यं वृश्चिके धनधान्यकम्। कार्मुके च महाहानिर्मकरे स्याद्धनागमः। कुम्भेऽर्के रत्नलाभः स्यान्मीने मृत्युभयावहम्" विश्वकर्मविरचितं वास्तुशास्त्रम्।

ಗೃಹಕರ್ಮಕರ ಗೃಹಕರ್ಮಕರ (ಪುಂ) ಮನೆಯ ಆಳು, ಮನೆಯ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು.

ಗೃಹಕಾರಕ ಗೃಹಕಾರಕ (ಪುಂ) ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವವನು. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು. गृहं करोति – डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ಇವನೊಬ್ಬ ಮಿಶ್ರ ಜಾತಿಯವನು. "मृद्दण्डचक्रसंयोगात् कुम्भकारो यथा घटम्। करोति तृणमृत्काष्ठैः गृहं वा गृहकारकः" याज्ञ० ३-१४६।

ಗೃಹಕಾರಿನ್ ಗೃಹಕಾರಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವವನು. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು. गृहं करोति–डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಕಣಜದ ಹುಳು. ಗೃಹೋಪಕರಣ (ಮನೆಯ ಬಳಕೆಯ ವಸ್ತು) ಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದವನು ಕಣಜದ ಹುಳುವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನು. "बको भवति हृत्वाग्नि गृहकारी हृत्युपस्करम्" मनु० १२-६६।

ಗೃಹಕುಕ್ಕುಟ ಗೃಹಕುಕ್ಕುಟ (ಪುಂ) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಕೋಳಿ. गृहे कुक्कुटः। "श्वेताय दद्याद्गृहकुक्कुटाय चतुर्थभक्ताय बुभुक्षिताय" सुश्रुत० चिकित्सा० १-११।

ಗೃಹಗೋಧಾ ಗೃಹಗೋಧಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಗೌಳಿ, ಪಲ್ಲಿ. ಗೃಹಸ್ಯ ಗೋಧೇವ।

ಗೃಹಗೋಧಿಕಾ ಗೃಹಗೋಧಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಗೌಳಿ, ಪಲ್ಲಿ. ಅಲ್ಪಾ ಗೋಧಾ ಗೋಧಿಕಾ, ಗೃಹಸ್ಯ ಗೋಧಿಕಾ।

ಗೃಹಚುಲ್ಲೀ ಗೃಹಚುಲ್ಲೀ(ಸ್ತ್ರೀ०)ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾದ ಎರಡು ಸಮಾನವಾದ ಕೋಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನೆ. "पूर्वापरे तु शाले गृहचुल्ली दक्षिणोत्तरे काचम्" बृहत्सं० ४३-४०।

ಗೃಹಚ್ಛಿದ್ರ ಗೃಹಚ್ಛಿದ್ರ (ನ०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮನಸ್ತಾಪ, –ಕಚ್ಚಾಟ, –ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ, –ಒಡಕು.

ಗೃಹಜ ಗೃಹಜ (ಪುಂ) ಮನೆಯ ದಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಸೇವಕಿಯ ಮಗ. "ध्वजाहृतो भक्तदासो गृहजः क्रीतदत्रिमौ। पैत्रिको दण्डदासश्च सप्तैते दासयोनयः" मनु० ८-४१५।

ಗೃಹಜನ ಗೃಹಜನ (ಪುಂ०) ಕುಟುಂಬದ ಜನರು, ಮನೆಯ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು, ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿ ಮೊದಲಾದವರು. "गृहजनमाहूय पृच्छामि" मुद्रा०।

ಗೃಹತಟೀ ಗೃಹತಟೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಬೀದಿ, ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗ. ಗೃಹಸ್ಯ ತಟೀವ।

ಗೃಹದೀಪ್ತಿ ಗೃಹದೀಪ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಪೆಂಗಸು, ಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ಗೃಹಲಕ್ಷ್ಮಿ. "प्रजनार्थं महाभागा पूजार्हा गृहदीप्तयः" मनु० ९-२६।

ಗೃಹದೇವತಾ ಗೃಹದೇವತಾ(ಸ್ತ್ರೀ०) ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತೈದು ದೇವತೆಗಳು. गृहे वास्तौ देवता।

ಗೃಹದೇವೀ ಗೃಹದೇವೀ(ಸ್ತ್ರೀ०) ಮನೆಯ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆದು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ. ಜರೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿ. गृहे तत्कुड्ये विलिख्य पूज्या देवी। "जरा नामास्मि भद्रं ते राक्षसी कामरूपिणी। तव वेश्मनि राजेन्द्र पूजिता न्यवसं सुखम्। गृहे गृहे मनुष्याणां नित्यं तिष्ठामि राक्षसी। गृहदेवीति नाम्ना वै पुरा सृष्टा स्वयंभुवा। दानवानां विनाशाय स्थापिता दिव्यरूपिणी। यो मां भक्त्या लिखेत् कुड्ये सुपुत्रां यौवनान्विताम्।

गृहे तस्य भवेद्वृद्धिरन्यथा हानिमाप्नुयात्। गन्धपुष्पैस्तथा धूपैः भक्ष्यैर्भोज्यैश्च पूजिता। साऽहं प्रत्युपकारार्थं चिन्तयाम्यनिशं तव" भा० सभा० १७।

गृहदेहली गृहदेहली (स्त्री०) ಮನೆಯ ಹೊಸ್ತಿಲು. गृहस्य देहली। "यासां बलिः सपदि मद्गृहदेहलीनाम्" मृच्छ० १-२।

गृहद्रुम गृहद्रुम (पुं०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. गृहमिव द्रुमः।

गृहद्वार गृहद्वार (न०) ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲು.

गृहनाशन गृहनाशन (पुं०) ಕಾಡುಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಷಿ.

गृहनीड गृहनीड (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗೂಡು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. गृहे नीडमस्य।

गृहप गृहप (पुं०) ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. गृहं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

गृहपति गृहपति (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. गृहस्य पतिः। 2. ಮಂತ್ರಿ. "भवेद्गृहपतिः पुंसि गृहस्थेऽपि च मन्त्रिणि" मेदि०। 3. ಯಾಗ ಮಾಡಿದವನು. "गृहपतिर्गृही सत्री" हेम०। 4. ಯಜಮಾನ, ಪ್ರಧಾನ, ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ. 5. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿದನಂತರ ಮದುವೆಯಾದವನು, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು.

गृहपाल गृहपाल (पुं०) 1. ಮನೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. 2. ನಾಯಿ. गृहं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

गृहप्रवेश गृहप्रवेश (पुं०) ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಮನೆಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. गृहे शास्त्रविधानेन प्रवेशः।

गृहपोतक गृहपोतक (पुं०) ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ ಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಗೃಹವಾಸ್ತು.

गृहबभ्रु गृहबभ्रु (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಮಂಗಸಿ. गृहस्थितो बभ्रुः।

गृहबलि गृहबलि (स्त्री०) ವೈಶ್ವದೇವವೆಂಬ ಒಂದು ಯಜ್ಞ. ಭೂತಬಲಿ, ಭೂತಯಜ್ಞ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಗೃಹಸ್ಥನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. गृहे देयो बलिः। "ततो गृहबलिं कुर्यादिति धर्मो व्यवस्थितः" मनु० ३-२६५।

गृहबलिभुज् गृहबलिभुज् (पुं०) 1. ಕಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. गृहबलिं भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "नीडारम्भैर्गृहबलिभुजामाकुलग्रामचैत्याः" मेघ० १-२३।

गृहभङ्ग गृहभंग (पुं०) 1. ಮನೆ ಮುರಿಯುವುದು, ಮನೆಯವರಲ್ಲಿ ಆಂತಃಕಲಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು. 2. ಮನೆಯನ್ನು ಒಡೆದುಹಾಕುವುದು, ಮನೆಯನ್ನು ಕೆಡವುವುದು. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **-भञ्जनम् -भंजनम्.**

गृहभर्तृ गृहभर्तृ (पुं०) ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. गृहस्य भर्ता। "गृहभर्तुस्तत्तुल्ये पीडामङ्गे प्रयच्छन्ति" बृहत्सं० ४३-५८।

गृहभेदिन् गृहभेदिन् (वि०) ಗೃಹಚ್ಛಿದ್ರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಮನೆಯವರಲ್ಲಿ ಕಲಹವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಮನೆಯನ್ನು ಮುರಿಯುವ. गृहं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

गृहभोजिन् गृहभोजिन् (वि०) ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಇದ್ದು ಕೊಂಡು ಊಟಮಾಡುವವನು, ಸಹವಾಸಿ.

गृहमणि गृहमणि (पुं०) ದೀಪ. गृहे मणिरिव। "दशेन्धनो गृहमणिः स्नेहाशः कज्जलध्वजः" हारा०।

गृहमाचिका गृहमाचिका (स्त्री०) ಕಪಟಿಹಕ್ಕಿ, ಬಾವಲಿ ಹಕ್ಕಿ. "चर्मचटयां तु जन्तुनी गृहमाचिका" त्रिकाण्ड०।

गृहमार्जनी गृहमार्जनी (स्त्री०) ಮನೆಯನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡುವ ಸೇವಕಿ. गृहं मार्ष्टि—मृज् (शुद्धौ) "ल्युः" (३-१-१३४)। "तपश्चरन्तीमाज्ञाय स्वपादस्पर्शनाशया। सख्योपेत्याग्रहीत् पाणिं योऽहं तद्गृहमार्जनी" भाग० १०-८३-११।

गृहमृग गृहमृग (पुं०) ನಾಯಿ. गृहे मृग इव।

गृहमेघ गृहमेध (पुं०) 1. ಗೃಹಸ್ಥ, ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವವನು. गृहेण पत्न्या मेधते संगच्छते—मेधृ (संगमे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಪಂಚಸೂನಾನಿಮಿತ್ತವಾದ ಹಿಂಸಾಕಾರ್ಯ. (1) चुल्ली (ಒಲೆ), (2) पेषणी (ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು), (3) उपस्करः (ಗೃಹೋಪಕರಣವಾದ ಕಸಬರಿಕೆ ಮುಂತಾದುದು), (4) कण्डनी (ಗುಂಡುಕಲ್ಲು, ಒನಕೆ) ಮತ್ತು (5) ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ ಇವು ಐದೂ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಪಾಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕವು. मेधृ (हिंसायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "पञ्चसूना गृहस्थस्य चुल्ली पेषण्युपस्करः। कण्डनी चोदकुम्भश्च बध्यते यास्तु वाहयन्" मनु० ३-६८। 3. ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. 4. ಮರುದ್ದೇವತೆ.

गृहमेधिन् गृहमेऽधिन् (पुं०) 1. ಗೃಹಸ್ಥ, ಗೃಹ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು. गृहेण पत्न्या संगच्छते—मेधृ (संगमे) "णिनिः" (३-२-७८)। "यशसे विजिगीषूणां प्रजायै गृहमेधिनाम्" रघु० १-६। "अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम्। होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्। पञ्चैतान् यो महायज्ञान् न हापयति शक्तितः। स गृहेऽपि वसन्नित्यं सूनादोषैर्न लिप्यते" मनु० ३-७०, ७१। 2. ಪಂಚಸೂನಾನಿಮಿತ್ತವಾದ ಹಿಂಸಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಗೃಹಸ್ಥ. ["गृहमेध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] गृहमेधः पञ्चसूनानिमित्तहिंसा अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–मेधिनी –ಮೇಧಿನೀ.** ಪತ್ನಿ. ಪತ್ನಿಗೂ ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪೆಸರು. "न व्यचष्ट वरारोहां गृहिणीं गृहमेधिनीम्" भाग० ४-२६-१३। 3. ಮರುದ್ದೇವತೆ.

गृहमेधीय गृहमेऽधीय (वि०) ಮರುದ್ದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. गृहमेधो देवता अस्य वा "छः" (४-२-३२)। पक्षे "यत्" **–मेध्यम् –ಮೇಧ್ಯಮ್.**

गृहयन्त्र गृहयंत्र (न०) 1. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹರವಲು ಹಾಕಿರುವ ಕಂಬಿ ಅಥವಾ ತಂತಿ ಮುಂತಾದುದು. गृहे यन्त्रम्। 2. ಉತ್ಸವ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ವಜಗಳನ್ನು ಏರಿಸಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಕಂಬ. "गृहयन्त्रपताकाश्रीरपौरादरनिर्मिता" कुमा० ६-४१।

गृहयालु गृहयालु (वि०) ಗ್ರಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. गृह्णाति—ग्रह (ग्रहणे) + णिच् "आलुच्" (३-२-१५८)।

गृहवाटिका गृहवाटिका (स्त्री०) ಮನೆಗೆ ಸೇರಿದಂತಿರುವ ಉದ್ಯಾನವನ, ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಉಪವನ. गृहसमीपे वाटिकेव। "निष्कुटो गृहवाटिका" हारा०।

गृहवित्त गृहवित्त (वि०) ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ, ಮನೆಯೇ ಐಶ್ವರ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. गृहं वित्तं यस्य।

गृहसंवेशक गृहसंवेशक (पुं०) ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು, ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಅದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು.

गृहसार गृहसार (पुं०) ಅಸ್ತಿ. ಸ್ಥಿತ್ವ, ಒಡಪು ಮುಂತಾದುವು. गृहस्य सारः। "गृहीतगृहसारमेनं सपुत्रकलत्रं संयम्य" मुद्रा० १।

गृहस्थ गृहस्थ (पुं०) ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಇರುವವನು, ಎರಡನೆಯ (गृहस्थ) ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. गृहे दारेषु तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "गृहस्थस्तु यदा पश्येद्वलीपलितमात्मनः। अपत्यस्यैव चापत्यं तदारण्यं समाश्रयेत्" मनु० ६-२।

गृहस्थाश्रम गृहस्थाश्रम (पुंन०) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲೊಂದು, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪೂರ್ಣವಾದನಂತರ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಆಶ್ರಮ. गृहस्थरूपमाश्रमम्।

गृहस्थधर्म गृहस्थधर्म (पुं०) ಪತ್ನೀಸಹೋತನಾಗಿ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮ. गृहस्थस्य धर्मः। [गृहस्थेन कर्तव्यम् :—विद्याभ्यास पूर्तियಾದ ಬಳಿಕ ಗುರುಗಳ ಅನುಮತಿಯಿಂದ ವ್ರತ ಸಮಾವರ್ತನಮಾಡಿ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತಳಾದ ಲಕ್ಷಣೋಪೇತಳಾದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕು. ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿ ಪಂಚಸೂನಾನಿಮಿತ್ತವಾದ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಾಗಿ ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. [पंचसूना : "गृहमेध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (1) ब्रह्मयज्ञः, (2) देवयज्ञः, (3) पितृयज्ञः, (4) भूतयज्ञः ಮತ್ತು (5) मनुष्ययज्ञः ಇವು ಐದೂ ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. ಗೃಹಸ್ಥನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದರೆ ಆ ಹವಿಸ್ಸು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೇರುವುದು. ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಮಳೆಯಾಗುವುದು. ಮಳೆಯಿಂದ ಬೆಳೆ (ಅನ್ನ). ಅದರಿಂದ ಜನರು ಬದುಕುವರು. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ವಾಯುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸಿರುವಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಮಗಳೂ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವುವು. "अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते। आदित्याज्जायते वृष्टिः वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः। यथा वायुं समाश्रित्य वर्तन्ते सर्वजन्तवः। तथा गृहस्थमाश्रित्य वर्तन्ते सर्व आश्रमाः" मनु० ३-७६, ७७। ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಮಗಳೂ ಗೃಹಸ್ಥನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕು. ವೇದಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಋಷಿಗಳನ್ನೂ ಹೋಮ (ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ) ದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ತರ್ಪಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪಿತೃಗಳನ್ನೂ ಅನ್ನ (ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ) ದಿಂದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಬಲಿಕರ್ಮದಿಂದ ಭೂತ (ಇತರ ಪ್ರಾಣಿ) ಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಚಿಸುವುದು ಗೃಹಸ್ಥನ

ಧರ್ಮ. "स्वाध्यायेनार्चयेतर्षीन् होमैर्देवान्यथाविधि। पितॄन् श्राद्धैश्च नृनन्नैः भूतानि बलिकर्मणा" मनु० ३-८१। ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರಮಾಡಿದ ನಂತರ ದಂಪತಿಗಳಿಬ್ಬರೂ ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕು. "भुक्तवत्स्वथ विप्रेषु स्वेषु भृत्येषु चैव हि। भुञ्जीयातां ततः पश्चादवशिष्टं तु दम्पती" मनु० ३-११६। ಇತ್ಯಾದಿ.

गृहस्थाश्रम गृहस्थाश्रम (पुं०) ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು, ವಿವಾಹವಾದನಂತರ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಆಶ್ರಮ. गृहस्थरूपः आश्रमः।

गृहस्थूणा गृहस्थूणा (स्त्री०) ಮನೆಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಕಂಬ.

गृहाक्ष गृहाक्ष (पुं०) ಗವಾಕ್ಷ, ಕಿಟಕಿ. गृहस्य अक्षीव "अच्" (५-४-७६)।

गृहागत गृहागत (पुं०) 1. ಅತಿಥಿ, ಆಮಂತ್ರಿತನಾಗಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದವನು. गृहमागतः। (वि०) 2. ಮನೆಗೆ ಬಂದವನು. "सुरेन्द्रमात्राश्रितगर्भगौरवात्प्रयत्नमुक्तासनया गृहागतः" रघु० ३-११।

गृहाचार गृहाचार (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನ ಕರ್ತವ್ಯ, ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ ಮುಂತಾದುದು. 2. ಮನೆಯ ಆಚಾರ, ಮನೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಕೊಂಡು ಬಂದ ಪದ್ಧತಿ. गृहे आचारः।

गृहाधिप गृहाधिप (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. 2. ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿ. **-अधिपतिः -अधिपः।**

गृहाभिपालन गृहाभिपालन (न०) ಮನೆಯನ್ನು ಕಾಯುವುದು. ಮನೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು.

गृहाम्बु गृहाम्बु (न०) ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ.

गृहाम्ल गृहाम्ल (न०) ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ.

गृहायनिक गृहायनिक (पुं०) ಗೃಹಸ್ಥ, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. गृहरूपमयनमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

गृहाराम गृहाराम (पुं०) ಮನೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಕೈತೋಟ, ಉದ್ಯಾನವನ. गृहे गृहसमीपे आरामः।

गृहार्थ गृहार्थ (पुं०) ಮನೆಯ ಕಾರ್ಯ, ಗೃಹಕೃತ್ಯ. "पतिसेवा गुरौ वासो गृहार्थोऽग्निपरिष्क्रिया" मनु० २-६७।

गृहालिका गृहालिका (स्त्री०) ಗೌಳಿ, ಪಲ್ಲಿ. गृहे आलिरिव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "गृहगोधा गृहालिका" हारा०।

गृहावग्रहणी गृहावग्रहणी (स्त्री०) ಮನೆಯ ಹೊಸ್ತಿಲು. गृहमवगृह्यतेऽनया—अव+ग्रह (उपादाने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

गृहाशया गृहाशया (स्त्री०) ಮೀಳ್ಗದಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. गृहे इव छायायुक्तस्थाने आशेते—आ+शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)।

गृहाश्मन् गृहाश्मन् (पुं०) ಗುಂಡುಕಲ್ಲು, ರುಬ್ಬುವ ಕಲ್ಲು, ಆರಿಯುವ ಕಲ್ಲು. गृहस्थितोऽश्मा। "गृहाश्मा गृहकच्छपः" त्रिकाण्ड०।

गृहाश्रम गृहाश्रम (पुं०) ಗೃಹರೂಪವಾದ ಆಶ್ರಮ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿದನಂತರ ಸ್ನಾತಕನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ, ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. गृहमेवाश्रमः। "एवं गृहाश्रमे स्थित्वा विधिवत्स्नातको द्विजः। वने वसेत्तु नियतो यथावद्विजितेन्द्रियः" मनु० ६-१।

गृहाश्रमिन् गृहाश्रमिन् (पुं०) ಗೃಹಸ್ಥ. गृहाश्रमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

गृहाश्रया गृहाश्रया (स्त्री०) ಮೀಳ್ಗದಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ.

गृहासक्त गृहासक्त (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಮೃಗ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳು. गृहे आसक्ताः। "गृहासक्ताः पक्षिमृगाः छेकाः स्युर्गृह्यकाश्च ते" अम०।

गृहिन् गृहिन् (पुं०) ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ, ಗೃಹಸ್ಥ. ಸಂಸಾರಿ, ಕುಟುಂಬಿ. गृहं भार्यास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "पीड्यन्ते गृहिणः कथं नु तनया-विश्लेषदुःखैर्नवैः" शाकु० ४-५।

गृहिणी गृहिणी (स्त्री०) ಪತ್ನಿ, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನಿ. गृहं गृहकृत्यं कर्तव्यत्वेनास्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "प्रायेण गृहिणीनेत्राः कन्यार्थेषु कुटुम्बिनः" कुमा० ६-८५। "न गृहं गृहमित्याहुः गृहिणी गृहमुच्यते"। "यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः" शाकु० ४-१७।

गृहीत गृहीत (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. ग्रह (उपादाने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "गृहीतैरन्वगृह्यन्त तेन पोतोपजीविनः" याद० २२-१०२। 2. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "गृहीतकुण्डलो गन्तुमन्वमंस्त गदाग्रजः" याद० १६-१३१। 3. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "गृहीतमध्यात्म-दृशा कथञ्चन" माघ० १-३३। 4. ಒಡಂಬಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೈಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "संग्रामाध्वरदीक्षितो नरपतिः

पत्नी गृहीतव्रता" वेणी० १-२५। 5. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "गृहीताः पाणिभिर्वीरैः विकोशाः खड्गराजयः" कुमा० १६-१४। 6. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "पुत्रवती शकुन्तला तच्छापनिवृत्तौ स्मृतिमता दुष्यन्तेन गृहीता" शाकु० ७।

गृहीतगर्भा गृहीतगर्भा (स्त्री०) ಪತ್ನಿ, ಗರ್ಭಿಣಿ ಹೆಂಗಸು, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸು. गृहीतो गर्भो यया। "गृहीतगर्भाणामार्तववहानां स्रोतसां वर्त्मान्यवरुध्यन्ते गर्भेण" सुश्रुत० शारीर० ४-२४।

गृहीतचेतस् गृहीतचेतस् (वि०) ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. गृहीतं चेतो यस्य। "अहो अद्येन्द्रियारामो योषिन्मय्येह मायया। गृहीतचेताः कृपणः पतिष्ये नरके ध्रुवम्" भाग० ६-१८-३९।

गृहीतदिश्(क्क) गृहीतदिश्(क्क) (वि०) ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದ, ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋದ. ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ. गृहीता दिशो यैः वा "कप्" (५-४-१५४)। "गृहीतदिक्कैरपुनर्निवर्तिभिश्चिराय यात्रार्थ्यमलम्भि दिग्गजैः" माघ० १-६४।

गृहीतवत् गृहीतवत् (वि०) ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡ. ग्रह (उपादाने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

गृहीतविद्य गृहीतविद्य (वि०) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತ. गृहीता विद्या येन।

गृहीतसार गृहीतसार (वि०) ನಷ್ಟವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. गृहीतः सारो यस्य। "क्वचिच्च दुःसहेन कायाभ्यन्तरवह्निना गृहीतसारः स्वकुटुम्बाय क्रुध्यति" भाग० ५-१४-१९।

गृहेनर्दिन् गृहेनर्दिन् (वि०) ಹೇಡಿ, ಅಂಜುಬುರುಕ. ರಣಭೀರು. गृहे नर्दति — नर्द (शब्दे) "णिनिः" (३-२-७८)। निपा० (२-१-४८)। ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಕುಳಿತು ಜಂಭಹೊಡೆಯುವವನು — ಹೊರಗಡೆ ಅಂಜುಬುರುಕ ಎಂಬ ನಿಂದೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗ.

गृहेरुह गृहेरुह (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮರ. गृहे रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। "भिन्नभाण्डञ्च खट्वाञ्च कुक्कुटं शुनकं तथा। अप्रशस्तानि सर्वाणि यश्च वृक्षो गृहेरुहः" भा०।

गृहेश गृहेश, -ईश्वर -ईश्वर (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ, ಗೃಹಸ್ಥ. 2. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿ. गृहस्य गृहाणां वा ईशः ईश्वरो वा।

गृहोलिका गृहोलिका (स्त्री०) ಗೌಳಿ. ಪಲ್ಲಿ.

गृह्णत् गृह्णत् (वि०) 1. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. ग्रह (उपादाने) "शतृ" (३-२-१२४)। "गृह्णन् विषाणे हरवाहनस्य स्पृशन्नुमाकेसरिणं सलीलम्" कुमा० ११-४४। 2. ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। गृह्णती गृह्णती. "शानच्" (३-२-१२४)। गृह्णानः गृह्णानः.

गृह्य गृह्य (पुं०) 1. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಪಕ್ಷಿ ಮೃಗಗಳು. ग्रह (उपादाने) "क्यप्" (३-१-११९)। 2. ಗೃಹ್ಯಾಗ್ನಿ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿ ಇಡುವ ಅಗ್ನಿ. 3. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ. (न०) 4. ಗುದಸ್ಥಾನ, ಮಲದ್ವಾರ. 5. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣ ಉಪನಯನ ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯ. 6. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ವೇದವಿಹಿತಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಸೂತ್ರ, ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ. (वि०) 7. ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾದ, ತನ ಕಡೆಯಿರುವ. "ननु वक्तृविशेषनिस्पृहा गुणगृह्या वचने विपश्चितः" किरा० २-५। 8. ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಮನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. 9. ಪರಾಧೀನನಾದ. "गृह्यं तु मलवर्त्मनि। गृह्योऽस्वैरिणि पक्षे च गृहासक्तमृगाण्डजे" मेदि०। (स्त्री०) -ह्या-ह्यी. 10. ಶಾಖಾನಗರ, ಉಪನಗರ, ನಗರದ ಬಡಾವಣೆ. "गृह्या तु शाखानगरे" मेदि०।

गृह्यक गृह्यक (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ 1. ಪಕ್ಷಿ. 2. ಮೃಗ. (वि०) 3. ಮನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. 4. ಪರಾಧೀನನಾದ. गृह्यते — ग्रह (उपादाने) "क्यप्" (३-१-११९)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)।

गृह्यकर्मन् गृह्यकर्मन् (न०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬೇಕಾದ ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ, ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯ.

गृह्यपरिशिष्ट गृह्यपरिशिष्ट (न०) ಗೃಹ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

गृह्यमाण गृह्यमाण (वि०) 1. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ग्रह (उपादाने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अनेन चेदिच्छसि गृह्यमाणम्" रघु० ६-२४। 2. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

गृह्यसूत्र गृह्यसूत्र (न०) ಗೃಹ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮತ್ತು ವಿಧಿಸುವ ಒಂದು ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥ. ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥ. गोभिल-गृह्यसूत्रम् आश्वलायनगृह्यसूत्रम् आपस्तम्बगृह्यसूत्रम् कात्यायनगृह्यसूत्रम् शाङ्खायनगृह्यसूत्रम् ಇತ್ಯಾದಿ.

गृह्याग्नि गृह्याग्नि (पुं०) ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಗೃಹಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ ರಕ್ಷಿಸಿಡಬೇಕಾದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿ.

गॄ – निगरणे (तुदा० पर० सक० से०)। गिरति, गिलति। जगार, जगाल। गरिता, गलिता, गरीता, गलीता। गिरतु, गिलतु। अगिरत्, अगिलत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಒನ್ನು, ಘಕ್ಕಸಂ, ನುಂಗು.

कर्मणि :—गीर्यते। जगरे, जगले। गारिता, गालिता। गरिता, गलिता। गीर्यताम्। अगीर्यत। गीर्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अव + गॄ = (ಈ ಉಪಸರ್ಗಯೋಗದಿಂದ ಈ ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು.) अवगिरते। ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೇಳು, ತಗ್ಗಿದ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳು.

(2) उद् + गॄ = उद्गिरति। ವಾಂತಿಮಾಡು, ಕಕ್ಕು. "प्रशमादर्चिषामेतदनुद्गीर्णसुरायुधम्" कुमा० २-२०।

(3) सम् + गॄ = (आत्म०) संगिरते। ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡು. "वसूनि देशांश्च निवर्तयिष्यन् रामं नृपः संगिरमाण एव" भट्टि० ३-८।

गेन्दुक गेन्दुक (पुं०) ಚೆಂಡು. गाते – गाङ् (गतौ) "विच्" (३-२-७५)। गा गच्छन्निन्दुरिव इवार्थे "कन्" (५-३-९६)।

गेय गेय (न०) 1. ಗಾನ, ಗೀತ, ಸಂಗೀತ. गीयते – गै (शब्दे) भावे "यत्" (३-४-६८)। निपा०। "अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव विचित्रता" माघ० २-७२। (वि०) 2. ಗಾಯಕ, ಹಾಡುಗಾರ, ಸಂಗೀತಗಾರ. गै कर्म० "यत्"। निपा०। 3. ಹಾಡಲ್ಪಡುವ. गीयते–गै कर्म० "यत्"। निपा०। "गेयो माणवकः साम्नाम्" सि० कौ०।

गेयपद गेयपद (न०) ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವನ ಮುಂದೆ ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀ ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವುದು. "तन्त्रीभाण्डं पुरस्कृत्योपविष्टस्यासने पुरः। शुष्कं गानं गेयपदम्" सा० द० ६-११४।

गेष्णु गेष्णु (पुं०) ಗಾಯಕ, ಹಾಡುಗಾರ, ಸಂಗೀತಗಾರ. गै (शब्दे) "इष्णुच्" (उ० ३-१६)।

गेह गेह (न०) ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ. गो गणपतिः ईहः ईप्सितो यस्मिन्। "एतान्यपि सतां गेहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन" हितो०।

गेहिन् गेहिन् (पुं०) ಗೃಹಸ್ಥ, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. गेहोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गेहिनी गेहिनी**. ಪತ್ನಿ, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನಿ. गेहं गृहकृत्यमस्त्यस्याः। "मद्गेहिन्याः प्रिय इति सखे चेतसा कातरेण" मेघ० २-१४।

गेहेक्ष्वेडिन् गेहेक्ष्वेडिन् (वि०) ಹೇಡಿ, ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು, ಹೊರಗಡೆ ಅಂಜು ಬುರುಕ. गेह एव क्ष्वेडते – क्ष्विड (स्नेहे) "णिनिः" (३-२-७८)। निपा० (२-१-४८)।

गेहेनर्दिन् गेहेनर्दिन् (वि०) "गृहेनर्दिन्" ಪದವನ್ನು ನೋಡಿ.

गेहेशूर गेहेशूर (वि०) "गेहेनर्दिन्" ಪದವನ್ನು ನೋಡಿ.

गेह्य गेह्य (वि०) 1. ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. गेहे भवः। 2. ಮನೆಗೆ ಹಿತವಾದ. गेहाय हितम् "यत्" (५-१-५)।

गै – शब्दे (भ्वा० पर० सक० अनि०)। गायति। जगौ। गाता। गास्यति। गायतु। अगायत्। गायेत्। गेयात्। अगासीत्। अगास्यत्। ಶಬ್ದಮಾಡು, ಗಾನಮಾಡು, ಹಾಡು. "आकुमारकथोद्घातं शालिगोप्यो जगुर्यशः" रघु० ४-२०।

कर्मणि :—गीयते। जगे। गायिता, गाता। गायिष्यते, गास्यते। गीयताम्। अगीयत। गीयेत। गायिषीष्ट। अगायि। अगायिष्यत।

णिचि :—गापयति, –ते। गापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। "जयोदाहरणं बाह्वोर्गापयामास किन्नरान्" रघु० ४-७८। गापयिता। गापयिष्यति, –ते। गापयतु, –ताम्। अगापयत्, –त। गापयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—जिगासति। जिगासां चकार, –बभूव, –आस। जिगासिता। जिगासिष्यति। जिगासतु। अजिगासत्। जिगासेत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—गातव्यम्। गानीयम्। गेयम्। गीतम्। गीतवान्। गायन्, गायन्ती। कर्म० गीयमानः। गातुम्। गीतम्। गानम्। गीत्वा। प्रगाय।

ण्यन्तात् कृत्सु :—गापयितव्यम्। गापनीयम्। गाप्यम्। गापितः। गापितवान्, गापितवती। गापयन्, गापयन्ती। गापयमानः। गापयितुम्। गापितम्। गापनम्। गापयित्वा। प्रगाप्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अनु + गै = अनुगायति। अनुजगौ। ಅನುಸರಿಸಿ ಶಬ್ದಮಾಡು, ಅನಂತರ ಶಬ್ದಮಾಡು. "अनुजगुरथ दिव्यं दुन्दुभिध्वानमाशाः सुरकुसुमनिपातैर्व्योम्नि लक्ष्मीर्वितेने" किरा० ३-६०।

(2) अभि + गै = अभिगायति। ಎದುರಿಗೆ ಹಾಡು. "राजधानीषु राज्ञां च समाजेष्वभ्यगायताम्" रामा०।

(3) अव + गै = अवगीतम्। ನಿಂದಿಸು, ದೂಷಿಸು.

(4) उद् + गै = उद्गायति। ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಾಡು. "उद्गास्यतामिच्छति किंनराणां तानप्रदायित्वमिवोपगन्तुम्" कुमा० १-८।

(5) उप + गै = उपगायति। उपगीतः। 1. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಹಾಡು. "पिकोपगीतोऽपि शुकस्तुतोऽपि च" नैष० १-१०४। 2. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾಡು. "निवृत्ततर्षैरुपगीयमानात्" भाग०।

(6) परि + गै = परिगायति। परिगीतम्। ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹಾಡು. "ऋषिभिः परिगीतानि तानि वक्ष्यामि भूतये"।

(7) प्र + गै = प्रगायति। प्रगीयते। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡು. 2. ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡು, ಹೊಗಳು. "यावत् कीर्तिर्मनुष्यस्य पृथग्लोके प्रगीयते" भा० उद्योग०।

(8) वि + गै = विगायति। विगीतः। ನಿಂದಿಸು, ದೂಷಿಸು. "विगीयसे मन्मथदेहदाहिना" नैष० १-७९।

गैर गैर (वि०) 1. ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ. गिरौ भवः "अण्" (४-३-५३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–री –रेयः** (न०) 2. ಒಂದು ಉಪಧಾತು.

गैरिक गैरिक (न०) 1. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಉಪಧಾತು ಮುಂತಾದುದು. गिरौ भवम् "ठक्" (वा० ४-३-६०)। 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "गृहीतपादसञ्चारो गैरिकाद्रिरिवाबभौ" याद० १६-१०४।

गैरिकाक्ष गैरिकाक्ष (पुं०) ನೀರು ಹಿಪ್ಪೆಮರ. गैरिकमिवाक्षि पुष्पमस्य "षच्" (५-४-११३)।

गैरेय गैरेय (न०) 1. ಶಿಲಾಜಿತು. गिरौ भवम् "ढक्" (४-२-९७)। (वि०) 2. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "गैरेयमर्थ्यं गिरिजमश्मजं च शिलाजतु" अम०।

गो गो (पुं०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. गच्छत्यनेन—गम्लृ (गतौ) "डोः" (उ० २-६७)। "गवां च यानं पृष्ठेन सर्वथैव विगर्हितम्" मनु० ४-७२। 2. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. "त्रयोदशद्वीपवतीं गोभिर्भासयसे महीम्" भा० वन० ३-३३। 3. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಚಂದ್ರ. 6. ಗೋಮೇಧಯಾಗ. 7. ವೃಷಭರಾಶಿ. 8. ಸ್ವರ್ಗ. (स्त्री०) 9. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು. "उवाच यक्षस्तमचोदितोऽपि गां न ह्यङ्गितज्ञोऽवसरेऽवसीदति" किरा० ४-२०। 10. ಭೂಮಿ. "दुदोह गां स यज्ञाय सस्याय मघवा दिवम्" रघु० १-२६। "पयोधरीभूतचतुःसमुद्रां जुगोप गोरूपधरामिवोर्वीम्" रघु० २-३। 11. ದಿಕ್ಕು. 12. ಧೇನು, ಹಸು, ಆಕಳು. (पुंस्त्री०) 13. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. 14. ಕಣ್ಣು. 15. ಬಾಣ. 16. ಮೈಗೂದಲು. (स्त्री० ब० व०) 17. ನೀರು. "गौः क्रतौ वृषभे चन्द्रे वाग्भूदिग्धेनुषु स्त्रियाम्। द्वयोस्तु रश्मिदृग्बाणस्वर्गवज्राम्बुलोमसु" नानार्थर०। "गौः स्वर्गे च बलीवर्दे रश्मौ च कुलिशे पुमान्" मेदि०। 18. ಇಂದ್ರಿಯ.

गोकण्टक गोकण्टक (पुं०) 1. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. 2. ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯ (ಗೊರಸಿನ) ಗುರುತು. 3. ಹಸುವಿನ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. (वि०) 4. ಹಸುವಿನ ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಕೆಟ್ಟಿರುವ (ದಾರಿ). ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ (ರಸ್ತೆ). "गोकण्टको गोक्षुरको वनशृङ्गाट इत्यपि" अम०। "गोकण्टको गोक्षुरके गोखुरे स्थपुटीकृते" हेम०।

गोकर्ण गोकर्ण (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. गौर्नेत्रं कर्णौ यस्य। 2. ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಹೆಣ್ಣು ಕತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಡು ಕುದುರೆಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಂದು ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ. गोरिव कर्णोऽस्य। 3. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನಿಂದ ಅನಾಮಿಕೆಯ (ಉಂಗುರದ ಬೆರಳು) ವರೆಗಿನ ಉಳತೆ, ಒಂದು ಗೇಣು. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. ಸಾರಗದ ಒಂದು ಭೇದ. 5. ಗಣದೇವತೆ. 6. ಗೋಕರ್ಣಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ, ಗೋಕರ್ಣೇಶ್ವರ. 7. ಕಾಳೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶಿವಲಿಂಗ. (स्त्री०) **गोकर्णी गोकर्णी**.

8. ಕುರಟಗ ಗಿಡ. "गोकर्णोऽश्वतरे सर्पे सारङ्गे च गणान्तरे। अङ्गुष्ठानामिकोन्माने गोकर्णी मूर्विकौषधौ" मेदि०। (वि०)9. ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹಸುವಿನ ಕಿವಿಯಂತೆ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ (ಸಾಕ್ಷಿ).

गोका गोका (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕ ಹಸು. ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಹಸು.

गोकाम गोकाम(वि०)ಹಸುವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು.

गोकामुख गोकामुख(पुं०) ಹಸುವಿನಂತೆ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ.

गोकील गोकील (पुं०)1. ಮುಸಲ, ಒನಕೆ. 2. ಹಲ, ನೇಗಿಲು. "गोकीलो मुसले हले" मेदि०।

गोकुल गोकुल (न०) 1. ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ, ದನಗಳ ಗುಂಪು. गवां कुलम्। "गोकुलाकुलतीरायाः तमसाया विदूरतः। अवसत् तत्र तां रात्रिं रामः प्रकृतिभिः सह" रामा०। 2. ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. "गोकुले कन्दुशालायां तैलयन्त्रेक्षुयन्त्रयोः। अमीमांस्यानि शौचानि स्त्रीषु बालातुरेषु च" तिथ्यादित०। 3. ನಂದ ಗೋಪನ ವಾಸಸ್ಥಾನ. "कालेनाल्पेन राजर्षे रामः कृष्णश्च गोकुले। अघृष्टजानुभिः पद्भिः विचक्रमतुरञ्जसा" भाग० १०-८-२६।

गोकुलिक गोकुलिक (वि०) 1. ವಿಕಾರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. गोः नेत्रस्य कुलः संस्थानमस्मिन्। 2. ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಹಸುವನ್ನು ನೋಡಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಯತ್ನಿಸದೆ ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುವವನು. "स्याद्-गोकुलिको बलिरे पङ्कस्थगव्युपेक्षके" मेदि०।

गोकृत गोकृत (न०) ಗೋಮಯ, ದನದ ಸಗಣಿ. गवा कृतम्।

गोक्षुरक गोक्षुरक (पुं०) 1. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. गोः भूमेः क्षुर इव। "गोकण्टको गोक्षुरको वनशृङ्गाट इत्यपि" अम०। 2. ದನದ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು.

गोगृष्टि गोगृष्टि (स्त्री०) ಒಂದು ಕರುವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹಸು. गृष्टिश्चासौ गौश्च।

गोग्रन्थि गोग्रन्थि (पुं०) 1. ಬೆರಣಿ. गोर्जातो ग्रन्थिः। 2. ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. गोर्ग्रन्थिर्यत्र। 3. ಬೆಂಡು ಗಿಡ. गोर्ग्रन्थिरिव। "गोग्रन्थिर्ना करीषे स्यात् गोष्ठगोजिह्विकौषधौ" मेदि०।

गोघ्न गोघ्न (वि०)1. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. गाः हन्ति – हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)। 2. ಅತಿಥಿ. गां हन्ति तस्मै। निपा० (३-४-७३)। "उपपातकसंयुक्तो गोघ्नो मासं यवान् पिबेत्" मनु० ११-१०८।

गोघृत गोघृत (न०)1. ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ. गोर्घृतम्। 2. ಮಳೆಯ ನೀರು. गोः भूमेः घृतमिव – सस्य-पोषकत्वात्।

गोचर गोचर (पुं०) 1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗತಕ್ಕ ರೂಪ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳೆಂಬ ವಿಷಯಗಳು. गावः इन्द्रियाणि चरन्त्येषु। निपा० (३-३-११९)। 2. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗತಕ್ಕ (ತಿಳಿಯುವ) ವಿಷಯ. "सदसत्संशयगोचरोदरी" नैष० २-४०। 3. ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು, ದನಗಳು ಹುಲ್ಲು ಮೇಯುವ ಸ್ಥಳ, ದನಗಳು ಮೇಯಿಗಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುವ ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ. गावश्चरन्त्यस्मिन् "घः" (३-३-११९)। "उपारताः पश्चिमरात्रिगोचरादपारयन्तः पतितुं जवेन गाम्" किरा० ४-१०। 4. ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ಗ್ರಹಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ರಾಶಿ. 5. ವಾಸಸ್ಥಾನ. "अकिञ्चनः सन् प्रभवः स सम्पदां त्रिलोकनाथः पितृसद्मगोचरः" कुमा० ५-७७। 6. ದೇಶ. "अब्रवीत् प्राञ्जलिर्भूत्वा गुहो गहनगोचरः" रामा०। (वि०) 7. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. 8. ಗಂತವ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಹೋಗಬೇಕಾದ ಜಾಗ.

ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ದ್ವಾದಶರಾಶಿ (ತನ್ನಾದಿಭಾವ) ಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಕೊಡುವ (ಗೋಚಾರ) ಫಲ.

(1) ರವಿಚಾರ:

ಭಾವ	ಫಲ
(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ವ್ಯಾಧಿ.
(2) ದ್ವಿತೀಯದಲ್ಲಿ	ಭಯ.
(3) ದುಶ್ಚಿಕ್ಯದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(4) ಹಿಬುಕದಲ್ಲಿ	ಮಾನಕ್ಷಯ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ದೈನ್ಯ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ದ್ರವ್ಯಲಾಭ.
(7) ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿ	ಲಾಭ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ಪೀಡೆ.
(9) ಧರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ	ಕಾಂತಿಕ್ಷಯ.
(10) ಕರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ	ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಹಾನಿ.

(2) ಚಂದ್ರಚಾರ:

ಭಾವ	ಫಲ
(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(2) ದ್ವಿತೀಯದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥನಾಶ.
(3) ತೃತೀಯದಲ್ಲಿ	ದ್ರವ್ಯಲಾಭ.
(4) ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ	ಬಂಧುವೈರ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ಕಾರ್ಯನಾಶ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(7) ದ್ಯೂನದಲ್ಲಿ	ಸ್ತ್ರೀಸೌಖ್ಯಮತ್ತು ಅರ್ಥಲಾಭ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ಜಾಡ್ಯ.
(9) ನವಮದಲ್ಲಿ	ಕಲಹ.
(10) ದಶಮದಲ್ಲಿ	ಸುಖ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ರೋಗ.

(3) ಕುಜಚಾರ:

(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುಭಯ.
(2) ಧನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ	ಧನನಾಶ.
(3) ತೃತೀಯದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(4) ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುಭಯ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥನಾಶ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ವಿತ್ತಲಾಭ.
(7) ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿ	ರೋಗ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುಪೀಡೆ.
(9) ನವಮದಲ್ಲಿ	ದೇಹಪೀಡೆ.
(10) ದಶಮದಲ್ಲಿ	ಭಯ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಲಾಭ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುಭಯ.

(4) ಬುಧಚಾರ:

(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ಬಂಧುವೈರ.
(2) ಧನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ	ಧನಲಾಭ.
(3) ತೃತೀಯದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುಭಯ.
(4) ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ಕಷ್ಟ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ವಸ್ತ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿ.
(7) ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿ	ಶರೀರಪೀಡೆ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ಧನವೃದ್ಧಿ.
(9) ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ	ಶರೀರಪೀಡೆ.
(10) ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ	ಅಪವಾದ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥನಾಶ.

(5) ಗುರುಚಾರ:

ಭಾವ	ಫಲ
(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ಭಯ.
(2) ಧನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ	ಅಪರಿಮಿತ ಧನಲಾಭ.
(3) ತೃತೀಯದಲ್ಲಿ	ದೇಹಾಯಾಸ.
(4) ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥನಾಶ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ಸುಖ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ರೋಗ.
(7) ದ್ಯೂನದಲ್ಲಿ	ಪೂಜಾ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ಧನನಾಶ.
(9) ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ	ಧನವೃದ್ಧಿ.
(10) ದಶಮದಲ್ಲಿ	ಪ್ರೀತಿಹಾನಿ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಯಶೋಲಾಭ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ದೇಹಪೀಡೆ.

(6) ಶುಕ್ರಚಾರ:

(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ಸೌಖ್ಯ.
(2) ಧನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(3) ದುಶ್ಚಿಕ್ಯದಲ್ಲಿ	ಸುಖ.
(4) ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ	ಧನಲಾಭ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ಪುತ್ರಲಾಭ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುವೃದ್ಧಿ.
(7) ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿ	ಶೋಕ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(9) ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ	ವಸ್ತ್ರಲಾಭ.
(10) ದಶಮದಲ್ಲಿ	ಸೌಖ್ಯಹಾನಿ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ಚೋರಬಾಧೆ.

(7) ಶನಿಚಾರ:

(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ವಿತ್ತನಾಶ.
(2) ದ್ವಿತೀಯದಲ್ಲಿ	ಚಿತ್ತಕ್ಲೇಶ.
(3) ತೃತೀಯದಲ್ಲಿ	ದ್ರವ್ಯಲಾಭ.
(4) ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುವೃದ್ಧಿ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ಪುತ್ರಭೃತ್ಯನಾಶ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(7) ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿ	ಭಯ, ಶತ್ರುಪೀಡೆ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ದೇಹಪೀಡೆ.
(9) ನವಮದಲ್ಲಿ	ಧನನಾಶ.
(10) ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ	ಮನಸ್ತಾಪ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ಅನರ್ಥ,

(8, 9) ರಾಹು ಕೇತುಗಳು: ಜನ್ಮ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಕ್ರಮವಾಗಿ: (1) ಭಯ, (2) ಕಲಹ, (3) ಸೌಭಾಗ್ಯ, (4) ಮಾನ ಹಾನಿ, (5) ಚಿತ್ತಭ್ರಂಶ, (6) ಮಹಾಸೌಖ್ಯ, (7) ರಾಜ ಭಯ, (8) ಅರ್ಥನಾಶ, (9) ಸಂತಾಪ, (10) ಕಲಹ, (11) ಧನಲಾಭ ಮತ್ತು (12) ವಿನಾಶ ಈ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. "राहुर्जन्मगतो भयं च कलहं सौभाग्यमानक्षयं चित्तभ्रंशमहासुखं नृपभयं चार्थक्षयं यच्छति। सन्तापं कलहं च वित्तमधिकं शीघ्रं विनाशं नृणाम् केतुस्तत्फलमेव राशिषु वदेत् शंसन्ति गर्गादयः।"

गोचर्मन् ಗೋಚರ್ಮನ್ (ನ) 1. ದನದ ಚರ್ಮ, ಹಸುವಿನ ತೊಗಲು. गोःचर्म। 2. ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಅಳತೆ, ಹತ್ತು ಮೊಳದ ಗಳುವಿನಿಂದ ಅಳಿಯುವ ಹದಿನೈದು ಚದರಗಳ ಅಳತೆ. "दशहस्तेन वंशेन दशवंशान् समन्ततः। पञ्च चाभ्यधिकान् दद्यादेतद्गोचर्म चोच्यते" वसिष्ठः।

गोचारक ಗೋಚಾರಕ (ವಿ) ಗೋವುಗಳ ರಕ್ಷಕ, ದನಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವವನು. गाः चारयति — चर (गतिभक्षणयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गोचारण ಗೋಚಾರಣ (ನ) ದನಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವುದು. गवां चारणम्। "यदर्चितं ब्रह्मभवादिभिः सुरैः श्रिया च देव्या मुनिभिः ससात्वतैः। गोचारणायानुचरैश्चरद्वने यद्गोपिकानां कुचकुङ्कुमाङ्कितम्" भाग० १०-३८-८।

गोचारिन् ಗೋಚಾರಿನ್ (ವಿ) ಹಸುವಿನಂತೆ ಬಾಯಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ ಒಬ್ಬ ಯತಿ. गौरिव चरति — चर (गतिभक्षणयोः) "णिनिः" (३-२-७८)।

गोज ಗೋಜ (ನ) 1. ಗೋರೋಚನ. (ವಿ) 2. ಹಸುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ. गोः जातः। 3. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

गोजर ಗೋಜರ (ಪುಂ) ಮುದಿ ಎತ್ತು. गोषु मध्ये जरः जीर्णः।

गोजल ಗೋಜಲ (ನ) ಗೋಮೂತ್ರ, ಗಂಜಲ. गोर्जलम् गवि जातं जलं वा।

गोजा ಗೋಜಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಸುರಭಿ, ಕಾಮಧೇನು.

गोजागरिक ಗೋಜಾಗರಿಕ (ನ) 1. ಮಂಗಳ. गवि स्वर्गे जागरः अप्रमत्ततयास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. (ವಿ) 3. ಭಕ್ಷ್ಯಕಾರ, ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. गोषु व्रीह्यादिषु जागरोऽस्यस्य। "स्याद्गोजागरिकं भक्ष्यकारके मङ्गलेऽपि च" हेम०।

गोजिह्वा ಗೋಜಿಹ್ವಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಬಂಡೆಗಿಡ. गोर्जिह्वेव।

गोजी ಗೋಜೀ (ಸ್ತ್ರೀ) ಬೆಂಡೆಗಿಡ. गोर्जिह्वेव। ಪೃಷೋ। "गोजी च पिष्टा सह तालपत्र्या" सुश्रुत०।

गोडिम्ब ಗೋಡಿಂಬ (ಪುಂ) 1. ನರಿನೇರಳೆ. 2. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಕರಬೂಜ ಮೊದಲಾದ ಗಿಡ. (ನ) 3. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಕರಬೂಜ ಮೊದಲಾದ ಹಣ್ಣು. 4. ನರಿನೇರಳೆಹಣ್ಣು.

गोडुम्ब ಗೋಡುಂಬ (ಪುಂ) 1. ಕರಬೂಜ ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಮೊದಲಾದ ಗಿಡ. 2. ನರಿನೇರಳೆ. (ನ) 3. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಕರಬೂಜ ಮೊದಲಾದ ಹಣ್ಣು. 4. ನರಿನೇರಳೆಹಣ್ಣು. (ಸ್ತ್ರೀ) **–बा –ಬಾ.** 5. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ. स्वार्थे "कः"। **गोडुम्बिका ಗೋಡುಂಬಿಕಾ.** ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ.

गोणी ಗೋಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಚೀಲ ಅಥವಾ ಪಾತ್ರೆ. गोणी आवपनं चेत् गोणान्या सि० कौ०। "गोणीं जनेन स्म निधातुमुद्धृतामनुक्षणं नोक्षतरः प्रतीच्छति" माघ० १२-१०। 2. ಹರುಕುಬಟ್ಟೆ. 3. ನಾಲ್ಕು ದ್ರೋಣಗಳ ಅಳತೆ, ಎಂಟು ಕೊಳಗಗಳ ಅಳತೆ. 4. ಎರಡು ಮೊರಗಳ ಅಳತೆ. "शूर्पाभ्यां च भवेद्गोणी वाहो गोणी च सा स्मृता" भावप्र०।

गोणीतरी ಗೋಣೀತರೀ (ಸ್ತ್ರೀ) ಸಣ್ಣ ಗೋಣೀಚೀಲ. ह्रस्वा गोणी "ष्टरच्" (५-३-९०)।

गोण्ड ಗೋಂಡ (ಪುಂ) 1. ನಿಮ್ನಜಾತಿಯವನು. 2. ಪುಷ್ಪವಾದ ಹೊಕ್ಕಳು, ಮಾಂಸತುಂಬಿದ ಹೊಕ್ಕಳು. (ವಿ) 3. ಪುಷ್ಪವಾದ ಹೊಕ್ಕಳುಳ್ಳ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಂಸತುಂಬಿ ಬೆಳೆದ ಹೊಕ್ಕಳುಳ್ಳ, ಉಬ್ಬಿದ ಹೊಕ್ಕಳುಳ್ಳ. "गोण्डः पामरजातौ च वृद्धनाभौ च तद्वति" मेदि०।

गोतम ಗೋತಮ (ಪುಂ) 1. ಗೋತಮಮುನಿ, ಶ್ವೇತವರಾಹ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಬ್ಬ ಮಾನಸಪುತ್ರ. गोभिस्तमो ध्वस्तं यस्य। "गोदमो दमतोऽघ्नोऽदमस्ते समदर्शनात्। विद्धि मां गोतमं कृत्ये यातुधानि निबोध माम्" भा० अनु० १४२-३३। ಈ ಋಷಿಯು ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. 2. ಬಹಳ ಸೋಮಾರಿತನವುಳ್ಳವನು, ಜಡ, ಅಲಸ. अतिशयेन गौः जडत्वात् अतिशायने "तमप्" (५-३-५५)।

गोतमी गोऽतमी (स्त्री०) गोतम ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ.

गोतल्लज गोऽतल्लज (पुस्त्री०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೃಷಭ, ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಎತ್ತು, ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಹಸು. तल्लजश्चासौ गौश्च।

गोतीर्थ गोऽतीर्थ (न०) ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. गवा कृतं तीर्थम्। "बलिर्निवेद्यो गोतीर्थे रैवत्ये प्रयतात्मना" सुश्रुत०।

गोत्र गोऽत्र (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. गां भूमिं त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। "गोत्रोद्धारप्रवृत्तोऽपि गोत्रोद्भेदं पुराऽकरोः" चन्द्रा०। (न०) 2. ಹೆಸರು. गुङ् (शब्दे) "ष्ट्रन् (उ० ४-१५९)। "स्मरसि स्मर मेखलागुणैरुत गोत्रस्खलितेषु बन्धनम्" कुमा० ४-८। 3. ಸಂತತಿ, ಪೀಳಿಗೆ, ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಮುಂದೆ ಬೆಳೆದುಬಂದ ವಂಶ. (1) विश्वामित्रः, (2) जमदग्निः, (3) भरद्वाजः, (4) गोतमः, (5) अत्रिः, (6) वसिष्ठः, (7) कश्यपः ಮತ್ತು (8) अगस्त्यः ಈ ಎಂಟು ಋಷಿಗಳು ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರು. 4. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 5. ಕ್ಷೇತ್ರ. 6. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. 7. ಸಂಭವನೀಯ ಜ್ಞಾನ, ಬಹುಶಃ ಒದಗಬಹುದಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 8. ಛತ್ರ, ಕೊಡೆ. 9. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. 10. ಅಪತ್ಯ ವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿತರಾದ ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪೌತ್ರ (ಪುತ್ರನ ಪುತ್ರ) ಮೊದಲಾದವರು. "अपत्यं पौत्रप्रभृति गोत्रम्" पा० सू० ४-१-१६२। 11. ಮೇಘ. गां भूमिं वृष्ट्या त्रायते। (स्त्री०) -त्रा -त्र्य०। 12. ಭೂಮಿ. 13. ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು, ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ. "गोत्रं क्षेत्रेऽन्वये छत्रे सम्भाव्यबोधवर्त्मनोः। वने नाम्नि च गोत्रोऽद्रौ गोत्रा भुवि गवां गणे" हेम०।

गोत्रकारिन् गोऽत्रकारिन् (वि०) ವಂಶವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಮೂಲಪುರುಷ, ಕೂಟಸ್ಥ.

गोत्रकीला गोऽत्रकीला (स्त्री०) ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. गोत्रः पर्वतः कील इव यस्याः।

गोत्रज गोऽत्रज (वि०) ಒಂದೇ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಬಂಧು, ಜ್ಞಾತಿ. गोत्रे समानगोत्रे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

गोत्रपट गोऽत्रपट (पुं०) ವಂಶದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ, ವಂಶಾವಳಿ.

गोत्रप्रवर गोऽत्रप्रवर (पुं०) ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷ.

गोत्रभिद् गोऽत्रभिद् (पुं०) ಇಂದ್ರ. गोत्रं पर्वतं मेघं वा भिनत्ति – भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "रघोरवष्टम्भमयेन पत्रिणा हृदि स्थितो गोत्रभिदप्यमर्षणः" रघु० ३-५३।

गोत्व गोऽत्व (न०) ಗೋವಿನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣ, ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಹಸುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವ ವಿಶೇಷ ಗುಣ. गोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। सास्नादिमत्त्वम्।

गोद गोऽद (पुं०) 1. ಮಿದುಳು, ತಲೆಯ ಬುರುಡೆಯೊಳಗೆ ಸುತ್ತುಸುತ್ತಾಗಿ ಇರುವ ನರಗಳು, ಮಸ್ತಿಷ್ಕ. गां नेत्रं दायति शोधयति – दैप् (शोधने) "कः" (३-२-३)। ಮಸ್ತಿಷ್ಕವು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. (वि०) 2. ಗೋವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. गां धेनुं ददाति – डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "वासोदश्चन्द्रसालोक्यमश्विसालोक्यमश्वदः। अनड्वद्दः श्रियं पुष्टां गोदो ब्रघ्नस्य विष्टपम्" मनु० ४-२३१। 3. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

गोदत्र गोऽदत्र (न०) ತಲೆಯ ಮಿದುಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಕಿರೀಟ ರುಮಾಲು ಟೋಪಿ ಮೊದಲಾದುವು. गोदं त्रायते – त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

गोदा गोऽदा (स्त्री०) 1. ಗೋದಾವರೀ ನದಿ. गां स्वर्गं ददाति स्नानेन – डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಶ್ರೀ ಗೋದಾದೇವಿ.

गोदान गोऽदान (न०) 1. ಹದಿನಾರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೇಶಖಂಡನಸಂಸ್ಕಾರ, ಕೇಶಾಂತಸಂಸ್ಕಾರ. गावः केशाः दीयन्ते खण्ड्यन्तेऽत्र – दो (अवखण्डने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अथास्य गोदानविधेरनन्तरं विवाहदीक्षां निरवर्तयद्गुरुः" रघु० ३-३३। 2. ಬಲಕಿವಿಯ ಸಮೀಪದ ತಲೆಯ ಭಾಗ. 3. ಹಸುವಿನ ದಾನ.

गोदारण गोऽदारण (न०) 1. ನೇಗಿಲು. गां भूमिं दारयति – दृ (विदारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३) 2. ಗುದ್ದಲಿ, ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ.

गोदावरी गोऽदावरी (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ. गां स्वर्गं ददाति स्नानेन – डु दाञ् (दाने) "वनिप्" रश्चान्तादेशः। ಇದು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಪುಣ್ಯನದಿ. "गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति। नर्मदे सिन्धु कावेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु" इति। ಇದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳನ್ನು ಆವಾಹನೆ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರ.

गोदुग्ध गोऽदुग्ध (न०) ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. गोः दुग्धम्।

गोदुह् गोऽदुह् (वि०) ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವವನು, ಗೊಲ್ಲ. गां दोग्धि — दुह (प्रपूरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "वर्धिष्णुधाराध्वनि रोहिणीः पयश्चिरं निदध्यौ दुहतः स गोदुहः" माघ० १२-४०।

गोदोह गोऽदोऽह (पुं०) ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವುದು. दुह (प्रपूरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। गोः दोहः।

गोदोहन गोऽदोऽहन (न०) 1. ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವುದು. गोर्दोहनम् — दुह (प्रपूरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ವೇಳೆ. दुह अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। (स्त्री०) **-दोहनी -ऽदोहनी.** ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. गौर्दुह्यतेऽत्र— दुह अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

गोद्रव गोऽद्रव (पुं०) ಗೋಮೂತ್ರ.

गोधन गोऽधन (न०) 1. ಗೋವುಗಳ ಗುಂಪು. 2. ಗೋರೂಪವಾದ ಆಸ್ತಿ. गवां धनम्। (वि०)3. ಗೋರೂಪವಾದ ಆಸ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಗೋರೂಪವಾದ ಧನವುಳ್ಳ. गौरेव धनं यस्य।

गोधर गोऽधर (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। गोः धरः।

गोधर्म गोऽधर्म (पुं०) ಪಶುಗಳ ಧರ್ಮ, ಮೈಥುನ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮತ್ತು ಸಂಕೋಚವಿಲ್ಲದೆ ಪಶುಗಳಂತೆ ನಡೆಸುವ ವ್ಯವಹಾರ. गोरिव धर्मः।

गोधा गोऽधा (स्त्री०) 1. ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆದೆಯ ಏಟು ತಗಲದಿರಲು ತೋಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ. गृह्यते परिवेष्ट्यते बाहुरनया — गुध (परिवेष्टने) "घञ्" (३-३-१२१)। "गोधाश्लिष्टभुजाशाखैरभूद्भीमा रणाटवी" माघ० १९-३९। 2. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ, ನೀರುಡ. "श्वाविधं शल्यकं गोधां खड्गकूर्मशशांस्तथा। भक्ष्यान् पञ्चनखेष्वाहुरनुष्ट्रांश्चैकतोदतः" मनु० ५-१८।

गोधापदी गोऽधापदी (स्त्री०) ಹಂಸಪಾದಿ ಗಿಡ. गोधाया इव पादो मूलमस्याः "ङीप्" (५-४-१३९)। पादस्य पद्भावश्च (६-४-१३०)।

गोधि गोऽधि (पुं०) 1. ಲಲಾಟ, ಹಣೆ. गावौ नेत्रे धीयन्तेऽस्मिन् अधि० "किः" (३-३-९३)। 2. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ, ಉಡ. गुध (परिवेष्टने) "इन्" (उ० ४-११७)।

गोधिका गोऽधिका (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ, ನೀರುಡ. गुध्यति — गुध (परिवेष्टने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गोधूम गोऽधूम (पुं०) 1. ಗೋಧಿ. 2. ಹೇರಿಳೆ ಗಿಡ. गुध (परिवेष्टने) "ऊमः" (उ० ५-२)।

गोधूमक गोऽधूमक (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. गोधूम इव कं शिरोऽस्य।

गोधूमचूर्ण गोऽधूमचूर्ण (न०) ಗೋಧಿ ಹಿಟ್ಟು.

गोधूलि गोऽधूलि (स्त्री०) ಗೋವುಗಳ ಕಾಲಿನಿಂದ ಧೂಳು ಮೇಲಕ್ಕೇಳುವ ವೇಳೆ, ಗೋಧೂಳಿ ಲಗ್ನ, ಗೋವುಗಳು ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನಿಂದ ಮನೆಗೆ ಬರುವ ವೇಳೆ, ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ. गवां खुरोत्थितो धूलिरत्र काले। "सन्ध्यातपारुणितपश्चिमदिग्विभागे व्योम्नि स्फुरद्विरलतारकसन्निवेशे। रुद्धे गवां खुरपुटोद्गलितैरजोभिर्गोधूलिरेव कथितो भृगुजेन योगः"।

गोधेनु गोऽधेनु (स्त्री०) ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಹಸು. धेनुश्चासौ गौश्च। परनिपातः।

गोधेर गोऽधेर (वि०) ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुध (परिवेष्टने) "एरक्" (उ० १-६१)।

गोध्र गोऽध्र (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. गां धरति—धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)।

गोनर्द गोऽनर्द (पुं०) 1. ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ. गवि जले नर्दति—नर्द (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। (न०)2. ಕೊನ್ನಾರಿ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ. गवा जलेन नर्दति। (पुं० ब० व०) 3. ಗೋನರ್ದದೇಶ. 4. ಗೋನರ್ದ ದೇಶದ ಜನರು. गोनर्दो निवासो येषां "अण्" (४-३-९०)। अणो लुप् (४-२-८१)।

गोनर्दीय गोऽनर्दीय (पुं०) ಪತಂಜಲಿಮುನಿ. गोनर्दे देशे भवः "छः" (४-२-११४)।

गोनस गोऽनस (पुं०) ಮಂಡಲದ ಹಾವು. गोरिव नासिका यस्य "अच्" (५-४-११८)। नसादेशः।

गोनास गोऽनास (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ರತ್ನ.

गोनाथ गोऽनाथ (पुं०) 1. ವೃಷಭ. 2. ಜಮೀನು ದಾರ. 3. ಗೋಪ, ಗೊಲ್ಲ. गोः वृषभस्य भूमेः धेनोश्च नाथः।

गोनाय गो॰ನಾಯ (पुं०) गोपालक, गೊಲ್ಲ. गाः नयति — णीङ् (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

गोनिष्यन्द गो॰ನಿಷ್ಯಂದ (पुं०) गोमूत्र. गोनिष्यन्दते — नि + स्यन्द् (प्रस्रवणे) "अच्" (३-१-१३४)।

गोप गो॰ಪ (पुं०) 1. गೊಲ್ಲ. गाः पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। "प्रपेदिरे पूर्वयुगानुभूतिं गोपास्तदा गोप्तरि वासुदेवे" याद० ४-७८। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **गोपी गो॰ಪೀ.** गोपस्य स्त्री। गೊಲ್ಲನ ಹೆಂಡತಿ. **गोपा गो॰ಪಾ.** गೊಲ್ಲರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. 2. ग्रामाधिकारि. 3. भूपाल, राजा, ದೊರೆ. गां भूमिं पाति—पा "कः"। 4. रक्षक, ಕಾಪಾಡುವವನು. 5. गोष्ठाध्यक्ष, ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. "गोपो गोपालके गोष्ठाध्यक्षे पृथिवीपतावपि। ग्रामौषाधिकृते पुंसि शारिवाख्यौषधौ स्त्रियाम्" मेदि०।

गोपक गो॰ಪಕ (पुं०) 1. गोपालक, गೊಲ್ಲ. 2. ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಂಗಳ ಅಧಿಕಾರಿ. गोप स्वार्थे "कः"। (वि०) 3. रक्षक, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुप् (रक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गोपकन्या गो॰ಪಕನ್ಯಾ (स्त्री०) 1. गೊಲ್ಲರ ಜಾತಿಯ ಹುಡುಗಿ, ಗೋಪಾಂಗನೆ. गोपस्य कन्या। "गुञ्जापीडस्फुरितचिकुरो गोपकन्याभुजङ्गः" गोपालवि०। 2. ಸೊಗದೆಬೇರು.

गोपति गो॰ಪತಿ (पुं०) 1. विष्णु. गोः भूमेः स्वर्गस्यापि पतिः। "स्वर्गभूमेःपतित्वात् गोपतिः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "गोहितो गोपतिर्गोप्ता" वि० स०। 2. शिव, परमेश्वर. 3. श्रीकृष्ण. 4. वृषभ, ಎತ್ತು, ಗೂಳಿ. गवां पशूनां पतिः। "स गोपतिं नन्दिभुजावलम्बी शार्दूलचर्मान्तरितोरुपृष्ठम्" कुमा० ७-३७। 5. राजा, ದೊರೆ. गोः भूमेः पतिः। 6. सूर्य. गवां किरणानां पतिः। 7. इन्द्र. गोः स्वर्गस्य पतिः। "गोपतिः शिवषण्ढयोः। नृपभास्करयोः पुंसि" मेदि०। "गोपतिः शङ्करे षण्ढे नृपतौ त्रिदशाधिपे। सहस्रकिरणे चापि" हेम०। 8. वरुण. गोः जलस्य पतिः। 9. नपुंसक. "गोपतिर्वृषभे राज्ञी शक्रे षण्ढे दिवाकरे" नानार्थर०।

गोपद गो॰ಪದ (न०) ದನದ ಕಾಲು. गोः पदम्। ["गोष्पद" पदपल्लि नोडि.]

गोपन गो॰ಪನ (न०) 1. ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. गुप् (रक्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सैन्येन महता युक्तं भरद्वाजस्य गोपने" भा० भीष्म० ५३-३७। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು, ಬಚ್ಚಿಡುವುದು. 3. (ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು) ಹೊರಗೆಡಹದೆ ಇರುವುದು. गुप (गोपने) "ल्युट्"। 4. ಈರ್ಷ್ಯೆ, ಅಸೂಯೆ. 5. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 6. ಗಾಬರಿ, ಕಳವಳ. 7. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ.

गोपनीय गो॰ಪನೀಯ (वि०) 1. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಡುವ. 2. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 4. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬೇಕಾದ. गुप् (रक्षणे) गुप (गोपने) वा "अनीयर्" (३-१-९६)।

गोपरस गो॰ಪರಸ (पुं०) ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ, ಒಂದು ಸುವಾಸನಾ ದ್ರವ್ಯ.

गोपवधू गो॰ಪವಧೂ (स्त्री०) 1. गोपाङ्गना, गೊಲ್ಲರ ಹೆಂಗಸು. "कृतमनुकृतवत्य उन्मदान्धाः प्रकृतिमगमन् किल यस्य गोपवध्वः" भाग० १-९-४०। 2. ಸೊಗದೆಗಿಡ.

गोपवधूटी गो॰ಪವಧೂಟೀ (स्त्री०) गोपयुवति. प्रायद गೊಲ್ಲರ ಹೆಂಗಸು. वधूट "ङीप्" (४-१-२०)। "वधूटचिरण्टशढौ यौवनवाचिनौ" सि० कौ०। "गोपवधूटीदुकूलचोराय" भाषाप०।

गोपवन गो॰ಪವನ (न०) ಗೊಲ್ಲರಿಂದ ತುಂಬಿದ ವನ, ಗೊಲ್ಲರು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ವನ. गोपप्रधानं वनम्।

गोपवल्ली गो॰ಪವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

गोपाध्यक्ष गो॰ಪಾಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) गೊಲ್ಲರ ಯಜಮಾನ. गोपानामध्यक्षः। "गोपाध्यक्षो भयत्रस्तो रथमास्थाय सत्वरः" भा० विरा०।

गोपानसी गो॰ಪಾನಸೀ (स्त्री०) ಮೆನೆಯ ಸೂರಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ. "गोपानसीषु क्षणमास्थितानाम्" माघ० ३-४९।

गोपायक गो॰ಪಾಯಕ (वि०) रक्षक, ಕಾಪಾಡುವವನು. गोपायति—गुप् (रक्षणे) + आयः "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आसेदुषां गोत्रभिदोऽनुवृत्त्या गोपायकानां भुवनत्रयस्य" किरा० १८-१८।

गोपायन गो॰ಪಾಯನ (न०) 1. रक्षण. 2. ಕಾಪಾಡುವುದು, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು. गुप् (रक्षणे) + आयः भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. रक्षक,

ಕಾಪಾಡುವವನು. गुपू कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। "गोपानां बहुसाहस्रैर्बलैर्गोपायनैर्वृतः" भा० भीष्म०।

गोपायित गो೧पा೦यि೩त (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. गुपू(रक्षणे)+आयः "क्तः"(३-२-१०२)। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

गोपायितृ गो೧ पा ०यि೩ तृ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुपू (रक्षणे) + आयः "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -यि೩त्री.**

गोपाल गो೧पा೦ल (पुं०)1. ಗೊಲ್ಲ, ದನಕಾಯುವವನು. गाः पालयति – पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. गां भूमिं पालयति – पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 3. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "गां दृष्ट्वा विहृष्टो हयभवं सर्वभूषण-भूषणम्। गोपालमबलासङ्गमुदितं वेणुनादितम्" पद्मपु०। 4. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "क्षत्रियात् शूद्रकन्यायां समुत्पन्नस्तु यः सुतः। स गोपाल इति ज्ञेयो भोज्यो विप्रैर्न संशयः"। "अधिकः कुलमित्रं च गोपालो दासनापितौ" मनु० ४-२५३।

गोपालक गो೧पा೦लक (पुं०) 1. ಗೊಲ್ಲ, ದನವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. गां पालयति–पाल (रक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. गोपाल स्वार्थे "कः"। 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. गां भुवं पालयति – पाल "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 4. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ.

गोपालि गो೧पा೦लि (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

गोपालिका गो೧पा೦लि೩का (स्त्री०)1. ಗೊಲ್ಲನ ಹೆಂಡತಿ. गोपालस्य स्त्री "टाप्" (४-१-४)। न ङीप्। "पाल-कान्तान्न" (वा० ४-१-४८) इति निषेधात्। 2. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ.

गोपाली गो೧पा೦ली(स्त्री०)ಗೋಪಾಲನ ಪತ್ನಿ, ಗೊಲ್ಲನ ಹೆಂಡತಿ. गोपालस्य स्त्री जाति० ङीष् (४-१-६३)।

गोपाष्टमी गो೧पा೦ष्ट॰मी (स्त्री०) ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ ಶುಕ್ಲಾಷ್ಟಮಿ. गोपप्रिया अष्टमी। "शुक्लाष्टमी कार्तिके तु स्मृता गोपाष्टमी बुधैः। तद्दिने वासुदेवोऽभूत् गोपः पूर्वं स वत्सपः। तत्र कुर्यात् गवां पूजां गोग्रासं गोप्रदक्षिणम्। गवानुगमनं कार्यं सर्वान् कामानभीप्सता" कूर्मपु०।

गोपिका गो೧पि೩का(स्त्री०)1. ಕಾಪಾಡುವವಳು. गोपायति – गुपू (रक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कैदारिकाणामभितः समाकुलाः सहासमालोकयति स्म गोपिकाः" माघ० १२-४२। 2. ಗೊಲ್ಲರ ಹೆಂಗಸು. गोपी स्वार्थे "कन्"। "न खलु गोपिकानन्दनो भवानखिलदेहिनामन्तरात्मदृक्" भाग० १०-३१-४।

गोपिकागीता गो೧पि೩का गी೧ता (स्त्री०) ವಿರಹತಾಪವನ್ನು ತಾಳಲಾರದ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರು ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸ್ತೋತ್ರ. भाग० १०।

गोपित्त गो೧पि೩त्त (न०) ಗೋರೋಚನ.

गोपिन् गो೧पि೩न् (वि०)ರಕ್ಷಿಸುವವನು,ಕಾಪಾಡುವವನು. गोपायति – गुपू (रक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गोपिनी गो೧पि೩नी.**

गोपी गो೧पि೩ (स्त्री०) 1. ಕಾಪಾಡುವವಳು, ಕಾಯುವವಳು. गोपायति–गुपू (रक्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "इक्षुच्छायानिषादिन्य-स्तस्य गोप्तुर्गुणोदयम्। आकुमारकथोद्घातं शालिगोप्यो जगुर्यशः" रघु० ४-२। 2. ಗೊಲ್ಲಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. गोप जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। श्रुति देवतेगळु मत्तु ಋಷಿಕನ್ಯೆಯರೇ ಬೃಂದಾವನದಲ್ಲಿ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರು. "गोप्यस्तु श्रुतयो ज्ञेयाः स्वर्धिका गोपकन्यकाः। देवकन्याश्च राजेन्द्र न मानुष्यः कथञ्चन" पद्मपु०। 3. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ.

गोपीगीता गो೧पि೩गी೧ता (स्त्री०) ಗೋಪಾಂಗನೆಯರು ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸ್ತೋತ್ರ. "जयति तेऽधिकं जन्मना व्रजः श्रयत इन्दिरा शश्वदत्र हि। दयित दृश्यतां दिक्षु तावकास्त्वयि धृतासवस्त्वां विचिन्वते" इत्यादि. भाग० १०-३१।

गोपीवल्लभ गो೧पि೩वल्लभ (पुं०) श्रीकृष्ण. गोपीनां वल्लभः।

गोपुच्छ गो೧पुच्छ (पुंन०) 1. ಹಸುವಿನ ಬಾಲ. गोः पुच्छम्। (पुं०) 2. ಹಸುವಿನಂತೆ ಬಾಲವುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ, ಗೋಲಾಂಗೂಲ. गोः पुच्छमिव पुच्छं यस्य। (न०) 3. ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಹಾರ.

गोपुट गो೧पुट (न०) ಪರಮೇಶ್ವರನ ವೃಷಭದ ಮಂಟಪ.

गोपुर गो೧पुर (न०)1. ಪುರದ್ವಾರ, ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು. गोपायति नगरं रक्षति – गुपू (रक्षणे) "उरच्"

बाहु०। 2. श्रेष्ठ्यवाद द्वार. "प्रतिनादपूरित-दिगन्तरः पतन् पुरगोपुरं प्रति स सैन्यसागरः" माघ० १३-२७। 3. कंपु कोन्नारि.

गोपुरक गोपुरक (पुं०) "गोपुर" पदद अर्थ. गोपुर स्वार्थे "कः"।

गोपुरीष गोपुरीष (न०) गोमय, हसुविन सगणि. गोः पुरीषम्।

गोपेन्द्र गोपेन्द्र (पुं०)1. श्रीकृष्ण. गोषु इन्द्रः श्रेष्ठः। 2. नंद. गोपानामिन्द्रः।

गोपेश गोपेश (पुं०) 1. नंद. गोल्लर राज. 2. शाक्यमुनि. 3. श्रीकृष्ण.

गोप्तव्य गोप्तव्य (वि०) 1. रहस्यवागि इडल्प डुव, बच्चिडल्पडुव. गुप्ल (रक्षणे) कर्म० "तव्यः" (३-१-९६)। 2. रक्षिसल्पडुव. 3. रहस्यवागिड बेकाद. 4. रक्षिसबेकाद.

गोप्तुकाम गोप्तुकाम(वि०)1. रक्षिसलु अपेक्षियुळ्ळ. 2. रहस्यवागि इडलु अपेक्षियुळ्ळ. गोप्तुं कामो यस्य।

गोप्तृ गोप्तृ (पुं०) 1. विष्णु. गोपायति रक्षति—गुप्ल (रक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। अस्य कर्मफल-चक्रस्य रक्षिता। "यः कर्मफलचक्रस्य गोप्ता हि परिपालनात्" इति निरुक्तिः। "गोहितो गोपतिर्गोप्ता" वि० स०। (वि०) 2. रक्षक, कापाडुववनु. गुप्ल (रक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "प्रपेदिरे पूर्वयुगानुभूति गोपास्तदा गोप्तरि वासुदेवे" याद० ४-७८। 3. मुच्चिडुववनु, रहस्यवागिडुववनु. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गोप्त्री गोप्त्री**.

गोप्य गोप्य (पुं०) 1. दासियु मंग, सेवकियु मग. 2. सेवक, आळु. (वि०)3. रक्षिसल्पडुव. 4. रहस्यवागिडल्पडुव. गुप्ल (रक्षणे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। 5. रक्षिसल्पडबेकाद. 6. रहस्यवागिडल्पडबेकाद. "आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमैथुन-भेषजम्। तपोदानापमानं च नव गोप्यानि यत्नतः" काशीख०।

गोप्यक गोप्यक (पुं०) सेवक, आळु. गोप्य स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। गोप्यं कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३) वा।

गोप्रकाण्ड गोप्रकाण्ड (न०) श्रेष्ठ्यवाद हसु. प्रकाण्डं चासौ गोश्च। नित्यसमासः (२-१-६६)। जातेः पूर्वनिपातः।

गोप्रचार गोप्रचार (पुं०) दनगळु मेयुव प्रदेश, हुल्लुगावलु. गावः प्रचरन्त्यत्र—प्र + चर (गतिभक्षणयोः) "घञ्" (३-३-१२१)।

गोप्रतार गोप्रतार(पुं०)सरयू तीर्थ, सरयू तीरदल्लिरुव ऒंदु तीर्थ, सरयू नदिय तीर दल्लिरुव ऒंदु यात्रास्थळ. गवां प्रतारः प्रतरण-तुल्यसंमर्दोऽत्र प्र + तॄ (प्लवनतरणयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। श्रीरामनु वैकुंठक्के तेरळुव समयदल्लि अवन अनुयायिगळाद पट्टणिगरु गुंपुगुंपागि सेरिद्द प्रदेशविदु. प्र+तॄ "अप्" (३-३-५७)। **–प्रतरः –प्रतरः**. "यद्गोप्रतर-कल्पोऽभूत् संमर्दस्तत्र मज्जताम्" रघु० १५-१०१।

गोप्रदान गोप्रदान (न०) गोविन दान. गोः प्रदानम्।

गोप्रवेश गोप्रवेश (पुं०) कादिगे मेयलु होगिद्द गोवुगळु सायंकाल मनेगे प्रवेशिसुवुदु. गवां प्रवेशः।

गोफणा गोफणा (स्त्री०) तुटि गल्ल मूगुगळ गायक्के कट्टुवुदक्कागि उपयोगिसुव पट्टि. "वितानगोफणाः पञ्चाङ्गी चेति चतुर्दशबन्धविशेषाः" सुश्रुत० सूत्र० १८-१७।

गोबलीवर्दन्याय गोबलीवर्दन्याय (पुं०) सामान्यवाचक शब्दद जॊतेयल्लि विशेषवाचक शब्दवन्नु प्रयोगिसिदाग विशेषवाचकशब्दक्के वैयर्थ्य बरदिरलु हेळुव ऒंदु न्यायः. इंतह संदर्भदल्लि गोबलीवर्दन्यायदिंद परिहारवन्नु हेळबेकु. गामानय बलीवर्दं चानय ऎंबल्लि गो मत्तु बलीवर्द पदगळिरडू "वृषभ" ऎंब अर्थवन्नु कॊडुवुवु. इल्लि सामान्यवाद गो पददिंदले विशेषवाद बलीवर्द पदद अर्थवू बरुवाग विशेषवाचकपदक्के वैयर्थ्यवु संभविस बहुदादुदरिंद बलीवर्द पदक्के गो पदद अर्थक्किंतलू भिन्नवाद "बलिष्ठवाद वृषभ" ऎंब अर्थवन्नु हेळि वैयर्थ्यपरिहारवन्नु हेळबेकु. इदे **"गोबलीवर्दन्याय"**.

गोभृत् गोऽभृत् (पुं०) पर्वत, बेट्ट. गां बिर्भर्ति – डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

गोमक्षिका गोऽमक्ष्किका (स्त्री०) काडुनोण, तोणचि. गोः हिंसनार्था मक्षिका।

गोमचर्चिका गोऽमचर्चिका (स्त्री०) प्रशस्तवाद गोवु, श्रेष्ठवाद हसु. मचर्चिका चासौ गौश्च। नित्यसमासः (२-१-६६)। जातेः पूर्वनिपातः।

गोमण्डल गोऽमण्डल (न०)1. हसुगळ समूह, दनगळ गुंपु. गवां मण्डलम्। 2. भूमण्डल. गोः भूमेः मण्डलम्। 3. किरणगळ समूह. "मग्नस्य तोयापदि दुस्तरायां गोमण्डलस्योद्धरणं चकार" माघ० १४-८६।

गोमत् गोऽमत् (पुं०) 1. गोवुगळ यजमान, दनगळ ओडेयु. गावः सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। (वि०) 2. गोसंपत्तुळ्ळवनु. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ऽमत्ऽ.**

गोमतल्लिका गोऽमतल्लिका (स्त्री०) प्रशस्तवाद गोवु, उत्तमवाद हसु. मतल्लिका चासौ गौश्च। नित्यसमासः (२-१-६६)। जातेः पूर्वनिपातः। "वर्गाद्गवां हुंकृतिचारु निर्यतीमरिर्मधोरैक्षत गोमतल्लिकाम्" माघ० १२-४१।

गोमती गोऽमती (स्त्री०) गोमति एंब ऒंदु नदि. गावः स्तुतिरूपा वाचः सन्त्यस्याम् "मतुप्" (५-२-९४)। "गोमतीं धूतपापां च गण्डकीं च महानदीम्" भा०। ई नदियु समुद्रक्के सेरुवुदरिंद बहळ पावनवादुदु. "गङ्गा सरस्वती पुण्या यमुना च महानदी। गोदावरी गोमती च नदी तापी च नर्मदा। नद्यः समुद्रसंयोगात् सर्वाः पुण्याः शुभावहाः"।

गोमथ गोऽमथ (पुं०) हालु कडेयुव गोपालक, गौल्ल. गां मथति – मथे (विलोडने) "अच्" (३-१-१३४)।

गोमन्त गोऽमन्त (पुं०) 1. ऒंदु पर्वत. "गोमन्तो पर्वतश्रेष्ठे येनैष परिमोक्षितः" भा० सभा० २५-६। 2. भारतद ऒंदु प्रदेश, ईगिन "गोवा" प्रान्त.

गोमन्द गोऽमन्द (पुं०) ऒंदु पर्वत.

गोमय गोऽमय (पुंन०) 1. हसुविन सगणि. गोः पुरीषम्–गो "मयट्" (४-३-१४५)। गोमयवु बहळ पवित्रवादुदु. पूर्वदल्लि गोवुगळेल्लवू सेरि तम्मल्लि श्रेष्ठतेयन्नु संपादिसिकॊळ्ळलु अनेक वर्षगळकाल ब्रह्मनन्नु कुरितु तपस्सु माडिदुवु. अदरिंद मेच्चि प्रत्यक्षनाद ब्रह्मनन्नु कुरितु लोकदल्लि एल्लरिगिंतलू तावु श्रेष्ठरागबेकेंदू तम्म पुरीष (गोमय) मत्तु मूत्रगळिंद एल्लरू पवित्रतेयन्नु पडेयुवंतागबेकेंदू वरवन्नु केळलु ब्रह्मनु "अस्तु" एंदनु. भा० अनु० ११४। गोमय मत्तु गोमूत्रगळल्लि लक्ष्मीयु सानिध्यविरुवुदु. "अवश्यं मानना कार्या तवास्माभिर्यशस्विनि। शकृन्मूत्रे निवस त्वं पुण्यमेतद्धि नः शुभे। श्रीरुवाच–दिष्ट्या प्रसादो युष्माभिः कृतो मेऽनुग्रहात्मकः। एवं भवतु भद्रं वः पूजितास्मि सुखप्रदाः" भा० अनु० १२८। "यस्यामलिन्देषु न चक्रुरेव मुग्धाङ्गना गोमयगोमुखानि" माघ० ३-४८। (न०) 2. बिरणि, ऒणगिद सगणि. "उपलशकलमेतद्भेदकं गोमयानाम्" मुद्रा० ३-१५। (वि०)3. गोवुगळिंद तुंबिद, बहळ हसुगळिंद कूडिद.

गोमयच्छत्र गोऽमयच्छत्र (न०) नायिकॊडे. गोमये छत्रमिव।

गोमयप्रिय गोऽमयप्रिय (न०) नायिकॊडे. गोमयं प्रियमस्य।

गोमर्द गोऽमर्द (पुं०) सारसपक्षि. "सारसस्तु कलांकुरः। गोमर्दः" त्रिकाण्ड०।

गोमांस गोऽमांस(न०)हसुविन मांस. गोमांसम्। "अगम्यागमने चैव मद्यगोमांसभक्षणे। शुद्धयै चान्द्रायणं कुर्यात् नदीं गत्वा समुद्रगाम्"।

गोमातृ गोऽमातृ (स्त्री०) गोवुगळ तायियाद सुरभि, कश्यपन ऒब्ब हॆंडति. गवां माता।

गोमायु गोऽमायु (पुं०) 1. जंबुक, नरि. गां विकृतां वाचं मिनोति – डु मिञ् (प्रक्षेपणे) "उण्" (उ० १-१)। "अनुहुंकुरुते घनध्वनिं न हि गोमायुरुतानि केसरी" माघ० १६-२५। 2. ऒब्ब गंधर्व. "बहुभिः सह गन्धर्वैः प्रागायत च तुम्बुरुः। ..... । गोमायुः सूर्यवर्चाश्च सोमवर्चाश्च सप्तमः" हरिवं०।

गोमिन् गोऽमिन् (पुं) 1. जंबुक, नरि. (वि) 2. गोवुगळ यजमान, दनगळ ओडेयु. 3. उपासक. "गोमी सृगाले पुंसि स्यात्त्रिषु गोमत्युपासके" मेदि।

गोमुख गोऽमुख (पुं) 1. नक्र. मोसळे. गोर्मुखमिव मुखमस्य। 2. मातलेय मग. 3. परशिवन ओब्ब अनुचर. (न) 4. वक्रवाद मत्तु हळ्ळिट्टुगळुळ्ळ मने. 5. ओंदु वाद्य. "आडम्बरान् गोमुखांश्च डिण्डिमांश्च महास्वनान्" भा० शल्य० ४७-४८। 6. लेपन, बळियुवुदु. "यस्यामलिन्देषु न चक्षुरेव मुग्धाङ्गना गोमयगोमुखानि" माघ० ३-४८। "नक्रे ना लेपने क्लीब वाद्ये न स्त्री च गोमुखम्" नानार्थर०। "गोमुखं कुटिलागारे वाद्यभाण्डे च लेपने। पुंसि मातलिपुत्र च महादेवगणान्तरे" मेदि०। 7. कळ्ळिन गोडेयल्लि कोरेद कन्न. 8. जपमालेयन्नु इडुव चील. "प्रजपेद्विधिना गुह्यं वर्णमालाधिकं प्रिये। निधाय गोमुखे मालां गोपयेन्मातृजारवत्"। 9. योगासनद ओंदु भेद. (वि) 10. हसुविन मुखदंते मुखवुळ्ळ.

गोमुखी गोऽमुखी (स्त्री) 1. गंगानदियु होरटुबरुव हिमालयद ओंदु गुहे. 2. गोविनंते मुखवुळ्ळ हेंगसु. गोर्मुखमिव मुखं यस्याः।

गोमूत्र गोऽमूत्र (न) गोविन गंजल, हसुविन मूत्र. गोर्मूत्रम्। गोमूत्रवु बहळ पवित्र वादुदु. ["गोमय" पददल्लि नोडि.] मद्य पान माडिदवनिगे यावज्जीववू गोमूत्र पानवु प्रायश्चित्तवागि उक्तवागिदे. "गोमूत्रमग्निवर्णं वा पिबेदुदकमेव वा। पयो घृतं वाऽऽमरणात् गोशकृद्रसमेव वा" मनु० ११-९१। गोवु सकल पुण्य तीर्थस्वरूपवेंदू अदर मूत्रवु नर्मदानदियेंदू ऐतिह्यविरुवुदु. "गोमयं यमुना साक्षात् गोमूत्रं नर्मदा शुभा। गङ्गा क्षीरं तु यासां वै किं पवित्रमतःपरम्"।

गोमूत्रिका गोऽमूत्रिका (स्त्री) गोमूत्रिका बंध, चित्रालंकारद ओंदु भेद, गोविन मूत्रवु (गोवु संचरिसुवाग) नेलद मेले बीळुव आकारदल्लि रचिसुव श्लोक. **इदर लक्षण:** श्लोकद पूर्वार्धवू, अदर विषमाक्षरगळन्नु उत्तरार्धद समाक्षरगळोडने क्रमवागि सेरिसिदाग आगुव श्लोकार्धवू हागेये उत्तरार्धवू, अदर विषमाक्षरगळन्नु पूर्वार्धद समाक्षरगळोडने क्रमवागि सेरिसिदाग आगुव श्लोकार्धवू एकरूपवागिद्दरे **"गोमूत्रिकाबंध"** वागुवुदु. "वर्णानामेकरूपत्वं यद्येकान्तरमर्धयोः। गोमूत्रिकेति तत्प्राहुः दुष्करं तद्विदो विदुः"।

"प्रवृत्ते विकसद्धानं साधनेऽप्यविषादिमिः।
ववृषे विकसद्दानं युधमाप्यविषाणिभिः"।

प्र वृ त्ते वि क स द्धा नं सा ध ने प्य वि षा दि भिः।
XXXXXXXXXXXXXXX
व वृ षे वि क स द्दा नं यु ध मा प्य वि षा णि भिः॥

गोमृग गोऽमृग (पुं) दनद आकारद ओंदु प्राणि, गवयवेंब पशु. गवाकृतिर्मृगः। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **गोमृगी गोऽमृगी.**

गोमेद गोऽमेद (पुं) 1. गोमेदक मणि, बिळुपु मासलुहळदि कॆंपु मत्तु नीलि बण्णगळिंद कूडिद नाल्कु जातिगळुळ्ळ मणि. गौर्जलमिव मेदयति — त्रि मिदा (स्नेहनमोचनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। इदु नवरत्नगळल्लोंदु. (1) रत्नम्, (2) गारुत्मतम्, (3) पुष्परागः, (4) माणिक्यम्, (5) इन्द्रनीलः, (6) गोमेदः, (7) वैडूर्यम्, (8) मौक्तिकम् मत्तु (9) विद्रुमः इवु नवरत्नगळु. 2. गोमेद वेंब ओंदु द्वीप. ई द्वीपद राजनाद गोपतियु गोमेधवन्नु माडलु यत्निसिदाग कुपितनाद गोतमन शापदिंद नाशवादनु. अल्लिद्द गोवुगळेल्लवू ऋषिय कोपाग्नियिंद दग्धवागलु अवुगळ मेदस्सिनिंद कूडिद आ प्रदेशक्के **"गोमेद"** वेंब हेसरायितु. "गोमेदे गोपतिर्नाम राजाभूद्गोसवोद्यतः। याज्योऽभूद्वह्निकल्पानामौतथ्यानां मनोः कुले। स तेषु हरियज्ञाय प्रवृत्तेषु गुरून् भृगून्। वव्रे तं गोतमः कोपादशपत् सोऽगमत् क्षयम्। यज्ञवाटेऽस्य ता गावो दग्धाः कोपाग्निना मुनेः। तन्मेदसा मही छन्ना गोमेदः स ततोऽभवत्"। 3. प्लक्षद्वीपद कुलपर्वतगळल्लोंदु. ["कुलपर्वत" पददल्लि नोडि.]

गोमेदक गोऽमेदक (पुं) 1. नवरत्नगळल्लोंदु मणि. गोमेद स्वार्थे "कः"। ["गोमेद" पददल्लि नोडि.] 2. ओंदु विष.

ಗೋಮೇಧ ಗೋ೧ಮೇಧ(ಪುಂ)ಪಶುಯಜ್ಞ. ಮೇಧೃ (ಹಿಂಸಾಯಾಮ್) ಅಧಿ೦ "ಘಞ್" (೩-೩-೧೨೧)। ಇದರಿಂದ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಗೋಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗುವುದು. ಈ ಪಶುಯಜ್ಞವು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ. "अश्वालम्भो गवालम्भः सन्यासः पलपैतृकम्। देवराच्च सुतोत्पत्तिः कलौ पञ्च विवर्जयेत्"।

ಗೋಯಜ್ಞ ಗೋ೧ಯಜ್ಞ (ಪುಂ) 1. ಪಶುಯಜ್ಞ. गवा कृतो यज्ञः। ["ಗೋಮೇಧ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಬೃಂದಾವನದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೋಪಾಲಕರೊಡನೆ ನಡೆಸಿದ ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳ ಉತ್ಸವ. ಗೊಲ್ಲರೆಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಿತ್ತಿಸಿದಾಗ ಅದನ್ನು ತಡೆದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೋಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು. "शिवाय गावः पूज्यन्तां गिरियज्ञः प्रवर्त्यताम्। पूज्यतां त्रिदशैः शक्रो गिरिरस्माभिरिज्यताम्। गोयज्ञं कारयिष्यामि बलादेव न संशयः"।

ಗೋಯಾನ ಗೋ೧ಯಾನ (ನ೦) ಎತ್ತಿನಗಾಡಿ, ಎತ್ತುಗಳಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ಗಾಡಿ. गवा कृष्टं यानम्। "मैथुनं तु समासेव्य पुंसि योषिति वा द्विजः। गोयानेऽप्सु दिवा चैव सवासाः स्नानमाचरेत्" मनु० ११-१७४। "गोयानेनागतस्तुष्टः पादाभ्यां शुभचेष्टितः" सुश्रुत०।

ಗೋರಕ್ಷ ಗೋ೧ರಕ್ಷ (ಪುಂ) 1. ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ. गाः रक्षति—रक्ष (पालने) "अण्" (३-२-१)। 2. ಹೇರಿಳಿಗಿಡ. 3. ಹೆರಿಗೆ ಹಾಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. (ವಿ೦) 4. ದನವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. (ನ೦) 5. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. रक्ष भावे "घञ्" (३-३-१८)। "कृषिगोरक्षमास्थाय जीवेद्वैश्यस्य जीविकाम्" मनु० १०-८२। "गोरक्षो नागरङ्गे स्याद्गवां च परिरक्षके" मेदि०।

ಗೋರಕ್ಷಕ ಗೋ೧ರಕ್ಷಕ (ಪುಂ) 1. ದನಕಾಯುವವನು, ಗೊಲ್ಲ. गाः रक्षति—रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (ವಿ೦) 2. ದನವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. "गोरक्षकान् वाणिजकान् तथा कारुकुशीलवान्। प्रेष्यान् वार्धुषिकांश्चैव विप्रान् शूद्रवदाचरेत्" मनु० ८-१०२।

ಗೋರಕ್ಷಜಂಬೂ ಗೋ೧ರಕ್ಷಜಂಬೂ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಗೋಧೂಮ, ಗೋಧಿ. 2. ಬೋರೆಹಣ್ಣು, ಎಲಚಿಹಣ್ಣು.

ಗೋರಕ್ಷಣ ಗೋ೧ರಕ್ಷಣ (ನ೦) ಗೋವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ದನಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. गवां रक्षणम्।

ಗೋರಕ್ಷ್ಯ ಗೋ೧ರಕ್ಷ್ಯ (ನ೦) ಗೋವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಪಶುಪಾಲನೆ, ದನಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. "विद्या शिल्पं भृतिः सेवा गोरक्ष्यं विपणिः कृषिः। धृतिर्भैक्ष्यं कुसीदं च दश जीवनहेतवः" मनु० १०-११६। ಇವಿಷ್ಟೂ ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನೋಪಾಯಗಳು.

ಗೋರಙ್ಕು ಗೋ೧ರಂಕು (ಪುಂ) 1. ನೀರುಹಕ್ಕಿ, ನೀರುಕೋಳಿ. 2. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. 3. ಹೊಣೆಗಾರ, ಜಾಮೀನುದಾರ. "गोरङ्कुः स्यात् पुमान् पक्षिभेदे लग्नकवन्दिनोः" मेदि०। 4. ಬೆತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವವನು. "गोरङ्कुः पक्षिजातौ च भवेन्नग्नकवन्दिनोः" विश्व०।

ಗೋರಸ ಗೋ೧ರಸ (ಪುಂ)1. ಗೋಕ್ಷೀರ, ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. गोः रसः। 2. ಮೊಸರು. 3. ಮಜ್ಜಿಗೆ. अन्नं पर्युषितं भोज्यं स्नेहाक्तं चिरसंस्थितम्। अस्नेहा अपि गोधूमयवगोरसविक्रियाः" याज्ञ० १-१६९। 4. ಮಾತಿನ ಸವಿ, ಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಾಧುರ್ಯ. गवि रसः। "को रसो गोरसं विना" उद्भ०।

ಗೋರಸಜ ಗೋ೧ರಸಜ (ನ೦) ತಕ್ರ, ಮಜ್ಜಿಗೆ. गोरसात् दध्नो जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)।

ಗೋರಾಜ ಗೋ೧ರಾಜ (ಪುಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೃಷಭ, ಉತ್ತಮವಾದ ಹೋರಿ, ಗೂಳಿ. गवां राजा—"टच्" (५-४-९१)।

ಗೋರಾಟಿಕಾ ಗೋ೧ರಾಟಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸಾರಿಕಾಪಕ್ಷಿ. गौरिव रटति—रट (परिभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ಗೋರುತ ಗೋ೧ರುತ (ನ೦)1. ದನಗಳ ಕೂಗು. 2. ಹಸುವಿನ ಕೂಗು ಕೇಳಿಸುವಷ್ಟು ದೂರ. गोरुतं श्रवणगोचरत्वेन अस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

ಗೋರೂಪ ಗೋ೧ರೂಪ (ನ೦) 1. ಹಸುವಿನ ಆಕಾರ. गोः रूपम्। "पयोधरीभूतचतुःसमुद्रां जुगोप गोरूपधरामिवोर्वीम्" रघु० २-३। (ವಿ೦)2. ಹಸುವಿನ ಆಕಾರವುಳ್ಳ, ಮಹಾದೇವ. गोः रूपमिव रूपं यस्य।

ಗೋರೋಚ ಗೋ೧ರೋ೧ಚ (ನ೦) ಹರಿದಳ, ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಖನಿಜ. गवा किरणेन रोचते—रुच (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)।

ಗೋರೋಚನಾ ಗೋ೧ರೋ೧ಚನಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಹಸುವಿನ ಪಿತ್ತರಸದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. गोभ्यो जाता रोचना। "कर्णार्पितो लोध्रकषायरूक्षे गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरे" कुमा० ७-१७।

गोदं गोर्दं (न०) मुस्तिष्क, मेदुळु, तलेयोळ गिरुव स्नेह. गूर्यते—गूरी (उद्यमने) "दन्" (उ० ४-१८) निपा०।

गोल गोल (पुं०) 1. गुंडागिरुव वस्तु. वर्तुल वागिरुव चेंडु. 2. जारपुरुषनिंद हुट्टिद विधवेय मग. 3. गोळाध्यायवेंब ऒंदु ज्योतिषग्रंथ. 4. मंगारे गिड. 5. ज्योतिषोक्तवाद ग्रहगळ योग. अनेक ग्रहगळु ऒंदे कडे सेरिदरे "गोल" योगवागुवुदु. **आरु ग्रहगळु ऒंदे राशियल्लि सेरिदरे**—"ग्रहाणामेकस्मिन् यदि भवति षण्णां निवसतिस्तदा गोलो योगः प्रलयपदमिन्द्रोऽपि लभते। भवेल्लोको रक्षः परिहरति पुत्रं च जननी नृपाणां नाशः स्यात् ज्वलति वसुधा शुष्यति नदी" प्रश्नको०। **सप्तग्रहगळु सेरिदरे**—"सप्तग्रहा यदैकस्था गोलयोगस्तदा भवेत्। दुर्भिक्षं राष्ट्रपीडा च तस्मिन् काले नृपक्षयः"।

गोलक गोलक (पुं०) 1. विधवेयल्लि जारपुरुषनिंद हुट्टिद मग. 2. गुडाण, धान्यगळन्नु तुंबिडुव दोड्ड मण्णिन पात्रे. 3. गुड, बेल्ल. 4. "गोल" पदद अर्थ. "गोलको विधवापुत्रे जारात् स्यान्मणिके गुडे" मेदि०। 5. चेंपु. 6. गोलोक.

गोलक्षण गोलक्षण (न०) शुभाशुभसूचनेयुळ्ळ गोवुगळ लक्षण, गोवुगळल्लिरुव शुभद मत्तु अशुभद चिह्ने. **गोवुगळल्लिरुव अशुभ लक्षणगळु:** कण्णुगळल्लि नीरु सोरुत्तिरुवुदु, इलियंते किरुगण्णुगळु, शिथिलवागि आडुत्तिरुव कोंबुगळु, कत्तेय बण्ण, नालकु एळु मत्तु हत्तु हल्लुगळिरुवुदु, जोलाडुत्त तले बग्गिरुवुदु, इळिजारिन बेन्नु, दप्पनागियू मोटागियू इरुव कत्तु, कप्पगू अति उद्दवागियू इरुव नालिगे, यवाकारद बहळ सूक्ष्मवाद सोंट, ऒडेदु भिन्नवागिरुव कालिन गोरसु इवल्लवू हसुविनल्लिरुव अशुभ लक्षणगळु. इत्यादि. बृहत्सं ६१ अ०।

गोला गोला (स्त्री०) 1. गोदावरी नदि. गां अति-पृथुलां पृथ्वीं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. सखि, गेळति. 3. दुर्गादेवि. 4. गुडाण, धान्यवन्नु तुंबिडुव दोड्ड मण्णिन पात्रे. 5. मक्कळ ऒंदु आटद सामानु, चेंडु. 6. मणशिल. 7. पत्रांजन. 8. राष्ट्र. "गोला गोदावरीसख्योः कुनटीदुर्गयोः स्त्रियाम्। पत्राञ्जने मण्डले चालिञ्जरे बालखेलने" मेदि०।

गोलाङ्गूल गोलाङ्गूल (पुं०) हसुविन बालदंते बालवुळ्ळ ऒंदु जातिय वानर. गोः लाङ्गूलमिव लाङ्गूलं यस्य। ई वानरगळु कश्यपन पत्नि क्रोधेय मगळाद हरिय संततियुवु. "नव क्रोधवशा नारीः प्रजज्ञे क्रोधसम्भवाः। मृगी च मृगमन्दा च हरी भद्रमना अपि। .....। हर्याश्च हरयोऽपत्यं वानराश्च तरस्विनः। गोलाङ्गूलांश्च भद्रं ते हर्याः पुत्रान् प्रचक्षते" भा० आदि० ६७।

गोलाध्याय गोलाध्याय (पुं०) भास्कराचार्यरु रचिसिद ऒंदु ग्रंथ.

गोलास गोलास (पुं०) नायिकोडे. गां भूमिं लासयति—लस (शिल्पयोगे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

गोलीढ गोलीढ (पुं०) मोक्कमर.

गोलोक गोलोक (पुं०) गोलोक, श्रीकृष्णन नित्यवासस्थान. गोभिः किरणैः ब्रह्मज्ञानतेजोभिः लोक्यते—लोक्ष (दर्शने) "घञ्" (३-३-१९)। गोलोकवु ब्रह्मलोकक्कू मेलिरुवुदु. इदु अनादियादुदु मत्तु निराधारवादुदु; ब्रह्मलोकक्के मेले ऐवत्तु कोटि योजनगळ दूरदल्लिदे. मेलुगडे आधारविल्लदिद्दरू इदु रत्नसार निर्मितवादुदु. ई लोकवु एळु बागिलुगळु मत्तु एळु कंदकगळिंद कूडिरुवुदु. इदक्के लक्ष प्राकारगळिरुवुवु. विरजानदियु इल्लि हरियुत्तिदे. ऒंदु नूरु शिखिरगळुळ्ळ रत्नशैलदिंद इदु आवृतवागिदे. इदर ऒंदु शिखिरवु हत्तु साविर योजनगळ परिमाणवुळ्ळद्दागिदे. ई शैलद एत्तर ऒंदु नूरु कोटि योजनगळु. इदक्के नूररष्टु दीर्घ (उद्द) वागिरुवुदु. विस्तीर्णवु हत्तु साविर योजनगळु. ई गोलोकदल्लि ऒंदु सहस्र कल्पवृक्षगळू ऒंदु नूरु पुष्पोद्यानगळू इरुवुवु. मूरु कोटि रत्नाभरणगळिंद कूडिद ऒंदु लक्ष गोपांगनेयरु इदन्नु रक्षिसुत्तिरुवरु. रत्न

दीपगळिंदलू रत्नखचित तल्प (हासिगे) गळिंदलू परिशोभिसुत्तिरुवुदु. गोलोकद मनेगळ संख्येगळन्नू अवुगळ सोबगन्नू हेळलू मत्तु वर्णिसलू यावa विद्वांसनिगू साध्यवागदु. "निराधारश्च वैकुण्ठः ब्रह्माण्डानां परोवरः। तत्परश्चापि गोलोकः पञ्चाशत्कोटियोजनात्। ऊर्ध्वे निराश्रयश्चापि रत्नसारविनिर्मितः। सप्तद्वारः सप्तसारः परिखासप्त-संयुतः। लक्षप्राकारयुक्तश्च नद्या विरजया युतः। वेष्टितो रत्नशैलेन शतशृङ्गेण चारुणा। योजनायुतमानं च यस्यैकं शृङ्गमुज्ज्वलम्। शतकोटियोजनं च शैल उच्छ्रित एव च। दैर्घ्यं तस्य शतगुणं प्रस्थे च लक्षयोजनम्। कल्पवृक्षसहस्रेण पुष्पोद्यानशतेन च। त्रिकोटिरत्नाभरणै-र्गोपीलक्षैश्च रक्षितः। रत्नप्रदीपयुक्तश्च रत्नतल्प-समन्वितः। गोलोकगृहसंख्यानं वर्णनं वा विशारदः। न कोऽपि वेद विद्वान् वा वेदविद्वान् व्रजेश्वर" ब्रह्मवै०।

गोलोमी ಗೊಲೊಮಿ (स्त्री०) 1. ಬಜೆ. गोर्लोमेव लोम दलादिकमस्याः "अच्" (५-४-७५)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಬಿಳಿಗರುಕೆ. गोलोमसु जाता "अण्" (४-३-२५)। "ङीप्" (४-१-१५)। 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. गवा वाचा लोमयति — लोमन् (नामधा०) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। 4. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. गोलोम्नामियम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "गोलोमी श्वेतदूर्वायां स्याद्वचाभूतकेशयोः" मेदि०। "गोलोमी स्त्री वारनार्याम् षड्ग्रन्थाश्वेतदूर्वयोः" नानार्थर०।

गोवत्स ಗೋವತ್ಸ (पुं०) ಹಸುವಿನ ಕರು. गोर्वत्सः।

गोवत्सादिन् ಗೋವತ್ಸಾದಿನ್ (पुं०) ವ್ಯಕ, ತೋಳ. गोवत्समत्ति — अद (भक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

गोवध ಗೋವಧ (पुं०) ಗೋಹತ್ಯೆ, ದನಗಳ ಕೊಲೆ.

गोवन्दनी ಗೋವಂದನೀ (स्त्री०) ಪ್ರಿಯಂಗುವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ. गवि भूमौ वन्द्यते — वदि (अभिवादन-स्तुत्योः) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

गोवर ಗೋವರ (न०) ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಗೆ ದನಗಳ ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿಯ ಪುಡಿ. "गोष्ठान्तर्गोखुरक्षुण्णशुष्कचूर्णितगोमयम्। गोवरं तत्समाख्यातं वरिष्ठं रससाधने" भावप्र०।

गोवर्धन ಗೋವರ್ಧನ (पुं०) 1. ಬೃಂದಾವನದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿ. गो+वृध (वृद्धौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ಗೊಲ್ಲರೆಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅದನ್ನು ತಡೆದು ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು. ಗೋವರ್ಧನ ಪೂಜೆಗೂ ಅಣಿಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಅದರಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡುಹೋಗುವಂತೆ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು. ಗೋಪಾಲಕರೆಲ್ಲರೂ ಪೇಚಾಡುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಯನ್ನು ಏಳು ದಿನಗಳಕಾಲ ತನ್ನ ಕರುಬೆರಳಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮಳೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಗರ್ವಭಂಗ ಮಾಡಿದನು. "रजसा चोदिता मेघा वर्षन्त्यम्बूनि सर्वतः। प्रजास्तैरेव सिद्ध्यन्ति महेन्द्रः किं करिष्यति। न नःपुरो जनपदा न ग्रामा न गृहा वयम्। नित्यं वनौकसस्तात वनशैलनिवासिनः। तस्माद्गवां ब्राह्मणाना-मद्रेश्चारभ्यतां मखः। य इन्द्रयागसंभारास्तैरयं साध्यतां मखः। एतन्मम मतं तात क्रियतां यदि रोचते। अयं गोब्राह्मणाद्रीणां मह्यं च दयितो मखः। कालात्मना भगवता शक्रदर्पं जिघांसता। प्रोक्तं निशम्य नन्दाद्याः साध्वगृह्णन्त तद्वचः। .....। इन्द्रस्तदात्मनः पूजां विज्ञाय विहतां नृप। गोपेभ्यः कृष्णनाथेभ्यो नन्दादिभ्यश्चुकोप सः। गणं सांवर्तकं नाम मेघानां चान्तकारिणाम्। इन्द्रः प्राचोदयत् क्रुद्धो वाक्यं चाहेशमान्युत। .....। इत्थं मघवताज्ञप्ता मेघा निर्मुक्तबन्धनाः। नन्दगोकुलमासारैः पीडयामासु-रोजसा। अत्यासारातिवातेन पशवो जातवेपनाः। गोपा गोप्यश्च शीतार्ताः गोविन्दं शरणं ययुः। कृष्ण कृष्ण महाभाग त्वन्नाथं गोकुलं प्रभो। त्रातुमर्हसि देवान्नः कुपितात् भक्तवत्सल। शिलावर्षनिपातेन हन्यमानमचे-तनम्। निरीक्ष्य भगवान् मेने कुपितेन्द्रकृतं हरिः। .....। तस्मान्मच्छरणं गोष्ठं मन्नाथं मत्परिग्रहम्। गोपाये स्वात्मयोगेन सोऽयं मे व्रत आहितः। इत्युक्त्वैकेन हस्तेन कृत्वा गोवर्धनाचलम्। दधार लीलया कृष्णश्छत्राकमिव बालकः। अथाह भगवान् गोपान् हेऽम्ब तात व्रजौकसः। यथोपजोषं विशत गिरिगर्तं सगोधनाः। तथा निर्विविशुर्गर्तं कृष्णाश्वासितमानसाः। क्षुत्तृड्व्यथां सुखापेक्षां हित्वा तैर्व्रजवासिभिः। वीक्ष्यमाणो दधावद्रिं सप्ताहं नाचलत्

पदात्" भाग० १०-२४, २५। (न०)2. पशुपालनेयिंद गोवुगळन्नु वृद्धिपडिसुवुदु. गवां वर्धनम्।

गोवर्धनधर ಗೋವರ್ಧನಧರ (पुं०) गोवर्धनगिरियन्नु किरुबेरळिनिंद एत्ति निंतिद्द श्रीकृष्ण. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। गोवर्धनस्य धरः। ["गोवर्धन" पददल्लि नोडि.] गोवर्धनं धारयति — धृ (धारणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। **-धारिन् -ಧಾರಿನ್**.

गोवशा ಗೋವಶಾ (स्त्री०) बंजेयाद हसु. वशा वन्ध्या चासौ गौश्च। पूर्वनिपातः (२-१-६५)।

गोवाट ಗೋವಾಟ (न०) गोष्ठ, दनगळ कोट्टिगे. गवां वाटम्। "सार्गलद्वारगोवाटं मध्ये गोस्थानसङ्कुलम्" हरिवं०।

गोवास ಗೋವಾಸ (पुं०) गोष्ठ, दनगळ कोट्टिगे. वसन्त्यत्र—वस (निवासे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। गवां वासः।

गोवासन ಗೋವಾಸನ(पुं०)ब्राह्मण. गाः वासयति—वस (निवासे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "गोवासना ब्राह्मणाश्च दासनीयाश्च सर्वतः। प्रीत्यर्थं ते महाराज धर्मराज्ञो महात्मनः" भा० सभा०।

गोविकर्तं ಗೋವಿಕರ್ತ (पुं०) 1. हसुवन्नु कोल्लुववनु. गां विकृन्तति — वि + कृती (छेदने) "अण्" (३-२-१)। 2. रैत, बेसायगार.

गोविकर्तृ ಗೋವಿಕರ್ತೃ (पुं०) हसुवन्नु कोल्लुववनु. गां विकृन्तति — वि + कृती (छेदने) "तृच्" (३-१-१३३)।

गोविदांपति ಗೋವಿದಾಂಪತಿ (पुं०) विष्णु. गाः वेदवाचः विन्दति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। गोविदो ज्ञानिनः, तेषां पतिः ज्ञानयज्ञाराध्यतया पाता। "गावो वेदगिरः प्रोक्ताः गोविदस्तत्सुपालनात्। गोविदां पतिरुद्दिष्टः वेदविद्वत्प्रदो मनुः" इति निरुक्तिः। "अनिरुद्धः सुरानन्दो गोविन्दो गोविदांपतिः" वि० स०।

गोविन्द ಗೋವಿಂದ (पुं०) श्रीकृष्ण, विष्णु. गाः उपनिषद्वाचः विन्दति, गां भुवं धेनुं स्वर्गं वेदं वा विन्दति — विद्लृ (लाभे) "शः" (वा० ३-१-१३८)। गाः स्तुतिगिरः विन्दति वा। "गवां स्तुतिगिरां विन्दो गोविन्दः स उदाहृतः" इति निरुक्तिः। "अनिरुद्धः सुरानन्दो गोविन्दो गोविदांपतिः" वि० स०। गोवर्धनगिरिपूजेयिंद गर्वभंगहोंदिद इंद्रनु सुरभियोडने श्रीकृष्णनल्लिगे बंदु तानु माडिद अपराधक्काग क्षमेयन्नु बेंडि देवर्षिगळोडने कूडि श्रीकृष्णनन्नु "**गोविंद**" नेंदु करेदु गोविंदपट्टाभिषेक माडिदनु. "गोवर्धने धृते शैल आसाराद् रक्षिते व्रजे। गोलोकादाव्रजत् कृष्णं सुरभिः शक्र एव च। विविक्त उपसंगम्य व्रीडितः कृतहेलनः। पस्पर्श पादयोरेनं किरीटेनार्कवर्चसा। दृष्टश्रुतानुभावोऽस्य कृष्णस्यामिततेजसः। नष्टत्रिलोकेशमदः इन्द्र आह कृताञ्जलिः। ये मद्विधाज्ञा जगदीशमानिनः त्वां वीक्ष्य कालेऽभयमाशु तन्मदम्। हित्वाऽऽर्यमार्गं प्रभजन्त्यपस्मया ईहा खलानामपि तेऽनुशासनम्। स त्वं ममैश्वर्यमदप्लुतस्य कृतागसस्तेऽविदुषः प्रभावम्। क्षन्तुं प्रभोऽर्हसि मूढचेतसो मैवं पुनर्भून्मतिरीश मेऽस्ती। सुरभिः—कृष्ण कृष्ण महायोगिन् विश्वात्मन् विश्वसंभव। भवता लोकनाथेन सनाथा वयमच्युत। त्वं नः परमकं दैवं त्वं न इन्द्रो जगत्पते। इन्द्रं नस्त्वाभिषेक्ष्यामो ब्रह्मणा नोदिता वयम्। अवतीर्णोऽसि विश्वात्मन् भूमेर्भारापनुत्तये। एवं कृष्णमुपामन्त्र्य सुरभिः पयसात्मनः। जलैराकाशगङ्गाया ऐरावतकरोद्धृतैः। इन्द्रः सुरर्षिभिः साकं नोदितो देवमातृभिः। अभ्यषिञ्चत दाशार्हं गोविन्द इति चाम्यघात्। इति गोगोकुलपतिं गोविन्दमभिषिच्य सः। अनुज्ञातो ययौ शक्रो वृतो देवादिभिर्दिवम्" भाग० १०-२७। 2. गोल्लर यजमान. 3. बृहस्पति, गुरु. "गोविन्दो वासुदेवे स्याद्गवाध्यक्षे बृहस्पतौ" मेदि०। 4. फाल्गुन मास, नाल्कनेय तिंगळु. मार्गशीर्ष मोदलुगोंडु वर्षारंभवागुवुदरिंद फाल्गुन मासवु नाल्कनेयदायितु. केशवादि द्वादश (हन्नेरडु) नामगळू हन्नेरडु तिंगळुगळ हेसरुगळु. "मृगशीर्षाद्याः केशवनारायणमाधवाः सगोविन्दाः। विष्णुमधुसूदनाख्यो त्रिविक्रमो वामनश्चैव। श्रीधरनामा तस्मात् सह्रषीकेशश्च पद्मनाभश्च। दामोदर इत्येते मासाः प्रोक्ता यथासंख्यम्" बृहत्सं०।

गोविन्दद्वादशी ಗೋವಿಂದದ್ವಾದಶೀ (स्त्री०) फाल्गुन मासद शुक्ल द्वादशी. गोविन्दप्रिया द्वादशी।

गोविष् ಗೋವಿಷ್ (न०) गोमय, दनद सगणि. गोः विट्।

गोविषाण ಗೋವಿಷಾಣ (ನ॰) ದನದ ಕೊಂಬು. गोविषाणम्।

गोविषाणिक ಗೋವಿಷಾಣಿಕ (ಪುಂ॰) ಹಸುವಿನ ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಾದ್ಯ, ಕಹಳೆ. गोविषाणं साधनतयास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

गोविष्ठा ಗೋವಿಷ್ಠಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಗೋಮಯ, ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿ. गोविष्ठा।

गोवृन्द ಗೋವೃಂದ (ನ॰) ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ. गवां वृन्दम्।

गोवृन्दारक ಗೋವೃಂದಾರಕ (ಪುಂ॰) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೋವು, ಉತ್ತಮವಾದ ಹಸು. गौर्वृन्दारक इव।

गोवृष ಗೋವೃಷ (ಪುಂ॰) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೃಷಭ, ಉತ್ತಮವಾದ ಹೋರಿ. गवि वर्षति रेतः — वृषु (सेचने) "कः" (३-१-१३५)।

गोवृषध्वज ಗೋವೃಷಧ್ವಜ (ಪುಂ॰) ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

गोव्याघ्र ಗೋವ್ಯಾಘ್ರ (ನ॰) ಹಸು ಮತ್ತು ಹುಲಿ. गौश्च व्याघ्रश्च अनयोः समाहारः। एकवद्भावः (२-४-१)।

गोव्रज ಗೋವ್ರಜ (ಪುಂ॰) 1. ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ, ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು. गवां व्रजः। 2. ಗೋವುಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರದೇಶ. गावो व्रजन्त्यत्र — व्रज (गतौ) "घः" (३-३-११९) निपा०। 3. ದೊಡ್ಡಿ, ಕರುಹಟ್ಟಿ, ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ.

गोव्रत ಗೋವ್ರತ (ನ॰) 1. ಗೋಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿದವನು ಗೋವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. गोहत्यानिमित्तं गोषु व्रतम्। 2. ಗೋವುಗಳ ಸೇವಾ ರೂಪವಾದ ವ್ರತ.

गोशकृत् ಗೋಶಕೃತ್ (ನ॰) ಗೋಮಯ, ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿ. गोः शकृत्।

गोशाल(ला) ಗೋಶಾಲ(ಲಾ) (ಸ್ತ್ರೀನ॰) 1. ಗೋಶಾಲೆ, ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. गवां शाला, वा नपुंसकत्वम् (२-४-२५)। (वि॰) 2. ಗೋಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. गोशाले जातः "अण्" (४-३-२५)। अणो लुक् (४-३-३५)।

गोशीर्ष ಗೋಶೀರ್ಷ (ಪು॰) 1. ಋಷಭ ಪರ್ವತ. गोः शीर्षमिव शीर्षं यस्य। 2. ಚಂದನ ವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದ ಮರ. 3. ಹಸುವಿನ ತಲೆಯ ಆಕಾರದ ಬಾಣ. (ನ॰) 4. ಹಸುವಿನ ತಲೆ. गोः शीर्षम्।

गोशृङ्ग ಗೋಶೃಂಗ (ಪುಂ॰) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. गोः शृङ्गमिव शृङ्गमस्य। (ನ॰) 2. ಹಸುವಿನ ಕೊಂಬು. गोः शृङ्गम्।

गोष्ठ ಗೋಷ್ಠ (ನ॰) 1. ಗೋವುಗಳ ಸ್ಥಾನ, ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ, ಕರುಹಟ್ಟಿ. गावस्तिष्ठन्त्यत्र—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (वा॰ ३-३-५८)। "गोष्ठेषु गोष्ठीकृतमण्डलासनान् सनादमुत्थाय मुहुः सवल्गतः" माघ॰ १२-३८। 2. ಸಭೆ.

गोष्ठपति ಗೋಷ್ಠಪತಿ (ಪುಂ॰) ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಯಜಮಾನ. गोष्ठस्य पतिः।

गोष्ठश्व ಗೋಷ್ಠಶ್ವ (ಪುಂ॰) 1. ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಯಿ. गोष्ठे श्वा। निपा॰ (५-४-७७)। 2. ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಕಂಳತಂ ನಾಯಿಯಂತೆ ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತ ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. "स्वस्थानस्थः परान् द्वेष्टि यः स गोष्ठश्व उच्यते" त्रिकाण्ड॰।

गोष्ठागार ಗೋಷ್ಠಾಗಾರ (ನ॰) 1. ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಗಿನ ಮನೆ. 2. ಸಭಾಭವನ, ಬಹಳ ಜನರು ಕೂಡುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಮನೆ. गोष्ठस्य सभाया अगारम्।

गोष्ठाध्यक्ष ಗೋಷ್ಠಾಧ್ಯಕ್ಷ (ಪುಂ॰) ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಯಜಮಾನ, ದನಕಾಯುವವರ ಯಜಮಾನ. गोष्ठस्याध्यक्षः।

गोष्ठाष्टमी ಗೋಷ್ಠಾಷ್ಟಮೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) "गोपाष्टमी" ಪದದ ಅರ್ಥ.

गोष्ठि ಗೋಷ್ಠಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಸಭೆ. गावो वाचः तिष्ठन्त्यत्र—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "किः" बाहु॰।

गोष्ठी ಗೋಷ್ಠೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಸಭೆ. गावोऽनेकवाचस्तिष्ठन्त्यत्र—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (वा॰ ३-३-५८)। 2. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತುಕತೆ ನಡೆಯುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಸಂಭಾಷಣೆ. "आलस्यं मदमोहौ च चापलं गोष्ठिरेव च। स्तब्धता चाभिमानित्वं तथाऽत्यागित्वमेव च। त एते सप्त दोषाः स्युः सदा विद्यार्थिनां मताः" भा॰ उद्योग॰ ४०-४, ५। "गोष्ठेषु गोष्ठीकृतमण्डलासनान् सनादमुत्थाय मुहुः स वल्गतः" माघ॰ १२-३८। 3. ವಿಕಾಂಕವುಳ್ಳ ಒಂದು ಉಪರೂಪಕ. ಒಂಬತ್ತು ಅಥವಾ ಹತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತ ಪುರುಷ ಪಾತ್ರಗಳೂ ಐದು ಅಥವಾ ಆರು ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳೂ ಉಳ್ಳ, ಗ್ರಾಮ್ಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಮ ಮತ್ತು ಶೃಂಗಾರ ವಿಷಯಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಗರ್ಭ ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿಗಳಿಲ್ಲದ ಉಪರೂಪಕ್ಕೆ "गोष्ठी" ಎಂದು ಹೆಸರು. "प्राकृतैर्नवभि

पुंभिर्देशभिर्वाप्यलंकृता। नोदात्तवचसा गोष्ठी कैशिकी-वृत्तिशालिनी। हीना गर्भविमर्शाभ्यां पञ्चषडयोषिदन्विता। कामशृङ्गारसंयुक्ता स्यादेकाङ्कविनिर्मिता" सा० द० ६-२७४, ७५। 4. पोष्यवर्ग, कुटुंबಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. "विषं गोष्ठी दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विषम्"। 5. समूह. गुंपु.

गोष्ठोपति गोष्ठीपति (पुं०) 1. सभೆಯ अध्यक्ष. 2. ಒಂದು ಕುಟುಂಬದ ಯಜಮಾನ. गोष्ठधाः पतिः।

गोष्ठेशय गोष्ठेशय (पुं०) गोವ್ರತಕ್ಕಾಗಿ ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗುವವನು. गोष्ठे शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। अलुक् (६-३-१८)। "पञ्चगव्यं पिबेद् गोघ्नो मासमासीत संयतः। गोष्ठेशयो गोऽनुगामी गोप्रदानेन शुध्यति" याज्ञ० ३-२६३।

गोष्पद गोष्पद (न०) 1. ಹಸುವು ಕಾಲೂರಿದ ಗುಳಿ, ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುಳಿ. गोः पदम्। 2. ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಅಳತೆ, ಹಸುವು ಹೆಜ್ಜೆಯೂರಿದಷ್ಟು ಜಾಗದ ಅಳತೆ. "धर्मस्य वासाः प्रथिताः पृथिव्यां सरित्पतौ गोष्पदवद्भवन्ति" याद० १८-११८। 3. ಹಸುವು ಸಂಚರಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶ. गोः पद्यतेऽस्मिन् देशे स गवा सेवितो देशः सुट् सस्य षत्वं च। निपा०। 4. ಪ್ರಭಾಸ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಒಂದು ತೀರ್ಥ.

गोसंख्य गोसंख्य(पुं०)ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ, ದನಕಾಯುವವನು. गावः संचष्टे—सम्+चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) चक्षिङः "ख्याञ" (२-४-५४)। "कः" (३-२-२७)।

गोसत्र गोसत्र (पुं०)ಗವಾಮಯಸವೆಂಬ ಒಂದು ಯಾಗ.

गोसदृश गोसदृश(पुं०)1. ಹಸುವಿನಂತಿರುವ ಗವಯ ವೆಂಬ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ. गोः सदृशः। (वि०)2. ಹಸುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ.

गोसम्प्रदाय गोसंप्रदाय (पुं०) ಗೋವನ್ನು ದಾನ ಮಾಡುವವನು. गां संप्रददाति—सम्+प्र+डु दाञ् (दाने) "अण्" (३-२-१)। उपसर्गपूर्वकत्वात् न कः।

गोसम्भवा गोसंभवा (स्त्री०) 1. ಬಿಳಿಯ ಗರುಕ. (वि०) 2. ಗೋವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ.

गोसर्ग गोसर्ग (पुं०) 1. ಹಸುವನ್ನು ಬಿಡುವುದು, ಹಸುವನ್ನು ಮೇವಿಗಾಗಿ ಬಿಚ್ಚಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು. गोः सर्गः। 2. ಹಸುವನ್ನು ಮೇವಿಗಾಗಿ ಬಿಡುವಕಾಲ. गोः सृज्यतेऽत्र काले -सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುವಕಾಲ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ.

गोसव गोसव (पुं०) ಪಶುಯಾಗ. गौः सूयतेऽत्र—षू (प्रेरणे) "अप्" (३-३-५७)।

गोसहस्र गोसहस्र (न०)1. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಗೋವು ಗಳು. गवां सहस्रम्। 2. ಸಾವಿರ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಮಹಾದಾನ. (स्त्री०) **-सहस्री -सहस्री**. 3. ಸೋಮ ಅಥವಾ ಮಂಗಳವಾರ ಸಹಿತ ವಾದ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮತ್ತು ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸಗಳ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. गोसहस्रदानफलं विद्यतेऽत्र "अच्" (५-२-१२७)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। ಈ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಗಂಗಾಸ್ನಾನವು ಗೋಸಹಸ್ರದಾನದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "अमावास्यां भवेद्वारो यदि भूमिसुतस्य च। गोसहस्रफलं दद्यात् स्नानमात्रेण जाह्नवी। सिनीवाली कुहूर्वापि यदि सोमदिने भवेत्। गोसहस्रफलं दद्यात् स्नानं यन्मौनिना कृतम्"।

गोस्तन गोस्तन (पुं०) 1. ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಹಾರ. गोः स्तन इव गुच्छो यस्य। 2. ಗೋವಿನ ಸ್ತನ. -ಕೆಚ್ಚಲು.

गोस्तना गोस्तना, -स्तनी -स्तनी (स्त्री०) ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಫಲದ ಗೊಂಚಲು. गोः स्तन इव फलमस्याः. वा "ङीष्" (४-१-५४)।

गोस्थान गोस्थान (न०) ಗೋವು, ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. गवां स्थानम्। स्वार्थे "कः"। **-स्थानकम् -स्थानकम्**.

गोस्वामिन् गोस्वामिन् (पुं०) 1. ಹಸುಗಳ ಯಜಮಾನ. गवां स्वामी। 2. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ, ಇಂದ್ರಿಯ ಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. 3. ಭೂಮಿಯ ಯಜಮಾನ.

गोहत्या गोहत्या (स्त्री०) ಗೋವಿನ ಹನನ, ಹಸುವಿನ ಕೊಲೆ. गोः हत्या।

गोहन् गोहन् (पुं०)1. ಇಂದ್ರ. (वि०)2. ಗೋವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು.

गोहरीतकी गोहरीतकी (स्त्री०) ಬಿಲ್ವದ ಮರ.

गोहित गोहित (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವದ ಮರ. गवां हितं यस्मात्। 2. ವಿಷ್ಣು. गोः संसारबीजावापे क्षेत्रीभूताया: प्रकृतेः हितः तदधिष्ठानेन तस्याः कार्यकारकतया व्यवस्थापकः। "संसारबीजक्षेत्रस्य प्रकृतेः स्थापकश्च यः। स गोहितः" इति निरुक्तिः। "गोहितो गोपतिर्गोप्ता" वि० स०। 3. ಗೋವುಗಳ ಹಿತಚಿಂತಕ.

गौञ्जिक गौञ्जिक (वि०) ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಅಕ್ಕಸಾಲೆ. गुञ्जाग्रहणं शीलमस्य "ठक्" (४-४-६१)। "कलादस्तु गौञ्जिकः। नाडिन्धमः स्वर्णकारः" त्रिकाण्ड०।

ಗೌಡ ಗೌಡ (ಪುಂ ಬ ವ) 1. ಗೌಡದೇಶ. 2. ಗೌಡದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. 3. ಗೌಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು. "सारस्वताः कान्यकुब्जाः गौडमैथिलकोद्भवाः। पञ्च गौडा इति ख्याता विन्ध्यस्योत्तरवासिनः"। (ವಿ) 4. ಬೆಲ್ಲದ ವಿಕಾರ. ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. गुडस्य विकारः "अण्" (೪-೩-೧೩೪)। "नानास्वादरसानां च खाण्डवानां तथैव च। भोजनानि सुपूर्णानि गौडानि च सहस्रशः" ರಾಮಾ। (ಸ್ತ್ರೀ) **-ಡೀ -ಡಿ** 5. ಗೌಡೀರೀತಿ. ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರಕವಾದ ಪದಗಳ ಸಂಘಟನೆ (ಜೋಡಣೆ) ಯ ಒಂದು ಭೇದ, ಶೈಲಿ. ರೀತಿಯು ದೇಶಭೇದದಿಂದ ವೈದರ್ಭೀ ಗೌಡೀ ಪಾಂಚಾಲೀ ಮತ್ತು ಲಾಟಿಕಾ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "पदसंघटना रीतिरङ्गसंस्थाविशेषवत्। उपकर्त्री रसादीनां सा पुनः स्याच्चतुर्विधा। वैदर्भी चाथ गौडी च पाञ्चाली लाटिका तथा" ಸಾ೦ ದ೦ ೯-೧, ೨। [ವಿವರಕ್ಕೆ "रीति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 6. ಒಂದು ವಿಧ ಮದ್ಯ.

ಗೌಡದೇಶ ಗೌಡದೇಶ (ಪುಂ) ಒಂದು ದೇಶ. "वङ्गदेशं समारभ्य भुवनेशान्तगं शिवे। गौडदेशः समाख्यातः सर्वविद्याविशारदः" ಸ್ಕಾನ್ದ೦। ಈ ದೇಶವು ಬಂಗಾಳ ಪ್ರಾಂತದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು. ವಂಗದಿಂದ ಒರಿಸ್ಸದ ಗಡಿಯವರೆಗೂ ಈ ದೇಶವು ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡಿರುವುದು.

ಗೌಡದೇಶೀಯ ಗೌಡದೇಶೀಯ (ವಿ) ಗೌಡದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿರುವ. गौडदेशादागतः।

ಗೌಡಪಾದ ಗೌಡಪಾದ (ಪುಂ) ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು.

ಗೌಡಿಕ ಗೌಡಿಕ (ಪುಂ) 1. ಕಬ್ಬು. गुडे साधुः "ठञ्" (೪-೪-೧೦೩)। (ವಿ) 2. ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गुडेन निवृत्तम् "ठञ्" (೪-೧-೭೯)।

ಗೌಣ ಗೌಣ (ಪುಂ) 1. ಗೌಣವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ ಶಬ್ದ, ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದ ಸಾದೃಶ್ಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ ಶಬ್ದ. गुणादागता गौणी — गौण्या वृत्त्याऽऽगतः "अण्" (೪-೩-೭೪)। (ವಿ) 2. ಅಮುಖ್ಯ. "बह्वनि मम नामानि कीर्तितानि महर्षिभिः। गौणानि तत्र नामानि कर्मजानि च कानिचित्" ಭಾ೦ ಶಾನ್ತಿ೦। 3. ಅಪ್ರಧಾನ ಕರ್ಮ. गुणः अप्रधानमेव स्वार्थे "अण्" (೫-೪-೩೮)। गां दोग्धि पयः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೋವು ಅಪ್ರಧಾನಕರ್ಮ. "गौणे कर्मणि दुहादेः प्रधाने नीहृकृष्वहाम्।

ಗೌಣಕಾಲ ಗೌಣಕಾಲ (ಪುಂ) ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾಲ. ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾಲ. गौणोऽमुख्यः कालः।

ಗೌಣೀ ಗೌಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ) ಗೌಣ ಲಕ್ಷಣೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ ಮೂಲಕವಾದ ಲಕ್ಷಣೆ, ಶಕ್ಯಾರ್ಥದ ಸಾದೃಶ್ಯ ಮೂಲಕವಾದ ಲಕ್ಷಣೆ. गुणादागता "अण्" (೪-೩-೭೪)। "ङीप्" (೪-೧-೧೫)। "सादृश्येतरसंबन्धाः शुद्धास्ताः सकला अपि। सादृश्यात्तु मता गौण्यस्तेन षोडश भेदिताः" ಸಾ೦ ದ೦ ೨-೯।

ಗೌತಮ ಗೌತಮ (ಪುಂ) 1. ಗೌತಮಮಹರ್ಷಿ. गोतमस्यापत्यम् "अण्" (೪-೧-೧೧೪)। ಈ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಅಹಲ್ಯಾದೇವಿ. ಶತಾನಂದಋಷಿಯು ಈ ಋಷಿಯ ಮಗ. "गौतमस्याश्रमं श्रेष्ठं पूर्वमासीन्महात्मनः" ರಾಮಾ। 2. ಶತಾನಂದಋಷಿ. ಗೌತಮಋಷಿಯ ಮಗ. 3. ವೈವಸ್ವತಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ. "अत्रिर्वसिष्ठो भगवान् कश्यपश्च महान् ऋषिः। गौतमश्च भरद्वाजो विश्वामित्रस्तथैव च। तथैव पुत्रो भगवान्ऋचीकस्य महात्मनः। सप्तमो जमदग्निश्च ऋषयः साम्प्रता दिवि" ಹರಿವಂ। 4. ಏಕತ, ದ್ವಿತ ಮತ್ತು ತ್ರಿತರೆಂಬ ಮೂವರು ಋಷಿಗಳ ತಂದೆ. 5. ಕೌರವರ ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರ ಆಚಾರ್ಯನಾದ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ, ಶಾರದ್ವತನ ಮಗ. "अवस्कन्नं शरस्तम्बे मिथुनं समपद्यत। कृपया तच्च जग्राह शन्तनुर्मृगयां गतः। कृपः स्मृतः स वै तस्मात् गौतमी च कृपी तथा। इति शारद्वताः प्रोक्ता एते ते गौतमाः स्मृताः" ಹರಿವಂ। 6. ಶಾಕ್ಯಮುನಿ, ಶಾಕ್ಯಸಿಂಹ, ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧ. ಶಾಕ್ಯರಿಗೆ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಬುದ್ಧದೇವ. (ಸ್ತ್ರೀ) **-ಮೀ -ಮ್ಯಾ.** 7. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಪತ್ನಿ ಕೃಪಿ. ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ಸಹೋದರಿ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ತಾಯಿ. "कृपः स्मृतः स वै तस्माद्गौतमी च कृपी मता। एते शारद्वताः प्रोक्ता एते ते गौतमाः स्मृताः" ಹರಿವಂ। 8. ಗೋರೋಚನ. 9. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 10. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ. 11. ಗೋದಾವರೀ ನದಿ. 12. ಶಾಕ್ಯಮುನಿವಿರಚಿತವಾದ ವಿದ್ಯೆ. 13. ಗೋತಮ ವಿರಚಿತವಾದ ವಿದ್ಯೆ.

ಗೌತಮಸಮ್ಭವಾ ಗೌತಮಸಂಭವಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಗೌತಮ ಗಂಗೆಯಾದ ಗೋದಾವರೀ ನದಿ. गौतमाय तत्पालनाय सम्भवति — सम्+भू "अप्" (೩-೩-೫೭)।

ಗೌತಮೀಯ ಗೌತಮೀಯ (ವಿ) ಗೌತಮ ಸಂಬಂಧವಾದ. गौतमस्येदम् "छः" (೪-೨-೧೧೪)।

गौदानिक गौदानिक(वि०)1. ಗೋದಾನಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. गोदानं कर्मास्य ब्रह्मचर्यस्य "ठक्" (वा० ५-१-९४)। 2. ಗೋದಾನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ, ಗೋದಾನ ಸಂಬಂಧವಾದ. "उपरि समिधं कृत्वा गामन्नं च ब्राह्मणेभ्यः प्रदाय गौदानिकं कर्म कुर्वीत" आश्व० गृ०।

गौधार गौधार, **गौधेय** गौधेय, **गौधेर** गौधेर (पुं०) ಉಡದ ಮರಿ, ಸರ್ಪದಿಂದ ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮರಿ. गोधाया अपत्यम् "आरक्" (४-१-१३०) "ढक्" (४-१-१२३) "ढ्रक्" (४-१-१२९) वा। "त्रयो गौधारगौधेयगौधेरा गोधिकात्मजे" अम०।

गौधूम गौधूम (वि०) ಗೋಧಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. ಗೋಧಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गोधूमस्य विकारः "अण्" (४-३-१३६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-मी -मा.**

गौधूमीन गौधूमीन (न०) ಗೋಧಿಯು ಬೆಳೆಯುತಕ್ಕ ಜಮೀನು. गोधूमस्य भवनं क्षेत्रम् "खञ्" (५-२-१)।

गौनर्द गौनर्द (पुं०)1. ಪತಂಜಲಿ ಮಹರ್ಷಿ. गोनर्ददेशे भवः "अण्" (४-३-५३)। प्राचां मते वृद्धत्वम्। इतरमते एङादित्वेऽपि न वृद्धत्वम्। अतो न "छ" प्रत्ययः। (वि०)2. ಗೋನರ್ದ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, -ಉಂಟಾದ.

गौपिक गौपिक (पुं०) ಗೋಪಿಕೆಯ ಮಗ. गोपिकाया अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-की -की.**

गौपुच्छ गौपुच्छ (पुं०) ಗೋಪುಚ್ಛಸದೃಶವಾದ.

गौपुच्छिक गौपुच्छिक (वि०) 1. ಹಸುವಿನ ಬಾಲದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. गोपुच्छेन क्रीतम् "ठञ्" (५-१-३७)। 2. ಹಸುವಿನ ಬಾಲದಿಂದ ದಾಟುವ. गोपुच्छेन तरति "ठञ्" (४-४-६)।

गौप्तेय गौप्तेय (पुं०) ಗುಪ್ತಸ್ತ್ರೀಯ ಮಗ, ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗ. गुप्ता वैश्यस्त्री — तस्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)।

गौमयिक गौमयिक (वि०) ಗೋಮಯದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

गौर गौर (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. गुङ् (गतौ) "रन्" (उ० २-२९) निपा०। 2. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. 3. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. 4. ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ. 5. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. 6. ಒಂದು ತೂಕ, ಮೂರು ರಾಜಸಾಸವಗಳ ತೂಕ. ಕಿಟಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂದಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಸೂರ್ಯ ಕಿರಣವಲ್ಲಿ (ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ) ಕಾಣುವ ಧೂಳು ತ್ರಸರೇಣು. ಎಂಟು ತ್ರಸರೇಣುಗಳು ಒಂದು ಲಿಕ್ಷ. ಮೂರು ಲಿಕ್ಷೆಗಳು ಒಂದು ರಾಜಸರ್ಷಪ. ಮೂರು ರಾಜಸರ್ಷಪಗಳು ಒಂದು ಗೌರ. "जालसूर्यमरीचिस्थं त्रसरेणू रजः स्मृतम्। तेऽष्टौ लिक्षा तु तास्तिस्रो राजसर्षप उच्यते। गौरस्तु ते त्रयः" याज्ञ० १-३६२, ६३। (न०)7. ಪದ್ಮಕೇಸರ, ಕಮಲದ ಕುಸುರು. 8. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 9. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. (वि०) 10. ಬಿಳುಪಾದ, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. "कैलासगौरं वृषमारुरुक्षोः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्" रघु० २-३५। 11. ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ. "कर्णार्पितो लोध्रकषायरूक्ष गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरे" कुमा० ७-१७। 12. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ. "कीर्णैः पिष्टातकोषैः कृतदिवसमुखैः कुङ्कुमक्षोदगौरैः" रत्ना० १-१०। 13. ಶುದ್ಧವಾದ. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. "गौरःस्वयं गैरिकसंभृतश्रीः" याद० १८-२३। "गौरः श्वेतेऽरुणे पीते विशुद्धे चाभिधेयवत्। ना श्वेतसर्षपे चन्द्रे न द्वयोः पद्मकेसरे" मेदि०।

गौरक्ष्य गौरक्ष्य (न०) ಪಶುಪಾಲನ, ಗೋವುಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆ. गोरक्षस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४४।

गौरव गौरव (न०) 1. ಭಾರ, ತೂಕ. गुरोर्भावः "अण्" (५-१-१२२)। 2. ಗುರುತ್ವ, ಪೂಜ್ಯತೆ. "तथापि यन्मय्यपि ते गुरुरित्यस्ति गौरवम्" माघ० २-७१। 3. ಗಣ್ಯತೆ, ಮರ್ಯಾದೆ. 4. ಆದರ, ವಿಶ್ವಾಸ. "प्रयोजनापेक्षितया प्रभूणां प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु" कुमा० ३-१। 5. ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಎದುರು ಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ಹಿರಿಯರು ಬಂದಾಗ ಎದ್ದು ನಿಂತು ಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡುವುದು. (वि०) 6. ಗುರುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. गुरोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

गौरवित गौरवित (वि०) ಗೌರವಹೊಂದಿರುವ, ಮಾನ್ಯನಾದ, ಪೂಜ್ಯನಾದ. गौरवं सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)।

गौरसर्षप गौरसर्षप(पुं०)ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. गौरश्चासौ सर्षपश्च।

गौरा गौरा (स्त्री०) ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಶುಭ್ರ ವರ್ಣದ ಹೆಂಗಸು. गौर "टाप्" (४-१-४)।

गौराङ्ग गौराङ्ग (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. गौरं सितं पीतं वाङ्गमस्य। "शुक्लो रक्तस्तथा पीतः इदानीं कृष्णतां गतः" भाग० १०-८-१३। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. (वि०) 3.

ಶುಭ್ರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ. गौरं विशुद्धमङ्गं यस्य। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-५५)।

गौराश्व ग्गौराश्व (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಜ. गौरोऽश्वो यस्य। "अलर्कः कक्षसेनश्च गयो गौराश्व एव च" भा० सभा०।

गौरास्य ग्गौरास्य (पुं०) ಬಿಳಿಯ ಮುಖದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ. गौरमास्यमस्य। स्त्रियाम् 'टाप्" (४-१-४)। योपधत्वान्न ङीष्।

गौरिक ग्गौरिक (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. गौरवर्णोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. "यवाङ्गगौरिकोन्मिश्रैः पादलेपः प्रशस्यते" सुश्रुत०।

गौरिल ग्गौरिल (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. गौरवर्णोऽस्त्यस्य "इलच्" वाहु०। 2. ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುಡಿ. "गौरिलस्तु पुमान् लोहचूर्णे स्यात् गौरसर्षपे" मेदि०।

गौरी ग्गौरी (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ. ಉಮಾದೇವಿ. ಗಿರಿಜೆ. गौरो वर्णोऽस्त्यस्याः "ङीष्" (४-१-४१)। "योगाग्निदग्धदेहा सा पुनर्जाता हिमालये। शङ्खेन्दुकुन्दधवला ततो गौरीति सा स्मृता"। "कियच्चिरं श्राम्यसि गौरि विद्यते ममापि पूर्वाश्रमसञ्चितं तपः। तदर्धभागेन लभस्व काङ्क्षितं वरं तमिच्छामि च साधु वेदितुम्" कुमा० ५-५०। 2. ಎಂಟು ವರ್ಷಗಳು ತುಂಬಿದ ಕನ್ಯೆ, ಋತುಮತಿಯಾಗದಿರುವ ಕನ್ಯೆ. "अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहिणी"। 3. ಗೋರೋಚನ. 4. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಸಿನ. 5. प्रियंगुवृक्ष, ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ. 6. ಮರದರಿಸಿನ. 7. ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. 8. ಒಂದು ನದಿ. 9. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಪ್ರಸೇನಜಿತ್ತೆಂಬ ರಾಜನ ಪತ್ನಿ, ಬಾಹುದಾ ನದಿ. "लेभे प्रसेनजिद्भार्यां गौरीं नाम पतिव्रताम्। अभिशप्ता तु सा भर्त्रा नदी वै बाह्वदाऽभवत्" हरिवं०। 10. ವರುಣನ ಪತ್ನಿ. 11. ಮುಂಜಪ್ಪೆ. 12. ಬಿಳಿಯ ಗರುಕೆ. 13. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬಳ್ಳಿ. 14. ತುಲಸಿ ಗಿಡ. "गौरी त्वसञ्जातरजः-कन्याशङ्करभार्ययोः। रोचनीरजनीपिङ्गाप्रियङ्गुवसुधासु च। आपगाया विशेषे च यादसांपतियोषिति" मेदि०। 15. ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಹೆಂಗಸು. 16. ವಾಕ್ಯು, ಮಾತು.

गौरीकान्त ग्गौरीकान्त, **-नाथ** -नाथ, **-पति** -पति (पुं०) ಗೌರಿಯ ಪತಿಯಾದ ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. गौर्याः कान्तः नाथः पतिर्वा।

गौरीगुरु ग्गौरीगुरु (पुं०) ಪಾರ್ವತಿಯ ತಂದೆಯಾದ ಹಿಮವಂತ. गौर्याः गुरुः। "गङ्गाप्रपातान्तविरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश" रघु० २-२६।

गौरीज ग्गौरीज (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. ಷಣ್ಮುಖ. (न०) 2. ಅಭ್ರಕ. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. गौर्या रजसो जायते-जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

गौरीतनय ग्गौरीतनय, **-पुत्र** -पुत्र, **-पुत्र** -पुत्र (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

गौरीशिखर ग्गौरीशिखर (न०) ಪಾರ್ವತಿಯು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಅವಳ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹಿಮಾಲಯದ ಒಂದು ಶಿಖರ. ಪಾರ್ವತಿಯು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ಒಂದು ಶಿಖರ. "प्रजासु पश्चात् प्रथितं तदाख्यया जगाम गौरीशिखरं शिखण्डिमत्" कुमा० ५-७।

गौरीसुत ग्गौरीसुत (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. 2. ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಾದವಳ ಮಗ. गौर्याः सुतः।

गौरुतल्पिक ग्गौरुतल्पिक (पुं०) ಗುರುವಿನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದವನು. ಗುರುಪತ್ನೀಗಮನ ಮಾಡಿದವನು. गुरुतल्पं गुरुपत्नीं गच्छति—गुरुतल्प "ठक्" (४-४-१)।

गौलक्षणिक ग्गौलक्षणिक (वि०) ಗೋವುಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಅರಿತವನು. गोलक्षणं वेत्ति तत्प्रतिपादकं ग्रन्थमधीते वा "ठक्" (वा० ४-२-६०)।

गौलोमन ग्गौलोमन (वि०) ಪಸುವಿನ ಕೂದಲಿನಂತಿರುವ. गोलोमेव "अण्" (५-३-१०७)।

गौल्मिक ग्गौल्मिक (पुं०) ಗುಲ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು, ಸುಂಕದಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಒಬ್ಬ ಸೈನಿಕ. गुल्मे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। "त्यक्त्वा द्वाराणि च द्वाःस्थाः तथा गुल्मानि गौल्मिकाः" भा०।

गौशतिक ग्गौशतिक (वि०) ನೂರು ಪಸುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವವನು. ನೂರು ಪಸುಗಳ ಯಜಮಾನ. गोशतमस्यास्ति "ठञ्" (५-२-११८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-शतिकी** -शतिकी.

गौष्ठीन ग्गौष्ठीन (न०) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶ. पूर्वं भूतं गोष्ठम् "खञ्" (५-२-१८)। "पूरुकुलावनीपसुरसुरभिगोष्ठीगौष्ठीने देशे" चं० भा०।

गौसहस्रिक ग्गौसहस्रिक (वि०) ಸಾವಿರ ಪಸುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವವನು. ಸಾವಿರ ಪಸುಗಳ ಯಜಮಾನ. गोसहस्रमस्यास्ति "ठञ्" (५-२-११८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-सहस्रिकी** -सहस्रिकी.

ग्रथन ग्रथन (न०) 1. ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು. ग्रथ (कौटिल्ये) भावे "ल्युट्"

(३-३-११५)। 2. ಹೂವಿನ ಸರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. 3. ಗ್ರಂಥರಚನೆ.

ग्रथनीय ಗ್ರಥನೀಯ (वि०) 1. ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಪೋಣಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ರಚಿಸಲ್ಪಡುವ ಗ್ರಂಥ. ग्रथ (कौटिल्ये संदर्भे च) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **ग्रथितव्यम् ಗ್ರಥಿತವ್ಯಮ್**.

ग्रथित ಗ್ರಥಿತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಹೂವಿನಮಾಲೆ ಮೊದಲಾದುದು. ग्रथ (कौटिल्ये सन्दर्भे च) कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२) "पर्यायग्रथिताक्षसूत्र-वलयप्रत्येकबीजग्रहव्यग्राग्राङ्गुलयो हरन्ति" प्रबोध० २-५। 2. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗ್ರಂಥ ಮೊದಲಾದುದು. "वर्णैः कतिपयैरेव ग्रथितस्य स्वरैरिव" माघ० २-७२।

ग्रथितवत् ಗ್ರಥಿತವತ್ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದವನು, ಹೂವಿನಮಾಲೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದವನು. 2. ಗ್ರಂಥ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು. स्त्रियाम् "ङीप्"। **-ती -ವತೀ**.

ग्रथ्नत् ಗ್ರಥ್ನತ್ (वि०) 1. ಮಾಲೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, 2. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿರುವ. ग्रन्थ (सन्दर्भे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **ग्रथ्नती ಗ್ರಥ್ನತೀ**.

ग्रन्थ – सन्दर्भे (क्रया० पर० सक० से०)। ग्रथ्नाति। जग्रन्थ। ग्रन्थिता। ग्रन्थिष्यति। ग्रथ्नातु। अग्रथ्नात्। ग्रथ्नीयात्। ग्रथ्यात्। अग्रन्थीत्। अग्रन्थिष्यत्। 1. ಗ್ರಂಥ ರಚಿಸು. 2. ಸರವನ್ನು ಪೋಣಿಸು, ಮಾಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು.

कर्मणि:—ग्रथ्यते। ग्रथ्यताम्। अग्रथ्यत। अग्रन्थि। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—ग्रन्थितव्यम्। ग्रन्थनीयम्। ग्रन्थ्यः। ग्रथितः। ग्रथितवत्। ग्रथ्नन्, ग्रथ्नती। ग्रन्थितुम्। ग्रथितम्। ग्रन्थनम्। ग्रथित्वा, ग्रन्थित्वा। संग्रन्थ्य, संग्रथ्य।

ग्रन्थ ಗ್ರಂಥ (पुं०) 1. ಪುಸ್ತಕ, ಸಂದರ್ಭ, ಪ್ರಬಂಧ, ಕೃತಿ, ಕವನ. ग्रन्थ (सन्दर्भे) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। "ग्रन्थग्रन्थिरिह क्वचित् क्वचिदपि न्यासि प्रयत्नान्मया" नैष० २२-१५२। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು, ಹೂವು ಮುತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಿ ಮಾಲೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವುದು. ग्रन्थ भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕ. 4. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. "ग्रन्थो ग्रन्थनधनयोः स्याच्छास्त्राक्षरसंख्ययोः" मेदि०।

ग्रन्थकरण ಗ್ರಂಥಕರಣ (न०) ಗ್ರಂಥರಚನೆ, ಪ್ರಬಂಧ ನಿರ್ಮಾಣ, ಪುಸ್ತಕ ಬರೆಯುವುದು. ग्रन्थस्य करणम्।

ग्रन्थकर्तृ ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃ (पुं०) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು, ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. ग्रन्थस्य कर्ता। स्त्रियाम् **-कर्त्री -ರ್ತ್ರೀ**.

ग्रन्थकार ಗ್ರಂಥಕಾರ (पुं०) "ग्रन्थकर्तृ" ಪದದ ಅರ್ಥ. ग्रन्थं करोति – ड कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

ग्रन्थकुटी ಗ್ರಂಥಕುಟೀ (स्त्री०) ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಸ್ಥಳ, ಪುಸ್ತಕ ಭಾಂಡಾಗಾರ. ग्रन्थस्य कुटीव।

ग्रन्थन ಗ್ರಂಥನ (न०) 1. ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ, –ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಲೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವುದು. 2. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುವುದು, ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು. ग्रन्थ (सन्दर्भे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ग्रन्थविस्तर ಗ್ರಂಥವಿಸ್ತರ (पुं०) 1. ಗ್ರಂಥವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ. ग्रन्थस्य विस्तरः। "प्रथममुनिकथित-मवितथमवलोक्य ग्रन्थविस्तरस्यार्थम्" बृहत्सं० १-२। 2. ಗ್ರಂಥಬಾಹುಳ್ಯ, ಗ್ರಂಥಗಳು (32 ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕ) ಅನೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ.

ग्रन्थसन्धि ಗ್ರಂಥಸಂಧಿ (पुं०) ಗ್ರಂಥಭಾಗ, ಕಾಂಡ, ಅಧ್ಯಾಯ, ಸರ್ಗ, ಪರ್ವ, ಉಲ್ಲಾಸ ಮುಂತಾದುವು. "पटलः काण्डमस्त्रियाम्। स्थानं प्रकरणं पर्वाह्निकं च ग्रन्थसन्धयः" त्रिकाण्ड०।

ग्रन्थि ಗ್ರಂಥಿ (पुं०) 1. ಗಂಟು, ಡುಬ್ಬು, ಉಬ್ಬು. ग्रथि (कौटिल्ये) "इः" (उ० ४-१३९)। 2. ಗೆಣ್ಣು, ಕಬ್ಬು ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಎಲೆ ಹೊರಡುವ ಭಾಗ, ಪರ್ವ. 3. ಗಂಟು ಕಟ್ಟು, ಬಂಧನ. "ग्रन्थि-मुद्ग्रथयितुं हृदयेशे वाससः स्पृशति मानधनायाः" माघ० १०-६३। 4. ಅವಯವಗಳ ಸಂಧಿ, (ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ) ಎಲುಬುಗಳ ಕೀಲು. 5. ಮರಗಳ ರೆಂಬೆ ಹೊರಡುವ ಜಾಗ. 6. ಗಂಟು, ವಸ್ತುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಮೂಟೆ. 7. ಸಂಶಯ, ಅಜ್ಞಾನ, ಮಾಯಾ ಪಾಶ. "भिद्यते हृदयग्रन्थिः छिद्यन्ते सर्वसंशयाः" भाग० १-२-२१। 8. ಕೌಟಿಲ್ಯ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಡೊಂಕು, 9. ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣವೃಕ್ಷ, ಮಾಚಿಪತ್ರೆಯ ಗಿಡ. 10. ಭದ್ರ ಮುಸ್ತೆ.

ग्रन्थिक ಗ್ರಂಥಿಕ (त्रं०) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಕಾಲಗಳ ಸಂಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಜೋಯಿಸ. 2. ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಪಾಲನಾಗಿದ್ದ ನಕುಲ. (न०)3. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 4. ಮಾಚಿ

पत्रे. 5. ಗುಗ್ಗುಳದ ಗಿಡ. 6. ಮುಳ್ಳು ಅಜ್ಜಿ ಗಿಡ. "ग्रन्थिकं पिप्पलीमूले ग्रन्थिकं गुग्गुलुद्रुमे। माद्रेये च करीरे च देवज्ञे च प्रकीर्तितम्" विश्व०।

ग्रन्थित ग्रं०थित (वि०) ಪೋಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. ग्रथ्यते स्म—ग्रन्थ (सन्दर्भे) "क्तः" (३-२-१०२)।

ग्रन्थिन् ग्रं०थिन् (वि०) 1. ಗ್ರಂಥದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ग्रन्थः तदर्थो ज्ञेयतयाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಗ್ರಂಥಗಳುಳ್ಳವನು, ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 3. ಗ್ರಂಥಕಾರ. ಗ್ರಂಥಕರ್ತ. ಲೇಖಕ.

ग्रन्थिपर्ण ग्रं०थिपर्ण (पुं०) ಮಾಟಿಪತ್ರೆ. ग्रन्थौ पर्णान्यस्य।

ग्रन्थिभेद ग्रं०थिभेद (पुं०) ಬಟ್ಟೆಯ ಗಂಟನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಕದಿಯುವ ಕಳ್ಳ. ग्रन्थि वस्त्रादिग्रन्थि भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "अण्" (३-२-१)। "अङ्गुलीर्गन्थिभेदस्य छेदयेत् प्रथमे ग्रहे। द्वितीये हस्तचरणौ तृतीये वधमर्हति" मनु० ९-२७७।

ग्रन्थिमत् ग्रं०थिमत् (वि०) ಗಂಟುಹಾಕಿರುವ. ಗಂಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ग्रन्थिरस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **—मती —मत्ī.** "कण्ठप्रभासङ्गविशेषनीलां कृष्णत्वचं ग्रन्थिमतीं दधानम्" कुमा० ३-४६।

ग्रन्थिमूल ग्रं०थिमूल (न०) 1. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. (स्त्री०) **—मूला —मूलā.** 2. ಬಳ್ಳಿ, ಗರುಕೆ. ग्रन्थियुक्तं मलं यस्य।

ग्रन्थिल ग्रं०थिल (पुं०) 1. ಹುಳಿಬೇಲದ ಮರ. 2. ಮುಳ್ಳು ಅಜ್ಜಿ. ग्रन्थिरस्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। (न०) 3. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 4. ಪಸಿರುಂಡಿ. 5. ಬಳ್ಳಿ ಗರುಕೆ. (वि०) 6. ಗಂಟುಗಳುಳ್ಳ, ಗಂಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ग्रन्थिहर ग्रं०थिहर (पुं०) ಅಮಾತ್ಯ. ಸಚಿವ. ग्रन्थि हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "मन्त्री ग्रन्थिहरोऽमात्यः" त्रिकाण्ड०।

ग्रन्थीक ग्रं०थीक (न०) ಹಿಪ್ಪಲಿ.

ग्रस—अदने (भ्वा० आत्म० सक० से०)। ग्रसते। जग्रसे। ग्रसिता। ग्रसिष्यते। ग्रसताम्। अग्रसत। ग्रसेत। ग्रसिषीष्ट। अग्रसिष्ट। अग्रसिष्यत। ತಬ್ಬಿಸು, ತಿನ್ನು, ನುಂಗು. "हिमांशुमाशु ग्रसते तन्द्रादिन्नः स्फुटं फलम्" माघ० २-४९।

कर्मणि:—ग्रस्यते। ग्रस्यताम्। अग्रस्यत। ग्रस्येत। अग्रासि। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—ग्रसितव्यस्। ग्रसनीयम्। ग्रास्यम्। ग्रस्तः। ग्रस्तवान्। ग्रसमानः। ग्रसितुम्। ग्रस्तम्। ग्रसनम्। ग्रसित्वा, ग्रस्त्वा।

ग्रसन ग्रसन (न०) 1. ತಿನ್ನುವುದು, ಕಬಳಿಸುವುದು, ನುಂಗುವುದು. ग्रसु (अदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ. ಗ್ರಸನವು (ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರ) ಗ್ರಹಣದ ಹತ್ತು ವಿಧಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. ಗ್ರಸನ ಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬವು ಮೂರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವೋ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವೋ ಅಥವಾ ಅರ್ಧ ಭಾಗವೋ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವುದು. ಇಂತಹ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ರಾಜನಿಗೆ ಅರ್ಥಹಾನಿಯೂ ದೊಡ್ಡ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಿಗೆ ಪೀಡೆಯೂ ಸಂಭವಿಸುವುದು. "सव्यापसव्यलेह-ग्रसननिरोधावमर्दनारोहाः। आघ्रातं मध्यतमस्तमोन्त्य इति ते दश ग्रासाः॥ ग्रसनमिति यदा त्र्यंशः पादो वा गृह्यतेऽथवाप्यर्धम्। स्फीतनृपतिवित्तहानिः पीडा च स्फीतदेशानाम्" बृहत्सं० ५-४३, ४६। 3. ಗ್ರಾಸ. ಕಬಳ. 4. ದವಡೆ. "प्राशित्रमास्ये ग्रसने ग्रहास्तु ते यच्चर्वणं ते भगवन्नग्निहोत्रम्" भाग० ३-१३-३६।

ग्रसनीय ग्रसनीय (वि०) ತಿನ್ನಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ನುಂಗಲ್ಪಡುವ. ग्रसु (अदने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **ग्रसितव्यः ग्रसितव्यः.**

ग्रसमान ग्रसमान (वि०) ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ, ನುಂಗುತಿರುವ. ग्रसु (अदने) "शानच्" (३-२-१२४)। "ग्रसमानमिवौजांसि सदसा गौरवेरितम्। नाम यस्याभिनन्दन्ति द्विषोऽपि स पुमान् पुमान्" किरा० ११-७३।

ग्रसिष्णु ग्रसिष्णु (वि०) ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದ. ನುಂಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. ग्रसु (अदने) ताच्छील्ये "इष्णुच्"। "भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च" गीता १३-१६।

ग्रस्त ग्रस्त (वि०) 1. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ. ग्रसु (अदने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ನುಂಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು, ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾತು. "लुप्तवर्णपदं ग्रस्तम्" अम०।

ग्रस्तास्त ग्रस्तास्त (पुं०) ಗ್ರಹಣವಾದ ನಂತರ ಪೂರ್ಣ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದರೊಳಗೆ ಅಸ್ತಹೊಂದಿದ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ.

ग्रस्तृ ग्रस्तृ (वि०) 1. ತಿನ್ನುವವನು, ನುಂಗುವವನು. ग्रसु (अदने) "तृच्" (३-१-१३३)। "ग्रस्तारं चैव चन्द्रस्य सूर्यस्य च महाप्रभम्" हरिवं०।

ग्रस्तोदय ಗ್ರಸ್ತೋದಯ (ಪುಂ) ಗ್ರಹಣವಾದ ನಂತರ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಆಗುವ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಉದಯ, ಗ್ರಹಣವಾಗಿರುವಾಗಲೇ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರು ಉದಯಿಸುವುದು. ग्रस्तस्य सूर्यस्य चन्द्रस्य वा उदयः। "ग्रस्तास्ते त्रिदिनं पूर्वं पश्चाद् ग्रस्तोदये तथा। खण्डग्रासे च त्रिदिनं निःशेषे सप्त सप्त च"।

ग्रस्य ಗ್ರಸ್ಯ (ವಿ) ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ, ನುಂಗಲ್ಪಡುವ. ग्रसु (अदने) "यत्"। "यच्छक्यं ग्रसितुं ग्रस्यं ग्रस्तं परिणमेच्च यत्" भा० उद्योग० ३४-१४।

ग्रह – उपादाने (क्रया० उभ० सक० से०)। गृह्णति गृह्णीतः गृह्णन्ति। गृह्णीते गृह्णाते गृह्णते। जग्राह। जगृहे। ग्रहीता। ग्रहीष्यति, –ते। गृह्णातु, गृह्णीताम्। अगृह्णात्, अगृह्णीत। गृह्णीयात्, गृह्णीत। गृह्यात्, ग्रहिषीष्ट। अग्रहीत्, अग्रहीष्ट। अग्रहीष्यत्, अग्रहीष्यत। 1. ಹಿಡಿದುಕೊ. "तयोर्जगृहतुः पादान् राजा राज्ञी च मागधी" रघु० १-५७। 2. ತೆಗೆದುಕೊ. "प्रजानामेव भूत्यर्थं स ताभ्यो बलिमग्रहीत्" रघु० १-२८। 3. ಸ್ವೀಕರಿಸು, ಅಂಗೀಕರಿಸು. "द्युतिमग्रहीद्ग्रहगणो लघवः प्रकटीभवन्ति मलिनाश्रयतः" माघ० ९-२३। 4. ತಿಳಿದುಕೊ. "मयापि मृत्पिण्डबुद्धिना तथैव गृहीतम्" शाकु० ६। 5. ಕಲಿತುಕೊ, ಗ್ರಹಿಸು. "कात्स्न्र्येन गृह्णाति लिपिं न यावत्" रघु० १८-४६।

कर्मणि:—गृह्यते। जगृहे। ग्राहिता, ग्रहीता। ग्राहिष्यते, ग्रहीष्यते। गृह्यताम्। अगृह्यत। गृह्येत। ग्राहिषीष्ट, ग्रहिषीष्ट। अग्राहि। अग्राहिष्यत।

णिचि:—ग्राहयति, –ते। ग्राहयां चकार, –चक्रे, –अभूव, –आस। ग्राहयिता, ग्राहिता। ग्राहयिष्यते, ग्राहिष्यते। ग्राह्यताम्। अग्राहयत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—ग्रहीतव्यः। ग्रहणीयः। ग्राह्यः। गृहीतः। गृहीतवान्, –वती। गृह्णन्, गृह्णती। गृह्णानः। ग्रहीतुम्। गृहीतम्। ग्रहणम्। गृहीत्वा। प्रतिगृह्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अनु + ग्रह = अनुगृह्णाति। अनुग्रहः। ಅನುಕೂಲ್ಯವುಂಟುಮಾಡು, ದಯೆತೋರು. "प्रलयेष्वपि दीर्घायुः प्रतिभूस्त्वदनुग्रहः" याद० १-५७।

(2) अभि + ग्रह = अभिगृह्णाति। अभिगृह्य। ಎದುರಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊ. "अम्बालिकापि बलवदभिगृह्य चण्डवर्मणा" दशकु०।

(3) अव + ग्रह = अवगृह्णाति। अवग्रहः। 1. ತಡೆ ಗಟ್ಟು, ಅಡ್ಡಿಮಾಡು, ಪ್ರತಿಬಂಧಪಡಿಸು. "वृष्टिर्भवति सस्यानामवग्रहविशोषिणाम्" रघु० १-६२। 2. ನಿಗ್ರಹಿಸು, ಶಿಕ್ಷಿಸು. "मन्दोऽपि नाम न महानवगृह्य साध्यः" माघ० ५-४९।

(4) आ + ग्रह = आग्रहः। ಎದುರಾಗಿ ಎಳೆದುಕೊ.

(5) उद्+ग्रह=उद्गृह्णाति। उदग्रहीत्। ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿ. "तं प्राप्तं प्रासहिष्टारिः शक्तिं चोग्रामुदग्रहीत्" भट्टि० १५-५२।

(6) नि+ग्रह=निजग्राह। निग्रहः। 1. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ತಡೆದುನಿಲ್ಲಿಸು. "निजग्राह महाबाहुः मारुतात्मजमिन्द्रजित्" रामा०। 2. ನಿಯಮಿಸು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡು. "अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति" याज्ञ० ३-२१९।

(7) परि + ग्रह = परिगृह्णाति। परिग्रहः। 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹಿಡಿದುಕೊ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹಿಡಿದುಕೊ. "बाहुना परिजग्राह दक्षिणेन शिरोधराम्" भा० आदि०। 2. ಸ್ವೀಕರಿಸು, ತೆಗೆದುಕೊ. "कस्य गुप्तः परिग्रहः"।

(8) प्रति + ग्रह = प्रतिगृह्णाति। प्रतिजग्राह। प्रतिग्रहः। ತೆಗೆದುಕೊ, ಸ್ವೀಕರಿಸು. "तथेति प्रतिजग्राह प्रीतिमान् सपरिग्रहः" रघु० १-९२।

(9) वि + ग्रह = विगृह्णाति। विग्रहः। 1. ವಿರೋಧಿಸು, ದ್ವೇಷಿಸು. "विगृह्य चक्रे नमुचिद्विषा बली य इत्थमस्वास्थ्यमहर्दिवं दिवः" माघ० १-५१। 2. ವೃತ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸು. "वृत्यर्थावबोधकं वाक्यं विग्रहः" सि० कौ०।

(10) सम् + ग्रह = संगृह्णाति। संग्रहः। ಸಂಗ್ರಹಿಸು, ಶೇಖರಿಸು, ಕೂಡಿಡು. "संग्रहः खलु कर्तव्यः संग्रही नावसीदति"।

ग्रह ಗ್ರಹ (पुं) 1. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು. गृह्णाति—ग्रह(उपादाने) "अच्" (३-१-१४३)। "नक्षत्रताराग्रहसंकुलापि ज्योतिष्मती चन्द्रमसैव रात्रिः" रघु० ६-२२।

ನವಗ್ರಹಗಳು:

(1) रविः, (2) चन्द्रः, (3) कुजः, (4) बुधः, (5) गुरुः, (6) शुक्रः, (7) शनिः, (8) राहुः ಮತ್ತು (9) केतुः। "रविश्चन्द्रो मङ्गलश्च बुधश्चापि बृहस्पतिः। शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चेति नव ग्रहाः"।

ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ಗೋತ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿವರಣ ಪದಕ

ಜನ್ಮಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದುವು	ರವಿಗೆ	ಚಂದ್ರನಿಗೆ	ಕುಜನಿಗೆ	ಬುಧನಿಗೆ	ಗುರುವಿಗೆ	ಶುಕ್ರನಿಗೆ	ಶನಿಗೆ	ರಾಹುವಿಗೆ	ಕೇತುವಿಗೆ
ಜನ್ಮಭೂಮಿ	ಕಳಿಂಗ	ಯವಮಿನಾ	ಅವಂತಿ	ಮಗಧ	ಸೈಂಧವ	ಭೋಜಕಟ	ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ	ಪರ್ವರಕ	ಅಂತರ್ವೇದಿ
ಗೋತ್ರ	ಕಶ್ಯಪ	ಅತ್ರಿ	ಭರದ್ವಾಜ	ಅತ್ರಿ	ಅಂಗಿರಸ್	ಭೃಗು	ಕಶ್ಯಪ	ಪೈಠೀನಸಿ	ಜೈಮಿನಿ
ರೂಪಾತ್ಮಕವರ್ಣ	ರಕ್ತ	ಶುಕ್ಲ	ರಕ್ತ	ಪೀತ	ಪೀತ	ಶುಕ್ಲ	ಕೃಷ್ಣ	ಕೃಷ್ಣ	ಚಿತ್ರ
ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ	ಮಧ್ಯ	ಪೂರ್ವ ದಕ್ಷಿಣ	ದಕ್ಷಿಣ	ಪೂರ್ವೋತ್ತರ	ಉತ್ತರ	ಪೂರ್ವ	ಪಶ್ಚಿಮ	ದಕ್ಷಿಣ ಪಶ್ಚಿಮ	ಪಶ್ಚಿಮೋತ್ತರ
ಆಕಾರ	ವರ್ತುಲ	ಅರ್ಧಚಂದ್ರ	ತ್ರಿಕೋಣ	ಧನುಸ್ಸು	ಪದ್ಮ	ಚತುಷ್ಕೋಣ	ಸರ್ಪ	ಮಕರ	ಖಡ್ಗ
ವಾಹನ	ಸಪ್ತಾಶ್ವರಥ	ದಶಾಶ್ವರಥ	ಮೇಷ	ಸಿಂಹ	ಗಜ	ಅಶ್ವ	ಗೃಧ್ರ	ಸಿಂಹ	ಗೃಧ್ರ
ಪುಷ್ಪ	ಗನ್ನೇರಿಳೆ	ನೈದಿಲೆ	ಜಪಾ (ದಾಸಿವಾಳ)	ಸಂಪಿಗೆ	ತಾವರೆ	ಜಾಜಿ	ಮಲ್ಲಿಗೆ	ಪೊಲ್ಲೆ	ಪುಲ್ಲಿಗ
ಫಲ	ದ್ರಾಕ್ಷಿ	ಕಬ್ಬು	ಪೂಗ	ನಾಗರಂಗ	ಜಂಬೀರ	ಬೀಜಪೂರ	ಜಾಜಿ	ನಾರಿಕೇಳ	ದಾಳಿಂಬೆ
ವಸ್ತ್ರ	ರಕ್ತ	ಶುಕ್ಲ	ರಕ್ತ	ಪೀತ	ಪೀತ	ಶುಕ್ಲ	ಕೃಷ್ಣ	ಕೃಷ್ಣ	ಚಿತ್ರ
ಧಾನ್ಯ	ಗೋಧಿ	ಬತ್ತ	ತೊಗರಿ	ಪೆಸರು	ಕಡಲೆ	ಅವರೆ	ಎಳ್ಳು	ಉದ್ದು	ಹುರುಳಿ
ರತ್ನ	ಮಾಣಿಕ್ಯ	ಮುತ್ತು	ಹವಳ	ಪಚ್ಚೆ	ಪುಷ್ಪರಾಗ	ವಜ್ರ	ನೀಲ	ಗೋಮೇದಕ	ವೈಡೂರ್ಯ
ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ	ಶಿವ	ಉಮಾ	ಸ್ಕಂದ	ನಾರಾಯಣ	ಬ್ರಹ್ಮ	ಇಂದ್ರ	ಯಮ	ಕಾಲ	ಚಿತ್ರಗುಪ್ತ

ಸೂರ್ಯಾದಿಗ್ರಹಗಳು ಈ ಕೆಳಗೆ ಆಯಾ ಗ್ರಹಗಳ ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿರುವ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಕರು:

(1) रविः ಪಿತೃ, ಆತ್ಮ, ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(2) चन्द्रः ಮಾತೃ, ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(3) क्रुजः ಸಹೋದರ, ಭೃತ್ಯ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(4) बुधः ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(5) गुरुः ದೇಹಪುಷ್ಟಿ, ಬುದ್ಧಿ, ಪುತ್ರ, ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(6) शुक्रः ವಿವಾಹ, ಭಾಗ್ಯ, ಭೋಗ ಮತ್ತು ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(7) शनिः ಆಯುಷ್ಯ, ಜೀವನೋಪಾಯ ಮತ್ತು ಮರಣಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(8) राहुः ಮಾತಾಮಹ, ಶಟಾಕ, ಆರಾಮ ಮತ್ತು ವಿಶ್ರಾಮ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(9) केतुः ಪಿತಾಮಹ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಮ ಶತ್ರು ಮಿತ್ರ ಗ್ರಹಗಳು:

	ಸಮ	ಶತ್ರು	ಮಿತ್ರ
(1) ಸೂರ್ಯನಿಗೆ	ಬುಧ	ಶುಕ್ರ, ಶನಿ	ಚಂದ್ರ, ಕುಜ, ಗುರು
(2) ಚಂದ್ರನಿಗೆ	ಕುಜ, ಗುರು, ಶುಕ್ರ, ಶನಿ	—	ರವಿ ಮತ್ತು ಬುಧ
(3) ಕುಜನಿಗೆ	ಶುಕ್ರ, ಶನಿ	ಬುಧ	ರವಿ, ಚಂದ್ರ, ಗುರು.
(4) ಬುಧನಿಗೆ	ಕುಜ, ಗುರು, ಶನಿ	ಚಂದ್ರ	ರವಿ, ಶುಕ್ರ
(5) ಗುರುವಿಗೆ	ಶನಿ	ಬುಧ, ಶುಕ್ರ	ರವಿ, ಚಂದ್ರ, ಕುಜ
(6) ಶುಕ್ರನಿಗೆ	ಕುಜ, ಗುರು	ರವಿ, ಚಂದ್ರ	ಬುಧ, ಶನಿ
(7) ಶನಿಗೆ	ಗುರು	ರವಿ, ಕುಜ, ಶುಕ್ರ, ಬುಧ ಚಂದ್ರ	

ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು:

ಗ್ರಹಗಳು	ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು
(1) ಸೂರ್ಯನಿಗೆ	ಸಿಂಹ
(2) ಚಂದ್ರನಿಗೆ	ಕರ್ಕಾಟಕ
(3) ಕುಜನಿಗೆ	ಮೇಷ, ವೃಶ್ಚಿಕ
(4) ಬುಧನಿಗೆ	ಮಿಥುನ, ಕನ್ಯಾ
(5) ಗುರುವಿಗೆ	ಧನುಸ್ಸು, ಮೀನ
(6) ಶುಕ್ರನಿಗೆ	ವೃಷಭ, ತುಲಾ
(7) ಶನಿಗೆ	ಮಕರ, ಕುಂಭ

ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಉಚ್ಚ ನೀಚ ರಾಶಿಗಳು

ಗ್ರಹಗಳು	ಉಚ್ಚರಾಶಿ	ನೀಚರಾಶಿ
(1) ಸೂರ್ಯನಿಗೆ	ಮೇಷ	ತುಲಾ
(2) ಚಂದ್ರನಿಗೆ	ವೃಷಭ	ವೃಶ್ಚಿಕ
(3) ಕುಜನಿಗೆ	ಮಕರ	ಕರ್ಕಾಟಕ
(4) ಬುಧನಿಗೆ	ಕನ್ಯಾ	ಮೀನ
(5) ಗುರುವಿಗೆ	ಕರ್ಕಾಟಕ	ಮಕರ
(6) ಶುಕ್ರನಿಗೆ	ಮೀನ	ಕನ್ಯಾ
(7) ಶನಿಗೆ	ತುಲಾ	ಮೇಷ

ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳು ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲ:

ಗ್ರಹಗಳು	ಕಾಲ
(1) ಸೂರ್ಯ	ಒಂದು ತಿಂಗಳು
(2) ಚಂದ್ರ	ಎರಡೂಕಾಲು ದಿನಗಳು (54 ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ)
(3) ಕುಜ	ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳು
(4) ಬುಧ	ಹದಿನೆಂಟು ದಿನಗಳು
(5) ಗುರು	ಒಂದು ವರ್ಷ
(6) ಶುಕ್ರ	ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ದಿನಗಳು
(7) ಶನಿ	ಎರಡು ವರ್ಷ ಆರು ತಿಂಗಳು (30 ತಿಂಗಳುಗಳ ಕಾಲ)
(8, 9) ರಾಹು ಕೇತುಗಳು	ಒಂದೂವರೆ ವರ್ಷ (18 ತಿಂಗಳುಗಳ ಕಾಲ)

" रविर्मासं निशानाथः सपाददिवसद्वयम् ।
पक्षत्रयं भूमिपुत्रः बुधोऽष्टादशवासरान् ।
वर्षमेकं सुराचार्यश्चाष्टादशदिनं भृगुः ।
शनिः सार्धद्वयं वर्षं स्वर्भानुः सार्धवत्सरम् " ॥

ಕ್ರೂರ ಮತ್ತು ಸೌಮ್ಯ ಗ್ರಹಗಳು:

ಸೂರ್ಯ, ಕುಜ, ಶನಿ, ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು ಇವರು ಕ್ರೂರ ಗ್ರಹಗಳು.

ಚಂದ್ರ, ಬುಧ, ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರ ಇವರು ಸೌಮ್ಯ ಗ್ರಹಗಳು.

ಪುರುಷ ಸ್ತ್ರೀ ನಪುಂಸಕ ಗ್ರಹಗಳು:

ಸೂರ್ಯ. ಕುಜ ಮತ್ತು ಗುರು ಪುರುಷಗ್ರಹಗಳು.
ಚಂದ್ರ, ಶುಕ್ರ ಮತ್ತು ರಾಹು ಸ್ತ್ರೀ ಗ್ರಹಗಳು.
ಬುಧ, ಶನಿ ಮತ್ತು ಕೇತು ನಪುಂಸಕ ಗ್ರಹಗಳು.

ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ ದೃಷ್ಟಿ:

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳೂ ತಾವಿರುವ ರಾಶಿಯಿಂದ ಸಪ್ತಮ (ಏಳನೆಯ) ರಾಶಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುವು.

ಕುಜನು ತಾನಿರುವ ರಾಶಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಎಂಟನೆಯ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳನ್ನು ತ್ರಿಪಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಗುರುವು ತಾನಿರುವ ರಾಶಿಯಿಂದ ಐದನೆಯ ಮತ್ತು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಅರ್ಧ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಶನಿಯು ತಾನಿರುವ ರಾಶಿಯಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ಹತ್ತನೆಯ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳನು ಪಾದದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. "त्रिदशत्रिकोणचतुरश्रसप्तगानवलोकयन्ति चरणाभिवृद्धितः। रविजामरेड्यरुधिराः परे च ये क्रमशो भवन्ति सकलेक्षणाधिपाः" मुहू० द०। 2. ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "यो यथा निक्षिपेद्धस्ते यमर्थं यस्य मानवः। स तथैव ग्रहीतव्यो यथा दायस्तथा ग्रहः" मनु० ८-१८०। 3. ಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳುವುದು. "विद्म हे शठ पलायनच्छलान्यञ्जसेति रुरुधुः कचग्रहैः" रघु० १९-३१। 4. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ. "ग्रस्ते क्रमान्निमित्तः पुनर्ग्रहो मासषट्कपरिवृद्धया। पवनोल्कापातरजः क्षितिकम्पतमोऽशनिनिपातैः" बृहत्सं० ५-६३। 5. ಅನುಗ್ರಹ, ವಿಶ್ವಾಸ, ದಯೆ. 6. ರಣೋದ್ಯಮ. 7. ಪೂತನಾದಿ ಬಾಲಗ್ರಹಗಳು. 8. ಸಿಂಹಿಕಾಪುತ್ರ, ರಾಹು. "सन्ध्याभ्रकपिशस्तस्य विराधो नाम राक्षसः। अतिष्ठन्मार्गमावृत्य रामस्येन्दोरिव ग्रहः" रघु० १२-२८। 9. ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. 10. ಚೌರ್ಯ, ಕದಿಯುವುದು. "अङ्गुलीर्ग्रन्थिभेदस्य छेदयेत्प्रथमे ग्रहे" मनु० ९-२७७। 11. ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅರಿವು. 12. ನಿರ್ಬಂಧ. "हिमांशुवंशस्य करीरमेव मां निशम्य किं नासि फलेग्रहिग्रहा" नैष० ९-१२। "ग्रहोऽनुग्रहनिर्बन्धग्रहणेषु रणोद्यमे। सूर्यादौ पूतनादौ च सैंहिकेयोपरागयोः" मेदि०।

ಗ್ರಹಕಲ್ಲೋಲ ಗ್ರಹಕಲ್ಲೋಲ (ಪುಂ) ರಾಹು. ಗ್ರಹೇಷು कल्लोल इव।

ಗ್ರಹಗಣಿತ ಗ್ರಹಗಣಿತ (ನಂ) ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಖಗೋಳ ವಿಜ್ಞಾನ, ಗ್ರಹಗಳ ಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ, ಸ್ಕಂಧತ್ರಯವುಳ್ಳ ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದ ಒಂದು ಭಾಗ. "स्कन्धेऽस्मिन् गणितेन या ग्रहगतिः तन्त्राभिधानस्त्वसौ" बृहत्सं० १-९।

ಗ್ರಹಗತಿ ಗ್ರಹಗತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರ. ग्रहाणां गतिः।

ಗ್ರಹಗೋಚರ ಗ್ರಹಗೋಚರ (ಪುಂ) ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ಇತರ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಾಶುಭ ಸೂಚಕವಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಗತಿ. ["ಗೋಚರ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಗ್ರಹಚಿಂತಕ ಗ್ರಹಚಿಂತಕ (ಪುಂ) ಜ್ಯೌತಿಷಿಕ, ಜೋಯಿಸ, ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಯೋಚಿಸುವವನು. "वक्तव्यमिष्टं जगतोऽशुभं वा शास्त्रोपदेशात् ग्रहचिन्तकेन" बृहत्सं० २४-४।

ಗ್ರಹಣ ಗ್ರಹಣ (ನ०) 1. ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದಂಕೊಳ್ಳುವುದು. ग्रह (उपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "न शेकुर्ग्रहणे तस्य धनुषस्तोलनेऽपि वा" रामा०। 2. ಉಪರಾಗ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರನ್ನು ರಾಹುವು ನುಂಗುವುದು. "यद्येकस्मिन् मासे ग्रहणं रविसोमयोस्तदा क्षितिपाः। स्वबलक्षोभैः संक्षयमायान्त्यतिशस्त्रकोपश्च" बृहत्सं० ५-२६। 3. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "स्वत एव सतां परार्थता ग्रहणानां हि यथा यथार्थता" नैष० २-६१। 4. ಇಂದ್ರಿಯ. 5. ಹಸ್ತ, ಕೈ. ग्रह कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 6. ಹಿಡಿಯುವುದು, ಆಕ್ರಮಿಸುವುದು. "नित्यमास्यं शुचि स्त्रीणां शकुनिः फलपातने। प्रसवे च शुचिर्वत्सः श्वा मृगग्रहणे शुचिः" मनु० ५-१३०। 7. ಕಲಿಯುವುದು, ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆಯುವುದು. "लिपेर्यथावद्ग्रहणेन वाङ्मयं नदीमुखेनेव समुद्रमाविशत्" रघु० ३-२८। 8. ಕೈದಿ, ಸೆರೆಯಾಳು. 9. ಆಕರ್ಷಣ, ಎಳೆತ. 10. ಆದರ. 11. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "विप्रोष्य पादग्रहणमन्वहञ्चाभिवादनम्" मनु० २-२१७। 12. ಪಡೆಯುವುದು, ಹೊಂದುವುದು. 13. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 14. ತಾಳುವುದು. ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು. "अजः शरीरग्रहणात्स जात इति कीर्त्यते" याज्ञ० ३-६९।

ಗ್ರಹಣಕ ಗ್ರಹಣಕ (ನ०) ಸಮಾನಸ್ಥಾನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳುಳ್ಳ, ಸವರ್ಣಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. गृह्णन्त्यकारादयः स्वसवर्णान् येन तद्ग्रहणम् — ग्रह

(उपादाने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्वार्थे "कः"। "अन्यथा ग्रहणकशास्त्रबलाद् दीर्घादीनामिव हकारादीनामपि अच्त्वं स्यात्"।

ग्रहणि (णी) ग्ರಹಣಿ (ಣೀ) (स्त्री०) 1. ಪಿತ್ತಧರೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಕಲೆ. 2. ಪಿತ್ತಾಶಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. गृह्णाति रोगिणो देहम्। ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಧರೆಯೆಂಬುದು ಒಂದು ಕಲೆ. ಇದು ಪಕ್ವಾಶಯ ಮತ್ತು ಆಮಾಶಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ "ಗ್ರಹಣೀ" ಎಂದು ಹೆಸರು. "षष्ठी पित्तधरा नाम या कला परिकीर्तिता। पक्वामाशयमध्यस्था ग्रहणी सा प्रकीर्तिता" सुश्रुत० उत्तरत० ४०-१६१। ಈ ಗ್ರಹಣಿಗೆ ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯು ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯೂ ಗ್ರಹಣಿಯಿಂದ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುವುದು. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಗ್ರಹಣಿಯೂ ಕೆಟ್ಟು ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗದೆ ಆಮವನ್ನೇ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡುವುದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಜೀರ್ಣವಾದರೂ ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿ ಪದೇ ಪದೇ ಭೇದಿಯಾಗುವುದು. ಇದೇ **"ಗ್ರಹಣೀರೋಗ"** ವಾಗುವುದು. "ग्रहण्या बलमग्निर्हि स चापि ग्रहणीं श्रितः। तस्मात्संदूषिते वह्नौ ग्रहणी संप्रदुष्यति॥ एकशः सर्वशश्चैव दोषैरत्यर्थमुच्छ्रितैः। सा दुष्टा बहुशो भुक्तमाममेव विमुञ्चति॥ पक्वं वा सरुजं पूति मुहुर्बद्धं मुहुर्द्रवम्। ग्रहणीरोगमाहुस्तमायुर्वेदविदो जनाः" सुश्रुत० उत्तरत० ४०-१७०-७२।

ग्रहणीहर ಗ್ರಹಣೀಹರ (न०) 1. ಲವಂಗ. ग्रहणीं हरति—हृ (हरणे) "अच्" (३-२-९)। (वि०) 2. ಗ್ರಹಣೀರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ ಔಷಧ.

ग्रहवृष्टि ಗ್ರಹದೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಗ್ರಹಗಳು ತಾವಿರುವ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಬೇರೆಬೇರೆ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದು.

ग्रहदेवता ಗ್ರಹದೇವತಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ.

ग्रहनायक ಗ್ರಹನಾಯಕ (पुं०) 1. ಗ್ರಹಗಳ ಪತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯ. 2 ಶನಿ. 3. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ಚಂದ್ರ.

ग्रहनेमि ಗ್ರಹನೇಮಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ. ग्रहाणां नेमिरिव।

ग्रहपति ಗ್ರಹಪತಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ಶನಿ. ग्रहाणां पतिः। "तस्य विस्तीर्यते राज्यं ज्योत्स्ना ग्रहपतेरिव" भा०।

ग्रहपुष ಗ್ರಹಪುಷ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. ग्रहान् पुष्णाति—पुष (पुष्टौ) "कः" (३-१-१३५)। "सूर्योऽर्कः किरणो भगो ग्रहपुषः पूषा पतङ्गः खगो मार्तण्डो यमुनाकृतान्तजनकः प्रद्योतनस्तापनः" अभि० चि०।

ग्रहबल ಗ್ರಹಬಲ (न०) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ ಸ್ವೋಚ್ಚಕ್ಷೇತ್ರ ಮಿತ್ರಕ್ಷೇತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬಲ. ग्रहाणां स्वोच्चक्षेत्रादिस्थित्या बलम्। "स्वोच्चसुहृत्स्वत्रिकोणनवांशैः स्थानबलं स्वगृहोपगते च। दिक्षु बुधार्किरसौ रविभौमौ सूर्यसुतः सितशीतकरौ च। उदगयने रविशीतमयूखौ वक्रसमागमगाः परिशेषाः" ಇತ್ಯಾದಿ. बृहत्सं०।

ग्रहमैत्र ಗ್ರಹಮೈತ್ರ (न०) ದಂಪತಿಗಳ (ಪತಿಪತ್ನಿಯರ) ಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಿರುವ ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ನೇಹ. ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನೋಡಬೇಕು. ಈ ರಾಶ್ಯಧಿಪತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಮೈತ್ರಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಧೂವರರ (ದಂಪತಿಗಳ)ಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೇಮವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಜಾತಕಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ತಿಳಿಪ್ರಾಯ. ಗ್ರಹಮೈತ್ರವು ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ನೋಡಬೇಕಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಕೂಟಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ಕೂಟ. "दम्पत्योर्यदि जन्मराश्यधिपयोरेकाधिपत्ये शुभो मैत्रे वा समयोस्समस्त्वहितयोर्वर्गस्तयोर्मृत्युकृत्" काला० ११५।

ग्रहयज्ञ ಗ್ರಹಯಜ್ಞ (पुं०) ಗ್ರಹಗಳ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ. ग्रहाणां तदुद्देशेन यज्ञः। ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪೀಡಾನಿವೃತ್ತಿ, ವೃಷ್ಟಿ (ಮಳೆ) ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿ ಇವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗಾಗಿ ಗ್ರಹಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "श्रीकामः शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेत्। वृष्ट्यायुःपुष्टिकामो वा तथैवाऽभिचरन्नपि" याज्ञ० १-२९५। ಈ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಶುಭದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬೇಕು. "शुभग्रहार्कवारेषु मृदुक्षिप्रध्रुवेषु च। शुभराशिविलग्नेषु शुभं शान्तिकपौष्टिकम्"। "गोचरे वा विलग्ने वा ये ग्रहा रिष्टसूचकाः। पूजयेत्तान् प्रयत्नेन पूजिताः स्युः शुभावहाः"।

ಗ್ರಹದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ದಾನಃ

ಗ್ರಹ	ದಕ್ಷಿಣೆ
ಸೂರ್ಯನಿಗೆ	ತಿಲವರ್ಣದ ಹಸು.
ಚಂದ್ರನಿಗೆ	ಶಂಖ.
ಕುಜನಿಗೆ	ಕೆಂಪು ಎತ್ತು.
ಬುಧನಿಗೆ	ಸುವರ್ಣ.
ಗುರುವಿಗೆ	ಹಳದಿಯ ವಸ್ತ್ರ.

ಗ್ರಹ	ದಕ್ಷಿಣೆ
ಶುಕ್ರನಿಗೆ	ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆ.
ಶನಿಗೆ	ಕಪ್ಪು ಹಸು.
ರಾಹುವಿಗೆ	ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಯುಧ.
ಕೇತುವಿಗೆ	ಹೋತ.

"सूर्याय कपिलां धेनुं शङ्खं दद्यात्तथेन्दवे। रक्तं धुरन्धरं दद्याद्भौमाय च ककुद्मिनम्। बुधाय जातरूपं तु गुरवे पीतवाससी। श्वेताश्वं दैत्यगुरवे कृष्णाङ्गामर्कसूनवे। आयसं राहवे दद्यात् केतुभ्यश्छागमुत्तमम्" मत्स्यपु०।

ग्रहयुद्ध ಗ್ರಹಯುದ್ಧ (न०) ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಕಿರಣಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗ್ರಹಗಳ ಯುದ್ಧ.

ग्रहराज ಗ್ರಹರಾಜ (पुं०) ಸೂರ್ಯ.

ग्रहवर्ष ಗ್ರಹವರ್ಷ (पुं०) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಸಂವತ್ಸರಗಳು.

ग्रहविप्र ಗ್ರಹವಿಪ್ರ (पुं०) ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ.

ग्रहशान्ति ಗ್ರಹಶಾಂತಿ (स्त्री०) ಅಶುಭಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಾಂತಿ.

ग्रहाधार ಗ್ರಹಾಧಾರ (पुं०) ಧ್ರುವನಕ್ಷತ್ರ.

ग्रहाधिपति ಗ್ರಹಾಧಿಪತಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯ.

ग्रहाधीश ಗ್ರಹಾಧೀಶ (पुं०) ನವಗ್ರಹಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯ.

ग्रहावमर्दन ಗ್ರಹಾವಮರ್ದನ (पुं०) 1. ರಾಹು. ग्रहौ चन्द्रसूर्यौ अवमृद्नाति — अव + मृद (क्षोदे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಗ್ರಹಗಳ ಯುದ್ಧ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ग्रहिल ಗ್ರಹಿಲ (वि०) 1. ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ. ग्रहोऽस्यास्ति "इलः" (४-२-८०)। ನಿರ್ಬಂಧವು ಆಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ಅನುರಾಗದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಆಗ್ರಹ ಮೂಲವಾದ ನಿರ್ಬಂಧ: "न निशाऽखिलयापि वापिका प्रससाद ग्रहिलेव मानिनी" नैष० २-७७। ಅನುರಾಗ ಮೂಲವಾದ ನಿರ್ಬಂಧ: "अभिघादिविलक्षणव्यापार-मात्रप्रसाधनग्रहिलैरस्माभिः रसादीनां व्यङ्ग्यत्वमुक्तं भवति" सा० द० ३।

गृहीतृ ಗೃಹೀತೃ (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. ग्रह (उपादाने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಸಾಲಪಡೆಯುವವನು, ಸಾಲ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. "गृहीता यदि नष्टः स्यात् कुटुम्बार्थे कृतो व्ययः। दातव्यं बान्धवैस्तत् स्यात्प्रविभक्तैरपि स्वतः" मनु० ८-१६६। 3. ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಗಮನಿಸುವವನು. 4. ಕೊಳ್ಳುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गृहीत्री** गृह०।स्त्री०.

ग्राम ಗ್ರಾಮ (पुं०) 1. ಹಳ್ಳಿ, ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜಮೀನುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಜನರ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ग्रसु (अदने) "मन्" आत्वं च (उ० १-१४३)। "ग्रामेष्वात्मविसृष्टेषु यूपचिह्नेषु यज्वनाम्" रघु० १-४४। 2. ಸಂಗೀತದ ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹ. ಒಂದು ಕುಟುಂಬದವರು ಒಂದು ಕಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹವು ಗ್ರಾಮವೆನಿಸುವುದು. "यथा कुटुम्बिनः सर्वेऽप्येकीभूता भवन्ति हि। तथा स्वराणां संदोहो ग्राम इत्यभिधीयते"। ಈ ಗ್ರಾಮವು ಷಡ್ಜ ಗ್ರಾಮ, ಮಧ್ಯಮ ಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರ ಗ್ರಾಮಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "षड्जग्रामो भवेदादौ मध्यमग्राम एव च। गान्धार-ग्राम इत्येतद्ग्रामत्रयमुदाहृतम्"। "स्फुटीभवद्ग्राम-विशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः" माघ० १-१०। 3. ಸಂಘ, ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति"। 4. ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ, ಮೈಥುನ. (पुं० ब० व०) 5. ಗ್ರಾಮವಾಸಿಗಳು, ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವವರು.

ग्रामकण्टक ಗ್ರಾಮಕಂಟಕ (पुं०) ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ತೊಂದರೆಕೊಡುವವನು, ಊರಿನವರನ್ನು ಪೀಡಿಸುವವನು.

ग्रामकाम ಗ್ರಾಮಕಾಮ (वि०) ಗ್ರಾಮವನ್ನು ತನ್ನದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. ग्रामं कामयते — कमु (कान्तौ) + णिङ् "अण्" (३-२-१)।

ग्रामकुक्कुट ಗ್ರಾಮಕುಕ್ಕುಟ (पुं०) ಹುಂಜ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕುವ ಕೋಳಿ. "छत्राकं विड्वराहं च लशुनं ग्राम-कुक्कुटम्। पलाण्डुं गृञ्जनं चैव मत्या जग्ध्वा पतेत् द्विजः" मनु० ५-१९।

ग्रामकूटक ಗ್ರಾಮಕೂಟಕ (पुं०) ಹಳ್ಳಿಯ ಯಜಮಾನ.

ग्रामकोल ಗ್ರಾಮಕೋಲ, -क्रोड -ಕ್ರೋಡ (पुं०) ಊರು ಹಂದಿ, ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಕುವ ಹಂದಿ. "स दोग्ध्रीं धेनुमुत्सृज्य ग्रामक्रोडं दुधुक्षति" काशीखं०।

ग्रामगृह्य ಗ್ರಾಮಗೃಹ್ಯ (वि०) ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತಿರುವ, ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಹೊರಗಿರುವ. ग्रामगृह्या सेना — ग्रह (उपादाने) "क्यप्" (३-१-१११)।

ग्रामघात ग्रामघात (पुं०) 1. ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಲೂಟಿ ಮಾಡುವುದು, ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು. ग्रामस्य घातः। "ग्रामघाते हिताभङ्गे पथि मेषाभिदर्शने" मनु० ९-२७४। 2. ಹಳ್ಳಿಯವರನ್ನು ಕೊಲೆಮಾಡುವುದು.

ग्रामघातक ग्रामघातक (वि०) ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ. ग्रामस्य घातकः। "एकस्थाने स्रवन् दीप्तः सप्ताहात् ग्रामघातकः" बृहत्सं० ८६-६४।

ग्रामघातिन् ग्रामघातिन् (वि०) 1. ಹಳ್ಳಿಯವರನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಪಶುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. ग्रामार्थं ग्रामजनभक्षणार्थं हन्ति पशून् — हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಲೂಟಿ ಮಾಡುವ. "ग्रामघाती च कौन्तेय मांसस्य परिविक्रयी" भा० शान्ति०। स्त्रियाम् **-घातिनी** -घातिनी.

ग्रामघोषिन् ग्रामघोषिन् (पुं०) ಇಂದ್ರ. ग्रामे घोषोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

ग्रामचर्या ग्रामचर्या (स्त्री०) ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ, ಮೈಥುನ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗ. "सर्वशो वर्जयेद् ग्रामचर्याम्" आश्व० श्रौ० सू०।

ग्रामज ग्रामज (वि०)1. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. ग्रामे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। 2. ವ್ಯವಸಾಯಮಾಡಿದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಧಾನ್ಯ.

ग्रामजाल ग्रामजाल (न०) ಹಳ್ಳಿಗಳ ಸಮೂಹ.

ग्रामटिका ग्रामटिका (स्त्री०) ಕ್ಷುದ್ರಗ್ರಾಮ, ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ. "स्वर्गग्रामटिकाविलुण्ठनवृथोच्छ्वासैः किमेभिर्भुजैः" सा० द०।

ग्रामणि ग्रामणि (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. "ग्रामणेरिव तैस्तस्य सैनिकैरवरोधिताः" याद० २२-११३। 2. ಯಜಮಾನ, ಮುಖ್ಯ. "ग्रामणिः पतिमुख्ययोः"।

ग्रामणी ग्रामणी (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. नित्यसिद्धानां ग्रामं समाजं नयति — णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "ग्रामं समाजं सूरीणां नयति ग्रामणीश्च यः" इति निरुक्तिः। "अग्रणीर्ग्रामाणीः श्रीमान्" वि० स०। 2. ನಾಪಿತ. ಕ್ಷೌರಿಕ. 3. ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ. ಗ್ರಾಮದ ಯಜಮಾನ. ಹಳ್ಳಿಯವರನ್ನು ಅವರವರ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಸುವವನು. ग्रामं जनसमूहं नयति प्रेरयति—णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१)। (वि०)4. ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನ. (स्त्री०)5. ಪೇಶ್ಯೆ. ಸೂಳೆ. ग्रामेण ग्राम्यधर्मेण नयति कालम्। 6. ನೀಲಿ ಗಿಡ.

ग्रामतक्ष ग्रामतक्ष (पुं०) ಗ್ರಾಮದ ಅಧೀನವಲ್ಲಿರುವ ಬಡಗಿ. ಗ್ರಾಮದವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಮಾನನಾದ ಮರಗೆಲಸ ದವನು. ग्रामस्य तक्षा "टच्" (५-४-९५)। ग्रामाधीनो ग्रामतक्षः कौटतक्षोऽनधीनकः" अम०।

ग्रामता ग्रामता (स्त्री०) ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹ. ग्रामाणां समूहः "तल्" (४-२-४३)।

ग्रामधर्म ग्रामधर्म (पुं०) ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ, ಮೈಥುನ, ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಭೋಗ. ग्रामे भवः "अण्" (४-३-५३)। ग्रामो धर्मः।

ग्रामपाल ग्रामपाल (पुं०) 1. ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ. 2. ಗ್ರಾಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿರುವ ಸೈನ್ಯ. ग्रामं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

ग्रामप्रेष्य ग्रामप्रेष्य (पुं०) ಗ್ರಾಮದ ಸೇವಕ. ग्रामस्य प्रेष्यः।

ग्रामभृत ग्रामभृत (पुं०) ಗ್ರಾಮದ ಜನರಿಂದ ಪೋಷಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟವನು. ग्रामेण ग्रामस्थजनेन भृतः पोष्यः। "अब्राह्मणास्तु षट् प्रोक्ता ऋषिणा तत्त्ववादिना। आद्यो राजभृतस्तेषां द्वितीयः क्रयविक्रयी। तृतीयो बहुयाज्यः स्यात् चतुर्थो ग्रामयाजकः। पञ्चमस्तु भृतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्य च। अनागतां तु य पूर्वां सादित्यां चैव पश्चिमाम्। नोपासीत द्विजः सन्ध्यां स षष्ठोऽब्राह्मणः स्मृतः" शाता०।

ग्राममुख ग्राममुख (पुं०) ಹಟ್ಟಿ. ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳ, ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ. ग्रामो ग्रामस्थजनो मुखमिवास्य। "हट्टक्रयारोहौ जन्यं ग्राममुखं च तत्" त्रिकाण्ड०।

ग्राममृग ग्राममृग (पुं०) ನಾಯಿ. ग्रामस्य मृगः। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **-मृगी** -मृगी.

ग्रामयाजक ग्रामयाजक (पुं०) ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು, ಗ್ರಾಮ ಪುರೋಹಿತ. ग्रामस्य याजकः। "गुरौ चानृतके पापे कृतघ्ने ग्रामयाजके" भा० वन० २०३-७।

ग्रामयाजिन् ग्रामयाजिन् (पुं०)ಗ್ರಾಮ ಪುರೋಹಿತ. ग्रामान् ग्रामस्य जनान् याजयति—यज (देवपूजायाम्) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "नाश्रोत्रियतते यज्ञे ग्रामयाजिकृते तथा" मनु० ४-२०५।

ग्रामलुण्ठन ग्रामलुण्ठन (न०) ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಲೂಟಿ ಮಾಡುವುದು.

ग्राम(मे)वास ग्रामे(मे)वास (पुं०) ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. ग्रामे वासः. सप्तम्या वा अलुक् (६-३-१८)।

ग्राम(मे)वासिन् ग्रामे(मे)वासिन् (वि०) ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. ग्रामे वसति – वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)। सप्तम्या वा अलुक् (६-३-१८)। "सारसैकशफान् हंसान् सर्वांश्च ग्रामवासिनः" याज्ञ० १-१७२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –वासिनी –वासिन्.

ग्रामविशेष ग्रामविशेष (पुं०) स्वर समूहगळ ಭೇದ. ಷಡ್ಜ ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರ ರೂಪವಾದ ಸ್ವರ ಸಂಘಾತಗಳ (ಷಡ್ಜಗ್ರಾಮ, ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರ ಗ್ರಾಮಗಳ) ಭೇದ. "स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः" माघ० १-१०।

ग्रामषण्ड ग्रामषण्ड (पुं०) ನಪುಂಸಕ. ग्रामे ग्राम्यधर्मे षण्डः।

ग्रामस्थ ग्रामस्थ (पुं०) ಹಳ್ಳಿಯವನು, ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವವನು. ग्रामे तिष्ठति – ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

ग्रामहासक ग्रामहासक (पुं०) ಸಹೋದರಿಯ ಗಂಡ.

ग्रामाचार ग्रामाचार (पुं०) ಹಳ್ಳಿಯ ಪದ್ಧತಿ, ಹಳ್ಳಿಯವರ ಸಂಪ್ರದಾಯ.

ग्रामाधान ग्रामाधान (न०) ಬೇಟೆ.

ग्रामान्त ग्रामान्त (न०) ಹಳ್ಳಿಯ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶ. ग्रामस्य अन्तम्। "कृतवापनो निवसेत् ग्रामान्ते गोव्रजेऽपि वा" मनु० ११-७८।

ग्रामान्तीय ग्रामान्तीय (वि०) ಹಳ್ಳಿಯ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. ग्रामान्ते भवम् "छः"। "पथि क्षेत्रे परिवृते ग्रामान्तीयेऽथवा पुनः" मनु० ८-२४०।

ग्रामिक ग्रामिक (पुं०) ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ, ಹಳ್ಳಿಯ ಯಜಮಾನ. ग्रामे ग्रामरक्षणे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६१)। "यानि राजप्रदेयानि प्रत्यहं ग्रामवासिभिः। अन्नपानेन्धनादीनि ग्रामिकस्तान्यवाप्नुयात्" मनु० ७-११८।

ग्रामिन् ग्रामिन् (वि०) 1. ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ, ಹಳ್ಳಿಯ ಯಜಮಾನ. ग्रामोऽस्यास्ति स्वामित्वेन "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. ग्रामोऽस्त्याधारत्वेनास्य "इनिः"। 3. ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ ವುಳ್ಳವನು, ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಭೋಗವುಳ್ಳವನು.

ग्रामीण ग्रामीण (पुं०) 1. ನಾಯಿ. 2. ಪಂದಿ. 3. ಕಾಗೆ. ग्रामे भवः "खञ्" (४-२-९४)। (वि०)4. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ. "ग्रामीणवध्वस्तमलक्षिता जनैश्चिरं वृतीनामुपरि व्यलोकयन्" माघ० १२-३७। (स्त्री०)5. ನೀಲಿಗಿಡ.

ग्रामेयक ग्रामेयक (वि०) ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ. –ಹುಟ್ಟಿದ. ग्रामे भवः जातो वा "ढकञ्" (४-२-९५)। "ग्रामेयककुलानां च समक्षं सीम्नि साक्षिणः। प्रष्टव्याः सीमलिङ्गानि तयोश्चैव विवादिनोः" मनु० ८-२५४।

ग्रामेश ग्रामेश (पुं०) ಗ್ರಾಮಾಧ್ಯಕ್ಷ. ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ. ಹಳ್ಳಿಯ ಯಜಮಾನ. ग्रामस्य ईशः। "यं कञ्चित् पुरुषाधमं कतिपयग्रामेशमल्पार्थदं सेवायै मृगयामहे नरमहो मूका वराका वयम्" मु० मा०।

ग्राम्य ग्राम्य (पुं०) 1. ಒಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. ಇದು (1) ಶಬ್ದಗತ ಮತ್ತು (2) ಅರ್ಥಗತ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. उदा: (1) "कटिस्ते हरते मनः"। (2) "स्वपिहि त्वं समीपे मे स्वपिम्येवाधुना प्रिये" सा० द०। "ग्राम्याप्रतीतसन्दिग्धनेयार्थनिहतार्थताः" सा० द० ७-२। "अपुष्टदुष्क्रमग्राम्यव्याहृताश्लीलकष्टताः" सा० द० ७-१। 2. ಮೈಥುನ. ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಭೋಗ. "व्यवायो ग्राम्यधर्मो मैथुनं निधुवनं रतम्" अम०। (वि०) 3. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. ग्रामे भवः जातो वा "यः" (५-२-९४)। "अल्पव्ययेन सुन्दरि ग्राम्यजनो मृष्टमश्नाति" वृ० र०। 4. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಕೃತಜನ, ಮೂಢ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. "ग्राम्यभावमपहातुमिच्छवो योगमार्गपतितेन चेतसा" माघ० १४-६४। (न०) 5. ಅಶ್ಲೀಲವಾದ ಮಾತು, ಹಳ್ಳಿಯವರ ಮಾತು, ಅಸಭ್ಯವಾದ ಮಾತು. 6. ಸ್ವೀಕಾರ. 7. ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ, ಮೈಥುನ.

ग्राम्यकर्कटी ग्राम्यकर्कटी (स्त्री०) ಕೂಷ್ಮಾಂಡ, ಕುಂಬಳ.

ग्राम्यकर्मन् ग्राम्यकर्मन् (न०) ಪ್ರಾಕೃತ ಜನರ ವ್ಯವಹಾರ, ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರ ಕಾರ್ಯ. ಕಾಮುಕ ವ್ಯಾಪಾರ. ग्राम्यस्य प्राकृतस्य कर्म। "ग्राम्यकर्मणैव विस्मृतकालावधिः" भाग० ५-१४-३१।

ग्राम्यकुङ्कुम ग्राम्यकुङ्कुम (न०) ಕುಸುಂಬಿ ಹೂವು.

ग्राम्यधर्म ग्राम्यधर्म (पुं०) 1. ಹಳ್ಳಿಯ ಅನಾಗರಕ ಜನರ ಕಾರ್ಯ, ಕಾಮುಕ ವ್ಯಾಪಾರ, ಮೈಥುನ. ग्राम्यस्य प्राकृतस्य धर्मः। 2. ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರ ಉದ್ಯೋಗ. "प्रमत्तो ग्राम्यधर्मेषु मन्दात्मा पापनिश्चयः। मम पुत्रः सुदुर्बुद्धिः पृथिवीं घातयिष्यति" भा० वन० ४६-४।

ग्राम्यधर्मिन् ग्राम्यधर्मिन् (वि०) ಕಾಮುಕ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ, ಮೈಥುನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ. ग्राम्यधर्मोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

ग्राम्यपशु ग्राम्यपशु (पुं०) ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಯುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು : (1) ದನ, (2) ಕುರಿ, (3) ಆಡು, (4) ಅಶ್ವ, (5) ಹೇಸರಗತ್ತೆ, (6) ಗರ್ದಭ ಮತ್ತು (7) ಮನುಷ್ಯ. ಇವು ಗ್ರಾಮ್ಯ ಪಶುಗಳು ಎಂದು ಪೈಠೀನಸಿ. (1) ಅಶ್ವ, (2) ಅಶ್ವತರ (ಹೇಸರಗತ್ತೆ), (3) ದನ, (4) ಗರ್ದಭ, (5) ಉಷ್ಟ್ರ (ಒಂಟೆ), (6) ಆಡು (ಮೇಕೆ), (7) ಕುರಿ ಮೊದಲಾದುವು ಗ್ರಾಮ್ಯ ಪಶುಗಳೆಂದು ಸುಶ್ರುತ ಸಂಹಿತೆ.

ग्राम्यमद्गुरिका ग्राम्यमद्गुरिका (स्त्री०) ಶೃಂಗಿಯೆಂಬ ಹೆಣ್ಣು ಮೀನು.

ग्राम्यमृग ग्राम्यमृग (पुं०) ನಾಯಿ.

ग्राम्यवल्लभा ग्राम्यवल्लभा (स्त्री०) 1. ವೇಶ್ಯೆ. ಸೂಳೆ. 2. ಕುಂದುರುಷ್ಕವೆಂಬ ಗಂಧಿಗರ ಒಂದು ವಸ್ತು.

ग्राम्यवादिन् ग्राम्यवादिन् (वि०) ಹಳ್ಳಿಗರ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು. ग्राम्यं ग्राम्यशब्दं वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)।

ग्राम्यसूकर ग्राम्यसूकर (पुं०) ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಂದಿ, ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ಹಂದಿ. ग्राम्य सूकरः।

ग्राम्या ग्राम्या (स्त्री०) 1. ನೀಲಿ ಗಿಡ. 2. ತುಲಸಿ ಗಿಡ. 3. ಆವರೆಗಿಡ.

ग्राम्याश्व ग्राम्याश्व (पुं०) ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. ग्राम्योऽश्वः। "स्मरस्मर्यश्चिरमेही ग्राम्याश्वो रेणुरूषितः" त्रिकाण्ड०। स्त्रियाम् अजा० "टाप्" (४-१-४)। पृषो०।

ग्रावन् ग्रावन् (पुं०) 1. ಕಲ್ಲು, ಬಂಡೆ. गृणाति — गृ (शब्दे) "वनिप्" (३-२-७५)। "जनस्थाने शून्ये विकलकरणैरार्यचरितैरपि ग्रावा रोदित्यपि दलति वज्रस्य हृदयम्" उ० रा० १-२८। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "पृथ्वी तावत् त्रिकोणा विपिननदनदीग्रावरुद्धं तदर्द्धम्" उद्भ०। 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. "ग्रावा प्रस्तरे जलदे गिरौ" विश्व०। (वि०) 4. ದೃಢವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ.

ग्रावरोहक ग्रावरोहक (पुं०) अश्वगन्धाव्यक्षः ग्रावणि रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ग्रास ग्रास (पुं०) 1. ಕಬಳ, ತುತ್ತು. ग्रस्यते — ग्रसु (अदने) "घञ्" (३-३-१९)। "एकैकं ग्रासमश्नीयात् त्र्यहाणि त्रीणि पूर्ववत्" मनु० ११-२१३। 2. ನುಂಗುವುದು. 3. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಬಿಂಬಗಳ ಛಾದನ. ಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು. ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಛಾದ್ಯ (ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವವನು). ಸೂರ್ಯಬಿಂಬವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ (ಮರೆಸುವ) ಚಂದ್ರನು ಛಾದಕ. ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಛಾದ್ಯ. ಚಂದ್ರಬಿಂಬವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು ಭೂಮಿಯ ಛಾಯೆ. ಅದು ಛಾದಕ. "छादको भास्करस्येन्दुरधःस्थो घनवच्छ्रुवेत्। भूच्छायां प्राङ्मुखश्चन्द्रो विशत्यस्य भवेदसौ सू० सि० ४-१। ಈ ರೀತಿ ಛಾದ್ಯ ಮತ್ತು ಛಾದಕರ ಸ್ಪರ್ಶವೇ **ಗ್ರಾಸ**ವು. "योगार्धादधिके न स्याद्विक्षेपे ग्रासस्सम्भवः" सू० सि० ४-११।

ग्रासशल्य ग्रासशल्य (न०) ಕಬಳದಲ್ಲಿರುವ ಕಸಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುವು, ಅನ್ನದ ತುತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ನುಂಗಲು ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವ ಕಡ್ಡಿ ಮುಳ್ಳು ಮೊದಲಾದುವು. ग्रासे शल्यम्।

ग्रास्य ग्रास्य (वि०) 1. ನುಂಗಲ್ಪಡುವ. 2. ನುಂಗಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ನುಂಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ. ग्रस् (अदने) कर्मणि "ण्यत्" (३-१-१२४)।

ग्राह ग्राह (पुं०) 1. ಮೊಸಳೆ. गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) जलचरार्थे "णः" (३-१-१४३)। "ग्राहग्रस्ते गजेन्द्रे द्रुवति सरभसं तार्क्ष्यमारुह्य धावन्" गजेन्द्रमो०। 2. ಭಾವನೆ, ಕಲ್ಪನೆ. 3. ಆಗ್ರಹ, ನಿರ್ಬಂಧ. ग्रह भावे "घञ्" (३-३-१८)। "मूढग्राहेणात्मनो यत् पीडया क्रियते तपः। परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम्" गीता १७-१९। 4. ಸ್ವೀಕಾರ. ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಗ್ರಹಣ, ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 6. ಕೈದಿ, ಸೆರೆಯಾಳು. (वि०) 7. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ, ಸ್ವೀಕರಿಸುವ. ग्रह "अण्" (३-२-१)। उपपदसमासे। "रिक्थग्राह ऋणं दाप्यो योषिद्ग्राहस्तथैव च। पुत्रोऽनन्याश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्य रिक्थिनः" याज्ञ० २-५१।

ग्राहक ग्राहक (पुं०) 1. ಶೈನಪಕ್ಷಿ. ಗಿಡಗದ ಹಕ್ಕಿ. ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-२३३)। 2. ವಿಷ

ವೈದ್ಯ. ಪಾವಾದಿಗ. "ग्राहको घातविहगे व्यालानां च ग्रहीतरि" ವಿಶ್ವ೦। (ವಿ೦) 3. ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. ग्रह (उपादाने) कर्त० "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 4. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. "ग्राहकैर्गृह्यते चौरो लोप्त्रेणाथ पदेन वा" याज्ञ० २-२६६। 5. ಕೊಳ್ಳುವವನು. ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವವನು. 6. ಬಂಧಿಸುವವನು. ಸರೆಹಿಡಿಯುವವನು. 7. ಜ್ಞಾಪಿಸುವ. ತಿಳಿಸುವ. ग्रह + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ग्राहयत् ग्राहयत् (ವಿ೦)1. ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ग्रह (उपादाने) + णिच् "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यंतೀ.**

ग्राहयितव्य ग्राहयितव्य (ವಿ೦) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. ग्रह (उपादाने) + णिच् कर्म० "तव्यः" (३-१-९६)।

ग्राहित ग्राहित (ವಿ೦)1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ग्रह (उपादाने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ग्राहिन् ग्राहिन् (ಪುಂ೦) 1. ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ. ಬೇಲದ ಮರ. गृह्णाति—ग्रह (उपादने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अथ कपित्थे स्युर्दधित्थग्राहिमन्मथाः" अम०। (ವಿ೦) 2. "ग्राहक" ಪದದ ಅರ್ಥ. व्यालग्राही पल्लवग्राही ಇತ್ಯಾದಿ. 3. ಮೂಲಬಂಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "कषायानुरसं ग्राहि स्निग्धं मेधाबलावहम्" भावप्र०। (स्त्री०) **ग्राहिणी ग्राहिणೀ.** 4. ಪ್ರತಿಕೂಲಳಾದ ಹೆಂಗಸು. "मा स्म भूर्ग्राहिणी भीरु गन्तुमुत्साहिनी भव" भट्टि० ५-९३।

ग्राह्य ग्राह्य (ವಿ೦)1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಬಂಧಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "अन्येऽपि शङ्क्या ग्राह्याः जातिनामादिनिह्नवैः। द्यूतस्त्रीपानसक्ताश्च शुष्कभिन्नमुखस्वराः" याज्ञ० २-२६८। 4. ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "स्वभावेनैव यद्ब्रूयुस्तद्ग्राह्यं व्यावहारिकम्" मनु० ८-७८। 5. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. ग्रह (उपादाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 6. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ. 7. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 8. ಬಂಧಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. 9. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 10. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 11. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 12. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. ಅರಿಯಲ್ಪಡುವ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವ. "योऽसावतीन्द्रियग्राह्यः सूक्ष्मोऽव्यक्तः सनातनः" मनु० १-७।

ग्रीवा ग्रीवा (स्त्री०) ಕೊರಳು, ಹೆಕ್ಕತ್ತು. गिरत्यनया—गॄ (निगरणे) "वन्" (उ० १-१५२)। निपा०। "ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम्" शाकु० १-७। "ग्रीवां चास्य तथाक्राक्षीत्" भट्टि० १५-१२२।

ग्रीविन् ग्रीविन् (पुं०) 1. ಉದ್ದವಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳ ಒಂಟೆ. दीर्घा ग्रीवास्त्यस्य "इनिः"। (ವಿ೦)2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳ.

ग्रीष्म ग्रीष्म (पुं०)1. ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲ, ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ, ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು. ग्रसु (अदने) "मक्" ईत्त्वं च (उ० १-१४७)। "विहर्तुमिच्छा वनितासखस्य तस्याम्भसि ग्रीष्मसुखे बभूव" रघु० १६-५४। "अत्यासन्नतया तेन ग्रीष्मे तीव्रकरा रवेः। देवभागेऽसुराणां तु हेमन्ते मन्दताऽन्यथा" सू० सि० १२-४६। "ग्रीष्मे तीव्रकरो भानुर्न हेमन्ते तथाविधः" सू० सि० १२-८। ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಜಂಬೂದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವುವು. 2. ಉಷ್ಣತೆ, ಕಾವು, ಶಾಖ.

ग्रीष्मकाल ग्रीष्मकाल (पुं०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ.

ग्रीष्मज ग्रीष्मज (ವಿ೦)1. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. ग्रीष्मे जायते—जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९७)। (स्त्री०) 2. ವೀರಜಾಜಿ ಗಿಡ. 3. ಲವಲೀಲತೆ.

ग्रीष्मसमय ग्रीष्मसमय (पुं०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. "अचिरप्रवृत्तमुपभोगक्षमं ग्रीष्मसमयमधिकृत्य गीयताम्" शाकु० १।

ग्रैव ग्रैव (न०) 1. ಕಂಠಾಭರಣ. (ವಿ೦) 2. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ. ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿರುವ. ग्रीवायां भवः "अण्" (४-३-५७)। 3. ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಸರಪಣಿ. "नास्रसत् करिणां ग्रैवं त्रिपदीच्छेदिनामपि" रघु० ४-४८।

ग्रैवेय ग्रैवेय (न०) 1. ಕಂಠಾಭರಣ. ग्रीवायां भवम् "ढञ्" (४-३-५७)। (ವಿ೦) 2. ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ,

ಕತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. "सरलासक्तमातङ्गग्रैवेयस्फुरित-त्विषा" रघु० ४-७५।

ग्रैवेयक ग्रैवेयक (न०) ಕಂಠಾಭರಣ. ग्रीवायां भवम् "ठकञ्" (४-२-९६)। "अस्माकं सखि वाससी न रुचिरे ग्रैवेयकं नोज्ज्वलम्" सा० द०।

ग्रैष्म ग्रैष्म (वि०) 1. ग्रीष्मऋतು ಸಂಬಂಧವಾದ. ग्रीष्मस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ग्रीष्मऋತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. ग्रीष्मे भवम् "अञ्" (४-१-८६)। 3. ग्रीष्मऋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. ग्रीष्मे उप्तम् "अण्" (४-३-४६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **ग्रैष्मी** ग्रैष्मी. (स्त्री०) 4. ವೀರ ಜಾಜಿಗಿಡ.

ग्रैष्मक ग्रैष्मक (वि०) 1. ग्रीष्मऋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. ग्रीष्मे उप्तम् "वुञ्" (४-३-४६)। 2. ग्रीष्मऋತು ವಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ (ಸಾಲ). ग्रीष्मे देयं ऋणम् "वुञ्" (४-३-४९)।

ग्रैष्मिक ग्रैष्मिक (वि०) 1. ग्रीष्म धर्मವನ್ನರಿತಿರುವ. 2. ग्रीष्म धर्मವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ग्रंथವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. ग्रीष्मं ग्रीष्मधर्मं वेद तत्प्रतिपादकं ग्रन्थमधीते वा "ठक्" (४-२-६३)। 3. ग्रीष्म ऋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು. "सौम्योऽस्तोदययोः पुरो भृगुसुतस्यावस्थितस्तोयकृद्रोगान् पित्तजकामलांश्च कुरुते पुष्णाति च ग्रैष्मिकान्" बृहत्सं० ९-४३।

ग्लपन ग्लपन (न०) 1. ಒಣಗಿಸುವುದು. 2. ಬಾಡಿಸು ವುದು. 3. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುವುದು, ದಣಿಸುವುದು. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "तद्वैशद्यलाघवग्लपनरूक्षणविचारणकरम्" सुश्रुत०। (वि०) 4. ಒಣಗಿಸುವ. 5. ಬಾಡಿಸುವ. ग्लै + णिच् कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। 6. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುವ.

ग्लपनीय ग्लपनीय (वि०) 1. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ದಣಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಬಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಬಾಡಿಸಬೇಕಾದ. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **ग्लपयितव्यः** ग्लपयितव्यः.

ग्लपयत् ग्लपयत् (वि०) 1. ಒಣಗಿಸುತ್ತಿರುವ, 2. ಬಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -ती० अ०. "मृणालिका-पेलवमेवमादिभिर्व्रतैः स्वमङ्गं ग्लपयन्त्यहर्निशम्" कुमा० ५-२९।

ग्लपित ग्लपित (न०) 1. ಬಾಡಿಸುವುದು. 2. ಒಣಗಿಸು ವುದು. 3. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುವುದು. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 4. ಬಾಡಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ग्लै + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "रविकर-ग्लपितैरिव वारिभिः" किरा० १४-६४।

ग्लपितवत् ग्लपितवत् (वि०) 1. ಬಾಡಿಸಿದವನು. 2. ಒಣಗಿಸಿದವನು. 3. ದಣಿಸಿದವನು. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (५-१-६)। **-वती** -वती०.

ग्लसु – अदने ग्लसु – अदने (भ्वा० आत्म० सक० से०)। ग्लसते। जग्लसे। ग्लसिता। ಇತ್ಯಾದಿ. ग्रसु ಧಾತುವಿನ ರೂಪ ಗಳಂತೆ ಆಗುವುವು.

ग्लसन ग्लसन (न०) ತಿನ್ನುವುದು. ग्लसु (अदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ग्लस्त ग्लस्त (वि०) ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ग्लसु (अदने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

ग्लह ग्लह (पुं०) ಆಟದಲ್ಲಿ ಪಂದ್ಯವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು. ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। लत्वं निपात्यते (३-३-७०)। "ताः कान्तैः सह करपुष्करे-रिताम्बुव्यात्युक्षीमभिसरणग्लहामदीव्यन्" माघ० ८-३२।

ग्लान ग्लान (न०) 1. ಒಣಗುವುದು. 2. ಬಾಡುವುದು, 3. ದಣಿಯುವುದು. ग्लै (हर्षक्षये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 3. ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. "बुद्ध्वा पुंप्रकृतिं च यानुचरति ग्लानेतरैश्चेष्टितैः" बृहत्सं० ७८-१२। 4. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. (वि०) 5. ರೋಗ ದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 6. ದಣಿದಿರುವ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ.

ग्लानि ग्लानि (स्त्री०) 1. ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. "ग्लानिच्छेदि क्षुत्प्रबोधाय पीत्वा रक्तारिष्टं शोषिता-जीर्णशेषम्" माघ० १८-७७। 2. ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಶರೀರದ ಕ್ಷೀಣತೆ. ग्लै (हर्षक्षये) "निः" (उ० ४-५१)। 3. ಮನೋದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಕೆಲಸ ದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "स्वकर्मभ्यो निवर्तन्ते मनश्च ग्लानिमृच्छति" मनु० १-५३। 4. ಒಂದು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ. "रत्यायास-

मनस्तापक्षुत्पिपासादिसम्भवा। ग्लानिर्निष्प्राणताकम्प-कार्यानुत्साहतादिकृत्" सा० द० ३-१७०। "अङ्गग्लानिं सुरतजनितां तन्तुजालावलम्बाः" मेघ० २-७। 5. क्षय, नाश, अळिवु. "यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत" गीता ४-७।

ग्लापन ग्लापन (न०) 1. दणिसुवुदु, आयासगॊळिसुवुदु. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ऒणगिसुवुदु. 3. बाडिसुवुदु. 4. दुर्बलगॊळिसुवुदु. (वि०) 5. आयासगॊळिसुव. 6. ऒणगिसुव. 7. बाडिसुव. 8. दुर्बलगॊळिसुव. ग्लै + णिच् कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

ग्लापनीय ग्लापनीय (वि०) "ग्लपनीय" पदद अर्थ. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **ग्लापयितव्यः ग्लापयितव्यः**.

ग्लापयत् ग्लापयत् (वि०) 1. आयासगॊळिसुत्तिरुव. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ऒणगिसुत्तिरुव. 3. बाडिसुत्तिरुव. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ती**.

ग्लापित ग्लापित (वि०) "ग्लपित" पदद अर्थ. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

ग्लापितवत् ग्लापितवत् (वि०) "ग्लपितवत्" पदद अर्थ. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वती**.

ग्लायत् ग्लायत् (वि०) 1. आयासपडुत्तिरुव. 2. ऒणगुत्तिरुव. 3. बाडुत्तिरुव. ग्लै (हर्षक्षये) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **ग्लायन्ती ग्लायन्ती**.

ग्लास्नु ग्लास्नु (वि०) रोगदिंद दुर्बलनाद, रोगदिंद क्षीणनाद. ग्लै (हर्षक्षये) "स्नुः" (३-२-१३९)। "वसन् माल्यवति ग्लास्नुः रामो धृष्णुरधृष्णुवत्" भट्टि० ७-४।

ग्लै – हर्षक्षये (भ्वा० पर० अक० अनि०)। ग्लायति। जग्लौ। ग्लाता। ग्लास्यति। ग्लायतु। अग्लायत्। इत्यादि. 1. ग्लानिहॊंदु, कळिगुंदु. "जग्लौ दध्यौ वितस्तान क्षणं प्राण न विव्यथे" भट्टि० १४-६०। 2. दण, आयासपडु. 3. दुर्बलनागु. कळिगुंदु. 4. बाडु. 5. ऒणगु.

भावे:—ग्लायते। जग्ले। ग्लायिता, ग्लाता। ग्लायिष्यते, ग्लास्यते। ग्लायताम्। इत्यादि.

णिचि:—ग्लपयति, -ते, ग्लापयति, -ते। ग्लपयां चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस, ग्लापयां चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। ग्लपयिता, ग्लापयिता। ग्लपयिष्यति, -ते। ग्लापयिष्यति, -ते। ग्लपयतु, -ताम्। ग्लापयतु, -ताम्। अग्लपयत्, -त, अग्लापयत्, -त। इत्यादि. "ग्लपयति यथा शशाङ्कं न तथा हि कुमुद्वतीं दिवसः" शाकु० ३-१४।

केवलात् कृत्सु:—ग्लातव्यम्। ग्लानीयम्। ग्लेयम्। ग्लानः। ग्लायन्, ग्लायन्ती। ग्लातुम्। ग्लानम्। ग्लात्वा। प्रग्लाय।

ण्यन्तात् कृत्सु:—ग्लपयितव्यम्, ग्लापयितव्यम्। ग्लपनीयम्, ग्लापनीयम्। ग्लप्यः, ग्लाप्यः। ग्लपितः, ग्लपितवान्, ग्लापितः, ग्लापितवान्, ग्लपितवती, ग्लापितवती। ग्लपयन्, ग्लापयन्, ग्लपयन्ती, ग्लापयन्ती। ग्लपयितुम्, ग्लापयितुम्। ग्लपितम्, ग्लापितम्। ग्लपनम्, ग्लापनम्। ग्लपयित्वा, ग्लापयित्वा। प्रग्लप्य, प्रग्लाप्य।

ग्लौ ग्लौ (पुं०) 1. चंद्र. ग्लै (हर्षक्षये) "डौः" (उ० २-६५)। 2. कर्पूर. 3. धरित्री, भूमि. "ग्लौर्धरण्यां निशापतौ" मेदि०।

इति "ग" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

272-63. बॆंगळूरु ಟು बॆंगळूरु प्रेसिनल्लि सेक्रेटरिगळाद एं. एस्. नारायणमूर्तिगळवरु मुद्रिसिरुवरु.

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಸಂಪುಟ ೩

ಪದಗಳು : घ-नमस्कर्तृ

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್
ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಬಾಪ್ಕೊ ಪ್ರಕಾಶನ
ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು

॥ श्रीः ॥

श्रीमते हयग्रीवाय नमः।

शब्दार्थकौस्तुभः।

(संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ತೃತೀಯ ಭಾಗ

लक्ष्मीं तनोतु व्यवधूय चित्ते वितर्कडोलां विविधार्थराशेः।
लक्ष्मीहयास्यः स्फुरिताक्षमालो लक्ष्मीलसद्वत्सतलः सदा नः॥

नत्वा लक्ष्मीहयग्रीवौ शब्दव्युत्पत्तिसिद्धये।
शब्दार्थकौस्तुभस्यास्य तृतीयं भागमारभे॥

घ

घ ಘ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಕವರ್ಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" सि० कौ०।

घ ಘ (पुं०) 1. ಗಂಟೆ. 2. ಗಲಗಲ ಶಬ್ದ. घट(चेष्टायाम्) "ङः" बाहु०। (स्त्री०) **घा ಘಾ**. 3. ಗಲಗಲ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ ಆಭರಣ, ಗೆಜ್ಜೆಯ ಒಡ್ಯಾಣ. 4. ಪೆಟ್ಟು, ಪೆಟ್ಟು, ಹೊಡೆತ. "घो घर्घरे च घण्टायां काञ्चिकाघातयोरपि" मेदि०।

घकार ಘಕಾರ (पुं०) ಘವರ್ಣ, ಘ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ.

घट – चेष्टायाम् (भ्वा० आत्म० अक० से०)। घटते। जघटे। घटिता। घटिष्यते। घटताम्। अघटत। घटेत। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಕೆಲಸಮಾಡು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗು. "घटेत सन्ध्यादिषु यो गुणेषु लक्ष्मीर्न तं मुञ्चति चञ्चलापि" भट्टि० १२-२६। 2. ಸೇರು, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದು. "अस्मिन् समाजे बहुषु भ्रमन्ती भैमी किलास्मासु घटिष्यतेऽसौ" नैष० १०-४७।

भावे:—घटयते। घटयताम्। अघटयत। घटयेत। अघाटि। ಉಳಿದುವು ಕರ್ತೃ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

णिचि:— घटादयो मितः। "मितां ह्रस्वः" (६-४-९२)। घटयति, –ते। घटयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। घटयिता। घटयिष्यति, –ते। घटयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—घटितव्यम्। घटनीयम्। घाट्यम्। घटितः। घटितवान्। घटमानः। घटितुम्। घटितम्। घटनम्। घटित्वा। प्रघट्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) उद्+घट = उद्घटते। उद्घटितम्। ಆವರಣವನ್ನು ತೆಗೆ, ಮುಚ್ಚಳವನ್ನು ತೆಗೆ, ಬಿಚ್ಚು. "वर्गविभौ देवमहीधराणां द्वारे पुरस्योद्घटितापिधाने" कुमा० ७-५३।

(2) प्र + घट = प्रघटते। प्रजघटे। ಪ್ರಾರಂಭಿಸು, ಉಪಕ್ರಮಿಸು. "ततः प्रजघटे युद्धं शस्त्राण्यासुः परस्परम्" भट्टि० १४-७७।

(3) वि+घट=विजघटे। विघटनम्। ಬೇರೆಯಾಗು. "ततो विजघटे शैलैरुद्वेलं पुप्लुवेऽम्बुभिः" भट्टि० १४-६६।

वि + घट + णिच् = विघटयति। ಬೇರ್ಪಡಿಸು, ಭೇದಿಸು. "विष्णुरथदण्डकोऽसौ विघटयति विपक्ष-वाहिनीव्यूहम्" गरु० दं०।

(4) सम् + घट = संघटते। ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು.

घट – संघाते (चुरा० उभ० सक० से०)। घाटयति, -ते। घाटयांचकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। घाटयिता। घाटयिष्यति, -ते। घाटयतु, -ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು.

घट ಘಟ (पुं०) 1. ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ. घटते–घट (चेष्टायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "पयसा परिपूरितौ घटौ परिपश्यन् पथि पाकशासनिः" चं० भा०। 2. ಮನೆಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಸ್ತಂಭದ (ಕಂಬದ) ಒಂದು ಭಾಗ. "स्तम्भं विभज्य नवधा वहनं भागो घटोऽस्य भागोऽन्यः। पद्मं तथोत्तरोष्ठं कुर्याद्भागेन भागेन" बृहत्सं० ५३-२९। 3. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳ. 4. (योगशास्त्रदल्लि) समाधिय ಒಂದು ಭೇದ. "घटस्त्विभशिरःकूटे समाधि-कुम्भयोः" हेम०। 5. ಇಪ್ಪತ್ತು ದ್ರೋಣಗಳ ಅಳತೆ. [ಎರಡು ಕೋಷ್ಠಗಳು – ಒಂದು ದ್ರೋಣ]. 6. ಕುಂಭ ರಾಶಿ. "कुम्भो घटो जलधरः हृद्रोग इति कीर्तितः"। "सिंहे वा यदि गोघटे गतनरः सर्वार्थसिद्धिं लभेत्" समयप्र०। 7. ಕುಂಭಕವೆಂಬ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ.

घटक ಘಟಕ (वि०) 1. ಸಣ್ಣ ಕೊಡ, ಚಿಕ್ಕ ಬಿಂದಿಗೆ. घट अल्पार्थे "कन्" (५-३-८५)। "घटकैरिव कर्मपाश-नद्धैः स्थिरकालात्मकचक्रयन्त्रनिघ्नैः" याद० १५-२२। 2. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವವನು. घटयति-घट (चेष्टायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ವಧೂವರರನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವುದು, ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯ ಮಾತಿನಿಂದ ಸೇರಿಸುವುದು, ಇತರರಿಗಾಗಿ ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ಕಾರ್ಯಮಾಡಿ ಕೊಡುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಅನುರೂಪವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಘಟಕನು. "एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान् परित्यज्य ये" भर्तृ० २-६४। 3. ತನ್ನೊಳಗೆ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ.

घटकर्पर ಘಟಕರ್ಪರ (पुं०) 1. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ನವಮಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಕವಿ. "धन्वन्तरिक्षपणका-मरसिंहशङ्कुवेतालभट्टघटकर्परकालिदासाः" ज्योतिर्वि०। 2. ಮಡಕೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಕಪಾಲ.

घटकार ಘಟಕಾರ (पुं०) ಮಡಕೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಕುಂಬಾರ. घटं करोति–डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

घटकारक ಘಟಕಾರಕ (पुं०) ಕುಂಬಾರ, ಮಡಕೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. घटस्य कारकः।

घटकृत् ಘಟಕೃತ್ (पुं०) ಕುಂಬಾರ, ಮಡಕೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು घटं करोति–डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

घटग्रह ಘಟಗ್ರಹ (पुं०) ಮಡಕೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು. घटं गृह्णाति–ग्रह (उपादाने) अनुद्यमनार्थे "अच्" (वा० ३-२-९)। उद्यमनार्थे तु "अण्" (३-२-१)। घटग्राहः ಘಟಗ್ರಾಹಃ.

घटज ಘಟಜ (पुं०) ಘಟದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. घटात् जायते–जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

घटदासी ಘಟದಾಸೀ (स्त्री०) ಕುಟ್ಟಣಿ, ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಿಕೆಯರನ್ನು ಕೂಡಿಸುವವನು. घटयति नायिका-नायकौ परस्परं योजयति – घट (चेष्टायाम्) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। घटा दासीव। "अथ कुट्टनी। इज्या स्याद्व्रततालौ च घटदासी गणेरुका" त्रिकाण्ड०।

घटन ಘಟನ (न०) 1. ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ, ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸುವಿಕೆ. घट (चेष्टायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಾರ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುವುದು.

घटना ಘಟನಾ (स्त्री०) 1. ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ. घट (संघाते) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು. 3 ನಡತೆ, ಚರ್ಯೆ, ಇರುವ ರೀತಿ. "दैवज्ञेन शुभाशुभं दिगुदितस्थानाहृतानीक्षता वाच्यं वक्तृनिजापराङ्गघटनां चालोक्य कालं धिया" बृहत्सं० ५१-१। 4. ಪರಸ್ಪರ ಸೇರುವುದು, ಒಬ್ಬನನ್ನೊಬ್ಬನು ಸಂಧಿಸುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಕೂಡುವುದು. "दौर्भाग्यं भ्रूयुगोत्थाः प्रियजनघटनामाशु दुःशीलतां च" बृहत्सं० ५२-२। 5. (ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆ. "तथा समासो बहुलो घटनौद्धत्यशालिनी" सा० द० ८-७। 6. ರಾಶಿಹಾಕುವುದು, ಗುಪ್ಪೆಹಾಕುವುದು. 7. ಕಾರ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುವುದು.

घटपर्यसन ಘಟಪರ್ಯಸನ (न०) ಪತಿತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಹಿಂಜರಿದರೆ ಸಮಾಜ

ದಿಂದ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲು ಅವನು ಜೀವಿಸಿರುವಾಗಲೇ ಮಾಡುವ ಘಟಶ್ರಾದ್ಧ.

ಘಟಪ್ರಕ್ಷೇಪ ಘಟಪ್ರಕ್ಷೇಪ (ಪುಂ) ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ನಡೆದ ಬಳಿಕ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಬಂದು ಒಂಭುಗಳ ಮುಂದೆ ಆ ತೀರ್ಥದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬಿಂದಿಗೆಯನ್ನು ಎಸೆಯುವುದು. ಘಟಸ್ಯ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಃ।

ಘಟಮಾನ ಘಟಮಾನ (ವಿ೦) ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆಗುತ್ತಿರುವ. ಘಟ (ಚೇಷ್ಟಾಯಾಮ್) "ಶಾನಚ್" (೩-೨-೧೨೪)।

ಘಟಸಮ್ಭವ ಘಟಸಂಭವ (ಪುಂ) ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. ಘಟಃ ಸಮ್ಭವೋಽಸ್ಯ।

ಘಟಾ ಘಟಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಗುಂಪು, ಸಮೂಹ. "ಯದಗಾರ-ಘಟಾಟ್ಟಕುಟ್ಟಿಮಸ್ತ್ರವದಿನ್ದೂಪಲತುನ್ದಿಲಾಪಯಾ" ನೈಷ೦ ೨-೮೯। 2. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರುವ ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು. ಘಟ (ಸಂಘಾತೆ) "ಅಚ್" (೩-೩-೧೦೪)। "ತದೀಯಮಾತಙ್ಗ-ಘಟಾವಿಘಟ್ಟಿತೈಃ ಕಟಸ್ಥಲಪ್ರೋಷಿತದಾನವಾರಿಭಿಃ" ಮಾಘ೦ ೧-೬೪। 3. ಸಭೆ, ಜನರು ಒಟ್ಟುಸೇರುವುದು. 4. ಘಟನೆ, ಕಾರ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುವುದು. 5. ಗೋಷ್ಠಿ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತುಕತೆ ನಡೆಸುವುದು, ಸಂಲಾಪ. "ಘಟಾ ಘಟನ-ಗೋಷ್ಠೀಭಘಟನಾಸು ಚ ಯೋಷಿತಿ" ಮೇದಿ೦। 6. ಆನೆಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. "ಕಲ್ಪನಾ ಸಜ್ಜನಾ ಘಟಾ" ವೈಜ೦।

ಘಟಿಕ ಘಟಿಕ (ಪುಂ) 1. ಘಟದಿಂದ ಹೊಳೆಯನ್ನು ದಾಟುವವನು, ಘಟದ ಆಸರೆಯಿಂದ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವವನು. ಘಟೇನ ತರತಿ—ಘಟ "ಠಕನ್" (೪-೪-೭)। 2. ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ರಂಧ್ರಮಾಡಿರುವ ಘಟವನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು. ಘಟೀಂ ಕಾಯತಿ ವಾದಯತಿ—ಕೈ (ಶಬ್ದೇ) "ಕಃ" (೩-೨-೪)।

ಘಟಿಕಾ ಘಟಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಸಣ್ಣ ಮಡಕೆ, ಚಿಕ್ಕ ಗಡಿಗೆ. ಅಲ್ಪೋ ಘಟಃ "ಕನ್" (೫-೩-೮೫)। "ಏಷ ಕ್ರೀಡತಿ ಕೂಪಯನ್ತ್ರ-ಘಟಿಕಾನ್ಯಾಯಪ್ರಸಕ್ತೋ ವಿಧಿಃ" ಮೃಚ್ಛ೦ ೧೦-೫೯। 2. ಕಾಲದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ, ಒಂದು ಕಾಲಮಾನ, ಇಪ್ಪತ್ತ್ನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲ. "ಚತಸ್ರೋ ಘಟಿಕಾಃ ಪ್ರಾತರರುಣೋದಯ ಉಚ್ಯತೇ। ಯತೀನಾಂ ಸ್ನಾನಕಾಲೋಽಯಂ ಗಙ್ಗಾಮ್ಭಃಸದೃಶಃ ಸ್ಮೃತಃ"। "ವ್ರತೋಪ-ವಾಸಸ್ನಾನಾದೌ ಘಟಿಕೈಕಾ ಯದಾ ಭವೇತ್। ಉದಯೇ ಸಾ ತಿಥಿ-ರ್ಗ್ರಹ್ಯಾ ಶ್ರಾದ್ಧಾದಾವಸ್ತಗಾಮಿನೀ" ವಿ೦ ಧ೦। 3. ಆನೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಹಳ್ಳ, ಆನೆಯನ್ನು ಕೆಡವಲು ಮಾಡಿರುವ ಮುಚ್ಚಿದ ಗುಂಡಿ, —ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿರುವ ಹಳ್ಳ. 4. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ ಅಥವಾ ಸರಪಣಿ. "ವಾರ್ಯಾಂ ಕಾಲೇ ಚ ಘಟಿಕಾ" ನಾನಾರ್ಥರ೦। 5. ನಿತಂಬಪ್ರದೇಶ.

ಘಟಿಕಾಯನ್ತ್ರ ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರ (ನ೦) ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಯಂತ್ರ, ಗಡಿಯಾರ.

ಘಟಿತ ಘಟಿತ (ವಿ೦) 1. ಸಂಭವಿಸಿದ, ಉಂಟಾದ. ಘಟ (ಚೇಷ್ಟಾಯಾಮ್) ಕರ್ತ೦ "ಕ್ತ" (೩-೪-೭೨)। 2. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. (ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ (ರತ್ನ ಮುಂತಾದುದು). 4. ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಘಟ + ಣಿಚ್ ಕರ್ಮ೦ "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)।

ಘಟಿತವತ್ ಘಟಿತವತ್ (ವಿ೦)1. ಸೇರಿಸಿದವನು. 2. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ರತ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಇಟ್ಟವನು. ಘಟ (ಚೇಷ್ಟಾಯಾಮ್) "ಕ್ತವತುಃ" (೩-೨-೧೦೨)।

ಘಟಿನ್ ಘಟಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಕುಂಭರಾಶಿ. ಘಟಃ ತದಾಕಾರೋಽಸ್ತ್ಯಸ್ಯ "ಇನಿಃ" (೫-೨-೧೧೫)। "ಮತ್ಸ್ಯೌ ಘಟೀ ನೃಮಿಥುನಂ ಸಗದೇ ಸವೀಣಮ್"। (ವಿ೦) 2. ಘಟವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। ಘಟಿನೀ ಘಟಿನೀ.

ಘಟಿನ್ಧಮ ಘಟಿಂಧಮ (ವಿ೦) ಬಾಯಿಯ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಘಟವನ್ನು ಊದುವವನು, ರಂಧ್ರವಿರುವ ಘಟವನ್ನು ಊದಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವವನು. ಘಟೀಂ ಧಮತಿ—ಧ್ಮಾ (ಶಬ್ದಾಗ್ನಿಸಂಯೋಗಯೋಃ) "ಖಶ್" (೩-೨-೩೦)। ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಃ (೬-೩-೬೬)।

ಘಟಿನ್ಧಯ ಘಟಿಂಧಯ (ವಿ೦) ಒಂದು ಗಡಿಗೆಯ ತುಂಬ ಕುಡಿಯುವವನು. ಘಟೀಂ ಧಯತಿ—ಧೇಟ್ (ಪಾನೇ) "ಖಶ್" (೩-೨-೩೦)। ಹ್ರಸ್ವಃ (೬-೩-೬೬)।

ಘಟೀ ಘಟೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಒಂದು ಘಳಿಗೆ, ಇಪ್ಪತ್ತ್ನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲ. ಘಟಃ ಕಾಲಮಾನಜ್ಞಾಪಕಃ ಸರನ್ಧ್ರಃ ಕುಮ್ಭೋಽಸ್ಯಸ್ಯಾಮ್ "ಅಚ್" (೫-೨-೧೨೭)। ಗೌರಾ೦ "ಙೀಷ್" (೪-೧-೪೧)। 2. ಸಣ್ಣ ಗಡಿಗೆ, ಚಿಕ್ಕ ಮಡಕೆ, ಸಣ್ಣ ಬಿಂದಿಗೆ. "(ತಾಮ್ರಘಟೀಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ)—ಭಗವನ್, ಪಾದಶೌಚಂ ವಿಧೀಯತಾಮ್" ಪ್ರಬೋಧ೦ ೨। 3. ಕಾಲವನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರಂಧ್ರಮಾಡಿದ ಮಡಕೆ.

ಘಟೀಕಾರ ಘಟೀಕಾರ (ಪುಂ) ಕುಲಾಲ, ಕುಂಬಾರ. ಘಟೀಂ ಕರೋತಿ—ಡು ಕೃಞ್ (ಕರಣೇ) "ಅಣ್" (೩-೨-೧)।

ಘಟೀಗ್ರಹ ಘಟೀಗ್ರಹ (ಪುಂ) ನೀರಿನ ಬಿಂದಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. ಘಟೀಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ—ಗ್ರಹ (ಉಪಾದಾನೇ) ಅನುದ್ಯಮನಾರ್ಥೇ "ಅಚ್" (ವಾ೦ ೩-೨-೯)। ಉದ್ಯಮನಾರ್ಥೇ ತು "ಅಣ್" (೩-೨-೧)। —ಗ್ರಾಹಃ—ಗ್ರಾಹಃ.

ಘಟೀಚೇಟೀ ಘಟೀಚೇಟೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವ ದಾಸಿ. "ಘಟೀಚೇಟೀ ನೋऽಭೂದ್ದ್ರುಪತಿವಧೂಟೀ ದ್ರುಪದಜಾ" ವೇಂ० ಭಾ०।

ಘಟೀಜನ್ಮನ್ ಘಟೀಜನ್ಮನ್ (ಪುं०) ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ. ಘಟಾಜ್ಜನ್ಮ ಯಸ್ಯ।

ಘಟೀಜಾನುಕ ಘಟೀಜಾನುಕ (ವಿ०) ಘಟದಂತೆ ಮಂಡಿಯುಳ್ಳ. ಮಡಕೆಯಹಾಗಿರುವ ಮಂಡಿಯುಳ್ಳ. ಘಟೀವತ್ ಜಾನುನೀ ಯಸ್ಯ।

ಘಟೀದಾಸೀ ಘಟೀದಾಸೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವ ದಾಸಿ.

ಘಟೀಯಂತ್ರ ಘಟೀಯಂತ್ರ (ನ०) 1. ಕಾಲವನ್ನು ಅಳೆಯಲು ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಒಂದು ಯಂತ್ರ. ಗಡಿಯಾರವು ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಕಾಲಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ರಂಧ್ರವುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ನೀರುತುಂಬಿ ಅದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸೋರಿದಂತೆಲ್ಲಾ ಕಾಲವನ್ನು ಅಳೆದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. "ತೋಯಯನ್ತ್ರ-ಕಪಾಲಾದ್ಯೈರ್ಮಯೂರನರವಾನರೈಃ। ಸಸೂತ್ರರೇಣುಗರ್ಭೈಶ್ಚ ಸಮ್ಯಕ್ಕಾಲಂ ಪ್ರಸಾಧಯೇತ್" ಸೂ० ಸಿ०। 2. ಏತ, ಬಾವಿಯಿಂದ ತೋಟಕ್ಕೆ ನೀರನ್ನು ಹಾಯಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಯಂತ್ರ. "ಕಿಂ ಕನಿಷ್ಠಾಃ ಕಿಮು ಜ್ಯಷ್ಠಾಃ ಘಟೀಯನ್ತ್ರಸ್ಯ ದುರ್ಜನಾಃ"।

ಘಟೋತ್ಕಚ ಘಟೋತ್ಕಚ (ಪುं०) ಭೀಮನಿಂದ ಹಿಡಿಂಬೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "ಏವಂ ಭ್ರಾತೄನ್ ಸಪ್ತ ಮಾಸಾನ್ ಹಿಡಿಮ್ಬಾವಾಸವದ್ಧನೇ। ಪಾಣ್ಡವಾನ್ ಭೀಮಸೇನಾರ್ಥೇ ರಾಕ್ಷಸೀ ಕಾಮರೂಪಿಣೀ। ಸುಖಂ ಸ ವಿಹರನ್ ಭೀಮಸ್ತತ್ಕಾಲಂ ಪರ್ಯಣಾಮಯತ್। ತತೋऽಲಭತ ಸಾ ಗರ್ಭಂ ರಾಕ್ಷಸೀ ಕಾಮರೂಪಿಣೀ। ಪ್ರಜಜ್ಞೇ ರಾಕ್ಷಸೀ ಪುತ್ರಂ ಭೀಮಸೇನಾನ್ಮಹಾಬಲಮ್। ಅಮಾನುಷಂ ಮಾನುಷಜಂ ಭೀಮವೇಗಮರಿನ್ದಮಮ್। ಪ್ರಣಮ್ಯ ವಿಕಚಃ ಪಾದಾವಗೃಹ್ಣಾತ್ ಸ ಪಿತುಸ್ತದಾ। ಮಾತುಶ್ಚ ಪರಮೇಷ್ವಾಸಸ್ತೌ ಚ ನಾಮಾಸ್ಯ ಚಕ್ರತುಃ। ಘಟೋಹಾಸ್ಯೋತ್ಕಚ ಇತಿ ಮಾತಾ ತಂ ಪ್ರತ್ಯಭಾಷತ। ಅಭವತ್ತೇನ ನಾಮಾಸ್ಯ ಘಟೋತ್ಕಚ ಇತಿ ಸ್ಮ ಹ" ಭಾ० ಆದಿ० ೧೬೯।

ಘಟೋದರ ಘಟೋದರ (ಪುं०) ಗಡಿಗೆಯಂತೆ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಘಟ ಇವೋದರಮಸ್ಯ। "ಘಟೋದರೋ ಮಹಾಪಾರ್ಶ್ವಃ ಪ್ರಯನ್ತುಃ ಪಿಠರಸ್ತಥಾ" ಹರಿವಂ०।

ಘಟ್ಟ – ಚಲನೇ (ಭ್ವಾ० ಆತ್ಮ० ಅಕ० ಸೇ०)। ಘಟ್ಟತೇ। ಜಘಟ್ಟೇ। ಘಟ್ಟಿತಾ। ಘಟ್ಟಿಷ್ಯತೇ। ಘಟ್ಟತಾಮ್। ಅಘಟ್ಟತ। ಇತ್ಯಾದಿ. ಜರಿಸು, ಅಲುಗಾಡು.

ಘಟ್ಟ – ಚಲನೇ (ಚುರಾ० ಉಭ० ಸಕ० ಸೇ०)। ಘಟ್ಟಯತಿ, –ತೇ। ಘಟ್ಟಯಾಂ ಚಕಾರ, –ಚಕ್ರೇ, –ಬಭೂವ, –ಆಸ। 1. ಉಜ್ಜು, ತಿಕ್ಕು. 2. ಅಲುಗಾಡಿಸು, ಕದಲಿಸು. 3. ನೂಕು, ತಳ್ಳು.

ಘಟ್ಟ ಘಟ್ಟ (ಪುನ०) 1. ಸ್ನಾನಘಟ್ಟ, ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಇಳಿಯುವ ಜಾಗ. ಘಟ್ಯತೇऽತ್ರ ಘಟ್ಟ (ಚಲನೇ) "ಘನ್" (೩-೩-೧೨೧)। "ಘಟ್ಟೋऽವತಾರಸ್ತೀರ್ಥೇऽಸ್ತ್ರೀ" ಹೇಮ०। 2. ಜಾಲನ, ಅಲುಗಾಡಿಸುವುದು. 3. ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ.

ಘಟ್ಟಜೀವಿನ್ ಘಟ್ಟಜೀವಿನ್ (ಪುं०) ನದಿಯ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು, ನದಿಗೆ ಇಳಿಯುವ ಸೋಪಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವವನು, ಹೊಳೆಯನ್ನು ದಾಟಿಸಲು ಕೂಲಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು, ಅಂಬಿಗ. ಘಟ್ಟಂ ತಾರಣಶುಲ್ಕಸ್ಥಾನಂ ನದ್ಯವತರಣಸ್ಥಾನಂ ವಾ ತತ್ರ ಜೀವತಿ—ಜೀವ (ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ) "ಣಿನಿಃ" (೩-೧-೧೩೪)। ಇವನು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸಿ ಬಂದ ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವನು.

ಘಟ್ಟನ ಘಟ್ಟನ (ನ०) 1. ಕದಲಿಸುವುದು. 2. ತಳ್ಳುವುದು, ನೂಕುವುದು. ಭ್ವಾ० ಘಟ್ಟ (ಚಲನೇ) + ಣಿಚ್ ಭಾವೇ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। "ಸುಪ್ತಸರ್ಪ ಇವ ದಣ್ಡಘಟ್ಟನಾದ್ರೋಷಿತೋऽಸ್ಮಿ ತವ ವಿಕ್ರಮಶ್ರವಾತ್" ರಘು० ೧೧-೭೧। 3. ವೇಗವಾಗಿ ಬಂದು ತಾಗುವುದು, ಹೊಡೆಯುವುದು, ಬಡಿಯುವುದು. "ಬೃಹಚ್ಛಿಲಾನಿಷ್ಠುರಕಣ್ಠಘಟ್ಟನಾದ್ವಿಕೀರ್ಣಲೋಲಾಗ್ನಿಕಣಂ ಸುರ-ದ್ವಿಷಃ" ಮಾಘ० ೧-೫೪। (ಸ್ತ್ರೀ०) –ನಾ –ನಂ. 4. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. ಚುರಾ० ಘಟ್ಟ + ಣಿಚ್ "ಯುಚ್" (ವಾ० ೩-೩-೧೦೭)। 5. ವೃತ್ತಿ, ಜೀವನೋಪಾಯ, ಉದ್ಯೋಗ. 6. ಕದಲಿಸುವುದು, ತಳ್ಳುವುದು, ನೂಕುವುದು. "ಘಟ್ಟನಾ ಚಲನಾವೃತ್ತ್ಯೋಃ" ಹೇಮ०।

ಘಟ್ಟಯತ್ ಘಟ್ಟಯತ್ (ವಿ०) ಕದಲಿಸುತ್ತಿರುವ.

ಘಟ್ಟಿತ ಘಟ್ಟಿತ (ವಿ०) 1. ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. ಘಟ್ಟ (ಚಲನೇ) + ಣಿಚ್ "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। 2. ಅದುಮಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ.

ಘಣ್ – ದೀಪ್ತೌ (ತನಾ० ಉಭ० ಅಕ० ಸೇ०)। ಘಣೋತಿ, ಘಣುತೇ। ಜಘಾಣ, ಜಘಣೇ। ಅಘಣೀತ್, ಅಘಾಣೀತ್, ಅಘಣಿಷ್ಟ। ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಹೊಳೆ.

ಘಣ್ಟ ಘಂಟ (ವಿ०) 1. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. ಘಣ್ (ದೀಪ್ತೌ) "ಕ್ತಃ" (೩-೪-೭೨)। (ಪುं०) 2. ಉಪದಂಶ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಗೊಜ್ಜು ಮೊದಲಾದುವು.

ಘಣ್ಟಾ ಘಂಟಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಗಂಟೆ, ಕಂಚಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. ಘಟಿ (ಭಾಷಾರ್ಥೇ) + ಣಿಚ್ "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। ಗಂಟೆಯು ಸರ್ವವಾದ್ಯಮಯವಾದುದು. ಉಳಿದ ಯಾವ ವಾದ್ಯಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಘಂಟಾನಾದ ಪೂರ್ವಕ ಸ್ನಪನಾದಿಗಳು ನಡೆಯು

बेंकु. "वादित्राणामभावे तु पूजाकाले हि सर्वदा। घण्टाशब्दो नरैः कार्यः सर्ववाद्यमयी यतः। सर्ववाद्यमयी घण्टा देवदेवस्य वल्लभा। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन घण्टानादं तु कारयेत्। मन्वन्तरसहस्राणि मन्वन्तरशतानि च। घण्टानादेन देवेशः प्रीतो भवति केशवः" स्कान्द०। 2. ಘಂಟಾಪಾಟಲಿವೃಕ್ಷ, ಮೊಕ್ಕಮರ.

घण्टाक **ಘಂಟಾಕ** (पुं०) ಘಂಟಾಪಾಟಲಿವೃಕ್ಷ, ಮೊಕ್ಕಮರ. घण्टेव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

घण्टाकर्ण **ಘಂಟಾಕರ್ಣ** (पुं०) 1. ಸ್ಕಂದನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. 2. ಈಶ್ವರನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. "घण्टाकर्णो गणः श्रीमान् शिवस्यातीव वल्लभः" शिवपुं०। 3. ಶಿವಭಕ್ತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

घण्टाताड **ಘಂಟಾತಾಡ** (पुं०) ಗಂಟೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು, ಗಂಟೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಜನರನ್ನು ಹೊಗಳುವವನು. घण्टां ताडयति—तड (आघाते) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "नॄन् प्रशंसत्यजस्रं यो घण्टाताडोऽरुणोदये" मनु० १०-३३।

घण्टानाद **ಘಂಟಾನಾದ** (पुं०) ಗಂಟೆಯ ಶಬ್ದ. घण्टायाः नादः। "घण्टानादो निस्वनो डिण्डिमानाम्" माघ० १८-१०।

घण्टापथ **ಘಂಟಾಪಥ** (पुं०) 1. ರಾಜಮಾರ್ಗ, ವಿಶಾಲವಾದ ಮಾರ್ಗ, ಗಂಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಆನೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ರಸ್ತೆ. घण्टानां घण्टायुक्तहस्त्यादीनां पन्थाः "अः" (५-४-७४)। "दशधन्वन्तरो राजमार्गो घण्टापथः स्मृतः" इति कौटिल्यः। ಹತ್ತು ಧನುಸ್ಸುಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದದಷ್ಟು ಅಗಲವಾಗಿರುವ ರಸ್ತೆಯು ರಾಜಮಾರ್ಗ. 2. ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯಕ್ಕೆ ಮಲ್ಲಿನಾಥನು ಬರೆದಿರುವ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

घण्टापाटलि **ಘಂಟಾಪಾಟಲಿ** (पुं०) ಮೊಕ್ಕಮರ.

घण्टारव **ಘಂಟಾರವ** (पुं०) ಗಂಟೆಯ ನಾದ, ಗಂಟೆಯ ಶಬ್ದ. घण्टाया रवः। "घण्टारवै रौद्रतरैर्निरन्तरम्" कुमा० १४-४७।

घण्टारवा **ಘಂಟಾರವಾ** (स्त्री०) ಸೆಣಬಿನ ಗಿಡ.

घण्टाली **ಘಂಟಾಲೀ** (स्त्री०) 1. ಗಂಟೆಗಳ ಸಾಲು. 2. ಕೋಶಾತಕೀ ಗಿಡ.

घण्टावाद्य **ಘಂಟಾವಾದ್ಯ** (न०) ಗಂಟೆಯು ರೂಪವಾದ ವಾದ್ಯ.

घण्टाशब्द **ಘಂಟಾಶಬ್ದ** (पुं०) 1. ಕಂಚು. घण्टायाः शब्द इव शब्दोऽस्य। 2. ಗಂಟೆಯ ನಾದ.

घण्टिका **ಘಂಟಿಕಾ** (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕಗಂಟೆ, ಕಿರುಗಂಟೆ. क्षुद्रा घण्टा "कन्" (५-३-८५)।

घण्ड **ಘಂಡ** (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ.

घतन **ಘತನ** (वि०) ಮಾರಕ, ಕೊಲ್ಲುವವನು. हन (हिंसागत्योः) "युन्" आद्यन्तयोः घत्वतत्वे च (उ० ५-४२)।

घन **ಘನ** (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. हन्यते वायुना—हन (हिंसागत्योः) "अप्" घनश्चादेशः (३-३-७७)। "तप्तानामुपदधिरे विषाणभिन्नाः प्रह्लादं सुरकरिणां घनाः क्षरन्तः" किरा० ७-१३। 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 3. ದಾಢ್ಯ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. "घनाः कठिनसंघातमेघकाठिन्यमुद्गराः" वैज०। 4. ವಿಸ್ತಾರ, ವಿಸ್ತರಣ, ಬಡಾವಣೆ. 5. ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ. 6. ಕಬ್ಬಿಣದ ಗದೆ. "धनुरपास्य सबाणधि शंकरः प्रतिजघान घनैरिव मुष्टिभिः" किरा० १८-१। 7. ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. 8. ದೇಹ, ಶರೀರ, ಮೈ. 9. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ, 10. ವೇದಪಠನದ ಒಂದು ಕ್ರಮ. 11. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಮೂರಾವೃತ್ತಿ ಗುಣಿಸುವುದರಿಂದ ಬಂದ (ಲಬ್ಧ.) **ಉದಾ.:** 3×3×3=27 ಇಲ್ಲಿ 27 ಘನವಾಗುವುದು. 27ರ ಘನಮೂಲ 3. 4×4×4=64. ಇಲ್ಲಿ 64 ಘನವಾಗುವುದು. 64ರ ಘನಮೂಲ 4. (न०) 12. ಕಂಚಿನ ಗಂಟೆ ತಾಳ ಜಾಗಟೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯ. 13. ಮಧ್ಯಮ ನೃತ್ಯ, ವೇಗವೂ ನಿಧಾನವೂ ಇಲ್ಲದ ಮಧ್ಯಮಕಾಲದ ನರ್ತನ. 14. ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ. 15. ಕಬ್ಬಿಣ. 16. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. 17. ತವರ. 18. ಕತ್ತಲೆ, ಅಂಧಕಾರ. (वि०) 19. ಸಾಂದ್ರವಾದ, ನಿಬಿಡವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ. "घनानि कामं कुसुमानि बिभ्रतः करप्रचेयान्यपहाय शाखिनः" किरा० ८-४। 20. ಅತಿಶಯವಾದ, ಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿದ. "घनरसभावितघर्मबिन्दुभाजाम्" याद० २४-७४। 21. ದೃಢವಾದ, ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. "घनपोत्रविदीर्णशालमूलो निबिडस्कन्धनिकाषरुग्णवप्रः" किरा० १३-३। (क्रि०वि०) 22. ನಿಬಿಡವಾಗಿ, ದಟ್ಟವಾಗಿ, ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ. "घटयति घनं कण्ठाश्लेषे रसान्न पयोधरौ" रत्ना० ३-९। "घनं स्यात् कांस्यतालादिवाद्यमध्यमनृत्ययोः। ना मुस्ताब्दौघदार्ढ्येषु विस्तारे लोहमुद्गरे। त्रिषु सान्द्रे दृढे च" मेदि०। "लोहं कालायसं शस्त्रं पिण्डं पारशवं घनम्" अभि० चि०।

ಘನಕಫ ಘನಕಫ (ಪುಂ०) ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು. ಘನಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯ ಕಫ ಇವ।

ಘನಕಾಲ ಘನಕಾಲ (ಪುಂ०) ಮಳೆಗಾಲ, ವರ್ಷಾಕಾಲ, ವರ್ಷರ್ತು.

ಘನಗರ್ಜಿತ ಘನಗರ್ಜಿತ (ನ०) ಮೇಘದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು.

ಘನಗೋಲಕ ಘನಗೋಲಕ (ಪುಂ०) ಚಿನ್ನದೊಡನೆ ಬೆರೆತಿರುವ ಬೆಳ್ಳಿ.

ಘನತೋಲ ಘನತೋಲ (ಪುಂ०) ಚಾತಕ ಪಕ್ಷಿ. ಘನಂ ಮೇಘಂ ತೋಲಯತಿ ಊರ್ಧ್ವಂ ನಯತಿ।

ಘನಧ್ವನಿ ಘನಧ್ವನಿ (ಪುಂ०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ. 2. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. ಘನಸ್ಯ ಧ್ವನಿः। "ಅನುಹುಂಕುರುತೇ ಘನಧ್ವನಿಂ ನ ಹಿ ಗೋಮಾಯುರುತಾನಿ ಕೇಸರೀ" ಮಾಘ० ೧೬-೨೫।

ಘನನಾಭಿ ಘನನಾಭಿ (ಪುಂ०) ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. ಘನಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯ ನಾಭಿರಿವ।

ಘನಪತ್ರ ಘನಪತ್ರ (ಪುಂ०) 1. ನುಗ್ಗಿಮರ. 2. ಹುಣಸೆಮರ. 3. ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ.

ಘನಪದವೀ ಘನಪದವೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. ಘನಾನಾಂ ಪದವೀ। "ಕಾಮಮದ್ಭಿರ್ಘನಪದವೀಮನೇಕಸಂಸ್ಥೈः" ಕಿರಾ० ೫-೩೪।

ಘನಮೂಲ ಘನಮೂಲ (ನ०) "ಘನ" ಪದದಲ್ಲಿ ಸೋಡಿ.

ಘನರಸ ಘನರಸ (ಪುಂ०) 1. ನೀರು, ಜಲ. ಘನಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯ ರಸः। 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ರಸ, ಕಷಾಯ. 4. ಮರದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹಾಲು. 5. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. 6. ತೋಡೆಗಿಡ. "ಭವೇದ್ಘನರಸः ಸಾನ್ದ್ರನಿರ್ಯಾಸೇ ಮೋರಟೇऽಮ್ಬುನಿ। ಕರ್ಪೂರೇ ಪೀಲುಪರ್ಣ್ಯಾಂ ಚ ಸಮ್ಯಕ್‌ಸಿದ್ಧರಸೇऽಪಿ ಚ" ಮೇದಿ०। (ವಿ०) 7. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ರಸವುಳ್ಳ.

ಘನವರ್ತ್ಮನ್ ಘನವರ್ತ್ಮನ್ (ನ०) ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. ಘನಾನಾಂ ವರ್ತ್ಮ। "ಘನವರ್ತ್ಮ ಸಹಸ್ರಧೇವ ಕುರ್ವನ್" ಕಿರಾ० ೫-೧೭।

ಘನವಲ್ಲಿಕಾ ಘನವಲ್ಲಿಕಾ, -ವಲ್ಲೀ -ವಲ್ಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. ಘನಸ್ಯ ವಲ್ಲೀವ। 2. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. ಘನಾ ನಿಬಿಡಾ ವಲ್ಲೀ ಯಸ್ಯಾः ವಾ "ಕಪ್" (೫-೪-೧೫೪)।

ಘನವಾತ ಘನವಾತ (ಪುಂ०) ಒಂದು ನರಕ. ಘನः ಸಾನ್ದ್ರೋ ವಾತೋ ಯತ್ರ।

ಘನವಾಹನ ಘನವಾಹನ (ಪುಂ०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. ಘನ ಇವ ಶುಭ್ರಂ ವಾಹನಮಸ್ಯ। 2. ಇಂದ್ರ. ಘನೋ ಮೇಘೋ ವಾಹನಮಸ್ಯ।

ಘನವೀಥಿ ಘನವೀಥಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. ಘನಾನಾಂ ವೀಥಿः। "ಘನವೀಥಿವೀಥಿಮವತೀರ್ಣವತः" ಮಾಘ० ೯-೩೨।

ಘನಸಾರ ಘನಸಾರ (ಪುಂ०) 1. ಕರ್ಪೂರ. ಘನಸ್ಯ ಮುಸ್ತಕಸ್ಯ ಸಾರः। "ಶರದಿನ್ದುಕುನ್ದಘನಸಾರನೀಹಾರಹಾರ०"। 2. ಪಾದರಸ. ಘನೋ ನಿಬಿಡः ಸಾರोऽತ್ರ। 3. ಜಲ, ನೀರು.

ಘನವ್ಯಪಾಯ ಘನವ್ಯಪಾಯ (ಪುಂ०) ಶರತ್ಕಾಲ, ಮೋಡಗಳ ನಾಶದ ಸಮಯ. "ಘನವ್ಯಪಾಯೇನ ಗಭಸ್ತಿಮಾನಿವ" ರಘು० ೩-೩೭।

ಘನಾ ಘನಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ.

ಘನಾಗಮ ಘನಾಗಮ (ಪುಂ०) 1. ವರ್ಷರ್ತು, ಮಳೆಗಾಲ. ಘನಾನಾಂ ಮೇಘಾನಾಮಾಗಮः। ಆಗಮ್ಯತೇऽತ್ರ — ಆ + ಗಮ್ಲೃ (ಗತೌ) "ಅಪ್" (೩-೩-೫೮)। 2. ಮೋಡಗಳ ಆಗಮನ. ಘನಾನಾಮಾಗಮः — ಆ+ಗಮ್ಲೃ ಭಾವೇ "ಅಪ್" (೩-೩-೫೮)।

ಘನಾಘನ ಘನಾಘನ (ಪುಂ०) 1. ಇಂದ್ರ. ಹನ (ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋः) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। ದ್ವಿತ್ವಮ್ ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಆಕ್ ಚ (ವಾ० ೩-೧-೧೩೪)। 2. ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮೋಡ. "ವಿರತ್ಯ ವಿಶ್ರಾನ್ತವತೀಂ ತಪಾತ್ಯಯೇ ಘನಾಘನಶ್ರಾತಕ-ಮಣ್ಡಲೀಮಿವ" ನೈಷ० ೧-೭। 3. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. 4. ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಟ. (ವಿ०) 5. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹೊಡೆದಾಡುತ್ತಿರುವ. "ಘನಾಘನೋ ವರ್ಷುಕಾನ್ದೇ ಮತ್ತಘಾತುಕ-ಕುಞ್ಜರೇ। ಶಙ್ಕೇ ಚ" ಮೇದಿ०।

ಘನಾತ್ಯಯ ಘನಾತ್ಯಯ (ಪುಂ०) 1. ಮೋಡಗಳ ನಾಶದ ಸಮಯ, ಶರತ್ಕಾಲ. ಘನಾನಾಮತ್ಯಯोऽತ್ರ। 2. ವರ್ಷರ್ತುವು ಕಳೆದುಹೋಗುವುದು, ಮಳೆಗಾಲವು ಮುಗಿಯುತ್ತಾ ಬರುವಿಕೆ. ಘನಾನಾಮತ್ಯಯः।

ಘನಾಮಯ ಘನಾಮಯ (ಪುಂ०) ಖರ್ಜೂರದ ಗಿಡ. ಘನ ದೃಢः ಆಮಯो ಯಸ್ಮಾತ್।

ಘನಾಶ್ರಯ ಘನಾಶ್ರಯ (ಪುಂ०) ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ.

ಘನೀಕೃತ ಘನೀಕೃತ (ವಿ०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದಟ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಘನ + ಕೃಞ್ "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। "ಚ್ವಿः" (೫-೪-೫೦)। ದೀರ್ಘः (೭-೪-೨೬)।

ಘನೀಭೂತ ಘನೀಭೂತ (ವಿ०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾದ. 2. ದಟ್ಟವಾದ, ನಿಬಿಡವಾದ. ಅಘನಂ ಘನಂ ಭೂತಮ್ — ಘನ + ಭೂ (ಸತ್ತಾಯಾಮ್) "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। "ಚ್ವಿः" (೫-೪-೫೦)। ದೀರ್ಘः (೭-೪-೨೬)।

ಘನೋಪಲ ಘನೋಪಲ (ಪುಂ०) ಆಲಿಕಲ್ಲು. ಘನಾನಾಮುಪಲः।

घरट्ट ಘರಟ್ಟ (पुं०) ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು. घृ (सेके) "विच्"। घरं सेकमट्टते – अट्ट (अतिक्रमे) "अण्" (३-२-१)। "प्रतिहट्टपथे घरट्टजात्पथिकाह्वानदसक्तुसौरभैः" नैष० २-७५।

घर्घर ಘರ್ಘರ (पुं०) 1. ಮರ್ಮರ ಧ್ವನಿ, ಹರಿಯುವ ನೀರಿನ ಶಬ್ದ, –सदृ. घर्घेत्यनुकरणशब्दं राति–रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "ऋज्वीर्दधानैरवतत्य कन्धराश्चलावचूडाः कलघर्घरारवैः" माघ० १२-१८। 2. ದ್ವಾರ, ಬಾಗಿಲು. 3. ಹಾಸ್ಯ, ವಿನೋದ. "घर्घरो ना चलद्वारिण्वानोलूकनदान्तरे" मेदि०। 4. ಒಂದು ನದ, ಒಂದು ಗಂಡು ಹೊಳೆ. 5. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. 6. ತುಷಾನಲ, ಹೊಟ್ಟಿನೊಳಗಿನ ಬೆಂಕಿ. 7. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. (वि०) 8. ಮರ್ಮರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಘರ್ಘರ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ, ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿಲ್ಲದ.

घर्घरा ಘರ್ಘರಾ (स्त्री०) 1. ಕಿರುಗಂಟೆ, ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆ. 2. ಒಂದು ವಿಧ ವೀಣೆ. –री –रिः. 3. ಘರ್ಘರ ಹೊಳೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಗಂಗಾ ನದಿ. घर्घरोऽस्त्यस्याम् "अच्" (५-२-१२७)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

घर्घरिका ಘರ್ಘರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಿರುಗಂಟೆ. 2. ಒಂದು ಹೊಳೆ. 3. ಹುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಧಾನ್ಯ. 4. ನಗಾರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ಕೋಲು. "अथ घर्घरिका क्षुद्रघण्टावादित्रदण्डयोः" मेदि०। 5. ಡವಣೆ ಯೆಂಬ ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. "स्मृता घर्घरिका क्षुद्रघण्टिकाभ्रष्टधान्ययोः। वाद्यप्रभेदवादित्रदण्डयोरापगान्तरे" विश्व०।

घर्घरित ಘರ್ಘರಿತ (न०) ವರಾಹದ ಶಬ್ದ, ಹಂದಿಯು ಗುರುಗುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ. घर्घरं करोति + णिच् "क्तः" (३-३-११४)। "निशम्य ते घर्घरितं स्वखेदक्षयिष्णु मायामयसूकरस्य" भाग० ३-१३-२५।

घर्म ಘರ್ಮ (पुं०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. घरति शरीरात् – घृ (सेचने) कर्तं० "मक्" (उ० १-१४६)। गुणश्च निपा०। "निःश्वासहार्यांशुकमाजगाम घर्मः प्रियावेषमिवोपदेष्टुम्" रघु० १६-४३। 2. ಮೈ ಬೆವರು, ಸ್ವೇದ, ಉಷ್ಣತೆ ಆಯಾಸ ರತಿಕ್ರೀಡೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಸ್ರವಿಸುವ ನೀರು. "अघर्मघर्मोदकबिन्दुमौक्तिकैरलञ्चकारास्य वधूरहस्करः" माघ० १-५७। 3. ಉಷ್ಣತೆ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. "स वमन् रुषाश्रु घनघर्मविगलद्रुगण्डमण्डलः" माघ० १५-४। 4. ಬಿಸಿಲು. 5. ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಗಲು. "घर्मः स्यादातपे ग्रीष्मेऽप्यूष्मस्वेदाम्भसोरपि" मेदि०। "निदाघ ऊष्मणि ग्रीष्मे स्वेदे घर्मस्तु तेषु च। आतपे च दिने" वैज०।

घर्मचर्चिका ಘರ್ಮಚರ್ಚಿಕಾ (स्त्री०) ಬೆವರಿನ ಗುಳ್ಳೆ, ಬೆವರಿನಿಂದ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಏಳುವ ಗುಳ್ಳೆ. घर्मेण चर्चिकेव।

घर्मतप्त ಘರ್ಮತಪ್ತ (वि०) ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕಾದಿರುವ.

घर्मदीधिति ಘರ್ಮದೀಧಿತಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. घर्मा दीधितयो यस्य। "यः ससोम इव घर्मदीधितिः सद्विजिह्व इव चन्दनद्रुमः" रघु० ११-६४।

घर्मद्युति ಘರ್ಮದ್ಯುತಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. घर्मा द्युतयो यस्य। "घर्मद्युतेरिह मुहुः पटलानि धाम्नामादर्शमण्डलनिभानि समुल्लसन्ति" किरा० ५-४१।

घर्मान्त ಘರ್ಮಾಂತ (पुं०) ವರ್ಷರ್ತು, ಮಳೆಗಾಲ. घर्मस्य ऊष्मणो अन्तो यस्मिन्। 'घर्मान्ते तोयदोर्मिभिः" हरिवं०। "घर्मान्तजीमूतरवानुकारी" याद० २०-२।

घर्मान्तकामुकी ಘರ್ಮಾಂತಕಾಮುಕೀ (स्त्री०) ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸ. घर्मान्ते कामुकी।

घर्मांशु ಘರ್ಮಾಂಶು (पुं०) ಸೂರ್ಯ. घर्मा अंशवो यस्य।

घर्ष ಘರ್ಷ (पुं०) 1. ತೀಡುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು, ಉಜ್ಜುವುದು. 2. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. घृष्ु (संघर्षे)। भावे "घञ्" (३-३-१८)।

घर्षक ಘರ್ಷಕ (वि०) 1. ಅರೆಯುವವನು. 2. ಪುಡಿಮಾಡುವವನು. 3. ಉಜ್ಜುವವನು, ತಿಕ್ಕುವವನು. 4. ಪೀಡಿಸುವವನು, ಹಿಂಸಿಸುವವನು. घृष्ु (संघर्षे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

घर्षण ಘರ್ಷಣ (न०) 1. ತಿಕ್ಕಾಟ, ಒಡಿದಾಟ, ಹೊಡೆದಾಟ, ಜಗಳ. घृष्ु (संघर्षे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. 4. ತಿಕ್ಕುವುದು, ಉಜ್ಜುವುದು. "ओषामासे मत्सरोत्पातवाताश्लिष्यद्दन्तक्ष्मारुहां घर्षणोत्थैः" माघ० १८-३५।

घर्षणी ಘರ್ಷಣೀ (स्त्री०) ಅರಿಸಿನ. घृष्यते – घृष्ु (संघर्षे) कर्मं० "ल्युट्" (३-३-११३): "ङीप्" (४-१-१५)।

घर्षणीय ಘರ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅರೆಯಲ್ಪಡುವ, 2. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಡುವ. 4. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ. घृष्ु (संघर्षे)

कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **घर्षितव्यः** घर्षितव्यः। 1. अरೆಯಬೇಕಾದ. 2. ಪುಡಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಉಜ್ಜಬೇಕಾದ.

घर्ष्य घर्ष्य (वि०) 1. ಅರೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಪುಡಿಮಾಡ ಲ್ಪಡುವ. 3. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಡುವ. 4. ಹಿಂಸಿಸ ಲ್ಪಡುವ. घृषु (संघर्षे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

घसत् घसत् (वि०) ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ. घस्लृ (अदने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **घसन्ती** घसन्ती।

घसन घसन (न०) ಭಕ್ಷಿಸುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು.

घसि घसि (पुं०) ಭಕ್ಷಿಸುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು. घस्लृ (अदने) "इन्" (उ० ४-११७)।

घस्त घस्त (वि०) ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. घस्लृ (अदने) "क्तः" (३-२-१०२)।

घस्मर घस्मर (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ತಿಂಡಿಪೋತ. 2. ನುಂಗುವವನು, ಗಪಗಪನೆ ತಿನ್ನುವವನು. घस्लृ (अदने) "क्मरच्" (३-२-१६०)। 3. ನಾಶ ಪಡಿಸುವವನು. "कल्पाग्निः पाण्डवानां द्रुपदसुतचमू-घस्मरो द्रोणिरस्मि" वेणी० ५-३७।

घस्र घस्र (पुं०) 1. ದಿವಸ, ಹಗಲು. घसत्यन्धकारं—घस्लृ (अदने) "रक्" (उ० २-१३)। (वि०) 2. ಹಿಂಸಿಸುವವನು. "घस्रो वासरहिंस्रयोः" हेम०।

घा घा (स्त्री०) 1. ಗಲಗಲ ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಆಭರಣ, ಒಡ್ಯಾಣ, ಡಾಬು. 2. ಪ್ರಹಾರ, ಏಟು.

घाट घाट (पुं०) 1. ಕತ್ತಿನ ಹಿಂಬಾಗ, ಹೆಕ್ಕತ್ತು. घाटयति—घट (संघाते) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ನದಿಯ ಸ್ನಾನದ ಘಟ್ಟ. 3. ಗೋವುಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರದೇಶ.

घाटा घाटा (स्त्री०) ಕತ್ತಿನ ಹಿಂಭಾಗ, ಹೆಕ್ಕತ್ತು. "दोषांस्तु दुष्टस्त्रय एवमन्यां संपीडय घाटां सुरुजाः सतीव्राम्" सुश्रुत०। स्वार्थे "कः"। **घाटिका** घाटिका.

घाण्टिक घाण्टिक (पुं०) 1. ರಾಜನನ್ನು ... ಗಂಟೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಹೊಗಳುವವನು. घण्टया चरति "ठक्" (४-४-८)। 2. ದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಘಂಟಾ ನಾದ ಮಾಡುವವನು. 3. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ.

घात घात (पुं०) 1. ಪ್ರಹಾರ, ಏಟು. हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। "अनभिलुलितज्याघाताङ्कः" शाकु० ३-१०। 2. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "चरेद्व्रत-महत्वापि घातार्थं चेत्समागतः" याज्ञ० १-२५२। 3. ಬಾಣ. हन कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 4. ನಿಧನ ತಾರೆ, ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ 7, 16, 25 ನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು.

घातक घातक (वि०) ಕೊಲ್ಲುವವನು. हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी। संस्कर्ता चोपहर्ता च खादकश्चेति घातकाः" मनु० ५-५१।

घातन घातन (न०) 1. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. हन (हिंसागत्योः) + स्वार्थे णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪಶುವಧೆ. (वि०) 3. ಕೊಲ್ಲು ವವನು, ಕೊಲೆಮಾಡುವವನು. घातयति—हन + (स्वार्थे) णिच् कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

घातवार घातवार (पुं०) ಅಶುಭಸೂಚಕವಾದ ವಾರ.

घातस्थान घातस्थान (न०) ಕೊಲ್ಲುವ ಜಾಗ, ವಧ್ಯ ಭೂಮಿ.

घाति घाति (स्त्री०) ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ. हन (हिंसा-गत्योः) "इञ्" (उ० ४-१२४)।

घातिन् घातिन् (वि०) ಕೊಲ್ಲುವವನು, ಸಂಹರಿಸುವವನು. हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-१-१३४)।

घातिपक्षिन् घातिपक्षिन् (पुं०) ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ, ಗಿಡಗದಹಕ್ಕಿ.

घातुक घातुक (वि०) 1. ಕ್ರೂರ. 2 ಹಿಂಸಿಸುವವನು. हन (हिंसागत्योः) "उकञ्" (३-२-१५४)।

घात्य घात्य (वि०) 1. ವಧ್ಯ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವವನು. 2. ಕೊಲ್ಲಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. 3. ಕೊಲ್ಲಲು ಶಕ್ಯ ನಾದವನು. हन (हिंसागत्योः) कर्मादौ "ण्यत्" (३-१-१२४)।

घार घार (पुं०) ಸೇಚನೆ, ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. घृ (सेचने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

घार्तिक घार्तिक (वि०) ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭಕ್ಷ್ಯ, ಮೈಸೂರು ಪಾಕ. घृतेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)। "तृतीयस्य घार्तिकं ददाति स दृष्ट्वाह छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति" पञ्चत०।

घास घास (पुं०) ಹಸು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಆಹಾರವಾದ ತೃಣ, ದನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಮೇಯುವ ಹುಲ್ಲು. घस्लृ (अदने) "घञ्" (३-३-११)। "घासमुष्टिं परगवे दद्यात् संवत्सरं तु यः" भा० अनु० १०४-१२।

घासि घासि (पुं०) 1. ಭಕ್ಷ್ಯ, ತಿಂಡಿ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. घस्लृ (अदने) "इण्" (उ० ४-१२९)। "शुष्मघासि-सचयोच्चतिर्जुह्वाणः" निघण्टु०।

घु ಘು (पुं०)1. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. घुङ् (शब्दे) "डु:" बाहु०। 2. दा ರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ಧಾ ರೂಪವಾದ ಧಾತುಗಳ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. "दाधा घ्वदाप्" पा० सू० १-१-२०। डु दाञ् (दाने) दाप् (दाने) ಆತ್ವಹೊಂದಿರುವ दो (अवखण्डने) देङ् (रक्षणे) ಇವು दा ರೂಪದ ಧಾತುಗಳು. डु धाञ् (धारणपोषणयोः) धेट् (पाने) ಇವು धा ರೂಪದ ಧಾತುಗಳು. ಈ ಧಾತುಗಳು "घु" ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವು. "सर्वं विस्मृत्य दैवात्स्मृतिमुषसि गतां घोषयन्त्यो घुसंज्ञां प्राक्संस्कारेण संप्रत्यपि घुवति शिरः पट्टिकापाठजेन" नैष० १९-६१।

घुट – परिवर्तने (भ्वा० आत्म० सक० से०)। घोटते। जुघुटे। घुटित्वा। अघुटत्, अघोटिष्ट। 1. ಬದಲಾಯಿಸು, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದು. 2. ಹಿಂತಿರುಗು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಾ.

घुट – प्रतिघाते (तुदा० पर० सक० से०)। घुटति। जुघोट। अघुटीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಹೊಡೆ. ಬದಲು ಏಟು ಹಾಕು, ಹಿಂತಿರುಗಿ ಹೊಡೆ. 2. ಪ್ರತಿಘಟಿಸು, ಎದುರಿಸು, ತಡೆಗಟ್ಟು.

घुट ಘುಟ (पुं०) ಗುಲ್ಫ, ಕಾಲುಗಳ ಗಂಟು.

घुटक ಘುಟಕ (पुं०) ಗುಲ್ಫ, ಕಾಲುಗಳ ಗಂಟು. घुट (परिवर्तने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

घुटि (टी) ಘುಟಿ (ಟೀ) (स्त्री०) ಗುಲ್ಫ, ಕಾಲುಗಳ ಗಂಟು. घुट (परिवर्तने) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)।

घुटिक ಘುಟಿಕ (पुंस्त्री०) ಗುಲ್ಫ, ಕಾಲುಗಳ ಗಂಟು. घुट अस्त्यर्थे "ठन्" (५-२-११५)। स्त्रियाम् **घुटिका ಘುಟಿಕಾ**.

घुण – भ्रमणे (तुदा० आत्म० अक० से०)। घोणते। जुघुणे। अघोणिष्ट। ತಿರುಗು, ಸುತ್ತು.

घुण ಘುಣ (पुं०) ಮರವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಒಂದು ಹುಳು. घोणते – घुण (भ्रमणे) "कः" (३-१-१३५)। "घुणः स्यात् काष्ठवेधके" रत्न०।

घुणक्षत ಘುಣಕ್ಷತ (वि०) ಘುಣವೆಂಬ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "श्रीनिर्मितिप्राप्तघुणक्षतैकवर्णोपमावाच्यम्" माघ० ३-५८।

घुणवल्लभा ಘುಣವಲ್ಲಭಾ (स्त्री०) ಅತಿಬಿಜೆ.

घुणाक्षर ಘುಣಾಕ್ಷರ (न०) 1. ಘುಣವೆಂಬ ಹುಳುವು ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮರದಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ಅಕ್ಷರಾಕಾರದ ಗೆರೆ. **घुणकृतमक्षरम्**। 2. **ಘುಣಾಕ್ಷರ** ನ್ಯಾಯ. ಘುಣವು ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಕೊರೆದು ಅಕ್ಷರವಾಗುವಂತೆ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

घुणि ಘುಣಿ (पुं०) ಭ್ರಮಣ, ತಿರುಗುವುದು. घुण (भ्रमणे) "इन्" (उ० ४-११७)।

घुण्ट ಘುಂಟ (पुं०) ಗುಲ್ಫ, ಕಾಲುಗಳ ಗಂಟು.

घुण्ड ಘುಂಡ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. घुण (भ्रमणे) "डः" (उ० १-१११)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **घुण्डी ಘುಂಡೀ**.

घुर–भीमार्थशब्दयोः (तुदा० पर० अक० से०)। घुरति। जुघोर। अघुरत्। अघोरीत्। अघोरिष्यत्। 1. ಭಯಂಕರ ಶಬ್ದಮಾಡು. 2. ಗುರುಗುಟ್ಟು. "अघुरंस्ते महाघोरमश्च्योतन्नथ शोणितम्" भट्टि० १७-६२।

घुरण ಘುರಣ (न०) 1. ಭಯಂಕರ ಶಬ್ದ. 2. ಗುರು ಗುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ.

घुरि ಘುರಿ (स्त्री०) ಹಂದಿಯ ಮೂತಿ. घुर (भीमार्थशब्दयोः) "किः" बाहु०। वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। **घुरी ಘುರೀ**.

घुर्घुर ಘುರ್ಘುರ (पुं०) 1. ಹಂದಿಯು ಗುರುಗುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ. 2. ನಾರುಹುಳು, ಜಿಗಣೆ. घुर् इत्यव्यक्तं घुरति–घुर "कः" (३-१-१३५)।

घुर्घुरक ಘುರ್ಘುರಕ (पुं०) 1. ಗುರುಗುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ. 2. ಹಾವಿನ ವಿಷದ ಬಾಧೆ.

घुर्घुरिका ಘುರ್ಘುರಿಕಾ (स्त्री०) ತಮಕವೆಂಬ ಕಾಸ (ಕೆಮ್ಮಲು) ರೋಗದ ಉಪದ್ರವ, ತಮಕಕಾಸದಿಂದ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಗುರ್‌ಗುರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ. "तृट्स्वेदवमथुप्रायः कण्ठघुर्घुरिकान्वितः। विशेषाद्दुर्दिने ताम्येच्छ्वासः स तमको मतः" सुश्रुत० उत्तरतं० ५१-८।

घुर्घुरी ಘುರ್ಘುರೀ (स्त्री०) ನಾರುಹುಳು, ಜಿಗಣೆ.

घुषिर् – अविशब्दने (भ्वा० पर० सक० से०)। घोषति। जुघोष। घोषिता। अघुषत्। अघोषीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಶಬ್ದಮಾಡು, ಕೂಗು.

घुषिर् – विशब्दने (चुरा० उभ० सक० से०)। घोषयति, –ते। अजुघुषत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಂಗೀಕರಿಸು, ಒಪ್ಪಿಕೊ, ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸು, ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸು.

घुषित ಘುಷಿತ (वि०) 1. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪ್ರಚಾರ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಘೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. घुषिर् (विशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)।

घुष्ट घुष्ट (वि०) कूगी हेळल्पट्ट. गट्टियागि शब्द माडि हेळल्पट्ट. घुषिर् (अविशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)। इण् निषेधः (७-२-२३)।

घुष्टान्न घुष्टान्न (न०) गट्टियागि करेदु कॊडल्पट्ट अन्न. को भोक्ता इत्युद्घुष्य देयमन्नम्। "गवा चान्नमुपाघ्रातं घुष्टान्नं च विशेषतः। गणान्नं गणिकान्नं च विदुषा च जुगुप्सितम्" मनु० ४-२०९।

घुसृण घुसृण (न०) कुंकुमकेसरि. घुषि (कान्तिकरणे) "ऋणक्" बाहु०।

घूक घूक (पुं०) उलूक, गूबि. घू इति कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। घूकी घूकी.

घूकारि घूकारि (पुं०) वायस, कागे, गूबिगळ शत्रु. घूकानामरिः।

घूकावास घूकावास (पुं०) शाखोटक वृक्ष, कारेगिड. घूकानामावासः।

घूत्कार घूत्कार (पुं०) गूबिय कूगु. "कौशिकघटाघूत्कारसंवेल्लित०" मालती० ५-११।

घूरी—हिंसायाम् (दिवा० आत्म० सक० से०)। घूर्यते। जुघूरे। अघूरिष्ट। हिंसिसु, पीडिसु.

घूर्ण—भ्रमणे (भ्वा० आत्म० अक० से०)। घूर्णते। जुघूर्णे। घूर्णिता। घूर्णिष्यते। घूर्णताम्। इत्यादि.

घूर्ण—भ्रमणे (तुदा० पर० अक० से०)। घूर्णति। जुघूर्ण घूर्णिता। घूर्णिष्यति। घूर्णतु। अघूर्णत्। इत्यादि सुत्तु, तिरुगु, अलेदाडु.

भावे:—घूर्ण्यते। जुघूर्णे। घूर्णिता। घूर्णिष्यते। घूर्ण्यताम्। इत्यादि.

णिचि:—घूर्णयति, -ते। घूर्णयां चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। घूर्णयिता। घूर्णयिष्यति, -ते। घूर्णयतु, -ताम्। इत्यादि.

कृत्सु:—घूर्णितव्यम्। घूर्णनीयम्। घूर्ण्यम्। घूर्णितम्। घूर्णितवान्, घूर्णन्, घूर्णती, घूर्णन्ती। घूर्णितुम्। घूर्णितम्। घूर्णनम्। घूर्णित्वा। उद्घूर्ण्य।

घूर्ण घूर्ण (पुं०) 1. सुत्ताट, अलेदाट, अत्तित्त ओडाट. घूर्ण (भ्रमणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. तिरुगुव, सुत्तुव. घूर्ण कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 3. तिरुगिसुव, सुत्तिसुव. घूर्ण + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

घूर्णन घूर्णन (न०) 1. सुत्तुवुदु, तिरुगुवुदु. घूर्ण (भ्रमणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "ब्राङ्निमेषमिषघूर्णनपूर्णा" नैष० ५-१२६। 2. सुत्ताट, अलेदाट, ओडाट.

घूर्णमान घूर्णमान (वि०) सुत्तुत्तिरुव, तिरुगुत्तिरुव. घूर्ण (भ्रमणे) कर्त० "शानच्" (३-२-१२४)। "घूर्णमाननयनं स्खलत्कथं स्वेदबिन्दु मदकारणस्मितम्" कुमा० ८-८०।

घूर्णयत् घूर्णयत् (वि०) तिरुगिसुत्तिरुव. घूर्ण (भ्रमणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "घूर्णयन् मदिरास्वादमदपाटलितद्युति" माघ० २-१६। स्त्रियाम् -यन्ती -यंति.

घूर्णि घूर्णि (पुं०) तिरुगाट, सुत्ताट. घूर्ण (भ्रमणे) "इन्" (उ० ४-११७)।

घूर्णित घूर्णित (न०) 1. तिरुगाट, सुत्ताट. घूर्ण (भ्रमणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. तूगडिसुव. घूर्ण कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 3. तिरुगिसल्पट्ट, सुत्तिसल्पट्ट. घूर्ण कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

घूर्णितवत् घूर्णितवत् (वि०) सुत्तिद, तिरुगिद. घूर्ण (भ्रमणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

घूर्णितव्य घूर्णितव्य (वि०) 1. सुत्तिसल्पडुव, तिरुगिसल्पडुव. 2. तिरुगिसलु अर्हवाद. 3. तिरुगिसलु शक्यवाद. घूर्ण (भ्रमणे) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्"। घूर्णनीयम् घूर्णनीयम्.

घूर्ण्यमान घूर्ण्यमान (वि०) तिरुगिसल्पडुत्तिरुव, सुत्तिसल्पडुत्तिरुव. घूर्ण (भ्रमणे) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

घृ—क्षरणदीप्त्योः (जुहो० पर० क्षरणे सक० दीप्तौ अक० अनि०)। जिघर्ति। जघार। घर्ता। घरिष्यति। जिघर्तु। अजिघः। घरेत्। जिघृयात्। इत्यादि. 1. स्रविसु, सोरु, सुरि. 2. प्रकाशिसु, होळे.

कर्मणि:—घ्रियते। जघ्रे। घारिता, घर्ता। घारिष्यते, घरिष्यते। घ्रियताम्। अघ्रियत। घारिषीष्ट, घृषीष्ट। अघारि। अघारिष्यत, अघरिष्यत।

कृत्सु:—घर्तव्यम्। घरणीयम्। घार्यम्। घृतम्। घृतवान्। घरन्, घरन्ती। घरणम्। घर्तुम्। घृतम्। घृत्वा। अभिघृत्य।

घृ – सेचने (भ्वा॰ पर॰ सक॰ अनि॰)। घरति। जघार। घर्ता। घरिष्यति। घरतु। अघरत्। घरेत्। घ्रियात्। ॥त्यादि.

कर्मणि:—घ्रियते। जघ्रे। घारिता, घर्ता। घारिष्यते, घरिष्यते। घ्रियताम्। अघ्रियत। घ्रियेत। घारिषीष्ट, घृषीष्ट। अघारि। ॥त्यादि.

कृत्सु:—ಹಿಂದಿನ ಧಾತುವಿನ ಕೃದಂತ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

घृणु–दीप्तौ (तना॰ उभ॰ अक॰ से॰)। घर्णोति, घृणोति। घर्णुते, घृणुते। जघर्ण। जघृणे। घर्णिता। घर्णिष्यति, –ते। घर्णोतु, घृणोतु ; घर्णुताम्, घृणुताम्। अघृणोत्। अघृणुत। घृणुयात्। घृण्वीत। ॥त्यादि. ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಹೊಳೆ.

घृणा घृणा (स्त्री॰) 1. ದಯೆ, ಕರುಣೆ, ಕನಿಕರ. घृ (सेचने) "नक्" बाहु॰। "मन्दमस्यन्निषुलतां घृणया मुनिरेष वः। प्रणुदत्यागतावज्ञं जघनेषु पशूनिव" किरा॰ १५-१३। 2. ಜುಗುಪ್ಸೆ, ಅಸಹ್ಯತೆ. "अघारि पद्मेषु तदङ्घ्रिणा घृणा क्व तच्छ्यच्छायलवोऽपि पल्लवे" नैष॰ १-२०।

घृणालु घृणालु (वि॰) ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕರುಣೆಯುಳ್ಳ. घृणा "आलुच्" बाहु॰। "निष्पादितश्च कात्स्न्र्येन भगवद्भिर्घृणालुभिः" भाग॰ ४-२२-४३।

घृणावत् घृणावत् (वि॰) ಕರುಣೆಯುಳ್ಳ, ದಯೆಯುಳ್ಳ. घृणास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्ी.**

घृणावास घृणावास (पुं॰)1. ಕೂಷ್ಮಾಂಡ, ಕುಂಬಳ. "कूष्माण्डस्तु घृणावासः" त्रिकाण्ड॰। (वि॰) 2. ದಯೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವವನು.

घृणि घृणि (पुं॰)1. किरण, ಕದಿರು. घृ (सेचने) "निः" (उ॰ ३-४२)। "गभस्तिघृणिघृष्टयः" अम॰। 2. ज्वाला, ಊರಿ. 3. तरंग, ಅಲೆ. 4. सूर्य्य. (न॰) 5. जल, ನೀರು. 6. बंकि. (वि॰) 7. प्रकाशिसुव, ಹೊಳೆಯುವ. "अग्न्यर्चिषोघृणिः" नानार्थर॰।

घृणिन् घृणिन् (वि॰) ದಯೆಯುಳ್ಳವನು, ಕನಿಕರವುಳ್ಳವನು. घृणास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)।

घृणिनिधि घृणिनिधि (पुं॰) सूर्य्य.

घृत घृत(न॰) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ತುಪ್ಪ, 2. जल, ನೀರು. घृ (सेचने) "क्तः" (उ॰ ३-८९)। (वि॰) 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. घृ (दीप्तौ) कर्त॰ "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಸಿಂಪಡಿಸುವ, ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವ. घृ (सेचने) कर्त॰ "क्तः" (३-४-७२)। 5. ಸಿಂಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. घृ (सेचने) कर्म॰ "क्तः" (३-२-१०२)।

घृतकेश घृतकेश (पुं॰) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. घृतो दीप्तः केश इव ज्वाला अस्य।

घृतदीधिति घृतदीधिति (पुं॰) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. घृतेन दीधितिरस्य। "छागवाहनसृदाकुबर्हिषः स्वर्णसप्तघृतमन्त्रदीधितिः" त्रिकाण्ड॰।

घृतप घृतप (पुं॰ ब॰ व॰) ತುಪ್ಪವನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವ ಒಂದು ಪಿತೃಗಣ. घृतं पिबति – पा (पाने) "कः" (३-२-३)। "घृतपाः सोमपा यव्याः वैश्वानरमरीचिपाः" भा॰।

घृतपूर घृतपूर (पु॰) ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ ಗೋಧಿ ಹಿಟ್ಟಿನ ಒಂದು ಭಕ್ಷ್ಯ. ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿದ ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲೆಸಿ ತಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಹರಡಿ ಬಿಲ್ಲೆ ಬಿಲ್ಲೆಯಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಭಕ್ಷ್ಯವು ಘೃತಪೂರವೆನಿಸುವುದು. "क्षीरेण मर्दितं चूर्णं गोधूमानां सुगालितम्। विस्तार्यं सर्पिषा पाच्यं कटाहेऽथ सितान्वितम्। घृतपूरोऽयमुद्दिष्टः कर्पूरमरिचान्वितः"।

घृतप्रतीक घृतप्रतीक (पुं॰) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ.

घृताची घृताची (स्त्री॰) 1. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. घृतमुदकं कारणतयाञ्चति – अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ಸರಸ್ವತಿ. 3. ರಾತ್ರಿ.

घृतान्न घृतान्न (पुं॰) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. घृतमाज्यमन्नमस्य। (न॰)2. ತುಪ್ಪದಿಂದ ಕಲೆಸಿದ ಅನ್ನ. घृतेन मिश्रितमन्नम्। (वि॰) 3. ತುಪ್ಪವನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವವನು.

घृतार्चिस् घृतार्चिस् (पुं॰)ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. घृतमर्चिर्यस्य।

घृताहुति घृताहुति (स्त्री॰) ತುಪ್ಪದಿಂದ ಮಾಡುವ ಆಹುತಿ. घृतेन आहुतिः।

घृताह्व घृताह्व (पुं॰) ತುಪ್ಪದಂತೆ ವಾಸನೆಯು ಹಾಲುಳ್ಳ ಸರಳ ವೃಕ್ಷ, ಸರಳ ದೇವದಾರು ಮರ.

घृतिन् घृतिन् (वि॰) 1. प्रशस्तवाद ತುಪ್ಪವುಳ್ಳ, 2. प्रशस्तवाद ನೀರುಳ್ಳ. घृतं प्रशस्तमाज्यमुदकं वा अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "पयस्विनीं घृतिनीमस्मदाराम्" भा॰ अनु॰।

घृतेली घृतेलि (स्त्री०) ಜಿರಳೆ. घृते इलति शेते—इल (स्वप्ने) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

घृतोद घृतोद (पुं०) ಘೃತ ಸಮುದ್ರ, ತುಪ್ಪದ ಕಡಲು. घृतमाज्यमिव स्वादु उदकं यस्य। उदकस्योदादेशः। एवं **घृतोदधिः** घृतोदधिः.

घृतोदन घृतोदन (पुं०) ಘೃತಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಅನ್ನ, ತುಪ್ಪಬೆರೆತ ಅನ್ನ. घृतेन मिश्रः ओदनः।

घृष्–संघर्षे (भ्वा० पर० सक० से०)। घर्षति। जघर्ष। घर्षिता। घर्षिष्यति। घर्षतु। अघर्षत्। इत्यादि. 1. ಉಜ್ಜು, ತಿಕ್ಕು. 2. ಪೀಡಿಸು, ಹಿಂಸಿಸು. 3. ಅರೆ, ಪುಡಿಮಾಡು. 4. ಹೊಡೆದಾಡು, ಬಡಿದಾಡು.

कर्मणि:—घर्ष्यते। घर्षयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। घर्षिता। घर्षिष्यते। घर्ष्यताम्। अघर्ष्यत। घर्ष्येत। इत्यादि.

कृत्सु:—घर्षितव्यम्। घर्षणीयम्। घर्ष्यम्। घृष्टः। घृष्टवान्, घृष्टवती। घर्षन्, घर्षन्ती। घर्षितुम्। घृष्टम्। घर्षणम्। घर्षित्वा, घृष्ट्वा। प्रघृष्य।

घृष्ट घृष्ट (वि०) 1. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. घृषु (संघर्षे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "घृष्टो मलयजो गन्धः सरलश्च नमेरुणा। अगुरुप्रभृतिश्चापि यस्य पङ्कः प्रदीयते"। 3. ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

घृष्टि घृष्टि (पुं०)! ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. घृषु (संघर्षे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। (स्त्री०)2. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ಹೋರಾಟ. 3. ತಿಕ್ಕಾಟ. 4. ಹೊಡೆದಾಟ, ಜಗಳ. घृषु भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 5. ವಾರಾಹೀಗಿಡ, ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ. "विष्वक्सेनप्रिया घृष्टिर्वाराही बदरेत्यपि" अम०। 6. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಗಿಡ. "घृष्टिः स्त्री घर्षणस्पर्धाविष्णुक्रान्तासु ना किरौ" मेदि०।

घृष्टिला घृष्टिला (स्त्री०) ನರಿ ಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು.

घोट घोट (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. घुट (परिवर्तने) "अच्" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **घोटी** घोटी.

घोटक घोटक (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. घुट (प्रतिघाते) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿದ್ದುವು. ಅವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು. ಶಾಲಿಹೋತ್ರನು ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಅವುಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದುದರಿಂದ ಅಂದಿನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೇರಿದುವು. "सपक्षा वाजिनः पूर्वं संजाता व्योमचारिणः। गन्धर्वेभ्यो यथाकामं गच्छन्ति च समन्विताः॥ इन्द्रादेशात् शालिहोत्रस्तेषां पक्षमयाच्छिनत्। ततःप्रभृति निष्पक्षास्तुरङ्गा धरणीं गताः॥

ಅಶ್ವಗಳ ಮೈಮೇಲಿರುವ ಸುಳಿಗಳ ಫಲಃ ಮೂಗಿನ ತುದಿ, ಹಣೆಯ ತುದಿ, ಶಂಖ (ಹಣೆಯ ಮೂಳೆ), ಕತ್ತು ಮತ್ತು ತಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಳಿಯಿದ್ದರೆ ಅದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ.

ಹಣೆ, ಪೃಷ್ಠಗಳು ಮತ್ತು ತಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಳಿಗಳಿರುವ ಕುದುರೆಯು ಶೇಷ್ಠವಾದುದು,

ಬಲಕೆನ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿಯಿರುವ ಕುದುರೆಯು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬಹಳ ಸೌಖ್ಯಕರವಾದುದು. ಕಿವಿಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತನಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಜಯವೆಂಬ ಸುಳಿಗಳಿರುವ ಕುದುರೆಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. "नासिकाग्रे ललाटाग्रे शङ्खे कण्ठे च मस्तके। आवर्तो जायते येषां ते धन्यास्तु तुरङ्गमाः॥ ललाटे यस्यचावर्तो द्वितीयस्तु कुकुन्दरे। मस्तके च तृतीयस्तु स विज्ञेयो हयोत्तमः॥ गण्डावर्तो भवेद्यस्य वाजिनो दक्षिणाश्रयः। स करोति महासौख्यं स्वामिनः शिवसंज्ञितः॥ कर्णमूले यदावर्तः स्तनमध्ये तथापरः। विजयाख्यावुभौ तौ तु युद्धकाले जयप्रदौ॥ इत्यादि.

ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳು: ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದು ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳೂ ಕಪ್ಪಗಿರುವ ಕುದುರೆಯು ತ್ಯಾಜ್ಯವು. "चत्वारोऽप्यसिताः पादाः सर्वश्वेतस्य वाजिनः। भवन्ति यस्य स त्याज्यो यमदूतः सुदूरतः"॥

ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳೂ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಭಿನ್ನವರ್ಣದವುಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಅಶ್ವವು ಕುಲನಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. "चत्वारो यस्य वै पादाः परस्परविवर्णकाः। स त्याज्यो मुसली नाम्ना मुनिभिः कुलनाशनः"॥

ಎಡ ಕೆನ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸುಳಿಯಿರುವ ಚರ್ವಣಿಯೆಂಬ ಕುದುರೆಯು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೇಡುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅದು ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯವು. "एको वामकपोलस्थो यस्यावर्तः प्रदृश्यते। चर्वणी स हयस्त्याज्यः कुरुते स्वामिनाशनम्"। इत्यादि.

ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಕೂಡದು. "न प्राज्ञो वाहयेदश्वान् प्रावृट्काले कथंचन। यदीच्छेदमृतं तस्य वाहनं दशमासिकम्"।

ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳಿಂದು ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜಾತಿಗಳುಂಟು. "सात्त्विका राजसाश्चेति तामसाश्चेति ते हयाः"॥

ಶುದ್ಧವರ್ಣದ, ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಆಯಾಸವಾಗದಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವ, ಕೋಪವಿಲ್ಲದ ಆದರೆ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕೋಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಕುದುರೆಗಳು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದುವು. "ये शुद्धवर्णा भृशवेगयुक्ता अश्रान्तिभाजो बहुभोगिनश्च। अक्रोधशीलाः समरेऽतिरुष्टास्ते सात्त्विका भूप तुरङ्गमाः स्युः"॥

ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ, ಹೆಚ್ಚು ವೇಗವುಳ್ಳ, ಕೋಪ ಸ್ವಭಾವದ, ಚಾವಟಿಯ ಏಟನ್ನೂ ಸಹಿಸದ, ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ಉದ್ದದ ಮೈಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ರಾಜಸ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದುವು. "ये रक्तवर्णा गुरुवेगरोषाः कषाभिघातं न हि ये सहन्ते। येऽमी बलाढ्याः खलु दीर्घदेहाः ते राजसा भूप तुरङ्गमाः स्युः"॥

ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ, ಕಡಮೆ ವೇಗವುಳ್ಳ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಕೋಪ ಸ್ವಭಾವದ, ಕೊಂಚ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಬಲವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದ ಕುದುರೆಗಳು ತಾಮಸ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದುವು. "ये कृष्णवर्णास्तनुरोषवेगा अल्पाशिनो लक्षणलक्षिताश्च। ये दुर्बलाः सर्वगुणविहीनास्ते तामसा भूप तुरङ्गमाधमाः"॥

घोटकमुख घोऽटकमुख (पुं०) ಕುದುರೆಯ ಮುಖ ದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಕಿಂಪುರುಷ. घोटकस्य मुखमिव मुखं यस्य।

घोटकारि घोऽटकारि (पुं०) 1. ಕುದುರೆಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ಎಮ್ಮೆ ಕೋಣ. घोटकस्यारिः। 2. ಗನ್ನೇರಿಳೆ.

घोणा घोऽणा (स्त्री०) 1. ಮೂಗು. 2. ಕುದುರೆಯ ಮೂಗು. 3. ಹಂದಿಯ ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ. घुण (भ्रमणे) "अच्" (३-१-१३४)। "घुरघुरायमाणघोरघोणेन" काद०। "भित्त्वा घोणामायसेनाधिवक्षः" माघ० १८-२२।

घोणिन् घोऽणिन् (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. दीर्घा घोणा अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **घोणिनी** घोऽणिनी. "दंष्ट्री घोणी स्तब्धरोमा क्रोडो भूदार इत्यपि" अम०।

घोण्टा घोण्टा (स्त्री०) 1. ಅಡಕೆಮರ. 2. ಬೋರೆಗಿಡ, ಎಲಚಿಮರ. घुण (भ्रमणे) "टः" बाहु०। "घोण्टा तु बदरीपूगवृक्षयोरपि योषिति" मेदि०।

घोनस घोनस (पुं०) ಹೆಬ್ಬಾವು, ದಾಸರಹಾವು. गोनस पृषो०।

घोर घोर (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. "घोराय घोररूपाय घोरघोरतराय च" भा० शान्ति० २९०-१०१। 2. ವಿಷ, ನಂಜು. (वि०) 3. ಭಯಂಕರವಾದ. हन (हिंसागत्योः) "अच्" घुरादेशश्च (उ० ५-६४)। "शिवाघोरस्वनां पश्चाद्बबुधे विकृतेति ताम्" रघु० १२-३९।

घोरक घोरक (पुं० ब० व०) ಒಂದು ದೇಶ. "काश्मीराश्च कुमाराश्च गौरका हंसकास्तथा" भा० सभा० ७८-८९।

घोरघोरतर घोरघोरतर (पुं०) ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. "घोराय घोररूपाय घोरघोरतराय च" भा० शान्ति० २९०-१०१।

घोरदर्शन घोरदर्शन (पुं०) 1. ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ. घोरं दृश्यतेऽसौ — दृशिर् (प्रेक्षणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। (वि०) 2. ಭಯಂಕರವಾದ. "वीक्षांचक्रे महाबाहुस्तद्वनं घोरदर्शनम्" भा०।

घोररासन घोररासन (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. घोरं रासनं शब्दोऽस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। (वि०) 2. ಭಯಂಕರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

घोररासिन् घोररासिन् (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. घोरं रसति — रस (शब्दे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-रासिनी** -रासिनी. (वि०) 2. ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವ.

घोररूप घोररूप (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. घोरं रूपमस्य। (वि०) 2. ಭಯಂಕರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ. घोरं रूपं यस्य। "उच्चैः स्थानं घोररूपं नक्षत्राणामिव ग्रहम्" मनु० ७-१२१।

घोरवाशन घोरवाशन (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. घोरं वाश्यते — वाशृ (शब्दे) "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१.६३)। (वि०) 2. ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವ.

घोरवाशिन् घोरवाशिन् (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. घोरं वाश्यते — वाशृ (शब्दे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-वाशिनी** -वाशिनी. (वि०) 2. ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವ.

ಘೋರಾ ಘೋರಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ರಾತ್ರಿ. 2. ದೇವತಾಳಿವೃಕ್ಷ.

ಘೋರಾರಾವ ಘೋರಾರಾವ (ಪುं०) ಭಯಂಕರವಾದ ಶಬ್ದ. ಘೋರ ಆರಾವಃ।

ಘೋಲ ಘೋಲ (ಪುನ०) ನೀರು ಬೆರೆಸದ ಕಡೆದ ಮೊಸರು. "यत्तु सस्नेहमजलं मथितं घोलमुच्यते" सुश्रुत० सूत्र० ४५-८५। "हिङ्गुजीरयुतं घोलं सैन्धवेन च संयुतम्। भवेदतीव वातघ्नमर्शोऽतीसारहृत् परम्। रुचिदं पुष्टिदं बल्यं बस्तिशूलविनाशनम्। मूत्रकृच्छ्रे तु सगुडं पाण्डुरोगे सचित्रकम्" भावप्र०।

ಘೋಷ ಘೋಷ (ಪುं०) 1. ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ. ಘೋಷತಿ—ಘುಷಿರ್ (अविशब्दने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಗೊಲ್ಲರ ಪಳ್ಳಿ. ಘೋಷನ್ತಿ ಗಾವೋऽತ್ರ—ಘುಷಿರ್ "घञ्" (३-३-१२१)। "हैयङ्गवीनमादाय घोषवृद्धानुपस्थितान्" रघु० १-४५। 3. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. "रथ्याघोषैर्बृंहणैर्वारिणानामैक्यं गच्छन् वाजिनां ह्रेषया च" माघ० १८-३। "स्वघोषनिर्ह्रादित-विश्वघोषाम्" यादo ४-७। 4. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. "संगीताय प्रहतमुरजाः स्निग्धगम्भीरघोषम्" मेघ० २-१। 5. ಪಳ್ಳಿ, ಕೊಪ್ಪಲು, ಸಣ್ಣ ಗ್ರಾಮ. "गङ्गायां घोषः"। 6. ಕಂಚು. 7. ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) विवारः, (2) संवारः, (3) श्वासः, (4) नादः, (5) घोषः, (6) अघोषः, (7) अल्पप्राणः, (8) महाप्राणः, (9) उदात्तः, (10) अनुदात्तः ಮತ್ತು (11) स्वरितः ಇವು ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು. 8. ಮಂಶಕ, ಸೊಳ್ಳೆ. "अथ मशको घोषो रणरणश्च सः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 9. ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸುವವನು, ಸಾರುವವನು. (स्त्री०) **-घा** -ಷಾ०. 10. ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ. "घोषस्तु घोषके ध्वाने गोपालाभीरपल्लिषु। घोषा तु शतपुष्पायां घोषः कांस्येऽम्बुदध्वनौ" मेदि०।

ಘೋಷಕ ಘೋಷಕ (ಪುं०) 1. ಕಹಿಸೋರೆ ಗಿಡ. (वि०) 2. ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸುವವನು, ಸಾರುವವನು. ಘುಷಿರ್ (अविशब्दने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ಘೋಷಣ ಘೋಷಣ (ನ०) 1. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. ಘುಷಿರ್ (अविशब्दने) "ल्युट्"। 2. ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸುವುದು, ಸಾರುವುದು. "युच्" (३-३-१०७)। **ಘೋಷಣಾ** ಘೋಷಣಾ. "दिग्वि-जृम्भितकाकुत्स्थपौलस्त्यजयघोषणः" रघु० १२-७२।

ಘೋಷತ್ ಘೋಷತ್ (वि०) ಸಾರುತ್ತಿರುವ, ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ.

ಘೋಷಯಿತೃ ಘೋಷಯಿತೃ (वि०) ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸುವವನು, ಸಾರಿಸುವವನು, ಡಂಗುರ ಹೊಡಿಸುವವನು. ಘುಷಿರ್ (अविशब्दने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री** -ಯಿತ್ರೀ.

ಘೋಷಯಿತ್ನು ಘೋಷಯಿತ್ನು (ಪುं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 2. ಕೋಗಿಲೆ. (वि०) 3. ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸುವವನು, ಸಾರುವವನು. 4. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳು ಭಟ. "घोषयित्नुस्तु विप्रकोकिलयोः पुमान्" मेदि०।

ಘೋಷವತ್ ಘೋಷವತ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ಘೋषो ध्वनिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ (वर्ण). स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ.

ಘೋಷವತೀ ಘೋಷವತೀ (स्त्री०) ಏಣೆ.

ಘೋಷಿತ ಘೋಷಿತ (न०) 1. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. ಘುಷಿರ್ (अविशब्दने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಘೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾರಲ್ಪಟ್ಟ. ಘುಷಿರ್ "क्तः" (३-२-१०२)। "दूषणजलनिधिशोषणतोषितऋषिगणघोषितविजय-घोषण" रघु० ग०।

ಘ್ರಾ **-गन्धोपादाने** (भ्वा० पर० अक० अनि०)। जिघ्रति। जघ्रौ जघ्रतुः जघ्रुः। घ्राता। घ्रास्यति। जिघ्रतु। अजिघ्रत्। जिघ्रेत्, घ्रेयात्। अघ्रात्, अघ्रासीत्।

कर्मणि:—घ्रायते। जघ्रे। घ्राता, घ्रायिता। घ्रायिष्यते, घ्रास्यते। घ्रायताम्। अघ्रायत। घ्रायेत। घ्रायिषीष्ट, घ्रासीष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—घ्रापयति, -ते। घ्रापयां चकार, -चक्रे, बभूव, -आस। घ्रापयिता। घ्रापयिष्यति, -ते। घ्रापयतु, -ताम्। अघ्रापयत्, -त। घ्रापयेत्, -त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—जिघ्रासति। जिघ्रासां चकार, -बभूव, -आस। जिघ्रासिता। जिघ्रासिष्यति। जिघ्रासतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—घ्रातव्यः। घ्राणीयः। घ्रेयः। घ्राणः, घ्रातः। घ्राणवान्, घ्रातवान्। जिघ्रन्, जिघ्रन्ती, घ्रातुम्। घ्राणम्, घ्रातम्। घ्रात्वा। आघ्राय।

ಘ್ರಾಣ ಘ್ರಾಣ (न०) 1. ಮೂಗು, ವಾಸನೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಇಂದ್ರಿಯ. घ्रायतेऽनेन—घ्रा (गन्धोपादाने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ವಾಸನೆ

ನೋಡುವುದು, ಮೂಸಿನೋಡುವುದು. घ्रा भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "घ्राणेन सूकरो हन्ति पक्षवातेन कुक्कुटः" मनु० ३-२४१। (वि०) 3. ವಾಸನೆ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೂಸಿನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. घ्रा कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। तकारस्य वा नत्वम् (८-२-५६)। पक्षे घ्रातः फ्रात.

घ्राणज फ्राणज (न०) ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. ಇದು ಆರು ವಿಧ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. घ्राणे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "घ्राणजादिप्रभेदेन प्रत्यक्षं षड्विधं स्मृतम्" भाषाप०।

घ्राणतर्पण फ्राणतर्पण (पुं०) ಸುವಾಸನೆ, ಸುಗಂಧ. घ्राणं घ्राणेन्द्रियं तर्पयति — तृप (तृप्तौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "सुरभिघ्राणतर्पणः" अम०।

घ्राणश्रवस् फ्राणश्रवस् (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಒಬ್ಬ ಸೈನಿಕ. घ्राणमिव श्रवः कर्णोऽस्य। "घ्राणश्रवाः प्रतिस्कन्धः काञ्चनाक्षो जलन्धरः" भा० अनु०।

घ्राणीय फ्राणीय (वि०) 1. ವಾಸನೆ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುವ, ಆಘ್ರಾಣಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮೂಸಿನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಘ್ರಾಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಆಘ್ರಾಣಿಸಬೇಕಾದ. घ्रा (गन्धोपादाने) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। घ्रातव्यः फ्रातव्यः.

घ्रात फ्रात (न०) "घ्राण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

घ्रातवत् फ्रातवत् (वि०) ವಾಸನೆ ಹಿಡಿದವನು, ಮೂಸಿ ನೋಡಿದವನು. घ्रा (गन्धोपादाने) "क्तवतुः"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। -वती -वत्.

घ्राति फ्राति (स्त्री०) 1. ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ, ಮೂಗು. घ्रायतेऽनेन — घ्रा (गन्धोपादाने) कर० "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವಾಸನೆ ಹಿಡಿಯುವುದು, ಮೂಸಿ ನೋಡುವುದು. घ्रा भावे "क्तिन्"। "ब्राह्मणस्य रुजः कृत्वा घ्रातिरघ्रेयमद्ययोः" मनु० ११-६७।

घ्रातृ फ्रातृ (वि०) ವಾಸನೆ ಹಿಡಿಯುವವನು. घ्रा (गन्धोपादाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। घ्रात्री फ्रात्री.

घ्रेय फ्रेय (वि०) 1. ಆಘ್ರಾಣ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಆಘ್ರಾಣ ಮಾಡಬಹುದಾದ. 3. ಆಘ್ರಾಣ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. घ्रा (गन्धोपादाने) "यत्" (३-१-९७)।

इति "घ" कारादिपदार्थनिरूपणम्

ङ

ङ ङ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "क" ವರ್ಗದ ಐದನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರ ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕಂಠ ಮತ್ತು ನಾಸಿಕಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ (ಅನುನಾಸಿಕ) ವರ್ಣ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्"। "अकुहविसर्जनीयानां कण्ठः"। "अमङ्णनानां नासिका च" सि० कौ०।

ङ ङ (पुं०) 1. ಭೈರವ, ಈಶ್ವರ. 2. ವಿಷಯ, ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ವಸ್ತು. 3. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ.

इति "ङ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

च

च ಚ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "च" ವರ್ಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಂತರ ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ತಾಲು (ದವಡೆ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ.

च ಚ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. चीयते किरणैः—चिञ् (चयने) "डः" (३-२-१०१)। 2. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. चिनोति अङ्गम्। 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 4. ಚರ್ಮಣ, ಅಗಿಯುವುದು. 5. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. चिनोति परधनम्। "चञ्चण्डेशे पुमानुक्तः कच्छपे चन्द्रचौरयोः" मेदि०। (वि०) 6. ನೀಚ, ಅಧಮ, ದುರ್ಜನ. (अव्य०) ಅವ್ಯಯ "च" ಕಾರವು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು: 7. ಪಾದಪೂರಣ. "अश्वं नैव गजं नैव व्याघ्रं नैव च नैव च"। 8. ಅವಧಾರಣ. "ते तु यावन्त एवाजौ तावांश्च ददृशे स तैः" रघु० १२-४५। 9. ಹೇತು, ಕಾರಣ. 10. ಸಮುಚ್ಚಯ; ಪರಸ್ಪರ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದಂಥ ಗಳಿಗೆ ಏಕಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವು ಸಮುಚ್ಚಯ. "समुच्चयान्वाचयेतरेतरयोगसमाहाराश्चार्थाः"। (1) परस्परनिरपेक्षस्यानेकस्य एकस्मिन् अन्वयः समुच्चयः। "ईश्वरं गुरुं च भजस्व"। "तौ गुरुर्गुरुपत्नी च प्रीत्या प्रतिननन्दतुः" रघु० १-४७। 11. ಅನ್ವಾಚಯ, ಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಅಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು; ಎರಡು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕ್ರಿಯಾಪದದಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶವಾದ ಅನ್ವಯವೂ ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಆನುಷಂಗಿಕವಾದ (ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದ) ಅನ್ವಯವೂ ಇರುವುದು ಅನ್ವಾಚಯವಾಗುವುದು. (2) "अन्यतरस्यानुषङ्गिकत्वेनान्वयः अन्वाचयः"। "भिक्षामट गां चानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯು ಪ್ರಧಾನವಾದುದು. ಅದರೊಡನೆ ಗವಾನಯನರೂಪವಾದ ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ "गो" ಪದಕ್ಕೆ ಆನಯನ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಆನುಷಂಗಿಕವಾದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಾಚಯ. 12. ಇತರೇತರ ಯೋಗ; ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿರುವ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಕ್ರಿಯಾಪದದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವು ಇರುವಲ್ಲಿ ಇತರೇತರ ಯೋಗವು. (3) "मिलितानामन्वये इतरेतरयोगः"। परस्परापेक्षितानां समुदितानामेकस्मिन् क्रियापदे अन्वयः यत्र तत्र इतरेतरयोगः। "हरिश्च हरश्च मुकुन्दश्च हरिहरमुकुन्दाः"। ಇಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಾಹಚರ್ಯವು "च" ದ ಅರ್ಥ. 13. ಸಮಾಹಾರ, ಸಮೂಹ; ಪರಸ್ಪರ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವುದು ಸಮೂಹ. संज्ञा च परिभाषा च अनयोः समाहारः संज्ञापरिभाषम्। ಸಂಜ್ಞೆ ಮತ್ತು ಪರಿಭಾಷೆಗಳ ಸಮೂಹವೆಂದು ಅರ್ಥ. 14. ಪಕ್ಷಾಂತರ. 15. ವಿರೋಧ. "शान्तमिदमाश्रमपदं स्फुरति च बाहुः कुतः फलमिहास्य" शाकु० १-१६। "चान्वाचये समाहारेऽप्यन्योन्यार्थे समुच्चये। पक्षान्तरे तथा पादपूरणेऽप्यवधारणे" मेदि०।

चक—तृप्तौ प्रतिघाते च (भ्वा० आत्म० अक० से०)। चकते। चेके। चकिता। चकिष्यते। चकताम्। अचकत। चकेत। चकिषीष्ट। अचकिष्ट। अचकिष्यत। 1. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದು. 2. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು, ತಡೆಗಟ್ಟು. चक ಧಾತುವನ್ನು ಘಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಧಾತುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ತೃಪ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗಿಯೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. चकति। चचाक। चकिता। चकिष्यति। चकतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

भावे:—चक्यते। चक्यताम्। अचक्यत। चक्येत ಇತ್ಯಾದಿ.

चकासृ—दीप्तौ (अदा० पर० अक० से०)। चकास्ति चकास्तः चकासति। चकास्सि चकास्थः चकास्थ। चकास्मि चकास्वः चकास्मः। चकासां चकार, —बभूव, —आस। चकासिता। चकासिष्यति। चकास्तु। अचकात्, अचकाद् अचकास्ताम् अचकासुः। चकास्यात् चकास्याताम् चकास्युः। चकास्यात् चकास्यास्ताम्। अचकासीत्। अचकासिष्यत्। ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಹೊಳಿ, ಶೋಭಿಸು.

भावे:—चकास्यते। चकासां चक्रे, —बभूवे, —आसे। चकासिता। चकासिष्यते। चकास्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—चकासितव्यम्। चकासनीयय्। चकास्यम्। चकासितः। चकासितवान्। चकासत् चकासतौ चकासतः। चकासती। चकासितुम्। चकासितम्। चकासनम्। चकासित्वा।

चकासत् चकासत् (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ. चकासृ (दीप्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "चकासतं चारुचमूरुचर्मणा कुथेन नागेन्द्रमिवेन्द्रवाहनम्" माघ० १-८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **चकासती चकासत्ी.**

चकासन चकासन (न०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ, ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ. चकासृ (दीप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

चकासनीय चकासनीय (वि०) प्रकाशिसलु योग्य वाद. चकासृ (दीप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

चकासित चकासित (वि०) प्रकाशगॊळिसल्पट्ट. चकासृ (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

चकासितृ चकासितृ (वि०) प्रकाशिसुव, हॊळॆयुव. चकासृ (दीप्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **चकासित्री** चकासित्री.

चकित चकित (न०) 1. भय. चक (तृप्तौ प्रतिघाते च) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. नडुक, संभ्रम. 3. हॆंगसर सात्त्विकालंकारगळल्लॊंदु भेद. "कुतोऽपि दयितस्याग्रे चकितं नयसंभ्रमः" सा० द० १ (वि०) 4. कंपिसुव, नडुगुव. 5. अंजिद, हॆदरिद, भयगॊंड. चक कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "तस्योदये चतुर्मूर्तेः पौलस्त्यचकितेश्वराः" रघु० १०-७३। "मुद्रयन्ति चकितान् सुरस्त्रियः" याद० १७-१७। (क्रि० वि०) 6. भयदॊडनॆ, भयसहित वागि. "न च न परिचितो न चाप्यगम्यः चकितमुपैमि तथापि पार्श्वमस्य" माल० १-११।

चकोर चकोर (पुं०) चकोरपक्षि. चकति—चक (तृप्तौ) "ओरन्" (उ० १-६४)। "इतश्चकोराक्षि विलोकयेति" रघु० ६-५९। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। **चकोरकः** चकोरकः. चकोरपक्षियु विषमिश्रित वाद आहारवन्नु नोडिदाग अदर कण्णु कॆंप गागुवुदॆंदु कविसमयविद्द. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **चकोरी** चकोरी.

चकोरदृश् चकोरदृश् (वि०) चकोरपक्षिय कण्णुगळंतॆ कण्णुगळुळ्ळ, सुंदरवाद कण्णुगळुळ्ळ (हॆंगसु). चकोरस्येव दृशौ यस्याः। "मुखसरोजरुचं मदपाटलामनुचकार चकोरदृशां यतः" माघ० ६-४८।

चक्र चक्र (पुं०) 1. चक्रवाकपक्षि. चक (तृप्तौ) "रक्" (उ० २-१३)। "कोकश्चक्रश्चक्रवाको रथाङ्गाह्वयनामकः" अम०। (न०) 2. रथद चक्र, गाडियु गालि. क्रियते गतिरनेन—डु कृञ् (करणे) "कः" (वा० ३-३-५८)। द्वित्वम् निपा०। "नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण" मेघ० २-४६। 3. सैन्य. "धृतवान्न चक्रमरिचक्रभयचकितमाहवे निजम्" माघ० १५-२६। 4. समूह, समुदाय, गुंपु. "वयसामिव चक्रमक्रियाकम्" माघ० २०-१७। 5. मंडल, जिल्ल, ग्रामगळ गुंपु, ऒंदु प्रांत. 6. कुलालन चक्र, कुंबारन गालि. "कलशे निजहेतुखण्डजः किमु चक्रभ्रमिकारितागुणः" नैष० २-३२। 7. दिक्चक्र, दिङ्मंडल. 8. विष्णुविन चक्रायुध. "चक्रेण रेजे यमुनाजलौघः स्फुरन्महावर्त इवैकवाहुः" माघ० ३-१७। 9. आधिपत्य, प्रभुत्व. 10. जलावर्त, नीरिन सुळि. 11. मंडलाकारवागि निंतिरुव सैन्य, चक्रव्यूह. 12. राष्ट्र. "अविचालितचारुचक्रयोरनुरागादुपगूढयोः श्रिया" माघ० १६-७०। 13. तैलयंत्र, ऎण्णॆय गाणि. "दशसूनासमं चक्रं दशचक्रसमो ध्वजः। दशध्वजसमो वेशो दशवेशसमो नृपः" मनु० ४-८५। 14. वर्तुल, गोल, मंडल. "चक्रं क्षये जलावर्ते रथाङ्गे राष्ट्रसैन्ययोः। घटसाधनभेदेऽपि क्लीबे कोके तु पुंस्ययम्" नानार्थर०। 15. चक्र बंध, अलंकारशास्त्रोक्तवाद ऒंदु काव्यबंध. 16. ज्योतिषदल्लि राशि अंश मुंतादुवुगळ चक्र. 17. दद्रुरोग. हुळुकज्जि, 18. दंभ, कपट. 19. **शरीरदॊळगिरुव षट्चक्रगळु:** (1) मूलाधारः, (2) स्वाधिष्ठानम्, (3) मणिपूरम्, (4) अनाहतम्, (5) विशुद्धम् मत्तु (6) आज्ञाख्यम्। ईवु आरु चक्रगळु. 20. **मंत्रशास्त्रक्कॆ संबंधिसिद आरु चक्रगळु:** (1) कुलाकुलचक्रम्, (2) राशिचक्रम्, (3) नक्षत्रचक्रम्, (4) अकथहचक्रम्, (5) अकडमचक्रम् मत्तु (6) ऋणिधनिचक्रम्।

(1) कुलाकुलचक्रदल्लि अ कारादि ह कारांत ऐवत्तु वर्णगळू पंचभूतात्मकगळिंदु हॊळॆ पंचभूतगळिगॆ सेरिद वर्णगळन्नु हॆळिदॆ. "कुलाकुलस्य भेदं हि वक्ष्यामि मन्त्रिणामिह। वाय्वग्निभूजलाकाशाः पञ्चाशल्लिपयः क्रमात्। पञ्चह्रस्वाः पञ्चदीर्घा बिन्दन्ताः सन्धिसंभवाः। कादयः पञ्चशः प क्ष ल स हान्ताः प्रकीर्तिताः"।

अ आ ए क च ट त प य षाः	मारुताः।
इ ई ऐ ख छ ठ थ फ र क्षाः	आग्नेयाः।
उ ऊ ओ ग ज ड द ब ल ाः	पार्थिवाः।
ऋ ॠ औ घ झ ढ ध भ व साः	वारुणाः।
ऌ ॡ अं ङ ञ ण न म श हाः	नाभसाः।

"साधकस्याक्षरं पूर्वं मन्त्रस्यापि तदक्षरम्। यद्येकभूतदैवत्यं जानीयात् स्वकुलं हि तत्" इति तन्त्रसारः।

(2) ರಾಶಿಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ :

अ आ इ ई	मेषः।
उ ऊ ऋ	वृषभः।
ऋ ऌ ॡ	मिथुनम्।
ए ऐ	कर्कटकः।
ओ औ	सिंहः।
अं अः श ष स ह ल क्षाः	कन्या।
कवर्गः	तुला।
चवर्गः	वृश्चिकः।
टवर्गः	धनुः।
तवर्गः	मकरः।
पवर्गः	कुम्भः।
य र ल वाः	मीनः।

ತಮ್ಮ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "राशीनां शुद्धता ज्ञेया त्यजेत् शत्रुं मृतिं व्ययम्। स्वराशेर्मन्त्रराश्यन्तं गणनीयं विचक्षणैः"। यदा तु स्वराशेरज्ञानं तदा साधकानामाद्यक्षरसंबन्धिनं राशिं गृहीत्वा गणयेत्। इति आगमकल्पद्रुमः।

(3) ನಕ್ಷತ್ರಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೂ ಸೇರಿದ ವರ್ಣಗಳ ಮತ್ತು ದೇವ ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸ ಗಣಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ವಿವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. (1) अ आ अश्विनि, ए मृगशीर्ष, ओ औ पुनर्वसु, क पुष्य, झ ञ हस्त, ङ स्वाति, त थ ध अनूराधा, म श्रवण, अं अः ल क्ष रेवति—ಇವು **ದೇವಗಣ.** (2) इ भरणि, ऋ ॠ ऌ ॡ रोहिणि, ऐ आर्द्रा, च पूर्वफल्गुनि, छ ज उत्तर फल्गुनि, ब पूर्वाषाढ, भ उत्तराषाढ, व श पूर्वाभाद्र, ष स ह उत्तराभाद्र—ಇವು **ಮಾನುಷಗಣ.** (3) ई उ ऊ कृत्तिके, ख ग आश्लेषे, ख ङ मघे, ट ठ चित्रे, ढ ण विशाखे, घ ज्येष्ठे, न प फ मूल, य र धनिष्ठे, ल शतभिषे—ಇವು **ರಾಕ್ಷಸಗಣ.** भैरवीतन्त्रम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

चक्रक ಚಕ್ರಕ (पुं०) 1. ತಾರ್ಕಿಕನ ಪಾದ, चक्रमिव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ಮಂಡಲದ ಹಾವು. 3. ದದ್ರುರೋಗ, ಹುಳುಕಡ್ಡಿ. (न०) 4. ಮನಸ್ತತ್ತ್ವ.

चक्रकारक ಚಕ್ರಕಾರಕ (न०) 1. ನಖ, ಉಗುರು. चक्रं तदाकाररेखां करोति—डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಹುಲಿಯುಗುರು ಗಿಡ. "व्यालायुधं व्याघ्रनखं करञ्जं चक्रकारकम्" अम०।

चक्रकुल्या ಚಕ್ರಕುಲ್ಯಾ (स्त्री०) ನರಿಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ. चक्रस्य तदाकारस्य कुल्येव।

चक्रगज ಚಕ್ರಗಜ (पुं०) ಮುಳುಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಪಾಸಿಮಾಡುವ ಚಕ್ರಮರ್ದವೃಕ್ಷ.

चक्रगण्ड ಚಕ್ರಗಂಡ (पुं०) ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ದಿಂಬು. चक्रमिव गण्डः।

चक्रगति ಚಕ್ರಗತಿ (स्त्री०) ತಿರುಗಣಿ, ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುವುದು, ಪರ್ಯಾಯ, ಸರದಿ. चक्रमिव गतिः।

चक्रगदाधर ಚಕ್ರಗದಾಧರ (पुं०) ಮನಸ್ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಚಕ್ರವನ್ನೂ ಬುದ್ಧಿತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಗದೆಯನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮ. "मनस्तत्त्वात्मकं चक्रं बुद्धितत्त्वात्मिकां गदाम्। धारयन् लोकरक्षार्थं गुप्तश्चक्रगदाधरः"। चक्रगदे तदुपलक्ष्याणि च पञ्चशक्तिमयदिव्यायुधानि धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "यः शक्तिमद्दिव्यहेतिः स स्याच्चक्रगदाधरः" इति निरुक्तिः। "गुह्यो गभीरो गहनो गुप्तश्चक्रगदाधरः" वि० स०।

चक्रगुच्छ ಚಕ್ರಗುಚ್ಛ (पुं०) ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. चक्रमिव गुच्छोऽस्य।

चक्रचर ಚಕ್ರಚರ (पुं०) 1. ಕಪಟೋಪಾಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಗಾರುಡಿಗಾರ, ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ. चक्रेण कपटोपायेन चरति—चर (गतिभक्षणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು:

चक्रचारिन् ಚಕ್ರಚಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಚಕ್ರದಿಂದೆ ಸಂಚರಿಸುವ ರಥ. चक्रेण चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "विधिरेककचक्रचारिणं किमु निर्मित्सति मान्मथं रथम्" नैष० २-३६। 2. ಮಂಡಲದೊಳಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ, ಒಂದು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. 3. ಒಂದು ವೃತ್ತದೊಳಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ.

चक्रजीवक ಚಕ್ರಜೀವಕ (पुं०) ಕುಲಾಲ, ಕುಂಬಾರ. चक्रेण जीवति—जीव (प्राणधारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **—जीविन् —ಜೀವಿನ್.**

चक्रतीर्थ ಚಕ್ರತೀರ್ಥ (न०) ಪ್ರಭಾಸಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. चक्रेण सुदर्शनेन तत्क्षालनेन कृतं

। तीर्थम्। देवासुरर युद्धदल्लि विष्णुवु दैत्यरन्नु संहरिसि रक्तमयवाद तन्न चक्रवन्नु इल्लि तॊळेदुदरिंद इदक्कॆ "चक्रतीर्थ" येंब हॆसरायितु. "पुरा देवासुरे युद्धे हत्वा दैत्यान् जनार्दनः। चक्रं प्रक्षालयामास तत्र वै रक्तरञ्जितम्। अष्टकोटीस्तु तीर्थानि तत्रानीय स्वयं हरिः। तीर्थे प्रक्षालयामास शुद्धि कृत्वा सुदर्शने। तीर्थस्य चक्रनामापि चक्रतीर्थमिति स्मृतम्" स्कान्द०। "भागीरथीपरिसरालंकारभूते चक्रतीर्थे भीमांसानुगतया मत्या कथंचिद्धार्यमाणप्राणो विवेकः उपनिषद्देव्याः संगमार्थं तपस्यति" प्रबोध० ४।

चक्रतैल चक्रतैल (न०) चक्रमर्दवृक्षद फलदिंद तयारादा ऒंदु तैल. चक्रस्य चक्रमर्दफलस्य तैलम्। "कृत्वा सूक्ष्मेण नेत्रेण चक्रतैलेन तर्पयेत्" सुश्रुत०।

चक्रदंष्ट्र चक्रदंष्ट्र (पुं०) सूकर, हंदि. चक्रमिव दंष्ट्रास्य।

चक्रदत्त चक्रदत्त (पुं०) 1. ऒब्ब ग्रंथकार, चरक संहितॆगॆ आयुर्वेददीपिकॆयॆंब व्याख्यानवन्नु बरेद ऒब्ब पंडित. "नरदत्तगुरूद्दिष्टचरकार्थानुगामिनी। क्रियते चक्रदत्तेन टीकायुर्वेददीपिका" चरकव्याख्या। इवनिगॆ चक्रपाणिदत्तनॆंब हॆसरू उंटु. (न०) 2. चक्रपाणिदत्तनिंद रचितवाद ऒंदु वैद्यग्रंथ.

चक्रदेव चक्रदेव (पुं०) यदुवंशद ऒब्ब दॊरॆ. "अष्टादशसहस्राणि भ्रातॄणां सन्ति नः कुले। आहुकस्य शतं पुत्रा एकैकस्त्रिदशावरः। चारुदेष्णः सह भ्रात्रा चक्रदेवश्च सात्यकिः। अहं च रौहिणेयश्च" भा० सभा० १४-५९-६०।

चक्रद्वार चक्रद्वार (पुं०) ऒंदु पर्वत. चक्रमिव द्वारमस्य। "द्रोणश्च शतशृङ्गश्च चक्रद्वारश्च पर्वतः" भा० शान्ति० ३२५-१८४।

चक्रधनुस् चक्रधनुस् (पुं०) कपिलमहर्षि. ई महर्षियु सूर्यनिंद जनिसिदुदागि उक्तवागिदॆ, सगरपुत्ररु यागाश्ववन्नु हुडुकलु होगिद्दागॆ ई महर्षिय कोपक्कॆ पात्ररादरु. "अत्र चक्रधनुर्नाम सूर्यज्जातो महानृषिः। विदुर्यं कपिलं देवं येनार्ताः सगरात्मजाः" भा० उद्योग० १०९-१८।

चक्रधर चक्रधर (पुं०) 1. चक्रायुधवन्नु धरिसिरुव विष्णु. धरति — धृ (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। चक्रस्य धरः। "विगाहितुं श्रीमहिमानुरूपं प्रचक्रमे चक्रधरप्रभावः" रघु० १६-५५। 2. सर्प, हावु. "विष्णुसर्पौ चक्रधरौ" नानार्थर०।

चक्रधर्मन् चक्रधर्मन् (पुं०) ऒब्ब विद्याधर. "विद्याधराधिपश्चैव चक्रधर्मा सहानुजैः। उपाचरति तत्र स्म धनानामीश्वरं प्रभुम्" भा० सभा० १०-२८।

चक्रधारण चक्रधारण (न०) 1. चक्रवन्नु धरिसुवुदु, चक्रायुधवन्नु हिडियुवुदु. चक्रस्य धारणम्। 2. गाडिय चक्रवन्नु हॊंदिरुवुदु. 3. गाडिय चक्रवन्नु हॊत्तिरुवुदु. 4. दूरिपट्टि, चक्रवन्नु हॊत्तिरुव कब्बिणद पट्टि. चक्रं धार्यतेऽनेन।

चक्रधारा चक्रधारा (स्त्री०) चक्रद अग्रभाग, गालियु ऒंचु. चक्रस्य धारा।

चक्रनख चक्रनख (पुं०) व्याघ्रनख, हुलियुगुरुगिड, दगचि गिड.

चक्रनदी चक्रनदी (स्त्री०) गंडकी नदि. चक्रप्रधाना नदी।

चक्रनाभि चक्रनाभि (पुं०) चक्रद मध्यभाग, गुंब. चक्रस्य नाभिः। "यावत्यस्तु शिराः काये सम्भवन्ति शरीरिणाम्। नाभ्यां सर्वा निबद्धास्ताः प्रतन्वन्ति समन्ततः। नाभिस्थाः प्राणिनां प्राणाः प्राणान्नाभि-र्व्युपाश्रिता। सिराभिरावृता नाभिश्चक्रनाभिरिवारकैः" सुश्रुत० शारीर० ७-४, ५।

चक्रनामन् चक्रनामन् (न०) 1. मॊक्षिकधातु. 2. चक्रवाकपक्षि.

चक्रनायक चक्रनायक (पुं०) 1. सेनापति. 2. गुंपिन यजमान. चक्रं सैन्यं समूहं वा नयति—णीञ् (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

चक्रपरिव्याध चक्रपरिव्याध (पुं०) आरग्वध वृक्ष.

चक्रपर्णी चक्रपर्णी (स्त्री०) नरिहॊन्नॆ गिड. चक्रमिव पर्णमस्याः "ङीष्" (४-१-६४)।

चक्रपाणि चक्रपाणि (पुं०) विष्णु, श्रीकृष्ण. चक्रं पाणावस्य। "चक्रपाणिविजयाय चक्रिणात् भीमघोष-दलिताखिलश्रुतेः" याद० १७-५३।

चक्रपाणिदत्त चक्रपाणिदत्त (पुं०) चक्रदत्तवॆंब ऒंदु वैद्यग्रंथवन्नु रचिसिद ऒब्ब पंडित.

चक्रपाद चक्रपाद (पुं०) रथ, गाडि, बंडि. चक्रं पाद इवास्य।

चक्रपाल चक्रपाल (पुं०) 1. सेनापति, सेनेयन्नु रक्षिसुवनु. चक्रं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. मण्डलाधिकारि, जिल्लाधिकारि. चक्रं ग्रामसमूहं पालयति—पाल+णिच् "अण्"।

चक्रपालन चक्रपालन (न०) 1. राज्यवन्नु रक्षिसुवुदु. 2. सेनेयन्नु कापाडुवुदु. चक्रस्य पालनम्।

चक्रपुष्करिणी चक्रपुष्करिणी (स्त्री०) वाराणसी क्षेत्रदल्लिरुव ऒंदु दॊड्ड सरोवर. इदक्के "मणिकर्णिके" यॆंब हॆसरु.

चक्रफल चक्रफल (न०) तुदियल्लि चक्राकारवागिरुव ऒंदु आयुध. चक्रमिव फलमग्रं यस्य।

चक्रभृत् चक्रभृत् (पुं०) 1. विष्णु. चक्रं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. चक्रवन्नु धरिसिरुव.

चक्रभेदिनी चक्रभेदिनी (स्त्री०) (चक्रवाकपक्षि दंपतिगळन्नु बेर्पडिसुव) रात्रि.

चक्रभोग चक्रभोग (पुं०) ग्रहगळु ऒंदु राशियिंद संचरिसलु प्रारंभिसि पुनः आ राशिगॆ बंदु सेरुवुदु, ग्रहगळु हन्नॆरडु राशिगळल्लू ऒंदु सल संचरिसुवुदु. इदक्कॆ "परिवर्तः" यॆंब संज्ञॆ.

चक्रभ्रम चक्रभ्रम (पुं०) 1. कत्तिगळिगॆ साणॆ हिडियुव चक्राकारद यंत्र. चक्रमिव भ्रमति—भ्रम् (चलने) "अच्" (३-१-१३४)। "आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यत्नोल्लिखितो विभाति" रघु० ६-३२। 2. अरॆयुव कल्लु, बीसुव कल्लु.

चक्रमर्द(क) चक्रमर्द(क) (पुं०) ऒगचि गिड. चक्रं चक्राकारं हृद्रोगं मर्दयति—मृद (क्षोदे) "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "दद्रुघ्नश्चक्रमर्दकः" अम०।

चक्रमुख चक्रमुख (पुं०) सूकर, वराह, हंदि. चक्रमिव वर्तुलं मुखमस्य। स्त्रियाम् "ङीप्"। **-मुखी -मुखी**. "चक्रमुखः सूचिरोना वराहः स्थूलनासिकः" हारा०।

चक्रमुसल चक्रमुसल (पुं०) चक्रायुध मत्तु मुसलायुधगळिंद माडुव युद्ध. चक्रं च मुसलश्च साधनतयास्त्यत्र "अच्" (५-२-१२७)। "तत्र चक्रं हलं चैव गदां कौमोदकीं तथा। सौनन्दं मुसलं चैव वैष्णवान्यायुधानि च। दर्शयिष्यन्ति संग्रामे पास्यन्ति च महीक्षिताम्। रुधिरं कालयुक्तानां वपुभिः कालसन्निभैः। स चक्रमुसलो नाम संग्रामः कृष्ण विश्रुतः" हरिवं०।

चक्रयान चक्रयान (न०) चक्रगळिंद कूडिद रथ, गाडि बंडि मॊदलादुवु. चक्रयुक्तं यानम्। यात्रॆ उत्सव मॊदलाद संदर्भगळल्लि उपयोगिसल्पडुव रथ, युद्धक्कॆ उपयोगविल्लद रथ. "असौ पुण्यरथश्चक्रयानं न समराय यत्" अम०।

चक्ररक्ष(क) चक्ररक्ष(क) (पुं०) 1. सेनेयन्नु रक्षिसुव सेनापति. 2. मंडलाधिपति, जिल्लॆय अधिकारि. चक्रं सेनां मण्डलं वा रक्षति—रक्ष (पालने) "अच्" (३-१-१३४)। "ण्वुल्" (३-१-१३३) वा। "चक्ररक्षौ तु भीमस्य माद्रीपुत्रौ महाद्युती" भा० भीष्म० १९-२१।

चक्ररद चक्ररद (पुं०) वराह, हंदि, सूकर. चक्रमिव वर्तुलो रदोऽस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-रदी -रदी**.

चक्रवत् चक्रवत् (पुं०) 1. ऒंदु पर्वत, चक्राकारद ऒंदु बॆट्ट. "तत्रैव चक्रसदृशं चक्रवन्तं महाचलम्। सहस्रकूटं विपुलं भगवान् संन्यवेशयत्" हरिवं०। 2. महाविष्णु. चक्रं चक्रायुधमस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। (वि०) 3. चक्रगळिंद कूडिद. 4. चक्रायुधदिंद कूडिद. 5. चक्राकारद गुण वन्नु हॊंदिरुव (गुणगळु). "सूनाचक्रध्वजवतां वेशनैव च जीवताम्" मनु० ४-८४।

चक्रवर्तिन् चक्रवर्तिन् (पुं०) 1. सार्वभौम, समुद्रदपर्यंतद भूमंडलद अधिपति. चक्रे भूमण्डले वर्तितुं शीलमस्य—वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "पुत्रमेवंगुणोपेतं चक्रवर्तिनमाप्नुहि" शाकु० १-११। 2. चक्रोत्तद सॊप्पु.

चक्रवर्तिनी चक्रवर्तिनी (स्त्री०) 1. मुळ्ळगसॆ गिड. चक्रमिव वर्तितुं शीलमस्याः—वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. जटामांसि. 3. अरगु.

चक्रवाक चक्रवाक (पुं०) चक्रवाकपक्षि. चक्रशब्देनोच्यते—वच (परिभाषणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "परस्पराक्रन्दिनि चक्रवाकयोः पुरो वियुक्ते मिथुने कृपावती" कुमा० ५-२६। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **-वाकी -वाकी**. "तां जानीथाः परिमित-

कथां जीवितं मे द्वितीयं दूरीभूते मयि सहचरे चक्रवाकी-मिवैकाम्" मेघ० २-२०।

चक्रवाट ಚಕ್ರವಾಟ (पुं०) 1. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 2. ದೀಪದ ಕಂಬ. 3. ಕ್ರಿಯಾರೋಹ, ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭ. चक्रस्येव वाटोऽत्र। "चक्रवाटः क्रियारोहे पर्यन्ते च शिखातरौ" मेदि०।

चक्रवाड(ल) ಚಕ್ರವಾಡ(ಲ) (पुं०)1. ಲೋಕಾಲೋಕ ಪರ್ವತ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. चक्रं भूमण्डलं वलते—वल (वेष्टने) "अण्" (३-२-१)। डलयोरभेदः। (न०)2. ಮಂಡಲ, ವರ್ತುಲ. 3. ಮಂಡಲಾಕಾರದ ವಸ್ತುಗಳ ಸಮೂಹ. "प्रकटितदिक्चक्रवालान्तरालम्" चं० भा०। 4. ಗುಂಪು, ಸಮೂಹ. "प्रकटयति किमुच्चैरर्चिषां चक्रवालम्" रत्ना० ४-१६। "चक्रवाडं गणे चक्रवाडोऽद्रौ चक्रवालवत्" हेम०।

चक्रवात ಚಕ್ರವಾತ (पुं०) ಸುಂಟರಗಾಳಿ, ಸುಳಿಗಾಳಿ. चक्रमिव वातः। "दैत्यो नाम्ना तृणावर्तः कंसभृत्यः प्रचोदितः। चक्रवातस्वरूपेण जहारासीनमर्भकम्" भाग० ७-१८।

चक्रवृद्धि ಚಕ್ರವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ, ಬಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಬಡ್ಡಿ. चक्रमिव वृद्धिः। "कायिका कायसंयुक्ता मासग्राह्या च कालिका। वृद्धेर्वृद्धिश्चक्रवृद्धिः कारिता ऋणिना कृता" बृहस्पतिः। "चक्रवृद्धिः कालवृद्धिः कारिता कायिका च या" मनु० ८-१५३। 2. ಗಾಡಿಯ ಬಾಡಿಗೆ. चक्रं चक्रवत् शकटादि, तन्निमित्ता वृद्धिः। "चक्रवृद्धिं समारूढो देशकालव्यवस्थितः। अतिक्रामन् देशकालौ न तत्फलमवाप्नुयात्" मनु० ८-१६६।

चक्रव्यूह ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ (पुं०) ಚಕ್ರಾಕಾರದ ಸೇನಾ ನಿವೇಶ, ಚಕ್ರದಂತೆ ವರ್ತುಲವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸೇನೆಗಳ ಸಮೂಹ. चक्रमिव व्यूहः। ಮಹಾಭಾರತದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ವಧೆಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿತ್ತು ಈ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ. "चक्र (पद्म) व्यूहो महाराज हयाचार्येणाभिकल्पितः" भा० द्रोण० ३४-२।

चक्रसंज्ञ ಚಕ್ರಸಂಜ್ಞ (पुं०)1. ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ. 2. ತವರ, ಕಲಾಯಿ. चक्रस्य संज्ञा यस्य।

चक्रसक्थ ಚಕ್ರಸಕ್ಥ (वि०) ಚಕ್ರದಂತಿರುವ ತೊಡೆಯುಳ್ಳವನು. चक्रमिव सक्थि यस्य "षच्" (५-४-११३)।

चक्रसाह्वय ಚಕ್ರಸಾಹ್ವಯ (पुं०) ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ. चक्रेण समानामाह्वां याति—या (प्रापणे) "कः" (३-२-३)। स्त्रियाम् "टाप्"। **–साह्वया –ಸಾಹ್ವಯಾ.**

चक्रहस्त ಚಕ್ರಹಸ್ತ (पुं०) 1. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು. चक्रं हस्ते यस्य। (वि०) 2. ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ.

चक्राङ्ग ಚಕ್ರಾಂಗ(पुं०)1. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. चक्रमिवाङ्गमस्य। 2. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. 3. ರಥ. चक्रमङ्गमस्य। "चक्राङ्गो मानसौकसि" मेदि०।

चक्राङ्गी ಚಕ್ರಾಂಗೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣುಹಂಸ. चक्रमिवाङ्गमस्याः। "चक्राङ्गीमदपश्यतोहरचलच्छम्पा-समुन्मेषणैः" चं० भा०। 2. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. 3. ಮಂಜೆಪೈ. "चक्राङ्गी कटुरोहिण्याम्" मेदि०।

चक्राट ಚಕ್ರಾಟ (पुं०) 1. ವಿಷವೈದ್ಯ, ಗಾರುಡಿಗಾರ. 2. ಧೂರ್ತ, ಕಪಟಿ, ಮೋಸಗಾರ. 3. ದೀನಾರವೆಂಬ ನಾಣ್ಯ. चक्रं चक्राकारमटति—अट (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "चक्राटो विषवैद्येऽपि धूर्तदीनारयोरपि" मेदि०।

चक्राधिवासिन् ಚಕ್ರಾಧಿವಾಸಿನ್ (पुं०) ನಾರಂಗ ವೃಕ್ಷ, ಹೇರಳೆ ಗಿಡ, "नागरङ्गके। चक्राधिवासी नारङ्गः" त्रिकाण्ड०।

चक्रायुध ಚಕ್ರಾಯುಧ (पुं०)1. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು. चक्रमायुधं यस्य। "चक्रायुधेन चक्रेण पिबतोऽमृतमोजसा" भा० आदि० ११-७। (वि०)2. ಚಕ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ.

चक्रावर्त ಚಕ್ರಾವರ್ತ (पुं०) ಚಕ್ರದಂತೆ ಸುತ್ತುವುದು, ಚಕ್ರವು ತಿರುಗುತ್ತಿರುವಂತೆ ತಿರುಗುವುದು. चक्रस्येवावर्तः।

चक्राह्व ಚಕ್ರಾಹ್ವ(पुं०)1. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. चक्र इत्याह्वा यस्य। 2. ಚಕ್ರಮರ್ದವೃಕ್ಷ.

चक्रिक ಚಕ್ರಿಕ (वि०) ಚಕ್ರಾಯುಧವುಳ್ಳವನು. चक्रमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

चक्रिन् ಚಕ್ರಿನ್ (पुं०)1. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. चक्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "समासदत्सादित-दैत्यसंपदः पदं महेन्द्रालयचारु चक्रिणः" माघ० १-११। "अरौद्रः कुण्डली चक्री" वि० स०। 2. ಕುಲಾಲ, ಕುಂಬಾರ. 3. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. 4. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 5. ಸಾರ್ವಭೌಮ, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಧಿಪತಿ. चक्रं राष्ट्रं स्वत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "चक्री कोके कुलालेऽहौ वैकुण्ठे चक्रवर्तिनि" हेम०। 6. ಗಾಣಿಗ, ಗಾಣದಿಂದ ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆಯುವವನು. 7. ಪುರೋಹಿತ. "चक्रिणो विष्णुभुजगकुलालग्रामयाजिनः" त्रिकाण्ड०। 8. ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "वैश्यायां शूद्रतश्चौरात्

जातः चक्रो स उच्यते"। 9. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 10. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. (वि०) 11. ಚಾಡಿಕೋರ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ತಪ್ಪನ್ನು ಹೇಳುವವನು. 12. ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. 13. ಚಕ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಥದಲ್ಲಿರುವವನು. "चक्रिणो दशमीस्थस्य रोगिणो भारिणः स्त्रियाः। स्नातकस्य च राज्ञश्च पन्था देयो वरस्य च" मनु० २-१३८।

चक्रीकृत ಚಕ್ರೀಕೃತ (वि०) ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುಂಡಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अचक्रं चक्रं कृतम् "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। चक्री+कृञ् "क्तः" (३-२-१०२)। "ददर्श चक्रीकृतचारुचापं प्रहर्तुमभ्युद्यतमात्मयोनिम्" कुमा० ३-७०।

चक्रीभूत ಚಕ್ರೀಭೂತ (वि०) ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಆಗಿರುವ, ಬಿಗ್ಗಿರುವ. अचक्रं चक्रं भूतम् "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। चक्री+भू "क्तः" (३-४-७२)।

चक्रीवत् ಚಕ್ರೀವತ್ (पुं०) ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. चक्रं चक्रवद्भ्रमणमस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "आसन्दीवत्" (८-२-१२) इति साधुः। "चक्रीवदङ्गरुहधूम्ररुचो विसस्रुः" माघ० ५-८। स्त्रियाम् -वती -वत्।

चक्रु ಚಕ್ರು (वि०) ಮಾಡುವ, ತಯಾರಿಸುವ. डु कृञ् (करणे) "कुः" (उ० १-२२)। द्वित्वं च।

चक्रेश्वर ಚಕ್ರೇಶ್ವರ (पुं०) 1. ಮಂಡಲಾಧಿಪತಿ, ಪ್ರಾಂತಾಧಿಕಾರಿ, ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿ. 2. ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಧಿಪತಿ, ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಧ್ಯಕ್ಷ. चक्रस्य मण्डलस्य राष्ट्रस्य वा ईश्वरः। 3. ಸೇನಾಧಿಪತಿ.

चक्रोपजीविन् ಚಕ್ರೋಪಜೀವಿನ್ (पुं०) ಗಾಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಗಾಣಿಗ. चक्रेण उपजीवति – उप + जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

चक्षण ಚಕ್ಷಣ (न०) 1. ಹೇಳುವುದು, ಮಾತಾಡುವುದು. चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನೋಡ್ದ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ದರ್ಶನ. 3. ಮದ್ಯ ಪಾನವು ರುಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೊಂದು ರುಚಿಯಾದುದನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು.

चक्षणि ಚಕ್ಷಣಿ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ.

चक्षस् ಚಕ್ಷಸ್ (पुं०) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವತೆಗಳ ಗುರು. 2. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "दिदिविद्वादशकरश्चक्षाः सुरगुरुर्गुरुः" त्रिकाण्ड०।

चक्षिङ् – **व्यक्तायां वाचि** (अदा० आत्म० सक० से० ख्याञादेशे अनि०)। चष्टे चक्षाते चक्षते। चक्षे चक्षाथे चड्ढ्वे। चक्षे चक्ष्वहे चक्ष्महे। आर्धधातुके ख्याञादेशः। लिटि वा (२-४-५५)। चख्यौ चख्यतुः चख्युः। भाष्ये ख्शादिरयमादेशः। पक्षे चक्शौ चक्शतुः। चक्शिथ चक्शाथ। चख्ये चख्याते। चक्शे चक्शाते। ख्याता क्शाता। ख्यास्यति, –ते। क्शास्यति, –ते। चष्टाम् चक्षाताम् चक्षताम्। अचष्ट अचक्षाताम् अचक्षत। चक्षीत चक्षीयाताम्। ख्यायात्, ख्येयात्। क्शायात् क्शेयात्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳು.

कर्मणि :—ख्यायते, क्शायते, चख्ये, चक्शे। ख्यायिता, ख्याता, क्शायिता क्शाता। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—ख्यापयति, –ते। ख्यापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ख्यापयिता। ख्यापयिष्यति, –ते। ख्याप्यताम्। अख्याप्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—ख्यातव्यः, क्शातव्यः। ख्यानीयः, क्शानीयः। ख्येयः क्शेयः। ख्यातः क्शातः। ख्यातवान्, क्शातवान्। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) आ + चक्षिङ् = आचष्टे। ಆಚಷ್ಟ। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು, ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳು. "स रावणहृतां ताम्यां वचसाचष्ट मैथिलीम्" रघु० १२-५५।

(2) अनु+आ+चक्षिङ् = अन्वाचष्टे। ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳು, ಅನಂತರ ಹೇಳು.

(3) अभि+आ+चक्षिङ्=अभ्याचष्टे। ಎದುರಾಗಿ ಹೇಳು. "पाण्डुपुत्रानुपासीनान् प्रश्रयप्रेमसङ्गतान्। अभ्याचष्टानुरागास्रैरन्धीभूतेन चक्षुषा" भाग० १-९-११।

(4) प्रति+आ+चक्षिङ् = प्रत्याचष्टे। ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳು, ನಿರಾಕರಿಸು, ತಿರಸ್ಕರಿಸು. "गुरुपुत्रीति कृत्वाऽहं प्रत्याचक्षे न दोषतः। गुरुणाचाननुज्ञातः काममेवं शपस्व माम्" भा० आदि० ७१-१७।

(5) सम् + आ + चक्षिङ् = समाचष्टे। ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು. "तत्सर्वं नः समाचक्ष्व पृष्टो यदिह किञ्चन। मन्ये त्वां विषये वाचां स्नातमन्यत्र छान्दसात्" भाग० १-४-१३।

(6) परि+चक्षिङ्=परिचष्टे। ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹೇಳು. "वेदप्रदानादाचार्यं पितरं परिचक्षते" मनु० २-१७१।

(7) प्र + चक्षिङ् = प्रचष्टे। ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳು. "तं देवनिर्मितं देशं ब्रह्मावर्तं प्रचक्षते"।

(8) प्रति + चक्षिङ् = प्रतिचष्टे। 1. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳು, ಬದಲು ಹೇಳು, ಉತ್ತರ ಹೇಳು. 2. ನೋಡು. "यदा तु सर्वभूतेषु दारुष्वग्निमिव स्थितम्। प्रतिचक्षीत मां लोको जह्यात्तर्ह्येव कश्मलम्" भाग० ३-९-३२।

चक्षुःश्रवस् ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವಸ್ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. चक्षुरेव श्रवोऽस्य चक्षुषा शृणोति—श्रु (श्रवणे) "असुन्" (उ० ४-१८८) वा। "तमाशु चक्षुःश्रवसां समूहं मन्त्रेण तार्क्ष्योदयकारणेन" किरा० १६-४२।

चक्षुरिन्द्रिय ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ (न०) ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇಂದ್ರಿಯ, ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯ.

चक्षुर्गोचर ಚಕ್ಷುರ್ಗೋಚರ (वि०) ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ. चक्षुषो गोचरः।

चक्षुर्निरोध ಚಕ್ಷುರ್ನಿರೋಧ (पुं०) ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ತಡೆ, ನೋಟಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅಡಚಣೆ, ನೋಡಲು ಅಡ್ಡಿ. चक्षुषो निरोधः। "चक्षुर्निरोधो ब्राह्मणस्य" आप०।

चक्षुर्मन्त्र ಚಕ್ಷುರ್ಮಂತ್ರ (पुं०) ಕಣ್ಣು ಕಟ್ಟಿ ಮಾಯ ಮಾಡುವುದು, ಅಭಿಚಾರಕಾರ್ಯ, ಮಾಟ, ಶೂನ್ಯ.

चक्षुर्मल ಚಕ್ಷುರ್ಮಲ (न०) ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಳೆ, ನೇತ್ರದ ಮಲ, ಕಣ್ಣಿನ ಗೀಜು.

चक्षुर्वर्धनिका ಚಕ್ಷುರ್ವರ್ಧನಿಕಾ (स्त्री०) ಶಾಕದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನದಿ. "महानदी च कौरव्य तथा मणिजला नदी। चक्षुर्वर्धनिका चैव नदी भरतसत्तम" भा० भीष्म० ११-३३।

चक्षुर्वहन ಚಕ್ಷುರ್ವಹನ (न०) ಬಲಮುರಿ ಗಿಡ.

चक्षुर्विषय ಚಕ್ಷುರ್ವಿಷಯ (पुं०) 1. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ರೂಪ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ದ್ರವ್ಯ. चक्षुषो विषयः। "उद्भूतरूपं नयनस्य गोचरो द्रव्याणि तद्वन्ति पृथक्त्वसंख्ये" भाषाप०। 2. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಪ್ರದೇಶ. "गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेष्टासनो भवेत्" मनु० २-११८। 3. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವಿಕೆ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವಿಕೆ.

चक्षुर्हन् ಚಕ್ಷುರ್ಹನ್ (वि०) ಕಣ್ಣಿನಿಂದಲೇ ಕೊಲ್ಲುವ, ನೋಟದಿಂದಲೇ ಸಾಯಿಸುವ. चक्षुषा हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्"। "त्वां तु चक्षुर्हणं प्राप्य दग्धो घोरेण चक्षुषा" भा० भीष्म० १२०-६८।

चक्षुष्मत् ಚಕ್ಷುಷ್ಮತ್ (वि०) ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ನೇತ್ರವುಳ್ಳ, ಉತ್ತಮವಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ. प्रशस्तं चक्षुरस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "तदा चक्षुष्मतां प्रीतिरासीत्समरसा द्वयोः" रघु० ४-१८।

चक्षुष्मत्ता ಚಕ್ಷುಷ್ಮತ್ತಾ (स्त्री०) ಉತ್ತಮವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. चक्षुष्मतो भावः "तल्" (५-१-११९)। "चक्षुष्मत्ता तु शास्त्रेण सूक्ष्मकार्यार्थदर्शिना" रघु० ४-१३। "त्वः" (५-१-११९)। **चक्षुष्मत्त्वम् ಚಕ್ಷುಷ್ಮತ್ತ್ವಮ್.**

चक्षुष्य ಚಕ್ಷುಷ್ಯ (पुं०) 1. ಕೇತಕವೃಕ್ಷ, ತಾಳೀಮರ. 2. ನುಗ್ಗಿಮರ. 3. ಪುಂಡರೀಕವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನಮರ. (न०) 4. ರಸಾಂಜನ. 5. ಸೌವೀರಾಂಜನ. (वि०) 6. ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ. 7. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತವಾದ. चक्षुषे हितम् "यत्" (५-१-५)। 8. ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. चक्षुषि भवः "यत्" (५-१-६)। "चक्षुष्यः खलु महतां परैरलङ्घ्यः" माघ० ८-५७। "चक्षुष्यः सुभगे पुण्डरीकवृक्षे रसाञ्जने। केतकेऽक्षिहिते चापि चक्षुष्या तु कुलत्थिका" मेदि०। "प्रियेऽक्षिजे तु चक्षुष्यः" विश्व०।

चक्षुष्या ಚಕ್ಷುಷ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸುಂದರಿ, 2. ಕುಳ ತ್ಥಾಂಜನ.

चक्षुस् ಚಕ್ಷುಸ್ (न०) 1. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. चक्षतेऽनेन—चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) "उसिः" (उ० २-११९)। "अभियाति नः सतृष एव चक्षुषो हरिरित्यखिद्यत नितम्बिनीजनः" माघ० १३-४६। 2. ತೇಜಸ್ಸು. ಕಾಂತಿ.

चक्षूराग ಚಕ್ಷೂರಾಗ (पुं०) 1. ದರ್ಶನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವ ಅನುರಾಗ, ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರೀತಿ चक्षषो रागः तदाकर्षकः अनुरागः। "पुरश्चक्षूरागस्तदनु मनसोऽनन्यपरता तनुग्लानिर्यस्य त्वयि समभवद्यत्र च तव" मालती० ६-१५। 2. ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕೆಂಪು. "चक्षूरागः कोकिलेषु न परकलत्रेषु" काद०।

चक्षूरोग ಚಕ್ಷೂರೋಗ (पुं०) ನೇತ್ರರೋಗ, ಕಣ್ಣಿನೊಳಗುಂಟಾಗುವ ಬೇನೆ. चक्षुषो रोगः। ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡಿ ದೇಹವು ಉಷ್ಣವಾಗಿರುವಾಗ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು ದೂರದ ವಸ್ತುವನ್ನು ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವುದು ನಿದ್ದೆ ಕೆಡುವುದು ಅತಿಯಾಗಿ ಅಳುವುದು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ದುಃಖ ಕ್ಲೇಶ ಅಭಿಘಾತ ಅತಿಯಾದ ಸಂಭೋಗ ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನೇತ್ರರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು.

"उष्णाभितप्तस्य जलप्रवेशात् दूरेक्षणात् स्वप्नविपर्ययाच्च। प्रसक्तसंरोदनकोपशोककलेशाभिघातादतिमैथुनाच्च" सुश्रुत० उत्तरतं० १-२६।

ಈ ನೇತ್ರರೋಗವು:

ವಾತದೋಷದಿಂದ	..	10 ವಿಧ
ಪಿತ್ತದೋಷದಿಂದ	..	10 „
ಕಫದೋಷದಿಂದ	..	13 „
ರಕ್ತದೋಷದಿಂದ	..	16 „
ಸರ್ವದೋಷಗಳಿಂದ	..	25 „
ಬಾಹ್ಯಕಾರಣಗಳಿಂದ	..	2 „

ಈ ರೀತಿ ಎಪ್ಪತ್ತಾರು ವಿಧ. "वाताद्दश तथा पित्तात् कफाच्चैव त्रयोदश। रक्तात् षोडश विज्ञेयाः सर्वजाः पञ्चविंशतिः। तथा बाह्यौ पुनर्द्वौ च रोगाः षट्सप्ततिः स्मृताः" सुश्रुत० उत्तरतं० १-२८, २९।

चङ्कुर चंकुर (पुं०) 1. ರಥ, ಗಾಡಿ, ಬಂಡಿ. चङ्क (सौत्रो धातुः) "उरच्" (उ० १-३८)। 2. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. "चङ्कुरः स्यात् रथे वृक्षे" मेदि०। 3. ಗಾಡಿ, ಸಂಚಾರಸಾಧನವಾದ ಮೋಟಾರು, ಬೈಸಿಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವು. "चङ्कुरं धोरणं यानमात्रे" त्रिकाण्ड०।

चङ्क्रम चंक्रम (पुं०) 1. ಗಮನ, ನಡಗೆ. 2. ಓಡಾಟ, ತಿರುಗಾಟ. क्रमु (पादविक्षेपे) + यङ् "घञ्" (३-३-१८)। उपधावृद्धिर्न (७-३-३४)। "जानुभिः करसरोजसहायैः चङ्क्रमं चादकुर्वत बालाः" चं० भा० १-७४। 3. ಪ್ರಯಾಣ, ಸುತ್ತುವುದು. "वितत्य वात्यामयचक्रचङ्क्रमान्" नैष० १-७३। क्रमु + यङ् "ल्युट्" (३-३-११५)। **चङ्क्रमणम्** चंक्रमणम्.

चङ्क्रमण ಚಂಕ್ರಮಣ (वि०) ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. क्रमु (पादविक्षेपे) + यङ् "युच्" (३-२-१५०)।

चङ्ग ಚಂಗ (वि०) 1. ಸುಂದರವಾವ, ಅಂದವಾದ. 2. ದಕ್ಷನಾದ, ಸಮರ್ಥನಾದ, ಚತುರನಾದ. चीयते — चिञ् (चयने) "डः" बाहु०। चम् अङ्गमस्य। शक०। "चङ्गस्तु शोभने दक्षे" मेदि०।

चङ्गल चंगल (न०) ಪಣ್ಯವೀಥಿ, ಅಂಗಡಿಯ ಬೀದಿ. "निर्मुटस्तु पण्याजीवकचङ्गले" त्रिकाण्ड०।

चञ्च चंच (पुं०) ಮುಕ್ಕುರಿ, ಬುಟ್ಟಿ.

चञ्चत् चंचत् (वि०) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. चञ्चु (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "चञ्चद्भुजभ्रमितचण्डगदाभिघातसञ्चूर्णितोरुयुगलस्य सुयोधनस्य" वेणी० १-२१।

चञ्चत्क चंचत्क (वि०) ಚಲಿಸುವಂತೆ ಕಾಣುವ, ಹಾರಾಡುವಂತೆ ತೋರುವ. चञ्चत् "कन्" (वा० ५-४-३)।

चञ्चत्पुट चंचत्पुट (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ತಾಳ. "ताले चञ्चत्पुटे ज्ञेयं गुरुद्वन्द्वं लघुप्लुतम्" सं० दा०।

चञ्चरिन् चंचरिन् (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. चर (गतौ) + यङ् — "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-रिणी** -रिणी.

चञ्चरीक चंचरीक (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. चर (गतौ) "ईकन्" धातोर्द्वित्वम् नुम् च (उ० ४-२०)। "इन्दिन्दिरश्चञ्चरीको लोलम्बो वम्भरश्च सः" अम०। "अन्वग्यातामिव सुरतरोर्मञ्जरीं चञ्चरीकैः" हंस० २-१८।

चञ्चरीकावली चंचरीकावली (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "यमौ रौ विख्याता चञ्चरीकावली गः" वृ० र०। ಯಗಣ ಮಗಣ ರಗಣ ವ್ವಯ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರು. **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

य	म	र	र	गु
।ऽऽ	ऽऽऽ	ऽ।ऽ	ऽ।ऽ	ऽ
।00	000	0।0	0।0	0

चञ्चल चंचल (पुं०) 1. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. चञ्चं गतिं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "चञ्चलः कामुकेऽनिले" मेदि०। (स्त्री०) **-ला** -ला. 3. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. (वि०) 4. ಚಲಿಸುವ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದ. चञ्चु (गतौ) "अलच्" बाहु०। "चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद् दृढम्" गीता ६-३४। 5. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. "चञ्चला तु तडिल्लक्ष्म्योः" मेदि०।

चञ्चा चंचा (स्त्री०) 1. ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪುರುಷ, ತೃಣಪುರುಷ. "चञ्चा तृणमयः पुमान्—चञ्चेव मनुष्यश्चञ्चा" सि० कौ०। चञ्चा "कन्" (५-३-९६)। कनो लुप् (५-३-९८)। "नृणां यं सेवमानानां संसारोऽप्यपवर्गति। तं जगत्यभजन्मर्त्यश्चञ्चा चन्द्रकलाधरम्"। 2. ಲಾಳದ ಗಿಡದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾಪೆ.

चञ्चु चंचु (पुं०) 1. ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳು ಗಿಡ. 2. ಬಿಟ್ಟಹರಳು ಗಿಡ. "चञ्चुः पञ्चाङ्गुले त्रोटचाम्" हेम०। (स्त्री०) 3. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಕೊಕ್ಕು, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಮೂತಿ. चञ्चति — चञ्चु (गतौ) "उः" बाहु०। वा "ऊङ्"।

चञ्चू: ಚಂಚೂಃ. "करयन्त्रणदन्तुरान्तरे व्यलिखत् चञ्चुपुटेन पक्षती" नैष० २-२। "नुनुदे तनुकण्डु पण्डित: पटुचञ्चूपुटकोटिकुट्टनै:" नैष० २-४।

चञ्चुभृत् ಚಂಚುಭೃತ್ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. चञ्चुं बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयो:) "क्विप्" (३-२-६१)। "पक्षो तु नाडीचरण: स्याच्चञ्चुभृदनेकज:" त्रिकाण्ड०।

चञ्चुमत् ಚಂಚುಮತ್ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. चञ्चुरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती** –ಮತೀ.

चञ्चुर ಚಂಚುರ (वि०) दक्षिनाद, समर्थनाद, ಚತುರನಾದ. चञ्चु (गतौ) "उरच्" (उ० १-४१)।

चञ्चुल ಚಂಚುಲ(पुं०)ಮಿಶ್ರಾವಿಶ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ "उदुम्बराहृयभिज्ञातास्तारकायणचञ्चुला:" हरिवं०।

चञ्चुसूचि ಚಂಚುಸೂಚಿ (पुं०) ಕಾರಂಡವ ಪಕ್ಷಿ. चञ्चु: सूचिरिव यस्य। स्त्रियाम् वा "ङीप्"।

चट – भेदने (चुरा० उभ० सक० से०)। चाटयति, –ते। अचीचटत्, –त। ಭೇದಿಸು, ಒಡೆ, ಬೇರ್ಪಡಿಸು.

उद्+चट=उच्चाटयति। उच्चाटनम्। उच्चाटनीय:। 1. ಪ್ರೇರಿಸು, ನೂಕು, ತಳ್ಳು, ಓಡಿಸು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾಯಿಸು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು. "उच्चाटनीय: करतालिकानां दानादिदानीं भवतीभिरेष:" नैष० ३-७।

चटक ಚಟಕ (पुं०) 1. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. चटति भिनत्ति धान्यादिकम् — चट (भेदने) "क्विन्" (उ० २-३३। स्त्रियाम् अजादि० "टाप्" (४-१-४)। **चटका** ಚಟಕಾ. स्वार्थे "क:" **चटकक:** ಚಟಕಕಃ. (न०) 2. ಹಿಪ್ಪಲಿ.

चटका ಚಟಕಾ (स्त्री०)1. ಹೆಣ್ಣು ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. चटकस्य स्त्री—अजादि० "टाप्" (४-१-४)। 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯ ಹೆಣ್ಣುಮರಿ. चटकाया अपत्यं स्त्री — चटका "ऐरक्" (४-१-१२८)। तस्य लुक् (वा० ४-१-१२८)। टापो लुक् (१-२-४९)। "टाप्" (४-१-४)। स्वार्थे **चटकका** ಚಟಕಕಾ, **चटकिका** ಚಟಕಿಕಾ.

चटकामुख ಚಟಕಾಮುಖ (न०) ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯ ಮುಖ ದಂತೆ ಹುದಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. चटकाया मुखमिव मुखं यस्य।

चटकाशिरस् ಚಟಕಾಶಿರಸ್ (पुं०) ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು. चटकाया शिर इव। "सर्वे सान्ता अदन्ता: स्यु:" ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ **चटकाशिर:** ಚಟಕಾಶಿರಃ ಎಂದು ಅಕಾರಾಂತವೂ ಉಂಟು. "ग्रन्थिकं पिप्पलीमूलं चटकाशिर इत्यपि" अम०। "शिरो ना पिप्पलीमूले" इति रभस:।

चटु ಚಟು (पुंन०)1. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು, ಚಾಟುವಾಕ್ಯ. चट (भदने) "कु:" (उ० १-३७)। "छायां निजस्त्रीचटुलालसानां मदेन किञ्चिच्चटुलाऽलसानाम्" माघ० ४-६। 2. ಹೊಟ್ಟೆ. 3. ವೃತಿಗಳ ಒಂದು ವಿಧ ಆಸನ. "चटुश्चाटौ पिचण्डे च प्रतिनामासने पुमान्" मेदि०।

चटुक ಚಟುಕ (पुं०) ದ್ರವವಸ್ತುವನ್ನು ಇಡುವ ಒಂದು ಮರದ ಪಾತ್ರೆ.

चटुल ಚಟುಲ (वि०) 1. ಚಂಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದ. चट (भेदने) "उलच्" बाहु०। "आयस्तमैक्षत जनश्चटुलाग्रपादं गच्छन्तमुच्चलितचामरचारुमश्वम्" माघ० ५-६। 2. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು, ಸಂಪಮಾತು, ಪುಸಲಾಯಿಸುವ ಮಾತು. "पुरुषश्चटुलानि कामिनीनां कुरुते यानि रहो न तानि पश्चात्" बृहत्सं० ७४-१६। (स्त्री०) **–ला–ली.** 3. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು.

चटूल्लोल ಚಟೂಲ್ಲೋಲ (वि०) 1. ಪ್ರಿಯವಾವ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವ. चटौ उल्लोल:। 2. ಚಂಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದ. 3. ಸುಂದರವಾದ.

चडि – कोपे (भ्वा० आत्म० अक० से०)। चण्डते। चचण्डे। अचण्डिष्ट। ರೇಗು, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡು, ಕೋಪಿಸಿಕೊ.

चडि – कोपे (चुरा० उभ० अक० से०)। चण्डयति, –ते। ಕೋಪಿಸಿಕೊ, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡು.

चण – दाने (भ्वा० पर० सक० से०)। चणति। चचाण। अचाणीत्, अचणीत्। ಕೊಡು, ದಾನಮಾಡು.

चण ಚಣ (पुं०) ಚಣಕ, ಕಡಲೆ. चण (दाने) "घञ्" (३-३-१९)।

चणक ಚಣಕ (पुं०) 1. ಕಡಲೆ. चण्यते — चण (दाने) "क्वुन्" (उ० २-३२)। "कार्पासमाषचणका: पुरन्दरहुताशभक्ताश्च" बृहत्सं० १५-१४। 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ, ಚಾಣಕ್ಯನ ತಂದೆ.

चणकरोटिका ಚಣಕರೋಟಿಕಾ (स्त्री०) ಕಡಲೆ ಹಿಟ್ಟಿನ ಹೋಳಿಗೆ.

चणकात्मज ಚಣಕಾತ್ಮಜ (पुं०) ಚಣಕನ ಮಗ, ಚಾಣಕ್ಯ, ಕೌಟಿಲ್ಯ.

चण्ड चंड (पुं) 1. ಹುಣಿಸೆಮರ. 2. ಒಬ್ಬ ಯಮ ಕಿಂಕರ. 3. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. चडि (कोपे) "अच्" (३-१-१३४)। "चण्डतुण्डौ महासुरौ" देवीमा०। (वि०) 4. ಬಹಳ ಕೋಪವುಳ್ಳ. "अथैकधेनोरपराध-चण्डाद्गुरोः कृशानुप्रतिमाद्बिभेषि" रघु० २-४९। 5. ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಉಗ್ರವಾದ. "दहन्तमिव तीक्ष्णांशुं चण्डवायुसमीरितम्" भा० आदि० ३२-२३२। (स्त्री०) **चण्डा चंडा**. 6. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 7. ಕರಿಯ ಕಚ್ಚೋರ. 8. ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಅಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. ["चण्डनायिका" ನೋಡಿ.] 9. ಬಿಳಿಗರಿಕೆ. **चण्डी चंडी**. 10. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 11. ಕೋಪ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು, ಸುಲಭವಾಗಿ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವ ಹೆಂಗಸು. 12. ಉದ್ದಾಲಕ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ. 13. ಹಿಂಸಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. "चण्डो ना तिन्तिडीवृक्षे यमकिंकरदैत्ययोः। चण्डी कात्यायनीदेव्यां हिंस्रकोपनयोषितोः। चण्डा धनहरी शङ्खपुष्पीस्त्रिष्वतिकोपने। तीव्रेऽपि" मेदि०।

चण्डकर चंडकर, -किरण -करण, -भानु -भानु (पुं०) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯ. चण्डास्तीक्ष्णाः कराः किरणाः भानवो वा अस्य। "चण्डकर-किरणमण्डलबोधितपुण्डरीकवनरुचिलुण्टाकलोचन" रघु० ग०।

चण्डकौशिक चंडकौशिक (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಮಗ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಬೃಹದ್ರಥರಾಜನು ಜರಾಸಂಧನನ್ನು ಪಡೆದನು. (न०)2. ಚಂಡಕೌಶಿಕವೆಂಬ ಒಂದು ನಾಟಕ. चण्डः कौशिको विश्वामित्रः वर्ण्यत्वेनास्त्यत्र "अच्" (५-२-१२७)।

चण्डता चंडता (स्त्री०) ಉಗ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. चण्डस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **-त्वम् -त्वन्**.

चण्डतुण्डक चंडतुंडक (पुं०) ಗರುಡನ ಮಗ. "सुवर्णचूडो नागाशो दारुणश्चण्डतुण्डकः" भा० उद्योग० १०१-९।

चण्डनायिका चंडनायिका (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಅಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. "उग्रचण्डा प्रचण्डा च चण्डोग्रा चण्डनायिका। चण्डा चण्डवती चैव चामुण्डा चण्डिका तथा। आभिः शक्तिभिरष्टाभिः सततं परिवेष्टिताम्। चिन्तयेत्सततं दुर्गां धर्मकामार्थमोक्षदाम्" देवीपु०।

चण्डवती चंडवती (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಅಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. ["चण्डनायिका" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] चण्डश्चण्डता विद्यतेऽस्याम् "मतुप्" (५-२-९४)।

चण्डवर्मन् चंडवर्मन् (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಜಕುಮಾರ.

चण्डवृत्ति चंडवृत्ति (वि०) ತನ್ನ ದಾರಿಯನ್ನೇ ಹಿಡಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಹಟವುಳ್ಳ, ಹಟಮಾರಿತನದ, ಪಟ್ಟುಬಿಡದ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವ.

चण्डवृष्टि चंडवृष्टि (स्त्री०) ಭಯಂಕರವಾದ ಮಳೆ, ಸಿಡಿಲು ಗುಡುಗುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಳೆ. चण्डा वृष्टिः।

चण्डवृष्टिप्रयात चंडवृष्टिप्रयात (पुं०) ದಂಡಕದ ಒಂದು ಭೇದ. **इदर लक्षणः** ನಗಣದ್ವಯ ಅನಂತರ ಏಳು ರಗಣಗಳು. "यदिह नयुगलं ततःसप्तरेफाः तदा चण्डवृष्टिप्रयातो भवेद्दण्डकः" वृ० र०। **इदर गणविन्यासः**

न न र र र र र र र र
।।। ।।। ।।० ।।० ।।० ।।० ।।० ।।० ।।०

उदाः "जलधररुचिरां भुजङ्गेन्द्रभोगाभचञ्चद्भुजाविद्ध-शूलायुधास्त्रप्रभाम्"।

चण्डा चंडा (स्त्री०) "चण्ड" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

चण्डांशु चंडांशु (पुं०) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯ. चण्डास्तीक्ष्णा अंशवो यस्य। "चण्डांशो-र्निशि का कथा रघुपते चन्द्रोऽयमुज्जृम्भते" हनु० ना०।

चण्डात चंडात (पुं०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. चण्डमतति—अत (सातत्यगमने) "अण्" (३-२-१)।

चण्डातक चंडातक (न०) ಅರತೊಡೆಯವರೆಗಿನ ಹೆಂಗಸರ ಉಡುಗೆ, ಮುಂಡಿಯ ಮೇಲಿನ ಒಳ ಲಂಗ. चण्डां कोपनां स्त्रियमतति—अत (सातत्यगमने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

चण्डाल चंडाल (पुं०) 1. ನಿಮ್ನವರ್ಗದವನು, ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದವನು. चण्डते कुप्यति—चडि (कोपे) "आलच्" (उ० १-११४)। "शूद्रादायोगवः क्षत्ता चण्डालश्चाधमो मतः। वैश्यराजन्यविप्रासु जायन्ते वर्णसंकराः" मनु० १०-१२। "गृहीतामर्जितमिदं भार्यातनयविक्रयात्। शेषस्यार्थे करिष्यामि चण्डालेऽप्यात्मविक्रयम्" चण्डकौ०। (वि०) 2. ಕ್ರೂರಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು, ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳವನು. चण्डान् क्रूरान् शरान् आलाति

आदत्ते। "चण्डालस्ते विषमविशिखः स्पृश्यते दृश्यते न" नैष० ९-१५६।

चण्डालता ಚಂಡಾಲತಾ (स्त्री०) चण्डालत्व, चण्डालन स्थिति. ಚಂಡಾಲನಾಗಿರುವಿಕೆ. चण्डालस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम्–ತ್ವಮ್.**

चण्डालवल्लकी ಚಂಡಾಲವಲ್ಲಕೀ (स्त्री०) चण्डालन ವೀಣೆ. चण्डालस्य वल्लकी।

चण्डालिका ಚಂಡಾಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. चण्डालन ವೀಣೆ. 2. ಒಂದು ಲತೆ. 3. पार्वति, दुर्गादेवि. 4. ಕಿನ್ನರ ಹೆಂಗಸು. "चण्डालिका किन्नरायामुमायामोषधीभिदि" मेदि०।

चण्डि ಚಂಡಿ (स्त्री०) पार्वति, दुर्गादेवि. चडि (कोपे) "इन्" (उ० ४-११७)।

चण्डिका ಚಂಡಿಕಾ (स्त्री०) पार्वति, दुर्गादेवि. चण्डो स्वार्थे "कः"। चडि (कोपे) "ण्वुल्" (३-१-१३३) वा।

चण्डिकागृह ಚಂಡಿಕಾಗೃಹ (न०) दुर्गादेवियु गुडि.

चण्डिकालय ಚಂಡಿಕಾಲಯ (पुं०) दुर्गादेवियु गुडि.

चण्डिल ಚಂಡಿಲ (पुं०) 1. ಚಕ್ಕೋತದ (ಸೊಪ್ಪಿನ) ಗಿಡ. 2. नापित, नायिंद. चडि (कोपे) "इलच्" बाहु०।

चण्डी ಚಂಡೀ (स्त्री०) 1. दुर्गादेवि, पार्वति. चण्ड वा "ङीष्" (४-१-४५)। 2. ಕೋಪವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "सा किलाश्वासिता चण्डी भर्त्रा तत्संश्रुतौ वरौ" रघु० १२-५। 3. उद्दालकन पत्नि.

चण्डीकुसुम ಚಂಡೀಕುಸುಮ (पुं०) ಕೆಂಪುಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. चण्डीप्रीतिकरं कुसुमं यस्य।

चण्डीपति ಚಂಡೀಪತಿ, चण्डिकापति ಚಂಡಿಕಾಪತಿ (पुं०) परमेश्वर, महादेव, शंकर.

चण्डीश ಚಂಡೀಶ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं०) परमेश्वर, परशिव, महादेव. चण्डया ईशः ईश्वरो वा। "पुण्यं यायास्त्रिभुवनगुरोर्धाम चण्डीश्वरस्य" मेघ० १-३३।

चण्डु ಚಂಡು (पुं०) मूषिक, ಇಲಿ. चडि (कोपे) "उः" बाहु०।

चण्डेश्वर ಚಂಡೇಶ್ವರ (पुं०) ಕೆಂಪು ದೇಹವುಳ್ಳ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಒಂದು ರೂಪ. "चण्डेश्वरं रक्ततनुं त्रिनेत्रम्" तन्त्रसा०।

चण्डोग्रशूलपाणि ಚಂಡೋಗ್ರಶೂಲಪಾಣಿ (पुं०) परमेश्वरन ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ. "चण्डोग्रशूलपाणेश्च मन्त्रः सर्वार्थसाधकः" तन्त्रसा०।

चतुर् ಚತುರ್ (त्रि० ब० व०) 1. ನಾಲ್ಕು. 2. ನಾಲ್ಕರಿಂದ ಕೂಡಿದ. चते (याचने) "उरन्" (उ० ५-५८)। **ಇದರ ಲಿಂಗತ್ರಯದ ರೂಪಗಳು:** (पुं०) चत्वारः चतुरः चतुर्भिः चतुर्भ्यः चतुर्भ्यः चतुर्णाम् चतुर्षु। "चत्वारो वयमृत्विजः स भगवान् कर्मोपदेष्टा हरिः" वेणी० १-२५। (स्त्री०) चतस्रः चतस्रः चतसृभिः चतसृभ्यः चतसृभ्यः चतसृणाम् चतसृषु। "तासामाद्याश्चतस्रस्तु निन्दितैकादशी च या" मनु० ३-४७। (न०) चत्वारि चत्वारि ಉಳಿದುವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು. (अव्य०) 3. नाल्कावृत्ति, ನಾಲ್ಕು ಸಲ.

चतुःकूटा ಚತುಃಕೂಟಾ (स्त्री०) श्रीविद्येय ಒಂದು मंत्र. "चतुःकूटा महाविद्या शङ्करेण प्रपूजिता" तन्त्रसा०।

चतुःपञ्च ಚತುಃಪಂಚ, चतुष्पञ्च ಚತುಷ್ಪಂಚ (वि०) ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಐದು. चत्वारः पञ्च वा। "अजानतामिवान्योन्यं चतुःपञ्चावशेषिताः" भाग० १-१५-२३।

चतुःपञ्चाश ಚತುಃಪಂಚಾಶ, चतुष्पञ्चाश ಚತುಷ್ಪಂಚಾಶ (वि०) ಐವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ. चतुःप(ष्प)-ञ्चाशत् "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–पञ्चाशी –ಪಂಚಾಶೀ.**

चतुःप (ष्प) ञ्चाशत् ಚತುಃಪಂ (ಷ್ಪಂ) ಚಾಶತ್ (स्त्री०) 1. ಐವತ್ತನಾಲ್ಕು. चतुरधिका पञ्चाशत्। (वि०) 2. ಐವತ್ತನಾಲ್ಕರಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಐವತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

चतुःशाल ಚತುಃಶಾಲ (न०) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳು. चतसृणां शालानां समाहारः। "एकग्रामे चतुःशाले दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे। पतिना नीयमानायाः पुरःशुक्को न दुष्यति" ज्योतिषम्।

चतुःषष्टि ಚತುಃಷಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು. चतुरधिका षष्टिः। (वि०) 2. ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕರಿಂದ ಕೂಡಿದ. चतुःषष्टि – पूरणे "डट्" (५-२-४८)। **–षष्टः –ಷಷ್ಟಃ.** ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ.

चतुःषष्टिकला ಚತುಃಷಷ್ಟಿಕಲಾ (स्त्री०) ಅವರತ್ತನಾಲ್ಕು ಕಲೆಗಳು. ["कला" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

चतुःषष्टितम **चतुःषष्टितम** (वि०) अरवत्तनाल्कनेय. चतुःषष्टि—पूरणे "डट्" (५-२-४८)। डट: वा "तमट्" (५-२-५६)। पक्षे **–षष्टः –षष्टः**.

चतुःसप्तति **चतुःसप्तति** (स्त्री०) 1. एप्पत्तनाल्कु. चतुरधिका सप्ततिः। (वि०) 2. एप्पत्तनाल्कुळ्ळ, एप्पत्तनाल्करिंद कूडिद. चतुःसप्तति—पूरणे "डट्" (५-२-४८)। **–सप्ततः –सप्ततः**.

चतुःसप्ततितम **चतुःसप्ततितम** (वि०) एप्पत्तनाल्कनेय. चतुःसप्तति—पूरणे "डट्" (५-२-४८)। डटः वा "तमट्" (५-२-५६)। पक्षे **–सप्ततः –सप्ततः**.

चतुर **चतुर** (पुं०) 1. गजशाले, आनेय करवट्टिगे. 2. गुंडाद तलेदिंबु. 3. नायकरल्लि ऒंदु भेद. चते (याचने) "उरच्" (उ० १-३८)। **इवन लक्ष्मण:** "वाक्चेष्टाव्यङ्ग्यसमागमश्चतुरः" रसमं०। व्यंग्यवाद मातु मत्तु आंगिकव्यापार इवुगळिंद सवतागमवन्नु विर्पडिसिकॊळ्ळुवनु चतुर नायकनु. **उदा:** (1) "तमोजटाले हरिदन्तराले काले निशायास्तव निर्गतायाः। तटे नदीनां निकटे वनानां घटेत शातोदरि कः सहायः?"। (2) "कान्ते कनकजम्बीरं करे कमपि कुर्वति। अपारनिश्चले भानौ बिन्दुमिन्दुमुखी ददौ"। (वि०) 4. निपुण, ज्ञाण. 5. कार्यदल्लि दक्षनाद, कॆलसदल्लि समर्थनाद. 6. चुरुकागिरुव, जटुवटिकॆयुळ्ळ. 7. सुंदरवाद. 8. तक्कुदाद, यॊग्यवाद. (अव्य०)9. चुरुकागि. 10. ज्ञाणतनदिंद.

चतुरंशा **चतुरंशा** (स्त्री०) वर्णवृत्तद ऒंदु भेद. **इदर लक्षण:** नगण यगण नगण यगण. ई लक्षणद वृत्तक्कॆ वृत्तरत्नाकरदल्लि "कुसुमविचित्रा" ऎंब हॆसरु. "नयसहितौ न्यौ कुसुमविचित्रा" वृ० र०। **इदर गणविन्यासः**

न	य	न	य
।।।	।ऽऽ	।।।	।ऽऽ

चतुरंग **चतुरंग** (न०) 1. आने कुदुरॆ रथ मत्तु पदाति (कालाळु) गळिंद कूडिद सैन्य. चत्वारि अङ्गानि यस्य। "प्रयातोऽस्मि नरव्याघ्र बलेन महतावृतः। क्लृप्तेन चतुरङ्गेण यत्तेन जितकाशिना" भा० वन० २०-१४। 2. चतुरंगवॆंब ऒंदु आट, कॆंपु हसुरु हळदि मत्तु कप्पु बण्णगळ नाल्कु विध कायिगळन्नु सेनॆगळागि उपयोगिसि नाल्वरु आडुव ऒंदु विध विनोदद आट. [विवरक्कॆ "तिथ्यादितत्त्व" ग्रंथदल्लि नोडि.]

चतुरङ्गिन् **चतुरंगिन्** (वि०) आने कुदुरॆ रथ पदातिरूपवाद नाल्कु अंगगळिंद कूडिद. चत्वारि अङ्गानि भूम्ना सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "चालयन् वसुधां चेमां बलेन चतुरङ्गिणा" भा० आदि० १०१-२५।

चतुरङ्गुल **चतुरंगुल** (पुं०) 1. ककॆगिड. चतस्रोऽङ्गुलयः प्रमाणमस्य पर्वणः—अङ्गुलि—"अच्" (५-४-८६)। "आरग्वधे राजवृक्षसंपाकचतुरङ्गुलाः" अम०। (वि०) 2. नाल्कु अंगुलगळ प्रमाणवुळ्ळ, नाल्कु बॆरळुगळ अळतॆयुळ्ळ. चतस्रोऽङ्गुलयः प्रमाणमस्य। "चतुरङ्गुलमात्रोऽपि नावकाशः स विद्यते" रामा०।

चतुरता **चतुरता** (स्त्री०) 1. ज्ञाणनागिरुविकॆ. 2. समर्थनागिरुविकॆ. 3. चुरुकागिरुविकॆ. चतुरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

चतुरन्त **चतुरंत** (वि०) नाल्कु समुद्रगळ मॆरॆयुळ्ळ, नाल्कु कडॆगळल्लियू समुद्रगळॆं ऎल्लॆयागि उळ्ळ. चत्वारः समुद्राः अन्तो यस्य। स्त्रियाम् **चतुरन्ता** **चतुरंता**. "भूत्वा चिराय चतुरन्तमहीसपत्नी दौष्यन्तिमप्रतिरथं तनयं निवेश्य। भर्त्रा तदर्पितकुटुम्बभरेण सार्धं शान्ते करिष्यसि पदं पुनराश्रमेऽस्मिन्" शाकु० ४-१९।

चतुरशीति **चतुरशीति** (स्त्री०) 1. ऎंबत्तनाल्कु. चतुरधिका अशीतिः। (वि०)2. ऎंबत्तनाल्कु सॊंख्यॆयुळ्ळ. पूरणे "डट्" (५-२-४८)। **चतुरशीतः** **चतुरशीतः**- ऎंबत्तनाल्कनेय. डटः वा "तमट्" (५-२-५६)। **चतुरशीतितमः** **चतुरशीतितमः**. स्त्रियाम् "ङीप्"(४-१-१५)। **–अशीती –अशीतिः**. **–अशीतितमी –अशीतितमः**.

चतुरस्र **चतुरस्र** (वि०) 1. नाल्कु कोणगळुळ्ळ, नाल्कु मूलॆगळुळ्ळ. चतस्रोऽस्राः कोणा यस्य। "मनुष्यवाह्यं चतुरस्रयानमध्यास्य कन्या परिवारशोभि" रघु० ६-१०। 2. नाल्कु कडॆगळल्लियू हॆच्चु कडमॆयिल्लदॆ ऒंदे समनागिरुव. "बभूव तस्याश्चतुरस्रशोभि वपुर्विभक्तं नवयौवनेन" कुमा० १-३२।

चतुरात्मन् ಚತುರಾತ್ಮನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮೇಶ್ವರ, ನಾರಾಯಣ. चत्वारः वासुदेव-संकर्षण-प्रद्युम्नानिरुद्ध रूपाः आत्मानः स्वरूपाणि अस्य। "वासुदेवादिरूपत्वात् चतुरात्मेति कथ्यते" इति निरुक्तिः। "चतुरात्मा चतुर्व्यूहः चतुर्दंष्ट्रश्चतुर्भुजः" वि० स०। चत्वारो बुद्ध्यादयः आत्मानो यस्य वा।

चतुरानन ಚತುರಾನನ (पुं०) ಚತುರ್ಮುಖ, ಬ್ರಹ್ಮ. चत्वारि आननानि अस्य। "इतरतापशतानि यथेच्छया वितर तानि सहे चतुरानन। अरसिके तु रहस्यनिवेदनं शिरसि मालिख मालिख मालिख" उद्भ०।

चतुराश्रम ಚತುರಾಶ್ರಮ (न०) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳು. चतुर्णामाश्रमाणां समाहारः। "चत्वार आश्रमाश्चैव ब्राह्मणस्य प्रकीर्तिताः। गार्हस्थ्यं ब्रह्मचर्यं च वानप्रस्थं तु भिक्षुकम्"। ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಆಶ್ರಮಗಳಿಂದ ವಿಪ್ರನು ದಶವಿಧ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "चतुर्भिरपि चैवैतैर्नित्यमाश्रमिभिर्द्विजैः। दशलक्षणको धर्मः सेवितव्यः प्रयत्नतः" मनु० ६-९१।

चतुरूषण ಚತುರೂಷಣ (न०) ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು. चतुर्णामूषणानां समाहारः। "त्र्यूषणं सकणामूलं कथितं चतुरूषणम्। व्योषस्येव गुणाः प्रोक्ताः अधिकाश्चतुरूषणे" भावप्र०।

चतुर्गण ಚತುರ್ಗಣ (पुं०) ನಾಲ್ಕರ ಒಂದು ಗುಂಪು, ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿಗಳ ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತುಗಳ ಗುಂಪು. चतुर्णां गणः।

चतुर्गति ಚತುರ್ಗತಿ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. चतुर्णामाश्रमधर्मिणामाश्रमिणां वा गतिराश्रयः। उपासकाभियोगतारतम्यकृतक्रमाच्चतस्रो गतयः प्राप्तयोऽस्मिन् वा। "चतस्रः प्राप्तयो यस्मिन् भक्तानां स चतुर्गतिः" इति निरुक्तिः। "चतुर्मूर्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः" वि० स०।

चतुर्गुण ಚತುರ್ಗುಣ (वि०) ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾದ, ನಾಲ್ಮಡಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ, चत्वारो गुणा यस्य।

चतुर्जातक ಚತುರ್ಜಾತಕ (न०) ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ (ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ) ಯಾಲಕ್ಕಿ ಜಾಪತ್ರೆ ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರ (ನಾಗಸಂಪಿಗೆ) ಈ ನಾಲ್ಕರ ಗುಂಪು. चतुर्णां जातकानां समाहारः। "त्रिकटुचतुर्जातककुस्तुम्बुरुमिश्रं खादेत्" सुश्रुत०।

चतुर्नवति ಚತುರ್ನವತಿ (स्त्री०) 1. ತೊಂಬತ್ತನಾಲ್ಕು. चतुर्भिरधिका नवतिः। (वि०) 2. ತೊಂಬತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. चतुर्भिरधिका नवतिर्यस्य। चतुर्नवति पूरणे "डट्" (५-२-४८)। (वि०) **चतुर्नवतः ಚತುರ್ನವತಃ.** ತೊಂಬತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ. डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। **चतुर्नवततमः ಚತುರ್ನವತತಮಃ.** स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **चतुर्नवती ಚತುರ್ನವತೀ. चतुर्नवततमी ಚತುರ್ನವತತಮೀ.**

चतुर्थ ಚತುರ್ಥ (वि०) ನಾಲ್ಕನೆಯ. चतुर्णां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। "थुक्" (५-२-५१)। "चतुर्थोपायसाध्ये तु रिपौ सान्त्वमपक्रिया" माघ० २-५४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **चतुर्थी ಚತುರ್ಥೀ.**

चतुर्थी ಚತುರ್ಥೀ (स्त्री०) 1. ಚತುರ್ಥೀ ತಿಥಿ, ಪಕ್ಷದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ. ಈ ತಿಥಿಯು ಚಂದ್ರನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಲೆಯು ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವ ದಿವಸ. ಈ ದಿವಸದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡಕೂಡದೆಂಬ ವಚನವಿರುವುದು. "चतुर्थ्यामुदितश्चन्द्रो नेक्षितव्यः कदाचन"। 2. (व्याकरणदल्लि) ನಾಲ್ಕನೆಯ ವಿಭಕ್ತಿ. "चतुर्थी संप्रदाने" (२-३-१३)।

चतुर्थक ಚತುರ್ಥಕ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳಿಗೊಂದಾವೃತ್ತಿ ಬರುವ ಜ್ವರ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಜ್ವರ. "दिनत्रयमतिक्रम्य यः स्यात् स हि चतुर्थकः"।

चतुर्दन्त ಚತುರ್ದಂತ (पुं०) ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಆನೆ. चत्वारो दन्ता अस्य। "ऐरावणोऽभ्रमातङ्गश्चतुर्दन्तोऽर्कसोदरः" अभि० चि०। "चतुर्दन्तगजारूढो वज्री कुलिशभृत्करः" वि० ध०।

चतुर्दश ಚತುರ್ದಶ (वि०) ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ. चतुर्दशन् "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-दशी -ದಶೀ.**

चतुर्दशन् ಚತುರ್ದಶನ್ (पुं० ब० व०) ಹದಿನಾಲ್ಕು. चतुर्भिरधिका दश। "सप्ततन्तुजन्मा चतुर्दश जगन्ति यशःपटश्च" नैष० ११-१००।

चतुर्दशभुवन ಚತುರ್ದಶಭುವನ (न०) ಭೂಲೋಕ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳು. चतुर्दशानां भुवनानां समाहारः। पात्रा० न "ङीप्" (वा० २-४-१७)।

ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳು: (1) भूलोकः (2) भुवर्लोकः (3) स्वर्लोकः (4) महर्लोकः (5) जनोलोकः (6) तपोलोकः (7) सत्यलोकः ಇವು ಏಳು ಊರ್ಧ್ವ

ಲೋಕಗಳು. (1) अतलम् (2) वितलम् (3) सुतलम् (4) तलातलम् (5) महातलम् (6) रसातलम् (7) पातालम् ಇವು ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳು. ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳೂ ವಿರಾಟ್ ಪುರುಷನ ಅವಯವಗಳಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿವೆ. "स एव पुरुषस्तस्मादण्डं निर्भिद्य निर्गतः। सहस्रोर्वङ्घ्रिबाह्वक्षः सहस्राननशीर्षवान्। यस्येहावयवैर्लोकान् कल्पयन्ति मनीषिणः॥ कट्यादिभिरधः सप्त सप्तोर्ध्वं जघनादिभिः। पुरुषस्य मुखं ब्रह्म क्षत्रमेतस्य बाहवः। ऊर्वोर्वैश्यो भगवतः पद्भ्यां शूद्रोऽभ्यजायत"॥ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಏಪ್ತ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳು ನಡುವಿಗೆ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲೂ ಏಪ್ತ ಅಧೋಲೋಕಗಳು ನಡುವಿಗೆ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲೂ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿವೆ. ಭೂರ್ಲೋಕ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ, ಭುವರ್ಲೋಕ (ನಾಭಿ) ಹೊಕ್ಕಳಲ್ಲಿ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಲೋಕ, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಮಹರ್ಲೋಕ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಜನೋಲೋಕ, ಸ್ತನಗಳಿರಡರಲ್ಲೂ ತಪೋಲೋಕ, ತಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಲೋಕ, ಕಟಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅತಲ, ತೊಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿತಲ, ಮಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುತಲ, ಮೊಣಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ತಲಾತಲ, ಕಾಲುಗಳ ಗಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾತಲ, ಕಾಲುಗಳ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ರಸಾತಲ, ಕಾಲುಗಳ ತಳದಲ್ಲಿ ಪಾತಾಳ ಈ ರೀತಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆ. "भूर्लोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः। हृदा स्वर्लोक उरसा महर्लोको महात्मनः। ग्रीवायां जनलोकश्च तपोलोकः स्तनद्वयात्। मूर्धभिः सत्यलोकस्तु ब्रह्मलोकः सनातनः॥ तत्कट्यां चातलं कल्पं ऊरुभ्यां वितलं विभोः। जानुभ्यां सुतलं शुद्धं जङ्घाभ्यां तु तलातलम्। महातलं तु गुल्फाभ्यां प्रपदाभ्यां रसातलम्। पातालं पादतलतः इति लोकमयः पुमान्" भाग० २-५।

ಈ ಚತುರ್ದಶಲೋಕಗಳೂ ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುವುವು. ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುವುದರಿಂದ ಇವು ತಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಯೋಗಿಗಳು ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "ब्रह्माण्डे सन्ति ये अण्डाः पिण्डमध्येऽपि संस्थिताः। तलं पादाङ्गुष्ठतले तस्योपरि तलातलम्। महातलं गुल्फमध्ये गुल्फोपरि रसातलम्। सुतलं जङ्घयोर्मध्ये वितलं जानुमध्यगम्। ऊर्वोर्मध्ये तलं प्रोक्तं सप्त पातालमीरितम्। तलातलं चातलं च महातलरसातलम्। सप्त पातालमेतत्तु सुतलं वितलं तलम्। इदानीं पिण्डमध्ये तु सप्तलोकं शृणु प्रिये। मूलाधारे तु भूर्लोको लिङ्गाग्रे तु भुवस्ततः। स्वर्लोको लिङ्गमूले तु मेरुमूले महस्तथा। मेरुच्छिद्रे जनोलोको मेरुनाड्यां तपस्तथा। कमले सत्यलोकस्तु इति लोकाः पृथक् पृथक्"।

ಹೀಗೆಯೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳೂ ಸಪ್ತಸಮುದ್ರಗಳೂ ಅಷ್ಟಪರ್ವತಗಳೂ ಸಕಲನದಿಗಳೂ ಇರುವುವು.

ಸಪ್ತ ದ್ವೀಪಗಳು: "सप्तद्वीपानि कथ्यन्तेऽधुना तानि शृणु प्रिये। जम्बुद्वीपस्तु मज्जायां शाकद्वीपन्तु मध्यमे। शाल्मद्वीपः शिरोमध्ये मांसमध्ये कुशस्तथा। त्वचि क्रौञ्चो लोममध्ये गोमेदद्वीप ईरितः। नखमध्ये तथा श्वेतः सप्तद्वीपा वसुन्धरा"।

ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳು: "लवणः स्वेदमध्ये तु इक्षूरक्ते मधु त्वचि। सर्पिर्मेदोवसामध्ये दधि क्षीरं ललाटके। वीर्यमध्येऽमृतो ज्ञेयः पादे कूर्मः स्थितो महान्"।

ನವದ್ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ನವ ಖಂಡಗಳು: "पाय्वादौ भारतं खण्डं काश्मीरं त्रिकमण्डलु। द्विजखण्डमेकपादं खण्डं वक्ष्ये समण्डलम्। कैवर्तगर्तगान्धारं नवखण्डमिति स्थितम्"।

ಅಷ್ಟ ಪರ್ವತಗಳು: "मेरुदण्डे सुमेरुस्तु पीठमध्ये हिमालयः। वामस्कन्धे तथा दक्षे मलयो मन्दराचलः। विन्ध्यस्तु दक्षिणे कर्णे वामे मैनाक ईश्वरि। ललाटे मध्यदेशे तु श्रीशैलः परमेश्वरि। तथा ब्रह्मकपालस्थः कैलासः पर्वतो महान्"।

ನವನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಗಳು: "शरीरे नवनाडीस्थाः नर्मदा च महेश्वरि। इडायां यमुना देवि पिङ्गलायां सरस्वती। सुषुम्णायां वहेद्गङ्गा चान्यान्यासु च नाडिषु। गङ्गा सरस्वती गोदा नर्मदा यमुना तथा। कावेरी चन्द्रभागा च वितस्ता च इरावती"। ಇತ್ಯಾದಿ.

चतुर्दशरत्न ಚತುರ್ದಶರತ್ನ (न० ब० व०) ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಹದಿನಾಲ್ಕು ರತ್ನಗಳು. (1) ಲಕ್ಷ್ಮಿ, (2) ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿ, (3) ಪಾರಿಜಾತವೃಕ್ಷ, (4) ಸುರೆ, (5) ಧನ್ವಂತರಿ, (6) ಚಂದ್ರ, (7) ಕಾಮಧೇನು, (8) ಐರಾವತ, (9) ರಂಭೆ ಮೊದಲಾದ ಅಪ್ಸರೆಯರು, (10) ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು, (11) ವಿಷ, (12) ಶಂಖ, (13) ಅಮೃತ, (14) ಹರಿಧನುಸ್ಸು. **ಇವು ಹದಿನಾಲ್ಕು ರತ್ನಗಳು.**

चतुर्दशविद्या ಚತುರ್ದಶವಿದ್ಯಾ (स्त्री० ब० व०) ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ ಮೀಮಾಂಸಾ ನ್ಯಾಯ (ತರ್ಕ) **ಇವು ಚತುರ್ದಶ ವಿದ್ಯೆಗಳು.** "अङ्गानि वेदाश्चत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः। पुराणं धर्मशास्त्रं च

विद्या ह्येताश्चतुर्दश" हेमाद्रि०। "पुराणन्यायमीमांसा धर्मशास्त्राङ्गमिश्रिताः। वेदाः स्थानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश" याज्ञ० १-३।

चतुर्दशी ಚತುರ್ದಶೀ (स्त्री०) पक्षद पदिनाल्कनेय तिथि.

चतुर्दिश् ಚತುರ್ದಿಶ್ (स्त्री० ब० व०) पूर्व मोद लाद नाल्कु दिक्कुगळु. चतस्रो दिशः।

चतुर्दिशम् ಚತುರ್ದಿಶಮ್ (न०) पूर्व मोदलाद नाल्कु दिक्कुगळु. चतसृणां दिशानां समाहारः। द्विगुः (२-१-५२)। एकवचनम् (२-४-१)।

चतुर्दोल ಚತುರ್ದೋಲ (पुं०) नाल्कु जनरु हेगल मेले होरुव राजन ऒंदु वाहन, शिबिके, चौकट्टिन दोली. "राज्ञो यद् द्विपदं यानं विशेषाख्यमलं विदुः। चतुर्भिरुह्यते यत्तु चतुर्दोलं तदुच्यते" इति भोजदेवः।

चतुर्दोस् ಚತುರ್ದೋಸ್ (वि०) नाल्कु तोळुगळुळ्ळ. चत्वारो दोषो यस्य। "आत्मैव तातस्य चतुर्भुजस्य जातश्चतुर्दोरुचितः स्मरोऽपि" नैष० ७-६५।

चतुर्द्वरि ಚತುರ್ದ್ವಾರ (न०) 1. नाल्कु बागिलुगळुळ्ळ मने. चत्वारि द्वाराण्यस्य। 2. नाल्कु बागिलुगळु. चतुर्णां द्वाराणां समाहारः। "मण्डपं कारयेत्तत्र चतुर्द्वारसमन्वितम्" हेमाद्रि०।

चतुर्धा ಚತುರ್ಧಾ (अव्य०) नाल्कु विधवागि, नाल्कु प्रकारवागि. चतुर् विधार्थे "धा" (५-३-४२)। "ततश्च शेषं प्रविभज्य शीघ्रमर्घं चतुर्धा मम चात्मनश्च" भा० आदि० २०७-५। "मनो बुद्धिरहङ्कारश्चित्तमित्यन्तरात्मकम्। चतुर्धा लक्ष्यते भेदो वृत्त्या लक्षणरूपया" भाग० ३-२६-१४।

चतुर्बाहु ಚತುರ್ಬಾಹು (पुं०) 1. विष्णु, परमात्म. चत्वारो बाहवोऽस्य। "व्यूहमूलपरावस्थानिरुपाधिकरूपतः। चत्वारो बाहवो यस्य स चतुर्बाहुरुच्यते" इति निरुक्तिः। "चतुर्मूर्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः" वि० स०। 2. नाल्कु मूलेगळुळ्ळ चौकवाद प्रदेश. (वि०)3. नाल्कु भुजगळुळ्ळ.

चतुर्भद्र ಚತುರ್ಭದ್ರ (न०) 1. धर्म अर्थ काम मत्तु बलगळेंब नाल्कु पुरुषार्थगळु. चतुर्णां धर्मार्थकामबलरूपाणां भद्राणां श्रेयसां समाहारः। (वि०) 2. चतुर्विधपुरुषार्थगळिंद कूडिद. चत्वारि भद्राणि यस्य।

चतुर्भाग ಚತುರ್ಭಾಗ (पुं०) नाल्कनेय ऒंदु भाग, कालुभाग.

चतुर्भाव ಚತುರ್ಭಾವ (पुं०) विष्णु, परमात्म. चतुर्व्यूहप्रभवाः भावाः भावनाः प्रयोजनाभिव्यञ्जनानि अस्य। "चतुरात्मा चतुर्भावश्चतुर्वेदविदेकपात्" वि० स०।

चतुर्भुज ಚತುರ್ಭುಜ (पुं०) 1. विष्णु. चत्वारो भुजा अस्य। "चतुर्भुजांशप्रभवः स तेषाम्" रघु० १५-९९। (वि०)2. नाल्कु भुजगळुळ्ळ. "तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते" गीता ११-४६। 3. नाल्कु कोणगळुळ्ळ, चौकवागिरुव.

चतुर्भूमिक ಚತುರ್ಭೂಮಿಕ (पुं०) नाल्कु महडिगळुळ्ळ मने. चतस्रो भूमिका यस्य।

चतुर्मास ಚತುರ್ಮಾಸ (न०) नाल्कु तिंगळुगळ काल.

चतुर्मुख ಚತುರ್ಮುಖ (पुं०) 1. ब्रह्म. चत्वारि मुखानि अस्य। "तस्यां स चाम्भोरुहकर्णिकायामवस्थितो लोकमपश्यमानः। परिक्रमन् व्योम्नि विवृत्तनेत्रश्चत्वारि लेभेऽनुदिशं मुखानि" भाग० ३-८-१६। "चतुर्वर्णमयो लोकस्त्वत्तः सर्वं चतुर्मुखात्" रघु० १०-२२। 2. नाल्कु मुखगळु. चत्वारि मुखानि। "पुराणस्य कवेस्तस्य चतुर्मुखमुखोद्गता" कुमा० २-१७। 3. नाल्कु बागिलुगळुळ्ळ मने. चत्वारि मुखान्यस्य। चतुर्णां मुखानां समाहारः। द्विगुः। "ङीप्" (४-१-२१)। **-मुखी** -ಮುಖೀ.

चतुर्मूर्ति ಚತುರ್ಮೂರ್ತಿ (पुं०) विष्णु, परमात्म. चतस्रो मूर्तयो यस्य। बलभद्र, वासुदेव, प्रद्युम्न मत्तु अनिरुद्ध रूपवाद नाल्कु मूर्तिगळन्नु हॊंदिरुवुदरिंद ई हेसरु. "बलभद्रो वासुदेवः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः। चतस्रो मूर्तयो यस्य स चतुर्मूर्तिरुच्यते" इति निरुक्तिः। "चतुर्मूर्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः" वि० स०।

चतुर्युक्त ಚತುರ್ಯುಕ್ತ (वि०) नाल्कु कुदुरेगळिंद एळेयल्पडुव (रथ). चतुर्भिः हयैर्युक्तः। "चतुर्युक्तान् रथांस्तस्मै रौक्मान् दास्यामि षोडश" भा० उद्योग० ८६-६।

चतुर्युग ಚತುರ್ಯುಗ (न०) 1. कृत त्रेता द्वापर मत्तु कलिगळेंब नाल्कु युगगळु. चतुर्णां युगानां समाहारः। पात्रादित्वात् न ङीप्। 43,20,000 मानुष वर्षगळु अथवा 12,000 दैव वर्षगळु

ಕಳಿದರೆ ಒಂದು ಚತುರ್ಯುಗವಾಗುವುದು. [ಯುಗ ಮಾನಕ್ಕೆ "ಅಬ್ದ" ಮತ್ತು "ಕಲಿ" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "तद्द्वादशसहस्राणि चतुर्युगमुदाहृतम्। सूर्याब्दसंख्यया द्वित्रिसागरैरयुताहतैः। सन्ध्यासन्ध्यांशसहितं विज्ञेयं तच्चतुर्युगम्" सू० सि०। "यदेतत्परिसंख्यातमादावेव चतुर्युगम्। एतद्द्वादशसाहस्रं देवानां युगमुच्यते" मनु० १-७१। (वि०) 2. ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "चतुर्वर्गफलं ज्ञानं कालावस्थाश्चतुर्युगाः" रघु० १०-२२।

चतुर्वक्त्र ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರ (पुं०) ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮಃ चत्वारि वक्त्राण्यस्य।

चतुर्वर्ग ಚತುರ್ವರ್ಗ (पुं०) ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಗುಂಪು. चतुर्णां धर्मार्थकाममोक्षाणां वर्गः समुदायः। "चतुर्वर्गफलं ज्ञानं कालावस्थाश्चतुर्युगाः" रघु० १०-२२।

चतुर्वर्ण ಚತುರ್ವರ್ಣ (पुं० ब० व०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು. चत्वारो वर्णाः। "चतुर्वर्णमयो लोकस्त्वत्तः सर्वं चतुर्मुखात्" रघु० १०-२२।

चतुर्वर्षशतायुस् ಚತುರ್ವರ್ಷಶತಾಯುಸ್ (वि०) ನಾಲ್ಕುನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳ. चतुर्वर्षशतमायुर्यस्य। "अरोगाः सर्वसिद्धार्थाश्चतुर्वर्षशतायुषः" मनु० १-८३।

चतुर्वाहिन् ಚತುರ್ವಾಹಿನ್ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ಕುದುರೆ ಅಥವಾ ಎತ್ತುಗಳಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ಗಾಡಿ.

चतुर्विंशति ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು. चतुर्भिरधिका विंशतिः। "आद्वादशात्क्षत्रबन्धोरा चतुर्विंशतेर्विशः" मनु० २-३८। चतुर्विंशति पूरणे "डट्" (५-२-४८)। (वि०) चतुर्विंशः ಚತುರ್ವಿಂಶಃ. डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। -विंशतितमः -ವಿಂಶತಿತಮಃ. ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ. स्त्रियाम् "ङीप्"। -विंशी -ವಿಂಶೀ. -विंशतितमी -ವಿಂಶತಿತಮಿ.

चतुर्विंशतिक ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಕ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕುಳ್ಳ, ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. चतुरधिका विंशतिर्यत्र "कप्" (५-४-१५४)।

चतुर्विंशतिमूर्ति ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಮೂರ್ತಿ (स्त्री०) ವಿಷ್ಣುವಿನ ಚತುರ್ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖ ಚಕ್ರ ಗದಾ ಪದ್ಮ ಗಳನ್ನು ಹಸ್ತಭೇದದಿಂದ ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮೂರ್ತಿಗಳು.

ಮೂರ್ತಿಗಳ ಹೆಸರು	ಮೇಲಿನ ಬಲಗಡೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ	ಮೇಲಿನ ಎಡಗಡೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ	ಕೆಳಗಿನ ಬಲಗಡೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ	ಕೆಳಗಿನ ಎಡಗಡೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ
(1) ಕೇಶವ	ಪದ್ಮ	ಚಕ್ರ	ಶಂಖ	ಗದೆ
(2) ನಾರಾಯಣ	ಶಂಖ	ಗದೆ	ಪದ್ಮ	ಚಕ್ರ
(3) ಮಾಧವ	ಗದೆ	ಶಂಖ	ಚಕ್ರ	ಪದ್ಮ
(4) ಗೋವಿಂದ	ಚಕ್ರ	ಪದ್ಮ	ಗದೆ	ಶಂಖ
(5) ವಿಷ್ಣು	ಗದೆ	ಶಂಖ	ಪದ್ಮ	ಚಕ್ರ
(6) ಮಧುಸೂದನ	ಚಕ್ರ	ಪದ್ಮ	ಶಂಖ	ಗದೆ
(7) ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ	ಪದ್ಮ	ಶಂಖ	ಗದೆ	ಚಕ್ರ
(8) ವಾಮನ	ಶಂಖ	ಗದೆ	ಚಕ್ರ	ಪದ್ಮ
(9) ಶ್ರೀಧರ	ಪದ್ಮ	ಗದೆ	ಚಕ್ರ	ಶಂಖ
(10) ಹೃಷೀಕೇಶ	ಗದೆ	ಪದ್ಮ	ಚಕ್ರ	ಶಂಖ
(11) ಪದ್ಮನಾಭ	ಶಂಖ	ಚಕ್ರ	ಪದ್ಮ	ಗದೆ
(12) ದಾಮೋದರ	ಪದ್ಮ	ಗದೆ	ಶಂಖ	ಚಕ್ರ
(13) ವಾಸುದೇವ	ಗದೆ	ಚಕ್ರ	ಶಂಖ	ಪದ್ಮ
(14) ಸಂಕರ್ಷಣ	ಗದೆ	ಪದ್ಮ	ಶಂಖ	ಚಕ್ರ
(15) ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ	ಚಕ್ರ	ಗದೆ	ಶಂಖ	ಪದ್ಮ
(16) ಅನಿರುದ್ಧ	ಚಕ್ರ	ಶಂಖ	ಗದೆ	ಪದ್ಮ
(17) ಅಧೋಕ್ಷಜ	ಪದ್ಮ	ಚಕ್ರ	ಗದೆ	ಶಂಖ
(18) ಪುರುಷೋತ್ತಮ	ಚಕ್ರ	ಶಂಖ	ಪದ್ಮ	ಗದೆ
(19) ನೃಸಿಂಹ	ಚಕ್ರ	ಗದೆ	ಪದ್ಮ	ಶಂಖ
(20) ಅಚ್ಯುತ	ಗದೆ	ಚಕ್ರ	ಪದ್ಮ	ಶಂಖ
(21) ಉಪೇಂದ್ರ	ಶಂಖ	ಚಕ್ರ	ಗದೆ	ಪದ್ಮ
(22) ಜನಾರ್ದನ	ಪದ್ಮ	ಶಂಖ	ಚಕ್ರ	ಗದೆ
(23) ಹರಿ	ಶಂಖ	ಪದ್ಮ	ಚಕ್ರ	ಗದೆ
(24) ಕೃಷ್ಣ	ಶಂಖ	ಪದ್ಮ	ಗದೆ	ಚಕ್ರ

"ओंरूपः केशवः पद्मशङ्खचक्रगदाधरः। नारायणः शङ्खपद्मगदाचक्रो प्रदक्षिणम्॥ ततो गदी माधवोऽरिशङ्खपद्मी नमामि तम्। चक्रकौमोदकीपद्मशङ्खी गोविन्द ऊर्जितः॥ ಇತ್ಯಾದಿ अग्निपु०।

चतुर्विद्य ಚತುರ್ವಿದ್ಯ (वि०) ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. चतस्रो वेदरूपा विद्या यस्य।

चतुर्विद्या ಚತುರ್ವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು. चतस्रो विद्याः।

चतुर्विध ಚತುರ್ವಿಧ (वि०) ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರವಾದ, ನಾಲ್ಕು ರೀತಿಯಾದ. चतस्रो विधा यस्य। "चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन। आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी

ज्ञानी च भरतर्षभ" गीता ७-१६। "पारुष्यमनृतं चैव पैशुन्यं चापि सर्वशः। असम्बन्धप्रलापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुर्विधम्" मनु० ५-६।

चतुर्वेद ಚತುರ್ವೇದ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. चत्वारो वेदाः प्रतिपादका यस्य। 2. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು. चतुरो वेदान् वे अधीते वा—विद "अण्" (४-२-५९)। अणो लुक् (४-१-८८)।

चतुर्वेदविद् ಚತುರ್ವೇದವಿದ್ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. चतुरो वेदान् वेद—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "चतुरात्मा चतुर्भावः चतुर्वेदविदेकपात्" वि० स०। (वि०) 2. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು.

चतुर्व्यूह ಚತುರ್ವ್ಯೂಹ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. चत्वारो व्यूहा यस्य। वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्ध रूपವಾದ ನಾಲ್ಕು ಮೂರ್ತಿಗಳುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "चतुर्मूर्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः" वि० स०। 2. ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರ. ಹೇಯ ಹಾನ ಹೇಯಹೇತು ಮತ್ತು ಹಾನೋಪಾಯಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. (न०) 3. ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ. चत्वारो व्यूहा यस्मिन्। ಆಯುರ್ವೇದವು ರೋಗ ಆರೋಗ್ಯ, ರೋಗನಿದಾನ ಮತ್ತು ಭೈಷಜ್ಯಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು.

चतुर्हायन ಚತುರ್ಹಾಯನ (वि०) ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ (ಪ್ರಾಣಿ). चत्वारो हायना यस्य। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-२७)। णत्वम् (वा० ४-१-२७)। **-हायणी -ಹಾಯಣೀ.** वयोवाचकादन्यत्र ङीप् णत्वं च न। चतुर्हायना शाला।

चतुर्होत्र ಚತುರ್ಹೋತ್ರ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. चत्वारि होत्राणि यस्य।

चतुश्चत्वारिंश ಚತುಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶ (वि०) ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ. चतुश्चत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-चत्वारिंशी -ಚತ್ವಾರಿಂಶೀ.**

चतुश्चत्वारिंशत् ಚತುಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ (स्त्री०) ನಲವತ್ತು ನಾಲ್ಕು. चतुरधिका चत्वारिंशत्।

चतुःशृङ्ग ಚತುಃಶೃಂಗ (पुं०) 1. ಕುಶದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. चत्वारि शृङ्गाण्यस्य। "चक्रश्चतुःशृङ्गः कपिलश्चित्रकूटः देवानीकः ऊर्ध्वरोमा द्रविण इति" भाग० ५-२०-१५। 2. ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ. ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾಮ ಆಖ್ಯಾತ ನಿಪಾತ ಮತ್ತು ಉಪಸರ್ಗರೂಪವಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. (वि०) 3. ನಾಲ್ಕು ಕೊಂಬುಗಳುಳ್ಳ.

चतुष्क ಚತುಷ್ಕ (न०) 1. ನಾಲ್ಕು. चत्वारोऽवयवा यस्य। "द्विचतुष्कमिदं प्रभूतसारं पठतां वेङ्कटनायकप्रणीतम्" सुदर्श०। 2. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ ಆವರಣವಿರುವ ಒಂದು ಅಂಗಳ. 3. ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳುಳ್ಳ ಮಂಟಪ. "वेदर्भनिर्दिष्टमथो विवेश नारीमनांसीव चतुष्कमन्तः" रघु० ७-१७। 4. ನಾಲ್ಕರ ಒಂದು ಗುಂಪು. "एतत् कण्टकं विद्यात् चतुष्कं कामजे गणे" मनु० ७-५०। 5. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಒಂದು ಚೌಕ. "चतुष्पथे तु संस्थानं चतुष्कम्" अभि० चि०। (स्त्री०) **-ष्की -ಷ್ಕೀ.** 6. ಸೊಳ್ಳೆಯ ತೆರ. 7. ಪುಷ್ಕರಿಣಿ, ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ ಸರೋವರ. "चतुष्की मशकह्रयौ पुष्करिण्यन्तरेऽपि च" मेदि०।

चतुष्कर्ण ಚತುಷ್ಕರ್ಣ (वि०) 1. ನಾಲ್ಕು ಕಿವಿಗಳುಳ್ಳ. 2. ನಾಲ್ಕು ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಬ್ಬರು ಮಾತ್ರ ಸೇರಿ ಮಾಡುವ ಸಮಾಲೋಚನೆ, —ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ. "षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रः चतुष्कर्णः स्थिरो भवेत्" पञ्चत०। (स्त्री०) **-र्णा -ರ್ಣಾ.** 3. ಸ್ಕಂದನ ಮಾತೃಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು.

चतुष्कल ಚತುಷ್ಕಲ (पुं०) ಆರ್ಯಾದಿ ಮಾತ್ರಾ ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಗಣ. "ज्ञेयाः सर्वादिमध्यान्तगुरवोऽत्र चतुष्कलाः। गणाश्चतुर्लघूपेताः पञ्चार्यादिषु संस्थिताः" वृ० र०।

चतुष्कोण ಚತುಷ್ಕೋಣ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ ಚೌಕವಾದ ಪ್ರದೇಶ. चत्वारः कोणा यत्र।

चतुष्टय ಚತುಷ್ಟಯ (न०) 1. ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಗುಂಪು, ನಾಲ್ಕರ ಒಂದು ಸಮೂಹ. चत्वारोऽवयवा अस्य "तयप्" (५-२-४२)। 2. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ. "तस्मात्प्रदेशाच्च वितानवन्तं युक्तं मणिस्तम्भचतुष्टयेन" कुमा० ७-१२। 3. 1, 4, 7 ಮತ್ತು 10 ನೆಯ ರಾಶಿಗಳು, ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನಗಳು. "केन्द्रं चतुष्टयं ज्ञेयम्"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-यी -ಯೀ.** "प्रवृत्तिरासीच्छम्बानां चरितार्था चतुष्टयी" कुमा० २-१७।

चतुष्पञ्चाशत् ಚತುಷ್ಪಞ್ಚಾಶತ್ (स्त्री०) 1. ಐವತ್ತನಾಲ್ಕು. चतुरधिका पञ्चाशत्। (वि०) 2. ಐವತ್ತನಾಲ್ಕು

ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ, ಐವತ್ತನಾಲ್ಕರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. ततः पूरणे "डट्"। चतुष्पञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। **चतुष्पञ्चाशः** चतुष्पंचाशः. ಐವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–पञ्चाशी** –पंचाशी.

चतुष्पथ चतुष्पथ (पुं०)1. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಆಶ್ರಮ ಗಳುಳ್ಳವನು. चत्वारः पन्थानः ब्रह्मचर्यादयः आश्रमा यस्य। 2. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಸೇರುವ ಒಂದು ಚೌಕ. चतुर्णां पथां समाहारः "अः" (५-४-७४)।

चतुष्पथनिकेता चतुष्पथनिकेता (वि०) ಸ್ಕಂದನ ಮಾತೃಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. चतुष्पथे निकेतोऽस्याः। ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಸೇರುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಇವಳು ವಾಸಿಸು ವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

चतुष्पथरता चतुष्पथरता (स्त्री०) ಸ್ಕಂದನ ಮಾತೃ ಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. चतुष्पथे रता।

चतुष्पद चतुष्पद (वि०) 1. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ. चत्वारि पदानि यस्य। "तरवश्च निरुप-सृष्टाङ्कुरा नरचतुष्पदा हृष्टाः" बृहत्सं० २१-१७। 2. ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಕರಣ. "चतुष्पदभवो मर्त्यः सदाचारविवर्जितः। स्वल्पवित्तः क्षीणदेहश्चतुष्पाद-धनान्वितः"।

चतुष्पाद् चतुष्पाद् (वि०) ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ. चत्वारः पादाः यस्य। अन्त्यलोपः(५-४-१४०)। स्त्रियाम् वा "ङीप्" (४-१-८)। पादः पद्भावः (६-४-१३०)। **चतुष्पदी** चतुष्पदी.

चतुष्पाद चतुष्पाद (वि०) 1. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ. चत्वारः पादा यस्य। समासान्तविधेरनित्य-त्वात् अन्त्यलोपो न। 2. ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ (ಪದ್ಯ). "भिन्नचिह्नचतुष्पादं विषमं परिकीर्तितम्" छन्दोमं।

चतुस्त्रिंश चतुस्त्रिंश (वि०) ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ. चतुस्त्रिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–त्रिंशी** –स्त्रिंशी.

चतुस्त्रिंशत् चतुस्त्रिंशत् (स्त्री०)1. ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕು. चतुरधिका त्रिंशत्। (वि०) 2. ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

चतुःसन चतुःसन (पुं० ब० व०) ನಾಲ್ಕು "सन" ವೆಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರು, ಸನಕ ಸನಂದನ ಸನತ್ಕುಮಾರ ಮತ್ತು ಸನತ್ಸುಜಾತ ರೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳು. चत्वारः सनेति शब्दा नाम्नि येषाम्।

चतूरात्र चतूरात्र (पुं०) 1. ನಾಲ್ಕು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗ. चतसृभिः रात्रिभिः निर्वृत्तः। (न०)2. ನಾಲ್ಕು ರಾತ್ರಿಗಳು. चतसृणां रात्रीणां समाहारः "अच्" (५-४-८७)। संख्यापूर्वं रात्रं क्लीबम् इति नपुंसकत्वम्।

चत्वर चत्वर (न०) 1. ಸ್ಥಂಡಿಲ, ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿದ ಸಮವಾದ ಭೂಭಾಗ. चतन्त्यस्मिन् – चते (याचने) "ष्वरच्" (उ० २-१२२)। 2. ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದ ಅಂಗಳ. चत्यते–चते (याचने) "ष्वरच्"। "गृहचत्तां गृहवास्तूनि कार्यन्तां त्रिकचत्वराः" हरिवं०। 3. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಸೇರುವ ಜಾಗ. "अनुरथ्यासु सर्वासु चत्वरेषु च कौरव" भा० वन० १५-१९। 4. ಜನನಿಬಿಡವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಅನೇಕ ಮಂದಿ ವಾಸಿಸುವ ಜಾಗ. "न चत्वरे निशि तिष्ठेन्निगूढः न राजकाम्यां योषितं प्रार्थयीत" भा० उद्योग० ३६-२८। "चत्वरं स्यात् पथां श्लेषे स्थण्डिलाजिरयोरपि" हेम०।

चत्वरवासिनी चत्वरवासिनी (स्त्री०) ಸ್ಕಂದನ ಮಾತೃ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. "ऋक्षाम्बिका निर्ऋटिका रामा चत्वरवासिनी"।

चत्वारिंशत् चत्वारिंशत् (स्त्री०) 1. ನಲವತ್ತು. चत्वारि दशतः परिमाणमस्य। निपा० (५-१-५९)। (वि०)2. ನಲವತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. चत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। **चत्वारिंशः** चत्वारिंशः. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **चत्वारिंशी** चत्वारिंशी. डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। **चत्वारिंशत्तमः** चत्वारिंशत्तमः. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी** –तमी.

चत्वाल चत्वाल(पुं०)1. ಹೋಮದ ಕುಂಡ. 2. ದರ್ಭೆ. चते (याचने) "वालज्" (बाहु०)। "चत्वालो होमकुण्डे स्यात् पुंसि दर्भेऽपि दृश्यते" मेदि०।

चदि – आह्लादे दीप्तौ च (भ्वा० पर० अक० से०)। चन्दति अचन्दीत्। चचन्द। 1. ಸಂತೋಷಪಡು, 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸು.

चदिर चदिर (पुं०) 1. ಕರ್ಪೂರ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಆನೆ. 4. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्"(४-१-६३)।

चदे – याचने (भ्वा० उभ० द्विक० से०)। चदति, –ते। चचाद, चेदे। अचदीत्, अचदिष्ट। ಯಾಚಿಸು, ಬೇಡು.

चन चन (अव्य०) 1. असाकल्य, असंपूर्ण. "असाकल्ये तु चिच्चन" अम०। 2. विस्मय, आश्चर्य. "चन विस्मयेऽसाकल्ये" मेदि०।

चनस् चनस् (न०) अन्न. चायृ (पूजायाम्) "असुन्" ह्रस्वश्च (उ० ४-१९८)। चनो भक्तम् सि० कौ०।

चन्द चंद (पुं०) 1. कर्पूर. 2. चंद्र. चदि (आह्लादे दीप्तौ च) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

चन्दन चंदन (पुन०) 1. गंधद मर. चन्दयति — चदि (आह्लादे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "भोगिवेष्टनमार्गेषु चन्दनानां समर्पितम्" रघु० ४-४८। 2. ऒब्ब मानव. "चन्दनो वानरभिदि श्रीखण्डे" हेम०। "चन्दनोऽस्त्री मलयजे भद्रकाल्यां नपुंसकम्" मेदि०। (न०) 3. रक्तचंदन, कॆंबण्णद चंदन.

चन्दनगिरि चंदनगिरि (पुं०) गंधद मरक्कॆ उत्पत्ति स्थानवाद मलयाचल. चन्दनस्योत्पत्तिस्थानं गिरिः।

चन्दनपुष्प चंदनपुष्प (न०) लवंग. चन्दनमिव सुगन्धि पुष्पमस्य।

चन्दनशारिवा चंदनशारिवा (स्त्री०) सॊगदॆ गिड.

चन्दनरस चंदनरस, चन्दनसार चंदनसार(पुं०) गंधद नीरु, सुगंध द्रव्यगळन्नु सेरिसि तयारिस ल्पट्ट पन्नीरु. चन्दनस्य रसः सारो वा। "विन्यस्तस्त्वयि सान्द्रचन्दनरसस्पर्शो न तस्याः करः" रत्ना० ३-१।

चन्दनाचल चंदनाचल -अद्रि -अद्रि (पुं०) मलयाद्रि, मलयपर्वत.

चन्दनादि चंदनादि (पुं०) ऒतॊत्तेपशमन माडुव ऒळ्ळॆ द्रव्यगळु. "चन्दनञ्च तथोशीरं कर्पूरो गन्धवाकुची। एलाकर्चूरगो लाः सप्तैते चन्दनादयः"।

चन्दनीया चंदनीया (स्त्री०) गोरोचन.

चन्दनोदक चंदनोदक (न०) गंधद नीरु, नीरिनल्लि कदडल्पट्ट गंध. "चन्दनोदकचन्द्रांशुचन्द्रकान्तादिशीतलाः" काव्या० २-४०।

चन्दिर चंदिर(पुं०)1. चंद्र. चदि(आह्लादे)"किरच्" (उ० १-५१)। 2. गॆज, आने. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। "चन्दिरो चन्द्रहस्तिनौ" सि० कौ०।

चन्दिल चंदिल(पुं०)1. चॆक्कॊतद सॊप्पु. 2. भर्ग, शिव. 3. नाटित. मेदि०।

चन्द्र चंद्र (पुं०)1. अत्रियन मंग. सोमं, कलानिधि, नक्षत्रगळ अधिपति. चदि (आह्लादे) + णिच् "रक्" (उ० २-१३)। "यतो बृहत्पार्वणचन्द्रचारु तस्यातपत्रं बिभरांबभूवे" माघ० ३-२। चंद्रनु गौरवर्णवुळ्ळवनु. "रक्तश्यामो भास्करो गौर इन्दुर्नात्युच्चाङ्गो रक्तगौरो महीजः"। ीवनु वायुदिक्कॆन अधिपति. "सूर्यः शुक्रः क्षमापुत्रः सैंहिकेयः शनिः शशी। सौम्यस्त्रिदशमन्त्री च प्राच्यादिदिगधीश्वराः"। चंद्रनु स्त्रीग्रह मत्तु सौम्यग्रह. वैश्यजातिगॆ सेरिदवनु. "क्रूरा भानुतमःशनिध्वजकुजाश्शुक्रार्यसौम्येन्दवः सौम्यास्ते पुरुषाः कुजार्कगुरवो राह्विन्दुशुक्राः स्त्रियः। तच्छेषास्तु नपुंसका गुरुभृगू विप्रौ कुजार्कौ नृपौ वैश्यौ चन्द्रबुधौ तदन्यकुलजौ मन्दस्तु वर्णेश्वरः" मु० चि०। चंद्रनिगॆ कर्काटक राशियु क्षेत्र. वृषभ राशियु उच्च. वृश्चिक राशियु नीच. सूर्यनू बुधनू मित्ररु. उळिदवरु समरु. चंद्रनु जन्मराशियिंद 1, 3, 6, 7, 10 मत्तु 11नॆ स्थानगळल्लिरुवाग शुभफलवन्नु कॊडुत्तानॆ. चंद्रदशॆय काल 10 वर्षगळु.

तन्न मत्तु इतर ग्रहगळ दशॆगळल्लि चंद्रन अंतर्दशा (भुक्ति) मानः

दशॆ		वर्ष	मासगळु	दिनगळु
रविदशॆ	..	–	6	–
चंद्रदशॆ	..	–	10	–
कुजदशॆ	..	–	7	–
राहुदशॆ	..	1	6	–
गुरुदशॆ	..	1	4	–
शनिदशॆ	..	1	7	–
बुधदशॆ	..	1	5	–
कॆतुदशॆ	..	–	7	–
शुक्रदशॆ	..	1	8	–

चंद्रमहादशॆयल्लि तन्न (स्व) मत्तु इतर ग्रहगळ अंतर्दशा (भुक्ति) मानः

भुक्ति		वर्ष	मासगळु	दिनगळु
स्वभुक्ति	..	–	10	–
कुजभुक्ति	..	–	7	–
राहुभुक्ति	..	1	6	–
गुरुभुक्ति	..	1	4	–
शनिभुक्ति	..	1	7	–
बुधभुक्ति	..	1	5	–
कॆतुभुक्ति	..	–	7	–
शुक्रभुक्ति	..	1	8	–
रविभुक्ति	..	–	6	–

ಚಂದ್ರನು ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿತನಾಗಿದ್ದ ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಆತನ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ದಿವ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಯೊಂದು ಹೊರಟು ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಹರಡಿತು. ದಿಕ್ಕುಗಳು ಅದನ್ನು ಧರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಲಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅದನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಚಂದ್ರನೆಂದು ನಾಮಕರಣಮಾಡಿ ಗ್ರಹಗಳ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದನು. ರಾಶಿಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಕೆಳಗೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. "मन्दामरेज्यभूपुत्रसूर्यशुक्रेन्दुजेन्दवः" सू० सि० १२-३१। ಇವನು ದಕ್ಷಪುತ್ರಿಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ರೋಹಿಣಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇವನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ದಕ್ಷನು ಇವನಿಗೆ ಕ್ಷಯರೋಗ ಬರುವಂತೆ ಶಾಪವಿತ್ತನು. ಬಳಿಕ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ತಿಂಗಳ ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮೇಣ ಕ್ಷಯಹೊಂದುವಂತೆಯೂ ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮೇಣ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವಂತೆಯೂ ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. "अश्विन्याद्यास्तु दक्षस्य उपयेमे सुता विधुः। रोहिण्यामेव सततं बद्धप्रेमा रराम ह। दृष्ट्वा तदितरास्ताश्च तप्ताः पितरमब्रुवन्। अस्माकं कामदस्तात जामाता तव रोहिणीम्। रमयत्येव सततं तेन तप्ता वयं पितः। तच्छ्रुत्वा चाप्रियं दक्षः सोममाह भजस्व भोः। प्रेम्णा समेन सर्वास्त्वं दुहितॄर्मम मानद। जगृहे तद्वचो नैव सोमः सप्रेम रोहिणीम्। तथैव रमयामास श्रुत्वा दक्षश्चुकोप ह। शशाप ते न भविता ह्यपत्यं मद्वचोऽतिगः। यक्ष्मणा च परिग्रस्तो भव त्वं क्षीणरेतकः। अथ क्षयमिते तस्मिन् सर्वास्ताः सहिताः स्त्रियः। पितरं शरणं प्राप्ताः क्षीयते नः पतिः पितः। उवाच दक्षस्ताः सर्वाः शापो मे नान्यथा भवेत्। मासमध्ये पक्षमेकं वर्धतां स क्रमेण वै। क्षयं क्रमेण प्राप्नोतु पक्षमेकं व्यवस्थया। एवं शापं वरञ्चैव ददावस्मै व्यवस्थया। तथैव राजते व्योम्नि क्षयवृद्धौ दधद्विधुः" पाद्मपु०। [ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳ ಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣವನ್ನು "कलाक्षय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಅವಿಮುಕ್ತ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ತನ್ನ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಶಿವನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಅಲ್ಲೇ ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿ "द्विजराजः" ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದನು. "तत्रैव राजसूयं च चक्रे चन्द्रेश्वराग्रतः। तत्रैव ब्राह्मणैः प्रीतैरित्युक्तोऽसौ कलानिधिः। सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजा त्रैलोक्यदक्षिणः। तत्रैव देवदेवस्य विलोचनपदं गतः। शम्भुना प्रीतमनसा त्रैलोक्याह्लादहेतवे। त्वं ममापि परा मूर्तिरित्युक्तस्तत्तपोबलात्" काशीख०। 2. ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ. "विलेपनस्याधिकचन्द्रभागताविभावनाच्चापललाप पाण्डुताम्" नैष० १-५१। 3. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 4. ಕಪಿಲೆಓಟ್ಟು ಎಂಬ ಒಂದು ಓಷಧಿ. 5. ನವಿಲುಗರಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಕಣ್ಣು. 6. ಜಲ, ನೀರು. 7. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "क्रूरग्रहः सकेतुः चन्द्रमसंपूर्णमण्डलमिदानीम्" मुद्रा० १-६। 8. ವಿಸರ್ಗದ ಚಿಹ್ನೆ. 9. ರತ್ನ. 10. ಚಂದ್ರ ದೇವತಾಕವಾದ ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 11. ರಮ್ಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. 12. ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. "चन्द्रोऽम्बुकाम्ययोः। स्वर्णे सुधांशौ कर्पूरे कांपिल्ये मेचकेऽपि च" हेम०।

चन्द्रक ಚಂದ್ರಕ (पुं०) 1. ನವಿಲಿನ ಗರಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಕಣ್ಣು. चन्द्र इव कायति—कै (शब्दे) "कः"। "संमोदस्ते पथि परिणमेच्चन्द्रकैरुज्झितानां मेघापाये विपिनशिखिनां वीक्ष्य वाचंयमत्वम्" हंस० १-१०। 2. ನಖ, ಉಗುರು. चन्द्र इव "कन्" (५-३-१७)। 3. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ತೈಲಬಿಂದುವಿನಂತೆ ಹರಡಿದ ಸ್ನೇಹ ವಸ್ತುವಿನ ಚಂದ್ರಾಕಾರವಾದ ಮಂಡಲ. "यां चन्द्रकैर्मंदजलस्य महानदीनां नेत्रश्रियं विकसतो विदधुर्गजेन्द्राः" माघ० ५-४०। 4. ಬಿಳಿಯ ಮೆಣಸು. 5. ನುಗ್ಗೆ ಬೀಜ.

चन्द्रकला ಚಂದ್ರಕಲಾ (स्त्री०) ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದಂ ಭಾಗ. चन्द्रस्य कला। "राहोश्चन्द्रकलामिवाननचरीं दैवात्समासाद्य मे" मालती० ५-२८।

चन्द्रकवत् ಚಂದ್ರಕವತ್ (वि०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. चन्द्रकाः सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "प्रादुद्रुवत् सपदि चन्द्रकवान् द्रुमाग्रात्" माघ० ५-१९।

चन्द्रकान्त ಚಂದ್ರಕಾಂತ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ, ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣವು ಬಿದ್ದಕೂಡಲೆ ನೀರು ಜಿನುಗುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಲ್ಲು. चन्द्रः कान्तोऽभीष्टो यस्य। "चन्द्रपादजनितप्रवृत्तिभिश्चन्द्रकान्तजलबिन्दुभिर्गिरिः" कुमा० ८-६७। 2. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. मेदि०।

चन्द्रकान्ता ಚಂದ್ರಕಾಂತಾ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. चन्द्रः कान्तः प्रियो यस्याः। 2. ಚಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. चन्द्रस्य कान्ता। 3. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು.

चन्द्रकान्ति ಚಂದ್ರಕಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. चन्द्रस्य कान्तिः। (न०) 2. ಬೆಳ್ಳಿ. चन्द्रस्येव कान्तिरस्य।

चन्द्रकिन् ಚಂದ್ರಕಿನ್ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. चन्द्रकोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "गोपानसीषु क्षणमास्थितानामालम्बिभिश्चन्द्रकिणां कलापैः" माघ० ३-४९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **चन्द्रकिनी** ಚಂದ್ರಕಿನೀ.

चन्द्रकेतु ಚಂದ್ರಕೇತು (पुं०) ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಮಗ. "अङ्गदं चन्द्रकेतुं च लक्ष्मणोऽप्यात्मसम्भवौ" रघु० १५-९०।

चन्द्रक्षय ಚಂದ್ರಕ್ಷಯ (पुं०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. चन्द्रस्य क्षयो यत्र। "पितृयज्ञं तु निर्वर्त्य विप्रश्चन्द्रक्षयेऽग्निमान्" मनु० ३-१२२।

चन्द्रगुप्त ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ (पुं०) ಪಾಟಲಿಪುತ್ರದ ರಾಜನಾದ ಮೌರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಚಾಣಕ್ಯನೆಂಬೊಬ್ಬ ದ್ವಿಜನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಕಂಟಕರಾಗಿದ್ದ ನಂದರನ್ನು ನಾಶ ಗೊಳಿಸಿ ಮೌರ್ಯಕುಲದ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನನ್ನು ದೊರೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. "नवनन्दान् द्विजः कश्चित् प्रपन्नानुद्धरिष्यति। तेषामभावे जगतीं मौर्या भोक्ष्यन्ति वै कलौ॥ स एव चन्द्रगुप्तं वै द्विजो राज्येऽभिषेक्ष्यति" भाग० १२-१-१२, १३। चाणक्यः—भो राजन् चन्द्रगुप्त, किं ते भूयः प्रियं करोमि। चन्द्रगुप्तः—किमतः परं प्रियमस्ति? राक्षसेन समं मैत्री राज्ये चारोपिता वयम्। नन्दाश्चोन्मूलिताः सर्वे किं कर्तव्यमतःपरम्" मुद्रा० ७-१७।

चन्द्रगृह ಚಂದ್ರಗೃಹ (न०) ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿ.

चन्द्रगोल ಚಂದ್ರಗೋಲ (पुं०) ಗೋಳಾಕಾರದ ಚಂದ್ರ ಮಂಡಲ.

चन्द्रचार ಚಂದ್ರಚಾರ (पुं०) ಚಂದ್ರನು ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. चन्द्रस्य चारः।

चन्द्रचूड ಚಂದ್ರಚೂಡ, **-चूडामणि** -ಚೂಡಾಮಣಿ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. चन्द्रः चूडायां यस्य चन्द्रः चूडामणिभूतो यस्य वा। "चन्द्रचूडामणिर्देवो यामुद्वहति मूर्धनि। यस्या विलोकनं पुण्यं श्रद्दधुस्तां मुदा हृदि" कुमा० १०-४९।

चन्द्रज ಚಂದ್ರಜ (पुं०) ಚಂದ್ರನ ಮಗನಾದ ಬುಧಗ್ರಹ. चन्द्राज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "रौद्रादीनि मघान्तान्युपाश्रिते चन्द्रजे प्रजापीडा। शस्त्रनिपातक्षुद्भयरोगानावृष्टिसन्तापैः" बृहत्सं० ७-३। ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾರೆಯನ್ನು ಚಂದ್ರನು ಅಪಹರಿಸಿದ್ದಾಗ ಅವಳಲ್ಲಿ ಬುಧನು ಜನಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಬುಧನು ಚಂದ್ರನ ಮಗನಾದನು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಬುಧ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

चन्द्रदार ಚಂದ್ರದಾರ (पुं० ब० व०) ಚಂದ್ರನ ಪತ್ನಿಯರು, ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಮಂದಿ ದಕ್ಷಕನ್ಯೆಯರು; चन्द्रस्य दाराः। ಈ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಕನ್ಯೆಯರೇ ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು.

चन्द्रदेव ಚಂದ್ರದೇವ (पुं०) ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಕುರುಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ದಳಪತಿ. "सौश्रुतिश्चन्द्रदेवश्च मित्रवर्मा च भारत" भा० कर्ण० १८-३।

चन्द्रद्युति ಚಂದ್ರದ್ಯುತಿ (पुं०) 1. ಗಂಧದ ಕಟ್ಟಿಗೆ. चन्द्रस्य द्युतिरिव द्युतिरस्य। (स्त्री०) 2. ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶ, ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು.

चन्द्रनाभ ಚಂದ್ರನಾಭ (पुं०) ಒಬ್ಬ ದಾನವ. "सूर्यनाभश्च विक्रान्तश्चन्द्रनाभश्च भारत" हरिवं०।

चन्द्रनामन् ಚಂದ್ರನಾಮನ್ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ. चन्द्रस्य नामान्यस्य।

चन्द्रपाद ಚಂದ್ರಪಾದ (पुं०) ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ, ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. चन्द्रस्य पादः। "गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी नियमितपरिखेदा तच्छिरश्चन्द्रपादैः" कुमा० १-६०।

चन्द्रपुत्र ಚಂದ್ರಪುತ್ರ, **-सुत** -ಸುತ, **-सूनु** -ಸೂನು (पुं०) ಚಂದ್ರನ ಮಗನಾದ ಬುಧಗ್ರಹ. चन्द्रस्य पुत्रः सुतः सूनुर्वा।

चन्द्रप्रभा ಚಂದ್ರಪ್ರಭಾ (स्त्री०) ಹಲವು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಅಂಜನ. "अञ्जनं श्वेतमरिचं पिप्पली मधुयष्टिका। विभीतकस्य मध्यं तु शङ्खनाभिर्मनःशिला। एतानि समभागानि अजाक्षीरेण पेषयेत्। छायाशुष्कां कृतां वर्तिं नेत्रेषु च प्रयोजयेत्।" "अर्बुदं पटलं काचं तिमिरं रक्तराजिकाम्। वर्तिश्चन्द्रप्रभा नाम जातान्ध्यमपि शोधयेत्।"

चन्द्रबाला ಚಂದ್ರಬಾಲಾ (स्त्री०) 1. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ. 2. ಚಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. 3. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. चन्द्रस्य कर्पूरस्य बालेव।

चन्द्रभस्मन् ಚಂದ್ರಭಸ್ಮನ್ (न०) ಕರ್ಪೂರ. चन्द्रस्येव भस्म।

चन्द्रभाग ಚಂದ್ರಭಾಗ(पुं)1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. चन्द्रस्य भागोऽत्र। ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಪಿತೃಗಳ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ತಿಥಿವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಾತ್ಮಕನಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಇಬ್ಭಾಗವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದನಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. "तस्मिन् गिरौ पुरा वेधाश्चन्द्रं शुद्धं सुधानिधिम्। विभज्य कल्पयामास देवार्थं च पितामहः। पित्रर्थं च तथा यस्य तिथिवृद्धिक्षयात्मकम्। कल्पयामास जगतां हिताय कमलासनः। विभक्तश्चन्द्रमा यस्मात् तस्मिन् पर्वतसत्तमे। अतो देवाश्चन्द्रभागं वाम्बा चक्रुः पुरा गिरिम्" कालिकापु०। (स्त्री०)2. -गा -गा. ಒಂದಂ ನದಿ. ಚಂದ್ರಭಾಗಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯೆಂಬ ಒಂದು ನದಿಯು ಹುಟ್ಟಿತು. ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಿ ಪಾನಮಾಡಿದರು. ಚಂದ್ರನು ಸ್ನಾನಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಆ ನದಿಯು ಅಮೃತಮಯವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು ಹರಿಯಿತು. ಆಗ ಆ ನದಿಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆಯು ಎದ್ದುಬಂದಳು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಳಿಗೆ **"ಚಂದ್ರಭಾಗಾ"** ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟನು. ಅವಳು ನದಿಯ ರೂಪದಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರಿದಳು. "सत्र जाता देवनदी सीताख्या वचनाद्विधेः। स्नापयित्वा यदा चन्द्रं सीतातोयैर्मनोहरैः। चन्द्रं पपुर्ब्रह्मवाक्यास्सर्वे ते त्रिदिवौकसः। तदा सीताजलं चन्द्रस्नानयोगाच्च सामृतम्। भूत्वा निपतितं तस्मिन् बृहल्लोहितसंज्ञके। तद्विवृद्धं तदा तोयं तस्मिन् सरसि निर्मलम्। तद्दृष्ट्वा स्वयं ब्रह्मा विवृद्धं साधु तज्जलम्। तद्दर्शनाज्जलात्तस्मादुत्थिता कन्यकोत्तमा। चन्द्रभागेति तन्नाम विधिश्चक्रे स्वयं ततः। भार्यार्थे सागरस्तां तु जग्राह ब्रह्मसम्मते। सागरोऽपि तदा भार्यां चन्द्रभागां महानदीम्। तेन तोयप्रवाहेण निनाय भवनं स्वकम्। एवं तस्मिन् समुत्पन्ना चन्द्रभागाह्वया नदी। चन्द्रभागे महाशैले गुणैर्गङ्गासमा सदा"।

चन्द्रभूति ಚಂದ್ರಭೂತಿ (न०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. चन्द्रस्येव भूतिः कान्तिरस्य।

चन्द्रमणि ಚಂದ್ರಮಣಿ (पुं) ಚಂದ್ರಕಾಂತಮಣಿ. चन्द्रप्रियो मणिः।

चन्द्रमण्डल ಚಂದ್ರಮಂಡಲ (न०) ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬ, ಗೋಲಾಕಾರವಾದ ಚಂದ್ರನ ಮೂರ್ತಿ. चन्द्रस्य मण्डलम्। ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬವು ಜಲಮಯವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದಿನೇ ದಿನೇ ಚಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ದೂರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣುವ ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ಮೇಲೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣವು ಬಿದ್ದು ಬಿಂಬವು ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವುದು. ಜಲಮಯವಾದ ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬದ ಮೇಲೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣವು ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಆ ಕಿರಣವು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಫಲಿತವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಬೆಳದಿಂಗಳು. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುಬರುತ್ತ ಚಂದ್ರಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವು ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ಬಿಂಬವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಲಮಯವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು. "तरणिकिरणसङ्गादेष पीयूषपिण्डो दिनकरदिशि चन्द्रश्चन्द्रिकाभिश्चकास्ति। तदितरदिशि बालाकुन्तलश्यामलश्रीर्घट इव निजमूर्तिच्छाययैवातपस्थः। सूर्यादधःस्थस्य विधोरधःस्थमर्धं नृदृश्यं स्वकलासितं स्यात्। दर्शेऽथ भार्धान्तरितस्य शुक्लं तत् पौर्णमास्यां परिवर्तनेन" सिद्धान्तशि०। "सलिलमये शशिनि रवेर्दीधितयो मूर्च्छितास्तमो नैशम्। क्षपयन्ति दर्पणोदरनिहिता इव मन्दिरस्यान्तः। त्यजतोऽर्कतलं शशिनः पश्चात् अवलम्बते यथा शौक्ल्यम्। दिनकरवशात्तथेन्दोः प्रकाशतेऽधःप्रभृत्युदयः" बृहत्सं० ४-२, ३।

चन्द्रमस् ಚಂದ್ರಮಸ್ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. चन्द्रं कर्पूरं माति सादृश्येन तुलयति—चन्द्र+माङ् (माने) "असिः" (उ० ४-२२७)। "उपहसित इवासौ चन्द्रमाः कामिनीनाम्" माघ० ११-३०। 2. ಕರ್ಪೂರ.

चन्द्रमा ಚಂದ್ರಮಾ (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ. चन्द्रेण मीयते—माङ् (माने) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। "कौशिकीं निम्नगां शोणां बाहुदामथ चन्द्रमाम्" मा० भीष्म० ९-२९।

चन्द्रमुखी ಚಂದ್ರಮುಖೀ (स्त्री०) ಚಂದ್ರನಂತೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ ಮುಖವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಸುಂದರಿ. चन्द्र इव आह्लादकरं मुखं यस्याः। "त्वमीदृशि श्रेयसि संमुखेऽपि तं पराङ्मुखी चन्द्रमुखि न्यवीवृतः" नैष० ९-४०।

चन्द्रमौलि ಚಂದ್ರಮೌಲಿ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. चन्द्रो मौलावस्य। "देवोऽपि गौर्या सह चन्द्रमौलिर्यदृच्छया स्फाटिकशैलशृङ्गे" कुमा० ९-४६।

चन्द्ररसा ಚಂದ್ರರಸಾ (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ. चन्द्र इव रसो जलमस्याः।

चन्द्रलेखा ಚಂದ್ರಲೇಖಾ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ. "चण्डद्युतेरुदयिनीमिव चन्द्रलेखाम्" नैष० ११-८१। 2. ಚಂದ್ರನ ಮಂಡಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸುತ್ತುಗೆರೆ. चन्द्रस्य

लेखा। 3. वृत्तरत्नाकरदल्लि उक्तवागिरुव हदिनैद नेय छंदस्सिन ऒंदु वृत्त. **इदर लक्षण:** "म्रौ म्यौ याढयौ भवेतां सप्ताष्टभिश्चन्द्रलेखा" वृ० र०। **ई वृत्तद गणविन्यास:**

म र म य य
ऽऽऽ ऽ।ऽ ऽऽऽ ।ऽऽ ।ऽऽ।

चन्द्रलोक चंद्रलोक (पुं०) चंद्रन प्रपंच, गोळाकारद चंद्रन मंडल. चन्द्रस्य लोक:।

चन्द्रलोहक चंद्रलोहक (न०) रजत, बेळ्ळि. चन्द्र इव शुभ्रं लोहकम्।

चन्द्रलौह चंद्रलौह, -लौहक -लौहक (न०) रजत, बेळ्ळि.

चन्द्रवंश चंद्रवंश(पुं०)चंद्रकुल, चंद्रन संतति. चन्द्रस्य वंश:। जगत्तिन सृष्टियादनंतर प्रारंभवाद दॊड्ड राजवंशदल्लि इदु एरडनेयदु. चंद्रनु ई वंशक्के मूलपुरुष. चंद्रन मग बुध. बुधनिगे सूर्यवंशद इक्ष्वाकुविन मगळाद इलेयल्लि पुरूरवनु जनिसिदनु. पुरूरवन मग आयु. आयुविन मग नहुष. नहुषन मग ययाति. ययातिय मक्कळाद पूरु मत्तु यदु इवरिंद्द चंद्रवंशवु एरडागि बेळेयितु. यदुवंशदल्लि श्रीकृष्ण बलरामरु अवतरिसिदरु. पूरुविन वंशदल्लि भरत चक्रवर्तिय तंदे दुष्मंतनु जनिसिदनु. भरतन वंश बेळेदु बंदु मुंदे कुरुराजनु हुट्टिदनु. इवन वंशदवरे कौरवरु.

चन्द्रवर्त्मन् चंद्रवर्त्मन् (न०) वृत्तरत्नाकरोक्तवाद हन्नेरडनेय छंदस्सिन ऒंदु वृत्त. **इदर लक्षण:** "चन्द्रवर्त्म निगदन्ति रनभसैः" वृ० र०। रगण नगण भगण मत्तु सगण. **ई वृत्तद गणविन्यास:**

र न भ स
ऽ।ऽ ।।। ऽ।। ।।ऽ।

चन्द्रवल्लरी चंद्रवल्लरी (स्त्री०) 1. सोमलते. 2. काडु इरुवंतिकॆ गिड.

चन्द्रवल्ली चंद्रवल्ली (स्त्री०) 1. सोमलते. 2. काडु इरुवंतिकॆ गिड.

चन्द्रव्रत चंद्रव्रत (न०) चांद्रायण व्रत. चन्द्रस्य चन्द्रलोकस्य प्राप्तये व्रतम्।

चन्द्रशाला चंद्रशाला (स्त्री०)1. मॆहडि, मेलिन मने, उप्परिगॆ. चन्द्र इव शाला। "वियद्गतः पुष्पकचन्द्रशालाः क्षणं प्रतिश्रुन्मुखराः करोति" रघु० १३-४०। 2. चंद्रिकॆ, बॆळदिंगळु. चन्द्रः शालेव आधारो यस्याः। "चन्द्रिका चन्द्रशाला स्यात्" त्रिकाण्ड०। स्वार्थे "कः"। **-शालिका -शालिका.**

चन्द्रशिला चंद्रशिला (स्त्री०) चंद्रकांतमणि. चन्द्रप्रिया शिला। "प्रह्लादिता चन्द्रशिलेव तूर्णं क्षोभात् स्रवत्स्वेदजला बभूव" भट्टि० ११-१५।

चन्द्रशुक्ल चंद्रशुक्ल (पुं०) जंबूद्वीपद ऎंटु उपद्वीपगळल्लॊंदु. "जम्बूद्वीपस्य च राजन्नुपद्वीपानष्टौ हैक उपदिशन्ति तद्यथा स्वर्णप्रस्थः चन्द्रशुक्लः आवर्तनः रमणकः मन्दरहरिणः पाञ्चजन्यः सिंहलः लङ्केति" भाग० ५-१९-३०।

चन्द्रशेखर चंद्रशेखर(पुं०)1. परशिव, परमेश्वर, महादेव. चन्द्रः शेखरो यस्य। "इति स्वहस्तोल्लिखितश्च मुग्धया रहस्युपालम्यत चन्द्रशेखरः" कुमा० ५-५८। 2. ऒंदु पर्वत.

चन्द्रसंज्ञ चंद्रसंज्ञ (पुं०) पच्चकर्पूर. चन्द्रस्य संज्ञा यस्य।

चन्द्रसंभव चंद्रसंभव(पुं०)1. चंद्रन मग बुध. चन्द्रः संभवोऽस्य। (स्त्री०) **-संभवा -संभवा.** 2. सण्ण जातिय यालक्कि.

चन्द्रसालोक्य चंद्रसालोक्य (न०) चंद्रलोकवन्नु हॊंदुवुदु, चंद्रलोकदल्लि वास, चंद्रनिगॆ समानवाद लोकदल्लि वास. "वासोदश्चन्द्रसालोक्यमश्विसालोक्यमश्वदः। अनड्वहः श्रियं पुष्टां गोदो ब्रध्नस्य विष्टपम्" मनु० ४-२३१।

चन्द्रसेन चंद्रसेन (पुं०) समुद्रसेनराजन मग. "समुद्रसेनपुत्रश्च चन्द्रसेनः प्रतापवान्" भा० आदि० २०१-११।

चन्द्रहन् चंद्रहन् (पुं०) राहु. चन्द्रं हतवान्—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। "एकाक्षश्चन्द्रहा राहुः संहारो मृदुलस्वनः" हरिवं०।

चन्द्रहनु चंद्रहनु (पुं०) ऒब्ब दानव.

चन्द्रहन्तृ चंद्रहंतृ (पुं०) राहु.

चन्द्रहास चंद्रहास (पुं०) 1. खड्ग, कत्ति. चन्द्रस्येव हासः प्रभा यस्य। 2. रावणन कत्ति. "चन्द्रहासो

दशग्रीवकरवालेऽसिमात्रके" मेदिं। 3. ಒಬ್ಬ ರಾಜ ಕುಮಾರ, ಕೇರಳದೇಶದ ದೊರೆಯಾದ ಸುಧಾರ್ಮಿಕನ ಮಗ. [ಇವನು ಮೂಲಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಎಡಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಆರು ಬೆರಳುಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡನು. ಇವನನ್ನು ಕುಂತಲದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸಾಕುತ್ತಿದ್ದ ದಾದಿಯೂ ಕಾಲವಾದ ಮೇಲೆ ಇವನು ಅನಾಥನಾದನು. ಈ ಬಾಲಕನು ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಕುಂತಲದೇಶದ ರಾಜನಾಗಬೇಕೆಂಬ ದುರುದ್ದೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಆ ದೇಶದ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯು ಇವನನ್ನು ಕಟುಕರಿಂದ ಕೊಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಯತ್ನಿಸಿದನು. ಕಟುಕರು ಕನಿಕರದಿಂದ ಸುಮ್ಮನಾದರು. ಬಳಿಕ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ಇವನನ್ನು ಸಂಧಿಸಿದ ಮಂತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ರಹಸ್ಯಪತ್ರವೊಂದನ್ನು ಬರೆದು ಇವನಿಗೆ ವಿಷವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಇವನ ಮೂಲಕ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆ ಪತ್ರವು ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯ ಮಗಳಾದ ವಿಷಯೆಯ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಇವನನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿಸಿದ ಅವಳು ವಿಷವೆಂಬುದನ್ನು ವಿಷಯೆ ಎಂದು ತಿದ್ದಿದಳಂ. ಮಂತ್ರಿಯ ಮಗನು ಆ ಕಾಗದವನ್ನು ನೋಡಿ ಇವನನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ವಿಷಯೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು. ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಮಂತ್ರಿಯು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಖಿನ್ನನಾಗಿ ಕಾಳಿಕಾದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಹಾಸನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿದನು. ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ ಆ ದೇಶದ ರಾಜನು ಚಂದ್ರಹಾಸನೇ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ರಾಜನಾಗಬೇಕೆಂದೂ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಅರಮನೆಗೆ ಅವನನ್ನು ಬರಮಾಡಿ ಮಗಳಾದ ಚಂಪಕಮಾಲಿನಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು. ಇತ್ತ ಚಂದ್ರಹಾಸನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಮಂತ್ರಿಯ ಮಗನು ಕಾಳಿಕಾದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಹತನಾದನು. ಇದರಿಂದ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯೂ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಚಂದ್ರಹಾಸನು ಕಾಳಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಬದುಕಿಸಿ ಕುಂತಲದೇಶದ ರಾಜನಾದನು.] (ನ) 4. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. (ಸ್ತ್ರೀ) **–ह्रासा** –ಹಾಸಾ. 5. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ.

चन्द्रा ಚಂದ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. ಚದಿ (ಆಹ್ಲಾದೇ) "रक्" (ತ ೨-೧೩)। 2. ಯಾಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ. 3. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 4. ವಿತಾನ (ಮೇಲುಕಟ್ಟು) ದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಹಜಾರ, –ತೊಟ್ಟಿ.

चन्द्रांशु ಚಂದ್ರಾಂಶು (ಪುಂ) 1. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. चन्द्रस्यांशुरिवांशुर्यस्य। मन्तृणां कलमहराह्लादनतेजस्वित्वात् चन्द्रांशुः। "मन्तृणामेव चन्द्रांशुराह्लादफलदो मनुः" इति निरुक्तिः। "ऋङ्कः स्पष्टाक्षरो मन्त्रः चन्द्रांशुभास्करद्युतिः" वि० स०। 2. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ, ಬೆಳದಿಂಗಳು.

चन्द्रातप ಚಂದ್ರಾತಪ (ಪುಂ) 1. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. चन्द्रस्यातपः। 2. ವಿತಾನ, ಮೇಲಂಥಾವಣಿ. चन्द्रस्यातप इव।

चन्द्रात्मज ಚಂದ್ರಾತ್ಮಜ (ಪುಂ) ಬುಧಗ್ರಹ. चन्द्रस्यात्मजः।

चन्द्रानन ಚಂದ್ರಾನನ (ವಿ) 1. ಚಂದ್ರನಂತೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ ಮುಖವುಳ್ಳ. चन्द्र इवाह्लादकरमाननं यस्य। (ಸ್ತ್ರೀ) **–आनना** –ಆನನಾ. 2. ಚಂದ್ರನಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "चन्द्राननां यादववंशचन्द्रः" यादं १३-१९।

चन्द्रापीड ಚಂದ್ರಾಪೀಡ (ಪುಂ) 1. ಕಾಶ್ಮೀರದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ. 2. ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ.

चन्द्रारि ಚಂದ್ರಾರಿ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ರಾಹು. चन्द्रस्यारिः।

चन्द्रार्ध ಚಂದ್ರಾರ್ಧ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರನ ಒಂದು ಭಾಗ, ಚಂದ್ರ ಬಿಂಬದ ಒಂದು ಅಂಶ. चन्द्रस्य अर्धः। समभाग वाचकवाद अर्धशब्ददोडने समासमाडिदाग अर्धं चन्द्रस्य अर्धचन्द्रः एंदागुवुदु. (२-२-२)।

चन्द्रार्धमौलि ಚಂದ್ರಾರ್ಧಮೌಲಿ (ಪುಂ) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. चन्द्रस्यार्धः, चन्द्रार्धंयुक्तो मौलिर्यस्य। "प्रत्यग्ज्योतिर्जयति यमिनः स्पष्टलालाटनेत्रव्याजव्यक्तीकृतमिव जगद्व्यापि चन्द्रार्धमौलेः" प्रबोध० १-२।

चन्द्रालोक ಚಂದ್ರಾಲೋಕ (ಪುಂ) ಜಯದೇವ ಕವಿಯು ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ ಗ್ರಂಥ. ಇದರಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರ ಮೊದಲು ಹೇತ್ವಲಂಕಾರದವರೆಗೆ ಒಂದು ನೂರು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಯಸಹಿತವಾಗಿ ರಚಿಸಿರುವನು. ಇದಲ್ಲದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣ ದೋಷ ನಿರೂಪಣ ಗುಣಪ್ರಕರಣ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಇವು ಐದು ಮಯೂಖಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಈ ಚಂದ್ರಾಲೋಕಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯಸಹಿತವಾದ ಕುವಲಯಾನಂದವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಶ್ರೀಮದಪ್ಪಯ ದೀಕ್ಷಿತರಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

चन्द्राह्वय चंद्राह्वय (पुं०) पच्चकर्पूर.

चन्द्रिक चंद्रिक (पुं०) परशिव, परमेश्वर. चन्द्रि चन्द्रयुक्तं कं शिरोऽस्य।

चन्द्रिका चंद्रिका (स्त्री०) 1. चंद्रन प्रकाश, बेळदिंगळु. चन्द्रः आधारत्वेनास्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "अन्वभुङ्क्त सुरतश्रमापहां मेघमुक्त-विशदां स चन्द्रिकाम्" रघु० १९-३१। 2. दोड्ड यालक्कि गिड. 3. चंद्रभागानदि. 4. मल्लिगे गिड. 5. बिळि हेग्गळ्ळ. 6. मेंत्त. 7. बेळदिंगळंत आह्लादवन्नु उंटुमाडुव हेंगसु.

चन्द्रिकापायिन् चंद्रिकापायिन् (पुं०) चकोरपक्षि. चन्द्रिकां पिबति—पा (पाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-पायिनी** -पायिनी.

चन्द्रिन् चंद्रिन् (वि०) 1. चंद्रयुक्तवाद, चंद्रनिंद कूडिद. चन्द्रोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. सुवर्णदिंद कूडिद.

चन्द्रिल चंद्रिल (पुं०) 1. भर्ग, परमेश्वर. 2. चक्कोतव सोप्पु. 3. नापित. "चन्द्रिलो नापिते ख्यातो हरवास्तूकशाकयोः" विश्व०।

चन्द्रेष्टा चंद्रेष्टा (स्त्री०) कन्नेदिळि लते. चन्द्रः इष्टोऽस्याः।

चन्द्रोदय चंद्रोदय (पुं०) चंद्रन उदय, चंद्रनु पूर्वदिक्कनल्लि काणिसिकोळ्ळुवुदु. चन्द्रस्योदयः। "हरस्तु किञ्चित्परिलुप्तधैर्यश्चन्द्रोदयारम्भ इवाम्बुराशिः" कुमा० ३-६७।

चन्द्रोपल चंद्रोपल (पुं०) चंद्रकांतशिले. चन्द्रप्रियः उपलः। चंद्रकिरणसंपर्कदिंद ई शिलेयल्लि नीरु सोरुवुदरिंद ई हेसरु.

चप – सान्त्वने (भ्वा० पर० सक० से०)। चपति। चचाप। अचपीत्, अचापीत्। मैसवरि माताडु, मुद्दाडु, प्रीतियिंद माताडिसु.

चप–परिकल्पने (चुरा० उभ० सक० से०)। चपयति, -ते। अचीचपत्, -त। कूट्टु, पुडिमाडु, मर्दिसु, अरे.

चप चप (पुं०) 1. वंश, बिदिरु. "चपश्च तेषु पवनोद्धूत-ध्वनिषु कीचकाः" वेंज०। 2. सान्त्वन, समाधान. चप (सान्त्वने) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)।

चपट चपट (पुं०) एल्ला बेरळुगळन्नू नीडिद अंगै, हस्त.

चपल चपल (पुं०) 1. पादरस. चुप (मन्दायां गतौ) "कलः" उपधाया अकारश्च (उ० १-१०८)। 2. मत्स्य, मीनु, 3. ऒंदु सुगंधद्रव्य. 4. ऒंदु जातिय कल्लु. 5. करि सासुवे. 6. वायु, गाळि. 7. वानर, कपि. "चपलश्चोरके मीने पारदे प्रस्तरान्तरे" मेदि०। (न०) 8. जाग्रते, शीघ्रते. (स्त्री०) **-ला-ला.** 9. विद्युत्तु, मिंचु. 10. लक्ष्मि. 11. हिप्पलि. 12. असभ्य हेंगसु, व्यभिचारिणि. 13. नालिगे. (वि०)14. चंचलवाद, स्थिरवल्लद. 15. संचरिसुव स्वभावद, चलिसुव. 16. नीच, दुर्जन, असभ्य. 17. अविधेयु, हेळिदंते केळदवनु. 18. शीघ्रवाद, चुरुकाद. 19. पर्यालोचनेयिल्लद, विवेचनेयिल्लद, मुडुकिन. 20. क्षणिकवाद. "चपलः पारदे कीशे पुमांस्त्रिषु चञ्चले। दुर्विनीते द्रुते नीचे चपला तटिति श्रियाम्" नानार्थर०। "चपलश्चोरके चले। क्षणिके चिकुरे शीघ्रे पारदे प्रस्तरान्तरे। मीनेऽपि चपला तु स्यात्पिप्पल्यां विद्युति श्रियाम्। पुंश्चल्यामथ" हेम०। **-लम् -लम्.** (अव्य०)21. जाग्रतेयागि, शीघ्रवागि.

चपलता चपलता (स्त्री०)1. चंचलवागिरुविके, अस्थिरवागिरुवुदु. चपलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ऒंदु व्यभिचारिभाव. "चपलताग्लानिचिन्तावितर्काः" सा० द०।

चपलाङ्ग चपलाङ्ग (पुं०) ऒंदु जातिय जलजंतु, -जलचरप्राणि. चपलमङ्गमस्य। "शिशुमारो जलकपिश्चपलाङ्गोऽसिपुच्छकः" हारा०।

चपलार्या चपलार्या (स्त्री०) मात्रावृत्तदल्लिनल्लि आर्यावृत्तद ऒंदु भेद. आर्यावृत्तद एरडु अर्धगळ लक्षण (30, 27 मात्रेगळु) विद्दु एरडु अर्धगळल्लियू एरडनेयु मत्तु नाल्कनेयु गण गळु जगणवागियू आ एरडु गणगळू एरडुं गुरुवर्णगळ मध्यदल्लू इरुवुदादरे अदु "चपलार्या" वृत्तवागुवुदु. "उभयार्धयोर्जकारौ द्वितीयतुर्यौ गमध्यगौ यस्याः। चपलेति नाम तस्याः प्रकीर्तितं नागराजेन" वृ० र०। **इदर गणविन्यासः**

ज ज

।।ऽ ।ऽ। ऽऽ ।ऽ। ऽऽ ।ऽ। ऽऽ ऽ ।

उभया र्धयोर्जं कारौ द्वितीय तुर्यौ गमध्य गौ यस्याः

ज ज .
।।ऽ ।ऽ। ऽ ऽ ।ऽ। ऽऽ।ऽऽ। वृ० र०।
चपले तिनाम तस्याः प्रकीर्ति तंना ग राजे न

चपलावक्त्र चपलावक्त्र (न०) ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಕ್ತ್ರವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪ್ರಥಮಂ ಮತ್ತು ತೃತೀಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ನಗಣವಿದ್ದರೆ "चपलावक्त्रम्" ಎಂಬ ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "चपलावक्त्र-
।।।
मयुजोर्नकारश्चेत्तयोराशेः" वृ०र०। "चपलावक्त्रमयुजोः" ಎಂಬ ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಲ್ಲಿ "क्त्रमयु" ಎಂಬ ನ ಗಣವು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರದ ಮುಂದಿನ ಗಣವಾಗಿರುವುದು.

चपेट चपेट (पुं०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ನೀಡಿರುವ ಹಸ್ತ. चपति—चप (सान्त्वने) "अच्" (३-१-१३४)। चपाय सान्त्वनाय एटति—इट (गतौ) "कः" (३-१-१३५)। "खण्डिकोपाध्यायः शिष्याय चपेटां ददाति" ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. "पाणौ चपेटप्रतलप्रहस्ता विस्तृताङ्गुली" ಎಂದು ಅಮರದಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 2. ಏಟು, ಹೊಡೆತ.

चपेटा चपेटा (स्त्री०) "चपेट" ಪದದ ಅರ್ಥ. ಸ್ವಾರ್ಥೇ "कः"। **चपेटिका चपेटिका.**

चपेटी चपेटी (स्त्री०) ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ಷಷ್ಠಿ.

चमत्करण चमत्करण (न०) ಅಪೂರ್ವವಸ್ತುದರ್ಶನದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆನಂದವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಗೊಳಿಸುವುದು. चमदिति क्रियते—डु कृञ् (करणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अत एव हि रसनास्वादनचमत्करणादयो विलक्षणा एव व्यपदेशा इति" सा० द० ३। भावे "घञ्" (३-३-१८)। **-कारः-कारः.** "चमत्कारश्च चित्तविस्ताररूपो विस्मयापरपर्यायः" सा० द०। स्त्रियाम् "क्तिन्" (३-३-९४)। **-कृतिः-कृतिः.**

चमर चमर (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 2. ಚಮರಿ ಮೃಗ. चमु (अदने) "अरः" (उ० १-१३२)। ಈ ಮೃಗದ ಬಾಲದಿಂದಲೇ ಚಾಮರವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **चमरी चमरी.** "तं केशपाशं प्रसमीक्ष्य कुर्युर्बालप्रियत्वं शिथिलं चमर्यः" कुमा० १-४८। 3. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. (न०) 4. ಚಾಮರ. "चमरश्चामरे दैत्ये चमरी तु मृगान्तरे" हेम०। "गोकर्णपृषतैणश्यरोहिताश्चमरो मृगः" अम०।

चमरिक चमरिक (पुं०) ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳ ಮರ. चमरमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। "कोविदार-श्चमरिकः कुद्दालो युगपत्रकः" अम०।

चमरी चमरी (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಚಮರಿಮೃಗ. 2. ಮಂಜರಿ, ಗೊಂಚಲು. "चमरं चामरे स्त्री ना मञ्जरीमृगभेदयोः" मेदि०।

चमस चमस (पुंन०) 1. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ. चमन्त्यस्मिन्—चमु (अदने) "असच्" (उ० ३-११७)। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸೌಟಿನ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಮರದ ಪಾತ್ರೆ. "चमसानां ग्रहाणां च शुद्धिः प्रक्षालनेन तु" मनु० ५-११६। 3. ಹಪ್ಪಳ. 4. ಲಾಡು. (स्त्री०) **-सी -सी.** 5. ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟು. "चूर्णं यच्छुष्कमाषाणां चमसी साऽभिधीयते" भावप्र०।

चमु-अदने (भ्वा० पर० सक० से०)। चमति। चचाम। अचमीत्। 1. ಹೀರಿಕುಡಿ, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಎಳೆದು ಕುಡಿ. आचामति। आचान्तः। "तरङ्गावलीनिर्मुक्तेऽमृतसागराम्भसि मनाङ्मग्नोऽपि नाचामति" प्रबोध० ४-६। 2. ತಿನ್ನು. "ध्वजानुद्दुधुवुस्तुङ्गान् मांसं चेमुर्जगुः पपुः" भट्टि० १४-५३।

चमू चमू (स्त्री०) 1. ಸೇನೆ. चमति शत्रून्—चमु (अदने) "ऊः" (उ० १-८०)। "तथा तथा हृषितवपुर्मुदाकुला द्विषां चमूरजनि जनीव चेतसा" माघ० १७-४३। 2. 729 ಆನೆಗಳು, 2187 ಕುದುರೆಗಳು, 729 ರಥಗಳು ಮತ್ತು 3645 ಕಾಲಾಳುಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಸೈನ್ಯದ ಗುಂಪು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अनीकिनी" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "रक्षाहेतोर्नवशशिभृता वासवीनां चमूनाम्" मेघ० १-४३।

चमूचर चमूचर (पुं०) ಸೈನಿಕ. चमूषु चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "आसेदिरे लावण-सैन्धवीनां चमूचरैः कच्छभुवां प्रदेशाः" माघ० ३-८०।

चमूनाथ चमूनाथ -पति-पति (पुं०) ಸೇನಾಪತಿ, ಸೈನ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷ. चमूनां नाथः पतिर्वा। "रामाज्ञया हरिचमूपतयस्तदानीम्" रघु० १३-७४।

चमरु चमरु (पुं०) ಮೃಗ, ಜಿಂಕೆ. चमति—चमु (अदने) "ऊरः" (उ० ४-९०)। उत्त्वम्। पृषो०। "चकासतं चारुचमूरुचर्मणा कुथेन नागेन्द्रमिवेन्द्रवाहनम्" माघ० १-८।

चम्प चंप (पुं०) 1. ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಮರ, ಕೋವಿದಾರ ವೃಕ್ಷ. (न०) 2. ಕೋವಿದಾರಪುಷ್ಪ.

चम्पक चंपक (पुं०) 1. ಸಂಪಿಗೆಮರ. चम्पयति–चपि (गत्याम्) "क्वुन्" (उ० २-३२)। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಾಳಿಗಿಡ. (न०) 3. ಸಂಪಿಗೆ ಹೂವು. "उन्निद्रपुष्पक्षणचम्पकपिङ्गभासः" माघ० ४-३१। 4. ಬಾಳೆಹಣ್ಣು. "चम्पकं वातपित्तघ्नं गुरुवीर्यकरं तथा" भावप्र०।

चम्पकचतुर्दशी चंपकचतुर्दशी (स्त्री०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಶುಕ್ಲಚತುರ್ದಶಿ.

चम्पकमाला चंपकमाला (स्त्री०) 1. ಸಂಪಿಗೆ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ. चम्पककुसुमनिर्मिता माला। 2. ಸಂಪಿಗೆ ಹೂವಿನ ಆಕಾರದ ಕಂಠಹಾರ. 3. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "चम्पकमाला चेद्भ्मसागः" वृ० र०। ಭಗಣ ಮಗಣ ಸಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರು. **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

भ म स गु।
0।। 000 ।।0 0

चम्पकमालिका चंपकमालिका (स्त्री०) ಸಂಪಿಗೆ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ. "बलवैरिभुवस्तदाधिकण्ठं वरणे चम्पकमालिका वितेने" चं० भा० २-१०५।

चम्पकारण्य चंपकारण्य (न०) ಸಂಪಿಗೆ ಮರಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕಾಡು, ಬಳಗಿರಿರಂಗನ ಬೆಟ್ಟದ ಕಾಡು. चम्पकप्रधानमरण्यम्।

चम्पकाल्ल चंपकाल्ल (पुं०) ಹಲಸಿನ ಮರ.

चम्पकावती चंपकावती (स्त्री०) ಚಂಪಾಪುರಿ, ಅಂಗ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ, ಕರ್ಣನ ರಾಜಧಾನಿ, ಈಗಿನ ಭಾಗಲ್ಪುರ. चम्पक "मतुप्" (५-२-९४)।

चम्पा चंपा (स्त्री०) 1. ಅಂಗದೇಶಾಧಿಪತಿಯಾದ ಕರ್ಣನ ರಾಜಧಾನಿ, ಚಂಪಾನಗರ. 2. ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಒಂದು ಭಾಗ. 3. ಲೋಮಪಾದ ಋಷಿಯು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪಟ್ಟಣ. 4. ಮಾಲಿನೀನದಿ. "चम्पा तु मालिनी। लोमपादकर्णयोः पूः" अभि० चि०।

चम्पाधिप चंपाधिप (पुं०) ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆಯಾದ ಕರ್ಣ. "कर्णश्चम्पाधिपोऽङ्गराट्" अभि० चि०।

चम्पानगर चंपानगर (न०), **–पुरी–पुरी** (स्त्री०) ಕರ್ಣನ ರಾಜಧಾನಿ.

चम्पाल्ल चंपाल्ल (पुं०) ಹಲಸಿನ ಮರ.

चम्पावती चंपावती (स्त्री०) ಕರ್ಣನ ರಾಜಧಾನಿ, ಚಂಪಾನಗರ.

चम्पू चंपू (स्त्री०) ಗದ್ಯ ಮತ್ತು ಪದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯ, ಗದ್ಯ ಮತ್ತು ಪದ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಒಂದು ಕಾವ್ಯದ ಭೇದ. "गद्यपद्यमयी काचिच्चम्पूरित्यभिधीयते" काव्या० १-३१। ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ "मयट्" ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕೆಲವೇ ಪದ್ಯಗಳಿರುವ ಕಾದಂಬರಿ, ದಶಕುಮಾರಚರಿತ ಮೊದಲಾದ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಚಂಪುವೆಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿಲ್ಲ. ಗದ್ಯಪದ್ಯಗಳ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವಿರುವುದಾದರೂ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಟಕ ವೆಂದು ಹೆಸರು. "मिश्राणि नाटकादीनि तेषामन्यत्र विस्तरः" काव्या० १-३१।

चम्पेश चंपेश (पुं०) ಚಂಪಾಪುರಿಯ ದೊರೆ ಕರ್ಣ. चम्पाया ईशः।

चय – गतौ (भ्वा० आत्म० सक० से०)। चयते। चेये। अचयिष्ट। ಹೊಂದು, ಪಡೆ, ಸೇರು.

चय चय (पुं०) 1. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು, ಸಮೂಹ. चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "चयस्त्विषामित्यवधारितं पुरा ततः शरीरीति विभाविताकृतिम्" माघ० १-३। 2. ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. "चयानिवाद्रीनिव तुङ्गशृङ्गान् क्वचित्पुराणीव हिरण्मयानि" किरा० १६-५२। 3. ಪ್ರಾಕಾರದ ತಳಹದಿ, ಸುತ್ತು ಗೋಡೆಯ ಅಸ್ತಿಭಾರ, ಅಡಿಪಾಯ. "चयो वप्रोऽस्य पीठभूः" अभि० चि०। 4. ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆ. 5. ಕಂದಕದಿಂದ ತೆಗೆದ ಮಣ್ಣಿನ ರಾಶಿ. 6. ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತರುವುದು. "चयः समूहे प्राकारे मूलबन्धे च संग्रहे" नानार्थर०।

चयक चयक (वि०) ಕೂಡಿಹಾಕುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾದವನು. चये कुशलः "कन्" (५-२-६४)।

चयन चयन (न०) 1. ಕೂಡಿಹಾಕುವುದು, ರಾಶಿಹಾಕುವುದು. 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವುದು. चिञ् (चयने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂಸ್ಕಾರ. 4. ಯೂಪಸ್ತಂಭ.

चयनीय चयनीय (वि०) 1. ಕೂಡಿಹಾಕಲ್ಪಡುವ, ರಾಶಿಹಾಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವ. चिञ् (चयने) "अनीयर्" (३-१-९६)।

चर – गतिभक्षणयोः (भ्वा० पर० सक० से०)। चरति। चचार। चरिता। चरिष्यति। चरतु। अचरत्। चरेत्।

चर्यात्। अचारीत्। अचरिष्यत्। ಈ ಧಾತುವು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಕರ್ಮಕ. ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಕರ್ಮಕ. 1. ನಡೆ, ಸಂಚರಿಸು. "सेतुप्रालेयशैलौ चरति नरपतेः तावदेतस्य कीर्तिः" ನೈಷ० १२-४७। "दिवा चरेयुः कार्यार्थं चिह्निता राजशासनैः" मनु० १०-५५। 2. ಭಕ್ಷಿಸು, ತಿನ್ನು. "तिथिवृद्धधा चरेत् पिण्डान् शुक्ले शिस्यण्ड-संमितान्" याज्ञ० ३-३२३। 3. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡು. 4. ಮಾಡು, ಆಚರಿಸು. "सहोभौ चरतां धर्ममिति वाचानुभाष्य च" मनु० ३-३०। 5. ಹರಡು, ವ್ಯಾಪಿಸು. "वातोद्धतश्चरति वह्निरतिप्रचण्डो ग्रामान्वनानि नगराणि च सन्दिधक्षुः" बृहत्सं० १९-७। 6. ಮಾಡು. "सत्कारं चरति खले"।

कर्मणि:—चर्यते। चेरे। चरिता। चरिष्यते। चर्यताम्। अचर्यत। चर्येत। चरिषीष्ट। अचारि। अचरिष्यत।

णिचि:—चारयति, –ते। चारयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। चारयिता। चारयिष्यति, –ते। चारयतु, –ताम्। अचारयत्, –त। चारयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. "सञ्जयन्ति हि ते नारीर्निगूढाश्चारयन्ति च" मनु० ८-३६२। "यत्पुंसः परदारेषु तच्चैनां चारयेद्व्रतम्" मनु० ११-१७६।

कृत्सु:—चरितव्यम्। चरणीयम्। चर्यम्। चरितः। चरितवान्। चरन्, चरन्ती। चरितुम्। चरितम्। चरणम्। चरित्वा। प्रचर्य।

ण्यन्तात् कृत्सु:—चारयितव्यः। चारणीयः। चार्यः। चारितः। चारितवान्। चारयन्, चारयन्ती। चारयमाणः। चारयितुम्। चारितम्। चारणम्। चारयित्वा।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अति+चर** = अतिचरति। अतिचारः। ಅತಿಕ್ರಮಿಸು, ಮೀರಿ ನಡೆ, ಕ್ರಮಮೀರಿ ನಡೆ. "पुत्राः पितृनत्यचरन् नार्यश्चात्यचरन् पतीन्" भा० शान्ति०। "तत्र विराधदनुकबन्धप्रभृतयः केऽप्यतिचरन्तीति श्रुतम्" म० वी० २।

(2) **वि+अति+चर** = व्यतिचरति। व्यतिचारः। ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆ. "त्वामहं न व्यतिचरे मनसापि कदाचन" रामा०।

(3) **अनु+चर**=अनुचरति। अनुचरः। 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ನಡೆ, ಹಿಂದೆ ಹೋಗು. 2. ಅನಂತರ ಹೋಗು.

(4) **अप+चर**=अपचरति। अपचारः। ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸು, ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡು. "यो यस्तेषामपचरेत् तमाचक्षीत वै द्विजः" भा० शान्ति०।

(5) **अभि+चर**=अभिचरति। 1. ಎದುರಾಗಿ ನಡೆ. 2. ಅತಿಕ್ರಮಿಸು, ಮೀರಿನಡೆ, ಅವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ ನಡೆ. "पतिं या नाभिचरति मनोवाग्देहसंयुता" मनु० ५-१६५। 3. ಇತರರನ್ನು ಪೀಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಟ ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡು. "प्रति तमभिचर योऽस्मान् द्वेष्टि"। "वृष्टयायुःपुष्टिकामो वा तथैवाभिचरन्नपि" याज्ञ० १-२२५।

(6) **वि+अभि+चर** = व्यभिचरति। व्यभिचारः। 1. ಹೆಚ್ಚು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆ, ನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸು, ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ಮೀರು. "उक्षाणां व्यभिचरतीव सप्तसप्तेः पर्यस्यन्निव निचयः सहस्रसंख्याम्" किरा० ५-३४। "अनुमितोऽपि च बाष्पनिरीक्षणाद्व्यभिचचार न तापकरो नलः" नैष० ४-१८। 2. ಪತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪರಪುರುಷನನ್ನು ಸಂಗಮಿಸು.

(7) **आ+चर**=आचरति। आचारः। 1. ಆಚರಿಸು, ಮಾಡು, ಅನುಷ್ಠಿಸು. "यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः" गीता ३-२१। 2. ಮಾಡು, ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು. "प्रस्थितायां प्रतिष्ठेथाः स्थितायां स्थितिमाचरेः" रघु० १-८९। 3. ನಡೆದುಕೊ, ವರ್ತಿಸು, ವ್ಯವಹರಿಸು. "प्राप्ते तु षोडशे वर्षे पुत्रं मित्रवदाचरेत्"। 4. ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆದುಕೊ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊ. "प्रदक्षिणक्रियार्हायां तस्यां त्वं साधु नाचरः" रघु० १-७७। 5. ಆಶ್ರಯಿಸು, ಅವಲಂಬಿಸು. "अगस्त्याचरितामाशामनाशास्यजयो ययौ" रघु० ४-४४।

(8) **अनु+आ+चर** = अन्वाचरति। ಸದೃಶವಾಗಿ ಮಾಡು, ಸಮಾನವಾಗಿ ಮಾಡು. "को नु तत्कर्म राजर्षेर्नाभिरन्वाचरेत् पुमान्" भाग० ५-४-६।

(9) **सम्+उद्+आ+चर** = समुदाचरति। समुदाचारः। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆದುಕೊ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊ. 2. ನಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸು, ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ ಮಾತಾಡಿಸು. "बालानपि च गर्भस्थान् सान्त्वेन समुदाचरेत्" भा० शान्ति० ३२-३२।

(10) **उप+आ+चर** = उपाचरति। ಉಪಾಸಿಸು, ಉಪಚರಿಸು, ಸೇವಿಸು. "उपाचरति तत्र स्म धनानामीश्वरं प्रभुम्" भा० सभा० १०-२९।

(11) **सम्+आ+चर** = समाचरति। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆದುಕೊ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. "समाचराचार-मुपात्तशस्त्रो जपोपवासाभिषवैर्मुनीनाम्" किरा० ३-२८।

(12) **उद् + चर** = उच्चरति। उच्चचार। 1. ಉಂಟಾಗು, ಹುಟ್ಟು. "आकस्मिकः पक्षपुटाहतायाः क्षितेस्तदा यः स्वन उच्चचार" नैष० ३-२। 2. ಮೀರಿ ನಡೆ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸು. ಇಲ್ಲಿ उत् ಪೂರ್ವಕ ಸಕರ್ಮಕ चर ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. "धर्ममुच्चरते" धर्ममुल्लङ्घ्य गच्छति इत्यर्थः। 3. ಉಚ್ಚರಿಸು, ಹೇಳು. "सकृदुच्चरितः शब्दः सकृदर्थं गमयति"। 4. ಮೇಲೆ ನಡೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "बाष्प उच्चरति"। "बलैश्चलच्चरणविधूतमुच्चरद्घनावली-रुदचरत क्षमारजः" माघ० १७-५२।

(13) **उप+चर** = उपचरति। उपचचार। ಉಪಚರಿಸು, ಸೇವಿಸು. "गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी नियमितपरिखेदा तच्छिरश्चन्द्रपादैः" कुमा० १-६०।

(14) **निस्+चर**=निश्चरति। निश्चचार। ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡು, ನಿರ್ಗಮಿಸು. "यतो यतो निश्चरति मनश्चञ्चल-मस्थिरम्" गीता ६-२६।

(15) **परि + चर** = परिचरति। 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹೋಗು, ಸುತ್ತಲೂ ನಡೆ, ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗಾಡು. "कङ्काः श्येनास्तथा गृध्रा नीचैः परिचरन्ति च" रामा०। 2. ಸೇವಿಸು, ಪೂಜಿಸು. "अनुत्पन्नं ज्ञानं यदि यदि च सन्देहविधुरं विपर्यस्तं वा स्यात्परिचर वसिष्ठस्य चरणौ" म० वी० ३-३६। 3. ಸೇವಿಸು, ಉಪಚಾರಮಾಡು, ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡು. "यदित्वात्यन्तिकं वासं रोचयेत गुरोः कुले। युक्तः परिचरेदेनमाशरीरविमोक्षणात्" मनु० २-२४३।

(16) **प्र+चर** = प्रचरति। प्रचारः। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ನಡೆ, ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ನಡೆ. "प्राणः प्राणीयत ततः पुनश्च प्रचचार ह" भा० आश्व० २४-९। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. "यैः कर्मभिः प्रचरितैः शुश्रूष्यन्ते द्विजातयः" मनु० १०-१००। 3. ಸುತ್ತಾಡು, ಅಲೆದಾಡು, ತಿರುಗಾಡು. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹರಡು, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡು. 5. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು. "चिकित्सकानां सर्वेषां मिथ्याप्रचरतां दमः" मनु० ९-२८४।

(17) **वि+चर**=विचरति। विचारः। 1. ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡು, ಯೋಚಿಸು, ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು. "परेषामात्मन-श्चैव यो विचार्य बलाबलम्" पञ्चतं०। 2. ಚರ್ಚಿಸು, ವಾದಮಾಡು. "प्रत्यग्रहीदग्रजशासनं तदाज्ञा गुरूणा-मविचारणीया" रघु० १४-४६। 3. ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ನಡೆ, ಅಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆ. "यन्मे माता प्रलुलुभे विचरन्त्यपति-व्रता" मनु० ९-२०। 4. ಸಂಚರಿಸು, ತಿರುಗಾಡು, ವಿಹರಿಸು. "इष्टान् देशान् जलद विचर प्रावृषा संभृत-श्रीर्माभूदेवं क्षणमपि च ते विद्युता विप्रयोगः" मेघ० २-५२।

(18) **सम्+चर** = सञ्चरति। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೋಗು, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ನಡೆ. "आमेखलं सञ्चरतां घनानां छाया-मधः सानुगतां निषेव्य" कुमा० १-५। सम् ಪೂರ್ವಕ चर ಧಾತುವು तृतीयाविभಕ್ತಿ (करण) ಸಾಪಚರ್ಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. "रथेन सञ्चरते" सि० कौ०।

चर ಚರ (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ತನ್ನ ಮತ್ತು ಶತ್ರುರಾಜ್ಯಗಳ ಸಮಾಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ರಾಜನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಗೂಢಪುರುಷ. चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "राजन्यकान्युपायज्ञैरेकार्थानि चरैस्तव" माघ० २-११४। 2. ಪಗಡೆಯಾಟ. 3. ಮಂಗಳವಾರ. 4. ಕುಜಗ್ರಹ. 5. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "क्वाहं तमो-महदहंखचराग्निवार्भूसंवेष्टिताण्डघटसप्तवितस्तिकायः" भाग० १०-१४-११। 6. ಕವಡೆ. 7. ಮೇಷ ಕರ್ಕಾಟಕ ತುಲಾ ಮತ್ತು ಮಕರರೂಪವಾದ ಚರಲಗ್ನಗಳು. (वि०) 8. ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. 9. ಚಂಚಲವಾದ, ಅಲುಗಾಡುವ. "चरोऽक्षद्यूतभेदे च भौमे चारे त्रसे चले" मेदि०।

चरक ಚರಕ(पुं०)1. ಗೂಢಪುರುಷ, ಸೇವಕ. चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। स्वार्थे "कः"। "देवाकर्णय सुश्रुतेन चरकस्योक्तेन जानेऽखिलं स्यादस्या नलदं विना न दलने तापस्य कोऽपि क्षमः" नैष० ४-११६। 2. ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಚರಕ ಮುನಿ. चर "क्वुन्" (उ० २-३३)। 3. ಚರಕಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತವಾದ ಚರಕಸಂಹಿತೆ, ಒಂದು ಆಯುರ್ವೇದ ಗ್ರಂಥ. 4. ಭಿಕ್ಷು, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 5. ಪರ್ಪಟಿ, ಹಪ್ಪಳ. 6. ನಡೆಯುವವನು, ಸಂಚರಿಸುವವನು.

चरगृह ಚರಗೃಹ (न०) ಮೇಷ ಕರ್ಕಾಟಕ ತುಲಾ ಮತ್ತು ಮಕರ ರಾಶಿಗಳು.

चरट ಚರಟ (पुं०) ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६३)। **चरटी ಚರಟೀ.**

चरण ಚರಣ (पुं०) 1. ಪಾದ, ಕಾಲು. चरन्त्यनेन—चर (गतौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "आजह्नतुस्तच्चरणौ पृथिव्यां स्थलारविन्दश्रियमव्यवस्थाम्" कुमा० १-३३। 2. ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ, ವೇದದ ಒಂದು ಶಾಖೆ. 3. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಕಿರಣ. 4. ಶ್ಲೋಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಶ್ಲೋಕದ ಒಂದು ಪಾದ. 5. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಕಾಲುಭಾಗ. 6. ಆಧಾರ ಸ್ತಂಭ. (न०) 7. ಸಂಚರಿಸುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು. 8. ಆಚರಣೆ, ಅನುಷ್ಠಾನ. 9. ಭಕ್ಷಣ, ತಿನ್ನುವುದು. 10. ತಿರುಗಾಟ, ಅಲೆದಾಟ. चर (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

चरणक ಚರಣಕ (पुं०) ಸಣ್ಣ ಕಾಲು, ಚಿಕ್ಕ ಕಾಲು. अल्पश्चरणः "कन्" (५-३-८५)। "चपलचरणकाब्जप्रेरणोत्तुङ्गिताग्रम्" माघ० ११-३।

चरणकमल ಚರಣಕಮಲ (न०) ಕಮಲದಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಕಾಲು. चरणं कमलमिव।

चरणकिसलय ಚರಣಕಿಸಲಯ (न०) ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಕಾಲು. चरणं किसलयमिव।

चरणग्रन्थि ಚರಣಗ್ರಂಥಿ (पुं०) ಗುಲ್ಫ, ಕಾಲಿನ ಗಂಟು. चरणस्य ग्रन्थिः।

चरणन्यास ಚರಣನ್ಯಾಸ (पुं०) ಅಡಿ ಇಡುವುದು, ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುವುದು. "सैन्दूरीक्रियते जनेन चरणन्यासैः पुरः कुट्टिमम्" रत्ना० १-११।

चरणपर्वन् ಚರಣಪರ್ವನ್ (न०) ಗುಲ್ಫ, ಕಾಲಿನ ಗಂಟು.

चरणपात ಚರಣಪಾತ (पुं०) 1. ಕಾಲು ಇಡುವುದು, ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುವುದು. चरणस्य पातः। 2. ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು, ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದು. चरणयोः पातः।

चरणाक्ष ಚರಣಾಕ್ಷ (पुं०) ಅಕ್ಷಪಾದ, ಗೌತಮ.

चरणायुध ಚರಣಾಯುಧ (पुं०) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. चरण आयुधमस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-आयुधी -ಆಯುಧೀ.** "आकर्ण्य संप्रति रतं चरणायुधानाम्" सा० द० ३।

चरणारविन्द ಚರಣಾರವಿಂದ (न०) ಕಮಲದಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಮತ್ತು ಸುಂದರವಾದ ಕಾಲು. "अविन्दतासौ मकरन्दलोलां मन्दाकिनी यच्चरणारविन्दे" वेष० १०-९०।

चरण्टि ಚರಂಟಿ (स्त्री०) ಸುವಾಸಿನಿ, ಸುಮಂಗಲಿ. चिरण्टी पृ ो०।

चरण्य ಚರಣ್ಯ (वि०) ಕಾಲಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ, ಕಾಲಿನಂತಿರುವ. चरण इव "यः" (५-३-१०३)।

चरत् ಚರತ್ (वि०) 1. ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ. चरति—चर (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "निहताश्चैव भग्नाश्च पाण्डवेन यशस्विना। चरता बलमास्थाय पाकशासनिना मृधे" भा० शान्ति० १५५-३४। 2. ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ. चर (भक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "मुक्तास्तृणानि परितः कटकं चरन्तस्त्रुटद्विततानतनिकाव्यतिषङ्गभाजः" माघ० ५-६१। 3. ಇರುವ, ಬೆಲೆಸಿರುವ. "चरन्चिरं शैशवयौवनीयद्वैराज्यभाजि त्वयि खेदमेति" नैष० ८-५९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **चरन्ती ಚರಂತೀ.**

चरभ ಚರಭ (न०) ಚರರಾಶಿಗಳು, ಮೇಷ ಕರ್ಕಾಟಕ ತುಲಾ ಮತ್ತು ಮಕರ ರಾಶಿಗಳು.

चरम ಚರಮ (वि०) 1. ಕೊನೆಯದಾದ. 2. ಅನಂತರ ಕಾಲದ. चरति—चर (गतौ) "अमच्" (उ० ५-७५)। (अव्य०) 3. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ. "चरममपि शयित्वा पूर्वमेव प्रबुद्धाः" माघ० ११-१३।

चरमक्ष्माभृत् ಚರಮಕ್ಷ್ಮಾಭೃತ್ (पुं०) ಅಸ್ತಾಚಲ, ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ಪರ್ವತ. चरमश्चासौ क्ष्माभृच्च।

चरमतस् ಚರಮತಸ್ (अव्य०) ಕೊನೆಯುದಾದ. चरम "तसिः" (५-३-७)। "चरमतश्च ऋणादिव देवकीपतिरमुच्यत शृङ्खलतः स्थिरात्" याद० ३-११।

चरमवयस् ಚರಮವಯಸ್ (न०) 1. ಜೀವಿತದ ಕೊನೆಯ ಕಾಲ, ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ವಯಸ್ಸು. (वि०) 2. ಕೊನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ, ವೃದ್ಧ, ಮುದುಕ. "भो राजानश्चरमवयसामाज्ञया सञ्चरध्वं कर्तव्येषु श्रवणसुभगं भूमिदेवाः पठन्तु" मालती० ६-२।

चरम्य ಚರಮ್ಯ (वि०) ಚರುವಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ (ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುದು). चरवे हितम् "यत्" (५-१-२)।

चराचर ಚರಾಚರ (न०) 1. ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತು. चरं च अचरं च अनयोः समाहारः। "एवं स जाग्रत्स्वप्नाभ्यामिदं सर्वं चराचरम्" मनु० १-५७। (वि०) 2. ಚಲಿಸುವ, ಸಂಚರಿಸುವ. 3. ಸ್ಥಾವರ ಮತ್ತು ಜಂಗಮ. 4. ಚಂಚಲವಾದ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾದ. "सर्वे भावाश्चराचराः" रामा०। "चराचरं जङ्गमे स्यादिङ्गविष्टपयोरपि" हेम०।

चरि चरि (पुं०) प्राणि, पशु, तिर्यग्जंतु. चर (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)।

चरित चरित (न०)1. संचार, होगुवुदु, नडेयुवुदु. चर (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. वर्तने, नडवळिके, नडते. "उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम्" हितो०। 3. चरित्रे. जीवनचरित्रे. "विचिन्त्य गीतक्षममर्थजातं दिवौकसस्त्वच्चरितं लिखन्ति" शाकु० ७-५। 4. स्वभाव. 5. अनुष्ठान, आचरणे. (वि०) 6. आचरिसल्पट्ट, माडल्पट्ट. 7. होंदल्पट्ट. 8. तिळियल्पट्ट.

चरितव्य चरितव्य (वि०)1. अनुष्ठिसबेकाद, आचरिसबेकाद. चर (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)। "चरितव्यमतो नित्यं प्रायश्चित्तं विशुद्धये। निन्द्यैर्हि लक्षणैर्युक्ता जायन्तेऽनिष्कृतैनसः" मनु० ११-५३।

चरितार्थ चरितार्थ (वि०) 1. सफलवाद, सार्थकवाद, कैगूडिद कार्यवुळ्ळ. चरितः प्राप्तः अर्थो येन। "त्वामद्य लब्ध्वामृततृप्तिभाजां स्वदेवभूयं चरितार्थमस्तु" नैष० ३-१०१। 2. अर्थयुक्तवाद, अर्थगर्भितवाद, अन्वर्थवाद. "प्रवृत्तिरासीच्छन्दानां चरितार्था चतुष्टयी" कुमा० २-१७। 3. उचितवाद, युक्तवाद, संगतवाद. "तत्प्रत्यायाच्च कुसुमायुधबन्धुरेनामाश्वासयत् सुचरितार्थपदैर्वचोभिः" कुमा० ४-४५।

चरित्र चरित्र (न०)1. नडते, वर्तने, नडवळिके, आचार. "स्वां प्रसूतिं चरित्रं च कुलमात्मानमेव च" मनु० ९-८। 2. आचरणे, अनुष्ठान. चर (गतौ) "इत्रः" (३-२-१८४)। 3. जीवनद वृत्तान्त, जीवमानदल्लि नडेसिद असाधारणवाद कार्यगळन्नु तिळिसुव साहित्य. 4. शील, स्वभाव. "मया निगद्यं जगतीपतीनां गोत्रं चरित्रं च विचित्रमेषाम्" नैष० १०-८९।

चरिष्णु चरिष्णु (वि०) 1. नडेयुव स्वभावद. चर (गतौ) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "यदाणुमात्रिको भूत्वा बीजं स्थास्नु चरिष्णु च। समाविशति संसृष्टस्तदा मूर्तिं विमुञ्चति" मनु० १-५६। 2. हरडुव स्वभावद. "दधानमाशासु चरिष्णु दुर्यशः स कौतुकी तत्र ददर्श केतकम्" नैष० १-७८।

चरु चरु (पुं०) 1. होमक्काग़ि पाकमाडिद अन्न, हविस्सु. चर्यते भक्ष्यते — चर (गतिभक्षणयोः) "उः" (उ० १-७)। 2. होमद अन्न (हविस्सु)वन्नु पाकमाडुव पात्रे. "चरूणां स्रुक्स्रुवाणां च शुद्धिरुष्णेन वारिणा" मनु० ५-११७। "चरुः पुमान् हव्यान्नभाण्डयोः" मेदि०। 3. मेघ, मोड. चरन्त्यापोऽत्र-अधि० "उः"।

चरुचेलिन् चरुचेलिन् (पुं०) परशिव, महादेव, परमेश्वर. चरुश्चेलमिवास्त्यस्य "इनिः"(५-२-११५)।

चरुस्थाली चरुस्थाली (स्त्री०) चरुवन्नु पाक माडुव पात्रे.

चर्च चर्च (पुं०)कुबेरन नवनिधिगळल्लिंदु. "मुकुन्दकुन्दनीलाश्च चर्चश्चेति निधेर्नव" वैज०।

चर्चरिक चर्चरिक (न०) ओंदु विध गीत. "भवति मदनिके भवति चूतलतिके मामप्येतच्चर्चरिकं शिक्षयतम्" रत्ना० १।

चर्चरी चर्चरी (स्त्री०) 1. ओंदु जातिय गीत. चर्च्यते — चर्च (भाषायाम्) "अरन्" बाहु०। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "भो वयस्य हताश न खल्वेषा चर्चरी द्विपदीखण्डं खल्वेतत्" रत्ना० १। 2. गुंगुरु कूडलु. 3. कै शब्द, चप्पाळेय शब्द. 4. संतोषद आट, हब्बद आट. 5. जंबद मातु. 6. मुखस्तुति. 7. नृत्य मत्तु गीत. 8. याचकर आदरद मातु.

चर्चरीक चर्चरीक (पुं०) 1. महाकालेश्वर. 2. केशालंकार. 3. ओंदु विध शाक, ओंदु जातिय सोप्पु. चर्च (परिभाषणहिंसातर्जनेषु) "ईकन्" (उ० ४-२०)। "चर्चरीको महाकाले केशविन्यासशाकयोः" मेदि०।

चर्चा चर्चा (स्त्री०)1. चिंते. 2. विचार, विमर्श, चर्चे. चर्च (अध्ययने) "अङ्" (३-३-१०५)। "कानुजे मम निजे दनुजारौ जाग्रति स्वशरणे रणचर्चा" नैष० ५-३८। 3. दुर्गादेवि, पार्वति. 4. गंध मोदलाद सुगंध द्रव्यगळन्नु मैगे लेपनमाडुवुदु. "मृगमदकृतचर्चा पीतकौशेयवासाः" छन्दोमं०। "चर्चाचन्दनपातश्च शस्त्रपातः प्रवासिनाम्" काव्या० २-१०४। 5. वाद विवाद, विचार माडुवुदु, जिज्ञासेयिंद माडुव चर्चे. 6. असभ्य हेंगसु, व्यभिचारिणि, कुलटे. "बन्धकी पांसुला चर्चा" वैज०।

चर्चि चर्चि (स्त्री०) विचार, विमर्श, चर्चि. चर्च (अध्ययने) भावे "इन्" (उ० ४-११७)।

चर्चिक्य चर्चिक्य (न०) सुगंध द्रव्यगळन्नु मैगे बळियुवुदु. "मार्ष्टिश्चर्चा च चर्चिक्यं समालम्भनमित्यपि" वैज०।

चर्चित चर्चित (वि०) 1. चर्चिसल्पट्ट, विमर्शमाडल्पट्ट. चर्च (अध्ययने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. सुगंधद्रव्यदिंद लेपनमाडल्पट्ट. "पयोधराश्चन्दनपङ्कचर्चिताः" ऋतुसं०। 3. चिंतिसल्पट्ट, योचिसल्पट्ट. (न०) 4. गंधद लेपन. चर्च भावे "क्तः" (३-३-११४)।

चर्पट चर्पट (पुं०) 1. हप्पळ. चृप (सन्दीपने) + णिच् "अटन्" (उ० ४-८१)। 2. बिच्चिद हस्त, बेरळुगळन्नु नीडिद हस्त, करतल. (वि०) 3. समतलवाद, चप्पटियाद. 4. अगलवाद. "चर्पटः स्फारविपुले चपेटे पर्पटेऽपि च" मेदि०। "निर्मांसैः कर्णैः पापमृत्यवश्चर्पटैः सुबहुभोगाः" बृहत्सं० ६८-५८। (स्त्री०) -टा -टा. 5. भाद्रपद शुक्ल षष्ठि. -टी -टी. 6. बिस्कत्तु, हिट्टिनिंद तयारिसि सुट्ट रोट्टि. गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "पोली पूपालीचर्पटी च सा" त्रिकाण्ड०।

चर्भट चर्भट (पुं०) सौतेगिड.

चर्भटि चर्भट (स्त्री०) 1. संतोषद शब्द, उल्लासद शब्द. 2. गर्वद मातु. 3. सौतेकायि.

चर्मकषा चर्मकषा (स्त्री०) मुंडकळ्ळि. चर्म कषति-कष (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)।

चर्मकार चर्मकार (पुं०) 1. मोचि, चर्मद केलस माडुववनु, चप्पलि मोदलादुवन्नु तयारिसुववनु. चर्म चर्मनिर्मितं पादुकादि करोति — कृ कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. बिस्तनिगे शूद्र हेंगसिनल्लि हुट्टिद बेरके जातियवनु. "विप्रानाविकमम्बष्ठादस्मिन् क्वापि श्वपाकवाक्। आयोगवाच्चर्मकारं राज्ञी वार्मिकसूचकी" वैज०। 2. क्षत्रियनिगे वैश्य हेंगसिनल्लि हुट्टिद माहिष्य मत्तु क्षत्रिय हेंगसु इवरल्लि हुट्टिद बेरके जातियवनु. 3. धिग्वन (बडगि, कम्मार, अक्कसाले मत्तु कंचुगार)निंद बिस्तर हेंगसिनल्लि हुट्टिद बेरके जातियवनु. "निषादी धिग्वनाच्चर्मकारं कारावरोऽपि सः" वैज०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-४१)। **-कारी -कारी**. चर्मकारन हेंडति.

चर्मकारक चर्मकारक (पुं०) मोचि, चर्मद केलस माडुववनु, चप्पलि मोदलादुवन्नु तयारिसुववनु. चर्म करोति — कृ कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। कृञ् "विषप्" (३-२-७६)। **-कृत् -कृत्**. "णिनिः" (३-१-१३४)। **-कारिन् -कारिन्**.

चर्मकारी चर्मकारी (स्त्री०) मुंडकळ्ळि. "चर्मकारः पादुकृति चर्मकार्योषधीभिदि" हेम०।

चर्मकील चर्मकील (पुं०) मैमेलि बेळुव मांसग्रंथि, ओंदु विध चर्मरोग.

चर्मचटका चर्मचटिका (स्त्री०) कपटद हक्कि, टावली. चर्मणा चटक इव। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)।

चर्मचित्रक चर्मचित्रक (न०) बिळिय कुष्ठरोग. चर्म चित्रयति — चित्र (चित्रीकरणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

चर्मज चर्मज (न०) 1. कूदलु. चर्मणि जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। 2. रक्त.

चर्मण्य चर्मण्य (वि०) चर्मदल्लि हुट्टिद. चर्मणि भवः "यत्" (५-१-६)।

चर्मण्वती चर्मण्वती (स्त्री०) चर्मण्वती नदि. चर्मन् "मतुप्" (५-२-९४)। नलोपाभावो णत्वं च निपात्यते (८-२-१२)। ई नदियु रंतिदेवन यज्ञदल्लि अर्पणमाडल्पट्ट यज्ञपशुगळ चर्मदिंद हुट्टिदुदु. "महानदी चर्मराशेरुत्क्लेदात्ससृजे यतः। ततश्चर्मण्वतीत्येवं विख्याता सा महानदी" भा० शान्ति० २८-१२३।

चर्मतरङ्ग चर्मतरंग (पुं०) चर्मद मेलिन सुक्कु, मुप्पिनिंद शरीरदल्लि उंटागुव निरिगे. चर्मणि तरङ्ग इव।

चर्मतिल चर्मतिल (न०) संगाति, मैमेलिन कप्पु चुक्कि.

चर्मदण्ड चर्मदंड (पुं०) चर्मद चाटि, बारुगोलु. चर्मणा कृतो दण्डः।

चर्मदूषिका चर्मदूषिका (स्त्री०) कुष्ठरोग. चर्म दूषयति — दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

चर्मद्रुम चर्मद्रुम (पुं०) भूर्जवृक्ष, भुजपत्रिगिड. चर्म चर्मकारवल्कलं तत्प्रधानो द्रुमः।

चर्मन् ಚರ್ಮನ್ (न०) 1. ತೊಗಲು. "कार्ष्णरौरव-बास्तानि चर्माणि ब्रह्मचारिणः" मनु० २-४१। 2. ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯ. 3. ಗುರಾಣಿ. चर्यते — चर (गतौ) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "प्राप्यासह्यां वेदना-मस्तधैर्यादप्यभ्रश्यच्चर्म नान्यस्य पाणेः" माघ० १८-२१।

चर्मनालिका ಚರ್ಮನಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಬಾವಟಿ.

चर्मपट्टिका ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) ಅಗಲವಾದ ತೊಗಲಿನ ಪಟ್ಟಿ, ಆಟವಾಡುವಾಗ ಆಟದ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಹೂಡುವ ಅಗಲವಾದ ಒಂದು ತೊಗಲಿನ ಪಟ್ಟಿ.

चर्मपादुका ಚರ್ಮಪಾದುಕಾ (स्त्री०) ಚರ್ಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಚಪ್ಪಲಿ. चर्ममयी पादुका।

चर्मपुट ಚರ್ಮಪುಟ (पुं०) ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ. चर्ममयं पुटमत्र। वा "कप्"। **-पुटकः -ಪುಟಕಃ.**

चर्मप्रभेदिका ಚರ್ಮಪ್ರಭೇದಿಕಾ (स्त्री०) ಚರ್ಮವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಆಯುಧ, ಮೋಚಿಯ ಉಳಿ. प्रभिनत्ति—प्र+भिदिर् (विदारणे) "ण्वुल्" (३-३-१०९)। "टाप्" (४-१-४)। चर्मणः प्रभेदिका।

चर्मप्रसेविका ಚರ್ಮಪ್ರಸೇವಿಕಾ (स्त्री०) ಬೆಂಕಿಗೆ ಗಾಳಿಯನ್ನೂದುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ, ತಿದಿ. चर्मणा प्रसीव्यते—प्र+षिवु (तन्तुसन्ताने) "ण्वुल्" (३-३-१०९)।

चर्ममय ಚರ್ಮಮಯ (वि०) ಚರ್ಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. चर्मणो विकारः "मयट्" (४-३-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-मयी -ಮಯಿ.**

चर्ममुण्डा ಚರ್ಮಮುಂಡಾ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಸಪ್ತ ಮಾತೃಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬಳು.

चर्मयष्टि ಚರ್ಮಯಷ್ಟಿ (स्त्री०) ತೊಗಲಿನ ಚಾವಟಿ.

चर्मरु ಚರ್ಮರು (पुं०) ಚರ್ಮಕಾರ, ಚಪ್ಪಲಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. चर्म राति — रा (दाने) "कुः" (उ० १-३७)। "चर्मरुः कुरटः पादुकृत्" त्रिकाण्ड०।

चर्मवत् ಚರ್ಮವತ್ (वि०) 1. ಚರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ. चर्मास्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.** (अव्य०) 2. ಚರ್ಮದಂತೆ, ತೊಗಲಿನಂತೆ. चर्मणा तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

चर्मवसन ಚರ್ಮವಸನ (पु०) ಆನೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. चर्म वसनमस्य।

चर्मवृक्ष ಚರ್ಮವೃಕ್ಷ (पुं०) ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷ, ಭುಜಪತ್ರಿಗಿಡ. चर्म चर्मतुल्यवल्कलं तत्प्रधानो वृक्षः।

चर्मसंभवा ಚರ್ಮಸಂಭವಾ (स्त्री०) ಯಾಲಕ್ಕಿ. चर्मणि संभवति — सम् + भू "अच्" (३-१-१३४)। "एला त्वचिसुगन्धा च पुटिका चर्मसंभवा" हारा०।

चर्मसार ಚರ್ಮಸಾರ (पुं०) ದೇಹದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ರಕ್ತದ ಕಣಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ನಿರ್ವರ್ಣವಾದ ದ್ರವ, ಸಿಡುಬು ಹಾಕಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಾಲು, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದ ನೀರಿನಂಥ ದ್ರವ. चर्मणः सारः।

चर्माम्भस् ಚರ್ಮಾಂಭಸ್ (न०) "चर्मसार" ಪದದ ಅರ್ಥ. चर्मणोऽम्भः।

चर्मार ಚರ್ಮಾರ (पुं०) ಚರ್ಮಕಾರ, ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ಚಪ್ಪಲಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. चर्म शिल्पसाधनतया ऋच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)।

चर्मावकर्तिन् ಚರ್ಮಾವಕರ್ತಿನ್ (पुं०) ಚರ್ಮಕಾರ, ಚರ್ಮವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಚಪ್ಪಲಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. चर्म अवकृन्तति — अव + कृती (छेदने) "णिनिः" (३-२-७८)। "आयुः सुवर्णकाराणां यशश्चर्मावकर्तिनाम्" मनु० ४-१२८।

चर्मिक ಚರ್ಮಿಕ (वि०) ಗುರಾಣಿ ಹಿಡಿದಿರುವವನು.

चर्मिन् ಚರ್ಮಿನ್ (पुं०) 1. ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷ, ಭುಜಪತ್ರಿಗಿಡ. 2. ಬಾಳೆಗಿಡ. 3. ಈಶ್ವರನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. (वि०) 4. ಚರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಚರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 5. ಗುರಾಣಿ ಹಿಡಿದಿರುವವನು. चर्मास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। "चर्मी फलकपाणौ स्याद्भूर्जे भृङ्गरिटावपि" विश्व०।

चर्य ಚರ್ಯ (वि०) 1. ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದ, ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ. चर (गतौ) "यत्" (३-१-१००)। "षट्त्रिंशदाब्दिकं चर्यं गुरौ त्रैवेदिकं व्रतम्" मनु० ३-१। 2. ಆಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

चर्या ಚರ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸದಾಚಾರ, ಸದ್ವರ್ತನೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ. चर (गतौ) भावे "यत्" (३-१-१००)। "चर्या स्वीर्यापथस्थितिः" अम०। 2. ಗತಿ, ಗಮನ, ಸಂಚಾರ. 3. ನಡತೆ, ವರ್ತನೆ, ನಡವಳಿಕೆ. "आसां महर्षिचर्याणां त्यक्त्वान्यतमया तनुम्। वीतशोकभयो विप्रो ब्रह्मलोके महीयते" मनु० ६-३२। 4. ಭೋಜನ, ಊಟಮಾಡುವುದು. 5. ವೃತ್ತಿ, ವ್ಯಾಪಾರ. "समीक्ष्य बाला तदनन्यदृष्टिश्चर्यामवालम्बत चातकानाम्" याद० १३-१६।

चर्व – अदने (भ्वा० पर० सक० से०)। चर्वति। चचर्व। चर्विता। चर्विष्यति। चर्वतु। अचर्वत्। चर्वेत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಗಿದು ತಿನ್ನು.

कर्मणि :—चर्व्यते। चचर्वे। चर्विता। चर्विष्यते। चर्व्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—चर्वयति, –ते। चर्वयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। चर्वयिता। चर्वयिष्यति, –ते। चर्वयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—चर्वितव्यम्। चर्वणीयम्। चर्व्यम्। चर्वितः। चर्वितवान्। चर्वन्, चर्वन्ती। चर्वितुम्। चर्वितम्। चर्वणम्। चर्वित्वा। प्रचर्व्य।

चर्वण ಚರ್ವಣ (न०) 1. ಅಗಿಯುವುದು, ನುಣ್ಣಗೆ ಅಗಿಯುವುದು. चर्व (अदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮೆಲುಕುಹಾಕುವುದು, ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಬಾಯಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡು ಅಗಿಯುವುದು. 3. ಚಿಂತನೆಮಾಡುವುದು, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಯೋಚನೆಮಾಡುವುದು. 4. ರುಚಿನೋಡುವುದು, ಆಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡುವುದು. "निष्पत्त्या चर्वणस्यास्य निष्पत्तिरुपचारतः" सा० द० ३-२७। भावे "युच्"। **चर्वणा ಚರ್ವಣಾ.** "प्रमाणं चर्वणेवात्र स्वाभिन्ने विदुषां मतम्" सा० द० ३-२६।

चर्वणा ಚರ್ವಣಾ (स्त्री०) ನೀಲಿನೊಣ. "चर्वणा मक्षिका नीला" वैज०।

चर्वणीय ಚರ್ವಣೀಯ (वि०) 1. ನುಣ್ಣಗೆ ಅಗಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಅಗಿಯಬಹುದಾದ. 2. ಆಸ್ವಾದಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ. चर्व (अदने) "अनीयर्" (३-१-९६)।

चर्वा ಚರ್ವಾ (स्त्री०) ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ನುಣ್ಣಗೆ ಅಗಿಯುವುದು. चर्व (अदने) "अङ्" (३-३-१०५)।

चर्वित ಚರ್ವಿತ (न०) 1. ಅಗಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಣ್ಣಗೆ ಅಗಿದು ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಸ್ವಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. चर्व (अदने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

चर्वितचर्वण ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣ (न०) 1. ಅಗಿದಿದ್ದನ್ನೇ ಅಗಿಯುವುದು. 2. ವಿಚಾರಮಾಡಿದ್ದನ್ನೇ ಪುನಃ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದು, ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಪುನರುಕ್ತಿ. चर्वितस्य चर्वणम्। "अदान्तगोभिर्विशतां तमिस्रं पुनःपुनश्चर्वित-चर्वणानाम्" भाग० ७-५-३०।

चर्षणि ಚರ್ಷಣಿ (पुं०) 1. ಜನ, ಮನುಷ್ಯ. कृष (विलेखने) "अनिः" आदेश्च चः (उ० २-१०४)। "अर्यम्णो मातृका पत्नी तयोश्चर्षणयः सुताः। यत्र वै मानुषी जातिर्ब्रह्मणा चोपकल्पिता" भाग० ६-६-४२। स्त्रियाम् "ङीप्" (ग० ५०)। **चर्षणी ಚರ್ಷಣೀ.** 2. ಸ್ತ್ರೀಜನ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. "स चर्षणीनामुदगाच्छुचो मृजन् प्रियः प्रियाया इव दीर्घदर्शनः" भाग० १०-२९-२। 3. ವರುಣನ ಪತ್ನಿ, ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. "चर्षणी वरुणस्यासीद्यस्यां जातो भृगुः पुनः" भाग० ६-१८-४।

चर्षणीधृत ಚರ್ಷಣೀಧೃತ (वि०) ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ.

चर्षणीधृति ಚರ್ಷಣೀಧೃತಿ (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯರ ಪೋಷಣೆ. ಇಲ್ಲಿ चर्षणी ಪದವು ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಪರವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

चल – कम्पने (भ्वा० पर० अक० से०)। चलति। चचाल। चलिता। चलिष्यति। चलतु। अचलत्। चलेत्। चल्यात्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಚಲಿಸು, ಅಲುಗಾಡು. 2. ನಡುಗು. 3. ಮುಂದೆ ಸಾಗು, ಮುಂದೆ ನಡೆ. "कृष्णेन निहते दैत्ये चचाल च वसुन्धरा" भा० सभा० ७०-५४। "चलत्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन बुद्धिमान्" चाणक्यः।

कर्मणि :—चल्यते। चेले। चलिता। चलिष्यते। चल्यताम्। अचल्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—चलयति। चलयां चकार, –बभूव, –आस। चलयिता। चलयिष्यति। चलयतु। ಇತ್ಯಾದಿ. निगरण चलनार्थेभ्यश्च इति (१-३-८७) सूत्रेण ण्यन्तात्परस्मैपदमेव। कम्पनादन्यत्र शीलं चालयति अन्यथा करोतीत्यर्थः। सूत्रं चालयति क्षिपतीत्यर्थः। पक्षे चालयति, –ते। चालयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस।

कृत्सु :—चलितव्यम्। चलनीयम्। चाल्यम्। चलितः। चलितवान्। चलन्, चलन्ती। चलितुम्। चलितम्। चलनम्। चलित्वा। प्रचल्य।

ण्यन्तात् कृत्सु :—चलयितव्यः। चलनीयः। चाल्यः। चलितः। चलितवान्। चलयन्, चलयन्ती। चलयितुम्। चलितम्। चलनम्। चलयित्वा। प्रचल्य।

कम्पनादन्यत्र चालयितव्यः। चालनीयः। चाल्यः। चालितः। चालितवान्। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) उद्+चल=उच्चलति। उच्चचाल। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಪಾರಿಹೋಗುವುದು. "उच्चलत्कलरवालिकैतवाद्वैजयन्तविजयार्जिता जगत्" नैष० १८-२२। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಹೊರಡು. "स्थितः स्थितामुच्चलितः प्रयातां निषेदुषीमासनबन्धधीरः" रघु० २-६।

(2) वि+चल=विचलति। विचचाल। विचलनम्। व्यचलत्। ಪಾರಿ ಬಿಟ್ಟು ಸರಿ, ಅರುಗಾಗು, ಸರಕ್ಕನೆ ತಿರುಗು. "व्यचलन् विशङ्कटकटीरकस्थलीशिखर-स्खलन्मुखरमेखलाकुलाः" माघ० १३-३४।

चल चल (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. चलति—चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)। ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದನು. ಭೀಷ್ಮನು ಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಆಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿಸುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಅವನನ್ನು ಸೋಲಿಸುವುದರಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಕೃಷ್ಣನು ಚಕ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಭೀಷ್ಮನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಈ ರೀತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಂಗವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಚಲನಾದನು. "सत्याद्यः पाण्डवार्थे हि चलतीति चलः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "वीरहा विषमः शून्यो घृताशीरचलश्चलः" वि० स०। "सोऽहं भीष्मं निहन्म्यद्य पाण्डवार्थाय दंशितः। भारमेतं विनेष्यामि पाण्डवानां महात्मनाम्। अर्जुनो हि शरैस्तीक्ष्णैः वध्यमानोऽपि संयुगे। कर्तव्यं नाभिजानाति रणे भीष्मस्य गौरवात्। तस्मादहं गृहीत्वा रथाङ्गमुग्रं प्राणं हरिष्यामि महाव्रतस्य। निहत्य भीष्मं सगणं तथाजौ द्रोणं च शैनेय रथप्रवीरौ। ततः सुनाभं वसुदेवपुत्रः सूर्यप्रभं वज्रसमप्रभावम्। क्षुरान्तमुद्यम्य भुजेन चक्रं रथादवप्लुत्य विसृज्य वाहान्। तमात्तचक्रं प्रणदन्तमुच्चैः क्रुद्धं महेन्द्रावरजं समीक्ष्य। सर्वाणि भूतानि भृशं विनेदुः क्षयं कुरूणामिव चिन्तयित्वा" भा० भीष्म० ५९। 2. ಪಾದರಸ. 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "मरुद्धूलिध्वजो मर्कस्समीरोऽग्निसखश्चलः" वैज०। (न०) 4. ತಂತ್ರ, ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ, ಶತ್ರುವನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಲು ಹೂಡುವ ಹಂಚಿಕೆ. "अभ्यवस्कन्दनं त्वभ्यासादनं स्खलितं चलम्" वैज०। 5. ರಾಳ, ಧೂಪ. "वृकधूपश्च तूणस्तु पिण्डकश्चपलश्चलः" वैज०।

(वि०) 6. ಚಂಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ. "न खलु प्रेम चलं सुहृज्जने" कुमा० ४-२८। 7. ನಡುಗುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. "व्रजते दिवि यद्गृहावली चलचेलाञ्चलदण्डताडनाः" नष० २-८०। 8. ಚಲಿಸುವ, ನಡೆಯುವ, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವ. 9. ದುರ್ಜನ, ಕೆಟ್ಟವನು, ದುಷ್ಟ. "खलश्चञ्चलयोश्चलः" नानार्थर०।

चलकेतु ಚಲಕೇತು (पुं०) ಸಂಚರಿಸುವ ಒಂದು ಧೂಮಕೇತು. ಇದು ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿ ಒಂದು ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಬರು ಬರುತ್ತಾ ಬಹಳ ದೀರ್ಘವಾಗುವುದು. ಈ ಗ್ರಹವು, ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಧ್ರುವ ಮತ್ತು ಅಭಿಜಿತ್ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧದೂರ ಹೋಗಿ ಪುನಃ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಅಸ್ತವಾಗುವುದು. ಈ ಗ್ರಹವು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಪ್ರಯಾಗತೀರದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಉಜ್ಜಯಿನಿ ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಕರದ ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶದವರೆಗಿನ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ನಾಶವಾಗುವರು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ದೇವಿಕಾನದಿ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಬಹು ಮಂದಿ ರೋಗ ಮತ್ತು ದುರ್ಭಿಕ್ಷಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾಗುವರು. ಈ ತೊಂದರೆಯು ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ತಿಂಗಳಕಾಲ ಮುಂದುವರೆಯುವುದು. "अपरस्यां चलकेतुः शिखया याम्याग्रयाङ्गुलोच्छ्रितया। गच्छेद्यथायथोदक् तथा तथा दैर्घ्यमायाति। सप्त मुनीन् संस्पृश्य ध्रुवमभिजितमेव च प्रतिनिवृत्तः। नभसोऽर्धमात्रमित्वा याम्येनास्तं समुपयाति। हन्यात्प्रयागकूलाद्यावदवन्तीं च पुष्करारण्यम्। उदगपि च देविकामपि भूयिष्ठं मध्यदेशास्यम्। अन्यानपि च स देशान् क्वचित् क्वचिद्धन्ति रोगदुर्भिक्षैः। दश मासान् फलपाकोऽस्य कश्चिदष्टादश प्रोक्तः" बृहत्सं० ११-३३-३६।

चलचञ्चु ಚಲಚಂಚು (पुं०) ಚಂಚಲವಾದ. चला चञ्चुरस्य। "ज्योत्स्नाप्रिये चलचञ्चुचकोरविषसूचकाः" अभि० चि०।

चलचित्त ಚಲಚಿತ್ತ (वि०) 1. ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. चलं चित्तं यस्य। "दुराराध्याश्चामी तुरगचलचित्ताः क्षितिभुजो वयं च स्थूलेच्छाः सुमहति फले बद्धमनसः" भर्तृ० ३-७७। (न०) 2. ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸು. "पौंश्चल्याच्चलचित्ताच्च नैस्नेह्याच्च स्वभावतः। रक्षिता यत्नतोऽपीह भर्तृष्वेता विकुर्वते" मनु० ९-१५।

चलत् चलत् (वि०) 1. ಚಂಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದ. "निःशेषमाक्रान्तमहीतलो जलैश्चलन् समुद्रोऽपि समुज्झति स्थितिम्" माघ० १२-३६। 2. ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಡುಗುತ್ತಿರುವ. ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. "स्फुटं चलच्चामरयुग्मचिह्ननैरनिह्नुवानं निजवाजिराजताम्" नैष० १-६२। 3. ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. "चलन्नलंकृत्य महारयं हयं स्ववाहवाहोचितवेषपेशलः" नैष० १-६६। चल (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **चलन्ती** चलंती.

चलता चलता (स्त्री०) 1. ಚಂಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ನಡುಗುವಿಕೆ. 3. ನಡೆಯುವಿಕೆ. चलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **चलत्वम्** चलत्वम्.

चलदल चलदल(पुं०)ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. चलानि दलान्यस्य। "बोधिद्रुमश्चलदलः पिप्पलः कुञ्जराशनः" अम०।

चलन चलन (न०)1. ಚಲಿಸುವುದು. 2. ನಡುಗುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು. 3. ನಡೆಯುವುದು, ಹೋಗುವುದು. चल (कम्पने) भावे "ल्युट्" (३-१-११५)। "चलनेऽवनिश्चलति तस्य करणनियमे सदिङ्मुखम्" किरा० १२-२८। 4. ಪಾದ, ಕಾಲು. 5. ಯಂತ್ರ. "चलनं पादयन्त्रयोः" वैज०। (पुं०)6. ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ. (वि०)7. ಚಲಿಸುವ. 8. ನಡುಗುವ. 9. ನಡೆಯುವ. चल कर्तं० "युच्" (३-२-१४८)।

चलनक चलनक (न०) ನರ್ತಕಿಯರ ಒಳಲಂಗ, ತುಂಡು ಲಂಗ. चलन संज्ञायां "कन्"।

चलनिका चलनिका (स्त्री०) ರೇಷ್ಮೆಯ ಸೆರಗಿನ ಅಂಚು, ರೇಷ್ಮೆ ದಾರದಿಂದ ಹೆಣೆದಿರುವ ಸೆರಗಿನ ಪಟ್ಟಿ.

चलनी चलनी (स्त्री०) ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ.

चलनीय चलनीय (वि०) ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಡುವ. चल (कम्पने) "अनीयर्" (३-१-९६)।

चलपत्र चलपत्र (पुं०) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. चलानि पत्राणि यस्य। "अङ्गेन केनापि विजेतुमस्या गवेष्यते किं चलपत्रपत्रम्" नैष० ७-९१।

चला चला (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)। "चला लक्ष्म्यां पुमान् कम्पे" मेदि०। 2. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. "ऐरावतं च विद्युत्तु चञ्चला चपला चला" वैज०। 3. ಅಸಭ್ಯ ಹೆಂಗಸು, ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. "बन्धकी पांसुला चर्चा चला नग्ना तु कोट्टवी" वैज०।

चलाचल चलाचल (पु०) 1. ವಾಯುಸ, ಕಾಗೆ. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। (वि०) 2. ಚಂಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ. चल (कम्पने) "अच्" द्वित्वम् अभ्यासस्य अक् च (वा० ३-१-१३४)। "चलाचलप्रोथतया महीभृते स्ववेगदर्पानिव वक्तुमुत्सुकम्" नैष० १-६०। 3. ನಡುಗುವ, ಕಂಪಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. 4. ಚಲಿಸುವ ಮತ್ತು ಚಲಿಸದಿರುವ.

चलित चलित (न०) 1. ನಡುಕ, ಕಂಪನ. चल (कम्पने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಸಂಚಾರ, ನಡೆಯುವುದು, ಹೋಗುವುದು. (वि०) 3. ನಡುಗಿದ, ಅಲುಗಾಡಿದ. 4. ಹೊರಟಿರುವ, ಮುಂದೆ.ಹೋದ, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ. "अपशङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिताश्चलिताः पुरः पतिमुपेतुमात्मजाः" माघ० ४-४७। 5. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. कर्तं० "क्तः" (३-४-७२) कर्मं० वा (३-२-१०२)।

चलितव्य चलितव्य (वि०) ಹೊರಡಬೇಕಾದ, ನಡೆಯಬೇಕಾದ. चल (कम्पने) "तव्यः" (३-१-९६)।

चवर्ग चवर्ग (पुं०) च छ ज झ ञ ಈ ವರ್ಣಗಳ ಗುಂಪು. ಈ ಐದು ವರ್ಣಗಳೂ ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನ (ತಾಲು)ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದುವು. इचुयशानां तालु।

चविका चविका (स्त्री०) / **चव्य** चव्य (न०) } ಚವ್ಯವೆಂಬ ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ವಸ್ತು. "चव्यं तु चविका" अम०।

चव्यजा चव्यजा (स्त्री०) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

चव्यफल चव्यफल (न०) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

चष – भक्षणे (भ्वा० उभ० सक० से०)। चषति, -ते। चचाष। चषिता। ತಿನ್ನು, ಊಟಮಾಡು.

चष – हिंसायाम् (भ्वा० पर० सक० से०)। चषति। चचाष। चषिता। ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು.

चषक चषक (पुंन०)1. ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. ಹೆಂಡವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. चष्यतेऽनेन—चष (भक्षणे) "क्वुन्" (उ० २-३२)। "आददे मृदुविलोलपलाशैरुत्पलैश्चषकवीचिषु कम्पः" किरा० ९-५६। (न०)2. ಮದ್ಯ. 3. ಜೇನುತುಪ್ಪ. "चषकोऽस्त्री सुरापात्रे मधुमद्यप्रभेदयोः" मेदि०।

चषाल ಚಷಾಲ (पुं०) यज्ञपशुस्तंभद मेलुगडे इरुव बळे, यूपस्तंभद मरद वलय. चष (भक्षणे) "आलः" (उ० ४-१०७)। "चषालो यूपकटकः" अम०। "भूश्चषालतुलिताङ्गुलीयकम्" माघ० १४-५२।

चह – परिकल्कने (भ्वा० पर० अक० से०)। चहति। चचाह। चहिता। चहिष्यति। चहतु। इत्यादि. वंचिसु, मोसमाडु.

चह – परिकल्कने (चुरा० मित् उभ० सक० से०)। चहयति, –ते। चहयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। चहयिता। इत्यादि. वंचिसु, मोसमाडु.

चाकचक्य ಚಾಕಚಕ್ಯ (न०) 1. तेजस्सु, कांति, होळपु. चक (तृप्तौ प्रतिघाते च) "अच्" (३-१-१३४)। प्रकारे द्वित्वम् चकचकः। तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. चुरुकु, चटुवटिके.

चाक्र ಚಾಕ್ರ (वि०) चक्रसंबंधवाद. चक्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

चाक्रवर्मण ಚಾಕ್ರವರ್ಮಣ (पुं०) चक्रवर्मन मग. चक्रवर्मणोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। ईतनु ओब्ब दोड्ड व्याकरणपंडित.

चाक्रिक ಚಾಕ್ರಿಕ (पुं०) 1. शूद्रनिंद वैश्यहेंगसिनल्लि रहस्य संबंधदिंद हुट्टिदवनु. 2. तैल, एण्णे. "चाक्रिकी तैलघाण्टिकौ" वैज०। 3. कालवन्नु तिळिसुववनु, कालद गंटेयन्नु बारिसुववनं. 4. स्तुतिपाठक, होगळुभट, गुंपिनल्लि सेरि होगळुववनु. चक्रेण समूहेन चरति – "ठक्" (४-४-८)। 5. गाणिग, एण्णे तेगेदु मारुववनु. 6. कुंबार, चक्रद साहाय्यदिंद मडके माडुववनु. चक्रेण चरति "ठक्" (४-४-८)। 7. गाडियवनु. चक्रेण चक्रयुक्तशकटेन चरति–"ठक्"(४-४-८)। "पिशुनानृतिनोश्चैव तथा चाक्रिकवन्दिनाम्। एषामन्नं न भोक्तव्यं सोमविक्रयिणस्तथा" याज्ञ० १-१६५। 8. प्रकटिसुववनु, बहिरंगपडिसुववनु. "चाक्रिको घोषयामास पुरुषो मृष्टकुण्डलः" हरिवं०।

चाक्रेय ಚಾಕ್ರೇಯ (वि०) चक्रदिंद सिद्धवाद, चक्रदिंद उंटाद. चक्रेण निर्वृत्तम् "ढक्" (४-२-८०)।

चाक्षुष ಚಾಕ್ಷುಷ (वि०) 1. कण्णिंद तिळियल्पडुव. चक्षुषा गृह्यते–चक्षुस् "अण्" (४-२-९२)। 2. कण्णिन संबंधवाद. चक्षुष इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "देवानामिदमामनन्ति मुनयः कान्तं क्रतुं चाक्षुषम्" माल० १-४। 3. कण्णिंद उंटाद, नोटदिंद उंटाद (प्रत्यक्ष). चक्षुषा निर्वृत्तम् "अण्" (४-२-६८)। (पुं०)4. चतुर्दशमनुगळल्लि एरनेयुवनाद चाक्षुष मनु. चक्षुषो रिपुञ्जयस्यापत्यम् "अण्" ४-१-९२।

चाङ्ग ಚಾಂಗ (पुं०) 1. पुल्लंपुरिचिगिड. (न०) 2. हल्लिन सौंदर्य.

चाङ्गेरी ಚಾಂಗೇರಿ (स्त्री०) पुल्लंपुरिचिगिड. चाङ्गमीरयति–ईर (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। "ग्रहण्यर्शोविकारघ्नी साम्ला वातकफे हिता। उष्णा कषायमधुरा चाङ्गेरी चाग्निदीपनी" सुश्रुत० सूत्र० ४६।

चाचलि ಚಾಚಲಿ (वि०)1. हेचु्ट्ट चलिसुव. 2. अधिकवागि संचरिसुव. 3. हेचु्ट्ट नडुगुव. चल (कम्पने) + यङ् "किकिन्" निपा० (वा० ३-२-१७१)।

चाञ्चल्य ಚಾಂಚಲ್ಯ (न०) चंचलवागिरुवुदु. स्थिरवागिल्लदिरुवुदु. चञ्चलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

चाट ಚಾಟ (पुं०) 1. मोसगार, वंचिसुववनु, मोदलु विश्वासवन्नुंटुमाडि बळिक मोसगॊळिसुववनु. चटयते भिद्यते – चट (भेदने) "घञ्" (३-३-१९)। "चाटतस्करदुर्वृत्तमहासाहसिकादिभिः" याज्ञ० १-३३६। 2. चोर, कळ्ळ.

चाटकायन ಚಾಟಕಾಯನ (पुं०) चटकन गोत्रदल्लि हुट्टिदवनु. चटकस्य गोत्रापत्यं पुमान् – चटक "फक्" (४-१-९९)।

चाटकैर ಚಾಟಕೈರ (पुं०) गुब्बच्चिय गंडु मरि. चटकस्यापत्यं पुमान् – चटकाया अपत्यं वा – चटक "ऐरक्" (४-१-१२८)।

चाटु ಚಾಟು (पुंन०) प्रियवचन, संतोषपडिसुव मात. चट (भेदने) "उण्" (उ० १-३)। "अस्मादृशां चाटुरसामृतानि" नैष० ३-१६। "चाटु चाकृतकसंभ्रममासां कार्मणत्वमगमन् रमणेषु" माघ० १०-३७। स्वार्थे "कः"। **चाटुकम् ಚಾಟುಕಮ್**. "विस्रब्धचाटुकशतानि रतान्तरेषु" सा० द०।

चाटुकार ಚಾಟುಕಾರ (वि०) प्रियवचनवन्नु आडुववनु, संतोषकरवाद मातुगळन्नु आडुववनु, चाटु करोति – डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

ಇಲ್ಲಿ ಹೇತುತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ "ಕೃನ್" ಧಾತುವಿಗೆ ಹೇಳಿದ "ಟ" ಪ್ರತ್ಯಯವು "न शब्दश्लोक....." (३-२-२३)। ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು "कर्मण्यण्" (३-२-१) ಸೂತ್ರದಿಂದ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದು. "पदं शतेनाप मखैर्यदिन्द्रस्तस्मै स ते याचनचाटुकारः" ನೈಷ० ६-८२। "चाटुकारमपि प्राणनाथं रोषादपास्य या" सा० द०। "णिनिः" (३-२-७८)। **-कारिन्** -ಕಾರಿನ್.

चाटुवचन ಚಾಟುವಚನ (ನ०) ಪ್ರಿಯನುಡಿ, ಸಂತೋಷಕರವಾದ ಮಾತು. "विरचितचाटुवचनरचनेन चरणरचित-प्रणिपातम्" गीतगो० ११-१।

चाटुवटु ಚಾಟುವಟು (ಪುं०) ವಿದೂಷಕ, ಹಾಸ್ಯಗಾರ, ನಕಲಿ, ರಾಜನ ನರ್ಮ ಸಚಿವ.

चाटुशत ಚಾಟುಶತ (ನ०) ನೂರಾರು ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳು. चाटूनां शतम्। "गजपुङ्गवस्तु धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते" भर्तृ० १-२३।

चाटूक्ति ಚಾಟೂಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು, ಸಂತೋಷಕರವಾದ ಮಾತು. 2. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ.

चाणक ಚಾಣಕ (ಪುं० ಬ० ವ०) ಚಾಣಕ್ಯನ ಶಿಷ್ಯರು. चाणक्यस्य छात्राः "अण्" (४-२-१११)।

चाणकीन ಚಾಣಕೀನ (ನ०) ಕಡಲೆಯುಂ ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. चणकस्य भवनं क्षेत्रम् "खञ्" (५-२-१)।

चाणक्य ಚಾಣಕ್ಯ (ಪುं०) 1. ಕೌಟಿಲ್ಯ, ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಮಂತ್ರಿ. चणकस्य गोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)। ನಂದವಂಶವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿ ಮೌರ್ಯಚಂದ್ರಗುಪ್ತನನ್ನು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಮಹಾರಾಜ ನೀತಿಕುಶಲನಿವನು. "अपि नाम दुरात्मनः चाणक्यहतकात् चन्द्रगुप्तो भिद्येत, अथवा सिद्धमेव समीहितं पश्यामि" मुद्रा० २। 2. ಚಾಣಕ್ಯನ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ.

चाणूर ಚಾಣೂರ (ಪುं०) ಕಂಸನ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕ, ಕೃಷ್ಣ ನೊಡನೆ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "बाह्वोर्निगृह्य चाणूरं बहुशो भ्रामयन् हरिः। भूपृष्ठे पोथयामास तरसा क्षीणजीवितम्" भाग० १०-४४-२३।

चाणूरमर्दन ಚಾಣೂರಮರ್ದನ -सूदन -ಸೂದನ (ಪುं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. चाणूरं मर्दयति सूदयति वा — मृद (क्षोदे) षूद (क्षरणे) वा "ल्युः" (३-१-१३४)।

चाण्ड ಚಾಂಡ (ನ०) ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ, ಬಲಾತ್ಕಾರ. चण्डस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)।

चाण्डाल ಚಾಂಡಾಲ (ಪುं०) "चण्डाल" ಪದದ ಆರ್ಥ. चण्डाल स्वार्थे "अण्"। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-ली -ಲೀ.**

चाण्डालकि ಚಾಂಡಾಲಕಿ (ಪುं०) ಚಂಡಾಲನ ಮಗ. चण्डालस्यापत्यम् "इञ्" अकङादेशश्च (वा० ४-१-९७)।

चाण्डालक ಚಾಂಡಾಲಕ (ವಿ०) ಚಂಡಾಲನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. चण्डालेन कृतम् "वुञ्" (४-३-११८)।

चाण्डालिका ಚಾಂಡಾಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಚಂಡಾಲನ ವೀಣೆ.

चातक ಚಾತಕ (ಪುं०) ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ, ಮಳೆಗಾಲುವಿನ ಹಕ್ಕಿ. चतति—चते (याचने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "समीक्ष्य बाला तदनन्यदृष्टिश्चर्यामवालम्बत चातकानाम्" याद० १३-१६। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-की -ಕೀ.**

चातकानन्दन ಚಾತಕಾನಂದನ (ಪುं०) ವರ್ಷರ್ತು, ಮಳೆಗಾಲ. चातकमानन्दयति — आ + टुनदि (समृद्धौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

चातन ಚಾತನ (ನ०) 1. ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 2. ಯಾಚಿಸುವುದು, ಬೇಡುವುದು. चते (याचने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

चातुर ಚಾತುರ (ವಿ०) 1. ಚತುರ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜಾಣ. चतुर स्वार्थे "अण्"। 2. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು. 3. ಆಡಳಿತ ಮಾಡುವವನು, ಆಳುವವನು, ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸುವವನು. 4. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ. (ನ०) 5. ನಾಲ್ಕು ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ಗಾಡಿ. चतुर्भिरुह्यते—चतुर् "अण्" (४-२-९२)। "चातुरो नेत्रगोचरे। चाटुकारिनियन्त्रोश्च त्रिषु" मेदि०।

चातुरक ಚಾತುರಕ (ಪುं०) 1. ಗುಂಡಾದ ತಲೆದಿಂಬು. (ವಿ०) 2. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು. 3. ನೇತ್ರಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ. 4. ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವ. "अथ चातुरकश्चक्राण्डो पुंस्यभिधेयवत्। गोचरे लोचनस्यापि चाटुकारे नियन्तरि" मेदि०।

चातुरक्ष ಚಾತುರಕ್ಷ (ಪುं०) 1. ನಾಲ್ಕು ಕಾಯಿಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಪಗಡೆಯಾಟ. 2. ಗುಂಡಾದ ತಲೆದಿಂಬು.

चातुरर्थिक ಚಾತುರರ್ಥಿಕ (ಪುं०) ನಾಲ್ಕು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತ್ಯಯ. "तदस्मिन्नस्तीति देशे तन्नाम्नि" (४-२-६७)। "तेन निर्वृत्तम्" (४-२-६८)। "तस्य निवासः" (४-२-६९)। ಮತ್ತು "अदूरभवश्च" (४-२-७०)। ಈ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ. चत्वारोऽर्थाः प्रयोजनम् अस्य "ठक्" (५-१-१०९)।

चातुराश्रमिक ಚಾತುರಾಶ್ರಮಿಕ(ವಿ०)ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸರೂಪವಾದ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳ ಧರ್ಮ. "चातुर्विद्यं तथा वर्णाश्चातुराश्रमिकान् पृथक्। धर्ममेकं चतुष्पादं नित्यमाहुर्मनीषिणः" भा० आश्व० ३६-३७।

चातुराश्रम्य ಚಾತುರಾಶ್ರಮ್ಯ (ನ०) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸರೂಪವಾದ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳು. चत्वारः आश्रमाः स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "चातुराश्रम्यधर्माश्च वेदवादाश्च पार्थिव। ब्राह्मणेनानुगन्तव्या नान्यो विद्यात्कदाचन" भा० शान्ति० ६४-९।

चातुरिक ಚಾತುರಿಕ (पुं०) ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. चातुरीं वेत्ति — "ठक्" (४-२-५९)।

चातुरी ಚಾತುರೀ(स्त्री०)ಚಾತುರ್ಯ, ನೈಪುಣ್ಯ, ಜಾಣತನ. चतुरस्य भावः — चतुर "ष्यञ्" (५-१-१२५)। "ङीष्" (४-१-४१)। यलोपः (६-४-१५०)। "दिगङ्गनाङ्गावरणं रणाङ्गणे यशःपटं तद्भटचातुरीतुरी" नैष० १-१२।

चातुरीक ಚಾತುರೀಕ(ವಿ०)ಗಂಧದ ಬಟ್ಟಲು. "चातुरीकं त्रिषु भवेच्चन्दनद्रवभाजने" वैज०।

चातुर्जातक ಚಾತುರ್ಜಾತಕ (न०) ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ (ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ) ಯಾಲಕ್ಕಿ ಜಾಪತ್ರೆ ಮತ್ತು ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಈ ನಾಲ್ಕು ಸುಗಂಧ ವಸ್ತುಗಳು. चतुर्जातक स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "त्वगेलापत्रकैस्तुल्यैस्त्रिसुगन्धि त्रिजातकम्। नागकेसरसंयुक्तं चातुर्जातकमुच्यते" भावप्र०।

चातुर्थ ಚಾತುರ್ಥ(वि०)1. ನಾಲ್ಕನೆಯದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. चतुर्थस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳಿಗೊಂದಾವೃತ್ತಿ ಬರುವ (ಜ್ವರ). "कृशानां ज्वरमुक्तानां मिथ्याहारविहारिणाम्। दोषः स्वल्पोऽपि संवृद्धो देहिनामनिलेरितः। सततान्येद्युष्कद्व्याख्यचातुर्थान् सप्रलेपकान्। कफस्थानविभागेन यथासंख्यं करोति हि" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-५१, ५२। "वाताधिकत्वात् प्रवदन्ति तज्ज्ञास्तृतीयकं चापि चतुर्थकं च। औपत्यके मद्यसमुद्भवे च हेतुं ज्वरे पित्तकृतं वदन्ति" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-५७।

चातुर्दश ಚಾತುರ್ದಶ(वि०)1. ಚತುರ್ದಶಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ. चतुर्दश्यां भवः "अण्" (४-३-१६)। (न०) 2. ಚತುರ್ದಶಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರಾಕ್ಷಸ. चतुर्दश्यां दृश्यते "अण्" (४-३-९२)। चातुर्दशं रक्षः सि० कौ०।

चातुर्दशिक ಚಾತುರ್ದಶಿಕ (पुं०) ಚತುರ್ದಶಿ ದಿವಸ (ಅನಧ್ಯಯನ ದಿನ)ದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. चतुर्दश्यामधीते — चतुर्दशी "ठक्" (४-४-७१)।

चातुर्भद्र ಚಾತುರ್ಭದ್ರ(न०)ಒಣಶುಂಠಿ ಅತಿಬಿಜೆ ಕೊನ್ನಾರಿ ಮತ್ತು ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಔಷಧಮೂಲಿಕೆಗಳು. चतुर्भद्रमेव स्वार्थे "अण्"।

चातुर्भौतिक ಚಾತುರ್ಭೌತಿಕ (वि०) ಪೃಥಿವಿ ಅಪ್ಪು, ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೂತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ. चतुर्भिर्भूतैः निर्वृत्तः "ठञ्" (५-१-७९)।

चातुर्मास ಚಾತುರ್ಮಾಸ (वि०) ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. चतुर्षु मासेषु भवः "अण्" (४-३-५१)।

चातुर्मासिक ಚಾತುರ್ಮಾಸಿಕ (वि०) ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳುಗಳ ಕಾಲ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. चतुरो मासान् ब्रह्मचर्यमस्य "ठञ्" (५-१-९४)।

चातुर्मास्य ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ (वि०) 1. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ (ಯಜ್ಞ). चतुर्षु मासेषु भवः "ष्यः" (वा० ५-१-९४)। "अग्निहोत्रदर्शपूर्णमासचातुर्मास्य-पशुसोमानाम्" भाग० ५-७-५। 2. ವರ್ಷಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. "आषाढशुक्लद्वादश्यां पौर्णमास्यामथापि वा। चातुर्मास्यव्रतारम्भं कुर्यात् कर्कटसंक्रमे। अभावे तु तुलार्केऽपि मन्त्रेण नियमं व्रती" वराहपु०।

चातुर्य ಚಾತುರ್ಯ (न०) ಜಾಣತನ, ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ, ಪಕ್ವತೆ. चतुरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "भ्रूचातुर्यात् कुञ्चिताक्षाः कटाक्षाः स्निग्धा वाचो लज्जितान्ताश्च हासाः" भर्तृ० २-३।

चातुर्वर्ण्य ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ (न०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು. चत्वारो वर्णाः स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः" गीता ४-१३। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳ ಧರ್ಮ. चतुर्वर्णस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

चातुर्विध्य ಚಾತುರ್ವಿಧ್ಯ (न०) ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

चातुर्वेद्य ಚಾತುರ್ವೇದ್ಯ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. चतुरो वेदानधीते चतुर्वेदः, स एव चातुर्वेद्यः। चतुर्वेद स्वार्थे "ष्यञ्" उभयपदवृद्धिश्च (ग० ५-१-१२४)।

चातुर्होत्र ಚಾತುರ್ಹೋತ್ರ (वि०) 1. ಅಧ್ವರ್ಯು ಉದ್ಗಾತೃ ಹೋತೃ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ರೂಪವಾದ ನಾಲ್ವರಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ ಕರ್ಮ. चतुर्णां होतॄणां कर्म "अञ्" (५-१-१२९)। "चातुर्होत्रं कर्म शुद्धं प्रजानां वीक्ष्य वैदिकम्। व्यदधाद्यज्ञसन्तत्यै वेदमेकं चतुर्विधम्" भाग० १-४-१९। (न०) 2. ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿಗಳಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ ಯಾಗ. "ईजे च भगवन्तं यज्ञक्रतुरूपं क्रतुभिरुच्चावचैः श्रद्धया..... चातुर्होत्रविधिना" भाग० ५-७-५।

चातुर्होत्रक ಚಾತುರ್ಹೋತ್ರಕ (पुं०) ಚತುರ್ಹೋತೃ ಮಂತ್ರಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ ಅಥವಾ ಆ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ರುವ. चतुर्होतॄणां व्याख्यानः तत्र भवो वा — चतुर्होतृ "ठक्" (४-३-७२)।

चात्वाल ಚಾತ್ವಾಲ (पुंनं०) 1. ಉತ್ತರವೇದಿಯ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ತೋಡಿದ ಗುಳಿ, ಯಜ್ಞಕುಂಡ. 2. ದರ್ಭೆ, ಕುಶ. चते (याचने) "वालञ्" बाहु०। "चात्वालो यज्ञकुण्डदर्भयोः" हेम०। "चात्वालोऽस्त्री मृत्खनःस्यात्" वैज०।

चान्दनिक ಚಾಂದನಿಕ (वि०) ಚಂದನದ ಲೇಪನದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ. चन्दनेन संपादि "ठक्" (५-१-९९)। "वपुश्चान्दनिकं यस्य कार्णवेष्टनिकं मुखम्" भट्टि० ४-२५।

चान्द्र ಚಾಂದ್ರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರಕಾಂತಮಣಿ. 2. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ. (न०) 3. ಚಾಂದ್ರಮಾನ, ಚಂದ್ರನ ಗತಿಯ ಮೇಲೆ ಎಣಿಸುವ ದಿನ ಮತ್ತು ಮಾಸಗಳು. "अर्काद्विनिःसृतः प्राचीं यद् यात्यहरहः शशी। तच्चान्द्रमानमंशैस्तु ज्ञेया द्वादशभिस्तिथिः" सू० सि० १४-१२। 4. ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. 5. ಹಸಿಶುಂಠಿ. 6. ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತ. (वि०) 7. ಚಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. चन्द्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। "चान्द्रीमभिनभः श्रियम्" माघ० २-२।

चान्द्रक ಚಾಂದ್ರಕ (न०) ಶುಂಠಿ.

चान्द्रमस ಚಾಂದ್ರಮಸ (न०) 1. ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 2. ಚಂದ್ರ ಸಂಬಂಧವಾದ. चन्द्रमस इदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-मसी -ಮಸೀ.** "चन्द्रं गता पद्मगुणान्न भुङ्क्ते पद्माश्रिता चान्द्रमसीमभिख्याम्" कुमा० १-४३।

चान्द्रमसायनि ಚಾಂದ್ರಮಸಾಯನಿ (पुं०) ಚಂದ್ರನ ಮಗ ಬುಧ. चन्द्रमसोऽपत्यम् — चन्द्रमस् "फिञ्" (४-१-१५४)। आयन्नादेशः (७-१-२)।

चान्द्रमास ಚಾಂದ್ರಮಾಸ (पुं०) ಚಂದ್ರನ ಗತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಎಣಿಸುವ ಮಾಸ. चान्द्रो मासः।

चान्द्रव्रतिक ಚಾಂದ್ರವ್ರತಿಕ (पुं०) 1. ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು. चान्द्रं व्रतमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ದೊರೆ.

चान्द्रायण ಚಾಂದ್ರಾಯಣ (न०) ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತ, ಚಂದ್ರನ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ. ಶುಕ್ಲ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಯೂರಾಂಡಪ್ರಮಾಣದ ಗ್ರಾಸವನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯವರೆಗೆ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆವರೆಗೂ ಪ್ರತಿದಿನ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಾಸವನ್ನು ಶೂನ್ಯವಾಗುವವರೆಗೂ ಕಡಮೆ ಮಾಡುತ್ತ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವ್ರತವು ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತ. "तिथिवृद्धया चरेत्पिण्डान् शुक्ले शिख्यण्डसम्मितान्। एकैकं ह्रासयेत् कृष्णे पिण्डं चान्द्रायणं चरन्" याज्ञ० ३-३२३।

चान्द्री ಚಾಂದ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. चन्द्रस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. 3. ಚಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. "गुरुकाव्यानुगां बिभ्रच्चान्द्रीमभिनभः श्रियम्" माघ० २-२।

चान्द्रायणिक ಚಾಂದ್ರಾಯಣಿಕ (वि०) ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು. चान्द्रायणं वर्तयति — चान्द्रायण "ठञ्" (५-१-७२)।

चाप ಚಾಪ (पुं०) 1. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. चपस्य वंशविशेषस्य विकारः "अण्" (४-३-१३५)। "चित्रं चापैरपेतज्यैः स्फुरद्रक्तशतह्रदम्" माघ० १९-७९। 2. ಧನೂರಾಶಿ, ಮೇಷ ಮೊದಲಾಗಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ರಾಶಿ.

चापयष्टि ಚಾಪಯಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. "ददृशेऽथ च तस्य चापयष्ट्याम्" माघ० २०-२८।

चापल ಚಾಪಲ (न०) 1. ಚಪಲಕಾರ್ಯ, ಪ್ರಯೋಜನ ಕಂಡುಬರದಿದ್ದರೂ ಯೋಚನೆಮಾಡದೆ ಅಸೆಯಿಂದ

ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ದುಡುಕಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. चपलस्य कर्म "अण्" (५-१-१३०)। "अलं नलं रोद्धुममी किलाभवन् गुणा विवेकप्रमुखा न चापलम्" नैष० १-५४। 2. ವೇಗ, ಶೀಘ್ರತೆ. "पुनः पुनः सूतनिषिद्धचापलं हरन्तमश्वं रथरश्मिसंयतम्" रघु० ३-४२। 3. ಚಾಂಚಲ್ಯ, ಚಲನೆ. चपलस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "ष्यञ्" (५-१-१२४)। **चापल्यम्** ಚಾಪಲ್ಯಮ್.

चापिन् ಚಾಪಿನ್ (पुं०) 1. ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಯೋಧ, ಭಟ. 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. चापोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಧನೂರಾಶಿ.

चामर ಚಾಮರ (न०) ಚಮರೀಮೃಗದ ಬಾಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಚಾಮರ,—ಬಾಲದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ, ಬಾಲವ್ಯಜನ. चमर्याः विकारः "अण्" (४-३-१३५)। "तं वीजयामः स्मरकेलिकाले पक्षैर्नृपं चामरबद्धसख्यैः" नैष० ३-२२।

चामरग्राह ಚಾಮರಗ್ರಾಹ (वि०) ಚಾಮರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬೀಸುವವನು. चामरं गृह्णाति – ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)।

चामरग्राहिक ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಕ (पुं०) ಚಾಮರವನ್ನು ಬೀಸುವವನ ಮಗ. चामरग्राहस्य अपत्यम् "ठक्" (४-१-१४६)।

चामरग्राहिन् ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) ಚಾಮರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬೀಸುವವನು. चामरं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–ग्राहिणी** –ಗ್ರಾಹಿಣೀ. "अग्रे गीतं सरसकवयः पार्श्वयोर्दाक्षिणात्याः पश्चाल्लीलावलयरणितं चामरग्राहिणीनाम्" भर्तृ० ३-६६।

चामरपुष्प ಚಾಮರಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಮಾವಿನಮರ. 2. ತಾಳೆಮರ. 3. ಕಾಶ, ಜಂಬುಹುಲ್ಲು. "आम्रे चामरपुष्पः स्यात् काशकेतकयोरपि" वैज०। 4. ಅಡಕೆಮರ. "भवेच्चामरपुष्पस्तु पूगे काशाम्रकेतके" मेदि०।

चामरिन् ಚಾಮರಿನ್ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. चामरमिव केशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಚಾಮರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ.

चामीकर ಚಾಮೀಕರ (न०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. चमीकरे आकरे भवम् "अण्" (४-३-५३)। "जगतीरिह स्फुरितचारुचामीकराः सवितुः क्वचित् कपिशयन्ति चामी कराः" माघ० ४-२४। 2. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. (वि०) 3. ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ, ಚಿನ್ನದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. "खे खेलगामी तमुवाह वाहः सशब्दचामीकरकिंकिणीकः" कुमा० ७-४९।

चामीकरक्ष्माभृत् ಚಾಮೀಕರಕ್ಷ್ಮಾಭೃತ್ (पुं०) ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ.

चामीकरीय ಚಾಮೀಕರೀಯ (वि०) ಸುವರ್ಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ, ಚಿನ್ನದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निरुञ्छनं चक्रुरथोत्तरीयंश्चामीकरीयैर्निजवल्कलैश्च" कुमा० १३-२१।

चामुण्डा ಚಾಮುಂಡಾ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "यस्माच्चण्डं च मुण्डं च गृहीत्वा त्वमुपागता। चामुण्डेति ततो लोके ख्याता देवी भविष्यसि" देवीमा०। 2. ಪಾರ್ವತಿಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯಲ್ಲೊಬ್ಬಳು, ಸಪ್ತ ಮಾತೃಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. "कर्णमोटी तु चामुण्डा चर्ममुण्डा तु चर्चिका" अम०।

चाम्पिला ಚಾಂಪಿಲಾ (स्त्री०) ಚಂಪಾನದಿ, ಒಂದು ಹೊಳೆ. "तलोदा चाम्पिला सिन्धुः ऋषिकुल्या वहा च सा" त्रिकाण्ड०।

चाम्पेय ಚಾಂಪೇಯ (पुं०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. चम्पाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। 2. ಸಂಪಿಗೆಮರ. 3. ನಾಗಸಂಪಿಗೆಮರ. 4. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. 5. ಕೆಂಜಲ್ಕ, ಕೇಸರ, ಹೂವಿನ ಕುಸುರು. "चाम्पेयश्चम्पके स्वर्णे किञ्जल्के नागकेसरे" मेदि०। 6. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "अरालिनौचिकश्चैव चाम्पेयोज्जयनौ तथा" भा० अनु० ७-५८। (वि०) 7. ಚಂಪಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

चाय् – **पूजानिशामनयोः** (भ्वा० उभ० सक० से०)। चायति, –ते। चचाय, चचाये। चायिता। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಪೂಜಿಸು, ಆರಾಧಿಸು. 2. ನೋಡು. "तं पर्वतीयाः प्रमदाश्चचायिरे विकासविस्फारितविभ्रमेक्षणाः" माघ० १२-५१।

चायत् ಚಾಯತ್ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನೋಡುತ್ತಿರುವ. चाय् (पूजानिशामनयोः) "शतृ" (३-२-१२४)।

चायनीय ಚಾಯನೀಯ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. चाय् (पूजानिशामनयोः) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ನೋಡಬೇಕಾದ. 4. ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ.

चायमान ಚಾಯಮಾನ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನೋಡುತ್ತಿರುವ. चाय् (पूजानिशामनयोः) "शानच्" (३-२-१२४)।

चायु ಚಾಯು (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುವವನು. 2. ನೋಡುವವನು. चायृ (पूजानिशामनयोः) "उण्" (उ० १-३)।

चार ಚಾರ (पुं०) 1. ಗೂಢಪುರುಷ, ಗುಪ್ತಚಾರ, ರಹಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು. चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। चर स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಪ್ರಿಯಾಳವೃಕ್ಷ, ಪೊರಟೆಗಿಡ. 3. ಕಾರಾಗಾರ, ಸೆರೆಮನೆ. 4. ಗತಿ, ನಡಗೆ, ಸಂಚಾರ. "क्रीडाशैले यदि च विचरेत्पादचारेण गौरी" मेघ० १-६०। 5. ಬೇಡಿ, ಸಂಕೋಲೆ. "चारः प्रियालवृक्षे स्याद्गतौ बन्धापसर्पयोः" मेदि०। "चारः कारागुप्तौ" अभि० चि०। (न०)6. ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ವಿಷ. "कृत्रिमन्तु विषं चारं गरश्चोपविषं च तत्" अभि० चि०।

चारक ಚಾರಕ (पुं०) 1. ದನ ಕಾಯುವವನು, ಗೊಲ್ಲ, ಗೋಪಾಲಕ. चारयति—चर (गतिभक्षणयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಬಂಧನ, ಸಂಕೋಲೆ, 3. ಗತಿ, ಗಮನ, ಸಂಚಾರ. 4. ಮೊರಟೆಗಿಡ. चार स्वार्थे "कः"। 5. ಕಾರಾಗಾರ, ಸೆರೆಮನೆ. "चारकः पालकेऽश्वादेः स्यात् संचारकबन्धयोः" मेदि०।

चारकीण ಚಾರಕೀಣ (वि०) ಸಂಚರಿಸುವವನಿಗೆ ಹಿತವಾದ. चरकाय हितम् "खञ्" (५-१-११)।

चारचक्षुस् ಚಾರಚಕ್ಷುಸ್ (वि०) ಗೂಢಚಾರನೇ ಕಣ್ಣಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. चारः चक्षुर्यस्य। "क्रियासु युक्तैर्नृप चार-चक्षुषो न वञ्चनीयाः प्रभवोऽनुजीविभिः" किरा० १-४।

चारचुञ्चु ಚಾರಚುಂಚು, -चण -ಚಣ (वि०) ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ, ನಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನಾದ. चारेण वित्तः "चुञ्चुप्" "चणप्" वा (५-२-२६)।

चारटिका ಚಾರಟಿಕಾ (स्त्री०) ನೀಲಿಗಿಡ.

चारटी ಚಾರಟೀ (स्त्री०) ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದ ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ. "चारटी पद्मचारिणी" अम०।

चारण ಚಾರಣ (पुं०) 1. ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹರಡುವ ಸ್ತುತಿ ಪಾಠಕ. चारयति कीर्तिम्—चर + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "गन्धर्वाणां ततो लोकः परतः शत-योजनात्। देवानां गायनास्ते च चारणाः स्तुतिपाठकाः" पाद्मपु०। 2. ಗೂಢಚಾರ, ಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ರಾಜನಿಗೆ ವರದಿ ಮಾಡುವ ಬೇಪಂಕಾರ. "अन्त-र्बहिश्च भूतानां पश्यन् कर्माणि चारणैः। उदासीन इवाध्यक्षो वायुरात्मेव देहिनाम्" भाग० ४-१६-१२। 3. ದೇವಗಾಯಕ, ಗಂಧರ್ವ. -णा -ङ्गा. ಗಂಧರ್ವ ಹೆಂಗಸು. (वि०)4. ಒಂದೇ ವೇದಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದ.

चारमिक ಚಾರಮಿಕ (पुं०) ಗ್ರಂಥಪೂರ್ತಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. चरममधीते "ठक्" (४-२-६२)।

चारित्र ಚಾರಿತ್ರ (न०) 1. ಸ್ವಭಾವ, ಶೀಲ, ನಡತೆ. चर (गतौ) "णित्रन् (उ० ४-१७१)। "कुलाक्रोशकरं लोके धिक् ते चारित्रमीदृशम्" रामा०। 2. ವಂಶ ಕ್ರಮಾಗತವಾದ ಆಚಾರ, ಸಂಪ್ರದಾಯ. "चारित्रं यैन नो लोके दूषितं दूषितात्मना" हरिवं०। 3. ಚರಿತ್ರೆ, ವೃತ್ತಾಂತ. चरित्रमेव—स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (पुं०) 4. ಮರುತ್ವಂತರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

चारित्रा ಚಾರಿತ್ರಾ (स्त्री०) ಹುಣಸೆಮರ.

चारित्रिन् ಚಾರಿತ್ರಿನ್ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವದ. चारित्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

चारित्र्य ಚಾರಿತ್ರ್ಯ (न०) ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ. चरित्र स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

चारिन् ಚಾರಿನ್ (वि०) 1. ಸಂಚರಿಸುವ, ನಡೆಯುವ. चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "सङ्गमाय निशि गूढचारिणं चारदूतिकथितं पुरोगताः" रघु० ११-३३। 2. ಮಾಡುವ, ಆಚರಿಸುವ. 3. ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು, ಪಾದಚಾರಿ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **चारिणी ಚಾರಿಣೀ.**

चारी ಚಾರೀ (स्त्री०) ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ, ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ರಸಗಳ ಭಾವೋದ್ದೀಪಕವಾದ ಒಂದು ವಿಧ ನೃತ್ಯ. " न हि चारीं विना नृत्ये नृत्यस्याङ्गं प्रवर्तते। शृङ्गारादिरसानान्तु भावोद्दीपनकारिकाम्। माधुर्योद्धतना नृत्ये चारी चारुगतिर्मता" सं० दा०।

चारु ಚಾರು (पुं०) 1. ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ. चरति चित्ते—चर (गतौ) "रुण्" (उ० १-३)। 2. ಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "चारुचन्द्रो विचारुश्च चारुश्च दशमो हरेः" भाग० १०-६१-९। (न०)3. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. "चकासतं चारुचमूरुचर्मणा कुथेन नागेन्द्रमिवेन्द्रवाहनम्" माघ० १-८। स्त्रियाम् वा "ङीप्" (४-१-४४)। **चार्वी ಚಾರ್ವೀ. चारुः ಚಾರುಃ.** "प्राशंसि संसद्गुरुणापि चार्वी चार्वाकितासर्वंविदूषकेण" नैष० १०-५८। (अव्य०) 5. ಸುಂದರವಾಗಿ, ಮನೋಹರವಾಗಿ, ಅಂದವಾಗಿ.

चारुगर्भ ಚಾರುಗರ್ಭ, -गुप्त -ಗುಪ್ತ (पुं०) ಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

चारुचित्र ಚಾರುಚಿತ್ರ (ಪುಂ) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

चारुता ಚಾರುತಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಮನೋಹರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸುಂದರವಾಗಿರುವಿಕೆ. "चारुता वपुरभूषयदासाम्" माघ० १०-३३।

चारुधारा ಚಾರುಧಾರಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಶಚೀ ದೇವಿ. चार्वी धारास्याः। "पृतनाषाट् प्रियात्वस्य चारुधारा शतावरी" त्रिकाण्ड०।

चारुनेत्र ಚಾರುನೇತ್ರ, **-लोचन -ಲೋಚನ** (ಪುಂ) 1. ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ. चारु मनोहरं नेत्रमस्य। "एणः कुरङ्गमो रिश्यः सादृश्यश्चारुलोचनः" त्रिकाण्ड०। (ವಿ) 2. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. (ಸ್ತ್ರೀ) **-नेत्रा -ನೇತ್ರಾ**. 3. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

चारुफला ಚಾರುಫಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ದ್ರಾಕ್ಷಾಲತೆ.

चारुबाहु ಚಾರುಬಾಹು, **-भद्र -ಭದ್ರ** (ಪುಂ) ಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

चारुमती ಚಾರುಮತೀ (ಸ್ತ್ರೀ) ಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು.

चारुयशस् ಚಾರುಯಶಸ್ (ಪುಂ) ಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

चारुवक्त्र ಚಾರುವಕ್ತ್ರ (ವಿ) ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ. चारु वक्त्रं यस्य।

चारुवेष ಚಾರುವೇಷ (ವಿ) ಸುಂದರವಾದ ಉಡುಪನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ.

चारुव्रता ಚಾರುವ್ರತಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಉಪವಾಸಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. चारु व्रतमस्याः। "राज्ञं सिद्धमथो चारुव्रता मासोपवासिनी" त्रिकाण्ड०।

चारुशिला ಚಾರುಶಿಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ರತ್ನ, ಮಣಿ. "रत्नं चारुशिला मणिः" त्रिकाण्ड०।

चारुहासिन् ಚಾರುಹಾಸಿನ್ (ವಿ) ಸೊಗಸಾಗಿ ನಗುವ, ಮಧುರವಾಗಿ ನಗುವ. चारु हसति — हसे (हसने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-हासिनी -ಹಾಸಿನೀ**.

चारुहासिनी ಚಾರುಹಾಸಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ವೈತಾಳೀಯಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಭೇದ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "अयुग्भवा चारुहासिनी" वृ० र०। ಪ್ರವೃತ್ತಕವೃತ್ತದ ವಿಷಮಪಾದಗಳ ಲಕ್ಷಣವು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರೆ "चारुहासिनी" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಅಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೊದಲು ಆರು ಮಾತ್ರೆಗಳೂ ಅನಂತರ 'ರ' ಗಣ ಲಘು ಗುರುಗಳೂ ಇದ್ದು ಎರಡನೆಯ ಮಾತ್ರೆಯು ಮೂರನೆಯ ಮಾತ್ರೆ ಯೊಡನೆ ಸೇರಿದ್ದು ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣವೂ ವೈತಾಳೀಯ ದಂತಿರಬೇಕು. **ಉದಾ.:**

"कराम्बुजैरक्षमालिकां
शुकं लिपिं मुद्रिकां पराम्।
प्रबिभ्रती ब्रह्मवल्लभा
भवेत्पुरश्चारुहासिनी॥"

चार्चिक ಚಾರ್ಚಿಕ (ವಿ) ವೇದದ ಆವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಾದವನು, ವೇದವನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೇಳಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು ಮತ್ತು ತಿಳಿದವನು. चर्चामधीते वेद वा "ठक्" (४-२-६०)।

चार्चिक्य ಚಾರ್ಚಿಕ್ಯ (ನ) ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪನ ಮಾಡುವುದು. चर्चिकैव — स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

चार्म ಚಾರ್ಮ (ಪುಂ) ಚರ್ಮದಿಂದ ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಥ. चर्मणा परिवृतो रथः "अण्" (४-२-१०)।

चार्मण ಚಾರ್ಮಣ (ನ) ಚರ್ಮಗಳ ಸಮೂಹ, ತೊಗಲಿನ ರಾಶಿ. चर्मणां समूहः "अण्" (४-२-३८)।

चार्मिक ಚಾರ್ಮಿಕ (ವಿ) ಚರ್ಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. चर्मणा निर्वृत्तः "ठक्" (५-१-७९)। "चर्मचार्मिक-भाण्डेषु काष्ठलोष्टमयेषु च" मनु० ८-२८९।

चार्मिण ಚಾರ್ಮಿಣ (ನ) ಗುರಾಣಿ ಹಿಡಿದಿರುವವರ ಗುಂಪು. चर्मिणां समूहः "अण्" (४-२-३७)।

चार्वाक ಚಾರ್ವಾಕ (ಪುಂ) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಶಿಷ್ಯ, ನಾಸ್ತಿಕಮತಪ್ರವರ್ತಕ, ದೇಹಾತ್ಮವಾದಮತಸ್ಥಾಪಕ. चारुः लोकसंमतो वाको वाक्यं यस्य। पृषो०। 2. ದುರ್ಯೋಧನನ ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತ, ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

चार्वाकदर्शन ಚಾರ್ವಾಕದರ್ಶನ (ನ) ನಾಸ್ತಿಕವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತ. ಈ ದರ್ಶನವು ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ದರ್ಶನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲನೆಯದು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ದರ್ಶನಗಳಿಗೂ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು. ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಈ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದವರು ಚಾರ್ವಾಕರೆಂಬ ಒಬ್ಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು. "तदेतदस्मदभिप्रायानुबन्धिना बृहस्पतिना प्रणीय चार्वाकाय समर्पितम्" प्रबोध० २। ಈ ದರ್ಶನವು ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಕಾಯತಮತವೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ದೇಹಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ಆತ್ಮನಿಲ್ಲ. ಜನ್ಮಾಂತರವಿಲ್ಲ. ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳೆಂಬ ಅದೃಷ್ಟವೂ ಇಲ್ಲ. ಪರ

ಲೋಕವೂ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇದು ನಾಸ್ತಿಕಮತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಮತದವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಪ್ರಮಾಣ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಇವರು ನಂಬುವುದಿಲ್ಲ. ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಗಳಿಂದ ಸುಖ ದುಃಖಗಳುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಖ ದುಃಖಗಳಿಗೆ ಅಯಾ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವವೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಇವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಮತದ ಸಿದ್ಧಾಂತವಿದು: सर्वथा लोकायतमेव शास्त्रम्। प्रत्यक्षमेव प्रमाणम्। पृथिव्यप्तेजोवायवस्तत्त्वानि। अर्थकामौ पुरुषार्थौ। भूतान्येव चेतयन्ते। नास्ति परलोकः। मृत्युरेवापवर्गः। ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿರುವ ಪೃಥಿವಿ, ಅಪ್ಪು, ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಯು ಈ ನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರ ತತ್ತ್ವಗಳು. ಇವುಗಳ ಪರಿಣಾಮದಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯಾದಿಶರೀರಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುವು. ಇದೇ ಪ್ರಪಂಚ. ಅರ್ಥಕಾಮಗಳು ಎರಡು ಮಾತ್ರ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು. ಮರಣವೇ ಮೋಕ್ಷ. ಮುಕ್ತಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಸುಖವೇ ಸ್ವರ್ಗ. ದುಃಖವೇ ನರಕ ಎಂಬುದು ಇವರ ಮತ. "अङ्गनालिङ्गनाज्जन्यसुखमेव पुमर्थता। कण्टकादिव्यथाजन्यं दुःखं निरय उच्यते। लोकसिद्धो भवेद्राजा परेशो नापरः स्मृतः। देहस्य नाशो मुक्तिस्तु न ज्ञानान्मुक्तिरिष्यते। अथ चत्वारि भूतानि भूमिवार्यनिलानलाः। अहं स्थूलः कृशोऽस्मीति सामानाधिकरण्यतः। देहः स्थौल्यादियोगाच्च स एवात्मा न चापरः। मम देहोऽयमित्युक्तिः संभवेदौपचारिकी।" ಇವರು, ದುಃಖಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸುಖವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು ಮೂರ್ಖತನವೆನ್ನುವರು. "त्याज्यं सुखं विषयसंगमजन्म पुंसां दुःखोपसृष्टमिति मूर्खविचारणैषा। व्रीहीन् जिहासति सितोत्तमतण्डुलाढ्यान् को नाम भोस्तुषकणोपहितान् हितार्थी" स० द० सं०। ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳು ವೇದಗಳು ಸಂನ್ಯಾಸ ಮುಂತಾದುವು ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಕೇವಲ ಜೀವನಸಾಧನಗಳೆಂದು ಈ ಮತದವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "अग्निहोत्रं त्रयो वेदाः त्रिदण्डं भस्मगुण्ठनम्। प्रज्ञापौरुषहीनानां जीविकेति बृहस्पतिः" प्रबोध० २-२६।

चार्वाकमत ಚಾರ್ವಾಕಮತ (ನ०) "चार्वाकदर्शन" ಪದದ ಅರ್ಥ.

चार्वी ಚಾರ್ವಿ (स्त्री०) 1. ಸುಂದರಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. 2. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು, 3. ಬುದ್ಧಿ. "बुद्धिः पण्डा विदा चार्वी" त्रिकाण्ड०। 4. ಕುಬೇರನ ಪತ್ನಿ. "चार्वी तु शोभनाबुद्धयोर्ज्योत्स्नाधनदभार्ययोः" मेदि०। 5. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. चारु "ङीप्" (४-१-४४)।

चाल ಚಾಲ (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಮೇಲಿನ ಆವರಣ, ಮನೆಯ ಹೊದಿಕೆ. चल (कम्पने) "णः" (३-१-१४०)। 2. ಚಲನ, ಹೊರಡುವುದು. चल भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಹೊರಡಿಸುವಿಕೆ. चल+णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

चालक ಚಾಲಕ (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ, ಅಂಕುಶಕ್ಕೂ ಅಡಗದ ಆನೆ. "गम्भीरवेद्यंकुशदुर्धरः। चालको व्यालको" त्रिकाण्ड०। 2. ನಡೆಸುವವನು, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿಸುವವನು. चल (कम्पने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

चालन ಚಾಲನ (न०) 1. ಹೊರಡಿಸುವುದು. 2. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವುದು. 3. ಕದಲಿಸುವುದು, ಅಲುಗಾಡಿಸುವುದು. चल (कम्पने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದು. "लाङ्गूलचालनमधश्चरणावघातं भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च। श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुंगवस्तु धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते" भर्तृ० १-२३। (न०) 5. ಒಂದರಿ, ಜಲ್ಲಡೆ. चल + णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

चालनी ಚಾಲನಿ (स्त्री०) ಒಂದರಿ, ಜಲ್ಲಡೆ. चाल्यतेऽनेन—चल (कम्पने) + णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

चालनीय ಚಾಲನೀಯ (वि०) 1. ಒಂದರಿ ಆಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಜಲ್ಲಡೆ ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದ. चल (कम्पने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಕದಲಿಸಲ್ಪಡಂವ, ಕದಲಿಸಲು ಆರ್ಹವಾದ. 3. ಅಲುಗಾಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "तव्यः"। **चालयितव्यः** ಚಾಲಯಿತವ್ಯಃ.

चालयत् ಚಾಲಯತ್ (वि०) 1. ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಕದಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. चल (कम्पने) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಒಂದರಿ ಆಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "इति चालयन्नचलसानुवनगहनजानुमापतिः" किरा० १२-५२।

चाल्य ಚಾಲ್ಯ (वि०) "चालनीय" ಪದದ ಅರ್ಥ. चल (कम्पने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "क्ष्मां वामनेन जगृहे त्रिपदच्छलेन याच्ञामृते पथि चरन् प्रभुभिर्न चाल्यः" भाग० २-७-१७।

चाष ಚಾಷ (पुं०) ಹಂಗನಹಕ್ಕಿ. चाषयति—चष (भक्षणे) +णिच् "अच्" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **चाषी ಚಾಷೀ.**

चिक ಚಿಕ (पुं०) ಮೂಗಿಲಿ, ದುರ್ವಾಸನೆಯ ಇಲಿ. "स्याच्चिको वेश्मनकुल: पुंवृषो गन्धमूषिक:" त्रिकाण्ड०।

चिकर्तिषा ಚಿಕರ್ತಿಷಾ (स्त्री०) ಕತ್ತರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. कर्तितुमिच्छा—कृती (छेदने) + सन् "अ:" (३-३-१०२)।

चिकर्तिषु ಚಿಕರ್ತಿಷು (वि०) ಕತ್ತರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. कर्तितुमिच्छु:—कृती (छेदने) + सन् "उ:" (३-२-१६८)। "प्रभुर्बभूषुर्भुवनत्रयस्य य: शिरोऽतिरागादृशमं चिकर्तिषु:" माघ० १-४९।

चिकित्सक ಚಿಕಿತ್ಸಕ (पुं०) ವೈದ್ಯ. कित (रोगापनयने) + सन् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पूयं चिकित्सकस्यान्नं पुंश्चल्यास्त्वन्नमिन्द्रियम्" मनु० ४-२२०।

चिकित्सा ಚಿಕಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ವ್ಯಾಧಿಯ ಪ್ರತೀಕಾರ, ರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. कित (रोगापनयने) + सन् "अ:" (३-३-१०२)। "या क्रिया व्याधिहरणी सा चिकित्सा निगद्यते" भावप्र०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **चिकित्सनम् ಚಿಕಿತ್ಸನಮ್.** ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವ ವೈದ್ಯನು ಮೊದಲು ವ್ಯಾಧಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು. "रोगमादौ परीक्षेत ततोऽनन्तरमौषधम्। तत: कर्म भिषक् पश्चात् ज्ञानपूर्वं समाचरेत्"। ಔಷಧವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದು ವ್ಯಾಧಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವನು ಶಿಕ್ಷಾರ್ಹನಾಗುವನು. "भेषजं केवलं कर्तुं यो जानाति न चामयम्। वैद्यकर्म स चेत् कुर्याद्वधमर्हति राजत:"। ರೋಗ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದು ಔಷಧ ಪರಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ವೈದ್ಯನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ನಾವಿಕನಿಲ್ಲದ ಹಡಗನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. "यस्तु केवलरोगज्ञ: भेषजेष्वविचक्षण:। तं वैद्यं प्राप्य रोगी स्यात् यथा नौर्नाविकं विना"। ವ್ಯಾಧಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ದೇಶಕಾಲ ಪರಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಔಷಧನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ ವೈದ್ಯನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ ಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. "यस्तु रोगविशेषज्ञ: सर्वभेषज्यकोविद:। देशकालविभागज्ञ: तस्य सिद्धिर्न संशय:"। ಯಾವ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳು ಸಮಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವುವೋ ಅದು ಸರಿಯಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೆನಿಸುವುದು, "याभि: क्रियाभिर्जायन्ते शरीरे धातव: समा:। सा चिकित्सा विकाराणां कर्म तद्भिषजां मतम्"। ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಶಮನಗೊಳಿಸಿ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡದಿರುವುದೇ ಸರಿಯಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. ವ್ಯಾಧಿಯೊಂದನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡಿ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ. "या हृद्गदीर्णं शमयति नान्यं व्याधिं करोति च। सा क्रिया न तु या व्याधिं हरत्यन्यमुदीरयेत्" भावप्र०।

चिकित्सित ಚಿಕಿತ್ಸಿತ (वि०) 1. ರೋಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರೋಗ ವಾಸಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कित (रोगापनयने) + सन् कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)। (न०) 2. ವ್ಯಾಧಿಯ ಪ್ರತೀಕಾರ, ರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. भावे "क्त:" (३-३-११४)। "आदावन्ते रुजां ज्ञाने प्रयतेत चिकित्सक:। भेषजानां विधानेन तत: कुर्याच्चिकित्सितम्" भावप्र०।

चिकित्सु ಚಿಕಿತ್ಸು (वि०) ವ್ಯಾಧಿಯ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡುವವನು, ರೋಗ ವಾಸಿಮಾಡಲು ಔಷಧೋಪಚಾರ ಮಾಡುವವನು. कित (रोगापनयने) + सन् "उ:" (३-२-१६८)। "स्मारं ज्वरं घोरसपत्रपिण्णो: सिद्धागदंकारचये चिकित्सौ" नैष० ३-१११।

चिकित्स्य ಚಿಕಿತ್ಸ್ಯ (वि०) ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾದ (ರೋಗಿ), ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ (ರೋಗ). "अन्धोऽचिकित्स्यरोगाद्या भर्तव्या स्युर्निरंशका:" याज्ञ० २-१४०।

चिकीर्षक ಚಿಕೀರ್ಷಕ (वि०) (ಕಾರ್ಯವನ್ನು) ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

चिकीर्षा ಚಿಕೀರ್ಷಾ (स्त्री०) (ಕಾರ್ಯವನ್ನು) ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. कर्तुमिच्छा—डु कृञ् (करणे) + सन् "अ:" (३-२-१०२)।

चिकीर्षित ಚಿಕೀರ್ಷಿತ (न०) 1. ಉದ್ದೇಶ, ಮನೋಗತ, ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ. कर्तुमिच्छा—डु कृञ् (करणे) + सन् भावे "क्त:" (३-३-११४)। "यादृशोऽस्य भवेदात्मा यादृशं च चिकीर्षितम्" मनु० ४-२५४। (वि०) 2. ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्तुमिष्ट:—डु कृञ्+सन् कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)।

चिकीर्षु ಚಿಕೀರ್ಷು (वि०) (ಕಾರ್ಯವನ್ನು) ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. कर्तुमिच्छु:—डु कृञ् (करणे) + सन् "उ:" (३-२-१६८)। "ततो गाण्डीवनिर्मुक्ता निरमित्रं चिकीर्षव:" भा० विरा० ६३-३०।

चिकुर ಚಿಕುರ (पुं०) 1. ಕೇಶಪಾಶ, ತಲೆಯ ಕೂದಲು. चि इत्यव्यक्तं कुरति—कुर (शब्दे) "कः" (३-१-१३५)। "इति स चिकुरादारभ्यैनां नखावधि वर्णयन् हरिणरमणी-नेत्रां चित्राम्बुधौ तरदन्तरः" नैष० ७-१०९। 2. शैल, ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 3. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಮುಂಗಸಿ. 4. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. 6. ಒಂದು ವೃಕ್ಷ. (वि०) 7. ಚಂಚಲವಾದ. 8. ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವ, ದುಡುಕುವ. "चिकुरोऽहौ गृहबभ्रौ केशे चञ्चलशैलयोः। पक्षिवृक्षभिदोश्चापि" हेम०।

चिकुरपक्ष ಚಿಕುರಪಕ್ಷ, **-पाश -ಪಾಶ, -प्रकर -ಪ್ರಕರ, -हस्त -ಹಸ್ತ** (पुं०) ಕೇಶಪಾಶ, ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. "पाशः पक्षश्च हस्तश्च कलापार्थाः कचात् परे" अम०। "चिकुरप्रकरा जयन्ति ते विंदुषी मूर्धनि सा विभर्ति यान्" नैष० २-२०।

चिकूर ಚಿಕೂರ (पुं०) "चिकुर" ಪದದ ಅರ್ಥ.

चिक्कण ಚಿಕ್ಕಣ (पुं०) 1. ಅಡಕೆಮರ. (न०) 2. ಅಡಕೆ. (वि०) 3. ಸುಣುಪಾದ, ನಯವಾದ. चिती (संज्ञाने) "कणः" धातोः कश्च (उ० ४-१७६)। बाहु० गुणाभावः। "चिक्कणं मसृणं स्निग्धम्" अम०। (स्त्री०) **-णा -ಣಾ.** ನುಣುಪಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ ಹಸು, ಶೇಷ್ಠವಾದ ಆಕಳು.

चिक्रंसा ಚಿಕ್ರಂಸಾ (स्त्री०) ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಆಸೆ, ಹಿಡಿಯಲು ಇಚ್ಛೆ. क्रमितुमिच्छा क्रमु (पादविक्षेपे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "चिक्रंसया कृत्रिमपत्रिपङ्क्तेः कपोत-पालीषु निकेतनानाम्" माघ० ३-५१।

चिक्रंसु ಚಿಕ್ರಂಸು (वि०) ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಪಡುವ, ಹಿಡಿಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. क्रमितुमिच्छुः—क्रमु (पाद-विक्षेपे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

चिक्रीडिषा ಚಿಕ್ರೀಡಿಷಾ (स्त्री०) ಆಟವಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಟವಾಡಲು ಆಸೆ. "क्रीडितुमिच्छा—क्रीड़ (विहारे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "क्रीडायामुद्यमोऽभंस्य कामश्चिक्रीडिषान्यतः" भाग० ३-७-३।

चिक्रीडिषु ಚಿಕ್ರೀಡಿಷು (स्त्री०) ಆಟವಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಆಟವಾಡಲು ಆಸೆಪಡುವ. क्रीडितुमिच्छुः—क्रीड़ (विहारे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

चिक्रोड ಚಿಕ್ರೋಡ (पुं०) ಅಳಿಲು, ಇಣಚಿ. "अथ चिक्रोड स्तालको रोमशीति च" वैज०।

चिखादिषा ಚಿಖಾದಿಷಾ (स्त्री०) ತಿನ್ನಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಭಕ್ಷಿಸಲು ಆಸೆ. खादितुमिच्छा — खाद् (भक्षणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

चिखादिषु ಚಿಖಾದಿಷು (वि०) ಭಕ್ಷಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ತಿನ್ನಲು ಆಸೆಪಡುವ. खादितुमिच्छुः—खाद् (भक्षणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

चिख्यासत् ಚಿಖ್ಯಾಸತ್ (वि०) ಹೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. ख्या (प्रकथने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

चिख्यासिषा ಚಿಖ್ಯಾಸಿಷಾ (स्त्री०) ಹೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸಲು ಆಸೆ. ख्यातुमिच्छा—ख्या (प्रकथने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

चिख्यासिषु ಚಿಖ್ಯಾಸಿಷು (वि०) ಹೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸಲು ಆಸೆಪಡುವ. ख्या (प्रकथने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

चिचीषत् ಚಿಚೀಷತ್ (वि०) ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೇರಿಸಿಡಲು ಆಸೆಪಡುವ. चेतुमिच्छति — चिञ् (चयने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "चिचीषतां जन्मवतामलघ्वीं यशोऽवतंसानुभयत्र भूतिम्" किरा० ३-११।

चिचीषा ಚಿಚೀಷಾ (स्त्री०) ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಶೇಖರಿಸಿಡಲು ಆಸೆ. चेतुमिच्छा—चिञ् (चयने) + सन् "अः" (३-२-१०२)।

चिचीषु ಚಿಚೀಷು (वि०) ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಸೇರಿಸಿಡಲು ಆಸೆಪಡುವ. चिञ् (चयने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

चिच्छक्ति ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ (स्त्री०) ಚೈತನ್ಯ. "चिच्छक्तिः परमेश्वरस्य विमला चैतन्यमेवोच्यते"।

चिञ् – चयने (स्वा० उभ० द्विक० अनि०)। चि ोति चिनुतः चिन्वन्ति। चिनुते चिन्वाते चिन्वते। वा कुत्वम्-चिकाय चिक्यतुः चिक्युः। पक्षे चिचाय चिच्यतुः। चिक्ये. चिच्ये। चेता। चेष्यति, -ते। चिनोतु, चिनुताम्। अचिनोत्, अचिनुत। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸೇರಿಸಿಡು, ಶೇಖರಿಸಿಡು, ಸಂಗ್ರಹಿಸು.

कर्मणिः—चीयते। चिक्ये, चिच्ये। चायिता। चायिष्यते, चेष्यते। चीयताम्। अचीयत। चीयेत। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनिः—चिकीषति, -ते। चिचीषति, -ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सुः—चेतव्यः। चयनीयः। चेयः। निवासे संचाय्यः। अग्नौ उपचाय्यः, परिचाय्यः। चितः। चितवान्। चिन्वन्, चिन्वती। चिन्वानः। चेतुम्। चितम्। चयनम्। चित्वा। विचित्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अप + चिञ् = अपचिनोति। अपचयः। अपचीयते। ಕಡಮೆಯಾಗು.

(2) अव + चिञ् = अवचिनोति। अवचयः। ಕೆಳಗೆ ನಿಂದು ಕೀಳು. "फलान्यवाचिनोत्"। "अवचितबलिपुष्पा वेदिसंमार्गदक्षा नियमविधिजलानां बर्हिषां चोपनेत्री" कुमा० १-६०।

(3) आ + चिञ् = आचिनुते। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸು. "यदाक्षैश्चरितान् ध्यायन् कर्माण्याचिनुतेऽसकृत्" भाग० ४-२९-७८। 2. ವ್ಯಾಪಿಸು, ಹರಡು. "वनान्तशय्याकठिनीकृताकृती क्वचाचितौ विष्वगिवागजौ गजौ" किरा० १-३६।

(4) अनु+आ+चिञ् = अन्वाचिनुते। अन्वाचयः। ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಗೌಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳು. "अन्यतरस्यानुषङ्गिकत्वेऽन्वाचयः"। ["च" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

(5) सम्+आ+चिञ् = समाचिनोति। समाचितः। ಒಟ್ಟುಗೂಡು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು. "यदा तु वाससां राशिः सभामध्ये समाचितः" भा० सभा० ९०-५३।

(6) उद्+चिञ् = उच्चिनोति। उच्चयः। ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೀಳು. 'उच्चिक्यिरे पुष्पफलं वनानि" भट्टि० ३-३८।

(7) अभि + उद् + चिञ् = अभ्युच्चयः। ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು, ಹೆಚ್ಚಾಗು.

(8) सम्+उद्+चिञ् = समुच्चिनोति। समुच्चयः। ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು.

(9) उप+चिञ् = उपचिनोति। उपचयः। ಹೆಚ್ಚಾಗು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು, ಬೆಳೆ, ದೊಡ್ಡದಾಗು. "त्रयः परार्थे क्लिश्यन्ति साक्षिणः प्रतिभूः कुलम्। चत्वारस्तूपचीयन्ते विप्र आढ्यो वणिङ् नृपः" मनु० ८-१६९।

(10) नि+चिञ् = निचयः। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬು, "रथः शरैर्मे निचितः"। 2. ಶೇಖರಿಸಿಡು.

(11) परि + चिञ् = परिचिनोति। परिचयः। ಪದೇ ಪದೇ ಪರಿಶೀಲಿಸು, ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡು. "हेतुः परिचयस्थैर्ये वक्तुर्गुणनिकैव सा" माघ० २-७५।

(12) प्र + चिञ् = प्रचिनोति। प्रचयः। 1. ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದು, ವೃದ್ಧಿಯಾಗು, ಹೆಚ್ಚಾಗು. 2. ಸೇರಿಸು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು, ರಾಶಿಹಾಕು. "प्र" ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿದಾಗ "चिञ्" ಧಾತುವಿಗೆ ಕೈಯಿಂದ ಹಣ್ಣು ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೀಳುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "घञ्" (३-३-४०) ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ಪುಷ್ಪಪ್ರಚायः ಎಂದಾಗುವುದು. ವೃಕ್ಷದ ಮೇಲಿರುವ ಹಣ್ಣು ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೋಲಿನಿಂದ ಕೀಳುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಕೀಳುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ यष्ट्या फलानां प्रचयं करोति चौर्येण पुष्पप्रचयं करोति ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುವುದು.

चिञ्चा ಚಿಂಚಾ (स्त्री०) 1. ಹುಣಸೆಮರ. चिमित्यव्यक्तं शब्दं चिनोति—चिञ् (चयने) "डः" (३-२-१०१)। 2. ಹುಣಸೆಹಣ್ಣು. चिञ्चायाः फलम् "अण्" (४-३-१६४)। लुप् (४-३-१६७)।

चिञ्चाम्ल ಚಿಂಚಾಮ್ಲ (पुं०) ಪುಳ್ಳಂಪುರಿಚಿ ಗಿಡ. चिञ्चेवाम्लः।

चिञ्चासार ಚಿಂಚಾಸಾರ (पुं०) ಪುಳ್ಳಂಪುರಿಚಿ ಗಿಡ, चिञ्चाया इव सारोऽस्य।

चिट – परप्रेष्ये (भ्वा० पर० अक० से०)। चेटति। चिचेट। चेटिता। चेटिष्यति। चेटतु। अचेटत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಇತರರಿಗೆ ದೂತನಾಗು, ದಾಸನಾಗು, ಸೇವಕನಾಗು.

भावे :—चिट्यते। चिचिटे। चेटिता। चिट्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—चेटयति, –ते। चेटयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। चेटयिता। चेटयिष्यति, –ते। चेटयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—चेटितव्यः। चेटनीयः। चेट्यः। चिटितः। चिटितवान्। चेटन्, चेटन्ती। चेटितुम्। चिटितम्। चेटनम्। चेटित्वा। विचिट्य।

चित् ಚಿತ್ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ, ಬುದ್ಧಿ. चेती (संज्ञाने) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। 2. ಚೈತನ್ಯ. 3. ಆತ್ಮ, ಜೀವ. (वि०) 4. ಸೇರಿಸಿಡುವವನು. 5. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವನು, ಬೆಳೆಸುವವನು.

चित ಚಿತ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ರಾಶಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸೇರಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तद्यथेह कर्मचितो लोकः क्षीयते एवममुत्र पुण्यचितो लोकः क्षीयते"।

चिता ಚಿತಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಶವವನ್ನು ದಹಿಸುವ ಕಾಷ್ಠಮಯ ವೇದಿಕೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ರಾಶಿ. "वद वामोरु चिताधिरोहणम्" रघु० ८-१७।

चिताधूम ಚಿತಾಧೂಮ (ಪುं०) ಚಿತೆಯಿಂದ ಏಳುವ ಹೊಗೆ.

चिताभस्म ಚಿತಾಭಸ್ಮ (ನ०) ಚಿತೆಯ ಬೂದಿ. चिताया भस्म। "स्तनद्वयेऽस्मिन् हरिचन्दनास्पदे पदं चिताभस्मरजः करिष्यति" कुमा० ५-६१।

चिति ಚಿತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಚಿತೆ. 2. ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. 3. ಶೇಖರಿಸುವುದು. चिञ् (चयने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "दृष्टः किं परिणामरूपितचितेर्जीवः पृथक्कैरपि" प्रबोध० २-१७। 4. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡಲು ಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ವೇದಿಕೆ. चीयतेऽस्याम् — चिञ् अधि० "क्तिन्"। 5. ಚೈತನ್ಯ. 6. ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಸಮೂಹ.

चितिका ಚಿತಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ನಡುವಿನ ಸರಪಣಿ, ಲೋಹದ ಉಡುದಾರ. 2. चिति ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ.

चित्कार ಚಿತ್ಕಾರ (ಪುं०) "चित्" ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದು. चित् + कृञ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। "स विषीदति चित्कारात् ताडितो गर्दभो यथा" हितो०।

चित्कृत ಚಿತ್ಕೃತ (ನ०) ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರದ ಶಬ್ದ. "प्रणादस्त्वनुरागोत्थश्चित्कृतं स्यन्दनध्वनौ" वैज०।

चित्त ಚಿತ್ತ (ನ०) 1. ಮನಸ್ಸು, ಅಂತಃಕರಣ. चिती (संज्ञाने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "वृथेति चित्ते कुरुते यदा यदा" नैष० १-१४। "तृणेन वात्येव तयानुगम्यते जनस्य चित्तेन भृशावशात्मना" नैष० १-१२०। (वि०) 2. ತಿಳಿಯುವವನು, ಅರಿಯುವವನು. चिती कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। 3. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)।

चित्तकलित ಚಿತ್ತಕಲಿತ (ವಿ०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

चित्तचारिन् ಚಿತ್ತಚಾರಿನ್ (ವಿ०) ಇತರರ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ನಡೆಯುವವನು.

चित्तज ಚಿತ್ತಜ (ಪುं०) ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮ. चित्ते जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

चित्तजन्मन् ಚಿತ್ತಜನ್ಮನ್ (ಪುं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. चित्ते जन्म यस्य। "सोऽयं प्रसिद्धविभवः खलु चित्तजन्मा मा लज्जया तव कथंचिदपह्नुतिर्भूत्" मालती० १-२३।

चित्तज्ञ ಚಿತ್ತಜ್ಞ (ವಿ०) ಇತರರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. चित्तं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "जगृहुस्तस्य चित्तज्ञाः पदवीं हरिराक्षसाः" रघु० १५-९९।

चित्तधारा ಚಿತ್ತಧಾರಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯೋಚನೆಯ ಪ್ರವಾಹ, ಯೋಚನೆಯ ಪರಂಪರೆ.

चित्तनिर्वृति ಚಿತ್ತನಿರ್ವೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. चित्तस्य निर्वृतिः।

चित्तप्रमाथिन् ಚಿತ್ತಪ್ರಮಾಥಿನ್ (ವಿ०) ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಲಕುವ. चित्तं प्रमथ्नाति — प्र + मन्थ (विलोडने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

चित्तभू ಚಿತ್ತಭೂ (ಪುं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. चित्ते भवति — भू "क्विप्" (३-२-१७१)। "अविपक्षमस्त्रमपरं कतमद्विजयाय यूयमिव चित्तभुवः" किरा० ६-४०।

चित्तयोनि ಚಿತ್ತಯೋನಿ (ಪುं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. चित्तं योनिरस्य। "तेन तस्य मधुनिर्गमात्कृशश्चित्तयोनिरभवत्पुनर्नवः" रघु० ९-४६।

चित्तराग ಚಿತ್ತರಾಗ (ಪುं०) ಪ್ರೇಮ, ಪ್ರೀತಿ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ.

चित्तवत् ಚಿತ್ತವತ್ (ವಿ०) ದಯಾಳು, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. चित्तं दयार्द्रं मनः अस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

चित्तविकार ಚಿತ್ತವಿಕಾರ (ಪುं०) ಮನಸ್ಸಿನ ಬದಲಾವಣೆ. चित्तस्य विकारः।

चित्तविक्षेप ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೇಪ (ಪುं०) ಮನಶ್ಚಾಂಚಲ್ಯ, ಮನಸ್ಸು ಚಂಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. चित्तस्य विक्षेपः।

चित्तविभ्रम ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ (ಪುं०) ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ, ಹುಚ್ಚು, ಉನ್ಮಾದ. "उन्मादश्चित्तविभ्रमः" अम०।

चित्तवृत्ति ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಮನೋಧರ್ಮ, ಮನಸ್ಸು ವಿಷಯದ ಆಕಾರವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವುದು. चित्तस्य वृत्तिः। "योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः" पा० यो० सू०।

चित्तसमुन्नति ಚಿತ್ತಸಮುನ್ನತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಆತ್ಮಗೌರವ, ಮಾನ. 2. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. चित्तस्य मानस्य समुन्नतिः।

चित्तस्थ ಚಿತ್ತಸ್ಥ, -स्थित -ಸ್ಥಿತ (ವಿ०) ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ, ಮನೋಗತವಾಗಿರುವ. चित्ते तिष्ठति स्थितो वा।

चित्तहारिन् ಚಿತ್ತಹಾರಿನ್ (ವಿ०) ಮನೋಹರವಾದ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ, ಸುಂದರವಾದ. चित्तं हरति — हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-हारिणी -ಹಾರಿಣೀ.**

चित्ताकर्षक ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕ (ವಿ॰) ಮನಸ್ಸನ್ನು ಎಳೆಯುವ. चित्तमाकर्षति—आ+कृष (विलेखने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

चित्ताकर्षण ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಣ (ನ॰) ಮನಸ್ಸನ್ನು ಎಳೆಯುವುದು. चित्तस्याकर्षणम्।

चित्तानुवर्तन ಚಿತ್ತಾನುವರ್ತನ (ನ॰) ಇತರರ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ನಡೆಯುವುದು.

चित्तानुवर्तिन् ಚಿತ್ತಾನುವರ್ತಿನ್ (ವಿ॰) ಇತರರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವ, ಇತರರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ. चित्तम् अनुवर्तते—अनु+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–अनुवर्तिनी** –ಅನುವರ್ತಿನೀ.

चित्तानुवृत्ति ಚಿತ್ತಾನುವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಇತರರ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ನಡೆಯುವುದು, ಇತರರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು. चित्तस्य अनुवृत्तिः। "सव्याजैः शपथैः प्रियेण वचसा चित्तानुवृत्त्याधिकं वैलक्ष्येण परेण पादपतनैर्वाक्यैः सखीनां मुहुः" रत्ना॰ ४-१।

चित्तापहारक ಚಿತ್ತಾಪಹಾರಕ, **–अपहारिन्** –ಅಪಹಾರಿನ್ (ವಿ॰) ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ. चित्त + अप + हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-२-७८) वा।

चित्ताभोग ಚಿತ್ತಾಭೋಗ (ಪುಂ॰) ಮನಸ್ಸಿನ ಏಕಾಗ್ರತೆ, ಮನಸ್ಸು ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. चित्तस्य आभोगः तदेकप्रवणता। "चित्ताभोगो मनस्कारः" अम॰।

चित्तार्पित ಚಿತ್ತಾರ್ಪಿತ (ವಿ॰) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. चित्ते अर्पितः। "बिभेमि चिन्तामपि कर्तुमीदृशीं चिराय चित्तार्पितनैषधेश्वरा" नैष॰ ९-३१।

चित्तासङ्ग ಚಿತ್ತಾಸಂಗ (ಪುಂ॰) ಪ್ರೇಮ, ಪ್ರೀತಿ, ಆಕ್ಕರೆ.

चित्ति ಚಿತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಬುದ್ಧಿ: चिती (संज्ञाने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಭಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ. 3. ಉದ್ದೇಶ. 4. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು.

चित्तोन्नति ಚಿತ್ತೋನ್ನತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಅಭಿಮಾನ, ಆತ್ಮಗೌರವ. 2. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. चित्तस्य उन्नतिः। "दर्पोऽभिमानो ममता मानश्चित्तोन्नतिः स्मयः" अभि॰ चि॰।

चित्य ಚಿತ್ಯ (ಪುಂ॰) ಅಗ್ನಿ. ಬೆಂಕ. चीयतेऽसौ—चिञ् (चयने) "ण्यत्" (३-१-१३२)। निपा॰।

चित्र–चित्रीकरणे (चुरा॰ उभ॰ सक॰ से॰)। चित्रयति, –ते। अचिचित्रत्, –त।

चित्र ಚಿತ್ರ (ನ॰) 1. ಆಲೇಖ್ಯ, ಪಟ, ನಕ್ಷೆ. चित्र् (चयने) "कत्रः" (उ॰ ४-१६३)। "चित्रे निवेश्य परिकल्पितसत्त्वयोगा रूपोच्चयेन मनसा विधिना कृता नु" शाकु॰ २-९। 2. ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಅದ್ಭುತ. "चित्रं दिदर्शयिषुणा जनितस्य यस्याम्" चं॰ भा॰। 3. ಚಿತ್ರವರ್ಣ. 4. ತಿಲಕ. 5. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. "चित्रं स्यादद्भुतालेख्यतिलकेषु विहायसि" विश्व॰। (स्त्री॰)–आ–ತ್ರಾ. 6. ಆಮಿಷವರ್ಣದ ಗಿಡ, ಇಲಿಯಾಲದ ಗಿಡ. 7. ಬುಡುಮೆ ಗಿಡ. 8. ಸುಭದ್ರೆ, ಅರ್ಜುನನ ಪತ್ನಿ. 9. ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾಗಿ 14 ನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ, ಚಿತ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರ. "हिमनिर्मुक्तयोर्योगे चित्राचन्द्रमसोरिव" रघु॰ १-४६। 10. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. 11. ಒಂದು ಸರ್ಪ. 12. ದಂತೀವೃಕ್ಷ. "चित्राखुपर्णीगोतुम्बासुभद्रादन्तिकासु च। ऋक्षाप्सरोऽहिभेदेषु कर्बुरे चाभिधेयवत्" विश्व॰। (वि॰) 13. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. "चित्रं चरित्रं जगतीति तस्य न श्लाघयामास नरेषु को वा" चं॰ भा॰। 14. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ, ನಾನಾವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "कुर्वन्नानाकुसुमरजसा यत्र चित्रं वितानम्" हंस॰ १-४१। (पुं॰) 15. ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳುಗಿಡ. 16. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ.

चित्रक ಚಿತ್ರಕ (ಪುಂ॰) 1. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 2. ಚಿರತೆ, ಕಿರುಬ. चित्रेण कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। 3. ಚಿತ್ರಗಾರ, ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವವನು. 4. ಹರಳು ಗಿಡ. 5. ಬೇಟೆಗಾರ. 6. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. (न॰) 7. ತಿಲಕ, ಹಣೆಯಲ್ಲಿಡುವ ಕುಂಕುಮದ ಬೊಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುದು. "चित्रकं तिलके ना तु व्याघ्रे वह्न्यास्यभेषजे। एरण्डे" नानार्थर॰।

चित्रकण्ठ ಚಿತ್ರಕಂಠ (ಪುಂ॰) ಪಾರಾವತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. चित्रः कण्ठोऽस्य। स्त्रियाम् जाति॰ "ङीष्" (४-१-६३)। **–कण्ठी** –ಕಂಠೀ.

चित्रकर ಚಿತ್ರಕರ (ಪುಂ॰) ಚಿತ್ರಗಾರ, ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಬಣ್ಣಹಾಕುವವನು. चित्रं करोति—कृञ् "टः" (३-२-२१)।

चित्रकर्मन् ಚಿತ್ರಕರ್ಮನ್ (ನ॰) 1. ಅದ್ಭುತವಾದ ಕಾರ್ಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕೆಲಸ. चित्रं कर्म। 2. ಚಿತ್ರದ ಕೆಲಸ, ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವುದು, ಶಿಲ್ಪ. "आकाशे रचितमभित्ति चित्रकर्म" माघ॰ ४-५३।

(वि०) 3. ಅನೇಕವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. "नैकत्र प्रियसंवासः सुहृदां चित्रकर्मणाम्" भाग० १०-५-२५। 4. ಅದ್ಭುತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವ ಯಕ್ಷಿಣಿಯವನು, ಗಾರುಡಿಗ, ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ.

चित्रकाय चित्रकाय (पुं०) 1. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 2. ಚಿರತೆ, ಕಿರುಬ. चित्रः कायोऽस्य।

चित्रकार चित्रकार (पुं०) 1. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು, ಚಿತ್ರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು, ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವವನು. चित्रं करोति—कृञ् "अण्" (३-२-१)। 2. ಒಬ್ಬ ಸಂಕೀರ್ಣ ಜಾತಿಯವನು. "स्वपतेरपि गान्धिक्यां चित्रकारोऽप्यजायत" पराशरः। (वि०) 3. ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು.

चित्रकुण्डल चित्रकुण्डल (पुं०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "अयोबाहुर्महाबाहुश्चित्राङ्गश्चित्रकुण्डलः" भा० आदि० १३१-६।

चित्रकुष्ठ चित्रकुष्ठ (न०) ಒಂದು ವಿಧ ಕುಷ್ಠರೋಗ.

चित्रकूट चित्रकूट (पुं०) ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಶ್ರೀರಾಮನು ವನವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. चित्रं कूटं शृङ्गमस्य। ಈ ಪರ್ವತವು ಪ್ರಯಾಗಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಭರದ್ವಾಜಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವುದು. ಭರದ್ವಾಜರು, ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಭರತನಿಗೆ ಈ ಪರ್ವತದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರು. "भरतार्धतृतीयेषु योजनेष्वजने वने। चित्रकूटो गिरिस्तत्र रम्यनिर्झरकाननः। उत्तरं पार्श्वमासाद्य तस्य मन्दाकिनी नदी। पुष्पितद्रुमसंछन्ना रम्यपुष्पितकानना। अनन्तरं तत्सरितश्चित्रकूटश्च पर्वतः। तयोः पर्णकुटी तात तत्र तौ वसतो ध्रुवम्" रामा०। "भरद्वाजशासनपरिगृहीतविचित्रचित्रकूटगिरिकटकतटरम्यावसथ" रघु० ग०।

चित्रकृत् चित्रकृत् (पुं०) "चित्रकार" ಪದದ ಅರ್ಥ. (वि०) ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

चित्रकेतु चित्रकेतु (पुं०) 1. ಗರುತ್ಮಂತನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "सुमुखश्चित्रकेतुश्च चित्रबर्हस्तथाऽनलः" भा० उद्योग० १०१-१२। 2. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಊರ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವಸಿಷ್ಠರ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "ऊर्जायां जज्ञिरे पुत्राः वसिष्ठस्य परन्तप। चित्रकेतुप्रधानास्ते सप्त ब्रह्मर्षयोऽमलाः। चित्रकेतुः सुरोचिश्च विरजा मित्र एव च। उल्वणो वसुभृद्यानो द्युमान्शक्तयादयोऽपरे" भाग० ४-१-४०, ४१। 3. ಶೂರಸೇನ ದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "आसीद्राजा सार्वभौमः शूरसेनेषु वै नृप। चित्रकेतुरिति ख्यातो यस्यासीत् कामधुक् मही" भाग० ६-१४-१०।

चित्रग चित्रग, -गत -गत (वि०) ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿರುವ, ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. चित्रं गच्छति—चित्र+गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। चित्रं गतो वा।

चित्रगुप्त चित्रगुप्त (पुं०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಒಬ್ಬ ಕಿಂಕರ. ಈತನು ಮನುಷ್ಯನು ಮಾಡುವ ಪಾಪಪುಣ್ಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡಲು ಯಮನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು. ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನು ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಇವನು ಸೂರ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿದ್ದನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಯಮಧರ್ಮರಾಯನು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶುಭಾಶುಭಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿರಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮಿಸಿದನು. "नामान्येषां लिखामि ध्रुवमहमधुना चित्रगुप्तः प्रमाङ्क्ते" मुद्रा० १-२०। 2. यमधर्मराय. "चित्रगुप्तस्तु पुंसि स्यात् यमे तस्य च लेखके" मेदि०।

चित्रग्रीव चित्रग्रीव (पुं०) ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಕಪೋತ ರಾಜ.

चित्रजल्प चित्रजल्प (पुं०) ನಾನಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಮಾತು.

चित्रज्ञ चित्रज्ञ (वि०) 1. ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲು ಬಲ್ಲವನು. चित्रं चित्रकाव्यं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

चित्रतण्डुला चित्रतण्डुला (स्त्री०) ವಾಯುವಿಳಂಗ. चित्रस्तण्डुलोऽस्याः।

चित्रतूलिका चित्रतूलिका (स्त्री०) ಚಿತ್ರಬರೆಯುವ ಕುಂಚ.

चित्रदण्डक चित्रदण्डक (पुं०) 1. ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ. चित्रो दण्डः काण्डोऽस्य। 2. ಹತ್ತಿ ಗಿಡ.

चित्रनेत्रा चित्रनेत्रा, -लोचना -लोचना (स्त्री०) ಶಾರಿಕಾಪಕ್ಷಿ. चित्रं नेत्रं यस्याः। चित्रं लोचनं यस्या वा।

चित्रन्यस्त चित्रन्यस्त (वि०) ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. चित्रे न्यस्तः। "चित्रन्यस्ता इव गताः प्रकामालोकनीयताम्" कुमा० २-२४।

चित्रपक्ष चित्रपक्ष (पुं०) 1. ತಿತ್ತಿರಿಪಕ್ಷಿ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. चित्रौ पक्षावस्य।

चित्रपट चित्रपट (पुं०) 1. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. 2. ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಚಿತ್ರ. 3. ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ.

चित्रपत्रक चित्रपत्रक (पुं०) मयूर, नविलु. चित्रं पत्रं पक्षोऽस्य वा "कप्" (५-४-१५४)। "वर्षामदशिखी केकी शिखण्डी चित्रपत्रकः" वैज०।

चित्रपत्रिका चित्रपत्रिका (स्त्री०) चित्रपर्णीगिड, नरिहोन्नेगिड. चित्रं पत्रं पर्णोऽस्याः वा "कप्" (५-४-१५४)।

चित्रपथा चित्रपथा (स्त्री०) प्रभासक्षेत्रदल्लिरुव ओंदु नदि. "ततो गच्छेन्महादेवि नदीं चित्रपथां शुभाम्। ब्रह्मकुण्डसमीपस्थां चित्रादित्यस्य मध्यतः" स्कान्द०।

चित्रपद चित्रपद (वि०) 1. आश्चर्यकरवाद पदगळुळ्ळ वाक्य. चित्राणि पदानि यत्र। "वल्गु चित्रपदं श्लक्ष्णं याज्ञसेनि त्वया वचः" भा० वन० ३१-१। (स्त्री०) **-पदा -पदा.** 2. वृत्तरत्नाकरोक्तवाद एंटनेय छंदस्सिन ओंदु वृत्त. **इदर लक्षणः** "भौगिति चित्रपदा गः" वृ० र०। भगणद्वय मत्तु कोनेयल्लि गुरुद्वय प्रतिपादगळल्लियू इरुवुदु "**चित्रपदा**" वृत्तवागुवुदु. **इदर गणविन्यासः**

भ	भ	गु	गु
०।।	०।।	०	०

चित्रपर्णी चित्रपर्णी (स्त्री०) 1. नरिहोन्नेगिड. चित्राणि पर्णान्यस्याः। "पृश्निपर्णी पृथक्पर्णी चित्रपर्ण्यङ्घ्रिपर्णिका" अम०। 2. नीरु हिप्पलि. 3. मंजिष्ठे.

चित्रपिच्छ चित्रपिच्छ (पुं०) मयूर, नविलु.

चित्रपुङ्ख चित्रपुंख (पुं०) बाण. चित्रः पुंखोऽस्य।

चित्रपृष्ठ चित्रपृष्ठ (पुं०) चटक, गुब्बच्चि. चित्रं पृष्ठमस्य। "कलविङ्कश्चित्रपृष्ठो गृहनीडो वृषायणः" हारा०।

चित्रफल चित्रफल (पुं०) मत्स्य, मीनु. चित्रं फलं फलकमिवाकारोऽस्त्यस्य।

चित्रफलक चित्रफलक (न०) चित्रवन्नु बरेयुव हलगे.

चित्रफला चित्रफला (स्त्री०) 1. इंद्र वारुणगिड, हावुमेक्के गिड. 2. हेग्गुळ्ळद गिड. 3. बदनेय गिड.

चित्रबर्ह चित्रबर्ह (पुं०) 1. मयूर, नविलु. चित्रा बर्हा यस्य। 2. गरुत्मंतन ओब्ब मग. "सुमुखश्चित्रकेतुश्च चित्रबर्हस्तथाञ्जलः" भा० उद्योग० १०१-१२।

चित्रभानु चित्रभानु (पुं०) 1. अग्नि, बेंकि. चित्रा भानवोऽस्य। "ज्वलतः शमनाय चित्रभानोः प्रलयाप्लावमिवाभिदर्शयन्तः" माघ० २०-७०। 2. सूर्य. "चित्रभानुः पुमान् वैश्वानरे चाहस्करेऽपि च" मेदि०। 3. हरळु गिड. 4. एक्कद गिड. 5. प्रभव मोद लाद अरवत्तु संवत्सरगळल्लि ओंदु. 6. शिव, ईश्वर. (पुं० द्वि०) 7. अश्विनी देवतेगळु.

चित्रमण्डल चित्रमंडल (पुं०) मंडलद हावु.

चित्रमृग चित्रमृग (पुं०) चित्रवर्णद जिंके, हरिण. चित्रवर्णो मृगः।

चित्रयत् चित्रयत् (वि०) 1. आश्चर्यवुंटुमाडुत्तिरुव. 2. चित्रवर्णवागि माडुत्तिरुव. चित्र (चित्रीकरणे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विचित्रया चित्रयतेव भिन्नां रुचं रवेः केतनरत्नभासा" किरा० १६-३।

चित्ररथ चित्ररथ (पुं०) 1. ओब्ब गंधर्व. चित्रो रथोऽस्य। ई गंधर्वनु कश्यपन पत्नियाद मुनियल्लि हुट्टिदवनु. "भीमश्चित्ररथश्चैव विख्यातः सर्वविद्वशी। इत्येते देवगन्धर्वा मौनेयाः परिकीर्तिताः" भा० आदि० ६६-४३। 2. सूर्य. "अथ चित्ररथः सूर्यगन्धर्वान्तरयोः पुमान्" मेदि०।

चित्ररश्मि चित्ररश्मि (पुं०) नाना बण्णगळ किरणगळिंद कूडिद मरुद्गण. चित्रा रश्मयोऽस्य।

चित्रलता चित्रलता (स्त्री०) ओब्ब अप्सरस्सु.

चित्रलेखनी चित्रलेखनी (स्त्री०) चित्रवन्नु बरेयुव कुंचे, तूलिके. चित्रं लिख्यतेऽनया — लिख (अक्षरविन्यासे) "ल्युट्" (३-३-११७)।

चित्रलेखा चित्रलेखा (स्त्री०) 1. बाणासुरन मंत्रियाद कुंभाण्डन मगळु, बाणासुरन मगळाद ऊषादेवियसखि. 2. ओब्ब अप्सरस्सु. [चित्रलेखेयु ऊषादेवियप्रार्थनेयंते देवगंधर्व मोदलाद अनेकर चित्रगळन्नु बरेदु तोरिसलु ऊषेयु अवुगळल्लि श्रीकृष्णन मगनाद अनिरुद्धनन्नु मोहिसि मदुवेयागुवळु.] "बाणस्य मन्त्री कुम्भाण्डश्चित्रलेखा च तत्सुता। सख्यपृच्छत्सखीमूषां कौतूहलसमन्विता। व्यसनं तेऽपकर्षामि त्रिलोक्यां यदि भाव्यते। तमानेष्ये नरं यस्ते मनोहर्ता तमादिश। इत्युक्त्वा देवगन्धर्वसिद्धचारणपन्नगान्। दैत्यविद्याधरान् यक्षान् मनुजांश्च यथालिखत्। मनुजेषु च

सा वृष्णीन् शूरमानकदुन्दुभिम्। व्यलिखद्रामकृष्णौ च प्रद्युम्नं वीक्ष्य लज्जिता। अनिरुद्धं विलिखितं वीक्ष्योषावाङ्मुखी ह्रिया। सोसावसाविति प्राह स्मयमाना महीपते। चित्रलेखा तमाज्ञाय पौत्रं कृष्णस्य योगिनी। ययौ विहायसा राजन् द्वारकां कृष्णपालिताम्। तत्र सुप्तं सुपर्यङ्के प्राद्युम्नि योगमास्थिता। गृहीत्वा शोणितपुरं सख्यै प्रियमदर्शयत्। सा च तं सुन्दरवरं विलोक्य मुदिताननाः। दुष्प्रेक्ष्ये स्वगृहे पुम्भी रेमे प्राद्युम्निना समम्" भाग० १०-६२।

चित्रवत् ಚಿತ್ರವತ್ (वि०) चित्रगळिंद कूडिद. चित्राण्यत्र सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "तयोर्यथाप्रार्थितमिन्द्रियार्थानासेदुषोः सद्मसु चित्रवत्सु" रघु० १४-२५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ನತೀ.

चित्रवदाल ಚಿತ್ರವದಾಲ (पुं०) सावि़र कोरेगळुळ्ळ पारीनवेंब ऒंदु जातिय मत्स्य.

चित्रवर्मन् ಚಿತ್ರವರ್ಮನ್ (पुं०) 1. धृतराष्ट्रन ऒब्ब मग. 2. कुलूतदेशद ऒब्ब दोरे. (वि०) 3. बण्ण बण्णद कवचवन्नु तोट्टिरुव. चित्रं वर्मास्य।

चित्रवहा ಚಿತ್ರವಹಾ (स्त्री०) ऒंदु नदि. चित्रं वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "करीषिणीं चित्रवहां चित्रसेनां च निम्नगाम्" भा०।

चित्रवाहन ಚಿತ್ರವಾಹನ (पुं०) मणलूरपुरद ऒब्ब दोरे, चित्रांगदेय तंदे. "मणलूरेश्वरं राजन् धर्मज्ञं चित्रवाहनम्। तस्य चित्राङ्गदा नाम दुहिता चारुदर्शना" भा० आदि० २३५-१७।

चित्रविद्या ಚಿತ್ರವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) चित्रकले, चित्र बरेयुव विद्ये.

चित्रवीर्य ಚಿತ್ರವೀರ್ಯ (पुं०) कंपुहरळु गिड.

चित्रशाला ಚಿತ್ರಶಾಲಾ, -शालिका -ಶಾಲಿಕಾ (स्त्री०) चित्रवन्नु बरेयुव मने. चित्रनिर्माणार्था शाला।

चित्रशिखण्डिज ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜ (पुं०) अंगिरस्सिन मगनाद बृहस्पति. चित्रशिखण्डिनो जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-१-९७)। "जीव आङ्गिरसो वाचस्पतिश्चित्रशिखण्डिजः" अम०।

चित्रशिखण्डिन् ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿನ್ (पुं० ब० व०) सप्त ऋषिगळु, मरीचि मोदलाद एळु ऋषिगळु. "मरीचिरङ्गिरा अत्रिः पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः। वसिष्ठश्चेति सप्तैते ज्ञेयाश्चित्रशिखण्डिनः"।

चित्रशीर्षक ಚಿತ್ರಶೀರ್ಷಕ (पुं०) तलेय मेले चुक्कि गळिरुव ऒंदु जातिय हुळ. चित्रं शीर्षमस्य "कप्" (५-४-१५४)।

चित्रसर्प ಚಿತ್ರಸರ್ಪ (पुं०) ऊसरवल्लियेंब हावु, मैयल्लि बॊट्टुगळिरुव ऒंदु जातिय हावु. इदक्के मूलुधानवेंदु हेसरु.

चित्रसेन ಚಿತ್ರಸೇನ (पुं०) 1. धृतराष्ट्रन ऒब मग. 2. ऒब्ब गंधर्वराज, विश्वावसु गंधर्वन मग. [पाण्डवरु वासमाडुत्तिद्द अरण्यक्के दुर्योधननु बंदु तन्न वैभववन्नु तोरिसि अवरन्नु अवमानगॊळिसलु यत्निसिदाग इंद्रन मातिनंते ई गंधर्वनु अल्लिगे बंदु दुर्योधननन्नु कैकालु कट्टि कॊंडॊय्युत्तिरलु दुर्योधननु तन्नन्नु बिडिसबेकेंदु धर्मराजनल्लि मॊरे यिट्टनु. आग धर्मराजनु अर्जुननन्नु कळुहिसि इवनन्नु बिडिसिदनु.] भा० वन०। 3. नरिष्यंतन ऒब्ब मग. "चित्रसेनो नरिष्यन्तादृक्षस्तस्य सुतोऽभवत्" भाग० ९-२-११। 4. चतुर्दश मनुगळल्लि हदिमूरनेय मनुविन मग. "मनुस्त्रयोदशो भाव्यो देवसावर्णिरात्मवान्। चित्रसेनविचित्राद्या देवसावर्णिदेहजाः" भाग० ८-१३-३०।

चित्रस्थ ಚಿತ್ರಸ್ಥ (वि०) चित्रदल्लिरुव, चित्रदल्लि बरेयल्पट्टिरुव. चित्रे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

चित्रहस्त ಚಿತ್ರಹಸ್ತ (पुं०) युद्धकालदल्लि तोर्पडिसुव कैचळक, हस्तकौशल.

चित्रा ಚಿತ್ರಾ (स्त्री०) 1. हेमंत ऋतुविन रात्रि. "तामसी सात्त्विकी चित्रा चित्रोपघ्ना च राजसी। खण्डिता चेति शर्वर्यः प्रावृडाद्यृतुषु क्रमात्" वैज०। 2. इलियालद मर, इलिकिविय गिड. "चित्रोपचित्रान्यग्रोधी रण्डा मूषिकपर्ण्यपि" वैज०। 3. करियतिगडे मर. "कृष्णायां रोचनी श्यामा काला चित्रा सुषेण्यपि" वैज०। 4. बुडुमे गिड. "चित्रा गवाक्षी गोतुम्बा" अम०। 5. एळु तंतिगळुळ्ळ, वीणे. "अथ स्याच्चित्रा परिवादिनी। तन्त्र्यश्चेत्सप्त" वैज०। 6. चित्रानक्षत्र. 7. सुभद्रे, अर्जुनन पत्नि. "हिमनिर्मुक्तयोर्योगे चित्राचन्द्रमसोरिव" रघु० १-४६।

चित्रांशुक ಚಿತ್ರಾಂಶುಕ (ನಂ) ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ, ಚೀಟಿ ಬಟ್ಟೆ. चित्रमंशुकम्। "शतमखधनुःशेषचित्रांशुकेन" ಹಂಸ० १-१३।

चित्राङ्ग ಚಿತ್ರಾಂಗ (ಪುಂ) 1. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಮೈಯುಳ್ಳ ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 4. ಹರಿತಾಳ, ಅರಿದಳ.

चित्राङ्गद ಚಿತ್ರಾಂಗದ (ಪುಂ) 1. ಶಂತನುರಾಜನಿಗೆ ಸತ್ಯವತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಸಹೋದರ. [ಭೀಷ್ಮನು ತಂದೆಯಾದ ಶಂತನುರಾಜನ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಸಫಲಗೊಳಿಸಲು ತಾನು ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಸತ್ಯವತಿಯನ್ನು ತಂದು ಅವನಿಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಸಿದನು. ಸತ್ಯವತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದ ಮತ್ತು ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು.] 2. ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. 3. ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾಧರ. (स्त्री०) **-दा-दा.** 4. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. 5. ಅರ್ಜುನನು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಾದ ಒಬ್ಬ ಹೆಂಗಸು, ಮಣಲೂರಪುರಾಧೀಶನ ಮಗಳು, ಬಭ್ರುವಾಹನನ ತಾಯಿ. "अभिगम्य महाबाहुरभ्यागच्छन्महीपतिम्। मणलूरेश्वरं राजन् धर्मज्ञं चित्रवाहनम्। तस्य चित्राङ्गदा नाम दुहिता चारुदर्शना। तां ददर्श पुरे तस्मिन् विचरन्तीं यदृच्छया। दृष्ट्वा च तां वरारोहां चकमे चैत्रवाहनीम्" भा० आदि० २३५-१८। "तत्र चित्राङ्गदा तेन व्यूढा राजकुमारिका" चं० भा०।

चित्राटीर ಚಿತ್ರಾಟೀರ (ಪುಂ) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಘಂಟಾಕರ್ಣನಿಗೆ ಬಲಿಕೊಟ್ಟ ಆಡಿನ ರಕ್ತದಿಂದ ಜೊಟ್ಟನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಹಣೆ. "चित्राटीरो घण्टाकर्णबलिच्छागास्रबिन्दुभिः। अङ्कितभाले चन्द्रे च" हेम०।

चित्राण्डक ಚಿತ್ರಾಣ್ಡಕ (ಪುಂ) ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಕಪ್ಪೆ.

चित्रान्न ಚಿತ್ರಾನ್ನ (ನಂ) ಚಿತ್ರಾನ್ನ, ಹುಳಿಯನ್ನ, ಎಳ್ಳಿನ ಅನ್ನ, ನಿಂಬೆಹುಳಿಯನ್ನ ಮುಂತಾದುವು, ಸಂಬಾರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಲೆಸಿದ ಅನ್ನ.

चित्रापूप ಚಿತ್ರಾಪೂಪ (ಪುಂ) ಸುಟ್ಟರೊಟ್ಟಿ. ಬಿಸ್ಕತ್ತು ಮುಂತಾದುದು.

चित्रायस ಚಿತ್ರಾಯಸ (ನಂ) ಉಕ್ಕು.

चित्रायुध ಚಿತ್ರಾಯುಧ (ಪುಂ) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

चित्रारम्भ ಚಿತ್ರಾರಂಭ (ಪುಂ) ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪುತ್ಥಳಿಕೆ. चित्रे आरभ्यते—आ+रभ (राभस्ये) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)।

चित्रार्पितारम्भ ಚಿತ್ರಾರ್ಪಿತಾರಂಭ (ವಿ०) ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯನಿರತ ಪುರುಷ. चित्रार्पितः आरम्भो यस्य। "सक्ताङ्गुलिः सायकपुङ्ख एव चित्रार्पितारम्भ इवावतस्थे" रघु० २-३१।

चित्रावनि ಚಿತ್ರಾವನಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ವೇದ ಪಠನದಿಂದ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವರ್ಚಸ್ಸು. "मुखशोभा वेदशालिमुखे चित्रावनिश्च सा" वैज०।

चित्रावसु ಚಿತ್ರಾವಸು (ಪುಂ) ರಾತ್ರಿ. चित्राणि विविधानि चन्द्रार्कनक्षत्राणि वसन्ति यस्याम्—वस (निवासे) "उः" (उ० १-१०)।

चित्रिक ಚಿತ್ರಿಕ (ಪುಂ) ಚೈತ್ರಪೂರ್ಣಿಮಾಸ. चित्रानक्षत्रं पौर्णमास्यामस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११६)।

चित्रिणी ಚಿತ್ರಿಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು, ಪದ್ಮಿನೀ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. ಪದ್ಮಿನೀ ಚಿತ್ರಿಣೀ ಶಂಖಿನೀ ಮತ್ತು ಹಸ್ತಿನೀ ಎಂದು ಹೆಂಗಸರು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ. "पद्मिनी चित्रिणी चैव शङ्खिनी हस्तिनी तथा। शशो मृगो वृषोऽश्वश्च स्त्रीपुंसोर्जातिलक्षणम्"। ಶಶಜಾತಿಯ ಪುರುಷನಿಂದ ಪದ್ಮಿನೀ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸೂ ಮೃಗಜಾತಿಯ ಪುರುಷನಿಂದ ಚಿತ್ರಿಣೀ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸೂ ವೃಷಭಜಾತಿಯ ಪುರುಷನಿಂದ ಶಂಖಿನೀ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸೂ ಅಶ್ವಜಾತಿಯ ಪುರುಷನಿಂದ ಹಸ್ತಿನೀ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸೂ ತೃಪ್ತಿಪಡುವಳು. "शशके पद्मिनी तुष्टा चित्रिणी रमते मृगम्। वृषभे शङ्खिनी तुष्टा हस्तिनी रमते हयम्"। ಪದ್ಮಿನೀ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು ಪದ್ಮದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳವಳೂ ಚಿತ್ರಿಣಿಯು ಮತ್ಸ್ಯದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳವಳೂ ಶಂಖಿನಿಯು ಕ್ಷಾರಗಂಧವುಳ್ಳವಳೂ ಹಸ್ತಿನಿಯು ಮದದ ಗಂಧವುಳ್ಳವಳೂ ಆಗಿರುವಳು. "पद्मिनी पद्मगन्धा च मीनगन्धा च चित्रिणी। शङ्खिनी क्षारगन्धा च मदगन्धा च हस्तिनी" रतिमं०।

चित्रित ಚಿತ್ರಿತ (ವಿ०) ಚಿತ್ರವರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नानाविध वर्णाढ्यकल्पित. चित्रमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)।

चित्रिन् ಚಿತ್ರಿನ್ (ವಿ०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವನು. चित्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಚಿತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **चित्रिणी ಚಿತ್ರಿಣೀ.**

चित्रीकरण ಚಿತ್ರೀಕರಣ (ನಂ) ವರ್ಣವರ್ಣದ್ದಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ನಾನಾವಿಧ ವರ್ಣದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

चित्रीकृत चित्रीकृत (वि०) 1. नानाविध बण्णद्दागि माडल्पट्ट. 2. ऒंदु चित्रवागि माडल्पट्ट, भाव चित्रवागि माडल्पट्ट, ऒंदु प्रतिरूपवागि माडल्पट्ट. "स्मृतिकारिणा त्वया मे पुनरपि चित्रीकृता कान्ता" शाकु० ६-२१।

चित्रेश चित्रेश (पुं०) चित्रानक्षत्रक्के पतियाद चंद्र. चित्राया ईशः।

चित्रोक्ति चित्रोक्ति (स्त्री०) 1. आकाशवाणि. 2. विचित्रवाद मातु, आश्चर्यकरवाद मातु. चित्रा उक्तिः। 3. अनिरीक्षितवाद मातु. 4. पैशुरियिंद कूडिद भाषण, निरर्गळवाद भाषण.

चित्रोत्पला चित्रोत्पला (स्त्री०) अनेक विधवाद कमलगळिंद कूडिद ऒंदु नदि. "नदी तत्र महापुण्या विष्णुपादविनिर्गता। चित्रोत्पलेति विख्याता सर्वपापहरा शुभा" पुरुषोत्तमतत्वम्।

चिदाकाश चिदाकाश (पुंन०) शुद्धब्रह्म, सर्वाधारवागियू आकाशदंते निर्लिप्तवागियू इरुव ब्रह्म. चित् आकाशमिव।

चिदात्मन् चिदात्मन् (पुं०) परब्रह्म, चैतन्य स्वरूपनाद परमात्म. चित् चैतन्यमात्मा यस्य। "एतद्रूपं भगवतोह्यरूपस्य चिदात्मनः। मायागुणैर्विरचितं महदादिभिरात्मनि" भाग० १-३-३०।

चिदाभास चिदाभास (पुं०) जीव. चितः आभासः प्रतिबिम्बः।

चिद्रूप चिद्रूप (पुं०) 1. ज्ञानस्वरूपनाद परमात्म, परब्रह्म. चित् ज्ञानमेव रूपमस्य। (वि०) 2. सहृदय, ऒळ्ळेय मनस्सुळ्ळवनु. "चिद्रूपस्तु सुमानसः" वैज०। 3. बुद्धिवंत, प्रतिभाशालि.

चिन्तक चिन्तक (वि०) आलोचिसुववनु, विचार माडुववनु. चिति (स्मृत्याम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "नगरे नगरे चैकं कुर्यात्सर्वार्थचिन्तकम्" मनु० ७-१२१।

चिन्तन चिन्तन (न०) 1. आलोचने, चिंते. चिति (स्मृत्याम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. आशिसुवुदु, अपेक्षिसुवुदु. "परद्रव्येष्वभिध्यानं मनसानिष्टचिन्तनम्" मनु० १२-५। 3. योचने, विचार, विमर्श. चिति + णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

चिन्तनीय चिन्तनीय (वि०) 1. चिंतिसलु योग्यवाद. 2. ध्यानमाडल्पडुव. चिति (स्मृत्याम्) "अनीयर्" (३-१-९६)।

चिन्ता चिन्ता (स्त्री०) 1. कुतूहलदिंद नेनेयुवुदु, तवकदिंद स्मरिसुवुदु. चिति (स्मृत्याम्) "अङ्" (३-३-१०५)। "चिन्तासन्ततितन्तुजालनिबिडस्यूतेव लग्ना प्रिया" मालती० ५-१०। 2. मूव तैरदु व्यभिचारिभावगळल्लोंदु, इष्टवाद वस्तुवु दोरकदे इरुवुदु अनिष्टवु संभविसुवुदु इवुगळिंद उंटागुव ध्यान. "ध्यानं चिन्ता हितानाप्तेः शून्यताश्वासतापकृत्" सा० द० ३-१७१। "चिन्तादीर्घैरपि शकलिता शर्वरी नापयाति" हंस० २-३३। 3. ध्यान, चिंतने. "धर्मक्रियात्मचिन्ता च सात्त्विकं गुणलक्षणम्" मनु० १२-२४। 4. अपेक्षे, अभिलाषे. "तदेकलुब्धे हृदि मेऽस्ति लब्धुं चिन्ता न चिन्तामणिमप्यनर्घ्यम्" नैष० ३-८१।

चिन्ताकुल चिन्ताकुल (वि०) चिंतेयिंद पीडितनाद, योचनेयिंद कूडिद. चिन्तया आकुलः।

चिन्तापर चिन्तापर (वि०) 1. योचनेयल्लिरुव. 2. ध्यानमाडुत्तिरुव.

चिन्तामणि चिन्तामणि (पुं०) 1. चिंतिसिदुदन्नु कॊडुव ऒंदु मणि. "तदेकलुब्धे हृदि मेऽस्ति लब्धुं चिन्ता न चिन्तामणिमप्यनर्घ्यम्" नैष० ३-८१। "सामर्थ्यसंपादितवाञ्छितार्थश्चिन्तामणिः स्यान्न कथं हनूमान्" भट्टि० १०-३५। 2. अपेक्षिसिदुदन्नेल्ला कॊडुव परमात्म. "आयुरारोग्यमथं च भोगांश्चैवानुषङ्गिकान्। ददाति ध्यायतां नित्यं सर्वकामप्रदो हरिः"। 3. प्रयाण हॊरटुबरलु योग्यवाद ऒंदु शुभयोग. "सहजस्थानगो भौमो भाग्यस्थश्च बृहस्पतिः। चिन्तामणिसमाख्योऽयं यातुः संकल्पपूरकः"।

चिन्तावेश्मन् चिन्तावेश्मन् (न०) मंत्राल्योचनेय गृह, मंत्राल्योचनेय सभांगण.

चिन्तित चिन्तित (न०) 1. चिंते, मनस्सिन योचने. चिति (स्मृत्याम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "निर्दिशेति गदिते जयाध्वजा प्रत्यवेक्ष्य मम चिन्तितं वद। आशु सर्वजनमध्यगं त्वया दृश्यतामिति च बन्धुचौरजा" बृहत्सं० ५१-२४। 2. अभिलाषे, मनोरथ. "अस्यानुकूलय मतिं मतिमन्ननेन सख्या सुखं समभियास्यसि चिन्तितानि"

किरा० १३-७१। 3. ನೆನಪು, ಸ್ಮರಣೆ. 4. ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ. (वि०) 5. ಯೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. कर्मo "क्तः"। "यच्चिन्तितं तदिह दूरतरं प्रयाति यच्चेतसा न गणितं तदिहाभ्युपैति" उद्भ०।

चिन्तितोपनत ಚಿಂತಿತೋಪನತ (वि०) ನೆನೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಕೂಡಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ.

चिन्त्य ಚಿಂತ್ಯ (वि०) 1. ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಡುವ, ನೆನೆಯಲ್ಪಡುವ. चिति (स्मृत्याम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

चिपिट ಚಿಪಿಟ (पुं०) 1. ಅವಲಕ್ಕಿ. "शालयः सतुषा आर्द्रा भ्रष्टा अस्फुटितास्ततः। कुट्टिताः चिपिटाः प्रोक्तास्ते स्मृताः पृथुका अपि" भावप्र०। 2. ಬಗ್ಗಿದ ಮೂಗು. नि नता नासिका "पिटच्" (५-२-३३)। नेः चिरादेशश्च। (वि०) 3. ಬಗ್ಗಿದ ಮೂಗುಳ್ಳ. नता नासिकाऽस्य।

चिपिटक ಚಿಪಿಟಿಕ (पुं०) ಅವಲಕ್ಕಿ. चिपिट स्वार्थे "कन्"।

चिपुट ಚಿಪುಟ (पुं०) "चिपिट" ಪದದ ಅರ್ಥ. पृषो०।

चिप्प ಚಿಪ್ಪ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ನಖರೋಗ. "नखमांसमधिष्ठाय वातं पित्तं च देहिनाम्। करोति दाहपाकौ च तं व्याधिं चिप्पमादिशेत्"।

चिप्य ಚಿಪ್ಯ (पुं०) ಪುರೀಷ (ಮಲ)ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೃಮಿ. अयवाः वियवाः किप्याः चिप्याः गण्डूपदाः चूरवः मत्कुणाः द्विमुखाः ಎಂದು ಪುರೀಷ ಜನ್ಯವಾದ ಕೃಮಿಗಳು ಏಳು ವಿಧ.

चिबुक ಚಿಬುಕ (न०) ಗಲ್ಲ, ಮುಟಿಯ ಕೆಳಭಾಗ. चीव्यते—चीव् (आदानसंवरणयोः) "कुः" (उ० १-३७)। स्वार्थे "कन्"। "तालूदरं बस्तिशीर्षं चिबुकं गलशुण्डिके" याज्ञ० ३-९८।

चिमि ಚಿಮಿ (पुं०) ಗಿಣಿ, ಶುಕಪಕ್ಷಿ. चिनोति मनुष्यजातिवत् वाक्यानि।

चिर ಚಿರ (अव्य०) 1. ಬಹಳಕಾಲ, ದೀರ್ಘಕಾಲ. चिञ् (चयने) "रक्" बाहु०। "चिरमुज्झितापि तनुरौज्झदसौ न पितृप्रसूः प्रकृतिमात्मभुवः" माघ० ९-१४। (वि०) 2. ದೀರ್ಘಕಾಲದ, ಬಹಳಕಾಲದ. "चिररतिपरिखेदप्राप्तनिद्रासुखानां चरममपि शयित्वा पूर्वमेव प्रबुद्धाः" माघ० ११-१३।

चिरकारिन् ಚಿರಕಾರಿನ್ (वि०) ಬಹಳಕಾಲ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ದೀರ್ಘಕಾಲ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ಬಹಳ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. चिरेण करोति—कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-कारिणी -କାରିଣୀ.**

चिरकाल ಚಿರಕಾಲ (पुं०) ದೀರ್ಘಕಾಲ, ಬಹಳಕಾಲ.

चिरक्रिय ಚಿರಕ್ರಿಯ (वि०) ಬಹಳಕಾಲ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. ಬಹಳ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. चिरा क्रिया यस्य।

चिरजीविका ಚಿರಜೀವಿಕಾ (स्त्री०) ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವೃತ್ತಿ, ಬಹಳಕಾಲದ ಜೀವನೋಪಾಯ.

चिरजीविन् ಚಿರಜೀವಿನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ, चिरं जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "पद्मासनस्सुरज्येष्ठश्चिरजीवी सनातनः" वैज०। 3. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 4. ಶಾಲ್ಮಲಿ ವೃಕ್ಷ, ಬೂರಗದ ಮರ. 5. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ. 6. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ. 7. ಬಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ. 8. ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿ. 9. ಹನುಮಂತ, ಆಂಜನೇಯ. 10. ವಿಭೀಷಣ. 11. ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ. 12. ಪರಶುರಾಮ. "अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनूमांश्च विभीषणः। कृपः परशुरामश्च सप्तैते चिरजीविनः"। (वि०) 13. ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುವ.

चिरञ्जीविन् ಚಿರಂಜೀವಿನ್ (पुं०) "चिरजीविन्" ಪದದ ಅರ್ಥ. पृषो०।

चिरण्टी ಚಿರಂಟೀ (स्त्री०) 1. ಬಹಳಕಾಲ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಸುವಾಸಿನಿ, ಸುಮಂಗಲಿ. चिरेण अटति पितृगेहात् भर्तृगेहम्—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "ङीप्" (४-१-२०)। 2. ಯುವತಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. "चिरण्टी तु सुवासिन्यां स्यात् द्वितीयवयःस्त्रियाम्" हेम०।

चिरतर ಚಿರತರ (अव्य०) ಬಹಳಕಾಲದವರೆಗೆ. ದೀರ್ಘಕಾಲದವರೆಗೆ. "अवश्यं यातारश्चिरतरमुषित्वापि विषया वियोगे को भेदस्त्यजति न जनो यत्स्वयममून्" भर्तृ० ३-१२।

चिरत्न ಚಿರತ್ನ (वि०) ಪ್ರಾಚೀನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ, ಪುರಾತನವಾದ. चिर "त्नः" (वा० ४-३-२३)। "अथ स्वमादाय भयेन मन्थनाच्चिरत्नरत्नाधिकमुच्चितं चिरात्" नैष० १-१०७।

चिरन्तन ಚಿರಂತನ (वि०) ಪುರಾತನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ. चिर भवार्थे "टयुः" तुट् च (४-३-२३)। चिरशब्दस्य मान्तत्वं निपात्यते। "स्वहस्तदत्ते मुनिमासने मुनिश्चिरन्तनस्तावदभिन्यवीविशत्" माघ० १-१५।

चिरपाकिन् ಚಿರಪಾಕಿನ್ (पुं०) ಕಪಿತ್ಥ, ಬೇಲ. चिरेण-पाकोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

चिरपुष्प ಚಿರಪುಷ್ಪ (पुं०) ವಕುಳ ವೃಕ್ಷ, ಪವಳದ ಗಿಡ.

चिरबिल्व ಚಿರಬಿಲ್ವ (पुं०) ಕರಂಜ ವೃಕ್ಷ. ಹುಲಿಗಿಲಿ ಮರ. चिरं बिलति — बिल (भेदने) "वः" बाहु०। "चिर-बिल्वो नक्तमालः करजश्च करञ्जके" अम०।

चिरम् ಚಿರಮ್ (अव्य०) "चिर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

चिरमेहिन् ಚಿರಮೇಹಿನ್ (पुं०) ಗರ್ದಭ, ಬಹಳಕಾಲ ಮೂತ್ರಸುರಿಸುವ ಕತ್ತೆ. चिरं मेहति — मिह (सेचने) "णिनिः" (३-२-७८)। "गर्दभस्तु चिरमेही बालेयो रासभः खरः" अभि० चि०।

चिररात्र ಚಿರರಾತ್ರ (न०) ದೀರ್ಘಕಾಲ, ಬಹಳಕಾಲ. चिरा रात्रयः। "चिररात्रोषिताः स्मेह ब्राह्मणस्य निवेशने" भा० आदि० १८३-४।

चिररात्राय ಚಿರರಾತ್ರಾಯ (अव्य०) ದೀರ್ಘಕಾಲ, ಬಹಳಕಾಲ. चिररात्रानयते — अय (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "चिराय चिररात्राय चिरस्याद्याः चिरार्थकाः" अम०। "हविर्यच्चिररात्राय यच्चानन्त्याय कल्पते" मनु० ३-२६६।

चिरलोक ಚಿರಲೋಕ (वि०) 1. ಬಹಳಕಾಲವಿರುವ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ (ಪಿತೃಗಳು). चिरः चिरकाल-स्थायी लोको येषाम्। "स एकः पितृणां चिरलोक-लोकानामानन्दः" तै० उ०। 2. ಚಿರವಾಗಿರುವ ಲೋಕ. चिरस्थायी लोकः।

चिरसूता ಚಿರಸೂತಾ (स्त्री०) ಬಹಳಕಾಲದನಂತರ ಕರು ಹಾಕಿದ ಹಸು ಮೊದಲಾದುದು. चिरं सूता।

चिरस्थ ಚಿರಸ್ಥ (पुं०) 1. ನಾಯಕ. "चिरस्थो नायकः स्मृतः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಬಹಳಕಾಲವಿರುವ, ದೀರ್ಘಕಾಲದವರೆಗೂ ನಿಲ್ಲುವ. चिरं तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "णिनिः" (३-२-७८)। **-स्थायिन् -स्थायिन्**. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-स्थायिनी -स्थायिनी**.

चिरस्थित ಚಿರಸ್ಥಿತ (वि०) ಬಹಳಕಾಲದಿಂದಿರುವ. चिराय स्थितः। "चिरस्थितमपि त्वाद्यमस्नेहाक्तं द्विजातिभिः" मनु० ५-२५।

चिरस्य ಚಿರಸ್ಯ (अव्य०) ಬಹುಕಾಲ, ಬಹಳಕಾಲದಿಂದ. चिरमस्यति—असु (क्षेपणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। शक०। "चिरस्य मित्रव्यसनी सुदमो दमघोषजः" माघ० २-६०।

चिरात् ಚಿರಾತ್ (पुं०) 1. ಗರುಡ. "तार्क्ष्यः शिलीकाः कामायुररुणावरजश्चिरात्" त्रिकाण्ड०। (अव्य०) 2. ಬಹಳಕಾಲದಿಂದ, ಅನೇಕ ದಿನಗಳಿಂದ. चिरमतति — अत (सातत्यगमने) "क्विप्" (३-२-७६)। "चिरादपि बलात्कारो बलिनः सिद्धयेऽरिषु" माघ० २-१०५।

चिराय ಚಿರಾಯ (अव्य०) ದೀರ್ಘಕಾಲದಿಂದ, ಬಹಳಕಾಲದಿಂದ. चिरमयते—अय (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "सुताः कमाहूय चिराय चुक्रुतैः विधाय कम्प्राणि मुखानि कं प्रति" नैष० १-१४२।

चिरायुस् ಚಿರಾಯುಸ್ (वि०) ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು. ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕಿರುವವನು. चिरमायुर्यस्य। "लब्ध-दौहृदा च वीर्यवन्तं चिरायुषं च पुत्रं जनयति" सुश्रुत० शारीर० ३-१८।

चिरि ಚಿರಿ (पुं०) 1. ಶುಕ, ಗಿಣಿ. "मेधावी चिरिः कीरः फलाशनः" त्रिकाण्ड०। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "वमिर्भुजिः पचिःसाचिश्चिरिर्वंचतिरञ्चतिः" वैज०।

चिरिण्टी ಚಿರಿಂಟೀ (स्त्री०) 1. ಯುವತಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. 2. ಪ್ರೌಢೆಯಾದನಂತರವೂ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ವಾಸಮಾಡುವ ಸುವಾಸಿನಿ, ಸುಮಂಗಲಿ. चिरेणाटति पितृगेहात् भर्तृगेहम् — अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "ङीप्" (४-१-२०)।

चिरे ಚಿರೇ (अव्य०) ಬಹಳಕಾಲದಿಂದ.

चिरेण ಚಿರೇಣ (अव्य०) ಬಹಳಕಾಲದಿಂದ, ಅನೇಕ ದಿನಗಳಿಂದ. चिर "एनप्" बाहु०। "पुण्यानि सत्ये पुलिनानि सिन्धोश्चिरेण दृष्टि चरितार्थयन्ति" याद० १८-१११।

चिर्भटी ಚಿರ್ಭಟೀ (स्त्री०) ಸೌತೆಗಿಡ.

चिलिचिम ಚಿಲಿಚಿಮ (पुं०) ಜಂಬುಮಾನು. चिलिं वाससं चिनोति — चिञ् (चयने) "मक्" बाहु०। चिलिचीमः, चिलीचिमः, चिलीचिमि, चिलीचीमः, चेलिचीमः, चेलिमः, चिलीचीमिः ಎಂಬ ರೂಪಗಳೂ ಉಂಟು.

चिल्ल ಚಿಲ್ಲ (पुं०) 1. ಮುಂಡು ಮುಳಕಸಹಕ್ಕೆ. चिल्लति—चिल्ल (शैथिल्ये) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಸೋರು ಗಣ್ಣು, ಕೆಸರುಗಣ್ಣು. क्लिन्न "लः" चिल् आदेशश्च (वा० ५-२-३३)। चक्षुस् ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ क्लिन्न ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "ल" ಪ್ರತ್ಯಯ ಮತ್ತು चुल् चिल् पिल् ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳೂ ಬಂದು चुल्लः चिल्लः ಮತ್ತು पिल्लः

ಎಂದು ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. (वि०) 3. ಸೋರುಗಣ್ಣಿನವನು, ಕೆಸರುಗಣ್ಣಿನವನು. "स्युः किलभाक्षे चुल्लचिल्लपिल्लाः किलभेऽक्षिण चाप्यमी" अम०।

चिल्लक ಚಿಲ್ಲಕ (पुं०) 1. ಜೀರುಂಡೆ. चिल्ल इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. "चिल्ल" ಪದದ ಅರ್ಥ. ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कः"।

चिल्लिका ಚಿಲ್ಲಿಕಾ (स्त्री०) ಚಕ್ಕೋತದ ಸೊಪ್ಪು.

चिह्न ಚಿಹ್ನ (न०) 1. ಲಕ್ಷಣ, ಗುರುತು. चह्यतेऽनेन—चह (परिकल्कने) "नक्" इत्वं च वाहु०। "एतद्भुजारणिसमुद्भवविक्रमाग्निचिह्नं धनुर्गुणकिणः खलु धूमलेखा" नैष० ११-१०५। 2. ಮುದ್ರೆ. 3. ಲಾಂಛನ, ಗುರುತು, ನಿಶಾನಿ. "स न्यस्तचिह्नामपि राजलक्ष्मीं तेजोविशेषानुमितां दधानः" रघु० २-७। "दूरस्थचिह्नवेधादुदयेऽस्तमयेऽपि वा सहस्रांशोः" बृहत्सं० ३-३। 4. ಕುರುಹು, ಸುಳಿವು. 5. ಪತಾಕೆ, ಧ್ವಜ. "चिह्नमङ्के पताकायाम्" नानार्थर०।

चिह्नकारिन् ಚಿಹ್ನಕಾರಿನ್ (वि०) 1. ಗುರುತುಹಾಕುವವನು. 2. ಮುದ್ರೆಹಾಕುವವನು.

चिह्नयितव्य ಚಿಹ್ನಯಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಮುದ್ರೆಹಾಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಗುರುತುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. "लिङ्गं वा प्रतिमा वा द्रुमवत् स्थाप्या यथादिशं यस्मात्। तस्माच्चिह्नयितव्या दिशो द्रुमस्योर्ध्वमथवाधः" बृहत्सं ५९-७।

चिह्नित ಚಿಹ್ನಿತ (वि०) 1. ಚಿಹ್ನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುರುತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಮುದ್ರೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. चिह्न (लक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "दिवा चरेयुः कार्यार्थं चिह्निता राजशासनैः" मनु० १०-५५।

चिह्नन ಚಿಹ್ನನ (न०) 1. ಗುರುತುಮಾಡುವುದು. 2. ಮುದ್ರೆಹಾಕುವುದು. 3. ಅಲಂಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. "स्फुटं चलच्चामरयुग्मचिह्ननैरनिह्नवानं निजवाजिराजताम्" नैष० १-६२।

चीत्कार ಚೀತ್ಕಾರ (पुं०) ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೂಗು, ಆನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದ (ಚೀತ್ಕಾರವು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ). "वैनायक्यश्चिरं वो वदनविधृतयः पान्तु चीत्कारवत्यः" मालती० १-२।

चीत्कृत ಚೀತ್ಕೃತ (न०) ಚೀತ್ಕಾರ.

चीन ಚೀನ (पुं०) 1. ಚೀನದೇಶ (ಚೀನಾ). (पुं०ब०व०) 2. ಚೀನದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು ಅಥವಾ ಆ ದೇಶದ ರಾಜರು. "अजिनानां सहस्राणि चीनदेशोद्भवानि च" भा० उद्योग० ८६-१०। "तस्य चीनैः किरातैश्च काञ्चनैरिव संवृतम्" भा० उद्योग० १९-१६। 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 4. ಸೂತ್ರ, ದಾರ. 5. ಪತಾಕೆ, ಧ್ವಜ. 6. ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ. 7. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "चीनो वस्त्रव्रीहिभेदे" त्रिकाण्ड०। 8. ಸೀಸ. 9. ಚೀನದೇಶದ ಕರ್ಪೂರ. "चीनो देशांशुकव्रीहिभेदे तन्तौ मृगान्तरे" मेदि०।

चीनवङ्ग ಚೀನವಂಗ (न०) ಸೀಸಲೋಹ.

चीना ಚೀನಾ (स्त्री०) ಯೋಗಪಟ್ಟ, ತಪಸ್ವಿಯು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಕೂಡುವಾಗ ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಮಂಡಿಗಳಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆ. "योगपट्टस्तु चीना स्यात्" वैज०।

चीनांशुक ಚೀನಾಂಶುಕ (न०) ಚೀನದೇಶದ ವಸ್ತ್ರ, ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರ. "चीनांशुकैः कल्पितकेतुमालम्" कुमा० ७-३।

चीनपिष्ट ಚೀನಪಿಷ್ಟ (न०) 1. ಸಿಂದೂರ. 2. ಸೀಸ.

चीनाक ಚೀನಾಕ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಕರ್ಪೂರ. "चीनाकसंज्ञः कर्पूरः कफक्षयकरः स्मृतः" भावप्र०।

चीर ಚೀರ (न०) 1. ಬಿಂದಿಬಟ್ಟೆ, ಜೂರುಬಟ್ಟೆ. चिन् (चयने) "क्रन्" दीर्घश्च (उ० २-२६)। "चीराणि किं पथि न सन्ति दिशन्ति भिक्षाम्" भाग० २-२-५। 2. ಮರದ ತೊಗಟೆ. "वसीत चर्म चीरं वा सायं स्नायात् प्रगे तथा" मनु० ६-६। 3. ಗೋಸ್ತನ, ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಹಾರ. 4. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 5. ಸೀಸ. 6. ಶಿವೆ, ಜಟ್ಟು. 7. ರೇಖೆ, ಗೆರೆ. 8. ನಾರುಬಟ್ಟೆ. "तं कदाचित् तपस्यन्तमार्द्रचीरजटाधरम्" भा० वन० १९०-६। 9. ಒಂದು ವಿಧ ಬರವಣಿಗೆ. "चीरी झिल्लचां नपुंसकम्। गोस्तने वस्त्रभेदे च रेखालेखनभेदयोः" मेदि०।

चीरक ಚೀರಕ (न०) "चीर" ಪದದ ಅರ್ಥ. चीर स्वार्थे "कः"।

चीरि ಚೀರಿ (स्त्री०) ಕಣ್ಣುಮುಸುಕಿನ ಬಟ್ಟೆ, ಕಣ್ಣಿನ ಪರದೆ, ಕಣ್ಣಿನ ಮುಂದೆ ಬಿಡುವ ತೆರೆ.

चीरिका ಚೀರಿಕಾ (स्त्री०) ಜೀರುಂಡೆ. "भृङ्गारी चीरिका चीरी झिल्लिका च समा इमाः" अम०।

चीरिणी ಚೀರಿಣೀ (स्त्री०) 1. (ವೈವಸ್ವತ ಮನುವು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ) ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದ ಒಂದು ನದಿ. "चीरिणीतीरमासाद्य मत्स्यो वचनमब्रवीत्" भा० वन० १९०-६। 2. ಸುವಾಸಿನಿ, ಸುಮಂಗಲಿ. "चीरिणी तु सुवासिनी" वैज०।

चीरिल्लि ಚೀರಿಲ್ಲಿ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "महामत्स्यास्तु चीरिल्लितिमिङ्गिलगिलादयः" अभि० चि०।

चीरी ಚೀ೦ರೀ (स्त्री०) "चीरिका" ಪದದ ಅರ್ಥ.

चीरीवाक ಚೀ೦ರೀವಾಕ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳ.

चीरुका ಚೀ೦ರುಕಾ (स्त्री०) ಜೀರುಂಡೆ. चीति रीति—रु (शब्दे) "कः" बाहु०।

चीर्ण ಚೀರ್ಣ (वि०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. चर (गतौ) "नक्" बाहु०। पृषो०। "चीर्णव्रतानपि सतः कृतघ्नसहितानिमान्" याज्ञ० ३-२९८। 2. ಪರಿಶೀಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

चीर्णपर्ण ಚೀರ್ಣಪರ್ಣ (पुं०) 1. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. 2. ಬೇವಿನ ಮರ. चीर्णं पर्णमस्य। "चीर्णपर्णस्तु निम्बेऽपि खर्जूरीभूरुहे पुमान्" मेदि०।

चीलिका ಚೀಲಿಕಾ (स्त्री०) ಜೀರುಂಡೆ.

चीवर ಚೀವರ (न०) 1. ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆ, ಚೂರುಬಟ್ಟೆ. चिञ् (चयने) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। निपा०। 2. ಜೈನ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಉಡುಪು. 3. ಭಿಕ್ಷುಗಳ ಬಟ್ಟೆ. "यदिदानीं चीरचीवरमात्रपरिच्छदां भगवतीमीदृशेष्वायासेष्वमात्यभूरिवसुर्नियोजयति" मालती० १।

चीवरिन् ಚೀವರಿನ್ (वि०) 1. ಭಿಕ್ಷು, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 2. ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷು. चीवरमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "चीवरी श्रमणो भिक्षुर्वल्यश्चैत्रः" त्रिकाण्ड०।

चुक्कार ಚುಕ್ಕಾರ (पुं०) ಸಿಂಹನಾದ. चुक्कं व्यथामारातिआ+रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "चुक्कारः क्ष्वेडितं च तत्" त्रिकाण्ड०।

चुक्र ಚುಕ್ರ (पुं०) 1. ಹುಳಿಹಬ್ಬಿಗಿಡ. 2. ಹುಳಿ, ಅಮ್ಲರಸ. चक (तृप्तौ) "रक्" उत्वं च (उ० २-१४)। (न०) 3. ಹುಣಸೆಹಣ್ಣು. (स्त्री०) -क्रा-क्र्, -क्री -क्र्ये. 4. ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ. "चुक्रं वृक्षाम्ले चाङ्गेर्यां स्त्री पुंस्यम्लेऽम्लवेतसे" मेदि०।

चुक्रक ಚುಕ್ರಕ (न०) ಹುಳಿ, ಅಮ್ಲರಸ. चुक्र स्वार्थे "कन्"।

चुक्रफल ಚುಕ್ರಫಲ (पुं०) 1. ಹುಣಸೆ ಮರ. (न०) 2. ಹುಣಸೆಹಣ್ಣು.

चुक्रवास्तूक ಚುಕ್ರವಾಸ್ತೂಕ (न०) ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ.

चुक्रा ಚುಕ್ರಾ (स्त्री०) ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ.

चुक्राम्ल ಚುಕ್ರಾಮ್ಲ (न०) 1. ಹುಣಸೆಹಣ್ಣು. 2. ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ. चुक्रमिवाम्लम्।

चुक्रिका ಚುಕ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ.

चुक्रिमन् ಚುಕ್ರಿಮನ್ (पुं०) ಹುಳಿ, ಅಮ್ಲರಸ. चुक्र "इमनिच्" (५-१-१२३)।

चुक्री ಚುಕ್ರೀ (स्त्री०) ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ. चुक्र गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "चुक्री त्वम्लतरा स्वाद्वी वातघ्नी कफपित्तकृत्" भावप्र०।

चुक्ल ಚುಕ್ಲ (न०) ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು.

चुक्षा ಚುಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ. चष (हिंसायाम्) "सः" बाहु०। पृषो०।

चुच्चु(च्चू)क ಚುಚ್ಚು(ಚ್ಚೂ)ಕ (न०) 1. ಕುಚದ ಅಗ್ರ ಭಾಗ, ಮೊಲೆಯ ತುದಿ. (पुं० ब० व०) 2. ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಾಂತ. 3. ಆ ಪ್ರಾಂತ ನಿವಾಸಿಗಳು. "गुहाः पुलिन्दाः शबराश्चुचुका मद्रकैः सह" भा०।

चुचुन्दरी ಚುಚುಂದರೀ (स्त्री०) ಮೂಗಿಲಿ.

चुञ्चु ಚುಂಚು (पुं०) ಮೂಗಿಲಿ. "गन्धाखुर्गन्धनकुलश्चुञ्चुः पुंवृषः" हारा०।

चुञ्चुरि(लि) ಚುಂಚುರಿ(ಲಿ) (स्त्री०) ಹುಣಿಸೆ ಬೀಜದಿಂದ ಆಡುವ ಒಂದು ಜೂಜಾಟ. "तिन्तलीकास्थिभिर्द्यूतक्रीडायां चुञ्चुलिर्भवेत्" हारा०।

चुण्डिन् ಚುಂಡಿನ್ (पुं०) ಬಾವಿ ಅಥವಾ ಬಾವಿಯ ಹತ್ತಿರದ ಜಲಾಶಯ. "अन्धुरब्धः प्रहिः कूपश्चुण्डी चौण्डश्च चूतकः" वैज०।

चुन्दी ಚುಂದೀ (स्त्री०) ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡಿಕಿ. "कुट्टिनी शम्भली चुन्दी वयस्याली सखी सुहृत्" वैज०।

चुप ಚುಪ (पुं०) 1. ಶಾಖ, ಬಿಸಿ, ಉಷ್ಣತೆ. "उष्णं ज्वलः खरः क्रूरो बालस्तिग्मः कृशश्चुपः" वैज०। 2. ವಾತ, ಗಾಳಿ. 3. ಯುದ್ಧ. (वि०) 4. ಉಷ್ಣವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. "चुपः पवनयुद्धयोः" विश्व०।

चुप्य ಚುಪ್ಯ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. (वि०) 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ. चुप (मन्दायां गतौ) "क्यप्"।

चुबि-वक्त्रसंयोगे (भ्वा० पर० सक० से०)। चुम्बति। चुचुम्ब। चुम्बिता। चुम्बिष्यति। चुम्बतु। अचुम्बत्। चुम्बेत्। चुम्ब्यात्। इत्यादि. ಚುಂಬನ ಮಾಡು, ಮುತ್ತು ಕೊಡು.

कर्मणि :—चुम्ब्यते। चुचुम्बे। चुम्बिता। चुम्बिष्यते। चुम्ब्यताम्। अचुम्ब्यत। चुम्ब्येत। इत्यादि.

णिचि :—चुम्बयति, -ते। चुम्बयां चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। चुम्बयिता। इत्यादि.

सनि :—चुचुम्बिषति। चुचुम्बिषां चकार, —बभूव, आस। चुचुम्बिषिता। चुचुम्बिषिष्यति। चुचुम्बिषतु। अचुचुम्बिषत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—चुम्बितव्यः। चुम्बनीयः। चुम्ब्यः। चुम्बितः। चुम्बितवान्। चुम्बन्, चुम्बन्ती। चुम्बितुम्। चुम्बितम्। चुम्बनम्। चुम्बित्वा। परिचुम्ब्य। "चुचुम्बास्यमसौ तस्या रसमग्नः श्रितस्मितम्" नैष० २०-२५।

चुबुक ಚುಬುಕ (न०) ಗಲ್ಲ, ಹುಟಿಯ ಕೆಳಭಾಗ. चिबुक पृषो०। "प्रगृह्य चुबुकेऽध्यात्ममुदनीनमदच्युतः" भाग० १०-४२-७।

चुब्र ಚುಬ್ರ (न०) ಮುಖ. चुबि (वक्त्रसंयोगे) "रन्" (उ० २-२९)।

चुमुचुमायन ಚುಮುಚುಮಾಯನ (न०) ಕುರಿ, ನವೆ, ಕಜ್ಜಿಯ ಕಡಿತ. "कषायः एक एवात्यर्थं सेव्यमानः हृत्पीडास्यशोषोदराध्मानवाक्यग्रहमन्यास्तम्भगात्रस्फुरण-चुमुचुमायनाकुञ्चनाक्षेपणप्रभृतीन् जनयति" सुश्रुत० सूत्र० ४२-१०।

चुम्ब ಚುಂಬ (पुं०) ಚುಂಬನ, ಮುತ್ತಿಡುವುದು. चुबि (वक्त्रसंयोगे) "घञ्" (३-३-१८)।

चुम्बक ಚುಂಬಕ (पुं०) 1. ಅಯಸ್ಕಾಂತಮಣಿ. चुम्बति लोहम् —चुबि (वक्त्रसंयोगे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "चुम्बको लेखनः शीतो मेदोविगरापहः" भावप्र०। "अयः स्वभावादचलं बलाच्चलत्यचेतनं चुम्बकसंनिधाविव" प्रबोध० ६-१६। 2. ತಕ್ಕಡಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ. (वि०) 3. ಚುಂಬನ ಮಾಡತಕ್ಕವನು, ಮುತ್ತಿಡುವವನು. 4. ಕಾಮುಕ. 5. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ದಗಾಕೋರ. 6. ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಓದಿರುವವನು. "चुम्बकश्चुम्बनपरे धूर्तायस्कान्तयोरपि। बहुग्रन्थैकदेशज्ञे घटस्योर्ध्वविलम्बने" मेदि०।

चुम्बत् ಚುಂಬತ್ (वि०) ಚುಂಬಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮುತ್ತಿಡುತ್ತಿರುವ. चुबि (वक्त्रसंयोगे) "शतृ" (३-२-१२४)। "बिम्बोष्ठं बहु मनुते तुरङ्गवक्त्रश्चुम्बन्तं मुखमिह किनरं प्रियायाः" माघ० ४-३८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **चुम्बन्ती** ಚುಂಬಂತಿ.

चुम्बन ಚುಂಬನ (न०) ಚುಂಬಿಸುವುದು, ಮುತ್ತಿಡುವುದು. चुबि (वक्त्रसंयोगे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "चुम्बनाय कलितप्रियाकुचं वीरसेनसुतवक्त्रमण्डलम्" नैष० १८-१०५। **चुंबन करना** ಚುಂಬನ ಕರ್ನಾ: "मुखे स्तने ललाटे च कण्ठे च नेत्रयोरपि। जघने कर्णयोश्चैव कक्षोरुभगमूर्धसु। चुम्बनस्थानमित्युक्तं विज्ञेयं कामुकैरिह"।

चुम्बित ಚುಂಬಿತ (न०) 1. ಚುಂಬನ, ಮುತ್ತಿಡುವುದು. चुबि (वक्त्रसंयोगे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "आदृता नखपदैः परिरम्भाश्चुम्बितानि घनदन्तनिपातैः" किरा० ९-४९। (वि०) 2. ಮುತ್ತಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, चुबि कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "चुम्बितं न मुखमाचकर्ष यत् पत्युरन्तरमृतं ववर्ष तत्" नैष० १८-७०। 3. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "नवा लता गन्धवहेन चुम्बिता करम्बिताङ्गी" नैष० २-८५।

चुम्बिन् ಚುಂಬಿನ್ (वि०) 1. ಮುತ್ತಿಡುವ. चुबि (वक्त्रसंयोगे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. "अपास्तपाथेयसुधोपयोगैस्त्वच्चुम्बिनैव स्वमनोरथेन" नैष० ८-८७। 3. ಆಸಕ್ತವಾದ, ನಿರತವಾದ. "धरातुरासाहि मदर्थयाच्ञा कार्या न कार्यान्तरचुम्बिचित्ते" नैष० ३-९५। 4. ಮುಟ್ಟುವ, ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವ. "स्तम्बः कुशस्य भविताम्बरचुम्बिचूडश्चित्राय तत्र तव नेत्रनिपीयमानः" नैष० ११-५९।

चुम्र ಚುಮ್ರ (पुं०) 1. ನಾಶ. (वि०) 2. ದುಃಖಿತ. "चुम्रो नाशे विषण्णे च" वैज०।

चुर—स्तेये (चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० पर० सक० से०)। चोरयति, —ते। चोरयां चकार, —चक्रे, —बभव। चोरयामास। चोरयिता। चोरयिष्यति, —ते। चोरयतु, —ताम्। अचोरयत्, —त। चोरयेत्, —त। चोर्यात्, चोरयिषीष्ट। अचूचुरत्, —त। अचोरयिष्यत् —त। ಕದಿ, ಕಳವುಮಾಡು, ಅಪಹರಿಸು. "श्रितोदयाद्रेरभिसायमुच्चकैरचूचुरच्चन्द्रमसोऽभिरामताम्" माघ० १-१६।

कर्मणि :—चोर्यते। चोरयां चक्रे, —बभूवे, —आसे। चोरिता, चोरयिता। चोरिष्यते, चोरयिष्यते। चोर्यताम्। अचोर्यत। चोर्येत। चोरिषीष्ट, चोरयिषीष्ट। अचोरि अचोरिषाताम्, अचोरयिषाताम्। अचोरिष्यत, अचोरयिष्यत।

सनि :—चुचोरयिषति, —ते। चुचोरयिषां चकार, —चक्रे, —बभूव, —आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—चोरयितव्यः। चोरणीयः। चोर्यः। चोरितः। चोरितवान्। चोरयन्, चोरयन्ती। चोरयितुम्। चोरितम्। चोरणम्। चोरयित्वा। ಇತ್ಯಾದಿ.

चुर ಚುರ (वि०) ಕದಿಯುವವನು, ಅಪಹರಿಸುವವನು. चुर (स्तेये) "कः" (३-१-१३५)।

चुरण–स्तेये (कण्ड्वा० पर० सक० से०)। चुरण्यति। अचुरण्यीत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

चुरण ಚುರಣ (न०) ಚೌರ್ಯ, ಕಳ್ಳತನ.

चुरा ಚುರಾ (स्त्री०) ಚೌರ್ಯ, ಕಳ್ಳತನ.

चुल ಚುಲ (पुं०) ದ್ರವಪದಾರ್ಥವು ಕೈಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಳಿಯಾದ ಅಂಗೈ. "प्रसृते तु द्रवाधारे गण्डूषश्चुलुकश्चुलः" वैज०।

चुल(ल्ल)क ಚುಲ(ಲು)ಕ (पुं०) 1. ಸೆರೆ, ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥವು ಕೈಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಳಿಯಾದ ಅಂಗೈ. चुल (समुच्छ्राये) "उकञ्"। "चुलुकगतसमुद्रास्वादने कुम्भयोनेरितरकरनिरस्ता मक्षिकोत्साररीत्या" चं० रा०। 2. ಗಟ್ಟಿಕೆಸರು. 3. ಸಣ್ಣಪಾತ್ರೆ. (न०) 4. ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಉದ್ದಿನಕಾಳು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ನೀರು. "चुलुको घनजम्बाले" त्रिकाण्ड०।

चुलुकिन् ಚುಲುಕಿನ್ (पुं०) ಕಡಲ ಹಂದಿ, ನೀರು ಹಂದಿ.

चुलुम्प ಚುಲುಂಪ (पुं०) 1. ಮಕ್ಕಳ ಲಾಲನೆ, ಬಾಲಕರನ್ನು ಮುದ್ದಾಡುವುದು. (स्त्री०) **चुलुम्पा** ಚುಲುಂಪಾ. 2. ಆಡು, ಹೆಣ್ಣು ಮೇಕೆ. "चुलुम्पा चित्रला हृद्या पर्णादा पलिकिन्यजा" वैज०।

चुल्ल ಚುಲ್ಲ (पुं०) "चिल्ल" ಪದದ 2 ಮತ್ತು 3 ನೆಯ ಅರ್ಥ. ["चिल्ल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

चुल्लकी ಚುಲ್ಲಕೀ (स्त्री०) 1. ಕಡಲಹಂದಿ, ನೀರುಹಂದಿ. 2. ಕಮಂಡಲು. 3. ಒಂದು ವಂಶ. "चुल्लकी शिशुमारेऽपि कुण्डीभेदे कुलान्तरे" मेदि०।

चुल्लि(ल्ली) ಚುಲ್ಲಿ(ಲ್ಲೀ) (स्त्री०) ಒಲೆ. चुल्लयतेऽत्र—चुल्ल (भावकरणे) "इन्" (उ० ४-११७)।

चूंकृत ಚೂಂಕೃತ (न०) ಶಿಶುಗಳ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಶಬ್ದ. "सुताः कमाहूय चिराय चूंकृतैर्विधाय कम्प्राणि मुखानि कं प्रति" नैष० १-१४२।

चूचुक ಚೂಚುಕ (न०) 1. ಕುಚದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಮೊಲೆಯ ತುದಿ. चूष्यते—चूष (पाने) "उकः" बाहु०। पृषो०। "चूचुकं तु कुचाग्रं स्यात्" अम०। "सुभगा भवन्त्यनुद्धद्धचूचुका निर्धना विषमदीर्घैः" बृहत्सं० ६८-२७। (वि०) 2. ಬಿಕ್ಕುತ್ತ ಮಾತನಾಡುವ, ಬಿಕ್ಕಲ. पापयोनिसमापन्नाश्चण्डाला मूकचूचुकाः भा० आश्व० ३७-३०।

चूडक ಚೂಡಕ (पुं०) ಕೂಪ, ಬಾವಿ. "अथान्धुर्विकिरश्चूडकश्च सः" त्रिकाण्ड०।

चूडा ಚೂಡಾ (स्त्री०) 1. ಶಿಖೆ, ಜುಟ್ಟು. चुड (समुच्छ्राये) "अङ्" (३-३-१०४)। दीर्घश्च निपा०। "चूडापीडकपालसंकुलगलन्मन्दाकिनीवारयो विद्युत्प्रायललाटलोचनशिखिज्वालाविमिश्रत्विषः" मालती० १-१। 2. ನವಿಲಿನ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಜುಟ್ಟು. 3. ಶೃಂಗ, ಶಿಖರ. "चूडाग्रचुम्बिमिहिरोदयशैलशीलस्तेनाः" नैष० ११-५२। "अस्ताचलचूडावलम्बिनि भगवति कुमुदिनीनायके" हितो० १। 4. ಅಗ್ರ, ತುದಿ. 5. ಅಂಗದ, ತೋಳಿನ ಆಭರಣ, ವಂಕಿ. 6. ತಲೆ. "शिखा चूडाशिरस्यपि" वैज०। 7. ಕೂಪ, ಬಾವಿ. 8. ವಲಭಿ, ಮನೆಯ ಛಾವಣಿಯ ತುದಿ (ಸೂರಿ)ಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ. "चूडाशिखाग्रयोः। बाहुभूषावलम्ब्योश्च" हेम०। "अथान्धुर्विकिरश्चूडकश्च सः। चुण्टालुटी च चूडा" त्रिकाण्ड०।

चूडाकर्मन् ಚೂಡಾಕರ್ಮನ್ (न०) ಚೌಲ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜುಟ್ಟು ಬಿಡಿಸುವುದು. ಇದು ಹದಿನಾರು ವಿಧ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮೂರು ಐದು ಅಥವಾ ಏಳನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಚೂಡಾಕರ್ಮವನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು. "तृतीये पञ्चमेऽब्दे वा स्वकुलाचारतो हितम्। चौलं शिशूनां यत्नेन स्वगृह्योक्तविधानतः। आधानतो जन्मतो वा सप्तमाब्देऽपि कारयेत्" इति वसिष्ठः। **ಚೂಡಾಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ತಿಥಿವಾರಾದಿಗಳು:**

ಪ್ರಶಸ್ತ ತಿಥಿಗಳು: ಪ್ರತಿಪತ್ (ಪಾಡ್ಯ) ಚತುರ್ಥಿ ಷಷ್ಠಿ ಅಷ್ಟಮಿ ನವಮಿ ದ್ವಾದಶಿ ಪರ್ವತಿಥಿಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ದ್ವಿತೀಯೆ ತೃತೀಯೆ ಪಂಚಮಿ ಸಪ್ತಮಿ ದಶಮಿ ಏಕಾದಶಿ ತ್ರಯೋದಶಿ ತಿಥಿಗಳು. "द्वादशीं चाष्टमीं रिक्तां षष्ठीं प्रतिपदं तथा। हित्वा शेषासु तिथिषु क्षौरकर्म शुभावहम्"। "पञ्चमी सप्तमी चैव दशम्येकादशी तथा। त्रयोदशी तृतीया च क्षुरकर्मशुभावहा" वसिष्ठः।

ಪ್ರಶಸ್ತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಅಶ್ವಿನಿ ರೋಹಿಣಿ ಮೃಗಶೀರ್ಷ ಪುನರ್ವಸು ಪುಷ್ಯ ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ ಹಸ್ತ ಚಿತ್ತೆ ಸ್ವಾತಿ ಅನೂರಾಧೆ ಉತ್ತರಾಷಾಢ ಶ್ರವಣ ಧನಿಷ್ಠೆ ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ ಮತ್ತು ರೇವತಿ.

ಪ್ರಶಸ್ತ ವಾರಗಳು: ಸೋಮ ಬುಧ ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವಾರ,

ಪ್ರಶಸ್ತ ಲಗ್ನಗಳು : ವೃಷಭ ಮಿಥುನ ಕರ್ಕಾಟಕ ಕನ್ಯಾ ಧನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ. "मध्येषूत्तरवायुमित्र-वरुणब्रह्माभिधेषूत्तमे चित्रान्त्येन्दुपुनर्वसूद्वयकरश्रोणद्वयाद्ये दिवा। बालस्य त्रितयेऽथ पञ्चमसमे मासादिरिक्ताष्टमी-पर्वान्यासु शुभांशवारभवने चौलं विशुद्धेऽष्टमे" काला० २२। ಮತ್ತು ಲಗ್ನಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟಮ ಸ್ಥಾನವು ಶುದ್ಧ (ಗ್ರಹ ವರ್ಜಿತ) ವಾಗಿರಬೇಕು.

चूडामणि ಚೂಡಾಮಣಿ (पुं०) 1. ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ರತ್ನಾಭರಣ. चूडायां स्थितो मणिः। "चूडा-मणिभिरुद्घृष्टपादपीठं महीक्षिताम्" रघु० १७-२८। 2. ಗುಲಗಂಜಿ. चूडायां मणिरिव। "चूडामणिः शिरोरत्ने कालचिञ्चाफले पुमान्" मेदि०। 3. ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣವು ಭಾನುವಾರದಲ್ಲೂ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣವು ಸೋಮವಾರದಲ್ಲೂ ಬರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಯೋಗ. "सूर्यग्रहः सूर्यवारे सोमे सोमग्रहस्तथा। चूडामणिरयं योगः तत्रानन्तं फलं मतम्। अन्यस्माद्ग्रहणात् कोटिगुणमत्रफलं लभेत्"।

चूडाम्ल ಚೂಡಾಮ್ಲ (न०) 1. ಹುಣಸೆಹಣ್ಣು. 2. ಪುಲ್ಲಂ ಪುರಿಚಿ.

चूडारत्न ಚೂಡಾರತ್ನ (न०) ಚೂಡಾಮಣಿ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ರತ್ನಾಭರಣ.

चूडाल ಚೂಡಾಲ (वि०) 1. ಶಿಖೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಜುಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. चूडाऽस्त्यस्य "लच्" (५-२-९६)। (न०) 2. ತಲೆ. (स्त्री०) **-ला-ಲಾ** 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. "चूडाला तूच्चटायां स्त्री चूडावति च वाच्यवत्" मेदि०।

चूडावत् ಚೂಡಾವತ್ (वि०) ಶಿಖೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಜುಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿರುವ. चूडास्यास्ति वा "मतुप्" (५-२-१३६)। पक्षे "इनिः" (५-२-११६)। **चूडिन् ಚೂಡಿನ್**. पक्षे "ठन्" (५-२-११६)। **चूडिकः ಚೂಡಿಕಃ**.

चूडावलम्बिन् ಚೂಡಾವಲಂಬಿನ್ (वि०) ಶಿಖರವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ, ತುದಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರುವ. चूडामव-लम्बते—अव+लबि (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अस्ताचलचूडावलम्बिनि भगवति कुमुदिनीनायके" हितो० १।

चूडिक ಚೂಡಿಕ (वि०) "चूडावत्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

चूडिन् ಚೂಡಿನ್ (वि०) "चूडावत्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

चूत ಚೂತ (पुं०) 1. ಮಾವಿನ ಮರ. चूष्यते स्म—चूष (पाने) "क्तः" (३-२-१०२)। पृषो०। "चूतमालि-रलिनामतिरागादक्षमिष्ट मधुवासरसारम्" माघ०६-६८। 2. ಗುದದ್ವಾರ, ಆಸನದ್ವಾರ.

चूतक ಚೂತಕ (पुं०) 1. ಮಾವಿನಮರ. चूत स्वार्थे "कः"। 2. ಸಣ್ಣ ಬಾವಿ. "चूतकः कूप आम्रे च" हेम०।

चूतकुसुम ಚೂತಕುಸುಮ (न०) ಮಾವಿನಹೂವು.

चूताङ्कुर ಚೂತಾಂಕುರ (पुं०) ಮಾವಿನಚಿಗುರು. चूतस्याङ्कुरः। "चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज" कुमा० ३-३२।

चूर्ण-प्रेरणे (चुरा० उभ० सक० से०)। चूर्णयति, -ते। अचुचूर्णत्, -त। ಅರೆ, ಪುಡಿಮಾಡು, ಹಿಟ್ಟುಮಾಡು.

चूर्ण ಚೂರ್ಣ (न०) 1. ಸುಣ್ಣ, ಸುಟ್ಟಸುಣ್ಣ. चूर्ण (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "युक्तेन चूर्णेन करोति रागं रागक्षयं पूगफलातिरिक्तम्। चूर्णाधिकं वक्त्रविगन्धकारि पत्राधिकं साधुकरोति गन्धम्" बृहत्सं०। 2. ಧೂಳು. (न०) 3. ಧಾನ್ಯದ ಹಸಿಹಿಟ್ಟು. 4. ವಾಸನೆಯಪುಡಿ. "अलकेषु चमूरेणुश्चूर्णप्रतिनिधीकृतः" रघु० ४-५४। 5. ಗದ್ಯ ಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ; ಲಲಿತ ವಾಗಿಯೂ ವ್ಯಸ್ತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮೃದುಪದಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು ಚೂರ್ಣ ಕಾವ್ಯವು. "अनाविद्धललितपदं चूर्णम्" काव्या० सू० १-३-२४। "अभ्यासो हि कर्मणां कौशलमावहति। न हि सकृन्निपातमात्रेणोदबिन्दुरपि ग्रावणि निम्नतामादधाति"। 6. ಯಮಕಾಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ಭಂಗದ ಒಂದು ಭೇದ. "शृङ्खला परिवर्तकश्चूर्णमितिभङ्गमार्गः" काव्या० सू० ४-१-४। "पिण्डाक्षरभेदे स्वरूपलोप-श्चूर्णम्" ४-१-७। ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಒಡೆದು ಬೇರೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪದಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಲೋಪವು ಚೂರ್ಣವೆನಿಸುವುದು. "दूरसमुन्मुक्तशुक्ति-मीनां कान्तः" ಎಂಬಲ್ಲಿ....समुन्मुक्तशुक् तिमीनां ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡುವುದರಿಂದ "क्ति" ಎಂಬ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರದ ಸ್ವರೂಪಲೋಪವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣ ರೂಪವಾದ ಭಂಗವಾಯಿತು.

चूर्णक ಚೂರ್ಣಕ (न०) 1. ಕುಟ್ಟುವುದು, ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 2. ವಾಸನೆಯಪುಡಿ. 3. ಗದ್ಯ ಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ, ಲಲಿತ ಪದವಿನ್ಯಾಸ ವ್ಯಸ್ತಪದ ಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಕ್ಯವೃಂದ. चूर्ण स्वार्थे "कः"। "अकठोराक्षरं स्वल्पसमासं चूर्णकं विदुः"। (पुं०) ಹುರಿಹಿಟ್ಟು. "सक्तुश्चूर्णकः" त्रिकाण्ड०।

चूर्णकार चूर्णकार (पुं०)1. अरेयुववनु, पुडि माडुववनु. चूर्णं करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. सुण्णवन्नु सुडुववनु, ओब्ब मिश्रजातियवनु.

चूर्णकुन्तल चूर्णकुंतल (पुं०) मुंगुरुळु, तलेय मुंभागद तुंडुकूदलु, गुंगुरु कूदलु. चूर्णस्य कुङ्कुमादिक्षोदस्य कुन्तलः।

चूर्णकेश चूर्णकेश (पुं०) मुंगुरुळु, गुंगुरु कूदलु.

चूर्णखण्ड चूर्णखंड (पुं०) नुणुपाद गुंडु कल्लु, नीरु हरिदु नयवाद कल्लु. चूर्णार्थं खण्डः।

चूर्णन चूर्णन (न०) अरेयुवुदु, कुट्टुवुदु. पुडिमाडुवुदु. चूर्ण (प्रेरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

चूर्णपारद चूर्णपारद (पुं०) रसगंधक, सिंदूर.

चूर्णपेषम् चूर्णपेषम् (अव्य०) पुडियागु वंते अरेदु.

चूर्णयोग चूर्णयोग (पुं०) वासनेकट्टिद पुडि, सुवासनेय पुडि.

चूर्णशस् चूर्णशस् (अव्य०) पुडि पुडियागि, धूळु धूळागि. चूर्ण "शस्" (५-४-४३)।

चूर्णि चूर्णि (स्त्री०) 1. ऒंदु नूरु कवडिगळु. चर (गतौ) "निः" (उ० ४-५२)। निपा०। चूर्णिः कपर्दकशतम् सि० कौ०। 2. पतंजलिय महा भाष्य. 3. पुडिमाडुवुदु, कुट्टुवुदु.

चूर्णिका चूर्णिका (स्त्री०) हुरिहिट्टु, हुरिदु पुडिमाडिद धान्य.

चूर्णित चूर्णित (वि०) पुडिमाडल्पट्ट, चूरागि माडल्पट्ट. चूर्ण (प्रेरणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "स्थिताः क्षणं पक्ष्मसु ताडिताधराः पयोधरोत्सेधनिपातचूर्णिताः" कुमा० ५-२४।

चूर्णिदासी चूर्णिदासी (स्त्री०) पुडिमाडलु नियुक्तळाद हेंगसु. चूर्णौ चूर्णने नियुक्ता दासी।

चूर्णिन् चूर्णिन् (वि०) हिट्टिनॊडनॆ बेरॆत वस्तुविन अथवा हिट्टिनिंद तयारादद रॊट्टि मुंतादुदु. चूर्णैः संसृष्टः "इनिः" (४-४-२३)। "चूर्णैः संसृष्टाश्चूर्णिनोऽपूपाः" सि० कौ०।

चूर्णीकृत चूर्णीकृत (वि०)1. पुडियागि माडल्पट्ट. 2. अरेयल्पट्ट. अचूर्णं चूर्णं कृतम् "क्तः" (३-२-१०२)।

चूर्ति चूर्ति (स्त्री०) नडॆयुवुदु, संचरिसुवुदु. चर (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। अत उत्वम् (७-४-८९)। दीर्घः (८-२-७७)।

चूल चूल (पुं०) केश, कूदलु.

चूलक चूलक(पुं०)केश, कूदलु. चूल स्वार्थे "कन्"।

चूला चूला (स्त्री०) 1. मनॆयमेलिन मनॆ, मेलिन मनॆ, चंद्रशाले. 2. जुट्टु, शिखॆ.

चूलिक चूलिक (न०) तुप्पदल्लि हुरिद गोधिहिट्टिन रॊट्टि.

चूलिका चूलिका (स्त्री०)1. आनॆय कविय बुड. 2, कोळियं (हुंजद) तलेय शिखॆ. चूल (समुच्छ्राये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। पृषो०। "कुक्कुटस्त्वङ्मतनूरुहाङ्गुलिस्ताम्रवक्त्रनखचूलिकः सितः" बृहत्सं० ६३-१। 3. तॆरॆयॊळगिनिंद नाटकद मुंदिन विषयगळन्नु सूचिसुवुदु. ईदु नाटकीय विषयगळन्नु सूचिसुव विष्कंभ मॊदलाद ऐदु अर्थोपक्षेपकगळल्लिंदु विध. "अर्थोपक्षेपकाः पञ्च विष्कम्भकप्रवेशकौ। चूलिकाङ्कावतारोऽथ स्यादङ्कमुखमित्यपि" सा० द० ६-५४। "अन्तर्यवनिकासंस्थैः चूलिकार्थस्य सूचना" ६-५८। "भो भो वैमानिकाः प्रवर्तन्तां रङ्गमङ्गलानि" इत्यादि। अत्र "रामेण परशुरामो जितः" इति नेपथ्ये पात्रैः सूचितम्।

चूष–पाने (भ्वा० पर० सक० से०)। चूषति। चुचूष। चूषिता। चूषिष्यति। चूषतु। अचूषत्। इत्यादि. बायॊळक्कॆ ऎळॆदुकॊ, हीरु.

कर्मणि:—चूष्यते। चूषयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। चूषिता। चूषिष्यते। चूष्यताम्। अचूष्यत। इत्यादि.

णिचि:—चूषयति, –ते। चूषयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। चूषयिता। चूषयिष्यति, –ते। चूषयतु, –ताम्। इत्यादि.

कृत्सु:—चूषितव्यम्। चूषणीयम्। चूष्यम्। चूषितः। चूषितवान्। चूषितम्। चूषितुम्। चूषणम्। चूषित्वा। प्रचूष्य।

चूषण चूषण (न०) बायॊळक्कॆ ऎळॆदुकॊळ्ळुवुदु, हीरुवुदु. चूष (पाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

चूषणीय ಚೂಷಣೀಯ (ವಿ೦)1. ಹೀರಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೀರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಹೀರಬಹುದಾದ. चूष (पाने) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। तव्यः। चूषितव्यः ಚೂಷಿತವ್ಯಃ.

चूषा ಚೂಷಾ (स्त्री०) 1. ತೊಗಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆನೆಯ ನಡುಕಟ್ಟು. चूष्यते पृष्ठमांसेन — चूष (पाने) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। 2. ಹೀರುವುದು. चूष भावे "अङ्" (३-३-१०४)। 3. ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವುದು. 4. ನಡುಕಟ್ಟು, ಡಾಬು, ಒಡ್ಯಾಣ.

चूषित ಚೂಷಿತ (वि०) ಹೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಾಯೊಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. चूष (पाने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

चूष्य ಚೂಷ್ಯ (वि०) ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಬಾಯೊಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ಕೊಂಡು ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ಆಹಾರ. चूष (पाने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

चेकितान ಚೇಕಿತಾನ (पुं०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ. "रुद्रमीशानमृषभं हरं शम्भुं कपर्दिनम्। चेकितानं परां योनिं तिष्ठतो गच्छतश्च ह" भा० द्रोण० २०२-६६। 2. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "धृष्टद्युम्नश्चेकितानः काशीराजश्च वीर्यवान्" गीता १-५। (वि०) 3. ಜ್ಞಾನಿ, ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ. कित (निवासरोगापनयनादौ) यङ्लुक् ताच्छील्ये "चानश्" (३-२-१२९)।

चेट ಚೇಟ (पुं०) ದಾಸ, ಸೇವಕ, ಆಳು. चिट (परप्रेष्ये) "अच्" (३-१-१३४)। "शृङ्गारस्य सहाया विटचेट-विदूषकाद्याः स्युः" सा० द० ३-४०। स्त्रियाम् "ङीप्"। **चेटी** ಚೇಟೀ. ದಾಸಿ, ಸೇವಕಿ.

चेटक ಚೇಟಕ (पु०) 1. ದಾಸ, ಸೇವಕ, ಆಳು. चिट (परप्रेष्ये) "वुन्" (उ० ५-३५)। 2. ಉಪಪತಿ, ಮಿಂಡ. स्त्रियाम् **चेटिका** ಚೇಟಿಕಾ. 3. ದಾಸಿ, ಸೇವಕಿ.

चेटा ಚೇಟಾ (स्त्री०) ದಾಸಿ, ಸೇವಕಿ. "दासी तु चेटिका चेटा वडवा कुम्भधारिका" वैज०।

चेटी ಚೇಟೀ (स्त्री०) ದಾಸಿ, ಸೇವಕಿ. "ताम्बूलाक्तं दशनमसकृत् दर्शयन्तीह चेटी" सा० द०।

चेत् ಚೇತ್ (अव्य०) 1. ಆದರೆ, ಆಗುವುದಾದರೆ, ಇರುವುದಾದರೆ. चिती (संज्ञाने) "विच्" (३-२-७५)। "उच्चैर्गतिर्जगति सिद्धयति धर्मतश्चेत्" चं० रा०। 2. ಪಕ್ಷಾಂತರದಲ್ಲಿ, ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ. 3. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಂದೇಹವಿರುವಂತೆ ಹೇಳುವುದು.

चेतक ಚೇತಕ (वि०) ಚೈತನ್ಯವುಂಟುಮಾಡುವ ಇಂದ್ರಿಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರಿಯವುಳ್ಳವನು.

चेतकी ಚೇತಕೀ (स्त्री०) 1. ಅಳಲೆಗಿಡ. चेतयति—चिती (संज्ञाने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। ಇಂದ್ರನು ಅಮೃತಪಾನ ಮಾಡು ತ್ತಿದ್ದಾಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಅಮೃತಬಿಂದುವು ಅಳಲೆ ಗಿಡವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಯಿತು. "पपात बिन्दुर्मेदिन्यां शक्रस्य पिबतोऽमृतम्। ततो दिव्या समुत्पन्ना सप्तजाति-हैरीतकी" भावप्र०। 2. ಅಳಲೆಕಾಯಿ.

चेतन ಚೇತನ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಜೀವ. चेतति जानाति — चिती (संज्ञाने) कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ಮನುಷ್ಯ, ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳವನು. 4. ಪ್ರಾಣ. चेतयते — चित (संचेतने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (वि०) 5. ಪ್ರಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. "इत्यौत्सुक्यादपरिगणयन् गुह्यकस्तं ययाचे कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु" मेघ० १-५।

चेतनकी ಚೇತನಕೀ (स्त्री०) ಅಳಲೆಗಿಡ. चेतनं करोति बुद्धीन्द्रियादिस्फुरणं वर्धयति।

चेतना ಚೇತನಾ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿ. चेतयते — चिती (संज्ञाने) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "पश्चिमा-द्यामिनीयामात्प्रसादमिव चेतना" रघु० १७-१। 2. ಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಜ್ಞೆ. "लब्ध्वा भूयश्चेतनामाहवाय" माघ० १८-६४। 3. ಚೈತನ್ಯ, "यत्सुवर्णमुकुटां-शुभिरासीच्चेतनाविरहितैरपि पीतम्" माघ० १०-६।

चेतव्य ಚೇತವ್ಯ (वि०) ಗುಂಪುಕೂಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. चिञ् (चयने) कर्म० "तव्यः" (३-१-९६)। "तांश्चेतव्यान् क्षितौ श्रित्वा वानरस्तोरणं युतान्। जघानाऽऽधूय परिघं विजिघृक्षून् समागतान्" भट्टि० ९-१३। "अनीयर्" (३-१-९६)। **चयनीयः** ಚಯನೀಯಃ.

चेतस् ಚೇತಸ್ (न०) 1. ಹೃದಯ, ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. चिती (संज्ञाने) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "रुजन्ति चेतः प्रसभं ममाधयः" किरा० १-३७। "गच्छति पुरः शरीरं धावति पश्चादसंस्तुतं चेतः" शाकु० १-३०। "न क्षमं भवति तत्त्वविचारे मत्सरेण हृतसंवृति चेतः" माघ० १०-३५। 2. ಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಜ್ಞೆ. 3. ಚೈತನ್ಯ.

चेतोजन्मन् ಚೇತೋಜನ್ಮನ್ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. चेतसि जन्माऽस्य। "चेतोजन्मशरप्रसूनमधुभि-

व्यामिश्रतामाश्रयत्" नैष० ३-१३०। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **चेतोभवः** ಚೇತೋಭವಃ. "चकास्ति चेतोभव-पावकस्य" नैष० ८-७६। **चेतोभूः** ಚೇತೋಭೂಃ ಇತ್ಯಾದಿ.

चेतोमत् ಚೇತೋಮತ್ (वि०) 1. ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿರುವ. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. प्रशस्तं चेतोऽस्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)।

चेदि ಚೇದಿ (पुं० ब० व०) 1. ಚೇದಿದೇಶ. "इन्द्रप्रस्थ-गमस्तावत् कारि मा सन्तु चेदयः। आस्माकदन्ति-सांनिध्याद्वामनीभूतभूरुहः" माघ० २-६३। 2. ಚೇದಿ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. चेदीनां राजानः—चेदि "अण्" (४-१-१६८)। अणो लुक् (२-४-६२)। उपरिचर-वसुः, सुबाहुः, धृषत्केतुः, दमघोषः, शिशुपालः ಇತ್ಯಾದಿ ಚೇದಿರಾಜರು.

चेदिनगर ಚೇದಿನಗರ (न०) ಚೇದಿದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ, ಶುಕ್ತಿಮತಿ.

चेदिप ಚೇದಿಪ (पुं०) ಚೇದಿದೇಶದ ದೊರೆ. चेदीन् पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। "चण्डमारुत-मिव प्रदीपवत् चेदिपस्य निरवाद्विलोचनम्" माघ० १४-८५।

चेदिपति ಚೇದಿಪತಿ (पुं०) ಚೇದಿದೇಶದ ದೊರೆ, ಉಪರಿಚರವಸು. चेदीनां पतिः। "मानमसहत न चेदिपतिः परवृद्धिमत्सरि मनो हि मानिनाम्" माघ० १५-१।

चेदिपुरी ಚೇದಿಪುರೀ (स्त्री०) ಚೇದಿದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ.

चेदिराज् ಚೇದಿರಾಜ್ (पुं०) ಚೇದಿದೇಶದ ದೊರೆ. "मा वेदि यदसावेको जेतव्यश्चेदिराडिति" माघ० २-९६।

चेदिराज ಚೇದಿರಾಜ (पुं०) ಚೇದಿದೇಶದ ದೊರೆ, ಶಿಶುಪಾಲ. "दमघोषश्चेदिराजः श्रुतश्रवसमग्रहीत्" भाग० ९-२४-३९।

चेय ಚೇಯ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ರಾಶಿ ಹಾಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಗುಂಪು ಕೂಡಿಸಬೇಕಾದ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕಾದ. चिञ् (चयने) "यत्" (३-१-९७)।

चेल ಚೇಲ (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. भार्याचेलः, ब्राह्मण-चेलः ज्ञातिचेलः ಇತ್ಯಾದಿ. (न०) 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. चिल (वसने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "फेनानामुरसि-रुहेषु हारलीला चेलश्रीर्जघनतलेषु शैवलानाम्" माघ० ८-५९। 3. ನವಿಲುಗರಿಯ ಕಣ್ಣು. (वि०) 4. ಅಧಮ, ನೀಚ, ನಿಂದ್ಯ. "चेलोऽधमे त्रिषु। नपुंसकन्तु वसने" मेदि०। 5. ಅಸಹನೆಯ, ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಲ್ಲದ. 6. ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 7. ನಿಂದಿತವಾದ, ಗರ್ಹ್ಯವಾದ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "चेलं वासोऽक्षमं काम्यं गर्हितं बर्हिचन्द्रकः" वैज०।

चेलक्नोपम् ಚೇಲಕ್ನೋಪಮ್ (अव्य०) ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಒದ್ದೆಮಾಡುವಂತೆ (ಮಳೆಯಾಯಿತು), ವಸ್ತ್ರವು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ (ಮಳೆಯಾಯಿತು). चेल+क्नूयी (शब्दे उन्दने च) "णमुल्" (३-४-३३)।

चेलगङ्गा ಚೇಲಗಂಗಾ (स्त्री०) ಗೋಕರ್ಣ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನದಿ. "गोकर्णस्योपरिष्टात्तु भ्रंसितः स महासुरः। पपात चेलगङ्गायाः पुलिने सह कन्यया" हरिवं०।

चेलनिर्णेजक ಚೇಲನಿರ್ಣೇಜಕ (पुं०) ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಒಗೆದು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಅಗಸ. चेलस्य निर्णेजकः।

चेलाशक ಚೇಲಾಶಕ (पुं०) ಒಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹೇನನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಕ್ರಿಮಿ. चेलं वस्त्रं तत्संबन्धिनीं यूकामश्नाति—अश (भोजने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "चेलाशकश्च भवति शूद्रो धर्मात् स्वकाच्च्युतः" मनु० १२-७२।

चेलिका ಚೇಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಪಟ್ಟೆವಸ್ತ್ರ, ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ. 2. ರವಿಕೆ, ಕುಪ್ಪಸ. "सेयं कृष्णस्य वनिता पीतशाटी-परिच्छदा। रक्तचेलिकया छन्ना शातकुम्भनिभस्तनी" पद्मपु०।

चेष्ट–चेष्टायाम् (भ्वा० आत्म० अक० से०)। चेष्टते। चिचेष्ठे। चेष्टिता। चेष्टिष्यते। चेष्टताम्। अचेष्टत। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಕಾರ್ಯಮಾಡು, ಕೆಲಸಮಾಡು. 2. ಯತ್ನಿಸು. ಪ್ರಯಾಸಪಡು. 3. ಕಾರ್ಯತತ್ಪರನಾಗು. "अचेष्टता-ष्टापदभूमिरेणुः पादाहतो यत्सदृशं गरिम्णः" माघ० ३-२८।

भावे:—चेष्टयते। चिचेष्टे। चेष्टिता। चेष्टिष्यते। चेष्टयताम्। अचेष्टयत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—चेष्टयति, –ते। चेष्टयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। चेष्टयिता। चेष्टयिष्यति, –ते। चेष्टयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—चेष्टितव्यम्। चेष्टनीयम्। चेष्टयम्। चेष्टितः। चेष्टितवान्। चेष्टमानः। चेष्टितुम्। चेष्टितम्। चेष्टनम्। चेष्टित्वा।

चेष्टक ಚೇಷ್ಟಕ (पुं०) 1. ಸುರತದ ಒಂದು ಭೇದ, ಒಂದು ವಿಧ ಸಂಭೋಗ. चेष्ट (चेष्टायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಕೆಲಸಮಾಡುವ, ಕಾರ್ಯ ನಿರತನಾದ.

चेष्टन ಚೇಷ್ಟನ (न०) ಚೇಷ್ಟೆ, ಶರೀರದ ವ್ಯಾಪಾರ, ಶರೀರ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. चेष्ट (चेष्टायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "खं संनिवेशयेत् खेषु चेष्टनस्पर्शनेऽनिलम्" मनु० १२-१२०।

चेष्टमान ಚೇಷ್ಟಮಾನ (वि०) 1. ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ. चेष्ट (चेष्टायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ.

चेष्टनीय ಚೇಷ್ಟನೀಯ (वि०) ಕೆಲಸಮಾಡಬೇಕಾದ, ಯತ್ನಿಸಬೇಕಾದ. चेष्ट (चेष्टायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **चेष्टितव्यः ಚೇಷ್ಟಿತವ್ಯಃ**.

चेष्टा ಚೇಷ್ಟಾ (स्त्री०) 1. ಶಾರೀರ ವ್ಯಾಪಾರ, ಶರೀರದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. चेष्ट (चेष्टायाम्) "अङ्" (३-३-१०४)। "आत्मजन्या भवेदिच्छा इच्छाजन्या भवेत् क्रिया। कृतिजन्या भवेच्चेष्टा चेष्टाजन्या भवेत् क्रिया"। "नूनं तथा नैष यथास्य वेषः प्रच्छन्नमप्यूह्यते हि चेष्टा" किरा० १६-१९। 2. ಸಂಜ್ಞೆ, ಕಣ್ಣು ಕೈ ಬಾಯಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸನ್ನೆ. 3. ಪ್ರಯತ್ನ. 4. ಚಲನೆ, ಸಂಚಾರ.

चेष्टानाश ಚೇಷ್ಟಾನಾಶ (पुं०) ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. चेष्टाया नाशोऽत्र।

चेष्टाबल ಚೇಷ್ಟಾಬಲ (न०) ರವಿ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಬಲ. ರವಿಚಂದ್ರರು ಉತ್ತರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಮಕರ ಮೊದಲಾದ ಆರು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಬಲಶಾಲಿಗಳು (ಬಲಿಷ್ಠರು). ಕುಜ ಮೊದಲಾದ ಉಳಿದ ಗ್ರಹಗಳು ವಕ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬಲಿಷ್ಠರು. ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಗ್ರಹಗಳು ಚಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಿಯೂ ರವಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಅಸ್ತರಾಗಿಯೂ ಆಗುವರು. ಉಳಿದ ಗ್ರಹಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸೇರಿದಾಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸುವುದು. "उदगयने रविशीतमयखौ वक्रसमागमगाः परिशेषाः। विपुलकरा युधि चोत्तरसंख्याश्चेष्टितवीर्ययुताः परिकल्प्याः" बृहज्जा०। "दिवसकरेणास्तमयः समागमः शीतरश्मिसहितानाम्। कुसुतादीनां युद्धं निगद्यतेऽन्योन्ययुक्तानाम्" इति विष्णुचन्द्रः।

चेष्टित ಚೇಷ್ಟಿತ (न०) 1. ಕಾಯಿಕವ್ಯಾಪಾರ, ಶರೀರದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. चेष्ट (चेष्टायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "सूक्ष्मं परांशयाभिज्ञेतरसाकूतचेष्टितम्। मयि पश्यति सा केशैः सीमन्तमणिमावृणोत्" चन्द्रा०। "कपोलपाटलादेशि बभूव रघुचेष्टितम्" रघु० ४-६८। 2. ಗತಿ, ಸಂಚಾರ, ಗಮನ. (वि०) 3. ಚಲಿಸಿದ, ಸಂಚರಿಸಿದ, ಮುಂದೆಸಾಗಿದ. चेष्ट कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಕೆಲಸಮಾಡಿದ, ಶರೀರ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಕಾರ್ಯಮಾಡಿದ. 5. ಯತ್ನಿಸಿದ. 6. ಯತ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. चेष्ट+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 7. ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

चैतन्य ಚೈತನ್ಯ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮನ ಒಂದು ಅವತಾರ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಲಿಯುಗದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಜಗತ್ತಿನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಹೇಗೆ, ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗವು ಉಳಿಯುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆಂದು ಕೇಳಲು ಪರಮಾತ್ಮನು ತಾನು ನವದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಶಚೀಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದಾಗಿಯೂ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಂಗಡಿಗರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಈಗಲೂ ಹುಟ್ಟುವರೆಂದೂ ಆಗ ಧರ್ಮಸಂರಕ್ಷಣೆಯಾಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳುವನು. ಈ ಅವತಾರದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ಚೈತನ್ಯ ಗೌರಾಂಗ ಗೌರಚಂದ್ರ ಶಚೀಸುತ ಪ್ರಭು ಗೌರ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. "श्रुत्वा तु कलिधर्मांस्तान् ब्रह्मा लोकपितामहः। सर्वलोकहितार्थाय प्रोवाच मधुसूदनम्। भविष्यति कलौ केनोपायेन धर्मपालनम्। भक्तिमार्गस्थितिः कस्मात्तद्वदस्व जगद्गुरो। श्री भगवानुवाच— अवतीर्णो भविष्यामि कलौ निजगणैः सह। शचीगर्भे नवद्वीपे स्वर्धुनीपरिवारिते। अप्रकाश्यमिदं गुह्यं न प्रकाश्यं बहिर्मुखे। कृष्णावतारकाले याः स्त्रियो ये पुरुषाः प्रियाः। कलौ तेऽवतरिष्यन्ति श्रीदामसुबलादयः। धर्मसंस्थापनार्थाय विहरिष्यामि तैरहम्। काले नष्टं भक्तिपथं स्थापयिष्याम्यहं पुनः। कृष्णश्चैतन्यगौराङ्गः गौरचन्द्रो गौरहरिः। शचीसुतः प्रभुर्गौरः नामानि भक्तिदानि मे। गच्छन्तु भुवि ते पुत्राः जायन्तां भक्तरूपिणः"। इत्यादि. अनन्तसं० श्रीचैतन्यजन्मखण्डः। (न०) 2. ಆತ್ಮಧರ್ಮವಾದ ಜ್ಞಾನ. चेतनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 3. ಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಅರಿವು. 4. ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನ. 5. ಪ್ರಕೃತಿ. 6. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "शरीरस्य न चैतन्यं मृतेषु व्यभिचारतः" भाषाप०।

चैत्त चैत्त (वि०) 1. चित्तसंबंधवाद, मनस्सिन संबंधवाद. चित्तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। (न०) 2. नेनपु, स्मरण.

चैत्य चैत्य (पुं०) 1. देवालय. 2. बुद्धदेव. 3. अश्वत्थवृक्ष. 4. ग्रामु (हळ्ळि)गळल्लि बेळेदिरुव प्रसिद्धवाद दोड्ड मर. 5. उद्यानवनद वृक्ष, उद्देशपूर्वक बेळेसिद मर. 6. रस्तेय सालु मर. "नीडारम्भैर्गृहबलिभुजामाकुलग्रामचैत्याः" मेघ० १-२३। (न०) 7. यज्ञशाले. 8. पवित्रस्थळ.

चैत्यक चैत्यक (पुं०) 1. अश्वत्थवृक्ष, अरळिमर. 2. गिरिव्रजवन्नु सुत्तिकोंडिरुव ऐदु पर्वतगळ ल्लोंदु.

चैत्यगृह चैत्यगृह (न०) नाल्कु रस्तेगळु कूडुव चौकदल्लि सालुमरद हत्तिरविरुव मने.

चैत्यतरु चैत्यतरु (पुं०) 1. अश्वत्थवृक्ष, अरळिमर. 2. ग्रामदल्लि बेळेदिरुव दोड्ड वृक्ष. एवं **चैत्यद्रुः चैत्यद्रुः, -द्रुमः-द्रुमः, -वृक्षः-वृक्षः, -वृक्षः-वृक्षः** इत्यादि.

चैत्यमुख चैत्यमुख (पुं०) कमंडलु.

चैत्यविहार चैत्यविहार (पुं०) जिनगृह.

चैत्र चैत्र (पुं०) 1. चैत्रमास, चित्रानक्षत्रदिंद कूडिद हुण्णिमेयुळ्ळ मास. चित्रया युक्ता पौर्णमास्यस्मिन् "अण्" (४-२-२३)। "फाल्गुनं वाथ चैत्रं वा मासौ प्रति यथाबलम्" मनु० ७-१८२। 2. बौद्ध भिक्षुक. 3. बुधन पत्नि चित्रेयल्लि हुट्टिद ओब्ब मग. चित्रायां जातः "अण्" (४-३-२५)। 4. सप्त कुलपर्वतगळल्लोंदु. (न०) 5. मृतन गोरि, समाधि. (वि०) 6. चित्रानक्षत्रदल्लि हुट्टिद. चित्रायां जातः "अण्" (४-३-५३)।

चैत्रभानव चैत्रभानव (वि०) अग्निय संबंधवाद. चित्रभानोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

चैत्रमख चैत्रमख (पुं०) चैत्रमासदल्लि माडुव ओंदु वसंतोत्सव.

चैत्ररथ चैत्ररथ (न०) कुबेरन उद्यानवन. चित्ररथेन निर्वृत्तम् "अण्" (४-२-६८)। "एको ययौ चैत्ररथ-प्रदेशान् सौराज्यरम्यानपरो विदर्भान्" रघु० ५-६०।

चैत्ररथि चैत्ररथि (पुं०) चित्ररथगंधर्वन मग शशबिंदु. चित्ररथस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

चैत्ररथ्य चैत्ररथ्य (न०) चैत्ररथवेंब कुबेरन ओंदु उद्यानवन. चैत्ररथ स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

चैत्रवाहनी चैत्रवाहनी (स्त्री०) चित्रवाहनन मगळाद चित्रांगदे.

चैत्रायण चैत्रायण(पुं०)1. चित्रन गोत्रदल्लि हुट्टिदवनु. चित्रस्य गोत्रापत्यम् "फक्" (४-१-९९)। (वि०) 2. चित्रनिंद तयारिसल्पट्ट, चित्रनिंद निर्मितवाद. "फक्" (४-२-८०)।

चैत्रावली चैत्रावली (स्त्री०) चैत्रमासद हुण्णिमे.

चैत्रिक चैत्रिक(पुं०)चित्रानक्षत्रदिंद कूडिद हुण्णिमेयुळ्ळ मास, चैत्रमास. चित्रया युक्ता पौर्णमास्यस्मिन्, वा "ठक्" (४-२-२३)। पक्षे "अण्"। **चैत्रः चैत्रः**.

चैत्रिन् चैत्रिन् (पुं०) चैत्रमास. चैत्री (पौर्णमासी) अस्त्यस्मिन् "इनिः" (५-२-११६)।

चैत्री चैत्री(स्त्री०)चित्रानक्षत्रदिंद कूडिद हुण्णिमे, चैत्रमासद हुण्णिमे. चित्रया (चित्रानक्षत्रेण) युक्ता पौर्णमासी – चित्रा "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)। "चैत्र्यां हि पौर्णमास्यां तु तव दीक्षा भविष्यति" भा० आश्व० ७२-४।

चैदिक चैदिक (वि०) चेदिदेशदल्लिरुव. चेदिदेशे भवः "ठञ्" (४-२-११६)। "जिठः" (४-२-११६) च। ठजि स्त्रियाम् "ङीप्" **चैदिकी चैदिकी**. जिठ प्रत्यये "टाप्"। **चैदिका चैदिका**.

चैद्य चैद्य (पुं०) 1. शिशुपाल, चेदिदेशद दोरे. चेदीनां राजा "अण्" (४-१-१६८)। "त्वया विप्रकृतश्चैद्यो रुक्मिणीं हरता हरे" माघ० २-३८। (पुं० ब० व०) 2. चेदिदेश, विंध्य पर्वतद समीपद ओंदु देश. "चैद्यास्ते चेदयश्च ते" वैज०।

चैल चैल (न०) 1. वस्त्र, बट्टे. चेल स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 2. वस्त्रसंबंधवाद. चेलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "चैलाशकश्च भवति शूद्रो धर्मात् स्वकाच्च्युतः" मनु० १२-७२।

चैलधाव चैलधाव (पुं०) बट्टे ओगेयुववनं, रजक, अगस. चैलं वस्त्रं धावति–धावु (गतिशुद्धयोः)। "अण्" (३-२-१)। "चैलधावसुराजीवसहोपपति-वेश्मनाम्" याज्ञ० १-१६४।

चैलाशक छैलाशक (पुं०) ಬಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಹೇನು, ಕೂರೆ. चैलमश्नाति–अश (भोजने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

चोक्ष छोक्ष (पुं०)1. ಸಂಗೀತ. (वि०)2. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "चोक्षो गीतमनोज्ञयोः" वैज०। 3. ದಕ್ಷನಾದ, ಸಮರ್ಥನಾದ.

चोच छोच (न०) 1. ಚರ್ಮ. 2. ಮರದ ತೊಗಟೆ. 3. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. 4. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ. "कर्कणि कोद्रवकदलीद्रुवर्फिलकन्दपत्रचोचानि" बृहत्सं० ४१-४। स्वार्थे "क:"। **चोचक: छोचकः**. "दद्याच्चात्र पिप्पलीमूलतण्डुलीयकवराङ्गचोचकेत्यादि" सुश्रुत०।

चोट छोट (पुं०) ಶ್ಮಶ್ರು, ಮೀಸೆ, ಗಡ್ಡ, ದಾಡಿ. "श्मश्रु तु व्यञ्जनं चोट:" वैज०।

चोटलिङ्गक छोटलिंगक(पुं०)ನಲವತ್ತಾರು ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣದ ಬಾಣ. "द्विद्वाविंशत्यङ्गुलि: स्यान्निचोटे द्व्यङ्गुलोत्तरः। स्युश्चोटलिङ्गकस्ताल:" वैज०।

चोटी छोटी (स्त्री०) ಪಾವಡೆ, ಶುಂಡುಲಂಗ, ಹೆಂಗಸರ ಒಳಲಂಗ.

चोड छोड (पुं०) ರವಿಕೆ, ಕುಪ್ಪಸ. चुल (समुच्छ्राये) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। लडयोरभेदः।

चोद छोद (पुं०) 1. ಕುದುರೆ ಎತ್ತು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಾರುಗೋಲು, ಚಾವಟಿ. चोदयति–चुद (संचोदने) +णिच् "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸುವವನು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವವನು.

चोदक छोदक (पुं०) 1. ವಿಧಿವಾಕ್ಯ, ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆಜ್ಞಾವಚನ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ ವಾಕ್ಯ. (वि०) 2. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ, ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವಂತೆ ಬಲವಂತ ಪಡಿಸುವ. चुद (संचोदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

चोदन छोदन(न०)1. ಪ್ರೇರಣೆ, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು, 2. ವಿಧಿ, ಆಜ್ಞೆ. "प्रथमेऽब्दे तृतीये वा कर्तव्यं श्रुति-चोदनात्" मनु० २-३५। (वि०) 3. ಪ್ರೇರಿಸುವ, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವ. 4. ವಿಧಿಸುವ, ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವ. चुद "ल्यु:" (३-१-१३४)।

चोदना छोदना (स्त्री०) 1. ಉಪದೇಶ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮಾತು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಾಕ್ಯ. चुद (संचोदने)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಪ್ರೇರಣೆ. "चोदनालक्षणोऽर्थो धर्म:"। 3. ವಿಧಿ, ಆಜ್ಞೆ, ಆದೇಶ. "ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना" गीता १८-१८। 4. ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

चोदनागुड छोदनागुड (पुं०) ಕಂದುಕ, ಚೆಂಡು. चोदनया नोदनया गुड्यते–गुड (रक्षणे) "क:" (३-१-१३५)।

चोदनीय छोदनीय (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹುರಿದುಂಬಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಲ್ಪಡುವ. 3. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುವ. चुद (संचोदने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:"। **चोदयितव्य: छोदयितव्यः**.

चोदयत् छोदयत् (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ. चुद (संचोदने) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यंती**.

चोदयितृ छोदयितृ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುವ. 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ. 3. ವಿಧಿಸುವ, ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವ. 4. ಸೂಚಿಸುವ. चुद (संचोदने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "समीरणश्चोदयिता भवेति व्यादिश्यते केन हुताशनस्य" कुमा० ३-२१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –यित्री**.

चोदित छोदित (न०) 1. ಆಜ್ಞೆ, ವಿಧಿ, ಆದೇಶ. चुद (संचोदने) भावे "क्त:" (३-३-११४)। "चोदितेन नियतोऽपि दुरात्मा" याद० २१-२०। (वि०) 2. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. चुद (संचोदने) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। "अर्घदानमनु चोदितो वच: सभ्यमभ्यधित शन्तनो: सुत:" माघ० १४-४३। 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

चोद्य छोद्य (न०) 1. ಅದ್ಭುತ, ಆಶ್ಚರ್ಯ. चुद (संचोदने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। "दिवसात्यये तदपि मुक्तमहो चपलाजनं प्रति न चोद्यमद:" माघ० ९-१६। 2. ಕಷ್ಟತರವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದು, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಹೇಳುವುದು. "नन्वयं प्रकृतिभागोऽयं प्रत्ययभाग इति प्रकृतिप्रत्ययविभागः कथमवगम्यत इति चेत् पीतपातञ्जल-जलानामेतच्चोद्यं चमत्कारं न भवति" स० द० सं०। 3. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. "तथा चेध्मप्रव्रश्चनपलाशशातनादिवत्स-मासो भविष्यति। अथवा शेषलक्षणेयं षष्ठी। तत्र किमपि चोद्यं नावतरति" स० द० सं०। (वि०) 4. ಪ್ರೇರಣೆಗೆ ಅರ್ಹ, ಚಿತಾವಣೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು.

चोपन ಚೋಪನ (न०) 1. ಮಂದಗತಿ, ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು. चुप (मन्दायां गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮೌನ, ಮಾತನಾಡದಿರುವುದು. (वि०) 3. ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ಮಂದಗಮನವುಳ್ಳ. चुप "युच्" (३-२-१४८)।

चोर ಚೋರ (पुं०) 1. ಕಳ್ಳ, ತಸ್ಕರ. चुर (स्तेये) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "चोराक्रान्तं तदनु विपिनं चोलपाण्डयान्तरस्थं झिल्लीनादश्रवणपरुषं शीघ्रमेव व्यतीयाः" हंस० १-४७। 2. ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 3. ಇತರರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ವಿಷಯ ಗಳನ್ನು ಕದ್ದುಬರೆದು ತನ್ನದೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾವ್ಯ ಚೋರ. 4. ಚೋರಪಂಚಾಶಿಕೆಯೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕವಿ.

चोरक ಚೋರಕ (पुं०) 1. ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣ, ಮಾಚಿಪತ್ರೆ. 2. ಕಳ್ಳ, ತಸ್ಕರ.

चोरकर्मन् ಚೋರಕರ್ಮನ್ (न०) ಕಳ್ಳತನ, ಚೌರ್ಯ.

चोरपुष्पी ಚೋರಪುಷ್ಪೀ (स्त्री०) ಕಡಿಯಾಲದ ಗಿಡ, ಹಕ್ಕರಕೆ ಗಿಡ. "शङ्खिनी चोरपुष्पी स्यात्" अम०।

चोरस्नायु ಚೋರಸ್ನಾಯು (पुं०) ಕಾಗೆ ತೊಂಡೆಗಿಡ.

चोरा ಚೋರಾ (स्त्री०) ಕಡಿಯಾಲದ ಗಿಡ.

चोरिका ಚೋರಿಕಾ (स्त्री०) ಕಳ್ಳತನ. चोरस्य कर्म "वुञ्" (५-१-१३३)। पृषो०।

चोरित ಚೋರಿತ (न०) 1. ಕಳ್ಳತನ. (वि०) 2. ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "चोरितानि निहितानि वा त्वया" याद० १७-१९।

चोल ಚೋಲ (पुं०) 1. ರವಿಕೆ, ಕುಪ್ಪಸ. चुल (समुच्छ्राये) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಗಂಡಸರ ಮೇಲಂಗಿ, ನಿಲುವಂಗಿ, ಉದ್ದದ ಅಂಗಿ. (पुं० न०) 3. ಮೇಲು ಹಾವಣಿ. "चोलोऽस्त्री पटलं छदिः" वैज०। (पुं०ब०व०) 4. ಚೋಳ ದೇಶ, ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಾಂತ. 5. ಚೋಳದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. "कर्णाटमहाटवीचित्रकट-सिक्यकोल्लगिरिचोलाः। कौञ्चद्वीपजटाधरकावेर्यो रिष्यमूकश्च" बृहत्सं० १४-१३। 6. ಚೋಳ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. "चोलकेरलपाण्डयानां पश्यन्ननुगतिं प्रभुः" याद० २२-१०९। (स्त्री०) -ली -ल्यः. 7. ರವಿಕೆ, ಕುಪ್ಪಸ. 8. ಚೋಳದೇಶದ ಹೆಂಗಸು.

चोलक ಚೋಲಕ (पुं०) 1. ವಲ್ಕಲ, ಮರದ ತೊಗಟೆ. चोल इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ಮೈಗಾಪು, ಹೆಂಗಸರ ತೊಳಿಲ್ಲದ ಕುಪ್ಪಸ. 3. ಚೋಲ, ಗಂಡಸರ ನಿಲುವಂಗಿ, ಉದ್ದದ ಅಂಗಿ, ಕವಚ.

चोलकिन् ಚೋಲಕಿನ್ (पुं०) 1. ಕಿತ್ತಲೆ ಗಿಡ ನಾಗರಂಗ ವೃಕ್ಷ ಹೆರಿಳೆ ಚಕ್ಕೋತ ಮುಂತಾದುವು. 2. ಮಣಿಬಂಧ, ಮಣಿಕಟ್ಟು. 3. ಬಿದಿರಿನ ಮೊಳಕೆ, ಬಿದಿರಿನ ಚಿಗುರು. 4. ಕವಚವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಯೋಧ, ರಾವುತ. "चोलकी तु करीरे स्यान्नारङ्गे किष्कुपर्वणि" मेदि०।

चोलण्डुक ಚೋಲಂಡುಕ (पुं०) ಉಷ್ಣೀಷ, ರುಮಾಲು. "चोलण्डुकः शिरोवेष्टः" त्रिकाण्ड०।

चोलन ಚೋಲನ (पुं०) 1. ನಾಗರಂಗ ವೃಕ್ಷ. ಕಿತ್ತಲೆ ಗಿಡ ಹೆರಿಳೆ ಚಕ್ಕೋತ ಮುಂತಾದುವು. 2. ಬಿದಿರಿನ ಮೊಳಕೆ. 3. ಮಣಿಬಂಧ, ಮಣಿಕಟ್ಟು.

चोष ಚೋಷ (पुं०) 1. ದ್ರವವಸ್ತುವನ್ನು ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಬಾಯೊಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೀರುವುದು. चूष (पाने) "घञ्" (३-३-१८)। पृषो०। 2. ಸಂತಾಪ, ಹತ್ತಿರದ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತಾಪದಂತೆ ಮೈಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಉರಿಸುವ ತಾಪ. "हृच्छूलपीडनयुतं पवनेन पित्तात्तृड्-दाहचोषबहुलं सकफप्रवेकम्" भावप्र०। (वि०) 3. ತಾಪಗೊಳಿಸುವ.

चोषण ಚೋಷಣ (न०) ಹೀರುವುದು, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಕುಡಿಯುವುದು.

चोष्य ಚೋಷ್ಯ (न०) ಹೀರಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಬಗೆ ಆಹಾರ ವಸ್ತು. चूष (पाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। पृषो०।

चोस्क ಚೋಸ್ಕ (पुं०) ಸಿಂಧು ದೇಶದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ. "चोस्कस्तु सिन्धुवारो हयोत्तमः" त्रिकाण्ड०।

चौड ಚೌಡ (न०) 1. ಚೂಡಾಕರ್ಮ, ಜುಟ್ಟು ಬಿಡಿಸುವುದು. चूडा प्रयोजनमस्य "अण्" (वा० ५-१-११०)। ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದು. "गार्भैर्होमैर्जातकर्मचौड-मौञ्जीनिबन्धनैः" मनु० २-२७। 2. ಶಿಖೆ, ಜುಟ್ಟು. चूडा स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। लडयोरभेदात् **चौलम् ಚೌಲಮ್**.

चौतपल्लवी चौतपल्लवी (स्त्री०) ಮಾವಿನ ಚಿಗುರಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. चूतपल्लवस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "कृष्णोत्तरासङ्गरुचं विदधच्चौत-पल्लवीम्" माघ० २-१९।

चौर चौर (पुं०) ಪಸ್ಕರ, ಕಳ್ಳ. चुर (स्तेये) + णिच् "अः" (३-३-१०२)। चुरा शीलमस्य "णः" (४-४-६२)। "चौरैर्हृतं जलेनोढमग्निना दग्धमेव वा" मनु० ८-१८९।

चौरपुष्पौषधि चौरपुष्पौषधि (स्त्री०) ಕಡಿಯಾಲದ ಮರ.

चौर्य चौर्य (न०) ಕಳವು, ಕಳ್ಳತನ. चोरस्य कर्म भावो वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "सर्वः साक्षी संग्रहणे चौर्यपारुष्यसाहसे" याज्ञ० २-७२।

चौर्यरत चौर्यरत (न०) ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಸಂಭೋಗ, ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ನಡೆಯುವ ಪರಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಗಮ.

चौर्यविद्या चौर्यविद्या (स्त्री०) ಚೌರ್ಯಕಲೆ, ಕಳ್ಳತನವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ.

चौर्यवृत्ति चौर्यवृत्ति (स्त्री०) 1. ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಜೀವನ, ಕದ್ದು ಮಾಡುವ ಜೀವನ. (वि०) 2. ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. चौर्येण वृत्तिः जीवनम् यस्य।

चौल चौल (न०) "चौड" ಪದದ ಅರ್ಥ.

चौलकर्मन् चौलकर्मन् (न०) ಚೂಡಾಕರ್ಮ, ಜುಟ್ಟು ಬಿಡಿಸುವುದು.

चौहाण चौहाण (पुं०) ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

चौहार चौहार (पुं०) ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಸೊಪ್ಪು.

च्यवन च्यवन (पुं०) 1. ಕೋಪದಿಂದ ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದು ಬಂದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ತಾನಾಗಿ ಬಿದ್ದು ಬಂದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. च्युङ् (गतौ) "ल्युः" (३-१-१३४)। ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ಪುಲೋಮೆಯು ಗರ್ಭವತಿಯಾಗಿದ್ದಳು. ಒಂದು ದಿನ ಮಹರ್ಷಿಯು ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಪುಲೋಮನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನೊಬ್ಬನು ಆಶ್ರಮದೊಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿ ಪುಲೋಮೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿರಲು ಗರ್ಭದೊಳಗಿದ್ದ ಶಿಶುವು ಕೋಪದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಬಂದಿತು. ಆಗ ಆ ರಾಕ್ಷಸನು ಸುಟ್ಟು ಭಸ್ಮವಾದನು, ಗರ್ಭದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಬಂದುದರಿಂದ "च्यवन" ನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಆ ಮಗುವಿನೊಡನೆ ಪುಲೋಮೆಯು ಬಳಿಕ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದಳು. [ಇನ್ನೂ ವಿವರಕ್ಕೆ "सुकन्या" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. "भृगोः सुदयिता भार्या पुलोमेत्यभिविश्रुता। तस्यां समभवद्गर्भो भृगुवीर्यसमुद्भवः॥ अभिषेकाय निष्क्रान्ते भृगौ धर्मभृतां वरे। आश्रमं तस्य रक्षोऽथ पुलोमाऽभ्याजगाम ह"॥ "अग्नेरथ वचः श्रुत्वा तद्रक्षः प्रजहार ताम्। ब्रह्मन् वराहरूपेण मनोमारुतरंहसा। ततः स गर्भो निवसन् कुक्षौ भृगुकुलोद्भवः। रोषान्मातुः च्युतः कुक्षेः च्यवनस्तेन सोऽभवत्। तं दृष्ट्वा मातुरुदरात् च्युतमादित्यवर्चसम्। तद्रक्षो भस्मसाद्भूतं पपात परिमुच्य ताम्। सा तमादाय सुश्रोणी ससार भृगुनन्दनम्। च्यवनं भार्गवं पुत्रं पुलोमा दुःखमूर्च्छिता" भा० आदि० ६। (न०) 2. ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರುವುದು. च्युङ् (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. ಸೋರುವ, ಸ್ರವಿಸುವ. च्युङ् कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

च्यवनप्राश च्यवनप्राश (पुं०) ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಲೇಹ್ಯ, ಒಂದು ರಸಾಯನ. च्यवनेन प्राश्यते—प्र+अश (भोजने) "घञ्" (३-३-१९)। ಈ ರಸಾಯನಸೇವನೆಯಿಂದ ಕೆಮ್ಮಲು ಶ್ವಾಸಗಳು ವಾಸಿಯಾಗುವುವು. ರಕ್ತಬಲವು ಕಡಮೆಯಾದ ವೃದ್ಧರಿಗೂ ಬಾಲಕರಿಗೂ ಪುಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಸ್ವರಕ್ಷಯ, ಎದೆನೋವು, ಮೂತ್ರದ ಬಿಳುಪು ಇವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. ಬುದಿ ಶಕ್ತಿ ಸ್ಮೃತಿಶಕ್ತಿ ದೇಹಕಾಂತಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಬಲ ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಇದರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ವೃದ್ಧನಾಗಿದ್ದ ಚ್ಯವನ ಋಷಿಯು ಪ್ರಾಯದವನಾದನು. "इत्ययं च्यवनप्राशः परमृक्तो रसायनः। कासश्वासहरश्चैव विशेषेणोपदिश्यते। क्षीण-क्षतानां वृद्धानां बालानाञ्चाङ्गवर्धनम्। स्वरक्षयमुरोरोगं हृद्रोगं वातशोणितम्। पिपासां मूत्रशुक्रस्थान् दोषां-श्चैवापकर्षति। अस्य प्रयोगाच्च्यवनः सुवृद्धोऽभूत् पुनर्युवा। मेधां स्मृतिं कान्तिमनामयत्वं वपुःप्रकर्षं बलमिन्द्रियाणाम्। स्त्रीषु प्रहर्षं परमग्निवृद्धिं वर्णप्रसादं पवनानुलोम्यम्। रसायनस्यास्य नरः प्रयोगात्लभेत जीर्णोऽपि कुटीप्रवेशात्। जराकृतं पूर्वमवाप्य रूपं बिभर्ति रूपं नवयौवनानाम्" चक्रद०।

च्यवान च्यवान (पुं०) च्यवन महर्षिः च्यवन पृषो०।

च्यावन च्याव्न (न०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ಕೆಡಹುವುದು. च्युङ् (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

च्यावयत् च्याव्यत् (वि०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಜಾರಿಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. च्युङ् (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् **-यित्री -यिन्त्री**.

च्यावित च्याव्यित (वि०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಡವಲ್ಪಟ್ಟ. च्युङ् (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

च्युङ्-गतौ (भ्वा० आत्म० अक० अनि०)। च्यवते। चुच्युवे। च्योता। च्योष्यते। च्यवताम्। अच्यवत। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕೈಯಿಂದ ಜಾರಿಬೀಳು, ಕಳಚಿಕೊ.

भावे :—च्यूयते। चुच्युवे। च्याविता, च्योता। च्याविष्यते, च्योष्यते। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—च्यावयति। च्यावयां चकार, -बभूव, -आस। च्यावयिता। च्यावयिष्यति। च्यावयतु। अच्यावयत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—च्योतव्यम्। च्यवनीयम्। च्युतः। च्युतवान्। च्यवन्, च्यवन्ती। च्योतुम्। च्युतम्। च्यवनम्। च्युत्वा। प्रच्युत्य।

च्युत् च्युत् (वि०) ಜಾರಂವ, ಕಳಚಿ ಬೀಳುವ. च्युङ् (गतौ) "क्विप्" (३-२-७६)।

च्युत च्युत (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರಿದ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ, ಕಳಚಿಕೊಂಡ. च्युङ् (गतौ) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "च्युते स तस्मिन्निषुधौ शरार्थाद्धस्तार्थसारे सहसेव बन्धौ" किरा० १७-३७। 2. ಭ್ರಷ್ಟನಾದ, ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದ. "हृतभार्ये च्युते राज्यात् रामे पर्युत्सुके भृशम्" भट्टि० ७-९२। 3. ನಾಶವಾದ, ಅಳಿದುಹೋದ, "स चेत् स्वयं कर्मसु धर्मचारिणां त्वमन्तरायो भवसि च्युतो विधिः" रघु० ३-४५। 4. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಟ. "संप्रहारसमुद्भूतैरक्तैः कोष्णैरुरुच्युतैः" भट्टि० ९-७१। 5. ಜಲಿಸಿದ, ಕದಲಿದ.

च्युतदत्ताक्षरा च्युतदत्ताक्षरा (स्त्री०) ಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ, "प्रहेलिका" ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಧ ಕಾವ್ಯ. ಅಕ್ಷರವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು ಬೇರೆ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಬೇರೆ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಹಾಕುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯ. च्युताक्षरा दत्ताक्षरा च्युतदत्ताक्षरा। उदा: "कूजन्ति कोकिलाः साले यौवने फुल्लमम्बुजम्। किं करोतु कुरङ्गाक्षी वदनेन निपीडिता" ಇಲ್ಲಿ रसाले ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ "र" ಅಕ್ಷರವು **ಚ್ಯುತ** ವಾಯಿತು. "वने" ಪದಕ್ಕೆ "थौ" ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ "यौवने" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ **ದತ್ತಾಕ್ಷರ** ವಾಯಿತು. "वदनेन" ಎಂಬಲ್ಲಿ "व" ಅಕ್ಷರವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ "म" ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಹಾಕಿರುವುದರಿಂದ **ಚ್ಯುತದತ್ತಾಕ್ಷರ**ವಾಯಿತು. ಇಂತಹ ಕಾವ್ಯವು ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಯು ಉಪಾದೇಯವಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಹಿತ್ಯ ದರ್ಪಣಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "रसस्य परिपन्थित्वान्नालङ्कारः प्रहेलिका। उक्तिवैचित्र्यमात्रं सा च्युतदत्ताक्षरादिका" सा० द० १०-१४। ಆದರೆ ಕ್ರೀಡಾಗೋಷ್ಠಿ ಮತ್ತು ವಿನೋದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜನನಿಬಿಡವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಇತರರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗದಂತೆ ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಇಂತಹ ಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವುಂಟೆಂದು ದಂಡಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "क्रीडागोष्ठीविनोदेषु तज्ज्ञैराकीर्णमन्त्रणे। परव्यामोहने चापि सोपयोगाः प्रहेलिकाः" काव्या० ३-९७।

च्युतपथक च्युतपथक (वि०) ದಾರಿತಪ್ಪಿದವನು, ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವವನು. च्युतः पन्थाः यस्य, वा "कप्" (५-४-१५४)।

च्युतसंस्कार च्युतसंस्कार (वि०) 1. ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದವನು, ಜಾತಕರಣ ನಾಮಕರಣ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು. 2. ವ್ಯಾಕರಣದ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ, ವ್ಯಾಕರಣದ ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿರುವ. च्युतः संस्कारः यस्य।

च्युतसंस्कृति च्युतसंस्कृति (वि०) "च्युतसंस्कार" ಪದದ ಅರ್ಥ.

च्युताक्षर च्युताक्षर (वि०) ಅಕ್ಷರವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ ಮೊದಲಾದುದು. "कूजन्ति कोकिलाः साले यौवने फुल्लमम्बुजम्। किं करोतु कुरङ्गाक्षी वदनेन निपीडिता" ಇಲ್ಲಿ रसाले ಪದದ ರೇಫವು ಚ್ಯುತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ವೈಚಿತ್ರ್ಯಮಾತ್ರಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿ ರಸವಿರೋಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಹೇಳಿಕಾಪ್ರಭೇದವಾದ ಚ್ಯುತದತ್ತಾಕ್ಷರಾದಿಗಳು ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "रसस्य परिपन्थित्वान्नालङ्कारः प्रहेलिका। उक्तिवैचित्र्यमात्रं सा च्युतदत्ताक्षरादिका" सा० द० १०-१४।

च्युताधिकार ಚ್ಯುತಾಧಿಕಾರ (वि०) ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟವನು. च्युतः अधिकारो यस्य।

च्युतात्मन् ಚ್ಯುತಾತ್ಮನ್ (वि०) ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು, ಶೀಲವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. च्युतः आत्मा यस्य।

च्युति ಚ್ಯುತಿ (स्त्री०) 1. ಭ್ರಂಶ, ನಾಶ. च्युङ् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "कुर्यां हरस्यापि पिनाकपाणे-र्धैर्यच्युतिं के मम धन्विनोऽन्ये" कुमा० ३-१०। 2. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. 3. ಕಳಚಿಬೀಳುವುದು, ಜಾರುವುದು. 4. ಗುದದ್ವಾರ, ಆಸನದ್ವಾರ.

च्युतिर्–आसेचने (भ्वा० पर० सक० से०)। च्योतति। चुच्योत। च्योतिता। च्योतिष्यति। च्योततु। अच्योतत्। च्योतेत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು, ಜಿನುಗು, ಸ್ರವಿಸು. 2. ಒದ್ದೆಮಾಡು.

कर्मणि:—च्युत्यते। चुच्युते। च्योतिता। च्योतिष्यते। च्युत्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—च्योतयति, –ते। च्योतयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। च्योतयिता। च्योतयिष्यति, –ते। च्योतयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—च्योतितव्यः। च्योतनीयः। च्योत्यः। च्युतितः। च्युतितवान्। प्रच्युतितः, प्रच्योतितः। प्रच्युतितवान्, प्रच्योतितवान्। च्योतन्, च्योतन्ती। च्योतितुम्। च्युंसितम्। च्योतनम्। च्योतित्वा। प्रच्युत्य।

च्युतित ಚ್ಯುತಿತ (वि०) 1. ಜಿನುಗಿದ, ಸ್ರವಿಸಿದ, ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಹರಿದ. च्युतिर् (आसेचने) कर्तं० "क्तः" (३-४-७१)। 2. ಒದ್ದೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ, ತೇವಮಾಡಿದ. 3. ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಿನುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒದ್ದೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. च्युतिर् कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)।

च्युतितवत् ಚ್ಯುತಿತವತ್ (वि०) 1. ಜಿನುಗಿಸಿದವನು, ಸ್ರವಿಸಿ ಹರಿಸಿದವನು. 2. ಒದ್ದೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿದವನು. च्युतिर् (आसेचने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। –वती –ವತೀ.

च्युप ಚ್ಯುಪ (पुं०) 1. ಮುಖ, ಬಾಯಿ. च्यवन्ते भाषन्तेऽनेन – च्युङ् (गतौ) "पः" (उ० ३-२४)। च्युपो वक्त्रम् सि० कौ०। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 3. ಸೇತುವೆ, "च्युपो पवनसंक्रमौ" वैज०।

च्योतत् ಚ್ಯೋತತ್ (वि०) 1. ಜಿನುಗುತ್ತಿರುವ, ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಒದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೇವಮಾಡುತ್ತಿರುವ. च्युतिर् (आसेचने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **च्योतन्ती** ಚ್ಯೋತಂತೀ.

च्योतन ಚ್ಯೋತನ (न०) 1. ಜಿನುಗುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು, ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವುದು. 2. ಒದ್ದೆಮಾಡುವುದು, ತೇವಮಾಡುವುದು. च्युतिर् (आसेचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

च्योतनीय ಚ್ಯೋತನೀಯ (वि०) 1. ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಸೋರುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. च्युतिर् (आसेचने) + णिच् कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಸೋರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಸೋರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 5. ಒದ್ದೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. "तव्यः" (३-१-९६)। **च्योतयितव्यः** ಚ್ಯೋತಯಿತವ್ಯಃ.

च्योतितव्य ಚ್ಯೋತಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ರವಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಸ್ರವಿಸಬಹುದಾದ. 3. ಆರ್ದ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಒದ್ದೆಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. च्युतिर् (आसेचने) अर्हादौ "तव्यः" (३-१-९६)।

च्योत्य ಚ್ಯೋತ್ಯ (वि०) 1. ಒದ್ದೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಜಿನುಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. च्युतिर् (आसेचने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

च्यौत्न ಚ್ಯೌತ್ನ (न०) 1. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 2. ಯಾಜಮಾನ್ಯ. च्युङ् (गतौ) "त्नण्" (उ० ४-१०४)। (वि०) 3. ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಪಕ್ಷಿ, ಸರ್ಪ ಮೊದಲಾದುವು. 4. ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. 5. ಹೋಗುವವನು, ನಡೆಯುವವನು.

इति "च" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

छ

छ छ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಚವರ್ಗದ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ತಾಲು (ದವಡೆ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಮಹಾಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "इचुयशानां तालु" सि० कौ०।

छ छ (पुं०) 1. छಕಾರ. 2. ಛೇದನ, ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. छो (छेदने) "कः" (वा० ३-३-५८)। 3. ಖಂಡ, ತುಂಡು, ಭಾಗ. 4. ಮುಚ್ಚುವುದು. 5. ನಾಯಕಮಣಿ, ಹಾರದ ಮಧ್ಯದ ಮಣಿ. "तरले छः प्रकीर्तितः" हारा०। (न०) 6. ಗೃಹ, ಮನೆ. 7. ಆಚ್ಛಾದನ, ಹೊದಿಕೆ. 8. ಸಂವತ್ಸರ. 9. ಇಚ್ಛೆ. (वि०) 10. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. 11. ಚಂಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ. 12. ನಿತ್ಯವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. 13. ಮಲಿನವಾದ. 14. ಭೇದಿಸುವ, ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ, ಒಡೆಯುವ. "स्यात्लिप्साच्छादनाद्वेषु छं क्लीबे संवृतौ पुमान्। त्रिष्वयं निर्मले नित्ये मलिने भेदकेऽपि च" नानार्थर०।

छग छग (पुं०) ಮೇಕೆ. छं रोमभिःछादनं गच्छति यज्ञादौ छेदनं गच्छति प्राप्नोति वा — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "छगस्तु छगलश्छागो लम्बकर्णस्तभः पशुः" वैज०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। छगी छगीं.

छगण छगण (पुं०) ಕರೀಷ, ಬೆರಣಿ, ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿ. छाय वह्नेः छादनाय गण्यते — गण (संख्याने) + णिच् कर्म० "अच्" (३-३-५६)। "गोग्रन्थिः शुष्कगोमयम्। करीषश्छगणः" त्रिकाण्ड०।

छगल छगल (पुं०) 1. ಮೇಕೆ. छायते छिद्यते देवोपहाराय — छो (छेदने) "कलः" गुगह्रस्वश्च (उ० १-११०)। 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. (न०) 3. ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ, ನೀಲ ವಸ್ತ್ರ. छो (छेदने) "कलः" गुगह्रस्वश्च (उ० १-११०)। (स्त्री०) 4. ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆ ಸೊಪ್ಪು. "छगलं नीलवस्त्रे ना छागे स्त्री वृद्धदारके" मेदि०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। छगली छगलीं.

छगलक छगलक (पुं०) ಆಡು, ಅಜ, ಮೇಕೆ. छगल स्वार्थे "कन्"। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। छगलकी छगलकीं.

छगलाङ्घ्रि (न्त्री) छगलाङ्घ्रि (न्त्री) (स्त्री०) ಆನಂತನ ಗೊಂಡೆ ಸೊಪ್ಪು. छगलस्येव अङ्घ्रिः अन्तं वा यस्याः।

छटा छटा (स्त्री०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. छो (छेदने) "अटन्" (उ० ४-८१)। "सटाच्छटाभिन्नघनेन बिभ्रता नृसिंह सैंहीमतनुं तनं त्वया" माघ० १-४७। 2. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ.

छटाफल छटाफल (पुं०) ಆಡಕೆಮರ. छटेव परम्परासंसृष्टानि फलान्यस्य। "राजतालश्छटाफलः। करमर्दस्तन्तुसारो गुवाको कोट इत्यपि" त्रिकाण्ड०।

छटाभा छटाभा (स्त्री०) ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. छटया कान्त्या भाति — भा (दीप्तौ) "कः" (३-२-३)।

छत्र छत्र (पुं०) 1. ನಾಯಿಕೊಡೆ. (न०) 2. ಆತಪತ್ರ, ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. छादयत्यनेन — छद (अपवारणे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "अदेयमासीत् त्रयमेव भूपतेः शशिप्रभं छत्रमुभे च चामरे" रघु० ३-१६। ಛತ್ರಿಯು ಮಳೆ ಬಿಸಿಲುಗಳ ತಡೆಗಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಕೊಡೆ. ಈ ಕೊಡೆಯೇ ರಾಜಲಕ್ಷಣವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರ ವೆಂದು ಹೆಸರು. ರಾಜಲಕ್ಷಣವಾದ ಛತ್ರಿಯು ಶ್ವೇತ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "आतपत्रं च राज्ञस्तु राजलक्ष्म सितं तु तत्"। 3. ಗುರುವಿನ ದೋಷವನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು. 4. ಆವರಣ. 5. ಮುಡಿವಾಳ. (स्त्री०) —त्रा —त्र्या. ನಾಯಿಕೊಡೆ. 6. ಧನಿಯ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ. 7. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. "छत्रं स्यादातपत्राणे छत्रा मधुरिकौषधौ। धान्याके च शिलीन्ध्रे च" हेम०।

छत्रक छत्रक (पुं०) 1. ಛತ್ರಿಯಾಕಾರದ ಜೇನುಗೂಡು. 2. ಶಿವದೇವಾಲಯ. 3. ನಾಯಿಕೊಡೆ. 4. ಕೂಷ್ಮಾಂಡ, ಕುಂಬಳ. 5. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. "कालिंग्यां छत्रकः सोमः कर्कारुर्घनवासकः। कूष्माण्डकः पुष्यफलः पीतपुष्पो नृपात्मजः" वैज०।

छत्रग्राहिन् छत्रग्राहिन् (पुं०) ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು. छत्रं गृह्णाति — ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। —ग्राहिणी ग्राहिणीं.

छत्रधान्य छत्रधान्य (न०) ಕೊತ್ತುಂಬರಿ.

छत्रध(धा)र छत्रध(धा)र (पुं०) 1. ಕೊಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು. छत्रस्य धरः। छत्रं धारयति वा। धृ (धारणे) "अण्" (३-२-१)। (वि०) 2. ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವ. "णिनिः" (३-१-१३४)। —धारिन् —धारिन्.

छत्रपत्र छत्रपत्र (पुं०) भुजपत्री गिड. छत्रमिव पत्रमस्य।

छत्रभङ्ग छत्रभंग (पुं०) 1. राज्यद नाश, राजलक्षणवाद छत्रियय ओडेयन नाश. छत्रस्य नाशो यत्र। 2. छत्रियंतै रक्षकनाद पतियय नाशदिंद ऊंटाद वैधव्य. छत्रस्येव रक्षित्रः पत्युः नाशो यत्र। 3. ऒस्वा तंत्र्य, पराश्रय.

छत्रा छत्रा (स्त्री०) "छत्र" पददल्लि नोडि.

छत्राक छत्राक (न०) 1. नायिकॊडॆ. "छत्राकं विड्वराहं च लशुनं ग्रामकुक्कुटम्" मनु० ५-२१। (स्त्री०) -की-कं. 2. सर्प्पाक्षि, ईश्वरिं हंबु. "नाकुली सुवहा रास्ना छत्राकी सर्वलोचना" वैज०।

छत्रिक छत्रिक (वि०) 1. छत्रियन्नु हिडिदिरुव. छत्रमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। (स्त्री०)-का-कं. 2. नायिकॊडॆ. छत्रं तदाकारं पुष्पमस्त्यस्य "ठन्"।

छत्रिन् छत्रिन् (पुं०) 1. नापित, नायिंद. (वि०) 2. छत्रहिडिदिरुव. छत्रमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "छत्रिणो यान्ति"।

छत्वर छत्वर (पुं०) 1. मनॆ. 2. पॊदॆ, निकुंज. छद (अपवारणे) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। "छत्वरो गृहकुञ्जयोः" सि० कौ०।

छद छद (पुं०) 1. पर्ण, ऎलॆ. छद (अपवारणे) "घः" (३-३-११८)। "कुसुमसुरभयो नातिदूरे श्यामायमानघनच्छदच्छायातरवो नगरपर्यन्तोद्यानभूमयः" प्रबोध० ४। 2. हक्कियय गरि, पक्षियय रॆक्कॆ. "छदे सदैव च्छविमस्य बिभ्रतां न केकिनां सर्पविषं विसर्पति" नैष० १६-३०। 3. तमालवृक्ष, हॊंगॆ मर. 4. मांचिपत्रॆ. "छदः पलाशे गरुति ग्रन्थिपर्णतमालयोः" मेदि०।

छदन छदन (न०) 1. पर्ण, ऎलॆ. छद (अपवारणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. हक्कियय गरि. "विमलस्फाटिकाभानि पाण्डुरच्छदनैर्द्विजैः" भा० वन० १५९-७१। 3. पिधान, मुच्चिडुवुदु. छद भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. लवंगपत्रॆ, दाल्चिन्नि.

छदपत्र छदपत्र (पुं०) भुजपत्रॆयय मर. छदार्थं पत्रमस्य।

छदि छदि (स्त्री०) मनॆ मॊदलादुवुगळ हॊदिकॆ, मॆल्चावणॆ. छादयति — छद (अपवारणे) "इसिः" (उ० २-१०८)। "पटलं छदिः" ऎंदु पटल पददसाहचर्यदिंद छदिस् ऎंदु सकारांत नपुंसकलिंगवागि अमर व्याख्यानदल्लि उक्तवागिदॆ. "छदिः स्त्रियाम्" ऎंब लिंगानुशासनसूत्रदिंद इकारांत स्त्रीलिंगवे साधुवादुदु.

छदिस् छदिस् (न०) मनॆ मॊदलादुवुगळ मॆल्चावणॆ. लिंगानुशासनसूत्रदंतॆ इकारांत स्त्रीलिंगवादरू सकारांत नपुंसकलिंग प्रयोगवु विशेषवागि वेददल्लि मात्र कंडुबरुवुदु. छदिर्देशः छदिष्मत्, छदिःसंमितः इत्यादि.

छद्मगति छद्मगति (स्त्री०) कळ्ळतनदिंद नडॆयुवुदु, ऒळसंचिनिंद गुप्तवागि हॊगुवुदु.

छद्मतापस छद्मतापस (पुं०) कपटसंन्यासि, इतररन्नु मॊसगॊळिसलु तापसवेषवन्नु ताळिदवनु. छद्मना कपटेन तापसः। "बैडालव्रतिकः सर्वाभिसन्धी छद्मतापसः" त्रिकाण्ड०।

छद्मन् छद्मन् (न०) 1. कपटु, मॊसॆ. छाद्यते स्वरूपमनेन—छद (अपवारणे) "मनिन्" (३-२-७५)। "दृष्ट्वा छद्मविहङ्गं मां सुप्तो विज्ञाय जम्भभित्" कुमा० १०-८। 2. व्याज, नॆप. "तं कर्णमूलमागत्य रामे श्रीर्न्यस्यतामिति। कैकेयीशङ्कयेवाह पलितच्छद्मना जरा" रघु० १२-२। 3. स्वरूपवन्नु मुचुट्टुवुदु, बेरॆ रूपदिंद हेळुवुदु. "जगाद वदनच्छद्मपद्मपर्यन्तपातिनः। नयन्मधुलिहः श्वेत्यमुदग्रदशनांशुभिः" माघ० २-२१। 4. मॆल्चावणॆ. 5. मूर्खतन. 6. गृह, मनॆ. 7. हनन, कॊल्लुवुदु. "छद्म शाठ्येऽपदेशे घातिकर्मणि" हेम०। "छद्म सद्मनि कैतवे" वैज०।

छद्मवेष छद्मवेष (पुं०) मॊसद वेष, वंचनॆ मादलु हाकिद वेष.

छद्मवेषिन् छद्मवेषिन् (वि०) 1. कपटद वेष हाकिद, मॊसद वेषवन्नु ताळिद. "सन्ति ह्यसाधवो लोके दुर्मैत्राश्छद्मवेषिणः" भाग० ७-५-२७। 2. वंचक, मॊसगार.

छद्मिका छद्मिका (स्त्री०) अमृतबळ्ळि.

छद्मिन् छद्मिन् (वि०) कपटि, वंचक, मॊसगार.

छद्वर छद्वर (पुं०) 1. हल्लु, दंत. 2. निकुंज, पॊदॆ.

छन्द छंद (पुं०) 1. अभिलाषॆ, अपॆक्षॆ, इच्छॆ. छद (संवरण) "घञ्" (३-३-१८)। "देशं कालं च

योऽतीयात् लाभं कुर्याच्च योऽन्यथा। तत्र स्यात्स्वामिनश्छन्दोऽधिकं देयं कृतेऽधिके" याज्ञ०। 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಆಶಯ. "छन्दानुवृत्तिदुःसाध्याः सुहृदो विमनीकृताः" माघ० २-१०५। 3. ವಶವಾಗಿರುವುದು, ಅಸ್ವತಂತ್ರತೆ, ಅಧೀನತೆ.

छन्दक ಛಂದಕ (पुं०) ವಾಸುದೇವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಸಕಲ ರಕ್ಷಕ. छन्दयति संवृणोति रक्षति—छदि (संवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वासुदेव सर्वच्छन्दक हरिहय हरिमेध महायज्ञभागहर वरप्रद मुखप्रद" भा० शान्ति० ३४६।

छन्दन ಛಂದನ (वि०) ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ.

छन्दःशास्त्र ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ವೃತ್ತನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ. ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತ ವರ್ಣವೃತ್ತಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ. ಛಂದೋಮಂಜರಿ, ಛಂದೋವಿಚಿತಿ, ವೃತ್ತಮುಕ್ತಾವಳಿ, ವೃತ್ತಮೌಕ್ತಿಕ, ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರ ಮುಂತಾದುವು ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು. ಪಿಂಗಳಾಚಾರ್ಯ ವರ್ಧಮಾನ ನಾಗಸೇನ ಕಾಶ್ಯಪ ಮುಂತಾದವರು ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರ ಕರ್ತೃಗಳು. "पिङ्गलादिभिराचार्यैर्यदुक्तं लौकिकं द्विधा। मात्रावर्णविभेदेन छन्दस्तदिह कथ्यते" वृ० र०।

छन्दस् ಛಂದಸ್ (न०) 1. ವೇದ. चदि (आह्लादने) "असुन्" आदेः छकारादेशश्च (उ० ४-२१९)। "श्रोत्रियंश्छन्दोऽधीते" पा० सू० ५-२-८४। "आसीन्महीक्षितामाद्यः प्रणवश्छन्दसामिव" रघु० १-११। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. "छन्दसो निर्मिते" पा० सू० ४-४-९३। छन्दसा निर्मितम् छन्दस्यम्। इच्छया कृतमित्यर्थः। 3. ಸ್ವೈರಾಚಾರ, ಸ್ವಚ್ಛಂದವರ್ತನೆ. 4. ಕಪಟ, ಮೋಸ. 5. ವೃತ್ತನಿಯಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದ್ಯ. "छन्दः पद्ये च वेदे च स्वैराचाराभिलाषयोः" मेदि०। ಛಂದಸ್ಸು ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಲೌಕಿಕಗಳೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧ. ವೈದಿಕ ಛಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕಾತ್ಯಾಯನರು ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಲೌಕಿಕ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಈ ಲೌಕಿಕ ಛಂದಸ್ಸು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತ ವರ್ಣವೃತ್ತಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "पिङ्गलादिभिराचार्यैर्यदुक्तं लौकिकं द्विधा। मात्रावर्णविभेदेन छन्दस्तदिह कथ्यते" वृ० र०। ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಪದ್ಯಗಳು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಪದ್ಯವು ವೃತ್ತ ಮತ್ತು ಜಾತಿಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕವಾದ ಗಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ವೃತ್ತ. ಮಾತ್ರಾಪ್ರಧಾನವಾದ ಗಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಜಾತಿ. "पद्यं चतुष्पदी तच्च वृत्तं जातिरिति द्विधा। वृत्तमक्षरसंख्यातं जातिर्मात्राकृता भवेत्"। **ಗಣಗಳು**: "म्यरस्तजभ्नगैर्लान्तैरेभिर्दशभिरक्षरैः"। म ಗಣ य ಗಣ र ಗಣ स ಗಣ त ಗಣ ज ಗಣ भ ಗಣ न ಗಣ ಈ ಎಂಟು ಗಣಗಳು ಗುರು ಮತ್ತು ಲಘು ಈ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಸಕಲ ವಾಙ್ಮಯವೂ ತುಂಬಿರುವುದು. "समस्तं वाङ्मयं व्याप्तं त्रैलोक्यमिव विष्णुना" वृ० र०। **ಛಂದಸ್ಸು**: ಒಂದು ಅಕ್ಷರದ ಪಾದದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದದವರೆಗೂ ಉಕ್ತಾ ಅತ್ಯುಕ್ತಾ ಮಧ್ಯಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿರುವುವು. ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಚಂಡವೃಷ್ಟಿಪ್ರಯಾತ ವೆಂಬ ದಂಡಕದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುವು. ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಪ್ರತಿ ಪಾದಕ್ಕೂ ಒಂದೊಂದು र ಗಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಬಂದರೆ अर्णः अर्णवः व्यालः जीमूतः लीलाकरः उद्दामः शङ्खः ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರಿನ ದಂಡಕಗಳಾಗುವುವು. आरभ्यैकाक्षरात्पादादेकैकाक्षरवर्धितैः। पृथक्छन्दो भवेत्पादैर्यावत्षड्विंशतिं गतम्। तदूर्ध्वं चण्डवृष्ट्यादिदण्डकाः परिकीर्तिताः। प्रतिचरणविवृद्धरेफाःस्युरर्णार्णवव्यालजीमूतलीलाकरोद्दामशंखादयः"। ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದುವು **ಗಾಥಾ** ಎನಿಸುವುವು. ಈ ಗಾಥೆಗಳಲ್ಲಿ 3, 4, 6 ಪಾದಗಳಿರುವುವು. "शेषं गाथाः त्रिभिः षड्भिश्चरणैश्चोपलक्षिताः" वृ० र०। ಈ ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರವು ವೇದದ ಆರು ಅಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. "छन्दः पादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्पोऽथ पठ्यते। ज्योतिषामयनं चक्षुः निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते। शिक्षा घ्राणं तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम्" शिक्षा। 6. ಸಾಮವೇದ.

छन्दस्तुभ् ಛಂದಸ್ತುಭ್ (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿಯಾದ ಅರುಣ. छन्दसा स्तुम्नाति सूर्यम्—स्तुन्भु (रोधने) "क्विप्" (३-२-७६)।

छन्दस्य ಛಂದಸ್ಯ (पुं०) 1. ವೇದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ. (वि०) 2. ವೇದದಲ್ಲಿರುವ. छन्दसां व्याख्यानो ग्रन्थः तत्र भवो वा। "यत्" (४-३-७१)। 3. ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. छन्दसा निर्मितम् "यत्" (४-४-९३)। 4. ಮಂತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ. 5. ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ, ಪದ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ.

छन्दित छंदित (वि०) तृप्तिहೊಂದಿದ, परितोषहೊಂದಿದ.

छन्दोग छंदोग (पुं०) सामवेदವನ್ನು गानमाडुವವನು. छन्दः सामवेदं गायति—गै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "यत्नेन भोजयेत् श्राद्धे बह्वृचं वेदपारगम्। शाखान्तगमथाध्वर्युं छन्दोगं तु समाप्तिकम्" मनु० ३-१४५।

छन्दोविचिति छंदोविचिति (स्त्री०) 1. गायत्रि ಮೊದಲಾದ छंदस्सुगळ समुदाय. छन्दसां गायत्र्यादीनां विचितिः। 2. छंदःशास्त्र. छन्दसां उक्तादीनां विचितिर्यत्र। "छन्दोविचित्यां सकलस्तत्प्रपञ्चो निदर्शितः" काव्या०।

छन्न छन्न (न०) 1. एकान्त, रहस्य. छाद्यते स्म—छद (अपवारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. मुच्चल्पट्ट. 3. रहस्यवागिडल्पट्ट. "छन्नेष्वपि स्पष्टतरेषु यत्र स्वच्छानि नारीकुचमण्डलेषु" माघ० ३-५६। (अव्य०) 4. रहस्यवागि. "आददीत न शूद्रोऽपि शुल्कं दुहितरं ददत्। शुल्कं हि गृह्णन् कुरुते छन्नं दुहितृविक्रयम्" मनु० ९-९८।

छम्—अदने (भ्वा० पर० सक० से०)। छमति। छमिता। छक्षिसु, तिन्नु.

छमण्ड छमुंड (पुं०) तायि तंदे ಮೊದಲಾದ बंधुगळिल्लदवनु. छमु (अदने) "अण्डन्" (उ० १-१२६)।

छर्द—वमने (चुरा० उभ० सक० से०)। छर्दयति, -ते। अचच्छर्दत्, -त। वान्तिमाडु.

छर्द छर्द (पुं०) वमन, वान्ति. छर्द (वमने)+णिच् भावे "घञ्" (३-३-१८)।

छर्दन छर्दन (न०) 1. वमन, वान्ति. छर्द (वमने)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. वान्ति माडुववनु. छर्द कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

छर्दि छर्दि (स्त्री०) वमन, वान्ति. छर्द (वमने)+णिच् "इन्" (उ० ४-११७)।

छर्दिका छर्दिका (स्त्री०) 1. वमन, वान्ति. छर्द (वमने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. एम्मु क्रान्ति गिड.

छर्दित छर्दित (वि०) वान्तिमाडल्पट्ट. छर्द (वमने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

छर्दिस् छर्दिस् (स्त्री०) 1. वमन, वान्ति. छर्द (वमने)+णिच् "इसिः" (उ० २-१०८)। 2. कक्कलु रोग. छर्द कर्तृ० "इसिः"। 3. गृह, मने. छर्द कर्म० "इसिः"। 4. वाकरिके.

छल छल (न०) 1. व्याज, नेप, निमित्त. छो (छेदने) "कलः" (उ० १-१०६)। "यस्य क्षरत्सैन्यगजच्छलेन यात्रासु यातीव पुरो महेन्द्रः" रघु० ६-५४। 2. मरेमाचुवुदु, निजांशवन्नु मुच्चिडुवुदु. 3. शाठ्य, मूर्खितन. 4. कपट, मोस, वंचने. "शिरसि स्म जिघ्रति मुरारिबन्धने छलवामनं विनयवामनं तदा" माघ० १३-१२। 5. (न्यायमतदल्लि) वादियु हेळिद शब्दक्के बेरे अर्थवन्नु कल्पिसि प्रतिवादियु हेळुव दूषण. "विघातोऽर्थविकल्पोपपत्त्या छलम्"। ई दोषवु (1) वाक्छलम्, (2) सामान्यच्छलम् मत्तु (3) उपचारच्छलम् एंदु मूरु विध. 6. दशरूपकगळल्लिंदाद वीथिय ऒंदु अंग. "अस्यास्त्रयोदशाङ्गानि निर्दिशन्ति मनीषिणः। उद्घात्यकावलगिते प्रपञ्चस्त्रिगतं छलम्" सा० द० ६-२५५। प्रियवाक्यगळिंद अप्रियवाक्यगळिंद मोसगॊळिसुवुदु "छल" वागुवुदु. "प्रियाभिरप्रियैर्वाक्यैः विलोम्य च्छलनाच्छलम्" सा० द० ६-२५८। "कृष्णाकेशोत्तरीयव्यपनयनमरुत्पाण्डवा यस्य दासाः क्वास्ते दुर्योधनोऽसौ कथयत न रुषा द्रष्टुमभ्यागतौ स्वः" वेणी० ५-२६। 7. युद्धमर्यादेयन्नू मीरि नडॆयुवुदु. "प्रसभं तु बलात्कारो हठोऽथ स्खलितं छलम्" अम०।

छलन छलन (न०) 1. वंचिसुवुदु, मोसगॊळिसुवुदु. छल तत्करोति णिचि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) -ना -नी. भावे "युच्" (३-३-१०७)। 2. मोस, कपट, वंचने. "अथोपपत्ति छलनापरोऽपरामवाप्य शैलूष इवैष भूमिकाम्" माघ० १-६९।

छलयत् छलयत् (वि०) वंचिसुत्तिरुव, मोसगॊळिसुत्तिरुव. छल+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "छलयन् प्रजास्त्वमनृतेन कपटपटुरैन्द्रजालिकः" माघ० १५-२५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -यंति.

छलिक छलिक (न०) दृश्यकाव्यगळल्लि ऒंदु भेद. "शर्मिष्ठायाः कृति चतुष्पदीं छलिकं दुष्प्रयोज्यमुदाहरन्ति" माल० १।

छलित छलित (न०)1. वंचने, मोसः. छल नामधा० भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०)2. वंचिसल्पट्ट, मोसगॊळिसल्पट्ट. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

छलिन् छलिन् (वि०) वंचक, मोसगार. छल "इनिः" (५-२-११५)।

छल्ली छल्ली (स्त्री०) 1. लते, बळ्ळि. 2. तॊगटे. 3. ऒंदु जातिय हूवु. 4. संतति, संतान. "छल्ली वीरुधि सन्ताने वल्कले कुसुमान्तरे" मेदि०।

छवि छवि (स्त्री०)1. कान्ति, हॊळपु, शोभे. छयति—छो (छेदने) "क्विन्" (उ० ४-५६)। निपा०। "सितो यदात्रैष तदान्यदेशे चकास्ति रज्यच्छविरुज्जिहानः" नैष० २२-५३। 2. सूर्यन प्रभे, किरण. "विरलातपच्छविरनुष्णवपुः परितो विपाण्डु दधदभ्रशिरः" माघ० ९-३१। 3. चर्म. 4. मै चर्मद बण्ण. "तनुच्छविः शोणितमांससारो हन्ता द्विषां साहससिद्धकार्यः" बृहत्सं० ६९-२८।

छा छा (स्त्री०) हॊदिसुवुदु, मुच्चुवुदु. "छा छादने स्त्रियाम् ख्याता निर्मलेऽन्यवदिष्यते" मेदि०।

छाग छाग (पुं०) 1. मेके, हॊत. छायते—छो (छेदने) "गन्" (उ० १-१२४)। "षण्मासांश्छागमांसेन पार्षतेन च सप्त वै" मनु० ३-२६९। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **छागी** छागी. आडु. (न०)2. आडिन हालु. 3. पुरोडाश. (वि०)4. आडिन संबंधवाद.

छागण छागण (पुं०) करीषाग्नि, बिरणिय बेंकि. छया छादनेन गण्यते—गण (संख्याने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "छागणस्तु करीषाग्निः" त्रिकाण्ड०।

छागभोजिन् छागभोजिन् (पुं०) व्यक, तॊळ. छागं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "णिनिः" (३-२-७८)।

छागरथ छागरथ —वाहन —वाहन (पुं०) अग्नि. छागो रथोऽस्य छागो वाहनमस्य वा।

छागल छागल (पुं०) 1. मेके. हॊत. छगल स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. अत्रिमहर्षिय कुटुंबक्के सेरिदवनु, अत्रिमहर्षिय गोत्रदल्लि हुट्टिद वनु, आत्रेय गोत्रदवनु. छागलस्य गोत्रापत्यम् "अण्" (४-१-९२)।

छागलक छागलक (पुं०) ऒंदु जातिय विषनु.

छागलि छागलि (पुं०) अत्रिमहर्षिय मग.

छात छात (वि०) 1. दुर्बल, मांसपुष्टियिल्लद, कृशवाद. छयति—छो (छेदने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. कत्तरिसल्पट्ट. छो कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 3. कत्तरिसुवुदु.

छातव्य छातव्य (वि०) कत्तरिसबेकाद, तुंडुमाडबेकाद.

छात्र छात्र (पुं०) 1. शिष्य, विद्यार्थि. छत्रं गुरोः वैगुण्याच्छादनं शीलमस्य "णः" (४-४-६२)। "भूभुजा दानशौण्डेन पैत्रिके स्थण्डिले कृतः। छात्राणामार्यदेश्यानां तेन विद्यार्थिनां मठः"। 2. जेनुतप्प. 3. कपट वेषदिंद व्यवहरिसुव ऒब्ब गूढचार. "छात्रकापटिकश्चरे" वैज०।

छात्रगण्ड छात्रगण्ड (पुं०) श्लोकगळ आदिभागगळन्नु मात्र तिळिदिरुव विद्यार्थि, मंदबुद्धियुळ्ळ शिष्य. छात्रो गण्ड इव। "छात्रगण्डः पदाद्यवित्" हारा०।

छात्रता छात्रता (स्त्री०) शिष्यनागिरुविके. छात्रस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **छात्रत्वम्** छात्रत्वम्.

छात्रव्यंसक छात्रव्यंसक (पुं०) धूर्तनागिरुव विद्यार्थि, असभ्य विद्यार्थि. छात्रो व्यंसकः धूर्तः। मयूर०।

छाद छाद (पुं०) मने मॊदलादुवुगळ मेलिन हॊदिके, मेल्छावणि. छादयति—छद (अपवारणे) +णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "घ" प्रत्ययवु परवादाग "छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य" पा० सू० ६-४-९६ सूत्रदिंद ह्रस्व बंदु दन्तच्छद इत्यादि रूप वागुवुदु.

छादक छादक (वि०) 1. मुच्चुव, हॊदिसुव. 2. मरेमाडुव. छद (अपवारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "छादको भास्करस्येन्दुरधःस्थो घनवद्भवेत्" सू० सि० ४-९।

छादन छादन (पुं०) 1. नीलि गोरंटि मर. छद (अपवारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. हॊदिके, मुच्चळ. छाद्यतेऽनेन—छद कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. हॊदिसुवुदु, मुच्चुवुदु. छद भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. पत्र, एलि.

5. ಮರೆಮಾಡುವುದು, ಆವರಿಸುವುದು. "ताडयेद्यदि च योगतास्कामाद्वृणोति वपुषा यदापि वा। ताडने भयमुशन्ति दारुणं छादने नृपवधोऽङ्गनाकृतः" बृहत्सं० २४-३४। 6. ವಿಮರ್ಶಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. ಕಾರ್ಯ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಅಪಮಾನವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು "छादन" ಎನಿಸುವುದು. "तदाहुश्छादनं पुनः। कार्यार्थिमपमानादेः सहनं खलु यद्भवेत्" सा० द० ६-१०७। ಅರ್ಜುನ:—आर्य, "अप्रियाणि करोत्येष वाचा शक्तो न कर्मणा। हत-भ्रातृशतो दुःखी प्रलापैरस्य का व्यथा" वेणी० ५-३१। (वि०) 7. ಮುಚ್ಚುವ. 8. ಮರೆಮಾಡುವ, ಆವರಿಸುವ. "निवेशयामासिथ हेलयोद्धृतं फणाभृतां छादनमेकमोकसः" माघ० १-३४।

छादयत् ಛಾದಯತ್ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ, ಆಚ್ಛಾದಿಸುತ್ತಿರುವ. छद (अपवारणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शरधारासहस्रेण छादयन् नरको दिशः" याद० १६-८१। 2. ಆವರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮರೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती** –ಯಂತೀ.

छादित ಛಾದಿತ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚ್ಛಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. छद (अपवारणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निचितं तु हंसपक्षैः कृकवाकुमयूरसारसानां वा। दौकूल्येन नवेन तु समन्ततश्छादितं शुक्लम्" बृहत्सं० ७३-१। 2. ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

छादिषेय ಛಾದಿಷೇಯ (न०) ಮನೆಗೆ ಹೊದಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹುಲ್ಲು. छदिषे हितम् "ढञ्" (५-१-१३)।

छाद्मिक ಛಾದ್ಮಿಕ (वि०) ಕಪಟದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು, ಮೋಸದಿಂದ ನಡೆಯುವವನು. छद्मना चरति "ठक्" (४-४-८)। "धर्मध्वजी सदा लुब्धश्छाद्मिको लोक-दम्भकः" मनु० ४-१९५।

छाद्य ಛಾದ್ಯ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವ. 2. ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಆವರಿಸಲ್ಪಡುವ. छद (अपवारणे) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। "तात्कालिकेन्दुविक्षेपं छाद्य-च्छादकमानयोः" सू० सि० ४-१०।

छानीय ಛಾನೀಯ (वि०) ಕತ್ತರಿಸಬೇಕಾದ.

छान्दस ಛಾಂದಸ (पुं०) 1. ಶ್ರೋತ್ರಿಯ; ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನ. छन्दोऽधीते वेत्ति वा "अण्" (४-२-५९)। 2. ವೇದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗ್ರಂಥ. (वि०) 3. ವೇದದಲ್ಲಿರುವ. छन्दसां व्याख्यानो ग्रन्थः तत्र भवो वा "अण्" (४-३-७१)। 4. ವೇದಸಂಬಂಧವಾವ. छन्दसः इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

छान्दोग्य ಛಾಂದೋಗ್ಯ (न०) 1. ಛಂದೋಗರ ಆಮ್ನಾಯ, ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತು, ಸಾಮವೇದದ ಉಪನಿಷತ್ತು. 2. ಸಾಮವೇದಿಗಳ ಧರ್ಮ. 3. ಸಾಮವೇದಿಗಳ ಸಮೂಹ. छन्दोगानाम् आम्नायः धर्मः समूहो वा "ञ्यः" (४-३-१२९, ४-२-४६)।

छाया ಛಾಯಾ (स्त्री०) 1. ನೆರಳು. छो (छेदने) "यः" (उ० ४-१०९)। "जलाभिलाषी जलमाददानां छायेव तां भूपतिरन्वगच्छत्" रघु० २-६। "महतां खलु विप्रर्षे उत्तमश्लोकपादयोः। छायानिर्वृतचित्तानां न कुटुम्बे स्पृहामतिः" भाग० ५-१-३। 2. ಕಾಂತಿ. "छाया-विधायिभिरनुज्झितभूतिशोभैः" माघ० ५-२१। 3. ಪ್ರತಿ ಬಿಂಬ. "अदृश्यतादर्शतलामलेषु छायेव या स्वर्जल-धेर्जलेषु" माघ० ३-३५। "छायामयः प्रेक्षि कयापि हारे निजे स गच्छन्नथ नेक्ष्यमाणः" नैष० ६-३०। ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದ छाया ಪದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ವಾಗುವುದು. (पा० सू० २-४-२२)। इक्षूणां छाया इक्षु-च्छायम्। "तच्छायसौन्दर्यनिपीतधैर्याः"। "जागर्ति तच्छायदृशां पुरा यः"। "तासां नलच्छायपिबापि दृष्टिः" नैष० ६-३१, ३३, ३४। 4. ಮುಖವರ್ಣ, ಮುಖ ಕಾಂತಿ. 5. ಪಙ್ತಿ, ಸಾಲು. 6. ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ. 7. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ಶನಿದೇವನ ತಾಯಿ. ಸೂರ್ಯನ ಹಿರಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಸೂರ್ಯನ ತಾಪವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ಒಬ್ಬ ತರುಣಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಛಾಯೆಯೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಪತಿಯೊಡನೆ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದಳು. ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಛಾಯಾದೇವಿಯು ಸಾವರ್ಣಮನು ಮತ್ತು ಶನೈಶ್ಚರ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದಳು. "द्वितीयायां तु संज्ञायां संज्ञेयमिति चिन्तयन्। आदित्यो जनयामास पुत्रमात्मसमं तदा। पूर्वजस्य मनोस्तात सदृशोयमिति प्रभुः। मनुरेवाभवन्नाम्ना सावर्ण इति चोच्यते। द्वितीयो यः सुतस्तस्याः स विज्ञेयः शनैश्चरः" हरिवं०। 8. ಉತ್ಕೋಚ, ಲಂಚ. 9. ಪಾಲನ. 10. ವರ್ಣ, ಬಣ್ಣ. "पाण्डुच्छाया तटरुहतरुभ्रंशिभि-र्जीर्णपर्णैः" मेघ० १-२९। 11. ಸೌಂದರ್ಯ, ಶೋಭೆ. "क्षामच्छायं भवनमधुना मद्वियोगेन नूनम्" मेघ० २-१७। 12. ತಮಸ್ಸು, ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. "छाया पङ्क्तौ प्रतिमायामर्कयोषित्यनातपे। उत्कोचे पालने कान्तौ

शोभायां च तमस्यपि" हेम०। 13. प्राकृत भाषेय संस्कृतद रूप. 14. अल्प, स्वल्प, कोंच. "तृषितोऽस्मि भोस्तृषितोऽस्मि। संभावयतु कश्चित्सलिलच्छाया संप्रदानेन माम्" वेणी० ६। 15. कात्यायनि, दुर्गा देवि.

छायाकर छायाकर (पुं०) नेरळन्नु उंटुमाडुववनु, छत्रियन्नु ओडियुववनु. छायां करोति—कृ+ट कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

छायाग्रह छायाग्रह (पुं०) 1. राहु. 2. केतु. 3. कन्नडि. छायां प्रतिबिम्बं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)।

छायाङ्क छायाङ्क (पुं०) चंद्र. छाया सूर्यस्य प्रतिबिम्ब: अङ्कोऽस्य। सूर्यकिरण प्रतिबिंबदिंदलि चंद्रनिगे प्रकाशवु बरुवुदु.

छायातनय छायातनय, **-पुत्र** -पुत्र, **-सुत** -सुत, **-सूनु** -सूनु (पुं०) शनैश्चर, शनिदेव. छायाया: तनय: पुत्र: सुत: सूनुर्वा।

छायातरु छायातरु (पुं०) मध्याह्नात् पूर्वदू मत्तु मध्याह्नात् परदू (यावागलू) बुड दल्लि नेरळिरुव मर. छायाप्रधानस्तरु:। "पूर्वाह्णे च पराह्णे च तलं यस्य न मुञ्चति। अत्यन्तशीतला छाया स च्छायातरुरुच्यते"। "स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्याश्रमेषु" मेघ० १-१।

छायापथ छायापथ (पुं०) ज्योतिश्चक्रमध्यदल्लि दक्षिणोत्तरवाद ओंदु आकाशमार्ग. छायायुक्त: पन्था: "टच्" (५-४-७४)। "छायापथेनेव शरत्प्रसन्नम्" रघु० १३-२।

छायापुरुष छायापुरुष (पुं०) गुरूपदेशक्रमदल्लि अभ्यासबलदिंद नोडबहुदाद पुरुषाकृतियुळ्ळ वस्तु. छायायां दृश्य: पुरुष:।

छायामय छायामय (वि०) प्रतिबिंब रूपवाद. "छायामय: प्रैक्षि कयापि हारे" नैष० ६-३०।

छायायन्त्र छायायन्त्र (न०) सूर्यच्छायेयिंद कालवन्नु अळेयुव यंत्र, कालवन्नु अळेयलु साधकवाद यंत्र. छायया कालज्ञानसाधकं यन्त्रम्। "शङ्कुयष्टिधनुश्चक्रैश्छायायन्त्रैरनेकधा। गुरूपदेशाद्विज्ञेयं कालज्ञानमतन्द्रितै:" सू० सि० १३-२०।

छायाल छायाल (वि०) मोक्षवन्नु कोडुव, मुक्तिदायक. छायां मोक्षं लाति—ला (दाने) "क:" (३-२-३)। "अत्र स्थितं शान्तिजुषां मुनीनां छायालकृष्णाजिनपल्लवेन" याद० १८-५७। अत्र छायेति मुक्तिरध्यवसीयते संसारश्रमहरत्वात् इति श्रीमदप्पयदीक्षितव्याख्यानम्।

छि छि (पुं०) निंदे, बैगळु. छो (छेदने) "कि:" बाहु०।

छित छित (वि०) कत्तरिसल्पट्ट. छो (छेदने) "क्त:" (३-२-१०२)।

छितवत् छितवत् (वि०) कत्तरिसिदवनु.

छित्ति छित्ति (स्त्री०) कत्तरिसुवुदु. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

छित्वर छित्वर (वि०) 1. वैरि, हगे, शत्रु. 2. धूर्त, कपटि, वंचक, मोसगार. 3. कत्तरिसुव वस्तु. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। "छित्वरं छेदनद्रव्ये छित्वरो धूर्तवैरिणो:" विश्व०।

छिद् छिद् (वि०) (समासान्त्यदल्लि) कत्तरिसुव.

छिदा छिदा (स्त्री०) छेदन, कत्तरिसुवुदु. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "अङ्" (३-३-१०४)।

छिदि छिदि (स्त्री०) 1. परशु, कोडलि. 2. वज्रायुध. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "इन्" (उ० ४-११७)।

छिदिर्—द्वैधीकरणे (रुधा० उभ० सक० अनि०)। छिनत्ति छिन्त: छिन्दन्ति। छिनत्सि छिन्त्थ: छिन्त्थ। छिनद्मि छिन्द्व: छिन्द्म:। छिन्ते छिन्दाते छिन्दते। छिन्त्से छिन्दाथे छिन्ध्वे। छिन्दे छिन्द्वहे छिन्द्महे। चिच्छेद। चिच्छिदे। छेत्ता। छेत्स्यति, -ते। छिनत्तु, छिन्ताम्। अच्छिनत्, अच्छिन्त। इत्यादि.

कर्मणि:—छिद्यते। चिच्छिदे। छिद्यताम्। अच्छिद्यत। इत्यादि.

कृत्सु:—छेत्तव्यम्। छेदनीयम्। छेद्यम्। छिन्न:। छिन्नवान्। छिन्दन्, छिन्दन्ती। छिन्दान:। छेत्तुम्। छिन्नम्। छेदनम्। छित्वा। उच्छिद्य।

छिदिर छिदिर (पुं०) 1. असि, कत्ति. 2. अग्नि, बेंकि. 3. रज्जु, हग्ग. 4. परशु, कोडलि. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "किरच्" (उ० १-११)। "छिदिर: पावके रज्जौ करवाले परश्वधे" मेदि०।

छिद्रुर छिद्रुर (वि०) 1. कित्तुहोगुव स्वभावद, तानागि कित्तुहोगुव. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्रुरच्" (३-२-१६२)। "पयोधरोत्सर्पिषु शीर्यमाणः संलक्ष्यते न छिद्रुरोऽपि हारः" रघु० १६-६२। 2. शत्रु. 3. धूर्त, वंचक, मोसगार. 4. छेदक, कत्तरिसुव. "प्रियतमाय वपुर्गुरुमत्सरच्छिद्रुरयादुरयाचितमङ्गनाः" माघ० ६-८।

छिद्र – कर्णभेदने (चुरा० उभ० सक० से०)। छिद्रयति, –ते। रंध्रमाडु, तूतुकोरे.

छिद्र छिद्र (न०) 1. रंध्र, विवर, बिल. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "रक्" (उ० २-१३)। 2. व्यवसायक्के योग्यवल्लद भूमि. "भूमिश्छिद्रं कृष्ययोग्या प्रहतं नालमुत्थितम्" वैज०। 3. जातककुंडलियल्लि लग्नदिंद एंटनेय स्थान. "धर्मकर्माधिनेतारौ रन्ध्र (छिद्र) लाभाधिपौ यदि। तयोः संबन्धमात्रेण न योगं लभते नरः" गोचारद०। 4. दोष, कळंक, अपराध. 5. "ओंबत्तु" संख्ये. देहदल्लि नवद्वारगळिरुवुदरिंद ई हेसरु. 6. दोष, न्यूनते, कुंदु, दौर्बल्य. "नास्य छिद्रं परो विद्याद्विद्याच्छिद्रं परस्य तु। गूहेत्कूर्म इवाङ्गानि रक्षेद्विवरमात्मनः" मनु० ७-१०५। "छिद्रं रन्ध्रापराधयोः" वैज०। (वि०) 7. रंध्रवुळ्ळ, विवरविरुव. छिद्रमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "सुखं दुःखं मलं छिद्रं किलासं सिध्ममर्मरौ। रभसः पलितं श्वित्रमेतेऽपि त्रिषु धर्मिणि" वैज०।

छिद्रकर्ण छिद्रकर्ण (वि०) तूतुकिवियुळ्ळ. छिद्रः कर्णो यस्य।

छिद्रदर्शिन् छिद्रदर्शिन् (वि०) दोषवन्नु (दौर्बल्यवन्नु) नोडुव मत्तु तप्पन्नेय हुडुकुव शत्रु. छिद्रं पश्यति – दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

छिद्रवैदेही छिद्रवैदेही (स्त्री०) गजहिप्पलि. छिद्रप्रधाना वैदेही।

छिद्रान्वेषिन् छिद्रान्वेषिन् (वि०) शत्रु, हगे.

छिद्रित छिद्रित (वि०) 1. रंध्रमाडल्पट्ट, तूतु कोरेयल्पट्ट. छिद्र (कर्णभेदने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. तूतागिरुव, रंध्रसहितवाद. छिद्रमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)।

छिद्रिन् छिद्रिन् (वि०) रंध्रवुळ्ळ, वज्जकोरेदिरुव.

छिद्वर छिद्वर (वि०) 1. वैरि, हगे. 2. धूर्त, कपटि, वंचक, मोसगार. 3. कत्तरिसुव वस्तु, छेदिसुव साधन.

छिन्दत् छिन्दत् (वि०) कत्तरिसुत्तिरुव, तुंडुमाडुत्तिरुव. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **छिन्दन्ती** छिन्दन्ती.

छिन्न छिन्न (वि०) 1. कत्तरिसल्पट्ट, तुंडुमाडल्पट्ट. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "नैरन्तर्यच्छिन्नदेहान्तरालं दुर्भिक्षस्य ज्वालिना वाशितेन" माघ० १८-७६। 2. बेर्पडिसल्पट्ट. प्रत्येकिसल्पट्ट. "कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति" गीता ६-३८। 3. ओडेदु होरक्के तेगेयल्पट्ट. "रुरोध रामं शृङ्गीव टङ्कच्छिन्नमनःशिलः" रघु० १२-८०। 4. नष्ट वागुव, नाशहोंदुव. "घन घटयितुं तं निःस्नेहं य एव निवर्तने प्रभवति गवां किं नश्छिन्नं स एव धनञ्जयः" अमरु० ३२। "क्तवतुः" (३-२-१०२)। **छिन्नवान्** छिन्नवान्. कत्तरिसिदवनु, तुंडुमाडिदवनु.

छिन्नक छिन्नक (वि०) स्वल्पमात्र कत्तरिसल्पट्ट. छिन्न "कन्" (५-४-४)।

छिन्नकर्ण छिन्नकर्ण (वि०) कत्तरिसिद किवियुळ्ळ, तुंडु किवियुळ्ळ. छिन्नः कर्णो यस्य। लक्षणवाचक पदक्के ६-३-११५ सूत्रदिंद बरबेकाद दीर्घवु विष्टादि यल्लि सेरिरुव ई छिन्न पदक्के बरुवुदिल्ल.

छिन्नकेश छिन्नकेश (वि०) कत्तरिसिद कूदलुळ्ळ. छिन्नाःकेशाः यस्य।

छिन्नवत् छिन्नवत् (वि०) कत्तरिसिदवनु, चूरुमाडिदवनु. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

छिन्नद्वैध छिन्नद्वैध (वि०) संशय निवारणेयाद वनु, हींगेये हागेये एंब संदेहविल्लदवनु. छिन्नं द्वैधं संदेहो यस्य।

छिन्ननास छिन्ननास (वि०) एरडागि कत्तरिसल्पट्ट मूगुळ्ळवनु. छिन्ना नासा यस्य।

छिन्ननास्य छिन्ननास्य (वि०) कित्तुहोद लगामु अथवा मूगुदारवुळ्ळ कुदुरे एत्तु मोद लादुवु. नासायां भवम् – नासा "यत्" (५-१-६)। "छिन्ननास्ये भग्नयुगे तिर्यक् प्रतिमुखागते। अक्षभङ्गे च यानस्य चक्रभङ्गे तथैव च" मनु० ८-२९१।

छिन्नमस्ता छिन्नमस्ता (स्त्री०) दशमहाविद्यैगळल्लि सेरिरुव देवियु ऒंदु रूप. "भैरवी छिन्नमस्ता च विद्या धूमावती तथा" तन्त्रसा०।

छिन्नमूल छिन्नमूल (वि०) बुडसहित कत्तरिसल्पट्ट. छिन्नं मूलं यस्य। "स च्छिन्नमूलः क्षतजेन रेणुः" रघु० ७-४३।

छिन्नरुहा छिन्नरुहा (स्त्री०) 1. अमृतबळ्ळि. 2. कॆंतकॆ गिड, ताळॆमर. छिन्ना सती रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। "वत्सादनी छिन्नरुहा गुडूची तन्त्रिकाऽमृता" अम०।

छिन्नश्वास छिन्नश्वास (पुं०) 1. तडॆदु तडॆदु बरुव श्वास, तडॆदु उसिराडुवुदु, क्रमवागिल्लद उसिराट. छिन्नः श्वासः। (वि०) 2. तडॆदु उसिराडुव. छिन्नः श्वासो यस्य।

छिन्ना छिन्ना (स्त्री०) 1. अमृतबळ्ळि. 2. स्वैरिण्यभिचारिणि. "छिन्ना स्यादमृतेत्वरी" हेम०।

छिन्नोद्भवा छिन्नोद्भवा (स्त्री०) अमृतबळ्ळि.

छुछुन्दर छुछुन्दर (पुं०) मूगिलि. स्त्रियाम् "ङीप्" -री -रिः. पृषो०। छुछुन्दरिः छुछुन्दरिः. "छुछुन्दरिः शुभान् गन्धान् पत्रशाकं तु बर्हिणः" मनु० १२-६५।

छुट – छेदने (तुदा० पर० सक० से०)। छुटति। चुछोट। छुटिता। अच्छुटीत्।

छुट – छेदने (चुरा० उभ० सक० से०)। छोटयति, -ते। अचुच्छुटत्, -त। कत्तरिसु, तुंडुमाडु.

छुद्र छुद्र (न०) 1. प्रतीकार. 2. रश्मि, किरण. छद (अपवारणे) "रक्" बाहु०। पृषो०।

छुप – स्पर्शे (तुदा० पर० सक० अनि०)। छुपति। चुच्छोप। स्पर्शमाडु, मुट्टु.

छुप छुप (पुं०) 1. स्पर्श, मुट्टुवुदु. छुप (स्पर्शे) "कः" (३-१-१३५)। 2. चिक्क रॆंबॆगळुळ्ळ मरः "छुपःक्षुपस्पर्शनयोः" मेदि०।

छुर – छेदने (तुदा० पर० सक० से०)। छुरति। चुच्छोर। अच्छुरीत्। 1. कत्तरिसु, तुंडुमाडु. 2. कॆदुकु माडु, कॊरॆ, कित्तु. 3. कॊरॆदं प्रतिरूपमाडु.

छुरण छुरण (न०) हरडुवुदु, हरवुवुदु.

छुरा छुरा (स्त्री०) सुण्ण. छुर (छेदने) "कः" (३-१-१३५)।

छुरिका छुरिका (स्त्री०) चाकु, चॊरि. छुर (छेदने) "क्वुन्" (उ० २-३५)। "स्याच्छस्त्री चासिपुत्री च छुरिका चासिधेनुका" अम०।

छुरित छुरित (वि०) 1. कत्तरिसल्पट्ट. 2. लेपन माडल्पट्ट, बळियल्पट्ट. छुर (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. बॆरसल्पट्ट, ऒंदक्कॊंदु सेरिसि मिश्रमाडल्पट्ट. "परस्परेण च्छुरितामलच्छवी तदेकवर्णाविव तौ बभूवतुः" माघ० १-२२।

छुरी छुरी (स्त्री०) 1. चाकु, सण्ण कत्ति. 2. कठारि, चाकु. छुर (च्छेदने) "कः" (३-१-१३५)। "ङीष्" (४-१-४१)।

छूरिका छूरिका (स्त्री०) 1. चाकु, सण्ण कत्ति. 2. हसुविन मूगिन हॊळॆ. "गोषु ब्राह्मणसंस्थासु छूरिकायाश्च भेदने। पशूनां हरणे चैव सद्यः कार्योऽर्धपादिकः" मनु० ८-३२५।

छूरी छूरी (स्त्री०) चाकु, सण्ण कत्ति. छुरति—छुर (छेदने) "कः" (३-१-१३५)। "ङीष्" (४-१-४१)।

छृदिर् – दीप्तिदेवनयोः (रुधा० उभ० सक० दीप्तौ अक० से०)। छृणत्ति, छृन्ते। चच्छर्द, चच्छृदे। छर्दिता। छर्दिष्यति, -ते, छर्त्स्यति, -ते। छृणत्तु, छृन्ताम्। इत्यादि। 1. प्रकाशिसु, हॊळॆ. 2. आटवाडु.

कर्मणि:—छृद्यते। छृद्यताम्। इत्यादि.

छृदी – सन्दीपने (वा चुरा० उभ० सक० से०)। छर्दयति, -ते। पक्षे छर्दति। इत्यादि. 1. उरिसु, ज्वलिसुवंतॆ माडु. 2. प्रकाशगॊळिसु.

छेक छेक (पुं०) 1. मनॆयन्नु आश्रयिसिरुव मृग पक्षि मुंतादुवु. छायते—छो (छेदने) "ईकन्" बाहु०। (वि०) 2. ज्ञान, बुद्धिवंत, नागर, नगरवासि, रसिक. "छेको गृहाश्रितमृगपक्षिणोर्नागरे त्रिषु" मेदि०।

छेकानुप्रास छेकानुप्रास (पुं०) अनुप्रासालंकारद ऒंदु भेद, शब्दालंकारद भेदवाद ऐदु विध अनुप्रासगळल्लि ऒंदु विध. अनेक व्यंजन वर्णगळिगॆ सकृदावृत्तियिरुवल्लि "**छेकानुप्रास**" वॆंब अलंकारवागुवुदु. विदग्धनादवनु इदन्नु प्रयोगिसुवुदरिंद इदक्कॆ ई हॆसरु. "छेको व्यञ्जनसङ्घस्य सकृत्साम्यमनेकधा" सा० द० १०-३। उदा: "आदाय वकुलगन्धानन्धीकुर्वन् पदपदे भ्रमरान्।

अयमेति मन्दमन्दं कावेरीवारिपावनः पवनः" ಇಲ್ಲಿ ಗನ್ಧಾನನ್ಧೀ ಎಂದು ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರಗಳಿಗೂ ಕಾವೇರೀವಾರಿ ಎಂದು ಅಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರಗಳಿಗೂ ಪಾವನಃಪವನಃ ಎಂದೂ ಅನೇಕ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಆವೃತ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಛೇಕಾನುಪ್ರಾಸವಾಯಿತು.

छेकापह्नुति छेकापह्नुति (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಆರು ವಿಧ "ಅಪಹ್ನುತಿ" ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಆಡಿದ ಮಾತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ಸಂದೇಹವು ತೋರಿ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಸ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುವುದು "**छेकापह्नुति**" ಯಾಗುವುದು. "छेकापह्नुतिरन्यस्य शङ्कातस्तथ्यनिह्नवे। प्रजल्पन् मत्पदे लग्नः कान्तः किं न हि नूपुरः" चन्द्रा०। ಇಲ್ಲಿ प्रजल्पन् मत्पदे लग्नः ಎಂಬುದು ಮಾತು. ಅದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ತಿಳಿಯದೆ कान्तः किम् ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆ. न हि नूपुरः ಎಂದು ಅನ್ಯಥಾ ಉತ್ತರ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "ಛೇಕಾಪಹ್ನುತಿ" ಅಲಂಕಾರ.

छेकोक्ति छेकोक्ति (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಅರ್ಥಾಂತರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಲೋಕೋಕ್ತಿಯು ಛೇಕೋಕ್ತಿ. ಲೋಕಾಭಿರಾಮವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು ಅರ್ಥಾಂತರಗರ್ಭಿತವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ "छेकोक्ति" ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "छेकोक्तिर्यत्र लोकोक्तिः स्यादर्थान्तरगर्भिता"। **उदा**: "भुजङ्ग एव जानीते भुजङ्गचरणं सखे"। ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಕಾಲು ಸರ್ಪಕ್ಕೇ ಗೊತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಿಟನ ವಿಷಯ ವಿಟನಿಗೇ ಗೊತ್ತು ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಗರ್ಭಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ "ಛೇಕೋಕ್ತಿ" ಅಲಂಕಾರ.

छेत्तव्य छेत्तव्य (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಬೇಕಾದ, ತುಂಡುಮಾಡಬೇಕಾದ. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ.

छेत्तृ छेत्तृ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವವನು. 2, ಮರವೊದಲಾದುವನ್ನು ತುಂಡುಮಾಡುವವನು. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **छेत्त्री छेत्त्री**.

छेद छेद (पुं०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. छिदिर् (द्वैधीकरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "छेदो दंशस्य दाहो वा" माल० ४-४। 2. ತುಂಡು. ಚೂರು. "आकैलासाद्विसकिसलयच्छेदपाथेयवन्तः" मेघ० १-११। . 3. ಪ್ರಹಾರ, ಏಟು. "द्विषद्विशसनच्छेदनिरस्तोरुयुगोऽपरः" माघ० १९-५३। (वि०)4. ಕತ್ತರಿಸುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ. छिदिर् कर्तं० "अच्" (३-१-१३४)। 5. ಛೇದಕ, ಭಾಗಿಸುವ. "छेदं गुणं गुणं छेदम्" लीला०।

छेदक छेदक (पुं०)1. ಭಾಜಕ, ಭಾಗಿಸಲು ಭಿನ್ನರಾಶಿಯ ಅಡ್ಡಗೆರೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಕೆ. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ.

छेदन छेदन (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. "छिदिर्" (द्वैधीकरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "करपाददतो भङ्गे छेदने कर्णनासयोः। मध्यो दण्डो व्रणोद्भेदे मृतकल्पहृते तथा" याज्ञ० २-२१९। 2. ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ, ಶಸ್ತ್ರ. छिदिर् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०)3. ಕತ್ತರಿಸುವ, ಚೂರುಮಾಡುವ. छिदिर् कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)।

छेदनीय छेदनीय (पुं०) 1. ಕತಕವೃಕ್ಷ, ಜಿಲ್ಲೆದ ಗಿಡ. छेदनाय सलिलकालुष्यापनयनाय हितः "छः" (५-१-५)। (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಕತ್ತರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಕತ್ತರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

छेदयत् छेदयत् (वि०) ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕತ್ತರಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. छिदिर् (द्वैधीकरणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ती**.

छेदयितव्य छेदयितव्य (वि०) ತುಂಡುಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. छिदिर् (द्वैधीकरणे) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)।

छेदि छेदि (पुं०) 1. ಬಡಗಿ, ಮರಗೆಲಸದವನು. छिदिर् (द्वैधीकरणे) "इन्" (उ० ४-११७)। (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ತುಂಡುಮಾಡುವವನು, ಚೂರುಮಾಡುವವನು.

छेदितवत् छेदितवत् (वि०) ಕತ್ತರಿಸಿದವನು, ತುಂಡುಮಾಡಿದವನು. छिदिर् (द्वैधीकरणे) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वती**.

छेदिन् छेदिन् (वि०) ಕತ್ತರಿಸುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ. छिनत्ति—छिदिर् (द्वैधीकरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)

छेद्य छेद्य (वि०) 1. कत्तरिसल्पडुव, तुंडुमाड ल्पडुव. "विप्रपीडाकरं छेद्यमब्राह्मणस्य तु" याज्ञ० २-२१५। 2. कत्तरिसलु योग्यवाद. 3. कत्तरिसलु साध्यवाद. छिदिर् (द्वैधीकरणे) कर्मादौ "ण्यत्" (३-१-१२४)।

छेमण्ड छेमुंड (पुं०) तायितंदे मोदलाद बंधुगळिल्लदवनु. छमण्ड पृषो०।

छेय छेयु (वि०) कत्तरिसल्पडुव.

छेलक छेलक (पुं०) 1. मेके, होत. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **-लिका -लिका**. 2. आडु.

छेल्लु छेलु (पुं०) सोमराजीलते, बाहुजिगे गिड.

छैदिक छैदिक (वि०) छेदनक्के अर्हवाद, नित्यवू कत्तरिसबेकाद. छेदं नित्यमर्हति "ठक्" (५-१-६४)।

छो – छेदने (दिवा० पर० सक० अनि०)। छ्यति। चच्छौ। छाता। छास्यति। छ्यतु। अच्छ्यत्। छ्येत्। छायात्। अच्छात्, अच्छासीत्। अच्छास्यत्।

कर्मणि :—छायते। चच्छे। छायिता। छाता। छायिष्यते, छास्यते। छायताम्। इत्यादि.

कृत्सु :—छातव्यम्। छानीयम्। छेयम्। छितः। छितवान्। छातः, छातवान्। छ्यन्। छातुम्। छित्वा, छात्वा। छानम्। प्रच्छाय।

छोदन छोटन (न०) कत्तरिसुवुदं, तुंडुमाडुवुदु. छुट (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

छोटिका छोटिका (स्त्री०) चिटिके, तर्जनि मत्तु अंगुष्ठगळन्नु मिडिसुवुदरिंद उंटागुव शब्द. "तद्यावद्वसन्तकस्य संज्ञां करोमि, इति छोटिकां ददाति" रत्ना० ३।

छोटिन् छोटिन् (पुं०) बिस्त, मीनुहिडियुवनु. छुट (छेदने) "णिनिः" (३-२-७८)। "कैवर्ते जालिकः छोटी" त्रिकाण्ड०।

छोटित छोटित (वि०) कत्तरिसल्पट्ट, चूरुमाडल्पट्ट. छुट (छेदने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

छोरण छोरण (न०) परित्याग, तॊरेदुबिडुवुदं. छुर (छेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "छोरणं परित्यागः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

छोरित छोरित (वि०) परित्यजिसल्पट्ट, तॊरेयल्पट्ट. छुर (छेदने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

छोलङ्ग छोलंग (पुं०) मातुलिंगवृक्ष, मादळद गिड.

इति "छ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ज

ज ज इदु व्यंजनाक्षरगळल्लि चवर्गद मूरनेय मत्तु तालु (दवडे) स्थानदल्लि आभ्यंतर स्पृष्ट प्रयत्नदिंद हुट्टुव ऒंदु अल्पप्राणाक्षर. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "इचुयशानां तालु" सि० कौ०।

ज ज (पुं०)1. विष्णु. 2. परशिव, परमेश्वर. जि (जये) "डः" (३-२-१०१)। 3. हुट्टु, जनन, उत्पत्ति. 4. तात, तंदे. "जो ना मृत्युञ्जये जन्यां तातमात्रे जनार्दने" मेदि०। 5. जप. 6. विजय. 7. मेरु. 8. शब्द, ध्वनि. 9. मत्सर. 10. हाडुवनु, संगीतगार. "जकारो गायने प्रोक्तो जयने जः प्रकीर्तितः" हारा०। जनी (प्रादुर्भवे) "डः" (३-२-१०१)। (न०)11. कटिप्रदेश. 12. भूषण, ऒडवे. 13. पत्नि, हेंडति. 14. तेजस्सु, कांति. 15. जल, नीरु. "जो जपे विजये मेरौ शब्दे जेतरि मत्सरे। जं कटौ भूषणे पत्न्यां तेजस्यम्बुनि जन्मनि" नानार्थर०। 16. (छंदःशास्त्रदल्लि) मध्यदल्लि गुरु वर्णवुळ्ळ "ज" गण. "गमध्याद्यौ जभौ त्रिलोनोऽष्टौ भवन्त्यत्र गणास्त्रिकाः" वृ० र०। (वि०)17. वेग वाद. 18. जयशालियाद. 19. (समासान्त्य

दल्लि) हुट्टिद, उत्पत्तिहॊंदिद. प्रावृषिजः शरदिजः कालेजः दिविजः ललाटजः, मनसिजः मनोजः सरसिजम् सरोजम् इत्यादि.

जकार जकार (पुं०) "ज" अर्ण.

जकुट जकुट (पुं०)1. मलयपर्वत. 2. नाय०. (न०) 3. बदसे हूवु. जं जातं सत् कुटति वक्रीभवति — कुट (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३५)। "जकुटं वार्ताकपुष्पे जकुटो मलये शुनि" मेदि०।

जक्ष – भक्षहसनयोः (अदा० पर० भक्षणे सक० हसने अक० से०)। जक्षिति जक्षितः जक्षति। जजक्ष जजक्षतुः जजक्षुः। जक्षिता। जक्षिष्यति। जक्षितु। अजक्षीत्, अजक्षत्। जक्ष्यात्। इत्यादि. 1. भक्षिसु, तिन्नु. 2. नगु. "भ्रेमुर्ववल्गुर्ननृतुर्जजक्षुर्जगुः समुत्पुप्लुविरे निषेदुः" भट्टि० १३-२८।

कर्मणि :—जक्ष्यते। जजक्षे। जक्षिता। जक्षिष्यते। इत्यादि.

कृत्सु :—जक्षितव्यम्। जक्षणीयम्। जक्ष्यम्। जक्षितः। जक्षितवान्। जक्षत्, जक्षती। जक्षितुम्। जक्षितम्। जक्षणम्। जक्षित्वा। अनुजक्ष्य।

जक्षण जक्षण (न०) 1. भक्षण, तिन्नुवुदु. 2. नगुवुदु. जक्ष (भक्षहसनयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

जक्षणीय जक्षणीय (वि०)1. भक्षिसल्पडुव, तिन्नल्पडुव. 2. तिन्नलु योग्यवाद. 3. तिन्नबेकाद. जक्ष (भक्षणे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **जक्षितव्यः** जक्षितव्यः.

जक्षत् जक्षत् (वि०)1. भक्षिसुत्तिरुव, तिन्नुत्तिरुव. 2. नगुत्तिरुव. जक्ष (भक्षहसनयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)।

जक्षि जक्षि (स्त्री०)1. भक्षण, तिन्नुवुदु. 2. नगुवुदु.

जक्षित जक्षित (न०) 1. भक्षण, तिन्नुवुदु. 2. नगुवुदु. जक्ष (भक्षहसनयोः) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०)3. तिन्नल्पट्ट. जक्ष कर्म० "क्तः"(३-२-१०२)।

जक्षितवत् जक्षितवत् (वि०) भक्षिसिदवनु, ऊट माडिदवनु. जक्ष (भक्षणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -वती.

जक्षितृ जक्षितृ (वि०)1. भक्षिसुव, तिन्नुव. 2. नगुव. जक्ष (भक्षहसनयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री** -त्री.

जक्ष्य जक्ष्य (वि०) तिन्नल्पडुव. जक्ष (भक्षणे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

जगच्चक्षुस् जगच्चक्षुस् (पुं०) सूर्य. जगतां चक्षुरिव।

जगत् जगत् (पुं०)1. वायु, गाळि. (न०)2. जगत्तु. प्रपंच, लोक. गच्छति — गम्लृ (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-२-१७८)। "निधत्से हुतमग्काय स पर्जन्योऽभिवर्षति। ततोऽन्नानि प्रजास्तेभ्यस्तेनासि जगतः पिता" कुमा० १०-२०। "जगज्जयं तेन च कोशमक्षयं प्रणीतवान् शैशवशेषवानयम्" नैष० १-१९। 3. संज्ञि सुव, जलिसुव.

जगती जगती (स्त्री०) 1. भूमि. गम्लृ (गतौ) "अतिः" जगादेशश्च (उ० २-८४) निपा०। शतृवद्भावात् "ङीप्" (४-१-६)। "दुरोदरच्छद्मजितां समीहते नयेन जेतुं जगतीं सुयोधनः" किरा० १-७। 2. लोक, प्रपंच. 3. जन. 4. हन्नेरडु अक्षर गळुळ्ळ छंदस्सु. "जगती भुवने क्षमायां छन्दोभेदे जनेऽपि च" मेदि०।

जगतीजानि जगतीजानि(पुं०)भूमियॊं पत्नियागि उळ्ळ राज. जगती जानिर्यस्य।

जगतीतल जगतीतल (न०) भूमिय मेल्भाग, भूमिय मेल्मै. जगत्यास्तलम्।

जगतीधर जगतीधर (पुं०) पर्वत, बेट्ट. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "जलधरावलिरप्रतिपालितस्वसमया समयाज्जगतीधरम्" माघ० ६-२५।

जगतीपति जगतीपति (पुं०) राज, दॊरे. जगत्याः पतिः। "इति ह वाव स जगतीपतिरीश्वरेच्छयाधिनिवेशितकर्माधिकारः" भाग० ५-१-२३।

जगतीपाल जगतीपाल (पुं०) भूमियन्नु काप्पाडुव दॊरे, राज. जगत्याः पालः।

जगतीभुज् जगतीभुज् (पुं०) राज, दॊरे. जगतीं भुनक्ति — भुज (परिपालने) "विवप्" (३-२-७६)। "ददृशे जगतीभुजा मुनिः स वपुष्मानिव पुण्यसंचयः" किरा० २-५६।

जगतीरुह् जगतीरुह् (पुं०) भूमियल्लि हुट्टुव मर, वृक्ष. जगत्यां रोहति — रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "विवप्" (३-२-७६)। "पवनेरिताकुल-

विजिह्मशिखा जगतीरुहोऽवचकरुः कुसुमैः" किरा० ६-२। "कः" (३-१-१३५)। **-रुहः -रुहः.**

जगत्कर्तृ जगत्कर्तृ (पुं०) 1. जगत्तನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮ. जगतः कर्ता।

जगत्कारण जगत्कारण (न०) ಪ್ರಪಂಚದ ಮೂಲ ಕಾರಣ. जगतः चराचरस्य कारणम्।

जगत्क्षय जगत्क्षय (पुं०) ಪ್ರಳಯ, ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶ. जगतः क्षयः।

जगत्त्रय जगत्त्रय (न०) ಸ್ವರ್ಗ ಮಧ್ಯ (ಭೂ) ಪಾತಾಳ ಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು. जगतां त्रयम्। "शाधि शासक जगत्त्रयस्य माम्" माघ० १४-११।

जगत्पति जगत्पति (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ, ಸರ್ವೇಶ್ವರ. जगतां पतिः। "यदा च तस्याधिगमे जगत्पतेः" कुमा० ५-५९।

जगत्पवित्र जगत्पवित्र (वि०) ಜಗತ್ತಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಾವನ ಗೊಳಿಸುವ. जगत् पुनाति—पूञ् (पवने) "इत्रः" (३-२-१८६)। "जगत्पवित्रैरपि तं न पादैः स्प्रष्टुं जगत्पूज्यमयुज्यतार्कः" माघ० ३-२।

जगत्पूज्य जगत्पूज्य (वि०) ಲೋಕಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಪೂಜ್ಯ ನಾದ. जगतां पूज्यः। "जगत्पूज्यमयुज्यतार्कः" माघ० ३-२।

जगत्प्रभु जगत्प्रभु(पुं०)ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿ ಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. जगतां प्रभुः। "जगत्प्रभोरप्रसहिष्णु वैष्णवं न चक्रमस्याक्रमताधिकन्धरम्" माघ० १-५४।

जगत्प्राण जगत्प्राण (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. जगतां भुवनस्थजीवानां प्राणः जीवनम्। "जगत्प्राण प्राणानपहरसि किं ते व्यवसितम्" सा० द०।

जगत्साक्षिन् जगत्साक्षिन् (पुं०)1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಪರ ಮಾತ್ಮ. जगतः साक्षी।

जगदण्डक जगदण्डक (न०) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಕೋಶ. जगतः अण्डकम्। "रुरुचे विरिञ्चिनखभिन्नबृहज्जगदण्डकैकतरखण्डमिव" माघ० ९-९।

जगदम्बा जगदम्बा (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. जगतः अम्बा। स्वार्थे "कः"। **-अम्बिका -ಅಂಬಿಕಾ.**

जगदन्त जगदन्त (पुं०) 1. ಜಗತ್ತಿನ ಕೊನೆ, ಪ್ರಳಯ. जगतोऽन्तः। 2. ಜಗತ್ತನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. जगत् अन्तयति—"अच्" (३-१-१३४)। "जगद्योनिरयोनिस्त्वं जगदन्तो निरन्तकः" कुमा० २-९।

जगदन्तक जगदन्तक (वि०) ಜಗತ್ತನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸು ವವನು. जगतामन्तकः।

जगदन्तकाल जगदन्तकाल (पुं०) ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆಯ ಕಾಲ. "जगदन्तकालसमवेतविवदविषमेरितारवम्" माघ० १५-७३।

जगदात्मकजगदात्मक (वि०) ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ವರೂಪವಾದ. जगत् आत्मा यस्य। "कप्" (५-४-१५४)।

जगदादि जगदादि (पुं०) ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಪರಮಾತ್ಮ. जगतामादिः। "जगदादिरनादिस्त्वं जगदीशो निरीश्वरः" कुमा० २-९।

जगदादिज जगदादिज (पुं०) ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭರೂಪದಿಂದ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮೊದಲು ಆವಿರ್ಭಾವಹೊಂದಿದ ಪರ ಮಾತ್ಮ. जगतामादौ हिरण्यगर्भरूपेण जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "सोऽभिध्याय शरीरात् स्वात्ससृक्षुर्विविधाः प्रजाः। अप एव ससर्जादौ तासु बीजमवासृजत्॥ तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम्। तस्मिन् जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः" मनु० १-८, ९। "जगतामादिभूतासु मूर्तिष्वन्यतमत्वतः। जातत्वाद्विष्णुरूपेण प्रोच्यते जगदादिजः" इति निरुक्तिः। "भ्राजिष्णुर्भोजनं भोक्ता सहिष्णुर्जगदादिजः" वि० स०।

जगदाधार जगदाधार (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. जगतामाधारः। 2. ಕಾಲ. जगतामाश्रयभूतत्वात्। "जन्यानां जनकः कालो जगतामाश्रयो मतः" भाषाप०।

जगदायु(स्) जगदायु(स्) (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. जगतामायुः आयुःसाधनत्वात्। पृषो० वा सलोपः। "अहं केसरिणः क्षेत्रे वायुना जगदायुषा" भा० वन० १४९-२७।

जगदीश जगदीश (पुं०) ಜಗತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಪರ ಮಾತ್ಮ. जगतामीशः। "जगदादिरनादिस्त्वं जगदीशो निरीश्वरः" कुमा० २-९।

जगदीशितृ जगदीशितृ (पुं०) ಜಗತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. जगतामीशिता।

जगदीश्वर जगदीश्वर (पुं०) ಜಗತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. जगतामीश्वरः। "गम्योऽसौ जगदीश्वरो जलनिधिर्वारिं प्रवाहैरिव" प्रबोध० ५-९।

जगदेकनाथ जगदेकनाथ (पुं०) ಜಗತ್ತಿಗೆ ಏಕಮಾತ್ರ ನಾದ ದೊರೆ,—ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವ ರಾಜ, ಸಾರ್ವಭೌಮ.

जगतः एको नाथः। "एनोनिवृत्तेन्द्रियवृत्तिरेनं जगाद भूयो जगदेकनाथः" रघु० ५-२३।

जगद्गुरु ಜಗದ್ಗುರು (पुं०) 1. परमात्मा, परब्रह्म. जगतां गुरुः। "मेने परार्ध्यमात्मानं गुरुत्वेन जगद्गुरोः" रघु० १०-६४। 2. विष्णु. "विपदः सन्तु नः शश्वत् तत्र तत्र जगद्गुरो। भवतो दर्शनं यत्स्यादपुनर्भव-दर्शनम्" भाग० १-८-२५। 3. परशिव, परमेश्वर, "अथ ते मुनयः सर्वे मानयित्वा जगद्गुरुम्" कुमा० ६-१५। 4. चतुर्मुखब्रह्म. "तस्मै नमो भगवते वासुदेवाय धीमहि। यन्मायया दुर्जयया मां ब्रुवन्ति जगद्गुरुम्" भाग० २-५-१२। 5. नारदमुनि, 6. जगत्तिन उपदेशक, जगदाचार्य.

जगद्द्रुह् ಜಗದ್ದ್ರುಹ್ (वि०) जगत्तन्नु पीडिसुवनु. जगद्भ्यो द्रुह्यति—द्रुह (जिघांसायाम्) "क्विप्" (३-२-६१)। "निजौजसोज्जासयितुं जगद्द्रुहा मुपाजहीथा न महीतलं यदि" माघ० १-३७।

जगद्धातृ ಜಗದ್ಧಾತೃ (पुं०) विष्णु, परमेश्वर, जगत्तन्नु सृष्टिसुव ब्रह्म. जगतां धाता। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-धात्री-ಧಾತ್ರೀ**. दुर्गादेवि.

जगद्बल ಜಗದ್ಬಲ (पुं०) वायु, गाळि. जगतां बलं यस्मात्। "वातस्तु नभःप्राणो जगद्बलः भोगिकान्तः कम्पलक्ष्मा" त्रिकाण्ड०।

जगद्योनि ಜಗದ್ಯೋನಿ (पुं०) 1. परमात्म, परमेश्वर. परब्रह्म. जगतां चराचराणां योनिः उत्पत्तिस्थानम्। 2. परशिव, ईश्वर. "जगद्योनिरयोनिस्त्वं जगदन्तो निरन्तकः" कुमा० २-९।

जगद्वन्द्य ಜಗದ್ವಂದ್ಯ (वि०) जगत्तिनिंद नमस्करिसल्पडुव, प्रपंचदे नमस्करिसलु योग्यनाद.

जगद्वहा ಜಗದ್ವಹಾ (स्त्री०) जगत्तेल्लवन्नू होत्तिरुव भूमि. जगन्ति वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)।

जगन्नाथ ಜಗನ್ನಾಥ (पुं०) 1. परमात्म, परब्रह्म. जगतां नाथः। 2. परशिव, ईश्वर. 3. रसगंगाधरवन्नु रचिसिद जगन्नाथ पंडित. "जगन्नाथस्यायं सुरधुनि समुद्धारसमयः" गङ्गाल०। (न०)4. जगन्नाथ क्षेत्र.

जगन्निवास ಜಗನ್ನಿವಾಸ (पुं०) जगत्तिगेल्ला वासस्थानवाद विष्णु, कृष्ण. जगतां निवासः। "श्रियः पतिः श्रीमति शासितुं जगज्जगन्निवासो वसुदेवसद्मनि" माघ० १-१। प्रळयकालदल्लि सकलजगत्तू परमात्मन उदरदल्लिरुवुदु. "दिशो न जाने न लभे च शर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास" गीता ११-२५।

जगन्नेत्र ಜಗನ್ನೇತ್ರ (न० द्वि०) सूर्य मत्तु चंद्र. जगतां नेत्रे। "भगवन्तौ जगन्नेत्रे सूर्याचन्द्रमसावपि" काव्या० २-१७२।

जगन्मातृ ಜಗನ್ಮಾತೃ (स्त्री०)1. लक्ष्मि. 2. पार्वति. जगतां माता।

जगन्मोहिनी ಜಗನ್ಮೋಹಿನೀ (स्त्री०) जगत्तन्नु मोह गॊळिसुव महामायै. जगन्ति मोहयति—मुह (वैचित्ये) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। "वेदात्मा विहगेश्वरो यवनिका माया जगन्मोहिनी" चतुःश्लोकी।

जगर ಜಗರ (पुं०) युद्धकवच. जागर्ति—जागृ (निद्राक्षये) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०।

जगल ಜಗಲ (पुं०) 1. मंगारे गिड. 2. मोदक, मद्यवन्नु तयारिसलु बेकाद नाना पदार्थगळु, मद्यद संबारगळु. गल्यते—गल (अदने) यङ्लुक् "अच्" (३-१-१३४)। 3. पिष्टमद्य. (वि०)4. वंचक, कपटि, धूर्त. "जगलो मदनद्रुमे। मेदके पिष्टमद्ये च पुंसि धूर्तेऽभिधेयवत्" मेदि०।

जग्ध ಜಗ್ಧ (न०) 1. भोजन, ऊट. अद (भक्षणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. भक्षिसल्पट्ट, तिन्नल्पट्ट. अद कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। उभयत्र अदो "जग्धिः" आदेशः (२-४-३६)। "पक्षिजग्धं गवाघ्रातमवधूतमवक्षुतम्" मनु० ५-१२५।

जग्धि ಜಗ್ಧಿ (स्त्री०) भोजन, ऊट. अद (भक्षणे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "जग्धि" आदेशः (२-४-३६)। "अदत्वा तु य एतेभ्यः पूर्वं भुङ्क्ते विचक्षणः। स भुञ्जानो न जानाति श्वगृध्रैर्जग्धि-मात्मनः" मनु० ३-११५।

जग्मि ಜಗ್ಮಿ (पुं०) 1. वायु, गाळि. गम्लृ (गतौ) "किन्" (३-२-१७१)। (वि०) 2. संचरिसुव, नडेयुव, मुंदेसागुव.

जग्मिवस् ಜಗ್ಮಿವಸ್ (वि०) हॊंदिरुव, सेरिरुव, तलुपिरुव. गम्लृ (गतौ) "क्वसुः" (३-२-१०७)।

"वक्तुं मार्गं किल वसुमतीं जग्मुषस्तत्पदाब्जात् मञ्जीरस्य त्वदुपमरुतेः दक्षिणस्यास्य तुल्यम्" हंस० २-२०।

जघन ಜಘನ (न०) 1. ಹೆಂಗಸರ ಸೊಂಟದ ಮುಂಭಾಗ. हन्यते—हन (हिंसागत्योः) "अच्" धातोर्द्वित्वं च (उ० ५-३२)। "आत्मनैव रुरुधे कृतिनेव स्वेदसङ्गि वसनं जघनेन" माघ० १०-४५। 2. ಕಟಿಪ್ರದೇಶ, ಬಿರ್ರೆ. "न हि न विदितखदमेतदीयस्तनजघनोद्वहने तवापि चेतः" माघ० ७-१२। "गलद्दुकूलैर्जघनैरिवादधे" किरा० ४-१२।

जघनकूपक जघनकूपक (पुं० द्वि०) ಹೆಂಗಸರ ಬಿರ್ರೆಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಗುಳಿಗಳು.

जघनचपला जघनचपला (स्त्री०) ಆರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಪಥ್ಯಾರ್ಯಾಲಕ್ಷಣವೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಚಪಲಾರ್ಯಾಲಕ್ಷಣವೂ ಇರುವಲ್ಲಿ "जघनचपला" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "प्राक्प्रतिपादितमर्धे प्रथमे प्रयमेतरे तु चपलायाः। लक्ष्म श्रयेत सोक्ता विशुद्धधीभिर्जघनचपला" वृ० र०।

जघनफल जघनफल (पुं०) ಹಲಸಿನಮರ. "पनसे कण्टकिफलो पयोण्डो जघनेफलः" वैज०।

जघनेफला जघनेफला (स्त्री०) ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮ ಮುಂಡಿ. जघन इव मध्यभागे फलमस्याः। "काकोदुम्बरिका फल्गुर्मलपूर्जघनेफला" अम०।

जघन्य ಜಘನ್ಯ (पुं०) 1. ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವನು. 2. ಪೃಷ್ಠಭಾಗ, ಹಿಂಭಾಗ. "ततो जघन्यं सहितैः समन्त्रिभिः पुरप्रधानैश्च तथैव सैनिकैः" रामा०। 3. ರಾಜನ ಅನುಚರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. "पश्चापरे वामनको जघन्यः कुब्जोऽपरो मण्डलकोऽथ साची" बृहत्सं० ६९-३१। (न०)4. ಶಿಶ್ನ, ಲಿಂಗ. (वि०)5. ಅಧಮ, ನೀಚ, ಕೆಳಮಟ್ಟದ. जघनमिव "यः" (५-३-१०३)। "जघन्यं सेवमानां तु संयतां वासयेत् गृहे" मनु० ८-३६५। 6. ಕೊನೆಯದಾದ. "जघन्यं मेहने क्लीबं चरमे गर्हितेन्यवत्" मेदि०। 7. ನಿಂದ್ಯ, ಗರ್ಹಿತ. "जघन्यं तु कुपूयं स्यादसारं लघु फल्गु च" वैज०।

जघन्यगुण जघन्यगुण (पुं०) ಗುಣತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದಾದ ತಮೋಗುಣ. जघन्यश्चासौ गुणश्च। "जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः" गीता १४-१८।

जघन्यज जघन्यज (पुं०)1. ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. 2. ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ, ತಮ್ಮ. जघन्ये जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-३-९७)। "जघन्यजे स्युः कनिष्ठयवीयोऽवरजानुजाः" अम०। (वि०) 3. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "जघन्यजः कनीयसि। वृषले च" मेदि०।

जघन्याभ जघन्याभ (न०) ಆರಿದ್ರೆ, ಆಶ್ಲೇಷೆ ಸ್ವಾತಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ಭರಣಿ ಶತಭಿಷೆ ಈ ಆರು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. आर्द्राश्लेषा तथा स्वातिर्ज्येष्ठा च भरणी तथा। शततारा जघन्यानि तारासु कथितानि वै"।

जघन्यभाव जघन्यभाव (पुं०) ಕಡಮೆದರ್ಜೆ, ಕೆಳಮಟ್ಟ.

जघ्नि जघ्नि (पुं०) ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. हन (हिंसागत्योः) "किन्" (३-२-१७१)। द्वित्वं च।

जघ्नु जघ्नु (वि०) ಘಾತುಕ, ಕೊಲ್ಲುವವನು. हन (हिंसागत्योः) "कुः" (उ० १-२२)।

जङ्गम जंगम (वि०) ಸಂಚರಿಸುವ, ತಿರುಗಾಡುವ. गम्लृ (गतौ) + यङ् "अच्" (३-१-१३४)। "मान्यः स मे स्थावरजङ्गमानां सर्गस्थितिप्रत्यवहारहेतुः" रघु० २-४४।

जङ्गमकुटी जंगमकुटी(स्त्री०)ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. जङ्गमा कुटीव। "कावारीजङ्गमकुटी भ्रमत्कुटी" त्रिकाण्ड०।

जङ्गमगुल्म जंगमगुल्म (पुं०) ಪದಾತಿಗಳ ಸಮೂಹ, ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇರುವ ಕಾಲಾಳುಗಳ ಗುಂಪು. जङ्गमानां गुल्मः। "एवंविधान्नृपो देशान्गुल्मैः स्थावरजङ्गमैः। तस्करप्रतिषेधार्थं चारैश्चाप्यनुचारयेत्" मनु० ९-२६६।

जङ्गमेतर जंगमेतर (वि०) ಸ್ಥಿರವಾದ, ಚಲಿಸದಿರುವ. जङ्गमादितरः।

जङ्गल जंगल (त्रि०) 1. ನಿರ್ಜನಪ್ರದೇಶ. (न०) 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. (स्त्री०) **–ला** –ಲಾ. 3. ಮಾಂಸ. "जङ्गलं निर्जने देशे त्रिलिङ्ग्यां पिशिते स्त्रियाम्" मेदि०।

जङ्गाल जंगाल (पुं०) 1. ಜವಾನಿಗೆ ನೀರು ಕಟ್ಟಲು ಅದರ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಅಳಿವೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸಲು ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ, ಜಲದಾರಿ. 2. ಅಣೆಕಟ್ಟು, ನೀರು ತಡೆಯಲು ಕಟ್ಟುವ ಕಟ್ಟೆ.

जङ्गित जंगित (पुं०) ಜಾತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವವನು. "हीनवर्णास्तु जङ्गिताः" वैज०।

जङ्घा जंघा (स्त्री०) ಮೊಣಕಾಲು, ಕಣಕಾಲು. जनी (प्रादुर्भावे) "अच्" जङ्घादेशश्च (उ० ५-३१) "आक्रम्यैकामग्रपादेन जङ्घामन्यामुच्चैराददानः करेण" माघ० १८-५१।

जङ्घाकर जंघाकर (पुं०)1. ಓಡುವವನು, ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು. जङ्घां तत्साध्यगतिं करोति — ङ्ग क्रन् (करणे) "टः" (३-२-२१)। 2. ಸಂಚಾರ ರೂಪದ ತೆರಿಗೆ, ದಾರಿ ನಡೆದು ತೀರಿಸಲ್ಪಡುವ ತೆರಿಗೆ.

जङ्घाकरिक जंघाकरिक (वि०) ಓಡುವ ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ದಾರಿ ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಬಂದ ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. जङ्घाकरोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)।

जङ्घात्राण जंघात्राण (न०) ಮೊಣಕಾಲಿನ ಕವಚ, ಕಾಲುಚೀಲ. जङ्घा त्रायतेऽनेन — त्रैङ् (पालने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

जङ्घाबल जंघाबल (न०) ಮೊಣಕಾಲಿನ ಬಲ, ಕಣಕಾಲಿನ ಶಕ್ತಿ, जङ्घाया बलम्।

जङ्घामात्र जंघामात्र (वि०) ಮೊಣಕಾಲಿನ ಪ್ರಮಾಣದ, ಮೊಣಕಾಲಿನಷ್ಟು ಆಳತೆಯುಳ್ಳ. जङ्घा प्रमाणमस्य "मात्रच्" (५-२-३७)।

जङ्घाल जंघाल (वि०)1. ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು, ಓಡುವವನು. 2. ಓಡುವ ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. अतिशयिता जङ्घास्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)।

जङ्घिल जंघिल (वि०) "जङ्घाल" ಪದದ ಅರ್ಥ. अतिशयिता जङ्घास्त्यस्य "इलच्" (५-२-१००)।

जज जज (पुं०) ಯೋಧ, ಸೈನಿಕ. जजति — जज (युद्धे) "अच्" (३-१-१३४)। "जजौजोजाजिजिज्जाजी" माघ० १९-३।

जञ्जि जञ्जि (वि०) 1. ಅಂಕುರಿಸುವ. 2. ತಿಳಿದಿರುವ.

जञ्ज जंज (पुं०) 1. ಯೋಧ, ಸೈನಿಕ. जजि (युद्धे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಯುದ್ಧ. जजि भावे "घञ्" (३-३-१८)।

जञ्जन जंजन (वि०) ಪುನರ್ಜನ್ಮವುಳ್ಳ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವ. जनी (प्रादुर्भावे) यङ्लुक् "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०।

जञ्जपूक जंजपूक (पुं०) ತಪಸ್ವಿ, ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಜಪಿಸುವವನು. जप (व्यक्तायां वाचि) + यङ् "ऊकः" (३-२-१६६)। नुगागमः (७-४-८६)। "जञ्जपूकमभिसृत्य जघान" याद० २१-४०।

जटा जटा (स्त्री०) 1. ನಿಯಮದಲ್ಲಿರುವವರ ಸಿಕ್ಕುಕಟ್ಟಿ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ತಲೆಕೂದಲು, ಜಡೆ. जट (संघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "दधानमम्भोरुहकेसरद्युतीर्जटाः शरच्चन्द्रमरीचिरोचिषम्" माघ० १-५। 2. ಬೇರುಗಳ ಸಮೂಹ, ಗೊಂಚಲಾಗಿರುವ ಬೇರು. 3. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. 4. ಬೇರು. 5. ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ. 6. ಶತಾವರಿ ಗಿಡ. 7. ವೇದಪಾಠದ ಒಂದು ಕ್ರಮ. **-डी -टी.** 8. ಪ್ಲಕ್ಷ ವೃಕ್ಷ, ಜಂಲ್ಲಿಗಿಡ. "जटा लग्नकचे मूले मांस्यां प्लक्षे पुनर्जटी" मेदि०।

जटाजूट जटाजूट (पुं०) ಹೆಣೆದು ಅಂಟಿಸಿದ ತಲೆಯ ಕೂದಲು, ಜಟೆಗಳ ಸಮೂಹ. जटानां जूटः। "जटाजूटापीडं भुजगपतिभोगोपमभुजं ददर्श श्रीमन्तं विपिनभुवि सीतासहचरम्" चं० रा०।

जटाज्वाल जटाज्वाल (पुं०) ದೀಪ. जटेव ज्वालाऽस्य। "जटाज्वालो दशाकर्षी कथितो बहुदृश्वभिः" हारा०।

जटाटङ्क जटाटंक (पुं०) ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. जटा टङ्क इवास्य। "कण्ठमर्दरैवतजटाटङ्काख्यया:" त्रिकाण्ड०।

जटाटीर जटाटीर (पुं०) ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. जटामटति — अट (गतौ) "ईरन्" बाहु०।

जटाधर जटाधर (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. जटानां धरः। 2. ತಪಸ್ವಿ, ಮುನಿ. 3. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಒಂದು ದೇಶ. "क्रौञ्चद्वीपजटाधरकावेर्यो रिष्यमूकञ्च" बृहत्सं० १४-१३। (वि०) 4. ಜಟೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. "विहाय लक्ष्मीपतिलक्ष्म कार्मुकं जटाधरः सन् जुहुधीह पावकम्" किरा० १-४४।

जटाधारिन् जटाधारिन् (वि०) ಜಟೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. जटाः धरति—धृञ् (धारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "नष्टशौचा मूढधियो जटाभस्मास्थिधारिणः" भाग० ४-२-२९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-धारिणी -धारिणे.**

जटामण्डल जटामंडल (न०) ಜಟೆಗಳ ಸಮೂಹ. जटानां मण्डलम्। "अंसव्यापि शकुन्तनीडनिचितं बिभ्रज्जटामण्डलम्" शाकु० ७-११।

जटामांसी जटामांसी (स्त्री०) ಸುಗಂಧಮುಸ್ತೆ.

जटायु(स्) जटायु(स्) (पुं०) ಒಬ್ಬ ಪಕ್ಷಿರಾಜ, ವಿನತೆಯ ಮಗನಾದ ಅರುಣನಿಗೆ ಶ್ಯೇನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಸಂಪಾತಿಯ ತಮ್ಮ. [ಸಂಪಾತಿಯೂ ಜಟಾಯುವೂ ತಮ್ಮ ವೇಗವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸೂರ್ಯನ ತಾಪವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಜಟಾಯುವು ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದನು,

ಬಳಿಕ ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡು ಆಲ್ಲೇ ಒಂದು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಿಂದ ಪಂಚವಟಿಗೆ ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡನೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಜಟಾಯುವು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ತಾನು ದಶರಥನ ಮಿತ್ರನೆಂದು ತನ್ನ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಖರದೂಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಕಾರಣ ಕುಪಿತನಾದ ರಾವಣನು ಸೀತೆಯಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಅಗಲಿಸಿ ಸೀತಾಪಹರಣಮಾಡಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸೀತೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ರಾವಣನೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ಪ್ರಾಣ ತೆತ್ತನು. ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ಕಾಣದೆ ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಅವಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಬಂದಾಗ ಜಟಾಯುವಿನಿಂದ ಈ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದರು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಅವನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದನು.] "परिश्रान्तस्य मे पक्षौ छित्वा खड्गेन रावणः। सीतामादाय वैदेहीमुत्पपात विहायसम्" रामा०। "स्वयमपि शरभङ्गस्वीकृतां भङ्गहीनां सपदि गतिमवाप्तः संहृतायुर्जटायुः। नयनसलिलमिश्रं रामहस्तेन दत्तं दशरथदुरवापं प्राप नैवापमम्भः" चं० रा०।

जटाल ಜಟಾಲ (पुं०)1. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. जटाः सन्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)। 2. ಗುಗ್ಗುಳ, ಧೂಪದ ಪುಡಿ. (त्रि०) 3. ಜಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. (स्त्री०) **-ला-लಾ.** 4. ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಸುಗಂಧಮುಸ್ತೆ.

जटावत् ಜಟಾವತ್ (त्रि०) 1. ಜಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಜಟೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. जटा अस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.** 2. ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಸುಗಂಧಮುಸ್ತೆ.

जटासुर ಜಟಾಸುರ(पुं०)ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. जटायुक्तोऽसुरः। [ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿ ಧರ್ಮರಾಜನ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಧರ್ಮವಿಚಾರವಾಗಿ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡುತ್ತ ಅವರಿಗೆ ನಂಬಿಕೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಅಲ್ಲೇ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಭೀಮಸೇನನು ಇಲ್ಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಕೊಂದು ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ಮಾಡಿದ ಇವನ ಸಂಚನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಇವನನ್ನು ಉಪಚರಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದನು. ಕೊನೆಗೆ ಅರ್ಜುನ ಮತ್ತು ಭೀಮಸೇನ ಇಬ್ಬರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಇವನು ದ್ರೌಪದಿ ಧರ್ಮರಾಜ ನಕುಲ ಸಹದೇವರನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೊರಟೇಬಿಟ್ಟನು. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತರಲು ಹೊರಟಿದ್ದ ಭೀಮಸೇನನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದನು.] ವನ೦ ೧೪೮।

जटि ಜಟಿ (पुं०)1. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. जट (संघाते) "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಜಟೆ, ಹೆಣೆದು ಅಂಟು ಹಾಕಿದ ತಲೆಯ ಕೂದಲು. 3. ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು.

जटिन् ಜಟಿನ್ (पुं०) 1. ತಪಸ್ವಿ, ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವವನು, ಮುನಿ. जटा अस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಪ್ಲಕ್ಷವೃಕ್ಷ, ಜುಲ್ಲೀಗಿಡ. (त्रि०) 3. ಜಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಜಟೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ. "सुरापानापनुत्यर्थं वालवासा जटी ध्वजी" मनु० ११-९२।

जटिल ಜಟಿಲ(पुं०)1. ಸಿಂಹ. जटा अस्य सन्ति "इलच्" (५-२-१००)। 2. ತಪಸ್ವಿ, ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವನು, ಮುನಿ. 3. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. "जटिलं चानधीयानं दुर्बलं कितवं तथा" मनु० ३-१५१। 4. ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಹೋತ (ಮೇಕೆ) ಗಳಲ್ಲೊಂದು. कुटिलः कुट्टकः जटिलः मतु वामनः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಹೋತಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. "कुट्टकः कुटिलश्चैव जटिलो वामनस्तथा। ते चत्वारः श्रियः पुत्राः नालक्ष्मीके वसन्ति हि" बृहत्सं० ६५-९। ಇಂತಹ ಮೇಕೆಗಳು ದರಿದ್ರನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. (त्रि०)5. ಜಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "जटिलान् कृत्तिवसनान् नियमं तीव्रमास्थितान्" याद० १६-४०। 6. ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ. "मुण्डार्धमुण्डाञ्जटिलान् अशुचीन् जटिलाननान्। म्लेच्छानशातयत्सर्वान्समेतानस्त्रतेजसा" भा० द्रोण० १३-४७। 7. ತಿರುಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೊಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "अभीक्ष्णावगाहकपिशान् जटिलान् कुटिलालकान्। आत्मानं चोग्रतपसा बिभ्रती चीरिणं कृशम्" भाग० ३-३३-१४। 8. ಬಹಳ ತೊಡಕಾಗಿರುವ, ಬಗೆಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ. (स्त्री०)**-ला-लಾ.** 9. ಜಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. 10. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 11. ಬಚೆ. 12. ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಸುಗಂಧಮುಸ್ತೆ. "तपस्विनी-जटामांसी जटिला" अम०। 13. ಒಂದು ಗೆಡ್ಡೆಯೊಳಗೆ ಅನೇಕ ಮೋತೆಗಳುಳ್ಳ ಕೊನ್ನಾರಿ. "जटिला पिप्पलीमांस्योर्जटायुक्ते च वाच्यवत्" मेदि०।

जटिलीकृत ಜಟಿಲೀಕೃತ(त्रि०)ತೊಡಕಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಗೆಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

जट्ल ಜಟುಲ(पुं०)ಮೈಮೇಲಿನ ಹುಟ್ಟು ಮಚ್ಚೆ, ಸಂಗಾತಿ, ಮತ್ಸ್ಯ. जट (संघाते) "उलच्" बाह्यं। पृषो० टस्य

डो वा। **जड्डुलः** जडुलः. "जट्टु(ड्डु)लः कालकः पिप्लुः" अम०।

जठर जठर (पुंन०) 1. कुक्षि, ಹೊಟ್ಟೆ. जायतेऽत्र जन्तुर्गर्भो वा — जनी (प्रादुर्भावे) "अरः" ठादेशश्च (उ० ५-३८)। "जठरं को न बिभर्ति केवलम्" पञ्चतं०। (पुं०) 2. वृद्ध, ಮುದುಕ. 3. ಒಂದು ದೇಶ. "जठराः कुकुराश्चैव सुदशार्णाश्च भारत" भा० भीष्म० ९-४२। (वि०) 4. कर्कशवाद, कठिनवाद. "जठरः कुक्षिवृद्धयोः। कठिने च" हेम०। "आस्तेऽस्या जठरे वीर्यमविषह्यं सुरद्विषः" भाग० ७-७-९।

जठरगद जठरगद (पुं०) ಉದರವ್ಯಾಧಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯಬೇನೆ.

जठरज्वलन जठरज्वलन (पुं०) ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿ.

जठरनुद् जठरनुद् (पुं०) ಉದರವನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿ ಉದರಬೇನೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಕಕ್ಕೆ ಗಿಡ. जठरं नुदति—णुद (प्रेरणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

जठराग्नि जठराग्नि (पुं०) ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿ. जठरस्थितोऽग्निः। "अन्नरसो जठराग्निना पच्यमानो रक्ततां प्रतिपद्यते"। जठराग्नियು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅನ್ನವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವುದು. ವಾಯುವು ಅನ್ನದ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ರಸಭಾಗವನ್ನೂ ಮಲಭಾಗವನ್ನೂ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಜಠರಾಗ್ನಿಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜಲಾಂಶವನ್ನು ಇರಿಸಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಅದರ ಮೇಲುಗಡೆ ಇರಿಸುವುದು. ಜಲಾಂಶದ ಕೆಳಗಡೆ ತಾನು (ವಾಯುವು) ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬಲಪಡಿಸುವುದು. ಈ ರೀತಿ ವಾಯುವಿನಿಂದ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿಯು ಜಲವನ್ನು ಬಿಸಿಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವು ಸುಖವಾಗಿ ಪಚನವಾಗುವುದು. ಆಗ ಅನ್ನರಸವೂ ಮಲಭಾಗವೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗುವುದು. ಈ ಅನ್ನರಸವು ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "आयुष्यं भुक्तमाहारं स वायुः कुरुते द्विधा। संप्रविश्यान्नमध्यं तु पृथक् किट्टं पृथक् मलम्। अग्नेरूर्ध्वं जलं स्थाप्य तदन्नं च जलोपरि। जलस्याधः स्वयं प्राणः स्थित्वाग्निं धमते शनैः। वायुनाऽध्मायमानोऽग्निरत्युष्णं कुरुते जलम्। अन्नं तदुष्णतोयेन समन्तात् पच्यते पुनः। द्विधा भवति तत् पक्वं पृथक् किट्टं पृथङ्मलम्। रसेन तेन ता नाड्यः संपूर्यन्ते क्रमेण च। प्रतर्पयन्ति संपूर्णास्ताश्च देहं समन्ततः" इति योगा०।

जठरामय जठरामय (पुं०) ಉದರರೋಗ, ಹೊಟ್ಟೆಯಬೇನೆ.

जड जड (पुं०) 1. ಹಿಮಗಾಲ, ಚಳಿಗಾಲ. जलति—जल (घातने) "अच्" (३-१-१३४)। लडयोरभेदः। (न०) 2. ಸೀಸಲೋಹ. 3. ಜಲ, ನೀರು. "नीचप्रवणता लक्ष्मि जडजायास्तवोचिता" चन्द्रा०। (वि०) 4. ಮೂರ್ಖ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು. 5. ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. "जडानप्यनुलोमार्थान् प्रवाचः कृतिनां गिरः" माघ० २-२५। 6. स्तब्धवाद, निश्चलवाद, ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. "कण्ठः स्तम्भितबाष्पवृत्तिकलुषश्चिन्ताजडं दर्शनम्" शाकु० ४-५। 7. ಶೀತಲವಾದ, ತಣ್ಣಗಿರುವ. "परामृशन् हर्षजडेन पाणिना तदीयमङ्गं कुलिशव्रणाङ्कितम्" रघु० ३-६८। 8. ಮೂಗ, ಮಾತಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. 9. ಪೆದ್ದ, ದಡ್ಡ, ಮಂಕ. "नापृष्टः कस्यचिद्ब्रूयान्नचान्यायेन पृच्छतः। जानन्नपि हि मेधावी जडवल्लोक आचरेत्" मनु० २-११०। 10. ಜೀವವಿಲ್ಲದ, ಅಚೇತನ, ಜೀವಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರದಿರುವ, 11. ಕಾವಿಲ್ಲದ, ಕೊರೆಯುವಷ್ಟು ಶೀತವಾದ, ಮಂಜುಕವಿದಿರುವ. (स्त्री०) **—डा—ढा.** 12. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. "जडो मूर्खे हिमाघ्राते जडा स्याच्छूकशिम्बिका" हेम०।

जडक्रिय जडक्रिय (वि०) ನಿಧಾನವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ, ಮಂದಪ್ರಕೃತಿಯವನಾದ. जडस्येव क्रिया यस्य।

जडता जडता (स्त्री०) 1. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. जडस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಶೀತವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ದಡ್ಡನಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಮೂಗನಾಗಿರುವಿಕೆ. 5. ಜಲರೂಪವಾಗಿರುವಿಕೆ. "त्वः" (५-१-११९)। **जडत्वम्** जडत्वम्. "किं न दर्शितमनेनोद्गच्छता जडत्वम्" रत्ना० ३।

जडधी जडधी (वि०) 1. ಅವಿವೇಕಿ. 2. ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. जडा धीर्यस्य।

जडप्रकृति जडप्रकृति (वि०) ನಿಧಾನವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. जडा प्रकृतिर्यस्य।

जडभरत जडभरत (पुं०) ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. [ಈ ಋಷಿಯು ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಭರತನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಋಷಭದೇವ ರಾಜನ ಮಗನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದನು. ಇವನು ತಂದೆಯ ನಂತರ ಕೆಲವುಕಾಲ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದು ತಾನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಅಜನಾಭ ದೇಶವನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಟ್ಟ

ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೋದನು. ಈತನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಈ ವರ್ಷಕ್ಕೆ "ಭಾರತವರ್ಷ" ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಒಂದು ದಿನ ಇವನು ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಗರ್ಭಧರಿಸಿದ್ದ ಜಿಂಕೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ಸಿಂಹನಾದಶ್ರವಣದಿಂದ ಗರ್ಭಪತನವಾಗಿ ಅದು ಆ ಕೂಡಲೆ ಮೃತಿಹೊಂದಿತು. ಭರತನು ಆ ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿಯನ್ನು ತಂದು ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸಾಕುತ್ತಿದ್ದನು. ಆದರಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಮಮತೆಯು ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಬಂದು ತನ್ನ ದೇಹತ್ಯಾಗದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನೇ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಿಂಕೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಭರತನು ಅಂಗಿರಸನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮಗನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಪರಮವೇದಾನ್ತಿಯಾಗಿ ಹುಚ್ಚನಂತೆ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ **"ಜಡಭರತ"** ನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ರಹೂಗಣನೆಂಬ ರಾಜನೊಬ್ಬನು ವೇದಾನ್ತರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬೋಯಿಗಳು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇವನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊರಿಸಿದರು. ಜಡಭರತನು ಹಳ್ಳ ತಿಟ್ಟುಗಳನ್ನೂ ಕಲ್ಲು ಮುಳ್ಳುಗಳನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಆಯಾಸಗೊಂಡ ರಾಜನು ಬಹಳವಾಗಿ ಬಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಇವನು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ "ಈ ಬೈಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ಶರೀರಕ್ಕಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮನಿಗಲ್ಲ" ಎಂದು ಹೇಳಲು ಈತನು ಮಹಾ ವೇದಾನ್ತಿಯೆಂದು ತಿಳಿದ ರಹೂಗಣನು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಿಂದ ಇಳಿದು ಈತನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ತನ್ನ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಕೇಳಿದನು]. ಭಾಗಂ ೫।

जडा ಜಡಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. जडं करोति—जड +णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

जडिमन् ಜಡಿಮನ್ (ಪುಂ)1. ಜಾಡ್ಯ, ಮಂಕುತನ, ಜಡತೆ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲೂ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. जडस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२३)। "इष्टानिष्टापरिज्ञानं यत्र प्रश्नेष्वनुत्तरम्। दर्शनश्रवणाभावो जडिमा सोऽभिधीयते"। 2. शैत्य, ಚಳಿ. "देशे देशे जडिमकुरङ्गास्तेजोभल्लैर्दिनकरभिल्ले। धावं धावं प्रहरति राज्ञां धारागेहं शरणमवापुः" चं० भा०।

जडीकृत ಜಡೀಕೃತ (वि०)1. ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अजडः जडः कृतः—जड+ङ्वि कृञ् (करणे) "च्विः" (५-४-५०)। "क्तः" (३-२-१०२)। ईत् (७-४-३२)। "जडीकृतस्त्र्यम्बकवीक्षणेन वज्रं मुमुक्षन्निव वज्रपाणिः" रघु० २-४२। 2. ಕಿವುಡಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "जडीकृतश्रवणपथे दिवौकसां चमूरवे विशति सुराद्रिकन्दराः" माघ० १७-३३।

जतु ಜತು (न०) 1. ಅರಗು. 2. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. जनो (प्रादुर्भावे) "उः" तकरादेशश्च (उ० १-१८)।

जतुक ಜತುಕ (न०) 1. ಹಿಂಗು. 2. ಅರಗು. ಜತ್ವಿವ "कन्" (५-३-९६)। (स्त्री०) **—का—का.** 3. ಬಾವಲಿ, ಕಪಟದ ಹಕ್ಕಿ. "जतुकं हिङ्गुलाक्षयोः। जतुका च चर्मचटिका" हेम०। 4. ಮುಳ್ಳುಗಸೆ ಗಿಡ.

जतुकारी ಜತುಕಾರೀ (स्त्री०) ಮುಳ್ಳುಗಸೆ ಗಿಡ. जतुवत् संश्लेषं करोति—ङ्वि कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

जतुकृत् ಜತುಕೃತ್ (स्त्री०) ಮುಳ್ಳುಗಸೆ ಗಿಡ. जतुवत् संश्लेषं करोति—ङ्वि कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

जतुकृष्णा ಜತುಕೃಷ್ಣಾ (स्त्री०) ಮುಳ್ಳುಗಸೆ ಗಿಡ. ಜತ್ವಿವ ಕೃಷ್ಣಾ।

जतुगृह ಜತುಗೃಹ (न०) ಅರಗಿನ ಮನೆ, ಅರಗಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನೆ. [ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಾಂಡವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದು ವಾರಣಾವತದಲ್ಲಿ ಅರಗಿನ ಮನೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಭೋಗವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಪಾಂಡವರು ಮಲಗಿದ್ದಾಗ ಮನೆಗೆ ಬೆಂಕಿಯನ್ನಿಡಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದ್ದನು. ವಿದುರನಿಂದ ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಭೀಮಸೇನನು ಸುರಂಗಮಾರ್ಗದಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಹೊತ್ತು ಸಾಗಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ಪಾಂಡವರೆಲ್ಲರೂ ಈ ಅಪಾಯದಿಂದ ಪಾರಾದರು.]

जतुरस ಜತುರಸ (पुं०) ಅರಗಿನ ರಸ.

जतूका ಜತೂಕಾ (स्त्री०)1. ಬಾವಲಿ, ಕಪಟದ ಹಕ್ಕಿ. 2. ಮುಳ್ಳುಗಸೆ ಗಿಡ. जनी (प्रादुर्भावे) "ऊकः" (उ० ४-४१)। पृषो०।

जत्रु ಜತ್ರು (न०) ಕೊರಳಿನ ಎಲುಬು, ಹೆಗಲು ಮತ್ತು ಎದೆ ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಎಲುಬು. जनी (प्रादुर्भावे) "त्रः" नकारस्य तकारः (उ० ४-१०२)। निपा०।

जन ಜನ (पुं०)1. ಮನುಷ್ಯ. जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "अच्" (३-१-१३४)। "न यावदेतावुदपश्यदुत्थितौ जनस्तुषाराञ्जनपर्वताविव" माघ० १-१५। 2. ಜನೋ ಲೋಕ, ಮಹರ್ಲೋಕದ ಮೇಲಿನ ಲೋಕ. "मूलाधारे तु भूर्लोको लिङ्गाग्रे तु भुवस्तथा। स्वर्लोको लिङ्गमूले

तु मेरुमूले महस्तथा। मेरुच्छिद्रे जनोलोको मेरुनाड्यां तपस्तथा। कमले सत्यलोकस्तु इति लोकाः पृथक् पृथक्"। 3. स्त्री० अथवा पुरुष व्यक्ति. "नेता जनस्तव समीपमुपैष्यतीति" शाकु० ६-१२। "जनोऽयमुच्चैः पदलङ्घनोत्सुकः" कुमा० ५-६४। 4. जनर गुंपु. एकवचन मत्तु बहुवचनगळल्लि प्रयोगवुंटु. **एकवचनदल्लि:** "विश्रान्तविग्रहकथो रतिमान् जनस्य चित्ते वसन्" रत्ना० १-८। **बहुवचनदल्लि:** "किमेतदित्याकुलमीक्षितं जनैः" माघ० १-२। 5. जनन, जन्म, उत्पत्ति. जनी भावे "घञ्" (३-३-१८)।

जनक ಜನಕ (पुं०) 1. तंदे. जनयति—जनी (प्रादुर्भावे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "जनक इव शिशुत्वे सुप्रियस्यैकसूनोरविनयमपि सेहे पाण्डवस्य स्मरारिः" किरा० १७-६४। 2. विदेहाधिपति, जनकमहाराज. "जग्राह जनकात्सीतां तातादेशेन राघवः" चं० रा०। [इक्ष्वाकुराजन मगनाद निमियु वसिष्ठरन्नु बिट्टु गौतम महर्षिय मूलक यागा नडेसिदुदरिंदलू यागद कूनेयल्लि निद्रिसुत्तिद्दुदरिंदलू अवनिगे वसिष्ठरु विदेहनागुवंते शाप वित्तरु. राज्यवु अराजकवागलु ऋषिगळु राजन बलतोळन्नु अरणियिंद कडिदरु. ई मथनदिंद जनिसिद पुरुषनिगे मिथि, जनक मत्तु विदेह नेंब हेसरिट्टु अवनन्नें राजनन्नागि माडिदरु. मुंदे ई राजन वंशदवरेल्लरिगू मैथिल, जनक, वैदेह एंब हेसरायितु]. (वि०) 3. उत्पत्ति माडुव, उंटुमाडुव. "जन्यानां जनकः कालो जगतामाश्रयो मतः" भाषाप०।

जनकजा ಜನಕಜಾ (स्त्री०) जनकमहाराजन मगळु, सीतादेवि. जनकाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

जनकतनया ಜನಕತನಯಾ, -सुता-ಸುತಾ (स्त्री०) जनकमहाराजन मगळु, सीतादेवि. जनकस्य तनया सुता वा। एवं **जनकनन्दिनी ಜನಕನಂದಿನೀ, जनकपुत्री ಜನಕಪುತ್ರೀ** इत्यादि. "यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु" मेघ० १-१।

जनकात्मजा ಜನಕಾತ್ಮಜಾ (स्त्री०) जनकमहाराजन मगळु, सीतादेवि, श्रीरामचंद्रन पत्नि. जनकस्यात्मजा।

जनङ्गम ಜನಂಗಮ (पुं०) चंडाल. जनेभ्यो गच्छति अधार्मिकान् जनान् गच्छति वा—गम्लृ (गतौ) "खच्" (३-२-४७)। मुमागमः (६-३-६७)। "अवधीज्जनङ्गम इवैष यदि हृतवृषो वृषं ननु" माघ० १५-३५।

जनचक्षुस् ಜನಚಕ್ಷುಸ್ (न०) सूर्य. जनानां चक्षुरिव। एवं **लोकचक्षुः ಲೋಕಚಕ್ಷುಃ**. "लोकचक्षुर्दिवाकरः" रामा०।

जनजन्मादि ಜನಜನ್ಮಾದಿ (पुं०) विष्णु, परमात्म. जनस्य जन्मनः आदिः। "जननो जनजन्मादिः" वि० स०।

जनता ಜನತಾ (स्त्री०) जनर गुंपु. जनानां समूहः "तल्" (४-२-४३)। "उपपादिता विदधता भवतीः सुरसद्मयानसुमुखी जनता" किरा० ६-४२।

जनदेव ಜನದೇವ (पुं०) राज, दोरे. जनानां देव इव। "वचस्तवैतज्जनदेव सूनृतं कुलोचितं धर्मयुत यशस्करम्" भाग० ८-१९-२।

जनन ಜನನ (पुं०) 1. विष्णु, परमात्म. जनयति जीवान्—जनी (प्रादुर्भावे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "जननो जनजन्मादिः" वि० स०। (न०) 2. हुट्टुवुदु, जन्मपडेयुवुदु. जनी भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "पुनरपि जननं पुनरपि मरणं पुनरपि जननीजठरे शयनम्" भजगो०। "अभजदेव निशादिवसश्रियं जननभाजिनि देवदिवाकरे" याद० ३-१। 3. उत्पत्तिमाडुवुदु, सृष्टिसुवुदु. जनी+णिच् भावे "ल्युट्"। "अन्योन्यशोभाजननाद्बभूव परस्परं भूषणभूष्यभावः" कुमा० १-४२। 4. वंश. जनी अधि० "ल्युट्"। (वि०) 5. उत्पत्तिमाडुव, सृष्टिसुव. 6. प्रसविसुव. जनी कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् **जननी ಜನನೀ**. "एकादशे स्त्रीजननी सद्यस्त्वप्रियवादिनी" मनु० ९-८१।

जननाथ ಜನನಾಥ (पुं०) जनर ओडेयु, राज, दोरे. जनानां नाथः। "जननाथ तवानुजन्मनाम्" किरा० २-१७।

जननाशौच ಜನನಾಶೌಚ (न०) सूतक, ज्ञातिगळिगे पुत्रोत्सववादागि संभविसुव पुरुडु. जननिमित्तमाशौचम्।

जनन्तर ಜನನಾಂತರ (न०) बेरे जन्म, हिंदिन अथवा मुंदिन जन्म. अन्यज्जननम्। "भावस्थिराणि जनन्तरसौहृदानि" शाकु० ५-२।

जननिर्वाद जननिर्वाद (पुं०) लोकापवाद, जनर निंदे. जनानां निर्वादः। "अपयान्त्यचिरान्महीभुजां जननिर्वादभयादिव श्रियः" किरा० २-१०।

जननी जननी (स्त्री०) 1. ತಾಯಿ. जनयति-जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)। "प्रचारितः प्रस्नुतया जनन्या पदे पदे विश्रममाचकाङ्क्षे" याद० ४-२४। 2. ದಯೆ, ಕರುಣೆ, ಕನಿಕರ. "जननी तु दयामात्रोर्जननं वंशजन्मनोः" मेदि०। 3. ಉತ್ಪಾದನ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು, ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಹೆಂಗಸು, ಲೋಕಕ್ಕೆ ತಾಯಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಲೋಕಮಾತೆ. "वदामस्ते किं वा जननि वयमुच्चैर्जडधियः"। 4. ಬಾವಲಿ, ಕಪಟದ ಹಕ್ಕಿ. 5. ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

जननीय जननीय (वि०) 1. ಉತ್ಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. जनी (प्रादुर्भावे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

जनपद जनपद (पुं०) 1. ದೇಶ, ಜನರು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ. जनाः पद्यन्तेऽत्र—पद (गतौ) "घः" (३-३-११८)। जनस्य लोकस्य पदं आश्रयस्थानं यत्र। जनः पदं वस्तु यत्रेति वा। "स्रोतोवेगादथ जनपदं सोम्य सीमन्तयन्ती प्रत्यादेशे विबुधसरितः स्यन्दते सह्यकन्या" हंस० १-४२। "त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत्। ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत्" चाणक्य०। 2. ರಾಜ್ಯ. 3. ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹ. "पुण्यावासैः पुरजनपदैर्मण्डितान् पाण्ड्यदेशान्" हंस० १-५०।

जनपदिन् जनपदिन् (पुं०) ರಾಜ್ಯದ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. जनपदाः सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "जनपदिनां जनपदवत् सर्वं जनपदेन समानशब्दानां बहुवचने" पा० सू० ४-३-१००।

जनप्रवाद जनप्रवाद (पुं०) 1. ಲೋಕಾಪವಾದ, ಜನರ ನಿಂದೆ. 2. ಲೋಕವಾದ, ಜನರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು. जनानां प्रवादः।

जनप्रिय जनप्रिय (पुं०) 1. ಧಾನ್ಯಾಕ, ಧನಿಯ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ. 2. ನುಗ್ಗೆಮರ. (वि०) 3. ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ, ಜನರ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ. जनानां प्रियः। "उपाससादोपजनं जनप्रियः प्रियामिवासादितयौवनां भुवम्" किरा० ४-१।

जनमेजय जनमेजय (पुं०) 1. ಅರ್ಜುನನ ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಮೊಮ್ಮಗ, ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಮಗನಾದ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ಮಗ, ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. जन-मेजयति—एजृ (कम्पने) + णिच् "खश्" (३-२-२८)। मुमागमः (६-३-६७)। [ಈ ರಾಜನು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸರ್ಪದ ಮೇಲಿನ ಕೋಪದಿಂದ ಸರ್ಪಗಳ ಕುಲವನ್ನೇ ನಾಶಪಡಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸರ್ಪ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು.] "एतस्मिन्नेव काले तु स राजा जनमेजयः। उवाच मन्त्रिणः सर्वानिदं वाक्य-मरिन्दमः" .....। "एवमुक्त्वा ततः श्रीमान् मन्त्रिभिश्चानुमोदितः। आरुरोह प्रतिज्ञां स सर्पसत्राय पार्थिवः" भा० आदि० ५०, ५१। 2. ಕುರುರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "ततः संवरणात्सौरी तपती सुषुवे कुरुम्। राजत्वे तं प्रजाः सर्वा धर्मज्ञ इति वव्रिरे॥ अश्ववन्त-मभिष्यन्तं तथा चैत्ररथं मुनिम्। जनमेजयं च विख्यातं पुत्रांश्चास्यानुशुश्रुम" भा० आदि० १०१। 3. ಪೂರುವಿನ ಮಗ, ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "पूरोर्भार्या कौसल्या बभूव। तस्यामस्य जनमेजयो जज्ञे" भा० आदि० ६३-८। 4. ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ.

जनयत् जनयत् (वि०) ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ. जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "बिभर्ति जनयन्नयं मुदमपामपायधवला बलाहकततीः" माघ० ४-५४। "विप्रियाणि जनयन्ननुनेयः" किरा० ९-३९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -यन्ती०।

जनयति जनयति (स्त्री०) ಉತ್ಪಾದನ, ಸೃಷ್ಟಿ.

जनयितव्य जनयितव्य (वि०) 1. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। "बाढम्, सा खलु विवेकेनोप-निषद्देव्यां प्रबोधचन्द्रेण भ्रात्रा समं जनयितव्या" प्रबोध० १। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಬೇಕಾದ, ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕಾದ.

जनयितृ जनयितृ (पुं०) 1. ತಂದೆ. जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "गोत्ररिक्थे जनयितुः न हरेद्दत्तिमः क्वचित्" मनु० ९-१४२। (वि०) 2. ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು, ಉಂಟುಮಾಡುವವನು, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು ವವನು. (स्त्री०) **-यित्री** -यित्र्यै०. 3. ತಾಯಿ. जनयितृ "ङीप्" (४-१-५)। "जनयित्रीमलंचक्रे यः प्रश्रय इव श्रियम्" रघु० १०-७०।

जनवाद जनवाद (पुं०) "जनप्रवाद" ಪದದ ಅರ್ಥ.

जनश्रुत ಜನಶ್ರುತ (वि०) ಲೋಕವಿಖ್ಯಾತ, ಲೋಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧ.

जनश्रुति ಜನಶ್ರುತಿ (स्त्री०) ಸಮಾಚಾರ, ಜನರು ಆಡಿ ಕೊಳ್ಳುವಮಾತು, ಲೋಕಪ್ರವಾದ. "जनेभ्यः श्रूयते—श्रु (श्रवणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "किंवदन्ती जनश्रुतिः" अम०।

जनस् ಜನಸ್ (स्त्री० द्विव०) 1. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು, ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ. (न०) 2. ಜನೋಲೋಕ, ಭೂಲೋಕ ದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಐದನೆಯ ಲೋಕ.

जनस्थान ಜನಸ್ಥಾನ (न०) ದಂಡಕಾರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ. [ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಪುತ್ರನಾದ ದಂಡ ನೆಂಬ ರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಒಂದು ದಿನ ದಂಡನು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮಗಳನ್ನು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಲು ಆದರಿಂದ ಕುಪಿತರಾದ ವಸಿಷ್ಠರು ದಂಡನ ರಾಜ್ಯವು ಏಳು ದಿನಗಳೊಳಗಾಗಿ ಭಸ್ಮೀಭೂತವಾಗಲೆಂದೂ ರಾಜನು ಸೇನೆ ಮತ್ತು ಪರಿವಾರಗಳೊಡನೆ ನಾಶವಾಗಲೆಂದೂ ಶಪಿಸಿ ಆ ದೇಶದ ಜನರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಏಳು ರಾತ್ರಿಗಳೊಳಗಾಗಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸುಟ್ಟು ಭಸ್ಮವಾಯಿತು. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ತಪಸ್ವಿಗಳು ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಜನರು ವಾಸಮಾಡು ತ್ತಿದ್ದ ಈ ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ "**जनस्थान**" ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.]

जनाचार ಜನಾಚಾರ (पुं०) ಜನರ ನಡತೆ, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿ.

जनातिग ಜನಾತಿಗ (वि०) ಲೋಕಾತೀತವಾದ, ಅಮಾನುಷ ವಾದ, ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಮೀರಿದ. जनमतिगच्छति—अति+गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "प्रसादलक्ष्मीं दधतं समग्रां वपुःप्रकर्षेण जनातिगेन" किरा० ३-२।

जनाधिनाथ ಜನಾಧಿನಾಥ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ, ಜನರ ಒಡೆಯ. जनानामधिनाथः। "पश्यन् कृतार्थैरपि बल्लवीजनो जनाधिनाथं न ययौ वितृष्णताम्" माघ० १२-३९। एवं **जनाधिपः** ಜನಾಧಿಪಃ, **-अधिपतिः** -ಅಧಿಪತಿಃ, ಇತ್ಯಾದಿ.

जनान्त ಜನಾಂತ (पुं०) 1. ಜನರ ಸಮೀಪ. जनानामन्तः। "अन्योन्यामन्त्रणं यत्स्यात्तज्जनान्ते जनान्तिकम्" सा० द० ६-१३९। 2. ಪ್ರದೇಶ, ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. 3. ಜನರ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. "यज्ञश्च लोकानवताज्जनान्ताद् बलो गणात् क्रोधवशादहीन्द्रः" भाग० ६-८-१८।

जनान्तिक ಜನಾಂತಿಕ (न०) 1. ಜನರ ಸಮೀಪ. जनानामन्तिकम्। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸು ವುದು, ಕೈಯಿಂದ ಮುಖವನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ಮರೆಸಿ ಕೊಂಡು ಜನರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡು ವುದು, ರಹಸ್ಯ ಸಂಭಾಷಣೆ. "त्रिपताकाकरेणान्यानप-वार्यान्तरा कथाम्। अन्योन्यामन्त्रणं यत्स्यात्तज्जनान्ते जनान्तिकम्" सा० द० ६-१३९।

जनापवाद ಜನಾಪವಾದ (पुं०) ಲೋಕಾಪವಾದ, ಜನರು ಸುಳ್ಳುಪ್ರಚಾರಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು.

जनार्दन ಜನಾರ್ದನ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. जनैरर्द्यते याच्यते—अर्द (गतौ याचने च) "ल्युट्" (३-३-११३)। जनान् रक्षाप्रतिपक्षान् अर्दयति अनपेक्षं पीडयति इति वा—अर्द (हिंसायाम्) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "भक्तविद्वेषिणां तूर्णमर्दनाद्धि जनार्दनः" इति निरुक्तिः। "सर्वगः सर्वविद् भानुर्विष्वक्सेनो जनार्दनः" वि० स०। "आसत्ति-मासाद्य जनार्दनस्य" माघ० ३-६१। (वि०) 2. ಜನ ರನ್ನು ಪೀಡಿಸುವ.

जनाशन ಜನಾಶನ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ತೋಳ. जनान् अश्नाति—अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು. अश भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಿನ್ನುವ. अश "ल्युः" (३-१-१३४)।

जनाश्रय ಜನಾಶ್ರಯ (पुं०) ಮಂಟಪ, ಚಾವಡಿ. जनानामाश्रयः। "मण्डपोऽस्त्री जनाश्रयः" अम०।

जनि ಜನಿ (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. जनी (प्रादुर्भावे) "इण्" (उ० ४-१२९)। 2. ತಾಯಿ. 3. ಹೆಂಗಸು.

जनिका ಜನಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸೃಷ್ಟಿ. 2. ಹೆಂಗಸು, ಜನ್ಮಕೊಡುವ ಮಾತೆ. 3. ಸೊಸೆ.

जनित ಜನಿತ (वि०) ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "जिगाय जम्बूजनितश्रियः श्रियं सुमेरुशृङ्गस्य तदा तदासनम्" माघ० १-१९।

जनितवत् ಜನಿತವತ್ (वि०) ಉಂಟುಮಾಡಿದ, ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ. जनी (प्रादुर्भावे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

जनितृ ಜನಿತೃ (पुं०) ತಂದೆ. जनी (प्रादुर्भावे) अन्तर्भावितण्यर्थः "तृच्" (३-१-१३३)। "अर्थार्थी जीवलोकोऽयं श्मशानमपि सेवते। जनितारमपि त्यक्त्वा निःस्वं गच्छति दूरतः" पञ्चतं०। "जनिता चोपनेता च यश्च विद्यां प्रयच्छति। अन्नदाता भयत्राता पञ्चैते पितरः स्मृताः।"

जनित्री ಜನಿತ್ರೀ (स्त्री०) ತಾಯಿ. जनितृ "ङीप्" (४-१-५)। "धात्रीं स्थात्रीं जनित्रीं प्रकृतिमविकृतिं विश्वशक्तिं विधात्रीं विष्णोर्विश्वात्मनस्तां विपुलगुणमयीं प्राणनाथां प्रणौमि"। "जन्तुर्ज्येष्ठः समभवत् जनित्र्यामेव पार्थिव" भा० वन० १२८।

जनित्व ಜನಿತ್ವ (पुं०) 1. ಜನಕ, ತಂದೆ, जनी (प्रादुर्भावे) "इत्वन्" (उ० ४-१०४)। (स्त्री०) **-त्वा -ತ್ವಾ**. 2. ಜನನ, ತಾಯಿ. "जनित्वौ मातापितरौ" सि० कौ०।

जनिमत् ಜನಿಮತ್ (वि०) ಪ್ರಾಣಿ, ಜನ್ಮವುಳ್ಳ. जनिरस्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)।

जनिमन् ಜನಿಮನ್ (पुं०) ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಜನ್ಮ. जन (जनने) "इमनिन्" (उ० ४-१४८)।

जनी – प्रादुर्भावे (दिवा० आत्म० अक० से०)। जायते। जज्ञे। जनिता। जनिष्यते। जायताम्। अजायत। जायेत। जनिषीष्ट। अजनि। अजनिष्यत। ಹುಟ್ಟು, ಜನ್ಮಪಡೆ, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದು.

भावे:—कर्तरिवत् रूपाणि।

णिचि:—जनयति, –ते। जनयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। जनयिता। जनयिष्यति, –ते। जनयतु, –ताम्। अजनयत्, –त। जनयेत्, –त। जन्यात्, जनयिषीष्ट। अजीजनत्, –त। अजनयिष्यत्, –त।

ण्यन्तात् कर्मणि:—जन्यते। जनयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। जानिता, जनिता, जनयिता। जानिष्यते, जनिष्यते, जनयिष्यते। जन्यताम्। अजन्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

केवलात् कृत्सु:—जनितव्यम्। जननीयम्। जन्यमनेन। जायत इति जन्यः, कर्तृ० ण्यदन्तो निपातितः। जातः। जातवान्। जायमानः। जनितुम्। जातम्। जननम्। जनित्वा। प्रजन्य।

जनी ಜನೀ (स्त्री०) 1. ಸ್ತ್ರೀ, ಸೊಸೆ. जायते सन्ततिरस्याम् जनी (प्रादुर्भावे) "इण्" (उ० ४-१२९)। "तथा तथा हृषितवपुर्मृदाकुला द्विषां चमूरजनि जनीव चेतसा" माघ० १७-४३। 2. ತಾಯಿ. 3. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. 4. ಹೆಂಗಸು. 5. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. जनी स्नुषावनितयोः" हेम०। 6. ವಧೂವರರು, ದಂಪತಿಗಳು. "जनिर्वरस्त्रीपत्योश्च" वैज०।

जनु ಜನು (स्त्री०) ಜನ್ಮ, ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ.

जनुस् ಜನುಸ್ (न०) ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. जन्यते—जनी (प्रादुर्भावे) "उसिः" (उ० २-११५)। "जनुर्जनन-जन्मानि जनिरुत्पत्तिरुद्भवः" अम०।

जन ಜನ (स्त्री०) ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. जनु "ऊङ्" (वा० ४-१-६६)।

जनेन्द्र ಜನೇಂದ್ರ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. जनानामिन्द्रः।

जनेश ಜನೇಶ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. जनानामीशः ईश्वरो वा।

जनेष्ट ಜನೇಷ್ಟ (वि०) ಜನರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದ, ಜನರಿಗೆ ಬೇಕಾದ, ಜನರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

जनेष्टा ಜನೇಷ್ಟಾ (स्त्री०) 1. ಅರಿಶಿನ. 2. ಜಾಜಿಗಿಡ. 3. ಮುಳ್ಳಗಸೆ ಗಿಡ.

जनोदाहरण ಜನೋದಾಹರಣ (न०) ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. जनैरुदाह्रियते उद् + आङ् + हृञ् (हरणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

जनोलोक ಜನೋಲೋಕ (पुं०) "जन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

जन्तु ಜಂತು (पुं०) 1. (ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ವಭಾವದ) ಪ್ರಾಣಿ. जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "तुः" (उ० १-७२)। "एकः प्रजायते जन्तुः एक एव प्रलीयते। एकोऽनुभुङ्क्ते सुकृतमेक एव च दुष्कृतम्" मनु० ४-२४०। "अमर्षशून्येन जनस्य जन्तुना न जातहार्देन च विद्विषादरः" किरा० १-३३। 2. ಮನುಷ್ಯ, ಪುರುಷ. "बिभर्ति सर्वभूतानि वेदशास्त्रं सनातनम्। तस्मादेतत् परं मन्ये यज्जन्तोरस्य साधनम्" मनु० १२-९९। 3. ಜೀವ. "एतेषामेव जन्तूनां भार्यात्वमुपयान्ति ताः" मनु० १२-६९। 4. ಇರುವೆ ಮೊದಲಾದ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಣಿ. "संरक्षणार्थं जन्तूनां रात्रावहनि वा सदा। शरीरस्यात्यये चैव समीक्ष्य वसुधां चरेत्" मनु० ६-६८। 5. ಸೋಮಕನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಮಗ. [ಸೋಮಕನೆಂಬ ರಾಜನೊಬ್ಬನಿಗೆ ನೂರು ಮಂದಿ ಪತ್ನಿಯರಿದ್ದರೂ ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಸಂತಾನವಿರಲಿಲ್ಲ. ಮುದಿತನದಲ್ಲಿ ಜಂತುವೆಂಬ ಏಕೈಕ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದನು. ಆ ಏಕಮಾತ್ರ ಪುತ್ರನಲ್ಲಿ ನೂರು ಮಂದಿಯೂ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಿದ್ದರು. ಒಂದು ದಿನ

ಆ ಮಗುವನ್ನು ಒಂದು ಇರುವೆಯು ಕಚ್ಚಿತು. ಮಗುವು ಬಹಳ ಚಡಿಪಿಡಿಯಿತು. ಆದರ ವೇದನೆಯನ್ನು ನೋಡಿದ ರಾಜನು ಬಹಳ ವ್ಯಥೆಪಟ್ಟು "ಏಕಪುತ್ರನಿರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಒಳ್ಳೆಯದು. ನೂರುಮಂದಿ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲೂ ಮಕ್ಕಳಾಗಬೇಕಾದರೆ ಏನು ಉಪಾಯ" ಎಂದು ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ಕೇಳಿದನು. "ಈ ಜಂತು ಕುಮಾರನನ್ನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡಿ ಆ ವಪೆಯ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಪತ್ನಿಯರೂ ಕುಡಿದರೆ ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟುವರು" ಎಂದು ಪುರೋಹಿತನು ಹೇಳಿದನು. ರಾಜನು ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದನು. ನೂರು ಮಂದಿ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲೂ ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು. ಜಂತುವೂ ಆದೇ ತಾಯಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಜನಿಸಿದನು. "जन्तुर्ज्येष्ठः समभवज्जनित्र्यामेव पार्थिव" भा० वन० १२८।

जन्तुकम्बु ಜಂತುಕಂಬು (ಪುಂ) ಕೃಮಿಶಂಖ, ಬಸವನ ಹುಳುವಿನ ಚಿಪ್ಪು. जन्तुः कम्बुरिव।

जन्तुका ಜಂತುಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅರಗು.

जन्तुघ्न ಜಂತುಘ್ನ (ಪುಂ०)1. ಮಾದಳದ ಗಿಡ. (ನ०)2. ವಾಯಿವಿಳಂಗ. जन्तून् हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। ವಾಯಿವಿಳಂಗವು ಕೃಮಿನಾಶಕವಾದುದು. 3. ಹಿಂಗು. (ವಿ०) 4. ಕೃಮಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ.

जन्तुनाशन ಜಂತುನಾಶನ (ನ०) ಹಿಂಗು. जन्तून् नाशयति—णश (अदर्शने)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

जन्तुफल ಜಂತುಫಲ (ಪುಂ०) ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. जन्तवः फलेऽस्य। "उदुम्बरो जन्तुफलः" अम०।

जन्तुमत् ಜಂತುಮತ್ (ವಿ०) ಕೃಮಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. जन्तवः सन्त्यस्मिन्" मतुप्" (५-२-९४)।

जन्तुमती ಜಂತುಮತೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಭೂಮಿ. जन्तवः सन्त्यस्याम् बाहुल्येन "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१.६)।

जन्तुला ಜಂತುಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕಾಶತೃಣ, ಜಂಬುಹುಲ್ಲು. जन्तून् कृमीन् लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "काशोऽश्ववालः काकेक्षुर्वनहासश्च जन्तुला" त्रिकाण्ड०।

जन्मकाल ಜನ್ಮಕಾಲ (ಪುಂ०) ಹುಟ್ಟಿದ ವೇಳೆ, ಹುಟ್ಟಿದ ಲಗ್ನ.

जन्मकील ಜನ್ಮಕೀಲ (ನ०) ವಿಷ್ಣು. जन्मनः कील इव। "नरकजिद्गतधामा केशवो जन्मकीलः" त्रिकाण्ड०।

जन्मकुण्डली ಜನ್ಮಕುಂಡಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ರಾಶಿಚಕ್ರ.

जन्मकृत् जन्मकृत् (ಪುಂ०) ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ತಂದೆ. जन्म करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "त्वमेकः सर्वभूतानां जन्मकृद् वृत्तिदः पिता। अथापि नः प्रजानां ते शुश्रूषा केन वा भवेत्" भाग० ३-१३-७।

जन्मक्षेत्र ಜನ್ಮಕ್ಷೇತ್ರ (ನ०) ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳ, ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು.

जन्मज्येष्ठ ಜನ್ಮಜ್ಯೇಷ್ಠ (ಪುಂ०) ಹಿರಿಯ, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ದೊಡ್ಡವನು. जन्मना ज्येष्ठः।

जन्मतस् ಜನ್ಮತಸ್ (ಅವ್ಯ०)1. ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ, ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾಲದಿಂದ. जन्मन् तृतीयार्थे "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "विप्राणां ज्ञानतो ज्यैष्ठ्यं क्षत्रियाणां तु वीर्यतः। वैश्यानां धान्यधनतः शूद्राणामेव जन्मतः" मनु० २-१५५। 2. ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು. "एवमाश्रमविरुद्धवृत्तिना संयमः किमिति जन्मतस्त्वया" शाकु० ७-१८।

जन्मतारा ಜನ್ಮತಾರಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ, ಹುಟ್ಟಿದ ನಕ್ಷತ್ರ.

जन्मतिथि ಜನ್ಮತಿಥಿ (ಪುಂಸ್ತ್ರೀ०) ಹುಟ್ಟಿದ ದಿವಸ.

जन्मद ಜನ್ಮದ (ಪುಂ०) ಜನ್ಮವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ತಂದೆ. जन्म ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

जन्मदातृ ಜನ್ಮದಾತೃ (ಪುಂ०) "जन्मद" ಪದದ ಅರ್ಥ, जन्म ददाति—डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् -दात्री -दात्री०. ತಾಯಿ.

जन्मदिन ಜನ್ಮದಿನ (ನ०) ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ, ಹುಟ್ಟಿದ ತಿಥಿ. जन्मनो दिनम्।

जन्मन् जन्मन् (ನ०) 1. ಜನನ, ಹುಟ್ಟುವುದು, ಶರೀರ ತ್ಯಾಗಕಾಲ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಪುನಃ ಸುಖಾನುಭವ ಪಡೆಯುವ ಪೂರ್ವಕ್ಷಣದವರೆಗಿನ ಅವಸ್ಥೆ. जनी (प्रादुर्भावे) भावे "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "जन्म यस्य पुरोर्वंशे युक्तरूपमिदं तव। पुत्रमेवंगुणोपेतं चक्रवर्तिनमाप्नुहि" शाकु० १-११। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸೃಷ್ಟಿ. "आकरे पद्मरागाणां जन्म काचमणेः कुतः"। 3. ಜೀವಮಾನ, ಜೀವಿತಕಾಲ. "बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन। तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परन्तप" गीता ४-५। 4. ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ, ಹುಟ್ಟಿದ ನಕ್ಷತ್ರ. 5. 10 ಮತ್ತು 19ನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. 6. ಜನ್ಮರಾಶಿ. 7. ಜನ್ಮಲಗ್ನ.

जन्मनामन् ಜನ್ಮನಾಮನ್ (ನ೦) ಹುಟ್ಟಿದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದಿನದನಂತರ ಇಡುವ ಹೆಸರು.

जन्मप ಜನ್ಮಪ (ಪುಂ೦) 1. ಜನ್ಮ ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿ. 2. ಜನ್ಮ ರಾಶ್ಯಧಿಪತಿ. जन्म जन्मलग्नं जन्मराशिं वा पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। एवं **जन्मपतिः ಜನ್ಮಪತಿಃ.**

जन्मपत्रिका ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಜಾತಕ. ಹುಟ್ಟಿದ ವೇಳೆ ಮತ್ತು ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪತ್ರಿಕೆ.

जन्मप्रभृति ಜನ್ಮಪ್ರಭೃತಿ (ಅವ್ಯ೦) ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು, ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದ.

जन्मभ ಜನ್ಮಭ (ನ೦) 1. ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಜನ್ಮಲಗ್ನ. 3. ಜನ್ಮರಾಶಿ.

जन्मभू ಜನ್ಮಭೂ, -भूमि -ಭೂಮಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು, ಜನ್ಮಸ್ಥಳ. "जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी" तन्त्र०।

जन्ममास ಜನ್ಮಮಾಸ (ಪುಂ೦) ಹುಟ್ಟಿದ ತಿಂಗಳು. जन्मनो मासः। ಜನ್ಮಮಾಸದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರಿ ಇವರಿಗೆ ವಿವಾಹವು ನಿಷಿದ್ಧ. "जन्ममासे न जन्मर्क्षे न जन्मदिवसेऽपि वा। आद्यगर्भसुतस्यापि दुहितुर्वा करग्रहः"। ದ್ವಿತೀಯಾದಿ ಪುತ್ರ ಪುತ್ರಿಯರಿಗೆ ಜನ್ಮ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹವು ಶುಭಪ್ರದವಾದುದು. "जन्मर्क्षे जन्ममासे वा तारायामथ जन्मनि। जन्मलग्ने भवेद्दूढा पुत्राढ्या पतिवल्लभा"।

जन्मराशि ಜನ್ಮರಾಶಿ (ಪುಂ೦) ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಿರುವ ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿ.

जन्मर्क्ष ಜನ್ಮರ್ಕ್ಷ (ನ೦) ಹುಟ್ಟಿದ ನಕ್ಷತ್ರ.

जन्मलग्न ಜನ್ಮಲಗ್ನ (ನ೦) ಜನನಕಾಲದ ಲಗ್ನ.

जन्मवत् ಜನ್ಮವತ್ (ವಿ೦) ಜನ್ಮವುಳ್ಳ, ಹುಟ್ಟುವ, ಜನ್ಮವನ್ನು ತಾಳುವ (ಜೀವ). जन्मास्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "चिचीषतां जन्मवतामलध्वीं यशोवतंसामुभयत्र भूतिम्" किरा० ३-११। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

जन्मवर्त्मन् ಜನ್ಮವರ್ತ್ಮನ್ (ನ೦) ಹುಟ್ಟುವ ಮಾರ್ಗ, ಗರ್ಭದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮಾರ್ಗ, ಯೋನಿ. "भगं गुह्यं वराङ्गं च कलत्रं जन्मवर्त्म च" त्रिकाण्ड०।

जन्मशय्या ಜನ್ಮಶಯ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಪ್ರಸವಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕಿದ ಹಾಸಿಗೆ, ಹುಟ್ಟಿದ ಶಿಶುವನ್ನು ಮಲಗಿಸಲು ಹಾಸಿದ ಹಾಸಿಗೆ. जन्मार्थं शय्या। "स ददर्श महात्मानं शरतल्पगतं प्रभो। जन्मशय्यागतं वीरं कार्तिकेयमिव प्रभुम्" भा०।

जन्मसाफल्य ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯ (ನ೦) ಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕತೆ.

जन्मान्तर ಜನ್ಮಾಂತರ(ನ೦)ಬೇರೆಜನ್ಮ, ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮ. अन्यत् जन्म। "त्वत्पादकमलादन्यन्न मे जन्मान्तरेष्वपि। निमित्तं कुशलस्यास्ति येन गच्छामि सद्गतिम्"। "मनो हि जन्मान्तरसङ्गतिज्ञम्" रघु० ७-१५। "जन्मान्तरकृतं पापं व्याधिरूपेण नश्यति"।

जन्मान्तरीण ಜನ್ಮಾಂತರೀಣ (ವಿ೦) ಬೇರೆ ಜನ್ಮದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಸಂಬಂಧವಾದ. "जन्मान्तरीणरमणस्याङ्गसङ्गसमुत्सुका। सलज्जा चान्तिके सख्याः पातु नः पार्वती सदा"।

जन्मान्तरीय ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ (ವಿ೦) ಬೇರೆ ಜನ್ಮದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಮತ್ತೊಂದು ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. जन्मान्तरे भवः "छः" (४-२-१३८)।

जन्माष्टमी ಜನ್ಮಾಷ್ಟಮೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಜನ್ಮಾಷ್ಟಮಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವತರಿಸಿದ ಶ್ರಾವಣ (ಸಿಂಹ) ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮಿ.

जन्मास्पद ಜನ್ಮಾಸ್ಪದ (ನ೦) ಜನ್ಮಕ್ಷೇತ್ರ, ಜನ್ಮಸ್ಥಳ, ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು.

जन्मिन् ಜನ್ಮಿನ್ (ವಿ೦) ಪ್ರಾಣಿಮಾತ್ರ, ಜೀವ. जन्मास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। "अन्तकः पर्यवस्थाता जन्मिनः सन्ततापदः। इति ध्यायन्ति भवे भव्यो मुक्तावुत्तिष्ठते जनः" किरा० ११-१३।

जन्य ಜನ್ಯ (ಪುಂ೦) 1. ಜನಕ, ತಂದೆ. जायते जनयति वा—जनी (प्रादुर्भावे)+"णिच्" कर्तृ० "यत्" (३-४-६८)। 2. ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ವಧುವಿನ ನೆಂಟರು ಮತ್ತು ಸೇವಕರು. जनीं वधूं नयति वहति वा "यत्" (४-४-८२)। 3. ಮದುವಣಿಗ (ವರ)ನ ಬಂಧು ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಿತ. "जन्याः स्निग्धा वरस्य ये" अम०। "ज्ञातिभृत्या नवोढाया जन्याः स्निग्धा वरस्य च" वैज०। 4. ದೇಹ, ಶರೀರ. "निवृत्तसर्वेन्द्रियवृत्तिविभ्रमस्तुष्टाव जन्यं विसृजन् जनार्दनम्" भाग० १-९-३१। (ನ೦)5. ಲೋಕಾಪವಾದ. जनानां जल्पः "यत्" (४-४-९७)। 6. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. जनी "यक्" (उ० ४-१११)। "चारुणा रमते जन्ये कोऽभीतो रसिताशिनि" किरा० १५-२३।

"तत्र जन्यं रघोर्घोरं पर्वतीयैर्गणैरभूत्" रघु० ४-७७। 7. ಜನನ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. 8. ಸಂತೆ, ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ಥಳ. (वि०) 9. ಜನರಿಗೆ ಹಿತವಾದ. जनाय हितम् "यत्" (५-१-५)। 10. ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ, ಹುಟ್ಟುವ. जन्यते — जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् कर्म० "यत्" (वा० ३-१-९७)। "जन्यानां जनकः कालः" भाषाप०। 11. ಕುಲಸಂಬಂಧವಾದ, ವಂಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (स्त्री०) **–न्या** –न्याः. 12. ತಾಯಿಯ ಗೆಳತಿ. 13. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. "जन्यो जामातृवत्सले। जनके जननीये च नवोढानुचरादिके। जन्यं कौलीने युध्यट्टे जन्या मातृसखीमुदोः" हेम०। "जन्यं हट्टे परीवादे संग्रामे च नपुंसकम्। जन्या मातृवयस्यायां जन्यः स्याज्जनके पुमान्" मेदि०।

जन्यु ಜನ್ಯು (पुं०) 1. ಪ್ರಾಣಿ, ಜಂತು. जनी (प्रादुर्भावे) "युच्" (उ० ३-२०)। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 3. ಜನನ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. 4. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. "जन्युः स्यात् पुंसि प्राण्यग्निधातृषु" मेदि०।

जप – मानसे, व्यक्तायां वाचि (भ्वा० पर० सक० से०)। जपति। जजाप। जपिता। जपिष्यति। जपतु। अजपत्। जपेत्। जप्यात्। अजापीत्, अजपीत्। अजपिष्यत्। ಜಪಿಸು, ಮಂತ್ರವನ್ನು (ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ) ಆವೃತ್ತಿಮಾಡು, ಮಂತ್ರವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಉಚ್ಚರಿಸು.

कर्मणि :—जप्यते। जेपे। जपिता। जपिष्यते। जप्यताम्। अजप्यत। जप्येत। जपिषीष्ट। अजापि। अजपिष्यत।

णिचि :—जापयति, –ते। जापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। जापयिता। जापयिष्यति, –ते। जापयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—जिजपिषति। जिजपिषां चकार, –बभूव, –आस। जिजपिषिता। जिजपिषिष्यति। जिजपिषतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—जपितव्यः। जपनीयः। जप्यः। जपितः। जपितवान्। जपन्, जपन्ती। जपितुम्। जपितम्। जपनम्। जपित्वा। उपजप्य।

जप ಜಪ (पुं०) 1. ಮಂತ್ರವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡುವುದು, ಮಂತ್ರವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು. जप (व्यक्तायां वाचि) भावे "अप्" (३-३-६१)। "जपहोमैरपैत्येनो याजनाध्यापनैः कृतम्। प्रतिग्रहनिमित्तं तु त्यागेन तपसैव च" मनु० १०-१११। "समाचरा-चारमुपात्तशस्त्रो जपोपवासाभिषवैर्मुनीनाम्" किरा० ३-२८। (वि०) 2. ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸುವ, ಮಂತ್ರ ವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. कर्तृ० "अच्" (३-१-१३४)।

जपत् ಜಪತ್ (वि०) ಜಪಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮೌನದಿಂದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. जप (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "जपतः सदा जपमुपांशु वदनमभितो विसारिभिः" किरा० १२-८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जपन्ती** ಜಪಂತೀ.

जपन ಜಪನ (न०) ಜಪಮಾಡುವುದು, ತಗ್ಗುದನಿಯಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡುವುದು. जप (व्यक्तायां वाचि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "संन्यास एव वेदान्ते वर्तन्ते जपनं प्रति" भा० शान्ति० १९४-७।

जपनीय ಜಪನೀಯ (वि०) 1. ಜಪಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಜಪಮಾಡಬೇಕಾದ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಜಪಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಜಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. जप (व्यक्तायां वाचि) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **जपितव्यः** ಜಪಿತವ್ಯಃ.

जपमाला ಜಪಮಾಲಾ (स्त्री०) ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಸರ, ಜಪ ಸರ, ತುಲಸೀಮಣಿಯ ಸರ.

जपयज्ञ ಜಪಯಜ್ಞ (पुं०) ಜಪರೂಪವಾದ ಯಾಗ. जप एव यज्ञः। ಜಪಯಜ್ಞವು ವಾಚಿಕಃ ಉಪಾಂಶುಃ ಮತ್ತು ಮಾನಸಃ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಮೆಲ್ಲಗೂ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿಯೂ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಜಪಿಸುವುದು ವಾಚಿಕ ಜಪಯಜ್ಞ. "यदुच्चनीचोच्चरितैः शब्दैः स्पष्टपदाक्षरैः। मन्त्रमुच्चारयन् वाचा जपयज्ञः स वाचिकः"।

(2) ತುಟಿಗಳು ಅಲುಗಾಡುವಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಇತರರಿಗೆ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಜಪಿಸುವುದು ಉಪಾಂಶು ಜಪಯಜ್ಞ. "शनैरुच्चारयन् मन्त्रं किञ्चिदोष्ठौ प्रचाल-येत्। किञ्चित् श्रवणयोग्यस्तु स उपांशुर्जपः स्मृतः"।

(3) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಮಂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮನನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇತರರಿಗೆ ಕೇಳಿಸದಂತೆ ಜಪಿಸುವುದು ಮಾನಸ ಜಪಯಜ್ಞ. "धिया पदाक्षरश्रेण्या अवर्णमपदाक्षरम्। मन्त्रार्थचिन्तनाभ्यां तु तद्वृत्तं मानसं स्मृतम्"। "सालम्बनमिति ज्ञेयं जपयज्ञात्मकं शुभम्" भा० शान्ति० १९४-१०। "विधियज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभि-

र्गुणैः। उपांशुः स्याच्छतगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः" मनु० २-८५।

जपस्थान ಜಪಸ್ಥಾನ (न०) ಜಪಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ; ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ನದೀತೀರ, ಗುಹೆ, ಪರ್ವತಶಿಖರ, ನದಿಗಳ ಸಂಗಮಸ್ಥಳ, ಪವಿತ್ರವಾದ ಸರಸ್ಸು, ದೇವಾಲಯ, ಸಮುದ್ರತೀರ, ಉದ್ಯಾನವನ, ಸ್ವಗೃಹ, ಬಿಲ್ವಮೂಲ. ಇವು ಜಪಯೋಗ್ಯ ಸ್ಥಳಗಳು.

जपा ಜಪಾ (स्त्री०) 1. ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. 2. ದಾಸಿವಾಳದ ಹೂವು. "सान्ध्यं तेजः प्रतिनवजपापुष्परक्तं दधानः" मेघ० १-४०।

जपित ಜಪಿತ (न०) 1. ಜಪಮಾಡುವುದು. जप (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಜಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಗ್ಗುದನಿಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. जप कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "परमं गृह्यतां तस्य फलं यज्जपितं मया" भा० शान्ति० १९७-५४।

जपितवत् ಜಪಿತವತ್ (वि०) ಜಪಿಸಿದವನು, ಮಂತ್ರವನ್ನು ತಗ್ಗುದನಿಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದವನು. जप (व्यक्तायां वाचि) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

जप्य ಜಪ್ಯ (वि०) 1. ಜಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಜಪಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಜಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. जप्यते—जप (व्यक्तायां वाचि) कर्मादौ "यत्" (३-१-९८)। "जप्यमावर्तयंस्तूष्णीं न स तां किञ्चिदब्रवीत्" भा० शान्ति० १९७-७। 4. ಜಪ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣ ಮಾಡುವುದು, जप भावे "यत्" (३-१-९८)। "जप्येनैव हि संसिध्येत् ब्राह्मणो नात्र संशयः" मनु० २-८७।

जमत् ಜಮತ್ (वि०) ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ, ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. जमु (अदने) "शतृ" (३-१-१२४)।

जमदग्नि ಜಮದಗ್ನಿ (पुं०) ಭೃಗುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ, ಪರಶುರಾಮನ ತಂದೆ. जमन् अग्निरिव। [ಈ ಋಷಿಯ ತಾಯಿ ಋಚೀಕಋಷಿ. ಗಾಧಿರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಸತ್ಯವತಿಯು ತಾಯಿ. ರೇಣುಕೆಯೆಂಬುವಳು ಪತ್ನಿ. ರುಮಣ್ವಂತ, ಸುಷೇಣ, ವಸು, ವಿಶ್ವಾವಸು ಮತ್ತು ಪರಶುರಾಮ ಎಂಬುವರು ಈ ಋಷಿಯ ಐದು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು. ಪತ್ನಿಯಾದ ರೇಣುಕೆಯು ಒಂದು ದಿನ ನದಿಗೆ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಚಿತ್ರರಥಗಂಧರ್ವನನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಪರವಶಳಾದುದರಿಂದ ಮನೆಗೆ ಬರಲು ತಡವಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಸಂಶಯಗೊಂಡ ಜಮದಗ್ನಿಯು ಅವಳ ಕತ್ತನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೇಳಲು ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಂಜರಿದರು. ಪರಶುರಾಮನು ತಂದೆಯ ಮಾತನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ತಂದೆಯು ವರವನ್ನು ಬೇಡುವಂತೆ ತಿಳಿಸಲು ಪರಶುರಾಮನು ತನ್ನ ತಾಯಿಯನ್ನು ಬದುಕಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಇಂತಹ ಕೋಪವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದೂ ತಂದೆಯನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಜಮದಗ್ನಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿ ರೇಣುಕೆಯನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದನು.] भा० वन० ११६।

जमन ಜಮನ (न०) ಭಕ್ಷಣ, ತಿನ್ನುವುದು. जमु (अदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

जम्पती ಜಂಪತೀ (पुं० द्विव०) ದಂಪತಿಗಳು, ಪತಿಪತ್ನಿಯರು, ಗಂಡ ಮತ್ತು ಹೆಂಡತಿ. जाया च पतिश्च—जायाया जम् भावो निपात्यते (२-२-३१)।

जम्बाल ಜಂಬಾಲ (पुं०) 1. ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. 2. ಪಂಕ, ಕೆಸರು. जमति—जमु (अदने) "बालन्" बाहु०। "जम्बालः शैवले पङ्के" मेदि०। 3. ತಾಳಿಮರ.

जम्बालिनी ಜಂಬಾಲಿನೀ (स्त्री०) ನದಿ. ಹೊಳೆ. जम्बालोऽस्यामस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

जम्बीर ಜಂಬೀರ (पुं०) 1. ನಿಂಬೆಗಿಡ. 2. ಮರುಗ. 3. ಗಗ್ಗರಗಿಡ. जम्यते—जमु (अदने) "ईरन्" (उ० ४-३५)। निपा०।

जम्बु(म्बू) ಜಂಬು(ಬೂ) (स्त्री०) 1. ನೇರಿಳಿಮರ. जमु (अदने) "कूः" (उ० १-९३)। बुक् बाहु० ह्रस्वश्च निपा०। जनी (प्रादुर्भावे) "कूः" बुक् वा। 2. ಜಂಬೂದ್ವೀಪ. (न०) 3. ನೇರಿಳಿಹಣ್ಣು. जम्वाः फलम् "अञ्" (४-३-१३९)। तस्य लुक् (४-३-१६३)। पक्षे लुप् (४-३-१६६)। "जम्बुचूतरसजग्धिरञ्जितैः स्निग्धकण्ठि कलकण्ठनिस्स्वनैः" याद० १७-१६।

जम्बु(म्बू)क ಜಂಬು(ಬೂ)ಕ (पुं०) 1. ನರಿ, ಸೃಗಾಲ. जमति मांसमत्ति—जमु (अदने) "कुः" (उ० १-३७)। निपा०। पृषो०। "गृध्राः कङ्का बकाः श्येना वायसा जम्बुकास्तथा" भा० द्रोण० ९७-१३। 2. ನೇರಿಳೆಮರ. जनी (प्रादुर्भावे) "कूः" बुक्च बाहु० ह्रस्वः। स्वार्थे "कः"। 3. ಹೆಮ್ಮರ, ಶಿಗಡುಮರ. 4. ವರುಣ. (वि०) 5. ನೀಚ, ಅಧಮ. "जम्बूकः फेरवे नीचे

पश्चिमाशापतावपि" मेदि०। "जम्बुको वरुणे फेरौ" हेम०।

जम्बु(म्बू)द्वीप ಜಂಬು(ಬೂ)ದ್ವೀಪ (ಪುಂ) ಜಂಬೂ ವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದ್ವೀಪ. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತ (ಏಳು) ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. जम्बु (म्बू) वृक्ष-युक्तो द्वीपः। **ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳು:** (1) जम्बु (म्बू) द्वीपः, (2) प्लक्षद्वीपः, (3) शाल्मलिद्वीपः, (4) कुशद्वीपः, (5) क्रौञ्चद्वीपः, (6) शाकद्वीपः ಮತ್ತು (7) पुष्करद्वीपः। ಈ ಏಳು ದ್ವೀಪಗಳೂ ಏಳು ಸಮುದ್ರಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಜಂಬೂದ್ವೀಪವು ಈ ಎಲ್ಲಾ ದ್ವೀಪಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು. ಮೇರುಪರ್ವತವು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು. "एते द्वीपाः समुद्रैस्तु सप्त सप्तभिरावृताः। लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलैः समम्। जम्बु(म्बू)द्वीपः समस्तानामेतेषां मध्यसंस्थितः। तस्यापि मेरुर्मैत्रेय मध्ये कनकपर्वतः" विष्णुपु०।

जम्बु(म्बू)नदी ಜಂಬು(ಬೂ)ನದೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಜಂಬೂ ಫಲದ ರಸದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವ ನದಿ. जम्बूफल-रसजाता नदी। "महागजप्रमाणानि जम्ब्वास्तस्याः फलानि वै। पतन्ति भूभृतः पृष्ठे शीर्यमाणानि सर्वतः। रसेन तेषां प्रख्याता तत्र जम्बूनदीति वै। सरित् प्रवर्तते सा च पीयते तन्निवासिभिः" विष्णुपु०। 2. ಬ್ರಹ್ಮ ಲೋಕದಿಂದ ಹೊರಟ ಸಪ್ತ ನದಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "ब्रह्म-लोकादपक्रान्ता सप्तधा प्रतिपद्यते। (1) वस्वोकसारा, (2) नलिनी (3) पावनी च सरस्वती। (4) जम्बूनदी च (5) सीता च (6) गङ्गा (7) सिन्धुश्च सप्तमी" भा० भीष्म० ६-४९।

जम्बुमालिन् ಜಂಬುಮಾಲಿನ್ (ಪುಂ) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

जम्बूल ಜಂಬೂಲ (ಪುಂ) 1. ನೇರಳೆಮರ. 2. ತಾಳಿಮರ. जम्बूं जम्बूफलं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "जम्बूलस्तु पुमान् जम्बूविटपे क्रकचच्छदे" मेदि०। 3. ವಧೂವರರ ಕಡೆಯವರಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಹಾಸ್ಯದ ಮಾತು.

जम्भ ಜಂಭ (ಪುಂ) 1. ಜಂಬೀರ, ನಿಂಬೆಗಿಡ. जम्भयत्य-म्लत्वात्—जभी (गात्रविनामे) "अच्" (३-१-१३४)। नुम् (७-१-६१)। 2. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. जभी कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಮಹಿಷಾಸುರನ ತಂದೆ. [ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸೋತು ಹೋದುದರಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ವರವನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಆದರೆ ಮನೆಗೆ ಬರುವ ಮೊದಲೇ ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯು ಮಾತಿನಂತೆ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹತನಾದನು.] 4. ಅಂಶ, ಭಾಗ. जभी कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। 5. ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳ ಬೀಲ. जभी कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 6. ಕೆನ್ನೆಯ ಮೇಲುಭಾಗ. 7. ಭಕ್ಷ್ಯ, ತಿಂಡಿ. 8. ಭಕ್ಷಣ, ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು. "जम्भः स्याद्दानवान्तरे। दन्तभोजनयोरंशे हनौ जम्बीरतूणयोः" हेम०। 9. ರಾವಣನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. 10. ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಪತ್ನಿ, ಕಯಾಧುವಿನ ತಂದೆ. "हिरण्यकशिपोर्भार्या कयाधुर्नाम दानवी। जम्भस्य तनया दत्ता सुषुवे चतुरः सुतान्" भाग० ६-१८-१२। 11. ಜೃಂಭೆ, ಆಕಳಿಕೆ.

जम्भक ಜಂಭಕ (वि०) ಭಕ್ಷಿಸುವವನು, ತಿನ್ನುವವನು. जभी (गात्रविनामे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

जम्भका ಜಂಭಕಾ (स्त्री०) ಆಕಳಿಕೆ.

जम्भद्विष् ಜಂಭದ್ವಿಷ್ (पुं०) ಜಂಭನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ವೈರಿ, ಇಂದ್ರ. जम्भं द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप" (३-२-६१)।

जम्भभेदिन् ಜಂಭಭೇದಿನ್ (पुं०) ಜಂಭನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸೀಳಿದ ಇಂದ್ರ. जम्भं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "जम्भभेदिजलदप्रसूतिभिः" याद० १७-५५।

जम्भल ಜಂಭಲ (पुं०) ನಿಂಬೆಗಿಡ.

जम्भा ಜಂಭಾ (स्त्री०) ಆಕಳಿಕೆ.

जम्भारि ಜಂಭಾರಿ (पुं०) 1. ಜಂಭನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ವೈರಿ, ಇಂದ್ರ. जम्भस्यारिः। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 3. ವಜ್ರಾಯುಧ. "वज्राशनिर्भिदुर्भेद्रो जम्भारिस्त्रिदशायुधम्" त्रिकाण्ड०।

जम्भिन् ಜಂಭಿನ್ (पुं०) 1. ನಿಂಬೆಗಿಡ. (वि०) 2. ಆಕಳಿಸುವ.

जम्भीर ಜಂಭೀರ (पुं०) 1. ನಿಂಬೆಗಿಡ. जभी (गात्रविनामे) "ईरन्" (उ० ४-३५)। 2. ಮರುಗ.

जय ಜಯ (पुं०) 1. ಗೆಲ್ಲುವುದು, ಜಯಿಸುವುದು, ಪರಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಪಡೆಯುವುದು. जि (जये) भावे "अच्" (३-३-५६)। "जयाय सेनान्यमुशन्ति देवाः" कुमा० ३-१५। "जयमिच्छति तस्य जातशङ्के मनसीमं मुहुराददे वितर्कम्" किरा० १३-२। 2. ಅತ್ಯ

ಸಂಯಮ, ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಶೀಕರಣ. 3. ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರು ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಧರ್ಮರಾಜನ ಹೆಸರು. ಪಾಂಡವರು ಐವರೂ (1) ಜಯ (2) ಜಯಂತ (3) ವಿಜಯ (4) ಜಯತ್ಸೇನ ಮತ್ತು (5) ಜಯದ್ಬಲರೆಂದು ಗುಪ್ತನಾಮಧೇಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. 4. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೇಲ್ಮೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. 5. ಇಂದ್ರನ ಮಗ ಜಯಂತ. 6. ಅರ್ಜುನ. "यदि नोत्तिष्ठति जयः पिता मे नरसत्तमः। अस्मिन्नेव रणोद्देशे शोषयिष्ये कलेबरम्" भा० आश्व० ८०-३६। 7. ವಿಷ್ಣುವಿನ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ. [ಜಯ-ವಿಜಯರೆಂಬುವರು ವೈಕುಂಠದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು. ಇವರು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ಸನಕಾದಿಮಹರ್ಷಿಗಳನ್ನು ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ತಡೆದುದರಿಂದ ಅವರ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದರು. ಅದರಿಂದ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಮೊದಲನೆಯ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ-ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುಗಳಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ರಾವಣ-ಕುಂಭಕರ್ಣರಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಶಿಶುಪಾಲ-ದಂತವಕ್ತ್ರರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಹತರಾಗಿ ಶಾಪವಿಮುಕ್ತರಾದರು.] 8. ವಿಷ್ಣು. आश्रितैः जीयते विधेयीक्रियते – जि (जये) कर्म० "अच्" (३-३-५६)। "आश्रितैर्जीयते यस्माद्विधेयीक्रियते जयः" इति निरुक्तिः। "आज्ञाप्योऽहं तपस्विनाम्"। "ततो नारायणो विष्णुः नियुक्तः सुरसत्तमैः" रामा०। "विनयो जयः सत्यसन्धो दाशार्हः सात्वतांपतिः" वि० स०। 9. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯದು. 10. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "मधुच्छन्दो जयश्चैव देवलश्च तथाष्टकः। कच्छपो हरितश्चैव विश्वामित्रस्य ते सुताः" हरिवं०। 11. ಸೃಂಜಯನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 12. ಐಲನಿಗೆ ಊರ್ವಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "ऐलस्य चोर्वशीगर्भात् षडासन्नात्मजा नृप। आयुः श्रुतायुः सत्यायूरयोऽथ विजयो जयः" भाग० ९-१५-१। 13. ಭಾರತ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಹೆಸರು. "अष्टादश पुराणानि रामस्य चरितं तथा। विष्णुधर्मादिशास्त्राणि शिवधर्माश्च भारत। कार्ष्णाख्यं पञ्चमो वेदो यन्महाभारतं स्मृतम्। जयेति नाम एतेषां प्रवदन्ति मनीषिणः" भविष्यपु०। "नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम्। देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत्" ಎಂದು ಮಹಾಭಾರತದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪರ್ವದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. 14. ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಭದ್ರೆಯೆಬ ಮಹಿಷಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "सङ्ग्रामजित् बृहत्सेनः शूरः प्रहरणोऽरिजित्। जयः सुभद्रो भद्रायां वाम आयुश्च सत्यकः" भाग० १०-६१-१७। 15. ಇಂದ್ರ. "आखण्डल उग्रधन्वा मेषाण्डोऽप्सरसां पतिः। खदिरो माहिरो दाल्मिः शयीचिर्विद्युनो जयः" वैज०। 16. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

ಜಯಕೋಲಾಹಲ ಜಯಕೋಲಾಹಲ (ಪುಂ) 1. ಜಯದ ಶಬ್ದ. जयस्य कोलाहलः। 2. ಪಗಡೆಯಾಟದ ಒಂದು ಭೇದ. यजस्य कोलाहलो यस्मिन्।

ಜಯಘೋಷ ಜಯಘೋಷ (ಪುಂ) ಜಯದ ಶಬ್ದ.

ಜಯಘೋಷಣ ಜಯಘೋಷಣ (ನಂ) ಜಯದ ಶಬ್ದ. (ಸ್ತ್ರೀ०) –ಷ್ಣಾ –घोषणा. जयस्य घोषणं घोषणा वा। "दिग्विजृम्भितकाकुत्स्थपौलस्त्यजयघोषणः" रघु० १२-७२।

ಜಯಢಕ್ಕಾ ಜಯಢಕ್ಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಗಾರಿ, ಜಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಭೇರಿಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ.

ಜಯತ್ ಜಯತ್ (ವಿ०) ಜಯಿಸುತ್ತಿರುವ, ಗೆಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. जि (जये) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जयन्ती** ಜಯಂತೀ. "जगद्वशीकर्तुमिमाः स्मरस्य प्रभावनीके तनवै जयन्तीः। इत्यस्य तेने कदलीमंधुश्रीः प्रभावनी केतनवैजयन्तीः" माघ० ६-६९।

ಜಯತ್ಸೇನ ಜಯತ್ಸೇನ(ಪುಂ)1. ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ನಕುಲನ ಗುಪ್ತವಾದ ಹೆಸರು. ["जय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಜಯಿಸುವ ಸೈನ್ಯವುಳ್ಳ ರಾಜ. जयन्ती सेनाऽस्य। 3. ಮಗಧ ದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

ಜಯದತ್ತ ಜಯದತ್ತ (ಪುಂ) 1. ಇಂದ್ರನ ಮಗ ಜಯಂತ. 2. ಅಶ್ವವೈದ್ಯಕವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತ.

ಜಯದುರ್ಗಾ ಜಯದುರ್ಗಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ, ಪಾರ್ವತಿಯ ಒಂದು ರೂಪ.

ಜಯದೇವ ಜಯದೇವ (ಪುಂ) ಗೀತಗೋವಿಂದ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಕವಿ. ಜಯದೇವ ಕವಿಯು ಗೀತಗೋವಿಂದವಲ್ಲದೆ "ಪ್ರಸನ್ನ ರಾಘವ" ಎಂಬ ನಾಟಕ ಮತ್ತು "ಚಂದ್ರಾಲೋಕ" ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕವಿಯ ತಾಯಿ ರಾಧಾದೇವಿ. ತಂದೆ ಭೋಜದೇವ. "श्री भोजदेवप्रभवस्य राधादेवीसुतश्रीजयदेवकस्य। पराशरादिप्रियवर्गकण्ठे श्रीगीतगोविन्दकवित्वमस्तु" गीतगो० १२-५। ಗಾನವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ

ಪ್ರಾವೀಣ್ಯವೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿಡಬೇಕಾದ ಧ್ಯಾನವೂ ಕಾವ್ಯ ಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಶೃಂಗಾರರಸವೂ ಸದಾ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಾ ಯಣನಾದ ಜಯದೇವಕವಿಯ "ಗೀತಗೋವಿಂದ" ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ತುಳುಕಾಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ರಸಿಕರು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಆಸ್ವಾದಿಸಬಹುದು. "यद्गान्धर्वकलासु कौशलमनुध्यानं च यद्वैष्णवं यच्छृङ्गारविवेकतत्त्वरचना काव्येषु लीलायितम्। तत्सर्वं जयदेवपण्डितकवेः कृष्णैकतानात्मनः सानन्दाः परिशोधयन्तु सुधियः श्रीगीतगोविन्दतः" ಗೀತಗೋ೦ ೧೨-೩। ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ 12 ಸರ್ಗಗಳಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಶೃಂಗಾರಲೀಲಾವಿನೋದ ಗಳು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. "श्रीवासुदेवरतिकेलिकथासमेतमेतं करोति जयदेवकविः प्रबन्धम्" ಗೀತಗೋ೦ ೧-೨।

ಜಯಫಲ ಜಯಫ್ಬಲ (ಪುಂ೦) ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಪಾಂಡುಪುತ್ರನಾದ ಸಹದೇವನ ಹೆಸರು. ["ಜಯ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಜಯದ್ರಥ ಜಯದ್ರಥ (ಪುಂ೦) 1. ಪುರುವಂಶದ ಬೃಹನ್ಮನ ಸ್ಸಿಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಮಗ. 2. ಸಿಂಧು ದೇಶದ ದೊರೆ ಯಾದ ವೃದ್ಧಕ್ಷತ್ರನ ಮಗ. [ಇವನು ಸೌವೀರ ದೇಶದ ದೊರೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗಳಾದ ದುಃಶಲೆಯು ಈತನ ಹೆಂಡತಿ. ಜಯದ್ರಥನು ಕೌರವರ ಪಕ್ಷ ಸೇರಿ ಪಾಂಡವ ರನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಂದು ಸಲ ಕಾಮ್ಯಕವನ ದಲ್ಲಿ ಇವನು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿಸಿ ಪಾಂಡವರು ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಅವಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟನು. ಬೇಟೆ ಯಿಂದ ಬಂದ ಭೀಮಸೇನನು ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಜಯದ್ರಥನನ್ನು ಹಿಡಿದು ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಹೋದನು. ಧರ್ಮರಾಜನು ತಂಗಿ ಯಾದ ದುಃಶಲೆಯನ್ನು ದುಃಖಪಡಿಸಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿ ತಡೆದನು. ಭೀಮನು ಜಯದ್ರಥನಿಗೆ ಪಂಚಶಿಖೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವಮಾನಪಡಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ ದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಸಾವಿಗೆ ಇವನು ಪ್ರಧಾನಕಾರಣ ನಾದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅರ್ಜುನನು ಇವನ ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿದು ಕೊಂದುಹಾಕಿದನು.]

ಜಯಧ್ವಜ ಜಯಧ್ವಜ (ಪುಂ೦) 1. ಜಯಪತಾಕೆ, ಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಬಾವುಟ. 2. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನ ಮಗ. "शूरसेनश्च शूरश्च धृष्णोक्तः कृष्ण एव च। जयध्वजश्च नाम्नासीदावन्त्यो नृपतिर्महान्। कार्तवीर्यस्य तनया वीर्यवन्तो महाबलाः" ಹರಿವಂ೦।

ಜಯನ ಜಯನ (ನ೦) 1. ಜಯ, ಗೆಲುವು. ಜಿ (ಜಯೆ) ಭಾವೆ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ಆನೆ ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಕವುದಿ ಜೀನು ಮೊದಲಾದುವು. "सकल्पनं द्विरदगणं वरूथिनस्तुरङ्गिणो जयनयुजश्च वाजिनः" ಮಾಘ೦ ೧೪-೨೩।

ಜಯನೀ ಜಯನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಇಂದ್ರನ ಮಗಳು.

ಜಯನ್ತ ಜಯನ್ತ (ಪುಂ೦) 1. ಇಂದ್ರನ ಮಗ. ಜಿ (ಜಯೆ) "ಶಚ್" (ಉ೦ ೩-೧೨೮)। ಜಯನ್ತಃ ಶಕ್ರಪುತ್ರಃ ಸಿ೦ ಕೌ೦। "उमावृषाङ्कौ शरजन्मना यथा यथा जयन्तेन शचीपुरन्दरौ" ರಘು೦ ೩-೨೩। 2. ಶಂಕರ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. "जयन्तः शङ्करेऽपि स्याज्जयन्तः पाकशासनौ" ವಿಶ್ವ೦। 3. ಚಂದ್ರ. "अमृतांशुः कलानिधिः। जयन्तस्तपसः क्लेदुः" ವೈಜ೦। 4. ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯಾದ ಮರುತ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "मरुत्वांश्च जयन्तश्च मरुत्वत्यां बभूवतुः" ಭಾಗ೦ ೬-೬-೮। 5. ವಿಷ್ಣು. "आस्तिक्यवादिनां जेता जयन्त इति कथ्यते" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "अर्को वाजसनिः शृङ्गी जयन्तस्सर्वविज्जयी" ವಿ೦ ಸ೦। 6. ವಿರಾಟ ನಗರದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಭೀಮಸೇನನ ಗುಪ್ತವಾದ ಹೆಸರು. ["ಜಯ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಜಯನ್ತಿ ಜಯನ್ತೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಧ್ವಜ, ಪತಾಕೆ, ಬಾವುಟ. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 3. ಜಯಂತನ ತಂಗಿ, ಇಂದ್ರನ ಮಗಳು. 4. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಜಯಂತಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವತರಿಸಿದ ಸಿಂಹಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮಿಯಂದು ರಾತ್ರಿ. "अभिजिन्नाम नक्षत्रं जयन्ती नाम शर्वरी। मुहूर्तो विजयो नाम यत्र जातो जनार्दनः" ಹರಿವಂ೦। "जयं पुण्यं च तनुते जयन्तीं तेन तां विदुः"। 5. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿ. "नन्दा मार्गशिरे शुक्ला सप्तम्यानन्ददायिनी। जयन्ती नाम सा प्रोक्ता पुण्या पापहरा स्मृता"। 6. ತಕ್ಕಲಿಗಿಡ.

ಜಯಪತಾಕಾ ಜಯಪತಾಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಜಯಧ್ವಜ, ಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಬಾವುಟ.

ಜಯಪತ್ರ ಜಯಪತ್ರ (ನ೦)1. ಜಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪತ್ರ, ಜಯದ ದಾಖಲೆ ಪತ್ರ, ತೀರ್ಪುಗಾರರು ಜಯದ ತೀರ್ಪನ್ನು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟ ಕಾಗದ. ಜಯಸೂಚಕಂ ಪತ್ರಮ್। 2. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಕುದುರೆಯ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆದು ಕಟ್ಟಿರುವ ಚೀಟಿ.

जयपाल ಜಯಪಾಲ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. जयं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

जयपुर ಜಯಪುರ (न०) 1. ಆಳ್ವಾರ್ ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಜಯಪುರ ಸಂಸ್ಥಾನ ; ಮಹಾಭಾರತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಮತ್ಸ್ಯದೇಶವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಇದರ ರಾಜಧಾನಿಯು ಆಗ ಪಾಂಡವರು ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿರಾಟ ನಗರ. ಈಗ ಇದು "ಬೈರಾಟ" ವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

जयप्रस्थान ಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನ (न०) ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ, ಜಯಗಳಿಕೆಗಾಗಿ ಹೊರಟುಬರುವುದು.

जयप्रिय ಜಯಪ್ರಿಯ (पुं०) ವಿರಾಟರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಸಹೋದರ. "श्रुतध्वजो बलानीको जयानीको जयप्रियः। चन्द्रोदयः कामरूपो विराटभ्रातरः शुभाः" भा० द्रोण० १५९।

जयभेरी ಜಯಭೇರಿ (स्त्री०) ಜಯಸೂಚಕವಾದ ನಗಾರಿ.

जयमङ्गल ಜಯಮಂಗಲ (पुं०) ರಾಜನು ಸವಾರಿ ಮಾಡುವ ಆನೆ. जयेन मङ्गलं यस्मात्।

जयमङ्गलरस ಜಯಮಂಗಲರಸ (पुं०) ಸಕಲವಿಧ ಜ್ವರಗಳನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ ಆಯುರ್ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಔಷಧ. जयेन रोगजयेन मङ्गलं यस्मात् तादृशो रसः। "जीर्णज्वरं महाघोरं चिरकालसमुद्भवम्। ज्वरमष्टविधं हन्ति साध्यासाध्यमथापि वा। पृथग्दोषांश्च विविधान् समस्तान् विषमज्वरान्। मेदोगतं मांसगतमस्थिमज्जागतं तथा। अन्तर्गतं महाघोरं वह्निस्थं च विशेषतः। नानादोषोद्भवं चैव ज्वरं शुक्रगतं तथा। निखिलं ज्वरनामानं हन्ति श्रीशिवशासनात्। जयमङ्गलनामायं रसः श्रीशिवनिर्मितः। बलपुष्टिकरश्चैव सर्वरोगनिबर्हणः" भैषज्यर०।

जययज्ञ ಜಯಯಜ್ಞ (पुं०) ವಿಜಯನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ.

जयलक्ष्मी ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ (स्त्री०) ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಜಯದ ಅಧಿದೇವತೆ. "कथमपि जयलक्ष्मीर्भीतभीता विहातुं विषमनयनसेनापक्षपातं विषेहे" किरा० १४-६५।

जयलेख ಜಯಲೇಖ (पुं०) "ಜಯಪತ್ರ" ದ ಅರ್ಥ.

जयवत् ಜಯವತ್ (वि०) ಜಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವಿಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿದ. जयोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

जयवाहिनी ಜಯವಾಹಿನೀ (स्त्री०) 1. ಶಚೀದೇವಿ, ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. 2. ವಿಜಯಗಳಿಸಿದ ಸೇನೆ. जययुक्ता वाहिनी।

जयशङ्ख ಜಯಶಂಖ (पुं०) ಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಂಖಧ್ವನಿ.

जयशब्द ಜಯಶಬ್ದ (पुं०) ಜಯಧ್ವನಿ, ಜಯವನ್ನು ಸಾರುವ ಶಬ್ದ. "क्षत्रं क्षितौ क्षपितभूरिबलारिपक्षमुद्घुष्टनैकजयशब्दविरावितासम्" बृहत्सं० १९-१७।

जयशील ಜಯಶೀಲ (वि०) ವಿಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿದ.

जयशृङ्ग ಜಯಶೃಂಗ (न०) ಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಊದುವ ಕೊಂಬು.

जयश्री ಜಯಶ್ರೀ (स्त्री०) ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ವಿಜಯದ ಅಧಿದೇವತೆ, ಜಯಸಂಪತ್ತು. "जयश्रियं पार्थ पृथूकरोतु ते" किरा० ४-२१। "सन्मङ्गलस्नात इव प्रतिपेदे जयश्रियम्" रघु० ४-४१।

जयसेन ಜಯಸೇನ (पुं०) 1. ಮಗಧದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. जययुक्ता सेनाऽस्य। 2. ಅಹೀನಪೊರೆಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "सहदेवस्ततोऽहीनो जयसेनस्तु तत्सुतः" भाग० ९-१७-१७। 3. ವಿದೂರಥನ ಪುತ್ರನಾದ ಸಾರ್ವಭೌಮ ರಾಜನ ಮಗ. "ततो विदूरथस्तस्मात् सार्वभौमस्ततोऽभवत्। जयसेनस्तत्तनयः" भाग० ९-२२-१०।

जयस्तम्भ ಜಯಸ್ತಂಭ (पुं०) ಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಂಬ, ವಿಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿದ ರಾಜನು ತಾನು ಜಯಿಸಿದ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥ ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಬರೆದು ನೆಟ್ಟ ಕಂಬ. जयसूचकः स्तम्भः। "वङ्गानुत्खाय तरसा नेता नौसाधनोद्यतान्। निचखान जयस्तम्भान् गङ्गास्रोतोन्तरेषु सः" रघु० ४-३६। "मत्तेभरदनोत्कीर्णव्यक्तविक्रमलक्षणम्। त्रिकूटमेव तन्नोच्चैर्जयस्तम्भं चकार सः" रघु० ४-५९।

जया ಜಯಾ (स्त्री०) 1. ತಕ್ಕಲೆಗಿಡ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "जयः कल्याणवचनः आकारो दातृवाचकः। जयं ददाति सा नित्यं सा जया परिकीर्तिता" ब्रह्मवै०। "जया त्वं विजया चैव संग्रामे च जयप्रदा। ममापि विजयं देहि वरदा त्वं च सांप्रतम्" भा० विरा० ८-१७। 4. ಪಕ್ಷದ 3, 8 ಮತ್ತು 13 ನೆಯ ತಿಥಿಗಳು, ತದಿಗೆ, ಅಷ್ಟಮಿ ಮತ್ತು ತ್ರಯೋದಶೀ ತಿಥಿಗಳು. "नन्दा भद्रा जया रिक्ता पूर्णा च प्रतिपत्क्रमात्"। ಪಾಡ್ಯ (प्रतिपत्) ಮೊದಲುಗೊಂಡು (1) नन्दा (ಪಾಡ್ಯ) (2) भद्रा (ಬಿದಿಗೆ) (3) जया (ತದಿಗೆ) (4) रिक्ता (ಚತುರ್ಥಿ) ಮತ್ತು (5) पूर्णा (ಪಂಚಮಿ) ಎಂದು ತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಐದು ಸಂಜ್ಞೆಗಳು. ಇದೇ ರೀತಿ ಪುನಃ

ಎರಡು ಪರ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಳಿದ ತಿಥಿಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಬೇಕು. 5. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು.

जयाजय ಜಯಾಜಯ (पुं० द्विव०) ಜಯ ಮತ್ತು ಅಪಜಯ, ಗೆಲುವು ಮತ್ತು ಸೋಲು. जयश्च अजयश्च। "सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ" गीता २-३८।

जयानीक ಜಯಾನೀಕ (पुं०) 1. ದ್ರುಪದರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. ಇವನು ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನಿಂದ ಹತನಾದನು. "पुनः शत्रुञ्जयं नाम द्रुपदस्यात्मजं रणे। बलानीकं जयानीकं जयाश्वं चाभिजघ्निवान्" भा० द्रोण० १५७-१८१। 2. ವಿರಾಟರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಸಹೋದರ. "बलानीको जयानीको जयाश्वो रथवाहनः। चन्द्रोदयः समरथः विराटभ्रातरः शुभाः" भा० द्रोण० १५९-४१।

जयावह ಜಯಾವಹ (वि०) ಜಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ವಿಜಯವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ. जयस्यावहः—आ+वह् (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)।

जयाशिस् ಜಯಾಶಿಸ್ (स्त्री०) 1. ಜಯವಾಚನ, ಜಯ ಘೋಷ. 2. ವಿಜಯವನ್ನು ಆಶಂಸೆಮಾಡುವ ಶಬ್ದ, ಜಯವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. "तस्मै जयाशीः ससृजे पुरस्तात् सप्तर्षिभिस्तान् स्मितपूर्वमाह" कुमा० ७-४७।

जयाश्व ಜಯಾಶ್ವ (पुं०) 1. ದ್ರುಪದರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 2. ವಿರಾಟರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಸಹೋದರ. ["जयानीक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

जयिन् ಜಯಿನ್ (वि०) ಜಯಶೀಲ, ವಿಜಯವನ್ನು ಪಡೆದ. जयोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "उपहित-परमप्रभावधाम्नां न हि जयिनां तपसामलङ्घ्यमस्ति" किरा० १०-६। "निजगृहे जयिनं तिसृणां पुराम्" किरा० १८-१२।

जयिष्णु ಜಯಿಷ್ಣು (वि०) ಜಯಶೀಲ. जि (जये) "इष्णुच्" बाहु०।

जयैषिन् ಜಯೈಷಿನ್ (वि०) ಜಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. जयमिच्छति—इषु (इच्छायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "बभूव युद्धं तुमुलं जयैषिणोरधोमुखैरूर्ध्वमुखैश्च पत्रिभिः" रघु० ३-५७।

जयोदाहरण ಜಯೋದಾಹರಣ (न०) 1. ಜಯವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸುವ ಗೀತೆ. जयः उदाह्रियतेऽत्र—उद्+आङ्+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। जयोदाहरणं बाह्वोर्गापयामास किंकरान्" रघु० ४-७८।

2. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು. "यशो जयोदाहरणं साधुवादो गुणावली" वैज०।

जय्य ಜಯ್ಯ (वि०) ಜಯಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. जेतुं शक्यः—जि (जये) "यत्" (३-१-९७)। निपा० (६-१-८१)।

जर ಜರ (पुं०) 1. ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. 2. ವಿನಾಶನ. जॄष् (वयोहानौ) "अङ्" (३-३-१०४)। (वि०) 3. ಮುದಿಯಾದ.

जरठ ಜರಠ (पुं०) 1. ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. (वि०) 2. ಕಠಿನವಾದ, ಒರಟಾದ. जॄष् (वयोहानौ) "अठच्" बाहु०। "अयमतिजरठाः प्रकामगुर्वीरलघुविलम्बि-पयोधरोपरुद्धाः" माघ० ४-२९। 3. ಜೀರ್ಣವಾದ, ಮುದಿಯಾದ. 4. ಪರಿಣತವಾದ, ಬಲಿತಿರುವ. "जरठ-कमलकन्दच्छेदगौरैर्मयूखैः" माघ० ११-१४।

जरण ಜರಣ (न०) 1. ಜೀರಿಗೆ. 2. ಕರಿಜೀರಿಗೆ. 3. ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣ, ಸದ್ಯಃಕ್ಷಾರ. 4. ಹಿಂಗು. जॄष् (वयोहानौ) "ल्युः" (३-१-१३४)। "जरणं जीरका-जाजिहिङ्गुसौवर्चलेष्वपि" विश्व०। (वि०) 5. ಜೀರ್ಣವಾದ, ಮುದಿಯಾದ. 6. ಜೀರ್ಣವಾದ, ಪಚನವಾದ.

जरणा ಜರಣಾ (स्त्री०) 1. ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. 2. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ.

जरत् ಜರತ್ (पुं०) 1. ಮುದುಕ. जॄष् (वयोहानौ) "अतृन्" (३-२-१०४)। "त्वदीक्षणात्प्राप्तफलोऽस्मि सांप्रतं जरन् पुनर्यौवनमाप्तवानिव" याद० १४-३२। (वि०) 2. ಜೀರ್ಣವಾದ, ಪಚನವಾದ, ಅರಗಿದ. 3. ಜೀರ್ಣವಾದ, ಮುದಿಯಾದ. "जनो जरन्महिष-विषाणधूसराम्" माघ० १७-४१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जरती ಜರತೀ**. "जरतीमपि बिभ्राण-स्तनुमप्राकृताकृतिः" किरा० ११-७।

जरतिका ಜರತಿಕಾ
जरती ಜರತೀ } (स्त्री०) ಮುದುಕಿ.

जरत्कारु ಜರತ್ಕಾರು (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. (स्त्री०) 2. ವಾಸುಕಿಯ ತಂಗಿಯಾದ ಮನಸಾದೇವಿ. [ಜರತ್ಕಾರು ಋಷಿಯು ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚರ್ಯೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವುದನ್ನು ಕಂಡ ಆತನ ಪಿತೃಗಳು ಸದ್ಗತಿಗೆ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲದೆ ಬಹಳ ದುಃಖಿತಪ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಆಗ ಈ ಋಷಿಯು ತನ್ನ ಹೆಸರಿನ ಕನ್ಯೆಯೇ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾಗಬೇಕೆಂದೂ ಆಗ ಮದುವೆಯಾಗುವನೆಂದೂ ಹೇಳಿ ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿದನು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು

ತಿಳಿದ ವಾಸುಕಿಯು ತನ್ನ ತಂಗಿಯಾದ ಜರತ್ಕಾರು (ಮನಸಾ ದೇವಿ) ವನ್ನು ಋಷಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆಮಾಡಿದನು. ಒಂದು ದಿನ ಋಷಿಯು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯವಾಯಿತು. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ ಮಿರುವುದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಪತಿಯನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿದಳು. ತನಗೆ ನಿದ್ರಾಭಂಗವಾಯಿತೆಂದು ಅವಳಲ್ಲಿ ಕೋಪಗೊಂಡು ಅವಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಆಕೆಯು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಜನಿಸುವ ಮಗನೇ ಮುಂದೆ ರಕ್ಷಕನಾಗುವನೆಂದೂ ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಈತನೇ ಆಸ್ತಿಕ ಋಷಿ.]

जरत्कारुप्रिया ಜರತ್ಕಾರುಪ್ರಿಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಮನಸಾ ದೇವಿ.

जरद्गव ಜರದ್ಗವ(ಪುಂ॰)1. ಮುದಿ ಎತ್ತು, ವೃದ್ಧ ವೃಷಭ. ಜರಂಶ್ಚಸೌ ಗೌಶ್ಚ "ಟಚ್" (೫-೪-೯೨)। "ಅಕೃತ್ವಾ ಪೌರುಷಂ ಯಾ ಶ್ರೀಃ ಕಿಂ ತಯಾಪಿ ಸುಭೋಗ್ಯಯಾ। ಜರದ್ಗವಃ ಸಮಶ್ನಾತಿ ದೈವಾದುಪಗತಂ ತೃಣಮ್" ಪಂಚತಂ॰। 2. ಒಂದು ಹದ್ದು, ಗೃಧ್ರ. "ಅಜ್ಞಾತಕುಲಶೀಲಸ್ಯ ವಾಸೋ ದೇಯೋ ನ ಕಸ್ಯಚಿತ್। ಮಾರ್ಜಾರಸ್ಯ ಹಿ ದೋಷೇಣ ಹತೋ ವೃದ್ಧೋ ಜರದ್ಗವಃ" ಹಿತೋ॰। 3. ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತಿರುವ ವೃಷಭರೂಪವಾದ ದನ. "ನೈತಸ್ಯೇಹ ಯಥಾಸ್ಮಾಕಂ ಶಶ್ವಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ ಜರದ್ಗವ.। ಅಲಸಃ ಕ್ಷುತ್ಪರೋ ಮೂರ್ಖಸ್ತೇನ ಪೀವಾನ್ ಶುನಾ ಸಹ" ಭಾ॰ ಅನು॰।

जरन्त ಜರಂತ (ಪುಂ॰) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. ಜೃಷ್ (ವಯೋಹಾನೌ) "ಶ್ನಚ್" (ಉ॰ ೩-೧೨೬)। ಶ್ನಸ್ಯ ಅನ್ತಾದೇಶಃ (೭-೨-೩)।

जरा ಜರಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰)1. ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. ಜೀರ್ಯತೇಽನಯಾ —ಜೃಷ್ (ವಯೋಹಾನೌ) "ಅಙ್" (೩-೩-೧೦೪)। "ಜರಾನಿರುದ್ಧೋಽಪಿ ಜವೇನ ಜಾಮ್ಬವಾನ್" ಯಾದ॰ ೧೪-೭। 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ, ಜರಾಸಂಧನ ಉಪಮಾತೆ. ["ಜರಾಸನ್ಧ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಮುಪ್ಪಿನ ಕಾರಣ, ಮುದಿತನದ ಹೇತು. "ಯಾ ಹೃಷ್ಟಮನಸಾ ನಿತ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಮಾನವಿಚಕ್ಷಣಾ। ಭರ್ತುಃ ಪ್ರೀತಿಕರೀ ನಿತ್ಯಂ ಸಾ ಭಾರ್ಯಾ ಹೀತರಾ ಜರಾ"। 4. ಮೃತ್ಯುವಿನ ಮಗಳು. ಈ ಜರೆಗೆ ವ್ಯಾಧಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಡಹುಟ್ಟಿದುವು. ಜರೆಯು ಸಹೋದರರಾದ ರೋಗಗಳೊಡನೆ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವಳು. ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರ ವಿಹೀನರಾದವರನ್ನು ಬಹಳ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಳು. ಒಣಗಿದ ಮಾಂಸವನ್ನೂ ವೃದ್ಧ ಹೆಂಗಸನ್ನೂ ಎಳೆಯ ಬಿಸಿಲನ್ನೂ ಎಳೆಯ ಮೊಸರನ್ನೂ ಸೇವಿಸುವವರನ್ನು ಜರೆಯು ಸಹೋದರರೊಡಗೂಡಿ ಬಂದು ಸೇರುವಳು. "ಶುಷ್ಕಮಾಂಸಂ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ವೃದ್ಧಾಂ ಬಾಲಾರ್ಕಂ ತರುಣಂ ದಧಿ। ಸಂಸೇವನ್ತಂ ಜರಾ ಯಾತಿ ಪ್ರಹೃಷ್ಟಾ ಭ್ರಾತೃಭಿಃ ಸಹ"। ರಾತ್ರಿ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿ ಮೊಸರನ್ನೂ ಋತುಮತಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿಯರನ್ನೂ ಸೇವಿಸುವವರು ಜರೆಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರು. "ರಾತ್ರೌ ಯೇ ದಧಿ ಸೇವನ್ತೇ ಪುಂಶ್ಚಲೀಂ ಚ ರಜಸ್ವಲಾಮ್। ತಾನುಪೈತಿ ಜರಾ ಹೃಷ್ಟಾ ಭ್ರಾತೃಭಿಃ ಸಹ ಸುನ್ದರಿ"। ಜರೆಯ ಪ್ರತೀಕಾರೋಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೆ ಜರೆಯು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಬಾಧೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. "ಏತೇ ಚೋಪಾಯವೇತ್ತಾರಂ ನ ಗಚ್ಛನ್ತಿ ಚ ಸಂಯತಮ್। ಪಲಾಯನ್ತೇ ಚ ತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವೈನತೇಯಮಿವೋರಗಾಃ"। **ಜರೆಯ ಪ್ರತೀಕಾರೋಪಾಯಗಳಿವು:** ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯುವುದು, ವ್ಯಾಯಾಮ, ಕಾಲಿನ ಅಡಿಗಳಿಗೆ ತೈಲ ಹಚ್ಚುವುದು, ಕಿವಿಗಳ ರಂಧ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತುಂಬುವುದು, ತಲೆಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಮುಪ್ಪು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಹತ್ತಿರ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. **ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ** ಸಂಚಾರ, ವಹ್ನಿಸೇವನೆ, ಬಾಲಸ್ತ್ರೀ (ತರುಣಿ) ಯ ಸೇವನೆ, ಕೊಳಗಳ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ, ಚಂದನದ ಲೇಪನ, **ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ** ಶುದ್ಧಗಾಳಿಯ ಸೇವನೆ, **ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ** ಉಷ್ಣೋದಕಸ್ನಾನ, ವರ್ಷೋದಕದ ವರ್ಜನ, ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಹಾರ ಸೇವನೆ, **ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ** ಹೆಚ್ಚು ಸಂಚರಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಕೊಳಗಳ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ, **ಹೇಮಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ** ಕೊಳದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ, ವಹ್ನಿಸೇವನೆ ಹೊಸದಾದ ಮತ್ತು ಬಿಸಿಯಾದ ಅನ್ನದ ಊಟ, **ಶಿಶಿರಋತುವಿನಲ್ಲಿ** ಬೆಚ್ಚನೆಯ ಒಟ್ಟೆ, ವಹ್ನಿಸೇವನೆ, ಹೊಸದಾದ ಬಿಸಿ ಅನ್ನದ ಊಟ, ಉಷ್ಣೋದಕ ಸ್ನಾನ, ಸದ್ಯಃ ದೊರೆತ ಮಾಂಸ, ಬಿಸಿ ಅನ್ನ, ತರುಣಸ್ತ್ರೀ, ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ, ಹಸಿವಾದಾಗ ಊಟ, ನಿತ್ಯವೂ ತಾಂಬೂಲಸೇವನೆ ಇವು ಜರೆಯ ಪ್ರತೀಕಾರೋಪಾಯಗಳು. "ಮೃತ್ಯುಕನ್ಯಾ ಸುತಾಶ್ಚೈವ ಜರಾ ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ಕನ್ಯಕಾ। ಜರಾ ಚ ಭ್ರಾತೃಭಿಃ ಸಾರ್ಧಂ ಶಶ್ವತ್ ಭ್ರಮತಿ ಭೂತಲಮ್। ಚಕ್ಷುರ್ಜಲಂ ಚ ವ್ಯಾಯಾಮಃ ಪಾದಾಭ್ಯಂತೈಲಸೇವನಮ್। ಕರ್ಣಯೋರ್ಮೂರ್ಧ್ನಿ ತೈಲಂ ಚ ಜರಾವ್ಯಾಧಿವಿನಾಶನಮ್। ವಸನ್ತೇ ಭ್ರಮಣಂ ವಹ್ನಿಸೇವಾಂ ಸ್ವಲ್ಪಾಂ ಕರೋತಿ ಯಃ। ಬಾಲಾಂ ಚ ಸೇವತೇ ಕಾಲೇ ಜರಾ ತಂ ನೋಪಗಚ್ಛತಿ। ಖಾತಶೀತೋದಕಸ್ನಾಯೀ ಸೇವತೇ ಚನ್ದನದ್ರವಮ್। ನೋಪಯಾತಿ ಜರಾ ತಂ ಚ ನಿದಾಘೇಽನಿಲಸೇವಿನಮ್। ಪ್ರಾವೃಷ್ಯುಷ್ಣೋದಕಸ್ನಾಯೀ ಘನತೋಯಂ ನ ಸೇವತೇ। ಸಮಯೇ ಚ ಸಮಾಹಾರೀ ಜರಾ ತಂ ನೋಪಗಚ್ಛತಿ। ಶರದ್ರೌದ್ರಂ ನ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಭ್ರಮಣಂ ತತ್ರ ವರ್ಜಯೇತ್। ಖಾತಸ್ನಾಯೀ ಸಮಾಹಾರೀ ಜರಾ ತಂ ನೋಪಗಚ್ಛತಿ। ಖಾತಸ್ನಾಯೀ ಚ ಹೇಮನ್ತೇ ಕಾಲೇ ವಹ್ನಿಂ ನಿಷೇವತೇ। ಭುಙ್ಕ್ತೇ ನವಾನ್ನಮುಷ್ಣಂ ಚ ಜರಾ ತಂ ನೋಪಗಚ್ಛತಿ। ಶಿಶಿರೇಽಶ್ನುಕವಹ್ನಿಂ ಚ ನವೋಷ್ಣಾನ್ನಂ ಚ ಸೇವತೇ। ಯ

एवोष्णोदकस्नायी जरा तं नोपगच्छति। सद्योमांसं नवान्नं च बाला स्त्री क्षीरभोजनम्। घृतं च सेवते यो हि जरा तं नोपगच्छति। भुङ्क्ते सदन्नं क्षुत्काले तृष्णायां पीयते जलम्। नित्यं भुङ्क्ते च ताम्बूलं जरा तं नोपगच्छति" ब्रह्मवै०।

जरातुर ಜರಾತುರ(वि०)1. ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ಕುಗ್ಗಿಹೋಗಿರುವ, ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಉಡುಗಿಹೋದ, ಮುದಿತನದಿಂದ ಸತ್ತ್ವಗುಂದಿದ. जरया आतुरः। 2. ಜೀರ್ಣವಾದ, ಮುದಿಯಾದ.

जरान्वित ಜರಾನ್ವಿತ (वि०) ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. जरया अन्वितः।

जरापुष्ट ಜರಾಪುಷ್ಟ (पुं०) ಜರೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜರಾಸಂಧ. जरया पुष्टः।

जराभिभूत ಜರಾಭಿಭೂತ (वि०) ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಉಡುಗಿಹೋದ, ಮುದಿತನದಿಂದ ಸತ್ತ್ವಗುಂದಿದ. जरयाभिभूतः।

जराभीत ಜರಾಭೀತ (पुं०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. (वि०) 2. ಮುದಿತನದಿಂದ ಹೆದರಿದ. जराया भीतः।

जराभीरु ಜರಾಭೀರು (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮ. (वि०) 2. ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಹೆದರುವ. जराया भीरुः।

जराय ಜರಾಯು (पुं०) 1. ಗರ್ಭಾಶಯ, ಗರ್ಭಕೋಶ. जरामेति – इण् (गतौ) "ञुण्" (उ० १-४)। 2. ಗರ್ಭದ ಹೊರಚರ್ಮ, ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಚರ್ಮದ ಹೊದಿಕೆ. "जरायुणा मुखे च्छन्ने कण्ठे च कफवेष्टिते। वायोर्मार्गनिरोधाच्च न गर्भस्थः प्ररोदिति" सुश्रुत० शारीर० २-५४। 3. ಜಟಾಯುಪಕ್ಷಿ. 4. ಹಾವಿನ ಸೋಲೆ.

जरायुज ಜರಾಯುಜ(वि०)ಗರ್ಭಾಶಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮನುಷ್ಯ ಪಶುಗಳು ಮೊದಲಾದುವು. स्वेदजः अण्डजः मत्तु जरायुजः ಎಂದು ಮೂರು ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿರುವುವು. (1) ಶಾಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಹುಳು ನೊಣ ಮುಂತಾದುವು **ಸ್ವೇದಜಗಳು.** (2) ಮೊಟ್ಟೆಯೊಡೆದು ಹುಟ್ಟುವ ಹಕ್ಕಿ ಹಾವು ಮೊದಲಾದುವು **ಅಂಡಜಗಳು.** (3) ಗರ್ಭಾಶಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪಶುಗಳು **ಜರಾಯುಜಗಳು.** ಇವಲ್ಲದೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹುಟ್ಟುವ ಸಸ್ಯಗಳು **ಉದ್ಭಿಜ್ಜಗಳು.** "नृगवाद्या जरायुजाः। स्वेदजाः कृमिदंशाद्याः पक्षिसर्पादयोऽण्डजाः। उद्भिदस्तरुगुल्माद्याः उद्भिदुद्भिज्जमुद्भिदम्" अम०।

जरासन्ध ಜರಾಸಂಧ (पुं०) ಬೃಹದ್ರಥನ ಮಗನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. जरया राक्षस्या सन्धा शरीरयोजनमस्य। [ಬೃಹದ್ರಥ ರಾಜನಿಗೆ ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಸಂತಾನವಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ದಿನ ಒಂದು ಮಾವಿನ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಚಂಡಕೌಶಿಕ ಋಷಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಸಂತಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಡಿದನು. ಋಷಿಯು ಒಂದು ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣನ್ನು ಮಂತ್ರಿಸಿ ಅದನ್ನು ರಾಣಿಗೆ ಕೊಡುವಂತೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ರಾಜನು ಅದನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗಮಾಡಿ ಇಬ್ಬರು ಪತ್ನಿಯರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟನು. ಆವರಿಬ್ಬರೂ ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಮಗುವಿನ ಎರಡು ಸೀಳುಗಳನ್ನು ಹೆತ್ತರು. ಆದರಿಂದ ಬೇಸರಗೊಂಡ ಅವರು ಅವನ್ನು ಬಿಸಾಡುವಂತೆ ದಾದಿಗೆ ಹೇಳಿದರು. ದಾದಿಯು ಕಸದ ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡಿದಳು. ಆಗ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದ ಜರೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯೊಬ್ಬಳು ಆ ಸೀಳುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಜೋಡಿಸಿದಳು. ಅದು ಒಂದು ಶಿಶುವಾಯಿತು. ಅವಳು ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದಳು. ಜರೆಯು ಆ ಸೀಳುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಶಿಶುವಿಗೆ **"ಜರಾಸಂಧ"** ನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಜರಾಸಂಧನು ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕನಾಗಿ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದನು. ಅನೇಕ ರಾಜರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಬಂಧನದಲ್ಲಿರಿಸಿದನು. ಗಿರಿವ್ರಜವು ಇವನ ರಾಜಧಾನಿ. ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಭೀಮಸೇನನಿಂದ ಜರಾಸಂಧನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿ ರಾಜರನ್ನು ಸೆರೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದನು.] भा० सभा०।

जरासन्धजित् ಜರಾಸಂಧಜಿತ್ (पुं०) ಜರಾಸಂಧನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಭೀಮಸೇನ. जरासन्धं जितवान्—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)।

जरित ಜರಿತ (वि०) ಮುದಿಯಾದ, ಮುದಿತನಹೊಂದಿದ. जरास्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)।

जरिन् ಜರಿನ್ (वि०) ಮುದಿತನ ಹೊಂದಿದ, ವೃದ್ಧನಾದ. जरास्यास्ति "इनिः" (३-२-११६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **जरिणी ಜರಿಣೀ.**

जरूथ ಜರೂಥ(न०)मांस. जॄ(वयोहानौ)"ऊथन्"(उ० २-६)। "श्लेष्मावलाशो मांसं तु जरूथम्" त्रिकाण्ड०।

जर्जन ಜರ್ಜನ (न०) ಬೆದರಿಕೆ, ಹೆದರಿಸುವುದು. जर्ज (भर्त्सने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

जर्जर ಜರ್ಜರ(पुं०)1. ವೃದ್ಧ, ಮುದುಕ. 2. ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. 3. ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜ. (वि०)4. ಜೀರ್ಣವಾದ,

ಮುದಿಯಾದ, ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದ, ಶಿಥಿಲವಾದ. "जर्जरः शैवले शक्रध्वजे त्रिषु जरातुरे" मेदि०। 5. ಒಡೆದುಹೋದ, ಚೂರು ಚೂರಾದ. "कृत्वा पुंवत्पातमुच्चैर्भृगुभ्यो मूर्ध्नि ग्राणां जर्जरा निर्झरौघाः" माघ० ४-२३।

जर्जरित जर्जरित (वि०) 1. ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कृष्णो जर्जरिताङ्गस्य कुञ्जरस्यातंचेतसः" हरिवं०। 2. ಚೂರು ಚೂರಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. जर्जरं करोति—जर्जर+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಅರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜೀರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

जर्जरीक जर्जरीक (वि०) 1. ಚೂರುಚೂರಾಗಿರುವ, ಒಡೆದುಹೋಗಿರುವ. 2. ಬಹಳ ತೂತಾಗಿರುವ, ಬಹಳ ರಂಧ್ರಗಳುಳ್ಳ. 3. ಜೀರ್ಣವಾದ, ಮುದಿಯಾದ. जृ (वयोहानौ) "ईकन्" धातोर्द्वित्वं रुक्चाभ्यासस्य। निपा० (उ० ४-२०)। "जर्जरीकं बहुच्छिद्रे जरातुरेऽपि वाच्यवत्" मेदि०।

जर्ण जर्ण (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. जृ (वयोहानौ) "नः" (उ० ३-१०)। "जर्णश्चन्द्रे च वृक्षे च" मेदि०। (वि०) 3. ಜೀರ್ಣವಾದ. "जर्णो जीर्णद्रुमेन्दुषु" हेम०।

जर्तिल जर्तिल (पुं०) ಕಾಡು ಎಳ್ಳು.

जर्तु जर्तु (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. 2. ಯೋನಿ. जन (जनने) "तुः" रश्च (उ० ५-४६)। "जर्तुर्हरती योनिश्च" सि० कौ०।

जल–अपवारणे (चुरा० उभ० सक० से०)। जालयति, -ते। अजीजलत्, -त। ಆವರಿಸು, ಮುಚ್ಚು, ಮರೆಮಾಡು.

जल–घातने (भ्वा० पर० सक० से०)। जलति। जजाल। जलिता। अजालीत्। ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರು, ಹರಿತವಾಗಿರು, ಚೂಪಾಗಿರು.

जल जल (न०) 1. ನೀರು. जलति – जल "अच्" (३-१-१३४)। "जलाभिलाषी जलमाददानां छायेव तां भूपतिरन्वगच्छत्" रघु० २-६। "तस्यापतन्मूर्ध्नि जलानि जिष्णोः" रघु० १४-८। ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ನೀರೇ ಪ್ರಾಣವಾದುದರಿಂದ ಅವು (ಪ್ರಾಣಿ)ಗಳ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ನೀರು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಹಳ ಅವಶ್ಯವಾದುದು. ಅನ್ನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಬದುಕಿರಬಹುದು. ನೀರಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಯೂ ಬದುಕಿರಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ರೋಗಿಯೂ ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. "पानीयं प्राणिनां प्राणास्तदायत्तं हि जीवनम्। तस्मात्सर्वास्ववस्थासु न क्वचिद् वारि वार्यते। अन्नेनापि विना जन्तुः प्राणान् धारयते चिरम्। तोयाभावे पिपासार्तः क्षणात्प्राणैर्विमुच्यते। तृषितो मोहमायाति मोहात् प्राणान् विमुञ्चति। तस्माज्जलमवश्यं हि दातव्यं भेषजैः समम्"। 2. ಮುಡಿವಾಳ ವೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 3. ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರ. (ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಜಲದೇವತಾಕವಾದುದು.) 4. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ. 5. ಹಸುವಿನ ಗರ್ಭ. (वि०) 6. ಜಡ, ಮಂದ, ಮೂಕ, ದಡ್ಡ, ಪೆದ್ದ. "अनेडमूकस्तु जडो जलो मूकः" वैज०। "दानं ददत्यपि जलैः सहसाधिरूढे को विद्यमानगतिरासितुमुत्सहेत" माघ० ५-३७। "जलं गोकलले नीरे हीबेरेऽप्यन्यवज्जडे" मेदि०।

जलकण्टक जलकण्टक (पुं०) 1. ನಕ್ರ, ಮೊಸಳೆ. जले कण्टक इव। "जलशूकरजलजिह्वौ जलकण्टकवार्भटौ। तथा नक्रे" हारा०। 2. ನೀರು ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. "क्षीर बीजः क्षीरशुक्लः तर्पणो जलकण्टकः" वैज०।

जलकपि जलकपि (पुं०) ಒಂದು ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ.

जलकपोत जलकपोत (पुं०) ನೀರು ಪಾರಿವಾಳ. जलजातः कपोतः।

जलकर जलकर (पुं०) ನೀರಿನ ಕಂದಾಯ, ನೀರಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ.

जलकरङ्क जलकरङ्क (पुं०) 1. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, 2. ಮೋಘ. ಮೋಡ. जलस्य करङ्क इव। 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. 4. ಶಂಖ. 5. ತರಂಗ, ಅಲೆ. "अथो जलकरङ्कः स्याद्भारिकेलफलेऽम्बुजे। शङ्खे जललतायां च वारिवाहे च कीर्तितः" मेदि०।

जलकल्क जलकल्क (पुं०) 1. ಕೆಸರು, ಪಂಕ. जले कल्क इव। "जम्बालो जलकल्कः स्यादारणिः कुलहण्डकः" हारा०। 2. ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ.

जलकाक जलकाक (पुं०) ನೀರುಕಾಗೆ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೀನು ತಿನ್ನುವ ಕಾಗೆ. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। –काकी –काकी.

जलकाङ्क्ष जलकाङ्क्ष (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. जलं काङ्क्षति – काक्षि (काङ्क्षायाम्) "अण्" (३-२-१)। "हस्ती महामृगः पीलुः सिन्धुरो दीर्घमारुतः। राजीवो जलकाङ्क्षश्च" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2, ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ,

जलकाङ्क्षिन् ಜಲಕಾಂಕ್ಷಿನ್ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. जलं काङ्क्षति – काक्षि (काङ्क्षायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "महामृगः पुष्करदीर्घमारुतौ विलोमजिह्वो जलकाङ्क्षिसिन्धुरौ" हारा०। (वि०) 2. ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–काङ्क्षिणी –ಕಾಂಕ್ಷಿಣೀ.**

जलकान्तार ಜಲಕಾಂತಾರ (पुं०) ವರುಣ. जलमेव कान्तारो दुर्गमः पन्थाः यस्य।

जलकिराट ಜಲಕಿರಾಟಿ (पुं०) ಉದ್ದವಾದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

जलकुक्कुट ಜಲಕುಕ್ಕುಟ (पुं०) ನೀರುಕೋಳಿ. जले कुक्कुट इव। "भृङ्गराजैस्तथा हंसैर्दात्यूहैर्जलकुक्कुटैः" भा० वन० १०८-७।

जलकुन्तल ಜಲಕುಂತಲ (पुं०) ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. जलस्य कुन्तल इव।

जलकूपी ಜಲಕೂಪೀ (स्त्री०) 1. ಬಾವಿ. 2. ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ. 3. ನೀರಿನ ಸುಳಿ. जलेन कूपीव। "जलकूपी कूपस्तें पुष्करिण्यां च योषिति" मेदि०।

जलकूर्म ಜಲಕೂರ್ಮ (पुं०) ಒಂದು ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

जलकेश ಜಲಕೇಶ (पुं०) ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. जलस्य केश इव।

जलकेलि ಜಲಕೇಲಿ (पुं० स्त्री०) ಜಲಕ್ರೀಡೆ.

जलक्रिया ಜಲಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ತರ್ಪಣ ಮೊದಲಾದುದು.

जलक्रीडा ಜಲಕ್ರೀಡಾ (स्त्री०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಆಟ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಪರಸ್ಪರ ನೀರನ್ನು ಎರಚುತ್ತಾ ಆಡುವ ಆಟ. जलेन क्रीडा। "जलक्रीडासमासक्तगोपीवस्त्रापहारकः"। "ततस्ते सहिताः सर्वे जलक्रीडामकुर्वत" भा० आदि० १३८-१९।

जलखग ಜಲಖಗ (पुं०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. "ह्रदिनीविलासिनीनां जलखगनखविक्षतेषु रम्येषु" बृहत्सं० ४८-८।

जलगुल्म ಜಲಗುಲ್ಮ (पुं०) 1. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. जलस्य गुल्म इव। 2. ನೀರಿನ ಸುಳಿ. 3. ಚತುರಶ್ರವುಳ್ಳ, ಸರಸ್ಸು, ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ ಕೊಳ. "जलगुल्मो जलावर्ते कच्छपे जलचत्वरे" मेदि०।

जलचत्वर ಜಲಚತ್ವರ (न०) ಚೌಕವಾದ ಸರಸ್ಸು, ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ ಕೊಳ. जलेन चत्वरम्।

जल(ले)चर ಜಲ(ಲೇ)ಚರ (पुं०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ, ಮೊಸಳೆ ಮೀನು ನೀರುಕೋಳಿ ಮುಂತಾದುವು. जले चरति – चर (गतिभक्षणयोः) "टः" (३-२-१६)। सप्तम्या बहुलमलुक् (६-३-१४)। (वि०) 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी –ಚರೀ.** "णिनिः" (३-२-७८)। **–चारिन् –ಚಾರಿನ್.** स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–चारिणी –ಚಾರಿಣೀ.** "सरांसि च मनोज्ञानि समन्तात् जलचारिभिः" भा० वन०।

जलज ಜಲಜ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. 3. ನೀರು ಹಲಸಿನಮರ. 4. ಮೀನು. जले जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-१-९७)। (न०) 5. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. "रुचिरपल्लवपुष्पलतागृहैरुपलसज्जलजैर्जलराशिभिः" किरा० ५-१९। 6. ಶಂಖ. "जलजासिगदाशार्ङ्गचक्रलाञ्छितमूर्तिभिः" रघु० १०-६०। 7. ಲವಣ, ಉಪ್ಪು. (वि०) 8. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ.

जलजन्तु ಜಲಜಂತು (पुं०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿ, ಮೀನು ಮೊಸಳೆ ಮುಂತಾದುವು. जले जातो जन्तुः।

जलजन्तुका ಜಲಜಂತುಕಾ (स्त्री०) ಜಿಗಣೆ.

जलजन्मन् ಜಲಜನ್ಮನ್ (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. जले जन्म यस्य। "निलयः श्रियः सततमेतदिति प्रथितं यदेव जलजन्म तया" माघ० ९-१६।

जलजम्बूका ಜಲಜಂಬೂಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ನೇರಳೆ ಗಿಡ.

जलजाजीव ಜಲಜಾಜೀವ (पुं०) ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಬೆಸ್ತರವನು. जलजं मत्स्यादि तस्य वधेनाजीवति – आ+जीव (प्राणधारणे) "कः" (३-१-१३५)।

जलजात ಜಲಜಾತ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. (वि०) 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

जलजिह्व ಜಲಜಿಹ್ವ (पुं०) ನಕ್ರ, ಮೊಸಳೆ. जला जडा जिह्वा यस्य। "जलशूकरजलजिह्वौ जलकण्टकवार्भटौ तथा नक्रे" हारा०।

जलजीविन् ಜಲಜೀವಿನ್ (पुं०) ಬೆಸ್ತರವನು, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು. जलेन तज्जातमत्स्यादिना जीवति – जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "सूत्र-

जालैर्यथा मत्स्यान् बध्नन्ति जलजीविनः" भा० शान्ति०।

जलडिम्भ ಜಲಡಿಂಭ (पुं०) ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. "शम्बूको जलडिम्भः स्याद्दुश्चरः पङ्कमण्डुकः" हारा०।

जलतरङ्ग ಜಲತರಂಗ(पुं०)1. ನೀರಿನ ಅಲೆ. 2. ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ, ಬಟ್ಟಲುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿ ಸಪ್ತಸ್ವರ ಗಳೂ ಬರುವಂತೆ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ.

जलता ಜಲತಾ (स्त्री०)1. ನೀರಾಗಿರುವಿಕೆ. जलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಡಿಲ ವಾಗಿರುವುದು.

जलताडन ಜಲತಾಡನ (न०) ನೀರನ್ನು ಹೊಡೆಯುವುದು. ಇದು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಉದ್ಯೋಗ. ನೀರನ್ನು ಹೊಡೆಯುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಅಪ್ರಯೋಜಕ ಉದ್ಯೋಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದು ಲಾಕ್ಷಣಿಕ ಪ್ರಯೋಗ.

जलताल ಜಲತಾಲ (पुं०) ಇಲ್ಲೀಶವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

जलत्रा ಜಲತ್ರಾ (स्त्री०) ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. जलात् त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

जलत्रास ಜಲತ್ರಾಸ (पुं०) "जलभय" ವೆಂಬ ಒಂದು ರೋಗ, ನಾಯಿಹುಚ್ಚು, ನಾಯಿ ಕಡಿತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನೀರನ್ನು ಕಂಡು ಅಂಜುವ ಒಂದು ರೋಗ. "येन चापि भवेद्दष्टः तस्य चेष्टां रुतं नरः। बहुशः प्रतिकुर्वाणः क्रियाहीनो विनश्यति। दंष्ट्रिणा येन दष्टश्च तद्रूपं यदि पश्यति। अप्सु वा यदि वादर्शेऽरिष्टं तस्य विनिर्दिशेत्। त्रस्यत्यकस्माद्योऽभीक्ष्णं श्रुत्वा दृष्ट्वापि वा जलम्। जलत्रासस्तु विद्यात्तं रिष्टं तदपि कीर्तितम्" सुश्रुत० कल्प० ७।

जलद ಜಲದ(पुं०)1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. जलं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "अनतिचिरोज्झितस्य जलदेन चिरस्थितबहुबुद्बुदस्य पयसोऽनुकृतिम्" माघ० ४-४१। 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಕೊನ್ನಾರಿ. (वि०)4. ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವ.

जलदकाल ಜಲದಕಾಲ (पुं०) ವರ್ಷಾಕಾಲ, ವರ್ಷರ್ತು, ಮಳೆಗಾಲ. जलदानां कालः। "जलदकालमबोधकृतं दिशामपरथाप रथावयवायुधः" माघ० ६-४१।

जलदक्षय ಜಲದಕ್ಷಯ(पुं०)ಶರದೃತು. जलदानां क्षयोऽत्र। "सर्वाणि तनुतां यान्ति जलानि जलदक्षये" हरिवं०।

जलदर्दुर ಜಲದರ್ದುರ (पुं०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾದಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. जलं दर्दुर इव। "अवादयंस्ता जलदर्दुरांश्च वाद्यानुरूपं जगुरेव हृष्टाः" हरिवं०।

जलदागम ಜಲದಾಗಮ (पुं०) ವರ್ಷಾಕಾಲ, ಮಳೆಗಾಲ.

जलदुर्ग ಜಲದುರ್ಗ (न०) ನೀರಿನಿಂದ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಕೋಟೆ, ನೀರಿನ ಕಂದಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೋಟೆ. जलावृतं दुर्गम्।

जलदेव ಜಲದೇವ (पुं०) जलदेवताकवाद पूर्वाषाढानक्षत्र. जलं देवः अधिष्ठात्री देवतास्य। "इष्टानन्दकलत्रो मानी दृढसौहृदश्च जलदेवे" बृहत्सं० १०१-११।

जलदेवता ಜಲದೇವತಾ (स्त्री०) ನೀರಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ದೇವತೆ.

जलद्रोणी ಜಲದ್ರೋಣೀ (स्त्री०) ಬಾನೆ, ತೊಟ್ಟಿ (ಬಕೆಟ್ಟು).

जलधर ಜಲಧರ(पुं०)1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। जलस्य धरः। "जलधरावलिरप्रतिपालितस्वसमया समयाज्जगतीधरम्" माघ० ६-२५। 2. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ. 3. ಸಮುದ್ರ. (वि०) 4. ನೀರನ್ನು ಹೊರುವವನು.

जलधरमाला ಜಲಧರಮಾಲಾ(स्त्री०)1. ಮೇಘಪಙ್ಕ್ತಿ, ಮೋಡಗಳ ಸಾಲು. जलधराणां माला। 2. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ಮಗಣ ಭಗಣ ಸಗಣ ಮತ್ತು ಮಗಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **इदर लक्षणः** "अब्ध्यष्टाभिर्जलधरमाला म्भौ स्मौ" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸಃ**

म भ स म ।
ऽऽऽ ऽ।। ।।ऽ ऽऽऽ

जलधार ಜಲಧಾರ (पुं०)1. ಶಾಕದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ. जलं धारयति—धृ (धारणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। (वि०) 2. ನೀರನ್ನು ಹೊರುವವನು.

जलधारण ಜಲಧಾರಣ (न०) ನೀರನ್ನು ಹೊರುವುದು.

जलधारा ಜಲಧಾರಾ (स्त्री०) ನೀರಿನ ಧಾರೆ, ಎಡೆಬಿಡದ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ.

जलधि ಜಲಧಿ (पुं०) 1. ಸಾಗರ, ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. जलानि धीयन्तेऽत्र—डु+धाञ् (धारणपोषणयोः) अधि० "किः" (३-३-९३)। "व्यक्तं बलीयान् यदि हेतुरागमादपूरयत् सा जलधिं न जाह्नवी" माघ० १२-६१। 2. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ. 3. ಕೊಳ, ಕೆರೆ ಮುಂತಾದುವು.

जलधिकन्या ಜಲಧಿಕನ್ಯಾ (स्त्री०) ಸಮುದ್ರನ ಮಗಳು, ಲಕ್ಷ್ಮಿ. जलधेः कन्या।

जलधिगा ಜಲಧಿಗಾ (स्त्री०) ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ ನದಿ, ಹೊಳೆ. जलधिं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। ಎಲ್ಲಾ ನದಿಗಳೂ ತಾವು ನೇರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಇತರ ದೊಡ್ಡ ನದಿಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

जलधिज ಜಲಧಿಜ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. जलधौ जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। (स्त्री०) **–जा –जाः** 2. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. (वि०) 3. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

जलधितनया ಜಲಧಿತನಯಾ (स्त्री०) ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಸಮುದ್ರ ರಾಜನ ಮಗಳು. जलधेस्तनया। "दिव्यं तेजो जलधितनयास्नेहनित्यानुषक्तम्" हंस० १-३९। एवं **जलधितनु(नू)जा, –पुत्री, –सुता** ಇತ್ಯಾದಿ.

जलनकुल ಜಲನಕುಲ (पुं०) ನೀರುಹಂದಿ, ಉದ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ. जले नकुल इव।

जलनिधि ಜಲನಿಧಿ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಸಾಗರ, ಕಡಲು. जलानि निधियन्तेऽत्र—नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "श्रीसन्निधानरमणीयतरोऽश्व उच्चैरुच्चैःश्रवा जलनिधेरिव जातमात्रः" माघ० ५-५७। 2. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ. 3. ಕೊಳ, ಕೆರೆ ಮುಂತಾದುವು.

जलनिर्गम ಜಲನಿರ್ಗಮ (पुं०) 1. ಜಲಮಾರ್ಗ, ನೀರು ಹರಿಯುವ ಕಾಲುವೆ. 2. ಕೆರೆಯ ತೂಬು, ಕೆರೆಯಿಂದ ಜಮೀನುಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಯಿಸಲು ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ. जलानां निर्गमः।

जलनीली ಜಲನೀಲೀ (स्त्री०) ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. जलं नीलयति—नील+तत्करोति० णिच् "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। "जलनीली तु शैवालः" अम०। स्वार्थे "कः"। **–नीलिका –ನೀಲಿಕಾ.**

जलन्धर ಜಲಂಧರ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. [ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ ಇಂದ್ರನೂ ಒಂದು ಸಲ ಪರಮೇಶ್ವರನ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟರು. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಇಂದ್ರನ ಗರ್ವಭಂಗಕ್ಕಾಗಿ ಅವಧೂತ ವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿ ದಾರಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ನಿಂತನು. ಇಂದ್ರನು "ಪರಮೇಶ್ವರನು ಎಲ್ಲಿರುವನು" ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. ಪರಶಿವನು ಉತ್ತರಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನು ಅವಧೂತನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದನು. ಎತ್ತಿದ ಕೈ ಹಾಗೆಯೇ ನಿಂತಿತು. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಫಾಲನೇತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸುಡಲು ಅಗ್ನಿಯು ಹೊರಟಿತು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಈಶ್ವರನು ಆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡಿದನು. ಅದು ಒಂದು ರಾಕ್ಷಸಶಿಶುವಾಗಿ ಜಲಂಧರನೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಇವನೇ ಜಲಂಧರಾಸುರ.

ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯು ಒಮ್ಮೆ ಜಲಂಧರನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಪಾರ್ವತಿಯಂತಹ ಪತ್ನಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯ ಮತ್ತು ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಿಗೇನು ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಉಬ್ಬಿಸಿದರು. ಕೂಡಲೇ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ತಂದು ತನಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡ ಪರಶಿವನಿಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಲಂಧರನು ಹತನಾದನು.]

जलपक्षिन् ಜಲಪಕ್ಷಿನ್ (पुं०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಕ್ಕಿ.

जलपति ಜಲಪತಿ (पुं०) 1. ವರುಣ, ನೀರಿನ ಒಡೆಯ. जलानां पतिः। [ವರುಣನು ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿ ಐದು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಕಾಲ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಕುರಿತು ಘೋರವಾದ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದನು. ಇವನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಪರಶಿವನು ಇವನ ಕೋರಿಕೆಯಂತೆ ಸಕಲ ನದಿಗಳು ಕೆರೆ ಕೊಳಗಳು ಬಾವಿಗಳು ಸಮುದ್ರದ ರತ್ನಗಳು ಜಲಜಂತುಗಳು ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ವರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ವರುಣನು **ಜಲಪತಿ**ಯಾದನು.] "यदि नाथ प्रसन्नोऽसि भक्तानामनुकम्पन। सर्वसामाधिपत्यं मे देह्यपां यादसामपि। इति श्रुत्वा महेशानः सर्वचिन्तितदः प्रभुः। अभ्यषिञ्चत् ततस्तं च वारुणे परमे पदे। रत्नानामब्धिजातानामब्दानां सरितामपि। सरसां पल्वलानां च वाप्यम्बुस्रोतसामपि। जलाशयानां सर्वेषां प्रतीच्याश्चैव वै दिशः। अधीश्वरः पाशपाणिर्भव सर्वामरप्रियः" काशीखं०। 2. ಸಮುದ್ರ. 3. ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರ. जलं पतिरस्य। ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಜಲಾಧಿದೇವತಾಕವಾದುದು.

जलपथ ಜಲಪಥ (पुं०) 1. ಜಲಮಾರ್ಗ. जलमेव पन्थाः "अः" (५-४-७४)। "इन्द्राद्वृष्टिर्नियमितगदोद्रेकवृत्तिर्यमोऽभूत् यादोनाथः शिवजलपथः कर्मणे नीचराणाम्" रघु० १७-८१। 2. ಕಾಲುವೆ. 3. ನಲ್ಲಿ, ಕೊಳಾಯಿ. 4. ಚರಂಡಿ ಮುಂತಾದುವು. जलस्य पन्थाः।

जलपद्धति ಜಲಪದ್ಧತಿ (स्त्री०) "जलपथ" ನೋಡಿ.

जलपात्र ಜಲಪಾತ್ರ (न०) ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ.

जलपान ಜಲಪಾನ (न०) ನೀರು ಕುಡಿಯುವುದು.

जलपायिन् ಜಲಪಾಯಿನ್ (वि०) ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. जलं पिबति–पा (पाने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

जलपालिका ಜಲಪಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. "आकालिकी शतावर्ता जलदा जलपालिका" वैज०।

जलपित्त ಜಲಪಿತ್ತ (न०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. जलस्य पित्तमिव।

जलपिप्पली ಜಲಪಿಪ್ಪಲೀ (स्त्री०) ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. जलजाता पिप्पली।

जलपिप्पिक ಜಲಪಿಪ್ಪಿಕ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು.

जलपूर ಜಲಪೂರ (पुं०) ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ. जलस्य पूरः। "बृन्दावनविपिने परिसरपरिगतयमुनाजलपूरे विहरति" गीतगो०।

जलपृष्ठजा ಜಲಪೃಷ್ಠಜಾ (स्त्री०) ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. जलस्य पृष्ठे जायते जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

जलप्रपा ಜಲಪ್ರಪಾ (स्त्री०) ಅರವಟ್ಟಿಗೆ. ಯಾತ್ರಿಕರಿಗೆ ಕುಡಿಯುವ ನೀರನು ಕೊಡುವ ಮನೆ. जलदानार्थं प्रपा।

जलप्रपात ಜಲಪ್ರಪಾತ (पुं०) ಜಲಪಾತ, ನೀರು ಧುಮುಕುವುದು. जलस्य प्रपातः।

जलप्रलय ಜಲಪ್ರಲಯ (पुं०) ನೀರಿನಿಂದಾಗುವ ನಾಶ.

जलप्रान्त ಜಲಪ್ರಾಂತ (पुं०) ನೀರಿನ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ.

जलप्राय ಜಲಪ್ರಾಯ(न०)ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪ್ರದೇಶ. जलं प्रायं यत्र।

जलप्रिय ಜಲಪ್ರಿಯ(पुं०)1. ಮೀನು, ಮತ್ಸ್ಯ. 2. ಚಾತಕ ಪಕ್ಷಿ. 3. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. "वराहः सूकरो घोणी वक्रदंष्ट्रो जलप्रियः" वैज०। (वि०)4. ಜಲವು ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. जलं प्रियं यस्य।

जलबन्ध ಜಲಬಂಧ(पुं०) ಅಣೆಕಟ್ಟು, ನೀರನ್ನು ತಡೆಯುವ ಸೇತುವೆ. जलं बध्यतेऽनेन – बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। **–बन्धकः –ಬಂಧಕಃ**. जलं बध्नाति–बन्ध "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

जलबन्धु ಜಲಬಂಧು (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. जलं बन्धुर्यस्य।

जलबिडाल ಜಲಬಿಡಾಲ (पुं०) ನೀರು ಬೆಕ್ಕು.

जलबिन्दु ಜಲಬಿಂದು (पुं०) ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟು.

जलबिम्ब ಜಲಬಿಂಬ (पुंन०) ಬುದ್ಬುದ, ನೀರಿನಗುಳ್ಳೆ, ನೊರೆ. जलस्य बिम्बम्। "जम्बूवज्जलबिम्बवज्जल-जवज्जम्बालवज्जालवत्" उद्भ०।

जलबिल्व ಜಲಬಿಲ್ವ (पुं०) 1. ಕರ್ಕಟ, ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. 2. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. 3. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ ಚೌಕವಾದ ಕೊಳ.

जलबुद्बुद ಜಲಬುದ್ಬುದ (न०) ನೀರಿನ ನೊರೆ, ನೀರಿನ ಮೇಲಿನ ಗುಳ್ಳೆ.

जलब्राह्मी ಜಲಬ್ರಾಹ್ಮೀ (स्त्री०) (ನೀರು) ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು. जले ब्राह्मीव। "मत्स्याक्षी हिलमोचिका। जलब्राह्मी च" त्रिकाण्ड०।

जलभू ಜಲಭೂ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. जलं भवत्यस्मात्–भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। (स्त्री०) 2. ಜಲಾಶಯ, ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ. जलस्य भूः। (वि०)3. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ.

जलभृत् ಜಲಭೃತ್ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. जलं बिभर्ति–डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಕರ್ಪೂರ. (वि०)3. ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಹೂಜಿ, ಬಿಂದಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವು.

जलमक्षिका ಜಲಮಕ್ಷಿಕಾ (स्त्री०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಹುಳ. जलजाता मक्षिका।

जलमद्गु ಜಲಮದ್ಗು (पुं०) ಜಾಲಗಾರಹಕ್ಕಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಲಚರ ಪಕ್ಷಿ. जले मद्गुरिव।

जलमधूक ಜಲಮಧೂಕ (पुं०) ಹಿಪ್ಪೆಮರ, ನೀರಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ವೃಕ್ಷ.

जलमय ಜಲಮಯ (वि०) ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಜಲರೂಪವಾದ. जल "मयट्" (५-४-२१)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–मयी –ಮಯೀ**. "सा वा शम्भोस्तदीया वा मूर्ति-र्जलमयी मम" कुमा० २-६०।

जलमार्ग ಜಲಮಾರ್ಗ(पुं०)1. ಕೊಳಾಯಿ, ನಲ್ಲಿ. जलस्य मार्गः। 2. ಕಾಲುವೆ. 3. ಚರಂಡಿ. 4. ನೀರಿನ ದಾರಿ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ ದಾರಿ. जलमेव मार्गः।

जलमार्जार ಜಲಮಾರ್ಜಾರ (पुं०) ನೀರುಬೆಕ್ಕು.

जलमुच् ಜಲಮುಚ್ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. जलानि मुञ्चति–मुच्लृ (मोक्षणे) "विवप्" (३-२-७६)।

"शङ्खास्पृष्टा इव जलमुचस्त्वादृशा जालमार्गैः" मेघ० २-६। 2. कर्पूर. (वि०) 3. नीरನ್ನು ಬಿಡುವ, ನೀರು ಸುರಿಸುವ. "तीक्ष्णं तपत्यदितिजः शिशिरेऽपि काले नात्यम्बुदा जलमुचोऽचलसन्निकाशाः" बृहत्सं १९-२।

जलमूर्ति ज ल मू र्ति ई (पुं०) ಪರಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. जलं मूर्तिरस्य।

जलमूर्तिका जलमूर्तिका (स्त्री०) ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಮಂಜಿನ ಗಡ್ಡೆ, ಉಷ್ಣವಾಯುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಘನೀಭೂತವಾದ (ಗಟ್ಟಿಯಾದ) ನೀರು.

जलमोद जलमोद (पुं०) ಉಶೀರ, ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. जलयोगेन मोदयति – मुद (हर्षे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

जलयन्त्र जलयंत्र (न०) 1. ನೀರು ಚಿಮ್ಮುವ ಯಂತ್ರ, ಧಾರಾಯಂತ್ರ, ನೀರು ತುಂತುರು ತುಂತುರಾಗಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಯಂತ್ರ. 2. ಪತ, ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ ಯಂತ್ರ. जलोत्क्षेपणार्थं यन्त्रम्। 3. ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಘಟೀಯಂತ್ರ.

जलयन्त्रगृह जलयंत्रगृह (न०) ಸುತ್ತಲೂ ನೀರಿನಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನೆ, ಬೇಸಿಗೆಗಾಗಿ ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನೆ.

जलयात्रा जलयात्रा (स्त्री०) 1. ಶುಭಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನೀರನ್ನು ತರಲು ಹೊರಡುವುದು. ಯಾವ ಶುಭಕಾರ್ಯದಲ್ಲೂ ಜಲಯಾತ್ರೆ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ಅದು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಾಗುವುದು. ತಟಾಗಾದಿಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ದೇವಾಲಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಹೋಮ, ವ್ರತೋತ್ಸರ್ಜನ ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜಲಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. "शान्तिकं पौष्टिकं वापि जलयात्रां विना बुधः। कुरुते यदि वा मोहात्कर्म तस्य च निष्फलम्"। "जलयात्रां पुरा कृत्वा श्रेष्ठं कर्म समाचरेत्"। 2. ಜಲದ ಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ.

जलयान जलयान (न०) ಹಡಗು, ದೋಣಿ. जले यान्ति गच्छन्ति अनेन–या (प्रापणे) करः "ल्युट्" (३-३-११७)।

जलरङ्क जलरंक (पुं०) ಬಕಪಕ್ಷಿ.

जलरङ्कु जलरंकु (पुं०) ಹದ್ದು.

जलरञ्ज जलरंज (पुं०) ಬಕಪಕ್ಷಿ.

जलरस जलरस (पुं०) ಲವಣ, ಉಪ್ಪು. जलप्रधानो रसोऽस्य।

जलराक्षसी जलराक्षसी (स्त्री०) ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಿಂಹಿಕೆಯೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ. [ಲವಣಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ರಾಕ್ಷಸಿಯು ಮೇಲೆ ಹೋಗುವವರ ನೆರಳನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆದು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಸೀತಾನ್ವೇಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟ ಆಂಜನೇಯನು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ ಛಾಯೆಯನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗದಂತೆ ತಡೆದು ಅವನನ್ನು ನುಂಗಲು ಹೋದಾಗ ಬೃಹದಾಕಾರವನ್ನು ತಾಳುತ್ತಿದ್ದ ಅವನ ಆಕಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಗಲವಾಗಿ ಇವಳೂ ಬಾಯನ್ನು ತೆರೆಯುತ್ತಿರಲು ಕೂಡಲೇ ಆಂಜನೇಯನು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ಬಾಯಲ್ಲಿ ನುಗ್ಗಿ ಅವಳ ಮರ್ಮಗಳನ್ನು ನಖಿಗಳಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿ ಸಂಹರಿಸಿದನು.] रामा०।

जलराशि जलराशि (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. जलानां राशिरत्र। "समक्रमः समविषमेष्वथ क्षणात् क्षमातलं बलजलराशिरानशे" माघ० १७-४६। 2. ನೀರಿನ ರಾಶಿ. "रुचिरपल्लवपुष्पलतागृहैरुपलसज्जलजैर्जलराशिभिः" किरा० ५-१९।

जलरुण्ड जलरुंड (पुं०) 1. ನೀರಿನ ಸುಳಿ. 2. ಸಣ್ಣ ತುಂತುರು. 3. ಸರ್ಪ. ಹಾವು. "जलरुण्डो जलावर्ते पयोरेणौ भुजङ्गमे" मेदि०।

जलरुह्, जलरुह् (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ ಹೂವು. जले रोहति–रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. **–रुहम् –रुहम्**. रुह "कः" (३-१-१३५)।

जलरूप जलरूप (पुं०) 1. ಮಕರ, ಮೊಸಳೆ. जलस्य रूपमिव रूपं यस्य। "जलरूपस्तु मकरो मरोलिरसिदंष्ट्रकः" त्रिकाण्ड०। 2. ನೀರಿನ ರೂಪ.

जललता जललता (स्त्री०) ತರಂಗ, ಅಲೆ, ನೀರಿನ ಬಳ್ಳಿ. जलस्य लतेव। "वीची जललता शुण्डिः" हारा०।

जललेखा जललेखा (स्त्री०) ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಎಳೆದ ಗೆರೆ.

जलवत् जलवत् (वि०) ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ.

जलवरण्ट जलवरंट (पुं०) ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಗುಳ್ಳಿ, ಮೊಡವೆ. जलप्रधानो वरण्टः।

जलवल्कल जलवल्कल (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಡಲು ಹಕ್ಕಿ, ನೀರು ಕಾಗೆ. जलस्य वल्कल इव।

जलवानीर जलवानीर (पुं०) ಅಂಬುವೇತಸ, ನೀರು ಹಬ್ಬಿಗಿಡ. जलजातो वानीरः।

जलवायस ಜಲವಾಯಸ (पुं०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೀನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಹಕ್ಕಿ, ಜಾಲಗಾರ ಹಕ್ಕಿ. जले वायस इव।

जलवास ಜಲವಾಸ (पुं०) 1. ಉಶೀರ, ಲಾಮಂಚ. जलं वास्यते सुरभीक्रियतेऽनेन – वास (उपसेवायाम्) + णिच् "घः" (३-३-११८)। 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು.

जलवासिन् ಜಲವಾಸಿನ್ (वि०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ.

जलवाह ಜಲವಾಹ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. जलं वहति – वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "जलवाहावलयः शिरोरुहेभ्यः" माघ० २०-६६। 2. ನೀರನ್ನು ಹೊರುವ.

जलवाहक ಜಲವಾಹಕ (वि०) ನೀರು ಹೊರುವ.

जलवृश्चिक ಜಲವೃಶ್ಚಿಕ (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

जलवेतस ಜಲವೇತಸ (पुं०) ಅಂಬುವೇತಸ, ನೀರುಹಬ್ಬಿಗಿಡ.

जलव्यध ಜಲವ್ಯಧ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "कङ्कत्रोटो जलव्यधः" त्रिकाण्ड०।

जलव्याल ಜಲವ್ಯಾಲ (पुं०) 1. ನೀರುಹಾವು. 2. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಕ್ರೂರ ಪ್ರಾಣಿ. जलस्थो व्यालः।

जल(ले)शय ಜಲ(ಲೇ)ಶಯ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. जले शेते – शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। सप्तम्या वा "अलुक्" (६-३-१४)।

जलशयन ಜಲಶಯನ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. जलं शयनमस्य।

जलशायिन् ಜಲಶಾಯಿನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. जले शेते – शीङ् (स्वप्ने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

जलशुक्ति ಜಲಶುಕ್ತಿ (स्त्री०) ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. जलस्य शुक्तिरिव।

जलशूक ಜಲಶೂಕ (न०) ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. जलस्य शूकमग्रमिव।

जलशूकर ಜಲಶೂಕರ (पुं०) ಮೊಸಳೆ. जलस्य शूकर इव।

जलसमुद्र ಜಲಸಮುದ್ರ (पुं०) ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು. जलमयः समुद्रः। "जम्बूद्वीप" ನೋಡಿ.

जलसर्पिणी ಜಲಸರ್ಪಿಣೀ (स्त्री०) ಜಿಗಣೆ. जले सर्पति – सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

जलसूचि ಜಲಸೂಚಿ (स्त्री०) 1. ಜಿಗಣೆ. 2. ನೀರುಬೆಕ್ಕು. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 4. ಕಾಗೆ. 5. ಹದ್ದು. 6. ಕಡಲ ಹಂದಿ. "जलसूचिः शिशुमारे त्रोटिमत्स्ये जलौकसि। कङ्कशृङ्गाटयोश्चापि" हेम०।

जलसेक ಜಲಸೇಕ (पुं०) ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು.

जलस्तम्भ ಜಲಸ್ತಂಭ (पुं०) ನೀರನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. स्तम्भु (रोधने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

जलस्तम्भन ಜಲಸ್ತಂಭನ (न०) 1. ನೀರನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. जलस्य स्तम्भनम् – स्तम्भु (रोधने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ನೀರನ್ನು ತಡೆಯುವ ಮಂತ್ರ ಮೊದಲಾದುದು. जलं स्तम्यतेऽनेन – स्तम्भु कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

जलस्थ ಜಲಸ್ಥ (वि०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ. जले तिष्ठति ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

जलस्थान ಜಲಸ್ಥಾನ (न०) ಸರೋವರ, ಕೊಳ, ಜಲಾಶಯ.

जलह ಜಲಹ (न०) ನೀರು ಚಿಮ್ಮುವ ಯಂತ್ರಗೃಹ, ನೀರು ತುಂತುರು ತುಂತುರಾಗಿ ಬೀಳುವ ಸ್ನಾನಗೃಹ.

जलहस्तिन् ಜಲಹಸ್ತಿನ್ (पुं०) ನೀರು ಆನೆ.

जलहरण ಜಲಹರಣ (न०) ನೀರನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದು.

जलहारिन् ಜಲಹಾರಿನ್ (वि०) ನೀರನ್ನು ಹೊರುವವನು. जलं हरति – हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-हारिणी -ಹಾರಿಣೀ.**

जलहास ಜಲಹಾಸ (पुं०) 1. ಫೇನ, ನೊರೆ. 2. ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. जलस्य हास इव। "समुद्रकफहिण्डीरजलहासस्तु फेनके" त्रिकाण्ड०।

जलहोम ಜಲಹೋಮ (पुं०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಲ್ಪಡುವ ವೈಶ್ವದೇವಾದಿ ಹುತಶೇಷ. जले क्षिप्तः होमः।

जलह्रद ಜಲಹ್ರದ (पुं०) ನೀರಿನ ಮಡು, ನೀರು ತುಂಬಿರುವ ಹಳ್ಳ.

जलाकर ಜಲಾಕರ (पुं०) ನೀರಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಚಿಲುಮೆ.

जलाका ಜಲಾಕಾ (स्त्री०) ಜಿಗಣೆ. जले आकायति – आ + कै (शब्दे) "कः" (३-१-१३६)।

जलाकाश ಜಲಾಕಾಶ (पुं०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿರುವ ಆಕಾಶ. जले प्रतिबिम्बितः आकाशः।

जलाक्षी ಜಲಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) ನೀರು ಹಿಪ್ಪಲಿ. जलमक्षणोति व्याप्नोति – अक्षू (व्याप्तौ) "अण्" (३-२-१)।

जलाखु जलाखु (पुं०) नीरुबेकु. "उद्वस्तु जलमार्जारजलाखुनकुलप्लवाः" त्रिकाण्ड०।

जलागम जलागमः (पुं०) वृष्टि, मळे. "तपति प्रावृषि नितरामम्यर्णजलागमो दिवसः" रत्ना० ३-१०।

जलाञ्चल जलाञ्चल (न०) 1. शैवाल, पाचि. 2. तानागि नीरु होरटु हरियुवुदु. "जलाञ्चलं स्वतो वारिनिर्गमे शैवलेऽपि च" मेदि०।

जलाञ्जलि जलाञ्जलिः (पुं०) 1. नीरिनिंद तुंबिद बोगसे. जलपूर्णोऽञ्जलिः। 2. पितृगळिगे कोडुव तर्पणद नीरु. "कुपुत्रमासाद्य कुतो जलाञ्जलिः"।

जलाटन जलाटनः (पुं०) 1. रणहद्दु. जले अटति—अट (गतौ) "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। (न०) 2. नीरिनल्लि संचरिसुवुदु. जले अटनम्। (स्त्री०) –अटनी –अटनिः. 3. जिगळे. "जलाटनो लोहपृष्ठे जलौकायां जलाटनी" मेदि०।

जलाढ्य जलाढ्यः (वि०) नीरिनिंद तुंबिरुव, यावागलू नीरु निंकिरुव. जलैराढ्यः।

जलाण्टक जलाण्टकः (पुं०) नक्रराज, ऒंदु दोड्ड जलचर प्राणि, दोड्ड जातिय मोसळे. "ग्राहो जलकिराटश्च नक्तराजो जलाण्टकः" हारा०।

जलाण्डक जलाण्डकः (पुं०) मोट्टेयोडेदु होरक्के बंद मिनु, शेंगडि. जले अण्ड इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "पोताधानं तु स्याज्जलाण्डकम्" त्रिकाण्ड०।

जलात्मक जलात्मकः (वि०) 1. जलमयवाद, नीरिनिंद तुंबिरुव. (स्त्री०) –आत्मिका –आत्मिका. 2. जिगळे.

जलात्यय जलात्ययः (पुं०) शरत्काल. जलस्यात्ययो यत्र।

जलाधार जलाधारः (पुं०) तटाक, केरे. जलानामाधारः। "तथात्मैको ह्यनेकश्च जलाधारेष्विवांशुमान्" याज्ञ० ३-१४४।

जलाधिदैवत जलाधिदैवतः (पुंन०) 1. नीरिगे अधिष्ठान देवते, वरुण. जलस्य अधिदैवतम्। (न०) 2. जलदेवताकवाद पूर्वाषाढा नक्षत्र. जलमधिदैवतमस्य।

जलाधिप जलाधिपः, –अधिपतिः –अधिपतिः (पुं०) 1, वरुण. जलस्याधिपः अधिपतिर्वा। "नाशक्नोदग्रतः स्थातुं विप्रचित्तेर्जलाधिपः" हरिवं०।

जलाध्यक्ष जलाध्यक्षः (पुं०) नीरिन यजमान, वरुण.

जलान्तक जलान्तकः (पुं०) 1. सप्तसमुद्रगळल्लि ऒंदाद जलसमुद्र. जलमेवान्तो यस्य "कप्" (५-४-१५४)। (1) लवणः, (2) इक्षुः, (3) सुरा, (4) सर्पिस्, (5) दधि, (6) दुग्धम् मत्तु (7) जलम् इवु सप्तसमुद्रगळु. इवुगळल्लि जलसमुद्रवे कॊनेयदाबुदरिंद ई हेसरु. "लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलान्तकाः" त्रिकाण्ड०। 2. सत्यभामेयल्लि हुट्टिद श्रीकृष्णन मक्कळल्लॊब्बनु.

जलाम्बिका जलाम्बिका (स्त्री०) कूप, बावि. "प्रहिरन्धूर्जलाम्बिका" हारा०।

जलायुका जलायुका (स्त्री०) जिगळे. जलमायुरस्याः "कप्" (५-४-१५४)। पृषो०।

जलार्णव जलार्णवः (पुं०) सिहिनीरिन समुद्र.

जलार्थिन् जलार्थिन् (वि०) नीरन्नु अपेक्षिसुव, बायारिकेयुळ्ळ. जलमर्थयते—अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –अर्थिनी –अर्थिनिः.

जलार्द्र जलार्द्रः (न०) 1. ऒद्दॆबट्टॆ. जलेन आर्द्रम्। (वि०) 2. नीरिनिंद ऒद्दॆयाद. "पुष्पासारैः स्नपयतु भवान् व्योमगङ्गाजलार्द्रैः" मेघ० १-४३। (स्त्री०) –र्द्रा –आर्द्रा. 3. नीरु चिमुकिसल्पट्ट बीसणिगे. "सचन्दनाम्भःकणकोमलैस्तथा वपुर्जलार्द्रापवनैर्न निर्ववौ" माघ० १-६५।

जलालुक जलालुकः (न०) तावरेगड्डे. जलस्यालुरिव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

जलालुका जलालुका (स्त्री०) जिगळे.

जलालोका जलालोका (स्त्री०) जिगळे.

जलावर्त जलावर्तः (पुं०) नीरिन सुळि. जलस्य आवर्तः।

जलाशय जलाशयः (पुं०) 1. केरे, तटाक. 2. कॊळ. 3. समुद्र, कडलु. जलम् आशेतेऽत्र—शीङ् (स्वप्ने) "घः" (३-३-११८)। 4. नीरिन मडु, नीरु

ತುಂಬಿರುವ ಪಳ್ಳ. "कुशेशयैरत्र जलाशयोषिता मुदा रमन्ते कलभा विकस्वरैः" माघ० ४-३३। 5. ಬಾವಿ. (न०) 6. ಉಶೀರ, ಲಾಮಂಚ. "जलाशयो जलाधारे स्यादुशीरे नपुंसकम्" मेदि०।

जलाश्रय ಜಲಾಶ್ರಯ (पुं०) 1. ಕೆರೆ. 2. ಕೊಳ. 3. ನೀರನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿ ಇಡುವ ಸ್ಥಳ. 4. ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲು. 5. ಬಾವಿ.

जलाश्व ಜಲಾಶ್ವ (पुं०) ನೀರುಕುದುರೆ.

जलाष्ठीली ಜಲಾಷ್ಠೀಲೀ (स्त्री०) ಸರೋವರ, ಪುಷ್ಕರಿಣಿ. ಜಲೇನಾಷ್ಠೀಲಾ। "जलकूपी जलाष्ठीली तलकं पुष्करिण्यपि" हारा०।

जलासुका ಜಲಾಸುಕಾ (स्त्री०) ಜಿಗಣೆ.

जलाह्वय ಜಲಾಹ್ವಯ (पुं०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ.

जलु(लू)का ಜಲು(ಲೂ)ಕೀ (स्त्री०) ಜಿಗಣೆ.

जलेचर ಜಲೇಚರ (पुं०) "जलचर" ನೋಡಿ.

जलेज ಜಲೇಜ (न०) "जलज" ನೋಡಿ. "उच्छ्वासीनि जलेजानि दुन्वन्त्यदयितं जनम्" भट्टि० ६-७४।

जलेन्द्र ಜಲೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ನೀರಿನ ಅಧಿಪತಿ, ವರುಣ. जलानामिन्द्रः। 2. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು.

जलेन्धन ಜಲೇಂಧನ (पुं०) ಬಡಬಾಗ್ನಿ. जलान्येवेन्धनानि यस्य।

जलेभ ಜಲೇಭ (पुं०) ನೀರು ಆನೆ. जलजातः इभः। "प्रस्फुरत्तिमिजलेभजिह्मगः क्षिप्तरत्ननिकरो महोदधिः" बृहत्सं० १२-४। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **जलेभी** ಜಲೇಭೀ.

जलेला ಜಲೇಲಾ (स्त्री०) ಸ್ಕಂದನನ್ನು ಸಲಹಿದ ಸಪ್ತ ಮಾತೃಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬಳು.

जलेश ಜಲೇಶ (पुं०) "जलेन्द्र" ನೋಡಿ. "कालं गतिं तेऽखिलदेवतात्मनो दिशश्च कर्णौ रसनं जलेशम्" भाग० ८-७-२६।

जलेशय ಜಲೇಶಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. जले शेते — शीङ् (स्वप्ने) अधि० "अच्" (३-२-१५)। अलुक् सप्तम्याः (६-३-१८)। "सप्तसामोपगीतं त्वां सप्तार्णव-जलेशयम्। सप्तार्चिर्मुखमाचख्युः सप्तलोकैकसंश्रयम्" रघु० १०-२१। 2. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. स्त्रियाम् "टाप्"। योपधत्वात् न ङीप्। (वि०) 3. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವ, ಜಲದಲ್ಲಿರುವ. "यस्य बृंहितशब्देन कूर्मोऽप्यन्तर्जलेशयः" भा० आदि० २९-२९।

जलेश्वर ಜಲೇಶ್ವರ (पुं०) 1. ವರುಣ. जलानामीश्वरः। 2. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. "यमकुबेरजलेश्वरवज्रिणां समधुरं मधुरश्चितविक्रमम्" रघु० ९-२४।

जलोच्छ्वास ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸ (पुं०) 1. ಕೋಡಿ, ಕೆರೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ನೀರು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ. जलान्युच्छ्वसन्त्येभिः — उद्+श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಹೆಚ್ಚು ನೀರು ಕೆರೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. ಭಾವೇ "घञ्" (३-३-१८)।

जलोदर ಜಲೋದರ (न०) ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. जलप्रधानमुदरं यस्मात्।

जलोद्धतगति ಜಲೋದ್ಧತಗತಿ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. जलेनोद्धता गतिरस्य। **इदर लक्षणः** "रसैर्जसजसा जलोद्धतगतिः" वृ० र०। ಜಗಣ ಸಗಣ ಜಗಣ ಸಗಣಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಇರಬೇಕು. **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

ज	स	ज	स
।0।	।।0	।0।	।।0

जलौकस् ಜಲೌಕಸ್ (स्त्री० ब० व०) 1. ಜಿಗಣೆ. जलमोकोयासाम्। "स्त्रियाम् भूम्नि जलौकसः" अम०। (वि०) 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ.

जलौकस ಜಲೌಕಸ (पुं०) ಜಿಗಣೆ. जलमोकः स्थानमस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

जलौका ಜಲೌಕಾ (स्त्री०) ಜಿಗಣೆ. जलमोकः (अदन्तः) यस्याः।

जल्प–व्यक्तायां वाचि (भ्वा० पर० सक० से०)। जल्पति। जजल्प। जल्पिता। जल्पिष्यति। जल्पतु। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾತನಾಡು. 2. ಹರಟು, ವಟಗುಟ್ಟು. 3. ಮಾತಾಡು, ಸಂಭಾಷಣೆಮಾಡು. 4. ಹೇಳು.

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अनु+जल्प = अनुजल्पति। ಒಬ್ಬ ಮಾತಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಮಾತಾಡು, ಅನುಸರಿಸಿ ಮಾತಾಡು. "**क्वचिद्धसन्त्यां हसति जल्पन्त्यामनुजल्पति**" भाग० ४-२५-५८।

(2) अभि+जल्प = अभिजल्पति। ಪರಸ್ಪರ ಎದುರಾಗಿ ಮಾತಾಡು. "अन्योन्यमभिजल्पतः" रामा०।

(3) प्रति + जल्प = प्रतिजल्पति। ಎದುರು ಮಾತಾಡು, ಬದಲು ಹೇಳು, ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಹೇಳು. "भारत प्रतिजल्पन्ति सदा तूत्तमपूरूषाः" भा० सभा०।

जल्प ಜಲ್ಪ (पुं०) ಮಾತು, ಉಕ್ತಿ. जल्प (व्यक्तायां वाचि) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "इति प्रियां वल्गुविचित्रजल्पैः स सान्त्वयित्वाच्युतमित्रसूतः" भाग० १-७-१७।

जल्पक ಜಲ್ಪಕ (वि०) ಹರಟುವವನು, ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. जल्प (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वाचको जल्पको वा धृष्टः पार्श्वे भवति च वसन् दूरतोऽप्यप्रगल्भः" भर्तृ० १-४७।

जल्पत् ಜಲ್ಪತ್ (वि०) ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. जल्प (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "किमपि किमपि मन्दं मन्दमासत्तियोगादविरलितकपोलं जल्पतोरक्रमेण" उ० रा० १-२७। "तत्प्रयोजककर्तृत्वमुपैति मम जल्पतः" माघ० २-७१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जल्पन्ती ಜಲ್ಪಂತೀ.**

जल्पन ಜಲ್ಪನ (न०) 1. ಭಾಷಣ, ಮಾತು. जल्प (व्यक्तायां वाचि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अनिमित्तभङ्गचलनस्वेदाश्रुनिपातजल्पनाद्यानि" बृहत्सं० ४६-८। (वि०) 2. ಮಾತಾಡುವ. जल्प "ल्युः" (३-१-१३४)।

जल्पाक ಜಲ್ಪಾಕ (पुं०) 1. ಹರಟುವವನು, ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. जल्प (व्यक्तायां वाचि) "षाकन्" (३-२-१५५)। 2. ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् षित्वात् "ङीष्" (४-१-४१)। **जल्पाकी ಜಲ್ಪಾಕೀ.** "जल्पाकीभिः सहासीनः स्त्रीभिः प्रजविना त्वया" भट्टि० ७-११।

जल्पित ಜಲ್ಪಿತ (न०) 1. ಮಾತು. जल्प (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. जल्प कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

जल्पिन् ಜಲ್ಪಿನ್ (वि०) ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. जल्पति – जल्प (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)।

जल्प्य ಜಲ್ಪ್ಯ (वि०) 1. ಹರಟೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. जल्प (व्यक्तायां वाचि) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

जव ಜವ (पुं०) 1. ವೇಗ. जु (सौत्रधातुः) "अप्" (३-३-५७)। "उपारताः पश्चिमरात्रिगोचरादपारयन्तः पतितुं जवेन गाम्" किरा० ४-१०। (वि०) 2. ವೇಗವುಳ್ಳ. जवोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "एतस्मिन्नधिकपयःश्रियं वहन्त्यः संक्षोभं पवनभुवा जवेन नीताः" माघ० ४-५९।

जवन ಜವನ (वि०) 1. ವೇಗದ ನಡಗೆಯುಳ್ಳ. जु (सौत्रधातुः) "युच्" (३-२-१५०)। "विशिखान्तरापि व्यतिपपात सपदि जवनैः स वाजिभिः" माघ० १५-७०। (न०) 2. ವೇಗ. जु (सौत्रधातुः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (पुं०) 3. ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಕುದುರೆ. "जवनं तु स्यदे वेगिहये ना वेगिनित्रिषु" मेदि०।

जवनिका ಜವನಿಕಾ (स्त्री) ತೆರೆ, ಪರದೆ. जवत्यस्याम्–जु "ल्युट्" (३-३-११७)। स्वार्थे "कन्"। "ङीप्" (४-१-१५)। "समीरशिशिरः शिरःसु वसतां सतां जवनिका निकामसुखिनाम्" माघ० ४-५४।

जवनिमन् ಜವನಿಮನ್ (पुं०) ವೇಗ. जवनस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२३)।

जवनी ಜವನೀ (स्त्री०) 1. ತೆರೆ, ಪರದೆ. 2. ಯವನ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು.

जवस ಜವಸ (न०) ಹುಲ್ಲು. जूयते भक्षार्थं प्राप्यते–जु "असच्" बाहु०।

जवा ಜವಾ (स्त्री०) ದಾಸಿವಾಳದ ಹೂವು.

जविन् ಜವಿನ್ (पुं०) 1. ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಜಿಂಕೆ. (वि०) 2. ವೇಗವುಳ್ಳ, ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. जवोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अविमार्ष्वाश्चिन्नपरस्परोपमश्चिन्निरेणुकेतुवसनाः पताकिनः" माघ० १३-४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **जविनी ಜವಿನೀ.**

जसु ಜಸು (पुं०) ಗುಣ, ಮೇಲ್ಮೆಯ ಮಟ್ಟ, ದರ್ಜೆ. "गुणे जसुः" वैज०।

जसुरि ಜಸುರಿ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಶನಿ. "जसुरिः पावके शनौ" वैज०।

जहत् ಜಹತ್ (वि०) ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. ओ हाक् (त्यागे) "शतृ" (३-२-१२४)। "पपात पूर्वा जहतो विजिह्मतां वृषोपभुक्तान्तिकसस्यसम्पदः" किरा० ४-१८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)।

जहत्स्वार्था ಜಹತ್ಸ್ವಾರ್ಥಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಜಹತ್ಸ್ವಾರ್ಥಲಕ್ಷಣೆ, ಲಕ್ಷಣ ಲಕ್ಷಣೆ. ಜಹತ್ ಸ್ವಾರ್ಥೌ ಯಾಮ್। ಪದಗಳು ಸ್ವಾರ್ಥ (ಶಕ್ಯಾರ್ಥ) ಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು "**ಜಹತ್ಸ್ವಾರ್ಥ**" ವಾಗುವುದು. "आयुर्घृतम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ आयुः ಪದವು ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು आयुः साधनम् ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ "**ಜಹತ್ಸ್ವಾರ್ಥಾ**" ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣೆ.

जहदजहल्लक्षणा ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದ ಏಕದೇಶ (ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗ)ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಏಕದೇಶಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವಯವಿರುವ ಒಂದು ವಿಧ ಲಕ್ಷಣೆ. जहच्च अजहच्च स्वार्थौ यामू। "सोऽयं देवदत्तः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಗಿನಕಾಲದ ಮತ್ತು ಈಗಿನಕಾಲದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ದೇವದತ್ತ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದ ಏಕದೇಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "**जहदजहल्लक्षणा**"।

जहल्लक्षणा जहल्लक्ष्णा (ಸ್ತ್ರೀ०) ಜಹತ್ಸ್ವಾರ್ಥ ಲಕ್ಷಣೆ. "जहत्स्वार्था" ನೋಡಿ.

जह्नु जह्नु (ಪುಂ०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಜರ್ಷಿ, ಚಂದ್ರವಂಶದ ಅಜಮೀಢ ರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. ಈತನ ತಾಯಿ ಕೇಶಿನಿ. [ಈ ರಾಜನು ಕುಶಿಕವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷ. ಭಗೀರಥನು ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಕರೆತರುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಈ ರಾಜನ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯೊಳಗೆ ಗಂಗೆಯು ನುಗ್ಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಕುಪಿತನಾದ ರಾಜನು ಗಂಗೆಯನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು. ಅದರಿಂದ ಖಿನ್ನನಾದ ಭಗೀರಥನು ರಾಜನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಾಗಿ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಜಹ್ನುರಾಜನು ಗಂಗೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಕಿವಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಗಂಗೆಗೆ जाह्नवी, जह्नुकन्या, जह्नुतनया ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರಾದವು.] 2. ವಿಷ್ಣು. ओ हाक् (त्यागे) "नुः" धातोः द्वित्वं अभ्यासस्य ह्रस्वः चुत्वं च (उ० ३-३६)। "अभक्तेष्वात्ममाहात्म्यनिह्नुतेर्जह्नुरुच्यते" इति निरुक्तिः। "सत्कर्ता सत्कृतः साधुर्जह्नुर्नारायणो नरः" वि० स०।

जह्नुकन्या ಜಹ್ನುಕನ್ಯಾ, -तनया -ತನಯಾ, -सुता -ಸುತಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಗಂಗಾನದಿ. जह्नोः कन्या तनया सुता वा। "विविक्तेऽस्मिन्नगे भूयः प्लाविते जह्नुकन्यया" किरा० ११-३६।

जह्नुसप्तमी ಜಹ್ನುಸಪ್ತಮೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ವೈಶಾಖ ಶುದ್ಧ ಸಪ್ತಮಿ. ಜಹ್ನುರಾಜನು ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಪುನಃ ಕಿವಿಯಿಂದ ಬಿಟ್ಟ ದಿವಸವಿದು. ಈ ಸಪ್ತಮಿಯು ಗಂಗಾಪೂಜೆಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು. "वैशाखशुद्धसप्तम्यां जह्नुना मुनिना पुरा। क्रोधात् पीता पुनस्त्यक्ता कर्णरन्ध्रात्तु दक्षिणात्। तस्यां समर्चयेद्देवीं गङ्गां भुवनमेखलाम्। स्नात्वा सम्यग्विधानेन स धन्यः सुकृती नरः" वराहपु०।

जा जा (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ತಾಯಿ. 2. ಮೈದುನನ ಹೆಂಡತಿ. जनी (प्रादुर्भावे) "डः" बाह्म०। 3. ದೇವತೆಗಳ ಸೇನೆ. 4. ಯೋನಿ. 5. ಸಮುದ್ರದ ತೀರಪ್ರದೇಶ. "जा स्त्रियां देववाहिन्यां योनिसागरवेलयोः" नानार्थर०।

जागत जागत (ವಿ०) 1. ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ. 2. ಪೃಥ್ವೀಸಂಬಂಧವಾದ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ. जगत्यां भवः "अण्" (४-३-५३)।

जागर जागर (ಪುಂ०) 1. ಜಾಗರಣೆ, ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದೆ ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವುದು. जागृ (निद्राक्षये) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "आरुरोह कुमुदाकरोपमां रात्रिजागरपरो दिवाशयः" रघु० १९-३४। 2. ಯುದ್ಧಕವಚ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡುವ ಅಂಗಿ, "उरश्छदः कङ्कटको जागरः कवचोऽस्त्रियाम्" अम०।

जागरक जागरक (ವಿ०) ನಿದ್ದೆಯಿಲ್ಲದ, ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವ, जागृ (निद्राक्षये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

जागरण जागरण (ನ०) 1. ಎಚ್ಚರ, ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. जागृ (निद्राक्षये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವುದು. जागृ+णिच् "ल्युट्"।

जागरणीय जागरणीय (ವಿ०) 1. ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಇರಬೇಕಾದ. 2. ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. जागृ (निद्राक्षये) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. जागृ+णिच् "अनीयर्"। जागृ "तव्यः" (३-१-९६)। **जागरितव्यः जागरितव्यः**. जागृ+णिच् "तव्यः"। **जागरयितव्यः जागरयितव्यः**.

जागरयत् जागरयत् (ವಿ०) ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವ. जागृ (निद्राक्षये)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ती**. "शानच्" (३-२-१२४)। **जागरयमाणः जागरयमाणः**.

जागरित ಜಾಗರಿತ (न०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು. जागृ (निद्राक्षये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವುದು. जागृ+णिच् "क्तः"। (वि०) 3. ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ. जागृ (निद्राक्षये) "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. जागृ + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

जागरितवत् ಜಾಗರಿತವತ್ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ, ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎದ್ದಿರುವ. जागृ (निद्राक्षये) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿದ, ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿದ. जागृ+णिच् "क्तवतुः"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जागरितवती ಜಾಗರಿತವತೀ.**

जागरा ಜಾಗರಾ (स्त्री०) ಎಚ್ಚರ, ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಜಾಗರಣೆ. जागृ वा "अः" (वा० ३-३-१०१)। पक्षे "शः"। "यक्" (३-१-६७)। **जागर्या ಜಾಗರ್ಯಾ.**

जागरितृ ಜಾಗರಿತೃ (वि०) ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ, ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವ. जागृ (निद्राक्षये) "तृन्" (३-२-१३५)। "ज्ञानाभ्यासाज्जागरिता जिज्ञासार्थमनन्तरम्" भा० शान्ति० २१८-३।

जागरिन् ಜಾಗರಿನ್ (वि०) ಎಚ್ಚರವುಳ್ಳ, ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ. जगरोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

जागरूक ಜಾಗರೂಕ (वि०) ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ, ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ. जागृ (निद्राक्षये) "ऊकः" (३-२-१६५)। "भुवनत्रयकार्यंजागरूकः स परं तत्र परः पुमानजागः" माघ० २०-३६।

जागर्ति ಜಾಗರ್ತಿ (स्त्री०) ಜಾಗರಣೆ, ಎಚ್ಚರ, ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. जागृ (निद्राक्षये) "क्तिन्" (३-३-९४)। गुणः (७-३-८५)।

जागर्या ಜಾಗರ್ಯಾ (स्त्री०) "जागरा" ನೋಡಿ.

जागुड ಜಾಗುಡ (पुं० ब० व०) 1. ಜಾಗುಡದೇಶ. 2. ಜಾಗುಡ ದೇಶದ ಜನರು. "अवनिं जागुडकुङ्कुमाभिताम्रैः" माघ० २०-३। (न०) 3. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. (वि०) 4. ಜಾಗುಡ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವ.

जागृ – निद्राक्षये (अदा० पर० अक० से०)। जागर्ति जागृतः जाग्रति। जागर्षि जागृथः जागृथ। जागर्मि जागृवः जागृमः। जागरां चकार, –बभूव, –आस। जजागार जजागरतुः जजागरुः। जागरिता। जागरिष्यति। जागर्तु / जागृतात् } जागृताम् जाग्रतु।

जागृहि। जागराणि। अजागः। जागृयात्। जागर्यात्। अजागरीत्। अजागरिष्यत्। ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು, ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಏಳು.

भावे:—जागर्यते। जागरांचक्रे, –बभूवे, –आसे, जजागरे। जागारिता, जागरिता। जागारिष्यते, जागरिष्यते। जागर्यताम्। अजागर्यत। ೧ಭ್ಯಾದಿ.

णिचि:—जागरयति, –ते। जागरयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। जागरयिता। जागरयिष्यति, –ते। जागरयतु, –ताम्। ೧ಭ್ಯಾದಿ.

ण्यन्तात् कर्मणि:—जागर्यते। जागरयांचक्रे, –बभूवे, –आसे। जागरयिता, जागरिता। जागरयिष्यते, जागरिष्यते। जागर्यताम्। ೧ಭ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—जागरितव्यम्। जागरणीयम्। जागर्यम्। जागरितः। जागरितवान्। जाग्रत्, जाग्रती। जागरितुम्। जागरितम्। जागरणम्। जागरित्वा। प्रजागर्य।

ण्यन्तात् कृत्सु:—जागरयितव्यः। जागरणीयः। जागर्यः। जागरितः। जागरितवान्। जागरयन्, जागरयन्ती, जागरयमाणः। जागरितुम्। जागरितम्। जागरणम्। जागरयित्वा। प्रजागर्य।

जागृवि ಜಾಗೃವಿ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. जागृ (निद्राक्षये) "क्विन्" (उ० ४-५४)। ರಾಜನು ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (वि०) 3. ಜಾಗರಣೆಯ ಸ್ವಭಾವದ, ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ.

जागृत ಜಾಗೃತ (वि०) ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ. जागृ (निद्राक्षये) "क्तः" (३-४-७२)।

जाग्रत् ಜಾಗ್ರತ್ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವ, ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ. जागृ (निद्राक्षये) "शतृ" (३-२-१२४)। "क्षयितापदि जाग्रतोऽपि नित्यं ननु तत्रैव हि तेऽभवन्निषण्णाः" माघ० २०-३४। 2. ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವ, ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದಿರುವ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಗಮನಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जाग्रती ಜಾಗ್ರತೀ.** "अयं दरिद्रो भवितेति वैधसीं लिपिं ललाटेऽर्थिजनस्य जाग्रतीम्" नैष० १-१५।

जाग्रिया ಜಾಗ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಎಚ್ಚರ, ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಜಾಗರಣೆ.

जाघनी ಜಾಘನೀ (स्त्री०) 1. ತೊಡೆ. जघनस्य समीपम् "अण्" (५-२-७०)। "क्षुधार्तश्चात्तुमभ्यागात् विश्वामित्रः श्वजाघनीम्" मनु० १०-१०८। 2. ಪುಚ್ಛ, ಬಾಲ.

जाङ्गल जाङ्गल (पुं०) 1. तित्तिरिपक्षि, कपिंजलपक्षि. गौजगहक्कि. 2. अरण्यद मृगगळ मांस. 3. अरण्यदल्लिरुव नीरु. (पुं० ब० व०) 4. जाङ्गल देश, मध्यप्रदेशद ऒंदु प्रान्त. (वि०) 5. अरण्यदल्लि हुट्टिद, काडिनल्लिरुव. जङ्गले भव: "अण्" (४-३-५३)। (स्त्री०) **-ली -लीं**. 6. नसुगुन्निगिड.

जाङ्गलपथिक जाङ्गलपथिक (वि०) 1. अरण्यमार्गदिंद तरल्पट्ट. 2. अरण्यमार्गदिंद होगुव. जङ्गलपथेन आहृतं तेन गच्छति वा "ठञ्" (वा० ५-१-७७)।

जाङ्गुल जाङ्गुल (न०) विष.

जाङ्गुलि जाङ्गुलि (पुं०) विषवैद्य.

जाङ्गुलिक जाङ्गुलिक (पुं०) विषवैद्य. जाङ्गुल्या दीव्यति "ठक्" (४-४-२)।

जाङ्गुली जाङ्गुलीं (स्त्री०) विषविद्य. जाङ्गुलस्य विषस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "जाङ्गुली विषविद्यायाम्" मेदि०।

जाङ्घ जाङ्घ (वि०) 1. मॊळकालिनल्लि उण्टाद. जङ्घायां भव: "इञ्" (४-१-९६)। 2. मॊळकालिन संबंधवाद.

जाङ्घिक जाङ्घिक (पुं०) 1. उष्ट्र, ऒंटि. (वि०) 2. ओडुवनु, ओडिनडेदु जीविसुवनु. ओडाडुव उद्योगवुळ्ळवनु. जङ्घाभ्यां जीवति "ठक्" (४-४-१२)।

जाजल जाजल (पुं० ब० व०) जाजलिय शिष्यरु. जाजलेश्छात्रा:।

जाजलि जाजलि (पुं०) ऒब्ब ऋषि.

जाजिन् जाजिन् (पुं०) यॊद्ध, भट, सैनिक. जजति—जज (युद्धे) "णिनि:" (३-२-७८)। "जजौजोजाऽऽजिजिज्जाजी तं ततोऽतितताऽतितुत्" माघ० १९-३।

जाज्वल्यमान जाज्वल्यमान (वि०) हॆच्चु प्रकाशिसुव, अतिशयवागि हॊळॆयुव. ज्वल (दीप्तौ)+यङ् "शानच्" (३-२-१२४)। "जाज्वल्यमाना जगत: शान्तये समुपेयुषी" माघ० २-३।

जाठर जाठर (पुं०) 1. हॊट्टॆयॊळगिन अग्नि, जाठराग्नि. जठरे भव: "अण्" (४-३-५३)। 2. शिशु, मगु. "भविष्यतस्त्वाभद्रावभद्रे जाठराधमौ" भाग० ३-१४-३८। (वि०) 3. जठरसंबंधवाद. जठरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 4. हॊट्टॆयल्लिरुव.

जाठराग्नि जाठराग्नि (पुं०) हॊट्टॆयॊळगिन अग्नि, आहारवन्नु जीर्णमाडुव ऒंदु शक्ति.

जाठर्य जाठर्य (वि०) हॊट्टॆयॊळगिन रोग, हॊट्टॆयॊळगॆ बाधिसुव व्याधि. जठरे भव: "ञ्य:"।

जाडार जाडार (पुं०) जडन मग. जडस्यापत्यम् "आरक्" (४-१-१३०)।

जाड्य जाड्य (न०) 1. शैत्य, चळि, कुळिरु. जडस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२)। 2. मूर्खतन, दड्डतन. "विख्याता: कवयो वसन्ति विषये यस्य प्रभोर्निर्धना:। तज्जाड्यं वसुधाधिपस्य" भर्तृ० १-११। 3. जडते, सोमारितन, कॆलसमाडदिरुवुदु, मैगळ्ळतन. "आलस्यं श्रमगर्भाद्यैर्जाड्यम् जृम्भासितादिकृत्" सा० द० ३-१५५। 4. रसनेंद्रियंद शक्तियु कडमॆयागिरुवुदु, नालगॆयल्लि रुचितोरदिरुवुदु. "मुखवैरस्यदौर्गन्ध्यशोफजाड्यहरं सुखम्" सुश्रुत० ४-२४-१४। 5. मंकु, बुद्धिमान्द्य, पॆद्दु. "जाड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यम्" भर्तृ० १-१९।

जाडचारि जाड्यारि (पुं०) निंबॆगिड.

जात जात (पुं०) 1. पुत्र, मग. (सामान्यवागि नाटकगळल्लि हॆच्चु प्रयोग). "अयि जात कथयितव्यं कथय" उ० रा० ४। (न०) 2. जन्म, उत्पत्ति. जनी (प्रादुर्भावे) भावे "क्त:" (३-३-११४)। 3. राशि, समूह, गुंपु. "तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं नि:शेषविश्राणितकोशजातम्" रघु० ५-१। (वि०) 4. उत्पन्न, हुट्टिद, जन्मपडॆद. "जाता निखिलवेदानामुत्तमाङ्गोपधानत:। त्वत्पादकमलादेषा त्वदेकाधीनधारणा" याद० १-७९। "कोऽर्थ: पुत्रेण जातेन यो न विद्वान् न धार्मिक:। काणेन चक्षुषा किंवा चक्षु:पीडैव केवलम्" हितो० १-१२। 5. उंटाद, हुट्टिद. "जातप्रीतिर्या मधुरेणानुवनान्तं कामे कान्ते सारसिकाकाकुरुतेन" माघ० ६-७६। 6. व्यक्तवाद, प्रकटवाद.

जातक जातक (पुं०) 1. सद्य: हुट्टिद शिशु. 2. भिक्षु, तापस. (न०) 3. जातक, जन्मपत्रिकॆ, जन्मकालद तिथि वार नक्षत्र लग्न मॊदलाद विवरगळन्नु

ತಿಳಿಸುವ ಪತ್ರಿಕೆ. 4. ಶಿಶುವಿನ ಜನ್ಮಕಾಲದ ನಕ್ಷತ್ರ ಲಗ್ನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. ಬೃಹಜ್ಜಾತಕ, ಜಾತಕ ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಜಾತಕ ಫಲ ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಜಾತಕ ಕೌಮುದಿ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಫಲಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. जातं जननम्, तदधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। संज्ञायां "कन्"। (वि०) 5. ಹುಟ್ಟಿದ, ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದ. "उभौ तौ नार्हतो भागं जारजातककामजौ" मनु० ९-१४३।

जातकचक्र ಜಾತಕಚಕ್ರ (ನ०) ಹುಟ್ಟಿದ ಶಿಶುವಿನ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಚಕ್ರ. ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ತಲೆಯಿಂದ ಪಾದದವರೆಗೂ ಭಾಗಿಸಿದರೆ ಆಯಾ ಅಂಗಗಳ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಫಲವು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "यस्मिन् ऋक्षे स्थितो भानुः तदादि त्रीणि मस्तके। मुखे त्रीणि तथा द्वे भे स्कन्धयोरुभयोरुभे। द्वे हस्तयोः पञ्च हृदि नाभावेकं तथा गुदे। .तथा जानुयुगे द्वे द्वे पादयोर्जलधिं न्यसेत्। चरणर्क्षेषु यो जातः सोऽल्पायुर्भवति प्रिये। जानुनोर्भ्रमणाशक्तो गुह्ये स्यात्पारदारिकः। नाभौ स्वल्पधनो देवि हृदये स्यान्महाधनः। पाण्योर्जातो भवेच्चौरो भुजयोर्दुःखभाजनम्। स्कन्धयोर्भोगभोगी च मुखे धर्मरतो धनी। मूर्ध्नि राजा भवेद्देवि बालानां जन्मतो वदेत्" इति युद्धजयार्णवः।

ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿರುವ ಆಂಗಗಳು	ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ	ಫಲ
ತಲೆ	3	ರಾಜನಾಗುವನು
ಮುಖ	3	ಧರ್ಮಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಧನಿಕನಾಗುವನು
ಹೆಗಲುಗಳು	2	ಸುಖಿಯಾಗುವನು
ತೋಳುಗಳು	2	ದುಃಖಿಯಾಗುವನು
ಕೈಗಳು	2	ಚೋರನಾಗುವನು.
ಹೃದಯ	5	ಮಹಾಧನಿಕನಾಗುವನು
ಹೊಕ್ಕಳು	1	ಅಲ್ಪಧನವುಳ್ಳವನು
ಗುದ	1	ಪರಸ್ತ್ರೀರತನಾಗುವನು
ಮಂಡಿಗಳು	4	ತಿರುಗಾಡಲು ಅಶಕ್ತನಾಗುವನು
ಕಾಲುಗಳು	4	ಅಲ್ಪಾಯು

ಆಯಾ ಅಂಗಗಳ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ:

ತಲೆ	100	ವರ್ಷಗಳು
ಮುಖ	100	,,
ಹೆಗಲುಗಳು	90	,,
ಹೃದಯ	85	,,
ಕೈಗಳು	70	,,
ತೋಳುಗಳು	66	,,
ಗುದ	66	,,
ತೊಡೆಗಳು	50	,,
ಕಾಲುಗಳು	ಅಲ್ಪಾಯು	

"मुखे शीर्षे शतं वर्षं नवतिः स्कन्धयोर्द्वयोः। पञ्चाशीतिः हृदि प्रोक्ता हस्तयोः सप्ततिःक्रमात्। बाह्वोः षट्षष्टिवर्षाणि गुह्ये षट्षष्टिका क्रमात्। पञ्चाशत् जङ्घयोः पादे निर्धनश्चाल्पजीवनः" इति स्वरोदयः।

जातकर्मन् ಜಾತಕರ್ಮನ್ (वि०) ಶಿಶುವು ಜನಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ ತಂದೆಯು ಶಿಶುವಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ, ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಷೋಡಶ (ಹದಿನಾರು) ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["कर्मन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. जाते कर्तव्यं कर्म। "जन्मनोऽनन्तरं कार्यं जातकर्म यथाविधि। दैवादतीतः कालश्चेत् अतीते सूतके भवेत्"। "स जातकर्मण्यखिले तपस्विना तपोवनादेत्य पुरोधसा कृते" रघु० ३-१८।

जातनष्ट ಜಾತನಷ್ಟ (वि०) ಹುಟ್ಟಿ ವಿನಾಶಹೊಂದಿದ, ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ನಾಶಹೊಂದಿದ.

जातमात्र ಜಾತಮಾತ್ರ (वि०) ಆಗತಾನೇ ಹುಟ್ಟಿದ, ಸದ್ಯಃ ಜನಿಸಿದ. जात एव जातमात्रः। "श्रीसंनिधानरमणीयतरोऽभ्र उच्चैरुच्चैःश्रवा जलनिधेरिव जातमात्रः" माघ० ५-५७।

जातरूप ಜಾತರೂಪ (न०) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. प्रशस्तं जातम्-प्रशंसायां "रूपप्" (५-३-६६)। "जातरूपेण कल्याणि मणिः संयोगमर्हति" माल० ५-१८। 2. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. (वि०)3. ರಮಣೀಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. 4. ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ, ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

जातवेदस् ಜಾತವೇದಸ್ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. जातं सद्योजातं विन्दति प्राप्नोति—विद्लृ (लाभे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "ज्वलतस्तव जातवेदसः सततं वैरि-

कृतस्य चेतसि" किरा० २-२४। 2. परमेश्वर. जातानि सर्वाणि कारणत्वेन विन्दन्ति यम्।

जातवेपथु ಜಾತವೇಪಥು (वि०) ನಡುಕಹುಟ್ಟಿದ, ನಡುಗುತ್ತಿರುವ. जातो वेपथुर्यस्य।

जातश्रम ಜಾತಶ್ರಮ (वि०) ಬಳಲಿದ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ, जातः श्रमो यस्य।

जातस्पृह ಜಾತಸ್ಪೃಹ (वि०) ಆಸೆಯುಂಟಾಗಿರುವ, ಆಸೆ ಹುಟ್ಟಿರುವ. जाता स्पृहा यस्य।

जातहारिणी ಜಾತಹಾರಿಣೀ (स्त्री०) ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ಶಿಶುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸಿ.

जातहार्द ಜಾತಹಾರ್ದ (वि०) ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾಗಿರುವ, ವಿಶ್ವಾಸಹುಟ್ಟಿದ. जातं हार्दं यस्य। "अमर्षशून्येन जनस्य जन्तुना न जातहार्देन च विद्विषादरः" किरा० १-३३।

जातापत्या ಜಾತಾಪತ್ಯಾ (स्त्री०) ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆತ್ತ ಹೆಂಗಸು. जातानि अपत्यानि यस्याः।

जताभिषङ्ग ಜಾತಾಭಿಷಂಗ (वि०) ಅವಮಾನಗೊಂಡ, ಪರಾಭವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. जातः अभिषङ्गः यस्य। "जताभिषङ्गो नृपतिर्निषङ्गाद्दुद्धर्तुमैच्छत् प्रसभोद्धतारिः" रघु० २-३०।

जतामर्ष ಜಾತಾಮರ್ಷ (वि०) ಕುಪಿತನಾದ, ಕೋಪಗೊಂಡ. जातोऽमर्षो यस्य।

जतास्थ ಜಾತಾಸ್ಥ (वि०) ಶ್ರದ್ಧೆಯುಂಟಾಗಿರುವ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ. जाता आस्था यस्य।

जाति ಜಾತಿ (स्त्री०) 1. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು. जनी (प्रादुर्भावे) अधि० "क्तिन्" (३-३-९४)। "वेदाभ्यासेन सततं शौचेन तपसैव च। अद्रोहेण च भूतानां जातिं स्मरति पौर्विकीम्" मनु० ४-१४८। ಅನವರತವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಶೌಚ ತಪಸ್ಸು ಅಹಿಂಸೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಪೂರ್ವಜನ್ಮಗಳ ಸ್ಮರಣೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ಗರ್ಭವಾಸ ಜನನ ಮರಣ ಮೊದಲಾದ ಸಂಕಷ್ಟಗಳ ಸ್ಮರಣೆಯುಂಟಾಗಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಹುಟ್ಟಿ ಯಾವಾಗಲೂ ವೇದಾಭ್ಯಾಸನಿರತನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಹೊಂದಿ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪರಮಾನಂದರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. "पौर्विकीं संस्मरन् जातिं ब्रह्मैवाभ्यस्यते पुनः। ब्रह्माभ्यासेन चाजस्रमनन्तं सुखमश्नुते" मनु० ४-१४९। 2. सामान्य, समानाकारवाद बुद्धि (ज्ञान) यನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗತವಾದ ಒಂದು ಧರ್ಮ. समानप्रसवात्मिका जातिः इति गौतमः। समानः समानाकारकः प्रसवो बुद्धिजननमात्मा स्वरूपं यस्याः। 3. ಮನುಷ್ಯತ್ವ ಗೋತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿ.

ವೈಯಾಕರಣರ ಜಾತಿಲಕ್ಷಣ:

(1) "आकृतिग्रहणा जातिः" अनुगतसंस्थानव्यङ्ग्येत्यर्थः। गृह्यतेऽनेनेति ग्रहणम्। आकृतिः ग्रहणं यस्याः। ಮನುಷ್ಯ ಗೋವು ಘಟ ಮೊದಲಾದ ಆಯಾವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಏಕರೂಪವಾದ ಆಯಾ ಆಕಾರಗಳು ತೋರಿಬರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯತ್ವ ಗೋತ್ವ ಘಟತ್ವಾದಿಗಳು ಜಾತಿಗಳು.

(2) "लिङ्गानां च न सर्वभाक्। सकृदाख्यातनिर्ग्राह्या"। असर्वलिङ्गत्वे सति एकस्यां व्यक्तौ कथनात् व्यक्त्यन्तरे कथनं विनापि जातिः सुग्रहा इत्यर्थः। ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಾದಿ ಜಾತಿಗಳು ಆಕಾರದಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಎರಡನೆಯ ಜಾತಿಲಕ್ಷಣ. ಲಿಂಗತ್ರಯದಲ್ಲೆಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಂದು ಸಲ ಹೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅಂತಹ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವರಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವ ಮೊದಲಾದುವು ಜಾತಿಗಳು.

(3) "गोत्रं च चरणैः सह"। अपत्यप्रत्ययान्तः शाखाध्येतृवाची च जातिकर्यं लभते इत्यर्थः। ಸಮಾನವಾದ ಆಕಾರದಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಲಿಂಗತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಅಪತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಮತ್ತು ಶಾಖಾಧ್ಯೇತೃವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ ಜಾತಿಗಳು. ಈ ಮೇಲಿನ ಮೂರು ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಜಾತಿಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಬರುವುದು.

उदा.: ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ತಟೀ। ಎರಡನೆಯ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ವೃಷಲೀ। ಮೂರನೆಯ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಔಪಗವೀ। ಕಠೀ।

जातिकोश ಜಾತಿಕೋಶ (न०) 1. ಜಾ (ಯಿ)ಕಾಯಿ. जातेः कोशमिव। ಇದು ಸಂಬಾರಕ್ಕೂ ಔಷಧಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. (स्त्री०) **-कोशी -ಕೋಶೀ**. 2. ಜಾ (ಯಿ) ಪತ್ರೆ.

जातिधर्म ಜಾತಿಧರ್ಮ (पु०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಜಾತಿಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "धर्म" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

जातिध्वंस ಜಾತಿಧ್ವಂಸ (पुं०) ಜಾತಿಯ ನಾಶ, ಜಾತಿಯು ಅಳಿದುಹೋಗುವುದು.

जातिपरिवृत्ति ಜಾತಿಪರಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಜಾತಿಯ ಬದಲಾವಣೆ, ಮತಾಂತರಹೊಂದುವುದು. जातेः परिवृत्तिः।

जातिब्राह्मण ಜಾತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣ (पुं०) ಜನ್ಮಮಾತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುವವನು, ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡದಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. जात्या ब्राह्मणः। ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ತಪಸ್ಸು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಜನ್ಮ ಈ ಮೂರೂ ಇಲ್ಲದವನು ಜಾತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು. "तपः श्रुतं च योनिश्च त्रयं ब्राह्मण्यकारणम्। तपःश्रुताभ्यां यो हीनः जाति-ब्राह्मण एव सः।

जातिभ्रंश ಜಾತಿಭ್ರಂಶ (पुं०) ಜಾತಿಯನಾಶ, ಜಾತಿಯು ಅಳಿಯುವುದು. जातेः भ्रंशः। "ब्राह्मणस्य रुजः कृत्वा घातिरघ्नेयमद्ययोः। जैह्मयं च मैथुनं पुंसि जातिभ्रंशकरं स्मृतम्" मनु० ११-६७।

जातिभ्रष्ट ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟ (वि०) ಜಾತಿಯಿಂದ ಚ್ಯುತನಾದವನು, ಜಾತಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನು. जात्या भ्रष्टः।

जातिमत् ಜಾತಿಮತ್ (वि०) ಉತ್ತಮಜನ್ಮವುಳ್ಳ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. प्रशस्ता जातिर्यस्य। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-मती -मत्ī.**

जातिमह ಜಾತಿಮಹ (पुं०) ಜನ್ಮದಿನೋತ್ಸವ, ಹುಟ್ಟಿದ ಹಬ್ಬ.

जातिमात्र ಜಾತಿಮಾತ್ರ (न०) ಹುಟ್ಟು ಮಾತ್ರ, ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ ಜನ್ಮಮಾತ್ರ, ಜಾತಿಯ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿಲ್ಲದ ಜನ್ಮ. जातिरेव। "जातिमात्रेण किं कश्चिद्वन्द्यते पूज्यते क्वचित्" हितो० १-५८।

जातिलक्षण ಜಾತಿಲಕ್ಷಣ (न०) ಜಾತಿಯ ಗುರುತು.

जातिवाचक ಜಾತಿವಾಚಕ (वि०) ಜಾತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ. जातिरुच्यतेऽनेन -वच (परिभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

जातिवैर ಜಾತಿವೈರ (न०) ಸಹಜವಾದ ದ್ವೇಷ, ಹುಟ್ಟು ವೈರ. जात्या वैरम्।

जातिवैलक्षण्य ಜಾತಿವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ (न०) ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಜಾತಿಯ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಏಕತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. जातेः वैलक्षण्यम् विसंवादः।

जातिशब्द ಜಾತಿಶಬ್ದ (पुं०) ಜಾತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ.

जातिसार ಜಾತಿಸಾರ (पुं०) ಜಾ (ಯಿ) ಕಾಯಿ.

जातिस्मर ಜಾತಿಸ್ಮರ (वि०) ಜನ್ಮಾಂತರ ಸ್ಮರಣೆಯುಳ್ಳ, ಪೂರ್ವಜನ್ಮವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವ. जातिं पूर्वजन्मवृत्तान्तं स्मरति -स्मृ (चिन्तायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "शुभेन कर्मणा तेन जाता जातिस्मरा मृगाः। त्रासान्-त्याद्य संविग्ना रम्ये कालञ्जरे गिरौ" हरिवं०।

जाती ಜಾತೀ (स्त्री०) 1. ಜಾಜಿಗಿಡ. जनी (प्रादुर्भावे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। वा "ङीष्" (ग० ४-२-४५)। 2. ಜಾಜಿಹೂವು. "पुष्पे जातीप्रभृतयः स्वर्लिङ्गाः" अम०।

जातीकोश ಜಾತೀಕೋಶ (पुं०) **-फल -फल** (न०) ಜಾ (ಯಿ) ಕಾಯಿ. "जातीफलागुरुवचापिप्पल्यभ्रन्दनं च भृगोः" बृहत्सं० १६-३०।

जातीय ಜಾತೀಯ (वि०) ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪಂಗಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, जातौ भवः "छः" (५-४-९)। ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದು ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವುದು. सजातीयः, विजातीयः, ब्राह्मण-जातीयः, महाजातीयः ಇತ್ಯಾದಿ.

जातीयक ಜಾತೀಯಕ (वि०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ, ಒಂದು ವಿಧದ, ಒಂದು ಬಗೆಯ.

जातु ಜಾತು (अव्य०) 1. ಒಂದುವೇಳೆ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ. जनी (प्रादुर्भावे) "तुन्" बाहु०। पृषो०। "न जातु वैनायकमेकमुद्धृतं बिषाण-मद्यापि पुनः प्ररोहति" माघ० १-६०। "गौरवाद्यदपि जातु मन्त्रिणां दर्शनं प्रकृतिकाङ्क्षितं ददौ" रघु० १९-७। 2. ಯಾವಾಗಲೂ, ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲೂ. "तत्रानिशं निषण्णास्ते जानन्ते जातु न श्रमम्" माघ० २-७७। 3. ಗರ್ಹಣ, ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. "जातु तत्रभवान् वृषलं याजयति"।

जातुक ಜಾತುಕ (पुं०) 1. ಹಿಂಗಿನಮರ, ಹಿಂಗನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಗಿಡ. (न०) 2. ಹಿಂಗು.

जातुधान ಜಾತುಧಾನ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. "यातुधान" ಪದದ ರೂಪಾಂತರ. ಉತ್ತರದೇಶದವರ ಉಚ್ಚಾರಣೆ.

जातुष ಜಾತುಷ (वि०) ಅರಗಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. जतुनो विकारः "अण्" षुगागमश्च (४-३-१३८)।

जातेष्टि ಜಾತೇಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಶಿಶುವು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಯಾಗ. जाते पुत्रजनने इष्टिः।

जातोक्ष ಜಾತೋಕ್ಷ (पुं०) ಪ್ರಾಯದ ಎತ್ತು (ಹೋರಿ), जातः प्राप्तदम्यावस्थः उक्षा "टच्" (५-४-७७)।

जात्य ಜಾತ್ಯ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತ. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. जातौ भव: "यत्" (४-३-५४)। "कर्मोदारं कीर्तये कर्तुकामान् किं वा जात्याः स्वामिनो ह्रेपयन्ति" माघ० १८-२३। "जात्यस्तेनाभिजातेन शूरः शौर्यवता कुशः" रघु० १७-४।

जात्यन्ध ಜಾತ್ಯಂಧ (पुं०) ಹುಟ್ಟುಕುರುಡ. जातौ जनन-काल एव अन्धः। "अनंशौ क्लीबपतितौ जात्यन्धबधिरौ तथा" मनु० ९-२०१।

जान ಜಾನ (पुं०) 1. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. जनी (प्रादुर्भावे) "घञ्" (३-३-१८)। (न०) 2. ಜನರ ಸಮೂಹ. जनानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। "आजानपावनक्षीरां वृषानन्दविधायिनीम्। श्रुतिप्रणयिनीं सोऽयमापगामाप गामिव" चं० रा०। (वि०) 3. ಜನರ ಸಂಬಂಧವಾದ. जनस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

जानक ಜಾನಕ (वि०) 1. ತಂದೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. जनकस्य पितुः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ. जनकस्य तन्नामराज्ञः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। (स्त्री०) **-की -ಕೀ**. 3. ಸೀತಾದೇವಿ, ಶ್ರೀರಾಮನ ಪತ್ನಿ, ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ಪುತ್ರಿ. जनकस्यापत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)।

जानकीनाथ ಜಾನಕೀನಾಥ, -पति -ಪತಿ, -प्रिय -ಪ್ರಿಯ, -वल्लभ -ವಲ್ಲಭ (पुं०) ಸೀತಾದೇವಿಯ ಪತಿ, ಜಾನಕಿಯ ಇನಿಯ. जानक्याः नाथः पतिः प्रियः वल्लभो वा।

जानकीपरिणय ಜಾನಕೀಪರಿಣಯ (पुं०) ಸೀತಾ ಕಲ್ಯಾಣದ ಒಂದು ನಾಟಕ.

जानत् ಜಾನತ್ (वि०) ತಿಳಿಯುವ, ಅರಿಯುವ. ज्ञा (अवबोधने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जानती ಜಾನತೀ**. "निजमिति रतिबन्धो-र्जानतीमुत्तरीयं परिहसति सखी स्त्रीमाददानां दिनादौ" माघ० ११-५२।

जानपद ಜಾನಪದ (पुं०) 1. ದೇಶದ ನಿವಾಸಿ, ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು, ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದವನು. जनपदे भवः "अञ्" (४-१-८६)। "देयं चौरहृतं द्रव्यं राज्ञा जानपदाय तु। अददद्धि समाप्नोति किल्बिषं यस्य तस्य तत्" याज्ञ० २-३६। 2. ಜನ, ಮನುಷ್ಯ. जानेन उत्पत्त्या पद्यते – पद (गतौ) "अप्"। 3. ದೇಶ. जनपद एव स्वार्थे "अण्"। "भवेज्जनपदो जानपदोऽपि जनदेशयोः" मेदि०। 4. ಕರ, ತೆರಿಗೆ. (वि०) 5. ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. 6. ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "जातिजानपदान् धर्मान् श्रेणीधर्मांश्च धर्मवित्" मनु० ८-४१। 7. ದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿರುವ. जनपदेभ्यः आगतः "अण्" (४-३-७४)। "नीवार-पाकादि कडङ्गरीयैरामृश्यते जानपदैर्न कच्चित्" रघु० ५-९। (स्त्री०) **-पदी -ಪದೀ**. 8. ದೇಶದವೃತ್ತಿ, ದೇಶದ ಜೀವನ. जनपदे भवा "ङीष्" (४-१-४२)। "जानपदी वृत्तिश्चेत्" सि० कौ०। 9. ಶರದ್ವಂತ ಋಷಿಯ ತಪೋಭಂಗಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಕಳುಹಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸಿ.

जानपदिक ಜಾನಪದಿಕ (वि०) ಜನಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ದೇಶಸಂಬಂಧವಾದ.

जानवादिक ಜಾನವಾದಿಕ (वि०) ಜನರ ಮಾತನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿರುವ, ಲೋಕವಾದವನ್ನು ತಿಳಿದು ಹೇಳಲು ಜಾಣನಾದ. जनवादे साधुः "ठक्" (४-४-१०२।

जानि ಜಾನಿ (स्त्री०) ಪತ್ನಿ. जाया ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ "निङ्" (५-४-१३४) ಆದೇಶ ಬಂದು ಈ ರೂಪವಾಗುವುದು. "अनन्यजानेः सैवासीद्यस्मा-ज्जाया हिरण्मयी" रघु० १५-६१।

जानु ಜಾನು (न०) ಮಂಡಿ, ತೊಡೆ ಮತ್ತು ಮೊಳಕಾಲು ಗಳ ಸಂಧಿ. जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "श्नुण्" (उ० १-३)। "प्रीत्या नियुक्तान् लिहती स्तनन्धयान् निगृह्य पारीमुभयेन जानुनोः" माघ० १२-४०।

जानुक ಜಾನುಕ (न०) 1. ಮಂಡಿ. जानु स्वार्थे "कन्" (५-४-२९)। "जानुकपिच्छे चतुरङ्गुले च पादौ च तत्तुल्यौ" बृहत्सं० ५८-१७। (वि०) 2. ಮಂಡಿಯೂರಿ ನಿಂತಿರುವವನು, ಮಂಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಭಾರಬಿಟ್ಟು ನಿಂತಿರುವವನು. "जानुभ्यां जानुकस्तिष्ठन् अष्टग्रासो मुनिव्रती" वैज०।

जानुजङ्घ ಜಾನುಜಂಘ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಜ.

जानुदघ्न ಜಾನುದಘ್ನ (वि०) ಮಂಡಿಯ ಪ್ರಮಾಣದ, ಮಂಡಿಯವರೆಗಿನ ಆಳತೆಯುಳ್ಳ. जानु प्रमाणमस्य "दघ्नच्" (५-२-३७)।

जानुद्वयस ಜಾನುದ್ವಯಸ (वि०) "जानुदघ्न" ಪದದ ಅರ್ಥ. जानु प्रमाणमस्य "द्वयसच्" (५-२-३७)। "मात्रच्" (५-२-३७)। **-मात्रम् -ಮಾತ್ರಮ್**.

जानुप्रहृतिक ಜಾನುಪ್ರಹೃತಿಕ (वि०) ಮಂಡಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಉಂಟಾದ. जानुप्रहृतेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)।

जानुविजानु ಜಾನುವಿಜಾನು (न०) ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಭೇದ. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧವು ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಹರಿವಂಶದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

जाबाल ಜಾಬಾಲ (पुं०) 1. ಸತ್ಯಕಾಮನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. जबालाया अयम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಕುರುಬ, ಕುರಿಸಾಕಿ ಜೀವಿಸುವವನು. जवमलति—अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)। बबयोरभेदः। जबालोऽजः। तस्यायम्। "जाबालः स्यादजाजीवः" अम०।

जाबालि ಜಾಬಾಲಿ (पुं०) ಜಾಬಾಲಿ ಋಷಿ. जबालस्यापत्यं "इञ्" (४-१-९५)। [ಈ ಋಷಿಯು ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಮಂದಿ ಪ್ರಧಾನ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. ಭರತನು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಪುನಃ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಕರೆತರುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಚಿತ್ರಕೂಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೂ ಶ್ರೀರಾಮನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಪಿತೃವಾಕ್ಯ ಪರಿಪಾಲನ ಮಾಡಿದ ಹೊರತು ಊರಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುವು ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಈ ಜಾಬಲಿ ಋಷಿಯೂ ದೃಢವಾದ ಅಭಿನಿವೇಶದಿಂದ ನಾನಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿ ವಿಫಲನಾದನು.]

जामदग्न्य ಜಾಮದಗ್ನ್ಯ (पुं०) ಜಮದಗ್ನಿ ಋಷಿಯ ಮಗ, ಪರಶುರಾಮ. जमदग्नेरपत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)। "त्रिःसप्तकृत्वो जगतीपतीनां हन्ता गुरुर्यस्य स जामदग्न्यः" किरा० ३-१८। [ವಿವರಕ್ಕೆ "परशुराम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

जामातृ ಜಾಮಾತೃ (पुं०) ಅಳಿಯ, ಮಗಳ ಗಂಡ. जायां मिमीते—माङ् (माने) "तृच्" (उ० २-९५)। निपा०। "अवाप्य जामातरमादिपूरुषं जगत्प्रतीक्ष्यत्वमवाप जाम्बवान्" याद० १४-६०।

जामि ಜಾಮಿ (स्त्री०) 1. ಭಗಿನಿ, ತಂಗಿ, ಸಹೋದರಿ. जमु (अदने) "इण्" बाहु०। "जामिहरणजनितानुशयः समुदाचचार निज एव रुक्मिणः" माघ० १५-५३। 2. ಮಾನವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಗೌರವದ ಹೆಂಗಸು. "जामिः स्वसृकुलस्त्रियोः" अम०। 3. ಮಗಳು. 4. ಸಮೀಪ ಬಂಧುವಾದ ಹೆಂಗಸು. 5. ಸೊಸೆ. 6. ಪತ್ನಿ. "जामयो यत्र शोचन्ति विनश्यत्याशु तत्कुलम्। न शोचन्ति तु यत्रैता वर्धते तद्धि सर्वदा" मनु० ३-५७। जामयः भगिनीपत्नीदुहितृस्नुषाद्याः इति कुल्लूकभट्टः।

जामित्र ಜಾಮಿತ್ರ (न०) ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ. "सप्तमं द्यूनमस्तं च द्यूतं च मदनः स्मरः। कामो विवाहो जामित्रं भार्येति विनिदर्शितम्" मुहू० दी०।

जामित्रगुण ಜಾಮಿತ್ರಗುಣ (पुं०) ಲಗ್ನದಿಂದ ಸಪ್ತಮ ಸ್ಥಾನದ ಶುದ್ಧಿ, ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗ್ರಹವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು. "विवाहे स्युः सर्वे मदनसदने नैव शुभदाः"। "अथौषधीनामधिपस्य वृद्धौ तिथौ च जामित्रगुणान्वितायाम्" कुमा० ७-१।

जामेय ಜಾಮೇಯ (पुं०) ಸೋದರಳಿಯ, ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ. जामि "ढक्" (४-१-१२०)।

जाम्बव ಜಾಂಬವ (न०) ಜಂಬೂಫಲ, ನೇರಿಳೆಹಣ್ಣು. जम्बवाः फलम् "अण्" (४-३-१६५)।

जाम्बवत् ಜಾಂಬವತ್ (पुं०) ಜಾಂಬವಂತ, ಋಕ್ಷರಾಜ, ಕರಡಿಗಳರಾಜ. (स्त्री०) **-वती -वत्यौ**. ಜಾಂಬವಂತನ ಮಗಳಾದ ಜಾಂಬವತಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪತ್ನಿ. न जाम्बवन्तं समरे कम्पयेदरिवाहिनी" रामा०। "तमपूर्वं नरं दृष्ट्वा धात्री चुक्रोश भीतवत्। तच्छ्रुत्वाभ्यद्रवत् क्रुद्धो जाम्बवान् बलिनां वरः"। "इत्युक्तः स्वां दुहितरं कन्यां जाम्बवतीं मुदा। अर्हणार्थं स मणिना कृष्णायोपजहार ह" भाग० १०-५६-२१, ३२। "जरानिरुद्धोऽपि जवेन जाम्बवान्" याद० १४-७। "जिताहितो जाम्बवतीनिषेवितः" याद० १४-६६।

जाम्बूनद ಜಾಂಬೂನದ (पुं०) 1. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. (न०) 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. जम्बूनद्यां भवम् "अण्" (४-३-५३)। 3. ಸ್ವರ್ಣಾಭರಣ, ಚಿನ್ನದ ಒಡವೆ. "दधद्भिरभितस्तटौ विकचवारिजाम्बू नदैर्विनोदितदिनक्लमाः कृतरुचश्च जाम्बूनदैः" माघ० ४-६६।

जाया ಜಾಯಾ (स्त्री०) 1. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. जायतेऽस्याम् —जनी (प्रादुर्भावे) "यक्" (उ० ४-११०)। ಪತ್ನಿಯು ಗರ್ಭವನ್ನು ಪತಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಆವಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "पतिर्भार्यां संप्रविश्य गर्भो भूत्वेह जायते। जायायास्तद्धि जायात्वं यदस्यां जायते पुनः" मनु० ९-८। "अथ प्रजानामधिपः प्रभाते जायाप्रतिग्राहितगन्धमाल्याम्" रघु० २-१। 2. ಕಳತ್ರಸ್ಥಾನ, ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

जायाघ्न जायाघ्न (पुं०)1. पत्नीय मरणसूचक वाद लक्षणवुळ्ळ पुरुष. जायां हन्ति – हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५२)। जायाघ्नो ना। 2. मैयल्लि काणुव हुट्टुमच्चि, संगाति. (वि०) 3. हेंडतियन्नु कोल्लुव.

जायाजीव जायाजीव (पुं०) पत्नीय संपादनेयिंद जीविसुव नट, हेंडतिय वृत्तियन्नु अवलंबिसिरुव नट. जायया तन्नर्तनवृत्त्या जीवति–जीव (प्राणधारणे) "कः" (३-१-१३५)। पत्नीय संगीत नर्तन मोदलादुवुगळिंद बंद संपादनेयिंद जीविसुवुदरिंद ई हेसरु.

जायानुजीविन् जायानुजीविन् (पुं०) 1. नट. 2. बकपक्षि. जायया अनुजीवति–अनु+जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "जायानुजीवी पुंसि स्यान्नटे च बकपक्षिणि" मेदि०। 3. दरिद्र, बडव.

जायापती जायापती (पुं० द्वि० व०) दंपतिगळु, पति पत्नीयरु, गंड हेंडतियरु. जाया च पतिश्च। "उभौ विरोधक्रियया विभिन्नौ जायापती सानुशयाविवास्ताम्" रघु० १६-४५।

जायु जायु (पुं०) औषध. जयति रोगान्–जि (जये) "उण्" (उ० १-१)।

जार जार (पुं०) 1. उपपति, मिंड, व्यभिचारि. जरयति नाशयति कुलम्–जॄ (वयोहानौ) + णिच् "घञ्" (वा० ३-३-२०)। "उभौ तौ नार्हतो भागं जारजातककामजौ" मनु० ९-१४३। (न०) 2. कॆंदावरे. "अथ लोहिते। अस्मिन् कोकनदं जारम्" वैज०।

जारक जारक (वि०) जीर्णमाडुव, मुप्पन्नु उंटुमाडुव.

जारज जारज (पुं०) उपपतियिंद हुट्टिदवनु. जारात् जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

जारजन्मन् जारजन्मन् (पुं०) उपपतियिंद हुट्टिदवनु. जारात् जन्म यस्य।

जारजात जारजात (पुं०) उपपतियिंद हुट्टिदवनु. जारात् जातः।

जारजातक जारजातक (पुं०) उपपतियिंद हुट्टिदवनु. "उभौ तौ नार्हतो भागं जारजातककामजौ" मनु० ९-१४३।

जारजयोग जारजयोग (पुं०) उपपतियिंद हुट्टिदवनेंदु तिळिसुव ग्रहगळ योग. जारजस्य सूचको योगः। "न लग्नमिन्दुश्च गुरुर्निरीक्षते न वा शशाङ्कं रविणा समायुतम्। स पापकोऽर्केण युतोऽथवा शशी परेण जातं प्रवदन्ति निश्चयात्"।

जारण जारण (न०)1. जीर्णमाडुव वस्तु, अरगिसुव पदार्थ. (वि०) 2. शैथिल्यवुंटुमाडुव, मुप्पन्नु उंटुमाडुव. जीर्यतेऽनेन–जॄ (वयोहानौ) + णिच् करणे "ल्युट्" (३-३-११७)। जॄ+णिच् कर्तृ० "ल्युः" वा (३-१-१३४)। 3. संहार.

जारतिनेय जारतिनेय (पुं०)1. मुदुकिय मग. जरत्याः अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "इनङ्" (४-१-१२६)। 2. जरतियेंबुवन मग. जरतिनोऽपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)।

जारभर जारभर (वि०) जारनन्नु पोषिसुवनु, व्यभिचारियन्नु कापाडुवनु. जारं बिभर्ति – डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "अच्" (३-१-१३४)।

जारिणी जारिणी (स्त्री०) उपपत्नि, व्यभिचारिणि, हादरगित्ति. नारोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

जारित जारित (वि०)1. शोधिसल्पट्ट. 2. पुटहाकि भस्ममाडल्पट्ट (औषध).

जारु जारु (पुं०) गर्भाशय, हॊट्टेयल्लि गर्भवु निल्लुव स्थळ. जॄ (वयोहानौ) "उण्" (उ० १-१)।

जारुधि जारुधि (पुं०) ऒंदु पर्वत. "..... निषधशिनीवासकपिलशङ्खवैदूर्यजारुधिहंसर्षभनागकालञ्जरनारदादयो विंशतिगिरयो मेरोः कर्णिकाया इव केसरभूता मूलदेशे परित उपकल्पताः" भाग० ५-१६-२६।

जाल जाल (पुं०) 1. नॆपवृक्ष. (न०) 2. नूलिनिंद तयारिसल्पट्ट मीनिन बले. जल (घातने) "णः" (३-१-१४०)। "अहं जालोद्गालादिभिर्मत्स्यबन्धनोपायैः कुटुम्बभरणं करोमि" शाकु० ६। 3. समूह, गुंपु. "स्फुरत्तुषारांशुमरीचिजालैर्विनिह्नुताः स्फाटिकसौधपङ्क्तीः" माघ० ३-४३। 4. गवाक्ष, किटकि. "जालान्तरप्रेषितदृष्टिरन्या प्रस्थानभिन्नां न बबन्ध नीवीम्" रघु० ७-९। 5. दंभ, कपट, मोस. 6. यक्षिणि, इंद्रजाल. 7. जालरि, कब्बिणद अथवा यावुदे लोहद कंबि

ಗಳೀದ ಹೆಣೆದ ಬಲೆ. 8. ಮೊಗ್ಗು. 9. ಬೀಜಕೋಶ, ಬೀಜಾಶಯ. "जालं गवाक्ष आनाये क्षारके दम्भवृन्दयोः। जालो नीपद्रुमे" मेदि०। 10. ಜೇಡರ ಹುಳು. 11. ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. 12. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಕಾಲು ಬೆರಳುಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಚರ್ಮದ ಪೊರೆ. 13. ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ರೋಗ, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಪೊರೆ ಬೆಳೆಯುವುದು.

जालक ಜಾಲಕ (ಪುಂ) 1. ಕರಿ ಎಳ್ಳು. "जालकश्चूलिकस्तिलः" ವೈಜ०। (ನ०) 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. ಜಾಲ ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कः"। "तस्य कर्कशविहारसंभवं स्वेदमाननविलग्नजालकम्" ರಘು० ೯-೬೮। 3. ಬೀಜಾಶಯ, ಬೀಜಕೋಶ. 4. ಮೊಗ್ಗು. "उद्यानानां नवजलकणैर्यूथिकाजालकानि" ಮೇಘ० ೧-೨೬। 5. ಬಿದಿರು ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗವಾಕ್ಷ, ಕಿಟಕಿ. "अवलम्ब्य जालकमुपोपगतानुदतिष्ठदिन्दुकिरणान्मदनः" ಮಾಘ० ೯-೩೯। 6. ದಂಭ, ಮೋಸ, ಕಪಟ. 7. ಒಂದು ವಿಧ ಶಿರೋಭೂಷಣ. "सदृशकान्तिरलक्ष्यत मञ्जरी तिलकजालकजालकमौक्तिकैः" ರಘು० ೯-೪೪। 8. ಉಣ್ಣೆ, ಕುರಿಯ ತುಪ್ಪಟ. 9. ಗೂಡು. (ಸ್ತ್ರೀನ०)10. ನುಗ್ಗೆಕಾಯಿ. (ಸ್ತ್ರೀ०) **जालिका ಜಾಲಿಕಾ**. 11. ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. 12. ಮುಖಪರದೆ, ಬುರುಕಿ, ಅವಗುಂಠನ. 13. ವಿಧವೆ, ಪತಿಯಿಲ್ಲದವಳು. 14. ಜಿಗಣೆ. 15. ಒಂದು ವಿಧ ಬಟ್ಟೆ. 16. ಕಬ್ಬಿಣದ ತಂತಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಧರ ಕವಚ. "वक्षश्छदः सन्नाहकंकटौ। तत्सूत्रकं सूत्रमयं जालिका स्यादयोमयी" ವೈಜ०। 17. ಗಿರಿಸಾರ, ಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. "जालकं कोरके दम्भे कुलायानाययोरपि। न पुंसि मोचकफले स्त्रियां तु वसनान्तरे। गिरिसारे जलौकायामपि स्याद्विषवास्त्रियाम्" ಮೇದಿ०।

जालकर्मन् ಜಾಲಕರ್ಮನ್ (ನ०) ಬಲೆಯ ಉದ್ಯೋಗ, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವುದು. "अभ्याययुश्च तं देशं निश्चिता जालकर्मणि" ಭಾ० ಅನು०।

जालकारक ಜಾಲಕಾರಕ (ಪುಂ)1. ಬಲೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. (ತ್ರಿ०) 2. ಮೋಸಗಾರ, ಕಪಟಿ, ವಂಚಕ.

जालकिन् ಜಾಲಕಿನ್ (ಪುಂ)ಕುರಿ, ಟಗರು. जालकमस्त्यस्य "इनिः" (೫-೨-೧೧೫)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। **जालकिनी ಜಾಲಕಿನೀ**. ಹೆಣ್ಣುಕುರಿ. "मेषी स्याज्जालकिन्यविः" ತ್ರಿಕಾಂಡ०।

जालक्षीर्य ಜಾಲಕ್ಷೀರ್ಯ (ನ०) ವಿಷದ ಹಾಲುಳ್ಳ ವೃಕ್ಷ. जाले जालके क्षीरं तत्र साधु "यत्" (೪-೪-೯೮)।

जालगर्दभ ಜಾಲಗರ್ದಭ (ಪುಂ) ಮುಖವಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೇಳುವ ಸಣ್ಣ ಗುಳ್ಳೆ, ಮೊಡವೆ.

जालगोणिका ಜಾಲಗೋಣಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. "कण्ठाला जालगोणिका" ತ್ರಿಕಾಂಡ०।

जालन्धर ಜಾಲಂಧರ (ಪುಂ) 1. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ, ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. (ಪುಂ ಬ० ವ०) 2. ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶ. 3. ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. "जालन्धरास्त्रिगर्ताः स्युः" ವೈಜ०।

जालपाद ಜಾಲಪಾದ (ಪುಂ) ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. जालमिव पादावस्य। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" पादस्य लोपश्च (೫-೪-೧೩೯)। ನಿಪಾ०। पादः पत् (೬-೪-೧೩೦) आदेशः। **जालपदी ಜಾಲಪದೀ**.

जालप्राया ಜಾಲಪ್ರಾಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಲೋಹಮಯವಾದ ಯುದ್ಧಕವಚ. जालस्य प्रायो बाहुल्यं यस्याम्।

जालमाला ಜಾಲಮಾಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಬಲೆ.

जालाक्ष ಜಾಲಾಕ್ಷ (ಪುಂ) ಗವಾಕ್ಷ, ಕಿಟಕಿ, ಮಧ್ಯೆಮಧ್ಯೆ ಕಂಡಿಗಳುಳ್ಳ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿಗಳ ಚೌಕಟ್ಟು. जालमिवाक्षि यस्य "अच्" (೫-೪-೭೬)। "हेमजालाक्षनिर्गच्छद्धूमेनागुरुगन्धिना" ಭಾಗ० ೮-೧೫-೧೯।

जालिक ಜಾಲಿಕ (ಪುಂ) 1. ಬೆಸ್ತ, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು. 2. ಬೇಡರವನು. जालेन चरति—"ಠನ್" (೪-೪-೧೦)। 3. ಜೇಡರಹುಳು. (ತ್ರಿ०) 4. ಬಲೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. जालेन जीवति—"ಠಕ್" (೪-೪-೧೨)। 5. ಮೋಸಗಾರ. 6. ಮಾಂತ್ರಿಕ, ಮಾಟಗಾರ.

जालिका ಜಾಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) "जालक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

जालिन् ಜಾಲಿನ್ (ತ್ರಿ०) 1. ಬಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ, ಬಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಗವಾಕ್ಷವುಳ್ಳ, ಕಿಟಕಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 3. ಮೋಸಗಾರ, ಕಪಟಿ. जालमस्यास्ति "इनिः" (೫-೨-೧೧೫)।

जालिनी ಜಾಲಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಚಿತ್ರಶಾಲೆ, ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಶಾಲೆ. 2. ಕರಬೂಜದ ಹಣ್ಣು. 3. ಕಲ್ಲಂಗಡಿಯ ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವು. "चित्रशाला तु जालिनी" ವೈಜ०। 4. ಜಟೆ, ಬೊಂತೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು. "जालिनी गरुडाजटा" ವೈಜ०। 5. ಹಿಪ್ಪಲಿ. "जालिनी तण्डुला तन्वी" ವೈಜ०।

जाली ಜಾಲೀ (स्त्री०) 1. ಪಡವಲಗಿಡ. जलति—जल (धान्ये) "णः" (३-१-१४०)। "ज्योत्स्नी पटोलिका जाली" अम०। 2. ಮೊಗ್ಗು.

जाल्म ಜಾಲ್ಮ (वि०) 1. ಪಾಮರ, ನೀಚ, ತುಚ್ಛ. 2. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. 3. ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು, ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡದೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡತಕ್ಕವನು. जालयति—जल (अपवारणे) "मः" बाहु०। "त्वयि पूजनं जगति जाल्म कृतमिदमपाकृते गुणैः" माघ० १५-३३। स्वार्थे "कः"। **जाल्मकः ಜಾಲ್ಮಕಃ.**

जाल्य ಜಾಲ್ಯ (वि०) ಬಲೆಗೆ ಬೀಳಬಹುದಾದ, ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದ. जल (घातने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

जाहक ಜಾಹಕ (पुं०) 1. ಜಿಗಣೆ. 2. ಮುಂಚ. 3. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ.

जाह्नवी ಜಾಹ್ನವೀ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ, ಜಹ್ನುವಿನ ಮಗಳು. जह्नोरपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। ["जह्नु" "गङ्गा" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "व्यक्तं बलीयान् यदि हेतुरागमादपूरयत् सा जलधिं न जाह्नवी" माघ० १२-६९।

जाह्नवीय ಜಾಹ್ನವೀಯ (वि०) ಜಹ್ನವಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. जाह्नव्याः इदम् "छः" (४-२-११४)।

जि–अभिभवे (भ्वा० पर० सक० अनि०)। जयति शत्रून्।

जि–जये (भ्वा० पर० अक० अनि०)। जयति जयतः जयन्ति। जिगाय जिग्यतुः जिग्युः। जेता जेतारौ जेतारः। जेष्यति। जयतु। अजयत्। जयेत्। जीयात्। अजैषीत्। अजेष्यत्। ಜಯಿಸು, ಉತ್ಕರ್ಷ ಹೊಂದು, ಮೇಲ್ಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದು. "जयत्याश्रितसंत्रासध्वांतविध्वंसनोदयः। प्रभावान् सीतया देव्या परमव्योमभास्करः" रघु० ग०।

भावे :—जीयते। जिग्ये। जायिता, जेता। जायिष्यते, जेष्यते। जीयताम्। अजीयत। जीयेत। जायिषीष्ट, जेषीष्ट। अजायि। अजायिष्यत, अजेष्यत।

णिचि :—जापयति, –ते। जापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। जापयिता। जापयिष्यति, –ते। जापयतु, –ताम्। अजापयत्, –त। जापयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

ण्यन्तात् कर्मणि :—जाप्यते। जापयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। जापयिता, जापिता। जापयिष्यते, जापिष्यते। जाप्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—जिगीषति। जिगीषां चकार, –बभूव, –आस। जिगीषिता। जिगीषिष्यति। जिगीषतु। अजिगीषत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

वि ಮತ್ತು परा ಪೂರ್ವಕ जि ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. विजयते। पराजयते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—जेतव्यम्। जयनीयम्। जेतुं शक्यम् जय्यम्। जेतुं योग्यं जेयम्। भावे क्तः –जितमनेन। कर्तरि क्तः प्रजितः। जितवान्। जयन्, जयन्ती। विजयमानः। जेतुम्। जितम्। जयनम्। जित्वा। विजित्य।

ण्यन्तात् कृत्सु :—जापयितव्यः। जापनीयः। जाप्यः। जापितः। जापितवान्। जापयन्। जापयमानः। जापयितुम्। जापितम्। जापनम्। जापयित्वा। विजाप्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) **अधि + जि** = अधिजयति। ಅಧಿಕವಾದ ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದು. "सपत्नांश्चाधिजीयास्म संग्रामे च मृषीमहि" भट्टि० १९-२।

(2) **अनु + जि** = अनुजयति। 1. ಅನುರೂಪವಾಗಿ ಜಯಿಸು. 2. ಅನಂತರ ಜಯಿಸು.

(3) **अप + जि** = अपजयति। अपजयः। ಅಪಜಯ ಹೊಂದು, ಸೋಲು.

(4) **अव + जि** = अवजयति। ಜಯಿಸು, ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದು. "अस्त्रं हरादाप्तवता दुरापं येनेन्द्रलोकावजयाय दृप्तः" रघु० ६-६२।

(5) **परा + जि** = पराजयते। पराजयः। 1. ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು, ಸೋಲಿಸು. "खं पराजयमानोऽसावुन्नत्या पवनात्मजम्" भट्टि० ८-९। 2. ಅಸಹ್ಯಪಡು, ಜುಗುಪ್ಸೆ ಹೊಂದು, "तां पराजयमानां स प्रीते रक्ष्यां दशाननात्" भट्टि० ८-७१।

(6) **वि + जि** = विजयते। विजयः। ಅಧಿಕವಾದ ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದು. "विजित्य यः प्राज्यमयच्छदुत्तरान् कुरूनकुप्यं वसु वासवोपमः" किरा० १-३५।

जिगत्नु ಜಿಗತ್ನು (पुं०) 1. ಪ್ರಾಣವಾಯು. गम्लृ (गतौ) "कत्नुः" सन्वत् (उ० ३-३१)। (वि०) 2. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಹೋಗುವ, ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವ.

जिगमिषत् ಜಿಗಮಿಷತ್ (ವಿ೦) ಹೊರಡಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಡಲು ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ. गम्लृ (गतौ) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जिगमिषन्ती ಜಿಗಮಿಷಂತೀ.**

जिगमिषा ಜಿಗಮಿಷಾ (स्त्री०) ಹೊರಡಲು ಆಸೆ. गन्तुमिच्छा—गम्लृ (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

जिगमिषु ಜಿಗಮಿಷು (वि०) ಹೊರಡಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. गन्तुमिच्छुः—गम्लृ (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "विपुलाचलस्थलघनेन जिगमिषुभिरङ्गनाः प्रियैः" माघ० १५-८४।

जिगीषत् ಜಿಗೀಷತ್ (वि०) ಜಯಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ, ಜಯಗಳಿಸಲು ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ. जेतुमिच्छन् — जि (जये) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "अजितस्य जिगीषतो मयाऽसौ विजयारम्भमहोत्सवो विधेयः" याद० १५-९।

जिगीषा ಜಿಗೀಷಾ (स्त्री०) 1. ಜಯಿಸಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಜಯಗಳಿಸಲು ಆಸೆ. जेतुमिच्छा—जि (जये) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "अशेषयज्ञाग्रहरं समागतं जिगीषयाऽनुव्रतया स दीक्षितः" याद० १४-१४। 2. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ, ಒರಿಮೆ. 3. ವ್ಯವಸಾಯ, ಉದ್ಯಮ, ವೃತ್ತಿ. "जिगीषा जेतुमिच्छायां व्यवसायप्रकर्षयोः" मेदि०।

जिगीषु ಜಿಗೀಷು (वि०) ಜಯಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ, ಜಯಗಳಿಸಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. जेतुमिच्छुः — जि (जये) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "जिगीषुरेको दिनकृदादित्येष्विव कल्पते" माघ० २-८१।

जिघत्सत् ಜಿಘತ್ಸತ್ (वि०) ತಿನ್ನಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಊಟಮಾಡಲು ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ. अद (भक्षणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "परिस्फुरल्लोलशिखाग्रजिह्वं जगज्जिघत्सन्तमिवान्तवह्निम्" किरा० ३-२०।

जिघत्सन ಜಿಘತ್ಸನ (न०) ತಿನ್ನಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು.

जिघत्सा ಜಿಘತ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ತಿನ್ನಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಊಟಮಾಡಲು ಆಸೆ. अत्तुमिच्छा — अद (भक्षणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "विगतसस्यजिघत्समघट्टयत्" माघ० ६-४९। 2. ಹಸಿವು.

जिघत्सित ಜಿಘತ್ಸಿತ (वि०) ತಿನ್ನಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अत्तुमिष्टम्—अद (भक्षणे) + सन् "क्तः" (३-२-१०२)।

जिघत्सु ಜಿಘತ್ಸು (वि०) 1. ತಿನ್ನಲು ಆಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಊಟಮಾಡಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ಹಸಿದಿರುವ. **अत्तुमिच्छुः**—अद (भक्षणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। अदो घस्लृ (२-४-३७)। 2. ಹಸಿವುಳ್ಳವನು.

जिघांसक ಜಿಘಾಂಸಕ (वि०) ಕೊಲ್ಲಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು.

जिघांसत् ಜಿಘಾಂಸತ್ (वि०) ಕೊಲ್ಲಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. हन्तुमिच्छन् — हन (हिंसागत्योः) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जिघांसन्ती ಜಿಘಾಂಸಂತೀ.**

जिघांसन ಜಿಘಾಂಸನ (न०) ಕೊಲ್ಲಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು. . हन (हिंसागत्योः) + सन् "ल्युट्" (३-३-११५)।

जिघांसा ಜಿಘಾಂಸಾ (स्त्री०) 1. ಕೊಲ್ಲಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ. हन्तुमिच्छा—हन (हिंसागत्योः) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "जिघांसया ब्राह्मणस्य नरकं प्रतिपद्यते" मनु० ११-२०६। 2. ದ್ವೇಷ, ಪೀಡಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ, ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಸೆ.

जिघांसित ಜಿಘಾಂಸಿತ (वि०) ಕೊಲ್ಲಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಹರಿಸಲು ಇಷ್ಟನಾದ. हन (हिंसागत्योः) + सन् "क्त." (३-२-१०२)। "जिघांसिते देव दशानने त्वया हतारिसङ्घैर्हरियूथपैर्वृतः" याद० १४-३१।

जिघांसु ಜಿಘಾಂಸು (पुं०) 1. ಹಗೆ, ವೈರಿ, ಶತ್ರು. "द्वेषणः प्रत्यनीको द्विट् जिघांसुर्हिंसनो रिपुः" वैज०। (वि०) 2. ಕೊಲ್ಲಲು ಆಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. हन्तुमिच्छुः—हन (हिंसागत्योः) +सन् "उः" (३-२-१६८)। "दत्तावधानं मधुलेहिगीतौ प्रशान्तचेष्टं हरिणं जिघांसुः" भट्टि० २-७।

जिघृक्षत् ಜಿಘೃಕ್ಷತ್ (वि०) ಹಿಡಿಯಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ. ग्रहीतुमिच्छन्—ग्रह (उपादाने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "शरार्थमेष्यत्यथ लप्स्यते गतिं शिरोमणिं दृष्टिविषाज्जिघृक्षतः" किरा० १४-२५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जिघृक्षन्ती ಜಿಘೃಕ್ಷಂತೀ.**

जिघृक्षा ಜಿಘೃಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆ. ग्रहीतुमिच्छा—ग्रह (उपादाने) +सन् "अः" (३-३-१०२)। "अनुभवन्नवदोलमृतूत्सवं पटुरपि प्रियकण्ठजिघृक्षया" रघु० ९-४६। 2. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಪೇಕ್ಷೆ.

जिघृक्षु ಜಿಘೃಕ್ಷು (वि०) 1. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. ग्रहीतुमिच्छुः—ग्रह (उपादाने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "उच्छ-

श्वास प्रस्थिता तं जिघृक्षुर्व्यथकिता नाकनारी मुमूर्च्छ" माघ० १८-५८। 2. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. "तमथ प्राज्यशरः शरं जिघृक्षुः" किरा० १३-३२।

जिघ्र जिघ्र (वि०)1. ವಾಸನೆ ನೋಡುವವನು, ಮೂಸಿ ನೋಡುವವನು. जिघ्रति—घ्रा (गन्धोपादाने) "शः" (३-१-१३७)। जिघ्रादेशः (७-३-७८)। 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಊಹಿಸುವವನು, ಮನೋಗತವನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನು. "स्वामी निःश्वसितेऽप्यसूयति मनोजिघ्रः सपत्नीजनः" सा० द० ३।

जिघ्रत् जिघ्र्त् (वि०) ವಾಸನೆ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಮೂಸಿನೋಡುತ್ತಿರುವ. घ्रा (गन्धोपादाने) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्पृशन्नपि गजो हन्ति जिघ्रन्नपि भुजङ्गमः" हितो० ३-१४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जिघ्रन्ती जिघ्र्त्य०ङी०.**

जिघ्रासत् जिघ्र्त्सत् (वि०) ವಾಸನೆನೋಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೂಸಿನೋಡಲು ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ. घ्रा (गन्धोपादाने)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जिघ्रासन्ती जिघ्र्त्स०ङी०.**

जिघ्रासन जिघ्र्त्सन (न०) ವಾಸನೆ ನೋಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು, ಮೂಸಿನೋಡಲು ಆಸೆಪಡುವುದು. घ्रा (गन्धोपादाने)+सन् "ल्युट्" (३-३-११५)।

जिघ्रासित जिघ्र्त्सित (वि०) ವಾಸನೆ ನೋಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. घ्रा (गन्धोपादाने)+सन् "क्तः" (३-२-१०२)।

जिघ्रासितवत् जिघ्र्त्सितवत् (वि०) ವಾಸನೆನೋಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನು. घ्रा (गन्धोपादाने)+सन् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

जिङ्गी जिङ्गि (स्त्री०) ಮಂಜಿಷ್ಠ. जिङ्गति—जिगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीप्" (४-१-४१)। "मञ्जिष्ठा विकसा जिङ्गी समङ्गा कालमेशिका" अम०।

जिजीविषण जिजीव्इषण (न०) ಬದುಕಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು, ಬದುಕಲು ಆಸೆಪಡುವುದು. जीव (प्राणधारणे)+सन् "ल्युट्" (३-३-११५)।

जिजीविषत् जिजीव्इषत् (वि०) ಬದುಕಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬದುಕಿರಲು ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ. जीव (प्राणधारणे)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जिजीविषन्ती जिजीव्इष०ङी०.**

जिजीविषा जिजीव्इषा (स्त्री०) ಬದುಕಿರಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಜೀವಿಸಿರಲು ಆಸೆ. जीव (प्राणधारणे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

जिजीविषित जिजीव्इषित (वि०) ಬದುಕಿರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನು, ಜೀವಿಸಿರಲು ಆಸೆಪಟ್ಟವನು. जीव (प्राणधारणे)+सन् कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "क्तवतुः" (३-२-१०२)। **जिजीविषितवान् जिजीव्इषितवान्.** स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्ई.**

जिजीविषु जिजीव्इषु (वि०) ಬದುಕಿರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಜೀವಿಸಿರಲು ಆಸೆಪಡುವ. जीव (प्राणधारणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "सर्वे निवृत्ताः कृपणस्य जन्तोर्जिजीविषोर्जीवजलार्पणान्मे" भाग० ९-२१-१३।

जिज्ञासक जिज्ञ्आसक (वि०) ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆಪಡುವ. ज्ञा (अवबोधने)+सन् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

जिज्ञासन जिज्ञ्आसन (न०) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆಪಡುವುದು. ज्ञा (अवबोधने)+सन् "ल्युट्" (३-३-११५)।

जिज्ञासनीय जिज्ञ्आसनीय (वि०) ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆಪಡಬಹುದಾದ. ज्ञा (अवबोधने)+सन् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **जिज्ञासितव्यः जिज्ञ्आसितव्यः.**

जिज्ञासमान जिज्ञ्आसमान (वि०) ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. ज्ञातुमिच्छन्—ज्ञा (अवबोधने)+सन् "शानच्" (३-२-१२४)। "अन्येद्युरात्मानुचरस्य भावं जिज्ञासमाना मुनिहोमधेनुः" रघु० २-२६।

जिज्ञासा जिज्ञ्आसा (स्त्री०) ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆ. ज्ञातुमिच्छा—ज्ञा (अवबोधने)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

जिज्ञासित जिज्ञ्आसित (वि०) ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ज्ञा (अवबोधने)+सन् "क्तः" (३-२-१०२)। "जिज्ञासितमधीतं च यत्तद्ब्रह्म सनातनम्। अथापि शोचस्यात्मानमकृतार्थ इव प्रभो" भाग० १-५-४।

जिज्ञासु जिज्ञ्आसु (वि०)1. ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. ज्ञातुमिच्छुः—ज्ञा (अवबोधने)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "एतावदेव जिज्ञास्यं तत्त्वजिज्ञासुनाऽऽत्मनः" भाग० २-९-३५। 2. ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು

ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು. "चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन। आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ" गीता ७-१६।

जिज्ञास्य जिज्ञास्य (वि०) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಡುವ. ज्ञा (अवबोधने) + सन् "ण्यत्" (३-१-१२४)। "एतावदेव जिज्ञास्यं तत्त्वजिज्ञासुनाऽऽत्मनः" भाग० २-९-३५।

जित् जित् (वि०) ಜಯಿಸುವವನು, ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು. जयति – जि (जये) "क्विप्" (३-२-७६)।

जित जित (न०) 1. ಜಯ, ಗೆಲುವು. जि (जये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. जि कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "अन्तर्घामुपययुरुत्पलावलीषु प्रादुःष्यात्क इव जितः पुरः परेण" माघ० ८-१२।

जितकाशिन् जितकाशिन् (वि०) ಜಯಶೀಲ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಹೊಂದಿದ. जितेन जयेन काशते प्रकाशते – काशृ (दीप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

जितकोप जितकोप, –क्रोध –क्रोध (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. "मनोहरो जितक्रोधो वीरबाहुर्विदारणः" वि० स०। (वि०) 2. ಕೋಪವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು, ಕೋಪವಿಲ್ಲದವನು. जितः कोपः क्रोधो वा येन। "वर्तेत यान्यया वृत्त्या जितक्रोधो जितेन्द्रियः" मनु० ८-१७३।

जितमनस् जितमनस् (वि०) ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು, जितं मनो येन।

जितरिपु जितरिपु, –शत्रु –शत्रु (पुं०) 1 ಬುದ್ಧದೇವ. (वि०) 2. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. जितः रिपुः शत्रुर्वा येन।

जितलोक जितलोक (पुं०) 1. ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲೋಕಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು. जितः संपादितः कर्मादिना लोकः स्वर्गादिः येन। (वि०) 2. ಲೋಕವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು, ಜಗತ್ತನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡವನು. जितो लोको येन।

जितवत् जितवत् (वि०) ಜಯಿಸಿದವನು, ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. जि (जये) कर्तृ० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "अवनिमेकरथेन वरूथिना जितवतः किल तस्य धनुर्भृतः" रघु० ९-११।

जिताक्ष जिताक्ष (वि०) ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡವನು. जितानि अक्षाणि येन।

जिताक्षर जिताक्षर (वि०) ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದಲೂ ಬರೆಯಲೂ ಅಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳವನು. जितानि स्वायत्तीकृतानि अक्षराणि येन।

जितात्मन् जितात्मन् (वि०) ಆತ್ಮಸಂಯಮವುಳ್ಳ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ. जितः आत्मा येन। "अतस्तु विपरीतस्य नृपतेरजितात्मनः" मनु० ७-३४।

जितामित्र जितामित्र (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. जिता अमित्रा एतद्रहस्यावबोधविरोधिभूताः अहंकारममकारकामक्रोधादयः अनेन। "एतद्रहस्यविज्ञानविरोधिममतादयः। जितास्तेषामनेनेति जितामित्रोऽष्टवर्णकः" इति निरुक्तिः। "अजो महार्हः स्वाभाव्यो जितामित्रः प्रमोदनः" वि० स०। (वि०) 2. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. जिता अमित्राः येन।

जितारि जितारि (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. जिता अरयो येन। "मैत्रीबलासमजितारिसमन्तभद्राः" त्रिकाण्ड०। 2. ಅವಿಭಕ್ತನಮಗ. (वि०) 3. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. 4. ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿ ಆರಿಷಡ್ವರ್ಗವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು.

जिताष्टमी जिताष्टमी (स्त्री०) ಆಶ್ವಯುಜ ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮಿ, ಜೀಮೂತವಾಹನನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಅಷ್ಟಮಿ. "इषे मास्यसिते पक्षे अष्टमी या तिथिर्भवेत्। पुत्रसौभाग्यदा स्त्रीणां ख्याता सा जीवपुत्रिका। शालिवाहनराजस्य पुत्रो जीमूतवाहनः। तस्यां पूज्यः स नारीभिः पुत्रसौभाग्यलिप्सया। प्रदोषसमये स्त्रीभिः पूज्यो जीमूतवाहनः। पुष्करिणीं विधायाथ प्राङ्गणे चतुरस्रिकाम्"।

जितेन्द्रिय जितेन्द्रिय (पुं०) 1. ಯಾವಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸಂತೋಷ ದುಃಖಗಳಿಲ್ಲದ ತಪಸ್ವಿ, ಸಕಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಭೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಭೋಗದಿಂದಲೂ ಯಾವನು ಹಿಗ್ಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಕುಗ್ಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಧೀರಪುರುಷ. "श्रुत्वा स्पृष्ट्वाथ दृष्ट्वा च भुक्त्वा घ्रात्वा च यो नरः। न हृष्यति ग्लायति वा स विज्ञेयो जितेन्द्रियः" मनु० २-९८। (वि०) 2. ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ. जितानि वशीकृतानि इन्द्रियाणि येन।

जितुम जितुम (पुं०) ಮಿಥುನರಾಶಿ, ಮೇಷಾದಿ ಮೂರನೆಯ ರಾಶಿ.

जित्या जित्या (स्त्री०) ಹರವೆ, ಉತ್ತಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಟಿಗಳನ್ನು ಒಡೆದು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಮಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ದೊಡ್ಡ ನೇಗಿಲು.

जित्वन् ಜಿತ್ವನ್ (वि०) ಜಯಶಾಲಿ, ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿದವನು. जि (जये) "क्वनिप्" (उ० ४-११३)।

जित्वर ಜಿತ್ವರ (वि०) ಜಯಶಾಲಿ, ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿದವನು. जि (जये) "क्वरप्" (३-२-१६३)। "करदीकृतभूपालो भ्रातृभिर्जित्वरैर्दिशाम्" माघ० २-९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **जित्वरी ಜಿತ್ವರೀ.**

जित्वरी ಜಿತ್ವರೀ (स्त्री०) ಕಾಶೀನಗರ, ವಾರಣಾಸಿ. "जित्वरी तु तपस्थली। वारणासी तीर्थराजी" त्रिकाण्ड०।

जिन ಜಿನ(पुं०)1. ಬುದ್ಧದೇವ. 2. ಜೈನಮತ ಪ್ರವರ್ತಕ ಜಿನದೇವ, ಅರ್ಹಂತ. जयति–जि (जये) "नक्" (उ० ३-२)। ಜೈನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದವರು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತೀರ್ಥಂಕರರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರ ವರ್ಧಮಾನಜಿನೇಶ್ವರರು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯವರು. ಈ ತೀರ್ಥಂಕರರು ಮಹಾವಿರಕ್ತರಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದು ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನದಿಂದ ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿದವರೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ **"ಜಿನರು"** ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. 3. ವಿಷ್ಣು. "जिनोऽर्हद्बुद्ध-विष्णुषु" हेम०। "कृतघोराजिनश्चक्रे भुवः सरुधिरा जिनः" माघ० १९-११२। (वि०) 4. ಜಯಶಾಲಿ, ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿದವನು. "जिनोऽर्हति च बुद्धे च पुंसि स्याज्जित्वरे त्रिषु" मेदि०।

जिनदेव ಜಿನದೇವ (पुं०)ಅರ್ಹಂತ, ಜೈನಮತ ಪ್ರಚಾರಕ.

जिनसद्मन् ಜಿನಸದ್ಮನ್ (न०) ಚೈತ್ಯ, ಜೈನದೇವಾಲಯ, ಜೈನಾಶ್ರಮ, ವಿಹಾರ.

जिनेन्द्र ಜಿನೇಂದ್ರ (पुं०)1. ಬುದ್ಧದೇವ. जिनानामिन्द्रः। 2. ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ.

जिनेश्वर ಜಿನೇಶ್ವರ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. 2, ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿ.

जिमु–अदने (भ्वा० पर० सक० से०)। जेमति। जेमिता। अजेमीत्। ತಿನ್ನು, ಊಟಮಾಡು, ಭಕ್ಷಿಸು.

जिष्णु ಜಿಷ್ಣು (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. जि (जये) "क्स्नुः" (३-२-१३९)। "विष्णुर्विक्रमणाद्देवो जयनाज्जिष्णु-रुच्यते" भा० उद्योग० ६९-१३। 2. ಅರ್ಜುನ. "भुजङ्गपाशान् भुजवीर्यशाली प्रबन्धनाय प्रजिघाय जिष्णुः" किरा० १६-३६। ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಯಾರ ಕೈಗೂ ಸಿಕ್ಕದೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನ ಮಗನಾದುದರಿಂದಲೂ **"ಜಿಷ್ಣು"** ವೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "अहं दुरापो दुर्धर्षो दमनः पाकशासनिः। तेन देवमनुष्येषु जिष्णुर्नाम्नास्मि विश्रुतः" भा० विरा० ४०। 3. ಇಂದ್ರ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಅಷ್ಟ ವಸುಗಳು. (वि०)6. ಜಯಶಾಲಿ, ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿದವನು. "इति जित्वा दिशो जिष्णुर्न्यवर्तत रथोद्धतम्" रघु० ४-८५। "जिष्णुः शक्रेऽर्जुने विष्णौ जित्वरेऽर्के वसुष्वपि" हेम०।

जिहान ಜಿಹಾನ (वि०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. ओ हाङ् (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

जिहासत् ಜಿಹಾಸತ್ (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಿಡಲು ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ. ओ हाक् (त्यागे)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-२-६)। **जिहासन्ती ಜಿಹಾಸಂತೀ.**

जिहासन ಜಿಹಾಸನ (न०) ತ್ಯಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು, ಬಿಡಲು ಆಸೆಪಡುವುದು. ओ हाक् (त्यागे)+सन् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

जिहासनीय ಜಿಹಾಸನೀಯ (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. ओ हाक् (त्यागे)+सन् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **जिहासितव्यः ಜಿಹಾಸಿತವ್ಯಃ.**

जिहासमान ಜಿಹಾಸಮಾನ(वि०)ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. ओ हाङ् (गतौ)+सन् "शानच्" (३-२-१२४)।

जिहासा ಜಿಹಾಸಾ (स्त्री०) ತ್ಯಜಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಿಡುವ ಆಸೆ. ಹಾತುಮಿಚ್ಛಾ–ओ हाक् (त्यागे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

जिहासित ಜಿಹಾಸಿತ (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ओ हाक् (त्यागे)+सन् "क्तः" (३-२-१०२)।

जिहासितवत् ಜಿಹಾಸಿತವತ್ (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನು. आ हाक्(त्यागे)+सन् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

जिहासु ಜಿಹಾಸು (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಬಿಡಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. हातुमिच्छुः–ओ हाक् (त्यागे)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

जिहास्य ಜಿಹಾಸ್ಯ (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. ओ हाक् (त्यागे)+सन् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

जिहीर्षत् ಜಿಹೀರ್ಷತ್ (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. हृञ् (हरणे)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

2. अपहरिसलु अपेक्षिसुत्तिरुव, कदियलु अपेक्षिसुत्तिरुव. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। जिहीर्षन्ती जिहीर्षन्ती.

जिहीर्षण जिहीर्षण (न०) 1. ऒय्यलु अपेक्षिसुवुदु. हृञ् (हरणे) + सन् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. अपहरिसलु अपेक्षिसुवुदु, कदियलु आसेपडुवुदु. 3. होगलाडिसलु अपेक्षिसुवुदु.

जिहीर्षा जिहीर्षा (स्त्री०) 1. ऒय्यलु अपेक्षे. हर्तुमिच्छा—हृञ् (हरणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. होगलाडिसलु अपेक्षे. "तथायं चावतारस्ते भुवो भारजिहीर्षया" भाग० १-७-२५। 3. अपहरिसलु अपेक्षे.

जिहीर्षित जिहीर्षित (वि०) 1. ऒय्यलु अपेक्षिसल्पट्ट. 2. होगलाडिसलु अपेक्षिसल्पट्ट. 3. अपहरिसलु अपेक्षिसल्पट्ट.

जिहीर्षु जिहीर्षु (वि०) 1. ऒय्यलु अपेक्षियुळ्ळ. हर्तुमिच्छुः—हृञ् (हरणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. अपहरिसलु अपेक्षियुळ्ळ. 3. होगलाडिसलु अपेक्षियुळ्ळ.

जिहीर्ष्य जिहीर्ष्य (वि०) 1. ऒय्यलु अपेक्षिसल्पडुव. 2. अपहरिसलु अपेक्षिसल्पडुव. 3. होगलाडिसलु इच्छिसल्पडुव. हृञ् (हरणे) + सन् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

जिह्म जिह्म (न०) 1. कपट, वंचने, मोस. ओ हाक् (त्यागे) "मन्" सन्वत् आलोपश्च (उ० १-१३८)। "तदाशु कर्तुं त्वयि जिह्ममुद्यते विधीयतां तत्र विधेयमुत्तरम्" किरा० १-२५। (वि०) 2. कुटिलवाद, वक्रवाद, डोंकाद. 3. अलसनाद, सोम्मारियाद. 4. वंचक, मोसगार. "तथापि जिह्मः स भवज्जिगीषया तनोति शुभ्रं गुणसंपदा यशः" किरा० १-८। 5. अप्रसन्न, कळेगुंदिद, प्रकाशविल्लद. "विधिसमयनियोगाद्दीप्तिसंहारजिह्मं शिथिलवसुमगाधे मग्नमापत्पयोधौ" किरा० १-४६। 6. मुच्चल्पट्ट.

जिह्मग जिह्मग(पुं०)1. सर्प, हावु. जिह्मं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-१०१)। (वि०)2. अलस, मंद, सोम्मारि. 3. कुटिलवाद व्यापारवुळ्ळ, कपटव्यवहारवुळ्ळ. "निसर्गतमसस्तस्य जिह्मगस्याङ्गमुत्तमम्" याद० १६-१०६। 4. सावकाशवागि नडेयुव.

जिह्ममेहन जिह्ममेहन (पुं०) मंडूक, कप्पे.

जिह्माशिन् जिह्माशिन् (वि०) निधानवागि ऊट माडुव. जिह्ममश्नाति—अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)।

जिह्मित जिह्मित (वि०) वक्रवागिरुव, बग्गिरुव, कुटिलवागिरुव.

जिह्मीकृत जिह्मीकृत (वि०) डोंकागिमाडल्पट्ट, वक्रवागिमाडल्पट्ट.

जिह्वल जिह्वल (वि०) होट्टेबाक, जिह्वाचापल्य विशेषवनु. जिह्वाव्यापारं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "श्राद्धं कृत्वा परश्राद्धे भुञ्जते ये च जिह्वलाः। पतन्ति नरके घोरे लुप्तपिण्डोदकक्रियाः"।

जिह्वा जिह्वा (स्त्री०) 1. नालगे. लिहन्त्यनया—लिह (आस्वादने) "वन्" लकारस्य जकारश्च निपा० (उ० १-१५२)। "भिन्नाकृतिं ज्यां ददृशुः स्फुरन्तीं क्रुद्धस्य जिह्वामिव तक्षकस्य" किरा० १७-२४। 2. अग्नियु ज्वाले, बेंकियु उरि. 3. वाक्कु, मातु. "जिह्वा तु वाचि ज्वालारसज्ञयोः" हेम०।

जिह्वाग्र जिह्वाग्र (न०) नालगेय तुदि. जिह्वाया अग्रम्। "मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदि हालाहलं विषम्" हितो०।

जिह्वाचापल्य जिह्वाचापल्य (न०) "जिह्वालौल्य" पदद अर्थ. जिह्वायाश्चापल्यम्।

जिह्वाजप जिह्वाजप(पुं०)नालगेयिंद मात्र मंत्रवन्नु उच्चरिसि माडुव जप, शब्दवु होरगे केळिसदंते मंतोच्चारण माडि जपिसुवुदु. जिह्वया जपः। "जिह्वाजपः स विज्ञेयो केवलं जिह्वया बुधैः" तन्त्रसा०। "उच्चैर्जपाद्विशिष्टः स्यादुपांशुर्दशभिर्गुणैः। जिह्वाजपः शतगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः" तन्त्रसा०।

जिह्वातल जिह्वातल (न०) नालगेय मेल्मै, नालगेय होरमै. जिह्वायास्तलम्।

जिह्वानिर्लेखन जिह्वानिर्लेखन (न०) नालगेयन्नु उजुवु (तिक्कुव) साधन. जिह्वा निर्लिख्यतेऽनया—निर्+लिख (अक्षरविन्यासे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

जिह्वाप जिह्वाप (पुं०) नालगेयिंद कुडियुव 1. नायि. 2. हुलि. 3. बेक्कु, मार्जार. 4. करडि. जिह्वया पिबति—पा (पाने) "कः"

(३-२-४)। "जिह्वापस्तु शुनि व्याघ्रे द्वीपिबिडालयोः" हेम०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-४१)।

जिह्वामल ಜಿಹ್ವಾಮಲ(न०)ನಾಲಗೆಯ ಕೊಳೆ. जिह्वाया मलम्।

जिह्वामूल ಜಿಹ್ವಾಮೂಲ (न०) ನಾಲಗೆಯ ಬುಡ.

जिह्वामूलीय ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯ (वि०) ನಾಲಗೆಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ (कवर्ग) वर्ण. जिह्वामूले भवः "छः" (४-३-६२)। "जिह्वामूलीयस्य जिह्वामूलम्" सि० कौ०। "जिह्वामूले तु कुः प्रोक्तो दन्त्योष्ठ्यो वः स्मृतौ बुधैः" पा० शि०। कवर्गद वर्णवु परवादरे विसर्ग (ः)क्कै बरुव × वर्ण. क×करोति। क×खनति।

जिह्वारद ಜಿಹ್ವಾರದ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. जिह्वा रद इव यस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

जिह्वालौल्य ಜಿಹ್ವಾಲೌಲ್ಯ(न०)ಜಿಹ್ವಾಚಾಪಲ್ಯ, ಹೊಟ್ಟೆ ಬಾಕತನ. जिह्वाया लौल्यम्। "जिह्वालौल्यप्रसक्तानां जलमध्यनिवासिनाम्" पञ्चतं० २-३।

जिह्वास्वाद ಜಿಹ್ವಾಸ್ವಾದ (पुं०) ನಾಲಗೆಯಿಂದ ರುಚಿ ನೋಡುವುದು, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಸವಿಯುವುದು. जिह्वया आस्वादः।

जिह्वास्वादन ಜಿಹ್ವಾಸ್ವಾದನ (न०) ನಾಲಗೆಯಿಂದ ನಕ್ಕಿ ರುಚಿನೋಡುವುದು, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಸವಿಯುವುದು. जिह्वया आस्वादनम्।

जीन ಜೀನ (न०)1. ಚರ್ಮದ ಚೀಲ. (वि०)2. ವೃದ್ಧ, ಮುದುಕ. ज्या (वयोहानौ) "क्तः" (३-४-७२)। संप्रसारणम् (६-१-१६)।

जीमूत ಜೀಮೂತ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. जीवनं जलं मूतं बद्धमनेन—मूङ् (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "इत्योतन्मदाम्भःकणकेन केनचिज्जनस्य जीमूतकदम्बकद्युता" माघ० १२-४८। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 3. ಸೇವಕ, ಆಳು. 4. ಇಂದ್ರ. 5. ದೇವತಾಳಿ ಮರ. "जीमूतोऽद्रौ भृतिकरे देवताडे पयोधरे" मेदि०। 6. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ದಂಡಕದ ಒಂದು ಭೇದ. "प्रतिचरणविवृद्धरेफाः स्युरर्णार्णवव्यालजीमूतलीलाकरोद्दामशङ्खादयः" वृ० र०। 7. ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. 8. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

जीमूतक ಜೀಮೂತಕ (पुं०) ದೇವತಾಳಿ ಮರ. जीमूत स्वार्थे "कः"। "जीमूतकैःकोशवतीफलैश्च दन्तीद्रवन्तीत्रिवृतासु चैव" सुश्रुत० चिकित्सा० १८-२०।

जीमूतकूट ಜೀಮೂತಕೂಟ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ.

जीमूतकेतु ಜೀಮೂತಕೇತು (पुं०) ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾಧರ ರಾಜ, ಜೀಮೂತವಾಹನನ ತಂದೆ.

जीमूतमूल ಜೀಮೂತಮೂಲ(न०)ಕಚೋರ. जीमूतस्य मूलमिव मूलमस्य।

जीमूतवाहन ಜೀಮೂತವಾಹನ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. जीमूतो मेघो वाहनमस्य। 2. ಜೀಮೂತಕೇತುವಿನ ಮಗ, ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾಧರರಾಜಕುಮಾರ. "अथ तस्याचिरादेव राज्ञः सूनूरजायत। जीमूतवाहनं तं च नाम्ना स विदधे पिता" कथास०।

जीर ಜೀರ (पुं०) 1. ಜೀರಿಗೆ 2. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. ज्या (वयोहानौ) "रक्" (उ० २-२४)। (वि०) 3. ವೇಗವಾದ, ಚುರುಕಾದ. संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। **जीरकः ಜೀರಕಃ.**

जीरण ಜೀರಣ (पुं०) ಜೀರಿಗೆ. जरयति—जॄ (वयोहानौ) +णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। पृषो०।

जीर्ण ಜೀರ್ಣ (वि०) 1. ಜೀರ್ಣ, ಮುದುಕ, ವೃದ್ಧ. जीर्यति स्म—जॄष् (वयोहानौ) "क्तः" (३-४-७२)। "जीनो जीर्णो जरन्नपि" अम०। 2. ಪುರಾತನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ. "वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि" गीता २-२२। 3. ಜಠರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಅರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಠರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ವವಾದ. "जीर्णेऽन्ने वर्धते वायुर्विदग्धे पित्तमेव तु। भुक्तमात्रे कफश्चापि तस्माद्भुक्तेरितं कफम्" सुश्रुत० सूत्र० ४६-४८४। (न०) 4. ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ. 5. ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ.

जीर्णज्वर ಜೀರ್ಣಜ್ವರ (पुं०) ಹಳೆಯ ಜ್ವರ, ಬಿಡಲಾರದ ಜ್ವರ, ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳಿಗೂ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ವರ, ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಎಳೆಯುತ್ತಿರುವ ದೀರ್ಘಜ್ವರ. जीर्णश्वासौ ज्वरश्च। "यो द्वादशभ्यो दिवसेभ्य ऊर्ध्वं दोषत्रयेभ्यो द्विगुणेभ्य ऊर्ध्वम्। नृणां तनौ तिष्ठति मन्दवेगो भिषग्भिरुक्तो ज्वर एष जीर्णः" भावप्र०। "शठी तमालकीभार्गी मेदामलकपौष्करैः। क्षीरद्विगुणसंयुक्तं जीर्णज्वरमपोहति" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-२२५।

जीर्णज्वरिन् ಜೀರ್ಣಜ್ವರಿನ್ (वि०) ಹಳೆಯ ಜ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಹಳಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಜ್ವರವುಳ್ಳ. जीर्णज्वरोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "जीर्णज्वरी नरः कुर्यान्नोपवासं कदाचन। लङ्घनात्स भवेत् क्षीणो ज्वरस्तु स्याद्बली यतः" भावप्र०।

जीर्णपर्ण जीर्णपर्ण (पुं०)1. कदंबवृक्ष, ಈಚಲು ಮರ. (न०)2. ಹಳೆಯ ಎಲೆ, ಹಣ್ಣೆಲೆ. (वि०)3. ಹಣ್ಣೆಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. जीर्णानि पर्णान्यस्य।

जीर्णवत् जीर्णवत् (वि०) ಮುದಿಯಾಗಿರುವ, ಮುಪ್ಪನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ.

जीर्णवस्त्र जीर्णवस्त्र (न०) ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ. जीर्णं वस्त्रम्।

जीर्णवाटिका जीर्णवाटिका (स्त्री०) ಹಳೆಯ ಉದ್ಯಾನವನ.

जीर्णशक्ति जीर्णशक्ति (स्त्री०) ಆಹಾರವನ್ನು ಅರಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿ. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ.

जीर्णा जीर्णा (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಜೀರಿಗೆ.

जीर्णि जीर्णि (स्त्री०) 1. ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. जॄ (वयोहानौ) "क्तिन्" (३-३-१४)। 2. ಜೀರ್ಣವಾಗುವಿಕೆ, ಆಹಾರ ಮೊದಲಾದುದು ಅರಗುವಿಕೆ.

जीर्णोद्धार जीर्णोद्धार (पुं०) ಹಳೆಯ ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ದುರಸ್ತಿ, ಹಳೆಯ ಮನೆ ಮಠ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುವುದು. जीर्णस्य उद्धारः।

जीर्णोद्धृत जीर्णोद्धृत (वि०) ದುರಸ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದುದು.

जीर्णोद्यान जीर्णोद्यान (न०) ಹಳೆಯ ಉಪವನ, ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಕೈತೋಟ.

जीर्यत् जीर्यत् (वि०) ಮುದಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ಮುಪ್ಪನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. जॄष् (वयोहानौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "जीर्यन्ते जीर्यतः केशा दन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः। जीर्यतश्चक्षुषी श्रोत्रे तृष्णैका तरुणायते" पञ्चतं० ५-८०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जीर्यन्ती** जीर्यत्०ङीप्.

जीवि जीवि (पुं०) ಪರಶು, ಕೊಡಲಿ.

जील जील (न०) ಚರ್ಮದ ಚೀಲ, ತೊಗಲಿನ ಪಾತ್ರೆ. "जीलं चर्मपुटः" वैज०।

जीव – प्राणधारणे (भ्वा० पर० अक० से०)। जीवति। जिजीव। जीविता। जीविष्यति। जीवतु। अजीवत्। जीवेत्। जीव्यात्। अजीवीत्। अजीविष्यत्। ಜೀವಿಸಿರು, ಬದುಕಿರು. "यस्मिन् जीवति जीवन्ति बहवः स तु जीवतु। यस्मै जीवन्ति बहवः न स जीवतु जीवतु"।

भावे:—जीव्यते। जिजीवे। जीविता। जीविष्यते। जीव्यताम्। अजीव्यत। इत्यादि.

कर्मणि:—जीव्यते। जीवयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। जीवयिता, जीविता। जीवयिष्यते, जीविष्यते। जीव्यताम्। अजीव्यत। जीव्येत। इत्यादि.

सनि:—जिजीविषति। जिजीविषां चकार, –बभूव, आस। जिजीविषिता। जिजीविषिष्यति। जिजीविषतु। इत्यादि.

कृत्सु:—जीवितव्यम्। जीवनीयम्। जीव्यम्। जीवितः। जीवितवान्, –वती। जीवन्, जीवन्ती। जीवितुम्। जीवितम्। जीवनम्। जीवित्वा। उपजीव्य।

ण्यन्तात् कृत्सु:—जीवयितव्यः। जीवनीयः। जीव्यः। जीवितवान्। जीवयन्, –यन्ती। जीवयमानः। जीवयितुम्। जीवितम्। जीवनम्। जीवयित्वा। उपजीव्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अति + जीव** = अतिजीवति। अतिजीवनम्। ಮೀರಿಸಿ ಬದುಕು, ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಬದುಕು, ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಜೀವಿಸು. "प्रेमदत्तवदनानिलः पिबन्नत्यजीवदमराल-केश्वरो" रघु० १९-१५।

(2) **अनु + जीव** = अनुजीवति। अनुजीवनम्। अनुजीविन्(वी) 1. ಸಮನಾಗಿ ಬದುಕು, ಅನುರೂಪವಾಗಿ ಬದುಕು. 2. ಅನುಸರಿಸಿ ಜೀವಿಸು, ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬದುಕು. "जीवन्तं त्वानुजीवन्तु प्रजाः सर्वा युधिष्ठिर" भा० उद्योग०। "न वञ्चनीयाः प्रभवोऽनुजीविभिः" किरा० १-४।

(3) **आ + जीव** = आजीवति। आजीवः। 1. ಭೋಗಿಸು, ಅನುಭವಿಸು. "आजीवन् स्वेच्छया दण्ड्यो दाप्यस्तं चापि सोदयम्" याज्ञ० २-६७। 2. ಉದ್ಯೋಗಕಲ್ಪಿಸು, ಜೀವನೋಪಾಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸು. "यमाजीवन्ति पुरुषं सर्वभूतानि संजय। पक्वं द्रुममिवा-साद्य तस्य जीवितमर्थवत्" भा० उद्योग० १३३-४३।

(4) **उद्+जीव** = उज्जीवति। उज्जीवनम्। ಮತ್ತೆ ಬದುಕು, ಬದುಕಿ ಉಸಿರಾಡು. "उदजीवत् सुमित्राभू-भ्राताऽऽश्लिष्यत्तमायतम्" भट्टि० १७-९५।

(5) **उप+जीव**=उपजीवति। उपजीवनम्। ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸು, ಒಬ್ಬನ ಆಶ್ರಯಪಡೆದು ಜೀವನಮಾಡು. "शेषास्तमुपजीवेयुः यथैव पितरं तथा" मनु० ९-१०५।

जीव जीव (पुं०) 1. ಪ್ರಾಣ. जीव (प्राणधारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "अहस्तानि सहस्तानामपदानि चतुष्पदाम्। फल्गूनि तत्र महतां जीवो जीवस्य जीवनम्" भाग० १-१३-४६। 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವತೆಗಳ ಗುರು. जीवयति — जीव + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "अस्माल्लिङ्गार्चनान्नित्यं जीवभूतोऽसि मे यतः। अतो जीव इति ख्यातिं त्रिषु लोकेषु यास्यसि" काशीख०। 3. ವಿಷ್ಣು. भागवतानात्मनाशात् व्यावर्त्य स्वपरिचर्यया जीवयति — जीव + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "तानात्मनाशाद्व्यावर्त्य सत्वान्यश्च स्वसेवया। उज्जीवयति जीवः सः भक्तक्लेशासहो मनुः" इति निरुक्तिः। "आनन्दमूर्तिर्भगवान् हरिस्त्रैलोक्यपूजितः। द्रष्टुं न सहते देवि क्लिष्टान् स्वपरिचारकान्"। "जीवो विनयिता साक्षी" वि० स०। 4. ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ, ಜೀವಾತ್ಮ. [ನಾನಾ ದರ್ಶನಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಜೀವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ವಿವರವನ್ನು "आत्मन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಎಲ್ಲಾ ದರ್ಶನಕಾರರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಜೀವಾತ್ಮರು ಜನ್ಮ ಜರಾಮರಣರೂಪವಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಜೀವನು ತನ್ನ ಕರ್ಮಾನುಸಾರ ತಿರ್ಯಕ್ ಮನುಷ್ಯಾದಿ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಆಹಾರಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಪುರುಷನ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗರ್ಭವನ್ನು ಸೇರುವನು. ರೇತಸ್ಸು ಹತ್ತು ದಿನಗಳ ಬಳಿಕ ಅಂಡಾಕಾರವಾಗುವುದು. ಈ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದ ಜೀವನಿಗೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆಯೂ ಎರಡು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶರೀರವೂ ಕರಚರಣಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳೂ ಉಂಟಾಗುವುವು. ಮೂರು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಖ ಕೂದಲು ಅಸ್ಥಿ (ಎಲುಬು) ಚರ್ಮ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳೂ ಐದನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹಸಿವೂ ಬಾಯಾರಿಕೆಯೂ ಉಂಟಾಗುವುವು. ಆರನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಾಶಯದಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತಾಯಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸಲು ಆರಂಭಿಸುವುದು. ತಾಯಿ ತಿಂದ ಆಹಾರದಿಂದಲೇ ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಮಲಮೂತ್ರಾಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡುತ್ತ ಅಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಾದಿಗಳ ಬಾಧೆಗಳನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಪದೇ ಪದೇ ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನನಾಗುವನು. ತಾಯಿ ತಿನ್ನುವ ಹುಳಿ ಕಹಿ ಕಾರದ ಆಹಾರಗಳಿಂದ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಧೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ತಾಯಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೆನ್ನು ಕತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸಲೂ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಪೇಚಾಡುವನು. ಈ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಜೀವನಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ನೂರಾರು ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳ ಸ್ಮರಣೆಯುಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಪರಿತಪಿಸುವನು. ಏಳನೆಯ ತಿಂಗಳಿಂದ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾದರೂ ಪ್ರಸೂತಿವಾಯುವಿನಿಂದ ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಹತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸೂತಿವಾಯುವಿನಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟು ಜನ್ಮವನ್ನು ತಾಳುವನು. ಭೂಸ್ಪರ್ಶವಾದ ಕೂಡಲೆ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವ ಜನ್ಮಸ್ಮರಣೆಯು ನಾಶವಾಗಿ ಕಿರುಚಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಶಿಶುವಾಗಿರುವಾಗ ಅವನ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೇಳತೀರದು. ಹಸಿವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಾಯಿಲ್ಲ. ನವೆಯಾದರೆ ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಹೇಸಿಗೆಯ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ಸೊಳ್ಳೆ ತಿಗಣೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಡಿತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬಾಧೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಒದ್ದಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಈ ರೀತಿ ಮೂಕಪ್ರಾಣಿಯಂತೆ ಶೈಶವವನ್ನು ಕಳೆದು ಮುಂದೆ ಬಾಲ್ಯ ಯೌವನ ಮುಂತಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ನಡೆಯಬೇಕು. ವಿವೇಕದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ ಶುಭಫಲ. ಅವಿವೇಕಿಯಾಗಿ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಿದರೆ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಮುಂದೆ ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು.] भाग० ३-३१। 5. ಕರ್ಣ. 6. ಪ್ರಾಣಧಾರಣ, ಬದುಕಿರುವುದು, ಜೀವಿಸಿರುವುದು. जीव भावे "घञ्" (३-३-१८)। 7. ಪ್ರಾಣವಾಯು. 8. ವೃತ್ತಿ, ಜೀವಿಕೆ, ಜೀವನೋಪಾಯ. 9. ಸೀಹಾಲೆ ಗಿಡ. 10. ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರ. 11. (ಜೈನಮತದಲ್ಲಿ) ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯ. (वि०) 12. ಜೀವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಜೀವಸಹಿತವಾದ. "कर्षन्तो लाङ्गलैः पुंसो घ्नन्ति भूमिशयान् बहून्। जीवानन्यांश्च सुबहून् तत्र किं प्रतिभाति ते॥ धान्यबीजानि यान्याहुर्व्रीह्यादीनि द्विजोत्तम। सर्वाण्येतानि जीवानि तत्र किं प्रतिभाति ते॥ जीवा हि बहवो ब्रह्मन् वृक्षेषु च फलेषु च॥ उदके बहवश्चापि तत्र किं प्रतिभाति ते" भा० वन० २१२। **जीवन प्रमाण:** ಒಂದು ಕೂದಲಿನ ತುದಿಯನ್ನು ನೂರು ಭಾಗ ಮಾಡಿ ಅದರ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಮತ್ತೆ ನೂರು ಭಾಗ ಮಾಡಿದರೆ ಆ ನೂರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ಜೀವನ ಪ್ರಮಾಣ. "वालाग्रशतभागस्य शतधा कल्पितस्य च। भागो जीवः स विज्ञेयः स चानन्त्याय कल्पते" इति श्रुतिः।

जीवक जीवक (पुं०) 1. ಹೊನ್ನೆಮರ. जीवयति—जीव (प्राणधारणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "सर्जक-

सनबन्धूकपुष्पप्रियकजीवका:" अम०। 2. प्राणि. 3. सेवक, इतरर आश्रयुदिंद जीविसुववनु. 4. भिक्षुक, याचक. 5. क्षपणक, बौद्धसंन्यासि. 6. हावाडिग. 7. हक्कियिल्लिगिड. "कूर्चशीर्षो मधुरक: शृङ्गहस्वाङ्गजीवका:" अम०। (वि०)8. बहुकाल बदुकुवनु. 9. बड्डिय हणदिंद जीविसुवनु. 10. जीवनवन्नु कोडुवनु. 11. श्रेष्ठ वाद. "जीवक: प्रवरे जन्तौ श्रमणे वृद्धिजीविनि" वैज०। "जीवक: पीतसाले स्यात् क्षपणे वृद्धिजीविनि। सेविनि प्राणकेऽप्याहितुण्डिके पादपान्तरे" विश्व०। 12. जीविसिरुवनु, बदुकिरुवनु, जीवन नडिसुवनु.

जीवकोश ಜೀವಕೋಶ (पुं०) जीवात्मनिगे आवरण वागिरुव ओंदु कोश. "दहत्यवीर्यं हृदयं जीवकोशं पञ्चात्मकं योनिमिवोत्थितोऽग्नि:" भाग० ४-२२-२६।

जीवग्राहम् ಜೀವಗ್ರಾಹಮ್ (अव्य०) जीवसहित हिडिदु. जीवन्तं गृहीत्वा – ग्रह (उपादाने) "णमुल्" (३-४-३६)। "जीवग्राहं ग्राहयामासुरन्ये योग्येनार्थ: कस्य न स्याज्जनेन" माघ० १८-६६।

जीवजीव ಜೀವಜೀವ (पुं०) चकोरपक्षि. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–जीवी –ಜೀವಿ.**

जीवजीवक ಜೀವಜೀವಕ (पुं०) चकोरपक्षि, जीवजीव स्वार्थे "क:"। "हृत्वा रक्तानि वासांसि जायते जीवजीवक:" मनु० १२-६६।

जीवञ्जीव ಜೀವಂಜೀವ (पुं०) 1. चकोरपक्षि. 2. ओंदु मर. जीवं जीवयति – जीव (प्राणधारणे) "खच्" बाहु० (३-३-११३)। "जीवञ्जीवश्चकोरे स्यात् द्रुमभेदेऽपि पुंस्ययम्" मेदि०।

जीवत् ಜೀವತ್ (वि०) बदुकिरुव, प्राणवन्नु हॊंदिरुव. जीव (प्राणधारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "जीवन् पुन: शश्वदुपप्लवेभ्य: प्रजा: प्रजानाथ पितेव पासि" रघु० २-४८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जीवन्ती ಜೀವಂತೀ.** "जीवन्तीं मां यथा राम: संभावयति कीर्तिमान्। तत्तथा हनुमन् वाच्यं वाचा धर्ममवाप्नुहि" रामा०।

जीवत्तोका ಜೀವತ್ತೋಕಾ (स्त्री०) बदुकिरुव मक्कळुळ्ळ, हॆंगसु. जीवत् तोकं यस्या:।

जीवत्पति ಜೀವತ್ಪತಿ (स्त्री०) बदुकिरुव गंडनुळ्ळ हॆंगसु, सुमंगलि. जीवन् पति: यस्या:। "कप्" (५-४-१५४)। **–पतिका –ಪತಿಕಾ.**

जीवत्पितृक ಜೀವತ್ಪಿತೃಕ (पुं०) बदुकिरुव तंदॆयुळ्ळ मग. जीवन् पिता यस्य। "कप्" (५-४-१५४)।

जीवथ ಜೀವಥ (पुं०)1. जीव, प्राण. जीव (प्राणधारणे) "अथ:" (उ० ३-११३)। 2. कूर्म, आमॆ. 3. मयूर, नविलु. 4. मॆघ, मोड. (वि०)5. दीर्घायुष्मंत, दीर्घकाल बदुकिरुवनु. 6. धार्मिक, सदाचारसंपन्न.

जीवद ಜೀವದ(पुं०)1. वैद्य, चिकित्सक. जीवं ददाति–डु दाञ् (दाने) "क:" (३-२-३)। 2. शत्रु. जीवं द्यति खण्डयति–दो (अवखण्डने) "क:" (३-२-३)। (वि०) 3. जीवनवन्नु कोडुवनु.

जीवदातृ ಜೀವದಾತೃ (वि०) 1. जीववन्नु कोडुवनु, प्राणवन्नु रक्षिसुवनु. जीवस्य दाता। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१)। 2. जीवनवन्नु कोडुवनु. **–दात्री –ದಾತ್ರೀ.** (स्त्री०)3. जीवंतॆ वृक्ष, सिहाळिगिड. 4. माचिपत्रॆ.

जीवदान ಜೀವದಾನ (न०)1. जीववन्नु कोडुवुदु, प्राणवन्नु कापाडुवुदु. जीवस्य दानम्। 2. जीविकॆयन्नु कोडुवुदु.

जीवधन ಜೀವಧನ (न०) हसु मोदलाद जीवरूप वाद संपत्तु. जीव एव धनम्। "गवादिकं जीवधनम्" त्रिकाण्ड०।

जीवधानी ಜೀವಧಾನೀ (स्त्री०) पृथिवि, भूमि. जीवा: धीयन्तेऽस्याम्–डु धाञ् (धारणपोषणयो:) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "ददर्श गां तत्र सुषुप्सुरग्रे यां जीवधानीं स्वयमभ्यधत्त" भाग० ३-१३-३०।

जीवन ಜೀವನ (पुं०)1. परमॆश्वर. जीवयति–जीव (प्राणधारणे) + णिच् कर्त० "ल्यु:" (३-१-१३४)। स्वहस्तेन हननात् ग्राहमपि गन्धर्वत्वेन जीवयन् जीवन:। "स्वहस्तेन हतं ग्राहं गन्धर्वत्वेन जीवयन्। पूर्वशापं निरस्याथ यस्तिष्ठति स जीवन:" इति निरुक्ति:। "वीरहा रक्षण: सन्तो जीवन: पर्यवस्थित:" वि० स०। 2. वायु, गाळि. 3. पुत्र, मग. (न०) 4.

सद्योघृत, हॊसतुप्प. 5. मज्जे, देहसार. 6. जीविके, जीवनोपाय, वृत्ति, कसबु. **जीवनक्के साधनवाद उपायगळु:** (1) विद्ये, (2) शिल्प, (3) कूलि, (4) सेवे, (5) पशुपालने, (6) वाणिज्य, (7) व्यवसाय, (8) संतोष (धैर्य), (9) भिक्षे मत्तु (10) बड्डिगागि धनवन्नु कॊडुव व्यवहार इवु हत्तु जीवनक्के उपायगळु. "विद्या शिल्पं भृतिः सेवा गोरक्ष्यं विपणिः कृषिः। धृतिर्भैक्ष्यं कुसीदं च दश जीवनहेतवः" मनु० १०-११६। 7. जल, नीरु. जीवत्यनेन—जीव कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "उपचितजीवनधाराः सत्पथभाजो निरस्तसन्तापाः" चं० रा०। "तडित्वन्तो महामेघाश्चण्डश्वसनवेपिताः। प्रीणनं जीवनं ह्यस्य मुमुचुः करुणा इव" भाग० १०-२०-६। 8. अन्न. "जीवनान्नाशनान्घांसि" वैज०। 9. जीवन, बदुकु, बाळुवे. जीवं भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 10. जीवनवन्नु कॊडुव, जीवनोपायवन्नु कल्पिसुव.

जीवनक जीवनक (न०) आहार, अन्न. जीवन संज्ञायां "कन्"।

जीवना जीवना (स्त्री०) मेदेयेंब ऒंदु ऒषधद लते. जीवयति—जीव (प्राणधारणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

जीवनाघात जीवनाघात (पुं०) जीवनवन्नु नाश गॊळिसुव विष, प्राणतेगेयुव नंजु. जीवनस्याघातो यस्मात्।

जीवनावास जीवनावास (पुं०) 1. वरुण. जीवनं जलमावासोऽस्य। 2. शरीर, देह. जीवनस्यावासः।

जीवनी जीवनी (स्त्री०) सिंहाल्गिड. जीवत्यनेन—जीव (प्राणधारणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "जीवन्ती जीवनी जीवा" अम०।

जीवनीय जीवनीय (न०) 1. जल, नीरु. जीव्यतेऽनेन—जीव (प्राणधारणे) कर० बाहु० "अनीयर्"। "कृपीटं काण्डमस्त्री स्यात् जीवनीयं कुशं विषम्" अम०। 2. क्षीर, हालु. "ऊधस्यं जीवनीयं च धारोष्णं त्वमृतं पयः" वैज०। (स्त्री०) **-या** -यऽ. 3. सिंहाल्गिड. (वि०) 4. बदुकिसल्पडुव, जीवन नडेसल्पडुव. जीव कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)

जीवनौषध जीवनौषध (न०) बदुकिसुव ऒषध.

जीवन्त जीवंत (पुं०) 1. प्राण. 2. ऒषध. (वि०) 3. जीवित्तिरुव, बदुकिरुव. जीव (प्राणधारणे) "झच्" (उ० ३-१२७)।

जीवन्तिका जीवंतिका (स्त्री०) 1. बदनिकेगिड, मरद मेले बेळियुव बळ्ळि. 2. अमृत बळ्ळि. जीव (प्राणधारणे) "झच्" (उ० ३-१२७)। "ङीष्" (४-१-६१)। "कन्" (५-३-७५)।

जीवन्ती जीवंती (स्त्री०) 1. सिंहाल्गिड. जीव (प्राणधारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)। 2. शमीवृक्ष, बन्निमर. 3. बदनिकेगिड, मरद मेले बेळियुव बळ्ळि. 4. अमृत बळ्ळि. "जीवन्ती शमीवन्दयोः। जीवन्यां च गुडूच्यां च" हेम०। 5. अळलेगिड.

जीवन्मुक्त जीवन्मुक्त (वि०) विरक्त, जीवित्तिरुवागले ब्रह्मज्ञानपडेदु संसारदिंद बिडुगडे हॊंदिदवनु. जीवन्नेव मुक्तः। जीवनिगे ब्रह्मसाक्षात्कार वादरू प्रारब्धकर्मवु मुगियुववरेगे देह पातवागदे हागेये इरुवनु. आग रागद्वेषादिगळिल्लदिद्दरू प्रारब्धकर्मबलदिंद इवन व्यवहारवल्लवू नडेयुवुवु. "उत्पन्नात्मावबोधस्य ह्यद्वेष्टृत्वादयो गुणाः। अयत्नतो भवन्त्यस्य न तु साधनरूपिणः"।

जीवन्मुक्ति जीवन्मुक्ति (स्त्री०) बदुकिरुवागले आत्मज्ञान पडेदु संसारबंधनदिंद बिडुगडे हॊंदुवुदु. जीवतो मुक्तिः।

जीवन्मृत जीवन्मृत (वि०) बदुकिद्दरू मृतन समानसु, बदुकिद्दु तन्न कर्तव्यवन्नु निरवेरिसदे केवल तन्न हॊट्टेपाडु नोडिकॊळ्ळुवनु. जीवन्नेव मृतः मृततुल्यः। "जीवन्तो मृतकाश्चान्ये य आत्मम्भरयो नराः"।

जीवपति जीवपति (स्त्री०) सुमंगलि, जीवित्तिरुव पतियुळ्ळ हॆंगसु. जीवः जीवन् पतिर्यस्याः। "एतच्चरित्वा विधिवद्व्रतं विधोरभीप्सितार्थं लभते पुमानिह। स्त्रीत्वेतदास्थाय लभेत सौभगं श्रियं प्रजां जीवपतिं यशो गृहम्" भाग० ६-१९-२५। वा "कप्" (५-४-१५४)। **-पतिका** -पतिका.

जीवपत्नी जीवपत्नी (स्त्री०) ಸುಮಂಗಲಿ, ಬದುಕಿರುವ ಪತಿಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. जीवः जीवन् पतिर्यस्याः वा "नः" (४-१-३४)। "ङीप्" (४-१-५)। पक्षे **जीवपतिः** जीवपतिः. "वाचं विसृजेत् जीवपत्नीं प्रजां विन्देयेति" आश्व० गृ०।

जीवपुत्र जीवपुत्र (पुं०) 1. ಬದುಕಿರುವ ಮಗನುಳ್ಳ ತಂದೆ. जीवः जीवन् पुत्रो यस्य। (स्त्री०)2. ಬದುಕಿರುವ ಮಗನುಳ್ಳ ತಾಯಿ. जीवः पुत्रो यस्याः।

जीवपुत्रक जीवपुत्रक (पुं०) ಮಗನಂತೆ ಬದುಕಿಸುವ ಒಂದು ವೃಕ್ಷ, ಇಂಗುದೀ ವೃಕ್ಷ. जीवयति—जीव (प्राणधारणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। जीवः पुत्र इव हर्षहेतुत्वात्। इवार्थे "कन्" (५-३-९७)।

जीवप्रिया जीवप्रिया(स्त्री०)1. ಅಳಲಿಗಿಡ. (वि०) 2. ಬದುಕಿರುವ ಪತ್ನಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷ (ಗಂಡ).

जीवभद्रा जीवभद्रा (स्त्री०) ಸಿಹಿಹಾಲಿಗಿಡ.

जीवमन्दिर जीवमंदिर (न०) ಶರೀರ, ದೇಹ. जीवस्य मन्दिरम्।

जीवमातृका जीवमातृका (स्त्री०) ಕುಮಾರಿ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಸ್ತ್ರೀ ದೇವತೆಗಳು. "कुमारी धनदा नन्दा विमला मङ्गला बला। पद्मा चेति च विख्याताः सप्तैता जीवमातृकाः" विधानपारिजातः।

जीवयोनि जीवयोनि (स्त्री०) ಜೀವಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಾಣಿ. ಬದುಕಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ. जीवा जीवनवती योनिः। "तिर्यङ्मनुष्यविबुधादिषु जीवयोनिषु" भाग० ३-९-११।

जीवरक्त जीवरक्त (न०) ಹೆಂಗಸರ ರಜಸ್ಸು. जीवोत्पादकं रक्तम्। ಹೆಂಗಸರ ರಜಸ್ಸು ಪೃಥಿವಿ, ಅಪ್ಪು, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶ ರೂಪವಾದ ಪಂಚ ಭೂತಾತ್ಮಕವಾದುದು. "आर्तवं शोणितं त्वाग्नेयमग्नीषोमीयत्वात् गर्भस्य। पाञ्चभौतिकं त्वपरे जीवरक्तमाहुराचार्याः। विस्रता द्रवता रागः स्पन्दनं लघुता तथा। भूम्यादीनां गुणाह्येते दृश्यन्ते चात्र शोणिते" सुश्रुत० सूत्र० १४-७, ८, ९।

जीवलोक जीवलोक (पुं०) 1. ಸಂಸಾರ. जीवानां जीवात्मनां लोकःभोगसाधनम्। "माता पिता गुरुजनः स्वजनो ममेति मायोपमे जगति कस्य भवेत्प्रतिज्ञा। एको यतो व्रजति कर्मपुरःसरोऽयं विश्रामवृक्षसदृशः खलु जीवलोकः"। "ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः" गीता १५-७। 2. ಜೀವರೂಪರಾದ ಜನ. जीवश्चासौ लोकश्च। "सुवृष्टियोगादिव जीवलोकः सस्येन संपत्तिफलोन्मुखेन" रघु० १८-२। 3. ಭೂಮಿ, ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕ. "मर्त्यलोको जीवलोकः" वैज०।

जीववृत्ति जीववृत्ति (स्त्री०)1. ಪಶುಪಾಲನೆ, ಗೋವು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪೋಷಣೆ. जीव एव वृत्तिः। 2. ಜೀವದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣ. जीवे वृत्तिरस्य।

जीवसंक्रमण जीवसंक्रमण (न०) 1. ಜನ್ಮಾಂತರ, ಜೀವವು ಬೇರೆ ಜನ್ಮಹೊಂದುವುದು, ಜೀವವು ಪಾರ್ಥಿವ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. जीवस्य पार्थिवादिशरीरे संक्रमणम्। 2. ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಜೀವವು ಒಂದು ಶರೀರದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಶರೀರದೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು.

जीवसाक्षिन् जीवसाक्षिन् (वि०) ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿರುವ. जीव एव साक्षी यस्य।

जीवसाधन जीवसाधन(न०)ಧಾನ್ಯ. जीवस्य जीवनस्य साधनम्। ಧಾನ್ಯವು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

जीवसू जीवसू (स्त्री०) ಬದುಕಿರುವ ಮಕ್ಕಳ ತಾಯಿ, ಬದುಕಿರುವ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. जीवं जीवन्तं सूते—षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१) "जीवसूर्वीरसूर्भद्रे बहुसौख्यगुणान्विता। सुभगा भोगसंपन्ना यज्ञपत्नी पतिव्रता" भा०आदि० २१६।

जीवस्थान जीवस्थान (न०). ಹೃದಯ, ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ. जीवस्य स्थानम्।

जीवहिंसा जीवहिंसा (स्त्री०) ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸೆ, ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುವುದು.

जीवा जीवा (स्त्री०) 1. ಧನುಸ್ಸಿನ ಗುಣ, ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ, ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಿಗಿದುಕಟ್ಟುವ ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ. जीवयति—जीव (प्राणधारणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಸಿಹಿಹಾಲಿಗಿಡ. 3. ಬಜೆ. 4. ಭೂಮಿ. 5. ಆಭರಣಗಳ ಶಬ್ದ. "जीवा जीवन्तिका मौर्वी वचा शिञ्जित-भूमिषु" मेदि०। 6. ವೃತ್ತಿ, ಜೀವನೋಪಾಯ. "जीवा तु वचायां धनुषो गुणे। शिञ्जिते क्षितिजीवन्त्योर्वृत्तौ" हेम०। 7. ಜೀವನ, ಬದುಕು. जीव भावे "अः" (३-३-१०३)।

जीवातु जीवातु(पुं०)1. ಬದುಕಿಸುವ ಔಷಧ, ಜೀವನದ ಔಷಧ, ಜೀವವನ್ನು ಕೊಡುವ ಔಷಧ. "अवर्धि दर्शनीयानामाकल्पमनघं दिवः। जीवातुं देवसैन्यानां दर्पभङ्गं

विरुन्धताम्" याद० १६-१८। 2. जीवनक्के कारण वाद अन्न. जीवयति – जीव (प्राणधारणे) + णिच् "आतुः" (उ०.१-७९)। जीवत्यनेन – जीव कर० "आतुः"। 3. जीवधारणे, बदुकुवुदु, जीविसुवुदु. जीव भावे "आतुः"। "रे हस्त दक्षिण मृतस्य शिशोर्द्विजस्य जीवातवे विसृज शूद्रमुनौ कृपाणम्" उ० रा० २-१०।

जीवात्मन् जीवात्मन् (पुं०) जीव, आत्म, प्राण. जीवस्य जीवनस्य आत्मा अधिष्ठाता। जीवश्चासौ आत्मा च। "जीवात्मन् पश्य भद्रं ते मातरं पितरं च ते। सुहृदो बान्धवास्तप्ताः शुचा त्वत्कृतया भृशम्" भाग० ६-१६-२।

जीवाधार जीवाधार (पुं०) जीवात्मनिगे आधारवाद हृदय. जीवस्य जीवात्मनः आधारः। "हृदयं तस्मात् हृदयम्" छान्दोग्य०।

जीवान्तक जीवान्तक (पुं०) 1. बेटेगार, जीवन क्कागि हक्किगळन्नु कोल्लुवनु, व्याध. जीवमन्तयति– अन्त+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "जीवान्तकः शाकुनिकः" अम०। (वि०) 2. प्राणिगळन्नु हिंसिसुवनु.

जीवास्तिकाय जीवास्तिकाय (पुं०) जैनमतदवरु अंगीकरिसिरुव जीवद्रव्य. ज्ञानस्वरूपवाद ई जीवद्रव्यवु बहुप्रदेश व्याप्तियुळ्ळुद्दरिंद इदक्के अस्तिकायवेंदु हेसरु.

जीविका जीविका (स्त्री०) वृत्ति, कसबु, जीवनोपाय. जीव्यतेऽनया – जीव (प्राणधारणे) "अः" (३-३-१०३)। संज्ञायाम् "कन्" (५-३-७४)।

जीवित जीवित (न०) 1. जीवन, प्राणधारण. जीव (प्राणधारणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "द्वारि चक्षुरधिपाणि कपोलौ जीवितं त्वयि कुतः कलहोऽस्याः" किरा० ९-४३। 2. जीव, प्राण. "जीवितं धारयिष्यामि मासं दशरथात्मज। ऊर्ध्वं मासान्न जीवेयं सत्येनाहं ब्रवीमि ते"। (वि०) 3. जीविसिरुव, बदुकिरुव. जीव कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "प्राङ्मत्वा सत्यमस्यान्तं जीवितास्मीति लज्जिता" रघु० १२-७५।

जीवितकाल जीवितकाल (पुं०) आयुस्सु. बदुकिरुव काल. जीवितस्य कालः।

जीवितनाथ जीवितनाथ (पुं०) प्राणनाथ, पति, गंड. जीवितस्य नाथः। "अयि जीवितनाथ जीवसीत्यभिधायोत्थितया तया पुरः" कुमा० ४-३।

जीवितव्य जीवितव्य (वि०) अवश्यवागि जीविसिर बेकाद. जीव (प्राणधारणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "प्रवृत्तिः कुत्र कर्तव्या जीवितव्यं कथं नु वा" हितो० १-२४।

जीवितव्यय जीवितव्यय (पुं०) जीवमानवन्नु पोलुमाडुवुदु, आयुस्सन्नु व्यर्थगोळिसुवुदु, आयुस्सन्नु व्यर्थवागि कळेयुवुदु.

जीवितसंशय जीवितसंशय (पुं०) बदुकुवुदरल्लि उंटागुव संदेह, बदुकुवुदरल्लि उंटागुव गंडान्तर, जीवक्के ओदगुव अपाय, प्राणापाय. "यत्रायुद्धे ध्रुवं मृत्युर्युद्धे जीवितसंशयः" हितो० २-१७०।

जीवितसम जीवितसम (वि०) प्राणक्के समानवाद. "समानाः स्वर्याताः सपदि सुहृदो जीवितसमाः" भर्तृ० ३-९।

जीवितहारिन् जीवितहारिन् (वि०) 1. प्राणवन्नु होगलाडिसुव, जीववन्नु कळेयुव. 2. बदुकन्नु हाळुमाडुव, जीवनवन्नु नाशगोळिसुव, बदुकिगे धक्कॆयुंटुमाडुव. जीवितं प्राणं जीवनं वा हरति – हृ (हरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

जीवितात्यय जीवितात्यय (पुं०) जीवक्के ओदगुव गंडान्तर, प्राणापाय. जीवितस्यात्ययः। "जीवितात्ययमापन्नो योऽन्नमत्ति यतस्ततः। आकाशमिव पङ्केन न स पापेन लिप्यते" मनु० १०-१०४।

जीविताश जीविताश (वि०) जीवनदल्लि आसेयुळ्ळ. बदुकुवुदरल्लि आसेयुळ्ळ. जीविते आशा यस्य। (स्त्री०) **–आशा –आशा.** जीवनदल्लि आसे, बदुकिनल्लि आसे. जीविते आशा। "जीविताशा बलवती धनाशा दुर्बला मम। गच्छ वा तिष्ठ वा कान्त स्वावस्था तु निवेदिता" काव्या० २-१३९।

जीवितेश जीवितेश (पुं०) 1. प्राणनाथ, पति, गंड. जीवितस्य प्राणस्य ईशः। "विपुलतरनितम्बाभोगरुद्धे रमण्याः शयितुमनधिगच्छज्जीवितेशोऽवकाशम्" माघ० ११-५। 2. जीवगळ ओडेयनाद यम. "जीवितेशवसतिं जगाम सा" रघु० ११-२०। 3. सूर्य,

4. चंद्र. सूर्यचंद्ररु देहदॊळगॆ इडा मत्तु पिङ्गला नाडिगळल्लिद्दुकॊंडु प्राणवायु संचारक्कॆ कारणरादुदरिंद ई हॆसरु. "इडायां सञ्चरेच्चन्द्रः पिङ्गलायां दिवाकरः"। 5. जीवातु, जीवनोपाय.

जीविन् जीविन् (पुं०) 1. प्राणि, जीवसहितवाद जंतु. जीवोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "जीविनां दारुणो रोगः कर्मभोगः शुभाशुभः। भक्तो वैद्यस्तं निहन्ति हरिभक्तिरसायनम्"। (वि०) 2. जीविसिरुव, बदुकिरुव. जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "भूतानां प्राणिनः श्रेष्ठाः प्राणिनां बुद्धिजीविनः। बुद्धिमत्सु नराः श्रेष्ठाः नरेषु ब्राह्मणाः स्मृताः" मनु० १-९६। 3. जीवनोपायवुळ्ळ.

जीवोत्सर्ग जीवोत्सर्ग (पुं०) जीवत्याग, जीव बिडुवुदु. जीवस्य उत्सर्गः।

जीवोपाधि जीवोपाधि (पुं०) जीवन परिस्थिति, जीवन अवस्थॆ. जीवस्य उपाधिः। जीवनिगॆ स्वप्न सुषुप्ति मत्तु जागरगळॆंब मूरु अवस्थॆगळुंटु. ई मूरू जीवनिगॆ उपाधिगळु.

जीव्य जीव्य (वि०) 1. जीविसलु शक्यवाद, जीविस बहुदाद. जीव (प्राणधारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. जीवनक्कॆ साधनवाद उपाय. जीवाय हितम्।

जीव्या जीव्या (स्त्री०) 1. जीवनोपाय. 2. अळलॆगिड. 3. सिंहालॆगिड. जीवाय हिता "यत्" (५-१-५)।

जु—गतौ वेगे च (अयं सौत्रधातुः गतौ आत्म० वेगे पर०)। जवते। जुजुवे। अजोष्ट। 1. नडॆ, होगु. 2. वॆग वागि होगु.

जुगि—वर्जने (भ्वा० पर० सक० से०)। जुङ्गति। जुजुङ्ग। वर्जिसु, त्यजिसु.

जुगुप्सन जुगुप्सन (न०) 1. निंदॆ, दूषणॆ. गुप (निन्दायाम्)+सन् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. दूषणशील, निंदिसुव स्वभावद. गुप+सन् "युच्" (३-२-१४९)।

जुगुप्सनीय जुगुप्सनीय (वि०) 1. निंदॆगॆ अर्हनाद. 2. निंदिसल्पडुव, दूषिसल्पडुव. गुप (निन्दायाम्)+सन् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. असह्य पडबहुदाद.

जुगुप्सा जुगुप्सा (स्त्री०) 1. निंदॆ. दूषणॆ. गुप (निन्दायाम्)+सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. असह्य, हॆसिगॆ. जुगुप्सॆयु बीभत्सरसद स्थायिभाव. शांतरसक्कॆ व्यभिचारिभाववागुवुदु. "जुगुप्सा-स्थायिभावस्तु बीभत्सः कथ्यते रसः। "शान्ते जुगुप्सा कथिता व्यभिचारितया पुनः" सा० द०।

जुगुप्सित जुगुप्सित (न०) 1. निंदॆ, दूषणॆ. 2. असह्य, हॆसिगॆ, (वि०) 3. असह्यगॊंड, 4. निंदिसल्पट्ट.

जुङ्ग जुंग (पुं०) अनंतनगॊंडॆ सॊप्पु. जुगि (वर्जने) "अच्" (३-१-१३४)। "स्यादृक्षगन्धा छगलान्त्र्यावेगी वृद्धदारकः" अम०। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **जुङ्गकः जुंगकः**.

जुङ्गा जुंगा (स्त्री०) अनंतनगॊंडॆ सॊप्पु. जुगि (वर्जने) "अच्" (३-१-१३४)।

जुषी—प्रीतिसेवनयोः (तुदा० आत्म० हर्षे अक० सेवायां सक० से०)। जुषते। जुजुषे। जोषिता। जोषिष्यते। जुषताम्। अजुषत। इत्यादि. 1. संतोषपडु, तृप्तिहॊंदु, प्रीतिसु, 2. सॆविसु, आराधिसु. 3. अनुभविसु, ईडागु, ऒगागु. "पश्यन् जनं पतितं वैतरण्यां स्वकर्मजान् परितापाञ्जुषाणम्" भाग० २-२-७। 4. हॊंदु, पडॆ, सॆरु. "उष्णीषं मुमुचे चारु रथं च जुजुषे शुभम्" भट्टि० १४-९५।

कर्मणि:—जुष्यते। जुजुषे। जुष्यताम्। अजुष्यत। जुष्येत। अजोषि।

णिचि:—जोषयति, —ते। जोषयां चकार, —चक्रे, —बभूव, —आस। जोषयिता। जोषयिष्यति, —ते। जोषयतु, —ताम्। अजोषयत्, —त। जोषयेत्, —त। इत्यादि. "जोषयेत् सर्वकर्माणि विद्वान् युक्तः समाचरन्" गीता ३-२६।

कृत्सु:—जोषितव्यम्। जोषणीयम्। जुष्यः। जुष्टः। जुष्टवान्। जुषमाणः। जुष्टम्। जोषणम्। जोषित्वा, जुषित्वा। उपजुष्य।

जुष् जुष् (वि०) 1. इष्टपडुव, प्रीतिसुव. 2. अनुभविसुव. जुषी (प्रीतौ सेवने च) "क्विप्" (३-२-७६)। (उपपदविरुवल्लि मात्र). "धर्मादयः किमगुणेन च काङ्क्षितेन सारंजुषां चरणयोरुपगायतां नः" भाग० ७-६-२५। 3. सॆरुव, हॊंदुव, मुट्टुव.

"वक्षःस्थलस्पर्शरुग्णमहेन्द्रवाहदन्तैर्विडम्बितककुब्जुष ऊढ-हासम्" भाग० २-७-२५। 4. सेविसु.

जुष्ट ಜುಷ್ಟ (न०) 1. ಉಳಿಕೆ, ಶೇಷ, ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಅನ್ನ. जुषी (प्रीतिसेवनयोः) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "श्रिया जुष्टं दिव्यैः सपटहरवैरन्वितं पुष्पवर्षैः" माघ० २०-७९। "पुण्यो महाब्रह्मसमूहजुष्टः" भट्टि० १-४। 3. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, "जुष्टं विचित्रवैतानैर्महार्हैर्हेमतोरणैः" भाग० ३-१९। 5. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

जुहुराण ಜುಹುರಾಣ(पुं०)1. ಚಂದ್ರ. हुर्च्छा(कौटिल्ये) +सन् "असानच्" (उ० २-९१)। सनो लुक् छलोपश्च। (वि०) 2. ಕುಟಿಲವಾಗಿಮಾಡುವ, ವಕ್ರವಾಗಿಮಾಡುವ.

जुहुवाण ಜುಹುವಾಣ (पुं०)1. ಅಗ್ನಿ. 2. ಅಧ್ವರ್ಯು, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಯಜುರ್ವೇದಪಠನಮಾಡುವವನು. 3. ಚಂದ್ರ. "जुहुवाणोऽपि चाध्वर्यावपि स्याज्जातवेदसि" मेदि०।

जुहू ಜುಹೂ (स्त्री०) 1. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯಾಹುತಿಗಾಗಿ ಪಲಾಶ (ಮುತ್ತುಗದ) ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಸವುಟು. जुहोत्यनया—हु (दानादनयोः) "क्विप्" द्वित्वं दीर्घश्च (वा० ३-२-१७८)। 2. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. जुहोत्यस्यां दिशि—हु अधि० "क्विप्"।

जुहूवत् ಜುಹೂವತ್ (पुं०) ಅಗ್ನಿ.

जुहूषत् ಜುಹೂಷತ್ (वि०) ಹೋಮಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. हु (दानादनयोः) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-षन्ती -ಷಂತೀ.**

जुहूषा ಜುಹೂಷಾ (स्त्री०) ಹೋಮಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. होतुमिच्छा—हु(दानादनयोः)+सन् "अः"(३-३-१०२)।

जुहूषु ಜುಹೂಷು (वि०) ಹೋಮಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. होतुमिच्छुः—हु (दानादनयोः)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

जुह्वत् ಜುಹ್ವತ್ (वि०) ಹೋಮಮಾಡುತ್ತಿರುವ. हु (दानादनयो) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **जुह्वती ಜುಹ್ವತೀ.**

जुह्वास्य ಜುಹ್ವಾಸ್ಯ (पुं०) ಹೋಮದ ಅಗ್ನಿ, ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅಗ್ನಿ. जुह्वास्यमिवास्य।

जू ಜೂ (स्त्री०) 1. ಸರಸ್ವತಿ. 2. ಆಕಾಶ. 3. ವೇಗ. 4, ಪಿಶಾಚಿ, ರಾಕ್ಷಸಿ. 5. ಗಮನ, ನಡಗೆ, 6, ವೇಗದ ನಡಗೆ. जु (गतौ) "क्विप्" (उ० २-५८)। "जूस्त्वरागमने प्रोक्ता सामान्यगमने स्त्रियाम्। जूराकाशसरस्वत्यां पिशाच्यां जवने स्त्रियाम्" मेदि०। (वि०)7. ವೇಗವಾದ, ಶೀಘ್ರವಾದ.

जूट ಜೂಟ (पुं०) 1. ಗಂಟುಹಾಕಿದ ಜಟೆಗಳ ಸಮೂಹ. 2. ಜಟೆ. "भूतेशस्य भुजङ्गवल्लिवलयस्रङ्नद्धजूटा जटाः" मालती० १-१। "जटाजूटापीडं भुजगपतिभोगोपमभुजम्" चं० रा०। स्वार्थे "कन्"। **जूटकः ಜೂಟಕಃ.**

जूत ಜೂತ (वि०) 1. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಗತವಾದ, ಕಳೆದುಹೋದ. 3. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

जूति ಜೂತಿ (स्त्री०)1. ವೇಗ. जु (गतौ) भावे "क्तिन्" (३-३-९७)। दीर्घश्च निपा०। 2. ನಡೆ, ಚಲನೆ, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. "जूतिमिच्छथ चेत्तूर्णम्" भट्टि० ७-६९।

जूर ಜೂರ (पुं०) ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ. जूरी (हिंसायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "रेजारिजूरजोर्जाऽर्जी" माघ० १९-१०२।

जूर्ति ಜೂರ್ತಿ (स्त्री०) ಜ್ವರ. ज्वर (रोगे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "ऊठ्" (३-४-२०)।

जृभि – गात्रविनामे (भ्वा० आत्म० अक० से०)। जृम्भते। जजृम्भे। जृम्भिता। जृम्भिष्यते। जृम्भताम्। अजृम्भिष्ट। इत्यादि. 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದು, ಅರಳು. 2. ಬಾಯಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರು, ಆಕಳಿಸು. 3. ವ್ಯಾಪಿಸು, ಹರಡು. 4. ವಿಸ್ತಾರವಾಗು, ದೊಡ್ಡದಾಗು. "आत्मानमाधाय मधुर्जजृम्भे" कुमा० ३-२४। "क्षुवतीं जृम्भमाणां वा न चासीनां यथासुखम्" मनु० ४-४३।

जृम्भ ಜೃಂಭ (पुं०) 1. ಆಕಳಿಕೆ. जृभि (गात्रविनामे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "पीत्वैकमनिलोच्छ्वासमुद्वेष्टन् विवृताननः। यं मुञ्चति सनेत्रास्रं स जृम्भ इति संज्ञितः" सुश्रुत० शारीर० ४-५०। 2. ವಿಕಾಸ, ಅರಳುವುದು.

जृम्भक ಜೃಂಭಕ (पुं०) 1. ಕೃಶಾಶ್ವಮುನಿಯ ಮಗ. (न०)2. जृंभकास्त्र. विश्वामित्र ऋषियु श्रीरामनिगे उपदेशिसि कोट्ट ऒंदु अस्त्र. जृम्भयति—जृभि (गात्रविनामे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "मुनिर्भृशाश्वोपज्ञानि ताटकामाथिने ददौ। अस्त्राणि जृम्भकादीनि जंम्भशासनशासनात्" चं० रा०। (वि०) 3. ಆಕಳಿಸುವವನು.

जृम्भण ज्रृंभण (न०)1. विकासहोंदुवुदु, अरळु वुदु. 2. आकळिके, मैमुरियत्त बायितेगेदु गाळियन्नु एळेदुकोंडु मत्तॆ होरक्के बिडुवुदु. जृभि (गात्रविनामे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. बेळियुवुदु, दोड्डदागुवुदु. 4. जृंभकास्त्र. (वि०) 5. आकळिसुव. 6. अंगगळन्नु नीडि मैमुरियुव.

जृम्भमाण ज्रृंभमाण (वि०) 1. बेळियुत्तिरुव, दोड्डदागुत्तिरुव. जृम्भते – जृभि (गात्रविनामे) "शानच्" (३-२-१२४)। "तस्य देवपृतनाविधूतये जृम्भमाणवपुषो महौजसः" याद० १७-५७। 2. विस्तार वागुत्तिरुव, हरडुत्तिरुव.

जृम्भा ज्रृंभा (स्त्री०) आकळिके, मैमुरियुत्त बायि तॆगेदु गाळियन्नु एळेदुकोंडु मत्तॆ होरक्के बिडुवुदु. जृभि (गात्रविनामे) भावे "अः" (३-३-१०३)।

जृम्भिका ज्रृंभिका (स्त्री०) आकळिके. जृम्भा स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। अत इत्त्वम्। युद्धदल्लि वृत्रासुरनु इंद्रनन्नु नुंगिबिट्टनु. अवन रक्षणे गागि देवतेगळु जृंभिकेयेंब शक्तियॊंदन्नु सृष्टिसि दरु. इदरिंद वृत्रासुरन देहवु बेळिदु अवन बायियु विस्तारगोंडितु. इंद्रनु आग बायिंद होरबंदु बदुकिदनु. अंदिनिंद जृंभिकेयु जनर प्राणवायुविनॊडने सेरि कॊंडितु. ईग प्राणिगळु आयासपरिहारक्काग मैमुरियुत्त बायिंद होरक्के बिडुव गाळियें आकळिके. अदे जृंभिके. "ततो जग्राह देवेन्द्रं वृत्रो वीरः शतक्रतुम्। अपावृत्याक्षिपद्वक्त्रे शक्रं कोपसमन्वितः। ग्रस्ते वृत्रेण शक्रे तु संभ्रान्तास्त्रिदिवौकसः। असृजंस्ते महासत्वा जृम्भिकां वृत्रनाशिनीम्। विजृम्भमाणस्य ततो वृत्रस्यास्यादपावृतात्। स्वान्यङ्गान्यभिसंक्षिप्य निष्क्रान्तो बलनाशनः। ततः प्रभृति लोकस्य जृम्भिका प्राणसंश्रिता। जहृषुश्च सुराः सर्वे शक्रं दृष्ट्वा विनिःसृतम्" भा० उद्योग० ९-६०-६३।

जृम्भिणी ज्रृंभिणी (स्त्री०) ರಾಶ್ಮಿ. जृभि (गात्रविनामे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

जृम्भित ज्रृंभित (न०)1. आकळिके. जृभि (गात्रविनामे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. विकासहोंदुवुदु, अरळुवुदु. 3. ओडेयुवुदु, स्फोटन, सिडियुवुदु. 4. बेळेयुवुदु, दोड्डदागुवुदु. (वि०) 5. बेळिदिरुव, वृद्धिहोंदिरुव. 6. अरळिरुव. 7. सिडिदिरुव. जृभि कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। 8. बायि तॆरेयिसल्पट्ट. 9. आरळिसल्पट्ट. 10. विस्तारगॊळिसल्पट्ट. 11. बेळसल्पट्ट. जृभि कर्मणि० "क्तः" (३-२-१०२)।

जृम्भिन् ज्रृंभिन् (वि०) 1. आकळिसुव. 2. अरळुव. जृभि (गात्रविनामे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

जॄ – वयोहानौ (क्रया० पर० अक० से०)। जृणाति।

जजार जजरतुः जजरुः } इत्यादि.
जेरतुः जेरुः }

जॄ – वयोहानौ (वा चुरा० उभ० अक० से०)। जारयति, –ते। णिजभावे जरति। जजार जजरतुः जेरतुः, जजरुः जेरुः। इत्यादि.

जृष् – वयोहानौ (दिवा० पर० अक० से०)। जीर्यति। जजार जजरतुः जेरतुः, जजरुः जेरुः। जरिता जरीता। जरिष्यति जरीष्यति। जीर्यतु। अजीर्यत्। जीर्येत्। इत्यादि.

भावे :–जीर्यते। जेरे। जारिता, जरिता, जरीता। जारिष्यते, जरिष्यते, जरीष्यते। जीर्यताम्। अजीर्यत। इत्यादि. मुदियागु, मुदुकनागु, वयस्सन्नु कळे, जीवितकालवन्नु कळेदुकॊ.

कृत्सु :–जरितव्यम्, जरीतव्यम्। जरणीयम्। जार्यम्। अजर्यं संगतमिति कर्तरि यदन्तो निपातितः। जीर्णः। जीर्णवान्। जीर्यन्, जीर्यन्ती। जरन्, जरती। जरितुम्, जरीतुम्। जीर्णम्। जरणम्। जरित्वा, जरीत्वा। निर्जीर्य।

जेङ्गट जेंगट (पुं०) गर्भिणियर दॊहद, बसिरु हेंगसर बयकॆ. "जेङ्गटो दोहदः स्मृतः" हारा०।

जेतव्य जेतव्य (वि०) 1. जयिसबेकाद. 2. जयिसलु योग्यनाद. 3. जयिसबहुदाद. जि (जये) "तव्यः" (३-१-९६)। "मा वेदि यदसावेको जेतव्यश्चेदिराडिति" माघ० २-९६।

जेतृ जेतृ (पुं०) 1. विष्णु. जयति स्वाभिप्रायेष्ववस्थापयति। "स्वाभिप्राये स्थापयिता जेता स्याद्विधिशंकरौ" इति निरुक्तिः। "अनघो विजयो जेता विश्वयोनिः पुनर्वसुः" वि० स०। (वि०)2. जयिसुव,

जयशील. जि (जये) "तृन्" (३-२-१३५)। "त्वयि प्रतिद्वन्द्विनि कस्य किं बलं क एव जेता न भवेत्त्वयेक्षितः" यादः १४-३९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। जेत्री जे०त्रि०.

जेन्ताक जे०न्ताक (न०) स्वेदोत्पादनक्कागि एर्पट्टिरुव शाखेवागिरुव कोडि, मैयल्लि चिन्नागि बेवरु बरलु निर्मितवाद बहळ उष्णवाद कोणे. [विवरक्के "चरकसंहिते" यल्लि नोडि].

जेमन जे०मन (न०) आहार, भोजन. जिमु (अदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "जेमनं लेप आहारः" अम०।

जेय जे०य (वि०) जयिसलु योग्यनाद, जयिसलु अर्हनाद. जेतुं योग्यः – जि (जये) "यत्" (३-१-९७)। "विगृह्य शत्रून् कौन्तेय जेयः क्षितिपतिस्तदा" भा० आश्रम० ७-७।

जेषृ – गतौ (भ्वा० आत्म० सक० से०)। जेषते। जिजेषे। जेषिता। जेषिष्यते। जेषताम्। इत्यादि. होदु, होगिसेरु, तलुपु.

जेहृ – प्रयत्ने (भ्वा० आत्म० अक० से०)। जेहते। जिजेहे। जेहिता। जेहिष्यते। जेहताम्। इत्यादि.

जैत्र जै०त्र (पुं०) 1. पादरस. (वि०) 2. जयशील, गेल्लुवस्वभावद. जेतृ स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "लोकं विधात्रा विहितस्य गोप्तुं क्षत्रस्य मुष्णन् वसु जैत्रमोजः" किरा० ३-४१। "वार्षिकं सञ्जहारेन्द्रो धनुर्जत्रं रघुर्दधौ" रघु० ४-१६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। जैत्री जै०त्रि०. "जगज्जिगीषोर्मदनस्य जैत्री पताकयेवाद्भुतकेतुयष्टिः" याद० १३-४९।

जैत्ररथ जै०त्र०थ (वि०) जयशील, गेल्लुवनु. जैत्रो रथो यस्य।

जैन जै०न (पुं०) 1. जिनदेव, जिनमुनि. जिन एव–स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 2. जिन संबंधवाद. जिनस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. जिनमतानुयायि. जिनो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)।

जैनदर्शन जै०नद०र्श०न (न०) तत्त्वमार्गदल्लि होरटिरुव भारतीय दर्शनगळल्लि जैनतत्त्वविचार माडुव ओंदु दर्शन. प्रवचन शास्त्रप्रवर्तकरादा इप्पत्तनाल्कु तीर्थंकररु ई सिद्धान्तद प्रणेतरु. ई तीर्थंकररल्लि महावीर वर्धमान जिनेश्वररु इप्पत्तनाल्कनेयवरु. इवरेल्लरू अर्हंतरागि मुक्तरादवरु. ई तीर्थंकररु पूर्वाश्रमदल्लि बहळ विरक्तरागिद्दु परमहंस निर्ग्रंथ दीक्षेयन्नु तेगेदुकोंडु शुक्लध्यानदिंद रागद्वेषादिगळन्नु जयिसिदवरेंब अर्थदल्लि इवरिगे "जिन" रेंदू इवरिंद उपदिष्टवाद ई मतक्के "जैनमत" वेंदू प्रसिद्धियुंटायितु. "अहिंसा परमो धर्मः" एंदु प्राणिसामान्यदल्लू आत्मपीडेयु कूडदेंदु अहिंसाधर्मवन्नु प्रचारपडिसिदुदरिंद इवरल्लि जनानुरागवु वृद्धिगोंडु ई मतवु प्रबलवायितु.

द्रव्य: ई सिद्धांतदल्लि उत्पत्ति विनाश स्थिरत्व ई स्वभावविळ्ळ उत्पादव्ययध्रौव्यदिंद कूडिद सत्तेये द्रव्य. "सत् द्रव्यलक्षणम्" तत्त्वा० सू० ५-२९। "उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सत्" तत्त्वा० सू०। द्रव्यवु जीव अजीव एंदु एरडु विध. अजीव द्रव्यवु धर्म अधर्म आकाश काल मत्तु पुद्गल एंदु ऐदु विध. इवुगळोडने जीवद्रव्यवू सेरि द्रव्यवु ऒट्टु आरु विध. "अजीवकायाः धर्माधर्माकाश पुद्गलाः"। "द्रव्याणि"। "जीवाश्च" तत्त्वा० सू० ५-१, २, ३। इवुगळल्लि कालद्रव्यहोरतागि उळिदेल्ला द्रव्यगळू बहुप्रदेशव्याप्तियुळ्ळवादुदरिंद इवक्के "अस्तिकाय" वेंदु व्यवहारविरुवुदु.

ई आरु द्रव्यगळल्लि जीवद्रव्यवु ज्ञानस्वरूपवाद्दरिंद चेतनद्रव्यवायितु. उळिदुवु अचेतन द्रव्यगळु. जीवपुद्गलगळु क्रियाश्रयद्रव्यगळु. जीवद्रव्यवु कर्तृ मत्तु भोक्तृद्रव्यवु. पुद्गल परमाणुगळु शुभाशुभयोगगळ मूलक जीव नोडने बेरेतु सुखदुःखगळन्नु उंटुमाडुत्तवे. जीवनु शुभाशुभयोगगळ मूलक पुण्य पाप पुद्गलगळन्नु एळेदुकोंडु बेरेयुत्तानेे. अदे बंध. "सकषायत्वाज्जीवः कर्मणो योग्यान् पुद्गलानादत्ते, स बन्धः" तत्त्वा० सू० ८-२। रागद्वेषादिगळु कर्मबंधहेतुगळु. "मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकषाययोगा बन्धहेतवः" तत्त्वा० सू० ८-१।

तत्त्व: जैनदर्शनदल्लि जीव अजीव आस्रव बंध संवर निर्जरे मत्तु मोक्षगळिंदु तत्त्वगळु एळु. ज्ञानस्वरूपवाद चेतनद्रव्यवे

ಜೀವ. ಚೈತನ್ಯರಹಿತವಾದ ದ್ರವ್ಯವು ಅಜೀವ. ಕರ್ಮ ಬಂಧನದ ಆಗಮನದ್ವಾರವು ಆಸ್ರವ. ಆತ್ಮಪ್ರದೇಶಗಳೊಡನೆ ಕರ್ಮಪ್ರದೇಶಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಬಂಧ. ಆಸ್ರವ ನಿರೋಧವು ಸಂವರ. ಆತ್ಮಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಸಂಚಿತಕರ್ಮಗಳ ನಿರ್ಗಮನವು ನಿರ್ಜರೆ. ಆತ್ಮಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳ ಬಿಡುಗಡೆಯೇ ಮೋಕ್ಷ.

ಜೀವ: ಜೀವಗಳು ಸಂಸಾರಿ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಕರ್ಮಸಹಿತವಾದುವು ಸಂಸಾರಿ ಜೀವಗಳು. ಕರ್ಮರಹಿತವಾದುವು ಮುಕ್ತಜೀವಗಳು. "संसारिणो मुक्ताश्च" ತತ್ತ್ವಾ॰ ಸೂ॰ ೨-೧೦। ಸಂಸಾರಿಜೀವಗಳು ತ್ರಸ ಸಾವರಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪೃಥ್ವೀಕಾಯಿಕ, ಜಲಕಾಯಿಕ, ಅಗ್ನಿಕಾಯಿಕ, ವಾಯುಕಾಯಿಕ ಮತ್ತು ವನಸ್ಪತಿ ಕಾಯಿಕಗಳು ಸ್ಥಾವರ ಜೀವಗಳು. ದ್ವೀಂದ್ರಿಯ ತ್ರೀಂದ್ರಿಯ ಚತುರಿಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ಜೀವಗಳು ತ್ರಸಜೀವಗಳು. "संसारिणः त्रसस्थावराः"। "पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतयः स्थावराः"। "द्वीन्द्रियादयःत्रसाः" ತತ್ತ್ವಾ॰ ಸೂ॰ ೨-೧೨, ೧೩, ೧೪। ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜೀವನಿಗೂ ಕರ್ಮಬಂಧವು ಘಾತಿಕರ್ಮ ಚತುಷ್ಟಯ ಅಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯಗಳೆಂದು ಎಂಟು ವಿಧ.

ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳು: (1) ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ, (2) ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ, (3) ಮೋಹನೀಯ ಮತ್ತು (4) ಅಂತರಾಯ.

ಅಘಾತಿಕರ್ಮಗಳು: (1) ಆಯುಷ್ಯ, (2) ನಾಮ, (3) ಗೋತ್ರ ಮತ್ತು (4) ವೇದನೀಯ.

ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳು ನಾಶವಾದನಂತರ ಅರ್ಹಂತರಾಗುವರು. ಸರ್ವಜ್ಞರಾಗುವರು. ಇವರೇ ಕೇವಲಜ್ಞಾನಿಗಳು. ಜೀವನ್ಮುಕ್ತರು. ಆಯುಷ್ಯದ ಕೊನೆಯ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನಾಮಗೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನದಿಂದ ನಾಶಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಾಗುವರು. ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ಅರ್ಹಂತ ಸಿದ್ಧ ಆಚಾರ್ಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಸಾಧುಗಳೆಂದು ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧರು. ಈ ಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಹತ್ ಪರಮೇಷ್ಠಿಯು ನಿರವಧಿಕ ಜ್ಞಾನವೀರ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧ ಔದಾರಿಕ ದೇಹವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ಲೋಕಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಉಪದೇಶಮಾಡುತ್ತಿರುವರು. ಅರ್ಹಂತರಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಾದವರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮಾತ್ರ ತೀರ್ಥಂಕರರಾಗುವರು.

ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯ: ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರವೆಂಬ ರತ್ನತ್ರಯವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ.

ಜಿನೋಪದಿಷ್ಟವಾದ ದೇವ ಗುರು ಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯು **ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ.**

ಜಿನೋಕ್ತತತ್ತ್ವಗಳ ಯಥಾವತ್ತಾದ ಜ್ಞಾನವು **ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನ.**

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನ ರಾಗದ್ವೇಷರಹಿತವಾದ ವರ್ತನೆಯು **ಸಮ್ಯಕ್‌ಚಾರಿತ್ರ.** "सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः" ತತ್ತ್ವಾ॰ ಸೂ॰ ೧-೧।

ಮೋಕ್ಷ: ಬಂಧಹೇತುವಾದ ಆಸ್ರವಯೋಗದ್ವಾರದ ನಿರೋಧವೇ ಸಂವರ. ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಕಾಯಕ್ಲೇಶಗಳಿಂದ ಸಂಚಿತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವುದು ನಿರ್ಜರೆ. ಈ ನಿರೋಧನಿರ್ಜರೆಗಳಿಂದ ಆತ್ಯಂತಿಕ ಕರ್ಮಕ್ಷಯವಾದರೆ ಜೀವನು ಬಂಧದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವನು. ಇದೇ ಮೋಕ್ಷ. ಈ ರೀತಿ ಬಂಧವಿಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋರೆಕಾಯಿ ನೀರಿನ ತಳದಲ್ಲಿದ್ದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಣ್ಣು ಕರಗಿಹೋದರೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಊರ್ಧ್ವಗತಿಯಿಂದ ತುತ್ತತುದಿಗೆ ಹೋಗಿ ಯಾವತ್ಕಾಲವೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಸುಖಾನುಭವದಲ್ಲಿರುವನು. "आस्रवो भवहेतुः स्यात् संवरो मोक्षकारणम्। इतीयमार्हती दृष्टिः अन्यदस्याः प्रपञ्चनम्"॥ "शिवमरुजमक्षयमव्याबाधं विशोकभयशङ्कम्। काष्ठागतसुखविद्याविभवं विमलं भजन्ति दर्शनशरणाः"।

ಜೈನಾಯತನ ಜೈನಾಯತನ, -ಆಶ್ರಮ -ಆಶ್ರಮ (ಪ್ರಂ) ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಮಠ, ಜೈನಭಿಕ್ಷುಗಳ ವಾಸಸ್ಥಳ.

ಜೈಮಿನಿ ಜೈಮಿನಿ (ಪ್ರಂ) ಒಬ್ಬ ಮುನಿ, ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯ. ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಈ ಋಷಿಯು ಸಾಮವೇದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದರು. "दुर्भगांश्च जनान् वीक्ष्य मुनिर्दिव्येन चक्षुषा। सर्ववर्णाश्रमाणां यद्ध्यो हितप्रयोजकृत्। ममोघकृत्। चातुर्होत्रं कर्म शुद्धं प्रजानां वीक्ष्य वैदिकम्। व्यदधात् यज्ञसन्तत्यै वेदमेकं चतुर्विधम्। ऋग्यजुःसामाथर्वाख्या वेदाश्चत्वार उद्धृताः। इतिहासपुराणं च पञ्चमो वेद उच्यते। तत्रर्ग्वेदधरः पैलः सामगो जैमिनिः कविः" ಭಾಗ॰ ೧-೪। ಈ ಋಷಿಯು ಕರ್ಮಕಾಂಡವೆಂಬ ಧರ್ಮಮೀಮಾಂಸೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು.

ಜೈಮಿನೀಯ ಜೈಮಿನೀಯ (ಪ್ರಂ) 1. ಜೈಮಿನಿಮುನಿಯ ಅನುಯಾಯಿ. (ವಿಂ)2. ಜೈಮಿನಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ಜೈಮಿನಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ (ಧರ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ).

जैमिनीयन्यायमाला ಜೈಮಿನೀಯನ್ಯಾಯಮಾಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಜೈಮಿನಿಯಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ. "जैमिनीयन्यायमालाश्लोकैः संगृह्यते स्फुटम्" माधवाचार्यः।

जैमूत ಜೈಮೂತ (ವಿ॰) 1. ಮೇಘಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಪರ್ವತಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. 4. ಜೀಮೂತಋಷಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 5. ಕೊನ್ನಾರಿ ಗಡ್ಡೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. ಜೀಮೂತಸ್ಯೇದಮ್ "अण्" (೪-೩-೧೨೦)।

जैयट ಜೈಯಟ (ಪುಂ॰) ಪಾತಂಜಲಮಹಾಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರಾದ ಕೈಯಟರ ತಂದೆ.

जैव ಜೈವ (ವಿ॰) 1. ಜೀವಾತ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ (ಗುರುವಿನ ಕ್ಷೇತ್ರ) (1) ಧನೂರಾಶಿ ಮತ್ತು ಮೀನರಾಶಿ. (2) ಗುರುವಾರ. (3) ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರ. (ಬೃಹಸ್ಪತಿದೇವತಾಕವಾದುದು). जीवस्यायम् इदं वा "अण्" (४-३-१२०)।

जैवातृक ಜೈವಾತೃಕ (ಪುಂ॰) 1. ಚಂದ್ರ. जीव (प्राणधारणे) "आतृकन्" वृद्धिश्च (उ॰ १-८०)। 2. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 3. ಔಷಧ. 4. ಕೃಷೀವಲ, ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. 5. ಕರ್ಪೂರ. 6. ಚಿಕಿತ್ಸಕ, ವೈದ್ಯ. "जैवातृकश्चन्द्रभिषगायुष्मत्सु कृषीवले" वैज॰। (ವಿ॰) 7. ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಮಂತ. 8. ಕೃಶವಾಗಿರುವ, ತೆಳ್ಳಗಿರುವ. "जैवातृकः कृशे चन्द्रे भैषज्यायुष्मतोरपि" विश्व॰।

जैवि ಜೈವಿ (ವಿ॰) ಜೀವನಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. जीवस्यादूरभवः "इञ्" (४-२-८०)।

जैवेय ಜೈವೇಯ (ಪುಂ॰) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಗ. जीवस्य गुरोरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)। (ವಿ॰) 2. ಹೆದೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗದ ಸಂಬಂಧವಾದ. जीवाया इदम् "ढक्" (४-१-१२०)।

जैह्म्य ಜೈಹ್ಮ್ಯ (ನ॰) ಕುಟಿಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ. ಕಪಟ. जिह्मस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "जैह्म्यं च मैथुनं पुंसि जातिभ्रंशकरं स्मृतम्" मनु॰ ११-६७।

जोङ्ग ಜೋಂಗ (ನ॰) ಅಗುರು, ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. जुङ्गचते—जुगि (वर्जने) "अप्"। पृषो॰।

जोङ्गक ಜೋಂಗಕ (ನ॰) ಅಗುರು, ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. जुगि (वर्जने) "क्वुन्" (उ॰ २-३२)। "वंशकागुरुराजार्हलोहं कृमिजजोङ्गकम्" अम॰।

जोङ्गट ಜೋಂಗಟ (ಪುಂ॰) ಗರ್ಭಿಣಿಯರ ದೌಹೃದ, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸರ ಬಯಕೆ.

जोटिङ्ग ಜೋಟಿಂಗ (ಪುಂ॰) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ. 2. ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವ ಋಷಿ. "कण्ठेकालजयन्तगुह्यगुरवो जोटिङ्गगोपालकौ" त्रिकाण्ड॰। "जोटिङ्गस्तु महाव्रती" त्रिकाण्ड॰।

जोड ಜೋಡ (ನ॰) ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಡಕೆ. "कषायो रागवान् पूगः फले पर्कटमस्य तत्। पक्वं जोडम्" वैज॰।

जोष ಜೋಷ (ಪುಂ॰) 1. ಪ್ರೀತಿ. 2. ಸೇವನೆ. जुषी (प्रीतिसेवनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। (ನ॰) 3. ಸುಖ.

जोषण ಜೋಷಣ (ನ॰) 1. ಪ್ರೀತಿಸುವುದು. 2. ಸೇವನೆ. जुषी (प्रीतिसेवनयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तज्जोषणादाश्वपवर्गवर्त्मनि श्रद्धा रतिर्भक्तिरनुक्रमिष्यति" भाग॰ ३-२५-२५। जुषी+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। —णा —ಣಾ.

जोषम् ಜೋಷಮ್ (ಅವ್ಯ॰) 1. ಮೌನವಾಗಿ, ಮಾತನಾಡದೆ, ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದೆ. जुष (परितर्कणे) "अम्" बाहु॰। "तत्किमिति जोषमास्यते" शाकु॰ ५। "इति जोषमवस्थितं द्विषः प्रणिधि गामभिधाय सात्यकिः" माघ॰ १६-१६। 2. ತನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ. 3. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 4. ಸುಖ. 5. ಲಂಘನ. "जोषम् सुखे प्रशंसायां तूष्णीं लङ्घनयोरपि" मेदि॰।

जोषा ಜೋಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಹೆಂಗಸು, ಮಹಿಳೆ.

ज्ञ ಜ್ಞ (ಪುಂ॰) 1. ಬುಧಗ್ರಹ. 2. ಪಂಡಿತ. जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। "युगे सूर्यज्ञशुक्राणां खचतुष्करदार्णवाः" सू॰ सि॰ १-२१। 3. ಜೀವಾತ್ಮ. 4. ಕುಜಗ್ರಹ. 5. ಬ್ರಹ್ಮ. (ವಿ॰) 6. ತಿಳಿದವನು, ಬಲ್ಲವನು. "ज्ञो ब्रह्मवुधविद्वत्सु स्यात्" मेदि॰। "आत्मनि ज्ञातरि ज्ञः स्यात्" वैज॰। "आदेशं देशकालज्ञः" रघु॰ १-९२। सर्वज्ञः निमित्तज्ञः ಇತ್ಯಾದಿ.

ज्ञक ಜ್ಞಕ (ವಿ॰) ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಳಿದವನು. स्त्रियाम् ज्ञका ಜ್ಞಕಾ, ज्ञिका ಜ್ಞಿಕಾ. अतः वा इत् (७-३-४७)।

ज्ञपित ಜ್ಞಪಿತ (ವಿ॰) ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ज्ञप्यते—ज्ञप (ज्ञाने ज्ञापने च) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

ज्ञप्त ಜ್ಞಪ್ತ (ವಿ॰) ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ज्ञप्यते — ज्ञप (ज्ञाने ज्ञापने च) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वा दान्तेत्यादिना" (७-२-२९)। वा इडभावो निपात्यते।

ज्ञप्ति ज्ञ्+क्ति (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿ. 2. ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಜ್ಞಾನ. ज्ञप (ज्ञाने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "तस्य जिज्ञासया ते वै भृगुं ब्रह्मसुतं नृप। तज्ज्ञप्त्यै प्रेषयामासुः सोऽभ्यगात् ब्रह्मणः सभाम्" भाग० १०-८९-२। "ज्ञप्तिः पण्डोपलब्धिस्तु संवित्तिरनुभूश्चितिः। अवगत्यनुभूती चिज्ज्ञप्तिर्ज्ञानं च बोधनम्" वैज०।

ज्ञा – अवबोधने (क्रया० पर० सक० अनि०)। जानाति जानीतः जानन्ति। जज्ञौ जज्ञतुः जज्ञुः। ज्ञाता। ज्ञास्यति। जानातु। जानीहि। जानानि। अजानात् अजानीताम् अजानन्। जानीयात्। ज्ञायात्, ज्ञेयात्। अज्ञासीत्। अज्ञास्यत्। 1. ತಿಳಿ, ಅರಿತುಕೊ. "ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः" मालती० १-८। 2. ಗ್ರಹಿಸು, ಮನವರಿಕೆಮಾಡಿಕೊ, ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊ. 3. ವಿಚಾರ ಮಾಡು, ವಿಮರ್ಶಿಸು. "विभाषोपपदेन प्रतीयमाने" (१-३-७७) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಯಾಗುವುದು. जानीते जानाते जानते। जज्ञे जज्ञाते जज्ञिरे। ज्ञाता। ज्ञास्यते। जानीताम् जानाताम् जनताम्। अजानीत। जानीत। ज्ञासीष्ट। अज्ञास्त। अज्ञास्यत। "जानीते नितरामसौ गुरुकुलक्लिष्टो मुरारिः कविः" अनर्घ०।

कर्मणि :—ज्ञायते। जज्ञे। ज्ञायिता, ज्ञाता। ज्ञायिष्यते, ज्ञास्यते। ज्ञायताम्। अज्ञायत। ज्ञायेत। ज्ञायिषीष्ट, ज्ञासीष्ट। अज्ञायि। अज्ञायिष्यत, अज्ञास्यत।

णिचि :—ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಣ್ಯಂತ ज्ञा ಧಾತುವು मित् ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹ್ರಸ್ವವು ಬರುವುದು. "मितां ह्रस्वः" (६-४-९२)। (1) मारणम् ಕೊಲ್ಲುವುದು. (2) तोषणम् ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು ಮತ್ತು (3) निशामनम् ನೋಡುವುದು. मारणतोषणनिशामनेषु ज्ञा (भ्वा० ८११)। ನಿಶಾಮನವಂದರೆ ಚಾಕ್ಷುಷಜ್ಞಾನ ವೆಂದು ಮಾಧವರೂ ಜ್ಞಾಪನಮಾತ್ರವೆಂದು ಇತರರೂ ಅರ್ಥಮಾಡುವರು. .....निशानेषु ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರ ದಲ್ಲಿ निशानं तीक्ष्णीकरणम् (ಹರಿತಗೊಳಿಸುವುದು) ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ज्ञा ಧಾತುವು मित् ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹ್ರಸ್ವವಾಗುವುದು. ज्ञपयति, –ते ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—जिज्ञासते। "ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः" (१-३-५७)। ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುವುದು. अनु ಪೂರ್ವಕ ಸನ್ನಂತ ज्ञा ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "नानोर्ज्ञः" (१-३-५८)। "पुत्रमनुजिज्ञासति।

ಅಪಲಾಪರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ज्ञा ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಯಾಗುವುದು (१-३-४४) "शतमपजानीते"।

ಅಕರ್ಮಕ ज्ञा ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. (१-३-४५) "सर्पिषो जानीते"। सम् ಮತ್ತು प्रति ಪೂರ್ವಕ ज्ञा ಧಾತುವು ಆಧ್ಯಾನಭಿನ್ನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿಯಾಗುವುದು (१-३-४६)। "शतं संजानीते"। अवेक्षते इत्यर्थः। उत्कण्ठापूर्वकं स्मरणम् आध्यानम्। ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ज्ञा ಧಾತುವು सम् ಪೂರ್ವಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಸ್ಮೈ ಪದಿಯಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. "मातरं मातुर्वा संजानाति"। मातरमाध्यायतीत्यर्थः।

कृत्सु :—ज्ञातव्यः। ज्ञानीयः। ज्ञेयः। ज्ञातः। ज्ञातवान्। जानन्, जानती। जानानः। ज्ञातुम्। ज्ञातम्। ज्ञानम्। ज्ञात्वा। विज्ञाय।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अनु+ज्ञा=अनुजानाति। ಅನುಮತಿಸು, ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡು. "अनुजानीहि हन्यन्तां मयैताः क्षुद्रमानसाः" भट्टि० २०-२।

(2) अप+ज्ञा = अपजानीते। अपजानानः। ಮರೆ ಮಾಚು, ಬಚ್ಚಿಡು, ಮರಸು. "आत्मानमपजानानः शशमात्रोऽनयद्दिनम्" भट्टि० ८-२६।

(3) अभि + ज्ञा = अभिजानाति। अभिज्ञानम्। 1. ಗುರುತಿನಿಂದ ತಿಳಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಂಡುಹಿಡಿ, ಗುರುತಿನಿಂದ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊ, ಅನುಭವದಿಂದ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊ. "अभिज्ञाश्छेदपातानां क्रियन्ते नन्दनद्रुमाः" कुमा० २-४१।

(4) प्रति+अभि+ज्ञा=प्रत्यभिजानाति। प्रत्यभिज्ञा। ಹಿಂದಿನ ಅನುಭವದಿಂದ ಸ್ಮರಿಸು, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡಿ ಅದೇ ಎಂದು ತಿಳಿ. "स एवायं घटः यो मया पूर्वमुपलब्धः" ಎಂಬ ಪೂರ್ವಾನುಭವದ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವು "प्रत्यभिज्ञा" ಎನಿಸುವುದು. "तं त्वं प्रत्यभिजानीहि स्वप्ने यं दृष्टवत्यसि" हरिवं०।

(5) अव+ज्ञा=अवजानाति। ತಿರಸ್ಕರಿಸು, ಅನಾದರ ದಿಂದ ನೋಡು. "अवजानासि मां यस्मादतस्ते न भविष्यति। मत्प्रसूतिमनाराध्य प्रजेति त्वां शशाप सा" रघु० १-७७।

(6) आ+ज्ञा = आज्ञापयति। आज्ञापनम्। ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡು, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡು. "आज्ञापय ज्ञातविशेष पुंसां लोकेषु यत्ते करणीयमस्ति" कुमा० ३-३। ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದು ಣಿಜನ್ತವಾಗುವುದು.

(7) उप+ज्ञा = उपजानाति। उपज्ञा। ಮೊದಲು ತಿಳಿ, ಪ್ರಥಮತಃ ತಿಳಿ. "उपज्ञा ज्ञानमाद्यं स्यात्" अम०।

(8) परि+ज्ञा=परिजानाति। परिज्ञानम्। ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ, ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿ. "अनुबन्धं परिज्ञाय देशकालौ च तत्त्वतः" मनु० ८-१२६।

(9) प्र+ज्ञा = प्रजानाति। प्रज्ञा। ಉತ್ತಮವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊ, ಉತ್ತಮರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಕೊ. "यः सर्वत्रानभिस्नेहः तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम्। नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता" गीता २-५७।

(10) प्रति + ज्ञा = प्रतिजानीते। प्रतिज्ञा। 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡು, ಶಪಥಮಾಡು. "प्रतिजज्ञे वधं चापि सर्वक्षत्रस्य भारत" भा० वन० ११८-६। 2. ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸು, ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಹೇಳು. स्वकर्तव्यत्वेन निर्देशः प्रतिज्ञा। "साध्यनिर्देशः प्रतिज्ञा" गौतमसू०।

(11) वि+ज्ञा = विजानाति। विज्ञानम्। विज्ञाय। 1. ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಕೊ. "कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति" गीता ४-४। 2. ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನ. "मोक्षे धीर्ज्ञानमन्यत्र विज्ञानं शिल्पशास्त्रयोः" अम०।

(12) सम् + ज्ञा = संजानीते। संजानानः। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ. "संजानानान् परिहरन् रावणानुचरान् बहून्" भट्टि० ८-२७। 2. ಚೈತನ್ಯ, ಜ್ಞಾನ. 3. ಕೈ ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸು. "संज्ञा स्याच्चेतना नाम हस्ताद्यैश्चार्थसूचना" अम०।

ज्ञात ज्ञा॒त (नं०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ज्ञा (अवबोधने) भावे "क्तः" (३-३-१२४)। (वि०) 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. ज्ञा कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "ज्ञातो नु किं स खलु बन्धनविप्रयुक्तः" मृच्छ० ९-९। "ज्ञातसारोऽपि खल्वेकः संदिग्धे कार्यवस्तुनि" माघ० २-१२। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **ज्ञातकः ज्ञा॒त॑कः.**

ज्ञातनन्दन ज्ञा॒त॑नं॑दन (पुं०) ಮಹಾವೀರ ವರ್ಧಮಾನ ಜಿನೇಶ್ವರರು, ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರರು. ज्ञातेन ज्ञानेन नन्दति – टुनदि (समृद्धौ) कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

ज्ञातवत् ज्ञा॒त॑वत् (वि०) ತಿಳಿದವನು, ಅರಿತವನು. ज्ञा (अवबोधने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –व॑ती.**

ज्ञातव्य ज्ञा॒त॑व्य (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ. 2. ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕಾದ. 3. ವಿಚಾರಮಾಡಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ. ज्ञा (अवबोधने) "तव्यः" (३-१-९६)।

ज्ञातसार ज्ञा॒त॑सार (वि०) ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ज्ञातः सारो येन। "ज्ञातसारोऽपि खल्वेकः संदिग्धे कार्यवस्तुनि" माघ० २-१२।

ज्ञातसिद्धान्त ज्ञा॒त॑सिद्धा॒न्त (वि०) ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ज्ञातः सिद्धान्तः येन।

ज्ञाति ज्ञा॒ति (पुं०) 1. ತಂದೆ. 2. ತಂದೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ದಾಯಾದರು. जानाति छिद्रं कुलस्थितिं वा ज्ञा (अवबोधने) कर्तृ० "क्तिच्" (३-३-१७४)। ज्ञायते अनेन वा ज्ञा कर० "क्तिच्" (३-३-१७४)। ತಂದೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ದೊಡ್ಡಪ್ಪ ಅವರ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಮೊದಲಾದವರು ಜ್ಞಾತಿಗಳಾಗುವರು. ಸಪ್ತಪುರುಷಪರ್ಯಂತ ಸಪಿಂಡರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಸಪ್ತಪುರುಷಪರ್ಯಂತ ಸಮಾನೋದಕರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಸಗೋತ್ರರು. "सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते। समानोदकभावस्तु निवर्तेताचतुर्दशात्। जन्मनाम्नोः स्मृतेरेके तत्परं गोत्रमुच्यते"। "ज्ञातिभ्यो द्रविणं दत्वा कन्यायै चैव शक्तितः। कन्याप्रदानं स्वाच्छन्द्यात् आसुरो धर्म उच्यते" मनु० ३-३१। "ज्ञातिसम्बन्धिभिस्त्वेते त्यक्तव्याः कृतलक्षणाः। निर्दया निर्नमस्काराः तन्मनोरनुशासनम्" मनु० ९-२३९। 3. ಬಂಧು, ನಂಟ, ಸಂಬಂಧಿ. "स्युर्ज्ञातयः सगोत्राश्च सपिण्डास्तु सनाभयः। स्वजनो बान्धवो बन्धुः" वैज०। "सगोत्रबान्धवज्ञातिबन्धुस्वस्वजनाः समाः" अम०। "ज्ञातीन् विटान् स्वभुजविक्रमलब्धवर्णान् राजापमानकुपितांश्च नरेन्द्रमुख्यान्। उत्तेजयामि सुहृदः परिमोक्षणाय यौगन्धरायण इवोदयनस्य राज्ञः" मृच्छ० ४-२६।

ज्ञातित्व ज्ञा॒ति॒त्व (न०) ಬಂಧುತ್ವ, ನಂಟತನ, ರಕ್ತಸಂಬಂಧ. ज्ञातेर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। "एता-

स्तिस्रस्तु भार्यार्थे नोपयच्छेत्तु बुद्धिमान्। ज्ञातित्वेनानुपेयास्ताः पतितह्युपयन्नधः" मनु० ११-१७२।

ज्ञातिदासी ज्ञातिदासी (स्त्री०) 1. ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸೇವಕಿ, ಹೆಣ್ಣು ಆಳು, ಮನೆಯ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. 2. ಮಗಳ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಾಗಿ ತಾಯಿಯು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವ ಸೇವಕಿ. "ज्ञातिदासी यतो जाता" रामा०।

ज्ञातिप्राय ज्ञातिप्रायः (वि०) ಜ್ಞಾತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವ, ಬಂಧುಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವ. ज्ञातीन् प्रैति — प्र + इण् (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "प्रक्षाल्य हस्तावाचम्य ज्ञातिप्रायं प्रकल्पयेत्" मनु० ३-२६४।

ज्ञातिभाव ज्ञातिभाव (पुं०) ಬಂಧುತ್ವ, ನಂಟತನ. ज्ञातेर्भावः। "सर्वस्वं ग्रसते बन्धुराक्रम्य ज्ञातिभावतः" हितो० २-५-८।

ज्ञातृ ज्ञातृ (वि०) 1. ತಿಳಿದವನು, ಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "तृन्" (३-२-१३५)। 2. ಪರಿಚಯವುಳ್ಳವನು, ಗುರುತಿನವನು. 3. ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿರುವವನು, ಸಾಕ್ಷಿ. "ज्ञातारः सन्ति मेत्युक्त्वा दिशेत्युक्तो दिशेन्न यः" मनु० ८-५७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **ज्ञात्री** ज्ञात्री.

ज्ञातृत्व ज्ञातृत्व (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವಿಕೆ. ज्ञातुर्भावः "त्वः" (५-१-११९)।

ज्ञातेय ज्ञातेय (न०) ಜ್ಞಾತಿತ್ವ, ಬಂಧುತ್ವ, ನಂಟತನ. ज्ञातेर्भावः "ढक्" (५-१-१२७)।

ज्ञान ज्ञान (न०) 1. ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ज्ञा (अवबोधने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तौ त्यागे श्लाघाविपर्ययः" रघु० १-२२। 2. ಮೋಕ್ಷ ವಿಷಯಕವಾದ ಬುದ್ಧಿ. 3. ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಜ್ಞಾನ. ज्ञायतेऽनेनात्मा—ज्ञा करः "ल्युट्" (३-३-११७)। ಈ ಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಸಾಧನ. **ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಗುಣಗಳು:**

अमानित्वम्—ಹಿರಿಯರನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕಾಣುವ ಅಭಿಮಾನ (ಗರ್ವ) ವಿಲ್ಲದಿರುವ ಮನೋಭಾವ.

अदम्भित्वम्—ಕೀರ್ತಿ ಗಳಿಸಲು ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣ ರೂಪವಾದ ದಂಭ (ಆಷಾಢಭೂತಿತನ) ವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

अहिंसा—ತ್ರಿಕರಣ (ವಾಕ್ಕು, ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಶರೀರ) ಗಳಿಂದ ಇತರರನ್ನು ಪೀಡಿಸದಿರುವುದು.

क्षान्तिः—ಇತರರು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರತೀಕಾರಮಾಡುವ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

आर्जवम्—ತ್ರಿಕರಣಗಳಿಂದಲೂ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೌಟಿಲ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

आचार्योपासनम्—ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಚಾರ್ಯರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವುದು.

शौचम्—ಲೋಭ ಅನೃತ (ಸುಳ್ಳು) ನಿಷಿದ್ಧಾಹಾರ ಸೇವನಾರೂಪವಾದ ಅಶುಚಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

स्थैर्यम्—ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಇತರರ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಚಂಚಲವಾಗದಿರುವುದು.

आत्मविनिग्रहः—ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗದಂತೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಡೆಯುವುದು.

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यम्—ಆತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವಿರಕ್ತಿಹೊಂದುವುದು.

अनहङ्कारः—ಆತ್ಮನಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು, ಆತ್ಮಸಂಬಂಧವಲ್ಲದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಮಕಾರವನ್ನು ಬಿಡುವುದು.

जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम्—ಹುಟ್ಟು ಸಾವು ಮುಪ್ಪು ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖರೂಪವಾದ ದೋಷಗಳು ಈ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಹಜಗಳಿಂದೂ ಅವು ಅಪರಿಹಾರ್ಯಗಳಿಂದೂ ತಿಳಿಯುವುದು.

असक्तिः—ಆತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಡದೆ ಅವುಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು.

पुत्रदारगृहादिषु अनभिष्वङ्गः—ಪುತ್ರರು ಪತ್ನಿ ಮನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು ಮತ್ತು ಅವರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಡುವುದು.

इष्टानिष्टोपपत्तिषु समचित्तत्वम्—ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಹರ್ಷದಿಂದ ಉಬ್ಬುವುದು ಅನಿಷ್ಟ ಒದಗಿದಾಗ ದುಃಖಿಪಡುವುದು ಈ ರೀತಿಯಾದ ಚಿತ್ತ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದು.

अनन्ययोगेन अव्यभिचारिणी भक्तिः—ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯಚಿತ್ತನಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಡುವುದು.

विविक्तदेशसेवित्वम्—ನಿರ್ಜನವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಏಕಾಂತವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು.

अरतिर्जनसंसदि—ಪಾಮರ ಜನರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಲು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वम्—ಅನವರತವೂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲೇ ನಿರತನಾಗಿರುವುದು.

तत्त्वज्ञानार्थचिन्तनम् — ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷದ ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವುದು. ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಸಮುದಿತವಾಗಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಾಧನವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದೇ ಜ್ಞಾನವು. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದೆಲ್ಲವೂ ಅಜ್ಞಾನವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा" ಗೀತಾ ೧೩-೧೧। 3. ಕರ್ತವ್ಯಕಾರ್ಯವಿಷಯವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯದ ವಿಷಯವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना। करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसङ्ग्रहः" ಗೀತಾ ೧೮-೧೮। ಈ ಜ್ಞಾನವು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕ**, ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः। प्रोच्यते गुणसङ्ख्याने यथावत् शृणु तान्यपि" ಗೀತಾ ೧೮-೧೯।

(1) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಗೃಹಸ್ಥ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರನೆಂದೂ ಅವಿನಾಶಿಯೆಂದೂ ವಿಕಾರರಹಿತನೆಂದೂ ಫಲಾದಿ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವನೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಒಂದೇ ರೀತಿ ನೋಡುವುದು "**ಸಾತ್ತ್ವಿಕ**" ಜ್ಞಾನವು.

(2) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮವಸ್ತುಗಳೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು "**ರಾಜಸ**" ಜ್ಞಾನವು.

(3) ಯಾವುದೊಂದು ಜ್ಞಾನವು ಸಮಗ್ರ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡದಿರುವ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣಫಲಪ್ರದವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಆಸಕ್ತವಾಗಿರುವುದೋ ಅಂತಹ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತ ಅರ್ಥವಿಷಯಕವಾದ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಫಲವಿಷಯಕವಾದುದರಿಂದ ತುಚ್ಛವಾದ ಜ್ಞಾನವು "**ತಾಮಸ**" ಜ್ಞಾನವು. "सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते। अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम्॥ पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान् पृथग्विधान्। वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम्॥ यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन् कार्ये सक्तमहेतुकम्। अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्तामसमुदाहृतम्" ಗೀತಾ ೧೮-೨೦, ೨೧, ೨೨। 4. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧರೂಪವಾದ ಯೋಗ. "एकत्वं बुद्धिमनसोरिन्द्रियाणां च सर्वशः। आत्मनो व्यापिनस्तात ज्ञानमेतदनुत्तमम्" ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮ:। 5. (ಅದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ) "ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ" ಎಂಬ ಉಪಾಸನೆ. "ब्रह्मैवाहं समः शान्तः सच्चिदानन्दलक्षणः। नाहं देहोह्यसद्रूपो ज्ञानमित्युच्यते बुधैः"। 6. ಜೀವ ಈಶ್ವರ ಜಗತ್ತು ಈ ರೀತಿಯಾದ ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಾದ ಚೈತನ್ಯ. 7. ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಅದರ ಅರ್ಥದ ಜ್ಞಾನ. 8. ವೇದ. ज्ञा कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 9. ಶಾಸ್ತ್ರ. 10. ಇಂದ್ರಿಯ. ज्ञायतेऽनेन ज्ञा कर० "ल्युट्"।

ज्ञानकाण्ड ಜ್ಞಾನಕಾಂಡ (ನ०) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ವೇದಭಾಗ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವೇದದ ಉತ್ತರಭಾಗ (ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು).

ज्ञानगम्य ಜ್ಞಾನಗಮ್ಯ (ಪುಂ) ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. ज्ञानेन परया विद्यया गम्यः वेद्यः। "परया विद्यया वेद्यो ज्ञानगम्य इति स्मृतः" इति निरुक्तिः। ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "उत्तरो गोपतिर्गोप्ता ज्ञानगम्यः पुरातनः" वि० स०।

ज्ञानचक्षुस् ಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಸ್ (ನ०) 1. ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ನೇತ್ರ. 2. ಶಾಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಕಣ್ಣು. ज्ञानरूपं चक्षुः। "सर्वं तु समवेक्ष्येदं निखिलं ज्ञानचक्षुषा" ಮನು० ೨-೮। (ವಿ०) 3. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇ ನೇತ್ರವಾದವನಿರುವ. ज्ञानं ज्ञानसाधनं शास्त्रं चक्षुरिव यस्य।

ज्ञानतस् ಜ್ಞಾನತಸ್ (ಅವ್ಯ०) ಜ್ಞಾನದಿಂದ. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ. ज्ञान "ततिः" (वा० ५-४-४४)। "द्रव्याणि हिंस्याद्यो यस्य ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा" ಮನು० ೮-೨೮೮।

ज्ञानद ಜ್ಞಾನದ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಗುರು, ಆಚಾರ್ಯ, ಉಪದೇಶಕ. ज्ञानं ददाति — ड्रदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (ವಿ०) 2. ಉಪದೇಶಮಾಡುವ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

ज्ञानदग्धदेह ಜ್ಞಾನದಗ್ಧದೇಹ (ಪುಂ) ಭಿಕ್ಷು, ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಯತಿ. ज्ञानेन दग्धो देहोऽस्य। ಯತಿಗಳು ಬದುಕಿರುವಾಗಲೇ ಅವರ ದೇಹವು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ದಗ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಆ ದೇಹಕ್ಕೆ ದಹನಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. "सर्वसङ्गनिवृत्तस्य ध्यानयोगरतस्य च। न तस्य दहनं कार्यं नैव पिण्डोदकक्रिया। निदध्यात्प्रणवेनैव बिले भिक्षोः कलेबरम्। प्रोक्षणं खननञ्चापि सर्वं तेनैव कारयेत्" इति शौनकः।

ज्ञानदर्पण ಜ್ಞಾನದರ್ಪಣ (ಪುಂ) ಜ್ಞಾನವೇ ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮಂಜುಘೋಷ. ज्ञानं दर्पण इव। "मञ्जुश्रीर्ज्ञानदर्पण:। मञ्जुभद्रो मञ्जुघोष:" त्रिकाण्ड०।

ज्ञानदातृ ಜ್ಞಾನದಾತೃ (ವಿ) ಗುರು, ಆಚಾರ್ಯ, ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವವನು. ज्ञानस्य दाता। "पितुर्दशगुणा माता गौरवेणेति निश्चितम्। मातुः शतगुणः पूज्यो ज्ञानदाता गुरुः प्रभो" तन्त्रसा०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-दात्री -दात्रि.**

ज्ञाननिष्ठ ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠ (ವಿ) ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾವ. ज्ञाने निष्ठा यस्य। "ज्ञाननिष्ठा द्विजाः केचित्तपोनिष्ठास्तथापरे" मनु० ३-१३४।

ज्ञानमय ಜ್ಞಾನಮಯ (ಪುಂ) ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ज्ञान "मयट्" (४-४-२१)।

ज्ञानमुद्रा ಜ್ಞಾನಮುದ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಒಂದು ವಿಧ ಮುದ್ರೆ, ತರ್ಜನಿ ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೃದಯದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಎಡಗೈಯನ್ನು ಎಡತೊಡೆಯ ತುದಿ (ಮಂಡಿ) ಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. "तर्जन्यङ्गुष्ठको सक्तावग्रतो विन्यसेद्धृदि। वामहस्ताम्बुजं वामजानुमूर्धनि विन्यसेत्। ज्ञानमुद्रा भवेदेषा रामचन्द्रस्य प्रेयसी" तन्त्रसा०।

ज्ञानयज्ञ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ (ಪುಂ) 1. ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಯಜ್ಞ, ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಭಗವದುಪಾಸನೆ. ज्ञानमेव यज्ञः। 2. ವೇದಾರ್ಥಜ್ಞಾನದ ಅಭ್ಯಾಸ. "स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः" गीता ४-२८। "महापापवतां नृणां ज्ञानयज्ञो न रोचते। प्रत्युत ज्ञानयज्ञे तु प्रद्वेषो जायते स्वतः"।

ज्ञानयोग ಜ್ಞಾನಯೋಗ (ಪುಂ) ಪರಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಭಕ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯವಾದ ಆತ್ಮಚಿಂತನೆ, ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಚಿತ್ತನೈರ್ಮಲ್ಯಹೊಂದಿ ಶೇಷಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ತಾನು ಶೇಷಭೂತನೆಂದು ತಿಳಿದು ಮಾಡುವ ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಚಿಂತನೆ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಉಪಾಯ. युज्यते ब्रह्मणाऽनेन — युजिर्(योगे)कर० "घञ्"(३-३-१२१)। ज्ञानमेव योगः उपायः। "ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम्" गीता ३-३। ವೇಕ್ಷಾಭಿಲಾಷೆಯುಂಟಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳ ಸುಕೃತದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಷಯವಾಗಿ ಫಲಾಭಿಸಂಧಿರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು.

ज्ञानवत् ಜ್ಞಾನವತ್ (ವಿ) 1. ಬುದ್ಧಿವಂತ. ज्ञानमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪರಮಪ್ರಾಪ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವವನು. "बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान् मां प्रपद्यते" गीता ७-१९।

ज्ञानवृद्ध ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧ (ವಿ) ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವವನು, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹಿರಿಯನಾಗಿರುವವನು. ज्ञानेन वृद्धः।

ज्ञानश्रेष्ठ ಜ್ಞಾನಶ್ರೇಷ್ಠ (ವಿ) ಉತ್ತಮ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವವನು, ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವವನು. ज्ञानेन श्रेष्ठः।

ज्ञानसागर ಜ್ಞಾನಸಾಗರ (ವಿ) ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವವನು, ಜ್ಞಾನನಿಧಿ, ಸಂಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವವನು. ज्ञानस्य सागर इव।

ज्ञानसाधन ಜ್ಞಾನಸಾಧನ (ನ) 1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನ ಮೊದಲಾದುವು. 2. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಅಮಾನಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು. ["ज्ञान" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಇಂದ್ರಿಯ. ज्ञानस्य साधनम्।

ज्ञानाकर ಜ್ಞಾನಾಕರ (ವಿ) ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗಣಿಯಂತಿರುವವನು, ತುಂಬಿದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. ज्ञानस्य आकरः।

ज्ञानात्मन् ಜ್ಞಾನಾತ್ಮನ್ (ಪುಂ) 1. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಜೀವ. (ವಿ) 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ.

ज्ञानापोह ಜ್ಞಾನಾಪೋಹ (ಪುಂ) ವಿಸ್ಮೃತಿ, ಮರವು, ಮರೆತಿರುವುದು. ज्ञानस्यापोहः।

ज्ञानाभ्यास ಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಸ (ಪುಂ) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಾಧನವಾದ ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸ (ಆವೃತ್ತಿ). ज्ञानस्य तत्साधनस्याभ्यासः। "तच्चिन्तनं तत्कथनमन्योन्यं तत्प्रबोधनम्। एतदेकपरत्वं च ज्ञानाभ्यासं विदुर्बुधाः"।

ज्ञानिन् ಜ್ಞಾನಿನ್ (ವಿ) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ. 2. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವುಳ್ಳವನು, ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಮಪ್ರಾಪ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವವನು, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ತಾನು ಶೇಷನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವವನು. ज्ञानमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन। आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ" गीता ७-१६। 3. ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು

ತಿಳಿದವನು. "अज्ञेभ्यो ग्रन्थिनः श्रेष्ठाः ग्रन्थिभ्यो धारिणो वराः। धारिभ्यो ज्ञानिनः श्रेष्ठाः ज्ञानिभ्यो व्यवसायिनः" मनु० १२-१०३। 4. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ತಿಳಿದವನು, ಬಲ್ಲವನು.

ज्ञानीय ಜ್ಞಾನೀಯ (वि०) ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ, ಅರಿಯಬೇಕಾದ. ज्ञा (अवबोधने) "अनीयर्" (३-१-९६)।

ज्ञानेन्द्रिय ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ (न०) ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಇಂದ್ರಿಯ. ज्ञायतेऽनेन—ज्ञा (अवबोधने) करण० "ल्युट्" (३-३-११७)। ज्ञानसाधनमिन्द्रियम्। [ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्द्रिय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

ज्ञापक ಜ್ಞಾಪಕ (पुं०) 1. ಶಿಕ್ಷಕ, ಗುರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಉಪದೇಶಕ. (वि०) 2. ತಿಳಿಯುಪಡಿಸುವ, ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ. ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ज्ञापन ಜ್ಞಾಪನ (न०) 1. ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. 2. ಉಪದೇಶಿಸುವುದು, ಬೋಧಿಸುವುದು. ज्ञा (अवबोधने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ज्ञापनीय ಜ್ಞಾಪನೀಯ (वि०) 1. ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಬೋಧಿಸಬೇಕಾದ, ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕಾದ. ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। ज्ञापयितव्यः ಜ್ಞಾಪಯಿತವ್ಯಃ.

ज्ञापित ಜ್ಞಾಪಿತ (वि०) ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

ज्ञाप्य ಜ್ಞಾಪ್ಯ (वि०) ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ज्ञा (अवबोधने)। "नायं ज्ञाप्यः स्वसत्तायां प्रतीत्यव्यभिचारतः" सा० द० ३-२०।

ज्ञायमान ಜ್ಞಾಯಮಾನ (वि०) ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅರಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ज्ञा (अवबोधने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अनुमायां ज्ञायमानं लिङ्गं तु करणं न हि" भाषाप० ६७।

ज्ञीप्सा ಜ್ಞೀಪ್ಸಾ (स्त्री०) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆ. ज्ञातुमिच्छा—ज्ञप (ज्ञाने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

ज्ञीप्स्यमान ಜ್ಞೀಪ್ಸ್ಯಮಾನ (वि०) ತಿಳಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. ज्ञप (ज्ञापने) + सन् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "श्लाघह्नुङ्स्थाशपां ज्ञीप्स्यमानः" पा० सू० १-४-३४।

ज्ञेय ಜ್ಞೇಯ (न०) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ज्ञातुं योग्यम्—ज्ञा (अवबोधने) "यत्" (३-१-९७)। "ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठितम्" गीता १३-१७। ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಮಾನಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಗಮ್ಯನು. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞೇಯನು. (वि०) 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ, ಅರಿಯಲ್ಪಡುವ. ज्ञा (अवबोधने) कर्म० "यत्"। "ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति। निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात्प्रमुच्यते" गीता ५-३। "स्वात्याद्ये भत्रितये ज्ञेयश्च महार्णवोऽत्र" बृहत्सं० १४-१९।

ज्या—वयोहानौ (क्रया० पर० अक० से०)। जिनाति जिनीतः जिनन्ति। जिज्यौ जिज्यतुः जिज्युः। ज्याता। ज्यास्यति। जिनातु। अजिनात्। जिनीयात्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮುದುಕನಾಗು, ವಯಸ್ಸಿನವನಾಗು, ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದವನಾಗು.

ज्या ಜ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಮೌರ್ವಿ, ಬಿಲ್ಲಿನ ಅಂಬು, ಧನುಸ್ಸಿನ ಗುಣ. ज्या (वयोहानौ) "डः" (३-२-१०१)। "भिन्नाकृतिं ज्यां ददृशुः स्फुरन्तीं क्रुद्धस्य जिह्वामिव तक्षकस्य" किरा० १७-२४। 2. ಮಾತೆ, ತಾಯಿ. 3. ಭೂಮಿ. "ज्या मातरि वसुधायां मौर्व्याम्" मेदि०। 4. ವೃತ್ತವನ್ನು ಭಾಗಿಸುವ ಸರಳರೇಖೆ, ಗೋಳದೊಳಗಿರುವ ಧನುರಾಕಾರವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಎರಡೂ ಕಡೆಗೂ ಹೊರಟಿರುವ ಒಂದು ರೇಖೆ.

ज्याघातवारण ಜ್ಯಾಘಾತವಾರಣ (न०) ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗವು ಕೊರೆಯದಂತೆ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ತೊಗಲಿನ ಪಟ್ಟಿ. ज्याया आघातं वारयति—वृञ् (वरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

ज्यान ಜ್ಯಾನ (न०) ಶಕ್ತಿಕುಂದುವುದು. ज्या (वयोहानौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ज्यानि ಜ್ಯಾನಿ (स्त्री०) 1. ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ, ಶಿಥಿಲವಾಗುವಿಕೆ. ज्या (वयोहानौ) "निः" (वा० ३-३-९५)। 2. ಹಾನಿ, ನಾಶ. "दानज्यानिविषादमूकमधुपव्यासङ्गदीनाननः" मालती० ९-३३। 3. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "ज्यानिर्जीर्णे च हानौ च तटिन्यामपि योषिति" मेदि०।

ज्यायस् ಜ್ಯಾಯಸ್ (वि०) 1. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. 2. ವೃದ್ಧ, ಮುದುಕ. अतिशयेन प्रशस्यः वृद्धो वा—प्रशस्य वृद्ध "ईयसुन्" (५-३-५७)।

"ज्य:" (५-३-६१, ६२)। आकार: (६-४-१६०)। "ज्यायो वीर्यमुपाश्रित्य न चकम्पे कपिध्वज:" किरा० १५-४४। "यस्मिन्नभूज्ज्यायसि सत्यसन्धे सन्धिर्ध्रुव: संनमतामरीणाम्" रघु० १८-३४। 3. ಹಿರಿಯವನು, ದೊಡ್ಡವನು. 4. ಹಿರಿದಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **ज्यायसी** ಜ್ಯಾಯಸೀ. "ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन। तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव" गीता ३-१।

ज्येष्ठ ಜ್ಯೇಷ್ಠ (पुं०)1. ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರ, ಹಿರಿಯಣ್ಣ. "यो ज्येष्ठो ज्येष्ठवृत्ति: स्यात् मातेव स पितेव स:" मनु० ९-११०। 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸ. ज्येष्ठानक्षत्रेण ज्येष्ठानक्षत्रयुक्तचन्द्रमसा युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)। ज्यैष्ठी साऽस्मिन्नस्ति ज्यैष्ठो मास:। "अण्" (४-२-२१)। संज्ञापूर्वकविधेरनित्यत्वात् वृद्धयभावे ज्येष्ठो मास:। 3. ಪರಮಾತ್ಮ. स्वात्मना सूरिभिश्च सदानुभवेऽपि अदृष्टपारमहाविभूतितया अतिशयेन प्रशस्य: सर्वेभ्य: पूर्वभावितया अतिशयेन वृद्ध इति वा। "ईशान: प्राणद: प्राणो ज्येष्ठ: श्रेष्ठ: प्रजापति:" वि० स०। 4. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. "हंसो मरालो नीलाक्ष-श्चक्रपक्ष:सितच्छद:। सूति:संकुचित: शंकुर्ज्येष्ठ:" वैज०। (न०) 5. ಪಂಚಲೋಪ. "रङ्गं वङ्गं त्रपु क्षोम्यं मृदङ्गं नागजीवनम्। परासं सिंहलं ज्येष्ठम्" वैज०। 6. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. "गव्यं ज्येष्ठं मधु क्षीरम्" वैज०। (वि०) 7. ಬಹಳ ಮುದುಕನಾದ, ಅತಿ ವೃದ್ಧನಾದ. अतिशयेन वृद्ध: "इष्ठन्" (५-३-५५)। ज्यादेश: (५-३-६२)। 8. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಹಿರಿಯವನಾದ. "ज्येष्ठेन जातमात्रेण पुत्रीभवति मानव:" मनु० ९-१०६। 9. ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. अतिशयेन प्रशस्य: "इष्ठन्"। ज्यादेशश्च। (स्त्री०) **-ष्ठा-ष्ठी**. 10. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. 11. ಗೌಳಿ, ಹಲ್ಲಿ. "ज्येष्ठ: श्रेष्ठेऽतिवृद्धे च त्रिषु मासान्तरे पुमान्। ज्येष्ठा तु गृहगोधाख्यजन्तु-नक्षत्रभेदयो:" मेदि०। "ज्येष्ठ: स्यादग्रजे श्रेष्ठे मासभेदातिवृद्धयो:। ज्येष्ठाभे गृहगोधायाम्" हेम०। 12. ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ. 13. ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ. 14. ಹಿರಿಯ ಮಗಳು. 15. ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳು. 16. ಅಲಕ್ಷ್ಮಿ, ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಾದೇವಿ, "अलक्ष्म्य-ग्रजयोर्ज्येष्ठा गृहगोल्यृक्षभेदयो:" वैज०। **-ष्ठी-ष्ठि**.

ज्येष्ठघ्नी ಜ್ಯೇಷ್ಠಘ್ನೀ (स्त्री०) ವಿಶಾಖಾನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾಗಿ ಹದಿನಾರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. ವಿಶಾಖಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕನ್ಯೆಯು ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರನಿಲ್ಲದವನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಪತಿಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರನಿಗೆ ಬಾಧಕವಾದುದು. ज्येष्ठं हन्ति—हन (हिंसागत्यो:) "टक्" (३-२-५३)। ङीप् (४-१-१५)।

ज्येष्ठतम ಜ್ಯೇಷ್ಠತಮ (वि०) 1. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಹಿರಿಯವನಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡವನಾದ. 2. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ. अतिशयेन ज्येष्ठ: "तमप्" (५-३-५५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी** **-तमा**. "तरप्" (५-३-५७)। **-तर: -तरा**.

ज्येष्ठतस् ಜ್ಯೇಷ್ಠತಸ್ (अव्य०) ಹಿರಿಯವನಿಂದ. ज्येष्ठ "तसि:" (वा० ५-४-४४)।

ज्येष्ठता ಜ್ಯೇಷ್ಠತಾ (स्त्री०) ಹಿರಿಯವನಾಗಿರುವುದು, ಹಿರಿಯತನ. ज्येष्ठस्य भाव:"तल्"(५-१-११९)। "यमयो-श्चैव गर्भेषु जन्मतो ज्येष्ठता स्मृता" मनु० ९-१२६।

ज्येष्ठतात ಜ್ಯೇಷ್ಠತಾತ (पुं०) ತಂದೆಯ ಅಣ್ಣ, ಪಿತೃವ್ಯ, ದೊಡ್ಡಪ್ಪ. तातस्य ज्येष्ठ: परनिपात: (२-२-३१)।

ज्येष्ठवर्ण ಜ್ಯೇಷ್ಠವರ್ಣ (पुं०) ವಿಪ್ರ, ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣದವನು. वर्णानां ज्येष्ठ:। परनिपात: (२-२-३१)।

ज्येष्ठा ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ (स्त्री०) "ज्येष्ठ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ज्येष्ठामूलीय ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಮೂಲೀಯ (त्रं०) ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ಅಥವಾ ಮೂಲನಕ್ಷತ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

ज्येष्ठाम्बु ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಂಬು (न०) ಅಕ್ಕಿತೊಳೆದ ನೀರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಗುಣವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ज्येष्ठं श्रेष्ठमम्बु।

ज्येष्ठाश्रम ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಶ್ರಮ (त्रं०)1. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ. ज्येष्ठ आश्रम:। (वि०)2. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವುಳ್ಳವನು. ज्येष्ठ आश्रमो यस्य। ಉಳಿದ ಮೂರು ಆಶ್ರಮಗಳವರನ್ನೂ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದವರು ಪೋಷಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "यस्मात् त्रयोऽप्याश्रमिणो ज्ञानेनान्नेन चान्वहम्। गृहस्थे-नैव धार्यन्ते तस्माज्ज्येष्ठाश्रमो गृही" मनु० ३-७८।

ज्यैष्ठ ಜ್ಯೈಷ್ಠ (पुं०)ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸ. ज्यैष्ठी पौर्णमास्यस्मिन् "अण्" (४-२-२१)।

ज्यैष्ठिनेय ಜ್ಯೈಷ್ಠಿನೇಯ (पुं०) ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಪತ್ನಿಯ ಪುತ್ರ. ज्येष्ठाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "इनङ्" (४-१-१२६) च। "कृते

कानिष्ठिनेयस्य ज्यैष्टिनेयं विवासितम्" भट्टि० ५-८४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-नेयी** -ನೇಯೀ.

ज्यैष्ठी ಜ್ಯೈಷ್ಠೀ (स्त्री०) 1. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಅಥವಾ ಮೂಲ ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. ज्येष्ठानक्षत्रेण मूलनक्षत्रेण वा युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)। 2. ಹಲ್ಲಿ. ಗೌಳಿ. ज्येष्ठी स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)।

ज्यैष्ठ्य ಜ್ಯೈಷ್ಠ್ಯ (न०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. 2. ಹಿರಿಯರಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹಿರಿಯತನ. ज्येष्ठस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "न मातृतो ज्यैष्ठ्यमस्ति जन्मतो ज्यैष्ठ्यमुच्यते" मनु० ९-१२५। "विप्राणां ज्ञानतो ज्यैष्ठ्यं क्षत्रियाणां तु वीर्यतः। वैश्यानां धान्यधनतः शूद्राणामेव जन्मतः" मनु० २-१५५।

ज्योतिरात्मन् ಜ್ಯೋತಿರಾತ್ಮನ್ (पुं०) ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಾದ ಸೂರ್ಯ. ज्योतिरात्माऽस्य।

ज्योतिरादित्य ಜ್ಯೋತಿರಾದಿತ್ಯ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ज्योतिषि सावित्रे मण्डले आदित्यः। "आदित्यो ज्योतिरादित्यः सहिष्णुर्गतिसत्तमः" वि० स०।

ज्योतिरिङ्गण ಜ್ಯೋತಿರಿಂಗಣ (पुं०) ಮಿಂಚುಹುಳ, ಮಿಣುಕುಹುಳ. ज्योतिरिव इङ्गति—इगि (गतौ) "युच्" (३-२-१४८)। "ज्योतिरिङ्गणवत्तस्य द्युमणेरिव सन्निधौ" याद० १६-३४।

ज्योतिर्गण ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಣ (पुं०) ಗ್ರಹ ನಕ್ಷತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗುಂಪು.

ज्योतिर्गणेश्वर ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಣೇಶ್ವರ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು. ज्योतिर्गणानामीश्वरः। "तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति" श्रुतिः। ज्योतिःशब्दो हि सदा द्योतमानसूरिपरिकरवाचकः। तेषां नित्यसूरिगणानामीश्वरः इति वा। "नित्यसूरिगणानां य ईशो ज्योतिर्गणेश्वरः" इति निरुक्तिः। "स्वक्षः स्वङ्गः शतानन्दो नन्दिज्योतिर्गणेश्वरः" वि० स०।

ज्योतिर्ग्रन्थ ಜ್ಯೋತಿರ್ಗ್ರಂಥ (पुं०) ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ, ಗ್ರಹ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಚಲನವಲನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. ज्योतिषां ग्रहनक्षत्रादीनां गतिसाधनं ग्रन्थः।

ज्योतिर्मय ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ (वि०) ಜ್ಯೋತಿಃಸ್ವರೂಪನಾದ, ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ज्योतिस् प्राचुर्ये "मयट्" (५-४-२१)। "ऋषीञ्ज्योतिर्मयान् सप्त सस्मार स्मरशासनः" कुमा० ६-३।

ज्योतिर्विद् ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದ್ (पुं०) ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಜೋಯಿಸ. ज्योतिषां ग्रहनक्षत्राणां गत्यादिकं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "विवप्" (३-२-६१)। "दृष्ट्वा ज्योतिर्विदो वंद्यान् दद्यात् गां काञ्चनं महीम्" याज्ञ० १-३३३।

ज्योतिर्विद्या ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ. ज्योतिषां सूर्यादिग्रहाणां गत्यादिज्ञानसाधनं विद्या।

ज्योतिर्हस्ता ಜ್ಯೋತಿರ್ಹಸ್ತಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "हस्तं शरीरमित्याहुः हस्तं च गगनं तथा। ज्योतिश्च ग्रहनक्षत्रं ज्योतिर्हस्ता ततः स्मृता" देवीपु०।

ज्योतिश्चक्र ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರ (न०) ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ರಾಶಿಚಕ್ರ. ज्योतिभिः नक्षत्रैः घटितं चक्रम्।

ज्योतिःशास्त्र ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನವಲನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಾಲಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ, ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ. ज्योतिषां सूर्यादीनां गत्यादिबोधकं शास्त्रम्। ವೇದಗಳು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುವು. ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳು ತಿಥಿ ನಕ್ಷತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಅಂತಹ ಕಾಲಜ್ಞಾನವು ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಷವು ವೇದಾಂಗವಾಯಿತು. "वेदास्तावद्यज्ञकर्मप्रवृत्ता यज्ञाः प्रोक्तास्ते तु कालाश्रयेण। शास्त्रादस्मात्कालबोधो यतः स्याद्वेदाङ्गत्वं ज्योतिषस्योक्तमस्मात्" सिद्धान्तशि०। ಈ ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರವು ವೇದಗಳಿಗೆ ನೇತ್ರಪ್ರಾಯವಾದುದು. "ज्योतिषामयनं चक्षुः" पा० शि०।

ज्योतिष ಜ್ಯೋತಿಷ (न०) ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ. ज्योतिः सूर्यादिग्रहाणां गत्यादिकं प्रतिपाद्यतयाऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। ज्योतिर्नक्षत्राद्यधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७) वा।

ज्योतिषिक ಜ್ಯೋತಿಷಿಕ (पुं०) ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಅಥವಾ ಓದುವವನು, ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ. ज्योतिरधीते वेद वा "ठक्" (४-२-६०)। संज्ञापूर्वकविधेरनित्यत्वात् न वृद्धिः।

ज्योतिषिन् ಜ್ಯೋತಿಷಿನ್ (पुं०) ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ. ज्योतिषं ज्ञेयत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

ज्योतिष्क ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ (पुं०) 1. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 2. ಮುಂತ್ಯ. 3. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡದ ಒಂದು ಭೇದ. (पुं० ब० व०) 4. ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. 5. ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳು. (न०)6. ಮೇರುಪರ್ವತದ ಒಂದು ಶಿಖರ. ज्योतिरिव ज्योतिषा वा कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

ज्योतिष्कण ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಣ (पुं०) ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿ. ज्योतिषः वह्नेः कणः। "ज्योतिष्कणाहतश्मश्रु कण्ठनालादपातयत्" रघु० १५-५२।

ज्योतिष्कर ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರ (पुं०) ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯ. ज्योतिः करोति—डु कृञ् (करणे) ताच्छील्ये "टः" (३-२-२०)। "अस्यन्नरुष्करान् बाणान् ज्योतिष्करसमद्युतिः" भट्टि० ९-६५।

ज्योतिष्कल्प ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಲ್ಪ (वि०) ಬೆಂಕಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ. "वनुष्पाशभृतः संख्ये ज्योतिष्कल्पोरुकेशरः" भट्टि० ९-६०।

ज्योतिष्कुर्वत् ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕುರ್ವತ್ (वि०) ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಉರಿಯಿಸುತ್ತಿರುವ. "ज्योतिष्कुर्वन्निवैकोऽसावाटीत्संख्ये परार्ध्यवत्" भट्टि० ९-६४।

ज्योतिष्टम ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟಮ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳಕನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ. अतिशयेन ज्योतिष्मान् ज्योतिस् "तमप्" (५-३-५५)। "सुषाम्नीं सर्वतेजस्सु तन्वीं ज्योतिष्टमां शुभाम्" भट्टि० ९-८५।

ज्योतिष्टोम ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ (पुं०) ಸ್ವರ್ಗಕಾಮನೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮವೆಂಬ ಒಂದು ಯಾಗ, ಹದಿನಾರು ಜನ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಯಜ್ಞ. ज्योतींषि त्रिवृदादयः स्तोमा यस्य। "बहुधा निःसृतः कायाज्ज्योतिष्टोमः क्रतुर्यथा" भा० वन० २२१-३०। "ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत"।

ज्योतिष्मत् ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತ್ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 2. ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. ज्योतिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। (वि०)3. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರುವ, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-ती -ष्मी.** "नक्षत्रताराग्रहसंकुलापि ज्योतिष्मती चन्द्रमसैव रात्रिः" रघु० ६-२२।

ज्योतिष्मती ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ (स्त्री०)1. ರಾತ್ರಿ. ज्योतिरस्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)। 2. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸತ್ತ್ವಪ್ರಚುರವಾದ ಒಂದು ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ಭೇದ. "विशोका वा ज्योतिष्मती" पा० यो० सू०। 3. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ, ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ,

ज्योतिस् ಜ್ಯೋತಿಸ್ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. द्योतते—द्युत (दीप्तौ) "इसिन्" आदेश्च जः (उ० २-११०)। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "ज्योतिरग्नौ दिवाकरे" मेदि०। (न०) 3. ಬೆಳಕು, ಪ್ರಕಾಶ. "उदयदहिमरोचिर्ज्योति-षाक्रान्तमन्तर्मधुन इव तथैवापूर्णमद्यापि भाति" माघ० २२-५१। 4. ದೃಷ್ಟಿ, ಕಣ್ಣು. 5. ನಕ್ಷತ್ರ. "मुक्ता वितानेन बलाहकानां ज्योतींषि रम्या इव दिग्विभागाः" किरा० १६-३४। 6. ಜ್ವಾಲೆ, ಉರಿ. 7. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. 8. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 9. ಜೀವಾತ್ಮ. 10. ಅಧ್ವರ, ಯಾಗ. "ज्योतिस्तारारग्निभाज्वालादृक्पुत्रार्थाध्वरात्मसु" वैज०। 11. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. "अमुं प्रिये नूनमतन्द्रितानि ज्योतींषि भक्तया परियान्त्यजस्रम्" याद० १८-५। 12. ಕಾಂತಿ, ತೇಜಸ್ಸು. "उत्क्षिप्यैकं ज्योतिरेकं जगाम" शाकु० ५-३०। 13. ಪರಂಜ್ಯೋತಿ, ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ज्योतिरेव यः" गीता ५-२४। "स हि देवः परं ज्योतिस्तमःपारे प्रतिष्ठितम्" कुमा० २-५८। 14. ವಿಷ್ಣು. "विहायसगतिर्ज्योतिः सुरुचिर्हुतभुग्विभुः" वि० स०।

ज्योतीरथ ಜ್ಯೋತೀರಥ (पुं०) ಧ್ರುವ ನಕ್ಷತ್ರ. ज्योतिषां सूर्यादीनां आधारतया रथ इव। "केतुर्ज्योतीरथस्तु स्यात् ग्रहाधारो ध्रुवश्च सः" त्रिकाण्ड०।

ज्योत्स्ना ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ (स्त्री०)1. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. ज्योतिरस्त्यस्याम् "नः" उपधालोपश्च (५-२-११४)। निपा०। "ज्योत्स्नैव कृत्स्ना सुरसिन्धुबन्धुः" नैष० २२-३८। "ज्योत्स्नापयःक्षमातटवास्तुवस्तुच्छायाछल-च्छिद्रघरा धरायाम्" नैष० २२-७०। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 3. ಬೆಳದಿಂಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿ. "ज्योत्स्ना चन्द्रातपेऽपि स्यात् ज्योत्स्नायुक्तनिशि स्मृता" मेदि०।

ज्योत्स्नाकाली ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಕಾಲೀ (स्त्री०) ಚಂದ್ರನ ಮಗಳು, ವರುಣನ ಮಗನಾದ ಪುಷ್ಕರನ ಪತ್ನಿ. 'एषोऽस्य पुत्रोऽभिमतः पुष्करः पुष्करेक्षणः। रूपवान् दर्शनीयश्च सोमपुत्र्या वृतः पतिः। ज्योत्स्नाकालीति यामाहुः द्वितीयां रूपतः श्रियम्" भा० उद्योग० ९८-१२, १३।

ज्योत्स्नाप्रिय ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಪ್ರಿಯ (पुं०) ಚಕೋರಪಕ್ಷಿ.

ज्योत्स्नावत् ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾವತ್ (वि०) ಬೆಳದಿಂಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. ज्योत्स्नास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "तमिस्रपक्षेऽपि सह प्रियाभिर्ज्योत्स्नावतो निर्विशति प्रदोषान्" रघु० ६-३४।

ज्योत्स्नावृक्ष ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾವೃಕ್ಷ (पुं०) ದೀಪದ ಕಂಬ. "शिखातरुर्दीपवृक्षो ज्योत्स्नावृक्षोऽथ लोचक:" त्रिकाण्ड०।

ज्योत्स्नी ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೀ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿ. 2. ಪಡವಲ ಗಿಡ. "ज्योत्स्नी पटोलिकायां स्याज्ज्योत्स्नायुक्तनिशि स्त्रियाम्" मेदि०।

ज्यौतिषिक ಜ್ಯೌತಿಷಿಕ (पुं०) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ. (वि०) 2. ಜ್ಯೋತಿಷವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಅದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. ज्योतिषमधीते वेद वा "ठक्" (४-२-६०)।

ज्यौत्स्न ಜ್ಯೌತ್ಸ್ನ (पुं०) 1. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ, ಚಂದ್ರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಿಂಗಳ ಮೊದಲ ಅರ್ಧಭಾಗ. ज्योत्स्ना अस्यास्ति "अण्" (वा० ५-२-१०३)। (स्त्री०) -त्स्नी -ऽश्नी. 2. ಚಂದ್ರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿ. "ज्यौत्सीनं चेत्तत्प्रतिमा इमा वा कथं कथं तानि च वामनानि" नैष० २२-५५।

ज्यौत्स्निका ಜ್ಯೌತ್ಸ್ನಿಕಾ (स्त्री०) ಚಂದ್ರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿ.

ज्वर ಜ್ವರ (पुं०) ಜ್ವರ, ಉಷ್ಣರೋಗ. ज्वरति—ज्वर (रोगे) "अच्" (३-१-१३४)। "मनसस्तदुपस्थिते ज्वरे पुनरक्लीबतया प्रकाश्यताम्" रघु० ८-८४।

ಜ್ವರದ ಉತ್ಪತ್ತಿ: ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ತಲ್ಲಣಗೊಳಿಸುವ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳಿಗೂ ರಾಜನಾದ ಈ ಜ್ವರವು ದಕ್ಷನ ಯಾಗವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದ ರುದ್ರನ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇದು ಬಂದಾಗ ಜ್ವರವೆನಿಸುವುದು. ಇತರ ತಿರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ (ಗಜ ಅಶ್ವ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಪಾಕಲ ಅಭಿತಾಪ ಖೋರಕ ಭ್ರಮರಕ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದು. "तेषां तद्वचनं श्रुत्वा प्राब्रवीद्भिषजां वर:। ज्वरमादौ प्रवक्ष्यामि स रोगानीकराट् स्मृत:। रुद्रकोपाग्निसंभूत: सर्वभूतप्रतापन:। तैस्तैर्नामभिरन्येषां सत्त्वानां परिकीर्त्यते" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-८, ९।

ಜ್ವರದ ಸ್ವರೂಪ: ಬೆವರದಿರುವುದು ತಾಪದಬೇನೆ ಮೈಕೈಕಾಲುಗಳು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಮೊದಲಾದ ವಿಕಾರಗಳು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವುದು ಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ. "स्वेदावरोध: सन्ताप: सर्वाङ्गग्रहणं तथा। विकारा युगपद्यस्मिन् ज्वर: स परिकीर्तित:" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-१३।

ರುದ್ರನು ತನ್ನ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಜ್ವರದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನ ಹೊರತು ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಯಾದವರೂ ಪೀಡಿತರಾಗಲು ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ರುದ್ರನ ಜ್ವರವನ್ನು ತಡೆಯಲು ವೈಷ್ಣವ ಜ್ವರವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "कालाग्निरुद्र: कोपेन चिक्षेप ज्वरमुल्बणम्। बभूवुर्यादवा: सर्वे ज्वराक्रान्ता हरिं विना। तं दृष्ट्वा भगवान् कृष्ण: ससर्ज वैष्णवं ज्वरम्। तं चिक्षेप ज्वरं हन्तुं माहेशं रणमूर्धनि" ब्रह्मवै०।

ಜ್ವರದ ಭೇದಗಳು: ಜ್ವರವು ವಾತಜ, ಪಿತ್ತಜ, ಕಫಜಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಈ ಮೂರರಿಂದಲೂ ಒಂದು ವಿಧ. ಈ ಮೂರರ (ವಾತ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳ) ದ್ವಂದ್ವದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧ. ಮತ್ತು ಆಗಂತು ಈ ರೀತಿ ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಜ್ವರವು ಎಂಟು ವಿಧ. "दोषै: पृथक् समस्तैश्च द्वन्द्वैरागन्तुरेव च। अनेककारणोत्पन्न: स्मृतस्त्वष्टविधो ज्वर:" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-१४।

ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳೆಂಬ ದೋಷಗಳು ಆಯಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಹ ಕೋಪ ದಿವಾಸ್ವಾಪ ಅಪಥ್ಯಾಹಾರಸೇವನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೋಪಹೊಂದುವುವು. ಈ ಮೇಲಿನ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಕೆಟ್ಟ ತ್ರಿದೋಷಗಳು ಆಮಾಶಯವನ್ನು ಸೇರಿ ಧಾತುಗಳ ಔಷ್ಮ್ಯಸಹಿತವಾಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ರಸದೊಡನೆ ಬೆರೆತು ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಂದಗೊಳಿಸಿ ಶರೀರವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. "दोषा: प्रकुपिता: स्वेषु कालेषु स्वै: प्रकोपनै:। व्याप्य देहमशेषेण ज्वरमापादयन्ति हि। दुष्टा: स्वहेतुभिर्दोषा: प्राप्यामाशयमूष्मणा। सहिता रसमागत्य रसस्वेदप्रवाहिणाम्। स्रोतसां मार्गमावृत्य मन्दीकृत्य हुताशनम्। निरस्य बहिरूष्माणं पक्तिस्थानाच्च केवलम्। शरीरं समभिव्याप्य स्वकालेषु ज्वरागमम्। जनयन्त्यथ वृद्धिं वा स्ववर्णं च त्वगादिषु" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-१५-१९।

ಜ್ವರದ ಪೂರ್ವರೂಪ: ಆಯಾಸ! ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೌಖ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಮುಖದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ ವೈವರ್ಣ್ಯ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವುದು ತಂಗಾಳಿ ಮತ್ತು ಬಿಸಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಆಕಳಿಕೆ ಮೈಮುರಿತ ಮೈ ಭಾರವಾಗಿರುವುದು ರೋಮಾಂಚ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ನೆಗಡಿ ವಾತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಆಕಳಿಕೆ ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಉರಿತ ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಆಹಾರದ್ವೇಷ ಮೊದಲಾದುವು ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು.

"श्रमोऽरतिर्विवर्णत्वं वैरस्यं नयनप्लवः। इच्छाद्वेषौ मुहुश्चापि शीतवातातपादिषु।। जृम्भाङ्गमर्दौ गुरुता रोमहर्षोऽरुचिस्तमः। अप्रहर्षश्च शीतं च भवत्युत्पत्स्यति ज्वरे।। सामान्यतो, विशेषात्तु जृम्भात्यर्थं समीरणात्। पित्तान्नयनयोर्दाहः कफान्नान्नाभिनन्दनम्" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-२५-२७।

ವಾತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ: ನಡುಕ ಗಂಟಲು ತುಟಿ ಒಣಗುವುದು ನಿದ್ರಾಭಾವ ಸೀನುವುದು ಗಾತ್ರಸ್ತಂಭ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣತೆ ತಲೆನೋವು ಎದೆನೋವು ಮಲಮೂತ್ರ ಗಳಲ್ಲಿ ವೈವರ್ಣ್ಯ ಮಲಬದ್ಧತೆ ಆಕಳಿಕೆ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ ಮುಂತಾದುವು ವಾತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ. "वेपथुर्विषमो वेगः कण्ठौष्ठपरिशोषणम्। निद्रानाशः क्षवः स्तम्भो गात्राणां रौक्ष्यमेव च। शिरोहृद्गात्ररुग्वक्त्रवैरस्यं बद्धविट्कता। जृम्भाऽऽध्मानं तथा शूलं भवत्यनिलजे ज्वरे" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-२९-३०।

ಪಿತ್ತಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ: ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಜ್ವರದ ವೇಗ, ಅತಿಸಾರ, ಅಲ್ಪನಿದ್ರೆ, ವಾಂತಿ, ಜ್ವರದವೇಗದಿಂದ ಗಂಟಲು ತುಟಿ ಮೂಗು ಮುಖಗಳು ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಕುದಿಯುವುದು, ಬೆವರು, ಪ್ರಲಾಪ, ಮುಖದಲ್ಲಿ ಸಿಡುಕು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮುಂತಾದುವು ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅನುಭವ ಗಳು. "वेगस्तीक्ष्णोऽतिसारश्च निद्राल्पत्वं तथा वमिः। कण्ठौष्ठमुखनासानां पाकः स्वेदश्च जायते। प्रलापः कटुता वक्त्रे मूर्च्छा दाहो मदस्तृषा। पीतविण्मूत्र-नेत्रत्वं पैत्तिके भ्रम एव च" सुश्रुत० उत्तरतं ३९-३१-३२।

ಕಫಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ: ದೇಹವು ಭಾರವಾಗಿರುವುದು, ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನು ಕಾರುವುದು, ರೋಮಾಂಚ, ಅತಿನಿದ್ರೆ, ಉಸಿರು ತಡೆಯುವುದು, ಜೊಲ್ಲುಸುರಿಯುವುದು, ಮೈ ನೋವು, ವಾಂತಿ, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಉಷ್ಣತೆ, ಬಾಯಿ ಸಿಹಿಯಾಗುವುದು, ಅರುಚಿ ಕೆಮ್ಮಲು ಮುಂತಾ ದುವು ಕಫಜ್ವರದ ಲಕ್ಷಣ. "गौरवं शीतमुत्क्लेशः रोमहर्षोऽतिनिद्रता। स्रोतोरोधोरुगल्पत्वं प्रसेको मधुरा-स्यता। नात्युष्णगात्रता छर्दिरङ्गसादोऽविपाकता। प्रतिश्यायोऽरुचिः कासः कफजेऽक्ष्णोश्च शुक्लता" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-३३, ३४। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಹೀಗೆ ದ್ವಿದೋಷಾದಿಜ್ವರ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ ಮುಂತಾ ದುವುಗಳಿಗೆ ಸುಶ್ರುತ ಉತ್ತರತಂತ್ರ 39 ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ.

ಈ ಜ್ವರವು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆಬೇರೆ ರೂಪದಿಂದಿದ್ದು ಅವನ್ನು ಪೀಡಿಸುವುದು. ಸಸ್ಯವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕೀಟರೂಪದಿಂದ ಸೇರಿ ಅವುಗಳ ಎಲೆಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು. ಫಲಗಳನ್ನು ನಿಃಸಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

ತಾವರೆ ಬಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಹಿಮದರೂಪದಿಂದ ಪೀಡಿಸುವುದು. ನವಿಲುಗಳ ಶಿಖೆಗಳನ್ನು ಉದುರಿಸುವುದು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಊಷರ (ಕರಳು) ರೂಪದಿಂದ ಸೇರಿ ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಗೈರಿಕಾದಿ ಧಾತುರೂಪದಿಂದಿರುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ. "वृक्षेषु कीटरूपेण तथा संकोचपत्रकः। पाण्डुपत्रश्च विख्यातः फलेष्वात्तुर्यमेव च। पद्मिनीषु हिमो भूत्वा पृथिव्यामपि चोषरः। गैरिकः पर्वतेष्वेव मत्प्रसादाद्भविष्यसि" हरिवं०।

ಜ್ವರದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಲಂಘನ ಮಾಡಬೇಕು. ಜ್ವರದ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದು ಜೀರ್ಣವಾಗಲು ಔಷಧ ಸೇವನೆ ಯಾಗಬೇಕು. ಜ್ವರವು ನಿಂತಮೇಲೆ ಒಳಹೊಟ್ಟೆಯು ಶುದ್ಧವಾಗಲು ವಿರೇಚನಮಾಡಿಸಬೇಕು. "ज्वरादौ लङ्घनं कुर्यात् ज्वरमध्ये तु पाचनम्। ज्वरान्ते रेचनं कुर्यात् कोष्ठशुद्धये यथाबलम्"।

ವಾತಜ್ವರ ಮತ್ತು ಕಫಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿದರೆ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. ಅದು ಅಗ್ನಿದೀಪನವಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಕಫವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು. "वातश्लेष्मज्वरार्तायि हितमुष्णाम्बु तृष्यते। दीपनं स्यात् कफच्छेदि वातपित्तानुलोमनम्"।

ನಿಧಾನವಾಗಿ ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ನೊರೆಯಿಲ್ಲದ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಮತ್ತು ಅರ್ಧಭಾಗ ಇಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಷ್ಣೋದಕವನ್ನು ಜ್ವರದವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. "क्वथ्यमानं तु निर्वेगं निष्फेनं निर्मलं तथा। अर्धविशिष्टं यत्तोयं तदुष्णोदक-मुच्यते"।

ಹಗಲು ಕಾಯಿಸಿದ ಬಿಸಿನೀರು ರಾತ್ರಿ ಗುರುವಾಗುವುದು, ರಾತ್ರಿ ಕಾಯಿಸಿದ ನೀರು ಹಗಲು ಗುರುವಾಗುವುದು. ಅಂತಹ ನೀರು ಅಗ್ನಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುಂದಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ವಾತಪಿತ್ತಕಫಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದು. "दिवा शृतं पयो रात्रौ गुरुतामधिगच्छति। रात्रौ शृतं दिवा पीतं गुरुत्वमधिगच्छति। तत्तु पर्युषितं वह्निगुणभ्रष्टं त्रिदोषकृत्"।

ಜ್ವರವು ಬಿಟ್ಟನಂತರ ಬಹಳ ಕೃಶನಾಗಿರುವವನಿಗೆ ಅಪಥ್ಯಾಹಾರ ಸೇವನೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾವಿಹಾರಗಳಿಂದ (ಜ್ವರವು)

ಮರುಕಳಿಸಿ ವಾತದೋಷದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು ಆಮಾಶಯ ಹೃದಯ ಕಂಠ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಜ್ವರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "कृशानां ज्वरमुक्तानां मिथ्याहारविहारिणाम्। दोषः स्वल्पोऽपि संवृद्धः देहिनामनिलेरितः। सततान्येद्युष्कद्व्याह्यचातुर्थान् सप्रलेपकान्। कफस्थानविभागेन यथासंख्यं करोति हि। अहोरात्रादहोरात्रात् स्थानात् स्थानं प्रपद्यते। ततश्चामाशयं प्राप्य दोषः कुर्याज्ज्वरं नृणाम्" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-५१, ५२, ५३।

ಪಿಪ್ಪಲ್ಯಾದಿಕಷಾಯವು ಕಫಜ್ವರಕ್ಕೆ ಔಷಧ. "पिप्पल्यादिकषायं तु कफजे परिपाचनम्"।

ಕಿರಾತಕಿಕ್ಕಾದಿ ಕಷಾಯವು ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರಕ್ಕೆ ಔಷಧ. "किराततिक्काममृतां द्राक्षामामलकीं शटीम्। निष्क्वाथ्य सगुडं क्वाथं वातपित्तज्वरे पिबेत्"।

ತಲೆಯು ಹಗುರವಾಗಿರುವುದು, ಬೆವರುವುದು, ಮುಖವು ಬಿಳುಪೇರಿರುವುದು, ಕೆಮ್ಮಲು, ಅನ್ನದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇವು ಜ್ವರಬಿಟ್ಟಿರುವವನ ಲಕ್ಷಣ. "लघुत्वं शिरसः स्वेदः मुखमापाण्डु पाकि च। क्षवथुश्चान्नकाङ्क्षा च ज्वरमुक्तस्य लक्षणम्" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-३२२।

ज्वरघ्न ज्वरघ्न (पुं०) 1. ಚಕ್ಕೋತದ ಸೊಪ್ಪು. 2. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. (वि०) 3. ಜ್ವರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ. (स्त्री०) **–घ्नी–घ्न्यी**. 4. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. ज्वरं हन्ति–हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

ज्वरित ज्वरित (वि०) ಜ್ವರಬಂದಿರುವ, ಜ್ವರದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ. ज्वरोऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)।

ज्वरिन् ज्वरिन् (वि०) ಜ್ವರವುಳ್ಳ, ಜ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು. ज्वरोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

ज्वल – दीप्तौ (भ्वा० पर० अक० से०)। ज्वलति। जज्वाल। ज्वलिता। ज्वलिष्यति। ज्वलतु। इत्यादि. 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸು. 2. ಉರಿ. 3. ಸುಡು. "जज्वाल लोकस्थितये स राजा" भट्टि०। "ज्वलतु गगने रात्रौ रात्रावखण्डकलः शशी दहतु मदनः किं वा मृत्योः परेण विधास्यतः" मालती० २-२।

भावे:–ज्वल्यते। जज्वले। ज्वलिता। ज्वलिष्यते। ज्वल्यताम्। इत्यादि.

णिचि:– ज्वलयति, –ते। ज्वालयति, –ते। ज्व (ज्वा) लयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ज्वलयिता, ज्वालयिता। ज्व(ज्वा)लयिष्यति, –ते। ज्व(ज्वा)लयतु, –ताम्। इत्यादि.

कृत्सु:–ज्वलितव्यम्। ज्वलनीयम्। ज्वाल्यम्। ज्वलितः। ज्वलितवान्। ज्वलन्, –न्ती। ज्वलितुम्। ज्वलितम्। ज्वलनम्। ज्वलित्वा।

ज्वल ज्वल (पुं०) 1. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. 2. ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆ. ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ. ज्वल (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. 4. ಉರಿಯುವ.

ज्वलका ज्वलका (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆ, ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ.

ज्वलत् ज्वलत् (वि०) 1. ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ. ज्वल (दीप्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अथाजिनाषाढधरः प्रगल्भवाग्ज्वलन्निव ब्रह्ममयेन तेजसा" कुमा० ५-३०। 2. ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ. "ज्वलतस्तव जातवेदसः सततं वैरिकृतस्य चेतसि" किरा० २-२४। "ज्वलदग्निमुखैर्बाणैर्नीरन्ध्रैरितरेतरम्" कुमा० १६-११। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती–न्त्यी**.

ज्वलन ज्वलन (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. ज्वलति –ज्वल (दीप्तौ) "युच्" (३-२-१५०)। "ज्वलनं त्विषः कथमिवेतरथा सुलभोऽन्यजन्मनि स एव पतिः" माघ० ९-१३। "बीजप्ररोहजननीं ज्वलनः करोति" रघु० ९-८०। (न०) 3. ಹೊಳೆಯುವುದು. 4. ಉರಿಯುವುದು. ज्वल भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. 6. ಉರಿಯುವ.

ज्वलनाश्मन् ज्वलनाश्मन् (पुं०) ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ.

ज्वलनीय ज्वलनीय (वि०) 1. ಉರಿಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಉರಿಯಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಉರಿಯಿಸಲ್ಪಡುವ. ज्वल (दीप्तौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **ज्वलितव्यः ज्वलितव्यः**.

ज्वलयत् ज्वलयत् (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. ज्वल (दीप्तौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "ग्रहविमानगणानभितो दिवं ज्वलयतौषधिजेन कृशानुना" किरा० ५-१४। 2. ಉರಿಯಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –य्यन्ती**.

ज्वलित ज्वलित (न०) 1. ಪ್ರಕಾಶ. ಬೆಳಕು. ज्वल (दीप्तौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "ज्वलितेन गृहागतं

तमस्तुहिनाद्रेरिव नक्तमोषधिः" रघु० ८-५४। 2. ಜ್ವಾಲೆ, ಉರಿ. "मुहूर्तं ज्वलितं श्रेयो न च धूमायितं चिरम्" भा० उद्योग० १३३-१५। (वि०) 3. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ज्वल कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "ज्वलितान्यगुणैर्गुर्वी स्थिता तेजसि मानिता" किरा० १५-२१। 4. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ. ज्वल कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "ज्वलितं न हिरण्यरेतसं चयमास्कन्दति भस्मनां चयः" किरा० २-२०। "ज्वलितं दग्ध उज्ज्वले" मेदि०।

ज्वाल ಜ್ವಾಲ (पुंस्त्री०) 1. ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಶಿಖೆ. (पुं०) 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. ज्वल (दीप्तौ) "णः" (३-१-१४०)। (वि०) 3. ಉರಿಯುವ. 4. ಹೊಳೆಯುವ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ.

ज्वाला ಜ್ವಾಲಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಶಿಖೆ, ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ. ज्वल (दीप्तौ) "णः" (३-१-१४०)। "टाप्" (४-१-४)। "अभ्युद्यतोग्रशस्त्राणि ज्वालामालाकुलैर्मुखैः" विष्णुपु०।

ज्वालाखरगद ಜ್ವಾಲಾಖರಗದ (पुं०) ಒಂದು ರೋಗ, ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುಳ್ಳೆ, ಮೊಡವೆ.

ज्वालाजिह्व ಜ್ವಾಲಾಜಿಹ್ವ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. ज्वाला शिखेव जिह्वा यस्य। 2. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 3. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

ज्वालामालिनी ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಿನೀ (स्त्री०) ದೇವಿಯ ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ज्वालानां मालाऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११६)। "ङीप्" (४-१-५)।

ज्वालामुख ಜ್ವಾಲಾಮುಖ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. 2. ಕೊಳ್ಳಿದೆವ್ವ, ಬಾಯಿಂದ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಉಗುಳುವ ಒಂದು ಪಿಶಾಚಿ. ज्वाला मुखे यस्य। ["उल्कामुख" ನೋಡಿ.]

ज्वालामुखी ಜ್ವಾಲಾಮುಖೀ(स्त्री०)1. ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಜ್ವಾಲೆಯು ಹೊರಡುವ ಒಂದು ಸ್ಥಳ, ಪಂಜಾಬಿನ ಉತ್ತರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶ. ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯು ಹೊರಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ಇದೇರೀತಿ ಇತರ ಕೆಲವು ಪರ್ವತಗಳು. 2. ಒಂದು ಮಂತ್ರ.

ज्वालावक्त्र ಜ್ವಾಲಾವಕ್ತ್ರ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಮಹೇಶ್ವರ.

ज्वालिन् ಜ್ವಾಲಿನ್ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಮಹೇಶ್ವರ.

ज्वालेश्वर ಜ್ವಾಲೇಶ್ವರ (पुं०) ಒಂದು ತೀರ್ಥ.

इति "ज" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

झ

झ ಝ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "च" ವರ್ಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರ ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ತಾಲುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" सि० कौ०। ಸಂವಾರ ನಾದ ಘೋಷ ಮತ್ತು ಮಹಾಪ್ರಾಣ ಇವು ಇದರ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಯತ್ನಗಳು.

झ ಝ (पुं०) 1. ಕಿರುಗಂಟೆಯ ಶಬ್ದ. 2. ಬಿರುಗಾಳಿ. 3. ಮಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿ. 4. ಕಳೆದುಹೋದ ವಸ್ತು. 5. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವಗುರು. 6. ಅಸುರರ ದೊರೆ. 7. ಝಣ ಝಣ ಶಬ್ದ. 8. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 9. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. 10. ಪ್ರತಾಪ, ಪರಾಕ್ರಮ. 11. ಭ್ರಮಣ, ತಿರುಗಾಟ. 12. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 13. ಮದ. 14. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "झशब्दस्तु पुमान् धातरि हंसके। प्रतापे भ्रमणे नष्टे चोरे झञ्झानिले मदे" नानार्थर०। "'झो झिण्टीशे सुरगुरौ दैत्यराजे ध्वनावपि" मेदि०।

झकार ಝಕಾರ (पुं०) "ಝ" ವರ್ಣ, ಝವೆಂಬ ಅಕ್ಷರ. झ "कारः" (वा० ३-३-१०८)।

झगिति ಝಗಿತಿ (अव्य०) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ.

झङ्कार ಝಂಕಾರ(पुं०)1. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದ, ಭ್ರಮರದ ಧ್ವನಿ. झमित्यव्यक्तशब्दस्य कारः। "झङ्कारोन्मुखरविलासविपिनोपान्ता वसन्तोदयः" प्रबोध० ४-१३।

झङ्कारिणी ಝಂಕಾರಿಣೀ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ.

झङ्कृति ಝಂಕೃತಿ (स्त्री०) ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಶಬ್ದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿ.

झञ्झा ಝ೯೦ಝಾ (स्त्री०) 1. ಮಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿ. 2. ಬಿರುಗಾಳಿ. 3. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. 4. ಮಳೆ ಹನಿ ಬೀಳುವುದು. 5. ನಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತು. "झञ्झा ध्वनिविशेषेऽपि झञ्झाऽणुजलवर्षणे। झञ्झा वाते तारवायौ नष्टेऽपि परिकीर्तिता" विश्व०।

झञ्झानिल ಝ೯೦ಝಾನಿಲ (पुं०) 1. ಬಿರುಗಾಳಿ. 2. ಮಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿ. झञ्झायुक्तोऽनिलः। एवम् **–मारुतः –ಮಾರುತಃ, –वातः –ವಾತಃ, –वायुः –ವಾಯುಃ** ಇತ್ಯಾದಿ.

झट–संघाते (भ्वा० पर० अक० से०)। झटति। जझाट। झटिता। झटिष्यति। झटतु। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸೇರಿಸು, ಬೆರಸು, ಮಿಶ್ರಮಾಡು.

कर्मणि:—झट्यते। जझटे। झटिता। झटिष्यते। झटयताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—झाटयति –ते। झाटयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। झाटयिता। झाटयिष्यति, –ते। झाटयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—झटितव्यम्। झटनीयम्। झटितः। झटितवान्, –वती। झटितुम्। झटितम्। झटनम्।

झटा ಝ೯ಟಾ (स्त्री०) ನೆಲನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. झटति – झट (संघाते) "अच्" (३-१-१३४)।

झटिति ಝ೯ಟಿತಿ (अव्य०) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ. झट (संघाते) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। झटमेति—इण् (गतौ) "क्तिच्" (३-२-७५)। "त्यक्त्वा गेहं झटिति यमुनामञ्जुकुञ्जं जगाम" पदाङ्क०। "आनीय झटिति घटयति विधिरभिमतमभिमुखीभूतः" रत्ना० १-६।

झणझणा ಝ೯ಣಝ೯ಣಾ (अव्य०) ಕಿರುಗಂಟೆಯ ಶಬ್ದ, ರುಣರುಣ ಶಬ್ದ.

झणझणायित ಝ೯ಣಝ೯ಣಾಯಿತ (वि०) ರುಣರುಣ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವ. "क्वणत्कनककिङ्किणीझणझणायितस्यन्दनैः" उ० रा० ५-५।

झणत्कार ಝ೯ಣತ್ಕಾರ (पुं०) ಕೈಬಳೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದ. झणदित्यव्यक्तशब्दस्य कारः— ड कृञ् "घञ्" (३-३-१८)। "नीलेन्दीवरदामदीर्घतरया दृष्टचा धयन्ती मनो दोलान्दोलनलोलकङ्कणझणत्कारोत्तरं सर्पति" प्रबोध० २-३४।

झमु – अदने (भ्वा० पर० सक० से०)। झमति। जझाम। झमिता। झमिष्यति। झमतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

झम्प ಝ೯೦ಪ (पुं०) ಹಾರುವುದು, ನೆಗೆಯುವುದು. (स्त्री०) **झम्पा** ಝ೯೦ಪಾ. "पुच्छास्फोटदलत्समुद्रविवरैः पातालझम्पाश्च ताः" म० वी० ५-६३।

झम्पाक ಝ೯೦ಪಾಕ (पुं०) ವಾನರ, ಕಪಿ. झम्पेन आकायति—आ+कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

झम्पाशिन् ಝ೯೦ಪಾಶಿನ್ (पुं०) ಕುಕ್ಕುಟಪಕ್ಷಿ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾರಿ ಮೀನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಹಕ್ಕಿ. झम्पेन जले स्वेच्छया पतनेन अश्नाति—अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **झम्पाशिनी** ಝ೯೦ಪಾಶಿನೀ.

झम्पिन् ಝ೯೦ಪಿನ್ (पुं०) ವಾನರ, ಕಪಿ. झम्प "इनिः" (५-२-११५)।

झर ಝ೯ರ (पुं०) 1. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರವಾಹ. 2. ಚಿಲುಮೆಯಿಂದ ನೀರು ಹರಿಯುವುದು. झृष् (वयोहानौ) "अप्" (३-३-५७)। स्त्रियाम् "अङ्" (३-३-१०४)। **झरा** ಝ೯ರಾ. "इः" (उ० ४-२३१)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **झरिः** ಝ೯ರಿಃ, **झरी** ಝ೯ರೀ. "विपुलपुलिनाः कल्लोलिन्यो नितान्तपतज्झरीमसृणितशिलाः शैलाः सान्द्रद्रुमा वनभूमयः" प्रबोध० ४-१२।

झर्झर ಝ೯ರ್ಝ೯ರ (पुं०) 1. ರುಮ್ಮಾಯಿಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. 2. ತಮಟೆ. 3. ನದ, ಒಂದು ಗಂಡು ಹೊಳೆ. 4. ಕಲಿಯುಗ. झर्झ (शब्दे) "अरः" (उ० ३-१३१)। "झर्झरः स्यात् कलियुगे वाद्यभाण्डे नदान्तरे" मेदि०। "नदप्रभेदे वाद्ये च झर्झरः" त्रिकाण्ड०। 5. ಬೆತ್ತದ ಕೋಲು. "कञ्चुकोष्णीषिणस्तत्र वेत्रझर्झरपाणयः" भा० भीष्म० ९७-३४। (स्त्री०)–रा –ರಾ. 6. ವೇಶ್ಯೆ. "वेश्या शूला वारवाणिर्झर्झरापि" त्रिकाण्ड०। –री –ರೀ. 7. ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ, ಡಮರುಕ.

झर्झरक ಝ೯ರ್ಝ೯ರಕ (पुं०)1. ಕಲಿಯುಗ. झर्झर संज्ञायां "कन्"। "कलिर्झर्झरकः कर्मयुगं पापं तु पातकम्" त्रिकाण्ड०। (स्त्री०) –रिका –ರಿಕಾ. 2. ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ.

झर्झरावती ಝ೯ರ್ಝ೯ರಾವತೀ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ.

झर्झरिन् ಝ೯ರ್ಝ೯ರಿನ್ (पुं०)1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. झर्झरोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। (वि०)2. ಡಮರುಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

झर्झरी ಝ೯ರ್ಝ೯ರೀ (स्त्री०)"झर्झर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

झर्झरीक ಝ೯ರ್ಝ೯ರೀಕ (न०) ಶರೀರ, ದೇಹ. झृष् (वयोहानौ) "ईकन्" (उ० ४-२०)।

झलज्झला ಝಲಜ್ಝಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅನೆಯ ಕಿವಿಯ ಹೊಡೆತ.

झला ಝಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು, ಹುಡುಗಿ. 2. ಬಿಸಿಲಿನ ಅಲೆ. "झला स्यादातपस्योर्मौ दुहितर्यपि च स्त्रियाम्" ಮೇದಿ०।

झलि ಝಲಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಡಕೆ.

झल्ल ಝಲ್ಲ (ಪುಂ०) ವ್ರಾತ್ಯ (ಸಂಸ್ಕಾರಹೀನ)ನಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಮಗ. "झल्लो मल्लश्च राजन्याद्व्रात्यान्निच्छिविरेव च" ಮನು० ೧೦-೨೨।

झल्लक ಝಲ್ಲಕ (ನ०) ಕಂಚಿನ ಕೈತಾಳ.

झल्लकण्ठ ಝಲ್ಲಕಂಠ (ಪುಂ०) ಪಾರಾವತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ.

झल्लरा ಝಲ್ಲರಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಝಾಯಿಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. 2. ಕೈತಾಳ. 3. ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು. 4. ಛತ್ರಿಯ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಜಾಲರಿ. 5. ಕೇಶ, ತಲೆಯ ಕೂದಲು.

झल्लरी ಝಲ್ಲರೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಕೈತಾಳ, ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. 2. ಛತ್ರಿಯ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಜಾಲರಿ. 3. ಮುಂಗುರುಳು, ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು. 4. ಕೇಶ, ತಲೆಯ ಕೂದಲು. "छत्रान्तलम्बिवस्त्रेऽपि झल्लरी केशवाह्वयोः" ವೈಜ०। 5. ಝಾಯಿಯೆಂಬ ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ.

झल्लिका ಝಲ್ಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಮೈಗೆ ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿಯನ್ನು ಉಜ್ಜುವ ಒಂದು ವಸ್ತ್ರ. 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. 3. ಕಾಂತಿ, ತೇಜಸ್ಸು.

झल्लोल ಝಲ್ಲೋಲ (ಪುಂ०) ಚರಕವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವ ಯಂತ್ರ, ರಾಟೆಯನ್ನು ಆಡಿಸುವ ಒಂದು ಯಂತ್ರ (ಕೈಹಿಡಿ). "झल्लोलस्तर्कुलासकः" ಹಾರಾ०।

झष – हिंसायाम् (ಭ್ವಾ० ಪರ० ಸಕ० ಸೇ०)। झषति। जझाष। झषिता। अझषीत्, अझाषीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು.

झष ಝಷ (ಪುಂ०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. झषति – झष (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "इत्युक्तः सोऽनयन्मत्स्यं तत्रतत्रविदासिनि। जलाशये सम्मितं तं समुद्रे प्राक्षिपज्झषम्" ಭಾಗ० ೮-೨೪-೨೩। 2. ತಾಪ, ಬಿಸಿಲಿನ ಝಳ. 3. ಮಕರ, ದೀರ್ಘಾಕಾರದ ಮೀನು, ಒಂದು ಜಲಜಂತು. "झषाणां मकरश्चास्मि" ಗೀತಾ। 4. ಮಕರ ರಾಶಿ. "कार्मकं तु परित्यज्य झषं संक्रमते रविः"। (ನ०) 5. ವಿಮಾನರಾಶಿ. 6. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. (ಸ್ತ್ರೀ०) **–षा –झा.** 7. ಬೋಳಂಗಡಲೆ ಅಥವಾ ಹೀರೆ ಗಿಡ. "झषा नागबलायां स्त्री तापमत्स्याटवीषु च" ಮೇದಿ०।

झषकेतन ಝಷಕೇತನ (ಪುಂ०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. झषः केतनं यस्य। "किं पद्मस्य रुचिं न हन्ति नयनानन्दं विधत्ते न किं वृद्धिं वा झषकेतनस्य कुरुते नालोकमात्रेण किम्" ರತ್ನಾ० ೩-೧೩।

झषकेतु ಝಷಕೇತು (ಪುಂ०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. झषः केतुः यस्य।

झषाङ्क ಝಷಾಂಕ (ಪುಂ०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. झषोऽङ्को यस्य।

झषाशन ಝಷಾಶನ (ಪುಂ०) ಕಡಲ ಹಂದಿ, ತಿಮಿಂಗಿಲ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ. झषमश्नाति – अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "जलशूकरमायादज्झषाशन-ह्रदग्रहाः" ತ್ರಿಕಾಂ०।

झषोदरी ಝಷೋದರೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸತ್ಯವತಿ, ಮತ್ಸ್ಯಗಂಧಿ, ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. झषस्य उदरं जन्मस्थानतयास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। [ಉಪರಿಚರ ನೆಂಬ ರಾಜನೊಬ್ಬನು ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಪತ್ನಿಯ ಸ್ಮರಣೆಯುಂಟಾಗಿ ಕಾಮಪೀಡಿತನಾದನು. ಆಗ ಅವನಿಗೆ ವೀರ್ಯಸ್ಖಲನವಾಯಿತು. ಆ ವೀರ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಗೆ ತಲುಪಿಸಲು ಒಂದು ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಪಕ್ಷಿಯು ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅದು ಜಾರಿ ಯಮುನೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದುಹೋಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಾಪದಿಂದ ಮತ್ಸ್ಯರೂಪ ತಾಳಿ ಯಮುನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅದ್ರಿಕೆಯೆಂಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು ಆ ವೀರ್ಯವನ್ನು ನುಂಗಿದಳು. ಅವಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಮತ್ಸ್ಯಗಂಧೆಯು ಜನಿಸಿದಳು.] ಭಾ० ಆದಿ० ೬೪।

झाङ्कारिन् ಝಾಂಕಾರಿನ್ (ವಿ०) ಝಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ. झांकारोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "झाङ्कारी शर्कराल: पथिषु विटपिनां स्कन्धकाषैः सधूमः" ವೇಣೀ० २-१९।

झाट ಝಾಟ (ಪುಂ०) 1. ಪೊದರು. झट (संघाते) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ವನ, ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 3. ಗಾಯ ಹುಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ತೊಳೆಯುವುದು. "झाटो निकुञ्जे कान्तारे व्रणादीनां च मार्जने" ಮೇದಿ०। (ಸ್ತ್ರೀ०) **–टा –ट्या.** 4. ನೆಲಸೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ. 5. ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ.

झाटल ಝಾಟಲ (ತ್ರಿಂ) ಪೊಕ್ಕಮರ.

झाटिका ಝಾಟಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ನೆಲನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ.

झामक ಝಾಮಕ (ನಂ) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಂದಿರುವ ಇಟ್ಟಿಗೆ. झम् (अदने) ಕರ್ಮಂ "ण्वुल्" (३-३-११३)।

झामर ಝಾಮರ (ತ್ರಿಂ) ಚರಕದ ಕದಿರು ಮತ್ತು ಸೂಜಿ ಮೊನ್ಚುಗಳನ್ನು ಮೊನಚು ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಣ್ಣ ಸಾಣೆಕಲ್ಲು, ಮಸೆಗಲ್ಲು.

झिङ्गिनी ಝಿಂಗಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಪಂಜು, ದೀವಟಿಗೆ.

झिणीका ಝಿಣೀಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ, ಶ್ವಾಸಕೋಶದ ದ್ವಾರವು ಥಟ್ಟನೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ. "झिणिका वातसंचारो हिक्का हेक्का च हिक्किका" वैज०।

झिण्टी ಝಿಂಟೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಕರಿಯ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ. 2. ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ. 3. ಹಳದಿ ಹೂವಿನ ಮುಳ್ಳು ಗೋರಂಟಿ. झिम् इति रटति–रट(परिभाषणे)। "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

झिण्टीश ಝಿಂಟೀಶ (ಪುಂ) ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. "झिण्टीशवन्द्या झङ्कारकारिणी झर्झरावती"।

झिरि ಝಿರಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಜೀರುಂಡೆಹುಳ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಿಡತೆ ಹುಳ.

झिरिका ಝಿರಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಜೀರುಂಡೆಹುಳ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಿಡತೆ ಹುಳ.

झिल्लिका ಝಿಲ್ಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಜೀರುಂಡೆ ಹುಳ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಿಡತೆ. 2. ಬಿಸಿಲಿನ ಪ್ರಕಾಶ, ಬಿಸಿಲಿನ ಬೆಳಕು. 3. ದೀಪದ ಬತ್ತಿ. 4. ಮೈಗೆ ಪುಡಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚುವ ವಸ್ತ್ರ. "झिल्लिकोद्वर्तनपटे स्त्रियां द्योते च झिल्लिका। आतपस्य रुचौ" मेदि०। 5. ಕಣ್ಣಿನ ಹುಬ್ಬು. "ललाटमलिकं गोधिः स्त्री तत्प्रान्तौ तु शङ्खकौ। भ्रूझिल्लिका" वैज०।

झिल्ली ಝಿಲ್ಲೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಜೀರುಂಡೆ ಹುಳ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಿಡತೆ ಹುಳ. 2. ಬಿಸಿಲಿನ ಪ್ರಕಾಶ, ಬಿಸಿಲಿನ ಬೆಳಕು. 3. ದೀಪದ ಬತ್ತಿ. 4. ಮೈಗೆ ಪುಡಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚುವ ವಸ್ತ್ರ. "झिल्ली चीर्यातिपरुचोर्वर्त्यामुद्वर्तनांशुके" मेदि०।

झिल्लीक ಝಿಲ್ಲೀಕ (ಪುಂ) ಜೀರುಂಡೆ ಹುಳ.

झिल्लीकण्ठ ಝಿಲ್ಲೀಕಂಠ (ಪುಂ) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕುವ ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. "प्रसादकुक्कुटो झिल्लीकण्ठो गृह कपोतकः" त्रिकाण्ड०।

झीरिका ಝೀರಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಜೀರುಂಡೆ ಹುಳ.

झीरुका ಝೀರುಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಜೀರುಂಡೆ ಹುಳ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಿಡತೆ.

झुण्ट ಝುಂಟ (ಪುಂ) ನಿಕುಂಜ, ಪೊದರು.

झूणि ಝೂಣಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಅಡಕೆ. 2. ಕಠಿನ ಶಬ್ದ, ಅಪಶಬ್ದ, ದುರದೃಷ್ಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ. "झूणिः कठिनपूगयोः" त्रिकाण्ड०।

झोड ಝೋಡ (ತ್ರಿಂ) ಅಡಕೆ ಮರ.

झोम्बक ಝೋಂಬಕ (ತ್ರಿಂ) ಹಾಡುವಾಗ ಸಿಟ್ಟು ಪೋಸು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು.

झौलिक ಝೌಲಿಕ (ತ್ರಿಂ) ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಚೀಲ.

इति "झ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ञ

ञ ಞ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "च" ವರ್ಗದ ಐದನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರ ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ತಾಲು ಮತ್ತು ನಾಸಿಕೆ (ಮೂಗು)ಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "ञमङणनानां नासिका च" सि० कौ०।

ञ ಞ (ಪುಂ) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 2. ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. 3. ಹಾಡುವವನು, ಸಂಗೀತಗಾರ. 4. ಘರ್ಘರ ಶಬ್ದ. ಕಿರುಗಂಟೆಯ ಧ್ವನಿ. 5. ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬಾಹಿರನಾದವನು, ವಾಮ ಪಂಥ ಹಿಡಿದವನು. "ञः पुमान् स्याद्बलीवर्दे शुक्रे वाममतावपि" मेदि०। "ञकारो गायने प्रोक्तो ञकारो घर्घरध्वनौ" एका०।

ञकार ಞಕಾರ (ಪುಂ) "ಞ" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. ञ "कारः" (वा० ३-३-१०८)।

इति "ञ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ट

ट ṭa ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "ಟ" ವರ್ಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಮೂರ್ಧ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः" "ऋट्टुरषाणां मूर्धा" सि० कौ०।

ट ṭa (पुं०) 1. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. 2. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. 3. ಒಂದು ಪಾದ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "टः पुमान् वामने पादे निःस्वनेऽपि क्वचिन्मतः" मेदि०। 4. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 5. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. 6. ಚಾಪ, ಧನುಸ್ಸು. 7. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ. 8. ಕವಾಟ, ಬಾಗಿಲು. 9. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 10. ಸುಳಿ. (नं०) 11. ಒಳಗೆ ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ. (स्त्री०) टा टा. 12. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 13. ಭೂಮಿ. 14. ಆವೃತ್ತಿ. "टः पुमान् करटे धूमे चापेऽर्ककिरणे ध्वनौ। कवाटावर्तयोस्स्नौ भूम्यावृत्त्योस्तु टा स्त्रियाम्" नानार्थर०।

टकार ṭakāra (पुं०) "ಟ" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. ट "कारः" (वा० ३-३-१०८)।

टक्क ṭakka (पुं०) ಒಂದು ದೇಶ. ಇದು ವಿಪಾಶಾ ಮತ್ತು ಸಿಂಧು ನದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು.

टक्कदेशीय ṭakkadeśīya (पुं०) ಚಕ್ಕೋತದ ಸೊಪ್ಪು. "वास्तूकष्टक्कदेशीयः" त्रिकाण्ड०।

टगर ṭagara (पुं०) 1. ಬಿಳಿಗಾರ, ಚಿನ್ನವನ್ನು ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಉಪ್ಪು, ಟಂಕಣಕ್ಷಾರ. 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೃಂಗಾರ ಭಾವದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಿಲಾಸಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದುದು. (वि०) 3. ಮೂಲುಗಣ್ಣಿನವನು, ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು, ಓರೆನೋಟವುಳ್ಳವನು. "टगरष्टङ्कणक्षारे हेलाविभ्रमगोचरे। नाऽन्यवत् कैकराक्षे स्यात्" मेदि०।

टङ्क ṭaṅka (पुं०) 1. ಕಲ್ಲುಳಿ, ಕಲ್ಲನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಕಲ್ಲು ಕುಟ್ಟಿಗನ ಉಳಿ. टङ्कयति—टकि (बन्धने)+घञ् "अच्" (३-१-१३४)। "हरोष रामं शृङ्गीव टङ्कच्छिन्नमनःशिलः" रघु० १२-८०। 2. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. 3. ಕೋಪ. 4. ಕೋಶ, ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. (पुंन०) 5. ಗುದ್ದಲಿ, ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. 6. ಕೈಕೊಡಲಿ. 7. ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದ ಮರ. 8. ಚಿನ್ನವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಒಂದು ಧಾತು, ಟಂಕಣ. 9. ದರ್ಪ, ಕೊಬ್ಬು, ಗರ್ವ. 10. ನಾಲ್ಕು ಮಾಷಗಳಿಗೆ ಸಮವಾದ ತೂಕ. (ಒಂದು ಮಾಷಕ್ಕೆ 5 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ.) 11. ಬೆಟ್ಟದ ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶ. "हिमाद्रिटङ्कादिव भान्ति यस्यां गङ्गाम्बुपातप्रतिमा गृहेभ्यः" भट्टि० १-८। 12. ಮುದ್ರಿಸಿದ ಬೆಳ್ಳಿ ನಾಣ್ಯ, ಮುದ್ರೆಹೊಡೆದ ನಾಣ್ಯ. (नं०) 13. ಬೇಲದಹಣ್ಣು. (स्त्री०) टङ्का ṭaṅkā. 14. ಮೊಳಕಾಲು. "टङ्को नीलकपित्थे च खनित्रे टङ्कनेऽस्त्रियाम्। जङ्घायां स्त्री पुमान् कोपे कोशासिग्रावदारणे" मेदि०। "टङ्को प्रमाणगर्वौ च" वैज०।

टङ्कक ṭaṅkaka (पुं०) ಮುದ್ರಿಸಿದ ಬೆಳ್ಳಿ ನಾಣ್ಯ, ಮುದ್ರೆ ಹೊಡೆದ ನಾಣ್ಯ.

टङ्ककपति ṭaṅkakapati (पुं०) ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವ ಶಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ.

टङ्ककशाला ṭaṅkakaśālā (स्त्री०) ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಮನೆ (ಕಾರ್ಖಾನೆ), ಟಂಕಸಾಲೆ.

टङ्कटीक ṭaṅkaṭīka (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. टङ्क इव टीकते—टीक्ङ् (गतौ) "कः" (३-१-१३५)। "मिहिराणो जगद्योनिष्टङ्कटीकोऽजवाहनः" त्रिकाण्ड०।

टङ्कन ṭaṅkana (पुं०) 1. ಬಿಳಿಗಾರ, ಚಿನ್ನವನ್ನು ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಕ್ಷಾರ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. "टङ्कनखरनखरखण्डितहरितालपांशुलेन" काद०।

टङ्कपति ṭaṅkapati (पुं०) ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷ.

टङ्कवत् ṭaṅkavat (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. टङ्कोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "टङ्कवन्तं शिखरिणं वन्दे प्रस्रवणं गिरिम्" रामा०।

टङ्कशाला ṭaṅkaśālā (स्त्री०) ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವ (ತಯಾರಿಸುವ) ಮನೆ, ಟಂಕಸಾಲೆ.

टङ्का ṭaṅkā (स्त्री०) ಮೊಳಕಾಲು.

टङ्कार ṭaṅkāra (पुं०) 1. ಧನುಸ್ಸಿನ ಶಬ್ದ. टमित्यव्यक्तशब्दस्य कारः। 2. ಆಶ್ಚರ್ಯ. 3. ಕಿರುಚಾಟ, ಚೀರಾಟ. "सृगालोलूकटङ्कारैः प्रणेदुरशिवं शिवाः" भाग० ३-१७-९। 4. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ. "टङ्कारो विस्मये पुंसि प्रसिद्धौ शिञ्जिनीध्वनौ" मेदि०।

टङ्कारिन् ṭaṅkārin (पुं०) ಶಬ್ದದಿಂದಕೂಡಿದ. टङ्कारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

टङ्ग ṭaṅga (पुंन०) 1. ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ, ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. टङ्गः पृषो०। 2. ಖಡ್ಗ;

ಕತ್ತಿ. 3. ಮೊಳಕಾಲು. "टङ्गोऽस्त्री स्यात् खनित्रके। खड्गभेदे च जङ्घायाम्" मेदि०।

टङ्गण टंगण (पुंन०) ಟಂಕಣ.

टङ्गिनी टंगिनी (स्त्री०) ಆಗುರುಶುಂಠಿ.

टट्टनी टट्टनी (स्त्री०) ಗೌಳಿ, ಹಲ್ಲಿ.

टट्टरी टट्टरी (स्त्री०) 1. ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. 2. ಪಟಹ ವಾದ್ಯ, ತಮಟೆ. 3. ಪರಿಹಾಸ್ಯ, ಕುಚೋದ್ಯ, ತಮಾಷೆ, ಲೇವಡಿ. 4. ಕರಿಬಾಳೆ. "टट्टरी स्यान्मृषावादे लम्पापटहवाद्ययोः" मेदि०।

टट्टर टट्टर (पुं०) ನಗಾರಿಯ ಶಬ್ದ.

टा टा (स्त्री०) "ट" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

टाङ्क टांक (न०) ಟಂಕಫಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯ. "माध्वीकं टाङ्कमार्द्वीकमैरेयं नालिकेरजम्। सामान्यानि द्विजातीनां मद्यान्येकादशैव च। द्वादशं तु सुरामद्यं सर्वेषामधमं स्मृतम्" इति पुलस्त्यः।

टार टार (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. टां भूमिमृच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)।

टिट्टिभ टिट्टिभ (पुं०) ಟಿಟ್ಟಿಭವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. टिट्टीति अव्यक्तं भणति—भण (शब्दे) "ड:" (३-२-१०१)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-भी-भ्यः.** "प्रसवानन्तरं प्राणयात्रार्थं गतायाः टिट्टिभ्याः समुद्रो वेलाव्याजेनाण्डान्यपजहार" पञ्चतं० १। स्वार्थे "कः"। **-भकः-भ्यः.**

टिप्पण टिप्पण (न०) ಟೀಕೆ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ. टिप (क्षेपे) "क्विप्" (३-२-६१)। टिपा पण्यते—पण (व्यवहारे स्तुतौ च) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। **-णी-ण्यः.**

टीका टीका (स्त्री०) ಕ್ಲಿಷ್ಟಪದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. टीक् (गतौ) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಅದರ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆಯು ಟೀಕೆಯೆನಿಸುವುದು.

टुण्टुक टुंटुक (पुं०) 1. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. (वि०) 2. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಅಲ್ಪ, ನೀಚ, ಕೆಳಮಟ್ಟದ. "टुण्टुकः शोणकाल्पयोः" मेदि०।

टेरक टेरक (वि०) ಓರೆಗಣ್ಣಿನವನು.

टोट टोट (वि०) 1. ಹೀನವಾದ, ನೀಚವಾದ, ತುಚ್ಛವಾದ. 2. ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ.

इति "ट" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ठ

ठ ठ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "ट" ವರ್ಗದ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः" "ऋटुरषाणां मूर्धा" सि० कौ०।

ठ ठ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಶಂಕರ. 2. ಅಗ್ನಿ. ಬೆಂಕಿ. (न०) 3. ಚಂದ್ರಮಂಡಲ. 4. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. 5. ಬೆಂಬ. 6. ತಡೆಯುವುದು. 7. ಸಾಹಸ. "ठः शङ्करे बृहद्भानौ ठं क्लीबे चन्द्रमण्डले। स्तम्भने साहसे चापि त्रिषु शून्ये शठे दृढे" नानार्थर०। (वि०) 8. ಶೂನ್ಯವಾದ. 9. ಮೂರ್ಖನಾದ. 10. ದೃಢವಾದ. 11. ಜನತೆಗೆ ಗೋಚರವಾದ. 12. ಜನರ ಸಮೂಹ.

ठकार ठकार (पुं०) "ठ" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ.

ठक्कुर ठक्कुर (पुं०) 1. ದೇವರ ವಿಗ್ರಹ. 2. ಹೆಸರಿನ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಪದ, ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮೇಲ್ಮೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಪದ. 3. ದೇವತೆ.

इति "ठ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ಠ

ಠ ಡ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "ಟ" ವರ್ಗದ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः" "ऋट्टुरषाणां मूर्धा" सि० कौ०।

ಡ ಡ (ಪುಂ०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಶಂಕರ. 2. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. 3. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. 4. ಭಯ. "डकारः शङ्करे त्रासे ध्वनौ भीमे निरुच्यते" एका०। 5. ದೇಶ. 6. ಹಾಸ, ನಗು. 7. ಕ್ಷಯ, ನಾಶ. 8. ಶಂಖಧ್ವನಿ. 9. ರೌದ್ರರಸ. (ನ०) 10. ಡಮರುವಾದ್ಯ, ಬುಡುಬುಡಿಕೆ. 11. ದುರ್ಗ. 12. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 13. ನಗಾರಿ. 14. ಆಂದೋಳನ, ತೂಗಾಡುವುದು, ಜೋಲಾಡುವುದು. (ವಿ०) 15. ಗಾಯಕ, ಹಾಡುವವನು. 16. ಜಡ. (ಸ್ತ್ರೀ०) **ಡಾ** ದಾ. 17. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ. 18. ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು. 19. ಡಾಕಿನಿ. "डः पुमान् विषये शम्भौ हासे त्रासे क्षये ध्वनौ। शङ्खध्वनौ रौद्ररसे व्रीडावाचोस्तु डा स्त्रियाम्। डं क्लीबे डामरे दुर्गे पटे डमरुकेऽपि च। आन्दोलने च त्रिषु तु डशब्दो गायने जडे" नानार्थर०। "डः पुमान् बाडबाग्नौ स्याड्डाकिन्यां स्त्री निगद्यते" मेदि०।

ಡಕಾರ ಡಕಾರ (ಪುಂ०) "ಡ" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. ಡ "कारः" (वा० ३-३-१०८)।

ಡಕ್ಕನ ಡಕ್ಕನ (ನ०) ತರಗೆಲೆ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮರ್ಮರ ಶಬ್ದ.

ಡಙ್ಕ ಡಂಕ (ಪುಂ०) ಬೀಜದ ಹೋರಿ, ಗರ್ಭವುಂಟುಮಾಡುವ ವೃಷಭ. "षण्डस्तु गोपतिः श्रीमान् डङ्क इट्टर ईश्वरः" वैज०।

ಡಮ ಡಮ (ಪುಂ०) ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

ಡಮತ್ ಡಮತ್ (ವಿ०) ಡಮ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

ಡಮರ ಡಮರ (ನ०) 1. ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುವುದು. "शृगालिका च डिम्बं च डमरं विद्रवोऽपि च" हारा०। 2. ಮುನ್ಸೂಚನೆ, ಮುನ್ನೆಚ್ಚರಿಕೆ, ಶಕುನ. 3. ಉಪಪ್ಲವ, ಉಪದ್ರವ.

ಡಮರು ಡಮರು (ಪುಂ०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ, ಬುಡುಬುಡಿಕೆ. "वाद्यप्रभेदा डमरुमड्डुडिण्डिमझर्झराः" वैज०। डमिति शब्दं इयर्ति—ऋ (गतौ) "कुः" (उ० १-३७)। "सार्धं डमड्डुमरुडाकृतिहूतभूतवर्गेण" प्रबोध० ३-१५। 2. ಚಮತ್ಕಾರ. "डमरुस्तु चमत्कारः" त्रिकाण्ड०।

ಡಮರುಕ ಡಮರುಕ (ನ०) ಬುಡುಬುಡಿಕೆ. ಡಮರು ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कः"। "सूत्रकोणं डमरुकम्" हारा०।

ಡಮ್ಬರ ಡಂಬರ (ಪುಂ०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 2. ಆಡಂಬರ, ಅಟ್ಟಹಾಸ. "अजायुद्धे ऋषिश्राद्धे प्रभाते मेघडम्बरः" चाणक्यः। 3. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. "हेरम्बमम्बुरुहडम्बर-चौर्यनिघ्नं विघ्नाद्रिभेदशतधारधुरन्धरं नः" चं० भा०। 4. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು.

ಡಮ್ಭ ಡಂಭ (ಪುಂ०) ಇತರರನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಲು ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳವನು, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಲು ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು.

ಡಯನ ಡಯನ (ನ०) 1. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟ, ಹಕ್ಕಿಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. ಡೀङ् (विहायसा गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರುವ ಒಂದು ವಾಹನ. ಡೀङ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

ಡಯನೀಯ ಡಯನೀಯ (ವಿ०) 1. ಹಾರಬೇಕಾದ, ಆಕಾಶ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಂಚರಿಸಬೇಕಾದ. ಡೀङ् (विहायसा गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಹಾರಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಹಾರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "तव्यः" (३-१-९६). ಡಯಿತವ್ಯಮ್ ಡಯಿತವ್ಯಮ್.

ಡಯಮಾನ ಡಯಮಾನ (ವಿ०) ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ, ಆಕಾಶ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. ಡೀङ् (विहायसा गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

ಡಯಿತ ಡಯಿತ (ನ०) 1. ಹಾರಾಟ, ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ. ಡೀङ् (विहायसा गतौ) ಭಾವೆ "क्तः" (३-३-११४)। (ವಿ०) 2. ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಂಚರಿಸಿದ. ಡೀङ् ಕರ್ತೆ० "क्तः" (३-४-७२)।

ಡಲ್ಲಕ ಡಲ್ಲಕ (ನ०) ಬಿದಿರಿನ ಪಾತ್ರೆ.

ಡವಿತ್ಥ ಡವಿತ್ಥ (ಪುಂ०) 1. ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೃಗ, ಮರದ ಜಿಂಕೆ. "डित्थः काष्ठमयो हस्ती डवित्थस्तन्मयो मृगः"। 2. ಒಂದು ಸಂಜ್ಞಾ ಶಬ್ದ. ಡಿತ್ಥಃ, ಡವಿತ್ಥಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನ ಶಬ್ದ. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂಕೇತ ಶಬ್ದವಿದು. "द्रव्यशब्दा एकव्यक्तिवाचिनो हरिहरडित्थडवित्थादयः" सा० द०।

ಡಹ್ಹು ಡಹು (ಪುಂ०) ಗಜನಿಂಬೆ ಗಿಡ. दह (भस्मीकरणे) "कुः" (उ० १-३७)। निपा०। "लकुचो लिकुचो डहुः" अम०।

डाकिनी डाकिनी (स्त्री०) 1. स्त्रीभूत, हेण्णुदेव्व. 2. देवियअनुचरिगळल्लोब्बळु.

डाङ्कार डाङ्कार (पुं०) डामँ ऎंब शब्द.

डाङ्कृति डाङ्कृति (स्त्री०) डामँ ऎंब शब्द. "साधं डमड्डमरुडांकृतिहृतभूतवर्गेण" प्रबोध० ३-१५।

डामर डामर (पुं०) 1. कादाट, दोंबियु जगळ, अशांतियन्नुंटुमाडुव कलह. 2. जगळद गलिबिलि, गोंदल, गलभे. 3. आश्चर्यकरवाद नोटु. (वि०) 4. भयंकरवाद. "पर्याप्तं मयि रमणीयडामरत्वं सन्धत्ते गगनतलप्रयाणवेगः" मालती० ५-३। 5. सुंदरवाद, सोगसाद. "रतिगलिते ललिते कुसुमानि शिखण्डिशिखण्डकडामरे" गीतगो० २२-६।

डामरव डामरव (वि०) डमरुवाद्यसंबंधवाद, बुडुबुडिकेयिंद उंटाद (शब्द). डमरोरागतः "अण्" (४-३-७६)।

डायन डायन (न०) हारादिसुवुदु, आकाशमार्गदल्लि संचरिसुवंते माडुवुदु. डीङ् (विहायसा गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

डायनीय डायनीय (वि०) 1. हारादुवंते माडबेकाद. 2. हारादुवंते माडलु शक्य वाद. 3. हारादुवंते माडलु योग्यवाद. डीङ् (विहायसा गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **डाययितव्यः डायय्यितव्यः**.

डाययत् डायय्यत् (वि०) हारादिसुत्तिरुव. डीङ् (विहायसा गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -य्यन्ती**. "शानच्" (३-२-१२४)। **डाययमानः डायय्यमानः**. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **-माना -म्यमाना**.

डायित डायित (न०) 1. हारादिसुवुदु. डीङ् (विहायसा गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. हारादिसल्पट्ट, आकाशमार्गदल्लि संचरिसुवंते माडल्पट्ट. डीङ् + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

डायितवत् डायितवत् (वि०) आकाशमार्गदल्लि हारुवंते माडिदवनु. डीङ् (विहायसा गतौ) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

डायितृ डायितृ (वि०) हारादिसुवंवनु. डीङ् (विहायसा गतौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री -त्र्यी**.

डाहल डाहल (पुं० ब० व०) 1. चेदिदेश. 2. चेदि देशद जनरु, चैद्यरु.

डिङ्गर डिङ्गर (पुं०) 1. सेवक, आळु. 2. वंचक. मोसगार.

डिण्डिक डिण्डिक (पुं०) ऒंदु इलि.

डिण्डिम डिण्डिम (पुं०) धिमकियेंब ऒंदु वाद्य. डिम् डिम् इति शब्दं मिनोति -डु मिञ् (प्रक्षेपणे) "डः" (३-२-१०१)। "इति घोषयतीव डिण्डिमः" हितो०।

डिण्डीर डिण्डीर (पुं०) समुद्रद नोरे. "डिण्ड" इति शब्दमीरयति-ईर (गतौ कम्पने च) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "डिण्डीरोऽब्धिकफः फेनः" अम०।

डित्थ डित्थ (पुं०) 1. मरद आने, मरदिंद तयारिसल्पट्ट गज. "डित्थः काष्ठमयो हस्ती डवित्थस्तन्मयो मृगः"। 2. ऒंदु संज्ञाशब्द. ["डवित्थ" पददल्लि नोडि.]

डिम डिम (पुं०) नाटक मोदलाद हत्तु रूपकगळल्लि ऒंदु, ऒंदु दृश्यकाव्य. डिम रूपकदल्लि नाल्कु अंकगळु मात्रविरुवुवु. विष्कंभ मत्तु प्रवेशक गळिरुवुदिल्ल. मायॆ, इंद्रजाल, युद्ध इत्यादि व्यापारगळिंदलू सूर्यचंद्र ग्रहण वृत्तांत गळिंदलू कूडिरुवुदु. डिमदल्लि रौद्ररसवु मुख्यवागियू उळिद रसगळु अंगगळागियू इरुवुवु. देव गंधर्व यक्ष राक्षसरू भूत पिशाचगळू इदरल्लि नायकरु. "मायेन्द्रजालसंग्राम-क्रोधोद्भ्रान्तादिचेष्टितैः। उपरागैश्च भूयिष्ठो डिमः ख्यातेतिवृत्तकः। अङ्गी रौद्ररसस्तत्र सर्वेऽङ्गानि रसाः पुनः। चत्वारोऽङ्का मता नेह विष्कम्भकप्रवेशकौ। नायका देवगन्धर्वयक्षरक्षोमहोरगाः। भूतप्रेतपिशाचाद्याः षोडशात्यन्तमुद्धताः" सा० द० ६। इदरल्लि अनेक नायकरिरुवुदरिंद इदक्के "डिमः" ऎंदु हेसरु.

डिम्ब डिम्ब (पुं०) 1. भयद शब्द. 2. भय. 3. आंड, मॊट्टॆ, तत्ति. 4. विप्लव, दंगॆ, लूटि. 5. पुप्पुस, श्वासकोश. 6. भ्रूण, गर्भ, हुट्टुवुदक्के मोदलिन अवस्थॆयल्लिरुव (गर्भदल्लिरुव)

शिशु. 7. पोटॅयिय एडभागदल्लि अन्नकोशद हिंदिरुव मांसग्रंथि. 8. देह, शरीर. "स्वादुंकारं कालखण्डोपदंशं क्रोष्टा डिम्बं व्यष्वणद्व्यस्वनच्च" माघ० १८-७७। 9. गर्भाशय, गर्भकोश बसुरिन ज़ील्. "डिम्बो भयध्वनावण्डे पुप्फुसप्लीहविप्लवे" मेदि०। 10. हरळु गिड. "डिम्ब एरण्डभययोर्विप्लवे प्लीह्नि पुप्फुसे" हेम०।

डिम्बयुद्ध डिंबयुद्ध (न०) दंगे, लूटि, देशोप द्रव.

डिम्बाहव डिंबाहव (पुं०) दंगे, लूटि, देशोप द्रव. "डिम्बाहवहतानां च विद्युता पार्थिवेन च" मनु० ५-९५।

डिम्बिका डिंबिका (स्त्री०) 1. बुद्बुद, नीरुगुळ्ळि, नीरिनल्लिरुप गाळिगुळ्ळि. 2. हेम्मर, हिगडुमर. 3. कामुक हेंगसु. "डिम्बिका जलबिम्बे स्यात् शोणके कामुकस्त्रियाम्" मेदि०।

डिम्भ डिंभ (पुं०) 1. शिशु, सण्ण मगु, सद्यः हुट्टिद मगु. 2. मृग, तिर्यक् प्राणिगळ शिशु. "जृम्भस्व रे डिम्भ दन्तांस्ते गणयिष्यामि" शाकु० ७। 3. मॊळकॆ, सण्ण चिगुरु. "पलालजालैः पिहितः स्वयं हि प्रकाशमासादयतीक्षुडिम्भः" नैष० ८-२। (वि०) 4. मूर्ख, अज्ञ, शिक्षणवॆयिल्लदवनु.

डिम्भक डिंभक (पुं०) 1. शिशु, सण्ण मगु. 2. तिर्यक्प्राणिगळ मरि. डिम्भ स्वार्थे "कः"।

डिम्भा डिंभा (स्त्री०) शिशु, सण्ण मगु.

डीङ्–विहायसा गतौ (भ्वा० आत्म० अक० से०)। डयते। डिडये। डयिता। डयिष्यते। डयताम्। अडयत। इत्यादि. हारादु, आकाशमार्गदिंद सञ्चरिसु.

भावे:—डीयते। डिडये। डयिता, डायिता। डयिष्यते, डायिष्यते। डीयताम्। अडीयत। इत्यादि.

णिचि:—डाययति, –ते। डाययां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। इत्यादि.

कर्मणि:—डाय्यते। डाययां चक्रे, –बभूवे, –आसे।

कृत्सु:—डयितव्यम्। डयनीयम्। डेयम्। डयितः। डयितं तेन। डयितं तस्य। डयमानः। डयितुम्। डयनम्। डयित्वा। उड्डीय।

डीन डीन (न०) 1. हक्किगळ हाराटद ओंदु भेद, हक्किगळु आकाशमार्गदल्लि सञ्चरिसुवुदु. डीङ् (विहायसा गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. अन्तरिक्षदल्लि हारादिद, आकाशमार्गदल्लि सञ्चरिसिद. डीङ् कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)।

डीनडीनक डीनडीनक (न०) हक्किगळ हाराटद ओंदु भेद.

डीनविडीनक डीनविडीनक (न०) हक्किगळ हाराटद ओंदु भेद.

डुण्डु डुण्डु (पुंस्त्री०) एरडु तलॆय हावु. डुण्डुभ पृषो० अन्त्यलोपः। "नागभृत् डुण्डुः स्त्री स्यात्" त्रिकाण्ड०।

डुण्डुभ डुण्डुभ (पुं०) एरडु तलॆय हावु. डुण्डु इत्यनुकरणशब्देन भाति—भा (दीप्तौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-४१)। **–भी –भ्यः.**

डुण्डुर डुण्डुर (पुं०) महडिमेलिरुव मलगुव मनॆ. "अथो मञ्च उद्घातो डुण्डुरोऽपि च" वैज०।

डुण्डुल डुण्डुल (पुं०) सण्ण जातिय गूबि. डुण्डु इति शब्दं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)।

डुलि डुलि (स्त्री०) हॆण्ण्ण आमॆ.

डोम्ब डोम्ब (पुं०) दॊंबरवनु, दॊंबराट दवनु. "षष्ठे तु भयं ज्ञेयं गन्धर्वाणां सडोम्बानाम्" बृहत्सं० ८७-३३।

डोर डोर (न०) 1. कै मत्तु तॊळुगळल्लि कट्टुव ओंदु दार. "कोऽनन्त इत्युदीर्याथि धृत्वा तत्करपल्लवम्। हस्तादाकृष्य तद्डोरं क्षिप्तवान् पावकोपरि" भविष्य०। 2. गंटु मूटॆ कट्टुव दार. स्वार्थे "कः"। **डोरकम् डोरकम्.**

डोला डोला (स्त्री०) ऊय्यालॆ. "डोला प्रेङ्खोलिका स्त्रियाम्" अम०।

डोलायमान डोलायमान (वि०) 1. तूगाडुत्तिरुव, ऊय्यालॆयंतॆ आडुत्तिरुव. डोला+क्यङ् (३-१-११)। "शानच्" (३-२-१२४)। "डोलायमानं गोविन्दं मञ्चस्थं मधुसूदनम्। रथस्थं केशवं दृष्ट्वा पुनर्जन्म न विद्यते"। 2. ऊय्यालॆयंतॆ चलिसुत्तिरुव, ओंदु स्थिमितदल्लिल्लद.

इति "ड" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ढ

ढ ढ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "ಟ" ವರ್ಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ (ಮಹಾಪ್ರಾಣ) ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः" "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" "ऋट्टुरषाणां मूर्धा" सि० कौ०।

ढ ढ (पुं०) 1. ಢಕ್ಕೆ. 2. ಒಂದು ವಿಧ ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ. 3. ನಾಯಿ. 4. ನಾಯಿಯ ಬಾಲ. "ढो ढक्कायां पुमानुक्तः शुनि तस्य च लाङ्गले" मेदि०। 5. ಪಿಶಾಚ. 6. ಭಯ. 7. ಕಾಲ, ಸಮಯ. 8. ರಾಗ, ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೇಮ. 9. ಪಥಿಕ. (न०)10. ಜ್ಞಾನ. 11. ವಾದ್ಯ. (वि०)12. ನಿರ್ಗುಣ. 13. ಗೂಢವಾದ. 14. ಸೌಮ್ಯವಾದ. "ढः पिशाचे भये काले रागे पान्थे ध्वनौ च ना। ढक्कायां तु स्त्रियाम् क्लीबे ज्ञाने तूर्यमुखेऽपि ढम्" नानार्थर०। (स्त्री०) **ढा** ढा. 15. ಢಕ್ಕೆ.

ढकार ढकार (पुं०) "ढ" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. ढ "कारः" (वा ३-३-१०८)।

ढक्क ढक्क (पुं०) ಒಂದು ದೇಶ.

ढक्कन ढक्कन (न०) ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು.

ढक्का ढक्का (स्त्री०) ಢಕ್ಕೆ, ಬುಡುಬುಡಿಕೆ. ढक् इति कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "नृत्तावसाने नटराजराजो ननाद ढक्कां नवपञ्चवारम्। उद्धर्तुकामः सनकादिसिद्धानेतद्विमर्शे शिवसूत्रजालम्"।

ढामरा ढामरा (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸಪಕ್ಷಿ.

ढाल ढाल (न०) ಗುರಾಣಿ, ಚರ್ಮದ ಹಲಗೆ.

ढालिन् ढालिन् (पुं०) ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಯೋಧ. ढालमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

ढुण्ढन ढुण्ढन (न०) ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. ढुढि (अन्वेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ढुण्ढि ढुण्ढि (पुं०) ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಗಣಪತಿ.

ढुलि ढुलि (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಆಮೆ.

ढोल ढोल (पुं०) ಡೋಲು. "ढक्का ढोलप्रिया नित्या ढोलवाद्यप्रमोदिनी। ढोलरूपा ढोलधरा ढोलाशब्द-स्वरूपिणी" इति रुद्रजामलम्।

ढौक्–गतौ (भ्वा० आत्म० सक० से०)। ढौकते। डुढौके। अढौकिष्ट। ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "तं विप्रदर्शं कृतघातयत्ना यान्तं वने रात्रिचरी डुढौके" भट्टि० २-२३।

ढौकन ढौकन (न०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. ढौक्ट (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಾಣಿಕೆ. 3. ದಾನ.

इति "ढ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ण

ण ण ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "ಟ" ವರ್ಗದ ಐದನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ನಾಸಿಕಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ (ಅನುನಾಸಿಕ) ಅಕ್ಷರ. "ऋट्टुरषाणां मूर्धा" "ञमङणनानां नासिका च" सि० कौ०।

ण ण (पुं०) 1. ಜ್ಞಾನ. 2. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. 4. ದಾನ, ಪಾರಿತೋಷಿಕ. 5. ಪಾನಶಾಲೆ, ಆರವಟ್ಟಿಗೆ. "णः पुमान् बिन्दुदेवे स्यात् भूषण गुणवर्जिते। पानीयनिलयेऽपीति केचि-दूचुर्विपश्चितः" मेदि०। 6. ನಿರ್ಣಯ, ನಿಶ್ಚಯ. 7. ಜಾರ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. 8. ಧ್ವನಿ. 9. ಕಂಟಕ, ಮುಳ್ಳು. (न०) 10. ಕಮಲದದಳ. (वि०) 11. ಹೊಟ್ಟಿಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥ. 12. ಗುಣಹೀನ. 13. ಭೈರವ, ಭಯಂಕರ. (स्त्री०) **णा णा**. 14. ರಾತ್ರಿ. 15. ಶಯ್ಯೆ, ಹಾಸಿಗೆ. 16. ಧೇನು, ಹಸು. 17. ಮೂಗು. 18. ಕೃಪೆ, ದಯೆ. "णशब्दस्तु पुमान् जारे भैरवे कण्टके ध्वनौ। णा स्त्रियाम् रजनी शय्याधेनुनासाकृपासु च। णं सरोजदले ज्ञाने त्रिषु निस्तुषवस्तुनि" नानार्थर०।

णख – गतौ (भ्वा० पर० सक० से०)। नखति। ननाख। अनखीत्, अनाखीत्। ಹೋಗು, ಚಲಿಸು.

णट – नृत्तौ (भ्वा० पर० अक० से०)। नटति। ननाट। नटिता। नटिष्यति। नटतु। अनटत्। नटेत्। नट्यात्। अनटीत्, अनाटीत्। अनटिष्यत्।

भावे :—नट्यते। नेटे। नटिता। नटिष्यते। नट्यताम्। ೞತ್ಯಾದಿ. 1. ನಾಟ್ಯವಾಡು, ಅಭಿನಯಿಸು. ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಣಟ ಧಾತುಗಳಿರುವುವು. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾಭಿನಯರೂಪವಾದ ನಾಟ್ಯವು ಮೊದಲನೆಯ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥ. ಪದಾರ್ಥಾಭಿನಯರೂಪವಾದ ನೃತ್ಯ ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯರೂಪವಾದ ನೃತ್ಯಗಳು ಎರಡನೆಯ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥ. ಈ ಅಭಿನಯಕಾರರಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಟ ಮತ್ತು ನರ್ತಕರೆಂದು ಹೆಸರು. 2. ನರ್ತನಮಾಡು, ಕುಣಿದಾಡು.

णिचि :—मित्त्वात् ह्रस्वः। नटयति, –ते। नटयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। नटयिता। नटयिष्यति, –ते। नटयतु, –ताम्। ೞತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—नट्यते। नटयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। नाटिता, नटिता, नटयिता। नाटिष्यते, नटिष्यते, नटयिष्यते। नट्यताम्। अनट्यत। ೞತ್ಯಾದಿ.

सनि :—निनटिषति। निनटिषां चकार, –बभूव, –आस। निनटिषिता। निनटिषिष्यति। निनटिषतु। ೞತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—नटितव्यम्। नटनीयम्। नाट्यम्। नटितः। नटितवान्। नटन्, नटन्ती। नटितुम्। नटितम्। नटित्वा। प्रणट्य।

णद – अव्यक्ते शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। नदति। ननाद। नदिता। नदिष्यति। नदतु। अनदत्। ೞತ್ಯಾದಿ. 1. ಶಬ್ದಮಾಡು. 2. ಅರಚು, ಕಿರುಚು. "ननाद हर्षाद्घनतुल्यनिःस्वनः" रामा०। "वासवश्चानदद्घोरं रुधिरं चाभ्यवर्षत" हरिवं०।

भावे :—नद्यते। नेदे। नदिता। नदिष्यते। नद्यताम्। ೞತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—नादयति, –ते। नादयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। नादयिता। नादयिष्यति, –ते। नादयतु, –ताम्। ೞತ್ಯಾದಿ.

ण्यन्तात् कर्मणि :—नाद्यते। नादयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। नादयिता, नादिता। नादयिष्यते, नादिष्यते। नाद्यताम्। ೞತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—नदितव्यः। नदनीयः। नद्यः। नदितः। नदितवान्। नदन्, नदन्ती। नदितुम्। नदितम्। नदनम्।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अनु+णद** = अनुनदति। अनुननाद। ಅನುರೂಪವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು. "गुरुतरकलनूपुरानुनादं सललित-नर्तितवामपादपद्मा" माघ० ८-१८।

(2) **अभि+णद** = अभिनदति। अभिननाद। ಎದುರಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು. "पुत्रेति तन्मयतया तरवोऽभिनेदुस्तं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोऽस्मि" भाग० १-२-२।

(3) **उद्+णद** = उन्नदति। उन्ननाद। उन्नादः। ಉಚ್ಚಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಗು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು. "ततोऽन्तरिक्षमुत्प्लुत्य कालमेघ इवोन्नदन्" भा० द्रोण० १५७-८६। "दृष्टः कथंचिद्गवयैर्विविग्नैरसोढसिंहध्वनि-रुन्ननाद" कुमा० १-५६।

णम – प्रह्वत्वे शब्दे च (भ्वा० पर० सक० शब्दे अक० अनि०)। नमति। ननाम। नन्ता। नंस्यति। नमतु। अनमत्। ನಮಸ್ಕರಿಸು, ಗೌರವದಿಂದ ಬಾಗು, ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ ತಲೆಬಾಗಿಸು. "इयं नमति वः सर्वांस्त्रिलोचन वधूरिति" कुमा० ६-८९।

भावे :—नम्यते। नेमे। नन्ता। नंस्यते। नम्यताम्। अनम्यत। ೞತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—मित्त्वात् ह्रस्वः। नमयति, –ते। नमयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। नमयिता। नमयिष्यति, –ते। नमयतु, –ताम्। अनमयत्, –त। ೞತ್ಯಾದಿ.

ण्यन्तात् कर्मणि :—नम्यते। नमयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। नामिता, नमिता। नामिष्यते, नमिष्यते। नम्यताम्। अनम्यत। ೞತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—नन्तव्यम्। नमनीयम्। नम्यः। नतः। नतवान्। नमन्, नमन्ती। नन्तुम्। नतम्। नमनम्। नत्वा। प्रणम्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अव+णम** = अवनमति। अवनतः। अवनतिः। अवनमनम्। 1. ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಬಾಗು. "तं वाहना-दवनतोत्तरकायमीषद्विध्यन्तमुद्धृतसटाः प्रतिहन्तुमीषुः" रघु० ९-६०। 2. ಕ್ಷಯಹೊಂದು, ಅವನತಿಹೊಂದು, ಬೀಳಾಗು,

(2) **उद्+णम** = उन्नमति। उन्नतः। उन्नतिः। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ಮೇಲುಮುಖವಾಗು, ಮೇಲು ಮುಖವಾಗಿ ಬೆಳೆ. "उन्नम्योन्नम्य तत्रैव निर्धनानां मनोरथाः। हृदयेष्वेव लीयन्ते" पञ्चत०। 2. ಘನತೆ ಹೊಂದು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದು, ಉನ್ನತಿಹೊಂದು ಮೇಲ್ಮೆ ಹೊಂದು. "स्थितः सर्वोन्नतेनोर्वीं क्रान्त्वा मेरुरिवात्मना" रघु० १-१४। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು. "उन्नमितैकभ्रूलतमाननमस्याः पदानि रचयन्त्याः" शाकु० ३-१२।

(3) **अभि+उद्+णम** = अभ्युन्नमति। अभ्युन्नतः। अभ्युन्नतिः। ಎದುರುಗಡೆ ಎತ್ತರವಾಗು, ಮುಂಭಾಗವಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾಗಿರು. "अभ्युन्नता पुरस्तादवगाढा जघनगौरवात् पश्चात्" शाकु० ३-५।

(4) **उप+णम**=उपनमति। उपनमनम्। उपनम्य। ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಗಳಿಸಲು ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "पतिं च परया भक्तया महापुरुषचेतसा। प्रियैस्तैस्तैरुपनमेत् प्रेमशीलः स्वयं पतिः" भाग० ६-१९-१७।

(5) **परि+णम**=परिणमति। परिणामः। परिणतः। 1. ಬೇರೆ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದು, ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗು, ಮೊದಲಿನ ಗುಣವು ಹೋಗಿ ಬೇರೆ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದು. पयसः परिणामो दधि। मृदः परिणामो घटः। ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಅಂತ್ಯ, ಕೊನೆ. "प्रच्छायसुलभनिद्रा दिवसाः परिणामरमणीयाः" शाकु० १-३। 3. ಪಕ್ವವಾಗು, ಹಣ್ಣಾಗು. 4. ಆನೆಯ ತಿರ್ಯಕ್‌ದಂತಪ್ರಹಾರ. "घोरारावध्वानिताशेषदिक्के विष्के नागः पर्यणंसीत् स्व एव" माघ० १८-२७। 5. ಜೀರ್ಣವಾಗು. "आहारस्य एव सम्यक्परिणतस्य" सुश्रुत०। 6. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗು.

(6) **प्र+णम** = प्रणमति। प्रणामः। ಸರಿಯಾಗಿ ಬಗ್ಗು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸು. "प्रणमेद्दण्डवद्भूमौ भक्तिप्रह्वेण चेतसा" भाग० ६-१९-१०। "दोर्भ्यां पद्भ्यां च जानुभ्यां उरसा शिरसा दृशा। मनसा वचसा चेति प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरितः"।

(7) **वि+परि+णम** = विपरिणमति। विपरिणामः। ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದು. "कर्तरि शप्" इत्यतः कर्तरीत्यनुवृत्तं प्रथमया विपरिणम्यते"।

(8) **सम्+णम** = संनमति। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗು, ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ ಬಗ್ಗು. "संनतिर्हि तवाख्याति भविष्यच्छुभयोग्यताम्"। 2. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಗ್ಗು. "संनताः फलभारेण पुष्पभारेण च द्रुमाः" रामा०।

णर्द – शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। नर्दति। ननर्द। नर्दिता। अनर्दीत्। 1. ಶಬ್ದಮಾಡು, ಕೂಗು, ಗುಟುರು ಹಾಕು. "उदपानाश्च नर्दन्ति यथा गोवृषभास्तथा" भा० उद्योग० १४३-११। 2. ಗರ್ಜಿಸು. "मत्ता नर्दन्तु कुञ्जराः" रामा०।

णश – अदर्शने (दिवा० पर० अक० से०)। नश्यति। ननाश। नशिता, नंष्टा। नशिष्यति, नङ्क्ष्यति। नश्यतु। अनश्यत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಅದರ್ಶನಹೊಂದು, ಕಾಣದೆ ಇರು, ಮರೆಯಾಗು. "ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव च" हितो०।

भावे:—नश्यते। नेशे। नशिता, नंष्टा। नशिष्यते, नङ्क्ष्यते। नश्यताम्। अनश्यत। नश्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—नाशयति, –ते। नाशयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। नाशयिता। नाशयिष्यति, –ते। नाशयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—नशितव्यम्, नंष्टव्यम्। नशनीयम्। नाश्यम्। नष्टः। नष्टवान्। नश्यन्, नश्यन्ती। नशितुम्। नंष्टुम्। नष्टम्। नशनम्। नशित्वा, नंष्ट्वा। प्रणश्य।

णह – बन्धने (दिवा० उभ० सक० अनि०)। नह्यति, –ते। ननाह, नेहे। नद्धा। नत्स्यति, –ते। नह्यतु –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಬಂಧಿಸು, ಕಟ್ಟು.

कर्मणि:—ಆತ್ಮನೇಪದದ ರೂಪಗಳು. ಲುಙ್ ಲಕಾರದಲ್ಲಿ ಅನಾಹಿ।

णिचि:—नाहयति, –ते। नाहयां चकार, –चक्रे। –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—नद्धव्यम्। नहनीयम्। नाह्यम्। नद्धः। नद्धवान्। नह्यन्, नह्यन्ती। नह्यमानः। नद्धुम्। नद्धम्। नहनम्। नद्ध्वा। संनह्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अपि + णह** = अपिनह्यति, पिनह्यति। वा अकारलोपः। "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः"। ಧರಿಸು, ಧಾರಣೆಮಾಡು. "वितत्य शार्ङ्गं कवचं पिनह्य" भट्टि० ३-४७।

(2) अव+णह्=अवनह्यति। अवनद्धः। ಸುತ್ತಲೂ ಬಂಧಿಸು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಕಟ್ಟು. "चर्मावनद्धं दुर्गन्धि पूर्णं मूत्रपुरीषयोः" मनु० ६-७६।

(3) उद्+णह = उन्नह्यति। उन्नद्धः। ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕಟ್ಟು. "अस्थ्यवयवोऽस्थिमध्यमनुप्रविश्य मज्जानमुन्नह्यति" सुश्रुत०।

(4) सम्+उद्+णह = समुन्नह्यति। समुन्नद्धः। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕಟ್ಟು. "वल्मीकवत् समुन्नद्धमन्तःकुर्वन्ति विद्वधिम्" सुश्रुत०। 2. ಪಂಡಿತನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಗರ್ವಪಡು. "अश्रुतश्च समुन्नद्धो दरिद्रश्च महामनाः" भा० उद्योग० ३३-३८। "अर्थं महान्तमासाद्य विद्यामैश्वर्यमेव वा। विचरत्यसमुन्नद्धो यः स पण्डित उच्यते" भा० उद्योग० ३३-३७।

(5) उप+णह = उपनह्यति। ಮೇಲುಗಡೆ ಕಟ್ಟು. "विस्रावयेत् स्विन्नमतन्त्रितश्च शुद्धं व्रणं चाप्युपनाहयेत्तु" सुश्रुत०।

(6) परि + णह = परिणह्यति। परिणाहः। 1. ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟು. "न तां वध्रो परिणहेत् शतचर्मा महातनुम्" भा० आदि० ३०-२३। 2. ವಿಸ್ತಾರ, ವೈಶಾಲ್ಯ. "युवा युगव्यायतबाहुरंसलः कपाटवक्षाः परिणद्धकन्धरः" रघु० ३-३४।

(7) सम्+णह = संनह्यति। संनद्धः। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಂಧಿಸು, ಸರಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟು. "श्लथद्दुकूलं कबरीं च विच्युतां संनह्यतीं वामकरेण वल्गुना" भाग० ८-१२-२१। 2. ಕವಚ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಧರಿಸು. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸು, ಹರಡು. "कुसुममिव लोभनीयं यौवनमङ्गेषु सन्नद्धम्" शाकु० १-२१। 4. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ.

णिजिर्–शौचपोषणयोः (जुहो० उभ० सक० अनि०)। नेनेक्ति नेनिक्तः नेनिजति। नेनिक्ते नेनिजाते नेनिजते। निनेज निनिजतुः निनिजुः। निनिजे निनिजाते निनिजिरे। नेक्ता। नेक्ष्यति, –ते। नेनेक्तु, नेनिक्ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಶುಚಿಮಾಡು, ಶುದ್ಧಮಾಡು. "शाल्मलीफलके श्लक्ष्णे नेनिज्यान्नेजकः शनैः" मनु० ८-३९६। 2. ಪೋಷಿಸು.

कर्मणि:–निज्यते। निज्यताम्। अनिज्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:–नेक्तव्यम्। नेजनीयम्। नेज्यम्। निक्तः। निक्तवान्। नेनिजत्, नेनिजती। नेनिजानः। ಇತ್ಯಾದಿ.

निर्+णिजिर् = निर्नेनेक्ति। निर्णिक्तः। ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆ, ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ತೊಳೆ, ಶುದ್ಧಮಾಡು. "निर्णिक्तं शोधितं मृष्टं निश्शोध्यमनवस्करम्" अम०। "तोयनिर्णिक्तपाणयः" रघु० १७-२२।

णिदि–कुत्सायाम् (भ्वा० पर० सक० से०)। निन्दति, प्रणिन्दति। निनिन्द। निन्दिता। निन्दिष्यति। निन्दतु। अनिन्दत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ನಿಂದಿಸು, ದೂಷಿಸು, ದೂರು, ತೆಗಳು. "निनिन्द रूपं हृदयेन पार्वती प्रियेषु सौभाग्यफला हि चारुता" कुमा० ५-१।

कर्मणि:–निन्द्यते। निनिन्दे। निन्दिता। निन्दिष्यते। निन्द्यताम्। अनिन्द्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:–निन्दयति, –ते। निन्दयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस।

सनि:–निनिन्दिषति। निनिन्दिषां चकार, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:–निन्दितव्यः। निन्दनीयः। निन्द्यः। निन्दितः। निन्दितवान्। निन्दन्, निन्दन्ती। निन्दितुम्। निन्दितम्। निन्दनम्। निन्दित्वा। विनिन्द्य।

णीञ्–प्रापणे (भ्वा० उभ० सक० से०)। नयति, –ते। निनाय निन्यतुः निन्युः। निन्ये निन्याते। नेता। नेष्यति, –ते। नयतु, –ताम्। अनयत्, –त। नयेत्, –त। नीयात्, नेषीष्ट। अनैषीत्, अनेष्ट। अनेष्यत्, –त। 1. ಒಯ್ಯು, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು, ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು. "निनाय पृतनां प्राचीं गङ्गामिव भगीरथः" याद० २२-६५। 2. ಹೊಂದಿಸು, ಸೇರಿಸು, ತಲುಪಿಸು. "शिलोच्चयं चारुशिलोच्चयं तमेष क्षणान्नेष्यति गुह्यकस्त्वाम्" किरा० ३-२९। 3. ಒಳಪಡಿಸು, ಈಡು ಮಾಡು, ಗುರಿಮಾಡು. "नयति द्रुतमुद्धतश्चितः प्रसभं भङ्गमभङ्गुरोदयः" माघ० १३-७२। 4. ಹೊಂದಿಸು, ಸೇರಿಸು, ಅಳವಡಿಸು. "नयन् मघुलिहः श्वेत्यमुदग्रदशनांशुभिः" माघ० २-२१। 5. ಕಾಲಕಳೆ, ಕಾಲತಳ್ಳು. "संविष्टः कुशशयने निशां निनाय" रघु० १-९५। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ರಿಯಾಫಲವು ಪರಗಾಮಿಯಾಗಿದ್ದರೂ णीञ् ಧಾತುವು ಸಂಮಾನನ ಉತ್ಸಂಜನ (ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು), ಆಚಾರ್ಯ ಕರಣ (ಆಚಾರ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು), ಜ್ಞಾನ, ಭೃತಿ, ವಿಗಣನ (ಸಾಲ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು), ಮತ್ತು ವ್ಯಯ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು,

संमानने— शास्त्रे नयते। ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿನ ಸಿದ್ಧಾನ್ತವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ.

उत्सञ्जने— दण्डमुन्नयते। ದಂಡವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಾನೆ.

आचार्यकरणे— माणवकमुपनयते। ಮಾಣವಕನನ್ನು (ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ತನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ज्ञाने— तत्त्वं नयते। ತತ್ತ್ವವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತಾನೆ.

भृतौ— कर्मकारानुपनयते। ಕೂಲಿಯವನಿಗೆ ಭೃತಿ (ಕೂಲಿ)ಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

विगणने— करं विनयते। ಇಲ್ಲಿ ವಿ ಪೂರ್ವಕ ಣೀಞ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಪರಿಶೋಧನೆಯು ಅರ್ಥ. ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

व्यये— शतं विनयते। ಧರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಖರ್ಚುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿ ಪೂರ್ವಕ ಣೀಞ್ ಧಾತುವು ಖರ್ಚು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

कर्मणि :—नीयते। निन्ये। नायिता, नेता। नायिष्यते, नेष्यते। नीयताम्। अनीयत। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—निनीषति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—नेतव्यः। नयनीयः। नेयः। नीतः। नीतवान्। नयन्, नयन्ती। नयमानः। नेतुम्। नीतम्। नयनम्। नीत्वा। प्रणीय। "नयन् मधुलिहः श्वेत्यमुदग्रदशनांशुभिः" माघ० २-२१।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अनु+णीञ्** = अनुनयति। अनुनयः। 1. ಇಷ್ಟ ಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಮಾತಾಡು, ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಮಾತಾಡು. "भवतोऽनुनयाम्येवं पूरूराज्येऽभिषिच्यताम्" भा० आदि० ७९-३५। 2. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು, ಯಾಚಿಸು. "अनुनयमगृहीत्वा व्याजसुप्ता पराची" माघ० ११-९। 3. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸು, ಕೋಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು. "कथं नु शक्योऽनुनयो महर्षेः" रघु० २-५४।

(2) **अप + णीञ्** = अपनयति। अपनयनम्। 1. ಅಪಹರಿಸು, ಕದ್ದು ಕೊಂಡೊಯ್ಯು. "गोचरं गतयो भ्रात्रोरपनीता त्वयाधम" रामा०। 2. ಬೇರೆಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸು. "यत्र संशप्तकाः पार्थमपनिन्यूरणाजिरात्" भा० आदि० १-२५७। 3. ಪರಿಹರಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು. "नातिश्रमापनयनाय न च श्रमाय" शाकु० ५-६।

(3) **अभि + णीञ्** = अभिनयति। अभिनयः। अभिनीतः। 1. ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸು. "अभिनयान् परिचेतुमिवोद्यता मलयमारुतकम्पितपल्लवा" रघु० ९-३३। 2. ಅನುಕರಿಸು, ಒಬ್ಬನು ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡು. "भवेदभिनयोऽवस्थानुकारः" सा० द०। 3. ಎದುರಾಗಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಿ.

(4) **आ+णीञ्** = आनयति। आनयनम्। ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಬಾ, ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. "केनाप्युत्क्षिपतेव पश्य भुवनं मत्पार्श्वमानीयते" शाकु० ७-८।

(5) **प्रति+आ+णीञ्** = प्रत्यानयति। प्रत्यानयनम्। ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. "प्रत्यानेष्यति शत्रुभ्यो वन्दीमिव जयश्रियम्" कुमा० २-५२।

(6) **उद् + णीञ्** = उन्नयते। ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು: "दण्डमुन्नयते"।

(7) **उप + णीञ्** = उपनयति, –ते। उपनयनम्। 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. "महत्या सेनया राजा दमयन्तीमुपानयत्" भा० वन० ७७-१। 2. ವೇದಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊ. "उपनीय ददद्वेदानाचार्यः सः उदाहृतः"।

(8) **नि+णीञ्** = निनयति। ದಾನಮಾಡು, ಕೊಡು. "चरितव्रत आयाते निनयेरन्नवं घटम्" याज्ञ० ३-२९५।

(9) **निर्+णीञ्** = निर्णयते। निरणायि। ನಿಶ್ಚಯಿಸು, ನಿರ್ಣಯಮಾಡು. "देवः पतिर्विदुषि नैषध राजगत्या निर्णीयते न किमु न म्रियते भवत्या" नैष० १३-३४।

(10) **परि+णीञ्**=परिणयति। परिणयः। परिणीतः। 1. ವಿವಾಹವಾಗು, ಮದುವೆಯಾಗು. "परिणेष्यति पार्वतीं यदा तपसा तत्प्रवणीकृतो हरः" कुमा० ४-४२। 2. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡು. "तौ दम्पती त्रिः परिणीय वह्निमन्योन्यसंस्पर्शनिमीलिताक्षौ" कुमा० ७-८०।

(11) **प्र+णीञ्** = प्रणयति। प्रणिनाय। प्रणीतम्। 1. ಮಾಡು, ರಚಿಸು. "उत्तरं रामचरितं तत्प्रणीतं प्रयुज्यते" उ० रा० १-३। 2. ಬಾಣವನ್ನು ಎಸೆ, ಪ್ರಯೋಗಿಸು. "तेन सम्यक् प्रणीतानि शरजालानि मारिष" भा० भीष्म० ८६-६।

(12) **प्रति+णीञ्**=प्रतिनयति। प्रतिनीतः। ಪುನಃ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಿ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

(13) **वि + णीञ्** = विनयति, –ते। विनेष्यति। 1. ನಿವಾರಿಸು, ತಪ್ಪಿಸು. "क्रोधं विनयते"। कोपमपगमयति इत्यर्थः। 2. ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡು, ವಿನಿಯೋಗಿಸು. "शतं विनयते"। धर्मार्थं विनियुङ्क्ते इत्यर्थः। 3. ಹೊರದೂಡು, ಹೊರಕ್ಕೆ ಎಳೆ, ತೆಗೆದುಹಾಕು. "उत्तरीयविनयात्त्रपमाणा रुन्धती किल तदीक्षणमार्गम्" माघ० १०-४२। 4. ಶಿಕ್ಷಿಸು, ದಂಡಿಸು. "रक्षापदेशान्मुनिहोमधेनोर्वन्यान् विनेष्यन्निव दुष्टसत्त्वान्" रघु० २-८। 5. ಋಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೀರಿಸು. "करं विनयते"। राज्ञे देयं करं परिशोधयति इत्यर्थः।

(14) **सम्+णीञ्** = संनयति। ಸೇರಿಸು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು. "परे भगवति ब्रह्मण्यात्मानं संनयन् जहौ" भाग० ६-१०-११।

णु – स्तुतौ (अदा० पर० सक० से०)। नौति। नुनाव। नविता। नविष्यति। नौतु। अनौत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡು, ಹೊಗಳು. "द्विधा प्रयुक्तेन च वाङ्मयेन सरस्वती तन्मिथुनं नुनाव" कुमा० ७-९०।

कर्मणि:—नूयते। नुनुवे। ಇತ್ಯಾದಿ.

णुद – प्रेरणे (तुदा० उभ० सक० अनि०)। नुदति, –ते। नुनोद, नुनुदे। नोत्ता। नोत्स्यति, –ते। नुदतु, –ताम्। अनुदत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಪ್ರೇರಿಸು, ತಳ್ಳು, ನೂಕು, ದಬ್ಬು. "मन्दं मन्दं नुदति पवनश्चानुकूलो यथा त्वाम्" मेघ० १-९। 2. ನಿವಾರಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು. "प्रसह्य तेजोभिरसंख्यतां गतैरदस्त्वया नुत्तमनुत्तमं तमः" माघ० १-२७। 3. ಹೊಡೆದೋಡಿಸು. "नुनुदे तनुकण्डु पण्डितः पटुचञ्चूपुटकोटिकुट्टनैः" नैष० २-४।

कर्मणि:—नुद्यते। नुनुदे। नुद्यताम्। अनुद्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—नोदयति, –ते। नोदयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। नोदयिता। नोदयिष्यति, –ते। नोदयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—नोत्तव्यम्। नोदनीयम्। नोद्यम्। नुन्नः, नुत्तः। नुन्नवान्, नुत्तवान्। नुदन्, –न्ती –न्ती। नुदमानः। नोत्तुम्। नुन्नम्, नुत्तम्। नोदनम्। नुत्त्वा। प्रणुद्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अप+णुद** = अपनुदति। अपनोदनम्। ನಿವಾರಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು. "एनसां स्थूलसूक्ष्माणां चिकीर्षेदपनोदनम्" मनु० ११-२५२।

(2) **प्र+णुद**=प्रणुदति। प्रणुद्य। ದಬ್ಬು, ಓಡಿಸು, ತಳ್ಳು. "दयितावलोकविकसन्नयनप्रसरप्रणुन्नमिव वारिरुहम्" माघ० ९-७१।

(3) **वि+णुद**=विनोदयति। विनोदः। 1. ನಿವಾರಿಸು. ಹೋಗಲಾಡಿಸು. "दधद्भिरभितस्तटौ विकचवारिजाम्बूनदैर्विनोदितदिनक्लमाः कृतरुचश्च जाम्बूनदैः" माघ० ४-६६। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸು, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಉಲ್ಲಾಸಗೊಳಿಸು. "क्व नु खलु संस्थिते कर्मणि सदस्यैरनुज्ञातः श्रमक्लान्तमात्मानं विनोदयामि" शाकु० ३। 3. ದುಃಖವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು. "विनोदयिष्यन्ति नवाभिषङ्गामुदारवाचो मुनिकन्यकास्त्वाम्" रघु० १४-७७।

इति "ण" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

त

त त ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "त" ವರ್ಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ದಂತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः" "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" "लृतुलसानां दन्ताः" सि० कौ०।

त त (पुं०) 1. ಅಮೃತ. 2. ಪುಚ್ಛ, ಬಾಲ. 3. ಮ್ಲೇಚ್ಛ. 4. ಕ್ರೋಡ, ಭುಜಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. ಎದೆ. 5. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 6. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಣಯ. 7. ಸಂಭೋಗ. 8. ಕೋಪ. 9. ಧಾತುವಾದ. (स्त्रीन०) 10. ತರಣ, ದಾಟುವುದು. 11. ಪುಣ್ಯ. (स्त्री०) **ता** ಶಾ. 12. ಕರುಣೆ, ದಯೆ. "तश्चोरामृतपुच्छेषु क्रोडे म्लेच्छे च कुत्रचित्। अपुमांस्तरणे पुण्ये कथितः शब्दवेदिभिः" मेदि०। "तशब्दः पुंसि संभोगे निश्चये कोपपुच्छयोः। धातुवादविधौ चोरे करुणायां तु ता स्त्रियाम्" नानार्थर०।

तंसु तंसु (पुं०) ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಮತಿನಾರನೆಂಬ ರಾಜನ ಮಗ. "मतिनारसुता राजंश्चत्वारोऽमितविक्रमाः। तंसुर्महानतिरथो द्रुह्युश्चाप्रतिमद्युतिः। तेषां तंसुर्महावीर्यः पौरवं वंशमुद्वहन्। आजहार यशो दीप्तं जिगाय च वसुन्धराम्" भा० आदि० ८८-१३-१४।

तक – हसने (भ्वा० पर० अक० से०)। तकति। ततāक। अतकीत्, अताकीत्। ನಗು, ವಿನೋದಹೊಂದು.

तकार तकāर (पुं०) "त" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. त "कारः" (वा० ३-३-१०८)।

तकि – कृच्छ्रजीवने (भ्वा० पर० अक० से०)। तङ्कति। ततङ्क। अतङ्कीत्। ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಜೀವಿಸು.

तकिल तकila (पुं०) 1. ಔಷಧ. (वि०) 2. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ. (स्त्री०) **–ला–ला**. 3. ಆಷಾಢೀ ಬೇರು, ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ.

तक्कोलक तक्कोlaka (न०) ತಕ್ಕೋಲ ವೃಕ್ಷದ ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯ.

तक्र तक्र (न०) ಕಡೆದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು. तञ्च् (गतौ) "रक्" (उ० २-१३)। कुत्वम् (७-३-५३)। "तक्रं ह्युदध्विन्मथितं पादाम्बधर्माम्बु निर्जलम्" अम०। "दध्नः क्षीरस्य तक्रस्य पानीयस्य तृणस्य च" मनु० ८-३२६।

तक्रकूर्चिका तक्रकūrcikā (स्त्री०) ಘನೀಭೂತವಾದ ಮೊಸರು, ಗೆರಣೆ ಕಟ್ಟಿದ ಮೊಸರು.

तक्रपिण्ड तक्रpiṇḍa (पुं०) ಗಟ್ಟಿ ಮೊಸರು, ನೀರಿನ ಭಾಗವಿಲ್ಲದ ಮೊಸರು. "दध्ना तक्रेण वा दुष्टं दुग्धं बद्धं सुवाससा। द्रवभागेन हीनं यत् तक्रपिण्डः स उच्यते"।

तक्रवासन तक्रvāsana (पुं०) ಹೆರಿಳಿಗಿಡ.

तक्रसार तक्रsāra (पुं०) ನವನೀತ, ಬೆಣ್ಣೆ.

तक्राट तक्rāṭa (पुं०) ಮಂಥನದಂಡ, ಕಡೆಗೋಲು. तक्रार्थं तक्रोत्पादनार्थमटति – अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

तक्ष – त्वचने (भ्वा० पर० सक० से०)। तक्षति। ततक्ष। अतक्षीत्। (ಮರವನ್ನು) ಕೊಯ್ಯಿ. –ಕೆತ್ತು.

तक्ष तक्ष (पुं०) 1. ಶ್ರೀರಾಮನ ತಮ್ಮನಾದ ಭರತನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "तक्षः पुष्कल इत्यास्तां भरतस्य महीपते" भाग० ९-११-१२। 2. ತಕ್ಷನ ರಾಜಧಾನಿ. ತಕ್ಷ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಕಲರು ಭರತನ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು. ತಕ್ಷನ ರಾಜಧಾನಿಯು ತಕ್ಷಶಿಲೆ. ಪುಷ್ಕಲಾವತಿಯು ಪುಷ್ಕಲನ ರಾಜಧಾನಿ. "स तक्षपुष्कलौ पुत्रौ राजधान्योस्तदाख्ययोः। अभिषिच्याभिषेकार्हौ रामान्तिकमगात्पुनः" रघु० १५-८९। 3. ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಕೆತ್ತುವುದು. तक्षू (तनूकरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

तक्षक तक्षka (पुं०) 1. ಬಡಗಿ, ಮರಗೆಲಸದವನು. 2. ದೇವಶಿಲ್ಪಿ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. 3. ಒಂದು ವೃಕ್ಷ. 4. ಕಶ್ಯಪ ಮುನಿಯ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳಾದ ಕದ್ರುವಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಸರ್ಪರಾಜ, ವಾಸುಕಿಯ ತಮ್ಮ. [ಶಮೀಕಮುನಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಶೃಂಗಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಪರಿಕ್ಷಿತನು ಸರ್ಪದಿಂದ ಕಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟು ಮೃತಿಹೊಂದುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ವಿಷಹರ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಅವನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದ ಕಶ್ಯಪನನ್ನು ತಕ್ಷಕನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತಡೆದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು. ಪರಿಕ್ಷಿತನ ಸಂದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವೇಷದಿಂದ ಬಂದ ಸರ್ಪಗಳು ತಂದಿದ್ದ ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ತಕ್ಷಕನು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪರಿಕ್ಷಿತನು ಅದನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನನ್ನು ಕಚ್ಚಿ ಕೊಂದನು. ಈ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಪರಿಕ್ಷಿತನ ಮಗನಾದ ಜನಮೇಜಯನು ಸರ್ಪಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ತಕ್ಷಕನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮರೆಹೊಕ್ಕನು. ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸರ್ಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಹುತಿಯಾಗಲಿ ಎಂದಿದ್ದ

ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ತಕ್ಷಕನ ಸೋದರಳಿಯನಾದ ಆಸ್ತೀಕನು ಜನಮೇಜಯನಿಂದ ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಅಭಯ ಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿಸಿದನು.] "शेषः प्रथमतो जातो वासुकिस्तदनन्तरम्। ऐरावतस्तक्षकश्च कर्कोटकधनञ्जयौ" भा० आदि० ३५-५। "तक्षकश्रोणिसूत्रेण दृढबद्धेन बन्धुरम्" याद० १६-५९।

तक्षकीय ತಕ್ಷಕೀಯ (ವಿ०) ಬಡಗಿಯು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ. तक्षन् "छः" (४-२-९१)। कुक् च। नलोपः (ग० ८१)।

तक्षण ತಕ್ಷಣ (ನ०) ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವುದು ಕತ್ತರಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸ. तक्षू (तनूकरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रोक्षणं संहतानां च दारवाणां च तक्षणम्" मनु० ५-११५।

तक्षणी ತಕ್ಷಣೀ (स्त्री०) ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವ ಒಂದು ಆಯುಧ, ಬಾಚಿ. तक्ष्यतेऽनया – तक्षू (तनूकरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

तक्षणीय ತಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ಕೆತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಕೆತ್ತಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಕೆತ್ತಲ್ಪಡುವ. तक्षू (तनूकरणे) अर्हादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಕೆತ್ತಬೇಕಾದ.

तक्षत् ತಕ್ಷತ್ (वि०) 1. ಕೆತ್ತುತ್ತಿರುವ. 2. ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ. तक्षू (तनूकरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **तक्षन्ती** ತಕ್ಷಂತೀ.

तक्षन् ತಕ್ಷನ್ (पुं०) ಬಡಗಿ ಮರಗೆಲಸದವನು. तक्ष्णोति– तक्षू (तनूकरणे) "कनिन्" (उ० १-१५६)। "आप्तेन तक्ष्णा भिषजेव तत्क्षणं प्रचक्रमे लङ्घनपूर्वकः क्रमः" माघ० १२-२५।

तक्षशिला ತಕ್ಷಶಿಲಾ (स्त्री०) ಶ್ರೀರಾಮನ ತಮ್ಮ ಭರತನ ಮಗನಾದ ತಕ್ಷನ ರಾಜಧಾನಿ. ಇದು ಪಂಜಾಬು ರಾಜ್ಯದ ರಾವಲ್ಪಿಂಡಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವಿದ್ದಿತು. ಈ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪಾಣಿನಿ ಮಹರ್ಷಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಭಿಷಗ್ವರೇಣ್ಯನಾದ ಜೀವಕನೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದರು. ಜೀವಕನು ಆತ್ರೇಯನಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಮಂದಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ವಿಖ್ಯಾತ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

तक्षितव्य ತಕ್ಷಿತವ್ಯ (वि०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕೆತ್ತಬೇಕಾದ. तक्षू (तनूकरणे) "तव्यः" (३-१-९६)। पक्षे **तष्टव्यः** ತಷ್ಟವ್ಯಃ.

तक्षित् ತಕ್ಷಿತೃ (वि०) ಮರಗೆಲಸಮಾಡುವವನು, ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವವನು. तक्षू (तनूकरणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

तक्षू – तनूकरणे (भ्वा० पर० सक० वे०)। तक्ष्णोति तक्ष्णुतः तक्ष्णुवन्ति। वा श्नुः। तक्षति तक्षतः तक्षन्ति। ततक्ष ततक्षतुः। तक्षिता, तष्टा। तक्षिष्यति, तक्ष्यति। तक्ष्णोतु तक्ष्णुतात् तक्ष्णुताम् तक्ष्णुवन्तु। तक्षतु तक्षतात् तक्षताम् तक्षन्तु। अतक्ष्णोत्, अतक्षत्। तक्ष्णुयात्, तक्षेत्। तक्ष्यात्। अताक्षीत्, अतक्षीत्। अतक्षिष्यत्, अतक्ष्यत्। (ಮರವನ್ನು) ಕೆತ್ತಿ ಸಣ್ಣದಾಗಿಮಾಡು, ಕೆತ್ತಿ ತೆಳುವಾಗಿಮಾಡು.

कर्मणि:–तक्ष्यते। ततक्षे। तक्षिता, तष्टा। तक्षिष्यते, तक्ष्यते। तक्ष्यताम्। अतक्ष्यत। तक्ष्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:–तक्षयति, –ते। तक्षयां चकार, –चक्र, –बभूव, –आस। तक्षयिता। तक्षयिष्यति, –ते। तक्षयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:–तितक्षिषति, तितक्षति। तितिक्षिषां चकार, –बभूव, –आस। तितक्षां चकार, –बभूव, –आस।

कृत्सु:–तक्षितव्यः, तष्टव्यः। तक्षणीयः। तक्ष्यः। तष्टः। तष्टवान्। तक्ष्णुवन् तक्ष्णुवती। तक्षन्, तक्षन्ती। तक्षितुम्, तष्टुम्। तष्टम्। तक्षणम्। तक्षित्वा, तष्ट्वा। निस्तक्ष्य।

तगण ತಗಣ (पुं०) (छंदःशास्त्रदಲ್ಲಿ) ಅಂತ್ಯಲಘುವುಳ್ಳ ವರ್ಣತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾದ ಒಂದು ಗಣ. "आदिमध्यावसानेषु यरता यान्ति लाघवम्" श्रुतबो०।

तगर ತಗರ (पुं०) 1. ನಂದ್ಯಾವರ್ತವೃಕ್ಷ, ನಂದೀಬಟ್ಟಲು ಗಿಡ. "नन्द्यावर्ते तु तगरस्तारावटनभोंगणी" वैज०। 2. ಮದನವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ.

तङ्कः ತಂಕ (पुं०) 1. ಕಷ್ಟದ ಜೀವನ. तकि (कृच्छ्रजीवने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಲ್ಲುಳಿ. टङ्क पृषो०। 3. ಪ್ರಿಯನ ವಿರಹತಾಪ. (क्ली०) 4. ಭಯ. 5. ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ, ಉತ್ತರೀಯ. "तङ्कोऽस्त्री भीभिया" वैज०।

तङ्कन ತಂಕನ (न०) ಕಷ್ಟದ ಜೀವನ. तकि (कृच्छ्रजीवने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

तच्छील ತಚ್ಛೀಲ (वि०) ಅದೇ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಅದೇ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ. तत् शीलं यस्य।

यಾವ ಫಲವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಒಂದೇ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು ತಚ್ಛೀಲನು. "आक्वेस्तच्छील-तद्धर्मतत्साधुकारिषु" पा० सू० ३-२-१३४।

तज्ज तज्ज (वि०) ಅವನಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಅವಳಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾದ. ततो जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)।

तज्जलान् तज्जलान् (वि०) ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅದರಲ್ಲೇ ಲೀನವಾದ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದಲೇ ಬದುಕಿ ಉಸಿರಾಡುತ್ತಿರುವ. ततो जायते—जनी "ड:" (३-२-९८)। तस्मिन् लीयते—लींङ् (संश्लेषणे) "ड:" (३-२-९७)। तेन अनिति जीवति — अन (प्राणने) "विच्" (३-२-७५)। द्वन्द्वात् पूर्वं विद्यमानस्य तच्छब्दस्य प्रत्येकं सम्बन्ध:। "सर्वं खल्विदं ब्रह्म तज्जलानिति शान्त उपासीत" छान्दोग्य०।

तज्ज्ञ तज्ञ्ज्ञ (वि०) 1. ಅದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು, ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿರುವವನು. तत् जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "क:" (३-२-३)। 2. ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು.

तट तट (त्रि०) 1. ತೀರ, ದಡ, ನದಿ ತೊರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳ ಉನ್ನತ ಪ್ರದೇಶ. तट (उच्छ्राये) "अच्" (३-१-१३४)। तट: तटी तटम्। "कस्यार्थ-धर्मौ वद पीडयामि सिन्धोस्तटावोघ इव प्रवृद्ध:" कुमा० ३-६। 2. ಪ್ರಪಾತ, ಬೆಟ್ಟದ ಜರಿ. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **तटी तटी.** "उच्चा रण-त्पक्षिगणास्तटीस्तम्" माघ० ४-१८। (पुं०) 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. (न०) 4. ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ. "आश्लेषि स्तनतटयोर्नवांशुकेन" माघ० ८-६२। (वि०) 5. ಕ್ಷೀಣ. 6. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. "तटं नपुंसकं क्षेत्रे प्रतीरे तु तटी त्रिषु" मेदि०।

तटभू तटभू (स्त्री०) ತೀರಭೂಮಿ, ದಡ. तटस्य भू:। "आसीना तटभुवि सस्मितेन भर्त्रा रम्भोरूरवतरितुं सरस्यनिच्छु:" माघ० ८-१९।

तटस्थ तटस्थ (न०) 1. ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ, ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಇತರ ವ್ಯಾವರ್ತಕವಾದ ಮತ್ತು ಆ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಗುಣ. "गन्धवत्त्वं पृथिव्या लक्षणम्" ಇಲ್ಲಿ ಇದಂ ತಟಸ್ಥ ಲಕ್ಷಣ. (वि०) 2. ದಡದಲ್ಲಿರುವ, ತೀರದಲ್ಲಿರುವ. तटे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क:" (३-२-४)। "समीरसङ्गादिव नीरभङ्गिषा मया तटस्थस्त्वमुपद्रुतोऽसि;" नैष० ३-५५। 3. ಉದಾಸೀನನಾದ, ಅಧಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕದಿರುವ. "तटस्थ: स्वानर्थान् घटयति च मौनं च भजते" मालती० १-१७।

तटाक तटाक (पुं न०) ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ, ಕಮಲಗಳು ಬೆಳೆದಿರುವ ಜಲಾಶಯ. तटमकति — अक (कुटिलायां गतौ) "अण्" (३-२-१)।

तटाघात तटाघात (पुं०) ಆನೆ ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಪ್ರಕ್ರೀಡೆ, ತೀರಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕೊಂಬುಗಳಿಂದ ಅಗೆದು ಆಟವಾಡುವುದು. तटे आघात:। "अभ्यस्यन्ति तटाघातान् निर्जितैरावता गजा:" कुमा० २-५०।

तटिनी तटिनी (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. तटमस्त्यस्या: "इनि:" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "कदा वाराणस्याममरतटिनीरोधसि वसन्" भर्तृ० ३-८७।

तडाक तडाक (पुं०) 1. सरस्सु, कोळ. तड (आघाते) "आक:" (उ० ४-१५)। निपा०। (स्त्री०) **—का —क.** 2. दीप्ति, प्रकाश.

तडाग तडाग (पुं न०) 1. ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ, ಜಲಾಶಯ. 2. ಕೆರೆ. 3. ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. 4. ಐದು ನೂರು ಧನುಸ್ಸಿನ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ ಜಲಾಶಯ. (ಒಂದು ಧನುಸ್ಸು 24 ಅಂಗುಲ ಅಳತೆಯದು). "चतुर्विंशाङ्गुलो हस्तो धनुस्तच्चतुरुत्तरम्। शतधन्वन्तरं चैव तावत् पुष्करिणी शुभा। एतत्पञ्चगुण: प्रोक्तस्तडाग इति निर्णय:"। "तडागोऽस्त्री जलाधारविशेषे यन्त्रकूटके" मेदि०।

तडि तडि (पुं०) 1. ಏಟು, ಹೊಡೆತ. तड (आघाते) "इन्" (उ० ४-११७)। (वि०) 2. ಹೊಡೆಯುವ.

तडित् तडित् (स्त्री०) ವಿದ್ಯುಲ್ಲು, ಮಿಂಚು. तड (आघाते) + णिच् "इति:" (उ० १-९८)। "कृतोपवीतं हिमशुभ्रमुच्चकैर्घनं घनान्ते तडितां गणैरिव" माघ० १-७।

तडित्प्रभा तडित्प्रभा (स्त्री०) ಸ್ಕಂದನ ಮಾತೃಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬಳು.

तडित्वत् तडित्वत् (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. तडित् विद्यतेऽस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "गिरेस्तडित्वानिव तावदुच्चकैर्जवेन पीठादुदतिष्ठदच्युत:" माघ० १-१२। (वि०) 2. ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "अयञ्च गगनात्कोऽपि तप्तचामीकराङ्गद:। अधिरोहति शैलाग्रं तडित्वानिव तोयद:" विक्र० १-१५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)।

तडित्वती तडित्वतीं. "समुदितं निचयेन तडित्वतीं लघयता शरदम्बुदसंहतिम्" किरा० ५-४।

तडिद्गर्भ तडिद्गर्भ (पुं०) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘ. तडित् गर्भे यस्य।

तडिद्वासस् तडिद्वासस् (वि०) ಮಿಂಚಿನಂತಿರುವ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. तडिदिव वासो यस्य। "अपीच्यदर्शनं श्यामं तडिद्वाससमच्युतम्" भाग० १-१२-८।

तडिन्मय तडिन्मय (वि०) ಮಿಂಚಿನ ಸ್ವರೂಪದ. तडित् "मयट्" (५-४-२१)। "व्यलोकयन्निमिषितैस्तडिन्मयैर्महातपःसाक्ष्य इव स्थिताः क्षपाः" कुमा० ५-२५।

तण्डक तंडक (पुं०) 1. ನೊರೆ. 2. ಕೆಂಬೂತದ ಹಕ್ಕಿ, ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ. 3. ಸಮಾಸ ಭೂಯಿಷ್ಠವಾದ ವಾಕ್ಯ. 4. ಮನೆಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಕಂಬ. 5. ತರುಸ್ಕಂಧ, ಮರದ ಬುಡದಿಂದ ರೆಂಬೆಯವರೆಗಿನ ಭಾಗ, ಬೇರಿನಿಂದ ಕೊಂಬೆಯವರೆಗೆ ಇರುವ ಮಧ್ಯದ ದೂಲ. 6. ಮಾಯಾವಿ. "तण्डकः खञ्जने फेने समासप्रायवाचि च। गृहदारुतरुस्कन्धमायाबहुलकेष्वपि" मेदि०।

तण्डु तंडु (पुं०) ನಂದಿಕೇಶ್ವರ. "भृङ्गीभृङ्गिरिटस्तण्डुनन्दिनौ नन्दिकेश्वरे" अम०।

तण्डुरीण तंडुरीण (पुं०)1. ಕೀಟ, ಹುಳ. 2. ಅಕ್ಕಿ ತೊಳೆದ ನೀರು. (वि०) 3. ಬರ್ಬರ, ಪರದೇಶದವನು. "तण्डुरीणः कीटमात्रे बर्बरे तण्डुलोदके" मेदि०।

तण्डुल तंडुल (पुंन०) 1. ಹೊಟ್ಟಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯ, ಅಕ್ಕಿ. तडि (आघाते) "उलच्" नुम् च (उ० ४-१०७)। निपा०। "शस्यं क्षेत्रगतं प्रोक्तं सतुषं धान्यमुच्यते। निस्तुषस्तण्डुलः प्रोक्तः स्विन्नमन्नमुदाहृतम्"। 2. ವಾಯಿವಿಳಂಗ. "तण्डुलः स्यात् विडङ्गे च धान्यादिनिकरे पुमान्" मेदि०।

तण्डुला तंडुला (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ.

तण्डुलाम्बु तंडुलांबु (न०) ಅಕ್ಕಿತೊಳೆದ ನೀರು.

तण्डुलीय तंडुलीयु(पुं०)1. ಚಿಲುಕೀರೆ. 2. ವಾಯಿವಿಳಂಗ. तण्डुलाय हितः "छः" (५-१-५)। स्वार्थे "कः"। तण्डुलीयकः तंडुलीयुकः.

तण्डुलु तंडुलु (पुं०) ವಾಯಿವಿಳಂಗ.

तण्डुलौघ तंडुलौघ(पुं०)1. ಅಕ್ಕಿಯ ರಾಶಿ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಮುಳ್ಳು ಜಾತಿಯ ಬಿದಿರು ಮೆಳೆ.

तत तत (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ತಂದೆ. 3. ಮಗ. तन्यतेऽन्वयोऽस्मात् — तनु (विस्तारे) कर्मo "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 4. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿಯು ವಾದ್ಯ. 5. ವಿಸ್ತಾರ. तनु भावे "क्तः" (३-३-११४)। "अथ ततं व्याप्ते विस्तृते च त्रिलिङ्गकम्। क्लीबं वीणादिवाद्ये स्यात् पुल्लिङ्गस्तु समीरणे" मेदि०। (वि०) 6 ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. "ते वीरा बद्धनिस्त्रिंशास्ततायुधकलापिनः" भा० विरा० ६-६। "वनं तताने कतमालतालम्" माघ० ४-३१। 7. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. तनु कर्मo "क्तः" (३-२-१०२)। "यस्यान्तस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम्" गीता ८-२२।

ततपत्री ततपत्त्री (स्त्री०) ಬಾಳಿಗಿಡ. ततं पत्रं यस्याः जातिo "ङीष्" (४-१-६३)।

ततम ततम (वि०) ಬಹುಜನರಲ್ಲಿ ಅವನೊಬ್ಬ. तेषां मध्ये स एकतमः — तद् "डतमच्" (५-३-९३)।

ततर ततर (वि०) ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಅವನೊಬ್ಬ. तयोर्मध्ये स एकतरः — तद् "डतरच्" (५-३-९२)।

ततस् ततस् (अव्य०) 1. ಅಲ್ಲಿಂದ, ಆ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ. तत् "तसिल्" (५-३-७)। "यतो यतो यादवसैन्यमासीत् ततस्ततो दैत्यचमूरपायात्" याद० २०-४९। 2. ಅವನಿಂದ, ಅವಳಿಂದ, ಅದರಿಂದ. "न च निम्नादिव सलिलं निवर्तते ततो हृदयम्" शाकु० ३-२। 3. ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಆ ಜಾಗದಲ್ಲಿ. 4. ಅವನಲ್ಲಿ, ಅವಳಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲಿ. "न विद्यमानेष्वर्थेषु नार्त्यामपि यतस्ततः" मनु० ४-१५। 5: ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ಆಮೇಲೆ. "ततः ससंमदास्तत्र निरैक्षन्त पतत्रिणः" भट्टि० ७-५९। 6. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ. "हीनाःसत्त्वेन सूक्ष्मेण ततो वैकारिकाः स्मृताः" भा० शान्ति० ३५८-७८। 7. ಆದರೆ. "अमोच्यमश्वं यदि मन्यसे प्रभो ततः समाप्ते विधिनैव कर्मणि" रघु० ३-६५। 8. ಆದ ಕ್ಕಿಂತಲೂ. "यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः" गीता ६-२२।

ततस्त्य ततस्त्य (वि०) ಅದರಿಂದ ಬಂದ, ಅವನಿಂದ ಬಂದ, ಅವಳಿಂದ ಬಂದ. ततः आगतः "त्यप्" (४-२-१०४)। "निशम्य सिद्धिं द्विषतामपाकृतीस्ततस्ततस्त्या विनियन्तुमक्षमा" किरा० १-२७।

तति तति (स्त्री०) 1. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. तनु (विस्तारे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "बिभर्ति जनयत्रयं मुदमपामपायधवला वलाहकततीः" माघ० ४-५४। 2. ಸಮೂಹ,

ಗುಂಪು. "राजीवराजीवशलोलभृङ्गं मुष्णन्तमुष्णं ततिभिस्तरूणाम्" माघ० ४-९।

तत्कर ತತ್ಕರ (वि०) ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. तत् करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (वा० ४-२-२१)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। –रा–ण.

तत्कर्मकारिन् ತತ್ಕರ್ಮಕಾರಿನ್ (वि०) ಅದೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. तत्कर्म करोति—डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "तान्विदित्वा सुचरितैर्गूढैस्तत्कर्मकारिभिः" मनु० ९-२६१।

तत्काल ತತ್ಕಾಲ (पुं०) 1. ವರ್ತಮಾನಕಾಲ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಕಾಲ. स चासौ कालश्च। "तत्कालस्तु तदात्वं स्यादुत्तरः काल आयतिः" अम०। 2. ಆ ಕಾಲ, ಆ ಸಮಯ. (वि०) 3. ಆ ಕಾಲದ, ಆ ಸಮಯದ. (अव्य०) 4. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ.

तत्कालधी ತತ್ಕಾಲಧೀ (वि०) ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. तस्मिन् यथोचिते काले धीर्यस्य।

तत्कालीन ತತ್ಕಾಲೀನ (वि०) ಆ ಕಾಲದ, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ, ಸಮಕಾಲದ. तत्काल "खञ्" (४-३-११)। "कालाट्ठञ्" (४-३-११) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ कालात् ಎಂದು ಯೋಗವಿಭಾಗಮಾಡಿ "युष्मदस्मदोः...." (४-३-१) ಸೂತ್ರದಿಂದ "खञ्" ನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ತಂದು काल ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ವಿಧಿಸಿದರೆ "कालीन" ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ प्राक्कालीनः, उत्तरकालीनः, अर्वाक्कालीनः, समकालीनः, तत्कालीनः ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುವು ಎಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "समासप्रत्ययविधौ प्रतिषेधो वक्तव्यः" (वा० १-१-७२) ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ತದಂತವಿಧಿಪರಿಭಾಷೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ कालान्त ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ "खञ्" ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ "ख" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದೇ ಸಾಧುವೆಂದೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ "तद्धिताः" (४-१-७६) ಸೂತ್ರದ ಬಹುವಚನದಿಂದ ಅನುಕ್ತ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವೆಂದೂ ಪ್ರಕೃತ "कालान्त" ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ "ख" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವೈಯಾಕರಣರು, ಈ ವಿಷಯವು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದೂ ಅಪಭ್ರಂಶವೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. "कथं तर्हि शार्वरस्य तमसो निषिद्धये" समानकालीनम् प्राक्कालीनमित्यादि च। "अपभ्रंशा एवैते इति प्रामाणिकाः" सि० कौ०। "ब्रह्मन् कालान्तरकृतं तत्कालीनं कथं भवेत्। यत् कौमारे हरिकृतं जगुः पौगण्डकेऽर्भकाः" भाग० १०-१२-४१।

तत्कुलीन ತತ್ಕುಲೀನ (वि०) ಆ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. तत्कुलस्य अपत्यम् "खः" (४-१-१३९)।

तत्क्रिय ತತ್ಕ್ರಿಯ (वि०) ವೇತನವಿಲ್ಲದೆ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. सा क्रिया यस्य।

तत्क्षण ತತ್ಕ್ಷಣ (पुं०) ಅದೇ ಸಮಯ, ಅದೇ ಕಾಲ. स चासौ क्षणश्च। "विवक्षितामर्थविदस्तत्क्षणप्रतिसंहृताम्" माघ० २-१५।

तत्त्व ತತ್ತ್ವ (न०) 1. ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವ, ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯ, ಅನುಗತವಾದ ಅರ್ಥ. तस्य भावः—तद् "त्वः" (५-१-११९)। "करौ व्याघुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरं वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती" शाकु० १-२०। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಆರೋಪಿತವಲ್ಲದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಪರಮಾತ್ಮ, "वदन्ति तत्तत्त्वविदस्तत्त्वं यज्ज्ञानमद्वयम्। ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शब्द्यते" भाग० १०-२-११। 3. ಚಿತ್ ಮತ್ತು ಅಚಿತ್ತುಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸರ್ವ ಸಾರಭೂತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. "सारांशभूतो जगतो योऽसौ तत्त्वमिति स्मृतः" इति निरुक्तिः। "तत्त्वं तत्त्वविदेकात्मा जन्ममृत्युजरातिगः" वि० स०। 4. ವಸ್ತುವಿನ ಆರೋಪಿತವಲ್ಲದ ಸ್ವರೂಪ. "संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम्। त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्केशिनिषूदन" गीता १८-१।

ನಾನಾದರ್ಶನಕಾರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ತತ್ತ್ವಗಳು:

ಚಾರ್ವಾಕದರ್ಶನ: ಪೃಥಿವಿ ಅಪ್ಪು (ಜಲ) ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳು ಮಾತ್ರವೆಂದು ಚಾರ್ವಾಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. "अत्र चत्वारि भूतानि भूमिवार्यनलानिलाः। चतुर्भ्यः खलु भूतेभ्यः चैतन्यमुपजायते" स० द० सं०।

ಬೌದ್ಧದರ್ಶನ: ಸತ್ ಅಸತ್ ಉಭಯ ಅನುಭಯಾತ್ಮಕ ಚತುಷ್ಕೋಟಿನಿರ್ಮುಕ್ತವಾದ ಶೂನ್ಯವೇ ತತ್ತ್ವವೆಂದು ಬೌದ್ಧರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಜೈನದರ್ಶನ: ಜೀವ ಅಜೀವ ಆಸ್ರವ ಬಂಧ ಸಂವರ ನಿರ್ಜರ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಏಳು ತತ್ತ್ವಗಳೆಂದು ಜೈನ ದರ್ಶನಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

सांख्यदर्शन: ಜೀವಾತ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ ಪಂಚ(5)ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಪಂಚ(5) ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಪಂಚ(5)ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪಂಚ(5)ಭೂತಗಳು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು ತತ್ತ್ವಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು (25) ಎಂದು ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

योगदर्शन: ಪಾತಂಜಲಯೋಗದರ್ಶನ (ಸೇಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನ)ಕಾರರು "ತತ್ತ್ವವು ಚೇತನ ಅಚೇತನ ಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಚೇತನತತ್ತ್ವವು ಪುರುಷ ಈಶ್ವರ ನೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಈ ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ನೊಡನೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು (24) ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು ತತ್ತ್ವಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು (26)" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೌತಸ್ಮಾರ್ತ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರಪ್ರೀತಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಭಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವುಂಟು. ಸಾಂಖ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಇವುಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಂಪಾದನೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವ್ಯವಹಾರವಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

द्वैतदर्शन: ಈ ದರ್ಶನಕಾರರು ಸ್ವತಂತ್ರ ಮತ್ತು ಅಸ್ವತಂತ್ರಗಳೆಂಬ ಎರಡು ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. "स्वतन्त्रमस्वतन्त्रं च द्विविधं तत्त्वमिष्यते। स्वतन्त्रो भगवान् विष्णुः भावाभावौ द्विधेतरत्" तत्त्वसं०। ಪರಮಾತ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ವತಂತ್ರತತ್ತ್ವ. ಅಸ್ವತಂತ್ರ ತತ್ತ್ವವು ಭಾವ ಅಭಾವಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

1. भावतत्त्व: ಇದು ಚೇತನ ಅಚೇತನಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

(1) ಚೇತನತತ್ತ್ವವು ದುಃಖಾಸ್ಪೃಷ್ಟ ದುಃಖಿಸ್ಪೃಷ್ಟ ಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ದುಃಖಾಸ್ಪೃಷ್ಟಚೇತನ. ದೇವತೆಗಳು ಋಷಿಗಳು ಪಿತೃಗಳು ನೃಪರು ಮನುಷ್ಯರು ದುಃಖಿಸ್ಪೃಷ್ಟ ಚೇತನರು. ಇವರಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳೂ ತಮೋಯೋಗ್ಯರೂ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅಯೋಗ್ಯರು.

(2) ಅಚೇತನ ತತ್ತ್ವವು ನಿತ್ಯ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಅನಿತ್ಯ ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ವೇದಗಳು ನಿತ್ಯ. ಪುರಾಣಗಳು ಕಾಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿ ಇವು ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯ. ಅನಿತ್ಯವು ಅಸಂಸೃಷ್ಟ ಸಂಸೃಷ್ಟಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅಸಂಸೃಷ್ಟವು ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ ಬುದ್ಧಿ ಮನಸ್ಸು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಗಳು (5) ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು (5) ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು (5) ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಭೂತಗಳು (5) ಎಂದು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು (24) ವಿಧ. ಸಂಸೃಷ್ಟವು (1) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ (2) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗತ ಸಮಸ್ತ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "संसृष्टमण्डं तद्गं च समस्तं संप्रकीर्तितम्" तत्त्वसं०।

2. अभावतत्त्व: (1) ಪ್ರಾಗಭಾವ (2) ಪ್ರಧ್ವಂಸಾಭಾವ (3) ಅತ್ಯಂತಾಭಾವಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "प्राक्प्रध्वंससदात्वेन त्रिविधोऽभाव इष्यते" तत्त्वसं०। ಎಂದು ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ.

अद्वैतदर्शन: ಚಿತ್‌ಸ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಪರಮಾರ್ಥತತ್ತ್ವವೆಂದೂ ಮತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದೂ ಅದ್ವೈತ ದರ್ಶನಕಾರರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. "अशेषविशेषप्रत्यनीकं चिन्मात्रं ब्रह्मैकमेव तत्त्वमिति ब्रह्मवादिनो वेदान्तिनः" स० द० सं०। "सर्वं खल्विदं ब्रह्म"। "ब्रह्मैवेदं सर्वम्"। "नेह नानास्ति" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ತತ್ತ್ವವೊಂದೇ ಎಂದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "आप्रलयं यत्तिष्ठति सर्वेषां भोगदायि भूतानाम्। तत्तत्त्वमिह प्रोक्तं न घटादि तत्त्वमतः" तत्त्वसंग्र०। "वेदान्ता बहुतर्ककर्कशमतिग्रस्ताः परं मायया भाट्टाः कर्मफलाकुला हतधियो ह्येते हि वैशेषिकाः। अन्ये भेदरता विवादकलहास्ते तत्त्वतो वञ्चितास्तस्मात् सिद्धमतं स्वभावकसृतं धीरः परं संश्रयेत्"।

विशिष्टाद्वैतदर्शन: ಸಮಸ್ತಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಪರಮತತ್ತ್ವವೆಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. "तत्त्वं जिज्ञासमानानां हेतुभिः सर्वतोमुखैः। तत्त्वमेको महायोगी हरिर्नारायणः परः" इति व्यासः। "तत्त्वं नारायणः परः" श्रुतिः। ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ತತ್ತ್ವವು ಅನೇಕವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುವುದಾದರೂ ಸಕಲ ತತ್ತ್ವಗಳೂ ವಸ್ತುಗಳೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವುದರಿಂದ ಏಕತತ್ತ್ವವಾದಕ್ಕೂ ಅನೇಕತತ್ತ್ವವಾದಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತಾಯಿತು. ಅನೇಕತತ್ತ್ವವಾದಿಗಳ ಮತದಂತೆ ತತ್ತ್ವ ವಿಭಾಗವು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವುದು:

ಮೊದಲು ಚಿತ್ ಅಚಿತ್ ಈಶ್ವರ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳು ಚೇತನ ಅಚೇತನ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಜ್ಞಾನವಿರುವುದು ಚೇತನ. ಅದೇ ಜೀವಾತ್ಮ. ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನುಳಿದು ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳೂ ಅಚೇತನ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದುವು. ಈ ಜಡವಸ್ತುಗಳು ಒಂದೇ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಬಂದಿವೆ. ಅವುಗಳ ವಿಭಾಗವು ಈ ರೀತಿಯಿರುವುದು: ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ

ಪಂಚ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು (5) ಪಂಚ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ಗಳು (5) ಮನಸ್ಸು ಪಂಚ ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು (5) ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪಂಚ ಭೂತಗಳು (5). ಈ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳೊಡನೆ ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ತತ್ತ್ವಗಳು ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು (26) ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ತತ್ತ್ವಗಳಾಗುವುವು ಎಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾನ್ತ. "ईश्वरश्चिदचिच्चेति पदार्थ-त्रितयं हरिः। ईश्वरश्चिदिति प्रोक्तो जीवो दृश्य-मचित्पुनः"। चिदचिदीश्वरभेदेन भोक्तृभोग्यनियामक-भेदेन च व्यवस्थिताः त्रयः पदार्था इति रामानुज-सिद्धान्तः। "वासुदेवः परं ब्रह्म कल्याणगुणसंयुतः। भुवनानामुपादानं कर्ता जीवनियामकः"।

ವೀರಶೈವ ದರ್ಶನ–ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ: ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಮತ್ತು ಮಾಯಾ ಶಕ್ತಿಯ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿ ಉತ್ಪನ್ನ ವಾಗುವುವು. ಪುರುಷನು ಚೈತನ್ಯರೂಪನು. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಡರೂಪವು. ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಯಿಂದ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ ಮನಸ್ಸು ಪಂಚ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು (5) ಪಂಚ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು (5) ಪಂಚ ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು (5) ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳು (5) ಈ ರೀತಿ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗು ವುವು. ಈ ಒಟ್ಟು 25 ತತ್ತ್ವಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಯೋಗ ದಿಂದ ವಿವಿಧವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳೂ ಉಂಟಾಗುವುವು. ಈ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳೊಡನೆ ಶಿವ ಶಕ್ತಿ ಸಾದಾಖ್ಯ ಈಶ್ವರ ಸದ್ವಿದ್ಯೆ ಮಾಯೆ ಕಾಲ ನಿಯತಿ ಕಲಾ ವಿದ್ಯೆ ರಾಗ ಈ ಹನ್ನೊಂದು (11) ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಒಟ್ಟು ಮೂವತ್ತಾರು (36) ತತ್ತ್ವಗಳಾಗು ವುವು ಎಂದು ಈ ದರ್ಶನಕಾರರು ಹೇಳುವರು. 5. ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸೆಂಬ ಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳು. 6. ಸ್ವಭಾವ. 7. ವಿಲಂಬಿತ ನೃತ್ಯ, ನೃತ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಅವಸ್ಥೆ. "तत्त्वं स्वरूपे परमात्मनि। स्याद् विलम्बित-नृत्ये च" मेदि०। "विलम्बितं द्रुतं मध्यं तत्त्वमोघो घनं क्रमात्" अम०। 8. ಚೇತಸ್ಸು, ಮನಸ್ಸು.

तत्त्वज्ञ ತತ್ತ್ವಜ್ಞ (ವಿ०) 1. ನಿಜವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ಅರಿತವನು. 2. ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. तत्त्वं जानाति–ज्ञा (अव-बोधने) "कः" (३-२-३)। "वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो यत्रतत्राश्रमे वसन्। इहैव लोके तिष्ठन् सः ब्रह्मभूयाय कल्पते" मनु० १२-१०२। 3. ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವ ವನ್ನು ಅರಿತವನು. 4. ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು.

तत्त्वज्ञान ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ (ನ०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ, ಪರಮಾ ತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದು. 2. ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯ ಜ್ಞಾನ. 3. ಆರೋಪಿತವಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವದ ಅರಿವು. 4. ವಸ್ತುವಿನ ನಿಜಸ್ವರೂಪದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ನಿಜ ವಾಗಿ ಇರುವ ಘಟ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ "सत्" ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೂ, ಇಲ್ಲದಿರುವ ಶಶಶೃಂಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ "असत्" ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವಾಗುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಈ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು ನಿಃಶ್ರೇ ಯಸ ಸಾಧನವಾಗುವುದು. ಇದನ್ನು ಇತರ ವಸ್ತುನಿವೃತ್ತಿ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳೂ ಭಗವ ದ್ವಿಷಯಕವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವೆಂದು ದ್ವೈತಿಗಳೂ ಹೇಳುವರು.

तत्त्वज्ञानिन् ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿನ್ (ವಿ०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ವನು. 2. ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 3. ವಸ್ತುವಿನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತವನು. 4. ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿದ ವನು. तत्त्वज्ञानमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

तत्त्वतस् ತತ್ತ್ವತಸ್ (ಅವ್ಯ०) ನಿಜವಾಗಿ, ಯಥಾರ್ಥ ವಾಗಿ. तत्त्व "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

तत्त्वत्रय ತತ್ತ್ವತ್ರಯ (ನ०) ಚಿತ್ ಅಚಿತ್ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ಎಂಬ ಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳು.

तत्त्वदृश् ತತ್ತ್ವದೃಶ್ (ವಿ०) 1. ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯು ವವನು. 2. ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವುಳ್ಳವನು.

तत्त्वमुक्ताकलाप ತತ್ತ್ವಮುಕ್ತಾಕಲಾಪ (ಪುಂ०) ಶ್ರೀನಿಗಮಾನ್ತ ಮಹಾದೇಶಿಕರವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ವೇದಾನ್ತ ಗ್ರಂಥ.

तत्त्वविद् ತತ್ತ್ವವಿದ್ (ಪುಂ०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. तत्त्वमात्मनो वेत्ति–विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "वेत्ति यः स्वात्मनस्तत्त्वं तत्त्ववित् स च कथ्यते" इति निरुक्तिः। "स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम"। "तत्त्वं तत्त्वविदेकात्मा जन्ममृत्युजरातिगः" वि० स०। (वि०) 2. ವಸ್ತುವಿನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः" गीता ३-२८। 3. ಸ್ವಭಾವ ವನ್ನು ಅರಿತವನು. 4. ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು.

तत्त्वशुद्धि ತತ್ತ್ವಶುದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ತತ್ತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಥಾ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು.

तत्पत्री **ತತ್ಪತ್ರೀ** (स्त्री०) ಹಿಂಗಿನ ಮರದ ಎಲೆ. "तत्पत्री कारवी पृश्नी" अम०।

तत्पर **ತತ್ಪರ** (पुं०) 1. ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಯಾಡುವ ಕಾಲದ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "अक्ष्णोर्निमेषस्य खराम (३०) भागः स तत्परः" सिद्धान्तशि०। 2. ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. तत् परमुत्तमं यस्य। "अव्याहतैः स्वैरगतैश्च तस्याः सम्राट् समाराधनतत्परोऽभूत्" रघु० २-५।

तत्परता **ತತ್ಪರತಾ** (स्त्री०) ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ. तत्परस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **-परत्वम्** **-ಪರತ್ವಮ್**.

तत्परायण **ತತ್ಪರಾಯಣ** (वि०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. तदेव परमयनं यस्य।

तत्पुरुष **ತತ್ಪುರುಷ** (पुं०) ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. अव्ययीभावः तत्पुरुषः बहुव्रीहिः ಮತ್ತು द्वन्द्वः ಎಂದು ಸಮಾಸವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವು ಉತ್ತರಪದಾರ್ಥಪ್ರಧಾನವಾದುದು. ಆದರೆ अर्धं पिप्पल्याः अर्धपिप्पली ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರಾಯಿಕ.

ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವು ಪೂರ್ವಪದದ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಏಳು ವಿಧ ಮತ್ತು ನಞ್ ತತ್ಪುರುಷವೂ ಸೇರಿ ಎಂಟು ವಿಧ:

(1) प्रथमातत्पुरुषः = महती नवमी महानवमी।
(2) द्वितीया ,, = कृष्णं श्रितः कृष्णश्रितः।
(3) तृतीया ,, = धान्येन अर्थः धान्यार्थः।
(4) चतुर्थी ,, = यूपाय दारु यूपदारु।
(5) पञ्चमी ,, = चोरात् भयम् चोरभयम्।
(6) षष्ठी ,, = राज्ञः पुरुषः राजपुरुषः।
(7) सप्तमी ,, = स्थाल्यां पक्वः स्थालीपक्वः।
(8) नञ् ,, = न अश्वः अनश्वः।

ಕರ್ಮಧಾರಯ ಮತ್ತು ದ್ವಿಗು ಸಮಾಸಗಳೂ ತತ್ಪುರುಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು. ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸವು ಎಂಟು ವಿಧ:

(1) विशेषणपूर्वपदकर्मधारयः = नीलं च तत् उत्पलं च नीलोत्पलम्।
(2) विशेष्यपूर्वपद ,, = वैयाकरणश्चासौ खसूचिश्च वैयाकरणखसूचिः।
(3) विशेषणोभयपद ,, = स्नातश्चासौ अनुलिप्तश्च स्नातानुलिप्तः।
(4) उपमानपूर्वपद ,, = घन इव श्यामः घनश्यामः।
(5) उपमानोत्तरपद ,, = पुरुषो व्याघ्र इव पुरुषव्याघ्रः।
(6) संभावनापूर्वपद ,, = विन्ध्य इति पर्वतः विन्ध्यपर्वतः।
(7) अवधारणापूर्वपद ,, = विद्यैव धनम् विद्याधनम्।
(8) मध्यमपदलोपी ,, = शाकप्रियः पार्थिवः शाकपार्थिवः। ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಪದವಾದ "प्रिय" ಪದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಿರುವುದು.

ದ್ವಿಗು ಸಮಾಸವು ಮೂರು ವಿಧ:

(1) तद्धितार्थद्विगुः = पञ्चसु कपालेषु संस्कृतः पुरोडाशः पञ्चकपालः।
(2) उत्तरपदद्विगुः = पञ्च गावो धनं यस्य पञ्चगवधनः।
(3) समाहारद्विगुः = त्रयाणां भुवनानां समाहारः त्रिभुवनम्।

ಇವಲ್ಲದೆ "कुगतिप्रादयः" (२-२-१८) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ "कु" ಎಂಬ ಅವ್ಯಯದೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಸಮಾಸ ಗತಿಸಮಾಸ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ ಮತ್ತು ಉಪಪದ ಸಮಾಸಗಳೂ ತತ್ಪುರುಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು. कुत्सितः पुरुषः

कुपुरुषः, पयोधरीभूतः, अतीन्द्रियम्, कुम्भकारः ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳು. "द्वन्द्वो द्विगुरपि चार्हं सततं मद्गृहेऽव्ययीभावः। तत्पुरुष कर्मधारय येन स्यां सदा बहुव्रीहिः" उद्भ०।

तत्पूर्व तत्पूर्व (वि०) 1. ಅದೇ ಮೊದಲಿನದಾದ, ಅದೇ ಪ್ರಥಮವಾದ. स एव पूर्वः। "प्रत्यब्रवीच्चैनमिषु-प्रयोगे तत्पूर्वभङ्गे वितथप्रयत्नः" रघु० २-४२। (अव्य०) 2. ಅದೇ ಮೊದಲಾಗಿ, ಅದೇ ಪ್ರಥಮವಾಗಿ. तदेव पूर्वं यस्मिन् कर्मणि। "सविस्मयं रूपयतो नभश्चरान् विवेश तत्पूर्वमिवेक्षणादरः" किरा० ८-२६।

तत्प्रकार तत्प्रकार (वि०) ಆ ರೀತಿಯದಾದ, ಆ ಪ್ರಕಾರವಾದ.

तत्प्रथम तत्प्रथम (वि०) 1. ಅದೇ ಮೊದಲಿನದಾದ. तदेव प्रथमम्। "करेण शम्भोर्वलयीकृताहिना सहिष्यते तत्प्रथमावलम्बनम्" कुमा० ५-६६। (अव्य०) 2. ಅದೇ ಮೊದಲಿನದಾಗಿ. तदेव प्रथमं यस्मिन् कर्मणि। "कथंचिदापः सुरसुन्दरीजनैः सभीतिभिस्तत्प्रथमं प्रपेदिरे" किरा० ८-३०।

तत्र तत्र (अव्य०) 1. ಅಲ್ಲಿ, ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ. तद् "त्रल्" (५-३-१०)। "तत्र कार्मुकभृतं महाभुजः पश्यति स्म सहसा वनेचरम्" किरा० १३-३५। 2. ಅದರಲ್ಲಿ. "तत्र नित्यविहितोपहूतिषु प्रोषितेषु पतिषु द्युयोषिताम्" माघ० १४-३०। 3. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಅವಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ. "पृथुधाम्नि तत्र परिबोधि च मा भवतीभिरन्यमुनिवद्विकृतिः" किरा० ६-४५। 4. ಅಲ್ಲಿಗೆ, ಆ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ. "तत्तत्रैव गत्वा तयोः स्वबुद्धिप्रभावेण मैत्रीभेदं करोमि" पञ्चतं० १।

तत्रतत्र तत्रतत्र (अव्य०) ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ, ಆಯಾ ಜಾಗದಲ್ಲಿ. "यत्रयत्र रघुनाथकीर्तनं तत्रतत्र कृतमस्तकाञ्जलिम्"।

तत्रत्य तत्रत्य (वि०) ಅಲ್ಲಿರುವ. तत्र भवः "त्यप्" (४-२-१०४)। "तरीषु तत्रत्यमपास्य भाण्डं सांयात्रिका-नावपतोऽभ्यनन्दत्" माघ० ३-७६।

तत्रभवत् तत्रभवत् (वि०) ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. तद् प्रथमार्थे "त्रल्" (५-३-१४)। "आदिष्टोऽस्मि तत्रभवता काश्यपेन" शाकु० ४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-भवती** -ಭವತೀ. "श्रुतं भवता? तत्रभवती, चित्रे यथा दृष्टस्तथा न दृष्टो भवानिति मन्त्रयति" माल० ४।

तत्रस्थ तत्रस्थ (वि०) ಅಲ್ಲಿರುವ, ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ. तत्र तिष्ठति – ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "तत्रस्थः स तदा गन्धं पानभक्ष्यान्नसंभवम्"।

तथा तथा (अव्य०) 1. ಆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಆ ರೀತಿಯಾಗಿ. तद् प्रकारे "थाल्" (५-३-२३)। "स्वयं च दुग्धोदसुतां सुधासखीं तथा स रेमे सदृशीमवाप्य ताम्" याद० १४-७१। 2. ಸತ್ಯ, ನಿಜ. "यदात्थ राजन्यकुमार तत्तथा यशस्तु रक्ष्यं परतो यशोधनैः" रघु० ३-४८। 3. ಅಂತೆಯೇ, ಹಾಗೆಯೇ. (ಇಲ್ಲಿ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.) "श्रुतस्य यायादयमन्तमर्भकस्तथा परेषां युधि चेति पार्थिवः" रघु० ३-२१। 4. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. "तथेति शेषामिव भर्तुराज्ञामादाय मूर्ध्ना मदनः प्रतस्थे" कुमा० ३-२२। 5. ಪ್ರತಿವಚನ, ಕೇಳಿಕೆಗೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವುದು. 6. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಾಮ್ಯ. "यथा नदीनदाः सर्वे सागरे यान्ति संस्थितिम्। तथैवाश्रमिणः सर्वे गृहस्थे यान्ति संस्थितिम्" मनु० ६-९०। "तथा समुच्चये साम्ये परमार्थाभ्यनुज्ञयोः" वैज०। "तथाभ्युपगमे पृष्टप्रतिवाक्ये समुच्चये। सदृशं निश्चयेऽपि स्यात्" मेदि०।

तथाकारम् तथाकारम् (अव्य०) ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿ, ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡಿ. तथा – ड कृञ् (करणे) "णमुल्" (३-४-२८)। "तथाकारमहं भोक्ष्ये" सि० कौ०। ಇದು ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಹೇಳುವ ಪ್ರತಿವಚನ.

तथागत तथागत (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. तथा सत्यं गतं ज्ञानं यस्य। "काले मितं तथ्यमुदर्कपथ्यं तथागतस्येव जनः सचेताः" माघ० २०-८१। (वि०) 2. ಆ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ, ಆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ. "नलं दृष्ट्वा तथागतम्" भा० वन०। "तथागतायां परिहासपूर्वं सख्यां सखी वेत्रभृदाबभाषे" रघु० ६-८२।

तथाच तथाच (अव्य०) ಹಾಗೆಯೇ, ಆದರಂತೆಯೇ. "निरिन्द्रिया ह्यमन्त्राश्च स्त्रियोऽनृतमिति स्थितिः। तथा च श्रुतयो बह्व्यो निगीता निगमेष्वपि" मनु० ९-१९। ಇಲ್ಲಿ तथा च ಎಂದು ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದುದನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸುವುದು.

तथात्व तथात्व (न०) ಹಾಗಾಗಿರುವುದು, ಹಾಗೆ ಇರುವುದು. तथा भावे "त्वः" (५-१-११९)। "शरीरस्य न चैतन्यं मृतेषु व्यभिचारतः। तथात्वं चेदिन्द्रियाणामुपघाते कथं स्मृतिः" भाषाप० ४८।

तथापि ತಥಾಪಿ (अव्य०) ಹಾಗಾದರೂ, ಆ ರೀತಿಯಾದರೂ. तथा च अपि च। "तथापि यन्मय्यपि ते गुरुरित्यस्ति गौरवम्। तत्प्रयोजककर्तृत्वमुपैति मम जल्पतः" माघ० २-७१।

तथाभूत ತಥಾಭೂತ (वि०) ಆ ರೀತಿಯಾದ, ಆ ಪ್ರಕಾರವಾದ. तथा+भू (सत्तायाम्) कर्त० "क्तः"(३-४-७२)। "तथाभूतां दृष्ट्वा नृपसदसि पाञ्चालतनयां वने व्याधैः सार्धं सुचिरमुषितं वल्कलधरैः" वेणी० १-११।

तथाविध ತಥಾವಿಧ (वि०) ಆ ತೆರನಾದ, ಆ ವಿಧವಾದ. तथा विधा यस्य। "प्रविश्य हि घ्नन्ति शठास्तथाविधानसंवृताङ्गान्निशिता इवेषवः" किरा० १-३०।

तथाहि ತಥಾಹಿ (अव्य०) 1. ಹಾಗೆಯೇ ಸರಿ, ಆದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಸರಿ. 2. ನಿದರ್ಶನ. 3. ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದ ಸಮರ್ಥನೆ. तथा च हि च। "तं वेधा विदधे नूनं महाभूतसमाधिना। तथा हि सर्वे तस्यासन् परार्थैकफला गुणाः" रघु० १-३०।

तथैव ತಥೈವ (अव्य०) ಹಾಗೆಯೇ, ಅದರಂತೆಯೇ. "यथा नदीनदाः सर्वे सागरे यान्ति संस्थितिम्। तथैवाश्रमिणः सर्वे गृहस्थे यान्ति संस्थितिम्" मनु० ६-९०।

तथ्य ತಥ್ಯ (न०) 1. ಸತ್ಯ, ನಿಜ. तथा सत्ये साधु "यत्" (४-४-९८)। "अनन्यभाजं पतिमाप्नुहीति सा तथ्यमेवाभिहिता भवेन" कुमा० ३-६३। (वि०) 2. ನಿಜವಾದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ. "तथ्यामुतथ्यानुजवज्जगादाग्रे गदाग्रजम्" माघ० २-६९। (अव्य०) 3. ಸತ್ಯವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿ. "अनन्यभाजं पतिमाप्नुहीति सा तथ्यमेवाभिहिता भवेन" कुमा० ३-६३।

तद् ತದ್ (त्रि०) 1. ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಅವನು, ಅವಳು, ಅದು. तनु (विस्तारे) "अदिः" (उ० १-१२९)। "इदमस्तु संनिकृष्टं समीपतरवर्तिचैतदो रूपम्। अदस्तु विप्रकृष्टं तदिति परोक्षे विजानीयात्"। ಇದೊಂದು ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದ. ಆದುದರಿಂದ ಲಿಂಗತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. (पुं०) सः तौ ते। तं तौ तान्। "स सञ्चरिष्णुर्भुवनान्तरेषु यां यदृच्छयाशिश्रयदाश्रयः श्रियः" माघ० १-४६। (स्त्री०) सा ते ताः। तां ते ताः। "सा रामणीयकनिधेरधिदेवता वा सौन्दर्यसारसमुदायनिकेतनं वा" मालती० १-२४। (न०) तत् ते तानि। 2. ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ. "सोऽहमाजन्मशुद्धाना-माफलोदयकर्मणाम्" रघु० १-५। "तौ गुरुर्गुरुपत्नी च प्रीत्या प्रतिननन्दतुः" रघु० १-५७। "ते चाकाशमसिश्याममुत्पत्य परमर्षयः" कुमा० ६-३६। "सा राजहंसैरिव संनताङ्गी गतेषु लीलाञ्चितविक्रमेषु" कुमा० १-३४। "तदलक्ष्यरत्नमयकुड्यमादरात् अभिघातरीत इत इत्यथो नृपे" माघ० १३-६२। 3. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ. ಇದು ಹಿಂದೆ ಅನುಭವಿಸಿದ ವಿಷಯದ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಶೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ಮರಣೆ. "अथ स ललितयोषिद्भ्रूलताचारुशृङ्गं रतिवलयपदाङ्के चापमासज्य कण्ठे" कुमा० २-६४। "सा रम्या नगरी महान् स नृपतिः सामन्तचक्रं च तत्पार्श्वे तस्य च सा विदग्धपरिषत्ताश्चन्द्रबिम्बाननाः" भर्तृ० ३-४१। 4. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ. "कला च सा कान्तिमती कलावतः त्वमस्य लोकस्य च नेत्रकौमुदी" कुमा० ५-७१। (न०) 5. ಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. "ओं तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः" गीता १७-२३। 6. ಈ ಶಬ್ದವು "यद्" ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವುದು. "यां यां प्रियः प्रैक्षत कातराक्षी सा सा ह्रिया नम्रमुखी बभूव" माघ० ३-१६। (अव्य०) 7. ಹೇತು, ಕಾರಣ, ಆದುದರಿಂದ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ. "तदयं समुपैति भूपतिः पयसां पूर इवानिवारितः" माघ० १६-५३। 8. ಆಗ. "अथ तत्र समर्थतैव तन्त्रं तदसौ वीरवरेण्य एकलव्यः" याद० १५-४८। "ज्यायसी चेत् कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन। तत् किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव" गीता ३-१। 9. ಆದರೆ, ಆ ರೀತಿಯಾದರೆ, ಹಾಗಾದರೆ. "यदि प्रसादीकुरुते सुधांशोरेषा सहस्रांशमपि स्मितस्य। तत्कौमुदीनां कुरुते तमेव निमिच्छच देवः सफलं स जन्म" नैष० ७-४३।

तदनन्तर ತದನಂತರ (वि०) 1. ಆದಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ, ಆದಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದ. (अव्य०) 2. ಆಮೇಲೆ, ಆದಾದಮೇಲೆ.

तदनु ತದನು (अव्य०) ಅನಂತರ, ಆಮೇಲೆ, ಆದಾದಮೇಲೆ. "गन्धोदग्रं तदनु ववृषुः पुष्पमाश्चर्यमेघाः" रघु० १६-८७।

तदन्य ತದನ್ಯ (वि०) ಅವನಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ. तस्मादन्यः।

तदर्थ ತದರ್ಥ (पुं०) 1. ಅದರ ಅರ್ಥ. तस्य अर्थः। 2. ಅದರ ಪ್ರಯೋಜನ. (वि०) 3. ಅದೇ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. 4. ಅದೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ.

5. ಅದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. सः अर्थः यस्य । (अव्य०) 6. ಅದಕ್ಕಾಗಿ, ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ.

तदर्थीय ತದರ್ಥೀಯ (वि०) ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ, ಅದೇ ಉದ್ದೇಶ್ಯದಿಂದ ಮಾಡುವ. "यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते । कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते" गीता १७-२७।

तदधिक ತದಧಿಕ(वि०)ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧದಷ್ಟು. "तदधिकं पादिकं वा ग्रहणान्तिकमेव वा" मनु० ३-१।

तदर्पण ತದರ್ಪಣ (न०) ತನ್ನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವುದು. तस्य स्वस्मिन् निक्षिप्तस्य अर्पणम् ।

तदवधि ತದವಧಿ (अव्य०) ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ, ಆ ಕಾಲದವರೆಗೆ.

तदवधिक ತದವಧಿಕ (वि०) ಅದೇ ಗಡುವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಅದೇ ಪಾಯಿದೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ. सः अवधिः यस्य "कप्" (५-४-१५४) ।

तदवस्थ ತದವಸ್ಥ(वि०)ಅದೇ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಪೂರ್ವದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ, ಹಿಂದಿನ ನೆಲೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವ. सा पूर्वा अवस्था यस्य । "वनवासी गतो हृतवहः तदवस्थमेतदन्तःपुरं कथमवन्तिनृपात्मजेयम्" रत्ना० ४-११।

तदा ತದಾ (अव्य०) ಆಗ, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. तस्मिन् काले — तद् "दा" (५-३-१५) । "जिगाय जम्बूजनितश्रियः श्रियं सुमेरुशृङ्गस्य तदा तदासनम्" माघ० १-११।

तदात्व ತದಾತ್ವ (न०) ಆಗಿನ ಕಾಲ, ತತ್ಕಾಲ, ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲ. तदा इत्यस्य भावः "त्वः" (५-१-११९) । "तदात्वे नूतनं सर्वमायत्यां तु पुरातनम्" ।

तदानीम् ತದಾನೀಮ್ (अव्य०) ಆಗ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. तद् "दानीम्" (५-३-१९) । "अतिराघवरावणं तदानीमभवद्वैरथमाकुलेन्दुसूर्यम्" याद० १५-१२१।

तदानीन्तन ತದಾನೀಂತನ (वि०) ಆಗಿನ ಕಾಲದ, ಆ ಸಮಯದ. तदानीं भवः "ट्युल्" तुट् च (४-३-२३) । "कार्यवशादायोध्यकस्तदानीन्तनश्च संवृत्तः" उ० रा० १।

तदाप्रभृति ತದಾಪ್ರಭೃತಿ (अव्य०) ಅದು ಮೊದಲುಗೊಂಡು, ಆ ಕಾಲದಿಂದ. तदा ततः प्रभृति आरभ्य । "तदाप्रभृत्युन्मदना पितुर्गृहे ललाटिकाचन्दनधूसरालका" कुमा० ५-५५।

तदीय ತದೀಯ (वि०) ಅವನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಅವಳ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಅದರ ಸಂಬಂಧವಾದ. तस्य तस्या वा इदम् "छः" (४-२-११४) । "तदीयमातङ्गघटा-विघट्टनैः कटस्थलप्रोषितदानवारिभिः" माघ० १-६४।

तद्गत ತದ್ಗತ (वि०) 1. ಅವನಲ್ಲಿರುವ, ಅವಳಲ್ಲಿರುವ, ಅದರಲ್ಲಿರುವ. तत्र गतः । 2. ಅವನಲ್ಲಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ.

तद्गुण ತದ್ಗುಣ (पुं०) 1. ಅವನ ಅವಳ ಅಥವಾ ಅದರ ಗುಣ. तस्य तस्या वा गुणः । 2. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ತನ್ನ ಗುಣವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದರ ಗುಣವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು **ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರ.** "तद्गुणः स्वगुणत्यागादन्यदीयगुणग्रहः" चन्द्रा० । **उदा:** "पद्मरागायते नासामौक्तिकं तेऽधरत्विषा" । ಇಲ್ಲಿ, ನಾಸಾಮೌಕ್ತಿಕ (ಬುಲಾಕಿನ ಮುತ್ತು) ದಲ್ಲಿ ಅಧರದ ಕೆಂಪು ಕಾಂತಿಯು ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿರುವಕಾರಣ ಮೌಕ್ತಿಕದ (ಸ್ವ)ಗುಣವಾದ ಧಾವಲ್ಯವು ಹೋಗಿ ಅದು ಅಧರದ ಆರುಣ್ಯ (ಗುಣ)ವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರ. (वि०) 3. ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ. तस्य गुण इव गुणो यस्य ।

तद्गुणसंविज्ञान ತದ್ಗುಣಸಂವಿಜ್ಞಾನ(पुं०)ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದ ಒಂದು ಭೇದ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗುಣೀಭೂತವಾದ ವಿಶೇಷಣವು ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವಂತೆ ಬೋಧಿಸುವುದು. "तत्र बहुव्रीहौ गुणस्य गुणीभूतस्य विशेषणस्य विशेष्यपारतन्त्र्येण संविज्ञानं यत्र । "लम्बकर्णमानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗುಣೀಭೂತವಾದ ಕರ್ಣಕ್ಕೂ ಆನಯನದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ್ಯ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯಬೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ತದ್ಗುಣಸಂವಿಜ್ಞಾನಬಹುವ್ರೀಹಿಯಾಯಿತು.

तद्दिन ತದ್ದಿನ (न०)1. ಆ ದಿವಸ. तत् दिनम् । (अव्य०) **-नम् -नमम्.** 2. ಪ್ರತಿದಿನವೂ. ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ. 3. ದಿನದ ಮಧ್ಯ. "तद्दिनं दिनमध्ये स्यात् तथैव प्रतिवासरे" मेदि० ।

तद्धन ತದ್ಧನ (न०) 1. ಆ ಧನ, ಆ ಹಣ. (वि०) 2. ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ. तदेव धनं यस्य ।

तद्धर्मन् ತದ್ಧರ್ಮನ್ (वि०) ಅದೇ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ, ಅಂತಹ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. सः धर्मः यस्य "अनिच्" (५-४-१२४) ।

तद्धित ತದ್ಧಿತ (न०)1. ಅವನಿಗೆ ಹಿತ, ಅವನಿಗೆ ಕಲ್ಯಾಣ. तस्मै हितम् । "स्वधिष्ण्यमास्थाय विमृश्य तद्धितं तपस्युपादिष्ट इवादधे मनः" भाग० २-९-७। (पुं०)

2. व्याकरणदल्लि हेळिरुव तद्धितप्रत्ययु. "तद्धिताः" (४-१-७६) सूत्रद अधिकारदल्लि "यूनस्तिः" (४-१-७७) सूत्र मोदलुगोंडु ऐदनेय अध्यायद समाप्तिवरेगू विहितवाद प्रत्ययगळु. तिः, अण्, ण्यः, अञ्, नञ्, स्नञ्, इञ्, फक्, फिञ्, अकञ्, ञ्फञ्, यञ्, ठक्, ठन्, कः, कन्, यत्, यः, छः, खः, खञ्, ञ्यङ्, ढकञ्, ढक्, घः, त्यक्, वुञ्, छण्, ढिनुक्, ईकक्, इतच्, ष्ठन्, ष्ठल्, ष्कन् इत्यादि प्रत्ययगळु "तद्धित" संज्ञेयुळ्ळवु. युवन् "तिः" = युवतिः। उत्स "अण्" = औत्सः। सिन्धु "अण्" = सैन्धवः। दिति "ण्यः" = दैत्यः। इक्ष्वाकु "अञ्" = ऐक्ष्वाकः। स्त्री "नञ्" = स्त्रैणः। पुंस् "स्नञ्" = पौंस्नः। दक्ष "इञ्" = दाक्षिः। नड "फक्" = नाडायनः। कोसल "फिञ्" = कौसल्यायनिः। गर्ग "यञ्" = गार्ग्यः। वर्षा "ठक्" = वार्षिकम्। देवागार "ठन्" = देवागारिकः। दन्त "यत्" = दन्त्यम्। सभा "यः" = सभ्यः। सोदर "यः" = सोदर्यः। सर्वधुरा "खः" = सर्वधुरीणः। माणव "खञ्" = माणवीनम्। किरातार्जुन "छः" = किरातार्जुनीयम्। कुल "ढकञ्" = कौलेयकः। इत्यादि प्रत्ययगळु सेरिदरे प्रातिपदिक संज्ञेयन्नु (नाम संज्ञेयन्नु) हॊंदि सु औ जस् इत्यादि प्रत्ययगळु बरुवुवु. "कृत्तद्धित-समासाश्च" (१-२-४६)। "उणाद्यन्तं कृदन्तं च तद्धितान्तं समासजम्। नामसंज्ञा भवेत्तेषां स्वाद्युत्पत्तिः ततः परम्"। (वि०) 3. अवनिगे हितवाद.

तद्वल तद्बल (पुं०) ऒंदु बाण. तस्मिन् बलं यस्मात्।

तद्भव तद्भव (वि०) 1. अदरल्लि हुट्टिद, अदरल्लि उंटाद. तत्र भवः। 2. अदरिंद उंटाद. तस्माद्भवः।

तद्भाव तद्भाव (पुं०) 1. अदर असाधारण धर्म. तस्य भावः। घटदल्लि असाधारण धर्म घटत्व. मनुष्यत्ववु मनुष्यनल्लिरुव असाधारण धर्म. 2. अवन अथवा अदर विषयवाद चिंतने. तस्मिन् भावः "सदा तद्भावभावितः" गीता ८-६।

तद्राज तद्राज (पुं०) 1. अवन दॊरे. तस्य राजा "टच्" (५-४-९१)। 2. तद्राज ऎंब अर्थदल्लि विहितवाद तद्धित प्रत्ययः. "जनपदशब्दात्...." (४-१-१६६) सूत्रदिंद प्रारंभिसि विहितवाद "अञ्" मोदलाद प्रत्ययगळिगे "ते तद्राजाः" (४-१-१७२) सूत्रदिंद तद्राज संज्ञेयु विहित आगिदे.

तद्रूप तद्रूप (न०) 1. अदर रूप, अदर स्वरूप. तस्य रूपम्। (वि०) 2. अदर रूपवुळ्ळ, अदर प्रकारवुळ्ळ. तस्य रूपं यस्य।

तनु – विस्तारे (तना० उभ० सक० से०)। तनोति ते तनुतः तन्वन्ति। तनुते तन्वाते तन्वते। ततान तेनतुः तेनुः। तेने तेनाते तेनिरे। तनिता। तनिष्यति, –ते। तनोतु, तनुतात् तनुताम् तन्वन्तु। तनुताम् तन्वाताम् तन्वताम्। अतनोत्, अतनुत। तनुयात्, तन्वीत। तन्यात्, तनिषीष्ट। अतानीत्, अतनीत्; अतत, अतनिष्ट। अतनिष्यत्, –त। 1. विस्तरिसु. "तनोति शुभ्रं गुणसंपदा यशः" किरा० १-८। 2. हॆच्चिसु. "पितुर्मुदं तेन ततान सोऽर्भकः" रघु० ३-२५। 3. मूडु. "तनोषि हारं कियदस्तुणः स्रवैः" नैष० ९-१०५। 4. बिडिसु, (संतान) वृद्धि गॊळिसु. "धर्मार्थमुत्तमश्लोकं तन्तुं तन्वन् पितॄन् यजेत्" भाग० २-३-८।

कर्मणि:—तायते, तन्यते। तायताम्, तन्यताम्। अतायत, अतन्यत। तायेत, तन्येत। ऊळिदुवु आत्मनेपदद रूपगळंते आगुवुवु.

कृत्सु:—तनितव्यम्। तननीयम्। तान्यम्। ततः। ततवान्। तन्वन्, तन्वती। तन्वानः। तनितुम्। ततम्। तननम्। तनित्वा, तत्वा। वितत्य।

ई धातुविगे उपसर्गगळ योगदिंद उंटागुव अर्थभेदगळु:

(1) **वि + अति + तनु** = व्यतितनोति। परस्पर विस्तारगॊळ्ळु, अन्योन्य कार्यबदलावणॆयिंद दॊड्डवनागु. "वियति व्यत्यतन्वाताम् मूर्ती हरि-पयोनिधी" भट्टि० ७-३।

(2) **अनु+तनु** = अनुतनोति। 1. यावागलू वृद्धिहॊंदिसु. 2. अनंतर विस्तारमाडु, अनंतर बॆळसु. "परिपाल्यानुतनुयादेष धर्मः सनातनः" भा० शान्ति० १३३-२।

(3) **आ+तनु**=आतनोति। आतनुते। आतन्वानः। बहळ दीर्घवागि माडु, बहळ विस्तारवागि माडु. "आतन्वानं भुजगशयने कामपि क्षौमगौरे निद्रामुद्रां निखिलजगतीरक्षणे जागरूकाम्" चं० रा०।

(4) **उद्+तनु** = उत्तानः। ಎತ್ತರವಾಗು, ಉಬ್ಬಿರು. "पत्रावलीप्रसाधनोत्तानवक्षःस्थल०" मालती० ७।

(5) **प्र+तनु** = प्रतायते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದು. "तदूरीकृत्य कृतिभिर्वाचस्पत्यं प्रतायते" माघ० २-३०।

(6) **सम्+तनु** = सन्तनोति। सन्ततः। सन्तानः। सन्ततिः। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದು, ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತಾರವಾಗು, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಬೆಳೆ. "सन्तता शुशुभे भूमिः" रामा०।

तद्वत् **ತದ್ವತ್** (अव्य०) 1. ಅವನಂತೆ, ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ. तेन तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)। ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವಿದ್ದರೆ ಈ "वति" ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದು. "तेन तुल्यं क्रिया चेद्वतिः" ಎಂಬಲ್ಲಿ तुल्य ಪದವು क्रिया ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು. ब्राह्मणेन तुल्यं ब्राह्मणवत् अधीते। ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಅಧ್ಯಯನ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. 2. ಅಲ್ಲಿಯಂತೆ. तत्रेव—तद् "वतिः" (५-१-११६)। मधुरायामिव मधुरावत्। 3. ಅವನಂತೆ. तस्येव—तद् "वतिः" (५-१-११६)। चैत्रस्येव चैत्रवत्। ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಿ ಮತ್ತು ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ "वति" ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (वि०) 4. ಅದರೊಡನೆ ಕೂಡಿದ, ಅದರ ಸಹಿತವಾದ. तदस्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)।

तद्विध **ತದ್ವಿಧ** (वि०) 1. ಆ ರೀತಿಯಾದ, ಆ ಪ್ರಕಾರವಾದ. सा विधा प्रकारो यस्य। "धर्मार्थौ यत्र न स्यातां शुश्रूषा वापि तद्विधा" मनु० २-११२। 2. ಅದರಂತಿರುವ, ಅವನಂತಿರುವ, ಅವಳಂತಿರುವ. तस्य तस्या वा विधेव विधा यस्य। "भक्तयोपपन्नेषु हि तद्विधानां प्रसादचिह्नानि पुरःफलानि" रघु० २-२२।

तद्विषय **ತದ್ವಿಷಯ** (वि०) ಅದಕ್ಕೇ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯವುಳ್ಳ. तैः विषयः अविनाभावः यस्य। षिञ् (बन्धने) "अच्" (३-३-५६)। विशिष्य बन्धः अविनाभाव इत्यर्थः। "छन्दोब्राह्मणानि च तद्विषयाणि" पा० सू० ४-२-६६।

तनय **ತನಯ** (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. तनोति विस्तारयति कुलम्—तनु (विस्तारे) "कयन्" (उ० ४-९९)। "भूत्वा चिराय चतुरन्तमहीसपत्नी दौष्यन्तिमप्रतिरथं तनयं निवेश्य" शाकु० ४-१९। 2. ಲಗ್ನದಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ. (स्त्री०) **-या -या**. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು. "रघवाय तनयामयोनिसां रूपिणीं श्रियमिव न्यवेदयत्" रघु० ११-४७।

तनिका **ತನಿಕಾ** (स्त्री०) ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. तन्यते बध्यतेऽनया "इन्" (उ० ४-११७)। संज्ञायां "कन्"। "मुक्तास्तृणानि परितः कटकं चरन्तः त्रुट्यद्वितानतनिका व्यतिषङ्गभाजः" माघ० ५-६१।

तनिमन् **ತನಿಮನ್** (पुं०) ಕಾರ್ಶ್ಯ, ಕೃಶತೆ. तनोर्भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "तनिम्ना शोभन्ते गलितविभवाश्चार्थिषु नृपाः" कुव०।

तनिष्ठ **ತನಿಷ್ಠ** (वि०) ಬಹುಮಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೆಳುವಾದ ಒಬ್ಬನು. अयमेषामतिशयेन तनुः "इष्ठन्" (५-३-५५)।

तनीयस् **ತನೀಯಸ್** (वि०) ಎರಡರಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಒಂದು, ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ತೆಳುವಾದ ಒಬ್ಬ. अयमनयोरतिशयेन तनुः "ईयसुन्" (५-३-५७)। "नासाविरोकपवनोल्लसितं तनीयो रोमाञ्चतामिव जगाम रजः पृथिव्याः" माघ० ५-५४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यसी** -ಯಸೀ.

तनु **ತನು** (स्त्री०) 1. ಶರೀರ, ದೇಹ, ಮೈ. तनोति—तनु (विस्तारे) "उः" (उ० १-७)। "तनौ ममुस्तत्र न कैटभद्विषस्तपोधनाभ्यागमसंभवा मुदः" माघ० १-२३। 2. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. (वि०) 3. ಅಲ್ಪವಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. 4. ವಿರಳವಾದ. 5. ಕೃಶವಾದ, ತೆಳ್ಳಗಿರುವ. "तनुः काये त्वचि स्त्री स्यात् त्रिष्वल्पे विरले कृशे" मेदि०। "तनुरभिलषितं कलमच्छलेन व्यवृणुत वेल्लितबाहुवल्लरीका" माघ० ७-७२। "तनुलोमकेशदशनां मृद्वङ्गीमुद्वहेत्कन्याम्" मनु० ३-१०। स्त्रियाम् वा "ङीप्" (४-१-४४)। **तन्वी** **ತನ್ವೀ**, **तनुः** **ತನುಃ**.

तनुकूबर **ತನುಕೂಬರ** (न०) ಗಾಡಿಯ ಮೂಕಿಯ ಕಂಬ.

तनुक्षीर **ತನುಕ್ಷೀರ** (पुं०) ಅಮಟೆಮರ. तनु अल्पं क्षीरमस्य।

तनुच्छद **ತನುಚ್ಛದ** (पुं०) ಕವಚ, ಅಂಗಿ. तनुः छाद्यतेऽनेन—छद (अपवारणे) "घः" (३-३-११८)। "ग्रथितमौलिरसौ वनमालया तरुपलाशसवर्णतनुच्छदः" रघु० ९-५१।

तनुच्छाया **ತನುಚ್ಛಾಯಾ** (स्त्री०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ನೆರಳು. तन्वी छाया। 2. ದೇಹಕಾಂತಿ. तनोः छाया। (पुं०)

–छाय–ಛಾಯ. 3. ಭಾರವಿಗಿ ಗಿಡ. (वि०) 4. ಸ್ವಲ್ಪ ನೆರಳುಳ್ಳ. 5. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ. तन्वी अल्पा छाया यस्य।

तनुज ತನುಜ (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. तनोर्जायते–जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)। "एवं स्वतनुज आत्मन्यनुरागावेशितचित्त:" भाग० ५-१-६। 2. ಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ. (वि०) 3. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. तनौ जायते – जनी "ड:" (३-२-९७)। (स्त्री०) –जा –जा. 4. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು.

तनुजन्मन् ತನುಜನ್ಮನ್ (पुं०) ಪುತ್ರ, ಮಗ. तनोर्जन्म यस्य।

तनुतर ತನುತರ (वि०) "तनीयस्" ಪದದ ಅರ್ಥ. अनयोरतिशयेनायं तनु: "तरप्" (५-३-५७)। "तनुतर-विशिखविताडनविघटितविशरारुशरारु०" रघु० ग०।

तनुता ತನುತಾ (स्त्री०) ತೆಳ್ಳಗಿರುವಿಕೆ, ಕೃಶವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುವಿಕೆ. तनोर्भाव: "तल्" (५-१-११९)। "त्व:"। –त्वम् –ತ್ವಮ್.

तनुत्यज् ತನುತ್ಯಜ್ (वि०) ಶರೀರತ್ಯಾಗಮಾಡುವ, ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವ. तनुं त्यजति – त्यज (हानौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "वार्धके मुनिवृत्तीनां योगेनान्ते तनुत्यजाम्" रघु० १-८।

तनुत्र ತನುತ್ರ (न०) ಕವಚ, ಅಂಗಿ. तनुं त्रायते – त्रैङ् (पालने) "क:" (३-२-३)।

तनुत्रवत् ತನುತ್ರವತ್ (वि०) ಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. तनुत्रमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

तनुत्राण ತನುತ್ರಾಣ (न०) ಕವಚ, ಅಂಗಿ. तनु: त्रायतेऽनेन –त्रैङ् (पालने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

तनुत्रिन् ತನುತ್ರಿನ್ (वि०) ಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. तनुत्रमस्यास्ति – तनुत्र "इनि:" (५-१-११५)। "अक्षितारासु विव्याध द्विषत: स तनुत्रिण:" माघ० १९-९९।

तनुत्वच् ತನುತ್ವಚ್ (स्त्री०) 1. ಕಿರುನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. तनु: सूक्ष्मा त्वक् यस्या:। (वि०) 2. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತೊಗಟೆಯುಳ್ಳ. 3. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚರ್ಮವುಳ್ಳ. तनु: त्वक् यस्य।

तनुदान ತನುದಾನ (न०) ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವುದು, ಶರೀರವನ್ನು ಒಬ್ಬನ ಅಧೀನವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. तनो-र्दानम् अर्पणम्।

तनुभव ತನುಭವ (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. तनोर्भवति–भू (सत्तायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "कार्तिकेऽश्वयुजि वा यदि मासे दृश्यते तनुभव: शिशिरांशो:" बृहत्सं० ७-१८। (वि०) 2. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०) –भवा –ಭವಾ. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು.

तनुभस्त्रा ತನುಭಸ್ತ್ರಾ (स्त्री०) ನಾಳಿಕೆ, ಮೂಗು. तनो: भस्त्रेव।

तनुभृत् ತನುಭೃತ್ (पुं०) 1. ಪ್ರಾಣಿ, ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಜೀವ. (वि०) 2. ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. तनुं बिभर्ति–डु भृञ् (धारणपोषणयो:) "विवप्" (३-२-७६)। "छाया फलं तनुभृतां शुभमादधाति" बृहत्सं० ६८-९१।

तनुमध्या ತನುಮಧ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಕೃಶವಾದ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ (ಸೊಂಟ) ವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. तनु: सूक्ष्मं मध्यं यस्या:। 2. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಆರನೆಯ (गायत्र्या) ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ त गण ಮತ್ತು य ಗಣಗಳಿರಬೇಕು. "त्यौ स्त: तनुमध्या" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

त य
ऽऽ। ।ऽऽ

तनुरस ತನುರಸ (पुं०) ಸ್ವೇದ, ಬೆವರು. तनो: रस इव। "स्वेद: सिप्रस्तनुरस:" हारा०।

तनु(नू)रुह् ತನು(ನೂ)ರುಹ್ (न०) ಮೈಕೂದಲು, ರೋಮ. तनौ रोहति–रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-७६)।

तनु(नू)रुह ತನು(ನೂ)ರುಹ (न०) 1. ರೋಮ, ಮೈಕೂದಲು. तनौ रोहति – रुह (बीजजन्मादौ) "क:" (३-१-१३५)। "यद्बहुर्बहिरवाप्य विकासं ध्यानशे तनुरुहाण्यपि हर्ष:" माघ० १०-५०। 2. ಗರಿ, ರೆಕ್ಕೆ. "तनुरुहाणि पुरो विजितध्वनेर्धवलपक्षविहङ्गम-कूजितै:" माघ० ६-४५।

तनुवात ತನುವಾತ (पुं०) ಒಂದು ನರಕ.

तनुवार ತನುವಾರ (पुं०) ಕವಚ, ಅಂಗಿ. तनुं शरीरं वृणोति – वृञ् (वरणे) "अण्" (३-२-१)।

तनुस् ತನುಸ್ (न०) 1. ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವುದು, ಹರಡುವುದು. 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. तनु (विस्तारे) "उसि:" (उ० २-११७)। "तनुषी तनुविस्तृती" वैज०।

तनुह्रद ತನುಹ್ರದ (पुं०) ಗುದ, ಅಪಾನದ್ವಾರ, ಮಲದ್ವಾರ. "पायुस्तनुह्रदो मार्गः"।

तनू ತನೂ (स्त्री०) 1. ಶರೀರ, ದೇಹ. तनोति कर्म—तनु (विस्तारे) "ऊङ्" (वा० ४-१-६६)। "आननैर्विचकसे हृषिताभिर्वल्लभानभि तनूभिरभावि" माघ० १०-३६। 2. ಆಕಳು, ಹಸು. 3. ಬ್ರಹ್ಮ. तनोति विस्तारयति सृष्टिम्।

तनूकरण ತನೂಕರಣ (न०) ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಶಿಲುವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

तनूकृत ತನೂಕೃತ (वि०) ಕೃಶವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಶಿಲುವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

तनूज ತನೂಜ (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. तनोर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "अभूदभूमिः प्रतिपक्षजन्मनां भियां ततूजस्तपनद्युतिर्दितेः" माघ० १-४२। (स्त्री०) **–जा –ಜಾ**. ಮಗಳು. "आराधयामास सखीसमेतां समादिदेश प्रयतां तनूजाम्" कुमा० १-५८। ಎವಂ **तनूजातः ತನೂಜಾತಃ, तनूजन्मन् ತನೂಜನ್ಮನ್**. ಇತ್ಯಾದಿ. (वि०) 2. ಶರೀರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. 3. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

तनून ತನೂನ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. तन्वा शरीरेण ऊनः। (वि०) 2. ಕೃಶನಾಗಿರುವ, ಇಳಿದುಹೋದ ಮೈಯುಳ್ಳ.

तनूनप ತನೂನಪ (न०) ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. ಕೃಶನಾಗಿರುವವನಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

तनूनपात् ತನೂನಪಾತ್ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. तनूं न पातयति जाठररूपेण शरीरं धारयति – पत्लृ (गतौ) + णिच् "शतृ" निपा० (६-३-७५)। तन्वा ऊनं कृशं पाति। तनूनपं घृतादि अत्ति—अद (भक्षणे) "विट्" (३-२-६८)। इति वा। "बभार बाष्पैर्द्विगुणीकृतं तनुस्तनूनपाद्भूमवितानमाधिजैः" माघ० १-६२। 2. ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪೌತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಮೊಮ್ಮಗ. तनोति विस्तारयति सृष्टिम् इति तनूः ब्रह्मा, तस्य नपात् पौत्रः। 3. ಗೋಘೃತ, ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ. तनोति विस्तारयति भोगान् इति तनूः गौः, तस्याः नपात् पौत्रम् घृतम्। ಹಸುವಿನಿಂದ ಹಾಲೂ ಹಾಲಿನಿಂದ ತುಪ್ಪವೂ ಆಗುವುದರಿಂದ ತುಪ್ಪವು ಹಸುವಿಗೆ ಪೌತ್ರವಾಯಿತು.

तनूरुह ತನೂರುಹ (न०) 1. ರೋಮ, ಮೈಕೂದಲು. तनौ रोहति–रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। "रुचिरचित्रतनूरुहशालिभिर्विचलितः परितः प्रियकव्रजैः" माघ० ४-३२। 2. ರೆಕ್ಕೆ, ಗರಿ. "तनूरुहन्तु लोम्नि स्यात् पतत्रे च नपुंसकम्" मेदि०। "कुक्कुटस्त्वृजुतनूरुहाङ्गुलिस्ताम्रवक्त्रनखचूलिकः सितः" बृहत्सं० ६३-१। (पुं०) 3. ಪುತ್ರ, ಮಗ. "तनूरुहस्तु पुत्रे गरुति लोम्नि च" हेम०।

तन्तु ತಂತು (पुं०) 1. ಸೂತ್ರ, ದಾರ. तनु (विस्तारे) "तुन्" (उ० १-६९)। 2. ಜೇಡನ ಬಲೆಯ ಎಳೆ. "तिरस्क्रियन्ते कृमितन्तुजालैर्विच्छिन्नधूमप्रसरा गवाक्षाः" रघु० १६-२०। 3. ನಾರು, ಎಳೆ, ನವಿರಾದ ದಾರದಂತಿರುವ ವಸ್ತು. "बिसतन्तुगुणस्य कारितं धनुषः पेलवपुष्पपत्रिणः" कुमा० ४-२९। 4. ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವುದು. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿರುವುದು.

तन्तुक ತಂತುಕ (पुं०) 1. ಸೂತ್ರ, ದಾರ. "विच्छिन्ने नितरामनङ्गकलहक्रीडात्रुटत्तन्तुकम्" भर्तृ० १-९४। 2. ಗ್ರಾಹ, ಮೊಸಳೆ. "ग्राहस्तन्त्रस्तन्तुनागस्तन्द्रश्चामोघतन्तुकौ" वैज०। (स्त्री०) **–की –ಕೀ**. 3. ನಾಡಿ, ಧಮನಿ, ನರ.

तन्तुकाष्ठ ತಂತುಕಾಷ್ಠ (न०) ನೇಯ್ಗೆಕಾರನ ಕುಂಚ, ನೇಯ್ಗೆಯವನು ದಾರವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಂಡ. तन्तुयुक्तं काष्ठम्।

तन्तुकीट ತಂತುಕೀಟ (पुं०) ರೇಷ್ಮೆಹುಳ. ರೇಷ್ಮೆದಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಕುವ ಹುಳ.

तन्तुनाभ ತಂತುನಾಭ (पुं०) ಜೇಡನ ಹುಳ. तन्तुर्नाभौ यस्य।

तन्तुनिर्यास ತಂತುನಿರ್ಯಾಸ (पुं०) ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ. तन्तुवत् निर्यासोऽस्य।

तन्तुपर्वन् ತಂತುಪರ್ವನ್ (न०) ಉಪಾಕರ್ಮ, ಶ್ರಾವಣ ಮಾಸದ ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ದಾನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಹಬ್ಬ. तन्तोः यज्ञोपवीतस्य दानरूपं पर्व यत्र। "संप्राप्ते श्रावणस्यान्ते पौर्णमास्यां दिनोदये। स्नानं कुर्वीत मतिमान् श्रुतिस्मृतिविधानतः। उपाकर्मादिकं प्रोक्तम् ऋषीणां चैव तर्पणम्। शूद्राणां मन्त्ररहितं स्नानं दानं च शस्यते। उपाकर्मणि कर्तव्यमृषीणां चैव पूजनम्। ततोऽपराह्णसमये रक्षापोटलिकां शुभाम्। कारयेदक्षतैः शस्तैः सिद्धार्थैर्हेमभूषितैः" निर्णयसि०।

तन्तुभ ತಂತುಭ (पुं०) 1. ಸರ್ಪಪ, ಸಾಸುವೆ. 2. ವತ್ಸ, ಕರು.

तन्तुवर्धन ತಂತುವರ್ಧನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. तन्तुं संसारतन्तुं वर्धयति सन्तनोति—वृधु (वृद्धौ)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "अंशुभिः पापरुचिभिस्तन्तुं संसारनामकम्। यस्तनोतीति सदा तन्तुवर्धन ईरितः" इति निरुक्तिः। "शुभाङ्गो लोकसारङ्गः सुतन्तुस्तन्तुवर्धनः" वि० स०। (वि०)2. ಸಂತತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ. 3. ಸಂತತಿಯನ್ನು ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಗೊಳಿಸುವ. तन्तुं वर्धयति छिनत्ति—वर्ष (छेदने)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ದಾರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ.

तन्तुवान ತಂತುವಾನ (न०) ನೇಯಿಗೆ, ನೇಯುವುದು.

तन्तुवाप ತಂತುವಾಪ (पुं०) 1. ಕುವಿಂದ, ನೇಯಿಗೆಯವನು, ಮಗ್ಗದವನು. तन्तून् वपति—ड्वप् (बीजसन्ताने) "अण्" (३-२-१)। 2. ಜೇಡನ ಹುಳ.

तन्तुवाय ತಂತುವಾಯ (पुं०) 1. ಕುವಿಂದ, ನೇಯಿಗೆಯವನು. तन्तून् वयति—वेञ् (तन्तुसन्ताने) "अण्" (३-२-१)। "तन्तुवायो दशपलं दद्यादेकपलाधिकम्। अतोऽन्यथा वर्तमानो दाप्यो द्वादशकं दमम्" मनु० ८-३९७। 2. ಜೇಡನ ಹುಳ.

तन्तुवायदण्ड ತಂತುವಾಯದಂಡ (पुं०) ನೇಯಿಗೆಯವನು (ನೇಯುವಾಗ) ದಾರದ ಸಿಕ್ಕನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ನೇಯುವ ತಾಕು ಹಲಗೆ. तन्तोर्वायस्य दण्डः।

तन्तुशाला ತಂತುಶಾಲಾ (स्त्री०) ಮಗ್ಗದ ಮನೆ.

तन्तुसन्तत ತಂತುಸಂತತ (न०) 1. ನೇದ ಬಟ್ಟೆ. 2. ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರ. तन्तुभिः सन्ततम्। "ऊतं स्यूतमुतं चेति त्रितयं तन्तुसन्तते" अम०।

तन्तुसन्तति ತಂತುಸಂತತಿ (स्त्री०) ನೇಯಿಗೆ, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವುದು.

तन्तुसन्तान ತಂತುಸಂತಾನ (पुं०) ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವುದು.

तन्तुसार ತಂತುಸಾರ (पुं०) ಅಡಕೆ ಮರ. तन्तव इव सारो मज्जा यस्य।

तन्त्र ತಂತ್ರ (न०) 1. ಸಿದ್ಧಾನ್ತ. तनोति तन्यते वा—तनु (विस्तारे) कर्त्रादौ "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। 2. ಶಾಸ್ತ್ರ. "अवैरज्ञमतन्त्रज्ञं बालचेष्टासमन्वितम्" देवीभा०। 3. ಕುಟುಂಬ ಭರಣದ ಕಾರ್ಯ. तत्रि (कुटुम्बधारणे) "घञ्" (३-३-१८)। "सर्वानुपायानथ संप्रधार्य समुद्धरेत् स्वस्य कुलस्य तन्त्रम्" भा० अनु० ८३-६। 4. ಪ್ರಧಾನವಾದ ವಿಷಯ. 5. ತಂತುವಾಯನ, ನೇಯಿಗೆ. 6. ಎರಡು ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧಿಸುವಿಕೆ. 7. ರಾಷ್ಟ್ರ. 8. ಹೇತು, ಕಾರಣ. 9. ಸ್ವರಾಷ್ಟ್ರ ಚಿಂತೆ, ತನ್ನ ರಾಷ್ಟ್ರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಮಾಡುವ ಆಲೋಚನೆ. "तन्त्रं स्वराष्ट्रचिन्तायामावापः परचिन्तने" वैज०। "तन्त्रावापविदा योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता" माघ० २-८८। 10. ಸೈನ್ಯ. 11. ಯಕ್ಷಿಣಿ, ಇಂದ್ರಜಾಲ. 12. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 13. ಗೃಹ, ಮನೆ. 14. ಔಷಧ. 15. ಪರಿಜನ, ಪರಿವಾರ. 16. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. 17. ಇತಿ ಕರ್ತವ್ಯತೆ, ಹೀಗೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವುದು. 18. ತಂತು. 19. ಮಗ್ಗ, ನೇಯಿಗೆಯ ಸಾಧನ. "एवं स्तुवन्नपि नागान्यदा ते कुण्डले नालभत्तदाऽपश्यत् स्त्रियौ तन्त्रे अधिरोप्य सुवेमे पटं वयन्त्यौ" भा० आदि० ३-१४४। 20. ತಂತುವಾಯ, ನೇಯಿಗೆಯವನು. "तन्त्रं कुटुम्बकृत्ये स्यात् सिद्धान्ते चौषधोत्तमे। प्रधाने तन्तुवाये च" मेदि०। 21. ವ್ಯವಹಾರ. "श्रुत्वा त्वं प्रतिपद्यस्व प्राज्ञैः सह पुरोहितैः। आपद्धर्मार्थकुशलैर्लोकतन्त्रमवेक्ष्य च" भा० वन०। 22. ಕುಲ, ವಂಶ. 23. ಗ್ರಂಥಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ, ಸರ್ಗ ಮೊದಲಾದುದು. 24. ಉಪಾಯ. 25. ಸಂತೋಷ. 26. ರಾಶಿ, ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 27. ಅಂತ್ರ, ಕರುಳು. 28. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಪ್ರಯೋಗ. "तन्त्रं स्वराष्ट्रव्यापारे तन्तुवाने परिच्छदे। शास्त्रौषधान्त्रमुख्येषु प्रयोगेऽध्वरकर्मणाम्। एकस्यैवोभयार्थत्वे कुटुम्बव्यापृतावपि" वैज०।

तन्त्रक ತಂತ್ರಕ (न०) ನೂತನ ವಸ್ತ್ರ, ಹೊಸದಾಗಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ, ಉಪಯೋಗಿಸದಿರುವ ಒಗೆಯದಿರುವ ಮತ್ತು ಹರಿಯದಿರುವ ಬಟ್ಟೆ. तन्त्रादचिरापहृतम् "कन्" (५-२-७०)।

तन्त्रकार ತಂತ್ರಕಾರ (पुं०) ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಕಾರ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು. "तेन ह्यवितथं तन्त्रकारवचनम्" माल० १।

तन्त्रकाष्ठ ತಂತ್ರಕಾಷ್ಠ (न०) ಮಗ್ಗದ ದಾರವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಂಡ. तन्त्रस्थं काष्ठम्।

तन्त्रता ತಂತ್ರತಾ (स्त्री०) ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಜನಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಪ್ರಯತ್ನ. तन्त्रस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

तन्त्रवाप ತಂತ್ರವಾಪ (पुं०) 1. ಕುವಿಂದ, ನೇಯಿಗೆಯವನು. 2. ಜೀಡನ ಹುಳ.

तन्त्रवाय ತಂತ್ರವಾಯ (पुं०) 1. ನೇಯಿಗೆಯವನು. 2. ಜೀಡನ ಹುಳ. तन्त्रं तन्तुं वयति–वेञ् (तन्तुसन्ताने) "अण्" (३-२-१)।

तन्त्रा ತಂತ್ರಾ (स्त्री०) 1. ತೂಕಡಿಕೆ. 2. ಸೋಮಾರಿತನ. 3. ಆಯಾಸ, ಬಳಲಿಕೆ, ದಣಿವು.

तन्त्रि ತಂತ್ರಿ (स्त्री०) 1. ತಂತಿ. 2. ಸೋಮಾರಿತನ.

तन्त्रिका ತಂತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. तन्त्रयते आयुः "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

तन्त्रित ತಂತ್ರಿತ (वि०) 1. ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸೋಮಾರಿತನವುಳ್ಳ. तन्त्रा जातास्य "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಆಯಾಸವುಳ್ಳ.

तन्त्रिन् ತಂತ್ರಿನ್ (वि०) 1. ತಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ದಾರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಉಪಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 4. ತೂಕಡಿಕೆಯುಳ್ಳ.

तन्त्री ತಂತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ತಂತಿ. 2. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 3. ನಾಡಿ, ರಕ್ತನಾಳ. तत्रि (कुटुम्बधारणे) "ईः" (उ० ३-१५८)। 4. ವೀಣೆ. "पादबद्धोऽक्षरसमस्तन्त्रीलयसमन्वितः। शोकार्तस्य प्रवृत्तो मे श्लोको भवतु नान्यथा" रामा०।

तन्द्रा ತಂದ್ರಾ (स्त्री०) 1. ಆಯಾಸ, ಬಳಲಿಕೆ, ದಣಿವು. तद् द्राति – द्रा (कुत्सायां गतौ) तदो नान्तत्वं निपा० (३-२-१५८)। 2. ಆಯಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತೂಕಡಿಕೆ, ಬಳಲಿಕೆಯಿಂದ ಬರುವ ನಿದ್ರೆ. 3. ಸೋಮಾರಿತನ. "विषयेन्द्रियसंरोधस्तन्द्रालस्यविवर्जनम्" याज्ञ० ३-१५८।

तन्द्रालु ತಂದ್ರಾಲು (वि०) 1. ಸೋಮಾರಿ, ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. 2. ಆಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಬಳಲಿದವನು. तन्द्रा "आलुच्" (३-२-१५८)। 3. ನಿದ್ರೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು, ತೂಕಡಿಕೆಯುಳ್ಳವನು.

तन्द्रि ತಂದ್ರಿ (स्त्री०) 1. ತೂಕಡಿಕೆ, ನಿದ್ರೆ. 2. ಆಯಾಸ, ಬಳಲಿಕೆ. 3. ಸೋಮಾರಿತನ, ಆಲಸ್ಯ. तद् + द्रा (कुत्सायां गतौ) निपा० (३-२-१५८)। तन्द्रा+तत्करोति "णिच्" (ग० २०४)। "इः" (उ० ४-१३९)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **तन्द्री** ತಂದ್ರೀ. "विभज्य नक्तंदिवमस्ततन्द्रिणा वितन्यते तेन नयेन पौरुषम्" किरा० १-९।

तन्द्रित ತಂದ್ರಿತ (वि०) "तन्त्रित" ಪದದ ಅರ್ಥ. तन्द्रा जातास्य "इतच्" (५-२-३६)। "अतन्द्रिता सा स्वयमेव वृक्षकान् घटस्तनप्रस्रवणैर्व्यवर्धयत्" कुमा० ५-१४।

तन्द्रिन् ತಂದ್ರಿನ್ (वि०) 1. ಸೋಮಾರಿ, ಮೈಗಳ್ಳ. तन्द्राऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಳಲಿದ. 3. ತೂಕಡಿಕೆಯುಳ್ಳ.

तन्मय ತನ್ಮಯ (वि०) ತತ್‌ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ. तद् "मयट्" (४-३-१४३)। "तल्" (५-१-११९)। **तन्मयता** ತನ್ಮಯತಾ. "त्वः" (५-१-११९)। **तन्मयत्वम्** ತನ್ಮಯತ್ವಮ್. ತಾದಾತ್ಮ್ಯ, ಅದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವಿಕೆ. "पादन्यासो लयमुपगतस्तन्मयत्वं रसेषु" माल० २-८।

तन्मात्र ತನ್ಮಾತ್ರ (न०) 1. ಅದು ಮಾತ್ರ. सा मात्रा यस्य। 2. ಪಂಚಭೂತಗಳ ಅವ್ಯವಹಿತ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾವಸ್ಥೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ದ್ರವ್ಯ, ಉತ್ಕಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ರೂಪಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ದ್ರವ್ಯ; ದಧಿರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿರುವ ಕ್ಷೀರಕ್ಕೆ ಕ್ಷೀರತ್ವಾವಸ್ಥೆ ದಧಿತ್ವಾವಸ್ಥೆ ಈ ಎರಡು ಅವಸ್ಥೆಗಳ ಮಧ್ಯಕಾಲದ ಅವಸ್ಥೆ (ಕ್ಷೀರತ್ವಾವಸ್ಥೆಯ ಅವಸಾನ ದಧಿತ್ವಾವಸ್ಥೆಯ ಆರಂಭ ಈ ಅವಸ್ಥೆ) ಯಂತೆ ತಾಮಸಾಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ಅಹಂಕಾರತ್ವಾವಸ್ಥೆ ಭೂತತ್ವಾವಸ್ಥೆ ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯಕಾಲದ ಅವಸ್ಥೆಯು ತನ್ಮಾತ್ರೆಯೆನಿಸುವುದು. ಅದರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಂತಹ ಅವಸ್ಥೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ದ್ರವ್ಯವೂ ತನ್ಮಾತ್ರೆಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಅಂತಹ ದ್ರವ್ಯವೇ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. ಈ ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳೆಂದು ಐದು ಬಗೆ.

(1) ಉತ್ಕಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ರೂಪಗುಣವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ರಸಶೂನ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯವು **ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರೆ.**

(2) ಉತ್ಕಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ರಸಗುಣವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಗಂಧಶೂನ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯವು **ರಸತನ್ಮಾತ್ರೆ.**

(3) ಉತ್ಕಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ಗಂಧಗುಣವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯವು **ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರೆ.**

(4) ಉತ್ಕಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ಸ್ಪರ್ಶಗುಣವುಳ್ಳ ರೂಪಶೂನ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯವು **ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರೆ.**

(5) ಉತ್ಕಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ಶಬ್ದಗುಣವುಳ್ಳ ಸ್ಪರ್ಶಶೂನ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯವು **ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರೆ.**

ಪಂಚ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳು:

ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರೆಯು	ಪೃಥಿವಿಗೆ	ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ
ರಸತನ್ಮಾತ್ರೆಯು	ಜಲಕ್ಕೆ	"
ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರೆಯು	ಅಗ್ನಿಗೆ	"
ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರೆಯು	ವಾಯುವಿಗೆ	"
ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರೆಯು	ಆಕಾಶಕ್ಕೆ	"

ಸಾಂಖ್ಯರ ಮತ: ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳೂ ತಾಮಸಾಹಂಕಾರದಿಂದಲೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವುವು. ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರೆಯು ಇತರ ಸಾಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಆಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಸ್ಪರ್ಶ ಮೊದಲಾದ ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳೂ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಪಡೆದು ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ವಾಯು ಮೊದಲಾದ ಭೂತಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುವು ಎಂದು ಸಾಂಖ್ಯರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವರು. ಆದರೆ ಇದು ಶ್ರೀ ಪಾಂಚರಾತ್ರಾದಿ ವಚನಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿರುವುದು. "शब्दतन्मात्रमभवत्तच्चाकाशमजीजनत्। स्पर्शमात्रं तथाकाशात्तस्माद्वायुरजायत। रूपमात्रमभूद्वायोस्तस्मादग्निरजायत। रसमात्रं तु जज्ञेऽग्नेस्तस्मादापः प्रजज्ञिरे। गन्धतन्मात्रमद्भ्योऽपि गन्धमात्रात्तथा मही" पाञ्चरा०।

तन्वत् तनु ङ् (वि०) 1. ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. तनु (विस्तारे) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "मानभङ्गपटुना सुरतेच्छां तन्वता ग्रथयता दृशि रागम्" माघ० १०-२५। 4. ಬೆಳೆಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (३-२-१२४)। **–न्ती –ति.**

तन्वी तनु ङीष् (स्त्री०) ಕೃಶವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ತೆಳ್ಳನೆಯ ಹೆಂಗಸು. तनु वा "ङीप्" (४-१-४४)। पक्षे **तनुः** ङीष्. "अप्रभूतमतनीयसि तन्वी काञ्चिघाम्नि पिहितैकतरोरु" माघ० १०-८३।

तप – सन्तापे (भ्वा० पर० सक०/अक० अनि०)। तपति तपतः तपन्ति। तताप। तप्ता। तप्स्यति। तपतु। अतपत्। तपेत्। तप्यात्। अताप्सीत्। अतप्स्यत्। सक०–1. ತಾಪವುಂಟುಮಾಡು, ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡು, ಹಚ್ಚು ಕಾವುಂಟುಮಾಡು, ತಡೆಯಲಾಗದಷ್ಟು ಬಿಸಿಯುಂಟುಮಾಡು, ಸುಡು. "तपति तनुगात्रि मदनस्त्वामनिशं मां पुनर्दहत्येव" शाकु० ३-१४। "यदताप्सीच्छनैर्भानुर्यत्रावासीन्मितं मरुत्" भट्टि० १-२। 2. ನಿಯಂಮದಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸು, ನಿಯಮದಿಂದ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸು, ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡು, ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸು. "अगणिततनूतापस्तप्त्वा तपांसि भगीरथः" उ० रा० १-२३। 3. ನೋಯಿಸು, ವೇದನೆಯುಂಟುಮಾಡು. "यास्यन् सुतस्तप्स्यति मां समन्युम्" भट्टि० १-२३। अक०—4. ಪ್ರಕಾಶಿಸು. "मयूखैरश्रान्तं तपति यदि देवो दिनकरः" उ० रा० ६-१४।

कर्मणि :—तप्यते। तेपे। तप्ता। तप्स्यते। तप्यताम्। इत्यादि.

भावे :—(अनुतापार्थदल्लि) अनुतप्यते। अनुतप्यते पापेन पुंसा। तप्यते। तप्यते तपस्तापसः। इत्यादि.

णिचि :—तापयति, –ते। तापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। तापयिता। तापयिष्यति, –ते। तापयतु, –ताम्। इत्यादि.

कृत्सु :—तप्तव्यम्। तपनीयम्। तप्यम्। तप्तः। तप्तवान्, –वती। तपन्, –न्ती। तप्तम्। तपनम्। तप्तुम्। तप्त्वा। प्रतप्य।

ण्यन्तात् कृत्सु :—तापयितव्यः। तापनीयः। ताप्यः। तापितः। तापितवान्, –वती। तापयन्, –न्ती। तापयमानः। तापयितुम्। तापितम्। तापनम्। तापयित्वा। प्रताप्य। "रक्षोभिस्तापितास्तेऽपि सिद्धिं ध्यायन्ति तेऽधुना" भट्टि० ८-१३।

तप – ऐश्वर्ये (वा दिवा० आत्म० सक० अनि०)। तप्यते। तेपे। तप्ता। तप्स्यते। तप्यताम्। अतप्यत। इत्यादि. ತಪಸ್ಸುಮಾಡು, ದೇಹವನ್ನು ನಿಯಮದಿಂದ ದಂಡಿಸಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡು. "शम्बूको नाम वृषलः पृथिव्यां तप्यते तपः" उ० रा० २-८। पक्षे भ्वा०। तपति। ताप। इत्यादि.

तप – दाहे (वा० चुरा० उभ० सक० अनि०)। तापयति, –ते। अतीतपत्, –त। पक्षे भ्वा०। तपति। ताप। तप्ता। तप्स्यति। तपतु। इत्यादि. ದಹಿಸು, ಸುಡು. ಅಕರ್ಮಕ ತಪ ಧಾತುವು ಉತ್ ಮತ್ತು ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಯೋಗದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. "उद्विभ्यां तपः" (१-३-२७)। उत्तपते। वितपते। दीप्यते इत्यर्थः। "रविर्वितपतेऽत्यर्थमाश्वस्य मयि गम्यताम्"। "तीव्रमुत्तपमानोऽयमशक्यः सोढुमातपः" भट्टि० ८-१४, १५।

तप तप (पुं०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತು, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮತ್ತು ಆಷಾಢ ಮಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಋತು. तपति—तप (सन्तापे)

"अच्" (३-१-१३४)। "तपेन वर्षाः शरदा हिमागमो वसन्तलक्ष्म्या शिशिरः समेत्य च" माघ० १-६६। 2. ಸೂರ್ಯ. (ಕರ್ಮಪದವು ಉಪಪದವಾದಾಗ) (वि०) 3. ತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ. द्विषन्तं तापयति – तप + णिच् "खच्" (३-२-३९)। ह्रस्वः (६-४-९४)। द्विषन्तपः।

तपःक्लेशसह तपःक्लेशसह (पुं०) ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ ವುಳ್ಳ ತಪಸ್ವಿ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ ಮುನಿ, ತಪಸ್ಸಿನ ಕಷ್ಟ ವನ್ನು ಸಹಿಸುವ ಮುನಿ. तपसः क्लेशः तं सहते–षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४)।

तपत् तपत् (वि०) ತಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸುಡುತ್ತಿರುವ. तप (सन्तापे) "शतृ" (३-२-१२४)। "पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम्" गीता ११-१९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –न्त्री**.

तपती तपती (स्त्री०) 1. ತಪತೀನದಿ. 2. ಸೂರ್ಯನ ವ.ಗಳು, ಸಂವರಣರಾಜನ ಪತ್ನಿ, ಕುರುರಾಜನ ತಾಯಿ. "संवरणस्तु वैवस्वतीं तपतीं नामोपयेमे। तस्यामस्य जज्ञे कुरुः" भा० आदि० ६३-४१। 3. ಛಾಯಾದೇವಿ, ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ಶನಿದೇವನ ತಾಯಿ. "छाया स्यात्तपती मन्दजननी भूमयी वरी" त्रिकाण्ड०।

तपन तपन (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. तपति–तप (सन्तापे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "पञ्चमः पञ्चतपसस्तपनो जातवेदसाम्" माघ० २-५१। 2. ಒಂದು ನರಕ. "सञ्जीवनं महावीचिं तपनं संप्रतापनम्" मनु० ४-८९। 3. ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿ. "अगस्त्यः कलशीपुत्रस्तपनः पीतसागरः" वैज०। 4. ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತು, ಬೇಸಗೆ ಕಾಲ. "तपनो भास्करे ग्रीष्मे" वैज०। 5. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. 6. ಎಕದಗಿಡ. 7. ಗೇರುಮರ. 8. ಕಿರುನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ. 9. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "यज्ञवाहाय दान्ताय तप्याय तपनाय च" भा० शान्ति० २९०-१०७। 10. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೌವನ ಕಾಲದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಿಧ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "विहृतं तपनं मौग्ध्यं विक्षेपश्च कुतूहलम्" सा० द० ३-९२। (न०) 11. ತಾಪ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. तप भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 12. ಯಾತನೆ, ನೋವು. (वि०) 13. ದಹಿಸುವ, ಸುಡುವ. 14. ತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ. 15. ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ. 16. ಶಾಖವುಂಟುಮಾಡುವ.

तपनतनय तपनतनय (पुं०) 1. ಕರ್ಣ. 2. ಸುಗ್ರೀವ. 3. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 4. ಶನಿದೇವ, ಶನೈಶ್ಚರ. तपनस्य तनयः। ಏವಂ **–सुतः–सुतः, –सूनुः–सूनुः**. (स्त्री०) **–तनया –तनया**. 5. ಯಮುನಾ ನದಿ. 6. ಗೋದಾವರೀ ನದಿ.

तपनात्मज तपनात्मज (पुं०) 1. ಕರ್ಣ. 2. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 3. ಸುಗ್ರೀವ. 4. ಶನಿದೇವ, ಶನೈಶ್ಚರ. तपनस्यात्मजः। (स्त्री०) **–आत्मजा –आत्मजा**. 5. ಯಮುನಾ ನದಿ. 6. ಗೋದಾವರೀ ನದಿ.

तपनी तपनी (स्त्री०) ಗೋದಾವರೀ ನದಿ.

तपनीय तपनीय (न०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. तप्यतेऽग्नेन –तप (सन्तापे) "अनीयर्" (३-३-११३)। "तस्मादधः किञ्चिदिवावतीर्णविसंस्पृशन्तौ तपनीयपीठम्" रघु० १८-४१। 2. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. (वि०) 3. ಶಾಖವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಕಾಯಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬಿಸಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, 4. ಕಾಯಿಸಬೇಕಾದ, ಬಿಸಿಮಾಡಬೇಕಾದ. तप कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

तपनीयक तपनीयक (न०) ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

तपनेष्ट तपनेष्ट (न०) ತಾಮ್ರ. ಇದು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಲೋಹ.

तपस् तपस् (पुं०) 1. ಮಾಘಮಾಸ. तप्यन्तेऽस्मिन्–तप (सन्तापे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "तपसि मन्दगभस्तिरभीषुमान्न हि महाहिमहानिकरोऽभवत्" माघ० ६-६३। 2. ಶಿಶಿರಋತು. 3. ಅಗ್ನಿ. "पञ्चमः पञ्चतपस्स्तपनो जातवेदसाम्" माघ० २-५१। 4. ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತು, ಬೇಸಗೆ ಕಾಲ. 5. ಜನೋಲೋಕ, ಜನೋಲೋಕಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಲೋಕ, ಸಪ್ತ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಂದು ಲೋಕ. "ग्रीवायां जनलोकश्च तपोलोकः स्तनद्वयात्" भाग० २-५-३९। 6. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. "विनाप्यस्मदलंभूष्णुरिज्यायै तपसः सुतः" माघ० २-९। 7. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ. ಧರ್ಮ ಸ್ಥಾನ. (न०) 8. ತಪಸ್ಸು, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತ ಧ್ಯಾನ. "निशम्यचैनां तपसे कृतोद्यमां सुतां गिरीशप्रतिसक्तमानसाम्" कुमा० ५-३। 9. ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮದ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಧರ್ಮ. ಋಷಿಗಳು ಶರೀರವಾಙ್ಮನೋ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಫಲಮೂಲಾಶನರಾಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಚರಿಸಿ ಚರಾಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಇವ್ವಲ್ಲಿಯೇ ನೋಡಲು ಶಕ್ತರಾಗುವರು. "ऋषयः

संयतात्मानः फलमूलानिलाशनाः। तपसैव प्रपश्यन्ति त्रैलोक्यं सचराचरम्" मनु० ११-२३६। ಈ ತಪಸ್ಸು ಶಾರೀರ ವಾಙ್ಮಯ ಮತ್ತು ಮಾನಸಗಳೀದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಗುರುಗಳು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಇವರ ಪೂಜೆ, ಶೌಚ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಅಹಿಂಸೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ **"ಶಾರೀರ ತಪಸ್ಸು"**. "देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम्। ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते" गीता १७-१४।

(2) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉದ್ವೇಜಕವಲ್ಲದ, ಸತ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಮತ್ತು ಹಿತವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು, ವೇದಾಭ್ಯಾಸ, ಜಪ ಇವೆಲ್ಲವೂ **"ವಾಙ್ಮಯ ತಪಸ್ಸು"**. "अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत्। स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते" गीता १७-१५।

(3) ಮನಃಪ್ರಸಾದ, ಕ್ರೋಧಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಮನಸ್ಸು ಸೌಮ್ಯವಾಗಿರುವುದು, ಮೌನ, ಮನೋನಿಗ್ರಹ, ಭಾವಶುದ್ಧಿ (ಆತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು) ಇವೆಲ್ಲವೂ **"ಮಾನಸ ತಪಸ್ಸು"**. "मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः। भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते" गीता १७-१३। ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ತಪಸ್ಸೂ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳಿಂದು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧ.

(1) ಪರಮಪುರುಷನ ಆರಾಧನೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಪರಮಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸುವ ತಪಸ್ಸು **"ಸಾತ್ತ್ವಿಕ"**. "श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत्त्रिविधं नरैः। अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते" गीता १७-१७।

(2) ಸತ್ಕಾರ (ಆದರ), ವಾಕ್‌ಪ್ರಶಂಸೆ (ಹೊಗಳಿಕೆ), ನಮಸ್ಕಾರ (ಗೌರವ) ಇವುಗಳನ್ನು ಇತರರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ದಂಭದಿಂದ ಮಾಡುವ ತಪಸ್ಸು **"ರಾಜಸ"**. ಇಂತಹ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗುವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳು ಅಸ್ಥಿರ ಮತ್ತು ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಧ್ರುವ. "सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत्। क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम्" गीता १७-१८।

(3) ಅವಿವೇಕದಿಂದ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ತನಗೇ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಇತರರ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ತಪಸ್ಸು **"ತಾಮಸ"**. "मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः। परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम्" गीता १७-१९।

10. ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತ. 11. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುವುದು, ಕ್ಷುತ್ತು ತೃಷ್ಣೆ ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು. 12. ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ವ್ರತೋಪವಾಸಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನ. 13. ಮೌನವ್ರತ. "तपः कृच्छ्रादिकर्मणि। धर्मे लोकप्रभेदे च तपाः शिशिरमाघयोः" हेम०। "तपो लोकान्तरेऽपि च। चान्द्रायणादौ धर्मे च पुमान् शिशिरमाघयोः" मेदि०।

तपस तಪಸ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಪಕ್ಷಿ. तप (सन्तापे) "असच्" (उ० ३-१०७)। "तपसः पक्षी चन्द्रश्च" सि० कौ०। "उडुपः पर्वधिः कलेदुः जयन्तस्तपसो हरिः" त्रिकाण्ड०।

तपस्तक्ष ತಪಸ್ತಕ್ಷ (पुं०) ಇಂದ್ರ. तपः तक्षति — तक्षू (तनूकरणे) "अण्" (३-२-१)। ಊರ್ವಶಿ ಮೊದಲಾದ ವೇಶ್ಯೆಯರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ತಪಸ್ವಿಗಳ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.

तपस्तस्कर ತಪಸ್ತಂಕರ (पुं०) ಇಂದ್ರ. "प्राचीपतिस्तपस्तस्करः" त्रिकाण्ड०।

तपस्य ತಪಸ್ಯ (पुं०) 1. ಫಾಲ್ಗುನಮಾಸ. तपसि साधुः "यत्" (४-४-९८)। 2. ತಪಶ್ಚರಣೆ. "अथास्य बुद्धिरभवत्तपस्ये भरतर्षभ" भा० अनु०। 3. ಅರ್ಜುನ. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಫಾಲ್ಗುನನೆಂದು ಹೆಸರಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 3. ತಾಮಸಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (वि०) 4. ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. तपसि भवः "यत्" (४-३-५३)। (न०) 5. ಕುಂದಪುಷ್ಪ, ಮೊಲ್ಲೆಹೂವು.

तपस्यत् ತಪಸ್ಯತ್ (वि०) ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. तपः चरति — तपस् "क्यङ्" (३-१-१५)। "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –न्त्री**. "नायास्यसि तपस्यन्ती गुरून् सम्यगतूतुषः" भट्टि० ६-६९।

तपस्या ತಪಸ್ಯಾ (स्त्री०) ತಪಶ್ಚರಣೆ, ತಪಶ್ಚರ್ಯೆ.

तपस्विन् ತಪಸ್ವಿನ್ (पुं०) 1. ತಾಪಸ, ಋಷಿ, ಮುನಿ. तपोऽस्यास्ति — तपस् "विनिः" (५-२-१०२)। "तपः शरीरैः कठिनैरुपार्जितं तपस्विनां दूरमधश्चकार" कुमा० ५-२९। 2. ಶಿಶಿರಋತು, ಚಳಿಗಾಲ. 3. ಚಂದ್ರ. (वि०) 4. ಶೋಚ್ಯ, ದಯನೀಯ, ದಯೆ ತೋರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 5. ದೀನ, ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. 6. ಚಾಂದ್ರಾಯಣಾದಿ ವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುವ. 7. ಒಳ್ಳೆಯ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–नी –न्यौ**.

(स्त्री०)8. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. 9. ಪರಿವ್ರಾಜಿಕೆ, ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ. 10. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. "तपस्विनी पुनर्मांसी कटुरोहिणि-कापि च" हेम०। "तपस्वी शिशिरे शोच्ये चन्द्रे मांसि तपस्विनी" वैज०।

तपात्यय ತಪಾತ್ಯಯ (पुं०) 1. ವರ್ಷಋತು. तपस्य ग्रीष्मस्य अत्ययोऽवसानं यत्र। "तपात्यये पुष्पधरैरुपेतं महावनं राष्ट्रपतिर्ददर्श" भा० वन० २४-१७। 2. ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನ ಕೊನೆಯಕಾಲ. "तपात्यये वारिभिरुक्षिता नवैर्भुवा सहोष्माणममुञ्चदूर्ध्वगम्" कुमा० ५-२३।

तपान्त ತಪಾಂತ (पुं०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನ ಕೊನೆಯ ಕಾಲ. 2. ವರ್ಷಋತು. तपस्यान्तो यत्र। "ववर्ष शरवर्षाणि तपान्ते जलदो यथा" भा० भीष्म० ५४-२३।

तपिष्णु ತಪಿಷ್ಣು (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. तप (सन्तापे) "इष्णुच्" (३-२-१३८)। (वि०) 2. ತಾಪವುಂಟು ಮಾಡುವ, ಸುಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. "महता तपसा देव-स्तपिष्णुः सेवितो मया" भा० शान्ति० ३२३-३।

तपोधन ತಪೋಧನ (पुं०) 1. ತಪಸ್ವಿ, ಮುನಿ. तपो धनं यस्य। "तनौ ममुस्तत्र न कैटभद्विषस्तपोधना-भ्यागमसंभवा मुदः" माघ० १-२३। (न०) 2. ತಪೋರೂಪವಾದ ಧನ. तप एव धनम्। (वि०)3. ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. 4. ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದುದು. तपो धनं मूल्यं यस्य।

तपोधृति ತಪೋಧೃತಿ (पुं०) 1. ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ ಮುನಿ, ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ ಋಷಿ. 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತಋಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ. "भार्गवः सप्तमस्तेषां विक्षेपस्तु तपोधृतिः" हरिवं०।

तपोनिधि ತಪೋನಿಧಿ (पुं०) ತಪಸ್ವಿ, ಮುನಿ, ಋಷಿ. तपो निधीयतेऽस्मिन् – नि + डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)। तपो निधिरिव यस्य वा। "विधेः सायन्तनस्यान्ते स ददर्श तपोनिधिम्" रघु० १-५६।

तपोनिष्ठ ತಪೋನಿಷ್ಠ (वि०) ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. तपसि निष्ठा यस्य। "ज्ञाननिष्ठा द्विजाः केचित्तपोनिष्ठा-स्तथापरे" मनु० ३-१३४।

तपोबल ತಪೋಬಲ(न०)ತಪಃಶಕ್ತಿ, ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಬಲ. तपसो बलम्।

तपोभृत् ತಪೋಭೃತ್ (पुं०) 1. ತಪಸ್ವಿ, ಮುನಿ, ಋಷಿ. तपः बिभर्ति–डु भृञ् (धारणे) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ತಪಸ್ಸನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

तपोमय ತಪೋಮಯ (वि०) ತಪಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪವಾದ, ತಪಃಪ್ರಚುರವಾದ. तपसः प्रचुरः – तपस् "मयट्" (५-४-२१)।

तपोमूर्ति ತಪೋಮೂರ್ತಿ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ತಪಸ್ವಿ.

तपोमूल ತಪೋಮೂಲ (वि०) ತಪಸ್ಸೇ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ. तपो मूलं यस्य। "तपोमूलमिदं सर्वं दैवमानुषकं सुखम्" मनु० ११-२३४।

तपोयज्ञ ತಪೋಯಜ್ಞ (वि०) ತಪೋರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞ ವುಳ್ಳ, ಕೃಚ್ಛ್ರ ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದ ತಪಸ್ಸೆಂಬ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. तपः शास्त्रीयो भोगसङ्कोचः, स एव यज्ञो यस्य। "द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे" गीता ४-२८।

तपोयुक्त ತಪೋಯುಕ್ತ, –रत –ರತ (वि०) ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ, ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ.

तपोलोक ತಪೋಲೋಕ (पुं०) ಸಪ್ತ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳ ಲ್ಲೊಂದು, ಜನೋಲೋಕದ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಲೋಕ. तपो नाम लोकः। ಈ ಲೋಕವು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕೋಟಿ ಯೋಜನದಲ್ಲಿರುವುದು. "चतुःकोटि-प्रमाणं तु तपोलोकोऽस्ति भूतलात्" काशीख०।

तपोवट ತಪೋವಟ(पुं०)ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತ ದೇಶ. ಈ ದೇಶವು ಮಧ್ಯಭಾರತದಲ್ಲಿರುವುದು. "ब्रह्मावर्तस्तपोवटः" त्रिकाण्ड०।

तपोवन ತಪೋವನ (न०) ಮುನಿಗಳು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವ ಅರಣ್ಯ. तपसो वनम्। "नवोटजाभ्यन्तर-संभृतानलं तपोवनं तच्च बभूव पावनम्" कुमा० ५-१७।

तप्त ತಪ್ತ (वि०) 1. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अर्कोपलोल्लसित-वह्निभिरह्नि तप्तास्तीव्रं महाव्रतमिवात्र चरन्ति वप्राः" माघ० ४-५८। 2. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. तप (सन्तापे) "क्तः" (३-२-१०२)। "स तप्तकार्तस्वर भास्वराम्बरः कठोरतारांधिपलाञ्छनच्छविः" माघ० १-२०। 3. ದುಃಖಿತ, ಸಂಕಟಕ್ಕೊಳಗಾದ.

तप्तकुम्भ ತಪ್ತಕುಂಭ (पुं०) ಒಂದು ನರಕ. तप्तः कुम्भो यत्र। ಪಾಪಮಾಡಿದವರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತೈಲಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ಬೇಯಿಸುವರು.

तप्तकृच्छ्र ತಪ್ತಕೃಚ್ಛ್ರ (न०) ಒಂದು ವ್ರತ. ಈ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಮೂರು ದಿವಸ ಉಷ್ಣೋದಕ

ಮೂರು ದಿವಸ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲು ಮೂರು ದಿವಸ ಕಾಯಿಸಿದ ತುಪ್ಪ ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿಗಾಳಿ (ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲಿನ ಹಬೆ) ಇವುಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಒಂದು ಸಲ ಸ್ನಾನಮಾಡಬೇಕು. "तप्तकृच्छ्रं चरन् विप्रः जलक्षीरघृतानिलान्। प्रतिह्यहं पिबेदुष्णान् सकृत्स्नायी समाहितः" मनु० ११-२१४।

तप्तपाषाणकुण्ड **ತಪ್ತಪಾಷಾಣಕುಂಡ** (पुं) ಒಂದು ನರಕ. ಈ ನರಕದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕೆಂಪಗೆ ಕಾಯಿಸಿ ತುಂಬಿರುವರು. ಪಾಪಮಾಡಿದವರನ್ನು ಇದರ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿ ಶಿಕ್ಷಿಸುವರು.

तप्तमुद्रा **ತಪ್ತಮುದ್ರಾ** (स्त्री०) ತಪ್ತಚಕ್ರ, ವೈಷ್ಣವರು ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಶಂಖ ಚಕ್ರಗಳ ಲಾಂಛನ, ತಪ್ತವಾದ ಲೋಹಮಯ ಭಗವದಾಯುಧಗಳ ಚಿಹ್ನೆ. ಇದು ವೈಷ್ಣವರಿಗೆ ಆಗಬೇಕಾದ ಪಂಚ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಲೋಹದಿಂದ ಶಂಖಚಕ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ತಪ್ತವಾದ ಅವುಗಳಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅಂಕನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "शङ्खचक्राङ्कनं कुर्याद्ब्राह्मणो बाहुमूलयोः। हुताग्निनैव सन्ताप्य सर्वपापापनुत्तये" पाद्मपु०। ತಪ್ತ ಶಂಖ ಚಕ್ರಾಂಕನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. "अग्नितप्तं पवित्रञ्च धृत्वा वै बाहुमूलयोः। त्यक्त्वा यमपुरं घोरं याति विष्णोः परं पदम्॥ अग्नितप्तेन चक्रेण ब्राह्मणो बाहुमूलयोः। अङ्कयित्वा जपन्मन्त्रं संसारान्मोक्षभाग्भवेत्"॥ ಚಕ್ರಾಂಕನವಿಲ್ಲದವನು ಮಾಡುವ ವಿಷ್ಣು ಪೂಜೆಯು ವಿಫಲವಾಗುವುದು. "चक्रचिह्नविहीनस्तु यःपूजयति केशवम्। तत्सर्वं विफलं याति पूजामन्त्रजपादिकम्"। **ಮುದ್ರಾಧಾರಣದ ಫಲ:** "होमाग्नितप्तचक्रं तु ब्राह्मणस्य विधानतः। श्रौतस्मार्तादिसिद्धयर्थं ज्ञानसिद्धयै विशेषतः॥ हरेः पूजाधिकारार्थं चक्रं धार्यं विधानतः। वैष्णवत्वस्य सिद्धयर्थं ज्ञानसिद्धयै विशेषतः" विधिना वैष्णवं चक्रं धार्यं तु श्रुतिचोदनात्। दक्षिणे तु भुजे विप्रो बिभृयाद्वै सुदर्शनम्। सव्ये तु शङ्खं बिभृयादिति ब्रह्मविदो विदुः॥ एवं महोपनिषदि प्रोक्तं चक्रादिधारणम्" पाद्मपु०।

तप्तरहस **ತಪ್ತರಹಸ** (न०) ಕಾದಿರುವ ರಹಸ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಬಿಸಿಯಾದ (ಕಾವೇರಿದ) ರಹಸ್ಯವಾದ ಜಾಗ. तप्तं रहः – रहस् "अच्" (५-४-८१)।

तप्तरूप्य **ತಪ್ತರೂಪ್ಯ** (न०) ಕಾಯಿಸಿದ ಬೆಳ್ಳಿ, ಪುಟಹಾಕಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ ಬೆಳ್ಳಿ. तप्तं रूप्यम् रजतम्।

तप्तलोह **ತಪ್ತಲೋಹ** (पुं) ಒಂದು ನರಕ. तप्ता लोहा यत्र।

तप्तवालुक **ತಪ್ತವಾಲುಕ** (पुं) 1. ಒಂದು ನರಕ. तप्ता वालुका यत्र। "क्षुत्तृट्परीतोऽर्कदवानलानिलैः सन्तप्यमानः पथि तप्तवालुके" भाग० ३-३०-२२। (पुं० ब० व०) 2. ಕಾದ ಮರಳು, ಬಿಸಿಯಾದ ಮರಳು. (वि०) 3. ಬಿಸಿ ಮರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಿಸಿ ಮರಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ.

तप्तशूमि **ತಪ್ತಶೂರ್ಮಿ** (स्त्री०) ಕೆಂಡದಂತೆ ಕಾಯಿಸಿದ ಲೋಹದ ಪ್ರತಿಮೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ನರಕ. तप्ता शूर्मिः लोहप्रतिमा यत्र। ಈ ನರಕದಲ್ಲಿ ಅಗಮ್ಯಳಾದ ಹೆಂಗಸನ್ನು ಕಾಮಿಸುವ ಪುರುಷನನ್ನೂ ಅಗಮ್ಯನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ಕಾಮಿಸುವ ಹೆಂಗಸನ್ನೂ ಕೆಂಪಗೆ ಕಾಯಿಸಿದ ಲೋಹ ಪ್ರತಿಮೆಯೊಡನೆ ಆಲಿಂಗನ ಮಾಡಿಸುವರು. "यस्त्विह वा अगम्यां स्त्रियमगम्यं वा पुरुषं योषिदभिगच्छति तावमुत्र कशया ताडयन्तः तिग्मया शूर्म्या लोहमय्या पुरुषमालिङ्गयन्ति स्त्रियं च पुरुषरूपया शूर्म्या" भाग० ५-२६-२०।

तप्तसुराकुण्ड **ತಪ್ತಸುರಾಕುಂಡ** (पुं) ಕುದಿಯಿಸಿದ ಮದ್ಯದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಒಂದು ಹಳ್ಳ, ಒಂದು ನರಕ.

तप्यमान **ತಪ್ಯಮಾನ** (वि०) ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. तप (सन्तापे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "विदितं तप्यमानं च तेन मे भुवनत्रयम्" रघु० १०-३९।

तम **ತಮ** (पुं०) 1. ರಾಹು. 2. ತಮಾಲವೃಕ್ಷ, ಹೊಂಗೆ ಮರ. 3. ತಮೋಗುಣ. (न०) 4. ಅಂಧಕಾರ. ताम्यत्यनेन – तमु (ग्लानौ) "घः" (३-३-११८)। 5. ಪ್ರದಾಗ್ರ, ಕಾಲಿನ ತುದಿ. (स्त्री०) **–मा –मा.** 6. ರಾತ್ರಿ. **–मी –मि.** ರಾತ್ರಿ. "ददृशेऽपि मास्करुचाऽह्नि न यः स तमीं तमोभिरभिगम्य ताम्" माघ० ९-२३।

तमक **ತಮಕ** (पुं०) ಶ್ವಾಸರೋಗ, ಉಬ್ಬಸ, ದಮ್ಮು. ताम्यत्यत्र – तमु (ग्लानौ) "वुन्" बाहु०।

तमत **ತಮತ** (वि०) ಆಸೆಪಡುವ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. तमु (काङ्क्षायाम्) "अतच्" (उ० ३-११०)। तमतस्तृष्णापरः सि० कौ०।

तमस् **ತಮಸ್** (न०) 1. ತಮೋಗುಣ, ಅಜ್ಞಾನ, ताम्यत्यनेन–तमु (ग्लानौ) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "सत्वं ज्ञानं तमोऽज्ञानं रागद्वेषौ रजः स्मृतम्" मनु०

१२-२६। "अदस्त्वयानुत्तमनुत्तमं तमः" माघ० १-२७। [ವಿವರಕ್ಕೆ "तमोगुण" ನೋಡಿ.] "स हि देवः परं ज्योतिः तमःपारे प्रतिष्ठितम्" कुमा० २-५८। "आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्" पु० सू०। 2. ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. "ददृशेऽपि भास्कररुचाऽह्नि न यः स तमीं तमोभिरभिगम्य ताम्" माघ० ९-२३। 3. ಮಬ್ಬು, ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರ ಬಿಂಬದ ಮೇಲೆ ಕವಿದಿರುವ ಕಪ್ಪು ಛಾಯೆ, ರಾಹು. "सव्यगते तमसि जगज्जलप्लुतं भवति मुदितमभयं च" बृहत्सं० ५-४४। 4. ಅವಿದ್ಯೆ, ಅಜ್ಞಾನ. 5. ಪಾಪ. "तमो राहौ गुणे पापे ध्वान्ते" हेम०।

तमस ತಮಸ (पुं०) 1. ಬಾವಿ, ಕೂಪ. ताम्यत्यस्मिन्-तमु (ग्लानौ) "असच्" (उ० ३-११७)। 2. ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. तमसोऽन्धकारः सि० कौ०। (न०) 3. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. (स्त्री०) -सा -स्रा. ಒಂದು ನದಿ. "पुण्यामवाप तमसां तमसां निहन्त्रीम्" चं० रा०। "ततस्तु तमसातीरं रम्यमाश्रित्य राघवः" रामा०।

तमस्काण्ड ತಮಸ್ಕಾಂಡ (पुं०) ಅಂಧಕಾರದ ಸಮೂಹ, ಹರಡಿರುವ ಕತ್ತಲೆ. तमसः काण्डः। "ऋते रवेः क्षालयितुं क्षमेत कः क्षपातमस्काण्डमलीमसं नभः" माघ० १-३८।

तमस्तति ತಮಸ್ತತಿ (स्त्री०) ಅಂಧಕಾರದ ಸಮೂಹ.

तमस्वत् ತಮಸ್ವತ್ (वि०) ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. तमोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

तमस्वती ತಮಸ್ವತೀ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. तमस्वत् "ङीप्" (४-१-६)। 2. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ.

तमस्विन् ತಮಸ್ವಿನ್ (वि०) ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಂಧಕಾರ ಸಹಿತವಾದ. तमोऽस्यास्ति "विनिः" (५-२-१२१)।

तमस्विनी ತಮಸ್ವಿನೀ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ. तमोऽस्या अस्ति "विनिः" (५-२-१२१)। "ङीप्" (४-१-५)।

तमाल ತಮಾಲ (पुं०) 1. ಹೊಂಗೆಮರ. तमु (ग्लानौ) "कालन्" (उ० १-११५)। "दूरादयश्चक्रनिभस्य तन्वी तमालतालीवनराजिनीला" रघु० १३-१५। 2. ತಿಲಕ. ತಿಲಕವು ಹೊಂಗೆಯೆಲೆಯಂತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 3. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. 4. ವರುಣವೃಕ್ಷ, ವಲಸೆ ಗಿಡ. "तमालस्तिलके खड्गे तापिञ्छे वरुणद्रुमे" मेदि०। 5. ಬಿದಿರಿನ ತೊಗಟೆ. 6. ಕರಿಯ ಕಗ್ಗಲಿಮರ.

तमालक ತಮಾಲಕ (न०) ಸ್ಥಲಪದ್ಮ, ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ.

तमालपत्र ತಮಾಲಪತ್ರ (न०) 1. ತಿಲಕ, ಹಣೆಯ ಬೊಟ್ಟು. तमालस्येवाकारोऽस्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಹೊಂಗೆಯ ಎಲೆ. 3. ಹೊಂಗೆಯ ಮರ. "तमालपत्रं तापिञ्छे तिलके पत्रकेऽपि च" मेदि०।

तमालिका ತಮಾಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಭೂಮ್ಯಾಮಲಕ ವೃಕ್ಷ.

तमालिनी ತಮಾಲಿನೀ (स्त्री०) ಹೊಂಗೆಮರಗಳು ಬೆಳೆದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. तमालाः सन्त्यत्र "इनिः" (५-२-१३५)। "ङीप्" (४-१-५)।

तमाली ತಮಾಲೀ (स्त्री०) ವರುಣವೃಕ್ಷ, ವಲಸೆ ಗಿಡ.

तमि(मी) ತಮಿ(ಮೀ) (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ. तमु (ग्लानौ) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "ददृशेऽपि भास्कररुचाह्नि न यः स तमीं तमोभिरभिगम्य ताम्" माघ० ९-२३।

तमिस्र ತಮಿಸ್ರ (न०) 1. ತಿಮಿರ, ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. तमिस्रा रात्रिराश्रयत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "अनभिज्ञास्तमिस्राणां दुर्दिनेष्वभिसारिकाः" कुमा० ६-४३। 2. ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕವಿದಿರುವ ನರಕ. "अमङ्गलानां च तमिस्रमुल्बणं विपर्ययः केन तदेव कस्यचित्" भाग० ४-६-४५। 3. ಕೋಪ, ಕ್ರೋಧ. (पुं०) 4. ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷ. (स्त्री०) -स्रा -स्री. 5. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ರಾತ್ರಿ. 6. ಕತ್ತಲೆಯ ಸಮೂಹ. तमसः उपधाया इत्वम् रश्च निपा० (५-२-११४)। "सूर्ये तपत्यावरणाय दृष्टेः कल्पेत लोकस्य कथं तमिस्रा" रघु० ५-१३। "तमिस्रं तिमिरे कोपे स्त्री तु तमस्ततो" मेदि०।

तमिस्रपक्ष ತಮಿಸ್ರಪಕ್ಷ (पुं०) ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. तमिस्राऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। तादृशः पक्षः। "चतुर्दशीं पञ्चदशीं तथाष्टमीं तमिस्रपक्षस्य तिथिं भृगोः सुतः" बृहत्सं० ९-३६।

तमी ತಮೀ (स्त्री०) "तमि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

तमोगुण ತಮೋಗುಣ (पुं०) ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ತಮಸ್ಸು ಗಳೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೂರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तः परः पुरुष एक इहास्य धत्ते। स्थित्यादये हरिविरिञ्चिहरेति संज्ञाः श्रेयांसि तत्र खलु सत्त्वतनोर्नृणां स्युः" भाग० १-२-२३। ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಈ ತಮೋಗುಣವು ಪ್ರಾಣಿಸಾಮಾನ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮೋಹ ಅಜ್ಞಾನ ಕಾರ್ಪಣ್ಯ ಭ್ರಮೆ ಸ್ವಪ್ನ ಭಯ ಲೋಭ ದುಃಖ ವಿಸ್ಮೃತಿ ನಾಸ್ತಿಕತೆ ದ್ವೇಷ ಕ್ರೋಧ

ಕಪಟ ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆ ಅಹಂಕಾರ ಅಸಹನೆ ಅಶ್ರದ್ಧೆ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. "एतेषां गुणतत्त्वानि वक्ष्यन्ते तत्त्वहेतुभिः। समासव्यासयुक्तानि तत्त्वतस्तानि बोधत। संमोहोऽज्ञानमत्यागः कर्मणाम-विनिर्णयः। स्वप्नः स्तम्भो भयं लोभः शोकः सुकृत-दूषणम्। अस्मृतिश्चाविपाकश्च नास्तिक्यं भिन्नवृत्तिता। अमैत्री विकृतो भावोहयश्रद्धा मढभावना। सर्व एते गुणा वृत्तास्तामसाः परिकीर्तिताः। अत्यागश्चातिमानश्च मोहो मन्युस्तथाऽक्षमा। मत्सरश्चैव भूतेषु तामसं वृत्तमिष्यते" भा० आश्व० ३७। ತಮೋಗುಣದ ನಿರೋಧವಾದರೆ ರಜೋಗುಣವು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವುದು. ರಜೋಗುಣವು ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಸತ್ತ್ವ ಗುಣದ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುವುದು, "नियम्यते तमो यत्र रजस्तत्र प्रवर्तते। नियम्यते रजो यत्र सत्त्वं तत्र प्रवर्तते"।

तमोगुणिन् ತಮೋಗುಣಿನ್ (वि०) ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಜ್ಞಾನ ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಅಸೂಯೆ ಅಹಂಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

तमोघ्न ತಮೋಘ್ನ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ವಿಷ್ಣು. 4. ಪರಶಿವ. 5. ಅಗ್ನಿ. 6. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. तमः अन्धकारं मोहमज्ञानं वा हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)। 7. ಬುದ್ಧ. "तमोघ्नः सूर्यवह्नीन्दुबुद्धशङ्करविष्णुषु" मेदि०। (वि०) 8. ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

तमोज्योतिस् ತಮೋಜ್ಯೋತಿಸ್ (पुं०) ಖದ್ಯೋತ, ಮಿಂಚಿನಹುಳ, ಮಿಣುಕುಹುಳ. तमसि ज्योतिरस्य।

तमोनुद् ತಮೋನುದ್ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಅಗ್ನಿ. 4. ದೀಪ. तमो नुदति—णुद (प्रेरणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "तमोनुदं दक्षसुता इवाबभुः" रघु० ३-३३। (वि०) 5. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. 6. ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. "तमोनुदोऽग्नि-चन्द्रार्काः" विश्व०।

तमोनुद ತಮೋನುದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಪರಶಿವ. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಚಂದ್ರ. 5. ದೀಪ. तमो नुदति—णुद (प्रेरणे) "कः" (३-१-१३५)। (वि०) 6. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. 7. ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. "महाभूतादि वृत्तौजाः प्रादुरासीत्तमो-नुदः" मनु० १-६।

तमोपह ತಮೋಽಪಹ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಅಗ್ನಿ. 4. ಜ್ಞಾನ. 5. ದೀಪ. तमोऽपहन्ति—अप+हन (हिंसागत्योः) "डः" (३-२-५०)। (वि०) 6. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. 7. ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. "आगमादिव तमोऽपहादितः संभवन्ति मतयो भवच्छिदः" किरा० ५-२२।

तमोभिद् ತಮೋಭಿದ್ (पुं०) 1. ಖದ್ಯೋತ, ಮಿಂಚಿನ ಹುಳ. तमो भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-६१)। (वि०) 2. ತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

तमोमणि ತಮೋಮಣಿ (पुं०) 1. ಗೋಮೇದಕ ಮಣಿ. 2. ಖದ್ಯೋತ, ಮಿಂಚಿನ ಹುಳ. तमसि मणिरिव।

तमोमय ತಮೋಮಯ (पुं०) 1. ರಾಹು. तमः प्रचुरम् तमस् "मयट्" (५-४-२१)। "कथयन्त्यमूर्तमपरे तमोमयं सैंहिकेयाख्यम्" बृहत्सं० ५-३। (वि०) 2. ಅಂಧಕಾರಮಯವಾದ, ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ. "विससर्जात्मनः कायं नाभिनन्दंस्तमोमयम्" भाग० ३-२०-१९। 3. ಅಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪದ.

तमोविकार ತಮೋವಿಕಾರ (पुं०) 1. ರೋಗ. 2. ತೂಕಡಿಕೆ. 3. ಸೋಮಾರಿತನ. तमसो विकारः।

तमोहर ತಮೋಹರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಅಗ್ನಿ. 4. ದೀಪ. तमो हरति—हृ (हरणे) "अच्" (३-२-९)। (वि०) 5. ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. 6. ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ.

तर ತರ (पुं०) 1. ದಾಟುವುದು, ನೀರನ್ನು ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. तॄ (प्लवनतरणयोः) भावे "अप्" (३-३-५७)। "पणं यानं तरे दाप्यं पौरुषोऽर्धपणं तरे। पादं पशुश्च योषिच्च पादार्धं रिक्तकः पुमान्" मनु० ८-४०४। 2. ದಾಟಿಸಿದ ಬಾಡಿಗೆ, ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸಿದ ಕೂಲಿ. तॄ कर० "अप्"। "दीर्घध्वनि यथादेशं यथाकालं तरो भवेत्" मनु० ८-४०६। 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. तॄ कर्त० "अच्" (३-१-१३४)। 4. ದೋಣಿ, ಹರಿಗೋಲು. 5. ರಸ್ತೆ, ಮಾರ್ಗ. (स्त्री०) **–रिः –रिः, –री –रीः.** तॄ "इः" (उ० ४-१३८)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 6. ಹಡಗು. "तरीषु तत्रत्यमफल्गु भाण्डं सांयात्रिकानावपतोऽभ्यनन्दत्" माघ० ३-७६। 7. ಬಟ್ಟೆಯ ಅಂಚು. 8. ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನಿಡುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. "तरिर्देशायां नावि स्याद्वस्त्रादीनां च पेटके" नानार्थर०।

तरक्षु ತರಕ್ಷು (पुं०) ಶಿವಂಗಿ, ಕಿರುಬ. तरं मार्गं क्षिणोति—क्षिणु (हिंसायाम्) "डुः" (वा० ३-२-१८०)।

तरङ्ग ತರಂಗ (पुं०) 1. ಅಲೆ, ತೆರೆ. तरति—तृ (प्लवनतरणयोः) "अङ्गच्" (उ० १-११७)। "उत्तेरे तरलतरङ्गलीलानिष्णातैरथ सरसः प्रियासमूहैः" माघ० ८-६३। 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ.

तरङ्गमालिन् ತರಂಗಮಾಲಿನ್ (पुं०) ಸಮುದ್ರ. तरङ्गाः मालेव, सा अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। प्र० रा०।

तरङ्गिणी ತರಂಗಿಣೀ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. तरङ्गा अस्यां सन्ति—तरङ्ग "इनिः" (५-२-१३५)। "सिन्दूरितानेकपकङ्कणाङ्किता तरङ्गिणी वेणिरिवायता भुवः" माघ० १२-७५।

तरङ्गित ತರಂಗಿತ (वि०) 1. ಅಲೆಗಳಂಟಾಗಿರುವ, ಅಲೆಗಳಿದ್ದಿರುವ. तरङ्गाः सञ्जाता अस्य "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಚಂಚಲವಾದ. "सागरप्रतिमं घोरं वाहनोर्मितरङ्गितम्" भा० भीष्म० ८७-५।

तरण ತರಣ (पुं०) 1. ದೋಣಿ, ಹರಿಗೋಲು. तरत्यनेन—तृ (प्लवनतरणयोः) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. तृ कर्मं० "ल्युट्" (३-३-११३)। (न०) 3. ನೀರನ್ನು ದಾಟುವುದು, ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಹೋಗುವುದು. तृ भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "क्षणमपि सज्जनसङ्गतिरेका भवति भवार्णवतरणे नौका" हरिवं०। 4. ದೋಣಿಯ ಹುಟ್ಟು. तृ कर्मं० "ल्युट्"। 5. ತೇಲಾಡುವುದು.

तरणि ತರಣಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. तरन्त्यनेन संसारम्—तृ (प्लवनतरणयोः) "अनिः" (उ० २-१०२)। "इत्युक्त्वा तरणिः कुन्तीं तन्मनस्कां सुलज्जिताम्" देवीभा०। 2. ಎಕ್ಕದಗಿಡ. 3. ಕಿರಣ. 4. ತಾಮ್ರ. 5. ಸಾಗರ, ಸಮುದ್ರ. (स्त्री०) वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। **तरणी** ತರಣೀ. 6. ಸಣ್ಣ ಗೋರಂಟಿಗಿಡ. 7. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 8. ಹಡಗು. 9. ದೋಣಿ. "तरणिः स्त्री नावि नद्यां कुमार्याख्यौषधावपि। नात्वयं सागरे भानौ" नानार्थर०। (वि०) 10. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವ.

तरणितनय ತರಣಿತನಯ (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಮಗ 1. ಕರ್ಣ. 2. ಸುಗ್ರೀವ. 3. ಶನೈಶ್ಚರ. 4. ಯಮ. 5. ಮನು. 6 ಸಾವರ್ಣ. (स्त्री०) **-तनया -तनयाः**. 7. ಯಮುನಾನದಿ. ಏವಂ **-सुतः -सुतः, -सूनुः -सूनुः**. ಇತ್ಯಾದಿ.

तरणिपोत ತರಣಿಪೋತ (पुं०) ಮರದ ದೋಣಿ. तरणेः पोत इव।

तरणिरत्न ತರಣಿರತ್ನ (न०) ಮಾಣಿಕ್ಯ.

तरणी ತರಣೀ (स्त्री०) 1. ಹಡಗು. तरत्यनेन—तृ (प्लवनतरणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಸಣ್ಣ ಗೋರಂಟಿಗಿಡ. 3. ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ.

तरण्ड ತರಂಡ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. (पुंन०) 2. ತೆಪ್ಪ, ಸೋರೆಬುರುಡೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ತೇಲಾಡುವ ಬೊಂಬುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ತೇಲುವೆ. तृ (प्लवनतरणयोः) "अण्डन्" बाहु०। 3. ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳದ ದಾರಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿರುವ ಬೆಂಡು. 4. ಹಡಗು. "तरण्डो बडिशीसूत्रबद्धकाष्ठादिके प्लवे। नौकायामपि न स्त्री स्यात्" मेदि०। 5. ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಸುವ ಗಡೆ, ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಸುವ ಹುಟ್ಟು. 6. ಮೀನಿನ ಬಲೆ. 7. ಸೂತ್ರ, ದಾರ. 8. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. (वि०) 9. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. "तरण्डो बडिशे सूत्रे बद्धवस्तुनि वाससि" नानार्थर०। (स्त्री०) **-ण्डी -ण्डी**. 10. ದೋಣಿ. 11. ತೆಪ್ಪ.

तरण्डक ತರಂಡಕ (न०) 1. ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ. तरण्ड संज्ञायां "कन्"। "ततो गच्छेत राजेन्द्र द्वारपालं तरण्डकम्। तच्च तीर्थं सरस्वत्यां यक्षेन्द्रस्य महात्मनः" भा० वन० ८१-५२। 2. ಮೀನಿನ ಬಲೆಯ ದಾರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಬೆಂಡು.

तरत् ತರತ್ (वि०) 1. ತೇಲಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ದಾಟುತ್ತಿರುವ. तृ (प्लवनतरणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "आकृष्टप्रतनुवपुर्लतैस्तरद्भिस्तस्याम्भस्तदथ सरो महार्णवस्य" माघ० ८-२५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -न्ती**.

तरन्त ತರಂತ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಸಾಗರ. 2. ತೆಪ್ಪ. 3. ಭೇಕ, ಕಪ್ಪೆ. 4. ರಾಕ್ಷಸ. तृ (प्लवनतरणयोः) "झच्" (उ० ३-१२८)। स च षित्। षित्त्वात् "ङीष्" (४-१-४१)। **-न्ती -न्ती**. 5. ಹಡಗು. "तरन्तो दारदः पेरुः महाप्राचीरमद्वयोः" त्रिकाण्ड०।

तरपण्य ತರಪಣ್ಯ (न०) ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸಲು ಅಂಬಿಗನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಕೂಲಿ, ದೋಣಿಯ ಬಾಡಿಗೆ. तरस्य पण्यम् शुल्कम्। "आतरस्तरपण्यं स्यात्" अम०।

तरल ತರಲ (पुं०) 1. ಹಾರದ ಮಧ್ಯಮಣಿ. तृ (प्लवनतरणयोः) "कलः" (उ० १-१०४)। "प्रवालमुक्ता-

स्तरलाश्च हाराः" भा० कर्ण०। 2. हार. 3. ತಲ, ಸಮಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲ್ಮೈ. 4. ಕಬ್ಬಿಣ. (वि०) 5. ಚಂಚಲವಾದ, ನಡುಗುವ, ಕಂಪಿಸುವ. "तारापतिस्तरलविद्युदिवाभ्रवृन्दम्" रघु० १३-७६। 6. ಚಪಲ ಚಿತ್ತನಾದ. "वैरायितारस्तरलाः स्वयं मत्सरिणः परे" माघ० २-११५। 7. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. "व्याधानुसार्यमाणतरलतारामृगा" काद०। 8. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. 9. ವಿಸ್ತಾರವಾದ. 10. ದ್ರವೀಭೂತವಾದ. 11. ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ, ಒಳಗೆ ಶೂನ್ಯವಾಗಿರುವ. (स्त्री०) **-ला-ಲಾ.** 12. ಗಂಜಿ. 13. ಮದ್ಯ. 14. ಮಾಣಿಕ್ಯ. "तरलं चञ्चले षिद्गे भास्वरेऽपि त्रिलिङ्गकम्। हारमध्यमणौ पुंसि यवागूसुरयोः स्त्रियाम्" मेदि०। "लोहे हारमणौ पुंसि यवाग्वां तरला स्त्रियाम्" त्रिकाण्ड०।

तरलनयन ತರಲನಯನ, -लोचन -ಲೋಚನ (न०) 1. ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣು. तरलं नयनं लोचनं वा। (वि०)2. ಚಂಚಲವಾದ ನೇತ್ರವುಳ್ಳ. तरले नयने लोचने वा यस्य। (स्त्री०) **-नयना -ನಯನಾ, -लोचना -ಲೋಚನಾ.** ಚಂಚಲವಾದ ನೇತ್ರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. तरले नयने लोचने वा यस्याः।

तरलित ತರಲಿತ (वि०) 1. ತೂಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. तरल+तत्करोति णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಂಪನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रेङ्खोलितस्तरलितः" त्रिकाण्ड०।

तरवारि ತರವಾರಿ (पुं०) ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. तरं शत्रूणां गतिं वारयति—वृञ् (वरणे)+णिच् "इन्" (उ० ४-११७)। "ऋषिः खड्गस्तरवारिः" त्रिकाण्ड०।

तरस् ತರಸ್ (न०) 1. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. "तिष्ठतु प्रधनमेवमप्यहं तुल्यबाहुतरसा जितस्त्वया" रघु० ११-७७। 2. ವೇಗ. तॄ(प्लवनतरणयोः)"असुन्" (उ० ४-१८८)। 3. ವಾನರ, ಕಪಿ. 4. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "तरो बले च वेगे च" मेदि०। 5. ತೀರ, ದಡ.

तरस ತರಸ (न०) 1. ಮಾಂಸ. तरोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "पिशितं तरसं मांसम्" अम०। (वि०) 2. ವೇಗವಾದ, ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

तरस्थान ತರಸ್ಥಾನ (न०) 1. ದೋಣಿಯ ನಿಲ್ದಾಣ. 2. ಹಡಗು ಬಂದು ನಿಲ್ಲುವ ಜಾಗ, ಬಂದರು.

तरस्वत् ತರಸ್ವತ್ (वि०) 1. ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. तरोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ರೋಗಿ, ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ. 3. ಓಡುತ್ತ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು, ಹರಿಕಾರ.

तरस्विन् ತರಸ್ವಿನ್ (पुं०)1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಗರುಡ. (वि०)3. ವೇಗವುಳ್ಳ, ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ. 4. ಪರಾಕ್ರಮಿ, ಶೂರ, ಬಲಶಾಲಿ. तरोऽस्यास्ति "विनिः"(५-२-१२१)। "भयस्य पूर्ववितरस्तरस्विना" माघ० १-४३। "निर्जितेषु तरसा तरस्विनां शत्रुषु प्रणतिरेव कीर्तये" रघु० ११-८९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **तरस्विनी ತರಸ್ವಿನೀ.** "निशुम्भशुम्भयोर्देवी भद्रकाली तरस्विनी" भाग० ८-१०-३१।

तरान्धु ತರಾಂಧು (पुं०) ಹಡಗು. "होडस्तरान्धुर्वहनम्" त्रिकाण्ड०।

तरालु ತರಾಲು (पुं०) ಹಡಗು. "तरालुश्चाहिपुत्रकः" हारा०।

तरि(री) ತರಿ(ರೀ) (स्त्री०) 1. ಹಡಗು. तॄ (प्लवनतरणयोः) "इः" (उ० ४-१३८)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "जीर्णतरिः सरिदतीव गभीरनीरा" उद्भ०। "तरीषु तत्रत्यमफल्गु भाण्डं सांयात्रिकानावपतोऽभ्यनन्दत्" माघ० ३-७६। 2. ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನಿಡುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. 3. ಬಟ್ಟೆಯ ಅಂಚು.

तरिक ತರಿಕ (पुं०)1. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. तरः तरणं कार्यतयाऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। 2. ತೆಪ್ಪದ ಕೂಲಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ನದಿ ದಾಟಿಸಿದ ಕೂಲಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು. तरे तरपण्यग्रहणेऽधिकृतः। "तरिकः स्थलजं शुल्कं गृह्णन् दाप्यः पणान् दश" याज्ञ० २-२६३। (स्त्री०) 3. ಹಡಗು.

तरिणी ತರಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಹಡಗು. 2. ದೋಣಿ. तरः तरणं कार्यतयाऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)।

तरित्र ತರಿತ್ರ (न०) ನೌಕೆ, ಹಡಗು. तरत्यनेन—तॄ (प्लवनतरणयोः) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)।

तरिरथ ತರಿರಥ (पुं०) ದೋಣಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವ ಹುಟ್ಟುಗೋಲು. तरेः रथ इव।

तरी ತರೀ (स्त्री०)1. "तरि" ಪದದ ಅರ್ಥ. 2. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. तरि "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

तरीष ತರೀಷ (पुं०)1. ಸ್ವರ್ಗ. 2. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರ. 3. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. 4. ವ್ಯವಸಾಯ, ಉದ್ಯೋಗ, ಕಸಬು. 5. ಸಮರ್ಥನಾದ ಪುರುಷ. 6. ಸಮುದ್ರ. 7. ಒಣಗಿದ ಗೋಮಯ. तॄ(प्लवनतरणयोः) "ईषन्"

(उ० ४-२६)। (स्त्री०) -षी-ङी. 7. इंद्रन मगळु. "तरीषः शोभनाकारे भेलेऽब्धिव्यवसाययोः। तरीषी शक्रकन्यायां पुंसि स्वर्गे" मेदि०।

तरु तरु (पुं०) वृक्ष, मर. तरन्त्यनेन नरकमारोपकाः—तॄ (प्लवनतरणयोः) "उः" (उ० १-७)। "चलत्पलाशान्तरगोचरास्तरोस्तुषारमूर्तेरिव नक्तमंशवः" माघ० १-२१। "ऊङ्" (वा० ४-१-६६)। तरूः तरूः. "मन्दायमानगमनो हरितायत्तरूं कपिः" भट्टि० ८-६५।

तरुजीवन तरुजीवन (न०) मरद बीरु. तरुः जीव्यतेऽनेन—जीव (प्राणधारणे) "ल्युट्" (३-३-११७)।

तरुण तरुण (पुं०) 1. हरळुगिड. 2. दप्पजातिय जीरिगे. 3. उत्तरणि हूवु. (वि०)4. प्राय दवनु. तॄ (प्लवनतरणयोः) "उनन्" (उ० ३-१५४)। "कुचकलशकिशोरको कथंचित्तरलया तरुणेन पस्पशाते" माघ० ७-७३। 5. होसदाद, आगतानॆ हुट्टिद, ऎळॆयदाद. "तरुणं सर्षपशाकं नवोदनं पिच्छिलानि च दधीनि"। "तरुणः कुब्जपुष्पे स्यादेरण्डे यूनि नूतने" हेम०।

तरुणता तरुणता (स्त्री०) प्राय, तारुण्य. तरुणस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। -त्वम् -ऽत्वम्.

तरुणज्वर तरुणज्वर (पुं०) होस ज्वर, ऎळु दिनगळॊळगिन ज्वर. तरुणश्चासौ ज्वरश्च। "आसप्तरात्रं तरुणं ज्वरमाहुर्मनीषिणः" चक्रद०।

तरुणदधि तरुणदधि (न०) ऎळॆय मॊसरु, सद्यः हॆप्पुगट्टिद हालु, ऎळॆगरणॆय मॊसरु. "शुष्कं मांसं स्त्रियो वृद्धाः बालार्कस्तरुणं दधि। प्रभाते मैथुनं निद्रा सद्यः प्राणहराणि षट्" चाणक्यः।

तरुणिमन् तरुणिमन् (पुं०) तारुण्य, प्राय. तरुणस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "बतेन्दुवदनातनौ तरुणिमोद्गमो मोदते" काव्यप्र०।

तरुणी तरुणी (स्त्री०)1. युवति, प्रायद हॆंगसु. तरुण "ङीप्" (वा० ४-१-१५)। "प्राणेशानभिविदधुर्विधूतहस्ताः सीत्कारं समुचितमुत्तरं तरुण्यः" माघ० ८-१३। 2. जाजायिय गिड.

तरुतल तरुतल (न०) मरद बुड, मरद कॆळभाग. तरोस्तलम्। "नोच्चैर्यदा तरुतलेषु ममुस्तदानीमाधोरणैरभिहिताः पृथुमूलशाखाः" माघ० ५-४४।

तरुनख तरुनख (पुं०) मुळ्ळु. तरोः नख इव। "कण्टकसंज्ञास्तरुनखशिताग्रदलसूचिरांकिलद्रुमराः" हारा०।

तरुभुज् तरुभुज् (पुं०) बदनिकॆ गिड. तरुं भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। इदु तानु आश्रयिसिद मरद रसवन्नु हीरुवुद रिंद इदक्कॆ ई हॆसरु.

तरुमूल तरुमूल (न०) मरद बीरु.

तरुमृग तरुमृग (पुं०) वानर, कपि.

तरुराज तरुराज (पुं०) ताळवृक्ष, ताळॆ जातिय ऒंदु मर. तरूणां राजा।

तरुरुहा तरुरुहा (स्त्री०) बदनिकॆ गिड.

तरुरोहिणी तरुरोहिणी (स्त्री०) बदनिकॆ गिड.

तरुसार तरुसार (न०) कर्पूर. "सिताभ्रं तरुसारं च वेरकं रसकेसरम्" हारा०।

तरूट तरूट (पुं०) कन्नॆदिलॆय गॆड्ड.

तर्क तर्क (पुं०)1. आकांक्षॆ. तर्क्यते आकाङ्क्ष्यते—तर्क (भाषार्थे) "घञ्" (३-३-१९)। आकांक्षॆयु शब्दक्कॆ सरियाद अर्थवागदिरुवल्लि शाब्दबोधक्कॆ सहकारियागुवुदु. ऒंदु पदद अर्थवन्नु तिळियलु अदर अन्वयक्कॆ आवश्यवाद पदद अपॆक्षॆयु आकांक्षॆ. अथवा ऒंदु पदक्कॆ यावा पदद संबंधविल्लदॆ अर्थवे आगुवुदिल्लवो आ पदद अपॆक्षॆयु आकांक्षॆ. इदे तर्क. "घटमानय" ऎंबल्लि कारक मत्तु क्रियापदगळिगॆ परस्पर आकांक्षॆयिरुवुदु. केवल घटम् ऎंदु हॆळिदरॆ आनय ऎंदर्थव ? पश्य ऎंदर्थवे ? ऎंब जिज्ञासॆयुंटागुवुदु. "घटमानय" ऎंबल्लि घटकर्मकमानयनम् ऎंदु अन्वय बोधवागुवुदु. इदे कारकक्कू क्रियापदक्कू इरुव परस्पर आकांक्षॆ, 2. कल्पनॆ, ऊहॆ, भावनॆ. तर्क भावे "घञ्" (३-३-१८)। तत्त्वार्थव तिळियदिरुवाग कारणोपन्यासपूर्वक तत्त्ववन्नु तिळियुवुदक्कागि माडुव ऊहॆयु तर्कवागुवुदु. "अविज्ञाततत्त्वार्थे कारणोपपत्तितः तत्त्वज्ञानार्थमूहस्तर्कः" गौतमसू० १-१-४०। "नास्त्यगतिर्मनोरथानाम्, सखे प्रसन्नस्ते तर्कः" विक्र० २। 3. तर्कशास्त्र, हॆतुपूर्वक विचारमाडुव न्यायशास्त्र, आन्वीक्षिकॆ ऎंदॆ

"व्याप्यारोपेण व्यापकारोपस्तर्कः"। तर्क्यन्ते प्रतिपाद्यन्ते पदार्थाः इति तर्कः। "प्रायस्तर्कमधीते तनुते कुतुकान्निबन्धमप्यत्र" दीधि०। "गदाधरविनिर्मितताविषमदुर्गतर्कटिवी" गदा०। "तर्के वा भृशकर्कशे मम समं लीलायते भारती" प्र० रा०। "यत्काव्यं मधुवर्षि धर्षितपरास्तर्केषु यस्योक्तयः" नैष० २२-१५३। 4. कणादमुनिप्रणीतवाद वैशेषिकदर्शन. 5. अनुमान. "तर्कप्रतिष्ठानादपि, अन्यथानुमेयमिति चेदेवमप्यनिर्मोक्षप्रसङ्गः" ब्र० सू० २-१-११, १२। 6. आगमक्कॆ विरोधवल्लद मीमांसादि न्यायः. "नैषा तर्केण मतिरपनेया" कठ०। "आर्षं धर्मोपदेशं च वेदशास्त्राविरोधिना। यस्तर्केणानुसन्धत्ते स धर्मं वेद नेतरः" मनु० १२-१०६। "धर्मे प्रमीयमाणे हि वेदेन करणात्मना। इतिकर्तव्यताभागं मीमांसा पूरयिष्यति"। 7. मीमांसे.

तर्कक ತರ್ಕಕ (पुं०) 1, तार्किक, नैयायिक. तर्क (भाषार्थे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ऊहिसुववनु. 3. याचक. "कामैः सन्तर्पयामास कृपणांस्तर्ककानपि" भा० शान्ति० ४४-६।

तर्कण ತರ್ಕಣ (न०) ऊहिसुवुदु. वास्तववाद विषयवन्नु तिळियलु सरियाद कारणगळिंद माडुव ऊहे. तर्क (भाषार्थे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "परकीर्यात्मदोषाद्यैः शङ्कानर्थस्य तर्कणम्" स० दा० ३-१६१।

तर्कविद्या ತರ್ಕವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) आन्वीक्षिकी विद्ये, तर्कशास्त्र, विमर्शमाडुव शास्त्र, प्रमाण कॊडुव शास्त्र, प्रमाण प्रमेयगळन्नु तिळिसुव शास्त्र.

तर्कसंग्रह ತರ್ಕಸಂಗ್ರಹ (पुं०) न्यायदर्शनदल्लि द्रव्य मॊदलाद सप्त पदार्थगळ विवेचनॆगागि रचितवाद ऒंदु ग्रंथ, प्रत्यक्षादि प्रमाणगळिंद पदार्थगळ स्वरूपवन्नु तिळिसुव ऒंदु तर्कग्रंथ. "द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायाभावाः सप्त पदार्थाः" त० सं०।

तर्कारी ತರ್ಕಾರಿ (स्त्री०) तॊळॆगिड. तर्कमियर्ति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)।

तर्कित ತರ್ಕಿತ (वि०) 1. ऊहिसल्पट्ट. 2. शंकिसल्पट्ट. 3. विमर्शिसल्पट्ट. तर्क (भाषार्थे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 4. ऊहे.

तर्किन् ತರ್ಕಿನ್ (वि०) 1. संशयपडुवनु. 2. ऊहिसुवनु. 3. विमर्शिसुवनु. तर्कयति—तर्क (भाषार्थे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "त्रैविद्यो हैतुकस्तर्की नैरुक्तो धर्मपाठकः। त्रयश्चाश्रमिणः पूर्वे परिषत् स्याद्दशावरा" मनु० १२-१११।

तर्कु ತರ್ಕು (पुं०) कदिरु, चरकदल्लि शिरुचुव हुत्तु नूलन्नु सुत्तुव कदिरिनगॆ. कृती (छेदने) "उः" (उ० १-१६)। निपा०। "कपालनालिका तर्कुः" त्रिकाण्ड०।

तर्कुपाठी ತರ್ಕುಪಾಠೀ (स्त्री०) कदिरु बॆन्नागि तिरुगलु अनुकूलिसुवंतॆ अदर तळदल्लि कट्टुव भारवाद मण्णिन गुंडु.

तर्कुपिण्ड ತರ್ಕುಪಿಂಡ, **-पीठ** -ಪೀಠ (पुं०) **-पीठी** -ಪೀಠೀ (स्त्री०) "तर्कुपाठी" पदद अर्थ. "वर्तुला तर्कुपीठी स्यात्" हारा०।

तर्कुलासक ತರ್ಕುಲಾಸಕ (पुं०) नूलुव कदिरन्नु तिरुगिसुव यंत्र, चरक. तकु लासयति—लस (श्लेषणक्रीडनयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३४)। "झल्लोलस्तर्कुलासकः" हारा०।

तर्कुशाण ತರ್ಕುಶಾಣ (पुं०) कदिरन्नु चूपागिमाडुव सानॆकल्लु.

तर्क्षु ತರ್ಕ್ಷು (पुं०) "तरक्षु" पदद अर्थ. तरक्षु पृषो०।

तर्ज – भर्त्सने (भ्वा० पर० सक० से०)। तर्जति। ततर्ज। तर्जिता। तर्जिष्यति। तर्जतु। अतर्जत्। इत्यादि. हॆदरिसु, भयपडिसु, बॆदरिसु. "रणे चिक्रीड धूम्राक्षस्तं ततर्जानिलात्मजः" भट्टि० १४-८०।

कर्मणि:—तर्ज्यते। ततर्जे। तर्जिता। तर्जिष्यते। तर्ज्यताम्। अतर्ज्यत। इत्यादि.

णिचि:—तर्जयति, -ते। तर्जयां चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। तर्जयिता। तर्जयिष्यति, -ते। तर्जयतु, -ताम्। इत्यादि.

कृत्सु:—तर्जितव्यम्। तर्जनीयम्। तर्ज्यम्। तर्जितः। तर्जितवान्, -वती। तर्जन्, -न्ती। तर्जितुम्। तर्जितम्। तर्जनम्। तर्जित्वा। प्रतर्ज्य।

तर्ज – तर्जने (चुरा० आत्म० सक० से०)। तर्जयते। अततर्जत। इत्यादि.

तर्जक ತರ್ಜಕ (वि०) हॆदरिसुवनु, बॆदरिसुवनु. तर्ज (भर्त्सने) "ण्वुल्" (३-१-१३४)।

तर्जन ತರ್ಜನ (ನ॰) 1. ಹೆದರಿಸುವುದು, ಬೆದರಿಸುವುದು. तर्ज (भर्त्सने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "घृततुषारकणस्य नभस्वतस्तरुलताङ्गुलितर्जनविभ्रमाः" माघ॰ ६-६०। 2. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. 3. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "भ्रूभेदिभिः सकम्पोष्ठैर्ललिताङ्गुलितर्जनैः" कुमा॰ ६-४५।

तर्जना ತರ್ಜನಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಹೆದರಿಸುವುದು, ಬೆದರಿಸುವುದು. तर्ज (भर्त्सने) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "निर्धूतवीतमपि बालकमुल्ललन्तं यन्ता क्रमेण परिसान्त्वनतर्जनाभिः" माघ॰ ५-४७। 2. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. 3. ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು.

तर्जनी ತರ್ಜನೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಹೆದರಿಸುವ ಬೆರಳು, ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಸಮೀಪದ ಬೆರಳು. तर्ज्यतेऽनया—तर्ज (भर्त्सने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)।

तर्जनीय ತರ್ಜನೀಯ (ವಿ॰) 1. ಹೆದರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೆದರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಹೆದರಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. तर्ज (भर्त्सने) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-१६)। "तव्यः" **तर्जयितव्यः** ತರ್ಜಯಿತವ್ಯಃ.

तर्जयत् ತರ್ಜಯತ್ (ವಿ॰) 1. ಹೆದರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೆದರಿಸುತ್ತಿರುವ. तर्ज (भर्त्सने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती-यं॰ङी॰**. "सीतां संतर्जयन्तीस्ता राक्षसीरशृणोत् कपिः" रामा॰।

तर्जा ತರ್ಜಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಹೆದರಿಸುವುದು, ಬೆದರಿಸುವುದು. तर्ज (भर्त्सने) "अः" (३-३-१०३)।

तर्जित ತರ್ಜಿತ (ವಿ॰) 1. ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. तर्ज (भर्त्सने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "कातरोऽसि यदि वोद्गतार्चिषा तर्जितः परशुधारया मम" रघु॰ ११-७८। 2. ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನ॰) 4. ಹೆದರಿಕೆ. 5. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 6. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ.

तर्ण ತರ್ಣ (ಪುಂ॰) 1. ಕರು, ವತ್ಸ. तृणोति—तृणु (अदने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಸದ್ಯಃ ಹುಟ್ಟಿದ ಕರು.

तर्णक ತರ್ಣಕ (ಪುಂ॰) "तर्ण" ಪದದ ಅರ್ಥ. तृणु (अदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अभ्याजतोऽभ्यागततूर्णतर्णकान्निर्यणिहस्तस्य पुरो दुधुक्षतः" माघ॰ १२-४१।

तर्णि ತರ್ಣಿ (ಪುಂ॰) 1. ಸೂರ್ಯ. तरत्याकाशमार्गं—तॄ (प्लवनतरणयोः) "निः" बाहु॰। 2. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು.

तर्तरीक ತರ್ತರೀಕ (ನ॰) 1. ಹಡಗು. 2. ದೋಣಿ. तॄ (प्लवनतरणयोः) कर॰ "ईकन्" (उ॰ ४-२०)। (वि॰) 3. ದಾಟಿಸುವವನು, ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವವನು. तॄ कर्त॰ "ईकन्"।

तर्तव्य ತರ್ತವ್ಯ (ವಿ॰) 1. ದಾಟಲ್ಪಡುವ. 2. ದಾಟಬೇಕಾದ. तॄ (प्लवनतरणयोः) "तव्यः" (३-१-९६)।

तर्द-हिंसायाम् (भ्वा॰ पर॰ सक॰ से॰)। तर्दति। ततर्द। तर्दिता। इत्यादि. ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು. "सुग्रीवः प्रघसं नेभे बहून् रामस्ततर्द च" भट्टि॰ १४-३३।

तर्दू ತರ್ದೂ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಮರದ ಸೌಟು, ಮರದ ಸಟ್ಟುಗ. तर्द (हिंसायाम्) "कूः" बाहु॰।

तर्पण ತರ್ಪಣ (ನ॰) 1. ತೃಪ್ತಿ. तृप (प्रीणने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು. तृप+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "यो वै स्वसॄणां पितृवद्ददाति वरान् वदान्यो वरतर्पणेन" भाग॰ ३-१-२७। 3. ಪಿತೃಯಜ್ಞ, ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. 4. ದೇವಯಜ್ಞ. 5. ಋಷಿಯಜ್ಞ. ದೇವರ್ಷಿಪಿತೃತರ್ಪಣವು ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಪ್ರತಿ ದಿನದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "नित्यं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं स्नानमिष्यते। तर्पणन्तु भवेत्तस्य अङ्गत्वेन व्यवस्थितम्"। 6. ಪರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತೃಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥ ಮಾಡುವ ಜಲತರ್ಪಣ. (वि॰) 7. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ. तृप कर्त॰ "ल्युः" (३-१-१३४)।

तर्पणीय ತರ್ಪಣೀಯ (ವಿ॰) 1. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬೇಕಾದ. तृप (प्रीणने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **तर्पयितव्यः** ತರ್ಪಯಿತವ್ಯಃ.

तर्पर ತರ್ಪರ (पुं॰) ಹಸು ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕತ್ತಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗಂಟೆ.

तर्बट ತರ್ಬಟ (पुं॰) 1. ಸಂವತ್ಸರ. 2. ಚಕ್ರಮರ್ದವೃಕ್ಷ, ತಗಚಿಗಿಡ.

तर्मन् ತರ್ಮನ್ (ನ॰) ಯೂಪದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬದ ತುದಿ. तरति—तॄ (प्लवनतरणयोः) "मनिन्" (३-२-७५)।

तर्ष ತರ್ಷ (पुं॰) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಪಿಪಾಸೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ. ज्ञि तृषा (पिपासायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "तर्षो लिप्सापिपासयोः" त्रिकाण्ड॰। "लवणार्णवपानेन तर्षोत्कर्षमिवोद्वहन्" राजत॰। 3. ಸಮುದ್ರ.

तीर्यतेऽसौ—तृ (प्लवनतरणयोः) कर्म० "सः" (उ० ३-३५)। 4. ತೆಪ್ಪ, ಹಠಗೋಲು. तीर्यतेऽनेन—तृ "सः" (उ० ३-६५)।

तर्षण ತರ್ಷಣ (न०)1. ಬಾಯಾರಿಕೆ, ನೀರಡಿಕೆ. तृषा (पिपासायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. "निर्विण्णा नितरां भूमन्नसदिन्द्रियतर्षणात्" भाग० ३-२५-७।

तर्षणीय ತರ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ. तृषा (पिपासायाम्) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **तर्षितव्यः** ತರ್ಷಿತವ್ಯಃ.

तर्षित ತರ್ಷಿತ (वि०) ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಂಟಾದ. तर्षोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "तृषितस्तर्षितः सतृट्" त्रिकाण्ड०। "राजा तद्यज्ञसदनं प्रविष्टो निशि तर्षितः" भाग० ९-६-२७।

तर्हण ತರ್ಹಣ (न०)1. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. तृह (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०)2. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. तृह कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)।

तर्हणीय ತರ್ಹಣೀಯ (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಹಿಂಸಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 3. ಹಿಂಸಿಸಬೇಕಾದ. तृह (हिंसायाम्) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **तर्हितव्यः** ತರ್ಹಿತವ್ಯಃ.

तर्हि ತರ್ಹಿ (अव्य०) 1. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. तद् "हिल्" (५-३-२१)। 2. ಹಾಗಾದರೆ, ಆಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ. "यद्येवं का तर्हीदानीं राजकुलस्य स्थितिः" प्रबोध०।

तर्ह्य ತರ್ಹ್ಯ (वि०) ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ.

तल ತಲ (पुं०)1. ತಾಳೆಮರ, ಪನೆಮರ. तल (प्रतिष्ठायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಕೈಯ ಒಳಭಾಗ, ಹಸ್ತ, ಅಂಗೈ. "कुशेशयाताम्रतलेन कश्चित् करेण रेखाध्वजलाञ्छनेन" रघु० ६-१८। 3. ಖಡ್ಗದ ಮುಷ್ಟಿ, ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ. "तलोदरीं तालफलस्तनीं तां ताम्राधरां चारुनवोत्पलाक्षीम्" याद० १३-१७। 4. ಎಡಗೈಯಿಂದ ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವುದು. 5. ಹಸ್ತ, ಕೈ. "पञ्चशाखस्तलो हस्तः" वैज०। "तलप्रहारैरथमुष्टिपातनैः पदाभिघातैर्भुजयन्त्रपीडनैः" याद० १४-१५। 6. ಗರ್ತ, ಹಳ್ಳ. 7. ಕೈಗಳನ್ನು ತಟ್ಟುವುದು, ಚಪ್ಪಾಳೆ ಹೊಡೆಯುವುದು. 8. ಶೈತ್ಯ. "समीकस्सोलिकस्सोलस्स्कन्दोलो मेलकस्तलः" वैज०। (पुं०) 9. ಸ್ವರೂಪ, ಬಾಹ್ಯರೂಪ, ಮೇಲ್ಮೈ. "अधिरुह्य पुष्पभरनम्रशिखैः परितः परिष्कृततलां तरुभिः" किरा० ६-१७। 10. ಅಧಃಪ್ರದೇಶ, ಕೆಳಪ್ರದೇಶ. "तलं ययेयुर्न तिला विकीर्णाः सैन्यैस्तथा राजपथा बभूवुः" नैष० १०-५। 11. ತಳಭಾಗ, ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗ. "अङ्गुष्ठमूलस्य तले ब्राह्मं तीर्थं प्रचक्षते" मनु० २-५९। 12. ಮರದ ಕೆಳಭೂಮಿ. 13. ಆಲವಾಲ, ಪಾತಿ. "तल्लं विल्लं तलं च तत्। द्विजप्रपालवालं स्यात्" त्रिकाण्ड०। (न०)14. ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯು ಕೈಯನ್ನು ಕೊರೆಯದಂತೆ ಕೈಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ. "तलं ज्याघातवारणे" अम०। 15. ಸಮಪ್ರದೇಶ. 16. ಹೊರಪ್ರದೇಶ, ಹೊರಮೈ. "भुवस्तलमिव व्योम कुर्वन् व्योमेव भूतलम्" रघु० ४-२९। 17. ಅಂಗಾಲು. 18. ಕಾನನ, ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 19. ಕಾರಣ, ಹೇತು, ಮೂಲ. "तलं स्वरूपेऽनूर्ध्वेऽस्त्री क्लीबं ज्याघातवारणे। कानने कार्यबीजे च पुंसि तालमहीरुहे। चपेटे च त्सरौ तन्त्रीघाते सव्येन पाणिना" मेदि०।

तलक ತಲಕ (न०) 1. ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ. "जलकूपी जलाष्ठीली तलकं पुष्करिण्यपि" हारा०। 2. ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ.

तलकीट ತಲಕೀಟ (पुं०) ಒಂದು ವೃಕ್ಷ.

तलतस् ತಲತಸ್ (अव्य०) ಕೆಳಗಿನಿಂದ, ಕೆಳಭಾಗದಿಂದ.

तलताल ತಲತಾಲ (पुं०) ಅಂಗೈಯಿಂದ ಬಾರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. तलेन करतलेन ताडयते—तड (आघाते) +णिच् "घञ्" (३-३-१८)। डस्य लः।

तलत्राण ತಲತ್ರಾಣ (न०) ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವಾಗ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯು ಕೈಯನ್ನು ಕೊರೆಯದಂತೆ ಕೈಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ. तलं करतलं त्रायते—त्रैङ् (पालने) कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। "यत्रैते सतलत्राणाः सुयोधनपुरोगमाः" भा० द्रोण० ११९-२१।

तलप्रहार ತಲಪ್ರಹಾರ (पुं०) ಕೈಯಿಂದ ಅಪ್ಪಳಿಸುವುದಂ, ಕೈಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು. तलेन प्रहारः। "तलप्रहारैरथ मुष्टिपातनैः पदाभिघातैर्भुजयन्त्रपीडनैः" याद० १४-१५।

तलमीन ತಲಮೀನ (पुं०) ಜಂಬುಮೀನು, ಹುಲ್ಲುಮೀನು.

तलयुद्ध ತಲಯುದ್ಧ (न०) ಕೈಯಿಂದ ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ, ಕೈಯಿಂದ ಹೊಡೆದು ಮಾಡುವ ಕಾಳಗ. तलेन करतलाघातेन युद्धम्।

तललोक **ತಲಲೋಕ** (पुं०) पाताललोक. तलस्थो भूमेस्तलस्थो लोकः। "स्वर्लोकपालाः खगलोकपालाः नृलोकपालास्तललोकपालाः" भाग० २-६-४२।

तलवारण **ತಲವಾರಣ** (न०) कैगळन्नु हेदेयु एटि निंद रक्षिसलु कैगे हाकिकोळ्ळुव तोगलिन चील. तले वारयति—वृञ् (वरणे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "जयारवक्षेडितनादमूर्च्छितः शरासनज्यातलवारणध्वनिः" किरा० १४-२९।

तलसारक **ತಲಸಾರಕ** (न०) कुदुरेयः कत्तिन केळगे कट्टुव चर्मद पट्टि, मुखक्कू एदेगू मध्य कट्टुव तोगलिन पट्टि. तले सरति—सृ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वक्त्रपट्टे तु तलिका तलसारकम्" अभि० चि०।

तलस्थ **ತಲಸ್ಥ** (वि०) अधोभागदल्लिरुव, केळभाग दल्लिरुव. तले तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

तलहृदय **ತಲಹೃದಯ** (न०) अंगालिन मध्यभाग. तलस्य हृदयमिव। "तलहृदयं तु तलं मध्ये पादतलस्य तत्" अभि० चि०।

तलाची **ತಲಾಚೀ** (स्त्री०) चापे, मंदलिगे. तलम् अञ्चति—अञ्चु (गतौ) "क्विप्" (३-२-५९)। "ङीप्" (४-१-५)। "तलाची तलपट्टिका" हारा०।

तलातल **ತಲಾತಲ** (न०) सप्त (एळु) अधोलोक गळल्लिंदु. "चतुर्दशभुवन" पददल्लि नोडि.

तलिका **ತಲಿಕಾ** (स्त्री०) "तलसारक" पदद अर्थ.

तलित **ತಲಿತ** (न०) बेयिसि करियल्पट्ट मांस. "शुद्धमांसविधानेन मांसं सम्यक् प्रसाधितम्। पुनस्तदाज्ये संभृष्टं तलितं प्रोच्यते बुधैः" भावप्र०।

तलिन **ತಲಿನ** (न०) 1. हासिगे, शय्ये. तल (प्रतिष्ठायाम्) "इनन्" (उ० २-५३)। (वि०) 2. कृशवाद, दुर्बलवाद. 3. स्वच्छवाद, निर्मलवाद. 4. चिक्कदाद, सण्णदाद, स्वल्पवाद. 5. विरळवाद. "तलिनं विरले स्तोके स्वच्छेऽपि वाच्यलिङ्गकम्" मेदि०। "क्षामः क्षीणस्तनुश्छातस्तलिनाऽमांसपेलवाः" अभि० चि०।

तलिम **ತಲಿಮ** (न०) 1. जगुलि. 2. शय्ये, हासिगे. 3. खड्ग, कत्ति. 4. वितान, बट्टेयिंद माडिद छावण. तल (प्रतिष्ठायाम्) "इमन्" बाहु०। "तलिमं कुट्टिमे तल्पे चन्द्रहासे वितानके" मेदि०।

तलुन **ತಲುನ** (पुं०) 1. वायु, गाळि. तॄ (प्लवनतरणयोः) "उनन्" रेफस्य लकारो वा स्यात् (उ० ३-५४)। 2. तरुण, प्रायदवनु. स्त्रियाम् "ङीप्" (वा० ४-१-१५)। **तलुनी** **ತಲುನೀ**. "तलुनः पवने यूनि युवत्यां तलुनी स्मृता" मेदि०।

तलेक्षण **ತಲೇಕ್ಷಣ** (पुं०) वराह, हंदि. तले ईक्षणमस्य। हंदियु केळदृष्टियुळ्ळ प्राण. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **तलेक्षणी** **ತಲೇಕ್ಷಣೀ**.

तलोदरी **ತಲೋದರೀ** (स्त्री०) कृशवाद उदरवुळ्ळ वळु, तेळुवाद होट्टेयुळ्ळ हेंगसु. तलं खड्गमुष्टिरिव उदरं यस्याः। "ङीष्" (४-१-५५)। "तलोदरीं तालफलस्तनीं तां ताम्राधरां चारुनवोत्पलाक्षीम्" याद० १३-१७।

तलोदा **ತಲೋದಾ** (स्त्री०) नदि, होळे. तले उदकं यस्याः। उदकस्य उदादेशः। "समुद्रगा निर्झरिणी तलोदा जम्बालिनी शैवलिनी तरङ्गिणी" हारा०।

तल्क **ತಲ್ಕ** (न०) अरण्य, काडु. "वाक्षं वनं तलं तल्कं गुहीनं समजं त्रसम्" त्रिकाण्ड०।

तल्प **ತಲ್ಪ** (पुंन०) 1. शय्ये, हासिगे. तल्यतेऽस्मिन्—तल (प्रतिष्ठायाम्) "पः" (उ० ३-२८)। निपा०। "इति विरचितवाग्भिर्वन्दिपुत्रैः कुमारः सपदि विगतनिद्रस्तल्पमुज्झांचकार" रघु० ५-७५। 2. मंचद मेलिन अंतस्तु, उप्परिगे. "यत्रातपे दातुमिवाधितल्पं विस्तारयामास तरङ्गहस्तैः" माघ० ३-३९। 3. हेंडति, पत्नि. "गुरुतल्पव्रतं कुर्याद्रितःसिक्त्वा स्वयोनिषु। सख्युः पुत्रस्य च स्त्रीषु कुमारीष्वन्त्यजासु च" मनु० ११-१७०। "तल्पमट्टे कलत्रे च शयनीये च न द्वयोः" मेदि०।

तल्पक **ತಲ್ಪಕ** (पुं०) हासिगेयन्नु हासि सिद्धपडिसुव सेवक.

तल्पकीट **ತಲ್ಪಕೀಟ** (पुं०) हासिगेय हुळ, तिगणि. तल्पे जातः कीटः।

तल्पन **ತಲ್ಪನ** (न०) 1. आनेय बिन्नु. 2. आनेय बिन्निन मांसखंड.

तल्पल **ತಲ್ಪಲ** (न०) आनेय बिन्निन एलुबु. तल्पं तदाकारं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "सान्द्रत्वक्कास्तल्पलाश्लिष्टकक्षाः आङ्गीं शोभामाप्नुवन्तश्चतुर्थीम्" माघ० १८-६।

तल्ल ತಲ್ಲ (पुं०) 1. ಜಲಾಶಯ, ಕೆರೆ. "तल्लस्तु जलाधारान्तरे पुमान्" मेदि०। (न०)2. ಬಿಲ. 3. ಆಲವಾಲ, ಗಿಡದ ಪಾತಿ.

तल्लज ತಲ್ಲಜ (वि०) ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಜಾತಿವಾಚಕ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ. गोतल्लजः। ಇಲ್ಲಿ ಗೌ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾದರೂ तल्लज ಶಬ್ದವು ನಿಯತ ಲಿಂಗವಾದುದರಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶವಿರುವುದು.

तल्लिका तल्लिका (स्त्री०) ಬೀಗದಕೈ. तस्मिन् लीयते — लीङ् (श्लेषणे) "डः"। संज्ञायां "कन्"।

तल्ली ತಲ್ಲೀ (स्त्री०) ತರುಣಿ, ಯುವತಿ. "तल्ली तरुण्याम्" मेदि०।

तवक्षीर ತವಕ್ಷೀರ (न०) ತವಕ್ಷೀರವೆಂಬ ಒಂದು ಔಷಧ.

तवर्ग ತವರ್ಗ (पुं०) त थ द ध न ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದುವು. "ऌतुलसानां दन्ताः" सि० कौ०।

तवर्गीय ತವರ್ಗೀಯ (वि०) ತವರ್ಗಸಂಬಂಧವಾದ (ಅಕ್ಷರ).

तविपुला ತವಿಪುಲಾ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ವಿಪುಲಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೊದಲನೆಯ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳ ನಂತರ त गಣವಿದ್ದಲ್ಲಿ "तविपुला" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "तोऽधेस्तत्पूर्वाऽन्या भवेत्" वृ० र०।

तविष ತವಿಷ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. 2. ಸ್ವರ್ಗ. तव (सौत्रो धातुः) "टिषच्" (उ० १-४८)। (स्त्री०) **–षी–ಷೀ**. 3. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 4. ದೇವಕನ್ಯೆ. 5. ಭೂಮಿ. सि० कौ०।

तष्ट ತಷ್ಟ (वि०)1. ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಸಿಲುವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. तक्ष् (तनूकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. ಎರಡಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

तष्टि ತಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಕೆತ್ತುವುದು, ಬಾಚಿಯಿಂದ ಕೆತ್ತಿ ಮರವನ್ನು ಸಿಲುವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. तक्ष् (तनूकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

तष्ट तष्टृ (पुं०) 1. ಬಡಗಿ, ಮರಗೆಲಸದವನು. तक्ष् (तनूकरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ವಿಶ್ವಕರ್ಮ, ದೇವಶಿಲ್ಪಿ. 3. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ.

तसि – अलङ्कारे (वा चुरा० उभ० सक० से०)। तंसयति, –ते। तंसति। ततंस। ಇತ್ಯಾದಿ.

तसु – उपक्षये (दिवा० पर० सक० से०)। तस्यति। ततास। तसिता। ಇತ್ಯಾದಿ.

तस्कर ತಸ್ಕರ (पुं०)1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. तत् करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (वा० ३-२-२१)। सुडागमः तलोपश्च (ग० ६-१-१५७)। "मा सञ्चर मनःपान्थ तत्रास्ते स्मरतस्करः" भर्तृ० २-५४। 2. स्पृक्का ಎಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 3. ಮದನವೃಕ್ಷ, ಮುಂಗಾರೆ ಗಿಡ.

तस्करता ತಸ್ಕರತಾ (स्त्री०) ಚೌರ್ಯ, ಕಳ್ಳತನ. तस्करस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "न किलानुययुस्तस्य राजानो रक्षितुर्यशः। व्यावृत्ता यत्परस्वेभ्यो श्रुतौ तस्करता यथा" रघु० १-२७। "त्वः" (५-१-११९)। **तस्करत्वम् ತಸ್ಕರತ್ವಮ್**.

तस्करस्नायु ತಸ್ಕರಸ್ನಾಯು (पुं०) ಕಾಗೆತೊಂಡೆ ಗಿಡ.

तस्थिवस् ತಸ್ಥಿವಸ್ (वि०) ಇರುವ, ನಿಂತಿರುವ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्वसुः" (३-२-१०७)। "तं तस्थिवांसं नगरोपकण्ठे तदागमारूढगुरुप्रहर्षः" रघु० ५-६१।

तस्थु ತಸ್ಥು (वि०) ಸ್ಥಿರವಾದ, ನಿಶ್ಚಲವಾದ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कुः" बाहु० द्वित्वं च। "देहस्तु सर्वसंघातो जगत् तस्थुरिति द्विधा" भाग० ७-७-२३।

ताक्षण्य ತಾಕ್ಷಣ್ಯ (पुं०) ಬಡಗಿಯ ಮಗ, ಮರಗೆಲಸದವನ ಮಗ. तक्षणोऽपत्यम् "ण्यः" (४-१-१५२)।

ताक्षण ತಾಕ್ಷಣ (पुं०) ಬಡಗಿಯ ಮಗ, ಮರಗೆಲಸದವನ ಮಗ. तक्षणोऽपत्यम् "अण्" (वा० ४-१-१५३)। अनोऽल्लोपः (६-४-१३५)।

ताच्छीलिक ತಾಚ್ಛೀಲಿಕ (पुं०) ತಚ್ಛೀಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ. तच्छील "ठक्"।

ताच्छील्य ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯ (न०) 1. ಅವನ ಸ್ವಭಾವ. 2. ಆ ಸ್ವಭಾವ. तच्छीलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

ताटका ತಾಟಕಾ (स्त्री०) ತಾಟಕಾಸುರಿ, ಸುಕೇತುವೆಂಬ ಯಕ್ಷನ ಮಗಳು, ಮಾರೀಚನ ತಾಯಿ, ಸುಂದನ ಪತ್ನಿ. [ಯಕ್ಷರಾಜನ ಮಗಳಾದ ತಾಟಕೆಯು ಮಾರೀಚ ಮತ್ತು ಸುಬಾಹುಗಳೆಂಬ ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಒಮ್ಮೆ ಇವಳು ಕಾಮಪೀಡಿತಳಾಗಿ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯು "ನೀನು ಕಾಮುಕರಿಗೆ ಭಯಂಕರ

ವಾದ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳು, ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರೂ ರಾಕ್ಷಸರಾಗಲಿ" ಎಂದು ಇವಳನ್ನು ಶಪಿಸಿದರು. ಅಂದಿನಿಂದ ಇವಳು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಋಷಿಗಳನ್ನೂ ಆ ದೇಶದ ಜನರನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಾ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಯು ಶ್ರೀರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಈ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ತಾಟಕೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದನು.]

ताटकारि ತಾಟಕಾರಿ (ಪುಂ) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. ताटकाया अरिः।

ताटकेय ತಾಟಕೇಯ (ಪುಂ) ತಾಟಕೆಯ ಮಗ— 1. ಸುಬಾಹು. 2. ಮಾರೀಚ. ताटकाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "मारीचः सुन्दपुत्रश्च ताटकायां व्यजायत" हरिवं०। "तनुतरविशिखविताडनविघटित-विशरारुशरारुताटकाताटकेय" रघु० ग०।

ताटङ्क ತಾಟಂಕ (ಪುಂ) 1. ಓಲೆ, ಕರ್ಣಾಭರಣ. ताटयते—तट (आघाते) "घञ्" (३-३-१९)। तादृशोऽङ्कः चिह्नं यस्य। शक०। "ताटङ्के तरलमणिप्रभातरङ्गे तन्वङ्ग्या मुखमभितस्तदा व्यभाताम्" चं० भा० २। 2. ಲೋಲಾಕು.

तात्स्थ्य ತಾತ್ಸ್ಥ್ಯ (ನ०) 1. ಉದಾಸೀನತೆ, ಉಪೇಕ್ಷೆ. तटस्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ.

ताड ತಾಡ (ಪುಂ) 1. ಏಟು, ಹೊಡೆತ. तड (आघाते) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। 2. ಕೂಡುವುದು, ಸೇರಿಸುವುದು. 3. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. तड कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। 4. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 5. ಒಂದು ಹಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದ ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುದು. "ताडोऽद्रौ ताडने घोषे मुष्टिमेयतृणादिषु" हेम०। (स्त्री०) **–ङी–ಡೀ**. 6. ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ. "ताड-स्ताडनघोषयोः। मुष्टिमेयतृणादौ च ताडी तालीदलद्रुमे" विश्व०।

ताडक ತಾಡಕ (ವಿ०) ಹೊಡೆಯುವವನು. ताडयति—तड (आघाते) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ताडघ ತಾಡಘ (ಪುಂ) 1. ತಾಳವನ್ನು ಹೊಡೆಯುವವನು. 2. ಜಟ್ಟಿ, ಮಲ್ಲ. तालं हन्ति ताडेन ताडनेन हन्ति वा—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५५)। टिलोपः घत्वं च निपात्यते।

ताडघात ತಾಡಘಾತ (ವಿ०) ಹೊಡೆಯುವವನು, ಏಟು ಕೊಡುವವನು. ताडेन हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "अण्" वाच्यं।

ताडन ತಾಡನ (ನ०) 1. ಏಟು, ಹೊಡೆತ. तड (आघाते) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "लालने बहवो दोषास्ताडने बहवो गुणाः" चाणक्यः। 2. ಸ್ಪರ್ಶ. (सूर्यचंद्रयोर) भागशः ग्रहण. "ताडने भयमुशन्ति दारुणं छादने नृपवधोऽङ्गनाकृतः" बृहत्सं०। 3. ದೀಕ್ಷೆಯ ಅಂಗವಾದ ಒಂದು ಮಂತ್ರಸಂಸ್ಕಾರ. "मन्त्रवर्णान् समालिख्य ताडयेच्चन्दनाम्भसा। प्रत्येकं वायुना मन्त्रो ताडनं तदुदाहृतम्"। (स्त्री०) **–नी–ನೀ**. 4. ಕುದುರೆ ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ ಚಾವಟಿ. ताड्यतेऽनया — तड (आघाते) + णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। (वि०) 5. ಹೊಡೆಯುವ. "गिरो वः साधुशोच्यानां गृह्णीमो मर्मताडनाः" भाग० ८-११-९।

ताडनीय ತಾಡನೀಯ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೊಡೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಹೊಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. तड (आघाते) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" **ताडयितव्यः ತಾಡಯಿತವ್ಯಃ**.

ताडपत्र ತಾಡಪತ್ರ (न०) ಓಲೆ, ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಹೆಂಗಸರ ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ. तालस्य पत्रमिव। तस्य डः।

ताडयत् ತಾಡಯತ್ (वि०) ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ. तड (आघाते) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ಯಂತೀ**.

ताडयितृ ತಾಡಯಿತೃ (वि०) ಏಟುಕೊಡುವ, ಹೊಡೆಯುವ. तड (आघाते) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "मृताङ्गलग्नविक्रेतुर्गुरोस्ताडयितुस्तथा" याज्ञ० २-३०३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ**.

ताडाग ತಾಡಾಗ (वि०) ತಡಾಗಸಂಬಂಧವಾದ, ಕೆರೆಯಲ್ಲಿರುವ. तडागस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "हेमन्ते सारसं ताडागं वा सेवेत"। "ताडागं वातुलं स्वादु कषायं कटुपाकि च" सुश्रुत० सूत्र० ४५-८, ३१।

ताडि ತಾಡಿ (स्त्री०) ಪನೆಮರ, ತಾಳವೃಕ್ಷ.

ताड्यमान ತಾಡ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. तड (आघाते) + णिच् कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಬಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा श्रोतुर्वितन्त्रीरिव ताड्यमाना" कुमा० १-४५।

ताण्ड ತಾಂಡ (न०) नृत्यशास्त्र.

ताण्डव ತಾಂಡವ (न०) 1. नृत्य, भरतनाट्य शास्त्र क्रमंदल्लि माडुव कुणित. ताण्डुना प्रोक्तम् "अण्" (४-३-१०१)। 2. ईश्वरन उग्रवाद नर्तन. पुरुषर नृत्यवु ताण्डवविनिसुवुदु. स्त्रीयर नृत्यक्के लास्यवेंदु हेसरु. नृत्यपु ई रीति एरडु विध. "गण्डोड्डीनालिमालामुखरितककुभस्ताण्डवे शूलपाणेः" मालती० १-२। 3. ऒंदु जातिय हुल्लु. "ताण्डवोऽस्त्री तृणान्तरे। भवेदुद्धतनृत्ये च" मेदि०।

ताण्डवतालिक ತಾಂಡವತಾಲಿಕ (पुं०) नंदीश्वर.

ताण्डवप्रिय ತಾಂಡವಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. परशिव, परमेश्वर. ताण्डवं प्रियमस्य। (वि०) 2. नृत्यवे प्रियवागि उळ्ळवनु, कुणितदल्लि इष्टवुळ्ळवनु.

ताण्डविका ತಾಂಡವಿಕಾ (स्त्री०) नृत्यवन्नु कलिसुव हेंगसु.

ताण्डवित ತಾಂಡವಿತ (वि०) कुणियिसल्पट्ट. ताण्डव+तत्करोति "णिच्" कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "द्वारोपान्तनिखातातिप्रांशुवंशकाण्डताण्डवितधौतसितसूक्ष्माम्बरसहस्रम्" प्रबोध० २।

ताण्डय ತಾಂಡ್ಯ (पुं०) तंडमुनिय मग. ताण्डस्यापत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१६)। यलोपः। **ताण्डी ತಾಂಡೀ.**

ताण्डयब्राह्मण ತಾಂಡ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ (न०) सामवेदद ऒंदु ब्राह्मण. सामवेदद ब्राह्मणगळल्लि इदु मुख्यवादुदु. इदरल्लि इप्पत्त्रैदु अध्यायगळिरुवुदरिंद इदक्के पंचविंशब्राह्मणवेंदु हेसरु. यज्ञानुष्ठान समयदल्लि उद्गातृविन कार्यवन्नु विवरवागि ई ब्राह्मणवु तिळिसुत्तदे. ऒंदु दिनद याग मॊदलुगॊंडु ऒंदु साविर वर्षगळल्लि नडेयुबहुदाद यागगळ स्वरूपगळु ई ब्राह्मणदल्लि प्रतिपादितवागिवे.

तात ತಾತ (पुं०) 1. तंदे, जनक. तनोति — तनु (विस्तारे) "क्तः" दीर्घश्च (उ० ३-१०)। "राजाराधनं खलु तातस्य गुरुकं न पुनर्मालती" मालती० २। 2. पूज्य, गौरवार्ह. (हिरियरल्लि ई प्रयोग) "तस्मान्मुच्ये यथा तात संविधातुं त्वमर्हसि" रघु० १-७२। 3. प्रीतियिंद अथवा दयेयिंद किरियरल्लि प्रयोगिसुव ऒंदु पद. "तदिह सुवदानायां तात मत्तः परस्मात्परिचयकरुणायाः सर्वथा मा विरंसीः" मालती० ६-१६। 4. दये, करुणे. "तातो दयायां पितरि" नानार्थर०।

तातग ತಾತಗ (पुं०) 1. चिक्कप्प, तंदेय किरिय सहोदर. तातस्येव गौर्विचकशब्दो यस्य। (वि०) 2. तंदेगे हितवाद, तंदेगे सम्मतवाद. "तातगुः क्षुद्रताते ना जनकस्य हिते त्रिषु" मेदि०।

तातन ತಾತನ (पुं०) काडिगे सॊगसिन हक्कि, कॆंबूतद हक्कि, दासरि हक्कि. "काकछदिः स्वञ्जलेखस्तातनो मुनिपुत्रकः" त्रिकाण्ड०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **तातनी ತಾತನೀ.**

ताताल ತಾತಾಲ (पुं०) 1. सुत्तिगे, चम्मटिगे. तापं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। पृषो०। 2. पाक, अडिगे माडुवुदु. 3. रोग, व्याधि. 4. बिसि, शाखि. 5. मनोवेग. "तातलो रुजि पाके च लोहकूटे मनोजवे" मेदि०। 6. काय्सिल्पट्ट. बिसिमाडल्पट्ट. "तातलो लोहकूटे ना त्रिषु तप्ते मनोजवे" वैज०।

तात्कालिक ತಾತ್ಕಾಲಿಕ (वि०) तक्षणदल्लिरुव, आ समयदल्लिरुव, आ कालक्के संबंधिसिद. तस्मिन् काले भवः "ठञ्" "जिठः" वा (४-२-११६)। "खरोष्ट्रयानहस्त्यश्वनौवृक्षेरिणरोहणे। सप्तत्रिंशदनध्यायानेतांस्तात्कालिकान्विदुः" याज्ञ० १-१५१। स्त्रियाम् ठञि "ङीप्" (४-१-१५)। **तात्कालिकी ತಾತ್ಕಾಲಿಕೀ.** जिठि "टाप्" (४-१-४)। **तात्कालिका ತಾತ್ಕಾಲಿಕಾ.**

तात्त्विक ತಾತ್ತ್ವಿಕ (वि०) निजवाद, सत्यवाद, यथार्थवाद. तत्त्वेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)।

तात्पर्य ತಾತ್ಪರ್ಯ (न०) 1. अभिप्राय, आशय. तत्परस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. हेळुववन इच्छॆ, मातनाडुववन अभिप्राय. "यत्पदेन विना यस्याननुभावकता भवेत्। आकाङ्क्षा, वक्तुरिच्छा तु तात्पर्यं परिकीर्तितम्" भाषाप० ८४। भोजन समयदल्लि "सैन्धवमानय" ऎंदु हेळुववनिगे लवणदल्लि इच्छॆयॆंदू प्रयाणसमयदल्लि ई वाक्यवन्नु हेळुववनिगे कुदुरेयल्लि तात्पर्य वॆंदू तिळियबेकु. 3. उद्देश, गुरि, मनोगत.

तादर्थ्य ತಾದರ್ಥ್ಯ (न०) 1. अदे उद्देशवागिरुविके, अदे गुरियागिरुविके. तस्मै इदम् तदर्थम्, तदर्थं

"ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಅದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಅದೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವಿಕೆ. स एवार्थः प्रयोजनमस्य तत्त्वम्।

तादवस्थ्य ತಾದವಸ್ಥ್ಯ (ನ॰) ಅದೇ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಅದೇ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. सा अवस्था यस्य सः तदवस्थः — तदवस्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पदान्तराणां परिवर्तनेऽपि तस्य तादवस्थ्यादेव इति पददोष एव" सा॰ द॰ ७।

तादात्म्य ತಾದಾತ್ಮ್ಯ (न॰) 1. ಅಭೇದ. ಅದೇ ಆಗಿರುವಿಕೆ. सः आत्मा यस्य तदात्मा—तदात्मनो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अन्यधर्मसम्बन्धनिमित्तेन अन्यस्य अन्यतादात्म्यसंभावनमुत्प्रेक्षा" कुव॰। 2. ಅದೇ ಸ್ವಭಾವ, ಅದೇ ಶೀಲ.

तादृक्ष ತಾದೃಕ್ಷ (वि॰) ಅದರಂತೆ ಕಾಣುವ, ಅದರಂತಿರುವ, ಆ ವಿಧವಾಗಿರುವ. तदिव दृश्यते — तद्+दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्सः" (वा॰ ३-२-५७)। आकारः (६-३-९१)।

तादृश् ತಾದೃಶ್ (वि॰) ಆ ತೆರನಾದ, ಆ ವಿಧವಾದ, ಅಂತಹ. स इव पश्यति — तद्+दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६०)। "तादृग्गुणा सा भवति समुद्रेणेव निम्नगा" मनु॰ ९-२२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **तादृशी** ತಾದೃಶೀ. "तादृशी तद्विशिष्टा वा बुद्धौ रक्षेगृहेषु च" रामा॰।

तादृश ತಾದೃಶ (वि॰) ಆ ತೆರನಾದ, ಆ ವಿಧವಾದ, ಅಂತಹ. स इव पश्यति — तद्+दृशिर् (प्रेक्षणे) "कञ्" (३-२-६०)। "अवाप्यते वा कथमन्यथा द्वयं तथाविधं प्रेम पतिश्च तादृशः" कुमा॰ ५-२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **तादृशी** ತಾದೃಶೀ. "यादृशी भावना यत्र सिद्धिर्भवति तादृशी"।

तादूप्य ತಾದೂಪ್ಯ (न॰) ಅದರ ರೂಪದಂತಿರುವ ರೂಪ, ಸಮಾನ ಧರ್ಮ. तस्य रूपमिव रूपं यस्य सः तद्रूपः, तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। ಅದರ ಧರ್ಮದ ಆರೋಪವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅದರ ರೂಪದ ಸಾಮ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಅದು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ. "वक्त्रेन्दौ तव सत्ययं यदपरः शीतांशुरुज्जृम्भते" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿನ್ನ ಮುಖವೂ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಲು ವಕ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ಧರ್ಮವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "अत्रापरः शीतांशुरित्यनेन वक्त्रेन्दोः प्रसिद्धचन्द्राङ्गेदमाविष्कृत्य तस्य प्रसिद्धचन्द्रकार्यकारित्वमात्रप्रतिपादनेन तादूप्यरूपकम्" कुव॰।

तान ತಾನ (पुं॰) 1. ಸೂತ್ರ, ದಾರ, ನಾರು, ಜಂತು, ಎಳೆ. तनु (विस्तारे) "घञ्" (३-३-१२१)। "मूर्वागुडूचीतानैर्वा सीव्येद्वेल्लतिकं शनैः" सुश्रुत॰ सूत्र॰ २५-२१। 2. ವೇಣುವಾದ್ಯದಿಂದ ನುಡಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಂಶಸ್ವರ, ಗಾಯಕನ ಸ್ವರವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಸ್ವರ. "गाता यं यं स्वरं गच्छेत्तं तं वंशेन तानयेत्"। "विस्तार्यन्ते प्रयोगा ये मूर्च्छना शेषसंश्रयाः। तानास्तेऽप्यूनपञ्चाशत् सप्तस्वरसमुद्भवाः। तेभ्य एव भवन्त्यन्ये कूटतानाः पृथक् पृथक्। ते स्युः पञ्चसहस्राणि त्रयस्त्रिंशत् शतानि च" सं॰ दा॰। "तानस्त्वंशस्वरो मतः" अभि॰ गु॰। "उद्गास्यतामिच्छति किंनराणां तानप्रदायित्वमिवोपगन्तुम्" कुमा॰ १-८।

तानव ತಾನವ (न॰) ತೆಳುಮೈ, ಕೃಶವಾಗಿರುವಿಕೆ. तनोर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। "अङ्गानामतितानवं कुत इदं कस्मादकस्मादिदं मुग्धे पाण्डुकपोलमाननमिति प्राणेश्वरे पृच्छति" अमरु॰ ५०।

तानूर ತಾನೂರ (पुं॰) ನೀರಿನ ಸುಳಿ, ಆವರ್ತ. "अथाम्भसां भ्रमः। तानूरो वायुगुल्मश्च कणलाभः कलंकुरः" त्रिकाण्ड॰।

तान्त ತಾಂತ (वि॰) 1. ಸೊರಗಿರುವ, ಬಾಡಿಹೋಗಿರುವ. तमु (काङ्क्षायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "मृदुलतान्तलतान्तमलोकयत्स सुरभिं सुरभिं सुमनोहरैः" माघ॰ ६-२। 2. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸದಿಂದ ಬಲಹೀನವಾದ. "रतिरभसविलासाभ्यासतान्तं न यावन्नयनयुगममीलत्तावदेवाहृतोऽसौ" माघ॰ ११-२। 3. ದಣಿದಿರುವ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ.

तान्तव ತಾಂತವ (पुं॰) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. "रे शम्भुतान्तव शिशो बत मुञ्च मुञ्च दोर्दर्पमत्र विरम त्रिदिवेन्द्रकार्यात्" कुमा॰ १७-१३। (न॰) 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. तन्तोर्विकारः "अञ्" (४-३-१३९)। "मणिमुक्ताप्रवालानां लोहानां तान्तवस्य च" मनु॰ ९-३२९। (वि॰) 3. ನೂಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾರದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "चर्मजैः तान्तवैः पाशैर्बद्ध्वा पतितमर्भकाः" भाग॰ १०-६४-४।

तान्तुवायि ತಾಂತುವಾಯಿ (पुं०) ನೇಯಿಗೆಯವನ ಮಗ. तन्तुवायस्य अपत्यम् "इञ्" (४-१-१५३)। उदीचां मते।

तान्तुवाय्य ತಾಂತುವಾಯ್ಯ (पुं०) ನೇಯಿಗೆಯವನ ಮಗ. तन्तुवायस्य अपत्यम्–तन्तुवाय "ष्यः" (४-१-१५२)। अन्येषां मते।

तान्त्रिक ತಾಂತ್ರಿಕ (वि०) 1. ಸಿದ್ಧಾನ್ತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅರಿತವನು. 2. ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಓದಿದವನು, ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು. तन्त्रमधीते वेद वा "ठक्" (४-२-६०)। 3. ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ. 4. ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಬಂಧವಾದ.

ताप ತಾಪ (पुं०) 1. ಸಂತಾಪ, ಕಾವಿನಿಂದಾಗುವ ಬೇನೆ. तप (सन्तापे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "समस्तापः कामं मनसिजनिदाघप्रसरयोर्न तु ग्रीष्मस्यैवं सुभगमपराद्धं युवतिषु" शाकु० ३-६। 2. ಕಷ್ಟ. 3. ಬಿಸುಪು, ಕಾವು. "सौधान्यत्यर्थतापाद्बलभिपरिचय-द्वेषिपारावतानि" माल० २-१२। "तापः सन्ताप-कृच्छ्रयोः" मेदि०।

तापक ತಾಪಕ (पुं०) 1. ಜ್ವರ. तापयति – तप (सन्तापे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವ, ನೋಯಿಸುವ.

तापत्रय ತಾಪತ್ರಯ (न०) ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಆಧಿದೈವಿಕ ಮತ್ತು ಆಧಿಭೌತಿಕರೂಪವಾದ ಮೂರು ತಾಪಗಳು. (ದುಃಖಗಳು) तापानां आध्यात्मिकादीनां त्रयम्। "आध्यात्मिकादि मैत्रेय ज्ञात्वा तापत्रयं बुधः। उत्पन्न-ज्ञानवैराग्यः प्राप्नोत्यात्यन्तिकं फलम्" विष्णुपु०। [विवरक्के "आधिदैविक" पददल्लि नोडि].

तापद ತಾಪದ (वि०) ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವ, ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. तापं ददाति – डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "हन्यादाशु कलिङ्गदेशनृपतिं सामान्यभृत्यं तमो दृष्टं क्षत्रियतापदं जनयति क्षेमं सुभिक्षान्वितम्" बृहत्सं० ५-६१।

तापन ತಾಪನ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. तापयति – तप (सन्तापे) + णिच् कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಮನ್ಮಥನ ಒಂದು ಬಾಣ. 3. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಮಣಿ. 4. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. (न०) 5. ತಾಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. तप + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 6. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವ, ತಾಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ದಹಿಸುವ. "ततोऽम्बराच्चिन्तितमात्रमागतं महाप्रभं चक्र-मित्रतापनम्" भा० आदि० १९-२३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **तापनी** ತಾಪನೀ. "अतिपातित-कालसाधना स्वशरीरेन्द्रियवर्गतापनी" किरा० २-४२।

तापनीय ತಾಪನೀಯ (वि०) 1. ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ, ಚಿನ್ನದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. तपनीयस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)। "तपनीये तथा घण्टे कक्षोपरि-विलम्बिते" हरिवं०। 2. ಒಂದು ನಿಷ್ಕ, ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ವಿಧನಾಣ್ಯದ ಪರಿಮಾಣ. तपनीय "अण्" (४-३-१५३)। 3. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು. नृसिंह–गोपाल–रामतापनीयोप-निषदः।

तापयत् ತಾಪಯತ್ (वि०) 1. ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ದಹಿಸುತ್ತಿರುವ. तप (सन्तापे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती** –ಯಂತೀ.

तापयितृ ತಾಪಯಿತೃ (वि०) 1. ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವ. तप (सन्तापे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री** –ಯಿತ್ರೀ.

तापस ತಾಪಸ (वि०) 1. ತಪಸ್ವಿ, ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವನು, ಮೌನದಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವನು. तपोऽस्यास्ति–तपस् "अण्" (५-२-१०३)। "तापसा यतयो विप्रा ये च वैमानिका गणाः। नक्षत्राणि च दैत्याश्च प्रथमा सात्त्विकी गतिः" मनु० १२-४८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **तापसी** ತಾಪಸೀ. 2. ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. तपश्चरणं शीलमस्य "णः" (४-४-६२)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **तापसा** ತಾಪಸಾ.

तापसतरु ತಾಪಸತರು (पुं०) ಇಂಗುದೀವೃಕ್ಷ, ಗಾರೆಗಿಡ. तापसानां हितः तरुः। **–द्रुमः–द्रुमः, –वृक्षः–ವೃಕ್ಷಃ.**

तापसप्रिय ತಾಪಸಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಮೊರಟೆಗಿಡ, ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ. 2. ಇಂಗುದೀವೃಕ್ಷ, ಗಾರೆಗಿಡ.

तापस्य ತಾಪಸ್ಯ (न०) ತಾಪಸನ ಧರ್ಮ. "स्त्रीधर्मयोगं तापस्यं मोक्षं संन्यासमेव च। राज्ञश्च धर्ममखिलं कार्याणां च विनिर्णयः" मनु० १-११४।

तापहर ತಾಪಹರ (वि०) 1. ತಾಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು. तापं हरति–हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)।

2. ಕಷ್ಟವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **-हरा**-ಹರಾ.

तापिच्छ ತಾಪಿಚ್ಛ (पुं०)1. ಹೊಂಗೆಮರ, ತಮಾಲವೃಕ್ಷ. तापिनं छादयति–छद (अपवारणे) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। (न०) 2. ಹೊಂಗೆಹೂವು. तापिच्छस्य पुष्पम् विकारप्रत्ययस्य "लुप्" (वा० ४-३-१६६)। "प्रफुल्ल-तापिच्छनिभैरभीषुभिः शुभैश्च सप्तच्छदपांसुपाण्डुभिः" माघ० १-२२। "व्योम्नस्तापिच्छगुच्छावलिभिरिव तमोवल्लरीभिर्वियन्ते" मालती० ५-६।

तापित ತಾಪಿತ (वि०)1. ಬಿಸಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. तप (सन्तापे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "गोमूत्रेण स्रावितक्षार एषां षट्कृत्वोऽतस्तापितो भिद्यतेऽश्मा" बृहत्सं० ५४-११५। 2. ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "नाति तृप्यति मे चित्तं सुचिरं तापतापितम्" भाग० ८-५-१३।

तापिन् ತಾಪಿನ್ (वि०) 1. ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಕಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. तप (सन्तापे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। 3. ತಾಪವುಳ್ಳ. 4. ಕಷ್ಟವುಳ್ಳ. तापोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **तापिनी ತಾಪಿನೀ**.

तापी ತಾಪೀ (स्त्री०) 1. ಯಮುನಾನದಿ. 2. ತಪತೀ ನದಿ. "गोदावरी निर्विन्ध्या पयोष्णी तापी रेवा सुरसा नर्मदा०" भाग० ५-१९-१८।

ताम ತಾಮ (पुं०)1. ಗ್ಲಾನಿ, ಬಾಡುವಿಕೆ. तमु (काङ्क्षा-याम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ದೋಷ. 3. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ. ताम्यत्यनेन–तमु कर० "घञ्" (३-३-१२१)। (वि०) 4. ಬಾಡಿಸುವ, ಬಾಡಲು ಕಾರಣವಾದ. 5. ಭಯಂಕರವಾದ.

तामर ತಾಮರ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. तामं ग्लानिं रवते–रुङ् (गतिरेषणयोः) "डः" बाहु०। 2. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. "तामरं घृतमर्णश्च" इति कोशः।

तामरस ತಾಮರಸ (पुं०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ ಹೂವು. तामरे षस्ति–षस (स्वप्ने) "डः" (३-२-१०१)। "तामग्रतस्तामरसान्तराभामनूपराजस्य गुणैरनूनाम्" रघु० ६-३७। 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ತಾಮ್ರಲೋಹ. "अथ तामरसं पद्मे ताम्रकाञ्चनयोरपि" मेदि०। 4. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ.

इदर लक्षण: ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ न ಗಣ ज ಗಣದ್ವಯ ಮತ್ತು य ಗಣಗಳಿರಬೇಕು. "इह वद तामरसं नजजायः" वृ० र०।

इदर गणविन्यास:

न	ज	ज	य
।।।	।ऽ।	।ऽ।	।ऽऽ

5. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. (स्त्री०) **-रसी-ರಸೀ**. 6. ಕಮಲ ಲತೆ, ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ. "यथा गजस्तामरसीं मदोत्कटः" भा०।

तामलकी ತಾಮಲಕೀ (स्त्री०) ಭೂಮ್ಯಾಮಲಕ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. तनुश्चासावामलकी च। पृषो०।

तामस ತಾಮಸ (पुं०) 1. ಚತುರ್ದಶ (14) ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮನು. "सत्वा देवगणाश्चैव तामसस्यान्तरे मनोः। पुत्रांश्चैव प्रवक्ष्यामि तामसस्य मनोर्नृप" हरिवं०। 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 3. ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ. (वि०)4. ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 5. ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. तमोऽस्त्यस्य "अण्" (वा० ५-२-१०३)। "व्यतिकर इव भीमस्तामसो वैद्युतश्च क्षणमुपहतचक्षु-र्वृत्तिरुद्भूय शान्तः" मालती० ९-५४।

तामसिक ತಾಮಸಿಕ (वि०) ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ. तमसा निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)।

तामसी ತಾಮಸೀ (स्त्री०) 1. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯುಳ್ಳ ರಾತ್ರಿ. तमांसि भूम्ना सन्त्यस्यां "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. 3. ಮಹಾಕಾಳಿ. 4. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. "निशा दुर्गा च तामसी" त्रिकाण्ड०।

तामिस्र ತಾಮಿಸ್ರ (पुं०)1. ತಾಮಿಸ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ನರಕ. तमिस्रा तमस्ततिरस्त्यस्य "अण्" (वा० ५-२-१०३)। "स पर्यायेण यातीमान् नरकानेकविंशतिम्। तामिस्रमन्ध-तामिस्रं महारौरवरौरवौ" इत्यादि. मनु० ४-८८। 2. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ, ತಿಂಗಳಿನ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧ ಭಾಗ. तामिस्राः तमोयुक्तरात्रयः अस्य सन्ति "अण्" (वा० ५-२-१०३)।

ताम्बूल ತಾಂಬೂಲ (न०) 1. ಅಡಕೆ. ताम्यति–तमु (काङ्क्षायाम्) "क्विप्" (३-२-१७८)। बोलति–बुल (मज्जने) "कः" (३-१-१३५)। ताम् चासौ बोलश्च। पृषो०। 2. ಅಡಕೆ ಸುಣ್ಣಗಳೊಡನೆ ಅಗಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ವೀಳ್ಯದೆಲೆ. "आबद्धनेत्राञ्जनपङ्कलेशस्ताम्बूलरागं बहुलं दधानः" भट्टि० ११-२३। (स्त्री०) **-ली-ಲೀ**.

3. ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. 4. ವೀಳ್ಯದೆಲೆ. "ताम्बूली नागवल्यां स्त्री क्रमुके तु नपुंसकम्" मेदि०। "ताम्बूलीनां दलैस्तत्र रचितापानभूमयः" रघु० ४-४२। **ತಾಂಬೂಲಚರ್ವಣಕ್ರಮಃ** ಮೊದಲು ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯನ್ನೂ ಬಳಿಕ ಅಡಕೆಯನ್ನೂ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮೊದಲು ಅಡಕೆಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವವನು ಪರಮ ದರಿದ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ. "अनिधाय मुखे पर्णं पूगं स्वादयते नरः। मतिभ्रंशो दरिद्रः स्यात् अन्ते न स्मरते हरिम्"। **ತಾಂಬೂಲದಲ್ಲಿರುವ 13 ಗುಣಗಳು:** "ताम्बूलं कटुतिक्तमुष्णमधुरं क्षारं कषायान्वितं वातघ्नं कृमिनाशनं कफहरं दुर्गन्धनिर्नाशनम्। वक्त्रस्याभरणं विशुद्धिकरणं कामाग्निसन्दीपनं ताम्बूलस्य सखे त्रयोदश गुणाः स्वर्गेऽपि ते दुर्लभाः"।

ताम्बूलकरङ्कः ತಾಂಬೂಲಕರಂಕ (पुं०) ತಾಂಬೂಲವನ್ನಿಡುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. ताम्बूलस्य करङ्कः।

ताम्बूलचर्वण ತಾಂಬೂಲಚರ್ವಣ (न०) ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಅಗಿಯುವುದು.

ताम्बूलद ತಾಂಬೂಲದ (वि०) ಯಜಮಾನನಿಗೆ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಡುವ ಸೇವಕ. ताम्बूलं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

ताम्बूलपत्र ತಾಂಬೂಲಪತ್ರ (न०) ವೀಳ್ಯದೆಲೆ.

ताम्बूलपेटिका ತಾಂಬೂಲಪೇಟಿಕಾ (स्त्री०) ತಾಂಬೂಲವನ್ನಿಡುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ.

ताम्बूलवल्ली ತಾಂಬೂಲವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ.

ताम्बूलवीटिका ತಾಂಬೂಲವೀಟಿಕಾ (स्त्री०) ಒಳಗೆ ಅಡಕೆಪುಡಿಯಿಟ್ಟು ಸುತ್ತಿದ ವೀಳ್ಯದೆಲೆ.

ताम्बूलाक्त ತಾಂಬೂಲಾಕ್ತ (वि०) ತಾಂಬೂಲದ ರಸದಿಂದ ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ताम्बूलेन ताम्बूलरसेन अक्तः। "क्वचित्ताम्बूलाक्तः क्वचिदगरुपङ्काङ्कमलिनः" सा० द०।

ताम्बूलिक ತಾಂಬೂಲಿಕ (वि०) 1. ತಾಂಬೂಲದ ವ್ಯಾಪಾರಿ, ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿ ಮಾರುವವನು. ताम्बूलं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। 2. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವವನು. ताम्बूलं तद्वचनं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)।

ताम्बूलिन् ತಾಂಬೂಲಿನ್ (वि०) ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಮಾರುವವನು. ताम्बूलं पण्यतयाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

ताम्यत् ತಾಮ್ಯತ್ (वि०) ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಬಳಲುತ್ತಿರುವ. तमु (काङ्क्षायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "ताम्यत्स्तम्बेरमयूथवमथुताम्यन्महामहीधरनितम्बे" हर्षच०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **ताम्यन्ती ತಾಮ್ಯಂತೀ**.

ताम्र ತಾಮ್ರ (न०) 1. ತಾಮ್ರಲೋಹ. ताम्यति—तमु (काङ्क्षायाम्) "रक्" दीर्घश्च (उ० २-१६)। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಕುಷ್ಠರೋಗ. 3. ರಕ್ತವರ್ಣ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. (वि०) 4. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ. "ततोऽनुकुर्याद्विशदस्य तस्य ताम्रौष्ठपर्यन्तरुचः स्मितस्य" कुमा० १-४४। 5. ತಾಮ್ರಲೋಹದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಪಾತ್ರೆ). "सुवर्णरूप्यपात्रेषु ताम्रकांस्यायसेषु च। गृह्णन् भिक्षां न धर्मोऽस्ति गृहीत्वा नरकं व्रजेत्"। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **ताम्रकम् ತಾಮ್ರಕಮ್**. "अथ ताम्रकम्। शुल्बं म्लेच्छमुखं द्वयष्टवरिष्ठोदुम्बराणि च" अम०। "ताम्रं शुल्बेऽरुणेऽपि च" मेदि०। ತಾಮ್ರವು ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಶುಕ್ರದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. "शुक्रं यत् कार्तिकेयस्य पतितं धरणीतले। तस्मात्ताम्रं समुत्पन्नमिदमाहुः पुराविदः" भावप्र०।

ताम्रक(प)र्णी ತಾಮ್ರಕ(ಪ)ರ್ಣೀ (स्त्री०) ಅಂಜನವೆಂಬ ಪಟ್ಟಿಮರದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. ताम्रौ कर्णौ यस्याः।

ताम्रकार ತಾಮ್ರಕಾರ (पुं०) ತಾಮ್ರದ ಕೆಲಸಗಾರ, ಕಂಚುಗಾರ, ತಾಮ್ರಕುಟ್ಟಿಗ. ताम्रं ताम्रपात्रं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। ಇವನು ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. ಆಯೋಗವನಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. "आयोगवेन विप्रायां जातास्ताम्रोपजीविनः"। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-कारी -ಕಾರೀ**.

ताम्रकुट्ट ತಾಮ್ರಕುಟ್ಟ (पुं०) ಕಂಚುಗಾರ, ತಾಮ್ರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. ताम्रं कुट्टयति—कुट्ट (छेदने) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-कुट्टकः ಕುಟ್ಟಕಃ**. "शौल्बिकस्ताम्रकुट्टकः" अम०।

ताम्रकृमि ತಾಮ್ರಕೃಮಿ (पुं०) ಇಂದ್ರಗೋಪಕೀಟ, ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳ. "ताम्रकृमिरिन्द्रगोपः" हारा०।

ताम्रगर्भ ತಾಮ್ರಗರ್ಭ (न०) ಮೈಲುತುತ್ತ. ताम्रं गर्भे इव उत्पत्तिस्थानमस्य।

ताम्रचक्षुस् ತಾಮ್ರಚಕ್ಷುಸ್ (पुं०) ಕೆಂಪುಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ.

ताम्रचूड ತಾಮ್ರಚೂಡ (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. ताम्रा चूडा यस्य। "भीता रुवन्ति कुक्कुक्कुक्विति ताम्रचूडास्त्यक्त्वा रुतानि भयदान्यपराणि रात्रौ" बृहत्सं० ८८-३४। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-चूडी-ಚೂಡೀ**. ಹೆಣ್ಣುಕೋಳಿ. 2. ಮಾಚಿಪತ್ರೆ ಗಿಡ. ताम्राश्चूडाः शिखा यस्य। (वि०) 3. ಕೆಂಪು ಶಿಖೆಯುಳ್ಳ.

ताम्रतुण्ड ತಾಮ್ರತುಂಡ (पुं०) ವಾನರ, ಕಪಿ.

ताम्रत्रपुज ತಾಮ್ರತ್ರಪುಜ (पुं०) ಕಾಂಸ್ಯ, ಕಂಚು. ताम्र-त्रपुभ्यां जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। [ತಾಮ್ರ ಮತ್ತು ತವರದಿಂದ ಕಂಚು ತಯಾರಾಗುವುದು.]

ताम्रद्रु ತಾಮ್ರದ್ರು (पुं०) ಚಂದನವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದ ಮರ.

ताम्रद्वीप ತಾಮ್ರದ್ವೀಪ (पुं०) ಸಿಂಹಳದ್ವೀಪ, ಈಗಿನ ಸಿಲೋನ್ ದ್ವೀಪ.

ताम्रपट्ट ತಾಮ್ರಪಟ್ಟ (न०) ತಾಮ್ರದ ರೇಕು, ಶಾಸನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬರೆಯುವ ತಾಮ್ರದ ತಗಡು. ताम्र-निर्मितं पट्टम्। "दद्याद्भूमिं निबन्धं वा कृत्वा लेख्यं च कारयेत्। आगामिभद्रनृपतिपरिज्ञानाय पार्थिवः। पट्टे वा ताम्रपट्टे वा स्वमुद्रोपरिचिह्नितम्। अभि-लेख्यात्मनो वंश्यानात्मानं च महीपतिः। प्रतिग्रहपरीमाणं दानच्छेदोपवर्णनम्। स्वहस्तकालसंपन्नं शासनं कारयेत् स्थिरम्" याज्ञ० १-३१८, २०।

ताम्रपर्णी ತಾಮ್ರಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದ ಒಂದು ನದಿ. "ताम्रपर्णीसमेतस्य मुक्तासारं महोदधेः" रघु० ४-५०।

ताम्रपल्लव ತಾಮ್ರಪಲ್ಲವ (पुं०) 1. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. ताम्राः पल्लवा यस्य। 2. ಕೆಂಪು ಚಿಗುರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೃಕ್ಷ. (पुंन०) 3. ಕೆಂಪುಚಿಗುರು.

ताम्रपाकिन् ತಾಮ್ರಪಾಕಿನ್ (पुं०) ಬಸುರಿಮರ. ताम्रः पाकः फलपुष्पादिः अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

ताम्रपात्र ತಾಮ್ರಪಾತ್ರ (न०) ತಾಮ್ರಲೋಹದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾತ್ರೆ. ताम्रस्य विकारः "अण्"। ताम्रं च तत् पात्रं च। ತಾಮ್ರಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಹಾಗೆಯೇ ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ, ಒಡೆದ ಕಂಚು, ಪಲಾಶ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಪತ್ರ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡುವವನು ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು.

ताम्रपुष्प ತಾಮ್ರಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ನಾಗಸಂಪಿಗೆಯ ಮರ. (न०) 2. ಕೆಂಪುಹೂವು. (वि०) 3. ಕೆಂಪುಹೂವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ताम्रफलक ತಾಮ್ರಫಲಕ (न०) ತಾಮ್ರದ ತಗಡು.

ताम्रमूला ತಾಮ್ರಮೂಲಾ (स्त्री०) ತೀಟಕಸಂಧಿ.

ताम्रवल्ली ತಾಮ್ರವಲ್ಲೀ (स्त्री०) 1. ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಮಾದವನ ಬೇರು. 2. ಕೆಂಪುಬಳ್ಳಿ.

ताम्रलिप्त ತಾಮ್ರಲಿಪ್ತ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಆ ದೇಶದ ದೊರೆ. "ताम्रलिप्तं च राजानं कर्वटाधि-पतिं तथा" भा० सभा० ३१-२५। 3. ಆ ದೇಶದ ಜನರು. ताम्रलिप्तोऽभिजनोऽस्य तस्य राजा वा।

ताम्रशिख ತಾಮ್ರಶಿಖ (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. ताम्रा शिखा चूडाऽस्य। "इनिः" (५-२-११६)। **-शिखिन् -ಶಿಖಿನ್**. (वि०) 2. ಕೆಂಪು ಶಿಖೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ताम्रसार ತಾಮ್ರಸಾರ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಗಂಧದ ಮರ. ताम्रो रक्तः सारोऽस्य। 2. ಕೆಂಪು ರಸ. (वि०) 3. ಕೆಂಪು ರಸವುಳ್ಳ (ಮರ).

ताम्रसारक ತಾಮ್ರಸಾರಕ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಕಗ್ಗಲಿಮರ. ताम्रो रक्तः सारोऽस्य "कप्" (५-४-१५४)। 2. ಕೆಂಪು ಗಂಧದ ಮರ. **-सारिकः -ಸಾರಿಕಃ**. ताम्रो रक्तः सारोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

ताम्रा ತಾಮ್ರಾ (स्त्री०) 1. ದಕ್ಷನ ಕನ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು, ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿ, ಪಕ್ಷಿಗಳ ತಾಯಿ. शुकी श्येनी भासी धृतराष्ट्री मत्तु काकी ಎಂಬ ಐವರು ಇವಳ ಪುತ್ರಿಯರು. ಈ ಐವರಿಂದಲೇ ಮುಂದೆ ಎಲ್ಲಾ ಪಕ್ಷಿ ಜಾತಿಗಳೂ ಬೆಳೆದುವು. भा० आदि० ६७। 2. ಗರ್ಭದ ಹೊದಿಕೆಯಾಗಿರುವ ಏಳು ಚರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) अवभासिनी (2) लोहिता (3) श्वेता (4) ताम्रा (5) वेदिनी (6) रोहिणी ಮತ್ತು (7) मांसधरा ಇವು 7 ಗರ್ಭದ ಆವರಣಚರ್ಮಗಳು. सुश्रुत० शारीर० ४-४। 3. ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಮಾದವನ ಬೇರು.

ताम्राक्ष ತಾಮ್ರಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. ताम्रे अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। "ताम्राक्षः काकपुष्टः कुहूमुखः" त्रिकाण्ड०। स्त्रियाम् षित्त्वात् "ङीष्" (४-१-४१)। **-क्षी -ಕ್ಷೀ**. (वि०) 2. ಕೆಂಪು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ.

ताम्रार्घ ತಾಮ್ರಾರ್ಘ (पुं०) ಕಾಂಸ್ಯ, ಕಂಚು. ताम्रस्याऽर्धोंऽशभेदो यस्य। "कंसे तु कांस्यकंसास्थिताम्रार्धम्" त्रिकाण्ड०।

ताम्राश्मन् ತಾಮ್ರಾಶ್ಮನ್ (पुं०) ಕೆಂಪುಕಲ್ಲು, ಪದ್ಮರಾಗ. ताम्रः अश्मा। "निसर्गरक्तैर्वलयावनद्धताम्राश्मरश्मि-च्छुरितैर्नखाग्रैः" माघ० ३-७।

ताम्रिक ತಾಮ್ರಿಕ (पुं०) 1. ಕಂಚುಗಾರ. ताम्रं ताम्रपात्रनिर्माणं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। 2. ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆಜಾತಿಯವನು. ಆಯೋಗವನಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–की –क्१.** (वि०) 3. ತಾಮ್ರಸಂಬಂಧವಾದ, ತಾಮ್ರದ ವಿಕಾರ. "कार्षिके ताम्रिके पणः" अम०।

ताम्री ತಾಮ್ರೀ (स्त्री०) ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. ताम्रस्य विकारः "अण्" (४-३-१५४)। "ङीप्" (४-१-१५)। "ताम्री स्यान्मानरन्ध्रा विकालिका" त्रिकाण्ड०।

तायन ತಾಯನ (न०) 1. ವಿಸ್ತಾರಹೊಂದುವುದು, ಹರಡುವುದು, ಬೆಳೆಯುವುದು. तायृ (सन्तानपालनयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪಾಲಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು.

तायित ತಾಯಿತ (वि०) 1. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಸ್ತಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. तायृ (सन्तानपालनयोः) कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

तायिन् ತಾಯಿನ್ (वि०) 1. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ. ಬೆಳೆಯುವ, ವಿಸ್ತಾರಹೊಂದುವ. 2. ಕಾಪಾಡುವವನು, ಪಾಲಿಸುವವನು. तायृ (सन्तानपालनयोः) "णिनिः" (३-१-१३४)।

तायृ – सन्तानपालनयोः (भ्वा० आत्म० सक० से०)। तायते। तताये। तायिता। तायिष्यते। तायताम्। अतायत। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಹರಡು, ಎಡೆಬಿಡದೆ ವ್ಯಾಪಿಸು, ವಿಸ್ತಾರಹೊಂದು, ಬೆಳೆ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದು. 2. ಪಾಲಿಸು, ಕಾಪಾಡು.

तार ತಾರ (पुं०) 1. ಪ್ರಣವ, ಓಂಕಾರ. तारयति जापकान् संसारात् – तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "ओङ्कारः प्रणवस्तारः" वैज०। 2. ವಿಷ್ಣು. तारयति संसारभयात् भक्तान्। "तारः संसारभयतो नित्यं तारयतीति सः" इति निरुक्तिः। "अशोकस्तारणस्तारः शूरः शौरिर्जनेश्वरः" वि० स०। 3. ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. 4. ಒಬ್ಬ ವಾನರ. 5. ಶುದ್ಧವಾದ ಮುತ್ತು. 6. ಮುತ್ತನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. "तारो वानरभिन्मुक्ताविशुद्धयोः शुद्धमौक्तिके ना" मेदि०। 7. ಉಚ್ಚಶಬ್ದ, ಎತ್ತರದ ಧ್ವನಿ. "नादस्तावद्विकलकुररीकूजितस्निग्धतारः" मालती० ५-२०। 8. ದಾಟುವುದು. तॄ (प्लवनतरणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। (स्त्रीन०) 9. ನಕ್ಷತ್ರ. "तारा रदानां वदनस्य चन्द्रं रुचा कचानां च नभो जयन्तीम्" नैष० १०-१०७। 10. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡು, ಕಣ್ಣಿನ ಪಾಪೆ, ಕನೀನಿಕೆ. "मत्तयेव घूर्णितमन्दतारया" काद०। (न०) 11. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. "नक्षत्रेऽक्षिमध्ये च न ना रूप्ये नपुंसकम्" मेदि०। ಶಾಶ್ವತ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "नक्षत्रे नेत्रमध्ये च तारा" शाश्व०। "ऋक्षाक्षिमध्ययोस्तारा" विश्व०। (स्त्री०) **–रा –रा.** 12. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪತ್ನಿ. 13. ವಾಲಿಯ ಪತ್ನಿ. 14. ಬುದ್ಧದೇವತೆ. 15. ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವ ಎಂಟು ಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. (वि०) 16. ಎತ್ತಿದ ಸ್ವರದ, ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿಯ. 17. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. "उरसि निहितस्तारो हारः कृता जघने घने" अमरु० ३१। 18. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. 19. ಉತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.

तारक ತಾರಕ (पुं०) 1. ತಾರಕಾಸುರ, ವಜ್ರಾಂಗನೆಂಬ ಒಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗ. [ತಾರಕಾಸುರನಿಗೆ ತಾರಾಕ್ಷ, ಕಮಲಾಕ್ಷ ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಿಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು. ಇವರು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವರಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸ್ವರ್ಣನಗರ ರಜತನಗರ ಅಯೋನಗರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ತ್ರಿಪುರರೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ತಾರಕಾಸುರನು ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಅಂದಿನವರೆಗೆ ಅವತರಿಸಿದ್ದ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ತನಗೆ ಮರಣವುಂಟಾಗದಿರಲೆಂಬ ವರವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಪಡೆದು ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನು ಅವತರಿಸಿ ಇವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ವಿವರಕ್ಕೆ "कार्तिकेय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "तस्मिन् विप्रकृताः काले तारकेण दिवौकसः" कुमा० २-१। 2. ದೋಣಿ. 3. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. 4. ಹಡಗು. तारयति – तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-३३)। 5. ನಾವಿಕ, ಹಡಗು ನಡೆಸುವವನು. 6. ದಾಟುವ ಉಪಾಯ. "केचिदागमजालेन केचिन्निगमसंकुलैः। केचित्तर्केण मुह्यन्ति नैव जानन्ति तारकम्" हठ०। 7. ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. "गर्भमांससृगालाय तारकाय तराय च। नमो यज्ञाय यजिने हुताय प्रहुताय च" भा० शान्ति० २९०-१०६। (न०) 8. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. (स्त्रीन०) **–का –क्०.**

9. ನಕ್ಷತ್ರ. 10. ಕಣ್ಣಿನ ಪಾಪೆ. (ವಿ॰)11. ಕಾಪಾಡುವವನು, ರಕ್ಷಿಸುವವನು. "तारको दैत्यभित्कर्णधारयोर्नद्वयोर्दृशि। कनीनिकायामृक्षे च न पुमांस्त्रातरि त्रिषु" मेदि॰। "कथयति भगवान् इहान्तकाले भवभयकातर-तारकं प्रबोधम्" प्रबोध॰ २-१३। 12. ದಾಟಿಸುವವನು. 13. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **तारिका** ತಾರಿಕಾ.

तारकजित् ತಾರಕಜಿತ್ (पुं॰) ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. तारकं जयति—जि (जये) "विबप्" (३-२-६१)। **-रिपुः** -ರಿಪುಃ, **-सूदनः** -ಸೂದನಃ ಇತ್ಯಾದಿ.

तारकाक्ष ತಾರಕಾಕ್ಷ (पुं॰) ತಾರಕಾಸುರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. ಇವನಿಗೆ "ತಾರಾಕ್ಷ" ನೆಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು.

तारकब्रह्म ತಾರಕಬ್ರಹ್ಮ (न॰) ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀರಾಮಮಂತ್ರ. तारकं च तत् ब्रह्म च। "षडक्षरं महामन्त्रं तारकब्रह्म उच्यते। रामाय नम इत्येतत्प्रणवादि षडक्षरम्"।

तारकारि ತಾರಕಾರಿ (पुं॰) ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. तारकस्यारिः।

तारकित ತಾರಕಿತ (वि॰) ನಕ್ಷತ್ರವಾಗಿ ಆಗಿರುವ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳಂತಾಗಿರುವ. तारका अस्य संजाताः "इतच्" (५-२-३६)। "क्षीरसागरतरङ्गशीकरासारतारकित-चारुमूर्तये" मु॰ मा॰।

तारकिन् ತಾರಕಿನ್ (वि॰) ನಕ್ಷತ್ರಗಳುಳ್ಳ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. तारकाः सन्त्यत्र "इनिः" (५-२-११६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-किणी** -ಕಿಣೀ. ರಾತ್ರಿ.

तारण ತಾರಣ (पुं॰) 1. ವಿಷ್ಣು. तारयति गर्भजन्म-जरामरणसंसारसागरमहाभयात् आधिभौतिकेभ्यः वैरि-चोरव्याघ्रादिभयेभ्यो वा—तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "यस्तारणस्तारयति वैरि-व्याघ्रादिभीविवः" इति निरुक्तिः। "अशोकस्तारण-स्तारः" वि॰ स॰। 2. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯದು. 3. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. तारयत्यनेन—तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। (न॰) 4. ದಾಟಿಸುವುದು. तॄ+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವುದು. "तत्र चोत्पत्स्यते जन्तुः भवतां तारणाय वै" भा॰ आदि॰ १३-३३। "तारणाय तु दुःखस्य प्रस्थानाय भवाय च" भा॰ विरा॰ ६-३। (वि॰)6. ದಾಟಿಸುವವನು. 7. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು. तॄ+णिच् कर्तं॰ "ल्युः" (३-१-१३४)। (स्त्री॰) **-णि** -ಣಿ. ಹಡಗು. "पादालिन्दी तरण्डा नौस्तरणिस्तारणिस्तरिः" हारा॰।

तारणी ತಾರಣೀ (स्त्री॰) ಕಾಶ್ಯಪರ ಪತ್ನಿ, ಯಾಜ ಮತ್ತು ಉಪಯಾಜ ಋಷಿಗಳ ತಾಯಿ.

तारणेय ತಾರಣೇಯ (पुं॰) ತಾರಣಿಯ ಮಗ. तारण्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "याजोपयाजौ ब्रह्मर्षी शाम्यन्तौ परमेष्ठिनौ। संहिताध्ययने युक्तौ गोत्रतश्चापि काश्यपौ। तारणेयौ युक्तरूपौ ब्राह्मणा-वृषिसत्तमौ" भा॰ आदि॰ १४९।

तारतम्य ತಾರತಮ್ಯ (न॰) ತರತಮಭಾವ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. तरतमयोर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "तारतम्ययोगयुक्तांश्च भावानतिरूक्षानतिस्निग्धानत्युष्णा-नतिशीतानित्येवमादीन् विवर्जयेत्" सुश्रुत॰। "निर्घनं निधनमेतयोर्द्वयोस्तारतम्यविधिमुक्तचेतसाम्। बोधनाय विधिना विनिर्मिता रेफ एव जयवैजयन्तिका" उद्भ॰।

तारपुष्प ತಾರಪುಷ್ಪ (पुं॰) 1. ಮೊಲ್ಲೆಗಿಡ. 2. ಜಾಜಿಗಿಡ. तारं रजतमिव पुष्पमस्य।

तारल ತಾರಲ (वि॰) 1. ಚಂಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದ. तरल स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ವಿಟ, ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ.

तारव ತಾರವ (वि॰) ತರುಸಂಬಂಧವಾದ, ವೃಕ್ಷಸಂಬಂಧವಾದ. तरोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

तारवायु ತಾರವಾಯು (पुं॰) ಬಹಳ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿ. तारश्चासौ वायुश्च।

तारहार ತಾರಹಾರ (पुं॰) ದೊಡ್ಡ ಮುತ್ತುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾರ. तारनिर्मितो हारः।

तारा ತಾರಾ (स्त्री॰) 1. ದಶಮಹಾವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. तारयति संसारार्णवात् भक्तान्—तॄ (प्लवन-तरणयोः) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ನಕ್ಷತ್ರ. 3. ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "नक्षत्रमृक्षं भं तारा" ಇವು ನಕ್ಷತ್ರಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಚಕಗಳು. "दाक्षायण्योऽश्विनीत्यादि ताराः" ಇಲ್ಲಿ "तारा" ಪದವು ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರವಾಚಕ. **ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಲಿಂಗಗಳು:** हस्तस्वातिश्रवणा अक्लीबे। ಇವು ಪುಂಸ್ತ್ರೀ

ಲಿಂಗಗಳು. मृगशिरो न पुंसि स्यात्। ಇದು ಸ್ತ್ರೀ ನಪುಂಸಕ. पुंसि पुनर्वसुपुष्यौ। ಇವು ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳು. मूलं त्वस्त्री। ಮೂಲ ನಕ್ಷತ್ರವು (ಪುನಂ) ಪುಂನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗವು. स्त्रियः शेषाः। ಉಳಿದೆಲ್ಲ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ಸ್ತ್ರೀ ಲಿಂಗಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "नक्षत्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 4. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪತ್ನಿ. 5. ವಾಲಿಯ ಪತ್ನಿ. 6. ಬುದ್ಧ ದೇವತೆ. 7. ಮುತ್ತು. "दृष्यैरिव क्षितिभृतां द्विरदै-रुदारतारावलीविरचनैर्व्यरुचन्निवासाः" माघ० ५-२१। ೫. ಕಣ್ಣಿನ ಪಾಪೆ, ಕನೀನಿಕೆ. "लुलितनयनतारा: क्षाम-वक्त्रेन्दुबिम्बा रजनय इव निद्राक्लान्तनीलोत्पलाक्ष्यः" माघ० ११-२०।

ताराकूट **ತಾರಾಕೂಟ** (ನ०) ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೆ ನೋಡುವ ಕೂಟಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಕೆಲವರು ಎಂಟು ಕೂಟಗಳನ್ನೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಹತ್ತು ಕೂಟಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಹನ್ನೆರಡು ಕೂಟಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "वर्णो वश्यं तथा तारा योनिश्च ग्रहमैत्रकम्। गणमैत्रं भकूटं च नाडी चैते गुणाधिकाः" मु० चि०।

ताराक्ष **ತಾರಾಕ್ಷ** (ಪುಂ०) ತಾರಕಾಸುರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "तारक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ताराधिप **ತಾರಾಧಿಪ** (ಪುಂ०) ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ರಾಜ. ताराणामधिपः। "स तप्तकार्तस्वरभास्वराम्बरः कठोर-ताराधिपलाञ्छनच्छविः" माघ० १-२०। **-अधिपतिः** **-ಅಧಿಪತಿಃ**.

तारानाथ **ತಾರಾನಾಥ, -पति -ಪತಿ** (ಪುಂ०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ವಾಲಿ. 3. ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ताराणां तारायां वा नाथः पतिर्वा।

तारापथ **ತಾರಾಪಥ** (ಪುಂ०) ಗಗನ, ಆಕಾಶ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಮಾರ್ಗ. ताराणां पन्थाः "अः" (५-४-७४)।

तारापीड **ತಾರಾಪೀಡ** (ಪುಂ०) ಚಂದ್ರ. ताराणामापीडः भूषणमिव।

ताराप्रमाण **ತಾರಾಪ್ರಮಾಣ** (ನ०) ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ. ಅಶ್ವಿನಿಯಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ : 3, 3, 3, 5, 3, 1, 5, 3, 6, 5, 8, 15, 5, 1, 1, 5, 4, 3, 11, 2, 8, 3, 5, 100, 15, 8 ಮತ್ತು 32. "शिखिगुण रसेन्द्रियानलशशिविषयगुणर्तुपञ्चवसुपक्षाः। विषयैकचन्द्रभूतार्णवाग्निरुद्राश्विवसुदहनाः। भूतशतपक्ष-वसवो द्वात्रिंशच्चेति तारकामानम्। क्रमशोऽश्विन्यादीनां कालस्ताराप्रमाणेन" बृहत्सं० ९८-१, २।

ताराभूषा **ತಾರಾಭೂಷಾ** (ಸ್ತ್ರೀ०) ರಾತ್ರಿ. तारा भूषा भूषणं यस्याः।

ताराभ्र **ತಾರಾಭ್ರ** (ಪುಂ०) ಕರ್ಪೂರ. तारो निर्मलः अभ्र इव।

तारामण्डल **ತಾರಾಮಂಡಲ** (ನ०) ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲ. ताराणां मण्डलम्।

तारामृग **ತಾರಾಮೃಗ** (ಪುಂ०) ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. तारारूपो मृगः। "अन्वधावन् मृगं रामो रुद्रस्तारामृगं यथा" भा० वन० २७९-१९।

तारावती **ತಾರಾವತೀ** (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕಕುತ್ಸ್ಥರಾಜನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಮನೋನ್ಮಥಿನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪರಶಿವನ ಅವತಾರವಾದ ಚಂದ್ರಶೇಖರನ ಪತ್ನಿ.

तारिक **ತಾರಿಕ** (ನ०) ನದಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದಾಟಿಸುವ ಕೂಲಿ. "गर्भिणी तु द्विमासादिस्तथा प्रव्रजितो मुनिः। ब्राह्मणा लिङ्गिनश्चैव न दाप्यस्तारिकं तरे" मनु० ८-४०७।

तारित **ತಾರಿತ** (ವಿ०) 1. ದಾಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. तॄ (प्लवन-तरणयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

तारिन् **ತಾರಿನ್** (ವಿ०) 1. ದಾಟಿಸುವವನು. 2. ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. 3. ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು, ಕಷ್ಟದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುವವನು. तारयति—तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **तारिणी** **ತಾರಿಣೀ**.

तारुण्य **ತಾರುಣ್ಯ** (ನ०) ಪ್ರಾಯ, ಯೌವನ. तरुणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "स्मरान्धा गाढतारुण्याः समस्तरतिकोविदाः" सा० द०।

तारेय **ತಾರೇಯ** (ಪುಂ०) 1. ವಾಲಿಯ ಮಗ ಅಂಗದ. 2. ಚಂದ್ರನ ಮಗ ಬುಧ. ಇವನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾರೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು. तारायाः अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

तार्किक **ತಾರ್ಕಿಕ** (ವಿ०) 1. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 2. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. तर्कं तर्कशास्त्रं वेत्ति अधीते वा "ठक्" (४-२-६०)।

तार्क्ष्य **ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ** (ಪುಂ०) 1. ಕಶ್ಯಪನ ಮಗ ಗರುಡ, ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜ. 2. ಗರುಡನ ಅಣ್ಣ. तृक्षस्य गोत्रापत्यम्

"यत्" (४-१-१०५)। "त्रस्तेन तार्क्ष्यात् किल कालियेन मणि विसृष्टं यमुनौकसा यः" रघु० ६-४९। 3. ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. [ದುಂಧುಮಾರನೆಂಬ ರಾಜನೊಬ್ಬನು ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಈ ಋಷಿಯ ಮಗನನ್ನು ಕೊಂದನು. ಬಳಿಕ ತನ್ನ ಅಪರಾಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಋಷಿಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಋಷಿಯು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ತನ್ನ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಾವಿನ ಹೆಸರೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಕರೆಯಲು ಮೃತನಾಗಿದ್ದ ಋಷಿಕುಮಾರನು ಕೂಡಲೆ ಎದ್ದು ಬಂದನು. ಇಂತಹ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದಿರೆಂದು ರಾಜನು ಋಷಿಯನ್ನು ಕೇಳಲು ಸದ್ವರ್ತನವೇ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕಾರಣವೆಂದು ಋಷಿಯು ಉತ್ತರಿಸಿದನು.] ಭಾ० ವನ० ೧೭೮। 4. ಮತ್ತಿಮರ. 5. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 6. ರಥ, ತೇರು. 7. ಪಕ್ಷಿ. 8. ಗಾಡಿ. 9. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 10. ಒಂದು ಪರ್ವತ. (न०)11. ರಸಾಂಜನ. "तार्क्ष्यः स्यादश्वकर्णेऽश्यवृक्षे रथतुरङ्गयोः। तार्क्ष्यं रसाञ्जने तार्क्ष्यो गरुडे गरुडाग्रजे" विश्व०।

तार्क्ष्यध्वज **ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಧ್ವಜ** (पुं०) ಗರುಡವಾಹನನಾದ ವಿಷ್ಣು. तार्क्ष्यो ध्वजश्चिह्नमस्य।

तार्क्ष्यनायक **ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಾಯಕ** (पुं०) ಗರುಡ, ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜ. तार्क्ष्याणां नायकः।

तार्क्ष्यशैल **ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಶೈಲ** (न०) ರಸಾಂಜನ. तार्क्ष्यशैले भवम् "अण्" (४-३-५३)। "लोहं चूर्णं मागधीं तार्क्ष्यशैलं तुल्याः कार्याः कृष्णकर्णास्तिलाश्च" सुश्रुत० चिकित्सा० ९-२५।

तार्ण **ತಾರ್ಣ** (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (त्रि०)2. ತೃಣ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ. तृणस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಹುಲ್ಲು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಬಂದ ತೆರಿಗೆ. तृणात् तृणविक्रयस्थानात् आगतः "अण्" (४-३-७६)।

तार्णकर्ण **ತಾರ್ಣಕರ್ಣ** (पुं०) ತೃಣಕರ್ಣ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ. तृणकर्णस्यर्षेः अपत्यं "अण्" (४-१-११२)।

तार्तीयीक **ತಾರ್ತೀಯೀಕ** (वि०) ಮೂರನೆಯ. तृतीय—स्वार्थे "ईकक्" (वा० ५-३-४८)। "अयमास्ते विना शम्भुस्तार्तीयीकं विलोचनम्" चन्द्रा०। "तार्तीयीकं पुरारेस्तदवतु मदनप्लोषणं लोचनं वः" मालती० १-४।

तार्य **ತಾರ್ಯ** (न०) 1. ನದಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದಾಟಿಸಲು ಕೊಡುವ ಕೂಲಿ, "भाण्डपूर्णानि यानानि तार्यं दाप्यानि सारतः। रिक्तभाण्डानि यत्किञ्चित् पुमांस-श्चापरिच्छदाः" मनु० ८-४०५। (वि०)2. ದಾಟಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ದಾಟಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ದಾಟಲ್ಪಡುವ. तॄ (प्लवनतरणयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "नाव्यं त्रिलिङ्गं नौतार्ये" अम०। 5. ಜಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "यद्बान्धवः कुरुकुलाब्धिमनन्तपारमेको रथेन ततरेऽहमतार्यसत्त्वम्" भाग० १-१५-१४।

ताल **ತಾಲ** (पुं०) 1. ಕರತಲ, ಹಸ್ತ, ಅಂಗೈ. ताड्यते—तड (आघाते) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। तस्य लः। 2. ತಾಲವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ. "एकताल इवोत्पातपवन-प्रेरितो गिरिः" रघु० १५-२३। 3. ನೀಡಿದ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಮ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಅಳತೆ, ಗೇಣು. 4. ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಕಾಲವನ್ನು ಅಳೆಯುವುದು, ಸಂಗೀತದ ಕಾಲದಪ್ರಮಾಣ, ಹಾಡಬೇಕಾದಕಾಲ ವಿಲಂಬಿತ ದ್ರುತ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸಂಗೀತ ಕಾಲಕ್ರಿಯೆಗಳ ಒಂದು ಅಳತೆ. तल (प्रतिष्ठायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। ಸ್ವರವನ್ನು ಇಷ್ಟುಕಾಲ ಹಾಡಬೇಕು ಇಷ್ಟುಕಾಲ ವಿಳಂಬಿತ ಇಷ್ಟುಕಾಲ ದ್ರುತ ಇಷ್ಟುಕಾಲ ಮಧ್ಯ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು ಹಸ್ತಗಳ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮಡಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದು ಮುಂತಾದ ಅಭಿನಯಗಳಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಹಾಡಬೇಕು ಈ ರೀತಿ ನರ್ತನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹಾಡುವ ಮತ್ತು ನರ್ತನಗಳ ಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಕಾಲಗಳ ಅಳತೆಯು **"ತಾಲ"** ಎನಿಸುವುದು. इदमियत्कालं गेयमिति कालेन अङ्गुल्या-द्याकुञ्चनप्रसारणादिक्रियामानं तालः। ಪಾರ್ವತೀ ಪರಮೇಶ್ವರರ ನೃತ್ಯದಿಂದ ತಾಲವು ಉಂಟಾಯಿತು. ಪರಮೇಶ್ವರನ ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ **"ತಾಂಡವ"** ಎಂದೂ ಪಾರ್ವತಿಯ ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ **"ಲಾಸ್ಯ"** ಎಂದೂ ಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಇವೆರಡರ ಮೊದಲನೆಯ (ತಾ, ಲ) ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ತಾಲವು ಹುಟ್ಟಿತು.

ತಾಳದ ಪ್ರಭೇದಗಳು: (1) ಧ್ರುವ (2) ಮಠ್ಯ (3) ರೂಪಕ (4) ಝಂಪ (5) ತ್ರಿಪುಟ (6) ಅಟತಾಳ ಮತ್ತು (7) ಏಕತಾಳ ಎಂದು ತಾಳವು ಏಳು ವಿಧ. "ध्रुवो मठ्योरूपकश्च झम्पा त्रिपुट एव च। अटतालेक-तालश्च सप्ततालाः प्रकीर्तिताः" सं० विद्याद०।

ತಾಳಜಾತಿಗಳು: (1) ತ್ರಿಶ್ರ (2) ಚತುರಶ್ರ (3) ಖಂಡ (4) ಮಿಶ್ರ ಮತ್ತು (5) ಸಂಕೀರ್ಣಗಳೆಂದು ತಾಳಜಾತಿಗಳು ಐದು.

ತಾಳಾಂಗಗಳು: (1) ಲಘು (2) ದ್ರುತ (3) ಅನುದ್ರುತ (4) ಗುರು (5) ಪ್ಲುತ ಮತ್ತು (6) ಕಾಕಪಾದಗಳೆಂದು ತಾಳಾಂಗಗಳು ಆರು.

ಈ ಆರು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು (ಲಘು ದ್ರುತ ಅನುದ್ರುತ) ಮುಖ್ಯವಾದುವು. ಲಘುವನ್ನು । ಚಿಹ್ನೆಯು ಗುರುತಿಸುವುದು. ಅನುದ್ರುತದ ಕಾಲ ಪ್ರಮಾಣ ಒಂದು. ದ್ರುತದ ಕಾಲಪ್ರಮಾಣ ಎರಡು. ಇವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ು ೦ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲಘುವಿನಲ್ಲಿ 5 ಬಗೆಗಳಿರುವುವು. ಅವು 3, 4, 5, 7, 9 ಕಾಲಪ್ರಮಾಣಗಳುಳ್ಳವು.

ಸಪ್ತ ತಾಳಗಳ ಅಂಗಲಕ್ಷಣ:

ಧ್ರುವತಾಳ.....।೦।।

"लघु च द्रुतद्विलघु च ध्रुवतालाङ्गमेव च"।

ಮಠ್ಯತಾಳ.....।೦।

"लघुद्रुतलघुश्चैव मठ्यताले इति स्मृतः।

ರೂಪಕತಾಳ .....೦।

"द्रुतमेकं लघुरेको रूपकस्य प्रकीर्तितः"।

ಝಂಪತಾಳ.....।ು೦

"लघुचानुद्रुतं चैव द्रुतो झम्पेति कीर्तितः"।

ತ್ರಿಪುಟತಾಳ.....।೦೦

"लघुद्रुतद्रुतश्चैव त्रिपुटतालाङ्गमेव च"।

ಅಟತಾಳ.....।।೦೦

"लघुद्वन्द्वं द्रुतद्वन्द्वं अटतालाङ्गमेव च"।

ಏಕತಾಳ .....।

"एकताले लघुः स्मृतः"। ಸಂ॰ ವಿದ್ಯಾದಂ।

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಧ್ರುವ ಮಂಠ

ರೂಪಕ ಏಕತಾಳಗಳು .. ಚತುರಶ್ರಜಾತಿಗೂ

ಝಂಪತಾಳವು .. ಮಿಶ್ರ "

ತ್ರಿಪುಟತಾಳವು .. ತ್ರಿಶ್ರ "

ಅಟತಾಳವು .. ಖಂಡ "

ಸೇರುವುವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಈ ತಾಳಗಳನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಅಲಂಕಾರಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ತಾಳಜ್ಞಾನವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಏರ್ಪಡುವುದು. ಪ್ರಥಮ ದ್ವಿತೀಯ ತೃತೀಯವೆಂದು ಕಾಲಗಳು ಮೂರು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಹಾಡುವುದುಂಟು.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಕಾಲವು ಪ್ರಥಮ. ಪ್ರಥಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಥವಾ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದರೆ ದ್ವಿತೀಯಾದಿ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ (ಪ್ರಥಮಕಾಲದ ಅಳತೆಯಲ್ಲೇ) ಎರಡು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು, ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಎಂಟು, ಎಂಟು ಅಥವಾ ಹದಿನಾರು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಹಾಡಬೇಕು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ತಾಳಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು 175 ತಾಳಗಳಾಗುವುವು. 5. ಚಪ್ಪಾಳೆ, ಅಂಗೈಗಳನ್ನು ತಟ್ಟುವುದು, ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದು ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. "करकिस-लयतालैर्मुग्धया नर्त्यमानं सुतमिव मनसा त्वां वत्सलेन स्मरामि" ತಂ ರಾಂ ೩-೧೯। 6. ಕಾಚಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಸಂಗೀತಗಾರರ ಒಂದು (ತಾಳ) ವಾದ್ಯ. 7. ಖಡ್ಗದ ಮುಷ್ಟಿ, ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ. (ನಂ) 8. ಹರಿದಳ, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಖನಿಜ. 9. ತಾಳಫಲ, ತಾಟಿನಂಗು. 10. ಧನುಸ್ಸು, 48 ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವುಳ್ಳ ಬಿಲ್ಲು. "द्विद्वा-विंशत्यङ्गुलिः स्यान्निचोटे द्व्यङ्गुलोत्तरः। स्युश्चेट-लिङ्गकस्तालः" ವೈಜಂ। "तालः कालक्रियामाने करा-स्फाले द्रुमान्तरे। स्याद्विस्तृताभ्यामङ्गुष्ठमध्यमाभ्यां मितावपि। त्सरौ करतले चापि तालं च हरितालके" नानार्थर०। 11. ಮನೆಯ ಚಾವಣಿ. 12. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. "तालं तु हरितालके। वाद्यभाण्डे च कांस्यस्य तालश्छदिषि कम्पने" ವಿಶ್ವಂ। 13. ಮದ್ಯ, ಪನೆಮರದ ಹೆಂಡ. तालस्येदम् "अण्" (೪-೩-೧೨೦)।

ತಾಲಕ ತಾಲಕ (ನಂ) 1. ತಾಪಾಳು, ಅಗಳಿ, ಕೀಲು, ಕೊಂಡಿ. 2. ಹರಿದಳ, ಒಂದು ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಖನಿಜ. 3. ತೊಗರಿ. 4. ಅಳಿಲು. "चिक्कोऽस्तालको रोमशीति च" ವೈಜಂ। (ಪುಂ) 5. ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ.

ತಾಲಕನ್ದ ತಾಲಕಂದ (ಪುಂ) ನೆಲತಾಳೆ. तालस्येव कन्दमस्य।

ತಾಲಕೀ ತಾಲಕೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಪನೆಮರದ ಮದ್ಯ.

ತಾಲಕೇತು ತಾಲಕೇತು (ಪುಂ) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು. तालः केतुरस्य। "तासां प्रमुखतो भीष्मस्तालकेतु-र्व्यरोचत" ಭಾಂ ಉದ್ಯೋಗಂ ೧೪೦-೪। 2. ಬಲರಾಮ.

ತಾಲಕ್ಷೀರ ತಾಲಕ್ಷೀರ (ನಂ) ಪನೆಮರದ ಮದ್ಯ.

ತಾಲಗರ್ಭ ತಾಲಗರ್ಭ (ಕ್ಲಂ) ಪನೆಮರದ ಮದ್ಯ.

ತಾಲಙ್ಕ ತಾಲಂಕ (ಕ್ಲಂ) ತಾಟಂಕ, ಓಲೆ, ಹೆಂಗಸರ ಕರ್ಣಾಭರಣ.

ತಾಲಜङ್ಘ ತಾಲಜಂಘ (ಕ್ಲಂ) 1. ಒಂದು ದೇಶ. (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) 2. ಆ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. 3. ಆ ದೇಶದ ಜನರು. "स हैहयान् समुत्साद्य तालजङ्घांश्च भारत" ಭಾಂ ವನಂ।

तालध्वज ताल॰ध्वज (पुं॰)1. बलराम. 2. भीष्म. ताल: ध्वजोऽस्य।

तालपत्र ताल॰पत्र (न॰)1. हेंगसर कविय आभरण. तालस्य पत्रमिव। 2. ओलेगरि, बरेयलु पूर्व कालदल्लि उपयोगिसुत्तिद्द ताळेगरि. "तालपत्रं तु ताटङ्के रण्डायां तालपत्र्यपि" मेदि०।

तालपत्रिका ताल॰पत्रिका (स्त्री॰) नेलताळि. तालस्य पत्रमिव पत्रमस्या: "ङीष्" (४-१-६४)। संज्ञायां "कन्"।

तालपत्री ताल॰पत्री (स्त्री॰) ओलियाल्द गिड, ओलि कविय गिड. "तालपत्रं तु ताटङ्के रण्डायां तालपत्र्यपि" मेदि०।

तालपर्ण ताल॰पर्ण (स्त्रीन॰) 1. मुरेयेंब गंदिगर सरकु. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६४)। -पर्णी -पर्णी. 2. सब्बसिगे. "तालपर्णी तु दैत्या गन्धकुटी मुरा" अम०।

तालपुष्पक ताल॰पुष्पक (न॰) 1. बिळि नृदिलि गड्ड. ताल: खड्गमुष्टिरिव पुष्पमस्य। "कप्" (५-४-१५४)। 2. ताळवृक्षद हूवु.

तालफल ताल॰फल (न॰) पनंकायि, ताटिनंगु. तालस्य फलम्।

तालबद्ध ताल॰बद्ध (वि॰) ताळद गतिगे अनुगुण वाद, ताळद नियमक्के ऒळपट्टिरुव.

तालमूलिका ताल॰मूलिका (स्त्री॰)1. ओलियाल्द गिड, ओलि कविय गिड. 2. नेलताळि.

तालयन्त्र ताल॰यन्त्र (न॰)1. बीग. 2. बीगद कै. 3. शस्त्र चिकित्सेगागि उपयोगिसुव ऒंदु आयुध.

तालवन ताल॰वन (न॰) ताळवृक्षगळिंद कूडिद तोप्पु, पनंमरगळ काडु.

तालवृन्त ताल॰वृन्त (न॰) बींसणगे. ताले करतले वृन्तं बन्धनमस्य। "तालवृन्तेन किं कार्यं लब्धे मलयमारुते" उद्भ०। "न वाति वायुस्तत्पार्श्वे तालवृन्तानिलाधिकम्" कुमा० २-३५। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। -वृन्तकम् -वृन्तकम्.

तालव्य ताल॰व्य (वि॰) ताळुविनल्लि उच्चरिसल्पडुव वर्ण, दवडेयल्लि उच्चरिसल्पडुव अक्षर. तालुनि भव: "यत्" (४-३-५५)।

तालाङ्क ताल॰अंक (पुं॰) बलराम. ताल: ताल चिह्नितोऽङ्को ध्वजोऽस्य।

तालावचर ताल॰अवचर (पुं॰) नट, ताळवन्नु आनु सरिसि कुणियुववनु. तालेनावचरति -अव+चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "सर्ववेशी नटारम्भस्तालावचरो नट:" त्रिकाण्ड०।

तालि(ली) ताल(लि)(स्त्री॰) 1. भूम्यामलक, नेलनेल्लि गिड. 2. तोगरि गिड. 3. ओलियाल्द गिड. 4. ताळीशपत्रेय गिड.

तालिक ताल॰इक (पुं॰) 1. अंगैहोडित, हस्तदिंद कोडुव एटु. तालेन करतलेन निर्वृत्त: "ठन्" (५-१-७९)। "उच्चाटनीय: करतालिकानां दानादिदानीं भवतीभिरेष:" नैष० ३-७। 2. हस्तपत्रगळ कट्टु, हस्तलिखित प्रतिगळन्नु कट्टिडुव ऒंदु चील. ताली स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। (स्त्री॰) -का -क. 3. नेलताळि. 4. मंजिष्ठे, मादवन बेरु.

तालित ताल॰इत (न॰)1. ऒंदु वाद्य भाण्ड. 2. दार. 3. बण्णहाकिद बट्टे, बण्णदल्लि अद्दिद बट्टे.

तालिन् ताल॰इन् (पुं॰) 1. परशिव, परमेश्वर. (पुं॰ ब॰ व॰) 2. तल मुटियिंद उक्तवादुदन्नु अध्ययनमाडुववरु. तलेन ऋषिणा प्रोक्तमधीते "णिनि:" (४-३-१०६)।

ताली ताल॰ई (स्त्री॰) 1. ताळवृक्ष, पनेमर. तल (प्रतिष्ठायाम्) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "प्राप तालीवनश्याममुपकण्ठं महोदधे:" रघु० ४-३४। 2. नेल नेल्लिगिड. "झटामलाऽज्झटा ताली शिवा तामलकीति च" अम०। 3. नेलताळि. 4. ताळवृक्षद मद्य. 5. बीगदकै. 6. अवरि.

तालीपत्र ताल॰ईपत्र (न॰) ताळीशपत्रे.

तालीश ताल॰ईश (पुं॰) ताळीशपत्रे गिड.

तालीशपत्र ताल॰ईशपत्र (न॰) ताळीशपत्रे.

तालु ताल (न॰) दवडे, बायॊळगे नालगेगे आश्रयवाद ऒंदु स्थान. तरन्त्यनेन वर्ण:-तृ (प्लवनतरणयो:) "बुण्" रेफस्य लकारश्च (उ० १-५)। "मुखतस्तालु निर्भिन्नं जिह्वा तत्रोपजायते। ततो नानारसो जज्ञे जिह्वया सोऽधिगम्यते" भाग० १०-१८।

तालुजिह्व ताल॰जिह्व (पुं॰) मॊसळे. तान्येव जिह्वा यस्य। मॊसळेगे नालगेयिंल्लदिरुवुदरिंद दवडे

यिंदलೇ ರಸವನ್ನು ಹೀರುವ ಕಾರಣ ಈ ಹೆಸರು. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **-जिह्वा -ಜಿಹ್ವಾ**· ಹೆಣ್ಣು ಮೊಸಳೆ.

तालुपाक ತಾಲುಪಾಕ (पुं०) ದವಡೆಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ರೋಗ, ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯು ಬೆಳೆದು ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ವ್ರಣ. **ದವಡೆಯ ರೋಗಗಳು**: (1) गलशुण्डिका (2) तुण्डकेरी (3) अधृषः (4) अर्बुदः (5) मांससङ्घातः (6) तालुपुप्पुटः (7) तालुशोषः ಮತ್ತು (8) तालुपाकः। ಪಿತ್ತದಿಂದ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯು ಬೆಳೆದು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಊದುವುದು "**ತಾಲುಪಾಕ**". "पाकमत्यर्थघोरं तालुन्येनं तालुपाकं वदन्ति" सुश्रुत० निदान० १६-४५।

तालुपुप्पुट ತಾಲುಪುಪ್ಪುಟ (पुं०)ಒಂದು ವಿಧ ದವಡೆಯ ರೋಗ, ಕಫಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದವಡೆಯ ಊತ.

तालुशोष ತಾಲುಶೋಷ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ದವಡೆಯ ರೋಗ. ದವಡೆಯು ಒಣಗುವುದು, ದವಡೆಯು ಬಿರಿಯುವುದು ಪಿತ್ತವಾತದಿಂದ ಶ್ವಾಸ ಇವು "**ತಾಲುಶೋಷ**"ದ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

तालूर ತಾಲೂರ (पुं०) ನೀರಿನ ಸುಳಿ.

तावक ತಾವಕ (वि०) ನಿನ್ನದಾದ, ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. तव इदम्—युष्मद् "अण्" (४-३-१२०)। तवकादेशः (४-३-३)। "मनीषिताः सन्ति गृहेषु देवतास्तपः क्व वत्से क्व च तावकं वपुः" कुमा० ५-४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **तावकी ತಾವಕೀ**. "इमामहं वेद न तावकीं धियं विचित्ररूपाः खलु चित्तवृत्तयः" किरा० १-३७।

तावकीन ತಾವಕೀನ (वि०) ನಿನ್ನದಾದ, ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. तव इदम्—युष्मद् "खञ्" (४-३-१)। तवकादेशः (४-३-३)। "तथापि निघ्नं नृप तावकीनैः प्रह्वीकृतं मे हृदयं गुणौघैः" किरा० ३-१२।

तावत् ತಾವತ್ (वि०)1. ಅಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ, ಅಷ್ಟು ಅಳತೆಯುಳ್ಳ, ಅಷ್ಟು ಗಾತ್ರವುಳ್ಳ. तत् परिमाणमस्य—तद् "वतुप्" (५-२-३९)। आकारोऽन्तादेशः (६-३-९१)। "यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके। तावान् सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः" गीता २-४६। "पुरे तावन्तमेवास्य तनोति रविरातपम्" कुमा० २-३३। 2. ಅಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾದ, ಅಷ್ಟು ಹಿರಿದಾದ. 3. ಅಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾದ, ಅಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾದ. 4. ಸ್ವಲ್ಪವಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ. "असमापितकृत्यसम्पदां हतवेगं विनयेन तावता। प्रभवन्त्यभिमानशालिनां मदमुत्तम्भयितुं विभूतयः" किरा० २-४८। (अव्य०) 5. ಅಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ, ಅಷ್ಟು ಹಿರಿದಾಗಿ. 6. ಅಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಅಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. 7. ಅಷ್ಟು ದೂರವಾಗಿ. 8. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ, ಆಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ. "यावद्वयगाहन्त न दन्तिनां घटास्तु-रङ्गमैस्तावदुदीरितं खुरैः" माघ० १२-५८। 9. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ, ಆಕಾಲದವರೆಗೂ. "तावदाश्रीयते लक्ष्म्या तावदस्य स्थिरं यशः। पुरुषस्तावदेवासौ यावन्मानान्न हीयते" किरा० ११-६१। 10. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ, ಆ ಪ್ರದೇಶದವರೆಗೂ, ಅಷ್ಟು ದೂರದವರೆಗೂ. "तावद्गति-र्धृताटोपा पादयोस्तेन संहिता। न वेदपाठिकण्ठेभ्यो यावदश्रावि संहिता" नैष० १७-१६५। 11. ಆಗ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. "भर्तापि तावत्क्रथकैशिकानामनुष्ठिता-नन्तरजाविवाहः" रघु० ७-३२। 12. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. "इन्द्रप्रस्थगमस्तावत्कारि मा सन्तु चेदयः। आस्माकदन्तिसांनिध्याद्रामनीभूतभूरुहः" माघ० २-६३। "तपस्विवेषक्रिययापि तावद्यः प्रेक्षणीयः सुतरां बभूव" रघु० १४-९। 13. ಪರಿಮಾಣ, ಅಳತೆ, ಮಾನ. "त्वमेव तावत्परिचिन्तय स्वयं कदाचिदेते यदि योगमर्हतः" कुमा० ५-६७। तावन्मात्रमित्यर्थः। 14. ಮೊದಲು, ಒಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ. "मार्गं तावच्छृणु कथयत-स्त्वत्प्रयाणानुरूपम्" मेघ० १-१३। 15. ಸಾಕಲ್ಯ, ಕಾತ್ಸ್ನ್ಯ, ಎಲ್ಲವೂ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ. "तावत्प्रकीर्णाभि-नवोपचारमिन्द्रायुधद्योतिततोरणाङ्कम्" रघु० ७-४। 16. ಅವಧಿ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 17. ಸಂಭ್ರಮ, ಆಶ್ಚರ್ಯ. 18. ಅಧಿಕಾರ. "तावद्यावदिवावधौ। कात्स्न्येऽवधारणे माने" हेम०। "तावन्मानेऽवधारणे। सम्भ्रमे च परिच्छेदे तथा कात्स्न्र्याधिकारयोः" मेदि०।

तावतिक ತಾವತಿಕ(वि०)ಅಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಷ್ಟೇ ಬೆಲೆಗೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. तावता क्रीतः—तावत् "कन्" (५-१-२२)। वा इडागमः (५-१-२३)। इडभावे तावकः **ತಾವಕ**।.

तावद्द्वयस ತಾವದ್ದ್ವಯಸ (वि०) ಅಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ, ಅಷ್ಟು ಹಿರಿದಾದ. तावत् स्वार्थे "द्वयसच्" (वा० ५-२-३७)। स्वार्थे "मात्रच्" (५-२-३७)। **तावन्मात्रम् ತಾವನ್ಮಾತ್ರಮ್**.

तावद्वर्ष ತಾವದ್ವರ್ಷ (वि०) ಅಷ್ಟುವರ್ಷ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ. तावन्तो वर्षा यस्य।

ताविष ತಾವಿಷ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. 2. ಸ್ವರ್ಗ. तव (सौत्रो धातुः) "टिषच्" (उ० १-४८)। स च वा णित्। "तविषताविषावब्धौ स्वर्गे च" सि० कौ०। (स्त्री०) **-षी** -ಷೀ. 3. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 4. ದೇವಕನ್ಯೆ. 5. ಭೂಮಿ. सि० कौ०।

तास्कर्य ತಾಸ್ಕರ್ಯ (न०) ಕಳ್ಳತನ. तस्करस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

तिकृ – **गतौ** (भ्वा० आत्म० सक० से०)। तेकते। तितेके। तेकिता। तेकताम्। अतेकिष्ट। 1. ಹೋಗು. 2. ಹೊಂದು, ತಲುಪು, ಸೇರು.

तिक्त ತಿಕ್ತ (पुं०) 1. ಕಹಿರಸ, ಆರು ವಿಧ ಭೋಜ್ಯರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. तेजयति – तिज (निशाने) + णिच् "कः" (३-४-७२)। ತಿಕ್ತರಸವು ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಶಾಖಿವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಮುಖದಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛತೆಯನು ಂಟುಮಾಡುವುದು, ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ರುಚಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು, ಮತ್ತು ಆಹ್ಲಾದಗೊಳಿಸುವುದು. "यो गले चोषमुत्पादयति मुखवैशद्यं जनयति भक्तरुचिं चापादयति हर्षं च स तिक्तः" सुश्रुत० सूत्र० ४-२-९। 2. ಸುಗಂಧ, ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಸನೆ. "तिक्तो रससुगन्धयोः" मेदि०। 3. ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. 4. ವರುಣವೃಕ್ಷ, ವಲಸೆಗಿಡ. (न०) 5. ಪರ್ಪಟಕ, ಪರ್ಪಾಷ್ಟಕ. 6. ಕಹಿ ಸವತೆಕಾಯಿ. "तिक्तो राजपटोलश्च भीरुस्त्विवर्वारुकर्कटी" वैज०। 7. ಗುಗ್ಗುಳ, ದೇವಧೂಪ. "श्रीमान् स्निग्धः सर्वसहःश्लेष्मी तिक्तः कटुर्लघुः" वैज०। (वि०) 8. ಕಹಿಯಾದ, ತಿಕ್ತರಸವುಳ್ಳ. 9. ಸುಗಂಧವುಳ್ಳ, ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. "नादात्तमन्यकरिमुक्तमदाम्बुतिक्तं धूताङ्कुशेन न विहातुमपीच्छताम्भः" माघ० ५-३३। (स्त्री०) **-क्ता -क्ता**. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. "तिक्तस्तु सुरभौ रसे। तिक्ता तु कटुरोहिण्यां तिक्तं पर्पटकौषधे" हेम०।

तिक्तक ತಿಕ್ತಕ (पुं०) 1. ಪಡವಲಗಿಡ. तिक्त संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। 2. ಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿಮರ. 3. ಕಹಿರಸ. 4. ಇಂಗುದೀ ವೃಕ್ಷ. (वि०) 5. ಕಹಿಯಾದ. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **तिक्तिका** ತಿಕ್ತಿಕಾ. 6. ಕಹಿಸೋರೆಗಿಡ.

तिक्तका ತಿಕ್ತಕಾ (स्त्री०) ಕಹಿಸೋರೆಗಿಡ. तिक्तेन रसेन कायति – कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

तिक्ततण्डुला ತಿಕ್ತತಂಡುಲಾ (स्त्री०) ಪಿಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ.

तिक्ततुण्डी ತಿಕ್ತತುಂಡೀ (स्त्री०) ಕಹಿಸೋರೆ ಗಿಡ.

तिक्ततुम्बी ತಿಕ್ತತುಂಬೀ (स्त्री०) ಕಹಿಸೋರೆ ಗಿಡ.

तिक्तदुग्धा ತಿಕ್ತದುಗ್ಧಾ (स्त्री०) ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು, ಕಂಕೋಷ್ಣ.

तिक्तधातु ತಿಕ್ತಧಾತು (पुं०) ಪಿತ್ತರಸ.

तिक्तपर्वन् ತಿಕ್ತಪರ್ವನ್ (स्त्री०) 1. ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು. 2. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 3. ಅತಿಮಧುರ. तिक्तं पर्व ग्रन्थिर्यस्याः। "तिक्तपर्वा हिलमोचीगुडूचीयष्टिषु स्त्रियाम्" मेदि०।

तिक्तपुष्पा ತಿಕ್ತಪುಷ್ಪಾ (स्त्री०) 1. ಆಗುರು ಶುಂಠಿ. तिक्तानि पुष्पाण्यस्याः। (न०) 2. ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಷ್ಪ. (वि०) 3. ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಷ್ಪವುಳ್ಳ ಗಿಡ.

तिक्तफल ತಿಕ್ತಫಲ (पुं०) 1. ಕತಕವೃಕ್ಷ, ಬಿಲ್ಲದ ಗಿಡ, ಅಂಟುವಾಳದ ಗಿಡ. (वि०) 2. ಕಹಿಯಾದ ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿಗಳುಳ್ಳ ವೃಕ್ಷ. (न०) 3. ಕಹಿಯಾದ ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಕಾಯಿ. (स्त्री०) **-ला -ला**. ಬದನೆ ಗಿಡ.

तिक्तबीजा ತಿಕ್ತಬೀಜಾ (स्त्री०) ಕಹಿಸೋರೆ ಗಿಡ.

तिक्तमरिच ತಿಕ್ತಮರಿಚ (पुं०) ಕತಕವೃಕ್ಷ, ಅಂಟುವಾಳದ ಗಿಡ, ಬಿಲ್ಲದ ಗಿಡ.

तिक्तरोहिणी ತಿಕ್ತರೋಹಿಣೀ (स्त्री०) ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ.

तिक्तवल्ली ತಿಕ್ತವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

तिक्तशाक ತಿಕ್ತಶಾಕ (पुं०) ವರುಣವೃಕ್ಷ, ವಲಸೆ ಗಿಡ.

तिक्तसार ತಿಕ್ತಸಾರ (पुं०) 1. ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. (न०) 2. ಕಹಿಯಾದ ರಸ. (वि०) 3. ಕಹಿಯಾದ ರಸವುಳ್ಳ (ಮರ).

तिक्ता ತಿಕ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. 2. ಆಗುರು ಶುಂಠಿ.

तिक्तिका ತಿಕ್ತಿಕಾ (स्त्री०) ಕಹಿಸೋರೆ ಗಿಡ.

तिग्म ತಿಗ್ಮ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. तेजयति – तिज (निशाने) "मक्" (उ० १-१४३)। अन्त्यस्य कुत्वं च। (वि०) 2. ಉಷ್ಣವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. 3. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ನಿಶಿತವಾದ, ಹರಿತವಾದ, ಚೂಪಾದ. 4. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಖಾರವಾದ. "तिग्मस्तीक्ष्णोष्णभास्करः" वैज०। 5. ಕ್ರೂರವಾದ, ಉಗ್ರವಾದ.

तिग्मकर ತಿಗ್ಮಕರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. तिग्माः कराः किरणाः यस्य। 2. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. 3. ದುಬಾರಿ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ದೊರೆ. तिग्मः करः राजग्राह्यो यस्य।

तिग्मकिरण ತಿಗ್ಮಕಿರಣ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. तिग्माः किरणा यस्य। 2. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. **-दीधितिः**

-दीधितिः, -रश्मिः -रश्मिः. "अभितिग्मरश्मि चिरमाविरमादवधानखिन्नमनिमेषतया" माघ० ९-११।

तिग्मता तिग्मता (स्त्री०) तीक्ष्णता, उग्रत्वागिरुवि, क्रौर्य्य. तिग्मस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "समवृत्तिरुपैति मार्दवं समये यश्च तनोति तिग्मताम्" किरा० २-३८।

तिग्मद्युति तिग्मद्युति (पुं०) सूर्य्य. तिग्मा द्युतयोऽस्य। "स दिवं समचिच्छदच्छरोघैः कृततिग्मद्युतिमण्डलापलापैः" माघ० २०-२८।

तिग्मभास् तिग्मभास् (पुं०) सूर्य्य. तिग्मा भासः अस्य। "उपरागवतेव तिग्मभासा वपुरौदुम्बरमण्डलाभमूहे" माघ० २०-४५।

तिग्ममन्यु तिग्ममन्यु (पुं०)1. शिव, रुद्र. (वि०)2. उग्रवाद कोपवुळ्ळ.

तिग्ममयूख तिग्ममयूख (पुं०) सूर्य्य. तिग्मा मयूखा अस्य।

तिग्मरुचि तिग्मरुचि(पुं०)सूर्य्य. तिग्मा रुचयोऽस्य। -रोचिस् -रोचिस्.

तिग्महेति तिग्महेति (पुं०) तीक्ष्णवाद आयुधवुळ्ळ अग्नि. तिग्मा हेतयोऽस्य।

तिग्मांशु तिग्मांशु (पुं०)1. तीक्ष्णवाद किरणगळुळ्ळ सूर्य्य. तिग्मा अंशवोऽस्य। "तिग्मांशुरश्मिच्छुरितान्यदूरात् प्राच्चि प्रभाते सलिलान्यपश्यत्" भट्टि० २-१२। 2. तीक्ष्णवाद किरण. (वि०)3. तीक्ष्णवाद किरणगळुळ्ळ.

तितउ तितउ (पुं०) जरडि, जल्लडे, ऒंदरि. तनु (विस्तारे) "डउः" (उ० ५-५२)। स च सन्वत्।

तितिक्षमाण तितिक्षमाण (वि०) सहिसुव, सहिसि कॊळ्ळुव. तिज(निशाने)+सन् "शानच्"(३-२-१२४)। "लब्धास्पदोऽस्मीति विवादभीरोः तितिक्षमाणस्य परेण निन्दाम्" माल० १-१७।

तितिक्षा तितिक्षा (स्त्री०) सहने, सैरणे, ताळ्मे. तिज (निशाने) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "अनपायि निबर्हणं द्विषां न तितिक्षासममस्ति साधनम्" किरा० २-४३। शीतोष्ण-सुखदुःखादि द्वंद्वसहिष्णुतेयु तितिक्षेयेनिसुवुदु. "सहनं सर्वदुःखानामप्रतीकारपूर्वकम्। चिन्ताविलापरहितं सा तितिक्षा निगद्यते" विवेकचू०।

तितिक्षु तितिक्षु(वि०)सहनेयुळ्ळ, सैरणेयुळ्ळ, ताळ्मेयुळ्ळ. तिज (निशाने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "अक्रोधनः क्रोधनेभ्यो विशिष्टः तथा तितिक्षुरतितिक्षोर्विशिष्टः" भा० आदि० ८१-१४।

तितिभ तितिभ (पुं०) पापासकळ्गेय मेले बेळेयिसि कॆंपुबण्णवन्नु तयारिसलु उपयोगिसुव ऒंदु जातिय हुळ.

तित्तिर तित्तिर (पुं०) तित्तिरि पक्षि, कवुजग हक्कि. तित्ति इति रौति शब्दं करोति – रु (शब्दे) "डः" बाहु०।

तित्तिरि तित्तिरि (पुं०) 1. तित्तिरिपक्षि, कवुजग हक्कि. तित्तिरिति शब्दं राति – रा (दाने) "किः" बाहु०। 2. याज्ञवल्क्यऋषियिंद वमन माडल्पट्ट यजुर्वेदगळन्नु तित्तिरिपक्षिरूपदिंद ग्रहिसिद मुनिगळु. [वैशंपायनऋषियिंद वेदाध्ययन माडिद याज्ञवल्क्यऋषियु ऒम्मे गुरु शापक्कॊळगागि यजुर्वेदवॆल्लवन्नू वान्तिमाडलागि अल्लिद्द इतर ऋषिगळु तित्तिरिपक्षि रूपदिंद आ वेदगळन्नु ग्रहिसिदरु. इवरिंद हॊरट यजुर्वेदक्कॆ "तैत्तिरीय"वॆंदु हॆसरायितु. "याज्ञवल्क्यश्च तच्छिष्य आहाहो भगवन् कियत्। चरितेनाल्पसाराणां चरिष्येऽहं सुदुश्चरम्। इत्युक्तो गुरुरप्याह कुपितो याह्यलं त्वया। विप्रावमन्त्रा शिष्येण मदधीतं त्यजाश्विति। देवरातसुतः सोऽपि छर्दित्वा यजुषां गणम्। ततो गतोऽथ मुनयो ददृशुस्तान् यजुर्गणान्। यजूंषि तित्तिरा भूत्वा तल्लोलुपतयाऽददुः। तैत्तिरीया इति यजुःशाखा आसन् सुपेशलाः" भाग० १२-६।

तिथ तिथ (पुं०) 1. अग्नि, बॆंकि. 2. काम. तिज (निशाने) "थक्" जलोपश्च निपा० (उ० २-१२)। तिथोऽनलः कामश्च सि० कौ०। 3. काल, समय. "कालस्त्वपष्टुर्जहको भसन्तो भसदित्यपि। पीथः पीयुस्तिथश्चाथ" त्रिकाण्ड०।

तिथि तिथि (पुस्त्री०) चंद्रन कलॆगळ वृद्धि ह्रास रूप व्यापारवुळ्ळ पाड्य मॊदलाद (तिथि) दिवस. अत (सातत्यगमने) "इथिन्" (उ० ४-२)। अकारलोपः। पृषो०। "तन्यते कलया यस्मात्तस्मात्तास्तिथयः स्मृताः"। कलया तन्यते इति तिथिः इति वा। तनोति विस्तार-

यति वर्धमानां क्षीयमाणां वा चन्द्रकलामेकां यः कालः सा तिथिः इति वा। अमावास्ये मोदलुगोंडु हुण्णिमेयवरेगिन हदिनारु चंद्रन कलेगळु तिथिगळु. "अमादिपौर्णमास्यन्ता या एव शशिनः कलाः। तिथयस्ताः समाख्याताः षोडशैव वरानने" स्कान्द०। पाड्य मोदलुगोंडु हुण्णिमेयवरेगिन तिथिगळु हदिनैदु. अमावास्ये सेरि हदिनारागुवुवु. सूर्यचंद्रर सन्निकर्षवु अमावास्ये. विप्रकर्षवु हुण्णिमे. "यः परो विप्रकर्षः सूर्यचन्द्रमसोः सा पौर्णमासी। यः परः सन्निकर्षः साऽमावास्या" इति गोभिलः। अग्नि मोदलाद देवतेगळु ओंदोंदु कलेयन्नु पानमाडुवुदरिंद हदिनैदु दिनगळु कृष्णपक्षवेंदू पुनः अग्नि मोदलाद देवतेगळिंद हदिनैदु दिनगळु क्रमवागि आ कलेगळु होरबिद्दु चंद्रबिंबवन्नु पूर्णगोळिसुवुदरिंद अदक्के शुक्लपक्षवेंदू हेसरु. [विवरक्के "कलाक्षय" पददल्लि नोडि.]

तिथिकृत्य तिथिकृत्य (न०) आयाा तिथिगळल्लि माड बेकाद कार्य. तिथिषु कृत्यम्। **शुभ तिथिगळल्लि माडबहुदाद कार्यगळु:** "द्वितीयायां तृतीयायां पञ्चम्यां सप्तमीतिथौ। उक्तानि यानि सिद्धयन्ति दशम्यां तानि सर्वदा। व्रतोपवासाखिलधर्मकृत्यं सुरोत्सवाद्याऽखिलवास्तुकर्म। संग्रामयोग्याखिलवास्तुकर्म विश्वे तिथौ सिद्धयति शिल्पकर्म। पृथिव्यां यानि कर्माणि धर्मपुष्टिः शुभानि च। चरस्थिराणि द्वादश्यां यात्रां नवगृहं विना"। इत्यादि. **निषिद्ध तिथिगळल्लि माड बारद कार्यगळु:** "नोद्वाहयात्रोपनयप्रतिष्ठा सीमन्तचौलाखिलवास्तुकर्म। गृहप्रवेशाखिलमङ्गलाद्यं कार्यं हि मासाद्यतिथौ कदाचित्"। इत्यादि.

तिथिक्षय तिथिक्षय (पुं०) 1. चंद्रन कलेगळु कडमे यागुव दिवस, अमावास्ये. तिथीनां तिथ्युपलक्षितचन्द्रकलानां क्षयो यत्र। 2. अवम, तिथिगळु क्षयवागि मूरु तिथिगळु सेरुव ओंदु दिवस. अवमदिवसगळल्लि मंगलकार्यगळु निषिद्ध. "अधिमासे दिनपाते धनुषि रवौ भानुलङ्घिते मासि। चक्रिणि सुप्ते कुर्यान्नो माङ्गल्यं विवाहश्च"।

तिथिपति तिथिपति (पुं०) पाड्य मोदलाद तिथिगळ अधिपति, तिथिगळ अधिदेवते.

तिथि	देवते
पाड्य	.. अग्नि
बिदिगे	.. ब्रह्म
तदिगे	.. गौरि
चौति	.. गणपति
पंचमि	.. सर्प
षष्ठि	.. गुह
सप्तमि	.. रवि
अष्टमि	.. शिव
नवमि	.. दुर्गा
दशमि	.. यम
एकादशि	.. विश्वेदेवतेगळु
द्वादशि	.. विष्णु
त्रयोदशि	.. काम
चतुर्दशि	.. ईश्वर
पूर्णिमे	.. चंद्र

"तिथीशावह्निको गौरी गणेशोऽहिर्गुहो रविः। शिवो दुर्गान्तिको विश्वे हरिः कामः शिवः शशी" मु० चि०।

तिथिप्रणी तिथिप्रणी (पुं०) चंद्र. तिथिं प्रणयति—प्र+णीञ् (प्रापणे) "क्विप्"।

तिनिश तिनिश (पुं०) नेय्यिगिड. अतिशयेन नेशति—णिश (समाधौ) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०।

तिन्तिड तिन्तिड (पुं०) हुणिसे मर.

तिन्तिडी तिन्तिडी (स्त्री०) हुणिसेमर.

तिन्तिडीक तिन्तिडीक (न०) 1. हुणिसेहण्णु. तिमि (आर्द्रीभावे) "कीकन्" (उ० ४-२५)। निपा०। "तिन्तिडीकं च चुक्रं च वृक्षाम्लम्" अम०। (स्त्री०) -डीका-डीक०. 2. हुणिसेमर. "तिन्तिडी त्वम्लिका चिञ्चा तिन्तिडीका कपिप्रिया" इति कोशः। "अम्लाच विचिका चिञ्चा तिन्तिडीका च तिन्तिडी" भावप्र०।

तिन्तिडीद्यूत तिन्तिडीद्यूत (न०) हुणिसेबीजद आट, हुणिसे पिच्चियिंद आडुव आट.

तिन्तृडीक तिन्तृडीक (पुं०) 1. हुणिसे मर. (न०) 2. हुणिसे हण्णु.

तिन्तृणी तिन्तृणी (स्त्री०) हुणिसे मर. "तिन्तृडीकोऽम्लिका चिञ्चा शुक्तिर्नारी कपिप्रिया। तिन्तृणी च" वैज०।

तिन्तृणीक ತಿಂತೃಣೀಕ (न०) 1. ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು. 2. ಹುಳಿ, ಅಮ್ಲರಸ. "तिन्तृणीके तु वृक्षाम्ले चुक्रं शुक्ती रुचिः स्त्रियाम्" वैज०।

तिन्त्रिणी ತಿಂತ್ರಿಣೀ (स्त्री०) ಹುಣಿಸೆ ಮರ.

तिन्त्रिडीक ತಿಂತ್ರಿಡೀಕ (न०) 1. ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು. 2. ಹುಳಿ, ಅಮ್ಲರಸ. "तिन्त्रिडीकं तु वृक्षाम्ले चिञ्चायामम्लवेतसे" वैज०।

तिन्दु ತಿಂದು (पुं०) ತೂಬುಡೆಗಿಡ, ಟುಂಬೆಗಿಡ. तिम आर्द्रीभावे "कुः" (उ० १-३७)। निपा०।

तिन्दुक ತಿಂದುಕ (पुं०) 1. ತೂಬುಡೆಗಿಡ, ಟುಂಬೆಗಿಡ. तिन्दु संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। 2. ಕರ್ಷವೆಂಬ ಒಂದು ಅಳತೆ.

तिमि ತಿಮಿ (पुं०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. ताम्यति—तमु (काङ्क्षायाम्) "इन्" (उ० ४-१२१)। इकारादेशश्च। स्त्रियाम् वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। **तिमी** ತಿಮೀ. "अमी शिरोभिस्तिमयः सरन्ध्रैरूर्ध्वं वितन्वन्ति जलप्रवाहान्" रघु० १३-१०। "अस्ति मत्स्यस्तिमिर्नाम तथा चास्ति तिमिङ्गिलः। तिमिङ्गिलगिलोऽप्यस्ति तद्गिलोऽप्यस्ति राघवः" रामा०। 2. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. "पाथोधिसिन्धुमकरालयवारिराशिगङ्गाधरेन्दुजनकास्तिमिरूर्मिमाली" त्रिकाण्ड०।

तिमिङ्गिल ತಿಮಿಂಗಿಲ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಮೀನು, ತಿಮಿ ಮೀನನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಮೀನು. तिमिं गिलति-गॄ (निगरणे) "कः" (वा० ३-२-५)। रस्य लः (८-२-२१)। मुमागमः (वा० ६-३-७०)। "अस्ति मत्स्यस्तिमिर्नाम तथा चास्ति तिमिङ्गिलः" रामा०।

तमिङ्गिलगिल ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲ (पुं०) ತಿಮಿಂಗಿಲವನ್ನೂ ನುಂಗುವ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು. तिमिङ्गिलं गिलति—गॄ (निगरणे) "कः" (वा० ३-२-५)। रस्य लः (८-२-२१)। "अस्ति मत्स्यस्तिमिर्नाम तथा चास्ति तिमिङ्गिलः। तिमिङ्गिलगिलोऽप्यस्ति तद्गिलोऽप्यस्ति राघवः" रामा०।

तिमित ತಿಮಿತ (वि०) 1. ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾದ. 2. ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಚಲಿಸದಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾದ. तिम (आर्द्रीभावे) "क्तः" (३-४-७२)।

तिमिर ತಿಮಿರ (न०) 1. ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. तिम (आर्द्रीभावे) "किरच्" (उ० १-५१)। "लेखया विमलविद्रुमभासा सन्ततं तिमिरमिन्दुरुदासे" किरा० ११-२२। 2. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ.

तिमिरनुद् ತಿಮಿರನುದ್ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. तिमिरं नुदति—णुद (प्रेरणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "तिमिरनुदो मण्डलं यदि स लेहः" बृहत्स० ५-४५। (वि०) 2. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

तिमिररिपु ತಿಮಿರರಿಪು (पुं०) ಸೂರ್ಯ. तिमिरस्य रिपुः।

तिमिरारि ತಿಮಿರಾರಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. तिमिरस्य अरिः। "तिमिरारिस्तमो हन्ति प्रातःस्ववधभीरवः। वयं काका वयं काका इति जल्पन्ति वायसाः" उद्भ०।

तिमिरि ತಿಮಿರಿ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

तिम्यत् ತಿಮ್ಯತ್ (वि०) ಒದ್ದೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ತೇವವಾಗುತ್ತಿರುವ. तिम (आर्द्रीभावे) "शतृ" (३-२-१२४)। "ताम्यत्स्तम्बेरमयूथवमथुतिम्यन्महामहीधरनितम्बे" हर्षच० २।

तिरश्चीन ತಿರಶ್ಚೀನ (वि०) 1. ಅಡ್ಡವಾಗಿರುವ. तिर्यगेव—स्वार्थे "खः" (५-४-८)। "गतं तिरश्चीनमनूरुसारथेः प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलनं हविर्भुजः" माघ० १-२। 2. ಓರೆಯಾದ, ವಕ್ರವಾದ. "आहेक्षमाणः पापेन तिरश्चीनेन चक्षुषा" भाग० ७-८४।

तिरस् ತಿರಸ್ (अव्य०) 1. ಅಡ್ಡವಾಗಿ. 2. ಸೊಟ್ಟಾಗಿ, ಅಂಕುಡೊಂಕಾಗಿ. 3. ಮರೆಯಾಗಿ. तॄ (प्लवनतरणयोः) "असुन्" (उ० ४-१८८)। 4. ಅಂತರ್ಧಾನ, ಮರೆಯಾಗುವುದು. 5. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ. 6. ತಿರಸ್ಕಾರ. "तिरोऽन्तर्धौ तिर्यगर्थे" अम०।

तिरस्कर ತಿರಸ್ಕರ (वि०) ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ. तिरः करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-करी** -ಕರೀ. "अहो बत स्वर्यशस्तिरस्करी कुशस्थली पुण्ययशस्करी भुवः" भाग० १-१०-२७।

तिरस्करिणी ತಿರಸ್ಕರಿಣೀ (स्त्री०) ತೆರೆ, ಪರದೆ. तिरस्करोति—तिरस् + डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। "दरीगृहद्वारविलम्बिबिम्बस्तिरस्करिण्यो जलदा भवन्ति" कुमा० १-१४।

तिरस्करिन् ತಿರಸ್ಕರಿನ್ (वि०) ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ. तिरस्करोति—तिरस्+डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। संज्ञापूर्वकविधेरनित्यत्वात् न वृद्धिः। "सोऽत्यासाद्यत तद्वेश्म तिरस्करिणमन्तरा" रामा०।

तिरस्कार ತಿರಸ್ಕಾರ (पुं०) 1. ಅನಾದರ, ಅಪಮಾನ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. तिरस्क्रियते – तॄ कृञ् (करणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ಮರೆಮಾಡುವ, ಮುಚ್ಚುವ. (ಕಂಚುಕ ಮೊದಲಾದುದು). तिरस्क्रियतेऽनेन – तिरस् + डु कृञ् (करणे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "मुनेर्बभूवागणितेषुराशेर्लोहस्तिरस्कार इवात्ममन्युः" किरा० १७-४९।

तिरस्कारिन् ತಿರಸ್ಕಾರಿನ್ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ. तिरस्करोति – तिरस् + कृञ् "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಅಪಮಾನಗೊಳಿಸುವ, ಅವಮಾನಪಡಿಸುವ. "देवि त्वन्मुखपङ्कजेन शशिनः शोभातिरस्कारिणा" रत्ना० १-२५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-कारिणी** -ಕಾರಿಣೀ. ಪರದೆ, ತೆರೆ.

तिरस्कृत ತಿರಸ್ಕೃತ (स्त्री०) 1. ಅಪಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮರ್ಯಾದೆವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. तिरस् + डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "तिरस्कृतस्तस्य जनाभिभाविना मुहुर्महिम्ना महसां महीयसाम्" माघ० १-६२। 2. ಮುಚ್ಚಿಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚ್ಛಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

तिरस्कृति ತಿರಸ್ಕೃತಿ (स्त्री०) ಅಪಮಾನ, ಅನಾದರ. तिरस् + कृञ् "क्तिन्" (३-३-९४)।

तिरस्क्रिया ತಿರಸ್ಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಅಪಮಾನ, ಅನಾದರ. 2. ತಾತ್ಸಾರ, ಉಪೇಕ್ಷೆ. तिरस् + कृञ् "शः" (३-३-१००)। "हरे हिरण्याक्षपुरःसरासुरद्विषद्विषः प्रत्युत सा तिरस्क्रिया" माघ० १-३९। 3. ಆಚ್ಛಾದನ, ಮುಚ್ಚುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು.

तिरीट ತಿರೀಟ (पुं०) 1. ಲೋಧ್ರ ಗಿಡ. तीर्यते मलमनेन –तॄ (प्लवनतरणयोः) "कीटन्" (उ० ४-१८५)। "तिरीटस्तिल्वमार्जनौ" अम०। 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. तिरीटं सुवर्णम् सि० कौ०।

तिरीटक ತಿರೀಟಕ (पुं०) ಲೋಧ್ರ.

तिरीटिका ತಿರೀಟಿಕಾ (स्त्री०) ಬದರೀಫಲ, ಬೋರೆಹಣ್ಣು, ಎಲಚಿಹಣ್ಣು. "बदर्यां कुवली कोलिः कूली क्रूरा तिरीटिका" वैज०।

तिरोधा ತಿರೋಧಾ (स्त्री०) ಅಂತರ್ಧಾನ, ಮರೆಯಾಗುವುದು. तिरस् + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (३-३-१०६)।

तिरोधान ತಿರೋಧಾನ (न०) 1. ಅಂತರ್ಧಾನವಾಗುವುದು, ಮರೆಯಾಗುವುದು. तिरस् + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सिद्धान् विद्याधरांश्चैव तिरोधानेन सोऽसृजत्" भाग० ३-२०-४४। 2. ಮುಚ್ಚುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು.

तिरोभाव ತಿರೋಭಾವ (पुं०) ಮರೆಯಾಗುವುದು. तिरस् + भू (सत्तायाम्) "घञ्" (३-३-१८)।

तिरोहित ತಿರೋಹಿತ (वि०) 1. ಮರೆಯಾದ, ಅಂತರ್ಧಾನ ಹೊಂದಿದ. तिरस् + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "तिरोहितात्मा शिशुपालसंज्ञया प्रतीयते संप्रति सोऽप्यसः परैः" माघ० १-६९। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. तिरस् + डु धाञ् कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

तिरोहितता ತಿರೋಹಿತತಾ (स्त्री०) ಮರೆಯಾಗುವುದು, ಅಂತರ್ಧಾನ ಹೊಂದಿರುವುದು. तिरस्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः"। तिरोहितस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। **-हितत्वम्** -ಹಿತತ್ವಮ್. "त्वः" (५-१-११९)।

तिर्यक् ತಿರ್ಯಕ್ (अव्य०) 1. ಅಡವಾಗಿ. 2. ವಕ್ರವಾಗಿ, ಸೊಟ್ಟಾಗಿ. "तिर्यगूर्ध्वं शरीरे च पातयित्वा शिरोधराम्" रामा०।

तिर्यक्कारम् ತಿರ್ಯಕ್ಕಾರಮ್ (अव्य०) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿಮಾಡಿ. तिर्यक् + डुकृञ् (करणे) "णमुल्" (३-४-६०)।

तिर्यक्क्षिप्त ತಿರ್ಯಕ್ಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) ಓರೆಯಾಗಿಡಲ್ಪಟ, ವಕ್ರವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. तिर्यक् वक्रं क्षिप्तम्। ಅಸ್ಥಿಭಂಗದ ಆರು ವಿಧ ಸಂಧಿಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲೊಂದು. उत्पिष्टम् विश्लिष्टम् विवर्तितम् अवक्षिप्तम् अतिक्षिप्तम् ಮತ್ತು तिर्यक्क्षिप्तम् ಎಂದು ಸಂಧಿಮುಕ್ತವು ಆರು ವಿಧ. ಒಂದು ಎಲುಬು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು "तिर्यक्क्षिप्त" ಎನಿಸುವುದು. "तिर्यक्क्षिप्ते तु एकास्थिपार्श्वापगमनमत्यर्थं वेदना च" सुश्रुत० निदान० १५-५।

तिर्यक्त्व ತಿರ್ಯಕ್ತ್ವ (न०) ತಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ವಭಾವ, ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ ಸ್ವಭಾವ. तिरश्चां भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तिर्यक्त्वं तामसा नित्यमित्येषा त्रिविधा गतिः" मनु० १२-४०।

तिर्यक्पात ತಿರ್ಯಕ್ಪಾತ (पुं०) ಒಂದು ಕಿಲಸಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಬರುವುದು. तिर्यक् वक्रं पातः।

तिर्यक्पातिन् तिर्यक्पातिन् (वि०) 1. कೆಲಪಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಬರುವ. तिर्यक् पतति – पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ವಕ್ರವಾಗಿ ಬೀಳುವ, ಓರೆಯಾಗಿರುವ. "यूनि रागतरलैरपि तिर्यक्पातिभिः श्रुतिगुणेन युतस्य" माघ० १०-४०।

तिर्यक्स्रोतस् तिर्यक्स्रोतस् (पुं०) तिर्यक् प्राणि, तिर्यक् ಜಂತು, ಪಶು. तिर्यक् स्रोतः आहार-सञ्चारो यस्य। ಪಶುಗಳು ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಉದರದಲ್ಲಿ ವಕ್ರಗತಿಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

तिर्यग्गत तिर्यग्गत (न०) 1. तिर्यक्प्राणि, ಪಶು ಪಕ್ಷಿಗಳು. तिर्यक् कुटिलं गतं गमनं यस्य। (वि०) 2. ವಕ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುವ.

तिर्यग्गति तिर्यग्गति (स्त्री०) ವಕ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು.

तिर्यग्गमन तिर्यग्गमन (न०) ವಕ್ರವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ಡೊಂಕಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು, ಸೊಟ್ಟಾಗಿ ಹೋಗುವುದು.

तिर्यग्जाति तिर्यग्जाति (पुं०)1. ಪಶು. (स्त्री०) 2. ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ ಜಾತಿ. (वि०)3. ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ.

तिर्यग्डीन तिर्यग्डीन (न०) ವಕ್ರವಾಗಿ ಹಾರಾಡುವುದು. ಇದು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ.

तिर्यग्योनि तिर्यग्योनि (स्त्री०) 1. ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ ಜಾತಿ. तिरश्चां योनिः। "स लिङ्गिनां हरत्येनस्तिर्यग्योनौ च जायते" मनु० ४-२००। (वि०) 2. ತಿರ್ಯಕ್ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

तिर्यङ्नास तिर्यङ्नास (वि०) ಸೊಟ್ಟಾದ ಮೂಗುಳ್ಳವನು, ವಕ್ರವಾದ ಮೂಗುಳ್ಳವನು. तिर्यक् नासा यस्य। "अनासा अतिनासाश्च तिर्यङ्नासा विनासिकाः" रामा०।

तिर्यञ्च् तिर्यञ्च् (पुं०) 1. तिर्यक्प्राणि, ಪಶು ಪಕ್ಷಿಗಳು. तिरः अञ्चति–अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। तिर्यादेशः (६-३-९४)। "लज्जा तिरश्चां यदि चेतसि स्यादसंशयं पर्वतराजपुत्र्याः" कुमा० १-४८। (वि०) 2. ವಕ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಅಡ್ಡವಾಗಿ ನಡೆಯುವ. –क् –क्. (अव्य०) 3. ಅಡ್ಡವಾಗಿ. "तिर्यगूर्ध्वमधस्ताच्च व्यापको महिमा हरेः" कुमा० ६-७१।

तिल – गतौ (भ्वा० पर० सक० से०)। तेलति। तितेल। तेलिता। अतेलीत्। इत्यादि. ಹೋಗು, ನಡೆ.

तिल – स्नेहने (तुदा० पर० सक० से०)। तिलति। अतेलीत्।

तिल – स्नेहे (चुरा० उभ० सक० से०)। तेलयति, –ते। अतीतिलत्, –त। ಎಣ್ಣೆಯೊತ್ತು, ಎಣ್ಣೆ ಹಚ್ಚು.

तिल तिल (पुं०) 1. ಎಳ್ಳಿನ ಗಿಡ. तिल (स्नेहने) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಎಳ್ಳು, ತಿಲ. ತಿಲವನ್ನು ಶನಿಗ್ರಹದ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥ ದಾನಮಾಡುವರು. ತಿಲ ದಾನವು ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಶುಭಫಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. "कल्यमुत्थाय यो विप्रः स्नातः शुक्लेन वाससा। तिलप्रस्थं प्रयच्छन् वै सर्वपापैः प्रमुच्यते" भा०। ತಿಲವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವವನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾದರೂ ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ನಿಷಿದ್ಧ. "ब्राह्मणः प्रतिगृह्णीयात् वृत्त्यर्थं साधुतस्तथा। अव्यश्वमपि मातङ्गतिललौहांश्च वर्जयेत्" ब्रह्मपु०। 3. ಎಳ್ಳಿನಷ್ಟು ಸಣ್ಣದು, ಚಿಕ್ಕದು, ಅಲ್ಪ. "तिलं तिलं समादाय रत्नानां यद्विनिर्मिता। तिलोत्तमेति तत्तस्या नाम चक्रे पितामहः" भा० आदि० २३१-२०। 4. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಎಳ್ಳಿನ ಆಕಾರದ ಕಪ್ಪು ಮಚ್ಚೆ, ಸಂಗಾತಿ, ಹುಟ್ಟು ಮಚ್ಚೆ.

तिलक तिलक (पुं०) 1. ತಿಲಕದ ವೃಕ್ಷ. तिलति – तिल (स्नेहने) "क्वुन्" (उ० २-३२)। 2. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಎಳ್ಳಿನ ಆಕಾರದ ಕಪ್ಪು ಮಚ್ಚೆ, ಸಂಗಾತಿ, ಹುಟ್ಟುಮಚ್ಚೆ. तिल इव "कन्" (५-३-९६)। "इति पिटकविभागः प्रोक्त आमूर्धतोऽयं व्रणतिलकविभागोऽप्येवमेव प्रकल्प्यः" बृहत्सं० ५२-१०। 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. 4. ಒಂದು ರೋಗ. "तिलकं चित्रके प्राहुर्ललामे तिलकालके। रोगविद्रुमभेदेषु लोभ्रे सौवर्चलेऽपि च" विश्व०। (पुंन०) 5. ಹಣೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಕಸ್ತೂರಿ ಚಂದನ ಕುಂಕುಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗುರುತು (ಪುಂಡ್ರ). "लग्नद्विरेफाञ्जनभक्तिचित्रं मुखे मधुश्रीस्तिलकं प्रकाश्य" कुमा० ३-३०। ಶೈವದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವರು ತಿರ್ಯಕ್ಪುಂಡ್ರವನ್ನೂ ವೈಷ್ಣವದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವರು ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರವನ್ನೂ ಧರಿಸಬೇಕು. "शिवागमे दीक्षितैस्तु धार्यं तिर्यक् त्रिपुण्ड्रकम्। विष्ण्वागमे दीक्षितस्तु कार्ध्वपुण्ड्रं विधारयेत्" सूतपु०। ಮೊದಲು ಲಲಾಟ (ಹಣೆ)ದಲ್ಲಿ ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು.

ಅನಂತರ ಉಳಿದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಬೇಕು. "ऊर्ध्वपुण्ड्रं ललाटे तु सर्वेषां प्रथमं स्मृतम्। ललाटादिक्रमेणैव धारणं तु विधीयते"। 6. ಭೂಷಣ, ಅಲಂಕಾರ. (ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಶ್ರೇಷ್ಠ ಉತ್ತಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ. "विशेषको वा विशिशेष यस्याः श्रियं त्रिलोकीतिलकः स एव" माघ० ३-६३। (ನ०) 7. ಮೂತ್ರಕೋಶ, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಜಲಾಶಯ. 8. ಕಪ್ಪು ಸೌವರ್ಚಲಲವಣ. 9. ರೋಮ, ಮೈ ಕೂದಲು.

तिलकण तिलकण (पुं०) ಎಳ್ಳಿನ ಕಾಳು.

तिलकल्क तिलकल्क (पुं०) ಎಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿ. तिलस्य कल्कः। "तिलकल्कः समधुको घृताक्तो व्रणरोपणः" सुश्रुत०।

तिलका तिलका (स्त्री०) ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರ. तिलं तिलपुष्पमिव कायति – कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

तिलकालक तिलकालक (पुं०) 1. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಎಳ್ಳಿನ ಆಕಾರದ ಕಪ್ಪು ಮಚ್ಚೆ, ಸಂಗಾತಿ, ಹುಟ್ಟುಮಚ್ಚೆ. तिल इव कालकः। 2. ಒಂದು ರೋಗ, ವಾತಪಿತ್ತಕಫಗಳ ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ತಿಲದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕಿಗಳು. ಇದು ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಉಬ್ಬರವೆ ಸಮವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಇದರಿಂದ ನೋವಿರುವುದಿಲ್ಲ. "कृष्णानि तिलमात्राणि नीरुजानि समानि च। वातपित्तकफोद्रेकात् तान् विद्यात् तिलकालकान्"।

तिलकिट्ट तिलकिट्ट (न०) ಎಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿ. तिलस्य किट्टम्।

तिलकिन् तिलकिन् (वि०) ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ತಿಲಕವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು तिलकमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

तिलतण्डुलक तिलतंडुलक (पुं०) 1. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. तिलस्य तण्डुल इव कायति – कै "कः"। ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಳ್ಳು ಮತ್ತು ಅಕ್ಕಿಯ ಬೆರಕೆಯಂತೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಹೊಟ್ಟು ತೆಗೆದ (ಬಿಳಿಯ) ಎಳ್ಳು. ಉಜ್ಜಿ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದ ಎಳ್ಳು.

तिलतुन्द तिलतुंद (पुं०) ಗಾಣಿಗರವನು, ಎಳ್ಳನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆಯುವವನು. तिलं त्रुदति—त्रुद (व्यथने) "खश्" (वा० ३-२-२८)। मुमागमः (६-३-६६)।

तिलतैल तिलतैल (न०) ಎಳ್ಳಿನ ಎಣ್ಣೆ.

तिलधेनु तिलधेनु (स्त्री०) ದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಎಳ್ಳಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಸು. तिलनिर्मिता धेनुः।

तिलपर्ण तिलपर्ण (पुं०) 1. ದೇವದಾರು ಮರ, ಸರಳ ಪೃಕ್ಷ. (न०) 2. ಎಳ್ಳಿನ ಎಲೆ. 3. ಗಂಧ.

तिलपर्णी तिलपर्णी (स्त्री०) 1. ಕಂಪು ಗಂಧದ ಮರ. 2. ಗುಗ್ಗುಳ, ಧೂಪ. 3. ಒಂದು ನದಿ. स्वार्थे "कः"। **–र्णिका –पर्णिका.** ಕಂಪು ಚಂದನ.

तिलपिञ्ज तिलपिंज (पुं०) ಜಳ್ಳು ಎಳ್ಳು, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಪೊಳ್ಳು. निष्फलः तिलः – तिल "पिञ्जः" (वा० ४-२-३६)।

तिलपेज तिलपेज (पुं०) ಜಳ್ಳು ಎಳ್ಳು, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಎಳ್ಳು. निष्फलस्तिलः – तिल "पेजः" (वा० ४-२-३६)।

तिलशस् तिलशस् (अव्य०) ಎಳ್ಳಿನಷ್ಟು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ; ಎಳ್ಳಿನಷ್ಟು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣದಾಗಿ. तिलं तिलं (कृत्वा) "शस्" (५-४-४३)। "तिलशस्तद्रथं चक्रे साश्वध्वजपताकिनम्" हरिवं०।

तिलस्नेह तिलस्नेह (पुं०) ಎಳ್ಳಿನ ಎಣ್ಣೆ.

तिलान्न तिलान्न (न०) ಎಳ್ಳಿನ ಚಿತ್ರಾನ್ನ. तिलमिश्रितमन्नम्।

तिलित्स तिलित्स (पुं०) ಅಜಗರವೆಂಬ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸರ್ಪ, ಹೆಬ್ಬಾವು, ದಾಸರ ಹಾವು.

तिलोत्तमा तिलोत्तमा (स्त्री०) ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು, ಒಬ್ಬ ಸುರಾಂಗನೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸುಂದೋಪಸುಂದರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ರಾಕ್ಷಸರು ಯಾರಿಂದಲೂ ತಮ್ಮ ಸಂಹಾರವಾಗ ಕೂಡದೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ಲೋಕವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ವಧೆಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಬಹಳ ಸುಂದರಿಯಾದ ತಿಲೋತ್ತಮೆಯೆಂಬ ಸುರಾಂಗನೆಯನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಇಬ್ಬರೂ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಹತರಾದರು. ಇವಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರನ್ನಿಡಲು ಕಾರಣ. "तिलं तिलं समादाय रत्नानां यद्विनिर्मिता। तिलोत्तमेति तत्तस्या नाम चक्रे पितामहः" भा० आदि० २३१-२०।

तिलोदक तिलोदक (न०) ಎಳ್ಳಿನ ನೀರು, ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ತಿಲಮಿಶ್ರಿತವಾದ ನೀರು. तिलमिश्रितमुदकम्। "बलिं भिक्षां तथार्घ्यं च पितॄणां च तिलोदकम्" भा०।

तिल्य तिल्य (न०) ಎಳ್ಳು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ, ಎಳ್ಳಿನ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಭೂಮಿ. तिलानां भवनं क्षेत्रम् – तिल "यत्" (५-२-४)।

तिल्व तिल्व (पुं०) ಲೋಧ್ರದ ಗಿಡ. तिल (स्नेहे) "वन्" (उ० ४-९५)।

तिष्ठद्गु ತಿಷ್ಠದ್ಗು (अव्य०) ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವ ಕಾಲ. ಸಾಯಂ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ, ಗೋವುಗಳು ಸಾಯಂಕಾಲ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಗಂಟೆಯನಂತರದ ಕಾಲ. तिष्ठन्ति गावो यस्मिन् काले स तिष्ठद्गु दोहनकालः। अव्ययीभावः (२-१-१७)। "आ तिष्ठद्गु जपन् सन्ध्यां प्रक्रान्तामायतीगवम्" भट्टि० ४-१४।

तिष्य ತಿಷ್ಯ (पुं०) 1. ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರ. तुष्यन्त्यस्मिन्—तुष (तुष्टौ) "क्यप्" उपधाया इत्वं च निपा० (६-४-१४९)। "तिष्यः पुष्ये कलियुगे" अम०। "आहूय रामं विनयाभिराममाविःप्रमोदः प्रभुरेवमूचे। तवोत्तमाङ्गे मुकुटं विधातुमह्नाय तिष्ये दिवसे यतिष्ये" चं० रा०। 2. ಕಲಿಯುಗ. 3. ಪುಷ್ಯಮಾಸ. (वि०)4. ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. तिष्ये जातः "अण्" (४-३-१६)। अणो लुक् (४-३-३४)। 5. ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

तिष्यपुष्पा ತಿಷ್ಯಪುಷ್ಪಾ (स्त्री०) ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. तिष्यं मङ्गल्यं पुष्पं यस्याः।

तिष्यफला ತಿಷ್ಯಫಲಾ (स्त्री०) ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. तिष्यं मङ्गल्यं फलमस्याः। ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಶುಭಪ್ರದ. ಅದರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ವಾಸಿಸುವಳು. "नित्यमामलके लक्ष्मीः नित्यं हरितगोमये। नित्यं शङ्खे च पद्मे च नित्यं शुक्ले च वाससि"।

तिष्या ತಿಷ್ಯಾ (स्त्री०) ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. तिष्यं मङ्गल्यमस्त्यस्याः हेतुत्वेन "अच्" (५-२-१२७)। "तिष्यो नक्षत्रभेदे स्यात्कलौ धात्र्यां च योषिति" मेदि०।

तिहन् ತಿಹನ್ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. 2. ಧಾನ್ಯ. 3. ಧನುಸ್ಸು. 4. ಸದ್ಭಾವ, ಸಾಧುಸ್ವಭಾವ.

तीक्ष्ण ತೀಕ್ಷ್ಣ (पुं०) 1. ಯವಕ್ಷಾರ, ಸೋರುಪ್ಪು, ಪೆಟ್ಟುಪ್ಪು. 2. ಶ್ವೇತಕುಶ, ಬಿಳಿಯ ದರ್ಭೆ. तिज (निशाने) "क्सनः" (उ० ३-१८)। दीर्घश्च। 3. ಮೊಕ್ಕ ಮರ. (न०)4. ಸಾಮುದ್ರಲವಣ, ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. 5. ಕಬ್ಬಿಣ. 6. ಉಷ್ಣತೆ, ಬಿಸುಪು. 7. ಆತ್ಮತ್ಯಾಗ. 8. ವಿಷ. 9. ಸಂಗ್ರಾಮ, ಯುದ್ಧ, ಕದನ. 10. ಶಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. (वि०) 11. ಬಿಸಿಯಾದ, ಕಾವುಳ್ಳ, ಬಹಳ ಚುರುಕಾದ. 12. ಹರಿತವಾದ, ಚೂಪಾಗಿರುವ. "स्पृशन्ति शरवत्तीक्ष्णाः स्तोकमन्तर्विशन्ति च" माघ० २-७८। 13. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ, ಚುರುಕಾದ. "तीक्ष्णा नारुन्तुदा बुद्धिः कर्म शातं प्रतापवत्" माघ० २-१०९। 14. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. "तीक्ष्णश्चैव मृदुश्च स्यात् कार्यं वीक्ष्य महीपतिः। तीक्ष्णश्चैव मृदुश्चैव राजा भवति संमतः" मनु० ७-१४०। 15. ಬಹಳ ಕಠಿನವಾದ. "तीक्ष्णोपायप्राप्तिगम्योऽपि योऽर्थः तस्याप्यादौ संश्रयः साधुयुक्तः" पञ्चतं० ३-२४४। 16. ಜೀವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಆತ್ಮತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. "तीक्ष्णं सामुद्रलवणे विषलोहाजिमुष्ककै। क्लीबं यवाग्रजे पुंसि तिग्मात्मत्यागिनोस्त्रिषु" मेदि०। 17. ಬಹಳ ವೇಗವಾದ, ಶೀಘ್ರಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

तीक्ष्णकण्टक ತೀಕ್ಷ್ಣಕಂಟಕ (पुं०) 1. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. 2. ಬಿದಿರು. तीक्ष्णः कण्टकोऽस्य। 3. ಇಂಗುದೀವೃಕ್ಷ, ಗಾರೆಗಿಡ. 4. ಚೂಪಾದ ಮುಳ್ಳು. तीक्ष्णः कण्टकः। (वि०)5. ಚೂಪಾದ ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ. तीक्ष्णाः कण्टकाः यस्य।

तीक्ष्णकन्द ತೀಕ್ಷ್ಣಕಂದ (पुं०) ಈರುಳ್ಳಿ. तीक्ष्णः कन्दो मूलमस्य।

तीक्ष्णकर ತೀಕ್ಷ್ಣಕರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. तीक्ष्णाः कराः अस्य। ಹೀಗೆಯೇ तीक्ष्णकिरणः, तीक्ष्णदीधितिः, तीक्ष्णांशुः ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ.

तीक्ष्णकर्मन् ತೀಕ್ಷ್ಣಕರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ. ಕತ್ತಿ. तीक्ष्णं कर्म यस्य। (न०) 2. ಪಾಣಿತನದ ಕೆಲಸ, ಚುರುಕಾದ ಕೆಲಸ. तीक्ष्णं कर्म। (वि०) 3. ಕಾರ್ಯಪರನಾದ, ಉತ್ಸಾಹಶಾಲಿ, ಪಾಣಿತನದಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು.

तीक्ष्णकल्क ತೀಕ್ಷ್ಣಕಲ್ಕ (पुं०) ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ. तीक्ष्णः कल्कोऽस्य।

तीक्ष्णकान्ता ತೀಕ್ಷ್ಣಕಾಂತಾ (स्त्री०) ಚಂಡಿಕೆಯ ಒಂದು ರೂಪ.

तीक्ष्णगन्ध ತೀಕ್ಷ್ಣಗಂಧ (पुं०)1. ನುಗ್ಗೆಮರ. तीक्ष्णो गन्धोऽस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **-गन्धकः -गंधकः**. "शोभाञ्जने शिग्रुतीक्ष्णगन्धकाक्षीवमोचकाः" अम०।

तीक्ष्णगन्धा ತೀಕ್ಷ್ಣಗಂಧಾ (स्त्री०) 1. ಬಜೆ. 2. ಕರಿಜೀರಿಗೆ. तीक्ष्णो गन्धो यस्याः। "तीक्ष्णगन्धा वचा-राजिकयोः शोभाञ्जने पुमान्" मेदि०।

तीक्ष्णतण्डुला ತೀಕ್ಷ್ಣತಂಡುಲಾ (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ. तीक्ष्णाः तण्डुलाः यस्याः।

तीक्ष्णतैल ತೀಕ್ಷ್ಣತೈಲ (न०)1. ಕಳ್ಳಿಹಾಲು. 2. ಮತ್ತಿ ಮರದ ಹಾಲು. 3. ಮದ್ಯ.

तीक्ष्णदंष्ट्र ತೀಕ್ಷ್ಣದಂಷ್ಟ್ರ (पुं०) ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. तीक्ष्णा दंष्ट्राऽस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। –दंष्ट्री –ದಂಷ್ಟ್ರಿ.

तीक्ष्णधार ತೀಕ್ಷ್ಣಧಾರ (पुं०) ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. तीक्ष्णा धाराऽस्य।

तीक्ष्णपुष्प ತೀಕ್ಷ್ಣಪುಷ್ಪ (न०) 1. ಲವಂಗ. (स्त्री०) –पुष्पा –ಪುಷ್ಪಾ. 2. ಕೇತಕಿಗಿಡ, ತಾಳೆಮರ. 3. ಲವಂಗದ ಗಿಡ.

तीक्ष्णफल ತೀಕ್ಷ್ಣಫಲ (पुं०) 1. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ. 2. ಸಾಸುವೆ ಗಿಡ. तीक्ष्णं फलं यस्य।

तीक्ष्णमूल ತೀಕ್ಷ್ಣಮೂಲ (पुं०) 1. ನುಗ್ಗೆಮರ. तीक्ष्णं मूलमस्य। (न०) 2. ತೀಕ್ಷ್ಣಗುಣದ ಬೇರು. (वि०) 3. ತೀಕ್ಷ್ಣಗುಣದ ಬೇರುಳ್ಳ.

तीक्ष्णरश्मि ತೀಕ್ಷ್ಣರಶ್ಮಿ (पुं०) 1. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯ. तीक्ष्णा रश्मयोऽस्य। (वि०) 2. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ.

तीक्ष्णा ತೀಕ್ಷ್ಣಾ (स्त्री०) 1. ಬಜೆ. 2. ಗಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ. 3. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ.

तीर ತೀರ (पुं०) 1. ವಂಗ, ಜಗರ. "तीरं तटे त्रपौ तीरः" विश्व०। (न०) 2. ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ದಡ, ದಂಡೆ, ಕರೆ, ತಟ. तीर्यति – तीर (कर्मसमाप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "विभिद्यमाना विससार सारसानुदस्य तीरेषु तरङ्गसंहतिः" किरा० ८-३१।

तीरित ತೀರಿತ (वि०) ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तीरितं चानुशिष्टं च यत्र क्वचन यद्व्रजेत्" मनु० ९-२३३।

तीरु ತೀರು (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

तीर्ण ತೀರ್ಣ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ. "तॄ (प्लवनतरणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "तीर्णे भीष्ममहोदधौ कथमपि द्रोणानले निर्वृते" वेणी० ६-१। 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ. 3. ಅಪಜಯ ಹೊಂದಿದ. तॄ कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "तीर्णः किमर्णोनिधिरेव नैष सुरक्षितेऽभूदिह यत्प्रवेशः" नैष० ८-२३।

तीर्थ ತೀರ್ಥ (न०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರ. 2. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. 3. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. 4. ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ. तॄ (प्लवनतरणयोः) "थक्" (उ० २-७)। "वासुदेवेन तीर्थेन तात गच्छस्व संशमम्" भा० उद्योग० १२५-२६। ೫. ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ, ಪುಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ತೀರ್ಥ. (ನದಿ ಸರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುವು). "नदीदेवनिखातेषु तडागेषु सरस्सु च। स्नानं समाचरेन्नित्यं गर्तप्रस्रवणेषु च। निपानादुद्धृतं पुण्यं ततः प्रस्रवणादिकम्। ततोऽपि सारसं पुण्यं ततो नादेयमुच्यते। तीर्थतोयं ततः पुण्यं गङ्गातोयं ततोऽधिकम्" अग्निपु०। 6. ನದಿ ಕೆರೆ ಕೊಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯುವುದು, ಜಲಾವತರಣ. "विषमोऽपि विगाह्यते नयः कृततीर्थः पयसामिवाशयः" किरा० २-३। 7. ಋಷಿಗಳು ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ ನದಿ ಸರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. "अकर्दममिदं तीर्थं भरद्वाज निशामय। रमणीयं प्रसन्नाम्बु सन्मनुष्यमनो यथा" रामा०। 8. ದಾನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು, ಸತ್ಪಾತ್ರ. "दूरादेव परीक्षेत ब्राह्मणं वेदपारगम्। तीर्थं तद्द्रव्यकव्यानां प्रदाने सोऽतिथिः स्मृतः" मनु० ३-१३०। 9. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಗುರು, ಶಿಕ್ಷಕ. "शिक्षितोऽसि सारथ्ये तीर्थतः पुरुषर्षभ" भा०। "मया सुतीर्थादभिनयविद्या शिक्षिता" माल० १। 10. ರಾಜನ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯ ಸ್ಥಳ ಮೊದಲಾದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಸ್ಥಾನಗಳು. 11. ಸಚಿವ, ಮಂತ್ರಿ. 12. ಯೋನಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗುಹ್ಯಾಂಗ. 13. ಹೆಂಗಸರ ರಜಸ್ಸು, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮುಟ್ಟು. 14. ಯತಿಗಳ ಹೆಸರಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಪೂಜ್ಯವಾಚಕ ಪದ. आनन्दतीर्थः विश्वेशतीर्थः विद्यामान्यतीर्थः ಇತ್ಯಾದಿ. 15. ಜಲ, ನೀರು. "जलावतारो गुरुयोन्युपायशास्त्रादि यज्ञो मुनिजुष्टतोयम्। मन्त्रादयोऽष्टादश पुण्यभूमिः पात्रं जलं स्त्रीकुसुमं च तीर्थम्" नानार्थर०। 16. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 17. ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸ್ನಾನಘಟ್ಟ, ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯುವ ದಾರಿ. 18. ಯೋಗ. ತೀರ್ಥವು ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮ ಮತ್ತು ಮಾನಸಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

ಸ್ಥಾವರ ತೀರ್ಥ: ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಪುಣ್ಯನದಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ. "प्रथमं पुष्करं तीर्थं नैमिशारण्यमेव च। प्रयागं च प्रवक्ष्यामि धर्मारण्यं द्विजोत्तमाः। धेनुका चम्पकारण्यं सैन्धवारण्यमेव च" ಇತ್ಯಾದಿ.

ಜಂಗಮ ತೀರ್ಥ: ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು. "ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं निर्मलं सार्वकामिकम्। येषां वाक्योदकेनैव शुद्ध्यन्ति मलिना जनाः"।

ಮಾನಸ ತೀರ್ಥ: ಸತ್ಯ, ಮನಃಶುದ್ಧಿ, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ ಇತ್ಯಾದಿ. "सत्यं तीर्थं क्षमा तीर्थं तीर्थमिन्द्रियनिग्रहः। सर्वभूतदया तीर्थं सर्वत्रार्जवमेव च। दानं तीर्थं दमस्तीर्थं सन्तोषस्तीर्थमुच्यते। ब्रह्मचर्यं परं तीर्थं तीर्थं

च प्रियवादिता। ज्ञानं तीर्थं धृतिस्तीर्थं पुण्यं तीर्थमुदाहृतम्" ಇತ್ಯಾದಿ. ब्रह्मपु०। "यस्य हस्तौ च पादौ च मनश्चैव सुसंयतम्। विद्या तपश्च तीर्थं च स तीर्थफलमश्नुते" प्रबोध० २-१४।

तीर्थंकर ತೀರ್ಥಂಕರ(पुं०)1. ವಿಷ್ಣು. स्मरणकीर्तनादिना सर्वपावनानि तीर्थानि गङ्गादिऋषिजुष्टानि जलानि करोति, तीर्थानि श्रुतिस्मृत्यादिशास्त्राणि करोति, तीर्थानि स्वावताररूपाणि अवतारसोपानानि करोति इति वा तीर्थं + कृ कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। ಗಂಗಾನದಿ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ತೀರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದಲೂ ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರವೆತ್ತಿ ಮಧುಕೈಟಭರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದುದರಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಪ್ರವೇಶ ಸೌಲಭ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಅವತಾರ ರೂಪವಾದ ಸೋಪಾನಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದುದರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವು ತೀರ್ಥಕರನು. "गङ्गादितीर्थहेतुत्वात् श्रुतिस्मृत्योः प्रवर्तनात्। आत्मप्रवेशसोपानकृत्वात् तीर्थकरः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "मनोजवस्तीर्थकरः वसुरेता वसुप्रदः" वि० स०। 2. ಜಿನದೇವ, ಜೈನಮತಪ್ರವರ್ತಕರು ಮತ್ತು ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಣೇತರು. ಪ್ರವಚನ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತೀರ್ಥಂಕರರು ಈ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದ ಪ್ರಣೇತರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರ ವರ್ಧಮಾನ ಜಿನೇಶ್ವರರು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯವರು. (वि०)3. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದವರು. करोति—कृञ् "अच्" (३-१-१३४)। तीर्थस्य करः।

तीर्थकाक ತೀರ್ಥಕಾಕ (पुं०) ಅತ್ಯಾಸೆಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ, ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಗೆಗಳು ಹಾರಾಡುವಂತೆ ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಅಲೆದಾಡುವ ಮನುಷ್ಯ, ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ. तीर्थे पुण्यक्षेत्रादिस्थले काक इव।

तीर्थकृत् ತೀರ್ಥಕೃತ್ (पुं०) 1. जिनदेव. (वि०) 2. शास्त्रप्रवर्तक. तीर्थं करोति—कृ कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

तीर्थङ्कर ತೀರ್ಥಂಕರ (पुं०) 1. जिनदेव, जिनेश्वर. 2. शास्त्रकार, शास्त्रप्रवर्तक. करोति—कृ कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। तीर्थस्य करः। मुम् ? "शम्भुः स्वयम्भूर्भगवान् जगत्प्रभुस्तीर्थङ्करस्तीर्थकरो जिनेश्वरः" अभि० चि०। "तीर्थंकर" पददल्लि नोडि.

तीर्थयात्रा ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾ (स्त्री०) ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ. तीर्थं पुण्यक्षेत्रमुद्दिश्य यात्रा।

तीर्थराज ತೀರ್ಥರಾಜ (पुं०) ಪ್ರಯಾಗಕ್ಷೇತ್ರ. तीर्थानां राजा—"टच्" (५-४-९१)।

तीर्थराजि(जी) ತೀರ್ಥರಾಜಿ(ಜೀ) (स्त्री०) ಕಾಶಿ, ವಾರಾಣಸಿ. तीर्थानां राजिरत्र। वा "ङीप्"। "वाराणसी तीर्थराजी" त्रिकाण्ड०।

तीर्थवाक ತೀರ್ಥವಾಕ್(पुं०)ತಲೆಯಂಕೂದಲು. तीर्थमेव वाको वचनमस्य। ಉತ್ತಮಾಂಗ (ತಲೆ) ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೆಂದು ಇದು ಪ್ರಶಂಸನೀಯ.

तीर्थशौच ತೀರ್ಥಶೌಚ(न०) ಸ್ನಾನಘಟ್ಟ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವುದು. ಸೇತುವೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು ಸ್ನಾನಘಟ್ಟಗಳನ್ನು (ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯುವ ಸೋಪಾನಗಳನ್ನು) ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟುಮಾಡಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಬಹಳ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ. "सेतुबन्धरता ये च तीर्थशौचरताश्च ये। तडागकूपकर्तारो मुच्यन्ते ते तृषाभयात्" आदित्यपु०।

तीर्थसेविन् ತೀರ್ಥಸೇವಿನ್ (पुं०) 1. ಬಕಪಕ್ಷಿ. (वि०) 2. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. तीर्थं जलप्रान्तं सेवते मत्स्यग्रहणार्थं पुण्यक्षेत्रं सेवते वा—षेवृ (सेवायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-सेविनी** —ಸೇವಿನೀ.

तीवर ತೀವರ (पुं०)1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. 2. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು, ಮೃಗಗಳ ಬೇಟೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. तीव (स्थौल्ये) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। निपा०। 3. ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. ರಾಜಪುತ್ರ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "सद्यः क्षत्रियवीर्येण राजपुत्रस्य योषिति। बभूव तीवरश्चैव पतितो जारदोषतः"। (स्त्री०) **-री** —ೀ. ಬೇಡರ ಹೆಂಗಸು.

तीव्र ತೀವ್ರ (वि०) 1. ಬಹಳವಾದ, ಅತ್ಯಂತವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಮಿತಿಮೀರಿದ. तीव (स्थौल्ये) "रक्" बाहु०। "तीव्राभिषङ्गप्रभवेण वृत्ति मोहेन संस्तम्भयतेन्द्रियाणाम्" कुमा० ३-७३। 2. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಬಹಳ ಚುರುಕಾದ. "अनुभवति हि मूर्ना पादपस्तीव्रमुष्णम्" शाकु० ५-७। 3. ಬಹಳ ಬೇಗವಾದ, ಬಹಳ ಹರಿತವಾದ. "तथैव तीव्रो हृदि शोकशङ्कुः" उ० रा० ३-३५। 4. ಕಟುವಾದ, ಕಾಠವಾದ. 5. ಬಹಳ ಉಗ್ರವಾದ, ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ. "तीव्रं महाव्रतमिवात्र चरन्ति वप्राः" माघ० ४-५८। 6. ಬಹಳ ಬಿಸಿಯಾದ, 7. ಬಹಳ ಬಿರುಸಾದ, ಬಹಳ ವೇಗವಾದ. "तीव्रमत्युष्णकट्वम्ल-नितान्तेष्वन्यवन्मतम्" विश्व०। 8. ಬಲವಾದ. (पुं०)

9. ಚೂಪು, ಮೊನಚು. 10. ಕಾರ. 11. ಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. (स्त्री०) -ग्रा -व्रा. 12. ಕರಿ ಸಾಸುವೆ. 13. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. 14. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. (अव्य०)15. ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ. 16. ಬಹಳ ಖಾರವಾಗಿ. 17. ಬಹಳ ಚೂಪಾಗಿ. 18. ಬಹಳವಾಗಿ. "तीव्रा तु कट्वरोहिण्यां राजिकामण्डदूर्वयो.। त्रिष्वत्युष्णे नितान्ते च कटौ" मेदि०। "तीव्रं कटु नितान्तं च" "त्रिकाण्ड०।

तीव्रकण्ठ ತೀವ್ರಕಂಠ (पुं०) ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ. तीव्रः कण्ठो यस्मात्। ಇದನ್ನು ತಿಂದಾಗ ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

तीव्रकन्द ತೀವ್ರಕಂದ (पुं०) ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ.

तीव्रगन्ध ತೀವ್ರಗಂಧ (वि०) ಉಗ್ರವಾದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ.

तीव्रगन्धा ತೀವ್ರಗಂಧಾ (स्त्री०)1. ಅಜಮಾನ, ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ. 2. ಜೀರಿಗೆ. 3. ಬಜೆ.

तीव्रवेदना ತೀವ್ರವೇದನಾ (स्त्री०) ಯಾತನೆ, ಅತಿಯಾದ ನೋವು, ಘೋರವಾದ ಹಿಂಸೆ. तीव्रा चासौ वेदना च।

तु ತು (अव्य०) 1. ಶ್ಲೋಕದ ಪಾದಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಪದ (ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ). तुद (व्यथने) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। "तु हि च स्महवै पादपूरणे" अम०। "अवगूर्य त्वब्दशतं सहस्रमभिहत्य च। जिघांसया ब्राह्मणस्य नरकं प्रतिपद्यते" मनु० ११-२०६। "तु" ಪದವು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. 2. ಭೇದ. (ಆದರೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥ) "मृद्घटवत् सुखभेद्यो दुःसन्धानश्च दुर्जनो भवति। सुजनस्तु कनकघटवद्दुर्भेद्यश्चाशु सन्धेयः" हितो० १-३-९२। 3. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. 4. ಸಮುಚ್ಚಯ. "उष्ट्रयानं समारुह्य खरयानं तु कामतः" मनु० ११-२०१। 5. ಪಶ್ಚಾತ್ತರ. "आचाराद्विच्युतो विप्रो न वेदफलमश्नुते। आचारेण तु संयुक्तः संपूर्णफलभाग्भवेत्" मनु० १-१०९। 6. ನಿಯೋಗ, ಅಪ್ಪಣೆ. 7. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 8. ನಿಗ್ರಹ, ಅಡಗಿಸುವಿಕೆ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು. "तु पादपूरणे भेदे समुच्चयेऽवधारणे। पक्षान्तरे नियोगे च प्रशंसायां विनिग्रहे" मेदि०।

तुगा ತುಗಾ (स्त्री०) ತವಕ್ಷೀರ.

तुगाक्षीरी ತುಗಾಕ್ಷೀರೀ (स्त्री०) ತವಕ್ಷೀರ. तुगैव क्षीरी।

तुग्र ತುಗ್ರ (पुं०) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಜರ್ಷಿ.

तुङ्ग ತುಂಗ (पुं०) 1. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿಮರ, ಸುರ ಹೊನ್ನೆ ಮರ. तुङ्ग्यते – तुजि (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 3. ಬುಧಗ್ರಹ. 4. ಶಿವ. 5. ತೆಗಿನಮರ. 6. ಸಿಂಹಾಸನ. "निपात्य तुङ्गाद्रिपुयूथनाथं हृतं व्यकर्षत् व्यसुमोजसोर्व्याम्" भाग० ३-३-१। 7. ಗ್ರಹಗಳ ಉಚ್ಚರಾಶಿ. (न०) 8. ಹೂವಿನ ಕುಸುರು, ಕಿಂಜಲ್ಕ, ಕೇಸರ. (वि०)9. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. "दुःखेन भोजयितुमाशयिता शशाक तुङ्गाम्रकायमनमन्तमनादरेण" माघ० ५-५१। 10. ಪ್ರಧಾನವಾದ, ಪ್ರಮುಖವಾದ.

तुङ्गक ತುಂಗಕ (पुं०) 1. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ. ಸುರಗಿಮರ. तुङ्ग स्वार्थे "कः"। (न०) 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಒಂದು ಅರಣ್ಯ. "तुङ्गकारण्यमासाद्य ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः। वेदानध्यापयत्तत्र ऋषिः सारस्वत पुरा" भा० वन० ८५-४६।

तुङ्गबीज ತುಂಗಬೀಜ (न०) ಪಾದರಸ. तुङ्गस्य शिवस्य बीजम्।

तुङ्गभ ತುಂಗಭ (न०) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಉಚ್ಚರಾಶಿ.

तुङ्गभद्र ತುಂಗಭದ್ರ (पुं०) 1. ಮದವೇರಿದ ಆನೆ. (स्त्री०) -भद्रा -भद्रा. 2. ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿ, ಕೃಷ್ಣಾನದಿಗೆ ಸೇರುವ ಒಂದು ಮಹಾನದಿ. "कावेरी वेणी पयस्विनी शर्करावती तुङ्गभद्रा कृष्णा वेण्या भीमरथी गोदावरी" ಇತ್ಯಾದಿ भाग० ५-१९-१८। "तुङ्गभद्रो मदोत्कटे। तुङ्गभद्रा नदीभेदे" हेम०।

तुङ्गा ತುಂಗಾ (स्त्री०) 1. ತವಕ್ಷೀರ. 2. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. ಬನ್ನಿಮರ. 3. ತುಂಗಾನದಿ.

तुङ्गिन् ತುಂಗಿನ್ (पुं०) 1. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಉಚ್ಚರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹ. तुङ्गं मेषादिकं उच्चत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। (स्त्री०) -नी -न्य. 2. ಮಹಾಶತಾವರೀ ಗಿಡ.

तुङ्गी ತುಂಗೀ(स्त्री०) 1. ನಾರಂಬೇಳೆ ಗಿಡ. तुङ्ग गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಅರಶಿನ. "बर्बरा कबरी तुङ्गी खरपुष्पाजगन्धिका" अम०। "तुङ्गी निशाबर्बरयोः" मेदि०। 3. ರಾತ್ರಿ. "श्यामा याम्या दोषा तुङ्गी भौती शताक्षी च" त्रिकाण्ड०।

तुङ्गीपति ತುಂಗೀಪತಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ. तुङ्गघाः रात्रेः पतिः।

तुङ्गीश ತುಂಗೀಶ (पुं०) 1. शिव, ईश्वर. 2. सूर्य्य. 3. चन्द्र. "तुङ्गीशस्तु पुमान् गौरीवल्लभे हिमदीधितौ" मेदि०।

तुच्छ ತುಚ್ಛ (न०) 1. दुःख. (वि०) 2. शून्यवाद, बरिदः द. तुदा व्यथया छगति — छो (छेदने) "कः" (वा० ३-२-५)। "तुच्छं दुःखे नपुंसकम् शून्ये त्रिषु" नानार्थर०। 3. हीन, दुर्गतिक, दरिद्र, बडव. 4. अल्पवाद, सण्णदाद, चिक्कदाद. 5. नीच. कडमे दर्जेय, तिरस्कारक्के योग्यवाद.

तुच्छद्रु ತುಚ್ಛದ್ರು (पुं०) हरळु गिड.

तुच्छधान्य ತುಚ್ಛಧಾನ್ಯ (न०) जळ्ळु, तिरुळिल्लद धान्य, हॊट्टु.

तुटितुट ತುಟಿತುಟಿ (पुं०) परशिव, परमेश्वर. "नमस्तुण्डघाय तुटघाय नमस्तुटितुटाय च"।

तुट्टुम ತುಟ್ಟುಮ (पुं०) ऋलि. "उन्दुरस्तुट्टुमो रन्ध्रबभ्रुः" त्रिकाण्ड०।

तुण्ड ತುಂಡ (न०) 1. मुख, बायि. 2. हक्किगळ कॊक्कु. 3. बाणद तुदि. 4. हुंदिय मूति. तुण्डति — तुडि (तोडने) "अच्" (३-१-१३४)।

तुण्डि ತುಂಡಿ (पुं०) 1. मुख, बायि. 2. हक्किय कॊक्कु, मूति. 3. बाणद तुदि. 4. हुंदिय मूति. 5. आनेय सॊंडिलु. तुण्डति — तुडि (तोडने) "इन्" (उ० ४-११७)। (स्त्री०) 6. नाभि, हॊक्कळु. (वि०) 7. एत्तरवाद हॊक्कळुळ्ळ, उब्बिद हॊक्कळुळ्ळ. "तुण्डिरुन्नतनाभिकः" वैज०।

तुण्डिक ತುಂಡಿಕ (वि०) 1. सॊंडिलुळ्ळ. 2. मूति युळ्ळ.

तुण्डिका ತುಂಡಿಕಾ (स्त्री०) 1. तॊंडेगिड. तुण्डं तदवयवाधरसादृश्यमस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। 2. नाभि, हॊक्कळु. तुण्डि स्वार्थे "कः"।

तुण्डिकेरी ತುಂಡಿಕೇರೀ (स्त्री०) 1. हत्तिगिड. 2. तॊंडेगिड. तुण्डिकान् शरीराणि ईरयति — ईर (गतौ कम्पने च) "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। तुण्डं चञ्चुरस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। तुण्डिकान् ईरयति वा। "तुण्डिकेरी समुद्रान्ता कार्पासी बदरेति च"। "तुण्डिकेरी रक्तफला बिम्बिका पीलुपर्ण्यपि" अम०।

तुण्डिभ ತುಂಡಿಭ (वि०) दॊड्ड हॊट्टेयुळ्ळवनु. तुण्डिरस्यास्ति — तुण्डि "भः" (५-२-१३९)।

तुण्डिल ತುಂಡಿಲ (वि०) दॊड्ड (उब्बिद) हॊट्टे युळ्ळवनु. तुण्डिरस्यास्ति — तुण्डि "लच्" (५-२-९६)।

तुत्थ ತುತ್ಥ (पुं०) 1. अग्नि, बेंकि. तुद (व्यथने). "थक्" (उ० २-७)। तुत्थोऽग्निः सि० कौ०। 2. शिले, कल्लु. (न०) 3. रसाञ्जन. (स्त्री०) -त्था -ञ्जा 4. नीलिगिड. 5. सण्ण जातिय यूलकि गिड. "तुत्थमञ्जनभेदे स्यान्नीलीसूक्ष्मैलयोः स्त्रियाम्" मेदि०।

तुत्थाञ्जन ತುತ್ಥಾಂಜನ (न०) मैलुतुत्थ, गंधकाम्ल.

तुद — व्यथने (तुदा० उभ० सक० अनि०)। तुदति -ते। तुतोद, तुतुदे। तोत्ता तोत्तारौ तोत्तारः। तोत्स्यति -ते। तुदतु, -ताम्। अतुदत्, -त। तुदेत्, -त। तुद्यात्, तुत्सीष्ट। अतौत्सीत्, अतुत्त। अतोत्स्यत्, -त। 1. व्यथिपडिसु, नोयिसु. "वाक्सायकैरथ तुतोद तदा विपक्षः" माघ० २०-७७। 2. पीडिसु, बाधिसु, हॊडे, एटुकॊडु. "तुतोद गदया चारिं तं दुद्रावाद्रिणा कपिः" भट्टि० १४-८१।

कर्मणि :—तुद्यते। तुतुदे। तोत्ता। तोत्स्यते। तुद्यताम्। अतुद्यत। इत्यादि.

कृत्सु :—तोत्तव्यम्। तोदनीयम्। तोद्यम्। तुन्नः। तुन्नवान्। तुदन्, तुदती, तुदन्ती। तुदमानः। तोत्तुम्। तुन्नम्। तुत्तम्। तोदनम्। तुत्वा। प्रतुद्य।

तुन्द ತುಂದ (न०) उदर, हॊट्टे. तुदति — तुद (व्यथने) "कः" (३-१-१३५)। नुम् (७-१-९)।

तुन्दकूपी ತುಂದಕೂಪೀ (स्त्री०) नाभि, हॊक्कळु.

तुन्दपरिमार्ज ತುಂದಪರಿಮಾರ್ಜ (वि०) हॊट्टेयन्नु उज्जिकॊळ्ळुवनु. तुन्दमुदरं परिमार्ष्टि — परि+मृजूष् (शुद्धौ) "अण्" (३-२-१)।

तुन्दपरिमृज ತುಂದಪರಿಮೃಜ (वि०) आलस, सोम्बारि. तुन्दं परिमार्ष्टि — परि + मृजूष् (शुद्धौ) "कः" (३-२-५)।

तुन्दवत् ತುಂದವತ್ (वि०) दॊड्ड हॊट्टेयुळ्ळवनु. तुन्द "मतुप्" (५-२-९४)।

तुन्दि ತುಂದಿ (स्त्री०) "तुण्डि" पदद अर्थ.

तुन्दिक ತುಂದಿಕ (वि०) दॊड्ड हॊट्टेयुळ्ळवनु. अतिशयितं तुन्दमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

तुन्दिन् ತುಂದಿನ್ (वि०) ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು. अतिशयितं तुन्दमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –नी –ನೀ.

तुन्दिभ (ल) ತುಂದಿಭ (ಲ) (वि०) 1. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು. तुन्दिरस्यास्ति–तुन्दि "भः" (५-२-१३९)। तुन्द "इलच्" (५-२-११७) वा। "तुन्दिलस्तुन्दिभस्तुन्दी बृहत्कुक्षिः पिचण्डिलः" अम०। 2. ತುಂಬಿದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. "यदगारघटाट्टकुट्टिमन्नवदिन्दूपलतुन्दिलापया" नैष० २-८९।

तुन्दिलित ತುಂದಿಲಿತ (वि०) ತುಂದಿಲನಾಗಿರುವ, ತುಂಬಿದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವ. तुन्दिल "इतच्" (५-२-३६)।

तुन्न ತುನ್ನ (पुं०) 1. ನಂದಿಮರ. (वि०) 2. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮನನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. तुद्यते – तुद (व्यथने) "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

तुन्नवाय ತುನ್ನವಾಯ (पुं०) ಹೊಲಿಗೆ ಕೆಲಸದವನು, ದರ್ಜಿ, ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹೊಲೆದು ಜೀವಿಸುವವನು. तुन्नं छिन्नं वयति – वेञ् (तन्तुसन्ताने) "अण्" (३-२-१)। "तन्तुवायः कुविन्दः स्यात्तुन्नवायस्तु सौचिकः अम०। "शैलूषतुन्नवायान्नं कृतघ्नस्यान्नमेव च" मनु० ४-२१४।

तुन्नसेवनी ತುನ್ನಸೇವನೀ (स्त्री०) ಸೂಜಿ. तुन्नं छिन्नं सीव्यतेऽनेन – षिवु (तन्तुसन्ताने) करः "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

तुमुल ತುಮುಲ (पुं०) 1. ತಾರೆಗಿಡ. (न०) 2. ದೊಂಬಿಯ ಕಾಳಗ, ಗದ್ದಲದ ಯುದ್ಧ, ಗಲಿಬಿಲಿಯ ಕದನ, ಗದ್ದಲ. तौति – तु (सौत्रधातुः) "मुलन्" बाहु०। "तुमुलः कलिवृक्षे ना क्लीबं तु रणसंकुले" मेदि०। (वि०) 3. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ, ಕಳವಳಗೊಂಡ, ಗಲಿಬಿಲಿಯಾದ. "रामापरित्राणविहस्तयोषं सेनानिवेशं तुमुलं चकार" रघु० ५-४९। 4. ಉಗ್ರವಾದ, ಘೋರವಾದ. "बभूव युद्धं तुमुलं जयैषिणोरघोमुखैरूर्ध्वमुखैश्च पत्तिभिः" रघु० ३-५७।

तुम्बी ತುಂಬೀ (स्त्री०) ಉದ್ದದ ಸೋರೆಕಾಯಿ. तुम्बति रुचिम् – तुबि (अदने) "अच्" (३-१-१३४) "ङीष्" (४-१-४१)।

तुम्बुका ತುಂಬುಕಾ (स्त्री०) ಗುಂಡು ಸೋರೆಕಾಯಿ. "वृन्ततुम्ब्यां तु तुम्बिका" वैज०।

तुम्बुरी ತುಂಬುರೀ (स्त्री०) 1. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ. 2. ಹೆಣ್ಣು ನಾಯಿ. "तुम्बुरो कुक्कुरस्त्रियाम्। धन्याकेऽपि" मेदि०।

तुम्बुरु ತುಂಬುರು (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ದೇವ ಗಂಧರ್ವ. 2. ಈಗಿನ ಅವಸರ್ಪಿಣೀಕಾಲದ 5ನೆಯ ಅರ್ಹಂತರ ಅನುಚರ.

तुर ತುರ (पुं०) 1. ವೇಗ. तुर (त्वरणे) "कः" (वा० ३-३-५८)। (वि०) 2. ವೇಗವಾದ.

तुरग ತುರಗ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. तुर (त्वरणे) "कः" (वा० ३-३-५८)। तुरेण त्वरया गच्छति – गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "ध्रुवं गुरून् मार्गरुधः करीन्द्रानुल्लङ्घ्य गन्तु तुरगास्तरीषुः" माघ० ३-२९। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। –गी –ಗೀ. 2. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. (वि०) 3. ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವವನು. (स्त्री०) गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। –गी –ಗೀ. 4. ಅಶ್ವಗಂಧೀಗಿಡ. "तुरगी चाश्वगन्धायां तुरगश्रित्तवाजिनोः" मेदि०।

तुरगब्रह्मचर्य ತುರಗಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (न०) ಕುದುರೆಯಂತೆ ಆಚರಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ವ್ರತ, ಹೆಂಗಸರ ಸಹವಾಸವು ದೊರೆಯದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಸಹವಾಸವನ್ನು ಬಿಡುವ ನಿರ್ಬಂಧದ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ. तुरगस्येव ब्रह्मचर्यम्।

तुरगमुख ತುರಗಮುಖ (पुं०) 1. ಹಯಗ್ರೀವ. 2. ಕಿಂಪುರುಷ. तुरगस्येव मुखमस्य।

तुरगवदन ತುರಗವದನ (पुं०) 1. ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರವೆತ್ತಿದ ವಿಷ್ಣು. तुरगस्येव वदनमस्य। 2. ಕುದುರೆಯಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಕಿಂಪುರುಷ. एवं तुरगाननः तुरगास्यः इत्यादि.

तुरगिन् ತುರಗಿನ್ (वि०) ಕುದುರೆಯೇ ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. तुरगो वाहनत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

तुरगी ತುರಗೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ. तुरग जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। 2. ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ. "तुरगी त्वश्वगन्धायाम्" हेम०।

तुरङ्ग ತುರಂಗ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. तुरेण गच्छति–गम्लृ (गतौ) "खच्" (३-२-४७)। मुमागमः (६-३-६७)। वा डित्। पक्षे टिलोपः। "सयत्नसूतायतरश्मिभुग्नग्रीवाग्रसंसक्तयुगैस्तुरङ्गैः" माघ० ३-६८। 2. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. (वि०) 3. ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವವನು. (स्त्री०) –ङ्गी –ಙ್ಗೀ. 4. ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ. 5. ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ.

तुरङ्गम ತುರಂಗಮ (पुं०) ಕುದುರೆ. तुरेण वेगेन गच्छति—गम्लृ (गतौ) "खच्" (३-२-४७)। मुमागमः (६-३-६७)। "अवेहि मां प्रीतमृते तुरङ्गमात् किमिच्छसीति स्फुटमाह वासवः" रघु० ३-६३। "आमूलादुपनदि सैकतेषु लेभे सामग्रीं खुरपदवी तुरङ्गमाणाम्" किरा० ७-२१। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-तुरङ्गमो -ತುರಂಗಮಿ.**

तुरङ्गमुख ತುರಂಗವಮುಖ (पुं०) ಕುದುರೆಯಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ.

तुरङ्गवदन ತುರಂಗವದನ (पुं०) 1. ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರವೆತ್ತಿದ ವಿಷ್ಣು. तुरङ्गस्येव वदनम् अस्य। 2. ಕುದುರೆಯಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಕಿಂಪುರುಷ. एवं तुरङ्गवक्त्रः तुरङ्गास्यः इत्यादि. "बिम्बोष्ठं बहुमनुते तुरङ्गवक्त्रः" माघ० ४-३८।

तुरङ्गसादिन् ತುರಂಗಸಾದಿನ್ (वि०) ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ.

तुरङ्गिन् ತುರಂಗಿನ್ (वि०) ಕುದುರೆಯೇ ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. तुरङ्गो वाहनत्वेनास्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "तुरङ्गी तुरगारूढं प्रासेनाहत्य वक्षसि" कुमा० १३-४१। "तुरङ्गिभिर्यत्र निरुद्धवाहनैः" माघ० ३-३०।

तुरङ्गी ತುರಂಗೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ. तुरङ्ग जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। 2. ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ. तुरङ्गस्तद्गन्धोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

तुरस् ತುರಸ್ (न०) ತ್ವರೆ, ವೇಗ. तुर (त्वरणे) "असुन्" (उ० ४-१८८)।

तुरायण ತುರಾಯಣ (न०) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು, ಕಾರ್ಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವವನ ನಡಗೆ. तुरस्यायनम्। 2. ಒಂದು ಯಜ್ಞ.

तुरासाह् ತುರಾಸಾಹ್ (पुं०) ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. तुरं वेगवन्तं साहयति अभिभवति—षह (मर्षणे) + णिच् "क्विप्" (३-२-७६)। षत्वम् (८-३-५६)। पूर्वपददीर्घः (६-३-१३७)। तुराषाट् इति प्रथमाविभक्तौ रूपम्। "तुरासाहं पुरोधाय धाम स्वायम्भुवं ययुः" कुमा० २-१।

तुरि ತುರಿ (स्त्री०) ನೇಯಿಗೆಯವನ ಮಗ್ಗದ ಕೋಲು, ದಾರದ ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಮಗ್ಗದ ಕೋಲು, ಮಗ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕು ದಾರಗಳ ಸುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ತಂತುಮಯ ದಂಡ. तुर (त्वरणे) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **तुरी ತುರೀ.**

तुरीय ತುರೀಯ (वि०) 1. ನಾಲ್ಕನೆಯ. चतुर्णां पूरणः—चतुर् "छः" आद्यक्षरलोपश्च (वा० ५-२-५१)। ईयादेशः (७-१-२)। "तुरीयो ह्येष मेध्याग्निराम्नायः पञ्चमोऽपि वा" म० वी० १-१०। (न०) 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

तुरुष्क ತುರುಷ್ಕ (पुं०) 1. ತುರುಕಿ ದೇಶದ ಲೋಬಾನ, ಒಂದು ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. 2. ತುರುಕಿ ದೇಶ. 3. ತುರುಕಿ ದೇಶದವನು, ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯವನು, "तुरुष्कः सिह्लके म्लेच्छजातौ देशान्तरेऽपि च" मेदि०।

तुर्य ತುರ್ಯ (न०) 1. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. (वि०) 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ. चतुर्णां पूरणः—चतुर् "यत्" (वा० ५-२-५१)। आद्यक्षरलोपश्च। "एक एवेश्वरस्तुर्यःभगवान् स्वाश्रयः परः" भाग० ६-५-१२।

तुर्वसु ತುರ್ವಸು (पुं०) 1. ದೇವಯಾನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಯಯಾತಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಯದುವಿನ ಸಹೋದರ. [ತುರ್ವಸುವು ತಂದೆಯಾದ ಯಯಾತಿಯ ಆಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ತನ್ನ ಯೌವನವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಜರೆಯನ್ನು ತಾನು ಹೊಂದಲು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದನು.]

तुल-उन्माने (वा चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० पर० सक० से०)। तुलयति, -ते। तोलति। तुलयां चक्रे, -बभूव, -आस। तुतोल। तुलिता। तुलयतु, -ताम्। इत्यादि.

उद् + तुल = उत्तोलयति। उत्तोलनम्। ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತೂಗು.

तुलन ತುಲನ (न०) 1. ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂಗುವುದು, ತೂಕ ಮಾಡುವುದು. तुल (उन्माने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सुप्तासुप्तमनुष्यवीर्यतुलने श्वा सर्पं पन्नगः" मृच्छ० ३-२०। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. "तुलनं चाद्रिराजस्य समुद्रस्य च तारणम्। ग्रहणं चानिलस्येव चास्तदत्तस्य दूषणम्" मृच्छ० ९-२०। 3. ಹೋಲಿಸುವುದು, ಹೋಲಿಕೆಕೊಡುವುದು. (स्त्री०) **-ना -नी.** 1. ತೂಗುವುದು, 2. ಹೋಲಿಸುವುದು. "तूलेन तस्यास्तुलना मृदोस्तत्" नैष० १४-५७।

तुलनीय ತುಲನೀಯ (ವಿ॰) 1. ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂಗಲ್ಪಡುವ. 2. ತೂಗಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ತೂಗಬೇಕಾದ. तुल (उन्माने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಡುವ. 5. ಎತ್ತಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಬೇಕಾದ. 7. ಹೋಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಹೋಲಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तुल्यः" (३-१-९६)। **तुलितव्यः ತುಲಿತವ್ಯಃ.**

तुलयत् ತುಲಯತ್ (ವಿ॰) 1. ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂಗುತ್ತಿರುವ. तुल (उन्माने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "सममेणमदेर्यदापणे तुलयन् सौरभलोभनिश्चलम्" नैष॰ २-९२। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೋಲಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯನ್ತೀ.**

तुलयितृ ತುಲಯಿತೃ (ವಿ॰) 1. ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂಗುವವನು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವವನು. 3. ಹೋಲಿಸುವವನು. तुल (उन्माने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ.**

तुलसी ತುಲಸೀ (स्त्री॰) ತುಲಸೀ ಗಿಡ. तुलां सादृश्यं स्यति — षो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)। शक॰। गौरा॰ "ङीष्" (४-१-४१)। ಇದು ಅಮೃತಮಥನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "यस्या देव्यास्तुला नास्ति विश्वेषु सकलेषु च। तुलसी तेन विख्याता"। **ತುಲಸಿಯ ಮಹಿಮೆ:** "दर्शनं नर्मदायास्तु गङ्गास्नानं तथैव च। तुलसीवनसंसर्गं त्रयमेतत् स्मृतम्॥" ತುಲಸೀಗಿಡವನ್ನು ನೆಡುವುದು ಸಾಕುವುದು ಅದಕ್ಕೆ ನೀರೆರೆಯುವುದು ಅದರ ದರ್ಶನ ಸ್ಪರ್ಶನ ಇವುಗಳಿಂದ ಶಾರೀರ ವಾಚಿಕ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಗಳೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು. "रोपणात् पालनात् सेकात् दर्शनात् स्पर्शनान्नृणाम्। तुलसी दहते पापं वाङ्मनःकायसञ्चितम्"। ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದಲ್ಲಿ ತುಲಸೀದಳಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಹರಿಪೂಜೆ ಅದರ ದರ್ಶನ ಸ್ಪರ್ಶನ ಧ್ಯಾನ ನಮಸ್ಕಾರ ಅರ್ಚನೆ ಅದನ್ನು ನೆಡುವುದು ನೀರೆರೆಯುವುದು ಈ ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ತುಲಸಿಯ ಸೇವೆಯಿಂದ ಯುಗಯುಗಾಂತರ ಪಾಪಗಳೂ ನಾಶವಾಗುವುವು. "संप्राप्तं कार्तिकं दृष्ट्वा नियमेन जनार्दनः। पूजनीयो महद्भिश्च कोमलैस्तुलसीदलैः। दृष्टा स्पृष्टा तथा ध्याता कार्तिके नमितार्चिता। रोपिता सेचिता नित्यं पापं हन्ति युगार्जितम्॥" ತುಲಸೀದಳದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಕರ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಗಂಗೆ ಮೊದಲಾದ ನದಿಗಳು ವಾಸುದೇವ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲರ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವೂ ಇರುವುದು. "पुष्कराद्यानि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा। वासुदेवादयो देवाः वसन्ति तुलसीदले"॥ ಇತ್ಯಾದಿ. ಗಣಪತಿಗೆ ತುಲಸಿಯಿಂದ ಪೂಜೆಯು ನಿಷಿದ್ಧ. "पुष्पाणां सारभूता त्वं भविष्यसि मनोरमे। कलांशेन महाभागे स्वयं नारायणप्रिया। प्रिया त्वं सर्वदेवानां कृष्णस्य च विशेषतः। पूजा विमुक्तिदा नृणां मम त्याज्या च सर्वदा" ब्रह्मवैवर्ते गणेशखण्डे गणेशवचनम्। ಅಕ್ಷತೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಪೂಜೆಯೂ ತುಲಸಿಯಿಂದ ಗಣಪತಿ ಪೂಜೆಯೂ ಗರಿಕೆಯಿಂದ ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಪೂಜೆಯೂ ದತ್ತೂರಿ ಹೂವಿನಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಪೂಜೆಯೂ ನಿಷಿದ್ಧ. "अक्षतैर्नार्चयेद्विष्णुं न तुलस्या विनायकम्। न दूर्वया यजेद्दुर्गां धुस्तुरेण न भास्करम्"। ತುಲಸೀ ಗಿಡಕ್ಕೆ ಹಾಲನ್ನು ಎರೆಯುವವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಯಾವತ್ತೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಳು. "कदाचित् तुलसीं दुग्धैः सेचयेत् यो नरोत्तमः। तस्य वेश्मनि विप्रर्षे लक्ष्मीर्भवति निश्चला"।

तुला ತುಲಾ (स्त्री॰) 1. ತಕ್ಕಡಿ, ತ್ರಾಸು. तुल (उन्माने) "अङ्" (३-३-१०४)। "अश्वमेधसहस्राणि सत्यं च तुलया धृतम्। अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेवातिरिच्यते" हितो॰ ४-१३१। 2. ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂಗುವುದು, ತೂಕಮಾಡುವುದು. 3. ಸಾಮ್ಯ, ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "चिरोज्झितालक्तकपाटलेन ते तुलां यदारोहति दन्तवाससा" कुमा॰ ५-३४। 4. ಅಳತೆ. ತೂಕ, ಪ್ರಮಾಣ. 5. 100 ಪಲಗಳ ತೂಕ. (ಚಿನ್ನದ ತೂಕ)

ಐದು (5) ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ	.. 1 ಆದ್ಯಮಾಷಕ
16 ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳು	.. 1 ಕರ್ಷ
4 ಕರ್ಷಗಳು	.. 1 ಪಲ
100 ಪಲಗಳು	.. 1 ತುಲಾ
20 ತುಲೆಗಳು	.. 1 ಭಾರ

6. ತುಲಾರಾಶಿ. "जयति तुलामधिरूढो भास्वानपि जलदपटलानि" पञ्चत॰ ५-३४। 7. ಭಾಂಡ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಕೊಡ. "तुलां लोहसहस्रस्य यत्र खादन्ति मूषिकाः। राजंस्तत्र हरेच्छघ्रं नो बालकं नात्र संशयः" पञ्च॰ १-४४७। 8. ಮನೆಯ ಚಾವಣಿಗೆ ಹಾಕುವ ತೊಲೆ. "स्तम्भसमं बाहुल्यं भारतुलानामुपर्युपर्यासाम्" बृहत्सं॰ ५३-३०। 9. ಗೃಹದ್ವಾರದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "तुला साम्ये स्तम्भपीठे" वैज॰। "तुला सादृश्यमानयोः। गृहाणां दारुबन्धाय पीठिकायामपीष्यते। राशौ पलशते

भाण्डे" मेदि०। "तुला राशौ पलशते साम्येऽप्युन्मान-साधने। गृहद्वारान्तरे भाण्डे" नानार्थर०।

तुलाकूट तुलाकूट (न०) 1. ತೂಕದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಮೋಸ, ಸರಿಯಾದ ತೂಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಮೆ ತೂಗುವುದು. तुलायाः कूटम्। (वि०) 2. ತೂಕದಲ್ಲಿ ಮೋಸಮಾಡುವವನು. "मानकूटं तुलाकूटं कण्ठमोष्ठं निपीडय" काशीख०।

तुलाकोटि(टी) तुलाकोटि (टी) (स्त्री०) 1. ತಕ್ಕಡಿಯ ತುದಿ. तुलायाः कोटिः। 2. ನೂಪುರ, ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ, ಕಾಲಿನ ತೊಡುಗೆ. तुलया कोटयति — कुट (परितापे) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **-टी-ट्टि०.** "लीलाचलत्स्त्रीच गा-रणोत्पलस्खलत्तुलाकोटिनिनादकोमलः" माघ० १२-४४।

तुलाकोश तुलाकोश (पुं०) ತೂಗುವ ತಕ್ಕಡಿ, ಮುಂದೆ ಪೈರಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಅಥವಾ ನಾಶ ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಬೀಜವನ್ನು ತೂಕಮಾಡುವ ತ್ರಾಸು. तुला कोश इव। ಆಷಾಢಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಈ ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಬೀಜವನ್ನು ತೂಕಮಾಡಿಟ್ಟು ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಅದು ಅಧಿಕವಾದರೆ ಮುಂದೆ ಅದರ ಪೈರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "आषाढ्यां सम-तुलिताधिवासितानामन्येद्युर्यदधिकतामुपैति बीजम्। तद्वृद्धिर्भवति न जायते यदूनं मन्त्रोऽस्मिन् भवति तुलाभिमन्त्रणाय" बृहत्सं० २६-१।

तुलादान तुलादान (न०) ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹವು ತೂಗುವಷ್ಟು ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ದಾನ. तुलया देहमानेन दानम्।

तुलाघट तुलाघट (पुं०) ತಕ್ಕಡಿ, ತ್ರಾಸು. तुलायै घटः।

तुलाघर तुलाघर (पुं०) 1. ವರ್ತಕ, ವ್ಯಾಪಾರಿ. तुलाया मानदण्डस्य धरः। 2. ತುಲಾರಾಶಿ. "तुला-धरस्तुलाराशौ भवेद्वाणिजकेऽपि च" विश्व०। (वि०) 3. ತಕ್ಕಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು.

तुलाधार तुलाधार (पुं०) 1. ವರ್ತಕ, ವ್ಯಾಪಾರಿ. 2. ತಕ್ಕಡಿಯ ದಾರ ಅಥವಾ ಸರಪಣಿ. 3. ತಕ್ಕಡಿಯ ದಂಡಿಗೆ, -ಅಡ್ಡಕಂಬಿ. तुलां धारयति — धृ (धारणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 4. ತುಲಾರಾಶಿ.

तुलापुरुष तुलापुरुष (पुं०) ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹವು ತೂಗುವಷ್ಟು ಚಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ದಾನ. ಹದಿನಾರು ವಿಧ ದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದುದು ಈ ದಾನ.

तुलाग्रग्रह तुलाग्रग्रह (पुं०) ತಕ್ಕಡಿಯ ದಾರ. ग्र+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। वा "घञ्" (३-३-५२)। **-ग्रग्राहः -ग्रग्राहः.**

तुलाबीज तुलाबीज (न०) ಗುಲಗಂಜಿ. तुलाया बीजं मूलम्। ಚಿನ್ನವನ್ನು ಗುಲಗಂಜಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ತೂಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ["तुला" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

तुलाभार तुलाभार (पुं०) "तुलापुरुष" ಪದದ ಅರ್ಥ.

तुलामान तुलामान (न०) ತಕ್ಕಡಿಯ ಅಡ್ಡಕೋಲು, -ಅಡ್ಡಕಂಬಿ. मीयतेऽनेन — मा (माने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। तुलार्थं मानम्।

तुलायष्टि तुलायष्टि (स्त्री०) ತಕ್ಕಡಿಯ ಅಡ್ಡಕೋಲು.

तुलासूत्र तुलासूत्र (न०) ತಕ್ಕಡಿಯ ದಾರ. तुलार्थं सूत्रम्।

तुलिका तुलिका (स्त्री०) ಕಾಡಿಗೆಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ಕೆಂಬೂತದ ಹಕ್ಕಿ. "हापुत्रिका खञ्जनिका तुलिका स्फोटिके समे" त्रिकाण्ड०।

तुलित तुलित (वि०) 1. ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಲಿಕೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. तुल (उन्माने) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्तनौ मांसग्रन्थी कनककलशावित्युपमितौ मुखं श्लेष्मा-गारं तदपि च शशाङ्केन तुलितम्" भर्तृ० ३-१६। 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तव धन्यतेयमपि सर्वनृपतितुलितोऽपि यत्क्षणम्" माघ० १५-३०। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "क्लान्त-करतलधृताचलकः पृथिवीतले तुलितभूभृदुच्यसे" माघ० १५-३०। 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಎತ್ತಿ ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पौलस्त्यतुलितस्याद्रेरादधान इव ह्रियम्" रघु० ४-८०। 5. ಸಮಾನವಾದ. "द्वयानुरोधं तुलितं दधौ सा" नैष० १४-२०। 6. ತೂಗಲ್ಪಟ್ಟ, ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "येऽपीन्द्रपाणितुलितायुधलूनपक्षाः" माघ० ५-३१।

तुल्य तुल्य (वि०) 1. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ, ಒಂದೇ ತೆರನಾದ. तुलया संमितः "यत्" (४-४-११)। "तुल्यरूपमसितोत्पलमक्ष्णोः कर्णगं निरुपकारि विदित्वा" किरा० १-६१। 2. ಅದೇ ಆಗಿರುವ. ಒಂದೇ ಆಗಿರುವ, ಏಕರೂಪವಾದ.

तुल्यकक्ष तुल्यकक्ष (वि०) ಸಮಾನವಾದ, ಅದೇತೆರನಾದ. तुल्या कक्षा यस्य। "यदि तत्तुल्यकक्षोऽत्र भवान् धुरि न युज्यते" वेणी० ३-२६।

तुल्यकुल्य ತುಲ್ಯಕುಲ್ಯ(वि०) ಸಮಾನಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಒಂದೇ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. तुल्ये कुले भवः "यत्" (४-३-५३)।

तुल्यता ತುಲ್ಯತಾ (स्त्री०) ಸಮಾನತೆ, ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು. तुल्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम् –ತ್ವಮ್**. "तुल्यत्वे वपुषां मुखाद्यवयवैः वर्णक्रमः कीदृशः" प्रबोध० २-१८।

तुल्यनामन् ತುಲ್ಯನಾಮನ್ (वि०) ಸಮಾನವಾದ ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಅದೇ ಹೆಸರುಳ್ಳ. तुल्यं नाम यस्य।

तुल्यनिन्दास्तुति ತುಲ್ಯನಿಂದಾಸ್ತುತಿ(वि०) ನಿಂದೆ ಮತ್ತು ಹೊಗಳಿಕೆ ಎರಡನ್ನೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಎಣಿಸುವವನು, ನಿಂದೆಯನ್ನೂ ಹೊಗಳಿಕೆಯನ್ನೂ ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದವನು. तुल्ये निन्दास्तुती यस्य। "तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी सन्तुष्टो येन केनचित्" गीता १२-१९।

तुल्यपान ತುಲ್ಯಪಾನ (न०) ಸಹಪಾನ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತು ಕುಡಿತ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಮದ್ಯ ಕುಡಿಯುವುದು.

तुल्यमूल्य ತುಲ್ಯಮೂಲ್ಯ (वि०)1. ಸಮಾನವಾದ ಬೆಲೆ. (वि०)2. ಸಮಾನವಾದ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ. तुल्यं मूल्यं यस्य।

तुल्ययोगिता ತುಲ್ಯಯೋಗಿತಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ, ವರ್ಣ್ಯ (ಪ್ರಕೃತ) ಅಥವಾ ಅವರ್ಣ್ಯ (ಅಪ್ರಕೃತ) ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಏಕಧರ್ಮಾನ್ವಯ ಹೇಳುವುದು **"ತುಲ್ಯಯೋಗಿತಾ"** ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "संकुचन्ति सरोजानि स्वैरिणीवदनानि च" ಎಂಬಲ್ಲಿ (ಚಂದ್ರೋದಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಕಮಲಗಳೂ, ಸ್ವೈರಿಣೀ ವಿಹಾರಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯಾದುದರಿಂದ ಸ್ವೈರಿಣೀಮುಖಗಳೂ ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಕಮಲ ಮತ್ತು ಸ್ವೈರಿಣೀಮುಖ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಸಂಕೋಚಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾದ ಒಂದೇ ಧರ್ಮದ ಅನ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಕೇವಲ **ಪ್ರಕೃತಗೋಚರಾ ತುಲ್ಯಯೋಗಿತಾ.** "त्वदङ्गमार्दवे दृष्टे कस्य चित्ते न भासते। मालती-शशभृल्लेखाकदलीनां कठोरता"। ಇಲ್ಲಿ ದೇಹ ಸೌಂದರ್ಯ ವರ್ಣನೆಯು ಪ್ರಕೃತ. ಅಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಾಲತೀ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಕಾರ ರೂಪವಾದ ಏಕಧರ್ಮಾನ್ವಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಅಪ್ರಕೃತಗೋಚರಾ ತುಲ್ಯಯೋಗಿತಾ.** ಹೀಗೆಯೇ ಶತ್ರುಮಿತ್ರರಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯೂ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳೊಡನೆ ಸಮಾನತೆಯ ವರ್ಣನೆಯೂ ತುಲ್ಯಯೋಗಿತಾ ಭೇದಗಳು. "हिताहिते वृत्तितौल्यमपरा तुल्ययोगिता। प्रदीयते पराभूतिर्मित्रशात्रवयोस्त्वया"। "गुणोत्कृष्टैः समीकृत्य वचोऽन्या तुल्ययोगिता। लोकपालो यमः पाशी श्रीदः शक्रो भवानपि"।

तुल्यरूप ತುಲ್ಯರೂಪ (वि०) ಸಮಾನವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಸದೃಶವಾದ. तुल्यं रूपं यस्य। "तुल्यरूपवयोवृत्तां तुल्याभिजनलक्षणाम्। राघवोऽर्हति वैदेहीम्" रामा०।

तुल्यलक्ष्मन् ತುಲ್ಯಲಕ್ಷ್ಮನ್ (वि०) ಸಮಾನವಾದ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ. तुल्यं लक्ष्म यस्य। "मीलितं वस्तुनो गुप्तिः केनचित्तुल्यलक्ष्मणा" सा० द० १०-८९।

तुल्याकृति ತುಲ್ಯಾಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಸಮಾನರೂಪ. (वि०) 2. ಸಮಾನರೂಪವುಳ್ಳ. तुल्या आकृतिः, तुल्या आकृतिः यस्य वा।

तुल्यार्थ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ (पुं०) 1. ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥ, ಒಂದೇ ಅರ್ಥ. तुल्योऽर्थः। (वि०) 2. ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. 3. ಸಮಾನವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ.

तुल्यावस्थ ತುಲ್ಯಾವಸ್ಥ (वि०) ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳ. तुल्या समाना अवस्था स्थितिः यस्य। "कुम्भकर्णः कपीन्द्रेण तुल्यावस्थः स्वसुः कृतः" रघु० १२-८०।

तुवर ತುವರ (पुंन०) 1. ಒಗಟು, ಒಗರು ರಸ, ಕಷಾಯ ರಸ. तु (सौत्रधातुः) तवीति हिनस्ति रोगान् "ष्वरच्" (उ० ३-१)। (वि०) 2. ಕಷಾಯರಸವುಳ್ಳ. कषायोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

तुवरिका ತುವರಿಕಾ(स्त्री०)ತೊಗರಿಗಿಡ. तुवरोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)।

तुवरी ತುವರೀ (स्त्री०) 1. ತೊಗರಿಗಿಡ. तुवर गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ತೊಗರಿ.

तुष – तुष्टौ (दिवा० पर० अक० से०)। तुष्यति। तुतोष। तोष्टा। तोक्ष्यति। तुष्यतु। अतुष्यत्। तुष्येत्। तुष्यात्। अतुषत्। अतोक्ष्यत्। ಸಂತೋಷಪಡು, ಆನಂದಿಸು. "तुतोष पश्यन् कलमस्य सोऽधिकं सवारिजे वारिणि रामणीयकम्" किरा० ४-४।

भावे:—तुष्यते। तुतुषे। तोष्टा। तुष्यताम्। अतुष्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—तोषयति, –ते। तोषयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। तोषयिता। तोषयिष्यति, –ते। तोषयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—तुतुक्षति। तुतुक्षां चकार, –बभूव, –आस। तुतुक्षिता। तुतुक्षिष्यति। इत्यादि.

कृत्सु :—तोष्टव्यम्। तोषणीयम्। तोष्यम्। तुष्टः। तुष्टवान्। तुष्यन्, –न्ती। तोष्टुम्। तुष्टम्। तोषणम्। तुष्ट्वा।

तुष ತುಷ (पुं०) 1. ತಾರೆಗಿಡ. तुष (तुष्टौ) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಧಾನ್ಯದ ಮೇಲಿನ ಹೊಟ್ಟು. "ध्रुवमप्रशमाय रोषवह्नेस्तुषविक्षेपमधत्त रत्नचूर्णैः" याद० १५-१०३। "तुषेणापि परित्यक्ता न प्ररोहन्ति तण्डुलाः" हितो०।

तुषखण्डन ತುಷಖಂಡನ (न०) ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿ ಮಾಡುವುದು. तुषस्य खण्डनम्। ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಪುಡಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗ. "अविचारयतो युक्तिकथनं तुषखण्डनम्" हितो० ४-४-१२।

तुषग्रह ತುಷಗ್ರಹ (पुं०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. तुषेण गृह्यते—ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)।

तुषधान्य ತುಷಧಾನ್ಯ (न०) ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದಕೂಡಿದ ಧಾನ್ಯ. तुषसहितं धान्यम्।

तुषाग्नि ತುಷಾಗ್ನಿ } (पुं०) ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ
तुषानल ತುಷಾನಲ } ಬೆಂಕಿ. तुषस्याग्निः अनलो वा।

तुषाम्बु ತುಷಾಂಬು (न०) ಹೊಟ್ಟಿನ ಗಂಜಿ, ಹೊಟ್ಟು ಸಹಿತವಾದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬೇಯಿಸಿದ ಗಂಜಿ.

तुषार ತುಷಾರ (पुं०) 1. ಹಿಮ, ಮಂಜು. तुष (तुष्टौ) "आरन्" (उ० ३-१३९)। "पदं तुषारस्रुति-धौतरक्तं यस्मिन्नदृष्ट्वापि हतद्विपानाम्" कुमा० १-६। 2. ಶೀಕರ, ಹಿಮದ ತುಂತುರು, ಹಿಮಕಣ. "तुषारस्तु शीतले शीकरे हिमे" मेदि०। "समानकान्तीनि तुषारभूषणैः सरोरुहैरस्फुटपत्रपङ्क्तिभिः" किरा० ८-२५। (वि०)3. ಶೀತಲವಾದ, ತಣ್ಣಗಿರುವ, ಶೈತ್ಯ ಗುಣವುಳ್ಳ.

तुषारकर–किरण ತುಷಾರಕರ–ಕಿರಣ (पुं०)1. ಶೀತಲವಾದ ಕಿರಣವುಳ್ಳ ಚಂದ್ರ. तुषाराः शीतलाः कराः किरणा वा अस्य। "कलया तुषारकिरणस्य पुरः परिमन्द-भिन्नतिमिरौघजटम्" माघ० ९-२७।

तुषारगिरि ತುಷಾರಗಿರಿ (पुं०) ಹಿಮಾಚಲ, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ.

तुषाराचल ತುಷಾರಾಚಲ, **–अद्रि–अद्रि** (पुं०)ಹಿಮಾಚಲ, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ. "आलिङ्क्षन्ते गुणवति मया ते तुषाराद्रिवाताः" मेघ० २-४४।

तुषित ತುಷಿತ (पुं० ब० व०) ಗಣದೇವತೆಗಳು. ಇವರು ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ. ಮನ್ವಂತರಭೇದದಿಂದ ಇವರ ಹೆಸರುಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ. "चाक्षुषस्यान्तरे पूर्वमासन् ये तुषिताः सुराः। वैवस्वतेऽन्तरे ते वै आदित्या द्वादश स्मृताः" हरिवं०। ಸ್ವಾರೋಚಿಷದಲ್ಲಿ ಈ ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಆದಿತ್ಯರೆಂಬ ಗಣದೇವತೆಗಳಿವರ. "प्राणापानावुदानश्च समानो व्यान एव च। चक्षुः श्रोत्ररसाघ्राण-स्पर्शो बुद्धिर्मनस्तथा। द्वादशैते तु तुषिताः देवाः स्वारोचिषेऽन्तरे"। (स्त्री०) **–ता–त्रा.** 2. ವೇದ ಶಿರಸ್ಸಿನ ಪತ್ನಿ.

तुषोदक ತುಷೋದಕ (न०) "तुषाम्बु" ನೋಡಿ. तुषमिश्रमुदकम्। "सिद्धजलं च गृहाम्लमवन्तिसोमं तुषोदकं शुक्तम्" हारा०।

तुष्ट ತುಷ್ಟ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. तुष (तुष्टौ) "क्तः" (३-४-७२)। अधिकृताधिकारात् परत्वादपि अतिशयेन समस्तमनुष्याद्यधिकारयोगात् दाशरथित्वजगत्पालनयो-र्लाभात् प्रीतः। "लाभाद्दाशरथित्वस्य जगतः पालनस्य च। मनुष्यत्वेऽपि यः प्रीतः स तुष्ट इति कथ्यते" इति निरुक्तिः। "परर्द्धिः परमस्पष्टः तुष्टः पुष्टः शुभेक्षणः" वि० स०। (न०) 2. ಸಂತೋಷ, ತೃಪ್ತಿ. (वि०) 3. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ.

तुष्टवत् ತುಷ್ಟವತ್ (वि०) ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು, ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದವನು.

तुष्टि ತುಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಸಂತೋಷ, ತೃಪ್ತಿ. तुष (तुष्टौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯತುಷ್ಟಿ, ಅಲಂಬುದ್ಧಿ, ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವೈರಾಗ್ಯ, ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ತುಚ್ಛತ್ವಬುದ್ಧಿ. ಈ ತುಷ್ಟಿಯು ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ. (1) प्रकृतिः, (2) उपादानम्, (3) कालः, (4) भाग्यम् ಇವು ನಾಲ್ಕು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತುಷ್ಟಿಗಳು. (5) अर्जनदोष-दर्शनजन्यविषयोपरमजन्या, (6) रक्षणदोषदर्शनविषयो-परमजन्या, (7) क्षयदोषदर्शनजन्यविषयोपरमजन्या, (8) भोगदोषदर्शनजन्यविषयोपरमजन्या ಮತ್ತು (9) हिंसादोषदर्शनजन्यविषयोपरमजन्या ಇವು ಐದು ಬಾಹ್ಯ ತುಷ್ಟಿಗಳು. "आध्यात्मिक्यश्चतस्रः प्रकृत्युपादानकाल-

भाग्याख्याः। बाह्याः विषयोपरमात्पञ्च च नव तुष्टयोऽभिमताः" सां० का० ५०।

ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತುಷ್ಟಿಗಳು:

(1) ಗುರುವಿನ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಅವಿವೇಕವು ಹೋಗಿ ಶಿಷ್ಯನ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತುಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗುವುದು **ಪ್ರಕೃತಿ ತುಷ್ಟಿ.**

(2) ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ಆ ವಿವೇಕ ಖ್ಯಾತಿಯುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅದು ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉಪದೇಶವು **ಉಪಾದಾನ ತುಷ್ಟಿ.**

(3) ಪ್ರವ್ರಜ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ಈ ತುಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅದು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪರಿಪಾಕವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಆ ಕಾಲವನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉಪದೇಶವು **ಕಾಲತುಷ್ಟಿ.**

(4) ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಉಪಾದಾನದಿಂದಲೂ ವಿವೇಕ ಖ್ಯಾತಿಯುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ಭಾಗ್ಯವೇ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅದರ ಉಪದೇಶವು **ಭಾಗ್ಯತುಷ್ಟಿ.**

ಬಾಹ್ಯತುಷ್ಟಿಗಳು:

(5) ಅರ್ಜನ (ಸಂಪಾದನ)ದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ದುರೀಶ್ವರಸೇವೆ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಉಂಟಾಗುವ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಆಗುವ ತುಷ್ಟಿ.

(6) ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಣವನ್ನು ರಾಜರು ಕಳ್ಳರು ಅಗ್ನಿ ಜಲ ಇವುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವ ಕಷ್ಟದ ಅನುಭವದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವೈರಾಗ್ಯಜನ್ಯವಾದ ತುಷ್ಟಿ.

(7) ಮಹಾಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯವು ಉಪಭೋಗದಿಂದ ವ್ಯಯವಾಗುವುದೆಂಬ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವೈರಾಗ್ಯಜನ್ಯವಾದ ತುಷ್ಟಿ.

(8) ವಿಷಯೋಪಭೋಗದಿಂದ ಕಾಮವು ಮತ್ತಷ್ಟೂ ಅಧಿಕವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂತಹ ವಿಷಯಗಳ ಅಭಾವವು ಮತ್ತಷ್ಟೂ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದೆಂಬ ಆಲೋಚನೆಯಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವ ವೈರಾಗ್ಯಜನ್ಯವಾದ ತುಷ್ಟಿ.

(9) ಮನುಷ್ಯನ ವಿಷಯೋಪಭೋಗದ ಆಸೆಯಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದೆಂಬ ಆಲೋಚನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವೈರಾಗ್ಯಜನ್ಯವಾದ ತುಷ್ಟಿ. ಈ ರೀತಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತುಷ್ಟಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯತುಷ್ಟಿಗಳು ಐದು. ಒಟ್ಟು ಒಂಬತ್ತು (9) ತುಷ್ಟಿಗಳು. 3. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಧರ್ಮ ಪುರುಷನ ಪತ್ನಿ. ದಕ್ಷನ ಹದಿಮೂರು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು.

तुष्टिमत् ತುಷ್ಟಿಮತ್ (ಪುಂ) 1. ಉಗ್ರಸೇನನ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಕಂಸನ ಒಬ್ಬ ಸಹೋದರ. "कंसःसुनामाः न्यग्रोधः कङ्कःशङ्कुःसुहस्तथा। राष्ट्रपालोऽथ सृष्टिश्च तुष्टिमानुग्रसेनजाः" ಭಾಗ० ೯-೨೪-೨೪। (ವಿ०) 2. ಸಂತೋಷ ತೃಪ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. तुष्टिरस्यास्ति — तुष्टि "मतुप्" (೫-೨-೯೪)। स्त्रियाम् "ङीप्" (೪-೧-೬)। **–मती –मत्यै.**

तुष्यत् ತುಷ್ಯತ್ (ವಿ०) ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ. तुष (तुष्टौ) "शतृ" (೩-೨-೧೨೪)। स्त्रियाम् "ङीप्" (೪-೧-೬)। **–ती –त्यै.**

तुहिन ತುಹಿನ (ನ०) 1. ಹಿಮ, ಮಂಜು. तुहिर् (अदने) "इनन्" (उ० ೨-೫೨)। "किं चन्दनैः सकर्पूरैः तुहिनैः किं च शीतलैः। सर्वे ते मित्रगात्रस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्" पञ्चतं० ೨-೬೧। 2. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. 3. ಕರ್ಪೂರ, (ವಿ०) 4. ಶೀತಲವಾದ, ಶೈತ್ಯಗುಣವುಳ್ಳ.

तुहिनकर, –किरण, –दीधिति, –द्युति, –भानु, –रश्मि ತುಹಿನಕರ, –ಕಿರಣ, –ದೀಧಿತಿ, –ದ್ಯುತಿ, –ಭಾನು, –ರಶ್ಮಿ (ಪುಂ०) ಚಂದ್ರ. तुहिनाः कराः किरणाः दीधितयः द्युतयः भानवः रश्मयो वाऽस्य। "मूर्ध्नि स्खलत्तुहिनदीधितिकोटिमेनम्" माघ० ೪-೧೯। "प्रथमप्रबुद्धनदराजसुतावदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना" माघ० ೯-೩०। "तुहिनकिरणवंशस्थूलमुक्ताफलानाम्" चं० भा०। "तुहिनभानुदिवाकरलोचनम्" याद० ೩-೨೮।

तुहिनगिरि ತುಹಿನಗಿರಿ (ಪುಂ०) ಹಿಮಾಚಲ, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ.

तुहिनाचल –अद्रि ತುಹಿನಾಚಲ –ಅದ್ರಿ (ಪುಂ०) ಹಿಮಾಚಲ, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ.

तूण ತೂಣ (ಪುಂ०) 1. ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣದ ಚೀಲ. तूणयते— तूण (पूरणे) + णिच् "अच्" (೩-೧-೧೩೪)। "स दक्षिणं तूणमुखेन वामं व्यापारयन् हस्तमलक्ष्यताजो" रघु० ೪-೪೪। (स्त्री०) **–णी –ण्यै.** 2. ನೀಲಿಗಿಡ. "तूणी नील्यां निषङ्गे ना" मेदि०।

तूणधर ತೂಣಧರ (ಪುಂ०) ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. तूणस्य धरः।

तूणधार ತೂಣಧಾರ (पुं०) ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. तूणं धारयति—धृ (धारणे) "अण्" (३-२-१)।

तूणवत् ತೂಣವತ್ (वि०) ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. तूणोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "सायुधा बद्धनिस्त्रिंशास्तूणवन्तः" भा० वन०।

तूणा ತೂಣಾ (स्त्री०) ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣದ ಬೀಲ.

तूणिक ತೂಣಿಕ (वि०) ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. तूणोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)।

तूणिन् ತೂಣಿನ್ (पुं०) 1. ನಂದಿಮರ. (वि०) 2. ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. तूण "इनिः" (५-२-११५)।

तूणी ತೂಣೀ (स्त्री०) 1. ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣದ ಬೀಲ, तूण्यते पूर्यते—तूण (पूरणे) "घञ्" (३-३-१९)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। तूणीमुखोद्धृतशरेण विशीर्णपङ्क्ति" रघु० १-५६। 2. ನೀಲಿಗಿಡ.

तूणीक ತೂಣೀಕ (पुं०) ನಂದಿಮರ.

तूणीर ತೂಣೀರ (पुं०) ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣದ ಬೀಲ. तूण (पूरणे) "ईरन्"। बाहु०। "तूणीरपट्टपरिणद्ध-भुजान्तरालमाकर्णलम्बिशिखिबर्हकलापधारि" माल० ५-१०।

तूद ತೂದ (पुं०) ಹೂವರಬಿಮರ. तुद (व्यथने) घञर्थे "कः"। पृषो०।

तूबर ತೂಬರ (पुं०) 1. ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆಗಳು ಹುಟ್ಟದಿರುವವನು. 2. ಕೊಂಬುಗಳು ಹುಟ್ಟದಿರುವ ಗೋವು.

तूर्ण ತೂರ್ಣ (न०) 1. ವೇಗ, ತ್ವರೆ. त्वरा (सम्भ्रमे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ವೇಗವಾದ. (अव्य०) 3. ವೇಗವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ. "तूर्णं प्रणेत्रा कृतनादमुच्चकैः प्रणोदितं वेसरयुग्यमध्वनि" माघ० १२-१९।

तूर्ण ತೂರ್ಣ (पुं०) 1. ಮನಸ್ಸು. 2. ಶ್ಲೋಕ. 3. ವೇಗ, ತ್ವರೆ.

तूर्य ತೂರ್ಯ (न०) ಒಂದು ಮಂಗಳ ವಾದ್ಯ. तूर्यते—तूरी (गतित्वरणहिंसनयोः) "यत्" (३-१-९७)। "आवर्जिताष्टापदकुम्भतोयैः सतूर्यमेनां सुखयांबभूवुः" कुमा० ७-१०।

तूल ತೂಲ (न०) 1. ಹತ್ತಿ, ಅರಳೆ. तूल (निष्कर्षे) "घञ्" (३-३-१९)। "लग्नस्थो भार्गवो जीवो यदि वा चन्द्रनन्दनः। नाशयत्यखिलान् दोषान् तूलसंघमिवानलः" मुहूर्तदर्पणे विवाहप्रकरणे। (पुं०) 2. ಹೂವರಿಬಿಮರ. (पुंन०) 3. ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. "तूलं स्याद्ब्रह्मदारुणि। नाकाशेऽथ पिचौ न स्त्री" मेदि०।

तूलक ತೂಲಕ (न०) ಹತ್ತಿ, ಅರಳೆ. तूल स्वार्थे "कः"।

तूलकार्मुक ತೂಲಕಾರ್ಮುಕ (न०) ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಬಿಲ್ಲು. तूलस्य स्फोटनार्थं कार्मुकम्।

तूलनाली ತೂಲನಾಲೀ (स्त्री०) ಹತ್ತಿಯ ಪಿಂಜಿ, ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ನೂಲಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಪಿಂಜಿ. तूलनिर्मिता नाली। स्वार्थे "कः"। **-नालिका -ನಾಲಿಕಾ.**

तूलपिचु ತೂಲಪಿಚು (पुं०) ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ.

तूलपीठी ತೂಲಪೀಠೀ (स्त्री०) ಕದಿರು, ಕದಿರಣಗೆ. ನೂಲುವ ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾರವನ್ನು ಸುತ್ತುವ ಉರುಳುವ ಕಂಬಿ.

तूलवृक्ष ತೂಲವೃಕ್ಷ (पुं०) ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ.

तूलशर्करा ತೂಲಶರ್ಕರಾ (स्त्री०) ಹತ್ತಿಯ ಬೀಜ.

तूलि(ली) ತೂಲಿ(ಲೀ) (स्त्री०) ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ವರ್ತಿಕೆ, ಕುಂಚ. तूल (निष्कर्षे) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (गौ० ४-१-४५)।

तूलिका ತೂಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ವರ್ತಿಕೆ, ಚಿತ್ರಗಾರನ ಕುಂಚ. तूल (निष्कर्षे) "कन्" (उ० २-३२)। "उन्मीलितं तूलिकयेव चित्रं सूर्यांशुभिर्भिन्नमिवारविन्दम्" कुमा० १-३२। 2. ಹಾಸಿಗೆ, ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ. तूलमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। टापि अत इत्वम् (७-३-४४)। "तूलिका कथिता लेख्यकूर्चिकातूलशय्ययोः" विश्व०। 3. ದೀಪದ ಬತ್ತಿ. 4. ನೀಲಿಗಿಡ. 5. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಹೊಯ್ಯುವ ಮೂಸೆ.

तूलिनी ತೂಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಹೂವರಿಚಿ ಮರ. 2. ಭೂರಗದ ಮರ. तूलोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

तूवर ತೂವರ (पुं०) 1. ಸರಿಯಾದ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆ ಹುಟ್ಟದಿರುವ ಪುರುಷ. 2. ಸರಿಯಾದ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೊಂಬು ಹುಟ್ಟದಿರುವ ಎತ್ತು. 3. ಕಷಾಯರಸ, ಒಗರು ರಸ. 4. ಪುರುಷಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ, ನಪುಂಸಕ, ಷಂಡ. (वि०) 5. ಕಷಾಯರಸವುಳ್ಳ.

तूवरक ತೂವರಕ (पुं०) ನಪುಂಸಕ, ಷಂಡ.

तूवरिका ತೂವರಿಕಾ (स्त्री०) ತೊಗರಿಗಿಡ.

तूष्णींशील तूष्णीम्शील (वि०) मौनी, मौनवन्नु आश्रयिसिरुववनु, मातनाडदे सुम्मनिरुव स्वभावदवनु. तूष्णीम् शीलं यस्य।

तूष्णीक तूष्णीक (वि०) मौनस्वभावदवनु, मातनाडदे सुम्मनिरुव स्वभावदवनु. तूष्णीम् "कः" (वा० ५-३-७१)। मकारस्य लोपश्च। "तूष्णींशीलस्तु तूष्णीको नग्नोऽवासा दिगम्बरः" अम०।

तूष्णीकाम् तूष्णीकाम् (अव्य०) मौनवागि, निश्शब्दवागि, मातनाडदे. तूष्णीं "का" आगमः (वा० ५-३-७१)।

तूष्णीम् तूष्णीम् (अव्य०) मौनवागि, निश्शब्दवागि, मातनाडदे. तुष (तुष्टौ) "नीम्"। बाहु०। "यत्किञ्चिद्दशवर्षाणि सन्निधौ प्रेक्षते धनी। भुज्यमानं परैस्तूष्णीं न स तल्लब्धुमर्हति" मनु० ८-१४७।

तूष्णीम्भाव तूष्णीम्भाव (पुं०) मौनदिंदिरुविके, मातनाडदे सुम्मनिरुविके. तूष्णीम् + भू (सत्तायाम्) "घञ्" (३-३-२४)।

तूष्णीम्भावम् तूष्णीम्भावम् (अव्य०) मौनवागि, मातनाडदे निश्शब्दवागि. तूष्णीम् + भू (सत्तायाम्) "णमुल्" (३-४-६३)। "क्त्वा" तस्य ल्यप्। **तूष्णीम्भूय तूष्णीम्भूय**.

तूष्णीम्भूत तूष्णीम्भूत (वि०) मौनवागिरुव, मातनाडदिरुव. तूष्णीम् + भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)।

तूस्त तूस्त (न०) 1. धूळु. 2. पाप. 3. जटि; तुस (शब्दे) "तन्" दीर्घश्च। बाहु०।

तृण तृण (न०) हुल्लु. तृण्यते—तृणु (अदने) "घञ्" (३-३-१९)। "निदर्शनमसाराणां लघुर्बहुतृणं नरः" माघ० २-५०। "तृणेन वात्येव तयानुगम्यते" नैष० १-१२०।

तृणकर्ण तृणकर्ण (पुं०) ओब्ब ऋषि.

तृणकुटी तृणकुटी (स्त्री०) हुल्लिन मने, हुल्लु हॊदिसिरुव मने. तृणैराच्छादिता कुटी। "कायमानं तृणकुटी" त्रिकाण्ड०।

तृणकुटीर तृणकुटीर (न०) हुल्लिन गुडिसलु, हुल्लुहॊदिसिरुव सण्ण मने.

तृणकेतु तृणकेतु (पुं०) 1. ताळवृक्ष, पनेमर; ताट मर. 2. बिदिरु मेळि.

तृणचर तृणचर (पुं०) 1. गोमेदक मणि. (वि०) 2. हुल्लिन मेलॆ संचरिसुव. तृणेषु चरति—चर (गतिभक्षणयोः) "टः" (३-२-१६)।

तृणजम्भन् तृणजम्भन् (वि०) 1. हुल्लन्नु तिन्नुव. तृणं जम्भो भक्ष्य यस्य। 2. तृणदंतॆ हल्लुगळुळ्ळ. तृणमिव जम्भो दन्तो यस्य। "जम्भो दैत्यविशेषे ना दन्ते जम्बीरभक्ष्ययोः" मेदि०।

तृणजलूका, -जलौका तृणजलूका, -जलौका (स्त्री०) जिगणि. तृणाकारा जलूका जलौका वा।

तृणजलूकान्याय तृणजलूकान्याय (पुं०) जिगणि हुळवु मुंदिन प्रदेशदल्लि शरीरद मुंभाग वन्नु ऊरिद नंतर हिंदिन कालुगळन्नु तॆगॆयुवंतॆ जीवनु बेरॆ शरीरवन्नु प्रवेशिसिद नंतर पूर्व शरीरवन्नु बिडुव ऒंदु न्यायु. जीवन व्यवहारवु ई रीतियिरुवुदरिंद ई हॆसरु.

तृणजाति तृणजाति (स्त्री०) सस्यजाति, वनस्पतिवर्ग.

तृणज्योतिस् तृणज्योतिस् (न०) ज्योतिष्मतीलतॆ, कंगॊंगिड,

तृणता तृणता (स्त्री०) 1. धनुस्सु, बिल्लु. तृणमिव तायते—तायृ (सन्तानपालनयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. तृणभाव, तृणवागिरुविके. तृणस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "तृणता धनुषि तृणत्वे" मेदि०। "त्वः" (५-१-११९)। **तृणत्वम् तृणत्वम्**.

तृणद्रुम, -वृक्ष तृणद्रुम, -वृक्ष (पुं०) 1. तॆंगिन मर. 2. खर्जूरद मर. 3. ताळवृक्ष, पनेमर. 4. ऒडकॆमर. 5. ईचलमर. 6. किरुताळि. 7. कॆतकवृक्ष, ताळिगिड. "हिन्तालसहितास्त्रयः। खर्जूरः केतकी ताली खर्जूरी च तृणद्रुमाः" अम०।

तृणधान्य तृणधान्य (न०) कादिनल्लि तानागि बॆळॆद धान्य, व्यवसायवे इल्लदॆ बॆळॆद धान्य, शामॆ, नवणॆ मुंतादुवु. तृणमिव धान्यम् अकृष्टे उत्पन्नत्वात्।

तृणध्वज तृणध्वज (पुं०) 1. ताळिवृक्ष, पनेमर. 2. बिदिरुमेळि.

तृणनिम्ब तृणनिंब (पुं०) भूनिंबवृक्ष, नॆलबेवु. तृणाकारो निम्बः।

तृणपीड तृणपीड (न०) ऒंदु विध युद्ध, कैकै युद्ध, मुष्टिकाळगॆ. तृणस्येव पीडा यत्र।

तृणपुरुष **ತೃಣಪುರುಷ** (ಪುಂ) 1. ಹುಲ್ಲುತುಂಬಿದ ಮನುಷ್ಯನ ಆಕೃತಿ. 2. ತೃಣಪ್ರಾಯನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದವನು.

तृणबिन्दु **ತೃಣಬಿಂದು** (ಪುಂ) ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಕಾಮ್ಯಕವನದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರು ಒಮ್ಮೆ ಬೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಈ ಋಷಿಯ ಅನುಮತಿಪಡೆದು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. "ततस्ते यौगपद्येन ययुः सर्वे चतुर्दिशम्। मृगयां पुरुषव्याघ्राः ब्राह्मणार्थे परन्तपाः। द्रौपदीमाश्रमे-न्यस्य तृणबिन्दोरनुज्ञया" भा०वन० २६५-४, ५।

तृणमत्कुण **ತೃಣಮತ್ಕುಣ** (ಪುಂ) ಹೊಣಿಗಾರ, ಜಾಮೀನುದಾರ. "लग्नकस्तृणमत्कुणः" त्रिकाण्ड०।

तृणमय **ತೃಣಮಯ** (ವಿ) ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ. तृणस्य विकारः "मयट्" (४-३-१४४)। "कुर्यात् तृणमयं चापं शयीत मृगशायिकाम्" भा० आदि० १५३-२३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **तृणमयी** **ತೃಣಮಯೀ**.

तृणराज **ತೃಣರಾಜ** (ಪುಂ) 1. ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ. तृणानां राजा "टच्" (५-४-९१)। 2. ತೆಂಗಿನಮರ. 3. ಕಬ್ಬು. 4. ಈಚಲಮರ. 5. ಬಿದಿರುಮೆಳೆ.

तृणवत् **ತೃಣವತ್** (ಅವ್ಯ) ಹುಲ್ಲಿನ ಕಡ್ಡಿಯಂತೆ, ಹುಲ್ಲಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ. तृणेन तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)। "त्वमेव भूत्वा तृणवज्जयामि तम्" नैष० ९-१४७।

तृणशून्य **ತೃಣಶೂನ್ಯ** (ನ) 1. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. 2. ತಾಳೆ ಗಿಡ. तृणमिव शून्यं फलरहितम्। "तृणशून्यं मल्लिकायां तथा स्यात्केतकीफले" मेदि०।

तृणसार **ತೃಣಸಾರ** (ವಿ) 1. ತೃಣದಂತೆ ಸಾರವಿಲ್ಲದ, ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ. (ಸ್ತ್ರೀ) **-सारा** **-ಸಾರಾ**. 2. ಕದಳೀ ವೃಕ್ಷ, ಬಾಳೆಗಿಡ.

तृणसिंह **ತೃಣಸಿಂಹ** (ಪುಂ) ಪರಶು, ಕೊಡಲಿ. तृणे सिंह इव।

तृणाग्नि **ತೃಣಾಗ್ನಿ** (ಪುಂ) ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬೆಂಕಿ, ಹುಲ್ಲಿಗೆ ಹಿಡಿದ ಬೆಂಕಿ. तृणजातोऽग्निः। "ब्राह्मणस्त्वन-धीयानस्तृणाग्निरिव शाम्यति" मनु० ३-१६८।

तृणाञ्जन **ತೃಣಾಂಜನ** (ಪುಂ) ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ, ಓತಿಕೇತ, ಕೃಕಲಾಸ. "क्षेदारः क्रकचपात् कृकलासस्तृणाञ्जनः" त्रिकाण्ड०।

तृणाटवी **ತೃಣಾಟವೀ** (ಸ್ತ್ರೀ) ಹುಲ್ಲಿನ ಕಾಡು, ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು. तृणप्रचुरा अटवी।

तृणारणिन्याय **ತೃಣಾರಣಿನ್ಯಾಯ** (ಪುಂ) ತೃಣವೂ ಅರಣಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಇತರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹೇಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುವೋ ಹಾಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ.

तृणावर्त **ತೃಣಾವರ್ತ** (ಪುಂ) 1. ಸುಂಟರಗಾಳಿ, ಸುಳಿಗಾಳಿ, ಚಕ್ರವಾತ. तृणमावर्तयति — आ+वृत्र (वर्तने) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ತೃಣಾವರ್ತನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಒಬ್ಬ ಕಂಸನ ಅನುಚರ. [ಈತನು ಕಂಸನ ಪ್ರಚೋದನೆಯಿಂದ ಬಲರಾಮಕೃಷ್ಣರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಿರುಗಾಳಿಯ ರೂಪದಿಂದ ಬಂದು ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು "ಗರಿಮಾ" ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಭಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿ ರಾಕ್ಷಸನ ಕತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಬಲವಾಗಿ ಪ್ರಹರಿಸಿದನು. ಆ ಕೂಡಲೇ ರಾಕ್ಷಸನು ಮೃತನಾದನು.] भाग० १०-७।

तृणीकृत **ತೃಣೀಕೃತ** (ವಿ) ತೃಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುಲ್ಲಿನ ಕಡ್ಡಿಯಂತೆ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तृणीकृतं रत्न-निकायमुच्चकैः" नैष० १५-२।

तृणेन्द्र **ತೃಣೇಂದ್ರ** (ಪುಂ) ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ.

तृणोद्भव **ತೃಣೋದ್ಭವ** (ಪುಂ) ತೃಣಧಾನ್ಯ, ನೀವಾರಧಾನ್ಯ.

तृणोल्का **ತೃಣೋಲ್ಕಾ** (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಹುಲ್ಲಿನ ದೀವಟಿಗೆ, ಹುಲ್ಲಿನ ಪಂಜು. 2. ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬೆಂಕಿ, ಹುಲ್ಲಿನ ಉರಿ. तृणजाता उल्का। "नहि तापयितुं शक्यं सागराम्भस्तृणोल्कया" हितो० १-३-८६।

तृणौकस् **ತೃಣೌಕಸ್** (ನ) ಹುಲ್ಲಿನ ಮನೆ, ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮನೆ. तृणनिर्मितमोकः।

तृण्या **ತೃಣ್ಯಾ** (ಸ್ತ್ರೀ) ಹುಲ್ಲಿನ ಸಮೂಹ. ಹುಲ್ಲಿನ ರಾಶಿ. तृणानां समूहः "यः" (४-२-४९)।

तृतीय **ತೃತೀಯ** (ವಿ) 1. ಮೂರನೆಯ. त्रयाणां पूरणः— त्रि "तीयः" संप्रसारणं च (५-२-५५)। "स्फुरन्नुदर्चिः सहसा तृतीयादक्षणः कृशानुः किल निष्पपात" कुमा० ३-७१। स्त्रियाम् **तृतीया** **ತೃತೀಯಾ**. 2. ತೃತೀಯಾ ತಿಥಿ, ತದಿಗೆ, ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ಮೂರನೆಯ ದಿನ. 3. ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ. 4. ಮೂರನೆಯ ತಾರೆ, ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ 3, 12 ಮತ್ತು 21 ನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು.

तृतीयप्रकृति **ತೃತೀಯಪ್ರಕೃತಿ** (ಸ್ತ್ರೀ) ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ.

तृतीयाकृत **ತೃತೀಯಾಕೃತ** (ನ) ಮೂರು ಸಲ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ. तृतीयं कृतम् "डाच्" (५-४-५८)। "त्रिगुणाकृतं तृतीयाकृतं त्रिहल्यम्" अम०।

तृतीयाश्रम ತೃತೀಯಾಶ್ರಮ (पुं०) ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ, ಗೃಹಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಪತ್ನೀಸಮೇತನಾಗಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಒಂದು ಆಶ್ರಮ. "उषित्वैवं गृहे विप्रो द्वितीयादाश्रमात् परम्। वलीपलितसंयुक्तस्तृतीयं तु समाश्रयेत्"।

तृतीयासमास ತೃತೀಯಾಸಮಾಸ (पुं०) ತೃತೀಯಾ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. धान्येन अर्थः धान्यार्थः।

तृतीयिन् ತೃತೀಯಿನ್ (वि०) ಮೂರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು. तृतीयोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "तृतीयिनस्तृतीयांशाश्चतुर्थांशाश्च पादिनः मनु० ८-२१०।

तृप – प्रीणने (दिवा० पर० अक०/सक० वे०)। तृप्यति। ततर्प ततृपतुः ततृपुः। तर्पिता, त्रप्ता, तप्ता। तर्पिष्यति, त्रप्स्यति, तप्स्यति। तृप्यतु। अतृप्यत्। तृप्येत्। तृप्यात्। ಇತ್ಯಾದಿ. "नाग्निस्तृप्यति काष्ठानाम्" हितो० २-६-११५। "पितृनताप्सीत्" भट्टि० २-५२।

भावे:—तृप्यते। ततृपे। तर्पिता। तर्पिष्यते, त्रप्स्यते, तप्स्यते। तृप्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि:—ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗದ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

कृत्सु:—तर्पितव्यम्, तप्तव्यम्, त्रप्तव्यम्। तर्पणीयम्। तर्प्यम्। तृप्तः। तृप्तवान्, –वती। तृप्यन्, तृप्यन्ती। तर्पितुम्, त्रप्तुम्, तप्तुम्। तृप्तम्। तर्पणम्। तर्पित्वा। परितृप्य।

तृप्त ತೃಪ್ತ (वि०) ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ತೃಪ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. तृप(प्रीणने) "क्तः"(३-४-७२)। "नित्यं तृप्ता गृहे यस्य देवा यज्ञस्य धर्मतः" भा० वन०।

तृप्ति ತೃಪ್ತಿ (स्त्री०) ಸಂತೋಷ, ಭೋಜನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಸಮಾಧಾನ, ಇಷ್ಟಲಾಭದಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಸಮಾಧಾನ. तृप(प्रीणने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "महीभृतः पुत्रवतोऽपि दृष्टिस्तस्मिन्नपत्ये न जगाम तृप्तिम्" कुमा० १-२७।

तृप्तिमत् ತೃಪ್ತಿಮತ್ (वि०) ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ. तृप्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

तृप्तियोग ತೃಪ್ತಿಯೋಗ (पुं०) ಸಂತೋಷಲಾಭ. तृप्तेः योगः। "तृप्तियोगः परेणापि महिम्ना न महात्मनाम्" माघ० २-३१।

तृष् तृष् (स्त्री०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ. 2. ಪಿಪಾಸೆ, ದಾಹ, ಬಾಯಾರಿಕೆ. तितृषा (पिपासायाम्) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "तृषा शुष्यत्यास्ये पिबति सलिलं शीतमधुरम्" भर्तृ० ३-१९। 3. ಮನ್ಮಥನ ಮಗಳು. "तृट् लिप्सायामुदन्यायां स्मरपुत्र्यामपि स्त्रियाम्" मेदि०।

तृषा ತೃಷಾ (स्त्री०) 1. ಬಾಯಾರಿಕೆ, ದಾಹ, ನೀರಡಿಕೆ. तृट् "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा"। 2. ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. "लोभेन बुद्धिश्चलति लोभो जनयते तृषाम्। तृषार्तो दुःखमाप्नोति परत्रेह च मानवः" हितो० १-५-१४२। 3. ಮನ್ಮಥನ ಮಗಳು.

तृषार्त ತೃಷಾರ್ತ (वि०) ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ. तृषया आर्तः। "कदाचित् वर्षासु वृष्टेरभावात् तृषार्तो गजयूथः" हितो० ३-४।

तृषाह ತೃಷಾಹ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. तृषां हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "डः"। (स्त्री०) –हा–ಹ್ರ. 2. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಗಿಡ.

तृषित ತೃಷಿತ (वि०) 1. ಬಾಯಾರಿದ, ದಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನೀರಡಿಕೆಯುಳ್ಳ. नि तृषा (पिपासायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। तृषा अस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२.३६)। 2. ಆಸೆಯುಂಟಾಗಿರುವ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಂಟಾಗಿರುವ.

तृष्णज् ತೃಷ್ಣಜ್ (वि०) 1. ಲುಬ್ಧ, ಅತ್ಯಾಸೆಯುಳ್ಳವನು. तृष्यति—नि तृषा (पिपासायाम्) "नजिङ्" (३-२-१७२)। 2. ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನು.

तृष्णा ತೃಷ್ಣಾ (स्त्री०) 1. ನೀರಡಿಕೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಪಿಪಾಸೆ, ದಾಹ. नि तृषा (पिपासायाम्) "नः" (उ० ३-१२)। "तोयराशिसम्भवापि तृष्णामुत्पादयति" काद०। 2. ಅತ್ಯಾಸೆ, ಲೋಭ. "तृष्णां चेह परित्यज्य को दरिद्रः क ईश्वरः। तस्याश्चेत्प्रसरो दत्तः दास्यं च शिरसि स्थितम्" हितो०। 3. ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. "धिगस्तु तृष्णातरलं भवन्मनः समीक्ष्य पक्षान्मम हेमजन्मनः" नैष० १-१३०। 4. ಯಾವಾಗಲೂ ಬಾಯಾರಿರುವ ಮತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧ ರೋಗ. ಭಯ ಆಯಾಸ ಅಥವಾ ಬಲಕ್ಷಯ ಇವುಗಳಿಂದ ವಾತಸಹಿತವಾದ ಪಿತ್ತವು ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ದವಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪಿಪಾಸಾ (ನೀರಡಿಕೆ) ರೋಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. "भयश्रमाभ्यां बलसंक्षयाद्वा ऊर्ध्वं चितं पित्तविवर्धनैश्च। पित्तं सवातं कुपितं नराणां तालुप्रपन्नं जनयेत् पिपासाम्"

ಭಾವಪ್ರ॰। **ಈ ರೋಗದ ಲಕ್ಷಣ:** ಯಾವಾಗಲೂ ಎಷ್ಟೇ ನೀರು ಕುಡಿದರೂ ತೃಪ್ತಿಯಾಗದೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಈ ರೋಗದ ಲಕ್ಷಣ. "सततं यः पिबेत्तोयं न तृप्तिमधिगच्छति। मुहुः काङ्क्षति तोयन्तु तं तृष्णार्दितमादिशेत्"। ಇದು ವಾತಜ ಪಿತ್ತಜ ಕಫಜ ಕ್ಷತಜ ಕ್ಷಯಜ ಉಪಸರ್ಗಜ ಆಮಜ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ವಿಧ. ವಾತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತೃಷ್ಣಾರೋಗದಲ್ಲಿ ಮುಖವು ಒಣಗಿ ಸುಂಡಿಹೋಗುವುದು. ತಲೆ ಮತ್ತು ಹಣೆಯ ಮೂಳೆಗಳ ನೋವು, ರಸವಾಹಿಯಾದ ನರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೋಧ, ರಸವಿಲ್ಲದೆ ಬಾಯಿ ಒಣಗುವುದು, ತಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಉಲ್ಬಣವಾಗುವುದು– ಈ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಇರುವುವು. "क्षामास्यता मारुत-संभवायां तोदस्तथा शङ्खशिरस्सु चापि। स्रोतोनिरोधो विरसत्व वक्त्रम् शीताभिरद्भिश्च विवृद्धिमेति"। ಇತ್ಯಾದಿ.

तृष्णाक्षय तृष्णाक्षय (पुं॰) 1. ನೀರಡಿಕೆಯು ಆಡಗುವುದು, ಬಾಯಾರಿಕೆಯು ನಿಲ್ಲುವುದು. तृष्णाया: पिपासाया: क्षयो नाश:। 2. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಮನಸ್ಸಿಗುಂಟಾಗುವ ನೆಮ್ಮದಿ, ಚಿತ್ತಶಾಂತಿ. तृष्णाया लिप्सायाः क्षयः। "यच्च कामसुखं लोके यच्च दिव्यं महत् सुखम्। तृष्णाक्षयसुखस्यैव कलां नार्हति षोडशीम्"।

तॄ – प्लवनतरणयोः (भ्वा॰ पर॰ सक॰ से॰)। तरति। ततार तेरतुः तेरुः। तरीता, तरिता। तरिष्यति। तरतु। अतरत्। तरेत्। तीर्यात्। अतारीत्। अतरिष्यत्। 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲಾಡು, –ಈಜು. "सर्वद्रव्याभेद्यं लघ्वम्भसि तरति रश्मिवत् स्निग्धम्" बृहत्सं॰ ८०.१४। 2. ದಾರಿಯನ್ನು ದಾಟು, ಮುಂದೆ ಸಾಗು, ಮುಂದೆ ನಡೆ. "अध्वानमध्वान्तविकारलङ्घ्यस्ततार तारापिपखण्ड-धारी" कुमा॰ ७-४८। 3. ನದಿಯನ್ನು ದಾಟು, ನದಿಯ ಆಚೆಯ ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟು. 4. ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟು, ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸು, ಕಾರ್ಯದ ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟು.

कर्मणि:–तीर्यते। तेरे। तारिता, तरीता, तरिता। तारिष्यते, तरीष्यते, तरिष्यते। तीर्यताम्। अतीर्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:–तारयति, –ते। तारयां चकार –चक्रे, –बभूव, –आस। तारयिता। तारयिष्यति, –ते। तारयतु, –ताम्। अतारयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

ण्यन्तात् कर्मणि:–तार्यते। तारयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। तारयिता, तारिता। तारयिष्यते, तारिष्यते तार्यताम्। अतार्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:–तितरिषति, तितरीषति. तितीर्षति। तितरिषां तितरीषां तितीर्षां चकार, –बभूव, आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:–तरितव्यः, तरीतव्यः। तरणीयः। तार्यः। तीर्णः। तीर्णवान्। तरन्, –न्ती। तरितुम्, तरीतुम्। तीर्णम्। तरणम्। तीर्त्वा। वितीर्य।

ण्यन्तात् कृत्सु:–तारयितव्यः। तारणीयः। तार्यः। तारितः। तारितवान्, –वती। तारयन्, –न्ती। तारयमाणः। तारयितुम्। तारितम्। तारणम्। तारयित्वा। उत्तार्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अति+तॄ** = अतितरति। अतितरणम्। ಮೀರು, ಮಿಗಿಲಾಗಿರು, ಜಯಿಸು, ಅತಿಶಯವಾಗಿರು.

(2) **वि+अति+तॄ** = व्यतितरति। ಅತಿಕ್ರಮಿಸು, ಮೀರಿಹೋಗು. "यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यति-तरिष्यति। तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च" गीता २-५२।

(3) **अभि+तॄ**=अभितरति। ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಹೋಗು, ದಾಟಿಹೋಗು. "कथं नाभ्यतरंस्तात पाण्डवाना-मनीकिनीम्" भा॰ द्रोण॰ ९-२०।

(4) **अव+तॄ** = अवतरति। अवतरणम्। ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿ. "अथोरुदेशादवतार्य पादमाक्रान्तिसम्भावितपाद-पीठम्" कुमा॰ ३-११।

(5) **उद्+तॄ** = उत्तरति। उत्तरणम्। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಾ. "स पल्वलोत्तीर्णवराहयूथान्या-वासवृक्षोन्मुखबर्हिणानि" रघु॰ २-१७। 2. ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ದಾಟು, ಆಚೆಯ ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟು. "उदतारिषुरम्भोधिं वानराः सेतुनापरे" भट्टि॰ १५-३३।

(6) **निस्+तॄ**=निस्तरति। ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಾಟು. "संसारसागरं घोरमनन्तक्लेशभाजनम्। त्वामेव शरणं प्राप्य निस्तरन्ति मनीषिणः"।

(7) **वि+तॄ** = वितरति। वितरणम्। वितीर्णः। ಕೊಡು, ದಾನಮಾಡು. "वितरति गुरुः प्राज्ञे यथैव तथा जडे न तु खलु तयोर्ज्ञाने शक्तिं करोत्यपहन्ति वा" उ॰ रा॰ २-४।

(8) सम् + तॄ = सन्तरति। सन्तारः। ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಾಟು, ಸರಿಯಾಗಿ ದಾಟು.

ते ತೇ (अव्य०) ನಿನ್ನಿಂದ. "ते इति स्यात् त्वयेत्यर्थे" त्रिकाण्ड०।

तेजन ತೇಜನ (पुं०) 1. ವಂಶ, ಬಿದಿರು. तेजयति—तिज (निशाने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "शतपर्वा यवफलो वेणुमस्करतेजनाः" अम०। (न०) 2. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಚೂಪಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಮೊನಚಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. तिज + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು, ಹೊಳಪು ಕೊಡುವುದು.

तेजनक ತೇಜನಕ (पुं०) ಕಾಗೆಬಿದಿರು. तेजन संज्ञायां "कन्"।

तेजनी ತೇಜನೀ (स्त्री०) 1. ಕುರಟಗೆಗಿಡ. 2. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ಲತೆ. तेजन गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 3. ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು.

तेजस् ತೇಜಸ್ (न०) 1. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. तिज (निशाने) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "दिनान्ते निहितं तेजः सवित्रेव हुताशनः" रघु० ४-१। 2. ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ. "दुष्यन्तेनाहितं तेजो दधानां भूतये भुवः" शाकु० ४-३। 3. ಪರಾಕ್ರಮ, ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. "एषोऽहमेहि मामेव तेजस्तेजसि शाम्यतु" उ० रा० ५-७। 4. ದೇಹದ ಕಾಂತಿ, ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಮುಖದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ವರ್ಚಸ್ಸು, ಸೌಂದರ್ಯ, ಹೊಳಪು. "सुजन्मनस्तस्य निजेन तेजसा" रघु० ३-१५। 5. ಪಿತ್ತ. 6. ದೇಹಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "रागपक्त्योर्-जस्तेजोमेधोष्मकृत् पित्तं पञ्चधा प्रविभक्तमग्निकर्मणाऽनुग्रहं करोति" सुश्रुत० सूत्र० १५-३। 7. ಪ್ರಭಾವ. 8. ನವನೀತ, ಹೊಸದಾದ ಬೆಣ್ಣೆ. 9. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "तेजस्विद्रेतसोर्बले। नवनीते प्रभावेऽग्नौ" हेम०। 10. ಚೂಪು, ಮೊನಚು. 11. ಕತ್ತಿಯ ಹರಿತವಾದ ಅಲಗು. 12. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 13. ಮಜ್ಜೆ, ದೇಹಸಾರ. 14. ಇತರರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತಿರಸ್ಕಾರ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವ ನಾಯಕನ **ಒಂದು ಗುಣ.** "अधिक्षेपापमानादेः प्रयुक्तस्य परेण यत्। प्राणात्ययेऽप्यसहनं तत्तेजः समुदाहृतम्" सा० द० ३-५४। 15. ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯ, ಧೈರ್ಯ, ದಿಟ್ಟತನ. 16. ಇತರರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 17. ಬಹಳ ಗೌರವಾನ್ವಿತ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಶೌರ್ಯ ಔದಾರ್ಯ ಧೈರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿ. "महतस्तेजसो बीजं बालोऽयं प्रतिभाति मे" शाकु० ७-१५। 18. ಕುದುರೆಯ ವೇಗ. 19. ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣಸ್ಪರ್ಶ ಗುಣವುಳ್ಳ ಮೂರನೆಯ ಮಹಾಭೂತ. "उष्णस्पर्शवत्तेजः" त० सं०। 20. ಆತ್ಮಬಲ, ಆತ್ಮಶಕ್ತಿ.

तेजस्कर ತೇಜಸ್ಕರ (वि०) ತೇಜಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. तेजः करोति—कृ कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **—करी —ಕರೀ.**

तेजस्काम ತೇಜಸ್ಕಾಮ (वि०) 1. ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. तेजः कामयते—कमु (कान्तौ) + णिङ् "अण्" (३-२-१)। "नाञ्जयन्तीं स्वके नेत्रे न चाभ्यक्तामनावृताम्। न पश्येत् प्रसवन्तीं च तेजस्कामो द्विजोत्तमः" मनु० ४-४४। 2. ಗೌರವವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

तेजस्काय ತೇಜಸ್ಕಾಯ (वि०) ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ದೇಹವುಳ್ಳ, ಲಾವಣ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೈಯುಳ್ಳ. तेजः काये यस्य।

तेजस्तिमिर ತೇಜಸ್ತಿಮಿರ (न० द्विव०) ಬೆಳಕು ಮತ್ತು ಕತ್ತಲೆ. तेजश्च तिमिरं च। "सामानाधिकरण्यं हि तेजस्तिमिरयोः कुतः" माघ० २-६२।

तेजस्वत् ತೇಜಸ್ವತ್ (वि०) 1. ಹರಿತವಾದ ಅಲುಗುಳ್ಳ. 2. ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. तेजः अस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **—स्वती —ಸ್ವತೀ.**

तेजस्विन् ತೇಜಸ್ವಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ. तेजः अस्यास्ति—तेजस् "विनिः" (५-२-१२१)। "तेजस्विमध्ये तेजस्वी दवीयानपि गण्यते" माघ० २-५१। 2. ಗಣ್ಯನಾದ, ಗೌರವಾನ್ವಿತನಾದ. 3. ತೀವ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಬಿರುಸಾದ. "बहुभुक्परदाररतस्तेजस्वी कृत्तिकासु विख्यातः" बृहत्सं० १०१-२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)।

तेजस्विनी ತೇಜಸ್ವಿನೀ (स्त्री०) ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ಲತೆ, ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ.

तेजित ತೇಜಿತ (वि०) ಹರಿತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. तिज (निशाने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

तेजिष्ठ ತೇಜಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಬಹಳ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. अतिशयेन तेजस्वी तेजस् "इष्ठन्" (५-३-५५)।

2. ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. 3. ಬಹಳ ಹರಿತವಾದ, ಬಹಳ ಮೊನಚಾದ.

तेजीयस् ತೇಜೀಯಸ್ (ವಿ೦) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ. अतिशयेन तेजस्वी "ईयसुन्" (೫-೩-೫೭)। "तेजीयसां न दोषाय वह्नेः सर्वभुजो यथा" ಭಾಗ೦ ೧೦-೨೩-೩೦।

तेजोभङ्ग ತೇಜೋಭಂಗ (ಪುಂ೦) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು, ಅವಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಾಣುವುದು.

तेजोमय ತೇಜೋಮಯ (ವಿ೦) ತೇಜಃಸ್ವರೂಪವಾದ, ಪ್ರಕಾಶಮಯವಾದ, ಥಳಥಳಿಸುವ, ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. तेजस् प्राचुर्ये "मयट्" (೫-೪-೨೧)। "तस्य तेजोमया लोका भवन्ति ब्रह्मवादिनः" ಮನು೦ ೬-೩೧।

तेजोर्मूति ತೇಜೋಮೂರ್ತಿ (ಪುಂ೦) 1. ಸೂರ್ಯ. तेजः तेजस्वी मूर्तिर्यस्य। (ವಿ೦) 2. ತೇಜಃಸ್ವರೂಪವಾದ, ಪ್ರಕಾಶವಾದ. "स गच्छति परं स्थानं तेजोमूर्तिपथर्जुना" ಮನು೦ ೩-೯೩।

तेजोवत् ತೇಜೋವತ್ (ವಿ೦) ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. तेजोऽस्यास्ति "मतुप्" (೫-೨-೯೪)। स्त्रियाम् "ङीप्" (೪-೧-೬)। **–वती –ವತೀ.** "विषमं कृष्णश्वेतं लघु कौबेरं प्रमाणतेजोवत्" ಬೃಹತ್ಸಂ೦ ೮೧-೬।

तेजोवृत्त ತೇಜೋವೃತ್ತ (ನ೦) ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವ್ಯಾಪಾರ, ಶಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯ. तेजसः पराक्रमस्यानुरूपं वृत्तम्। "इन्द्रस्यार्कस्य वायोश्च यमस्य वरुणस्य च। चन्द्रस्याग्नेः पृथिव्याश्च तेजोवृत्तं नृपश्चरेत्" ಮನು೦ ೯-೩೦೩।

तेन ತೇನ (ಪುಂ೦) 1. "ತೇನ" ಎಂಬ ಶಬ್ದ. ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ಅಂಗ. ते इति न इति शब्दौ यत्र। "ते नेति शब्दस्तेन स्यान्मङ्गलानां प्रदर्शकः। तेशब्देनोच्यते गौरी नशब्देनोच्यते हरः। तेन माङ्गलिकश्चायं शब्दस्तेन इति स्मृतः" ಸಂ೦ ದಾ೦। (ಅವ್ಯ೦) 2. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ. तद् "एनः" ಬಾಹು೦।

तेम ತೇಮ (ಪುಂ೦) ತೇವವಾಗಿರುವುದು, ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವುದು. तिम (आर्द्रीभावे) "घञ्" (೩-೩-೧೮)। "तेमस्तेमौ समुन्दने" ಅಮ೦।

तेमन ತೇಮನ (ನ೦) 1. ಒದ್ದೆಯಾಗಿಮಾಡುವುದು, ತೇವವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. तिम (आर्द्रीभावे) भावे "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ಮಜ್ಜಿಗೆ ಪಲ್ಯ. "स्यात्तेमनन्तु निष्ठानम्" ಅಮ೦।

तेवक ತೇವಕ (ವಿ೦) ಆಟವಾಡುವವನು. तेवृ (देवने) कर्तं० "ण्वुल्" (೩-೧-೧೩೩)।

तेवन ತೇವನ (ನ೦) 1. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. तेवृ (देवने) भावे "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ಆಟದ ಮೈದಾನ. 3. ಕ್ರೀಡಾವನ. तेवन्तेऽत्र— तेवृ (देवने) अधि० "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೭)।

तैक्ष्ण्य ತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯ (ನ೦) 1. ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ, ಹರಿತವಾಗಿರುವುದು, ಮೊನಚಾಗಿರುವುದು. तीक्ष्णस्य भावः "ष्यञ्" (೫-೧-೧೨೪)। "शौर्यमाशुक्रिया शस्त्रतैक्ष्ण्यमस्वेदवेपथु। असंमोहश्च वैद्यस्य शस्त्रकर्मणि शस्यते" ಸುಶ್ರುತ೦ ಸೂತ್ರ೦ ೫-೧೦। 2. ತೀವ್ರವಾಗಿರುವುದು, ಬಿರುಸಾಗಿರುವುದು. 3. ಔಷಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಖಾರ. 4. ಕಠಿನವಾಗಿರುವುದು, ಕ್ರೂರವಾಗಿರುವುದು, ಉಗ್ರವಾಗಿರುವುದು. "नास्तिक्यं वेदनिन्दां च देवतानां च कुत्सनम्। द्वेषं दम्भं च मानं च क्रोधं तैक्ष्ण्यं च वर्जयेत्" ಮನು೦ ೪-೧೬೩।

तैजस ತೈಜಸ (ನ೦) 1. ತುಪ್ಪ. तेजसो नवनीतस्य विकारः "अण्" (೪-೩-೧೩೪)। 2 ಲೋಹ. तेजसो विकारः "अण्" (೪-೩-೧೩೪)। (ವಿ೦) 3. ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. 4. ಲೋಹದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. ಲೋಹಮಯವಾದ. 5. ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ. "वैकारः सात्त्विको नाम तैजसो राजसः स्मृतः। भूतादिस्तामसस्तेऽपि पृथक् तत्त्वान्यवासृजत्"।

तैजसावर्तनी ತೈಜಸಾವರ್ತನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮೂಸೆ, ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ಕರಗಿಸಿಹಾಕುವ ಕೋವೆ. तैजसं सुवर्णादिः आवर्त्यतेऽस्याम्—आ+वृतु (वर्तने) + णिच् अधि० "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೭)। "तैजसावर्तनी मूषा" अम०।

तैतिक्ष ತೈತಿಕ್ಷ (ವಿ೦) ಸಹನೆಯ ಸ್ವಭಾವದ, ಕ್ಷಮಾಗುಣವುಳ್ಳ. तितिक्षा शीलमस्य "अण्" (೪-೪-೬೨)।

तैतिल ತೈತಿಲ (ಪುಂ೦) 1. ದೇವತೆ. 2. ಗಂಡಕಮೃಗ, ಗೇಂಡಾಮೃಗ. (ನ೦) 3. ಪಂಚ ಅಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಕರಣದ ಒಂದು ಭೇದ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕರಣ. "तैतिलो गण्डके पुंसि क्लीबं तु करणान्तरे" ಮೇದಿ೦।

तैत्तिर ತೈತ್ತಿರ (ಪುಂ೦) 1. ಗಂಡಕಮೃಗ, ಗೇಂಡಾಮೃಗ. (ಪುಂಸ್ತ್ರೀ೦) 2. ತಿತ್ತಿರಿಪಕ್ಷಿ, ಕೌಜಿಗ ಹಕ್ಕಿ. (ನ೦) 3. ತಿತ್ತಿರಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಮೂಹ, ಕೌಜಿಗ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗುಂಪು. तित्तिरीणां समूहः "अण्" (೪-೨-೩೭)।

तैत्तिरि **तैत्तिरि** (पुं) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ, ವೈಶಂಪಾಯನ ಋಷಿಯ ಅಣ್ಣ. 2. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಕಪೋತರೋಮನ ಮಗ.

तैत्तिरीय **तैत्तिरीय** (पुं ब० व०) ತಿತ್ತಿರಿ ಋಷಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಯಜುಃಶಾಖೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವ ಆ ಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯರು, ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು. तित्तिरिणा प्रोक्तमधीयते—तित्तिरि "छण्" (४-३-१०२)। स्वार्थे "क:"। **-यका:-यकाः.** ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶಾಖೆಯು ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ संहिता ब्राह्मणम् आरण्यकम् उपनिषद: ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳಿರುವುವು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कृष्णयजुर्वेद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

तैत्तिरीयब्राह्मण **तैत्तिरीयब्राह्मण** (न०) ಕೃಷ್ಣ ಯಜುರ್ವೇದದ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅಷ್ಟಕಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನ, ಗವಾಮಯನ, ವಾಜಪೇಯ, ಸೋಮ, ನಕ್ಷತ್ರೇಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ರಾಜಸೂಯಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ಉಪಹೋಮ, ಸೌತ್ರಾಮಣಿ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಸವ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಸವಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದು. ಮೂರನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರೇಷ್ಟಿಯ ವರ್ಣನೆಯು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದು.

तैन्तिडीक **तैन्तिडीक** (वि०) ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಂಜನ–ಗೊಜ್ಜು ಹುಳಿ ಮೊದಲಾದುದು. तिन्तिडीकेन संस्कृतम्—तिन्तिडीक "अण्" (४-४-४)।

तैमिर **तैमिर** (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. तिमिर स्वार्थे "अण्"।

तैर्थ **तैर्थ** (वि०) 1. ತೀರ್ಥ ಸಂಬಂಧವಾದ. तीर्थस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ತೀರ್ಥ (ಕ್ಷೇತ್ರ)ದಿಂದ ಬಂದಿರುವ. तीर्थादागत: "अण्" (४-३-७६)।

तैर्थक **तैर्थक** (वि०) ತೀರ್ಥ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. तीर्थे देशे भव: "वुञ्" (४-२-१२७)।

तैर्थिक **तैर्थिक** (पुं०) 1. ಗೌರವಾನ್ವಿತನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಬಹಳ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. (वि०) 2. ಇತರರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಗೌರವಿಸುವ, ಭಿನ್ನಮತಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. तीर्थं सिद्धान्तं नित्यमर्हति "ठक्" (५-१-६४)। 3. ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ.

तैर्यग्योन **तैर्यग्योन** (वि०) 1. ಪಶುಜಾತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. तिर्यग्योनेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಪಶುಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. तिर्यग्योनौ भव: "अण्" (४-३-५३)। "जडमूकान्धबधिरान् तैर्यग्योनान् वयोतिगान्" मनु० ७-१४९।

तैल **तैल** (न०) 1. ಎಳ್ಳು ಹರಳು ಸಾಸುವೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದ ಎಣ್ಣೆ. तिलस्य तत्सदृशस्य वा विकार: "अण्" (४-३-१३४)। "तिलादिस्निग्धवस्तूनां स्नेहस्तैलमुदाहृतम्" भावप्र०। (वि०) 2. ಎಳ್ಳಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. तिलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

तैलकल्क **तैलकल्क** (पुं०) ಎಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿ. ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ಎಳ್ಳಿನ ಮಲ.

तैलकार **तैलकार** (पुं०) ಗಾಣದಿಂದ ತೈಲವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು, ಗಾಣಿಗ. तैलं करोति—कृ क्ञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। ಕುಂಬಾರನಿಂದ ಕೋಟಕ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಬಿರಕೆ ಜಾತಿಯವನು ಗಾಣಿಗ. ಕಲ್ಲುಕುಟ್ಟಿಗನಿಂದ ಕುಂಬಾರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಕೋಟಕ.

तैलकिट्ट **तैलकिट्ट** (न०) ಎಳ್ಳಿನ ಮಲ, ಎಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿ. तैलस्य किट्टम्।

तैलङ्ग **तैलंग** (पुं०) 1. ತೈಲಂಗ ದೇಶ, ತೆಲಂಗಾಣ ಸೀಮೆ. ಇದು ಕೃಷ್ಣಾ ಗೋದಾವರೀ ನದಿಗಳ ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವುದು. [Vide *The Geographical Dictionary of Ancient and Mediaeval India* by Nandu Lal.] (पुं० ब० व०) 2. ತೆಲಂಗಾಣ ಸೀಮೆಯ ಜನರು.

तैलचोरिका **तैलचोरिका** (स्त्री०) 1. ಜಿರಳೆ. 2. ಆತೆ ಹುಳ. तैलं चोरयति—चुर (स्तेये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

तैलद्रोणी **तैलद्रोणी** (स्त्री०) ಎಣ್ಣೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ ಮರದ ತೊಟ್ಟಿ. तैलपूर्णा द्रोणी।

तैलधान्य **तैलधान्य** (न०) ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯಬಹುದಾದ ಎಳ್ಳು ಕಡಲೆಕಾಯಿ ಹರಳು ಸಾಸುವೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯ. तैलोपयोगि धान्यम्।

तैलप **तैलप** (पुं०) 1. ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು. तैलं पिबति—पा (पाने) "क:" (३-२-३)। (स्त्री०) **-पा-प्रा.** 2. ಜಿರಳೆ. 3. ಆತೆಹುಳ. स्वार्थे "क:"। **-पक:-पकः.** "मांसं गृध्रो वपां मद्गु: तैलं तैलपक: खग:" मनु० १२-६३।

तैलपर्णी त्रै॰ल॰प॰र्ण॰ई॰(स्त्री॰)1. ಚಂದನ, ಗಂಧ. तिलपर्णे पर्वते भवः "अण्" (४-३-५३)। "ङीष्"(४-१-१५)। 2. ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ. 3. ಲೋಬಾನ. "तैलपर्णी मलयजे श्रीवासे सिल्हकेऽपि च" मेदि०।

तैलपायिका त्रै॰ल॰प॰ा॰यि॰क॰ा(स्त्री॰)1. ಜಿರಳೆ. 2. ಆತೆ ಹುಳ. तैलं पिबति—पा (पाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

तैलपायिन् त्रै॰ल॰प॰ा॰यि॰न्(पुं॰) 1. ಜಿರಳೆ. 2. ಆತೆ ಹುಳ. तैलं पिबति—पा (पाने) "णिनिः" (३-२-७८)।

तैलपिञ्ज त्रै॰ल॰पि॰ञ्ज (पुं॰) ಬಿಳಿ ಎಳ್ಳು.

तैलपीत त्रै॰ल॰पी॰त (पुं॰) ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕುಡಿದವನು. पीतं तैलं येन। परनि॰ (२-२-३७)।

तैलपिपीलिका त्रै॰ल॰पि॰पी॰लि॰क॰ा (स्त्री॰) ಕೆಂಪು ಇರುವೆ, ಎಣ್ಣೆಬಣ್ಣದ ಇರುವೆ.

तैलफल त्रै॰ल॰फ॰ल (पुं॰) ಇಂಗುದೀವೃಕ್ಷ, ಗಾರೆ ಗಿಡ. तैलं फले यस्य।

तैलमाली त्रै॰ल॰मा॰ल॰ी (स्त्री॰) ದೀಪದ ಬತ್ತಿ.

तैलयन्त्र त्रै॰ल॰य॰ं॰त्र (न॰) ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಯಂತ್ರ, ಗಾಣ. तैलमर्दनार्थं यन्त्रम्। "मेरोर्मूर्धनि कृतो मानसोत्तरे कृतेतरभागो यत्र प्रोतं रविरथचक्रं तैलयन्त्रचक्रवत् भ्रमन् मानसोत्तरगिरौ परिभ्रमति" भाग॰ ५-२१-१३।

तैलिक त्रै॰ल॰ि॰क (वि॰) 1. ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಮಾರುವವನು. तैलं पण्यं यस्य "ठक्" (४-४-५१)। "समुद्रयायी वन्दी च तैलिकः कूटकारकः" मनु॰ ३-१५८। 2. ಗಾಣದಿಂದ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯುವವನು. तैलं शिल्पं यस्य "ठक्" (४-४-५१)। "खलमलिननीचतैलिकविहीन-सत्त्वोपहतपुंस्त्वाः" बृहत्सं॰ १६-३२।

तैलिन् त्रै॰ल॰ि॰न् (वि॰) 1. ಗಾಣದಿಂದ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಗಾಣಿಗ. तैलं निष्पाद्यत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. तैलमस्यास्ति "इनिः"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **तैलिनी** त्रै॰ल॰ि॰न॰ी. 3. ದೀಪದ ಬತ್ತಿ.

तैलीन त्रै॰ल॰ी॰न (न॰) ಎಳ್ಳು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. तिलानां भवनं क्षेत्रम्—वा "खञ्" (५-२-४)। पक्षे "यत्" तिल्यम्।

तैष त्रै॰ष (पुं॰) ಪುಷ್ಯಮಾಸ. तिष्येण नक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)। तैषी। साऽस्मिन् मासे "अण्" (५-२-२१)।

तैषी त्रै॰ष॰ी (स्त्री॰) ಪುಷ್ಯಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. तिष्येण नक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

तोक त॰ो॰क (न॰) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ, ಮಗಳು. तौति—तु (सौत्रो धातुः—गतौ) "कः" बाहु०। "तोकेन जीवहरणं यदुलूकिकायास्त्रैमासिकस्य च पदा शकटोऽपवृत्तः" भाग॰ २-७-२७। 2. ತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮರಿ, ಶಿಶು.

तोक्म त॰ो॰क्म (पुं॰) 1. ಹಸುರು ಬಣ್ಣ. 2. ಎಳೆಯ (ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ) ಯವಧಾನ್ಯ. तक (हसने) "मः" बाहु०। पृषो०। (न॰)3. ಕರ್ಣಮಲ, ಕಿವಿಯ ಗುಗ್ಗೆ. "तोक्मं कर्णमले पुंसि हरिद्वर्णे हरिद्यवे" मेदि०। 4. ಹೊಸ ಚಿಗುರು.

तोक्मन् त॰ो॰क्म॰न्(न॰) ಪುತ್ರ, ಮಗ, ಮಗಳು. तक (हसने) "मनिन्" (उ॰ ४-१४४)।

तोटक त॰ो॰ट॰क (पुं॰) 1. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. "शठः सिद्धार्थतोटको। पत्तिका त्रिष्टुभा चास्मिन् गौरे" वैज॰। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವಿಷಕ್ರಿಮಿ. "चिपिटपिच्चिटक-कषायवासिकसर्षपक तोटकवर्चःकीटकौण्डिन्यकाः शकृन्मूत्रविषाः" सुश्रुत॰ कल्प॰ ३-५। (न॰)3. ವೃತ್ತ. ರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣಃ** ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕು "ಸ" ಗಣಗಳಿರಬೇಕು. "इह तोटकमम्बुधिसैः कथितम्" वृ॰ र॰। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸಃ**

स स स स
।।ऽ ।।ऽ ।।ऽ ।।ऽ ।

तोडन त॰ो॰ड॰न (न॰)1. ಭೇದಿಸುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು. 2. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. तुड (तोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

तोत्त्र त॰ो॰त्त्र (न॰) 1. ಕುದುರೆ ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡುವ ಮೊನಚಾದ ತಿವಿಗೋಲು, ಚುಚ್ಚುಗೋಲು. 2. ಗಾಡಿಯ ಕುದುರೆ ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ ಕೋಲು. तुद्यतेऽनेन—तुद (व्यथने) करः "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। 3. ಆನೆಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ತಿವಿಗೋಲು, ಅಂಕುಶ.

तोद त॰ो॰द (पुं॰)1. ನೋವು, ಯಾತನೆ. तुद (व्यथने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "हीनदग्धे तोदकण्डूजाड्यानि व्याधिवृद्धिश्च" सुश्रुत॰। 2. ಗಾಡಿಯ ಎತ್ತು ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಸುವುದು.

(वि०) 3. ಎತ್ತು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ, –ಹೊಡೆದು ಆವು ಓಡುವಂತೆ ಮಾಡುವ. तुद कर्तृ० "अच्" (३-१-१३४)।

तोदन ತೋದನ (न०) 1. ವ್ಯಥೆ. ನೋವು, ವೇದನೆ. तुद (व्यथने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तोदन-भेदनताडनच्छेदनायामनमन्थनविक्षेपणवृश्चुमायन०" सुश्रुत० सूत्र० २२-११। 2. ಕೋಲು, ಗಾಡಿಯ ಎತ್ತು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತಿವಿಗೋಲು. तुद कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "प्राजनं तोदनं तोत्त्रम्" अम०। (वि०)3. ಹೊಡೆಯುವ, ನೋಯಿಸುವ. तुद कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ವೇದನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "कषायं मधुरं रूक्षं तोदनं कफवातजित्" सुश्रुत०।

तोमर ತೋಮರ (पुंन०) ಈಟಿ. ಕುದಿಯಲ್ಲಿ ಮೊನಚಾಗಿರುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. तु (सौत्रो धातुः–गतौ) "विच्" (३-२-७५)। म्रियते–मृङ् (प्राणत्यागे) अन्तर्भावितण्यर्थः "अच्" (३-१-१३४)। तोर्गन्ता म्रियतेऽनेन "घः" (३-३-११८)। "शर्वला तोमरोऽस्त्रियाम्" अम०।

तोमरग्रह ತೋಮರಗ್ರಹ (पुं०) ಈಟಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಯೋಧ. गृह्णाति–ग्रह (उपादाने) "अच्" (३-१-१३४)। तोमरस्य ग्रहः।

तोमरधर ತೋಮರಧರ (पुं०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. धरति–धृ (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। तोमरस्य धरः।

तोय ತೋಯ (न०)1. ಜಲ, ನೀರು. तौति–तु (सौत्रो धातुः –आवरणे) "यः" (उ० ४-१११)। "श्रोणीभिर्गुरुभिरतूर्णमुत्पतन्त्यस्तोयेषु द्रुततरमङ्गना निपेतुः" माघ० ८-३१। 2. ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದು ಜಲದೇವತಾಕವಾದ ನಕ್ಷತ್ರ. 3. ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

तोयकाम ತೋಯಕಾಮ (पुं०) 1. ಜಲಮೇತಸ, ನೀರು ಹಬ್ಬಿಗಿಡ. तोयं कामयते–कमु (कान्तौ) "अण्" (३-२-१)। (वि०) 2. ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

तोयकृच्छ्र ತೋಯಕೃಚ್ಛ್ರ (न०) ಕೇವಲ ನೀರನ್ನು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಾಲ ಕುಡಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ. "फलैर्मासेन कथितः फलकृच्छ्रो मनीषिभिः। पत्रैर्मतः पत्रकृच्छ्रः पुष्पैस्तत्कृच्छ्र उच्यते। मूलकृच्छ्रः स्मृतो मूलैस्तोयकृच्छ्रो जलेन तु" इति मार्कण्डेयः।

तोयज ತೋಯಜ (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. तोये जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

तोयजाक्षी ತೋಯಜಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. तोयजे इव अक्षिणी यस्याः। "षच्" (५-४-११३)। "ङीष्" (४-१-४१)।

तोयडिम्भ ತೋಯಡಿಂಭ (पुं०) ಆಲಿಕಲ್ಲು, ವಾಯು ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಆವಿಯು ಗಡ್ಡೆ ಕಟ್ಟಿ ಮಳೆಯೊಡನೆ ಬೀಳುವ ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು. तोयस्य डिम्भ इव। "पयोघनो मेघकफो घनोपलो मेघास्थिबीजोदकतोयडिम्भाः" हारा०।

तोयद ತೋಯದ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. तोयं ददाति – डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "तैजसस्य धनुषः प्रवृत्तये तोयदानिव सहस्रलोचनः" रघु० ११-४३। 2. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ. (न०) 3. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. "तोयदो मुस्तके मेघे पुमानाज्ये नपुंसकम्" मेदि०। (वि०) 4. ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಜಲದಾನ ಮಾಡುವವನು. ಜಲದಾನದ ಮಹಿಮೆಯು ಬಹಳ ಹಿರಿದಾದುದು.

तोयधर ತೋಯಧರ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. धरति – धृ (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। तोयस्य धरः। 2. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ.

तोयधार ತೋಯಧಾರ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. तोयानां धारा यत्र। 2. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ. 3. ಮಳೆ ಸುರಿಸುವುದು, ವರ್ಷಣ. तोयस्य धारः – धृ (धारणे) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। (स्त्री०) –धारा –ಧಾರಾ. 4. ಜಲಧಾರೆ, ನೀರು ಏಕಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಯುವುದು. "शरान् व्यसृजतां शीघ्रं तोयधारा घना इव" भा० विरा०।

तोयधि ತೋಯಧಿ (पुं०)1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. तोयानि धीयन्तेऽस्मिन् – डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। 2. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ.

तोयधिप्रिय ತೋಯಧಿಪ್ರಿಯ (न०) ಲವಂಗ.

तोयनिधि ತೋಯನಿಧಿ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. तोयानि निधीयन्तेऽस्मिन्–नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "पूर्वापरौ तोयनिधी वगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः" कुमा० १-१। 2. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ.

तोयनीवी ತೋಯನೀವೀ (स्त्री०) ಸಮುದ್ರದ ನೀರೇ ನೀವಿ (ಹೆಂಗಸರ ಸೀರೆಯ ನಡುಕಟ್ಟು) ಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ಭೂಮಿ. तोयं समुद्रसलिलं नीवीव यस्याः। "तोयनीव्याः पतिं भूमेरभ्यषिञ्चद्गजाह्वये" भाग० १-१५-३८।

तोयपिप्पली ತೋಯಪಿಪ್ಪಲೀ (स्त्री०) ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. तोये पिप्पलीव।

तोयपुष्पी ತೋಯಪುಷ್ಪೀ (स्त्री०) ಪುಷ್ಕಳ ಹೂವಿನ ಗಿಡ. तोयेन बहुजलसेचनेन पुष्पाण्यस्याः।

तोयप्रसादन ತೋಯಪ್ರಸಾದನ (पुं) 1. ಚಿಲ್ಲದಗಿಡ, ಕತಕವೃಕ್ಷ. तोयं प्रसादयति—प्र+षदॢ (विशरणादौ)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ.

तोयमुच् ತೋಯಮುಚ್ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. तोयं मुञ्चति—मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಕೊನ್ನಾರಿಗಡ್ಡೆ.

तोययन्त्र ತೋಯಯಂತ್ರ (न०) 1. ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಘಟೀಯಂತ್ರ. 2. ಜಲಯಂತ್ರ, ಕೃತಕವಾದ ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆ, ಕಾರಂಜಿ.

तोयराशि ತೋಯರಾಶಿ (पुं०) 1. ತಟಾಕ, ಕೆರೆ. 2. ಸಮುದ್ರ. तोयानां राशिर्यत्र। 3. ನೀರಿನ ಸಮೂಹ. तोयानां राशिः। "तोयराशिसम्भवापि तृष्णामुत्पादयति" कादं०।

तोयशूक ತೋಯಶೂಕ (पुं०) ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. तोयस्य शूक इव।

तोयसूचक ತೋಯಸೂಚಕ (पुं०) 1. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. तोयं तोयवर्षं सूचयति—सूच (पैशुन्ये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्"। 2. ಮಳೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಯೋಗ.

तोयात्मन् ತೋಯಾತ್ಮನ್ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. तोयमात्मा स्वरूपं यस्य। "यस्य केशेषु जीमूताः नद्यः सर्वाङ्गसन्धिषु। कुक्षौ समुद्राश्चत्वारस्तस्मै तोयात्मने नमः"।

तोयाधार ತೋಯಾಧಾರ (पुं०) ಜಲಾಶಯ, ಬಾವಿ, ಕೆರೆ, ಕೊಳ. तोयानामाधारः। "तोयाधारपथाश्च वल्कल-शिखानिष्यन्दरेखाङ्किताः" शाकु० १-१४।

तोयाधिपति ತೋಯಾಧಿಪತಿ (पुं०) ವರುಣ.

तोयाशय ತೋಯಾಶಯ (पुं०) ಜಲಾಶಯ, ಕೆರೆ, ಕೊಳ. तोयानामाशयः।

तोयेश ತೋಯೇಶ (पुं०) ವರುಣ.

तोयोत्सर्ग ತೋಯೋತ್ಸರ್ಗ 1. ನೀರನ್ನು ಬಿಡುವುದು, ಕೆರೆ ಕಾಲುವೆಗಳಿಂದ ಜಮೀನುಗಳಿಗೆ ನೀರು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದು. 2. ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು, ಮೋಡದಿಂದ ನೀರು ಬೀಳುವುದು. तोयानामुत्सर्गः। "तोयोत्सर्ग-स्तनितमुखरो मा स्म भूर्विक्लवास्ताः" मेघ० १-३७।

तोरण ತೋರಣ (पुं०) 1. ಹೊರಬಾಗಿಲು, ತೋರಣದ ಬಾಗಿಲು. तुरन्त्यत्र—तुर (त्वरणहिंसनयोः) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "इत्थं रथाश्वेभनिषादिनां प्रगे गणो नृपाणामथ तोरणाद्बहिः" माघ० १२-१। 2. ತೋರಣ, ಹೊರಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಮಾವಿನೆಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಳಿರುಮಾಲೆ. "भासोज्ज्वलत्काञ्चनतोरणानां स्थानान्तरं स्वर्ग इवाबभासे" कुमा० ७-३। "अस्तम्भां तोरणस्रजम्" रघु० १-४१। (न०) 3. ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕತ್ತು. "कन्धरा तोरणं कण्ठी" हारा०।

तोरणस्तम्भ ತೋರಣಸ್ತಂಭ (पुं०) ಹೊರಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ತೋರಣವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ.

तोल ತೋಲ (पुं०न०) 1. ಒಂದು ಕರ್ಷ, 16 ಮಾಷಗಳ ತೂಕ. 2. ತೂಕಮಾಡುವುದು. तुल (उन्माने) कर्मं० भावे वा "घञ्" (३-३-१९, १८)।

तोलक ತೋಲಕ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವವನು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತೂಗುವವನು. तुल (उन्माने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಒಂದು ಕರ್ಷ. तोल स्वार्थे "कन्"।

तोलन ತೋಲನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತೂಗುವುದು. तुल (उन्माने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "किंच वस्त्रविक्रयादौ तर्जनी-तोलनेन दशसंख्यादिवत् सूचनबुद्धिवेद्योऽपि अयं न भवति" सा० द० ५।

तोल्य ತೋಲ್ಯ (वि०) ತೂಗಲು ಅರ್ಹವಾದ. तुल (उन्माने) कर्मं० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

तोष ತೋಷ (पुं०) 1. ಸಂತೋಷ. 2. ತೃಪ್ತಿ. तुष (तुष्टौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "तोषोऽद्यैव च सीतायाः परश्चेतसि कल्प्स्यति" भट्टि० ९-४५। 3. ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನ್ವಂತರದ ತುಷಿತರೆಂಬ ಗಣದೇವತೆಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "तोषः प्रतोषः सन्तोषो भद्रः शान्ति-रिडस्पतिः। इध्मः कविर्विभुः स्वह्नः सुदेवो रोचनो द्विषट्। तुषिता नाम ते देवा आसन् स्वायम्भुवान्तरे" भाग० ४-१-७।

तोषक ತೋಷಕ (वि०) ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. तुष (तुष्टौ) "ण्वुल्" (३-१-१३४)।

तोषण ತೋಷಣ(ನ೦)1. ಸಂತೋಷ. तुष (तुष्टौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. तुष + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. तुष कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಸ್ತು. तुष कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–णी** –णं.

तोषणीय ತೋಷಣೀಯ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 4. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬೇಕಾದ. तुष (तुष्टौ) + णिच् कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः** –यितव्यः.

तोषयत् ತೋಷಯತ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. तुष (तुष्टौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती** –यंती.

तोषयितृ ತೋಷಯಿತೃ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವವನು. 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವನು. तुष (तुष्टौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "परतोषयिता न कश्चन स्वगतो यस्य गुणोऽस्ति देहिनः" माघ० १६-२८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री** –यित्री.

तोषित ತೋಷಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. तुष (तुष्टौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "दूषणजलनिधिशोषणतोषितऋषिगणघोषितविजयघोषण" रघु० ग०।

तोषिन् ತೋಷಿನ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. 2. ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿರುವ. तोष "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಸಂತೋಷಪಡುವ. 4. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದ.ವ. तुष्यति— तुष (तुष्टौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अथानुरूपाभिनिवेशतोषिणा" कुमा० ५-७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–णी** –णं.

तोष्य ತೋಷ್ಯ (वि०) "तोषयितव्य" ಪದದ ಅರ್ಥ.

तौक्षिक ತೌಕ್ಷಿಕ (पुं०) ಧನುರಾಶಿ, ಮೇಷ ಮೊದಲಾಗಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ರಾಶಿ.

तौच्छ्य ತೌಚ್ಛ್ಯ (न०) ತುಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಯೋಗ್ಯತೆ, ಕೀಳುತನ. तुच्छस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

तौतातिक ತೌತಾತಿಕ (न०) ತುತಾತ (ಕುಮಾರಿಲ) ಭಟ್ಟರಿಂದ ಕೃತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ. तुतात (कुमारिल) भट्टेन निर्वृत्तम् — तुतात "ठक्" (५-१-७९)। "नैवाश्रावि गुरोर्मतं न विदितं तौतातिकं (कौमारिलं) दर्शनम्" प्रबोध० २-३।

तौतिक ತೌತಿಕ (न०)1. ಮುತ್ತು. 2. ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು.

तौदादिक ತೌದಾದಿಕ (वि०) ತುದಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

तौर्य ತೌರ್ಯ (न०) ಮುರಜಧ್ವನಿ, ಮದ್ದಳೆಯ ಶಬ್ದ. तूर्ये मुरजादौ भवम् "अण्" (४-३-५३)।

तौर्यत्रिक ತೌರ್ಯತ್ರಿಕ (न०) ನೃತ್ಯ ಸಂಗೀತ ವಾದ್ಯ ಈ ಮೂರರ ಮೇಳ. तौर्योपलक्षितं त्रिकम्। "तौर्यत्रिकं नृत्यगीतवाद्यम्" अम०। "मृगयाक्षो दिवास्वप्नः परिवादः स्त्रियो मदः। तौर्यत्रिकं वृथाट्या च कामजो दशको गुणः" मनु० ७-४७। "वनेऽपि तौर्यत्रिकमाराधनम्" नैष० १-१०२।

तौल ತೌಲ (न०)1. ತ್ರಾಸು, ತಕ್ಕಡಿ. 2. ಒಂದು ತೋಲದ ತೂಕ. 3. ತುಲಾರಾಶಿ, ಮೇಷ ಮೊದಲಾಗಿ ಏಳನೆಯ ರಾಶಿ. तुला स्वार्थे "अण्"।

तौलिक ತೌಲಿಕ (पुं०) ಚಿತ್ರಗಾರ, ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಜೀವಿಸುವವನು. तूल्या जीवति — तूली "ठक्" (४-४-१२)।

तौलिकिक ತೌಲಿಕಿಕ (पुं०) ಚಿತ್ರಗಾರ, ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬಿಡಿದು ಜೀವಿಸುವವನು. तूलिकया जीवति — तूलिका "ठक्" (४-४-१२)।

तौलिन् ತೌಲಿನ್ (पुं०) ತುಲಾರಾಶಿ, ಮೇಷ ಮೊದಲಾಗಿ ಏಳನೆಯ ರಾಶಿ. तुलैव तौलम् — तत् विद्यतेऽस्य "इनिः" (५-२-११६)। "तौलिनि चित्रान्त्यार्धं स्वातिः पादत्रयं विशाखायाः" बृहत्सं० १०२-४।

तौल्य ತೌಲ್ಯ (न०) 1. ಸಮಾನತೆ. 2. ತೂಕ.

तौवरक ತೌವರಕ (पुं०) 1. ತೊಗರಿ. तुवरी स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। स्वार्थे "कः"। "आयुष्करं तौवरकं कषायं कटुपाकि च" सुश्रुत० सूत्र० ४६-१९६। (वि०) 2. ತೊಗರಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. तुवर्या इदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्वार्थे "कः"।

तौषार ತೌಷಾರ (वि०) ಹಿಮಸಂಬಂಧವಾದ, ಹಿಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ. तुषारस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

त्यक्त ತ್ಯಕ್ತ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. त्यज (हानौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "त्यक्तगेहगमनाय निष्पतन् पुष्पकेतुरिह घुष्यते ध्रुवम्" याद० १७-१६।

2. ಬಿಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದ, ತ್ಯಜಿಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದ. "अन्ये च बहवः शूराः मदर्थे त्यक्तजीविताः" गीता १-९।

त्यक्तलज्ज त्यक्तलज्ज (वि०) ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. त्यक्ता लज्जा येन। "ये त्विह वै वृषलीपतयो नष्टशौचाचारनियमास्त्यक्तलज्जाः पशुचर्यां चरन्ति" भाग० ५-२६-२३।

त्यक्तवत् त्यक्तवत् (वि०) ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿರುವ, ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ತೊರೆದಿರುವ. त्यज (हानौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -वत्ī.

त्यक्तव्य त्यक्तव्य (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಡುವ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಬಿಡಬೇಕಾದ. त्यज (हानौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

त्यक्तुकाम त्यक्तुकाम (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಬಿಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. त्यक्तुं कामो यस्य।

त्यक्तृ त्यक्तृ (वि०) 1. ಬಿಡುವ, ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವ. 2. ತೊರೆದುಬಿಡುವ, ವಿಸರ್ಜಿಸುವ. त्यज (हानौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री** -त्री.

त्यज – हानौ (भ्वा० पर० सक० अनि०)। त्यजति। तत्याज। त्यक्ता। त्यजिष्यति। त्यजतु। अत्यजत्। त्यजेत्। त्यज्यात्। अत्याक्षीत्। अत्यक्षत्। 1. ತ್ಯಜಿಸು, ಬಿಡು, ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು, ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡು. "तस्मिन् काले नयनसलिलं योषितां खण्डितानां शान्तिं नेयं प्रणयिभिरतो वर्त्म भानोस्त्यजाशु" मेघ० १-३९। 2. ತ್ಯಜಿಸು, ತೊರೆ, ವಿಸರ್ಜಿಸು. "औष्ण्यं त्यजेन्मध्यगतोऽपि भानुः शैत्यं निशायामथवा हिमांशुः" भट्टि० १२-६४। 3. ಪರಿತ್ಯಜಿಸು, ತೊರೆದುಬಿಡು. "जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरम्। रजस्वलमनित्यं च भूतावासमिमं त्यजेत्" मनु० ६-७७। "तदेषा भवतः कान्ता त्यज वैनां गृहाण वा" शाकु० ५-२६। 4. ತ್ಯಜಿಸು, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು, ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿದುಹಾಕು. "यश्चैतान् प्राप्नुयात्सर्वान् यश्चैतान् केवलांस्त्यजेत्" मनु० २-९५।

कर्मणि :–त्यज्यते। तत्यजे। त्यक्ता। त्यक्ष्यते। त्यज्यताम्। अत्यज्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:–त्याजयति, –ते। त्याजयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। त्याजयिता। त्याजयिष्यति, –ते। त्याजयतु, –ताम्। अत्याजयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:–तित्यक्षति। तित्यक्षां चकार, –बभूव, –आस। तित्यक्षिता। तित्यक्षतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:–त्यक्तव्यः। त्यजनीयः। त्याज्यः। त्यक्तः। त्यक्तवान्। त्यजन्, –न्ती। त्यक्तुम्। त्यक्तम्। त्यजनम्। त्यक्त्वा। परित्यज्य। "त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः" गीता १८-३।

त्यजत् त्यजत् (वि०) ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. त्यज (हानौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "कलिसन्धिमुमाघातं त्यजन्तः कर्मकर्बुरम्" याद० २२-३८।

त्यजनीय त्यजनीय (वि०) "त्यक्तव्य" ಪದದ ಅರ್ಥ. त्यज (हानौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

त्यद् त्यद् (त्रि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. त्यज (हानौ) "अदिः" (उ० १-१२९)। ಇದು ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದ. ಇದರ ಲಿಂಗತ್ರಯದ ರೂಪಗಳು: (पुं०) स्यः त्यौ त्ये। त्यं त्यौ त्यान्। (स्त्री०) स्या त्ये त्याः। त्यां त्ये त्याः। (न०) त्यद् त्ये त्यानि। 2. ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಅವನು, ಅವಳು, ಅದು. (न०) 3. ವಾಯು. 4. ಆಕಾಶ. "सत्यव्रतं सत्यपरं त्रिसत्यं सत्यस्य योनिं निहितञ्च सत्ये। सत्यस्य सत्यमृतसत्यनेत्रं सत्यात्मकं त्वां शरणं प्रपन्नाः" भाग० १०-२-२६। सत्यस्य योनिम् – सच्छब्देन पृथिव्यप्तेजांसि त्यच्छब्देन वाय्वाकाशौ एवं सच्च त्यच्च सत्यं भूतपञ्चकम्। "तत्सत्यमित्याचक्षते" इति श्रुतिः। तस्य भूतपञ्चकस्य योनिं कारणम् इत्यर्थः। ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೂ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸತ್ಯಯೋನಿಯಾದನು. निहितञ्च सत्ये। तस्मिन्नेव भूतपञ्चके अन्तर्यामितया स्थितम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

त्यदादि त्यदादि (पुं०) ತ್ಯದಾದಿಗಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಶಬ್ದಗಳು. त्यद्, तद्, यद् एतद्, इदम्, अदस्, एक, द्वि, युष्मद्, अस्मद्, भवतु, किम् ಇವು ತ್ಯದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು.

त्याग त्याग (पुं०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ, ತನ್ನದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಇತರರಿಗೆ ದಾನಮಾಡುವುದು. त्यज (हानौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। ಇದು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನನ್ನದಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿ ದಾನಮಾಡುವುದು ತ್ಯಾಗವೆನಿಸುವುದು. ದಾನಮಾಡುವಾಗ "तुभ्यमहं संप्रददे न मम" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕೊಡಬೇಕು. "त्यागाय संभृतार्थानां सत्याय मितभाषिणाम्" रघु० १-७। 2. ವರ್ಜಿಸುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನು ತ್ಯಾಗ

ಮಾಡಿದರೂ ತಾಯಿ ತಂದೆ ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಮಗ ಇವರನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಕೂಡದು. "न माता न पिता न स्त्री न पुत्रस्त्यागमर्हति" मनु० ८-३८९। 3. ಫಲವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಫಲಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಡುವುದು. "सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः" गीता १८-२। ಈ ತ್ಯಾಗವು ಮೂರು ವಿಧ: "त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तितः" गीता २८-४। (1) ಕರ್ಮಜನ್ಯವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲದ ತ್ಯಾಗ. (2) ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಮತೆಯ ತ್ಯಾಗ ಮತ್ತು (3) ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಸಂಧಾನಪೂರ್ವಕ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ವಿಷಯದ ತ್ಯಾಗ ಎಂದು **श्री रामानुज भाष्य.**

ತಾಮಸ ರಾಜಸ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಗಳೆಂದು ತ್ಯಾಗವು ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು **श्री शंकर भाष्य.**

ನಿಯತವಾದ (ನಿತ್ಯ) ಕರ್ಮದ ತ್ಯಾಗವು ಕೂಡದು. ಯಜ್ಞ ದಾನ ತಪೋರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಬಿಡಕೂಡದು. ಅದನ್ನು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಿಡುವುದು **"तामस"** ತ್ಯಾಗವಾಗುವುದು.

ದೇಹಾಯಾಸ ಭಯದಿಂದ ಕಷ್ಟವೆಂದರಿತು ಕರ್ಮವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು **"राजस"** ತ್ಯಾಗವಾಗುವುದು.

ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯವೆಂದರಿತು ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು **"सात्त्विक"** ತ್ಯಾಗವು. "नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते। मोहात्तस्य परित्यागः तामसः परिकीर्तितः॥ दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत्। स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत्॥ कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन। सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः" गीता १८-७, ८, ९।

त्यागिता त्याग्यिता (स्त्री०) ದಾನಮಾಡುವಿಕೆ. त्यागिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **-त्वम्** -त्व्यम्.

त्यागिन् त्याग्यिन् (वि०) 1. ಕೊಡುವವನು, ದಾನಮಾಡುವವನು. त्यज (हानौ) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "त्यागिनि शूरे विदुषि च संसर्गरुचिर्जनो गुणी भवति" पञ्चतं० ३-२४३। 2. ಬಿಡುವವನು, ವರ್ಜಿಸುವವನು, ತೊರೆದುಬಿಡುವವನು. "यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते" गीता १८-११। 3. ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಬಿಡುವವನು, ಕರ್ಮಫಲದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದವನು. "न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्यते। त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी च्छिन्नसंशयः" गीता १८-१०। 4. ಶೂರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. "त्यागी दातरि शूरे" मेदि०।

त्याजन त्याजन (न०) ಬಿಡಿಸುವಿಕೆ, ವರ್ಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. त्यज (हानौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "गुणदोषविधानेन सङ्गानां त्याजनेच्छया" भाग० ११-२०-२६।

त्याजित त्याजित (वि०) 1. ಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. त्यज (हानौ) + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "त्याजितैः फलमुत्खातैः भग्नैश्च बहुधा नृपैः" रघु० ४-३३। 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "धूमोष्मणा त्याजितमार्द्रभावं केशान्तमन्तः कुसुमं तदीयम्" कुमा० ७-१४। 3. ಹೊರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

त्याज्य त्याज्य (वि०) 1. ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ವರ್ಜಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ. 2. ಬಿಡಲ್ಪಡುವ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ. त्यज (हानौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः" गीता १८-३। 3. ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ದಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ತ್ಯಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ತೊರೆದುಬಿಡಲು ಅರ್ಹನಾದ. "अधिविन्ना तु या नारी निर्गच्छेद्दूषिता गृहात्। सा सद्यः संनिरोद्धव्या त्याज्या वा कुलसन्निधौ" मनु० ९-८३।

त्याद त्याद (पुं०) ಅವನ ಮಗ. त्यस्यापत्यम् — त्यद् "अण्" (४-१-९२)। वा "फिञ्" (वा० ४-१-१५६)। **त्यादायनिः** त्याद्यायनिः.

त्रपा त्रपा (स्त्री०) 1. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ. त्रपूष् (लज्जायाम्) भावे "अङ्" (३-३-१०४)। "हृतेऽपि भारे महतस्त्रपाभरादुवाह दुःखेन भृशानतं शिरः" माघ० १-५७। "नष्टं वर्षवरैर्मनुष्यगणनाभावादपास्य त्रपाम्" रत्ना० २-३। 2. ಕುಲಟೆ, ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. त्रपतेऽनया— त्रपूष् करणे "अङ्"। "त्रपा लज्जाकुलटयोः" मेदि०। 3. ಕುಲ, ವಂಶ. 4. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು. (वि०) 5. ನಾಚಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. त्रपास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

त्रपाक त्रपाक (पुं०) ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯವನು. त्रपूष् (लज्जायाम्) "आकः" बाहु०।

त्रपाकर त्रपाकर (वि०) ಲಜ್ಜೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. त्रपायाः करः। "त्रपाकरस्तथाप्येष यतिष्ये" भट्टि० ५-२१।

त्रपाकृत् त्र्पाकृत् (वि०) लज्जियन्नुंटुमाडुव, नाचिकेयन्नुंटुमाडुव. "इति त्रपाकृद्वचनं न किं नः" नैष० ८-१०३।

त्रपावत् त्र्पावत् (वि०) लज्जियिंद कूडिद, नाचिकेयिंद कूडिद. त्रपाऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "आलिङ्गितायाः सहसा त्रपावांस्त्रासाऽभिलाषानुगतो रतादौ" भट्टि० ११-१३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -वत्य. "वाग्देवताया वदनेन्दुबिम्बं त्रपावती साऽकृत सामिदृष्टम्" नैष० १४-३०।

त्रपु त्र्पु (न०) 1. सीसलोहद. त्रपूष् (लज्जायाम्) "उः" (उ० १-१०)। 2. तगर. "त्रपु पिच्चटम्। रङ्गवङ्गे" अम०। "त्रपु सोसकरङ्गयोः" नानार्थर०।

त्रपुटी त्र्पुटी (स्त्री०) सण्णजातियु यालक्कि.

त्रप्स्य त्र्पस्य (न०) तक्र, मज्जिगे.

त्रय त्र्यय (न०) 1. मूरु, मुम्मुडि, मूररु समुदायु, मूररु गुंपु. त्रयोऽवयवा अस्य "अयच्" (५-२-४३)। "मुनित्रयं नमस्कृत्य तदुक्तीः परिभाव्य च" सि० कौ०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **त्रयी त्र्यी**. 2. ऋग्यजुःसामगळेंब मूरु वेदगळ समुदायु. "इति वेदास्त्रयस्त्रयी" अम०। "त्रयी विग्रहवत्येव सममध्यात्मविद्यया" माल० १-१४। 3. मूररु समुदायु. "व्यद्योतिष्ट सभावेद्यामसौ नरशिखित्रयी" माघ० २-३। 4. पुरंध्रि, गृहिणि, पतिपुत्रादिगळिंद कूडिद हेंगसु. 5. सुमति, ऒळ्ळेय बुद्धि. "त्रयी त्रिवेद्यां त्रितये पुरन्ध्र्यां सुमतावपि" विश्व०।

त्रयःपञ्चाश त्र्यःपञ्चाश (वि०) ऐवत्तमूरनेय. त्रयःपञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-पञ्चाशी -पञ्चाश्य**.

त्रयःपञ्चाशत् त्र्यःपञ्चाशत् (स्त्री०) ऐवत्त मूरु. त्रयश्च पञ्चाशच्च त्र्यधिका पञ्चाशत् वा—त्रिशब्दस्य त्रयस् आदेशः (६-३-४८)।

त्रयःपञ्चाशत्तम त्र्यःपञ्चाशत्तम (वि०) ऐवत्त मूरनेय. त्रयःपञ्चाशतः पूरणः डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी -तम्य**.

त्रयश्चत्वारिंश त्र्यश्चत्वारिंश (वि०) नलवत्तमूरनेय. त्रयश्चत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-चत्वारिंशी -श्य**.

त्रयश्चत्वारिंशत् त्र्यश्चत्वारिंशत् (स्त्री०) नलवत्त मूरु. त्रयश्च चत्वारिंशच्च त्र्यधिका चत्वारिंशत् वा—त्रिशब्दस्य त्रयस् आदेशः (६-३-४८)।

त्रयश्चत्वारिंशत्तम त्र्यश्चत्वारिंशत्तम (वि०) नलवत्तमूरनेय. त्रयश्चत्वारिंशतः पूरणः डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी -तम्य**.

त्रयस्त्रिंश त्र्यस्त्रिंश (वि०) मूवत्तमूरनेय. त्रयस्त्रिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-त्रिंशी -श्य**.

त्रयस्त्रिंशत् त्र्यस्त्रिंशत् (स्त्री०) मूवत्तमूरु. त्रयश्च त्रिंशच्च त्र्यधिका त्रिंशत् वा—त्रिशब्दस्य त्रयस आदेशः (६-३-४८)।

त्रयस्त्रिंशत्तम त्र्यस्त्रिंशत्तम (वि०) मूवत्त मूरनेय. त्रयस्त्रिंशतः पूरणः डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी -तम्य**.

त्रयस्त्रिंशत्पति त्र्यस्त्रिंशत्पति (पुं०) 1. इंद्र. त्रयस्त्रिंशतो देवानां पतिः। 2. प्रजापति, ब्रह्म. अष्टवसुगळु (8) एकादशरुद्ररु (11) द्वादशादित्यरु (12) इंद्र मत्तु ब्रह्म इवरु 33 देवतेगळु: इवर मध्यदल्लि इंद्र मत्तु ब्रह्म इवरु श्रेष्ठरादुदरिंद एल्ला देवतेगळिगू इवरु पतिगळादरु. "कतमे ते त्रयस्त्रिंशदित्यष्टौ वसवः एकादश रुद्राः द्वादशादित्यास्त एकत्रिंशत् इन्द्रश्चैव प्रजापतिश्च त्रयस्त्रिंशाविति" शतपथ०।

त्रयीतनु त्र्यीतनु (पुं०) सूर्य. त्रयी वेदाः तनुर्यस्य।

त्रयीधर्म त्र्यीधर्म (पुं०) वेदविहितवाद धर्म, वैदिक धर्म. त्रय्या वेदत्रयेण विहितो धर्मः। "एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्ते" गीता ९-२१।

त्रयीमय त्र्यीमय (पुं०) 1. सूर्य. 2. सूर्यन रथ. "एवं मुहूर्तेन त्रयस्त्रिंशल्लक्षयोजनान्यष्टशताधिकानि सौरो रथस्त्रयीमयोऽसौ चतसृषु परिवर्तते पुरीषु" भाग० ५-२१-१२।

त्रयीमुख त्रय्यामुख (पुं०) विप्र, ब्राह्मण. त्रयी मुखेऽस्य।

त्रयोदश त्रयोदश (वि०) हदिमूरनेय. त्रयोदशानां पूरणः—त्रयोदशन् "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–दशी–दशी.**

त्रयोदशन् त्रयोदशन् (वि०) हदिमूरु. त्रयश्च दश च व्यधिका दश वा। त्रेः त्रयस् आदेशः (६-३-४८)।

त्रयोदशम त्रयोदशम (वि०) हदिमूरनेयु. त्रयोदशानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो मडागमः (५-२-४९)। ई सूत्रदिंद असंख्यादि शब्दक्के मात्र "मट्" आगमवु विहितवागिद्दरू श्रीमद् भागवत दल्लि संख्यादियाद ई शब्दक्के "मट्" आगमद प्रयोगविरुवुदु. "धान्वन्तरं द्वादशमं त्रयोदशममेव च" भाग० १-३-१७। त्रेः त्रयस् आदेशः (६-३-४८)।

त्रयोविंश त्रयोविंश (वि०) इपत्तमूरनेय. त्रयोविंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–विंशी–विंशी.**

त्रयोविंशत् त्रयोविंशत् (स्त्री०) इप्पत्तमूरु. त्रयश्च विंशच्च व्यधिका विंशद्वा। "विंशति" एंदु (५-१-५९) सूत्रदिंद निपातवागिद्दरू श्रीमद् भागवतदल्लि ई प्रयोगविरुवुदु. "श्रीवैष्णवं त्रयोविंशच्चतुर्विंशति शैवकम्" भाग० १२-१३-४।

त्रयोविंशति त्रयोविंशति (स्त्री०) इप्पत्तमूरु. त्रयश्च विंशतिश्च व्यधिका विंशतिर्वा, त्रेः त्रयस् आदेशः (६-३-४८)।

त्रयोविंशतितम त्रयोविंशतितम (वि०) इप्पत्तमूरनेयु. त्रयोविंशतेः पूरणः डटो वा तमट् (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –तमी.**

त्रय्यन्त त्रय्यन्त (पुं०) वेदान्त. त्रय्या अन्तः।

त्रस त्रस (वि०) 1. संचरिसुव. त्रसी (उद्वेगे) "अच्" (३-१-१३४)। "नागारूढाः पार्वतानि श्रयन्तो दुर्गाणीव त्रासहीनास्त्रसानि" माघ० १८-२४। (पुं०) 2. हृदय. (न०) 3. अरण्य.काडु.

त्रसत् त्रसत् (वि०) हेदरुत्तिरुव, भयपडुत्तिरुव. त्रसी (उद्वेगे) "शतृ" (३-२-१२४)। "त्रसत्तुषाराद्रिसुतासंभ्रमस्वयंग्रहाश्लेषसुखेन निष्क्रयम्" माघ० १-५०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –न्ती.**

त्रसन त्रसन (न०) 1. भय, हेदरिके. 2. कळवळ, गाबरि. त्रसी (उद्वेगे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. हेदरुव, भयपडुव. त्रसी कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)।

त्रसनीय त्रसनीय (वि०) 1. भयपडलु योग्यवाद. 2. भयपडबेकाद. 3. भयपडिसल्पडुव. त्रसी (उद्वेगे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६) **त्रसितव्यः त्रसितव्यः**.

त्रसर त्रसर (पुं०) 1. नेयिगेयवन लाळि, दारवन्नु सुत्तुव अट्टि. त्रसी (उद्वेगे) "अरन्" बाहु०। "त्रसरः सूत्रवेष्टनः" वैज०। 2. बट्टेय तुदि, सेरगु. "प्रान्तत्रसरकेसराः" वैज०। 3. दारवन्नु सुत्तुवुदु. "त्रसरः सूत्रवेष्टनम्" अम०।

त्रसरेणु त्रसरेणु (पुं०) 1. किटकिय संदियल्लि बीळुव सूर्यकिरणद मध्यदल्लि काणुव सण्ण धूळिन कण. त्रसश्चासौ रेणुश्च। "जालान्तरगते भानौ सूक्ष्मं यद्दृश्यते रजः। परमं तत्प्रमाणानां त्रसरेणुं प्रचक्षते" मनु० ८-१३२। 2. आरु परमाणुगळिंद कूडिद धूळिन कण, मूरु अणुगळ प्रमाणद धूळु. [एरडु परमाणुगळु ओंदु अणु.] "अणुद्वौ परमाणू स्यात् त्रसरेणुः त्रयः स्मृतः" भाग० ३-११-५।

त्रसी – उद्वेगे (वा दिवा० पर० अक० से०)। त्रस्यति। तत्रास त्रेसतुः, तत्रसतुः त्रेसुः, तत्रसुः। त्रसिता। त्रसिष्यति। त्रस्यतु। अत्रस्यत्। त्रस्येत्। त्रस्यात्। अत्रासीत्। अत्रसिष्यत्। पक्षे भ्वा०—त्रसति। तत्रास। त्रसतु। अत्रसत्। त्रसेत्। इत्यादि. 1. भयपडु, हेदरु. "ततो रामेति चक्रन्दुस्त्रेसुः परिदिदेविरे" भट्टि० १४-४८। 2. कळवळगॊळ्ळु, गाबरिपडु. "अधर्मान्नात्रसः पाप लोकवादान्न चाबिभेः" भट्टि० ७-३४।

भावे--त्रस्यते। त्रेसे, तत्रसे। त्रसिता। त्रसिष्यते। त्रस्यताम्। इत्यादि.

णिचि:—त्रासयति, –ते। त्रासयां चकार, –चक्रे, बभूव, –आस। त्रासयिता। त्रासयिष्यति, –ते। त्रासयतु, –ताम्। इत्यादि.

कर्मणि:—त्रास्यते। त्रासयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। त्रासयिता, त्रासिता। त्रासयिष्यते, त्रासिष्यते। त्रास्यताम्। इत्यादि.

कृत्सु :—त्रसितव्यम्। त्रसनीयम्। त्रास्यम्। त्रस्तः। त्रस्तवान्, –वती। त्रस्यन्, –न्ती; त्रसन्, –न्ती। त्रसितुम्। त्रस्तम्। त्रसनम्। त्रसित्वा। संत्रस्य।

ण्यन्तात् कृत्सु :—त्रासयितव्यः। त्रासनीयः। त्रास्यः। त्रासितः। त्रासितवान्, –वती। त्रासयन्, –न्ती। त्रासयमानः। त्रासयितुम्। त्रासितम्। त्रासनम्। त्रासयित्वा। संत्रास्य।

सम् + त्रसी = संत्रस्यति। संत्रासः। ಹೆಚ್ಚು ಭಯ ಪಡು, ಬಹಳ ಹೆದರು. "विचकार ततो रामः शरान् संतत्रसुर्द्विषः" भट्टि० १४-३९।

त्रस्त त्रस्त (वि०)1. ಕಳವಳಗೊಂಡ, ಗಾಬರಿಗೊಂಡ. त्रसी (उद्वेगे) "क्तः" (३-४-७२)। "त्रस्तः समस्तजनहासकरः करेणोस्तावत्खरः प्रखरमुल्ललयांचकार" माघ० ५-७। "त्रस्तैकहायनकुरङ्गविलोलदृष्टिः" मालती० ४-८। 2. ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ. "जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः" रघु० १-२१।

त्रस्तवत् त्रस्तवत् (वि०) ಭಯಗೊಂಡ, ಹೆದರಿದ. त्रसी (उद्वेगे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्यौ.**

त्रस्नु त्रस्नु (वि०) ಭೀರು, ಭಯದ ಸ್ವಭಾವದ, ಅಂಜು ಪುರುಕ. त्रसी (उद्वेगे) "क्नुः" (३-२-१४०)। "अथानुकूलश्रवणप्रतीतामत्रस्नुभिर्युक्तधुरं तुरङ्गैः" रघु० १४-४७।

त्रस्यत् त्रस्यत् (वि०) ಹೆದರುತ್ತಿರುವ, ಭಯಪಡುತ್ತಿರುವ. त्रसी (उद्वेगे) "शतृ" (३-२-१२४)। "त्रस्यन् वैरायमाणेभ्यः शून्यमन्ववसद्वनम्" भट्टि० ५-७५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –त्यौ.** "त्रस्यन्तीं तां समादाय यातो रात्रिचराऽलयम्" भट्टि० ५-९५।

त्राण त्राण (न०) 1. ರಕ್ಷಣ, ಕಾಪಾಡುವುದು. त्रैङ् (पालने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। त्रैङ् भावे "क्तः" (३-३-११४) वा। तकारस्य नकारः (८-२-५६)। "आर्तत्राणाय वः शस्त्रं न प्रहर्तुमनागसि" शाकु० १-१०। 2. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. त्रैङ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "दंशिता विविधैस्त्राणैर्विचित्रायुधपाणयः" भा० वन० १६८-१४। (वि०)3. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. त्रैङ् कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। "त्वं प्रभास्त्वमभिप्रेतं त्वं नस्त्राणमनुत्तमम्" भा० आदि० २३-१८। 4. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. त्रैङ् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। तस्य वा नकारः (८-२-५६)।

त्रातवत् त्रातवत् (वि०) ರಕ್ಷಿಸಿದವನು, ಕಾಪಾಡಿದವನು. त्रैङ् (पालने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –त्यौ.**

त्रात त्रात (न०) 1. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. त्रैङ् (पालने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. त्रैङ् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "दुरुच्छेद्यस्तु ममत्वग्रन्थिः। सर्वथा त्रातोऽस्मि भवत्या" प्रबोध० ५।

त्रातव्य त्रातव्य (वि०)1. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಕಾಪಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಕಾಪಾಡಬೇಕಾದ. त्रैङ् (पालने) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **त्राणीयम् त्रायणीयम्.**

त्रातृ त्रातृ (वि०) ಕಾಪಾಡುವವನು, ರಕ್ಷಿಸುವವನು. त्रैङ् (पालने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–त्री –त्र्यौ.**

त्रापुष त्रापुष (वि०) 1. ತಗರದ ಪಾತ್ರೆ, ತಗರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾತ್ರೆ. त्रपुणो विकारः "अण्" घुगागमश्च (४-३-१३८)। 2. ಸೀಸದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಪಾತ್ರೆ).

त्रायन्ती त्रायन्ती (स्त्री०) ನೀರಾಮಂ ಬಳ್ಳಿ. त्रैङ् (पालने) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। त्रा अयति—इ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)।

त्रायमाण त्रायमाण (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. त्रैङ् (पालने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। (स्त्री०)**–माणा –णाऽ.** 2. ನೀರಾಮಂ ಬಳ್ಳಿ. "करवीरसुमनःशङ्खपुष्प्यपामार्गत्रायमाणाशोकरोहिणीवैजयन्तीज्योतिष्मतीप्रभृतीनि समासेन तिक्तो वर्गः" सुश्रुत० सूत्र० ४२-११।

त्रायोदश त्रायोदश (वि०) ತ್ರಯೋದಶಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ತ್ರಯೋದಶೀಸಂಬಂಧವಾದ. त्रयोदशी "अण्" (४-३-१६)।

त्रास त्रास (पु०)1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. त्रसी (उद्वेगे) "घञ्" (३-३-१८)। "अन्तः कञ्चुकिकञ्चुकस्य विशति त्रासादयं वामनः" रत्ना० २-३। 2. ರತ್ನದಲ್ಲಿರುವ ಒಡಕು ಬಿರುಕು ಮುಂತಾದ ದೋಷ. "त्रासो भये मणेर्दोषे" मेदि०।

त्रासकर त्र्यासकर (वि०) भयमन्यूंटुमाडुव. हेदरिसुव. त्रासं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–करी** –करि. "स्थितां क्षितौ शान्तशिखाप्रतानां तारामिव त्रासकरीं जनस्य" भट्टि० १२-३।

त्रासकृत् त्र्यासकृत् (वि०) भयमन्यूंटुमाडुव, हेदरिसुव. त्रासं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "सौम्यः षड्द्विचतुर्दशाष्टमगतः सर्वेऽप्युपान्ते शुभाः शुक्रः सप्तमषड्दशर्क्षसहितः शार्दूलवत् त्रासकृत्" बृहत्सं० १०४-४।

त्रासन त्र्यासन (न०) 1. भयपडिसुविके, हेदरिसुवुदु. त्रसी (उद्वेगे)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (त्रि०) 2. भयपडिसुव, हेदरिसुव. त्रसी+णिच् कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

त्रासनीय त्र्यासनीय (वि०) 1. हेदरिसल्पडुव. 2. हेदरिसलु अर्हनाद. 3. हेदरिसलु शक्यनाद. त्रसी (उद्वेगे)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –यितव्यः**.

त्रासयत् त्र्यासयत् (वि०) हेदरिसुत्तिरुव. त्रसी (उद्वेगे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ति**.

त्रासयमान त्र्यासयमान (वि०) हेदरिसुत्तिरुव. त्रसी (उद्वेगे)+णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–माना –मानाः**.

त्रासित त्र्यासित (न०) 1. भयपडिसुवुदु. त्रसी (उद्वेगे)+णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. हेदरिसल्पट्ट, भयपडिसल्पट्ट. त्रसी+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

त्रासितवत् त्र्यासितवत् (वि०) भयपडिसिदवनु, हेदरिसिदवनु. त्रसी (उद्वेगे)+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)।

त्रि त्रि (त्रि० ब० व०) मूरु. इदु नित्यबहुवचनान्त शब्द. इदर लिंगत्रयद रूपगळु: (पुं०) त्रयः त्रीन् त्रिभिः त्रिभ्यः त्रिभ्यः त्रयाणाम् त्रिषु। "हिरण्यगर्भादृषयो बभूवुः वसिष्ठभृग्वङ्गिरसस्त्रयो ये" म० वी० ३-७। "उद्घातः प्रणवो यासां न्यायैस्त्रिभिरुदीरणम्" कुमा० २-१२। (स्त्री०) तिस्रः तिस्रः तिसृभिः तिसृभ्यः तिसृभ्यः तिसृणाम् तिसृषु। "षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः" माघ० २-२६। (न०) त्रीणि त्रीणि त्रिभिः त्रिभ्यः त्रिभ्यः त्रयाणाम् त्रिषु। "त्रीणि वर्षाण्युदीक्षेत कुमार्यृतुमती सती। ऊर्ध्वं तु कालादेतस्माद्विन्देत सदृशं पतिम्" मनु० ९-९०।

त्रिंश त्र्यंश (वि०) मूवत्तनेयु, त्रिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **त्रिंशी** त्र्यंशि.

त्रिंशक त्र्यंशक (वि०) मूवत्तरिंद क्रयक्के कोळ्ळल्पट्ट, मूवत्तु वस्तुगळिंद कोळ्ळल्पट्ट. त्रिंशता क्रीतः "ड्वुन्" (५-१-२४)।

त्रिंशत् त्र्यंशत् (स्त्री०) मूवत्तु. त्रयो दशतः परिमाणमस्य "शत्" प्रकृतेः त्रिन् भावश्च निपा० (५-१-५९)। "त्रिंशद्वर्षो वहेत् कन्यां हृद्यां द्वादशवार्षिकीम्" मनु० ९-९४।

त्रिंशति त्र्यंशति (स्त्री०) मूवत्तु. त्रिंशत् पृषो०। "पञ्चकं मण्डलं ज्ञेयं त्रिंशत्यां च मनीषिभिः" कामन्द०।

त्रिंशत्क त्र्यंशत्क (वि०) मूवत्तर अळतेयुळ्ळ. त्रिंशत् परिमाणमस्य "कन्" (५-१-२४)।

त्रिंशत्तम त्र्यंशत्तम (वि०) मूवत्तनेयु. त्रिंशतः पूरणः "तमट्" (५-२-५६)। "त्रिंशत्तममहर्यातं मत्वा प्रत्यागमावधिम्" भट्टि० ७-८९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –तम्यौ**.

त्रिंशत्पत्र त्र्यंशत्पत्र (न०) कुमुद, बिळिकमल. त्रिंशत् पत्राणि दलानि प्रतिपुष्पमस्य।

त्रिंशांश त्र्यंशांश (पुं०) राशिय मूवत्तनेय ऒंदु भाग. त्रिंशः त्रिंशत्पूरणः अंशः।

त्रिक त्रिक (न०) 1. मूरु संख्ये. त्रयाणां सङ्घः "कन्" (५-१-५८)। 2. मूररु गुंपु, मूररु राशि. "दण्डस्य पातनञ्चैव वाक्पारुष्यार्थदूषणे। क्रोधजेऽपि गणे विद्यात् कष्टमेतत् त्रिकं सदा" मनु० ७-५१। 3. त्रिकटु, शुंठि हिप्पलि मत्तु मेणसु. 4. त्रिफलां, अळलिकायि नेल्लिकायि मत्तु तारेकायि. 5. त्रिमद, वायिविळंग, कॊन्नारि मत्तु चित्रमूल. 6. मूरु रस्तॆगळु सेरुव स्थळ. 7. कटिप्रदेश, बॆन्नॆलुबिन कॆळभाग. "नस्यागृहीतोऽपि धुवन् विषाणयोर्युगं ससूत्कारविवर्तितत्रिकः" माघ० १२-१०। (वि०) 8. मूरनेय सल प्राप्त वागुव, मूरनेयु सल संभविसुव. तृतीयेन रूपेण

ग्रहणं यस्य "कन्" पूरणप्रत्ययस्य वा लुक्। पक्षे तृतीयकम् **तृतीयकम्** ತೃತೀಯಕಮ್. 9. ಶೇಕಡ ಮೂರರಂತೆ ಬಡ್ಡಿ ಅಥವಾ ಲಾಭವುಳ್ಳ. त्रयः अधिकाः लाभो वृद्धिर्वा यत्र शतादौ। "द्विकं त्रिकं चतुष्कं च पञ्चकं च शतं समम्। मासस्य वृद्धिं गृह्णीयात् वर्णानामनुपूर्वशः" मनु० ८-१४२। 10. ಮೂರರಷ್ಟು, ಮುಮ್ಮಡಿಯಾದ.

त्रिककुद् त्रिककुद् (पुं०) 1. ತ್ರಿಕೂಟಪರ್ವತ, ಮೂರು ಶಿಖರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಪರ್ವತ. त्रीणि ककुदानि शृङ्गाण्यस्य अकारलोपः। निपा० (५-४-१४७)। "त्रिकूटःत्रिककुत्समौ" अम०। 2. ವಿಷ್ಣು. "तथैवाहं त्रिककुदो वाराहं रूपमास्थितः। त्रिककुत् तेन विख्यातः शरीरस्य प्रमापणात्" भा० शान्ति० ३५२-२८। 3. ಹತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಯಾಗ.

त्रिककुद त्रिककुद (वि०) ಮೂರು ಶಿಖರಗಳುಳ್ಳ.

त्रिककुद्धा(ध्वा)मन् त्रिककुद्धा(ध्वा)मन् (न०) ವಿಷ್ಣು. त्रिककुत् (प्) अवयवं त्रिपाद्विभूतिलक्षणं धाम स्थानं यस्य। "त्रिपाद्विभूतिस्त्रिककुत् सैव स्थानं विशेषतः। यस्य स त्रिककुद्धाम यद्वा त्रियुगधर्मवान्" इति निरुक्तिः। "प्रभूतस्त्रिककुद्(ब्)धाम पवित्रं मङ्गलं परम्" वि० स०।

त्रिकट त्रिकट (पुं०) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. त्रीन् वातादिदोषान् कटति आवृणोति—कटी (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

त्रिकटु(क) त्रिकटु(क) (न०) ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು. त्रयाणां कटुरसानां समाहारः। स्वार्थे "कः"। "त्रिकटुकमजमोदा सेन्धवं जीरके द्वे समधरणधृतानामष्टमो हिङ्गुभागः। प्रथमकबलभुक्तं सर्पिषा युक्तमेतत् जनयति जठराग्नि वातपित्तं निहन्ति"।

त्रिकण्ट त्रिकण्ट (पुं०) 1. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. 2. ಕಳ್ಳಿ ಗಿಡ. त्रयः कण्टाः कण्टका अस्य। 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

त्रिकण्टक त्रिकण्टक (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "लघुगर्गस्त्रिकण्टकः" त्रिकाण्ड०। 2. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. (वि०) 3. ಮೂರು ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ. त्रयः कण्टका अस्य। (स्त्री०) —की—कि. 4. ಮೂರು ಮುಳ್ಳುಗಳು. त्रयाणां कण्टकानां समाहारः।

त्रिकर्मन् त्रिकर्मन् (पुं०) ಯಜನ ದಾನ ಅಧ್ಯಯನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವ್ಯಾಪಾರಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. [ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಯಜನ-ಯಾಜನ ಅಧ್ಯಯನ-ಅಧ್ಯಾಪನ ದಾನ-ಪ್ರತಿಗ್ರಹಗಳೆಂಬ ಆರು ಕರ್ಮಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿರುವ ಯಾಜನ ಅಧ್ಯಾಪನ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಮೂರು ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸುವವನು ತ್ರಿಕರ್ಮನು.] "त्रैविद्यो ब्राह्मणो विद्वान् न चाध्ययनजीवकः। त्रिकर्मा त्रिपरिक्रान्तो मैत्र एष स्मृतो द्विजः" भा० अनु० १४१-६६।

त्रिकशूल त्रिकशूल (न०) ವಾತದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪಿರ್ರೆಯ ನೋವು (ಸೆಳೆತ). "स्फिगस्थ्नोः पृष्ठवंशास्थ्नोः यः सन्धिः तत्त्रिकम् स्मृतम्। तत्र वातेन या पीडा त्रिकशूलं प्रचक्षते"।

त्रिका त्रिका (स्त्री०) ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರು ಸೇದಲು ರಾಟೆಯನ್ನು ತೂಗುಹಾಕುವ ಮರದ ಮುಕ್ಕಾಲಿ. त्रिधा कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

त्रिकाण्ड त्रिकाण्ड (पुं०) 1. ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನ, ಅಮರಸಿಂಹವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಕೋಶ (ನಿಘಂಟು). ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗದಿಂದ ವಾರಿವರ್ಗದವರೆಗೆ ಪ್ರಥಮ ಕಾಂಡ. ಭೂವರ್ಗದಿಂದ ಶೂದ್ರವರ್ಗದವರೆಗೆ ದ್ವಿತೀಯ ಕಾಂಡ. ವಿಶೇಷ್ಯನಿಘ್ನವರ್ಗದಿಂದ ಲಿಂಗಾದಿಸಂಗ್ರಹವರ್ಗದವರೆಗೆ ತೃತೀಯಕಾಂಡ. ಈ ರೀತಿ ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "त्रिकाण्ड" ವೆಂದು ಹೆಸರು. 2. ನಿರುಕ್ತ. ಇದರಲ್ಲಿ ನೈಘಂಟುಕ ನೈಗಮ ಮತ್ತು ದೈವತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಿರುವುವು. (स्त्री०) —काण्डी—कांडी. 3. ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳು. त्रयाणां काण्डानां समाहारः—"ङीप्" (४-१-२१)। 4. ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ವಸ್ತು, ನಲವತ್ತೆಂಟು ಅರತ್ನಿ (ಗುದ್ದು ಮೊಳ)ಗಳ ಉದ್ದದ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ವಸ್ತು. त्रीणि काण्डानि प्रमाणमस्याः "ङीप्" (४-१-२१)। त्रिकाण्डी रज्जुः।

त्रिकाल त्रिकाल (न०) 1. ಭೂತ-ಭವಿಷ್ಯತ್-ವರ್ತಮಾನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಕಾಲಗಳು. त्रयाणां कालानां समाहारः। 2. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಕಾಲಗಳು. (वि०) 3. ಮೂರುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ. त्रयः काला अस्य। (अव्य०) 3. ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ.

त्रिकालज्ञ त्रिकालज्ञ (वि०) ಕಾಲತ್ರಯದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಭೂತ-ಭವಿಷ್ಯತ್-ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳ ಅರಿವುಳ್ಳವನು. त्रिकालं कालत्रयवर्तिपदार्थान् जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "युद्धं यथा यद वा भविष्यमादिश्यते त्रिकालज्ञैः" बृहत्सं० १७-१।

त्रिकालदर्शिन् त्रिकालदर्शिन् (पुं) 1. ಋಷಿ, ಮುನಿ. (वि०) 2. ಮೂರುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡುವವನು, ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. त्रिकालं तद्वर्तिवस्तु पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

त्रिकूट त्रिकूट (पुं०) ತ್ರಿಕೂಟಪರ್ವತ. त्रीणि कूटानि शिखराणि अस्य।

त्रिकूटवत् त्रिकूटवत् (पुं०) ತ್ರಿಕೂಟಪರ್ವತ. त्रीणि कूटानि सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-१२७)। "हिमवान् पारियात्रश्च सह्यो विन्ध्यस्त्रिकूटवान्" भा० आश्व० ४३-४।

त्रिकूर्चक त्रिकूर्चक (न०) ಮೂರು ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದುವಿಧ ಕತ್ತಿ. "विशेषेण बालवृद्धकुमारभीरुनारीणां राज्ञां राजपुत्राणां च त्रिकूर्चकेन विस्रावयेत्" सुश्रुत० सूत्र० ८-५।

त्रिकोण त्रिकोण (न०) 1. ತ್ರಿಕೋಣ, ಮುಮ್ಮೂಲೆ, ತ್ರಿಭುಜ. 2. ಲಗ್ನದಿಂದ ಐದು ಮತ್ತು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ. (वि०) 3. ಮೂರು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ ವಸ್ತು, ಮುಮ್ಮೂಲೆಯ ಕ್ಷೇತ್ರ. त्रयः कोणा यस्य।

त्रिकोणमिति त्रिकोणमिति (स्त्री०) ತ್ರಿಭುಜಗಳ ಆಕೃತಿಯ ಅಳತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗಣಿತದ ಒಂದು ಭಾಗ, ತ್ರಿಭುಜಕ್ಷೇತ್ರದ ಅಳತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಗಣಿತ, ತ್ರಿಕೋಣದ ಕೋಣಗಳ ಮತ್ತು ಬಾಹುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗಣಿತದ ಭಾಗ.

त्रिक्षार त्रिक्षार (न०) ಸರ್ಜಿಕಾಕ್ಷಾರ ಯವಕ್ಷಾರ ಮತ್ತು ಟಂಕಣಕ್ಷಾರಗಳು, ಸದ್ಯಃಕ್ಷಾರ ಯವಕ್ಷಾರ ಮತ್ತು ಬಿಳಿಗಾರಗಳು. त्रयाणां क्षाराणां समाहारः। [ಸೋಡಾಕಾರ್ಬೋನೇಟ್ ಖನಿಜ ಪೊಟ್ಟಾಷ್ ಮತ್ತು ಬಿಳಿಗಾರಗಳು ತ್ರಿಕ್ಷಾರಗಳು.]

त्रिख त्रिख (न०) ಸೌತೆಕಾಯಿ. त्रिधा खमाकाशोऽवकाशोऽस्मिन् फले।

त्रिगङ्ग त्रिगंग (अव्य०) ಒಂದು ತೀರ್ಥ. तिस्रो गङ्गा यत्रो यत्र। अव्ययी० (२-१-२०)। "सप्तगङ्गे त्रिगङ्गे च इन्द्रमार्गे च तर्पयन्। सुधां चैव लभेद्भोक्तुं यो नरो जायते पुनः" भा० अनु० ६४-१६।

त्रिगण त्रिगण (पुं०) ತ್ರಿವರ್ಗ, ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮ ಇವುಗಳ ಸಮುದಾಯ. त्रयाणां धर्मार्थकामानां गणः। "गुणानुरागादिव सख्यमीयिवान्न बाधतेऽस्य त्रिगणः परस्परम्" किरा० १-११।

त्रिगत त्रिगत (न०) ಶಬ್ದಸಾಮ್ಯದಿಂದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಇದು ನಟನಟಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿನಟ ಇವರು ಮೂವರ ಸಲ್ಲಾಪವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "श्रुतिसाम्यादनेकार्थयोजनं त्रिगतं त्विह। नटादित्रितयालापः पूर्वरङ्गे तदिष्यते" दशरू०। "सर्वक्षितिभृतां नाथ, दृष्टा सर्वाङ्गसुन्दरी। रामा रम्ये वनान्तेऽस्मिन् मया विरहिता त्वया" विक्र० ४-५१।

त्रिगम्भीर त्रिगंभीर (पुं०) ಸ್ವರ ಸತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ನಾಭಿ (ಹೊಕ್ಕಳು) ಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಂಭೀರ್ಯವುಳ್ಳವನು. ಇದೊಂದು ಪುರುಷನ ಶುಭಲಕ್ಷಣ. ಆಳವಾದ ಗುಳಿಯಿರುವುದು ನಾಭಿಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯ. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಮಾಧುರ್ಯ ಮುಂತಾದುವು ಸ್ವರದ ಗಾಂಭೀರ್ಯ. ಧೈರ್ಯವು ಕ್ರೋಧ ಹರ್ಷ ಭಯ ಶೋಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ವಿಕಾರಹೊಂದದಿರುವುದು ಸತ್ತ್ವದ ಗಾಂಭೀರ್ಯ. ಈ ಮೂರರಲ್ಲಿಯೂ ಗಾಂಭೀರ್ಯವುಳ್ಳವನು ಮಹಾಪುರುಷಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. "त्रिषु विपुलो गम्भीरस्त्रिष्वेव षड्ढ्रतश्चतुर्ह्रस्वः। सप्तसु रक्तो राजा पञ्चसु दीर्घश्च सूक्ष्मश्च। नाभी स्वरः सत्त्वमिति प्रशस्तं गम्भीरमेतत् त्रितयं नराणाम्" बृहत्सं० ६८-८४, ८५। "स्वरः सत्त्वं च नाभिश्च गम्भीरः शस्यते बुधैः"।

त्रिगर्त त्रिगर्त (पुं०) 1. ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶ, ಬಾಹ್ಲೀಕ ದೇಶಕ್ಕೆ ನಿರ್ಋತಿದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಪಾಶಾ ನದಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. ಈಗಿನ ಲಾಹೋರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜಲಂಧರ ಪಟ್ಟಣ. ತ್ರಿಗರ್ತಾಧಿಪತಿಯಾದ ಜಲಂಧರಾಸುರನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೂ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು. (पुं० ब० व०) 2. ತ್ರಿಗರ್ತ ದೇಶದ ದೊರೆ. 3. ತ್ರಿಗರ್ತ ದೇಶದ ಜನರು. "जालन्धराः त्रिगर्ताः स्युः" अभि० चि०।

त्रिगुण त्रिगुण (न०) 1. ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳು. त्रयाणां गुणानां समाहारः। 2. ಮೂರರಷ್ಟು, ಮುಮ್ಮಡಿ. "सप्त व्यतीयुः त्रिगुणानि तस्य दिनानि दीनोद्धरणोचितस्य" रघु० २-२५। 3. ಸಾಂಖ್ಯಮತೋಕ್ತವಾದ ಗುಣತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಧಾನ. त्रयो गुणाः सुखदुःखमोहा अस्य। (वि०) 4. ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "महान्तमेव चात्मानं सर्वाणि त्रिगुणानि च। विषयाणां ग्रहीतॄणि शनैः पञ्चेन्द्रियाणि च" मनु० १-१५। 5. ಮೂರರಷ್ಟಾದ, ಮೂರರಿಂದ ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सप्त व्यतीयुः त्रिगुणानि तस्य दिनानि दीनोद्धरणोचितस्य" रघु०

२-२५। 6. ಮೂರು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ, ಮೂರು ದಾರಗಳುಳ್ಳ. "प्रतिक्षणं सा कृतरोमविक्रियां व्रताय मौञ्जीं त्रिगुणां बभार याम्" कुमा० ५-१०।

त्रिगुणाकृत त्रिगुणाकृत (वि०) ಮೂರು ಸಲ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ. त्रिगुणं कृतम् "डाच्" (५-४-५९)। "त्रिगुणाकृतं तृतीयाकृतं त्रिहल्यम्" अम०।

त्रिगुणात्मक त्रिगुणात्मक (वि०) सत्त्वरजस्तमोगुणस्वरूपद (अज्ञान). त्रयो गुणाः सत्त्वरजस्तमोरूपाः आत्मानः अस्य।

त्रिगुणित त्रिगुणित (वि०) ಮೂರರಿಂದ ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಮ್ಮಡಿಯಾದ. त्रिभिर्गुणितः।

त्रिगुणीकृत त्रिगुणीकृत (पुं०) ಮೂರರಷ್ಟು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಮ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

त्रिचक्र त्रिचक्र (पुं०) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥ. "अर्वाङ् त्रिचक्रो मधुवाहनो रथो जीवाश्वो अश्विनोर्यातृ सृष्टुतः" ऋ०।

त्रिचक्षुस् त्रिचक्षुस् (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. त्रीणि चक्षूंषि यस्य। "त्रिचक्षुः शम्भुरेकस्त्वं विभुर्दामोदरोऽपि च" मा० शान्ति० ४२-७।

त्रिचतुर त्रिचतुर (वि०) ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು. त्रयो वा चत्वारो वा, अजन्तो निपा० (वा० ५-४-७७)। "सद्यः पुरीपरिसरेऽपि शिरीषमृद्वी सीता जवात् त्रिचतुराणि पदानि गत्वा" सा० द०।

त्रिचत्वारिंश त्रिचत्वारिंश (वि०) ನಲವತ್ತಮೂರನೆಯ. त्रिचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-चत्वारिंशी -चत्वारिंशी**.

त्रिचत्वारिंशत् त्रिचत्वारिंशत् (स्त्री०) ನಲವತ್ತಮೂರು. त्र्यधिका चत्वारिंशत्।

त्रिचत्वारिंशत्तम त्रिचत्वारिंशत्तम (वि०) ನಲವತ್ತಮೂರನೆಯ. त्रिचत्वारिंशतः पूरणः, डटः वा तमट् (५-२-४९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी -तमी**.

त्रिजगत् त्रिजगत् (न०) ಸ್ವರ್ಗ ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು. "नाथे नः पुरुषोत्तमे त्रिजगतामेकाधिपे चेतसा" मृ० मा०। (स्त्री०) **-जगती -जगती**.

त्रिजट त्रिजट (पुं०) ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. [ಈತನಿಗೆ ಸಂಸಾರ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದು. ಮುದಿತನದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಪತ್ನಿಯ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಂದು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿದ್ದ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಹಣವನ್ನೂ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತಂದನು.]

त्रिजटा त्रिजटा (स्त्री०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ. [ರಾವಣನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅಶೋಕವನದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅವಳ ಕಾವಲಿಗಾಗಿ ಅನೇಕ ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅವರಲ್ಲಿ ಈ ತ್ರಿಜಟೆಯೂ ಒಬ್ಬಳು. ರಾಕ್ಷಸಿಯರೆಲ್ಲರೂ ಸೀತೆಯ ಮನನೋಯುವಂತೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ರಾವಣನಿಗೆ ವಶಳಾಗಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರಲು ತ್ರಿಜಟೆಯು, ಶ್ರೀರಾಮನು ರಾವಣನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಸೀತೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದುದಾಗಿ ತಾನು ಕನಸನ್ನು ಕಂಡುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಸೀತೆಯನ್ನು ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೆದರಿಸಿ ನೋಯಿಸಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳಿದಳು.] "सीतां ताभिरनार्याभिः दृष्ट्वा सन्तर्जितां तदा। राक्षसी त्रिजटा वृद्धा शयाना वाक्यमब्रवीत्" रामा०।

त्रिजात त्रिजात (न०) ಜಾಪತ್ರೆ ಯಾಲಕ್ಕಿ ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ (ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ) ಇವುಗಳ ಸಮುದಾಯ. स्वार्थे "कः"। **-जातकम् -जातकम्**.

त्रिण त्रिण (न०) ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು.

त्रिणत त्रिणत (वि०) 1. ಮೂರು ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿರುವ (ಬಿಲ್ಲು). (स्त्री०) **-णता -णता**. 2. ಬಿಲ್ಲು, ಧನುಸ್ಸು. त्रिषु स्थानेषु नता। ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ತುದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಗ್ಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "स्वगुणैराफलप्राप्तेराकृष्य गणिका इव। कामुकानिव नालीकान् त्रिणताः सहसामुचन्" माघ० १९-६१। 3. ತೃಣತ್ವ, ತೃಣಭಾವ. त्रिणस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

त्रिणाक त्रिणाक (पुं०) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ. तृतीयो नाकः। "तावत् त्रिणाकं नहुषः शशास विद्यातपोयोगबलानुभावः" भाग० ६-१३-१६।

त्रित त्रित (पुं०) ಗೌತಮ ಋಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. ಏಕತ ದ್ವಿತರೆಂಬುವರು ಈತನ ಸಹೋದರರು. [ಈ ಮೂವರೂ ಒಂದು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ತ್ರಿತನು ತನ್ನ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶನದಿಂದ ವಿಶೇಷ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದನು. ಮೂರು ಮಂದಿಯೂ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತ್ರಿತನು ಕಾಲುಜಾರಿ ಒಂದು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದನು. ಮಾತ್ಸರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಳಿದ ಇಬ್ಬರೂ ಅವನನ್ನು ಅಲ್ಲೇ ಬಿಟ್ಟು ಹಣವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೊರಟರು.]

त्रितन्त्री त्रितंत्री (स्त्री०) ಮೂರು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ವೀಣೆ,

त्रितन्त्रिका त्रितंत्रिका (स्त्री०) ಮೂರು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ವೀಣೆ.

त्रितय त्रितय(न०)1. ಮೂರು, ಮೂರರ ಸಮುದಾಯ, ಮೂರರ ಗುಂಪು. त्रयोऽवयवा यस्य "तयप्" (५-२-४२)। वा "अयच्" (५-२-४३)। त्रयम् त्र्यवयवम्. "उद्दढ-लोकत्रितयेन साम्प्रतं गुरुर्धरित्री क्रियतेतरां त्वया" माघ० १-२६। (वि०) 2. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ, ಮೂರರಿಂದ ಕೂಡಿದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –तयी –तय्या.

त्रिताप त्रिताप (न०) ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಆಧಿದೈವಿಕ ಮತ್ತು ಆಧಿಭೌತಿಕ ರೂಪವಾದ ಮೂರು ದುಃಖಗಳು. त्रयाणां तापानां समाहारः।

त्रिताम्र त्रिताम्र (वि०) ದೇಹದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾದ ಮೂರು ಭಾಗವುಳ್ಳವನು. त्रिषु ताम्रः। ಇದು ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹಾಪುರುಷನ ಲಕ್ಷಣ. ಕಡೆಗಣ್ಣು ಉಗುರು ಅಂಗೈ ಅಂಗಾಲುಗಳು ಇವು ಮೂರೂ ಕೆಂಪಗಿರುವುದು ಮಹಾಪುರುಷ ಲಕ್ಷಣ. "नेत्रान्तनखपाण्यङ्घ्रितलै-स्ताम्रैस्त्रिभिः सुखी"।

त्रिदण्ड त्रिदंड(न०)1. ಯತಿಗಳು ಹಿಡಿಯುವ ತ್ರಿದಂಡ, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಮೂರು ದಂಡಗಳು. त्रयाणां दण्डानां समाहारः। 2. ವಾಕ್ಕು ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಶರೀರ ಇವುಗಳ ದಮನ. ಅವಾಚ್ಯ ಅಶ್ಲೀಲ ಮತ್ತು ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡದಿರುವುದು ವಾಗ್ದಂಡ. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ದ್ರೋಹವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಚಿಂತಿಸದಿರುವುದು ಮನೋದಂಡ. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗದಿರುವುದು ಕಾಯದಂಡ. (पुं०) 3. ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ದಂಡಗಳೂ ಇರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ. त्रिदण्डमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ದಂಡ (ದಮನ) ಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ತ್ರಿದಂಡ.

त्रिदण्डिन् त्रिदंडिन् (पुं०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ. त्रिदण्ड-मस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ತ್ರಿದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಯತಿ, ವಾಗ್ದಂಡ ಮನೋದಂಡ ಮತ್ತು ಕಾಯದಂಡ ಸೂಚಕವಾದ ತ್ರಿದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. "वाग्दण्डोऽथ मनोदण्डः कायदण्डस्तथैव च। यस्यैते निहिता बुद्धौ त्रिदण्डीति स उच्यते" मनु० १२-१०।

त्रिदल त्रिदल (पुं०) ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ.

त्रिदला त्रिदला (स्त्री०) ಹಂಸಪಾದಿ ಗಿಡ. त्रीणि त्रीणि दलानि प्रतिपत्त्रमस्याः।

त्रिदश त्रिदश (पुं०)1. ದೇವತೆಗಳು. तृतीया दशा यौवनाख्या सदा येषाम्। त्रिभागवत् त्रिशब्दस्य तृतीयार्थता। तिस्रो दशाः जन्मसत्ताविनाशाख्या येषाम् इति वा। ಯಾವಾಗಲೂ ಯೌವನಾವಸ್ಥೆಯಿರುವುದರಿಂದ "त्रिदश" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಜನ್ಮ (ಹುಟ್ಟು) ಸ್ಥಿತಿ (ಇರುವಿಕೆ) ಮತ್ತು ವಿನಾಶಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಿರುವುದರಿಂದ "त्रिदश" ಎಂಬ ಹೆಸರು. तिस्रो दशाः बाल्यकौमारयौवनानि येषाम् इति वा। "अकारि तस्यै मुकुटोपलस्खलत्करैस्त्रिसन्ध्यं त्रिदशैर्दिशे नमः" माघ० १-४६। (पुं० ब० व०)2. ಮೂವತ್ತ್ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ದೇವತೆಗಳು. त्रिर्दश परिमाणं येषाम् "डच्" (५-४-७३)। ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು (12) ಏಕಾದಶರುದ್ರರು (11) ಅಷ್ಟ ವಸುಗಳು (8) ಇಂದ್ರ (1) ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿ (1) ಇವರು ಮೂವತ್ತ್ಮೂರು ಮುಖ್ಯದೇವತೆಗಳು. "तस्मिन् मघोन-स्त्रिदशान् विहाय सहस्रमक्ष्णां युगपत्पपात" कुमा० ३-१। 3. ಜೀವ. तिस्रो दशा जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिरूपा यस्य।

त्रिदशगुरु त्रिदशगुरु (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು. त्रिदशानां गुरुः।

त्रिदशगोप त्रिदशगोप(पुं०)ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು. त्रिदशः इन्द्रः गोपो रक्षको यस्य। "श्रद्दधे त्रिदशगोपमात्रके दाहशक्तिमिव कृष्ण-वर्त्मनि" रघु० ११-४२।

त्रिदशदीर्घिका त्रिदशदीर्घिका, **–वापी** –वापी (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ. त्रिदशानां दीर्घिका वापी वा।

त्रिदशपति त्रिदशपति (पुं०) ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ರಾಜ. त्रिदशानां पतिः।

त्रिदशवनिता त्रिदशवनिता (स्त्री०) ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. "कैलासस्य त्रिदशवनितादर्पणस्यातिथिः स्याः" मेघ० १-५८।

त्रिदशवर्त्मन् त्रिदशवर्त्मन्(न०)ದೇವತೆಗಳ ಮಾರ್ಗ, ಆಕಾಶ.

त्रिदशाचार्य त्रिदशाचार्य (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು. त्रिदशानामाचार्यः।

त्रिदशाधिप त्रिदशाधिप (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ, ಇಂದ್ರ. त्रिदशानामधिपः। **–अधिपतिः** –धिपतिः.

त्रिदशाध्यक्ष त्रिदशाध्यक्ष (पुं०) विष्णु. त्रिदशानां देवानां ब्रह्मादीनाम् अध्यक्षः स्वामी। ब्रह्मादेः प्रलयापत्सखत्वात् त्रिदशाध्यक्षः। "सखा स्यात् त्रिदशाध्यक्षः ब्रह्मादेः प्रलयापदि" इति निरुक्तिः। "त्रिपदस्त्रिदशाध्यक्षो महाशृङ्गः कृतान्तकृत्" वि० स०।

त्रिदशायुध त्रिदशायुध (न०) 1. वज्रायुध. त्रिदशानामायुधम्। 2. इन्द्रधनुस्सु. "अथ नभस्य इव त्रिदशायुधम् कनकपिङ्गतटिद्गुणसंयुतम्" रघु० ९-५४।

त्रिदशारि त्रिदशारि (पुं०) असुर, राक्षस. त्रिदशानामरिः।

त्रिदशालय त्रिदशालय (पुं०) 1. देवतेगळ वास स्थान, स्वर्गलोक. 2. सुमेरु पर्वत. त्रिदशानामालयः।

त्रिदशावास त्रिदशावास (पुं०) 1. देवतेगळ वास स्थान, स्वर्गलोक. 2. सुमेरु पर्वत. त्रिदशानामावासः।

त्रिदशेश्वर त्रिदशेश्वर (पुं०) 1. देवतेगळ राज, इन्द्र. त्रिदशानामीश्वरः। (स्त्री०) **-री -ऽई.** 2. दुर्गादेवि.

त्रिदिनस्पृश् त्रिदिनस्पृश् (पुं०) मूरु दिनगळ संबंधविरुव ऒंदु तिथि. त्रिदिनं स्पृशति—स्पृश (संस्पर्शने) "क्विन्" (३-२-५८)।

त्रिदिव त्रिदिव (पुं०) 1. स्वर्गलोक, देवलोक. त्रयः ब्रह्मविष्णुरुद्राः दीव्यन्त्यत्र "घञ्" (३-३-१२१)। तृतीया द्यौः लोकः इति वा। "प्रभामहत्या शिखयेव दीपस्त्रिमार्गयेव त्रिदिवस्य मार्गः" कुमा० १-२८। 2. आकाश. "त्रिदिवौ गगनस्वर्गौ" नानार्थर०। (न०) 3. सुख. (स्त्री०) **-वा -ना.** 4. ऒंदु नदि. "त्रिदिवं तु खे। स्वर्गेऽपि त्रिदिवा नद्याम्" हेम०।

त्रिदिवाधीश त्रिदिवाधीश, **-अधीश्वर -ऽधीश्वर** (पुं०) 1. इन्द्र. 2. देवतॆ. त्रिदिवस्य स्वर्गस्य अधीशः अधीश्वरो वा।

त्रिदिवेश त्रिदिवेश (पुं०) देवतॆ. त्रिदिवस्य ईशः। "त्रिदिवेशा दिवौकसः" अम०।

त्रिदिवोद्भव त्रिदिवोद्भव (वि०) 1. स्वर्गदल्लि हुट्टिद. त्रिदिवः उद्भवो यस्य। (स्त्री०) **-उद्भवा** -ऊद्भवा. 2. गंगानदि. 3. दॊड्ड जातिय यालक्कि.

त्रिदिवौकस् त्रिदिवौकस् (पुं०) देवतॆ. त्रिदिवः ओको यस्य। "देवं महेशं गिरिजां च देवीं ततः प्रणम्य त्रिदिवौकसोऽपि" कुमा० १३-६।

त्रिदृश् त्रिदृश् (पुं०) परशिव, परमेश्वर. तिस्रो दृशः अस्य।

त्रिदोष त्रिदोष (न०) 1. वात पित्त मत्तु कफ गळॆंब मूरु दोषगळु. त्रयाणां दोषाणां वातपित्तकफानां समाहारः। 2. त्रिदोषदिंद उंटागुव ज्वर. त्रयो दोषा हेतुत्वेन यत्र।

त्रिदोषघ्न त्रिदोषघ्न (वि०) वात पित्त कफगळन्नु नाशपडिसुव. त्रिदोषं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "गगनाम्बु त्रिदोषघ्नं गृहीतं यत् सुभाजने" सुश्रुत० सूत्र० ४५-२६।

त्रिदोषज त्रिदोषज (वि०) वात पित्त मत्तु कफगळिंद उंटाद. त्रिदोषात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "चिरज्वरे वातकफोल्बणे वा त्रिदोषजे वा दशमूलमिश्रः" चक्रद०।

त्रिधन्वन् त्रिधन्वन् (पुं०) सुधन्वराजन मग. "सुधन्वनः सुतश्चासीत् त्रिधन्वा रिपुमर्दनः" हरिवं०।

त्रिधा त्रिधा (अव्य०) मूरु विधवागि, मूरु प्रकारवागि. त्रि प्रकारे "धा" (५-३-४२)। "ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः" गीता १८-१९।

त्रिधातु त्रिधातु (पुं०) 1. गणपति, विनायक. त्रीन् धर्मार्थकामान् दधाति—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "तुन्" (उ० १-६९)। "त्रिधातुरेकदन्तश्च द्विदेहो मूषिकाञ्चनः" त्रिकाण्ड०। 2. मूरु धातुगळु.

त्रिधामन् त्रिधामन् (पुं०) 1. विष्णु. त्रीणि भूरादीनि सत्त्वादीनि वा धामानि स्थानानि यस्य। दुग्धाम्बुधिरविमण्डलपरमपदरूपाणि स्थानान्यस्य वा। "संसाराख्ये महति जलधौ मज्जतां नस्त्रिधामन् पादाम्भोजे वरद भवतो भक्तिनावं प्रयच्छ" मु० मा०। 2. ब्रह्म. 3. परशिव. 4. अग्नि. 5. मृत्यु. 6. हत्तनेय द्वापरयुगद व्यास. "सारस्वतस्तु नवमे त्रिधामा दशमे तथा" देवीभा०। 7. स्वर्ग, देवलोक. "तावाश्वास्य जगत्स्रष्टा कुमारैः सह नारदः। हंसो हंसेन यानेन त्रिधाम परमं ययौ" भाग० ३-२४-२०।

(वि०) 8. ಮೂರು ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಳೆಯುವ. 9. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

त्रिधार त्रिधार (वि०)1. ಮೂರು ಧಾರೆಗಳುಳ್ಳ. तिस्रो धाराः अग्राणि यस्य। (स्त्री०) **-धारा -धारा.** 2. ಗಂಗಾನದಿ. तिस्रो धाराः प्रवाहाः स्वर्गमध्यपातालेषु यस्याः।

त्रिधारस्नुही त्रिधारस्नुही (स्त्री०) ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ ಗಿಡ. त्रिषु भागेषु धारा यस्या. तादृशी स्नुही।

त्रिनयन त्रिनयन (पुं०)1. ಮುಕ್ಕಣ್ಣ, ಈಶ್ವರ. ಪರಶಿವ. त्रीणि नयनानि यस्य। ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ರೂಪವಾದ ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಪರಶಿವನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "शोभां शुभ्रत्रिनयनवृषोत्खात-पङ्कोपमेयाम्" मेघ० १-५२। (स्त्री०) **-नयना -नयना.** 2. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

त्रिनवत त्रिनवत (वि०)ತೊಂಬತ್ತಮೂರನೆಯ. त्रिनवतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-नवती -नवतीं.**

त्रिनवति त्रिनवति (स्त्री०) ತೊಂಬತ್ತಮೂರು. त्र्यधिका नवतिः।

त्रिनवतितम त्रिनवतितम (वि०) ತೊಂಬತ್ತಮೂರನೆಯ. त्रिनवतेः पूरणः डटो वा तमट् (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी -तमी.**

त्रिनाभ त्रिनाभ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. त्रयो लोकाः नाभौ यस्य "अच्" (५-४-७५)। "नमस्ते पृश्निगर्भाय वेदगर्भाय वेधसे। त्रिनाभाय त्रिपृष्ठाय शिपिविष्टाय विष्णवे" भाग० ७-१७-२६।

त्रिनेत्र त्रिनेत्र (पुं०) ಮುಕ್ಕಣ್ಣ, ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. त्रीणि नेत्राणि यस्य। "बभार शास्त्राणि दृशं द्वयाधिकां निजत्रिनेत्रावतरत्वबोधिकाम्" नैष० १-६।

त्रिनेत्रचूडामणि त्रिनेत्रचूडामणि (पुं०) ಚಂದ್ರ.

त्रिनेत्रा त्रिनेत्रा (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ, ವಾರಾಹಿಗಿಡ.

त्रिपञ्चाश त्रिपंचाश (वि०) ಐವತ್ತಮೂರನೆಯ. त्रिपञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-पञ्चाशी -पंचाशीं.**

त्रिपञ्चाशत् त्रिपंचाशत् (स्त्री०) ಐವತ್ತಮೂರು. त्र्यधिका पञ्चाशत्।

त्रिपञ्चाशत्तम त्रिपंचाशत्तम (वि०) ಐವತ್ತಮೂರನೆಯ. त्रिपञ्चाशतः पूरणः डटो वा तमट् (५-२-६६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी -तमी.**

त्रिपताक त्रिपताक (न०) 1. ಮೂರು ರೇಖೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಣೆ. तिस्रः पताका इव रेखा यत्र। "रेखा-त्रयाङ्कितं फालं त्रिपताकं विदुर्बुधाः" हारा०। (पुं०)2. ಮೂರು ಪತಾಕೆಗಳಂತೆ ಬಿಚ್ಚಿದ ಬೆರಳುಗಳುಳ್ಳ ಹಸ್ತ. "प्रसारिताः समाः सर्वा यस्याङ्गुल्यो भवन्ति हि। कुञ्चितश्च तथाङ्गुष्ठः स पताक इति स्मृतः।। पताके तु यदा वक्रानामिकात्वङ्गुलिर्भवेत्। त्रिपताकः स विज्ञेयः"। "त्रिपताककरेणान्यानपवार्यान्तिरा कथाम्। अन्योन्या-मन्त्रणं यत् स्यात्तज्जनान्ते जनान्तिकम्" सा०द० ६-१३९।

त्रिपत्र त्रिपत्र (पुं०)1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. त्रीणि त्रीणि पत्राणि यस्य। ಬಿಲ್ವಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರು ನೆಲೆಸಿರುವರು. "ऊर्ध्वपत्रं हरो ज्ञेयः पत्रं वामं विधिः स्वयम्। अहं दक्षिणपत्रं च त्रिपत्रदलमित्युत"। 2. ಮುತ್ತುಗದಮರ, ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ.

त्रिपथ त्रिपथ (पुं०)1. ಕಪಾಲಕುಹರ. "कलां पराङ्मुखीं कृत्वा त्रिपथे परियोजयेत्। सा भवेत् खेचरी मुद्रा व्योमचक्रं तदुच्यते" हठ०। (न०)2. ಮೂರು ಮಾರ್ಗಗಳು, ಮೂರು ದಾರಿಗಳು. त्रयाणां पथां समाहारः "अः" (५-४-७४)। नपुंसकत्वम् (वा० २-४-१७)। (वि०) 3. ಮೂರು ರಸ್ತೆಗಳು ಸೇರುವ ಜಾಗ. त्रयः पन्थानो यत्र।

त्रिपथगा त्रिपथगा (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ. त्रयाणां पथां समाहारः त्रिपथम्। त्रिपथेन स्वर्गमर्त्यपातालमार्गेण गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "गङ्गा त्रिपथगा नाम दिव्या भागीरथीति च। त्रीन् पथो भावयन्तीति तस्मात् त्रिपथगा स्मृता" रामा०। ಸ್ವರ್ಗ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳ ಈ ಮೂರು ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಗಂಗಾನದಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.

त्रिपथगामिन् त्रिपथगामिन् (वि०) ಮೂರು ದಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ. त्रिपथेन गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-गामिनी -गामिनी.**

त्रिपथगामिनी त्रिपथगामिनी (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ. त्रिपथेन गच्छति—गम्लृ(गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)।

त्रिपद ತ್ರಿಪದ (पुं०) विष्णु. त्रीणि अकारोकारमकार-रूपाणि पदानि तद्वाचकान्यस्य, वाराहरूपास्थाने त्रीणि पदानि ककुदानि अस्य, भोक्तृभोग्यनियन्तृणि चेतनप्रधान-तदीश्वररूपाणि तत्त्वानि पदानि ज्ञाप्यानि अस्य इति वा। "भोक्तृभोग्यनियन्तृणि ज्ञाप्यान्यस्य पदानि वा। प्रणवे त्रीणि वाच्यानि वाचकानि पदानि वा। वाराहरूप-स्यास्थाने पदानि ककुदानि वा। यस्य सन्ति ह्यसौ नित्यं त्रिपदः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "त्रिपद-स्त्रिदशाध्यक्षः" वि० स०।

त्रिपदा ತ್ರಿಪದಾ (स्त्री०) 1. ಹಂಸಪಾದಿಗಿಡ. त्रयः पादा मूलानि यस्याः। पादस्य पद्भावः (६-४-१३०)। 2. ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸು. "ओङ्कारपूर्विकास्तिस्रो महाव्याहृतयोऽव्ययाः। त्रिपदा चैव सावित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखम्" मनु० २-८१। **–पदी –ಪದೀ**. 3. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. "नासन्नसत् करिणां ग्रैवं त्रिपदीच्छेदिनामपि" रघु० ४-४८। 4. ಗಂಗಾನದಿ. त्रिषु मार्गेषु पादो गमनं यस्याः। "त्रैलोक्यलक्ष्मीस्त्रिपदी तथ्या तिमिरचन्द्रिका" काशीखं०।

त्रिपदिका ತ್ರಿಪದಿಕಾ (स्त्री०) ಅರ್ಘ್ಯಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಇಡುವ ಮೂರು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಪೀಠ. त्रीणि पदानि पादाः अस्याः। संज्ञायां "कन्"।

त्रिपरिक्रान्त ತ್ರಿಪರಿಕ್ರಾಂತ (पुं०) ಮೂರು ರೀತಿಯ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. त्रिषु वृत्त्यर्थं कर्मसु परिक्रान्तः। याजन अध्यापन प्रतिग्रह रूपವಾದ ಮೂರು ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "त्रैविद्यो ब्राह्मणो विद्वान् न चाध्ययन-जीवकः। त्रिकर्मा त्रिपरिक्रान्तः मैत्र एष स्मृतो द्विजः" भा० अनु० १४१-६६।

त्रिपर्ण ತ್ರಿಪರ್ಣ (पुं०) 1. ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ. त्रीणि त्रीणि प्रति पत्रं पर्णान्यस्याः। (स्त्री०) **–र्णी –ಪರ್ಣೀ**. 2. ಕಾಡು ಹತ್ತಿಗಿಡ. 3. ನರಿಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ. 4. ಮೂರು ಎಲೆಗಳು. त्रयाणां पर्णानां समाहारः।

त्रिपाठ ತ್ರಿಪಾಠ (पुं०) ಪದ ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಸಂಹಿತೆಗಳ ಪಾಠ.

त्रिपाठिन् ತ್ರಿಪಾಠಿನ್ (पुं०) ಪದ ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಸಂಹಿತೆಗಳನ್ನು ಓದುವವನು. त्रीन् पदक्रमसंहिता-ग्रन्थान् पठति – पठ (व्यक्तायां वाचि)। "णिनिः" (३-१-१३४)।

त्रिपाद् ತ್ರಿಪಾದ್ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ. 2. ತ್ರೇತಾಯುಗದ ಧರ್ಮರೂಪವಾದ ವೃಷಭ. "राघवः शिथिलं तस्थौ भुवि धर्मस्त्रिपादिव"।

त्रिपाद ತ್ರಿಪಾದ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ. त्रयः पादा यस्य। "पादोऽस्य विश्वा भूतानि, त्रिपादस्यामृतं-दिवि" श्रुतिः। 2. ಒಂದು ರಾಶಿಗೆ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಸೇರುವ ನಕ್ಷತ್ರ. **ಉದಾ:** ಕೃತ್ತಿಕೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದವು ಮೇಷರಾಶಿಗೂ 2, 3, 4 ನೆಯ ಪಾದಗಳು ವೃಷಭರಾಶಿಗೂ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಕೃತ್ತಿಕೆಯು ತ್ರಿಪಾದ ನಕ್ಷತ್ರ. ಹೀಗೆಯೇ ಉಳಿದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

त्रिपादिका ತ್ರಿಪಾದಿಕಾ (स्त्री०) ಹಂಸಪಾದೀ ಗಿಡ.

त्रिपिण्ड ತ್ರಿಪಿಂಡ (न०) ಪಾರ್ವಣ ಶ್ರಾದ್ಧ. त्रीणि पिण्डानि यत्र। ಪಿತೃ ಪಿತಾಮಹ ಪ್ರಪಿತಾಮಹರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

त्रिपुट ತ್ರಿಪುಟ (पुं०) 1. ಬಾಣ. त्रीणि पुटान्यस्य। 2. ಶೀರ, ದಡ. 3. ಒಂದು ಹಸ್ತ ಪ್ರಮಾಣ, ಒಂದು ಮೊಳದ ಅಳತೆ. 4. ನೆಲಗಡಲೆಕಾಯಿ. (स्त्री०) **–पुटा –ಪುಟಾ**. 5. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. 6. ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ. 7. ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆ ಮರ. 8. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "त्रिपुटा मल्लिकायां च सूक्ष्मैलात्रिवृतोः स्त्रियाम्। सतीनके च तीरे च त्रिपुटः समुदाहृतः" मेदि०।

त्रिपुटिन् ತ್ರಿಪುಟಿನ್ (पुं०) ಏರಂಡವೃಕ್ಷ. ಹರಳು ಗಿಡ. त्रीणि पुटानि सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

त्रिपुटी ತ್ರಿಪುಟೀ (स्त्री०). ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆ ಮರ.

त्रिपुण्ड्र ತ್ರಿಪುಂಡ್ರ (न०) ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಕಬ್ಬಿನ ಪಟ್ಟೆಯ ಆಕಾರದ ಪುಂಡ್ರ. ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ತಿರ್ಯಕ್ ಅಥವಾ ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರ. त्रयाणां पुण्ड्राणां समाहारः। "वक्षा ललाटगास्तिस्रो भस्मरेखास्त्रिपुण्ड्र-कम्"। "विना भस्मत्रिपुण्ड्रेण विना रुद्राक्षमालया। पूजितोऽपि महादेवो न स्यात्तस्य फलप्रदः"। "शिवागमे दीक्षितैस्तु धार्यं तिर्यक् त्रिपुण्ड्रकम्। विष्ण्वागमे दीक्षितस्तु ऊर्ध्वपुण्ड्रं विधारयेत्"। ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರವನ್ನು ಮೃತ್ತಿ ನಿಂದಲೂ ತಿರ್ಯಕ್ ಪುಂಡ್ರವನ್ನು ಭಸ್ಮದಿಂದಲೂ ತಿಲಕವನ್ನು ಚಂದನದಿಂದಲೂ ಧರಿಸಬೇಕು. "ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदा कुर्यात् त्रिपुण्ड्रं भस्मना सदा। तिलकं वै द्विजः कुर्यात् चन्दनेन यदृच्छया"।

त्रिपुर् ತ್ರಿಪುರ್ (स्त्री०) ಮೂರು ಪಟ್ಟಣಗಳು. त्रिगुणिताः पुरः। "स निर्माय पुरस्तिस्रो हैमीरौप्यायसीर्विभुः। दुर्लक्ष्यापायसंयोगा दुर्वितर्क्यपरिच्छदाः" भाग० ७-१०-५४।

त्रिपुर त्रिपुर (न०) ब्रह्मन वरदिंद तारकासुरन मक्कळाद तारात्क्ष कमलाक्ष मत्तु विद्युन्माली इवरिगागि आकाशदल्लि मयनिंद निर्मितवाद मूरु नगरगळु. त्रयाणां पुराणां समाहारः। तारात्क्षनु सुवर्णपुरवन्नू कमलाक्षनु रजतपुरवन्नू विद्युन्मालियु अयोनगरवन्नू पडेदु अनेक विधवाद भोगगळन्नु अनुभविसुत्तिद्दरु. आंदिनिंदलू मयन उपदेशदंते ई मूवरू देवतेगळिगे तोंदरेकोडदे सदा विष्णुभक्तरागिरुत्तिद्दरु. कालक्रमदल्लि गर्वितरादा इवर हावळियन्नु तडेयलारदे देवतेगळु परमेश्वरनन्नु मरेहोक्कलागि परशिवनु — भूमियन्नु रथवन्नागियू ब्रह्मनन्नु सारथियन्नागियू वेदगळन्नु कुदुरेगळन्नागियू मंदरपर्वतवन्नु धनुस्सन्नागियू आदिशेषनन्नु हेदेयन्नागियू विष्णुवन्नु बाणवन्नागियू माडिकोंडु मूवरू ओंदु कडे सेरिदाग त्रिपुरासुररन्नु संहरिसिदनु. भा० कर्ण० २६, २७। धर्मवन्नु रथवन्नागियू ज्ञानवन्नु सारथियन्नागियू विरक्तियन्नु ध्वजवन्नागियू बुद्धियन्नु कुदुरेगळन्नागियू तपस्सन्नु धनुस्सन्नागियू विद्येयन्नु कंचुकवन्नागियू क्रियेयन्नु बाणवन्नागियू माडिकोंडु ई मूवरू ओंदु कडे सेरिदाग त्रिपुरगळन्नु दहिसिदनु. "अथासौ शक्तिभिः स्वाभिः शम्भोः प्राधनिकं व्यधात्। धर्मज्ञान-विरक्त्यृद्धितपोविद्याक्रियादिभिः। रथं सूतं ध्वजं वाहान् धनुर्वर्मशरादि यत्। सन्नद्धो रथमास्थाय शरं धनुरुपाददे। शरं धनुषि सन्धाय मुहूर्तेऽभिजितीश्वरः। ददाह तेन दुर्भेद्याः हरोऽथ त्रिपुरो नृप। दिवि दुन्दुभयो नेदुः विमानशतसङ्कुलाः" भाग० ७-१०।

त्रिपुरघ्न त्रिपुरघ्न (पुं०) परमेश्वर, महादेव. त्रिपुरं हतवान् — हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)। ["त्रिपुर" पददल्लि नोडि.]

त्रिपुरभैरवी त्रिपुरभैरवी (स्त्री०) दुर्गादेवि.

त्रिपुरान्तक त्रिपुरान्तक (पुं०) परशिव, परमेश्वर, महादेव. त्रिपुरस्यान्तं करोति — अन्त + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

त्रिपुरारि त्रिपुरारि (पुं०) परशिव, परमेश्वर, महादेव. त्रिपुरस्यारिः।

त्रिपु(पू)रुष त्रिपु(पू) रुष (न०) 1. मूवरु पूर्वपुरुषरु, पितृपितामहप्रपितामहरु, तंदे तात मुत्तात्तरेंब मूवरु. त्रयाणां पु(पू)रुषाणां समाहारः। (वि०) 2. मूरु पुरुषप्रमाणवुळ्ळ, मूरु अळंगळ अळतेयुळ्ळ. त्रयः पु(पू)रुषाः परिमाणमस्य।

त्रिपुष्कर त्रिपुष्कर (न०) 1. मूरु पुष्करगळु, ब्रह्मनिर्मितवाद ओंदु तीर्थ. त्रयाणां पुष्कराणां समाहारः। 2. ज्येष्ठ मध्यम कनिष्ठगळेंब मूरु मडुगळु. (पुं०) 3. तिथि वार नक्षत्रगळ ओंदु योग. "वाराः क्रूरास्तिथिर्भद्रा नक्षत्रं भग्नपावकम्। जातेऽत्र जारजो योगो मरणेऽत्र त्रिपुष्करम्"।

त्रिप्रलम्ब त्रिप्रलंब (वि०) देहदल्लि तोंगाडुत्तिरुव मूरु अंगगळुळ्ळवनु. इदु सामुद्रिक शास्त्रदल्लि हेळिरुव महापुरुष लक्षणगळल्लोंदु. हुब्बु तोळुगळु मत्तु अंडकोश इवु मूरू उद्दवागि तोंगुत्तिरुवुदु महापुरुष लक्षण, "दीर्घभ्रूबाहुमुष्कस्तु चिरजीवी धनी नरः"।

त्रिप्रस्रुत त्रिप्रस्रुत (पुं०) मूरु जागदल्लि मदोदक सुरियुत्तिरुव मत्तगज. त्रिषु स्थानेषु प्रस्रुतः। मेढ्र (शिश्न) कपोल मत्तु कण्णुगळल्लि आनेगे मदोदकवु सुरियुवुदु. "गजानां तु प्रभिन्नानां त्रिधा प्रस्रवतां मदम्" भा० आदि०।

त्रिफला त्रिफला (स्त्री०) मूरु फलगळु. त्रयाणां फलानां समाहारः। आळले तारे मत्तु नेल्लिकायिगळु. "पथ्या विभीतधात्रीणां फलैः स्यात् त्रिफला समा"।

त्रिफलीकृत त्रिफलीकृत (वि०) मूरु सल होट्टु तेगेयल्पट्ट, कैगळिंद मूरावृत्ति उज्जि शुद्ध माडल्पट्ट अक्कि मुंतादुदु. त्रिः त्रिवारं फलीकृतः वितुषीकृतः। "दक्षिणोत्तराभ्यां पाणिभ्यां त्रिः फलीकृतांस्तण्डुलान् त्रिर्देवताभ्यः प्रक्षालयेत्"।

त्रिवलि त्रिवलि (स्त्री०) होट्टेयल्लिरुव त्रिवळिगळु.

त्रिबन्धन त्रिबंधन (पुं०) 1. जीव, जाग्रत् स्वप्न सुषुप्ति ई मूरु अवस्थेगळिंद कूडिद जीवात्म. त्रीणि बन्धनानि यस्य। 2. हर्यश्वन मोम्मग, अरुणन मग. "हर्यश्वस्तत्सुतस्तस्मादरुणोऽथ त्रिबन्धनः" भा० ९-७-४।

त्रिबन्धु त्रिबन्धु (पुं०) इन्द्र. त्रयाणां स्वर्गमध्यपातालानां बन्धुः।

त्रिभण्डी त्रिभण्डी (स्त्री०) कंपु आगडे मर. त्रीन् दोषान् भण्डते – भडि (परिभाषणे) "अण्" (३-२-१)।

त्रिभद्र त्रिभद्र (न०) सुरत, संभोग. त्रिषु दन्तक्षतालिङ्गनमर्दनेषु भद्रं यत्र। "उपसृष्टं त्रिभद्रं च क्रीडारत्नं महासुखम्" त्रिकाण्ड०।

त्रिभाग त्रिभाग (पुं०) मूरनेय भाग. तृतीयो भागः। "त्रिभागशेषासु निशासु च क्षणं निमील्य नेत्रे सहसा व्यबुध्यत" कुमा० ५-५७।

त्रिभानु त्रिभानु (पुं०) तुर्वसुराजन वंशदल्लि हुट्टिद भानुमंतन मग, करंधमन तंदे. "तुर्वसोस्तु सुतो वह्निर्वह्नेर्भर्गोऽथ भानुमान्। त्रिभानुस्तत्सुतोऽस्यापि करन्धम उदारधीः" भाग० ९-२३-४।

त्रिभुज त्रिभुज (न०) मूरु कोण (मूले) गळुळ्ळ ऒंदु क्षेत्र. त्रयो भुजा यत्र।

त्रिभुवन त्रिभुवन (न०) मूरु लोकगळु, स्वर्ग मर्त्य पाताळ लोकगळु. त्रयाणां भुवनानां समाहारः। "त्रिभुवनैकधनुर्धरस्य शौर्यराशेः" चं० रा०।

त्रिभूम त्रिभूम (पुं०) मूरु महडिगळुळ्ळ मने, उप्परिगे मने. तिस्रो भूमयः ऊर्ध्वाधोमध्यस्था यस्य "अच्" (वा० ५-४-७५)।

त्रिमद त्रिमद (पुं०) 1. विद्ये धन मत्तु वंश इवुगळ प्रयुक्तवाद अहंकार. त्रिगुणितो मदः। "विद्यामदो धनमदस्तथैवाभिजनो मदः। एते मदा मदान्धानां त एव हि सतां दमः"। "नूनं नृपाणां त्रिमदोत्पथानां महीं मुहुश्चालयतां चमूभिः" भाग० ३-१-४३। 2. भद्रमुस्तॆ चित्रमूल मत्तु वायि विळंग. "विडङ्गमुस्तचित्रं च त्रिमदः समुदाहृतः"। इवु निद्दॆयन्नुंटुमाडि मैमेलिन अच्चरवन्नु तॆगॆयुत्तवॆ.

त्रिमधु त्रिमधु –मधुर –माधुर (न०) हालु जेनुतुप्प मत्तु सक्करॆ. ई मूरु मधुर (सिहि) पदार्थगळु. त्रिगुणितं मधु मधुरं वा। "द्राक्षा सिता माक्षिकं च विज्ञेयं मधुरत्रयम्"।

त्रिमल त्रिमल (न०) अणवमल मायामल मत्तु कार्मिकमलगळॆंबि मूरु मलगळु.

त्रिमात्र त्रिमात्र (पुं०) प्लुतस्वर. तिस्रो मात्रा उच्चारणकालोऽस्य। "एकमात्रो भवेद्ह्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्"।

त्रिमार्गगा त्रिमार्गगा (स्त्री०) गंगानदि. त्रिभिर्मार्गैः गच्छति गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)। "अन्वर्थसंज्ञैव परं त्रिमार्गगा ययावसंख्यैः पथिभिश्चमूरसौ" माघ० १२-२३।

त्रिमार्गा त्रिमार्गा (स्त्री०) 1. गंगानदि. त्रयो मार्गा अस्याः। "प्रभामहत्या शिखयेव दीपस्त्रिमार्गयेव त्रिदिवस्य मार्गः" कुमा० १-२८। –मार्गी–मार्गि०. 2. मूरु मार्गगळु. त्रयाणां मार्गाणां समाहारः।

त्रिमुकुट त्रिमुकुट (पुं०) त्रिकूटपर्वत. त्रीणि मुकुटानीव शृङ्गाण्यस्य।

त्रिमुख त्रिमुख (पुं०) 1. शाक्यमुनि. त्रीणि मुखानि यस्य। 2. गायत्रीजपद अंगवाद ऒंदु मुद्रॆ. "संमुखासक्तयोः पाण्योः कनिष्ठाद्वययोगतः। शेषाङ्गुलीनां वैरल्यात् मुद्राः स्युर्द्विमुखादयः"। एरडु हस्तगळन्नु एदुरागि माडिकॊंडु किरुबॆरळुगळन्नु ऒट्टगॆ सेरिसि उळिद बॆरळुगळन्नु विरळवागि इट्टुकॊंडु माडुव मुद्रॆयु द्विमुख मुद्रॆयागुवुदु. हीगॆयॆ अंगुष्ठ (हॆब्बॆरळु) मोदलागि अनामिकॆगळ पर्यंत सेरिसि माडुव मुद्रॆगळु त्रिमुख चतुर्मुख पंचमुख मुद्रॆगळागुवुवु. –मुखा–मुखा. 3. मायादेवि, शाक्यमुनिय तायि.

त्रिमुनि त्रिमुनि (न०) 1. मुनित्रय, पाणिनि कात्यायन मत्तु पतंजलि मुनिगळु. त्रयाणां मुनीनां समाहारः। 2. ई मूवरु मुनिगळिंद प्रणीतवाद व्याकरण. त्रयो मुनयः। इल्लि मुनि शब्दवु विद्यावंश्यवाचक. वंशवु विद्यॆयिंद मत्तु जन्मदिंद ऎंदु ऎरडु विध. इल्लि विद्या वंशदल्लि व्याकरणवु हुट्टिदुदरिंद विद्यावंश्य वाचकवाद मुनिशब्ददॊडनॆ त्रिशब्दक्कॆ समास बंदिरुवुदु. (२-१-१९)।

त्रिमूर्ति त्रिमूर्ति (पुं०) ब्रह्म विष्णु महेश्वर रूपदिंद कूडिद परमात्म. तिस्रो मूर्तयोऽस्य। "नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं प्राक्सृष्टेः केवलात्मने" कुमा० २-४।

त्रिमूर्ध त्रिमूर्ध (पुं०) ಮೂರು ತಲೆಯುಳ್ಳವನು. त्रयो मूर्धानो यस्य "षः" (५-४-११५)। "बहुमूर्धो द्विमूर्धाश्च त्रिमूर्धाश्चाहतां मृधे" भट्टि० ४-४१।

त्रियम्बक त्र्यंबक (पुं०) ಪರಶಿವ, ಮುಕ್ಕಣ್ಣ, ಪರಮೇಶ್ವರ. त्रीणि अम्बकानि यस्य "इयङ्" (६-४-८६)। छान्दसः प्रयोगः।

त्रियव त्र्यव (वि०) ಮೂರು ಯವಗಳ ತೂಕವುಳ್ಳ (ಕೃಷ್ಣಲವೆಂಬ ತೂಕ). त्रयो यवाः परिमाणमस्य। "सर्षपाः षट् यवो मध्यः त्रियवं त्वेककृष्णलम्" मनु० ८-१३४।

त्रियामा त्र्यामा (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. त्रयो यामा अस्याः। "त्रियामां रजनीं प्राहुः त्यक्त्वाद्यन्तचतुष्टयम्। नाडीनां तद्द्वये सन्ध्ये दिवसाद्यन्तसंज्ञिते"। ರಾತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಮುಹೂರ್ತ (ಏಳೂವರೆ ಘಳಿಗೆ) ಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಇಪ್ಪತ್ತೈರಡೂವರೆ ಘಳಿಗೆಗಳು ಅಂದರೆ ಮೂರು ಯಾಮಗಳು 9 ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲವು ರಾತ್ರಿಯಾಗುವುದು. ಆದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಗೆ "ತ್ರಿಯಾಮಾ" ಎಂದು ಹೆಸರು. "त्रियामा शशिना भाति शशी भाति त्रियामया" चन्द्रा०। 2. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಶಿನ.

त्रियुग त्र्युग (पुं०) ಯಜ್ಞಪುರುಷ. त्रीणि युगानि आविर्भावकालोऽस्य। ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಪುರುಷನ ಅವತಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "इत्थं नृतिर्यग्ऋषिदेवझषावतारैर्लोकान् विभावयसि हंसि जगत्प्रतीपान्। धर्मं महापुरुष पासि युगानुवृत्तं छन्नः कलौ यदभवस्त्रियुगोऽथ स त्वम्" भाग० ७-९-३८।

त्रिरात्र त्रिरात्र (न०) 1. ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳು. तिसृणां रात्रीणां समाहारः "अच्" (५-४-८७)। 2. ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೂರು ದಿನಗಳು. "उपाकर्मणि चोत्सर्गे त्रिरात्रं क्षेपणं स्मृतम्" मनु० ४-११९। ३. ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. "एकरात्रं त्रिरात्रं वा षड्रात्रं वा विधीयते" (अव्य०) 4. ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ.

त्रिरेख त्रिरेख (पुं०) 1. ಶಂಖ. तिस्रो रेखा यस्य। (न०) 2. ಮೂರು ರೇಖೆಗಳು. तिसृणां रेखानां समाहारः।

त्रिलघु त्रिलघु (पुं०) 1. ಮೂರು ಲಘುವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ "न" ಗಣ. "त्रिलो नः" वृ० र०। (वि०)2. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಲಘು (ಹ್ರಸ್ವ) ಅಂಗಗಳುಳ್ಳವನು. ಕತ್ತು ಮೊಳಕಾಲು ಶಿಶ್ನ ಇವು ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರುವುದು ಮಹಾಪುರುಷ ಲಕ್ಷಣ. "ग्रीवाजङ्घामेहनेभ्य त्रिभिर्ह्रस्वोऽयमीडितः" काशीखं०।

त्रिलवण त्रिलवण (न०) ಲವಣತ್ರಯ, ಮೂರು ಲವಣಗಳು. त्रयाणां लवणानां समाहारः। "सैन्धवञ्च विडञ्चैव रुचकं च तृतीयकम्। मिलित्वैतत् त्रिलवणम्" राजनि०।

त्रिलिङ्ग त्रिलिंग (वि०)1. ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳುಳ್ಳ ಶಬ್ದ, ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. त्रीणि लिङ्गान्यस्य। (स्त्री०) **-लिङ्गी** -लिंगी. 2. ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು. त्रयाणां लिङ्गानां समाहारः। "त्रिलिङ्गयां त्रिष्विति पदम्" अम०।

त्रिलोक त्रिलोक (पुं०)ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಜನರು. "निरीक्ष्य दृक्स्वस्त्ययनं त्रिलोकः" भाग० ३-२-१३।

त्रिलोकधृत्(क्) त्रिलोकधृत् (क्) (पुं०) ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಉದರದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮ. त्रयाणां लोकानां धृत्—धृञ् (धारणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "लोकत्रयस्य धरणात् स त्रिलोकधृगीरितः" इति निरुक्तिः। "अमानी मानदो मान्यो लोकस्वामी त्रिलोकधृत् (क्)" वि० स०।

त्रिलोकनाथ त्रिलोकनाथ (पुं०)1. ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. त्रयाणां लोकानां नाथः स्वामी। "अकिञ्चनः सन् प्रभवः स सम्पदां त्रिलोकनाथः पितृसद्मगोचरः" कुमा० ५-७७। 2. ದೇವೇಂದ್ರ. "त्रिलोकनाथेन सदा मखद्विषस्त्वया नियम्या ननु दिव्यचक्षुषा" रघु० ३-४५।

त्रिलोकात्मन् त्रिलोकात्मन् (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. त्रयाणां लोकानां आत्मा सातत्येन गन्ता — अत (सातत्यगमने) "मनिण्" (उ० ४-१५३)। ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ತಾನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸದಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "यः सातत्येन लोकांस्त्रीन् भक्तानुग्रहकाम्यया। गच्छतीति त्रिलोकात्मा वस्वर्णो भूतिदायकः" इति निरुक्तिः। "त्रिलोकात्मा त्रिलोकेशः केशवः केशिहा हरिः" वि० स०।

त्रिलोकी त्रिलोकी (स्त्री०) ಮೂರು ಲೋಕಗಳು, ಸ್ವರ್ಗ ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳು. त्रयाणां

लोकानां समाहारः "ङीप्" (४-१-२१)। "विशेषको वा विशिशेष यस्याः श्रियं त्रिलोकीतिलकः स एव" माघ० ३-६३।

त्रिलोकेश त्रैलोक्येश (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. त्रयाणां लोकानाम् ईशः। "त्रिलोकानामीशतया त्रिलोकेशः प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "त्रिलोकात्मा त्रिलोकेशः केशवः केशिहा हरिः" वि० स०। 2. ಸೂರ್ಯ.

त्रिलोचन त्रिलोचन (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. त्रीणि लोचनान्यस्य। "प्रतिग्रहीतुं प्रणयिप्रियत्वात् त्रिलोचनस्तामुपचक्रमे च" कुमा० ३-६६। (वि०) 2. ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. "स बाल आसीद्वपुषा चतुर्भुजो मुखेन पूर्णेन्दुनिभस्त्रिलोचनः" माघ० १-७०। (स्त्री०) **-लोचना** -लोचना. 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ.

त्रिवर्ग त्रिवर्ग (पुं०) 1. ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮ ಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು. त्रयाणां धर्मार्थकामानां वर्गः। "त्रिवर्गो धर्मकामार्थैः" अम०। "त्रिवर्गपारीणमसौ भवन्तम्" भट्टि० २-४६। 2. ರಾಜನ ಕ್ಷಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಮೂರರ ಗುಂಪು. (1) ಕೋಶ ದಂಡಗಳು ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು ಕ್ಷಯ. (2) ಕೋಶ ದಂಡಗಳು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಇರುವುದು ಸ್ಥಾನ. (3) ಕೋಶ ದಂಡಗಳ ಆಧಿಕ್ಯವು ವೃದ್ಧಿ.

(1) ತನ್ನ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಹಾನಿಯುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಹಾನಿಯುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದು ತೋರುವ ಗುಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು **ಕ್ಷಯವು**. "यस्मिन् वा गुणे स्थितः स्वकर्मणामुपघातं पश्येत्—नेतरस्य, तस्मिन् न तिष्ठेत्—**एष क्षयः**" अर्थशा०।

(2) ತನಗೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಕ್ಷಯವನ್ನಾಗಲಿ ಉಂಟು ಮಾಡದಿರುವ ಗುಣಾಶ್ರಯಣವು ಕೋಶದಂಡಗಳ ಯಥಾವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು **ಸ್ಥಾನ**. "यस्मिन् वा गुणे स्थितः स्वकर्मवृद्धिं क्षयं वा नाभिपश्येत्—**एतत् स्थानम्**" अर्थशा०।

(3) ದುರ್ಗದ ಕೆಲಸ, ನೀರಾವರಿ, ಸಾರಿಗೆಯ ಮಾರ್ಗ ಗಳು, ಕೃಷಿ, ಆಕರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಶತ್ರುಗಳ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಗುಣವ ನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುವುದು **ವೃದ್ಧಿ**. "यस्मिन् वा गुणे स्थितः पश्येत् इहस्थः शक्यामि दुर्गसेतुकर्मवणिक्पथशून्यनिवेशखनिद्रव्यहस्तिवनकर्माण्यात्मनः प्रवर्तयितुं, परस्यचैतानि कर्माण्युपहन्तुम् इति, तमातिष्ठेत्—**सा वृद्धिः**" अर्थशा०। "क्षयः स्थानं च वृद्धिश्च त्रिवर्गो नीतिवेदिनाम्" अम०। 3. ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳ ಗುಂಪು. 4. ತ್ರಿಕಟು, ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು ಈ ಮೂರರ ಗುಂಪು. 5. ತ್ರಿಫಲೆ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಅಳಲೆಕಾಯಿ ಮತ್ತು ತಾರೆಕಾಯಿ ಈ ಮೂರರ ಗುಂಪು. "त्रिवर्गो धर्मकामार्थे त्रिफलायां कटुत्रिके। वृद्धिस्थानक्षये सत्त्वरजस्तमसि चेष्यते" मेदि०।

त्रिवर्णक त्रिवर्णक (न०) 1. ತ್ರಿಫಲೆ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಅಳಲೆ ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ತಾರೆಕಾಯಿ. 2. ಹಿಪ್ಪಲಿ ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು. 3. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. 4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ರೆಂಬ ದ್ವಿಜಾತಿತ್ರಯ. "त्रिवर्णकं गोक्षुरके त्रिफलायां कटुत्रिके" मेदि०। 5. ಕಸ್ತೂರಿ ಗೋರೋಚನ ಮತ್ತು ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. "त्रिफलायां त्रिकटुके त्रिगन्धे च त्रिवर्णकम्" नानार्थर०।

त्रिवर्त्मन् त्रिवर्त्मन् (पुं०) 1. ದೇವಯಾನ ಪಿತೃಯಾನ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಯಾನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ ಜೀವ. त्रीणि वर्त्मान्यस्य। 2. ಸ್ವರ್ಗ ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳಗಳ ಮಾರ್ಗ. त्रिगुणितं वर्त्म। (स्त्री०) 3. ಗಂಗಾನದಿ.

त्रिवर्ष त्रिवर्ष (न०) 1. ಮೂರು ವರ್ಷಗಳು. त्रिगुणितो वर्षः। (वि०) 2. ಮೂರು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ. त्रयो वर्षा वयोऽस्य। (स्त्री०) **-वर्षा** -वर्षा. ಮೂರು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಹಸು. स्वार्थे "कन्"। **-वर्षिका** -वर्षिका.

त्रिवर्षीय त्रिवर्षीय (वि०) ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. त्रिवर्षे भवः "छः" (४-२-१३८)। "एकैकं वै त्रिवर्षीयं तेन पीवान् शुना सह" भा० अनु०।

त्रिवलि त्रिवलि (स्त्री०) ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಮೂರು ಗೆರೆಗಳು, ಉದರದ ಮೇಲಿನ ಮೂರು ಮಡಿಕೆಗಳು. त्रिगुणिता वलिः। वा "ङीप्" (गo ४-१-४५)। **-वली** -वली.

त्रिवलीवत् त्रिवलीवत् (वि०) ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಮೂರು ಮಡಿಕೆಗಳುಳ್ಳ, -ಮೂರು ಗೆರೆಗಳುಳ್ಳ. त्रिवली अस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "त्रिवलीवांस्त्र्यवनतः चतुर्व्यङ्गचस्त्रिशीर्षवान्" रामा०। ಇದೊಂದು ಭಾಗ್ಯಸೂಚಕವಾದ ಮಹಾಪುರುಷಲಕ್ಷಣ. "स्थिरा

त्रिरेखा सुभगोपपन्ना स्निग्धा सुमांसोपचिता सुवृत्ता। नचातिदीर्घा चतुरङ्गुला च ग्रीवा सुदीर्घा भवतीह धन्या"।

त्रिविक्रम ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ (पुं०) ವಾಮನಾವತಾರವೆತ್ತಿದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು. त्रयो विक्रमाः पादन्यासा यस्य। त्रयो वेदा विक्रमाः क्रान्ता येन इति वा। "त्रिरित्येवं त्रयो वेदाः कीर्तिता मुनिसत्तमैः। क्रमसे तांस्तथा सर्वान् त्रिविक्रम इति स्मृतः" सह० ना० भा०। "त्रीन् वेदान् क्रमते येन महिम्ना स त्रिविक्रमः" इति निरुक्तिः। ಪರಮಾತ್ಮನು ಮೂರು ವೇದಗಳನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿರುವುದರಿಂದ "**ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ**" ನೆಂದು ಹೆಸರು. "आनन्दो नन्दनो नन्दः सत्यधर्मा त्रिविक्रमः" वि० स०। ಬಲಿಯ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ವಾಮನಾವತಾರ ತಾಳಿ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿರುವುದರಿಂದ "**ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ**" ನೆಂಬ ಹೆಸರು. त्रयो विक्रमाः त्रिषु लोकेषु विक्रमः क्रान्तं यस्य वा। "त्रीणि पदा विचक्रमे" इति श्रुतिः।

त्रिविद्य ತ್ರಿವಿದ್ಯ (पुं०) ಮೂರು ವಿದ್ಯೆ (ವೇದ)ಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. तिस्रो विद्या अधीते "ठक्" (वा० ४-२-६०)। ठको लुक् (४-१-८८)।

त्रिविध ತ್ರಿವಿಧ (वि०) ಮೂರು ವಿಧವಾದ, ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾದ. तिस्रो विधा यस्य। "परद्रव्येष्वभिध्यानं मनसानिष्टचिन्तनम्। वितथाभिनिवेशश्च त्रिविधं कर्म मानसम्" मनु० १२-५। "नित्यं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं स्नानमिष्यते"।

त्रिविष्टप ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪ (न०) 1. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ದೇವಲೋಕ. तृतीयं विष्टपम्। "असौ कुमारस्तमजोऽनुजातस्त्रिविष्टपस्येव पतिं जयन्तः" रघु० ६-७८। 2. ಸ್ವರ್ಗ ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳು. त्रयाणां विष्टपानां समाहारः। पात्राद्यन्तत्वात् न स्त्रीत्वम्।

त्रिविष्टब्ध ತ್ರಿವಿಷ್ಟಬ್ಧ (न०) ಯತಿಗಳ ತ್ರಿದಂಡ, ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮೂರು ದಂಡಗಳು. त्रीणि विष्टब्धानि यत्र। "य इमां कुण्डिकां भिन्द्यात् त्रिविष्टब्धं च यो हरेत्। वासश्चापहरेत् तस्मिन् कथं ते मानसं भवेत्"।

त्रिविस्तीर्ण ತ್ರಿವಿಸ್ತೀರ್ಣ (वि०) ಮೂರು ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ವೈಶಾಲ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಹಣೆ ಕಟಿ (ಪಿರ್ರೆ) ಮತ್ತು ವಕ್ಷಸ್ಸು (ಎದೆ) ವಿಶಾಲವಾಗಿರುವವನು. त्रिभिः विस्तीर्णः। ಇದು ಪುರುಷನ ಶುಭ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.

त्रिवृत् ತ್ರಿವೃತ್ (पुं०) 1. ಕಂಪು ತಿಗಡೆ ಮರ. त्रीनवयवान् वृणोति—वृञ् (वरणे) "क्विप्" (३-२-१७८)। (वि०) 2. ಮೂರರಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮೂರರಷ್ಟಾದ, ಮುಮ್ಮಡಿಯಾದ, ಮೂರು ಸುತ್ತುಳ್ಳ. "मौञ्जी त्रिवृत्समा श्लक्ष्णा कार्या विप्रस्य मेखला" मनु० २-४२। "कार्पासमुपवीतं स्याद्विप्रस्योर्ध्ववृतं त्रिवृत्" मनु० २-४४।

त्रिवृता ತ್ರಿವೃತಾ (स्त्री०) ಕಂಪು ತಿಗಡೆ ಮರ. त्रिभिरवयवैर्वृता।

त्रिवृत्पर्णी ತ್ರಿವೃತ್ಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು. त्रिषु दोषेषु वर्तते—त्रिवृत् त्रिदोषघ्नं पर्णमस्याः।

त्रिवृत्ता ತ್ರಿವೃತ್ತಾ (स्त्री०) ಮೂರರಷ್ಟಾದ, ಮುಮ್ಮಡಿಯಾದ, ಮೂರು ಸುತ್ತುಳ್ಳ. त्रिरावृत्ता। "त्रिवृत्ता ग्रन्थिनैकेन त्रिभिः पञ्चभिरेव वा" मनु० २-४३।

त्रिवृद्वेद ತ್ರಿವೃದ್ವೇದ (पुं०) 1. ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವೇದಗಳು. ऋग्यजुःसामरूपेण त्रिवर्तते इति त्रिवृत्—त्रिवृच्चासौ वेदश्च। "ऋचो यजूंषि चान्यानि सामानि विविधानि च। एष ज्ञेयः त्रिवृद्वेदः यो वेदैनं स वेदवित्" मनु० ११-२६४।

त्रिवेणी ತ್ರಿವೇಣೀ (स्त्री०) ಗಂಗಾ ಯಮುನಾ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಗಳು ಸೇರುವ (ಸಂಗಮ) ಸ್ಥಳ, ಪ್ರಯಾಗ. तिस्रो वेण्यः प्रवाहा यत्र। ಈಗಿನ Allahabad (ಅಲಹಾಬಾದ್).

त्रिवेणु ತ್ರಿವೇಣು (पुं०) ಗಾಡಿಯ ಮೂಕಿ, ರಥದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೊಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಮೂರು ಬೊಂಬುಗಳು. त्रयो वेणवो यत्र। "अश्वांस्त्रिवेणुमक्षं च तिलशो व्यधमच्छरैः" भा० वन० २४३-५।

त्रिवेद ತ್ರಿವೇದ (पुं०) ಮೂರು ವೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಮೂರು ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. त्रीन् वेदान् वेत्ति—विद (ज्ञाने) "अण्" (३-२-१)।

त्रिशक्ति ತ್ರಿಶಕ್ತಿ (स्त्री०) ಕಾಳೀ ತಾರಾ ತ್ರಿಪುರಾ ಎಂಬ ಮೂವರು ದೇವಿಗಳು. त्रिगुणिता शक्तिः।

त्रिशङ्कु ತ್ರಿಶಂಕು (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. त्रयः शङ्कव इव यस्य। [ತ್ರಿಶಂಕುವು ಸೂರ್ಯವಂಶದ ನಿಬಂಧನ ರಾಜನ ಮಗ. ಈತನಿಗೆ ಸತ್ಯವ್ರತನೆಂಬುದು ತಂದೆಯು ಇಟ್ಟ ಹೆಸರು. ತ್ರಿಶಂಕುವು ಒಬ್ಬ ವಿವಾಹವಾಗಿದ್ದ ಹೆಂಗಸನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದುದನ್ನು ಕಂಡ ರಾಜನು "ನೀನು ಚಂಡಾಲರ ಸಂಪರ್ಕ

ವನ್ನು ಹೊಂದಂ" ಎಂದಂ ಇವನನ್ನು ಶಪಿಸಿದನಂ. ಆಮೇಲೆ ಶ್ವಪಾಕರ ಗಂಂಟಿನಲ್ಲಿ ಇವನು ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿರಲು ರಾಜನು ಸರಿಯಾದ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ತಪಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಹೋದನು. ರಾಜ್ಯವು ಅರಾಜಕವಾಯಿತು. ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳು ತತ್ತರಿಸಿದರು. ತಂದೆಯು ತನ್ನನ್ನು ಮನೆಬಿಟ್ಟು ಓಡಿಸಿದಾಗ ವಸಿಷ್ಠರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಯಿತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಮೇಲಿನ ಕೋಪದಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದನು. ವಸಿಷ್ಠರ ಧೇನುವನ್ನು ಕೊಂದು ಅದರ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿಂದನು. ತಂದೆಗೆ ಸಮ್ಮತವಿಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದುದು ಒಂದು, ಆಚಾರ್ಯರ ಧೇನುವನ್ನು ಕೊಂದುದು ಒಂದು, ಅದರ ಮಾಂಸವನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸದೆ ತಿಂದುದು ಒಂದು— ಈ ಮೂರು ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪತಿತನಾದ ಇವನಿಗೆ **"ತ್ರಿಶಂಕು"** ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

ತ್ರಿಶಂಕುವು ಈ ದೇಹದೊಂದಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ವಸಿಷ್ಠರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದಂ ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದಂ ಕೇಳಿದನು. ವಸಿಷ್ಠರು ಅದು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದರು. ಅವರ ಮಕ್ಕಳೂ ಅದೇ ರೀತಿ ಹೇಳಲು ಅವರನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಚಂಡಾಲನಾಗುವಂತೆ ಅವರಿಂದ ಶಾಪ ಪಡೆದನು. ಬಳಿಕ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತನ್ನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು. ವಸಿಷ್ಠರ ಮೇಲಿನ ಕೋಪದಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅನೇಕ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಕರೆದು ಯಾಗಮಾಡಿಸಿದನು. ಯಾಗದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ದೇವತೆಗಳು ಬರದಿರಲು ಕುಪಿತನಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಇದೇ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ನೀನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೊರಡು ಎಂದು ತ್ರಿಶಂಕುವನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿದನು. ತ್ರಿಶಂಕುವು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತಿರುವಾಗ ಇಂದ್ರನು ಪತಿತನಾದ ಅವನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಏರಲು ಅನುಮತಿಸದೆ "ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳು" ಎಂದನು. ತ್ರಿಶಂಕುವು ಬೀಳುತ್ತಿರುವಾಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಕೋಪದಿಂದ ಅಲ್ಲೇ ಸ್ವರ್ಗವೊಂದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಧ್ರುವನಕ್ಷತ್ರವಿರುವವರೆಗೆ ತ್ರಿಶಂಕುವು ಸಶರೀರನಾಗಿ ಅಲ್ಲೇ ಇರಲಿ ಎಂದನು. ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿದರು. ಅಂದಿನಿಂದ ತ್ರಿಶಂಕುವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲೂ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲೂ ನಿಲ್ಲದೆ ಉಭಯ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ನಿಂತನು.] 2. ಶಲಭ, ಪತಂಗದ ಹುಳ. 3. ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. "त्रिशङ्कुर्नो राजभेदे शलभे वृषदंशके" मेदि०। 4. ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. "चातके बभ्रुवापीहघनतोलत्रिशङ्कवः" त्रिकाण्ड०। 5. ಮಿಂಚು ಹುಳು.

त्रिशङ्कुज त्रिशंकुज (पुं०) ತ್ರಿಶಂಕುರಾಜನ ಮಗ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ. त्रिशङ्कोर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

त्रिशङ्कुयाजिन् त्रिशंकुयाजिन् (पुं०) ತ್ರಿಶಂಕುವಿನ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿ. त्रिशङ्कुं याजयति — यज (देवपूजायाम्) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। ["त्रिशङ्कु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

त्रिशत त्रिशत (न०) 1. ಮೂರುನೂರು. त्रिगुणितं शतम्। 2. ಒಂದುನೂರ ಮೂರು. त्र्यधिकं शतम्। (स्त्री०) **-शती -शतीः**. ಮೂರುನೂರು.

त्रिशिख त्रिशिख (पुं०) 1. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಇಂದ್ರರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯವನು. 2. ರಾಕ್ಷಸ, ರಾವಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (न०) 3. ತ್ರಿಶೂಲವೆಂಬ ಒಂದು ಆಯುಧ. तिस्रः शिखा अस्य। 4. ಕಿರೀಟ. (वि०) 5. ಮೂರು ಶಿಖೆಯುಳ್ಳ. "त्रिशिखां भ्रुकुटीं कृत्वा सन्दश्य दशनच्छदम्" भा० आदि०। "त्रिशिखो रक्षस्त्रिशिखं स्यात् किरीट-त्रिशूलयोः" हेम०।

त्रिशिरस् त्रिशिरस् (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. त्रीणि शिरांसि अस्य। 2. ರಾವಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 3. ಖರನ ಒಬ್ಬ ಸೇನಾಪತಿ. 4. ವಿಶ್ವರೂಪ ನಾಮಾಂತರವುಳ್ಳ ತ್ವಷ್ಟನೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗ, [ಈತನಿಗೆ ಮೂರು ತಲೆಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಈ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಇವನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈತನು ಒಂದು ತಲೆಯಿಂದ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಇನ್ನೊಂದು ತಲೆಯಿಂದ ಸೋಮಪಾನವನ್ನೂ ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ಸುರಾಪಾನವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಇವನು ತ್ವಷ್ಟನಿಂದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಮಗಳಾದ ವಿರೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಇವನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರ ಗುಣಗಳೆರಡೂ ಮಿಶ್ರವಾಗಿದ್ದುವು. "सर्वे सान्ताः अदन्ताः स्युः" ಈ ವಚನದಂತೆ "त्रिशिर" ಎಂದು ಅಕಾರಾಂತವೂ ಆಗುವುದು. "तस्याः खरत्रिशिर-दूषणमुख्यबन्धून्" भाग० ९-१०-१। "मनुष्यधर्मैलबिलः पौलस्त्यो धनदो धनी। कैलासनाथस्त्रिशिरा धनाध्यक्षो वटाश्रयः। निधिपालो वैश्रवणो वित्तेशो नरवाहनः" वैज०। 5. ಜ್ವರ. "विद्राविते भतगणे ज्वरस्तु त्रिशिरास्त्रिपात्। अभ्यधावत दाशार्हं दहन्निव दिशो दश" भाग० १०-६३-२२।

त्रिशूल त्रिशूल (न०) ಚೂಪಾದ ಮೂರು ಅಗ್ರವುಳ್ಳ ಒಂದು ಆಯುಧ. त्रीणि शूलानीव अग्राणि यस्य।

त्रिशूलिन् ತ್ರಿಶೂಲಿನ್ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. त्रिशूलमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–शूलिनी –ಶೂಲಿನೀ.** ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. "त्रिशूलिनीं नमस्यामि महिषासुरघातिनीम्" हरिवं०।

त्रिशृङ्ग ತ್ರಿಶೃಂಗ (पुं०) 1. ತ್ರಿಕೂಟಪರ್ವತ. त्रीणि शृङ्गाण्यस्य। "त्रिशृङ्गः पर्वतश्चैव कुमारी च सरिद्वरा" हरिवं०। (न०) 2. ತ್ರಿಕೋಣ, ಮೂರು ಮೂಲೆಗಳು, ತ್ರಿಭುಜಗಳು. 3. ಮೂರು ಕೋಣಗಳುಳ್ಳ ಕ್ಷೇತ್ರ.

त्रिशोक ತ್ರಿಶೋಕ (पुं०) ಜೀವ, ಜೀವಾತ್ಮ. त्रयः शोका यस्य। [ಜೀವನಿಗೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಆಧಿದೈವಿಕ ಮತ್ತು ಆಧಿಭೌತಿಕಗಳೆಂಬ ಮೂರು ತಾಪಗಳುಂಟು.]

त्रिषवण ತ್ರಿಷವಣ (न०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಕಾಲ. सूयते सोमोऽत्र षु अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "कुर्यात् त्रिषवणस्नायी कृच्छ्रं चान्द्रायणं तथा" याज्ञ० ३-३२५।

त्रिषष्ट ತ್ರಿಷಷ್ಟ (वि०) ಅರವತ್ತಮೂರನೆಯ. त्रिषष्टेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

त्रिषष्टि ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಅರವತ್ತಮೂರು. त्र्यधिका षष्टिः।

त्रिषष्टितम ತ್ರಿಷಷ್ಟಿತಮ (वि०) ಅರವತ್ತಮೂರನೆಯ. त्रिषष्टि डटो वा तमडागमः (५-२-६६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮಿ.**

त्रिष्टुभ् ತ್ರಿಷ್ಟುಭ್ (स्त्री०) 1. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು, ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು. त्रिषु स्थानेषु स्तुभ्यते — स्तुन्भु (रोधने) "क्विप्" (३-२-७६)। "गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च बृहती पङ्क्तिरेव च। त्रिष्टुप् च जगती चैव" वृ० र०। "एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुप् गायत्री क्षत्रं त्रिष्टुप् च" श्रुतिः। 2. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ. "इन्द्र एकादशाक्षरेण छन्दसा त्रिष्टुभं त्रिष्टुप्छन्दोऽभिमानिनीं देवतामुदजयत्" श्रुतिः।

त्रिस् ತ್ರಿಸ್ (अव्य०) ಮೂರು ಸಲ, ಮೂರಾವೃತ್ತಿ, तिस्रः क्रियाया अभ्यावृत्तयः — त्रि "सुच्" (५-४-१८)। "त्रिःसप्तकृत्वो जगतीपतीनां हन्ता गुरुर्यस्य स जामदग्न्यः" किरा० ३-१८।

त्रिसन्धि ತ್ರಿಸಂಧಿ (वि०) ಮೂರು ಸಂಧಿಗಳುಳ್ಳ, ಮೂರು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ. त्रयः सन्धयो परिच्छेदात्मका भागा यस्य

त्रिसन्ध्य ತ್ರಿಸಂಧ್ಯ (न०) 1. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳು. तिसृणां सन्ध्यानां समाहारः। "अकारि तस्यै मुकुटोपलस्खलत्करैस्त्रिसन्ध्यं त्रिदशैर्दिशे नमः" माघ० १-४६। पाक्षिकं स्त्रीत्वम् (वा० २-४-१७)। **–सन्ध्यो –ಸಂಧ್ಯೀ.** (अव्य०) 2. ತ್ರಿಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ.

त्रिसप्तत ತ್ರಿಸಪ್ತತ (वि०) ಎಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ. त्रिसप्ततेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–सप्तती –ಸಪ್ತತೀ.**

त्रिसप्तति ತ್ರಿಸಪ್ತತಿ (स्त्री०) ಎಪ್ಪತ್ತಮೂರು. त्र्यधिका सप्ततिः। त्रेः त्रयः। **त्रयःसप्ततिः ತ್ರಯಃಸಪ್ತತಿಃ.**

त्रिसप्ततितम ತ್ರಿಸಪ್ತತಿತಮ (वि०) ಎಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ. त्रिसप्ततेः पूरणः डटः वा तमडागमः। त्रेः त्रयः। **त्रयःसप्ततितमः ತ್ರಯಃಸಪ್ತತಿತಮಃ.** स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–सप्ततितमी –ಸಪ್ತತಿತಮೀ.**

त्रिसप्तन् ತ್ರಿಸಪ್ತನ್ (वि०) ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದು. त्रिगुणिताः सप्त।

त्रिसम ತ್ರಿಸಮ (वि०) ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಮವಾಗಿರುವ ಮೂರು ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವನು. त्रिषु समः। केशाग्र (ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ತುದಿ) ವೃಷಣಗಳು ಮತ್ತು ಮೊಳಕಾಲುಗಳು ಒಂದೇ ಅಳತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ರಾಜಲಕ್ಷಣ. "केशाग्रं वृषणं जानू समा यस्य स भूपतिः"। "त्रिस्थिरस्त्रिप्रलम्बश्च त्रिसमस्त्रिषु चोन्नतः" रामा०।

त्रिसरक ತ್ರಿಸರಕ (न०) 1. ಮೂರು ಸಲ ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು. त्रयाणां सरकाणां मधुपानानां समाहारः। पात्राद्यन्तत्वात् न "ङीप्"। "प्रातिभं त्रिसरकेण गतानां वक्रवाक्यरचनारमणीयः" माघ० १०-१२। 2. ಮೂರು ಮದ್ಯದ ಪಾತ್ರೆಗಳು. त्रयाणां शीधुपात्राणां समाहारः। "सरकोऽस्त्री शीधुपाने शीधुपात्रेक्षुशीधुनोः" मेदि०।

त्रिसर्ग ತ್ರಿಸರ್ಗ (पुं०) ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ. त्रयाणां सत्त्वरजस्तमसां सर्गः सृष्टिः। "तेजो वारिमृदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गोऽमृषा धाम्ना स्वेन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि" भाग० १-१-१।

त्रिसामन् ತ್ರಿಸಾಮನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. त्रीणि सामानि स्वगायकप्रधानानि बृहद्रथन्तरवामदेव्यान्यस्य। "प्रोक्तस्त्रिसामा यश्चासौ बृहदादित्रिसामकः" इति

निरुक्तिः। "त्रिसामा सामगःसाम निर्वाणं भेषजं भिषक्" वि० स०।

त्रिसीत्य त्रिसीत्य (न०) मूरु सल उत्त भूमि. त्रिवारं सीतया संमितम् "यत्" (४-४-९१)।

त्रिसुगन्धि त्रिसुगंधि (न०) लवंगपट्टे (दाल्चिन्नि) यालक्कि जायित्रि गळु मूरु. त्रयाणां सुगन्धिद्रव्याणां समाहारः। "पिबेद्रसं पुष्पफलोद्भवं वा सितामधूक-त्रिसुगन्धियुक्तम्" सुश्रुत० उत्तरतं० ४७-४५।

त्रिस्कन्ध त्रिस्कंध (न०) ज्योतिःशास्त्र. तंत्र होरा मत्तु अंगनिर्णयगळेंब मूरु भागगळुळ्ळ शास्त्र. त्रयः स्कन्धाः अवयवाः यस्य। "ज्योतिःशास्त्र-मनेकभेदविषयं स्कन्धत्रयाधिष्ठितं तत्कात्स्न्योपनयस्य नाम मुनिभिः संकीर्त्यते संहिता। स्कन्धेऽस्मिन् गणितेन या ग्रहगतिस्तन्त्राभिधानस्त्वसौ होराऽन्योऽङ्गविनिश्चयश्च कथितः स्कन्धस्तृतीयोऽपरः"।

त्रिस्तन त्रिस्तन (न०) 1. मूरु दिनगळल्लि माड बहुदाद ऒंदु याग. त्रयः स्तनाः दोहया यत्र। (स्त्री०) **-स्तनी** -स्तनि. 2. मूरु स्तनगळुळ्ळ ऒब्ब राक्षसि. "त्रिस्तनीमेकपादाञ्च त्रिजटामेकलोचनाम्" भा० वन० २८१-४६।

त्रिस्थली त्रिस्थलि (स्त्री०) काशि गयि मत्तु प्रयाग गळेंब मूरु पुण्यक्षेत्रगळु. त्रयाणां स्थलानां समाहारः।

त्रिस्थान त्रिस्थान (पुं०) 1. परमात्म. त्रीणि स्थानानि स्वर्गमध्यपातालाख्यानि यस्य। 2. जीवात्म. जाग्रत् सुषुप्ति मत्तु स्वप्नगळेंब मूरु अवस्थेगळिरुवुदरिंद ई हेसरु.

त्रिस्रोतस् त्रिस्रोतस् (स्त्री०) गंगानदि. त्रीणि स्रोतांसि यस्याः। त्रिषु लोकेषु स्रोतो यस्याः इति वा। "अङ्गुष्ठनिष्ठ्यूतमिवोर्ध्वमुच्चैस्त्रिस्रोतसःसन्ततधार-मम्भः" माघ० ३-१०। **-स्रोतसी** -स्रोतसि. ऒंदं० नदि.

त्रिहल्य त्रिहल्य (न०) मूरावृत्ति नेगिलिनिंद उत्त भूमि. त्रिः त्रिवारं हलेन कृष्टम् "यत्" (४-४-९७)।

त्रिहायण त्रिहायण (वि०) मूरु वर्ष वयस्सुळ्ळ. त्रयो हायना वयो यस्य। "अथ स स्मारणं कृत्वा लक्षयित्वा त्रिहायणान्" भा० वन० २४१-६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-२७)।

त्रिहायणी त्रिहायणि (स्त्री०) 1. मूरु वर्ष वयस्सुळ्ळ गोवु. त्रीणि हायनानि यस्याः। णत्वम् (वा० ४-१-२७)। 2. द्रौपदि. "कृते युगे वेदवती त्रेतायां जनकात्मजा। द्वापरे द्रौपदीच्छाया तेन कृष्णा त्रिहायणी"।

त्रीषु त्रीषु (वि०) मूरु बाणगळ अळतेयुळ्ळ. त्रयः इषवः परिमाणमस्य।

त्रीषुक त्रीषुक (न०) मूरु बाणगळिंद कूडिद धनुस्सु. त्रयः इषवो यत्र "कप्" (५-४-१५४)।

त्रुट-छेदने (तुदा० पर० सक० से०)। त्रुटति। वा श्यन्। त्रुटयति। तुत्रोट। त्रुटिता। त्रुटिष्यति। अत्रुटीत्। इत्यादि. हरिदुहाकु, सीळु, भिद्रुमाडु.

त्रुट - छेदने (चुरा० आत्म० सक० से०)। त्रोटयते। त्रोटयां चक्रे, -बभूव, -आस। त्रोटयिता। त्रोटयिष्यते। इत्यादि. हरिदुहाकु, सीळु.

त्रुटि त्रुटि (स्त्री०) 1. सण्ण जातिय यालक्कि. त्रुट (छेदने) "इन्" (उ० ४-११९)। 2. स्वल्प, कॊंचं, तुस, अणु. 3. संशय. 4. कालद अतिसूक्ष्मवाद भाग, कालद ऒंदु भेद. "त्रुटिः संशयलेशयोः। सूक्ष्मैलायां कालमाने" हेम०। "त्रसरेणुत्रयं भुङ्क्ते यः कालः स त्रुटिः स्मृता"। 5. हरियुवुदु, तुंडुमाडुवुदु. वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। **-त्रुटी** -त्रुटि.

त्रुटित त्रुटित (वि०) कित्तुहाकल्पट्ट, हरियल्पट्ट, सीळल्पट्ट, तुंडुमाडल्पट्ट. त्रुट (छेदने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "प्राणेश त्रुटितं पयोधरतटे हारं पुनर्योजय" सा० द० ३।

त्रुटत् त्रुटत् (वि०) हरियुत्तिरुव, तुंडुमाडुत्तिरुव, कत्तरिसुत्तिरुव. त्रुट (छेदने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -न्ति. "शानच्" (३-२-१२४)। **त्रुटयमानः** त्रुटयमानः.

त्रेता त्रेता (स्त्री०) 1. दक्षिणाग्नि गार्हपत्य मत्तु आहवनीयगळेंब मूरु अग्निगळु. त्रायन्ते-त्रैङ् (पालने) "क्विप्" (३-२-६१)। त्राः आहुतयः, ताभिरिता। "त्रेताग्निधूमाग्रमनिन्द्यकीर्तेस्तस्येदमाक्रान्त-विमानमार्गम्" रघु० १३-३७। 2. चतुर्युगगळल्लॊंदु. [कृत, त्रेता, द्वापर मत्तु कलि गळिंदु युगगळु नाल्कु.] त्रेतायुगद (वर्ष)

ಮಾನ—ದೇವಮಾನ–3,600, ಮಾನುಷ–12,96,000 ವರ್ಷಗಳು. "त्रेतायुगे भविष्यामि रामो भृगुकुलोद्वहः" भा० शान्ति० ३४८-१५। 3. ಮೂರರ ಒಂದು ಗುಂಪು, ಮೂರರ ಒಂದು ತಂಡ. 4. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಬೀಳುವ ದಾಳದ ಮೂರರ ಗರ. 5. ಕವಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಬೀಳುವ ಮೂರರ ಗರ.

त्रेधा त्रैधा (अव्य०) ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ. ತ್ರಿ ಪ್ರಕಾರೆ "एधाच्" (५-३-४६)। "नमो विश्वसृजे पूर्वं विश्वं तदनु बिभ्रते। अथ विश्वस्य संहर्त्रे तुभ्यं त्रेधा स्थितात्मने" रघु० १०-१६।

त्रैककुद त्रैककुद (न०) ತ್ರಿಕಕುತ್ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಸೌರಾಂಜನ. त्रिककुत्पर्वते भवः "अण्" (४-३-५३)।

त्रैकालिक त्रैकालिक (वि०) 1. ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಮತ್ತು ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ, ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. त्रिकाले भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। 2. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸಾಯಂಕಾಲಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. "त्रैकालिकमिदं ज्ञानं प्रादुर्भूतं यथेप्सितम्" भा० शान्ति० ३४९-२६।

त्रैकाल्य त्रैकाल्य (न०) ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಮತ್ತು ವರ್ತಮಾನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಕಾಲಗಳು. त्रिकाल स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

त्रैगर्त त्रैगर्त (पुं०) 1. ತ್ರಿಗರ್ತನ ಮಗ. त्रिगर्तस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११४)। 2. ತ್ರಿಗರ್ತ ದೇಶದ ದೊರೆ.

त्रैगर्तक त्रैगर्तक (वि०) ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶದ ಸಮೀಪದೇಶ, त्रिगर्तस्य अदूरभवः "वुञ्" (४-२-८०)।

त्रैगुणिक त्रैगुणिक (वि०) ತನ್ನ ದ್ರವ್ಯವು ಮೂರರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಲು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು, ಹಣವು ಮುಮ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಲು ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಸಾಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. त्रिगुणार्थं द्रव्यं त्रिगुणम् तत् प्रयच्छति "ठक्" (४-४-३०)।

त्रैगुण्य त्रैगुण्य (न०) 1. ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳು. त्रयो गुणाः—स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। 2. ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋ ಗುಣಪ್ರಚುರನಾದ ಪುರುಷ. सत्त्वरजस्तमःप्रचुराः पुरुषाः त्रैगुण्यशब्देनोच्यन्ते। "त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन" गीता २-४५। 3. ಶೈತ್ಯ ಸೌರಭ್ಯ ಮಾಂದ್ಯ ಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳು. "त्रैगुण्यललितैश्चारुमरुद्भिरुपवीजिते"।

त्रैङ् – पालने (भ्वा० आत्म० सक० अनि०)। त्रायते। तत्रे। त्राता। त्रास्यते। त्रायताम्। अत्रायत। त्रायेत। इत्यादि.

कृत्सु :—त्रातव्यम्। त्राणीयम्। त्राणः, त्रातः। त्रातवान्। त्रायमाणः। त्रातुम्। त्राणम्, त्रातम्। त्रात्वा।

त्रैदशिक त्रैदशिक (न०) ದೈವತೀರ್ಥ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ತೀರ್ಥ, ಅಂಗುಳಿಯ ತುದಿಯಿಂದ ಬಿಡುವ ತೀರ್ಥ. "ब्राह्मेण विप्रस्तीर्थेन नित्यकालमुपस्पृशेत्। कायत्रैदशिकाभ्यां वा न पित्र्येण कदाचन" मनु० २-५८।

त्रैधम् त्रैधम् (अव्य०) ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ, ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. त्रि वा "धमुञ्" (५-३-४५)। पक्षे "धा"। **त्रिधा त्रिधा.** "एधाच्" च। **त्रेधा त्रेधा.** "सर्वमेव हठेनैके दैवेनैके वदन्त्युत। पुंसः प्रयत्नजं किञ्चित् त्रैधमेतन्निरुच्यते" भा० वन० ३२-३२।

त्रैमातुर त्रैमातुर (पुं०) ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಮೂರು ಮಂದಿ ತಾಯಿಂದಿರಿ ಮಗ. तिसृणां मातृणामपत्यं पुमान् "अण्" उत् आदेशश्च (४-१-११५)। ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಕೌಸಲ್ಯೆ ಸುಮಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಕೈಕಯಿ ಈ ಮೂವರ ಪ್ರೀತಿಗೂ ಪಾತ್ರನಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "त्रैमातुरः कृत्स्नजितास्त्रशस्त्रः" भट्टि० १-२५।

त्रैमासिक त्रैमासिक (वि०) 1. ಮೂರು ತಿಂಗಳು ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ, ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರುವ. त्रिमासं तृतीयमासं भूतः स्वसत्तया प्राप्तः "ठञ्" (५-१-८०)। "तोकेन जीवहरणं यदुलूपिकायास्त्रैमासिकस्य च पदा शकटोऽपवृत्तः" भाग० २-७-२७। 2. ಮೂರು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ, ಮೂರು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ. त्रिषु मासेषु भवः "ठञ्" (४-३-११)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–मासिकी –मासिकी.**

त्रैमास्य त्रैमास्य (न०) ಮೂರು ತಿಂಗಳು. त्रिमास स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

त्रैयम्बक त्रैयम्बक (वि०) ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. त्र्यम्बकस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। ऐचागमः (७-३-३)। "आरोपणेन पणमप्रतिकार्यमार्यस्त्रैयम्बकस्य धनुषो यदि नाकरिष्यत्" म० वी० १-२७।

त्रैराशिक त्रैराशिक (वि०) 1. ಮೂರು ರಾಶಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಗಣಿತ. त्रीन् राशीन् अधिकृत्य कृतम्। 2. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

त्रैलोक्य त्रैलोक्य (न०) ಸ್ವರ್ಗ ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳ ಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು. त्रयो लोकाः स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "त्रैलोक्यमप्यपर्याप्तं रक्षसां स्थातुमप्यदः" म० वी० ६-६०।

त्रैलोक्याधिपत्य त्रैलोक्याधिपत्य (न०) ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಒಡೆತನ.

त्रैवर्गिक त्रैवर्गिक (वि०) 1. ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಕಾರ್ಯ. त्रिवर्गाय हितम् "ठन्" बाहु०। "संस्थां विज्ञाय संन्यस्य कर्म त्रैवर्गिकं च यत्" भाग० २-४-४। 2. ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಹೊಂದಿರುವವನು. "त्रैवर्गिकास्ते पुरुषा विमुखा हरिमेधसः" भाग० ३-३२-१८। 3. ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

त्रैवर्णिक त्रैवर्णिक (पुं०) 1. ದ್ವಿಜಾತಿಗಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯರು. 2. ದ್ವಿಜಾತಿಗಳ ಧರ್ಮ.

त्रैवर्षिक त्रैवर्षिक (वि०) ಮುಂದಿನ ಮೂರು ವರ್ಷ ಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ. त्रिवर्षे भावी "ठञ्" (५-१-८०)।

त्रैवार्षिक त्रैवार्षिक (वि०) ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದ. त्रिवर्षे भूतः "ठञ्" (५-१-८०)।

त्रैविक्रम त्रैविक्रम (वि०) 1. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾವತಾರ. "वर्धयस्व महाबाहो पुरा त्रैविक्रमे यथा" हरिवं०। 2. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಸಂಬಂಧವಾದ. त्रिविक्रमस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "बलिप्रदिष्टां श्रियमाददानं त्रैविक्रमं पादमिवेन्द्रशत्रुः" रघु० ७-३५।

त्रैविद्य त्रैविद्य (पुं०) 1. ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು ಅಥವಾ ತಿಳಿದ ವನು. त्रिविद्यामधीते वेद वा "अण्" (४-२-५९)। "त्रैविद्यं वृत्तिमद्ब्रूयात्स्वधर्मः पाल्यतामिति" याज्ञ० २-१८५। (न०) 2. ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವಿದ್ಯೆಗಳು. तिसृणां विद्यानां समाहारः। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

त्रैविध्य त्रैविध्य (न०) ಮೂರು ವಿಧ, ಮೂರು ಪ್ರಕಾರ. त्रिविधस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

त्रैविष्टप त्रैविष्टप (पुं०) ದೇವತೆ. तृतीयं विष्टपं स्वर्गः, त्रिविष्टपे भवः "अण्" (४-३-५३)। "इष्टैस्त्रैविष्टपानां विदधतु विधिवत् प्रीणनं विप्रमुख्याः" रत्ना० ४-२१।

त्रैविष्टपेय त्रैविष्टपेय (पुं०) ದೇವತೆ. त्रिविष्टप "ढक्" बाहु०। "गन्धर्वयक्षासुरसिद्धचारणत्रैविष्टपेयादिषु नान्वविन्दत" भाग० ८-८-१९।

त्रैशङ्कव त्रैशङ्कव (पुं०) 1. ತ್ರಿಶಂಕುವಿನ ಮಗ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ. त्रिशङ्कोरपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। 2. ತ್ರಿಶಂಕುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. त्रिशङ्कोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

त्रैस्वर्य त्रैस्वर्य (न०) ಉದಾತ್ತ ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸ್ವರಗಳು. त्रिस्वर स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

त्रैहायण त्रैहायण (वि०) ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ. त्रिहायणस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

त्रोटक त्रोटक (न०) ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಹದಿನೆಂಟು ಉಪರೂಪಕಗಳು:** (1) नाटिका, (2) त्रोटकम्, (3) गोष्ठी, (4) सट्टकम्, (5) नाट्यरासकम्, (6) प्रस्थानम्। (7) उल्लाप्यम्, (8) काव्यम्, (9) प्रेङ्खणम्, (10) रासकं, (11) संलापकम्, (12) श्रीगदितम्, (13) शिल्पकम्, (14) विलासिका, (15) दुर्मल्लिका, (16) प्रकरणिका, (17) हल्लीशः ಮತ್ತು (18) भाणिका। ತ್ರೋಟಕ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ 5, 7, 8 ಅಥವಾ 9 ಅಂಕಗಳಿರಬೇಕು. ದೇವತೆ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರು ನಾಯಕರು, ಪ್ರತಿ ಅಂಕದಲ್ಲಿಯೂ ವಿದೂಷಕನ ಸಂಬಂಧವಿರಬೇಕು. ವಿದೂಷಕನ ಸಂಬಂಧ ವಿರುವುದರಿಂದ ಶೃಂಗಾರರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದು. "सप्ताष्टनवपञ्चाङ्कं दिव्यमानुषसंश्रयम्। त्रोटकं नाम तत्प्राहुः प्रत्यङ्कं सविदूषकम्" सा० द० ६-२७३।

त्रोटि त्रोटि (स्त्री०) 1. ಕೊಕ್ಕು, ಹಕ್ಕಿಯ ಮೂತಿ. त्रुट (छेदने) + णिच् "इः" (उ० ४-१३८)। 2. ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿ ಮರ. 3. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "त्रोटिः स्त्री कट्फले चञ्च्वां खगे मीनान्तरेऽपि च" मेदि०।

त्रोटिहस्त त्रोटिहस्त (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. त्रोटिः चञ्चूः हस्त इव यस्य।

त्र्यंश त्र्य्ं॰श (पुं॰) 1. ಮೂರನೆಯ ಭಾಗ. तृतीयोंशः। 2. ಮೂರು ಭಾಗಗಳು. त्रिगुणितोंऽशः। "त्र्यंशं दायाद्धरेद्विप्रो द्वावंशौ क्षत्रियासुतः" मनु॰ ९-१५१। 3. ರಾಶಿಯ ಮೂರನೆಯ ಭಾಗ. (वि॰) 4. ಮೂರು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ.

त्र्यक्ष त्र्य्क्ष (पुं॰) 1. परमेश्वर, महादेव. त्रीणि अक्षीणि अस्य। "षच्" (५-४-११३)। (वि॰) 2. ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. त्रीणि अक्षीणि यस्य। "चेदिराजकुले जातस्त्र्यक्ष एष चतुर्भुजः" भा॰ सभा॰। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **त्र्यक्षी** त्र्य्क्ष्ई॰. "द्व्यक्षीं त्र्यक्षीं ललाटाक्षीं दीर्घजिह्वामजिह्विकाम्" भा॰ वन॰ २८१-४६।

त्र्यक्षर त्र्य्क्ष्र (पुं॰) 1. ಪ್ರಣವ, ಓಂಕಾರ. त्रीणि अकारोकारमकाररूपाणि अक्षराणि यत्र। "आद्यं यत् त्र्यक्षरं ब्रह्म त्रयी यस्मिन् प्रतिष्ठिता। स गुह्योऽन्यस्त्रिवृद्वेदो यस्तं वेद स वेदवित्" मनु॰ ११-२६५। (न॰) 2. ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಮೂರನೆಯ (ಮಧ್ಯಾ) ಛಂದಸ್ಸು. त्रीण्यक्षराणि प्रतिपादं यत्र। (वि॰) 3. ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ.

त्र्यङ्कट त्र्य्ंकट (पुं॰) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. (न॰) 2. ಶಿಕ್ಯ, ಕಾವಡಿಯ ನಿಲುವು. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಅಂಜನ.

त्र्यङ्गुल त्र्य्ंगुल (वि॰) ಮೂರು ಬೆರಳುಗಳ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ, ಮೂರು ಬೆರಳುಗಳ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. तिस्रोऽङ्गुलयः प्रमाणमस्य "अच्" (५-४-८६)।

त्र्यधिष्ठान त्र्य्धिष्ठान (पुं॰) जीवात्मा. त्रीणि अधिष्ठानानि मनोवाक्कायरूपाण्याश्रयस्थानानि यस्य। तिसृणां जागृदाद्यवस्थानामधिष्ठानम् वा। तत्पुरुषपक्षे न॰। ಮೊದಲು ಮನಸಾ ಸಂಕಲ್ಪಿಸುವುದು, ಅನಂತರ ಮಾತಿನಿಂದ ಹೇಳುವುದು, ಬಳಿಕ ಶರೀರ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಈ ಮೂರೂ (ಮನಸ್ಸು ವಾಕ್ಕು ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಗಳು) ಜೀವನಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಇವು ಮೂರೂ) ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳಾದುವು. "तस्मात् पुरुषो मनसाभिगच्छति तद्वाचा वदति तत्कर्मणा करोति" इति श्रुतिः। ಜಾಗ್ರತ್ ಸ್ವಪ್ನ ಮತ್ತು ಸುಷುಪ್ತಿ ಈ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಗೂ ಜೀವನು ಆಶ್ರಯನು. "तस्येह त्रिविधस्यापि त्र्यधिष्ठानस्य देहिनः। दशलक्षणयुक्तस्य मनो विद्यात् प्रवर्तकम्" मनु॰ १२-४।

त्र्यध्वगा त्र्य्ध्वगा (स्त्री॰) ಗಂಗಾನದಿ. त्रिभिरध्वभिः गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा॰ ३-२-४८)।

त्र्यम्बक त्र्य्ंबक (पुं॰) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. त्रीणि अम्बकानि नेत्राणि यस्य। त्रीणि भूम्यन्तरिक्षद्युलोकाख्यानि अम्बकानि स्थानान्यस्य। त्रयः अकारोकारमकाराख्या अम्बाः शब्दाः प्रतिपादकाः वाचकाः यस्य इति वा। "त्र्यम्बकं देवमाचार्यमाचार्यानीं च पार्वतीम्" म॰ वी॰ ३-६। (वि॰) 2. ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. **-का -का॰** (स्त्री॰) ಪಾರ್ವತಿ.

त्र्यम्बकसख त्र्य्ंबकसख (पुं॰) ಈಶ್ವರನ ಗೆಳಯ, ಕುಬೇರ. त्र्यम्बकस्य सखा "टच्" (५-४-९१)।

त्र्यशीत त्र्य्शीत (वि॰) ಎಂಬತ್ತಮೂರನೆಯ. त्र्यशीतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-ती -ई॰.**

त्र्यशीति त्र्य्शीति (स्त्री॰) ಎಂಬತ್ತಮೂರು. त्र्यधिका अशीतिः।

त्र्यशीतितम त्र्य्शीतितम (वि॰) ಎಂಬತ್ತಮೂರನೆಯ. त्र्यशीति डटः तमडागमः (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५) **-तमी -ङ्यन्त.**

त्र्यष्टन् त्र्य्ष्टन् (त्रि॰) ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು. त्रिगुणिताः अष्ट। "त्र्यष्टवर्षोऽष्टवर्षां वा धर्मे सीदति सत्वरः" मनु॰ ९-९४।

त्र्यस्र त्र्य्स्र (वि॰) ಮೂರು ಕೋಣಗಳುಳ್ಳ, ಮೂರು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ. त्रयोऽस्राः यस्य। "आयताश्चतुरस्राश्च त्र्यस्रा मण्डलिनस्तथा" सुश्रुत॰ चिकित्सा॰ २-५।

त्र्यह त्र्य्ह (पुं॰) ಮೂರು ದಿನಗಳು. त्रयाणामह्नां समाहारः "टच्" (५-४-९१)। परवल्लिंगनपुंसकं च बाधित्वा पुंस्त्वम्। "त्र्यहं प्रातस्त्र्यहं सायं त्र्यहमद्यादयाचितम्" मनु॰ ११-२११।

त्र्यहस्पृश् त्र्य्हस्पृश् (पुं॰) ಮೂರು ದಿನಗಳ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಒಂದು ತಿಥಿ. त्र्यहं स्पृशति — स्पृश (संस्पर्शने) "क्विन्" (३-२-५८)।

त्र्यहीन त्र्य्हीन (वि॰) ಮೂರು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದ, ಮೂರು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ. त्रिभिरहोभिः निर्वृत्तः "खः" (५-१-८७)।

त्र्यहैहिक त्र्य्हैहिक (वि॰) ಮೂರು ದಿನಗಳಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಧನವುಳ್ಳ, ಮೂರು ದಿನಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಧನಧಾನ್ಯವುಳ್ಳ. ईहायां भवं ऐहिकम् धनधान्यादि —

त्र्यहपर्याप्तम् ऐहिकम् धनं यस्य। "त्र्यहैहिको वापि भवेदश्वस्तनिक एव वा" मनु० ४-७।

त्र्यायुष त्र्यायुष (न०) ಬಾಲ್ಯ ಯೌವನ ಮತ್ತು ಮುಪ್ಪುಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧ ಆಯುಸ್ಸು. त्रयाणां बाल्ययौवनवार्धकानां समाहारः "अच्" (५-४-७७)। निपा०।

त्र्याहिक त्र्याहिक (वि०) 1. ಮೂರನೆಯ ಜ್ವರ, ಮೂರು ದಿನಗಳಿಗೊಂದಾವೃತ್ತಿ ಬರುವ ಜ್ವರ. तृतीये अह्नि भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। "ऐकाहिको द्व्याहिकश्च त्र्याहिकश्च तथापरः"। 2. ಮೂರು ದಿನಗಳಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. त्र्यहपर्याप्तं धान्यमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। "कुशूलकुम्भीधान्यो वा त्र्याहिकोऽश्वस्तनोऽपि वा" याज्ञ० १-१२८।

त्र्यूषण त्र्यूषण (न०) ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು. त्रयाणामूषणानां समाहारः।

त्र्यृच त्र्यृच (न०) ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು. तिसृणां ऋचां समाहारः "अच्" (५-४-७५)।

त्वक्क्षीरा त्वक्क्षीरा (स्त्री०) ತಮಕ್ಷೀರ, ಬಿದಿರಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಒಂದು ಔಷಧ. त्वचः वंशत्वचः क्षीरमस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। **-क्षीरी** -क्षीरी. "सिताजगन्धात्वक्क्षीरीविदारीत्रिवृतः समा" सुश्रुत० १-४४-१६।

त्वक्त्र त्वक्त्र (न०) ದೇಹದ ಚರ್ಮವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಕವಚ. त्वचं त्रायते — त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। "त्वक्त्रैः संविव्ययुर्देहान्" भट्टि० १४-७४।

त्वक्पञ्चक त्वक्पञ्चक (न०) ನ್ಯಗ್ರೋಧ (ಆಲ) ಉದುಂಬರ (ಅತ್ತಿ) ಅಶ್ವತ್ಥ (ಅರಳಿ) ಶಿರೀಷ (ಬಾಗೆ) ಮತ್ತು ಪ್ಲಕ್ಷ (ಬಸುರಿ) ವೃಕ್ಷಗಳ ತೊಗಟೆಗಳು. त्वचां पञ्चकम्।

त्वक्पत्र त्वक्पत्र (न०) 1. ಲವಂಗ ಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. त्वगिव पत्रमस्य। (स्त्री०) **-पत्री** -पत्री. 2. ಹಿಂಗಿನ ಮರದ ಎಲೆ.

त्वक्पारुष्य त्वक्पारुष्य (न०) ಚರ್ಮವು ಒರಟಾಗಿರುವುದು, ಚರ್ಮವು ನುಣುಪಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು. त्वचः पारुष्यम्।

त्वक्पुष्प त्वक्पुष्प (न०) ರೋಮಾಂಚ, ಮೈನಿಲುಗೂದಲು. त्वचः पुष्पमिव। "रोमोद्भेदस्तु पुलकस्त्वक्पुष्पं च त्वगङ्कुरः" त्रिकाण्ड०।

त्वक्सार त्वक्सार (पुं०) 1. ವಂಶ, ಬಿದಿರು. त्वचि सारोऽस्य। 2. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. त्वगेव सारोऽस्य। 3. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. 4. ಟೊಳ್ಳಾದ ಬಿದಿರು, ಹೆಚ್ಚು ರಂಧ್ರವಿರುವ ಬಿದಿರು. "त्वक्सारेरन्ध्रपरिपूरणलब्धगीतिरस्मिन्नसौ मृदितपक्ष्मलरल्लकाङ्गः" माघ० ४-६१।

त्वक्सुगन्ध त्वक्सुगन्ध (पुं०) 1. ಹೇರಿಳೆಗಿಡ. त्वचि फलत्वचि सुगन्धोऽस्य। 2. ಕತ್ತಲೆಗಿಡ.

त्वगङ्कुर त्वगङ्कुर (पुं०) ರೋಮಾಂಚ, ಮೈನಿಲುಗೂದಲು. त्वचः अङ्कुर इव।

त्वगाक्षीरी त्वगाक्षीरी (स्त्री०) ತಮಕ್ಷೀರ, ಬಿದಿರಿನ ತೊಗಟೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಒಂದು ಔಷಧ.

त्वगन्ध त्वगन्ध (पुं०) 1. ಹೇರಿಳೆ ಗಿಡ. त्वचि फलत्वचि गन्धोऽस्य। 2. ಕತ್ತಲೆ ಗಿಡ.

त्वग्दोष त्वग्दोष (पुं०) ಕುಷ್ಠರೋಗ. त्वचं दूषयति— दुष (वैकृत्ये) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

त्वच् त्वच् (स्त्री०) 1. ಚರ್ಮ, ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಇಂದ್ರಿಯ. त्वच्यते संव्रियते देहोऽनया त्वचति संवृणोति वा देहम् — त्वच (संवरणे) "क्विप्" (३-२-१७८)। 2. ಮೃಗದ ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. "त्वचं स मेध्यां परिधाय रौरवीमशिक्षितास्त्रं पितुरेव मन्त्रवत्" रघु० ३-३१। 3. ಮರದ ತೊಗಟೆ, ಸಿಪ್ಪೆ. "कण्डूयमानेन कटं कदाचिद्वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य" रघु० २-३७। 4. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. "त्वक्स्त्री चर्मणि वल्के च गुडत्वचि विशेषतः" मेदि०। "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा"। **त्वचा** त्वच्-.

त्वच त्वच (न०) 1. ಲವಂಗ ಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. प्रशस्ता त्वगस्य "अच्" (५-२-१२७)। 2. ತೊಗಟೆ, ಸಿಪ್ಪೆ.

त्वचिसार त्वचिसार (पुं०) ವಂಶ, ಬಿದಿರು. सप्तम्याः अलुक् (६-३-९)।

त्वचिसुगन्धा त्वचिसुगन्धा (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. त्वचि सुगन्धोऽस्याः। सप्तम्याः अलुक् (६-३-९)।

त्वत्तस् त्वत्तस् (अव्य०) ನಿನ್ನಿಂದ. युष्मद् "तसिल्" (५-३-७)। त्वादेशः (७-२-९८)। "त्वत्तः श्रुतं नेति नले मयातः परं वदस्वेत्युदिताथ देव्या" नैष० १४-३६।

त्वदीय त्वदीय (वि०) ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. तव इदम्— युष्मद् "छः" (४-२-११४)। त्वादेशः (७-२-९८)। "अतोऽयमश्वः कपिलानुकारिणा पितुस्त्वदीयस्य मयाप-

हारितः" रघु० ३-५०। "त्वदीयसेवावसरप्रतीक्षैरभ्यर्थितः" कुमा० ९-९।

त्वद्विध ತ್ವದ್ವಿಧ (वि०) ನಿನ್ನಂತಹ, ನಿನಗೆ ಸಮಾನನಾದ. त्वदिव विधा प्रकारो यस्य।

त्वरण ತ್ವರಣ (न०) 1. ಆತುರಪಡುವುದು, ಅವಸರಪಡುವುದು. जित्वरा (सम्भ्रमे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಅವಸರಪಡುವ, ಆತುರಪಡುವ. जित्वरा कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

त्वरणीय ತ್ವರಣೀಯ (वि०) 1. ಅವಸರಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಅವಸರಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. जित्वरा (सम्भ्रमे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

त्वरमाण ತ್ವರಮಾಣ (वि०) ಅವಸರಪಡುತ್ತಿರುವ, ಆತುರಪಡುತ್ತಿರುವ. जित्वरा (सम्भ्रमे) "शानच्" (३-२-१२४)। "त्वरमाणशाङ्किकसवेगवदनपवनाभिपूरितः" माघ० १५-७२।

त्वरा ತ್ವರಾ (स्त्री०) ಆತುರ, ಅವಸರ, ವೇಗ. जित्वरा (सम्भ्रमे) "अङ्" (३-३-१०४)। "औत्सुक्येन कृतत्वरा सहभुवा व्यावर्तमाना ह्रिया तैस्तैर्बन्धुवधूजनस्य वचनैर्नीताभिमुख्यं पुनः" रत्ना० १-२।

त्वरि ತ್ವರಿ (स्त्री०) ವೇಗ, ಆತುರ, ಅವಸರ.

त्वरित ತ್ವರಿತ (न०) 1. ವೇಗ, ಆತುರ, ಅವಸರ. जित्वरा (सम्भ्रमे) भावे "क्तः" (३-२-१८७)। "त्वरितं प्रजवे शीघ्रे" मेदि०। (वि०) 2. ವೇಗವುಳ್ಳ, ಶೀಘ್ರವಾದ, ಅವಸರವುಳ್ಳ. स्त्रियाम् "टाप्"। **त्वरिता** ತ್ವರಿತಾ. "बह्वन्तराययुक्तस्य धर्मस्य त्वरिता गतिः" पञ्चतं० ३-१००। (अव्य०) 3. ವೇಗವಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. "दूरादपावर्तितभारवाहणाः पथोऽपसस्रुस्त्वरितं चमूचराः" माघ० १२-३४। (स्त्री०) **–ता–ता.** 4. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

त्वरितोदित ತ್ವರಿತೋದಿತ (न०) ವೇಗವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾತು. त्वरितमुदितम्।

त्वष्ट ತ್ವಷ್ಟ (वि०) ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಲುಪಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. त्वक्षू (तनूकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

त्वष्टि ತ್ವಷ್ಟಿ (पुं०) ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವುದು, ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವುದು. त्वक्षू (तनूकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मत्स्याघातो निषादानां त्वष्टिस्त्वायोगवस्य च" मनु० १०-४८।

त्वष्टृ ತ್ವಷ್ಟೃ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. त्वक्षति तनूकरोति नामरूपव्याकरणेन सुरनरादिवैचित्र्यविभक्तं व्यनक्ति – त्वक्षू (तनूकरणे) "तृच्" (उ० २-९३)। "नामरूपव्याकरणात् त्वष्टा सृष्टस्य गद्यते" इति निरुक्तिः। "विश्वकर्मा मनुस्त्वष्टा स्थविष्ठः स्थविरो ध्रुवः" वि० स०। 2. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. **द्वादशादित्यरु.** "धाता मित्रोऽर्यमा रुद्रः वरुणः सूर्य एव च। भगो विवस्वान् पूषा च सविता दशमः स्मृतः। एकादशस्तथा त्वष्टा विष्णुर्द्वादश उच्यते" भा० आदि० ६६-१६। 3. ಒಡಗಿ. ಮರಗೆಲಸದವನು. 4. ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಿ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. 5. ತ್ವಷ್ಟೃದೇವತಾಕವಾದ ಚಿತ್ತಾನಕ್ಷತ್ರ. 6. ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪಶುಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗರ್ಭವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ರೂಪವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ದೇವತೆ. "त्वष्टा पुमान् देवशिल्पितक्ष्णोरादित्यभिद्यपि" मेदि०। (वि०) 7. ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು.

त्वादृश ತ್ವಾದೃಶ (वि०) ನಿನ್ನಂತಹ, ನಿನಗೆ ಸಮಾನನಾದ. त्वमिवायं पश्यति – युष्मद् + दृशिर् (प्रेक्षणे) "कञ्" (३-२-६०)। त्वादेशः (७-२-९८) आकारः (६-३-९१)।

त्वाष्ट्र ತ್ವಾಷ್ಟ್ರ (पुं०) 1. ವಿಶ್ವರೂಪಾಚಾರ್ಯ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಮಗ. त्वष्टुः अपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९५)। 2. ವೃತ್ರಾಸುರ. [ವಿಶ್ವರೂಪನಿಗೆ ಮೂರು ತಲೆಗಳಿದ್ದುವು, ಒಂದು ತಲೆಯಿಂದ ಸೋಮಪಾನ. ಇನ್ನೊಂದರಿಂದ ಸುರಾಪಾನ. ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ಆಹಾರ ಸೇವನೆ. ಇವನ ತಾಯಿ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗಳಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸ ಗುಣಗಳಿದ್ದು ರಾಕ್ಷಸರಲ್ಲಿಯೂ ಇವನಿಗೆ ಅಭಿಮಾನವಿದ್ದಿತು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೂ ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಇಂದ್ರನು ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ಕೊಂದುಹಾಕಿದನು. ಇದರಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯಾಗ ಮಾಡಿದನು. ಮಂತ್ರದ ಸ್ವರವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ಮಗನಿಗೆ ಬದಲು ಇಂದ್ರನೇ ಶತ್ರುವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಡುವ) ಮಗನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಇವನೇ ವೃತ್ರಾಸುರ.] "हतपुत्रस्ततस्त्वष्टा जुहावेन्द्राय शत्रवे। इन्द्रशत्रो विवर्धस्व मा चिरं जहि विद्विषम्। येनावृता इमे लोकास्तमसा त्वाष्ट्रमूर्तिना। .....। स वै वृत्र इति प्रोक्तः पापः परमदारुण." भाग० ६-९। (स्त्री०) **–ष्ट्री–ष्ट्री.** 3. ಚಿತ್ತಾನಕ್ಷತ್ರ. 4. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿ. "त्वाष्ट्री चित्रा" अभि० चि०।

त्विष् ತ್ವಿಷ್ (स्त्री०)1. ಕಾಂತಿ. 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಪ್ರಭೆ. त्विष (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। "सरलासक्तमातङ्ग-ग्रैवेयस्फुरितत्विषः" रघु० ४-७५। "चयस्त्विषामित्यवधारितं पुरा" माघ० १-३। हलन्तत्वात् "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" इति "टाप्"। **त्विषा ತ್ವಿಷಾ**. 3. ಕರಣ. "त्विषं चकोराय सुधां सुराय कलामपि स्वादयवं हराय" नैष० २२-६३। 4. ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು. 5. ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. 6. ಜಯಿಸುವ ಆಸೆ. 7. व्यवसाय, ಉದ್ಯಮ. "त्विट् कान्तौ व्यवसाये च जिगीषायां रुचौ गिरि" विश्व०।

त्विषाम्पति ತ್ವಿಷಾಂಪತಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. त्विषां पतिः। सप्तम्या अलुक्। बाहु०।

त्विषि ತ್ವಿಷಿ (स्त्री०) ಕರಣ. त्विष (दीप्तौ) "इन्" (उ० ४-११७)।

त्सरु ತ್ಸರು (पुं०) ಖಡ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳ ಮುಷ್ಟಿ, ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಿಡಿ. त्सरति—त्सर (छद्मगतौ) "उः" (उ० १-७)। "अस्पृष्टखड्गत्सरुणापि चासीद्रक्षावती तस्य भुजेन भूमिः" रघु० १८-४८।

त्सारुक ತ್ಸಾರುಕ (वि०) ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ, ಕತ್ತಿಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾದ. त्सरौ कुशलः "कन्" (५-२-६४)।

इति "त" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

थ

थ थ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "त" ವರ್ಗದ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ದಂತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಹಾಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರ. "लृतुलसानां दन्ताः"। "कादयो मावसानाः स्पर्शाः। स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" सि० कौ०।

थ थ(पुं०)1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. (न०)2. ರಕ್ಷಣೆ. 3. ಭಯ. 4. ಮಂಗಳ. (वि०)5. ಭಯದಿಂದ ಕಾಪಾಡುವವನು. "थं रक्षणे मङ्गले च साध्वसे च नपुंसकम्। शिलोच्चये पुमानेव क्वचित्तु भयरक्षणे" मेदि०।

थकार थकार (पुं०) "थ" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. थ "कारः" (वा० ३-३-१०८)।

थुड – संवरणे (तुदा० पर० सक० से०)। थुडति। तुथोड। थुडिता। थुडिष्यति। ಇತ್ಯಾದಿ. ಆಚ್ಛಾದಿಸು, ಹೊದಿಸು, ಮುಚ್ಚು.

थुडन थुडन (न०) ಆಚ್ಛಾದಿಸುವುದು, ಹೊದಿಸುವುದು. थुड (संवरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

थुत्कार थुत्कार (पुं०) ಉಗುಳುವುದು, ಉಗಿಯುವುದು. थुत् इति अव्यक्तशब्दस्य कारः।

थुर्वी – हिंसायाम् (भ्वा० पर० सक० से०)। थूर्वति। तुथूर्व। थूर्विता। थूर्विष्यति। थूर्वतु। ಇತ್ಯಾದಿ. ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು.

कर्मणि :—थूर्व्यते। तुथूर्वे। थूर्विता। थूर्विष्यते। थूर्व्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—थूर्वितव्यः। थूर्वणीयः। थूर्व्यः। थूर्णः। थूर्णवान्, –वती। थूर्वन्, –न्ती। थूर्वितम्। थूर्वणम्। थूर्वित्वा।

थूथू थूथू (अव्य०) ಉಗಿಯುವ ಅನುಕರಣಶಬ್ದ.

थूर्ण थूर्ण (वि०) ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. थुर्वी (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

थूर्णवत् थूर्णवत् (वि०) ಹಿಂಸಿಸಿದವನು, ಪೀಡಿಸಿದವನು. थुर्वी (हिंसायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

थूर्वण थूर्वण (न०) ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. थुर्वी (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

थूर्वणीय थूर्वणीय (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಹಿಂಸಿಸಬೇಕಾದ, ಪೀಡಿಸಬೇಕಾದ.

थूर्वत् थूर्वत् (वि०) ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. थुर्वी (हिंसायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

थेथे थैथै (अव्य०) ಸಂಗೀತದ ತಾಳವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

इति "थ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

द

द द ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "त" ವರ್ಗದ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ದಂತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರ. "ऌतुलसानां दन्ताः"। "कादयो मावसानाः स्पर्शाः। स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" सि० कौ०।

द द (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 2. ದಾನಮಾಡುವವನು. दैप् (शुद्धौ) ಅ दाञ् (दाने) वा "कः" (३-२-३)। (न०) 3. ಕಳತ್ರ, ಪತ್ನಿ. 4. ಪಾನ. 5. ವೈರಾಗ್ಯ. 6. ಅವಲೋಕನ, ನೋಡುವುದು. 7. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. 8. ಖಂಡನ, ಕತ್ತರಿಸುವುದು. दो (अवखण्डने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 9. ಮೂಗ, ಮಾತಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. 10. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 11. ಕರಗಿಸುವ, ದ್ರವವಾಗಿಮಾಡುವ. 12. ಶುದ್ಧವಾದ. (स्त्री०) **वा दा.** 13. ಕ್ಷಮೆ, ಕ್ಷಾಂತಿ. 14. ಶೋಧನೆ, ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. 15. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. 16. ರಕ್ಷಣೆ. 17. ಉಪತಾಪ. 18. ಛೇದನ, ಕತ್ತರಿಸುವುದು. "दः पुमानचले दत्ते स्त्रियाम् शोधनदानयोः। छेदोपतापरक्षासु पुमांस्तु दातरि स्मृतः" मेदि०। "दः पुंसि दातरि च्छेदे दा स्त्रियाम् क्षान्तिदानयोः। दं क्लीबे पानवैराग्यकलत्रेष्ववलोकने। भेद्यलिङ्गस्त्वयं मूके गृहीते द्रावके शुचौ" नानार्थर०। "दाददो दुद्दुद्दादो दादादो दुददोददोः। दुद्दादं दददे दुद्दे ददाददददोऽददः" माघ० १९-११४।

दंश – दशने (भ्वा० पर० सक० अनि०)। दशति। ददंश। दंष्टा। दंक्ष्यति। दशतु। अदशत्। दशेत्। ೨೨೨ ಧಿ. ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚು.

कर्मणि :—दश्यते। ददंशे। दंष्टा। दंक्ष्यते। दश्यताम्। अदश्यत। दश्येत। दंक्षीष्ट। ೨೨೨ ಧಿ.

णिचि :—दंशयति, –ते। दंशयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। दंशयिता। दंशयिष्यति, –ते। दंशयतु, –ताम्। अदंशयत्, –त। ೨೨೨ ಧಿ.

सनि :—दिदंक्षति। दिदंक्षां चकार, –बभूव, –आस। दिदंक्षिता। दिदंक्षिष्यति। दिदंक्षतु। ೨೨೨ ಧಿ.

कृत्सु :—दंष्टव्यः। दंशनीयः। दंश्यः। दष्टः। दष्टवान्, –वती। दशन्, –न्ती। दंष्टुम्। दष्टम्। दंशनम्। दष्ट्वा। विदश्य।

ण्यन्तात् कृत्सु :—दंशयितव्यः। दंशनीयः। दंश्यः। दंशितः। दंशितवान्, –वती। दंशयन्, –न्ती। दंशयमानः। दंशयितुम्। दंशितम्। दंशनम्। दंशयित्वा। विदंश्य।

दंश दंश (पुं०) 1. ಕಾಡುನೊಣ, ಹೊಣಚಿ. दशति—दंश (दशने) "अच्" (३-१-१३४)। "आस्वादवद्भिः कबलैस्तृणानां कण्डूयनैर्दंशनिवारणैश्च" रघु० २-५। 2. ಕಚ್ಚುವಿಕೆ. दंश भावे "घञ्" (३-३-१८)। "सुप्तता जायते दंशे कृष्णं चातिस्रवत्यसृक्" सुश्रुत० कल्प० ७-४५। 3. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. दश्यतेऽनेन—दंश कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "रदना दशना दन्ता दंशखादनमल्लकाः" अभि० चि०। 4. (ರತ್ನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ದೋಷ, ಒಡಕು, ಕುಂದಕ. 5. ಕವಚ. "परानुषक्तं तपनीयोपकल्पं महागदं काञ्चनचित्रदंशम्" भाग० ३-१८-९। 6. ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದ ಗಾಯ. "छेदो दंशस्य दाहो वा क्षतेर्वा रक्तमोक्षणम्" माल० ४-४। 7. ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ. "दंशो वर्मणि मर्मणि। दोषे वनमक्षिकायां खण्डने भुजगक्षते" हेम०।

दंशक दंशक (पुं०) 1. ಕಾಡುನೊಣ. दशति – दंश (दशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ನೊಣ. "सांशुरी दंशकः स्मृतः" हारा०। (वि०) 3. ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚುವ. (स्त्री०) **–शिका –ಶಿಕಾ.**

दंशन दंशन (न०) 1. ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚುವುದು. दंश (दशने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "दंशनं चाहिभिः कृष्णैः दाहश्च जतुवेश्मनि" भा० कर्ण० ८८-४। 2. ಕವಚ. दशतीव शरीरम् – दंश कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। "अदंशयन्नरहितशौर्यदंशनास्तनूरयं नय इति वृष्णिभूभृतः" माघ० १७-२१।

दंशभीरु दंशभीरु (पुं०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. दंशात् भीरुः।

दंशमूल दंशमूल (पुं०) ನುಗ್ಗೆಮರ.

दंशवदन दंशवदन (पुं०) ಕೊಕ್ಕರೆ.

दंशित दंशित (न०) 1. ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿಸುವುದು. दंश (दशने) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಂಗಿ ತೊಟ್ಟಿರುವ ಅಥವಾ ಅಂಗಿ ತೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. दंशः सञ्जातोऽस्य "इतच्" (५-२-३६)।

ದಂಶ್ಯತೇ — ದಂಶ ಕರ್ಮ॰ "क्तः" (೩-೨-೧೦೨)ವಾ। "महता बलचक्रेण परराष्ट्रावमर्दिना। हस्त्यश्वरथपूर्णेन दंशितेन प्रतापवान्" ಭಾ॰ ಸಭಾ॰।

ದಂಶಿನ್ ದಂಶಿನ್ (ಪುಂ॰) 1. ಕಣಜದ ಹುಳು. 2. ನಾಯಿ.

ದಂಶೀ ದಂಶೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಕಾಡುನೊಣ. ದಂಶ ಗೌರಾ॰ "ಙೀಷ್" (೪-೧-೪೧)। "दंशी तज्जातिरल्पा स्यात्" ಅಮ॰।

ದಂಷ್ಟ್ರಾ ದಂಷ್ಟ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕೋರೆಹಲ್ಲು, ಆನೆ ಹುಲಿ ಸಿಂಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಉದ್ದದ ಹೊರಹಾಯ್ದಿರುವ ಹಲ್ಲು. ದಂಶ (ದಶನೇ) "ष्ट्रन्" (೩-೨-೧೮೨)। "दंष्ट्राभङ्गं मृगाणामधिपतय इव व्यक्तमानावलेपाः" ಮುದ್ರಾ॰ ೩-೨೨।

ದಂಷ್ಟ್ರಾಯುಧ ದಂಷ್ಟ್ರಾಯುಧ (ಪುಂ॰) 1. ಕಾಡುಹಂದಿ. ದಂಷ್ಟ್ರಾ ಆಯುಧಮಿವಾಸ್ಯ। (ವಿ॰) 2. ಕೋರೆಹಲ್ಲೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳ.

ದಂಷ್ಟ್ರಾಲ ದಂಷ್ಟ್ರಾಲ (ವಿ॰) ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ದವಡೆಯ ದೊಡ್ಡ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ. ದಂಷ್ಟ್ರಾಸ್ಯಸ್ಯ "ಲಚ್" (೫-೨-೧೬)।

ದಂಷ್ಟ್ರಾವಿಷ ದಂಷ್ಟ್ರಾವಿಷ (ವಿ॰) ಹಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ವಿಷವುಳ್ಳ (ಸರ್ಪ).

ದಂಷ್ಟ್ರಿನ್ ದಂಷ್ಟ್ರಿನ್ (ಪುಂ॰) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. ದಂಷ್ಟ್ರಾಸ್ಯಸ್ಯ "ಇನಿಃ" (೫-೨-೧೧೬)। "उपेयुषीं बिभ्रतमन्तकद्युतिं वधाददूरे पतितस्य दंष्ट्रिणः" ಕಿರಾ॰ ೧೪-೩೮। 2. ಸರ್ಪ. 3. ಹುಲಿ. 4. ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಮೀನು. (ವಿ॰) 5. ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ. "दंष्ट्रिणो वनवराहयूथपा दष्टभङ्गुरबिसाङ्कुरा इव" ಕುಮಾ॰ ೮-೩೫।

ದಕ ದಕ (ನ॰) ಜಲ, ನೀರು. ದೈಪ್ (ಶೋಧನೇ) "कः" (೩-೨-೩)। ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ "कन्"। "पानीयं जीवनीयं कं जलमम्बूदकं दकम्" ವೈಜ॰।

ದಕಾರ್ಗಲ ದಕಾರ್ಗಲ (ನ॰) ಜಲಶೋಧನೆ, ನೀರನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜಲನಾಳವು ಎಷ್ಟು ಕೆಳಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು. "धात्रैं यशस्यं च वदाम्यतोऽहं दकार्गलं येन जलोपलब्धिः। पुंसो यथाङ्गेषु शिरास्तथैव क्षितावपि प्रोन्नतनिम्नसंस्थाः" ಬೃಹತ್ಸಂ॰ ೫೪-೧। [ವಿವರಕ್ಕೆ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ 54ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ.]

ದಕೋದರ ದಕೋದರ (ನಂ) ಜಲೋದರ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಉಬ್ಬಾಗುವ ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿ.

ದಕ್ಷ ದಕ್ಷ (ಪುಂ॰) 1. ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿ. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದ ದಕ್ಷ ಮತ್ತು ಚಾಕ್ಷುಷಮನ್ವಂತರದ ದಕ್ಷ ಎಂದು ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು ಇಬ್ಬರು. (1) ಮೊದಲನೆಯ ದಕ್ಷನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಲಹೆಬ್ಬೆರಳಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಎಡ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಸೂತಿಯು ಇವನ ಪತ್ನಿ. "दक्षस्त्वजायताङ्गुष्ठाद्दक्षिणाङ्गवान् ऋषिः। ब्रह्मणः पृथिवीपाल शान्तात्मा सुमहातपाः। वामादजायताङ्गुष्ठाद्वामा तस्य महात्मनः" ಭಾ॰ ಆದಿ॰ ೬೪-೧೦। ಇವನಿಗೆ ಪ್ರಸೂತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀ: ತುಷ್ಟಿ: ಪುಷ್ಟಿ: ಧೃತಿ: ಮೇಧಾ ಮೊದಲಾದ 24 ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರು ಜನಿಸಿದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಖ್ಯಾತಿಯೆಂಬೊಬ್ಬಳು ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. ಸತಿಯೆಂಬುವಳು ಪರಶಿವನ ಪತ್ನಿ. ಒಂದು ಸಲ ದೇವಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನು ತನ್ನನ್ನು ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ದಕ್ಷನು ನಿರೀಶ್ವರಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸತಿಯು ಆ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಿರಸ್ಕೃತಳಾಗಿ ಕೋಪದಿಂದ ಯೋಗಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಶರೀರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದಳು. ಪರಶಿವನಿಗೆ ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯಿತು. ವೀರಭದ್ರನಿಗೆ ಆಜ್ಞೆಯಿತ್ತು ದಕ್ಷನ ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದನು. ದಕ್ಷನ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ವೀರಭದ್ರನು ಯಾಗಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಸುಟ್ಟನು. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಟಗರಿನ ತಲೆಯೊಂದನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ದಕ್ಷನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದನು.

(2) ದಕ್ಷನು ಸತಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಪ್ರಚೇತಸರಿಂದ ಚಾಕ್ಷುಷಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಜನಿಸಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ದೇವ ಗಂಧರ್ವ ಋಷಿ ಮೊದಲಾದವರ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಆ ಸಂತತಿಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದದಿರಲು ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಮೈಥುನದಿಂದ ಪ್ರಜಾವೃದ್ಧಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ತಾನು ಮದುವೆಯಾದ ವೀರಿಣಿಯಲ್ಲಿ 5 ಸಾವಿರ ಮಂದಿ ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆದು ಅವರನ್ನು ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಿದನು. ನಾರದರ ಬೋಧನೆಯಂತೆ ಅವರು ಅದರಿಂದ ವಿಮುಖರಾಗಲು ದಕ್ಷನು ದುಃಖಗೊಂಡು ಮತ್ತೆ 60 ಮಂದಿ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಇವರಲ್ಲಿ 10 ಮಂದಿಯನ್ನು ಧರ್ಮಋಷಿಗೂ 13 ಮಂದಿಯನ್ನು ಕಶ್ಯಪರಿಗೂ 27 ಮಂದಿಯನ್ನು ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಉಳಿದವರನ್ನು ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿ ಭೃಶಾಶ್ವ ಕೃಶಾಶ್ವ ಅಂಗಿರಸ್ಸು ಮುಂತಾದವರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು. ಆಗಿನಿಂದಲೇ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಮೈಥುನದಿಂದ ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯಾರಂಭವಾದುದು. "संकल्पादर्शनात् स्पर्शात् प्रेक्षणां

सृष्टिरुच्यते। दक्षात्प्राचेतसाद्ध्वं सृष्टिर्मैथुनसम्भवा"। 2. ವಿಷ್ಣು. दक्षते दस्युवधे शीघ्रकारी भवति—दक्ष (वृद्धौ शीघ्रार्थे च) "अच्" (३-१-१३४)। "शीघ्रार्थत्वाद्दक्षधातोर्निमेषाद्स्यवो हताः। येन स स्याच्छीघ्रकारी दक्ष इत्युच्यते बुधैः" इति निरुक्तिः। "उग्रः संवत्सरो दक्षः" वि० स०। 3. ಕುಕ್ಕುಟ, ಹುಂಜ, ಕೋಳಿ. 4. ದಕ್ಷಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. 5. ಈಶ್ವರನ ವೃಷಭ. 6. ಒಂದು ವೃಕ್ಷ. 7. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 8. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०)9. ಸಮರ್ಥ, ಚತುರ. "यं सर्वशैलाः परिकल्प्य वत्सं मेरौ स्थिते दोग्धरि दोहदक्षे" कुमा० १-२। 10. ಅಭಿಜ್ಞ, ತಿಳಿದವನು. "दक्षः प्रजापतौ वह्नौ ताम्रचूडे हरे मुनौ। त्रिष्वभिज्ञे" नानार्थर०। (स्त्री०) –क्षा –क्ष्मा. 11. ಭೂಮಿ. "दक्षः पटौ हरवृषे ताम्रचूडे प्रजापतौ। मुनिभेदे द्रुमे वह्नौ दक्षो दक्षा भुवि स्मृता" विश्व०।

दक्षकन्या दक्ष्कन्या, –तनया –तनयaa, –सुता सुतaa (स्त्री०) ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದ ದಕ್ಷನ 24 ಮಂದಿ ಚಾಕ್ಷುಷ ಮನ್ವಂತರದ ದಕ್ಷನ 60 ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರು, ಸತೀದೇವಿ ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ 27 ಕನ್ಯೆಯರು ಮುಂತಾದವರು. दक्षस्य कन्याः। "अथावमानेन पितुः प्रयुक्ता दक्षस्य कन्या भवपूर्वपत्नी। सती सती योगविसृष्टदेहा" कुमा० १-२१। "नरेन्द्रकन्यास्तमवाप्य सत्पतिं तमोनुदं दक्षसुता इवाबभुः" रघु० ३-३३।

दक्षक्रतु दक्ष्क्रतु (पुं०) ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾಡಿದ ನಿರೀಶ್ವರ ಯಾಗ. [ಒಮ್ಮೆ ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯಾಗ ನಡೆಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ನೆರದಿದ್ದ ಸಭೆಗೆ ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನೂ ಬಂದಾಗ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಋಷಿಗಳೂ ಎದ್ದುನಿಂತು ಗೌರವಿಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಪರಶಿವನೂ ಆಸನದಿಂದಲೇ ಏಳಲಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಕ್ರುದ್ಧನಾದ ದಕ್ಷನು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಈಶ್ವರನು ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ನಿರೀಶ್ವರ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದನು. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸತೀದೇವಿಯು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತಳಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ತಡೆದರೂ ನಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಿ ತಂದೆಯಿಂದ ತಿರಸ್ಕೃತಳಾಗಿ ಕೋಪದಿಂದ ಯೋಗಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಶರೀರತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದಳು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಜಟೆಯಿಂದ ಒಂದು ಹಿಡಿ ಕೂದಲನ್ನು ಕಿತ್ತೆಸೆದನು. ಅದರಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ವೀರಭದ್ರನು ಪರಿವಾರ ಸಹಿತನಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ದಕ್ಷನ ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ ಅವನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಯಾಗಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಸುಟ್ಟನು. ಅವನ ಪರಿವಾರದವರು ಸೂರ್ಯನ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಮುರಿದರು. ಭಗನ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕಿತ್ತರು. ಭೃಗುಋಷಿಯ ಗಡ್ಡವನು ಸುಟ್ಟರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಪರಶಿವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿ "ಎಲ್ಲರೂ ಬದುಕಿ ಸುಖವಾಗಿರಲಿ, ದಕ್ಷನ ಮುಖವು ಮಾತ್ರ ಟಗರಿನ ಮುಖವಾಗಲಿ" ಎಂದು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. "जीवताद्यजमानोऽयं प्रपद्येताक्षिणी भगः। भृगोः श्मश्रूणि रोहन्तु पूषणो दन्ताश्च पूर्ववत्। देवानां भग्नगात्राणां ऋत्विजां चायुधाश्मभिः। भवतानुगृहीतानामाशु मन्योऽस्त्वनातुरम्" ಇತ್ಯಾದಿ. भाग० ४-६। ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಭಾಗವಿಲ್ಲದೆ ನಡೆದ ಈ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಈ ಅವಮಾನವನ್ನು ಸಹಿಸದೆ ಸತಿ (ದಾಕ್ಷಾಯಣಿ) ಯು ಯೋಗಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಹಿಮವಂತನಿಂದ ಮೇನಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಪರ್ಣೆಯಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಳು.] भाग० ४।

दक्षजा दक्ष्जा (स्त्री०)1. ದಕ್ಷನ ಮಗಳು, ಸತೀದೇವಿ, ಪರಶಿವನ ಸತಿ. (स्त्री० ब० व०) 2. ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಮಂದಿ ದಕ್ಷನ ಕನ್ಯೆಯರು, ಚಂದ್ರನ ಪತ್ನಿಯರು. **–आत्मजा –aत्मjaa, –सुता –सुtaa.** ಇತ್ಯಾದಿ. "नरेन्द्रकन्यास्तमवाप्य संपतिं तमोनुदं दक्षसुता इवाबभुः" रघु० ३-३३।

दक्षता दक्ष्taa (स्त्री०) 1. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಶಕ್ತಿ. 2. ಜಾಣತನ. दक्षस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "स विधेयपदेषु दक्षतां नियतिं लोक इवानुरुध्यते" किरा० २-१२।

दक्षसावर्णि दक्ष्सावर्णि (पुं०) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯವನು. ಈತನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ "ಅದ್ಭುತ" ನೆಂಬ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದನು. ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ "ಶ್ರುತ" ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

दक्षसुत दक्ष्सुत (पुं०) ದೇವತೆಗಳು. दक्षस्य सुताः। ದೇವತೆಗಳು ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು. "प्रजाः सृजेति व्यादिष्टः पूर्वं दक्षः स्वयम्भुवा। मनसा चैव भूतानि पूर्वमेवासृजत् प्रभुः। ऋषीन् देवान् सगन्धर्वान् असुरानथ राक्षसान्" हरिवं०।

दक्षिण दक्ष्ण (पुं०) 1. विष्णु. दक्षते स्वदूरवासादिगर्हणमुखेन अतिसमर्थो गजेन्द्रं सान्त्वयन् तस्यानुकूलो वर्धते — दक्ष (वृद्धौ) "इनन्" (उ० २-५१)। "गजेन्द्रस्य प्रपन्नस्य यः प्रीतो दक्षिणस्तु सः" इति निरुक्तिः। "अक्रूरः पेशलो दक्षो दक्षिणः क्षमिणां वरः" वि० स०। 2. दक्षिणाग्नि, यज्ञद मूरु अग्निगळल्लोंदु. 3. अनेक नायिकेयरल्लि समान वाद अनुरागवुळ्ळ नायक. "एषुत्वनेकमहिलासमरागो दक्षिणः कथितः" सा० द० ३-३५। 4. देहद बलभाग. (वि०) 5. सरळस्वभावदवनु, कपटविल्लदवनु, प्रामाणिक. 6. दाक्षिण्यद स्वभावदवनु, इतरर मनस्सन्नुसरिसि नडेयुववनु, इतरर अभिप्रायदंते वर्तिसुववनु. 7. बलभागदल्लिरुव, बलपार्श्वद. "ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सोमः सूर्योऽनलस्तथा। ते सर्वे चापि तिष्ठन्ति कर्णे विप्रस्य दक्षिणे" परा०। (स्त्री०) **-णा** — ಜಾ. 8. यज्ञद पत्नि. "पत्नी सुदक्षिणेत्यासीदध्वरस्येव दक्षिणा" रघु० १-३१। 9. उपाध्यायरिगे कोडुव गुरु दक्षिणे, गुरुविगे कोडुव संभावने, विद्याशुल्क. "उपात्तविद्यो गुरुदक्षिणार्थी कौत्सः प्रपेदे वरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१। 10. यज्ञ मोदलादुवुगळ कोनेयल्लि कोडुव दक्षिणे. 11. दक्षिण दिक्कु. "रत्नानुविद्धार्णवमेखलाया दिशः सपत्नी भव दक्षिणस्याः" रघु० ६-६३। "दिग्दक्षिणा गन्धवहं मुखेन व्यलीकनिश्वासमिवोत्ससर्ज" कुमा० ३-२५।

दक्षिणतस् दक्ष्णतस् (अव्य०) 1. दक्षिण दिक्कु, दक्षिण दिक्किनिंद, दक्षिण दिक्किनल्लि. 2. दक्षिण देश, दक्षिण देशदिंद, दक्षिण देशदल्लि. दक्षिणा "अतसुच्" (५-३-२८)। पुंवद्भावः (वा० २-१-५१)। 3. बल भागदिंद. दक्षिण "तसिल्" (५-३-७)।

दक्षिणतार दक्ष्णतार (न०) नदि मोदलादुवुगळ तीरप्रदेश. तीरस्य वा "तारः" (वा० ६-३-१०९)। पक्षे **-तीरम्** — ತೀರಮ್.

दक्षिणदिश् दक्ष्णदिश् (स्त्री०) दक्षिण दिक्कु, बलगडेय दिक्कु.

दक्षिणदिक्पालक दक्ष्णदिक्पालक (पुं०) दक्षिण दिक्कन्नु रक्षिसुववनु.

दक्षिणदिक्पाश दक्ष्णदिक्पाश (पुं०) दक्षिण दिक्किन पाशचक्र, भानुवारदल्लि दक्षिण दिक्कनल्लि युद्धादिगळन्नु निषेधिसुव पाश. ["उत्तरदिक्पाश" पददल्लि नोडि.]

दक्षिणदिक्शूल दक्ष्णदिक्शूल (पुं०) दक्षिण दिक्किनल्लि प्रयाणवन्नु निषेधिसुव शूलि, गुरुवार मत्तु पूर्वाभाद्रपदा नक्षत्रगळल्लि दक्षिण दिक्किनल्लि शूलि. ई शूलिगळिरुव दिवस दक्षिण दिक्किगे प्रयाणमाडकूडदु. "ज्येष्ठा पूर्वाभाद्रपदा रोहिण्युत्तरफल्गुनी। पूर्वादिषु क्रमाच्छूला यात्रादौ मरणप्रदाः"।

दक्षिणदिगीश दक्ष्णदिगीश, -ईश्वर -ईश्वर(पुं०) अंगारक, कुजग्रह. "सूर्यः सोमः क्षमापुत्रः सैंहिकेयः शनिः शशी। सौम्यस्त्रिदशमन्त्री च प्राच्यादिदिगधीश्वराः"।

दक्षिणदिग्द्वार दक्ष्णदिग्द्वार (न०) दक्षिण दिक्किनल्लि प्रयाणक्के प्रशस्तवाद नक्षत्रगळु, अवे. पूर्व फल्गुनि. उत्तरफल्गुनि, हस्त, चित्ते, स्वाति मत्तु विशाखा नक्षत्रगळु. "प्राच्यादिषु चतुर्दिक्षु सप्तसप्तानलक्षतः"। दक्षिणदिशि द्वारं मुखमस्य।

दक्षिणदिग्बलिन् दक्ष्णदिग्बलिन् (पुं०) 1. सूर्य. 2. कुज. इवरु दक्षिणदिक्किनल्लि बलिष्ठरु. "प्राच्यां सौम्यसुराचार्यौ याम्यां भास्करभूमिजौ। प्रत्यक् सौरिरुदीच्यां तु सितेन्दू दिग्बलान्वितौ"।

दक्षिणपश्चिमा दक्ष्णपश्चिमा (स्त्री०) दक्षिण मत्तु पश्चिम दिक्कुगळ मध्यद दिक्कु, नैरुत्य दिक्कु. दक्षिणस्याश्च पश्चिमायाश्च अन्तरालं। पुंवद्भावः (वा० २-१-५१)।

दक्षिणपूर्वा दक्ष्णपूर्वा (स्त्री०) दक्षिण मत्तु पूर्वदिक्कुगळ मध्यभाग, आग्नेय दिक्कु. दक्षिणस्याश्च पूर्वस्याश्च दिशोऽन्तरालम्—बहुव्रीहिः (२-२-२६)। पुंवद्भावः (वा० २-१-५१)। (वि०) **-पूर्व** — **-पूर्व**. आग्नेय दिक्किनल्लिरुव, दक्षिण पूर्व दिक्कुगळ मध्य भागद.

दक्षिणमार्ग दक्ष्णमार्ग (पुं०) पितृयाण, धूमादि मार्ग.

दक्षिणसमुद्र दक्ष्णसमुद्र, -सागर -सागर(पुं०) दक्षिण दिक्किन समुद्र, हिंदूमहासागर.

दक्षिणस्थ दक्ष्णस्थ (पुं०) 1. सूत. सारथि, रथवन्नु नडेसुववनु. दक्षिणे तिष्ठति — स्था (गतिनिवृत्तौ)

"कः" (३-२-४)। (वि०) 2. बलभागदल्लिरुव, बलगडेयिरुव.

दक्षिणा दक्ष्णा (स्त्री०) 1. "दक्षिण" पदद स्त्रीलिंगद अर्थ. (अव्य०) 2. दक्षिण दिक्कु, दक्षिण दिक्किनिंद, दक्षिण दिक्किनल्लि. दक्षिणा "आच्" (५-३-३६)।

दक्षिणाग्नि दक्ष्णाग्नि (पुं०) यज्ञद मूरु अग्नि गळल्लिंदु. दक्षिणोऽग्निः। "दक्षिणाग्निर्गार्हपत्या-हवनीयौ त्रयोऽग्नयः" अम०।

दक्षिणाचल दक्ष्णाचल (पुं०) दक्षिण दिक्किनल्लिरुव मलय पर्वत. दक्षिणस्थितोऽचलः।

दक्षिणात् दक्ष्णात् (अव्य०) दक्षिण दिक्कु, दक्षिण दिक्किनिंद, दक्षिण दिक्किनल्लि. दक्षिण "आतिः" (५-३-३४)।

दक्षिणापथ दक्ष्णापथ (पुं०) नर्मदानदिगे दक्षिण भागदल्लिरुव भारत देशद ऒंदु भाग. दक्षिणा पन्थाः—"अः" (५-४-७४)। "अस्ति दक्षिणापथे विदर्भेषु पद्मपुरं नाम नगरम्" मालती० १।

दक्षिणापथिक दक्ष्णापथिक (वि०) दक्षिणापथक्के सेरिद. दक्षिणा पथोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)।

दक्षिणापरा दक्ष्णापरा (स्त्री०) दक्षिण मत्तु पश्चिमदिक्कुगळ मध्यद दिक्कु, निर्ऋति दिक्कु. दक्षिण-स्याश्च अपरायाश्च अन्तरालम्—बहुव्रीहिः (२-२-२६)।

दक्षिणाभिमुख दक्ष्णाभिमुख (वि०) दक्षिण दिक्किगे एदुरागिरुव, दक्षिण दिक्किगे मुखवुळ्ळ. दक्षिणा दक्षिणस्यामभिमुखमस्य। "आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः। श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते न कदाचिदुदङ्मुखः"।

दक्षिणामूर्ति दक्ष्णामूर्ति (पुं०) परशिव, ईश्वर. दक्षिणा अनुकूला मूर्तिरस्य। "नित्यशो दक्षिणामूर्तिं ध्यायेत् साधकसत्तमः। शास्त्रव्याख्यानसामर्थ्यं लभन्ते वत्सरान्तरे"।

दक्षिणायन दक्ष्णायन (न०) 1. दक्षिण दिक्किनल्लि सूर्यन संचार. दक्षिणा दक्षिणस्यां दिशि अयनं सञ्चारः। 2. सूर्यनु दक्षिण दिक्किनल्लि संचरिसुव काल, कर्काटक संक्रान्तियिंद मकरसंक्रान्तिय वरेगिन काल. "ऋतुत्रयं चाप्ययनं द्वे अयने वर्षसंज्ञिते। कर्कटादिस्थिते भानौ दक्षिणायनमुच्यते"। ऒंदु मानुषवर्षवु देवतेगळिगे ऒंदु दिवस. उत्त्र रायणवु हगलु. दक्षिणायनवु रात्रि. "दैवे रात्र्यहनी वर्षं प्रविभागस्तयोः पुनः। अहस्तत्रोदगयनं रात्रिः स्याद्दक्षिणायनम्" मनु० १-६७।

दक्षिणारुस् दक्ष्णारुस् (पुं०) व्याधन बाणदिंद बलभागदल्लि गायगॊंड मृग. दक्षिणे अरुरस्य।

दक्षिणार्ह दक्ष्णार्ह (पुं०) दक्षिणेगे अर्हनाद ऋत्विक्कु. दक्षिणामर्हति—अर्ह (पूजायाम्) "अच्" (३-२-१२)।

दक्षिणावर्त दक्ष्णावर्त (वि०) 1. दक्षिण दिक्किनल्लिरुव. दक्षिणा दक्षिणस्यां दिशि वर्तते—वृतु (वर्तने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. बलगडेगे तिरुगिरुव. (पुं०) 3. शंख.

दक्षिणावह दक्ष्णावह (पुं०) दक्षिण दिक्किन गाळि. दक्षिणा वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)।

दक्षिणाशा दक्ष्णाशा (स्त्री०) 1. दक्षिण दिक्कु. 2. दक्षिणेयल्लि आसे.

दक्षिणाहि दक्ष्णाहि (अव्य०) 1. दक्षिण दिक्किनल्लि दूरदल्लि. 2. बलगडे दूरदल्लि. दक्षिण "आहि" (५-३-३७)।

दक्षिणीय दक्ष्णीय (वि०) दक्षिणेगे अर्हनाद (ऋत्विक्कु). दक्षिणामर्हति—दक्षिणा "छः" (५-१-६९)। "दक्षिणीयमधिगम्य पङ्क्तिशः पङ्क्तिपावनमथ द्विज-व्रजम्" माघ० १४-३३।

दक्षिणेन दक्ष्णेन (अव्य०) 1. दक्षिण दिक्किनल्लि. 2. बल भागदल्लि. दक्षिण "एनप्" (५-३-३५)। "दक्षिणेन वृक्षवाटिकामालाप इव श्रूयते" शाकु० १। "तत्रागारं धनपतिगृहान् दक्षिणेनास्मदीयम्" मेघ० २-१२।

दक्षिणेर्मन् दक्ष्णेर्मन् (पुं०) बेटॆगारन बाणदिंद बलभागदल्लि गायगॊंड मृग. दक्षिणे ईर्ममस्य "अनिच्" (५-४-१२६)। निपा०। "मृगयुमिव मृगोऽथ दक्षिणेर्मा दिशमिव दाहवतीं मरावुदन्यन्" भट्टि० ४-४४।

दक्षिण्य दक्ष्ण्य (वि०) दक्षिणेगे अर्हनाद (ऋत्विक्कु). दक्षिणा "यत्" (५-१-६९)। "दक्षिण्यदिष्टं कृत-मार्त्विजीनैस्तद्यातुधानैश्चिचिते प्रसर्पन्" भट्टि० २-२९।

दग्ध दग्ध (पुं०) 1. दग्धयोग, तिथि मत्तु वारगळु सेरुवुदरिंद उंटागुव ऒंदु योग;

ಭಾನುವಾರ	..	ದ್ವಾದಶಿ
ಸೋಮವಾರ	..	ಏಕಾದಶಿ
ಮಂಗಳವಾರ	..	ಪಂಚಮಿ
ಬುಧವಾರ	..	ತೃತೀಯೆ
ಗುರುವಾರ	..	ಷಷ್ಠಿ
ಶುಕ್ರವಾರ	..	ಅಷ್ಟಮಿ
ಶನಿವಾರ	..	ನವಮಿ

ಈ ತಿಥಿ ವಾರಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ದಗ್ಧಯೋಗವುಂಟಾಗುವುದು. (ನ॰)2. ದಹಿಸುವುದು, ಸುಡುವುದು. दह् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि॰) 3. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. दह् (भस्मीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "न नूनमारूढरुषा शरीरमेतेन दग्धं कुसुमायुधस्य" कुमा॰ ७-६७। "दृशा दग्धं मनसिजं जीवयन्ति दृशैव याः" चन्द्रा॰।

दग्धकाक ದಗ್ಧಕಾಕ (पुं॰) ರಣಹದ್ದು. दग्ध इव काकः। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–काकी –ಕಾಕೀ.**

दग्धरथ ದಗ್ಧರಥ (पुं॰) ಚಿತ್ರರಥನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. [ಇವನು ಕಶ್ಯಪಮುನಿಯಿಂದ ಮುನಿಯೆಂಬ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನು. ಇವನಿಗೆ ಅಂಗಾರಪರ್ಣನೆಂಬುದು ನಾಮಾಂತರ. ಒಂದು ದಿನ ಈತನು ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಜಲಕ್ರೀಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದ್ರೌಪದೀಸ್ವಯಂವರಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಅರ್ಜುನನು ಇವನ ರಥವನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಇವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ **"ದಗ್ಧರಥ"** ಎಂದೂ ದಗ್ಧವಾದ ರಥವನ್ನು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಚಿತ್ರರತ್ನಮಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ **"ಚಿತ್ರರಥ"** ಎಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಅರ್ಜುನನು ಧರ್ಮರಾಜನ ಮಾತಿನಂತೆ ಇವನನ್ನು ಜೀವ ಸಹಿತ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನಾಗಿ ದಗ್ಧರಥನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಚಾಕ್ಷುಷೀವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು.] भा॰ आदि॰ १८३।

दग्धवत् ದಗ್ಧವತ್ (वि॰) ದಹಿಸಿದವನು, ಸುಟ್ಟವನು. दह् (भस्मीकरणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-२-६) **–वती –ವತೀ.**

दग्धव्य ದಗ್ಧವ್ಯ (वि॰) 1. ಸುಡಲ್ಪಡುವ. दह् (भस्मीकरणे) कर्मं॰ "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಸುಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಸುಡಬೇಕಾದ.

दग्धिका ದಗ್ಧಿಕಾ (स्त्री॰) ಸೀದುಹೋದ ಅನ್ನ.

दण्ड ದಂಡ (पुं॰) 1. ಸೂರ್ಯನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಒಬ್ಬ ...ಗ ದೇವತೆ, ಸೂರ್ಯನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. दण्डोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "माठरः पिङ्गलो दण्डः चण्डांशोः पारिपार्श्वकाः" अम॰। (पुं॰)2. ಕೋಲು, ದೊಣ್ಣೆ. "परस्य दण्डं नोद्यच्छेत् क्रुद्धो नैव निपातयेत्। अन्यत्र पुत्राच्छिष्याद्वा शिष्टयर्थं ताडयेत्तु तौ" मनु॰ ४-१६४। 3. ರಾಜನ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ದಂಡ, ದೊರೆಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಸೇವಕರು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ಚಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ದೊಣ್ಣೆ. 4. ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ಹಿಡಿಯುವ ದಂಡ. 5. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಹಿಡಿಯುವ ಪಾಲಾಶಾದಿ ದಂಡ. "ब्राह्मणो बैल्वपालाशौ क्षत्रियो वटखादिरौ। पैलवौदुम्बरौ वैश्यो दण्डानर्हन्ति धर्मतः" मनु॰ २-४५। "पाणौ कार्मुकमक्षसूत्रवलयं दण्डोऽपरः पैप्पलः" म॰ वी॰ १-१८। 6. ಛತ್ರಿಯು ಹಿಡಿ. "राज्यं स्वहस्तधृतदण्डमिवातपत्रम्" शाकु॰ ५-६। 7. ಭಲ್ಲ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳ ಹಿಡಿ. 8. ಧ್ವಜದ ದಂಡ, ಬಾವುಟದ ಕೋಲು. 9. ಸವುಟಿನ ಕಾವು. 10. ರಾಜನ ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯ. "प्रभवः खलु कोशदण्डयोः कृतपञ्चाङ्ग-विनिर्णयो नयः" किरा॰ २-१२। 11. ದಮನ, ಹತೋಟಿ, ಅಂಕೆ, ನಿರ್ಬಂಧ. "वाग्दण्डोऽथ मनोदण्डः कायदण्डस्तथैव च" मनु॰ १२-१०। 12. ಸೈನ್ಯ, ದಂಡು, ಪಡೆ. दण्ड्यते रिपुरेभिः – दण्ड (दण्डनिपातने) + णिच् "घञ्" (३-३-१२१)। "तस्य दण्डवतो दण्डः स्वदेहान्न व्यशिष्यत" रघु॰ १७-६२। 13. ಶಿಕ್ಷೆ, ದಂಡನೆ, ಯಮ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಮಗ. "गुरूपदिष्टेन रिपौ सुतेऽपि वा निहन्ति दण्डेन स धर्मविप्लवम्" किरा॰ १-१३। "राजापथ्यकारिषु तीक्ष्णदण्डो राजा" मुद्रा॰ १। 14. ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಅಳತೆ, ನಾಲ್ಕು ಗುದ್ದು ಮೊಳಗಳ ಉದ್ದದ ಅಳತೆ. "हस्तैश्चतुर्भिर्भवतीह दण्डः" लीला॰। 15. ಬೇರಿನಿಂದ ರೆಂಬೆಗಳವರೆಗೆ ಇರುವ ಗಿಡ ಮರಗಳ ಮಧ್ಯದ ದೂಲ. 16. ಶರಣಾಗತರಾದವರ ರಕ್ಷಣೆ ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸೆ ಮಾಡದಿರುವುದು ಮತ್ತು ದಾನ ಈ ಮೂರು. "शरणागतसंत्राणं भूतानामप्यहिंसनम्। बहिर्वेदि च दानञ्च दण्डमित्यभिधीयते" मोक्षधर्मः। 17. ಕೋಣ, ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಕೋಲು. 18. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 19. ಯಮ ಧರ್ಮರಾಯ. 20. ಗರ್ವ, ಅಭಿಮಾನ. 21. ಕಡೆಗೋಲು. 22. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕೋಲಿನ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಗ್ರಹ. 23. ವ್ಯೂಹ, ಗುಂಪು. 24. ದಂಡದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನ ಪರಿವೇಷ. 25. ದೇಹ, ಶರೀರ. दण्डयते– दण्ड + णिच् "घञ्" (३-३-१९)। 26. ಕೋಲಿ

ನಂತೆ ನೇರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು. ದಂಡ + ಣಿಚ್ ಭಾವೆ "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)। 27. ಕೋಲಿನಂತೆ ನೇರವಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳ ಸಮೂಹ. "रविकिरणजलदमरुतां सङ्घातो दण्डवत् स्थितो दण्डः" बृहत्सं० ३०-१६। 28. ವಿಷ್ಣು. "वेदधर्मारिष्टतातिनृपादिमुखतः खलान्। दण्डनीत्या दाम्यतीति दण्डः स्यादृतुवर्णकः" इति निरुक्तिः"। "धनुर्धरो धनुर्वेदो दण्डो दमयिता दमः" वि० स०। 29. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. "शत्रुन्दमाय दण्डाय पर्णचीरपटाय च" भा० शान्ति० २९०-८७। 30. ರಾಜನು ಧರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮ ತೇಜೋಮಯವಾದ ಧರ್ಮ. "तस्यार्थे सर्वभूतानां गोप्तारं धर्ममात्मजम्। ब्रह्मतेजोमयं दण्डमसृजत्पूर्वमीश्वरः" मनु० ७-१४। ಈ ತೇಜೋರೂಪವಾದ ದಂಡವೇ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು. ಅದೇ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು. ರಾಜನು ಅಜಾಗರೂಕನಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ತೇಜೋರೂಪವಾದ ದಂಡವು ಯಾವಾಗಲೂ ಎಚ್ಚತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊಡೆದಾಟವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಚೌರ್ಯಾದಿಭಯವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಈ ದಂಡವೇ ಧರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿಯುವರು. "दण्डः शास्ति प्रजाः सर्वाः दण्ड एवाभिरक्षति। दण्डः सुप्तेषु जागर्ति दण्डं धर्मं विदुर्बुधाः" मनु० ७-१८। ಈ ತೇಜೋರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸಲು ಅಸಂಸ್ಕೃತಮತಿಗಳಾದ ರಾಜರು ಅಸಮರ್ಥರಾಗುವರು. ಧರ್ಮವಿಹೀನರಾದ ರಾಜರನ್ನು ಇದು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. "दण्डो हि सुमहत्तेजो दुर्धरश्चाकृतात्मभिः। धर्माद्विचलितं हन्ति नृपमेव सबान्धवम्" मनु० ७-२८। **ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ದಂಡ ಮತ್ತು ಧರ್ಮವ್ಯವಹಾರಗಳ ಸ್ವರೂಪ:** "शृणु कौरव्य यो दण्डो व्यवहारो यथा च सः। यस्मिन् हि सर्वमायत्तं स धर्म इति केवलः"। ಜಗತ್ತಿನ ಸಕಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುವು. ದಂಡವೇ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ತಾಳಿ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದು. ದಂಡವೇ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದಂ. ಅದೇ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದು. "दण्ड एव स सर्वात्मा लोके चरति मूर्तिमान्। भिन्दन् छिन्दन् रुजन् कृन्तन् दारयन् पाटयन् तथा। घातयन् अभिघावंश्च दण्ड एव चरत्युत"। ಈ ದಂಡವೊಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜನರು ಅಧರ್ಮನಿರತರಾಗಿ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಡುವರು. ದಂಡದ ಭಯವಿದ್ದರೇ ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ (ಅರ್ಥ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇತುಪೂರ್ವಕ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ) ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವರು. ಬ್ರಹ್ಮತೇಜೋರೂಪವಾದ ರಾಜನ ದಂಡ (ಶಾಸನ) ದಿಂದ ಸುರಕ್ಷಿತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ರಾಜನನ್ನೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವರು. "न स्याद्यदीह दण्डो वै प्रमथेयुः परस्परम्। भयाद्दण्डस्य नान्योन्यं घ्नन्ति चैव युधिष्ठिर। दण्डेन रक्ष्यमाणा हि राजन्नहरहः प्रजाः। राजानं वर्धयन्तीह तस्माद्दण्डः परायणम्"। ರಾಜಶಾಸನರೂಪವಾದ ಈ ದಂಡವು ಲೋಕವನ್ನು ಒಂದು ರೀತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು. ಸತ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಧರ್ಮವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುವುದು. ಧರ್ಮಪರಾಯಣರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವರು. ಯಜ್ಞದಿಂದ ಸುಪ್ರೀತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಲೋಕವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವರು. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪ್ರಾಣಗಳೂ ಅನ್ನಗತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅನ್ನವನ್ನಿ ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಸುರಕ್ಷಿತರಾಗಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಈ ದಂಡ (ರಾಜಶಾಸನ) ವು ಜಾಗೃತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು. "व्यवस्थापयते नित्यमिमं लोकं नरेश्वर। सत्ये व्यवस्थितो धर्मो ब्राह्मणेष्ववतिष्ठते। धर्मयुक्ता द्विजश्रेष्ठा देवयुक्ता भवन्ति च। बभूव यज्ञो देवेभ्यो यज्ञः प्रीणाति देवताः। प्रीताश्च देवता लोकमिन्द्रे प्रतिददत्युत। अन्नं ददाति शक्रश्चाप्यनुगृह्णन्निमाः प्रजाः। प्राणाश्च सर्वभूतानां नित्यमन्ने प्रतिष्ठिताः। तस्मात्प्रजाः प्रतिष्ठन्ते दण्डो जागर्ति तासु च" भा० शान्ति० १२१। ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮತೇಜೋರೂಪವಾದ ದಂಡ (ರಾಜಶಾಸನ) ದಲ್ಲಿ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಸಕಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳೂ ಸೇರಿರುವುವು. ಈ ಲೋಕದ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ರಾಜನು ಧರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ದಂಡವೇ ವ್ಯವಹಾರ. ವ್ಯವಹಾರವೇ ವೇದ. ವೇದವೇ ಧರ್ಮ. ಧರ್ಮವೇ ಸನ್ಮಾರ್ಗ. ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದವರು ತಾಯಿ ತಂದೆ ಸಹೋದರ ಪತ್ನಿ ಪುರೋಹಿತ ಯಾರೇ ಆಗಲಿ ರಾಜನ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಪಡಬೇಕು. ಆ ರೀತಿ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾದ ರಾಜನೇ ತನ್ನ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನೆಂದು ತಿಳಿ. "यश्च दण्डः स दृष्टो नो व्यवहारः सनातनः। व्यवहारश्च दृष्टो यः स वेद इति नः श्रुतिः। यश्च वेदः स वै धर्मः यश्च धर्मः स सत्पथः॥ माता पिता च भ्राता च भार्या चैव पुरोहितः। नादण्ड्यो

विद्यते राज्ञो यः स्वधर्मेण तिष्ठति" भा० शान्ति० १२१। ಇದು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ದಂಡಸ್ವರೂಪದ ಉಪದೇಶಸಂಗ್ರಹ. 31. ಸಾಮ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಸಾಮ ದಾನ ಭೇದ ಮತ್ತು ದಂಡ ಎಂದು ಉಪಾಯಗಳು ನಾಲ್ಕು. 32. ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಾಜನು ಕೊಡುವ ಶಿಕ್ಷೆ. "यथापराधदण्डानां यथाकालप्रबोधिनाम्" रघु० १-६। ರಾಜನು ಅಪರಾಧಿಗಳಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆಯು ಹತ್ತು ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರಬೇಕು. ಇದು ಅಪರಾಧಮಾಡಿದ ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗಿರಬೇಕು. (1) ಉಪಸ್ಥ (ಜನನೇಂದ್ರಿಯ), (2) ಉದರ (ಹೊಟ್ಟೆ), (3) ನಾಲಗೆ, (4) ಹಸ್ತಗಳು, (5) ಪಾದಗಳು, (6) ಕಣ್ಣುಗಳು, (7) ಮೂಗು, (8) ಕಿವಿಗಳು, (9) ಧನ ಮತ್ತು (10) ದೇಹ ಇವು ಹತ್ತು ಅಪರಾಧಸ್ಥಾನಗಳು. "दश स्थानानि दण्डस्य मनुः स्वायम्भुवोऽब्रवीत्। उपस्थमुदरं जिह्वा हस्तौ पादौ च पञ्चमम्। चक्षुर्नासा च कर्णौ च धनं देहस्तथैव च" मनु० ८-१२४, २५। ಅಪರಾಧಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವಾಗ ಅಪರಾಧದ ದೇಶ ಕಾಲ ಅಪರಾಧವು ಅಲ್ಪವಾದುದೇ ಗುರುತರವಾದುದೇ ಅಪರಾಧಿಯು ಎಂತಹ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಸಮರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸಬೇಕು. "अनुबन्धं परिज्ञाय देशकालौ च तत्त्वतः। सारापराधौ चालोक्य दण्डं दण्डयेषु पातयेत्" मनु० ८-१२६। ಅಪರಾಧಿಯನ್ನು ಕರೆದು ಮೊದಲು ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತಿನಿಂದ ಹೇಳಿ ಮನ್ನಿಸಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ತಲೆ ಬಾಗದಿದ್ದರೆ ಬಾಯಿಮಾತಿನಿಂದ ಹೆದರಿಸಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೂ ಹೆದರದಿದ್ದರೆ ಧನ ದಂಡವನ್ನು (ಜುಲ್ಮಾನೆ) ವಿಧಿಸಬೇಕು. ಅದಾದಮೇಲೆ ಮರಣದಂಡನೆ. ಅಪರಾಧಿಗಳಲ್ಲದವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದೂ ಅಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸದಿರುವುದೂ ರಾಜನ ಅಪಕೀರ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಆದರಿಂದ ನರಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗುವುದು. "वाग्दण्डं प्रथमं कुर्यात् धिग्दण्डं तदनन्तरम्। तृतीयं धनदण्डं तु वधदण्डमतःपरम्॥ अदण्ड्यान् दण्डयन् राजा दण्ड्यांश्चैवाप्यदण्डयन्। अयशो महदाप्नोति नरकं चैव गच्छति" मनु० ८। ಆದುದರಿಂದ ರಾಜನು ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು. 33. ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ. दुष्टनिग्रहो दण्डः" सा० द० ३।

दण्डक ದಂಡಕ (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ಕೋಲು, ತುಂಡು ದೊಣ್ಣೆ. ह्रस्वो दण्डः "कन्" (५-३-८६)। 2. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ 26 ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕಾಕ್ಷರ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು. ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಮೊದಲು ನ ಗಣದ್ವಯ ಅನಂತರ ಏಳು ರ ಗಣಗಳಿದ್ದರೆ "चण्डवृष्टि-प्रयात" ಎಂಬ ದಂಡಕವಾಗುವುದು. "यदिह नयुगलं ततः सप्त रेफास्तदा चण्डवृष्टिप्रयातो भवेद्दण्डकः" वृ० र०।

ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:

न न र र र र र र र र
। । । । । । । । । ।
ಈ ಲಕ್ಷಣದ ಮುಂದೆ ಒಂದೊಂದು ರ ಗಣವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಬಂದರೆ ದಂಡಕದ ಹೆಸರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ अर्णः अर्णवः व्यालः जीमूतः लीलाकरः उद्दामः शङ्खः ಇತ್ಯಾದಿ ದಂಡಕಗಳಾಗುವುವು. "प्रतिचरणविवृद्धरेफाः स्फुरर्णार्णवव्यालजीमूतलीलाकरोद्दामशंखादयः" वृ० र०। 3. ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "दण्डको नृपतिः कामात् क्रोधाच्च जनमेजयः"। (पुं० ब० व०) 4. ದಂಡಕಾರಣ್ಯ. "प्राप्तानि दुःखान्यपि दण्डकेषु सञ्चिन्त्यमानानि सुखान्यभूवन्" रघु० १४-२५। "दण्डकानध्यवात्तां यो वीर रक्षःप्रकाण्डकौ" भट्टि० ५-६। (स्त्री०) **-का -का.** 5. ದಂಡಕಾರಣ್ಯ, ದಂಡಕಾವನಪ್ರದೇಶ. "स दण्डकायां कृतदण्डकायां स्वसारमेनां प्रथितस्वसारः" चं० रा०।

दण्डकर्मन् ದಂಡಕರ್ಮನ್ (न०) ಶಿಕ್ಷೆ, ದಂಡನೆ. दण्डस्य कर्म। "देशकालवयःशक्ति सञ्चिन्त्यं दण्डकर्मणि" याज्ञ० २-२७५।

दण्डगौरी ದಂಡಗೌರೀ (स्त्री०) ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. "उर्वशी मिश्रकेशी च दण्डगौरी वरूथिनी" भा० वन०।

दण्डग्राह ದಂಡಗ್ರಾಹ (वि०) ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡಿರುವವನು. दण्डं गृह्णाति – ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)।

दण्डघ्न ದಂಡಘ್ನ (वि०) ಕೈಯಿಂದ ಮತ್ತು ಕೋಲಿನಿಂದ ಹೊಡೆದು ಹಿಂಸಿಸುವವನು. "यस्य स्तेनः पुरे नास्ति नान्यस्त्रीगो न दुष्टवाक्। न साहसिकदण्डघ्नौ स राजा शक्रलोकभाक्" मनु० ८-३८६।

दण्डचक्र ದಂಡಚಕ್ರ (न०) ಸೇನಾಸಮೂಹ, ಸೈನ್ಯಗಳ ಗುಂಪು.

दण्डदास ದಂಡದಾಸ (पुं०) ಶಿಕ್ಷೆಯ ಹಣ (ಜುಲ್ಮಾನೆ ಹಣ) ವನ್ನು ಕೊಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಆದರ ಬದಲು ಸೇವಕನಾಗಿರುವವನು. दण्डेन कृतो दासः। "ध्वजाहृतो भक्तदासो गृहजः क्रीतदत्त्रिमौ। पैत्रिको दण्डदासश्च सप्तैते दासयोनयः" मनु० ८-४१६।

दण्डधर ದಂಡಧರ (पुं०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. दण्डं प्राणिनां कर्मानुसारिणीं शिक्षां धरति – दण्डस्य धरः। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. "बलनिषूदनमर्थपतिं च तं श्रमनुदं मनुदण्डधरान्वयम्" रघु० ९-३। (वि०)3. ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. 4. ಕುಲಾಲ, ಕುಂಬಾರ. 5. ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವವನು.

दण्डधार ದಂಡಧಾರ (पुं०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. दण्डं धरति–धृञ् (धारणे) "अण्" (३-२-१)। (वि०) 3. ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು.

दण्डन ದಂಡನ (न०) ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು, ದಂಡಿಸುವುದು. दण्ड (दण्डनिपातने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

दण्डनायक ದಂಡನಾಯಕ (पुं०)1. ಸೇನಾಪತಿ. दण्डान् सैन्यानि नयति–णीञ् (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. 3. ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ.

दण्डनीति ದಂಡನೀತಿ(स्त्री०)1. ರಾಜನೀತಿ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ. दण्डेन नीयते–दण्डो नीयतेऽनया वा – णीञ् (प्रापणे) कर्मं० करं० वा "क्तिन्" (३-३-९४)। ಸಾಮ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ದಂಡವು ಪ್ರಧಾನವಾದುದು. ಧರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನೆಗಾಗಿ ರಾಜನಿಗೋಸ್ಕರ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮತೇಜೋರೂಪವಾದ ಈ ದಂಡವನ್ನು ರಾಜನು ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜನಿಗೂ ದಂಡವೆಂದು ಹೆಸರು. ರಾಜನು, ಹೇತುಪೂರ್ವಕ ಅರ್ಥತತ್ತ್ವಗಳ ಪರೀಕ್ಷಾರೂಪವಾದ ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಸಾಧನವಾದ ದಂಡವನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಯನಮಾಡಿ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ **"ದಂಡನೀತಿ"** ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "दमो दण्ड इति ख्यातस्तात्स्थ्याद्दण्डो महीपतिः। तस्य नीतिर्दण्डनीतिर्नयनान्नीतिरुच्यते" कामन्द०। ಮನುಷ್ಯನ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಭೂಮಿ ಧನ ಇವುಗಳ ಲಾಭ ಮತ್ತು ಲಬ್ಧವಾದ ಇವುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರವು **"ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ"**. ಕೃಷಿ ವಾಣಿಜ್ಯ ಪಶುಪಾಲನೆಗಳ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ ಧನಕನಕಾದಿಗಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವು ರಾಜನಿಗೆ ಸೇರಿದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ **"ರಾಜನೀತಿ"** ಎಂದೂ ಹೆಸರು. "आन्वीक्षिकीत्रयीवार्तानां योगक्षेमसाधनो दण्डः, तस्य नीतिः दण्डनीतिः" अर्थशा०। 2. ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತ ರಾಜ್ಯಪದ್ಧತಿ, ನ್ಯಾಯವಾದ ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ. 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

दण्डनीय ದಂಡನೀಯ(वि०)1. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. 4. ಶಿಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. दण्ड (दण्डनिपातने) कर्मदौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–यितव्यः –यितव्यम्**.

दण्डनेतृ ದಂಡನೇತೃ (पुं०) ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ಸಾಧನವಾದ ದಂಡವನ್ನು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಯನಮಾಡಿ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರುವ ರಾಜ. दण्डस्य आन्वीक्षिक्यादीनां योगक्षेमसाधनस्य नेता। तस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। **–नेतृत्वम् –नेतृकृत्वम्**. ದಂಡವನ್ನು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ (ರಾಜ್ಯದ ಜನರಲ್ಲಿ) ಅನ್ವಯಮಾಡುವುದು (ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರುವುದು). "सेनापत्यं च राज्यं च दण्डनेतृत्वमेव च। सर्वलोकाधिपत्यं च वेदशास्त्रविदर्हति" मनु० १२-१००।

दण्डपांसुल ದಂಡಪಾಂಸುಲ (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲನ್ನು ಕಾಯುವವನು. दण्डेन लगुडेन पांसुलः।

दण्डपाणि ದಂಡಪಾಣಿ (पुं०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. दण्डः पाणौ यस्य। 2. ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ.

दण्डपात ದಂಡಪಾತ (पुं०) ದಂಡವು ಬೀಳುವುದು, ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದು. दण्डस्य पातः।

दण्डपातन ದಂಡಪಾತನ (न०) ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದು. दण्डस्य पातनम्।

दण्डपारुष्य ದಂಡಪಾರುಷ್ಯ(न०)ಹಿಂಸಿಸುವಿಕೆ, ಕೈಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದೆಯುವುದು ದೊಣ್ಣೆ ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು ಮಣ್ಣು ಬೂದಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಎರಚುವುದು ಈ ರೀತಿ ನಾನಾವಿಧ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು. दण्डेन देहेन पारुष्यं विरुद्धाचरणम्। "परगात्रेष्वभिद्रोहो हस्तपादायुधादिभिः। भस्मादिभिश्चोपघातो दण्डपारुष्यमुच्यते" नारदः।

दण्डपाल ದಂಡಪಾಲ (पुं०) 1. ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ, ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ. 2. ಸೇನಾಪತಿ. दण्डं पालयति–पाल् (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। 3. ದ್ವಾರಪಾಲಕ.

दण्डपाशिक ದಂಡಪಾಶಿಕ (पुं०) ಮಾರಕ, ಕೊಲ್ಲುವವನು, ಕಟುಕ, ನೇಣು ಹಾಕುವವನು, ಗಲ್ಲಿಗೆ ಏರಿಸುವವನು. "शार्ङ्गरव, उच्यतां मद्वचनात् कालपाशिको दण्डपाशिकश्च" मुद्रा०।

दण्डप्रणाम ದಂಡಪ್ರಣಾಮ (पुं०) ದಂಡಾಕಾರವಾಗಿ ಮುಖವಡಿಯಾಗಿ ಮಲಗಿ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. दण्डवत् कृतः प्रणामः।

दण्डभङ्गः दंडभंगः (पुं०) शिक्षियನ್ನು ರದ್ದುಮಾಡುವುದು. दण्डस्य भङ्गः। "यमस्य देवस्य न दण्डभङ्गः कृतघ्ननर्षे श्रुतपूर्वं आसीत्" भाग० ६-३-२।

दण्डभृत् दंडभृत् (पुं०) 1. यमधर्मराय. 2. कुलाल, कುಂಬಾರ. दण्डं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणे) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 3. दೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು.

दण्डयत् दंडयत्[1] (वि०) ದಂಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. दण्ड (दण्डनिपातने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती** –यं०वि०. "स्थित्यै दण्डयतो दण्डयान् परिणेतुः प्रसूतये" रघु० १-२५।

दण्डयात्रा दंडयात्रा (स्त्री०) 1. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಹೊರಡುವ ಯಾತ್ರೆ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ. दण्डार्थं शत्रुदमनार्थं यात्रा। 2. ಮೆರವಣಿಗೆ. 3. ಮದುವೆ ವರನ ಮೆರವಣಿಗೆ, ಮದುವಣಿಗನ ಮೆರವಣಿಗೆ. "दण्डयात्रा दिग्विजये संयानवर-यात्रयोः" मेदि०।

दण्डयाम दंडयाम (पुं०) 1. यमधर्मराय. 2. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 3. ದಿವಸ. "दण्डयामस्तु कीनाशे दिवसे कुम्भसम्भवे" मेदि०।

दण्डयितृ दंडयितृ (वि०) ದಂಡಿಸುವವನು, ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. दण्ड (दण्डनिपातने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री** –यित्र्यौ.

दण्डवादिन् दंडवादिन् (पुं०) 1. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. दण्डेन तदुत्तोलनेन वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿ ಹೇಳುವ ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ. दण्ड + वद "णिनिः" (३-३-१७०)।

दण्डवासिन् दंडवासिन् (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ.

दण्डविष्कम्भ दंडविष्कंभ (पुं०) ಕಡೆಗೋಲಿನ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ, ಮೊಸರನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಕೋಲಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಕಂಬ. दण्डं स्तम्भानं विष्कम्नाति—स्कन्भु (रोधने) "अण्" (३-२-१)।

दण्डव्यूह दंडव्यूह (पुं०) ಸೈನ್ಯದ ವ್ಯೂಹ, ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ದಂಡಾಕಾರವಾಗಿ ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. दण्डसंज्ञको व्यूहः। ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ದಳಾಧಿಪತಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇನಾಪತಿ ಎರಡೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳು ಅವುಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳು ಆಮೇಲೆ ಕಾಲಾಳುಗಳು ಈ ರೀತಿ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯೂಹವನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಂಡು ರಾಜನು ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಹೊರಡಬೇಕು. "दण्डव्यूहेन तन्मार्गं यायात्तु शकटेन वा। वराहमकराभ्यां वा सूच्या वा गरुडेन वा" मनु० ७-१८७।

दण्डसहाय दंडसहाय[1] (पुं०) ರಾಜನು ದುಷ್ಟರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕ. दण्डे सहायकः। "दण्डे सुहृत्कुमाराटविकाः सामन्तसैनिकाद्याश्च" सा० द० ३-४५।

दण्डस्थान दंडस्थान (न०) ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳು, ರಾಜನು ಅಪರಾಧಿಗಳಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆಯ ಸ್ಥಾನ, ಉಪಸ್ಥ ಉದರ ಮುಂತಾದುದು. ["दण्ड" ಪದದ 32 ನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

दण्डाजिन दंडाजिन (न०) 1. ದಂಡ ಮತ್ತು ಅಜಿನ. दण्डश्च अजिनञ्च अनयोः समाहारः। 2. ದಂಭ, ಮೋಸ, ವಂಚನೆ. ದಂಡ ಮತ್ತು ಅಜಿನಧಾರಣೆಯಿಂದ ಜನರನ್ನು ವಂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. दण्डाजिनं छलेन धार्यतयास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "दम्भो दण्डाजिनं कूटं दौन्दुभिश्छन्दनोपधा" वैज०।

दण्डादण्डि दंडादंडि (अव्य०) ದೊಣ್ಣೆಗಳ ಹೊಡೆದಾಟದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧ. दण्डैश्च दण्डैश्च प्रहृत्येदं प्रवृत्तं युद्धम् "इच्" पूर्वपदस्य दीर्घः (५-४-१२७)।

दण्डाधिप दंडाधिप (पुं०) ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ. **–अधिपतिः –अधिपतिः**.

दण्डापूप दंडापूप (पुं०) ದಂಡವನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಅಪೂಪಗಳ ಆಕರ್ಷಣ. दण्डे दण्डस्याकर्षे त्‌गतस्यापूपस्याप्याकर्षः। ದಂಡವನ್ನು ಎಳೆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಅಪೂಪಗಳನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸಿತು ಎಂದರ್ಥ. ಇಲಿಯು ದಂಡವನ್ನು ತಿಂದಿತೆಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಅಪೂಪಗಳನ್ನು ತಿಂದಿತೆಂಬ ಅರ್ಥಬರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ **"दण्डापूपन्याय"** ಎಂದು ಹೆಸರು. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಇಂತಹ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ದಂಡಾಪೂಪನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸುವರು.

दण्डापूपिका दंडापूपिका (स्त्री०) ದಂಡಾಪೂಪನ್ಯಾಯ. "दण्डापूपिकयान्यार्थागमोऽर्थापत्तिरिष्यते" सा० द० १०-८३।

दण्डार दंडार(पुं०)1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. 2. ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರ. 3. ಧನುಸ್ಸು. 4. ದೋಣಿ. 5. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. 6. ರಥ. दण्डं ऋच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "दण्डारो वाहने मत्तवारणे शरयन्त्रके। कुम्भकारस्य चक्रे च" मेदि०।

दण्डासन दंडासन (न०)1. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ದಂಡಾಕಾರವಾಗಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ಹಾಕುವ ಒಂದು ಆಸನ, ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. 2. ಒಂದು ಬಾಣ. "त्रिभागशल्यनाराचो द्वौ दण्डासनदण्डिकौ" वैज०।

दण्डाहत दंडाहत (न०) ಕಡೆಗೋಲಿನಿಂದ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮೊಸರು. दण्डेन मन्थनदण्डेन आहतम्। "दण्डाहतं कालशेयमरिष्टमपि गोरसः" अम०।

दण्डिक दंडिक (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 2. ಮೂರು ಭಾಗದಷ್ಟು ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿಯುಳ್ಳ ಬಾಣ. "त्रिभागशल्यनाराचो द्वौ दण्डासनदण्डिकौ" वैज०। 3. ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಕಾವಲುಗಾರ. (वि०)4. ದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. दण्डोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। (स्त्री०) **-का -क्या.** 5. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. 6. ಮುಕ್ತಾಹಾರ, ಮುತ್ತಿನ ಸರ.

दण्डित दंडित (वि०) ದಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. दण्ड (दण्डनिपातने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "ताडितोऽपि दुरुक्तोऽपि दण्डितोऽपि महीभुजा। यो न चिन्तयते पापं स भृत्योऽहो महीभुजाम्" पञ्चतं०।

दण्डिन् दंडिन् (पुं०) 1. ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಕಾವಲುಗಾರ. दण्डोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 3. ಸೂರ್ಯನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. 4. ದಂಡಿ ಕವಿ, ದಶಕುಮಾರಚರಿತ ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕವಿ. 5. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 6. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 7. ರಾಜ, ದೊರೆ. 8. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 9. ದೋಣಿ ಹಡಗುಗಳಿಗೆ ಹುಟ್ಟುಹಾಕುವವನು. (वि०) 10. ಕೋಲು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-नी -न्यी.**

दण्डोद्यम दंडोद्यम (पुं०) ಕೋಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಒಬ್ಬನನ್ನು ಹೊಡೆಯಲು ದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದೆತ್ತುವುದು. दण्डस्य उद्यमः। "विप्रदण्डोद्यमे कृच्छ्रस्त्वतिकृच्छ्रो निपातने" याज्ञ० ३-२९२।

दण्ड्य दंड्य (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. दण्ड्यते—दण्ड (दण्डनिपातने) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಲು ತಕ್ಕವನಾದ. दण्डमर्हति — दण्ड "यत्" (५-१-६६)। "स्थित्यै दण्डयतो दण्ड्यान् परिणेतुः प्रसूतये" रघु० १-२५।

दत्त दत्त (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. **ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರು:** "औरसः क्षेत्रजश्चैव दत्तः कृत्रिम एव च। गूढोत्पन्नोऽपविद्धश्च दायादा बान्धवाश्च षट्॥ कानीनश्च सहोढश्च क्रीतः पौनर्भवस्तथा। स्वयंदत्तश्च शौद्रश्च षडदायादबान्धवाः" मनु० ९-१५९, ६०। 2. ದತ್ತಾತ್ರೇಯ. ಪುತ್ರಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದ ಅತ್ರಿ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿ (ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣುಮಹೇಶ್ವರರು) ಗಳು ತಮ್ಮ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಅಂಶದಿಂದಲೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಮಗನು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಶದಿಂದ ಚಂದ್ರ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ, ಮಹೇಶ್ವರನ ಅಂಶದಿಂದ ದುರ್ವಾಸಮುನಿ ಇವರು ಜನಿಸಿದರು. "अत्रेः पत्न्यनसूया त्रीन् जज्ञे सुयशसः सुतान्। दत्तं दुर्वाससं सोममात्मेशब्रह्मसंभवान्" भाग० ४-१-१५। 3. ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಪದ. यज्ञदत्तः, देवदत्तः, ब्रह्मदत्तः ಇತ್ಯಾದಿ. 4. "देवदत्त" ಪದದ ಒಂದು ರೂಪ. (वा० ५-३-८३)। ["दत्तिक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 5. ಕಳೆದ ಉತ್ಸರ್ಪಿಣೀ ಕಾಲದ 8 ನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರರು. (न०) 6. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. डु दाञ् (दाने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। दा इत्यस्य "दथ्" आदेशः (७-४-४६)। "इदं हि पुंसस्तपसः श्रुतस्य वा स्विष्टस्य सूक्तस्य च बुद्धिदत्तयोः" भाग० १-५-२२। (वि०)7. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "दत्तमात्तमदनं दयितेन व्याप्तमातिशयिकेन रसेन" माघ० १०-२३।

दत्तक दत्तक (पुं०) ಸ್ವೀಕೃತ ಪುತ್ರ, ದತ್ತಪುತ್ರ. दत्त स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। ತಾಯಿತಂದೆಗಳಿಬ್ಬರೂ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಪುತ್ರನಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಪುತ್ರನು ದತ್ತಕ ಪುತ್ರನು. "दद्यान्माता पिता वा यं स पुत्रो दत्तको भवेत्" याज्ञ० २-१३०।

दत्तात्मन् दत्तात्मन् (पुं०) ತಾಯಿತಂದೆಗಳಿಂದ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ತಾನಾಗಿಯೇ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ದತ್ತಪುತ್ರನಾಗುವವನು, ನಾನು ನಿನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿರುವೆನೆಂದು ತಾನೇ ಹೇಳಿ ಬಂದ ತಾಯಿತಂದೆಗಳಿಲ್ಲದವನು. ಇವನಿಗೆ **"स्वयंदत्त"** ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಇವನೊಬ್ಬನು. "दत्त" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. "दत्तात्मा तु स्वयंदत्तो गर्भे विन्नः सहोढजः" याज्ञ० २-१३१। "माता-

पितृविहीनो यः त्यक्तो वा स्यादकारणात्। आत्मानं स्पर्शयेद्यस्मै स्वयंदत्तस्तु स स्मृतः" मनु० ९-१७७।

दत्तात्रेय दत्तात्त्रेय(पुं०)अत्रिमहर्षिगे अनसूयागर्भदल्लि जनिसिद ओब्ब मग. ["दत्त" पददल्लि नोडि.] दत्तात्त्रेयनु ब्रह्मचारियागिद्दु अलर्कनिगे आन्वीक्षिकी विद्येयन्नु हेळिकोट्टु प्रह्लादादिगळिगे ब्रह्मोपदेश माडिदनु. "षष्ठमत्रेरपत्यत्वं वृतः प्राप्तोऽनसूयया। आन्वीक्षिकीमलर्काय प्रह्लादादिभ्य ऊचिवान्" भाग०।

दत्तानपकर्मन् दत्तानपकर्मन्(न०)दानमाडिदुदन्नु हिंतिरुगिसिकोळ्ळुवुदु, दान तेगेदुकोंड वनु योग्यनल्लवेंदु तिळिदु दानमाडिदुदन्नु हिंदक्के तेगेदुकोळ्ळुवुदु. दत्तस्यानपकर्म। "सम्भूय च समुत्थानं दत्तस्यानपकर्म च" मनु० ८-४।

दत्तापहार दत्तापहार (पुं०) दानमाडिदुदन्नु हिंदक्के कसिदुकोळ्ळुवुदु. दत्तस्यापहारः।

दत्तापहृत दत्तापहृत (वि०) दानमाडि हिंदक्के तेगेदुकोळ्ळल्पट्ट. दत्तं च तत् अपहृतं च।

दत्ताप्रदानिक दत्ताप्रदानिक (न०) दान तेगेदु कोंडवनु योग्यनल्लवेंदागलि कोपदिंदागलि दानमाडिद वस्तुवन्नु हिंदक्के तेगेदुकोळ्ळुवुदु. अष्टादश व्यवहारगळल्लि इदोंदु भेद. दत्तस्य अशास्त्रीयमार्गेण दत्तत्वात् पुनराप्रदानं ग्रहणमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "दाता प्रतिग्रहीता च श्रद्धा देयं च धर्मयुक्। देशकाली च दानानामङ्गान्येतानि षड्विदुः"। ई आररल्लि यावुदोंदु न्यूनवादरू दानवु अशास्त्रीयवागुवुदु.

दत्ति दत्ति (स्त्री०) दान, कोडुगे. डु दाञ् (दाने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

दत्तिक दत्तिक (पुं०) 1. देवदत्त. 2. यज्ञदत्त. मनुष्यवाचकवाद बह्वच् वर्णगळुळ्ळ शब्दगळिगे ई केळगे कंड प्रत्ययगळु बंदु अनेक रूपगळागुवुवु. देवदत्त यज्ञदत्त अनुकम्पायां वा "ठच्" पूर्वपदलोपश्च (वा० ५-३-७८, ५-३-८३)। पक्षे "कः" च (५-३-७६)। **दत्तकः दत्तकः** पक्षे "घन्" "इलच्" च (५-३-७८)। **दत्तियः दत्तियः, दत्तिलः दत्तिलः.** ठच् मत्तु अजादि प्रत्यय परवादाग द्वितीय वर्णद मुंदिन वर्णगळु लुप्तवागुवुवु. (५-३-८३)। ठचि—**दैविकः दैविकः**, घनि—**दैवियः दैवियः**, इलचि—**दैविलः दैविलः**. अजादियल्लद "क" प्रत्ययपरवादाग विकल्पवागि लोप बरुवुदु. (वा० ५-३-८३)। **देवदत्तकः देवदत्तकः**, **देवकः देवकः**. "ठच्" मोदलाद प्रत्ययगळु बारदिद्दरू विकल्पवागि पूर्वोत्तर पदगळिगे लोप बरुवुदु. **देवदत्तः देवदत्तः**, **दत्तः दत्तः**, **देवः देवः** (वा० ५-३-८३)। ई मेले हेळिद एल्ला पदगळू देवदत्त वाचकगळागुवुवु. हीगेये यज्ञदत्त पदद रूपगळू आगुवुवु.

दत्तेय दत्तेय (पुं०) 1. इंद्र. 2. दत्तमगळ मग. दत्तायाः अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

दत्तोलि दत्तोलि (पुं०) पुलस्त्यमहर्षि.

दत्त्रिम दत्त्रिम (पुं०)1. दत्तपुत्र, दानमाडल्पट्ट पुत्र. दानेन निर्वृत्तः—डु दाञ् (दाने) "त्रिमः" (३-३-८८)। "मप्" (४-४-२०)। "माता पिता वा दद्यातां यमद्भिः पुत्रमापदि। सदृशं प्रीतिसंयुक्तं स ज्ञेयो दत्त्रिमः सुतः" मनु० ९-१६८। (वि०)2. दानदिंद लब्धवाद, कोडुगेयिंद उंटाद. दानेन निर्वृत्तम्—डु दाञ् (दाने) "त्रिमः" (३-३-८८)। "मप्" (४-४-२०)। "निष्ठां गते दत्त्रिमसम्यतोषे विहित्रिमे कर्मणि राजपत्न्यः" भट्टि० १-१३।

दद –दाने (भ्वा० आत्म० सक० से०)। ददते। ददे। ददिता। ददिष्यते। ददताम्। अददत। ददेत। इत्यादि. कोडु, दानमाडु. "दुहादं ददते दुहे" माघ० १९-११४।

कर्मणि :—दद्यते। दद्यताम्। दद्येत। अदादि। अददिष्यत। इत्यादि.

णिचि :—दादयति, –ते। दादयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। दादयिता। दादयतु, –ताम्। इत्यादि.

कृत्सु :—ददितव्यम्। ददनीयम्। दाद्यम्। ददितः, ददितवान्, –वती। ददमानः। ददितम्। ददनम्। इत्यादि.

दद दद (वि०) दानमाडुवनु, कोडुवनु. दद (दाने) "शः" (३-१-१३९)। "दुहादं ददते दुहे ददाददददोऽददः" माघ० १९-११४।

ददत् ददत् (वि०) कोडुव, दानमाडुव. डु दाञ् (दाने) "शतृ" (३-२-१२४)। "ददतमन्तरिता-

हिमदीधितिं खगकुलस्य कुलायनिलायिताम्" माघ० ६-४१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **ददती** ददन्ती.

ददन ददन (न०) दानˌ, कॊडुवुदु. दद (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ददमान ददमान (वि०) कॊडुत्तिरुव, दानमाडुत्तिरुव. दद (दाने) "शानच्" (३-२-१२४)।

ददान ददान(वि०)कॊडुत्तिरुव, दानमाडुत्तिरुव. डु दाञ् (दाने) "शानच्" (३-२-१२४)। "ददानया दिक्सरितां प्रसादं प्रसक्तहंसागमया स्वकान्त्या" याद० २-७६।

ददितृ ददितृ (वि०) दानमाडुववनु, कॊडुववनु. दद (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)।

ददृत् ददृत् (वि०) ऒडॆदुहाकुव, भेदिसुव. दीर्यति—दॄ (भये) "क्विप्" (वा० ३-२-१७८)। ह्रस्वश्च।

दद्रु ददु्र (पुं०) नवॆयन्नुंटुमाडुव हुळुकड्डियॆंब ऒंदु व्रण. ददते कण्डूम्—दद (दाने) "रुः" बाहु०।

ददुक ददु्रक (पुं०) हुळुकड्डियॆंब व्रण. दद्रु स्वार्थे "कन्" (५-४-५)।

ददुघ्न ददु्रघ्न (पुं०) तगचि गिड, तगॱकॆ गिड. दद्रुं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "ददुघ्नश्चक्रमर्दकः" अम०।

ददुण ददु्रण (वि०) ददु्रु रोगवुळ्ळवनु, हुळुकड्डिय रोगदिंद कूडिदवनु. ददुरस्यास्ति—ददु्र /पामादि० "नः" (५-२-१००)।

ददूर्ं ददू्र् (स्त्री०) हुळुकड्डि. दरिद्रा (दुर्गतौ) "ऊः" (उ० १-९०)। इकाराकारलोपश्च।

दधत् दधत् (वि०) धरिसिरुव, हॊंदिरुव, हॊत्तिरुव. डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "शतृ" (३-२-१३४)। "दधत्सन्ध्यारुणव्योमस्फुरत्तारानुकारिणीः" माघ० २-१८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६) **दधती** दधन्ती. "गतया पुरः प्रति गवाक्षमुखं दधती रतेन भृशमुत्सुकताम्" माघ० ९-२।

दधान दधान (वि०) धरिसिरुव, हॊंदिरुव. डु धाञ् (धारणपोषणयोः)"शानच्"(३-२-१२४)। "दधानमम्भोरुहकेसरद्युतीर्जटाः शरच्चन्द्रमरीचिरोचिषम्" माघ० १-५। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **दधाना** दधाना.

"दधानया नेत्रसुधैकसत्रं पुत्रं पवित्रं सुतया तयाद्रेः" कुमा० ११-२९।

दधि दधि (न०) 1. गट्टि मॊसरु, हॆप्पुगट्टिद मॊसरु. दधाति—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (वा० ३-२-१७१)। "तरुणं सर्षपशाकं नवोदनं पिच्छिलानि च दधीनि" वृ० र०। 2. हालुमड्डि. 3. वस्तु, बट्टॆ. "दधि गोरसभेदे स्यात्तथा श्रीवास-वासयोः" हेम०। (वि०) 4. धरिसिरुव, धारण माडिरुव.

दधिकूर्चिका दधिकूर्चिका (स्त्री०) मॊसरिनॊडनॆ सॆरिसि पक्वमाडिद हालु. "दध्ना सह पयः पक्वं यत् स्यात् सा दधिकूर्चिका"।

दधिचार दधिचार (पुं०) मंतु, कडॆगोलु. दधि चारयति—चर (गतौ)+णिच् "अण्" (३-२-१)।

दधिज दधिज (न०) बॆण्णॆ. दध्नो जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-१-९८)।

दधित्थ दधित्थ (पुं०)बीलद मर. दधिवर्णंस्तिष्ठत्यत्र—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। पृषो०।

दधिफल दधिफल (पुं०) बीलद मर. दधीव द्रवः फलेऽस्य।

दधिमण्ड दधिमण्ड (पुं०) मॊसरिन कॆनॆ.

दधिमुख दधिमुख (पुं०) सुग्रीवन मधुवनवन्नु रक्षिसुत्तिद्द ऒब्ब वानर.

दधिवामन दधिवामन (पुं०) सालग्रामˌ मूर्तिगळल्लि वामन मूर्ति. "अतिक्षुद्रं द्विचक्रं च नवीन-नीरदोपमम्। दधिवामनकं ज्ञेयम् गृहिणाञ्च सुखप्रदम्"।

दधिशोण दधिशोण (पुं०) वानर, कपि.

दधिसक्तु दधिसक्तु (पुं० ब० व०) मॊसरिनॊडनॆ बॆरॆतिरुव हुरिहिट्टु, मॊसरिनल्लि कलॆसिद हुरिहिट्टु. दध्युपसिक्ताः सक्तवः।

दधिसमुद्र दधिसमुद्र (पुं०) सप्तसमुद्रगळल्लि ऒंदु.

दधिसारः दधिसारः (पुं०) नवनीत, बॆण्णॆ. दध्न सारः।

दधीच दधीच(पुं०) दधीचमहर्षि, अथर्वऋषिय मग. [ई महर्षियु इंद्रन प्रार्थनॆयंतॆ प्राणवन्नु त्यजिसि तन्न ऎलुबुगळन्नु अवनिगॆ कॊट्टनु. इंद्रनु अवुगळिंद वज्रायुधवन्नु

ತಯಾರಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ಅಸುರರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿದನು. "ऋतेऽस्थिभिर्दधीचस्य न हन्तुं त्रिदशद्विषः। तस्माद्गत्वा ऋषिश्रेष्ठो याच्यतां सुरसत्तमाः। दधीचास्थीनि देहीति तैर्वधिष्यामहे रिपून्। स च तैर्याचितोऽस्थीनि यत्नात् ऋषिवरस्तदा। साहाय्यं नः कुरुष्वेति चकारैवाविचारयन्। तस्यास्थिभिरथो शक्रः संप्रहृष्टमनास्तदा। कारयामास दिव्यानि नानाप्रहरणान्युत। गदा वज्राणि चक्राणि गुरून् दण्डांश्च पुष्कलान्। तेन वज्रेण भगवान् मन्त्रयुक्तेन भारत। दैत्यदानववीराणां जघान नवतीर्नव" भा० शल्य० ५२।

दधृक् दधृक् (वि०) ಧೃಷ್ಟನಾದ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾದ. धृष (प्रसहने) "क्विन्" (३-२-५९)। "अभ्यभून्निलयं भ्रातुः सुग्रीवो निनदन् दधृक्" भट्टि० ६-११७।

दध्यन्न दध्यन्न (न०) ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ. दध्ना (उपसिक्तम्) अन्नम्—"अन्नेन व्यञ्जनम्" (२-१-३४)। इति समासः। ಹೀಗೆಯೇ **दध्योदनम् दध्नोदनम्**. ಇತ್ಯಾದಿ.

दध्याकर दध्याकर (पुं०) ದಧಿಸಮುದ್ರ.

दनायु दनायु (पुं०) ಒಬ್ಬ ದಾನವ. ದನುವಿನ ಮಗ.

दनायुस् दनायुस् (स्त्री०) ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು, ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿ. विक्षरः बलः वीरः वृत्रः ಎಂಬ ನಾಲ್ವರು ಇವಳ ಮಕ್ಕಳು. "दनायुषः पुनः पुत्राश्चत्वारोऽसुरपुङ्गवाः। विक्षरो बलवीरौ च वृत्रश्चैव महासुराः" भा० आदि० ६६-३३।

दनु दनु (पुं०) 1. ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸಿನ ಮಗ. [ಈತನು ಸ್ಥೂಲಶಿರಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ರಾಕ್ಷಸನಾದನು. ಇಂದ್ರನ ಬಾಣಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಕಬಂಧನಾದನು. ಅನಂತರ ಇವನಿಗೆ "ದನುಕಬಂಧ" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "दनुर्नाम श्रियः पुत्रः शापाद्राक्षसतां गतः। इन्द्रास्त्रकृतकाबन्ध्यः पूतोऽस्मि भवदाश्रयात्" म० वी० ५-३४। "तदनु दनुकबन्धेनादरादर्थितौ तौ" चं० रा० ३। (स्त्री०) 2. ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು, ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿ. ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಹದಿಮೂರು ಮಂದಿ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಇವಳೊಬ್ಬಳು. ಇವಳು ದಾನವರ ತಾಯಿ. "प्रजज्ञिरे महाभागा दक्षकन्यास्त्रयोदश। अदितिर्दितिर्दनुः काला दनायुः सिंहिका तथा। क्रोधा प्राधा च विश्वा च विनता कपिला मुनिः। कद्रूश्च मनुजव्याघ्र दक्षकन्यैव भारत" भा० आदि० ६६।

दनुज दनुज (पुं०) ದನುವಿನ ಮಗ ದಾನವ. दनोर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "जगदेकहितेन जन्मनासौ दनुजैराक्रमणं भुवो निरुन्धन्" याद० १५-६।

दनुजद्विष् दनुजद्विष् (पुं०) ದೇವತೆ. दनुजान् द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-७६)। **-अरिः -अरिः, -रिपुः -रिपुः, -शत्रुः -शत्रुः** ಇತ್ಯಾದಿ. "मुषिताम्बरमस्त्रशस्त्रभूम्ना दनुजारेर्दमघोषजन्मनश्च" याद० १५-१२१।

दनुतनय दनुतनय, -सुतः -सुतः, -सूनुः -सूनुः (पुं०) ದನುವಿನ ಮಗ, ಅಸುರ.

दन्त दन्त (पुं०) 1. ರದನ, ಹಲ್ಲು. दाम्यति—दमु (उपशमे) "तन्" (उ० ३-८६)। "दन्तानामधरमयावकं पदानि प्रत्यग्रास्तनुमविलेपनां नखाङ्काः" माघ० ८-५५। 2. ಆನೆಯ ದಂತ, ಆನೆಯ ಕೊಂಬು, ಗಜದಂತ. "दन्ता दन्तैराहताः सामजानां भङ्गं जग्मुर्न स्वयं सामजाताः" माघ० १८-३३। 3. ಗಿಡ ಬಳ್ಳಿಗಳ ಮೊದಲು. "दन्तोज्ज्वलासु विमलोपलमेखलान्ताः सद्रत्नचित्रकटकासु बृहन्नितम्बाः" माघ० ४-४०। 4. ಪರ್ವತದ ನಿತಂಬಪ್ರದೇಶ, ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶ. 5. ಪರ್ವತದ ಶೃಂಗ, ಬೆಟ್ಟದ ಶಿಖರ. 6. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಸಂಖ್ಯೆ. (स्त्री०) 7. ಓಷಧಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. "दशने शैलशृङ्गे च दन्तः स्यादोषधौ स्त्रियाम्" त्रिकाण्ड०। "दन्तोऽद्रिकटके कुञ्जे" मेदि०।

दन्तक दन्तक (पुं०) 1. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. ಮೊದಲಾದ "दन्त" ಪದದ ಅರ್ಥ. दन्त स्वार्थे "कः"। 2. ಶೈಲದ ಶೃಂಗ, ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ, ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ. 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಡಿರುವ ಬಂಡೆ. (त्रि०) 4. ದಂತಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನಕೊಡುವ, ಹಲ್ಲುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಸುಕನಾದ. दन्तेषु प्रसितः "कन्" (५-१-६६)।

दन्तकर्षण दन्तकर्षण (पुं०) ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು.

दन्तकार दन्तकार (पुं०) ದಂತದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು.

दन्तकाष्ठ दन्तकाष्ठ (न०) ಹಲ್ಲನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಕಡ್ಡಿ. दन्तधावनार्थं काष्ठम्।

दन्तच्छद दन्तच्छद (पुं०) ಅಧರ. ತುಟಿ. दन्ताश्छाद्यन्तेऽनेन—छद (संवरणे) + णिच् "घः" (३-३-११८)। "दन्तच्छदारुणिमरञ्जितदन्तमालम्" मालती० ९-३१।

दन्तजात दन्तजात (पुं०) ಹಲ್ಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಶಿಶು. जातो दन्तोऽस्य। परनिपा०। "दन्तजातेऽनुजाते च कृतचूडे च संस्थिते" मनु० ५-५८।

दन्तजाह ದಂತಜಾಹ (न०) ಹಲ್ಲಿನ ಬುಡ, ಹಲ್ಲಿನ ಬೇರು; दन्तस्य मूलम् "जाहच्" (५-२-२४)।

दन्तधावन ದಂತಧಾವನ (पुं०) 1. ಕಗ್ಗಲಿಮರ, ಖದಿರ ವೃಕ್ಷ. दन्तान् धावयति – धावु (गतिशुद्धयो:) + णिच् "ल्यु:" (३-१-१३४)। "खदिरो दन्तधावन:" अम०। 2. ಹೊಂಗೆಮರ. 3. ವಕುಳವೃಕ್ಷ (न०)4. ಹಲ್ಲನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. दन्तानां धावनम् – धावु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

दन्तपत्र ದಂತಪತ್ರ (न०) ದಂತಾಕಾರದ ಪತ್ರವುಳ್ಳ ಒಂದು ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ. दन्त इव पत्रमस्य। "विलासिनी-विभ्रमदन्तपत्रम्" रघु०। "कर्णविसक्तामलदन्तपत्रं माता तदीयं मुखमुन्नमय्य" कुमा० ७-२३।

दन्तपत्रक ದಂತಪತ್ರಕ (न०) ಕುಂದಪುಷ್ಪ, ಮೊಲ್ಲೆಹೂವು. दन्त इव पत्रमस्य।

दन्तपत्रिका ದಂತಪತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ದಂತದ ಆಕಾರದ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ, ಒಂದು ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ. "विदग्धलीलो-चितदन्तपत्रिकाविधित्सया नूनमनेन मानिना" माघ० १-६०।

दन्तपवन ದಂತಪವನ (न०) 1. ಹಲ್ಲನ್ನು ಉಜ್ಜುವ ಕಡ್ಡಿ. दन्तं पुनात्यनेन—पूञ् (पवने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಹಲ್ಲನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. दन्तस्य पवनम्—पूञ् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

दन्तपात ದಂತಪಾತ (पुं०) ಹಲ್ಲು ಬೀಳುವುದು. दन्तस्य पात:।

दन्तपाली ದಂತಪಾಲೀ (स्त्री०) ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಗಳು ನಿಂತಿರುವ ಗಟ್ಟಿ ಮಾಂಸ, ಒಸಡು. दन्तानां पाली। ಹಲ್ಲಿನ ಬುಡದ ಒಸಡು ಕೆಂಪಗಿದ್ದರೆ ಪುರುಷನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂತೋಷವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನಾಗಿಯೂ ಪತ್ನೀಪುತ್ರರುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. "ताल्वोष्ठदन्तपालीजिह्वानेत्रान्तपायुकरचरणै:। रक्ते तु रक्तसारा बहुसुखवनितार्थपुत्रयुता:" बृहत्सं० ६८-९७।

दन्तपुप्पुट ದಂತಪುಪ್ಪುಟ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ದಂತ ರೋಗ. ಹಲ್ಲಿನ ಒಸಡು ಊದುವುದು ಒಸಡು ಹುಣ್ಣಾಗುವುದು ಇವು ದಂತಪುಪ್ಪುಟಕದ ಲಕ್ಷಣ. ಈ ರೋಗವು ಕಫ ಮತ್ತು ರಕ್ತ ಇವುಗಳ ದೋಷದಿಂದ ಬರುವುದು. "दन्तयोस्त्रिषु वा यस्य श्वयथु: सरुजो महान्। दन्तपुप्पुटको ज्ञेय: कफरक्तनिमित्तज:" सुश्रुत० निदान० १६-१६।

दन्तपुष्प ದಂತಪುಷ್ಪ (न०) 1. ಮೊಲ್ಲೆಗಿಡ. दन्त इव शुभ्रं पुष्पमस्य। 2. ಬಿಲ್ಲದ ಬೀಜ, ಅಂಟುವಾಳದ ಕಾಯಿ. 3. ಮೊಲ್ಲೆಹೂವು.

दन्तप्रक्षालन ದಂತಪ್ರಕ್ಷಾಲನ (न०) ಹಲ್ಲನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ತೊಳೆಯುವುದು.

दन्तफल ದಂತಫಲ (पुं०) 1. ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದಮರ. दन्त इव शुभ्रं फलमस्य। (न०) 2. ಬಿಲ್ಲದ ಬೀಜ. (स्त्री०) –पला –फला. 3. ಹಿಪ್ಪಲಿ.

दन्तभाग ದಂತಭಾಗ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿರುವ ಭಾಗ, ಆನೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಕತ್ತಿನವರೆಗಿನ ಭಾಗ. 2. ದಂತದ ಭಾಗ.

दन्तमांस ದಂತಮಾಂಸ (न०) ಹಲ್ಲುಗಳ ಕೆಳಗಿನ ಗಟ್ಟಿ ಮಾಂಸ, ಒಸಡು.

दन्तमूल ದಂತಮೂಲ (न०) ಹಲ್ಲುಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ.

दन्तरोग ದಂತರೋಗ (पुं०) ಮುಖ ರೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ, ಒಸಡು ರೋಗ, ಒಸಡಿನ ಊತ.

दन्तवक्त्र ದಂತವಕ್ತ್ರ (पुं०) ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕರೂಪದೇಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ. [ಇವನು ಶಿಶುಪಾಲನಿಗೆ ಆಪ್ತಮಿತ್ರ. ರಾಜಸೂಯಯಾಗದಲ್ಲಿ ಶಿಶುಪಾಲನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ನಡೆದ ಅಗ್ರಪೂಜೆಯನ್ನು ಸಹಿಸದೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ದೂಷಿಸಿ ಅವನ ಚಕ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಅಸುವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದನು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದ ದಂತವಕ್ತ್ರನು ದ್ವಾರಕೆಯ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದು ಧಾಳಿಮಾಡುತ್ತ ರಾಜಸೂಯಯಾಗದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಕೌಮೋದಕಿಗೆ ಆಹುತಿಯಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯನಾದನು.] भाग० १०-७८।

दन्तवस्त्र ದಂತವಸ್ತ್ರ (न०) ಅಧರ, ತುಟಿ, ಓಷ್ಠ. दन्तस्य वस्त्रमिव।

दन्तवासस् ದಂತವಾಸಸ್ (न०) ಓಷ್ಠ, ತುಟಿ. दन्तस्य वास इव। "चिरोज्झितालक्तकपाटलेन तुलां यदारोहति दन्तवाससा" कुमा० ५-३४।

दन्तवेष्ट ದಂತವೇಷ್ಟ (पुं०) 1. ಒಸಡು, ದಂತಮೂಲ. "दन्तवेष्टेषु नेत्रेषु कुम्भेषु च कटेषु च" भा० कर्ण० ४६-४६। 2. ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿಗೆ ಹಾಕುವ ಬಳೆ. 3. ದಂತ ರೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ, ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಕೀವು ಸುರಿಯುವ ಹಲ್ಲಿನ ಒಂದು ರೋಗ. "स्रवन्ति पूयरुधिरं चला दन्ता

भवन्ति च। दन्तवेष्टः स विज्ञेयो दुष्टशोणितसंभवः" सुश्रुत० निदान० १६-१७।

दन्तशठ ದಂತಶಠ (पुं०) 1. ನಿಂಬೆಗಿಡ. दन्तानां शठ इव। "स्युर्जम्बीरे दन्तशठजम्भजम्बीरजम्भलाः" अम०। 2. ಬೇಲದ ಮರ, ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ. "तस्मिन् दधिफलः पुष्पफलदन्तशठावपि" अम०। 3. ಗಜನಿಂಬೆ ಗಿಡ. 4. ಹೆರಳೆಗಿಡ. (स्त्री०) **-शठा** -ಶಠಾ. 5. ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿಗಿಡ. "दन्तशठः स्याज्जम्बीरे कपित्थे कर्मरङ्गके। नागरङ्गेऽपि चाङ्गेयीं स्मृता दन्तशठा बुधैः" विश्व०।

दन्तशर्करा ದಂತಶರ್ಕರಾ (स्त्री०) ಹಲ್ಲಿನ ಪಾಚಿ, ದಂತಮಲ. ಹಲ್ಲಿನ ಕೊಳೆ.

दन्तशाण ದಂತಶಾಣ (पुं०) ಹಲ್ಲುಪುಡಿ, ದಂತಧಾವನ ಚೂರ್ಣ. दन्तस्य शाण इव।

दन्तशूल ದಂತಶೂಲ (न०) ಹಲ್ಲುನೋವು. दन्तस्य शूलमिव। "शीर्षरोगेऽक्षिरोगे च दन्तशूले गलग्रहे" भा० शान्ति० ३०९-५।

दन्तशोफ ದಂತಶೋಫ (पुं०) ಒಸಡಿನ ಊದಲು.

दन्तहर्ष ದಂತಹರ್ಷ (पुं०) ದಂತರೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ, ಶೀತೋಷ್ಣಗಳಿರಡನ್ನೂ ತಡೆಯಲಾರದ ಮತ್ತು ಮುಟ್ಟಲೂ ಆಗದಂತಹ ಹಲ್ಲಿನ ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿ. "दशनाः शीतमुष्णं च सहन्ते स्पर्शनं न च। यस्य तं दन्तहर्षन्तु व्याधिं विद्यात् समीरणात्" सुश्रुत० निदान० १६-३०।

दन्तहर्षक ದಂತಹರ್ಷಕ (पुं०) ನಿಂಬೆಗಿಡ. दन्तान् हर्षयति—हृष (हृष्टौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

दन्ताग्र ದಂತಾಗ್ರ (न०) ಹಲ್ಲಿನ ತುದಿ.

दन्ताग्रीय ದಂತಾಗ್ರೀಯ (वि०) ದಂತದ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಹಲ್ಲಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. दन्ताग्र "छः" (४-२-१३८)।

दन्ताघात ದಂತಾಘಾತ (पुं०) ಹಲ್ಲಿನ ಏಟು, ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚುವುದು. दन्तैराहन्यते—आ+हन (हिंसागत्योः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "स्तनयोर्गण्डयोश्चैव ओष्ठे चैव तथाधरे। दन्ताघातः प्रकर्तव्यः कामिनीनां सुखावहः"।

दन्ताद ದಂತಾದ (पुं०) ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕೊರೆದು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕ್ರಿಮಿ. दन्तान् अत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "केशरोगनखादाश्च दन्तादाः चिक्कशास्तथा" सुश्रुत०।

दन्तादन्ति ದಂತಾದಂತಿ (अव्य०) ಹಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ. दन्तैश्च दन्तैश्च प्रहृत्येदं प्रवृत्तं युद्धम् "इच्" (५-४-१२७)। पूर्वपदान्तस्य दीर्घश्च।

दन्तायुध ದಂತಾಯುಧ (पुं०) 1. ಸೂಕರ, ವರಾಹ, ಹಂದಿ. दन्ता आयुधमिवास्य। "शूकरे वनाहिरदन्तायुधचक्रवज्रदीर्घरदाः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ದಂತವೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **-आयुधी** -ಆಯುಧೀ.

दन्तार्बुद ದಂತಾರ್ಬುದ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ದಂತರೋಗ.

दन्तालिका ದಂತಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ. दन्तान् अलति भूषयति—अल (भूषणादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "दन्तालिकाधरणनिश्चलपाणियुग्ममधोदितो हरिरिवोदयशैलमूर्ध्नः" माघ० ५-५६। "अण्" (३-२-१)। "ङीष्" (४-१-४१)। **दन्ताली** ದಂತಾಲೀ. "मुखरज्जुस्तु दन्ताली" वैज०।

दन्तावल ದಂತಾವಲ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. अतिशयितौ दन्तौ स्तोऽस्य—दन्त "वलच्" (५-२-११३)। पूर्वपददीर्घः। "सिंहः प्रबलमतिस्थूलमपि दन्तावलं हन्तुमाक्रमते"।

दन्तिका ದಂತಿಕಾ (स्त्री०) ಜಾಪಾಳದ ಗಿಡ. दम्यते—दमु (उपशमे) "तन्" (उ० ३-८६)। संज्ञायाम् "कन्" (५-३-७५)। "निकुम्भो दन्तिका प्रत्यक्श्रेण्युदुम्बरपर्ण्यपि" अम०।

दन्तिन् ದಂತಿನ್ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. अतिशयितौ दन्तावस्य "इनिः" (५-२-११५)। "यद्दन्तिनः कटकटाहतटान्मिमङ्क्षोर्मङ्क्षूदपाति परितः पटलैरलीनाम्" माघ० ५-३७।

दन्तिनी ದಂತಿನೀ (स्त्री०) ಜಾಪಾಳದ ಗಿಡ.

दन्तिमूलिका ದಂತಿಮೂಲಿಕಾ (स्त्री०) ಜಾಪಾಳದ ಗಿಡ.

दन्तुर ದಂತುರ (वि०) 1. ಎತ್ತರವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ. दन्ता उन्नताः सन्त्यस्य "उरच्" (५-२-१०६)। "अकलयन् मुदितामिव सर्वतः स शरदं शरदन्तुरदिङ्मुखम्" माघ० ६-५४। 2. ಸಮವಲ್ಲದ, ವಿಷಮವಾದ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾಗಿರುವ. "दन्तुरं वाच्यवद्विद्यात् विषमोन्नतदन्तयोः" विश्व०। "करयन्त्रणदन्तुरान्तरे व्यलिखच्चञ्चुपुटेन पक्षती" नैष० २-२। 3. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಹರಡಿರುವ. "शशाङ्कशङ्खसंभिन्नतारामौक्तिकदन्तुरा" चं० रा०।

दन्तुरच्छद **ದಂತುರಚ್ಛದ** (पुं०) ಮಾದಳದ ಗಿಡ.

दन्तोलूखलिक **ದಂತೋಲೂಖಲಿಕ** (पुं०) ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ತೃತೀಯಾಶ್ರಮಿ. दन्ता एव उलूखलं कण्डनसाधनं विद्यतेऽस्य "ठन्" (५-२-११५)। ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮದವನು ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಹಲ್ಲಿನಿಂದಲೇ ತೆಗೆದು ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "अश्मकुट्टो भवेद्वापि दन्तोलूखलिकोऽपि वा" मनु० ६-१७।

दन्तोष्ठ **ದಂತೋಷ್ಠ** (न०) ಹಲ್ಲು ಮತ್ತು ತುಟಿಗಳು. दन्ताश्च ओष्ठौ च एषां समाहारः (२-४-२)।

दन्तोष्ठक **ದಂತೋಷ್ಠಕ** (वि०) ಹಲ್ಲು ಮತ್ತು ತುಟಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಉತ್ಸುಕನಾದ. दन्तोष्ठे प्रसितः "कन्" (५-२-६६)।

दन्त्य **ದಂತ್ಯ** (पुं०) 1. ಹಲ್ಲು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಮೂಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವರ್ಣ. ऌ तवर्ग (त थ द ध न) ಲ ಸ ವರ್ಣಗಳು. "ऌतुलसानां दन्ताः" सि० कौ०। दन्ते दन्तमूले भवः "यत्" (५-१-६)। (वि०) 2. ಹಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. दन्तेभ्यो हितः "यत्" (५-१-५)। 3. ಹಲ್ಲಿನಲ್ಲಿರುವ. दन्ते भवम् "यत्" (४-३-५५)।

दन्दशूक **ದಂದಶೂಕ** (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. गर्हितं दशति—दंश (दशने) "यङ्" (३-१-२४)। नुक् (७-४-८६)। "ऊकः" (३-२-१६६)। "दन्दशूकः पतङ्गो वा भवेत्कीटोऽथवा कृमिः" याज्ञ० ३-१९७। 2. ರಾಕ್ಷಸ. "दन्दशूकस्तु पुल्लिङ्गो राक्षसे च सरीसृपे" मेदि०। "इषुमति रघुसिंहे दन्दशूकान् जिघांसौ" भट्टि० १-२६। 3. ಕಚ್ಚುವ ಪ್ರಾಣಿ, ನಾಯಿ ಮೊದಲಾದುದು. "दन्दशूकास्तु दंशकाः" वैज०।

दभ्र **ದಭ್ರ** (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಸಾಗರ, ಕಡಲು. (न०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ, ಅಲ್ಪ. दम्भ् (दम्भने) "रक्" (उ० २-१३)। दभ्रः समुद्रः स्वल्पं च सि० कौ०। (वि०) 3. ಸ್ವಲ್ಪವಾದ, ಕೊಂಚವಾದ. "अदभ्रदर्भामधिशय्य स स्थलीम्" किरा० १-३८।

दम **ದಮ** (पुं०) 1. ನಿಗ್ರಹ, ಹತೋಟಿ, ಅಂಕೆ, ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು. दम् (उपशमे) "घञ्" (३-३-१८)। "निग्रहो बाह्यवृत्तीनां दम इत्यभिधीयते"। "बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः" गीता १०-४। 2. ದಂಡನೆ, ಶಿಕ್ಷೆ, ದಂಡೋಪಾಯ. "निक्षेपस्यापहर्तारं तत्समं दापयेद्दमम्" मनु० ८-१९२। "साहसं तु दमो दण्डः" अम०। 3. ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯ ಮನಸ್ಸು ವಿಕಾರಹೊಂದದಿರುವುದು. 4. ಅಡಗಿಸು, ವುದು, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು. 5. ಕರ್ದಮಮಹರ್ಷಿ. 6. ತಪಸ್ಸಿನ ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "दमस्तु दमथे दण्डे कर्दमे दमनेऽपि च" मेदि०।

दमक **ದಮಕ** (वि०) ದಮನಮಾಡುವವನು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಡುವವನು. दमयति—दम् (उपशमे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "हस्तिगोऽश्वोष्ट्रदमको नक्षत्रैर्यश्च जीवति" मनु० ३-१६२।

दमघोष **ದಮಘೋಷ** (पुं०) ಚೇದಿದೇಶದ ಪೊರೆ, ಶಿಶುಪಾಲನ ತಂದೆ. "दमघोषश्चेदिराजः श्रुतश्रवसमग्रहीत्" भाग० ९-२४-३९।

दमघोषज **ದಮಘೋಷಜ** (पुं०) ಶಿಶುಪಾಲ, ದಮಘೋಷನ ಮಗ. दमघोषाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "चिरस्य मित्रव्यसनी सुदमो दमघोषजः" माघ० २-६०।

दमघोषसुत **ದಮಘೋಷಸುತ, –सूनु –ಸೂನು** (पुं०) ಶಿಶುಪಾಲ. दमघोषस्य सुतः सूनुर्वा। "दमघोषसुतेन कश्चन प्रतिशिष्टः प्रतिभानवानथ" माघ० १६-१।

दमथ **ದಮಥ** (पुं०) 1. ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ, ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು. दमु (उपशमे) "अथः" (उ० ३-११३)। 2. ದಂಡ, ಶಿಕ್ಷೆ. 3. ತಪಸ್ಸಿನ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಸಹಿಸುವಿಕೆ. "दमथस्तु पुमान् दण्डे दमे च परिकीर्तितः" मेदि०।

दमन **ದಮನ** (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. कान्तिमन्दाकिनीभिः भवतापं दमयति—दमु (उपशमे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। बाहुलकात्। "भवतापस्य दमनात् कान्त्या दमन ईरितः" इति निरुक्तिः। "मरीचिर्दमनो हंसः" वि० स०। 2. ವೀರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. 3. ಮೊಲ್ಲೆ ಗಿಡ. (न०) 4. ನಿಗ್ರಹ, ಅಡಗಿಸುವಿಕೆ. 5. ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು. दमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "दुर्दान्तानां दमनविधयः क्षत्रियेष्वायतन्ते दुर्दान्तस्त्वं वयमपि च ते क्षत्रियाः शासितारः" म० वी० ३-३४। 6. ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ, ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. (वि०) 7. ನಿಗ್ರಹಿಸುವ, ಅಡಗಿಸುವ. 8. ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾದ, ಸಮಾಧಾನಹೊಂದಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ.

दमनीय **ದಮನೀಯ** (वि०) 1. ಅಡಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ನಿಗ್ರಹಿಸ

ಬೇಕಾದ. 4. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ಶಿಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. दम् (उपशमे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **दमितव्यम् ದಮಿತವ್ಯಮ್.**

दमयत् ದಮಯತ್ (ವಿ॰) 1. ನಿಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಡಗಿಸುತ್ತಿರುವ. दम् (उपशमे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.**

दमयन्ती ದಮಯಂತೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ವಿದರ್ಭದೇಶದ ರಾಜನಾದ ಭೀಮನ ಮಗಳು, ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪತ್ನಿ. [ಭೀಮಭೂಪಾಲನು ಪುತ್ರಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿದನು. ದಮನೆಂಬ ಋಷಿಯ ವರದಿಂದ ದಮಯಂತಿಯೆಂಬ ಕನ್ಯೆಯನ್ನೂ ದಮ ದಾಂತ ಮತ್ತು ದಮನನೆಂಬ ಪುತ್ರರನ್ನೂ ಪಡೆದನು. ದಮಯಂತಿಯು ನಿಷಧಾಧಿಪತಿಯಾದ ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಇಂದ್ರಸೇನನೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದಳು.] [ವಿವರಕ್ಕೆ "नल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

दमयितृ ದಮಯಿತೃ (ವಿ॰) 1. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವ. 2. ನಿಗ್ರಹಿಸುವ. 3. ದಂಡಿಸುವ, ಶಿಕ್ಷಿಸುವ. 4. ಶಿಕ್ಷಿಸುವ, ಪಳಗಿಸುವ. दम् (उपशमे) "तृच्" (३-१-१३३)। (पुं॰) 5. ವಿಷ್ಣು. दम् + णिच् ताच्छील्ये "तृन्" (३-२-१३५)। "ताच्छील्यादावणादीनां हर्ता दमयिता स्वयम्" इति निरुक्तिः। "धनुर्धरो धनुर्वेदो दण्डो दमयिताऽदमः" वि॰ स॰। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ.**

दमित ದಮಿತ (ವಿ॰) 1. ಅಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दमितं रघुवीरेण ददर्शाब्धि स दक्षिणम्" याद॰ २२-१७७। 3. ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. दम् (उपशमे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

दमितवत् ದಮಿತವತ್ (ವಿ॰) 1. ಅಡಗಿಸಿದವನು, ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು. 2. ಪಳಗಿಸಿದವನು. 3. ಶಿಕ್ಷಿಸಿದವನು. दम् (उपशमे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

दमिन् ದಮಿನ್ (ವಿ॰) 1. ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. **दमयति — दम् (उपशमे) + णिच् "घिनुण्"** (३-२-१४१)। 2. ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ತಡೆಯುವ.

दमुनस् ದಮುನಸ್ (पुं॰) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. दाम्यति — दम् (उपशमे) अन्तर्भावितण्यर्थः "उनसिः" (उ॰ ४-२३४)। "सप्तार्चिर्दमुनाः शुक्रः" अम॰।

दम्पती ದಂಪತೀ (पुं॰ द्विव॰) ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಪತಿ, ಹೆಂಡತಿ ಮತ್ತು ಗಂಡ. जाया च पतिश्च — जायाशब्दस्य वा दम् भावो निपात्यते (२-२-३१)। "तौ दम्पती वसिष्ठस्य गुरोर्जग्मतुराश्रमम्" रघु॰ १-३५। "तौ दम्पती त्रिः परिणीय वह्निमन्योन्यसंस्पर्शनिमीलिताक्षौ" कुमा॰ ७-८०।

दम्भ ದಂಭ (पुं॰) 1. ಮೋಸ, ವಂಚನೆ, ಠಕ್ಕು. 2. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. 3. ಕಪಟ, ಇತರರನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸುವ ಕರ್ಮಾಚರಣೆ. दम्यते — दम्भ् (दम्भने) "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಇತರರಿಂದ ಗೌರವ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಹಾಕುವ ವೇಷ, ತಾನು ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत्। क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम्" गीता १७-१८। 5. ಮೂರ್ಖತನ, ದುರುಳತನ, ದುರ್ವರ್ತನೆ. "दम्भस्तु कैतवे कल्के" मेदि॰।

दम्भक ದಂಭಕ (वि॰) ಮೋಸಗಾರ, ವಂಚಕ, ಠಕ್ಕ. दम्भ् (दम्भने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "धर्मध्वजी सदा लुब्धश्छाद्मिको लोकदम्भकः" मनु॰ ४-१९५।

दम्भन ದಂಭನ (न॰) ವಂಚನೆ, ಮೋಸಮಾಡುವುದು. दम्भ् (दम्भने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

दम्भिन् ದಂಭಿನ್ (वि॰) 1. ಕಪಟಿ, ವೇಷಹಾಕುವವನು. ಇತರರ ಮೆಚ್ಚಿಗೆಗಾಗಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳವನು. दम्भोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಮೋಸಗಾರ, ವಂಚಕ. दम्भ् (दम्भने) "णिनिः" (३-२-७८)। "दम्भिहैतुकपाखण्डिवकवृत्तींश्च वर्जयेत्" याज्ञ॰ १-१३०।

दम्भोलि ದಂಭೋಲಿ (पुं॰) 1. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. दम्भ (दम्भने) "असुन्" (उ॰ ४-१८८)। दम्भसि रोधने अलिः समर्थः — अल (भूषणादौ) "इन्" (उ॰ ४-११७)। 2. ವಜ್ರ.

दम्य ದಮ್ಯ (पुं॰) 1. ಪಳಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಯಸ್ಸಿನ ಹೋರಿ, ಭಾರಹೊರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಯಸ್ಸಿನ ಎತ್ತು. दम् (उपशमे) "यत्" (३-१-९८)। 2. ಶಿಕ್ಷಣ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ. "गुर्वीं धुरं यो भुवनस्य पित्रा धुर्येण दम्यः सदृशं बिभर्ति" रघु॰ ६-७८। 3. ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಶಿಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ.

दयमान ದಯಮಾನ (वि॰) ದಯೆತೋರಿಸುವ, ಕನಿಕರ ತೋರಿಸುವ, ಕರುಣೆಯುಳ್ಳ. दयते — दय (दानगति-

रक्षणादिषु) कर्तं० "शानच्" (३-२-१२४)। "अवतंसयन्ति दयमानाः प्रमदाः शिरीषकुसुमानि" शाकु० १-४।

दया ದಯಾ (स्त्री०) 1. ಕರುಣೆ, ದಯೆ, ಅನುಕಂಪ. दयते रक्षत्यनया—दय (दानगतिरक्षणादिषु) "अङ्" (३-३-१०४)। "दया वा स्नेहो वा भगवति निजेऽस्मिन् शिशुजने" मालती० ४-६। 2. ಇತರರ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ, ಇತರರ ಕಷ್ಟವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಹಿಸದಿರುವುದು. "यत्नादपि परक्लेशं हर्तुं या हृदि जायते। इच्छा भूमिसुरश्रेष्ठ सा दया परिकीर्तिता"। "प्राणा यथात्मनोऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा। आत्मौपम्येन सर्वत्र दयां कुर्वन्ति साधवः"। ದಯೆಯು ಮೋಹದ ಪತ್ನಿ. ಮೋಹವಿದ್ದಿಡೆ ದಯೆಯೂ ಇರುವುದು. "मोहपत्नी दया साध्वी पूजिता च जगत्प्रिया। सर्वलोकाश्च सर्वत्र निष्फलाश्च यया विना"। 3. ದಕ್ಷ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು, ಧರ್ಮಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪತ್ನಿ. "श्रद्धा मैत्री दया तुष्टिः शान्तिः पुष्टिः क्रिया उन्नतिः बुद्धिः मेधा तितिक्षा ह्रीः मूर्तिः" ಇವರು ದಕ್ಷ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಕ್ಕಳು. ಧರ್ಮಪ್ರರುಷನ ಪತ್ನಿಯರು.

दयानिधि ದಯಾನಿಧಿ (वि०) ದಯೆಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ, ಬಹಳ ದಯೆಯುಳ್ಳ. दयाया निधिः।

दयान्वित ದಯಾನ್ವಿತ (वि०) ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. दयया अन्वितः।

दयाम्बुधि ದಯಾಂಬುಧಿ, -अम्भोधि -ಅಂಭೋಧಿ, -सागरः -ಸಾಗರಃ (पुं०) ದಯೆಗೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ.

दयालु ದಯಾಲು (वि०) ಕನಿಕರದ ಸ್ವಭಾವದ, ದಯೆಯುಳ್ಳ. दय (दानगतिरक्षणादौ) "आलुच्" (३-२-१५८)। "किमप्यहिंस्यस्तव चेन्मतोऽहं यशःशरीरे भव मे दयालुः" रघु० २-५७।

दयावत् ದಯಾವತ್ (वि०) ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕನಿಕರವುಳ್ಳ. दयास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "उदारकीर्तेरुदयं दयावतः प्रशान्तबाधं दिशतोऽभिरक्षया" किरा० १-१८।

दयावीर ದಯಾವೀರ (पुं०) 1. ಕರುಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೀರರಸ. 2. ಕರುಣೆಯಿಂದಕೂಡಿದ ವೀರನಾಯಕ. दयया वीरः। ವೀರರಸವು दानवीरः धर्मवीरः युद्धवीरः ಮತ್ತು दयावीरः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "स च दानधर्मयुद्धैर्दयया च समन्वितश्चतुर्धा स्यात्" सा० द० ३-२३४।

दयित ದಯಿತ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. दय (दानगतिरक्षणादौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "कररुद्धनीवि दयितोपगतौ गलितं त्वराविरहितासनया" माघ० ९-७५। "सङ्गमश्च दयितैः स्म नयन्ति" किरा० ९-७१। "जहीहि कोपं दयितोऽनुगम्यताम्" किरा० ८-८। (वि०) 2. ಇಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರಿಯಂವಾದ. "न गजा नगजा दयिता दयिता विगतं विगतं ललितं ललितम्" भट्टि० १०-९। (स्त्री०) -ता -ತಾ. 3. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. "प्रत्यासन्ने नभसि दयिताजीवितालम्बनार्थी" मेघ० १-४। "लोलदृष्टि वदनं दयितायाः" किरा० ८-४७।

दर ದರ (पुंन०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. दीर्यते—दॄ (भये) "अप्" (३-३-५७)। "अमर्षशून्येन जनस्य जन्तुना न जातहार्देन च विद्विषादरः" किरा० १-३३। "सा दरं पृतना निन्ये हीयमाना रसादरम्" माघ० १९-२३। 2. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ, ಗರ್ತ. "दरोऽस्त्री साध्वसे गर्ते" मेदि०। 3. ಶಂಖ. (अव्य०) 4. ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ, ಕೊಂಚವಾಗಿ. "वाताङ्कूराजिह्मीर्षादरविवृतफणाशृङ्गभूषाभुजङ्गम्" चं० भा०। "दरो भये च गर्ते च किञ्चिदर्थे दराव्ययम्" शाश्व०। (स्त्री०) -री -ರೀ. ಗವಿ, ಗುಹೆ. "दरोऽस्त्री शङ्खभययोर्गर्तेऽपि च गुहा दरी। दरं त्वव्ययमल्पार्थे" नानार्थर०।

दरक ದರಕ (वि०) ಭಯದ ಸ್ವಭಾವದ, ಭೀರು. दृ (भये) "क्वुन्" (उ० २-३८)।

दरण ದರಣ (न०) ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು, ಕತ್ತರಿಸುವುದು. दृ (विदारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

दरणि ದರಣಿ (पुं०) ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ನೀರಿನ ಅಲೆಗಳು ಬಡಿದು ಏಳುವ ನೊರೆ, ತೆರೆನೊರೆ. दृ (विदारणे) "अनिः" (उ० २-१०३)।

दरथ ದರಥ (पुं०) ಕಂದರ, ಗುಹೆ, ಗವಿ. दृ (विदारणे) "अथः" बाहु०।

दरद् ದರದ್ (स्त्री०) 1. ಹೃದಯ, ಅಂತಃಕರಣ 2. ತೀರ, ದಡ. "दरद्हृदयकूलयोः" सि० कौ०। 3. ಭಯ, 4. ಪ್ರಪಾತ, ಬೆಟ್ಟದ ಕಡಿದಾದ ಪ್ರದೇಶ. 5. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. दृ (विदारणे) "अदिः" (उ० १-१२७)। "दरत् स्त्रियां प्रपातेऽपि भयपर्वतयोरपि" मेदि०।

दरद ದರದ (वि०) 1. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. दरं भयं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (पुं०) 2. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯವನು. "पारदाः पह्लवाश्चीनाः किराता दरदाः खशाः" मनु० १०-४४।

दयित ದಯಿತ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. दय (दानगतिरक्षणादौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "कररुद्धनीवि दयितोपगतौ गलितं त्वराविरहितासनया" माघ० ९-७५। "सङ्गमश्च दयितैः स्म नयन्ति" किरा० ९-७१। "जहीहि कोपं दयितोऽनुगम्यताम्" किरा० ८-८। (वि०) 2. ಇಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರಿಯಂವಾದ. "न गजा नगजा दयिता दयिता विगतं विगतं ललितं ललितम्" भट्टि० १०-९। (स्त्री०) -ता -ತಾ. 3. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. "प्रत्यासन्ने नभसि दयिताजीवितालम्बनार्थी" मेघ० १-४। "लोलदृष्टि वदनं दयितायाः" किरा० ८-४७।

दरवर दरवर (पुं०) श्रीविष्णुविन पाञ्चजन्यवेंब शंख. दरेषु शङ्खेषु वरः। "दध्मौ दरवरं तेषां विषादं शमयन्निव" भाग० १-११-१।

दरित दरित (वि०) भयवुंटागिरुव, हेदरिरुव. दरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

दरितव्य दरितव्य (वि०) 1. सीळल्पडुव, एरडागि माडल्पडुव. 2. एरडु तुंडागि माडलु शक्य वाद. 3. सीळबेकाद, तुंडुमाडबेकाद. दृ (विदारणे) "तव्यः" (३-१-९६)।

दरिद्र दरिद्र (पुं०) 1. भिक्षुक, हॊट्टेबट्टेगळिगिल्लदे कष्टदल्लिरुववनु. "स्त्रीबालोन्मत्तवृद्धानां दरिद्राणां च रोगिणाम्" मन० ९-२३०। 2. बडव, धनविल्ल दवनु, गतियिल्लदवनु. दरिद्रा (दुर्गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "मनसि च परितुष्टे कोऽर्थवान् को दरिद्रः" भर्तृ० ३-५३।

दरिद्रा – दुर्गतौ (अदा० पर० अक० से०)। दरिद्राति दरिद्रितः दरिद्रति। दरिद्रां चकार, –बभूव, –आस। दरिद्रिता। दरिद्रिष्यति। दरिद्रातु। अदरिद्रात्। इत्यादि. दरिद्रनागु, कॆट्टस्थितिहॊंदु, धनहीननागु.

भावे :—दरिद्रयते। दरिद्रां चक्रे, –बभूवे, –आसे। दरिद्रिता। दरिद्रयताम्। इत्यादि.

कृत्सु :—दरिद्रितव्यम्। दरिद्रणीयम्। दरिद्रितः। दरिद्रितवान्, –वती। दरिद्रत्, –द्रती। दरिद्रितम्। दरिद्राणम्।

दरिद्रायक दरिद्रायक (वि०) दरिद्र, बडव. दरिद्राति—दरिद्रा (दुर्गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

दरिद्रित दरिद्रित (वि०) दारिद्र्यदिंदकूडिद, बडतनदिंद कूडिरुव, बडवनागिरुव. दरिद्रा (दुर्गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

दरिद्रितृ दरिद्रितृ (वि०) दरिद्र, बडव. दरिद्रा (दुर्गतौ) कर्तं० "तृन्" (३-२-१३५)।

दरी दरी (स्त्री०) गुहे, गवि. दृ (विदारणे) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। पक्षे दरिः दरिः. "वनेचराणां वनितासखानां दरीगृहोत्सङ्ग-निषक्तभासः" कुमा० १-१०।

दरीगृह दरीगृह (न०) गुहेयेंब मने. दर्येव गृहम्। "वनेचराणां वनितासखानां दरीगृहोत्सङ्गनिषक्त-भासः" कुमा० १-१०।

दरीमुख दरीमुख (न०) गुहेयेंब बायि, गुहेय रूपवाद बायि. दर्येव मुखम्। "यः पूरयन् कीचकरन्ध्रभागान् दरीमुखोत्थेन समीरणेन" कुमा० १-८।

दर्दर दर्दर (पुं०) 1. पर्वत, बेट्ट. (त्रि०) 2. स्वल्प ओडेदिरुव पात्रे. "दर्दरः पर्वते पुंसि त्रिष्वीषद्भग्नभाजने" मेदि०।

दर्दुर दर्दुर (पुं०) 1. मण्डूक, कप्पे. दृणाति कर्णौ शब्दैः—दृ (विदारणे) "उरच्" द्वित्वं अभ्यासस्य रुक् टिलोपश्च निपात्यते (उ० १-४०)। "कौशेयं तित्तिरिर्हित्वा क्षौमं हृत्वा तु दर्दुरः" मनु० १२-६४। 2. ऒंदु पर्वत. "स्तनाविव दिशस्तस्याः शैलौ मलयदर्दुरौ" रघु० ४-५१। 3. मेघ, मोडे. 4. ऒंदु वाद्य. "दर्दुरस्तोयदे भेके वाद्यभाण्डाद्रि-भेदयोः" मेदि०। "पर्यन्तवर्त्मसु विचक्रमिरे महाश्वाः शैलस्य दर्दुरपुटानिव वादयन्तः" माघ० ५-९। (स्त्री०) –रा–रा. 5. चण्डिकॆ, दुर्गादेवि. (न०) 6. हळ्ळिगळ गुंपु, जिल्लॆ, मण्डल. "दर्दुरा चण्डिकायां स्यात् ग्रामजाले नपुंसकम्" मेदि०।

दर्दुघ्न दर्दुघ्न (पुं०) तगसिकॆगिड. दर्दुं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "दर्दुघ्नश्चक्रमर्दकः" अम०।

दर्दुण दर्दुण (वि०) हुळुकड्डिरोगवुळ्ळवनु. दर्दूरस्यास्ति "नः" ह्रस्वश्च (ग० ५-२-१००)। "दर्दुणो दर्दुरोगी स्यात्" अम०।

दर्दू दर्दू (पुं०) दद्दु, हुळुकड्डि. दरिद्रा (दुर्गतौ) "ऊः" इकारस्य आकारस्य च लोपः (उ० १-९०)।

दर्प दर्प (पुं०) 1. सॊक्कु, कॊब्बु, गर्व. दृप (हर्षमोहनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "दर्पोदयोल्लसितफेन-जलानुसारसंलक्ष्यपल्ययनवर्ध्नपदास्तुरङ्गाः" माघ० ५-५३। 2. दुडुकु, उत्साहवि, हिरियरन्नु शिरस्कारदिंद काणुव बुद्धि. 3. अहंकार, हॆम्मॆ. "दर्पः स्यादमृतेन चेदिह तदप्यस्त्येव बिम्बाधरे" रत्ना० ३-१३। 4. कस्तूरि. "दर्पोऽहङ्कारकस्तूर्योः" नानार्थर०। 5. काविु, बिसुपु, उष्णत॑. 6. उत्साह. "तेजोविहीनं विजहाति दर्पः" किरा० १७-१६।

दर्पक दर्पक (पुं०) 1. मन्मथ, काम. दर्पयति—दृप (हर्षमोहनयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

(वि०) 2. अहंकारवन्नू कोब्बन्नू उंटु माडुव. "कन्दर्पो दर्पकोऽनङ्गः" अम०।

दर्पण ದರ್ಪಣ (पुं०) 1. कन्नडि. दर्पयति—दृप (हर्ष-मोहनयोः)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "नवं नवक्षौमनिवासिनी सा भूयो बभौ दर्पणमादधाना" कुमा० ७-२६। 2. कुबेरन वासस्थानवाद पर्वत. 3. नेत्र, कण्णु. "ततः पूर्वं महाराज दर्पणो नाम पर्वतः। कुबेरो यत्र वसति धनपालैः समं सदा"।

दर्पणिका ದರ್ಪಣಿಕಾ (स्त्री०) कन्नडि. "यन्मतौ विमल दर्पणिकायाम्" नैषं० ५-१०६।

दर्पद ದರ್ಪದ (पुं०) 1. विष्णु. दर्पं यादवानां मधुपानमदं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "मधुरायां यादवेभ्यो मधुपानादिना ततः। दर्पं च दत्तवान् योऽसौ दर्पदः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "दर्पहा दर्पदोऽदृप्तः" वि० स०। (वि०) 2. अहंकारवन्नुंटुमाडुव.

दर्पहन् ದರ್ಪಹನ್ (पुं०) 1. विष्णु. दर्पं गोवर्धनोद्धरण पारिजाताहरणादौ देवानां गर्वं हतवान्—हन (हिंसा-गत्योः) उपपदनियमस्य प्रायिकत्वात् "क्विप्"। "गोवर्धनस्योद्धरणे पारिजातपरिग्रहे। बाणदोर्दण्डषण्डानां खण्डनादौ तदा तदा। देवानां वै दर्पमात्रं हतवान् यः स दर्पहा" इति निरुक्तिः। "दर्पहा दर्पदोऽदृप्तः" वि० स०। 2. कोब्बन्नु अडगिसुव, सोक्कन्नु मुरियुव.

दर्पित ದರ್ಪಿತ (वि०) 1. अहंकारवुंटागिरुव. 2. कोब्बिरुव. दर्पोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

दर्पिन् ದರ್ಪಿನ್ (वि०) 1. कोब्बिरुव. 2. अहंकारदिंद कूडिद. दर्पोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

दर्भ ದರ್ಭ (पुं०) कुश, दर्भेहुल्लु. दृभ्यते—दृभी (ग्रन्थे) "घञ्" (३-३-१९)। "अदभ्रदर्भामधिशय्य स स्थलीं जहासि निद्रामशिवैः शिवारुतैः" किरा० १-३८।

दर्भट ದರ್ಭಟ (न०) गुप्त गृह, रहस्य गृह, एकान्त गृह. दृभी (ग्रन्थे) "अटन्" (उ० ४-८१)। "दर्भटं निभृतं गृहम्" त्रिकाण्ड०।

दर्भपत्र ದರ್ಭಪತ್ರ (पुं०) काशतृण, जंबुहुल्लु.

दर्भपुष्प ದರ್ಭಪುಷ್ಪ (पुं०) ओंदु जातिय हावु.

दर्भमुष्टि ದರ್ಭಮುಷ್ಟಿ (पुंस्त्री०) ओंदु हिडि दर्भे.

दर्व ದರ್ವ (पुं०) 1. राक्षस. 2. हिंसे. 3. सवटु. 4. दुष्टप्राणि. (वि०) 5. वंचिसि सुलिगे माडुवनु, दोचिकोळ्ळुवनु, हिंसिसुवनु.

दर्वट ದರ್ವಟ (पुं०) शिक्षेयन्नु विधिसि हेळुव न्यायाधिपति. "दर्वटो दण्डवादी स्यात्" हारा०।

दर्वरीक ದರ್ವರೀಕ (पुं०) 1. इंद्र. दृ (विदारणे) "ईकन्" (उ० ४-२०)। निपा०। 2. मात, गाळि.

दर्वि ದರ್ವಿ (स्त्री०) 1. सवटु, मिळ्ळे, सट्टुग. दृङ् (आदरे) "विन्" (उ० ४-५३)। 2. हाविन हेडे. "पृथुदर्विभृतस्ततः फणीन्द्राः विषमाशीर्भिरनारतं वमन्तः" माघ० २०-४२। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। —र्वी —र्व्यै.

दर्विभृत् ದರ್ವಿಭೃತ್ (पुं०) 1. सर्प, हावु. दर्विं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. हेडियन्नु धरिसिरुव. "पृथुदर्विभृतस्ततः फणीन्द्राः विषमाशीर्भिरमारतं वमन्तः" माघ० २०-४२।

दर्वीकर ದರ್ವೀಕರ (पुं०) सर्प, हावु. दर्व्याकारः फण एव करो यस्य। "दर्वीकरा दीपकाश्च तेषूक्ताः कटुपाकिनः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-८४।

दर्वीसंक्रमण ದರ್ವೀಸಂಕ್ರಮಣ (न०) ओंदु पुण्य तीर्थ.

दर्श ದರ್ಶ (पुं०) 1. सूर्य चंद्ररु ओंदु कडे सेरुव काल, अमावास्ये. दृश्येते शास्त्रेण सूर्यचन्द्रौ एकत्र यत्र—दृशिर् (प्रेक्षणे) "घः" (३-३-११८)। "एकत्रस्थौ सूर्यचन्द्रौ दर्शनात् दर्श उच्यते" मत्स्यपु०। 2. अमावास्येय दिन माडबेकाद याग. दर्शः कारणत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "दर्शश्च पौर्णमासश्च यागौ पक्षान्तयोः पृथक्" अम०। 3. नोटु, नोडुवुदु, दर्शन. "दर्शस्तु स्यादमावास्या याग-भेदावलोकने" मेदि०।

दर्शक ದರ್ಶಕ (पुं०) 1. द्वारपालक. पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। दर्शयति राजानम्—दृशिर्+णिच् "ण्वुल्" वा। (वि०) 2. नोडुवनु. 3. तोरिसुवनु. "विधिप्रयुक्तसत्कारैः स्वयं मार्गस्य दर्शकः" कुमा० ६-५२। 4. प्रवीण, निपुण, ज्ञाण. "दर्शकः स्यात् प्रतीहारे दर्शयितृ प्रवीणयोः" मेदि०।

दर्शत ದರ್ಶತ (पुं०) 1. सूर्य. 2. चंद्र. दृशिर् (प्रेक्षणे) "अतच्" (उ० ३-१००)। "दर्शतः सोम-सूर्ययोः" सि० कौ०।

दर्शन दर्शन (न०) 1. ನೋಡುವುದು, ಅವಲೋಕನ. दृशिर् (प्रेक्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "दर्शनान्नु-पदमेव कामतः स्वं वनीपकजनेऽधिगच्छति" माघ० १४-४८। 2. ನಯನ, ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. दृशिर् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನ. 4. ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅರಿವು. "दर्शनेन विहीनस्तु संसारं प्रतिपद्यते" मनु० ६-७४। 5. ತೋರಿಸುವುದು. 6. ಯಾಗ. 7. ಸ್ವಪ್ನ, ಕನಸು. 8. ಚಿಂತಿಸುವುದು, ಆಲೋಚಿಸುವುದು. "यथा राजा न कुर्यात्तु नृपतिः कर्यदर्शनम्" मनु० ८-९। 9. ತೀರ್ಮಾನ, ನಿರ್ಣಯ. "न हि स्वाभिप्रायेण मे दर्शनम्" शाकु० ३। 10. ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡುವುದು. "बलानां दर्शनं कृत्वा सेनान्या सह चिन्तयेत्" याज्ञ० १-३२९। 11. ವರ್ಣ, ಬಣ್ಣ. 12. ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. 13. ಧರ್ಮ. 14. ಶಾಸ್ತ್ರ. "दर्शनं नयनं स्वप्नबुद्धिधर्मोपलब्धिषु। शास्त्रदर्पणयोश्च" मेदि०। 15. ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಆಯಾ (ದಾರ್ಶನಿಕರ) ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. दृश्यते ज्ञायते आत्मा अनेन — दृशिर् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। ಇಂತಹ ದರ್ಶನಗಳು (1) ವೈಶೇಷಿಕ, (2) ನ್ಯಾಯ, (3) ವೇದಾನ್ತ, (4) ಸಾಂಖ್ಯ, (5) ಯೋಗ ಮತ್ತು (6) ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. ಇವು ಆರೂ ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳು. "कणादस्याक्षपादस्य व्यासस्य कपिलस्य च। पतञ्जले-र्जैमिनेश्च दर्शनानि षडेव हि"। ಸಾಂಖ್ಯವು ಸೇಶ್ವರ ನಿರೀಶ್ವರ ಭೇದಗಳಿಂದ ಎರಡು ವಿಧ. ವೇದಾನ್ತವೂ ದ್ವೈತ, ಅದ್ವೈತ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಶಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮೊದಲಾಗಿ ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಾಗಿರುವುದು. ಇವಲ್ಲದೆ ಚಾರ್ವಾಕ ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ದರ್ಶನಗಳಿರುವುವು. ಇವಿಷ್ಟೂ ಹಿಂದೂ ದರ್ಶನಗಳು. ದರ್ಶನವೆಂದರೆ ತತ್ತ್ವ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಮತವೆಂದರೆ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪರೋಕ್ಷವಾದ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳ ವಿಚಾರವೇ ತತ್ತ್ವ ಮಾರ್ಗವು. ಮತವೆಂದರೆ ಮನೋಭಾವಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾದುದು. ಈ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಶ್ರದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿ ವಿಶ್ವಾಸ ನಂಬಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವರು. ಒಂದು ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವ ವಿಷಯವಾದುದು. ಮತ್ತೊಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕಮನೋಭಾವವಿಷಯವಾದುದು. (1) ಶೈವ, (2) ವೈಷ್ಣವ, (3) ಶಾಕ್ತ, (4) ಸೌರ, (5) ಗಾಣಾಪತ್ಯ ಮತ್ತು (6) ಸ್ಕಾಂದಗಳಿಂದು ಆರು ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗದ ದರ್ಶನಗಳು. "शैवं च वैष्णवं शाक्तं सौरं वैनायकं तथा। स्कान्दं च भक्तिमार्गस्य दर्शनानि षडेव हि"। ಈ ಷಣ್ಮತಗಳೂ ಪೂಜ್ಯ ದೇವತಾವಿಭಾಗದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುವು.

दर्शनगृह दर्शनगृह (न०) ಅಭ್ಯಾಗತ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ನೋಡುವ ಕೊಠಡಿ.

दर्शनप्रतिभू दर्शनप्रतिभू (पुं०) ಜಾಮೀನುದಾರ, ಅವಶ್ಯವಾದಾಗ ಅಪಾದಿತನನ್ನು ತಂದು ತೋರಿಸುವ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವನು. दर्शनाय प्रतिभूः। ಜಾಮೀನು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. (1) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಒಬ್ಬನನ್ನು ತಂದು ತೋರಿಸುವುದು. (2) ನಂಬಿಕೆಯಿಡುವುದು. (3) ಒಬ್ಬನಿಗಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. (4) ಒಬ್ಬನ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು. "दर्शने प्रत्यये दाने ऋणद्रव्यार्पणे तथा। चतुःप्रकारः प्रतिभूः शास्त्रे दृष्टो मनीषिभिः"।

दर्शनप्रातिभाव्य दर्शनप्रातिभाव्य (न०) ಅವಶ್ಯವಾದಾಗ/ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ (ಒಬ್ಬನನ್ನು) ತಂದು ತೋರಿಸುವ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ, ಜಾಮೀನು. "दर्शनप्रातिभाव्ये तु विधिः स्यात्पूर्वचोदितः" मनुः ८-१६०।

दर्शनलालस दर्शनलालस (वि०) ನೋಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. दर्शने लालसः।

दर्शनविषय दर्शनविषय (वि०) ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ, ನೋಟಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ.

दर्शनार्थिन् दर्शनार्थिन् (वि०) ದರ್ಶನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಭೇಟಿಗಾಗಿ ಬಂದಿರುವವನು. दर्शनमर्थयते—अर्थे (उपयाच्ञायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)।

दर्शनीय दर्शनीय (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. दृशिर् (प्रेक्षणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "अहो दर्शनीयान्यक्षराणि" मुद्रा० १। "प्रसभमुद्भ्रान्तगणोऽसौ दर्शनीयोऽप्यपास्तः" माघ० ११-५७। 2. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 3. ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ನೋಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 5. ನೋಡಬೇಕಾದ.

दर्शप दर्शप (पुं०) ದೇವತೆ. दर्शेन अवलोकनेन पिबति — पा (पाने) "कः" (३-२-४)। ದೇವತೆಗಳು ಯಾವುದನ್ನೂ ತಿನ್ನುವುದೂ ಇಲ್ಲ, ಕುಡಿಯುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ದರ್ಶನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುವರು. "न वै देवा अश्नन्ति पिबन्ति एतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति" छान्दोग्य०। "शुद्धाश्च निर्माणरताश्च देवाः स्पर्शाशिना दर्शपा आज्यपाश्च" भा० अनु० ४९-७५।

दर्शयत् दर्शयत् (वि०) ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "दर्शयंस्तदनु

रामणीयकं नन्दनस्य वसुदेवनन्दनः" याद० १७-११। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯನ್ತಿ.**

दर्शयामिनी ದರ್ಶಯಾಮಿನೀ (स्त्री०) ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ರಾತ್ರಿ.

दर्शयितव्य ದರ್ಶಯಿತವ್ಯ (वि०) 1 ತೋರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತೋರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ತೋರಿಸಬೇಕಾದ. दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)।

दर्शयितृ ದರ್ಶಯಿತೃ (पुं०) 1. द्वारपालक. (वि०) 2. ತೋರಿಸುವವನು, ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವವನು. दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 3. (दा०) ತೋರಿಸುವವನು, ಸಲಹೆಗಾರ. "पथः श्रुतेर्दर्शयितार ईश्वरा मलीमसामाददते न पद्धतिम्" रघु० ३-४६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१--५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರಿ.**

दर्शविपद् ದರ್ಶವಿಪದ್ (पुं०) ಚಂದ್ರ. दर्शे अमावास्यायां विपत् नाशो यस्य।

दर्शित ದರ್ಶಿತ (वि०) 1. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "इति दर्शितविक्रियं सुतं मरुतः कोपपरीतमानसम्" किरा० २-२५। 2 ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಹೊರಗೆಡಹಲ್ಪಟ್ಟ. "क्षणमेष राजसतयैव जगदुदयदर्शितोद्यतिः" माघ० १५-१३। 3. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "यत्रौषधिप्रकाशेन नक्तं दर्शितसञ्चराः" कुमा० ६-४३। 4. ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹಾಜರುಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಂದು ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

दर्शितवत् ದರ್ಶಿತವತ್ (वि०) 1. ತೋರಿಸಿದ. 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ. 3. ಪ್ರಕಟಿಸಿದ. 4. ವಿವರಿಸಿದ. 5. ಹಾಜರುಪಡಿಸಿದ. दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

दर्शिन् ದರ್ಶಿನ್ (वि०) 1. ನೋಡುವ. दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "तद्दर्शिनमुदासीनं त्वामेव पुरुषं विदुः" कुमा० २-१३। 2. ತಿಳಿಯುವ. ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ, ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ. "तस्यै मुनिर्दोहृदलिङ्गदर्शी" रघु० १४-७२। 3. ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವ. 4. ಸಂಪಾದಿಸುವ, ಗಳಿಸುವ. "नृपतिरिव निकाममायदर्शी विभववता समुपास्यते जनेन" मृच्छ० २-७। 5. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವ. "यो ह्यग्निः स द्विजो विप्रैः मन्त्रदर्शिभिरुच्यते" मनु० ३-२१२। ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವುದು.

दल – विशरणे (भ्वा० पर० अक० से०)। दलति। ददाल। दलिता। दलिष्यति। दलतु। अदलत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಅರಳು, ವಿಕಾಸಹೊಂದು. 2. ಒಡೆ, ಎರಡಾಗು, ಸೀಳಾಗು, ಬಿರುಕುಬಿಡು.

कर्मणि :—दल्यते। देले। दलिता। दलिष्यते। दल्यताम्। अदल्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—दलयति। दलयां चकार, –बभूव, –आस। दलयिता। दलयिष्यति। दलयतु। अदलयत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—दलितव्यम्। दलनीयम्। दल्यम्। दलितः। दलितवान्, –वती। दलन्, –न्ती। दलितम्। दलनम्। दलितुम्। दलित्वा।

दल – विदारणे (चुरा० उभ० सक० से०)। दालयति, –ते। दालयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸೀಳುಮಾಡು, ಒಡೆ, ಭೇದಿಸು.

दल ದಲ (न०) 1. पत्र, ಎಲೆ. दलति – दल (विशरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "ताम्बूलीनां दलैस्तत्र रचितापानभूमयः" रघु० ४-४२। 2. ಖಂಡ, ಶಕಲ, ಚೂರು. "वापीष्वन्तर्लीनमहानीलदलासु" माघ० ४-४४। "दलं खण्डे दलं पत्रे" शाश्व०। 3. ಒಂದು ಭಾಗ, ಅರ್ಧ ಭಾಗ. "त्रिष्वंशकेषु पादो दलयोरायेषु दृश्यते यस्याः" वृ० र०। 4. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗರಿ. "अर्धे पत्रे छदे दलम्" त्रिकाण्ड०। 5. ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ. 6. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. 7. ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ ಲೋಹ. "दलमुत्सेधखण्डयोः। शस्त्रीच्छेदेऽप्यपद्रव्ये पत्रेऽपि" मेदि०।

दलकोश ದಲಕೋಶ (पुं०) ಮೊಲ್ಲೆಗಿಡ.

दलत् ದಲತ್ (वि०) 1. ಅರಳುತ್ತಿರುವ, ವಿಕಾಸಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. दल (विशरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "तनुतरङ्गतति सरसां दलत्कुवलयं वलयन् मरुदाववौ" माघ० ६-३। 2. ಒಡೆಯುತ್ತಿರುವ. ಪುಡಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ಚೂರಾಗುತ್ತಿರುವ. "दृष्ट्वा रथं प्रलयवातचलद्गिरीन्द्रकल्पं दलद्बलविरावविशेषरौद्रम्" कुमा० १७-११।

दलन ದಲನ (न०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದುವಿಕೆ. ಅರಳುವಿಕೆ. दल (विशरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. "स्यादस्या नलदं विना न दलने तापस्य कोऽपि क्षमः" नैष० ४-११६। 3. ಒಡೆಯುವಿಕೆ, ಸೀಳುವಿಕೆ, ಚೂರುಮಾಡುವಿಕೆ. (वि०) 4. ಒಡೆಯುವ, ಸೀಳುವ, ಹೋಳುಮಾಡುವ. दल कर०

"ल्युट्" (३-३-११७)। "उत्तस्थुर्मेघदलना वैद्युता इव वह्नयः" भाग० ७-१०-६०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–नी** –ನೀ.

दलप ದಲಪ (पुं०) 1. ಆಯುಧ. दल (विदारणे) "कपन्" (उ० ३-१४२)। दलपः प्रहरणम्—सि० कौ०। 2. ಸೇನಾಪತಿ. 3. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. ಹೀಗೆಯೇ **दलपतिः ದಲಪತಿಃ, दलाधिपतिः ದಲಾಧಿಪತಿಃ, दलाधीश्वरः ದಲಾಧೀಶ್ವರಃ** ಇತ್ಯಾದಿ.

दलपुष्पा ದಲಪುಷ್ಪಾ (स्त्री०) ಕೇತಕೀವೃಕ್ಷ, ತಾಳೆಮರ. दल इव पुष्पमस्याः।

दलसू(चि)ची ದಲಸೂ(ಚಿ)ಚೀ (स्त्री०) ಕಂಟಕ, ಮುಳ್ಳು. दलस्य सूचिरिव। "कण्टकसंज्ञास्तरुनख-शिताग्रदलसूचिराङ्किलद्रुमराः" हारा०।

दलाढक दलाढ्क (पुं०) 1. ಕಾಡು ಎಳ್ಳಿನ ಗಿಡ. 2. ನಾಗಕೇಸರ. 3. ಫೇನ, ನೊರೆ. 4. ಕಾಲುವೆ. 5. ಕುಂದಕ. 6. ಸಿಂದೂರ, ಚಂದ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. 7. ಮೊಲ್ಲೆ ಗಿಡ. 8. ಆನೆಯ ಕಿವಿ. 9. ಶಿರೀಷ ವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆಮರ. 10. ಚಂಡಮಾರುತ, ಬಿರುಗಾಳಿ. "दलाढकोऽरण्यतिले गैरिके नागकेसरे। कुन्दे महत्तरे फेने करिकर्णशिरीषयोः" हेम०।

दलाढ्य दलाढ्य (पुं०) ಪುಂಕ, ಕೆಸರು.

दलामल दलामल(न०)1. ಮರುಗದ ಗಿಡ. 2. ಮದನ ವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆಗಿಡ. दलेन अमलम्।

दलाम्ल दलाम्ल (न०) ಪುಳಿಹಬ್ಬಿ, ನುಚ್ಚುಗೋಣಿ ಮರ.

दलि दलि (स्त्री०) ಮಣ್ಣು ಹೆಂಟೆ. दल (विशरणे) "इन्" (उ० ४-११७)।

दलित दलित(वि०)1. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. दल (विशरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "चण्डश्चचाल दलिताखिलशत्रु-सैन्यमांसास्थिशोणितविपङ्कविलुप्तचक्रः" कुमा० १७-१०। 3. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "दलितमौक्तिक-चूर्णविपाण्डवः" माघ० ६-३५। 4. ಅರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दलितकोमलपाटलकुड्मले निजवधूश्वसितानुविधायिनि। मरुति वाति विलासिभि-रुन्मदभ्रमदलौ मदलौल्यमुपाददे" माघ० ६-२३।

दलिन् दलिन् (वि०) ದಳಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. दल "इनिः" (५-२-१३१)।

दल्मि दल्मि (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. दल (विशरणे) "मिः" (उ० ४-४७)। 2. ಇಂದ್ರಾಯುಧ, ಮಜ್ಜ. दल्मिरिन्द्रायुधम् सि० कौ०।

दव दव (पुं०) 1. ಅರಣ್ಯ. ಕಾಡು. दवति – दु (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "विकचकिंशुकसंहतिरुच्चकैरुद-वहद्दवहव्यवहश्रियम्" माघ० ६-२१। 2. ಕಾಡುಗಿಚ್ಚು. "दृष्ट्वा गता निर्वृतिमद्य सर्वे गजा दवार्ता इव गाङ्ग-मम्भः" भाग० ८-६-१३। 3. ಅಗ್ನಿ. ಬೆಂಕಿ. 4. ಉಪತಾಪ.

दवथु दवथु (पुं०)1. ಯಾತನೆ, ನೋವು. दु दु (उपतापे) "अथुच्" (३-३-८९)। "केचिद्वेपथुमासेदुरन्ये दवथु-मुत्तमम्" भट्टि० ४-४३। 2. ಉರಿತ.

ददहन दवदहन (पुं०) ಕಾಡುಗಿಚ್ಚು. दवजातो दहनः अग्निः। एवं **दवाग्निः दवाग्निः, दवानलः दवानलः** इत्यादि.

दविष्ठ दविष्ठ (वि०) ಬಹಳ ದೂರವಾದ. इदमेषामति-शयेन दूरम् "इष्ठन्" (५-३-५५)। रस्य लोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)।

दवीयस् दवीयस् (वि०) ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ಬಹಳ ದೂರವಾದ. इदमनयोरतिशयेन दूरम् "ईयसुन्" (५-३-५७)। रस्य लोपः। "तेजस्विमध्ये तेजस्वी दवीयानपि गण्यते" माघ० २-५१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी** –ಯಸೀ.

दशक दशक (न०) ಹತ್ತು. दश परिमाणमस्य "कन्" (५-१-५८)।

दशकण्ठ दशकण्ठ (पुं०) ರಾವಣ. दश कण्ठा यस्य। ["रावण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

दशकण्ठजित् दशकण्ठजित् (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮ. दशकण्ठं जितवान्—जि (जये) "क्विप्" (३-२-७६)।

दशकण्ठरिपु दशकण्ठरिपु, –शत्रु –ಶತ್ರು (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮ. दशकण्ठस्य रिपुः शत्रुर्वा।

दशकन्धर दशकन्धर (पुं०) ರಾವಣ. दश कन्धरा यस्य। "ततः परिव्राड्वटजं प्रविष्टो धिग्व्यक्तरूपो दशकन्धरोऽ-यम्" म० वी० ५-१६।

दशकर्मन् ದಶಕರ್ಮನ್ (न०) ದ್ವಿಜರಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಗರ್ಭಾಧಾನ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರ ಕರ್ಮಗಳು.

दशकर्मपद्धति ದಶಕರ್ಮಪದ್ಧತಿ (स्त्री०) ದ್ವಿಜರಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಹತ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

दशकुमारचरित्र ದಶಕುಮಾರಚರಿತ್ರ (ನ॰) ಹತ್ತು ಮಂದಿ ರಾಜಕುಮಾರರ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ದಂಡಿಮಹಾಕವಿಕೃತವಾದ ಒಂದು ಗದ್ಯಗ್ರಂಥ.

दशक्षीर ದಶಕ್ಷೀರ (ನ॰) ಹತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಾಲು. (1) ಹಸು, (2) ಎಮ್ಮೆ, (3) ಕುದುರೆ, (4) ಆಡು, (5) ಒಂಟೆ, (6) ಕುರಿ, (7) ಆನೆ, (8) ಹೆಂಗಸು, (9) ಜಿಂಕೆ ಮತ್ತು (10) ಕತ್ತೆ ಇವುಗಳ ಈ ಹತ್ತು ವಿಧ ಹಾಲುಗಳು. दशविधं क्षीरम्। "गव्यमाजं तथा चौष्ट्रमाविकं माहिषञ्च यत्। अश्वायाश्चैव नार्याश्च करेणूनां च यत्पयः" सुश्रुत॰ सूत्र॰ ४५-४७। ಜಿಂಕೆ ಮತ್ತು ಕತ್ತೆಗಳ ಹಾಲೂ ಸೇರಿ ಹತ್ತು ವಿಧ ಕ್ಷೀರ.

दशग्रामपति ದಶಗ್ರಾಮಪತಿ (ಪುಂ॰) ಹತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳ ಯಜಮಾನ, ಹತ್ತು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಒಡೆಯ, ಹತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ. दशानां ग्रामाणां पतिः। "ग्रामस्याधिपतिं कुर्यात् दशग्रामपतिं तथा। विंशतीशं शतेशं च सहस्रपतिमेव च। ग्रामे दोषान् समुत्पन्नान् ग्रामिकः शनकैः स्वयम्। शंसेद् ग्रामदशेशाय दशेशो विंशतीशिने। विंशतीशस्तु तत्सर्वं शतेशाय निवेदयेत्। शंसेद् ग्रामशतेशस्तु सहस्रपतये स्वयम्" मनु॰ ७-११५, १६, १७। ಹತ್ತು ಹಳ್ಳಿಗಳಿಗೊಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ. ಅಂತಹ ಇಪ್ಪತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೊಬ್ಬ. ನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೊಬ್ಬ. ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೊಬ್ಬ. ಈ ರೀತಿ ನಿಯಮಿತರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮೇಲು ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಕುಂದುಕೊರತೆಗಳನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವರಿಂದ ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು.

दशग्रामिक ದಶಗ್ರಾಮಿಕ (ಪುಂ॰) ಹತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳ ಅಧಿಕಾರಿ. दश ग्रामाः सन्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "इनिः" (५-२-११५)। **-ग्रामिन् -ग्राम्यिन्.**

दशग्रीव ದಶಗ್ರೀವ (ಪುಂ॰) 1. ರಾವಣ. दश ग्रीवा अस्य। "पुष्पोत्कटायां जज्ञाते द्वौ पुत्रौ राक्षसेश्वरौ। कुम्भकर्ण-दशग्रीवौ बलेनाप्रतिमौ भुवि" भा॰ वन॰। 2. ದಮ ಘೋಷನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "शिशुपालो दशग्रीवो रैम्योऽथोपदिशो बली। सर्वास्त्रकुशला वीरा वीर्यवन्तो महाबलाः" हरिवं॰।

दशत् ದಶತ್ (स्त्री॰) 1. ಹತ್ತು, ಹತ್ತರ ಗುಂಪು. दश परिमाणमस्य वर्गस्य — दशन् "डतिः" (५-१-६०)। (वि॰) 2. ಕಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. दंश (दशने) "शतृ" (३-२-१२४)। "दन्तैर्दशन्तो वसुधां शेरते क्षतजोक्षिताः" भा॰ कर्ण॰ ८५-३०।

दशतय ದಶತಯ (वि॰) ಹತ್ತು, ಹತ್ತರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಗುಂಪು. दश अवयवाः अस्य "तयप्" (५-२-४२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तयी -तयी.**

दशदिश् ದಶದಿಶ್ (स्त्री॰) ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳು. ಊರ್ಧ್ವ ಮತ್ತು ಅಧರ ಎರಡೂ ಸೇರಿ ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳು.

दशधर्म ದಶಧರ್ಮ (पुं॰) ಎಲ್ಲಾ ಪಂಗಡದವರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಹತ್ತು ಧರ್ಮಗಳು. (1) धृतिः—ಸಂತೋಷ. (2) क्षमा—ಇತರರಿಂದ ಆಗುವ ಅಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡದಿರುವುದು. (3) दमः—ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯ. (4) अस्तेयम्—ಕದಿಯದಿರುವುದು. (5) शौचम्—ಶುಚಿಯಾಗಿರುವುದು. (6) इन्द्रियनिग्रहः—ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಜಯ. (7) धीः—ಶಾಸ್ತ್ರ ಜ್ಞಾನ. (8) विद्या—ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ. (9) सत्यम्—ನಿಜ ಹೇಳುವುದು ಮತ್ತು (10) अक्रोधः—ಕೋಪವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಇವು ಹತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮಗಳು.

दशधा ದಶಧಾ (अव्य॰) ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ, ಹತ್ತು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. दशानां प्रकारः —दशन् "धा" (५-३-४२)। "देवो नः शुभमातनोतु दशधा निर्वर्तयन् भूमिकाम्" दशावतार॰।

दशन् ದಶನ್ (वि॰ब॰व॰) ಹತ್ತು. दश दश दशभिः दशभ्यः दशभ्यः दशानाम् दशसु।

दशन ದಶನ (पुं॰) 1. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. दश्यतेऽनेन—दंश (दशने) कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। "स्मरदायिनः स्मरयति स्म भृशं दयिताधरस्य दशनांशुभृतः" किरा॰ ६-१३। "मिश्रं दधद्दशनचर्चुरशब्दमश्वः" माघ॰ ५-५८। 2. ಶಿಖರ, ತುದಿ, ಅಗ್ರಭಾಗ. (न॰) 3. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. "दशनः शिखरे दन्ते कवचे तु नपुंसकम्" मेदि॰। 4. ಕಚ್ಚುವುದು, ಕಡಿಯುವುದು. दंश भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "दशनं दंशवर्मणोः" नानार्थर॰।

दशनक्षत ದಶನಕ್ಷತ (न॰) ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿದ ಗಾಯ.

दशनच्छद ದಶನಚ್ಛದ (पुं॰) ಅಧರ, ತುಟಿ. दशना श्छाद्यन्तेऽनेन — छद (संवरणे) + णिच् "घः" (३-३-११८)। ह्रस्वः (६-४-९६)।

दशनपद ದಶನಪದ (न॰) ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿದ ಜಾಗ, ದಂತಕ್ಷತ. दशनस्य दन्त(क्षत)स्य पदम्।

दशनबीज ದಶನಬೀಜ (पुं॰) ದಾಡಿಮವೃಕ್ಷ, ದಾಳಿಂಬಿಗಿಡ. दशन इव बीजमस्य।

दशनवासस् दशनवासस् (न०) ಅಧರ, ತುಟಿ. दशनानां वास इव। "दन्तवाससि समानगुणश्रीः संमुखेऽपि परभागमवाप" माघ० १०-८६।

दशनाङ्क दशनाङ्क (पुं०) ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿದ ಗುರುತು, ದಂತಕ್ಷತ. दशनस्य दन्तस्य अङ्कः। "भातु नाम सुदृशां दशनाङ्कः" माघ० १०-८६।

दशनोच्छिष्ट दशनोच्छिष्ट (पुं०) 1. ಚುಂಬನ, ಮುತ್ತಿಕ್ಕುವುದು. दशनस्योच्छिष्टं यत्र। "रेवतीदशनोच्छिष्टपरिप्लुतपुटे दृशौ" माघ० २-१६। 2. ನಿಶ್ವಾಸ, ನಿಟ್ಟುಸಿರು. "दशनोच्छिष्टः पुंसि स्यान्निश्वासाधरचुम्बयोः" मेदि०।

दशप दशप (पुं०) ಹತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳ ಯಜಮಾನ, ಹತ್ತು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಅಧಿಕಾರಿ. दश ग्रामान् पाति – पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। "दशपस्तेन भर्तव्यस्तेनापि द्विगुणाधिपः" भा० शान्ति० ८७-६।

दशपूर दशपूर (न०) ಕೈವರ್ತೀಮುಸ್ತೆ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ.

दशपूरुष दशपूरुष (पुं०) ಹತ್ತು ತಲೆಮೊರೆಯವರು, ತಂದೆಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಹಿಂದಿನ ಹತ್ತು ತಲೆಯವರೆಗಿನ ಪುರುಷರು. दशभ्यः पुरुषः।

दशबल दशबल (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವ. दश बलानि यस्य। "दानशीलक्षमावीर्यध्यानप्रज्ञाबलानि च। उपायः प्रणिधिर्ज्ञानं दश बुद्धबलानि वै"।

दशभुजा दशभुजा (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. दश भुजा यस्याः। "इतिवृत्तं पुरा कल्पे मनोः स्वायम्भुवेऽन्तरे। आविर्भूता दशभुजा देवी देवहिताय वै" कालिकापु०।

दशभूमीश दशभूमीश (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವ. दशानां दानादीनां भूमीनामीशः। "त्रिमूर्तिर्दशभूमीशः पञ्चज्ञानो बहुक्षमः" त्रिकाण्ड०।

दशम दशम (वि०) 1. ಹತ್ತನೆಯ. दशानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो मडागमः (५-२-४९)। "प्रभुर्बुभूषुर्भुवनत्रयस्य यः शिरोऽतिरागाद्दशमं चिकर्तिषुः" माघ० १-४९। "स्थापितो दशमो मूर्धा लम्भांश इव रक्षसा" रघु० १०-४१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **दशमी** दशमी. 2. ಪುರುಷಾಯುಷ್ಯಿನ (ನೂರು ವರ್ಷಗಳ) ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ತೊಂಬತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ವರ್ಷದಿಂದ ನೂರು ವರ್ಷಗಳವರೆಗಿನ ಕಾಲ. दशमी अवस्था। "पञ्चानां त्रिषु वर्णेषु भूयांसि गुणवन्ति च। यत्र स्युः सोऽत्र मानार्हः शूद्रोऽपि दशमीं गतः" मनु० २-१३७। 3. ದಶಮಿ ತಿಥಿ, ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ಹತ್ತನೆಯ ತಿಥಿ. 4. ಹತ್ತನೆಯ ಮನ್ವಂತರಾವಸ್ಥೆ.

दशमभाव दशमभाव (पुं०) ತನ್ನಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಭಾವ. ಹತ್ತನೆಯ ಭಾವದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಆಜ್ಞೆ, ಕೀರ್ತಿ, ವೃಷ್ಟಿ, ಪ್ರವಾಸ, ಪೂರ್ತ (ಬಾವಿ ಕೆರೆ ತೋಪು ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳು), ಮಾನ, ಕರ್ಮ, ಆಜೀವ (ಜೀವನೋಪಾಯ) ಜಾನುಸ್ಥಾನ (ಮಂಡಿ) ಇವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಬೇಕು.

दशमिन् दशमिन् (वि०) ಹತ್ತನೆಯ ಅವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳವನು, ತೊಂಬತ್ತೊಂದು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ನೂರು ವರ್ಷಗಳೊಳಗಿನ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವನು. दशमोऽवस्थाविशेषोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-१३०)।

दशमीस्थ दशमीस्थ (वि०) 1. ಹತ್ತನೆಯ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವವನು, ತೊಂಬತ್ತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ ಮುದುಕ. दशम्यामवस्थायां तिष्ठति – स्था (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "चक्रिणो दशमीस्थस्य रोगिणो भारिणः स्त्रियाः। स्नातकस्य च राज्ञश्च पन्था देयो वरस्य च" मनु० २-१३८। 2. ಹತ್ತನೆಯ ಮನ್ವಂತರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವವನು, ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವವನು.

दशमुख दशमुख (पुं०) ರಾವಣ. दशमुखान्यस्य। "जीवातवे दशमुखोरगपीडितानां गर्भच्छलेन वसता प्रथमेन पुंसा" चं० रा०।

दशमुखरिपु दशमुखरिपु (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮ. दशमुखस्य रिपुः। "सीतां हित्वा दशमुखरिपुर्नोपयेमे यदन्याम्" रघु० १४-८७।

दशमूल दशमूल (न०) ಹತ್ತುವಿಧ ಔಷಧ ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಬಲವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಔಷಧ. दशानां मूलानां समाहारः। पात्राद्यन्तत्वात् न ङीप् (वा० २-४-१७)। ಬಿಲ್ವ, ಹೆಮ್ಮರ, ಗಂಭಾರಿ (ತಗ್ಗಿಗಿಡ), ಕರಿಯ ಗಜ್ಜುಗ, ಆಗ್ನಿಮಂಥ (ನರುವಲುಗಿಡ), ಶಾಲಪರ್ಣೀ (ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ), ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಣೀ (ನರಿಹೊನ್ನೆಗಿಡ), ಬೃಹತೀದ್ವಯ (ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳಗಳು), ಗೋಕ್ಷುರ (ಆನೆ ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ) ಇವು ಹತ್ತು ವಿಧ ಮೂಲಿಕೆಗಳು. "बिल्वश्योनाकगाम्भारी पाटलागणिकारिकाः। दीपनं कफवातघ्नं पञ्चमूलमिदं महत्। शालपर्णी-

गृश्निपर्णीवृहतीद्वयगोक्षुरम्। वातपित्तहरं वृष्यं कनीयः पञ्चमूलकम्। उभयं दशमूलं तु सन्निपातज्वरापहम्। कासे श्वासे च तन्द्रायां पार्श्वशूले च शस्यते। पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं कण्ठहृद्ग्रहनाशनम्" चक्रद०।

दशरथ ದಶರಥ (पुं०) सूर्यवंशज प्रसिद्धनाद ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಅಜಮಹಾರಾಜನ ಮಗ, ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ತಂದೆ. दशसु दिक्षु अप्रतिहतो रथोऽस्य।

दशरथतनय ದಶರಥತನಯ, -तनूज -ತನೂಜ (पुं०) श्रीरामः.

दशरथपुत्र ದಶರಥಪುತ್ರ (पुं०) श्रीरामचंद्र दशरथस्य पुत्रः सुतो वा।

दशरश्मिशत ದಶರಶ್ಮಿಶತ (पुं०) सहस्र किरणगळुळ्ळ सूर्य. दश रश्मिशतान्यस्य। "दशरश्मिशतोपमद्युति यशसा दिक्षु दशस्वपि श्रुतम्। दशपूर्वरथं यमाख्यया दशकण्ठारिगुरुं विदुर्बुधाः" रघु० ८-१९।

दशरात्र ದಶರಾತ್ರ (पुं०) 1. हत्तु दिनगळल्लि नडेसबहुदाद यागः. दशभिः रात्रिभिः निर्वृत्तः। (न०) 2. हत्तु रात्रिगळु, हत्तु दिनगळु. दशानां रात्राणां समाहारः "अच्" (५-४-८७)। संख्यापूर्वं रात्रंक्लीबम्। "प्रतिषेधैः समं तत्र दशरात्रमशुध्यति। यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत्" मनु०।

दशरूपक ದಶರೂಪಕ (न०) नाटक मोदलाद हत्तु दृश्य काव्यगळ लक्षणगळन्नु हेळुव ondu लक्षण ग्रंथ. दश रूपकाणि दृश्यकाव्यानि प्रतिपाद्यतया सन्त्यत्र "अच्" (५-२-१२७)। **हत्तु रूपक गळु:** "नाटकं सप्रकरणं भाणः प्रहसनं डिमः। व्यायोगसमवाकारौ वीथ्यङ्केहामृगा दश"।

दशरूपभृत् ದಶರೂಪಭೃತ್ (पुं०) हत्तु विध रूप गळन्नु स्वीकरिसि अवतरिसिद विष्णु. दश मत्स्यादीनि रूपाणि बिभर्ति – डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

दशलक्षणक ದಶಲಕ್ಷಣಕ (वि०) हत्तु विध लक्षणगळुळ्ळ (धर्म). दश लक्षणान्यस्य "कप्" (५-४-१५४)। "दशलक्षणको धर्मः सेवितव्यः प्रयत्नतः" मनु० ६-९१। क्षमा मत्तु दशधर्म पदगळल्लि नोडि.

दशवर्ष ದಶವರ್ಷ (वि०) 1. हत्तु वर्ष वयस्सुळ्ळ. दश वर्षाणि यस्य। "ब्राह्मणं दशवर्षं तु शतवर्षं तु भूमिपम्" मनु० २-३५। 2. हत्तु वर्षगळिंद नडेद, हत्तु वर्षगळ कालदल्लि नडेद. दशभिः वर्षैः निर्वृत्तः वा "खः" (५-१-८८)। **दशवर्षीणः ದಶವರ್ಷೀಣಃ**. पक्षे "ठञ्" (५-१-१८)। उत्तरपदवृद्धिः (७-३-१६)। **दशवार्षिकः ದಶವಾರ್ಷಿಕಃ**. वा लुक्। **दशवर्षः ದಶವರ್ಷಃ**. 3. हत्तु वर्षगळ काल वेतन कॊट्टु क्रयक्के कॊळ्ळल्पट्ट. दशभिः वर्षैः भृतः। 4. हत्तु वर्षगळ काल उपचरिसि कलसमाडिसल्पट्ट. दशभिः वर्षैः अधीष्टः सत्कृत्य व्यापारितः। 5. हत्तु वर्षगळ काल इद्द. दशभिः वर्षैः भूतः। ई एल्ला अर्थगळल्लू खः ठञ् मत्तु इवुगळिगे विकल्पवागि लुक् बंदु **दशवर्षीणः ದಶವರ್ಷೀಣಃ, दशवार्षिकः ದಶವಾರ್ಷಿಕಃ, दशवर्षः ದಶವರ್ಷಃ** ऐंदु मूरु रूपगळागुवुवु.

दशवाजिन् ದಶವಾಜಿನ್ (पुं०) चंद्र. दश वाजिनोऽस्य रथे। "दशाश्वं श्वेतपद्मस्थं विचिन्त्योमाधिदैवतम्"।

दशवार्षिक ದಶವಾರ್ಷಿಕ (वि०) "दशवर्ष" पददल्लि नोडि.

दशविध ದಶವಿಧ (वि०) हत्तु विधवाद, हत्तु प्रकारवाद. दश विधा प्रकारा यस्य।

दशशत ದಶಶತ (न०) 1. ऒंदु सहस्र, ऒंदु साविर. दशगुणितं शतम्। "दशशतनयनेऽपि वीक्ष्यमाणे दशरथपुत्रसिषेविषैव जाता" चं० रा०। 2. हत्तु अधिकवाद ऒंदु नूरु, ऒंदुनूर हत्तु. दशाधिकं शतम्। (वि०) 3. ऒंदु साविर. दश शतानि येषाम्। "दशशतदलभेदं कौतुकेनाशु कृत्वा" माघ० ११-६१।

दशसाहस्र ದಶಸಾಹಸ್ರ (न०) हत्तु साविर, अयुत. दशगुणितं सहस्रं परिमाणमस्य "अण्" (५-२-१०३)।

दशसाहस्रिक ದಶಸಾಹಸ್ರಿಕ (वि०) हत्तु सहस्रद ऒंदु भाग. दशसहस्राणाम् परिमाणम् "ठञ्" (५-१-१८)। उत्तरपदवृद्धिः (७-३-१७)।

दशा ದಶಾ (स्त्री०) 1. अवस्थे, स्थिति, गति. दश्यते–दंश (दशने) "अङ्" (३-३-१०४)। "द्विषन्निमित्ता यदियं दशा ततः समूलमुन्मूलयतीव मे मनः" किरा० १-४१। 2. जीवमानद ऒंदु काल, बाल्य यौवन कौमार मत्तु वार्धक रूपवाद अवस्थे, वयस्सिन धर्म. 3. दीपद बत्ति. "प्रदीपः स्नेहमादत्ते दशयाभ्यन्तरस्थया" माघ० २-८५। 4. मन्मथावस्थे,

ಮನ್ಮಥನ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದರ್ಶನ ಮೊದಲಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳು. "दृङ्मनःसङ्गसंकल्पा जागरः कृशताऽरतिः। ह्रीत्यागोन्मादमूर्च्छाप्ता इत्यनङ्गदशा दश"। 5. ಸೂರ್ಯಾದಿ ನವಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳು. ಜಾತಕನ ಜನ್ಮ ನಕ್ಷತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಅಧಿಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಫಲಕೊಡುವ ಕಾಲ.

ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಾಣಂತೆ ಆಯಾನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನಿಗೆ ಆಯಾಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳು ಆರಂಭವಾಗಿ ನಡೆಯುವುವು :

ನಕ್ಷತ್ರಗಳು	ದಶಾನಾಥ	ವರ್ಷಗಳು
1. ಕೃತ್ತಿಕಾ ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ	ರವಿ	6
2. ರೋಹಿಣೀ ಹಸ್ತಃ ಶ್ರವಣಾ	ಚಂದ್ರ	10
3. ಮೃಗಶೀರ್ಷಮ್ ಚಿತ್ತಾ ಧನಿಷ್ಠಾ	ಕುಜ	7
4. ಆರ್ದ್ರಾ ಸ್ವಾತೀ ಶತಭಿಷಕ್	ರಾಹು	18
5. ಪುನರ್ವಸುಃ ವಿಶಾಖಾ ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ	ಗುರು	16
6. ಪುಷ್ಯಃ ಅನೂರಾಧಾ ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ	ಶನಿ	19
7. ಆಶ್ಲೇಷಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ರೇವತೀ	ಬುಧ	17
8. ಮಘಾ ಮೂಲಮ್ ಅಶ್ವಿನೀ	ಕೇತು	7
9. ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನೀ ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ಭರಣೀ	ಶುಕ್ರ	20
	ಒಟ್ಟು ವರ್ಷಗಳು	120

[ಇವುಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾವಿವರಕ್ಕೆ "ಭುಕ್ತಿ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (ಸ್ತ್ರೀ० ಬ० ವ०) 6. ಬಟ್ಟೆಯ ತುದಿ, ಸೆರಗು. ಅಂಚು. "दशावस्थादीपवर्त्योर्वस्त्रान्ते भूम्नि योषिति" ಮೇದಿ०।

ದಶಾಂಶ ದಶಾಂಶ (ಪುं०) ಪತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

ದಶಾಕರ್ಷ ದಶಾಕರ್ಷ (ಪುं०) 1. ದೀಪ. दशया तैलमाकर्षति — आ + कृष (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಬಟ್ಟೆಯ ಸೆರಗು.

ದಶಾಕ್ಷರ ದಶಾಕ್ಷರ (ನ०) 1. ಒಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ "ಪಙ್ಕ್ತಿ" ಛಂದಸ್ಸು. (ಸ್ತ್ರೀ०) **-ಅಕ್ಷರೀ -ಅಕ್ಷರೀ**. 2. ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಸ್ತ್ರೀ ದೇವತೆಯ ಮಂತ್ರ. "एषा दशाक्षरी विद्या सर्वसंपत्प्रदायिनी" तन्त्रसा०।

ದಶಾಙ್ಗಧೂಪ ದಶಾಂಗಧೂಪ (ಪುं०) 1. ಅಪಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಪಿಶಾಚಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧ ಧೂಪ. "वासयेद्वा दशाङ्गेन त्रिदोषघ्नेन चार्भकम्। नश्यन्ति यस्य धूपेन अवग्रहपिशाचकाः"। 2. ದೇವರ ಪೂಜಾ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧ ಧೂಪ. "मधु मुस्तं घृतं गन्धो गुग्गुल्वगुरुशैलजम्। सरलं सिह्लसिद्धार्थं दशाङ्गधूप उच्यते"।

ದಶಾಙ್ಗುಲ ದಶಾಂಗುಲ (ನ०) 1. ಖರ್ಜೂರವಣ್ಣು. (ವಿ०) 2. ಹತ್ತು ಅಂಗುಲಿಗಳ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ. दश अङ्गुलयः प्रमाणं यस्य। "द्वयसच्" (५-२-३७)। तस्य लुक् (वा० ५-२-३७)। ततः "अच्" (५-४-८६)। "निक्षेप्योऽयोमयः शङ्कुः ज्वलन्नास्ये दशाङ्गुलः" मनु० ८-२७१।

ದಶಾಧಿಪತಿ ದಶಾಧಿಪತಿ (ಪುं०) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳಾದ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಕುಜ ರಾಹು ಗುರು ಶನಿ ಬುಧ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು.

ದಶಾನನ ದಶಾನನ (ಪುं०) ಹತ್ತು ಮುಖಗಳುಳ್ಳ ರಾವಣ. दश आननानि यस्य। "दशाननतिरस्कारप्रशस्तिमिव लक्ष्मणः" म० वी० ५-२२।

ದಶಾನಾಥ ದಶಾನಾಥ (ಪುं०) "दशाधिपति" ಪದದ ಅರ್ಥ.

ದಶಾನ್ತ ದಶಾಂತ (ಪುं०) 1. ಪಾರ್ಶ್ವಕ. ಮುಪ್ಪು, ಕೊನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ. 2. ದೀಪದ ಬತ್ತಿಯ ಕೊನೆ. दशायाः जीवितान्तिमावस्थायाः अन्तः वर्त्या वा अन्तः।

ದಶಾರ್ಣ ದಶಾರ್ಣ (ಪುं० ಬ० ವ०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. दश ऋणानि यत्र। दशार्णो देशः सि० कौ०। "संपत्स्यन्ते

कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः" मेघ० १-२३। ಈ ದೇಶವು ಮಧ್ಯದೇಶಕ್ಕೆ ಆಗ್ನೇಯದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವುದು. "आग्नेय्यां दिशि कोसलकलिङ्गवङ्गोपवङ्गजठराङ्गाः। ..... । किष्किन्धकण्टकस्थल-निषादराष्ट्राणिपुरिकदाशार्णाः" बृहत्सं० १४-१०। (स्त्री०) **-र्णा** -ङ्गार. 2. ಒಂದು ನದಿ. दश ऋणानि जलानि यत्र। "ऋणं देये जले दुर्गे" हेम०।

दशावतार दशावतार (पुं०) ವಿಷ್ಣು. दश अवतारा मत्स्यादयो यस्य। **ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳು:** (1) ಮತ್ಸ್ಯ, (2) ಕೂರ್ಮ, (3) ವರಾಹ, (4) ನೃಸಿಂಹ, (5) ವಾಮನ, (6) ಜಾಮದಗ್ನ್ಯ, (7) ಶ್ರೀರಾಮ, (8) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, (9) ಬುದ್ಧ ಮತ್ತು (10) ಕಲ್ಕಿ.

(1) ಕಲ್ಪಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿದ್ರೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಟ ವೇದಗಳನ್ನು ಹಯಗ್ರೀವ ನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಅಪಹರಿಸಲಾಗಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವು ಮತ್ಸ್ಯ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ವೇದವನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದನು. "प्रलयपयसि धातुः सुप्तशक्तेर्मुखेभ्यः श्रुतिगणमपनीतं प्रत्युपादत्त हत्वा। दितिजमकथयद्यो ब्रह्म सत्यव्रतानां तमहमखिलहेतुं जिह्ममीनं नतोऽस्मि" भाग० ८-२४-६१। ವಿಷ್ಣುವಿನ ಈ **ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರವು** ಬ್ರಹ್ಮನ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು.

(2) ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರು ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ನಿರ್ವೀರ್ಯರಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ವಿಷ್ಣುವು "ರಾಕ್ಷಸರೊಂದಿಗೆ ನೀವು ಸ್ನೇಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದು ಅಮೃತವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರೆ ನಿಮಗೆ ಕ್ಷೇಮವುಂಟು" ಎಂದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲು ದೇವತೆಗಳು ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳಸಿಕೊಂಡು ಸಮುದ್ರಮಥನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕಡೆಗೋಲಾಗಿದ್ದ ಮಂದರಪರ್ವತವು ಸಮುದ್ರದ ತಳದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿತು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ಕೂರ್ಮರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ತನ್ನ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಪರ್ವತವನ್ನು ಹೊತ್ತು ಸಮುದ್ರಮಥನಕ್ಕೆ ಸೌಕರ್ಯಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ಈ **ಕೂರ್ಮಾವತಾರವು** ಈಗಿನ ಶ್ವೇತವರಾಹಕಲ್ಪದ ಚಾಕ್ಷುಷಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. "मेघश्यामः कनकपरिधिः कर्णविद्योतविद्युन्मूर्ध्नि भ्राजद्विलुलितकचः स्रग्धरो रक्तनेत्रः। जैत्रैर्दोर्भिर्जगदभयदैर्दन्दशूकं गृहीत्वा मथ्नन् मथ्ना प्रतिगिरिरिवाशोभताथोद्धृतारिः" भाग० ८-७-१७।

(3) **ವರಾಹಾವತಾರವು** ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು. ಪ್ರಳಯಾರ್ಣವದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗಿದ್ದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಲು ಮತ್ತು ಲೋಕಕಂಟಕನಾಗಿದ್ದ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ವಿಷ್ಣುವು ವರಾಹಾವತಾರ ತಾಳಿದನು. ಈ ಅವತಾರವು ಈಗಿನ ಶ್ವೇತವರಾಹಕಲ್ಪದ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. ಮತ್ಸ್ಯಪು೦।

(4) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ **ನೃಸಿಂಹಾವತಾರವು** ನಾಲ್ಕನೆಯದು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು ಲೋಕಕಂಟಕನಾಗಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಲೂ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದ ತನ್ನ ಮಗ ಪ್ರಹ್ಲಾದನನ್ನು ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದಾಗ ವಿಷ್ಣುವು ಅವನ ಸಭಾಂಗಣದ ಕಂಬದಿಂದ ನೃಸಿಂಹರೂಪದಿಂದ ಅವತಾರಹೊಂದಿ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಈ ಅವತಾರವು ಈಗಿನ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದ ನಾಲ್ಕನೆಯ "ಕೃತ" ಯುಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು.

(5) **ವಾಮನಾವತಾರವು** ವಿಷ್ಣುವಿನ ಐದನೆಯ ಅವತಾರ. ಇದು ಈಗಿನ ವೈವಸ್ವತಮನ್ವಂತರದ ಏಳನೆಯ "ತ್ರೇತಾ" ಯುಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ನರ್ಮದಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡತೊಡಗಿದನು. ಆಗ ವಿಷ್ಣುವು ಅದಿತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಮನರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಮೂರಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬೇಡಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಲಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಾಲಿಟ್ಟು ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ಮೆಟ್ಟಿ ನಿಗ್ರಹಿಸಿದನು.

(6) **ಪರಶುರಾಮಾವತಾರವು** ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆರನೆಯ ಅವತಾರ. ಇದು ಈಗಿನ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ "ತ್ರೇತಾ" ಯುಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. ವಿಷ್ಣುವು ಜಮದಗ್ನಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ದುಷ್ಟ ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನು. "एकोनविंशे त्रेतायां सर्वक्षत्रान्तकृद्विभुः। जामदग्न्यस्तथा षष्ठो विश्वामित्रपुरस्सरः" मत्स्यपु०।

(7) **ಶ್ರೀರಾಮಾವತಾರವು** ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದು. ಲೋಕಕಂಟಕರಾಗಿದ್ದ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣರ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ದಶರಥನಿಗೆ ಕೌಸಲ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ರಾಮ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ "ತ್ರೇತಾ" ಯುಗದಲ್ಲಿ ಈ ಅವತಾರ ನಡೆಯಿತು. "चतुर्विंशे युगे रामो

वसिष्ठेन पुरोधसा। सप्तमो रावणस्यार्थे जज्ञे दशरथात्मजः" मत्स्यपु०।

(8) **श्रीकृष्णावतारवु** विष्णुविन हत्तु अवतारगळल्लि एंटनेयदु. वसुदेवन पत्नि देवकिय गर्भदल्लि विष्णुवु शिशुपाल दंडवक्कर संहारक्कागि श्रीकृष्णनागि अवतरिसिदनु. ई अवतारवु ईग नडेयुत्तिरुव वैवस्वत मन्वंतरद इप्पत्तैंटनेय "द्वापर" युगद कोनेयल्लि नडेयितु. ["कृष्ण" पददल्लि नोडि.]

(9) **बुद्धावतारवु** विष्णुविन ऒंबत्तनेय अवतार. देवतेगळन्नु द्वेषिसुववर बुद्धियन्नु मोहगोळिसलु कीटक देशदल्लि जननेंबुदन मनेयल्लि अवतरिसिदनु. "ततः कलौ सम्प्रवृत्ते सम्मोहाय सुरद्विषाम्। बुद्धो नाम्ना जिनसुतः कीटकेषु भविष्यति" भाग० १-३-२४।

(10) **कल्किअवतारवु** विष्णुविन हत्तु अवतार गळल्लि हत्तनेयदु. लोकवेल्ला अधर्म भूयिष्ठवागि दुष्टराजर पीडेयन्नु सहियलारदे भूदेवियु ब्रह्मादि देवतेगळोडने विष्णुविनल्लि मोरेयिडलु विष्णुवु विष्णुयशनेंब ब्राह्मणन मनेयल्लि कल्कियेंब हेसरिनिंद अवतरिसि दुष्टनिग्रह माडि जगत्तिनल्लि शांति सौख्यगळु नेलेसुवंते माडुवनु. "अथासौ युगसन्ध्यायां दस्युप्रायेषु राजसु। जनिता विष्णुयशसो नाम्ना कल्किर्जगत्पतिः" भाग० १-३-२५।

दशाश्व दशाश्व (पुं०) 1. चंद्र. दश अश्वा रथेऽस्य। "रथस्त्रिचक्रः सोमस्य कुन्दाभास्तस्य वाजिनः। वामदक्षिणतो युक्ता दश तेन चरत्यसौ। वीथ्याश्रयाणि ऋक्षाणि ध्रुवाधारेण वेगिना। ह्रासवृद्धिक्रमस्तस्य राशीनां सवितुर्यथा। अर्कस्येव स्थितस्याश्वाः सकृद्युक्ता वहन्ति ते। कल्पमेकं मुनिश्रेष्ठ वारिगर्भसमुद्भवाः" विष्णुपु० २-१२। 2. इक्ष्वाकुराजन ऒब्ब मग.

दशाश्वमेध दशाश्वमेध (न०) काशीक्षेत्रदल्लिरुव ऒंदु पुण्य तीर्थ.

दशास्य दशास्य (पुं०) हत्तु मुखगळुळ्ळ रावण.

दशाह् दशाह (पुं०) हत्तु दिवसगळु. दशानामह्नां समाहारः "टच्" (५-४-९१)। पुंस्त्वम् (२-४-२९)।

दशिन् दशिन् (पुं०) हत्तु ग्रामगळ अधिकारि, हत्तु हळ्ळिगळ योगक्षेमवन्नु नोडिकोळ्ळुव अधिकारि. दश ग्रामाः सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। "दशी कुलं तु भुञ्जीत विंशी पञ्च कुलानि च" मनु० ७-११९।

दशेन्धन दशेन्धन (पुं०) दीप. दशा वर्तिकैव इन्धनं यस्य। "दीपस्तु स्नेहाशः कज्जलध्वजः। दशेन्धनो गृहमणिः दोषातिलक इत्यपि" त्रिकाण्ड०।

दशेरक दशेरक (पुं० ब० व०) मरुभूमि. "मरवस्तु दशेरकाः" वैज०।

दशेश दशेश (पुं०) 1. "दशानाथ" पदद अर्थ. दशानामीशः। 2. हत्तु ग्रामगळ अधिपति, हत्तु हळ्ळिगळ अधिकारि. दशानां ग्रामाणामीशः। "शंसेद् ग्रामदशेशाय दशेशो विंशतीशिने" मनु० ८-११६।

दशैकादशिक दशैकादशिक (वि०) हन्नोंदु रूपायिगळन्नु तेगेदुकोळ्ळलु हत्तु रूपायिगळन्नु सालवागि कोडुवनु, शेकड 10 रंते बड्डिगागि साल कोडुवनु. एकादशार्थत्वात् एकादश ते च ते वस्तुतो दश च दशैकादशाः। पूर्वनिपातः (२-२-३४)। समासान्तोऽकारः निपा०। दशैकादशान् प्रयच्छति "ठच्" (४-४-३१)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **दशैकादशिकी** दशैकादशिकी.

दशौषधकाल दशौषधकाल (पुं०) हत्तु विध औषध सेवनेय काल. दशविधः औषधकालः। (1) अभक्तम्, (2) प्राग्भक्तम्, (3) अधोभक्तम्, (4) मध्येभक्तम्, (5) अन्तराभक्तम्, (6) सभक्तम्, (7) सामुद्गम्, (8) मुहुर्मुहुः, (9) ग्रासम् मत्तु (10) ग्रासान्तरम् ऎंदु हत्तु विध.

(1) आहारविल्लदे केवल औषधसेवनेयु **अभक्त**वु. "तत्राभवतं तु यत् केवलमेवौषधमुपयुज्यते" सुश्रुत० उत्तरतं० ६४-६६। "वीर्याधिकं भवति भेषजमन्नहीनं हन्यात्तथाऽऽमयमसंशयमाशु चैव। तद्बालवृद्धवनितामृदवस्तु पीत्वा ग्लानिं परां समुपयान्ति बलक्षयं च" ६४-६७।

(2) आहारक्के मोदलु औषधसेवनेयु "**प्राग्भक्त**". "प्राग्भक्तं नाम यत् प्राग्भक्तस्योपयुज्यते"। "शीघ्रं विपाकमुपयाति बलं न हिंस्यादन्नावृतं न च मुहुर्वदनान्निरेति। प्राग्भक्तसेवितमथौषधमेतदेव दद्याच्च वृद्धशिशुभीरुकृशाङ्गनाभ्यः" सुश्रुत० उत्तरतं० ६४-६८, ६९।

(3) ಊಟವಾದನಂತರ ಔಷಧಸೇವನೆಯು **"ಅಧೋಭಕ್ತ"**. "अधोभक्तं नाम यदधो भक्तस्येति"।

(4) ಊಟದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಔಷಧಸೇವನೆಯು **"ಮಧ್ಯೇಭಕ್ತ"**. "मध्येभक्तं नाम यन्मध्ये भक्तस्य पीयते"। "पीतं यदन्नमुपयुज्य तदूर्ध्वकाये हन्यादगदान् बहुविधांश्च बलं ददाति। मध्ये तु पीतमपहन्त्यविसारिभावाद्ये मध्यदेहमभिभूय भवन्ति रोगाः" सुश्रुत० उत्तरत० ६४-७०, ७१, ७२।

(5) ಹಗಲಿನ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯ ಊಟಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಔಷಧಸೇವನೆಯು **"ಅಂತರಾಭಕ್ತ"**. "अन्तराभक्तं नाम यदन्तरा पीयते पूर्वापरयोर्भक्तयोः"।

(6) ಊಟದೊಡನೆ ಔಷಧಸೇವನೆಯು **"ಸಭಕ್ತ"**. "सभक्तं नाम यत् सहभक्तेन"। "पथ्यं सभक्तमबलाबलयोर्हि नित्यं तद्वेषिणामपि तथा शिशुवृद्धयोश्च। हृद्यं मनोबलकरं त्वथ दीपनं च पथ्यं सदा भवति चान्तरभक्तकं यत्" ६४-७३, ७४, ७५।

(7) ಊಟಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಅನಂತರ ಔಷಧ ಸೇವನೆಯು **"ಸಾಮುದ್ಗ"**. "सामुद्गं नाम यद्भक्तस्यादावन्ते च पीयते"। "दोषे द्विधा प्रविसृते तु समुद्गसंज्ञमाद्यन्तयोर्यदशनस्य निषेव्यते तु" ६४-७६-७७।

(೦) ಊಟದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಊಟವಿಲ್ಲದೆಯಾಗಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವ ಔಷಧಸೇವನೆಯು **"ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ"** (ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ). "मुहुर्मुहुर्नामि सभक्तमभक्तं वा यदौषधं मुहुर्मुहुरुपयुज्यते"। ಈ ರೀತಿ ಔಷಧಸೇವನೆಯು ಶ್ವಾಸ ಕಾಸ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ ಮತ್ತು ವಾಂತಿ ಈ ಉಪದ್ರವಗಳಲ್ಲಿ ಹಿತವಾದುದು. "श्वासे मुहुर्मुहुरतिप्रसृते च कासे हिक्कावमीषु स वदन्त्युपयोज्यमेतत्" ६४-७८-७९।

(9) ಆಹಾರದೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ಮಾಡುವ ಔಷಧ ಸೇವನೆಯು **"ಗ್ರಾಸ"** ವೆನಿಸುವುದು. "ग्रासं तु यत्पिण्डव्यामिश्रम्"।

(10) ಊಟದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಕವಳದ (ತುತ್ತಿನ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದು **"ಗ್ರಾಸಾಂತರ"** ವಾಗುವುದು. "ग्रासान्तरं तु यद् ग्रासान्तरेषु"। "ग्रासेषु चूर्णमबलाग्निषु दीपनीयं वाजीकराण्यपि तु योजयितुं यतेत। ग्रासान्तरेषु वितरेद्धमनीयधूमान् श्वासादिषु प्रथितदृष्टगुणांश्च लेहान्" सुश्रुत० उत्तरत० ६४-८०, ८१, ८२।

दष्ट ದಷ್ಟ (ನ०) 1. ಕಡಿತ, ಕಚ್ಚುಗಾಯ. ದಂಶ (ದಶನೇ) ಭಾವೇ "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಕಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. ದಂಶ (ದಶನೇ) "क्तः" (३-२-१०२)। "नवनखपदमङ्कं गोपयस्यंशुकेन स्थगयसि पुनरोष्ठं पाणिना दन्तदष्टम्" माघ० ११-३४।

दष्टवत् ದಷ್ಟವತ್ (ವಿ०) ಕಚ್ಚಿದವನು, ಕಡಿದವನು. ದಂಶ (ದಶನೇ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "पल्लवोपमितिसाम्यसपक्षं दष्टवत्यधरबिम्बमभीष्टे" माघ० १०-५३। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ङीप्" (४-१-६)। **–वती** –ವತೀ.

दस्म ದಸ್ಮ (ಪುಂ०) 1. ಯಜಮಾನ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 3. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. दसु (उपक्षये) "मक्" (उ० १-१४२)। "दस्मस्तु हव्यवाहे स्याद्यजमाने मलिम्लुचे" हेम०।

दस्यु ದಸ್ಯು (ಪುಂ०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ತಸ್ಕರ. दस्यति–दसु (उपक्षये) "युः" (उ० ३-२०)। "पात्रीकृतो दस्युरिवासि येन" शाकु० ५-२०। 2. ರಿಪು, ಶತ್ರು, ಹಗೆ. "दस्युश्चौरे रिपौ पुंसि" मेदि०।

दस्र ದಸ್ರ (ಪುಂ०) 1. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. दस्यति पांसून् "रक्"। (ಪುಂ० ದ್ವಿವ०) 2. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು, ದೇವವೈದ್ಯರು. दस्यतः क्षिपतः रोगान्—दसु (उपक्षये) "रक्" (उ० २-१३)। "विजयश्रिया वृतमिवार्कमारुतावनुसस्रतुस्तमथ दस्रयोः सुतौ" माघ० १३-२३। "दस्रः खरेऽश्विनीसुते" मेदि०। नासत्यः दस्रः ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀ ಕುಮಾರರ ಇಬ್ಬರ ಹೆಸರು. ಈ ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಗೌಣವೆಂದು ಅಮರ ಸುಧಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅವಿನಾಭೂತರಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ದ್ವಿವಚನ ಪ್ರಯೋಗವು ಕಂಡುಬರುವುದು. "नासत्यश्चैव दस्रश्च स्मृतौ द्वावश्विनावपि। मार्तण्डस्यात्मजावेतौ अष्टमस्य बृहस्पतेः" भा० शान्ति० २०७-१९। 3. ಶಿಶಿರಋತು. 4. ಅಶ್ವಿನೀನಕ್ಷತ್ರ. 5. ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆ.

दस्रसू ದಸ್ರಸೂ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸಂಜ್ಞಾ ದೇವಿ. "संज्ञा तु यमकालिन्दीरेवन्तमनुद्रस्रसूः" ತ್ರಿಕಾಂಡ०।

दह–भस्मीकरणे (ಭ್ವಾ० ಪರ० ಸಕ० ಅನಿ०)। दहति। ददाह। दग्धा। धक्ष्यति। दहतु। अदहत्। दहेत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ದಹಿಸು, ಸುಡು. "एकमेव दहत्यग्निर्नरं दुरुपसर्पिणम्। कुलं दहति राजाग्निः सपशुद्रव्यसञ्चयम्" मनु० ७-९।

कर्मणि :—दह्यते। देहे। दग्धा। धक्ष्यते। दह्यताम्। अदह्यत। ಇತ್ಯಾದಿ. "दह्येऽहं मधुनो लेहैर्दावैरुप्तैर्यथा गिरिः" भट्टि० ६-८२।

णिचि :—दाहयति, –ते। दाहयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। दाहयिता। दाहयिष्यति, –ते। दाहयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—दिधक्षति। दिधक्षां चकार, –बभूव, –आस। दिधक्षिता। दिधक्षिष्यति। दिधक्षतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—दग्धव्यः। दहनीयः। दाह्यः। दग्धः। दग्धवान्, –वती। दहन्, –न्ती। दग्धुम्। दग्धम्। दहनम्। दग्ध्वा। विदह्य।

ण्यन्तात् कृत्सु :—दाहयितव्यः। दाहनीयः। दाह्यः। दाहितः। दाहितवान्, –वती। दाहयन्, –न्ती। दाह्यमानः। दाहयितुम्। दाहितम्। दाहनम्। दाहयित्वा। विदाह्य।

दहत् ದಹತ್ (वि०) ದಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸುಡುತ್ತಿರುವ. दह (भस्मीकरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "तथा समक्षं दहता मनोभवम्" कुमा० ५-१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –ನ್ತೀ.

दहदहा ದಹದಹಾ (स्त्री०) ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯ ಸೇವೆ ಮಾಡುವ ಮಾತೃಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು.

दहन ದಹನ (पुं०)1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. दहति—दह (भस्मीकरणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "स्वामियाय दहनस्य केतनः कीर्तयन्निव दिवौकसां प्रियम्" माघ० १४-२८। 2. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. 3. ಗೇರುಮರ. 4. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 5. ದುರ್ವ್ಯಾಪಾರ, ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ. "दहनश्चित्रके भल्लातकेऽग्नौ दुष्टचेष्टिते" मेदि०। 6. ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರ. (न०) 7. ಸುಡುವುದು. दह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०)8. ಸುಡುವ. ದಹಿಸುವ. दह कर्तृ० "ल्युः"।

दहनकेतन ದಹನಕೇತನ (पुं०) ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. दहनस्याग्नेः केतन इव।

दहनप्रिया ದಹನಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿ, ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ.

दहनर्क्ष ದಹನರ್ಕ್ಷ (न०) ಅಗ್ನಿ ದೇವತಾಕವಾದ ಕೃತ್ತಿಕಾ ನಕ್ಷತ್ರ. दहनस्य ऋक्षम्। कृत्तिकानक्षत्रदल्लि शनैश्चरनु संचरिसुवाग प्रजेगळल्लि अनीतियु उल्बणावस्थेयन्नु हॊन्दुवुदु. "यदा विशाखासु महेन्द्रमन्त्री सुतश्च भानोर्दहनर्क्षयातः। तदा प्रजानामनयोऽतिघोरः पुरप्रभेदो गतयोर्भमेकम्" बृहत्सं० १०-१९।

दहनसारथि ದಹನಸಾರಥಿ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. दहनस्य सारथिः। "दक्षिणदहनसारथिरयाहतचञ्चलचूतकलिके" दशकु०।

दहनारति ದಹನಾರಾತಿ (पुं०) ಜಲ, ನೀರು.

दहनीय ದಹನೀಯ (वि०) "दग्धव्य" ಪದದ ಅರ್ಥ दह (भस्मीकरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

दहनोपल ದಹನೋಪಲ (पुं०) ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. दहनाय हितः उपलः।

दहनोल्का ದಹನೋಲ್ಕಾ (स्त्री०) ಉರಿಯುವ ಕೊಳ್ಳಿ. "अथाग्निकुक्कुटः। संकिलो दहनोल्का च" त्रिकाण्ड०।

दहर ದಹರ (पुं०)1. ಬಾಲಕ, ಹುಡುಗ. दह (भस्मीकरणे) "अरः" बाहु०। 2. ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ, ತಮ್ಮ, ಅನುಜ. 3. ಹೆಗ್ಗಣ, ಉದ್ದದ ಮೈಯುಳ್ಳ ಇಲಿ. (वि०) 4. ಅಲ್ಪವಾದ, ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ, ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಕಿರಿದಾದ. 5. ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. "अथ यदिदं दहरं पुण्डरीकं वेश्म दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशस्तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यं तद्वाव विजिज्ञासितव्यम्" छान्दोग्य०। "उदरमुपासते य ऋषिवर्त्मसु कूर्पदृशः परिसरपद्धतिं हृदयमारुणयो दहरम्" भाग० १०-८७-१८। "दहरो भ्रातरि स्वल्पे मूषिकायाञ्च बालके" मेदि०।

दहराकाश ದಹರಾಕಾಶ(पुं०)ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಹೃದಯಾಕಾಶ.

दह्यमान ದಹ್ಯಮಾನ (वि०) ಸುಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ದಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. दह (भस्मीकरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "रौद्रेण दह्यमानस्य महसातिमहीयसा" कुमा० १०-१४।

दह्र ದಹ್ರ (पुं०)1. ದವಾಗ್ನಿ, ಕಾಡುಕಿಚ್ಚು. दह (भस्मीकरणे) "रक्" (उ० २-१३)। दह्रोऽग्निः सि० कौ०। (न०) 2. ಜಠರ, ಹೊಟ್ಟೆ. "सोऽन्यजन्मनि दह्राग्निः विश्रवाश्च महातपाः" भाग० ४-१-३६।

दा ದಾ (स्त्री०) ಶುದ್ಧಿ. दैप् (शोधने) "क्विप्" (३-२-१७८)।

डु दाञ्–दाने (जुहो० उभ० सक० अनि०)। ददाति दत्तः ददति ; दत्ते ददाते ददते। ददौ ददतुः ददुः ; ददे ददाते ददिरे। दाता। दास्यति, –ते। ददातु, दत्तात् दत्ताम् ददतु ; दत्ताम् ददाताम् ददताम्। अददात् अदत्ताम् अददुः ; अदत्त अददाताम् अददत। दद्यात्; ददीत।

देयात् ; दासीष्ट। अदात्; अदित। अदास्यत्, –त। ಕೊಡು, ದಾನಮಾಡು. "ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति पृच्छति। भुङ्क्ते भोजयते चैव षड्विधं प्रीतिलक्षणम्" पञ्चतं० २-५१।

कर्मणि :—दीयते। सन्दीयते। ददे। दायिता, दाता। दायिष्यते, दास्यते। दीयताम्। अदीयत। दीयेत। ೪ತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—दापयति, –ते। दापयां चकार, –चक्रे। दापयिता। दापयिष्यति, दापयिष्यते। दापयतु, –ताम्। अदापयत्, –त। दापयेत्, –त। ೪ತ್ಯಾದಿ.

ण्यन्तात् कर्मणि :—दाप्यते। दापयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। दापयिता, दापिता। दापयिष्यते, दापिष्यते। दाप्यताम्। अदाप्यत। ೪ತ್ಯಾದಿ.

सनि :—दित्सति। दित्सां चकार। दित्सिता। दित्सिष्यति। दित्सतु। अदित्सत्। दित्सेत्। ೪ತ್ಯಾದಿ.

आत्म० :—दित्सते। दित्सां चक्रे। दित्सिता। ೪ತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—दातव्यम्। दानीयम्। दानीयो विप्रः। कृत्यल्युटो बहुलम् इति सम्प्रदानेऽप्यनीयर्। देयम्। दत्तः। दत्तवान्, –वती। ददत्, –ती, ददानः। दातुम्। दत्तम्। दानम्। दत्त्वा। प्रदाय। "दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे" गीता १७-२०।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥ ಭೇದಗಳು :

(1) अति + दाञ् = अतिददाति। 1. ಅತಿಯಾಗಿ ದಾನಮಾಡು. 2. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ (ಮೀರಿ) ದಾನಮಾಡು.

(2) अनु + दाञ् = अनुददाति। 1. ಪ್ರದಾನ, ಅನುದಾನಮಾಡು. 2. ಅನುರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡು, ಸಮಾನವಾಗಿ ಕೊಡು.

(3) अभि + दाञ् = अभिददाति। ಎದುರಾಗಿ ಕೊಡು, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ದಾನಮಾಡು. "तथैव चैनमुक्त्वा वामपार्ष्णिमभ्यदात् अथ प्रायात् पुनरपि चान्योऽभ्यर्थी ब्राह्मण आगच्छत्" भा० वन० २०१-८।

(4) अव + दाञ् = अवददाति। अवत्तम्, अवदत्तम्। "अवदत्तं विदत्तं च प्रदत्तं चादिकर्मणि। सुदत्तमनुदत्तं च निदत्तमिति चेष्यते" सि० कौ०। ಕೆಳಮುಖವಾಗಿಕೊಡು.

(5) आ + दाञ् = आददाति। आददानः। आदानम्। ತೆಗೆದುಕೊ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸು, ಸ್ವೀಕರಿಸು. "आदानं हि विसर्गाय सतां वारिमुचामिव" रघु० ४-८६।

(6) उप + आ + दाञ् = उपाददाति। उपात्तम्। उपादानम्। ಸಮೀಪದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸು, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದು ತೆಗೆದುಕೊ. "उपात्तविद्यो गुरुदक्षिणार्थी कौत्सः प्रपेदे वरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१।

(7) प्रति + आ + दाञ् = प्रत्याददाति। प्रत्यादानम्। ಕೊಟ್ಟುದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊ. "न चाहं शक्तः शापं प्रत्यादातुम्" भा० आदि० ३-१२२।

(8) वि + आ + दाञ् = व्याददाति। व्यात्तम्। व्यादानम्। ಅಗಲವಾಗಿ ತೆರೆ, ಅಗಲವಾಗಿ ಬಿಡು. "नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम्" गीता ११-२४।

(9) सम् + प्र + दाञ् = सम्प्रदानम्। संप्रदाय। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೌರವಿಸಿ ಕೊಡು. "अहन्यहनि चाप्येवं याचतां सम्प्रदीयते" भा० वन०।

दाण्–दाने (भ्वा० पर० सक० अनि०)। यच्छति। प्रणियच्छति। ददौ ददतुः ददुः। दाता। दास्यति। यच्छतु। अयच्छत्। यच्छेत्। देयात्। अदात्। अदास्यत्। ದಾನಮಾಡು, ಕೊಡು. "फलं दास्यति ते यत्तु दाने परमिहोच्यते" भा० अनु० १३०-४५।

कर्मणि :—दीयते। सन्दीयते। ददे। दायिता, दाता। दायिष्यते, दास्यते। दीयताम्। अदीयत। दीयेत। ೪ತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—दापयति, –ते। दापयां चकार, –चक्रे। दापयिता। दापयिष्यति, –ते। दापयतु, –ताम्। ೪ತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि सनि च :—"दाञ्" ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

कृत्सु :—दातव्यः। दानीयः। देयम्। दत्तः। दत्तवान्, –वती। प्रत्तः। अवत्तः। घोरचः तादेशे चर्त्वम् (७-४-४७)। नीत्तम्। सूत्तम्। दीर्घः (६-३-१२४)। अवदत्तम्। विदत्तम्। सुदत्तम्। ೪ತ್ಯಾದಿ. यच्छन्, यच्छन्ती। दातुम्। दानम्। दत्तम्। दत्त्वा। प्रदाय।

दाक ದಾಕ (पुं०) 1. ಯಾಗಮಾಡುವವನು, ಯಜಮಾನ. ददाति यज्ञे हविरादिकं—दाञ् (दाने) "कः" (उ० ३-४०)। बाहु० इत्संज्ञा न। 2. ದಾನಿ, ದಾನಮಾಡುವವನು.

दाक्ष ದಾಕ್ಷ (पुं० ब० व०) 1. ದಕ್ಷನ ಮಗನಾದ ದಾಕ್ಷಿಯ ಶಿಷ್ಯರು. दक्षस्य गोत्रापत्यं दाक्षिः, दाक्षेश्छात्राः "अण्"

(४-२-११२)। (पुं०) 2. दक्षन मक्कळ गुंपु. दाक्षिगळ समुदायु. 3. दाक्षियु गुरुतु. 4. दाक्षियु लक्षण. दाक्षीणां सङ्घः अङ्कः लक्षणं वा "अण्" (४-३-१२७)। हसु मोदलाद प्राणिगळ मैमेलि दाक्षियु हेसरिन मुद्रेयन्नु कायिसि (बरे) हाकिदरे अदु परंपरा संबंधदिंद अंकवेनिसुवुदु. देवदत्तादि शिष्यरल्लि विद्येयु संबंधिसिरुवुदरिंद अदु साक्षात् संबंधदिंद लक्षणवेनिसुवुदु. आदुदरिंद परंपरासंबंधवु इरुवल्लि अंकवेंदू साक्षात् संबंधविद्दल्लि लक्षण वेंदू हेळबेकु. "परम्परासम्बन्धोऽङ्कः यथा गवादिनिष्ठः तप्तमुद्राविशेषः। तस्य गोद्वारा स्वामिसम्बन्धः। साक्षात्सम्बन्धो लक्षणम्। यथा देवदत्तादौ विद्यादेः साक्षाद्विद्यमानत्वात् तस्य लक्षणम्" सि० कौ०। (वि०) 5. दाक्ष्यिंद बंद. दाक्षेरागतः "अण्" (४-३-८०)। 6. दक्षन संबंधवाद. दक्षस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "दाक्षे कोपः शिवस्येव समेधितमहा हवे" माघ० १९-५४।

दाक्षक दाक्ष्नक (पुं०) 1. दाक्षियु संबंधवाद. दाक्षेरिदम् "वुञ्" (४-३-१२६)। शिष्यवाचकवाद ई शब्दक्के "अण्" (४-२-११२) प्रत्ययु बंदु दाक्षाः एंदु रूपवागुवुदु. 2. दाक्षिगळु वासमाडुव देश. "वुञ्" (४-२-५३)।

दाक्षायण दाक्ष्नायण (पुं०) 1. दक्षन गोत्रापत्य, दक्षन गोत्रदल्लि हुट्टिदवनु, दाक्षियन मग (युवसंज्ञेयुळ्ळवनु). दक्षस्य गोत्रापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। दाक्षिः। दाक्षेरपत्यं युवा "फक्" (४-१-१०१)। स्त्रियाम् दाक्षेरपत्यं स्त्री "फक्"। "ङीष्" (४-१-४१)। **-यणी -यणः.** (न०) 2. सुवर्ण, चिन्न. "दाक्षायणं श्रीमकुटं गारुडं तारजीवनम्। अग्रबीजं रत्नवरं गैरिकं हेम कर्बुरम्" वैज०।

दाक्षायणी दाक्ष्नायणी (स्त्री०) 1. दाक्षियु मगळु. दाक्षेरपत्यं स्त्री "फक्" (४-१-१०१)। "ङीष्" (४-१-४१)। 2. सतीदेवि, परमेश्वरन पत्नि, दक्ष ब्रह्मन मगळु. दक्षस्यापत्यं स्त्री "इञ्" (४-१-९५), "फक्" (४-१-१०१)। "ङीष्" (४-१-४१)। "प्रसूतिं मानवीं दक्षः उपयेमेह्यजात्मजः। तस्यां ससर्ज दुहितॄः षोडशामललोचनाः। त्रयोदशादाद्धर्माय तथैकामग्नये विभुः। पितृभ्य एकां युक्तेभ्यो भवायैकां भवच्छिदे" भाग० ४-१। 3. कश्यपन पत्नि, दितिदेवि, दैत्यर तायि. 4. आदितिदेवि, देवतेगळ तायि. 5. कद्रू. 6. विनतादेवि. 7. दक्षनिगे वीरिणियल्लि हुट्टिद अश्विनी मोदलाद इप्पत्तेळु कन्येयरु. "दाक्षायण्योऽश्विनीत्यादि ताराः" अम०। 8. लक्ष्मि. 9. भूमि. 10. रोहिणि देवि. "दाक्षायणी भवान्यां भुव्यश्विन्याद्युडुषु श्रियाम्" वैज०। "दाक्षायणीत्वपर्णायां रोहिण्यां तारकासु च" विश्व०। 11. दंतीवृक्ष, जापाळद गिड.

दाक्षाय्य दाक्ष्याय्य (पुं०) हद्दु. दक्षते — दक्ष (वृद्धौ शीघ्रार्थे च) "आय्यः" (उ० ३-९६)। दक्षाय्यस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)।

दाक्षि दाक्ष्णि (पुं०) दक्षन मग. दक्षस्य गोत्रापत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६५)। **दाक्षी** दाक्ष्णी.

दाक्षिणक दाक्ष्णिणक (वि०) 1. यागवादनंतर दक्षिणेयल्लि निरतनाद. 2. धर्मकार्यमाडि दक्षिण मार्गदिंद चंद्रलोकक्के होगुव.

दाक्षिणशाल दाक्ष्णिणशाल (वि०) दक्षिण दिक्किन मंदिर (हजार) दल्लिरुव. दक्षिणशालायां भवः "अः" (४-२-१०७)।

दाक्षिणात्य दाक्ष्णिणात्य (पुं०) 1. तेंगिनमर. दक्षिणा (आजन्तमव्ययम्) भवः "त्यक्" (४-२-९८)। (वि०) 2. दक्षिणदल्लि हुट्टिद, दक्षिणदल्लिरुव. "दाक्षिणात्यो नारिकेले त्रिषु दक्षिणदिग्भवे" मेदि०। "दाक्षिणात्यांश्च भोजांश्च शूरान् संग्रामकर्कशान्" भा० कर्ण० ५६-११।

दाक्षिणपथक दाक्ष्णिणपथक (वि०) दक्षिणापथदल्लि हुट्टिद. दक्षिणापथे भवः "वुञ्" (४-२-१२७)।

दाक्षिण्य दाक्ष्णिण्य (न०) 1. सरळते, सौजन्य. दक्षिणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. पटुत्व, सामर्थ्य. 3. अनुकूल्य, अनुकूलवागिरुविके. "स्फुरता वामकेनापि दाक्षिण्यमवलम्बते" मालती० १-११। 4. परेच्छानुवर्तन, इतरर मनस्सन्नु अनुसरिसि नडेयुवुदु; इदोंदु 36 विध नाटकलक्षणगळल्लोंदु. "दाक्षिण्यं चेष्टया वाचा परच्छन्दानुवर्तनम्" सा० द०। "तस्य दाक्षिण्यरूढेन नाम्ना मगधवंशजा" रघु० १-३१। 5. एल्लरल्लू समानवागिरुविके, सर्व

समवर्तनै. "दाक्षिण्यं नाम बिम्बोष्ठि नायकानां कुलव्रतम्" माल० ४-१४।

दाक्षी दाक्ष्ई (स्त्री०) 1. दक्षन मगळु, दक्षस्यापत्यं स्त्री "इञ्" (४-१-९५)। 2. पाणिनि महर्षिय तायि.

दाक्षीपुत्र दाक्ष्ईपुत्र (पुं०) पाणिनिमहर्षि. दाक्ष्याः पुत्रः।

दाक्षेय दाक्ष्ईय (पुं०) पाणिनिमहर्षि. दाक्ष्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

दाक्ष्य दाक्ष्य (न०) दक्षतै, सामर्थ्य, कुशलतै. दक्षस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "दाक्ष्यं हि सद्यः फलदं यदग्रतश्चखाद दासेरयुवा वनावलीः" माघ० १२-३२।

दाघ दाघ (पुं०) दाह, सुडुविकै. दह (भस्मीकरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। कुत्वम् (७-३-५३)।

दाडिम दाडिम (वि०) 1. दाळिंबे गिड, दाडिमवृक्ष. दल (विशरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। दलेन निर्वृत्तः "इमप्" (वा० ४-४-२०)। डलयोरभेदः। 2. यालक्कि गिड. "दाडिमस्तु त्रिलिङ्गः स्यादेलायां करके त्रिषु" मेदि०। (न०) दाळिंबेहण्णु. "काम्पिल्यकप्रसवपाटलगण्डपालिपाकारुणस्फुटितदाडिमकान्तिवक्त्रम्" मालती० ९-३१।

दाडिमपत्रक दाडिमपत्रक (पुं०) मुळ्ळुवःत्तगद गिड. दाडिमस्य पत्रमिव पत्रमस्य "कप्" (५-४-१५४)।

दाडिमपुष्पक दाडिमपुष्पक (पुं०) मुळ्ळुमुत्तगद गिड. दाडिमस्य पुष्पमिव पुष्पमस्य "कप्" (५-४-१५४)।

दाडिमप्रिय दाडिमप्रिय (पुं०) 1. शुक, गिणि. दाडिमं तत्फलं प्रियमस्य। (वि०) 2. दाळिंबेहण्णु प्रियवागिरुव.

दाडिमभक्षण दाडिमभक्षण (पुं०) 1. शुक, गिणि. दाडिमं दाडिमफलं भक्षयति — भक्ष (अदने) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. दाळिंबेहण्णन्नु तिन्नुवुदु. (वि०) 3. दाळिंबे हण्णन्नु तिन्नुव.

दाडिम्ब दाडिम्ब (पुं०) दाळिंबे गिड.

दाडी दाडी (स्त्री०) 1, दाळिंबे गिड. दल्यते फलेऽसौ— दल (विशरणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। लडयोरभेदः। 2, दाळिंबे हण्णु. दाडचाः फलम् "अण्" (४-३-१३५)। अणो लुप् (४-३-१६७)। प्रकृतिवल्लिङ्गं च।

दाढा दाढा (स्त्री०) 1. कोरेहल्लु. 2. अपेक्षै, अभिलाषै. "दाढा दंष्ट्राभिलाषयोः" हेम०। 3. प्रार्थनै, बेडिकै. 4. समूह, गुंपु.

दाढिका दाढिका (स्त्री०) 1. गड्ड. गंडसर मुखिदल्लि बेळेयुव कूदलु. "केशेषु गृह्णतो हस्तौ छेदयेदविचारयन्। पादयोर्दाढिकायां च ग्रीवायां वृषणेषु च" मनु० ८-२७३। 2. कोरेहल्लु.

दाण्ड दाण्ड (न०) 1. दंडगळ समूह, दोण्णेगळ राशि. दण्डानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 2. दंड संबंधवाद. 3. शिक्षेगे संबंधिसिद. दण्डस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

दाण्डा दाण्डा (स्त्री०) दंडवे आयुधवागि उळ्ळ ऒंदु विध आट. दण्डः प्रहरणमस्यां क्रीडायाम् "णः" (४-२-५७)।

दाण्डपाता दाण्डपाता (स्त्री०) कोलन्नु एसेदु आटवाडुव ऒंदु तिथि. दण्डः पातोऽस्यां तिथौ "णः" (४-२-५८)।

दाण्डाजिनिक दाण्डाजिनिक (वि०) मोसगार, कपटि, वेषदिंद हणवन्नु संपादिसलु दंड मत्तु अजिनगळन्नु धरिसिरुवनु. दण्डाजिनं दम्भः तेन धनमन्विच्छति "ठक्" (५-२-७६)। दंड मत्तु अजिनगळन्नु मोसद वेषक्काग धरिसुवनल्लि दंडाजिन पदवु "दंभ" एंब अर्थदल्लि लाक्षणिक. अवन्नु धरिसि कपटदिंद हणवन्नु संपादिसुवनु दाण्डाजिनिकनु.

दाण्डिक दाण्डिक (वि०) 1. दंडवन्नु हिडिदु जीविसुवनु, दोण्णेयन्नु हिडिदु निल्लुव पहरेयनु. दण्डेन तद्धारणेन जीवति — "ठक्" (४-४-१२)। 2. शिक्षेयन्नु विधिसुवनु, शिक्षे कॊडुवनु.

दाण्डिन् दाण्डिन् (पुं० ब० व०) दंड ऋषियिंद प्रोक्तवाद ग्रंथवन्नु अध्ययन माडुवनु. दण्डेन प्रोक्तमधीयते "णिनिः" (४-३-१०६)।

दाण्डिनायन दाण्डिनायन (पुं०) दंडियु गोत्र दल्लि हुट्टिदवनु. दण्डिनो गोत्रापत्यम् "फक्" (४-१-९९)। टिलोपाभावो निपात्यते (६-४-१७४)।

दात दात (वि०) 1. कत्तरिसल्पट्ट. दाप् (लवने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. कॊय्यल्पट्ट. 3. तुंडुमाडल्पट्ट. 4. तॊळेयल्पट्ट, शुद्धमाडल्पट्ट. दैप् (शोधने) "क्तः" (३-२-१०२)।

दाति दाति(स्त्री०)1. शुद्धि. 2. छेदन, कत्तरिसुवुदु. दैप् (शोधने) दाप् (लवने) वा "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. कॊय्युवुदं. 4. तुंडुमाडुवुदु.

दातृ दातृ(वि०)1. दानमाडुववनु, कॊडुववनु. डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। "यत्र दाता ग्रहीता च स्वयं कुशिकनन्दनः" उ० रा० १-१७। 2. दानसूडुव स्वभावदववनु. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री-त्रिः.**

दात्यूह दातूह (पुं०)1. नीरुकोळि. दाप् (लवने) "क्तिन्" (३-३-९४)। दातिमूहते —ऊह (वितर्के) "अण्" (३-२-१)। 2. ज्ञातकपक्षि. "दात्यूहः पुमान् कालकण्ठचातकपक्षिणोः" मेदि०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-४१)। **दात्यूही दातूहि.**

दात्यौह दातौह (पुं०) "दात्यूह" पदद अर्थ. दात्यूह पृषो०।

दात्र दात्र (न०) कुडुगोलु, कॊय्युव ऒंदु आयुध. दाप् (लवने) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)।

दाद दाद (पुं०) दान, कॊडुगे. दद्यते — दद (दाने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "दाददो दुद्ददुद्दादी दादादो दुददीददोः" माघ० १९-११४।

दाधिक दाधिक (वि०) 1. मॊसरिनल्लि उप्पु कार हाकि ऒग्गरिसल्पट्टवस्तु, रायत. दध्नि संस्कृतम् "ठक्" (४-२-१८)। 2. मॊसरिनिंद नॆनॆसल्पट्ट पुरि, हुरिहिट्टु मॊदलादुदु. दध्ना संस्कृतम् "ठक्" (४-४-३)। 3. मॊसरिनल्लि ऊटमाडुववनु. दध्ना भक्षयति — "ठक्" (४-४-८)।

दाधित्थ दाधित्थ (न०) बेलदहण्ण्ण रसायन. दधित्थस्यावयवो विकारो वा "अञ्" (४-३-१४०)।

दान दान (न०) 1. दान, कॊडुगॆ. डु दाञ् (दाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "निरत्ययं साम न दानवर्जितं न भूरि दानं विरहय्य सत्क्रियाम्" किरा० १-१२। दानवु (1) सात्त्विक, (2) राजस मत्तु (3) तामस ऎंदु मूरु विध.

(1) देशकालपात्रगळन्नरितु प्रत्युपकार मॊद लाद यावफलवन्नू अपेक्षिसदॆ माड.व दानवु "**सात्त्विक**". "दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे। देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम्" गीता १७-२०।

(2) प्रत्युपकार रूपवाद फलवन्नु अपेक्षिसि बहळ कष्टदिंद माडुव दानवु "**राजस**". "यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः। दीयते च परिक्लिष्टं तद्राजसमुदाहृतम्" गीता १७-२१।

(3) कालदेशगळन्नू योचिसदॆ अपात्ररिगॆ (वंचक, कपटि, तस्कर मॊदलादवरिगॆ) तिरस्कारदिंद माडुव दानवु "**तामस**". "अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते। असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम्" गीता १७-२२। 2. आनॆय मदोदक, आनॆय कुंभस्थळदिंद सुरियुव रसिगि. द्यत्यनेन — दो (अवखण्डने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "स्तम्भं महान्तमुचितं सहसा मुमोच दानं ददावतितरां सरसाग्रहस्तः" माघ० ५-४८। 3. धन, हण. दीयते—डु दाञ् (दाने) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। 4. साम मॊदलाद नाल्कु उपायगळल्लॊंदु, शत्रु मॊदलादव रन्नु गॆल्ललु (अडगिसलु) हण मॊदलादुवन्नु कॊडुवुदु. "सामदाने भेददण्डावित्युपायचतुष्टयम्" अम०। "साम्ना दानेन भेदेन समस्तैरथवा पृथक्। विजेतुं प्रयतेतारीन् न युद्धेन कदाचन" मनु० ७-१९८। 5. पालनॆ, कापाडुवुदु. 6. छेदन, कत्तरिसुवुदु, तुंडुमाडुवुदु. 7. शुद्धि. "दानं गजमदे त्यागे पालनच्छेदशुद्धिषु" मेदि०।

दानक दानक (न०) अयोग्यदान, हीनवाद दान, अपात्रदल्लि माडुव अशास्त्रीयवाद दान. कुत्सितं दानम् "कन्" (५-४-२९)।

दानपात्र दानपात्र (न०) दानक्कॆ अर्हनादवनु, दानवन्नु तॆगॆदुकॊळ्ळलु योग्यनादवनु. दानस्य पात्रम्। "साङ्गांस्तु चतुरो वेदान् योऽधीते वै द्विजर्षभः। षड्भ्योऽनिवृत्तः कर्मभ्यस्तं पात्रमृषयो विदुः"। "श्रोत्रियाय दरिद्राय अर्थिने च विशेषतः। यद्दानं दीयते तस्मै तद्दानं शुभकारकम्"।

दानफल दानफल (न०) दानमाडिदुदरिंद अनु भविसुव फल. दानस्य फलम्। कोपदिंदलू भयदिंदलू कूडि माडुव दानद फलवन्नु गर्भदल्लि इरुवागलॆ अनुभविसुत्तानॆ. "तमोवृतस्तु यो दद्यात् भयात् क्रोधात्तथैव च। नृप दानन्तु तत् सर्वं भुङ्क्ते गर्भस्थ एव हि"। असूयॆ मत्तु कोपगळिंद कूडि संपादनॆगागियू दंभक्कागियू कपटदिंद

ಮಾಡುವ ದಾನದ ಫಲವನ್ನು ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನು ಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. "ईर्ष्यामन्युमनाश्चैव दम्भार्थं चार्थ-कारणात्। यो ददाति द्विजातिभ्यः स बाल्ये तु तदश्नुते"। ಇತ್ಯಾದಿ.

दानव दानव(पुं)ಕಶ್ಯಪನಿಗೆ ದನುವಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಕ್ಕಳು, ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳಾದ ದನುವಿನ ಮಕ್ಕಳು. दनोरपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। "उद्धतानधिकमेधितौजसो दानवांश्च विबुधा विजिग्यिरे" माघ० १४-३१। "तमस्त्र-मायाभ्यधिका दानवाः पर्यवारयन्" याद० १६-७९। ವಿಪ್ರಚಿತ್ತಿ, ಶಂಬರ ನಮುಚಿ ಪುಲೋಮ ಅಸಿಲೋಮ ಕೇಶಿ ದುರ್ಜಯ ಅಯಃಶಿರಸ್ಸು ಅಶ್ವಶಿರಸ್ಸು ಅಶ್ವಶಂಕು ಮುಂತಾದ ನಲವತ್ತು ಮಂದಿ ದಾನವರು ದನುವಿನ ಮಕ್ಕಳು. "चत्वारिंशद्दनोः पुत्राः ख्याताः सर्वत्र भारत। तेषां प्रथमतो राजा विप्रचित्तिर्महायशाः। शम्बरो नमुचिश्चैव पुलोमा चेति विश्रुतः। असिलोमा च केशी च दुर्जयश्चैव दानवः"। ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾ० आदि० ६६।

दानवगुरु ದಾನವಗುರು (पुं) ದಾನವರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರಾದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು.

दानवरिपु ದಾನವರಿಪು (पुं) 1. ವಿಷ್ಣುಃ 2. ದೇವತೆ. दानवानां रिपुः।

दानवारि ದಾನವಾರಿ(पुं)1. ವಿಷ್ಣು. 2. ದೇವತೆ. दानवानामरिः। "बर्हिर्मुखाः क्रतुभुजो गीर्वाणा दानवारयः" अम०। (न०)3. ಆನೆಯ ಮದೋದಕ, ಆನೆಯ ಗಂಡ ಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವ ಮದಜಲ. "तदीयमातङ्गघटा-विघट्टितैः कटस्थलप्रोषितदानवारिभिः" माघ० १-६४।

दानवीर ದಾನವೀರ (पुं)1. ವೀರರಸದ ಒಂದು ಭೇದ. ವೀರರಸವು ದಾನವೀರ ಧರ್ಮವೀರ ಯುದ್ಧವೀರ ಮತ್ತು ದಯಾವೀರ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. 2. ದಾನವೀರರಸಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದ ನಾಯಕ. "स च दानधर्मयुद्धैः दयया च समन्वितश्चतुर्धा स्यात्" सा० द० ३-२३४। "त्यागः सप्तसमुद्रमुद्रितमहीनिर्व्याजदानावधिः"। ಇಲ್ಲಿ ಪರಶು ರಾಮನು ದಾನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ತೋರಿದ ಉತ್ಸಾಹವು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಆಲಂಬನವಿಭಾವ. ಸತ್ತ್ವ ಗುಣದ ಉದ್ರೇಕವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. ಸರ್ವಸ್ವತ್ಯಾಗವು ಅನುಭಾವ. ಹರ್ಷ ಧೃತಿ ಮೊದಲಾದುವು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳು. ಈ ವಿಭಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಪುಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾಯಿ ಭಾವವು ರಸವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ **"ದಾನವೀರ"** ವೆಂಬ ಭೇದವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು.

दानवेय ದಾನವೇಯ (पुं) ದನುವಿನ ಮಕ್ಕಳು. दन्वा अपत्यम् — दनु स्त्रियाम् "ऊङ्" (४-१-६६)। "ढक्" (४-१-१२०)। "विष्णुना निहतेष्वेव दानवेयेषु देवताः" भा० कर्ण० ७७-५१।

दानशील ದಾನಶೀಲ (वि०) ದಾನಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವನು. दानं शीलं यस्य। "यत् फलं दानशीलस्य क्षमाशीलस्य यत् फलम्" भा० उद्योग० १२२-५।

दानशौण्ड ದಾನಶೌಂಡ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ದಾನಮಾಡುವನು, ಉದಾರ ಸ್ವಭಾವದವನು, ದಾನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು. दाने शौण्डः।

दानीय ದಾನೀಯ (वि०) ದಾನಮಾಡಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ದಾನ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. दीयतेऽस्मै—डु दाञ् (दाने) सम्प्रदाने "अनीयर्" (३-३-११३)।

दानु ದಾನು (वि०) 1. ದಾನಮಾಡುವವನು. डु दाञ् (दाने) "नुः" (उ० ३-३२)। दानुर्दाता सि० कौ०। 2. ಪರಾಕ್ರಮಿ, ಬಲಶಾಲಿ. "दानुर्दातरि विक्रान्ते" मेदि०। 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 4. ತೃಪ್ತಿ, ತಣಿವು.

दान्त ದಾಂತ (वि०) 1. ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು, ತಪಸ್ಸಿನ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಸಹಿಸುವವನು. दाम्यति स्म — दमु (उपशमे) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। दीर्घः (६-४-१५)। 2. ಅಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. दम्यते स्म — दमु + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वा दान्तशान्त....." (७-२-२७)। इति निपा०। पक्षे **दमितः दमितः**.

दान्ति ದಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ತಪಸ್ಸಿನ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ. 3. ಶಿಕ್ಷಣ, ಪಳಗಿಸುವುದು. दमु (उपशमे) "क्तिन्" (३-३-९४)। दीर्घः (६-४-१५)।

दापन ದಾಪನ (न०) ಕೊಡಿಸುವುದು. डु दाञ् (दाने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

दापनीय ದಾಪನೀಯ(वि०)1. ಕೊಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 2. ಕೊಡಿಸಲ್ಪಡುವ. डु दाञ् (दाने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **दापयितव्यः दापयितव्यः**.

दापयत् ದಾಪಯತ್ (वि०) ಕೊಡಿಸುತ್ತಿರುವ. डु दाञ् (दाने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ**.

दापयमान ದಾಪಯಮಾನ (वि०) ಕೊಡಿಸುತ್ತಿರುವ. डु दाञ् (दाने) कर्तं० "शानच्" (३-२-१२४)।

दापयित् **दापयित्र** (वि०) 1. कोडिसुव. 2. दान माडिसुव. डु दाञ् (दाने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री** -यित्र्यै.

दापित **दापित** (न०) 1. कोडिसुवुदु. 2. दान माडिसुवुदु. डु दाञ् (दाने) + णिच् "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. कोडिसल्पट्ट (धन). दाञ् + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. शिक्षिस ल्पट्ट. 5. दंड कोडिसल्पट्ट (प्रतिवादि).

दापितवत् **दापितवत्** (वि०) 1. कोडिसिदवनु. 2. दानमाडिसिदवनु. डु दाञ् (दाने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)।

दाप्य **दाप्य** (वि०) 1. कोडिसल्पडुवनु. 2. शिक्षिस ल्पडुवनु. डु दाञ् (दाने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। "यदि संसाधयेत्तत्तु दर्पाल्लोभेन वा पुनः। राज्ञा दाप्यः सुवर्णं स्यात् तस्य स्तेयस्य निष्कृतिः" मनु० ७-२१३।

दामग्रन्थि **दामग्रंथि** (पुं०) विराटराजन ओब्ब आश्वाध्यक्ष. "अथ मात्स्योऽब्रवीद्राजा शतानीकं जघन्यजम्। कङ्कश्च वलल:सूदो दामग्रन्थिश्च वीर्यवान्" भा० विरा० ३३-३१। इदु विराटनगरदल्लिद्दाग नकुलन हेसरु.

दामचन्द्र **दामचंद्र** (पुं०) द्रुपदराजन ओब्ब मग. "वसुचन्द्रो दामचन्द्रः सिंहचन्द्रः सुतेजनः" भा० द्रोण० १५९-३९।

दामन् **दामन्** (स्त्रीन०) 1. रज्जु, हग्ग. दो (अवखण्डने) "मनिन्" (उ० ४-१४४)। "चण्डी चण्डं हन्तुमभ्युद्यता मां विद्युद्दाम्ना मेघराजीव विन्ध्यम्" माल० ३-२१। 2. पुष्पमाले, हूविन सर. "क्षणमलघुविलम्बिपिच्छदाम्नः" माघ० ४-५०। 3. हसुवनु कट्टुव हग्ग. 4. हार, सर. "मुक्तामयं सारसनावलम्बि भाति स्म दामाप्रपदीनमस्य" माघ० ३-१०। स्त्रियाम् वा "डाप्" (४-१-१३)। दामा दामे दामाः पक्षे दामा दामानौ दामानः।

दामनी **दामनी** (स्त्री०) हसुवनु कट्टुव हग्ग. दामैव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। प्रकृतिभावः (अनो लोपाभावः) (६-४-१६७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "पशुरज्जुस्तु दामनी" अम०।

दामाञ्चल **दामांचल** (न०) कुदुरे मोदलादुवुगळ कालिगे कट्टुव हग्ग. "दामाञ्चलं पादपाशः" वैज०। "सस्नुः सरोषपरिचारकवार्यमाणदामाञ्चल-स्खलितलोलपदं तुरङ्गाः" माघ० ५-६१।

दामिनी **दामिनी** (स्त्री०) विद्युत्तु. मिंचु. दामन् "इनिः" (५-२-१३७)। टिलोपः। "ङीप्" (४-१-५)।

दामोदर **दामोदर** (पुं०) 1. श्रीकृष्ण, वासुदेव. दाम उदरे यस्य। सकललोकाधारतया दामानि लोकाः उदरे अस्य इति वा। "दामानि लोकनामानि ह्युदरे यस्य सन्ति सः। दामोदर इति ख्यातो यशोदादाम-बन्धनात्। देवानां सुखशंसित्वात् दामाद्दामोदरोऽपि वा" इति निरुक्तिः। "हेतुर्दामोदरः सहः" वि० स०। यशोदेयु कोटिसिकोंडु कृष्णनन्नु हग्गदिंद कट्टिहाकिदुदरिंद ई हेसरु. 2. दामोदरवेंब ओंदु गंडुहोळे, नद. 3. कळेद उत्सर्पिणीकाल दल्लिद्द 9 नेयु अर्हंत.

दाम्पत्य **दांपत्य** (न०) 1. दंपतिगळ (पतिपत्नियर) परस्पर प्रीति, अन्योन्य अनुराग. दम्पत्योर्भावः "यक्" (५-१-१२८)। 2. दंपतिगळ संबंधवाद अग्निहोत्रादि कार्याचरणे.

दाम्भिक **दांभिक** (वि०) 1. वेषधारि, कपटि, कीर्ति पडेयलु वेषहाकि धर्मवन्नु आचरिसुवनु. दम्भेन चरति—"ठक्" (४-४-८)। "पर्यायग्रथिताक्ष-सूत्रवलयप्रत्येकबीजग्रहव्यग्राग्राङ्गुलयो हरन्ति धनिनां वित्तान्यहो दाम्भिकाः" प्रबोध० २-५। 2. अहंकार दिंद कूडिदवनु. 3. वंचक, मोसगार. 4. आडंबरदिंद मेरेयुवनु, टोळ्ळु मीवि युळ्ळवनु.

दाय **दाय** (पुं०) 1. पित्रार्जितवाद आस्ति, भाग माडिकोळ्ळबेकाद तंदेयु आस्ति. डु दाञ् (दाने) "घञ्" (३-३-१९)। "औरसो विभजन् दायं पित्र्यं पञ्चममेव वा" मनु० ९-१६४। 2. दान, कोडुगे. दाञ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अस्वामिना कृतो यस्तु दायो विक्रय एव वा। अकृतः स तु विज्ञेयो व्यवहारे यथा स्थितिः" मनु० ८-१९९। 3. भागमाडिकोडलु अर्हवाद आस्ति. "संवत्सरं प्रतीक्षेत द्विषन्तीं योषितं पतिः। ऊर्ध्वं संवत्सरात्त्वेनां दायं हृत्वा न संवसेत्" मनु० ९-७७। 4. उपहासदिंद कूडिद मातु.

5. ಕನ್ಯಾದಾನಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಳಿಯನಿಗೂ ಮಗಳಿಗೂ ಕೊಡುವ ಬಳುವಳಿ. 6. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. 7. ಖಂಡನ, ಕತ್ತರಿಸುವುದು. दो (अवखण्डने) "घञ्" (३-३-११५)। (ವಿ॰) 8. ದಾನಮಾಡುವ, ಕೊಡುವ. ददाति—डु दाञ् (दाने)। "शः" (३-१-१४१)। "दायो दाने यौतकादिधने सोल्लुण्ठभाषणे। विभक्तव्यपितृद्रव्ये" हेम॰।

दायक दायaka (ವಿ॰) 1. ದಾನಮಾಡುವವನು. 2. ಕೊಡುವವನು. डु दाञ् (दाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "तावतां गोसहस्राणां फलं प्राप्नोति दायकः" भा॰ वन॰ १९६-३३। 2. ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು, ಸೀಳುವವನು. दो (अवखण्डने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ದಾಯಾದ, ಜ್ಞಾತಿ.

दायबन्धु दायabandhu (ಪುಂ॰) ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗಹೊಂದುವ ಸಹೋದರ. दाये बन्धुः।

दायभाग दायabhāga (ಪುಂ॰) ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಆಸ್ತಿಯ ವಿಭಾಗ, ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯ ಪಾಲು. दायस्य भागः। "विभागोऽर्थस्य पित्र्यस्य पुत्रैर्यत्र प्रकल्प्यते। दायभाग इति प्रोक्तं तद्विवादपदं बुधैः" इति नारदः। "एष स्त्रीपुंसयोरुक्तो धर्मो वो रतिसंहितः। आपद्यपत्यप्राप्तिश्च दायभागं निबोधत" मनु॰ ९-१०३।

दायाद दायāda (ಪುಂ॰) 1. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಆಸ್ತಿಯ ಭಾಗ ಪಡೆಯುವವನು, ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಲು ಹೊಂದುವವನು, ಪುತ್ರ, ಮಗ. दायमत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)। दायमादत्ते—आ+दाञ् (दाने) "कः" (३-१-१३६) इति वा। "पुरुणा न कृतं वाक्यं मानितं च विशेषतः। कनीयान् मम दायादो धृता येन जरा मम" भा॰ आदि॰ ६९-३२। 2. ಜ್ಞಾತಿ, ಬಂಧು. "क्षत्रियस्तनयः पाण्डोरहं पार्थो धनञ्जयः। स्थितः प्रास्तस्य दायादैर्भ्रातुर्ज्येष्ठस्य शासने" किरा॰ ११-४५। "तेषामिदानीं दायादो वृद्धः सीरध्वजो नृपः" म॰ वी॰ १-१४। (ವಿ॰) 3. ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. "औरसः क्षेत्रजश्चैव दत्तः कृत्रिम एव च। गूढोत्पन्नोऽपविद्धश्च दायादा बान्धवाश्च षट्" मनु॰ ९-१५९। (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-दा -दā, -दी -dī.** ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು.

दायाद्य दāyādya (ನ॰) 1. ಭಾಗಹೊಂದುವ ಹಕ್ಕು, ಪಾಲು ಪಡೆಯುವ ಹಕ್ಕು. दायादस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಆಸ್ತಿ, ಪಾಲಿಗೆ ಬರಬೇಕಾದ ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿ. "स एष पाण्डोर्दायाद्यं यदि प्राप्नोति पाण्डवः" भा॰ आदि॰ १५२-१६।

दायार्ह दāyārha (ವಿ॰) ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾದವನು.

दार dāra (ಪುಂ॰ ಬ॰ ವ॰) 1. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. दारयति भ्रातॄन्—दॄ (विदारणे) + णिच् "घञ्" (वा॰ ३-३-२०)। "एते वयममी दाराः कन्येयं कुलजीवितम्" कुमा॰ ६-६३। "इच्छतीशश्च्युताचारान् दारानिव निगोपितुम्" किरा॰ १५-१९। (ಪುಂ॰) 2. ಒಡೆಯುವುದು, ಭೇದಿಸುವುದು, ಸೀಳುವುದು. दॄ भावे "घञ्" (३-३-१८)।

दारक dāraka (ಪುಂ॰) 1. ಬಾಲಕ, ಹುಡುಗ. दॄ (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "प्रकृत्या पुण्यलक्ष्मीको कावेतौ ज्ञायते त्विदम्। राजन्यदारकौ नूनं कृतोपनयनाविति" म॰ वी॰ १-१६। 2. ಕುಮಾರ, ಪುತ್ರ. "युवराजस्तु कुमारो भर्तृदारकः" अम॰। (ವಿ॰) 3. ಒಡೆಯುವವನು, ಸೀಳುವವನು, ಭೇದಿಸುವವನು. "दरको बालकेऽपि स्याद्भेदकेऽप्यभिधेयवत्" मेदि॰। (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-रिका -rikā.** ಮಗಳು.

दारकर्मन् dārakarman (ನ॰) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ, ಪತ್ನಿಯಾಗುವ ಕಾರ್ಯ. दारत्वसम्पादकं कर्म। "सवर्णाग्रे द्विजातीनां प्रशस्ता दारकर्मणि" मनु॰ ३-१२। **-क्रिया -kriyā.** "तं श्लाघ्यसम्बन्धमसौ विचिन्त्य दारक्रियायोग्यदशं च पुत्रम्" रघु॰ ५-४०।

दारगव dāragava (ನ॰) ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಹಸು. दाराश्च गावश्च "अच्" (५-४-७७) निपा॰।

दारग्रहण dāragrahaṇa (ನ॰) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. दाराणां ग्रहणम्।

दारपरिग्रह dārapariggraha (ಪುಂ॰) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. दाराणां परिग्रहः। "अतः परं समावृत्तः कुर्याद्दारपरिग्रहम्" मनु॰।

दारण dāraṇa (ನ॰) 1. ಭೇದನ, ಒಡೆಯುವುದು, ತುಂಡು ಮಾಡುವುದು. दॄ (विदारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "कपिकुलपतिहृदयविशालशिलातलदारणदारुणशिलीमुख" रघु॰ ग॰। 2. ಕತಕದಬೀಜ, ಚಿಲ್ಲದಬೀಜ. (ವಿ॰) 3. ಸೀಳುವ ಸಾಧನ, ಒಡೆಯುವ ಆಯುಧ, ಕತ್ತರಿಸುವ ಆಯುಧ. दीर्यतेऽनेन—दॄ (विदारणे) कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಭೇದಿ

सुव, ಒಡೆಯುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ. दृ कर्तं० "ल्यृः" (३-१-१३४)। "समाधत्त शितं बाणं गिरीणामपि दारणम्" भा० कर्ण० ४४-२०। 5. व्रणವನ್ನು ಮಾಗಿಸಿ ಒಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಔಷಧ. "चिरबिल्वोऽग्निको दन्ती चित्रको हयमारकः। कपोतगृध्रकङ्कानां पुरीषाणि च दारणम्। क्षारद्रव्याणि वा यानि क्षारो वा दारणं परम्" सुश्रुत०।

दारद दारद (पुं०) 1. ವಿಷದ ಭೇದ. ददति देशे भवः "अण्" (४-३-९३)। "दारदो वत्सनाभश्च विषभेदा अमी नव" अम०। 2. पादरस. 3. ಹಿಂಗುಲ, ಇಂಗಲೀಕ. "दारदो विषभेदे स्यात्पारदे हिङ्गुले पुमान् मेदि०। 4. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. "पारावारमहाकच्छौ महीप्राचीरदारदौ" हारा०।

दारव दारव (वि०) ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. दारणो विकारः "अञ्" (४-३-१५४)।

दारिका दारिका (स्त्री०) ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು, ಪುತ್ರಿ. दारक स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। इत्वम् (७-३-४४)।

दारित दारित (वि०) ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. दृ (विदारणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रथमं पातयामासुरसिना दारितानरीन्" कुमा० १६-२६।

दारिद्र्य दारिद्र्य (न०) ಬಡತನ. दरिद्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "मृषा न चक्रेऽल्पितकल्पपादपः प्रणीय दारिद्र्यदरिद्रतां नलः" नैष० १-१५।

दारिन् दारिन् (पुं०) ಬಹು ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಮಡದಿಯರುಳ್ಳವನು. दाराः सन्त्यस्य भूमार्थे "इनिः" (५-२-११५)। "दारी दरदरिद्रोऽरिदारूदारोऽद्रिदूरदः" माघ० १९-१०६।

दारु दारु (पुं०) 1. ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ. 2. काष्ठ, ಸೌದೆ. दीर्यते—दृ (विदारणे) "ञुण्" (उ० १-३)। (न०) 3. ದೇವದಾರುವೃಕ್ಷ. (वि०) 4. ದಾನಶೀಲ, ದಾನ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. 5. ಶಿಲ್ಪಿ. 6. ಸೀಳುವವನು, ಕತ್ತರಿಸುವವನು.

दारुक दारुक (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಾರಥಿ. दारु संज्ञायां "कन्"। "उत्कं धरं द्रष्टुमवेक्ष्य शौरिमुत्कन्धरं दारुक इत्युवाच" माघ० ४-१८। 2. ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. दारु स्वार्थे "कः"।

दारुकदली दारुकदली (स्त्री०) 1. ಕಾಡುಬಾಳೆ. 2. ಮರಬಾಳೆ.

दारुका दारुका (स्त्री०) ಮರದ ಬೊಂಬೆ. दारुणा कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

दारुण दारुण (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. दारयति बाह्याभ्यन्तरांश्चारीन् विदारयति—दृ (विदारणे) + णिच् "उनन्" (उ० ३-५३)। "बाह्याभ्यन्तरशत्रूणां दारणादपि दारुणः" इति निरुक्तिः। "सुधन्वा खण्डपरशुः दारुणो द्रविणप्रदः" वि० स०। 2. ಭಯಾನಕ ರಸ. (वि०) 3. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "मूर्ताः प्राणा नूनमद्याप्यवेक्षामासुः कायं त्याजिता दारुणास्त्रैः" माघ० १८-७३। 4. ಕ್ರೂರನಾದ, ದುರುಳನಾದ. "प्रसीद नाथ, साहसिक, दारुणः खलु हताशः। परित्रायस्व माम्" मालती० ५।

दारुनिशा दारुनिशा (स्त्री०) ಮರದರಿಶಿನ. दारुप्रधाना निशा।

दारुपात्र दारुपात्र (न०) ಮರದಪಾತ್ರೆ, ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾತ್ರೆ, ಬೊಂಬು, ತೊಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದುವು. दारुणः पात्रम्।

दारुपीता दारुपीता (स्त्री०) ಮರದರಿಶಿನ. दारुणा काष्ठेन पीता।

दारुपुत्रिका दारुपुत्रिका (स्त्री०) ಮರದ ಬೊಂಬೆ. दारुमयी पुत्रिका।

दारुमुख्याह्वया दारुमुख्याह्वया (स्त्री०) ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ.

दारुयन्त्र दारुयन्त्र (न०) ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯಂತ್ರ. दारुमयं यन्त्रम्। "अस्वतन्त्रो हि पुरुषः क्रियते दारुयन्त्रवत्" भा० उद्योग० १५९-१४।

दारुसार दारुसार (पुं०) ಚಂದನ, ಶ್ರೀಗಂಧ.

दारुसिता दारुसिता (स्त्री०) ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ.

दारुस्त्री दारुस्त्री (स्त्री०) ಸಾಲಭಂಜಿಕೆ, ಮರದ ಬೊಂಬೆ.

दारुहरिद्रा दारुहरिद्रा (स्त्री०) ಮರದರಿಶಿನ. दारुमयी हरिद्रा।

दारुहस्तक दारुहस्तक (पुं०) ಮರದ ಸವಟು, ಮರದ ಸಟ್ಟುಗ. दारुहस्त इव प्रतिकृतिः "कन्" (५-३-९६)।

दार्घसत्र दार्घसत्र (वि०) ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಯಾಗದಲ್ಲಿರುವ. दीर्घसत्रे भवः "अण्" (४-३-५३)। आदेरचः आत् (७-३-१)।

दार्ढ्यं दार्ढ्य (न०) 1. दृढवागिरुवुदु. गट्टि यागिरुवुदु. 2. स्थिरवागिरुवुदु. 3. बलदिंद कूडिरुवुदु. दृढस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "उत्साहो वाग्मिता दार्ढ्यमापत्क्लेशसहिष्णुता" कामन्द०।

दार्तेय दार्तेय (वि०) चर्मद चीलदल्लिरुव. दृतौ भवम् "ढञ्" (४-३-५६)।

दार्दुर दार्दुर (पुं०) 1. दक्षिणावर्त शंखि, बलगडे वदनवुळ्ळ शंखि. दर्दुरः तदाकारोऽस्त्यस्य "णः" (५-२-१०१)। (वि०) 2. दर्दुरसंबंधवाद, कप्पेयसंबंधवाद. दर्दुरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. मेघसंबंधवाद. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-री -ऽर.**

दार्दुरिक दार्दुरिक (वि०) कुलाल, कुंबार. दर्दुरं करोति "ठक्" (४-४-३४)।

दार्भ दार्भ (वि०) दर्भेय संबंधवाद. दर्भस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

दार्वट दार्वट (न०) मंत्र्यालोचनेय गृह. दारु इव निश्चलतया अटन्त्यत्र — अट (गतौ) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)।

दार्वण्ड दार्वण्ड (पुं०) मयूर, नविलु.

दार्वाघाट दार्वाघाट (पुं०) मरकुटक हक्कि. दारु आहन्ति — आ+हन (हिंसागत्योः) "अण्" अन्त्यस्य च "टः" (वा० ३-२-४९)। स्त्रियाम् जति० "ङीष्" (४-१-६३)। **दार्वाघाटी दार्वाघाटी.**

दार्विका दार्विका (स्त्री०) रसाञ्जन, मरदरिशिन वन्नु कुदियिसि माडिद ऒंदु अंजन. दीर्वी दारुहरिद्रा — तद्विकारोऽपि दार्वी स्वार्थे "कन्" (५-४-५)।

दार्वी दार्वी (स्त्री०) मरदरिशिन. दीर्यते — दृ (विदारणे) "अण्" (उ० १-३)। "ङीप्" (४-१-४४)।

दार्श दार्श (पुं०) 1. दर्शयाग, अमावास्येय दिनद याग. "दार्शमस्कन्दयन् पर्व पौर्णमासं च योगतः" मनु० ६-९। (वि०) 2. दर्शदल्लि उंटाद, अमावास्येय दिन उंटाद. दर्शे भवम् "अण्"। 3. कण्णिनल्लि उंटाद. दृशि भवम् "अण्"।

दार्शनिक दार्शनिक (पुं०) दर्शनगळ स्वरूपवन्नु तिळिदिरुव, तत्त्वगळन्नु चेन्नागि तिळिदिरुव.

दार्षद दार्षद (वि०) कल्लिनल्लि आरेयल्पट्ट. दृषदि पिष्टः — दृषद् "अण्" (४-२-९२)। दार्षदाः सक्तवः सि० कौ०।

दार्ष्टान्तिक दार्ष्टान्तिक (वि०) दृष्टांतदोडने कूडिद, दृष्टांतदिंद विवरिसल्पट्ट.

दाल दाल (न०) मकरंद, पुष्पपराग.

दालन दालन (पुं०) वातदोषदिंद उंटाद हल्लिन सेळेत, ऒंदु विध दंतरोग. दालयति — दल (विशरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "दाल्यन्ते बहुधा दन्ता यस्मिंस्तीव्ररुगन्विताः। दालनः स हि विज्ञेयः सदागतिनिमित्तजः"।

दालिम दालिम (पुं०) दाळिंबे गिड.

दाल्मिन् दाल्मिन् (पुं०) इंद्र.

दाव दाव (पुं०) 1. अरण्य, काडु. दुनोति — टु दु (उपतापे) "णः" (३-१-१४२)। "लताप्रतानोद्ग्रथितैः स केशैरधिज्यधन्वा विचचार दावम्" रघु० २-८। 2. काडुकिच्चु, काडिनल्लि उंटाद बेंकि. "दावदग्धस्थलीमसीमिलनमलिनाः" हर्षच०।

दावाग्नि दावाग्नि (पुं०) काडुकिच्चु, काडिनल्लि उंटाद बेंकि. दावस्य अग्निः।

दाविका दाविका (स्त्री०) देविका नदियल्लिरुव, देविकानदियल्लि उंटाद. देविकायां भवम्—देविका "अण्" (४-३-५३)। आदेरचः आत् (७-३-१)।

दाविकाकूल दाविकाकूल (वि०) देविका नदिय तीरदल्लि हुट्टिद, देविकानदिय तीरदल्लि बेळेद. देविकाकूले भवम् "अण्" (४-३-५३)। आदेरचः आत् (७-३-१)।

दाश दाश (पुं०) 1. बेस्तरजातियवनु, मीनु हिडियुववनु, मोगेयवनु. दशति मत्स्यान्—दंश (दशने) "टः" धातोर्नकारस्याकारश्च (उ० ५-११)। दाश्यते मूल्यमस्मै — दाशृ (दाने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९) वा। ईवनु अंबिग (दोणेयन्नु नडेसुववनु.) "एष नौयायिनामुक्तो व्यवहारस्य निर्णयः। दाशापराधतस्तोये दैविके नास्ति निग्रहः" मनु० ८-४०९। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-शी -ऽर.** 2. भृत्य, सेवक, आळु. दाश्यते भृतिरस्मै। 3. दान.

दाशकन्या दाशकन्या (स्त्री०) 1. बेस्तन मगळु. 2. सत्यवति. व्यासमहर्षिय तायि,

दाशग्राम दाशग्राम (पुं०) ಬಿಸ್ತರ ಹಳ್ಳಿ. दाशप्रधानो ग्रामः।

दाशपुर दाशपुर (न०) ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನೂರಿಯ ಭೇದ. दाशान् कैवर्तान् पिपर्ति पालयति—पॄ (पालन-पूरणयोः) "कः" (वा० ३-२-५)।

दाशरथ दाशरथ (पुं०) 1. ದಶರಥನ ಮಗ. दशरथ-स्यायम्—"अण्" (४-३-१२०)। "प्रदीयतां दाशरथाय मैथिली" हनु० ना०। (वि०) 2. ದಾಶರಥಿಯ (ಶ್ರೀರಾಮನ) ಸಂಬಂಧವಾದ. दाशरथेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अजीगणद्दाशरथं न वाक्यं यदा स दर्पेण तदा कुमारः" भट्टि० २-५३।

दाशरथि दाशरथि (पुं०) 1. ಶ್ರೀರಾಮ. 2. ದಶರಥನ ಮಗ. दशरथस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "सोऽहं दाशरथिर्भूत्वा रणभूमेर्बलिक्षमम्" रघु० १०-४४। [ಶ್ರೀರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನ ಎಲ್ಲರೂ ದಾಶರಥಿಗಳು.]

दाशरात्रिक दाशरात्रिक (वि०) ಹತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ (ಯಾಗ). दशरात्रेण निर्वृत्तः "ठञ्" (५-१-८७)।

दाशार्ह दाशार्ह (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. दशं भक्तकर्तृकं स्वसंप्रदानकस्वात्मनिवेदनरूपं दानम् अर्हति, दाशन्ति यस्मै भक्ताः स्वात्मनः कर्म, सचासावर्हः पूज्यश्च इति वा, कृष्णत्वे दशार्हापत्यमिति वा। "आत्मनो वार्पणं भक्तैः तेभ्यो वा स्वात्मनोऽर्पणम्। दाशस्तमर्हति च यः दाशार्हः स तु कीर्तितः" इति निरुक्तिः। "विनयो जयः सत्यसन्धो दाशार्हः सात्वतां पतिः" वि० स०। (पुं० ब० व०) 2. ಯಾದವರು. "उपरुन्धन्तु दाशार्हाः पुरीं माहिष्मतीं द्विषः" माघ० २-६४।

दाशेय दाशेय (पुं०) ಬೆಸ್ತರವಳ ಮಗ. दाश्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२१)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-यी** -ಯೀ.

दाशेर दाशेर (पुं०) ಬೆಸ್ತರವಳ ಮಗ. दाश्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१३१)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **-रा** -ರಾ.

दाशेरक दाशेरक (पुं०) 1. ಮಾಲವದೇಶ, ಬೆಸ್ತರು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ದೇಶ, ಬೆಸ್ತರೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ದೇಶ. (पुं० ब० व०) 2. ಆ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. 3. ಆ ದೇಶದ ಜನರು.

दाश्वस् दाश्वस् (वि०) ಕೊಡುವವನು, ದಾನಮಾಡುವವನು. दाशृ (दाने) "क्वसुः" (६-१-१२)। "तस्यै मुनिर्दोहदलिङ्गदर्शी दाश्वान् सुपुत्राशिषमित्युवाच" रघु० १४-७१।

दासृ – दाने (भ्वा० उभ० सक० से०)। दासति, -ते। अदासीत्, अदासिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕೊಡು, ದಾನಮಾಡು.

दास दास (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. दास्यते — दासृ (दाने) "घञ्" (३-३-१९)। दसि (भाषार्थे) "टः" (उ० ५-१०)। धातोर्नकारस्य आकारश्च इति वा। "अद्य प्रभृत्यवनताङ्गि तवास्मि दासः" कुमा० ५-८६। 2. ಶೂದ್ರ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣದವನು. 3. ಬೆಸ್ತರವನು. 4. ದಾನಪಾತ್ರ, ದಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು, ದಾನತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. "दासः शूद्रे दानपात्रे भृत्यधीवरयोरपि" विश्व०। 5. ವೃತ್ರಾಸುರ. 6. ಪುರೀಯವರ್ಣದವನ ಹೆಸರಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಪದ. "शर्मान्तं ब्राह्मणस्य स्यात् वर्मान्तं क्षत्रियस्य च। गुप्त-दासान्तकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः"। 7. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. 8. ಅಶಿಕ್ಷಿತ, ಕಾಡುಮನುಷ್ಯ, ಕಿರಾತ. "दासो भृत्ये च शूद्रे च ज्ञातात्मनि च धीवरे" मेदि०।

दासजन दासजन (पुं०) ಸೇವಕ, ಆಳು.

दासजीवन दासजीवन (न०) 1. ಸೇವಕನ ಜೀವನ, ಸೇವಕನ ಬಾಳು. (वि०) 2. ಸೇವಕನಂತೆ ಜೀವನವುಳ್ಳ. दासस्येव जीवनं यस्य।

दासभाव दासभाव (पुं०) ದಾಸ್ಯ, ಅಡಿಯಾಳಾಗಿರುವುದು, ಪರರಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವುದು.

दासमीय दासमीय (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶೂದ್ರನನ್ನು ಕಾಮಿಸುವ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. दासं शूद्रं मिमीते मानयति मैथुनार्थिनी सा दासमी, दासम्या अयम् "छः" (४-२-११४)। "व्रात्यानां दासमी-यानां वाहीकानामयज्वनाम्" भा० कर्ण० ४५-२०।

दासी दासी (स्त्री०) 1. ಸೇವಕಿ, ಪರಿಚಾರಿಕೆ. 2. ಶೂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. 3. ಸೇವಕನ ಪತ್ನಿ. 4. ಬೆಸ್ತರವನ ಹೆಂಡತಿ. 5. ನೀಲಿ ಗೋರಂಟಿ, ಕರಿ ಗೋರಂಟಿ. स्वार्थे "कः"। **-सिका** -ಸಿಕಾ.

दासीजन दासीजन (पुं०) ಸ್ತ್ರೀಸೇವಕ, ಹೆಣ್ಣಾಳು.

दासीत्वम् दासीत्वम् (न०) ದಾಸೀಭಾವ, ಸೇವಕಿಯಾಗಿರುವುದು. दास्या भावः कर्म वा "त्वः" (५-१-११९)।

दासीमाणवक दासीमाणवक (पुं०) सेवकि मत्तु बालकरु.

दासेय दासेय (पुं०) दासिय मग. दास्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२१)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–यी –यी.**

दासेर दासेर (पुं०)1. दासिय मग, परिचारकेय मग. दास्या अपत्यम् "ढ्रक्" (४-१-१३१)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–रा –रा.** 2. उप्पु, ऒटे. जाति० "ङीप्" (४-१-६३)। **–री –रि.** "दासेरो दासिकापत्ये त्रिषु पुंसि क्रमेलके" मेदि०। "दाक्ष्यं हि सद्यः फलदं यदग्रतः चखाद दासेरयुवा वनावलीः" माघ० १२-३२। स्वार्थे "कः"। **–रकः –रकः.** "दासेरकः सपदि संवलितं निषादैर्विप्रं पुरा पतगराडिव निर्जगाम" माघ० ५-६६।

दास्य दास्य (न०) 1. दासत्व, अडियाळागिरुवुदु "या दास्यमप्यस्य लभेत नारी सा स्यात् कृतार्था किमुताङ्कशय्याम्" कुमा० ७-६५। 2. सेवे, चाकरि. दासस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पतिकुले तव दास्यमपि क्षमम्" शाकु० ५-२७।

दास्र दास्र (न०) अश्विनीनक्षत्र. दस्रौ देवते अस्य "अण्" (४-२-२४)।

दाह दाह (पुं०) 1. सुडुवुदु, भस्मवागिमाडुवुदु. दह (भस्मीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "मुहुरनुस्मरयन्तमनुक्षपं त्रिपुरदाहमुमापतिसेविनः" किरा० ५-१४। "छेदो दंशस्य दाहो वा क्षतेर्वा रक्तमोक्षणम्" माल० ४-४। 2. देहदॊळगे उंटागुव संताप. 3. उरित.

दाहक दाहक (पुं०) 1. अग्नि, बेंकि. दहति – दह (भस्मीकरणे) कर्तृ० "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. चित्र मूलद गिड. (वि०) 3. दहिसुव. सुडुव. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–हिका –हिका.**

दाहघ्न दाहघ्न (न०) मैयॊळगिन उरितवन्नु हॊरगलाडिसुव औषध. दाहं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

दाहज्वर दाहज्वर (पुं०) मैयल्लि उरितवुंटु माडुव ज्वरद ऒंदु भेद. दाहप्रधानो ज्वरः।

दाहन दाहन (न०) सुडिसुवुदु, सुडुवंतेमाडुवुदु. दह(भस्मीकरणे)+णिच् "ल्युट्"(३-३-११५)।

दाहनीय दाहनीय (वि०) 1. सुडिसल्पडुव. 2. दहिसलु यॊग्यवाद, सुडिसलु यॊग्यवाद. 3. सुडिसलु शक्यवाद. दह (भस्मीकरणे)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–यितव्यः –यितव्यः.**

दाहयत् दाहयत् (वि०) सुडिसुत्तिरुव. दह (भस्मीकरणे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती– यन्ती.**

दाहयमान दाहयमान (वि०) सुडिसुत्तिरुव. दह (भस्मीकरणे)+णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

दाहहरण दाहहरण (न०) 1. लावंचद बेरु. दाहो ह्रियतेऽनेन—हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०)2. उरितवन्नु हॊंगलाडिसुव. दाहं हरति—हृञ् (हरणे) कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

दाहित दाहित (न०) 1. सुडुवंते माडुवुदु. दह (भस्मीकरणे)+णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. सुडुवंते माडल्पट्ट, सुडिसल्पट्ट. दह+णिच् कर्म० "क्तः" (३-३-१०२)।

दाहितवत् दाहितवत् (वि०) सुडुवंतेमाडिदवनु. दह (भस्मीकरणे)+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वती.**

दाहिन् दाहिन् (वि०) सुडुव, दहिसुव. दह (भस्मीकरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

दाह्य दाह्य (वि०) 1. सुडल्पडुव, दहिसल्पडुव. 2. दहिसलु शक्यवाद. "अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च" गीता २-२४। 3. दहिसलु यॊग्यवाद. 4. दहिसबेकाद. दह (भस्मीकरणे) कर्मादौ "ण्यत्" (३-१-१२४)। "दाह्याभावान्न खेदात् ज्वलन इव वने शाम्यति क्रोधवह्निः" मुद्रा० १-११।

दिक्कन्या दिक्कन्या (स्त्री०) दिक्कुगळेंब कन्यॆयरु, ब्रह्मन कन्यॆयरु. दिश एव कन्याः। [जगत्तिन सृष्टिय प्रारंभदल्लि चतुर्मुखब्रह्मन कविगळिंद हत्तु मंदि कन्यॆयरु जनिसिदरु. इवरॆल्लरू तमगॆ इरलु अवकाशवन्नू तमगॆ पतिगळन्नू कॊळलु इंद्र अग्नि यम निर्ऋति वरुण वायु कुबेर मत्तु ईशानरेंब ऎंटु मंदि लोकपालकरन्नू सृष्टिसि अवरिगॆ ऎंटु मंदि कन्यॆयरन्नू कॊट्टु विवाहमाडि ऊर्ध्वदल्लि तानिद्दु

ಕೊಂಡು ಅಧೋಲೋಕಕ್ಕೆ ಆದಿಶೇಷನನ್ನು ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರಿಗೂ ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಹೆಸರನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನು.] ವರಾಹಪು೦।

दिक्कर दिक्कर (पुं०) 1. ತರುಣ, ಪ್ರಾಯದವನು. दिशं स्त्रीमुखदर्शनं करोति – दिश् + कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

दिक्करिका दिक्करिका (स्त्री०) 1. ಒಂದು ನದಿ. "अस्ति नाटकशैले तु सरो मानससन्निभम्। तस्य पश्चिमभागे तु नदी दिक्करिकाह्वया" कालिकापु०। 2. ಯುವತಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. दिक् दन्तदंशनं करिका नखक्षत-रेखा च यस्याः। "सततमसुमतामगम्यरूपाः परिणत-दिक्करिकास्तटीर्बिभर्ति" माघ० ४-२९। "दिग्दष्टे वर्तुलाकारे करिका नखरेखिका" वैज०। (वि०) 3. (बहुव्रीहिसमासान्त्यदल्ली) ದಿಗ್ಗಜಗಳುಳ್ಳ, ದಿಗ್ಗಜಗಳಿರುವ. "परिणतदिक्करिकास्तटीर्बिभर्ति" माघ० ४-२९। परिणताः तिर्यग्दन्तप्रहारिणो दिक्करिणो यासु ताः "कप्" (५-४-१५२)।

दिक्करिन् दिक्करिन् (पुं०) ದಿಗ್ಗಜ, ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆನೆಗಳು, ಐರಾವತ ಮೊದಲಾದ ದಿಗ್ಗಜಗಳು. दिक्षु स्थिताः करिणः। (स्त्री०) **-करिणी** -करिणी. ದಿಗ್ಗಜಗಳ ಪತ್ನಿಯರು. "दिग्गज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

दिक्करी दिक्करी (स्त्री०) ಯುವತಿ, ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. दिक्करस्य यूनः स्त्री "ङीष्" (वा० ४-१-२०)।

दिक्कामिनी दिक्कामिनी (स्त्री०) "दिक्कन्या" ಪದದ ಅರ್ಥ.

दिक्कुञ्जर दिक्कुञ्जर (पुं०) ದಿಗ್ಗಜ.

दिक्चक्र दिक्चक्र (न०) ದಿಙ್ಮಂಡಲ, ದಿಕ್ಕುಗಳ ಪರಿಧಿ. दिशां चक्रम्। "व्याकृष्यावस्थितोऽस्तक्षितिभृति नयतीवैष दिक्चक्रमर्कः" रत्ना० ३-५।

दिक्चक्रवाल दिक्चक्रवाल (न०) ದಿಙ್ಮಂಡಲ, ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಸಮೂಹ. दिशां चक्रवालम्। "खेलल्लोलम्बकोलाहलमुखरितदिक्चक्रवालान्तरालम्" चं० भा०।

दिक्पति दिक्पति (पुं०) 1. ದಿಕ್ಕುಗಳ ಪತಿಗಳು, ಇಂದ್ರ ಅಗ್ನಿ ಯಮ ನಿರ್ಋತಿ ಮೊದಲಾದವರು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಇವರು ದಿಕ್ಪತಿಗಳಾದರು. "एकामिन्द्राय च प्रादादग्नयेऽन्यां यमाय च। निर्ऋताय च देवाय वरुणाय महात्मने। वायवे धनदेशाय ईशानाय च सुव्रतः। ऊर्ध्वं स्वयमधिष्ठाय शेषायाधो व्यवस्थिताम्। एवं दत्वा पुनर्ब्रह्मा तिथिं प्रादाद्दिशां पुनः। ततः प्रभृति ता देव्यः सेन्द्राद्याः परिकीर्तिताः" वराहपु०। 2. ದಿಗಧೀಶ್ವರರಾದ ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು, ದಿಕ್ಕುಗಳ ಒಡೆಯರು.

ದಿಕ್ಕು		ಅಧಿಪತಿ
ಪೂರ್ವ	..	ರವಿ
ಆಗ್ನೇಯ	..	ಶುಕ್ರ
ದಕ್ಷಿಣ	..	ಕುಜ
ನಿರ್ಋತಿ	..	ರಾಹು
ಪಶ್ಚಿಮ	..	ಶನಿ
ವಾಯು	..	ಚಂದ್ರ
ಉತ್ತರ	..	ಬುಧ
ಈಶಾನ್ಯ	..	ಬೃಹಸ್ಪತಿ

"सूर्यस्सितो भूमिसुतोऽथ राहुः शनिः शशी ज्ञश्च बृहस्पतिश्च। प्राच्यादितो दिक्षु विदिक्षु चापि दिशामधीशाः क्रमतः प्रदिष्टाः" मु० चि०।

दिक्पाल दिक्पाल (पुं०) ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಲೋಕಪಾಲಕರು. दिशः पालयन्ति – पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-पालकः -कालकः**.

ದಿಕ್ಕು		ದಿಕ್ಪಾಲಕ
ಪೂರ್ವ	..	ಇಂದ್ರ
ಆಗ್ನೇಯ	..	ಅಗ್ನಿ
ದಕ್ಷಿಣ	..	ಯಮ
ನೈರುತ್ಯ	..	ನಿರ್ಋತ
ಪಶ್ಚಿಮ	..	ವರುಣ
ವಾಯು	..	ಮರುತ್
ಉತ್ತರ	..	ಕುಬೇರ
ಈಶಾನ್ಯ	..	ಈಶ್ವರ
ಊರ್ಧ್ವ	..	ಬ್ರಹ್ಮ
ಅಧೋಲೋಕ	..	ಅನಂತ

"यत्रार्चयन्ति विधिना दिक्पालादींस्तु कर्मिणः। तत्र प्रपूजयेदेनं विधिं भागवतं शुकम्" पद्मपु०।

दिक्शब्द दिक्शब्द (पुं०) ದಿಕ್ಕುಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವ ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಗಳು. दिशि दृष्टः शब्दः।

दिक्शूल दिक्‌शूल (न०) पूर्व मोदलाद दिक्कु गळल्लि प्रयाणक्के निषिद्धवाद (दोषविरुव) वार गळु. दिशि शूलमिव।

दिक्कु		निषिद्धवार
पूर्व	••	सोमु, शनि
दक्षिण	••	गुरु
पश्चिम	••	भानु, शुक्र
उत्तर	••	मंगळ, बुध

"शुक्रादित्यदिने न वारुणदिशं न ज्ञे कुजे चोत्तरां मन्देन्द्वोश्च दिने न शक्रककुभं याम्यां गुरौ न व्रजेत्। शूलानीति विलङ्घ्य यान्ति मनुजा ये वित्तलाभाशया भ्रष्टाशाः पुनरापतन्ति यदि ते शक्रेण तुल्या अपि" ज्योतिःसारसङ्ग्रहः। शूल (दोष) विरुव आयाय वारगळल्लि आयाय दिक्कुगळिगे प्रयाणवु निषिद्ध.

दिगङ्गना दिगंगना (स्त्री०) दिक्कन्ये.

दिगधिपति दिगधिपति –अधीश्वर –अधीश्वर (पुं०) "दिक्पति" पदद अर्थ.

दिगन्त दिगन्त (पुं०) दिक्कुगळ कोनेय भाग. दिशामन्तः। "व्यतिकरितदिगन्ताः श्वेतमानैर्यशोभिः सुकृतविलसितानां स्थानमूर्जस्वलानाम्" मालती० २-१।

दिगन्तर दिगन्तर (न०) 1. दिक्कुगळ मध्यभाग, आकाश, गगन. दिशामन्तरम् अवकाशः। व्यवहित-रतिविग्रहैर्वितेने जलगृहभिः स्तनितैर्दिगन्तरेषु" किरा० १०-१९। 2. बेरे दिक्कु. अन्या दिक्।

दिगम्बर दिगंबर (पुं०) 1. परशिव, परमेश्वर. दिक् शून्यमम्बरं यस्य। 2. क्षपणक, जैनसंन्यासि. 3. तमस्सु, कत्तलॆ, अंधकार. (वि०) 4. बित्तलॆयु, नग्न. वस्त्रवन्नु धरिसदिरुव. "एकाकी निःस्पृहः शान्तः पाणिपात्रो दिगम्बरः। कदा शम्भो भविष्यामि कर्मनिर्मूलनक्षमः" भर्तृ० ३-८९। "दिगम्बरः स्यात् क्षपणे नग्ने तमसि शङ्करे" मेदि०। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **दिगम्बरी दिगंबरी**. दुर्गादेवि.

दिगीश दिगीश –ईश्वर –ईश्वर (पुं०) 1. इंद्र मोदलाद दिक्पालकरु. दिशामीशाः ईश्वरा वा। "दिगीशवृन्दांशविभूतिरीशिता दिशां स कामप्रसरावरोधिनीम्" नैष० १-६। 2. सूर्य मोदलाद ग्रहगळु. "दिक्पति" पददल्लि नोडि.

दिग्गज दिग्गज (पुं०) भूमियन्नु हॊत्तिरुव ऐरावत मोदलाद एंटु आनेगळु. दिक्षु स्थिताः गजाः। **अष्टदिग्गजगळु:** (1) ऐरावतः, (2) पुण्डरीकः, (3) वामनः, (4) कुमदः, (5) अञ्जनः, (6) पुष्पदन्तः, (7) सार्वभौमः मत्तु (8) सुप्रतीकः। **अष्टदिग्गजगळ पत्नियरु:** (1) अभ्रमुः, (2) कपिला, (3) पिङ्गला, (4) अनुपमा, (5) ताम्रपर्णी, (6) शुभ्रदन्ती, (7) अङ्गना मत्तु (8) अञ्जनावती। "गृहीतदिक्कर-पुनर्निवृत्तिभिः चिराय याथार्थ्यमलम्भि दिग्गजैः" माघ० १-६४।

दिग्ज्ञान दिग्ज्ञान (न०) पूर्व मोदलाद दिक्कुगळन्नु तिळियुव रीति.

दिग्दन्तिन् दिग्दन्तिन् (वि०) 1. दिग्गज. दिक्षु स्थितो दन्ती। 2. पाण्डित्य मोदलाद अनेक प्रभाव गळिंद दिग्गजगळिरुव ऎल्ला दिक्कुगळल्लियू कीर्तियन्नु पडॆदिरुव मत्तु दिग्गजगळंतॆ बलिष्ठनाद महापुरुष.

दिग्दर्शन दिग्दर्शन (न०) 1. दिक्कुगळ तिळिवळिकॆयन्नु उण्टुमाडुव यंत्र. दिशो दृश्यन्तेऽनेन – दृशिर् (प्रेक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ऎल्ला दिक्कुगळन्नु नोडुवुदु. दिशां दर्शनम्।

दिग्दर्शिन् दिग्दर्शिन् (वि०) 1. दिक्कुगळन्नु तिळिसुव. 2. दिक्कुगळन्नु नोडुव. दिशः दर्शयति पश्यति वा।

दिग्दाह दिग्दाह (पुं०) दिक्कुगळल्लि असाभाविकवागि काणिसिकॊळ्ळुव बॆंकि, दिक्कुगळन्नु सुडुव बॆंकि. दिशां दाहः। ई रीति काणिसिकॊळ्ळुव बॆंकियु राजभय देशनाश मुंतादुवुगळिगॆ कारणवागुवुदु मत्तु मेघवु गर्भपात हॊंदुवुदु. "दाहो दिशां राजभयाय पीतो देशस्य नाशाय हुताशवर्णः। यश्चारुणः स्यादपसव्यवायुः शस्यस्य नाशं स करोति दृष्टः" बृहत्सं० ३१-१। "गर्भोपघातलिङ्गान्युल्काशनिपांसुपात-दिग्दाहाः। क्षितिकम्पक्षपुरकीलककेतुग्रहयुद्धनिर्घाताः। रुधिरादिवृष्टिवैकृतपरिवेन्द्रधनूंषि दर्शनं राहोः। इत्यु-त्पातैरेतैस्त्रिविधैश्चान्यैर्हतो गर्भः" बृहत्सं० २१-२५, २६।

दिग्देवता दिग्देवता (स्त्री०) दिक्कुगळ ऎल्लॆगळल्लिरुव देवतॆ, दिक्कुगळन्नु रक्षिसुव देवतॆ. दिशां तन्मर्यादानां देवता।

दिग्ध दिग्ध (पुं०) 1. ವಿಷಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಣ. दिह (उपचये) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತೈಲ, ಎಣ್ಣೆ. 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (वि०) 4. ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "अथ तैः परिदेविताक्षरैर्हृदये दिग्धशरैरिवाहतः" कुमा० ४-२५। 5. ಬೆಳೆದಿರುವ, ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. दिह कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "दिग्धो विषप्रलिप्तेषौ लिप्ते स्नेहप्रवृद्धयोः" वैज०।

दिग्बल दिग्बल (न०) ಲಗ್ನ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಾದಶ (ಹನ್ನೆರಡು) ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಬಲ, ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಬಲ. दिङ्निमित्तं ग्रहाणां बलम्। **ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಬಲವಿರುವ ದಿಕ್ಕುಗಳು :**

ಗ್ರಹಗಳು		ದಿಕ್ಕು
ಬುಧ, ಗುರು	..	ಪೂರ್ವ
ರವಿ, ಕುಜ	..	ದಕ್ಷಿಣ
ಶನಿ	..	ಪಶ್ಚಿಮ
ಶುಕ್ರ, ಚಂದ್ರ	..	ಉತ್ತರ

ಈ ರೀತಿ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಬಲವಿರುವುದು.

दिग्बलिन् दिग्बलिन् (पुं०) ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಿರುವ ಗ್ರಹ. दिग्बलमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। **ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಿರುವ ಗ್ರಹಗಳು :**

ದಿಕ್ಕು		ಗ್ರಹ
ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ	..	ಬುಧ, ಗುರು
ದಕ್ಷಿಣ ,,	..	ರವಿ, ಕುಜ
ಪಶ್ಚಿಮ ,,	..	ಶನಿ
ಉತ್ತರ ,,	..	ಶುಕ್ರ, ಚಂದ್ರ

"प्राच्यां सौम्यसुराचार्यौ याम्यां भास्करभूमिजौ। प्रत्यक् सौरिरुदीच्यां तु सितेन्दू दिग्बलान्वितौ"।

दिग्भाग दिग्भाग (पुं०) ದಿಕ್ಕಿನ ಪ್ರದೇಶ. दिशो भागः। "कौबेरदिग्भागमपास्य मार्गमागस्त्यमुष्णांशुरिवावतीर्णः" माघ० ३-१।

दिग्वदन दिग्वदन (न०) ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ರಾಶಿ. दिशि वदनं यस्य।

ರಾಶಿ		ಅಭಿಮುಖದಿಕ್ಕು
ಮೇಷ	..	ಪೂರ್ವ
ವೃಷಭ	..	ದಕ್ಷಿಣ
ಮಿಥುನ	..	ಪಶ್ಚಿಮ
ಕರ್ಕಾಟಕ	..	ಉತ್ತರ
ಸಿಂಹ	..	ಪೂರ್ವ
ಕನ್ಯಾ	..	ದಕ್ಷಿಣ
ತುಲಾ	..	ಪಶ್ಚಿಮ
ವೃಶ್ಚಿಕ	..	ಉತ್ತರ
ಧನುಸ್ಸು	..	ಪೂರ್ವ
ಮಕರ	..	ದಕ್ಷಿಣ
ಕುಂಭ	..	ಪಶ್ಚಿಮ
ಮೀನ	..	ಉತ್ತರ

दिग्वलय दिग्वलय (न०) ದಿಙ್ಮಂಡಲ, ದಿಕ್‌ಚಕ್ರ. दिशां वलयम्। "कुवलयदलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्वलयम्" माघ० ९-८।

दिग्वसन दिग्वसन, -वस्त्र -वस्त्र (पुं०) "दिगम्बर" ಪದದ ಅರ್ಥ.

दिग्वारण दिग्वारण (पुं०) ದಿಗ್ಗಜಗಳು, ಅಷ್ಟದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆನೆಗಳು. दिक्षु स्थिता वारणाः। "मन्दाकिन्याः पयःशेषं दिग्वारणमदाविलम्" कुमा० २-४४।

दिग्विजय दिग्विजय (पुं०) ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಾಜರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸುವುದು. दिशां तत्रत्यानां नृपाणां विजयः।

दिङ्क दिङ्क (पुं०) ಹೇನಿನ ಮೊಟ್ಟೆ, ಸೀರು.

दिङ्नक्षत्र दिङ्नक्षत्र (न०) ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕೃತ್ತಿಕಾ ಮೊದಲಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತ್ತಿಕಾ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಏಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಯಾರ ನಕ್ಷತ್ರವು ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವುದೋ ಆಯಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅವರವರಿಗೆ ಶುಭವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "कृत्तिकाद्यास्तु पूर्वादौ सप्त सप्तोदिताः क्रमात्। यद्दिश्यं यस्य नक्षत्रं तत्र तस्य शुभं गृहम्"।

दिङ्नाग दिङ्नाग (पुं०) ದಿಗ್ಗಜಗಳು, ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆನೆಗಳು. दिक्षु स्थिता नागाः। "दिङ्नागानां पथि परिहरन् स्थूलहस्तावलेपान्" मेघ० १-१४।

दिङ्मण्डल दिङ्मण्डल (न०) 1. ದಿಕ್ಕುಗಳ ಸಮೂಹ, ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಗುಂಪು. 2. ದಿಕ್ಕುಗಳ ವಲಯ. दिशां मण्डलम्। "उन्मादाम्बुदवर्षितान्धतमसप्रभ्रष्टदिङ्मण्डले" उद्भ०।

दिङ्मात्र दिङ्मात्र (न०) 1. ಕೇವಲ ದಿಕ್ಕು, ಏಕದೇಶ, ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗ. 2. ಸೂಚನೆ, ಲಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವುದು, ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸುವುದು.

दिङ्मूढ दिङ्मूढ (वि०) 1. दिग्भ्रमे हिडिदवनु, दिक्कुगळ परिज्ञानविल्लदवनु, पूर्वादि दिक्कुगळन्नु तिळियदवनु. दिशि मूढः। 2. दिक्कुगळ विषयदल्लि संशयविरुववनु. "प्रागुत्तरोन्नते धनसुतक्षयः सुतवधश्च दुर्गन्धे। वक्रे बन्धुविनाशो न सन्ति गर्भाश्च दिङ्मूढे" बृहत्सं० ५३-११५।

दित दित (वि०) कत्तरिसल्पट्ट, एरडागि माडल्पट्ट, तुंडुमाडल्पट्ट. दो (अवखण्डने) "क्तः" (३-२-१०२)। इत्वम् (७-४-४०)। "छिन्नं छातं लूनं कृत्तं दातं दितं छितं वृक्णम्" अम०। "पुनः प्रसाद्य तं सोमः कला लेभे क्षये दिताः" भाग० ६-६-२४।

दिति दिति (स्त्री०) 1. कश्यपन पत्नि, दक्षन मगळु, दैत्यर तायि. दो (अवखण्डने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "प्रजज्ञिरे महाभागा दक्षकन्यास्त्रयोदश। अदितिर्दितिः दनुः काला दनायुः सिंहिका तथा। क्रोधा प्राधा च विश्वा च वनिता कपिला मुनिः। कद्रूश्च मनुजव्याघ्र दक्षकन्यैव भारत" भा० आदि० ६६-१२, १३। 2. कत्तरिसुवुदु, तुंडुमाडुवुदु. दो (अवखण्डने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)।

दितिज दितिज, -तनय -तनय, -सुत -सुत (पुं०) दैत्य, दितिय मग. दितेर्जायते — जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९८)। दितेस्तनयः सुतो वा। "कर्णान्तमेत्य दितिजेन विकृष्यमाणम्" कुमा० १७-२०।

दितिजन्मन् दितिजन्मन् (पुं०) दैत्य, दितिय मग. दितेर्जन्म यस्य। "मुदितैस्तदेति दितिजन्मनां रिपो" माघ० १३-२४।

दित्सत् दित्सत् (वि०) कॊडलु अपेक्षिसुत्तिरुव. डु दाञ् (दाने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

दित्सनीय दित्सनीय (वि०) 1. कॊडलु अपेक्षिसल्पडुव. 2. कॊडलु अपेक्षिसबेकाद. डु दाञ् (दाने) + सन् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। -त्सितव्यः -त्सितव्यः.

दित्सा दित्सा (स्त्री०) कॊडलु अपेक्षे, दानमाडुव इच्छे. डु दाञ् (दाने) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "दित्सया तदपि पार्थिवोऽर्थिनं गुण्यगुण्य इति न व्यजीगणत्" माघ० १४-४७।

दित्सित दित्सित (वि०) कॊडलु अपेक्षिसल्पट्ट, डु दाञ् (दाने) + सन् "क्तः" (३-२-१०२)।

दित्सु दित्सु (वि०) दानमाडलु अपेक्षिसुव, कॊडलु इच्छिसुव. डु दाञ् (दाने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

दिदृक्षमाण दिदृक्षमाण (वि०) नोडलु आसे पडुव. दृशिर् (प्रेक्षणे) + सन् "शानच्" (३-२-१२४)। "दिदृक्षमाणाः प्रतिरध्यमीयुर्मुरारिमारादनघं जनौघाः" माघ० ३-३१।

दिदृक्षा दिदृक्षा (स्त्री०) नोडलु आसे, नोडलु अपेक्षे. दृशिर् (प्रेक्षणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "अधिरुक्ममन्दिरगवाक्षमुल्लसत्सुदृशो रराज मुरजिद्दिदृक्षया" माघ० १३-३५। "एकस्थसौन्दर्यदिदृक्षयेव" कुमा० १-४९।

दिदृक्षु दिदृक्षु (वि०) नोडलु आसेपडुव, नोडलु अपेक्षिसुव. दृशिर् (प्रेक्षणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "संकथेच्छुरभिधातुमनीशा संमुखी न च बभूव दिदृक्षुः" माघ० १०-४१।

दिद्युत् दिद्युत् (वि०) 1. होळेयुव, प्रकाशिसुव. (पुं०) 2. वज्रायुध.

दिधक्षत् दिधक्षत् (वि०) सुडलु अपेक्षिसुत्तिरुव, सुडलु आसेपडुत्तिरुव. दह (भस्मीकरणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -न्ती.

दिधक्षा दिधक्षा (स्त्री०) सुडलु अपेक्षे, दहिसलु आसे. दग्धुमिच्छा — दह (भस्मीकरणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

दिधक्षु दिधक्षु (वि०) सुडलु अपेक्षिसुव. दग्धुमिच्छुः—दह (भस्मीकरणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

दिधि दिधि (स्त्री०) धैर्य, स्थिरते, दृढवागिरुविके.

दिधिक्षत् दिधिक्षत् (वि०) लेपन माडलु अपेक्षिसुत्तिरुव, बळियलु आसेपडुत्तिरुव. दिह (उपचये) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

दिधिक्षा दिधिक्षा (स्त्री०) बळियलु अपेक्षे, लेपिसलु आसे. देग्धुमिच्छा—दिह (उपचये) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

दिधिक्षु दिधिक्षु (वि०) लेपिसलु अपेक्षिसुव, बळियलु आसेपडुव. दिह (उपचये) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

दिधिषु दिधिषु (पुं०) 1. एरडु सल मदुवेयादवळ गंड, एरडनेयु गंड. दिधिषूमात्मन इच्छति —

"क्यच्" (३-१-८)। "क्विप्" (३-२-१७८)। ह्रस्वः बाहु०। 2. पति, गंड. "ब्राह्मणी वीक्ष्य दिधिषुं पुरुषादेन भक्षितम्" भाग० ९-९-३४। (स्त्री०) 3. अरति, बೀसर. 4. ಎರಡುಸಲ ಮದುವೆ ಯಾದವಳು. 5. ಅಕ್ಕನಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಮದುವೆ ಯಾದ ತಂಗಿ. 6. ಚಿಕ್ಕ ಹೆಂಡತಿ. "कनिष्ठपत्न्यामरतौ पुनर्भूपरिविन्नयोः। स्त्री पुनर्भास्तु पत्यौ ना दिधिषुर्दिधिषूरपि"।

दिधिषू ದಿಧಿಷೂ (स्त्री०) "दिधिषु" ಪದದ ಅರ್ಥ. दिधिं धैर्यं स्यति त्यजति। निपा० (उ० १-९३)।

दिधिषूपति ದಿಧಿಷೂಪತಿ (पुं०) ಸಹೋದರನು ಮೃತನಾದನಂತರ ಅವನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಕಾಮಿಸುವವನು. दिधिष्वाः पतिः। "भ्रातुर्मृतस्य भार्यायां योऽनुरज्येत कामतः। धर्मेणापि नियुक्तायां स ज्ञेयो दिधिषूपतिः" मनु० ३-१७३।

दिन दಿನ (न०) 1. ದಿವಸ, ಹಗಲು, ಸೂರ್ಯನಿರುವ ಕಾಲ. द्यति तमः—दो (अवखण्डने) "इनच्" (उ० २-४९)। "दिनेनास्या मुखस्येन्दुः सखा यदि तिरस्कृतः। तत्कृता शतपत्राणां तन्मित्राणामपि श्रियः" नैष० २०-५५। 2. ಒಂದು ದಿವಸ, ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲ. "सप्त व्यतीयुस्त्रिगुणानि तस्य दिनानि दीनोद्धरणोचितस्य" रघु० २-२५। "दिने दिने सा परिवर्धमाना लब्धोदया चान्द्रमसीव लेखा" कुमा० १-२५। 3. ತಿಥಿ, ಚಂದ್ರನ ಸಂಚಾರಕಾಲ. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಚಾಂದ್ರಮಾಸವು ಒಂದು ದಿನ. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ಹಗಲು, ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷವು ರಾತ್ರಿ. ಉತ್ತರಾಯಣ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಾಯನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವರ್ಷವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ಕಲ್ಪವು ಒಂದು ದಿನವಾಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲು ಮತ್ತು ಒಂದು ರಾತ್ರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಲ್ಪ (ಒಂದು ದಿನ) ಕ್ಕೆ 8,64,00,00,000 ಸೌರವರ್ಷಗಳಾಗುವುವು. 4. ಸಿಂಹ, ಕನ್ಯಾ, ತುಲಾ, ವೃಶ್ಚಿಕ, ಕುಂಭ ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳು. "अजगोपति-युग्मञ्च कर्किधन्विमृगास्तथा। निशासंज्ञाः स्मृताश्चैव शेषाश्चान्ये दिनाख्यकाः"।

दिनकर दಿನಕರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। दिनस्य करः। "गतवत्यरुजत जपाकुसुमस्तबकद्युतौ दिनकरेऽवनतिम्" माघ० ९-८। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

दिनकरतनय दಿನಕರತನಯ, -सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು(पुं०)ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. 1. ಶನಿ. 2. ಯಮ. 3. ಸುಗ್ರೀವ. 4. ಕರ್ಣ. (स्त्री०) -तनया -ತನಯಾ, -सुता -ಸುತಾ. 5. ತಪತೀನದಿ. 6. ಯಮುನಾನದಿ.

दिनकर्तव्य दಿನಕರ್ತವ್ಯ (न०) ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. दिने कर्तव्यम्।

दिनकर्तृ दಿನಕರ್ತೃ (पुं०)1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. दिनं करोति—डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "क्विप्" (३-२-७६)। -कृत् -ೃತ್. "जिगीषुरेको दिनकृदादित्येष्विव कल्पते" माघ० २-८१। "दिनकृतमिव लक्ष्मीस्त्वां समभ्येतु भूयः" किरा० १-४६।

दिनकृत्य दिनकृत्य (न०) ಪ್ರತಿದಿನದ ಕರ್ತವ್ಯ, ಪ್ರತಿ ನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. दिने कृत्यम्।

दिनकेशर दಿನಕೇಶರ (पुं०) ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. दिनस्य केसर इव।

दिनक्षय दಿನಕ್ಷಯ (पुं०) ಅವಮ ದಿನ, ಮೂರು ತಿಥಿಗಳು ಸೇರಿದ ಒಂದು ದಿನ. दिनस्य तिथेः क्षयः। ಮೂರು ತಿಥಿಗಳು ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರೆ ಮುಂದಿನ ತಿಥಿಯು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಲುಪ್ತವಾಗುವುದು. "एकस्मिन् सावने त्वह्नि तिथीनां त्रितयं यदा। तदा दिनक्षयः प्रोक्तस्तत्र साहस्रिकं फलम्"।

दिनचर्या दिनचर्या (स्त्री०) ದಿನಕೃತ್ಯ, ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. दिने चर्या। ಮನುಷ್ಯನು ಪ್ರತಿದಿನ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆಯಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತ ಇದ್ದರೆ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸರ್ವವಿಧದಲ್ಲೂ ನೆಮ್ಮದಿ ಸೌಖ್ಯಗಳುಂಟು. ತ್ರಿದೋಷಗಳ ಸಮತೆ ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಶಕ್ತಿ ಧಾತು ಮತ್ತು ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ಕಾರ್ಯವು ಏರುಪೇರಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಇಂದ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಆತ್ಮನು ಯಾವಾಗಲೂ ಹರ್ಷದಿಂದಿರುವುದು ಇವೆಲ್ಲವೂ ನೆಮ್ಮದಿ ಮತ್ತು ಸೌಖ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳು. ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ವಿಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯು ಕಾರಣ. "दिनचर्यां निशाचर्यां ऋतुचर्यां यथोदिताम्। आचरन् पुरुषः स्वस्थः सदा भवति नान्यथा"। "समदोषः समाग्निश्च समधातुमलक्रियः। प्रसन्नात्मेन्द्रियमनाः स्वस्थ इत्यभिधीयते" सुश्रुत०। **दिनचर्या :** ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಬ್ರಾಹ್ಮ ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ಮರಣೆಮಾಡಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಯೂ ದುಃಖಿಪ್ರಶಮನವೂ

ಆಗುವುದು. "ब्राह्मे मूहूर्ते बुध्येत स्वस्थो रक्षार्थमायुषः। तत्र दुःखप्रशान्त्यर्थं स्मरेद्धि मधुसूदनम्"। ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದೆದ್ದು ಮಂಗಳ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನೋಡಬೇಕು. ಬಳಿಕ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ ವಿಸರ್ಜನೆ. ಅನಂತರ ದಂತಧಾವನ, ಸ್ನಾನ, ಆಹ್ನಿಕ, ದೇವತಾರ್ಚನೆ, ಭೋಜನ ಭೋಜನದ ತರುವಾಯ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂಚಾರ. "भुक्त्वा शतपदं गच्छेच्छनैस्तेन तु जायते। अङ्गसङ्घातशैथिल्यं ग्रीवाजानुकटीमुखम्"। ಭೋಜನಮಾಡಿ ಕೂತರೆ ಸೋಮಾರಿತನ. ಮಲಗಿದರೆ ದೇಹಪುಷ್ಟಿ. ಸಂಚಾರದಿಂದ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿ. "भुक्त्वोपविशतस्तन्द्रा शयानस्य तु पुष्टता। आयुश्चङ्क्रममाणस्य मृत्युर्धावति धावतः"। ಇತ್ಯಾದಿ.

दिनज्योतिस् दिनज्योतिस् (न०) ಆತಪ. ಬಿಸಿಲು. दिनस्य ज्योतिः।

दिनदुःखित दिनदुःखित (पुं०) ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. दिने दुःखितः विरहात्।

दिननाथ दिननाथ (पुं०) ಹಗಲಿನ ಒಡೆಯ, ಸೂರ್ಯ. दिनस्य नाथः। "उदयाद्रिमूर्ध्नि युगपच्चकासतोर्दिननाथपूर्णशशिनोरसम्भवाम्" माघ० १३-६४।

दिननिश् दिननिश् (स्त्री० द्विव०) ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ. "प्राग्धित्रिचतुर्भागेषु दिननिशोः कम्पयिष्यन्ति" बृहत्सं० ३२-७।

दिनप दिनप (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. दिनं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। 2. ವಾರಾಧಿಪತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. 3. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

दिनपति दिनपति (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ರವಿ ಮೊದಲಾದ ವಾರಾಧಿಪತಿ, 3. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ಆಯಾ ದಿವಸದ ಉದಯ ಲಗ್ನದ ಅಧಿಪತಿ. दिनस्य पतिः।

दिनपात दिनपात (पुं०) ದಿನಕ್ಷಯ, ತಿಥಿಯ ಪ್ರಮಾಣವು ಕಡಮೆಯಾದಂತೆ ತಿಥಿಯು ಲುಪ್ತವಾಗುವುದು. दिनस्य चान्द्रतिथेः पातः क्षयः। "अधिवासे दिनपाते धनुषि रवौ भानुलङ्घिते मासि। चक्रिणि सुप्ते कुर्यान्न माङ्गल्यं विवाहश्च"।

दिनप्रणी दिनप्रणी (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. दिनं प्रणयति—प्र + णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

दिनप्रभा दिनप्रभा (स्त्री०) ಆತಪ, ಬಿಸಿಲು.

दिनबन्धु दिनबंधु (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

दिनबल दिनबल (पुं०) 1. ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಬಲವುಳ್ಳ ರಾಶಿ, 5, 6, 7, 8, 11 ಮತ್ತು 12 ನೆಯ ರಾಶಿಗಳು. दिने बलं यस्य। 2. ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಬಲವುಳ್ಳ ಗ್ರಹಗಳು, ಸೂರ್ಯ ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರ. "निशि शशिकुजसौराः सर्वदा ज्ञोऽह्नि चान्ये" बृहज्जा०।

दिनमणि दिनमणि (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. दिने मणिरिव। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

दिनमान दिनमान (न०) ಹಗಲಿನ ಪ್ರಮಾಣ, ಸೂರ್ಯ ನಿರುವ ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣ. दिनस्य सूर्यदर्शनकालस्य मानम्।

दिनमुख दिनमुख (न०) ಹಗಲಿನ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. दिनस्य मुखं प्रारम्भः। "आययावहरिदश्वविपाण्डुस्तुल्यतां दिनमुखेन दिनान्तः" किरा० ९-८।

दिनमूर्धन् दिनमूर्धन् (पुं०) ಉದಯ ಪರ್ವತ. दिनस्य मूर्धेव।

दिनयौवन दिनयौवन (न०) ಮಧ್ಯಾಹ್ನ. दिनस्य यौवनमिव।

दिनरत्न दिनरत्न (न०) 1. ದಿನಮಣಿ, ಸೂರ್ಯ. दिनस्य रत्नमिव। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

दिनांश दिनांश (पुं०) 1. ಹಗಲಿನ ಒಂದು ಭಾಗ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳೆಂಬ ಹಗಲಿನ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ. दिनस्य अंशः। 2. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಸಂಗವಕಾಲ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಅಪರಾಹ್ಣ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳೆಂಬ ಹಗಲಿನ ಐದು ಭಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. "प्रातःकालो मुहूर्तास्त्रीन् सङ्गवस्तावदेव तु। मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तः स्यादपराह्णस्ततः परम्। सायाह्नस्त्रिमुहूर्तःस्यात् श्राद्धं तत्र न कारयेत्"।

दिनागम दिनागम (पुं०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲ.

दिनात्यय दिनात्यय (पुं०) ಸಾಯಂಕಾಲ.

दिनादि दिनादि (पुं०) ದಿವಸದ ಆದಿಭಾಗ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. दिनस्यादिः। "रिपुतिमिरमुदस्योदीयमानं दिनादौ दिनकृतमिव लक्ष्मीस्त्वां समभ्येतु भूयः" किरा० १-४६।

दिनान्त दिनान्त (पुं०) ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯಭಾಗ, ಸಾಯಂಕಾಲ. दिनस्यान्तः। "दिनान्ते निहितं तेजः सवित्रेव हुताशनः" रघु० ४-१।

दिनान्तक दिनान्तक (पुं०) ಅಂಧಕಾರ, ತಮಸ್ಸು, ಕತ್ತಲೆ. दिनमन्तयति—अन्त + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

दिनारम्भ दिनारंभ (पुं०) प्रातःकाल. दिनस्यारम्भः।

दिनार्ध दिनार्ध (पुं०) हगलिन अर्धभाग. दिनस्यार्धम्।

दिनिका दिनिका (स्त्री०) दिनद कूलि, प्रतिदिन माडिद कार्यद कूलि. दिनं दिने कृतं कर्म हेतुतया अस्यत्र भृतौ "ठन्" (५-२-११५)।

दिनेश दिनेश (पुं०) 1. सूर्य. 2. सूर्य मोदलाद वाराधिपति. दिनस्य ईशः। 3. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड.

दिरिपक दिरिपक (पुं०) कंदुक, चेंडु.

दिलीप दिलीप (पुं०) सूर्यवंशद प्रसिद्धनाद ओब्ब दोरे. सूर्यवंशदल्लि दिलीपरु इब्बरु. ओब्बनु अंशुमंतन मग. भगीरथन तंदे. इन्नोब्बनु रघुमहाराजन तंदे. अजमहाराजस तात.

दिलीर दिलीर (न०) नायिकोडे. दल (विशरणे) "ईरः" बाहु०। पृषो०। "गोमयच्छत्रिकामाहुः दिलीरं च शिलीन्ध्रकम्" हारा०।

दिव् दिव् (स्त्री०) 1. स्वर्ग, देवलोक. दीव्यन्त्यत्र—दिवु (क्रीडादौ) "दिविः" बाहु० (३-३-१)। ऋमु वकारान्त स्त्रीलिंग शब्द.

द्यौः	दिवौ	दिवः।
दिवं	दिवौ	दिवः।
दिवा	द्युभ्यां	द्युभिः।
दिवे	द्युभ्यां	द्युभ्यः।
दिवः	द्युभ्यां	द्युभ्यः।
दिवः	दिवोः	दिवाम्।
दिवि	दिवोः	द्युषु।

"दिवमिच्छन् युधा गन्तुं कोमलामलसम्पदाम्" माघ० १९-२१। 2. आकाश, गगन, अंतरिक्ष. "दिवः पृथिव्याः ककुभां नु मण्डलात् पतन्ति बिम्बादुत तिग्मतेजसः" किरा० १४-५३। "द्यौः स्वर्गे नभसि ख्याता" शाश्वत०। "द्यौः स्त्री स्वर्गे च गगने" मेदि०। 3. दिन, हगलु. "सौरेण द्युनिशोर्मानं षडशीति मुखानि च" सू० सि० १४-३।

दिव दिव (न०) 1. स्वर्ग, देवलोक. दीव्यन्त्यत्र—दिवु (क्रीडादौ) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। "लोकपालैर्महाभागैर्दिवं देववरैरिव" भा० वन० १६२-८। 2. आकाश, गगन, अंतरिक्ष. 3. दिन, हगलु. "शुशुभेऽभ्यधिकं राजन् दिवं ज्योतिर्गणैरिव" हरिवं०। 4. अरण्य, काडु. "दिवं खे त्रिदिवे दिने" हेम०।

दिवङ्गम दिवंगम (वि०) 1. गगनक्के होगुत्तिरुव. आकाशदल्लि नडेयुव. 2. स्वर्गक्के होगुव. दिवमाकाशं स्वर्गं वा गच्छति—गम्लृ (गतौ) "खच्" (३-२-४७)। "दिवङ्गमं रुरोधाय मार्गं भीमस्य कारणात्" भा० वन० १४८-७१।

दिवस दिवस (पुं०) 1. हगलु, सूर्यनिरुव काल. दीव्यत्यत्र—दिवु (क्रीडादौ) "असच्" (उ० ३-१२१)। "प्रच्छायसुलभनिद्राः दिवसाः परिणामरमणीयाः" शाकु० १-३। 2. हगलु मत्तु रात्रि कूडिद ओंदु दिन. "तपति प्रावृषि नितरामभ्यर्णजलागमो दिवसः" रत्ना० ३-१०। आरवत्तु घळिगेगळ प्रमाणद ओंदु दिवसक्के **सावनदिन**वेंदु हेसरु. सूर्यनिरुव राशिय मूवत्तनेय ओंदु भागवु **सौरदिन** वागुवुदु. प्रतिपदादि ओंदोंदु तिथियू ओंदु **चान्द्रदिवस**वेनिसुवुदु.

दिवसकर दिवसकर (पुं०) 1. सूर्य. करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। दिवसस्य करः। "बहिरपि विलसन्त्यः काममानिन्यिरे यद्दिवसकररुचोऽन्तं ध्वान्तमन्तर्गृहेषु" माघ० ११-५९। 2. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. "क्विप्" (३-२-७६)। **-कृत्** -कृत्.

दिवस्पति दिवस्पति (पुं०) इंद्र, स्वर्गलोकद ओडेयं. दिवः पतिः। सत्वं षष्ठया अलुक् च (८-३-५३)। कस्कादित्वात् वा। "इन्द्राणीमानयिष्यामो यथेच्छसि दिवस्पते" भा० उद्योग० १२-९।

दिवा दिवा (अव्य०) हगलिनल्लि. दीव्यन्त्यत्र—दिवु (क्रीडादौ) "का"। "प्रियमाप दिवापि कोकिले स्त्री परितस्ताररवे रसत्यवश्यम्" माघ० ६-७०।

दिवाकर दिवाकर (पुं०) 1. सूर्य. दिवा दिनं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। 'दिवा" इति आकारान्तमव्ययमधिकरणशक्तिप्रधानम्। तथापि वृत्तिविषये कर्मत्वम्। "दिवाकराद्रक्षति यो गुहासु लीनं दिवाभीतमिवान्धकारम्" कुमा० १-१२। 2. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. 3. गरुडन ओब्ब मग. "मालयो मातरिश्वा च निशाकरदिवाकरौ" भा० उद्योग० १०१-१४।

दिवाकरतनय ದಿವಾಕರತನಯ, -तनूज -ತನೂಜ (पुं०)ಸೂರ್ಯನ ಮಗ 1. ಶನಿ. 2. ಯಮ. 3. ಸುಗ್ರೀವ. 4. ಕರ್ಣ. (स्त्री०) **-तनया -ತನಯಾ, -तनूजा -ತನೂಜಾ.** ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು 1. ತಪತೀನದಿ. 2. ಯಮುನಾನದಿ. ಏವಂ **-सुतः -सुतः -ता -ತಾ, -सूनुः -ಸೂನುಃ.** ಇತ್ಯಾದಿ. "गङ्गादिवाकरसुताजलचारु हाराम्" बृहत्सं० ४३-३२।

दिवाकीर्ति ದಿವಾಕೀರ್ತಿ (पुं०) 1. ನಾಪಿತ, ನಾಯಿಂದ, ಕ್ಷೌರಕ. दिवा कीर्तिरस्य। 2. ಚಂಡಾಲ. 3. ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ. दिवा अकीर्तिर्यस्य। "दिवाकीर्तिस्तु चण्डाले नापितोलूकयोरपि" विश्व०।

दिवाचर ದಿವಾಚರ (पुं०) 1. ಚಂಡಾಲ. दिवा दिवसे चरति – चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-चरी -ಚರೀ.** 2. ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಚರಿಸುವ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ; ಗೀಜಗನ ಹಕ್ಕಿ, ಚಕ್ರವಾಕ, ನವಿಲು, ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ, ಹಂಗನ ಹಕ್ಕಿ, ಭಾರದ್ವಾಜಪಕ್ಷಿ, ಕೋಳಿ, ಹಾರೀತಪಕ್ಷಿ, ಪಾರಿವಾಳ (ಕಪೋತ), ಗಿಣಿ, ಕಾಗೆ, ಹದ್ದು ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಕಪಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಹಗಲಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಚರಿಸುವುವು. "दिवाचरो न शर्वर्यां न च नक्तञ्चरो दिवा"।

दिवाटन ದಿವಾಟನ (पुं०) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. दिवा अटति – अट (गतौ) "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। (वि०) 2. ಹಗಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

दिवातन ದಿವಾತನ (वि०) ಹಗಲಲ್ಲಿರುವ. दिवा भवः "ट्युः" (४-३-२३)। तुट् च। "शशिन इव दिवातनस्य लेखा किरणपरिक्षयधूसरा प्रदोषम्" कुमा० ४-४६।

दिवान्ध ದಿವಾಂಧ (पुं०) 1. ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ. दिवा दिवसे अन्धः। "वैनतेये स्वामिनि स्थिते किमेष दिवान्धः क्रियते राजा" पञ्चतं० ३। 2. ಹಗಲಲ್ಲಿ ಕುರುಡಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ. "दिवान्धाः प्राणिनः केचिद्रात्रावन्धास्तथापरे"।

दिवाभीत ದಿವಾಭೀತ (पुं०)1. ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ. दिवा दिवसे भीतः। "दिवाकराद्रक्षति यो गुहासु लीनं दिवाभीतमिवान्धकारम्" कुमा० १-१२। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्"। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ಕುಮುದಾಕರ, ಬಿಳಿ ತಾವರೆಯ ಕೊಳ. "दिवाभीतः कुम्भिले स्यादुलूके कुमुदाकरे" मेदि०।

दिवाभीति ದಿವಾಭೀತಿ (पुं०) 1. ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ. (वि०) 2. ಹಗಲಲ್ಲಿ ಹೆದರುವ. दिवा भीतिरस्य।

दिवामणि ದಿವಾಮಣಿ(पुं०)1. ಸೂರ್ಯ. दिवा मणिरिव। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

दिवावसु ದಿವಾವಸು (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. दिवा वसु किरणोऽस्य। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

दिवाशय ದಿವಾಶಯ(वि०)ಹಗಲಲ್ಲಿ ನಿದ್ದೆಮಾಡುವವನು. ಹಗಲಲ್ಲಿ ಮಲಗುವವನು. दिवा दिवसे शेते – शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। "आरुरोह कुमुदाकरोपमां रात्रिजागरपरो दिवाशयः" रघु० १९-३४।

दिवासञ्चर ದಿವಾಸಂಚರ (वि०) ಹಗಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ (ಪ್ರಾಣಿ). दिवा दिवसे सञ्चरति – सम् + चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। [ಹಗಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ "दिवाचर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

दिवास्वप्न ದಿವಾಸ್ವಪ್ನ (पुं०) 1. ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ. दिवा दिवसे स्वप्नः। **-स्वापः -ಸ್ವಾಪಃ.** ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು ಹೊರತು ಇತರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹಗಲು ನಿದ್ರೆಯು ನಿಷಿದ್ಧ. "सर्वर्तुषु दिवास्वापः प्रतिषिद्धोऽन्यत्र ग्रीष्मात्" सुश्रुत०। "मृगयाक्षो दिवास्वप्नः परीवादः स्त्रियो मदः। तौर्यत्रिकं वृथाट्या च कामजो दशको गणः" मनु०। 2. ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ. दिवा स्वापो यस्य।

दिवि ದಿವಿ (पुं०) ಹಂಗನ ಹಕ್ಕಿ.

दिविचर ದಿವಿಚರ (वि०) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. दिवि चरति चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। अलुक् (६-३-१४)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **-चारिन् -ಚಾರಿನ್.**

दिविज ದಿವಿಜ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. दिवि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। अलुक् (६-३-१५)। (वि०) 2. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 3. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

दिविरथ ದಿವಿರಥ (पुं०) ಭುಮನ್ಯು ರಾಜನ ಮಗ. ಪೂರು ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

दिविषद् ದಿವಿಷದ್ (पुं०) ದೇವತೆ. दिवि सीदति—षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)। अलुक् (वा० ८-३-९५)। "समये परिषत्सभाजनार्हे दिविषत्पूज्यपदोऽपि दैत्यहन्ता" याद० १५-३४। "रामस्य त्रिपुरान्तकृद्दिविषदां तेजोभिरिद्धं धनुः" म० वी० १-५३।

दिविष्ठ दिविष्ठ (वि०) 1. स्वर्गदल्लिरुव. 2. आकाशदल्लिरुव. दिवि तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। अलुक् (वा० ८-३-९५)।

दिविस्पृश् दिविस्पृश् (पुं०) 1. परमात्म. परविद्यया दिवि च परमपदे स्थितं स्वतत्त्वं रहः स्पृशति—स्पृश (संस्पर्शने) "क्विन्" (३-२-५८)। अलुक् (वा० ८-३-९५)। "परया विद्यया यः स्वं स्पृशतीति परे पदे। दिविस्पृक् सोच्यते नित्यम्" इति निरुक्तिः। "दिविस्पृक् सर्वदृक् व्यासः" वि० स०। (वि०) 2. गगनवन्नु मुट्टुव. "हेमशृङ्गैर्दिविस्पृग्भिः स्फाटिकाट्टालगोपुरैः" भाग० १०-५०-५२।

दिवी दिवी (स्त्री०) गेद्दलु हुळु. "उपजिह्विकोत्पातिका च वटरुद्देहिका दिवी" हारा०।

दिवोकस् दिवोकस् (पुं०) 1. देवतै. 2. चातक पक्षि. द्यौः स्वर्गः आकाशो वा ओको यस्य। "दिवोकाश्च दिवौकाश्च पुंसि देवे च चातके" मेदि०।

दिवोदास दिवोदास (पुं०) 1. काशिराजनाद भीमसेनन मग. ययातिय मगळाद माधविय पति, प्रतर्दनन तंदे. हैहय राजनाद वीतहव्यनु भीमसेननन्नु कॊंदनेंब कारणदिंद ईतन मग नाद प्रतर्दननु वीतहव्यनन्नु युद्धदल्लि सोलिसिदनु. "महावीर्यो महीपालः काशीनामीश्वरः प्रभुः। दिवोदास इति ख्यातो भीमसेनिर्नराधिपः" भा० उद्योग० ११७-१। 2. वध्र्यश्वन मग, अहल्यादेविय सहोदर. 3. धन्वंतरि. "धन्वन्तरिर्दिवोदासः" त्रिकाण्ड०।

दिवोद्भव दिवोद्भव (वि०) 1. आकाशदल्लि हुट्टिद. 2. स्वर्गदल्लि हुट्टिद. (स्त्री०)-उद्भवा-ऊद्भवा. 3. यालक्कियाय. दिवे उद्भवति—उद्+भू "अप्" (३-३-५८)।

दिवोल्का दिवोल्का (स्त्री०) हगलल्लि आकाशदिंद बिद्द कॊळ्ळि. दिवा दिवसे जाता उल्का।

दिवौकस् दिवौकस् (पुं०) 1. देवतै. दिवमोको यस्य। "प्रसादाभिमुखो वेधाः प्रत्युवाच दिवौकसः" कुमा० २-१६। 2. चातक पक्षि. "दिवोकाश्च दिवौकाश्च पुंसि देवे च चातके" मेदि०। (वि०) 3. स्वर्गदल्लि वासमाडुव. "ददर्श पथि गच्छन्ती वसून् देवान् दिवौकसः" भा० आदि० १०२-१०।

दिवौकस दिवौकस (पुं०) देवतै. दिवमोकसो यस्य। (ओकसशब्दः अदन्तः)। "वसुधामिह संप्राप्तैः सर्वैरेव दिवौकसैः" हरिवं०।

दिव्य दिव्य (पुं०) 1. तत्त्वज्ञानि, आत्मस्वरूपवन्नु अरिव वेदान्ति. दिवि द्योतस्वरूपे आदित्ये ब्रह्मणि वा स्वस्वरूपे भवः "यत्" (४-३-५४)। "दिव्यश्च देवताप्रायः शुद्धान्तःकरणः सदा। द्वन्द्वातीतो वीतरागः सर्वभूतसमः क्षमी"। 2. गुग्गुळ. 3. यमा. 4. उत्पात, अशुभसूचक चिह्ने, सामूहिक विपत्तन्नु सूचिसुव उल्कापात बालचुक्कि मुंतादुवु. उत्पातवु (1) दिव्यः, (2) आन्तरिक्षः मत्तु (3) भौमः एंदु मूरु विध. जनरु माडुव अकार्य मत्तु पापकृत्यगळ फलवागि ई उत्पातगळु काणिसिकॊळ्ळुवुवु. जनर पापकृत्यगळिंद कोपगॊंड देवतेगळु ई उत्पातगळन्नु सृष्टिसुवरु. अदर निवारणेगागि राजनु शांतियन्नु माडिसबेकु. "अपचारेण नराणामुपसर्गः पापसञ्चयाद्भवति। संसूचयन्ति दिव्यान्तरिक्षभौमास्त उत्पाताः। मनुजानामपचारादपरुक्ता देवताः सृजन्त्येतान्। तत्प्रतिघाताय नृपः शान्तिं राष्ट्रे प्रयुञ्जीत" बृहत्सं० ४६-७, ८।

(1) ग्रहगळू नक्षत्रगळू विकारवाद (विपरीत) रीतियल्लि काणिसिकॊळ्ळुवुदु, धूमकेतु, उल्कापात, सिडिलु, बिरुगाळि, सूर्यचंद्रर सुत्तलू कटुव प्रभेय मंडल मुंतादुवु दिव्य उत्पात.

(2) अंतरिक्षदल्लि नगरगळु इंद्रधनुस्सु काणिसिकॊळ्ळुवुदु मुंतादुवु आंतरिक्ष उत्पात.

(3) स्थावर जंगमगळिंद उंटागुवुदु भौम उत्पात. "दिव्यं ग्रहर्क्षवैकृतमुल्कानिर्घातपवनपरिवेषाः। गन्धर्वपुरपुरन्दरचापादि यदान्तरिक्षं तत्॥ भौमं चरस्थिरभवं तच्छान्तिभिराहृतं शममुपैति। नाभसमुपैति मृदुतां शाम्यति नो दिव्यमित्येके" बृहत्सं० ४६-४, ५।

5. जल, नीरु. इदु (1) धाराजम्, (2) करकाभवम् (3) तौषारम् मत्तु (4) हैमम् एंदु नाल्कु विध. "दिव्यं चतुर्विधं प्रोक्तं धाराजं करकाभवम्। तौषारं च तथा हैमं तेषु धारं गुणाधिकम्" भावप्र०। (न०) 6. आकाश, अंतरिक्ष. "वियद्विष्णुपदं दिव्यं वायुवर्त्म विहायसम्" वैज०। 7. बेळ्ळि. "कामाङ्ग

लशुनं दिव्यं महाकन्दामृतोद्भवे" वैज०। 8. लवंग. 9. देवतेगळ कालमान. 10. कठिनवाद ऒंदु परीक्षे, लौकिकवाद प्रमाणवु दॊरेयदिरुवाग नडेसुव शास्त्रोक्तवाद ऒंदु परीक्षे, सत्य प्रमाणगळन्नु माडिसुवुदु. "युक्तिष्वव्यसमर्थासु शपथैरेनमदंयेत्। अर्थकालबलापेक्षमग्न्यम्बुसुकृतादिभिः। घटोऽग्निरुदकं चैव विषं कोशश्च पञ्चमः। उक्तान्येतानि दिव्यानि विशुद्धयर्थं महात्मभिः"। सरियाद साक्षिगळु दॊरकदे वादि प्रतिवादिगळु जगळवाडुत्तिरुवाग मध्यस्थरु अग्नि नीरु मॊदलादुवुगळ मूलक प्रमाण माडिसबेकु. "असाक्षिकेष्वर्थेषु मिथो विवदमानयोः। अविदंस्तत्त्वतः सत्यं शपथेनापि लम्भयेत्। अग्निं वाहारयेदेनमप्सु चैनं निमज्जयेत्। पुत्रदारस्य वाप्येनं शिरांसि स्पर्शयेत् पृथक्। यस्माद्देवैः प्रयुक्तानि पुष्करार्थे महात्मभिः। परस्परविशुद्धयर्थं तस्माद्दिव्यानि नामतः" मनु०। 11. सप्तविध स्नानगळल्लि ऒंदु विध. शरीरव अनारोग्यदिंदलू कालदेशगळिगे अनुसारवागियू सरियाद स्नान माडलु अवकाशविल्लदिरुवागलू उपायदिंद सप्तविध स्नानगळं उक्तवागिवे. (1) मान्त्रम्, (2) भौमम्, (3) आग्नेयम्, (4) वायव्यम्, (5) दिव्यम्, (6) वारुणम् मत्तु (7) मानसम् ऎंदु स्नानवु एळु विध.

(1) आपोहिष्ठेति मान्त्रं स्नानम्।
(2) मृदालम्भं पार्थिवम् (भौमम्) } स्नानम्।
(3) भस्मना आग्नेयम् स्नानम्।
(4) गोरजसा वायव्यम् स्नानम्।
(5) सातपवर्षेण दिव्यम् स्नानम्।
(6) सलिलेऽवगाह्य वारुणम् स्नानम्।
(7) विष्णुचिन्तनेन मानसम् स्नानम्।

"समस्तं स्नानमुद्दिष्टं मन्त्रस्नानक्रमेण तु। कालदोषात्सामर्थ्यात् सर्वं तस्य फलं स्मृतम्" योगियाज्ञवल्क्यः। (वि०) 12. स्वर्गदल्लि हुट्टिद, स्वर्गदल्लिरुव. 13. आकाशदल्लि हुट्टिद, आकाशदल्लिरुव. दिवि भवः "यत्" (४-२-१०१)। "अथ ते मुनयो दिव्याः प्रेक्ष्य हैमवतं पुरम्" कुमा० ६-४७। 14. आकाशदल्लि ऒटाद. "अनुजगुरथ दिव्यं दुन्दुभिध्वानमाशाः सुरकुसुमनिपातैः व्योम्नि लक्ष्मीर्वितेने" किरा० ३-६०। 15. भव्यवाद, प्रशस्तवाद. "दिव्यामस्त्रोपनिषदमृषेर्यः कृशाश्वस्य शिष्यात् विश्वामित्राद्विजयजननीमप्रमेयः प्रपेदे" म० वि० २-२। 16. रमणीयवाद, मनोहरवाद, सुंदरवाद. "अमुष्य दूरादसिताक्षि दृष्टिं दिव्ये गिरौ दातुमिहार्हसि त्वम्" याद० १८-२९। 17. अमानुषवाद, अलौकिकवाद. "सहजान्धदृशः स्वदुर्नये परदोषेक्षणदिव्यचक्षुषः" माघ० १६-२९। 18. अद्भुतवाद, आश्चर्यकरवाद. (स्त्री०) **-श्या-न्या.** 19. आमलकवृक्ष, नॆल्लिगिड. 20. शतावरि, पिल्लिबिच्चर. 21. हॊन्नगॊन्नॆसॊप्पु. 22. आलॆ गिड. 23. बिळि गरिकॆ.

दिव्यगन्ध दिव्यगंध (पुं०) 1. सुवासने, मनोहरवाद वासने. (न०) 2. लवंग. 3. गंधक. (स्त्री०) **-गन्धा-गंधा.** 4. दॊड जातिय यालक्कि. दिव्यो गन्धोऽस्याः।

दिव्यचक्षुस् दिव्यचक्षुस् (पुं०) 1. वानर, कपि. दिव्यं चक्षुर्यस्मात्। 2. सुगंधद्रव्य. 3. सुलोचन, कन्नडक. 4. अंध, कुरुड. "दिव्यचक्षुः सुगन्धस्य भेदे नाज्ञे सुलोचने" मेदि०। (न०) 5. चर्मचक्षुस्सिनिंद काणलागद वस्तुवन्नु नोडुव अप्राकृतचक्षुस्सु. "न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा। दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम्" गीता ११-८। (वि०) 6. चर्मचक्षुस्सिनिंद नोडलागद वस्तुवन्नु नोडुव शक्तियुळ्ळवनु. दिव्यं चक्षुर्यस्य। "त्रिलोकनाथेन सदा मखद्विषस्त्वया नियम्या ननु दिव्यचक्षुषा" रघु० ३-४५।

दिव्यज्ञान दिव्यज्ञान (न०) 1. उत्कृष्टवाद ज्ञान, सकल चराचरवस्तुगळन्नु (जगत्तन्नु) करतलामलकवागि तिळियुव ज्ञान. 2. अध्यात्मज्ञान. 3. अलौकिकवस्तुज्ञान. (वि०) **-ज्ञानिन्-ज्ञानिन्.** अलौकिक वस्तुविन ज्ञानवुळ्ळ.

दिव्यतेजस् दिव्यतेजस् (स्त्री०) 1. ब्राह्मीलते, हॊनगॊन्नॆसॊप्पु. दिव्यं तेजो यस्याः। (वि०) 2. दिव्यवाद तेजस्सुळ्ळ, अद्भुतवाद तेजस्सुळ्ळ. दिव्यं तेजो यस्य।

दिव्यदर्शन दिव्यदर्शन (न०) अलौकिक वस्तुवन्नु नोडुवुदु, इंद्रियगळिगे गोचरवागद वस्तुवन्नु ज्ञानदृष्टियिंद नोडुवुदु.

दिव्यदर्शिन् दिव्यदर्शिन् (वि०) अलौकिक वस्तुवन्नु नोडुव, इन्द्रियगळिगे गोचरवागद वस्तुवन्नु ज्ञानदृष्टियिंद नोडुव. दिव्यमलौकिकवस्तु पश्यति – दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

दिव्यदिन दिव्यदिन (न०) देवतेगळ ऒंदु दिन, मनुष्यर ऒंदु वर्ष. दिव्यं दिनम्। "मासैर्द्वादशभिर्वर्षं दिव्यं तदहरुच्यते" सू० सि० १-१३।

दिव्यदोहद दिव्यदोहद (न०) इष्टसिद्धिगागि देवतेगळिगे कॊडुव उपहार, देवतेगळिगे कॊडुव बलि. "यद्दीयते तु देवेभ्यो मनोराज्यस्य सिद्धये। उपयाचितकं दिव्यदोहदं तद्विदुर्बुधाः" हारा०।

दिव्यनदी दिव्यनदी (स्त्री०) देवनदि, आकाशगंगे.

दिव्यनारी दिव्यनारी (स्त्री०) स्वर्गलोकद हॆंगसु, देवतेगळ वेश्ये, अप्सरस्सु.

दिव्यपञ्चामृत दिव्यपंचामृत(न०) पंचामृत, पसुविन तुप्प हालु मॊसरु जीनुतुप्प मत्तु कल्लुसक्करॆ नीवुगळ बेरकॆ. पञ्चानाममृतानां तत्तुल्यवस्तूनां समाहारः।

दिव्यपुरुष दिव्यपुरुष(पुं०)1. जीव. 2. परमात्म.

दिव्यपुष्प दिव्यपुष्प (न०) गणगिलि हूवु. दिव्यं मनोहरं पुष्पम्।

दिव्यप्रश्न दिव्यप्रश्न (पुं०) भविष्यद प्रश्नॆ. मुंदे नागुवुदॆंब प्रश्नॆ.

दिव्यमान दिव्यमान (न०) देवतेगळ कालमान, ऒंबत्तु विधकालमानगळल्लि ऒंदु विध. (1) ब्राह्मम्, (2) दिव्यम्, (3) पित्र्यम्, (4) प्राजापत्यम्, (5) बार्हस्पत्यम्, (6) सौरम्, (7) सावनम्, (8) चान्द्रम् मत्तु (9) आर्क्षम् ऎंदु कालमानवु ऒंबत्तु विध. [विवरक्कॆ "शब्द" पददल्लि नोडि.]

दिव्यरत्न दिव्यरत्न (न०) चिंतामणि.

दिव्यरथ दिव्यरथ (पुं०) आकाशदल्लि संचरिसुव रथ, विमानॆ.

दिव्यरस दिव्यरस (पुं०) 1. पादरस. 2. उत्तमवाद नीरु, श्रेष्ठवाद जल. (वि०) 3. श्रेष्ठवाद जलदिंद कूडिद.

दिव्यवस्त्र दिव्यवस्त्र (पुं०) 1. आतप, बिसिलु. दिव्यं वस्त्रं यस्मात्। (न०)2. उत्तमवाद वस्त्र, श्रेष्ठवाद बट्टॆ. (वि०)3. श्रेष्ठवाद वस्त्रवुळ्ळ.

दिव्यसरित् दिव्यसरित् (स्त्री०) देवनदि, गंगानदि. दिव्या सरित्।

दिव्यस्त्री दिव्यस्त्री (स्त्री०) देवलोकद हॆंगसु, अप्सरस्सु. "दिव्यस्त्रीकरचारुचामररवैः संवीज्यमानः कदा"। "दिव्यस्त्रीजघनवरांशुके विवृत्तिम्" किरा० ७-१४।

दिव्येलक दिव्येलक(पुं०) एरडु तलॆयुळ्ळ उरिशिंगियॆंब हावु. "दिव्येलकः सर्पराजः किकीसाद इतीदृशाः" वैज०।

दिव्योदक दिव्योदक (न०) अंतरिक्षद नीरु, आकाशदल्लि बीळुवाद नीरु, मळॆयु नीरु. दिव्य जलवु (1) धाराजम्, (2) करकाभवम्, (3) तौषारम् मत्तु (4) हैमम् ऎंदु नाल्कु विध.

दिव्योपपादुक दिव्योपपादुक (पुं०) देवतॆ. उपपद्यते मातृपित्रादिदृष्टकारणानपेक्षम् अदृष्टसहकृतेभ्योऽणुभ्यो जायते – उप + पद (गतौ) "उकञ्" (३-२-१५५)। दिव्याश्च ते उपपादुकाश्च। "दिव्योपपादुका देवा नृगवाद्या जरायुजाः" अम०।

दिश् दिश् (स्त्री०) 1. पूर्व पश्चिम मॊदलाद दिक्कु, दिशॆ. दिशति ददात्यवकाशम्–दिश (अतिसर्जने) "क्विन्" (३-२-५९)। (1) पूर्व, (2) आग्नेय, (3) दक्षिण, (4) निर्ऋति, (5) पश्चिम, (6) वायव्य, (7) उत्तर, (8) ईशान्य, (9) ऊर्ध्व मत्तु (10) अधः ऎंदु दिक्कुगळु हत्तु. "कुबेरगुप्तां दिशमुष्णरश्मौ गन्तुं प्रवृत्ते समये विलङ्घ्य। दिग्दक्षिणा गन्धवहं मुखेन व्यलीकनिश्वासमिवोत्ससर्ज" कुमा० २-२५। 2. दंतक्षत, हल्लिनिंद कच्चिद गायं. 3. आज्ञॆ, अप्पणॆ. 4. दान, कॊडुगॆ. दिश भावे "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। 5. हत्तु संख्यॆ (दिक्कुगळु 10). 6. रीति, प्रकार. "मुनेः पाठोक्तदिशा"। 7. अवकाश, अंतराळ प्रदेश. 8. सूचनॆकॊडु, सूक्ष्मवागि मार्गतोरिसु. "इति दिक्; इति दिङ्मात्रप्रदर्शनम्" इत्यादि.

दिश – अतिसर्जने (तुदा० उभ० सक० अनि०)। दिशति दिशतः दिशन्ति। दिशते दिशेते दिशन्ते। दिदेश दिदिशतुः दिदिशुः। दिदिशे दिदिशाते दिदिशिरे। देष्टा। देक्ष्यति, –ते। दिशतु, –ताम्। अदिशत्, –त। दिशेत्, दिशेत। दिक्ष्यात्, दिक्षीष्ट। अदिक्षत्, अदिक्षत। अदेक्ष्यत्,

अदेक्षत। 1. ದಾನಮಾಡು, ಕೊಡು. "ददेश कौत्साय समस्तमेव पादं सुमेरोरिव वज्रभिन्नम्" रघु० ५-३०। 2. ತೋರಿಸು, ಒಪ್ಪಿಸು, ಹಾಜರುಪಡಿಸು. "साक्षिणः सन्ति मेत्युक्त्वा दिशेत्युक्तो दिशेन्न यः" मनु० ८-५७। 3. ಒಪ್ಪಿಗೆಕೊಡು, ಸಮ್ಮತಿಸು. "भृत्यभावि दुहितुः परिग्रहाद्दिश्यतां कुलमिदं निमेरिति" रघु० ११-४९। 4. ಆಜ್ಞೆಕೊಡು, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡು. "महोत्सवाय प्रमथ-प्रमुख्यान् पृथून् गणान् शम्भुरथादिदेश" कुमा० ११-३०। 5. ಅನುಮತಿಸು, ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಡು, ಅವಕಾಶಕೊಡು. "अस्मिन् रतिश्रमनुदश्च सरोजवाताः स्मर्तुं दिशन्ति न दिवः सुरसुन्दरीभ्यः" किरा० ५-२८। 6. ತೋರಿಸು, ಸೂಚಿಸು.

कर्मणि:—दिश्यते। दिदिशे। देष्टा। देश्यते। दिश्यताम्। अदिश्यत। दिश्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि: —देशयति, –ते। देशयां –चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। देशयिता। देशयिष्यति, –ते। देशयतु, –ताम्। अदेशयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—दिदक्षति, –ते। दिदिक्षां चकार, –बभूव, आस। दिदक्षां चक्रे, –बभूवे, –आसे। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—देष्टव्यम्। देशनीयम्। देश्यम्। दिष्टः। दिष्टवान्। दिशन्, –ती, –न्ती। दिशमानः। देष्टुम्। दिष्टम्। देशनम्। दिष्ट्वा। निर्दिश्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अति + दिश = अतिदिशति। अतिदेशः। ಒಂದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಹೇಳು, ಒಂದು ಕಡೆ ವಿಧಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ವಿಧಿಸು. "अन्यत्रैव प्रणीतायाः कृत्स्नाया धर्मसंहतेः। अन्यत्र कार्यतः प्राप्तिरतिदेशः स उच्यते"। ["अतिदेश" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

(2) अप+दिश =अपदिशति। अपदिशन्। अपदेशः। 1. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. "रक्षापदेशान्मुनिहोमधेनोर्वन्या न्विनेष्यन्निव दुष्टसत्त्वान्" रघु० २-८। 2. ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ. "सितच्छदानामपदिश्य धावतां स्रोतरमीषां ग्रथिताः पतत्रिणाम्" किरा० ४-३०।

(3) वि + अप + दिश = व्यपदिशति। व्यपदेशः। ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳು. "निमित्तसद्भावात् विशिष्टोऽपदेशः अमुख्यव्यवहारो व्यपदेशः" परिभा० शे०।

(4) आ+दिश = आदिशति। आदेशः। 1. ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡು. "आदेशं देशकालज्ञः शिष्यः शासितुरानतः" रघु० १-९२। "आदिक्षदादीप्तकृशानुकल्पम्" भट्टि० ३-३। 2. ಉಪದೇಶ, ಬೋಧನೆ. "न चास्योपदिशेद्धर्मं न चास्य व्रतमादिशेत्" मनु० ४-८०। 3. ಒಂದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಬಂದು ಕೂರುವುದು. "धातोः स्थान इवादेशं सुग्रीवं सन्नयवेशयत्" रघु० १२-५८। 4. ಕಥನ, ಹೇಳುವುದು, ನುಡಿಯುವುದು. "सिद्धादेश-प्रत्ययप्रार्थितायाः सिंहलेश्वरदुहितुः समुद्रे प्रवहणभङ्ग-निमग्नायाः फलकासादनम्" रत्ना० १।

(5) अनु+आ+दिश = अन्वादिशति। अन्वादेशः। 1. ಅನಂತರ ಆಜ್ಞೆಮಾಡು. 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಹೇಳು. "किञ्चित् कार्यं विधातुमुपात्तस्य कार्यान्तरं विधातुं पुनरुपादानम् अन्वादेशः"।

(6) प्रति+आ+दिश = प्रत्यादिशति। प्रत्यादेशः। 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸು, ನಿರಾಕರಿಸು. "प्रत्यादिष्टविशेषमण्डन-विधिः वामप्रकोष्ठार्पितम्" शाकु० ६-६। 2. ವಿಸರ್ಜಿಸು, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು. "ऋजुप्रमाणक्रिययैव तन्वी प्रत्यादि देशैनमभाषमाणा" रघु० ६-२५।

(7) वि + आ + दिश = व्यादिशति। ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಯಿಂದ ಹೇಳು. "समीरणो नोदयिता भवेति व्यादिश्यते केन हुताशनस्य" कुमा० ३-२१।

(8) सम्+आ+दिश = समादिशति। समादिदेश। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಜ್ಞೆಮಾಡು, ಸರಿಯಾಗಿ ಆಜ್ಞಾಪಿಸು. "आराधनायास्य सखीसमेतां समादिदेश प्रयतां तनूजाम्" कुमा० १-५८। 2. ಹೇಳು, ತಿಳಿಸು, ನುಡಿ. "समादिदेशैक-वधूं भवित्रीं प्रेम्णा शरीरार्धहरां हरस्य" कुमा० १-५०।

(9) उद्+दिश=उद्दिशति। उद्देशः। 1. ಸೂಚಿಸು, ತಿಳಿಸು, ಹೇಳು. "भगवानपि संप्राप्तः प्रथमोद्दिष्ट-मास्पदम्" कुमा० ६-३५। 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳು. "त्वं साधुभिरुद्दिष्टः प्रथममेव चक्रवर्तिनं पुत्रं जनयिष्यसीति" शाकु० ५। 3. ಗುರಿಯಿಡು, ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡು. "यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः" गीता १७-२५। 4. ಸಂಕಲ್ಪಿಸು, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸು. "चामुण्डे, भगवति मन्त्रसाधनादावुद्दिष्टा-मुपनिहितां भजस्व पूजाम्" मालती० ५-२५। 5. ಉಪದೇಶಿಸು, ಹೇಳಿಕೊಡು. "सतां केनोद्दिष्टं विषममसि-धाराव्रतमिदम्" भर्तृ० १-५६।

(10) उप+दिश=उपदिशति। उपदेशः। 1. ಉಪದೇಶಿಸು, ಬೋಧಿಸು, ಕಲಿಸು. 2. ಬೋಧಿಸು, ಸಲಹೆ ಕೊಡು, ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳು. "इत्यनेक उपदेश इव स्म स्वाद्यते युवतिभिर्मधुवारः" किरा० ९-५३।

(11) प्रति+उप+दिश=प्रत्युपदिशति। प्रत्युपदेशः। ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸು, ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟವನಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಡು. "यद्यत् प्रयोगविषये भाविकमुपदिश्यते मया तस्यै। तत्तद्विशेषकरणात् प्रत्युपदिशतीव मे बाला" माल० १-५।

(12) निर्+दिश=निर्दिशति। निर्देशः। 1. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಹೇಳು, ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿ ತೋರಿಸು. "अतुषत् पीठमासन्ने निरदिक्षच्च काञ्चनम्" भट्टि० १५-८।

(13) सम्+दिश=सन्दिशति। सन्देशः। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳು. "निपुणं तथैनमुपगम्य वदेरभिदूति काचिदिति सन्दिदिशे" माघ० ९-५६। 2. ಬಾಯಿಮಾತಿನಿಂದ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸು. "ननु सन्दिशेति सुदृशोदितया त्रपया न किञ्चन किलाभिदधे" माघ० ९-६१।

दिश दिश (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ಗಜೇಂದ್ರಮೋಕ್ಷಣ दृष्ट्वा विस्मितान् ब्रह्मादीन् वन्दमानान् नान्तरङ्गीकरोति गजेन्द्रवत् किन्तु दिशति आज्ञापयति—दिश (अतिसर्जने) "कः" (३-१-१३५)। "धात्रादीन् सर्वकृत्येषु स्वाज्ञापयति यः सदा। दिशः स तु समाख्यातः षडर्णो मनुरुत्तमः" इति निरुक्तिः। "चतुरश्रो गभीरात्मा विदिशो व्यादिशो दिशः" वि० स०। (वि०) 2. ಕೊಡುವವನು. 3. ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವವನು.

दिशत् दिशत् (वि०) 1. ಕೊಡುತ್ತಿರುವ, ದಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. दिश (अतिसर्जने) "शतृ" (३-२-१२४)। "कालीयकक्षोदविलेपनश्रियं दिशद्दिशामुल्लसदंशुमद्द्युति" माघ० १२-१४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-ती, -न्ती -ತೀ, -ನ್ತೀ**. "अभ्यूर्मिराजि प्रतिबिम्बिताभिर्मुदं दिशन्तीं व्रजतां जनानाम्" कुमा० १३-२८। 2. ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

दिशमान दिशमान (वि०) "दिशत्" ಪದದ ಅರ್ಥ. दिश (अतिसर्जने) "शानच्" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **-माना -ಮಾನಾ**.

दिशा दिशा (स्त्री०) ಪೂರ್ವ ಪಶ್ಚಿಮ ಮೊದಲಾದ ದಿಕ್ಕು, ದಿಶೆ. दिश (अतिसर्जने) "कः" (३-१-१३५)। "टाप्" (४-१-४)। "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः। आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा"। विभूषयामास विभूतिवैभवं दिशाभिरष्टाभिरिवात्मनः पदम्" याद० १४-७६।

दिशागज दिशागज (पुं०) ದಿಗ್ಗಜ, ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆನೆ. दिशायां स्थितो गजः।

दिशाचक्षुस् दिशाचक्षुस् (पुं०) ಗರುತ್ಮಂತನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

दिशापाल दिशापाल (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದಿಕ್ಪಾಲಕರು. दिशाः पालयति—पाल (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। 2. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ದಿಕ್ಪಾಲಕರಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವೈರಾಜ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳ ಮಕ್ಕಳು. ಇವರು ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಪಾಲಕರು.

ವೈರಾಜ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಗ ಸುಧನ್ವನು	ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಪಾಲಕ.
ಕರ್ದಮ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಗ ಶಂಖಪದನು	ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಪಾಲಕ.
ರಜಸ್ಸಿನ ಮಗ ಕೇತುಮಂತನು	ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಪಾಲಕ.
ಪರ್ಜನ್ಯ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಗ ಹಿರಣ್ಯರೋಮನು	ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಪಾಲಕ.

दिश्य दिश्य (वि०) ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. दिशि भवम् "यत्" (४-३-५४)। "विक्रीय दिश्यानि धनान्युरूणि द्वैप्यानसावुत्तमलाभभाजः" माघ० ३-७६।

दिष्ट दिष्ट (पुं०) 1. ಕಾಲ, ಸಮಯ. दिश (अतिसर्जने) संज्ञायां "क्तः" (३-३-१७४)। "कालो दिष्टोऽप्यनेहापि" अम०। 2. ವೈವಸ್ವತಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "नरिष्यन्तोऽथ नाभागः सप्तमो दिष्ट उच्यते" भाग० ८-१३-३। (न०) 3. ಭಾಗ್ಯ, ಅದೃಷ್ಟ. दिश कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "न दिष्टमिष्टं कुरुते न तिष्ठति तु पौरुषे" विष्णुपु०। 4. ಮೃತ್ತಿಕಾಸ್ನಾನ. "यन्मृत्तिकाम्भसा स्नानं दिष्टं देशनिकं च तत्" वैज०। 5. ಸಂದೇಶ, ಹೇಳಿಕಳುಹಿದ ಬಾಯಿಮಾತು. "आख्यायनी तु सन्देशो दिष्टं संवदनञ्च तत्" वैज०। 6. ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. 7. ಪರಿಣಾಮ. "दिष्टं दैवपरीणामानन्देषु समये तु ना" नानार्थर०। (वि०) 8. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

दिष्टान्त ದಿಷ್ಟಾ೦ತ (पुं०)1. ಅದೃಷ್ಟದ ಕೊನೆ. 2. ಅವಸಾನ, ಮರಣ. दिष्टस्यान्तः। "ततो दिष्टान्तमापन्नः सर्वेषां दुःखमावहन्" भा० आदि०। "दिष्टान्तमाप्स्यति भवानपि पुत्रशोकात्" रघु० ९-७९।

दिष्टि ದಿಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. दिश (अतिसर्जने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "राजकुले दिष्टिवृद्धिसम्भ्रमो महानभूत्" काद०। 2. ಒಂದು ಪರಿಮಾಣ, ಎಂಟು ಅಂಗುಲಿಗಳ ಅಳತೆ. "दिष्टिर्मुत्परिमाणयोः" मेदि०। "धनुर्ग्रहश्च दिष्टिश्च स्यातामष्टाङ्गुलावुभौ" वैज०। 3. ಸೌಖ್ಯ. 4. ಧ್ಯಾನ. 5. ಪರಿಣಾಮ. "दिष्टिर्ध्यानसुखानन्दपरिणामेषु" नानार्थर०। 6. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. "दिष्टिः सुखे च दाने च" वैज०। 7. ಭಾಗ್ಯ, ಅದೃಷ್ಟ. "दिष्टिवृद्धिमिव शुश्राव" काद०। 8. ಉಪದೇಶ, ಬೋಧನೆ.

दिष्टया ದಿಷ್ಟ್ಯಾ (अव्य०) 1. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ. दिशं देशनं स्यायति—ष्टचै (शब्दसंघातयोः) "क्विप्" (३-२-१७८)। 2. ಹರ್ಷ, ಆನಂದ. "दिष्टया हर्षे मङ्गले च" मेदि०। "अनेन सम्बन्धमुपेत्य दिष्टया मनोरथप्रार्थितमीश्वरेण" कुमा० ७-६८। 3. ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ, ಭಾಗ್ಯವಿಶೇಷದಿಂದ. ಇದು ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತಿರೂಪಕಾವ್ಯಯ. "दिष्टया त्वमसि मे धात्रा भीतेनेवोपपादितः" रघु० १५-१८। "वत्स माधव, दिष्टया वर्धितोऽसि मालत्या। सोऽयमवसरः प्रीतिदानस्य" मालती० ४।

दिष्णु ದಿಷ್ಣು (वि०) ದಾನಮಾಡುವವನು.

दिह्—उपचये (अदा० उभ० सक० अनि०)। देग्धि, दिग्धे। दिदेह, दिदिहे। देग्धा। धेक्ष्यति, –ते। देग्धु, दिग्धाम्। अधेक्, अदिग्ध। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಬೆಳೆ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದು. 2. ಬಳಿ, ಲೇಪನಮಾಡು, ಹಚ್ಚು. "अदिहंश्चन्दनैः शुभ्रैर्विचित्रं समवस्तरयन्" भट्टि० १७-५४।

कर्मणि:—दिह्यते। दिग्धे। देग्धा। धेक्ष्यते। दिह्यताम्। अदिह्यत। दिह्येत। अदेहि। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—देग्धव्यम्। देहनीयम्। देह्यम्। दिग्धः। दिग्धवान्। दिहन्, –ती। दिहानः। देग्धुम्। दिग्धम्। देहनम्। दिग्ध्वा। प्रदिह्य।

दीङ्—क्षये (दिवा० आत्म० अक० अनि०)। दीयते। दिग्ये। अदास्त। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕ್ಷಯಹೊಂದು, ನಾಶವಾಗು.

दीक्ष—मौण्डचेज्योपनयनियमव्रतादेशेषु (भ्वा० आत्म० अक० से०)। दीक्षते। दिदीक्षे। दीक्षिता। दीक्षिष्यते। दीक्षताम्। अदीक्षत। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಮುಂಡನಮಾಡು, ಕ್ಷೌರಮಾಡು. 2. ಯಾಗಮಾಡು. 3. ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಲಕನಿಗೆ ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡಿ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸು. 4. ನಿಯಮದಲ್ಲಿರು, ಕಟ್ಟುಪಾಡಿನಲ್ಲಿರು, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿರು. 5. ಪವಿತ್ರವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕಾರಹೊಂದು, ಮಂತ್ರಗ್ರಹಣ ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪದೇಶಹೊಂದು. 6. ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆ, ಅಪ್ಪಣೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಇರು.

भावे:—दीक्ष्यते। दिदीक्षे। दीक्षिता। दीक्ष्यताम्। अदीक्ष्यत। दीक्ष्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—दीक्षितव्यः। दीक्षणीयः। दीक्ष्यः। दीक्षितः। दीक्षितवान्। दीक्षमाणः। दीक्षितुम्। दीक्षितम्। दीक्षणम्। दीक्षित्वा।

दीक्षक ದೀಕ್ಷಕ (पुं०) ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಆಚಾರ್ಯ, ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡುವವನು. दीक्ष (मौण्डचेज्यादिषु) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

दीक्षण ದೀಕ್ಷಣ (न०) ಯಾಗ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ನಿಯಮ, ಪ್ರಾರಂಭದ ಸಂಸ್ಕಾರ. दीक्ष (मौण्डचेज्यादिषु) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

दीक्षणीय ದೀಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ನಿಯಮದಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ. 2. ನಿಯಮದಲ್ಲಿರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನಿಯಮದಲ್ಲಿರಲು ಶಕ್ಯನಾದ. दीक्ष (मौण्डचेज्यादिषु) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಕ್ಷೌರಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ, ಮುಂಡನಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಯಾಗ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಬೇಕಾದ, ಪವಿತ್ರಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 6. ಮಂತ್ರಗ್ರಹಣ ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಉಪದೇಶಹೊಂದಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। –क्षितव्यः –क्ष्णेतव्यः.

दीक्षा ದೀಕ್ಷಾ (स्त्री०)1. ನಿಯಮವನು ಹಿಡಿಯುವುದು, ವ್ರತಧಾರಣೆ. 2. ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ (ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ) ನಡೆಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರ. दीक्ष (मौण्डचेज्यादिषु) "अः" (३-३-१०३)। "अजस्रदीक्षाप्रयतः स मद्गुरुः क्रतोरशेषेण फलेन युज्यताम्" रघु० ३-६५। 3. ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ. 4. ಮಂತ್ರ ಸ್ವೀಕಾರ, ಉಪದೇಶ. ಇಂತಹ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ನಿರ್ಮಲ ಜ್ಞಾನವು ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಕರ್ಮವಾಸನೆಯು ನಾಶವಾಗುವುದು. ಆದುದ

ರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ದೀಕ್ಷೆಯೆಂದು ಹೆಸರು. "दीयते विमलं ज्ञानं क्षीयते कर्मवासना। तेन दीक्षेति सा प्रोक्ता मुनिभिस्तन्त्रवेदिभिः"। ಯಜ್ಞ, ವಿವಾಹ, ತಪಸ್ಸು, ಜಪ ಮೊದಲಾದ ಪವಿತ್ರಕಾರ್ಯಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ದೀಕ್ಷೆಯು ಅವಶ್ಯವಾದುದು. "दीयते ज्ञानसंभारः क्षालनात्पापसंहतेः। ततो दीक्षेति सा प्रोक्ता मुनिभिस्तन्त्रवेदिभिः। दीक्षामूलं जपं सर्वं दीक्षामूलं परं तपः। दीक्षामाश्रित्य निवसेत् यत्रकुत्राश्रमे वसन्" तन्त्रसा०। ದೀಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಕರ್ಮವು ನಿಷ್ಫಲ. "अदीक्षिता ये कुर्वन्ति जपपूजादिकाः क्रियाः। न भवन्ति श्रियै तेषां शिलायामुप्तबीजवत्। देवि दीक्षाविहीनस्य न सिद्धिर्न च सद्गतिः। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गुरुणा दीक्षितो भवेत्" तन्त्रसा०। 5. ಯಾಗಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಕರ್ಮ, ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆ, ದೇವತಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾದಿಕಾರ್ಯ. 6. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ. 7. ಶುಭಕಾರ್ಯ, ವಿವಾಹಸಂಸ್ಕಾರ. "समेतबन्धुर्हिमवान् सुताया विवाहदीक्षाविधिमन्वतिष्ठत्" कुमा० ७-१।

दीक्षागुरु दीक्षागुरु (पुं०) ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಆಚಾರ್ಯ, ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡುವ ಆಚಾರ್ಯ. दीक्षायां गुरुः।

दीक्षान्त दीक्षान्त (पुं०) ಪ್ರಧಾನಯಾಗದ ಅನಂತರ ಮಾಡುವ ಯಾಗ, ಅವಭೃಥಸ್ನಾನವೆಂಬ ಯಾಗ. दीक्षायाः प्रधानयागस्य अन्तः समापको यागः। "दीक्षान्तोऽवभृथो यज्ञे" अम०।

दीक्षित दीक्षित(पुं०)1. ಸೋಮಯಾಜಿ, ಸೋಮಯಾಗ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಾಂಗವಾದ ವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. दीक्षते – दीक्ष (मौण्ड्येज्यादिषु) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಯಾಗ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವವನು. "वर्णानां ब्राह्मणश्चासि विप्रेण दीक्षितो द्विजः" भा० अनु०। "चत्वारो वयमृत्विजः स भगवान् कर्मोपदेष्टा हरिः संग्रामाध्वरदीक्षितो नरपतिः पत्नी गृहीतव्रता" वेणी० १-२५। "आपन्नाभयसत्रेषु दीक्षिताः खलु पौरवाः" शाकु० २-१६। 3. ಮಂತ್ರ ಗ್ರಹಣರೂಪವಾದ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು. दीक्षा अस्य सञ्जाता "इतच्" (५-१-३६)। 4. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದವನು, ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದೃಢ ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದವನು. "तं पितुर्वधभवेन मन्युना राजवंश निधनाय दीक्षितम्" रघु० ११-६७। 5. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮೊದಲಾದ ಶುಭ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. "पद्मा पद्मातपत्रेण भेजे साम्राज्यदीक्षितम्" रघु० ४-५।

दीक्षितवत् दीक्षितवत् (वि०) ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡವನು. दीक्ष "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

दीक्षितृ दीक्षितृ(वि०) ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. दीक्ष (मौण्ड्येज्यादिषु) "तृन्" (३-२-१५३)।

दीदिवि दीदिवि (पुं०)1. ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವತೆಗಳ ಆಚಾರ್ಯ. दिवु (क्रीडादिषु) "क्विन्" द्वित्वम् अभ्यासस्य दीर्घश्च (उ० ४-५५)। 2. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. 3. ಮೋಕ್ಷ. (पुन०) 4. ಅನ್ನ. "पुंसि स्वर्गे दीदिविर्नां घिषणेऽन्ने तदस्त्रियाम्" मेदि०। (वि०)5. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. पुनः पुनः भृशं वा दीव्यति।

दीधिति दीधिति (स्त्री०) 1. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ, ಕದಿರು. दीधीते दीप्यते—दीधीङ् (दीप्तिदेवनयोः) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "अन्तिकान्तिकगतेन्दुविसृष्टे जिह्मतां दधति दीधितिजाले" किरा० ९-२१। 2. ಅಂಗುಳಿ, ಬೆರಳು.

दीधितिमत् दीधितिमत्(पुं०)1. ಸೂರ್ಯ. दीधितयोऽस्य सन्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "तत्रावतीर्याच्युतदत्तहस्तः शरद्घनाद्दीधितिमानिवोदगात्" कुमा० ७-७०। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ.

दीधीङ् – दीप्तिदेवनयोः (अदा० आत्म० अक० से०)। दीधीते। दीध्ये। दीध्यां चक्रे, –बभूव, –आस। दीधिता। दीधिष्यते। दीधीताम्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಹೊಳೆ. 2. ಆಟವಾಡು, ಕ್ರೀಡಿಸು. 3. ವ್ಯವಹರಿಸು.

दीन दीन (वि०)1. ಬಡವ, ದರಿದ್ರ. दीयते स्म – दीङ् (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। तस्य नत्वम् (८-२-४५)। "दीनो वा राज्यहीनो वा यो मे भर्ता स मे गुरुः। तं नित्यमनुरक्तास्मि यथा सूर्यं सुवर्चला" रामा०। 2. ಭಯಗೊಂಡವನು. "सप्त व्यतीयुः त्रिगुणानि तस्य दिनानि दीनोद्धरणोचितस्य" रघु० २-२५। 3. ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವವನು, ದುಃಖಪಡುತ್ತಿರುವವನು. (स्त्री०) –ना –नी. 4. ಹೆಣ್ಣು ಇಲಿ. "दीना स्त्री मूषिकस्त्रियाम्। वाच्यवत् दुर्गते भीते" मेदि०।

दीनचित्त ದೀನಚಿತ್ತ (ವಿ೦) ದೈನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ದುಃಖಿಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. दीनं चित्तं यस्य ।

दीनता ದೀನತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಬಡತನ, ದಾರಿದ್ರ್ಯ. दीनस्य भावः "तल्" (५-१-११९) ।

दीनदयालु ದೀನದಯಾಲು (ವಿ೦) ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವವರಲ್ಲಿ ದಯೆಯುಳ್ಳವನು, ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವವರಲ್ಲಿ ಕನಿಕರವುಳ್ಳವನು. ದೀನೇಷು ದಯಾಲುः। "दीनदयालुतयावनिपालः"।

दीननाथ ದೀನನಾಥ (ಪುं೦) ಬಡಪರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು, ಗತಿಯಿಲ್ಲದವರನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು. दीनानां नाथः।

दीनमनस् ದೀನಮನಸ್ (ವಿ೦) ದುಃಖಪಡುತ್ತಿರುವವನು.

दीनमानस ದೀನಮಾನಸ (ವಿ೦) ದುಃಖಿಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. दीनं मानसं यस्य ।

दीनार ದೀನಾರ (ಪುं೦) 1. ಸುವರ್ಣಾಭರಣ. 2. ಸುವರ್ಣದ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ. 3. ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ತೂಕ, 28 ರೋಪಕಗಳ ತೂಕ.

5 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ	1 ಆದ್ಯಮಾಷಕ
16 ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ	1 ಅಕ್ಷ.
1 ಚಿನ್ನದ ಅಕ್ಷ	1 ಸುವರ್ಣ ಅಥವಾ ಬಿಸ್ತ
70 ನೆಯ ಒಂದು ಸುವರ್ಣ	1 ರೋಪಕ
28 ರೋಪಕಗಳು	1 ದೀನಾರ.

(ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ). "दीनारो रोपकैरष्टाविंशत्या परिकीर्तितः। सुवर्णसप्ततितमो भागो रोपक उच्यते"। 4. ಮುದ್ರೆ, ಮೊಹರು.

दीप ದೀಪ(ಪುं೦)1. ದೀಪ, ದೀವಿಗೆ, ಎಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ಬತ್ತಿಯ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಜ್ವಾಲೆ. [ಇದು ಪೂರ್ವಕಾಲದ ದೀಪ. ಈಗಿನ ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪಕ್ಕೆ ಎಣ್ಣೆ ಬತ್ತಿಗಳ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ.] दीपयति — दीपी (दीप्तौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "सुकृतः परिशुद्ध आगमः कुरुते दीप इवार्थदर्शनम्" किरा० २-३३। "रतौ ह्रिया यत्र निशाम्य दीपान्" माघ० ३-४५। ದೇವರ ಪೂಜಾಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕ ಧೂಪ ದೀಪ ಸಮರ್ಪಣೆ ನೈವೇದ್ಯ ಅಲಂಕಾರ ಮಂಗಳಾರತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಘಂಟಾನಾದ ಪೂರ್ವಕ ಮಾಡಬೇಕು. "स्नाने धूपे तथा दीपे नैवेद्ये भूषणे तथा। घण्टानादं प्रकुर्वीत तथा नीराजनेऽपि च"। ಪುರುಷರು ದೀಪವನ್ನು ಆರಿಸಕೂಡದು. "दीपनिर्वापणात्पुंसः कूष्माण्डच्छेदनात् स्त्रियः। अचिरेणैव कालेन वंशच्छेदो भवेद्ध्रुवम्"। ದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ದೀಪವನ್ನು ನಾವಾಗಿ ಆರಿಸಕೂಡದು. "नैव निर्वापयेद्दीपं कदाचिदपि यत्नतः। सततं लक्षणोपेतं देवार्थमुपकल्पितम्"। 2. ದೀಪನ.

दीपक ದೀಪಕ (ಪುं೦) 1. ದೀಪ, ದೀವಿಗೆ. दीपयति — दीपी (दीप्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಶ್ಯೇನ, ಗಿಡುಗ, ಬೇಟೆಯ ಹಕ್ಕಿ. ಈ ಹಕ್ಕಿಯ ನೆರವಿನಿಂದ ಬೇಟೆಗಾರರು ಇತರ ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಾರೆ. "पक्षिणा येन गृह्यन्ते पक्षिणोऽन्ये स दीपकः" वैज०। (ನ೦) 3. ದೀಪಕಾಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ವರ್ಣ್ಯ (ಪ್ರಕೃತ) ಮತ್ತು ಅವರ್ಣ್ಯ (ಅಪ್ರಕೃತ) ಇವುಗಳಿಗೆ ಏಕಧರ್ಮಾನ್ವಯವಿರುವಲ್ಲಿ **"ದೀಪಕಾಲಂಕಾರ"**. "वदन्ति वर्ण्याविर्ण्यानां धर्मैक्यं दीपकं बुधाः" चन्द्रा०। **उदा.**: "मदेन भाति कलभः प्रतापेन महीपतिः"। ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ರಾಜನಿಗೂ ಅಪ್ರಕೃತವಾದ ಕಲಭಕ್ಕೂ ಶೋಭಾರೂಪವಾದ ಏಕಧರ್ಮಾನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ದೀಪಕಾಲಂಕಾರ. 4. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 5. ಓಮ. 6. ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. (ವಿ೦) 7. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ, ಬೆಳಗುವ. ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कः" स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **दीपिका ದೀಪಿಕಾ**. 8. ಸಣ್ಣ ದೀಪ. "दीपिकाचपलया तमोघने" नैष० १८-९२।

दीपकलिका ದೀಪಕಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ದೀಪದ ಶಿಖೆ, ದೀವಿಗೆಯ ಜ್ವಾಲೆ. दीपस्य कलिका ।

दीपकिट्ट ದೀಪಕಿಟ್ಟ (ನ೦) ಕಾಡಿಗೆ, ಹೊಗೆಯು ಮಸಿ, ದೀಪದ ಹೊಗೆಯ ಕರಿ.

दीपकूपी ದೀಪಕೂಪೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ದೀಪದ ಬತ್ತಿ. दीपस्य कूपीव ।

दीपध्वज ದೀಪಧ್ವಜ(ಪುं೦) ದೀಪದ ಮಸಿ, ಕಾಡಿಗೆ, ದೀಪದ ಹೊಗೆಯ ಕರಿ. दीपस्य ध्वज इव ।

दीपन ದೀಪನ (ಪುं೦) 1. ಈರುಳ್ಳಿ. 2. ಕಾಸಮರ್ದ ವೃಕ್ಷ. (ನ೦) 3. ಬೆಳಗುವಿಕೆ, ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. दीप्यते—दीपी (दीप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಉರಿಸುವುದು, ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸುವುದು. 5. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. दीपयति — दीपी + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "जागुडं दीपनं वस्त्रं सौरभं घुसृणं च तत्" त्रिकाण्ड०। (ವಿ೦) 6. ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಉದರದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣಗೊಳಿಸುವ.. 7. ರೇಗಿ

सुव, उद्रेकगೊಳಿसुव, प्रेरिसुव, हुरिदुंबिसुव. 8. बेళगुव, प्रकाशगೊಳಿसुव. दीप्यतेऽनेन—दीपी कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **दीपनी** दीपनी. "नृपस्य मन्युव्यवसाय-दीपनीरुदाजहार द्रुपदात्मजा गिरः" किरा० १-२७।

दीपनी दीपनी(स्त्री०)1. मेंत्य. 2. अगुळु शुंठि, 3. ओम.

दीपनीय दीपनीय (पुं०) 1. ओम. दीपनाय हितः "छः" (५-१-५)। (वि०) 2. उरिसल्पडुव. 3. उरिसलु अर्हवाद. 4. उरिसलु शक्यवाद. 5. उरिसबेकाद. 6. रेगिसल्पडुव. 7. रेगिसलु अर्हनाद. 8. रेगिसबेकाद. 9. रेगिसलु शक्यनाद. दीपी (दीप्तौ)+णिच् कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

दीपपादप दीपपादप (पुं०) दीपद कंबि. दीपस्य पादप इव।

दीपपुष्प दीपपुष्प (पुं०) संबिगे मर. दीपस्य दीपकलिकाया इव पुष्पमस्य।

दीपभाजन दीपभाजन (न०) दीपद बट्टलु, दीपक्के एण्णे तुंबुव पात्रे. दीपस्य भाजनम्। "राज्ञि तत्कुलमभूत्क्षयातुरे वामनार्चिरिव दीपभाजनम्" रघु० १९-५१।

दीपमाला दीपमाला (स्त्री०) दीपगळ पङ्क्ति, दीपगळ सालु. दीपानां माला।

दीपवत् दीपवत् (वि०) दीपगळिंद कूडिद. दीप "मतुप्" (५-२-९४)।

दीपशत्रु दीपशत्रु (पुं०) शलभ, पतंगद हुळु.

दीपशिखा दीपशिखा (स्त्री०) 1. दीपद ज्वालि, दीपद उरि. 2. काडिगे.

दीपशृङ्खला दीपशृङ्खला (स्त्री०) दीपगळ सालु. दीपानां शृङ्खलेव। "दीपाली दीपशृङ्खला" हारा०।

दीपित दीपित (वि०) 1. प्रकाशगೊಳिसल्पट्ट, बेళगल्पट्ट. दीपी (दीप्तौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "तेनाम्भसा सारमयः पयोधेर्दध्रे मणिर्दीधितिदीपिताशः" माघ० ३-९। 2. बेंकि हॊत्तिसल्पट्ट. 3. उरिसल्पट्ट. 4. रेगिसल्पट्ट, उद्रेकगೊಳिसल्पट्ट. 5. प्रकटिसल्पट्ट, तिळिसल्पट्ट. "नखपदलिपयोऽपि दीपितार्थाः प्रणिदधिरे दयितैरनङ्गलेखाः" माघ० ७-३९।

दीपीय दीपीय (वि०) दीपक्के हितवाद, दीप उरियलु अनुकूलवाद. दीपाय हितम्—वा "छः" (५-१-५)। पक्षे "यत्" (५-१-४)। **दीप्यम्** दीप्यम्.

दीपोत्सव दीपोत्सव(पुं०)1. दीपाराधने, कृत्तिका दीपोत्सव. दीपैरुत्सवः। 2. दीपदिंद कूडिद अमावास्ये.

दीप्त दीप्त(वि०)1. प्रकाशमानवाद, होळेयुव. दीपी (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "ये दीप्तस्य श्रेयसः पारकामाः चत्वारोऽपि ब्रह्मचर्यं चरन्ति" म० वी० १-२४। 2. उरियुव, ज्वलिसुव. 3. रेगिद, उद्रेकगೊंड. 4 उरिसल्पट्ट. 5. सुडल्पट्ट. 6. प्रकाशगೊळिसल्पट्ट. दीपी कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "दीप्तं निर्भासिते दग्धे ज्वलिते" मेदि०। "दग्धे विभासिते दीप्तं दृष्टं ज्वलितवद्बुधैः" विश्व०। (न०) 7. सुवर्ण, चिन्न. 8. हिंगु. (पुं०)9. सिंह. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-४१)। (स्त्री०) **दीप्ता** दीप्ता. 10. ज्योतिष्मतीलते, कंगॊंगे गिड. 11. नीरुळिप्पलि.

दीप्तकीर्ति दीप्तकीर्ति(पुं०)1. कार्तिकेय, षण्मुख. दीप्ता कीर्तिरस्य। (स्त्री०)2. प्रकाशगೊंड कीर्ति, बेళकिगे बंद यशस्सु. दीप्ता कीर्तिः। (वि०) 3. प्रकाशगೊंड कीर्तियुळ्ळ, बेళकिगे बंद यशस्सुळ्ळ. दीप्ता कीर्तिर्यस्य।

दीप्तजिह्वा दीप्तजिह्वा (स्त्री०) हेण्णु नरि. दीप्ता जिह्वा अस्याः। रात्रिकालदल्लि हेण्णु नरियु बायिंद कडियुव हॊरडुवुदु. [ई पदवु कोपस्वभावद मत्तु जगळगंटि हेंगसिनल्लि लाक्षणिक.] "लोमाशिका दीप्तजिह्वा किखिरुल्कामुखी च सा" त्रिकाण्ड०।

दीप्तमूर्ति दीप्तमूर्ति (पुं०)1. विष्णु. यत्किञ्चित् केनचिद्गुणेन दीप्तं तदस्य विशेषेण मूर्तिः अस्य। "यत्किञ्चित्केनचिद्दीप्तं गुणेनात्र विशेषतः। तत्सर्वं मूर्तिरस्येति दीप्तमूर्तिरसौ स्मृतः" इति निरुक्तिः। (वि०) 2. प्रकाशमानवाद देहवुळ्ळवनु.

दीप्तरश्मि दीप्तरश्मि (पुं०) सूर्य.

दीप्तरस दीप्तरस (पुं०) कॆसरिनल्लिरुव एरुबु हुळु. दीप्तो रसोऽस्य।

दीप्तलोचन दीप्तलोचन (पुं०) मार्जार, बॆक्कु. दीप्तं प्रकाशमानं लोचनं यस्य।

दीप्तलोह दीप्त लोह (न०) 1. कंचु. 2. प्रकाशमानವಾದ ಲೋಹ..

दीप्तवर्ण दीप्त वर्ण (पुं०) 1. कार्तिकेय, षण्मुख. (वि०) 2. प्रकाशमानವಾದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ.

दीप्तशक्ति दीप्त शक्ति (पुं०) 1. कार्तिकेय, षण्मुख. दीप्ता शक्तिरस्त्रं यस्य। (वि०) 2. प्रकाशವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. दीप्ता शक्तिः सामर्थ्यं यस्य।

दीप्तांशु दीप्तांशु (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. दीप्ता अंशवोऽस्य। 2. अर्कवृक्ष, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

दीप्ताक्ष दीप्ताक्ष (पुं०) 1. मार्जार, ಬೆಕ್ಕು. दीप्ते अक्षिणी अस्य "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **-क्षी-क्ष्णी.** (वि०) 2. प्रकाशमान ವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ.

दीप्ताग्नि दीप्ताग्नि (पुं०) 1. अगस्त्यमुनि. दीप्तोऽग्निरस्य। ವಾತಾಪಿಯೆಂಬ ದಾನವನನ್ನು ಆ ಕೂಡಲೆ ಉದರದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣಗೊಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬೆಂಕಿ. (वि०) 3. शक्तियुत ವಾದ ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಜಠರಾಗ್ನಿಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. "दीप्ताग्निरौर्वशेयश्च समुद्रचुलकः" त्रिकाण्ड०।

दीप्ताङ्ग दीप्ताङ्ग (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. दीप्तं प्रकाशमानमङ्गमस्य। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **-ङ्गी-ङ्ग्यी.** (वि०) 2. प्रकाशमानವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ.

दीप्ति दीप्ति (स्त्री०) 1. प्रकाश, ಬೆಳಕು. दीपी (दीप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "त्वां धूरियं योग्यतयाधिरूढा दीप्त्या दिनश्रीरिव तिग्मरश्मिम्" किरा० ३-५०। 2. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ ಹೆಂಗಸರ ಲಾವಣ್ಯ, ಮನ್ಮಥೋನ್ಮೇಷದಿಂದ ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡ ಸ್ತ್ರೀಯರ ದೇಹಕಾಂತಿ. "कान्तिरेवातिविस्तीर्णा दीप्तिरित्यभिधीयते" सा० द०। 3. अभिव्यक्ति, ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವುದು, ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು. 4. ಅರಗು. 5. ಕಂಚು.

दीप्तिमत् दीप्तिमत् (पुं०) 1. श्रीकृष्णन ಒಬ್ಬ ಮಗ. (वि०) 2. कान्तियिंद ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ. दीप्तिरस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "तद्वयोम्नि शतधा भिन्नं ददृशे दीप्तिमन्मुखम्" रघु० १२-९८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-मती -मत्यी.**

दीप्य दीप्य (पुं०) 1. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. दीपे दीपने साधुः "यत्" (४-४-९८)। 2. ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ. 3. ಜೀರಿಗೆ. (वि०) 4. दीपಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ, दीप ಉರಿಯಲು ಅನುಕೂಲವಾದ. दीपाय हितम् वा "यत्" (५-१-४)। पक्षे "छः" (५-१-५)। **दीपीयम् दीपीयस्.**

दीप्यक दीप्यक (पुं०) 1. ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ. दीप्य संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। 2. ನವಿಲಿನ ಜುಟ್ಟು. "दीप्यकं चाजमोदायां यवानीबर्हिचूडयोः" मेदि०। 3. ನೀರು ಹಿಪ್ಪಲಿ.

दीप्र दीप्र (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (वि०) 2. प्रकाशिसुವ ಸ್ವಭಾವದ. दीपी (दीप्तौ) "रः" (३-१-१६७)। 3. ಜ್ವಲಿಸುವ, ಉರಿಯುವ.

दीर्घ दीर्घ (पुं०) 1. दीर्घवर्ण, ಎರಡು ಮಾತ್ರೆಗಳುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರ. दृ (विदारणे) "घक्" बाहु०। "एकमात्रो भवेद्ह्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्"। 2. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 3. सिंह कन्या तुला मत्तु वृश्चिक राशिगळु. "वृश्चिककन्यामृगपतिवणिजो दीर्घाः"। 4. श्रीरामन ಬಾಣ. (वि०) 5. दीर्घವಾದ, ಉದ್ದವಾದ. (काल मत्तु देशगळल्लि). "संक्षिप्येत क्षण इव कथं दीर्घयामा त्रियामा" मेघ० २-४५। "मुखैः सरोजानि च दीर्घलोचनैः सुरस्त्रियः साम्यगुणा निरासिरे" किरा० ८-२९। "अपाङ्गयोः केवलमस्य दीर्घयोः" कुमा० ५-२१। (अव्य०) 6. ಬಹಳ ಕಾಲ. 7. ಬಹಳ ಉದ್ದವಾಗಿ. 8. ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)।

दीर्घकणा दीर्घकणा (स्त्री०) ಬಿಳಿ ಜೀರಿಗೆ.

दीर्घकण्ठ दीर्घकण्ठ (पुं०) 1. ಬಕಪಕ್ಷಿ, ಕೊಕ್ಕರೆ. दीर्घः कण्ठोऽस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-कण्ठी -कण्ठ्यी.** 2. ಉದ್ದವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ. दीर्घः कण्ठः। (वि०) 3. ಉದ್ದವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳ. दीर्घः कण्ठो यस्य।

दीर्घकन्द दीर्घकन्द (न०) ಮೂಲಂಗಿ. दीर्घः कन्दोऽस्य।

दीर्घकन्धर दीर्घकन्धर (पुं०) 1. ಬಕಪಕ್ಷಿ, ಕೊಕ್ಕರೆ. दीर्घा कन्धराऽस्य। (वि०) 2. ಉದ್ದವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳ. दीर्घा कन्धरा यस्य।

दीर्घकेश दीर्घकेश (पुं०) 1. ಭಲ್ಲೂಕ, ಕರಡಿ. दीर्घः केशः लोमाऽस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-केशी -केश्यी.** (वि०) 2. ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ.

दीर्घकोशिका दीर्घकोशिका (स्त्री०) ಆನೆಯ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರುವ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಜಿಗಣೆ. दीर्घः कोशोऽस्याः। जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-कोशी -कोशी**. संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)।

दीर्घगति दीर्घगति (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. दीर्घा गतिरस्य। ಒಂಟೆಯು ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

दीर्घग्रन्थि दीर्घग्रन्थि (पुं०) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

दीर्घग्रीव दीर्घग्रीव (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. दीर्घा ग्रीवाऽस्य।

दीर्घघाटिक दीर्घघाटिक(पुं०)ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. दीर्घा घाटा कृकाटिकाऽस्य "ठन्" (५-२-११६)।

दीर्घजङ्घ दीर्घजङ्घ (पुं०) 1. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. दीर्घा जङ्घाऽस्य। 2. ಬಕಪಕ್ಷಿ, ಕೊಕ್ಕರೆ. स्त्रियाम् वा "ङीष्" (४-१-५५)। **-जङ्घी -जङ्घी, -जङ्घा -जङ्घा**. (वि०) 3. ಉದ್ದವಾದ ಮೊಳಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು.

दीर्घजिह्व दीर्घजिह्व (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. दीर्घा जिह्वाऽस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। 2. ಒಬ್ಬ ದಾನವ.

दीर्घजीविन् दीर्घजीविन् (वि०) ಬಹಳ ಕಾಲ ಬದುಕುವ.

दीर्घतपस् दीर्घतपस् (पुं०) 1. ಗೌತಮಮಹರ್ಷಿ. दीर्घं तपोऽस्य। "येषु दीर्घतपसः परिग्रहो वासवक्षणकलत्रतां ययौ" रघु० ११-३३। 2. ಆಯುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

दीर्घतम दीर्घतम (वि०) ಬಹಳ ದೀರ್ಘವಾದ.

दीर्घतमस् दीर्घतमस् (पुं०) ಆಂಗಿರಸ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗನಾದ ಉಚಥ್ಯ (ಉತಥ್ಯ) ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ, ಮಮತೆಯೆಂಬುವಳು ಈತನ ತಾಯಿ. [ಮಮತೆಯು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಈಕೆಯನ್ನು ಮಾನ ಭಂಗಗೊಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಿಶುವು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಅವನ ಶಾಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟು ಕುರುಡನಾಗಿ ಜನಿಸಿತು. ಅದರಿಂದ ಈ ಋಷಿಗೆ ದೀರ್ಘತಮಸ್ಸೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ತಂದೆಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದನು. ಈ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಪ್ರದ್ವೇಷಿಣಿಯೆಂಬುವಳು ಬಹುಪುತ್ರವತಿ. ತಾನೇ ಸಂಸಾರನಿರ್ವಹಣೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದು ಕೋಪದಿಂದ ಪತಿಯನ್ನು ಮಕ್ಕಳ ಮೂಲಕ ನದಿಗೆ ತಳ್ಳಿಸಿದಳು. ಬಲಿಯೆಂಬ ರಾಜನೊಬ್ಬನು ಈತನನ್ನು ಬಡಂಕಿಸಿ ಅರಮನೆಗೆ ಕರೆತಂದು ಪೋಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ ಈ ರಾಜನ ಪತ್ನಿಯು ಈ ಋಷಿಯಿಂದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದಳು.]

दीर्घतुण्ड दीर्घतुण्ड (पुं०) 1. ಉದ್ದವಾದ ಮುಖ. (वि०) 2. ಉದ್ದವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ. (स्त्री०) **-तुण्डा -तुण्डा**. 3. ಮೂಗಿಲಿ.

दीर्घदण्ड दीर्घदण्ड (पुं०) 1. ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳು ಗಿಡ. 2. ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ. 3. ತೆಂಗಿನಮರ. 4. ಅಡಕೆಮರ.

दीर्घदर्शिन् दीर्घदर्शिन् (पुं०) 1. ಗೃಧ್ರ, ಹದ್ದು. 2. ಪಂಡಿತ. 3. ಭಲ್ಲೂಕ, ಕರಡಿ. (वि०)4. ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ದೀರ್ಘಾಲೋಚನೆಮಾಡುವವನು. दीर्घं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। 5. ದೂರದಿಂದ ನೋಡುವವನು. "दीर्घैर्दर्शिभिरकारि वधूनां लक्ष्मनं न नयनैः श्रवणस्य" माघ० १०-४०। 6. ಭವಿಷ್ಯತ್ತನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನು ಮುಂದಿನದನ್ನು ಕಾಣುವವನು.

दीर्घदृष्टि दीर्घदृष्टि (पुं०)1. ಪಂಡಿತ. 2. ದೂರದರ್ಶಕ ಯಂತ್ರ, ದೂರದ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡುವ ಯಂತ್ರ, ದುರ್ಬೀನು. दीर्घा दृष्टिर्यस्य येन वा।

दीर्घद्रुम दीर्घद्रुम, -वृक्ष -वृक्ष (पुं०)1. ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ. 2. ಅಡಕೆಮರ. 3. ತೆಂಗಿನಮರ. 4. ಉದ್ದವಾದ ಮರ. दीर्घो द्रुमः वृक्षो वा।

दीर्घनाद दीर्घनाद(पुं०)1. ಶಂಖ. 2. ಕಂಚಿನ ಗಂಟೆ. दीर्घो नादोऽस्य। 3. ದೀರ್ಘವಾದ ಧ್ವನಿ, ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೂ ಇರುವ ಶಬ್ದ. दीर्घो नादः।

दीर्घनिद्रा दीर्घनिद्रा (स्त्री०) 1. ಬಹಳ ಕಾಲ ಮಾಡುವ ನಿದ್ರೆ. 2. ಮರಣ. दीर्घा निद्रा। "रामेषुभिरितीवासौ दीर्घनिद्रां प्रवेशितः" रघु० १२-८१।

दीर्घपत्र दीर्घपत्र (पुं०) 1. ತೆಂಗಿನಮರ. 2. ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ. 3. ಬಿದಿರು ಗಿಡ. 4. ಗಣಿಗಿಲೆ ಗಿಡ. 5. ರಾಜೀರುಳ್ಳಿ. 6. ಹರಳು ಗಿಡ. दीर्घं पत्रं यस्य।

दीर्घपर्णी दीर्घपर्णी (स्त्री०) ನರಿಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ.

दीर्घपाद दीर्घपाद(पुं०)1. ಒಕಪಕ್ಷಿ, ಕೊಕ್ಕರೆ. दीर्घः पादोऽस्य। (वि०) 2. ಉದ್ದವಾದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ.

दीर्घपादप दीर्घपादप (पुं०) "दीर्घद्रुम" ಪದದ ಅರ್ಥ.

दीर्घपृष्ठ दीर्घपृष्ठ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. दीर्घं पृष्ठमस्य। स्त्रियाम् "ङीष" (४-१-६३)।

दीर्घप्रज्ञ दीर्घप्रज्ञ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಜ. "वृष्णिर्वेति विख्यातः श्रीमान् यस्तु महासुरः। दीर्घप्रज्ञ इति ख्यातः पृथिव्यां सोऽभवन्नृपः" भा० आदि०। (वि०) 2. ದೀರ್ಘ ಕಾಲ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುವವನು, ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. दीर्घा प्रज्ञा यस्य। "काममूतिधरः क्रूरः कालकल्पो व्यदृश्यत। तमुवाच ततो राजा दीर्घप्रज्ञो युधिष्ठिरः" भा० वन० ११-२१।

दीर्घबाहु दीर्घबाहु (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 2. ಪರಶಿವನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. (वि०) 3. ಉದ್ದವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳ. दीर्घौ बाहू यस्य।

दीर्घमारुत दीर्घमारुत (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. दीर्घो मारुतो वायुरस्य। "हस्ती महामृगः पीलुः सिन्धुरो दीर्घमारुतः" त्रिकाण्ड०।

दीर्घमूल दीर्घमूल (पुं०) 1. ಕುರಟಿಗೆ ಗಿಡ. 2. ಲಾಮಂಚ. 3. ಮೂಲಂಗಿ. 4. ಗಜ್ಜುಗದ ಗಿಡ. दीर्घं मूलमस्य। 5. ತೀಟಿಕಸಂಧಿ.

दीर्घयज्ञ दीर्घयज्ञ (पुं०) 1. ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "अयोध्यायां तु धर्मज्ञं दीर्घयज्ञं महाबलम्। अजयत् पाण्डवश्रेष्ठो नातितीव्रेण कर्मणा" भा०। (वि०) 2. ಬಹಳ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. दीर्घः दीर्घकालव्यापी यज्ञो यस्य।

दीर्घरद दीर्घरद, -रदन -रदन (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. दीर्घा रदा रदना अस्य।

दीर्घरसन दीर्घरसन (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. दीर्घा रसना यस्य।

दीर्घरागा दीर्घरागा (स्त्री०) ಅರಿಶಿನ. दीर्घो रागो रञ्जनं यस्याः।

दीर्घरात्र दीर्घरात्र (न०) ಚಿರಕಾಲ, ಬಹಳಕಾಲ.

दीर्घरोमन् दीर्घरोमन् (पुं०) 1. ಭಲ್ಲೂಕ, ಕರಡಿ. दीर्घाणि रोमाण्यस्य। 2. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 3. ಈಶ್ವರನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ.

दीर्घलोचन दीर्घलोचन (पुं०) 1. ಪರಶಿವನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. 2. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. दीर्घे लोचनं यस्य। (न०) 3. ಉದ್ದವಾದ ಕಣ್ಣು. दीर्घमायतं लोचनम्।

दीर्घवृन्त दीर्घवृंत (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. दीर्घं वृन्तमस्य।

दीर्घव्याधि दीर्घव्याधि (पुं०) ಬಹಳ ಕಾಲದ ರೋಗ.

दीर्घशाख दीर्घशाख (पुं०) ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. दीर्घा शाखा यस्य।

दीर्घश्रवस् दीर्घश्रवस् (पुं०) 1. ದೀರ್ಘತಮಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. दीर्घं श्रवोऽस्य। (न०) 2. ಉದ್ದವಾದ ಕಿವಿ. (वि०) 3. ಉದ್ದವಾದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ.

दीर्घसत्र दीर्घसत्र (न०) 1. ಬಹುಕಾಲ ನಡೆಯುವ ಯಾಗ. (वि०) 2. ಬಹುಕಾಲದ ಯಾಗಮಾಡುವವನು. दीर्घं सत्रं चिरकालसाध्यो यागः यस्य। "हविषे दीर्घसत्रस्य सा चेदानीं प्रचेतसः। भुजङ्गपिहितद्वारं पातालमधितिष्ठति" रघु० १-८०।

दीर्घसत्रिन् दीर्घसत्रिन् (वि०) ಬಹುಕಾಲ ನಡೆಯುವ ಯಾಗಮಾಡುವವನು. दीर्घं सत्रमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

दीर्घसुरत दीर्घसुरत (पुं०) 1. ನಾಯಿ. दीर्घं बहुकालं सुरतमस्य। "कुक्कुरे दीर्घसुरतवान्तादो रसनालिहः" त्रिकाण्ड०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। (न०) 2. ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಸಂಭೋಗ. दीर्घं सुरतम्।

दीर्घसूत्र दीर्घसूत्र (न०) 1. ಉದ್ದವಾದ ದಾರ. दीर्घं सूत्रम्। (वि०) 2. ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ಬಹಳಕಾಲ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. दीर्घं सूत्रं कार्यव्यवस्था यस्य। ವಿಲಂಬದಿಂದ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. "अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिश्च यः। द्वावेव सुखमेधेते दीर्घसूत्रो विनश्यति" भा० शान्ति०। 3. ಉದ್ದವಾದ ದಾರವುಳ್ಳ (ವಸ್ತ್ರ). "मेखलागुणविलम्बमसूयां दीर्घसूत्रमकरोत्परिधानम्" माघ० १०-६१।

दीर्घसूत्रिन् दीर्घसूत्रिन् (वि०) ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ವಿಲಂಬದಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. दीर्घं चिरकालं सूत्रं कार्यव्यवस्थास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

दीर्घाक्ष दीर्घाक्ष (वि०) ಉದ್ದವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. दीर्घे आयते अक्षिणी यस्य। "दीर्घाक्षं शरदिन्दुकान्ति वदनम्" माल० २-३।

दीर्घाध्वग दीर्घाध्वग (पुं०) 1. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 2. ಬಹಳ ದೂರ ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ದೂತ, ವಾರ್ತಾವಾಹಕ, ಊರಿಂದೂರಿಗೆ ಕಾಗದವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು. दीर्घमध्वानं मार्गं गच्छति — गम्ल (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

दीर्घायु दीर्घायु (वि०) दीर्घकालद आयु स्सुळ्ळवनु, बहळकाल बदुकुवनु. इदु वैदिक प्रयोग.

दीर्घायुध दीर्घायुध (पुं०) 1. सूकर, हंदि. दीर्घं दन्तरूपमायुधं यस्य। 2. कुंतवेंब ऒंदु आयुध. "दीर्घायुधः शलः कुन्तः शल्यः शङ्कुर्विषाङ्कुरः" त्रिकाण्ड०।

दीर्घायुष्य दीर्घायुष्य (पुं०) 1. मार्कंडेय ऋषि. (न०) 2. दीर्घकालद आयुस्सु. (वि०) 3. दीर्घकालद आयुस्सुळ्ळ. दीर्घमायुष्यं दीर्घमायुष्यं यस्य वा।

दीर्घायुस् दीर्घायुस् (पुं०) 1. मार्कंडेय ऋषि. 2. शाल्मलिवृक्ष, बूरुगद मर. 3. हॊन्ने मर. 4. वायस, कागे. (वि०) 5. बहळ काल बदुकुवनु. दीर्घमायुर्यस्य। "दीर्घायुः शाल्मलीवृक्षे वायसे जीवकद्रुमे। मार्कण्डेये च पुंसि स्यात् चिरजीविनि वाच्यवत्" मेदि०। (न०)6. दीर्घकालद आयुस्सु. दीर्घमायुः।

दीर्घास्य दीर्घास्य (पुं०) 1. गंज, आने. दीर्घमायतमास्यमस्य। 2. भारतद वायव्य दिक्किनल्लिरुव ऒंदु देश. "एकविलोचनशूलिकदीर्घग्रीवास्यकोशाश्च" बृहत्सं० १४-२३।

दीर्घाह दीर्घाह (पुं०) दीर्घवाद हगलु. दीर्घमहः "टच्" (५-४-९१)।

दीर्घिका दीर्घिका (स्त्री०) सरस्सु, कॊळ, कल्याणि, उद्दवाद कॊळ. दीर्घैव संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "दीर्घिकाकमलोन्मेषो यावन्मात्रेण साध्यते" कुमा० २-३३।

दीर्ण दीर्ण (वि०) 1. सीळल्पट्ट, ऒडेयल्पट्ट. दॄ (विदारणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. हॆदरिद, भयगॊंड. दॄ कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। (न०)3. सीळुविके, ऒडेयुविके. दॄ भावे "क्तः" (३-३-११४)। 4. भय. "दीर्णं विदारिते भीते" मेदि०।

दीव्यत् दीव्यत् (वि०) क्रीडिसुत्तिरुव, आटमाडुत्तिरुव. दिवु (क्रीडादौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "दुरक्षान् दीव्यता राज्ञा राज्यमात्मा वयं वधूः" किरा० ११-४७। "दीव्यताक्षैस्तदानेन नूनं तदपि हारितम्" वेणी० १-१३।

दु – गतौ (भ्वा० पर० अक० अनि०)। दवति। दुदाव। दोता। दोष्यति। द्रवतु। अदवत्। इत्यादि. हॊगु, ज्वलिसु.

भावे :—द्रूयते। दुद्रुवे। दाविता, दोता। दाविष्यते, दोष्यते। द्रूयताम्। अद्रूयत। द्रूयेत। इत्यादि.

कृत्सु :—दोतव्यम्। दवनीयम्। दाव्यम्। दुतम्। दुतवान्, –वती। दवन्, –न्ती। दुतम्। दवनम्।

टुदु – उपतापे (भ्वा० पर० सक० अनि०)। दुनोति। दुदाव, दुदुवतुः। दोता। दोष्यति। दुनोतु। इत्यादि. 1. उपताप माडुवुदु, संकटवुंटुमाडु. "इदमुच्छ्वसितालकं मुखं तव विश्रान्तकथं दुनोति माम्" रघु० ८-५५। 2. नोवुंटुमाडु, पीडिसु. "उद्भासीनि जलेजानि दुन्वन्त्यदयितं जनम्" भट्टि० ६-७४। 3. दहिसु, सुडु. "स भस्मसात् चकारारीन् दुदाव च कृतान्तवत्" भट्टि० १४-८५।

कृत्सु :—दोतव्यम्। दवनीयम्। दव्यम्। दुतः। दुतवान्, –वती। दुन्वन् –न्ती। दुतम्। दवनम्।

दुःख दुःख (न०)1. दुःख, व्यथॆ, कॊरगु, शोक. दुष्टानि खानि सन्त्यस्मिन् दुर् निन्दितं खनति—खनु (अवदारणे) "डः" (३-२-१०१)। दुःखयति—दुःख (तत्क्रियायाम्) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) वा। "मा जीवन् यः परावज्ञादुःखदग्धोऽपि जीवति" माघ० २-४५। सांख्यरु रजोगुणदिंद उंटाद ऒंदु चित्तधर्मवे दुःखवेंदु हेळुत्तारॆ. नैयायिकरु इदॊंदु **आत्मधर्म**वेंदु हेळुत्तारॆ. "इच्छाद्वेषप्रयत्नसुखदुःखज्ञानान्यात्मनो लिङ्गम्"। 2. यातने, नोवु. "यदेवोपनतं दुःखात्सुखं तद्रसवत्तरम्" विक्र० ३-२१। 3. कष्ट, तॊंदरॆ. "अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे। आये दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थाः कष्टसंश्रयाः" पञ्चतं० १-१७४। (क्रि० वि०) 4. कष्टदिंद. "स्वादुभिस्तु विषयैर्हृतस्ततो दुःखमिन्द्रियगणो निवार्यते" रघु० ११-४९। (वि०) 5. दुःखवुळ्ळ, शोकवुळ्ळ, संकटवुळ्ळ. "सुखं दुःखं मलं छिद्रं किलासं सिध्ममर्मरौ। रसः पलितं श्वित्रमेतेऽपि त्रिषु धर्मिणि" वैज०।

दुःखकर दुःखकर (वि०) दुःखवन्नु उंटुमाडुव. दुःखं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

दुःखग्राम दुःखग्राम (पुं) 1. संसार. दुःखानां ग्रामोऽत्र। 2. दुःखिगळ समुदाय. दुःखानां ग्रामःसमूहः।

दुःखजात दुःखजात (नं) 1. दुःखिगळ समुदाय. दुःखानां जातम्। (वि) 2. दुःखिवुंटागिरुव. दुःखं जातं यस्य (वा० २-२-३६)।

दुःखत्रय दुःखत्रय (नं) आध्यात्मिक आधिदैविक मत्तु आधिभौतिकगळेंब मूरु दुःखिगळु. ["आधिदैविक" पदवल्लि नोडि.]

दुःखदोह्या दुःखदोह्या (स्त्री०) अकळु, हसु. दुःखेन दोह्या।

दुःखप्राय दुःखप्राय (वि०) 1. शोकमयवाद. 2. कष्टदिंद कूडिद.

दुःखबोध दुःखबोध (वि०) कष्टदिंद तिळियल्पडुव.

दुःखभागिन् दुःखभागिन् (वि०) सुखविल्लद, दुःखिवन्नु अनुभविसुव, कष्टदिंद कूडिद. "दुःखभागी च सततं व्याधितोऽल्पायुरेव च" मनु० ४-१५७।

दुःखभाज् दुःखभाज् (वि०) दुःखदल्लिरुव, व्यर्थ युंटागिरुव, सुखविल्लद. दुःखं भजते—भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२)।

दुःखशील दुःखशील (वि०) दुःखपडुव स्वभावद. दुःखं शीलयति—शील (समाधौ) "अण्" (३-२-१)। "कामेकपत्नीव्रतदुःखशीलां लोलं मनश्चारुतया प्रविष्टाम्" कुमा० ३-७।

दुःखसंस्थिति दुःखसंस्थिति (स्त्री०) 1. बहळ कष्टद परिस्थिति, बहळ तोंदरेयल्लिरुवुदु. (वि०) 2. कष्टद परिस्थितियल्लिरुव, बहळ तोंदरेयल्लिरुव.

दुःखित दुःखित (वि०) 1. कोरगुव, संकटपडुव. दुःखिवुंटाद. दुःखं सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। "दुःखिता यत्र दृश्येरन् विकृताः पापकारिणः" मनु० ९-२८८। 2. कष्टपडुव, तोंदरेपडुव. "सेहिरे न किरणा हिमरश्मेर्दुःखिते मनसि सर्वमसह्यम्" किरा० ९-३१।

दुःखिन् दुःखिन् (वि०) दुःखिदिंद कूडिद. दुःखमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-१३१)।

दुःशक दुःशक (वि०) शक्तियिल्लद, सामर्थ्यविल्लद.

दुःशकुन दुःशकुन (नं) अपशकुन, कॆट्ट सूचने. दुष्टं शकुनम्। बाजे, तोगलु, हूट्टु, एलुबु, सर्प, बेंके, सौदे, षंड, वैश्य, एण्णॆ, हुच्चे, औषध, शत्रु, सन्न्यासि, हुल्लु, रोगि, नग्न, अंगविकल, मैगे एण्णॆ सवरिकॊंडवनु, हसिदिरुवनु, एम्मॆ कालग इत्यादिगळ दर्शनवु प्रयाणादिगळल्लि अपशकुनवॆंदु तिळियबेकु.

दुःशला दुःशला (स्त्री०) धृतराष्ट्रन मगळु, जयद्रथन हॆंडति.

दुःशासन दुःशासन (पुं०) 1. धृतराष्ट्रन ऒब्ब मग, दुर्योधनन तम्मॆ. दुर्योधनन मातिनंते इवनु जूजिनल्लि सोत पाण्डवर पत्नि द्रौपदियन्नु राजसभॆगॆ ऎळॆतंदु अवळ वस्त्रापहार माडलु यत्निसि श्रीकृष्णन अनुग्रहदिंद लब्धवाद अक्षय वस्त्रवन्नु पूर्तियागि ऎळॆयलारदे जारिबिद्दु पराभवगॊंडनु. उत्तर गोग्रहण समयदल्लि अर्जुननिंद पराजितनादनु. युद्धदल्लि सात्यकिगॆ हॆदरि ऒडुत्तिद्दाग द्रोणाचार्यनु इवनन्नु हीयाळिसिदनु. भीमसेननु ऎल्ला राजर ऎदुरिगॆ इवन तोळुगळन्नु मुरिदु ऎदॆयन्नु सीळिहाकिदनु. (वि०) 2. कष्टदिंद शिक्षिसल्पडुवनु.

दुःशील दुःशील (वि०) कॆट्ट स्वभावदवनु. दुष्टं शीलं यस्य। "पूर्वमप्यतिदुःशीलो न धैर्यं कर्तुमर्हति" भा० सभा०।

दुःषम दुःषम (पुं०) 1. जैन सिद्धांतदल्लि हेळिरुव अवसर्पिणि मत्तु उत्सर्पिणि कालगळ ऒंदु भाग. ["अवसर्पिणी" मत्तु "उत्सर्पिणी" पदगळल्लि नोडि.] (अव्य०) 2. निंद्यवाद. दुष्टं सममत्र। "निःषमं दुःषमं गर्ह्ये" अम०।

दुःसह दुःसह (वि०) सहिसलु अशक्यवाद, बहळ कष्टदिंद सहिसल्पडुव. दुःखेन सह्यते—सह (मर्षणे) "खल्" (३-३-१२६)। "भवत्यनिष्टादपि नाम दुःसहान्मनस्विनीनां प्रतिपत्तिरीदृशी" कुमा० ५-४२।

दुःसा(ध)ध्य दुःसा(ध)ध्य (वि०) साधिसलु कष्टवाद, साधिसलु अशक्यवाद. दुःखेन साध्यते—साध (संसिद्धौ) "खल्" (३-३-१२६)। "ण्यत्" (३-१-१२४)। वा। "छन्दानुवृत्तिदुःसाध्याः सुहृदो विमनीकृताः" माघ० २-१०५।

दुःस्थ दुःस्थ (वि०) 1. दरिद्र, बडव. दुःखेन तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 2 मूर्ख. 3. बहळ कष्टदिंद इरुव. "दुःस्थो मूर्खे दुर्गते स्यात् दुःखेन तिष्ठति त्रिषु" मेदि०। 4. लुब्ध, कृपण, जिप्पण.

दुःस्पर्श दुःस्पर्श (पुं०) 1. शीटकसंधि. दुःखेन स्पृश्यते—स्पृश (संस्पर्शने) "खल्" (३-३-१२६)। (स्त्री०) -र्शा -र्शा. 2. हेग्गळ्ळ, मुळ्ळ्बदनेकायि. "दुःस्पर्शो धन्वयासे ना कण्टकार्यां स्त्रियाम्" मेदि०।

दुःस्वप्न दुःस्वप्न (पुं०) अशुभसूचकवाद कनसु. दुष्टः स्वप्नः। स्वप्नदल्लि संतोषदिंद नगुवुदु विवाहवन्नु नोडुवुदु नर्तन नोडुवुदु संगीतवन्नु केळुवुदु तन्न हल्लुगळु बिद्दंते काणुवुदु अभ्यंग माडिदंते काणुवुदु बित्तलेयागिरुव कप्पु बण्णद शूद्रविडंतुवन्नु काणुवुदु कोपिसिकोंड ब्राह्मणनन्नू ब्राह्मण स्त्रीयन्नू नोडुवुदु हत्ति केंपुवस्त्र मर्कट इवन्नु काणुवुदु मुंतादुवु दुःस्वप्नगळु. ब्रह्मवै०। "दुःस्वप्नदोषनाशाय भयार्ता भयमोहिता। तमेव शरणं विष्णुं जगाम जनकात्मजा" रामा०।

दुकूल दुकूल (न०) 1. रेशिम्मेवस्त्र, पट्टेवस्त्र. दुष्टं कूलति—कूल (आवरणे) "कः" (३-१-१३५)। "नारीणां विमलतरौ समुल्लसन्त्या भासान्तर्दधतुरुरू दुकूलमेव" माघ० ८-६५। 2. नुणुपाद बट्टे, मृदुवाद वस्त्र. "दुकूलं श्लक्ष्णवस्त्रे स्यात् क्षौमे च" मेदि०। 3. सूक्ष्मवस्त्र, तेळुवाद बट्टे. "क्षौमे दुकूलमिच्छन्ति दुकूलं सूक्ष्मवाससि" शाश्व०। "दुकूलं तु क्षौमे सूक्ष्मांशुके च तत्" नानार्थर०।

दुगूल दुगूल (न०) 1. रेशिम्मेवस्त्र. 2. नुणुपाद बट्टे. 3. तेळुवाद बट्टे. दुकूल पृषो०।

दुग्ध दुग्ध (न०) 1. क्षीर, हालु. दुह्यते स्म—दुह (प्रपूरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. मुरद रस, मुरद हालु. 3. हालु करेयुवुदु. दुह् भावे "क्तः" (३-३-११४)। 4. तुंबुविके. "दुग्धं प्रपूरणे क्षीरे" विश्व०। (वि०) 5. तुंबल्पट्ट. (स्त्री०) -ग्धा -ग्धा. 6. हालु करेयल्पट्ट हसु. दुह् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "दुग्धं प्रपूरिते क्षीरे" मेदि०।

दुग्धतालीय दुग्धतालीय (न०) 1. हालिन नोरे. 2. हालिनल्लि पक्ववाद माविनहण्णु.

दुग्धपाचन दुग्धपाचन (न०) हालु कायिसुव पात्रे. दुग्धं पाच्यतेऽनेन—डु पचष् (पाके) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)।

दुग्धपात्र दुग्धपात्र (न०) हालिन पात्रे.

दुग्धफेन दुग्धफेन (पुं०) 1. हालिन नोरे. 2. हालिन केनै.

दुग्धबन्ध दुग्धबंध (पुं०) हालु दरेयलु हसुवन्नु कट्टुवुदु. दुग्धार्थं बन्धः।

दुग्धसमुद्र दुग्धसमुद्र (पुं०) क्षीरसमुद्र, हालिन समुद्र, पाल्गडलु.

दुग्धसिन्धु दुग्धसिंधु (पुं०) क्षीरसमुद्र, पाल्गडलु. "दुग्धसिन्धुदुहितुः सहोदरे" यादः १७-४३।

दुग्धाम्बुधि दुग्धांबुधि, -अम्भोधि -अंभोधि (पुं०) क्षीरसमुद्र, पाल्गडलु.

दुग्धाम्बुराशि दुग्धांबुराशि (पुं०) क्षीरसमुद्र, हालिन समुद्र. "दुग्धाम्बुराशिपृषतैरिव रूपमग्र्यम्" यादः ११-७।

दुग्धाम्र दुग्धाम्र (न०) हालिनल्लि पक्ववाद माविन हण्णु. दुग्धपक्वमाम्रम्।

दुग्धिका दुग्धिका (स्त्री०) हालुतोट्टिन गिड. दुग्धमस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "क्षीरावी दुग्धिका समे" अम०।

दुग्धी दुग्धी (स्त्री०) हालुतोट्टिन गिड. दुग्धमस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। "ङीष्" (४-१-४१)।

दुग्धोद दुग्धोद (पुं०) क्षीरसमुद्र. "देवस्य दुग्धोदशयस्य दैत्याद्वैरोचनाद्बधालभुजोपनीतः" यादः ४-८१। -उदधिः -उदधिः.

दुण्डक दुंडुक (वि०) कट्ट मनस्सुळ्ळवनु, वंचक. मोसगार.

दुण्डुभ दुंडुभ (पुं०) राजिलवेंब ओंदु जातिय सर्प, एरडु तलेगळुळ्ळ उरिशिंगि हावु. "समौ राजिलदुण्डुभौ" अम०।

दुत दुत (वि०) पीडिसल्पट्ट. तोंदरेपडिसल्पट्ट. दुदु (उपतापे) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्फुटमिवावरणं हिममारुतैर्मृदुतया दुतयाऽधरलेखया" माघ० ६-५९।

ದ್ರುದ ದುದ (ಪ್ಲಂ) ಒಂದು ಪರ್ವತ.

ದ್ರುದ್ರುಮ ದುದ್ರುಮ (ಪ್ಲಂ) ಹಸುರು ಈರುಳ್ಳಿ.

ದ್ರುಘ ದುಧ್ರ (ಪ್ಲಂ) 1. ಕಾಪಂಕಿಪ್ಪು. "ಸಹರಕ್ಷಾ ದವೋ ದ್ರುಘಃ" ವೈಜಂ। (ವಿಂ) 2. ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು.

ದ್ರುನ್ದ್ರು ದುಂದು (ಪ್ಲಂ) ವಸುದೇವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಂದೆ. "ವಸುದೇವೋऽಸ್ಯ ಜನಕೋ ದುನ್ದುರಾನಕದುನ್ದುಭಿಃ" ವೈಜಂ।

ದುನ್ದುಭಿ ದುಂದುಭಿ (ಪುಂ) 1. ಭೇರಿ, ನಗಾರಿ. ದುನ್ದು ಇತಿ ಶಬ್ದೇನ ಉಭತಿ—ಉಭ (ಪೂರಣೇ) "ಇನ್" (ಉ॰ ೪-೧೧೮)। "ರಾಜನ್ಯೋಪನಿಮನ್ತ್ರಣಾಯ ರಸತಿ ಸ್ಫೀತಂ ಯಶೋದುನ್ದುಭಿಃ" ವೇಣೀ॰ ೧-೨೫। 2. ದುಂದುಭಿಯೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. 3. ವರುಣ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) 4. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಇತ್ತಿಗದ ಗರ. "ದುನ್ದುಭಿಃ ಪುಮಾನ್। ವರುಣೇ ದೈತ್ಯಭೇರ್ಯೋಶ್ಚ ಸ್ತ್ರ್ಯಕ್ಷ-ಬಿನ್ದುತ್ರಿಕಢಯೇ" ಮೇದಿ॰। "ಪುಮಾನ್ ಭೇರ್ಯಾಂ ದುನ್ದುಭಿಃ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಕ್ಷ-ಬಿನ್ದುಷು" ನಾನಾರ್ಥರ॰। 5. ವಿಷ.

ದುನ್ದುಭಿಸ್ವನ ದುಂದುಭಿಸ್ವನ (ಪುಂ) 1. ನಗಾರಿಯ ಶಬ್ದ, ಭೇರಿಯ ಧ್ವನಿ. ದುನ್ದುಭೇಃ ಸ್ವನಃ। 2. ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸೆ.

ದುನ್ದುಭ್ಯ ದುಂದುಭ್ಯ (ಪುಂ) ರುದ್ರ.

ದುರ್(ಸ್) ದುರ್(ಸ್) (ಅವ್ಯ॰) ಈ ಉಪಸರ್ಗವು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. 1. ನಿಷೇಧ, ತಡೆ. 2. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ, ಶ್ರಮ. "ದುರ್ವಿಷಹ್ಯೇಣ ತೇನಾಹಂ ತೇಜಸಾ ದಹ್ಯಾತ್ಮನಾ। ನಿರ್ದಗ್ಧಮಾತ್ಮನೋ ದೇಹಂ ದುರ್ವಹಂ ವೋಢು-ಮಕ್ಷಮಃ" ಕುಮಾ॰ ೧೦-೧೩। 3. ಕೆಟ್ಟದ್ದು, ಅಶುಭ, ಅಮಂಗಳ. "ದುಃಸ್ವಪ್ನದೋಷನಾಶಾಯ ಭಯಾರ್ತಾ ಭಯಮೋಹಿತಾ" ರಾಮಾ॰। 4. ನಿಂದೆ. "ದುಶ್ಚೇಷ್ಟಿತೇ ದೇವರಿಪೌ ಸರೋಷಃ" ಕುಮಾ॰ ೧೩-೩೪। 5. ಕೆಟ್ಟ, ದುಷ್ಟ, ಅಸಭ್ಯ. "ದುರ್ಜನಂ ಪ್ರಥಮಂ ವನ್ದೇ ಸಜ್ಜನಂ ತದನನ್ತರಮ್"। 6. ಅಶಕ್ಯ, ಅಸಾಧ್ಯ.

ದುರಕ್ಷ ದುರಕ್ಷ (ಪುಂ) 1. ಮೋಸದ ಪಗಡೆಯಾಟ. ದುಷ್ಟೋಽಕ್ಷಃ। "ದುರಕ್ಷಾನ್ ದೀವ್ಯತಾ ರಾಜ್ಞಾ ರಾಜ್ಯಮಾತ್ಮಾ ವಯಂ ವಯೂಃ" ಕಿರಾ॰ ೧೧-೪೨। (ವಿಂ) 2. ದುರ್ಬಲವಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ. ದುಷ್ಟಮಕ್ಷಿ ಯಸ್ಯ "ಷಚ್" (೫-೪-೧೧೩)।

ದುರತಿಕ್ರಮ ದುರತಿಕ್ರಮ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. ದುರ್+ಅತಿ+ಕ್ರಮು (ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ಸ್ವಪಾದಮೂಲಮತಿಕ್ರಮ್ಯ ಗತ್ಯನ್ತರವಿರಹಾತ್ ತೈರತಿಕ್ರಮಿತುಮ್ ಅಶಕ್ಯಃ। "ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ಸ್ವಪನ್ಮೂಲಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಪಕಾನ್ತರಮ್। ನಾಸ್ತೀತಿ ಸರ್ವಪಾಪಘ್ನಂ ಸ ಸ್ಮೃತೋ ದುರತಿಕ್ರಮಃ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ಸಮಾವರ್ತೌ ನಿವೃತ್ತಾತ್ಮಾ ದುರ್ಜಯೋ ದುರತಿಕ್ರಮಃ" ವಿ॰ ಸ॰। (ವಿಂ) 2. ಮೀರಲು ಆಗದ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. 3. ದಾಟಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ದಾಟಬಹುದಾದ.

ದುರದೃಷ್ಟ ದುರದೃಷ್ಟ (ನಂ) ಕೆಟ್ಟ ಅದೃಷ್ಟ, ದೌರ್ಭಾಗ್ಯ, ಅದೃಷ್ಟಹೀನತೆ. ದುಷ್ಟಮದೃಷ್ಟಮ್।

ದುರಧಿಗಮ ದುರಧಿಗಮ (ವಿಂ) 1. ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೊಂದಬಹುದಾದ. ದುಃಖೇನ ಅಧಿ-ಗಮ್ಯತೇ—ದುರ್+ಅಧಿ+ಗಮ್ಲೃ (ಗತೌ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। "ದುರಧಿಗಮಸಿದ್ಧಾವಪ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಾರಮ್ಭೇ ವಯಂ ತ್ವಾऽऽಶಾಸ್ಮಹೇ" ಮಾಲ॰ ೧। 2. ತಿಳಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ. "ಇಹ ದುರಧಿಗಮೈಃ ಕಿಞ್ಚಿದೇವಾಗಮೈಃ ಸತತ-ಮಸುತರಂ ವರ್ಣಯನ್ತ್ಯನ್ತರಮ್" ಕಿರಾ॰ ೫-೧೮।

ದುರಧೀತ ದುರಧೀತ (ವಿಂ) ಕೆಟ್ಟಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪುತಪ್ಪಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ದುಷ್ಟಮಧೀತಮ್।

ದುರಧ್ಯಯ ದುರಧ್ಯಯ (ವಿಂ) ಕಷ್ಟದಿಂದ ಓದಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಓದಲು ಕಷ್ಟವಾದ. ದುರ್+ಅಧಿ+ಇಙ್ (ಅಧ್ಯಯನೇ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)।

ದುರಧ್ವ ದುರಧ್ವ (ಪುಂ) 1. ಕೆಟ್ಟ ದಾರಿ, ಕಷ್ಟದ ದಾರಿ. ದುಷ್ಟೋऽಧ್ವಾ "ಅಚ್" (೫-೪-೮೫)। 2. ಕೆಟ್ಟ ದಾರಿ, ಅಸಭ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗ. "ಸ್ವಯಂ ದುರಧ್ವಾರ್ಣವನಾವಿಕಾಃ ಕಥಂ ಸ್ಪೃಶನ್ತು ವಿಜ್ಞಾಯ ಹೃದಾಪಿ ತಾದೃಶೀಮ್" ನೈಷ॰ ೯-೩೩।

ದುರನ್ತ ದುರಂತ (ವಿಂ) ಕೆಟ್ಟ ಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟದಾಗಿರುವ. ದುಷ್ಟೋऽನ್ತೋऽವಸಾನಂ ಯತ್ರ। "ವ್ಯಸನಾನಿ ದುರನ್ತಾನಿ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ವಿವರ್ಜಯೇತ್" ಮನು॰ ೭-೪೫। "ಅಹೋ ದುರನ್ತಾ ಬಲವದ್ವಿರೋಧಿತಾ" ಕಿರಾ॰ ೧-೨೩।

ದುರನ್ವಯ ದುರನ್ವಯ (ಪುಂ) 1. ತಪ್ಪು ಅನ್ವಯ, ತಪ್ಪಾದ ಹೊಂದಿಕೆ. (ವಿಂ) 2. ತಪ್ಪು ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. 3. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದಾದ. ದುಃಖೇನ ಅನ್ವೀಯತೇ—ದುರ್+ಅನು+ಇಣ್ "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। 4. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಅನುಸರಿಸಬಹುದಾದ.

ದುರನ್ವೇಷ್ಯ ದುರನ್ವೇಷ್ಯ (ವಿಂ) ಹುಡುಕಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹುಡುಕಬಹುದಾದ.

ದುರಭಿಗ್ರಹ ದುರಭಿಗ್ರಹ (ವಿಂ) 1. ಎದುರಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹಿಡಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. ದುಃಖೇ-ನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯತೇ—ದುರ್+ಅಭಿ+ಗ್ರಹ (ಉಪಾದಾನೇ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-ಗ್ರಹಾ-ಗ್ರಹಾ.** 2. ತೀಟಕಸಂಧಿ. 3. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ.

दुरभिप्राय दुरभिप्राय (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಆಶಯ, ಕೆಟ್ಟ ಮನೋಭಾವ. दुष्टः अभिप्रायः। (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟ ಉದ್ದೇಶವುಳ್ಳ, ದುಷ್ಟವಾದ ಆಶಯವುಳ್ಳ. दुष्ट आशयो यस्य। "अथ तान् दुरभिप्रायान् विलोक्य बलकेशवौ। क्रुद्धौ धन्वन आदाय शकले तांश्च जघ्नतुः" भाग० १०-४२-२०।

दुरभिमान दुरभिमान (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಅಹಂಕಾರ, ಒಣ ಹೆಮ್ಮೆ, ಸಲ್ಲದ ಆತ್ಮಗೌರವಬುದ್ಧಿ. दुष्टः अभिमानः।

दुरभिमानिन् दुरभिमानिन् (वि०) ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳವನು, ಸಲ್ಲದ ಆತ್ಮಗೌರವಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಒಡಾಯಿಕೂಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವವನು. "प्रिये, एनं दुरभिमानिनं भिक्षुं तावद्गृहाण" प्रबोध० ३।

दुरभिसन्धि दुरभिसंधि (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಉದ್ದೇಶ, ಕೆಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. दुष्ट अभिसन्धिः।

दुरवगम दुरवगम (वि०) ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ. दुःखेनावगम्यते—दुर्+अव+गम्लृ (गतौ) "खल्" (३-३-१२६)। "अथ तदेवैतद्दुरवगमं समवेतानुकल्पेन निर्दिश्यतामिति" भाग० ५-१३-२६।

दुरवगाह दुरवगाह (वि०) ನಿರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಇಳಿಯಬಹುದಾದ. दुःखेन अवगाह्यते—दुर् + अव + गाहू (विलोडने) "खल्" (३-३-१२६)।

दुरवस्थ दुरवस्थ (वि०) 1. ಕಷ್ಟಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. (स्त्री०) **-अवस्था-अवस्था**. 2. ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ, ಕೆಟ್ಟ ಸನ್ನಿವೇಶ, ಕಷ್ಟದಶೆ. दुष्टा अवस्था। "पुत्रि, तथा दुरवस्थागतेनापि महामोहहतकेन स्वामिनः प्ररोचनाय मधुमत्या विद्यया सहोपसर्गाः प्रेषिताः" प्रबोध० ६।

दुरवाप दुरवाप (वि०) ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೊಂದಬಹುದಾದ, ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. दुःखेनावाप्यते—दुर्+अव+आप्लृ (व्याप्तौ) "खल्" (३-३-१२६)। "मर्त्यलोकदुरवापमवाप्तरसोदयम्" माघ० १३-६९। "न दुरवापेयं प्रार्थना" शाकु० १।

दुराक्रमण दुराक्रमण (न०) ಅನ್ಯಾಯದ ಆಕ್ರಮಣ, ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ ಮುತ್ತಿಗೆ, ನ್ಯಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು. दुष्टमाक्रमणम्।

दुराक्रान्त दुराक्रांत (न०) 1. ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸುವುದು. (वि०) 2. ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

दुराग्रह दुराग्रह (पुं०) ಛಲ, ಪಟ, ಹಟಮಾರಿತನ. दुष्ट आग्रहः। "यत्सानुबन्धेऽसति देहगेहे ममाहमित्यूढदुराग्रहाणाम्" भाग० ३-५-४३।

दुराचर दुराचर (वि०) 1. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಆಚರಿಸಬಹುದಾದ, ಆಚರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. दुःखेन आचर्यते—दुर्+आ+चर (गतौ) "खल्" (३-३-१२६)। "सोऽयं चतुर्णामितेषामाश्रमाणां दुराचरः" भा० शान्ति० २३-६। 2. ಗುಣಪಡಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಚೀತ್ಕೈನಡೆಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ.

दुराचार दुराचार (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ನಡವಳಿಕೆ, ದುರ್ವರ್ತನೆ, ಕೆಟ್ಟ ಜಾಳಿ. दुष्ट आचारः। "प्राप्ते कलियुगे घोरे नराः पुण्यविवर्जिताः। दुराचाररताः सर्वे सत्यवार्तापराङ्मुखाः"। (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ, ದುರ್ವರ್ತನೆಯುಳ್ಳ. "दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निन्दितः" मनु० ४-१५७। "दुराचारा सदाचारां दुर्दर्शा प्रियदर्शनाम्" प्रबोध० ३-७।

दुरात्मन् दुरात्मन् (वि०) ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ನೀಚ. दुष्ट आत्मा यस्य। "ये च प्राहुर्दुरात्मानो दुराराध्या महीभुजः" पञ्चत० १-४०।

दुराधर्ष दुराधर्ष (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. गाम्भीर्यातिशयेन अम्भोधिवत् अनभिभवनीयतया आधर्षितुमशक्यः। दुर्+आ+धृष (प्रागल्भ्ये) "खल्" (३-३-१२६)। "अपांनिधिवदक्षोभ्यः दुराधर्ष इतीरितः" इति निरुक्तिः। "अनुत्तमो दुराधर्षः" वि० स०। 2. ಬಿಳಿ ಸಾಸವೆ. दुष्टान् आधर्षति—दुर् + आ + धृष (प्रसहने) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 3. ತಡೆಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಅಡಗಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ. 4. ಮೇಲೆ ಬೀಳಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ, ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ. दुःखेन आधर्षितुं शक्यः—दुर्+आ+धृषा (प्रागल्भ्ये) "खल्" (३-३-१२६)।

दुराधि दुराधि (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಮನೋವ್ಯಾಧಿ, ಕೆಟ್ಟ ಮನೋವ್ಯಥೆ. दुष्ट आधिः। "तथापि वक्तुं व्यवसाययन्ति मां निरस्तनारीसमया दुराधयः" किरा० १-२८।

दुरानम दुरानम (वि०) ಬಗ್ಗಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಗ್ಗಿಸಬಹುದಾದ. दुःखेन आनम्यते—दुर्+आ+णम (प्रह्वत्वे शब्दे च)+णिच् "खल्" (३-३-१२६)। "स्वं विचिन्त्य च धनुर्दुरानमं पीडितो दुहितृशुल्कसंस्थया" रघु० ११-३८।

दुराप दुराप (वि०) ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಪಡೆಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ. दुःखेन आप्तुं शक्यम्—दुर्+आप्लृ

(व्याप्तौ) "खल्" (३-३-१२६)। "एते दुरापं समवाप्य वीर्यमुन्मूलितारः कपिकेतनेन" किरा० ३-२२। "दुराराध्याः श्रियो राज्ञां दुरापाः दुष्प्रग्रहाः" पञ्चतं० १-७३।

दुराराध्य दुराराध्य (वि०) आराधिसलु अशक्यवाद, ओलिसलु असाध्यवाद, कष्टदिंद ओलिसबहुदाद. दुःखेनाराध्यते—दुर्+आ+राध (संसिद्धौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "दुराराध्या हि राजानः पर्वता इव सर्वदा" पञ्चतं० १-६८। "ये च प्राहुर्दुरात्मानो दुराराध्या महीभुजः। प्रमादालस्यजाड्यानि ख्यापितानि निजानि तैः" पञ्चतं० १-४०।

दुरारिहन् दुरारिहन् (पुं०) 1. विष्णु. दुर्मार्गगामिनो दुरारयः। तान् त्रयीधर्मत्याजनादिभिः तैस्तैरुपायैर्हंतवान्" इति निरुक्तिः। "दुरावासो दुरारिहा" वि० स०।

दुरारोह दुरारोह (पुं०) 1. कष्टदिंद मेलक्के हत्तुवुदु. दुर् + आ + रुह (बीजजन्मादौ) भावे "खल्" (३-३-१२६)। 2. तेंगिनमर. 3. खर्जूरद गिड. (वि०) 4. कष्टदिंद हत्तबहुदाद, हत्तलु कष्टवाद. "दुरारोहं पदं राज्ञां सर्वलोकनमस्कृतम्" पञ्चतं० १-७२।

दुरालक्ष्य दुरालक्ष्य (वि०) नोडलु अशक्यवाद, नोडलु कष्टवाद. दुर्+आ+लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "द्रुहिणहरबलमथनदुरालक्ष्यशरलक्ष्यदण्डकातपोवनजङ्गमपारिजात" रघु० ग०।

दुरालभा दुरालभा (स्त्री०) तीटकसंधि. दुःखेनालभ्यते—दुर् + आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "खल्" (३-३-१२६)। "रोदनी कच्छुरानन्ता समुद्रान्ता दुरालभा" अम०।

दुरालाप दुरालाप (पुं०) 1. कॆट्टमातु, निंदे. 2. शाप, बैगळु. दुष्टः आलापः।

दुरालोक दुरालोक (पुं०) 1. कण्णु कॊरेयुव बॆळकु, अतियाद प्रकाश. (वि०) 2. नोडलु बहळ कष्टवाद, बहळ कष्टदिंद नोडबहुदाद. दुःखेन आलोक्यते "खल्" (३-३-१२६)।

दुरावास दुरावास (पुं०) विष्णु. दुर् + आ + वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१२१)। "दुष्करावास भूमित्वात् दुरावास इतीरितः" इति निरुक्तिः। "दुरावासो दुरारिहा" वि० स०।

दुराश दुराश (वि०) 1. कॆट्ट आसॆयुळ्ळ, सल्लद विषयदल्लि आसॆयिट्टिरुव. दुष्टा आशा यस्य। (स्त्री०) -शा-श. 2. कॆट्ट आसॆ, ईडेरद आसॆ, कॆट्ट विषयदल्लि आसॆ. दुष्टा आशा। "अम्बामनुसरत्येषा दुराशा न कथंचन" प्रबोध० ३-७।

दुराशय दुराशय (पुं०) 1. कॆट्ट अभिप्रायु, दुरुद्देश, कॆट्ट मनोभाव. दुष्ट आशयः। (वि०) 2. कॆट्ट मनोभाववुळ्ळ, कॆट्ट उद्देशवुळ्ळ, कॆट्ट अभिप्रायवुळ्ळ. दुष्ट आशयो यस्य। "परवृद्धिभिराहितव्यथः स्फुटनिर्भिन्नदुराशयोऽधमः" माघ० १६-२३।

दुरास दुरास (न०) कष्टदिंद कुळितुकॊळ्ळुवुदु. दुःखेनास्यते—दुर्+आस (उपवेशने) भावे "खल्" (३-३-१२६)। "प्रादुद्रुवत् सपदि चन्द्रकवान् द्रुमाग्रात् संघर्षिणा सह गुणाग्र्यधिकैर्दुरासम्" माघ० ५-१९।

दुरासद दुरासद (पुं०) 1. अग्नि, बॆंकॆ. दुःखेनासाद्यते—दुर् +आ+षद्लृ (विशरणादौ) "खल्" (३-३-१२६)। "हिरण्यरेताः सप्तार्चिर्वसुरेता हुताशनः। कृपीटयोनिर्रचिष्मान् धूमकेतुर्दुरासदः" वैज०। (वि०) 2. हॊंदलु अशक्यवाद, सेरलु कष्टवाद, कष्टदिंद हत्तिरक्कॆ हॊगबहुदाद. "दुरासदानरीन्ग्रान् धृतेर्विश्वासजन्मनः" किरा० ११-२३। 3. हॊंदलु कष्टवाद, पडॆयलु अशक्यवाद. 4. तडॆयलु कष्टवाद, सहिसलु अशक्यवाद. "तव दुरासदवीर्यविभावसौ शलभतां लभतामसुहृद्गणः" माघ० २-११७।

दुरासिका दुरासिका (स्त्री०) मर्यादॆयिल्लदॆ कुळितुकॊळ्ळुवुदु. "दुरीश्वरद्वारबहिर्वितर्दिकादुरासिकायै रचितोऽयमञ्जलिः" वैराग्यपं०।

दुरित दुरित (न०) पाप, पातक. दुष्टमितं नरकादिगमनं यस्मात्। "संदूषितेन च मया सकृदीक्षितश्चेद्वत्सस्य भार्गवशिशोर्दुरितं हि तत्स्यात्" म० वी० ३-४२।

दुरिष्ट दुरिष्ट (न०) मॊट, शून्य मॊदलादुवु गळिगागि माडुव हॊम. दुष्टमिष्टं यज्ञः।

दुरिष्टि दुरिष्टि (स्त्री०) अशास्त्रीयवाद याग. दुष्टा इष्टिः।

दुरीश दुरीश, -ईश्वर -ईश्वर (पुं०) अयॊग्यनाद यजमान. दुष्ट ईशः ईश्वरो वा। "दुरीश्वरद्वारबहिर्वितर्दिकादुरासिकायै रचितोऽयमञ्जलिः" वैराग्यपं०।

ದುರೀಷಣಾ ದುರೀಷಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಶಾಪ, ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸುವುದು.

ದುರುಕ್ತ ದುರುಕ್ತ (ನ॰) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು, ನಿಂದೆ. 2. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಜಿರುಸಾದ ಮಾತು, ಬೈಗಳು. ದುಷ್ಟಮುಕ್ತಮ್। (ವಿ॰) 3. ಕಠಿನವಾಗಿ ಆಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಿರುಸಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ದುರುಕ್ತಭಾಷಾಭಿಹಿತೈ: ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ತಿ ಸುದುಷ್ಕೃತಮ್" ಭಾ॰ ಅನು॰ ೩೧-೭೧।

ದುರುಚ್ಛೇದ ದುರುಚ್ಛೇದ (ವಿ॰) ನಿವಾರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ. ದುರ್ + ಉದ್ + ಛಿದಿರ್ (ದ್ವೈಧೀಕರಣೇ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। "ತೌ ಹಿ ತತ್ತ್ವಾವಬೋಧಸ್ಯ ದುರುಚ್ಛೇದಾವುಪಪ್ಲವೌ" ಕಿರಾ॰ ೧೧-೨೦।

ದುರುತ್ತರ ದುರುತ್ತರ (ನ॰) 1. ಕೆಟ್ಟ ಉತ್ತರ, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಉತ್ತರ. ದುಷ್ಟಮುತ್ತರಮ್। (ಪುಂ॰) 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ದಾಟುವುದು. ದುಃಖೇನ ತರಃ ತರಣಮ್—ತೃ (ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ) ಭಾವೇ "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। (ವಿ॰) 3. ಉತ್ತರ ಕೊಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 4. ದಾಟಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ದಾಟಬಹುದಾದ. "ದುರುತ್ತರೇ ಪಙ್ಕ ಇವಾನ್ಧಕಾರೇ ಮಗ್ನಂ ಜಗತ್ಸನ್ತತರಶ್ಮಿರಜ್ಜುಃ" ಭಟ್ಟಿ॰ ೧೧-೨೦।

ದುರುದಾಹರ ದುರುದಾಹರ (ವಿ॰) ಕಷ್ಟದಿಂದ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೇಳಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. ದುಃಖೇನ ಉದಾಹ್ರಿಯತೇ—ದುರ್+ಉದ್+ಆ+ಹೃ (ಹರಣೇ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। "ಅನುಜ್ಞಿತಾರ್ಥಸಮ್ಬನ್ಧಃ ಪ್ರಬನ್ಧೋ ದುರುದಾಹರಃ" ಮಾಘ॰ ೨-೭೩।

ದುರುದರ್ಕ ದುರುದರ್ಕ (ಪುಂ॰) 1. ಕೆಟ್ಟ ಭವಿಷ್ಯ, ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲದ ಮುಂದಿನ ಕಾಲ. ದುಷ್ಟ ಉದರ್ಕಃ। (ವಿ॰) 2. ಕೆಟ್ಟ ಭವಿಷ್ಯವುಳ್ಳ, ನಿಷ್ಫಲವಾದ. "ತ್ವಾಂ ಗತಸ್ಯ ಹೃದಿ ಮೇ ದುರುದರ್ಕಃ ಕ್ಷಮಾತಲಧ್ವಯಭಟಾಜಿವಿತರ್ಕಃ" ನೈಷ॰ ೫-೪೧।

ದುರುದ್ವಹ ದುರುದ್ವಹ (ವಿ॰) ವಹಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಹೊರಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಬಹಳ ಭಾರವಾದ. ದುರ್+ಉದ್+ವಹ (ಪ್ರಾಪಣೇ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। "ದುರುದ್ವಹಾಃ ಕ್ಷಣಮಪರೈಸ್ತದನ್ತರೇ ರಣಶ್ರವಾದುಪಚಯಮಾಶು ಬಿಭ್ರತಿ" ಮಾಘ॰ ೧೭-೨೨।

ದುರುಧರಾ ದುರುಧರಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಹೊರತು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳೂ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ದ್ವಿತೀಯ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಯೋಗ. "ರವಿವರ್ಜಂ ದ್ವಾದಶಗೈರನಫಾ ಚನ್ದ್ರಾತ್ ದ್ವಿತೀಯಗೈ: ಸುನಫಾ। ಉಭಯಸ್ಥಿತೈರ್ದುರುಧರಾ ಕೇಮದ್ರುಮಸಂಜ್ಞಿತೋಽನ್ಯಃ"। **ಈ ಯೋಗದ ಫಲ:** "ಬಹುಭೃತ್ಯಕುಟುಮ್ಬಾರಮ್ಭಮುದ್ವಿಗ್ನಚಿತ್ತಮಪಿ ದೌರುಧರೇ"।

ದುರುಪಪಾದ ದುರುಪಪಾದ (ವಿ॰) ತೋರಿಸಿಕೊಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ವಿವರಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ.

ದುರುಪಸದ ದುರುಪಸದ (ವಿ॰) ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಸೇರಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಹುದಾದ. ದುಃಖೇನ ಉಪಸದ್ಯತೇ—ದುರ್+ಉಪ+ಷದ್ಲೃ (ವಿಶರಣಾದೌ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। "ಅತ್ಯರ್ಥಂ ದುರುಪಸದಾದುಪೇತ್ಯ ದೂರಂ ಪರ್ಯನ್ತಾ-ದಹಿಮಮಯೂಖಮಣ್ಡಲಸ್ಯ" ಕಿರಾ॰ ೭-೯।

ದುರೂಹ ದುರೂಹ (ವಿ॰) ಊಹಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. ದುಃಖೇನ ಊಹ್ಯತೇ—ದುರ್+ಊಹ (ವಿತರ್ಕೇ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। "ಜಾನೀತೇ ಜಯದೇವ ಏವ ಶರಣಃ ಶ್ಲಾಘ್ಯೇ ದುರೂಹದ್ರುತೇ" ಗೀತಗೋ॰।

ದುರೋದರ ದುರೋದರ (ಪುಂ॰) 1. ಜೂಜುಗಾರ, ಜೂಜಾಡುವವನು. ದುಷ್ಟಮಾಸಮನ್ತಾತ್ ಉದರಮಸ್ಯ। 2. ಪಣ, ಪಂದ್ಯ. "ದುರೋದರಂ ದ್ಯೂತಭೇದೇ ದ್ಯೂತಕೃತ್ಪಣಯೋಃ ಪುಮಾನ್" ಮೇದಿ॰। "ದುರೋದರಚ್ಛದ್ಮಜಿತಾಂ ಸಮೀಹತೇ ನಯೇನ ಜೇತುಂ ಜಗತೀಂ ಸುಯೋಧನಃ" ಕಿರಾ॰ ೧-೭। (ನ॰) 3. ಜೂಜು, ದ್ಯೂತ.

ದುರ್ಗ ದುರ್ಗ (ಪುಂ॰) 1. ವಿಷ್ಣು. ದುಃಖೇನ ಗಚ್ಛನ್ತ್ಯತ್ರ—ದುರ್+ಗಮ್ಲೃ (ಗತೌ) "ಡಃ" (ವಾ॰ ೩-೨-೪೭)। ಅವಿದ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಆವರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾಪಾತ್ಮರಿಗೆ ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "ದುಷ್ಪ್ರವೇಶತಯಾ ದುರ್ಗಃ ಪಾಪಿಭಿಸ್ತು ಕದಾಚನ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ದುರ್ಲಭೋ ದುರ್ಗಮೋ ದುರ್ಗಃ" ವಿ॰ ಸ॰। (ನ॰) 2. ಕೋಟೆ, ಕೊತ್ತಲು, ಪ್ರಾಕಾರ, ಕಂದಕ, ಬೆಟ್ಟ, ಗುಡ್ಡ ಮೊದಲಾದುದು. ಇದು ೨೪॰ ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "ಸ್ವಾಮ್ಯಮಾತ್ಯಸುಹೃತ್ಕೋಶ-ರಾಷ್ಟ್ರದುರ್ಗಬಲಾನಿ ಚ" ಅಮ॰। "ದುರ್ಗಾಣಿ ದುರ್ಗ್ರಹಾಣ್ಯಾಸನ್ ತಸ್ಯ ರೋದ್ಧುಮಪಿ ದ್ವಿಷಾಮ್" ರಘು॰ ೧೭-೪೨। ದೇಶದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ದುರ್ಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ದುರ್ಗವು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರಬೇಕು. ಇದು ಔದಕಮ್ ಪಾರ್ವತಮ್ ಧಾನ್ವನಮ್ ಮುಂತಾಗಿ ಆರು ವಿಧ. (1) ಸುತ್ತಲೂ ನದಿಯಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಸರೋವರಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಸ್ಥಳವು **ಔದಕ ದುರ್ಗವು.** "ಅನ್ತರ್ದ್ವೀಪಂ ಸ್ಥಲಂ ವಾ ನಿಮ್ನಾವರುದ್ಧ-ಮೌದಕಮ್"। "ನದ್ಯಾದಿಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಜಲಾಶಯಪರಿವೃತದ್ವೀಪ-ಮಧ್ಯಗತಮಿತ್ಯೇಕಮ್, ಕೃತ್ರಿಮಜಲಾಶಯಪರಿವೃತಭೂಭಾಗರೂಪಮಿತ್ಯ-ಪರಮ್ ಔದಕಂ ದುರ್ಗಮ್" ಅರ್ಥಶಾ॰।

(2) ಬೆಟ್ಟ ಗುಡ್ಡಗಳು ಅಥವಾ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಗುಹೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು **ಪಾರ್ವತ ದುರ್ಗ.** "ಪ್ರಾಸ್ತರಂ ಗುಹಾಂ ವಾ ಪಾರ್ವತಮ್"।

(3) ನೀರು ಹುಲ್ಲು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಮರು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಆವೃತಪ್ರದೇಶವು **ಧಾನ್ವನ ದುರ್ಗ.** "निरुदकस्तम्बं इरिणं वा धान्वनम्"।

(4) ಕೇವಲ ಪಂಕಮಯವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಲೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಮರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು **ವನದುರ್ಗ.** "खञ्जनोदकं स्तम्बगहनं वा वनदुर्गम्"। ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಔದಕ (ನದೀ) ದುರ್ಗ ಮತ್ತು ಪರ್ವತದುರ್ಗಗಳು ಆಪತ್ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇಶವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುವು. ಧಾನ್ವನ ಮತ್ತು ವನದುರ್ಗಗಳು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯಸೈನ್ಯದ ರಕ್ಷಣೆಗೂ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿ ಓಡಿಹೋಗುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿರುವುವು. "तेषां नदीपर्वतदुर्गं जनपदरक्षस्थानम्। धान्वनवनदुर्गं अटवीस्थानं आपद्यपसरो वा" अर्थशा०। ದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸೇನಾಪತಿಗಳುಳ್ಳ ಚತುರಂಗ ಬಲವನ್ನಿರಿಸಬೇಕು. ಸೇನಾಪತಿಯು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೆ ಪ್ರಲೋಭನೆಗಳಿಂದ ಶತ್ರುಗಳ ಭೇದೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ್ಯವಾದ ಅನೇಕ ಸೇನಾಪತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಇಡಬೇಕು. "हस्त्यश्वरथपादातं अनेकमुख्यं अवस्थापयेत्। अनेकमुख्यं हि परस्परभयात् परोपजापं नोपैति" अर्थशा०। 3. ನರಕ. 4. ಪಟ್ಟಣ. 5. ಹೋಗಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. "पुराणि दुर्गाणि निशातमायुधं बलानि शूराणि धनाश्च कञ्चुकाः" माघ० १-४५। (स्त्री०) **-र्गा -र्गाः** 6. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 7. ಕಾಳಿಕಾದೇವಿ. "दुर्गा तु गौर्यां काल्यां च दुर्गं तु नरके पुरे। शैलादिदुर्गमस्थाने त्रिषुत्वेष दुरासदे" नानार्थर०।

दुर्गकर्मन् ದುರ್ಗಕರ್ಮನ್ (न०) ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಬಲಪಡಿಸುವುದು.

दुर्गकारक ದುರ್ಗಕಾರಕ (पुं०) 1. ಬೇಲಿಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ, ಮುಂಡಕಳ್ಳಿ. (वि०) 2. ಕೋಟೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ, ಬೇಲಿಯನ್ನು ಹಾಕುವ. दुर्गं करोति—दुर्ग कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

दुर्गत ದುರ್ಗತ (वि०) ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. दुर्गच्छति—दुर्+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "समाश्वसिमि केनाहं कथं प्राणिमि दुर्गतः" भट्टि० १८-१०।

दुर्गति ದುರ್ಗತಿ (स्त्री०) 1. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. दुष्टा गतिः। 2. ಅಧೋಗತಿ, ನರಕ. 3. ಅನಿಷ್ಟ, ಕೇಡು. "पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते। न हि कल्याणकृत् कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति" गीता ६-४०। (वि०) 4. ದಾರಿದ್ರ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಬಡತನವುಳ್ಳವನು. दुष्टा गतिर्यस्य। "दुर्गतिर्नरके निःस्वे" मेदि०।

दुर्गतिनाशिनी ದುರ್ಗತಿನಾಶಿನೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. दुर्गतिं नाशयति—णश (अदर्शने) "णिनिः" (३-२-७८)। "ङीप्" (४-१-५)। "ब्रह्माण्डविजयस्यास्य कवचस्य प्रजापतिः। ऋषिश्छन्दश्च गायत्री देवी दुर्गतिनाशिनी" ब्रह्मवै०।

दुर्गन्ध ದುರ್ಗಂಧ (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ವಾಸನೆ. दुष्टो गन्धः। 2. ಸೌವರ್ಚಲವಣ. (वि०) 3. ಕೆಟ್ಟ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. दुःस्थितो गन्धो यस्य।

दुर्गन्धिन् ದುರ್ಗಂಧಿನ್ (वि०) ಕೆಟ್ಟ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. दुर्गन्धोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "चर्मविनद्धं दुर्गन्धि पूर्णं मूत्रपुरीषयोः" मनु० ६-७६।

दुर्गपति ದುರ್ಗಪತಿ (पुं०) ದುರ್ಗಪಾಲಕ, ಕೋಟೆಯ ರಕ್ಷಕ, ಕೋಟೆಯ ರಕ್ಷಣಾಧಿಕಾರಿ. दुर्गस्य पतिः। "वयं जयेम हेलाभिर्दस्यून् दुर्गपतिर्यथा" भाग० ३-१४-१९।

दुर्गपाल ದುರ್ಗಪಾಲ (पुं०) ಕೋಟೆಯ ರಕ್ಷಕ, ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. दुर्गं पालयति—पाल (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-पालकः -ಪಾಲಕಃ.**

दुर्गम ದುರ್ಗಮ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. दुःखेन गन्तुं शक्यः गन्तुं प्रधर्षयितुमशक्यः—दुर्+गम्लृ (गतौ) "खल्" (३-३-१२६)। "नेत्रदुर्बलवृत्तीनां मध्याह्नद्युमणेर्यथा। प्राप्तिर्दुष्करतेजस्त्वात् दुर्गमः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "दुर्लभो दुर्गमो दुर्गः" वि० स०। (वि०) 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಂಚರಿಸಬಹುದಾದ, ಸಂಚರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. "पिष्टाद्रिपृष्ठास्तरसा च दन्तिनश्चल-न्निजाङ्गाचलदुर्गमा भुवः" माघ० १२-४९। 3. ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ. 4. ಹೊಂದಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. "अभीक्ष्णमक्षुण्णतयातिदुर्गमम्" माघ० १-३२।

दुर्गलङ्घन ದುರ್ಗಲಂಘನ (पुं०) 1. ಕೋಟೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಹೋಗುವ ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. दुर्गं लङ्घयतेऽनेन—लघि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। (न०) 2. ಕೋಟೆಯನ್ನು ದಾಟುವುದು. दुर्गस्य लङ्घनम्।

दुर्गसंस्कार ದುರ್ಗಸಂಸ್ಕಾರ (पुं०) ಕೋಟೆಯ ಕಾಮಗಾರಿ, ಕೋಟೆಯನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸುವುದು, ಶಿಥಿಲವಾದ

ಕೋಟೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಬಲಪಡಿಸುವುದು. दुर्गस्य संस्कारः। "अतो दुर्गसंस्कारे आरब्धव्ये किं कौमुदी-महोत्सवेनेति प्रतिषिद्धः" मुद्रा० ३।

दुर्गसञ्चर दुर्गसंचर (पुं०) ನದಿ ಕಂದಕ ಬೆಟ್ಟ ಕೋಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ದಾಟುವ ಕಟ್ಟೆ ಸೇತುವೆ ಮುಂತಾದ ಉಪಾಯ (ಮಾರ್ಗ). दुर्गं सञ्चरन्त्यनेन — सम्+चर (गतौ) "घः" (३-३-११९)। निपा०।

दुर्गा दुर्गा (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಕಾಳಿಕಾದೇವಿ. 3. ನೀಲಿಗಿಡ. "दुर्गोमानील्योः स्त्री दुर्गमे त्रिषु" मेदि०। "दुर्गा तु गौर्यां काल्यां च दुर्गं तु नरके पुरे" नानार्थर०।

दुर्गाढ दुर्गाढ (वि०) 1. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಇಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 2. ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ. दुर् + गाह् (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)।

दुर्गाधिकारिन् दुर्गाधिकारिन्, -अध्यक्ष-अध्यक्ष (पुं०) ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ.

दुर्गानवमी दुर्गानवमी (स्त्री०) ಕಾರ್ತಿಕ ಶುಕ್ಲ ನವಮಿ. दुर्गाप्रिया नवमी। "कार्तिकस्य सिते पक्षे नवम्यां जगदम्बिकाम्। दुर्गां प्रपूजयेद् भक्त्या धर्म-कामार्थसिद्धये"।

दुर्गुण दुर्गुण (पुं०) ಕೆಟ್ಟಗುಣ, ಅಸೂಯೆ ದ್ವೇಷ ಮೊದಲಾದ ಆತ್ಮಧರ್ಮ. दुष्टो गुणः।

दुर्गुणिन् दुर्गुणिन् (वि०) ಕೆಟ್ಟ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು. दुष्टाः गुणाः सन्ति यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

दुर्ग्रह दुर्ग्रह (वि०) 1. ಹಿಡಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ. 2. ತಿಳಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ. 3. ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. दुःखेन गृह्यतेऽसौ — दुर् + ग्रह (उपादाने) "खल्" (३-३-१२६)। "दुर्गाणि दुर्ग्रहाण्यासन् तस्य रोद्धुमपि द्विषाम्" रघु० १७-५२।

दुर्ग्राह्य दुर्ग्राह्य (वि०) ಹಿಡಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. दुःखेन गृह्यतेऽसौ कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "जग्राह तद्धनूरत्नं दुर्ग्राह्यं देवतैरपि" हरिवं०।

दुर्घट दुर्घट (वि०) ಸೇರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಹೊಂದಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ. दुर्+घट (चेष्टायाम्) कर्म० "खल्" (३-३-१२६)।

दुर्घोष दुर्घोष (पुं०) 1. ಭಲ್ಲೂಕ, ಕರಡಿ. दुष्टो घोषोऽस्य। 2. ಕಠಿನವಾದ ಶಬ್ದ. (वि०) 3. ಕಠಿನವಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ, ವಿಕಾರವಾಗಿ ಕೂಗುವ.

दुर्जन दुर्जन (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯ, ನೀಚ, ದುರುಳ. दुष्टो जनः। "दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालंकृतोऽपि सन्"। "शाम्येत् प्रत्यपकारेण नोपकारेण दुर्जनः" कुमा० २-४०।

दुर्जय दुर्जय (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. जेतुमशक्यः। दुर्+जि (जये) "खल्" (३-३-१२६)। ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಮನುಷ್ಯರಿಂದಲೂ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯನಲ್ಲದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ದುರ್ಜಯನು. "शक्त्या देवमनुष्याद्यैः वशीकर्तुं न शक्यते। अन्वेष्टुं वापि यः स स्यात् दुर्जयः सप्तवर्षकः" इति निरुक्तिः। "समावर्तो निवृत्तात्मा दुर्जयो दुरतिक्रमः" वि० स०। 2. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (वि०) 3. ಜಯಿಸಲಾಗದ, ಅಜೇಯನಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಜಯಿಸಬಹುದಾದ. दुःखेन जीयते — जि "खल्" (३-३-१२६)। "जीयन्तां दुर्जया देहे रिपवश्चक्षुरादयः" किरा० ११-३२। "दुर्जयोऽपि विजिगीषितो विभुः सस्मितः समरसम्मुखोऽभवत्" यादव० १७-५०।

दुर्जर दुर्जर (वि०) ಜೀರ್ಣವಾಗಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಜೀರ್ಣವಾಗುವ. दुःखेन जीर्यति — दुर्+जॄष् (वयोहानौ) "अच्" (३-१-१३४)। "स्वादु पाकरसं शाकं दुर्जरं हरिमन्यजम्" सुश्रुत० सूत्र० (४६-२७७)।

दुर्जात दुर्जात (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮಗ, ಅಸಭ್ಯನಾದ ಮಗ. "दुर्जातमत्र विमले भरतान्वये वः किं मां सुतक्षयकरं सुत इत्यवैषि" वेणी० ५-२। (न०) 2. ವ್ಯಸನ, ವಿಪತ್ತು, ದುರ್ಘಟನೆ, ಕಷ್ಟ. दुष्टं जातम्। "इमां परीप्सुर्दुर्जाति पराभिभवकातराम्" माल० ५-११। "दुर्जातबन्धुरय-मृक्षहरीश्वरो मे पौलस्त्य एष समरेषु पुरःप्रहर्ता" रघु० १३-७२। (वि०) 3. ಅಯೋಗ್ಯತನದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಅಸಭ್ಯತೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. 4. ಅಸಮಂಜಸವಾದ. "दुर्जातं व्यसने क्लीबमसम्यग्जातेऽन्यवत्" मेदि०। 5. ನೀಚ, ಅಸಭ್ಯ.

दुर्जाति दुर्जाति (स्त्री०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಜಾತಿ, ದುಷ್ಟ ಜಾತಿ. 2. ನೀಚವಂಶ. (वि०) 3. ನೀಚ, ಅಸಭ್ಯ. 4. ನಿಂದಿತವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ, ಕ್ರೂರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ನಿಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

दुर्जीव दुर्जीव (वि०) 1. कष्टदल्लि जीविसुव, परर आश्रयदल्लि बदुकुव. दुःखेन जीवति — जीव (प्राणधारणे) "अच्" (३-१-१३४)। (न०) 2. निंदित वाद जीवन, कष्टद जीवन. "सुजीवं नित्यशस्तस्य यः परैरुपजीव्यते। राम तस्य तु दुर्जीवं यः परानुपजीवति" रामा०।

दुर्ज्ञेय दुर्ज्ञेय (वि०) तिळियलु अशक्यवाद, कष्टदिंद तिळियबहुदाद. दुःखेन ज्ञायते — ज्ञा (अवबोधने) "यत्" (३-१-९७)। "उच्चावचेषु भूतेषु दुर्ज्ञेयामकृतात्मभिः" मनु० ६-७३।

दुर्दम दुर्दम (पुं०) 1. वसुदेवनिगे रोहिणियल्लि हुट्टिद ओब्ब मग. (वि०) 2. अडगिसलु अशक्यवाद, हतोटिगे तरलु कष्टवाद. दुःखेन दम्यते— दुर्+दमु (उपशमे) "खल्" (३-३-१२६)। "सकृत्पाशावकीर्णास्ते न भविष्यन्ति दुर्दमाः" भा० शान्ति० ८८-९।

दुर्दमन दुर्दमन (पुं०) 1. शतानीक राजन ओब्ब मग. (वि०) 2. कष्टदिंद अडगिसल्पडुव, अडगिसलु अशक्यनाद. दुःखेन दमनं यस्य।

दुर्दम्य दुर्दम्य (वि०) बहळ कष्टदिंद अडगिसल्पडुव, कष्टदिंद अडगिसलु अर्हवाद. दुर्+दमु (उपशमे) "यत्" (३-१-९८)।

दुर्दर्श दुर्दर्श (वि०) भयंकरवाद, नोडलु अशक्यवाद, कष्टदिंद नोडबहुदाद. दुःखेन दृश्यते—दृशिर् (प्रेक्षणे) कर्म० "खल्" (३-३-१२६)। "दुराचारा सदाचारां दुर्दर्शा प्रियदर्शनाम्" प्रबोध० ३-७।

दुर्दर्शन दुर्दर्शन (न०) 1. भयंकरवाद नोटा. दुष्टं दर्शनम्। (वि०) 2. भयंकरवाद, नोडलु अशक्यवाद, कष्टदिंद नोडल्पडुव. दुःखेन दृश्यते— दृशिर् (प्रेक्षणे) "युच्" (वा० ३-३-१२८)। "विशेषतश्चात्र दुर्दर्शनानि पुरुषाणि" सुश्रुत०।

दुर्दशा दुर्दशा (स्त्री०) कष्टद परिस्थिति. दुष्टा दशा।

दुर्दान्त दुर्दान्त (पुं०) 1. वत्स, करु. 2. युद्ध, कालग. 3. शिव, ईश्वर. (वि०) 4. अडगिसलु कष्टवाद, कष्टदिंद अडगिसल्पडुव. दुःखेन दम्यते— दमु (उपशमे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "दुर्दान्तानां दमनविधयः क्षत्रियेष्वायतन्ते दुर्दान्तस्त्वं वयमपि च ते क्षत्रियाः शासितारः" म० वी० ३-३४।

दुर्दिन दुर्दिन (न०) 1. केट्ट दिवस, कष्टद दिवस. दुष्टं दिनम्। "यदच्युतकथालापरसपीयूषवर्जितम्। तद्दिनं दुर्दिनं प्रोक्तं मेघाच्छन्नं न दुर्दिनम्"। 2. मेघदिंद मुच्चल्पट्ट दिवस, सूर्यरश्मियु इल्लद दिवस. "यत्रौषधिप्रकाशेन नक्तं दर्शितसञ्चराः। अनभिज्ञास्तमिस्राणां दुर्दिनेष्वभिसारिकाः" कुमा० ६-४३। 3. कग्गत्तलॆ, निबिडवाद अंधकार. 4. वृष्टि, मळॆ. (इदु लाक्षणिक प्रयोग). "द्विषां विषह्य काकुत्स्थस्तत्र नाराचदुर्दिनम्" रघु० ४-४१। "घनान्धकारे वृष्टौ च दुर्दिनं कवयो विदुः"।

दुर्दृष्ट दुर्दृष्ट (वि०) 1. तप्पागि नोडल्पट्ट. 2. न्यायवल्लद रीतियल्लि तीर्मानिसल्पट्ट. दुष्टं दृष्टम्। "दुर्दृष्टांस्तु पुनर्दृष्ट्वा व्यवहारान्नृपेण तु। सभ्याः सजयिनो दण्ड्याः विवादाद्द्विगुणं दमम्" याज्ञ० २-३०५।

दुर्दैव दुर्दैव (न०) दौर्भाग्य, केट्ट अदृष्ट दुरदृष्ट. पाप. दुष्टं दैवम्।

दुर्द्यूत दुर्द्यूत (न०) कपटद द्यूत, मोसदिंद आडुव जूजु. दुष्टं द्यूतम्।

दुर्द्रुम दुर्द्रुम (पुं०) ईरुळ्ळि. दुष्टो द्रुमः।

दुर्धर दुर्धर (पुं०) 1. विष्णु, परमात्म. धर्तुमशक्यः—दुर्+धृञ् (धारणे) कर्म० "खल्" (३-३-१२६)। बाललीलादिषु अतिचञ्चलचेष्टितया नन्दयशोदाभ्यां धर्तुमशक्यः। "बाललीलाप्रसङ्गेषु यशोदानन्दलालनात्। दृप्तो मत्तो भवेत्ताभ्यां दुर्ग्रहो दुर्धरो मतः" इति निरुक्तिः। "दर्पहा दर्पदो दृप्तो दुर्धरः" वि० स०। 2. पादरस. 3. ओंदु नरक. 4. हॊरगेहाले. (वि०) 5. तडॆयलागद, एदुरिसलु कष्टवाद. 6. हॊरलु कष्टवाद. 7. हिडियलागद, हिडियलु कष्टवाद. "वन्येभदानानिलगन्धदुर्धराः" माघ० १२-२८।

दुर्धर्ष दुर्धर्ष (पुं०) 1. धृतराष्ट्रन ओब्ब मग. "विन्दानुविन्दौ दुर्धर्षः सुबाहुर्दुष्प्रधर्षणः" भा० आदि० ६८-९४। 2. ओब्ब राक्षस. 3. ओंदु पर्वत. (वि०) 4. एदुरिसलागद, मेलॆ बीळलु अशक्यनाद, प्रतिभटिसलागद. दुर्+धृषा (प्रागल्भ्ये) "खल्" (३-३-१२६)। 5. कॊब्बिद, सॊक्किनिंद कूडिद. "युच्" (वा० ३-३-१२८)। **दुर्धर्षः**

दुर्धर्ष दुर्धर्षः. "स हि दुर्धर्षो वाली नित्यं समरकर्मसु" रामा०।

दुर्धार्य दुर्धार्य (वि०) धृ (गृहि) सलु कष्ट वाद, कष्टदिंद मनदट्टुवंतिरिसिकोळ्ळबहुदाद. दुःखेन धार्यते—धृ (धारणे) "ण्यत्" (३-३-१२४)। "दुर्धार्यमेतन्मनसा गच्छावतर पद्मिनीम्" भा० अनु० १४२-२६।

दुर्धी दुर्धीः(वि०)कॆट्ट बुद्धियुळ्ळ, अविवेकि. दुष्टा धीर्यस्य। "अनुत्थानवता चापि दुर्विनीतेन दुर्धिया" भा० उद्योग० १३५-११।

दुर्नय दुर्नयः (पुं०) 1. कॆट्ट नीति, कॆट्ट नडते. दुष्टो नयः। "अम्बिके तव पौत्रस्य दुर्नयात् किल भारताः। सानुबन्धा विनङ्क्ष्यन्ति पौराश्चैवेति नः श्रुतम्" भा० आदि० १३७-१०। (वि०)2. कॆट्ट नडतॆयुळ्ळ. दुष्टो नयो यस्य। "अनुगतनयमार्गामर्गलां दुर्नयस्य" माघ० २-११८।

दुर्नामन् दुर्नामन् (पुं०) 1. अर्शोरोग, मूलव्याधि. (स्त्री०)2. अनॆय रक्तवन्नु हीरुव दॊड्ड जातिय जिगणॆ.

दुर्नामारि दुर्नामारि (पुं०) सूरण गॆड्डॆ.

दुर्निमित दुर्निमित (वि०)अवसरदल्लि अजागरूकतॆयिंद इडल्पट्ट, कष्टदिंद इडल्पट्ट. दुःखेन निमितम्—दुर्+नि+डुमिञ् (प्रक्षेपणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "अर्घाचिता सत्वरमुत्थितायाः पदे पदे दुर्निमितां गलन्ती" रघु० ७-१०।

दुर्निमित्त दुर्निमित्त (न०) अनिष्टद सूचनॆ, कॆडकिन सूचनॆ. दुष्टं निमित्तम्। "दृष्ट्वा तु दुर्निमित्तानि जरासन्धमदर्शयन्" भा० सभा० २१-२६।

दुर्निवार दुर्निवार (वि०) तडॆयलु कष्टवाद, निवारिसलु कष्टवाद. दुःखेन निवारयितुं शक्यम्—दुर्+नि+वृञ् (वरणे)+णिच् "खल्" (३-३-१२६)। "यत्" (३-१-९७)। -निवार्यः -निवार्यः.

दुर्नीत दुर्नीत (न०) 1. दुराचार, कॆट्ट नडते, दुर्मर्तनॆ. दुर्+णीञ् (प्रापणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. कॆट्ट नडतॆयुळ्ळवनु, न्यायक्कॆ विरुद्धवाद वर्तनॆयुळ्ळवनु.

दुर्नीति दुर्नीतिः (स्त्री०)कॆट्ट नडते, न्यायक्कॆ विरुद्ध वाद नडवळिकॆ. दुष्टा नीतिः।

दुर्बल दुर्बलः (वि०) 1. बलहीन, शक्तियिल्लदवनु, शक्तिकुंदिदवनु. दुःस्थितं बलं यस्य। "तक्रं नैव क्षते दद्यात् नोष्णकाले न दुर्बले" सुश्रुत०। 2. कृशवाद, तॆळुवाद. 3. चिक्कदाद, कडमॆयाद. "स्वार्थोपपत्तिं प्रति दुर्बलाशस्तमित्यवोचद्वरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१२।

दुर्बुद्धि दुर्बुद्धिः (पुं०) 1. धृतराष्ट्रन ऒब्ब मग. (स्त्री०) 2. कॆट्ट बुद्धि, मूर्खतन, अविवेक. (वि०) 3. कॆट्ट बुद्धियुळ्ळ., अविवेकि, मूर्ख. दुष्टा बुद्धिः यस्य।

दुर्बोध दुर्बोधः (पुं०) तिळियलु अशक्यवाद, अरियलु कष्टवाद. दुःखेन बोद्धुं शक्यम्—दुर्+बुध (अवगमने) "खल्" (३-३-१२६)। "निसर्गदुर्बोधमबोधविकलवाः क्व भूपतीनां चरितं क्व जन्तवः" किरा० १-६।

दुर्ब्राह्मण दुर्ब्राह्मणः (पुं०) निंद्यनाद ब्राह्मण, ब्राह्मण्यविल्लद ब्राह्मण. दुष्टो ब्राह्मणः। मूरु तलॆगळिंद वेदाध्ययन माडदवनल्लि ब्राह्मण्य विरुवुदिल्ल. अंतहवनु दुर्ब्राह्मण. "यस्य वेदश्च वेदी च उत्सन्ना च त्रिपौरुषी। स वै दुर्ब्राह्मणो ज्ञेयः"।

दुर्भग दुर्भगः (वि०) 1. अनृष्टहीन, दुरदृष्टद. दुःस्थितं भगमैश्वर्यं यस्य। "दुर्भगोऽयं जनस्तत्र किमर्थमनुशब्दितः"। (स्त्री०) -गा -गा. 2. अदृष्ट हीनळाद हॆंगसु, पतियु प्रीतिसद हॆंगसु. "कर्मभिः स्वकृतैः सा तु दुर्भगा समपद्यत" भा० आदि० १८४-७।

दुर्भर दुर्भरः (वि०) तूळलागद, दुःसहवाद, हॊरलागद. दुःखेन भ्रियते—भृञ् (भरणे) "खल्" (३-३-१२६)।

दुर्भाग्य दुर्भाग्यः (न०) 1. कॆट्ट भाग्य, दुरदृष्ट. दुष्टं भाग्यम्। (वि०) 2. अदृष्टहीन, दुरदृष्ट दवनु. दुष्टं भाग्यं यस्य।

दुर्भावना दुर्भावना (स्त्री०) कॆट्ट आलोचनॆ, कॆट्ट अभिप्राय. कॆट्ट मनस्सु. दुष्टा भावना।

दुर्भाषा दुर्भाषा (स्त्री०) कॆट्ट मातु, नोयिसुव मातु, कठिनवाव मातु.

दुर्भाषित दुर्भाषितः(न०)1. दुर्भाषॆ, कॆट्ट मातु, मननोयिसुव मातु. दुष्टं भाषितम्। (वि०)2. कटुवागि आडल्पट्ट, मननोयुवंतॆ आडल्पट्ट.

दुर्भाषिन् दुर्भाषिन् (वि०) ಕೆಟ್ಟ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು, ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು. दुष्टं भाषते — भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)।

दुर्भिक्ष दुर्भिक्ष (अव्य०) 1. ಕ್ಷಾಮ, ಬರ, ತುಟ್ಟಿ. भिक्षाया अभावः। "सौराष्ट्रे मालवे देशे दक्षिणे कोङ्कणे तथा। दुर्भिक्षं जायते घोरं क्षये संवत्सरे प्रिये"। (वि०) 2. ದುರ್ಭಿಕ್ಷವುಳ್ಳ (ದೇಶ). "एकग्रामे चतुःशाले दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे। पतिना नीयमानायाः पुरःशुक्रो न दुष्यति"।

दुर्मति दुर्मति (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (स्त्री०) 2. ಕೆಟ್ಟ ಬುದ್ಧಿ, ಮೂರ್ಖತನ. दुष्टा मतिः। 3. ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ದುರ್ಮತಿ ಸಂವತ್ಸರ, ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೈದನೆಯದು. "दुर्भिक्षं मध्यमं प्रोक्तं व्यवहारो न वर्तते। भवेद्वै मध्यमा वृष्टिर्दुर्मतौ समुपस्थिते"। (वि०) 4. ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಮೂರ್ಖ. दुष्टा बुद्धिर्यस्य।

दुर्मद दुर्मद (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "दुर्मदो दुष्प्रधर्षश्च विवित्सुर्विकटाननः" भा० आदि० ६८-१६। (वि०) 2. ಉನ್ಮತ್ತ, ಮದಿಸಿದವನು. "कुमारान् क्रीडमानांस्तान् दृष्ट्वा राजा च दुर्मदान्" भा० आदि० १२९-४१।

दुर्मनस् दुर्मनस् (न०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸು, ಸಿಡುಕಿನ ಮನಸ್ಸು. दुष्टं मनः। 2. ದುಃಖಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸು. 3. ಕುಗ್ಗಿದ ಮನಸ್ಸು. दुःस्थितं मनः। (वि०) 4. ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 5. ದುಃಖಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 6. ಕುಗ್ಗಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. दुःस्थितं मनो यस्य।

दुर्मन्त्र दुर्मन्त्र (पुं०) ದುರಾಲೋಚನೆ, ಸಲಹೆ ಪಡೆಯುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸ್ನೇಹಿತರೊಡನೆ ಕಲೆತು ಮಾಡುವ ಕೆಟ್ಟ ಸಮಾಲೋಚನೆ. दुष्टो मन्त्रः। "दुर्मन्त्रान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात् सुतो लालनात् विप्रोऽनध्ययनात् कुलं कुतनयात् शीलं खलोपासनात्" पञ्चतं० १-१८०।

दुर्मन्त्रिन् दुर्मन्त्रिन् (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಮಂತ್ರಿ, ಕೆಟ್ಟ ಸಲಹೆ ಕೊಡುವ ಸಚಿವ. दुष्टो मन्त्री। "सन्तापयन्ति कमपथ्यभुजं न रोगा दुर्मन्त्रिणं कमुपयान्ति न नीतिदोषाः" पञ्चतं० ३-२३०।

दुर्मरण दुर्मरण (न०) ಬಲಾತ್ಕಾರದ ಮರಣ, ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸಾವು. दुष्टमस्वाभाविकं मरणम्। ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಶೃಂಗವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಹಂದಿ ವ್ಯಾಘ್ರ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳು ನಖರಾಯುಧಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಆನೆ ವಿಷ ಅಗ್ನಿ ಸರ್ಪ ಜಲ ವಿದ್ಯುತ್ತು ಯಂತ್ರ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವುದು ದುರ್ಮರಣ.

दुर्मर्ष दुर्मर्ष (वि०) ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸಹಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. दुर् + मृष (तितिक्षायाम्) "खल्" (३-३-१२६)।

दुर्मर्षण दुर्मर्षण (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. दुष्करं मर्षणमस्य। "दुष्करं मर्षणं यस्य परैर्दुर्मर्षणः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "अजो दुर्मर्षणः शास्ता" वि० स०। 2. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (वि०) 3. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. दुर्+मृष (तितिक्षायाम्) "युच्" (वा० ३-३-१२८)।

दुर्मल्ली दुर्मल्ली, -ल्लिका -ल्लिका (स्त्री०) ನಾಟಿಕಾ ತ್ರೋಟಕ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["उपरूपक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಈ ಉಪರೂಪಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳಿರಬೇಕು. ಕೈಶಿಕೀ ಮತ್ತು ಭಾರತೀ ವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಸಂಧಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಳಮಟ್ಟದ ನಾಯಕ. ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕವು ವಿಟಪುರುಷನ ಆಟಪಾಟಗಳಿಂದ ಮೂರು ಘಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುವಂತೆಯೂ ಎರಡನೆಯ ಅಂಕವು ಐದು ಘಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನ ವಿಲಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಆಡುವಂತೆಯೂ ಮೂರನೆಯ ಅಂಕವು ಆರು ಘಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುವಂತೆಯೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕವು ಹತ್ತು ಘಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುವಂತೆಯೂ ಇರಬೇಕು. "दुर्मल्ली चतुरङ्का स्यात् कैशिकीभारतीयुता। अगर्भा नागरनरा न्यूननायकभूषिता। त्रिनालिः प्रथमोऽङ्कोऽस्यां विटक्रीडामयो भवेत्। पञ्चनालिर्द्वितीयोऽङ्को विदूषकविलासवान्" इत्यादि. सा० द०।

दुर्मुख दुर्मुख (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 2. ಒಂದು ಸರ್ಪ. 3. ವಾನರ, ಕಪಿ. 4. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. 5. ಶ್ರೀರಾಮನ ಅಂತಃಪುರದ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕ. "शुद्धान्तचारी दुर्मुखः स मया पौरजानपदानपसर्पितुं प्रयुक्तः" उ० रा० १। 6. ಪರಮೇಶ್ವರ. 7. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 8. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. (वि०) 9. ಅಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು, ದುರ್ಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವವನು. दुष्टं मुखं यस्य। 10. ಗಂಟುಹಾಕಿದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು,

भयंकरवाद मुखवुळ्ळवनु. "दुर्मुखो मुखरे नागभेदे वाजिनि वानरे" हेम०।

दुर्मुहूर्त दुर्मुहूर्त (पुं०) केट्ट समय, प्रशस्तवल्लद काल, केट्ट घळिगे. दुष्टो मुहूर्तः।

दुर्मेधस् दुर्मेधस् (वि०) 1. मंदबुद्धियुळ्ळवनु, दड्ड. दुष्टा मेधा यस्य "असिच्" (५-४-१२२)। "ग्रन्थानधीत्य व्याकर्तुमिति दुर्मेधसोऽप्यलम्" माघ० २-२६। 2. दुर्बुद्धियुळ्ळवनु, मूर्ख, अविवेकि.

दुर्योग दुर्योग (पुं०) केट्ट योग, अशुभ योग, अनिष्टवन्नु सूचिसुव ग्रहगळ संबंध. दुष्टो योगः। "दासीभूतास्मि दुर्योगात् सपत्न्याः पतगोत्तम" भा० आदि० २७-१३।

दुर्योध दुर्योध (वि०) कष्टदिंद युद्धमाडलु शक्यनाद, युद्धमाडलु अशक्यनाद. दुःखेन युध्यते—दुर्+युध (संप्रहारे) "खल्" (३-३-१२६)।

दुर्योधन दुर्योधन (पुं०) 1. धृतराष्ट्रन हिरिय मग, कौरवर यजमान. दुर्+युध (संप्रहारे) "युच्" (वा० ३-३-१२८)। [दुर्योधननु जनिसि दाग कत्तेयंते किरुचिक्कोंडनु. आदन्नु केळिद कत्तेगळू किरुचिदवु. आग धृतराष्ट्रनु हेदरि ब्राह्मणरन्नू भीष्माचार्यरन्नू करेदु भविष्यवन्नु केळलागि अवरु "ई पुत्रनु जनिसिद कूडले अनेक दुर्निमित्तगळु कंडुबंददरिंद इवनिंद वंशवे निर्मूलवागुवुदु. आदुदरिंद इवनन्नु परित्यजिसुवुदोळ्ळियदु" एंदरु. आदरे पुत्र प्रेमदिंद धृतराष्ट्रनु हागे माडलिल्ल. "स जातमात्र एवाथ धृतराष्ट्रसुतो नृप। रासभारावसदृशं रुराव च ननाद च। तं खराः प्रत्यभाषन्त गृध्रगोमायुवायसाः। वाताश्च प्रववुश्चापि दिग्दाहश्चाभवत्तदा। ततस्तु भीतवद्राजा धृतराष्ट्रोऽब्रवीदिदम्। समानीय बहून् विप्रान् भीष्मं विदुरमेव च। अस्मिन् जाते निमित्तानि शंसन्ती हाशिवं महत्। क्रव्यादाः प्राणदन् घोराः शिवाश्चाशिवनिस्वनाः। तेऽब्रुवन् ब्राह्मणा राजन् विदुरश्च महामतिः। व्यक्तं कुलान्तकरणो भवितैष सुतस्तव। त्यजैनमेकं शान्ति चेत्कुलस्येच्छसि भारत। स तथा विदुरेणोक्तस्तैश्च सर्वैर्द्विजोत्तमैः। न चकार तथा राजा पुत्रस्नेहसमन्वितः" भा० आदि० १२९। दुर्योधननु कलियु अंशदिंद हुट्टिदवनु. "कलेरंशस्तु संजज्ञे भुवि दुर्योधनो नृपः। दुर्बुद्धिर्दुर्मतिश्चैव कुरूणामयशस्करः" भा० आदि० ६८-८७। इवनु बाल्यदिंदलू पांडवरन्नु द्वेषिसुत्ता अवरन्नु राज्यभ्रष्टरन्नागि माडिदनु. पांडु राजनु कालवादनंतर धर्मराजनु तम्मंदिरोडने धृतराष्ट्रनल्लि बंदु सेरिदनु. आटपाट गळल्लि भीमनु जय गळिसुत्तिरलु इदन्नु सहिसदे दुर्योधननु भीमनन्नु कोल्लिसबेकेंदु विषहाकिसिदनु. कैकालु कट्टि नदियल्लि हाकिसिदनु. अरगिन मनेयल्लि सेरिसि सुडलु एर्पाडुमाडिदनु. द्रौपदी स्वयंवरक्के होगि अल्लि धर्मराजनिंद पराजितनादनु. "क्षिप्त्वा राजा धनुः सज्यं धार्तराष्ट्रस्य संयुगे। अभ्यवर्षच्छरौघैस्तं स ह्रित्वा प्राद्रवद्रणम्" भा० आदि० २०५-४२। पांडवरु द्रौपदियन्नु मदुवेयागि सुखिवागिरुवुदन्नु केळि शकुनि मत्तु कर्ण मातिनंते अवरन्नु निर्मूल माडुव उद्देशदिंद द्रुपदन राज्यक्के होगि अल्लि दुर्योधननु भीमसेननिंद सोतनु. आदि० २१८। धर्मराजन राजसूय यागक्के होगि मयनिंद निर्मितवाद सभाभवनवन्नु नोडि मरुगिद दुर्योधननु जलविल्लद प्रदेशदल्लि जलविरुवुदेंदू जलविरुव प्रदेशदल्लि जलविल्लवेंदू भ्रांतियिंद नडेदु मुग्गरिसि भीम द्रौपदि मोदलादवर हास्यक्के गुरियादनु. पांडवरन्नु पराक्रमदिंद गेल्ललु साध्यविल्लवादुदरिंद तंत्रदिंद गेद्दु अवरन्नु ओडिसबेकेंदु योचिसि शकुनिय तंत्रदिंद द्यूतदल्लि अवरन्नु गेद्दु सभेयल्लि द्रौपदियु तन्न तोडेय मेले कुळितुकोळ्ळबेकेंदु हेळिदनु. आग भीमनु अवन तोडेयन्नु मुरिदु कोल्लुवुदागि प्रतिज्ञे माडिदनु. "एवमुक्त्वा तु कौन्तेयमपोह्य वचनं स्वकम्। द्रौपद्याः प्रेक्षमाणायाः सव्यमूरुमदर्शयत्। भीमसेनस्तमालोक्य नेत्रे उत्फाल्य लोहिते। प्रोवाच राजमध्ये तं सभां विश्रावयन्निव। पितृभिः सह सालोक्यं मा स्म गच्छेद् वृकोदरः। यद्येतमूरुं गदया न भिन्द्यां ते महाहवे" सभा० ९२। तोडेयन्नु तोरिद दुर्योधनंगे तोडेये मृत्युवागुवुदेंदू सीरेयन्नु हिडिदेळेद पापि दुःशासनन एदे

ಯನ್ನು ಭೀಮಸೇನನು ಸೀಳಿ ರಕ್ತ ಪಾನಮಾಡುವನೆಂದೂ ದ್ರೌಪದಿಯು ಶಪಿಸಿದಳು. "यस्माच्चोरं दर्शयसे यस्माच्चोरं निरीक्षसे। तस्मात्तवह्यधर्मिष्ठ ऊरौ मृत्युर्भविष्यति। यस्माच्चैवं क्लेशयति भ्राता ते मां दुरात्मवान्। तस्माद्वृकोदरः" सभा० ९२। ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಸೋತ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಅರ್ಧ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲು ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯು ಮೈತ್ರೇಯ ಋಷಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದಾಗ ದುರ್ಯೋಧನನು ಮೈತ್ರೇಯರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಭೀಮಸೇನನ ಗದೆಯಿಂದ ಅವನ ತೊಡೆಗಳು ತುಂಡಾಗಲಿ ಎಂದು ಅವರು ಶಪಿಸಿದರು. ಶಲ್ಯ ೧೦। ಪಾಂಡವರು ದ್ವೈತವನದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವರನ್ನು ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನು ಸಕಲ ಪರಿವಾರ ಸಮೇತ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಗಂಧರ್ವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಸೋತನು. ಗಂಧರ್ವರು ಇವನ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಒಯ್ಯುತ್ತಿರಲು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮಾತಿನಂತೆ ಅರ್ಜುನನು ಇವನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು. ಶಲ್ಯ ೨೪೧। ಪಾಂಡವರು ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವರನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಪುನಃ ಕಾಡಿಗೆ ಓಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಗೂಢಚಾರರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಅವರ ಮೂಲಕ ಕೀಚಕವಧೆಯ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಕೇಳಿ ಅದು ಭೀಮಸೇನನ ಕೆಲಸವೆಂದು ಊಹಿಸಿ ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳೊಡನೆ ವಿರಾಟನಗರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ವಿರಾಟನ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಹಿಡಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಪರಾಜಯವಾಯಿತು. ವಿರಾ० ೩೮, ೬೬। ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮತ್ತು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳದೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ತಾನು ಅಪರಾಧಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯಷ್ಟೂ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದನು. ದುರ್ಯೋಧನನು ಕೊನೆಗೆ ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರಿಯ ಮಾತನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಬಂಧಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳಿಸಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಉದ್ಯೋಗ० ೧೩೧। ದುರ್ಯೋಧನನು ಕರ್ಣಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಯುದ್ಧಸಿದ್ಧತೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೂ ಸೇನಾಪತಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಸೇನೆಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಯುದ್ಧದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕರ್ಣನ ಮೂಲಕ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. "प्रतियाते तु दाशार्हे राजा दुर्योधनस्तदा। कर्णं दुःशासनं चैव शकुनिं चाब्रवीदिदम्। अकृतेनैव कार्येण गतः पार्थानधोक्षजः। स एनान्मन्युनाविष्टः ध्रुवं धक्ष्यत्यसंशयम्। इष्टो हि वासुदेवस्य पाण्डवैर्मम विग्रहः। भविता विग्रहः सोऽयं तुमुलो रोमहर्षणः। तस्मात्सांग्रामिकं सर्वं कारयध्वमतन्द्रिताः। शिबिराणि कुरुक्षेत्रे क्रियन्तां वसुधाधिपाः। प्रयाणं घुष्यतामद्य श्वोभूत इति माचिरम्" ಉದ್ಯೋಗ० ೧೫೨। ಭೀಷ್ಮನು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಪಾಂಡವರಿಗೇ ಜಯ ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ಪಾಂಡವರ ಜೊತೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. "तमब्रवीन्महाराज भीष्मः शान्तनवः पुनः। माहात्म्यं ते श्रुतं राजन् केशवस्य महात्मनः। प्रीतिमान् हि दृढं कृष्णः पाण्डवेषु यशस्विषु। तस्मादब्रवीमि राजेन्द्र शमो भवतु पाण्डवैः" ಭೀಷ್ಮ० ೬೮। ಕರ್ಣನ ಅನುಮತಿಯಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸೇನಾಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿದನು. ದ್ರೋಣ० ೪। ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಜೀವಸಹಿತ ಹಿಡಿದು ತರಬೇಕೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನು ಹೇಳಲು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯತ್ನಿಸಿದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅದು ಅಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ದ್ರೋಣ० ೩೩। ಅರ್ಜುನ ಮತ್ತು ಯುಧಿಷ್ಠಿರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸೋತನು. "ततो दुर्योधनः कृष्णौ नवभिर्नवभिः शरैः। अविध्यत रणे राजन् शरैराशीविषोपमैः॥ ततः क्रुद्धो रणे पार्थः सृक्विणी परिसंलिहन्। धनुरस्याच्छिनत्तूर्णं हस्तावपि च वीर्यवान्। दुर्योधनं च बाणाभ्यां तीक्ष्णाभ्यां विरथीकृतम्। अविद्धयद्धस्ततलयोरुभयोरर्जुनस्तदा। स वेदनाभिराविग्नः पलायनपरायणः" ದ್ರೋಣ० ೧೦೩। "तं तपन्तमिवादित्यं कुरुराजं महाहवे। नाशकन्वीक्षितुं राजन् पाण्डुपुत्रस्य सैनिकाः। ततो युधिष्ठिरो राजा कुपितो राजसत्तम। अभ्यधावत्कुरुपतिं तव पुत्रं जिघांसया। ततो दुर्योधनः क्रुद्धः शरैः सन्नतपर्वभिः। विव्याध दशभिस्तूर्णं ध्वजं चिच्छेद चेषुणा। ततो युधिष्ठिरो राजा तव पुत्रस्य मारिष। शरं च सूर्यरश्म्याभमत्युग्रमनिवारणम्। हा हतोऽसीति राजानमुक्त्वाऽमुञ्चद्युधिष्ठिरः। स तेना कर्णमुक्तेन विद्धो बाणेन कौरवः। निषसाद रथोपस्थे भृशं संमूढचेतनः"। ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಏರಿ ಓಡಿಹೋದನು. ಸೈನ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾದುದನ್ನು ಕಂಡ ದುರ್ಯೋಧನನು

ಗದೆಯೊಡನೆ ಒಂದು ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಅವಿತುಕೊಂಡು ಜಲ ಸ್ತಂಭನಮಾಡಿ ಕುಳಿತನು. ಆಗ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಪಾಂಡವರು ದುರ್ಯೋಧನನ್ನು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಮೂದಲಿಸಲು ಅವನು ಗದೆಯೊಡನೆ ಮಡುವಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಬಂದನು. ಭೀಮ ದುರ್ಯೋಧನರಿಗೆ ಗದಾಯುದ್ಧ ನಡೆದು ಭೀಮನು ದುರ್ಯೋಧನನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಮುರಿದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿದನು. "दुर्योधनो हते सैन्ये विद्रुतेषु पदातिषु। ह्रदं द्वैपायनं नाम विवेश भुशदुःखितः। शयानं धार्तराष्ट्रं तु सलिले स्तम्भिते तदा। पाण्डवाः सह कृष्णेन वाग्भिरुग्राभिरार्दयन्। स तुद्यमानो बलवान् वाग्भी राम समन्ततः। उत्थितः स ह्रदाद्वीरः प्रगृह्य महतीं गदाम्। स चाप्युपागतो योद्धुं भीमेन सह साम्प्रतम्। आजघ्ने मूर्ध्नि कौन्तेयं गदया भीमवेगया। तयात्वभिहतो भीमः पुत्रेण तव पाण्डवः। नाकम्पत महाराज तदद्भुतमिवाभवत्। ऊरुभ्यां ग्राहिणोद्राजन् गदां वेगेन पाण्डवः। सा वज्रनिष्पेषसमा प्रहिता भीमकर्मणा। ऊरू दुर्योधनस्याथ बभञ्ज प्रियदर्शनौ। स पपात नरव्याघ्रः वसुधामनुनादयन्" शल्य० ५९।

ದುರ್ಯೋನಿ ದುರ್ಯೋನಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ನೀಚಜಾತಿ. (ವಿ०) 2. ನೀಚಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "न कथंचन दुर्योनिः प्रकृतिं स्वां नियच्छति" मनु० १०-५९।

ದುರ್ಲಕ್ಷ್ಯ ದುರ್ಲಕ್ಷ್ಯ (ವಿ०) 1. ತಿಳಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. ದುಃಖೇನ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ — ದುರ್ + ಲಕ್ಷ (ಆಲೋಚನೆ) "ಣ್ಯತ್" (೩-೧-೧೨೪)। "मनश्चलं प्रकृत्यैव दुर्लक्ष्यं च तथापि मे" रत्ना० ३-२। 2. ನೋಡಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ನೋಡಬಹುದಾದ. ದುರ್ + ಲಕ್ಷ (ದರ್ಶನೆ) "ಣ್ಯತ್"।

ದುರ್ಲಙ್ಘ್ಯ ದುರ್ಲಂಘ್ಯ (ವಿ०) 1. ದಾಟಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ದಾಟಬಹುದಾದ. 2. ಮೀರಲಾಗದ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲಾಗದ. ದುಃಖೇನ ಲङ्घ्यತೇ — ದುರ್ + ಲಘಿ (ಗತೌ) "ಯತ್" (೩-೧-೯೭)।

ದುರ್ಲಭ ದುರ್ಲಭ (ಪುಂ०) 1. ವಿಷ್ಣು. ದುಃಖೇನ ಲಭ್ಯತೇ — ದುರ್ + ಡು ಲಭಷ್ (ಪ್ರಾಪ್ತೌ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। ಇಂದ್ರಿಯ ಜಯವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ದುರ್ಲಭನು. "अजितेन्द्रियदुष्प्राप्यो दुर्लभः स च कथ्यते" इति निरुक्तिः। "दुर्लभो दुर्गमो दुर्गः" वि० स०। 2. ಕಷ್ಟೋರ. (ವಿ०) 3. ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಪಡೆಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ. "दुर्लभः प्रियो मे भव हृदय निराशम्" माल० २-४। "हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः" किरा० १-४। 4. ಉತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ. "सर्वत्र सुलभा गङ्गा त्रिषु स्थानेषु दुर्लभा। हरिद्वारे प्रयागे च गङ्गा सागरसङ्गमे" कूर्मपु०। 5. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಇಷ್ಟವಾದ. (ಸ್ತ್ರೀ०) **ದುರ್ಲಭಾ ದುರ್ಲಭಾ**. 6. ಶೀಟಕಸಂಧಿ. 7. ಹೆಗ್ಗಳ್ಳ.

ದುರ್ಲಲಿತ ದುರ್ಲಲಿತ (ನ०) 1. ಮೊಂಡುತನ, ಹಟಮಾರಿತನ. ದುರ್+ಲಲ (ಈಪ್ಸಾಯಾಮ್) ಭಾವೇ "ಕ್ತಃ" (೩-೩-೧೧೪)। 2. ದುರ್ವ್ಯಾಪಾರ, ದುಷ್ಕೃತ್ಯ, ಪುಂಡಾಟ. (ವಿ०) 3. ಮೊಂಡುತನದ, ಹಟಮಾರಿತನದ. "स्पृहयामि खलु दुर्ललितायास्मै" शाकु० ७। 4. ಬಹಳ ಮುದ್ದಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ. "बहु कुसुमितास्वपि सखे नोपवनलतासु नम्रविटपासु। चक्षुर्बध्नाति धृतिं तदङ्गनालोकदुर्ललितम्" विक्र० २-८। "हा वत्स वृषसेन, हा मदङ्कदुर्ललित, हा गदायुद्धप्रिय प्रयच्छ मे" वेणी० ४।

ದುರ್ವಚ ದುರ್ವಚ (ವಿ०) 1. ಹೇಳಲಾಗದ, ಹೇಳಲೂ ಕಷ್ಟವಾದ, ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೇಳಬಹುದಾದ. ದುರ್+ವಚ (ಪರಿಭಾಷಣೆ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। "अपि वागधिपस्य दुर्वचं वचनं तद्विदधीत विस्मयम्" किरा० २-२। 2. ವಿವರಿಸಲಾಗದ, ವರ್ಣಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ, ಹೇಳ ಬಾರದಾದ, ಅವಾಚ್ಯವಾದ. "दुर्वचं तदथ मा स्म भून्मृगस्त्वय्यसौ यदकरिष्यदोजसा" किरा० १३-४९।

ದುರ್ವಚನ ದುರ್ವಚನ (ನ०) ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು, ಬೈಗಳು.

ದುರ್ವಚಸ್ ದುರ್ವಚಸ್ (ನ०) 1. ದುರ್ಭಾಷೆ, ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು, ಬೈಗಳು. ದುಷ್ಟಂ ವಚಃ। "असह्यं दुर्वचो ज्ञातेर्मेधान्तरितरौद्रवत्" उद्भ०। (ವಿ०) 2. ದುರ್ಭಾಷೆಯಾಡುವ, ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವ, ಬಿರುಸುಮಾತನ್ನಾಡುವ. ದುಷ್ಟಂ ವಚೋಽಸ್ಯ।

ದುರ್ವರ್ಣ ದುರ್ವರ್ಣ (ಪುಂ०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಬಣ್ಣ. ದುಷ್ಟೋ ವರ್ಣಃ। (ನ०) 2. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. ದುಷ್ಟೋ ವರ್ಣೋಽಸ್ಯ। [ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೆಳ್ಳಿಯು ಕಿರಿದಾದುದು.] "उच्चैर्महारजतराजिविराजितासौ दुर्वर्णभित्तिरिह सान्द्रसुधासवर्णा" माघ० ४-२८। (ವಿ०) 3. ಕೆಟ್ಟ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ಕಂದುಬಣ್ಣದ.

ದುರ್ವಹ ದುರ್ವಹ (ವಿ०) ವಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ. ಹೊರಲಾಗದ, ಬಹಳ ಭಾರವಾದ. ದುಃಖೇನ ವಹ್ಯತೇ—ದುರ್ + ವಹ (ಪ್ರಾಪಣೆ)

"खल्" (३-३-१२६)। "प्राप्य मन्मथरसादतिभूमिं दुर्वहस्तनभराः सुरतस्य" माघ० १०-८०।

दुर्वाक्य दुर्वाक्य (न०) ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು, ಬೈಗಳು. दुष्टं वाक्यम्।

दुर्वाच् दुर्वाच् (स्त्री०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು. दुष्टा वाक्। (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಳ್ಳ, ದುರ್ಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವ. दुष्टा वागस्य। "अतीव जल्पन् दुर्वाचो भवतीह" भा०।

दुर्वाच्य दुर्वाच्य (न०) 1. ಅಪವಾದ, ನಿಂದೆ. 2. ಅಕೀರ್ತಿ. "क्रीडानिमित्तं दुर्वाच्यं श्रुत्वा स न भविष्यति" रामा०। (वि०) 3. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ.

दुर्वाद दुर्वाद (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು, ದುರ್ಭಾಷೆ. 2. ಅಕೀರ್ತಿ, ಅಪಯಶಸ್ಸು. दुष्टो वादः। 3. ಅಸಮಂಜಸವಾದ ಮಾತು.

दुर्वादिन् दुर्वादिन् (वि०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು. 2. ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು, ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. दुष्टं वदति—दुर् + वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-वादिनी** -ನಾದಿನೀ.

दुर्वार दुर्वार (वि०) 1. ತಡೆಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ತಡೆಯಬಹುದಾದ, ಅಡಗಿಸಲಾಗದ. "किं चायमरिर्दुर्वारः पाणौ पाशः प्रचेतसः" कुमा० २-२१। 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ನಿವಾರಿಸಬಹುದಾದ. दुर्+वृञ् (वरणे) "खल्" (३-३-१२६)।

दुर्वारण दुर्वारण (वि०) ಕಷ್ಟದಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. दुःखेन वारणं यस्य। "संरब्धश्च शरानस्यन् द्रोणं दुर्वारणं रणे" भा० द्रोण० १९३-३०।

दुर्वार्ता दुर्वार्ता (स्त्री०) ಕೆಟ್ಟ ಸಮಾಚಾರ. दुष्टा वार्ता।

दुर्वासना दुर्वासना (स्त्री०) ಕೆಟ್ಟ ಬುದ್ಧಿ, ಕೆಟ್ಟ ಒಲವು. दुष्टा वासना। "त्वत्संनिकर्षात् दुर्वासनोपहतैरस्मदन्तेवासिभिः कर्मसु श्लथादरैर्भवितव्यम्" प्रबोध० ६।

दुर्वासस् दुर्वासस् (पुं०) 1. ದುರ್ವಾಸಮುನಿ, ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. [ಈ ಋಷಿಯು ಪರಶಿವನ ಅಂಶದಿಂದ ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಗೆ ಅನಸೂಯಾ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನು. "ममांशस्तु क्षितितले महाभागो द्विजोत्तमः। दुर्वासा इति विख्यातः स हि त्वां योजयिष्यति" भा० आदि० २४९-५४। "अत्रेः पत्न्यनसूया त्रीन् जज्ञे सुयशसः सुतान्। दत्तं दुर्वाससं सोममात्मेशब्रह्मसंभवान्" भाग० ४-१-१५। ರುದ್ರಾಂಶ ಸಂಭೂತನಾದ ದುರ್ವಾಸಋಷಿಯು ಬಹಳ ಕೋಪದ ಸ್ವಭಾವದವನು. ಒಂದು ದಿನ ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಒಂದು ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯನ್ನು ಐರಾವತದ ಮೇಲೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಾಗ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಆನೆಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಎಸೆದನು. ಆನೆಯು ಅದನ್ನು ತೆಗೆದು ನೆಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲು ಋಷಿಯು ಕೋಪಗೊಂಡು ಇಂದ್ರನ ಸಂಪತ್ತೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗಲಿ ಎಂದು ಶಾಪವಿತ್ತನು. ವಿಷ್ಣೂತ್ಥಂ। ಒಂದು ಸಲ ಕುಂತಿಯ ಸೇವೆಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ದುರ್ವಾಸ ಋಷಿಯು ಅವಳಿಗೆ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದನು. ಅದರಿಂದ ಕುಂತಿಯು ಧರ್ಮರಾಜ ಭೀಮ ಅರ್ಜುನರನ್ನೂ ಮಾದ್ರಿಯು ನಕುಲ ಸಹದೇವರನ್ನೂ ಪಡೆದರು. भा० आदि०। ಏಕಾದಶೀ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಂಬರೀಷ ಮಹಾರಾಜನ ನಿಯಮವನ್ನು ಭಂಗಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ ದುರ್ವಾಸ ಋಷಿಯು ಅವನಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಮಾಡಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಕೊನೆಗೆ ಅಂಬರೀಷನನ್ನೇ ಮರೆಹೊಕ್ಕು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನು. भाग० ९-४। ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಯಪಾತ್ರೆಯ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಸೌಖ್ಯವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಶಿಳಿದು ದುರ್ಯೋಧನನು ದ್ರೌಪದಿಯ ಭೋಜನವಾದನಂತರ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ಅವರಿಗೆ ಶಾಪಕೊಟ್ಟು ಬರಬೇಕೆಂದು ದುರ್ವಾಸ ಋಷಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಆಪದ್ಬಾಂಧವನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಈ ಋಷಿಗೆ ಭೋಜನ ಸಂತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಈ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾಂಡವರೂ ಪಾರಾದರು. भा० वन०।] ಇತ್ಯಾದಿ. (वि०) 2. ಮಲಿನವಾದ ಮತ್ತು ಹರುಕುವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ.

दुर्विगाह दुर्विगाह (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "दुर्मदो दुर्विगाहश्च विविंस्तुर्विकृताननः" भा० आदि०। (वि०) 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಇಳಿಯಲ್ಪಡುವ, ಇಳಿಯಲು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ (ನದಿ ಕೆರೆ ಮುಂತಾದುವು). दुःखेन विगाह्यते—दुर्+वि+गाह्ल (विलोडने) "खल्" (३-३-१२६)।

दुर्विगाह्य दुर्विगाह्य (वि०) "दुर्विगाह" ಪದದ ಅರ್ಥ. दुर् + वि + गाह्ल (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

दुर्विचिन्तित दुर्विचिन्तित (न०) ಕೆಟ್ಟ ಆಲೋಚನೆ, ಕೆಡಕುಮಾಡುವ ಯೋಚನೆ. दुष्टं विचिन्तितम्। "दुःस्वप्नदुर्विचिन्तितदुष्प्रेक्षितदुष्कृतानि कर्माणि" बृहत्सं० २-२१।

दुर्विचिन्त्य दुर्विचिंत्य (वि०) ಊಹಿಸಲಾಗದ, ಕಲ್ಪನೆಗೂ ಸಿಲುಕದ, ಯೋಚಿಸಲೂ ಕಷ್ಟವಾದ.

दुर्विदग्ध दुर्विदग्ध (वि०) 1. ಅವಿವೇಕಿ, ಮೂರ್ಖ. 2. ಗರ್ವದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿರುವ. "ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति" भर्तृ० १-३। 3. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಅಹಂಕಾರಪಡುವ. "अरे रे वाचाट, वृथाशस्त्रग्रहण-दुर्विदग्ध" वेणी० ३।

दुर्विध दुर्विध (वि०) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. दुःस्था विधा प्रकारः समृद्धिर्वा यस्य। "अपि खञ्जनमञ्जनाञ्चिते विदधाते रुचिगर्वदुर्विधम्" नैष० २-२३। 2. ನೀಚ, ದುಷ್ಟ, ದುರ್ಜನ. 3. ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞ, ತಿಳಿಗೇಡಿ. "शास्त्रेष्वन्येषु मुख्येषु विद्यमानेषु दुर्विधाः। बुद्धि-मान्वीक्षिकीं प्राप्य निरर्थान् प्रवदन्ति ते" रामा०। "दुर्विधो वाच्यलिङ्गः स्यात् दुर्गतेऽपि खलेऽपि च" मेदि०।

दुर्विनय दुर्विनय (पुं०) ಅವಿವೇಕ, ಉದ್ದಟತನ. दुर्+वि+नीञ् (प्रापणे) भावे "अच्" (३-३-५६)। स्त्रियाम् "क्तिन्" (३-३-९४)। **–विनीतिः –विनीतिः.**

दुर्विनीत दुर्विनीत (पुं०) 1. ಪಳಗಿಸದ ಕುದುರೆ, ಅವಿಧೇಯ ಕುದುರೆ. दुःखेन विनीयते–दुर्+वि+नीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। (वि०) 2. ಅವಿಧೇಯ, ವಿನಯ ವಿಲ್ಲದವನು. "अनुत्थानवता चापि दुर्विनीतेन दुर्धिया" भा० उद्योग० १३५-११।

दुर्विभाव दुर्विभाव (वि०) ಯೋಚಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯ ವಿಲ್ಲದ, ಊಹಿಸಲೂ ಅಶಕ್ಯವಾದ. दुःखेन विभाव्यते–दुर्+वि+भू+णिच् "खल्" (३-३-१२६)। "असद्वृत्तेरहोवृत्तं दुर्विभावं विधेरिव" किरा० ११-५६।

दुर्विमोचन दुर्विमोचन (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "चित्रबाहुश्चित्रवर्मा सुवर्मा दुर्विमोचनः" भा० आदि०। (वि०) 2. ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡಿಸ ಲ್ಪಡುವ, ಬಿಡಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ.

दुर्विलसित दुर्विलसित (न०) ದುಷ್ಟತನ, ಪುಂಡುತನ, ಕೀಟಲೆ. दुष्टं विलसितम्। "सर्वमेतन्महामोहस्य दुर्विलसितम्" प्रबोध० ६।

दुर्विवाह दुर्विवाह (पुं०) ನಿಂದಿತವಾದ ವಿವಾಹ, ಆಸುರ ರಾಕ್ಷಸ ಗಾಂಧರ್ವ ಮತ್ತು ಪೈಶಾಚ ವಿವಾಹ. दुष्टः निन्दितः विवाहः। "जायन्ते दुर्विवाहेषु ब्रह्मधर्म-द्विषः सुताः" मनु० ३-४१। ಅಷ್ಟವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮ ದೈವ ಆರ್ಷ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ ಈ ನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಶಸ್ತ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ. ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ದುರ್ವಿವಾಹಗಳು.

दुर्विष दुर्विष (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. दुःस्थितं विषमस्य। "दुर्द्धर्षो दुष्प्रकाशश्च दुर्विषो दुर्जयोऽजयः" भा० शान्ति० २९०-१५७।

दुर्विषह् दुर्विषह (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "दुर्योधनो दुर्विषहो दुर्मुखो दुष्प्रधर्षणः" भा० आदि० २०१-१। 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "दुर्वारणो दुर्विषहो दुस्सहो दुरतिक्रमः" भा० शान्ति०। (वि०) 3. ಸಹಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಹಿಸಬಹುದಾದ. दुर्+वि+षह (मर्षणे) "खल्" (३-३-१२६)।

दुर्वृत्त दुर्वृत्त (न०) 1. ದುರಾಚಾರ, ಕೆಟ್ಟ ನಡವಳಿಕೆ, ಅಯೋಗ್ಯ ಕೆಲಸ, ಅಸಭ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರ. दुष्टं वृत्तम्। "दुर्वृत्तं धार्तराष्ट्राणामुक्तवान् भगवानृषिः" भा० आदि० १-७६। (वि०) 2. ನೀಚ, ಅಸಭ್ಯ, ದುರ್ಜನ. दुष्टं वृत्तं यस्य। "चाटतस्करदुर्वृत्तमहासाहसिकादिभिः" याज्ञ० १-३३६।

दुर्हण दुर्हण (वि०) ಕೊಲ್ಲಲು ಅಶಕ್ಯನಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವ. दुःखेन हन्यते—हन (हिंसागत्योः) "खल्" (३-३-१२६)। "प्रकल्प्स्यति च तस्यार्थो निकुम्भे दुर्हणे हते" भट्टि० १६-११।

दुर्हुत दुर्हुत (न०) ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಹೋಮ, ಯಾವ ಫಲವನ್ನೂ ಕೊಡದ ಹೋಮ. दुष्टं निन्दितं हुतम्। "एतेषु दक्षिणा दत्ता दावाग्नाविव दुर्हुतम्" भा० शान्ति० १८-२५।

दुर्हृद् दुर्हृद् (पुं०) 1. ವೈರಿ, ಶತ್ರು. ಹಗೆ. दुष्टं हृदयमस्य—हृदयस्य हृद्भावः (५-४-१५०)। निपा०। "कीर्तिं सूते दुर्हृदो निष्प्रलान्ति" उ० रा० ५-३०। (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ನೀಚವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. दुष्टं हृदस्य। "अश्मसारमयं नूनं हृदयं मम दुर्हृदः" भा० वन० ३१४-१२।

दुर्हृदय दुर्हृदय (न०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸು. दुष्टं हृदयम्। (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ನೀಚವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ. दुष्टं हृदयं यस्य।

दुल–उत्क्षेपे (चुरा० उभ० सक० से०)। दोलयति, –ते। दोलयेत्, –त। अदूदुलत्, –त। इत्यादि. 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ

ಎತ್ತು. 2. ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಚಲಿಸು, ಆಕಡೆಯಿಂದ ಈಕಡೆಗೆ ಎಡುತ್ತಿರು.

ದುಲಿ ದುಲಿ (ಪುಂ)1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. (ಸ್ತ್ರೀಂ)2. ಹೆಣ್ಣು ಆಮೆ. (ವಿಂ) 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ. ದುಲ (ಉತ್ಕ್ಷೇಪೆ) "ಇನ್" (ಉಂ ೪-೧೨೦)। "ದುಲಿಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್। ಕಮಠಘಾಂ ನಾ ಮುನೌ" ಮೇದಿಂ।

ದುಶ್ಚರ ದುಶ್ಚರ (ಪುಂ)1. ಭಲ್ಲೂಕ, ಕರಡಿ. 2. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. ದುಷ್ಟಂ ಚರತಿ — ದುಸ್+ಚರ (ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। (ವಿಂ) 3. ಆಚರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಮಾಡಲು ಕಷ್ಟವಾದ. ದುಃಖೇನ ಚರ್ಯತೇ—ದುಸ್+ಚರ "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। "ಸ್ಥಾನೇ ತಪೋ ದುಶ್ಚರಮೇತದರ್ಥಮಪರ್ಣಯಾ ಪೇಲವಯಾಪಿ ತಪ್ತಮ್" ಕುಮಾಂ ೭-೬೫।

ದುಶ್ಚರಿತ ದುಶ್ಚರಿತ (ನಂ) 1. ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯ್ಯ, ಅಕಾರ್ಯ್ಯ, ಪಾಪಕಾರ್ಯ್ಯ. ದುಷ್ಟಂ ಚರಿತಮ್। "ಇಹ ದುಶ್ಚರಿತೈಃ ಕೇಚಿತ್ ಕೇಚಿತ್ ಪೂರ್ವಕೃತೈರ್ತಥಾ। ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ತಿ ದುರಾತ್ಮಾನೋ ನರಾ ರೂಪವಿಪರ್ಯಯಮ್" ಮನುಂ ೧೧-೪೮। (ವಿಂ) 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ದುಃಖೇನ ಚರಿತಮ್। 3. ಪಾಪಕಾರ್ಯ್ಯವುಳ್ಳ, ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಮಾಡಿದ. ದುಷ್ಟಂ ಚರಿತಂ ಯಸ್ಯ। "ಉಪಾಗಮೇ ದುಶ್ಚರಿತಾ ಇವಾಪದಾಂ ಗತಿಂ ನ ನಿಶ್ಚೇತುಮಲಂ ಶಿಲೀಮುಖಾಃ" ಕಿರಾಂ ೪-೩೫।

ದುಶ್ಚರ್ಮಕ ದುಶ್ಚರ್ಮಕ (ನಂ) ಕುಷ್ಠರೋಗ.

ದುಶ್ಚರ್ಮನ್ ದುಶ್ಚರ್ಮನ್ (ಪುಂ) 1. ಕುಷ್ಠರೋಗ, ಶ್ವಿತ್ರ. (ವಿಂ) 2. ಮೇಲಿನ ಚರ್ಮವಿಲ್ಲದ ಲಿಂಗವುಳ್ಳವನು. "ಹೈಮಹಾರೀ ತು ಕುನಖೀ ದುಶ್ಚರ್ಮಾ ಗುರುತಲ್ಪಗಃ" ಯಾಜ್ಞಂ ೩-೨೦೯।

ದುಶ್ಚಾರಿತ್ರ ದುಶ್ಚಾರಿತ್ರ (ನಂ) "ದುಶ್ಚರಿತ್ರ" ಪದದ ಅರ್ಥ. ಚರಿತ್ರಮೇವ—ಸ್ವಾರ್ಥೇ "ಅಣ್" (೫-೪-೩೮)। ದುಷ್ಟಂ ಚಾರಿತ್ರಮ್। (ವಿಂ) ದುಷ್ಟಂ ಚಾರಿತ್ರಮಸ್ಯ ವಾ।

ದುಶ್ಚಿಕಿತ್ಸ್ಯ ದುಶ್ಚಿಕಿತ್ಸ್ಯ (ವಿಂ) ಕಷ್ಟದಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. ಚಿಕಿತ್ಸೆ (ರೋಗ ಪ್ರತೀಕಾರ) ಮಾಡಲು ಕಷ್ಟವಾದ. ದುಸ್ + ಕಿತ (ನಿವಾಸೇ ರೋಗಾಪನಯನೇ ಚ) + ಸನ್ ಕರ್ಮಂ "ಣ್ಯತ್" (೩-೧-೧೨೪)।

ದುಶ್ಚಿಕ್ಯ ದುಶ್ಚಿಕ್ಯ (ನಂ) ಲಗ್ನದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ರಾಶಿ. "ತ್ರಿ ತ್ರಿಕೋಣಶ್ಚ ನವಧಾ ದುಶ್ಚಿಕ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ ತೃತೀಯಕಮ್"।

ದುಶ್ಚೇಷ್ಟಿತ ದುಶ್ಚೇಷ್ಟಿತ (ನಂ)1. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ, ಅಯೋಗ್ಯ ಕೆಲಸ. ದುಷ್ಟಂ ಚೇಷ್ಟಿತಮ್। (ವಿಂ) 2. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ, ಅಯೋಗ್ಯ ಕೆಲಸಮಾಡುವ, ಹಿಂಸೆಯ ಕಾರ್ಯ್ಯವುಳ್ಳ. ದುಷ್ಟಂ ಚೇಷ್ಟಿತಂ ಯಸ್ಯ। "ದುಶ್ಚೇಷ್ಟಿತೇ ದೇವರಿಪೌ ಸರೋಷಸ್ತಸ್ಯಾವಿಷಣ್ಣಃ ಸಮರಾಯ ಚೋತ್ಕಃ" ಕುಮಾಂ ೧೩-೩೭।

ದುಶ್ಚ್ಯವನ ದುಶ್ಚ್ಯವನ(ಪುಂ)1. ಇಂದ್ರ. ದುಷ್ಟೇಷು ಚ್ಯವನಮಸ್ಯ, ದುಃಖೇನ ಚ್ಯವನಂ ಚಾಲನಮಸ್ಯ ವಾ। ಬಹಳ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಪದವಿಯಾದುದರಿಂದ ಆ ಪದವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. (ವಿಂ)2. ಕದಲಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಕದಲಿಸಬಹುದಾದ. ದುಸ್+ಚ್ಯುಙ್ (ಗತೌ) "ಲ್ಯುಃ" (೩-೧-೧೩೪)।

ದುಶ್ಚ್ಯಾವ ದುಶ್ಚ್ಯಾವ (ಪುಂ) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (ವಿಂ)2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಕದಲಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಕದಲಿಸಬಹುದಾದ. ದುಃಖೇನ ಚ್ಯಾವ್ಯತೇ — ದುಸ್ + ಚ್ಯುಙ್ (ಗತೌ) + ಣಿಚ್ ಕರ್ಮಂ "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)।

ದುಃಶ್ರವ ದುಃಶ್ರವ (ಪುಂ) ಒಂದು ವಿಧ ಕಾವ್ಯದೋಷ, ಕೇಳಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಕಠಿನ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ದೋಷ. ದುಸ್+ಶ್ರು(ಶ್ರವಣೇ)"ಖಲ್"(೩-೩-೧೨೬)। "ಪರುಷವರ್ಣತಯಾ ಶ್ರುತಿದುಃಖಾವಹತ್ವಂ ದುಃಶ್ರವತ್ವಮ್" ಸಾಂ ದಂ। "ಸ್ಮರಾರ್ತ್ಯನ್ಧಃ ಕದಾ ಲಪ್ಸ್ಯೇ ಕಾರ್ತಾರ್ತ್ಯಂ ವಿರಹೇ ತವ" ಈ ವಾಕ್ಯವು ಅನೇಕ ಪರುಷವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದುಃಶ್ರವತ್ವರೂಪವಾದ ಕಾವ್ಯದೋಷವಿರುವುದು.

ದುಷ — ವೈಕೃತ್ಯೇ (ದಿವಾಂ ಪರಂ ಅಕಂ ಅನಿಂ)। ದುಷ್ಯತಿ। ದುದೋಷ। ದೋಷ್ಟಾ। ದೋಕ್ಷ್ಯತಿ। ದುಷ್ಯತು। ಅದುಷ್ಯತ್। ದುಷ್ಯೇತ್। ದುಷ್ಯಾತ್। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ವಿಕಾರಹೊಂದು, ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು. "ದುರಾರೋಹಂ ಪದಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಸರ್ವಲೋಕನಮಸ್ಕೃತಮ್। ಸ್ವಲ್ಪೇನಾಪ್ಯಪಕಾರೇಣ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಮಿವ ದುಷ್ಯತಿ" ಪಞ್ಚತಂ ೧-೭೨। 2. ಅಶುದ್ಧವಾಗು, ಅಪವಿತ್ರವಾಗು. "ಪವಿತ್ರಂ ದುಷ್ಯತೀತ್ಯೇತದ್ಧರ್ಮತೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ" ಮನುಂ ೧೦-೧೦೨।

ಭಾವೇ :—ದುಷ್ಯತೇ। ದುದುಷೇ। ದೋಷ್ಟಾ। ದೋಕ್ಷ್ಯತೇ। ದುಷ್ಯತಾಮ್। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಣಿಚಿ :—ದೂಷಯತಿ, –ತೇ। ಚಿತ್ತವಿರಾಗ (ಅಪ್ರೀತಿ) ರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘವಾಗುವುದು. ಚಿತ್ತಂ ದೂಷಯತಿ ದೋಷಯತಿ ವಾ ಕಾಮಃ।

ಕೃತ್ಯ :—ದೋಷ್ಟವ್ಯಮ್। ದೋಷಣೀಯಮ್। ದೋಷ್ಯಮ್। ದುಷ್ಟಮ್। ದುಷ್ಟವಾನ್, –ವತೀ। ದುಷ್ಯನ್, –ನ್ತೀ। ದೋಷ್ಟುಮ್। ದುಷ್ಟಮ್। ದೋಷಣಮ್। ದುಷ್ಟ್ವಾ। ಪ್ರದುಷ್ಯ।

(ಊತ್ವಪಕ್ಷೇ) **ಣ್ಯನ್ತಾತ್ ಕೃತ್ಯ** :—ದೂಷಯಿತವ್ಯಃ। ದೂಷಣೀಯಃ। ದೂಷ್ಯಃ। ದೂಷಿತಃ। ದೂಷಿತವಾನ್, –ವತೀ। ದೂಷಯನ್, –ನ್ತೀ। ದೂಷಯಮಾನಃ। ದೂಷಯಿತುಮ್। ದೂಷಿತಮ್। ದೂಷಣಮ್। ದೂಷಯಿತ್ವಾ।

ದುಷ್ಕರ ದುಷ್ಕರ (ನಂ)1. ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು. ದುಸ್+ಡು ಕೃಞ್(ಕರಣೇ)ಭಾವೇ "ಖಲ್"(೩-೩-೧೨೬)।

(वि०) 2. मूडलु अशक्यवाद, कष्टदिंद मूड बहुदाद. दुःखेन क्रियते—दुस् + डु कृञ् (करणे) "खल्" (३-३-१२६)। "दुष्करं कृतवान् रामो हीनो यदनया प्रभुः" रामा०।

दुष्कर्ण दुष्कर्ण (पुं०) धृतराष्ट्रन ओब्ब मग.

दुष्कर्मन् दुष्कर्मन् (न०) 1. केट्टकेलस, पाप कार्य्य, अकार्य्य. दुष्टं कर्म। "दुष्कर्मजा नृणां रोगाः यान्ति चैव क्रमाच्छमम्। जपैः सुरार्चनैर्होमैः दानैस्तेषां क्षयो भवेत्"। (वि०) 2. पापकार्य्य वन्नु मूडुववनु. दुष्टं कर्म यस्य। "ततो वसति दुष्कर्मा नरके शाश्वतीः समाः" भा० उद्योग० १३२-२०।

दुष्काल दुष्काल (पुं०) 1. केट्टकाल, कष्टद काल. दुष्टः कालः। "दुष्कालेऽपि कलावसज्जनरुचौ प्राणैः परं रक्षता" मुद्रा० ७-५। 2. परशिव, परमेश्वर. 3. प्रळय.

दुष्कीर्ति दुष्कीर्ति (स्त्री०) 1. अपकीर्ति, अप यशस्सु, केट्ट हेसरु. दुष्टा कीर्तिः। (वि०) 2. अप कीर्तियुळ्ळवनु, केट्ट हेसरु पडेदवनु. दुष्टा कीर्तिर्यस्य।

दुष्कुल दुष्कुल (न०) 1. केट्टवंश, केट्ट मनेतन. दुष्टं कुलम्। "अन्त्यादपि परं धर्मं स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि" मनु० २-२३८। (वि०) 2. नीचवंशदल्लि हुट्टिदवनु. दुष्टं कुलं यस्य।

दुष्कुलीन दुष्कुलीन (वि०) केट्टवंशदल्लि हुट्टिदवनु, नीचवंशदल्लि हुट्टिदवनु. दुष्कुले जातः वा "खः" (४-१-१३९)। पक्षे "ढक्" (४-१-१४२)। **दौष्कुलेयः दौष्कुलेयः**. "दुष्कुलीनः कुलीनो वा मर्यादां यो न लङ्घयेत्। धर्मापेक्षी मृदुर्ह्रीमान् स कुलीनशताद्वरः" भा० उद्योग० ३९-४७।

दुष्कृत दुष्कृत (न०) 1. केट्ट केलस, नीचकार्य्य, पापकार्य्य. दुष्टं कृतम्। "यथा यथा मनस्तस्य दुष्कृतं कर्म गर्हति। तथा तथा शरीरं तत्तेनाधर्मेण मुच्यते" मनु० ११-२२९। 2. पाप. "बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते" गीता २-५०। "सुकृतं दुष्कृतं लोके गच्छन्तमनुगच्छति"।

दुष्कृति दुष्कृति (स्त्री०) 1. केट्ट केलस, नीचकार्य्य, पापकार्य्य. दुष्टा कृतिः। (वि०) 2. पापकार्य्य वन्नु मूडुव. दुष्टा कृतिर्यस्य।

दुष्कृतिन् दुष्कृतिन् (वि०) पापकार्य्यवुळ्ळ. दुष्कृत-मस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

दुष्कृत्य दुष्कृत्य (न०) केट्टकेलस, नीचकार्य्य, पाप कार्य्य.

दुष्क्रम दुष्क्रम (पुं०) 1. केट्ट पद्धति, व्यवस्थे यिल्लदिरुवुदु. (वि०) 2. अक्रमवाद, क्रमबद्ध वल्लद, क्रमानुसरणेयिल्लद.

दुष्क्रिया दुष्क्रिया (स्त्री०) केट्ट केलस, पाप कार्य्य, अकार्य्य. दुष्टा क्रिया।

दुष्क्रीत दुष्क्रीत (वि०) परीक्षिसदे कोळ्ळल्पट्ट वस्तुविन योग्यते मत्तु क्रयद मोबलगु इवन्नु सरियागि तिळिदुकोळ्ळदे कोळ्ळुवुदु दुष्क्रीतवागुवुदु. दुष्टं क्रीतम्। "क्रीत्वा मूल्येन यो द्रव्यं दुष्क्रीतं मन्यते क्रयी"।

दुष्ट दुष्ट (वि०) 1. केट्टवनाद, केट्टदाद, दोष दिंद कूडिद. दुष (वैकृत्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "त्याज्यो दुष्टः प्रियोऽप्यासीदङ्गुलीवोरगक्षता" रघु० १-२८। 2. नीच, अधम. 3. अपराधि, तप्पु माडिदवनु. 4. कोरतेयुळ्ळ, दोषवुळ्ळ. 5. व्यभिचार विरोध सत्प्रतिपक्ष असिद्धि मत्तु बाध रूपवाद दोषगळिंद कूडिद (हेतु, हेत्वाभास). (न०) 6. कुष्ठरोगद ओंदु भेद.

दुष्टचारिन् दुष्टचारिन् (वि०) केट्टकेलस माडुव. दुष्टं चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-चारिणी -चारिणी**.

दुष्टचेतस् दुष्टचेतस् (वि०) 1. केट्ट मनस्सुळ्ळ, कॆडकुमाडुव मनस्सुळ्ळ. दुष्टं चेतो यस्य। (न०) 2. केट्ट मनस्सु, कॆडकिन मनस्सु. दुष्टं चेतः।

दुष्टता दुष्टता (स्त्री०) 1. दोषदिंद कूडिरुविके. 2. नीचवागिरुविके. 3. अपराधदिंद कूडिरुविके. 4. पापकार्य्यदिंद कूडिरुविके. दुष्टस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

दुष्टबुद्धि दुष्टबुद्धि, -मति -मति (स्त्री०) 1. केट्ट बुद्धि, कॆडकिन बुद्धि. दुष्टा बुद्धिः मतिर्वा। (पुं०) 2. कुंतलदेशद राजन मंत्रि. (वि०) 3. कॆडकु माडुव बुद्धियुळ्ळ. दुष्टा बुद्धिः मतिर्वा यस्य।

दुष्टयोग दुष्टयोग (पुं०) विष्कंभ मोदलाद इप्पत्त्रेळु योगगळल्लि वैधृति व्यतीपात मोद

ಲಾದ ಕೆಟ್ಟ ಯೋಗಗಳು. ಈ ದುಷ್ಟಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳು ನಿಷಿದ್ಧ.

ದುಷ್ಟಾತ್ಮನ್ ದುಷ್ಟಾತ್ಮನ್ (ವಿ೦) ಕೆಡಕಿನ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕೇಡೆಣಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. ದುಷ್ಟಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ।

ದುಷ್ಠ ದುಷ್ಠ (ಅವ್ಯ೦) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. ದುಸ್+ಷ್ಠಾ (ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ) "ಕ್ಕುಃ" (ಉ೦ ೧-೨೫)। (ವಿ೦) 2. ಕೆಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಕಷ್ಟ ದೆಸೆಯಲ್ಲಿರುವ. "ಕಥಂ ದುಷ್ಠುಃ ಸ್ವಯಂ ಧರ್ಮೆ ಪ್ರಜಾಸ್ತ್ವಂ ಪಾಲಯಿಷ್ಯಸಿ" ಭಟ್ಟಿ೦ ೬-೧೩೨। 3. ಅವಿನೀತ.

ದುಷ್ಪಚ ದುಷ್ಪಚ (ವಿ೦) ಜೀರ್ಣವಾಗಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಚನವಾಗುವ. ದುಃಖೇನ ಪಚ್ಯತೇ—ದುಸ್ + ಡು ಪಚಷ್ (ಪಾಕೇ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)।

ದುಷ್ಪತನ ದುಷ್ಪತನ (ನ೦) 1. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬೀಳುವಿಕೆ. ದುಃಖೇನ ಪತನಮ್। 2. ಅಪಶಬ್ದ, ವ್ಯಾಕರಣವಿರುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದ. ದುಷ್ಟಂ ಪತತ್ಯನೇನ—ದುಸ್ + ಪತ್ಲೃ (ಗತೌ) ಕರ೦ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೭)। ಅಪಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಪಾಪವುಂಟಾಗುವುದು. "ನಾಪ ಭಾಷಿತ ವೈ ನ ಮ್ಲೇಚ್ಛಿತ ವೈ ಮ್ಲೇಚ್ಛೋ ಹ ವಾ ನಾಮ ಯದಪಶಬ್ದಃ" ಶ್ರುತಿಃ।

ದುಷ್ಪತ್ರ ದುಷ್ಪತ್ರ (ಪುಂ೦) ಕರಿಯ ಚಿಬ್ಬೋರ. ದುಷ್ಟಂ ಪತ್ರಮಸ್ಯ। "ಚಂಡಾ ಘನಹರೀ ಕ್ಷೇಮದುಷ್ಪತ್ರಗಣಹಾಸಕಾಃ" ಅಮ೦।

ದುಷ್ಪರಾಜಯ ದುಷ್ಪರಾಜಯ (ಪುಂ೦) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "ಉಗ್ರಶ್ರವಾ ಉಗ್ರಸೇನಃ ಸೇನಾನೀರ್ದುಷ್ಪರಾಜಯಃ" ಭಾ೦ ಆದಿ೦ ೧೩೧-೯। (ವಿ೦) 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವ, ಜಯಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. ದುಃಖೇನ ಪರಾಜೀಯತೇ—ದುಸ್ + ಪರಾ + ಜಿ (ಜಯೇ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)।

ದುಷ್ಪರಿಗ್ರಹ ದುಷ್ಪರಿಗ್ರಹ (ಪುಂ೦) 1. ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಡತಿ, ದುಷ್ಟ ಭಾರ್ಯೆ. ದುಷ್ಟಃ ಪರಿಗ್ರಹಃ। (ವಿ೦) 2. ಅಯೋಗ್ಯಳಾದ ಪತ್ನಿಯುಳ್ಳವನು. ದುಷ್ಟಃ ಪರಿಗ್ರಹೋ ಯಸ್ಯ। 3. ಪರಿಗ್ರಹಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 4. ರಕ್ಷಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ. 5. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಕಷ್ಟವಾದ. ದುಃಖೇನ ಪರಿಗೃಹ್ಯತೇ—ದುಸ್ + ಪರಿ + ಗ್ರಹ (ಉಪಾದಾನೇ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। "ದುರಾರಾಧ್ಯಾಃ ಶ್ರಿಯೋ ರಾಜ್ಞಾಂ ದುರಾಪಾ ದುಷ್ಪರಿಗ್ರಹಾಃ" ಪಞ್ಚತಂ೦ ೧-೭೩।

ದುಷ್ಪಾನ ದುಷ್ಪಾನ (ನ೦) 1. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಕುಡಿಯುವುದು. ದುಃಖೇನ ಪಾನಮ್। (ವಿ೦) 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುವ. ದುಃಖೇನ ಪೀಯತೇ—ದುಸ್+ಪಾ (ಪಾನೇ) "ಯುಚ್" (೩-೩-೧೨೮)। "ದುಷ್ಪಾನಃ ಪುನರೇತೇನ ಕಪಿನಾ ಭೃಙ್ಗಸಂಭೃತಃ" ಭಟ್ಟಿ೦ ೧-೧೦೮।

ದುಷ್ಪುರುಷ ದುಷ್ಪುರುಷ (ಪುಂ೦) ಕೆಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯ.

ದುಷ್ಪೂರ ದುಷ್ಪೂರ (ವಿ೦) 1. ಪೂರಯಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಪೂರಯಿಸಲು ಅನರ್ಹವಾದ. ದುಃಖೇನ ಪೂರ್ಯತೇ—ದುಸ್+ಪೂರಿ (ಆಪ್ಯಾಯನೇ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। "ಆವೃತಂ ಜ್ಞಾನಮೇತೇನ ಜ್ಞಾನಿನೋ ನಿತ್ಯವೈರಿಣಾ। ಕಾಮರೂಪೇಣ ಕೌನ್ತೇಯ ದುಷ್ಪೂರೇಣಾನಲೇನ ಚ" ಗೀತಾ ೩-೩೯। 2. ವಿಷಯಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ವಿಷಯೋಪಭೋಗದಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. "ಕಾಮಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ದುಷ್ಪೂರಂ ದಮ್ಭಮಾನಮದಾನ್ವಿತಾಃ" ಗೀತಾ ೧೬-೧೦।

ದುಷ್ಪ್ರಕಾಶ ದುಷ್ಪ್ರಕಾಶ (ವಿ೦) ಅಂಧಕಾರಮಯ, ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ದುಷ್ಟಃ ಪ್ರಕಾಶೋ ಯತ್ರ। "ಪಾಪಸ್ಯ ಲೋಕೋ ನಿರಯೋ ದುಷ್ಪ್ರಕಾಶೋ ನಿತ್ಯಂ ದುಃಖಂ ಶೋಕಭೂಯಿಷ್ಠಮೇವ" ಭಾ೦ ಶಾನ್ತಿ೦ ೭೩-೬೫।

ದುಷ್ಪ್ರಕೃತಿ ದುಷ್ಪ್ರಕೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವ. ದುಷ್ಟಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ। (ವಿ೦) 2. ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. ದುಷ್ಟಾ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಯಸ್ಯ। "ತ್ವಂ ತು ದುಷ್ಪ್ರಕೃತಿರ್ಮೂಢೋ ಮಹಾಯುದ್ಧೇಷ್ವಕೋವಿದಃ" ಭಾ೦ ಕರ್ಣ೦ ೩೪-೧೫।

ದುಷ್ಪ್ರಜಸ್ ದುಷ್ಪ್ರಜಸ್ (ವಿ೦) ಕೆಟ್ಟ ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ, ಅಯೋಗ್ಯ ಸಂತಾನವುಳ್ಳ. ದುಷ್ಟಾ ಪ್ರಜಾ ಯಸ್ಯ "ಅಸಿಚ್" (೫-೪-೧೨೨)।

ದುಷ್ಪ್ರಜಾ ದುಷ್ಪ್ರಜಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕೆಟ್ಟ ಸಂತಾನ, ದುಷ್ಟ ಸಂತತಿ.

ದುಷ್ಪ್ರಜ್ಞಾನ ದುಷ್ಪ್ರಜ್ಞಾನ (ನ೦) 1. ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. ಮಂದಬುದ್ಧಿ. ದುಷ್ಟಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನಮ್। (ವಿ೦) 3. ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ. 4. ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. ದುಷ್ಟಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಯಸ್ಯ। 5. ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಅರಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ.

ದುಷ್ಪ್ರಧರ್ಷ ದುಷ್ಪ್ರಧರ್ಷ (ಪುಂ೦) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (ವಿ೦) 2. ಎದುರಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಮೇಲೆ ಬೀಳಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. ದುಸ್ + ಪ್ರ + ಧೃಷಾ (ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೇ) "ಖಲ್" (೩-೩-೧೨೬)। "ಸಾ ದುಷ್ಪ್ರಧರ್ಷಾ ಮನಸಾಪಿ ಹಿಂಸ್ರೈರಿತ್ಯದ್ರಿಶೋಭಾಪ್ರಹಿತೇಕ್ಷಣೇನ" ರಘು೦ ೨-೨೭। 3. ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ.

ದುಷ್ಪ್ರಧರ್ಷಣ ದುಷ್ಪ್ರಧರ್ಷಣ (ಪುಂ೦) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (ವಿ೦) 2. ಎದುರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯನಾದ, ಮೇಲೆ ಬೀಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. 3. ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. ದುಸ್ + ಪ್ರ + ಧೃಷಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೇ "ಯುಚ್" (ವಾ೦ ೩-೩-೧೨೮)।

ದುಷ್ಪ್ರಧರ್ಷಿಣೀ ದುಷ್ಪ್ರಧರ್ಷಿಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಬದನೆ ಗಿಡ. 2. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ, ಮುಳ್ಳುಬದನೆ ಗಿಡ. ದುಃಖೇನ

प्रधर्षणमस्याः अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीष्" (४-१-५)।

दुष्प्रयुक्त दुष्प्रयुक्त (वि०) ತಪ್ಪಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಪದ), ವ್ಯಾಕರಣವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಶಬ್ದ). दारवं पात्रम् ಎಂಬಲ್ಲಿ "वृद्धाच्छः" (४-२-११४) ಸೂತ್ರದಿಂದ "छः" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರಬೇಕಲ್ಲದೆ दारु ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ "अण्" (४-३-१२०) ಪ್ರತ್ಯಯಬರಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಯೋಗವು ದುಷ್ಪ್ರಯುಕ್ತ. "दारवशब्दो दुष्प्रयुक्तः" काव्या० सू० ५-२-५३।

दुष्प्रवृत्ति दुष्प्रवृत्ति (स्त्री०) ಕೆಟ್ಟ ಸಮಾಚಾರ, ಕೆಟ್ಟ ವಾರ್ತೆ. दुष्टा प्रवृत्तिर्वार्ता। "तेषां शूर्पणखैवैका दुष्प्रवृत्तिहराऽभवत्" रघु० १२-५१।

दुष्प्रवेश दुष्प्रवेश (वि०) ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. दुष्करः प्रवेशो यत्र। "महर्षि-गणसम्बाधं ब्राह्म्या लक्ष्म्या समन्वितम्। दुष्प्रवेशं महाराज नरैर्धर्मबहिष्कृतैः" भा० वन० १४७-३१।

दुष्प्रहर्ष दुष्प्रहर्ष (पुं०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

दुष्प्राप दुष्प्राप (वि०) ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯನಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯನಾದ. दुःखेन प्राप्यते — दुस् + प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "खल्" (३-३-१२६)। "समीक्षितस्यापि सहत्वसङ्गाद्दुष्प्रापलोभादपि दूयमाना" याद० १३-५९।

दुष्प्रेक्षित दुष्प्रेक्षित (न०) ಕೆಟ್ಟ ನೋಟ, ಕೆಟ್ಟದನ್ನು ನೋಡುವುದು, ನೋಡಬಾರದುದನ್ನು ನೋಡುವುದು. दुस्+प्र+ईक्ष (दर्शने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "दुःस्वप्नदुर्विचिन्तितदुष्प्रेक्षितदुष्कृतानि कर्माणि। क्षिप्रं प्रयान्ति नाशं शशिनः श्रुत्वा भसंवादम्" बृहत्सं० २-२१।

दुष्प्रेक्ष्य दुष्प्रेक्ष्य (वि०) ನೋಡಲು ಕಷ್ಟವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಡುವ. दुस्+प्र+ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "तपःपरामर्शविवृद्धमन्योर्भ्रूभङ्गदुष्प्रेक्ष्य-मुखस्य तस्य" कुमा० ३-७१।

दुष्यत् दुष्यत् (वि०) 1. ಕೆಡುತ್ತಿರುವ, ವಿಕಾರಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. दुष (वैकृत्ये) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಅಪವಿತ್ರವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಅಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರುವ.

दुष्यन्त दुष्यन्त (पुं०) ಇಲಲನ ಪುತ್ರ, ಚಂದ್ರವಂಶದಲ್ಲಿ ಪುರುಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಶಕುಂತಲೆಯ ಪತಿ, ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ತಂದೆ. [ದುಷ್ಯಂತ ರಾಜನು ಒಂದು ದಿನ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮೃಗಗಳ ಮೇಲೆ ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಋಷಿಗಳು ಬಂದು ತಡೆದು ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿ ಆತಿಥಿಸತ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತಳಾಗಿದ್ದ ಶಕುಂತಲೆಯಿಂದ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಶಕುಂತಳೆಯನ್ನು ಗಾಂಧರ್ವರೀತಿಯಿಂದ ಮದುವೆಯಾದನು. ತಪಸ್ಸಿಗೆ ತೆರಳಿದ್ದ ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯು ಬಂದು ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನು ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಪತಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಲು ದುಷ್ಯಂತನು ಶಕುಂತಲೆಯ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಮರೆತವನಂತೆ ನಟಿಸಿ ಅವಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕೊನೆಗೆ ಆಕಾಶವಾಣಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆ. भा० आदि०। ಶಾಕುಂತಲ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ರಸಪರಿಪುಷ್ಟಿಗಾಗಿ ದುಷ್ಯಂತನ ವಿಸ್ಮೃತಿಗೆ ದುರ್ವಾಸ ಋಷಿಯ ಶಾಪವನ್ನು ಕಾರಣವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.]

दुस् दुस् (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾದ ಒಂದು ಉಪಸರ್ಗ. दुस् ಉಪಸರ್ಗದ "स" ಕಾರವು क ಮತ್ತು ठ ಕಾರಗಳು ಪರವಾದರೆ "ष" ಕಾರವಾಗಿಯೂ च ಮತ್ತು छ ಕಾರಗಳು ಪರವಾದರೆ "श" ಕಾರವಾಗಿಯೂ श ष स ह ಗಳು ಪರವಾದರೆ ವಿಸರ್ಗ (:) ವಾಗಿಯೂ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುದು. 1. ದೋಷ, ತಪ್ಪು. "दुःस्वप्नदुर्विचिन्तितदुष्प्रेक्षितदुष्कृतानि कर्माणि" बृहत्सं० २-२१। 2. ಕೇಡು, ಕೆಡಕು. 3. ಕಷ್ಟ. "दुष्करं कृतवान् रामो हीनो यदनया प्रभुः" रामा०। 4. ಕಠಿನ, ಕ್ಲಿಷ್ಟ. 5. ನೀಚ, ಅಧಮ, ಕೀಳು.

दुस्तर दुस्तर (वि०) ದಾಟಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. दुस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "खल्" (३-३-१२६)। "तितीर्षुर्दुस्तरं मोहाद्डुपेनास्मि सागरम्" रघु० १-२।

दुस्तरण दुस्तरण (न०) ಕಷ್ಟದಿಂದ ದಾಟುವುದು. दुःखेन तरणम्।

दुस्तर्क दुस्तर्क (पुं०) 1. ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿ ವಾದಿಸುವುದು, ತಪ್ಪು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವಾದಿಸುವುದು. 2. ತಪ್ಪಾಗಿ ಊಹಿಸುವುದು. ಸರಿಯಾದ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಊಹಿಸುವುದು.

दुस्तर्क्य दुस्तर्क्य (वि०) ಊಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಊಹಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ. दुस् + तर्क (भाषार्थे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

दुस्त्याज्य दुस्त्याज्य (वि०) त्यजिसलु० साध्यविल्लद, त्यजिसलु० कष्टवाद. दुःखेन त्यज्यते – दुस् + त्यज (हानौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

दुस्पर्श दुःस्पर्श (पुं०) 1. मैटुकसंधि. दुःखेन स्पृश्यते – स्पृश (स्पर्शने) "घञ्" (३-३-१९)। "खल्" वा (३-३-१२६)। 2. हेगुव्वळ्ळ, मुळ्ळु बदनॆ.

दुह–प्रपूरणे (अदा० उभ० द्विकर्म० अनि०)। दोग्धि, दुग्धे दुहाते दुहते। दुदोह, दुदुहे। दोग्धा। धोक्ष्यति, –ते। दोग्धु दुग्धात् दुग्धाम् दुहन्तु, दुग्धाम् दुहाताम् दुहताम्। अधोक्, अदुग्ध। दुह्यात्, धुक्षीष्ट। अधुक्षत्, अधुक्षत। अधोक्ष्यत्, –त। 1. हालु करॆ. "पयो घटोघ्नीरपि गा दुहन्ति मन्दं विवर्णं विरसं च गोपाः" भट्टि० १२-७३। 2. हिंडु, हिसुकु, हिंडिसारवन्नु तॆगॆ. "यं सर्वशैलाः परिकल्प्य वत्सं मेरौ स्थिते दोग्धरि दोहदक्षे। भास्वन्ति रत्नानि महौषधीश्च पृथूपदिष्टां दुदुहुर्धरित्रीम्" कुमा० १-२०। 3. एरॆदुकॊ, एरॆदु बरिदागि माडु. "दुदोह गां स यज्ञाय सस्याय मघवा दिवम्। सम्पद्विनिमयेनोभौ दधतुर्भुवनद्वयम्" रघु० १-२६। 4. इष्टार्थवन्नु पूर्तिमाडु, बॆंडिदुदन्नु कॊडु. "कामं दुग्धे विप्रकर्षत्यलक्ष्मीं कीर्तिं सूते दुर्हृदो निष्प्रलान्ति" उ० रा० ५-३०।

कर्मणि:–दुह्यते। दुदुहे। दोग्धा। धोक्ष्यते। दुह्यताम्। अदुह्यत। दुह्येत। अदोहि। अधोक्ष्यत।

णिचि:–दोहयति, –ते। दोहयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। दोहयिता। दोहयिष्यति, –ते। दोहयतु, –ताम्। इत्यादि.

सनि:–दुधुक्षति, –ते। इत्यादि. "राजन् दुधुक्षसि यदि क्षितिधेनुमेनाम्" भर्तृ० १-३६।

कृत्सु:–दोग्धव्यम्। दोहनीयम्। दोह्यम्। दुह्यम्। दुग्धम्। दुग्धवान्, –वती। दुहन् –ती। दुहानः। दोग्धुम्। दुग्धम्। दोहनम्। दुग्ध्वा। प्रदुह्य।

दुहत् दुहत् (वि०) 1. हालु करॆयुत्तिरुव. 2. सारवन्नु हिंडुत्तिरुव. 3. इष्टार्थवन्नु पूर्तिमाडुत्तिरुव. दुह (प्रपूरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **दुहती दुहतॆ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **दुहानः दुहानः.**

दुहितृपति दुहितुःपति (पुं०) मगळगंड, अळियु. दुहितुः पतिः – षष्ठ्याः वा अलुक् (६-३-२४)। पक्षे **दुहितृपतिः दुहित्रृपतिः.**

दुहितृ दुहितृ (स्त्री०) कुमारि, मगळु. दुह (प्रपूरणे) "तृच्" (उ० २-९५)। इडागमः गुणाभावश्च निपात्यते। "तया दुहित्रा सुतरां सवित्री स्फुरत्प्रभामण्डलया चकासे" कुमा० १-२४। "मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा न विविक्तासनो भवेत्" मनु० २-२१५।

दुहितृमत् दुहितृमत् (वि०) हॆण्ण मक्कळुळ्ळवनु. दुहितास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

दुह्य दुह्य (वि०) 1. हालु करॆयल्पडुव. 2. हालु करॆयलु योग्यवाद. 3. हालु करॆयलु शक्यवाद (हसु). दुह (प्रपूरणे) वा "क्यप्" (वा० ६-१-७१)। पक्षे "ण्यत्" (३-१-१२४)। **दोह्यम् दोहनम्.** 4. करॆयल्पडुव. 5. करॆयलु योग्यवाद. 6. करॆयलु शक्यवाद (हालु).

दुह्यमान दुह्यमान (वि०) 1. करॆयल्पडुत्तिरुव. 2. हिंडल्पडुत्तिरुव, हिसुकल्पडुत्तिरुव. दुह (प्रपूरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–माना –मानाः.** 1. हसु. 2. भूमि मॊदलादुवु.

दूत दूत (पुं०) 1. समाचारवन्नु ऒय्युवनु, वार्तावाहक, रायभारि, हरिकार. दु (गतौ) "क्तः" (उ० ३-९०) दीर्घश्च। इतरर मनॊभिप्रायवन्नु तिळियुव शक्तियुळ्ळवनू व्यंग्यवाद मातन्नु अर्थमाडिकॊळ्ळुव सामर्थ्यवुळ्ळवनू प्रतिभाशालियादवनू धैर्यशालियादवनू दूतनागिरलु अर्हनु. "परेङ्गितज्ञो परवाग्व्यङ्ग्यार्थस्यापि तत्त्ववित्। सदोत्पन्नमतिर्धीरो दूतः स्यात् पृथिवीपतेः"। "चारेक्षणो दूतमुखः पुरुषः कोऽपि पार्थिवः माघ० २-८२। दूतनु (1) निसृष्टार्थः (2) मितार्थः मत्तु (3) सन्देशहारकः ऎंदु मूरु विध. (1) अमात्यगुणसंपन्ननु निस्सृष्टार्थनु. "अमात्यसम्पदोपेतो निसृष्टार्थः"। (2) अवुगळल्लि कालुभाग कडमॆयादवनु मितार्थनु. "पादगुणहीनः परिमितार्थः"। (3) अर्ध गुण कडमॆयादवनु संदेशहरनु. "अर्धगुणहीनः शासनहरः" अर्थशा०। इब्बर अभिप्रायगळन्नु तिळिदु चातुर्य

दिंद ತಾನೇ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಜಾಣತನದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುವವನು. **"निसृष्टार्थ"** ದೂತನಾಗುವನು. "उभयोर्भाविमुन्नीय स्वयं वदति चोत्तरम्। सुश्लिष्टं कुरुते कार्यं निसृष्टार्थस्तु स स्मृतः" सा० द० ३-४८। ಅಧಿಕೋಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ ಮಾತನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವವನು **"मितार्थ"** ದೂತನಾಗುವನು. "मितार्थभाषी कार्यस्य सिद्धकारी मितार्थकः"। ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ ಮಾತನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ ಬರುವವನು **"संदेशहारक"** ದೂತನು. "मितार्थभाषी कार्यस्य सिद्धकारी मितार्थकः। यावद्भाषितसन्देशहारः सन्देशहारकः" सा० द० ३-४९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-४१)। **दूती दूति.** ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಲುಪಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. ದೂತಿಯೂ ಮೂರು ವಿಧ. "निसृष्टार्थो मितार्थश्च तथा सन्देशहारकः। कार्यप्रेष्यस्त्रिधा दूतः दूत्यश्चापि तथाविधाः" सा० द० ३-४७। 2. ಸೇವಕ, ಆಳು. "तत्कृतानुग्रहापेक्षी तं मुहुर्दूतहारितैः" कुमा० २-३९।

दूतकर्मन् दूतकर्मन् (न०) ರಾಜನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೂತನ ಕಾರ್ಯ. ಶತ್ರು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೂತನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿವು: ಶತ್ರುವಿಗೆ ರಾಜನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಶತ್ರುವಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಶತ್ರು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬರುವುದು, ಮಾಡಿದ ಸಂಧಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಶತ್ರುವಿನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನ, ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಿತರ ಸಂಪಾದನೆ, ಅಲ್ಲಿ ಭೇದೋಪಾಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು, ಸ್ನೇಹಿತರಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು, ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ ಗೂಢಚಾರರನ್ನೂ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವುದು, ಬಂಧು ಮತ್ತು ರತ್ನಗಳ ಅಪಹರಣ, ಗೂಢಚಾರರು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು, ಸಮಾಧಿ ಮೋಚನ, (ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಹುಟ್ಟಿಸಲು ಶತ್ರುಪಕ್ಷದವರನ್ನು ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವುದು). ಮಾರಣ ಮೊದಲಾದ ಆಭಿಚಾರಿಕ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದು ಇವೆಲ್ಲಾ ದೂತನ ಕಾರ್ಯಗಳು. "प्रेषणं सन्धिपालत्वं प्रतापो मित्रसङ्ग्रहः। उपजापः सुहृद्भेदः गूढदण्डातिसारणम्॥ बन्धुरत्नापहरणं चारज्ञानं पराक्रमः। समाधिमोक्षो दूतस्य कर्म योगस्य चाश्रयः" अर्थशा० १२-१६-३३, ३४।

दूतमुख दूतमुख (वि०) ದೂತನನ್ನೇ ಮುಖವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (राज). दूतः मुखं मुखस्थानं यस्य। ದೂತನ ಮೂಲಕ ಶತ್ರು ರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸುವುದು ಅವನಿಂದ ಶತ್ರುವಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಈ ರೀತಿ ವ್ಯವಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜನು ದೂತಮುಖನಾಗುವನು. "चारेक्षणो दूतमुखः पुरुषः कोऽपि पार्थिवः" माघ० २-८२।

दूतसम्प्रेषण दूतसंप्रेषण (न०) ಗುಪ್ತ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳಿಗೆ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವುದು. ಇದು ರಾಜನ ಪ್ರತಿದಿನದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. दूतस्य सम्प्रेषणम्। "दूतसम्प्रेषणं चैव कार्यशेषं तथैव च। अन्तःपुरप्रचारं च प्रणिधीनां च चेष्टितम्" मनु० ७-१५३।

दूताङ्गद दूतांगद (न०) 1. ಸುಭಟಕವಿವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಛಾಯಾ ನಾಟಕ. 2. ಹನುಮನ್ನಾಟಕದ ಒಂದು ಅಂಕ.

दूति दूती (स्त्री०) 1. ಸೇವಕಿ, ಹೆಣ್ಣು ಆಳು. दु (गतौ) "तिः" बाहु०। "कल्पितपुष्पशयनाँल्लतागृहानेत्य दूतिकृतमार्गदर्शनः" रघु० ११-२३। 2. ಸ್ತ್ರೀ ರಾಯಭಾರಿ.

दूत्य दूत्य (न०) ದೂತಭಾವ ಮತ್ತು ದೂತನ ಕೆಲಸ, ರಾಯಭಾರ. दूतस्य भावः कर्म वा "यत्" (वा० ५-१-१२६)। "सखनां विरचनाहितशोभैरागतप्रियकथैरपि दूत्यम्" किरा० ९-३४। [ವಿವರಕ್ಕೆ "दूतकर्मन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

दून दून (वि०) 1. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. दुङ् (उपतापे) "क्तः" (३-२-१०२)। दीर्घः नत्वं च (वा० ८-२-४४)। "सन्तापितसन्तप्तौ धूपितधूपायितौ च दूनश्च" अम०। 2. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮಾರ್ಗಸಂಚಾರದಿಂದ ಬಳಲಿದ. 4. ಸಂತಾಪಹೊಂದಿದ, ಬೇನೆ ಹೊಂದಿದ. दु (गतौ) कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "दूनास्तोऽरिबलादूना निरेभा बद्ध मेनिरे" किरा० १५-३१।

दूयमान दूयमान (वि०) ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. दुङ् (उपतापे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "बलवत्तु दूयमानं प्रत्याययतीव मे हृदयम्" शाकु० ५-३१।

दूर दूर (न०) 1. ದೂರ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಂತರ. (ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ). दुःखेन ईयते प्राप्यते—दुर्+इण् (गतौ) "रक्" धातोर्लोपश्च (उ० २-२०)। "दूरो-

त्क्षिप्तक्षिप्रचक्रेण कृत्तं मत्तो हस्तं हस्तिराजः स्वमेव" माघ० १८-४५। (वि०)2. ದೂರದ, ದೂರವಲ್ಲಿರುವ, ದೂರವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಅಂತರವುಳ್ಳ. "द्वारकापरिषदं प्रयास्यतो दूरवर्त्मपथिकस्य मे दृशा" याद० १७-३९। (अव्य०)3. ಬಹಳವಾಗಿ, ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ. "तपः शरीरैः कठिनैरुपार्जितं तपस्विनां दूरमधश्चकार" कुमा० ५-२९। "नेत्रे दूरमनञ्जने पुलकिता तन्वी तवेयं तनुः" सा० द०। (अव्य०)4. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ. "यस्मिन् दृष्टे करणविगमाद्दूरमुद्भूतपापाः" मेघ० १-५५।

दूरतस् ದೂರತಸ್ (अव्य०)1. ದೂರದಿಂದ, ದೂರದಲ್ಲಿ, दूर "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "यदर्थं भ्रातरः पुत्रा अपि वाञ्छन्ति ये निजाः। वधं राज्यकृतां राज्ञां तद्राज्यं दूरतस्त्यजेत्" पञ्चतं० ५-६८। 2. ದೂರಕ್ಕೆ. "त्यक्त्वा जनयितारं स्वं निःस्वं गच्छति दूरतः" पञ्चतं० १-९।

दूरदर्शन ದೂರದರ್ಶನ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. 2. ಗೃಧ್ರ, ರಣಹದ್ದು. दूरात्पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 3. ದೂರಾಲೋಚನೆ, ಮುಂದಿನ ದೃಷ್ಟಿ, ದೀರ್ಘವಾದ ಆಲೋಚನೆ. 4. ದೂರದ ನೋಟ, ದೂರದಿಂದ ನೋಡುವಿಕೆ. दृशिर् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. ದೂರದರ್ಶಕ ಯಂತ್ರ, ದೂರದಿಂದ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡುವ ಯಂತ್ರ. दूरात् दृश्यतेऽनेन— दृशिर् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 6. ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. "त्रैविष्टपानामपि दूरदर्शनम्" भाग० १-११-८।

दूरदर्शिन् ದೂರದರ್ಶಿನ್ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. दूरात् पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ದೂರಾಲೋಚನೆಯುಳ್ಳ, ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಮುಂದಿನದನ್ನು ಯೋಚಿಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–र्शिनी –दर्शिनी.**

दूरदृश् ದೂರದೃಶ್ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ, ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಿ. 2. ಗೃಧ್ರ, ರಣಹದ್ದು. दूरात् पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 3. ದೂರದ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುವ, ಮುಂದಿನ ದನ್ನು ಆಲೋಚಿಸುವ. 4. ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುವ, ದೂರದಿಂದ ನೋಡುವ.

दूरदृष्टि ದೂರದೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಮುಂದಿನ ದೃಷ್ಟಿ, ದೂರದ ಆಲೋಚನೆ. 2, ದೂರದ ನೋಟ,

दूरवर्तिन् ದೂರವರ್ತಿನ್ (वि०) ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. ದೂರೆ वर्तते — वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–र्तिनी –वर्तिनी.**

दूरवेधिन् ದೂರವೇಧಿನ್ (वि०) ದೂರದಿಂದ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವವನು. दूरात् वेधोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

दूरसंस्थ ದೂರಸಂಸ್ಥ (वि०) ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. दूरे संस्था स्थितिर्यस्य। "कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे" मेघ० १-३।

दूरस्थ ದೂರಸ್ಥ (वि०) ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. दूरे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

दूरस्थायिन् ದೂರಸ್ಥಾಯಿನ್ (वि०) ದೂರದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ. दूरे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–स्थायिनी –स्थायिन्.**

दूरस्थित ದೂರಸ್ಥಿತ (वि०) ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. दूरे स्थितः।

दूरारूढ ದೂರಾರೂಢ (वि०) ದೂರದವರೆಗೂ ಹೋಗಿರುವ. दूरमारूढः। "असहना खलु सा। दूरारूढश्चास्याः प्रणयः" विक्र० ४।

दूरारोहण ದೂರಾರೋಹಣ (न०) ದೂರದವರೆಗೂ ಹತ್ತುವುದು, ದೂರದವರೆಗೂ ಹೋಗುವುದು. दूरमारोहणम्।

दूरारोहिन् ದೂರಾರೋಹಿನ್ (वि०) ದೂರದವರೆಗೂ ಹೋಗಿರುವ, ದೂರದವರೆಗೂ ಹತ್ತಿರುವ. दूरमारोहति—आ+रुह (बीजजन्मादौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

दूरालोक ದೂರಾಲೋಕ (पुं०)1. ದೂರದಿಂದ ನೋಡುವುದು. 2. ದೂರದವರೆಗೂ ನೋಡುವುದು. दूरतः आलोकः। "स्थिरयौवना स्थिता ते दूरालोके सुखालोका" विक्र० ४-४६।

दूरावस्थित ದೂರಾವಸ್ಥಿತ (वि०) ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ದೂರದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ. दूरे अवस्थितः।

दूरीकरण ದೂರೀಕರಣ (न०) 1. ದೂರವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ದೂರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು. 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮಾಡುವುದು. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು.

दूरीकृत ದೂರೀಕೃತ (वि०) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "गरुत्मतः पक्षमरुत्प्रचारात् दूरीकृतो वारुणनागपाशैः" याद० २०-३९। 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸ

ಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दूरीकृताः खलु गुणैरुद्यानलता वनलताभिः" शाकु० १-१५। 3. ದೂರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

दूरीभूत दूरीभूत (वि०) ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ದೂರವಾಗಿರುವ. "दूरीभूते मयि सहचरे चक्रवाकीमिवैकाम्" मेघ० २-२०।

दूरोत्सारण दूरोत्सारण (न०) ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು.

दूरोत्सारित दूरोत्सारित(वि०)1. ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದೂರದಿಂದ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. दूरेण उत्सारितः। "दूरोत्सारितहृदयानन्दः अम्बरमानेन भ्रमति गजेन्द्रः" विक्र० ४-२३।

दूर्वा दूर्वा (स्त्री०) ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. दूर्वति—दुर्वी (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। दीर्घः (८-२-७८)। "सा गोरसिद्धार्थनिवेशवद्भिः दूर्वाप्रवालैः प्रतिभिन्नशोभम्" कुमा० ७-७।

दूर्वाष्टमी दूर्वाष्टमी (स्त्री०) ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲಾಷ್ಟಮಿ. दूर्वाप्रिया अष्टमी। [ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲಾಷ್ಟಮಿಯ ದಿನ ದೂರ್ವಾಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿ.]

दूलिका दूलिका (स्त्री०) ನೀಲಿ ಗಿಡ.

दूली दूली (स्त्री०) ನೀಲಿ ಗಿಡ.

दूषक दूषक (वि०) 1. ಕೆಡಿಸುವ, ದೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ದೂಷಿಸುವ, ನಿಂದಿಸುವ. दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कूटशासनकर्तृंश्च प्रकृतीनां च दूषकान्" भा० अनु० ९-२३२। "वेदविक्रयिणश्चैव वेदानां चैव दूषकाः" भा० अनु०। 3. ನೀಚ, ದುಷ್ಟ, ದುರ್ಜನ. "दूषकपांसनौ" त्रिकाण्ड०।

दूषण दूषण (पुं०) 1. ರಾವಣನ ಒಬ್ಬ ಸೇನಾಪತಿ. ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (न०) 2. ಕೆಡಿಸುವುದು, ದೋಷವುಂಟುಮಾಡುವುದು. दुष (वैकृत्ये) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ದೋಷ, ತಪ್ಪು, ಅಪರಾಧ. "रहस्यभेदो याच्ञा च नैष्ठुर्यं चलचित्तता। क्रोधो निःसत्यता द्यूतमेतन्मित्रस्य दूषणम्" हितो० १-९८। 4. ದೂಷಣೆ, ನಿಂದಿಸುವುದು, ಬಯ್ಯುವುದು. "असज्जनेन काकुत्स्थः प्रयुक्तमथ दूषणम्। न चक्षमे शुभाचारः स दूषणमिवात्मनः" रघु० १२-४६। 5. ಖಂಡಿಸುವುದು, ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳುವುದು. (वि०) 6. ದೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಕೆಡಿಸುವ. दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "पानं दुर्जनसंसर्गः पत्या च विरहोऽटनम्। स्वप्नोऽन्यगेहवासश्च नारीसंदूषणानि षट्" मनु० ९-१३।

दूषणीय दूषणीय (वि०) 1. ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ದೂಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಅಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. दुष (वैकृत्ये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

दूषयत् दूषयत् (वि०) 1. ದೂಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಕೆಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಅಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. दुष (वैकृत्ये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ती**.

दूषयितृ दूषयितृ(वि०)1. ನಿಂದಿಸುವವನು, ದೂಷಿಸುವವನು. 2. ಕೆಡಿಸುವವನು. 3. ಅಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವವನು. दुष (वैकृत्ये) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -यित्री**.

दूषि दूषि (स्त्री०) ನೇತ್ರಮಲ, ಕಣ್ಣಿನೊಳಗಿನ ಕೊಳೆ. दुष (वैकृत्ये) + णिच् "इः" (उ० ४-१३९)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **-षी -षी**.

दूषिका दूषिका (स्त्री०) 1. ನೇತ್ರಮಲ, ಕಣ್ಣಿನೊಳಗಿನ ಕೊಳೆ. दूषि स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "दूषिका नेत्रयोर्मलम्" अम०। 2. ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ಕುಂಚ, ತೂಲಿಕೆ. 3. ದೂಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು.

दूषित दूषित (वि०) 1. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. दुष (वैकृत्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। ऊत् (६-४-९०)। 3. ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ. "संभवन्ति यददोषदूषिते सार्वं सर्वगुणसंपदस्त्वयि" माघ० १४-४। (स्त्री०) **-ता -ತಾ**. 4. ಅಪವಾದಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ಕನ್ಯೆ.

दूष्य दूष्य (न०)1. ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನೆ, ಡೇರೆ, ಪಟಮಂಟಪ. 2. दूष्यते—दुष (वैकृत्ये) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। दीर्घः (६-४-९०)। "दूष्यैरिव क्षितिभृतां द्विरदैरुदारतारावलीविरचनैर्व्यरुचन्निवासाः" माघ० ५-२१। 3. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. (वि०) 4. ನಿಂದೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು, ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಅಪವಾದಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು. "अमात्यव्यञ्जना राज्ञां दूष्यास्ते शत्रुसंज्ञिताः" माघ० २-५६।

दृक्पथ दृक्पथ (पुं०) दर्शनमार्ग, नोडलु योग्यवाद स्थान. दृश: पन्था: "अ:" (५-४-७४)।

दृक्प्रिया दृक्प्रिया (स्त्री०) कान्ति, सौन्दर्य. दृशं प्रीणाति—प्रीञ् (तर्पणे) "क:" (३-१-१३५)।

दृक्शक्ति दृक्शक्ति (स्त्री०) 1. प्रकाशरूपवाद ऒंदु शक्ति, चैतन्य. 2. चेतन, एल्लवन्नू प्रकाश गॊळिसुव ऒंदु शक्ति. "दृग्दर्शनशक्त्योरेकात्मते वास्मिता" पा० यो० सू०।

दृक्श्रुति दृक्श्रुति (पुं०) सर्प, हावु. दृगेव श्रुति: श्रवणमस्य।

दृगध्यक्ष दृगध्यक्ष (पुं०) सूर्य. दृश: अध्यक्ष: "रश्मिमाली दृगध्यक्ष: कर्मसाक्षी त्रयीतनु:" वैज०।

दृग्गोल दृग्गोल (न०) मण्डलाकारवागिरुव भूमियु दॊड्ड वृत्तरेखॆयॊळगिन अक्षरेखॆयल्लि रुव सण्ण वृत्तरेखॆ, ऒगोळदॊळगिन ऒंदु सण्ण वृत्तरेखॆ.

दृग्विष दृग्विष (पुं०) सर्प, हावु. दृशि विषमस्य।

दृग्लम्बन दृग्लंबन (न०) नॆत्तिय मेलॆ दृष्टि स्थानद बदलावणॆयिंद वस्तुस्थानदल्लियू आदंतॆ तोरुव बदलावणॆ.

दृग्वृत्त दृग्वृत्त (न०) वृत्ताकारद दृष्टिय प्रसरण स्थळ. दृश: प्रचारस्थानं वृत्तमिव।

दृङ्मण्डल दृङ्मंडल (न०) ऒमध्यदिंद क्षितिज (दिगंत)व वरॆगॆ व्याप्तिसिरुव वृत्तभाग. दृश: तत्प्रचारस्य मण्डलमिव।

दृढ दृढ (पुं०) 1. विष्णु. दृह (वृद्धौ) "क्त:" (३-४-७२)। निपा० (७-२-२०)। "स्थूलत्वात् बलवत्त्वाच्च दृढ इत्यभिधीयते" इति निरुक्ति:। "वेधा: स्वाङ्गोऽजित: कृष्णो दृढ: संकर्षणोऽच्युत:" वि० स०। 2. हदिमूरनॆयु मनुवाद रुचियु ऒब्ब मग. "त्रयोदशस्य पुत्रास्ते विज्ञेयास्तु रुचे: सुता:। सुनेत्र: क्षत्रबृद्धिश्च सुतपा निर्भयो दृढ:" हरिवं०। 3. धृतराष्ट्रन ऒब्ब मग. "दृढ: सुहस्तो विरजा: प्रमाथश्चोग्रयाय्यपि" भा० द्रोण०। 4. रूपकतालद ऒंदु भेद. (न०) 5. कब्बिण. 6. लामंचद बेरु. 7. अतिशय, आधिक्य. 8. कार्श्य. (वि०) 9. आधिकवाद, दृढवाद, बलवाद. "यस्या: करिष्यामि दृढानुतापं प्रवालशय्याशरणं शरीरम्" कुमा० २-८। 10. दृढ वाद, बलवाद, भद्रवाद. 11. कठिनवाद, गट्टियाद, बग्गिसलागद. 12. दृढवाद, स्थिरवाद, अचलवाद. "लङ्केश्वरप्रणतिभङ्गदृढव्रतं तद्वन्द्यं युगं चरणयोर्जनकात्मजाया:" रघु० १३-७८। 13. स्थूलवाद, दप्पवाद. "क्षीणं क्षामं विलिष्टं स्यात् स्थूलं तु बहलं दृढम्" वैज०। 14. शक्त, समर्थ, बलशाली. "दृढ: स्थूले नितान्ते च प्रगाढे बलवत्यपि" मेदि०। "कठोरनिष्ठुरक्रूरदृढदारुणकर्कशा:" वैज०। (क्रि० वि०) 15. आधिकवागि, हॆच्चागि. 16. कठिनवागि. 17. दृढवागि, बलवागि. "अशिथिलमपराऽवसज्य कण्ठे दृढपरिरम्भबृहद्बहि:स्तनेन" माघ० ७-१६।

दृढकाण्ड दृढकांड (पुं०) बिदिरुमॆळॆ, वंशवृक्ष.

दृढकाय दृढकाय (वि०) दृढवाद दॆहवुळ्ळ, गट्टियाद शरीरवुळ्ळ. दृढ: काया यस्य। दृढदेह: दृढशरीर: इत्यादि.

दृढक्षात्र दृढक्षात्र (पुं०) धृतराष्ट्रन ऒब्ब मग. "दृढवर्मा दृढक्षात्र: सोमकीर्तिरनूदर:" भा० आदि०।

दृढगात्रिका दृढगात्रिका (स्त्री०) कागंबि, जोनु बॆल्ल.

दृढग्रन्थि दृढग्रंथि (पुं०) 1. बिदिरु, वंशवृक्ष. 2. गट्टियाद गंटु. 3. गट्टियाद गिण्णु. (वि०)4. गट्टियाद गंटुगळुळ्ळ. 5. गट्टियाद गिण्णुगळुळ्ळ. दृढा ग्रन्थयो यस्य।

दृढतम दृढतम (वि०) बहु मंदिगळल्लि अथवा बहु वस्तुगळल्लि 1. हॆच्चु बलशालियाद. 2. हॆच्चु कठिनवाद. 3. हॆच्चु भद्रवाद. 4. हॆच्चु स्थिरवाद. 5. हॆच्चु दप्पवाद. 6. दॊड्डदाद ऒंदु वस्तु अथवा ऒब्ब मनुष्य. अयमेतेषामतिशयेन दृढ: "तमप्" (५-३-५५)। ईगॆयॆ अयमनयोरतिशयेन दृढ: "तरप्" (५-३-५७)। इब्बरल्लि ऒब्बनु हॆच्चु समर्थ अथवा ऎरडु वस्तुगळल्लि ऒंदु अधिक इत्यादि. **-तर: -तरा.**

दृढदंशक दृढदंशक (पुं०) मॊसळॆयाकारद ऒंदु मिश्रमु. दृढं दशति—दंश (दशने) "ष्वुल्" (३-१-१३३)।

दृढधन दृढधन (पुं०) शाक्यमुनि.

दृढधन्वन् दृढधन्वन् (पुं०) 1. पूरुवंशद ऒब्ब दॊरॆ. "सुदक्षिणश्च काम्भोजो दृढधन्वा च पौरव:"

भा० आदि० २०१-१५। (वि०) 2. दृढವಾದ ಧನುಸ್ಸುಳ್ಳವನು. दृढं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३२)।

दृढनिश्चय ದೃಢನಿಶ್ಚಯ (वि०) ಅಚಲವಾದ ನಿರ್ಧಾರವುಳ್ಳವನು, ಸಂಶಯಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲದವನು, ಯಾರಿಂದಲೂ ಬದಲಾಯಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. दृढः स्थिरः निश्चयः अध्यवसायो यस्य।

दृढनीर ದೃಢನೀರ (पुं०) ನಾರಿಕೇಳವೃಕ್ಷ, ತೆಂಗಿನಮರ.

दृढनेत्र ದೃಢನೇತ್ರ (पुं०) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

दृढपत्र ದೃಢಪತ್ರ (पुं०) 1. ಬಿದಿರು ಮೆಳೆ, ವಂಶವೃಕ್ಷ. (स्त्री०) -त्री -ತ್ರೀ. 2. ಕರಡಿಹುಲ್ಲು.

दृढपाद ದೃಢಪಾದ (पुं०) 1. ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮ. "बहुत्वाद् दृढपादश्च विश्वात्मा जगतां पतिः" हरिवं०। (वि०) 2. ದೃಢವಾದ ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ, ಸ್ಥಿರವಾದ ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ.

दृढप्रत्यय ದೃಢಪ್ರತ್ಯಯ (पुं०) 1. ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆ. (वि०) 2. ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. दृढः प्रत्ययः विश्वासः यस्य।

दृढप्ररोह ದೃಢಪ್ರರೋಹ (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. दृढः प्ररोहोऽस्य।

दृढफल ದೃಢಫಲ (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ.

दृढबीज ದೃಢಬೀಜ (पुं०) 1. ಬೋರೆಗಿಡ, ಎಲಚಿಮರ. 2. ತಗಚಿಗಿಡ. दृढं बीजमस्य। (न०) 3. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬೀಜ, ಕಠಿನವಾದ ಬೀಜ.

दृढभक्ति ದೃಢಭಕ್ತಿ (वि०) ಸ್ಥಿರವಾದ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಅಚಲವಾದ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. दृढा भक्तिर्यस्य।

दृढमुष्टि ದೃಢಮುಷ್ಟಿ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. 2. ಮಚ್ಚು. 3. ಕುಡುಗೋಲು ಮುಂತಾದುವು. दृढा मुष्टिः यस्य। (स्त्री०) 4. ಬಲವಾದ ಮುಷ್ಟಿ. (वि०) 5. ಕೃಪಣ, ಜಿಪ್ಪಣ.

दृढमूल ದೃಢಮೂಲ (पुं०) 1. ಮುಂಜತೃಣ, ಮೌಂಜಿ ಹುಲ್ಲು. 2. ತೆಂಗಿನಮರ. दृढं मूलमस्य।

दृढरङ्गा ದೃಢರಂಗಾ (स्त्री०) ಪಟಿಕ.

दृढरथ ದೃಢರಥ (पुं०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "अभयो रौद्रकर्मा च तथा दृढरथश्च यः" भा० आदि०।

दृढलोमन् ದೃಢಲೋಮನ್ (पुं०) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. दृढानि लोमान्यस्य। 2. ದೃಢವಾದ ಕೂದಲು, ಒರಟು ಕೂದಲು. दृढं लोम। (वि०) 3. ಒರಟು ಕೂದಲುಳ್ಳ. दृढानि लोमानि यस्य। स्त्रियाम् वा "ङाप्" (४-१-१३)। **दृढलोमा ದೃಢಲೋಮಾ**. पक्षे "ङीप्" (४-१-५)। **-लोम्नी -ಲೋಮ್ನೀ**.

दृढवर्मन् ದೃಢವರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "दृढवर्मा दृढक्षात्रः सोमकीर्तिरनूदरः" भा० आदि०। (वि०) 2. ದೃಢವಾದ ಕವಚವುಳ್ಳ, ಅಭೇದ್ಯವಾದ ಕವಚವುಳ್ಳ. दृढं वर्म यस्य।

दृढवल्कल ದೃಢವಲ್ಕಲ (पुं०) 1. ಅಡಕೆಮರ. दृढं वल्कलं त्वगस्य। (वि०) 2. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ತೊಗಟೆಯುಳ್ಳ.

दृढव्रत ದೃಢವ್ರತ (वि०) 1. ಸ್ಥಿರಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳ, ದೃಢನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ, ಫಲವು ದೊರಕುವವರೆಗೂ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಬಿಡದಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ. दृढं व्रतं यस्य। "स्थेयान्निगृहमानो धीरोदात्तो दृढव्रतः कथितः" सा० द०। 2. ಯಾರಿಂದಲೂ ಭಂಗಪಡಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳ. दृढं चालयितुमशक्यं व्रतं यस्य। "एवं दृढव्रतो नित्यं ब्रह्मचारी समाहितः" मनु० ११-८१।

दृढसन्ध ದೃಢಸಂಧ (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "जरासन्धो दृढसन्धः सत्यसन्धः सहस्रवाक्" भा० आदि०। (वि०) 2. ಸ್ಥಿರವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನು. दृढा सन्धा यस्य।

दृढसन्धि ದೃಢಸಂಧಿ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಭದ್ರವಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. दृढः सन्धिः सन्धानं यस्य।

दृढहस्त ದೃಢಹಸ್ತ (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 2. ದೃಢವಾದ ಹಸ್ತವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ, ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಸೈನಿಕ. दृढः हस्तः हस्तव्यापारो यस्य।

दृढाङ्ग ದೃಢಾಂಗ (वि०) 1. ದೃಢವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳವನು, ಗಟ್ಟಿದೇಹವುಳ್ಳವನು, ಬಲಶಾಲಿ. दृढानि अङ्गानि यस्य। (न०) 2. ವಜ್ರ.

दृढायु ದೃಢಾಯು (पुं०) 1. ಮೂರನೆಯ ಮನುವಾದ ಸಾವರ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "क्षेत्रधन्वा दृढायुश्च आदर्शः पण्डको मनुः। सावर्णस्य तु पुत्रा वै तृतीयस्य नव स्मृताः" हरिवं०। 2. ಊರ್ವಶಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಪುರೂರವಸ್ಸಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "षट्सुता जज्ञिरे चैलादायुर्धीमानमावसुः। दृढायुश्च वनायुश्च शतायुश्चोर्वशीसुताः" भा० आदि ६९-२८।

दृढायुध ದೃಢಾಯುಧ (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "उग्रायुधो भीमशरः कनकायुर्दृढायुधः" भा०

आदि० ६८-११। (वि०) 2. बलवाद आयुध व्यापारवुळ्ळ सैनिक.

दृति दृ॰ति (स्त्री०) 1. चर्मद पात्रे, तोगलिन चील. दृङ् (आदरे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "इन्द्रियाणां तु सर्वेषां यद्येकं क्षरतीन्द्रियम्। तेनास्य क्षरति प्रज्ञा दृतेः पादादिवोदकम्" मनु० २-९९। (पुं०) 2. मत्स्य, मीनु. "दृतिश्चर्मपुटे मत्स्ये ना" मेदि०। 3. गटगे दोगलु. "सवत्सां पीवरीं दत्वा दृतिकण्ठामलङ्कृताम्" भा० अनु० ११४-१८।

दृत्य दृ॰त्य (न०) 1. आदर, गौरव. दृङ् (आदरे) "क्यप्" (३-१-११०)। (वि०) 2. आदरिसल्पडुव, गौरविसल्पडुव. दृङ् कर्म० "क्यप्"।

दृन् दृ॰न् (अव्य०) हिंसे, बाधे, तोंदरे. "दृन् इति हिंसार्थे अव्ययम्" सि० कौ०।

दृन्भू दृ॰न्भू (पुं०) 1. वज्रायुध. 2. सूर्य. दृन् हिंसायां भवति – भू (सत्तायाम्) "कूः" (उ० १-९३)। निपा०। 3. राज, दोरे. 4. चक्र, गाली. 5. सर्प, हावु. "दृभूः स्त्री सर्पचक्रयोः" मेदि०।

दृप – हर्षमोहनयोः (दिवा० पर० अक० वे०)। दृप्यति। ददर्प। दर्पिता, दर्प्ता, द्रप्ता। दर्पिष्यति, दर्प्स्यति, द्रप्स्यति। दृप्यतु। अदृप्यत्। दृप्येत्। दृप्यात्। इत्यादि. 1. हर्षहोंदु, संतोषपडु. 2. गर्व होंदु, अहंकारपडु. "दृप्तारिसंत्रासखिलीकृतात्स कथंचिदम्भोदविहारमार्गात्" कुमा० १२-२। "को न दृप्यति वित्तेन कुकृत्ये को न पण्डितः" हितो०।

भावे :—दृप्यते। ददृपे। दर्पिता, द्रप्ता, दर्प्ता। दर्पिष्यते, द्रप्स्यते, दर्प्स्यते। दृप्यताम्। अदृप्यत। इत्यादि.

कृत्सु :—दर्पितव्यम्, द्रप्तव्यम्, दर्प्तव्यम्। दर्पणीयम्। दृप्तः। दृप्तवान्, –वती। दृप्यन्, –न्ती। दर्पितुम्, द्रप्तुम्, दर्प्तुम्। दृप्तम्। दर्पणम्। दृप्त्वा।

दृप्त दृ॰प्त (पुं०) 1. विष्णु. "दर्पहा दर्पदो दृप्तः" वि० स०। "अदृप्तः" इति वा। (वि०) 2. कोब्बिद वनु, अहंकारदिंद कूडिदवनु. 3. संतोष गोंडवनु, हर्षदिंद कूडिदवनु. दृप (हर्षमोहनयोः) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

दृप्यत् दृ॰प्यत् (वि०) 1. अहंकारपडुत्तिरुव, गर्वपडुत्तिरुव. दृप (हर्षमोहनयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "दृप्यतामथ दैत्यानां ध्वनिरुत्कम्पयन् दिवम्। पाञ्चजन्यप्रणादेन पर्वभूयत भूयसा" याद० १६-८३। 2. हर्षगोळ्गुत्तिरुव, संतोषपडुत्तिरुव.

दृप्र दृ॰प्र (वि०) बलशाली, पराक्रमि. दृप (हर्षमोहनयोः) "रक्" (उ० २-१३) दृप्रो बलवान्—सि० कौ०।

दृभ्र दृ॰भ्र (न०) 1. भय, हेदरिके. दृभी (भये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. कट्टुवुदु, पोणे सुवुदु. दृभी (ग्रन्थे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. कट्टल्पट्ट, पोणेसल्पट्ट. दृभी (ग्रन्थे) "क्तः" (३-२-१०२)। 4. भयगोंड, हेदरिद. दृभी (भये) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

दृश् दृ॰श् (स्त्री०) 1. नेत्र, कण्णु. दृश्यतेऽनया—दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "दृशा दग्धं मनसिजं जीवयन्ति दृशैव याः। विरूपाक्षस्य जयिनीस्ताः स्तुवे वामलोचनाः"। 2. दर्शन, नोट, अवलोकन. दृशिर् भावे "क्विप्"। "पदं दृशः स्याः कथमीशमादृशाम्" माघ० १-३७। 3. बुद्धि, ज्ञान. 4. एरडु संख्ये. (वि०) 5. नोडुव, अवलोकिसुव. "वायुभक्षो दिवा तिष्ठन् रात्रिं नीत्वाप्सु सूर्यदृक्" याज्ञ० ३-३११। "दृक् स्त्रियाम् दर्शने नेत्रे बुद्धौ च त्रिषु वीक्षके" मेदि०।

दृशा दृ॰शा (स्त्री०) नेत्र, कण्णु. दृश् "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानां यथा बाचा निशा दिशा"।

दृशान दृ॰शान (पुं०) 1. आचार्य. 2. उपाध्याय. 3. लोकपालक. 4. ब्राह्मण. 5. विरोचन, सूर्य. दृशिर् (प्रेक्षणे) "आनच्" (उ० २-९०)। (न०) 6. ज्योतिस्सु, प्रकाश, बेळकु. "दृशानं ज्योतिषि क्लीबं पुंलिङ्गः स्याद्विरोचने" मेदि०।

दृशिर् – प्रेक्षणे (भ्वा० पर० सक० अनि०)। पश्यति। ददर्श। द्रष्टा। द्रक्ष्यति। पश्यतु। अपश्यत्। पश्येत्। दृश्यात्। अदर्शत्, अद्राक्षीत्। अद्रक्ष्यत्। अवलोकिसु, नोडु. "वसन्ददर्शावितरन्तमम्बराद्धिरण्यगर्भाङ्गभुवं मुनिं हरिः" माघ० १-१।

कर्मणि :—दृश्यते। ददृशे। दर्शिता, द्रष्टा। दर्शिष्यते, द्रक्ष्यते। दृश्यताम्। अदृश्यत। दृश्येत। दर्शिशीष्ट, द्रक्षीष्ट। इत्यादि.

णिचि:—दर्शयति, –ते। दर्शयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। दर्शयिता। दर्शयिष्यति, –ते। दर्शयतु, –ताम्। ೫ತ್ಯಾದಿ.

सनि:—दिदृक्षते। दिदृक्षां चक्रे, –बभूव, –आस। दिदृक्षिता। दिदृक्षिष्यते। दिदृक्षताम्। ೫ತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—द्रष्टव्यः। दर्शनीयः। दृश्यः। दृष्टः। दृष्टवान्। पश्यन्, न्ती। द्रष्टुम्। दृष्टम्। दर्शनम्। दृष्ट्वा। सन्दृश्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अनु + दृशिर् = अनुपश्यति। अनुददर्श। 1. ಆಲೋಚಿಸಿ ನೋಡು, ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡು. "बहुविधमनुदृश्य चार्थहेतोः कृपणमिहार्यमनार्यमाश्रयं तम्" भा० शान्ति० १७७-२९। 2. ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡು. ದೀರ್ಘ ಕಾಲ ಮನನಮಾಡು. "जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम्" गीता १३-८।

(2) अभि + दृशिर् = अभिदर्शनम्। अभिदृष्टः। ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನೋಡು, ಎದುರಾಗಿ ನೋಡು. "तदाप्रभृति कौन्तेय नरा गिरिमिमं सदा। नाशक्नुवन्नभिद्रष्टुं कुत एवाधिरोहणम्" भा० वन०।

(3) आ + दृशिर् = आदृश्यते। आदर्शः। ಎದುರಾಗಿ ನೋಡು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು. "उत्कलादर्शितपथः कलिङ्गाभिमुखो ययौ" रघु० ४-३८।

(4) नि + दृशिर् = निदर्शयति। निदर्शनम्। 1. ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ತೋರಿಸಿಕೊಡು. "स्वयं प्रणमतेऽल्पेपि परवायावुपेयुषि। निदर्शनमसाराणां लघुर्बहुतृणं नरः" माघ० २-५०। 2. ಎದುರಿಗೆ ತೋರಿಸು, "द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं त्वं निदर्शय" भा० आश्रम०।

(5) प्र + दृशिर् = प्रददर्श। प्रदर्शयति। प्रदर्शनम्। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು. "प्रददृशुरुन्मुक्तशीकरौघान् विमलमणिद्युतिसंभृतेन्द्रचापान्" भट्टि० १०-५६।

(6) सम् + दृशिर् = संददर्श। ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು. "संददर्शोन्नमद्ग्रीवः श्रीबहुत्वकृताद्भुतान्" नैष० १७-११०।

दृशि दृश् (स्त्री०) ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. दृशिर् "इन्" (उ० ४-११९)।

दृश्य दृश्य (वि०) 1. ನೋಡಲು० ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ನೋಡಬಹುದಾದ. दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्यप्" (३-१-११०)। "दृश्यं तमसि न पश्यति दीपेन विना सचक्षुरपि" माल० १-९। 3. ರಮಣೀಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "निदर्शयामास विशेषदृश्यमिन्दुं नवोत्थानमिवेन्दुमत्यै" रघु० ६-३१। (न०)4. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. 5. ಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ. ಕಾವ್ಯವು ದೃಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶ್ರವ್ಯ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅಭಿನಯಯೋಗ್ಯವಾದುದು ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ. "दृश्यश्रव्यत्वभेदेन पुनः काव्यं द्विधा मतम्। दृश्यं तत्राभिनेयम्" सा० द० ६-१। (अव्य०) 6. ನೋಡಿ. "दृष्ट्वा" ಪದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆರ್ಷಪ್ರಯೋಗ. (स्त्री०) **–श्या –श्या**. 7. ಸೈನ್ಯ, ದಂಡು. "दृश्या स्त्री पृतना दृश्यं दर्शनीये विभूषणे" वैज०।

दृश्यादृश्य दृश्यादृश्य (वि०) 1. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಮತ್ತು ಕಾಣದಿರುವ. दृश्यं चादृश्यं च। "दृश्यादृश्यतनुर्वीरः तदा चन्द्रायतेऽम्बरे" रामा०। (स्त्री०) **–श्यादृश्या –श्यादृश्या**. 2. ಸಿನೀವಾಲಿ, ಚತುರ್ದಶೀ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ದಶೀ ಯೋಗವಿರುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ಚಂದ್ರಕಲಾದರ್ಶನವಿರುವುದು. ಈ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಗೆ "**ಸಿನೀವಾಲಿ**" ಎಂದು ಹೆಸರು. "सा दृष्टेन्दुः सिनीवाली" अम०।

दृश्वन् दृश्वन् (वि०) (ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ವೀಕ್ಷಿಸಿದ, ನೋಡಿದ. दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्वनिप्" (३-२-९४)। पारं दृष्टवान् पारदृश्वा ೫ತ್ಯಾದಿ. "अनाकृष्टस्य विषयैर्विद्यानां पारदृश्वनः" रघु० १-२३।

दृषद् दृषद् (स्त्री०) 1. ಶಿಲೆ, ಕಲ್ಲು. दृणाति—दृ (विदारणे) "अदिः" षुगागमः ह्रस्वश्च (उ० १-१२८)। "गुर्वीरजस्रं दृषदः समन्तादुपर्युपर्यम्बुमुचां वितानैः" माघ० ४-२। 2. ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಪುಡಿಮಾಡುವ ಅಡಿಗಲ್ಲು. 3. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಕೆಳಗಿನ ಅಥವಾ ಮೇಲಿನ ಹೋಳು. "दृषन्निष्पेषणशिलापट्टप्रस्तरयोः स्त्रियाम्" मेदि०। "दृषन्निष्पेषणशिला केवलापि शिला दृषत्" शाश्व०।

दृषदिमाषक दृषदिमाषक (पुं०) ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲಿನ ಸುಂಕ, ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲಿನ ಯಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಮಾಪರೂಪವಾದ ಸುಂಕ. माषः शुल्कत्वेन

दीयते "कन्"। दृषदिमाषकः — सप्तम्या अलुक् (६-३-१०)।

दृषद्वत् दृषद्वत् (वि०) कल्लುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಂಡೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ. दृषदः भूम्ना सन्त्यत्र "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **दृषद्वती दृषद्वत्ी**.

दृषद्वती दृषद्वत्ी (स्त्री०) 1. विश्वामित्रस्त्रियುಟಿಯ पत्नी. "दृषद्वतीसुतश्चापि विश्वामित्रात्तथाष्टकः" हरिवं०। 2. ಒಂದು ನದಿ. 3. दुर्गादेवि. "दृषद्वती नदीभेदे कात्यायन्यामपि स्त्रियाम्" मेदि०।

दृष्ट दृष्ट (न०)1. ನೋಟ. दर्शन. दृशिर् (प्रेक्षणे) भावे "क्तः" (३-३-१२४)। "अकृत्रिमप्रेमरसाभिरामं रामार्पितं दृष्टिविलोभि दृष्टम्" किरा० ३-३७। 2. ರಾಜರಿಗೆ ತಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳಕಾಕರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಭಯ. 3. ಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳವರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಭಯ. "दृष्टं स्वपरचक्रजम्" अम०। (वि०) 4. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "दृष्टोऽपि शैलः स मुहुर्मुरारेरपूर्ववद्विस्मयमातनोति" माघ० ४-१७। 5. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. दृशिर् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 6. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರಿಸಿಕೊಂಡ. दृशिर् कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)।

दृष्टचर दृष्टचर (वि०) ಮೊದಲೇ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. पूर्वं दृष्टः "चरट्" (५-३-५३)।

दृष्टदोष दृष्टदोष (वि०)1. ತಪ್ಪುಮಾಡಿದುದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ದೋಷವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. दृष्टः दोषः येन। 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷವುಳ್ಳ ಅಪರಾಧಿ, ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು. दृष्टो दोषो यस्य। 3. ದೋಷವನ್ನೇ ಹುಡುಕುವ (शत्रु).

दृष्टिपथ दृष्टिपथ(पुं०)ನೋಟದದಾರಿ, ದೃಷ್ಟಿಮಾರ್ಗ. दृष्टेः पन्थाः "अः" (५-४-७४)। "देवो दृष्टिपथं गतः" याद० १६-१३९।

दृष्टप्रत्यय दृष्टप्रत्यय (वि०) ದರ್ಶನದಿಂದ ನಂಬಿಕೆ ಹೊಂದಿದವನು. दृष्टेन दर्शनेन प्रत्ययो यस्य।

दृष्टरजस् दृष्टरजस् (स्त्री०) 1. ರಜಸ್ವಲೆ, ಪುಷ್ಪವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. दृष्टं रजः आर्तवं यस्याः। 2. ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. "स्यान्मध्यमा दृष्टरजाः" अम०।

दृष्टवत् दृष्टवत् (वि०) ನೋಡಿದವನು. दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६)। **-वती -वत्ी**.

दृष्टान्त दृष्टान्त (पुं०) 1. ಉದಾಹರಣೆ, ನಿದರ್ಶನ, ನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಾನ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುದು. दृष्टोऽन्तो निश्चयो यत्र। "पूर्णश्चन्द्रोदयाकाङ्क्षी दृष्टान्तोऽत्र महार्णवः" माघ० २-३१। 2. ದೃಷ್ಟಾಂತಾಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪ್ರಕೃತ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಕೃತ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಂಬ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವದಿಂದ ಭಿನ್ನಧರ್ಮಗಳು ಭಿನ್ನಪದಗಳಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು **"दृष्टान्तालंकार"**. "चेद्बिम्बप्रतिबिम्बत्वं दृष्टान्तस्तदलङ्कृतिः। त्वमेव कीर्तिमान् राजन् विधुरेव हि कान्तिमान्" चन्द्रा०। ಈ ಉಪಮೇಯ ಮತ್ತು ಉಪಮಾನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಂಬ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೀರ್ತಿ ಕಾಂತಿರೂಪವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಎರಡುಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಲಂಕಾರ. 3. ಶಾಸ್ತ್ರ. 4. ಮರಣ, ಸಾವು. "दृष्टान्त उदाहृतौ। शास्त्रे च मरणे" मेदि०।

दृष्टि दृष्टि (स्त्री०) 1. ನೋಟ, ದರ್ಶನ. दृशिर् (प्रेक्षणे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत्। सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतां समाचरेत्" मनु० ६-४६। 2. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. दृशिर् कर० "क्तिन्"। "महीभृतः पुत्रवतोऽपि दृष्टिस्तस्मिन्नपत्ये न जगाम तृप्तिम्" कुमा० १-२७। "चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेपथुमतीं रहस्याख्यायीव स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः" शाकु० १-२०। 3. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ವಿವೇಕ, "विदितबन्धकारणस्य दृष्ट्या तद्रूपम्" सां० सू०। 4. ಗ್ರಹಗಳ ದೃಷ್ಟಿ, ಗ್ರಹಗಳು ತಾವಿರುವ ರಾಶಿಯಿಂದ ಇತರ ರಾಶಿಗಳನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳನ್ನೂ ನೋಡುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ग्रह" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. "दृष्टिर्धीदर्शनाक्षिषु" वैज०।

दृष्टिकृत् दृष्टिकृत् (वि०) 1. ನೋಡುವವನು. दृष्टिं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। (न०) 2. ಸ್ಥಲಪದ್ಮ, ನೆಲದಾವರೆ.

दृष्टिक्षेप दृष्टिक्षेप -पात -क्रम(पुं०)ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬೀರುವುದು, ನೋಡುವುದು, ದರ್ಶನ. दृष्टेः क्षेपः पातो वा। "रजःकणैर्विघ्नितदृष्टिपाताः" कुमा० ३-३१।

ದೃಷ್ಟಿಗುಣ ದೃಷ್ಟಿಗುಣ (ಪುಂ) ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗುರಿ. ದೃಷ್ಟಯಾ ಗುಣ್ಯತ್ರ — ಗುಣ (ಆಮನ್ತ್ರಣೇ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೪)।

ದೃಷ್ಟಿಗೋಚರ ದೃಷ್ಟಿಗೋಚರ (ವಿ॰) ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ವಿಷಯವಾದ.

ದೃಷ್ಟಿದೋಷ ದೃಷ್ಟಿದೋಷ (ಪುಂ) ನೋಟದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕೆಡಕು, ನೋಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗವ ಕೆಟ್ಟ ಪರಿಣಾಮ.

ದೃಷ್ಟಿಪೂತ ದೃಷ್ಟಿಪೂತ (ವಿ॰) ನೋಟದಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದ. ದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಪೂತಃ। "ದೃಷ್ಟಿಪೂತಂ ನ್ಯಸೇತ್ಪಾದಂ ವಸ್ತ್ರಪೂತಂ ಜಲಂ ಪಿಬೇತ್" ಮನು॰ ೬-೪೬।

ದೃಷ್ಟಿವಿಕ್ಷೇಪ ದೃಷ್ಟಿವಿಕ್ಷೇಪ (ಪುಂ) ಕಟಾಕ್ಷದರ್ಶನ, ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ, ಅರೆನೋಟ. ದೃಷ್ಟೇಃ ತದೇಕದೇಶಸ್ಯ ವಿಕ್ಷೇಪಃ।

ದೃಷ್ಟಿವಿಭ್ರಮ ದೃಷ್ಟಿವಿಭ್ರಮ (ಪುಂ) ದೃಷ್ಟಿಯವಿಲಾಸ, ಶೃಂಗಾರರಸವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನೋಟ, ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ ನೋಟ. ದೃಷ್ಟೇಃ ವಿಭ್ರಮಃ।

ದೃಷ್ಟಿವಿಷ ದೃಷ್ಟಿವಿಷ (ಪುಂ) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. ದೃಷ್ಟೌ ವಿಷಮಸ್ಯ। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಷ್" (೪-೧-೬೩)।

ದೃಷ್ಟಿಸಂಭೇದ ದೃಷ್ಟಿಸಂಭೇದ (ಪುಂ) ನೋಟಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಮೇಳನ, ಪರಸ್ಪರ ನೋಟ. ದೃಷ್ಟೇಃ ಸಂಭೇದಃ। "ವೈದಗ್ಧ್ಯ-ಮುಗ್ಧಮನೋಹರಾಃ ಮಯಾ ನ ನಿರೂಪಿತಾ ಏತಯೋರ್ದೃಷ್ಟಿಸಂಭೇದಾಃ" ಮಾಲತೀ॰ ೭।

ದೃಷ್ಟೇನ್ದು ದೃಷ್ಟೇಂದು (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಸಿನೀವಾಲಿ, ಚತುರ್ದಶೀ ಯೋಗದಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಕಾಣುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. ದೃಷ್ಟಃ ಇನ್ದುಃ ಯಸ್ಯಾಮ್। "ಸಾ ದೃಷ್ಟೇನ್ದುಃ ಸಿನೀವಾಲೀ" ಅಮ॰।

ದೃ — ವಿದಾರಣೇ (ಕ್ರಯಾ॰ ಪರ॰ ಸಕ॰ ಸೇ॰)। ದೃಣಾತಿ। ದದಾರ। ದರಿತಾ, ದರೀತಾ। ದರಿಷ್ಯತಿ, ದರೀಷ್ಯತಿ। ದರತು। ಅದರತ್। ದರೇತ್। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸೀಳು, ಒಡೆ, ಕತ್ತರಿಸು.

ಕರ್ಮಣಿ :—ದೀರ್ಯತೇ। ದೇರೇ। ದಾರಿತಾ, ದರಿತಾ, ದರೀತಾ। ದಾರಿಷ್ಯತೇ, ದರಿಷ್ಯತೇ, ದರೀಷ್ಯತೇ। ದೀರ್ಯತಾಮ್। ಇತ್ಯಾದಿ.

ದೇಙ್ — ರಕ್ಷಣೇ (ಭ್ವಾ॰ ಆತ್ಮ॰ ಸಕ॰ ಅನಿ॰)। ದಯತೇ। ದಿಗ್ಯೇ। ದಾತಾ। ದಾಸ್ಯತೇ। ದಯತಾಮ್। ಅದಯತ। ಇತ್ಯಾದಿ. ರಕ್ಷಿಸು, ಕಾಪಾಡು.

ಕರ್ಮಣಿ :—ದೀಯತೇ। ದಿಗ್ಯೇ। ದಾತಾ, ದಾಯಿತಾ। ದಾಯಿಷ್ಯತೇ, ದಾಸ್ಯತೇ। ದೀಯತಾಮ್। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಣಿಚಿ :—ದಾಪಯತಿ, —ತೇ। ದಾಪಯಾಂ ಚಕಾರ, —ಚಕ್ರೇ। ದಾಪಯಿತಾ। ದಾಪಯಿಷ್ಯತಿ, —ತೇ। ದಾಪಯತು, —ತಾಮ್। ಇತ್ಯಾದಿ.

ದೇದೀಪ್ಯಮಾನ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನ (ವಿ॰) ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಹಳ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. ಅತಿಶಯೇನ ದೀಪ್ಯತೇ— ದೀಪೀ (ದೀಪ್ತೌ) + ಯಙ್ (೩-೧-೨೨) + "ಶಾನಚ್" (೩-೨-೧೨೪)।

ದೇಯ ದೇಯ (ವಿ॰) 1. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. ಡ ದಾಞ್ (ದಾನೇ) "ಯತ್" (೩-೧-೯೭)। "ತಥಾಪಃ ಸರ್ವದಾ ದೇಯಾಃ ಪೇಯಾಶ್ಚೈವ ನ ಸಂಶಯಃ" ಭಾ॰ ಅನು॰ ೧೦೩-೧೯। 2. ದಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ದಾನಮಾಡಬಹುದಾದ. "ದೇಯಾಃ ಕಿಲಕ್ಷಣಾ ಗಾವಃ ಕಾಶ್ಚಾಪಿ ಪರಿವರ್ಜಯೇತ್" ಭಾ॰ ಅನು॰ ೧೦೪-೧೪। 3. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ. ದೇಙ್ (ರಕ್ಷಣೇ) "ಯತ್" (೩-೧-೯೭)। 4. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 5. ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 6. ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡಬೇಕಾದ. "ಸ್ನಾತಕಸ್ಯ ಚ ರಾಜ್ಞಶ್ಚ ಪನ್ಥಾ ದೇಯೋ ವರಸ್ಯ ಚ" ಮನು॰ ೨-೧೩೮। 7. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ, ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಡುವ. "ಹಂಸ ಪ್ರಯಚ್ಛ ಮೇ ಕಾನ್ತಾಂ ಗತಿರಸ್ಯಾ-ಸ್ತ್ವಯಾ ಹೃತಾ। ವಿಭಾವಿತೈಕದೇಶೇನ ದೇಯಂ ಯದಭಿಯುಜ್ಯತೇ" ವಿಕ್ರ॰ ೪-೩೩। 8. ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಣಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. "ನಿಕ್ಷೇಪೋಪನಿಧೀ ನಿತ್ಯಂ ನ ದೇಯೌ ಪ್ರತ್ಯನನ್ತರೇ। ನಶ್ಯತೋ ವಿನಿಪಾತೇ ತಾವನಿಪಾತೇ ತ್ವನಾಶಿನೌ" ಮನು॰ ೮-೧೮೫।

ದೇವ ದೇವ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ದೀವ್ಯತಿ ಮಾಯಾ-ಪಾಶೇನ ಜೀವಾನ್ ಬದ್ಧ್ವಾ ಕ್ರೀಡತಿ—ದಿವು (ಕ್ರೀಡಾದೌ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। "ವ್ಯಾಘ್ರಾದಿವಜ್ಜೀವತತೇರ್ಮಾಯಾಪಾಶೇನ ಬನ್ಧನಮ್। ಕೃತ್ವಾ ನಿತ್ಯಂ ಕ್ರೀಡತಿ ಯಃ ಸ ದೇವಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ಉದ್ಭವಃ ಕ್ಷೋಭಣೋ ದೇವಃ" ವಿ॰ ಸ॰। "ಭವದೋಷಾರ್ಯಮಾ ಯಾಸಾಂ ದೇವೋ ದೃಷ್ಟಿಪಥಂ ಗತಃ" ಯಾದ॰ ೧೬-೧೩೯। 2. ದೇವತೆ. "ದೇವಾನಾಮಿದಮಾಮನನ್ತಿ ಮುನಯಃ ಕಾನ್ತಂ ಕ್ರತುಂ ಚಾಕ್ಷುಷಮ್" ಮಾಲ॰ ೧-೪। 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. "ದೇವೌ ಸುರಮಹೀಭುಜೌ" ಶಾಶ್ವ॰। "ದೇವಾಕರ್ಣಯ ಸುಶ್ರುತೇನ ಚರಕಸ್ಯೋಕ್ತೇನ ಜಾನೇಽಖಿಲಮ್" ನೈಷ॰ ೪-೧೧೬। 4. ಮೋಸ, ಮೋಡ. 5. ಪಾದರಸ. 6. (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) ರಾಜ. "ವಿಜಯತಾಂ ದೇವಃ। ದೇವ, ಅಮಾತ್ಯೋ ವಿಜ್ಞಾಪಯತಿ" ಮಾಲ॰ ೫। 7. ದೇವದಾರು. 8. ಶಿಷ್ಟ, ಕಶ್ಮಿ. "ಧರ್ಮೋ ವಿಶಸನೋ ದೇವೋ ಮನುಷ್ಯೇಷ್ಟಶ್ಶಿವಂಕರಃ। ಶ್ರೀಗರ್ಭೋ ವಿಜಯಶ್ಶಾಸ್ತಾ ಕೃಪಾಣಾಸಜ್ಜರಿಷ್ಟಯಃ" ವೈಜ॰। 9. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಸರಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಪದ. ವಲ್ಲಭದೇವಃ, ಕೃಷ್ಣದೇವಃ, ಗೋವಿನ್ದ-ದೇವಃ ಇತ್ಯಾದಿ. 10. ಮೂವತ್ತ್ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. 11. ಇಂದ್ರ. 12. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. 13. "ದೇವದತ್ತ" ಪದದ ಒಂದು ರೂಪ (ವಾ॰ ೫-೩-೮೩)। (ನ॰) 14.

ನೀಯ. (वि०)15. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. 16. ಹೊಳೆಯುವ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. (स्त्री०) -वी -वीः. 17. ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತಳಾದ ರಾಣಿ. ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿ. 18. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. 19. ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "देवं हृषीके देवस्तु नृपतौ तोयदे सुरे। देवी कृताभिषेकायां तेजनीपृक्कयोरपि" हेम०।

देवक देवक (पुं०) 1. ದೇವಕಿಯ ತಂದೆ, ಉಗ್ರಸೇನ ರಾಜನ ಸಹೋದರ. ಆಹುಕ ರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಾತ. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಇವನು ಗಂಧರ್ವ ರಾಜನಾಗಿದ್ದನು. "यस्त्वासीद्देवको नाम देवराजसमद्युतिः। स गन्धर्वपतिर्मुख्यः क्षितौ जज्ञे नराधिपः" भा० आदि० ६८-६८। ಇವನಿಗೆ ದೇವಕಿ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ವಸುದೇವನು ಮದುವೆಯಾದನು. 2. "ದೇವದತ್ತ" ಪದದ ಒಂದು ರೂಪ. (५-३-८३)। (वि०) 3. ಕ್ರೀಡಿಸುವ, ಆಟವಾಡುವ.

देवकात्मजा देवकात्मजा (स्त्री०) ದೇವಕ ರಾಜನ ಮಗಳು, ದೇವಕಿ.

देवकार्य देवकार्य (न०) 1. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಕೆಲಸ, ಪೂಜೆ ಹೋಮ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. देवप्रियं कार्यम्। "देवकार्यात् द्विजातीनां पितृकार्यं विशिष्यते" मनु० ३-२०३। 2. ದೇವತೆಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಕಾರ್ಯ. "यन्ता हरेः सपदि संहृतकार्मुकज्यमापृच्छ्य राघवमनुष्ठितदेवकार्यम्" रघु० १२-१०३।

देवकाष्ठ देवकाष्ठ (न०) ದೇವದಾರು ಮರ.

देवकी देवकी (स्त्री०) ದೇವಕೀ ದೇವಿ, ದೇವಕರಾಜನ ಮಗಳು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಾಯಿ, ವಸುದೇವನ ಪತ್ನಿ. ದೇವಕಿಯು ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಅದಿತಿಯ ಅವತಾರ. ಕಶ್ಯಪಪತ್ನಿಯಾದ ಅದಿತಿಯು ದೇವಕಿಯಾಗಿಯೂ ಸುರಭಿಯು ರೋಹಿಣಿಯಾಗಿಯೂ ಜನಿಸಿದರು. "तस्य नारीद्वयं चैव अदितिः सुरभिस्तथा। देवकी रोहिणी चैव वसुदेवस्य धीमतः" हरिवं०।

देवकीतनय देवकीतनय, -नन्दन -नंदन, -सुत -सुत, -सूनु -सूनु (पुं०) ದೇವಕಿಯ ಮಗ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. देवक्याः तनयः नन्दनः सुतः सूनुर्वा। "देवकीनन्दनः स्रष्टा क्षितीशः पापनाशनः" वि० स०। "न्यधायिषातामभिदेवकीसुतं सुतेन धातुश्चरणौ भुवस्तले" माघ० १-१३।

देवकुल देवकुल (न०) 1. ದೇವರ ಮನೆ, ದೇವಾಲಯ, ಗುಡಿ. 2. ದೇವತೆಗಳ ವಂಶ. 3. ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪು.

देवकुल्या देवकुल्या (स्त्री०) ದೇವನದಿ, ದೇವಗಂಗೆ, ಗಂಗಾನದಿ.

देवकुसुम देवकुसुम (न०) ಲವಂಗ.

देवखात देवखात (न०) 1. ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಡೊಗರು, ಗವಿ, ಗುಹೆ. 2. ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಜಲಾಶಯ, ಸ್ವಭಾವವಾದ ಸರೋವರ, ಕೆರೆ ಮುಂತಾದುವು. देवेन खातम्। 3. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಜಲಾಶಯ. "नदीषु देवखातेषु तडागेषु सरस्सु च। स्नानं समाचरेन्नित्यं गर्तप्रस्रवणेषु च" मनु० ४-२०३।

देवगण देवगण (पुं०) 1. ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹ. देवानां गणः। 2. ದೇವವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು. ಅಶ್ವಿನಿ, ಮೃಗಶೀರ್ಷ, ಪುನರ್ವಸು, ಪುಷ್ಯ, ಹಸ್ತ, ಸ್ವಾತಿ, ಅನೂರಾಧೆ, ಶ್ರವಣ ಮತ್ತು ರೇವತಿ ಇವು ದೇವಗಣದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು.

देवगणिका देवगणिका (स्त्री०) ಅಪ್ಸರಸ್ಸು, ದೇವತೆಗಳ ವೇಶ್ಯೆ.

देवगन्धर्व देवगंधर्व (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಸಂಗೀತಗಾರ, ದೇವಗಾಯಕ. देवानां गन्धर्वः गायनः।

देवगायन देवगायन (पुं०) ಗಂಧರ್ವ, ದೇವತೆಗಳ ಸಂಗೀತಗಾರ.

देवगिरि देवगिरि (पुं०) ಒಂದು ಪರ್ವತ. "सह्यो देवगिरिर्ऋष्यमुखः श्रीशैलः" भाग० ५-१९-१७।

देवगुरु देवगुरु (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಆಚಾರ್ಯ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ. देवानां गुरुः।

देवगुह्य देवगुह्य (न०) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದಿರುವ ರಹಸ್ಯ.

देवगृह देवगृह (न०) ದೇವರ ಮನೆ, ದೇವಾಲಯ, ಗುಡಿ.

देवचर्या देवचर्या (स्त्री०) ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ, ಹೋಮ ಮುಂತಾದುವು.

देवचिकित्सक देवचिकित्सक (पुं० द्वि०) ದೇವತೆಗಳ ವೈದ್ಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರರು.

देवच्छन्द देवच्छंद (पुं०) 1. ಎಂಬತ್ತೊಂದು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾರ, ಒಂದು ವಿಧ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ. "शतमष्टयुतं हारो देवच्छन्दोह्यशीतिरेकयुता" बृहत्सं० ८१-३२।

2. ನೂರೆಳೆಗಳ ಮುತ್ತಿನ ಸರ. "देवच्छन्दोऽसौ शतयष्टिकः" अमं ।

देवजग्ध दೇವಜಗ್ಧ (ನಂ) 1. ಕಾಚಿಹುಲ್ಲು. (ವಿ೦)2. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. देवैर्जग्धम् । अल्पार्थे "कन्" । **–जग्धकम् –ಜಗ್ಧಕವ್.**

देवट दೇವಟ (ಪುಂ) ಶಿಲ್ಪಿ. दिवु (क्रीडादौ) "अटन्" (उ० ४-८१) ।

देवतरु दೇವತರು (ಪುಂ) ದೇವತೆಗಳ ವೃಕ್ಷಗಳು, ಸ್ವರ್ಗದ ವೃಕ್ಷಗಳು, ಮಂದಾರ ಪಾರಿಜಾತ ಸಂತಾನ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು ಹರಿಚಂದನ ಇವು ಐದು ದೇವತರುಗಳು.

देवता दೇವತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ದೇವತೆ. 2. ದೇವತ್ವ ದೇವರಾಗಿರುವುದು. देव एव—स्वार्थे "तल्" (५-४-२७)। क्वचित् स्वार्थिका अपि प्रत्ययाः प्रकृतितो लिङ्गवचनान्यतिवर्तन्ते ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವು ಬಂದಿರುವುದು. ದೇವತಾಪದವು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "याज्यया यजनकर्मिणोऽत्यजन् द्रव्यजातमपदिश्य देवताम्" माघ० १४-२० । 3. ದೇವರ ವಿಗ್ರಹ. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರತಿಮೆ. "देवतानां गुरो राज्ञः स्नातकाचार्ययोस्तथा । नाक्रामेत् कामतश्छायां बभ्रुणो दीक्षितस्य च" मनु० ४-१३० । ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. दीव्यतीति देवः मन्त्रेण द्योत्यते इति यावत् । "देवनाद्वै देवोऽभूदिति तद्देवानां देवत्वम्" । ಯಾವ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನು ಆವಾಹನೆ ಮಾಡುವರೋ ಆ ದೇವತೆಯು ಅಲ್ಲಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಆ ದೇವತೆಯು ರೂಪಗಳು ಬರುವುದು. "यस्य यस्य तु मन्त्रस्य उद्दिष्टा देवता नृप । तदाकारं भवेत्तस्य देवत्वं देवतोच्यते" । ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆಗಳು (ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು) ಮೂವತ್ತಮೂರು ಮಂದಿಗಳು. ಇವರ ಗಣದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಇವರು ಮೂವತ್ತಮೂರು ಕೋಟಿಗಳಷ್ಟಾಗುವರು. "सदारा विबुधाः सर्वे स्वानां स्वानां गणैः सह । त्रैलोक्ये ते त्रयस्त्रिंशत्कोटिसंख्यतयाऽभवन्" ।

देवतागृह दೇವತಾಗೃಹ(ನಂ)ದೇವರಮನೆ, ದೇವಾಲಯ. ಗುಡಿ. देवताया गृहम् ।

देवताड दೇವತಾಡ(ಪುಂ)1. ದೇವತಾಳಿವೃಕ್ಷ. देवमिन्द्रियं ताडयति—तड (आघाते) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ರಾಹು. 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "देवताडः सैंहिकेये जीमूते च हुताशने" मेदि० ।

देवतात दೇವತಾತ(ಪುಂ)1. ಮರೀಚಿ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು. ದೇವತೆಗಳು ಇವರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾದುದರಿಂದ ಇವರು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಂದೆಯಾದರು. "एते मनूंस्तु सप्तान्यानसृजन् भूरितेजसः । देवान् देवनिकायांश्च महर्षींश्चामितौजसः" मनु० १-३६ । 2. ಕಶ್ಯಪ, ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ತಂದೆ.

देवतात्प्रतिमा दೇವತಾಪ್ರತಿಮಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ದೇವತೆಯ ವಿಗ್ರಹ, ದೇವತೆಯ ಮೂರ್ತಿ. देवतायाः प्रतिमा ।

देवताप्रतिष्ठा दೇವತಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವುಂಟಾಗಲು ಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ, ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತ್ವಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾದ ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣ ಆವಾಹನಾದಿಗಳು. देवतायाः प्रतिष्ठा । ದೇವತಾಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು ಶುಭದಿವಸದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕು. "प्रतिष्ठा सर्वदेवानां केशवस्य विशेषतः । उत्तरायणमापन्ने शुक्लपक्षे शुभे दिने । कृष्णपक्षे च पञ्चम्यामष्टम्यां चैव शस्यते" । ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತ್ವ ಸಿದ್ಧಿಸಲು ಪ್ರಾಣಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾರ್ಯವು ಅವಶ್ಯವಾದುದು. "प्रतिमायाः कपोलौ द्वौ स्पृष्ट्वा दक्षिणपाणिना । प्राणप्रतिष्ठां कुर्वीत तस्या देवस्य वा हरेः । अकृतायां प्रतिष्ठायां प्राणानां प्रतिमासु च । यथापूर्वं तथाभावः स्वर्णादीनां न विष्णुता । अन्येषामपि देवानां प्रतिमासु च पार्थिव । प्राणप्रतिष्ठा कर्तव्या तस्यां देवत्वसिद्धये" ।

देवत्रा दೇವತ್ರಾ (अव्य०) 1. ದೇವತೆಗಳನ್ನು. 2. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ. द्वितीयान्तात् सप्तम्यन्ताच्च देवशब्दात् "त्रा" (५-४-५६) । देवत्रा वन्दे । देवत्रा रमे ।

देवदत्त दೇವದತ್ತ (ಪುಂ)1. ಅರ್ಜುನನ ಶಂಖ. पाञ्चजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनञ्जयः" गीता १-१५ । 2. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಈ ವಾಯುವು ಆಕಳಿಕೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಾಯನ್ನು ಅಗಲಿಸುವುದು. "कृकराच्च क्षुतं ज्ञेयं देवदत्ताद्विजृम्भणम्" अमं । 3. ಉದಾಸೀನವಾದ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಪದ. ಒಬ್ಬ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ देवदत्तः यज्ञदत्तः ಮುಂತಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳುಂಟು. "पीनो देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते" ಇತ್ಯಾದಿ. (ವಿ೦) 4. ದೇವರಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. देवेन दत्तम् । "देवदत्तां पतिर्भार्यां विन्दते नेच्छयात्मनः । तां साध्वीं बिभृयान्नित्यं देवानां प्रियमाचरन्" मनु० ९-९५ । 5. ದೇವರಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ,

ದೇವರ ಪೂಜಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. देवाय दत्तम्।

देवदत्तक ದೇವದತ್ತಕ (पुं० ब० व०) 1. ದೇವದತ್ತನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವವರು, ದೇವದತ್ತನೇ ಪ್ರಧಾನನಾಗಿರುವವರು. ದೇವದತ್ತೋ ಮುಖ್ಯೋ ಏಷಾಮ್ "कन्" (५-२-७८)। 2. "देवदत्त" ಪದದ ಒಂದು ರೂಪ (वा० ५-३-८३)। ["दत्तिक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

देवदत्तीय ದೇವದತ್ತೀಯ (वि०) "ದೇವದತ್ತ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

देवदर्श ದೇವದರ್ಶ (वि०) 1. ದೇವರನ್ನು ನೋಡುವವನು. देवं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "अण्" (३-२-१)। (अव्य०) 2. ದೇವರನ್ನು ನೋಡಿ. देवं दृष्ट्वा "णमुल्" (३-४-२९)। कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। **–दर्शनः –दर्शनः.**

देवदारु ದೇವದಾರು (न०) ದೇವದಾರು ಮರ. देवानां प्रियं दारु। ಇದರ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು. "अमुं पुरः पश्यसि देवदारुं पुत्रीकृतोऽसौ वृषभध्वजेन" रघु० २-३६।

देवदास ದೇವದಾಸ (पुं०) 1. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೇವಕ. 2. ದೇವತೆಗಳ ದಾಸ.

देवदासी ದೇವದಾಸೀ (स्त्री०) 1. ವೇಶ್ಯೆ. देवाय क्रीडायै दासी। 2. ದೇವಾಲಯದ ಸೇವಕಿ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವ ಹೆಂಗಸು.

देवदुन्दुभि ದೇವದುಂದುಭಿ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ತುಲಸಿ. 2. ದೇವತೆಗಳ ನಗಾರಿ.

देवदेव ದೇವದೇವ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. 2. ವಿಷ್ಣು, ವಾಸುದೇವ. "द्रौपद्याः सङ्कटं ज्ञात्वा देवदेवो जगत्पतिः। पार्श्वस्थां रुक्मिणीं त्यक्त्वा केशवः शयने प्रभुः" भा० वन० २६४-१६। 3. ಪರಶಿವ. ಪರಮೇಶ್ವರ. देवानां देवः। "अयाचितारं न हि देवदेवमद्रिः सुतां ग्राहयितुं शशाक" कुमा० १-५२।

देवदेवेश ದೇವದೇವೇಶ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ವಾಸುದೇವ. 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಇಂದ್ರ.

देवद्रोणी ದೇವದ್ರೋಣೀ (स्त्री०) 1. ದೇವರ ಉತ್ಸವ. 2. ದೇವಯಾತ್ರೆ, ದೇವರ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಯಾತ್ರೆ. "देवद्रोणी देवयात्रा" हारा०।

देवद्र्यञ्च् ದೇವದ್ರ್ಯಂಚ್ (वि०) 1. ದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುವವನು. 2. ದೇವರನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು. देवान् अञ्चति—अञ्चु (गतिपूजनयोः) "क्विन्" (३-२-५९)। टेः अद्रि आदेशः (६-३-९२)। "देवानञ्चति देवद्र्यङ्" अम०।

देवधन ದೇವಧನ (न०) ದೇವರ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಹಣ.

देवधानी ದೇವಧಾನೀ (स्त्री०) ಇಂದ್ರನ ನಗರ, ಅಮರಾವತೀ ನಗರ. देवा धीयन्तेऽत्र—डु धाञ् (धारण-पोषणयोः) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

देवधूप ದೇವಧೂಪ (पुं०) ಗುಗ್ಗುಳ. देवानां प्रियो धूपः।

देवन् ದೇವನ್ (पुं०) ಪತಿಯ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ.

देवन ದೇವನ (पुं०) 1. ಪಗಡೆಕಾಯಿ. दीव्यत्यनेन—दिवु (क्रीडादौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। (न०) 2. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. 3. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 4. ಜೂಜಾಟ, ಪಂದ್ಯ. 5. ವ್ಯವಹಾರ, ಉದ್ಯೋಗ, ಕಸಬು. दिवु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ಗತಿ, ಗಮನ. 7. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ಪೈಪೋಟಿ, ವಿಜಿಗೀಷೆ. 8. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. "देवनं व्यवहारे स्याज्जिगीषाक्रीडयोरपि। देवनोऽक्षेषु पुंसि स्यात्" मेदि०। 9. ಉದ್ಯಾನವನ, ವಿಹಾರಭೂಮಿ. दिवु अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

देवनदी ದೇವನದೀ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ. देवानां नदी। "असम्बाधा देवनदी स्वर्गसम्पादनी शुभा" भा० आदि० १८६-२३।

देवनन्दिन् ದೇವನಂದಿನ್ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ದ್ವಾರಪಾಲಕ. देवमिन्द्रं नन्दयति—टु नदि (समृद्धौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "सुतो जयो जयन्तश्च जयदत्तोऽप्यथो सुता। जयन्ती देवनन्दी तु द्वार्स्थः सूतस्तु मातलिः" वैज०।

देवना ದೇವನಾ (स्त्री०) 1. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. 2. ವಿಲಾಪ, ರೋದನ. दिवु (क्रीडादौ)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

देवनागरी ದೇವನಾಗರೀ (स्त्री०) ಸಂಸ್ಕೃತಲಿಪಿ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಮುದ್ರಿಸುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಅಕ್ಷರ.

देवपथ ದೇವಪಥ (पुं०) 1. ದೇವತೆಗಳ ಮಾರ್ಗ, ಸ್ವರ್ಗ. देवानां पन्थाः "अः" (५-४-७४)। 2. ಒಂದು ಪುಣ್ಯ ತೀರ್ಥ. 3. ದೇವಾಲಯದ ಮಾರ್ಗ.

देवपात्र ದೇವಪಾತ್ರ (न०) ಅಗ್ನಿ.

देवपुरी ದೇವಪುರೀ (स्त्री०) ಇಂದ್ರನ ನಗರ, ಅಮರಾವತಿ.

देवपुरोहित **दೇವಪುರೋಹಿತ** (पुं०) बृहस्पति.

देवपुष्प **ದೇವಪುಷ್ಪ** (न०) लवंग.

देवपूजक **ದೇವಪೂಜಕ** (पुं०) देवरನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು. देवानां पूजकः।

देवपूजा **ದೇವಪೂಜಾ** (स्त्री०) देवर पूजे, देवता र्चने. देवस्य पूजा।

देवपूजित **ದೇವಪೂಜಿತ** (वि०) देवतेगळिंद पूजिसल्पट्ट. देवैः पूजितः।

देवपूज्य **ದೇವಪೂಜ್ಯ** (वि०) देवतेगळिगे पूज्यनाद बृहस्पति, देवतेगळ आचार्य्य.

देवप्रतिमा **ದೇವಪ್ರತಿಮಾ** (स्त्री०) देवर विग्रह, अर्चाविग्रह, उर्चामूर्ति. "कुर्वन्त्येताः पतिता देवप्रतिमासु राजराष्ट्रभयम्। शक्रोपरि नृपतीनां गृहेषु तत्स्वामिनां पीडाम्" बृहत्सं० ३३-२०।

देवप्रतिष्ठा **ದೇವಪ್ರತಿಷ್ಠಾ** (स्त्री०) देवरप्रतिष्ठे, विग्रहगळल्लि देवरसान्निध्यवुंटागलु माडुव शास्त्रोक्तवाद संस्कार, विग्रहदल्लि देवत्वसिद्धिगागि माडुव संप्रोक्षण आवाहनादिगळु. देवस्य प्रतिष्ठा।

देवब्राह्मण **ದೇವಬ್ರಾಹ್ಮಣ** (पुं०) देवलक, देवर पूजेयिंद जीविसुवनु. देवपूजको ब्राह्मणः।

देवभाग **ದೇವಭಾಗ** (पुं०) वसुदेवन ओब्ब सहोदर.

देवभिषज् **ದೇವಭಿಷಜ್** (पुं०) देवतेगळ वैद्य. अश्विनी देवते.

देवभू **ದೇವಭೂ** (स्त्री०) 1. स्वर्ग, देवलोक. देवानां भूः। 2. देवतेयागि आगुवुदु, देवत्ववन्नु होंदुवुदु.

देवभूत **ದೇವಭೂತ** (वि०) देवतेयागिरुव, देवत्ववन्नु होंदिरुव.

देवभूति **ದೇವಭೂತಿ** (स्त्री०) 1. गंगानदि, देवनदि. देवेषु भूतिरस्याः। 2. देवतेगळ ऐश्वर्य्य. देवानां भूतिः।

देवभूमि **ದೇವಭೂಮಿ** (स्त्री०) स्वर्ग, देवलोक.

देवभूय **ದೇವಭೂಯ** (न०) देवत्व, देवभाव. देवस्य भावः—भू भावे "क्यप्" (३-१-१०७)।

देवभृत् **ದೇವಭೃತ್** (पुं०) 1. विष्णु, वासुदेव. देवान् बिभर्ति—डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "ब्रह्मशक्रयमादीनां भरणाद् देवभृत् स्मृतः" इति निरुक्तिः। "आदिदेवो महादेवो देवेशो देवभृद्गुरुः" वि० स०। 2. इंद्र.

देवमणि **ದೇವಮಣಿ** (पुं०) 1. सूर्य्य. देव इव मणिः। 2. कुमरियु कत्तिन मोलिरुव ओंदु सुळि. 3. कौस्तुभमणि. "आवर्तिनः शुभफलप्रदशुक्तियुक्ताः सम्पन्नदेवमणयो भृतरन्ध्रभागाः" माघ० ५-४। "अथ देवमणिर्भर्गेऽश्वावर्ते कौस्तुभेऽपि च" मेदि०।

देवमातृ **ದೇವಮಾತೃ** (स्त्री०) देवतेगळ तायि, अदिति देवि. देवानां माता।

देवमातृक **ದೇವಮಾತೃಕ** (पुं०) मळेयनीरिनिंद बेळेयुगुव भूमि. देवः पर्जन्यः मातेव यस्य "कप्" (५-४-१५४)। "वितन्वति क्षेममदेवमातृकाभ्रिराय तस्मिन् कुरवश्चकासति" किरा० १-१७।

देवमान **ದೇವಮಾನ** (न०) देवतेगळ कालद परिमाण. देवानां मानम्। मनुष्यर ओंदु वर्षवु देवतेगळिगे ओंदु दिनवागुवुदु. दक्षिणायनवु रात्रि. उत्तरायणवु हगलु. ई रीति देवमानदल्लि मासवर्षादिगळन्नु गणनेमाडबेकु. "ब्राह्मं दिव्यं तथा पित्र्यं प्राजापत्यं गुरोस्तथा। सौरं च सावनं चान्द्रमार्क्षं मानानि वै नव" सू० सि०। एंदु कालमानवु ओंबत्तु विध. [विवरक्के "अब्द" पददल्लि नोडि.]

देवमाया **ದೇವಮಾಯಾ** (स्त्री०) अविद्ये, बंधनक्के कारणवाद ईश्वरन माये "ते दुस्तरामतितरन्ति च देवमायां नैषां ममाहमिति धीः श्वशृगालभक्ष्ये" भाग० २-७-४२।

देवमुनि **ದೇವಮುನಿ** (पुं०) देवर्षि, नारदमहर्षि.

देवयजन **ದೇವಯಜನ** (न०) यज्ञवेदिके, यागभूमि. देवाः इज्यन्तेऽत्र—यज (देवपूजायाम्) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

देवयजि **ದೇವಯಜಿ** (पुं०) देवतेगळन्नु कुरितु यागमाडुवनु. देवान् यजते—यज (देवपूजायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)।

देवयज्ञ **ದೇವಯಜ್ಞ** (पुं०) देवतेगळ पूजे, देवतेगळन्नु कुरितु माडुव होम, गृहस्थनु प्रतिदिनवू माडबेकाद पंचयज्ञगळल्लोंदु. देवानां यज्ञः। "देवयज्ञो भूतयज्ञः पितृयज्ञो ब्रह्मयज्ञो

मनुष्ययज्ञः" ಎಂದು ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು ಗೃಹಸ್ಥನ ಪ್ರತಿದಿನದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು. (1) ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದು ದೇವಯಜ್ಞವು. (2) ಬಲಿಹಾಕುವುದು ಭೂತಯಜ್ಞವು. (3) ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಡುವುದು (ತರ್ಪಣ ಮೊದಲಾದುದು) ಪಿತೃಯಜ್ಞವು. (4) ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞವು. (5) ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರವು ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞವು. "अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम्। होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्" मनु० ३-७०।

देवयात्रा देवयात्रा (स्त्री०) ದೇವರ ಉತ್ಸವ.

देवयान देवयान (न०) 1. ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ರಥ, ವಿಮಾನ. यान्त्यनेन—या (प्रापणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। देवानां यानम्। (पुं०)2. ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗ. "य एतान् ब्रह्म गमयतीत्येषः देवयानः पन्थाः" छान्दोग्य०।

देवयानी देवयानी (स्त्री०) ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮಗಳು, ಯಯಾತಿ ರಾಜನ ಪತ್ನಿ. [ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಮೃತ ಸಂಜೀವಿನೀ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಬಂದಿದ್ದ ಕಚನನ್ನು ಇವಳು ಮೋಹಿಸಿ ತನ್ನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡಳು. ಗುರುಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವುದು ಧರ್ಮವಲ್ಲವೆಂದು ಕಚನು ಹೇಳಲು "ಕಲಿತ ವಿದ್ಯೆಯು ನಿನಗೆ ಫಲಿಸದಿರಲಿ" ಎಂದು ಕಚನಿಗೆ ಶಾಪವಿತ್ತಳು. "ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪುತ್ರಿಯಾದ ನೀನು ಧರ್ಮವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದುದರಿಂದ ನೀನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗು" ಎಂದು ಕಚನೂ ಇವಳಿಗೆ ಪ್ರತಿ ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ದೇವಯಾನಿಯು ಯಯಾತಿರಾಜನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಯದು ಮತ್ತು ತುರ್ವಸುಗಳೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದಳು.] [ವಿವರಕ್ಕೆ "ययाति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "ययातिर्देवयान्यां तु पुत्रावजनयन्नृपः। यदुं च तुर्वसुं चैव शक्रविष्णू इवापरौ" भा० आदि० ७७-१२।

देवयु देवयु (पुं०)1. ದೇವತೆ. (वि०)2. ಧಾರ್ಮಿಕ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯುಳ್ಳವನು. देवं याति—या (प्रापणे) "कुः" (उ० १-३७)। 3. ಲೋಕಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು, ಲೋಕವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವನು. "देवयुर्वाच्यलिङ्गः स्याद्धार्मिके लोकयात्रिके" मेदि०।

देवयुग देवयुग (पुं०) 1. ಸತ್ಯಯುಗ, ಕೃತಯುಗ. देवानां देवप्रियं वा युगम्। "पुरा देवयुगे ब्रह्मन् प्रजापतिसुते शुभे। आस्तां भगिन्यौ रूपेण समुपेतेऽङ्गतेऽनघ" भा० आदि० १६-५। 2. ಮನುಷ್ಯರ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳ ಕಾಲ, ದೇವತೆಗಳ ಹನ್ನೆರಡುಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ.

देवयोनि देवयोनि (पुं०) ದೇವತೆಗಳೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ವಿದ್ಯಾಧರರು ಅಪ್ಸರಸ್ಸುಗಳು ಯಕ್ಷರು ಗಂಧರ್ವರು ಮೊದಲಾದವರು, ದೇವತೆಗಳ ಅಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರು. देवाः योनिरेषाम्। "विद्याधरोऽप्सरोयक्षरक्षोगन्धर्वकिन्नराः। पिशाचो गुह्यकः सिद्धो भूतोऽमी देवयोनयः" अम०।

देवर देवर (पुं०) 1. ಪತಿಯ ಸಹೋದರ, ಗಂಡನ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು. देवृ (देवने) "अरः" (उ० ३-१३२)। "देवराद्वा सपिण्डाद्वा स्त्रिया सम्यङ्नियुक्तया। प्रजेप्सिताऽधिगन्तव्या सन्तानस्य परिक्षये" मनु० ९-५९। 2. ಪತಿ, ಗಂಡ. "का देवरं वशगतं कुसुमास्त्रवेगविस्रस्तपौंस्नमुशती न भजेत कृत्ये" भाग० ४-२६-२६।

देवरक्षित देवरक्षित (पुं०) 1. ದೇವಕನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "देवकस्याभवन् पुत्राश्चत्वारस्त्रिदशोपमाः। देववानुपदेवश्च सुदेवो देवरक्षितः। कुमार्यः सप्त चास्यासन् वसुदेवाय ता ददौ। देवकी शान्तिदेवी च सुदेवा देवरक्षिता। वृकदेव्युपदेवी च सुनाम्नी चैव सप्तमी" हरिवं०। (वि०) 2. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. देवैः रक्षितः।

देवरथ देवरथ (पुं०) 1. ದೇವತೆಗಳ ರಥ, ವಿಮಾನ. देवानां रथः। 2. ಸೂರ್ಯನ ರಥ.

देवरहस्य देवरहस्य (न०) ಬಹಳ ಗುಟ್ಟು, ಅತಿರಹಸ್ಯ. देवानामपि रहस्यम्। "श्रुतं देवरहस्यं ते नारदाद्देवदर्शनात्" भा० आश्रम० ३८-८।

देवराज् देवराज् (पुं०) ದೇವೇಂದ್ರ. ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. देवेषु राजते—राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

देवराज देवराज (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ರಾಜ, ಮಹೇಂದ್ರ. देवानां राजा "टच्" (५-४-९१)। "तं देवराजप्रतिमं मत्तवारणधूर्गतम्" भा० आदि० १०-१३।

देवरात देवरात (पुं०) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

देवर्षि देवर्षि (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಋಷಿ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಋಷಿ—ನಾರದ ಮೊದಲಾದವರು. देव इव ऋषिः। अत्रि भृगु कुत्स वसिष्ठ

ಗೌತಮ ಕಾಶ್ಯಪ ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸ್ಸು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ದೇವರ್ಷಿಗಳು. "एवं वादिनि देवर्षौ पार्श्वे पितुरधोमुखी" ಕುಮಾ೦ ೬-೮೪।

ದೇವಲ ದೇವಲ (ಪುಂ) 1. ದೇವರ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. 2. ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. ದೇವ್ (ದೇವನೇ) "कलः" (ಉ೦ ೧-೧-೬)। 3. ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿ. 4. ಪತಿಯ ಸಹೋದರ, ಗಂಡನ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು. 5. ಸ್ಮೃತಿಕಾರರಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. "असितो देवलो व्यासः"। (ತ್ರಿ೦) 6. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯುಳ್ಳವನು. 7. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಪ್ರತ್ಯೂಷನ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಬೃಹರ್ಷಿ.

ದೇವಲಕ ದೇವಲಕ (ಪುಂ) "ದೇವಲ" ಪದದ ಅರ್ಥ. ದೇವಲ ಸ್ವಾರ್ಥೇ "कः"। ದೇವಲಕನು ಹವ್ಯಕವ್ಯಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧನು. "चिकित्सका देवलका मांसविक्रयिणस्तथा। विपणेन च जीवन्तो वर्ज्याः स्युर्हव्यकव्ययोः" ಮನು೦ ೩-೧೫೨।

ದೇವಲತಾ ದೇವಲತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ನವಮಲ್ಲಿಕೆ, ವೀರಜಾಜಿಗಿಡ, ಹೆಜ್ಜಾಜಿಗಿಡ. देवप्रिया लता। 2. ದೇವಲತ್ವ, ದೇವರ ಕೆಲಸವನ್ನು ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ. देवलस्य भावः "तल्" (೫-೧-೧೧೯)।

ದೇವಲೋಕ ದೇವಲೋಕ (ಪುಂ) 1. ದೇವತೆಗಳ ಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗ. देवानां लोकः। "आचार्यो ब्रह्मलोकेशः प्राजापत्ये पिता प्रभुः। अतिथिस्त्विन्द्रलोकेशो देवलोकस्य चर्त्विजः" ಮನು೦ ೪-೧೮೨। 2. ಭೂರಾದಿ ಸಪ್ತಲೋಕಗಳು. "भूर्लोकोऽथ भुवर्लोकः स्वर्लोकोऽथ महर्जनः। तपः सत्यं च सप्तैते देवलोकाः प्रकीर्तिताः" ಮತ್ಸ್ಯಪು೦।

ದೇವವರ್ತ್ಮನ್ ದೇವವರ್ತ್ಮನ್ (ನ೦) ದೇವತೆಗಳ ಮಾರ್ಗ, ಆಕಾಶ. देवानां सुराणां वर्त्म।

ದೇವವರ್ಧಕಿ ದೇವವರ್ಧಕಿ (ಪುಂ) ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಿ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮ.

ದೇವವಲ್ಲಭ ದೇವವಲ್ಲಭ (ಪುಂ) 1. ಸುರಗಿಮರ. ಸುರ ಹೊನ್ನೆಮರ. (ತ್ರಿ೦) 2. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ. देवानां वल्लभः।

ದೇವವಾಹನ ದೇವವಾಹನ (ಪುಂ) 1. ಅಗ್ನಿ, ಅಗ್ನಿಪುರುಷ. (ನ೦) 2. ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನ.

ದೇವವಿದ್ಯಾ ದೇವವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ನಿರುಕ್ತ.

ದೇವವೃಕ್ಷ ದೇವವೃಕ್ಷ (ಪುಂ) 1. ದೇವತರು, ಇಂದ್ರನ ಉದ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ ಮಂದಾರ ಪಾರಿಜಾತ ಸಂತಾನ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ ಪರಿಚುಂದನ ವೃಕ್ಷಗಳು. 2. ಏಳಿಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ. 3. ಗುಗ್ಗುಳ. "देववृक्षः सप्तपर्णे मन्दारादिषु गुग्गुले" ಮೇದಿ೦।

ದೇವವ್ರತ ದೇವವ್ರತ (ಪುಂ) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. "नमो वरदाय कुमारकार्तिकेयाय नमः कनकशक्त्यै ब्रह्मण्यदेवाय देवव्रताय" ಮೃಚ್ಛ೦ ೩। (ನ೦) 3. ದೇವತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ.

ದೇವಶತ್ರು ದೇವಶತ್ರು (ಪುಂ) ದೇವತೆಗಳ ವೈರಿ, ಅಸುರ. ರಾಕ್ಷಸ. "स देवशत्रूनिव देवराजः किरीटमाली व्यधमत्सपत्नान्" ಭಾ೦ ದ್ರೋಣ೦ ೧೪೨-೮೦।

ದೇವಶಿಲ್ಪಿನ್ ದೇವಶಿಲ್ಪಿನ್ (ಪುಂ) ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಿ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. देवानां शिल्पी।

ದೇವಶುನೀ ದೇವಶುನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸರಮೆಯೆಂಬ ಒಂದು ನಾಯಿ. देव इव महिमान्विता शुनी।

ದೇವಶೇಖರ ದೇವಶೇಖರ (ಪುಂ) ದವನಕವೃಕ್ಷ.

ದೇವಶ್ರವಸ್ ದೇವಶ್ರವಸ್ (ಪುಂ) 1. ವಸುದೇವನ ಒಬ್ಬ ಸಹೋದರ. "वसुदेवं देवभागं देवश्रवसमानकम्। सृञ्जयं श्यामकं कङ्कं शमीकं वत्सकं वृकम्" ಭಾಗ೦ ೯-೨೪-೨೯। 2. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

ದೇವಶ್ರೀ ದೇವಶ್ರೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ದೇವತೆಗಳ ಸಂಪತ್ತು.

ದೇವಶ್ರುತ ದೇವಶ್ರುತ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ನಾರದ. 4. ಜಿನದೇವ. 5. ಶಾಸ್ತ್ರ.

ದೇವಸಭಾ ದೇವಸಭಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ದೇವತೆಗಳ ಸಭೆ, ಸುಧರ್ಮ. 2. ಆಟದ ಮನೆ, ಜೂಜಿನ ಮನೆ.

ದೇವಸಭ್ಯ ದೇವಸಭ್ಯ (ಪುಂ) 1. ಕ್ರೀಡಾಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿರುವವನು. 2. ಆಟಗಾರ, ಜೂಜಾಟದವನು. 3. ದೇವತೆಗಳ ಅನುಚರ, ದೇವತೆಗಳ ಸೇವಕ.

ದೇವಸಾಯುಜ್ಯ ದೇವಸಾಯುಜ್ಯ (ನ೦) ದೇವತೆಯಾಗುವಿಕೆ, ದೇವತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ, ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು. युजिर् (योगे) भावे "क्विप्" (ವಾ೦ ೩-೩-೧೪)। युजा सह वर्तते सयुक्, तस्य भावः "ष्यञ्" (೫-೧-೧೨೪)। देवस्य सायुज्यम्।

ದೇವಸಾವರ್ಣಿ ದೇವಸಾವರ್ಣಿ (ಪುಂ) ಹದಿಮೂರನೆಯ ಮನು. "मनुस्त्रयोदशो भाव्यो देवसावर्णिरात्मवान्। चित्रसेनविचित्राद्याः देवसावर्णिदेहजाः" ಭಾಗ೦ ೮-೧೩-೩೦।

ದೇವಸುಷಿ ದೇವಸುಷಿ (ಪುಂ) ಹೃದಯದ ಒಂದು ದ್ವಾರ. देवैः रक्ष्यमाणः सुषिः द्वारम्। ಈ ಸುಷಿಯು ಐದು ವಿಧ.

"तस्य ह वा हृदयस्य पञ्च देवसुषयः स योऽस्य प्राङ्सुषिः स प्राणस्तच्चक्षुः सं आदित्यस्तदेतत्तेजोऽन्नाद्यमित्युपासीत तेजस्व्यन्नादो भवति य एवं वेद" इत्यादि छान्दोग्य०। हृदयद पूर्वदल्लिरुव सुषियु प्राणवायु. हृदयद दक्षिणभागदल्लिरुवुदु व्यानवायु. "अथ योऽस्य दक्षिणः सुषिः स व्यानः"। पश्चिम दल्लिरुव सुषियु अपानवायु. "अथ योऽस्य प्रत्यङ्सुषिः सोऽपानः"। उत्तरभागदल्लिरुव सुषियु समानवायु. "अथ योऽस्योदङ्सुषिः स समानः"। हृदयद ऊर्ध्वभागद सुषियु उदानवायु. "अथ योऽस्योर्ध्वः सुषिः स उदानः"। पूर्वद सुषियिंद तेजस्वियागुवनु. दक्षिणद सुषियिंद श्रीमंत मत्तु यशस्वियागुवनु. पश्चिमद सुषियिंद ब्रह्मवर्चस्वियागुवनु. उत्तरद सुषियिंद कीर्तिशालियागुवनु. ऊर्ध्व सुषियिंद ओजस्वियागुवनु. छान्दोग्य०।

देवसू देवसू (पुं०) नाना विध अधिकारगळल्लि अनुज्ञे कोडुव देवतेगळु. ई देवतेगळु 8 मंदि. (1) अग्नि, (2) सोम, (3) सवितृ, (4) रुद्र, (5) बृहस्पति, (6) इंद्र, (7) मित्र मत्तु (8) वरुण.

देवते	कोडुव अधिकार
अग्नि	गृहस्थाधिकार
सोम	वनस्पतिय अधिकार (आधिपत्य)
सवितृ	यागाधिकार
रुद्र	पशुपतित्व
बृहस्पति	वागधिकार (पाण्डित्य)
इंद्र	ज्येष्ठभाव
मित्र	सत्यवचन
वरुण	धर्मेश्वराधिकार (धर्माधिपत्य)

"सविता त्वा सवानां सुवतामग्निर्गृहपतीनां सोमो वनस्पतीनाम्। बृहस्पतिर्वाच इन्द्रो ज्यैष्ठथाय रुद्रः पशुभ्यो मित्रः सत्यो वरुणो धर्मपतीनाम्"।

देवसेना देवसेना (स्त्री०) 1. देवतेगळ सैन्य. देवानां सेना। "गुरुतरपरिमृज्जद्भूभृतो देवसेना ववृधुरपि सुपूर्णा व्योमभूम्यन्तराले" कुमा० १४-५१। 2. षण्मुखन पत्नि. "अथोपयन्त्रा सदृशेन युक्तां स्कन्देन साक्षादिव देवसेनाम्" रघु० ७-१।

देवसेनापति देवसेनापति (पुं०) 1. देवतेगळ सेनेय अधिपति. 2. दक्षब्रह्मन मगळाद देव सेनेय पति, स्कंद. देवसेनायाः पतिः।

देवस्थान देवस्थान (पुं०) 1. ओब्ब ऋषि. देवानां स्थानमिव स्थानमस्य। (न०) 2. देवालय. 3. देवतेगळ स्थान, स्वर्ग. "द्वैपायनो नारदश्च देवलश्च महानृषिः। देवस्थानश्च कण्वश्च तेषां शिष्याश्च सत्तमाः" भा० शान्ति० १-४।

देवस्व देवस्व (न०) देवर धन, देवर अस्ति, देवर पूजादिगळिगे कोट्टिरुव स्वत्तु. देवस्य पूजाद्यर्थं दत्तं स्वम्। "देवस्वं ब्राह्मणस्वं वा लोभेनोपहिनस्ति यः। स पापात्मा परं लोके गृध्रोच्छिष्टेन जीवति" मनु० ११-२६।

देवहूति देवहूति (स्त्री०) 1. स्वायंभुव मनुविन ओब्ब मगळु, कर्दमन पत्नि, कपिलमहर्षिय तायि. "एवं निशम्य कपिलस्य वचो जनित्री सा कर्दमस्य दयिता किल देवहूतिः" भाग० ३-३३-१। 2. देवतेगळन्नु करेयुवुदु. देवानां हूतिः आकारणम्।

देवाक्रीड देवाक्रीड (पुं०) देवतेगळ क्रीडास्थान, देवतेगळ उद्यानवन. देवा आक्रीडन्त्यत्र—आ+क्रीड (विहारे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

देवागारिक देवागारिक (पुं०) देवस्थानदल्लि केलसक्के नेमिसल्पट्टवनु. देवागारे नियुक्तः "ठन्" (४-४-७०)।

देवाजीव देवाजीव (पुं०) देवस्थानदल्लि केलस माडि जीविसुववनु. देवमाजीवति—आ+जीव (प्राणधारणे) "कः" (३-१-१३५)। "णिनिः" (३-२-७८)। **–आजीवी –आजीविः.**

देवाट देवाट (पुं०) ओंदु पुण्यक्षेत्र. हरिहरक्षेत्र. देवा अटन्त्यत्र।

देवातिथि देवातिथि (पुं०) चंद्रवंशद क्रोधन राजन मग. "ततश्च क्रोधनस्तस्माद्देवातिथिरमुष्य च" भाग० ९-२२-११।

देवात्मन् देवात्मन् (वि०) 1. देवस्वरूपनाद. देवः आत्मा यस्य। 2. देवतेगळ स्वभावद. (पुं०) 3. अश्वत्थवृक्ष.

देवाधिदेव देवाधिदेव (न०) सर्वेश्वर, परमात्म. देवानामधिदेवः।

देवाधिप **देवाधिप**(पुं) 1. सर्वेश्वर, परमेश्वर. 2. इंद्र, देवतेगळ राज. देवानामधिपः। **–अधिपतिः** **–अधिपतिः**.

देवानांप्रिय **देवानांप्रिय** (पुं) मूर्ख, दड्ड, पशुसमानने. देवानां प्रियः "अल्गक्" (वा० ६-३-२१)। [यागदल्लि पशुगळु देवतेगळिगे संतोषवुंटु माडुवुदरिंद पशुसमानतेयु तोरुवुदर मूलक ई पदक्के मूर्खनेंदर्थवन्नु हेळुव भाव.] देवतेगळु क्रीडासक्तरादुदरिंद अवरु मूर्खरु, अवरिगे प्रीतिपात्रनादवनू मूर्ख.

देवानीक **देवानीक** (पुं) 1. सूर्यवंशद ओब्ब राज. "क्षेमधन्वसुतस्त्वासीद्देवानीकः प्रतापवान्" हरिवं०। (न०) 2. देवतेगळ सैन्य.

देवानुचर **देवानुचर** (पुं) देवतेगळ किंकर; विद्याधर अप्सरस्सु यक्ष गंधर्व मोदलादवरु. देवाननुचरति—अनु+चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

देवानुयायिन् **देवानुयायिन्** (पुं) देवतेगळ किंकर.

देवान्धस् **देवान्धस्** (न०) देवतेगळ अन्नदंतिरुव अमृत. देवानामन्ध इव प्रीतिकरम्।

देवान्न **देवान्न** (न०) 1. अमृत. देवानामन्नमिव। 2. देवर नैवेद्यक्काग माडिद अन्न. "अनुपाकृतमांसानि देवान्नानि हवींषि च" मनु० ५-६।

देवापि **देवापि** (पुं) प्रतीप राजन मग, शंतनु राजन सहोदर. "प्रतीपस्य त्रयः पुत्राः जज्ञिरे भरतर्षभ। देवापिः शन्तनुश्चैव बाह्लीकश्च महारथः" भा० आदि० १०१-४९।

देवाभीष्ट **देवाभीष्ट** (वि०) 1. देवतेगळिगे इष्टवाद. देवानामभीष्टः। (स्त्री०) **–ष्टा** **–ष्टा**. 2. ताम्बूलीलते, विड्यदेलेय बळ्ळि.

देवायतन **देवायतन**(न०) देवालय, देवस्थान, देवर गुडि. "न देवायतनं गच्छेत् कदाचिद्वाप्रदक्षिणम्" कूर्मपु०।

देवायुध **देवायुध** (न०) 1. इंद्रन धनुस्सु. मळेयु बीळुत्तिरुवाग सूर्यन किरणगळु मेघद मेले बिद्दाग धनुस्सिन आकारदल्लि काणुवुदु. इदक्के कामनबिल्लु एंदु हेसरु. 2. इंद्रन वज्रायुध.

देवारि **देवारि** (पुं) देवतेगळ शत्रु, असुर. देवानामरिः। "येन देवारयः सर्वे महायुधि निपातिताः" भा० द्रोण०।

देवालय **देवालय** (पुं) 1. देवर गुडि, देवस्थान. 2. स्वर्ग, देवतेगळ वासस्थान. देवानामालयः।

देवावास **देवावास** (पुं) 1. अश्वत्थवृक्ष, अरळि मर. 2. देवस्थान, देवरगुडि. 3. स्वर्ग, देवलोक. 4. सुमेरु पर्वत. देवानामावासः।

देवाश्व **देवाश्व** (पुं) इंद्रन कुदुरे, उच्चैःश्रवस्सु. देवस्य इन्द्रस्य अश्वः।

देविक **देविक** (पुं) दयेयिंद कूडिद देवदत्त. अनुकम्पितो देवदत्तः—देवदत्त "ठच्" (५-३-७८)। द्वितीयादचः परं लोपः (५-३-८३)। इकः (७-३-५०)। (स्त्री०) **–का** **–का**. ओंदु नदि.

देविन् **देविन्** (वि०) आटवाडुववनु, जूजाट दवनु. दिवु (क्रीडादौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "राज्ञा सचिह्नं निर्वास्याः कूटाक्षोपधिदेविनः" याज्ञ० २-२०२।

देविय **देविय** (पुं) दयेयिंद कूडिद देवदत्त. अनुकम्पितो देवदत्तः—देवदत्त "घन्" (५-३-७९)। द्वितीयादचः परं लोपः (५-३-८३)। इयादेश (७-१-२)।

देविल **देविल** (पुं) 1. दयेयिंद कूडिद देवदत्त. अनुकम्पतो देवदत्तः—देवदत्त "इलच्" (५-३-७९)। द्वितीयादचः परं लोपः (५-३-८३)। (वि०) 2. धार्मिक. दीव्यति आनन्देन—दिवु (क्रीडादौ) "इलच्" (उ० १-५७)।

देवी **देवी** (स्त्री०) 1. दुर्गादेवि. दीव्यति—दिवु (क्रीडादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-१५)। पचादिगणदल्लि देवट् एंदु हेळिरुवुदरिंद "ङीप्" बंदिरुवुदु. "देव्या यया ततमिदं जगदात्मशक्त्या निःशेषदेवगणशक्तिसमूहमूर्त्या" मार्क०। 2. महिषि, पट्टाभिषिक्तळाद राजन पत्नि (नाटकगळल्लि ई प्रयोग). "शपे देव्याश्चरणैर्यदि कस्यापि पुरतः प्रकाशयामि" रत्ना० ३। "प्रेष्यभावेन नामेयं देवीशब्दक्षमा सती" माल० ५-१२। 3. स्त्री देवते. "देवीं वाचमुपासते हि बहवः सारं तु सारस्वतं जानीते नितरामसौ गुरुकुलक्लिष्टो मुरारिः कविः"

अनर्घ०। 4. देवाङ्गना, देवतेगळ पत्नि. "आरब्ध नार्यः क्षणदासु यत्र नभोगता देव्य इव व्यराजन्" माघ० ३-४३। 5. कुरटगे गिड. "मूर्वा देवी मधुरसा" अम०। 6. स्पृक्का एंब गंधद्रव्य. 7. अगुरु० शब्दर. 8. अगसे गिड. 9. अळले गिड. 10. मुद्द, सुरे, पेंड. "शीधु कश्यमिरा कल्या शुण्डा देवी परिस्रुता" वैज०।

देवीकोट देव्यीकोट (पुं०) बाणासुरन नगर, शोणितपुर. "देवीकोटो बाणपुरं कोटीवर्षमुषावनम्" त्रिकाण्ड०।

देवृ देव्रु (पुं०) गंडन ओडहुट्टिदवनु, पतिय सहोदर. दीव्यति—दिवु (क्रीडादौ) "ऋः" (उ० २-९९)।

देवेज्य देवेज्य (पुं०) बृहस्पति, देवतेगळ आचार्य (गुरु). देवानामिज्यः।

देवेन्द्र देवेंद्र (पुं०) देवतेगळ प्रभु, इंद्र. देवानामिन्द्रः।

देवेश देवेश -ईश्वर -ईश्वर (पुं०) 1. विष्णु, परमात्म. देवानां ब्रह्मादीनां ईशः स्वामी। "ब्रह्मादीनां च देवेशः यथार्हंविनियोगतः" इति निरुक्तिः। "देवेशो देवभृद्गुरुः" वि० स०। 2. महादेव, परशिव. "भगवांश्चापि देवेशो यत्र देवी च कीर्त्यते" भा० आदि० ६२-३७। 3. ब्रह्म, चतुर्मुख. 4. इंद्र. (स्त्री०) -शी -ई. दुर्गादेवि.

देवेशय देवेशय (पुं०) 1. विष्णु. देवे शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१८)। 2. परशिव, महादेव. "परमज्ञेय परमयाज्ञिक सांख्ययोग सांख्यमूर्ते अमृतेशय हिरण्येशय वेदेशय देवेशय कुशेशय ब्रह्मेशय पद्मेशय" भा० शान्ति० ३४६-४।

देवेष्ट देवेष्ट (पुं०) 1. गुग्गुळ. (त्रि०) 2. देवतेगळिगे इष्टवाद. देवानामिष्टः।

देवोद्यान देवोद्यान (न०) देवतेगळ उद्यानवन. देवोद्यानवु (1) नंदन, (2) चैत्ररथ, (3) वैभ्राज मत्तु (4) सर्वतोभद्रवेंब नाल्कु वनगळिंद कूडिरुवुदु.

देवौकस् देवौकस् (न०) देवतेगळ गृह, सुमेरु पर्वत. देवानामोकः।

देश देश (पुं०) 1. प्रदेश, जाग, स्थळ. दिश (अतिसर्जने) "अच्" (३-१-१३४)। "देशः सोऽयमरातिशोणितजलैर्यस्मिन् ह्रदाः पूरिताः" वेणी० ३-३३। 2. जनपद, नाडु, सीमे, राष्ट्र. "को वीरस्य मनस्विनः स्वविषयः को वा विदेशस्तथा यं देशं श्रयते तमेव कुरुते बाहुप्रतापार्जितम्" हितो० १-१७५। 3. असाधारणवाद आज्ञे, शासन. दिश्यते—दिश कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 4. उपदेश, शिक्षण, बोधने. दिश भावे "घञ्" (३-३-१८)।

देशक देशक (त्रि०) 1. उपदेशमाडुवनु, बोधिसुवनु, शिक्षण कोडुवनु. 2. शासन माडुवनु, कट्टळे विधिसुवनु. दिश (अतिसर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. तोरिसिकोडुवनु, सूचिसुवनु.

देशधर्म देशधर्म (पुं०) देशक्के अनुकूलवाद धर्म, देशाचार, वंशपरंपरेयागि बंद देशद संप्रदाय. देशस्य अनुकूलो धर्मः। "देशधर्मान् जातिधर्मान् कुलधर्मांश्च शाश्वतान्। पाषण्डगणधर्मांश्च शास्त्रेऽस्मिन्नुक्तवान् मनुः" मनु० १-११८।

देशन देशन (न०) 1. उपदेश, शिक्षण. बोधने. दिश (अतिसर्जने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. तोरिसुवुदु. 3. आज्ञे माडुवुदु.

देशनिक देशनिक (न०) मृत्तिकास्नान, मण्णु हच्चि कोंडु माडुव स्नान. "यन्मृत्तिकाम्भसा स्नान दिष्टं देशनिकं स्मृतम्" वैज०।

देशनीय देशनीय (वि०) 1. उपदेशमाडलु योग्यनाद. 2. उपदेशिसल्पडुव. दिश (अतिसर्जने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. तोरिसल्पडुव. 4. आज्ञापिसल्पडुव. "तव्यः" (३-१-९६)। देष्टव्यः देष्प्यः.

देशभाषा देशभाषा (स्त्री०) आयादेशदल्लि व्यवहरिसुव भाषे, मातृभाषे. आयादेशद जनरु तम्म देशदल्लि आडुव भाषेयु देशभाषे. "कुशला देशभाषासु जल्पन्तोऽन्योन्यमीश्वराः" भा० शल्य० ४६-१०३।

देशरूप देशरूप (न०) युक्तते, औचित्य, हॊंदिके, न्यायमार्गदिंद तप्पदिरुविके. दिश्यते—दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१९)। देशो रूपमस्य।

दिश्यमानस्य उचितस्य रूपम्। प्रशस्तं देशनम् — देश प्रशंसायां "रूपप्" (५-३-६६) वा। "अभ्रेषन्याय-कल्पास्तु देशरूपं समञ्जसम्" अम०।

देशवासिन् देशवासिन् (वि०) निरंतरवागि ऒंदु देशदल्लि वासमाडुववनु. देशे वसति — वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)।

देशाचार देशाचार(पुं०)आयादेशद संप्रदायु, आयादेशद पद्धति.

देशाटन देशाटन (न०) देशदल्लि संचरिसुवुदु.

देशान्तर देशान्तर (न०) बेरे देश, भाषाभेददिंदलू बेट्ट मत्तु नदिगळ व्यवधानदिंदलू देशवु बेरेयागुवुदु. "वाचो तत्र विभिद्यन्ते गिरिर्वा व्यवधायकः। महानद्यन्तरं यत्र तद्देशान्तर-मुच्यते"।

देशिक देशिक (पुं०) 1. मंत्रवन्नु उपदेशिसुव आचार्य. 2. गुरु, धर्मवन्नु उपदेशिसुववनु. देशे उपदेशे नियुक्तः "ठन्" (४-४-६९)। "धर्माणां देशिकः साक्षात् स भविष्यति धर्मभाक्। धर्मविद्भिः सदैवेशो नमस्कार्यः सदोद्यतैः" भा० अनु०। 3. पथिक, यात्रिक, देशसंचारदल्लि आसक्तनादवनु. देशे प्रसितः। 4. सदस्य, सभिक, सभेयल्लिरुववनु. "सदस्या देशिकास्स्थेयास्सभास्तारास्सभासदः" वैज०।

देशित देशित (वि०) 1. हेळल्पट्ट. 2. तिळिसल्पट्ट. 3. तोरिसल्पट्ट. दिश (अतिसर्जने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

देशिन् देशिन् (वि०) 1. उपदेशक, बोधक, शिक्षण कॊडुववनु. दिशति — दिश (अतिसर्जने) "णिनिः" (३-१-१३४)। (स्त्री०) **-शिनी** — शिन्. 2. तर्जनि बेरळु, हॆब्बॆरळिन पक्कद बेरळु, तोरु बेरळु.

देशी देशी (स्त्री०) 1. दीपकरागद पत्नि, रागिणि. 2. संस्कृत भाषॆयिंद उंटाद प्राकृतभाषॆयु ऒंदु भेद. "संस्कृतं नाम दैवी वागन्वाख्याता महर्षिभिः। तद्भवस्तत्समो देशीत्यनेकः प्राकृतक्रमः" काव्या० १-३३।

देशीय देशीय (वि०) 1. देश संबंधवाद. 2. देशदल्लिरुव. 3. देशदल्लि हुट्टिद. देश "छः" (४-२-१३८)। "सुरते कर्णमूले तु यच्च देशीयभाषया। दम्पत्योर्जल्पितं मन्दं मन्मनं तद्विदुर्बुधाः"।

देश्य देश्य (वि०)1. उपदेशिसल्पडुव. 2. तोरिसल्पडुव. दिश (अतिसर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. देशदल्लिरुव, देशदल्लि वासमाडुव. देश "यत्" (४-३-५४)। "अभियोक्ता दिशेद्देश्यं कारणं वान्यदुद्दिशेत्" मनु० ८-५२। 4. पूर्वपक्ष.

देष्टव्य देष्टव्य(वि०)1. उपदेशिसल्पडुव. 2. उपदेशिसलु योग्यनाद. 3. उपदेशिसलु शक्यनाद, 4. उपदेशिसबेकाद. दिश (अतिसर्जने) कर्मदी "तव्यः" (३-१-९६)। 5. तोरिसल्पडुव. 6. तोरिसलु योग्यनाद. 7. तोरिसलु शक्यनाद. 8. तोरिसबेकाद. 9. आज्ञापिसल्पडुव. 10. आज्ञॆ माडलु योग्यनाद.

देष्टृ देष्टृ(वि०) 1. उपदेशिसुववनु. 2. आज्ञॆ माडुववनु. 3. तोरिसुववनु. दिश (अतिसर्जने) "तृन्" (३-२-१३५)। "तेषां कुपथदेष्टृणां पततां तमसि ह्यधः। ये श्रद्दध्युर्वचस्ते वै मज्जन्त्यश्मप्लवा इव" भाग० ६-७-१४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-ष्ट्री** — **ष्ट्रि**.

देष्णु देष्णु (वि०) दानशील, दानमाडुव स्वभाव दवनु. दा दाञ् (दाने) "इष्णुच्"।

देह देह (पुं०) शरीर, मै. दिह्यते—दिह (उपचये) "घञ्" (३-३-१९)। देहवु दिनॆ दिनॆ बॆळॆयुवुदरिंद ई हॆसरु. "आत्मकर्मक्षमं देहं क्षात्रो धर्म इवाश्रितः" रघु० १-१३। देहवु स्थूल सूक्ष्म कारणगळिंदु मूरु विध. [विवरक्कॆ "शरीर" पददल्लि नोडि.]

देहकर्तृ देहकर्तृ (पुं०)1. परमात्म, परमेश्वर. देहं करोति — डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. सूर्य. "देहकर्ता प्रशान्तात्मा विश्वात्मा विश्वतोमुखः" भा० वन० ३-८०। 3. तंदॆ. 4. पृथिवि मॊदलाद पंचभूतगळु. कृञ् "क्विप्" (३-२-७३)। **-कृत् — कृ**.

देहकोश देहकोश(पुं०)1. देहक्कॆ कोश (मुच्चळ) दंतिरुव चर्म. 2. पक्षिगळ रॆक्कॆ (गरि). देहस्य कोश इव।

देहक्षय देहक्षय (पुं०) 1. रोग, व्याधि. देहस्य क्षयो यस्मात्। 2. देहद नाश.

देहच्युत देहच्युत (वि०) देहदिंद होरक्के बंदु बिद्दिरुव. देहात् च्युतः।

देहज देहज (पुं०) 1. कामु, मन्मथ. 2. पुत्र, मग. (वि०) 3. शरीरदल्लि हुट्टिद. देहात् देहे वा जायते—जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९७, ९८)। "अहितो देहजो व्याधिः हितमारण्यमौषधम्" उद्भ०। (स्त्री०) **-जा-जा.** पुत्रि, मगळु.

देहत्याग देहत्याग (पुं०) शरीरवन्नु त्यजिसुवुदु, शरीरवन्नु बिट्टु होगुवुदु, मरण. देहस्य त्यागः। "देहत्यागकृतोद्योगैरदृश्यत पुरः पुमान्" माघ० ११-८७।

देहद देहद (पुं०) 1. पादरस. देहं शरीरं दायति शोधयति—दैप् (शोधने) देहं देहपुष्टिं ददाति—डु दाञ् (दाने) वा "कः" (३-२-३)। (वि०)2. देहवन्नु कोडुव.

देहधर्म देहधर्म (पुं०) शरीरद चलनवलनादिगळु, शरीरद व्यापार.

देहधारक देहधारक (न०) 1. शरीरवन्नु होत्तिरुव एलुबु. (वि०) 2. शरीरवन्नु होत्तिरुव (जीव). देहं धारयति—धृ (धारणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **-धारिन्-धारिन्.** स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-धारिणी-धारिणी.**

देहधि देहधि (पुं०) हक्किगळ रेक्के. देहो धीयतेऽत्र—डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)।

देहधृक् देहधृक् (पुं०)1. प्राणवायु. धृज (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। "वायुर्यो वक्त्रसञ्चारी स प्राणो नाम देहधृक्" सुश्रुत० निदान० १-१३। 2. देहवन्नु होत्तिरुव जीव.

देहभुज् देहभुज् (पुं०)1. जीव. देहे भुङ्क्ते—भुज (पालनादौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। 2. सूर्य.

देहभृत् देहभृत् (पुं०)1. जीव, कर्मानुगुणवाद शरीरवन्नु हॊंदिरुव जीवात्म. देहं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-१७८)। "कर्मात्मा त्वपरो योऽसौ बन्धमोक्षैः संयुज्यते"। "धिगिमां देहभृतामसारताम्" रघु० ८-५१। 2. अविद्येयिंद विवेकशून्यनागि दुरभिमानदिंद कूडिद वनु.

देहयात्रा देहयात्रा (स्त्री०)1. देहसंरक्षणेगागि माडुव उपचार, भोजन मॊदलादुदु. देहरक्षणार्थं यात्रा। 2. मरण, निधन. "देहयात्रा यमपुरीगमने भोजनेऽपि च" मेदि०।

देहली देहली (स्त्री०)1. बागिल हॊस्तिलु, बागिल चौकट्टिन केळगिन अड्डपट्टि. देहं लेपनं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "ङीष्" (४-१-४१)। "विन्यस्यन्ती भुवि गणनया देहलीदत्तपुष्पैः" मेघ० २-२४। "शुकाङ्गनीलोपलनिर्मितानां लिप्तेषु भासा गृहदेहलीनाम्" माघ० ३-४८। 2. हळेय देहलि नगर, ईगिन डॆल्लि नगर. [देहलियु युधिष्ठिरन राजधानियागिद्दितु. हळेय देहलिगॆ (1) इंद्र प्रस्थ, (2) खाण्डवप्रस्थ, (3) बृहत्स्थल मत्तु (4) देहलि ऎंब नाल्कु हॆसरुगळिद्दुवु. पुराणकेल ऎंब कोटेयु ईगलू पाण्डवर कोटॆ ऎंदु प्रसिद्धवागिदॆ. इदु, पाण्डवरिगागि श्रीकृष्णनु दुर्योधनन्नु केळिद पञ्चग्रामगळल्लॊंदाद तिलप्रस्थवॆंब परगणद ऒंदु भागव नॊळगॊंडिदॆ. ई हळेय देहलियु हस्तिनापुरक्के समीपदल्लि यमुनानदिय तीरदल्लिरुवुदु.] Geographical Dictionary by Nandu Lal DEY.

देहवत् देहवत् (वि०) शरीरवन्नु हॊंदिरुव. देहोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

देहवायु देहवायु (पुं०) शरीरदॊळगिन प्राणवायु. देहवर्ती वायुः।

देहसार देहसार (पुं०) मज्जॆ, देहदॊळगिन रस. देहस्य सारः।

देहातीत देहातीत (पुं०) शरीराभिमानवन्नु तॊरेद ज्ञानि. देहं देहाध्यासमतीतः।

देहात्मवाद देहात्मवाद (पुं०) देहवे आत्मनॆंब वाद, चार्वाकतत्त्व (सिद्धांत).

देहात्मवादिन् देहात्मवादिन् (पुं०) देहवे आत्मनॆंदु हेळुव चार्वाक. देहमात्मानं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)।

देहाध्यास देहाध्यास (पुं०) देहवे आत्मनॆंब ज्ञान, देहदल्लि आत्मत्वभ्रांति. देहस्याध्यासः आत्मतया भ्रान्तिः।

देहान्तर दೇಹಾಂತರ (न०) ಬೇರೆ ಶರೀರ. अन्यो देहः। ಜೀವನು ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಿಸುವವರೆಗೂ ಕರ್ಮಾನುಸಾರ ತಿರ್ಯಙ್ ಮನುಷ್ಯಾದಿ ಜನ್ಮಪಡೆದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಹಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಇವಲ್ಲದೆ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಾರಣಗಳೆಂಬ ಮೂರು ದೇಹಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ["शरीर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

देहिका ದೇಹಿಕಾ (स्त्री०) ಗೆದ್ದಲು ಹುಳು. "वटिरुपादिको देहिका स्यात्" त्रिकाण्ड०।

देहिन् ದೇಹಿನ್ (पुं०) 1. ಜೀವ, ಪ್ರಾಣಿ, ಮನುಷ್ಯ. देहोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "सा किमावेद्यते तुभ्यमन्तरात्मासि देहिनाम्" कुमा० ६-२१। "स्वस्थादेवापमानेऽपि देहिनस्तद्वरं रजः" माघ० २-४६। (वि०) 2. ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. "तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही" गीता २-२२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **देहिनी** ದೇಹಿನೀ. "देहिनीमिव जयश्रियं निजाम्" याद० १७-७।

दैतेय ದೈತೇಯ (पुं०) ದಿತಿಯಮಕ್ಕಳಾದ ದೈತ್ಯರು, ಅಸುರರು. दितेरपत्यानि पुमांसः—दिति "ढक्" (४-१-१२०)। "दैतेयदन्त्यावलिदन्तघातैः क्षुण्णान्तराः स्फाटिकहर्म्यपङ्क्तीः" कुमा० १३-३८।

दैतेयगुरु ದೈತೇಯಗುರು (पुं०) ಅಸುರರ ಆಚಾರ್ಯ., शुक्राचार्य.

दैत्य ದೈತ್ಯ (पुं०) ದಿತಿಯ ಮಕ್ಕಳು, ಅಸುರರು. दितेरपत्यानि पुमांसः—दिति "ण्यः" (४-१-८५)। "इतः स दैत्यः प्राप्तश्रीर्नेत एवार्हति क्षयम्" कुमा० २-५५।

दैत्यकुल ದೈತ್ಯಕುಲ (न०) ಅಸುರರ ವಂಶ. दैत्यानां कुलम्। "ऋषिवंशजः स यदि दैत्यकुले यदि वान्वये महति भूमिभृताम्" किरा० ६-३६।

दैत्यगुरु ದೈತ್ಯಗುರು (पुं०) ಅಸುರರ ಆಚಾರ್ಯ, शुक्राचार्य. दैत्यानां गुरुः। "आज्ञार्थमानास्पदभूतिवस्त्रशस्त्रक्षयान् दैत्यगुरुस्तृतीये" बृहत्सं० १०४-३४।

दैत्यदेव ದೈತ್ಯದೇವ (पुं०) 1. ವರುಣ. 2. ವಾಯು. "मेघनादस्तु वरुणो वः परञ्जयः। दैत्यदेवश्च" त्रिकाण्ड०।

दैत्यद्विष् ದೈತ್ಯದ್ವಿಷ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "दैत्यद्विषा देवि मरुत्वदाद्याः" याद० १८-१०१।

दैत्यद्वीप ದೈತ್ಯದ್ವೀಪ (पुं०) ಗರುತ್ಮಂತನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

दैत्यपति ದೈತ್ಯಪತಿ (पुं०) ದೈತ್ಯರ ರಾಜ, ಅಸುರರ ದೊರೆ, ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು. दैत्यानां पतिः। "प्राणच्छिदां दैत्यपतेर्नखानामुपेयुषां भूषणतां क्षतेन" माघ० ३-१४।

दैत्यपुरोधस् ದೈತ್ಯಪುರೋಧಸ್, -पूज्य -ಪೂಜ್ಯ -पूज्य (पुं०) ದೈತ್ಯರ ಪುರೋಹಿತ, ಅಸುರರ ಆಚಾರ್ಯ. शुक्राचार्य. दैत्यानां पुरोधाः पूज्यश्च। "जिगीषया ततो देवा वव्रिरेऽङ्गिरसं मुनिम्। पौरोहित्येन याज्यार्थे काव्यं तूशनसं परे" भा० आदि०। "कनकनिकषगौरे व्याधयो देवपूज्ये" बृहत्सं० ९-४४।

दैत्यमातृ ದೈತ್ಯಮಾತೃ (स्त्री०) ದೈತ್ಯರ ತಾಯಿ, ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿ, ದಿತಿದೇವಿ. दैत्यानां माता।

दैत्यमेदज ದೈತ್ಯಮೇದಜ (पुं०) 1. ಗುಗ್ಗುಳ. (स्त्री०) 2. ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ.

दैत्ययुग ದೈತ್ಯಯುಗ (न०) ದೇವತೆಗಳ ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ, ಮನುಷ್ಯರ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳ ಕಾಲ.

दैत्या ದೈತ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಮುರೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. 2. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 3. ಕರಿಯ ಕಟೋರ, ಚಂಡೌಷಧಿ. दितेरियम "ण्यः" (४-१-८५)। "सुरायान्तु दैत्या चण्डौषधावपि" मेदि०। "दैत्योऽसुरे दैत्या मुरौषधौ" हेम०।

दैत्यारि ದೈತ್ಯಾರಿ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. दैत्यानामरिः। 2. ದೇವತೆಗಳು. "दैत्यारिः पुंसि सामान्यदेवे च गरुडध्वजे" मेदि०। "दैत्यारिः कमलाकपोलमकरीलेखाङ्कितोरःस्थलः शेतेऽब्धावितरेषु जन्तुषु पुनः का नाम शान्तेः कथा" प्रबोध० २-२८।

दैत्येज्य ದೈತ್ಯೇಜ್ಯ (पुं०) ದೈತ್ಯಗುರುವಾದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ. दैत्यानामिज्यः।

दैन ದೈನ (वि०) 1. ದಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. दिनस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಹಗಲಲ್ಲಿರುವ, ಹಗಲಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. दिने भवम् "अण्" (४-३-५३)। 3. ದೀನ ಸಂಬಂಧವಾದ. दीनस्येदम् "अण्"। 4. ದೀನತ್ವ. 5. ಬಡತನ. 6. ಕಷ್ಟದ ಅವಸ್ಥೆ. दीनस्य भावः वा "अण्" (५-१-१२२)। पक्षे "ष्यञ्" (५-१-१२४)। **दैन्यम्** ದೈನ್ಯಮ್.

दैनन्दिन ದೈನಂದಿನ (वि०) ಪ್ರತಿದಿನದ. ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ ಉಂಟಾಗುವ. दिने दिने भवम्—वीप्सायां द्विर्भावः। "अण्" (४-३-५३)। "एष दैनन्दिनः सर्गो ब्राह्मः त्रैलोक्यवर्तनः। तिर्यङ्नृपितृदेवानां संभवो यत्र कर्मभिः" भाग० ३-११-२५।

ದೈನಂದಿನಪ್ರಳಯ ದೈನಂದಿನಪ್ರಲಯ (ಪುಂ) ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರತಿ ದಿನದ (ಹಗಲಿನ) ಕೊನೆಯಲ್ಲಾಗುವ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಳಯ. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಇಂದ್ರರ ಕಾಲವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲು. ಅಷ್ಟೇ ಕಾಲವು ರಾತ್ರಿ. ಅದಕ್ಕೆ **"ಕಾಲರಾತ್ರಿ"** ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದ ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಂಕರ್ಷಣಮುಖೋತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧವಾಗುವುವು. ಆಗ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮಂತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರರೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುವರು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಈ ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ಷುದ್ರಪ್ರಳಯವುಂಟಾಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದನಂತರ ಪುನಃ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವು ಆರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಮೂವತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳು. ಇಂತಹ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದರೆ ಒಂದು ವರ್ಷವೂ ಆಗುವುದು. ಇಂತಹ ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಪರಮಾಯುಸ್ಸಿನ ಕಾಲ. "चतुर्दशेन्द्रावच्छिन्नं ब्रह्मणो दिनमुच्यते। तावती ब्रह्मणो रात्रिः सा च ब्राह्मी निशा नृप। कालरात्रिश्च सा ज्ञेया वेदेषु परिकीर्तिता। ब्रह्मलोकादधः सर्वे लोका दग्धाश्च तत्र वै। उत्थितेनैव सहसा संकर्षणमुखाग्निना। चन्द्रार्कब्रह्मपुत्राश्च ब्रह्मलोकं गता द्रुतम्। ब्रह्मरात्रे व्यतीते तु पुनश्च ससृजे विधिः। तस्य ब्राह्मयां निशायां च क्षुद्रप्रलयसंभवः। एवं त्रिंशद्दिवारात्रैः ब्रह्मणो मास एव च। वर्षं द्वादशमासंश्च ब्रह्मसम्बन्धि चैव हि। तत्र सर्वे प्रणष्टाश्च चन्द्रार्कादिदिगीश्वराः। आदित्या वसवो रुद्राः मन्विन्द्रा मानवादयः। ऋषयो मुनयश्चैव गन्धर्वा राक्षसादयः। ब्रह्मलोकादधः सर्वे लोका नागालयास्तथा। ब्रह्मलोकं ययुः सर्वे ब्रह्मलोकादधस्तथा। गते दैनन्दिने ब्रह्मा लोकांश्च ससृजे पुनः। एवं शतायुःपर्यन्तः परमायुश्च ब्रह्मणः" ब्रह्मवै०।

ದೈನಿಕ ದೈನಿಕ (ವಿ०) 1. ದಿನದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ, ಒಂದು ದಿನದ. दिने भवः "ಠಞ್" (೪-೩-೧೧)। (ಸ್ತ್ರೀ०) **-ಕೀ -ಕ್ಯಾ.** 2. ಒಂದು ದಿನದ ಕೂಲಿ.

ದೈನ್ಯ ದೈನ್ಯ (ನ०) 1. ದೀನತೆ, ಬಡತನ ಅಪರಾಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ತೇಜೋಹೀನತೆ, ಪೆಚ್ಚುಮೋರೆಯಿಂದಕೂಡಿರುವಿಕೆ. 2. ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ, ದಯೆ ತೋರಿಸಬಹುದಾದ ಅವಸ್ಥೆ. दीनस्य भावः "ಷ್ಯञ್" (೫-೧-೧೨೪)। "मन्त्रेण हतवीर्यस्य फणिनो दैन्यमाश्रितः" ಕುಮಾ० ೨-೨೧। "दौर्गत्यादेरनौजस्यं दैन्यं मलिनतादिकृत्" ಸಾ० ದ०। "वृद्धोन्धः पतिरेष मञ्चकगतः स्थूणावशेषं गृहं कालोऽभ्यर्णजलागमः कुशलिनी वत्सस्य वार्तापि नो। यत्नात्सञ्चिततैलबिन्दुघटिका भग्नेति पर्याकुला दृष्ट्वा गर्भभरालसां निजवधूं श्वश्रूश्चिरं रोदिति" सा० द०।

ದೈರ್ಘ್ಯ ದೈರ್ಘ್ಯ (ನ०) ಉದ್ದ, ನೀಳ. दीर्घस्य भावः "ष्यञ्" (೫-೧-೧೨೪)। "अपरस्यां चलकेतुः शिखया याम्याग्रयाङ्गुलोच्छ्रितया। गच्छेद्यथा यथोदक् तथा तथा दैर्घ्यमायाति" बृहत्सं० ೧೧-೩೩।

ದೈವ ದೈವ (ಪುಂ) 1. ಎಂಟು ವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು. "ब्राह्मो दैवस्तथैवार्षः प्राजापत्यस्तथासुरः। गान्धर्वो राक्षसश्चैव पैशाचश्चाष्टमोऽधमः" मनु० ೩-೨೧। (ನ०) 2. ಭಾಗ್ಯ, ಅದೃಷ್ಟ, ಜನ್ಮಾಂತರದ ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮ. देवादागतम् "अण्" (೪-೩-೭೪)। "दैवायत्तं कुले जन्म मदायत्तं तु पौरुषम्" वेणी० ೩-೩೭। "दैवे पुरुषकारे च किज्यायस्तद्ब्रवीहि मे। अत्र मे संशयो देव छेत्तुमर्हस्यशेषतः" मत्स्यपु०। 3. ದೇವತೀರ್ಥ. देवस्येदम् "अण्" (೪-೩-೧೨೦)। ಬೆರಳುಗಳ ತುದಿಯಿಂದ ಬಿಡುವ ತೀರ್ಥವು ದೇವತೀರ್ಥವು. "अङ्गुल्यग्रे दैवं तीर्थम्" अम०। (ವಿ०)4. ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ. देवस्येदम् "अण्" (೪-೩-೧೨೦)। 5. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ. देवेभ्यः आगतः "अण्" (೪-೩-೭೪)। 6. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ. दिवि भवम् "अण्" (೪-೩-೫೩)। स्त्रियाम् "ಙೀಪ್" (೪-೧-೧೫)। **-ಖೀ -ವಿ.** देवेन क्रीडाप्रवृत्तेन (परमात्मना) निर्मिता दैवी। "दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया" गीता ೭-೧೪।

ದೈವಕೃತ ದೈವಕೃತ (ವಿ०) ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. दैवेन कृतम्।

ದೈವಕೋವಿದ ದೈವಕೋವಿದ (ಪುಂ) ದೈವಜ್ಞ, ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು. दैवे कोविदः।

ದೈವಚಿಂತಕ ದೈವಚಿಂತಕ (ಪುಂ) ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ. दैवं शुभाशुभकर्मफलं चिन्तयति—चिति (स्मृत्याम्) "ಣ್ವುಲ್" (೩-೧-೧೩೩)।

ದೈವಚಿಂತನ ದೈವಚಿಂತನ (ನ०) ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ನಂಬಿರುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲವೂ ಅದೃಷ್ಟದ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ.

ದೈವಜ್ಞ ದೈವಜ್ಞ (ಪುಂ) 1. ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಜೋಯಿಸ. दैवं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (೩-೨-೩)। (ಸ್ತ್ರೀ०) **-ज्ञा -ज्ञ्ञा.** ಕಣ ಹೇಳುವ ಹೆಂಗಸು, ಶಕುನ ಹೇಳುವ

ಹೆಂಗಸು. "दैवज्ञो गणके पुमान्। दैवज्ञेक्षणिकायां स्त्री" मेदि०।

ದೈವತ ದೈವತ (ನ०) 1. ದೇವತೆ, ದೇವರು. देवतैव—स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "दैवाधीनं जगत्सर्वं मन्त्राधीनं तु दैवतम्। तन्मन्त्रं ब्राह्मणाधीनं ब्राह्मणो मम दैवतम्"। 2. ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹ. देवतानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। 3. ಯಾಸ್ಕರ ನಿರುಕ್ತದ ಮೂರನೆಯ ಕಾಂಡ. (वि०) 4. ದೇವತಾಸಂಬಂಧವಾದ. देवतायाइदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अनन्यसाधारणसिद्ध-मुच्चैस्तद्दैवतं धाम निकामरम्यम्" कुमा० १२-३८।

ದೈವತನ್ತ್ರ ದೈವತಂತ್ರ (वि०) ದೈವಾಧೀನವಾದ, ಅದೃಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾದ. दैवस्य भाग्यस्य अधीनम्। दैवं भाग्यं प्रधानं यस्य वा।

ದೈವತ್ಯ ದೈವತ್ಯ (न०) ದೇವತೆ. देवता स्वार्थे "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

ದೈವದತ್ತ ದೈವದತ್ತ (पुं० ब० व०) 1. ದೇವದತ್ತನ ಶಿಷ್ಯರು. देवदत्तस्य छात्राः—वृद्धत्वाभावपक्षे "अण्" (४-२-९२)। वृद्धत्वपक्षे "छः" (४-२-११४)। **दैवदत्तीयः दैव दत्तीयः**. (वि०) 2. ದೇವದತ್ತವಾದ, ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ 3. ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ.

ದೈವದತ್ತಿ ದೈವದತ್ತಿ (पुं०) ದೇವದತ್ತನ ಮಗ. देवदत्तस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

ದೈವದತ್ತಿಕ ದೈವದತ್ತಿಕ (वि०) ದೇವದತ್ತಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ. देवदत्ते भवः "ठञ्" "अिठः" च। स्त्रियाम् ठञि "ङीप्" (४-१-१५)। **-दत्तिकी -दत्तिकी**. अिठप्रत्यये "टाप्" (४-१-४)। **-दत्तिका -दत्तिका**.

ದೈವದಾರವ ದೈವದಾರವ (वि०) ದೇವದಾರು ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. देवदारोर्विकारः—देवदारु "अञ्" (४-३-१३९)

ದೈವದೀಪ ದೈವದೀಪ (पुं०) ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು.

ದೈವಪ್ರಶ್ನ ದೈವಪ್ರಶ್ನ (पुं०) ಉಪಶ್ರುತಿ, ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಆಕಾಶವಾಣಿ. दिवि भवः दैवः—दैवः प्रश्नः। "नक्तं निर्गत्य यत्किञ्चित् शुभाशुभकरं वचः। श्रूयते तद्विदुर्धीराः दैवप्रश्नमुपश्रुतिम्" हारा०।

ದೈವಮಾನುಷಕ ದೈವಮಾನುಷಕ (वि०) ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "तपोमूलमिदं सर्वं दैव-मानुषकं सुखम्" मनु० ११-१३५।

ದೈವಯುಗ ದೈವಯುಗ (न०) ದೇವಮಾನದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ, ದಿವ್ಯಯುಗ. (ಮನುಷ್ಯರ 360 ದಿನಗಳು ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ದಿನ. ಅಂತಹ 360 ದಿನಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷ). दैवं च तत् युगं च।

	ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು	ದೈವ ವರ್ಷಗಳು
ಕೃತಯುಗ ..	1728000	4800
ತ್ರೇತಾಯುಗ ..	1296000	3600
ದ್ವಾಪರಯುಗ ..	864000	2400
ಕಲಿಯುಗ ..	432000	1200
ಚತುರ್ಯುಗಮಾನ ..	4320000	12000

ಈ 12000 ದೇವಮಾನದ ವರ್ಷಗಳು ಒಂದು ದೈವ ಯುಗವಾಗುವುದು. ದೇವತೆಗಳ ಹಗಲು ದೈತ್ಯರಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯಾಗಿಯೂ ರಾತ್ರಿಯು ಹಗಲಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಷ್ಟುಮಾತ್ರ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭೇದ. ಉಳಿದೆಲ್ಲವೂ ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಇದೇ ಕಾಲವು ದೈತ್ಯಯುಗವೂ ಆಗುವುದು. ಇಂತಹ 2000 ದೈವಯುಗಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ (ಒಂದು ದಿನ). "दैवे युगसहस्रे द्वे ब्राह्मः कल्पो तु तौ नृणाम्" अम०।

ದೈವಯೋಗ ದೈವಯೋಗ (पुं०) ಅದೃಷ್ಟದ ಸಂಬಂಧ, ಜನ್ಮಾಂತರದ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳ (ಫಲಕೊಡುವ) ಸಂಬಂಧ. दैवस्य भाग्यस्य फलोन्मुखतया संबन्धः।

ದೈವರಕ್ಷಿತ ದೈವರಕ್ಷಿತ (वि०) ದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. दैवेन रक्षितम्। "अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितं सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति" हितो० २-१८।

ದೈವರಾತ ದೈವರಾತ (पुं०) 1. ದೇವರಾತನ ಮಗ. देवरातस्य अपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। 2. ಜನಕಮಹಾರಾಜ. "याज्ञवल्क्यमृषिश्रेष्ठं दैवरातिर्महायशाः। पप्रच्छ जनको राजा प्रश्नं प्रश्नविदां वरम्" भा० शान्ति० ३१५-४।

ದೈವಲೇಖಕ ದೈವಲೇಖಕ (पुं०) ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ, ಅದೃಷ್ಟದ ವಿಷಯವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. दैवं भाग्यं लिखति—लिख (अक्षरविन्यासे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "मौहूर्तो दैवलेखकः" त्रिकाण्ड०।

ದೈವವಾಣೀ ದೈವವಾಣೀ (स्त्री०) 1. ಉಪಶ್ರುತಿ. ಆಕಾಶವಾಣಿ, ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅಶರೀರ ವಾಕ್ಯ. 2. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ. "संस्कृतं नाम दैवी वाक्" काव्या०।

दैवसृष्टि दैवसृष्टि (स्त्री०) ब्रह्मनु माडिद देवतेगळ सृष्टि. दैवी सृष्टिः।

दैवहीन दैवहीन (वि०) अदृष्टविल्लदवनु. दैवेन हीनः। "दैवहीनं रिपुं जेतुं यायाद्दैवान्वितो नृपः"।

दैवाकरि दैवाकरि (पुं०) सूर्यन मग 1. शनि. 2. सुग्रीव. 3. कर्ण. दिवाकरस्य अपत्यम् "इञ्" (४-१-१५)।

दैवात् दैवात् (अव्य०) अनिरीक्षितवागि, अदृष्ट विशेषदिंद.

दैवात्यय दैवात्यय (पुं०) अनिरीक्षितवाद तॊंदरॆ, आकस्मिक प्रळय.

दैवासुर दैवासुर(पुं०)1. देवतेगळु मत्तु असुररन्नु कुरित अध्यायय, देवते मत्तु असुर पदगळु बरुव अनुवाक. देवासुरशब्दोऽस्मिन्नस्ति "अण्" (५-२-६१)। देवासुराद्यधिकृत्य कृतमाख्यानम्। (न०) 2. देवतेगळिगू असुररिगू इरुव वैर. देवाश्च असुराश्च देवासुराः—तेषां वैरम् "अण्" (४-३-१२०)।

दैवाहोरात्र दैवाहोरात्र (पुं०) देवतेगळ ऒंदु दिन (हगलु मत्तु रात्रि), मनुष्यर ऒंदु वर्ष. मनुष्यर 360 दिनगळु देवतेगळिगॆ ऒंदु दिन. दैवः देवसम्बन्धी अहोरात्रः।

दैविक दैविक (वि०) 1. देवतेगळ संबंधवाद. देवस्येदम् "ठक्" (४-३-७२)। "अहोरात्रे विभजते सूर्यो मानुषदैविके" मनु० १-६५। 2. देवतेगळिंद उंटाद. "दाशापराधतस्तोये दैविके नास्ति निग्रहः" मनु० ८-४०९। (न०) 3. देवतेगळन्नु उद्दॆशिसि माडुव कार्य.

दैवी दैवी (स्त्री०) 1. देवतेय संबंधवाद (संपत्तु). देवस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "दैवी सम्पद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता" गीता १६-५। देवतेगळु भगवदाज्ञॆयंतॆ नडॆदुकॊळ्ळुव स्वभावदवरु. भगव दाज्ञानुवर्तनवे दैवीसंपत्तु. 2. दैवधर्मदिंद विवाहवाद हॆंगसु. 3. मूरु विध चिकित्सॆगळल्लिंदु. "आसुरी मानुषी दैवी चिकित्सा त्रिविधा मता"।

दैव्य दैव्य (वि०)1. देवतेय संबंधवाद. (न०) 2. भाग्य, अदृष्ट. देवस्येदम् "यञ्" (वा० ४-१-८५)।

दैशिक दैशिक (वि०)1. देशक्कॆ संबंधिसिद. देशस्येदम् "ठक्" (४-३-७२)। 2. देशदिंद उंटाद. 3. देशदल्लिरुव. देशे भवः "ठक्" (४-३-७२)।

दैष्टिक दैष्टिक (वि०) अदृष्टवन्नु नंबिरुवनु, दैववुंटॆंदु तिळिदिरुवनु. दिष्टमिति मतिर्यस्य "ठक्" (४-४-६०)।

दैष्टिकता दैष्टिकता (स्त्री०) अदृष्टवन्नॆ नंबिरुवुदु. दैष्टिकस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "नालम्बते दैष्टिकतां न निषीदति पौरुषे" माघ० २-८६।

दैहिक दैहिक (वि०)1. देहसंबंधवाद. 2. देहदल्लिरुव. 3. देहदल्लि उंटाद. देहस्येदम् देभवो वा "ठक्" (४-३-७२)।

दैह्य दैह्य (पुं०)1. जीवात्म. देहे भवः। "सूर्योऽग्निः खं मरुद्गावः सोमः सन्ध्याहनी दिशः। कं कुः कालो धर्म इति ह्येते दैह्यस्य साक्षिणः" भाग० ६-१-४२। (वि०) 2. देहदल्लिरुव. "तथापि बत मे दैह्यो ह्यात्मा चैवात्मना विभुः" भाग० १-४-३०।

दो – अवखण्डने (दिवा० पर० सक० अनि०)। द्यति। ददौ। दाता। दास्यति। द्यतु। अद्यत्। द्येत्। ॰इत्यादि. कर्तरिसु, तुंडुमाडु.

कर्मणि:—दीयते। ददे। दायिता, दाता। दायिष्यते, दास्यते। दीयताम्। अदीयत। ॰इत्यादि.

णिचि:—दापयति, –ते। ॰इत्यादि. "दाण्" धात्वुविन रूपगळंतागुवुवु.

कृत्सु:—दातव्यम्। दानीयम्। देयम्। दितः। दितवान्, –वती। द्यन्, द्यन्ती। दातुम्। दितम्। दानम्। दित्वा। प्रदाय।

दोग्धव्य दोग्धव्य(वि०)1. करॆयल्पडुव. 2. हालु मॊदलादुवन्नु करॆयलु योग्यवाद. दुह (प्रपूरणे) "तव्यः" (३-१-९६)।

दोग्ध्र दोग्ध्र (पुं०) 1. वत्स, करु. 2. गोल्ल, गोपालक, कवाडिग. दुह (प्रपूरणे) "तृन्" (३-२-१३५)। 3. द्रव्यसंपादनॆगागि ग्रंथगळन्नु बरॆयुव कवि. (वि०) 4. हालु करॆयुववनु. "यं सर्वशैलाः परिकल्प्य वत्सं मेरौ स्थिते दोग्धरि

दोहदक्षे" कुमा० १-२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **दोग्ध्री ದೋಗ್ಧ್ರೀ**. 5. ಧೇನು, ಆಕಳು, ಹಸು. "दोहावसाने पुनरेव दोग्ध्रीं भेजे भुजोच्छिन्नरिपुर्निषण्णाम्" रघु० २-२३। "दोग्धाऽर्थोपजीविकवौ वत्सगोपालयोः पुमान्" मेदि०।

दोधक ದೋಧಕ (न०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲೂ ಮೂರು "ಭ" ಗಣಗಳೂ ಎರಡು ಗುರು ವರ್ಣಗಳೂ ಇರಬೇಕು. "दोधकवृत्तमिदं भभभा गौ" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

भ	भ	भ	ग	ग
ऽ।।	ऽ।।	ऽ।।	ऽ	ऽ

दोधूयमान ದೋಧೂಯಮಾನ (वि०) ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಅಥವಾ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನಡುಗುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. "दोधूयमानं विविधोर्मियोगात् छायागरुत्मन्तमवेक्ष्य भीताः" याद० १८-९६।

दोर्ग्रह ದೋರ್ಗ್ರಹ (पुं०) 1. ತೋಳುಗಳನ್ನು ಆಡಿಸಲಾಗದಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಾತರೋಗ. (वि०) 2. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಪುರುಷ. "कैरातो दोर्ग्रहक्षामाः" हारा०।

दोर्दण्ड ದೋರ್ದಂಡ (पुं०) ದಂಡಾಕಾರವಾದ ಬಾಹು, ಕೋಲಿನಂತೆ ಉದ್ದವಾದ ತೋಳು. दोर्दण्ड इव।

दोर्मूल ದೋರ್ಮೂಲ (न०) ಬಾಹುಮೂಲ, ಕಂಕಳು, ಕಕ್ಷ. दोषः मूलम्।

दोल ದೋಲ (पुं०) 1. ತೂಗಾಡುವುದು, ಜೋಲಾಡುವುದು, ಓಲಾಡುವುದು. दुल (उत्क्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಫಾಲ್ಗುನಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮಾಡುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಡೋಲೋತ್ಸವ, ಉಯ್ಯಾಲೆ ಉತ್ಸವ. दोल्यते अस्मिन् कृष्णेन—दुल अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "विशेषतः कलियुगे दोलोत्सवो विधीयते। फाल्गुने च चतुर्दश्यामष्टमे यामसंज्ञके॥ अथवा पौर्णमास्यां तु प्रतिपत्सन्धिसम्मितौ। पूजयेद्विधिवद्भक्त्या फल्गुचूर्णैश्चतुर्विधैः"॥

दोला ದೋಲಾ (स्त्री०) 1. ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೂಗುಮಂಚ. दुल (उत्क्षेपे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "इत्येकपक्षाश्रयविक्लवत्वादासीत्स दोलाचलचित्तवृत्तिः" रघु० १४-३४। 2. ಶಿಬಿಕೆ, ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ. "दोला नीत्यां यानान्तरेऽपि च" मेदि०। स्वार्थे "कः"। **दोलिका ದೋಲಿಕಾ**. ತೊಟ್ಟಿಲು. 3. ಓಲಿ ಗಿಡ.

दोली ದೋಲೀ (स्त्री०) 1. ತೊಟ್ಟಿಲು. 2. ಉಯ್ಯಾಲೆ. दुल (उत्क्षेपे) "इन्" (उ० ४-११७)।

दोष ದೋಷ (पुं०) 1. ತಪ್ಪು, ಅಪರಾಧ. दुष (वैकृत्ये) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। "नात्र कुलपतिर्दोषं ग्रहीष्यति" शाकु०। "अदाता वंशदोषेण कर्मदोषाद्दरिद्रता। उन्मादो मातृदोषेण पितृदोषेण मूर्खता"। 2. ಪಾಪ. दुष्यत्यनेन—दुष कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "किमात्मनिर्वादकथामुपेक्षे जायामदोषामुत सन्त्यजामि" रघु० १४-३४। 3. ಅವಗುಣ, ಕೆಟ್ಟಗುಣ, ದುರ್ಗುಣ. "मूलं दोषस्य हिंसादेरर्थकामौ स्म मा पुषः" किरा० ११-२०। 4. ಅಹಿತವಾದ ಗುಣ, ಕೆಡಕನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಧರ್ಮ. "परस्य मर्माविधमुज्झतां निजं द्विजिह्वतादोषमजिह्मगामिभिः" माघ० १-६३। 5. ಅಪರಾಧ, ಅಪಚಾರ, ಅಪಕಾರ. "नाल्पीयान् बहु सुकृतं हिनस्ति दोषः" किरा० ७-१५। 6. ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆ, ತೆಗಳುವಿಕೆ. "विवक्षता दोषमपि च्युतात्मना त्वयैकमीशं प्रति साधु भाषितम्" कुमा० ५-८१। 7. ಅನರ್ಥ, ಕೆಡಕು. "असन्मैत्री हि दोषाय कूलच्छायेव सेविता" किरा० ११-५५। 8. ಕೊರತೆ, ನ್ಯೂನತೆ, ಅಪಕರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಸ್ತುಗತವಾದ ಒಂದು ಧರ್ಮ.

(क) **काव्यदोषः** ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಸಕ್ಕೆ ಅಪಕರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಧರ್ಮವು ದೋಷವೆನಿಸುವುದು. ಇದು (1) ಪದ. (2) ಪದಾಂಶ. (3) ವಾಕ್ಯ. (4) ಅರ್ಥ ಮತ್ತು (5) ರಸದೋಷಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಧ. "रसापकर्षका दोषास्ते पुनः पञ्चधा मताः। पदे तदंशे वाक्येऽर्थे सम्भवन्ति रसेऽपि यत्" सा० द० ७-१।

(1) ಪದದೋಷಗಳು:

1. **दुःश्रवत्वम्**—ಕರ್ಕಶವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. "कार्तार्थ्यं यातु तन्वङ्गी कदानङ्गवशंवदा"।

2. **अप्रयुक्तत्वम्**—ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕವಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸದಿರುವುದು. "भाति पद्मः सरोवरे"। "पद्म" ಪದಕ್ಕೆ ಪುಂಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವು ಕಡಮೆಯಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವ ದೋಷ.

3. **ग्राम्यत्वम्**—ಅನಾಗರಕ ಪದಪ್ರಯೋಗ. "कटिस्ते हरते मनः" ಇಲ್ಲಿ ಕಟಿಪದವು ಗ್ರಾಮ್ಯ.

4. **नेयार्थता**—ರೂಢಿಪ್ರಯೋಜನಗಳಾವುವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಹೇಳುವುದು. "कमले चरणाघातं मुखं सुमुखि तेऽकरोत्" ಇಲ್ಲಿ "चरणाघात" ಪದಕ್ಕೆ "ಜಯ"

ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣ. ಆದರೆ ರೂಢಿ ಪ್ರಯೋಜನ ಗಳಾವುವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನೇಯಾರ್ಥತ್ವರೂಪವಾದ ದೋಷವು: ಇತ್ಯಾದಿ.

(2) ಹೀಗೆಯೇ ಕೆಲವು ದೋಷಗಳು ಪದಾಂಶಗಳ ಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವುವು.

(3) ವಾಕ್ಯ ದೋಷಗಳು:

1. **अधिकपदता:**—ಅವಶ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ. "सदाशिवं नौमि पिनाकपाणिनम्" ಇಲ್ಲಿ "पिनाकपाणि" ಪದವು ಅಧಿಕ.

2. **न्यूनपदता:**—ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. "यदि मय्यर्पिता दृष्टि: किं ममेन्द्रतया तदा" ಇಲ್ಲಿ "त्वया" ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ.

(4) ಅರ್ಥದೋಷಗಳು:

1. **अपुष्टत्वम्**—ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸದ ಪದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಪುಷ್ಟವಾಗುವುದು. "विलोक्य वितते व्योम्नि विधुं मुञ्च रुषं प्रिये"। ಇಲ್ಲಿ "वितत" ಪದ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ "व्योम" ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಪುಷ್ಟವಾಗುವುದು.

2. **क्रुष्क्रमता**—ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ ಹೇಳುವುದು. "देहि मे वाजिनं राजन् गजेन्द्रं वा मदालसम्" ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಗಜೇಂದ್ರನ ಯಾಚನೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳದೆ ಕೊನೆ ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಅಕ್ರಮ. ಇತ್ಯಾದಿ.

(5) ರಸದೋಷಗಳು:

1. **रसस्य स्वशब्दवाच्यत्वम्**—ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಪದ ಗಳನ್ನು ತದ್ವಾಚಕಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳುವುದು ದೋಷ ವಾಗುವುದು: "तामुद्वीक्ष्य कुरङ्गाक्षीं रसो न: कोऽप्य-जायत। चन्द्रमण्डलमालोक्य शृङ्गारे मग्नमन्तरम्"।

2. **स्थायिभावस्य स्वशब्दवाच्यत्वम्**—ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ ಗಳನ್ನು ತದ್ವಾಚಕಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳುವುದು ದೋಷ. "अजायत रतिस्तस्याम्"।

3. **अङ्गिरसस्याननुसन्धानम्**—ಪ್ರಧಾನವಾದುದನ್ನೇ ಮರೆತುಬಿಡುವುದು "ರತ್ನಾವಳಿ"ಯಲ್ಲಿ ಬಾಭ್ರವ್ಯನು ಬಂದಾಗ ಸಾಗರಿಕೆಯನ್ನೇ ಮರೆತುಬಿಡುವುದು ರಸದೋಷ ವಾಗುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ.

(ಖ) ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಲಕ್ಷಣ ದೋಷಗಳು ಮತ್ತು ಹೇತು ದೋಷಗಳು:

(1) ಲಕ್ಷಣ ದೋಷಗಳು:

अव्याप्ति:—ಲಕ್ಷ್ಯದ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದಿರು ವುದು. "लक्ष्यैकदेशावृत्तित्वम्"। लक्ष्यतावच्छेदकसामा-नाधिकरण्ये सति लक्ष्यतावच्छेदकसमानाधिकरणात्यन्ता-भावप्रतियोगित्वम् इत्यर्थ:। "गोर्नीलरूपवत्त्वं लक्षणम्" ಎಂದು ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳಿದರೆ ಶ್ವೇತಗೋವಿನಲ್ಲಿ (ಬಿಳಿಯ ಹಸುವಿನಲ್ಲಿ) ನೀಲರೂಪವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ "अव्याप्ति" ರೂಪದೋಷ ಬರುವುದು.

अतिव्याप्ति:—ಅಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವಿರುವುದು. "लक्ष्य-वृत्तित्वे सति अलक्ष्यवृत्तित्वम्"। लक्ष्यतावच्छेदक-सामानाधिकरण्ये सति लक्ष्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रति-योगिताकभेदसामानाधिकरण्यम् इत्यर्थ:। "गो: शृङ्गित्वं लक्षणम्" ಈ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯಭೂತವಾದ ಗೋವಿಗಿಂತಲೂ ಇತರವಾದ ಮಹಿಷದಲ್ಲಿ (ಅಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ) ಶೃಂಗಿತ್ವವಿರುವುದ ರಿಂದ "अतिव्याप्ति" ರೂಪವಾದ ದೋಷವಿರುವುದು.

असम्भव:—ಲಕ್ಷ್ಯಸಾಮಾನ್ಯದಲ್ಲೂ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದಿರು ವುದು. "लक्ष्यमात्रे लक्षणावृत्तित्वम्"। लक्ष्यतावच्छेदक व्यापकीभूताभावप्रतियोगित्वम् इत्यर्थ:। "गोरेकशफवत्त्वं लक्षणम्" ಈ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯಭೂತವಾದ ಗೋಸಾಮಾ ನ್ಯಕ್ಕೂ ಶಫದ್ವಯ (ಎರಡು ಗೊರಸುಗಳು) ಇರುವುದ ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "असम्भव" ರೂಪ ದೋಷವು.

आत्माश्रय: ಮತ್ತು **अन्योन्याश्रय:** ಆಯಾಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

(2) ಹೇತು ದೋಷಗಳು: (1) व्यभिचार:. (2) विरोध:. (3) सत्प्रतिपक्ष:. (4) असिद्धि: ಮತ್ತು (5) बाध: ಇವು ಐದು ಹೇತುದೋಷಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 9. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ರುವ ದೋಷಗಳು. (1) वात: (2) पित्तम् ಮತ್ತು (3) कफ:। दुष्यन्त्येभि:—दुष कर० "घञ्" (३-३-१९)। "धातवश्च मलाश्चापि दुष्यन्त्येभिर्यतस्तत:। वातपित्त-कफा एते त्रयो दोषा इति स्मृता:"। ಈ ಮೂರು ದೋಷಗಳೂ ಸಮವಾಗಿದ್ದರೆ ದೇಹದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುವು. ವಿಕಾರಹೊಂದಿ ಏರುಪೇರಾದರೆ ದೇಹ ಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುವು. "वात: पित्तं कफश्चेति त्रयो दोषा:समासत:। विकृता अविकृता देहं घ्नन्ति ते वर्धयन्ति च। ते व्यापिनोऽपि हृन्नाभ्योरधोमध्योर्ध्वसंश्रया:। वयोऽहोरात्रभुक्तानामन्तमध्यादिगा: क्रमात्" भावप्र०। 10. ವಾತಪಿತ್ತಕಫಗಳ ವಿಕಾರ. 11. ಮನುಷ್ಯನು ಪುಣ್ಯ

पापकार्यगळल्लि प्रवर्तिसुवंते माडुव रागद्वेष मोहरूपवाद ऒंदु धर्म. 12. वत्स, करु.

दोषकल्पन दोषकल्पन (न०) दोषद आरोपण, दोषविल्लद कडे दोषवन्नु हेळुवदु, तप्पु हॊरिसुवुदु.

दोषग्रस्त दोषग्रस्त (वि०) 1. अपराधि, तप्पु माडिदवनु. 2. दोषगळिंद कूडिदवनु, दुर्गुणगळिंद कूडिदवनु. दोषैः ग्रस्तः।

दोषग्राहिन् दोषग्राहिन् (वि०) दुर्जन, कॆट्ट वनु, दोषवन्ने कंडुहिडियुववनु. दोषं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)। "विसृज्य शूर्पवद्दोषान् गुणान् गृह्णन्ति साधवः। दोषग्राही गुणत्यागी चालिनीव हि दुर्जनाः" उद्भ०।

दोषघ्न दोषघ्न (वि०) वातपित्तकफगळ विकारवन्नु हॊगलाडिसुव, धातुगळ दोषवन्नु नाशपडिसुव. दोषं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "दोषघ्ना ग्रहणीपाण्डुरोगार्शःकुष्ठनाशनाः" सुश्रुत०।

दोषच्छिद् दोषच्छिद् (वि०) 1. वातादि दोषगळन्नु हॊगलाडिसुव. 2. पाप दुःखि मॊदलाद दोषगळन्नु नाशपडिसुव. दोषान् छिनत्ति—छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

दोषज्ञ दोषज्ञ (पुं०)1. पंडित, विद्वांसः दोषं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "जातानुनादा जगतां त्रयाणां दोषच्छिदो दुन्दुभयः प्रणेदुः" याद० १३-८०। "अथ प्रदोषे दोषज्ञः संविवेश विशांपतिः" रघु० १-९३। (स्त्री०) -ज्ञा -ज्ञी. विदुषि, पंडितॆ. (वि०) 2. इतरर दोषवन्नु तिळिदिरुव. "अज्ञातदोषैर्दोषज्ञैरुद्दूष्योभयवेतनैः" माघ० २-११३।

दोषत्रय दोषत्रय (न०) वात पित्त कफगळॆंब मूरु दोषगळु. दोषाणां वातपित्तकफानां त्रयम्।

दोषा दोषा (अव्य०) 1. रात्रियल्लि. दुष्यत्यत्र—दुष (वैकृत्ये) "आ" (१-१-३७)। सप्तम्यर्थे अव्ययम्। "दोषापि नूनमहिमांशुरसौ किलेति व्याकोशकोकनदतां दधते नलिन्यः" माघ० ४-४६। (स्त्री०) 2. बाहु, तोळु. दोस् स्त्रियाम् "टाप्" भागुरिः।

दोषाकर दोषाकर (पुं०) 1. चंद्र. दोषा रात्रौ करोऽस्य। 2. दोषगळ राशि, -समूह. (वि०) 3. दोषगळिगॆ गणयागिरुव. दोषाणामाकरः।

दोषातन दोषातन (वि०) रात्रियल्लिरुव. दोषा "टयुः" तस्य तुट् अनादेशश्च (४-३-२३)। "दोषातनं बुधबृहस्पतियोगदृश्यस्तारापतिस्तरलविद्युदिवाभ्रवृन्दम्" रघु० १३-७६।

दोषातिलक दोषातिलक (पुं०) रात्रिगॆ अलंकार वाद दीप. दोषा रात्रेस्तिलक इव। "दशेन्धनो गृहमणिर्दोषातिलक इत्यपि" त्रिकाण्ड०।

दोषामन्य दोषामन्य (वि०) रात्रियॆंदु तिळियुव. दोषा रात्रिमात्मानं मन्यते—मन (ज्ञाने) "खश्" (३-२-८३)। "दोषामन्यं विदधति सुरतक्रीडायासश्रमशमपटवः" माघ० ४-६२।

दोषिन् दोषिन् (वि०)1. दोषदिंद कूडिद, कॆट्ट गुणवुळ्ळ. 2. तप्पुमाडिदवनु, अपराधि. 3. पाप माडिदवनु. दोषोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। दुष (वैकृत्ये) "णिनिः" (३-१-१३४) वा।

दोषैकदृश् दोषैकदृश् (वि०)दोषवन्ने मुख्य वागि नोडुवनु, दुर्जन. दोषे एकस्मिन्नेव दृक् ज्ञानं यस्य। दोषमेवैकं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विप्" वा।

दोस् दोस् (पुं०) भुज, तोळु. दाम्यत्यनेन—दमु (उपशमे) "डोसिः" (उ० २-७०)। "इत्युक्तवन्तं परिरम्य दोर्भ्यां तनूजमाविष्कृतदिव्यमूर्तिः" किरा० ११-८०। "ककुद्दोषणी" ऎंदु महाभाष्यकारर प्रयोगविरुवुदरिंद नपुंसकत्ववू ऊंटु. "तमुपाद्रवदुद्यम्य दक्षिणं दोर्निशाचरः" रघु० १५-२३।

दोस्थ दोस्थ (पुं०)1. क्रीडॆ, आट. 2. सेवॆ, शुश्रूषॆ, उपचार. (वि०) 3. आटवाडुववनु. 4. सेवक, आळु. "क्रीडाक्रीडकयोर्दोस्थः सेवायां सेवके च सः" त्रिकाण्ड०। 5. तोळिनल्लिरुव. दोषि तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

दोह दोह (पुं०) 1. हालु करॆयुवुदु. दुह (प्रपूरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "दोहावसाने पुनरेव दोग्ध्रीं भेजे भुजोच्छिन्नरिपुर्निषण्णाम्" रघु० २-२३। 2. हालु, क्षीर. दुह्यते—दुह कर्म० "घञ्" (३-३-११)। 3. हालु करॆयुव पात्रॆ. दुह्यत्यत्र—दुह अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

दोहद दोहद (पुंन०) 1. बयकॆ, इच्छॆ, अभिलाषॆ. दोषमाकर्षं ददाति—डु दाञ (दाने) "कः" (३-२-३)।

स्त्रीयर पादाघात मत्तु मुखासवगळिंद गिड लतेगळु पुष्पिसुवुवेंदु कविसमयसिद्ध. इदक्के दोहदवेंदु हेसरु. इदे गिडलतेगळ बयके. "ताभिरप्युपहृतं मुखासवं सोऽपिबद्वकुलतुल्यदोहदः" रघु० १९-१२। 2. गर्भिणियर बयके, गर्भद लक्षणवन्नु तिळिसुव बयके. "प्रजावती दोहदशंसिनी ते तपोवनेषु स्पृहयालुरेव" रघु० १४-४५। 3. गर्भ, बसिरु. "दोहदो गर्भलक्षणे। अभिलाषे तथा गर्भे" हेम०। ["खञ्ज" "गर्भिणीदोहद" पदगळल्लि नोडि.]

दोहदवती दोऽहदवतीऽ (स्त्री०) बयकेयुळ्ळ गर्भिणि, बसिरागि बयकेयुळ्ळ हेंगसु. दोहदमस्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)।

दोहन दोऽहन (न०) 1. हालु करेयुवुदु. दुह (प्रपूरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. हालु करेयुववनु. दुह कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। (स्त्री०) **-नी-निऽ.** दुह अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। हालु करेयुव पात्रे.

दोहनीय दोऽहनीय (वि०) 1. हालु करेयल्पडुव. 2. हालु करेयलु योग्यवाद. 3. हालु करेयबेकाद. दुह (प्रपूरणे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

दोहल दोऽहल (न०) 1. इच्छे, बयके, गर्भिणियर अपेक्षे. दोहमाकर्षं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "गर्भिण्याः पुनरिच्छायां श्रद्धा दोहलदौहृदे" वैज०। 2. बिरणि, ऒणगिद सगणि. "दोहलं तु करीषोऽस्त्री गोग्रन्थिः शुष्कगोमयः" वैज०।

दोहापनय दोऽहाऽपनय (पुं०) क्षीर, हालु. दोहमपनयति—अप+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)।

दोह्य दोऽह्य (वि०) 1. हालु करेयल्पडुव. दुह (प्रपूरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (न०) 2. क्षीर, हालु. (स्त्री०) **-ह्या-ह्याः.** अकळु, हसु, एमे मोदलादुवु. "बीजायोवाह्यरत्नस्त्रीदोह्यपुंसां परीक्षणम्" याज्ञ० २-१७७।

दौत्य दौत्य (न०) 1. दूतत्व, दूतभाव, रायभार. 2. दूतन केलस. दूतस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "ननु सर्वमेवेदानीं प्रतिहतममङ्गलम् स्वयं प्रतिपन्नदौत्येन सन्धिकारिणा श्रीकृष्णेन" वेणी० १।

दौरात्म्य दौरात्म्य (न०) 1. दुरुळतन, केट तन, दुर्नीति. 2. दुष्टस्वभाव, केडिगतन. दुष्टः आत्मा बुद्धिः स्वभावो वा यस्य—दुरात्मा, तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "दौरात्म्याद्रक्षसस्तां तु नात्रत्याः श्रद्दधुः प्रजाः" रघु० १५-७२। "दौरात्म्यादरिभिर्निजार्जवशुचौ मायाविभिर्वञ्चिते" म० वी० ५-४६।

दौर्ग दौर्ग (वि०) 1. दुर्गसंबंधवाद, कोटेगे संबंधिसिद. दुर्गस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. दुर्गादेवियं संबंधवाद. दुर्गाया इदम् "अण्"।

दौर्गत्य दौर्गत्य (न०) 1. दारिद्र्य, बडतन. दुर्गतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. बडतन मोद लादुवुगळिंद उंटागुव दुरवस्थे, केट्टस्थिति, संकट. "दौर्गत्याद्यैरनोजस्यं दैन्यम्" सा० द०।

दौर्गन्ध्य दौर्गन्ध्य (न०) केट्टवासने. दुष्टो गन्धोऽस्य दुर्गन्धः, तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

दौर्जन्य दौर्जन्य (न०) दुरुळतन, दुर्नीति, केट्टतन. दुर्जनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

दौर्बल्य दौर्बल्य (न०) बलहीनते, अशक्तते दुर्बलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

दौर्भागिनेय दौर्भागिनेय (पुं०) अदृष्टहीनळ मग, बड हेंगसिन मग. गंडनु तोरेदु गतियिल्ल दवळ मग. दुर्भगाया अपत्यम् "ढक्" इनङ् च (४-१-१२६)। उभयपदवृद्धिः (७-३-१९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **दौर्भागिनेयी दौर्भागिनेयी.**

दौर्भाग्य दौर्भाग्य (न०) 1. अदृष्टहीनते. 2. बडतन, दारिद्र्य. दुर्भगस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अद्य कैकेयि दौर्भाग्यं राज्ञा ते ख्यापितं महत्" भा० वन० २७८-१८।

दौर्भ्रात्र दौर्भ्रात्र (न०) केट्ट सहोदरत्व, केट्ट सोदरनागिरुविके. दुष्टो भ्राता, तस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)।

दौर्मनस्य दौर्मनस्य (न०) दुःखिगोंड मनस्सिनिंद कूडिरुविके, विषाददिंद कूडिरुविके. चिंतेयिंद कूडिरुविके. दुर्मनसो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "तन्मित्रपूजा तदरिद्विषत्वं कृतस्मृतिः प्रोषितदौर्मनस्यम्" बृहत्सं० ७८-६।

दौर्मन्त्य दौर्मन्त्र्य (न०) ಕೆಟ್ಟಸಲಹೆ, ದುರುಪದೇಶ, ಕಾಲದೇಶಗಳಿಗನುಗುಣವಲ್ಲದ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ. दुष्टो मन्त्रः यस्य–तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "दौर्मन्त्र्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात् सुतो लालनात्" भर्तृ० १-३३।

दौर्लभ्य दौर्लभ्य (न०) ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಡೆಯಬೇಕಾಗುವಿಕೆ. दुर्लभस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

दौर्हार्द दौर्हार्द (न०) 1. ವೈರ, ದ್ವೇಷ, ಶತ್ರುತ್ವ. 2. ನೀಚತನ. दुर्हृदो भावः "अण्" (५-१-१३०)।

दौलेय दौलेय (पुं०) 1. ದುಲಿಯುಷಿಯ ಮಗ. दुलेरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२२)। 2. ಆಮೆಯ ಮರಿ. दुल्याः कमठ्याः अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२२)।

दौल्मि दौल्मि (पुं०) ಇಂದ್ರ.

दौवारिक दौवारिक (पुं०) द्वारपालक, ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು. द्वारि नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। ऐजागमः (७-३-४)। स्त्रियाम् **दौवारिकी** दौवारिकी, "अथोरगाख्यस्य पुरस्य नाथं दौवारिकी देवसरूपमेत्य" रघु० ६-५९।

दौश्चर्म्य दौश्चर्म्य (न०) ಮೇಲಿನ ಚರ್ಮವಿಲ್ಲದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಇದೊಂದು ರೋಗ. दुश्चर्मणो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "ब्रह्महा क्षयरोगित्वं दौश्चर्म्यं गुरुतल्पगः" मनु० ११-४९।

दौष्क दौष्क (वि०) 1. ತೋಳುಗಳಿಂದ ನದಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದಾಟುವವನು. दोषा तरति–दोस् "ठक्" (४-४-५)। ठस्य "कः" (वा० ७-३-५१)। 2. ತೋಳುಗಳಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವನು. दोषा चरति–"ठक्" (४-४-८)। "कः" (वा० ७-३-५१)।

दौष्कुल दौष्कुल (वि०) ನೀಚವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. दुष्टं कुलमस्य दुष्कुलः–स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "न दुर्जने दौष्कुले वा व्रतैर्यो वा न संस्कृतः" भा० शान्ति० ३५-३८।

दौष्कुलेय दौष्कुलेय (पुं०) ನೀಚವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನ ಮಗ. दुष्कुलस्यापत्यम् "ढक्" (४-१-१४२)। "कुले जाताश्च क्लिश्यन्ते दौष्कुलेयवशानुगाः" भा० वन० १९६-२३।

दौष्कुल्य दौष्कुल्य (न०) ದುಷ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. दुष्कुलस्य भावः "ष्यञ्" (६-१-१२४)। "दौष्कुल्य-मापि विधुनोति शीघ्रं महत्तमानामभिधानयोगः" भाग० १-१८-१८।

दौष्ट्य दौष्ट्य (न०) ದುಷ್ಟತನ, ನೀಚತನ. दुष्टस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

दौष्यन्ति दौष्यन्ति (पुं०) ದುಷ್ಮಂತನ ಮಗ, ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿ. दुष्यन्तस्य अपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "दौष्यन्तिमप्रतिरथं तनयं निवेश्य" शाकु० ४-१९।

दौहिक दौहिक (वि०) ನಿತ್ಯವೂ ಕರೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ (ಹಾಲು) ಕರೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ (ಹಸು ಮೊದಲಾದುದು). दोहं नित्यमर्हति–दोह "ठञ्" (५-१-६४)।

दौहित्र दौहित्र (पुं०) 1. ಮೊಮ್ಮಗ, ಮಗಳ ಮಗ. दुहितुरपत्यं पुमान् "अञ्" (४-१-१०४)। "पौत्र-दौहित्रयोर्लोके विशेषो नास्ति कश्चन। तयोर्हि मातापितरौ सम्भूतौ तस्य देहतः" मनु० ९-१३३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–त्री –त्र्यी०.** ಮೊಮ್ಮಗಳು, ಮಗಳ ಮಗಳು. (न०) 2. ತಿಲ, ಎಳ್ಳು. 3. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. 4. ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ. "दौहित्रं खड्ग-मित्याहुरपत्यं दुहितुस्तिलाः। कपिलाया घृतं चैव दौहित्रमिति चोच्यते"।

दौहित्रायण दौहित्रायण (पुं०) ದೌಹಿತ್ರನ ಮಗ, ಮಗಳ ಮಗನ ಮಗ. दुहितुरनन्तरापत्यम् "अञ्" (४-१-१०४)। यूनि "फक्" (४-१-१००)।

द्यावाक्षामा(मे) द्यावाक्षामा(मौ०) (स्त्री० द्विव०) ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ. द्यौश्च क्षामा च–दिवो द्यावादेशः (६-३-२९)। "क्षामा" ಪದಕ್ಕೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

द्यावापृथिवी(व्यौ) द्यावापृथिवी (व्यौ) (स्त्री० द्विव०) ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ. द्यौश्च पृथिवी च–दिवो द्यावादेशः (६-३-३०)। दिवो दिवसादेशश्च। दिवस्पृथिव्यौ दिवस्पृथिव्यौ.

द्यावाभूमी द्यावाभूमी (स्त्री० द्विव०) ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ. द्यौश्च भूमिश्च–दिवो द्यावादेशः (६-३-२९)।

द्यु–अभिगमने (अदा० पर० अक० अनि०)। द्यौति। द्योता। अद्यौषीत्। इत्यादि. ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗು.

द्यु द्यु (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. द्यु (अभिगमने) "क्विप्" (३-२-७६)। (न०) 2. ದಿವಸ, ಹಗಲು.

"पद्मबन्धुः कोकहितो द्युश्च क्ली स्यादहर्दिनम्" वैज०। 3. गगन, आकाश. "आकाशे दिवसे च द्युः" वैज०। ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುಂಲಿಂಗವಾಗಿಯೂ ಹಗಲು ಮತ್ತು ಆಕಾಶವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "द्यु क्लीबमह्नि गगनेऽपि च। ना ज्वलने" मेदि०।

द्युग द्यु॒ग (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. द्युनि गगने गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-९७)। (वि०) 2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

द्युचर द्यु॒चर (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 2. ಗ್ರಹ. 3. ವಿದ್ಯಾಧರ. द्युनि चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। (वि०) 4. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी –चरी.**

द्युत् द्यु॒त् (स्त्री०) 1. ಕಿರಣ. 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. द्योतते—द्युत (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-१७७)।

द्युत–दीप्तौ (भ्वा० आत्म० अक० से०)। द्योतते। दिद्युते। द्योतिता। द्योतिष्यते। द्योतताम्। अद्योतत। इत्यादि. ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಹೊಳೆ.

कृत्सु:—द्योतितव्यम्। द्योतनीयम्। द्योत्यम्। द्युतितम्, द्योतितम्। द्युतितवान्, द्योतितवान्, –वती। द्योतमानः। द्योतितुम्। द्युतितम्, द्योतितम्। द्योतनम्। द्युतित्वा। प्रद्युत्य। द्योतित्वा। प्रद्योत्य।

द्युति द्यु॒ति (स्त्री०) 1. ಕಾಂತಿ, ಹೊಳಪು. द्युत (दीप्तौ) "इन्" (उ० ४-१२०)। "लेभे परां द्युतिममर्त्य-वधूसमूहः" किरा० ६-४६। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "सुवर्णपुङ्खद्युतिरञ्जिताङ्गुलिम्" रघु० ३-६४। 3. (ಸೂರ್ಯನ) ಪ್ರಭೆ. "उष्णांशुद्युतिजनितः कपोल-रागः" किरा० ७-३।

द्युतित द्यु॒तित (न०) 1. ಪ್ರಕಾಶ. ಬೆಳಕು. द्युत (दीप्तौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। वा कित्त्वाभावः। पक्षे द्योतितम् **द्यो॒तितम्**. (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. द्युत कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)।

द्युतिधर द्यु॒तिधर (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. द्युतिं तारुण्येऽपि इन्द्राभिभावुकां दीप्तिं धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। षष्ठीतत्पुरुषः। "अमानुषीं यो धृतवान् द्युतिमैन्द्राभिभावुकाम्। ख्यातः स हि द्युतिधरः वस्वर्णः कान्तिदो मनुः" इति निरुक्तिः। "तेजोवृषो द्युतिधरः" वि० स०।

द्युतिमत् द्यु॒तिमत् (पुं०) 1. ಸಾಲ್ವದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 2. ಮದಿರಾಶ್ವನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 3. ಮದ್ರದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಸಹದೇವನ ಮಾವ. "सहदेवस्तु माद्रीमेव स्वयंवरे विजयां नामोपयेमे मद्रराजस्य द्युतिमतो दुहितरम्" भा० आदि० ६४। 4. ಅಧಿಕಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. द्युतिरस्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "नवविनिद्रजपाकुसुमत्विषां द्युतिमतां निकरेण महा-श्मनाम्" किरा० ५-८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –मती.**

द्युन द्यु॒न (न०) ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

द्युधुनी द्यु॒धुनी (स्त्री०) ದೇವನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ.

द्युनिवास द्यु॒निवास (पुं०) ದೇವತೆ. द्युनि निवासोऽस्य।

द्युनिवासभूय द्यु॒निवासभूय (न०) ದೇವತ್ವ, ದೇವ ಭಾವ. द्युनिवासस्य भावः—भू "क्यप्" (३-१-१०७)। "शोकाग्निनाऽगाद्द्युनिवासभूयम्" भट्टि० ३-२१।

द्युपति द्यु॒पति (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಸೂರ್ಯ.

द्युपथ द्यु॒पथ (पुं०) ಆಕಾಶ.

द्युमणि द्यु॒मणि (पुं०) 1. रवि, ಸೂರ್ಯ. दिवो मणिरिव। 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. "ज्योतिरिङ्गणवत्तस्य द्युमणेरिव सन्निधौ" याद० १६-३४।

द्युमत्सेन द्यु॒मत्सेन (पुं०) ಸಾಲ್ವದೇಶದ ದೊರೆ, ಸತ್ಯವಂತನ ತಂದೆ, ಸಾವಿತ್ರಿಯ ಮಾವ. [द्युमत्सेनನು ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಇವನು ಕುರುಡನಾಗಲು ಶತ್ರುಗಳು ಇವನನ್ನು ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಿದರು. ಈತನ ಮಗನಾದ ಸತ್ಯವಂತನು ಒಂದು ದಿನ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೌದೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತಂದೆಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತಳಾಗಿ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪತಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಹೊರಟಿದ್ದ ಅಶ್ವಪತಿಯ ಮಗಳಾದ ಸಾವಿತ್ರಿಯು ಈತ (ಸತ್ಯವಂತ) ನನ್ನು ಕಂಡು ಇವನೇ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯಪತಿಯೆಂದು ತಂದೆಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಳು. ಅಲ್ಪಾಯುವಾದ ಸತ್ಯವಂತನು ಪಂಚತ್ವ (ಮರಣ) ಹೊಂದಲು ಸತೀಮಣಿಯಾದ ಸಾವಿತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಯಮಧರ್ಮರಾಯನು ಸತ್ಯವಂತನಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸನ್ನೂ द्युमत्सेनನಿಗೆ ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು.] 2. ಸಾಲ್ವ ದೇಶದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ದೊರೆ. [ಈತನು ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು.]

द्युमयी द्युमयी (स्त्री०) विश्वकर्मन मगळु, सूर्यन पत्नि. "स्वरेणुर्द्युमयी त्वाष्ट्री प्रिये चैते विभावसोः" त्रिकाण्ड०।

द्युम्न द्युम्न (न०) 1. धन, हण. दिवं मनति—म्ना (अभ्यासे) "कः" (३-२-३)। 2. बल, शक्ति, पराक्रम. "द्युम्नं वित्ते पराक्रमे" नानार्थर०।

द्युलोक द्युलोक (पुं०) देवलोक, स्वर्गलोक. द्यौरेव लोकः।

द्युसद् द्युसद् (पुं०) 1. देवतै. 2. सूर्यादि ग्रहगळु. दिवि सीदति—षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "भयस्य पूर्वावितरस्तरस्विना मनस्सु येन द्युसदां न्यधीयत" माघ० १-४३।

द्यू द्यू (वि०) आटवाडुवनु. दीव्यति—दिवु (क्रीडादौ) "क्विप्" (३-२-७६)। ऊठ् (६-४-१९)।

द्यूत द्यूत (पुंन०) 1. जूजु, आट. दिवु (क्रीडादौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. पगडेयाट. "किं ते द्यूतेन राजेन्द्र बहुदोषेण मानद। देवने बहवो दोषास्तस्मात्तत्परिवर्जयेत्। श्रुतो वा यदि वा दृष्टो धर्मराजो युधिष्ठिरः। स राज्यं धनमक्षय्यं पणमेकमयाचत" भा० विरा० ७०-७, ८।

द्यूतकर द्यूतकर(पुं०)1. आटगार, जूजाटदवनु. द्यूतं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-करी -करि.**

द्यूतकार द्यूतकार (वि०) जूजाडुवनु, आट वाडुवनु. द्यूतं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

द्यूतकारक द्यूतकारक (वि०) 1. जूजाडुवनु, आटवाडुवनु. द्यूतं करोति—डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. जूजनु आडिसुवनु. द्यूतं कारयति—डु कृञ्+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

द्यूतकृत् द्यूतकृत् (वि०) जूजाडुवनु, आटवाडुवनु. द्यूतं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

द्यूतदास द्यूतदास (पुं०) जूजिनल्लि गेल्लल्पट्टु दास नागिरुवनु, जूजिनल्लि सोतु सेवकनागिरुवनु. द्यूते जितो दासः। (स्त्री०) **-दासी -दासि.** "प्रत्यक्षं भूपतीनां मम भुवनपतेराज्ञया द्यूतदासी" वेणी० ५-३०।

द्यूतधर्म द्यूतधर्म (पुं०) जूजिगे संबंधिसिद धर्म, जूजाटद व्यवस्थे. द्यूतस्य धर्मः। "क्रमशः क्षेत्रजादीनां द्यूतधर्मं निबोधत" मनु० ९-२२०।

द्यूतपूर्णिमा द्यूतपूर्णिमा (स्त्री०) आश्वयुज मासद हुण्णिमे. [लक्ष्मीदेविय प्रीत्यर्थवागि ई हुण्णिमेय दिन जनरु रात्रियेल्ला आटदल्लेकाल कळेयुत्तारे. इदक्के "कोजागरपूर्णिमा" एंदू हेसरु.]

द्यूतप्रतिपद् द्यूतप्रतिपद् (स्त्री०) कार्तिक शुद्ध पाड्य. द्यूतार्था प्रतिपत्। [ई पाड्यद दिवस जनरु जूजाडुव पद्धति.]

द्यूतप्रिय द्यूतप्रिय (पुं०) जूजाटदल्लि इष्टवुळ्ळवनु.

द्यूतवृत्ति द्यूतवृत्ति (पुं०) जूजन्ने कसबन्नागिट्टुकोंडिरुवनु, जूजिनिंद जीविसुवनु, जूजु कट्टेयल्लि कुळितु आटवाडि अदरिंद बंद हणदिंद जीवन नडेसुवनु. द्यूतं वृत्तिर्जीविका यस्य। "मित्रध्रुक् द्यूतवृत्तिश्च पुत्राचार्यस्तथैव च" मनु० ३-१६०।

द्यूतशाला द्यूतशाला (स्त्री०) जूजिन मने. द्यूतस्य शाला।

द्यूताधिकारिन् द्यूताधिकारिन् (पुं०) जूजिन मनेय यजमान, जूजिन कट्टेयन्नु नडेसुवनु.

द्यूताध्यक्ष द्यूताध्यक्ष (पुं०) जूजिन यजमान, जूजन्नु नडेसुवनु.

द्यून द्यून (न०) लग्नदिंद एळनेय स्थान. "द्यूनजन्मरिपुलाभखत्रिगश्चन्द्रमाः शुभफलप्रदस्तथा"।

द्यो द्यो (स्त्री०) 1. स्वर्ग, देवलोक. द्योतन्तेऽस्याम्—द्युत (दीप्तौ) "डोः" बाहु०। द्यौः द्यावौ द्यावः इत्यादि गो शब्ददंते रूपगळु. 2. गगन, आकाश. "द्यौः स्वर्गसुरवर्त्मनोः" विश्व०। "द्यौरुवाह परिवृत्तिविलोलां हारयष्टिमिव वासरलक्ष्मीम्" किरा० ९-२।

द्योत द्योत (पुं०) 1. सूर्यन प्रकाश, बिसिलु. 2. प्रकाश. बेळकु. द्युत (दीप्तौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

द्योतक द्योतक(वि०)1. प्रकाशगोळिसुव. 2. स्पष्टपडिसुव. 3. विवरिसि तोरिसुव. 4. सूचिसुव. हेळगेडहुव. द्युत (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

द्योतन द्यो॰तन (पुं॰) 1. दीप. द्युत (दीप्तौ) "युच्" (उ॰ २-७९)। (न॰) 2. प्रकाश, बेळकु. द्युत भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. प्रकाशगोळिसु ಎಂ. द्युत+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि॰) 4. प्रकाशगोळिसुव. द्युत+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 5. प्रकाशिसुव. द्युत "युच्" (३-२-१४९)। "विलोक्य द्योतनं चन्द्रं लक्ष्मणं शोचनोऽवदत्" भट्टि॰ ७-१५। 6. स्पष्टपडिसुव. 7. सूचिसुव. 8. विवरिसि तोरिसुव.

द्योतनिका द्यो॰तनिका (स्त्री॰) विवरण, व्याख्यान.

द्योतमान द्यो॰तमान (वि॰) प्रकाशिसुत्तिरुव. द्युत (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

द्योतयत् द्यो॰तयत् (वि॰) प्रकाशपडिसुत्तिरुव. द्युत (दीप्तौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "ते प्रभामण्डलैर्व्योम द्योतयन्तस्तपोधनाः" कुमा॰ ६-४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यं॰ति॰.**

द्योतयमान द्यो॰तयमान (वि॰) प्रकाशपडिसुत्तिरुव. द्युत (दीप्तौ)+णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। "दिशो द्योतयमानाभिर्दिव्यनारीभिराकुलम्" भट्टि॰ ८-४६।

द्योतित द्यो॰तित (वि॰) प्रकाशगोळिसल्पट्ट. द्युत (दीप्तौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "द्योतितान्तःसभैः कुन्दकुड्मलाग्रदतः स्मितैः" माघ॰ २-७।

द्योभूमि द्यो॰भूमि (पुं॰) पक्षि, हक्कि. द्यौराकाशो भूमिर्गतिस्थानं यस्य। (स्त्री॰ द्वि॰) 2. आकाश मत्तु भूमि.

द्रगड द्रगड (पुं॰) भेरि, नगारि. द्र इति गडति—गड (सेचने) "अच्" (३-१-१३४)। "द्रगडः प्रतिपत्तूर्यम्" त्रिकाण्ड॰।

द्रङ्ग द्रंग (पुं॰) सण्ण पट्टण. "कर्वटादधमो द्रङ्गः पत्तनादुत्तमश्च सः"।

द्रढिमन् द्रढिमन् (पुं॰) "दार्ढ्य" पदद अर्थ. दृढस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "हृदयमरिवधोदयादुदूढद्रढिम दधातु पुनः पुरन्दरस्य" माघ॰ १-७४।

द्रढिष्ठ द्रढिष्ठ (वि॰) बहु मंदिगळल्लि हेच्चु दृढवाद, अनेक वस्तुगळल्लि हेच्चु दृढवाद, -स्थिरवाद. अयमेषामतिशयेन दृढः "इष्ठन्" (५-३-५५)।

द्रढीयस् द्रढीयस् (वि॰) इब्बरल्लि हेच्चु बलशालियाद, एरडु वस्तुगळल्लि हेच्चु दृढवाद, -स्थिरवाद. अयमनयोरतिशयेन दृढः "ईयसुन्" (५-३-५७)। "शार्ङ्गं धनुर्मित्रमिव द्रढीयः" माघ॰ ३-२०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यसी -यसी॰.**

द्रप्स द्रप्स (न॰) तेळुवाद मोसरु, मज्जिगे, नीरु बेरसिद गट्टियल्लद मोसरु. दृप्यन्त्यनेन—दृप (हर्षादौ) "अम्" (६-१-५९)। बाहु॰ सः। "द्रप्सं दधि घनेतरत्" अम॰।

द्रमिड द्रमिड (पुं॰) मोदलु वैश्यन पत्नियागिद्द क्षत्रिय स्त्रीयल्लि संस्कारहीननाद क्षत्रियनिंद जनिसिदवनु. "लिच्छवि क्षत्रिया व्रात्याज्जल्लं सा विप्रपूर्विका। सा वैश्यपूर्वा द्रमिडम्" वैज॰।

द्रम्म द्रम्म (पुं॰) हदिनारु पणगळु.

20 कवडेगळु	..	1 काकिणि
4 काकिणिगळु	..	1 पण
16 पणगळु	..	1 द्रम्म.

"वराटकानां दशकद्वयं यत् सा काकिणी ताश्च पणश्चतस्रः। ते षोडश द्रम्म इहापि कीर्तितो द्रम्मैस्तथा षोडशभिश्च निष्कः"।

द्रव द्रव (पुं॰) 1. रस, हण्णु मोदलादुवुगळ सार. द्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। 2. प्रवहिसुव स्वभावद वस्तु. 3. पलायन, ओडुवुदु. "ततो दैत्यद्रवकरं पौराणां शङ्खमुत्तमम्" हरिवं॰। 4. स्त्रीपुरुषर परिहास, कामुक कामुकियर क्रीडे. 5. वेग. 6. गति, गमन, चलन. 7 मद्य, हेंड. (वि॰) 8. द्रववाद, नीराद, हरियुव स्वभावद. "द्रवः संघातकठिनः स्थूलः सूक्ष्मः लघुर्गुरुः" कुमा॰ २-११। 9. सोरुव स्वभावद. 10. ओद्दियाद, तीव्रवाद. "प्रसाधिकालम्बितमग्रपादमाक्षिप्य काचिद्द्रवरागमेव" रघु॰ ७-७। 11. वेगवाद, ओडुत्तिरुव.

द्रवक द्रवक (वि॰) 1. ओडुव स्वभावद. 2. सोरुव स्वभावद.

द्रवज द्रवज (पुं॰) 1. बिल्ल. 2. कारंबि. (वि॰) 3. द्रववस्तुविनिंद उंटाद. द्रवात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

द्रवत् द्रवत् (वि॰) 1. ओडुत्तिरुव. 2. सुरियुत्तिरुव, सोरुत्तिरुव. द्रु (गतौ) "शतृ"

(३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –स्त्री।

द्रवन्ती द्रवंतीं (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 2. ಇಲಿಯಾಲದ ಗಿಡ. द्रवति—द्रु (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)। "स्रवन्ती च द्रवन्त्यपि। नद्यामोषधिभेदे च" हेम०।

द्रवाधार द्रवाधार (पुं०) 1. ದ್ರವವಸ್ತುವಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಪಾತ್ರೆ. 2. ಜುಲಕ, ನೀರು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಗುಳಿಯಾಗಿರುವ ಅಂಗೈ. द्रवस्याधारः।

द्रविड द्रविड (पुं० ब० व०) 1. ದ್ರವಿಡದೇಶ. 2. ದ್ರವಿಡದೇಶದ ಜನರು. ಆಂಧ್ರರು ಕನ್ನಡಿಗರು ಗುರ್ಜರರು ದ್ರವಿಡರು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದವರು ಇವರು ದ್ರವಿಡದೇಶದವರು. "आन्ध्राः कर्णाटकाश्चैव गुर्जरा द्रविडास्तथा। महाराष्ट्रा इति ख्याताः पञ्चैते द्रविडाः स्मृताः"। 3. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ರಾತ್ಯಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. 4. ಪರಶುರಾಮನ ಭಯದಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ. "ततस्तु क्षत्रियाः केचिज्जामदग्न्यभयार्दिताः। विविशुर्गिरिदुर्गाणि मृगाः सिंहार्दिता इव"॥

द्रविण द्रविण (न०) 1. ಧನ, ಹಣ. द्रवति—द्रु (गतौ) "इनन्" (उ० २-५०)। "द्रविणं परिमितममितव्ययिनं जनमाकुलीकुरुते। क्षीणाञ्चलमिव पीनस्तनजघनायाः कुलीनायाः"। 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "तेषां सदश्वभूयिष्ठास्तुङ्गा द्रविणराशयः" रघु० ४-७०। 3. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 4. ಗೃಹ, ಮನೆ. 5. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. 6. ಶೌರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ. "द्रविणं गेहे वित्ते स्वर्गे पराक्रमे" नानार्थर०। "बभूवतुस्ततस्तस्य पक्षौ द्रविणवत्तरौ" भा० उद्योग० ११३-२०।

द्रविणक द्रविणक (पुं०) ಅಗ್ನಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "अग्नेर्भार्या वसोर्धारा पुत्रा द्रविणकादयः" भाग० ६-६-१३।

द्रविणनाशन द्रविणनाशन (पु०) ನುಗ್ಗಿಗಿಡ. द्रविणं नाशयति—णश (अदर्शने) "ल्युः" (३-१-१३४)। ನುಗ್ಗಿಸೊಪ್ಪನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ಧನಹಾನಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಕಾರಣ ಈ ಹೆಸರು.

द्रविणप्रद द्रविणप्रद (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. द्रविणं तद्धयानविधिना समग्रं शास्त्रतदर्थरूपं धनं प्रददाति—प्र+डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-६)। "शास्त्रं तदर्थं द्रविणं प्रददाति जनाय यः। व्यासो भूत्वा हरिः साक्षात् द्रविणप्रद उच्यते" इति निरुक्तिः। "दारुणो द्रविणप्रदः" वि० स०। 2. ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ.

द्रविणाधिप द्रविणाधिप, –अधिपति –अधिपति (पुं०) ಕುಬೇರ.

द्रविणोदय द्रविणोदय (पुं०) ಧನಾಗಮ, ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿ. द्रविणस्योदयः। "पराङ्मुखे विधौ चेत्स्यात् कथंचिद्द्रविणोदयः" पञ्चतं०।

द्रव्य द्रव्य (न०) 1. ಧನ, ವಿತ್ತ, ಹಣ. द्रुरिव कल्पवृक्ष इव "यः" (५-३-१०४)। "एकमेव दहत्यग्निर्नरं दुरुपसर्पिणम्। कुलं दहति राजाग्निः सपशुद्रव्यसञ्चयम्" मनु० ७-९। 2. ವಸ್ತು, ಪದಾರ್ಥ. 3. ಮಂಗಳವಸ್ತು, ಶುಭಸೂಚಕವಸ್ತು, ಹರ್ಷವುಂಟುಮಾಡುವ ಸಂಪತ್ತು. "न किञ्चिदपि कुर्वाणः सौख्यैर्दुःखान्यपोहति। तत्तस्य किमपि द्रव्यं यो हि यस्य प्रियो जनः" उ० रा० २-११। 4. ವಿಲೇಪನ, ಹಚ್ಚುವ ಮುಲಾಮು. 5. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 6. ಔಷಧಿ, ಮೂಲಿಕೆ. 7. ಕಾಂಸ್ಯ, ಕಂಚು. 8. (क) **नैयायिक मतदल्लि** ಸಪ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲೊಂದು. "द्रव्यं गुणस्तथा कर्म सामान्यं सविशेषकम्। समवायस्तथाऽभावः पदार्थाः सप्त कीर्तिताः" भाषाप०। ಈ ದ್ರವ್ಯಪದಾರ್ಥವು (1) पृथिवी, (2) जलम् (ನೀರು), (3) तेजः, (4) वायुः, (5) आकाशः, (6) कालः, (7) दिक्, (8) आत्मा ಮತ್ತು (9) मनः ಎಂದು ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ. "क्षित्यप्तेजोमरुद्व्योमकालदिग्देहिनो मनः। द्रव्याणि" भाषाप०। (ख) **वैद्यशास्त्रदल्लि** (1) रसः, (2) गुणः, (3) वीर्यम्, (4) विपाकः ಮತ್ತು (5) शक्तिः ಎಂದು ಈ ಐದೂ ಸೇರಿ ದ್ರವ್ಯವೆನಿಸುವುದು. "रसो गुणस्तथा वीर्यं विपाकः शक्तिरेव वा। पञ्चानां यः समाहारः तद्द्रव्यमिति कीर्त्यते। (ग) **वैष्णवमतदल्लि** (1) परमात्मा, (2) लक्ष्मीः, (3) जीवात्मा, (4) अव्याकृताकाशः, (5) प्रकृतिः, (6) गुणत्रयम्, (7) महत्तत्त्वम्, (8) अहङ्कारतत्त्वम्, (9) बुद्धिः, (10) मनः, (11) इन्द्रियम्, (12) मात्रा, (13) भूतम्, (14) ब्रह्माण्डम्, (15) अविद्या, (16) वर्णः, (17) अन्धकारः, (18) कालः, (19) वासना ಮತ್ತು (20) प्रतिबिम्बः ಎಂದು ಇಪ್ಪತ್ತು ವಿಧ. (घ) **विशिष्टाद्वैतमतदल्लि** (1) प्रकृतिः, (2) कालः, (3) शुद्धसत्त्वम्, (4) धर्मभूतज्ञानम्, (5) जीवः ಮತ್ತು

(6) ईश्वरः ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. (ಕ) **ಜೈನದರ್ಶನದಲ್ಲಿ** (1) जीवः, (2) धर्मः, (3) अधर्मः, (4) आकाशः, (5) कालः ಮತ್ತು (6) पुद्गलः ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. 9. ಮರದ ಸಾರ, ಗೋಂದು. (वि०) 10. ಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಮರದಿಂದ ತಯಾರಾದ. द्रुः—तस्य विकारः अवयवो वा—द्रु "यत्" (४-३-१६१)।

द्रव्यक द्रव्यक (वि०) 1. ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಒಯ್ಯುವ. 2. ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹೊರುವ. 3. ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ತರುವ. द्रव्यं हरति वहति आवहति वा "कन्" (५-१-५१)।

द्रव्यगण द्रव्यगण (पुं०) ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಔಷಧಿ (ಮೂಲಿಕೆ)ಗಳ ಗಣ (ಗುಂಪು). ಈ ಗಣಗಳು ಮೂವತ್ತೇಳು. (1) विदारीगन्धादिगणः (2) आरग्वधादि० (3) सालसारादि० (4) वरुणादि० (5) वीरतर्वादि० (6) रोध्रादि० (7) अर्कादि० (8) सुरसादि० (9) मुष्ककादि० (10) पिप्पल्यादि० (11) शलादि० (12) वचादि० (13) हरिद्रादि० (14) श्यामादि० (15) बृहत्यादि० (16) पटोलादि० (17) काकोल्यादि० (18) ऋषकादि० (19) सारिवादि० (20) अञ्जनादि० (21) परूषकादि० (22) प्रियङ्ग्वादि० (23) अम्बष्ठकादि० (24) न्यग्रोधादि० (25) गुडूच्यादि० (26) उत्पलादि० (27) मुस्तादि० (28) हरीतक्यादि० (29) आमलक्य ादि० (30) त्रप्वादि० (31) लाक्षादि० (32) लघुपञ्चमूल० (33) बृहत्पञ्चमूल० (34) दशमूल० (35) विदार्यादि० (36) करमर्दादि० ಮತ್ತು (37) कुशादि० ಸುಶ್ರುತ० ಸೂತ್ರ० ೩೮। ದೋಷಗಳ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಇವುಗಳಿಂದ ಲೇಪಗಳು ಕಷಾಯ ತೈಲ ಘೃತ ಪಾನಕ (ಗಂಜಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. "समासेन सप्तत्रिंशद्द्रव्यगणा भवन्ति"। "ज्ञात्वा दोषबलाबलम्। एभिर्लेपान् कषायांश्च तैलं सर्पींषि पानकान्। प्रविभज्य यथान्यायं कुर्वीत मतिमान् भिषक्" सुश्रुत० सूत्र० ३८-७९, ८०।

द्रव्यगुण द्रव्यगुण (पुं०) 1. ದ್ರವ್ಯ (ವಸ್ತು)ಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. द्रव्याणां गुणाः प्रतिपाद्यतया यत्र। 2. ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗುಣ. ಎಲ್ಲಾ ದ್ರವ್ಯಗಳೂ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದ್ದರೂ पार्थिवद्रव्यम् आप्यद्रव्यम् तैजसद्रव्यम् वायव्यद्रव्यम् आकाशीयद्रव्यम् ಎಂದು ಆಯಾ ಭೂತಗಳ ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशानां समुदायात् द्रव्याभिनिर्वृत्तिः। उत्कर्षस्त्वभिव्यञ्जको भवति" सुश्रुत० सूत्र० ४१-३।

(1) **पार्थिवद्रव्यम्**—ಇದರಲ್ಲಿ ಗಂಧ ಗುಣವು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು. ಕಷಾಯರಸವೂ ಮಧುರರಸವೂ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿರುವುದು. ಈ ದ್ರವ್ಯವು ಸ್ಥೂಲ ಸಾಂದ್ರ (ನಿಬಿಡ) ಮಂದ ಸ್ಥಿರ ಗುರು ಮತ್ತು ಕಠಿನ.

(2) **आप्यद्रव्यम्**—ಇದು ರಸಭೂಯಿಷ್ಠವಾದುದು. ಕಷಾಯ ಅಮ್ಲ ಲವಣ ಮತ್ತು ಮಧುರ ರಸಗಳೂ ಇರುವುವು. ಇದು ಶೀತ ಜಡ ಮಂದ ಗುರು ಮತ್ತು ಮೃದು.

(3) **तैजसद्रव्यम्**—ಇದು ರೂಪಬಹುಲವಾದುದು. ಇದು ಉಷ್ಣ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರೂಕ್ಷ ಲಘು ಮತ್ತು ವಿಶದವಾದುದು.

(4) **वायव्यद्रव्यम्**—ಸ್ಪರ್ಶಬಹುಲವಾದುದು. ಇದು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರೂಕ್ಷ ಖರ ಶೀತಲ ಲಘು ಮತ್ತು ವಿಶದವಾದುದು.

(5) **आकाशीयद्रव्यम्**—ಶಬ್ದಬಹುಲವಾದುದು. ಇದು ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣ (ನುಣುಪು) ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮೃದು ವಿಶದ ವಿವಿಕ್ತ (ಪ್ರತ್ಯೇಕ) ಮತ್ತು ಅವ್ಯಕ್ತವಾದುದು.

द्रव्यपति द्रव्यपति (पुं०) ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳು. द्रव्याणां पतिः।

ದ್ರವ್ಯಗಳು	ಅಧಿಪತಿಯಾದ ರಾಶಿ
ವಸ್ತ್ರ, ಕುರಿಯ ಉಣ್ಣೆ, ಕಡಲೆ, ಗೋಧಿ, ಅರಗು, ಯವ, ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಣ ..	ಮೇಷ.
ವಸ್ತ್ರ, ಪುಷ್ಪ, ಗೋಧಿ, ಬತ್ತ. ಯವ, ಎಮ್ಮೆ ಮತ್ತು ಎತ್ತು. ..	ವೃಷಭ.
ಧಾನ್ಯ, ಶರದೃತುವಿನ ಲತೆಗಳು, ತಾವರೆಯಗೆಡ್ಡೆ ಮತ್ತು ಹತ್ತಿ ..	ಮಿಥುನ.
ಹಾರಕ, ಬಾಳೆ, ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು, ಹಣ್ಣು, ಗೆಡ್ಡೆ, ಪತ್ರ, ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ (ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ) ..	ಕರ್ಕಾಟಕ.
ಹೊಟ್ಟಿನ ಧಾನ್ಯ, ಹಣ್ಣಿನ ರಸ, ಸಿಂಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ ..	ಸಿಂಹ.
ಅಗಸೆ, ಹುರುಳಿ, ಗೋಧಿ, ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಅವರೆ ..	ಕನ್ಯಾ.
ಉದ್ದು, ಯವ, ಗೋಧಿ ಮತ್ತು ಸಾಸವೆ ..	ತುಲಾ.

द्रव्यगळु	अधिपतियाद राशि
कब्बु, कब्बिण, कुरियु मत्तु आडिन तुप्पटि ..	वृश्चिक.
कुदुरे, लवण, वस्त्र, आस्त्र, एळ्ळु, धान्य मत्तु गॆणसु ..	धनुस्सु.
वृक्ष, लतॆगळ पॊदरु, नीरिनिंद बॆळॆयुव सस्यगळु, कब्बु बिन्न मत्तु कब्बिण ..	मकर.
नीरिनिंद उंटाद वस्तुगळु, हण्णु, हूवु, रत्न मत्तु हॊळियुव वस्तुगळु ..	कुंभ.
बिट्टिनिंद उंटाद मुत्तु, नीरिनिंद उंटाद वस्तुगळु, वज्र, तैलगळु ऎम्मिनिंद तयाराद वस्तुगळु ..	मीन.

द्रव्ययज्ञ द्रव्ययज्ञ (पुं०) द्रव्यदिंद माडुव यज्ञ. कॆलवरु द्रव्यवन्नु देवर पूजॆगागि उपयॊगिसुवरु. कॆलवरु दानमाडुवरु. कॆलवरु यागक्कागि ऎनियॊगिसुवरु. इवॆल्लवू द्रव्ययज्ञगळु. "द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे। स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः" गीता ४-२८।

द्रव्यसञ्चय द्रव्यसंचय (पुं०) धनसंग्रह, धनवन्नु कूडिडुवुदु. द्रव्यस्य सञ्चयः।

द्रव्यार्जन द्रव्यार्जन (न०) द्रव्यसंपादने, हणवन्नु संपादिसुवुदु. द्रव्यस्यार्जनम्।

द्रष्टव्य द्रष्टव्य (वि०)1. नोडल्पडुव. 2. नोडलु योग्यनाव. 3. नोडबेकाद. दृशिर् (प्रेक्षणे) "तव्यः" (३-१-९६)। 4. साक्षात्करिसल्पडुव. "आत्मा वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः"।

द्रष्टुकाम द्रष्टुकाम (वि०) नोडलु अपेक्षॆयुळ्ळ, नोडलु आसॆपडुव. द्रष्टुं कामो यस्य। "ततो भर्तृदारिकां द्रष्टुकामया प्रवृत्तिनिमित्तमवलोकिताऽनुप्रेषिता" मालती० २।

द्रष्टुमनस् द्रष्टुमनस् (वि०) नोडलु मनस्सुळ्ळ. द्रष्टुं मनो यस्य। "ललिताभिनयं तमद्य भर्ता मरुतां द्रष्टुमनाः सलोकपालः" विक्र० २-१७।

द्रष्ट्र द्रष्ट्र (वि०)1. नोडुववनु. दृशिर् (प्रेक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. साक्षात्करिसुववनु, ऎदुरिगॆ साक्षात्वागि नोडुववनु. "द्रष्टारो व्यवहाराणां साक्षिणश्च त ऎव हि" याज्ञ० २-२०२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **द्रष्ट्री द्रष्ट्री**.

द्रा – कुत्सायां गतौ (अदा० पर० अक० अनि०)। द्राति। ददौ। द्राता। द्रास्यति। द्रातु। अद्रात्। द्रायात्। इत्यादि. ओडिहोगु, वेगवागि होगु. पलायन माडु.

द्राक् द्राक् (अव्य०) जाग्रतॆयागि, शीघ्रवागि, बेग. द्रा कुत्सायां (गतौ) "कुः" बाहु०। "द्राङ्निष्पेषविशीर्णवज्रशकलप्रत्युप्तरूढव्रणग्रन्थ्युद्भासिनि" म० वी० १-३४।

द्राक्षा द्राक्षा (स्त्री०) 1. द्राक्षालतॆ, द्राक्षिय बळ्ळि. द्राक्षि (द्राक्षायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। "आस्तीर्णाजिनरत्नासु द्राक्षावलयभूमिषु" रघु० ४-६५। 2. द्राक्षिय हण्णु. द्राक्षायाः फलम् "अण्" (४-३-१६४)। अणो लुप् (४-३-१६७)।

द्राक्षारस द्राक्षारस (पुं०) द्राक्षिय हण्णिन रस, मद्य. "पुन्नागतालीबहुलं द्राक्षारसघनं क्वचित्" हरिवं०।

द्राघिमन् द्राघिमन् (पुं०) दैर्घ्य, उद्द, नीळ. दीर्घस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। दीर्घशब्दस्य द्राघादेशः (६-४-१५७)।

द्राघिष्ठ द्राघिष्ठ (वि०) बहळ उद्दवाद, बहळ दीर्घवाद. अतिशयेनायं दीर्घः — दीर्घ "इष्ठन्" (५-३-५५)। दीर्घशब्दस्य द्राघादेशः (६-४-१५७)।

द्राघीयस् द्राघीयस् (वि०) हॆच्चु दीर्घवाद. अयमेनयोरतिशयेन दीर्घः-दीर्घ "ईयसुन्" (५-३-५७)। दीर्घशब्दस्य द्राघादेशः (६-४-१५७)। "द्राघीयसी वयोऽतीतः परिक्लान्तः किलाध्वना" किरा० ११-२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यसी** — यस्. "द्राघीयसी दृढतरा गुणवागुरात्वम्" दयाश०। "द्राघीयसीं दारुकसारथिस्ताम्" याद० १३-३९।

द्राण द्राण (वि०) 1. निद्रॆमाडिद. 2. ओडिहोद, पलायनमाडिद. द्रा (कुत्सायां गतौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 3. निद्रॆ. 4. ओट, पलायन. द्रा भावे "क्तः" (३-३-११४)।

द्राप द्र्‌आप (पुं०) 1. पंक, कೆಸರು. द्रा (कुत्सायां गतौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. आकाश. 3. मूर्ख. 4. परमेश्वर.

द्रामिल द्र्‌आमिल (पुं०) 1. चाणक्य. (पुं० ब० व०) 2. द्रविडदेशद निवासिगळु.

द्राव द्र्‌आव (पुं०) 1. गमन, संचार. द्रु (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. सोरುವुदु. 3. अनुताप.

द्रावक द्र्‌आवक (पुं०) 1. चंद्रकांतशिले. द्रवति—द्रु (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. चोर, कळ्ळ. 3. बुद्धिवंत, ज्ञान. 4. विट, कामुक, स्त्रीलोल. "द्रावकस्तु शिलाभेदे स्यान्मोषकविदग्धयोः" हेम०। 5. बिळिगार, चिन्नवन्नु करगिसुव ओंदु क्षार. (न०) 6. जीनुमोण. (वि०) 7. करगिसुव, द्रववागि माडुव. द्रु (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 8. मनोहरवाद. 9. ओडिसुव.

द्रावण द्र्‌आवण (न०) 1. चिल्लद बीज. द्रु (गतौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. करगिसुवुदु, द्रववागि माडुवुदु. द्रु+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ओडिसुवुदु. (वि०) 4. ओडिसुव, पलायनमाडिसुव. द्रु+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "सदैवयुक्तो रथसत्तमो वै दुराधर्षो द्रावणः शात्रवाणाम्" भा० कर्ण० २७-७। 5. करगिसुव, द्रववागि माडुव.

द्रावयत् द्र्‌आवयत् (वि०) 1. करगिसुत्तिरुव, द्रववागि माडुत्तिरुव. द्रु (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ओडिसुत्तिरुव, ओडुवंतेमाडुत्तिरुव. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** **-यन्ति**।

द्रावयितृ द्र्‌आवयितृ (वि०) 1. करगिसुव, द्रववागि माडुव. 2. ओडिसुव. द्रु (गतौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

द्राविड द्र्‌आविड (पुं०) द्रविडदेशदल्लि वंशपरंपरेयागि वासिसुववनु. द्रविडदेशोऽभिजनोऽस्य "अण्" (४-३-९०)। "कर्णाटाश्चैव तैलङ्गा गुर्जरा राष्ट्रवासिनः। आन्ध्राश्च द्राविडाः पञ्च विन्ध्यदक्षिणवासिनः" स्कान्द०।

द्राविडक द्र्‌आविडक (पुं०) कಚोर. द्रविडदेशे जातः "अण्" (४-३-२५)। "कन्" (५-३-७५)। (न०) 2. विड्लवण, ओंदु विध उप्पु.

द्राविडी द्र्‌आविडी (स्त्री०) 1. द्रविडदेशद हेंगसु. 2. सण्ण जातिय यालक्कि. द्रविडे भवा "अण्" (४-३-५३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

द्रावित द्र्‌आवित (वि०) 1. करगिसल्पट्ट, द्रववागि माडल्पट्ट. द्रु (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "क्षालितं नु शमितं नु वधूनां द्रावितं नु हृदयं मधुवारैः" माघ० १०-१४। 2. ओडिसल्पट्ट, ओडुवंते माडल्पट्ट.

द्रु – गतौ (भ्वा० पर० अक० अनि०)। द्रवति। दुद्राव। द्रोता। द्रोष्यति। द्रवतु। अद्रवत्। द्रवेत्। इत्यादि. 1. ओडु, वेगवागि होगु. 2. पलायनमाडु, ओडिहोगु. "रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसंघाः" गीता ११-३६। 3. द्रववागु, करगु. "विकसति हि पतङ्गस्योदये पुण्डरीकं द्रवति च हिमरश्मावुद्गते चन्द्रकान्तः" उ० रा० ६-१२।

भावे:—द्रूयते। दुद्रुवे। द्राविता, द्रोता। द्राविष्यते, द्रोष्यते। द्रूयताम्। इत्यादि.

णिचि:—द्रावयति। द्रावयां चकार, -बभूव, -आस। द्रावयिता। द्रावयिष्यति। द्रावयतु। अद्रावयत्। द्रावयेत्। इत्यादि.

कृत्सु:—विद्रोतव्यम्। विद्रवणीयम्। द्राव्यम्, विद्राव्यम्। विद्रुतम्। विद्रुतवान्, -वती। विद्रवन्, -वन्ती। विद्रोतुम्। विद्रुतम्। विद्रवणम्। द्रुत्वा। विद्रुत्य।

द्रु द्र्‌उ (पुं०) 1. वृक्ष, मर. द्रवत्यूर्ध्वम् – द्रु (गतौ) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। "आददीताथ षड्भागं द्रुमांसमधुसर्पिषाम्" मनु० ७-१३१। 2. कोंबे, रेंबे, शाखे. "समुदाये विद्यमानाः शब्दाः अवयवेष्वपि दृश्यन्ते" इति न्यायः। (स्त्री०) 3. चलन, गमन. (न०) 4. मर. 5. मरदिंद तयारादं पदार्थ.

द्रुकिलिम द्र्‌उकिलिम (न०) देवदारु वृक्ष. किलति—किल (श्वैत्यक्रीडनयोः) "किमच्"। बाहु०। द्रुश्चासौ किलिमं च।

द्रुघ द्र्‌उघ (न०) 1. तोंदरे, केडतन, होंसे. द्रुह (जिघांसायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. द्रोहमाडिद, तोंदरेपडिसिद. द्रुह कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

द्रुघवत् द्र्‌उघवत् (वि०) द्रोहमाडिदवनु, तोंदरेपडिसिदवनु, द्रुह (जिघांसायाम्) "क्तवतुः"

(३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६)। **–घ्नी –घ्न्यः.**

द्रुघण(न) द्रुघण(न) (पुं०) 1. मुद्गरवेंब ऒंदु आयुध, कब्बिणद गुदिगे. 2. मरदिंद माडिद कॊडति. 3. परशु, कॊडलि. द्रुर्वृक्षः हन्यतेऽनेन। 4. ब्रह्म, चतुर्मुखि. द्रुः संसार-गतिः हन्यतेऽनेन—हन (हिंसागत्योः) "अप्" घनादेशश्च (३-३-८२)।

द्रुघ्नी द्रुघ्नी (स्त्री०) 1. कैकॊडलि, चिक्क कॊडलि. 2. मुच्चुकत्ति.

द्रुण द्रुण (पुं०)1. भृंग, भ्रमर, दुंबि. द्रुणाति—द्रुण (हिंसागतिकौटिल्येषु) "कः" (३-१-१३५)। 2. वृश्चिक, चेळु. (स्त्री०) जाति० "ङीष्"। **–णी –ण्यः.** (न०) 3. खड्ग, कत्ति. 4. धनुस्सु, बिल्लु. "द्रुणं चापे च खड्गे च द्रुणो वृश्चिकभृङ्गयोः" विश्व०। (वि०) 5. पिशुन दुर्जन. (स्त्री०) **–णा –ण्या.** 6. मौर्वि, बिल्लिन अंबु. **–णी –ण्यः.** 7. हॆण्णु आवॆ. 8. नीरिन तॊट्टि. "द्रुण्यम्बु-द्रोणीकच्छप्योः" मेदि०।

द्रुणस द्रुणस (वि०) मरदंतॆ उद्दवाद मूगुळ्ळ वनु. द्रुरिव दीर्घा नासिकाऽस्य "अच्" (५-४-११८)। नासिकाया नसादेशश्च। णत्वम् (८-४-३)।

द्रुणह द्रुणह (पुं०) खड्गद कॊश, कत्तिय ऒरॆ. द्रुणं खड्गं हन्ति गच्छति—हन (हिंसागत्योः) "डः"।

द्रुत द्रुत (वि०)1. करगिरुव, द्रववागिरुव. द्रु (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "यस्या महानील-तटीरिव द्रुताः प्रयान्ति पीत्वा हिमपिण्डपाण्डुराः" माघ० १२-६८। 2. बॆंकियल्लि कादु करगिरुव. "द्रुतशात-कुम्भनिभमंशुमतो वपुरर्धमग्नवपुषः पयसि" माघ० १-१। 3. वेगदिंद कूडिद. "उत्तेरुत्तालखुरारवं द्रुताः श्लथीकृतप्रग्रहमर्वतां व्रजाः" माघ० १२-३१। 4. पलायनमाडिद, ऒडिहोद. "पयः स्फार-च्छालिशिखापिशङ्गितं द्रुतं धनुष्खण्डमिवाहिविद्विषः" किरा० ४-२७। (न०) 5. गानद वेगवाद काल (द्रुतकाल). (अव्य०)6. वेगवागि, शीघ्रवागि. "अपदान्तरं च परितः क्षितिक्षितामपतन् द्रुतभ्रमितहेम-नेमयः" माघ० १३-४।

द्रुतपद द्रुतपद (न०)1. वेगवागि नडॆयुव कालु. द्रुतं शीघ्रगामि पदम्। (वि०) 2. वेगवागि नडॆयुव कालुगळुळ्ळ.

द्रुतविलम्बित द्रुतविलंबित (न०) वृत्तरत्नाकरदल्लि उक्तवाद हन्नॆरडनॆय छंदस्सिन ऒंदु वृत्त. प्रतिपादददल्लियू न गण भ गण भ गण मत्तु र गणगळिरुवुदु **"द्रुतविलंबित"** वृत्तवागुवुदु. **इदर लक्षणः** "द्रुतविलम्बितमाह नभौ भरौ" वृ० र०। **इदर गणविन्यासः**

न	भ	भ	र
।।।	ऽ।।	ऽ।।	ऽ।ऽ

द्रुति द्रुति (स्त्री०) 1. करगुवुदु, द्रववागुवुदु. 2. गति, गमन. द्रु (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

द्रुनख द्रुनख (पुं०) कंटक, मुळ्ळु. द्रोर्नख इव। "कण्टके पत्रसूचिद्रुनखवङ्किलाः" त्रिकाण्ड०।

द्रुपद द्रुपद (पुं०) 1. पांचाल देशद दॊरॆ, द्रुपदराज. "गच्छतो नस्तु पाञ्चालान् द्रुपदस्य पुरं प्रति। इच्छामो भवतो ज्ञातुं परं कौतूहलं हि नः" भा० आदि० १८५-५। [द्रुपदराजनू द्रोणाचार्यरू द्रोणाचार्यर तंदॆयाद भरद्वाजरल्लि धनुर्विद्यॆयन्नु कलितरु. द्रुपदनु, तानु राजनादनंतर द्रोणाचार्यरिगू अर्ध राज्यवन्नु कॊडुवुदागि प्रतिज्ञॆमाडिद्दनु. विद्याभ्यास मुगिदु दॊरॆयादनंतर द्रुपदन आस्थानक्कॆ हॊगिद्द द्रोणाचार्यरन्नु इवनु गर्वदिंद तिरस्करिसि मातनाडिदनु. आचार्यरु इदरिंद कुपितरागि तम्म शिष्यराद पांडवर मूलक द्रुपदनन्नु सॆरॆहिडियिसि अवमानगॊळिसिदरु. द्रुपदनु बहळ दुःखितनागि ई सॆडन्नु तीरिसि कॊळ्ळलु ऒंदु यागवन्नु माडि द्रोणाचार्यरन्नु जयिसुव ऒब्ब पुत्रनन्नु पडॆदनु. ईतनॆ द्रोणाचार्यर शिरस्सन्नु कडिद धृष्टद्युम्ननु. ई धृष्टद्युम्नन जॊतॆयल्लि अग्निकुंडदिंद याज्ञसेनि (द्रौपदि) यू आविर्भविसिदळु. द्रुपदनिगॆ इवरिब्बरल्लदॆ सुमित्र, प्रियदर्शन, वीरकेतु, सुरथ, शत्रुंजय मत्तु ध्वजकेतु ऎंब मक्कळू इद्दरु. इदक्कॆ मुंचॆ स्त्रीरूपदिंद शिखंडियू हुट्टिद्दनु.]

द्रुपदात्मज द्रुपदात्मज(पुं०)धृष्टद्युम्न. (स्त्री०) **–आत्मजा –आत्मजा.** द्रौपदि.

द्रुपदी द्रुपदी (स्त्री०) मरದಂತೆ ಉದ್ದವಾದ ಕಾಲು ಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. द्रुरिव दीर्घौ पादौ यस्या:–पादस्य लोपो "ङीप्" च निपा० (५-४-१३९)।

द्रुम द्रुम (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. द्रुः शाखाऽस्यास्ति "मः" (५-२-१०८)। "द्रुमेषु सख्या कृतजन्मसु स्वयं फलं तपःसाक्षिषु दृष्टमेष्वपि" कुमा० ५-६०। 2. ಪಾರಿಜಾತದ ಗಿಡ. 3. ಕಿನ್ನರರ ರಾಜ. "द्रुमो महीरुहे पारिजाते किंपुरुषेश्वरे" मेदि०। "किंपुरुषाधिराज्यमिव मुनिजनगृहीतजलकलशपरिषिच्यमानद्रुमम्" कादं०। 4. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ರುಕ್ಮಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

द्रुमनख द्रुमनख (पुं०) ಕಂಟಕ. ಮುಳ್ಳು.

द्रुमव्याधि द्रुमव्याधि (पुं०) 1. ಲಾಕ್ಷೆ, ಅರಗು. द्रुमस्य व्याधिरिव।

द्रुमश्रेष्ठ द्रुमश्रेष्ठ (पुं०) ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ.

द्रुमषण्ड द्रुमषण्ड (पुं०) ಮರಗಳ ಸಮೂಹ.

द्रुमसेन द्रुमसेन (पुं०) ಗವಿಷ್ಠನೆಂಬ ಅಸುರನ ಅಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

द्रुमामय द्रुमामय (पुं०) 1. ಲಾಕ್ಷೆ, ಅರಗು. द्रुमस्यामय इव। 2. ಮರಗಳಿಗೆ ಬರುವ ರೋಗ.

द्रुमारि द्रुमारि (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. द्रुमाणामरिः।

द्रुमाश्रय द्रुमाश्रय (पुं०) 1. ಓತಿಕೇತ, ಹೆಂಟೆ ಗೊದ್ದ. (वि०)2. ಮರವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ, ಮರದ ಆಸರೆಯುಳ್ಳ. द्रुमा आश्रयो यस्य।

द्रुमोत्पल द्रुमोत्पल (न०) ಬೆಟ್ಟಗಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. द्रुमे उत्पलमिव पुष्पमस्य।

द्रुवय द्रुवय(न०)ಅಳತೆ. द्रु "वयः" (४-३-१६२)। "यौतवं द्रुवयं पाय्यमिति मानार्थकं त्रयम्" अम०।

द्रुसल्लक द्रुसल्लक (पुं०) ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ. द्रुश्च सल्लक इव।

द्रुह् – जिघांसायाम् (दिवा० पर० सक० वेट्)। द्रुह्यति। दुद्रोह। द्रोहिता, द्रोग्धा। द्रोहिष्यति, ध्रोक्ष्यति। द्रुह्यतु। अद्रुह्यत्। द्रुह्येत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ದ್ರೋಹಮಾಡು, ಹಿಂಸಿಸು, ತೊಂದರೆಪಡಿಸು, ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸು. "यान्वेति मां द्रुह्यति मह्यमेव" नैष० ३-७।

कर्मणि :–द्रुह्यते। दुद्रुहे। द्रोहिता, द्रोग्धा, द्रोढा। दोहिष्यते, ध्रोक्ष्यते। द्रुह्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :–द्रोहितव्यम्, द्रोग्धव्यम्, द्रोढव्यम्। द्रोहणीयम्। द्रोह्यम्। द्रुग्धः, द्रूढः। द्रुग्धवान्, द्रूढवान्। द्रुह्यन्, द्रुह्यन्ती। द्रोहितुम्, द्रोग्धुम्, द्रोढुम्। द्रुग्धम्, द्रूढम्। द्रोहित्वा, द्रुहित्वा, द्रुग्ध्वा, द्रूढ्वा। अनुद्रुह्य।

द्रुह् द्रुह् (वि०) ದ್ರೋಹಮಾಡುವ, ಹಿಂಸಿಸುವ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ. द्रुह (जिघांसायाम्) "क्विप्" (३-२-६१)। ಇದರ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯ ರೂಪಗಳು (८-२-३३)।

ध्रुक्
ध्रुग्
ध्रुट्
ध्रुड्

द्रुहो द्रुहः।

"निजोजसोज्जासयितुं जगद्द्रुहामुपाजहीथा न महीतलं यदि" माघ० १-३७।

द्रुह द्रुह (पुं०) 1. ಶೂದ್ರನಿಗೆ ದ್ರವಿಡಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. "नटी भ्राणञ्जकं वाटी विभण्डं द्रविडी द्रुहम्" वैज०। 2. ಪುತ್ರ, ಮಗ. (वि०) 3. ದ್ರೋಪ ಮಾಡುವ, ತೊಂದರೆಕೊಡುವ, ಹಿಂಸಿಸುವ, ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸುವ. (स्त्री०) **–ही –हिः.** ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು.

द्रुहिण द्रुहिण(पुं०)1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. द्रुह्यत्यसुरेभ्यः द्रुष्टेभ्यो वा–द्रुह (जिघांसायाम्) "इनच्" बाहु०। "द्रुहिणे सृष्टिशक्तिश्च हरौ पालनशक्तिता"। 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. "द्रुहिणो हरिधातारौ" वैज०।

द्रुह्यत् द्रुह्यत् (वि०) ತೊಂದರೆಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. द्रुह (जिघांसायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –न्त्यी.**

द्रुह्यु द्रुह्यु (पुं०) ಯಯಾತಿರಾಜನಿಗೆ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ. ಈತನು ತನ್ನ ತಂದೆಯು ಮುಪ್ಪನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಯೌವನವನ್ನು ಆವನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಸಮ್ಮತಿಸಲಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ತನಗೂ ತನ್ನ ವಂಶದವರಿಗೂ ತಂದೆಯ ಶಾಪದಿಂದ ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವಾಯಿತು.

द्रूञ् – हिंसायाम् (क्र्या० उभ० सक० से०)। द्रूणाति, द्रूणीते। दुद्राव। द्रविता। द्रविष्यति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ. ಹಿಂಸಿಸು, ತೊಂದರೆಪಡಿಸು.

द्रू द्रु (पुं०) सुवर्ण, चिन्न. द्रुङ् (गतौ) "क्विप्" दीर्घश्च (उ० २-५८)।

द्रूढ द्रूढ (वि०) 1. हिंसिसल्पट्ट, तॊंदरेपडिस ल्पट्ट. (न०) 2. हिंसे, तॊंदरे, केडु.

द्रूण द्रूण (पुं०) वृश्चिक, चेळु.

द्रेक्क – शब्दोत्साहयोः (भ्वा० आत्म० अक० से०)। द्रेकते। दिद्रेके। अद्रेकिष्ट। 1. शब्दमाडु. 2. बॆळॆ, वृद्धिहॊंदु.

द्रेक्क द्रैक्क (पुं) राशिय मूरनॆय ऒंदु भाग. द्रेक्काण – षष्ठी०।

द्रेक्काण द्रैक्काण (पुं) राशिय मूरनॆय ऒंदु भाग. लग्नराशिय प्रमाणवन्नु मूरु भाग माडिदरॆ प्रतियॊंदक्कू **"द्रैक्काण"** ऎंदु हॆसरु. 12 राशिगळल्लू 36 द्रैक्काणगळिवॆ.

द्रेष्काण द्रैष्काण (पुं०) द्रैक्काण, राशिय मूरनॆय ऒंदु भाग.

द्रोग्धव्य द्रौग्धव्य (वि०) 1. हिंसिसल्पडुव, तॊंदरॆपडिसल्पडुव. 2. हिंसिसलु शक्यनाव. 3. हिंसिसलु यॊग्यनाद. द्रुह (जिघांसायाम्) "तव्यः" (३-१-९६)। इडभावे वा द्रुहमुहः (८-२-३३) इति घः। पक्षे ढः **द्रोढव्यम् द्रौढव्यम्**. इट् पक्षे **द्रोहितव्यम् द्रौहितव्यम्**. "अनीयर्" (३-१-९६)। **द्रोहणीयम् द्रौहणीयम्**.

द्रोण द्रौण (पुं०) 1. द्रौणाचार्य्य. द्रोणः कलशः उत्पत्तिस्थानमस्य "अच्" (५-२-१२७)। [भरद्वाजमहर्षियु ऒंदु दिन गंगानदिगॆ स्नानक्कॆ हॊगिद्दाग घृताचियॆंब अप्सरसियन्नु कंडु मॊहिसिद्दरिंद वीर्यस्खलनवायितु. अदन्नु ऒंदु द्रौणदल्लिडलु अल्लिये ऒंदु गंडुमगु हुट्टितु. ई मगुवे द्रौणाचार्यरु. द्रौणदल्लि हुट्टिदुदरिंद ई हॆसरु बंदितु. परशुरामनल्लि अस्त्रविद्याभ्यासमाडि आचार्य्य पदवियन्नु पडॆदरु. शरद्वतन मगळाद कृपियु इवर पत्नि. अप्रतिम पराक्रमियाद अश्वत्थामने इवर पुत्र. कौरवरू पांडवरू इवरल्लि अस्त्रविद्याभ्यासमाडिदरु. इवरु द्रुपद राजनिंद अर्धराज्यवन्नु गॆद्दु अदक्कॆ "अहिच्छत्र" ऎंदु हॆसरिट्टरु. इवर पराक्रमक्कॆ मॆच्चिद दंयॊर्धननु इवरन्नु तन्न सेनापतियन्नागि माडिकॊंडनु. इवरु पांडवरॊडनॆ संधिमाडिकॊळ्ळलु दुर्यॊधननिगॆ बॊधनॆमाडिदरू अदक्कॆ अवनु सम्मतिसलिल्ल. इदरिंद अर्जुननॊडनॆ युद्धमाडबेकागि बंदद्दरिंद बहळ विषादिसिदरु. धर्मराजनन्नु सॆरॆहिडिदु तर बेकॆंब दुर्यॊधनन प्रार्थनॆयंतॆ द्रौणाचार्यरु अदक्कागि हॊगि अर्जुनन्दिंद सॊतु ओडिहॊदरु. भीमनु द्रौणाचार्यर सारथियन्नु कॊंदु अवर ऎंटु रथगळन्नु मुरिदनु. द्रौणाचार्यरु युद्धदल्लिद्दाग "अश्वत्थामा हतः ....." ऎंब धर्मराजन वाक्यवन्नु केळिद कूडलॆ पुत्रप्रेमियाद इवरु तम्म पुत्र हतनादनॆंदु तिळिदु शस्त्रास्त्रगळन्नु कॆळगिट्टु युद्धवन्नु निल्लिसि कॆळक्कॆ बीळलु द्रुपदपुत्रनाद धृष्टद्युम्ननु इवर तलॆयन्नु कडिदु कॊंदनु. महाभारत युद्धदल्लि इवरु प्रधान पात्रवन्नु वहिसिद्दरु.] भा० द्रोण०। 2. दॊड्ड जातिय कागॆ, हॊलॆकागॆ, मुंडकागॆ. (क्लीं०) 3. आढक. कॊळग, ऎंटु सेरु. 4. नाल्कु आढकगळ अळतॆ, मूवत्तॆरडु सेरु. 5. नीरु तुंबिडुव मरद पात्रॆ. (पुं०) 6. वृश्चिक, चेळु. "द्रोणोऽस्त्रियामाढके स्यादाढकानां चतुष्टये। पुमान् कृपीपतौ दग्धकाके" मेदि०। "परिमाणे दारुपात्रे द्रोणोऽस्त्री वायसे पुमान्" वैज०। "अलिद्रोणौ तु वृश्चिके" अम०। 7. तॊंबॆ गिड. 8. नाल्कु धनुस्सुगळ अळतॆयुळ्ळ ऒंदु जलाशय. "शतेन धनुभिः पुष्करिणी त्रिभिः दीर्घिका चतुर्भिः द्रोणः"। 9. भेक, मुंडूक, कप्पॆ. "द्रोणः कृपीपतौ काके भेकवृश्चिकयोश्च ना" नानार्थर०।

द्रोणक द्रौणक (वि०) 1. बॆट्टगळ मध्यदल्लि वास माडुवव. 2. मरद तॊट्टि. 3. नीलिगिड.

द्रोणकाक द्रौणकाक (पुं०) मुंडकागॆ, दॊड्ड जातिय कागॆ.

द्रोणक्षीरा द्रौणक्षीरा (स्त्री०) ऒंदु द्रौण दष्टु हालु करॆयुव हसु. द्रोणपरिमितं क्षीरमस्याः।

द्रोणगन्धिका द्रौणगंधिका (स्त्री०) सण्णराश्ॆ.

द्रोणदुग्धा द्रौणदुग्धा (स्त्री०) द्रौणदष्टु हालु करॆयुव हसु. द्रोणमितं दुग्धं यस्याः।

द्रोणदुघा द्रोणदुघा (स्त्री०) द्रोणದಷ್ಟು ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಹಸು. द्रोणपरिमितं दोग्धि — दुह (प्रपूरणे) "कप्" घश्चान्तादेशः (३-२-७०)।

द्रोणपदी द्रोणपदी (स्त्री०) द्रोणದಂತೆ ಕಾಲು ಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. द्रोण इव पादावस्याः "ङीप्" (५-४-१३९)। पादस्यान्त्यलोपो पङ्क्तावश्च।

द्रोणमुख द्रोणमुख (न०) ನಾಲ್ಕು ನೂರು ಗ್ರಾಮ ಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ. "कर्वटोऽस्त्री द्रोणमुखं पट्टणं पुटभेदनम्" वैज०।

द्रोणा द्रोणा (स्त्री०) 1. ದ್ರೋಣ, ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟಿ, ಜಲಾಶಯ, ನೀರು ತುಂಬುವ ಪಾತ್ರೆ. 2. ಒಂದು ವಿಧ ಮದ್ಯ.

द्रोणाचार्य द्रोणाचार्य (पुं०) ಭರದ್ವಾಜ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ, ಕೌರವ ಪಾಂಡವರ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾ ಚಾರ್ಯರು. ["द्रोण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

द्रोणाहाव द्रोणाहाव (पुं०) ಹಸು ಎತ್ತು ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಕುಡಿಯುವ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಮರದ ತೊಟ್ಟಿ, ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಮರದ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ. आह्वयन्त्यत्र जलपानार्थं पशून् आहावो जलाशयः —द्रोणमयः आहावः।

द्रोणी द्रोणी (स्त्री०) 1. ಮರದ ದೋಣಿ, ನೀರನ್ನು ದಾಟುವ ಹರಿಗೋಲು. द्रवति गच्छति जलम् — द्रु (गतौ) "निः" (उ० ४-५१)। "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಜಲಾಧಾರ, ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಮರದ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸ್ನಾನದ ತೊಟ್ಟಿ. 4. ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಹುಲ್ಲುಹಾಕುವ ಮರದ ದೋಣಿ. 5. ಒಂದು ದೇಶ. "स्त्री नीवृदन्तरे। तथा काष्ठाम्बुवाहिन्यां गवादन्यामपीष्यते" मेदि०। 6. ಎರಡು ಬೆಟ್ಟ ಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಪರ್ವತಗಳ ಸಂಧಿ ಪ್ರದೇಶ. "द्रोणी तु नीवृति। नौभेदे शैलसन्धौ च" हेम०। 7. ದ್ರೋಣಾ ಚಾರ್ಯರ ಪತ್ನಿ ಕೃಪಿ. द्रोणस्य पत्नी। 8. ನೀಲಿಗಿಡ. 9. ಬಾಳೆಗಿಡ.

द्रोणीदल द्रोणीदल (पुं०) ಕೇತಕೀವೃಕ್ಷ, ತಾಳೇಮರ. द्रोणीव दलमस्य।

द्रोह द्रोह (पुं०) ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ, ದ್ರೋಹ, ಕೆಡಕು, ಅನಿಷ್ಟ. द्रुह (जिघांसायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "देवद्रोहाद्गुरोर्द्रोहः कोटिकोटिगुणाधिकः" कूर्मपु०।

द्रोहचिन्तन द्रोहचिंतन (न०) ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸು ವುದು, ತೊಂದರೆಕೊಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು. द्रोहस्य अनिष्टस्य चिन्तनम्।

द्रोहवचन द्रोहवचन (न०) ಕೆಡಕಿನ ಮಾತು, ಅನಿಷ್ಟದ ಮಾತು.

द्रोहाट द्रोहाट (वि०) 1. ಮಾರ್ಜಾರವ್ರತವುಳ್ಳವನು, ಇತರರನ್ನು ವಂಚಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸಲು ವೇಷಹಾಕಿರುವವನು. 2. ಬೇಡರವನು, ಕಿರಾತ, ಬೇಟೆಗಾರ. द्रोहेणाटति—अट (गतौ) "अच्"। (पुं०) 3. ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಭೇದ. "द्रोहाटो मृगलुब्धके। चतुष्पदीप्रभेदे च बैडालव्रतिकेऽपि च" हेम०।

द्रोहिन् द्रोहिन् (वि०) ದ್ರೋಹಮಾಡುವವನು, ಕೆಡಕುಮಾಡುವವನು. द्रुह्यति — द्रुह "णिनिः" (३-१-१३४)।

द्रौण द्रौण (वि०) ಒಂದು ದ್ರೋಣದಷ್ಟು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, –ಒಯ್ಯುವ, –ಬೇಯಿಸುವ. द्रोणं सम्भवति अवहरति पचति वा — वा "अण्" (वा० ५-१-५२)। पक्षे "ठञ्" (५-१-१५)। द्रौणिकः द्रौणिकः.

द्रौणायन द्रौणायन (पुं०) ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಪುತ್ರ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ. द्रोणस्यापत्यं पुमान् वा "फक्" (४-१-१०३)। पक्षे "इञ्" (४-१-९५)। द्रौणायनिः द्रौणायनिः. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನಾದ ದ್ರೋಣನ ಗೋತ್ರಾಪತ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "फक्" ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಹಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ "ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ" ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗೌಣ.

द्रौणायनि द्रौणायनि (पुं०) ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಮಗ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ. द्रोणस्यापत्यं पुमान् "फिञ्"। "सकर्णदुर्योधनशाल्वशल्यद्रौणायनिक्राथसुनीथवक्त्राः" भा० आदि० २०२-१५।

द्रौणि द्रौणि (पुं०) ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಮಗ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ. द्रोणस्यापत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५)।

द्रौणिक द्रौणिक (वि०) 1. ಒಂದು ಕೊಳಗ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಿತ್ತಬಹುದಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ. द्रोणस्य वापः क्षेत्रम् — द्रोण "ठञ्" (५-१-४५)। 2. ಒಂದು ಕೊಳಗ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. द्रोणेन क्रीतम् "ठक्" (५-१-२०)।

द्रौपद द्रौपद (पुं०) ದ್ರುಪದರಾಜನ ಮಗ. द्रुपदस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११२)।

द्रौपदायनि द्रौपदायनि (पुं०) 1. द्रुपदन मग. द्रुपदस्यापत्यम् "फिञ्" (४-१-१५४)। 2. द्रुपदनु वासिसुव देश. द्रुपदस्य निवासो देशः "फिञ्"। (वि०)3. द्रुपदनिंद मॉडल्पट्ट. द्रुपदेन निर्वृत्तम् "फिञ्" (४-२-८०)।

द्रौपदी द्रौपदी (स्त्री०) द्रुपदराजन मगळु, पाण्डवर पत्नि. द्रुपदस्यापत्यं स्त्री "अण्" (४-१-११२)। "ङीप्" (४-१-१५)। [द्रौपदियु धृष्टद्युम्नन सोदने द्रुपदन यज्ञकुंडदिंद आविर्भविसिदळु. इवळिगे कृष्णा, याज्ञसेनि, पांचाली एंदू नामांतरगळुंटु. इवळ स्वयंवरक्के पणवागिट्टिद्द मत्स्ययंत्रवन्नु अर्जुननु भेदिसिद्दरिंद वरणमालेयन्नु अर्जुननिगे हाकिदळु. तायिय मातिनंते पांडवरु इवरू द्रौपदिय पाणिग्रहणक्के बंदरु. ऒब्ब मगळन्नु ऐदु मंदिगे विवाहमाडिकॊडलु संशयपडुत्तिद्द द्रुपदनिगे व्यासमहर्षियु द्रौपदिय पंचपत्नित्वक्के कारणवन्नु तिळिसलागि [कारणवन्नु "नलायनी" पददल्लि नोडि.] धर्मराज मॊदलाद ऐदु मंदि पांडवरिगू कॊट्टु मदुवेमाडिदनु. द्रौपदियु धर्मराज, भीमसेन, अर्जुन, नकुल मत्तु सहदेव इवरिंद क्रमवागि प्रतिविंध्य, श्रुतसोम, श्रुतकीर्ति, शतानीक मत्तु श्रुतसेन एंब मक्कळन्नु पडॆदळु. धर्मराजन राजसूय यागदल्लि मयनिर्मितवाद यागमंटपदल्लि दुर्योधननु भ्रांतनागि तब्बिबाब्बागि नडॆयुत्तिद्दुदन्नु नोडि द्रौपदियु नगलागि अदे क्रोधदिंद धर्मराजनन्नु द्यूतदल्लि सोलिसि द्रौपदियन्नु सभॆयल्लि अवमानगॊळिसिदनु. अरण्यवासदल्लिद्दाग द्रौपदिय भोजनानंतर दुर्योधनन प्रेरणॆयिंद बंद दुर्वास महर्षियु द्रौपदिय महिमॆयन्नु कंडु शिष्यरॊडनॆ पलायनमाडिदरु. द्रौपदियु अज्ञातवासद समयदल्लि "मालिनि" एंब हॆसरन्नु इट्टुकॊंडिद्दळु. विराटनगरदल्लि तन्नन्नु मोहिसि वशपडिसिकॊळ्ळलु यत्निसिद कीचकनन्नु भीमसेननिंद कॊल्लिसिदळु. धर्मराजन अभिप्रायदंते श्रीकृष्णनु दुर्योधननल्लिगॆ संधिगागि हॊरटागद द्रौपदियु दुर्योधनन सभॆयल्लि तनगाद अवमानवन्नु स्मरिसिकॊंडु अळुत्तिरलु श्रीकृष्णनु दुर्योधनन संहारक्कागि प्रतिज्ञॆमाडि द्रौपदियन्नु समाधानपडिसिदनु. महाभारतद युद्ध मुगिद दिवसवे रात्रि शिबिरदल्लि मलगिद्द उपपांडवरन्नु अश्वत्थामनु कॊंदुहाकलु द्रौपदियु अश्वत्थामनन्नु कॊंदुबरुवंते भीमसेननन्नु प्रेरिसलु भीमसेननु अवनन्नु कॊल्लुव बदलु अवन तलॆयल्लिद्द रत्नवन्नु सॆंदुकॊट्टु द्रौपदियन्नु समाधानपडिसिदनु. द्रौपदियु तन्न कर्तव्यदृष्टियिंद कॊनॆयवरिगू गांधारियन्नु उपचरिसुत्त प्रजापरिपालनॆयु क्षत्रियन कर्तव्यवॆंदु धर्मराजनिगॆ होळु ह्रिद्दळु.]

द्रौपदेय द्रौपदेय (पुं०) द्रौपदिय मक्कळु. उपपांडवरु.

धर्मराजनिगॆ	द्रौपदियल्लि	प्रतिविंध्य
भीमसेननिगॆ	,,	श्रुतसोम
अर्जुननिगॆ	,,	श्रुतकीर्ति
नकुलनिगॆ	,,	शतानीक
सहदेवनिगॆ	,,	श्रुतसेन

एंब मक्कळु जनिसिदरु. द्रौपद्याः अपत्यम् "अक्" (४-१-१२०)।

द्रौहिक द्रौहिक (वि०) द्रोहक्के अर्हनादवनु. यावागलू द्रोहमाडलु योग्यनादवनु. द्रोहं नित्यमर्हति "ठञ्" (५-१-६४)।

द्रौह्य द्रौह्य (वि०) द्रुह्यन मग. द्रुह्यस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११२)।

द्वन्द्व द्वंद्व (न०) 1. जॊतॆ, जोडि. द्विशब्दस्य द्वित्वं — द्वौ द्वौ — पूर्वपदस्य अम्भावः अत्वं चोत्तरपदस्य नपुंसकत्वं च निपा० (८-१-१५)। "मृगद्वन्द्वेषु पश्यन्ती स्यन्दनाबद्धदृष्टिषु" रघु० १-४०। 2. विरुद्धवाद ऎरडु वस्तुगळ जॊतॆ—सुखि-दुःखि, शीत-ऊष्ण, स्थावर-जंगम इत्यादि. "द्वन्द्वैरयोजयच्चेमाः सुख-दुःखादिभिः प्रजाः" मनु० १-२६। "न द्वन्द्वदुःखमिह किञ्चिदकिञ्चनोऽपि" माघ० ४-६४। "काष्ठागतस्नेह-रसानुविद्धं द्वन्द्वानि भावं क्रियया विवव्रुः" कुमा० ३-३५। 3. कलह, जगळ. "शतं दद्यान्न विवदेदिति प्राज्ञस्य लक्षणम्। विना हेतुमपि द्वन्द्वमेतन्मूर्खस्य

लक्षणम्" हितो०। 4. रहस्य, गुट्टु. 5. स्त्री० पुरःपर जोः डि. 6. द्वंद्वयुद्ध, जट्टिकाळग. "द्वन्द्वं रहस्ये कलहे तथा मिथुनयुग्मयोः" मेदि०। "द्वन्द्वं द्वयहिमोष्णादि कलहो मिथुनं रहः" नानार्थर०। (पुं०) 7. द्वंद्वसमास, बेरे बेरे अर्थगळुळ्ळ पदगळिगे हेळुव समास. रामश्च कृष्णश्च रामकृष्णौ हरिश्च हरश्च हरिहरौ। अन्वाचयः समाहारः इतरेतर-योगः समुच्चयः एंब नाल्कु अर्थगळ पैकि समाहार मत्तु इतरे. तरयोगगळेंब (च कारद) अर्थगळल्लि ई द्वंद्वसमासवु बरुवुदु. 8. दुर्ग, कोटे. "राज्ञो बलं न हि बलं द्वन्द्वमेव बलं बलम्। अप्यल्प-बलवान् राजा स्थिरो द्वन्द्वबलाद्भवेत्"। 9. ओंदु विध रोग.

द्वन्द्वगद द्वंद्वगद (पुं०) राग-द्वेष काम-क्रोध रूपव द रोग. द्वन्द्वरूपो गदः।

द्वन्द्वचर द्वंद्वचर (पुं०) 1. चक्रवाकपक्षि. द्वन्द्वीभूय चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "शशिना पुनरेति शर्वरी दयिता द्वन्द्वचरं पतत्रिणम्" रघु० ८-५६। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **-चरी** -चरीः (वि०)2. जोतेयल्लि संचरिसुव. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)।

द्वन्द्ववारिन् द्वंद्वचारिन् (वि०) जोतेयल्लि संचरिसुव स्वभावद. द्वन्द्वीभूय चरति—चर "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-चारिणी** -चारिणी.

द्वन्द्वज द्वंद्वज (वि०) 1. कलहदिंद उंटाद. द्वन्द्वाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. वातपित्तकफगळल्लि यावुदादरोंदरिंद उंटाद रोग.

द्वन्द्वयुद्ध द्वंद्वयुद्ध (न०) इब्बिब्बर जगळ. द्वयोर्द्वयो र्युद्धम्। "कैराते द्वन्द्वयुद्धे च तदिदं मयि वर्तते" भा० उद्योग० १९४-१२।

द्वय द्वय (न०) 1. एरडु, ओंदु जोते. एरडु अवयवगळ समुदाय. द्वि अवयवे "तयप्" (५-२-४२)। वा "अयच्" (५-२-४३)। "सेना परिच्छदस्तस्य द्वयमेवार्थसाधनम्" रघु० १-१९। "शब्दार्थौ सत्कविरिव द्वयं विद्वानपेक्षते" माघ० २-८६। 2. एरडु विधवाद, एरडु बगेयाद. "अनैरजात-स्खलनैर्न जातु द्वयेऽप्यमुच्यन्त विनीतमार्गाः" माघ० ३-५७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। द्वयी द्वयी०. "पुनर्ग्रहीतुं नियमस्थया तया द्वयीषु निक्षेप इवार्पितं द्वयम्" कुमा० ५-१३।

द्वयातिग द्वयातिग (वि०) रजस्सु मत्तु तमस्सु गळेंब एरडु गुणगळन्नु मीरिदवनु, सत्त्वगुण प्रचुरनु. द्वयमतिगच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

द्वारस्थ द्वाःस्थ (पुं०) द्वारपालक, बागिलु कायुवनु. द्वारि तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "ते सद्मनि गिरेर्वेगादुन्मुखद्वा स्थवीक्षिताः" कुमा० ६-४८।

द्वारस्थित द्वाःस्थित (पुं०) द्वारपालक, बागिलल्लि निंतु कायुवनु. द्वारि स्थितः।

द्वारस्थितदर्शक द्वाःस्थितदर्शक (पुं०) द्वारपालक.

द्वाचत्वारिंश द्वाचत्वारिंश (वि०) नलवत्तेरडनेय. द्वाचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-चत्वारिंशी** -चत्वारिंशी. डटः वा "तमट्" (५-२-५६)। **-चत्वारिंशत्तमः** -चत्वारिंशत्तमः. स्त्रियाम् "ङीप्" **-तमी** -तमी.

द्वाचत्वारिंशत् द्वाचत्वारिंशत् (स्त्री०) नलवत्तेरडु. द्व्यधिका चत्वारिंशत्। द्विशब्दस्य वा "आत्" (६-३-४९)।

द्वात्रिंश द्वात्रिंश (वि०) मूवत्तेरडनेय. द्वात्रिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-त्रिंशी** -त्रिंशी. डटः वा "तमट्" (५-२-५६)। **-त्रिंशत्तमः** -त्रिंशत्तमः. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी** -तमी.

द्वात्रिंशत् द्वात्रिंशत् (स्त्री०) मूवत्तेरडु. द्व्यधिका त्रिंशत्।

द्वात्रिंशदपराध द्वात्रिंशदपराध (पुं०) देवर सन्निधियल्लि नडेयबहुदाद मूवत्तेरडु विध अपचारगळु. देवस्थानदल्लि वाहनदल्लि कुळितु संचरिसुवुदु, पादरक्षेयन्नु हाकिकोंडु होगुवुदु, उत्सवकालदल्लि देवर सेवे माडदिरुवुदु, देवरन्नु नमस्करिसदिरुवुदु, अशौचकालदल्लि देवरन्नु नमस्करिसुवुदु, ओंदु कैयिंद देवरनु नमस्करिसुवुदु, देवर मुंदे कालुचाचि कूडु

वुदु, मलगुवुदु, तिन्नुवुदु, गट्टियागि माताडुवुदु, परस्पर सल्लाप, रोदन, अनवश्यवाद मातु, अमंगलभाषण, अपानवायु बिडुवुदु, देवर निंदे इत्यादि देवर सन्निधियल्लि महापराधगळु.

द्वात्रिंशल्लक्षण द्वात्रिंशल्लक्षण (क्लं) मूवत्तेरडु शुभलक्षणगळुळ्ळ महापुरुष. **महापुरुषन मूवत्तेरडु लक्षणगळु :**

पञ्चदीर्घ :—बाहुगळु नेत्रगळु कन्निगळ मेलु भागगळु मूरु मत्तु एदे इवु ऐदू दीर्घवागियू

पञ्चसूक्ष्म :—चर्म तलेय कूदलु बेरळुगळु हल्लुगळु मत्तु बेरळुगळ गिण्णुगळु इवु ऐदू सूक्ष्मवागियू

सप्तरक्त :—कैंगैगळु कंगाल्गळु कडेगण्णुगळु दवडे नालिगे केळतुटि मत्तु उगुरु(नख) इवु एळू रक्तवागियू

षडुन्नत :—कक्ष (कंकळु)गळु उदर हण्ण भुजगळु कै मत्तु मुख) इवु आरू उन्नत (उब्बिदवु) गळागियू

त्रिपृथु :—हण्ण कटि (हिर्द) मत्तु एदे इवु मूरू विस्तारवागियू

त्रिलघु :—कंठ (कुत्तिगे) मोळकाल्गळु मत्तु मेहन (शिश्न) इवु मूरू ह्रस्ववागियू

त्रिगंभीर :—स्वर सत्त्व मत्तु नाभि इवु मूरू गंभीरवागियू इरुववनु महापुरुषनु.

द्वादश द्वादश (वि०) हन्नेरडनेय. द्वादशानां पूरणः द्वादशन् "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-दशी -दशे.**

द्वादशक द्वादशक (वि०) हन्नेरडरिंद कूडिद, हन्नेरडु संख्येयुळ्ळ. द्वादशसंख्यास्यास्ति "कन्"। "वैश्ये स्यादर्धपञ्चाशच्छूद्रे द्वादशको दमः" मनु० ८-२६८।

द्वादशकर द्वादशकर (पुं०) कार्तिकेय, षण्मुख. द्वादश करा यस्य।

द्वादशन् द्वादशन् (वि०) हन्नेरडु. द्वौ च दश च। द्विशब्दस्य "आत्" (६-३-४७)।

द्वादशपुत्र द्वादशपुत्र (पुं० ब० व०) औरस मोदलाद हन्नेरडु विध पुत्ररु. (1) औरसः, (2) क्षेत्रजः, (3) दत्तः, (4) कृत्रिमः, (5) गूढोत्पन्नः, (6) अपविद्धः, (7) कानीनः, (8) सहोढः, (9) क्रीतः, (10) पौनर्भवः, (11) स्वयंदत्तः मत्तु (12) शौद्रः इवरु पन्नेरडु विध पुत्ररु.

(1) शास्त्रोक्तवागि मदुवेयाद पत्नियल्लि जनिसिदवनु **औरसपुत्र.**

(2) तन्न पत्नियल्लि तनगे मक्कळागद नियुक्तनादवनिंद जनिसिदवनु **क्षेत्रज.**

(3) आपत्कालदल्लि तायितंदेगळु तम्म सम्मतियिंद शास्त्रोक्तवागि दानमाडिद पुत्रगुण सम्पन्ननाद मगनु **दत्तपुत्रनु.**

(4) गुणदोषगळन्नु चेन्नागि तिळिद मत्तु पुत्रगुणगळिंद कूडिद ओब्बनन्नु तन्न पुत्रनन्नागि परिगणिसिदरे आवनु **कृत्रिमपुत्र.**

(5) पतियु मनेयल्लिल्लदिरुवाग गूढवागि परपुरुषसंगदिंद जनिसिद पुत्रनु **गूढोत्पन्ननु.**

(6) पेत्र तायितंदेगळिंद ओडिसल्पट्टवनन्नु पुत्रनन्नागि साकिदरे आवनु **अपविद्ध.**

(7) पितृगृहदल्लिरुवागलो विवाहवागद कन्नेयल्लि जनिसिदवनु **कानीन.**

(8) गर्भिणियादनंतर मदुवेयाद हेंगसिसल्लि जनिसिदवनु **सहोढनु.**

(9) पेत्र तायितंदेगळिंद क्रयक्के पडेद मगनु **क्रीतपुत्र.**

(10) पतियिंद परित्यजिसल्पट्ट स्त्रीयल्लि अथवा विश्वस्तेयल्लि परपुरुषनिंद जनिसिद मगनु **पौनर्भव.**

(11) तायितंदेगळिल्लदवनु अथवा कारणविल्लदे द्वेषदिंद आपरु त्यजिसिदकारण मगनागुवेनेंदु तानागि बंद मगनु **स्वयंदत्तपुत्र.**

(12) क्षेत्रनियमविल्लदे यावळादरोब्ब शूद्रस्त्रीयल्लि ब्राह्मणनिगे जनिसिद मगनु **शौद्र.**

ई 12 विध पुत्ररल्लि मंदिन मुंदिनवनिगिंत हिंदिनवनु श्रेष्ठ.

ದ್ವಾದಶಭಾವ ದ್ವಾದಶಭಾವ (ಪುಂ) ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜನನಕಾಲದ ಲಗ್ನ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಭಾವಗಳು.

(1) **ಲಗ್ನ : ತನುಭಾವ:**—ಇದರಿಂದ ಜಾತಕನ ರೂಪ, ವರ್ಣ, ಶರೀರ ಸಂಪತ್ತು. ಚಿಹ್ನೆ, ಜಾತಿ, ಆಯುಷ್ಯ, ಪ್ರಮಾಣ, ಸುಖ, ದುಃಖ, ಸಾಹಸ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

(2) **ದ್ವಿತೀಯಭಾವ:**—ಇದರಿಂದ ಕುಟುಂಬ, ಧನ, ಮೃತ್ಯು, ಗಂಡ, ವೈರ ಲೋಹ, ಮುಖ, ವಾಕ್ಯ, ವಿದ್ಯೆ, ಮಿತ್ರರು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

(3) **ತೃತೀಯಭಾವ:**—ಭ್ರಾತೃ, ಭಗಿನಿ, ವಿಕ್ರಮ, ಧೈರ್ಯ, ಭೃತ್ಯ, ದಕ್ಷಿಣಕರ್ಣ, ಪ್ರಯಾಣ, ಔಷಧ, ಕಂಠಸ್ಥಾನ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

(4) **ಚತುರ್ಥಭಾವ:**—ಇದು ಮಾತೃ, ಸುಖ, ಗೃಹ, ಕ್ಷೇತ್ರ, ವಾಹನ, ಬಂಧು, ನಿಧಿ, ಪ್ರಾಸಾದ, ಧರ್ಮ, ಸಿಂಹಾಸನ, ಶಯನಸುಖ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

(5) **ಪಂಚಮಭಾವ:**—ಇದು ಪುತ್ರ, ಬುದ್ಧಿ, ಮಂತ್ರ, ವಿನಯ, ನೀತಿ, ಭೋಜನ, ಉದರ, ವಿವೇಕ, ಶಕ್ತಿ, ರೇತಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

(6) **ಷಷ್ಠಭಾವ:**—ಇದು ಜ್ಞಾತಿಗಳು, ಮಾತುಲ, ಸಪತ್ನೀಮಾತೃ, ಚೋರ, ರೋಗ, ರಿಪು, ಋಣ, ವಿಘ್ನ, ಕ್ಲೇಶ, ನಾಭಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

(7) **ಸಪ್ತಮಭಾವ:**—ಇದರಿಂದ ಕಳತ್ರ (ಪತ್ನಿ), ಭರ್ತೃ (ಪತಿ), ವಿವಾಹ, ಕಾಮ, ಪ್ರಯಾಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

(8) **ಅಷ್ಟಮಭಾವ:**—ಆಯುಷ್ಯ, ಮೃತಿ, ಉಪಜೀವನ ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

(9) **ನವಮಭಾವ:**—ಪಿತೃಭಾಗ್ಯ, ಆಚಾರ, ಧರ್ಮ ಬುದ್ಧಿ, ದೇವತೋಪಾಸನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

(10) **ದಶಮಭಾವ:**—ಇದು ಜೀವನೋಪಾಯ, ವೃತ್ತಿ. ಕರ್ಮ, ಗೌರವ, ಕೀರ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

(11) **ಏಕಾದಶಭಾವ:**—ಇದು ಲಾಭ, ವಾಹನ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರ, ಜಯ, ರತ್ನಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

(12) **ದ್ವಾದಶಭಾವ:**—ಇದು ವ್ಯಯ, ಅಪವರ್ಗ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

ದ್ವಾದಶಮದ್ಯ ದ್ವಾದಶಮದ್ಯ (ನಂ) ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಮದ್ಯಗಳು. (1) ಪಾನಸಮ್, (2) ದ್ರಾಕ್ಷಮ್, (3) ಮಾಧ್ವಕಮ್, (4) ಖರ್ಜೂರಮ್, (5) ತಾಲಮ್, (6) ಐಕ್ಷವಮ್, (7) ಮಾಧ್ವೀಕಮ್, (8) ಟಾಙ್ಕಮ್, (9) ಟಙ್ಕಮಾಧ್ವೀಕಮ್, (10) ಮೈರೇಯಮ್, (11) ನಾರಿಕೇಲಜಮ್ ಮತ್ತು (12) ಸುರಾಮದ್ಯಮ್। ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಮದ್ಯಗಳು.

ದ್ವಾದಶಮಲ ದ್ವಾದಶಮಲ (ಪುಂ) ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಮಲಗಳು. (1) ಕೊಬ್ಬು, (2) ವೀರ್ಯ (ಶುಕ್ರ), (3) ರಕ್ತ, (4) ಮಜ್ಜೆ (ದೇಹಸಾರ), (5) ಮೂತ್ರ, (6) ವಿಷ್ಮೆ, (7) ಕಿವಿಯ ಗುಗ್ಗೆ, (8) ಸಖ, (9) ಕಫ, (10) ಅಸ್ಥಿ (ಎಲುಬು), (11) ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು ಮತ್ತು (12) ಬೆವರು ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ಮಲಗಳು. "ವಸಾಶುಕ್ರಮಸೃಙ್ಮಜ್ಜಾ ಮೂತ್ರವಿಡ್ಕರ್ಣವಿಡ್ನಖಾಃ। ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಸ್ಥಿದೂಷಿಕಾ ಸ್ವೇದೋ ದ್ವಾದಶೈತೇ ನೃಣಾಂ ಮಲಾಃ" ಅಮರಸಂ।

ದ್ವಾದಶಮಾಸ ದ್ವಾದಶಮಾಸ (ಪುಂ) 1. ಚೈತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳು. (1) ಚೈತ್ರ, (2) ವೈಶಾಖ, (3) ಜ್ಯೇಷ್ಠ, (4) ಆಷಾಢ, (5) ಶ್ರಾವಣ, (6) ಭಾದ್ರಪದ, (7) ಆಶ್ವಯುಜ, (8) ಕಾರ್ತಿಕ, (9) ಮಾರ್ಗಶಿರ, (10) ಪುಷ್ಯ, (11) ಮಾಘ ಮತ್ತು (12) ಫಾಲ್ಗುನ ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳುಗಳು. 2. ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವರ್ಷ.

ದ್ವಾದಶಲೋಚನ ದ್ವಾದಶಲೋಚನ (ಪುಂ) ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. ದ್ವಾದಶ ಲೋಚನಾನಿ ಯಸ್ಯ।

ದ್ವಾದಶಸಙ್ಗ್ರಾಮ ದ್ವಾದಶಸಂಗ್ರಾಮ (ಪುಂ) ದೇವದಾನವರಿಗೆ ನಡೆದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಯುದ್ಧ.

(1)	ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನೊಡನೆ	..ನಾರಸಿಂಹ ಸಂಗ್ರಾಮ
(2)	ಬಲಿಯೊಡನೆ	..ವಾಮನ ,,
(3)	ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನೊಡನೆ	..ವರಾಹ ,,
(4)	ದಾನವರೊಡನೆ	..ಅಮೃತಮಂಥನ
(5)	ದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ	..ತಾರಕಾಮಯ ,,
(6)	,,	..ಆಜೀವಕ ,,
(7)	ತ್ರಿಪುರಾಸುರವಧೆಗಾಗಿ	..ತ್ರೈಪುರ ,,
(8)	ಅಂಧಕಾಸುರ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ	ಅಂಧಕವಧ ,,
(9)	ವೃತ್ರವಧೆಗಾಗಿ	..ವೃತ್ರಘಾತಕ ,,
(10)	ದುಷ್ಟಕ್ಷತ್ರಿಯ ವಧೆಗಾಗಿ	..ಜಿತ ,,
(11)	ಹಾಲಾಹಲದೈತ್ಯನಿಗಾಗಿ	ಹಾಲಾಹಲ ,,
(12)	ಕೋಲಾಹಲ ದೈತ್ಯವಧೆಗಾಗಿ	ಕೋಲಾಹಲ ,,

द्वादशसप्तमीव्रत द्वादशसप्तमीव्रत (न०) ಮಾಘ ಮಾಸ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಪುಷ್ಯಮಾಸದವರೆಗೆ ಪ್ರತಿ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿ ದಿನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸೂರ್ಯವ್ರತ. "माघमासात् समारभ्य शुक्लपक्षे युधिष्ठिर। सप्तम्यां कृतसंकल्पो वर्षमेकं व्रती भवेत्" भविष्यपु०।

द्वादशसाहस्र द्वादशसाहस्र (वि०) ಹನ್ನೆರಡುಸಾವಿರ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ. द्वादश सहस्राणि परिमाणमस्य "अण्" (५-२-१०३)। उत्तरपदवृद्धिः। "यत्प्राग्द्वादशसाहस्रमुदितं दैविकं युगम्" मनु० १-७९।

द्वादशाक्ष द्वादशाक्ष (पुं०) 1. ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. द्वादश अक्षीणि अस्य "षच्" (५-४-११३)। 2. ಬುದ್ಧ. द्वादश मनोबुद्धिसहितानि ज्ञानेन्द्रियाणि कर्मेन्द्रियाणि च अक्षीणीव अस्य "षच्"।

द्वादशाक्षर द्वादशाक्षर (पुं०) ವಿಷ್ಣುದ್ವಾದಶಾಕ್ಷರ ಮಂತ್ರ. द्वादश अक्षराणि अस्य।

द्वादशाङ्ग द्वादशाङ्ग (पुं०) 1. ದ್ವಾದಶ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧೂಪ. द्वादश अङ्गान्यस्य। (1) ಗುಗ್ಗುಳ, (2) ಚಂದನ, (3) ಪತ್ರ, (4) ಜಂಗಲುಕೋಷ್ಠ, (5) ಅಗುರು, (6) ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ, (7) ಜಾಯಿಕಾಯಿ, (8) ಕರ್ಪೂರ, (9) ಜಟಾಮಾಂಸಿ, (10) ಮುಡಿವಾಳ, (11) ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ ಮತ್ತು (12) ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. ಇವು ಧೂಪದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳು. (स्त्री०) **-ङ्गी** -ङ्गी। 2. ಜೈನಾಗಮದಲ್ಲಿ ಅಂಗಪ್ರವಿಷ್ಟವೆಂಬ ಒಂದು ಭೇದದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳು. ["आगम" ಪದದಲ್ಲಿ "ಜೈನಾಗಮ" ನೋಡಿ.] द्वादशानाम् अङ्गानां समाहारः "ङीप्" (४-१-२१)।

द्वादशाङ्गुल द्वादशाङ्गुल (पुं०) ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲಿಗಳ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಗೇಣು. द्वादश अङ्गुलयः प्रमाणमस्य "मात्रच्" (५-२-३७)। तस्य लुक् (वा० ५-२-३७)। "अच्" (५-४-८६)।

द्वादशात्मन् द्वादशात्मन् (पुं०) ಹನ್ನೆರಡು ಮೂರ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯ. द्वादश आत्मानो मूर्तयः यस्य। धाता मित्रः अर्यमा रुद्रः वरुणः सूर्यः भगः विवस्वान् पूषा सविता त्वष्टा ಮತ್ತು विष्णुः ಇವು ಸೂರ್ಯನ ಹನ್ನೆರಡು ಮೂರ್ತಿಗಳು.

द्वादशादित्य द्वादशादित्य (पुं०) ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಸೂರ್ಯರು. ["द्वादशात्मन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

द्वादशायतन द्वादशायतन (न०) ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಪೂಜಾಸ್ಥಾನಗಳು. ಪಂಚ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಪಂಚ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿ ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ಪೂಜಾಸ್ಥಾನಗಳು. "ज्ञानेन्द्रियाणि पञ्चैव तथा कर्मेन्द्रियाण्यपि। मनो बुद्धिरिति प्रोक्तं द्वादशायतनं बुधैः"।

द्वादशायुस् द्वादशायुस् (पुं०) ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ ನಾಯಿ, ಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಜಾರ. द्वादशवर्षाः आयुःकालो यस्य।

द्वादशार द्वादशार (न०) ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳ ಚಕ್ರ. द्वादश अराः रथाङ्गाङ्गानीव यस्य।

द्वानवति द्वानवति (स्त्री०) ತೊಂಬತ್ತೆರಡು. द्व्यधिका नवतिः। वा आत् (६-३-४९)। पक्षे द्विनवतिः द्विनवतिः.

द्वानवतितम द्वानवतितम (वि०) ತೊಂಬತ್ತೆರಡನೆಯ. द्वानवतेः पूरणः "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी** -तमी.

द्वापञ्चाश द्वापञ्चाश (वि०) ಐವತ್ತೆರಡನೆಯ. द्वापञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-पञ्चाशी** -पञ्चाशी.

द्वापञ्चाशत् द्वापञ्चाशत् (स्त्री०) ಐವತ್ತೆರಡು. द्व्यधिका पञ्चाशत्। द्विशब्दस्य वा आत् (६-३-४९)।

द्वापञ्चाशत्तम द्वापञ्चाशत्तम (वि०) ಐವತ್ತೆರಡನೆಯ. द्वापञ्चाशतः पूरणः "डट्"। तस्य वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी** -तमी.

द्वापर द्वापर (पुं०) 1. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. द्वौ परौ प्रकारौ यस्य। पृषो०। 2. ಕೃತ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. द्वाभ्यां कृतत्रेताभ्यां परः। **द्वापर युगद मान:** ದೇವಮಾನದಲ್ಲಿ 2400 ವರ್ಷಗಳು. ಮಾನುಷಮಾನದಲ್ಲಿ 8ಲಕ್ಷ 4000 ವರ್ಷಗಳು. "द्वापरः संशये युगे" शाश्व०। "द्वापरौ युगसन्देहौ" नानार्थर०।

द्वार् द्वार् (स्त्री०) 1. ದ್ವಾರ, ಬಾಗಿಲು, द्वारयति—द्वृ (संवरणे) + णिच् "विच्" (३-२-७५)। "द्वारि चक्षुरधिपाणि कपोलौ जीवितं त्वयि कुतः कलहोऽस्याः" किरा० ९-४३। 2. ಉಪಾಯ, ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ.

द्वार द्वार (न०) 1. ಬಾಗಿಲು, ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೂ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಮನೆಗೂ ಹೋಗುವ ಜಾಗ. द्वारयति—द्वृ (संवरणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "आकीर्णमृषिपत्नीनामुटजद्वाररोधिभिः" रघु० १-५०। ಮನೆಯ

ಹೊರಬಾಗಿಲನ್ನು ಸರಿಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಡಕೂಡದು. ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತಿಡಬೇಕು. "गृहिणां शुभदं द्वारं प्राकारस्य गृहस्य च। न मध्यदेशे कर्तव्यं किञ्चिन्न्यूनाधिकं शुभम्" ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डम्। 2. ಉಪಾಯ, ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. "द्वारं तु द्वार्युपाये च" नानार्थर०। 3. ಹೊರಬಾಗಿಲು. "वर्गविभौ देवमहीधराणां द्वारे पुरस्योद्घटितापिधाने" कुमा० ७-५३। 4. ಮಹಾದ್ವಾರ. 5. ದೇಹದ ನವರಂಧ್ರಗಳು. "मनो नवद्वारनिषिद्धवृत्ति हृदि व्यवस्थाप्य समाधिवश्यम्" कुमा० ७-५०।

द्वारकण्टक द्वारकण्टक (पुंन०) ಕವಾಟ, ಕದ. द्वारस्य कण्टक इव। "कपाटो द्वारकण्टकः" त्रिकाण्ड०।

द्वारका द्वारका (स्त्री०) ದ್ವಾರಕಾನಗರ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರಧಾನನಗರ. प्रशस्तेन द्वारेण कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। [ಕಂಸವಧೆಯಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಜರಾಸಂಧನು ಪದೇ ಪದೇ ಮಧುರೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಜನರನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಂದ ಈ ನಗರ ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಸಿದನು. ಇದು ಗುಜರಾತಿನ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು.]

द्वारकानाथ द्वारकानाथ, -पति -पति (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

द्वारगोप द्वारगोप (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು. द्वारं गोपायति—गुप् (रक्षणे) "अच्" (३-१-१३४)।

द्वारप द्वारप (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು. द्वारं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

द्वारपाल द्वारपाल (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ. द्वारं पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-पाली -पाली.** "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-पालकः -पालकः.** स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। अत इत्वम्। **-पालिका -पालिका.**

द्वारपालिक द्वारपालिक (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಿಯ ಮಗ, द्वारपाल्या अपत्यम् "ठक्" (४-१-१४६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-पालिकी -पालिकी.**

द्वारपिण्डी द्वारपिण्डी (स्त्री०) ದೇಹಳಿ, ಹೊಸ್ತಿಲು.

द्वारपिधान द्वारपिधान (न०) ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು. द्वारस्य पिधानम्। "द्वारपिधानमिव धृतेर्मन्ये तस्यास्तिरस्करिणीम्" माल० २-११।

द्वारबाह्य द्वारबाहु (पुं०) ದ್ವಾರಬಂಧದ ಕಂಬ, ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಅಗುಳಿಹಾಕುವ ಕಂಬ.

द्वारयन्त्र द्वारयन्त्र (न०) ಬಾಗಿಲಿನ ತಾಪಾಳು, ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಹಾಕುವ ಅಗುಳಿ. द्वारे स्थितं यन्त्रम्।

द्वाररक्षक द्वाररक्षक (पुं०) ಬಾಗಿಲನ್ನು ಕಾಯುವವನು, ದ್ವಾರಪಾಲಕ. द्वारं रक्षति—रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

द्वारवती द्वारवती (स्त्री०) ದ್ವಾರಕಾನಗರ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮುಖ್ಯ ನಗರ. द्वाराणि चतुर्वर्गमोक्षद्वाराणि प्रशस्तान्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः। ["द्वारका" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

द्वारशाखा द्वारशाखा (स्त्री०) ಬಾಗಿಲಿನ ಪಕ್ಕದ ಹಲಗೆ, ಒಂದು ಪಕ್ಕದ ಕದ.

द्वारस्थ द्वारस्थ (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ. द्वारे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

द्वाराध्यक्ष द्वाराध्यक्ष (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ. द्वारे अध्यक्षः।

द्वारिक द्वारिक (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ. द्वारं पाल्यतया अस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

द्वारिन् द्वारिन् (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ. द्वार "इनिः" (५-२-११५)।

द्वाविंश द्वाविंश (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ. द्वाविंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-विंशी -विंशी.**

द्वाविंशति द्वाविंशति (स्त्री०) ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು. द्वयधिका विंशतिः। आत् (६-३-४७)।

द्वाविंशतितम द्वाविंशतितम (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ. द्वाविंशतेः पूरणः—डटः "तमट्" (५-२-५५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी -तमी.**

द्वाषष्ट द्वाषष्ट (वि०) ಅರವತ್ತೆರಡನೆಯ. द्वाषष्टेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। वा आत् (६-३-४९)।

द्वाषष्टि द्वाषष्टि (स्त्री०) ಅರವತ್ತೆರಡು. द्वयधिका षष्टिः। वा आत् (६-३-४९)।

द्वाषष्टितम द्वाषष्टितम (वि०) ಅರವತ್ತೆರಡನೆಯ. द्वाषष्टि—डटः वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी -तमी.** वा आत् (६-३-४९)।

द्वासप्तत द्वा॒स॑प्त॒त (वि०) ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ. द्वासप्तेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। वा आत् (६-३-४९)।

द्वासप्तति द्वा॒स॑प्त॒ति (स्त्री०) ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡು. द्व्यधिका सप्ततिः। वा अत् (६-३-४९)।

द्वासप्ततितम द्वा॒स॑प्त॒ति॒त॒म (वि०) ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ. द्वासप्तति डटः वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी -तमम्.**

द्वास्थ द्वा॒स्थ (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು. द्वारि तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। वा विसर्गलोपः (वा० ८-३-३६)।

द्वास्थित द्वा॒स्थि॒त (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು. द्वारि स्थितः। वा विसर्गलोपः (वा० ८-३-३६)।

द्वास्थितदर्शक द्वा॒स्थि॒त॒द॒र्श॒क (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ. द्वास्थितः सन् पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

द्वि द्वि (त्रि० द्विव०) ಎರಡು. ಇದೊಂದು ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದ. ಇದರ ಲಿಂಗತ್ರಯದ ರೂಪಗಳು. (पुं०) द्वौ द्वौ द्वाभ्याम् द्वाभ्याम् द्वाभ्याम् द्वयोः द्वयोः।

(स्त्री०) द्वे द्वे
मत्तु
(न०) द्वे द्वे

} तृतीयಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪುಂಲ್ಲಿಂಗದ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು. "एको नव द्वौ दश पञ्च सप्तेत्यजीगणन्नात्ममुखं प्रसार्य "कुमा० ११-४५। "तद्वल्गुना युगपदुन्मिषितेन तावत्सद्यः परम्परतुलामधिरोहतां द्वे" रघु० ५-६८। द्वि ಶಬ್ದಕ್ಕೆ दशन् विंशति ಮತ್ತು त्रिंशत् ಇವು ಪರವಾದರೆ ಆತ್ತ್ವವು ಬಂದು (६-३-४७) द्वादश द्वाविंशतिः द्वात्रिंशत् ಎಂದು ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. (द्वि ಶಬ್ದಕ್ಕೆ) चत्वारिंशत् पञ्चाशत् षष्टिः सप्ततिः ಮತ್ತು नवतिः ಇವು ಪರವಾದರೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಆತ್ತ್ವವು ಬಂದು द्वाचत्वारिंशत् द्विचत्वारिंशत् द्वापञ्चाशत् द्विपञ्चाशत् द्वाषष्टिः द्विषष्टिः द्वासप्ततिः द्विसप्ततिः द्वानवतिः द्विनवतिः ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. अशीति ಪದವು ಪರವಾದರೆ ಆತ್ತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. द्व्यशीतिः द्व्यशीतितमः ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. (अव्य०) 2. द्विः—ಎರಡು ಸಲ, ಎರಡಾವೃತ್ತಿ.

द्विक द्वि॒क (पुं०) 1. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. 2. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. द्वौ कौ ककारौ यस्य। काकः कोकः ಈ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಕಾರಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 3. ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆ. द्वाभ्यां क्रायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। 4. ಎರಡನೆಯವನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. द्वितीय "कन्" पूरणप्रत्ययस्य तीयस्य वा लुक् च (५-२-७७)। द्वितीयकं द्विकं वा ग्रहणं देवदत्तस्य। सि० कौ०। गृह्णाति इत्यर्थे पूरणप्रत्ययस्य नित्यं लुक् (वा० ५-२-७७)। षष्ठेन रूपेण गृह्णाति षट्को देवदत्तः।

द्विककार द्वि॒क॒का॒र (पुं०) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 2. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. द्वौ ककारौ यस्य। काकः, कोकः।

द्विककुद् द्वि॒क॒कु॒द् (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. द्वे ककुदे यस्य।

द्विकर द्वि॒क॒र (न०) 1. ಎರಡು ಕೈಗಳು. द्वयोः करयोः समाहारः। "बुभुक्षितः किं द्विकरेण भुङ्क्ते"। (वि०) 2. ಎರಡು ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ. द्वौ करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)।

द्विकार्षापण द्वि॒का॒र्षा॒प॒ण (वि०) ಎರಡು ಕಾರ್ಷಾಪಣ (ನಾಣ್ಯ)ಗಳಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. द्वाभ्यां कार्षापणाभ्यां क्रीतम् "ठन्" (५-१-३७)। ठञो वा लुक् (५-१-१९)। पक्षे (लुगभावे) **द्विकार्षापणिकम्** द्वि॒का॒र्षा॒प॒णि॒क॒म्.

द्विगु द्वि॒गु (पुं०) 1. ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದ ಒಂದು ಭೇದ. "संख्यापूर्वो द्विगुः" (२-१-५२)। पञ्चानां गवां समाहारः "टच्" (५-४-९२)। **पञ्चगवम्**। एकवचनम् (२-४-१)। (वि०) 2. ಎರಡು ಹಸುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. द्वौ गावौ यस्य। ह्रस्वः (१-२-४८)।

द्विगुण द्वि॒गु॒ण (वि०) ಎರಡರಷ್ಟಾದ. ಇಮ್ಮಡಿಯಾದ. द्वौ गुणौ आवृत्ती यस्य। "एतच्छौच गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम्" मनु० ५-१३७।

द्विगुणाकृत द्वि॒गु॒णा॒कृ॒त (न०) ಎರಡು ಸಲ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ द्विगुणं कृतम् "डाच्" (५-४-५९)।

द्विगुणित द्वि॒गु॒णि॒त (वि०) ಎರಡರಿಂದ ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಎರಡರಷ್ಟಾದ. ಎರಡರಷ್ಟು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. द्वाभ्यां गुणितः। "वैरोचनैर्द्विगुणिताः सहसा मयूखैः" किरा० ५-४६।

द्विगुणीकृत द्वि॒गु॒णी॒कृ॒त (वि०) ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಎರಡರಷ್ಟು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. द्वौ गुणावावृत्तं यस्य द्विगुणः—अद्विगुणः द्विगुणः कृतः "च्विः" (वा० ५-४-५०)। "बभार बाष्पैर्द्विगुणं कृतं तनुस्तनूनपाद्धूमवितानमाधिजैः" माघ० १-६२।

द्विचत्वारिंश द्विचत्वारिंश (वि०) नलवत्तेरडनेय. द्विचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

द्विचत्वारिंशत् द्विचत्वारिंशत् (स्त्री०) नलवत्तेरडु. द्व्यधिका चत्वारिंशत्।

द्विचत्वारिंशत्तम द्विचत्वारिंशत्तम(वि०)नलवत्तेरडनेय. द्विचत्वारिंशत् "डट्"। डटः वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –तमा.**

द्विचरण द्विचरण (पुं०) 1. मनुष्य. द्वौ चरणौ यस्य। "गतः कालो यत्र द्विचरणपशूनां क्षितिभुजां पुरःस्वस्तीत्युक्ता विषयसुखमास्वादितमहो"। 2. एरडु पादगळुळ्ळ राशि. (न०) 3. एरडु कालुगळु.

द्विज द्विज (पुं०) 1. उपनयन मोदलाद संस्कार हॊंदिद ब्राह्मण. द्विजयिते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। "जन्मना जायते शूद्रः कर्मणा जायते द्विजः"। "वट्टमात्रेण शक्यं हि सज्यं कर्तुं धनुर्द्विजाः। अवहास्या भविष्यन्ति ब्राह्मणाः सर्वराजसु" भा० आदि० २०३-५। 2. मोदलनेय मूरु वर्णगळल्लि हुट्टिदवनु. (ब्राह्मण क्षत्रिय मत्तु वैश्य). 3. मॊट्टेयिंद हुट्टुव (1) पक्षि, हक्कि. (2) सर्प, हावु. (3) मत्स्य, मीनु मुंतादुवु. 4. दंत, हल्लु. "द्विजावलिव्याजनिशाकरांशुभिः शुचिस्मितां वाचमवोचदच्युतः" माघ० १-२५। "द्विजः स्याद्ब्राह्मणक्षत्रवैश्यदन्ताण्डजेषु ना" मेदि०। (वि०) 5. एरडु सल हुट्टुव.

द्विजत्व द्विजत्व (न०) ब्राह्मणत्व, द्विजनागिरुविके. द्विजस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)।

द्विजन्मन् द्विजन्मन् (पुं०)1. "द्विज" पदद अर्थ. द्वे जन्मनी यस्य। "वैदिकैः कर्मभिः पुण्यैर्निषेकादिद्विजन्मनाम् मनु० २-२६। "इति प्रविश्याभिहिता द्विजन्मना" कुमा० ५-५१। "द्विजातिश्च द्विजन्मा च ब्राह्मणादिपतत्रिणोः" वैज०। "द्विजन्मा दशने विप्रे" मेदि०। 2. मोदलु शूद्रनिगे मदुवेयागिद्द वैश्य हॆंगसिनल्लि व्रात्य (संस्कारहीन)नाद वैश्य निंद हुट्टिद मग. "शूद्रपूर्वा द्विजन्मानम्" वैज०।

द्विजपति द्विजपति (पुं०)1. ब्राह्मणोत्तम, श्रेष्ठनाद ब्राह्मण. 2. चंद्र. 3. पक्षिराज, गरुड. द्विजानां पतिः।

द्विजपोत द्विजपोत (पुं०) पतितनाद ब्राह्मण. "शूद्रोऽन्त्यवर्णो वृषलो द्विजपोतो जघन्यजः" वैज०।

द्विजप्रपा द्विजप्रपा (स्त्री०)1. मरद कॆळगडॆ मादिरुव पाति. 2. हक्कि़गळु नीरु कुडियलु बावियु हत्तिर मादिरुव नीरिन तॊट्टि. "द्विजप्रपालवालं स्यात्" त्रिकाण्ड०।

द्विजबन्धु द्विजबंधु (पुं०) पतितनाद ब्राह्मण, जन्म मत्तु हॆसरिनिंद मात्र ब्राह्मणनागिरुवनु, ब्राह्मण कर्तव्यवन्नु बिट्टिरुवनु.

द्विजब्रुव द्विजब्रुव (पुं०) कर्मभ्रष्टनाद ब्राह्मण. जातिमात्रदिंद ब्राह्मणनॆंदुकॊळ्ळुवनु. द्विजमात्मानं ब्रूते—ब्रूञ् (व्यक्तायां वाचि)। "कः" (३-१-१३५)।

द्विजराज द्विजराज (पुं०) 1. चंद्र. द्विजानां राजा "टच्" (५-४-९१)। "इत्थं द्विजेन द्विजराजकान्तिरावेदितो वेदविदां वरेण" रघु० ५-२३। 2. ब्राह्मणोत्तम, श्रेष्ठनाद ब्राह्मण. 3. पक्षिराज, गरुड. 4. अनन्त, सर्पराज. "द्विजराजः शशधरे सुपर्णेऽनन्तभोगिनि" विश्व०। 5. कर्पूर.

द्विजर्षभ द्विजर्षभ (पुं०) उत्तमनाद ब्राह्मण, श्रेष्ठ ब्राह्मण. द्विजेषु ऋषभः श्रेष्ठः।

द्विजलिङ्गिन् द्विजलिंगिन् (पुं०)1. क्षत्रिय. द्विजस्य लिङ्गमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। (वि०)2. ब्राह्मणन वेषवन्नु हाकिरुव. "तान् सर्वान् घातयेद्राजा शूद्रांस्तु द्विजलिङ्गिनः" मनु० ९-२४४।

द्विजवर द्विजवर, –वर्य –वर्य (पुं०) श्रेष्ठ ब्राह्मण, उत्तमनाद ब्राह्मण.

द्विजवाहन द्विजवाहन (पुं०) विष्णु, नारायण. द्विजो गरुडो वाहनमस्य।

द्विजव्रण द्विजव्रण (न०) दंतरोगद ऒंदु भेद.

द्विजशप्त द्विजशप्त (पुं०) राजमाष, कारामणि, अलसंदे. द्विजैःशप्तः।

द्विजश्रेष्ठ द्विजश्रेष्ठ (पुं०) उत्तम ब्राह्मण.

द्विजा द्विजा (स्त्री०)1. रेणुक ऎंब ऒंदु गंदिगर वस्तु. द्विर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। 2. भारंगि गिड. "द्विजा भार्ग्यां हरेणौ च" मेदि०।

द्विजाग्रय द्विजाग्र्य (पुं०) ब्राह्मणोत्तम. द्विजेषु अग्रयः। "अद्भिरेव द्विजाग्रयाणां कन्यादानं विशिष्यते" मनु० ३-३५।

द्विजाति द्विजाति (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ದ್ವೇ ಜಾತೀ ಜನ್ಮನೀ ಯಸ್ಯ। "पुरोपनीतं नृप रामणीयकं द्विजातिशेषेण यदेतदन्धसा" किरा० १-३९। 2. ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯ. "ब्राह्मणःक्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातयः" मनु० १०-४। 3. ಮೊಟ್ಟೆ (ತತ್ತಿ) ಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ (1) ಪಕ್ಷಿ. ಹಕ್ಕಿ. (2) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. (3) ಮತ್ಸ್ಯ; ಮೀನು ಮುಂತಾದವು. "द्विजातिविप्राण्डजयोस्तु पुंलिङ्गः" मेदि०। "द्विजातिश्च द्विजन्मा च ब्राह्मणादिपतत्रिणोः" वैज०। 4. ದಂತ. ಹಲ್ಲು.

द्विजायनी द्विजायनी (स्त्री०) ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. द्विजः अय्यते ज्ञायतेऽनया — अय (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। गत्यर्थानां ज्ञानार्थकत्वात्। "ङीप्" (४-१-१५)। "पवित्रं यज्ञोपवीतं ब्रह्मसूत्रं द्विजायनी" त्रिकाण्ड०।

द्विजालय द्विजालय (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಮರದ ಪೊಟರೆ. 2. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡು. 3. ದ್ವಿಜರ ಮನೆ. द्विजानामालयः वासस्थानम्।

द्विजावलि द्विजावलि (स्त्री०) 1. ದ್ವಿಜರ ಪಙ್ಕ್ತಿ. 2. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಸಾಲು. 3. ದಂತಪಙ್ಕ್ತಿ, ಹಲ್ಲುಗಳ ಸಾಲು. द्विजानामावलिः। "द्विजावलिव्याजनिशाकरांशुभिः" माघ० १-२५।

द्विजिह्व द्विजिह्व (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. ದ್ವೇ ಜಿಹ್ವೇ ಅಸ್ಯ। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ಜಾತಿ० "ಙೀಷ್" (४-१-६३)। **ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಎರಡು ನಾಲಿಗೆಗಳಾಗಲು ಕಾರಣ:** ಸರ್ಪಮಾತೆಯಾದ ಕದ್ರೂವಿಗೂ ಗರುತ್ಮಂತನ ತಾಯಿಯಾದ ವಿನತೆಗೂ ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಬಣ್ಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಂದ್ಯವುಂಟಾಗಿ ಕದ್ರೂವಿನ ಮೋಸದಿಂದ ವಿನತೆಯು ಸೋತು ಅವಳಿಗೆ ದಾಸಿಯಾದಳು. ಈ ದಾಸ್ಯವಿಮೋಚನೆಗಾಗಿ ವಿನತಾಪುತ್ರನಾದ ಗರುತ್ಮಂತನು ಕದ್ರೂಪುತ್ರರಾದ ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಅಮೃತವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದಾಗಿ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟು ಇಂದ್ರನ ಮನೆಯಿಂದ ಅಮೃತವನ್ನು ತಂದು ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಈ ಅಮೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ತನ್ನ ತಾಯಿ ವಿನತೆಗೆ ದಾಸ್ಯವು ಹೋಗಬೇಕೆಂದೂ ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿ ಅಮೃತವನ್ನು ದರ್ಭೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಹೊರಟು ಹೋದನು. ಸರ್ಪಗಳು ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಬಂದು ಆ ಅಮೃತವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನು. ಸರ್ಪಗಳು ಬಂದು ನೋಡಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಅಮೃತವಿಲ್ಲದಿರಲು ದರ್ಭೆಯನ್ನೇ ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ನೆಕ್ಕಿದುವು. ಆಗ ನಾಲಿಗೆಯು ಸೀಳಿಹೋಗಿ ಅಂದಿನಿಂದ ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಎರಡು ನಾಲಿಗೆಗಳಾದುವು. ಅಮೃತವನ್ನಿಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಅಂದಿನಿಂದ ದರ್ಭೆಯೂ ಪವಿತ್ರವಾಯಿತು. "अथ सर्पानुवाचेदं सर्वान् परमहृष्टवत्। इदमानीतममृतं निक्षेप्स्यामि कुशेषु वः। स्नाता मङ्गलसंयुक्तास्ततः प्राश्नीत पन्नगाः। भवद्भिरिदमासीनैर्यदुक्तं तद्वचस्तदा। अदासी चैव मातेयमद्यप्रभृति चास्तु मे। ततः स्नातुं गताः सर्पाः प्रत्युवत्वा तं तथेत्युत। शक्रोऽप्यमृतमाक्षिप्य जगाम त्रिदिवं पुनः। अथागतास्तमुद्देशं सर्पाः सोमार्थिनस्तदा। स्नाताश्च कृतजप्याश्च प्रहृष्टाः कृतमङ्गलाः। यत्रैतदमृतं चापि स्थापितं कुशसंस्तरे। तद्विज्ञाय हृतं सर्पाः प्रतिमायाकृतं च तत्। सोमस्थानमिदं चेति दर्भांस्ते लिलिहुस्तदा। तदा द्विधाकृता जिह्वा सर्पाणां तेन कर्मणा। अभवंश्चामृतस्पर्शात् दर्भास्तेऽथ पवित्रिणः" भा० आदि० ३४। "अमर्षणः शोणितकाङ्क्षया किं पदा स्पृशन्तं दशति द्विजिह्वः" रघु० १४-४१। 2. ಖಲ, ದುರ್ಜನ. ಚಾಡಿಕೋರ. "द्विजिह्वौ सर्पसूचकौ" अम०।

द्विजेन्द्र द्विजेन्द्र (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. द्विजः इन्द्र इव। 2. ಚಂದ್ರ. द्विजानामिन्द्रः। "हस्तस्थिताखण्डितचक्रशालिनं द्विजेन्द्रकान्तं श्रितवक्षसं श्रिया" माघ० १२-३। 3. ಗರುಡ, ಪಕ್ಷಿರಾಜ. 4. ಕರ್ಪೂರ.

द्विजेश द्विजेश (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿರಾಜ, ಗರುಡ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಕರ್ಪೂರ. **–ईश्वरः –ईश्वरः.**

द्विजोत्तम द्विजोत्तम (पुं०) ವಿಪ್ರ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. द्विजेषु उत्तमः।

द्वित द्वित (पुं०) ಗೌತಮ ಋಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. ಏಕತ ತ್ರಿತರೆಂಬುವರು ಈತನ ಸಹೋದರರು. ["त्रित" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

द्वितन्त्र द्वितंत्र (पुं०) ಎರಡು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು ಅಥವಾ ತಿಳಿದವನು. द्वे तन्त्रे अधीते वेद वा "अण्" (४-२-५९)। अणो "लुक्" (४-१-८८)।

द्वितय द्वितय (न०) 1. ಎರಡು, ಎರಡು ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ ಸಮುದಾಯ. द्वौ अवयवौ यस्य "तयप्" (५-२-४२)। तयस्य वा "अयच्" (५-२-४३)। **पक्षे द्वयम् द्वयमं.** "अधिकं शुशुभे शुभंयुना द्वितयेन द्वयमेव सङ्गतम्" रघु० ८-६। (वि०) 2. ಎರಡು

ವಿಧವಾದ, ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾದ. "द्रुमसानुमतां किमन्तरं यदि वायो द्वितयेऽपि ते चलाः" रघु० ८-९०।

द्वितीय द्वितीय (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. "पुत्रो द्वितीयःकुलधारकः" त्रिकाण्ड०। 2. ಮಿತ್ರ, ಜೊತೆಗಾರ, ಸಹಾಯ. "रतिद्वितीये मदने प्रपन्ने" कुमा० ३-३५। "अध्यास्य प्रयतपरिग्रहद्वितीयः" रघु० १-९५। 3. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಎರಡನೆಯ (ಮಧ್ಯಮ) ಪುರುಷ. (वि०) 4. ಎರಡನೆಯ. द्वयोः पूरणः—द्वि "तीयः" (५-२-५४)। "प्रभवेण द्वितीयेन तथैवोच्छ्वसिता त्वया" कुमा० ६-७०। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **द्वितीया द्वितीया**. 5. ಭಾರ್ಯೆ, ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. 6. ದ್ವಿತೀಯಾ ತಿಥಿ, ಪಕ್ಷದ ಎರಡನೆಯ ತಿಥಿ. 7. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಶಬ್ದದ ಎರಡನೆಯ ವಿಭಕ್ತಿ. **द्वितीया-विभक्तिः द्वितीयाविभक्तिः**.

द्वितीयक द्वितीयक (न०) 1. ಎರಡನೆಯವನಾಗಿ ತೆಗೆಮುಕೊಳ್ಳುವುದು. द्वितीयेन रूपेण ग्रहणम्—द्वितीय "कन्" (५-२-७७)। पूरणप्रत्ययस्य वा लुक्। पक्षे **द्विकम् द्विकम्**. 2. ಎರಡನೆಯ ದಿನ ಬರುವ ಜ್ವರ.

द्वितीयाकृत द्वितीयाकृत (वि०) ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಭೂಮಿ). द्वितीयं कर्षणं कृतम् "डाच्" (५-४-५९)।

द्वितीयाश्रम द्वितीयाश्रम (पुं०) ಎರಡನೆಯ ಆಶ್ರಮ, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ. द्वितीयः आश्रमः। "कालाह्वयं संक्रमितुं द्वितीयं सर्वोपकारक्षममाश्रमं ते" रघु० ५-१०। ಈ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪತ್ನೀಸಮೇತನಾಗಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಅತಿಥಿ ಅಭ್ಯಾಗತರುಗಳನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯನಿರತನಾಗಿರಬೇಕು. ಮನುಷ್ಯನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದು ಎರಡನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ.

द्वितीयिक द्वितीयिक (वि०) ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಬಡ್ಡಿ ಲಾಭ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾಲ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕೊಡುವ ದುದು. द्वितीयो वृद्धयादिरस्मिन् दीयते—द्वितीय "ठन्" (५-१-४८)।

द्वितीयिन् द्वितीयिन् (वि०) ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. द्वितीयो भागो ग्राह्यतयाऽस्यास्य "इनिः" (५-२-११५)।

द्वित्र द्वित्र (वि० ब० व०) ಇಬ್ಬರು ಅಥವಾ ಮೂವರು, ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು. द्वौ वा त्रयो वा "डच्" (५-४-७३)। "द्वित्राण्यहान्यर्हसि सोढुमर्हत्यावद्यते साधयितुं त्वदर्थम्" रघु० ५-२५।

द्वित्व द्वित्व (न०) 1. ಎರಡು ರೂಪವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎರಡಾಗಿರುವಿಕೆ. द्वयोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। ಎರಡು ವಸ್ತುನಿಷ್ಠವಾದ ಗುಣವು ದ್ವಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಎರಡನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳುವಾಗ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿರುವುದ.. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ದ್ವಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಸಮಾನ ಜಾತೀಯವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯವಹಾರವಿಲ್ಲ.

द्विदण्डि द्विदंडि (अव्य०) ಎರಡು ಕೋಲುಗಳಿಂದ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧ. द्वौ दण्डौ यस्मिन् प्रहरणे "इच्" (५-४-१२८)।

द्विदत् द्विदत् (पुं०) ಎರಡು ಹಲ್ಲುಗಳು ಹುಟ್ಟುವ ವಯಸ್ಸಿನ ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುದು. द्वौ दन्तावस्य—दन्तस्य "दत्" (५-४-१४१)।

द्विदन्त द्विदंत (पुं०) ಎರಡು ದಂತಗಳುಳ್ಳ ಆನೆ. द्वौ दन्तावस्य।

द्विदल द्विदल (पुं०) 1. ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯ, ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿ ಬೇಳೆಯಾಗುವ ಧಾನ್ಯ, ತೊಗರಿ ಕಡಲೆ ಅವರೆ ಹೆಸರು ಉದ್ದು ಇತ್ಯಾದಿ. द्वे दले यस्य। 2. ಎರಡು ಭಾಗವಾಗುವ ದರ್ಭೆ.

द्विदश द्विदश (वि० ब० व०) ಎರಡು ಹತ್ತು, ಇಪ್ಪತ್ತು. द्विरावृत्ताः दश द्विदशाः—द्वि+दशन् "डच्" (५-४-७३)।

द्विदाम्नी द्विदाम्नी (स्त्री०) ಎರಡು ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಬೇಕಾದ ದುಷ್ಟ ಹಸು. द्वे दामनी सन्दाने यस्याः—"ङीष्" (४-१-२७)।

द्विदेह द्विदेह (पुं०) ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ.

द्विद्वादश द्विद्वादश (पुं०) ವಧೂವರರ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿನ ಒಂದು ದೋಷ, ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ರಾಶಿಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ದೋಷ. द्वितीयः द्वादशश्च। त्रिभागवत् द्विशब्दस्य पूरणार्थत्वम्। ವಧೂವರರ ಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ವಧುವಿನ ರಾಶಿಯಿಂದ ವರನ ರಾಶಿಯು ಎರಡನೆಯದಾಗಿಯೂ ವರನ ರಾಶಿಯಿಂದ ವಧುವಿನ ರಾಶಿಯು ಹನ್ನೆರಡನೆಯದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ದೋಷವಾಗುವುದು. "द्विके द्वादशके मृत्युरायुर्द्वादशके द्विके। तृतीयैकादशे दुःखं सुखमेकादशत्रिके" मुहू० द०।

द्विधा द्विधा (अव्य०) ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ, ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. द्वि प्रकारे "धा" (५-३-४२)। "द्विधा

प्रयुक्तेन च वाङ्मयेन सरस्वती तन्मिथुनं नुनाव" कुमा० ७-९०।

द्विधागति द्विधागति (पुं०) 1. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ, ಕುಳೀರ. द्विधा गतिर्गमनमस्य। ಏಡಿಯು ಹಿಂದುಮುಂದಾಗಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಮೊಸಳೆ. ಇದು ನೀರಿನಲ್ಲೂ ನೆಲದಮೇಲೆಯೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು. (वि०) 3. ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

द्विनवति द्विनवति (स्त्री०) ತೊಂಬತ್ತಮೂರು. द्वयधिका नवतिः। "द्वि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

द्विनवतितम द्विनवतितम (वि०) ತೊಂಬತ್ತಮೂರನೆಯ. द्विनवतेः पूरणः—डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। –तमी –तमिः.

द्विनाव द्विनाव (न०) ಎರಡು ಹಡಗುಗಳು. द्वयोर्नावोः समाहारः "टच्" (५-४-९९)।

द्विनिष्क द्विनिष्क (वि०) ಎರಡು ನಿಷ್ಕಗಳಿಂದ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. द्वाभ्यां निष्काभ्यां क्रीतम् "ठञ्" (५-१-३७)। तस्य वा लुक् (५-१-३०)। लुगभावे उत्तरपदवृद्धिः (७-३-१५)। द्विनैष्किकः द्विनैष्किकः.

द्विप द्विप (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. द्वाभ्यां पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-४)। "वर्ष्म द्विपानां विरुवन्त उच्चकैर्वनेचरेभ्यश्चिरमाचचक्षिरे" माघ० १२-६४। ಸೊಂಡಿಲು ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಎರಡರಿಂದಲೂ ನೀರು ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ ಆನೆಗೆ ಈ ಹೆಸರು.

द्विपक्ष द्विपक्ष (पुं०) 1. ಮಾಸ, ತಿಂಗಳು. द्वौ पक्षौ यस्य। 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ.

द्विपञ्चाश द्विपंचाश (वि०) ಐವತ್ತೆರಡನೆಯ. द्विपञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-१-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। –पञ्चाशी –पंचाशी. ["द्वि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

द्विपञ्चाशत् द्विपंचाशत् (स्त्री०) ಐವತ್ತೆರಡು. द्वयधिका पञ्चाशत्। ["द्वि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

द्विपञ्चाशत्तम द्विपंचाशत्तम (वि०) ಐವತ್ತೆರಡನೆಯ. द्विपञ्चाशतः पूरणः—डटः वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। –तमी –तमिः.

द्विपण्य द्विपण्य (वि०) ಎರಡು ಪಣಗಳಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. द्वाभ्यां पणाभ्यां क्रीतम् "यत्" (५-१-३४)।

द्विपथ द्विपथ (पुं०) ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳು, ಎರಡು ದಾರಿಗಳು. द्वयोः पथोः समाहारः समासान्तः "अः" (५-४-७४)।

द्विपद द्विपद (पुं०) 1. ಎರಡು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ (1) ಮನುಷ್ಯ, (2) ದೇವತೆ, (3) ರಾಕ್ಷಸ ಮತ್ತು (4) ಪಕ್ಷಿ. द्वे पदे यस्य। 2. द्विपदसमास, ಎರಡು ಪದಗಳ ಸಮಾಸ. (न०) 3. ಎರಡು ಪಾದಗಳು, ಎರಡು ಕಾಲುಗಳು. द्वयोः पादयोः समाहारः। -

द्विपदराशि द्विपदराशि (पुं०) ಮಿಥುನ ಕನ್ಯಾ ತುಲಾ ಮತ್ತು ಕುಂಭ ರಾಶಿಗಳು ಮತ್ತು ಧನುಸ್ಸಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ. "मिथुनतुलाघटकन्या द्विपदाख्याश्चापपूर्वभागश्च"।

द्विपाद्य द्विपाद्य (पुं०) 1. ಎರಡರಷ್ಟು ಶಿಕ್ಷೆ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇಮ್ಮಡಿಯಾದ ಶಿಕ್ಷೆ. द्वौ पादौ गुणौ परिमाणमस्य "यत्" (५-१-३४)। "द्विपाद्यो द्विगुणो दण्डः" अम०। (वि०) 2. ಎರಡು ಪಾದ (ಕಾಲುಭಾಗ)ಗಳಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. द्वाभ्यां पादाभ्यां चतुर्थांशाभ्यां क्रीतम् "यत्" (५-१-३४)।

द्विपाधिप द्विपाधिप (पुं०) 1. ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಆನೆ. 2. ಗಜಶ್ರೇಷ್ಠ, ಸಲಗ, ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡಿನ ಯಜಮಾನ. द्विपानामधिपः। "तत्पूर्वमंसद्वयसं द्विपाधिपाः क्षणं सहेलाः परितो जगाहिरे" माघ० १२-७२।

द्विपानन द्विपानन (पुं०) ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. द्विपस्य आननं यस्य।

द्विपायिन् द्विपायिन् (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. द्वाभ्यां शुण्डामुखाभ्यां पिबति—पा (पाने) "णिनिः" (३-२-७८)।

द्विपास्य द्विपास्य (पुं०) ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. द्विपस्य आस्यं यस्य।

द्विपुरुष द्विपुरुष (वि०) ಎರಡು ಪುರುಷಪ್ರಮಾಣ ವುಳ್ಳ, ಎರಡು ಆಳು ಉದ್ದದ ಆಳತೆಯುಳ್ಳ. द्वौ पुरुषौ प्रमाणमस्य—द्विपुरुष "मात्रच्" (५-२-३७)। तस्य लुक् (वा० ५-१-३७)। स्त्रियाम् वा "ङीप्" (४-१-२४)। द्विपुरुषी द्विपुरुषा वा परिखा।

द्विबिन्दु द्विबिंदु (पुं०) ಎರಡು ಬಿಂದುಗಳಿರುವ ವಿಸರ್ಗ. द्वौ बिन्दू यस्य।

द्विभूम द्विभूम (वि०) ಎರಡು ಭೂಮಿಗಳುಳ್ಳ ಉಪ್ಪರಿಗೆ (ಮಹಡಿ) ಮನೆ ಮೊದಲಾದುದು. द्वे भूमी यस्य "अच्" (वा० ५-४-७५)।

द्विमातृ द्विमातृ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ. द्वौ मातरौ अस्य। समासान्तविधेरनित्यत्वात् न कप्। 2. ಜರಾಸಂಧ.

द्विमातृज द्विमातृज(पुं०)1. ಗಣಪತಿ. 2. ಜರಾಸಂಧ. द्वाभ्यां मातृभ्यां जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

द्विमात्र द्विमात्र (पुं०) ದೀರ್ಘಸ್ವರ. द्वे मात्रे उच्चारणकालोऽस्य। आ ई ऊ ೨ತ್ಯಾದಿ. "एकमात्रो भवेद्ह्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्" पा० शि०।

द्विमास्य द्विमास्य (वि०) ಎರಡು ತಿಂಗಳು ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ, ಹುಟ್ಟಿ ಎರಡು ತಿಂಗಳಾಗಿರುವ. द्वौ मासौ भूतः "यप्" (५-१-८२)।

द्विमुख द्विमुख (पुं०)1. ಎರಡು ಮುಖಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. द्वे मुखे अस्य। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಕೃಮಿ. "चूरवो द्विमुखाश्चैव सप्तैवैते पुरीषजाः" सुश्रुत० उत्तरत० ५४-८। (वि०)3. ಎರಡು ಮುಖಗಳುಳ್ಳ. (स्त्री०) **-मुखा-ಮುಖಾ**. 4. ಜಿಗಣೆ.

द्विमुनि द्विमुनि (अव्य०) ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ಯಾಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಪಾಣಿನಿ ಮತ್ತು ಕಾತ್ಯಾಯನ ಋಷಿಗಳು. "द्वे मुनी वंश्यौ द्विमुनि व्याकरणस्य" सि० कौ०। अव्ययीभावः (२-१-१९)। ಈ ಮುನಿಗಳಿಬ್ಬರೂ ಸಮಾನ ವಿದ್ಯಾವಂತರಾದುದರಿಂದ ಸಮಾನವಂಶ್ಯರಾದರು. ವಿದ್ಯೆಗೂ ವಿದ್ಯಾವಂತರಿಗೂ ಅಭೇದವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ द्विमुनि व्याकरणम् ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

द्विमुसलि द्विमुसलि (अव्य०) ಎರಡು ಒನಕೆ (ಮುಸಲ)ಗಳಿಂದ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧ. द्वौ मुसलौ यस्मिन् प्रहरणे "इच्" (५-४-१२८)।

द्विमूर्ध द्विमूर्ध (वि०) ಎರಡು ತಲೆಗಳುಳ್ಳ. द्वौ मूर्धानौ यस्य "वः" (५-४-११५)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)।

द्विर द्विर (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದ್ವಿರೇಫ, ದುಂಬಿ. द्वौ रौ रेफौ यस्य। ಭ್ರಮರಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಎರಡು ರೇಫಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

द्विरद द्विरद (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. द्वौ रदौ यस्य। "उपालब्धेवोच्चैर्गिरिपतिरितिश्रीपतिमसौ बलाक्रान्तः क्रोडद्द्विरदमथितोर्वीरुहरवैः" माघ० ५-६९।

द्विरदरिपु द्विरदरिपु, -शत्रु -शत्रु (पुं०) ಆನೆಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ಸಿಂಹ. द्विरदस्य रिपुःशत्रुर्वा।

द्विरदान्तक द्विरदान्तक, -अराति -अराति (पुं०) ಸಿಂಹ. द्विरदस्य अन्तकः अरातिर्वा।

द्विरसन द्विरसन (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. द्वे रसने यस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

द्विरागमन द्विरागमन (न०) ಮದುವೆಯಾದನಂತರ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಿಂದ ಪತಿಯ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಬರುವುದು. द्विः द्विवारमागमनम्। "वृत्ते पाणिग्रहे गेहात् पितुः पतिगृहं प्रति। पुनरागमनं वध्वास्तद्द्विरागमनं विदुः"। ತಂದೆಯ ಮನೆಯಿಂದ ಪತಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಶುಭ ದಿನಗಳು. ವಿಷಮ (ಒಂದು ಮೂರು ಐದು ೫ತ್ಯಾದಿ) ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಷ ವೃಶ್ಚಿಕ ಅಥವಾ ಕುಂಭಮಾಸದಲ್ಲಿ ರವಿ ಗುರುಗಳ ಯೋಗವಿರುವಾಗ ಶುಭಗ್ರಹಗಳ ವಾರ (ಸೋಮ ಬುಧ ಗುರು ಶುಕ್ರ)ಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷಭ ಮಿಥುನ ಕನ್ಯಾ ತುಲಾ ಅಥವಾ ಮೀನಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಿ ಪುಷ್ಯ ಹಸ್ತ ಶ್ರವಣ ಧನಿಷ್ಠ ಶತಭಿಷಕ್ ಈ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿರಾಗಮನವು ಪ್ರಶಸ್ತವು. ಶುಕ್ರನು ಅಭಿಮುಖನಾಗಿರುವಾಗಲೂ ಹೊರಡುವವರಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ ಶಿಶು ಗರ್ಭಿಣಿ ಮತ್ತು ನೂತನ ವಧು ೫ವರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಕೂಡದು.

द्विरात्र द्विरात्र (न०) ಎರಡು ರಾತ್ರಿಗಳು. द्वयोः रात्र्योः समाहारः। नपुंसकत्वम् (लिङ्गा० २-४-२९)।

द्विरात्रीण द्विरात्रीण (वि०) 1. ಎರಡು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದ. द्वाभ्यां रात्रिभ्यां निर्वृत्तः वा "खः" (५-१-८७)। ईनादेशः (७-१-२)। 2. ಎರಡು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಎರಡು ರಾತ್ರಿಗಳ ಕಾಲದ. 4. ಮುಂದಿನ ಎರಡು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ. पक्षे "ठञ्" (५-१-७८)। द्वैरात्रिकः द्व्यरात्रिकः.

द्विराषाढ द्विराषाढ (पुं०) ಎರಡು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಗಳು ಬರುವ ಮಿಥುನಮಾಸ; ಮಿಥುನಮಾಸದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಗಳು ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ "द्विराषाढ" ಎಂದು ಹೆಸರು. "मिथुनस्थो यदा भानुरमावास्याद्वयं स्पृशेत्। द्विराषाढः स विज्ञेयः विष्णुः स्वपिति कर्कटे"।

द्विरुक्त द्विरुक्त (पुं०)1. ಅಭ್ಯಾಸ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ದ್ವಿತ್ವಹೊಂದಿದ ಧಾತು. (वि०) 2. ಎರಡು ಸಲ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. द्विः द्विवारमुक्तः।

द्विरूढा द्विरूढा (स्त्री०) ಎರಡು ಸಲ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು. द्विवारमूढा।

द्विरेतस् द्विरेतस् (पुं०) 1. ಹೇಸರಗತ್ತೆ. द्वे रेतसी (रासभाश्वयोः) कारणमस्य। 2. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ.

द्विरेफ द्विरेफ (पुं०) भ्रमर, दुंबि. द्वौ रेफौ यस्य वाचकशब्दे। भ्रमर शब्ददल्लि एरडु रेफगळिरुवुद रिंद ई हेसरु. "निवेशयामास मधुद्विरेफान्" कुमा० ३-२७। "सुगन्धिनिश्वासविवृद्धतृष्णं बिम्बाधरासन्नचरं द्विरेफम्" कुमा० ३-५६।

द्विर्वचन द्विर्वचन (न०) 1. अभ्याससंज्ञे हॊंदिद धातु. (वि०) 2. एरडु सल हेळल्पट्ट. द्विरुच्यते—वच (परिभाषणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

द्विवक्त्र द्विवक्त्र (पुं०) एरडु तलेगळुळ्ळ, उरिशिंगि यॆंब हावु. द्वे वक्त्रे यस्य।

द्विवचन द्विवचन (न०) एरडु वस्तुगळन्नु अथवा इब्बरन्नु हेळुव प्रत्यय. द्वौ द्वित्वमुच्यतेऽनेन—वच (परिभाषणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। ओ औट् भ्याम् इत्यादि द्विवचन प्रत्ययगळु.

द्विवज्रक द्विवज्रक (पुं०) हदिनारु कोण (मूले) गळुळ्ळ मने. "वज्रोऽष्टास्रिर्द्विवज्रको द्विगुणः"।

द्विवर्ष द्विवर्ष (पुं०) 1. एरडु वर्ष वयस्सुळ्ळ वृषभ मॊदलादुदु. द्वे वर्षे वयोमानमस्य "ठञ्" (५-१-८८)। तस्य वा लुक् (५-१-२८)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। —वर्षा—वर्षाः. एरडु वर्ष वयस्सिन हसु. 2. एरडु वर्ष वयस्सुळ्ळ बालक. द्विवर्षो दारकः। खस्य ठञ्प्रत्ययस्य च चित्तवति नित्यं लुक् (५-१-८९)। 3. एरडु वर्षगळ काल सलहि क्रयक्के कॊळ्ळल्पट्ट सेवक, —सक्करिसि कॆलस माडिसल्पट्ट. द्वे वर्षे अधीष्टो भृतश्च "ठञ्" (५-१-८०)। वा खः (५-१-८८)। तयोः वा लुक् (५-१-८८)। द्विवर्षीणः, द्विवर्षः। 4. एरडु वर्षगळ कालद, एरडु वर्षगळ काल कळिदिरुव. द्वे वर्षे भृतः वा "खः" (५-१-८८)। पक्षे "ठञ्" (५-१-८०)। तयोः वा लुक् (५-१-८८)। द्विवर्षीणः द्विवर्षः। 5. एरडु वर्षगळल्लि आगुव. द्वे वर्षे भावी—द्विवर्षीणः द्विवर्षः। 6. एरडु वर्षगळल्लि नडॆद. द्वाभ्यां वर्षाभ्यां निर्वृत्तः। द्विवर्षीणः द्विवर्षः। अधीष्ट मत्तु भृत ई अर्थगळल्लि भविष्यदर्थदल्लू उत्तरपदवृद्धियु बरुवुदु. द्वे वर्षे अधीष्टो भृतो वा कर्म करिष्यति द्विवार्षिकः द्विवार्षिकः.

द्विविंशतिकीन द्विविंशतिकीन (वि०) एरडु विंशतिगळिंद कॊळ्ळल्पट्ट, एरडु विंशतिगळ बॆलॆ बाळुव, द्वाभ्यां विंशतिभ्यां क्रीतम्—द्विविंशति "खः" (५-१-३२)। "कन्" (५-१-२४)। द्वाविंशतिकः द्वाविंशतिकः.

द्विविद द्विविद (पुं०) श्रीरामन सैन्यदल्लिद्द ऒब्ब वानर. "मैन्दश्च द्विविदश्चैव हनूमांश्चानिलात्मजः"।

द्विविध द्विविध (वि०) एरडु विधवाद, एरडु प्रकार वाद. द्वे विधे यस्य। "निकामतप्ता द्विविधेन वह्निना" कुमा० ५-२३।

द्विवेद द्विवेद (पुं०) एरडु वेदगळन्नु अध्ययन माडिदवनु अथवा तिळिदवनु. द्वौ वेदावधीते वेद वा "अण्" (४-२-५९)। तस्य लुक् (४-१-८८)। द्विवेदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। —वेदिन् —वेदिन्.

द्विवेशरा द्विवेशरा (स्त्री०) कैगाडि, मनुष्यरिंद ऎळॆयल्पडुव "रिक्षा" ऎंब गाडि. द्वौ वेशौ यानस्थानरूपौ राति ददाति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)।

द्विव्रण द्विव्रण (पुं०) देहक्के संबंधिसिद एरडु विध व्रण. प्राणिगळ शरीरदल्लि एरडु विधवाद व्रण गळुंटागुवुवु. ऒंदु शारीर. इदु शरीर दॊळगिनदु. इन्नॊंदु शरीरद मेलुगडॆ संभविसुवुदु. इदु आगंतुकवु. वात पित्त कफादि दोष गळिंद उंटागुवुदु शारीरव्रण. मनुष्य पशु पक्षि सर्प इत्यादिगळिंदलू पतन प्रहार अग्नि विष बाण आयुध इत्यादिगळिंदलू उंटागुवुदु आगंतुकव्रण. "द्वौ व्रणौ भवतः शारीर आगन्तुकश्चेति। तयोः शारीरः पवनपित्तकफशोणितसन्निपातनिमित्तः। आगन्तुरपि पुरुषपशुपक्षिव्यालसरीसृपप्रपतनपीडनप्रहाराग्निक्षारविषपरशुशक्तिकुन्ताद्यायुधाभिघातनिमित्तजः" सुश्रुत० चिकित्सा० १-३।

द्विशत द्विशत (न०) इन्नूरु, एरडु नूरु. द्विगुणितं शतम्।

द्विशतक द्विशतक (वि०) एरडु नूरुगळिंद कॊळ्ळल्पट्ट. द्विशतेन क्रीतम् "कन्" (५-१-२२)।

द्विशततम द्विशततम (वि०) इन्नूरनेयु. द्विशत पूरणे डट्—तस्य नित्यं तमडागमः (५-२-५७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। —शततमी —शततमी.

द्विशतिका द्विशतिका (स्त्री०) एरडेरडुनूरु. द्विशत वीप्सायां "वुन्" (५-४-१)। टाप् (४-१-४)। अत इत्वम् (७-३-४४)।

द्विशती द्विशतीं (स्त्री०) ಎರಡುನೂರು. द्वयोः शतयोः समाहारः।

द्विशत्य द्विशत्य (न०) ಇನ್ನೂರರಿಂದ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. द्विशतेन क्रीतम् "यत्" (५-१-३४)।

द्विशफ द्विशफ (पुं०) 1. ಎರಡು (ಸೀಳಿದ) ಗೊರಸುಗಳುಳ್ಳ ಹಸು ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿ. द्वौ शफौ यस्य। ಹಸು ಆಡು ಎಮ್ಮೆ ಜಿಂಕೆ ಹಂದಿ ಗವಯ ಈ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು ಎರಡಾಗಿ ಸೀಳಿದೆ.

द्विशरीर द्विशरीर (पुं०) ಚರಸ್ಥಿರ ರೂಪವಾದ ದ್ವಿಸ್ವಭಾವದ ರಾಶಿ. द्वे चरस्थिरात्मके शरीरे यस्य। ಮಿಥುನ ಕನ್ಯಾ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ ಇವು ದ್ವಿಸ್ವಭಾವದ ರಾಶಿಗಳು.

द्विशस् द्विशस् (अव्य०) ಎರಡೆರಡಾಗಿ (ಕೊಡು), ಎರಡೆರಡಾಗಿ (ಮಾಡು). द्वौ द्वौ ददाति करोति वा द्वि "शस्" (४-४-४३)।

द्विशाण द्विशाण (वि०) ಎರಡು ಶಾಣಗಳಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. द्वाभ्यां शाणाभ्यां क्रीतम् वा "ठञ्" (५-१-३६)। तस्य लुक् (५-१-२८)। पक्षे वा "यत्" (५-१-३५)। द्विशाण्यम् द्विशाण्यम्. पक्षे "अण्" (५-१-३६)। द्वैशाणम् द्वैशाणम्.

द्विशिरस् द्विशिरस् (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. द्वे शिरसी अस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। -शिरस्कः -शिरस्कः. (वि०) 2. ಎರಡು ತಲೆಗಳುಳ್ಳ.

द्विशीर्ष द्विशीर्ष (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. द्वे शीर्षे अस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। -शीर्षकः -शीर्षकः. (वि०) 2. ಎರಡು ತಲೆಗಳುಳ್ಳ.

द्विशूर्प द्विशूर्प (वि०) ಎರಡು ಶೂರ್ಪಗಳಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. द्वाभ्यां शूर्पाभ्यां क्रीतम् वा "अञ्" (५-१-२६)। पक्षे "ठञ्" (५-१-३७)। तयोर्लोपः (५-१-२८)।

द्विशौर्पिकम् द्विशौर्पिकम् (वि०) ಎರಡು ಶೂರ್ಪಗಳಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. द्वयोः शूर्पयोः समाहारः द्विशूर्पं तेन क्रीतम् "ठञ्" (५-१-३७)। अत्र द्विगुनिमित्तत्वाभावात् ठञो न लुक्।

द्विष् द्विष् (पुं०) ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "उपरुन्धन्तु दाशार्हाः पुरीं माहिष्मतीं द्विषः" माघ० २-६४।

द्विष - अप्रीतौ (अदा० उभ० सक० अनि०)। द्वेष्टि, द्विष्टे। दिद्वेष, दिद्विषे। द्वेष्टा। द्वेक्ष्यति, -ते। द्वेष्टु द्विष्टात्, द्विष्टाम् द्विषाताम्। अद्वेट्, अद्विष्ट। द्विष्यात्, द्विषीत। द्विष्यात्, द्विक्षीष्ट। अद्विक्षत्, अद्विक्षत। अद्वेक्ष्यत्, -त। ದ್ವೇಷಿಸು, ಅಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು. "मम पुत्रा इति मतास्ते पुत्रा अपि शत्रवः। द्विषन्ति प्रतिकुर्वन्ति न ते वचनकारिणः" भा० आदि० ९८-३६।

कर्मणि :—द्विष्यते। द्विष्यताम्। अद्विष्यत। द्विष्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—द्वेष्टव्यः। द्वेषणीयः। द्वेष्यः। द्विष्टः। द्विष्टवान्, -वती। द्विषन्, -न्ती। द्विषाणः। द्वेष्टुम्। द्विष्टम्। द्वेषणम्। द्विष्ट्वा। विद्विष्य।

द्विषत् द्विषत् (वि०) 1. ವೈರಿ, ಶತ್ರು, ಹಗೆ. द्विष (अप्रीतौ) "शतृ" (३-२-१३१)। द्विषतामुदयः सुमेधसा गुरुरस्वन्ततरः सुमर्षणः" किरा० २-८। (वि०) 2. ದ್ವೇಷಿಸುವ, ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। -द्विषन्ती -द्विषती.

द्विषन्तप द्विषन्तप (वि०) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬಳಲಿಸುವ, ಹಗೆಯನ್ನು ನರಳಾಡಿಸುವ. द्विषन्तं तापयति—तप (सन्तापे) + णिच् "खच्" (३-२-३१)। मुमागमः (६-३-६७)।

द्विषष् द्विषष् (वि०) ಎರಡು ಆರು, ಹನ್ನೆರಡು. द्विगुणिताः षट्। (द्विषट्)।

द्विषष्ट द्विषष्ट (वि०) ಅರವತ್ತೆರಡನೆಯ. द्विषष्टेः पूरणः तमडभावे "डट्" (५-२-४८)। वा तमट् (५-२-५८)। -षष्टितमः -षष्टितमः. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। -तमी -तमी. ["द्वि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

द्विषष्टि द्विषष्टि (स्त्री०) ಅರವತ್ತೆರಡು. द्वयधिका षष्टिः। ["द्वि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

द्विषाष्टिक द्विषाष्टिक (वि०) 1. ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಸಲಹಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ವೇತನದಿಂದ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಸೇವಕ, ಆಳು). 3. ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತು ದಿನಗಳ. ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆದಿರುವ. 4. ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಾಗುವ. द्वे षष्टी दिनानि अधीष्टो भृतः भूतः भावी वा "ठञ्" (५-१-८०)। उत्तरपदवृद्धिः (७-३-१५)।

द्विष्ट द्विष्ट (न०) 1. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 2. ದ್ವೇಷ. (वि०) 3. ದ್ವೇಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. द्विष (अप्रीतौ) कर्तृ० कर्म० वा "क्तः" (३-४-७२, ३-२-१०२)।

द्विष्ठ द्विष्ठ (वि०) 1. ಎರಡರಲ್ಲಿರುವ, ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿರುವ. 2. ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವ. द्वयोःतिष्ठति – ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

द्विस् द्विस् (अव्य०) ಎರಡು ಸಲ, ಎರಡಾವೃತ್ತಿ. द्वि "सुच्" (५-४-१८)। द्विः। "द्विरिव प्रतिशब्देन व्याजहार हिमालयः" कुमा० ६-६४।

द्विसंवत्सरीण द्विसंवत्सरीण (वि०) 1. ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, –ಪೂರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ವೇತನದಿಂದ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಸೇವಕ). 3. ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲದ, ಎರಡು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದಿರುವ. 4. ಮುಂದಿನ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುವ. द्वाभ्यां संवत्सराभ्यां निर्वृत्तः द्वौ संवत्सरौ अधीष्टो भृतः भूतः भावी च वा "खः" (५-१-८७)। पक्षे "ठञ्" (५-१-७)। उत्तरपदवृद्धिः (७-३-१५)। –सांवत्सरिकः –साꣳवत्सरिकः.

द्विसप्तत द्विसप्तत (वि०) ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ. द्विसप्तेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

द्विसप्तति द्विसप्तति (स्त्री०) ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡು. द्वयधिका सप्ततिः।

द्विसप्ततितम द्विसप्ततितम (वि०) ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ. द्विसप्तेतेः पूरणः डटः वा तमट् (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। –तमी–तमाꣳ.

द्विसमीन द्विसमीन (वि०) 1. ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಪ್ರೀತಿಸಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ವೇತನದಿಂದ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕಳೆದಿರುವ. 4. ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರೈಯಿಸಿದ. 5. ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯಲಿರುವ. द्वे समे अधीष्टो भृतो भूतो भावी वा द्वाभ्यां समाभ्यां निर्वृत्तो वा–वा "खः" (५-१-८६)। पक्षे "ठञ्" (५-१-७८)। द्वैसमिकः द्वैसमिकः.

द्विसांवत्सरिक द्विसांवत्सरिक (वि०) ["द्विसंवत्सरीण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

द्विसाहस्र द्विसाहस्र (वि०) 1. ಎರಡು ಸಾವಿರಗಳಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. द्वाभ्यां सहस्राभ्यां क्रीतम् "अण्" (५-१-२७)। अणो वा लुक् (५-१-२९)। पक्षे द्विसहस्रम् द्विसाहस्रम्. (न०) 2. ಎರಡು ಸಾವಿರ.

द्विसीत्य द्विसीत्य (वि०) ಎರಡು ಸಲ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಭೂಮಿ). द्विवारं सीतया संमितम् "यत्" (४-४-°१)।

द्विसुवर्ण द्विसुवर्ण (वि०) 1. ಎರಡು ಸುವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. द्वाभ्यां सुवर्णाभ्यां क्रीतम् "ठक्" (५-१-३७)। तस्य लुक् (५-१-२८)। द्विसुवर्णेन क्रीतमिति विग्रहे तु ठको द्विगुनिमित्तत्वाभावात् न लुक्। उत्तरपदवृद्धिः (७-३-१७)। द्विसौवर्णिकः द्विसौवर्णिकः.

द्विस्वभाव द्विस्वभाव (वि०) 1. ಎರಡು ಸ್ವಭಾವಗಳುಳ್ಳ. द्वौ स्वभावौ यस्य। (पुं०) 2. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಚರ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರ ಸ್ವಭಾವದ ರಾಶಿಗಳು. ಮಿಥುನ ಕನ್ಯಾ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ ಇವು ದ್ವಿಸ್ವಭಾವದ ರಾಶಿಗಳು.

द्विहल्य द्विहल्य (वि०) ಎರಡು ಸಲ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ (क्षेत्र). द्विवारं हलेन कृष्टम् "यत्" (४-४-१७)।

द्विहायन द्विहायन (पुं०) 1. ಎರಡು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ ಎತ್ತು ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿ. द्वौ हायनौ यस्य। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-२७)। –हायनी –हायनिः. ಎರಡು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಹಸು. "द्विहायनी द्विवर्षा गौः" अम०। (न०) 2. ಎರಡು ವರ್ಷಗಳು. द्वयोर्हायनयोः समाहारः। पात्रादित्वात् न "ङीप्"। "शुके द्विहायनं वत्सं क्रौञ्चं हत्वा त्रिहायनम्" मनु० ११-१३४।

द्विहीन द्विहीन (वि०) 1. ಎರಡರಿಂದ ಹೀನವಾದ, ಎರಡರಿಂದ ವರ್ಜಿತವಾದ. 2. ಪುಂಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಹೀನವಾದ. द्वाभ्यां स्त्रीपुंसाभ्यां हीनम्। नपुंसकलिंग. "द्विहीनं प्रसवे सर्वम् हरीतक्यादयः स्त्रियाम्" अम०।

द्विहृदया द्विहृदया (स्त्री०) ಗರ್ಭಿಣಿ ಹೆಂಗಸು, ಬಸುರಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. द्वे हृदये यस्याः। "द्विहृदयां च नारीं दौहृदिनीमाचक्षते" सुश्रुत०।

द्वीप द्वीप (पुंन०) 1. ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರದೇಶ, ಸುತ್ತಲೂ ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ. द्विर्गता आपोऽत्र "ईत्" (६-३-९७)। समासान्तः "अः" (५-४-७४)। "द्वीपोऽस्त्रियामन्तरीपं यदन्तर्वारिणस्तटम्" अम०। "द्वीपादन्यस्मादपि मध्यादपि जलनिधेर्दिशोऽप्यन्तात्" रत्ना० १-६। ಜಲಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿದ್ದರೂ (1) ಜಂಬೂದ್ವೀಪ, (2) ಶಾಕದ್ವೀಪ, (3) ಶಾಲ್ಮಲಿದ್ವೀಪ, (4) ಕುಶದ್ವೀಪ, (5) ಕ್ರೌಂಚದ್ವೀಪ, (6) ಗೋಮೇದಕ

(प्लक्ष) द्वीप ಮತ್ತು (7) ಪುಷ್ಕರದ್ವೀಪಗಳೆಂದು ಸಪ್ತ ದ್ವೀಪಗಳು ಪ್ರಧಾನವಾದುವು. ನಮ್ಮ ಭಾರತ ದೇಶವು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು. ಒಟ್ಟು ಭೂಭಾಗದ ಅರ್ಧಭಾಗವು ಲವಣಸಮುದ್ರದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. ಆದೇ ಜಂಬೂದ್ವೀಪ. ಉಳಿದ ಆರು ದ್ವೀಪಗಳೂ ಉಳಿದ ಅರ್ಧಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುವು. ಈ ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳೂ ಸಪ್ತಸಮುದ್ರಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು. [ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಮಗನಾದ ಪ್ರಿಯವ್ರತರಾಜನು ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಮಗಳಾದ ಬರ್ಹಿಷ್ಮತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಅಗ್ನೀಧ್ರ, ಇಧ್ಮಜಿಹ್ವ, ಯಜ್ಞಬಾಹು, ಮಹಾವೀರ, ಹಿರಣ್ಯರೇತ, ಘೃತಪೃಷ್ಠ, ಸವನ, ಮೇಧಾತಿಥಿ, ವೀತಿಹೋತ್ರ ಮತ್ತು ಕವಿಗಳೆಂಬ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಇವರಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರ, ಸವನ ಮತ್ತು ಕವಿ ಎಂಬುವರು ವೈರಾಗ್ಯಹೊಂದಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಪ್ರಿಯವ್ರತನು ತನ್ನ ರಥದ ಚಕ್ರದ ರೇಖೆಯಿಂದ ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನೂ ಸಪ್ತ ದ್ವೀಪಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಏಳು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಹಂಚಿಕೊಟ್ಟು ತಾನು ನಾರದರಿಂದ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ ಪಡೆದು ಮುಕ್ತಿಹೊಂದಿದನು.] "ये वा उह तद्रथ-चरणनेमिकृतपरिखातास्ते सप्त सिन्धव आसन् यत एव कृता: सप्त भुवो द्वीपा:" भाग० ५-१। "भूमेरर्धं क्षारसिन्धोरुदक्स्थं जम्बूद्वीपं प्राहुराचार्यवर्या:। अर्धेऽन्यस्मिन् द्वीपषट्कस्य याम्ये क्षारक्षीराद्यम्बुधीनां निवेश:। शाकं तत: शाल्मलमत्र कौशं क्रौञ्चञ्च गोमेदकपुष्करे च" सिद्धान्तशि०। "जम्बुप्लक्षाह्वयौ द्वीपौ शाल्मलिश्चापरो द्विज। कुश:क्रौञ्चस्तथा शाक: पुष्करश्चैव सप्तम:। एते द्वीपा समुद्रैस्तु सप्त सप्तभिरावृता:। लवणेक्षुसुरा सर्पिर्दधिदुग्धजलै:समम्। जम्बूद्वीप: समस्तानामेतेषां मध्यसंस्थित:। तस्यापि मेरुर्मैत्रेय मध्ये कनकपर्वत:" विष्णुपु०। ಈ ದ್ವೀಪಗಳೊಡನೆ ಉಪದ್ವೀಪಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು ಹದಿನೆಂಟು ದ್ವೀಪಗಳಾಗುವುವು. "सङ्ग्रामनि-र्विष्टसहस्रबाहुरष्टादशद्वीपनिखातयूप:" रघु० ६-३८। "अगाहताष्टादशतां जिगीषया नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्" नैष० १-५। 2. ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮ. 3. ಮುರಳಿ.

द्वीपवत् द्वीपवत् (वि०) 1. ಸಮುದ್ರ. द्वीपोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ನದ, ಗಂಡುಹೊಳೆ. (स्त्री०) **-वती** -वत्यै. "ङीप्" (४-१-६)। 3. ನದಿ, ಹೊಳೆ.

द्वीपशत्रु द्वीपशत्रु (पुं०) ಶತಾವರಿಗಿಡ, ಪಿಲ್ಲಪಿಚ್ಚರ. द्वीपस्य शत्रुरिव।

द्वीपिका द्वीपिका (स्त्री०) ಶತಾವರಿಗಿಡ, ಪಿಲ್ಲಪಿಚ್ಚರ.

द्वीपिन् द्वीपिन् (पुं०) ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. द्वौ वर्णौ ईयते—ईङ् (गतौ) "प:" बाहु०। द्वीपं चर्म (द्वीपाकार-रेखावत्त्वात्) तदस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)।

द्वीपिनख द्वीपिनख (पुं०) ಹುಲಿಯುಗುರು ಗಿಡ. द्वीपिनो नख इव।

द्वीप्य द्वीप्य (वि०) ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಜಲಮಧ್ಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. द्वीपे भव: "यत्" (४-३-५४)।

द्वेधा द्वेधा (अव्य०) ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ, ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. द्वि+धा "एधाच्" आदेश: (५-३-४६)। "वेधा द्वेधा भ्रमं चक्रे कान्तासु कनकेषु च। तासु तेष्वप्यनासक्त: साक्षाद्भर्गो नराकृति:" क्षुव०।

द्वेष द्वेष (पुं०) 1. ವೈರ, ಹಗೆತನ, ವಿರೋಧ. द्विष (अप्रीतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "द्विषद्द्वेषोपरक्ताङ्ग-सङ्गिनी: स्वेदविप्रुष:" माघ० २-१८। ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಆತ್ಮಧರ್ಮ. ಯಾವ ವಿಷಯದಿಂದ ಆತ್ಮನು ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವನೋ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯು ದ್ವೇಷವೆನಿಸುವುದು. "इच्छा-द्वेषप्रयत्नसुखदु:खज्ञानान्यात्मनो लिङ्गम्" गौतमसू०। 2. ಅರುಚಿ, ಅಪ್ರೀತಿ, ಜುಗುಪ್ಸೆ. 3. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ.

द्वेषण द्वेषण (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. द्विष (अप्रीतौ) "युच्" (३-२-१५१)। (न०) 2. ದ್ವೇಷ, ಹಗೆತನ, ಶತ್ರುತ್ವ. द्विष भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

द्वेषणीय द्वेषणीय (वि०) 1. ದ್ವೇಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 2. ದ್ವೇಷಿಸಲ್ಪಡುವ. द्विष (अप्रीतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:"। **द्वेष्टव्य: द्वेष्यश्च.**

द्वेषिन् द्वेषिन् (पुं०) ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "तथापि ववृषे तस्य तत्कारिद्वेषिणो यश:" रघु० १७-७३।

द्वेष्ट्र द्वेष्ट्र (वि०) ದ್ವೇಷಿಸುವವನು, ಹಗೆಕಾರುವವನು. द्विष (अप्रीतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "द्वेष्टारस्तस्य नैवासन् स च द्वेष्टि न कञ्चन" भा० आदि० ४९-९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-ष्ट्री** -ष्ट्र्यै.

द्वेष्य द्वेष्य (वि०) "द्वेषणीय" ಪದದ ಅರ್ಥ. द्विष (अप्रीतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಅಪ್ರಿಯ, ವಿರೋಧವುಳ್ಳವನು. "द्वेष्योऽपि संमत: शिष्टस्तस्यार्तस्य यथौषधम्" रघु० १-२८। (पुं०) 3. ಶತ್ರು, ಹಗೆ,

वै०. "यथा यमः प्रियद्वेष्यौ प्राप्ते काले नियच्छति" मनु० ९-३०७।

द्वैगुणिक द्वैगुणिक (वि०) ಎರಡರಷ್ಟಾಗಲು ದ್ರವ್ಯ (ಹಣ) ವನ್ನು ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು, ತನ್ನ ಹಣವು ಎರಡರಷ್ಟು ಬೆಳೆಯಲು ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಸಾಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. द्विगुणार्थं द्रव्यं द्विगुणम्—तत्प्रयच्छति "ठक्" (४-४-३०)।

द्वैगुण्य द्वैगुण्य (न०) ಎರಡರಷ್ಟು ಆಗಿರುವಿಕೆ, ದ್ವಿಗುಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. द्विगुणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

द्वैत द्वैत (न०) 1. ಎರಡು, ಒಂದು ಜೊತೆ. द्वित्वा इतं द्वीतम्—स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ದ್ವಿತ್ವ, ಭೇದ. द्वीतस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। 3. ಜೀವೇಶ್ವರ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಒಂದು ಮತ. ವಿವರಕ್ಕೆ "द्वैतदर्शन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

द्वैतदर्शन द्वैतदर्शन (न०) ಆಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ವೇದಾನ್ತದರ್ಶನದ ಒಂದು ಭೇದ. ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ಇವರಿಗಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ದರ್ಶನ.

ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಈ ಉತ್ಕರ್ಷಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾನ್ತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ವೈಷ್ಣವಸಿದ್ಧಾನ್ತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವುದು. "द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च। क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते। उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः। यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः॥ यस्मात् क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः। अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः॥ यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम्। स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत" गीता १५-१६, १७, १८, १९।

ಈ ಮತವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೂ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಬ್ರಹ್ಮ-ಸರಸ್ವತಿ ವಾಯುದೇವರು–ವಾಯುಪತ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಉಚ್ಚನೀಚ ಭಾವವೆಂಬ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವುದು.

ಹೀಗೆಯೇ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲೂ ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಬಾಹ್ಯಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದ್ದು ತಾರತಮ್ಯವಿರುವಂತೆ ಆತ್ಮ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲೂ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವುದು.

ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವವು ಸ್ವತಂತ್ರ ಮತ್ತು ಪರತಂತ್ರ ಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಈಶ್ವರನು ಸ್ವತಂತ್ರ. ಜೀವಾತ್ಮನು ಪರತಂತ್ರ. "स्वतन्त्रं परतन्त्रं च द्विविधं तत्त्वमिष्यते। स्वतन्त्रो भगवान् विष्णुः निर्दोषोऽशेषसद्गुणः" तत्त्ववि०। ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾನ್ತದಲ್ಲಿ ಶರೀರಾತ್ಮಭಾವದಿಂದ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವಿರುವುದು. ಈ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮಪಾರತಂತ್ರ್ಯವು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸೇವ್ಯ ಸೇವಕಭಾವವಿರುವ ರಾಜ ಮತ್ತು ಭೃತ್ಯರಂತೆ ಸೇವ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸೇವಕನಾದ ಜೀವನಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು ಎಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾನ್ತ. ಈ ರೀತಿ ಭೇದವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ಜೀವೇಶ್ವರ ಭೇದ, ಪರಸ್ಪರ ಜೀವಭೇದ, ಜಡೇಶ್ವರಭೇದ, ಜಡಜೀವಭೇದ ಮತ್ತು ಪರಸ್ಪರ ಜಡಭೇದಗಳೆಂದು ಪ್ರಪಂಚವು ಐದು ಪ್ರಕಾರವೆಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾನ್ತ. "जीवेश्वरभिदा चैव जडेश्वरभिदा तथा। जीवभेदो मिथश्चैव जडजीवभिदा तथा। मिथश्च जडभेदोऽयं प्रपञ्चो भेदपञ्चकः। सोऽयं सत्योऽप्यनादिश्च सादिश्चेन्नाशमाप्नुयात्। न च नाशं प्रयात्येष न चासौ भ्रान्तिकल्पितः। कल्पितश्चेन्निवर्तेत न चासौ विनिवर्तते। द्वैतं न विद्यत इति तस्मादज्ञानिनां मतम्। मतं हि ज्ञानिनामेतत् मितं त्रातं हि विष्णुना"।

ಈ ರೀತಿ ಭೇದನಿರೂಪಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣ:— ಜೀವೇಶ್ವರ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಈಶ್ವರನೆಂದೂ ತಿಳಿದರೆ ರಾಜವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ ತಾನೇ ರಾಜನೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ರಾಜಭೃತ್ಯನ ಗತಿಯು ಈ ಜೀವನಿಗೂ ಉಂಟಾಗುವುದು.

ರಾಜಸೇವಕನಾದ ಭೃತ್ಯನು ತಾನು ಸೇವಕನೆಂದು ತಿಳಿದು ರಾಜಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವಂತೆ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಭೃತ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಭೇದ ಜ್ಞಾನವೇ ಕಾರಣ. "घातयन्ति हि राजानो राजाऽहमिति वादिनः। ददत्यखिलमिष्टं च स्वगुणोत्कर्षवादिनाम्"। ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಶವು ತಾರತಮ್ಯ. ಅಂದರೆ ಉಚ್ಚನೀಚಭಾವವು. ಇದು ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರತಿಜೀವನೂ ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಷ್ಟೇ ಎಂದೂ ತಿಳಿದು ಅದರಲ್ಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಶಾಂತನಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಪರಮಾತ್ಮ :—ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞನು. ಸರ್ವಶಕ್ತನು. ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನು. ನಿರತಿಶಯಜ್ಞಾನಾನಂದ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಣಪರಿಪೂರ್ಣನು. ಭಕ್ತವತ್ಸಲನು. ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರನಿಯಮನಜ್ಞಾನಾಜ್ಞಾನಬಂಧಮೋಕ್ಷ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣನು. "ತತ್ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿಸಂಹಾರಾ ನಿಯತಿರ್ಜ್ಞಾನಮಾವೃತಿಃ। ಬನ್ಧಮೋಕ್ಷೌ ಚ ಪುರುಷಾ-ದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಸ ಹರಿರೇಕರಾಟ್" ಸ್ಕಾನ್ದ०। "ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯನ್ತೇ। ಯೇನ ಜಾತಾನಿ ಜೀವನ್ತಿ" ಶ್ರುತಿಃ। ಸರ್ವದೇಶ ಸರ್ವಕಾಲ ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನಂತನು. ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಅಮೋಘವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಾವರೀತಿಯಿಂದ ಬೇಕಾದರೂ ಇರುವನು. ಸಾಲಗ್ರಾಮ ಪ್ರತಿಮೆ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಚಾರೂಪಗಳೂ ಭಗವನ್ತನಿಗೆ ಇರುವುವಾದರೂ ಅವು ಸಾಕ್ಷಾದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದ ಅವನ ರೂಪವೆಂದು ವ್ಯವಹಾರ ಮಾತ್ರ. ಆ ರೂಪಗಳ ಮೂಲಕ ಪೂಜಕರು ಅವನ ಆರಾಧನೆಯಿಂದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು. ಕೆಲವು ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠರಿಗೆ ಪ್ರತಿಮಾ ಮೂಲಕ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾಗುವುದು. ಸಂಕರ್ಷಣ ಅನಿರುದ್ಧ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಕೇಶವಾದಿ ನಾಮಭೇದದಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿರುವುವು. ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿ ಅವತಾರಗಳು ಅಜ್ಞರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಪಾಂಚಭೌತಿಕವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಪ್ರಾಜ್ಞರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವು ಜ್ಞಾನಾನಂದಮಯವಾಗಿಯೇ ತೋರುವುವು.

ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿತ್ಯಮುಕ್ತ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಬಂಧವೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದುವು ಪರಮಾತ್ಮನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಾನಾರೂಪಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸುವುದು ಸ್ಥಿತಿ. ಪ್ರಪಂಚದ ಸಂಹಾರವೇ ಪ್ರಲಯ.

ಜೀವಾತ್ಮ :—ಜೀವಾತ್ಮರು ಅಸಂಖ್ಯಾತರು. ಇವರು ಅಜ್ಞಾನಾದಿದೋಷಗಳಿಂದ ಸಂಸಾರಿಗಳಾಗಿರುವರು. ಜೀವಾತ್ಮರು ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷಭೇದವುಳ್ಳವರು. ನಪುಂಸಕ ಜೀವರಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ತ್ರೀ ಜೀವರಿಗೆ ಪುರುಷದೇಹ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ.

ಜೀವಾತ್ಮರು ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಅಧಮ ಭೇದದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು ತಮೋಯೋಗ್ಯರು ಮತ್ತು ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವರು. ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಲ್ಲಿ ದೇವ ಋಷಿ ಪಿತೃ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮ ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. ಇವರು ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ನಿತ್ಯಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವರು. ದೈತ್ಯ ರಾಕ್ಷಸ ಪಿಶಾಚ ಮನುಷ್ಯಾಧಮರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ತಮೋಯೋಗ್ಯರು ನಿತ್ಯನರಕವೆಂಬ ತಮೋಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ನಿತ್ಯ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವರು. ನಿತ್ಯ ಸಂಸಾರಿಗಳು ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದ ಸುಖದುಃಖ ಮಿಶ್ರಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುವರು.

ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೆ ಸಂಸಾರದಶೆಯೆಲ್ಲೂ ಮುಕ್ತದಶೆಯಲ್ಲೂ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಗುಣಕ್ರಿಯೆಗಳಿರುವುವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಿತ್ಯ ಕೆಲವು ಅನಿತ್ಯ.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೆ ಜಾಗ್ರತ್‌ಸ್ವಪ್ನ ಸುಷುಪ್ತಿ ಮೋಹ ಮತ್ತು ತುರೀಯಗಳೆಂಬ ಐದು ಅವಸ್ಥೆಗಳಿರುವುವು. ತುರೀಯವೇ ಮುಕ್ತಾವಸ್ಥೆ.

ಪುರುಷಾರ್ಥ ಚತುಷ್ಟಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಗಳು ಮೂರೂ ಅನಿತ್ಯ. ಮೋಕ್ಷವು ಮಾತ್ರ ನಿತ್ಯವಾದುದು. "ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಾಃ ಸರ್ವೇऽಪಿ ನ ನಿತ್ಯಾ ಮೋಕ್ಷ ಏವ ಹಿ। ನಿತ್ಯ-ಸ್ತಸ್ಮಾತ್ತದರ್ಥಾಯ ಯತೇತ ಮತಿಮಾನ್ನರಃ"।

ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ :—ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವಾಗುವುದು. ಈ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗುರುಕುಲವಾಸ, ಗುರುಭಕ್ತಿ, ಅಧ್ಯಯನ, ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ, ವೈರಾಗ್ಯ, ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗ, ತಾರತಮ್ಯಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷವಿವೇಕ, ಹರಿನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನ, ಹರಿಪೂಜೆ, ಧ್ಯಾನ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಹಾವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣ (ಶರಣಾಗತಿ) ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕಾರಣ.

ಮೋಕ್ಷ :—ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧ ವಿನಾಶರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಲಭಿಸುವುದು. ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧದೊಡನೆ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪಭೂತಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುತ್ತ ಭಗವದ್ಗುಣಾನುಭವದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಮಗ್ನನಾಗುವನು. ಇದೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾನ್ತ. "ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಾತ್ಪರಮಾತಿರೂಪಾದಸ್ಮಾತ್ಸಂಸಾರಾನ್ಮುಚ್ಯತೇ ನಾಪರೇಣ। ನಾರಾಯಣೋऽಸೌ ಪರಮೋ ವಿಚಿನ್ತ್ಯೋ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿಃ ಕರ್ಮಪಾಶಾ-ದಮುಷ್ಮಾತ್"।

ಮೋಕ್ಷವು ಯೋಗ್ಯತೆಯು ತಾರತಮ್ಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವೋತ್ತಮದೇವತೆಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅನುಪ್ರವೇಶಪೂರ್ವಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅನುಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು ಸಾಯುಜ್ಯವು. ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ

ಭೋಗಗಳು ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಸಹಿತವಾಗಿ ಅವರವರ ಅಪೇಕ್ಷಾನುಗುಣವಾಗಿ ತಾರತಮ್ಯಾನುಗುಣಗಳಾಗಿರುವುವು.

ಈ ಮತದ ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಮೇಯಗಳು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

"श्रीमन्मध्वमते हरिः परतरः सत्यं जगत् तत्त्वतो भिन्ना जीवगणा हरेरनुचराः नीचोच्चभावं गताः। मुक्तिः नैजसुखानुभूतिरमला भक्तिश्च तत्साधनं ह्यक्षादित्रितयं प्रमाणमखिलाम्नायैकवेद्यो हरिः"।

द्वैतवन द्वैतवन (न०) 1. ಒಂದು ತಪೋವನ. द्वे शोकमोहादिके इते गते यस्मात्। ಶೋಕಮೋಹಾದಿಗಳಿಂದ ವರ್ಜಿತವಾದುದರಿಂದ ಈ ವನಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "स वर्णिलिङ्गी विदितः समाययौ युधिष्ठिरं द्वैतवने वनेचरः" किरा० १-१। 2. ಈ ವನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಸರೋವರ. "गच्छामः पुण्यविख्यातं महद्द्वैतवनं सरः" भा० वन० २४-१२।

द्वैतवाद द्वैतवाद (पुं०) 1. ಜೀವ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ವಾದ. द्वैतमधिकृत्य वादः। 2. ಜೀವರ ನಾನಾತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಾಂಖ್ಯರ ವಾದ. "जन्ममरणकरणानां प्रतिनियमाद्युगपत्प्रवृत्तेश्च। पुरुषबहुत्वं सिद्धं त्रैगुण्यविपर्ययाच्चैव" सां० का०। "जन्मादिव्यवस्थातः पुरुषबहुत्वम्" सां० सू०।

द्वैतवादिन् द्वैतवादिन् (पुं०) 1. ಜೀವಾತ್ಮರ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಾಂಖ್ಯಮತಾನುಯಾಯಿ. 2. ಜೀವೇಶ್ವರ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ದ್ವೈತಮತಾನುಯಾಯಿ. 3. ಜೀವೇಶ್ವರ ಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ನೈಯಾಯಿಕ ಮೊದಲಾದವರು. द्वैतं जीवभेदं जीवेश्वरभेदं वा वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)।

द्वैतिन् द्वैतिन् (वि०) 1. ದ್ವೈತಮತಾನುಯಾಯಿ, ಜೀವೇಶ್ವರಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಮತಾನುಯಾಯಿ. 2. ಜೀವರ ನಾನಾತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಾಂಖ್ಯಮತಾನುಯಾಯಿ. 3. ಜೀವೇಶ್ವರ ಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ನೈಯಾಯಿಕ ಮೊದಲಾದವರು. द्वैतं प्रतिपाद्यतया अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

द्वैतीयीक द्वैतीयीक (वि०) ಎರಡನೆಯ. द्वितीयः स्वार्थे वा "ईकक्" (वा० ५-३-४८)। "द्वैतीयीकतया मितोऽयमगमत्तस्य प्रबन्धे महाकाव्ये" नैष० २-११०। पक्षे द्वितीयः द्वैतीयः.

द्वैध द्वैध (न०) 1. ರಾಜನ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಕಪಟಾಚರಣೆಯಿಂದ ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವಿಕೆ. "सन्धिर्ना विग्रहो यानमासनं द्वैधमाश्रयः" अम०। ಈ ದ್ವೈಧವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "द्वैधीभाव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 2. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ, ಭಿನ್ನತೆ. "श्रुतिद्वैधं तु यत्र स्यात्तत्र धर्मावुभौ स्मृतौ। उभावपि हितौ धर्मौ सम्यगुक्तौ मनीषिभिः" मनु० २-१४। 3. ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. (वि०) 4. ಎರಡು ರೀತಿಯಾದ, ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾದ. द्वि+धा+धमुञ् "डः" (वा० ५-३-४५)। "बहुत्वं परिगृह्णीयात् साक्षिद्वैधे नराधिपः" मनु० ८-७३। (अव्य०) 5. ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗಿ, ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. द्वि+(प्रकारे) धा (५-३-४२)। तस्य "धमुञ्" (५-३-४५)।

द्वैधीभाव द्वैधीभाव (पुं०) 1. ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎರಡಾಗಿರುವಿಕೆ. अद्वैधस्य द्वैधस्य भावः—द्वैध + भू "च्विः" (५-४-५०)। ततो भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. "सख्याः परिहासोवाहृतां वरप्रार्थनां श्रुत्वा धृतद्वैधीभावकातरं मे मनः" शाकु० १। 3. ವಿರೋಧ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. 4. ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದ ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಈ ಗುಣವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. (1) ಪ್ರಬಲರಾದ ಇಬ್ಬರು ಶತ್ರುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅವರೊಬ್ಬರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮನಾಗಿರುವಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತಾ ಕಪಟದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿರುವುದು. (2) ಪ್ರಬಲನಾದ ಶತ್ರುವಿನೊಡನೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ದುರ್ಬಲನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದು. (3) ಶತ್ರುವಿನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಮೂಲಬಲದೊಡನೆ ಸ್ನೇಹಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶತ್ರುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದು. (4) ಸಂಧಿಗಾಗಲಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಲಿ ಬಲಾಧಿಷ್ಠಿತನಾದ ರಾಜನು ದುರ್ಗಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದ್ವೈಧವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

द्वैप द्वैप (न०) 1. ವ್ಯಾಘ್ರದ ಚರ್ಮ, ಹುಲಿಯ ತೊಗಲು. द्वीपिनो व्याघ्रस्य विकारः "अञ्" (४-३-१५४)। (पुं०) 2. ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮದಿಂದ ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಥ. द्वैपेन द्वीपिचर्मणा परिवृतो रथः "अञ्" (४-२-१२)। (वि०) 3. ಹುಲಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. द्वीपिनः इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

द्वैपक द्वैपक (वि०) द्वीपदल्लिरुव, द्वीपदल्लि वासमाडुव. द्वीपे भवः "वुञ्" (४-२-१२७)।

द्वैपायन द्वैपायन(पुं०) व्यासमहर्षि. द्वीपः अयनं जन्मभूमिरस्य द्वीपायनः—स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। पराशरिंद सत्यवतिय गर्भदल्लि यमुना नदिय द्वीपदल्लि इवरु जनिसिदुदरिंद इवरिगे "**द्वैपायन**"रेंदु हेसरायितु. "इति सत्यवती हृष्टा लब्ध्वा वरमनुत्तमम्। पराशरेण संयुक्ता सद्यो गर्भं सुषाव सा। जज्ञे च यमुनाद्वीपे पाराशर्यः स वीर्यवान्। स मातरमनुज्ञाय तपस्येव मनो दधे। एवं द्वैपायनो जज्ञे सत्यवत्यां पराशरात्। न्यस्तो द्वीपे स यद्बालस्तस्माद्द्वैपायनः स्मृतः" भा० आदि० ६०। "उदारचेता गिरमित्युदारां द्वैपायनेनाभिदधे नरेन्द्रः किरा० ३-१०।

द्वैप्य द्वैप्य (वि०) समुद्रक्के समीपदल्लिरुव, द्वीपदल्लि हुट्टिद. द्वीपे जातः "यत्" (४-३-१०)।

द्वैमातुर द्वैमातुर (पुं०) 1. गणपति. द्वयोर्मात्रोरपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-११५)। उदादेशश्च। [गणपतियु वरेण्यनेंब राजनिगे पुष्पकेयेंब पत्नियल्लि पुत्रनागि जनिसिदनु. जनिसिद कूडले चतुर्भुजगळन्नू आनेय मुखवन्नू नोडि भीतळाद पुष्पकेयु शिशुवन्नु ऒंदु सरोवरदल्लि बिडलागि पार्श्वनेंब महर्षियु ई शिशुवन्नु तन्न आश्रमक्के एत्तिकोंडु होदनु. ऋषिपत्नियाद दीपवत्सलेयू ई शिशुवन्नु सलहिदुदरिंद गणपतिगे "**द्वैमातुर**"नेंब हेसरायितु.] स्कान्द० गणेशखण्डः। 2. जरासंध. ["जरासन्ध" पददल्लि नोडि.] "हते हिडिम्बरिपुणा राज्ञि द्वैमातुरे युधि" माघ० २-६०।

द्वैमातृक द्वैमातृक (पुं०) नदि मत्तु मळेय नीरिनिंद बेळेयागतक्क देश. द्वे मातृके इव अस्य। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

द्वैयह्निक द्वैयह्निक (वि०) 1. ऎरडु दिनगळल्लि ऊंटाद. द्वाभ्यामहोभ्यां निर्वृत्तः "ठक्" (५-१-१८)। 2. ऎरडु दिनगळु सत्करिसि कॆलसमाडिसल्पट्ट. 3. ऎरडु दिनगळु वेतनकॊट्टु कॊळ्ळल्पट्ट. 4. ऎरडु दिनगळु कळिदिरुव. 5. ऎरडु दिनगळल्लि ऊंटागुव. द्वे अहनी अधीष्टः भृतः भूतो भावी वा "ठञ्" (५-१-७८) वा "खः" (५-१-८७)। द्वयहीनः द्व्यहीनः.

द्वैरथ द्वैरथ (न०) ऎरडु रथगळिंद मात्र नडॆयुव युद्ध. द्वौ रथौ यत्र युद्धे। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

द्वैरात्रिक द्वैरात्रिक (वि०) "द्विरात्रीण" पदद अर्थ.

द्वैविध्य द्वैविध्य (न०) ऎरडु प्रकार, ऎरडु विध. द्विविधस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

द्वैसमिक द्वैसमिक (वि०) "द्विसमीन" पदद अर्थ.

द्वयंश द्व्यंश (न०) ऎरडु भागगळु. द्वयोरंशयोः समाहारः।

द्वयक्ष द्व्यक्ष (वि०) ऎरडु कण्णुगळुळ्ळ.. द्वे अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **द्वयक्षी द्व्यक्षी**.

द्वयक्षर द्व्यक्षर (पुं०) 1. ऎरडु अक्षरगळुळ्ळ शब्द. द्वे अक्षरे यत्र। 2. ऎरडु अक्षरगळुंळ्ळ मंत्र. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **द्वयक्षरी द्व्यक्षरी**.

द्वयङ्गुल द्व्यंगुल (न०) 1. ऎरडु बिरळुगळु. द्वयोरङ्गुल्योः समाहारः। (वि०) 2. ऎरडु ऒंगुलिगळ प्रमाणवुळ्ळ. द्वे अङ्गुली प्रमाणमस्य समासान्तः "अच्" (५-४-८६)।

द्वयञ्जल द्व्यंजल (न०) ऎरडु ओंजलिगळु. ऎरडु बॊकसॆगळु. द्वयोरञ्जल्योः समाहारः वा "टच्" (५-४-१०२)। टजभावे **द्वयञ्जलि द्व्यंजलि**. "मध्येजलात् राघवलक्ष्मणाभ्यां प्रत्तं जलं द्वयञ्जलिमन्तिकेऽपाम्" भट्टि० ३-५०।

द्वयञ्जलि द्व्यंजलि (वि०) ऎरडु बॊकसॆगळिंद कॊळ्ळल्पट्ट. द्वाभ्यामञ्जलिभ्यां क्रीतः "ठन्" (५-१-३७)। तस्य लुक् (५-१-२८)।

द्वयणुक द्व्यणुक (न०) ऎरडु परमाणुगळिंद कूडिद द्रव्य, परमाणु द्वयद समावेश. द्वौ अणू कारणे यस्य "कप्" (५-४-१५४)। "विषयो द्वयणुकादिस्तु ब्रह्माण्डान्त उदाहृतः" भाषाप०।

द्वयन्य द्व्यन्य (वि०) ऒब्बरिगिंतलू बेरॆयाद, ऎरड कॆंतलू बेरॆयाद. द्वाभ्यामन्यः।

द्वयर्थ द्व्यर्थ (वि०) 1. ऎरडु अर्थगळुळ्ळ (शब्द). द्वौ अर्थौ यस्य। "द्वयर्थमपि सदसि चेदिपतेस्तदतोऽ-

पराधगणनामगाद्वचः" माघ० १५-३४। 2. ಎರಡು ಪ್ರಯೋಜನಗಳುಳ್ಳ (कार्य). "आम्राश्च सिक्ताः पितरश्च तृप्ता एका क्रिया द्व्यर्थकरी बभूव"। (न०) 3. ಎರಡು ಕಾರ್ಯಗಳು. द्वयोरर्थयोः कार्ययोः समाहारः।

द्व्यशीत द्व्य॒शी॰त (वि०) ಎಂಬತ್ತೆರಡನೆಯ. द्व्यशीतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

द्व्यशीति द्व्य॒शी॰ति (स्त्री०) 1. ಎಂಬತ್ತೆರಡು. द्व्यधिका अशीतिः। (वि०) 2. ಎಂಬತ್ತೆರಡು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ, ಎಂಬತ್ತೆರಡು ಎಣಿಕೆಯುಳ್ಳ.

द्व्यशीतितम द्व्य॒शी॰ति॰तम (वि०) ಎಂಬತ್ತೆರಡನೆಯ. द्व्यशीतेः पूरणः "डट्"—तस्य "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **—तमी —तम्या.**

द्व्यष्ट द्व्य॒ष्ट (न०) ತಾಮ್ರಲೋಹ. द्वे हेमरूप्ये कारणतया अश्नुते—अशू (व्याप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)।

द्व्यह द्व्य॒ह (पुं०) ಎರಡು ದಿನಗಳು. द्वयो राज्ञोः समाहारः "टच्" (५-४-९१)। पुंस्त्वम् (२-४-२९)।

द्व्यहीन द्व्य॒हीन (वि०) "द्वैयह्निक" पदद अर्थ. द्वि+अहन् "खः" (५-१-८७)।

द्व्यह्नजात द्व्य॒ह्नजात (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿ ಎರಡು ದಿನಗಳಾಗಿರುವ, ಎರಡು ದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ ಹುಟ್ಟಿರುವ. द्वे अहनी जातस्य यस्य। "टच्" (५-४-९१)। अह्नादेशः (५-४-८८)।

द्व्याचित द्व्या॒चित (वि०) 1. ಎರಡು ಆಚಿತದಷ್ಟು ಹಿಡಿಸುವ. 2. ಎರಡು ಆಚಿತಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ. 3. ಎರಡು ಆಚಿತದಷ್ಟು ಬೇಯಿಸುವ. द्वौ आचितौ सम्भवत्यवहरति पचति वा—द्वि+आचित "ठञ्" (५-१-१८)। ठञो लुक् (५-१-२८)। स्त्रियाम् "ङीप्" न (४-१-२२)। किन्तु "टाप्" (४-१-४)। **द्व्याचिता** द्व्या॒चि॰ता.

द्व्याचितिकी द्व्या॒चि॰ति॰की (स्त्री०) "द्व्याचित" पदद अर्थ. द्वौ आचितौ सम्भवत्यवहरति पचति वा—वा "ष्ठन्" (५-१-५४)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। पक्षे "खः" (५-१-५४)। **द्व्याचितीना** द्व्या॒चि॰ती॰ना.

द्व्याढक द्व्या॒ढक (वि०) 1. ಎರಡು ಆಢಕದಷ್ಟು ಹಿಡಿಸುವ. 2. ಎರಡು ಆಢಕದಷ್ಟು ಅಳೆಯುವ. 3. ಎರಡು ಆಢಕದಷ್ಟು ಬೇಯಿಸುವ. द्वौ आढकौ सम्भवत्यवहरति पचति वा "ठञ्" (५-१-१८)। ठञो लुक् (५-१-२८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-२१)। **द्व्याढकी** द्व्या॒ढकी.

द्व्याढकिकी द्व्या॒ढकि॰की (स्त्री०) "द्व्याढक" पदद अर्थ. द्वौ आढकौ सम्भवत्यवहरति पचति वा—वा "ष्ठन्" (५-१-५४)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। पक्षे "खः" (५-१-५४)। **द्व्याढकीना** द्व्या॒ढकी॰ना.

द्व्यात्मक द्व्या॒त्मक (पुं०) ಚರಸ್ಥಿರಗಳೆಂಬ ದ್ವಿಸ್ವಭಾವದ ರಾಶಿ. द्वौ द्विविधौ आत्मानौ स्वरूपौ यस्य "कप्" (५-४-१५४)। ಮೇಷಾದಿ ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಥುನ ಕನ್ಯಾ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ ಈ ನಾಲ್ಕು ದ್ವಿಸ್ವಭಾವದ ರಾಶಿಗಳು. "चरस्थिरद्व्यात्मकनामधेया मेषादयोऽमी क्रमशः प्रदिष्टाः"। ಈ ನಾಲ್ಕು ರಾಶಿಗಳ ಹಿಂದಿನ ರಾಶಿಗಳು ಸ್ಥಿರರಾಶಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಸಾಮೀಪ್ಯದಿಂದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವು ಸ್ಥಿರಾತ್ಮಕ. ಮುಂದಿನ ರಾಶಿಗಳು ಚರ ರಾಶಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತರಾರ್ಧವು ಚರಾತ್ಮಕ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇವು ದ್ವಿಸ್ವಭಾವದ ರಾಶಿಗಳು.

द्व्यामुष्यायण द्व्या॒मुष्या॰यण (पुं०) ಜನಕ ಮತ್ತು ಸ್ವೀಕಾರಪಡೆದ ತಂದೆ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಮಗನಾಗಿರುವವನು. अमुष्य जनकपितुः अपत्यम् "फक्" (४-१-११)। द्वयोरमुष्यायणः। ಜನಕ ಮತ್ತು ಸ್ವೀಕಾರ ಪಡೆದವನು ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಪುತ್ರನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಆಡುಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು ದ್ವ್ಯಾಮುಷ್ಯಾಯಣನು.

द्व्यायुष द्व्या॒यु॰ष (न०) ಎರಡರಷ್ಟು ಆಯುಸ್ಸು. ಆಯುಸ್ಸಿನ ಎರಡರಷ್ಟು ಕಾಲ. द्वयोरायुषोः समाहारः। "अच्" निपा० (५-४-७७)।

द्व्याहिक द्व्या॒हिक (वि०) 1. ಎರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ, ಎರಡು ದಿನಗಳಿಗೊಂದು ಸಲ ಉಂಟಾಗುವ. 2. ಎರಡು ದಿನಗಳಿಗೊಂದು ಸಲ ಬರುವ (ज्वर). द्व्यहे जातः "ठञ्" (४-३-११)।

द्व्येक द्वि॒ए॰क (वि०) ಎರಡು ಆಥವಾ ಒಂದು, ಇಬ್ಬರು ಆಥವಾ ಒಬ್ಬ. द्वौ वा एको वा। "द्व्येकान्तरासु जातानां धर्म्यं विद्यादिमं विधिम्" मनु० १०-७।

इति "द" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ध

ध ध ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "त" ವರ್ಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ದಂತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಹಾಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರ. "ऌतुलसानां दन्ताः"। "कादयो मावसानाः स्पर्शाः। स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" सि० कौ०।

ध ध (पुं०) 1. ಧರ್ಮ. 2. ಕುಬೇರ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 4. ಧನ್ವಂತರಿ. 5. ಘಟ, ಕಲಶ. 6. ಧ್ಯಾನ. 7. ಧ್ವನಿ. 8. ಮನು. 9. ಇಂದ್ರ. (न०)10. ಧನ, ಹಣ. 11. ಮನೆ, ಗೃಹ. 12. ಧಾನ್ಯ. "धो ना धर्मे कुबेरे च क्लीबं तु वसुनि स्मृतम्" मेदि०। "धः पुंस्यीन्द्रे ध्वनौ ध्याने श्रीदे धन्वन्तरौ घटे। धं वेश्मनि धने धान्ये" नानार्थर०। "धं धने सदने धः स्याद्विधातरि मनावपि" एका०।

धकार ध ಕಾರ (पुं०) "ध" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. ध "कारः" (वा० ३-३-१०८)।

धट ಧಟ (पुं०)1. ತಕ್ಕಡಿ. ತ್ರಾಸು. धं धनं अटति गच्छति प्राप्नोति — अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ತಕ್ಕಡಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಪರೀಕ್ಷೆ. 3. ತುಲಾರಾಶಿ. "सिंहो वृषश्च मेषश्च कन्या धन्वी घटो घटः। अर्कादीनां त्रिकोणानि मूलानि राशयः क्रमात्"। (स्त्री०) -टी -ಟೀ. 4. ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆ, ಹರುಕುಬಟ್ಟೆ. 5. ಕೌಪೀನ. "घटो दिव्यतुलायां स्यात् घटी चीरे च वाससः" मेदि०।

घटक ಧಟಕ (पुं०) ನಲವತ್ತೆರಡು ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ. "तुल्या यवाभ्यां कथितात्र गुञ्जा वल्लस्त्रिगुञ्जो धरणं च तेऽष्टौ। गद्यानकस्तद्द्वयमिन्द्रतुल्यैर्वेल्लैस्तथैवो घटकः प्रदिष्टः" लीला०।

घटकर्कट ಧಟಕರ್ಕಟ (पुं०) ತಕ್ಕಡಿಯ ಅಡ್ಡಕೋಲು, ತ್ರಾಸಿನ ಎರಡು ಉರಿಗಳನ್ನು ತೂಗುಹಾಕುವ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ.

घटिका ಧಟಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಹರುಕುಬಟ್ಟೆ, ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆ. 2. ಕೌಪೀನ, ಖಂಡವಸ್ತ್ರ. घटी स्वार्थे "कः"। 3. ಪಂಚೇರು, ವೀಸೆ. [ಇದೊಂದು ಹಿಂದಿನಕಾಲದ ತೂಕ.] "द्व्यक्षेन्दुसंख्यैर्घटकैस्तु सेरस्तैः पञ्चभिः स्याद्घटिका च ताभिः" लीला०।

घटिन् ಧಟಿನ್ (पुं०) 1. ತುಲಾರಾಶಿ. 2. ಈಶ್ವರ. (वि०)3. ತಕ್ಕಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. घटोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

घटिनी ಧಟಿನೀ (स्त्री०)ಕಟಿಸೂತ್ರ, ಉಡುದಾರ. "मौञ्जी तु मेखलाक्षोणी मौर्वीत्वेकलमात्रिका। सौत्री तु घटिनी" वैज०।

घटी ಧಟೀ (स्त्री०)1. ಖಂಡವಸ್ತ್ರ, ಕೌಪೀನ. 2. ಹರುಕು ಬಟ್ಟೆ, ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆ. "कच्छा कच्छटिका कक्षा घटी कौपीनमित्यपि" त्रिकाण्ड०।

धत्तूर ಧತ್ತೂರ (पुं०) ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. धयति धातून् — धेट् (पाने) "ऊरच्" बाहु०। पृषो०। "उन्मत्तः कितवो धूर्तः धत्तूरः कनकाह्वयः" अम०।

धन ಧನ (न०)1. ಹಣ, ಐಶ್ವರ್ಯ. धनति—धन (धान्ये) "अच्" (३-१-१३४)। "गृहमध्यनिखातेन धनेन धनिनो यदि। भवामः किं न तेनैव धनेन धनिनो वयम्" पञ्चतं० २-१५४। 2. ಆಸ್ತಿ, ಸ್ವತ್ತು. 3. ಗೋಧನ, ಗೋರೂಪವಾದ ಆಸ್ತಿ (ಐಶ್ವರ್ಯ). "धनं स्याद्गोधने वित्ते" मेदि०। ಧನವು (1) ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, (2) ರಾಜಸ ಮತ್ತು (3) ತಾಮಸಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "धनं तु त्रिविधं ज्ञेयं शुक्लं शबलमेव च। कृष्णं च तस्य विज्ञेयो विभागः सप्तधा पृथक्"॥ (1) ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದಿಂದಲೂ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದಲೂ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಕನ್ಯೆಯೊಡನೆ ಮಾವನಮನೆಯಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿಯೂ ಬಂದ ಧನವು "सात्त्विक" ಧನ. "श्रुतशौर्यतपःकन्याशिष्ययाज्यान्वयागतम्। धनं सप्तविधं शुद्धं मुनिभिः समुदाहृतम्"। (2) ಲೇಣದೇಣಿಗಳಿಂದ, ವ್ಯವಸಾಯ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಸುಂಕ, ಸಂಗೀತ, ಇತರರ ಸೇವೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಧನವೂ ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ರೂಪವಾಗಿ ಬಂದ ಧನವೂ "राजस" ಧನ. "कुसीदकृषिवाणिज्यशुल्कगानान्नवृत्तिभिः। कृतोपकारादाप्तं च राजसं समुदाहृतम्"। (3) ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಿ ಅದರಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಮತ್ತು ಜೂಜು, ಕಳ್ಳತನ, ಪರಹಿಂಸೆ, ವಂಚನೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ, ಸಾಹಸಕಾರ್ಯ, ಮೋಸ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಧನವು "तामस" ಧನ. "पार्श्विकद्यूतचौर्यातिप्रतिरूपकसाहसैः। व्याजेनोपार्जितं यत्तु तत्क्रूरं समुदाहृतम्"। 4. ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನ, ಧನಸ್ಥಾನ. 5. ಸ್ನೇಹಪಾತ್ರ ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು.

"गुरोरपीदं धनमाहिताग्नेर्नश्यत्पुरस्तादनुपेक्षणीयम्" रघु० २-४४। 6. शब्द, ध्वनि. 7. जीवनोपाय, जीविके.

धनक धनक (पुं०) ಧನದ ಆಸೆ, ಐಶ್ವರ್ಯದ ಬಯಕೆ. धने कामः "कन्" (५-२-६५)।

धनकेलि धनकेलि (पुं०) ಕುಬೇರ. धनेन केलिरस्य।

धनजित् धनजित् (वि०) ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು, ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿದವನು. धनं जितवान्।

धनञ्जय धनंजय (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. ಬೆಂಕಿ. धनं जयति—जि (जये) "खच्" (३-२-४६)। "आरोग्यं भास्करादिच्छेत् धनमिच्छेद्धुताशनात्"। 2. ಅರ್ಜುನ, ಪಾರ್ಥ. ದೇಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಧನಂಜಯನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "सर्वान् जनपदान् जित्वा वित्तमादाय केवलम्। मध्ये धनस्य तिष्ठामि तेनाहुर्मां धनञ्जयम्" भा० विरा० ४४। "विजित्य यः प्राज्यमयच्छदुत्तरान् कुरूनकुप्यं वसु वासवोपमः। स वल्कवासांसि तवाधुनाहरन् करोति मन्युं न कथं धनञ्जयः" किरा० १-३५। 3. ವಿಷ್ಣು. धनं हेमरत्नादिकं द्रव्यं जयति अधःकरोति। "मणिमौक्तिकरत्नानि हेमरौप्यादिकं धनम्। योऽधःकरोति सततं धनञ्जय इतीरितः" इति निरुक्तिः। 'अनिर्देश्यवपुर्विष्णुर्वीरोऽनन्तो धनञ्जयः" वि० स०। 4. ಒಂದು ಸರ್ಪ. "शेषः प्रथमतो जातो वासुकिस्तदनन्तरम्। ऐरावतस्तक्षकश्च कर्कोटकधनञ्जयौ" भा० आदि० ३५-५। 5. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಒಂದು ವಾಯು. ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚವಾಯುಗಳಲ್ಲಿಂದಾದ ಈ ವಾಯುವು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು. "वाग्द्वारे नाग आख्यातः कूर्म उन्मीलने स्मृतः। कृकराच्च क्षुतं ज्ञेयं देवदत्ताद्विजृम्भणम्। न जहाति मृतञ्चापि सर्वव्यापी धनञ्जयः"। "धनञ्जयस्तथा घोषे महारजतवर्णकः। ललाटे चोरसि स्कन्धे हृदि नाभौ त्वगस्थिषु"। 6. ಇಂದ್ರ. "धनञ्जयोऽर्जुने वह्निनागभिद्देहमारुते" मेदि०। "पार्थाग्नीन्द्राः धनञ्जयाः" वैज०। 7. ದಶ ರೂಪಕವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತ.

धनद धनद (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. धनं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಒಂದು ವಾಯು, ಧನಂಜಯ ವಾಯು., 3. ಅಗ್ನಿ. ಬೆಂಕಿ. "धनमिच्छेद्धुताशनात्"। 4. ಚಿತ್ರಕವೃಕ್ಷ. (वि०) 5. ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. "धनदस्तु कुबेरे स्यात् पुंलिङ्गो दातरि त्रिषु" मेदि०।

धनदण्ड धनदंड (पुं०) ಧನರೂಪವಾದ ಶಿಕ್ಷೆ, ಜುಲ್ಮಾನೆ. धनरूपो दण्डः। "वाग्दण्डं प्रथमं कुर्यात् धिग्दण्डं तदनन्तरम्। तृतीयं धनदण्डं तु वधदण्डमतः परम्" मनु० ८-१२९। ಅಪರಾಧಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಮೃದುವಾದ ಮಾತಿನಿಂದಲೂ ಅನಂತರ ಬಿರುಸುಮಾತಿನಿಂದಲೂ ಬೆದರಿಸಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಹೆದರದಿದ್ದರೆ ಧನದಂಡವನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದಲೂ ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ವಧದಂಡವನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು.

धनदर्प धनदर्प (पुं०) ಧನಮದ, ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಹಂಕಾರ, –ಕೊಬ್ಬು.

धनदानुज धनदानुज (पुं०) ಕುಬೇರನ ತಮ್ಮನಾದ— 1. ರಾವಣ. 2. ಕುಂಭಕರ್ಣ. 3. ವಿಭೀಷಣ, धनदस्य अनुजः। "भुजमूर्ध्वमबाहुल्यादेकोऽपि धनदानुजः" रघु० १२-८८।

धनदायिन् धनदायिन् (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. धनं ददाति—डु दाञ् (दाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "आरोग्यं भास्करादिच्छेत् धनमिच्छेद्धुताशनात्। ज्ञानं महेश्वरादिच्छेन्मोक्षमिच्छेज्जनार्दनात्"। (वि०) 2. ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

धनधानी धनधानी (स्त्री०) ಧನವನ್ನೂ ಬೆಲೆಬಾಳುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಇಡುವ ಗೃಹ, ಖಜಾನೆ, ಬೊಕ್ಕಸ. धनानि धीयन्ते अस्याम्—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

धनपति धनपति (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. धनस्य पतिः। "तत्रागारं धनपतिगृहानुत्तरेणास्मदीयं दूराल्लक्ष्यं सुरपतिधनुश्चारुणा तोरणेन" मेघ० २-१२। 2. ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಧನಂಜಯವೆಂಬ ಒಂದು ವಾಯು. 3. ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಬೊಕ್ಕಸದ ಅಧಿಕಾರಿ.

धनपाल धनपाल (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. धनं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। (वि०) 2. ಧನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು.

धनपिशाचिका धनपिशाचिका (स्त्री०) ಧನದ ಆಸೆ, ಧನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಯಾದ ಆಸೆ. धने पिशाचिकेव।

धनप्रयोग धनप्रयोग (पुं०) ಧನವು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಸಾಲಕೊಡುವುದು. धनस्य वृद्धयर्थं प्रयोगः। ಬಡ್ಡಿಯ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲಕೊಡಲು

ಅಶ್ವಿನಿ, ಮೃಗಶೀರ್ಷ, ಪುನರ್ವಸು, ಪುಷ್ಯ, ಚಿತ್ತೆ, ಸ್ವಾತಿ, ವಿಶಾಖೆ, ಅನೂರಾಧೆ, ಶ್ರವಣ, ಧನಿಷ್ಠೆ, ಶತಭಿಷೆ ಈ ಹನ್ನೊಂದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ಮೇಷ, ಕರ್ಕಾಟಕ, ತುಲಾ ಮತ್ತು ಮಕರ ಲಗ್ನಗಳೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುವು. "स्वात्यादित्यमृदुद्वित्रिदैवगुरुभे कर्णत्रयाश्वे चरे लग्ने धर्मसुताष्टशुद्धिसहिते द्रव्यप्रयोगः शुभः। नारे ग्राह्यमृणं तु संक्रमदिने वृद्धौ करेऽर्कोऽह्नि यत्तद्वंशेषु भवेदृणं न च बुधे देयं कदाचिद्धनम्" मु० चि०।

धनमद धनमद (पुं०) ಧನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಹಂಕಾರ, ಐಶ್ವರ್ಯದ ಕೊಬ್ಬು. धनस्य मदः।

धनवत् धनवत् (वि०) ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಹಣವಂತ. धनमस्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)। "नाराजके जनपदे धनवन्तः सुरक्षिताः" रामा०।

धनवती धनवती (स्त्री०) ಧನಿಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ. ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಧನದೇವತಾಕವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

धनवृद्धि धनवृद्धि (स्त्री०) ಐಶ್ವರ್ಯದ ಬೆಳವಣಿಗೆ.

धनस्थान धनस्थान (न०) ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನ, ಧನದ ವಿಷಯವನ್ನು ನೋಡುವ ರಾಶಿ. धनचिन्तनार्थं स्थानम्।

धनाधिकारिन् धनाधिकारिन् (पुं०) ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿ. धनमधिकरोति—अधि+कृञ् "णिनिः" (३-१-१३४)।

धनाधिप धनाधिप, -अधिपति -अधिपति (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. 2. ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿ. धनस्य अधिपः अधिपतिर्वा। "पुरां विजेतुर्धृतये धनाधिपः" किरा० ५-३५। "अनुचरेण धनाधिपतेरथो नगविलोकनविस्मितमानसः" किरा० ५-१६। 3. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ.

धनाध्यक्ष धनाध्यक्ष (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. "ततः क्रुद्धो दशग्रीवो जगाम धनदालयम्। विनिर्जित्य धनाध्यक्षं जहारोत्तमपुष्पकम्" अध्यात्म०। 2. ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿ.

धनार्थिन् धनार्थिन् (वि०) ಧನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಧನ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಆಸೆಪಡುವ. धनमर्थयते—अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "न तादृशं भवत्येनो मृगहन्तुर्धनार्थिनः। यादृशं भवति प्रेत्य वृथामांसानि खादतः" मनु० ५-३४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -र्थिनी -अर्थिनी.

धनाशा धनाशा (स्त्री०) ಹಣದ ಆಸೆ, ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಆಶಯಾಸೆ. धनस्याशा। "जीर्यन्ति जीर्यतः केशा दन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः। धनाशा जीविताशा च जीर्यतोऽपि न जीर्यति" हरिवं०।

धनिक धनिक (वि०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಹಣವಂತ. धनमस्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಉತ್ತಮರ್ಣ, ಸಾಲಕೊಡುವವನು. "दापयेद्धनिकस्यार्थं दण्डलेशं च शक्तितः" मनु० ८-५१। (पुं०) 3. ಪತಿ, ಗಂಡ. 4. ದಶರೂಪಕವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನಾದ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತ. 5. ಧನಿಯ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ. 6. ಸಾಧುವಾದ ವರ್ತಕ. (स्त्री०) -का-की. 7. ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು, ಸಾಧುವಾದ ಹೆಂಗಸು, ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನಳಾದ ಹೆಂಗಸು. "धनिकः साधुधन्याकधवेषु धनिका स्त्रियाम्" विश्व०। "धनिका साधुनार्यां ना धन्याके त्रिषु साधुधनिनोश्च" मेदि०। 8. ಯುವತಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. 9. ಪ್ರಿಯಂಗು ವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ.

धनिन् धनिन् (वि०) 1. ಹಣವಂತ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. धनमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "गृहमध्यनिखातेन धनेन धनिनो यदि। भवामः किं न तेनैव धनेन धनिनो वयम्" पञ्चतं० २-१५४। "कुलजे वृत्तसम्पन्ने धर्मज्ञे सत्यवादिनि। महापक्षे धनिन्यार्ये निक्षेपं निक्षिपेद्बुधः" मनु० ८-१७९। 2. ಸಾಲಕೊಡುವವನು, ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಧನಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವವನು. "यादृशा धनिभिः कार्या व्यवहारेषु साक्षिणः। तादृशान् संप्रवक्ष्यामि यथा वाच्यमृतं च तैः" मनु० ८-६१।

धनिष्ठ धनिष्ठ (वि०) ಅಧಿಕ ಧನವುಳ್ಳವನು, ದೊಡ್ಡ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. अतिशयेन धनी "इष्ठन्" (५-३-५५)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। -ष्ठा-ष्ठी.

धनिष्ठा धनिष्ठा (स्त्री०) ಧನಿಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತ್ಮೂರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. ಧನಿಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರವು ವಸುದೇವತಾಕವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ಇದರ ಮೊದಲು ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಮಕರ ರಾಶಿಗೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಕುಂಭರಾಶಿಗೂ ಸೇರಿದುವು. ಇದು ರಾಕ್ಷಸಗಣಕ್ಕೂ ಸಿಂಹಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಜನ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಜದಶೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಏಳು ವರ್ಷಗಳು. ಭಾನುವಾರದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು.

धनीयक धनीयक (न०) सण्णजातीय कोत्तुंबरि बीज, धनिय. धनाय हितम् "छः" (५-१-५)। संज्ञायां "कन्" (५-३-८७)।

धनीयिका धनीयिका (स्त्री०) कोत्तुंबरिबीज, धनिय. "छत्रा कुस्तुम्बरी धान्या धन्या धाना धनीयिका" वैज०।

धनु धनु (पुं०) 1. प्रियालवृक्ष, मोरटे गिड. धन (धान्ये) "उः" (उ० १-७)। 2. धनुस्सु, बिल्लु. 3. धनूराशि. "धनुः पुमान् प्रियालद्रौ राशिभेदे शरासने" मेदि०। (पुंस्त्री०)4. मौर्वि, बिल्लिनदार. (स्त्री०) 5. ओळ्ळिय हेंगसु. "धनुः सुस्त्रीधनुर्ज्यासु" वैज०। (वि०) 6. धनुर्धर, बिल्लुगार.

धनुर्गुण धनुर्गुण (पुं०) 1. मौर्वि, बिल्लिनहेदि, बिल्लन्नु एळेदुकट्टुव तोगलिन हग्ग. धनुषो गुणः। 2. कुरटगे गिड.

धनुर्ग्रह धनुर्ग्रह (पुं०) 1. धनुर्धर, बिल्लुगार. धनुः गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) अनुद्यमने "अच्" (वा० ३-२-९)। 2. धृतराष्ट्रन ओब्ब मंग. "कवची निषङ्गी दण्डी दण्डधारो धनुर्ग्रहः" भा० आदि० ६८-१०३। 3. एंटु अंगुलिगळ अळतॆ. "धनुर्ग्रहश्च दिष्टिश्च स्यातामष्टाङ्गुलावुभौ" वैज०। 4. धनुर्विद्यॆ. धनुषो ग्रहः—ग्रह (उपादाने) भावे "अप्" (३-३-५८)।

धनुर्दण्ड धनुर्दण्ड (पुं०) नाल्कु हस्तगळ अळतॆ, नाल्कु मोळगळ अळतॆ. "चतुर्हस्तो धनुर्दण्डः धनुर्धन्वन्तरं युगम्" वैज०।

धनुर्द्रुम धनुर्द्रुम (पुं०) वंशवृक्ष, बिदिरु मॆळॆ. धनुषः साधनं द्रुमः। धनुस्सन्नु बिदिरिनिंद तयारिसुवुदरिंद ई हॆसरु.

धनुर्धर धनुर्धर (पुं०) 1. बिल्लुगार. धनुस्सन्नु हिडिदिरुववनु. धनुर्धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। धनुषो धरः। "स पाटलायां गवि तस्थिवांसं धनुर्धरः केसरिणं ददर्श" रघु० २-२९। 2. विष्णु. उपासकानां कण्टकोद्धरणाय स्वयमेव धनुः कार्मुकं धरति। "उपासकानां भक्तेर्यः प्रत्यूहविनिवृत्तये। धनुषो धारको नित्यं स्वयं स स्याद्धनुर्धरः" इति निरुक्तिः। "धनुर्धरो धनुर्वेदो दण्डो दमयिताऽदमः" वि० स०। 3. धृतराष्ट्रन ओब्ब मग.

धनुर्धारिन् धनुर्धारिन् (पुं०)धनुर्धर, बिल्लुगार. धनुः धरति—धृञ् (धारणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "शूरश्च रणदक्षश्च गजाश्वरथकोविदः। धनुर्धारी भवेद्राज्ञः सर्वक्लेशसहः शुचिः"।

धनुर्भृत् धनुर्भृत् (पुं०) बिल्लुगार. धनुः बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "महौजसो मानधना धनार्चिता धनुर्भृतः संयति लब्धकीर्तयः" किरा० १-१९।

धनुर्मध्य धनुर्मध्य (न०) बिल्लिन मध्यभाग. धनुषो मध्यम्। "लस्तकस्तु धनुर्मध्यम्" अम०।

धनुर्मास धनुर्मास (पुं०) सूर्यनु धनूराशियल्लि संचरिसुव तिंगळु.

धनुर्विद्या धनुर्विद्या (स्त्री०) धनुस्सन्नु हिडिदु बाणवन्नु प्रयोगिसुव मत्तु उपसंहरिसुव विद्यॆ. धनुषो विद्या।

धनुर्वृक्ष धनुर्वृक्ष (पुं०)1. धनुस्सन्नु तयारिसुव वृक्ष, बिदिरुमॆळॆ. धनुषो वृक्षः। 2. गेरु मर. 3. अरळि मर.

धनुर्वेद धनुर्वेद (पुं०) 1. धनुर्विद्यॆयन्नु तिळिसुव शास्त्र, यजुर्वेदद उपवेद. धनूंषि विद्यन्ते ज्ञायन्तेऽनेन—विद (ज्ञाने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "लब्ध्वा धनुर्वेदमनङ्गविद्विषस्त्रिःसप्तकृत्वः समरे महीभुजाम्" कुमा० १५-३६। 2. विष्णु. सुरनरेन्द्रादयः धनुरादिकं तत्तच्छास्त्रप्रवर्तकेऽस्मिन् विन्दन्ति लभन्ते—विदॢ (लाभे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "सुरेन्द्राद्या धनुःशास्त्रं यस्माद्विन्दन्ति स श्रुतः। धनुर्वेदो ह्यष्टवर्णो धनुर्वेदप्रदायकः" इति निरुक्तिः। "धनुर्धरो धनुर्वेदो दण्डो दमयिताऽदमः" वि० स०। (वि०) 3. धनुस्सिन प्रयोग मत्तु उपसंहारगळन्नु तिळिदवनु. धनूंषि धनुषः प्रयोगोपसंहारौ वेत्ति—विद (ज्ञाने) "अण्" (३-२-१)।

धनुर्वेदिन् धनुर्वेदिन् (वि०) धनुर्वेदवन्नु अभ्यासमाडिदवनु.

धनुष्कर धनुष्कर (वि०) 1. धनुस्सन्नु तयारिसुववनु. धनुः करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। षत्वम् (वा० ३-२-२१)। 2 कैयल्लि धनुस्सन्नु हिडिदिरुव. धनुः करे यस्य।

धनुष्पाणि ಧನುಷ್ಪಾಣಿ (वि०) ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. धनुः पाणौ यस्य। "युवजानिर्धनुष्पाणिर्भूमिष्ठः खविचारिणः" भट्टि० ५-१३।

धनुष्मत् ಧನುಷ್ಮತ್ (वि०) ಧನುರ್ಧರ, ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. धनुः धार्यत्वेनास्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "एकः पदातिः पुरुषो धनुष्मान् योऽनेकमायानि वियद्गतानि" भट्टि० १२-५६।

धनुस् ಧನುಸ್ (पुं०) 1. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. धनति—धन (शब्दे) "उसिः" (उ० २-११७)। "धनुः प्रबन्ध ध्वनितं रुषेव सकृद्विकृष्टा विततेव मौर्वी" किरा० १६-२०। "द्विधेव कुर्वन् धनुषः प्रणादैः" १६-१९। "धनुष्यमोघं समधत्त बाणम्" कुमा० ३-६६। 2. ಧನೂ ರಾಶಿ, ಮೇಷಾದಿಯಾಗಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ರಾಶಿ. (पुं०) 3. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟಿ ಗಿಡ. "धनुः प्रियाले ना नस्त्री राशिभेदे शरासने। धनुर्धरे त्रिषु" मेदि०। 4. ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತಗಳ ಅಳತೆ, ನಾಲ್ಕು ಮೊಳಗಳ ಪ್ರಮಾಣ. "चतुर्हस्तो धनुर्दण्डो धनुर्धन्वन्तरं युगम्" वैज०। (वि०) 5. ಧನುರ್ಧರ, ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು.

धनेच्छा ಧನೇಚ್ಛಾ (स्त्री०) ಧನದ ಆಸೆ, ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಬಯಕೆ. धनस्येच्छा।

धनेश ಧನೇಶ, -ईश्वर -ಈಶ್ವರ (पुं०) 1. ಕುಬೇರ, ಧನಾಧಿಪತಿ, ಐಶ್ವರ್ಯದ ಒಡೆಯ. धनस्य ईशः ईश्वरो वा। "अक्षया राजराजस्य धनेशस्य महात्मनः" हरिवं०। 2. ವಿಷ್ಣು. क्षिप्रकारितया धनस्य तत्तदिष्टविभवस्य ईश्वरः दाने आशुकारी। अशू (व्याप्तौ) आशुकर्मणि "वरट्" उपधाया ईत्वं च (उ० ५-५७)। "तत्तदिष्ट-द्रव्यदाने शीघ्रकारी धनेश्वरः" इति निरुक्तिः। "वत्सरो वत्सलो वत्सी रत्नगर्भो धनेश्वरः" वि० स०। 3. ಲಗ್ನದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಪತಿ, ಧನಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿ. 4. ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಬೊಕ್ಕಸದ ಅಧಿಕಾರಿ.

धन्य ಧನ್ಯ (वि०) 1. ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ, ಅದೃಷ್ಟವಂತ. धनं लब्धा "यत्" (४-४-८४)। "धन्यं पुण्यवति त्रिषु" मेदि०। "धन्या केयं स्थिता ते शिरसि शशिकला किम्नु नामैतदस्याः" मुद्रा० १-१। 2. ಹಣವಂತ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. "धन्यो धनवति स्मृतः" विश्व०। 3. ಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ಧನಲಾಭಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ. धनस्य निमित्तम् "यत्" (५-१-३९)। 4. ಧನಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. धनाय हितम् "यत्" (५-१-५)। "धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं वातिथिपूजनम्" मनु० ३-१०६। 5. ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದ, ಕೃತಾರ್ಥನಾದ, ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ. 6. ಉದಾರ, ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಮಹಾತ್ಮ. "उदारोदीर्णधन्यास्तु महात्मा सुकृतीति च" वैज०। 7. ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. (पुं०) 8. ವಿಷ್ಣು. धनं लब्धा देवकीजन्मधनलाभात्—"यत्" (४-४-८४)। "धन्यस्तु देवकीजन्मधनलाभादिति स्मृतः" इति निरुक्तिः। "सुमेधा मेधजो धन्यः सत्यमेधा धराधरः" वि० स०। (स्त्री०)—न्या—न्या. 9. ಧಾತ್ರಿ, ಉಪಮಾತೆ, ದಾದಿ. 10. ನೆಲ್ಲಿಮರ. "धन्या धात्र्या-मलक्योः स्यात्" मेदि०। 11. ಧನಿಯ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ. "छत्रा कुस्तुम्बरी धन्या धाना धान्या धनीयिका" वैज०। 12. ಧ್ರುವನ ಪತ್ನಿ.

धन्यता ಧನ್ಯತಾ (स्त्री०) 1. ಅದೃಷ್ಟ, ಭಾಗ್ಯ. धन्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನಾಗಿರುವಿಕೆ. "त्वः" (५-१-११९)। **-त्वम् -ತ್ವಮ್**.

धन्यम्मन्य ಧನ್ಯಮ್ಮನ್ಯ (वि०) ತನ್ನನ್ನು ಧನ್ಯನೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು. धन्यमात्मानं मन्यते—मन (ज्ञाने) "खश्" (३-२-८३)।

धन्यवाद ಧನ್ಯವಾದ (पुं०) 1. ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ವಂದನಾರ್ಪಣೆ. 2. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಶ್ಲಾಘನೆ, ಮೆಚ್ಚಿಗೆ. धन्यस्य वादः।

धन्या ಧನ್ಯಾ (स्त्री०) "धन्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ

धन्याक ಧನ್ಯಾಕ (पुं०) 1. ಧನಿಯದ ಗಿಡ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಗಿಡ. (न०) 2. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ. धन (धान्ये) "आकः" (उ० ४-१५)। निपा०।

धन्येय ಧನ್ಯೇಯ (न०) ಧನಿಯ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ. "सुचरित्रा च धन्याकधन्येयकतकानि च" वैज०।

धन्वदुर्ग ಧನ್ವದುರ್ಗ (न०) ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಐದು ಯೋಜನಗಳ ದೂರ ಮರುಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಆವೃತವಾದ ದೇಶ. धन्वना आवृतं दुर्गम्।

धन्वन् ಧನ್ವನ್ (पुं०) 1. ಮರುಭೂಮಿ, ಮರಳಕಾಡು. (न०) 2. ಸ್ಥಳ, ಭೂಮಿ. 3. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. धन्यते—धवि (गतौ) "कनिन्" (उ० १-१५४)। "धन्वा तु मरुदेशे ना क्लीबं चापे स्थलेऽपि च" मेदि०।

धन्वन्तर ಧನ್ವಂತರ (न०) ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತಗಳ ಪರಿಮಾಣ, ನಾಲ್ಕು ಮೊಳಗಳ ಅಳತೆ. "वितस्तिः स्यादतो द्वाभ्यां

हस्तः स्यात्तच्चतुष्टयम्। दण्डो धन्वन्तरं तस्य सहस्रद्वितयेन तु। क्रोशः" त्रिकाण्ड०।

ಧನ್ವಂತರಿ ಧನ್ವಂತರಿ(ಪುಂ)1. ದೇವತೆಗಳ ವೈದ್ಯ. ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳೂ ದಾನವರೂ ಸೇರಿ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥನಮಾಡಿದಾಗ ಈತನು ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಿಂದ ಅಮೃತಕಲಶವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದನು. ಧನ್ವಂತರಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶಾವತಾರ. "अथोदधेर्मथ्यमानात् काश्यपैरमृतार्थिभिः। उदतिष्ठन्महाराज पुरुषः परमाद्भुतः। दीर्घपीवरदोर्दण्डः कम्बुग्रीवोऽरुणेक्षणः। अमृतापूर्णकलशं बिभ्रद्वलयभूषितः। स वै भगवतः साक्षाद्विष्णोरंशांशसंभवः। धन्वन्तरिरिति ख्यात आयुर्वेददृगिज्यभाक्" भाग० ८-८। ಧನ್ವಂತರಿಯು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದನು.

ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಮೊದಲು ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕಲಿತರು. ಅವರಿಂದ ಇಂದ್ರನೂ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಧನ್ವಂತರಿಯೂ ಉಪದೇಶಹೊಂದಿ ಧನ್ವಂತರಿಯಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಆಯುರ್ವೇದವು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾಯಿತು. "ब्रह्मा प्रोवाच ततः प्रजापतिरधिजगे। तस्मादश्विनौ, अश्विभ्यामिन्द्रः इन्द्रादहं मयात्विह प्रदेयमर्थिभ्यः प्रजाहितहेतोः। अहं हि धन्वन्तरिरादिदेवो जरारुजामृत्युहरोऽमराणाम्। शल्याङ्गमङ्गैरपरैरुपेतं प्राप्तोऽस्मि गां भूय इहोपदेष्टुम्" सुश्रुत० सूत्र० १-२०, २१। 2. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ನವಮಣಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಕವಿ. "धन्वन्तरिक्षपणकामरसिंहशङ्कुवेतालभट्टघटकर्परकालिदासाः। ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेःसभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य"। 3. ಸೂರ್ಯ. "धन्वन्तरिरिनेऽपि च" नानार्थर०।

धन्वयास ಧನ್ವಯಾಸ (ಪುಂ) ತೀಟಕಸಂಧಿ.

धन्विन् ಧನ್ವಿನ್ (ವಿ०) 1. ಧನುರ್ಧರ, ಬಿಲ್ಲುಗಾರ. धन्व अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। "कुर्यां हरस्यापि पिनाकपाणेः धैर्यच्युतिं के मम धन्विनोऽन्ये" कुमा० ३-१०। "धन्विनस्तुरगारूढा गजारोहान् शरैः क्षतान्" कुमा० १६-३७। (पुं०) 2. ಪಾರ್ಥ, ಅರ್ಜುನ. 3. ವಿದಗ್ಧ, ನಿಪುಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. 4. ಕಕುಭವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಪುಮತ್ತಿಮರ. "धन्वी धनुर्धरे पार्थे विदग्धे ककुभद्रुमे" विश्व०। 5. ವಿಷ್ಣು. ನಿರತಿಶಯವಾದ ಪೌರುಷಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಸಕಲ ದಿವ್ಯಾಯುಧಗಳನ್ನೂ ಶಾರ್ಙ್ಗ ವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ईदृशनिरतिशयपौरुषानुरूपं सर्वदिव्यायुधोपलक्षकं शार्ङ्गं धनुः नित्यमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। "शरा नानाविधाकाराः धनुरायतविग्रहम्। अनुव्रजन्ति काकुत्स्थं सर्वे पुरुषविग्रहाः"। "पौरुषानुगुणं शार्ङ्गं यस्य धन्वी स उच्यते" इति निरुक्तिः। "ईश्वरो विक्रमी धन्वी" वि० स०। 6. ಧನೂರಾಶಿ.

धम ಧಮ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುವ. धमति—धम (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)।

धमक ಧಮಕ (ಪುಂ) ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ಗೆಜ್ಜುಗಾರ. ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "क्वुन्" धातोः धमादेशश्च (उ० २-३६)। धमकः कर्मकारः सि० कौ०।

धमन ಧಮನ (ಪುಂ)1. ನಾಸಾರಂಧ್ರ, ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ. धम (शब्दे) "युच्" (उ० २-७९)। "धमनो नासिकापुटौ" वैज०। 2. ಲಾಳದಗಿಡ, ದೇವನಾಳ. "नडस्तु धमनः पोटगलः" अम०। 3. ಅಗ್ನಿ. (वि०) 4. ತಿದಿಯನ್ನು ಒತ್ತುವವನು. 5. ಕ್ರೂರ. "धमनो नाऽनले भस्त्राध्मापकक्रूरयोस्त्रिषु" मेदि०।

धमनि ಧಮನಿ (स्त्री०) 1. ನರ, ಸಿರೆ. धम (शब्दे) "अनिः" (उ० २-१०२)। "नाडी तु धमनिः सिरा" अम०। 2. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. 3. ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕತ್ತು. "धमनी तु हरिद्रायां कन्धराशिरयोरपि" विश्व०। 4 ಹಟ್ಟವಿಲಾಸಿನಿ (नश) ಎಂಬ ಗಂದಿಗರ ಒಂದು ವಸ್ತು. 5. ನರಿಹೊನ್ನೆಗಿಡ. 6. ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು. ವಾ "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। –नी –निः.

धमनील ಧಮನೀಲ (वि०) ಧಮನಿಗಳಿಂದಕೂಡಿದ, ನಾಡಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. धमनी "लच्" (५-२-९७)।

धम्मिल्ल ಧಮ್ಮಿಲ್ಲ (ಪುಂ) ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ ಕೂದಲು, ಗಂಟುಹಾಕಿದ ಕೂದಲು, ಮುಡಿಗಂಟು, ಹೂವನ್ನು ಮುಡಿದು ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಗಂಟು. धम (शब्दे) "विच्" (३-२-७५)। मिलति—मिल (संगमे) "कः" (३-१-१३५)। धम् चासौ मिलश्च। पृषो०। "धम्मिल्ले नवमल्लिकासमुदयो हस्ते सिताम्भोरुहम्" सा० द०।

धयत् ಧಯತ್ (वि०) ಪಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹಾಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವ. धेट् (पाने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –न्तीः.

धयन ಧಯನ (न०) ಪಾನಮಾಡುವುದು, ಹಾಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು. धेट् (पाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

धर ಧರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "नासुरोऽयं न वा नागो धरसंस्थो न राक्षसः" किरा० १५-१२। "धरस्योद्धर्तासि त्वमिति सर्वत्र जगति प्रतीतः" माघ० ५-६९। 2. ಕೂರ್ಮರಾಜ, ಕೂರ್ಮಾವತಾರವನ್ನೆತ್ತಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. 3. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. 4. ಹತ್ತಿ. "धरो गिरौ। कार्पासतूलके कूर्मराजे वस्वन्तरेऽपि च" मेदि०। (वि०) 5. ಹೊತ್ತಿರುವ, ಧರಿಸಿರುವ. [ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ] चक्रधरः, गदाधरः, महीधरः इत्यादि. "रथचरणधराङ्गनाकराब्जव्यतिकरसम्पदुपात्तसौमनस्याः" माघ० ७-२८।

धरण ಧರಣ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಲೋಕ, ಜಗತ್ತು, 3. ಸ್ತನ. 4. ಧಾನ್ಯ. 5. ಸರ್ಪರಾಜ. धृञ् (धारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "धरणोऽहिपतौ लोके स्तने धान्ये दिवाकरे" हेम०। 6. ಸೇತುವೆ. "धरणः पिण्डिलः सेतुः" त्रिकाण्ड०। (न०) 7. ಧರಿಸುವುದು, ಹೊತ್ತಿರುವುದು. धृञ् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "यज्ञाङ्गयोनित्वमवेक्ष्य यस्य सारं धरित्रीधरणक्षमं च" कुमा० १-१७। 8. ಹದಿನಾರು ಮಾಷಗಳ ತೂಕ. "रूप्यमाषौ द्विगुञ्जो वा धरणं षोडशैव ते" वैज०। 9. ಹತ್ತು ಪಲಗಳ ತೂಕ. "पलं सुवर्णाश्चत्वारः पलानि धरणं दश" मनु० ८-१३५। (वि०) 10. ಹೊತ್ತಿರುವ, ಧರಿಸಿರುವ.

धरणि ಧರಣಿ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ, ಪೃಥಿವಿ. धृञ् (धारणे) "अनिः" (उ० २-१०२)। "नासुरोऽयं न वा नागः धरसंस्थो न राक्षसः। ना सुरोऽयं नवाभोगो धरणिस्थो हि राजसः" किरा० १५-१२। 2. ಧರಣೀದಾಸವಿರಚಿತವಾದ "ಧರಣಿ" ಎಂಬ ಒಂದು ಕೋಶ.

धरणिज ಧರಣಿಜ, -जात -ಜಾತ (पुं०) 1. ಅಂಗಾರಕಗ್ರಹ. 2. ನರಕಾಸುರ. धरणेर्जायते जातो वा। 3. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. (वि०) 4. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. धरण्यां जायते जातो वा। (स्त्री०)—जा—ಜಾ, -जाता—ಜಾತಾ. 1. ಸೀತಾದೇವಿ. 2. ಗೋದಾದೇವಿ.

धरणिधर ಧರಣಿಧರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरण्या धरः। 2. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. 3. ವಿಷ್ಣು. 4. ಆದಿಶೇಷ.

धरणिभृत् ಧರಣಿಭೃತ್ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 2. ಆದಿಶೇಷ. 3. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. 4. ವಿಷ್ಣು. धरणिं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

धरणिरुह् ಧರಣಿರುಹ್, -रुह -ರುಹ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. धरण्यां रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-७६) "कः" (३-१-१३५) वा।

धरणी ಧರಣೀ (स्त्री०) ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. धृञ् (धारणे) "अनिः" (उ० २-१०२)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। पक्षे धरणिः ಧರಣಿಃ.

धरणीज ಧರಣೀಜ, -जात -ಜಾತ, -तनय -ತನಯ, -सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) 1. ಅಂಗಾರಕಗ್ರಹ. 2. नरकासुर. धरण्यां जायते जातो वा, धरण्याः तनयः सुतः सूनुर्वा।

धरणीतल ಧರಣೀತಲ (न०) ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಮೈ. धरण्यास्तलम्।

धरणीधर ಧರಣೀಧರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। धरण्या धरः। 2. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. 3. ಆದಿಶೇಷ. 4. ವಿಷ್ಣು. धरणीं धारकान्तरोपलक्षणीं भुवं धरति। धरण्या धरः। "भूतधात्र्याश्च धरणेधरिणात् धरणीधरः" इति निरुक्तिः। "अहस्संवर्तको वह्निरनिलो धरणीधरः" वि० स०।

धरणीधरेन्द्र ಧರಣೀಧರೇಂದ್ರ (पुं०) ಪರ್ವತರಾಜನಾದ ಹಿಮವಂತ. धरणीधराणामिन्द्रः। "धरणीधरेन्द्रदुहितुर्भयादसौ विषमेक्षणः स्फुटममूनं पश्यति" माघ० १३-३९।

धरणीमण्डल ಧರಣೀಮಂಡಲ (न०) ಭೂಮಂಡಲ, ಗೋಳಾಕಾರವಾದ ಭೂಮಿ. धरण्या मण्डलम्।

धरणीरुह ಧರಣೀರುಹ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. धरण्यां रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)।

धरणीश्वर ಧರಣೀಶ್ವರ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ವಿಷ್ಣು. धरण्या ईश्वरः।

धरा ಧರಾ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ, ಪೃಥಿವಿ. धरति विश्वम्—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "निपतन्तमिवोष्णरश्मिमूर्व्यां वलयीभूततरं धरां च मेने" किरा० १३-३०। 2. ಹೆಂಗಸರ ಗರ್ಭಾಶಯ, ಬಸುರು ಚೀಲ, ಗರ್ಭಕೋಶ. 3. ಮೇದಸ್ಸು, ಕೊಬ್ಬು. "धरा विश्वम्भरायां च स्त्री गर्भाशयमेदसोः" मेदि०। 4. ಸಿರೆ,

ನಾಡಿ. 5. ದಾನಮಾಡಲು ಇಟ್ಟಿರುವ ಸುವರ್ಣದ ರಾಶಿ. 6. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. "छन्ना छिन्नरुहा धरा" ತ್ರಿಕಾಂ.

धराकदम्ब ಧರಾಕದಂಬ (ಪುಂ) ನೀಪವೃಕ್ಷ, ಈಚಲು ಮರ. धराजातः कदम्बः। "नीपो धराकदम्बः स्यात्" ಹಾರಾ.

धरात्मज ಧರಾತ್ಮಜ, **-तनय** -ತನಯ, **-सुत** -ಸುತ, **-सूनु** -ಸೂನು (ಪುಂ) 1. ಆಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. 2. ನರಕಾಸುರ. धरायाः आत्मजः तनयः सुतः सूनुर्वा। (ಸ್ತ್ರೀಂ) **-आत्मजा** -ಆತ್ಮಜಾ, **-तनया** -ತನಯಾ, **-सुता** -ಸುತಾ. 1. ಸೀತಾದೇವಿ. 2. ಗೋದಾದೇವಿ.

धराधर ಧರಾಧರ (ಪುಂ) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 2. ಆದಿಶೇಷ. 3. ಕೂರ್ಮರಾಜ. धरायाः धरः। 4. ವಿಷ್ಣು. गोवर्धनस्य परित्राणाय धरं गोवर्धनगिरिं धैर्यादाधरति। "धरं गोवर्धनं शीघ्रं धृतवान् स धराधरः" इति निरुक्तिः। "सुमेधा मेधजो धन्यः सत्यमेधा धराधरः" वि० स०।

धराधिनाथ ಧರಾಧಿನಾಥ, **-अधिप** -ಅಧಿಪ (ಪುಂ) ರಾಜ, ದೊರೆ. धरायाः अधिनाथः अधिपो वा।

धरामर ಧರಾಮರ, **-सुर** -ಸುರ (ಪುಂ) ಭೂದೇವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. धरायाममरः सुर इव वा।

धराशय ಧರಾಶಯ (ವಿ०) ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವ. धरायां शेते-शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। "अप्रयत्नः सुखार्थेषु ब्रह्मचारी धराशयः" मनु० ६-२६।

धरित्री ಧರಿತ್ರೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಭೂಮಿ, ಪೃಥಿವಿ. धृञ् (धारणे) "इत्रः" (उ० ४-१७३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "लम्या धरित्री तव विक्रमेण ज्यायांश्च वीर्यास्त्रबलैर्विपक्षः" किरा० ३-१७। "गुरुर्धरित्री क्रियतेतरां त्वया" माघ० १-३६।

धरिमन् ಧರಿಮನ್ (ಪುಂ) 1. ತೂಕದ ಅಳತೆ, ತೂಕದ ಪರಿಮಾಣ. धृञ् (धारणे) "इमनिच्" (उ० ४-१४७)। 2. ರೂಪ, ಆಕಾರ. धरिमा रूपम् सि० कौ०। "तथा धरिममेयानां शतादभ्यधिके वधः" मनु० ८-३२१।

धरुण ಧರುಣ (ಪುಂ) 1. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ. 2. ಜಲ, ನೀರು. धृञ् (धारणे) "उनन्" बाहु०। 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಲೋಕ. 6. ಸ್ತನ. 7. ಬ್ರಹ್ಮ. (ವಿ०) 8. ಸಮ್ಮತವಾದ, ಇಷ್ಟವಾದ. "धरुणः सम्मते नीरे स्वर्लोके परमेष्ठिनि" मेदि०। "धरुणाः स्तनधातृलोकाकाः" त्रिका०।

धर्त्तृ ಧರ್ತೃ (ವಿ०) ಧರಿಸಿರುವ, ಹೊತ್ತಿರುವ. धृञ् धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "यतः स भर्ता जगतां जगाम धर्त्री धरित्र्याः फणिना ततोऽधः" माघ० ३-२५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री** -ತ್ರೀ.

धर्त्र ಧರ್ತ್ರ (ನ०) 1. ಗೃಹ. ಮನೆ. धृञ् (धारणे) "त्रः" (उ० ४-१६६)। धर्त्रं गृहम् सि० कौ०। 2. ಯಜ್ಞ. 3. ಧರ್ಮ. (ವಿ०) 4. ಧರಿಸಿರುವ, ಹೊತ್ತಿರುವ.

धर्म ಧರ್ಮ (ಪುಂ) 1. ವಿಶ್ವಧರ್ಮ, ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಭ್ಯುದಯ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವ್ಯವಹಾರಗಳು ಯಾವುದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವುದೋ ಅಂತಹ ಒಂದು ಗುಣ. ध्रियतेऽनेन लोकः—धरति विश्वं वा धृञ् (धारणे) "मन्" (उ० १-१३७)। "धारणाद्धर्म इत्याहुः" भा०। ಜಗತ್ತಿನ ಅಭ್ಯುದಯ ಮತ್ತು ನಿಃಶ್ರೇಯಸಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಗುಣವೇ ಧರ್ಮವು. "धर्मः श्रेयः समुद्दिष्टं श्रेयोऽभ्युदयसाधनम्"। "धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति" "यतोऽभ्युदयनिःश्रेयससिद्धिः स धर्मः" वै० सू०। ಜಗತ್ತಿನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಈ ಧರ್ಮವು ಮನುಷ್ಯಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ಇದು ಹತ್ತು ವಿಧ. "धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः। धीर्विद्या सत्यमक्रोधो दशकं धर्मलक्षणम्"। **धर्मस्वरूपः** ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನರಾದ ಹಿರಿಯರು ಸರಿ ಎಂದು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯನ ಆಚಾರವೇ ಧರ್ಮ. "यमार्याः क्रियमाणं हि शंसन्त्यागमवेदिनः। स धर्मः यं विगर्हन्ति तमधर्मं प्रचक्षते"। ಈ ಧರ್ಮವು ಯುಗ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು. "अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरेऽपरे। अन्ये कलियुगे नृणां युगह्रासानुसारतः" मनु० १-५५। ವ್ಯವಹಾರ ನಿಬಂಧನೆಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಆಚರಣೆಗಳಿಂದ ಈ ಧರ್ಮವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಬಂದರೆ ಅದೂ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು. "धर्मो रक्षति रक्षितः"। 2. ಆಚಾರ, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಮತ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನ. "आचारः प्रथमो धर्मः धर्मस्य प्रभुरच्युतः"। "आचारः प्रथमो धर्मः श्रुत्युक्तः स्मार्त एव च। तस्मादस्मिन् सदा युक्तः नित्यं स्यादात्मवान् द्विजः" मनु० १-१०८। 3. ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮ, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನ, -ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. "न ज्ञातं तात यत्नस्य पौर्वापर्यममुष्य ते। शासितु

येन मां धर्मं मुनिभिस्तुल्यमिच्छसि" किरा० ११-४२। 4. ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆ, ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ, ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ. "श्रुतिः स्त्री वेद आम्नायः त्रयीधर्मस्तु तद्विधिः" अम०। "चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः"। "विहितक्रियया साध्यो धर्मः पुंसो गुणो मतः। प्रतिषिद्धक्रियासाध्यः स गुणोऽधर्म उच्यते"। 5. ಮನುಷ್ಯನು ಇಹಪರಸೌಖ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. ಇದು ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಧರ್ಮವು ಪ್ರವೃತ್ತ ಮತ್ತು ನಿವೃತ್ತ ಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದುದು ಪ್ರವೃತ್ತಧರ್ಮ. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಭೂತವಾದುದು ನಿವೃತ್ತಧರ್ಮ. ಪ್ರವೃತ್ತಧರ್ಮವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "प्रवृत्तं च निवृत्तं च द्विविधं कर्म वैदिकम्। सर्गादौ सृजता सृष्टं ब्रह्मणा वेदरूपिणा। प्रवृत्तसंज्ञको धर्मो गुणतस्त्रिविधो भवेत्। सात्त्विको राजसश्चैव तामसश्चेति भेदतः" भृगुः। [ಈ ಭೇದಗಳಿಗೆ "कर्मन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "आस्तिक्यशुद्धमवतः प्रियधर्मं धर्मं धर्मात्मजस्य विहितागसि शत्रुवर्गे" किरा० १८-४३। 6. ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯದ ಆಚರಣೆ. ಈ ಧರ್ಮವು (1) ವರ್ಣಧರ್ಮಃ, (2) ಆಶ್ರಮಧರ್ಮಃ, (3) ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಃ, (4) ಗೌಣಧರ್ಮಃ ಮತ್ತು (5) ನೈಮಿತ್ತಿಕಧರ್ಮಃ ಎಂದು ಐದು ವಿಧ.

(1) ವರ್ಣವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವ ಧರ್ಮವು **ವರ್ಣಧರ್ಮ.** ದ್ವಿಜರಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಉಪನಯನವು ವರ್ಣಧರ್ಮ. "वर्णत्वमेकमाश्रित्य यो धर्मः संप्रवर्तते। वर्णधर्मः स उक्तस्तु यथोपनयनं नृप"॥

(2) ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವ ಧರ್ಮವು **ಆಶ್ರಮಧರ್ಮ.** ದಂಡಧಾರಣೆ ಭಿಕ್ಷಾಚರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮಧರ್ಮ. ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳು ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ ದಾನ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಧರ್ಮ. ತಪಸ್ಸು ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮಧರ್ಮ. ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಯೂ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವೂ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮಗಳು. "आश्रमं च समाश्रित्य यो धर्मः संप्रवर्तते। स ज्ञेयाश्रमधर्मस्तु भिक्षादण्डादिको यथा"।

(3) ವರ್ಣ ಮತ್ತು ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಧರ್ಮವು **ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮ.** "वर्णत्वमाश्रमत्वं च योऽधिकृत्य प्रवर्तते। स वर्णाश्रमधर्मस्तु स्यान्मौञ्जीमेखला यथा"।

(4) ಗುಣವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಧರ್ಮವು **ಗೌಣಧರ್ಮ.** ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನೆ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ. "यो गुणेन प्रवर्तेत गौणधर्मः स उच्यते। यथा मूर्धाभिषिक्तस्य प्रजानां परिपालनम्"। "षष्ठांशवृत्तेरपि धर्म एषः" शाकु०।

(5) ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಧರ್ಮವು **ನೈಮಿತ್ತಿಕಧರ್ಮ.** ಜ್ಞಾನಾಜ್ಞಾನಕೃತವಾದ ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮೊದಲಾದುದು. "निमित्तमेकमाश्रित्य यो धर्मः संप्रवर्तते। नैमित्तिकः स विज्ञेयः प्रायश्चित्तविधिर्यथा"। 7. ಧರ್ಮ ಪುರುಷ, ಧರ್ಮಾಧಿಷ್ಠಾತೃದೇವತೆ, ಧರ್ಮದೇವತೆ. **ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಉತ್ಪತ್ತಿ:** ಚತುರ್ಮುಖನು ತಾನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲನೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ ದೇಹದ ಬಲಭಾಗದಿಂದ ದಿವ್ಯಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿ ಚತುಷ್ಪಾದಗಳಿಂದಲೂ ವೃಷಭಾಕೃತಿಯಿಂದಲೂ ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಹಿರಿಯ ಪ್ರಜೆಯಾದ ಆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಪ್ರಜಾರಕ್ಷಣೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಈತನೇ ಧರ್ಮಪುರುಷ.

ಧರ್ಮಪುರುಷನು ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನೂ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಾದಗಳನ್ನೂ ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಾದಗಳನ್ನೂ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪಾದವನ್ನೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಕಲಿಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ಒಂದು ಪಾದವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡಾಗ ಧರ್ಮವು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಳಿದುಹೋಗಿ ಪ್ರಳಯವಾಗುವುದು. "पूर्वं ब्रह्माव्ययः शुद्धः परादपरसंज्ञितः। स सिसृक्षुः प्रजास्त्वादौ पालनं तास्वचिन्तयत्। तस्य चिन्तयतस्त्वङ्गाद्दक्षिणाख्यात् सुकुण्डलः। प्रादुर्बभूव पुरुषः श्वेतमाल्यानुलेपनः। तं दृष्ट्वोवाच भगवांश्चतुष्पादं वृषाकृतिम्। पालयेमाः प्रजाः पुत्र त्वं ज्येष्ठो जगतो भव। इत्युक्तः स समुत्तस्थौ चतुष्पादः कृते युगे। त्रेतायां स त्रिभिःपादैः द्वाभ्यां वै द्वापरेऽभवत्। कलावेकेन पादेन प्रजाः पालयते प्रभुः" वराहपु०।

ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಪತ್ನಿಯರು ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳು: ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಹದಿಮೂರು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರು ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಪತ್ನಿಯರು:

ಪತ್ನಿಯರು		ಮಕ್ಕಳು
1. श्रद्धा	••	धृतिः (ಧೈರ್ಯ)
2. मैत्री	••	प्रसादः (ಅನುಗ್ರಹ)
3. दया	••	अभयम् (ಅಭಯ)
4. शान्तिः	••	सुखम् (ಸೌಖ್ಯ)
5. तुष्टिः	••	मुद् (ಸಂತೋಷ)
6. पुष्टिः	••	स्मयः (ಗರ್ವ)
7. क्रिया	••	योग (ಯೋಗ)
8. उन्नतिः	••	दर्पः (ಅಹಂಕಾರ, ಕೊಬ್ಬು)
9. बुद्धिः	••	अर्थः (ಕಾರ್ಯ)
10. मेधा	••	स्मृतिः (ಸ್ಮರಣೆ)
11. तितिक्षा	••	क्षेमम् (ಕ್ಷೇಮ)
12. ह्रीः	••	प्रश्रयः (ವಿನಯ)
13. मूर्तिः	••	नरनारायणौ (ನರ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣ)

"त्रयोदशादाद्धर्माय तथैकामग्नये विभुः। पितृभ्य एकां युक्तेभ्यो भवायैकां भवच्छिदे। श्रद्धा मैत्री दया शान्तिः तुष्टिः पुष्टिः क्रियोन्नतिः। बुद्धिर्मेधा तितिक्षा ह्रीः मूर्तिर्धर्मस्य पत्नयः" ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಗಂ ೪-೧। 8. ಈಗಿನ (ವೈವಸ್ವತ) ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. ಉತ್ತಾನಪಾದವಂಶದ ಪ್ರಾಚೀತಸದಕ್ಷನ ಹತ್ತುಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರು ಈತನ ಪತ್ನಿಯರು. 9. ಯಮ. 10. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ. 11. ದ್ರವ್ಯಗತವಾದ ಒಂದು ಗುಣ. "द्रव्यं गुणवत्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗುಣವು ಧರ್ಮ. ಘಟದಲ್ಲಿ ಘಟತ್ವವು ಧರ್ಮ. 12. ವಿಹಿತಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅದೃಷ್ಟವಿಶೇಷ (ಪುಣ್ಯ). "एक एव सुहृद्धर्मो निधनेऽप्यनुयाति यः। शरीरेण समं नाशं सर्वमन्यत्तु गच्छति" ಮನು०। ಇದು ಕಾಯ ವಾಕ್ಕು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಮೂರು ವಿಧ. ದಾನ ಆರ್ತಪರಿತ್ರಾಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾಗುವ ಪುಣ್ಯ. ಹಿತವಾದ ನುಡಿ ಸತ್ಯವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾಗುವ ಪುಣ್ಯ. "अहिंसा परमो धर्मः हिंसा चाधर्मलक्षणम्" ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಪರಹಿಂಸಾಪರಿಹಾರವು ಮನೋವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಬರುವ ಪುಣ್ಯ(ಧರ್ಮ). 13. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. 14. ಸೋಮ ಪಾನ ಮಾಡುವವನು. 15. ಉತ್ತಮಮನ್ವಂತರದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ. 16. ಪರಮಾತ್ಮ. 17. ಜೀವಾತ್ಮ. 18. ಯಜ್ಞ. 19. ಭಾಗ್ಯಸ್ಥಾನ, ಲಗ್ನದಿಂದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ. 20. ಆಗಮ, ವೇದ. (ಪುನಂ)21. ಉಪಮಾ, ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. 22. ಸಮಾನವಾದ ಗುಣ. "वदन्ति वर्ण्यविर्ण्यानां धर्मैक्यं दीपकं बुधाः"। 23. ಸ್ವಭಾವ, ಮನೋಧರ್ಮ. 24. ಉಪನಿಷತ್ತು. 25. ಅಹಿಂಸೆ. 26. ನೀತಿ, ನ್ಯಾಯ. 27. ಪುಣ್ಯ, ಸುಕೃತ. "धर्मोऽस्त्री पुण्य आचारे स्वभावोपमयोः क्रतौ। अहिंसोपनिषन्न्याये ना धनुर्यमसोमपे" ಮೇದಿ०। "स्वभाव-न्याययागादियमाचारेषु सोमपे। प्रचक्षते धर्मशब्दमहिंसा-गमयोरपि" ಶಾಶ್ವ०।

ಧರ್ಮಕರ್ಮನ್ ಧರ್ಮಕರ್ಮನ್ (ನ०) 1. ವೇದ ವಿಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳ ಆಚರಣೆ. 2. ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕಾರ್ಯ, ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ. 3. ಇಹ ಪರ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ. धर्मस्य धर्मार्थं वा कर्म।

ಧರ್ಮಕಥಾದರಿದ್ರ ಧರ್ಮಕಥಾದರಿದ್ರ (ಪುಂ०) ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮನುಷ್ಯ. धर्मकथायां दरिद्रः। ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಿಗೆ ಧರ್ಮಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಧರ್ಮಕಾಮ ಧರ್ಮಕಾಮ (ಪುಂ०) ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು. धर्मं कामयते — कमु (कान्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

ಧರ್ಮಕಾಯ ಧರ್ಮಕಾಯ (ಪುಂ०) ಬುದ್ಧದೇವ. धर्मस्य धर्मार्थं वा कायोऽस्य। "विश्वबोधो धर्मकायः संगुप्तोऽर्हन् सुनिश्चितः" ತ್ರಿಕಾಂಡ०।

ಧರ್ಮಕೀಲ ಧರ್ಮಕೀಲ (ಪುಂ०) ರಾಜಶಾಸನ, ರಾಜನ ಆಜ್ಞೆ, ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ. धर्मस्य कील इव।

ಧರ್ಮಕೃತ್ ಧರ್ಮಕೃತ್ (ಪುಂ०) 1. ವಿಷ್ಣು. सर्वान् धार्मिकयन् अकारणादनुग्रहदेहं धर्मं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "सर्वं जनं धार्मिकयन् लीलानुग्रहलक्षणम्। धर्मं करोति यस्माद्धि तस्माद्धर्म-कृदुच्यते" इति निरुक्तिः। "धर्मंगुप् धर्मकृद्धर्मी" ವಿ० ಸ०। (ವಿ०) 2. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. धर्मं धर्मसाधनं कर्म करोति—कृञ् "क्विप्"। "ज्येष्ठासु च न बहुमित्रः सन्तुष्टो धर्मकृत् प्रचुरकोपः" ಬೃಹತ್ಸಂ० ೧೦೧-೧೦।

ಧರ್ಮಕೇತು ಧರ್ಮಕೇತು (ಪುಂ०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. धर्मः अहिंसारूपं कर्म केतुर्यस्य। 2. ಸುಕೇತುರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

ಧರ್ಮಕೋಶ ಧರ್ಮಕೋಶ (ಪುಂ०) ಧರ್ಮದ ಸಮೂಹ. धर्मस्य कोशः समूहः। "ब्राह्मणो जायमानो हि

पृथिव्यामधिजायते। ईश्वरः सर्वभूतानां धर्मकोशस्य गुप्तये" मनु० १-९९।

धर्मक्षेत्र ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರ (न०) 1. ಧರ್ಮಸಂಪಾದನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭಾರತದೇಶ. धर्मार्जनार्थं क्षेत्रम्। 2. ಧರ್ಮದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ, ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವ ಭೂಮಿ. धर्मस्य क्षेत्रम्। "धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः। मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय" गीता १-१। ಎಂತಹ ಪಾಪಾತ್ಮರಿಗೂ ಚಿತ್ತಪ್ರಸಾದವುಂಟಾಗಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ ಪುಣ್ಯಭೂಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರವು ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರವಾಯಿತು.

धर्मगुप् ಧರ್ಮಗುಪ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. अर्थकामौ दत्वापि दुर्विषयान्निवर्त्य ताभ्यां हितधर्मरक्षणात् धर्मं गोपायति रक्षति—गुप् (रक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "कामं दत्वाप्यर्थकामौ निवर्त्य विषयान्तरात्। ताभ्यां हि तस्य धर्मस्य रक्षणाद्धर्मगुप् स्मृतः" इति निरुक्तिः। "धर्मगुप् धर्मकृद्धर्मी" वि० स०। (वि०) 2. ಧರ್ಮವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು.

धर्मचक्र ಧರ್ಮಚಕ್ರ (न०) 1. ಧರ್ಮಸಮೂಹ. धर्मस्य चक्रम्। "भीष्मेण विहितं राष्ट्रे धर्मचक्रमवर्तत" भा० आदि० ११८-१४। 2. ಬುದ್ಧ. "बुद्धो कनिष्ठगमहामुनिधर्मचक्ररागाशनित्रिशरणाः खसमो दशार्हः" त्रिकाण्ड०।

धर्मचारिन् ಧರ್ಮಚಾರಿನ್ (वि०) 1. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. धर्मं चरति—चर (गतिभक्षणयोः) "णिनिः" (३-२-७८)। "स चेत्स्वयं कर्मसु धर्मचारिणां त्वमन्तरायो भवसि च्युतो विधिः" रघु० ३-४५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-चारिणी -ಚಾರಿಣೀ**. 2. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಹೆಂಗಸು, ಸಹಧರ್ಮಚಾರಿಣಿ, ಪತ್ನಿ. "ज्येष्ठायां धर्मचारिण्यां महिष्यां गर्भमादधे" भा० वन०।

धर्मचिन्तक ಧರ್ಮಚಿಂತಕ (वि०) ಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡುವವನು, ಧರ್ಮವನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸುವವನು, ಧರ್ಮದ ವಿಚಾರಮಾಡುವವನು. धर्मं चिन्तयति—चिति (स्मृत्याम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

धर्मचिन्तन ಧರ್ಮಚಿಂತನ (न०) ಧರ್ಮದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಯೋಚಿಸುವುದು, ಧರ್ಮದ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. धर्मस्य चिन्तनम्।

धर्मचिन्ता ಧರ್ಮಚಿಂತಾ (स्त्री०) ಧರ್ಮದ ಚಿಂತನೆ, ಧರ್ಮದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿಸುವುದು, ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ. धर्मस्य चिन्ता।

धर्मज ಧರ್ಮಜ (पुं०) 1. ಔರಸಪುತ್ರ, ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ಧರ್ಮದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಪುತ್ರ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಪುತ್ರ. धर्मेण जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। "यस्मिन्ऋणं संनयति येन चानन्त्यमश्नुते। स एव धर्मजः पुत्रः कामजानितरान् विदुः" मनु० ९-१०७। ಯಾವ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಪಿತೃಗಳ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸಿ ಅವರು ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಲು ಕಾರಣನಾಗುವನೋ ಅತನೇ ಧರ್ಮಜನು. 2. ಧರ್ಮರಾಜ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರ. धर्माज्जायते — जनी "डः" (३-२-९८)। "एवं सञ्चिन्त्य भगवान् स्वराज्ये स्थाप्य धर्मजम्। नन्दयामास सुहृदः साधूनां वर्त्म दर्शयन्" भाग० ३-३-१६। (वि०) 3. ಧರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ.

धर्मजन्मन् ಧರ್ಮಜನ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. धर्माज्जन्म यस्य। "इत्थमत्र विततक्रमे क्रतौ दीक्ष्य धर्ममथ धर्मजन्मना" माघ० १४-५३।

धर्मजन्य ಧರ್ಮಜನ್ಯ (वि०) ಧರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ. धर्मेण जन्यम्। ಸುಖ ಮೊದಲಾದುದು. "सुखं तु जगतामेव काम्यं धर्मेण जन्यते"।

धर्मजिज्ञासा ಧರ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ (स्त्री०) ವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ವೇದೋಕ್ತ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಮಾಡುವ ವಿಮರ್ಶೆ, ವೇದಾರ್ಥವಿಚಾರ. धर्मार्थं धर्मानुष्ठानाय जिज्ञासा। "अथातो धर्मजिज्ञासा"।

धर्मजीवन ಧರ್ಮಜೀವನ (पुं०) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಯಾಜನ (ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸುವುದು) ಅಧ್ಯಾಪನ (ವಿದ್ಯೋಪದೇಶ) ಇವುಗಳಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಯಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. धर्मेण धर्मोत्पादनेन जीवति—जीव (प्राणधारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "यश्चापि धर्मसमयात् प्रच्युतो धर्मजीवनः। दण्डेनैव तमप्योषेत् स्वकाद्धर्माद्धि विच्युतम्" मनु० ९-२७३।

धर्मज्ञ ಧರ್ಮಜ್ಞ (वि०) ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಧರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತವನು. धर्मं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "अमात्यमुख्यं धर्मज्ञं

प्राज्ञं दान्तं कुलोद्भवम्। स्थापयेदासने तस्मिन् खिन्नः कार्येक्षणे नृणाम्" मनु० ७-१४१।

धर्मदान ಧರ್ಮದಾನ (ನ०) ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಸತ್ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದಾನ. "पात्रेभ्यो दीयते नित्यमनपेक्ष्य प्रयोजनम्। केवलं धर्मबुद्धया यत् धर्मदानं प्रचक्षते" देवलः।

धर्मदार ಧರ್ಮದಾರ (पुं० ब० व०) ಧರ್ಮಪತ್ನಿ, ಪುಣ್ಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಹಾಯಳಾದ ಪತ್ನಿ. धर्मार्थम् अग्न्याधानाद्यर्थं दाराः। "स्त्रीणां भर्ता धर्मदाराश्च पुंसामित्यन्योन्यं वत्सयोर्ज्ञातमस्तु" मालती० ६-१८।

धर्मदेश ಧರ್ಮದೇಶ (पुं०) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ದೇಶ. धर्मसाधनं देशः। ಜಿಂಕೆಗಳು ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವ ದೇಶವು ಧರ್ಮದೇಶ. ಕ್ರೂರಮೃಗಗಳು ಘಾತುಕರು ಕಳ್ಳಕಾಕರು ಇವರ ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಶಾಂತವಾದ ಪ್ರದೇಶ. ಇದು ಧರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ಹಿತವಾದ ಪ್ರದೇಶವು. "स्वभावाद्यत्र चरति कृष्णसारः सदा मृगः। धर्मदेशः स विज्ञेयो द्विजानां धर्मसाधनम्"।

धर्मद्रवी ಧರ್ಮದ್ರವೀ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ. धर्मजनको द्रवोऽस्याः। "विष्णुपादाग्रसम्भूते गङ्गे त्रिपथगामिनि। धर्मद्रवीति विख्याते पापं मे हर जाह्नवि"।

धर्मद्रोहिन् ಧರ್ಮದ್ರೋಹಿನ್ (वि०) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವವನು, ರಾಕ್ಷಸವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. धर्माय द्रुह्यति—द्रुह (जिघांसायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)।

धर्मध्वजिन् ಧರ್ಮಧ್ವಜಿನ್ (पुं०) ಧಾರ್ಮಿಕವೇಷ ಧರಿಸಿ ಜೀವಿಸುವವನು, ವೇಷಧಾರಿ, ಲೋಕದ ಮೆಚ್ಚಿಗೆಗಾಗಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು. धर्मो ध्वजः चिह्नमिवास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "धर्मध्वजी सदा लुब्धः छाद्मिको लोकदम्भकः" मनु० ४-१९५।

धर्मतनय ಧರ್ಮತನಯ, **-नन्दन** -ನಂದನ, **-पुत्र** -ಪುತ್ರ, **-सुत** -ಸುತ, **-सूनु** -ಸೂನು (पुं०) ಧರ್ಮರಾಜ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರ. धर्मस्य तनयः नन्दनः पुत्रः सुतः सूनुर्वा। "निजगृहमथ गत्वा सादरं पाण्डुपुत्रो धृतगुरुजयलक्ष्मीर्धर्मसूनुं ननाम" किरा० १८-४८।

धर्मपत्तन ಧರ್ಮಪತ್ತನ (न०) 1. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಕೋಸಲದ ಒಂದು ರಾಜಧಾನಿ, ಶ್ರಾವಸ್ತಿನಗರ. "श्रावस्ती धर्मपत्तनम्" त्रिकाण्ड०। ಈಗ ಇದು ಸಾಹೆತ್-ಮಾಹೆತ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. 2. ಮಿಣಸು. ಇದು ಉತ್ತರ ಕೋಸಲದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "मरिचं कोलकं कृष्णमूषणं धर्मपत्तनम्" अम०।

धर्मपत्नी ಧರ್ಮಪತ್ನೀ (स्त्री०) 1. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗೆ ಸಹಾಯಳಾದ ಪತ್ನಿ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಡತಿ. धर्मार्थं धर्मकार्यानुष्ठानाय पत्नी। "मार्गं मनुष्येश्वरधर्मपत्नी श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत्" रघु० २-२। 2. ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಪತ್ನಿಯರು, ದಕ್ಷಕನ್ಯೆಯರು. ಇವರು ಹದಿಮೂರು ಮಂದಿ. (1) श्रद्धा, (2) मैत्री, (3) दया, (4) शान्तिः, (5) तुष्टिः (6) पुष्टिः, (7) क्रिया, (8) उन्नतिः, (9) बुद्धिः, (10) मेधा, (11) तितिक्षा, (12) ह्रीः ಮತ್ತು (13) मूर्तिः "त्रयोदशादाद्धर्माय तथैकामग्नये विभुः। पितृभ्य एकां युक्तेभ्यो भवायैकां भवच्छिदे" भाग० ४-१। ["धर्म" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

धर्मपाठक ಧರ್ಮಪಾಠಕ (पुं०) ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಓದಿ ತಿಳಿದಿರುವವನು. धर्मं धर्मशास्त्रं पठति — पठ (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "त्रैविद्यो हैतुकस्तर्की नैरुक्तो धर्मपाठकः" मनु० १२-१११।

धर्मपाल ಧರ್ಮಪಾಲ (पुं०) 1. ದಂಡ, ಶಿಕ್ಷೆ. धर्मं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। ಶಿಕ್ಷೆಯ ಭಯದಿಂದ ಜನರು ಧರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. "ऋषिः खड्गः प्रचारोऽसिर्धर्मपालः प्रजागरः" वैज०। 3. ದಶರಥ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ. (वि०) 4. ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. "दण्ड एव च धर्मात्मा लोके चरति मूर्तिमान्। भिन्दन् छिन्दन् रुजन् कृन्तन् दारयन् पाटयंस्तथा। घातयन्नभिधावंश्च दण्ड एव चरत्युत" भा० शान्ति० १२१-१८, १९।

धर्मपुत्र ಧರ್ಮಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. 2. ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ, ಔರಸಪುತ್ರ. 3. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು. 4. ಧರ್ಮದೇವತೆಯ ಪುತ್ರ.

धर्मप्रतिरूपक ಧರ್ಮಪ್ರತಿರೂಪಕ (पुं०) ಧರ್ಮಾಭಾಸ, ಧರ್ಮದಂತೆ ತೋರುವ ದಾನ. धर्मस्य प्रतिरूपमिव कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। ದೊಡ್ಡ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನಾಗಿದ್ದು ತಾಯಿತಂದೆಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ದಾರಿದ್ರ್ಯದಿಂದ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವ ಬಂಧುಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಇತರರಿಗೆ ಮಾಡುವ ದಾನವು ಧರ್ಮದಂತೆ ತೋರುವುದೇ

ಹೊರತು ಸರಿಯಾದ ಧರ್ಮವಲ್ಲ. ಈ ದಾನವು ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಾದರೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನರಕಪ್ರದವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಧರ್ಮಪ್ರತಿರೂಪಕವಾಗುವುದು. "शक्तः परजने दाता स्वजने दुःखजीविनि। मध्वापातो विषास्वादः स धर्मप्रतिरूपकः" मनु० ११-९।

ಧರ್ಮಪ್ರವಕ್ತೃ **ಧರ್ಮಪ್ರವಕ್ತೃ** (ಪುಂ०) ಧರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡುವವನು. ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿ, ಧರ್ಮದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು. ಧರ್ಮ ಪ್ರವಕ್ತಿ—ಪ್ರ+ವಚ (ಪರಿಭಾಷಣೆ) "तृच्" (३-१-१३३)। "जातिमात्रोपजीवी वा कामं स्याद्ब्राह्मणब्रुवः। धर्मप्रवक्ता नृपतेः" मनु० ८-२०।

ಧರ್ಮಪ್ರಸ್ಥ **ಧರ್ಮಪ್ರಸ್ಥ** (ಪುಂ०) ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ಒಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ.

ಧರ್ಮಭಗಿನೀ **ಧರ್ಮಭಗಿನೀ** (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಆಚಾರ್ಯಪುತ್ರಿ, ಗುರುವಿನ ಮಗಳು. 2. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯದಿಂದ ತಂಗಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವಳು. ಧರ್ಮತಃ ಕೃತಾ ಭಗಿನೀ।

ಧರ್ಮಭಿಕ್ಷುಕ **ಧರ್ಮಭಿಕ್ಷುಕ** (ಪುಂ०) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡುವವನು. ಧರ್ಮಾರ್ಥಂ ಭಿಕ್ಷುಕಃ। ಧರ್ಮಪ್ರಜೆಗಾಗಿ ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಪಥಿಕ, ಸಕಲಧನವನ್ನೂ ದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ವಿಶ್ವಜಿದ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಆಚಾರ್ಯನ ಊಟ ಉಪಚಾರಾದ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡುವವನು, ತಾಯಿತಂದೆಗಳ ಉಪಚಾರಗಳಿಗಾಗಿ ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡುವವನು, ವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು, ರೋಗಗ್ರಸ್ತನಾದವನು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಧರ್ಮಭಿಕ್ಷುಕರು. "सान्तानिकं यक्ष्यमाणमध्वगं सर्ववेदसम्। गुर्वर्थं पितृमात्रर्थं स्वाध्यायार्थ्युपतापिनः। नवैतान् स्नातकान् विद्याद्ब्राह्मणान् धर्मभिक्षुकान्" मनु० ११-१, २।

ಧರ್ಮಭೃತ್ **ಧರ್ಮಭೃತ್** (ವಿ०) 1. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. ಧರ್ಮಂ ಬಿಭರ್ತಿ—ಕ್ವಿಪ್ ಭೃತ್ (ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಧರ್ಮವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. "एष धर्मभृतां श्रेष्ठो भविष्यति नरोत्तमः" भा० वन०।

ಧರ್ಮಭೃತ **ಧರ್ಮಭೃತ** (ಪುಂ०) 1. ಹದಿಮೂರನೆಯ ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (ವಿ०) 2. ಧರ್ಮವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದವನು. ಧರ್ಮೋ ಭೃತೋ ಯೇನ।

ಧರ್ಮಭ್ರಾತೃ **ಧರ್ಮಭ್ರಾತೃ** (ಪುಂ०) 1. ಗುರುಪುತ್ರ, ಆಚಾರ್ಯರ ಮಗ. ಧರ್ಮತಃ ಕೃತೋ ಭ್ರಾತಾ। 2. ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿ, ಒಬ್ಬ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಗಡ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು. "धर्मभ्राता सहाध्यायी" वैज०।

ಧರ್ಮಮಾರ್ಗ **ಧರ್ಮಮಾರ್ಗ** (ಪುಂ०) ನ್ಯಾಯವಾದ ಮಾರ್ಗ.

ಧರ್ಮಮೂಲ **ಧರ್ಮಮೂಲ** (ನ०) ವೇದ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಚನ. ಧರ್ಮೇ ಮೂಲಮ್। "वेदोऽखिलो धर्ममूलं स्मृतिशीले च तद्विदाम्। आचारश्चैव साधूनामात्मनस्तुष्टिरेव च" मनु० २-६। "श्रुतिः स्मृतिः सदाचारः स्वस्य च प्रियमात्मनः। सम्यक्संकल्पजः कामो धर्ममूलमिदं स्मृतम्" याज्ञ० १-७।

ಧರ್ಮಮೇಘ **ಧರ್ಮಮೇಘ** (ಪುಂ०) ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿ, ಧರ್ಮಾನ್ ಮೇಹತಿ—ಮಿಹ್ (ಸೇಚನೆ) ಕುತ್ವಮ್ (७-३-५३)। "प्रसंख्यानेऽप्यकुसीदस्य सर्वथा विवेकख्यातेर्धर्ममेघः" पा० यो० सू०।

ಧರ್ಮಯುಗ **ಧರ್ಮಯುಗ** (ನ०) ಸತ್ಯಯುಗ, ಕೃತಯುಗ. ಧರ್ಮಪ್ರಧಾನಂ ಯುಗಮ್।

ಧರ್ಮಯುಜ್ **ಧರ್ಮಯುಜ್** (ವಿ०) 1. ಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನ್ಯಾಯದಿಂದ ನಡೆಯುವ. ಧರ್ಮೇಣ ಯುಜ್ಯತೇ—ಯುಜಿರ್ (ಯೋಗೇ) "क्विप्" (३-२-६१)। (ನ०) 2. ಧರ್ಮದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯ, ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಧನ. ಇದು ದಾನಮಾಡಲು ಮುಖ್ಯವಾದ ಆರು ಅಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು.

ಆರು ಅಂಗಗಳು: (1) ದಾನಮಾಡುವವನು. (2) ದಾನತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯ (ಸತ್ಪಾತ್ರ)ನಾದವನು. (3) ದಾನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ. (4) ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯ. (5) ದಾನಮಾಡಲು ಸರಿಯಾದ ದೇಶ ಮತ್ತು (6) ದಾನಮಾಡಲು ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ. "दाता प्रतिग्रहीता च श्रद्धा देयं च धर्मयुक्। देशकालौ च दानानामङ्गान्येतानि षड्विदुः"। "देशे काले तथा पात्रे धनं न्यायार्जितं तथा। यद्यत्तं ब्राह्मणश्रेष्ठास्त्वनन्तं तत् प्रकीर्तितम्" वि० ध०।

ಧರ್ಮಯೂಪ **ಧರ್ಮಯೂಪ** (ಪುಂ०) ವಿಷ್ಣು. ಧರ್ಮಂ ಧರ್ಮತತ್ತ್ವಂ ಶಿರೋऽವಯವತಯಾ ಯೌತಿ ಮಿಶ್ರಯತಿ "पः" (उ० ३-२७)। "उत्तमाङ्गतया धर्मतत्त्वं यौतीति सर्वदा। धर्मयूपः समाख्यातोह्यष्टार्णो धर्मदायकः" इति निरुक्तिः। "अनिर्विण्णः स्थविष्ठो भूर्धर्मयूपो महामखः" वि० स०। धर्मे यूप इव वा। ಯೂಪಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಯಾಗಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಭಗವದಾರಾಧನರೂಪವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅವನು ಯೂಪದಂತಾದನು.

ಧರ್ಮರಥ ಧರ್ಮರಥ (ಪುಂ) ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

ಧರ್ಮರಾಜ್ ಧರ್ಮರಾಜ್ (ಪುಂ) 1. ದಂಡಧರ, ಯಮ ಧರ್ಮರಾಯ. ಧರ್ಮೇಣ ರಾಜತೇ—ರಾಜೃ (ದೀಪ್ತೌ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೬೧)। "ಸೋಽಗ್ನಿರ್ಭವತಿ ವಾಯುಶ್ಚ ಸೋರ್ಕಃ ಸೋಮಃ ಸ ಧರ್ಮರಾಟ್" ಮನು॰ ೭-೭। (ವಿ॰) 2. ಧರ್ಮದಿಂದ ವಿರಾಜಿಸುವವನು, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು.

ಧರ್ಮರಾಜ ಧರ್ಮರಾಜ(ಪುಂ) 1. ಜನದೇವ, ಬುದ್ಧದೇವ, ಧರ್ಮೇಣ ರಾಜತೇ—ರಾಜೃ (ದೀಪ್ತೌ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। "ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸುಗತೋ ಬುದ್ಧೋ ಧರ್ಮರಾಜಸ್ತಥಾಗತಃ" ಅಮ॰। 2. ದಂಡಧರ, ಯಮಃಧರ್ಮರಾಯ. 3. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. "ಸಹಾಯಮಶ್ವರಥುರಾಂ ಧರ್ಮರಾಜೋ ವಿವಕ್ಷತೇ" ಮಾಘ॰ ೨-೧೦೩। 4. ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳುವ ದೊರೆ.

ಧರ್ಮಲಕ್ಷಣ ಧರ್ಮಲಕ್ಷ್ಮಣ (ನ॰) 1. ವೇದ, ಧರ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವ ವಚನ. ಧರ್ಮೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ಜ್ಞಾಯತೇಽನೇನ—ಲಕ್ಷ (ದರ್ಶನಾಙ್ಕನಯೋಃ) ಕರ॰ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೭)। 2. ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪ, ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಬೇಕಾದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಧರ್ಮದ ಲಕ್ಷಣ. "ಧೃತಿಃ ಕ್ಷಮಾ ದಮೋಽಸ್ತೇಯಂ ಶೌಚಮಿನ್ದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹಃ। ಧೀರ್ವಿದ್ಯಾ ಸತ್ಯಮಕ್ರೋಧೋ ದಶಕಂ ಧರ್ಮಲಕ್ಷಣಮ್" ಮನು॰ ೬-೯೨। ಸಂತೋಷ ಶಾಂತತೆ ದಮ (ಮನೋವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿದ್ದರೂ ವಿಕಾರಹೊಂದದಿರುವುದು) ಅಸ್ತೇಯ (ಪರರ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸದಿರುವುದು) ಶೌಚ (ದೇಹಶುದ್ಧಿ) ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ (ಆಯಾವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಬಿಡದಿರುವುದು) ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸತ್ಯ ಕೋಪವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಇವು ಹತ್ತೂ ಮನುಷ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಇರಬೇಕಾದ ಧರ್ಮಗಳು.

ಧರ್ಮವಾಣಿಜಿಕ ಧರ್ಮವಾಣಿಜಿಕ (ವಿ॰) ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆ ಮಾಡುವವನು. ಧರ್ಮೇ ವಾಣಿಜಿಕ ಇವ। ಧರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಇವನು ವರ್ತಕನಂತಾಗುವನು. ಇದರಿಂದ ಇಂತಹವನಿಗೆ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "ಧರ್ಮವಾಣಿಜಿಕಾ ಮೂಢಾಃ ಫಲಕಾಮಾ ನರಾಧಮಾಃ। ಅರ್ಚಯನ್ತಿ ಜಗನ್ನಾಥಂ ತೇ ಕಾಮಾನ್ನಾಪ್ನುವನ್ತಿ ಹಿ" ವಿ॰ ಧ॰।

ಧರ್ಮವಿದ್ ಧರ್ಮವಿದ್ (ವಿ॰) ಧರ್ಮಜ್ಞ, ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ಧರ್ಮಂ ವೇತ್ತಿ—ವಿದ (ಜ್ಞಾನೇ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೬೧)।

ಧರ್ಮವಾಸರ ಧರ್ಮವಾಸರ (ಪುಂ) ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. "ಪೌರ್ಣಮ್ಯಾಂ ಧರ್ಮವಾಸರಃ" ತ್ರಿಕಾಣ್ಡ॰।

ಧರ್ಮವಿದುತ್ತಮ ಧರ್ಮವಿದುತ್ತಮ (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು. ಧರ್ಮವಿತ್ಸು ಉತ್ತಮಃ। "ಧರ್ಮವಿತ್ಸತ್ತಮತ್ವೇನ ಮತೋ ಧರ್ಮವಿದುತ್ತಮಃ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ವೀರಃ ಶಕ್ತಿಮತಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ಧರ್ಮೋ ಧರ್ಮವಿದುತ್ತಮಃ" ವಿ॰ ಸ॰।

ಧರ್ಮವಿದ್ಯಾ ಧರ್ಮವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ. 2. ಶಾಸ್ತ್ರ.

ಧರ್ಮವಿಪ್ಲವ ಧರ್ಮವಿಪ್ಲವ (ಪುಂ) ಧರ್ಮದ ನಾಶ, ಧರ್ಮವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. ಧರ್ಮಸ್ಯ ವಿಪ್ಲವಃ। "ಗುರೂಪದಿಷ್ಟೇನ ರಿಪೌ ಸುತೇಽಪಿ ವಾ ನಿಹನ್ತಿ ದಣ್ಡೇನ ಸ ಧರ್ಮವಿಪ್ಲವಮ್" ಕಿರಾ॰ ೧-೧೩।

ಧರ್ಮವೀರ ಧರ್ಮವೀರ(ಪುಂ)1. ವೀರರಸದ ಒಂದು ಭೇದ. ವೀರರಸವು ದಾನವೀರ ಧರ್ಮವೀರ ಯುದ್ಧವೀರ ಮತ್ತು ದಯಾವೀರ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. 2. ಧರ್ಮವೀರರಸಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದ ನಾಯಕ. "ಸ ಚ ದಾನಧರ್ಮಯುದ್ಧೈಃ ದಯಯಾ ಚ ಸಮನ್ವಿತಶ್ಚತುರ್ಧಾ ಸ್ಯಾತ್" ಸಾ॰ ದ॰ ೩-೨೩೪। ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ಮೊದಲಾದವರು ಧರ್ಮವೀರರು. "ರಾಜ್ಯಂ ಚ ವಸು ದೇಹಶ್ಚ ಭಾರ್ಯಾ ಭ್ರಾತೃಸುತಾಶ್ಚ ಯೇ। ಯಚ್ಚ ಲೋಕೇ ಮಮಾಯತ್ತಂ ತದ್ಧರ್ಮಾಯ ಸದೋದ್ಯತಮ್"। ಇಲ್ಲಿ ವೈದಿಕಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನಿಗಿರುವ ಉತ್ಸಾಹವು ಸಾಮಾಜಿಕರಿಂದ ಆಸ್ವಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ವೀರರಸತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು.

ಧರ್ಮವೃದ್ಧ ಧರ್ಮವೃದ್ಧ (ವಿ॰) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಿಂದ ದೊಡ್ಡವನು. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆನಿಸಿದವನು. ಧರ್ಮೇಣ ವೃದ್ಧಃ। "ದಿದೃಕ್ಷವಸ್ತಾಂ ಋಷಯೋಽಭ್ಯುಪಾಗಮನ್ ನ ಧರ್ಮವೃದ್ಧೇಷು ವಯಃ ಸಮೀಕ್ಷ್ಯತೇ" ಕುಮಾ॰ ೫-೧೬।

ಧರ್ಮವೈತಂಸಿಕ ಧರ್ಮವೈತಂಸಿಕ(ಪುಂ)ಜನರಿಂದ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ದಾನಮಾಡುವವನು, ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. ಧರ್ಮೇ ವೈತಂಸಿಕ ಇವ। "ಧರ್ಮವೈತಂಸಿಕೋ ಯಸ್ತು ಪಾಪಾತ್ಮಾ ಪುರುಷಸ್ತಥಾ। ದದಾತಿ ದಾನಂ ವಿಪ್ರೇಭ್ಯೋ ಲೋಕವಿಶ್ವಾಸಕಾರಣಮ್" ಅಗ್ನಿಪು॰।

ಧರ್ಮವ್ಯಾಧ ಧರ್ಮವ್ಯಾಧ (ಪುಂ) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಒಬ್ಬ ಬೇಡ, –ಬೇಟೆಗಾರ, ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮನಾಗಿದ್ದು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಧನಾಗಿ ಜನಿಸಿದವನು. ಧರ್ಮಪ್ರಧಾನೋ ವ್ಯಾಧಃ। [ಈ ವ್ಯಾಧನು ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತನಾದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದನು. ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಸಹವಾಸದಿಂದ

ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತು ಒಂದು ದಿನ ರಾಜನೊಡನೆ ಬೇಟೆಗೆ ಹೊರಟನು. ರಾಜನು ಮೃಗಗಳಮೇಲೆ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇವನೂ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿರಲು ಇವನ ಬಾಣವು ಒಬ್ಬ ಋಷಿಗೆ ತಗುಲಿ ಋಷಿಯು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದನು. ಆಗ ಋಷಿಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಿಳಿಯದೆ ಮಾಡಿದ ಅಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿದನು. ಇಂತಹ ಕೆಲಸಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಗಾರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಋಷಿಯು ಇವನನ್ನು ಶಪಿಸಿ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವೆಯೆಂದೂ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಸ್ಮರಣೆಯು ಬರುವುದೆಂದೂ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಯಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವೆಯೆಂದೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಈತನು ವ್ಯಾಧನಾಗಿ ಜನಿಸಿದ್ದರೂ ಅನೇಕರಿಗೆ ಧರ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಧರ್ಮವ್ಯಾಧನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] ಭಾ॰ವನ॰ ೨೧೮,೧೯।

ಧರ್ಮವ್ರತ ಧರ್ಮವ್ರತ (ವಿ॰) 1. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. ಧರ್ಮೇ ವ್ರತಂ ಯಸ್ಯ। (ಸ್ತ್ರೀ॰)-ವ್ರತಾ-ವ್ರತಾ. 2. ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆ, ಮರೀಚಿಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ.

ಧರ್ಮಶಾಲಾ ಧರ್ಮಶಾಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಧರ್ಮಛತ್ರ, ಪ್ರವಾಸಿಗರಿಗಾಗಿ ಧರ್ಮವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗೃಹ, ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳು ತಂಗಲು ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮನೆ. ಧರ್ಮಾರ್ಥೆ ಶಾಲಾ। 2. ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನ, ಧರ್ಮಪೀಠ.

ಧರ್ಮಶಾಸನ ಧರ್ಮಶಾಸನ (ನ॰) 1. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. ಧರ್ಮಃ ಶಿಷ್ಯತೇಽನೇನ—ಶಾಸು (ಅನುಶಿಷ್ಟೌ) ಕರಣ॰ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೭)। 2. ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಧರ್ಮಸ್ಯ ಶಾಸನಮ್। "ಶರೀರಕೃತ್ ಪ್ರಾಣದಾತಾ ಯಸ್ಯ ಚಾನ್ನಾನಿ ಭುಂಜತೇ। ಕ್ರಮೇಣೈತೇ ತ್ರಯೋಽಪ್ಯುಕ್ತಾಃ ಪಿತರೋ ಧರ್ಮಶಾಸನೇ" ಭಾ॰।

ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ (ನ॰) ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಧರ್ಮದ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮನು ಪರಾಶರ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸ್ಮೃತಿ. ಶಿಷ್ಯತೇಽನೇನ—ಶಾಸು (ಅನುಶಿಷ್ಟೌ) ಕರಣ॰ "ಷ್ಟ್ರನ್" (ಉ॰ ೪-೧೪೮)। **ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು:** ಮನು ಪರಾಶರ ಯಮ ವಸಿಷ್ಠ ಅತ್ರಿ ದಕ್ಷ ವಿಷ್ಣು ಅಂಗಿರಸ್ಸು ಉಶನಸ್ಸು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ವ್ಯಾಸ ಆಪಸ್ತಂಬ ಗೌತಮ ಕಾತ್ಯಾಯನ ನಾರದ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಸಂವರ್ತ ಶಂಖ ಲಿಖಿತ ಮತ್ತು ಹಾರೀತ; ಇವರಲ್ಲದೆ ಶಾತಾತಪ ಪ್ರಾಚೇತಸ ದೇವಲ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ವೃದ್ಧಶಾತಾತಪ ಪೈಠೀನಸಿ ಬೋಧಾಯನ ಜಾಬಾಲಿ ಚ್ಯವನ ಮರೀಚಿ ಕಶ್ಯಪ ಮುಂತಾದವರೂ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು. "ಮನ್ವತ್ರಿವಿಷ್ಣುಹಾರೀತಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯೋಶನೋಽಙ್ಗಿರಾಃ। ಯಮಾಪಸ್ತಂಬಸಂವರ್ತಾಃ ಕಾತ್ಯಾಯನಬೃಹಸ್ಪತೀ। ಪರಾಶರವ್ಯಾಸಶಂಖಲಿಖಿತಾ ದಕ್ಷಗೌತಮೌ। ಶಾತಾತಪೋ ವಸಿಷ್ಠೋಽತ್ರಿಃ ದಕ್ಷೋ ವಿಷ್ಣುಸ್ತಥಾಙ್ಗಿರಾಃ। ಉಶನಾ ವಾಕ್ಪತಿರ್ಯಮಿಃ ಆಪಸ್ತಮ್ಬೋಽಥ ಗೌತಮಃ। ಕಾತ್ಯಾಯನೋ ನಾರದಶ್ಚ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಃ ಪರಾಶರಃ। ಸಂವರ್ತಶ್ಚೈವ ಶಙ್ಖಶ್ಚ ಹಾರೀತೋ ಲಿಖಿತಸ್ತಥಾ"।

ಧರ್ಮಶೀಲ ಧರ್ಮಶೀಲ (ವಿ॰) 1. ಧರ್ಮದ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. 2. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. ಧರ್ಮಸಾಧನಂ ಶೀಲಂ ಯಸ್ಯ।

ಧರ್ಮಸಂವರ್ಧನ ಧರ್ಮಸಂವರ್ಧನ (ನ॰) 1. ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. (ವಿ॰) 2. ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ.

ಧರ್ಮಸಂವರ್ಧಿನ್ ಧರ್ಮಸಂವರ್ಧಿನ್ (ವಿ॰) ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. ಧರ್ಮಂ ಸವರ್ಧಯತಿ—ಸಮ್+ವೃಧ್ (ವೃದ್ಧೌ) "ಣಿನಿಃ" (೩-೧-೧೩೪)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। -ರ್ವಧಿನೀ-ವರ್ಧಿನೀ.

ಧರ್ಮಸಂಹಿತಾ ಧರ್ಮಸಂಹಿತಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಸ್ಮೃತಿ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಮನುಸ್ಮೃತಿ ಮೊದಲಾದುದು. ಧರ್ಮಬೋಧನಾರ್ಥೆ ರಚಿತಾ ಸಂಹಿತಾ।

ಧರ್ಮಸಭಾ ಧರ್ಮಸಭಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನ, ನ್ಯಾಯ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೂಡುವ ಸಭೆ.

ಧರ್ಮಸಮಯ ಧರ್ಮಸಮಯ (ಪುಂ॰) ಧರ್ಮದ ಮರ್ಯಾದೆ. ನ್ಯಾಯದ ಕಟ್ಟಳೆ, -ಕಟ್ಟುಪಾಡು. ಧರ್ಮಸ್ಯ ಸಮಯಃ। "ಯಶ್ಚಾಪಿ ಧರ್ಮಸಮಯಾತ್ಪ್ರಚ್ಯುತೋ ಧರ್ಮಜೀವನಃ" ಮನು॰ ೯-೨೭೩।

ಧರ್ಮಸಹಾಯ ಧರ್ಮಸಹಾಯ (ಪುಂ॰) ರಾಜನ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವವನು. ಧರ್ಮೇ ಸಹಾಯಃ। ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಪುರೋಹಿತರು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳು ಇವರು ಧರ್ಮಸಹಾಯರು. "ಋತ್ವಿಕ್ಪುರೋಧಸಃ ಸ್ಯುರ್ಬ್ರಹ್ಮವಿದಸ್ತಾಪಸಾಸ್ತಥಾ ಧರ್ಮೇ" ಸಾ॰ ದ॰ ೩-೪೯।

ಧರ್ಮಸಾಧನ ಧರ್ಮಸಾಧನ (ನ॰) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಕರಣ, ಧರ್ಮಸಂಪಾದನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಾಯ. ಧರ್ಮಸ್ಯ ಸಾಧನಮ್। ಧರ್ಮವು ಶರೀರ ವಾಕ್ಕು ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಧನ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "ಅಪಿ ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯಾ ತಪಸಿ ಪ್ರವರ್ತಸೇ ಶರೀರಮಾದ್ಯಂ ಖಲು ಧರ್ಮಸಾಧನಮ್" ಕುಮಾ॰ ೫-೩೩।

ಧರ್ಮಸಾವರ್ಣಿ ಧರ್ಮಸಾವರ್ಣಿ (ಪುಂ॰) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯವನು. ["ಇಂದ್ರ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

धर्मसिन्धु ಧರ್ಮಸಿಂಧು (पुं०) ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಒಂದಂ ಗ್ರಂಥ, ಒಂದು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥ. धर्मस्य सिन्धुरिव।

धर्मसुत ಧರ್ಮಸುತ (पुं०) ಧರ್ಮರಾಜ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರ. धर्मस्य सुतः।

धर्मसू ಧರ್ಮಸೂ (वि०) 1. ಧರ್ಮವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ, ಧರ್ಮವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಡುವ. धर्मं सूयते—षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्विप्" (३-२-६१)। (पुं०) 2. ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕುಕ್ಕುಟಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ.

धर्मसूत्र ಧರ್ಮಸೂತ್ರ (न०) ಧರ್ಮವನ್ನು ಭೋಧಿಸುವ ಸೂತ್ರರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥ. धर्मबोधकं सूत्रम्। ಆಪಸ್ತಂಬ ಧರ್ಮಸೂತ್ರ, ಗೌತಮ ಧರ್ಮಸೂತ್ರ.

धर्मसेतु ಧರ್ಮಸೇತು (वि०) ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. धर्मस्य सेतुरिव। "राजा दशरथो नाम धर्मसेतुरिवाचलः" रामा०।

धर्महीन ಧರ್ಮಹೀನ (वि०) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವವನು. धर्मेण हीनः।

धर्माचार्य ಧರ್ಮಾಚಾರ್ಯ (पुं०) ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಗುರು, ಧರ್ಮೋಪದೇಶಕ. धर्मे आचार्यः।

धर्मात्मज ಧರ್ಮಾತ್ಮಜ (पुं०) ಧರ್ಮರಾಜ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರ. धर्मस्यात्मजः। "आस्तिक्यशुद्धमवतः प्रियधर्मं धर्मं धर्मात्मजस्य विहितागसि शत्रुवर्गे" किरा० १८-४३।

धर्मात्मन् ಧರ್ಮಾತ್ಮನ್ (वि०) ಧರ್ಮಸ್ವಭಾವದವನು, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. धर्मः आत्मा स्वभावो यस्य।

धर्माधर्मं ಧರ್ಮಾಧರ್ಮ (पुं० द्विव०) ಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾಪ. धर्मश्चाधर्मश्च।

धर्माधिकरण ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣ (पुं०) 1. ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ನ್ಯಾಯಾಧಿಕಾರಿ. धर्माधिकरणमस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "समः शत्रौ च मित्रे च सर्वशास्त्रविशारदः। विप्रमुख्यः कुलीनश्च धर्माधिकरणे भवेत्" मत्स्यपु०। (न०) 2. ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನ, ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸುವ ಸ್ಥಾನ. धर्मोऽधिक्रियतेऽत्र—अधि+कृ-क्ष्ण् (करणे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

धर्माधिकरणिन् ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣಿನ್ (पुं०) ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲು ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ. धर्माधिकरणमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

धर्माधिकार ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರ (पुं०) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ. धर्मे अधिकारः। "यः पौरवेण राज्ञा धर्माधिकारे नियुक्तः" शाकु० १।

धर्माधिकारिन् ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ, ರಾಜನಿಗೆ ಧರ್ಮದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಭೋಧಿಸುವವನು. धर्ममधिकरोति—अधि+कृ क्ष्ण् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಮನುಷ್ಯ. धर्मे धर्मकार्याचरणे अधिकारी।

धर्माधिकृत ಧರ್ಮಾಧಿಕೃತ (पुं०) ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ನ್ಯಾಯತೀರ್ಮಾನದ ಅಧಿಕಾರಿ.

धर्माधिष्ठान ಧರ್ಮಾಧಿಷ್ಠಾನ (न०) ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನ.

धर्माध्यक्ष ಧರ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. धर्मस्य अध्यक्षः। "धर्माधिकारिणो लोकाः तदाराध्याः सुरास्तथा। धर्मस्तत्साधनं तेषामध्यक्षः स्यात् त्रिनामवान्। लोकाध्यक्षः सुराध्यक्षो धर्माध्यक्ष इति क्रमात्" इति निरुक्तिः। "लोकाध्यक्षः सुराध्यक्षो धर्माध्यक्षः कृताकृतः" वि० स०। 2. ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸುವ ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ. धर्मे अध्यक्षः। "कुलशीलगुणोपेतः सर्वकर्मपरायणः। प्रवीणः प्रेषणाध्यक्षो धर्माध्यक्षोऽभिधीयते" चाणक्यः।

धर्मानुयायिन् ಧರ್ಮಾನುಯಾಯಿನ್ (वि०) ಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವವನು. धर्ममनुयाति।

धर्मानुष्ठान ಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ (न०) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ.

धर्माभास ಧರ್ಮಾಭಾಸ (पुं०) ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಅಸದ್ಧರ್ಮ. "अन्यशास्त्रेषु यः प्रोक्तो धर्माभासः स उच्यते" देवीभा०।

धर्मापेत ಧರ್ಮಾಪೇತ (वि०) ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಹೊರಗಿರುವವನು. धर्मादपेतः।

धर्मारण्य ಧರ್ಮಾರಣ್ಯ (न०) 1. ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ. ಈಗ ಇದು ಗಯಾ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಗಯೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮೈಲಿಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದು. "सोऽहमविघ्नक्रियोपलम्भाय धर्मारण्यमिदमायातः" शाकु० १। 2. ಮಧ್ಯದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಅರಣ್ಯ. 3. ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅರಣ್ಯ.

धर्मासन ಧರ್ಮಾಸನ (न०) ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರಾಜನಾಗಲಿ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನಾಗಲಿ ವ್ಯವಹಾರ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ

ಕೂಡುವ ಆಸನ. धर्मार्थं धर्मनिर्णयार्थम् आसनम्। "धर्मासनमधिष्ठाय संवीताङ्गः समाहितः" मनु० ८-२३।

धर्मास्तिकाय ಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯ (पुं०) ಜೈನಮತಸಿದ್ಧವಾದ ಐದು ವಿಧ ಅಸ್ತಿಕಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ. ಜೀವ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಗತಿರೂಪವಾದ ಉಪಕಾರಮಾಡುವ ಧರ್ಮ ವೆಂಬ ಒಂದು ಅಸ್ತಿಕಾಯ. "गतिस्थित्युपग्रहौ धर्माधर्मयोरुपकारः" तत्त्वा० सू०।

धर्मिक ಧರ್ಮಿಕ (वि०) ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನು, ಧರ್ಮ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯುಳ್ಳವನು. धर्मोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११६)।

धर्मिन् ಧರ್ಮಿನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. धर्मोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। ಸಕಲ ಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಆಧಾರನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "धर्मी सकलधर्माणां सदाधारतया स्मृतः" इति निरुक्तिः। "धर्मंगुप् धर्मकृत् धर्मी सदसत्क्षरमक्षरम्" वि० स०। (वि०) 2. ಧರ್ಮದಿಂದಕೂಡಿದ. 3. ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ. 4. ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವ. धर्मः कर्तव्यत्वेनास्त्यस्य "इनिः"।

धर्मिष्ठ ಧರ್ಮಿಷ್ಠ (वि०) ಧರ್ಮಾತ್ಮ, ಹೆಚ್ಚು ಧರ್ಮ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ, ಹೆಚ್ಚು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವ. अतिशयेन (धर्मवान्) धर्मोऽस्यास्ति "इष्ठन्" (५-३-५५)। मतुपो लुक् (५-३-६५)।

धर्मेन्द्र ಧರ್ಮೇಂದ್ರ (पुं०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. धर्मे इन्द्र इव। "पितृणामिव धर्मेन्द्रो यादसामिव चाम्बुराट्" भा० द्रोण० ६-६।

धर्मेप्सु ಧರ್ಮೇಪ್ಸು (वि०) ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು.

धर्मेश ಧರ್ಮೇಶ, -ईश्वर -ಈಶ್ವರ (पुं०) "धर्मेन्द्र" ಪದದ ಅರ್ಥ.

धर्मोत्तर ಧರ್ಮೋತ್ತರ (वि०) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವ. धर्मः उत्तरः प्रधानं यस्य। "नृपा इवोपप्लविनः परेभ्यो धर्मोत्तरं मध्यममाश्रयन्ते" रघु० १३-७।

धर्मोपदेश ಧರ್ಮೋಪದೇಶ (पुं०) 1. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. धर्मः उपदिश्यतेऽनेन—उप+दिश (अतिसर्जने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "आर्षं धर्मोपदेशं च वेदशास्त्राविरोधिना" मनु० १२-१०६। 2. ಧರ್ಮದ ಉಪದೇಶ, ಧರ್ಮದ ಬೋಧನೆ. धर्मस्य उपदेशः। "धर्मोपदेशं दर्पेण विप्राणामस्य कुर्वतः। तप्तमासेचयेत्तैलं वक्त्रे श्रोत्रे च पार्थिवः" मनु० ८-२७२।

धर्मोपदेशक ಧರ್ಮೋಪದೇಶಕ (पुं०) ಧರ್ಮದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವ ಆಚಾರ್ಯ, ಗುರು. धर्ममुपदिशति—उप+दिश (अतिसर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

धर्मोपध ಧರ್ಮೋಪಧ (वि०) ಧರ್ಮದ ನೆಪವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೋಸಮಾಡುವ, ಧರ್ಮದ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ವಂಚಿಸುವ. धर्मस्य उपधा यस्य।

धर्मोपेत ಧರ್ಮೋಪೇತ (वि०) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ, ಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ.

धर्म्य ಧರ್ಮ್ಯ (वि०) 1. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದ, ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗದಿರುವ, ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಿಂದ ಜಾರದಿರುವ. धर्मादनपेतः "यत्" (४-४-९२)। "यो यस्य धर्म्यो वर्णस्य गुणदोषौ च यस्य यौ" मनु० ३-२२। "क्रियाणां खलु धर्म्याणां सत्पत्न्यो मूलकारणम्" कुमा० ६-१३। 2. ಧರ್ಮದಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. धर्मेण प्राप्यः "यत्" (४-४-९१)। 3. ನೀತಿವಂತ. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ.

धर्ष ಧರ್ಷ (पुं०) 1. ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯ, ಧೈರ್ಯ, ದಿಟ್ಟತನ. 2. ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ, ಬಾಧೆ. 3. ಅಸಹನೆ. निषृषा (प्रागल्भ्ये) धृष (प्रसहने) वा "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ, ಕೊಬ್ಬು, ಸೊಕ್ಕು.

धर्षक ಧರ್ಷಕ (वि०) 1. ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವವನು, ಹಿಂಸಿಸುವವನು. 2. ಬಲಾತ್ಕರಿಸುವವನು. 3. ಮಾನಭಂಗ ಮಾಡುವವನು. धृष (प्रसहने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (पुं०) 4. ನಟ, ನರ್ತಕ.

धर्षण ಧರ್ಷಣ (न०) 1. ತೊಂದರೆಕೊಡುವುದು. 2. ಮಾನಭಂಗಮಾಡುವುದು. 3. ಆಕ್ರಮಣಮಾಡುವುದು, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು. 4. ವ್ಯಭಿಚಾರಮಾಡುವುದು. 5. ಸಂಭೋಗ, 6. ಅವಮಾನ. धृष (प्रसहने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 7. ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವವನು, ಹಿಂಸಿಸುವವನು. 8. ಆಕ್ರಮಣಮಾಡುವವನು, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವವನು. 9. ವ್ಯಭಿಚಾರ ಮಾಡುವವನು. 10. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವವನು. धृष कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। (स्त्री०) -णा -ना. 11. ಆಕ್ರಮಣ, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು. 12. ಅವಮಾನ. धृष+णिच् भावे "युच्" (३-३-१०७)। "श्रुत्वेमां धर्षणां तात तव तेन दुरात्मना" भा० आदि० ४१-१८। -णी -णि. 13. ಅಸಭ್ಯ ಹೆಂಗಸು, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. 14. ಅಭಿಸಾರಿಕೆ, ಕಾಮುಕನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ

संकेतस्थानके होगुव हेंगसु. "धर्षणं स्यात्परिभवे रतेऽसत्यां तु धर्षणी" मेदि०। "धर्षणी त्वभिसारिका" हेम०।

धर्षणीय धर्षणीय (वि०) 1. आक्रमिसल्पडुववनु. 2. आक्रमिसलु योग्यनादवनु. 3. आक्रमिसलु शक्यनादवनु. धृष (प्रसहने) "अनीयर्" (३-१-९६)।

धर्षित धर्षित (न०) 1. अपमान, तिरस्कार, धिक्कार. 2. संभोग, मैथुन. धृष (प्रसहने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. अवमानगॊळिसल्पट्ट, तिरस्करिसल्पट्ट. धृष कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। (स्त्री०) -ता -त्व. 4. असभ्य हेंगसु, स्वैरिणि. व्यभिचारिणि.

धर्षिन् धर्षिन् (वि०) 1. अवमानगॊळिसुववनु. 2. तॊंदरे कॊडुववनु. 3. व्यभिचार माडुवनु. धृष (प्रसहने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

धव धव (पुं०) 1. पति, गंड. धवति—धूञ् (कम्पने)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "मा विद्या च हरेः प्रोक्ता यस्या ईशो यतो भवान्। तस्मान्माधवनामासि धवः स्वामीति शब्दितः" हरिवं०। 2. ऒंदु वृक्ष. 3. मनुष्य. 4. कंपन, नडुक. 5. कॊडहुवुदु. धूञ् भावे "अप्" (३-३-५७)। (वि०) 6. धूर्त, वंचक, मॊसगार. "धवो धूर्ते नरे पत्यौ द्रुभेदे" हेम०। "धवः पुमान् नरे धूर्ते पत्यौ वृक्षान्तरेऽपि च मेदि०।

धवल धवल (पुं०) 1. दॊड्ड एत्तु, महावृषभ. 2. शुक्लगुण, बिळिंपु. (वि०) 3. निर्मलवाद, स्वच्छवाद. धावु (गतिशुद्धयोः) "कलच्" (उ० १-१०६)। "क्रियते धवलः खलूच्चकैर्धवलैरेव सितेतरैरघः" माघ० १६-४६। 4. बिळिपाद, बॆळ्ळगिरुव. "धवलान्यातपत्राणि वाजिनश्च मनोरमाः" पञ्चतं० १-४३। 5. श्रेष्ठवाद, उत्तमवाद. 6. सुंदरवाद, आंदवाद. "धवलो महोक्षे सुन्दरे सिते" हेम०। "शुक्ले शुभ्रशुचिश्वेताः पुण्ड्रको धवलोऽर्जुनः" वैज०। स्त्रियाम् "टाप्"। **धवला** धवला. (स्त्री०) -ली -ळे. बिळिय हसु. "चारौ श्रेष्ठे वृषे श्वेते धवलो धवली गवि" वैज०।

धवलगिरि धवलगिरि (पुं०) हिमालयद उन्नत शिखरगळल्लॊंदु.

धवलपक्ष धवलपक्ष (पुं०) 1. शुक्लपक्ष, चान्द्र मासद मॊदलनेय अर्धभाग. 2. हंसपक्षि. धवलौ पक्षौ यस्य।

धवलिमन् धवलिमन् (पुं०) बिळुपु, शुक्लगुण. धवलस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२३)। "अहिपरिकरभाजो भास्मनैरङ्गरागैरधिगतधवलिम्नः शूलपाणेरभिख्याम्" माघ० ४-६५।

धवित्र धवित्र (न०) जिंकेय चर्मदिंद माडिद बीसणगे. धूयतेऽनेन—धूञ् (कम्पने) "इत्रः" (३-२-१८४)।

डु धाञ्—धारणपोषणयोः (जुहो० उभ० सक० अनि०)।

दधाति	धत्तः	दधति।
दधासि	धत्तः	धत्त।
दधामि	दध्वः	दध्मः।
धत्ते	दधाते	दधते।
दधौ	दधतुः	दधुः।
दधे	दधाते	दधिरे।
धाता	धातारौ	धातारः।
धास्यति,	धास्यते।	
दधातु / धत्तात्	धत्ताम्	दधतु।
धत्ताम्	दधाताम्	दधताम्।
अदधात्,	अधत्त।	दध्यात्,
दधीत।	धेयात्,	धासीष्ट।
अधात्,	अधित।	अधास्यत्,

अधास्यत। 1. इडु, इरिसु. "तत्पदन्यां पदं धत्ते तस्य कक्षां विगाहते" काव्या० २-६४। 2. गुरियिडु, नेरवागि नोडु. "धत्ते चक्षुर्मुकुलिनि रणत्कोकिले बालचूते" मालती० ३-१२। 3. कॊडु, ऒप्पु ग्रहिसु, दयपालिसु. "धुर्यां लक्ष्मीमिह मयि भृशं धेहि देव प्रसीद" मालती० १-५। 4. हिडिदुकॊ, धरिसु. "नायुधानि दधते मुमुक्षवः" किरा० १३-१४। 5. उडु, धरिसु. "दधतो मङ्गलक्षौमे वसानस्य च वल्कले" रघु० १२-८। 6. पोषिसु, साकु, सलहु. "सम्पद्विनिमयेनोभौ दधतुर्भुवनद्वयम्" रघु० १-२६। 7. हॊंदु, वहिसु. "दधत्युरोजद्वयमुर्वशीतलम्" माघ० १-८६। 8. हॊरु, हॊत्तुकॊ. "गाम धास्यत्कथं नागो मृणालमृदुभिः फणैः" कुमा० ६-६८।

कर्मणि :—धीयते धीयेते धीयन्ते। दधे दधाते दधिरे। धाता, धायिता। धास्यते, धायिष्यते। धीयताम् धीयेताम् धीयन्ताम्। अधीयत अधीयेताम् अधीयन्त। धीयेत। धासीष्ट, धायिसीष्ट। अधायि अधायिषाताम् अधायिषत। अधास्यत, अधायिष्यत।

णिचि :—धापयति, –ते। धापयामास, –बभूव, –चक्रे। धापयिता, –सि, –से, –हे। धापयिष्यति, –ते। धापयतु, –ताम्। अधापयत्, –त। धाप्यात् धाप्यास्ताम्, धापयिषीष्ट। अदीधपत्, –त। अधापयिष्यत्, –त।

ण्यन्तात् कर्मणि :—धाप्यते धाप्येते धाप्यन्ते। धापयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। धापयिता, धापिता। धापयिष्यते, धापिष्यते। धाप्यताम्। अधाप्यत। धाप्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—धित्सति, –ते। धित्सांचकार, –बभूव, –आस, –चक्रे, –बभूवे, –आसे। धित्सिता। धित्सिष्यति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—धातव्यम्। धानीयम्। धेयम्। हितः, निहितः। हितवान्, निहितवान्। दधत्, –ती। दधानः। धातुम्। हितम्। धानम्। हित्वा। प्रधाय, निधाय।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अपि + धाञ् = अपिदधाति। अपिधानम्। 1. ಮರೆಯಾಗು. "धनेनाधर्मलब्धेन यच्छिद्रमपिधीयते" भा० उद्योग०। 2. ಆಚ್ಛಾದಿಸು, ಮುಚ್ಚು, ಮರೆಮಾಡು.

(2) अभि + धाञ् = अभिदधाति। अभिधत्ते। अभिहितः। अभिधे। ಹೇಳು. "उदारचेता गिरमित्युदारां द्वैपायनेनाभिदधे नरेन्द्रः" किरा० ३-१०।

(3) प्रति+अभि+धाञ् = प्रत्यभिदधाति। प्रत्यभिधाय। ಬದಲು ಹೇಳು, ಉತ್ತರಕೊಡು. "मया च प्रत्यभिहितं देवकार्यार्थिदर्शनम्" भा०।

(4) अव+धाञ्=अवधानम्। अवधाय। ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡು, ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ತಿಳಿ, ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಗಮನಿಸು. "अभितिग्मरश्मि चिरमाविरमादवधान-खिन्नमनिमेषतया" माघ० ९-११।

(5) वि+अव+धाञ् = व्यवधानम्। व्यवहितः। 1. ಮರೆಮಾಡು, ಮುಚ್ಚು, ಆಚ್ಛಾದಿಸು. "व्यवहित-मविजानती किलान्तर्वणभुवि वल्लभमाभिमुख्यभाजम्" माघ० ७-३५। 2. ನಡುವೆ ಸೇರಿಸು. 3. ಬೇರೆ ಮಾಡು, ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಾಡು. 4. ಮಧ್ಯೆ ಅವಕಾಶಕೊಡು, ವಿರಾಮಕೊಡು.

(6) आ+धाञ् = आदधाति। आदधे। आधत्ते। आहितः। 1. ಇಡು, ಇರಿಸು. "दुष्यन्तेनाहितं तेजो दधानां भूतये भुवः" शाकु० ४-३। 2. ಹೊಂದು, ಧರಿಸು, ಸ್ವೀಕರಿಸು. "नरपतिकुलभूत्यै गर्भमाधत्त राज्ञी गुरुभिरभिनिविष्टं लोकपालानुभावैः" रघु० २-७५। 3. ಉಂಟುಮಾಡು. "पौलस्त्यतुलितस्याद्रेरादधान इव ह्रियम्" रघु० ४-८०।

(7) अति+आ+धाञ्=अत्याहितम्। अत्याधानम्। 1. ಅಪಾಯ, ಅನರ್ಥ. "अभिमन्युवधामर्षितैः पाण्डुपुत्रैः न किञ्चिदत्याहितमाचरितं भवेत्" वेणी० २। 2. ಅತಿಕ್ರಮಣ, ಉಲ್ಲಂಘನೆ, ಮೀರಿನಡೆಯುವುದು. "कार्य-मत्याहितं भविष्यति" प्रबोध० २।

(8) अनु+आ+धाञ् = अन्वाधानम्। 1. ಅನಂತರ ಇಡುವುದು. 2. ತನ್ನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟ ವಸ್ತುವನ್ನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಹೇಳಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು.

(9) अभि+आ+धाञ् = अभ्यादधाति। ಎದುರಾಗಿ ಇಡು. "अभ्यादध्युश्च काष्ठानि तत्र दह्येत पापकृत्" मनु० ८-३७२।

(10) उप + आ+धाञ् = उपादधाति। उपाधत्ते। उपाहितम्। 1. ಧರ್ಮದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಚಿಂತಿಸು. "उपाधिर्ना धर्मचिन्ता" अम०। 2. ಸಮೀಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿ) ಫಲಕೊಡು. "अग्न्युत्पात उपाहितः" अम०। 3. ಕೂಡಿಸು, ಸಂಬಂಧಪಡಿಸು.

(11) सम्+आ+धाञ् = समाधत्ते। समाधानम्। समाहितः। 1. ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ದೋಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು, ತೀರ್ಪುಕೊಟ್ಟು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ದೂಷಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸು. 2. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇಡು, ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡು, ಅಚಲವಾಗಿ ಇಡು. "अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम्" गीता १२-९। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡು. "सोऽहं भारं समाधास्ये त्वयि त्वं वोढुमर्हसि" भा० द्रोण०।

(12) उप+धाञ्=उपदधाति। उपहितः। ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರಿಸು. "पुष्पं प्रवालोपहितं यदि स्यान्मुक्ताफलं वा यदि विद्रुमस्थम्" कुमा० १-४४।

(13) नि+धाञ् = निधत्ते। निहितम्। 1. ಇಡು, ಇರಿಸು. "दिनान्ते निहितं तेजः सवित्रेव हुताशनः" रघु० ४-१। 2. ನಿಕ್ಷೇಪಮಾಡು, ಹಣವನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಭೂಮಿಯೊಳಗಿಡು.

(14) **प्र+नि+धाञ्** = प्रणिदधाति। प्रणिधानम्। 1. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಂದೇ ಕಡೆ ನಿಲ್ಲಿಸು, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಡು. "ईश्वर-प्रणिधानाद्वा"। 2. ಮನಸ್ಸುಮಾಡು. "किष्किन्धाद्रि-गुहां गन्तुं मनः प्रणिदधे द्रुतम्" भट्टि० ६-१४२।

(15) **सम्+नि+धाञ्** = संनिधानम्। संनिधत्ताम्। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡು, ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡು. "दूरादाहृत्य समिधः संनिदध्याद्विहायसि" मनु० २-१८६। 2. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇರು, ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದು. "अस्मिन् लतामण्डपे संनिहितया तया भवितव्यम्" शाकु० ३। 3. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇಡು, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರಿಸು. "स चाहं सह सख्या धनमित्रेण तत्र संन्यधिषि" दशकु०।

(16) **परि+धाञ्**=परिधत्ते। परिदधे। परिधानम्। ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸುತ್ತು, ಸುತ್ತಲೂ ಹೊದಿಸು, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಡು. "वासश्च परिधायैकं कृष्णा सुमलिनं महत्" भा० विरा० १४-२।

(17) **वि+परि+धाञ्**= विपरिधत्ते। विपरिधाय। ವಸ್ತ್ರಪರಿವರ್ತನೆಮಾಡು, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಉಡು. "आचान्तः पुनराचामेत् वासो विपरिधाय च" याज्ञ० १-१९६।

(18) **वि+धाञ्** = विदधाति। विधत्ते। विधानम्। विधाय। ಮಾಡು, ಉಂಟುಮಾಡು. "विधाय मूर्ति कपटेन वामनीं स्वयं बलिध्वंसिविडम्बिनीमयम्" नैष० १-१२४।

(19) **अनु+वि+धाञ्**=अनुविधत्ते। अनुविधानम्। अनुविधाय। ಅನಂತರ ಮಾಡು, ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಮಾಡು, ಅನುಸರಿಸಿ ಮಾಡು. "उपतिष्ठति तिष्ठन्तं गच्छन्तमनुगच्छति। करोति कुर्वतः कर्म छायेवानु-विधीयते" भा० शान्ति०।

(20) **प्रति+वि+धाञ्**=प्रतिविधत्ते। प्रतिविधानम्। 1. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡು. 2. ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡು. "क्षिप्रमेव कस्मान्न प्रतिविहितमार्येण" मुद्रा० ३।

(21) **सम्+धाञ्**=संधत्ते। संधानम्। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಸು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು. "सिक्त्वाम्बुभिस्ततः शीतैः संधानीयैरुपाचरेत्" सुश्रुत० चिकित्सा० ३-४२। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡು. "मनस्येतानि संधाय मनसा संप्रधारयेत्" भा० आश्व०। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಳವಡಿಸು, ಸರಿಯಾಗಿ ಸೇರಿಸು. "तत्साधु कृतसंधानं प्रतिसंहर सायकम्" शाकु० १-१०।

(22) **अति+सम्+धाञ्**+अतिसंधत्ते। अतिसंधाय। अतिसंधानम्। 1. ವಂಚಿಸು, ಮೋಸಮಾಡು. "जनं विद्वानेकः सकलमतिसंधाय कपटैः" मालती० १-१७। 2. ನೋಯಿಸು, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡು. "त्वया चन्द्रमसा च विश्वसनीयाभ्यामतिसंधीयते कामिजन-सार्थः" शाकु० ३।

(23) **अनु+सम्+धाञ्**=अनुसंधत्ते। अनुसंधानम्। 1. ಚಿಂತನೆಮಾಡು, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಪುನಃ ಆಲೋಚಿಸು. "यस्तर्केणानुसंधत्ते स धर्मं वेद नेतरः" मनु० १२-१०६। 2. ಹುಡುಕು, ಅನ್ವೇಷಣೆಮಾಡು. "भोः सारस, त्वं सत्वरं दुर्गमनुसंधेहि" हितो० ३।

(24) **अभि+सम्+धाञ्**=अभिसंधत्ते। अभिसंधा-नम्। अभिसंधाय। ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಉದ್ದೇಶಿಸು, ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಡು, "अभिसंधाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत्', गीता १७-१२।

(25) **प्रति+सम्+धाञ्**=प्रतिसंधत्ते। प्रतिसंधा-नम्। प्रतिसंधाय। ಪ್ರತಿಯಾಗಿ (ಬಾಣಗಳನ್ನು) ಹೂಡು, (ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣಕ್ಕೆ) ಎದುರು ಬಾಣವನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏರಿಸು. "प्रतिसंधाय चास्त्राणि तेऽन्योन्यस्य विशांपते। मुमुचुः पाण्डवाश्चैव कौरवाश्च महामृधे" भा० भीष्म० ७५-३७।

धा धा (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿ. (वि०) 3. ಧಾರಕ, ಹೊತ್ತಿರುವವನು, ಧಾರಣಮಾಡಿರುವವನು.

धाक धाक (पुं०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 2. ಸ್ತಂಭ, ಕಂಬ. डु धाञ्(धारणे) "कः" (उ० ३-४०)। "धाकोऽनड्वा-नाधारश्च" सि० कौ०। 3. ಆಹಾರ. 4. ಬ್ರಹ್ಮ. (वि०) 5. ಆಧಾರ ವಸ್ತು, ಹೊತ್ತಿರುವ ವಸ್ತು.

धाटी धाटी (स्त्री०) ಶತ್ರುವಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಎದುರಾಗಿಹೋಗಿ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವುದು.

धाणक धाणक (पुं०) ದೀನಾರವೆಂಬ ಸುವರ್ಣನಾಣ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗ. डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "आणकः" (उ० ३-८३)।

धातकी धातकी (स्त्री०) ಮುರಾಟಿಮೊಗ್ಗು. धातुं करोति—धातु—तत्करोति णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "धातकी धातुपुष्पिका" अम०।

धातव्य धातव्य (वि०) 1. ಧರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಧರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಧರಿಸ

ಬೇಕಾದ. 5. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಪೋಷಣೆಗೆಯೋಗ್ಯವಾದ. 7. ಪೋಷಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 8. ಪೋಷಿಸಬೇಕಾದ. ಡು ಧಾಞ್ (धारणपोषणयोः) कर्मादौ "तव्यः"(३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **धानीयः** धारणीय।

धातु धातु (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. धीयतेऽस्मिन् सर्वम्—धाञ् (धारणे) "तुन्" (उ० १-६९)। 2. ವಾತ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳೆಂಬ ದೋಷತ್ರಯ. "शरीरदूषणाद्दोषाः मलिनीकरणान्मलाः। धारणाद्धातवस्ते स्युर्वातपित्तकफास्त्रयः"। 3. ದೇಹದೊಳಗಿನ ರಸ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳು. (1) रसः (ಅನ್ನರಸ), (2) रक्तम्, (3) मांसम्, (4) मेदः, (5) अस्थि, (6) मज्जा ಮತ್ತು (7) शुक्रम् ಇವು ಸಪ್ತಧಾತುಗಳು. "रसासृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जशुक्राणि धातवः। एते सप्त स्वयं स्थित्वा देहं दधति यत्नृणाम्"। 4. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ (ಏಳು) ಧಾತುಗಳು. "स्वर्णं रूप्यं च ताम्रं च रङ्गं यशोदमेव च। सीसं लोहं च सप्तैते धातवो गिरिसम्भवाः"। 5. ಗೈರಿಕ ಧಾತುಗಳು, ಮಣಶಿಲೆ ಹರಿದಳ ಸಿಂದೂರ ಅಭ್ರಕ ಮುಂತಾದುವು. "न्यस्ताक्षरा धातुरसेन यत्र भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः" कुमा० १-७। 6. ಕಾವಿ ಮೊದಲಾದ ಶಿಲಾವಿಕಾರಗಳು. 7. ಪಂಚ ಮಹಾ ಭೂತಗಳು. (1) पृथिवी, (2) आपः, (3) तेजः, (4) वायुः ಮತ್ತು (5) आकाशः ಇವು ಪಂಚಮಹಾ ಭೂತಗಳು. 8. ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ ಗುಣಗಳು. (1) गन्धः, (2) रसः, (3) रूपम्, (4) स्पर्शः ಮತ್ತು (5) शब्दः ಇವು ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ ಗುಣಗಳು. 9. ಚಕ್ಷುಂಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು. (1) चक्षुः, (2) श्रोत्रम्, (3) घ्राणम्, (4) जिह्वा ಮತ್ತು (5) त्वक् ಇವು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳು. 10. ಶಬ್ದರೂಪಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮೂಲವಾದ भू एध ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳು. "भ्वादयो धातवः" पा० सू० १-३-१। ಧಾತುಗಳಿಗೆ कृत् ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಸುಬನ್ತರೂಪಗಳೂ ತಿಙ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ತಿಙನ್ತರೂಪಗಳೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುವು. **उदाः** रमु (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१२१)। राम+सु=रामः। ईश (ऐश्वर्ये) "वरच्" (३-२-१७५)। ईश्वर + सु = ईश्वरः। टु नदि (समृद्धौ) + ति = नन्दति। एध (वृद्धौ) + त = एधते। ಇತ್ಯಾದಿ. ಧಾತುಗಳು सकर्मकः ಮತ್ತು अकर्मकः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. **सकर्मकधातुः**—ಕರ್ಮಪದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧಾತುವು ಸಕರ್ಮಕ. कर्मणा सह वर्तते। ಸಕರ್ಮಕಧಾತುಗಳು ಏಕಕರ್ಮಕ ಮತ್ತು ದ್ವಿಕರ್ಮಕಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. **उदाः एककर्मक धातुगळु:** देवदत्तः हरिं भजते। यज्ञदत्तः गुरुं वन्दते। ಇತ್ಯಾದಿ. **द्विकर्मक धातुगळु:** गां दोग्धि पयः। बलिं याचते वसुधाम्। ಇತ್ಯಾದಿ. **अकर्मकधातुः**—ಕರ್ಮಪದದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ಧಾತುವು ಅಕರ್ಮಕ. नास्ति कर्म यस्य "कप्"। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अकर्मक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 11. ಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. 12. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 13. ಸ್ವಭಾವ. 14. ಎಲುಬು, ಮೂಳೆ. "धातुर्नेन्द्रियेषु च। शब्दयोनिमहाभूततद्गुणेषु रसादिषु। मनःशिलादौ श्लेष्मादौ विशेषाद्गैरिकेऽस्थ्नि च" मेदि०। "वसादयः सप्त कफादयस्त्रयः भूतानि पञ्च स्वगुणाश्च गैरिकम्। शिलाविकारेन्द्रियशब्दयोनयो लोहं स्वभावः कनकं च धातवः" नानार्थर०। 15. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲೊಂದು.

धातुकासीस धातुकासीस (न०) ಗಂಧಕಾಮ್ಲ.

धातुकुशल धातुकुशल (वि०) ಧಾತುಗಳ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. धातुषु कुशलः।

धातुक्षय धातुक्षय (पुं०) 1. ದೇಹದೊಳಗಿನ ರಸಾದಿ ಧಾತುಗಳು ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. धातूनां रसरक्तादीनां क्षयः। 2. ರಸಧಾತುವಿನ ನಾಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾಸರೋಗ. धातूनां क्षयो यत्र।

धातुघ्न धातुघ्न (न०) 1. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. धातुं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (५-२-५३)। (वि०) 2. ಧಾತುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ.

धातुद्रावक धातुद्रावक (पुं०) ಲೋಹಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಟಂಕಣಕ್ಷಾರ. ಬಿಳಿಗಾರ. धातुं द्रावयति—द्रु (गतौ) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

धातुनाशन धातुनाशन (न०) 1. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. (वि०) 2. ಧಾತುವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. धातुं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

धातुप धातुप (पुं०) ದೇಹರಸ, ದೇಹದೊಳಗಿನ ಸಪ್ತ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಧಾತು. धातून् पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। ರಸಧಾತುವು ಹೃದಯದ ಮೂಲಕ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಧಾತುಗಳನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು. "रसस्तु हृदयं याति समानमरुतेरितः। स तु व्यानेन विक्षिप्तः सर्वान् धातून् विवर्धयेत्। केदारेषु

यथा कुल्याः पुष्णन्ति विविधौषधीः। तथा कलेबरे धातून् सर्वान् वर्धयते रसः" भावप्र०।

धातुपाठ ಧಾತುಪಾಠ (पुं०) भूवादि धातुगळ अर्थगळन्नु तिळिसुव ग्रंथ. धातूनां पाठो यत्र।

धातुपुष्पिका ಧಾತುಪುಷ್ಪಿಕಾ (स्त्री०) मुराटिमोग्गु, अरेहूवु. धातुरिव पुष्पमस्याः "कप्" (५-४-१५४)।

धातुपुष्टि ಧಾತುಪುಷ್ಟಿ (स्त्री०) देहदोळगिन रसादि धातुगळ बेळवणिगे.

धातुमल ಧಾತುಮಲ (न०) 1. रसादिधातुगळ पाकदिंद हुट्टुव केश नख बिवरु मुंतादुवु. धातूनां रसादीनां पाकतो जायमानं मलम्। "कफः पित्तं मलः खेषु स्वेदः स्यान्नखरोम च। नेत्रविट् त्वक्षु च स्नेहो धातूनां क्रमशो मलाः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-५२९। 2. सीसलोहः.

धातुराजक ಧಾತುರಾಜಕ (न०) वीर्य, रेतस्सु, शुक्रधातु. धातुषु राजते—राजृ (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

धातुरूपावलि ಧಾತುರೂಪಾವಲಿ (स्त्री०) धातुगळ रूपगळन्नु तिळिसुव ग्रंथ.

धातुवल्लभ ಧಾತುವಲ್ಲಭ (न०) टंकण, बिळिगार.

धातुवाद ಧಾತುವಾದ (पुं०) 1. लोहविद्ये, लोहद केलसद विद्ये. 2. धातुविद्ये, धातुवन्नु शोधिसुव विद्ये.

धातुवादिन् ಧಾತುವಾದಿನ್ (पुं०) धातुपरीक्षक, धातुवन्नु शोधिसुव क्रमवन्नरितवनु, रसायनदिंद धातुगळन्नु शोधिसि चिन्न बिळि मुंतादुवन्नु माडुववनु.

धातुवैरिन् ಧಾತುವೈರಿನ್ (पुं०) गंधकाम्ल.

धातुसाम्य ಧಾತುಸಾಮ್ಯ (न०) धातुगळु समवागिरुवुदु, रसादि धातुगळु समस्थितियल्लिरुवुदु, उत्तमवाद आरोग्यदिंदिरुवुदु. धातूनां साम्यम् समस्थितिः।

धातृ ಧಾತೃ (पुं०) 1. ब्रह्म, चतुर्मुखि. दधाति—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "विष्णोर्हरस्तस्य हरिः कदाचिद्वेधास्तयोस्तावपि धातुराद्यौ" कुमा० ७-४४। "सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्"। 2. विष्णु. अचित्समष्टिभूतायां प्रकृतौ चित्समष्टिभूतं विरिञ्चाख्यं गर्भं दधाति—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "तृन्" (३-२-१३५)। "मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन् गर्भं दधाम्यहम्। सम्भवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत" गीता १४-३। "अचित्समष्टिभूतायां प्रकृतौ चित्समष्टिकम्। गर्भं वेधात्मकं धत्ते यस्तु धातेति चक्षते" इति निरुक्तिः। "अनादिनिधनो धाता" वि० स०। 3. ब्रह्मसृष्टिय नंतर उळिद जगत्तन्नु सृष्टिसिद सप्तऋषिगळु. "सर्गशेषप्रणयनाद्विश्वयोनेरनन्तरम्। पुरातनः पुराविद्भिः धातार इति कीर्तिताः" कुमा० ६-९। 4. हन्नेरडु मंदि सूर्यरल्लोब्ब. "धाता मित्रोऽर्यमा रुद्रः वरुणः सूर्य एव च। भगो विवस्वान् पूषा च सविता दशमः स्मृतः। एकादशस्तथा त्वष्टा विष्णुर्द्वादश उच्यते"। मासभेददिंद सूर्यनिगे नामभेदगळु. प्रळयकालदल्लि ई हन्नेरडु रूपगळन्नू एककालदल्लि स्वीकरिसुवनु. 5. व्यभिचारि. 6. नलवत्तोंबत्तु वायुगळल्लोंदु. 7. ब्रह्मन ओब्ब मग. "द्वौ पुत्रौ ब्रह्मणस्त्वग्र्यौ ययोस्तिष्ठति लक्षणम्। लोके धाता विधाता च यौ स्थितौ मनुना सह" भा० आदि० ६७-५०। 8. धरिसुवनु, महिसुवनु. 9. पालक, कापाडुवनु. 10. माडुवनु. "धातुरुदयनिधने जगतां नरमंशमादिपुरुषस्य गां गतम्" किरा० १२-३३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **धात्री ಧಾತ್ರೀ**. "धाता वेधसि पालके" हेम०। "धाता हिरण्यगर्भे स्यात्पालके त्वभिधेयवत्" विश्व०। "धाता धर्तरि ना विधौ" नानार्थर०। 11. रुद्राक्ष. "धातुः सर्वेऽपि पर्याया रुद्राक्षे स्युश्चतुर्मुखे" वैज०।

धातृपुत्र ಧಾತೃಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ (पुं०) ब्रह्मन मग, सनत्कुमार.

धातृपुष्पी ಧಾತೃಪುಷ್ಪೀ (स्त्री०) मुराटिमोग्गु, अरेहूवु.

धात्र ಧಾತ್ರ (न०) पात्रे. ङ धात्र् (धारणपोषणयोः) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)।

धात्री ಧಾತ್ರೀ (स्त्री०) 1. तायि, जननि. धीयन्ते पुरुषार्थाः अनया—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) कर० "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "पुनर्धात्रीं पुनर्गर्भमोजस्तस्य प्रधावति" याज्ञ० ३-८२। 2. दादि, ऊपमाते, साकु तायि. धीयते पीयते—धेट् (पाने) कर्म० "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "धात्र्यङ्गुलीभिः प्रतिसार्यमाण-

मूर्णामयं कौतुकहस्तसूत्रम्" कुमा० ७-२५। शिशुगळिगे हालुण्णिसलु नेमिसल्पडुव दादियु सुशील ळागियू यावागलू संतोषवुळ्ळवळागियू आरोग्यवंतळागियू पुष्टळवाद एदेय हालुळ्ळ वळागियू मक्कळल्लि प्रेमवुळ्ळवळागियू इर बेकु. "पानाय यदि बालस्य विदध्यादुपमातरम्। सुविचार्य गुणान् दोषान् कुर्याद्धात्रीं तदेदृशीम्। सवर्णां मध्यवयसां सच्छीलां मुदितां सदा। शुद्धदुग्धां बहुक्षीरां सवत्सामतिवत्सलाम्" भावप्र०। 3. भूमि. दधाति विश्वम्। भूदेवियु सकल जगत्तनू धरिसिरुवुद रिंद ई हेसरु. 4. आमलकवृक्ष, नेल्लिमर. आमलकवु सर्वदा तायियंते कापाडुवुदु. आमलक स्नानवु धर्मवन्नु गळिसिकोडुवुदु. इदर पानदिंद आयुस्सु हेच्चुवुदु. दारिद्र्यवन्नु होगलाडिसुवुदु. मोक्षवन्नु संपादिसिकोडुवुदु. विघ्नगळन्नु परिहरिसुवुदु. "धात्री वत्स नृणां धात्री मातृवत् कुरुते दयाम्। ददादायुः पयः पानात् स्नानाद्वै धर्मसञ्चयम्। अलक्ष्मीनाशनं सद्योऽप्यन्ते निर्वाणमेव च। विघ्नानि नैव जायन्ते धात्रीस्नानेन वै नृणाम्। तस्मात् त्वं कुरु विप्रेन्द्र धात्रीस्नानं हि यत्नतः"।

धात्रीपत्र धात्रीपत्र (न०) ताळीशपत्र.

धात्रीपुत्र धात्रीपुत्र (पुं०) साकुतायियु मग. धात्र्याः पुत्रः।

धात्रीफल धात्रीफल (न०) नेल्लिकायि.

धात्रेयिका धात्रेयिका (स्त्री०) उपमातेय मगळु. धात्र्या अपत्यं स्त्री "ढक्" (४-१-१२०)। स्वार्थे "कः"। "कस्यापि कोऽपीति निवेदितं च धात्रेयिकायाश्चतुरं वचश्च" मालती० १-३६।

धात्रेयी धात्रेयी (स्त्री०) उपमातेय मगळु. धात्र्या अपत्यय् "ढक्" (४-१-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। कथितमेव नो मालतीधात्रेय्या लवङ्गिकया" मालती० १।

धात्र्यरिष्ट धात्र्यरिष्ट (पुं०) नेल्लिकायि अरिष्ट. 2000 नेल्लिकायि रस–ईदर 8नेय ऒंदु भाग जेनुतुप्प –हिप्पलिय चूर्ण अर्धसेरु–50 पलगळ तूक कल्लुसक्करे इवुगळन्नु सेरिसि पुटहाकि पाकमाडि सेविसिदरे (1) पाण्डुरोग, (2) कामाले (3) हृदयरोग, (4) वातरोग, (5) रक्तभेदि, (6) विषमज्वर, (7) कासरोग, (8) गूरलु, (9) अजीर्ण मत्तु (10) श्वास इवु गुणवागुवुवु. "धात्रीफलसहस्रे द्वे पीडयित्वा रसं भिषक्। क्षौद्राष्टभागं पिप्पल्याश्चूर्णार्धंकुडवान्वितम्। शर्कराधं-तुलोन्मिश्रं पक्वं स्निग्धपुटे स्थितम्। प्रपिबेत् पाण्डु-रोगार्तोऽजीर्णे हितमिताशनः। कामलापाण्डुहृद्रोगवाता-सृग्विषमज्वरान्। कासहिक्काऽरुचिश्वासानेषोऽरिष्टः प्रणाशयेत्"।

धान धान (न०) 1. धारण, धरिसुविके. 2. पोषण, कापाडुविके. ड धान् (धारणपोषणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. यावुदन्नादरू ऒळकोळ्ळुव अथवा यावुदादरू हिडिसुव संपुट, कोश, पात्रे, ऒंदु आश्रयस्थान. धान् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

धानक धानक (न०) धान्याक, कोत्तुंबरि बीज, धनियु. धन्याक पृषो०।

धाना धाना (स्त्री० ब० व०) 1. हुरिद अक्कि, पुरि. 2. कोत्तुंबरि बीज, धनियु. 3. मॊळक, हॊस चिगुरु. ड धान् (धारणपोषणयोः) "नः" (उ० ३-६)। "धाना भ्रष्टयवे स्त्रियाम्। धान्याकेऽ-भिनवोद्भिन्ने" मेदि०। 4. हुरिहिट्टु, हुरिद धान्यद हिट्टु. "धाना भ्रष्टयवेऽङ्कूरे धान्याके चूर्णसक्तुषु" हेम०। 5. मरगळ बीज. "धाना बीजेऽपि भूरुहाम्" वैज०।

धानाका धानाका (स्त्री० ब० व०) 1. धनियु, कोत्तुंबरि. 2. हुरिद अक्कि, पुरि. धाना स्वार्थे "कः"।

धानाचूर्ण धानाचूर्ण (न०) हुरिहिट्टु.

धानिका धानिका (स्त्री०) आश्रयस्थान, आधारवस्तु. ड धान् (धारणे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "अङ्गारधानिकाङ्गार-शकटयपि हसन्त्यपि" अम०।

धानी धानी (स्त्री०) आश्रयस्थान, आधारवस्तु. ड धान् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। राजधानी, मत्स्यधानी इत्यादि.

धानुर्दण्डिक धानुर्दण्डिक (पुं०) धनुस्सिनिंद जीविसुवनु, धनुस्सिन व्यापारदिंद जीवनमाडु

वनु. धनुः दण्ड इव—धनुर्दण्डेन जीवति "ठक्" (४-४-१२)।

धानुष्क **धानुष्क** (पुं०) 1. बिल्लुगार, बिल्लिनिंद युद्ध मादुवनु. धनुः प्रहरणमस्य "ठक्" (४-४-५७)। "कः" (७-३-५१)। 2. धनुस्सि निंद जीविसुवनु. धनुषा जीवति—धनुस् "ठक्" (४-४-१२)। "कः" (७-३-५१)। "निमित्तादप-राद्धेषोर्धानुष्कस्येव वल्गितम्" माघ० २-२७।

धानुष्य **धानुष्य** (पुं०) बिदिरु, वंश.

धान्य **धान्य** (न०) धान्य, काळु. धाने पोषणे साधु "यत्" (४-४-९८)। क्षेत्रदल्लि पैरिसोडने फल दल्लिरुवुदु शस्यवेनिसुवुदु. पैरन्नु बडिद मेलि बेरे माडल्पट्टिद्दु धान्य. धान्यद होट्टु तेगेद मेलि तंडुलवागुवुदु. तंडुलवन्नु बेयिसिदरे अन्नवागुवुदु. "शस्यं क्षेत्रगतं प्रोक्तं सतुषं धान्य-मुच्यते। निस्तुषस्तण्डुलः प्रोक्तः स्विन्नमन्नमुदाहृतम्"। धान्यवु शालिधान्य व्रीहिधान्य शूकधान्य शिंबी धान्य मत्तु क्षुद्र धान्यगळिंदु ऐदु विध. भत्तवु शालिधान्य. रागि मत्तु जोळ व्रीहिधान्य. मुळिरुव यव धान्यवु शूकधान्य. उद्दु कडलि हेसरु मोदलाद सिप्पेयिरुव धान्यगळु शिंबी धान्य. हारक नवणि मुंतादुवु क्षुद्र धान्यगळु. "शालिधान्यं व्रीहिधान्यं शूकधान्यं तृतीय-कम्। शिम्बीधान्यं क्षुद्रधान्यमित्युक्तं धान्यपञ्चकम्। शालयो रक्तशाल्याद्या व्रीहयः षष्टिकादयः। यवादिकं शूकधान्यं मुद्गाद्यं शिम्बिधान्यकम्। कङ्ग्वादिकं क्षुद्र-धान्यं तृणधान्यञ्च तत् स्मृतम्" भावप्र०।

धान्यकूट **धान्यकूट** (पुंन०) धान्यवन्नु इडुव उग्राण. हगेवु.

धान्यकोष्ठक **धान्यकोष्ठक** (न०) उग्राण, धान्य वन्नु शेखरिसि इडुव जागा, कणज.

धान्यत्वच् **धान्यत्वच्** (स्त्री०) धान्यद होट्टु, धान्यद सिप्पे.

धान्यपञ्चक **धान्यपंचक** (न०) ऐदु विध धान्यगळु, धान्यगळ ऐदु विध. धान्यानां पञ्चकम् : ["धान्य" पददल्लि नोडि.]

धान्यमात् **धान्यमातृ** (पुं०) धान्यवन्नु अळतेमाडु वनु. धान्यं माति-माङ् (माने) "तृच्" (३-१-१३३)।

धान्यमान **धान्यमान** (न०) धान्यद अळते, धान्य वन्नु अळेयुवुदु. धान्यस्य मानम्।

धान्यमाय **धान्यमाय** (वि०) 1. धान्यवन्नु अळेयुव वनु. 2. धान्यवन्नु मारुवनु. धान्यं माति-माङ् (माने) "अण्" (३-२-१)।

धान्यराज **धान्यराज** (पुं०) युवधान्य. धान्यानां राजा "टच्" (५-४-९१)।

धान्यवर्धन **धान्यवर्धन** (न०) 1. धान्यवन्नु सालवागि कोट्टु बड्डियं रूपदल्लि हेच्चिसुवुदु. धान्यस्य वर्धनम्। 2. बड्डिगागि कोडुव धान्यद साल. धान्यस्य वर्धनं यत्र।

धान्यवीर **धान्यवीर** (पुं०) माषधान्य, उद्दु. धान्येषु वीर इव। उद्दिन पदार्थगळन्नु तिन्नुवुद रिंद शक्तियु हेच्चुव कारण ई हेसरु.

धान्यशीर्षक **धान्यशीर्षक** (न०) धान्यद तेने.

धान्यशैल **धान्यशैल** (पुं०) दानक्कागि निर्मिसुव धान्यमयवाद पर्वत. दानार्थं निर्मितः धान्यमयः शैलः।

धान्या **धान्या** (स्त्री०) धनियु, कोत्तुंबरि बीज. धान्याक पृषो०। "छत्रा कुस्तुम्बरी धान्या धन्या धाना धनीयिका" वैज०।

धान्याक **धान्याक** (न०) धनियु, कोत्तुंबरि बीज. धन्याक स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

धान्याम्ल **धान्याम्ल** (न०) गंजि, आंबली.

धान्यारि **धान्यारि** (पुं०) धान्यक्के शत्रुवाद इलि, मूषक. धान्यस्यारिः।

धान्यार्थिन् **धान्यार्थिन्** (वि०) 1. धान्यरूपवाद संपत्तुळ्ळवनु. धान्यरूपोऽर्थोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. धान्यवन्नु बेडुवनु. धान्य-मर्थयते—अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)।

धान्यास्थि **धान्यास्थि** (न०) होट्टु, धान्यद मेलिन सिप्पे.

धान्योत्तम **धान्योत्तम** (पुं०) शालिधान्य, बत्त. धान्येषु उत्तमः।

धान्वन्तर्य **धान्वंतर्य** (वि०) धन्वंतरि देवताक वाद होमु मोदलादुदु.

धामकेशिन् **धामकेशिन्** (पुं०) सूर्य. धाम ज्योतीरूपः केशोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

"दिवाकरः सप्तसप्तिर्धामकेशी विरोचनः" भा० वन० ३-४४।

धामन् ಧಾಮನ್ (न०) 1. वासस्थान, गृह, मने. धीयते—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "मनिन्" (उ० ४-१४४)। "इत्युक्त्वा सपदि हितं प्रियं प्रियार्हे धाम स्वं गतवति राजराजभृत्ये" किरा० ५-५१। "तुरासाहं पुरोधाय धाम स्वायम्भुवं ययुः" कुमा० २-१। 2. स्थान, जागा. "ध्वजाग्रधामा ददृशेऽथ शौरेः संक्रान्तमूर्तिर्मणिमेदिनीषु" माघ० ३-२३। 3. देह, शरीर. 4. कान्ति, प्रभे. "पतत्यधो धाम विसारि सर्वतः किमेतदित्याकुलमीक्षितं जनैः" माघ० १-२। 5. तेजस्सु. "क्षययुक्तमपि स्वभावजं दधतं धाम शिवं समृद्धये" किरा० २-११। 6. प्रभाव, महिमे. "अखण्डमाखण्डलतुल्यधामभिः चिरं धृता भूपतिभिः स्ववंशजैः" किरा० १-२९। 7. रश्मि, किरण. "क्षणमतुहिनधाम्नि प्रोष्य भूयः पुरस्तादुपगतवति पाणिग्राहवद्दिग्वधूनाम्" माघ० ११-६५। 8. जन्म, उत्पत्ति. "धाम देहे गृहे रश्मौ स्थाने जन्मप्रभावयोः" मेदि०। 9. प्रताप, शक्ति, वीर्य. "सहते न जनोऽप्यधः क्रियां किमु लोकाधिकधाम राजकम्" किरा० २-४७। 10. सुख. "धाम जन्मप्रभास्थानप्रभावसुखसद्मसु" नानार्थर०। 11. गगन, आकाश. 12. अन्न, आहार. 13. भोजन, ऊट. "धाम जन्मप्रभावान्नभास्सु खे भोजने गृहे" वैज०। 14. हेसरु. "धामानि त्रीणि भवन्ति स्थानानि जन्मानि नामानि" नैरुक्तम्। (न०)15. परमात्म, विष्णु. सकल चराचरगळिगू आश्रयनागिरुवुदरिंद विष्णुविगे ई हेसरु. चराचरबीजाधारनौकर्णधारतया तस्य धाम स्थानम्। "चराचराधारतया धामेति परिचक्षते" इति निरुक्तिः। "गुरुर्गुरुतमो धाम सत्यस्सत्यपराक्रमः" वि० स०।

धामनिका ಧಾಮನಿಕಾ (स्त्री०) घमनि, ऊदुव कोळवे. धमनी स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)। धामनी स्वार्थे "कः"।

धामनिधि ಧಾಮನಿಧಿ (पुं०) सूर्य. धामानि निधीयन्तेऽस्मिन्—डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९२)। "सुरोत्तमो धामनिधिः पद्मिनीवल्लभो हरिः" अम०।

धामनी ಧಾಮನೀ (स्त्री०) घमनि, ऊदुव कोळवे. धमनी स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)।

धामवत् ಧಾಮವತ್ (वि०) तेजस्वि, अवमानवन्नु सहिसद गुणवुळ्ळवनु. धामास्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "पुरःसरा धामवतां यशोधनाः" किरा० १-४३।

धामार्गव ಧಾಮಾರ್ಗವ (पुं०) 1. उत्तरणे गिड. 2. कहि हीरे गिड. "धामार्गवस्तु पुंसि स्यादपामार्गे च घोषके" मेदि०। "धामार्गवस्यापि मदनफलमज्जवदुपयोगो विशेषतस्तु परं गुल्मोदरकासश्वासश्लेष्मामयेषु" सुश्रुत०। 3. हळदि हूवुळ्ळ कादु हीरेगिड. "महाजाली पीतघोषा क्षोडो धामार्गवोऽपि च" वैज०।

धाय ಧಾಯ (वि०) पोषकवाद. डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "णः" (३-१-१४१)। "युक्" (७-३-३३)। "ददैर्दुःखस्य मादृग्भ्यो धायैरामोदमुत्तमम्" भट्टि० ६-७९।

धाय्य ಧಾಯ್ಯ (पुं०) पुरोहित. डु धाञ् (धारण पोषणयोः) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२९)। "युक्" (७-३-३३)।

धाय्या ಧಾಯ್ಯಾ (स्त्री०) अग्नियल्लि समित्तन्नु हाकलु हेळुव मन्त्र, समित्तन्नु हाकि अग्नियु ज्वलिसलु हेळुव मुक्कु. धीयतेऽनया समित्—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) कर० "ण्यत्" (३-१-१२९)। "युक्" (७-३-३३)। धीयते पुष्यतेऽग्निरनया वा।

धार ಧಾರ (पुं०)1. मेघदिंद धाराकारवागि नीरु सुरियुवुदु, अविच्छिन्नवागि मळे सुरियुवुदु. धृ (धारणे)+णिच् भावे "अप्" (३-३-५७)। 2. मुण, साल. "धारो जलधरासारवर्षणे स्यादृणेऽपि च" हेम०। 3. ओंदु जातिय शिले. "धारो ग्रावान्तरेऽप्यृणे" मेदि०। (न०) 4. मळेयु धारेयागि बीळुत्तिरुवाग पात्रेयल्लि हिडिदिरुव नीरु; मळेयु होय्युत्तिरुवाग शुभ्रवाद दप्प बट्टेयल्लि हिडिद नीरू चेन्नागि तोळेद कल्लु अथवा नेलदल्लि बिद्द नीरू बेळ्ळि तामृ स्फटिक गाजु अथवा मण्णिन पात्रेगळल्लि हिडिद नीरू धारवेनिसुवुदु. **धारद गुण:** त्रिदोष (वातपित्तकफ)गळन्नु होडेयुवुदु. बलकारि. उल्लासकर. जीर्णकारि. बुद्धिप्रद. मूर्छे आलस्य (सोमारितन) उरि (दाह) श्रम दणिवु बायारिके इवुगळन्नु निवारिसुवुदु. वर्षर्तुविनल्लि हिडिदिडुव नीरु उत्तम. "धाराभिः पतितं तोयं गृहीतं स्फीत-

वाससा। शिलायां वसुधायां वा धौतायां पतितं च यत्। सौवर्णे राजते ताम्रे स्फाटिके काचनिर्मिते। भाजने मृण्मये वापि स्थापितं धारमुच्यते। धारं नीरं त्रिदोषघ्न-मनिर्देश्यरसं लघु। सौम्यं रसायनं बल्यं तर्पणं ह्लादि जीवनम्। पाचनं मतिकृन्मूर्च्छातन्द्रादाहश्रमक्लमान्। तृष्णां हरति तत् पथ्यं विशेषात् प्रावृषि स्मृतम्" भावप्र०।

धारक **धारक**(पुं०)1. ಪಾತ್ರೆ, ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನಾದರೂ ತುಂಬಿಡುವ ಒಂದು ಆಧಾರವಸ್ತು. धारयति—धृ(धारणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ, ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ. 3. ಸಾಲಗಾರ. (वि०) 4. ಧರಿಸಿರುವ, ಹೊತ್ತಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ. 5. ಧಾರಣೆ ಮಾಡುವವನು, ವಿಷಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡುವವನು.

धारका **धारका** (स्त्री०) ಯೋನಿ, ಮೂತ್ರಮಾರ್ಗ' ಮೂತ್ರನಾಳ.

धारण **धारण** (न०) 1. ಧರಿಸುವುದು, ಹೊರುವುದಂ ವಹಿಸುವುದು, ಹೊಂದುವುದು. 2. ಗ್ರಹಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡುವುದು. "ग्रहणधारणपटुः बालः"। 3. ಋಣಿಯಾಗಿರುವುದು, ಸಾಲಗಾರನಾಗಿರುವುದು, ಉಪಕಾರ ಬದ್ಧನಾಗಿರುವುದು. धृ (धारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ವಿಚಾರಣೆ, ವಿಮರ್ಶೆ. 5. ಉಪವಾಸಾಚರಣೆ, ಉಪವಾಸವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು.

धारणा **धारणा** (स्त्री०) 1. ಎಂಟು ವಿಧ ಯೋಗಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ದೃಢವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. धृञ्(धारणे) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। ಶುಭವಾದ ಆಶ್ರಯವಾದ ನಾಭಿಚಕ್ರ ಹೃದಯ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರ ನಾಸಾಗ್ರ ಶಿರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಶರೀರದ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಹೊರಗಿನ ಶುಭವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತವನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಅಭ್ಯಾಸವೇ ಧಾರಣೆಯು. ಇದೇ ದೇಶಬಂಧವಾಗುವುದು. ಈ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಫಳಿಗೆ ಒಂದು ಫಳಿಗೆ ಎರಡು ಫಳಿಗೆ ಈ ರೀತಿ ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯವುಂಟಾಗುವುದು. "देशबन्धश्चित्तस्य धारणा" पा० यो० सू० ३-१। "यमादिगुणयुक्तस्य मनसः स्थिति-रात्मनि। धारणेत्युच्यते सद्भिर्योगशास्त्रविशारदैः"। नाभिचक्रे हृदयपुण्डरीके मूर्ध्नि ज्योतिषि नासाग्रे जिह्वाग्रे इत्येवमादिषु देशेषु बाह्ये वा विषये चित्तस्य वृत्तिमात्रेण बन्धः धारणा। 2. ವಹಿಸುವುದು, ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿರುವುದು. 3. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಡುವುದು. "धीर्धारणावती मेधा" अम०। 4. ಸಾಂಖ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪೂರಣ ರೇಚಕ ಕುಂಭಕಗಳೆಂಬ ಪ್ರಾಣನಿರೋಧ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ. "धारणासनस्वकर्मणा तत्सिद्धिः"। 5. ಮರ್ಯಾದೆ, ನ್ಯಾಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವುದು, ಗೌರವದಿಂದಿರುವುದು. "मर्यादा धारणा स्थितिः" अम०। "न लङ्घयेद्वत्सतन्त्रीं न प्रधावेच्च वर्षति। न चोदके निरीक्षेत स्वं रूपमिति धारणा" मनु० ४-३८।

धारणी **धारणी** (स्त्री०)1. स्थैर्य. धृञ् (धारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "शारीरकधारणी-शिथिलान्" दशकु०। 2. ಸಿರೆ, ನಾಡಿ, ನರ. 3. ಶ್ರೋಣಿ, ಸಾಲು. 4. ಅಳಲಕಾಯಿ. "अन्यथा चेतकी पथ्या धारणी कालकूणिका" वैज०।

धारणीय **धारणीय**(वि०)1. ಧರಿಸಲ್ಪಡಂವ. 2. ಧರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಧರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಧರಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಪೋಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 7. ಪೋಷಿಸಬೇಕಾದ. धृ (धारणे) + णिच् कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –यीकव्यः.**

धारय **धारय** (वि०) 1. ಧರಿಸಿರುವ, ವಹಿಸಿರುವ, ಹೊತ್ತಿರುವ. धृञ् (धारणे) + णिच् "शः" (३-१-१३८)। "धारयैः कुसुमोर्मीणां पारयैर्बाधितुं जनान्। शाखिभिर्हा हता भूयो हृदयानामुदेजयैः" भट्टि० ६-७८। 2. ಪೋಷಿಸುವ, ಪಾಲಿಸುವ.

धारयत् **धारयत्** (वि०) ವಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಧರಿಸುತ್ತಿರುವ. धृञ् (धारणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रनर्तिताशेषलताभुजाग्रान् रुद्राननेकानिव धारयन्तम्" माघ० ४-७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्तीः.**

धारयितृ **धारयितृ** (वि०) 1. ವಹಿಸುವವನು, ಧರಿಸುವವನು. 2. ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುವ, ಅಸರೆಕೊಡುವ. 3. ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡುವವನು. धृञ् (धारणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –यित्र्यौ.**

धारा **धारा** (स्त्री०) 1. ಕುದುರೆಯ ವೇಗವಾದ ನಡಗೆ. धार्यन्तेऽध्वा अनया—धृञ् (धारणे) + णिच् "अङ्" (३-३-१०४)। ಅಶ್ವಗತಿ (ಕುದುರೆಯ ನಡಗೆ) ಯಂ (1) आस्कन्दितम्. (2) धौरितकम्. (3) रेचितम्,

(4) वल्गितं मश्रु (5) प्लुतम् ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. "अश्वानां तु गतिर्धारा विभिन्ना सा च पञ्चधा। आस्कन्दितं धौरितकं रेचितं वल्गितं प्लुतम्" वैज०। "अव्याकुलं प्रकृतमुत्तरधेयकर्मधाराः प्रसाधयितुमव्यतिकीर्णरूपाः" माघ० ५-६०। 2. ನೀರಿನ ಧಾರೆ, ಮೋಡದಿಂದ ಬೀಳುವ ಮಳೆಯ ಹನಿ, ಏಕಾಕಾರವಾಗಿ ಮೇಲಿನಿಂದ ಸುರಿಯುವ ನೀರು ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವವಸ್ತುಗಳ ಹರಿವು, ಬಿಂದಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳ ತೂತುಗಳಿಂದ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ನೀರಿನ ಹರಿವು. "राजन्यानां शितशरशतैर्यत्र गाण्डीवधन्वा धारापातैस्त्वमिव कमलान्यम्यवर्षन्मुखानि" मेघ० १-४८। 3. ಚೂರಿ ಕತ್ತಿ ಕೊಡಲಿ ಉಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹರಿತವಾದ ಅಂಚು, –ಅಲಗು. "राजसेवा मनुष्याणामसिधारावलेहनम्। पञ्चाननपरिष्वङ्गो व्यालीवदनचुम्बनम्"। "धारां शितां रामपरश्वधस्य संभावयत्युत्पलपत्रसाराम्" रघु० ६-४२। 4. ಚಕ್ರಧಾರೆ, ಚಕ್ರದ ಹೊರಮೈ, ಚಕ್ರದ ಅಂಚು. "आभाति वेला लवणाम्बुराशेर्धारानिबद्धेव कलङ्करेखा" रघु० १३-१५। 5. ಮುಂದೆ ಸಾಗುತ್ತಿರುವ ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗ, ಸೈನ್ಯದ ಮುನ್ಸಾಲು. 6. ಮುಳ್ಳುಗಿಡಗಳ ಬೇಲಿ. 7. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. 8. ಧಾರಾನಗರ, ಭೋಜರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. 9. ಅರಿಶಿನ. "धारा पूः कापि सेनाग्रं पतदम्बादिसन्ततिः। खड्गादिनिशितप्रान्ते तुरङ्गगतिपञ्चके" नानार्थर०। 10. ಪಂಕ್ತಿ, ಸಾಲು. 11. ರಾತ್ರಿ. "धारा सैन्याग्रिमस्कन्धसन्तत्योः पत्तनान्तरे। द्रवद्रव्यप्रपातेऽपि तुरङ्गगतिपञ्चके। खड्गादीनां च निशितमुखे धारापि कीर्त्यते" विश्व०। "धारा हरिद्राश्वगतिः निशाम्बुसृतिराजिषु" त्रिकाण्ड०।

धारागृह ಧಾರಾಗೃಹ, –गेह –ಗೇಹ (न०) 1. ಕೊಳಾಯಿಯು ಸಣ್ಣ ರಂಧ್ರಗಳಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮುತ್ತಿರುವ ತುಂತುರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನೆ. "देशे देशे जडितमकुरङ्गाः तेजोभल्लर्दिनकरभिल्ले। धावं धावं प्रहरति राज्ञां धारागेहं शरणमवापुः" चं० भा०। 2. ಮೇಲಿನಿಂದ ಜಲ್ಲಡಿಯುಂತಿರುವ ಕೊಳಾಯಿಯ ಬಾಯಿಂದ ಮಳೆಯುಂತೆ ನೀರು ಬೀಳುವ ಸ್ನಾನದ ಮನೆ. "शिलाविशेषानधिशय्य निन्युर्धारागृहेष्वातपमृद्धिमन्तः" रघु० १६-४९।

धाराङ्कुर ಧಾರಾಂಕುರ (पुं०) 1. ತುಂತುರು, ನೀರಿನ ಸಣ್ಣ ಹನಿ. 2. ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು. 3. ಸೇನಾಮುಖ, ಸೈನ್ಯದ ಮುಂದಿನ ಸಾಲು. धाराया अङ्कुर इव। "धाराङ्कुरस्तु नासीरे शीकरेऽपि घनोपले" मेदि०।

धाराङ्ग ಧಾರಾಂಗ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. धारा अङ्गमिवास्य। 2. ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ. "धाराङ्गः खड्गतीर्थयोः" हेम०।

धाराट ಧಾರಾಟ (पुं०) 1. ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ, ಮಳೆಗುಟುಕಿನ ಹಕ್ಕಿ. 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. धारायै धारया वा अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "धाराटश्चातकाश्वयोः" मेदि०। 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ.

धाराधर ಧಾರಾಧರ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। धारायाः धरः। "धाराधर धरा वारिधारया परिपूर्यते। खगचञ्चुपुटद्रोणीपूरणे तव कः श्रमः" चातका०।

धारापात ಧಾರಾಪಾತ (पुं०) ನೀರು ಸುರಿಯುವಿಕೆ, ಮೋಡ ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಎಡೆಬಿಡದ ನೀರಿನ ಹರಿವು. धारायाः पातः। "धारापातैस्त्वमिव कमलान्यम्यवर्षन्मुखानि" मेघ० १-४८।

धारापूप ಧಾರಾಪೂಪ (पुं०) "ಧಾರಾ" ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಧ ಸಿಹಿ ರೊಟ್ಟಿ. धाराख्योऽपूपः। ಮೈದಾಹಿಟ್ಟನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಸಕ್ಕರೆ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ತೆಗೆದರೆ ಅದು "ಧಾರಾ" ಎಂಬ ಭಕ್ಷ್ಯವಾಗುವುದು.

धारायन्त्र ಧಾರಾಯಂತ್ರ (न०) ಸಣ್ಣ ಜಲಕಣಗಳು ಚಿಮ್ಮುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ರಂಧ್ರಗಳುಳ್ಳ ಕೊಳಾಯಿ, ಚೀಕ್ರೂಳವಿ, ಕಾರಂಜಿ. धारायाः जलधारायाः स्रवणार्थं यन्त्रम्। "अङ्गं चन्दनपाण्डु पल्लवमृदुस्ताम्बूलताम्रोऽधरो धारायन्त्रजलाभिषेककलुषे धौताञ्जने लोचने" अमरु० १२४।

धाराल ಧಾರಾಲ (वि०) ಅಲಗುಳ್ಳ, ಅಂಚುಳ್ಳ (ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುದು). धारास्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)।

धारावनि ಧಾರಾವನಿ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. धारायाः अवनिरिव। "भोगिकान्तः कम्पलक्ष्मा पश्च धारावनिश्चसः" त्रिकाण्ड०।

धारावर्ष ಧಾರಾವರ್ಷ (पुं०) ಮಳೆ ಸುರಿಯುವಿಕೆ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ನೀರು ಬೀಳುವುದು, ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಯುವ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಮಳೆ. धारायाः वर्षः। "न प्रसेहे स रुद्धार्कमधारावर्षदुर्दिनम्" रघु० ४-८२।

धारावाहिन् ಧಾರಾವಾಹಿನ್ (वि०) ಸಂತತವಾದ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ. धारया वहति—वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

धाराविष ಧಾರಾವಿಷ (पुं०) ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. धारायां विषमस्य। "ऋषिः खड्गस्तरवारिः शस्त्रो भद्रात्मजश्च सः। धाराविषो विशसनः" त्रिकाण्ड०।

धारासंपात ಧಾರಾಸಂಪಾತ (पुं०) "धारापात" ಪದದ ಅರ್ಥ. धारायाः संपातः। "धारासंपात आसारः" अम०।

धारिणी ಧಾರಿಣೀ (स्त्री०) ಭೂಮಿ.

धारिन् ಧಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಪೀಲುವೃಕ್ಷ, ಗೋಸುಮರ. (त्रि०) 2. ಧರಿಸಿರುವ. 3. ವಿಷಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿರುವ. ವಿಷಯವನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ. धृ (धारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अज्ञेभ्यो ग्रन्थिनः श्रेष्ठाः ग्रन्थिभ्यो धारिणो वराः। धारिभ्यो ज्ञानिनः श्रेष्ठाः ज्ञानिभ्यो व्यवसायिनः" मनु० १२-१०३। 4. ಋಣಿ, ಸಾಲಗಾರ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–णी – णिन्.**

धारोष्ण ಧಾರೋಷ್ಣ (न०) (ಹಸುವನ್ನು) ಕರೆಯುವಾಗ ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಬೀಳುವ ಹಾಲು. ಈ ಬಿಸಿಯ ಹಾಲು ಬಹಳ ಆರೋಗ್ಯಕರ.

धार्तराष्ट्र ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರ (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗ ದುರ್ಯೋಧನ ಮೊದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಮಂದಿ ಕೌರವರು ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರರು. धृतराष्ट्रस्य अपत्यं "अण्" (४-१-९२)। "अथ व्यवस्थितान् दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः। प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः" गीता १-२०। 2. ಕಪ್ಪುಕಾಲುಗಳೂ ಕೊಕ್ಕೂ ಉಳ್ಳ ಹಂಸ. "सत्पक्षा मधुरगिरः प्रसाधिताशाः मदोद्धतारम्भाः। निपतन्ति धार्तराष्ट्राः कालवशान्मेदिनीपृष्ठे" वेणी० १।

धार्म ಧಾರ್ಮ (वि०) ಧರ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ. धर्मस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

धार्मपत ಧಾರ್ಮಪತ (वि०) ಧರ್ಮಪತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. धर्मपतेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

धार्मविद्य ಧಾರ್ಮವಿದ್ಯ (वि०) ನ್ಯಾಯವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ವಕೀಲ, ನ್ಯಾಯವಾದಿ.

धार्मिक ಧಾರ್ಮಿಕ (वि०) 1. ಧರ್ಮಶೀಲ, ಧರ್ಮದ ಸ್ವಭಾವದವನು. 2. ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಧರ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು. धर्मं चरति "ठक्" (४-४-४१)। "आचार्यपुत्रः शुश्रूषुः ज्ञानदो धार्मिकः शुचिः। आप्तः शक्तोऽर्थदः साधुः स्वोऽध्याप्या दश धर्मतः" मनु० २-१०९।

धार्मिक्य ಧಾರ್ಮಿಕ್ಯ (न०) ಧಾರ್ಮಿಕತೆ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವಿಕೆ. धार्मिकस्य भावः "यक्" (५-१-१२८)।

धार्मिण ಧಾರ್ಮಿಣ (न०) ಧಾರ್ಮಿಕರ ಸಮೂಹ. धर्मिणां समूहः "अण्" (४-२-३८)।

धार्मिणेय ಧಾರ್ಮಿಣೇಯ (पुं०) ಧರ್ಮಿಣಿಯ ಮಗ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವಳ ಮಗ. धर्मिण्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)।

धार्य ಧಾರ್ಯ (वि०) 1. ಧರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. धृञ् (धारणे) "ण्यत्" (३-२-१२४)। "धार्यः कथंकारमहं भवत्या वियद्विहारीवसुधैकगत्या" नैष० ३-१५। 3. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸಾಕಲ್ಪಡುವ.

धार्ष्ट्य ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯ (न०) 1. ಗಡುಸು, ಕೆಚ್ಚು, ಧೈರ್ಯ. धृष्टस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "अहो धार्ष्ट्यमहो धार्ष्ट्यं तयोः क्षत्रियवीरयोः" हरिवं०। "अप्युच्चैर्भवति लघीयसां हि धार्ष्ट्यम्" माघ० ८-६०।

धावक ಧಾವಕ (पुं०) 1. ರಜಕ, ಅಗಸ. धावति वस्त्राणि मार्ष्टि—धावु (गतिशुद्धयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಒಬ್ಬ ಕವಿ. "श्रीहर्षादेर्धाविकादीनामिव धनम्" काव्यप्र०। (वि०) 3. ಶುದ್ಧಮಾಡುವ, ತೊಳೆಯುವ. 4. ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ. 5. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಒಗೆಯುವ.

धावत् ಧಾವತ್ (वि०) 1. ಓಡುತ್ತಿರುವ, ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. धावु (गतिशुद्धयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "युद्धाय धावतां धीरं वीराणामितरेतरम्" कुमा० १६-३। 2. ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. 3. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಒಗೆಯುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –न्ति.**

धावन ಧಾವನ (न०) 1. ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು, ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವುದು. 2. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. 3. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಒಗೆಯುವುದು. धावु (गतिशुद्धयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "उच्छिष्टं नैव भुञ्जीयां न कुर्यां पादधावनम्। न चाहं पुरुषानन्यान् प्रभाषेयं कथंचन" भा० वन० ६२-६९।

धावनि ಧಾವನಿ (स्त्री०) 1. ನರಿಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ. 2. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. धावु (गतिशुद्धयोः) "अनिः" बाहु०। वा "ङीप्"। **–नी –नि.**

धावनीय ಧಾವನೀಯ (वि०) 1. ಓಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಓಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 3. ಓಡಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. 4. ಶುದ್ಧಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಶುದ್ಧಮಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ಓಡಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಶುದ್ಧಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. धाव् (गतिशुद्धयोः) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 8. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 9. ಶುದ್ಧಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 10. ಶುದ್ಧಮಾಡಬೇಕಾದ. 11. ಶುದ್ಧಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 12. ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 13. ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ. धाव् + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः** –ಯಿತವ್ಯಃ. धाव् "तव्यः"। **धावितव्यम् ಧಾವಿತವ್ಯಮ್.**

धावमान ಧಾವಮಾನ (वि०) "धावत्" ಪದದ ಅರ್ಥ, धाव् "शानच्" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–माना** –ಮಾನಾ.

धावल्य ಧಾವಲ್ಯ (न०) ಬಿಳುಪು, ಶ್ವೇತಗುಣ. धवलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

धावित ಧಾವಿತ (वि०) 1. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. धाव् (गतिशुद्धयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಶುದ್ಧಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

धावितवत् ಧಾವಿತವತ್ (वि०) 1. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. 2. ಶುದ್ಧಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. धाव् (गतिशुद्धयोः) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती** –ವತೀ.

धाव्–गतिशुद्धयोः (भ्वा० उभ० गतौ अक० शुद्धौ सक० से०)। धावति, –ते। दधाव, –वे। धाविता। धाविष्यति, –ते। धावतु, –ताम्। अधावत्, –त। धावेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಓಡು, ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆ. "गच्छति पुरः शरीरं धावति पश्चादसंस्तुतं चेतः" शाकु० १-३०। 2. ಶುದ್ಧಮಾಡು, ತೊಳೆ.

कर्मणि :—धाव्यते। धाव्यताम्। अधाव्यत। धाव्येत। अधावि। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :— धावयति। धावयां चकार, –बभूव, –आस। धावयिता। धावयिष्यति। धावयतु। अधावयत्। धावयेत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—धावितव्यम्। धावनीयम्। धाव्यम्। धौतः, धावितम्। धौतवान्, –वती। धावन्, –न्ती। धावमानः। धौतम्। धावनम्। धावित्वा, धौत्वा। अनधाव्य।

धाव्य ಧಾವ್ಯ (वि०) 1. ಓಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಶುದ್ಧಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಶುದ್ಧಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಓಡಿಸಬೇಕಾದ. धाव् (गतिशुद्धयोः) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

धिक् ಧಿಕ್ (अव्य०) 1. ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. 2. ಬೆದರಿಕೆ. धक्क (नाशने) "डिक्" बाह्य०। ಈ ಪದದ ಯೋಗದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬರುವುದು. ನಿಂದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ. "धिक् तं विधेः पाणिमजातलज्जं निर्माति यः पर्वणि पूर्णचन्द्रम्" नैष० ३-३२। "धिक् सानुजं कुरुपतिं धिगजातशत्रुं धिग्भूपतीन् विफलशस्त्रभतो धिगस्मान्" वेणी० ३-१३। "धिङ्माता मम कैकेयी यया पापमिदं कृतम्" रामा०।

धिक्कार ಧಿಕ್ಕಾರ (पुं०) 1. ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. 2. ಹೆದರಿಕೆ, ಭಯಪಡಿಸುವುದು. 3. ತಿರಸ್ಕಾರ. धिक् + कृ कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

धिक्कृत ಧಿಕ್ಕೃತ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

धिग्दण्ड ಧಿಗ್ದಂಡ (पुं०) ನಿಂದಾರೂಪವಾದ ಶಿಕ್ಷೆ. धिगिति दण्डः। ಅಪರಾಧಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಮೃದುವಾದ ಮಾತಿನಿಂದ ಶಿಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ಅವನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ನಿಂದಾರೂಪವಾದ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೂ ವಶನಾಗದಿದ್ದರೆ ಧನದಂಡವನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದಲೂ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ವಧದಂಡ ವಿಧಿಸಬೇಕು. "वाग्दण्डं प्रथमं कुर्यात् धिग्दण्डं तदनन्तरम्। तृतीयं धनदण्डं तु वधदण्डमतः परम्" मनु० ८-१२९।

धिग्वण ಧಿಗ್ವಣ (पुं०) ವಿಪ್ರನಿಗೆ ಅಯೋಗವಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯವನು. "ब्राह्मणादुग्रकन्यायामावृतो नाम जायते। आभीरोऽम्बष्ठकन्यायामायोगव्यां तु धिग्वणः" मनु० १०-१५।

धित ಧಿತ (वि०) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. डु धाञ् (धारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। ಛಾಂದಸ ಪ್ರಯೋಗ.

धिति ಧಿತಿ (स्त्री०) ಧಾರಣೆ, ಧರಿಸುವುದು. धि (धारण) "क्तिन्" (३-३-९४)।

धिप्सु ಧಿಪ್ಸು (वि०) ಮೋಸಪಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ವಂಚಿಸಲು ಇಷ್ಟಪಡುವ. दम्भितुमिच्छुः—दम्भ (दम्भने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "भूयस्तं धिप्सुमाहूय राजपुत्रं दिदम्भिषुः" भट्टि० ९-३३।

धियांपति धियाम्पति (पुं०) गुरु, बृहस्पति. धियां पतिः। षष्ठ्या अलुक् बाहु०।

धिषण धिषण (पुं०) गुरु, बृहस्पति, देवतेगळ आचार्य. प्रशस्ता धिषणाऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। धृष्णोति—त्रि धृषा (प्रागल्भ्ये) "क्युः" (उ० २-८३)। धिष् च। "गीष्पतिर्धिषणो गुरुः" अम०।

धिषणा धिषणा (स्त्री०) 1. बुद्धि, प्रज्ञे. धृष्णुवत्यनया—त्रिधृषा (प्रागल्भ्ये) "क्युः" धातोः धिष् आदेशश्च (उ० २-८३)। "बुद्धिर्मनीषा धिषणा" अम०। "विशुद्धेवोत्पत्त्या पतति न च तत्पापधिषणा" म० वी० ६-८। 2. स्तुति, हॊगळिके. 3. वाक्कु, मातु. 4. पृथिवि, भूमि.

धिषणाधिप धिषणाधिप (पुं०) गुरु, बृहस्पति. धिषणाया अधिपः।

धिष्ण्य धिष्ण्य (पुं०) 1. अग्नि, बेंकि. 2. बल, शक्ति, सामर्थ्य. त्रिधृषा (प्रागल्भ्ये) "ष्यः" (उ० ४-१०७)। ऋकारस्य इकारश्च। 3. शुक्राचार्य, असुरर गुरु. (न०) 4. स्थान, जाग. "अमी वेदिं परितो क्लृप्तधिष्ण्याः समिद्वन्तः प्रान्तसंस्तीर्णदर्भाः" शाकु० ४-७। 5. गृह, मने. 6. नक्षत्र. "धिष्ण्यं स्थानाग्निसद्मसु। शक्तावृक्षेऽपि" मेदि०। "धिष्ण्यं स्थानोडुवेश्मसु। बले धिष्ण्योऽग्नौ शुक्रे च" हेम०।

धिष्ण्या धिष्ण्या (स्त्री०) आकाशदल्लि काणिसिकॊळ्ळुव बालचुक्कि, उल्का भेद. स्वर्ग सौख्यवन्नु अनुभविसि "क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति" एंब वचनदंते भूलोकक्के बीळुववरु उल्कारूपदल्लि काणिसिकॊळ्ळुवरु. "दिवि भुक्तशुभफलानां पततां रूपाणि यानि तान्युल्काः। धिष्ण्योल्काशनिविद्युत्तारा इति पञ्चधा भिन्नाः" बृहत्सं० ३३-१।

धी धी (स्त्री०) 1. बुद्धि, प्रज्ञे, ज्ञान. ध्यायत्यनया—ध्यै (चिन्तायाम्) "क्विप्" संप्रसारणं च (वा० ३-२-१७८)। "अपनेयमुदेतुमिच्छता तिमिरं रोषमयं धिया पुरः" किरा० २-३६। 2. चित्तवृत्ति, उद्देश, अभिप्राय. "इमामहं वेद न तावकीं धियं विचित्ररूपाः खलु चित्तवृत्तयः" किरा० १-३७। "कामः संकल्पो विचिकित्सा श्रद्धाऽश्रद्धा धृतिरधृतिर्ह्रीर्धीर्भीरित्येतत्सर्वं मन एव" श्रुतिः।

धीगुण धीगुण (पुं०) बुद्धिय धर्म. (1) शुश्रूषा, (2) श्रवणम्, (3) ग्रहणम्, (4) धारणम्, (5) ऊहः, (6) अपोहः, (7) अर्थविज्ञानम् मत्तु (8) तत्त्वज्ञानम् ई एंटू धीगुणगळु.

धीद धीद (वि०) 1. बुद्धियन्नु कॊडुव, तिळिवळिकेयन्नुंटुमाडुव. धियं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (स्त्री०) **–दा–दा.** 2. बुद्धि. 3. कन्य, हुडुगि, पुत्रि. "धीदा पुत्रीमनीषयोः" मेदि०।

धीमत् धीमत् (पुं०) 1. बृहस्पति, देवतेगळ गुरु. धीः प्रज्ञास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. पण्डित, विद्वांस. (वि०) 3. बुद्धिवंत. "धीमान् सूरिः कृती कृष्टिः" अम०।

धीर धीर (पुं०) 1. पण्डित, विद्वांस, ज्ञानि. धियं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "सोपधानां धियं धीराः स्थेयसीं खट्वयन्ति ये" माघ० २-७७। 2. समुद्र, कडलु. 3. मन्दर पर्वत. (वि०) 4. धैर्यशालि. "धीरस्तु ना बुधे। अम्बुधौ च त्रिषु त्वेष मन्दरे धैर्यवत्यपि" नानार्थर०। 5. बुद्धिवंत, ज्ञानि. "यथाक्रमं पुंसवनादिकाः क्रिया धृतेश्च धीरः सदृशीर्व्यधत्त" रघु० ३-१०। 6. गंभीरवाद. "अवोचदेनं गगनस्पृशा रघुः स्वरेण धीरेण निवर्तयन्निव" रघु० ३-४३। 7. स्थिरवाद मनस्सुळ्ळ, दृढसंकल्प वुळ्ळ. "विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीराः" कुमा० १-५९। 8. मनोहर वाद. "धीरसमीरे यमुनातीरे वसति वने वनमाली" गीतगो०। 9. स्वेच्छेयिंद नडेयुव, तन्न इष्टदंते नडेदुकॊळ्ळुव. 10. मंदगामियाद, मेल्लगे नडेयुव. "जङ्घालोऽतिजवे धीरमन्थरौ मन्दगामिनि" वैज०। (न०) 11. कुंकुमकेसरि. धीयते—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्रन्" (उ० २-२४)। ईत्वम् (७-४-६६)। "धीरो धैर्यान्विते स्थैरे बुधे क्लीबन्तु कुङ्कुमे" मेदि०। (क्रि० वि०) 12. गंभीरवागि, "युद्धाय धावतां धीरं वीराणामितरेतरम्" कुमा० १६-३। 13. धैर्यदिंद. 14. स्थिरवागि, अचलवागि. (स्त्री०) **–रा–रा.** 15. महाज्योतिष्मतीलते.

धीरता धीरता (स्त्री०) 1. धैर्य. 2. स्थैर्य. 3. स्थिरचित्तदिंदिरुविके. धीरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

"परोऽवजानाति यदज्ञताजडस्तदुन्नतानां न वहन्ति धीरताम्" किरा० १४-२३। 4. ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಮಹತ್ತ್ವ, ಹಿರಿಮೆ. "प्रत्यादेशान्न खलु भवतो धीरतां तर्कयामि" मेघ० २-५१। 5. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿತನ, ಜಾಣ್ಮೆ.

धीरललित धीरललित (पुं०) ನಾಯಕನ ಒಂದು ಭೇದ. ರಾಜ್ಯದ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ ವಹಿಸಿ ಯಾವ ಚಿಂತೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಸುಖಲಾಲಸನಾಗಿಯೂ ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನಾಗಿಯೂ ಇರುವವನು ಧೀರಲಲಿತ ನಾಯಕ. "निश्चिन्तो मृदुरनिशं कलापरो धीरललितः स्यात्" सा० द० ३-३४।

धीरशान्त धीरशान्त (पुं०) ನಾಯಕನ ಒಂದು ಭೇದ. ನಾಯಕನ ಸಾಮಾನ್ಯಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಧೀರೋದಾತ್ತಾದಿ ನಾಯಕರಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನಗುಣವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವವನು ಧೀರ ಶಾಂತನಾಯಕನಾಗುವನು. "सामान्यगुणैर्भूयान्द्विजादिको धीरशान्तः स्यात्" सा० द० ३-३४।

धीरा धीरा (स्त्री०) ಮಧ್ಯಾ ಮತ್ತು ಪ್ರಗಲ್ಭಾ ನಾಯಿಕೆಯರ ಭೇದ. "ते धीरा चाप्यधीरा च धीराधीरेति षड्विधे" सा० द० ३-६१।

मध्या धीरा:—ಕೋಪದಿಂದಲೂ ಪರಿಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಕ್ರೋಕ್ತಿ (ಶ್ಲೇಷ) ಯಿಂದಲೂ ನಾಯಕನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ ನಾಯಿಕೆಯು **ಮಧ್ಯ ಧೀರೆ**. "प्रियं सोत्प्रासवक्रोक्त्या मध्या धीरा वदेद्वुषा" सा० द० ३-६१। "तदवितथमवादीर्यन्मम त्वं प्रियेति प्रियजनपरिभुक्तं यद्दुकूलं दधानः। मदधिवसतिमागाः कामिनां मण्डनश्रीर्व्रजति हि सफलत्वं वल्लभालोकनेन"।

प्रगल्भा धीरा:—ಒಳಗೇ ಕೋಪವನ್ನು ಅಡಗಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಸುರತ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನಳಾಗಿರುವ ನಾಯಿಕೆಯು **ಪ್ರಗಲ್ಭ ಧೀರೆ**. "प्रगल्भा यदि धीरा स्यात् छन्नकोपाकृतिस्तदा। उदास्ते सुरते यत्र दर्शयन्त्यादरान् बहिः" सा० द० ३-६२। "एकत्रासनसंस्थितिः परिहृता प्रत्युद्गमाद्दूरतः ताम्बूलार्पणलक्षणेऽपि रभसाद्बाष्पायिते लोचने। नीवीमोक्षणनिष्ठुरेऽपि नयनच्छलेन रभसाश्लेषोऽपि संविधितः। आलापोऽपि न मिश्रितः परिजनं व्यापारयन्त्यान्तिके कान्तं प्रत्युपकारतश्चतुरया कोपः कृतार्थीकृतः"।

प्रगल्भा धीराधीरा:—ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ತೋರಿದರೂ ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ನಾಯಕನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ ನಾಯಿಕೆಯು **ಪ್ರಗಲ್ಭಧೀರಾಧೀರೆ**. "धीराधीरा तु सोल्लुण्ठभाषितैः खेदयत्यमुम्" सा० द० ३-६३। "अनलंकृतोऽपि सुन्दर हरसि मनो मे यतः प्रसभम्। किंपुनरलंकृतस्त्वं संप्रति नखरक्षतैस्तस्याः"।

धीराधीरा धीराधीरा (स्त्री०) ಮಧ್ಯಾ ಮತ್ತು ಪ್ರಗಲ್ಭಾ ನಾಯಿಕೆಯರ ಭೇದ. "ते धीरा चाप्यधीरा च धीराधीरेति षड्विधे" सा० द० ३-६१। **ಮಧ್ಯಾ ಧೀರಾಧೀರಾ**: ನಾಯಕನ ಔದಾಸೀನ್ಯದಿಂದ ಆಳುತ್ತ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ ನಾಯಿಕೆಯು **ಮಧ್ಯ ಧೀರಾಧೀರೆ**. "धीराधीरा तु रुदितैः" सा० द० ३-६२। "बाले नाथ विमुञ्च मानिनि रुषं रोषान्मया किं कृतं खेदोऽस्मासु न मेऽपराध्यति भवान् सर्वेऽपराधा मयि। तत् किं रोदिषि गद्गदेन वचसा कस्याग्रतो रुद्यते नन्वेतन्मम का तवास्मि दयिता नास्मीत्यतो रुद्यते"।

धीरोदात्त धीरोदात्त (पुं०) ನಾಯಕನ ಒಂದು ಭೇದ. ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕ್ಷಮಾಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂತೋಷ ದುಃಖಗಳಿಂದ ಉಬ್ಬುತಗ್ಗುಗಳಿಲ್ಲದ ವಿಷಯದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ ಗರ್ವವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ ನಾಯಕನು ಧೀರೋದಾತ್ತನು. "अविकत्थनः क्षमावानतिगम्भीरो महासत्त्वः। स्थेयान्निगूढमानो धीरोदात्तो दृढव्रतः कथितः" सा० द० ३-३२।

धीरोद्धत धीरोद्धत (पुं०) ನಾಯಕನ ಒಂದು ಭೇದ. ಚಪಲಚಿತ್ತನೂ ಅಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ಶೌರ್ಯವೀರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನೂ ಧೀರೋದ್ಧತ ನಾಯಕನು. "मायापरः प्रचण्डश्चपलोऽहंकारभूयिष्ठः। आत्मश्लाघानिरतो धीरैर्धीरोद्धतः कथितः" सा० द० ३-३३।

धीवर धीवर (पुं०) ಬೆಸ್ತರವನು, ಮೀನುಹಿಡಿಯುವವನು. दधाति मत्स्यान्—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। ईत्वं निपा०। "यतोऽपि निम्नं भवति नयन्ति हि ततो जलम्। यतश्छिद्रं ततश्चापि नयन्ते धीवरा जलम्" भा० वन० २०-१७। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४८)। **-वरी-वरः**.

धीशक्ति धीशक्ति (स्त्री०) ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ, ಬುದ್ಧಿಯ ಗುಣ. धियः शक्तिः।

धीसचिव धीसचिव (पुं०) ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಗೆ ಸಮರ್ಥನಾದ ಮಂತ್ರಿ, ಹೆಚ್ಚು ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಮಂತ್ರಿ. धीप्रधानः सचिवः।

धुत ಧುತ (वि०) 1. ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. धुञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अथो धुतम्। त्यक्ते विधूते" मेदि०।

धुतवत् ಧುತವತ್ (वि०) ತ್ಯಜಿಸುವ, ಬಿಟ್ಟರುವ. धुञ् (कम्पने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

धुनी ಧುನೀ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. धुनोति वेतसादीन्—धूञ् (कम्पने) "क्विप्" (३-२-१७८)। नुक् पृषो०। "ङीप्" (४-१-५)।

धुनीनाथ ಧುನೀನಾಥ (पुं०) ನದಿಗಳ ಒಡೆಯನಾದ ಸಮುದ್ರ. धुनीनां नाथः।

धुन्धुमार ಧುಂಧುಮಾರ (पुं०) ಕುವಲಾಶ್ವನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ಬೃಹದಶ್ವರಾಜನ ಮಗ. ಈ ದೊರೆಗೆ ಕುವಲಾಶ್ವನೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಉದಂಕ ಮುನಿಯ ತಪೋಭಂಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ಧುಂಧುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "धुन्धुमार" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "उत्सादनाय लोकानां धुन्धुर्नाम महासुरः। तपस्यति तपो घोरं शृणु यस्तं हनिष्यति। राजा हि वीर्यवांस्तात इक्ष्वाकुरपराजितः। बृहदश्व इति ख्यातो भविष्यति महीपतिः। तस्य पुत्रः शुचिर्दान्तः कुवलाश्व इति श्रुतः। स योगबलमास्थाय मामकं पार्थिवोत्तमः। शासनात्तव विप्रर्षे धुन्धुमारो भविष्यति। उदङ्कमेवमुक्त्वा तु विष्णुरन्तरधीयत" भा० वन० २०४–३१-३४।

धुन्वत् ಧುನ್ವತ್ (वि०) ಕೊಡವುತ್ತಿರುವ. धुञ् (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। "तटाभिघातादिव लग्नपङ्के धुन्वन् मुहुः प्रोतघने विषाणे" कुमा० ७-४९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **धुन्वती ಧುನ್ವತೀ**.

धुन्वान ಧುನ್ವಾನ (वि०) ಒದರುತ್ತಿರುವ, ಕೊಡವುತ್ತಿರುವ. धुञ् (कम्पने) "शानच्" (३-२-१२४)। "स्फुरतिपशङ्गमौर्वीकिं धुन्वानः स बृहद्धनुः" किरा० १५-३९। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **धुन्वाना ಧುನ್ವಾನಾ**. "धुन्वाना करयुगमीक्षितुं विलासान्" माघ० ८-१९।

धुर् ಧುರ್ (स्त्री०) 1. ಗಾಡಿ ರಥ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮುಂಭಾಗ, ಬಂಡಿಯ ಮೂತಿ. धुर्वति—धुर्वी (हिंसायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। धूः धुरौ धुरः। 2. ಭಾರ, ಹೊರೆ. "आसक्ता धूरियं रूढा जननी दूरगा च मे। तिरस्कर्त्रेति स्वातन्त्र्यं ज्यायांश्चाचारवान् नृपः" किरा० ११-७७। "उन्नतेन स्थितिमता धुरमुद्वहता भुवः" कुमा० ६-३०। 3. ಮುಂಭಾಗ, ಮುಂದುಗಡೆ. "तस्याः खुरन्यासपवित्रपांसुमपांसुलानां धुरि कीर्तनीया" रघु० २-२। 4. ನೊಗ. "अथानुकूलश्रवणप्रतीतामत्रस्नुभिर्युक्तधुरं तुरङ्गैः" रघु० १४-४७। 5. ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ, ಉತ್ತರವಾದಿತ್ವ. "तेन धूर्जगतो गुर्वी सचिवेषु निचिक्षिपे" रघु० १-३४। 6. ದ್ರವ್ಯ, ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. 7. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. (पुं०) 8. ಧೂಪ. "धूर्ना धूपे स्त्री तु कम्पे वित्ते भारे युगाग्रयोः" नानार्थर०।

धुरन्धर ಧುರಂಧರ (वि०)1. ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ, ಹೊರೆ ಹೊತ್ತಿರುವ. धुरां धारयति—धृञ् (धारणे)+णिच् "खच्" (३-२-४६)। "धुरन्धरः स्वर्गनिकेतनानां धुर्योत्थितैर्धूसरितो रजोभिः" याद० २३-२५। 2. ಅಗ್ರಗಣ್ಯ, ಮುಂದಾಳು, ಯಜಮಾನ. 3. ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ, ಉತ್ತರವಾದಿಯಾಗಿರುವ. "हैरम्बमम्बुरुहडम्बरचौर्यनिघ्नं विघ्नाद्रिभेदशतधार-धुरन्धरं नः" चं० भा०। 4. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಉತ್ತಮನಾದ. "कुलधुरन्धरो भव" विक्र०। "धुरन्धरः पुण्यकृदेष तापसः" भा० उद्योग० ३८-७।

धुरा ಧುರಾ (स्त्री०) ಭಾರ, ಹೊರೆ. "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः। "ताते चापद्वितीये वहति रणधुरां को भयस्यावकाशः" वेणी० ३-७।

धुरीण ಧುರೀಣ (वि०) 1. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ. धुरं वहति—"खः" योगविभागात् (४-४-७८)। 2. ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನು ಹೊತ್ತಿರುವ. 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. 4. ಮುಂದಾಳು, ಅಗ್ರಗಣ್ಯ, ಯಜಮಾನ.

धुर्य ಧುರ್ಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಜಗತ್ತಿನ ಭಾರವನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮ. धुरं भुवनभारं वहति—"यत्" (४-४-७७)। "भुवनं धृतवान् धुर्यः" इति निरुक्तिः। "स्कन्दः स्कन्दधरो धुर्यः" वि० स०। 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 3. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. धुरं वहति। "नाविनीतैर्व्रजेद्धुर्यैर्न च क्षुद्व्याधिपीडितैः" मनु० ४-६७। "येनेदं ध्रियते विश्वं धुर्येणानिमिवाध्वनि" कुमा० ६-७६। (वि०) 4. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಎತ್ತು ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು. धुरं वहति—"यत्" (४-४-७७)। "धुरन्धरः स्वर्गनिकेतनानां धुर्योत्थितैर्धूसरितो रजोभिः"

यादः २३-२५। 5. कार्यभारवन्नु हॊत्तिरुव, कार्यनिर्वहणॆय हॊणॆयन्नु हॊत्तिरुव. "प्रगल्भमात्मा धुरि धुर्यं वाग्मिनां वनेचरेणापि सताधिरोपितः" किरा० १४-६। 6. श्रॆष्ठनाद, उत्तमनाद. 7. अग्रगण्य, मुंदाळु, यजमान. स्त्रियाम् **धुर्या** धुर्य्या०. "अमंस्त सौभाग्यवतीषु धुर्यामात्मानमुद्धूतविलक्षभावा" कुमा० ९-३०।

धुर्वी धुर्वि॰ (स्त्री०) बंडिय मुंभाग, गाडिय मूति. "धूः स्त्री धुर्वी यानमुखम्" वैज०।

धुवक धुवक (वि०) ऒदरुव, कॊडवुव. धुञ् (कम्पने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

धुवन धुवन (पुं०) 1. अग्नि, बॆंकि. धुञ् (कम्पने) "क्युन्" (उ० २-८१)। (न०) 2. ऒडिसुवुदु, कॊडवुवुदु. धुञ् (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ऒडिसुव, नडुगिसुव. "अयमञ्चति पञ्च-शरानुचरो नवनीपवनीधुवनः पवनः"।

धुवित्र धुवित्र (न०) 1. यागदल्लि अग्नियन्नु उरियिसलु कृष्णाजिनदिंद तयारिसिद बीसणिगॆ. 2. बीसणिगॆ.

धुस्तूर धुस्तूर (पुं०) 1. दत्तूरि गिड. 2. उम्मत्ति गिड.

धूक धूक (पुं०) 1. वायु, गाळि. धुनोति वृक्षादीन्—धुञ् (कम्पने) "कन्" (उ० ३-४७)। दीर्घश्च। 2. काल, समय. 3. वंचक, मोसगार.

धूत धूत (वि०) 1. ऒल्लाडिसल्पट्ट, चलिसुवंतॆ माडल्पट्ट, कदलिसल्पट्ट. धूञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अथोच्चकैरासनतः परार्ध्यादुद्यन् स धूतारुणवल्कलाग्रः" किरा० २-५७। 2. नडुगिसल्पट्ट. "धूतधौतासयः प्रष्ठाः प्रातिष्ठन्त क्षमाभृताम्" माघ० १९-३०। 3. त्यजिसल्पट्ट, बिडल्पट्ट. "त्यक्तं हीनं विधुतं समुज्झितं धूतमुत्सृष्टम्" अम०। 4. हॆदरिसल्पट्ट. भयपडिसल्पट्ट. "धूतं तु कम्पिते भर्त्सिते त्रिषु" मेदि०।

धूतवत् धूतवत् (वि०) 1. त्यजिसिदवनु. 2. नडुगिसिदवनु. 3. हॆदरिसिदवनु.

धूतपाप धूतपाप (वि०) पापदिंद मुक्तनाद, पापदिंद बिडल्पट्ट. धूतं त्यक्तं पापं येन।

धूतपापा धूतपापा (स्त्री०) काशियल्लिरुव ऒंदु नदि. [वेदशिरस्सॆंब मुनियॊब्बनु तपस्सु माडुत्तिद्दाग शुचियॆंब अप्सरस्सन्नु कंडु मोहिसिदनु. अवळल्लि जनिसिद कन्यॆगॆ "**धूतपापा**" ऎंब हॆसरिट्टनु. ईकॆयु तपस्सुमाडि ऎल्ला वस्तुगळिगिंतलू तानॆ पवित्रळागिरुवंतॆ ब्रह्मनिंद वरवन्नु पडॆदळु. ऒंदु सल धर्मनु इवळन्नु मोहिसि नदियागुवंतॆ इवळिंद शाप पडॆदनु. इवळु शिलॆयागुवंतॆ धर्मनू इवळन्नु शपिसिदनु. धूतपापॆयु चंद्रशिलॆयागि चंद्रोदयकालदल्लि द्रववागि नदियु रूपदिंद धर्मनन्नु सॆरिदळु.] काशीखं०।

धूति धूति (स्त्री०) 1. ऒदरुवुदु, कॊडवुवुदु. धूञ् (कम्पने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. अलु गाडिसुवुदु, कदलिसुवुदु. 3. नडुक, तत्तर, कंपन. 4. हठयोगद ऒंदु अंग.

धूनन धूनन (न०) 1. अलुगाडिसुवुदु. 2. कॊडवुवुदु. 3. नडुगिसुवुदु. धूञ् (कम्पने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

धूप धूप (पुं०) 1. दशांग साम्बाणि मॊदलाद वासनॆय पदार्थगळिंद हॊरडुव हॊगॆ. धूपयति रोगान्—धूप (सन्तापे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "जालोद्गीर्णॆरुपचितवपुः केशसंस्कारधूपैः बन्धुप्रीत्या भवनशिखिभिर्दत्तनृत्योपहारः" मेघ० १-३२। 2 साम्बाणि मॊदलाद सुवासनॆय पुडि. "धूताशेष-महादोषपूतिगन्धः प्रभावतः। परमानन्दजननाद्धूप इत्यभिधीयते"। **दशाङ्गधूपः**—"मधु मुस्तं घृतं गन्धो गुग्गुल्व-गुरुशैलजम्। सरलं सिल्हसिद्धार्थं दशाङ्गो धूप इष्यते"।

धूपन धूपन (पुं०) 1. यक्षधूप, सज्जरस. धूप (सन्तापे) "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. धूप, वासनॆय द्रव्यद हॊगॆ. 3. धूप हाकुवुदु. "परीक्षिताः स्त्रियश्चैनं व्यजनोदकधूपनैः" मनु० ७-२१९। 4. धूपद पुडि.

धूपपात्र धूपपात्र, **-भाजन** -भाजन (न०) धूप हाकुव पात्रॆ. धूपस्य पात्रम् भाजनं वा।

धूपमुद्रा धूपमुद्रा (स्त्री०) धूपवन्नु समर्पिसलु हाकुव ऒंदु हस्तमुद्रॆ, मध्यम मत्तु अनामिकॆ बॆरळुगळ मध्यद गिण्णुगळन्नु अंगुष्ठद

ತುದಿಯಿಂದ ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. ಧೂಪ-ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥೆ ಮುದ್ರಾ। "मध्यमानामिकाभ्यां तु मध्यपर्वणि देशिकः। अङ्गुष्ठाग्रेण देवेशि धृत्वा धूपं निवेदयेत्" तन्त्रसा०।

ಧೂಪವಾಸ ಧೂಪವಾಸ (ಪುಂ) ಸ್ನಾನವಾದನಂತರ ಧೂಪದಿಂದ ಮೈಗೆ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವುದು. ಧೂಪೇನ ವಾಸः ಸುಗನ್ಧೀಕರಣಮ್। "स्नानार्द्रमुक्तेष्वनुधूपवासं विन्यस्तसायन्तन-मल्लिकेषु" ರಘು० ೧೬-೫೦।

ಧೂಪವೃಕ್ಷ ಧೂಪವೃಕ್ಷ (ಪುಂ) ಸರಳವೃಕ್ಷ. ಸರಳ ದೇವದಾರು ಮರ. ಧೂಪಾರ್ಥೋ ವೃಕ್ಷः। "सरलो धूपवृक्षः स्यात्" ತ್ರಿಕಾಂಡ०।

ಧೂಪಾಯಿತ ಧೂಪಾಯಿತ (ವಿ०) 1. ಸಂತಾಪಗೊಳಿಸಲಟ್ಟ. 2. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಧೂಪ (ಸನ್ತಾಪೇ) ವಾ ಆಯಾದೇशः (೩-೧-೧೮)। "क्तः" (೩-೨-೧೦೨)। ಪಕ್ಷೇ **ಧೂಪಿತः ಧೂಪಿತः**. 3. ಮಾರ್ಗಾಯಾಸದಿಂದ ಬಳಲಿದ.

ಧೂಪಿತ ಧೂಪಿತ (ವಿ०) ಸುಗಂಧ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಿರುವ, ವಾಸನೆ ಹಿಡಿದಿರುವ, ವಾಸನೆಯ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಸುಗಂಧವಾಗಿರುವ. ಧೂपोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (೫-೨-೩೬)।

ಧೂಮ ಧೂಮ (ಪುಂ) 1. ಹೊಗೆ. ಧೂನ್ (ಕಮ್ಪನೇ) "मक्" (ಉ० ೧-೧೪೨)। "कीर्णं पयोदनिवहैरिव धूमसङ्घै-र्व्योमाभ्यलक्ष्यत कुलैस्तटितामिवोच्चैः" ಕುಮಾ० ೧೭-೩೮। "पुनानं पवनोद्धूतैर्धूमैराहुतिगन्धिभिः" ರಘು० ೧-೫೩। 2. ಧೂಮಕೇತು. 3. ಉಲ್ಕಾಪಾತ. 4. ಮೇಘ, ಮೋಡ.

ಧೂಮಕೇತನ ಧೂಮಕೇತನ (ಪುಂ) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. ಧೂमः केतनं ध्वज इव यस्य। 2. ಧೂಮಕೇತು. "स्याद्धूम-केतनः पुंसि केतुग्रहहुताशयोः" ಮೇದಿ०। "निष्प्रभश्च रिपुरास भूभृतां धूमशेष इव धूमकेतनः" ರಘು० ೧೧-೮೧।

ಧೂಮಕೇತು ಧೂಮಕೇತು (ಪುಂ) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. ಧೂमः केतुः लिङ्गमस्य। 2. ಹೊಗೆಯಂತೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಗ್ರಹ, ಉತ್ಪಾತ. ಈ ಗ್ರಹವು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅನರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸೂಚನೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುಬೇಕು. "उपप्लवाय लोकानां धूमकेतुरिवोत्थितः" ಕುಮಾ० ೨-೩೨।

ಧೂಮಗ್ರಹ ಧೂಮಗ್ರಹ (ಪುಂ) ಧೂಮಕೇತು. "धूमग्रहेण विमला शशिनः कलेव" ಮಾಲತೀ० ೨-೮।

ಧೂಮಜ ಧೂಮಜ (ಪುಂ) ಮೇಘ, ಮೋಡ.

ಧೂಮದರ್ಶಿನ್ ಧೂಮದರ್ಶಿನ್ (ವಿ०) ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊಗೆಯಂತೆ ನೋಡುವವನು. ಇದು ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫ ದೋಷದಿಂದ ಬರುವ ಒಂದು ನೇತ್ರರೋಗ.

ಧೂಮಧ್ವಜ ಧೂಮಧ್ವಜ (ಪುಂ) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. ಧೂमः ध्वज इवास्य।

ಧೂಮಪ ಧೂಮಪ (ಪುಂ) ತಪಸಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕುಡಿಯುವ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಧೂमं धूममात्रं पिबति—पा (पाने) "कः" (೩-೨-೩)। "पिबन्ति मुनयो यत्र हविर्धूमस्य धूमपाः" ಭಾ० ಉದ್ಯೋಗ० ೧೦೮-೧೪।

ಧೂಮಪಥ ಧೂಮಪಥ (ಪುಂ) ಧೂಮಮಾರ್ಗ. ಪಿತೃಯಾನ. ಧೂमोपलक्षितः पन्थाः "अः" (೫-೪-೭೪)।

ಧೂಮಪಲ್ಲವ ಧೂಮಪಲ್ಲವ (ಪುಂ) ಹೊಗೆಯ ಸಾಲು, ಧೂಮ ರೇಖೆ.

ಧೂಮಪಾನ ಧೂಮಪಾನ (ನ०) 1. (ಕೆಲವು ರೋಗನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ) ಹೊಗೆಯನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು. ಧೂमस्य पानम्। ನೇತ್ರರೋಗ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ ಐದು ವಿಧ ಹೊಗೆಯ ಪಾನವು ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಾಯೌಗಿಕ, ಸ್ನೇಹನ, ವೈರೇಚನ, ಕಾಸಘ್ನ ಮತ್ತು ವಾವःನೀಯ ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. 2. ಬೀಡಿ ಸಿಗರೇಟು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸೇದಿ ಹೊಗೆ ಕುಡಿಯುವುದು.

ಧೂಮಪ್ರಭಾ ಧೂಮಪ್ರಭಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಹೊಗೆಯಂತೆ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವ ಒಂದು ನರಕ. ಧೂमस्य प्रभेव प्रभा यत्र। (ಪುಂ) 2. ಹೊಗೆಯ ಬಣ್ಣ.

ಧೂಮಪ್ರಾಶ ಧೂಮಪ್ರಾಶ (ವಿ०) ಹೊಗೆಯನ್ನು ಕುಡಿಯುವ, ಧೂಮವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ. ಧೂमं प्राश्नाति—प्र+अश (भोजने) "अच्" (೩-೧-೧೩೪)।

ಧೂಮಮಹಿಷೀ ಧೂಮಮಹಿಷೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಇಬ್ಬನಿ, ಮಂಜು, ಹೊಗೆಮಂಜು, ಹೊಗೆಯಂತೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಂಜು. धूमस्य महिषीव। "कुज्झटी धूममहिषी रतान्धी च कुहोलिका" ತ್ರಿಕಾಂಡ०।

ಧೂಮಯೋನಿ ಧೂಮಯೋನಿ (ಪುಂ) ಮೇಘ, ಮೋಡ. ಧೂमो योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य। ಹೊಗೆಯಿಂದ ಮೇಘವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಯಜ್ಞದ ಧೂಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಘವು ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಹಿತವಾದುದು. ಕಾಡುಕಿಚ್ಚಿನ ಹೊಗೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮೇಘವು ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಪಿತೃವನದ ಹೊಗೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮೇಘವು ಅಮಂಗಳಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಅಭಿಚಾರಕೃತ್ಯದ ಹೊಗೆಯಿಂದ

ಉತ್ಪನವಾದ ಮೇಘವು ಭೂತನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. "यज्ञधूमोद्भवं त्वभ्रं द्विजानाञ्च हितं सदा। दवाग्निधूमसम्भूतमभ्रं धनहितं स्मृतम्। मृतधूमोद्भवं त्वभ्रमशुभाय भविष्यति। अभिचराग्निधूमोत्थं भूतनाशाय कल्पते"।

धूमल ಧೂಮಲ (पुं०) 1. ಬೂದಿಬಣ್ಣ. 2. ಕಪ್ಪು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. धूमं तद्वर्णं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)।

धूमिका ಧೂಮಿಕಾ (स्त्री०) ಹೊಗೆಮಂಜು, ಹೊಗೆಯಂತೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಇಬ್ಬನಿ. धूमोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "कुज्झटिर्धूममहिषी रतान्धी च कुहोलिका। धूमिका च नभोरेणुः" त्रिकाण्ड०।

धूमित ಧೂಮಿತ (वि०) 1. ಹೊಗೆಯಾಗಿರುವ, ಹೊಗೆ ಹುಟ್ಟಿರುವ, ಹೊಗೆಯಾಡುತ್ತಿರುವ. धूमोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "दुर्दर्शनं ददर्शाग्नि धूम्रधूमितमण्डलम्" कुमा० १०-२। (स्त्री०) **-ता**—ಶ. 2. ಸೂರ್ಯನು ಹೊಗಬೇಕಾದ ದಿಕ್ಕು, ಸೂರ್ಯನು ತಿರುಗಬೇಕಾದ ದಿಕ್ಕು.

धूमिन् ಧೂಮಿನ್ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಹೊಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. धूमो बाहुल्येनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। (स्त्री०) **-नी**—ನೀ. 2. ಅಜಮೀಢನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ.

धूमोद्गार ಧೂಮೋದ್ಗಾರ (पुं०) ಹೊಗೆ ಹೊರಡುವಿಕೆ, ಹೊಗೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವಿಕೆ. धूमस्योद्गारः। "धूमोद्गारानुकृतिनिपुणाः जर्जरा निष्पतन्ति" मेघ० २-६।

धूमोर्णा ಧೂಮೋರ್ಣಾ (स्त्री०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಪತ್ನಿ. "जीवितेशो यमः शीर्णपादो महिषध्वजः। मन्दोऽस्य कान्ता धूमोर्णा चित्रगुप्तस्तु लेखकः" त्रिकाण्ड०। "शक्रः शचीपतिर्देवो यमो धूमोर्णया सह। वरुणः सह गौर्या च.सह ऋद्धया धनेश्वरः" भा० अनु० २७१-११। 2. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಮುನಿಯ ಪತ್ನಿ. "मार्कण्डेयस्य धूमोर्णा ऋद्धिर्वैश्रवणस्य तु" भा० अनु० २४८-४।

धूम्या ಧೂಮ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಗೆಯ ಸಮೂಹ. ಹೊಗೆಯ ಗುಂಪು. धूमानां समूहः "यत्" (४-२-४९)। "वात्यासंवेगविष्वग्विततवलयितस्फीतधूम्याप्रकाशम्" मालती० ५-६। 2. ಹೊಗೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ, ಹೊಗೆ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ. धूमाय हितम्।

धूम्याट ಧೂಮ್ಯಾಟ (पुं०) ಕುಕ್ಕುಟ ಹಕ್ಕಿ, ಹೊಳೆಯೊಳಗಾಡುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ. धूम्येव धूमसमूह इव अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-टी**—ಟೀ.

धूम्र ಧೂಮ್ರ (पुं०) 1. ಬೂದಿ ಬಣ್ಣ. धूमं तद्वर्णं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "दुर्दर्शनं ददर्शाग्नि धूम्रधूमितमण्डलम्" कुमा० १०-२। 2. ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. "भूरेणवो नभसि बद्धपयोदचक्राश्चक्रोवदङ्गरुहधूम्ररुचो विसस्रुः" माघ० ५-८। 3. ಭಾನು ಮೊದಲಾದ ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ 28 ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಆನಂದಾದಿ ಯೋಗಗಳು**:—(1) आनन्दः, (2) कालदण्डः, (3) धूम्रः, (4) धाता, (5) सौम्यः, (6) ध्वाङ्क्षः, (7) केतुः, (8) श्रीवत्सः. (9) वज्रम्, (10) मुद्गरः, (11) छत्रम्, (12) मित्रम्, (13) मानसम्, (14) पद्मम्, (15) लम्बः, (16) उत्पातः, (17) मृत्युः, (18) काणः, (19) सिद्धिः, (20) शुभम्, (21) अमृतम्, (22) मुसलः, (23) गदा, (24) मातङ्गः, (25) राक्षसः, (26) चरः, (27) स्थिरः, ಮತ್ತು (28) वर्धमानः। भानुवार अश्विनीनक्षत्रदिः द सोमवार मृगशीर्षदिंद मंगळवार आश्लेषेयिंद बुधवार हस्तनक्षत्रदिंद गुरुःवार अनूराधेयिंद शुक्रवार उत्तराषाढदिंद शनिवार शतभिषक् नक्षत्रदिंद प्रारंभिसि आयाँ दिनद नक्षत्रदवरेगे एणिसि बरुव संख्येगे अनुक्रमवागि (अभिजित् नक्षत्र सेरि) आनंद मोदलाद योगगळु उंटागुवुवु. "दस्रादर्के मृगादिन्दौ सार्पाङ्घ्रौ मे कराद्वधे। मैत्राद्गुरौ भृगौ वैश्वाद्गण्या मन्दे च वारुणात्" मु० चि०। ಈ 28 ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರೂರವಾದ ಯೋಗಗಳು ಮತ್ತು ಆ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡಬೇಕಾದ ಕಾಲ.

ಧ್ವಾಂಕ್ಷ ವಜ್ರ ಮತ್ತು ಮುದ್ಗರ	.. 5	ಘಳಿಗೆಗಳು
ಪದ್ಮ ಮತ್ತು ಲಂಬ	.. 4	"
ಗದಾಯೋಗ	.. 7	"
ಧೂಮ್ರಯೋಗ	.. 1	"
ಕಾಣಯೋಗ	.. 2	"
ಮುಸಲಯೋಗ	.. 2	"
ರಾಕ್ಷಸ ಮೃತ್ಯು ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾತ ಯೋಗಗಳು	..	ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ

"ध्वाङ्क्षे वज्रे मुद्गरे चेषुनाडचो वर्ज्या वेदाः पद्मलम्बे गदेऽश्वाः। धूम्रे काणे मौसले भूद्वयं द्वे रक्षोमृत्यूत्पातकालाश्च सर्वे" मु० चि०। 4. ಲೋಬಾನವೆಂಬ ತುರುಕರ

ದೇಶದ ಒಂದು ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. 5. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "समुद्रो रभसश्चण्डो धूम्रश्चैव महासुरः" ಹರಿವಂ। (ವಿ॰) 6. ಬೂದಿಬಣ್ಣದ. 7. ಕಪ್ಪು ಮಿಶ್ರ ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣದ. "धूमधूम्रो वसागन्धी ज्वालाबभ्रुशिरोरुहः" ರಘು॰ ೧೫-೧೬।

धूम्रक ಧೂಮ್ರಕ (ಪುಂ॰) ಉಷ್ಣ, ಒಂಟೆ. धूम्र इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (೩-೨-೪)।

धूम्रकेतु ಧೂಮ್ರಕೇತು (ಪುಂ॰) ಭರತ ಮಹಾರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

धूम्रकेश ಧೂಮ್ರಕೇಶ (ಪುಂ॰) ಪೃಥು ಮಹಾರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

धूम्राक्ष ಧೂಮ್ರಾಕ್ಷ (ಪುಂ॰) 1. ರಾವಣನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "धूम्राक्षोऽथ प्रतिष्ठासांचक्रे रावणसंमतः" ಭಟ್ಟಿ॰ ೧೪-೭೩। (ವಿ॰) 2. ಧೂಮ್ರವರ್ಣದ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳವನು. धूम्रे अक्षिणी यस्य। स्त्रियाम् "ङीष्" (೪-೧-೪೧)। **-क्षी -क्ष्ई॰**

धर्जटि ಧೂರ್ಜಟಿ (ಪುಂ॰) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. धूरः जगत्पालनचिन्तायाः जटिः समूहः यस्य। "बद्धा मया सुरपतिप्रमुखाः प्रसह्य बालस्य धूर्जटिसुतस्य निरीक्षणेन" ಕುಮಾ॰ ೧೭-೮।

धूर्त ಧೂರ್ತ (ಪುಂ॰) 1. ಉಮ್ಮತ್ತಿ ಗಿಡ. धूर्व्यते—धुर्वी (हिंसायाम्) "क्तः" (೩-೨-೧೦೨)। "उन्मत्तः कितवो धूर्तः" ಅಮ॰। 2. ನಾಯಕನ ಒಂದು ಭೇದ, ಶಠನಾಯಕ. (ನ॰) 3. ಖಂಡಲವಣ. 4. ಕೆಂಪು ಗಂಧದ ಮರ. 5. ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ. (ವಿ॰) 6. ವಿಟ. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. "धूर्तैरन्वीयमानाः स्फुटचतुरकथाकोविदैर्वेशनार्यः" ಮುದ್ರಾ॰ ೩-೧೦। 7. ಕಪಟಿ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. "नराणां नापितो धूर्तः पक्षिणां चैव वायसः। दंष्ट्रिणां च सृगालस्तु श्वेतभिक्षुस्तपस्विनाम्" पञ्चतं॰ ೩-೭೪। 8. ಮಾಯಾವಿ. 9. ಜೂಜುಕೋರ. 10. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.

धूर्तक ಧೂರ್ತಕ (ಪುಂ॰) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. धूर्तं इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (೩-೨-೪)। इवार्थे "कन्" (೫-೩-೯೭) वा।

धूर्तकृत् ಧೂರ್ತಕೃತ್ (ಪುಂ॰) 1. ಉಮ್ಮತ್ತಿಗಿಡ. (ವಿ॰) 2. ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವವನು. धूर्तं हिंसां करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (೩-೨-೭೬)।

धूर्तजन्तु ಧೂರ್ತಜಂತು (ಪುಂ॰) ಮನುಷ್ಯ.

धूर्तमानुषा ಧೂರ್ತಮಾನುಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಸಣ್ಣ ರಾಶ್ಮಿ.

धूर्ति ಧೂರ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ. धुर्वी (हिंसायाम्) भावे "क्तिन्" (೩-೩-೯೪)।

धूर्वह ಧೂರ್ವಹ (ವಿ॰) 1. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ, ಹೊರಯನ್ನು ಹೊತ್ತುತರುವ. वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (೩-೧-೧೩೪)। धुरो वहः। 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು.

धूर्वा ಧೂರ್ವಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ರಥದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಗಾಡಿಯ ಮೂತಿ, ಗಾಡಿಯ ಮುಂಭಾಗ.

धूलि ಧೂಲಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಧೂಳು, ಮಣ್ಣಿನ ಪುಡಿ. धूयते—धू (विधूनने) "लिः" बाहु॰। "अनीत्वा पङ्कतां धूलिमुदकं नावतिष्ठते" माघ॰ ೨-೩೪। 2. ಪುಡಿ, ಚೂರ್ಣ.

धूलिकुट्टिम ಧೂಲಿಕುಟ್ಟಿಮ (ಪುಂ॰) 1. ಉತ್ತ ಭೂಮಿ. ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೊಲ. 2. ಮಣ್ಣಿನ ದಿಬ್ಬ, ಮಣ್ಣಿನ ಜಗುಲಿ.

धूलिकेदार ಧೂಲಿಕೇದಾರ (ಪುಂ॰) 1. ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಮೀನು, ಉತ್ತಿರುವ ಗದ್ದೆ. धूलिप्रधानः केदारः। "वप्रस्तु धूलिकेदारः" ತ್ರಿಕಾಂಡ॰। 2. ಮಣ್ಣಿನ ದಿಬ್ಬ.

धूलिगुच्छक ಧೂಲಿಗುಚ್ಛಕ (ಪುಂ॰) ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. धूलीनां गुच्छ इव स्वार्थे "कन्"। "पिष्टातो धूलिगुच्छकः" ತ್ರಿಕಾಂಡ॰।

धूलिध्वज ಧೂಲಿಧ್ವಜ (ಪುಂ॰) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. धूलिः ध्वजो यस्य। "खश्वासः क्षिपणुर्धूलिध्वजः सरयुरन्तिकः" ತ್ರಿಕಾಂಡ॰।

धूली ಧೂಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಧೂಳು, ಮಣ್ಣಿನ ಪುಡಿ. धूलि "ङीप्" (ಗ॰ ೪-೧-೪೫)। "लक्षैः क्वणत्काञ्चनकिङ्किणीकुलरमज्जि धूलीजलधौ नभोगते" ಕುಮಾ॰ ೧೪-೪೬।

धूलीकदम्ब ಧೂಲೀಕದಂಬ (ಪುಂ॰) 1. ನೀಪವೃಕ್ಷ, ಈಚಲುಮರ. 2. ನೆಮ್ಮಿ ಗಿಡ. 3. ವಲಸೆ ಗಿಡ. "धूलीकदम्बो नीपे स्यात्तिनिशे वरुणद्रुमे" ಮೇದಿ॰।

धूसर ಧೂಸರ (ಪುಂ॰) 1. ಎಳೆಯ ಬಿಳುಪು (ಬಣ್ಣ). 2. ಕಪ್ಪು ಬಿಳುಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. 3. ಬಿಳುಪು ಹಳದಿ ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. 4. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. 5. ಗಾಣಿಗ, ಗಾಣದಿಂದ ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆಯುವವನು. (ವಿ॰) 6. ಧೂಸರ ವರ್ಣದ, ಬೂದಿಬಣ್ಣದ. 7. ಬಿಳುಪು ಹಳದಿ ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣದ. "तदाप्रभृत्युन्मदना पितुर्गृहे ललाटिकाचन्दनधूसरालका" ಕುಮಾ॰ ೫-೫೫। स्त्रियाम् "ङीष्" (೪-೧-೪೧)। **-री -ऱ्ई॰** (ಸ್ತ್ರೀ॰) 8. ಒಬ್ಬ ಕಿನ್ನರ

ಹೆಂಗಸು. "धूसरी किन्नरीभेदे ना खरे त्रिषु पाण्डुरे" मेदि०।

धृ – धारणे (ुरा० उभ० सक० अनि०)। धारयति, –ते। अदीधरत्, –त। ೞತ್ಯಾದಿ. 1. ಧರಿಸು. "वैष्णवीं धारयेद्यष्टिं सोदकं च कमण्डलुम्" मनु०। 2. ಕಾಯ್ದಿದ ಹೊಣೆ ಹೊರು. "वृक्षसेचने द्वे धारयसि मे। एहि तावत्। आत्मानं मोचयित्वा ततो गमिष्यसि" शाकु०।

धृङ् – अवस्थाने (भ्वा० आत्म० अक० अनि०)। धरते। दध्रे। धर्ता। धरिष्यते। धरताम्। अधरत। ೞತ್ಯಾದಿ.

भावे :—ध्रियते। दध्रे। धारिता, धर्ता। धारिष्यते, धरिष्यते। ध्रियताम्। अध्रियत। ೞತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—धर्तव्यम्। धरणीयम्। धार्यम्। धृतम्। धृतवान्। धरमाणः। धर्तुम्। धृतम्। धरणम्। धृत्वा।

धृङ् – अवस्थाने (तुदा० आत्म० अक० अनि०)। ध्रियते। दध्रे। धर्ता। धरताम्। अध्रियत। ध्रियेत। ೞತ್ಯಾದಿ. 1. ೞರು, ಉಳಿದಿರು. 2. ಬದುಕಿರು, ಜೀವಂತವಾಗಿರು. "ध्रियते यावदेकोऽपि रिपुस्तावत्कुतः सुखम्" माघ० २-३५। 3. ಧರಿಸು. "पाण्डुरेणातपत्रेण ध्रियमाणेन मूर्धनि" भा० उद्योग०।

कृत्सु :—धर्तव्यम्। धरणीयम्। धार्यम्। धृतः। धृतवान्, –वती। ध्रियमाणः। धरणम्। धृतम्। धृत्वा। अवधृत्य।

धृञ् – धारणे (भ्वा० उभ० सक० अनि०)। धरति –ते। दध्रे। धर्ता। धरिष्यति, –ते। धरतु, –ताम्। अधरत्, –त। धरेत्, –त। ೞತ್ಯಾದಿ. 1. ಧರಿಸು. 2. ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡು,

णिचि :—धारयति, –ते। धारयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। धारयिता। धारयतु, –ताम्। अधारयत्, –त। ೞತ್ಯಾದಿ.

सनि :—दिधीर्षति, –ते। दिधीर्षां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। दिधीर्षिता। दिधीर्षिष्यति, –ते। दिधीर्षतु, –ताम्। अदिधीर्षत्, –त। ೞತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—धर्तव्यम्। धरणीयम्। धार्यम्। धृतम्। धृतवान्, –वती। धरन्, –न्ती। धरमाणः। धर्तुम्। धृतम्। धरणम्। धृत्वा।

धृत ಧೃತ (न०) 1. ಸ್ಥಿತಿ, ೞರುವಿಕೆ. धृङ् (अवस्थाने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಧಾರಣ, ಧರಿಸುವಿಕೆ. 3. ಗ್ರಹಣ, ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. 4. ರಕ್ಷಣೆ. 5. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವುದು, ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡುವುದು. 6. ಪತನ, ಬೀಳುವುದು. 7. ಹಿಡಿಯುವುದು, ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. (वि०) 8. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಧಾರಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. धृ(धारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 'धृतहेतिरप्यधृतजिह्ममतिश्चरितैर्मुनीनधरयन् शुचिभिः" किरा० ६-२४। "धृतं त्वया वार्धकशोभि वल्कलम्" कुमा० ५-४४। 9. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "दधतमुन्नतसानुसमुद्धतां धृतसितव्यजनामिव जाह्नवीम्" किरा० ५-१५। 10. ಒಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತೂಕಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुलया धृतम्। अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेव विशिष्यते" भा० आदि०। 11. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "धृतां धनञ्जयवधे प्रतिज्ञां चापि चक्रिरे" भा० द्रोण०। 12. ೞಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अपरं च तेन तव विरुद्धकरणे सुकृतमन्तरे धृतम्" पञ्चतं० ४। 13. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अखण्डमाखण्डलतुल्यधामभिः चिरं धृता भूपतिभिः स्ववंशजैः" किरा० १-२९। 14. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "विहस्य पाणौ विधृते धृताम्भसि प्रियेण बध्वा मदनार्द्र चेतसः" किरा० ८-५१।

धृतराष्ट्र ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ (पुं०) 1. ಕುರುವಂಶದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ದುರ್ಯೋಧನ ಮೊದಲಾದ ಕೌರವರ ತಂದೆ, ಶಂತನುವಿನ ಮಗನಾದ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಅಂಬಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ: ೞವನು ಮಾತೃದೋಷದಿಂದ ಅಂಧನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಗಾಂಧಾರಿಯು ೞವನ ಪತ್ನಿ. ["अम्बिका" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 3. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 4. ಒಳ್ಳೆಯ ರಾಜನಿರುವ ದೇಶ. (स्त्री०)–**राष्ट्री** –**राष्ट्रि**ः. 5. ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿ ತಾಮ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು(ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸಪಕ್ಷಿ), ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳ ತಾಯಿ.

धृतवत् ಧೃತವತ್ (वि०) 1. ಧರಿಸಿರುವವನು, ಹೊತ್ತಿರುವವನು. 2. ರಕ್ಷಿಸಿದವನು, ಕಾಪಾಡಿದವನು. धृञ् (धारणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "धृतवान्न चक्रमरिचक्रभयचकितमाहवे निजम्। चक्रधर इति रथाङ्गमदः सततं बिभर्षि भुवनेषु रूढये" माघ० १५-२६। 3. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧಾರಣಮಾಡಿದವನು, ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವವನು. 4. ಹಿಡಿದವನು. 5. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದವನು.

धृतवर्मन् ಧೃತವರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಕೌರವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಯೋಧ, ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದ

ಒಬ್ಬ ವೀರ. (ವಿ೦) 2. ಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. धृतं वर्म येन।

धृतव्रत ಧೃತವ್ರತ (ವಿ೦) ವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು, ನಿಯಮದಲ್ಲಿರುವವನು. धृतं व्रतं येन।

धृतात्मन् ಧೃತಾತ್ಮನ್ (ಪುಂ೦) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. धृता आत्मानो येन। "येनात्मानो धृता नित्यं स धृतात्मेति कीर्त्यते" इति निरुक्तिः। अथवा जन्म जरादिगळावुवू इल्लदे एकरूपदिंदिरुवुदरिंद ई हेसरु. धृतः एकरूपतया स्थितः आत्मा यस्य। "धृतात्मा हरिरात्मा यदेकरूपतया धृतः" इति च निरुक्तिः। "धृतात्मा नियमो यमः" वि० स०।

धृति ಧೃತಿ (ಪುಂ೦) 1. ಏಶ್ವೇದೇವತೆಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ದೇವತೆ. "बलं धृतिर्विपाप्मा च पुण्यकृत् पावनस्तथा" भा० अनु०। 2. ಇಷ್ಟಿ, ಯಾಗ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 3. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. धृञ् (धारणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಇದು ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದ ಹತ್ತು ವಿಧ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. "धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः। धीर्विद्या सत्यमक्रोधो दशकं धर्मलक्षणम्" मनु० ६-९२। "योषितामिति कथासु समेतैः कामिभिर्बहुरसा धृतिरूहे" किरा० ९-४०। 4. ಧೈರ್ಯ. "जन इव न धृतेश्चचाल जिष्णुर्न हि महतां सुकरः समाधिभङ्गः" किरा० १०-२३। 5. ಉತ್ಸಾಹ. "धृतिमाततान तनयस्य हरेस्तपसेऽधिवस्तुमचलामचलः" किरा० ६-१८। 6. ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ, ವಿಶ್ವಾಸ. "अधिकां स रोधसि बबन्ध धृतिं महते रुजन्नपि गुणाय महान्" किरा० ६-७। 7. ಅಸ್ಥೈ, ಆದರ. "अनादृतस्यामरसायकेष्वपि स्थिता कथं शैलजनाशुगे धृतिः" किरा० १४-१०। 8. ಧಾರಣೆ, ವಹಿಸುವುದು. "धृतिक्षमं देवि सुरस्रवन्त्याः सिद्धाश्रितं शम्भुमिव द्वितीयम्" याद० १८-३३। 9. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 10. ತುಷ್ಟಿ, ತೃಪ್ತಿ. 11. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["योग" पद दल्लि नोडि.] 12. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. 13. ಸುಖ. 14. ಯೋಗ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ "ಧಾರಣಾ" ಎಂಬ ಒಂದು ಯೋಗಾಂಗ, ಧ್ಯೇಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಷಯಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾಗದ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಡುವುದು. ಈ ಧೃತಿಯು (1) सात्त्विकी, (2) राजसी ಮತ್ತು (3) तामसी ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಯೋಗದ ಮೂಲಕ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಂತಹ ಮತ್ತು ವಿಷಯಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾಗದ ಧೃತಿಯು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕವು.** ಇದು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಯೋಗ. "धृत्या यया धारयते मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः। योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी" गीता १८-३३। (2) ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಸಂಗದಿಂದ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮಗಳ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದು **"ರಾಜಸ"** ಧೃತಿ. "यया तु धर्मकामार्थान् धृत्या धारयतेऽर्जुन। प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी धृतिः सा पार्थ राजसी" गीता १८-३४। (3) ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಯಾವ ಧೃತಿಯಿಂದ ನಿದ್ರೆ ಭಯ ಶೋಕ ವಿಷಾದ ಮತ್ತು ಮದಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು **ತಾಮಸ** ಧೃತಿಯು. "यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च। न विमुञ्चति दुर्मेधाः धृतिः सा पार्थ तामसी" गीता १८-३५। 15. ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಜ್ಞಾನ, ಅಭೀಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಆಸೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದು ಧೃತಿಯೆನಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ ತೃಪ್ತಿ, ಸಂತೋಷದ ಮಾತು, ಲೋಭ ಶೋಕ ಭಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮನೋವ್ಯಾಕುಲತೆಯ ನಿವಾರಣೆಗಳಾಗುವುವು. "ज्ञानाभीष्टागमाद्यैस्तु संपूर्णस्पृहता धृतिः। सौहित्यवचनोल्लाससाहसप्रतिभादिकृत्" सा० द० ३-१६८। लोभशोकभयादिजनितोपप्लवनिवारणकारणीभूतश्चित्तवृत्तिविशेषो धृतिः। "कृत्वा दीननिपीडनां निजजने बद्ध्वा वचोविग्रहं नैवालोच्य गरीयसीरपि चिरादामुष्मिकीर्यातिनाः। द्रव्यौघाः परिसञ्चिताः खलु मया यस्याः कृते सांप्रतं नीवाराञ्जलिनापि केवलमहो सेयं कृतार्था तनुः"।

धृतिमत् ಧೃತಿಮತ್ (ಪುಂ೦) 1. ರೈವತ ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 2. ಹದಿಮೂರನೆಯ ಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. (ವಿ೦) 3. ಧೈರ್ಯವುಳ್ಳ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾದ. धृतिरस्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। 4. ತುಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ, ತೃಪ್ತಿಯುಳ್ಳ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती – ಮತೀ.** "नयति सन्ततमुत्सुकतामयं धृतिमतीरुपकान्तमपि स्त्रियः", किरा० ५-१९।

धृत्वन् ಧೃತ್ವನ್ (ಪುಂ೦) 1. ವಿಷ್ಣು. धृ (धारणे) "क्वनिप्" (उ० ४-११३)। 2. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. 3. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. 4. ಧರ್ಮ. 5. ವಿಪ್ರ. (ವಿ೦) 6. ಜ್ಞಾನ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. 7. ಧರಿಸಿರುವ, ಹೊತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम्

"ङीप्" (४-१-७)। रश्चान्तादेशः। **धृत्वरी** धृ॰ङी॰ 8. ಭೂಮಿ.

ञिधृषा – प्रागल्भ्ये (स्वा॰ पर॰ अक॰ से॰)। धृष्णोति। दधर्षं। धर्षिता। धर्षिष्यति। धृष्णोतु। अधृष्णोत्। 1. ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ನೋಡು. 2. ಧೈರ್ಯದಿಂದಿರು.

भावे:—धृष्यते। दधृषे। धर्षिता। धर्षिष्यते। धृष्यताम्। अधृष्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—धर्षितव्यः। धर्षणीयः। धृष्यः। धृष्टः। धृष्टवान्, -वती। धर्षितः। धर्षितवान्, -वती। धर्षितुम्। धृष्टम्। धर्षितम्। धर्षणम्। धर्षित्वा।

धृष्ट धृष्ट (पुं॰) 1. ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. धृष्णोति स्म – ञिधृषा (प्रागल्भ्ये) "क्तः" (३-४-७२)। ಧೀರೋದಾತ್ತ ಧೀರೋದ್ಧತ ಧೀರಲಲಿತ ಮತ್ತು ಧೀರ ಶಾಂತರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಯಕರೂ ದಕ್ಷಿಣ ಧೃಷ್ಟ ಅನುಕೂಲ ಮತ್ತು ಶಠರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಿಂದ ಹದಿನಾರು ವಿಧವಾಗುವರು. "एभिर्दक्षिणधृष्टानुकूल-शठरूपिभिस्तु षोडशधा" सा॰ द॰ ३-३५। **ಧೃಷ್ಟ ನಾಯಕನ ಲಕ್ಷಣ**:—ಪರಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧ ಮೊದಲಾದ ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಭಯವಿಲ್ಲದವನೂ ನಾಯಿಕೆಯ ತರ್ಜನವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಲಜ್ಜೆಯುಂಟಾಗದವನೂ ಮತ್ತು ತನ್ನ ದೋಷವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿದರೂ ಅಪಲಾಪದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಲಕ್ಷಣ ವುಳ್ಳವನೂ **ಧೃಷ್ಟನಾಯಕ.** "कृतागा अपि निःशङ्क-स्तर्जितोऽपि न लज्जितः। दृष्टदोषोऽपि मिथ्यावाक् कथितो धृष्टनायकः" सा॰ द॰ ३-३६। 2. ಏಳನೆಯ (वैवस्वत) ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "सप्तमो वर्तमानो यस्तदपत्यानि मे शृणु। इक्ष्वाकुर्नभगश्चैव धृष्टः शर्यातिरेव च" भाग॰ ८-१३-२। (वि॰) 3. ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 4. ಅವಿನೀತ. 5. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ. "धृष्टः पार्श्वे भवति च वसन् दूरतोऽप्यप्रगल्भः" भर्तृ॰ १-४७। 6. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ. (स्त्री॰) **-ष्टा – ष्टी॰** 7. ಅಸಭ್ಯ ಹೆಂಗಸು, ಸ್ವೈರಿಣಿ.

धृष्टकेतु ಧೃಷ್ಟಕೇತು (पुं॰) 1. ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನ ಮಗ. "धृष्टद्युम्नसुतस्तस्य धृष्टकेतुश्च तत्सुतः" हरिवं॰। 2. ಶಿಶುಪಾಲನ ಮಗ. "धृष्टकेतुश्चेकितानः काशि राजश्च वीर्यवान्" गीता १-५। ಈತನು ಶಿಶುಪಾಲನ ಸಂಹಾರಾನಂತರ ಶುಕ್ತಿಮತಿಯನ್ನು ಸೇರಿ ಭಾರತಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರ ಕಡೆ ಸೇರಿಕೊಂಡನು. "धृष्टकेतुः स्वसारं च समादायाथ चेदिराट्। जगाम पाण्डवान् दृष्टवा रम्यां शुक्तिमतीं पुरीम्" भा॰ वन॰ २२-५०। 3. ಕೇಕಯ ದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "केकयो धृष्टकेतुश्च श्रुतकीर्ति-मविन्दत। सन्तर्दनादयस्तस्य पञ्चासन् केकयाः सुताः" भाग॰ ९-२४-३८।

धृष्टद्युम्न ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನ (पुं॰) ದ್ರುಪದರಾಜನ ಮಗ. [ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನು ಯಜ್ಞದ ಅಗ್ನಿಕುಂಡದಿಂದ ದ್ರೌಪದಿಯು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಅಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದನು. "तथैव धृष्टद्युम्नोऽपि साक्षादग्निसमद्युतिः। वैताने कर्मणि तते पावकात्समजायत" भा॰ आदि॰ ६४-१५०। ಈತನು ಬಹಳ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯೂ ಒಲಶಾಲಿಯೂ ಆದುದರಿಂದಲೂ ಕವಚಕುಂಡಲಾದಿಗಳೊಡನೆಯೂ ಶೌರ್ಯೋತ್ಸಾಹಗಳಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಿದವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಈತನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು. "धृष्टत्वादप्रधृष्यत्वात् द्युम्नाद्युत्संभवादपि। धृष्टद्युम्नः कुमारोऽयं द्रुपदस्य भवत्विति" भा॰ आदि॰ १४९-७२। ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನಿಗೆ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಡೆಯಿತು. ದ್ರೌಪದೀಸ್ವಯಂವರವಾದ ಬಳಿಕ ಪಾಂಡವರು ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಕುಂಬಾರನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಲು ಇವನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಅವರು ಪಾಂಡವರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದನು. ಇವನ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಪಾಂಡವರು ಇವನನ್ನು ತಮ್ಮ ಸೇನಾಪತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಮೊದಲನೆಯ ದಿನದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕ್ರೌಂಚ ಪಕ್ಷಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಆರನೆಯ ದಿನದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಕರಾಕಾರವಾಗಿಯೂ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದನು. ಹದಿನೈದನೆಯ ದಿನದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕಡಿದನು. ಹದಿನೇಟನೆಯ ದಿನದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಓಡಿಸಿದನು. ಕೂನೆಗೆ ಪಿತೃವಧದಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನಿಂದ ಹತನಾದನು.]

धृष्टरथ ಧೃಷ್ಟರಥ (पुं॰) ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

धृष्णि ಧೃಷ್ಣಿ (पुं॰) 1. ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "हिरण्य-कशिपुर्भ्रातुः संपरेतस्य दुःखितः। शकुनिं शम्बरं धृष्णिं भूतसन्तापनं वृकम्" भाग॰ ७-२-१८। 2. ಧೈರ್ಯದಿಟ್ಟತನ. ञि धृषा (प्रागल्भ्ये) "क्तिन्" (३-३-९४)।

धृष्णज् ಧೃಷ್ಣಜ್ (वि॰) 1. ಪ್ರಗಲ್ಭ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ. ञि धृषा (प्रागल्भ्ये) "नजिङ्" (३-२-१७२)। 2. ಅವಿನೀತ, ಅವಿಧೇಯ. 3. ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದವನು.

धृष्णि ಧೃಷ್ಣಿ (पुं॰) ಕಿರಣ. ञिधृषा (प्रागल्भ्ये) "निः" बाहु॰।

ಧೃಷ್ಣು ಧೃಷ್ಣು (ಪುಂ०) 1. ವೈವಸ್ವತಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 2. ಸಾವರ್ಣಿಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (ವಿ०) 3. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ. 4. ಅವಿನೀತ, ಅವಿಧೇಯ. 5. ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದವನು. ನಿ ಧೃಷಾ (ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೇ) "क्नुः" (३-२-१४०)।

ಧೃಷ್ಯ ಧೃಷ್ಯ (ವಿ०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ, ಮೇಲೆ ಬೀಳಲು ಶಕ್ಯನಾದ. ನಿಧೃಷಾ (ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೇ) "कयप्" (३-१-११०)। "अधृष्यश्चाभिगम्यश्च यादोरत्नैरिवार्णवः" ರಘು० १-१६।

ಧೇಟ್ – पाने (ಭ್ವಾ० ಪರ० ಸಕ० ಅನಿ०)। धयति। दधौ दधतुः दधुः। धाता। धास्यति। धयतु। अधयत्। धयेत्। धेयात्। अदधत्, अधात्, अधासीत्। ಕುಡಿ, ಚೀಪು, ನೆಕ್ಕು, ಹೀರು. "अधाद्वसामधासीच्च रुधिरं वनवासिनाम्" ಭಟ್ಟಿ० १५-२९।

कर्मणि :—धीयते। दधे। धायिता, धाता। धायिष्यते, धास्यते। धीयताम्। अधीयत। धीयेत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—धापयति, –ते। धापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। धापयिता। धापयिष्यति, –ते। धापयतु, –ताम्। अधापयत्, –त।

ण्यन्तात् कर्मणि :—धाप्यते। धापयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। धापयिता, धापिता। धापयिष्यते, धापिष्यते। धाप्यताम्। अधाप्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—धित्सति। धित्सां चकार, –बभूव, –आस। धित्सिता। धित्सिष्यति। धित्सतु। अधित्सत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—धातव्यम्। धानीयम्। धेयम्। धीतम्। धीतवान्, –वती। धयन्, –न्ती। धातुम्। धीतम्। धयनम्। धीत्वा। प्रधाय।

ण्यन्तात् कृत्सु :—धापयितव्यः। धापनीयः। धाप्यः। धापितः। धापितवान्, –वती। धापयन्, –न्ती। धापयमानः। धापितम्। धापनम्। धापयित्वा। प्रधाप्य।

ಧೇನ ಧೇನ (ಪುಂ०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. ಧೇಟ್ (पाने) "नः" इकारश्च (उ० ३-११)। 2. ನದ, ಗಂಡು ಹೊಳೆ. (ಸ್ತ್ರೀ०) –ना –नी. 3. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 4. ಭಾಷಣ, ಮಾತು. "धेनः समुद्रे धेना तु नद्यां स्यात् भारतीभिदि" ಹೇಮ०। (ಸ್ತ್ರೀ०) –नी –ನೀ. 5. ಧ್ವನಿಯ.

ಧೇನು ಧೇನು (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಆಕಳು, ಹಸು. धीयते पीयते वत्सैः—ಧೇಟ್ (पाने) "नुः" (उ० ३-३४)। "तदन्तरे सा विरराज धेनुर्दिनक्षपामध्यगतेव सन्ध्या" ರಘು० २-२०। 2. ಹೊಸದಾಗಿ ಕರುಹಾಕಿದ ಹಸು. "धेनुः स्यान्नव-सूतिका" ಅಮ०।

ಧೇನುಕ ಧೇನುಕ (ಪುಂ०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. धेनुरिव "कन्" (५-३-१६)। [ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ಕತ್ತೆಯ ರೂಪದಿಂದ ತನ್ನ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ಬೃಂದಾವನದ ಹತ್ತಿರದ ತಾಳವನದಲ್ಲಿರುತ್ತ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಹೊಡೆದು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ಗೋಪಾಲಕರು ತಾಳ ಫಲವನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ಬಲರಾಮನು ಮರದಿಂದ ಫಲಗಳನ್ನು ಉದುರಿಸಿದಾಗ ಅವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದ ಗೋಪಾಲಕರನ್ನು ಈ ಅಸುರನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬಂದು ಬಲರಾಮನಿಂದ ಹತನಾದನು] ಭಾಗ० १०-१५। 2. ಒಂದು ವಿಧ ರತಿಬಂಧ. "सुप्तां स्त्रियं समालिङ्ग्य स्वयं सुप्तो रमेत् पुनः। लघु लिङ्गं चालयेद्यो बन्धोऽयं धेनुकः स्मृतः"। (स्त्री०) –का –की. 3. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ 4. ಹಸು. 5. ಧನಿಯ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ. "स्याद्धेनुका करिण्यां धेनावपि ना तु दानवविशेषे" ಮೇದಿ०।

ಧೇನುಕಪ್ರಮಥನ ಧೇನುಕಪ್ರಮಥನ, –सूदन –ಸೂದನ (ಪುಂ०) ಧೇನುಕಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದ ಬಲರಾಮ. धेनुकं प्रमथ्नाति सूदयति वा –मन्थ (विलोडने) षूद (क्षरणे) वा "क्युः" (३-१-१३४)। "आत्मनः सदृशमाद्रियतैकं धेनुकप्रमथनेन नियुद्धम्" याद० २१-४८।

ಧೇನುಷ್ಯಾ ಧೇನುಷ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸಾಲ ತೀರುವವರೆಗೂ ಹಾಲು ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟವನ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ಹಸು. ಧೇನು "यः" ಷುಗಾಗಮಶ್ಚ ನಿಪಾ० (४-४-८९)।

ಧೇಯ ಧೇಯ (ವಿ०) 1. ಧರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ. ಡು ಧಾಞ್ (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)। ईत्वम् (६-४-६५)। 3. ಧರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಪೋಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುವ. 6. ಕುಡಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ಧೇಟ್ (पाने) "यत्" (३-१-९७)। 7. ಮಾಡಬೇಕಾದ. "अव्याकुलं प्रकृतमुत्तरधेयकर्मधाराः प्रसाधयितुमव्यति-कीर्णरूपाः" ಮಾಘ० ५-६०। (न०) 8. ಧಾರಣ, ಧರಿಸುವುದು. 9. ಪೋಷಿಸುವುದು. 10. ಕುಡಿಯುವುದು. ಧೇಟ್ ಭಾವೇ "यत्"।

ಧೇನವ ಧೈನವ (ಪುಂ०) ಹಸುವಿನ ಕರು. धेनोरपत्यम् "अण्" (४-१-१०४)।

धेनुक ಧೈನುಕ (ನ॰) ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು, ಆಕಳುಗಳ ಹಿಂಡು. धेनूनां समूहः "ठक्" (४-२-४७)।

धैर्यं ಧೈರ್ಯ್ಯ (ನ॰) 1. ಕೆಚ್ಚು, ಗುಂಡಿಗೆ, ಹೆದರದಿರುವಿಕೆ. धीरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अवधीर्य धैर्यकलिता दयितं विदधे विरोधमथ तेन सह" माघ॰ १-५१। 2. ಚಿತ್ತವು ವಿಕಾರ ಹೊಂದದಿರುವುದು, ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿದ್ದರೂ ಮನಸ್ಸು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವುದು. "मनसो निर्विकारत्वं धैर्यं सत्स्वपि हेतुषु"। "न जगाम विस्मयवशं वशिनां न निहन्ति धैर्यमनुभावगुणः" किरा॰ ६-२८। 3. ನಾಯಕನ ಎಂಟು ವಿಧ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳ ಲ್ಲೊಂದು, ಎಷ್ಟೇ ವಿಘ್ನಗಳೊದಗಿದರೂ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ದೂರವಾಗದಿರುವಿಕೆ. "व्यवसायादचलनं धैर्यं विघ्ने महत्यपि" सा॰ द॰ ३-५३। "आत्मेश्वराणां न हि जातु विघ्नाः समाधिभेदप्रभवो भवन्ति" कुमा॰ ३-४०। 4. ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರ ಅಂಗಜ ಮೊದಲಾದ ಅಲಂಕಾರ ಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಈ ಗುಣವು ಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ಉಂಟಾಗುವುದು. "औदार्यं धैर्यमित्येते सप्तैव स्युरयत्नजाः" सा॰ द॰ ३-९०। ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆಯಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಿರವಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ಧೈರ್ಯವೆನಿಸುವುದು. "मुक्तात्मश्लाघना धैर्यं मनोवृत्तिरचञ्चला" सा॰ द॰ ३-९८।

धैवत ಧೈವತ (पुं॰) ಸಂಗೀತದ ಸಪ್ತಸ ರಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದು. धीमतामयम् "अण्" (४-३-१२०)। पृषो॰ (६-३-१०९) ನಾಭಿಯ (ಹೊಕ್ಕಳಿನ) ಕೆಳಭಾಗವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಪುನಃ ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಕಂಠದವರೆಗೂ ವೇಗವಾಗಿ ಓಡು ತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವ ಸ ರವು ಧೈವತವು. "गत्वा नाभेरधोभागं बस्ति प्राप्योर्ध्वगः पुनः। धावन्निव च यो याति कण्ठं देशं स धैवतः" सं॰दा॰। ಈ ಸ್ವರವು ಕುದುರೆಯು ಕೆನೆಯುವಂತಿರುವುದು. "अश्वस्तु धैवतं रौति"।

धैवर ಧೈವರ (वि॰) ಬೆಸ್ತರವನ ಸಂಬಂಧವಾದ. धीवरस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

धैवरि ಧೈವರಿ (पुं॰) ಧೀವರನ ಮಗ, ಬೆಸ್ತರವನ ಮಗ. धीवरस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

धोर्क्ष् – गतिचातुर्ये (भ्वा॰ पर॰ अक॰ से॰)। धोरति। दुधोर। धोरिता। धोरिष्यति। धोरतु। अधोरत्। ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆ, ಚುರುಕಾಗಿ ನಡೆ. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ನಡೆ.

भावे:—धोर्यते। दुधोरे। धोरिता। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—धोरितव्यम्। धोरणीयम्। धोर्यम्। धोरितः। धोरितवान्, –वती। धोरन्, –न्ती। धोरितम्। धोरणम्।

धोरण ಧೋರಣ (ನ॰) 1. ವಾಹನ, ಆನೆ ಕುದುರೆ ರಥ ಮೊದಲಾದುವು. धोरति गच्छत्यनेन — धोर्क्ष् (गति चातुर्ये) कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। "चङ्क्रमं धोरणं यानमात्रे" त्रिकाण्ड॰। 2. ಗತಿ, ಗಮನ. 3. ಚುರುಕಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವುದು. 4. ಕುದುರೆಯ ನಡಗಯ ಒಂದು ಭೇದ. "तत्र धौरितकं धौर्यं धोरणं धोरितं च तत्" अभि॰ चि॰।

धोरणि (णी) ಧೋರಣಿ(ಣೀ) (स्त्री॰) ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ ವಾಗಿರುವುದು, ಎಡೆಬಿಡದಿರುವುದು, ಪರಂಪರೆಯಾಗಿರು ವುದು. धोर्क्ष् (गतौ) "अनिः" बाहु॰। वा "ङीष्" (४-१-४५)। "यैर्माकन्दवने मनोज्ञपवने सद्यः स्खलन्माधुरीधाराघोरणिधौतधामनि धराधीशत्वमालम्बते" उद्भ॰।

धोरणीय ಧೋರಣೀಯ (वि॰) 1. ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಚುರುಕಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. धोर्क्ष् (गतिचातुर्ये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **धोरितव्यः ಧೋರಿತವ್ಯಃ.**

धोरित ಧೋರಿತ (न॰) 1. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಗೆ. धोर्क्ष् (गतिचातुर्ये) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಗತಿ, ಗಮನ, ನಡಗೆ. (वि॰) 3. ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆದ. धोर्क्ष् कर्तं॰ "क्तः" (३-४-७२)।

धोरितवत् ಧೋರಿತವತ್ (वि॰) ಚುರುಕಾಗಿ ಓಡಿದ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ನಡೆದ, ವೇಗವಾಗಿ ಓಡಿದ. **धोर्क्ष्** (गतिचातुर्ये) "क्तवतुः" (३-२-१०२) स्त्रियाम् 'ङीप्" (४-१-६)। **–वती –न्ती.**

धौत ಧೌತ (न॰)1. ತೊಳೆಯುವುದು. 2. ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು. धावु (गतिशुद्धयोः) भावे 'क्तः" (३-३-११४)। 3. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. (वि॰) 4. ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. धावु कर्मं॰ 'क्तः" (३-२-१०२)। "धौतेऽपि कीर्तिधाराभिश्चरिते चारुणि द्विषः" नैष॰ २०-१३६। 5. ಶುದ್ಧ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ತಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

धौतकट ಧೌತಕಟ (पुं॰) ಬಟ್ಟೆಯ ಚೀಲ, ಕೈಚೀಲ.

धौतकौशेय ಧೌತಕೌಶೇಯ (न॰) ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧ ಮಾಡಿದ ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರ. धौतं च तत् कौशेयं च। "पत्रोर्णं धौतकौशेयम्" अम॰।

धौतशिल ಧೌತಶಿಲ (न॰) ಸ್ಫಟಿಕ. धौता शिला यस्य। "भासुरः स्फाटिकोपलः। शालिपिष्टं धौतशिलम्" त्रिकाण्ड॰।

धौतात्मन् ಧೌತಾತ್ಮನ್ (वि०) ಶುದ್ಧವಾದ ಹೃದಯ ವುಳ್ಳವನು.

धौति ಧೌತಿ (स्त्री०) ಹಠಯೋಗದ ಒಂದು ಅಂಗ, ಹಠಯೋಗದ ಆರು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಆರು ಕರ್ಮಗಳು:** (1) धौतिः, (2) बस्तिः, (3) नेतिः, (4) त्राटकम्, (5) नौलिकम् ಮತ್ತು (6) कपालभातिः "धौतिर्बस्तिस्तथा नेतिस्त्राटकं नौलिकं तथा। कपालभातिश्चैतानि षट्कर्माणि प्रचक्षते" हठ० २-२२। ಮೇದಸ್ಸು ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವವನು ಈ ಷಟ್‌ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "मेदश्लेष्माधिकः पूर्वं षट्कर्माणि समाचरेत्" हठ० २-२१। **धौतिकर्म:** ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಅಗಲದ ಹದಿನೈದು ಮೊಳ ಉದ್ದದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ನೆನೆಸಿ ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೊಂಚ ಕೊಂಚವಾಗಿ ನುಂಗಿ ಪುನಃ ಅದನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಬೇಕು. "चतुरङ्गुलविस्तारं हस्तपञ्चदशायतम्। गुरूपदिष्टमार्गेण सिक्तं वस्त्रं शनैर्ग्रसेत्। पुनः प्रत्याहरेच्चैतत् उदितं धौतिकर्म तत्" हठ० २-२४। ಈ ಧೌತಿಕರ್ಮದಿಂದ ಕಾಸ (ಕೆಮ್ಮಲು) ಶ್ವಾಸ (ಉಬ್ಬಸ) ಪ್ಲೀಹ (ಉದರ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ) ಕುಷ್ಠ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತು ವಿಧ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ರೋಗಗಳೂ ವಾಸಿಯಾಗುವುವು. "कासश्वासप्लीहकुष्ठं कफरोगाश्च विंशतिः। धौतिकर्मप्रभावेन प्रयान्त्येव न संशयः" हठ० २-२५।

धौमक ಧೌಮಕ (पुं०) ಧೂಮ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವವನು. धूमे तत्प्रधाने देशे भवः "वुञ्" (४-२-१२७)।

धौम्य ಧೌಮ್ಯ (पुं०) 1. ಪಾಂಡವರ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. धूमस्य गोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)। "तत उत्कोचकं तीर्थं गत्वा धौम्याश्रमं तु ते। तं वव्रुः पाण्डवा धौम्यं पौरोहित्याय भारत। तान् धौम्यः प्रतिजग्राह सर्ववेदविदां वरः। वन्येन फलमूलेन पौरोहित्येन चैव ह" भा० आदि० १९९-५९। 2. ವ್ಯಾಘ್ರಪಾದ ಋಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಉಪಮನ್ಯುವಿನ ತಮ್ಮ.

धौरित ಧೌರಿತ (न०) ಕುದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟದ ಒಂದು ಭೇದ. धोरित स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "वध्राबद्धा धौरितेन प्रयातामश्वीयानामुच्चकैर्हल्लसन्तः" माघ० १८-५।

धौरितक ಧೌರಿತಕ (न०) ಕುದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟದ ಒಂದು ಭೇದ, ಕುಕ್ಕುಲೋಟ. धोर्क् (गतिचातुर्ये) "क्तः" (३-३-११४)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "अण्" (५-४-३८)। "आस्कन्दितं धौरितकं रेचितं वल्गितं प्लुतम्। गतयोऽमूः पञ्च धाराः" अम०।

धौरेय ಧೌರೇಯ (वि०) 1. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು. धुरं वहति "ढक्" (४-४-७७)। 2. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ, ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ. 3. ಅಗ್ರಗಣ್ಯ, ಮುಂದಾಳು, ಯಜಮಾನ. "जय जय महावीर, महाधीरधौरेय" रघु० ग०।

धौर्तक ಧೌರ್ತಕ (न०) 1. ಧೂರ್ತತನ, ಪುಂಡಾಟ. धूर्तस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)। 2. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. "ष्यञ्" (५-१-१२४)। **धौर्त्यम् ಧೌರ್ತ್ಯಮ್.**

ध्मा – शब्दाग्निसंयोगयोः (भ्वा० पर० सक० अनि०)। धमति। दध्मौ। ध्माता। ध्मास्यति। धमतु। अधमत्। धमेत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಊದು. 2. ತಿದಿಯೊತ್ತಿ ಗಾಳಿಯನ್ನು ತುಂಬು. "मुखेनैव धमेदग्निं मुखादग्निः प्रजायते"।

कर्मणिः—ध्मायते। दध्मे। ध्मायिता, ध्माता। ध्मायिष्यते, ध्मास्यते। ध्मायताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

ण्यन्तात् कर्मणि:—ध्मापयति, –ते। ध्मापयां चकार, –चक्र। ध्मापयिता। ध्मापयिष्यति, –ते। ध्मापयतु, –ताम्। अध्मापयत् –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—ध्मातव्यः। ध्मानीयः। आध्मातः। आध्मातवान्। धमन्। धमन्ती। आध्मातुम्। आध्मातम्। आध्मानम्। ध्मात्वा। आध्माय।

ध्मा ಧ್ಮಾ (वि०) 1. ಊದುವವನು. 2. ಗಾಳಿ ತುಂಬುವವನು.

ध्माकार ಧ್ಮಾಕಾರ (पुं०) ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸಗಾರ. ध्मा इति शब्दस्य कारः।

ध्मात ಧ್ಮಾತ (वि०) 1. ಊದಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಊದಿ ಉರಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 3. ಊದುವುದು. 4. ಊದಿ ಉರಿಯಿಸುವುದು. ध्मा भावे "क्तः" (३-३-११४)।

ध्मातव्य ಧ್ಮಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಊದಲ್ಪಡುವ. 2. ಊದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಊದಬೇಕಾದ. ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "तव्यः" (३-१-९६)।

ध्मातृ ಧ್ಮಾತೃ (वि०) 1. ಬಾಯಿಂದ ಊದುವವನು. 2. ಬಾಯಿಂದ ಊದಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಉರಿಯಿಸುವವನು. ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **ध्मात्री ಧ್ಮಾತ್ರೀ.**

ಧ್ಮಾನ ಧ್ಮಾನ (ನ॰) 1. ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಬೀಸಣಿಗೆಯಿಂದ ಬೀಸುವುದು. 2. ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಬಾಯಿಂದ ಊದುವುದು. 3. ಬಾಯಿಂದ ಊದಲ್ಪಟ್ಟ ಬೆಂಕಿಯು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. 4. ಬಾಯಿಂದ ಊದಿ ಗಾಳಿ ತುಂಬುವುದು. ಧ್ಮಾ (ಶಬ್ದಾಗ್ನಿಸಂಯೋಗಯೋಃ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

ಧ್ಮಾಪನ ಧ್ಮಾಪನ (ನ॰) 1. ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು, ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವುದು. 2. ಬಾಯಿಂದ ಊದಿ ಗಾಳಿ ತುಂಬಿಸುವುದು. ಧ್ಮಾ (ಶಬ್ದಾಗ್ನಿಸಂಯೋಗಯೋಃ) +ಣಿಚ್ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

ಧ್ಮಾಪಿತ ಧ್ಮಾಪಿತ (ವಿ॰) 1. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಧ್ಮಾ (ಶಬ್ದಾಗ್ನಿಸಂಯೋಗಯೋಃ) +ಣಿಚ್ "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। 2. ಗಾಳಿ ಬೀಸಿ ಉರಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ಧ್ಯಾತ ಧ್ಯಾತ (ವಿ॰) ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಧ್ಯೈ (ಚಿನ್ತಾಯಾಮ್) "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। "ತದಾತ್ಮತಾ-ಧ್ಯಾತಧವಾ ರತೇ ಚ ಕಾ ಚಕಾರ ವಾ ನ ಸ್ವಮನೋಭವೋದ್ಭವಮ್" ನೈಷ॰ ೧-೩೦।

ಧ್ಯಾತವತ್ ಧ್ಯಾತವತ್ (ವಿ॰) ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದವನು.

ಧ್ಯಾತವ್ಯ ಧ್ಯಾತವ್ಯ (ವಿ॰) 1. ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧ್ಯಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. ಧ್ಯೈ (ಚಿನ್ತಾಯಾಮ್) "ತವ್ಯಃ" (೩-೧-೯೬)। "ಅನೀಯರ್" (೩-೧-೯೬)। **ಧ್ಯಾನೀಯಃ ಧ್ಯಾನೀಯಃ.**

ಧ್ಯಾನ ಧ್ಯಾನ (ನ॰) 1. ಚಿಂತನೆ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಯೋಚಿಸುವುದು, ಮನನ. ಧ್ಯೈ (ಚಿನ್ತಾಯಾಮ್) ಭಾವೇ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। "ಪ್ರಾನ್ತೇಷು ಸಂಸಕ್ತನಮೇರುಶಾಖಂ ಧ್ಯಾನಾಸ್ಪದಂ ಭೂತಪತೇರ್ವಿವೇಶ" ಕುಮಾ॰ ೩-೪೩। 2. ಪರಮಾತ್ಮನ ಚಿಂತನೆ, ಯಾವಾಗಲೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಷಯದ ಲೀನ ಸಂಧಾನ. "ಶ್ರೇಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಮಭ್ಯಾಸಾತ್ ಜ್ಞಾನಾದ್ಧ್ಯಾನಂ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ। ಧ್ಯಾನಾತ್ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗಃ ತ್ಯಾಗಾಚ್ಛಾನ್ತಿರನನ್ತರಮ್" ಗೀತಾ ೧೨-೧೨। 3. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇಡುವುದು. "ಇತಿ ವಿಜ್ಞಾಪಿತೋ ರಾಜ್ಞಾ ಧ್ಯಾನಸ್ತಿಮಿತಲೋಚನಃ" ರಘು॰ ೧-೭೩। 4. (ಅಷ್ಟಾಂಗ) ಯೋಗದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. "ತತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯೈಕತಾನತಾ ಧ್ಯಾನಮ್" ಪಾ॰ ಯೋ॰ ಸೂ॰ ೩-೨। "ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾನ್ತಂ ಕಮಲನಯನಂ ಯೋಗಿಭಿರ್ಧ್ಯಾನಗಮ್ಯಂ ವನ್ದೇ ವಿಷ್ಣುಂ ಭವಭಯಹರಂ ಸರ್ವಲೋಕೈಕನಾಥಮ್"। ಧ್ಯೇಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಇತರ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯವು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗುವುದು. ಚಿತ್ತವನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಅಭ್ಯಾಸವು ಧಾರಣೆಯೆನಿಸುವುದು. ಧ್ಯಾನವು ಅದರ ಮುಂದಿನ ಸಿದ್ಧಿ. "ತಸ್ಮಿನ್ ದೇಶೇ ಧ್ಯೇಯಾವಲಮ್ಬನಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ವಿಸದೃಶಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಹಾಣೇನ ಪ್ರವಾಹೋ ಧ್ಯಾನಮ್"। "ತದ್ರೂಪಪ್ರತ್ಯಯೈಕಾಗ್ರ್ಯಾ ಸನ್ತತಿಶ್ಚಾನ್ಯನಿಃಸ್ಪೃಹಾ। ತದ್ಧ್ಯಾನಂ ಪ್ರಥಮೈರಙ್ಗೈಃ ಷಡ್ಭಿರ್ನಿಷ್ಪಾದ್ಯತೇ ನೃಪ" ವಿಷ್ಣುಪು॰ ೬-೭-೯೧। ವಿಜಾತೀಯಪ್ರತ್ಯಯಾನನ್ತರಿತಸಜಾತೀಯಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರವಾಹೋ ಧ್ಯಾನಮ್। 5. ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಏಕಾದಶಿ.

ಧ್ಯಾನಗಮ್ಯ ಧ್ಯಾನಗಮ್ಯ (ವಿ॰) ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ.

ಧ್ಯಾನಯೋಗ ಧ್ಯಾನಯೋಗ (ಪುಂ॰) ಧ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಯೋಗ. ಧ್ಯಾನಮೇವ ಯೋಗಃ। ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯ ರೂಪವಾದ ಧ್ಯಾನವೇ ಯೋಗವು. ಅಂದರೆ ಧ್ಯೇಯವಸ್ತುವಿನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರೋಪಾಯವು ಧ್ಯಾನಯೋಗವು. "ಧ್ಯಾನಯೋಗೇನ ಸಂಪಶ್ಯೇತ್ ಗತಿಮಸ್ಯಾನ್ತರಾತ್ಮನಃ" ಮನು॰ ೮-೭೩। "ವಿವಿಕ್ತಸೇವೀ ಲಘ್ವಾಶೀ ಯತವಾಕ್ಕಾಯಮಾನಸಃ। ಧ್ಯಾನಯೋಗಪರೋ ನಿತ್ಯಂ ವೈರಾಗ್ಯಂ ಸಮುಪಾಶ್ರಿತಃ" ಗೀತಾ ೧೮-೫೨।

ಧ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಸ ಧ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಸ (ಪುಂ॰) ಧ್ಯಾನದ ಅಭ್ಯಾಸ ರೂಪವಾದ ಸಮಾಧಿ.

ಧ್ಯಾನಿಕ ಧ್ಯಾನಿಕ (ವಿ॰) ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ. ಧ್ಯಾನೇನ ನಿರ್ವೃತ್ತಮ್ "ಠಕ್" (೫-೧-೭೯)। "ಧ್ಯಾನಿಕಂ ಸರ್ವಮೇವೈತದ್ಯದೇತದಭಿಶಬ್ದಿತಮ್" ಮನು॰ ೬-೮೨।

ಧ್ಯಾನಿನ್ ಧ್ಯಾನಿನ್ (ವಿ॰) ಧ್ಯಾನಪರ, ಧ್ಯಾನಶೀಲ. ಧ್ಯಾನಮಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ಇನಿಃ" (೫-೨-೧೧೫)।

ಧ್ಯಾಮ ಧ್ಯಾಮ (ನ॰) ಘಟ್ಟಾಕಾರವಾದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು. ಧ್ಯೈ (ಚಿನ್ತಾಯಾಮ್) "ಮಕ್" ಬಾಹ್ಯ॰।

ಧ್ಯಾಯತ್ ಧ್ಯಾಯತ್ (ವಿ॰) ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವ. ಧ್ಯೈ (ಚಿನ್ತಾಯಾಮ್) "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। "ಧ್ಯಾಯತೋ ವಿಷಯಾನ್ ಪುಂಸಃ ಸಙ್ಗಸ್ತೇಷೂಪಜಾಯತೇ" ಗೀತಾ ೨-೬೨। ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **-ನ್ತೀ -ನ್ತ್ಯೀ॰**

ಧ್ಯಾಯಮಾನ ಧ್ಯಾಯಮಾನ (ವಿ॰) ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ಧ್ಯೈ (ಚಿನ್ತಾಯಾಮ್) ಕರ್ಮ॰ "ಶಾನಚ್" (೩-೨-೧೨೪)।

ಧ್ಯೇಯ ಧ್ಯೇಯ (ವಿ॰) 1. ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಧ್ಯಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 3. ಧ್ಯಾನಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕಾದ. ಧ್ಯೈ (ಚಿನ್ತಾಯಾಮ್) "ಯತ್" (೩-೧-೯೭)। "ವೇದ್ಯಂ ಚ ವೇದಿತಾ ಚಾಸಿ ಧ್ಯಾತಾ ಧ್ಯೇಯಂ ಚ ಯತ್ಪರಮ್" ಕುಮಾ॰ ೨-೧೫। "ಧ್ಯೇಯಮೇಕಮಪಥೇ ಸ್ಥಿತಂ ಧಿಯಃ ಸ್ತುತ್ಯಮುತ್ತಮಮತೀತವಾಕ್ಪಥಮ್" ಮಾಘ॰ ೧೪-೬೦।

ध्यै – चिन्तायाम् (भ्वा० पर० सक० अनि०)। ध्यायति। दध्यौ। ध्याता। ध्यास्यति। ध्यायतु। अध्यायत्। ध्यायेत्। ೫ತ್ಯಾದಿ. ಧ್ಯಾನಮಾಡು, ಚಿಂತಿಸು.

कर्मणि :—ध्यायते। दध्ये। ध्याता। ध्यायिता। ध्यायिष्यते, ध्यास्यते। ध्यायताम्। अध्यायत। ೫ತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—ध्यापयति, –ते। ध्यापयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। ध्यापयिता, ध्यापिता। ध्याप्यताम्। ೫ತ್ಯಾದಿ.

सनि :—दिध्यासति। दिध्यासां चकार, –बभूव, –आस। दिध्यासिता। दिध्यासिष्यति। दिध्यासतु।

कृत्सु :—ध्यातव्यम्। ध्यानीयम्। ध्येयम्। ध्यातः। ध्यातवान्, –वती। ध्यायन्, –न्ती। ध्यातुम्। ध्यातम्। ध्यानम्। ध्यात्वा। निध्याय।

ध्रु – स्थैर्ये (भ्वा० पर० अक० अनि०)। ध्रवति। दुध्राव। ध्रोता। ध्रोष्यति। ध्रवतु। अध्रवत। ೫ತ್ಯಾದಿ. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರು, ದೃಢವಾಗಿರ.

ध्रुव ध्रुव (पुं०) 1. ಧ್ರುವಕುಮಾರ, ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಮಗನಾದ ಉತ್ತಾನಪಾದರಾಯನ ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ ಸುನೀತಿಯ ಮಗ. "स्वायम्भुवस्यापि मनोर्हरेरंशांशजन्मनः। प्रियव्रतोत्तानपादौ शतरूपापतेः सुतौ। वासुदेवस्य कलया रक्षायां जगतः स्थितौ। जाये उत्तानपादस्य सुनीतिः सुरुचिस्तयोः। सुरुचिः प्रेयसी पत्युर्नेतरा यत्सुतो ध्रुवः" भाग० ४-८-६, ७, ८। [ಉತ್ತಾನಪಾದರಾಜನು ಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢನಾಗಿ ಒಂದು ದಿನ ತನ್ನ ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗನಾದ ಉತ್ತಮನನ್ನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಮುದ್ದಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಧ್ರುವನೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತಂದೆಯ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸಿದನು. ಆಗ ಸುರುಚಿಯು ಬಂದು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಪುನಃ ನನ್ನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವೆಯಾದರೆ ಮಾತ್ರ ನಿನಗೆ ಸಿಂಹಾಸನವೇರುವ ಭಾಗ್ಯ ದೊರೆಯುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿಬಿಟ್ಟಳು. ಈ ಬಿರುನುಡಿಗಳಿಂದ ಖಿನ್ನನಾದ ಧ್ರುವಕುಮಾರನು ತಾಯಿಯ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ತಪಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು. ಅಲ್ಲಿ ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದು ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆದು ಬಹಳ ಕಾಲ ರಾಜ್ಯವಾಳಿ ಗಗನಮಂಡಲದಲ್ಲಿ "ಧ್ರುವಮಂಡಲ" ಎಂಬ ಶಾಶ್ವತಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಈಗಲೂ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನು] भाग० ४-८। "मातुः सपत्न्याः स दुरुक्तविद्धः श्वसन् रुषा दण्डहतो यथाहिः। हित्वा मिषन्तं पितरं सन्नवाचं जगाम मातुः प्ररुदन् सकाशम्। वाक्यं सपत्न्याः स्मरती सरोजश्रिया वृशा बाष्पकलामुवाह। दीर्घं श्वसन्ती वृजिनस्य पारमपश्यती बालकमाह बाला। आतिष्ठ तत्तात विमत्सरस्त्वमुक्तं समात्रापि यदव्यलीकम्। आराधयाधोक्षजपादपद्मं यदीच्छसेऽध्यासनमुत्तमो यथा। अथाभिष्टुत एवं वै सत्सङ्कल्पेन धीमता। भृत्यानुरक्तो भगवान् प्रतिनन्द्येदमब्रवीत्। वेदाहं ते व्यवसितं हृदि राजन्यबालक। तत् प्रयच्छामि भद्रं ते दुरापमपि सुव्रत। ೫ತ್ಯಾದಿ ಭಾಗ० ४-८, ९, १०। "सप्तर्षीणामशेषाणां ये च वैमानिकाः सुराः। सर्वेषामुपरि स्थानं तव दत्तं मया ध्रुव" विष्णुपु०। 2. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ध्रुवति अनन्तपरिणामादपि स्वरूपादप्रच्याव्यो भवति—ध्रुव (गतिस्थर्ययोः) "अच्" (३-१-१३४)। "अप्रच्याव्यस्वस्वरूपात् सदा योऽसौ ध्रुवः स्मृतः" इति निरुक्तिः। ध्रुवति स एवार्वाचीनमपि ध्रुवं तुङ्गपदप्रदानेन स्थिरयति—(अन्तर्भावितण्यर्थोऽत्र ध्रुवतिः)। "अर्वाचीनं ध्रुवमपि तुङ्गस्थानप्रदानतः। ध्रुवीचकार यस्माद्धि ध्रुवस्तस्मात् प्रकीर्तितः" इति च निरुक्तिः। ಯಾವಾಗಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವಸ್ವರೂಪ ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಧ್ರುವಕುಮಾರನನ್ನು ಶಾಶ್ವತಪದವಿಗೆ ಏರಿಸಿದುದರಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಧ್ರುವನು. "स्थविष्ठः स्थविरो ध्रुवः"। "संस्थानः स्थानदो ध्रुवः" वि०स०। 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "धाता शक्रश्च विष्णुश्च मित्रस्त्वष्टा ध्रुवो धरः" भा० अनु० ४८-१०४। 4. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. "आपो ध्रुवश्च सोमश्च धरश्चैवानिलोऽनलः। प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः" मत्स्यपु०। 5. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯದು. "गण्डो वृद्धिर्ध्रुवश्चैव व्याघातो हर्षणस्तथा"। 6. ಮೋಟುಮರ, ರೆಂಬೆಗಳಿಲ್ಲಾ ತರಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಮೋಟಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಮರ. 7. ಸರಕುಟಿಗ ಹಕ್ಕಿ. 8. ಕಂಬ, ಗೂಟ. 9. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. 10. ನಹುಷ ಮಹಾರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "यतिं ययातिं सयातिमयातिमयतिं ध्रुवम्। नहुषो जनयामास षट् सुतान् प्रियवादिनः" भा० आदि० ६९-३३। 11. ಮೂಗಿನ ತುದಿ, ನಾಸಿಕೆಯ ಅಗ್ರಭಾಗ. "अरुन्धतीं ध्रुवं चैव विष्णोस्त्रीणि पदानि च। आसन्नमृत्युर्नो पश्येत् चतुर्थं मातृमण्डलम्"।

"अरुन्धती भवेज्जिह्वा ध्रुवो नासाग्रमुच्यते। विष्णोः पदानि भ्रूमध्ये नेत्रयोर्मातृमण्डलम्" काशीखं०। 12. ಎಲ್ಲಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೂ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರ ಧ್ರುವ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "मेरोरुभयतो मध्ये ध्रुवतारे नभः स्थिते। निरक्षदेशसंस्थानामुभये क्षितिजाश्रये" सू० सि०। 13. ಅಶ್ವದ ದೇಹದ ಮೇಲಿರುವ ರೋಮದ ಸುಳಿ. ಈ ಸುಳಿಗಳು ವಕ್ಷಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು. ರಂಧ್ರೋಪರಂಧ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು. ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು. ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಈ ರೀತಿ ಹತ್ತು ವಿಧ. (ನ०)14. ಗಗನ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. 15. ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ ಉತ್ತರಾಷಾಢ ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ ಮತ್ತು ರೋಹಿಣೀ ಈ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಈ ಧ್ರುವಯೋಗ ಜಾತಕ ಫಲ:—"नरीनर्ति वाणी सदा वक्त्रमध्ये चरीकर्ति काव्यं बरीभर्ति बन्धून्। ध्रुवाख्ये प्रसूतिर्ध्रुवा तस्य कीर्तिर्दिगन्ते नितान्तं भवेच्चारुमूर्तिः"। 16. ವಿತರ್ಕ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ. "ध्रुवं स नीलोत्पलपत्रधारया समिल्लतां छेत्तुमृषिर्व्यवस्यति" शाकु० १-१६। (वि०) 17. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ಅಚಲವಾದ. "ध्रुवेण भर्त्रा ध्रुवदर्शनाय प्रयुज्यमाना प्रियदर्शनेन" कुमा० ७-८५। "ध्रुवमपायेऽपादानम्" पा०सू० १-४-२४। ಅಪಾಯೋ ವಿಶ್ಲೇಷಃ। ವಿಶ್ಲೇಷವೆಂದರೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೇರೆಯಾಗುವಿಕೆ, ಕದಲುವಿಕೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಚಲನವಾಗದಿರುವುದು ಧ್ರುವವೆನಿಸುವುದು. "ग्रामादायाति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧ್ರುವವಾದ "ग्राम" ಪದಕ್ಕೆ ಅಪಾದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಪಂಚಮಿ ಬಂದಿರುವುದು. "यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवाणि निषेवते। ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव च" हितो०। 18. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ ಕರಗತವಾದ. 19. ನಿತ್ಯವಾದ, ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧವಾದ. "जातस्य हि ध्रुवो मृत्युः ध्रुवं जन्म मृतस्य च" गीता २-२७। (स्त्री०) **ध्रुवा** ध्रुवा० 20. ಒಂದು ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೆ. 21. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. 22. ಶಾಲಿಪರ್ಣೀಗಿಡ, ಮೂರಲೆ ಹೊನ್ನೆಗಿಡ. (अव्य०) **-वम्** **-वम्**. 23. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ, ಶಾಶ್ವತವಾ . 24. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ.

ध्रुवक ध्रुवक (पुं०)1. ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ಅಂಗ. "उत्तमः षट्पदः प्रोक्तो मध्यमः पञ्चमः स्मृतः। कनिष्ठश्च चतुर्भिः स्यात् ध्रुवकोऽयं मयोदितः" सं०दा०। 2. "ध्रुव" ಪದದ ಅರ್ಥ. ಧ್ರುವ ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कन्" (५-४-५)।

ध्रुवतारा ध्रुवतारा (स्त्री०) ಧ್ರುವನಕ್ಷತ್ರ.

ध्रुवमण्डल ध्रुवमण्डल (न०) ಧ್ರುವಚಕ್ರ.

ध्रुवलोक ध्रुवलोक(पुं०)ಸತ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಧ್ರುವ ನಕ್ಷತ್ರದ ನೆಲೆ, ಧ್ರುವಮಂಡಲ. ध्रुवाधिष्ठितो लोकः।

ध्रुवा ध्रुवा (स्त्री०) 1. ಯಜ್ಞದ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ. 2. ಮೂರಲೆ ಹೊನ್ನೆಮರ. 3. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

ध्रुवावर्त ध्रुवावर्त (पुं०) ಕುದುರೆಯ ಮೈಯಲ್ಲಿರುವ ರೋಮಗಳ ಸುಳಿ.

ध्रौव्य ध्रौव्य (न०)1. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಚಲಿಸದಿರುವಿಕೆ. ध्रुवस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। (वि०) 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಅಚಲವಾದ. ध्रुव स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

ध्वंस ध्वंस (पुं०) 1. ನಾಶ, ಅಳಿವು. ध्वंसु (अवस्रंसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು.

ध्वंसक ध्वंसक(वि०) ನಾಶಪಡಿಸುವ. ध्वंसु (अवस्रंसने) कर्तृ० "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ध्वंसत् ध्वंसत् (वि०) ನಾಶವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಅಳಿದು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. ध्वंसु(अवस्रंसने)"शतृ"(३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -न्ती०.

ध्वंसन ध्वंसन (न०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. ध्वंसु (अवस्रंसने)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು. ध्वंसु भावे "ल्युट्"(३-३-११५)। (वि०) 3. ನಾಶಪಡಿಸುವ. ध्वंसु + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "महेन्द्रमिव शत्रूणां ध्वंसनं शरवृष्टिभिः" भा० उद्योग० १५७-३।

ध्वंसनीय ध्वंसनीय (वि०) 1. ನಾಶವಾಗಬೇಕಾದ. ध्वंसु (अवस्रंसने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. ध्वंसु+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-यितव्यः** **-यीयस्**.

ध्वंसयत् ध्वंसयत् (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ध्वंसु (अवस्रंसने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -यन्ती०.

ध्वंसित ध्वंसित (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ध्वंसु (अवस्रंसने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ನಾಶ. ध्वंसु भावे "क्तः" (३-३-११४)। 3. ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रस्थिताभिरधिनाथनिवासं ध्वंसितप्रियसखीवचनाभिः" किरा० ९-३६।

ध्वंसितवत् ध्व्ं०सितवत् (वि०) नाशपडिसिदवनु. ध्वंसु (अवस्रंसने) "क्तवतु:" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्ी.**

ध्वंसिन् ध्व्ं०सिन् (वि०) 1. नाशहोंदुव, अळिदु होगुव. ध्वंसु (अवस्रंसने) "णिनि:" (३-१-१३४)। "स्नेहानाहु: किमपि विरहे ध्वंसिनस्ते त्वभोगात्" मेघ० २-४९। 2. नाशपडिसुव. ध्वंसु+णिच् "णिनि:" (३-१-१३४)।

ध्वज ध्व्ज (पुंन०) 1. पताकॆ. बावुटॆ. ध्वजति–ध्वज (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ध्वजेषु नागेषु रथेषु वाजिषु क्षणेन तस्थौ सुरसैन्यजं रज:" कुमा० १४-३४। 2. चिह्नॆ, गुरुतु. 3 विष्ण्वंग, परमेश्वरन ऒंदु आयुध. 4. शिश्न, पुरुषर जनने ंद्रिय. (पुं०)5. मद्यवन्नु तयारिसि मारुववनु. "ध्वज: स्यात् शौण्डिके पुमान्। न स्त्रियां तु पताकायां खट्वाङ्गे मेढ्रचिह्नयो:" मेदि०। 6. पूर्वदिक्किन ऎनै. "ध्वज: पूर्वदिशो गृहे। शिश्ने चिह्ने पताकायां खट्वाङ्गे शौण्डिकेऽपि च" हेम०। 7. बावुटद कोलु. 8. मद्यवन्नु तयारिसुव ऒंदु वस्तु.

ध्वजगृह ध्व्जगृह (न०) ध्वजगळन्नु इडुव मनॆ.

ध्वजग्रीव ध्व्जग्रीव (पुं०) ऒब्ब राक्षस. ध्वज इव ग्रीवा यस्य।

ध्वजद्रुम ध्व्जद्रुम (पुं०) तालवृक्ष, पनमर, ताटि मर. ध्वज इव दीर्घकाण्डो द्रुम:।

ध्वजप्रहरण ध्व्जप्रहरण (पुं०) पायु, गाळि. ध्वजं प्रहरति–प्र+हृञ् (हरणे) "ल्यु:" (३-१-१३४)।

ध्वजभङ्ग ध्व्जभंग (पुं०) नपुंसकत्वक्कॆ कारणवाद ऒंदु रोग. **ध्वजभंग रोगक्कॆ कारणगळु:** "अत्यम्ललवणक्षारविरुद्धाजीर्णभोजनात्। अत्यम्बुपानाद्विषमात्पिष्टान्नगुरुभोजनात्। कन्यानां चैव गमनादयोनिगमनादपि। दीर्घरोगां चिरोत्सृष्टां तथैव च रजस्वलाम्। दुर्गन्धां दुष्टयोनिं च तथैव च परिस्रुताम्। अधावनाद्वा मेढ्रस्य शस्त्रदन्तनखक्षतात्। रेतसश्च प्रतीघातात् ध्वजभङ्ग: प्रवर्तते" चरक० चिकित्सा० ३०।

ध्वजवत् ध्व्जवत् (पुं०)1. मद्यवन्नु माडि मारुववनु. ध्वज: शुण्डिकोपकरणं अस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "सूनाचक्रध्वजवतां वेशेनैव च जीवताम्" मनु० ४-८४। 2. ऒब्ब ब्राह्मणनन्नु कॊंदु आवन शिरःकपालवन्नु तन्न ध्वजवन्नागिट्टुकॊंडु तपस्सुमाडुव ब्राह्मण. "शिर:कपाली ध्वजवान् भिक्षाशी कर्म वेदयन्" याज्ञ० ३-२४३। (वि०)3. चिह्नॆयिंद कूडिद, गुरुतुळ्ळ. ध्वज: चिह्नं यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्ी.**

ध्वजांशुक ध्व्जांशुक (न०) बावुटद बट्टॆ. ध्वजस्यांशुकम्। "ध्वजांशुकैर्ध्रुवमनुकूलमारुतप्रसारितै: प्रसभकृतोपहूतय:" माघ० १७-४९।

ध्वजारोपण ध्व्जारोपण (न०) पताकॆ (बावुटॆ) यन्नु मेलक्कॆ एरिसुवुदु, बावुटॆ हारिसुवुदु. ध्वजस्यारोपणम्।

ध्वजाहृत ध्व्जाहृत (पुं०) युद्धदल्लि गॆद्दु करॆतंद दास, ध्वजदिंद कूडिद युद्धदल्लि ऎदुराळि यजमाननन्नु गद्दु करॆतंद अवन सेवक. ध्वजेन ध्वजोपलक्षितसंग्रामेणाहृत:। "ध्वजाहृतो भक्तदास: गृहज: क्रीतदत्रिमौ" मनु० ८-४१५।

ध्वजिन् ध्व्जिन् (पुं०) 1. विप्र. 2. रथ. 3. पर्वत, बॆट्ट. 4. सर्प, हावु. 5. अश्व, कुदुरॆ. 6. मयूर, नविलु. "ध्वजी तु पृथिवीधरे। रथब्राह्मणयोश्चापि भुजङ्गमतुरङ्गयो:" मेदि०। 7. मद्यवन्नु तयारिसि मारुववनु. "प्रतिग्रहे सूनिचक्रिध्वजिवेश्यानराधिपा" याज्ञ० १-१४१। (वि०) 8. ध्वजदिंद कूडिद. ध्वजोऽस्त्यस्य "इनि:"(५-२-११५)। 9. बावुटॆ हिडिदिरुव. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **ध्वजिनी** ध्व्जिनी.

ध्वजिनी ध्व्जिनी (स्त्री०) सैन्य, दंडु, पडॆ. ध्वजोऽस्या अस्ति "इनि:" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "ययौ समीपं ध्वजिनीमुपेयुष: प्रसन्नरूपस्य विरूपचक्षुष:" किरा० १४-२६।

ध्वजोत्थान ध्व्जोत्थान (न०) इंद्रन संतोषार्थवागि नडॆसुव ऒंदु उत्सव, हब्ब. ध्वजस्य इन्द्रध्वजस्य उत्थानं यत्र।

ध्वन – शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। ध्वनति। दध्वान। ध्वनिता। ध्वनिष्यति। ध्वनतु। अध्वनत्। इत्यादि. 1. शब्दमाडु, सद्दुमाडु. 2. सूचनॆ कॊडु, सुळिवु कॊडु. 3. व्यंजनाव्यृत्तियिंद तिळिसु, व्यंग्यवागि तिळिसु.

भावे :–ध्वन्यते। दध्वने। इत्यादि.

कृत्सु :—ध्वनितव्यम्। ध्वननीयम्। ध्वन्यम्। ध्वनितः। ध्वनितवान्, –वती। ध्वनन्, –न्ती। ध्वनितुम्। ध्वनितम्। ध्वननम्। ध्वनित्वा।

ध्वनत् ध्वनत् (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸದ್ದು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ध्वन (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "ध्वनतो नितरां रयेण गुर्व्यस्तडिदाकारचलद्गुणा-दसंख्याः" माघ० २०-२१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –न्त्यौ।

ध्वनन ध्वनन (न०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು, ಸದ್ದುಮಾಡು ವುದು. ध्वन (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೂಚನೆ ಕೊಡುವುದು, ಸುಳಿವು ಕೊಡುವುದು. 3. ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿ, ವಾಚ್ಯ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಯ (ಅಭಿಧಾ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುವ) ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವ್ಯಂಜನಾವ್ಯಾಪಾರ. ध्वन्यते व्यज्यतेऽर्थोऽनेन–ध्वन करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

ध्वननीय ध्वननीय (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಬೇಕಾದ. ध्वन (शब्दे) "अनीयर्" (३-२-९६)। "तव्यः"। **ध्वनितव्यम् ध्वनितव्यम्**.

ध्वनयत् ध्वनयत् (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸದ್ದುಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ध्वन (शब्दे) + णिच् "शतृ" (३-१-१२४)। "भिन्नजलधिजलनादगुरु ध्वनयन् दिशां विवरमन्धकान्तकः" किरा० १२-३२। "दध्वान ध्वनयन्नाशाः स्फुटन्निव धराधरः" किरा० १५-३४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्त्यौ**।

ध्वनि ध्वनि (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದ. ध्वन (शब्दे) "इः" (उ० ४-१३९)। "मृदमस्य माङ्गलिक-तूर्यकृतां ध्वनयः प्रतेनुरनुवप्रमपाम्" किरा० ६-४। 2. ಮೃದಂಗ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಶಬ್ದ. "शब्दो ध्वनिश्च वर्णश्च मृदङ्गादिभवध्वनिः। कण्ठसंयोगजन्मानो वर्णास्ते कादयो मताः" भाषाप०। "उषसि स गजयूथकर्णतालैः पटुपटहध्वनिभिर्विनीतनिद्रः" रघु० ९-७१। ಶಬ್ದವು ಬುದ್ಧಿಹೇತುಕ ಮತ್ತು ಅಬುದ್ಧಿಹೇತುಕ ಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಮೇಘ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದವು ಅಬುದ್ಧಿಹೇತುಕವಾದುದು. ಬುದ್ಧಿಹೇತುಕವಾದ ಶಬ್ದವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಮತ್ತು ಕಾಲ್ಪನಿಕಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ ತೋರದಿರುವ ನಗುವುದು ಅಳುವುದು ಮುಂತಾದುವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಧ್ವನಿ. ಇದು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾದುದು. ವಾದ್ಯ ರೂಪ ಸಂಗೀತರೂಪ ಮತ್ತು ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣರೂಪ ಶಬ್ದಗಳೆಂದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಶಬ್ದವು ಮೂರು ವಿಧ. ವಾದ್ಯ ರೂಪವಾದುದು ನಗಾರಿ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದ. ರಾಗಾಭಿ ವ್ಯಂಜಕ ಶಬ್ದವು ಸಂಗೀತ ರೂಪವಾದುದು. ಕಂಠ ತಾಲು ದಂತಮೂಲ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವರ್ಣಗ ಳಿಂದ ಉಂಟಾದುದು ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣ ರೂಪವಾದುದು. ವರ್ಣಗಳು ಅನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ವಾಚಕತ್ವವು ಅನುಪ ಪನ್ನವಾಗಿ ಈ ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಗನುಸಾರವಾಗಿ ತತ್ತದ್ವ್ಯಂಜಕ ವಾಯುಸಂಯೋಗದಿಂದ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ವೈಯಾಕರಣರು "**ಸ್ಫೋಟ**" ವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. "वर्णानां वाचकत्वानुपपत्तौ यद्बलादर्थप्रतिपत्तिः स स्फोटः। वर्णातिरिक्तो वर्णाभिव्यङ्ग्यः अर्थप्रत्यायकः नित्यः शब्दः स्फोटः इति तद्विदो वदन्ति" स० द० स०। ಈ ಸ್ಫೋಟವೇ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಇವರ ಮತ. "जगन्निदानं स्फोटाख्यो निरवयवो नित्यः शब्दो ब्रह्मैव" "अनादिनिधनं ब्रह्म शब्दतत्त्वं तदक्षरम्। विवर्ततेऽर्थभावेन प्रक्रिया जगतो यतः" वाक्यप०। 3. ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಸಮುದಾಯ. ध्वनति व्यञ्जनया रसादीन् प्रत्याययति। 4. ವ್ಯಂಜನೆ, ಅನುರಣನ, ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿ, ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿ ಸುವ ಒಂದು ವೃತ್ತಿ (ವ್ಯಾಪಾರ). ध्वन्यतेऽनया। 5. ವ್ಯಂಜನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರಸಾದಿಗಳ ಪ್ರತೀತಿ. ध्वन भावे "इः"। 6. ರಸಾದಿಗಳು. ध्वन्यतेऽसौ। 7. ಉತ್ತಮ ಕಾವ್ಯ. ವಾಚ್ಯವಾದ (ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿ ಪ್ರತಿ ಪಾದ್ಯವಾದ) ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಗಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಾಡನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ದೀರ್ಘ ವಾಗಿ ಹೊರಡುವ ನಾದದಂತೆ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು (ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು) ಅಧಿಕವಾಗಿ ಚಮತ್ಕಾರಜನಕವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಅದು ಉತ್ತಮ ಕಾವ್ಯವಾಗುವುದು. ध्वन्यते व्यज्यतेऽस्मात् इति ध्वनिः। "काव्यं ध्वनिर्गुणीभूतव्यङ्ग्यं चेति द्विधा मतम्। वाच्यातिशायिनि व्यङ्ग्ये ध्वनिस्तत्काव्यमुत्तमम्" सा०द० ४-१। **ಧ್ವನಿಯ ಭೇದಗಳು:** ಈ ಧ್ವನಿಯು (1) ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲ ಮತ್ತು (2) ಅಭಿಧಾಮೂಲ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ (ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಅನ್ವಯಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಅನುಪಯುಕ್ತ ವಾಗುವ) ಕಾರಣ ಧ್ವನಿಯು ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗು

ವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಯು **ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲ**ವಾಗುವುದು. (2) ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಯು **ಅಭಿಧಾಮೂಲ** ವೆನಿಸುವುದು. "भेदौ ध्वनेरपि द्वावुदीरितौ लक्षणाभिधामूलौ। अविवक्षितवाच्योऽन्यो विवक्षितान्यपरवाच्यश्च" ಸಾ೦ದ೦ ೪-೨। **ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲಧ್ವನಿಯ ಭೇದಗಳು:** ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲಧ್ವನಿಯು (1) ಅರ್ಥಾಂತರ ಸಂಕ್ರಮಿತ ವಾಚ್ಯ ಮತ್ತು (2) ಅತ್ಯಂತ ತಿರಸ್ಕೃತ ವಾಚ್ಯ ಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "अर्थान्तरं संक्रमिते वाच्येऽत्यन्तं तिरस्कृते। अविवक्षितवाच्योऽपि ध्वनिर्द्वैविध्यमृच्छति" ಸಾ೦ದ೦ ೪-೩। (1) ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನುಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದಾದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಯು ಅರ್ಥಾಂತರ ಸಂಕ್ರಮಿತ ವಾಚ್ಯವಾಗುವುದು. "कदली कदली करभः करिराजकरः करिराजकरः" ಇಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ "ಕದಲೀ" ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಜಾಡ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅತಿಶಯ ಗುಣವಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕದಳ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಜಾಡ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅತಿಶಯವಾದ ಅರ್ಥವು ವ್ಯಂಗ್ಯ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಧ್ವನಿಯು **"ಅರ್ಥಾಂತರಸಂಕ್ರಮಿತ ವಾಚ್ಯ"** ವಾಗುವುದು. (2) ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಎಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಬಿಟ್ಟು ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಣಮಿಸುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಯು ಅತ್ಯಂತ ತಿರಸ್ಕೃತ ವಾಚ್ಯವಾಗುವುದು. "निःश्वासान्धा इवादर्शश्चन्द्रमा न प्रकाशते" ಎಂಬಲ್ಲಿ "ಅಂಧ" ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಅಪ್ರಕಾಶ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಧ್ವನಿಯು **"ಅತ್ಯಂತ ತಿರಸ್ಕೃತ ವಾಚ್ಯ"** ವಾಗುವುದು.

ಅಭಿಧಾಮೂಲ ಧ್ವನಿಯ ಭೇದಗಳು: ಅಭಿಧಾಮೂಲಧ್ವನಿಯು ಮೊದಲು (1) ಅಸಂಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮ ಮತ್ತು (2) ಸಂಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "विवक्षिताभिधेयोऽपि द्विभेदः प्रथमं ततः। असंलक्ष्यक्रमो यत्र व्यङ्ग्यो लक्ष्यक्रमस्तथा" ಸಾ೦ದ೦ ೪-೪। (1) ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥ ಪ್ರತೀತಿಗೆ ವಿಭಾವಾನುಭಾವವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳ ಪ್ರತೀತಿಯು ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯವು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಯು **"ಅಸಂಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮ"** ವಾಗುವುದು. सम्यक् न लक्षयितुं शक्यः क्रमः पौर्वापर्यं यस्य तादृशो व्यङ्ग्यो यस्मिन् सः। (2) ಯಾವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಭಾವಾನುಭಾವಾದಿಗಳ ಪ್ರತೀತಿಯು ವಿಲಂಬವಾಗಿ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥಪ್ರತೀತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಯು **"ಸಂಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮ"** ವಾಗುವುದು. ಸಂಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮ (ವ್ಯಂಗ್ಯ) ಧ್ವನಿಯು (1) ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯಿಂದ (2) ಅರ್ಥಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು (3) ಶಬ್ದಾರ್ಥಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧ. "शब्दार्थोभयशक्त्युत्थे त्रयङ्गेऽनुस्वानसंनिभे। ध्वनिर्लक्ष्यक्रमव्यङ्ग्यस्त्रिविधः कथितो बुधैः" ಸಾ೦ ದ೦ ೪-೬। ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯು (1) ವಸ್ತುರೂಪ ಮತ್ತು (2) ಅಲಂಕಾರ ರೂಪಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "वस्त्वलङ्काररूपत्वाच्छब्दशक्त्युद्भवो द्विधा" ಸಾ೦ದ೦ ೪-೭। ಅರ್ಥಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯು ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಅಲಂಕಾರರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ (1) ಸ್ವತಃಸಂಭವಿ (2) ಕವಿಪ್ರೌಢೋಕ್ತಿಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು (3) ಕವಿನಿಬದ್ಧನಾಯಕಾದಿಪ್ರೌಢೋಕ್ತಿಸಿದ್ಧಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಆರು ವಿಧ. ಈ ಆರು ವಿಧಗಳೂ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ವಸ್ತುವ್ಯಂಗ್ಯ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಅಲಂಕಾರವ್ಯಂಗ್ಯಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧಗಳಾಗುವುವು. "वस्त्वलंकृतिवर्ग्यपि द्विधार्थैः संभवी स्वतः। कवेः प्रौढोक्तिसिद्धो वा तन्निबद्धस्य चेति षट्। षड्भिस्तैर्व्यज्यमानस्तु वस्त्वलंकाररूपकः। अर्थशक्त्युद्भवो व्यङ्ग्यो याति द्वादशभेदताम्" ಸಾ೦ ದ೦ ೪-೮, ೮। ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯು (ವ್ಯಂಗ್ಯವು) ಒಂದು. ಸಂಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮ ಧ್ವನಿಯು ಈ ರೀತಿ ಹದಿನೈದು ವಿಧವಾಗಿ ಧ್ವನಿಯು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧವಾಗುವುದು. "एकः शब्दार्थशक्त्युत्थे तदष्टादशधा ध्वनिः" ಸಾ೦ದ೦ ೪-೯। ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪದಗತ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗತ ಮೊದಲಾದ ಭೇದಗಳಿಂದ ಐವತ್ತೊಂದು ವಿಧ. "वाक्ये शब्दार्थशक्त्युत्थस्तदन्ये पदवाक्ययोः। तदेवमेकपञ्चाशद्भेदास्तस्य ध्वनेर्मताः" ಸಾ೦ದ೦ ೪-೧೧। ಈ ಐವತ್ತೊಂದು ಭೇದಗಳೂ ತ್ರಿರೂಪ ಸಂಕರ (ಅಂಗಾಂಗಿಭಾವಸಂಕರ ಏಕಾಶ್ರಯಸಂಕರ ಮತ್ತು ಸಂದೇಹಸಂಕರ) ಸಂಸೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳಿಂದ ಸಜಾತೀಯ ವಿಜಾತೀಯ ಮೇಳನದಿಂದ ಐದುಸಾವಿರದ ಮುನ್ನೂರ ನಾಲ್ಕು (5304) ಭೇದಗಳಾಗುವುವು. ಇವುಗಳೊಡನೆ ಸಂಕರ ಮತ್ತು ಸಂಸೃಷ್ಟಿರಹಿತವಾದ ಶುದ್ಧವಾದ ಐವತ್ತೊಂದು ಭೇದಗಳೂ ಸೇರಿ ಧ್ವನಿಯು ಒಟ್ಟು ಐದುಸಾವಿರದ ಮುನ್ನೂರ ಐವತ್ತೈದು (5355) ವಿಧವಾಗುವುದು. "संकरेण त्रिरूपेण संसृष्ट्या चैकरूपया। वेदखाग्निशराः (५३०४) शुद्धैरिषुबाणाग्निसायकाः (५३५५)" ಸಾ೦ದ೦ ೪-೧೨।

ध्वनिकार ध्वनिकार (पुं०) ध्वन्यालोकवन्नु रचिसिद आनंदवर्धनाचार्यरु. ध्वनिं तत्प्रतिपादकं ग्रन्थं करोति—ध्वन कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "क्विप्" (३-२-७६)। **–कृत् –कृत्**.

ध्वनिकाव्य ध्वनिकाव्य (न०) उत्तम काव्य. ["काव्य" मत्तु "ध्वनि" पदगळल्लि नोडि.]

ध्वनिग्रह ध्वनिग्रह (पुं०) कर्ण, किवि, श्रोत्रेंद्रिय. ध्वनिः गृह्यतेऽनेन—ग्रह (उपादाने) कर० "अप्" (३-३-५८)। "कर्णस्तु श्रोत्रं क्लीबे ध्वनिग्रहः" हारा०।

ध्वनित ध्वनित (न०) 1. ध्वनि, शब्द. ध्वन (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "गम्भीरभेरीध्वनितैर्भयङ्करैर्-महागुहान्तप्रतिनादमेदुरैः" कुमा० १४-२७। (वि०) 2. व्यंग्यवागि सूचिसल्पट्ट, व्यंजनावृत्तियिंद तिळिसल्पट्ट. 3. शब्दमाडल्पट्ट.

ध्वनिनाला ध्वनिनाला (स्त्री०) 1. कहळे, कॊंबु. 2. कॊळलु, वेणुवाद्य. 3. वीणे. 4. वंश, बिदिरु. ध्वनेः नालेव। "ध्वनिनाला तु वीणायां वेणुकाहलयोरपि" मेदि०।

ध्वनिविकार ध्वनिविकार (पुं०) 1. कावु, दुःख भय मुंतादुवुगळिंद उंटागुव विकारस्वर. ध्वनेर्विकारः। 2. विकारवाद शब्द.

ध्वन्य ध्वन्य (वि०) ध्वनितवागुव, व्यंग्यवागि सूचिसल्पडुव. ध्वन (शब्दे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। मित्त्वात् ह्रस्वः।

ध्वस्त ध्वस्त (वि०) 1. केळक्के बिद्दिरुव. 2. केळक्के जारिरुव. ध्वंसु (अवस्रंसने) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "करालवाचालमुखाश्चमूस्वनैः ध्वस्ताम्बरा वीक्ष्य दिशो रजस्वलाः" कुमा० १४-४८। 3. नाशवाद. "मनोभिः सोद्वेगैः प्रणयविहतिध्वस्तरुचयः सगन्धर्वा धाम त्रिदश-वनिताः स्वं प्रतियययुः" किरा० १०-६३। 4. नाश पडिसल्पट्ट. ध्वंसु (अन्तर्भावितण्यन्तः) कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "येन ध्वस्तमनोभवेन बलिजित्कायः पुरास्त्रीकृतः" सा० द०।

ध्वस्ति ध्वस्ति (स्त्री०) नाश, अळिवु. ध्वंसु (अवस्रंसने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

ध्वाङ्क्ष ध्वाङ्क्ष (पुं०) 1. वायस, कागे. ध्वाक्षि (घोरवाशिते) "अच्" (३-१-१३४)। 2. बकपक्षि. 3. (ज्योतिषदल्लि) भानु मॊदलाद वारगळल्लि नक्षत्रगळ योगदिंद उंटागुव (प्रयाणक्के संबंधिसिद) आनंद मॊदलाद योगगळल्लोंदु. भानु–आर्द्रा, सोमु–मघा, मंगळ–चित्रा, बुध–ज्येष्ठा, गुरु–अभिजित्, शुक्र–पूर्वाभाद्रा, शनि–भरणीनक्षत्रगळ योगदिंद ई (ध्वांक्ष) योगवुंटागुवुदु. 4. याचक, भिक्षुक. 5. गृह, मने. (स्त्री०) **–क्षी –क्ष्मी**. 6. ऒंदु औषधद मूलिक. "ध्वाङ्क्षः काके बकेऽथिनि। गृहे ध्वाङ्क्षी तु काकोल्याम्" हेम०।

ध्वाङ्क्षतुण्डी ध्वांक्षतुंडी, –दन्ती –दंती, –नखी –नखी (स्त्री०) कागतॊंडे गिड.

ध्वाङ्क्षनाम्नी ध्वांक्षनाम्नी (स्त्री०) कल्लुत्ति गिड, ब्रह्ममंडि गिड.

ध्वाङ्क्षनासिका ध्वांक्षनासिका (स्त्री०) काग तॊंडे गिड.

ध्वाङ्क्षपुष्ट ध्वांक्षपुष्ट (पुं०) कोगिले. प रावत पक्षि.

ध्वाङ्क्षमाची ध्वांक्षमाची (स्त्री०) गरगद सॊप्पु.

ध्वान ध्वान (पुं०) शब्द, ध्वनि, सद्दु. ध्वन (शब्दे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "शशामाक्रन्दितध्वानो न च चौरो व्यभाव्यत" राजत०।

ध्वानित ध्वानित (वि०) शब्दमाडिसल्पट्ट, प्रतिध्वनियुंटुमाडल्पट्ट. ध्वन (शब्दे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "घोरारावैर्ध्वानिताशेषदिक्के विष्के नागः पर्यणंसीत् स्व एव" माघ० १८-२७।

ध्वान्त ध्वान्त (न०) कत्तलॆ. ध्वन (शब्दे) "क्तः" (७-२-१८)। निरु०। "एतदेवभूतं तदशर्म कृष्णा विभावरीं ध्वान्तमिव प्रपेदे" किरा० ३-३५।

ध्वान्तशत्रु ध्वान्तशत्रु, –शात्रव –शात्रव (पुं०) 1. अग्नि, बेंकि. 2. सूर्य. 3. चंद्र. 4. बिळुपु. ध्वान्तस्य शत्रुः शात्रवो वा। एवं **ध्वान्तारातिः ध्वान्तारातिः, ध्वान्तारिः ध्वान्तारिः.** इत्यादि. "ध्वान्तारिं सर्वपापघ्नम्"।

ध्वान्तोन्मेष ध्वान्तोन्मेष (पुं०) मिंचुहुळ. ध्वान्ते उन्मिषति—उद्+ मिष (स्पर्धायाम) "अच्" (३-१-१३४)। "ज्योतिर्बीजं च खद्योतः ध्वान्तोन्मेष-स्तमोमणिः" हारा०।

इति "ध" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

न

न न ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "त" ವರ್ಗದ ಐದನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ದಂತಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" सि० कौ०। "ऌतुलसानां दन्ताः"। "ञमङणनानां नासिका च"।

न न (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. 2. ಬುದ್ಧದೇವ. 3. ಬುದ್ಧಿ. 4. ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ. 5. ವೃಕ್ಷ. ಮರ. "नकारः सौगते बुद्धौ स्तुतौ वृक्षे प्रकीर्तितः" एक०। 6. "न" ವರ್ಣ, "न" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. 7. ಬಂಧ. (न०)8. ಜ್ಞಾನ. 9. ವಾದ್ಯ. (वि०)10. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ, ತೆಳ್ಳಗಿರುವ. 11. ಶೂನ್ಯ, ಅಭಾವ. 12. ಸಮಾನವಾದ. 13. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 14. ನಿಷೇಧ, ತಡೆಯುವುದು. ಬೇಡವೆನ್ನುವುದು. "अतिवादांस्तितिक्षेत नावमन्येत कञ्चन। न चेमं देहमाश्रित्य वैरं कुर्वीत केनचित्" मनु० ६-४७। 15. ಕೂಡದು, ಆಗಬಾರದು. "क्षत्रियैर्धार्यते शस्त्रं नार्तशब्दो भवेदिति" रामा०। 16. ಇಲ್ಲ, ಅಲ್ಲ. "नादण्ड्यो नाम राज्ञोऽस्ति" मनु० ८-३३५। नञ् ಸಂಬಂಧವಾದ "न" ಕಾರವು ಉತ್ತರಪದವು ಪರವಾದಾಗ ಲೋಪಹೊಂದುವುದು. न ब्राह्मणः अब्राह्मणः। ಉತ್ತರಪದವು ಅಜಾದಿಯಾದರೆ "नञ्" ಆಗಮ ಬರುವುದು. न अश्वः अनश्वः। नञ् ಸಂಬಂಧವಾದ "अ" ಕಾರವು ಆರು ವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. ["अ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಎರಡು ನಞ್ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಕಡೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುವುದು. "निरस्तगाम्भीर्यमपास्तपुष्पकं प्रकम्पयामास न मानसं न सः" माघ० १-५५। 17 ಸಾದೃಶ್ಯ. (स्त्री०) **ना न०**. 18. ನಾಭಿ, ಹೊಕ್ಕಳು. "हेरम्बे नः पुमान् ना स्त्री नाभौ नं ज्ञानवाद्ययोः" नानार्थर०।

नंष्ट्र नंष्ट्र (वि०) ನಾಶವಾಗುವ, ನಾಶಹೊಂದುವ. णश (अदर्शने) "तृच्" (३-१-१३३)। नुमागमः (७-१-६०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-ष्ट्री -ष्ट्री**०.

नकार नकार (पुं०) "न" ವರ್ಣ, "न" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. न "कारः" (वा० ३-३-१०८)।

नकिञ्चन नकिंचन (वि०) ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. नास्ति किञ्चन यस्य। "सर्वकामरसैर्हीनाः स्थानभ्रष्टा नकिञ्चनाः" भा० उद्योग०।

नक्कट नक्कट (न०) ನಾಸಿಕ, ಮೂಗು.

नकुल नकुल(पुं०)1. ಮುಂಗುಸಿ, ಕೀರ. नास्ति कुलमस्य (६-३-७५)। 2. ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪತ್ನಿ ಮಾದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ವೀರ, ಮಾದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. "ततो माद्री विचार्यैवं जगाम मनसाऽश्विनौ। तावागम्य सुतावस्यां जनयामासतुर्यमौ। नकुलं सहदेवं च रूपेणाप्रतिमं भुवि" भा० आदि० १३३-१८। (स्त्री०)**-कुली -कुलि**०. 3. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. 4. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 5. ಹೆಣ್ಣು ಮುಂಗುಸಿ.

नकुलेष्टा नकुलेष्टा(स्त्री०)ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ, ಈಶ್ವರಿಹಂಬು. नकुलानामिष्टा।

नक्त नक्त (न०) ರಾತ್ರಿ.

नक्तक नक्तक (पुं०) ಪರುಕುಬಟ್ಟೆ. नक्तं कं सुखमस्मात्। "समौ नक्तककर्पटौ" अम०।

नक्तचारिन् नक्तचारिन् (पुं०)1. ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. 2. ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ. 3. ರಾಕ್ಷಸ. (वि०)4. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. नक्ते चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-चारिणी -चारिण**०.

नक्तञ्चर नक्तंचर (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. नक्तं रात्रौ चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-चरी -चरि**०. 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ. 4. ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. (वि०) 5. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

नक्तञ्चारिन् नक्तंचारिन् (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. नक्तं रात्रौ चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. 3. ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ. 4. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. (वि०)5. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. "दिवाचरेभ्यो भूतेभ्यो नक्तञ्चारिभ्य एव च" मनु०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-चारिणी -चारिण**०.

नक्तञ्जात नक्तंजात (वि०) ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. नक्तं रात्रौ जातः।

नक्तन्तन नक्तंतन (वि०) ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿರುವ. नक्तं रात्रौ भवः "ट्युल्" तुडागमश्च (४-३-२३)। "इदं नक्तन्तनं दाम पौष्पमेतद्दिवातनम्" भट्टि० ६-१३।

नक्तन्दिवम् ನಕ್ತಂದಿವಮ್ (अव्य०) ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಹಗಲು. नक्तं च दिवा च "अच्" (५-४-७७)। निपा०। अव्ययीभावश्च। "विभज्य नक्तन्दिवमस्ततन्द्रिणा वितन्यते तेन नयेन पौरुषम्" किरा० १-९।

नक्तम् ನಕ್ತಮ್ (अव्य०) ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ. सप्तम्यर्थेऽव्ययम्। "रथाङ्गपाणेः पटलेन रोचिषामृषित्विषः संवलिता विरेजिरे। चलत्पलाशान्तरगोचरास्तरोः तुषारमूर्तेरिव नक्तमंशवः" माघ० १-२१।

नक्तमाल ನಕ್ತಮಾಲ (पुं०) ಕರಂಜವೃಕ್ಷ, ಹೊಂಗೆಮರ. नक्तम् आ अलति—अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "स नर्मदारोधसि सीकराद्रैर्मरुद्भिरानर्तितनक्तमाले" रघु० ५-४२।

नक्तव्रत ನಕ್ತವ್ರತ (न०) ಹಗಲು ಉಪವಾಸವಿದ್ದು ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ. "मार्गशीर्षे सिते पक्षे प्रतिपद्या तिथिर्भवेत्। तस्यां नक्तं प्रकुर्वीत रात्रौ विष्णुं प्रपूजयेत्" वराहपु०।

नक्तान्ध्य ನಕ್ತಾಂಧ್ಯ (न०) ಇರುಳು ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದಿರುವಿಕೆ, ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುರುಡಾಗಿರುವಿಕೆ. नक्ते आन्ध्यम्। ಶ್ಲೇಷ್ಮವು ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕುರುಡನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. ಹಗಲು ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣದಿಂದ ಶ್ಲೇಷ್ಮವು ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸುವುದು. "त्रिषु स्थितो यः पटलेषु दोषो नक्तान्ध्यमापादयति प्रसह्य। दिवा स सूर्यप्रगृहीतदृष्टिः पश्येत्तु रूपाणि कफाल्पभावात्" भावप्र०।

नक्र ನಕ್ರ (पुं०) 1. ಮೊಸಳೆ. न क्रामति दूरस्थलम्—क्रमु (पादविक्षेपे) "डः" (वा० ३-२-४८)। नञः प्रकृतिभावः (६-३-७५)। "लिङ्गैर्मृदः संवृतविक्रियास्ते ह्रदाः प्रसन्ना इव गूढनक्राः" रघु० ७-३०। 2. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. "तथा चेन्नाचरेयं नयेत नक्रकेतनः क्षणेनैकेनाकीर्तनीयां दशां जनञ्चैनम्" काद०। (न०) 3. ಬಾಗಿಲಿನ ಮೇಲುಭಾಗದ ಪಟ್ಟಿ. 4. ನಾಸಿಕ, ಮೂಗು. "नक्रं स्यादग्रदारुणि। नासायां पुंसि कुम्भीरे" मेदि०।

नक्रराज ನಕ್ರರಾಜ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ ಮೀನು, ತಿಮಿಂಗಿಲ. नक्राणां राजा "टच्" (५-४-९१)।

नक्षत्र ನಕ್ಷತ್ರ (न०) 1. ತಾರೆ, ಚುಕ್ಕಿ. न क्षरति—क्षर (सञ्चलने) निपा० (६-३-७५)। 2. ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಕನ್ಯೆಯರು. "सप्तविंशतिः सोमस्य पत्न्यो लोकस्य विश्रुताः। कालस्य नयने युक्ताः सोमपत्न्यः शुचिव्रताः। सर्वा नक्षत्रयोगिन्यो लोकयात्राविधानतः" भा० आदि० ६७। **ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಾಧಿಪತಿಗಳು :**

ನಕ್ಷತ್ರ	ಅಧಿಪ
(1) ಅಶ್ವಿನಿ	.. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು
(2) ಭರಣಿ	.. ಯಮ
(3) ಕೃತ್ತಿಕೆ	.. ಅಗ್ನಿ
(4) ರೋಹಿಣಿ	.. ಬ್ರಹ್ಮ
(5) ಮೃಗಶೀರ್ಷ	.. ಚಂದ್ರ
(6) ಆರಿದ್ರೆ	.. ರುದ್ರ
(7) ಪುನರ್ವಸು	.. ಅದಿತಿ
(8) ಪುಷ್ಯ	.. ಗುರು
(9) ಆಶ್ಲೇಷೆ	.. ಸರ್ಪ
(10) ಮಖೆ	.. ಪಿತೃಗಳು
(11) ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನಿ	.. ಭಗ
(12) ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ	.. ಆರ್ಯಮ
(13) ಹಸ್ತ	.. ರವಿ
(14) ಚಿತ್ತೆ	.. ತ್ವಷ್ಟ
(15) ಸ್ವಾತಿ	.. ವಾಯು
(16) ವಿಶಾಖೆ	.. ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ
(17) ಅನೂರಾಧೆ	.. ಮಿತ್ರ
(18) ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ	.. ಇಂದ್ರ
(19) ಮೂಲ	.. ರಾಕ್ಷಸ
(20) ಪೂರ್ವಾಷಾಢ	.. ಜಲ
(21) ಉತ್ತರಾಷಾಢ	.. ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು
(22) ಅಭಿಜಿತ್	.. ಬ್ರಹ್ಮ
(23) ಶ್ರವಣ	.. ವಿಷ್ಣು
(24) ಧನಿಷ್ಠೆ	.. ಅಷ್ಟವಸುಗಳು
(25) ಶತಭಿಷೆ	.. ವರುಣ
(26) ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರೆ	.. ಅಜೈಕಪಾತ್
(27) ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ	.. ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯ
(28) ರೇವತಿ	.. ಪೂಷ

ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಿಪ್ರಾದಿ ಸಂಜ್ಞೆಗಳು :

ನಕ್ಷತ್ರ	ಸಂಜ್ಞೆ
ಅಶ್ವಿನಿ, ಪುಷ್ಯ, ಹಸ್ತ.	.. ಕ್ಷಿಪ್ರ (ಲಘು)
ಮೂಲ, ಆರ್ದ್ರೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ, ಆಶ್ಲೇಷೆ.	.. ದಾರುಣ (ತೀಕ್ಷ್ಣ)
ಮೃಗಶೀರ್ಷ, ಚಿತ್ತೆ, ಅನೂರಾಧೆ, ರೇವತಿ,	.. ಮೃದು

ನಕ್ಷತ್ರ	ಸಂಜ್ಞೆ
ರೋಹಿಣಿ, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ,	
ಉತ್ತರಾಷಾಢ, ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ.	.. ಸ್ಥಿರ (ಧ್ರುವ)
ಭರಣಿ, ಮಖೆ, ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನಿ,	
ಪೂರ್ವಾಷಾಢ, ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರೆ.	.. ಉಗ್ರ
ಕೃತ್ತಿಕೆ, ವಿಶಾಖೆ.	.. ಸಾಧಾರಣ
ಸ್ವಾತಿ, ಪುನರ್ವಸು, ಶ್ರವಣ,	
ಧನಿಷ್ಠೆ, ಶತಭಿಷೆ.	.. ಚರ.

ನಕ್ಷತ್ರಗಣ ನಕ್ಷತ್ರಗಣ (ಪುಂ) ಕ್ಷಿಪ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಂಜ್ಞೆಗಳುಳ್ಳ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ. ["ನಕ್ಷತ್ರ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ನಕ್ಷತ್ರಚಕ್ರ ನಕ್ಷತ್ರಚಕ್ರ (ನಂ) ರಾಶಿಚಕ್ರ. ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ ಚಕ್ರಂ ಯತ್ರ।

ನಕ್ಷತ್ರದರ್ಶ ನಕ್ಷತ್ರದರ್ಶ (ಪುಂ) 1. ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವ ಜೋಯಿಸ. ನಕ್ಷತ್ರಂ ತತ್ಫಲಂ ದರ್ಶಯತಿ—ದೃಶಿರ್ (ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ)+ಣಿಚ್ "ಅಣ್" (೩-೨-೧)। (ವಿ)2. ನಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ನೋಡುವವನು ನಕ್ಷತ್ರಂ ಪಶ್ಯತಿ—ದೃಶಿರ್ "ಅಣ್" (೩-೨-೧)।

ನಕ್ಷತ್ರನಾಥ ನಕ್ಷತ್ರನಾಥ (ಪುಂ) ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯನಾದ ಚಂದ್ರ. ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಮ್ ಅಶ್ವಿನ್ಯಾದೀನಾಂ ನಾಥಃ। "ದಿವಾಕರಾದರ್ಶನಬದ್ಧಕೋಶೇ ನಕ್ಷತ್ರನಾಥಾಂಶುರಿವಾರವಿನ್ದೇ" ರಘು೦ ೬-೬೬।

ನಕ್ಷತ್ರನೇಮಿ ನಕ್ಷತ್ರನೇಮಿ(ಪುಂ)1. ಧ್ರುವನಕ್ಷತ್ರ. ನಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರಚಕ್ರಸ್ಯ ನೇಮಿರಿವ। 2. ವಿಷ್ಣು. ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ ನಯತಿ ನಿರ್ವಹತಿ—ಣೀಞ್ (ಪ್ರಾಪಣೇ) "ಮಿಃ" (ಉ೦ ೪-೪೩)। "ಯನ್ನಕ್ಷತ್ರಾತ್ಮಕಂ ಚಕ್ರಂ ಜ್ಯೋತೀರೂಪಮನಾಮಯಮ್। ಯಸ್ತನ್ನಿತ್ಯಂ ಭ್ರಾಮಯತಿ ಭ್ರಮನ್ತಮನುಯಾತಿ ಚ। ನಕ್ಷತ್ರನೇಮಿರ್ವಿಜ್ಞೇಯೋ ನವಾರ್ಣೋ ಭ್ರಮನಾಯಕಃ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ನಕ್ಷತ್ರನೇಮಿರ್ನಕ್ಷತ್ರೀ" ವಿ೦ಸ೦। 3. ಚಂದ್ರ. (ಸ್ತ್ರೀ೦)4. ರೇವತಿ. "ನಕ್ಷತ್ರನೇಮಿಃ ಶೀತಾಂಶುರೇವತ್ಯೌತ್ತಾನಪಾದಿಷು" ಹೇಮ೦।

ನಕ್ಷತ್ರಪತಿ ನಕ್ಷತ್ರಪತಿ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರ. ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ ಪತಿಃ।

ನಕ್ಷತ್ರಪಥ ನಕ್ಷತ್ರಪಥ (ಪುಂ) ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ.

ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲಾ ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲಾ(ಸ್ತ್ರೀ೦)1. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಾಲು. ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ ಮಾಲಾ। 2. ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಮುತ್ತುಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಹಾರ. ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಮಶ್ವಿನ್ಯಾದೀನಾಂ ಮಾಲೇವ।

ನಕ್ಷತ್ರಯಾಜಕ ನಕ್ಷತ್ರಯಾಜಕ (ಪುಂ) ದ್ರವ್ಯಾಶೆಯಿಂದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಮ. ನಕ್ಷತ್ರನಿಮಿತ್ತಂ ವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಯಾಜಯತಿ—ಯಜ (ದೇವಪೂಜಾಯಾಮ್) + ಣಿಚ್ "ಣ್ವುಲ್" (೩-೧-೧೩೩)।

ನಕ್ಷತ್ರರಾಜ ನಕ್ಷತ್ರರಾಜ(ಪುಂ)ಚಂದ್ರ. ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ ರಾಜಾ—"ಟಚ್" (೫-೪-೯೧)।

ನಕ್ಷತ್ರಲೋಕ ನಕ್ಷತ್ರಲೋಕ (ಪುಂ) ನಭೋಮಂಡಲ. ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ ಲೋಕಃ। "ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರೇ ಸಮಸ್ತೇಽಸ್ಮಿನ್ ಅಗ್ರಗಣ್ಯಾ ಭವಿಷ್ಯಥ। ಮೇಷಾದೀನಾಂ ಚ ರಾಶೀನಾಂ ಯೋನಯೋ ಯೂಯಮುತ್ತಮಾಃ। ಓಷಧೀನಾಂ ಸುಧಾಯಾಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಚ ಯಃ ಪತಿಃ। ಪತಿಮತ್ಯೋ ಭವತ್ಯೋಽಪಿ ತೇನ ಪತ್ಯಾ ಶುಭಾನನಾಃ। ಭವತೀನಾಮಿದಂ ಲಿಙ್ಗಂ ನಕ್ಷತ್ರೇಶ್ವರಸಂಜ್ಞಿತಮ್। ಪೂಜಯಿತ್ವಾ ನರೋ ಗನ್ತಾ ನಕ್ಷತ್ರಲೋಕಮುತ್ತಮಮ್। ಉಪರಿಷ್ಟಾನ್ಮೃಗಾಙ್ಕಸ್ಯ ಲೋಕೋ ಯಸ್ತು ಭವಿಷ್ಯತಿ। ಸರ್ವಾಸಾಂ ತಾರಕಾಣಾಂ ಚ ಮಧ್ಯೇ ಮಾನ್ಯಾ ಭವಿಷ್ಯಥ" ಕಾಶೀಖಂ೦। ಈ ನಕ್ಷತ್ರಲೋಕವು ಚಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೇಲಿರುವುದು.

ನಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾ ನಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಗ್ರಹಗಳ ಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಜ್ಯೋತಿಷವಿದ್ಯೆ, ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ. ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ ತತ್ರ ಸ್ಥಿತಾನಾಂ ಗ್ರಹಾಣಾಂ ಚಾರಜ್ಞಾನಾಯ ವಿದ್ಯಾ। "ನ ಚೋತ್ಪಾತನಿಮಿತ್ತಾಭ್ಯಾಂ ನ ನಕ್ಷತ್ರಾಙ್ಗವಿದ್ಯಯಾ। ನಾನುಶಾಸನವಾದಾಭ್ಯಾಂ ಭಿಕ್ಷಾಂ ಲಿಪ್ಸೇತ ಕರ್ಹಿಚಿತ್" ಮನು೦ ೬-೫೦।

ನಕ್ಷತ್ರವ್ಯೂಹ ನಕ್ಷತ್ರವ್ಯೂಹ (ಪುಂ) ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು. ಚೇತನ ಮತ್ತು ಅಚೇತನ ವಸ್ತುಗಳ ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ.

ನಕ್ಷತ್ರಶೂಲ ನಕ್ಷತ್ರಶೂಲ (ಪುಂ) ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ನಕ್ಷತ್ರ.

ದಿಕ್ಕು	ನಿಷಿದ್ಧ ನಕ್ಷತ್ರ
ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ	.. ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಧನಿಷ್ಠ
ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನ ,,	.. ಅಶ್ವಿನಿ ಮತ್ತು ಶ್ರವಣ
ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ,,	.. ರೋಹಿಣಿ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಯ
ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನ ,,	.. ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ ಮತ್ತು ಹಸ್ತ.

"ಪೂರ್ವೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠಧನಿಷ್ಠೇ ಚ ಶ್ರವಣಾಶ್ವಿನಿದಕ್ಷಿಣೇ। ಪಶ್ಚಿಮೇ ಪುಷ್ಯರೋಹಿಣ್ಯೌ ಹಸ್ತಾಫಲ್ಗುನಿಚೋತ್ತರೇ" ಮುಹೂ೦ ದ೦।

ನಕ್ಷತ್ರಸನ್ಧಿ ನಕ್ಷತ್ರಸಂಧಿ (ಪುಂ) ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಮುಂದಿನ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಗಳ ಪ್ರವೇಶದ ಕಾಲ. ನಕ್ಷತ್ರಯೋಃ ಸನ್ಧಿಃ।

ನಕ್ಷತ್ರಸೂಚಕ ನಕ್ಷತ್ರಸೂಚಕ (ಪುಂ) ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಜೋಯಿಸ, ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದೆ

ಜೋಯಿಸನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವವನು. नक्षत्राणि शुभाशुभतया सूचयति – सूच (पैशुन्ये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अविदित्वैव यः शास्त्रं दैवज्ञत्वं प्रपद्यते। स पङ्क्तिदूषकः पापो ज्ञेयो नक्षत्रसूचकः" बृहत्सं० २-१६।

नक्षत्रिन् ನಕ್ಷತ್ರಿನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. शिशुमाराकृति-ज्योतीरूपं नक्षत्रमस्मिन्नस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "शिशुमाराकृति प्रोक्तं यद्रूपं ज्योतिषां दिवि। तदस्यास्ति स नक्षत्री सप्ताणों लोकपावनः" इति निरुक्तिः। "नक्षत्रनेमिर्नक्षत्री" वि०स०। 2. ಚಂದ್ರ.

नक्षत्रेश ನಕ್ಷತ್ರೇಶ (पुं०) ಚಂದ್ರ. नक्षत्राणामीशः। "नक्षत्रेशकृतेक्षणो गिरिगुरौ गाढां रुचिं धारयन्" सा० द०।

नख ನಖ (पुंन०) 1. ನಖ, ಉಗುರು. न खमस्य। प्रकृत्या भवति (६-३-७५)। "कामिनामनिभृतान्यपि रम्भास्तम्भकोमलतलेषु नखानि" माघ० १०-६६। 2. ಷಂಡ. (न०) 3. ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 'नखं तु गन्धद्रव्ये स्यान्नखः करजषण्डयोः" विश्व०।

नखकुट्ट ನಖಕುಟ್ಟ (पुं०) ನಾಪಿತ, ಉಗುರನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ಕ್ಷೌರಿಕ. नखं कुट्टयति—कुट्ट (छेदने) "अण्" (३-२-१)।

नखक्षत ನಖಕ್ಷತ (न०) ಉಗುರಿನಿಂದಾದ ಗಾಯ.. नखैः क्षतम्। "सद्यो वसन्तेन समागतानां नखक्षतानीव वनस्थलीनाम्" कुमा० ३-२९।

नखदारण ನಖದಾರಣ (न०) ಉಗುರನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ನಾಪಿತನ ಒಂದು ಆಯುಧ, ಚೀರಣ. नखं दार्यतेऽनेन—दृ (विदारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)।

नखनिकृन्तन ನಖನಿಕೃಂತನ (न०) ಚೀರಣ, ನಾಪಿತನು ಉಗುರನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. नखं निकृत्यतेऽनेन—कृती (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११७)। मुम्। बाहु०।

नखपद ನಖಪದ (न०) ನಖಕ್ಷತ. नखस्य पदम्।

नखम्पच ನಖಂಪಚ (वि०) ಉಗುರನ್ನು ಸುಡುವ, ಉಗುರನ್ನು ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ. नखं पचति – डु पचष् (पाके) "खश्" (३-२-३४)। मुम् (६-३-६७)।

नखर ನಖರ (पुन०) ಉಗುರು. नखं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "किं पुनरलंकृतस्त्वं संप्रति नखरक्षतैस्तस्याः" सा० द०।

नखरञ्जनी ನಖರಂಜನೀ (स्त्री०) ನಾಪಿತನು ಉಗುರನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ, ಚೀರಣ. नखं रञ्जयति—रञ्ज (रागे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "पुनर्भवच्छेदकरी गङ्गेव नखरञ्जनी" उद्भ०।

नखरायुध ನಖರಾಯುಧ (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. 2. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 3. ನಾಯಿ. नखर एवायुधमस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

नखराह्व ನಖರಾಹ್ವ (पुं०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. नखरमाह्वयते स्पर्धते आकारेण।

नखविष ನಖವಿಷ (पुं०) ವಾಸುಷ್ಯ. नखे विषमस्य। "नागाः स्युर्दृग्विषा लूनविषास्तु वृश्चिकादयः। व्याघ्रादयो लोमविषा नखविषा नरादयः। लालाविषास्तु लूताद्याः कालान्तरविषाः पुनः। मूषिकाद्याः"।

नखाघात ನಖಾಘಾತ (पुं०) ನಖಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು. नखैराघातः। ಸುರತ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ನಖಗಳ ಏಟು. "नखाघातः प्रदातव्यो यथास्थानानि नर्मसु। पार्श्वयोः स्तनयोश्चैव ऊरौ चैव नितम्बके। कक्षस्थले च कक्षान्ते कपाले बाहुमूलके। ग्रीवायां कण्ठदेशे च नखाघातं समाचरेत्"।

नखानखि ನಖಾನಖಿ (अव्य०) ಪರಸ್ಪರ ನಖಗಳಿಂದ ಹೊಡೆದು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ. नखैश्च नखैश्च प्रहृत्य प्रवृत्तं युद्धम् कर्मव्य० "इच्" समासान्तः (५-४-१२७)।

नखायुध ನಖಾಯುಧ (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. 2. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 3. ನಾಯಿ. नख एवायुधमस्य।

नखालु ನಖಾಲು (पुं०) ನಿಲಿ ಗಿಡ.

नखाशिन् ನಖಾಶಿನ್ (पुं०) ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ. नखमश्नाति—अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)।

नखिन् ನಖಿನ್ (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. 2. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 3. ನಾಯಿ. नखोऽस्त्यस्य प्राशस्त्येन "इनिः"(५-२-११५)। "नदीनां शस्त्रपाणीनां नखिनां शृङ्गिणां तथा। विश्वासो नैव कर्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च" चाणक्यः। (वि०) 4. ನಖವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು.

नखी ನಖೀ (स्त्री०) ನಖಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. नखः आकारत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

नग नग (पुं०) 1. पर्वत, बेट्ट. न गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। वा नञो नलोपः (६-३-७७)। "अनुचरेण धनाधिपतेरथो नगविलोकन-विस्मितमानसः" किरा० ५-१६। 2. वृक्ष, मर. "वनं बबाधे विषपावकोत्था विपन्नगानामविपन्नगानाम्" माघ० ४-१५।

नगज नगज (वि०) 1. बेट्टदल्लि हुट्टिद. नगे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "न गजा नगजा दयिता दयिता विगतं विगतं ललितं ललितम्" भट्टि० १०-९। (स्त्री०) **-जा -ज्ञा**. 2. पार्वति. पर्वतराजन पुत्रि.

नगनिम्नगा नगनिम्नगा (स्त्री०) गिरिनदि, बेट्टदल्लि हुट्टिद नदि.

नगपति नगपति (पुं०) 1. पर्वतराज, हिमवंत. नगानां पतिः। 2. चंद्र. नगानामोषधीनां (वृक्षाणाम्) पतिः।

नगभू नगभू (स्त्री०) 1. पर्वतप्रदेश. नगस्य भूः। (वि०) 2. बेट्टदल्लि हुट्टिद. नगे भवति—भू "क्विप्"।

नगर नगर (न०) 1. पुर, पट्टण. नगाः सन्त्यत्र "रः" (वा० ५-२-१०७)। वाणिज्यदल्लि निपुणरादा वर्तकरिंदलू चातुर्वर्ण्यदिंदलू नानाजातिय जनरिंदलू अनेक शिल्पिगळिंदलू सकल देवते (देवर गुडि) गळिंदलू कूडिद ऊरु नगरवेनिसुवुदु. "पण्यक्रियादिनिपुणैश्चातुर्वर्ण्यजनैर्युतम्। अनेक-जातिसम्बद्धं नैकशिल्पिसमाकुलम्। सर्वदैवतसम्बद्धं नगरन्त्वभिधीयते"। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। **नगरी नगरी**.

नगरकाक नगरकाक (पुं०) पट्टणद कागे. कागेयंते नडवळिकेयुळ्ळ, मनुष्यनल्लि ई प्रयोग.

नगरगामिन् नगरगामिन् (वि०) नगरक्के होगुव, पट्टणक्के होगि सेरुव (दारि). नगरं गच्छति गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "गजवधू-मारुह्य नगरगामिनं मार्गमिन्दुवदनालंकृतवती" मालती० १।

नगरघात नगरघात (पुं०) गज, आने. नगरं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "अण्" बाहु०। नगरघातो हस्ती सि० कौ०।

नगरमार्ग नगरमार्ग (पुं०) पट्टणद रस्ते, नगर दॊळगिन रस्ते, राजमार्ग. राजमार्गवु राजन अरमनेयु सुत्तलू (नाल्कु दिक्कुगळल्लियू) इरबेकु. मॊदलनेय दर्जेय मार्गवु मूवत्तु हस्तगळ (मॊळगळ) अगलवागियू एरडनेय दर्जेयदु इप्पत्तु हस्त (मॊळ) गळ अगलवागियू इरबेकु. अधमवादुदु हदिनैदु मॊळ अगलद्दागिरबेकु. "राजमार्गस्तु कर्तव्याश्चतु-र्दिक्षु नृपालयात्। उत्तमो राजमार्गस्तु त्रिंशद्धस्त-मितो भवेत्। मध्यमो विंशतिकरो दशपञ्चकरोऽऽ-धमः"।

नगरन्ध्रकर नगरन्ध्रकर (पुं०) षण्मुख. कार्तिकेय, स्कंद. नगस्य क्रौञ्चस्य रन्ध्रं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "अभवदस्य ततो गुणवत्तरं सनगरं नगरन्ध्रकरौजसः" रघु० ९-२।

नगराध्यक्ष नगराध्यक्ष (पुं०) नगरसभेय अध्यक्ष, राजनिंद अथवा प्रजेगळिंद चुनायिसल्पट्ट नगरद प्रथम प्रजे. नगरे अध्यक्षः। नगरगळल्लि प्रजेगळ सकल हितगळन्नू चिंतिसलु मत्तु अवरिगे तक्क सौकर्य सौलभ्यगळन्नू कल्पिसलु ऒब्बनन्नु अध्यक्षनन्नागि चुनायिसबेकु. "नगरे नगरे वा स्यादेकः सर्वार्थचिन्तकः। उच्चैः स्थाने घोररूपो नक्षत्राणामिव ग्रहः। भवेत्स तान् परिक्रामेत् सर्वानेव सभासदः" भा० शान्ति० ८७-१०, ११।

नगाटन नगाटन (पुं०) 1. वानर, कपि. नगे वृक्षे अटनमस्य। "गोलाङ्गूले कपित्थास्यदधिशोणनगाटनाः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. पर्वत मत्तु वृक्षगळल्लि संचार. नगे गिरौ वृक्षे वा अटनम्।

नगाधिप नगाधिप (पुं०) 1. पर्वतगळ राजा. नगा-नामधिपः। 2. सुमेरु.पर्वत,

नगाधिराज नगाधिराज (पुं०) पर्वतगळ राजा, हिमवंत. नगानामधिराजः। "अस्त्युत्तरस्यां दिशि देवतात्मा हिमालयो नाम नगाधिराजः" कुमा० १-१।

नगारि नगारि (पुं०) पर्वतगळ शत्रु, इंद्र. नगा-नामरिः। पर्वतगळ रॆक्कगळन्नु कत्तरिसिदुदरिंद इंद्रनु पर्वतगळिगे शत्रुवादनु. "नदीज, लङ्केश-वनारिकेतुर्नगाह्वयो नाम नगारिसूनुः" भा० विरा० ४०-११।

नगाश्रय नगाश्रय (वि०) पर्वत मत्तु वृक्षगळल्लि वासमाडुव. नगः पर्वतः वृक्षो वा आश्रयो यस्य।

नगेन्द्र नगेन्द्र (पुं०) 1. पर्वतगळ ओडेयु, हिमवंत. नगानामिन्द्रः। "रश्मिष्विवादाय नगेन्द्रसक्तां विवर्तयामास नृपस्य दृष्टिम्" रघु० २-२८। 2. श्रेष्ठवाद पर्वत.

नगौकस् नगौकस् (पुं०) 1. पक्षि, हक्कि. नगो वृक्षः नगे वृक्षे वा ओकोऽस्य। 2. सिंह. 3. शरभमृग. 4. व्याघ्र, हुलि. नगः पर्वतः ओको यस्य। (वि०) 5. बेट्ट मत्तु वृक्षगळल्लि वासमाडुव. "नगौकाः पुंसि शरभे पक्षिपञ्चास्ययोरपि" मेदि०।

नग्न नग्न (पुं०) 1. दिगंबर जैनसंन्यासि. 2. स्तुतिपाठक, होगळुभट. (वि०) 3. बट्टेयन्नु धरिसदिरुवनु, बेत्तलेयुवनु. नजते—ओ नजी (लज्जायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। नत्वम् (८-२-४५)। "नग्नो विवाससि। मागधे च क्षपणके" हेम०। नग्नरु ऐदु विध. (1) द्विकच्छः (एरडु कच्चेगळन्नु हाकिरुवनु). (2) कच्छशेषः (बट्टेय तुदियन्नु बिट्टु कच्चे हाकिरुवनु). (3) मुक्तकच्छः। (4) एकवासाः (ऒंदे वस्त्रवन्नु उट्टिरुवनु). मत्तु (5) अवासाः (बेत्तलेयागिरुवनु) इव रेल्लरू नग्नरु. नग्नरागिरुव पुरुषरन्नू हेंगसरन्नू नोडकूडदु. "न नग्नां स्त्रियमीक्षेत पुरुषं वा कदाचन"। 4. वेदशास्त्राभ्यासगळिल्लद वंशदल्लि हुट्टिदवनु. इवन अन्नवु निंदित. "येषां कुले न वेदोऽस्ति न शास्त्रं नैव च श्रुतम्। ते नग्नाः कीर्तिताः सद्भिस्तेषामन्नं विगर्हितम्" मार्क०।

नग्नजित् नग्नजित् (पुं०) 1. ऒब्ब राजन. ईतन मगळाद सत्य ऎंबुवळन्नु श्रीकृष्णनु मदुवेयादनु. भाग० १०-५८। 2. वास्तुशिल्प ग्रंथवन्नु बरेद ऒब्ब पंडित. "आस्यं सकेशनिचयं षोडश दैर्घ्येण नग्नजित्प्रोक्तम्" बृहत्सं० ५८-१५।

नग्नता नग्नता (स्त्री०) बेत्तलेयागिरुवुदु. नग्न "तल्" (५-१-११९)।

नग्नमुषित नग्नमुषित (वि०) धन मत्तु आस्तिगळन्नु कसिदुकॊंडुदरिंद नग्नवागिरुवनु. मुषितो नग्नः। परनिपातः (२-२-३१)। "को नग्नमुषितप्रख्यं बहु मन्येत राघवम्" भट्टि० ५-८४।

नग्नम्भविष्णु नग्नंभविष्णु (वि०) नग्नवागि आगुव स्वभावद, बेत्तलेयागि आगुव स्वभावद. अनग्नो नग्नो भवति—भू "खिष्णुच्" (३-२-५७)। "खुकञ्" (३-२-५७)। **-भावुक-भावुक**. मुम् (६-३-६७)।

नग्नहू नग्नहू (पुं०) मद्य तयारिसलु बेकाद अनेक वस्तुगळिंद कूडिद गट्टिपदार्थ. ह्वयते—ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्विप" (वा० ३-३-१०८)। नग्नस्य हूः। ई वस्तुवु इदन्नु सेविसुववनन्नु नग्ननन्नागि माडुवुदरिंद ई हेसरु.

नग्नाट नग्नाट (पुं०) दिगंबरनागि संचरिसुव जैन संन्यासि. नग्नः सन् अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-अटकः -ಅಟಕಃ**.

नग्निका नग्निका (स्त्री०) 1. पुष्पवतियागदिरुव हेंगसु, मैनेरेयदिरुव हेंगसु (कन्ने). नजते—ओनजी (लज्जायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। नत्वम् (८-२-४५)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। 2. बेत्तलेय हेंगसः.

नग्नीकरण नग्नीकरण (न०) बेत्तलेयागि माडुवुदु.

नग्नीकृत नग्नीकृत (वि०) बेत्तलेयागि माडल्पट्ट. अनग्नः नग्नः कृतः।

नग्नीभवन नग्नीभवन (न०) बेत्तलेयागि आगुवुदु.

नग्नीभूत नग्नीभूत (वि०) बेत्तलेयागि आगिरुव. अनग्नः नग्नो भूतः।

नङ्ग नंग (पुं०) जार, व्यभिचारि.

नचिकेत(स्) नचिकेत(स्) (पुं०) आरुणियेंब उद्दालकऋषिय मग. [उद्दालकनु यागवल्लि ब्राह्मणरिगे दक्षिणेगे बदलागि पुडि हसुगळन्नु कॊडुत्तिद्दनु. इदन्नु नोडुत्तिद्द नचिकेतनु नन्नन्नु यारिगे कॊडुवेयेंदु तंदेयन्नु केळिदनु. इदरिंद कोपगॊंड उद्दालकनु निन्नन्नु मृत्युविगे कॊडुत्तेनेंदु हेळिदनु. नचिकेतनु यमनल्लिगे होदनु. यमनु मनेयल्लिल्लदिरलु बरुववरेगू कादिद्दनु. यमनु बंदु नचिकेत नन्नु सत्करिसिदनंतर इब्बरिगू वाद प्रतिवादगळु नडेदवु. नचिकेतनु तन बुद्धिशक्तियिंद

यमननನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಮತ್ತೆ ತಂದೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿದನು.] "मृत्युप्रोक्तां नचिकेतोऽथ लब्ध्वा विद्यामेतां योगविधिं च कृत्स्नम्" कठो०।

नचिर नचिर (अव्य०) ಬೇಗ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ. न चिरम्। चिर ಶಬ್ದಕ್ಕೆ न ಶಬ್ದದೊಡನೆ "सह सुपा" (२-१-४) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸ ಬಂದಿರುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ नचिरेण नचिरात् ಇತ್ಯಾದಿ. "तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात्। भवामि नचिरात् पार्थ मय्यावेशितचेतसाम्" गीता १२-७।

ओ नजी – लज्जायाम् (भ्वा० आत्म० अक० से०)। नजते। अनजिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

नञ् नञ् (अव्य०) ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. (ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ) ಉತ್ತರಪದವು ಪರವಾದಾಗ ಇದರ न ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದು. ಉತ್ತರಪದವು ಅಜಾದಿಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ नञ् ಆಗಮವು ಬರುವುದು. न ब्राह्मणः अब्राह्मणः। न अश्वः अनश्वः। **नञर्थ गळु:** 1. ಅಭಾವ. "अपापम्"। "भूतले घटो नास्ति" ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ನಿಷೇಧ. "न कुर्वीत वृथाचेष्टां न वार्यञ्जलिना पिबेत्। नोत्सङ्गे भक्षयेद्भक्ष्यान् न जातु स्यात् कुतूहली" मनु० ४-६३। 3. ಸ್ವರೂಪ. "न" इति नकारस्वरूपो वर्णः। 4. ಅತಿಕ್ರಮ, ಮೀರುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು. 5. ಈಷತ್, ಸ್ವಲ್ಪ. "अनुदरा कन्या"। 6. ಸಾದೃಶ್ಯ. "अब्राह्मणः"—ब्राह्मणसदृशः। 7. ವಿರುದ್ಧ. "अधर्मेण च यः प्राह यश्चाधर्मेण पृच्छति" मनु० २-१११। 8. ಅನ್ಯತ್ವ, ಭೇದ. "अनश्वः"। "नञभावे निषेधे च स्वरूपार्थेऽप्यतिक्रमे। ईषदर्थे च सादृश्ये तद्विरुद्धतदन्ययोः" मेदि०। "तत्सादृश्यमभावश्च तदन्यत्वं तदल्पता। अप्राशस्त्यं विरोधश्च नञर्थाः षट् प्रकीर्तिताः। नञ् ದ್ವಯವು ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುವುದು. "न कश्चिन्नापराध्यति"।

नट – नृत्तौ (भ्वा० पर० अक० से०)। नटति। ननाट। नटिता। नटिष्यति। नटतु। अनटत्। नटेत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕುಣಿದಾಡು, ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯಗಳ ಸಮೇತ ಕುಣಿದಾಡು.

भावे:—नट्यते। नेटे। नटिता। नटिष्यते। नट्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

जिचि:—नटयति, -ते। नटयां चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। नटयिता। नटयिष्यति, -ते। नटयतु, -ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—नटितव्यम्। नटनीयम्। नाट्यम्। नटितः। नटितवान्, -वती। नटन्, -न्ती। नटितुम्। नटितम्। नटनम्। नटित्वा। प्रणट्य।

नट – अवस्पन्दने (चुरा० उभ० सक० से०)। नाटयति, -ते। अनीनटत्, -त। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲಿಸು, ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲುಗಾಡು.

नट नट (पुं०) 1. ಶೈಲೂಷ, ಅಭಿನಯಪೂರ್ವಕ ಸಂಗೀತ ಮೇಳಗಳೊಡನೆ ಕುಣಿದಾಡುವವನು. नट (नृत्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ವ್ರಾತ್ಯ (ಸಂಸ್ಕಾರಹೀನ) ನಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸವರ್ಣ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. "झल्लो मल्लश्च राजन्याद्व्रात्यान्निर्ऋतिरेव च। नटश्च करणश्चैव खसो द्रविड एव च" मनु० १०-२२। 3. ಹೆಮ್ಮರ, ಕಿಗಡುಮರ. 4. ವೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶರೀರ ಮತ್ತು ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ನರ್ತಕ. 5. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 6. ಲಾಳದ ಗಿಡ. (स्त्री०) **-टी**—ಟೀ. 7. ನರ್ತಕಿ. "नटी विदूषको वापि पारिपार्श्वक एव वा" सा० द०। 8. ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ಸರಕು.

नटचर्या नटचर्या (स्त्री०) ನಟನಕಾರ್ಯ, ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯದಿಂದ ತೋರಿಸುವುದು. नटस्य चर्या। "नामानि रूपाणि मनोवचोभिः सन्तन्वतो नटचर्यामिवाज्ञः" भाग० १-३-३७।

नटत् नटत् (वि०) ನರ್ತನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕುಣಿದಾಡುತ್ತಿರುವ. नट (नृत्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती**—ನ್ತೀ.

नटन नटन (न०) 1. ನರ್ತನ, ಕುಣಿದಾಟ. नट (नृत्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶರೀರ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಕು ಇವುಗಳಿಂದ ರಾಮ ಕೃಷ್ಣ ಮೊದಲಾದವರ ಅನುಕರಣ.

नटनीय नटनीय (वि०) 1. ನರ್ತನಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕಾದ. नट (नृत्तौ) "अनीयर्"।

नटभूषण नटभूषण (पुं०) ಹರಿದಳ. नटान् भूषयति—भूष (अलङ्कारे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

नटमण्डन नटमण्डन (न०) ಹರಿದಳ. नटान् मण्डयति—मडि (भूषायाम्) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

नटसूत्र ನಟಸೂತ್ರ (ನ०) ನಟನ ಅಭಿನಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಿಲಾಲಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. नटस्य तद्व्यापारस्य अभिनयादेः प्रतिपादकं सूत्रम्। "पाराशर्यशिलालिभ्यां भिक्षुनटसूत्रयोः" पा० सू० ४-३-११०।

नटान्तिका ನಟಾಂತಿಕಾ (स्त्री०) ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ. नटस्य तद्व्यापारस्य अन्तो यस्याः "कप्" (५-४-१५४)।

नटेश ನಟೇಶ, -ईश्वर -ಈಶ್ವರ (पुं०) ನಟರಾಜ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

नटचा ನಟ್ಯಾ (स्त्री०) ನಟರ ಸಮೂಹ. नटानां समूहः "यः" (४-२-४९)।

नड(ल) ನಡ(ಲ) (पुं०) 1. ಲಾಳದ ಗಿಡ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು, ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲು. 2. ಗೋತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

नडक नಡಕ (न०) ಎರಡು ಹೆಗಲುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಮೂಳೆ.

नड(ल)कीय ನಡ(ಲ)ಕೀಯ (वि०) ಲಾಳದ ಗಿಡಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ. नडाः सन्त्यत्र "छः" कुक् च (४-२-९१)।

नड(ल)कूबर ನಡ(ಲ)ಕೂಬರ (पुं०) ಕುಬೇರನ ಮಗ.

नड(ल)प्राय ನಡ(ಲ)ಪ್ರಾಯ (पुं०) ಲಾಳದ ಗಿಡದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪ್ರದೇಶ.

नड(ल)मीन ನಡ(ಲ)ಮೀನ (पुं०) ಜಂಬುಮೀನು, ಹುಲ್ಲುಮೀನು. ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಮೀನು. नड(ल)वनस्थितो मीनः।

नडचा ನಡ್ಯಾ (स्त्री०) ನಡಸಮೂಹ, ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನ ಸಮುದಾಯ, ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನ ರಾಶಿ. नडानां समूहः "यः" (४-२-४९)।

नड्वत् ನಡ್ವತ್ (वि०) ಜಂಬುಹುಲ್ಲು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ದೇಶ. नडाः सन्त्यत्र "ड्मतुप्" (४-२-८७)।

नड्वल ನಡ್ವಲ (वि०) ಜಂಬುಹುಲ್ಲು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ದೇಶ. नडाः सन्त्यत्र "वलच्" (४-२-८८)। "नड्वान्नड्वल इत्यपि" अम०। "यो नड्वलानीव गजः परेषां बलान्य मृद्नान्नलिनाभवक्त्रः" रघु० १८-५।

नत ನತ (न०) 1. ನಮಸ್ಕಾರ, ಪ್ರಣಾಮ. (वि०) 2. ವಕ್ರವಾಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. 3. ಬಗ್ಗಿರುವ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तः" (३-४-७२)। "नतेन धनुषा नाकं वपुषा च वसुन्धराम्" याद० २२-१४४। 4. ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. "तथापि मुह्यन्ति तवाज मायया सुविस्मितं कृत्यमजं नतोऽस्मि तम्" भाग० ५-१८-४। 5. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. णम कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 6. ಆಳವಾಗಿರುವ. "तस्याः प्रविष्टा नतनाभिरन्ध्रं रराज तन्वी नवलोमराजिः" कुमा० १-३८। 7. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ.

नतकन्धर ನತಕಂಧರ(वि०)ಬಗ್ಗಿದ ಕುತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳವನು, ಕತ್ತನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿದವನು. नता कन्धरा यस्य।

नतनासिक ನತನಾಸಿಕ (वि०) ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗುಳ್ಳವನು. नता नासिका यस्य।

नतभ्रू ನತಭ್ರೂ (स्त्री०) ವಕ್ರವಾದ ಹುಬ್ಬುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. नता कुटिला भ्रूः यस्याः। "नतभ्रुवः स्वच्छनखानुबिम्बनच्छलेन कोऽपि स्फुटकम्पकण्टकः" नैष० १६-६०।

नताङ्गी ನತಾಂಗೀ (स्त्री०) ಬಗ್ಗಿದ ದೇಹವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. नतमङ्गंमस्याः "ङीष्" (वा० ४-१-५५)। "तामीषत्प्रचलविलोचनां नताङ्गीमालिङ्गन् पवन मम स्पृशाङ्गमङ्गम्" मालती० १-४१।

नति ನತಿ (स्त्री०) 1. ನಮಸ್ಕಾರ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ.

नतोन्नत ನತೋನ್ನತ (वि०) ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾಗಿರುವ. नतं च तदुन्नतं च। "अस्मिन्नलक्षितनतोन्नतभूमिभागे मार्गे पदानि खलु ते विषमीभवन्ति" शाकु० ४-१४।

नद ನದ (पुं०) 1. ಗಂಡುಹೊಳೆ, ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ. नदति—णद (अव्यक्ते शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "यथा नदीनदाः सर्वे सागरे यान्ति संस्थितिम्। तथैवाश्रमिणः सर्वे गृहस्थे यान्ति संस्थितिम्" मनु० ६-९०। 2. ಸಮುದ್ರ.

नदत् ನದತ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. णद (अव्यक्ते शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ.**

नदन ನದನ (न०) ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. णद (अव्यक्ते शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

नदनीय ನದನೀಯ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಬೇಕಾದ. णद (अव्यक्ते शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಶಬ್ದಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **-दितव्यः -ದಿತವ್ಯಃ.**

नदर ನದರ (वि०) 1. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति दरो भयं यस्य। 2. ನದದ ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶ. नदस्यादूरभवः "रः" (४-२-८०)। 3. ನದದಿಂದ ಉಂಟಾದ. नदेन निर्वृत्तम् "रः" (४-२-८०)।

नदराज ನದರಾಜ (पुं०) ನದಗಳ ಪತಿಯಾದ ಸಮುದ್ರ. नदानां राजा "टच्" (५-४-९१)।

नदित ನದಿತ (न०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. णद (अव्यक्ते शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ. ಸದ್ದುಮಾಡಿದ. णद कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

नदितवत् ನದಿತವತ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡಿದ. णद (अव्यक्ते शब्दे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

नदी ನದೀ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. नदति—णद (अव्यक्ते शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। ಪಚಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ "नदट्" ಎಂದು ಟಕಾರಾಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ "ङीप्" (४-१-१५)। "नदी सरिति शोणादौ ना" मेदि०। ಎಂಟು ಸಾವಿರ ಧನುಃಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದಷ್ಟು ದೂರ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಜಲಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ "ನದಿ"ಯೆಂದು ಪೆಸರು. "धनुः सहस्राण्यष्टौ च गतिर्यासां न विद्यते। न ता नदीशब्दवहा गतास्ते परिकीर्तिताः"। "विविध-कामहिता महिताम्भसः स्फुटसरोजवना जवना नदीः" किरा० ५-७।

नदीकान्त ನದೀಕಾಂತ (पुं०) 1. ನದಿಗಳಿಗೆ ಪತಿಯಾದ ಸಮುದ್ರ. नदीनां कान्तः। 2. ನೀರುಹಲ-ನ ಗಿಡ. नदी कान्ता यस्य। 3. ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. (स्त्री०) **-कान्ता -ಕಾಂತಾ.** 4. ಜಂಬೂವೃಕ್ಷ. ನೇರಳೆಮರ. 5. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. 6. ಕಾಕಜಂಘೆಯೆಂಬ ಗಿಡ. "नदीकान्तः समुद्रे स्यात् हिज्जले सिन्दुवारके। नदीकान्ता स्त्रियाम् जम्ब्वां काकजङ्घौषधावपि" मेदि०।

टुनदि—समृद्धौ (भ्वा० पर० अक० से०)। नन्दति। ननन्द। नन्दिता। नन्दिष्यति। नन्दतु। अनन्दत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಂತೋಷಪಡು, ಹರ್ಷಪೊಂದು. "ननन्द स्वभटान् दृष्ट्वा नखरश्मितमौक्तिकान्" याद० २२-१५६।

भावे:—नन्द्यते। ननन्दे। नन्दिता। नन्दिष्यते। नन्द्यताम्। अनन्द्यत। ೧೨೨೨ ವಿ.

णिचि:—नन्दयति, -ते। नन्दयां चकार, -बभूव, -आस। नन्दयिता। नन्दयिष्यति, -ते। नन्दयतु, -ताम्। अनन्दयत्, -त।

सनि:—निनन्दिषति। निनन्दिषां चकार, -बभूव, -आस। निनन्दिष्यति। निनन्दिषतु। अनिनन्दिषत्।

कृत्सु:—नन्दितव्यः। नन्दनीयः। नन्द्यः। नन्दितः। नन्दितवान्, -वती। नन्दन्, -न्ती। नन्दितुम्। नन्दनम्। नन्दित्वा।

नदीकूल ನದೀಕೂಲ (न०) ನದಿಯ ತೀರ, ಹೊಳೆಯ ತೊರೆ. नद्याः कूलम्।

नदीज ನದೀಜ (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. नद्यां गङ्गायां जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "नदीज. लङ्केशवनारिकेतुनंगाह्वयो नाम नगारिसूनुः" भा० विरा० ४०-११। 2. ಅರ್ಜುನವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಪುಮತ್ತಿ ಮರ. 3. ನೀರುಹಲಸಿನ ಮರ. (न०) 4. ಸೌವೀರಾಂಜನ. (वि०) 5. ನದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 6. ಅಗ್ನಿಮಂಥ ವೃಕ್ಷ. (स्त्री०) **-जा -ಜಾ.**

नदीधर ನದೀಧರ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. ಪರಶಿವ. नद्या धरः।

नदीन ನದೀನ (पुं०) 1. ಸಾಗರ, ಸಮುದ್ರ. ಕಡಲು. नदीनाम् इनः। "तरन्तो दारदः पेरुः महाप्राचीर-मद्रयोः। नदीनश्च" त्रिकाण्ड०। "रत्नैरलंकरण-भावमितैर्नदीनः" नैष० १३-२३। 2. ವರುಣ. (वि०) 3. ದೀನನಲ್ಲದವನು. ಬಡವನಲ್ಲದವನು.

नदीपति ನದೀಪತಿ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಸಾಗರ. नदीनां पतिः। 2. ವರುಣ.

नदीमातृक ನದೀಮಾತೃಕ (वि०) ನದಿಯ ನೀರಿನಿಂದ ಬೆಳೆಯತಕ್ಕ (ಪ್ರದೇಶ). नदी मातेव यस्य।

नदीमुख ನದೀಮುಖ (न०) ನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವ ಮಾರ್ಗ. नदी मुखमिव। "वृद्धो नदीमुखेनेव प्रस्थानं लवणाम्भसः" रघु० १७-५४।

नदीष्ण ನದೀಷ್ಣ (वि०) ನದಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾಗಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವವನು. नद्यां कुशलं स्नाति—ष्णा (शौचे) "कः" (३-२-४)। षत्वम् (८-३-८९)।

नदीसर्ज ನದೀಸರ್ಜ (पुं०) ಅರ್ಜುನವೃಕ್ಷ. ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿ ಮರ. सर्ज्यते—षर्ज (अर्जने) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। नद्याः सर्जः। "नदीसर्जो वीरतरुः इन्द्रद्रुः ककुभोऽर्जुनः" अम०।

नद्ध ನದ್ಧ (वि०) ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "खर्जूरीस्कन्धनद्धानां मदोद्गार-सुगन्धिषु" रघु० ४-५७।

नद्ध्री नद्ध्री (वि॰) चर्मद हग्ग. मिश्रियु हग्ग. नह्यतेऽनया—णह (बन्धने) करः "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। "नद्ध्री वद्धी वरत्रा स्यात्" अम॰।

नद्यावर्तक नद्यावर्तक (पुं॰) प्रयाणसंबंधवाद ऒंदु योग. जन्मराशियल्लि बुध प्रयाणद लग्नदल्लि गुरु अथवा शुक्र इरुवाग प्रयाण माडिदरे इष्टसिद्धियागुवुदु. "स्वराशिगे बुधे लग्ने सिते वा सुरवन्दिते। नद्यावर्तकयोगोऽयं यातुरिष्टार्थसिद्धिदः"।

ननन्द्र ननंद्र (स्त्री॰) पतिय सहोदरि. गंडन ऒडहुट्टिदवळु. न नन्दति न तुष्यति, न नन्दयति भ्रातृजायां वा—ट्टुनदि (समृद्धौ) "ऋन्" (उ॰ २-९८)। "ननन्दा तु स्वसा पत्युः" अम॰।

ननु ननु (अव्य॰) 1. अनुज्ञे, अनुमति. न नुदति—णुद (प्रेरणे) "डुः" (वा॰ ३-२-१८०)। "ननु संदिशेति सुदृशोदितया त्रपया न किञ्चन किलाभिदधे" माघ॰ ९-६१। 2. आमंत्रण, करे, संबोधन. "विधुरां ज्वलनातिसर्जनान्ननु मां प्रापय पत्युरन्तिकम्" कुमा॰ ४-३२। 3. अवधारण, निश्चय. "उपपन्नं ननु शिवं सप्तस्वङ्गेषु यस्य मे। दैवीनां मानुषीणां च प्रतिहर्ता त्वमापदाम्" रघु॰ १-६०। 4. प्रश्ने, कें॰ि॰. 5. प्रत्युक्ति. 6. आक्षेप. 7. वाक्यारंभ. 8. अनुनय, अनुसरण. "ननु वाक्षेपे परिप्रश्ने प्रत्युक्तावधारणे। वाक्यारम्भेऽप्यनुनयामन्त्रणानुज्ञयोरपि" हेम॰। 9. उत्प्रेक्षे. "मन्ये शङ्के ध्रुवं नूनं किंवा प्रायोऽनुवेधि च। ननु नाम हि जानामि उत्प्रेक्षाव्यञ्जकानि च"।

ननुच ननुच (अव्य॰) 1. प्रश्ने. 2. कट्ट मातु. 3. सरियाद मातु. 4. स्तुति, होगळिके. "ननुच प्रश्ने दुष्टोक्तौ सम्यग्वादे स्तुतावपि" हेम॰।

नन्तव्य नंतव्य (वि॰) 1. नमस्करिसल्पडुव. 2. नमस्करिसबेकाद. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "तव्यः" (३-१-९६)।

नन्तृ नंतृ (वि॰) 1. नमस्करिसुववनु. 2. तलेबागिसुववनु. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –त्री –न्त्री.

नन्द नंद (पुं॰) 1. हर्ष, संतोष. ट्टु नदि (समृद्धौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. विष्णु. ट्टु नदि अधि॰ "घञ्" (३-३-१२१)। भोग भोगोपकरण भोग्य भोक्तृ समृद्धियिरुवुदरिंद परमात्मनिगे ई हेसरु. "भोग्यंभोगोपकरणंभोगंभोक्तृभिरेव च। तस्मिन् समृध्यते नित्यमिति नन्दः प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "'आनन्दो नन्दनो नन्दः" वि॰ स॰। 3. ऒब्ब क्षत्रियः, कुसुमपुरद ऒब्ब दोरे, नंदर तंदे. "नवनन्दान् द्विजः कश्चित् प्रपन्नानुद्धरिष्यति" भाग॰ १२। 4. भेंक, कप्पे. 5. नंदगोप, श्रीकृष्णन साकुतंदे. 6. धृतराष्ट्रन ऒब्ब मग. 7. क्रौंचद्वीपद ऒंदु पर्वत. 8. ऒंबत्तु संख्ये.

नन्दक नंदक (पुं॰) 1. विष्णुविन खड्ग. नन्दयति—ट्टु नदि (समृद्धौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अत्यर्थमुद्वेजयिता परेषां नाम्नापि तस्यैव स नन्दकोऽभूत्" माघ॰ ३-१९। 2. भेंः, मंडूक, कप्पे. "व्यङ्गस्तु नन्दको भेको गूढवर्चाः कृतालयः" त्रिकाण्ड॰। 3. नंद गोप. नन्द स्वार्थे "कः"। 4. खड्ग, कत्ति. 5. धृतराष्ट्रन ऒब्ब मग. 6. स्कंदन ऒब्ब अनुचर. (वि॰) 7. संतोषवन्नुंटुमाडुव. 8. कुलपालक.

नन्दकि नंदकि (पुं॰) ऒप्पलि.

नन्दकिन् नंदकिन् (पुं॰) विष्णु. नन्दको विद्यामयोऽसिरस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

नन्दकिशोर नंदकिशोर (पुं॰) नंदगोपन मगु, श्रीकृष्ण. नन्दस्य किशोरः।

नन्दकुमार नंदकुमार (पुं॰) श्रीकृष्ण, नंदगोपन मग. नन्दस्य कुमारः।

नन्दगोप नंदगोप (पुं॰) गोपालकर यजमान, गोल्लर पाळेयगार, वसुदेवन आप्तमित्र. पूर्वजन्मदल्लि इवनु अष्टवसुगळल्लि ऒब्बनाद द्रोण नागिद्दनु. ईतन पत्नि यशोदादेवि. श्रीकृष्णनु तन्न बाललीलेगळन्नु इवन मनेयल्लिरुवागले तोरिसिदनु.

नन्दथु नंदथु (पुं॰) आनंद, संतोष. ट्टु नदि (समृद्धौ) "अथुच्" (३-३-८९)। "सारोऽसाविन्द्रियार्थानां यस्यासौ तस्य नन्दथुः" भट्टि॰ ५-२०।

नन्दन नंदन (पुं॰) 1. पुत्र, मग. नन्दयति—ट्टु नदि (समृद्धौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "अतीन्द्रि-

येष्वप्युपपन्नदर्शनो बभूव भावेषु दिलीपनन्दनः" रघु० ३-४१। 2. ಮುಂತೊಕ, ಕಪ್ಪೆ. 3. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯದು. "सुभिक्षं क्षेममारोग्यं शस्यं भवति शोभनम्। बहुक्षीरास्तथागावो नन्दन्ते नन्दने प्रिये" भविष्यपु०। 4. ವಿಷ್ಣು. आनन्दं मुक्तौ प्रापय्य नन्दयति तान्—टु नदि "ल्युः" (३-१-१३४)। "तमानन्दं यथोक्तायां मुक्तौ प्रापय्य यः सदा। मुक्तान्नित्यान्नन्दयते नन्दनः स तु कीर्तितः" इति निरुक्तिः। "आनन्दो नन्दनो नन्दः" वि० स०। 5. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. 6. ಒಂದು ಪರ್ವತ. (न०) 7. ಇಂದ್ರನ ಉದ್ಯಾನವನ. "पुरीमवस्कन्द लुनीहि नन्दनं मुषाण रत्नानि हरामराङ्गनाः" माघ० १-५१। (वि०) 8. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ.

नन्दनन्दन ನಂದನಂದನ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. नन्दस्य नन्दनः। ವಸುದೇವನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಾತಿನಂತೆ ಯಶೋದೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಯೋಗಮಾಯೆಯನ್ನು ತಂದು ದೇವಕಿಯ ಹತ್ತಿರ ಮಲಗಿಸಿ ಕಂಸನ ಭಯದಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಯಶೋದೆಯ ಬಳಿ ಯೋಗಮಾಯೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ಮಗನೆಂದು ತಿಳಿದ ನಂದನ ವಿಶ್ವಾಸಾಭಿಮಾನಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ನಂದನ ಪುತ್ರನಾದನು. "ततश्च शौरिर्भगवत्प्रचोदितः सुतं समादाय स सूतिकागृहात्। यदा बहिर्गन्तुमियेष तर्ह्यजा या योगमायाऽजनि नन्दजायया। शिशुं यशोदाशयने निधाय तत्सुतां समादाय पुनर्गृहानगात्। देवक्याः शयने न्यस्य वसुदेवोऽथ दारिकाम्। प्रतिमुच्य पदोर्लोहमास्ते पूर्ववदावृतः। यशोदा नन्दपत्नी च जातं पुत्रमबुध्यत। न तल्लिङ्गं परिश्रान्ता निद्रयापगतस्मृतिः" भाग० १०-३। (स्त्री०) **-नन्दना -ನಂದನಾ**. 2. ಯೋಗಮಾಯೆ.

नन्दन्त ನಂದಂತ (पुं०) ಪುತ್ರ, ಮಗ. नन्दत्यनेन—टु नदि (समृद्धौ) "झच्" (उ० ३-१२७)।

नन्दपाल ನಂದಪಾಲ (पुं०) ವರುಣ. नन्दं हर्षं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

नन्दसुत ನಂದಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) 1. ನಂದಗೋಪನ ಮಗ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. नन्दस्य नन्दगोपस्य सुतः सूनुर्वा। (स्त्री०) **-सुता -ಸುತಾ**. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

नन्दा ನಂದಾ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "नन्दते सुरलोकेषु नन्दने वसतेऽथवा। हिमाचले महापुण्ये नन्दा देवी ततः स्मृता" देवीपु०। 2. ನಂದಾತಿಥಿ, ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಗಳ ಪಾಡ್ಯ ಷಷ್ಠಿ ಮತ್ತು ಏಕಾದಶೀ ತಿಥಿಗಳು. "नन्दा भद्रा जया रिक्ता पूर्णा च प्रतिपत्क्रमात्"। 3. ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಪುತ್ರನಾದ ಹರ್ಷನ ಪತ್ನಿ. "नन्दा तु भार्या हर्षस्य यासु लोकाः प्रतिष्ठिताः" भा० आदि० ६७-३३। 4. ಪತಿಯ ಸಹೋದರಿ. 5. ಮಣ್ಣಿನ ಗುಡಾಣ. "नन्दा स्यादलिञ्जरे। गौर्यां तिथिविशेषे स्त्री निधिराजभिदोः पुमान्" मेदि०। 6. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. "नन्दा सम्पद्यलिञ्जरे। तिथिभेदे च" हेम०।

नन्दात्मज ನಂದಾತ್ಮಜ (पुं०) 1. ನಂದಗೋಪನ ಪುತ್ರ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. नन्दस्यात्मजः। **-आत्मजा -ಆತ್ಮಜಾ**. 2. ಯೋಗಮಾಯೆ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

नन्दि ನಂದಿ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. सर्वदा सर्वत्र सर्वथा च नन्दति समृद्धयति—टु नदि (समृद्धौ) "इन्" (उ० ४-२७७)। "नन्दिः सर्वत्र नित्यं सः श्रिया ऋद्धयति सर्वदा" इति निरुक्तिः। "स्वक्षः स्वङ्गः शतानन्दो नन्दिर्ज्योतिर्गणेश्वरः" वि० स०। 2. ಪರಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 3. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ, ನಂದಿಕೇಶ್ವರ. 4. ಈಶ್ವರನ ವಾಹನವಾದ ವೃಷಭ. 5 ಆನಂದ, ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 6. ದ್ಯೂತ, ಜೂಜು. "नन्दिस्तु प्रतीहारे पिनाकिनः। आनन्दने च द्यूते च" हेम०। (स्त्री०) 7. ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ, ಹರ್ಷ. "अतो मे भूयसी नन्दिर्यदेवमनुपश्यसि" भा० उद्योग० १३५-२०। (वि०) 8. ಆನಂದಜನಕವಾದ, ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ.

नन्दिक ನಂದಿಕ (पुं०) 1. ನಂದಿಮರ. 2. ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. 3. ಮಣ್ಣಿನ ಗುಡಾಣ. 4. ಈಶ್ವರನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. (स्त्री०) **नन्दिका ನಂದಿಕಾ**. 5. ನಂದಾ ತಿಥಿ, ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಗಳ ಪಾಡ್ಯ ಷಷ್ಠಿ ಮತ್ತು ಏಕಾದಶೀ ತಿಥಿಗಳು.

नन्दिकेश्वर ನಂದಿಕೇಶ್ವರ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರನ ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 2. ಈಶ್ವರನ ವಾಹನವಾದ ವೃಷಭ, 3. ನಂದೀಶ್ವರನಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಶಿವಧರ್ಮವೆಂಬ ಒಂದು ಉಪಪುರಾಣ.

नन्दिग्राम ನಂದಿಗ್ರಾಮ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮನ ವನವಾಸದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭರತನು ಅವನ ಪಾದುಕೆಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾ ಪಾದುಕೆಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. "विसर्जितः स रामेण पितुर्वचनकारिणा। नन्दिग्रामेऽकरोद्राज्यं पुरस्कृत्यास्य पादुके" भा० वन०

२७८-४५। ಈಗ ಇದರ ಹೆಸರು "ದೌಲತಾಬಾದ್" ಎಂದಾಗಿದೆ.

नन्दिघोष ನಂದಿಘೋಷ (पुं०) 1. ಅರ್ಜುನನ ರಥ. नन्दिरानन्दजनको घोषोऽस्य। 2. ಆನಂದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಬ್ದ. 3. ಹೊಗಳುಭಟರ ಹೊಗಳಿಕೆ, ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಶಬ್ದ. "नन्दिघोषोऽर्जुनरथे घोषे वन्दिजनस्य च" मेदि०। (वि०) 4. ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

नन्दिन् ನಂದಿನ್ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. ಪರಮೇಶ್ವರನ ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ನಂದಿಕೇಶ್ವರ. 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ವಾಹನವಾದ ವೃಷಭ. "लतागृहद्वारगतोऽथ नन्दी वामप्रकोष्ठार्पितहेमवेत्रः" कुमा० ३-४१। (वि०) 3 ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. नन्दते—ट्टु नदि (समृद्धौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

नन्दिनी ನಂದಿನೀ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. ट्टु नदि (समृद्धौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ಮಗಳು. "नन्दगोपस्य नन्दिनी"। "तेषां वधूस्त्वमसि नन्दिनि पार्थिवानाम्" उ० रा० १-९। 3. ಪತಿಯ ಸಹೋದರಿ, ಗಂಡನ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು. 4. ನಂದಿನೀಧೇನು, ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯ ಹೋಮಧೇನು. "इति वादिन एवास्य होतुराहुतिसाधनम्। अनिन्द्या नन्दिनी नाम धेनुरावव्रते वनात्" रघु० १-८२। 5. ಗಂಗಾ ನದಿ. "नन्दिन्युमायां गङ्गायां ननन्दृधेनुभेदयोः" मेदि०। 6. ಸುರಸುರಕಿ ಗಿಡ. 7. ವ್ಯಾಡಿಯ ತಾಯಿ. 8. ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

नन्दिनीतनय ನಂದಿನೀತನಯ, -सुत -ಸುತ (पुं०) ವ್ಯಾಡಿಮುನಿ, ಉಪವರ್ಷಮುಷಿಯ ಶಿಷ್ಯ. नन्दिन्यास्तनयः। ವರರುಚಿ ಪಾಣಿನಿ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಡಿ ಈ ಮೂವರೂ ಉಪವರ್ಷಮುಷಿಯ ಶಿಷ್ಯರು. ಪಾಣಿನಿ ಮುನಿಯು ತನ್ನ ಸಹಪಾಠಿಗಳಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ವರರುಚಿಯು ವಾರ್ತಿಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಇವರಿಬ್ಬರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥಗಳ ನ್ಯಾಯಪರಿಶೀಲನರೂಪವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ವ್ಯಾಡಿಮುನಿಯು ಬರೆದನು. ಇದೊಂದು ಕೋಶಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ.

नन्दिवर्धन ನಂದಿವರ್ಧನ (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. नन्दिमानन्दं वर्धयति—वृधु (वृद्धौ) "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಪಕ್ಷದ ಕೊನೆ. ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. 4. ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ. (वि०) 5. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. "स्यान्नन्दिवर्धनो मर्गे पक्षान्ते तनयेऽपि च" मेदि०।

नन्दिवृक्ष ನಂದಿವೃಕ್ಷ (पुं०) ನಂದಿಮರ. नन्द्या वृक्षः।

नन्दीश ನಂದೀಶ, -ईश्वर -ಈಶ್ವರ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಈಶ್ವರನ ಅನುಚರರ ಯಜಮಾನ.

नन्द्यावर्त ನಂದ್ಯಾವರ್ತ (पुं०) 1. ಪಶ್ಚಿಮದ ಬಾಗಿಲಿಲ್ಲದೆ ಉಳಿದ ಮೂರು ಬಾಗಿಲುಗಳುಳ್ಳ ಮನೆ. "नन्द्यावर्तमलिन्दैः शालाकुड्यात् प्रदक्षिणान्तगतैः। द्वारं पश्चिममस्मिन् विहाय शेषाणि कार्याणि" बृहत्सं ५३-३२। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಿಾನು. 3. ಪ್ರಯಾಣ ಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಯೋಗ. ["नन्द्यावर्तक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

नपात् ನಪಾತ್ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸದ ಇರುವವನು. न पाति—पा (रक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। नपान् नपान्तौ नपान्तः। 2. ತಳ್ಳದಿರುವವನು. न पातयति—पत्लृ (गतौ) + णिच् "क्विप्" (३-२-७६)। नपात् नपातौ नपातः। (पुं०) 3. ಪುತ್ರ, ಮಗ. निपा० (६-३-७५)। ನರಕವನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಸದ್ಗತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

नपुंसक ನಪುಂಸಕ (पुंन०) ಷಂಡ, ಪುಂಸ್ತ್ವವಿಲ್ಲದವನು. ಪುರುಷನ ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದವನು. नस्त्रीपुमान्। स्त्रीपुंसयोः पुंसकभावो निपा० (६-३-७५)।

नप्तृ ನಪ್ತೃ (पुं०) ಮೊಮ್ಮಗ. 1. ಮಗನ ಮಗ. 2. ಮಗಳ ಮಗ. न पतत्यनेन पिता नरके—पत्लृ (गतौ) "तृच्" (उ० २-९५)। निपा०। "पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रेणानन्त्यमश्नुते" मनु० ९-१३७। "यदि नात्मनि पुत्रेषु न चेत् पुत्रेषु नप्तृषु। न त्वेव तु कृतो धर्मः कर्तुर्भवति निष्फलः" मनु० ४-१७४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **नप्त्री ನಪ್ತ್ರೀ**. 3. ಮಗನ ಮಗಳು. 4. ಮಗಳ ಮಗಳು.

नभ ನಭ (पुं०) 1. ಶ್ರಾವಣಮಾಸ. नभते हिनस्ति कीटादीन्—णभ (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಸ್ವಾರೋಚಿಷ (ಎರಡನೆಯ) ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 3. ನಳಮಹಾರಾಜನ ಮಗ.

नभःक्रान्तिन् नभःक्रान्तिन् (पुं०) ಸಿಂಹ. नभः क्रान्तमयस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

नभःप्राण नभःप्राण (पुं०) वायु, गाळि. नभसः प्राण इव। "दैत्यदेवश्च वातस्तु नभःप्राणो जगद्बलः" त्रिकाण्ड०।

नभःश्रित् नभःश्रित् (वि०)आकाशवन्नु, आश्रयिसिरुव. नभःश्रयते—श्रिञ् (सेवायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)।

नभःसद् नभःसद् (पुं०) 1. देवतै. नभसि सीदति षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "निवर्त्य सोऽनुव्रजतः कृतानतीनतीन्द्रियज्ञाननिधिर्नभःसदः" माघ० १-११। 2. पक्षि, हक्कि. विसर्गस्य सत्वे **नभस्सद्** नभस्सद्.

नभःसरित् नभःसरित् (स्त्री०) गंगानदि, आकाशगंगे.

नभःस्थ नभःस्थ (वि०) आकाशदल्लिरुव अंतरिक्षदल्लि निंतिरुव. नभसि तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। विसर्गस्य लोपे **नभस्थः** नभस्थः. सत्वे **नभस्स्थः** नभस्स्थः.

नभःस्थल नभःस्थल (पुं०) 1. परशिव, परमेश्वर. नभः स्थलमिवास्य। "उर्ध्वरेता ऊर्ध्वलिङ्ग ऊर्ध्वशायी नभःस्थलः" भा० अनु० ४८-४६। (स्त्रीन०) 2. गगनमंडल, बानंगळ. नभसः स्थलम्। विसर्गस्य वा लोपः। **नभस्थलम्** नभस्थलम्. विसर्गस्य सत्वे **नभस्स्थलम्** नभस्स्थलम्. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४२)। **नभःस्थली** नभःस्थली. विसर्गलोपे **नभस्थली** नभस्थली. विसर्गस्य सत्वे **नभस्स्थली** नभस्स्थली. "निवारिताशावितातिस्तदासीत् नभस्स्थली नाकिभिरप्यदृश्यत" याद० २०-२५।

नभःस्थित नभःस्थित (वि०) आकाशदल्लिरुव, अंतरिक्षदल्लि निंतिरुव, नभसि स्थितः। विसर्गस्य लोपे **नभस्थितः** नभस्थितः.

नभःस्पृश् नभःस्पृश् (वि०) गगनवन्नु मुट्टुव. आकाशदवरेगू होगिरुव. नभः स्पृशति—स्पृश (संस्पर्शने) "क्विन्" (३-२-५८)।

नभश्चर नभश्चर (पुं०) 1. देवतै. 2. गंधर्व. 3. सूर्य्य मोदलाद ग्रह 4. पक्षि, हक्कि. नभसि चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। 5. मेघ, मोड. "निकामतप्ता विविधेन वह्निना नभश्चरेणेन्धनसंभृतेन सा" कुमा० ५-२३।

नभस् नभस् (न०) 1. गगन, आकाश. नह्यते मेघैः—णह (बन्धने) "असुन्" भश्चान्तादेशः (उ० ४-२१०)। "नेक्षेतोद्यन्तमादित्यं नास्तं यन्तं कदाचन। नोपसृष्टं न वारिस्थं न मध्यं नभसो गतम्" मनु० ४-३७। (पुं०) 2. श्रावणमास. नभते हिनस्ति विरहिणः—णभ (हिंसायाम्) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "निवारितावग्रहनीरनिर्झरे नभोनभस्यत्वमलम्भयद्दृशौ" नैष० ९-८४। 3. मूगु, नासिके. 4. मेघ, मोड. 5. वर्षाकाल, मळेगाल. 6 तावरेदंटिन दार. 7. पडिगे, बीतदानि. "नभः क्लीबं व्योम्नि पुमान् घने। घ्राणश्रावणवर्षासु बिसतन्तौ पतद्ग्रहे" मेदि०।

नभस नभस (पुं०) 1. गगन, आकाश. 2. वर्षाकाल, मळेगाल. 3. समंद्र. "नभसस्तु नदीपतौ। गगने ऋतुभेदे च" हेम०।

नभसंगम नभसंगम (पुं०) पक्षि, हक्कि. नभसं गच्छति —गम्लृ (गतौ) "खच्" (३-२-४७)। मुम् (६-३-६७)।

नभस्तल नभस्तल (न०) गगनमंडल, अंतरिक्ष. नभसः तलम्। "छदहेम कषन्निवालसत् कषपाषाणनिभे नभस्तले" नैष० २-६९।

नभस्तस् नभस्तस् (अव्य०) आकाशदिंद.

नभस्य नभस्य (पुं०) 1. भाद्रपदमास. नभसि मेघे साधुः "यत्" (४-४-९८)। "नभो नभस्यत्वमलम्भयद्दृशौ" नैष० ९-८४। "नभोनभस्ययोर्वृष्टिमवग्रह इवान्तरे" रघु० १२-२९। 2. स्वारोचिष मनुविन मग. "प्रथितश्च नभस्यश्च नभ ऊर्जस्तथैव च" हरिवं०।

नभस्वत् नभस्वत् (पुं०) वायु, गाळि. नभः आश्रयत्वेनास्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः" श्रुतिः। "आददे नातिशीतोष्णो नभस्वानिव दक्षिणः" रघु० ४-८।

नभोग नभोग (पुं०) 1. हत्तनेय मन्वंतरद सप्तर्षिगळल्लि ओब्ब ऋषि. (वि०) 2. अंतरिक्षदल्लि संचरिसुव. नभसि गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

नभोगज नभोगज (पुं०) मेघ, मोड. नभसि गज इव। "मदयित्नुर्वयुदारुव्योमधूमो नभोगजः" त्रिकाण्ड०।

नभोगत नभोगत (वि०) गगनक्के होगिरुव, आकाशक्के होगि सेरिरुव. नभः गतः।

नभोगति नभोऽगति (स्त्री०) 1. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. नभसि गतिः। (वि०) 2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ (1) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. (2) ಗ್ರಹ. (3) ಗಂಧರ್ವ. (4) ದೇವತೆ. नभसि गतिरस्य।

नभोधूम नभोऽधूम (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. नभसि धूम इव।

नभोनदी नभोऽनदी (स्त्री०) ಆಕಾಶಗಂಗೆ, ಗಂಗಾನದಿ. "नभोनदीव्यतिकरधौतमूर्तिभिर्विय‌द्गतैरनधिगतानि लेभिरे" माघ० १७-६४।

नभोमणि नभोऽमणि (पुं०) ಸೂರ್ಯ. नभसि मणिरिव।

नभोमण्डल नभोऽमण्डल (न०) ಆಕಾಶಮಂಡಲ, ಬಾಂದಳ. नभसो मण्डलमिव।

नभोमण्डलदीप नभोऽमण्डलदीप (पुं०) ಚಂದ್ರ. नभोमण्डले दीप इव। "नभोमण्डलदीपाय शिरोरत्नाय धूर्जटेः"।

नभोऽम्बुप नभोऽम्बुप (पुं०) ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ, ಮಳೆಗುಟುಕಿನ ಹಕ್ಕಿ. नभसि अम्बु पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)।

नभोरजस् नभोऽरजस् (न०) ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. नभसि रज इव।

नभोलय नभोऽलय(पुं०)1. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. नभसि लीयते—लीङ् (श्लेषणे) "अच्" (३-३-५६)। (वि०)2. ಆಕಾಶದಲ್ಲೇ ಲೀನವಾಗಿರುವ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲೇ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. नभसि लीनः।

नभोवीथी नभोऽवीथी(स्त्री०) ಆಕಾಶಮಾರ್ಗ. नभोरूपा वीथी। "अथ च यावतार्धेन नभोवीथ्यां प्रचरति तं कालमयनमाचक्षते" भाग० ५-२२-७।

नभौकस् नभौकस् (वि०) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ, ಆಕಾಶವೇ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. नभः ओकः वासस्थानं यस्य। "अन्ये च विविधा जीवा जलस्थलनभौकसः भाग० २-४-१४।

नभ्य नभ्य (वि०) 1. ಅಕ್ಷಪುಟಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ ತೈಲ, ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯದ ರಂಧ್ರಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದುದು. नाभये—रथचक्रावयवाय हितम् "यत्" (ग० ५-१-२)। नाभेर्नभादेशश्च। 2. ಗಾಡಿಯ ದೂರಿ, ಇರಚಿ.

नमत् नमत् (वि०)1. ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. "घनमतो नमतोऽनुमतान् प्रियाः" माघ० ६-६५। 2. ಬಗ್ಗುತ್ತಿರುವ. "यस्यामसेवन्त नमद्वलिकाः" माघ० ३-५३। 3. ವಕ್ರವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗುತ್ತಿರುವ, णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती** –ನ್ತೀ० "नमन्तीं सैन्यभारेण शनैरनुजगाम गाम्" याद० २२-७२।

नमत नमत (वि०)1. ಬಗ್ಗಿರುವ. 2. ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವ. (पुं०) 3. ನಟ, ಅಭಿನಯಕಃರ. 4. ಯಜಮಾನ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "अतच्" (उ० ३-११०)।

नमन नमन (न०)1. ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದು. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಗ್ಗುವುದು, ಡೊಂಕಾಗುವುದು. (वि०)3. ನಮಸ್ಕರಿಸುವ, ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುವ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "नमयति स्म वनानि मनस्विनीजनमनोनमनो घनमारुतः" माघ० ६-३०। 4. ಬಗ್ಗುವ, ಡೊಂಕಾಗುವ.

नमनीय नमनीय (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಮಸ್ಕರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

नमयत् नमयत् (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ತಲೆ ಬಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ णम (प्रह्वत्वे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती** –ಯಂತೀ०. "शानच्" (३-२-१२४)। **नमयमानः** ನಮಯಮಾನಃ.

नमस् नमस् (अव्य०)1. ನಮಸ್ಕಾರ. 2. ತಲೆಬಗ್ಗಿಸುವುದು. णम (प्रह्वत्वे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं प्राक्सृष्टेः केवलात्मने" कुमा० २-४। ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. "विधेम चास्यै नमसा सह त्वया" भाग० ३-१३-४२। (न०) 3. ತ್ಯಾಗ, ದಾನ. 4. ಅನ್ನ. 5. ವಜ್ರಾಯುಧ 6. ಯಜ್ಞ.

नमस नमस (वि०) ಅನುಕೂಲವಾದ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "असच्"।

नमसित नमसित(वि०)ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नमस्+क्यच् "क्तः" (३-२-१०२)। वा यलोपः (६-४-५०)। पक्षे **नमस्यितः** ನಮಸ್ಯಿತಃ.

नमस्कर्तृ नमस्कर्तृ (वि०) ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡುವವನು. नमः करोति—कृञ् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–कर्त्री** –ಕರ್ತ್ರೀ०.

E 461–68. ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು-18.

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಸಂಪುಟ ೪

ಪದಗಳು : नमस्कार-बहुवीर्य

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್
ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಬಾಪ್ಕೊ ಪ್ರಕಾಶನ
ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು

॥ श्रीः ॥

श्रीमते हयग्रीवाय नमः।

शब्दार्थकौस्तुभः।

(संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ತೃತೀಯ ಭಾಗ

लक्ष्मीं तनोतु व्यवधूय चित्ते वितर्कडोलां विविधार्थराशेः।
लक्ष्मीहयास्यः स्फुरिताक्षमालो लक्ष्मीलसद्वत्सतलः सदा नः॥

नत्वा लक्ष्मीहयग्रीवौ गुरुवन्दनपूर्वकम्।
शब्दार्थकौस्तुभस्यास्य तुरीयं भागमारभे॥

नमस्कार ನಮಸ್ಕಾರ (पुं०) ಪ್ರಣಾಮ, ವಂದನೆ. नमस्+कृ+"घञ्" (३-३-१८)।

ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾದವರು: ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ತಂದೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರ ರಾಜ ಮಾತುಲ (ಸೋದರ ಮಾವ) ಶ್ವಶುರ (ಪತ್ನಿಯ ತಂದೆ) ರಕ್ಷಕ ಮಾತಾಮಹ ಪಿತಾಮಹ ಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನು ತಂದೆಯ ಸಹೋದರ ಇಷ್ಟುಮಂದಿ ಗುರುಜನರು ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹರು. ತಾಯಿ ಮಾತಾಮಹಿ ಗುರುಪತ್ನಿ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಸಹೋದರಿಯರು ಶ್ವಶ್ರು (ಪತ್ನಿಯ ತಾಯಿ) ಪಿತಾಮಹಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರಿ ದಾದಿ (ಉಪಮಾತೆ) ಈ ಹೆಂಗಸರೂ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹರು. "उपाध्यायः पिता ज्येष्ठो भ्राता चैव महीपतिः। मातुलः श्वशुरस्त्राता मातामहपितामहौ। बन्धुज्येष्ठः पितृव्यश्च पुंस्येते गुरवः स्मृताः। माता मातामही गुर्वी पितुर्मातुश्च सोदरा। श्वश्रूः पितामही ज्येष्ठा धात्री च गुरवः स्त्रियाम्। ದೇವರು ಗುರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇವರನ್ನು ಕಂಡು ನಮಸ್ಕರಿಸದವನು ಮಹಾಪಾಪಿಯಾಗಿ ಕಾಲಸೂತ್ರವೆಂಬ ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. "देवं विप्रं गुरुं दृष्ट्वा न नमेद्यस्तु सम्भ्रमात्। स कालसूत्रं व्रजति यावच्चन्द्रदिवाकरौ" ಬ್ರಹ್ಮವೈ०।

ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲದವರು: ತಾಯಿ ಮತ್ತು ತಂದೆಯ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರರನ್ನು ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನು ನಮಸ್ಕರಿಸಕೂಡದು. ಆದರೆ ಗುರು ಪತ್ನಿ ಹಿರಿಯಸಹೋದರನ ಪತ್ನಿ ಮಲತಾಯಿ ಇವರು ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿರಿಯವರಾದರೂ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹರು. "मातुः पितुः कनीयांसं न नमेद्वयसाधिकः। नमस्कुर्यात् गुरोः पत्नीं भ्रातृजायां विमातरम्"।

नमस्कारी ನಮಸ್ಕಾರೀ (स्त्री०) ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ ಗಿಡ. नमस्+ङ्कृ+कृन् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

नमस्कार्य ನಮಸ್ಕಾರ್ಯ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. 2. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 3. ನಮಸ್ಕರಿಸಬೇಕಾದವನು, नमस्+ङ्कृ+कृन् (करणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "नमस्कार" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

नमस्कृति ನಮಸ್ಕೃತಿ (स्त्री०) ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ.

नमस्क्रिया ನಮಸ್ಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. नमस्+ङ्कृ+कृन् (करणे) "शः" (३-३-१००)।

नमस्य ನಮಸ್ಯ (वि०) ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ.

नमस्या ನಮಸ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಂಸ್ಕಾರ. 2. ಪೂಜೆ. नमस् + क्यच् (३-१-१९)। "अः" (३-३-१०२)। "पूजा नमस्यापचितिः" अम०।

नमस्यित ನಮಸ್ಯಿತ (ವಿ०) ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नमस्+ क्यच् "क्तः" (३-२-१०२)। वा यलोपः (६-४-५०)। **नमसितः ನಮಸಿತಃ.**

नमित ನಮಿತ (ವಿ०) 1. ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. णम (प्रह्वत्वे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यत्तस्थे नमितमुखेन्दु मानवत्या" माघ० ९-८४।

नमुचि ನಮುಚಿ (ಪುं०) 1. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. 2. ಮನ್ಮಥ. न मुञ्चति नञ् प्रकृत्या भवति (६-३-७५)। "नमुचिस्तु पुमान् दैत्यभेदे कुसुमकार्मुके" मेदि०।

नमुचिद्विष् ನಮುಚಿದ್ವಿಷ್ (ಪುं०) ನಮುಚಿಯ ಶತ್ರು ವಾದ ಇಂದ್ರ. नमुचि द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "विगृह्य चक्रे नमुचिद्विषा बली य इत्थमस्वास्थ्यमहर्दिवं दिवः" माघ० १-५१।

नमुचिसूदन ನಮುಚಿಸೂದನ (ಪುं०) ನಮುಚಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಇಂದ್ರ. नमुचि सूदयति—षूद (क्षरणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

नमेरु ನಮೇರು (ಪುं०) ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿ ಮರ, ಸುರ ಹೊನ್ನೆ ಮರ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "एरुः" बाहु०। "गणा नमेरुप्रसवावतंसा भूर्जत्वचः स्पर्शवतीर्दधानाः" कुमा० १-५५।

नमोगुरु ನಮೋಗುರು (ಪುं०) ವಿಪ್ರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.

नमोवाक ನಮೋವಾಕ (ಪುं०) ನಮಸ್ಕಾರದ ಮಾತು. नमः नमस्काराय वाकः। "इदंकविभ्यः पूर्वेभ्यो नमोवाकमधीमहे" उ०रा० १-१।

नमोवृध् ನಮೋವೃಧ್ (ಪುं०) ಯಾಗ. नमसोऽन्नस्य वृध् वर्धनं यस्मात्। ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಆಹುತಿಯು ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಸೇರುವುದು. ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ಮಳೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಮಳೆಯಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ನವು ಲಭಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. "अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते। आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः" मनु० ३-७६।

नम्य ನಮ್ಯ (ವಿ०) ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) कर्म० "यत्" (३-१-९८)।

नम्र ನಮ್ರ (ವಿ०) 1. ವಿಧೇಯ, ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "रः" (३-२-१६७)। "अभूच्च नम्रः प्रणिपातशिक्षया पितुर्मुदं तेन ततान सोऽर्भकः" रघु० ३-२५। 2. ಬಗ್ಗಿರುವ. "शश्वत्सिद्धैरुपचितबलिं भक्तिनम्रः परीयाः" मेघ० १-५५।

नम्रक ನಮ್ರಕ (ಪುं०) 1. ಲಕ್ಕಗಿಡ. नम्र इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ಬಗ್ಗಿರುವ. नम्र एव स्वार्थे "कन्" (५-४-५)।

नम्रता ನಮ್ರತಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ವಿಧೇಯತೆ, ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. नम्रस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ. "त्वः" (५-१-११९)। **नम्रत्वम् ನಮ್ರತ್ವಮ್.** "मयि स्थितिर्नम्रतयैव लभ्यते दिगेव तु स्तब्धतया विलङ्घ्यते" नैष० १२-३४।

नम्रमुख ನಮ್ರಮುಖ (ವಿ०) ತಗ್ಗಿದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು, ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸಿರುವವನು. नम्रं मुखं यस्य। स्त्रियां "ङीप्"। **-मुखी -ಮುಖೀ.** "सा सा ह्रिया नम्रमुखी बभूव" माघ० ३-१६।

नय ನಯ (ಪುं०) 1. ನೀತಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ, ವಿವೇಕಯುಕ್ತ ವ್ಯವಹಾರ. णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। "कथंचिन्न विकल्पन्ते विद्वद्भिश्चिन्तिता नयाः" पञ्चत० १-३७०। 2. ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. "विषमोऽपि विगाह्यते नयः कृततीर्थः पयसामिवाशयः" किरा० २-३। 3. ರಾಜನೀತಿ, ವಿವೇಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಪಳಿತ ನೈಪುಣ್ಯ, ರಾಜಕೀಯ ಚತುರತೆ, "विक्रान्तैर्नयशालिभिः सुसचिवैः श्रीर्वक्रनासादिभिः नन्दे जीवति या तदा न गमिता स्थैर्यं चलन्ती मुहुः" मुद्रा० १-२३। 4. ವಿಷ್ಣು. नीयन्ते नित्यमस्मिन्-णीञ् अधि० "अच्"। "यस्मिन् तपोधना नित्यं नीयन्ते इति वै नयः" इति निरुक्तिः। "रामो विरामो विरजो मार्गो नेयो नयोऽनयः" वि०स०। 5. ಸಿದ್ಧಾನ್ತ, ತತ್ತ್ವ, "तत्रापि परमाणौ स्यात् पाको वैशेषिके नये" भाषाप०। 6. ಒಂದು ವಿಧ ದ್ಯೂತ. (ವಿ०) 7. ನಾಯಕ, ಮಂಡಾಳು. 8. ನ್ಯಾಯವಾದ. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ. "नयो नीतिद्यूतविशेषयोः" मेदि०।

नयक ನಯಕ (ವಿ०) ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದವನು. ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು. नये कुशलः "कन्" (५-२-६४)।

नयत् ನಯತ್ (ವಿ०) 1. ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ. "तामेकतः क्षितिपतेरपरं नयन्तः" नैष० ११-७१। 2. ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸೂಚನೆ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. णीञ् (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಹೊರಡಿಸು

ತ್ರಿರುವ. "नयन् मधुलिहः श्वैत्यमुदग्रदशनांशुभिः" माघ० २-२१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-त्री** -ನ್ತ್ರೀ.

नयन नयन (न०) 1. ನೇತ್ರ. कर्णा. नीयतेऽनेन—णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "तमेकदृश्यं नयनैः पिबन्त्यो नार्यो न जग्मुर्विषयान्तराणि" कुमा० ७-६४। 2. ಒಯ್ಯುವುದು, ಸಾಗಿಸುವುದು. 3. (काल) ಕಳೆಯುವುದು. "कालस्य नयने युक्ताः सोमपत्न्यः शुचिव्रताः" भा० आदि० ६७-१६।

नयनगोचर नयनगोचर (वि०) ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ, ನೋಟಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ. नयनस्य गोचरः।

नयनच्छद नयनच्छद (पुं०) ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ. नयनं छाद्यतेऽनेन—छद (संवरणे)+णिच् "घः" (३-३-११८)।

नयनपथ नयनपथ (पुं०) ದೃಷ್ಟಿಯ ಮಾರ್ಗ, ನೋಟವು ಹರಡುವ ಪ್ರದೇಶ. नयनस्य पन्थाः "अः" (५-४-७४)।

नयनवत् नयनवत् (वि०) ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳವನು, ನೇತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. नयनेऽस्य स्तः "मतुप्" (५-२-९४)। "इह जगति महोत्सवस्य हेतुर्नयनवतामुदियाय बालचन्द्रः" मालती० २-१०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ.

नयनानन्द नयनानन्द (पुं०) ಕಣ್ಣಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಆಹ್ಲಾದ, नयनयोरानन्दः। "किं पद्मस्य रुचिं न हन्ति नयनानन्दं विधत्ते न किम्" रत्ना० ३-१३।

नयनाभिराम नयनाभिराम (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. नयनमभिरमयति—अभि + रमु (क्रीडायाम्) + णिच् "अण्" (३-२-१)। (वि०) 2. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮನೋಹರವಾಗಿ ತೋರುವ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟುಮಾಡುವ.

नयनीय नयनीय (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ, ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಯ್ಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಒಯ್ಯಬೇಕಾದ. 4. ಒಯ್ಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. णीञ् (प्रापणे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

नयनोत्सव नयनोत्सव (पुं०) ಕಣ್ಣಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹಬ್ಬ, ಸುಂದರ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತೋಷ. नयनयोरुत्सवः।

नयमान नयमान (वि०) ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ. णीञ् (प्रापणे) कर्तं० "शानच्" (३-२-१२४)।

नयवत् नयवत् (वि०) 1. ನೀತಿಯುಳ್ಳವನು. 2. ವಿವೇಕಶಾಲಿ. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವನು. 4. ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು. नयोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ.

नयवर्त्मन् नयवर्त्मन् (न०) ನೀತಿಮಾರ್ಗ, ರಾಜನೀತಿಯ ನೈಪುಣ್ಯ. ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. नयस्य वर्त्म। "तवानुभावोऽयमवेदि यन्मया निगूढतत्त्वं नयवर्त्म विद्विषाम्" किरा० १-६।

नयविद् नयविद् (वि०) ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. नयं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "विवप्" (३-२-६१)। "नयविद्भिर्नवे राज्ञि सदसच्चोपदर्शितम्" रघु० ४-१०।

नयविशारद नयविशारद (वि०) ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. नये विशारदः। "सान्धिविग्रहिकः कार्यो राज्ञा नयविशारदः"।

नयवेदिन् नयवेदिन् (वि०) "नयविद्" ಪದದ ಅರ್ಥ. नयं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

नयशास्त्र नयशास्त्र (न०) ರಾಜನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ.

नयसिद्धि नयसिद्धि (स्त्री०) ರಾಜನೀತಿಯ ಫಲ, ರಾಜನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗದ ಫಲ. नयस्य सिद्धिः।

नर नर (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. नरति—नॄ (नये) "अच्" (३-१-१३४)। "वानराणां नराणां च कथमासीत्समागमः" रामा०। 2. ವಿಷ್ಣು. ಪರಮಾತ್ಮ. "नरः क्षयो यस्य नास्ति स नरः समुदाहृतः" इति निरुक्तिः। "जह्नुर्नारायणो नरः" वि०स०। 3. ಪುರುಷ. 4. ಅರ್ಜುನ. [ಸಹಸ್ರಕವಚನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಲೋಕವನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರಲು ಅವನ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ನರ ನಾರಾಯಣರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಮುನಿಗಳು ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಪುತ್ರರಾಗಿ ಜನಿಸಿದರು. ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದವರಿಂದ ಮಾತ್ರ ತನಗೆ ಮರಣವುಂಟಾಗಬೇಕೆಂಬ ವರವನ್ನು ಸಹಸ್ರಕವಚನು ಪಡೆದದ್ದರಿಂದ ಈ ಮುನಿಗಳು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡತೊಡಗಿ ಇಬ್ಬರೂ ಸರದಿಯಂತೆ ಈ ರಾಕ್ಷಸನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಒಂಬೈನೂರ ತೊಂಬತ್ತೊಂಬತ್ತು ಕವಚಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದರು. ಇಪ್ಪರಲ್ಲಿ ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ಮೃತಿ ಹೊಂದಿ ಒಂದು ಕವಚದೊಡನೆ ಕರ್ಣನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಆಗ ಈ ಮುನಿಗಳೂ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ತನ್ನ

सरदियागिद्द युद्धदल्लि नर (अर्जुन)नु कर्ण नन्नु संहरिसिदनु.] (न॰) 5. रामकर्पूरवेंब ऒंदु तृण. "नरोऽजे मनुजेऽर्जुने। क्लीबस्तु रामकर्पूरे" मेदि॰।

नरक नरक (पुं॰) 1. जीवात्मनु तानु माडिद पापकार्यगळ फलवन्नु यमलोकदल्लि अनुभविसुव स्थ॰. नरति नयति पापिलोकम्—नृ (नये) "वुन्"(उ॰ ५-३५)। नानाविध पापकार्यगळिगे शिक्षेयन्नु अनुभविसुव नरकगळु इप्पत्तॆंटु. (1) तामिस्रः, (2) अन्धतामिस्रः, (3) रौरवः, (4) महारौरवः, (5) कुम्भीपाकः, (6) कालसूत्रम्, (7) असिपत्रवनम्, (8) सूकरमुखम्, (9) अन्धकूपः, (10) कृमिभोजनः, (11) सन्दंशः, (12) तप्तसूमिः, (13) वज्रकण्टकः, (14) शाल्मलिः, (15) वैतरणी, (16) पूयोदः, (17) प्राणरोधः, (18) विशसनम्, (19) लालाभक्षः, (20) सारमेयादनम्, (21) अवीचिः, (22) अयःपानम्, (23) क्षारकर्दमः, (24) रक्षोगणभोजनः, (25) शूलप्रोतः, (26) दन्दशूकः, (27) पर्यावर्तनः मत्तु (28) सूचीमुखम्। पापकार्यगळिगनुगुणवागि मेलॆ हेळिरुव नरकगळल्लि शिक्षॆगळन्नु अनुभविसबेकागुवुदु. [विवरगळिगॆ भाग॰ ५-२६ अध्यायदल्लि नोंडि.] 2. नरकासुर. [महाविष्णुविन वराहावतारकालदल्लि विष्णुविन देहदिंद भूमियल्लि बिद्द बॆवरिनिंद हुट्टिदुदरिंद इवनिगॆ भौमासुरनॆंदू हॆसरायितु. भूदेवियु ई असुरनिगॆ वैष्णवास्त्रवन्नु संपादिसि कॊट्टळु. अदरिंद कॊब्बिद इवनु लोकवॆल्लवन्नू पीडिसुत्तिरलु इंद्रनु श्रीकृष्णनल्लिगॆ होगि ई वृत्तांतवन्नु तिळिसलागि श्रीकृष्णनु नरकासुरन राजधानियाद प्राग्ज्योतिषपुरक्कॆ होगि अवनॊडनॆ युद्ध माडि अवनन्नु संहरिसिदनु. बळिक नरकासुरन मगनाद भगदत्तनिगॆ अभयप्रदानमाडि नरकनु सॆरॆयल्लिट्टिद्द राजकन्यॆयरॆल्लरन्नू बिडिसि नरकनिंद अपहृतवाद अदितिय कुंडलगळन्नू मेरुशिखरवन्नू इंद्रन छत्रवन्नू कॊडिसिदनु.] भाग॰ १०-५९।

नरकक्रुण्ड नरककुंड (न॰) यमलोकदल्लि जीवात्मनु तन्न पापकृत्यगळिगॆ शिक्षॆयन्नु अनुभविसुव यातनास्थान. क्रूरवाद मातुगळिंद बंधुगळन्नु पीडिसुववनिगॆ वह्निकुंडदल्लि शिक्षॆ. ब्राह्म

णरु बंदाग अतिथ्यवन्नु माडदवनिगॆ तप्तकुंडदल्लि शिक्षॆ. ब्राह्मणन वृत्तियन्नु अपहरिसुवनिगॆ विट्कुंडद शिक्षॆ. इतरर तटाकगळन्नु ऒडॆदुहाकुवनिगॆ मूत्रकुंडदल्लि शिक्षॆ. एकाकियागि मिष्टान्न भुजिसुवनिगॆ श्लेष्मकुंडदल्लि शिक्षॆ. तायि तंदॆ गुरु मत्तु पत्नि इवरन्नु पोषिसदवनिगॆ गरकुंडद शिक्षॆ. अतिथियन्नु कंडु दृष्टियन्नु वक्रवागि माडुवनिगॆ दूषिका (नेत्रमल) कुंडदल्लि, ब्राह्मणनॊब्बनिगॆ कॊडुवुदागि वाग्दानमाडि मत्तॊब्बनिगॆ कॊडुवनिगॆ वसाकुंडदल्लि, परस्त्रीसंगम माडुव पुरुषनिगॆ मत्तु परपुरुषन संग माडुव हॆंगसिगॆ शुक्रकुंडदल्लि शिक्षॆ. तायि तंदॆ आचार्य इवरन्नु हॊडॆदु अवर मैयिंद रक्त सुरिसुवनु रक्तकुंडदल्लि बिद्दु यातनॆयन्नु अनुभविसुवनु. गर्भिणिय संगदिंद ताम्रकुंडदल्लि शिक्षॆ. विष प्रयोगदिंद प्राण तॆगॆयुववनु विषकुंडदल्लि यातनॆयन्नु अनुभविसुवनु. ब्राह्मण मत्तु देवर द्रव्यवन्नु अपहरिसुवनु वज्रकुंडदल्लि यातनॆयन्नु अनुभविसबेकु. द्रव्यद आसॆयिंद प्रजॆगळन्नु शिक्षिसुव राजनिगॆ वृश्चिककुंडदल्लि शिक्षॆ. इत्यादि नानाविधवाद अपराधगळिगॆ ऎंबत्तारु कुंडगळल्लि शिक्षॆयु विधिसल्पट्टिदॆ. ब्रह्मवै॰ प्रकृतिखण्ड:।

नरकजित् नरकजित् (पुं॰) विष्णु. श्रीकृष्ण. नरकं जितवान्—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। एवं **-भिद् -भिद्**. "नरकजिता निरपायवैभवेन" याद॰ २४-२३।

नरकभूमि नरकभूमि (स्त्री॰) पापिगळु यमलोकदल्लि शिक्षॆयन्नु अनुभविसुव प्रदेश. नरकस्य भोगयोग्या भूमिः।

नरकमुक्त नरकमुक्त (पुं॰) नरकयातनॆगळन्नु अनुभविसिदनंतर बिडुगडॆहॊंदिदवनु. नरकदिंद मुक्तनाद जीवनु तन्न पापकर्मानुगुणवागि नानाविधवाद जन्मगळन्नु पडॆयबेकागुवुदु. उपाध्यायनल्लि अपराधमाडिद ब्राह्मणनु नायिजन्मवन्नु पडॆयुवनु. गुरुपत्निययन्नू गुरुविन द्रव्यवन्नू आपॆक्षिसिदवनु गर्दभवागि हुट्टुवनु. तन्नल्लिट्टिद्द वस्तु धन मॊदलाद

ವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದವನು ನರಕದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಕೃಮಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನು. ಪರರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಅಸೂಯೆಪಡುವವನು ರಾಕ್ಷಸನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನು. ಒಬ್ಬನ ಊಟವನ್ನು ಕದ್ದು ತಿನ್ನುವವನು ಮಕ್ಷಿಕ (ನೊಣ) ವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನು. ಕಾಂಸ್ಯ (ಕಂಚು) ವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು ಕಪೋತ (ಪಾರಿವಾಳ) ವಾಗಿ ಜನಿಸುವನು. ಒಬ್ಬನ ಮನೆಯನ್ನು ಮೋಸದಿಂದ ಅಪಹರಿಸುವವನು ರೌರವ ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಸುವರ್ಣಕಲಶಚೋರನಿಗೆ ಕೃಮಿ ಜನ್ಮವು ಬರುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ. "उपाध्याय व्यलीकन्तु कृत्वा श्वा भवति द्विजः। तज्जायां मनसा वाञ्छन् तद्द्रव्यं वाप्यसंशयम्। गर्दभो जायते जन्तुर्मित्रस्यैवापमानकृत्। असूयकश्च नरकान्मुक्तो भवति राक्षसः। भोजनं चोरयित्वा तु मक्षिको जायते नरः" ಇತ್ಯಾದಿ.

नरकान्तक ನರಕಾಂತಕ (ಪುಂ) ನರಕಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. नरकस्य अन्तकः। "नरके वा नरकान्तक प्रकामम्" मु० मा०।

नरकार्णव ನರಕಾರ್ಣವ (ಪುಂ) ನರಕರೂಪವಾದ ಸಮುದ್ರ. नरक एव अर्णवः।

नरकेसरिन् ನರಕೇಸರಿನ್ (ಪುಂ) 1. ನರಸಿಂಹಾವತಾರ ಮಾಡಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. 2. ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ.

नरजाङ्गल ನರಜಾಂಗಲ (ನ) ರಕ್ತಸಹಿತವಾದ ನರ ಮಾಂಸ. नरस्य जाङ्गलम्।

नरता ನರತಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಮನುಷ್ಯತ್ವ, ಮನುಷ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. नरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **-त्वम् -त्वन्**. "नरत्वं दुर्लभं लोके विद्या तत्र सुदुर्लभा"।

नरदेव ನರದೇವ (ಪುಂ) ರಾಜ, ದೊರೆ. नरो देव इव। "भवन्तमेतर्हि मनस्विगर्हिते विवर्तमानं नरदेव वर्त्मनि" किरा० १-३२।

नरद्विष् ನರದ್ವಿಷ್ (ಪುಂ) ಮನುಷ್ಯನ ಶತ್ರುವಾದ ರಾಕ್ಷಸ. नरान् द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

नरनाथ ನರನಾಥ (ಪುಂ) ರಾಜ, ದೊರೆ.

नरनारायण ನರನಾರಾಯಣ (ಪುಂದ್ವಿ) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ನರ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಗಳು. ಇವರು ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಪುತ್ರರಾಗಿ ಜನಿಸಿದರು. ["नर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] नरश्च नारायणश्च।

नरप नರಪ (ಪುಂ) ರಾಜ, ದೊರೆ. नरान् पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

नरपति नरपति (ಪುಂ) ರಾಜ, ದೊರೆ. नराणां पतिः। "नरपतिकुलभूत्यै गर्भमाधत्त राज्ञी गुरुभिरभिनिविष्टं लोकपालानुभावैः" रघु० २-७५।

नरपशु ನರಪಶು (ಪುಂ) ಪಶುವಿನಂತಿರುವ ಮನುಷ್ಯ, ಅಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. नरः पशुरिव।

नरपाल ನರಪಾಲ (ಪುಂ) ರಾಜ, ದೊರೆ. नरान् पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

नरपुङ्गव ನರಪುಂಗವ (ಪುಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. पुमांश्चासौ गौश्च "टच्" (५-४-९२)। नरः पुङ्गव इव। "पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुङ्गवः" गीता १-५।

नरप्रिय ನರಪ್ರಿಯ (ವಿ) ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ, ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ. नरस्य प्रियः।

नरबलि ನರಬಲಿ (ಪುಂ) ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಉಪಾಹಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಯಾಗ.

नरभुज् ನರಭುಜ್ (ಪುಂ) ನರಭಕ್ಷಕ, ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಪ್ರಾಣಿ. नरं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

नरभू ನರಭೂ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಭಾರತವರ್ಷ. नराणां भूः भूमिः। 2. ಮನುಷ್ಯರ ಉತ್ಪತ್ತಿ. **-भूमिः -भूमिः**. "भारतं नरभूः किंपुरुषम् हरिवर्षं ततः" त्रिकाण्ड०।

नरमानिनी ನರಮಾನಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ) ಪುರುಷನಂತಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಪುರುಷಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು, ಪುರುಷನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಹೆಂಗಸು. नरं मन्यते—मन (ज्ञाने) "णिनिः" (३-२-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। "मरुण्डोच्चललाटा स्यात्सश्मश्रुर्नरमानिनी" त्रिकाण्ड०।

नरमाला ನರಮಾಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಮನುಷ್ಯರ ಮುಂಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾಲೆ. नराणां नरमुण्डानां माला।

नरमालिनी ನರಮಾಲಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಮನುಷ್ಯರ ಮುಂಡಗಳ ಮಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. 2. ಪುರುಷರಂತೆ ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು नरस्येव माला केशमाला मुखेऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-१-११६)।

नरमेध ನರಮೇಧ (ಪುಂ) ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಬಲಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಯಾಗ. नरो मेध्यते हिंस्यतेऽत्र—मेधृ (मेधाहिंसनयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। "ब्राह्मण-राजन्ययोरतिष्ठाकामयोः पुरुषमेधसंज्ञको यज्ञो भवति।

सर्वभूतान्यतिक्रम्य स्थानमतिष्ठा। चैत्रशुक्लदशम्यामारम्भः"। "राजसूयाश्वमेधौ च सर्वमेधं च भारत। नरमेधं च नृपते त्वमाहर युधिष्ठिर" भा० आश्व० ३-८। ನರಮೇಧವು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ. "समुद्रयात्रास्वीकारः कमण्डलुविधारणम्। देवरेण सुतोत्पत्तिः मधुपर्के पशोर्वधः। दत्तायाश्चैव कन्यायाः पुनर्दानं वरस्य च। दीर्घकालं ब्रह्मचर्यं नरमेधाश्वमेधकौ। इमान् धर्मान् कलियुगे वर्ज्यानाहुर्मनीषिणः" उद्वाहत०।

नरम्मन्य ನರಮ್ಮನ್ಯ (पुं०) ತನ್ನನ್ನು ಮನುಷ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು. आत्मानं नरं मन्यते – मन (ज्ञाने) "खश्" (३-२-८३)। मुमागमः (६-३-६७)।

नरयन्त्र ನರಯಂತ್ರ (न०) ನೆರಳಿನ ಮೂಲಕ ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಮಾಡಿರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣದ ನೆರಳು ಗಡಿಯಾರವ ಕಂಬ, ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲಗಳ ಉದ್ದದ ಒಂದು ಸರಳು. "नरयन्त्रं तथा साधु दिने च विमले रवौ। छायासंसाधनैः प्रोक्तं कालसाधनमुत्तमम्" सू०सि० १३-२४। विमले मेघादिव्यवधानरूपमलेन रहिते सूर्ये एतद्रूपे दिने। ಮೇಘಾದಿಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಆಚ್ಛಾದಿತನಾಗದಿರುವ ಹಗಲಲ್ಲಿ ಕಾಲಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

नरयान ನರಯಾನ (न०) ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ಗಾಡಿ. नरेण वाह्यं यानम्। "नरयानेन तु ज्येष्ठः पिता पार्थस्य भारत। अग्रतो धर्मराजस्य गान्धारीसहितो ययौ" भा०।

नरर्षभ ನರರ್ಷಭ (पुं०) ಮನುಷ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠ. ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. नरेषु ऋषभः नरो ऋषभ इव वा।

नरलोक ನರಲೋಕ (पुं०) ಮನುಷ್ಯಲೋಕ. ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಿಸುವ ಭೂಲೋಕ. नराधिष्ठितो लोकः। "तथा तवामी नरलोकवीरा विशन्ति वक्त्राण्यभिविज्वलन्ति" गीता ११-२८।

नरवाहन ನರವಾಹನ (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. नरो वाहनमस्य। "विजयदुन्दुभितां ययुरर्णवा घनरवा नरवाहनसम्पदः" रघु० ९-११। (न०) 2. ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ವಾಹನ. (वि०) 3. ಮನುಷ್ಯರು ಎಳೆಯುವ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು.

नरवाहिन् ನರವಾಹಿನ್ (वि०) ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವವನು.

नरविष्वण ನರವಿಷ್ವಣ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. नरं विष्वणति हिनस्ति—वि+स्वन (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನು. "कीलालपाः पलाशी च क्षपाटो नरविष्वणः" त्रिकाण्ड०।

नरव्याघ्र ನರವ್ಯಾಘ್ರ (पुं०) ಮನುಷ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. नरेषु व्याघ्रः नरो व्याघ्र इव वा।

नरशार्दूल ನರಶಾರ್ದೂಲ (पुं०) ಮನುಷ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. नरेषु शार्दूलः नरः शार्दूल इव वा। "उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमाह्निकम्" रामा०।

नरसिंह ನರಸಿಂಹ (पुं०) ಮನುಷ್ಯನ ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. नरश्च सिंहश्च आकारोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು ಬ್ರಹ್ಮಸೃಷ್ಟವಾದ ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮನುಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಯಾರಿಂದಲೂ ತನಗೆ ಮೃತ್ಯುವು ಸಂಭವಿಸ ಕೂಡದೆಂದು ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ದರ್ಪದಿಂದ ಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರಲು ಇವನ ಕ್ರೂರವಾದ ಶಿಕ್ಷೆಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಹ್ಲಾದಕುಮಾರನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲೂ ಲೋಕವನ್ನು ಇವನ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡಲೂ ತಾನು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಂಬವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ನರಸಿಂಹ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಇವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. "यस्त्वया मन्दभाग्योक्तो मदन्यो जगदीश्वरः। क्वासौ यदि स सर्वत्र कस्मात् स्तम्भे न दृश्यते। सोऽहं विकत्थमानस्य शिरः कायाद्धरामि ते। गोपायेत हरिस्त्वाद्य यस्ते शरणमीप्सितम्। एवं दुरुक्तैर्मुहुरर्दयन् रुषा सुतं महाभागवतं महासुरः। खड्गं प्रगृह्योत्पतितो वरासनात् स्तम्भं ताडातिबलः स्वमुष्टिना। तदैव तस्मिन् निनदोऽतिभीषणो बभूव येनाण्डकटाहमस्फुटत्। यं वै स्वधिष्ण्योपगतं त्वजादयः श्रुत्वा स्वधामाप्ययमङ्ग मेनिरे। स विक्रमन् पुत्रवधेप्सुरोजसा निशम्य निर्हादमपूर्वमद्भुतम्। अन्तःसभायां न ददर्श तत्पदं वितत्रसुर्येन सुरारियूथपाः। सत्यं विधातुं निजभृत्यभाषितं व्याप्तिं च भूतेष्वखिलेषु चात्मनः। अदृश्यतात्यद्भुतरूपमुद्वहन् स्तम्भे सभायां न मृगं न मानुषम्" भाग० ७-८।

नरसिंहपुराण ನರಸಿಂಹಪುರಾಣ (न०) ನರಸಿಂಹಾವತಾರದ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಪುರಾಣ.

ಇದೊಂದು ಉಪಪುರಾಣ. "पाद्मे पुराणे यत्प्रोक्तं नरसिंहोपवर्णनम्। तच्चाष्टादशसाहस्रं नारसिंहमिहोच्यते" मत्स्यपु०।

नरहरि ನರಹರಿ (पुं०) "नरसिंह" ಪದದ ಅರ್ಥ.

नराङ्ग ನರಾಂಗ (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 2. ಒಂದು ವಿಧ ಮುಖದ ರೋಗ.

नराधम ನರಾಧಮ (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯ, ನೀಚ ಮನುಷ್ಯ. "अज्ञानोपहितो बाल्ये यौवने वनिताहृतः। शेषे कलत्रचिन्तार्तः किं करोति नराधमः"।

नराधिप ನರಾಧಿಪ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. नराणामधिपः। "गुणानुरक्तामनुरक्तसाधनः कुलाभिमानी कुलजां नराधिपः" किरा० १-३१। **–अधिपतिः –ಅಧಿಪತಿಃ.**

नरान्तक ನರಾನ್ತಕ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ರಾಕ್ಷಸ. नरस्यान्तकः। 2. ರಾವಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (वि०) 3. ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ. नरमन्तयति।

नरायण ನರಾಯಣ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. नराणामयनमाश्रयस्थानम्। "नराणामयनं यस्मात् तेन नरायणः स्मृतः" ब्रह्मवै०।

नराश ನರಾಶ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. नरमश्नाति—अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)। "यावन्नराशैर्न रिपुः शवाशान् सन्तर्पयत्यानम तावदस्मै" भट्टि० १२-७५।

नरिष्यन्त ನರಿಷ್ಯಂತ (पुं०) ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "वेनं धृष्णुं नरिष्यन्तं नाभागेक्ष्वाकुमेव च" भा० आदि० ६१-१८।

नरी ನರೀ (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯನ ಪತ್ನಿ. नरस्य पत्नी।

नरेन्द्र ನರೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. नराणामिन्द्रः। "तदनुमतमलंचकार पश्चात् प्रशम इव श्रुतमासनं नरेन्द्रः" किरा० २-५८। 2. ವಿಷವೈದ್ಯ. "सुनिग्रहा नरेन्द्रेण फणीन्द्रा इव शत्रवः" माघ० २-८८।

नरेश ನರೇಶ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. नराणामीशः। **–ईश्वरः –ಈಶ್ವರಃ.** नराणामीश्वरः।

नरोत्तम ನರೋತ್ತಮ (पुं०) 1. ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. नरेषूत्तमः। 2. ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣು.

नर्कुटक ನರ್ಕುಟಕ (पुं०) ನಾಸಿಕೆ, ಮೂಗು. नरस्य कुटकमिव। पृषो०।

नर्त, नर्तृ (पुं०) 1. ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ, ಅಭಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುಣಿತ, नृती (गात्रविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ನರ್ತಕ. ಅಭಿನಯಪೂರ್ವಕ ಕುಣಿದಾಡುವವನು. नृत्यति—नृती (गात्रविक्षेपे) "अच्" (३-१-१३४)। "नृत्यप्रियो नित्यनर्तो नर्तकः सर्वलालसः" भा० अनु० ४८-५०।

नर्तक ನರ್ತಕ (पुं०) 1. ನಟ, ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶರೀರ ಮತ್ತು ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಿ ತೋರಿಸುವವನು. 2. ಗಜ, ಆನೆ. 3. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು. 4. ಪರಶಿವ, ನಟರಾಜ. 5. ಅಭಿನಯದೊಡನೆ ನರ್ತನ ಮಾಡುವವನು, नृत्यति—नृती (गात्रविक्षेपे) "ण्वुन्" (३-१-१४५)। 6. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. (वि०) 7. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಕುಣಿದಾಡಿಸುವವನು. नर्तयति—नृती (गात्रविक्षेपे) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-४१)। **नर्तकी ನರ್ತಕೀ.** (स्त्री०) **–की –ಕೀ.** 8. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. 9. ನರ್ತನ ಮಾಡುವವಳು, ಅಭಿನಯದೊಡನೆ ಕುಣಿದಾಡುವವಳು. "नर्तकः केलके नटे। द्विपे पोटगले चापि नर्तकी लासिका द्विपी" हेम०। "नर्तकीरभिनयातिलङ्घनीः" रघु० १९-१४।

नर्तन ನರ್ತನ (न०) 1. ನೃತ್ಯ, ಕುಣಿತ. नृती (गात्रविक्षेपे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "कामं क्रोधं च लोभं च नर्तनं गीतवादनम्" मनु० २-१७८। 2. ಕುಣಿದಾಡಿಸುವುದು. नृती+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ನರ್ತನಮಾಡಿಸುವವನು, ಕುಣಿದಾಡಿಸುವವನು.

नर्तनशाला ನರ್ತನಶಾಲಾ (स्त्री०) ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸುವ ಮನೆ. ನೃತ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಗೃಹ. नर्तनस्य शाला। "यैषा नर्तनशालेह मत्स्यराजेन कारिता" भा० विरा० २५-३।

नर्तनीय ನರ್ತನೀಯ (वि०) ಕುಣಿಯಬೇಕಾದ, ನರ್ತನ ಮಾಡಬೇಕಾದ. नृती (गात्रविक्षेपे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕುಣಿದಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. नृती+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –ಯಿತವ್ಯಃ.**

नर्तयत् ನರ್ತಯತ್ (वि०) ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕುಣಿದಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. नृती (गात्रविक्षेपे) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "नर्तयन्तमसत्यानां नेत्रकौतुकसूतिकाम्" याद० १६-१०।

नर्तयितव्य **ನರ್ತಯಿತವ್ಯ** (ವಿ०) 1. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕುಣಿಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ, ಕುಣಿಯಿಸಬೇಕಾದ. नृती (गात्रविक्षेपे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

नर्तयितृ **ನರ್ತಯಿತೃ** (ವಿ०) 1. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಕುಣಿದಾಡಿಸುವವನು. नृती (गात्रविक्षेपे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನೃತ್ತಾಚಾರ್ಯ, ನರ್ತನವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಗುರು. "छन्दो नर्तयितुर्यथैव मनसः श्लिष्टं तथास्या वपुः" माल० २-३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री** **-ಯಿತ್ರೀ**.

नर्तित **ನರ್ತಿತ** (ನ०) 1. ನೃತ್ಯ, ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ. नृती (गात्रविक्षेपे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಣಿದಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नृती + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "वयस्य नर्तितोऽस्मि, नहि नहि क्रीडित्वा पलायितोऽस्मि" रत्ना० १। 3. ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "गुरुतर कलनूपुरानुनादं सललितनर्तितवामपादपद्मा" माघ० ७-१८।

नर्तितवत् **ನರ್ತಿತವತ್** (ವಿ०) ನರ್ತನ ಮಾಡಿದವನು, ಕುಣಿದಾಡಿದವನು. नृती (गात्रविक्षेपे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** **-ವತೀ**.

नर्तृ **ನರ್ತೃ** (स्त्री०) 1. ನರ್ತಕಿ, ನರ್ತನ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. (पुं०) 2. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ನರ್ತನ ಮಾಡುವವನು. "लघुपुत्री नटी नर्तृः खड्गधारादिनर्तके" त्रिकाण्ड०।

नर्द -शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। नर्दति। ननर्द। नर्दिता। नर्दिष्यति। नर्दतु। अनर्दत्। नर्देत्। नर्द्यात्। अनर्दीत्। अनर्दिष्यत् 1. ಗರ್ಜಿಸು. 2. ಶಬ್ದಮಾಡು, ಕೂಗು. "अनर्दिषुः कपिव्याघ्राः सम्यक् चायुत्सताहवे" भट्टि० १५-३५।

भावे :—नर्द्यते। ननर्दे। नर्दिता। नर्दिष्यते। नर्द्यताम्। ೪ತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—नर्दयति, -ते। नर्दयां चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। नर्दयिता। नर्दयिष्यति, -ते। नर्दयतु, -ताम्। ೪ತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—नर्द्यते। नर्दयां चक्रे, -बभूवे, -आसे। नर्दयिता, नर्दिता। नर्दयिष्यते, नर्दिष्यते। नर्द्यताम्। अनर्द्यत। ೪ತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—नर्दितव्यम्। नर्दनीयम्। नर्द्यम्। नर्दितः। नर्दितवान्, -वती। नर्दन्, -न्ती। नर्दितम्। नर्दनम्। नर्दित्वा। प्रणर्द्य।

नर्द **ನರ್ದ** (वि०) 1. ಕೂಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವ. 2. ಗರ್ಜಿಸುವ. 3. ಅರಚುವ. 4. ಮೊಳಗುವ. नर्द (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)।

नर्दत् **ನರ್ದತ್** (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಮೊಳಗುತ್ತಿರುವ. 4. ಅರಚುತ್ತಿರುವ. नर्द (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** **-ನ್ತೀ**. "नर्दतां कपिमुख्यानामचिरात् श्रोष्यसि स्वनम्" रामा०।

नर्दन **ನರ್ದನ** (न०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದು, ಕೂಗುವುದು. 2. ಅರಚುವುದು. 3. ಗರ್ಜಿಸುವುದು. 4. ಮೊಳಗುವುದು. नर्द (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

नर्दनीय **ನರ್ದನೀಯ** (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಶಬ್ದಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಶಬ್ದಮಾಡಬೇಕಾದ. नर्द (शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-दितव्यः** **-ರ್ದಿತವ್ಯಃ**.

नर्दमान **ನರ್ದಮಾನ** (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नर्द (शब्दे) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಗದ್ದಲಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಬ್ಬರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆರ್ಭಟಿಸುತ್ತಿರುವ. "अनुक्रमं विक्रमसत्त्वयुक्ता बलेन वीर्येण च नर्दमानाः" भा० आदि० २०२-१७।

नर्दित **ನರ್ದಿತ** (न०) 1. ಶಬ್ದ. 2. ಕೂಗು. 3. ಮೊಳಗುವುದು. 4. ಗರ್ಜನೆ. नर्द (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 5. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ. 6. ಕೂಗಿದ. 7. ಮೊಳಗಿದ. 8. ಅರಚಿದ. नर्द कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

नर्दिन् **ನರ್ದಿನ್** (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವ. 2. ಕೂಗುವ, 3. ಮೊಳಗುವ. 4. ಗರ್ಜಿಸುವ. नर्दति — नर्द (शब्दे) "णिनिः" (३-१-१३४)। ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ नर्दिन् ಶಬ್ದವು ಪರವಾದರೆ ಸಪ್ತಮ್ಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಂದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ). गेहेनर्दी (२-१-४८)।

नर्मकील **ನರ್ಮಕೀಲ** (पुं०) ಪತಿ, ಗಂಡ. नर्मणः परिहासस्य कील इव। "भर्ता भरुर्नर्मकीलः प्राणनाथः सुखोत्सवः" त्रिकाण्ड०।

नर्मगर्भ नर्मगर्भ (पुं०) प्रच्छन्नरूपदिंद नायकनु नडेसुव व्यवहार, नायकनु वेष मरेसि कोंडु व्यवहरिसुवुदु. "नर्मगर्भो व्यवहृतिर्नेतुः प्रच्छन्नवर्तिनः" सा० द० ६-१२८।

नर्मठ नर्मठ (पुं०) 1. गड्ड. 2. विट, स्त्रीलोल, व्यभिचारि. 3. चोचुक, कुचद अग्रभाग, स्तनद तुदि. 4. संभोग, मैथुन. 5. नकलि. हास्यगार. "नर्मठश्चिबुके षिङ्गे" मेदि०। "नर्मठो षिङ्गचूचुकौ" हेम०।

नर्मद नर्मद (वि०) 1. नर्मसचिव. हास्यद मातुगळिंद संतोषगोळिसुवनु. (वि०) 2. संतोष वुंटुमाडुव. (स्त्री०) **-दा-दा.** 3. नर्मदा नदि. "नर्मदः केलिसचिवे नर्मदा सरिदन्तरे" मेदि०।

नर्मन् नर्मन् (न०) 1. परिहास, तमाषे, विनोद. 2. क्रीडे, आट. 3. आनंद, संतोष. **नृ** (नये) "मनिन्" (३-२-७५)। "दर्पणेषु परिभोगदर्शिनी-र्नर्मपूर्वमनुपृष्ठसंस्थितः" रघु० १९-२८। 4. कैशिकी वृत्तिय ऒंदु अंग. (1) नर्म (2) नर्मस्फूर्जः (3) नर्मस्फोटः मत्तु (4) नर्मगर्भः इवु नाल्कु कैशिकी वृत्तिय अंगगळु. जाणतनदिंद मित्रनोडने आट वाडुवुदु विनोदवागि मातनाडुवुदु इत्यादि नर्मवेनिसुवुदु. "वैदग्ध्यकोडितं नर्म" सा० द० ६-१२५। ई नर्मवु (1) शुद्धहास्य (2) शृंगार सहितहास्य मत्तु (3) भयसहितहास्यगळिंदु मूरु विध. "विहितं शुद्धहास्येन सशृङ्गारभयेन च". सा० द० ६-१२६।

नर्मरा नर्मरा (स्त्री०) 1. दरि, डोंगरु. 2. वयस्सान हेंगसु, मुट्टु निंतुहोद हेंगसु. 3. चर्मदिंद माडिद तिदि, बेंकिगे गाळियन्नूदुव चर्मद चील. 4. कंपुतिगडे मर. "नर्मरा तु दरीभस्त्रासरलानिष्कलासु च" मेदि०।

नर्मवत् नर्मवत् (वि०) 1. परिहास्यदिंद कूडिद. 2. क्रीडासक्त. आटवाडुव स्वभावद. **नर्मास्यास्ति** "मत्तुप्" (५-२-१२७)। 3. संतोषदिंद कूडिद. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती-वत्ी.**

नर्मसचिव नर्मसचिव (पुं०) विनोदवन्नुंटु माडुव जोतेगार, परिहास्यवचनगळिंद मनस्सिगे हर्षवन्नुंटुमाडुव राजन सहायपुरुष, आट पाटगळिंद राजनन्नु संतोषगोळिसुव मित्र. नर्मसु सचिवः। विट चेट विदूषक मोदलादवरु राजनिगे शृंगार सहायरु. "शृङ्गारेऽस्य सहाया विटचेटविदूषकाद्याः स्युः। भक्ता नर्मसु निपुणाः कुपित-वधूमानभञ्जनाः शुद्धाः" सा० द० ३-४०।

नर्मसाचिव्य- नर्मसाचिव्य (न०) नर्मसचिवन अधिकार, परिहास्यवचनगळिंद राजनिगे विनोद वुंटुमाडुवुदु, आट पाटगळिंद राजनन्नु संतोषगोळिसुवुदु. नर्मसचिवस्य-कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "विलासिनस्तस्य वितन्वता रतिं न नर्मसाचिव्यमकारि नेन्दुना" माघ० १-५१।

नर्मस्फूर्ज नर्मस्फूर्ज (पुं०) सुखदल्लि प्रारंभवागि भयदल्लि कोनेगोळ्ळुव नायिका नायकर प्रथम संगम. "नर्मस्फूर्जः सुखारम्भो भयान्तो नवसंगमः" सा० द० ६-१२७। "भर्तः, देव्या भये-नात्मनोऽपि प्रियं कर्तुं न पारयामि" माल० ४।

नर्मस्फोट नर्मस्फोट (पुं०) अनेक विध भावगळिंद कंडुबरुव रसद सूचने. "नर्मस्फोटो भावलेशैः सूचितात्परसो मतः" सा० द० ६-१२७।

नल नल (पुं०) 1. लाळद हुल्लु, जोंडु हुल्लु. णल (गन्धे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. प्रभव मोदलाद अरवत्तु संवत्सरगळल्लि ऐवत्तनेय संवत्सर. 3. सुग्रीवन ऒब्ब सेनापति, राम सेतुवेयन्नु कट्टिद ऒब्ब वानर. 4. निषध देशद दोरेयाद वीरसेनन मग, नळ चक्रवर्ति. [नळ चक्रवर्तिय पत्नि विदर्भराजन मगळाद दमयंति, इवनिगे इंद्रसेननेंब मगनू इंद्रसेनेयेंब मगळू इद्दरु. ऒंदु दिन नळनु उद्यानवनदल्लि विहरिसुत्तिद्दाग सुवर्णद गरिगळिंद कूडिद हंसवोंदन्नु कंडु विनोदक्काग अदन्नु हिडिदुकोंडनु. एष्टु प्रयत्नपट्टरू तन्निंद बिडिसिकोळ्ळलारद हंसवु खेदगोंडु दन्नु कंड दीनदयाळुवाद नळनु अदन्नु बिट्टु बिडुवनु. अदरिंद संतोषगोंड हंसवु नळनल्लि दमयंतिगे अनुरागवु हुट्टुवंते माडितु. नळनु दमयंतिय स्वयंवरक्काग होरटाग मार्गमध्यदल्लि इंद्र अग्नि यम मत्तु वरुणरु नळनन्नु संधिसि दमयंतियु तम्मल्लोब्बरन्नु वरिसुवंते माडलु दूतनागि होगबेकेंदु

ಹೇಳಿದರು. ಅವರ ಆದೇಶದಂತೆ ನಳನು ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಸ್ವಯಂವರಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ದಮಯಂತಿಯು ಸಕಲಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದ ನಳನಿಗೆ ಪುಷ್ಪಮಾಲಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಅವನನ್ನೇ ವರಿಸಿದಳು. ನಳನ ಸದ್ವರ್ತನೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಇಂದ್ರನು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಾಕ್ಷಾದ್ದರ್ಶನ ಅಗ್ನಿಯು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಕಡೆ ತನ್ನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಯಮನು ಅನ್ನರಸ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿ ವರುಣನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಕಡೆ ಫಲ ಸಮೃದ್ಧಿ ಮುಂತಾದ ವರಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ನಳನು ದಮಯಂತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಸುಖದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿರಲು ಈ ವಿವಾಹದಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಕಲಿಯು ಸಮಯವನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಒಂದು ದಿನ ನಳನು ಅಶುಚಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಅವನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪುಷ್ಕರನೊಡನೆ ಜೂಜಾಡಲು ಪ್ರೇರಿಸಿದನು. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ನಳನು ಸೋತು ದಮಯಂತಿಯೊಡನೆ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಕ್ಷಿಯು ಇವನ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ಸೀರೆಯನ್ನು ಅರ್ಧ ಕತ್ತರಿಸಿ ಉಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅವಳು ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬಹಳ ದುಃಖದಿಂದ ಓಡಿಹೋದನು. ಪತಿಯ ವಿರಹದಿಂದ ದುಃಖಿತಳಾದ ದಮಯಂತಿಯು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲೇ ಪತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸುಖಸಂತೋಷಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತಾಗುವುದೆಂದು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ತಪಸ್ವಿಗಳಿಂದ ಆಶ್ವಾಸನೆ ಪಡೆದು ಒಂದು ವರ್ತಕರ ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಚೇದಿರಾಜನ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಸೇರಿ ರಾಜಮಾತೆಯ ವಿಶ್ವಾಸ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಪತಿಧ್ಯಾನಪರಾಯಣೆಯಾಗಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು. ಇತ್ತ ನಳನು ಬಾಹುಕನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಋತುಪರ್ಣನ ನಗರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಅವನ ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಸೇರಿದನು. ನಳನು ಋತುಪರ್ಣನಿಗೆ ಅಶ್ವವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು ಅವನಿಂದ ಅಕ್ಷವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು. ದಮಯಂತಿಯ ಪುನಃ ಸ್ವಯಂವರ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟ ಋತುಪರ್ಣನೊಡನೆ ನಳನು ವಿದರ್ಭ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಮತ್ತೆ ಪುಷ್ಕರನನ್ನು ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ದಮಯಂತಿಯೊಡನೆ ಸುಖಿವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದನು.] (ನ॰) 5. ಕಮಲ, ಪದ್ಮ. "अथ नलं स्यात्पद्मे" ಹೇಮ॰।

ನಲಕಿನಿ ನಲಕಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಮೊಣಕಾಲು. ನಲಕಂ ನಲಾಕಾರಮಸ್ಥಿ ವಿದ್ಯತೇಽತ್ರ "ಇನಿ:" (೫-೨-೧೧೫)।

ನಲಕೀಲ ನಲಕೀಲ (ಪುಂ॰) ಮಂಡಿ. ನಲ ಇವ ಕೀಲೋಽತ್ರ।

ನಲಕೂಬರ ನಲಕೂಬರ (ಪುಂ॰) ಕುಬೇರನ ಮಗ. ಮಣಿಗ್ರೀವನೆಂಬುವನು ಇವನ ಸಹೋದರ. [ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಿಲಾಸಿನಿಯರೊಡನೆ ವಿಹರಿಸುತ್ತ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಾರದ ಮುನಿಯು ಬಂದುದನ್ನು ಕಂಡೂ ಅವರು ಅದೇ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಮತ್ತಿಯ ಮರಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ನಾರದರು ಅವರನ್ನು ಶಪಿಸಿದರು. ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಲು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಯಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಇಬ್ಬರೂ ಮತ್ತಿಮರಗಳಾಗಿ ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಚೇಷ್ಟೆಯಿಂದ ಕುಪಿತಳಾದ ಯಶೋದೆಯು ಅವನನ್ನು ಒಂದು ಒರಳುಕಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿರಲು ಒರಳನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಆ ಎರಡು ಮತ್ತಿಮರಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕೃಷ್ಣನು ಹೋದಾಗ ಆ ಮರಗಳು ಬಿದ್ದು ಅವೆರಡರಿಂದಲೂ ಇಬ್ಬರು ಪುರುಷರು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅವರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ವಿಮಾನವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಅಲಕಾನಗರಿಗೆ ಹೋದರು.]

ನಲದ ನಲದ (ಪುಂನ॰) 1. ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. ನಲं यति — दो (अवखण्डने) "क:" (३-२-३)। "इति सिन्धवश्च वरणावरणा: करिणां मुदे सनलदानलदा:" किरा॰ ५-२५। 2. ಪುಷ್ಪರಸ. 3. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. (ವಿ॰) 4. ನಳನನ್ನು ಕೊಡುವ. नलं नलनामानं राजानं ददाति — डुदाञ् (दाने) "क:" (३-२-३)। "देवाकर्णय सुश्रुतेन चरकस्योक्तेन जानेऽखिलं स्यादस्या नलदं विना न दलने तापस्य कोऽपि क्षम:" नैष॰ ४-११६।

ನಲದಿಕ ನಲದಿಕ (ವಿ॰) ಲಾವಂಚದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು. नलदं पण्यमस्य "ठन्" (४-४-५३)।

ನಲಮೀನ ನಲಮೀನ (ಪುಂ॰) ಜಂಬುಮೀನು, ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲಿನ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಮೀನು. नलवनस्थितो मीन:।

ನಲಸೇತು ನಲಸೇತು (ಪುಂ॰) ನಲನೆಂಬ ವಾನರನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಸೇತು. नलनिर्मित: सेतु:। ನಲನು ದೇವತೆಗಳ ಬಡಗಿಯಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಮಗ. ಇವನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಮರ ಕಲ್ಲುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಳುಗದೆ ತೇಲುವಂತೆ ವರವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇತುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಇವನಿಗೆ ಹೇಳಲು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಲು ಇವನು ಹತ್ತು ಯೋಜನ ವಿಸ್ತಾರದ ಮತ್ತು ನೂರು ಯೋಜನ ಉದ್ದದ ಸೇತುವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ "ನಲಸೇತು" ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

नलिका ನಳಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ನಳಿಯೆಂಬ ಗಂದಿಗರ ಒಂದು ದಿನಸು, ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. नल इवाकृतिरस्त्यस्याः "ಠನ್" (೫-೨-೧೧೫)। "नलिका विद्रुमलता कपोतचरणा नटी। धमन्यञ्जनकेशी च निर्मंध्या सुषिरा नली। नलिका शीतला लघ्वी चक्षुष्या कफपित्तनुत्" भावप्र०। 2. ಒಳಗೆ ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ಕೊಳವೆಯ ಅಸ್ತ್ರ, ಬಂದೂಕ ಮೊದಲಾದುದು. "नलिका ऋजुदेहा स्यात्तन्वङ्गी मध्यरन्ध्रका"। 3. ನಲ್ಲಿ, ನೀರು ಹರಿಯಲು ಮಾಡಿರುವ ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಮರದ ಕೊಳವೆ, ಕೊಳಾಯಿ. "वेदाङ्गुलं मस्तकोर्ध्वं कार्यं तोयस्य धारणे। समर्थां तत्र नलिकां कुर्यात्तोयविमोचनीम्"।

नलिन ನಳಿನ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ತಾವರೆ ಹೂವು, ಕಮಲ. णल (गन्धे) "इनच्" (उ० २-४९)। "नलिनान्तिकोपहितपल्लवश्रिया व्यवधाय चारु मुखमेकपाणिना" माघ० १३-४३। 2. ನೀಲಿಗಿಡ. 3. ಜಲ, ನೀರು. (स्त्री०)-नी-ई. 4. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ, ಸರೋವರ. नलानि कमलानि सन्त्यत्र "इनिः" (५-२-१३५)। 5. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. नलानां पद्मानां समूहः "इनिः" (वा० ४-२-५१)। 6. ಕಮಲತೆ, ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ. नलान्यत्र सन्ति "इनिः" (५-२-१३५)। "ङीप्" (४-१-५)। "दोषापि नूनमहिमांशुरसौ किलेति व्याकोशकोकनदतां दधते नलिन्यः" माघ० ४-४६। 7. ಕಮಲ, ಪದ್ಮ. "हा हन्त हन्त नलिनीं गज उज्जहार"। 8. ಗಂಗಾನದಿಯ ಒಂದು ಶಾಖೆ, ಸಪ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹರಿದ ಗಂಗಾನದಿಯ ಒಂದು ಪ್ರವಾಹ, ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿದ ಗಂಗಾನದಿಯ ಒಂದು ಪ್ರವಾಹ. "नलिनी ह्लादिनी चैव पावनी चैव प्राच्यगा"। 9. ಮೂಗಿನ ಎಡಭಾಗ. "नलिनी नालिनी च प्राक् द्वारावेकत्र निर्मिते" भाग० ४-२५-४८। 10. ತೆಂಗಿನ ಮರದ ಮದ್ಯ. "नलिनी नारिकेलस्य सुरा" त्रिकाण्ड०। "नलिनं नीलिकातोयाम्बुजेषु नलिनी पुनः। पद्माकरे गङ्गाब्जिन्योः" हेम०।

नलिनी ನಳಿನೀ (स्त्री०) "नलिन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

नलिनीखण्ड ನಳಿನೀಖಂಡ (पुं०) ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ, ತಾವರೆಹೂವುಗಳ ರಾಶಿ.

नलिनीदल ನಳಿನೀದಲ (न०) ತಾವರೆಯ ಎಲೆ.

नलिनीनन्दन ನಳಿನೀನಂದನ (न०) ಕುಬೇರನ ಉದ್ಯಾನವನ. नलिन्या नन्दयति—दनदि (समृद्धौ)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "वनं चैत्ररथं दिव्यं नलिनीनन्दनं वनम्। यो विनाशितवान् क्रोधात् देवोद्यानानि वीर्यवान्" रामा०।

नलिनीरुह ನಳಿನೀರುಹ(पुं०)1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ಮೃಣಾಳ, ತಾವರೆಯ ದಂಟು.

नलिनेशय ನಳಿನೇಶಯ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. नलिने चतुर्मुखनाभिकमले शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। अलुक् (६-३-१४)।

नली ನಳೀ (स्त्री०)1. ನಲ್ಲಿ, ಕೊಳಾಯಿ, ನೀರು ಹರಿಯಲು ಮಾಡಿರುವ ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಟೊಳ್ಳಾದ ಕೊಳವೆ. 2. ಮಣಿಶಿಲೆ.

नलोदय ನಳೋದಯ (पुं०) ಕಾಳಿದಾಸವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ.

नल्व ನಲ್ವ (पुं०) ನಾಲ್ಕುನೂರು ಮೊಳಗಳ ಉದ್ದದ ಮಾರ್ಗ, ಸುಮಾರು ಒಂದು ಫರ್ಲಾಂಗು. णल (बन्धने) "वः" (उ० ४-९५)। "रावणस्य शरीरं तु पञ्चनल्वानुविस्तृतम्" रामा०।

नल्ववर्त्मगा ನಲ್ವವರ್ತ್ಮಗಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಕಾಕ್ಷೀಲತೆ. (वि०) 2. ನಾಲ್ಕುನೂರು ಮೊಳಗಳ ಉದ್ದದ ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. नल्वमितं मार्गं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "ड:" (वा० ३-२-४८)।

नव ನವ (पुं०) 1. ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. णु (स्तुतौ) भावे "अप्" (३-३-५७)। 2. ಕೆಂಪು ಕೊಮ್ಮಿಗಿಡ. (वि०) 3. ನವೀನ, ನೂತನ. ಹೊಸದಾದ. "उरोभुवा कुम्भयुगेन जृम्भितं नवोपहारेण वयःकृतेन" नैषं० १-४८।

नवक ನವಕ (न०) 1. ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. नव परिमाणमस्य—"कन्" (५-१-५८)। (वि०) 2. ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

नवकारिका ನವಕಾರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಯುವತಿ. नवं करोति—डुकृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३४)। 2. ಹೊಸತಾಗಿ ರಚಿತವಾದ ಕಾರಿಕೆ. 3. ಹೊಸ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು.

नवग्रह ನವಗ್ರಹ (पुं०) ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಒಂಬತ್ತು ಗ್ರಹಗಳು. "सूर्यचन्द्रौ मङ्गलश्च बुधश्चापि बृहस्पतिः। शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतवश्च नवग्रहाः" [ವಿವರಕ್ಕೆ "ग्रह" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

नवच्छात्र नवच्छात्र (पुं०) ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ.

नवच्छिद्र नवच्छिद्र (न०) ಶರೀರ, ದೇಹ, ಮೈ. नव छिद्राणि यत्र। ದೇಹದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ದ್ವಾರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

नवज्वर नवज्वर (पुं०) ಹೊಸದಾಗಿ ಬಂದ ಜ್ವರ, ತರುಣ ಜ್ವರ. नवो ज्वरः। ತರುಣ ಜ್ವರವನ್ನು ಲಂಘನ (ಉಪವಾಸ) ದಿಂದ ವಾಸಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "तरुणं तु ज्वरं पूर्वं लङ्घनेन क्षयं नयेत्" भावप्र०।

नवत नवत (पुं०) 1. ಅನೆಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ರತ್ನಗಂಬಳಿ, णु (स्तुतौ) "अतच्" बाहु०। "कुथे वर्णः परिस्तोमः प्रवेणीनवतास्तरः" अभि० चि०। (वि०) 2. ತೊಂಬತ್ತನೆಯ. नवतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)।

नवता नवता (स्त्री०) ಹೊಸದಾಗಿರುವಿಕೆ. नवस्य नूतनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "क्षणे क्षणे यन्नवता-मुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः" माघ० ४-१७। "त्वः" (५-१-११९)। **-वत्वम् -त्वम्.**

नवति नवति (स्त्री०) ತೊಂಬತ್ತು. नवदशतः परिमाणमस्य सङ्ख्यस्य—"ति" प्रत्ययो निपात्यते (५-१-५९)। "इति क्षितीशो नवतिं नवाधिकां महाक्रतूनां महनीय-शासनः" रघु० ३-६९।

नवतितम नवतितम (वि०) ತೊಂಬತ್ತನೆಯ. नवतेः पूरणः—डटो वा "तमट्" (५-१-५९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (५-१-१५)। **-तमी -तमम्.**

नवदण्डक नवदण्डक (न०) ರಾಜರ ಛತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ. (1) ಮನೋಹರ. (2) ತ್ರಿಕನಕದಂಡ ಮತ್ತು (3) ನವದಂಡಕಗಳೆಂದು ರಾಜರ ಛತ್ರಿಗಳು ಮೂರು ವಿಧ. "मनोहरं त्रिकनकदण्डं च नवदण्डकम्। छत्रं तु त्रिविधं ज्ञेयं त्रिविधानां महीभुजाम्"।

नवदल नवदल (न०) 1. ಕಮಲದ ಕಿಂಜಲ್ಕಗಳ ಎಳೆಯ ದಳ, ತಾವರೆಯ ಕುಸುರುಗಳ ಎಳೆಯ ರೇಕುಗಳು. नवं च तद्दलं च। 2. ಹೊಸದಾದ ಚಿಗುರು.

नवदीधिति नवदीधिति (पुं०) ಅಂಗಾರಕ ಗ್ರಹ. नव दीधितयोऽस्य।

नवदुर्गा नवदुर्गा (स्त्री०) ಒಂಬತ್ತು ರೂಪಗಳುಳ್ಳ ದುರ್ಗಾದೇವಿ. नवसङ्ख्यान्विता दुर्गा। ದೇವಿಯ ಒಂಬತ್ತು ಹೆಸರುಗಳು, (1) शैलपुत्री, (2) ब्रह्मचारिणी, (3) चन्द्रघण्टा, (4) कुश्माण्डी, (5) स्कन्दमाता, (6) कात्यायनी, (7) कालरात्रिः, (8) महागौरी ಮತ್ತು (9) सिद्धिदा। "प्रथमं शैलपुत्री च द्वितीयं ब्रह्मचारिणी। तृतीयं चन्द्रघण्टेति कुश्माण्डीति चतुर्थकम्। पञ्चमं स्कन्दमातेति षष्ठं कात्यायनीति च। सप्तमं कालरात्रिश्च महागौरीति चाष्टमम्। नवमं सिद्धिदा प्रोक्ता नव दुर्गाः प्रकीर्तिताः। उक्तान्येतानि नामानि ब्रह्मणैव महात्मना" ब्रह्मवै०।

नवद्वार नवद्वार (न०) ಶರೀರ, ದೇಹ, ಮೈ. नव द्वाराणि यत्र। ದೇಹದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ರಂಧ್ರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "नवद्वारे पुरे देही हंसो लेलायते बहिः। वशी सर्वस्य लोकस्य स्थावरस्य चरस्य च" श्वेताश्व० उ० ३-१८। ಚರಾಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಂಸ (ಪರಮಾತ್ಮ) ನು ಜೀವಭಾವ ಹೊಂದಿ ನವದ್ವಾರಗಳುಳ್ಳ ದೇಹರೂಪವಾದ ಪುರದಲ್ಲಿದ್ದು ಹೊರಗಿನ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಹೊರಗೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ನವದ್ವಾರಗಳು : ಎರಡು ನೇತ್ರಗಳು, ಎರಡು ಕಿವಿಗಳು, ಎರಡು ನಾಸಾರಂಧ್ರಗಳು, ಬಾಯಿ, ಗುದ ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥ.

नवद्वीप नवद्वीप (पुं०) ನಾಡಿಯಾ ಎಂಬ ಒಂದು ನಗರ. ನಾಡಿಯಾ ನಗರವು ಬಂಗಾಳದ ಒಂದು ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರ. ಇದು ಚೈತನ್ಯರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ. ಚೈತನ್ಯರ ನವದ್ವೀಪವು ಈಗಿನ ನವದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ಗಂಗಾನದಿಯ ಆಚೆ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಈಗಿನ ನವದ್ವೀಪವು ಪೂರ್ವದ ಕುಲಿಯಾ ಗ್ರಾಮವಿದ್ದ ಜಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. (*Vide* Nando Lal Day's *Geographical Dictionary*, p. 139.)

नवधा नवधा (अव्य०) ಒಂಬತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ, ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. नवन् "धा" (५-३-४२)।

नवन् नवन् (त्रि०ब०व०) 1. ಒಂಬತ್ತು. 2. ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ,

नवनी नवनी (स्त्री०) ನವನೀತ, ಬೆಣ್ಣೆ. नवं नीयते—णीञ् (प्रापणे) "डः" (वा० ३-२-४८)। "हैय्यङ्गवीनानां नवनीनां परतरं मुदा। लड्डुकानां शर्कराणां स्वस्तिकानां च यत्नतः" ब्रह्मवै०।

नवनीत नवनीत (न०) ನವನೀತ, ಬೆಣ್ಣೆ. नवं नीयते—णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। नवं च तन्नीतं

च इति वा। "त्रस्यन्मुकुन्दो नवनीतचौर्यान्निर्भुग्ननगात्रो निभृतं शयानः" यादः ४-२९।

नवनीतक ನವನೀತಕ (ನ॰) ಬೆಣ್ಣೆ. ನವನೀತ ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कः"।

नवपञ्चम ನವಪಂಚಮ (ಪುಂ॰) ಕನ್ಯೆ ಮತ್ತು ವರ ಇವರ ರಾಶಿಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಒಂಬತ್ತು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ರಾಶಿಗಳಾಗಿರುವ ಒಂದು ಯೋಗ. नव नवमं च पञ्चमं च यत्र। ಕನ್ಯೆಯ ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ವರನ ಜನ್ಮರಾಶಿಯು ಐದನೆಯದಾಗಿಯೂ ವರನ ರಾಶಿಯಿಂದ ಕನ್ಯೆಯ ರಾಶಿಯು ಒಂಬತ್ತನೆಯದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಒಂದು ಯೋಗ. ಈ ಯೋಗವು ರಾಕ್ಷಸಗಣದ ಕನ್ಯೆಯರಿಗೆ ಶುಭಪ್ರದವಾದುದು. "द्विद्वादशे वा नवपञ्चमे वा षष्ठाष्टके राक्षसकन्यकायाः। एकाधिपत्येप्युभयोः सुहृत्त्वे पाणिग्रहो मङ्गलमातनोति" मुहू॰द॰।

नवफलिका ನವಫಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ನವೀನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. नवं फलं यस्याः—"कप्" (५-४-१५४)। अत इत्वम् (७-३-४४)। 2. ಹೊಸದಾಗಿ ಪುಷ್ಪವತಿಯಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. "नवफलिका स्त्री नव्ये नवजातरजोऽङ्गनायां च" मेदि॰।

नवभाग ನವಭಾಗ (ಪುಂ॰) 1. ಮೂವತ್ತು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ, ರಾಶಿಯ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ನವಾಂಶ. 2. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಭಾಗ.

नवम ನವಮ (ವಿ॰) ಒಂಬತ್ತನೆಯ. नवानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो मडागमः (५-२-४९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-मी-ळ.** ಒಂಬತ್ತನೆಯ ತಿಥಿ.

नवमल्लिका ನವಮಲ್ಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ವೀರಜಾಜಿ ಗಿಡ, ಹೆಜ್ಜಾಜಿ ಗಿಡ. नवा स्तुत्या मल्लिका। 2. ವೀರಜಾಜಿ ಹೂವು. "उपययौ विदधन्नवमल्लिकाः शुचिरसौ चिरसौरभसम्पदः" माघ॰ ६-२२।

नवमालिका ನವಮಾಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ವೀರಜಾಜಿ ಗಿಡ, ಹೆಜ್ಜಾಜಿ ಗಿಡ. नवा स्तुत्या मालिका। 2. ವೀರಜಾಜಿ ಹೂವು.

नवयज्ञ ನವಯಜ್ಞ (ಪುಂ॰) ಹೊಸ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ, ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವು ಬಂದಾಗ ಮೊದಲು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ. नवधान्यनिमित्तो यज्ञः।

नवयौवन ನವಯೌವನ (ನ॰) ಹೊಸ ತಾರುಣ್ಯ, ಹೊಸ ಪ್ರಾಯ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-यौवना -ಯೌವನಾ.** ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಹೆಂಗಸು. नवं यौवनं यस्याः।

नवरत्न ನವರತ್ನ (ನ॰) 1. ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ರತ್ನಗಳು. (1) ಮಾಣಿಕ್ಯ, (2) ಮುತ್ತು, (3) ಹವಳ, (4) ಪಚ್ಚೆ, (5) ಪುಷ್ಪರಾಗ, (6) ವಜ್ರ, (7) ನೀಲ, (8) ಗೋಮೇದಕ ಮತ್ತು (9) ವೈಡೂರ್ಯ ಇವು ನವರತ್ನಗಳು. 2. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ನವಮಣಿಗಳು. (1) ಧನ್ವಂತರಿ. (2) ಕ್ಷಪಣಕ, (3) ಅಮರಸಿಂಹ, (4) ಶಂಕು, (5) ವೇತಾಳ ಭಟ್ಟ, (6) ಘಟಕರ್ಪರ, (7) ಕಾಳಿದಾಸ, (8) ವರರುಚಿ ಮತ್ತು (9) ವರಾಹಮಿಹಿರ. ಇವರು ನವಮಣಿಗಳು. "धन्वन्तरिक्षपणकामरसिंहशङ्कुवेतालभट्टघटकर्परकालिदासाः। ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य" ज्योतिर्वि॰।

नवरस ನವರಸ (ಪುಂ॰) ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳು. (1) शृङ्गारः, (2) हास्यः, (3) करुणः, (4) रौद्रः, (5) वीरः, (6) भयानकः, (7) बीभत्सः, (8) अद्भुतः ಮತ್ತು (9) शान्तः ಇವು ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳು. "शृङ्गारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः। बीभत्सोऽद्भुत इत्यष्टौ रसाः शान्तस्तथा मतः" सा॰ द॰। ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ रतिः हासः शोकः क्रोधः उत्साहः भयम् जुगुप्सा विस्मयः ಮತ್ತು शमः ಇವು ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು. "रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा। जगुप्सा विस्मयश्चैवमष्टौ प्रोक्ताः शमोऽपि च" सा॰ द॰।

नवरात्र ನವರಾತ್ರ (ನ॰) 1. ಒಂಬತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳು. नवानां रात्रीणां समाहारः "अच्" (५-४-८७)। संख्यापूर्वं रात्रं क्लीबम्" (लिङ्गा॰ १३१) इति क्लीबत्वम्।

नवराष्ट्र ನವರಾಷ್ಟ್ರ (ನ॰) ಉಶೀನರ ರಾಜನ ದೇಶ. "नवराष्ट्रं च निर्जित्य कुन्तिभोजमुपाद्रवत्" भा॰ सभा॰ ३२-६।

नववधू ನವವಧೂ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ.

नववधूप्रवेश ನವವಧೂಪ್ರವೇಶ (ಪುಂ॰) ಮದುವೆಯಾದ ನಂತರ ಕನ್ಯೆಯು ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಪತಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಪತಿ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು.

ನವವಧೂಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕಾಲ:- ವಿವಾಹದಿವಸ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಸಮದಿವಸಗಳು (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14 ಮತ್ತು 16 ನೆಯ ದಿವಸಗಳು)

ವಿಷಮದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ 5, 7 ಮತ್ತು 9 ನೆಯ ದಿವಸಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುವು. ಹದಿನಾರು ದಿವಸಗಳ ನಂತರ ವಿಷಮ ವರ್ಷ ವಿಷಮ ಮಾಸ ವಿಷಮ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಕರ. "समाद्विपञ्चाङ्कदिने विवाहात् वधूप्रवेशोष्टिदिनान्तराले। शुभः परस्तात् विषमाब्दमासदिनेऽक्षवर्षात्परतो यथेष्टम्"।

नववरिका नववरिका (स्त्री०) ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ. नवो वरोऽस्याः "ठन्" (५-२-११५)।

नववस्त्र नववस्त्र (न०) ಹೊಸದಾದ ಮತ್ತು ಸಲವೆ ಮಾಡದಿರುವ ಬಟ್ಟೆ.

नवविध नवविध (वि०) ಒಂಬತ್ತು ವಿಧವಾದ, ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಕಾರವಾದ, ಒಂಬತ್ತು ರೀತಿಯಾದ. नव विधाः यस्य।

नवव्यूह नववूह (पुं०) ವಿಷ್ಣು. नव व्यूहा यस्य। ಅಷ್ಟದಳ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಂಕರ್ಷಣ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಅನಿರುದ್ಧಾದಿ ರೂಪದಿಂದಲೂ ಮಧ್ಯೆ ಕೇಸರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪರವಾಸುದೇವ ರೂಪದಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

नवशक्ति नवशक्ति (स्त्री०) ಒಂಬತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳು. नवगुणिता शक्तिः। "प्रभा माया जया सूक्ष्मा विशुद्धा नन्दिनी पुनः। सुप्रभा विजया सर्वसिद्धिदा नव शक्तयः" तन्त्रसा०।

नवशस्य नवशस्य (न०) ಹೊಸದಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಧಾನ್ಯ, ಹೊಸ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಬಂದ ಧಾನ್ಯ.

नवशस्येष्टि नवशस्येष्टि (स्त्री०) ಹೊಸ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಯಾಗ. नवशस्यनिमित्ता इष्टिः। "शस्यन्ते नवशस्येष्टया तथर्त्वन्ते द्विजोत्तमैः। पशुनाप्ययनस्यादौ समान्ते सौमिकैर्मखः" मनु० ४-२६।

नवशायक नवशायक (पुं०) ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ಮಿಶ್ರ ಜಾತಿಯವರು. (1) ಗೋಪಾಲಕ (ಗೊಲ್ಲ), (2) ಉದ್ಯಾನ ಪಾಲಕ. [3] ಗಾಣಿಗ, (4) ನೇಯ್ಗೆಯವನು, (5) ಆಪೂಪಿಕ, (ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು), (6) ನೀರು ಹೊರುವವನು, (7) ಕುಂಬಾರ, (8) ಕಮ್ಮಾರ ಮತ್ತು (9) ನಾಪಿತ (ನಾಯಿಂದ) ಇವರು ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವರು.

नवसू नवसू (स्त्री०) ಹೊಸದಾಗಿ ಕರು ಹಾಕಿದ ಹಸು ಮೊದಲಾದುದು. नवं सूते —षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

नवसूतिका नवसूतिका (स्त्री०) 1. ಹೊಸದಾಗಿ ಕರು ಹಾಕಿದ ಹಸು. नवं सूतं प्रसवोऽस्याः "कप्" (५-४-१५४)। 2. ಹೊಸದಾಗಿ ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು.

नवांश नवांश (पुं०) ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. नवमोंऽशः। ಮೂವತ್ತು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ ರಾಶಿಯ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ನವಾಂಶ.

नवाङ्ग नवांग (पुं०) 1. ಒಂಬತ್ತು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಷಾಯ. नवविधमङ्गं यस्य। (स्त्री०) नवाङ्गी नवांगी. 2. ಯುವತಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗುಸು.

नवान्न नवान्न (न०) 1. ಹೊಸದಾದ ಅನ್ನ. 2. ಹೊಸ ಧಾನ್ಯ. 3. ಹೊಸದಾದ ಫಲ. नवं च तदन्नं च। 4. ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವು ಬರುವ ಕಾಲ. नवान्नं प्राप्यतयास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

नवाम्बु नवांबु (न०) 1. ಹೊಸ ನೀರು, ಬಾವಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೋಡಿದಾಗ ಬರುವ ಹೊಸ ನೀರು. नवमुत्थितमम्बु। 2. ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯ ನೀರು.

नवायस नवायस (न०) ಸುಶ್ರುತಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಚೂರ್ಣ. नव भागा आयसा यत्र। ಶ್ರಿಫಲಾ (ಆಳಲೆ ತಾರೆ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ) ಚಿತ್ರಕ (ಚಿತ್ರಮೂಲ) ಶ್ರಿಕಟು (ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮೆಣಸು) ವಿಡಂಗ (ವಾಯಿವಿಳಂಗ) ಮತ್ತು ಮುಸ್ತೆ (ಕೊನ್ನಾರಿ) ಇವುಗಳ ಒಂಬತ್ತು ಭಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿ ಲೋಹಚೂರ್ಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ತುಪ್ಪ ಅಥವಾ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಉದರವ್ಯಾಧಿ ಪಾಂಡುರೋಗ ಕುಷ್ಠರೋಗ ಕಾಸ ಶ್ವಾಸ ಪ್ರಮೇಹ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ವಾಸಿಯಾಗುವುವು.

नवाह नवाह (पुं०) 1. ಹೊಸದಿವಸ, ತಿಂಗಳಿನ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನವಾದ ಪ್ರತಿಪತ್ತು. 2. ಒಂಬತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಒಂದು ಯಾಗ. नवभिरहोभिः निर्वृत्तः "ठञ्" (५-१-७९)। ठञो ल्वक् (५-१-२८)। "अच्" (५-४-७५)।

नवीकरण नवीकरण (न०) ಹೊಸದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. नव + कृञ् "च्वेः" (५-४-५०)। "ल्यट्" (३-३-११५)।

नवीकरणीय नवीकरणीय (वि०) ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. नवीकृ "अनीयर्" (३-१-९६)।

नवीकृत नवीकृत (वि०) ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಳೆಯದನ್ನು ಕೆರಳುವುದರಿಂದ ಹೊಸದಾಗಿ ತೋರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "उदीरितां तामिति याज्ञसेन्या नवीकृतोद्ग्राहितविप्रकाराम्" किरा० ३-५५।

नवीन ನವೀನ (वि०) ನೂತನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. नव "नः" प्रकृतेः नूभावश्च (वा० ५-४-२५)। गुणः अवादेशश्च। "दिवौकसं कामयते न मानवी नवीनमश्रावि तवाननादिदम्" नैष० ९-४१।

नवोढा ನವೋಢಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗುಸು. नवम् ऊढा। "स्मरशास्त्रविदा सेयं नवोढा नस्त्वया सखी" नैष० २०-३९। 2. ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಜರಿಯುವ ನಾಯಿಕೆ. ಮುಗ್ಧನಾಯಿಕೆ. लज्जाभरपराधीनरतिर्नवोढा। "दृष्ट्वा दृष्टिमधो ददाति कुरुते नालापमाभाषिता शय्यायां परिवृत्य तिष्ठति बलादालिङ्गिता वेपते। निर्यान्तीषु सखीषु वासभवनान्निर्गन्तुमेवेहते जाता वामतयैव संप्रति मम प्रीत्यै नवोढा प्रिया" सा० द०।

नवोदक ನವೋದಕ (न०) 1. ಹೊಸ ನೀರು, ಬಾವಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೋಡಿದಾಗ ಬರುವ ಹೊಸ ನೀರು. नवमुत्थितमुदकम्। 2. ಆಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯ ನೀರು. नवं पतितमुदकम्।

नवोदित ನವೋದಿತ (वि०) 1. ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ, ಹೊಸದಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. 2. ಹೊಸದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

नवोद्यत् ನವೋದ್ಯತ್ (वि०) ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. "नवोद्यदम्भोधरघोरदर्शने युद्धाय रूढो मकरे महत्तरे" कुमा० १४-९।

नवोद्धृत नवोद्धृत (न०) 1. ನವನೀತ, ಹೊಸದಾಗಿ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಬೆಣ್ಣೆ. नवमुद्धृतम्। "नवनीतं नवोद्धृतम्" अम०। 2. ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ.

नव्य नव्य (पुं०) 1. ಕೆಂಪುಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ. (न०) 2. ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. (वि०) 3. ಹೊಸದಾದ, ನೂತನವಾದ. ष्टु (स्तुतौ) "यत्" (३-२-१७)। 4. ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಹೊಗಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ.

नशन नशन (न०) 1. ನಾಶವಾಗುವಿಕೆ, ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. णश (अदर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಾಶ, ನಷ್ಟ.

नशनीय नशनीय (वि०) 1. ನಾಶವಾಗಬೇಕಾದ. 2. ನಾಶವಾಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. णश (अदर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **नशितव्यम् नशितव्यम्**.

नश्यत् ನಶ್ಯತ್ (वि०) ನಾಶಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. णश (अदर्शने) "शतृ" (३-१-१२४)।

नश्वर ನಶ್ವರ (वि०) ನಾಶವಾಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. णश (अदर्शने) "क्वरप्" (३-२-१६३)।

नष्ट ನಷ್ಟ (वि०) ನಾಶವಾದ, ಅದೃಶ್ಯವಾದ. णश (अदर्शने) "क्तः" (३-४-७२)।

नसा ನಸಾ (स्त्री०) ನಾಸಿಕೆ, ಮೂಗು. नस् हलन्तत्वात् "टाप्"। "नसा नस्या च नासिका" त्रिकाण्ड०।

नस्त ನಸ್ತ (पुं०) ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ.

नस्तस् ನಸ್ತಸ್ (अव्य०) ನಾಸಿಕೆಯಿಂದ, ಮೂಗಿನಿಂದ. नासिका "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

नस्य ನಸ್ಯ (वि०) 1. ಮೂಗಿಗೆ ಹಿತವಾದ. नासिकायै हितम् "यत्" नस् आदेशश्च (वा० ५-१-६)। 2. ಮೂಗಿನಲ್ಲಿರುವ. नासिकायां भवः "यत्" नस् आदेशश्च। 3. ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಮೂಗಿಗೆ ಹಿತಕರವಾದ ಔಷಧಸೇಚನೆ. "नस्यस्यातः प्रवक्ष्यामि विधिं निरवशेषतः" सुश्रुत० चिकित्सा० ४०-२०। "औषधमौषधसिद्धो वा स्नेहो नासिकाभ्यां दीयते इति नस्यम्। तद्द्विविधम् शिरोविरेचनं स्नेहनञ्च। तद्द्विविधमपि पञ्चधा (1) नस्यम् (2) शिरोविरेचनम् (3) प्रतिमर्शः (4) अवपीडः मत्तु (5) प्रधमनं च। सुश्रुत० चिकित्सा० ४०-३३।

नस्योत नस्योत (पुं०) ಮೂಗುದಾರ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಎತ್ತು. नसि नासिकायां ओतः—ओ+वेञ् (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। "मणिः सूत्र इव प्रोतो नस्योत इव गोवृषः" भा० वन० ३०-२६।

नहि नहि (अव्य०) 1. ನಿಷೇಧ. 2. ಅಭಾವ. नह्यति—णह (बन्धने) "इन्" (उ० ४-११८)।

नहुष नहुष (पुं०) ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಪುರೂರವಸ್ಸಿನ ಮಗನಾದ ಆಯುವಿನ ಮಗ. ವಿರಜೆಯೆಂಬುವಳು ಈತನ ಪತ್ನಿ. ಈ ರಾಜನಿಗೆ ವಿರಜೆಯಲ್ಲಿ ಯತಿ ಯಯಾತಿ ಸಂಯಾತಿ ಆಯತಿ ಆಯತಿ ಮತ್ತು ಧ್ರುವರೆಂಬ ಆರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು ಜನಿಸಿದರು. ಇಂದ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ ದೋಷದಿಂದ ಪದಚ್ಯುತನಾಗಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ನಹುಷನು ಇಂದ್ರಲೋಕದ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಾತಿನಂತೆ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿ

ಯಾಗಿ ನಹುಷನಿಗೆ ತನ್ನ ದೌರ್ಭಾಗ್ಯದಿಂದ ಶಚೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಹವುಂಟಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ಕರೆತರಲು ಸೇವಕರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ನಹುಷನು ಅಪೂರ್ವವಾದ ವಾಹನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಬಂದರೆ ತಾನು ಅವನಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದಳು. ನಹುಷನು ಸಪ್ತಋಷಿಗಳು ಹೊತ್ತ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದ್ದು "ಸರ್ಪ ಸರ್ಪ" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತರಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯರು "ಸರ್ಪೋ ಭವ" ಎಂದು ನಹುಷನನ್ನು ಶಪಿಸಿದರು. ಆ ಕೂಡಲೆ ನಹುಷನು ಸರ್ಪವಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದನು. ಈ ಸರ್ಪವು ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಉತ್ತರವನ್ನು ಪಡೆದು ಸರ್ಪದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಹುಷ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿತು. ಬಳಿಕ ನಹುಷನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. "ब्रह्मर्षीणां सहस्रं हि उवाह शिबिकां मम। स मामपनयो राजन् भ्रंशयामास वै श्रियः। तत्र ह्यगस्त्यः पादेन वहन् स्पृष्टो महामुनिः। अगस्त्येन ततोस्म्युक्तो ध्वंस सर्पेसि वै रुषा। ततस्तस्माद्विमानाग्र्यात् प्रच्युतश्च्युतलक्षणः। प्रपतन् बुबुधेऽत्मानं व्यालीभूतमधोमुखम्। अयाचं तमहं विप्रं शापस्यान्तो भवेदिति। प्रमादात्संप्रमूढस्य भगवन् क्षन्तुमर्हसि। ततः स मामुवाचेदं प्रपतन्तं कृपान्वितः। युधिष्ठिरो धर्मराजः शापात्त्वां मोक्षयिष्यति। स चायं पुरुषव्याघ्र कालः पुण्य उपागतः। तदस्मात् कारणात् पार्थ कार्यं तन्मे महत् कृतम्। इत्युक्त्वाऽऽजगरं देहं मुक्त्वा स नहुषो नृपः। दिव्यं वपुः समास्थाय गतस्त्रिदशमेव ह" भा० वन० १८३। 2. ವಿಷ್ಣು. नह्यति बध्नाति जीवान् स्वमायया–णह (बन्धने) "उषच् (उ० ४-७५)। "जीवान् स्वमायया नित्यं नहुषो नह्यतीति यः" इति निरुक्तिः। "इष्टो विशिष्टः शिष्टेष्टः शिखण्डी नहुषो वृषः" वि० स०। 3. ಒಂದು ಸರ್ಪ.

नह्यमान नह्यमान (वि०) ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. णह (बन्धने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अस्या मुखेनैव विजित्य नित्यस्पर्धी मिलत्कुङ्कुमरोषभासा। प्रसह्य चन्द्रः खलु नह्यमानः स्यादेव तिष्ठत्परिवेषपाशः" नैष० ७-५८।

नाक नाक (पुं०) 1. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. कं सुखम्—अकं तद्विरुद्धं दुःखम्। नास्ति अकं दुःखमत्र। "यन्न दुःखेन संभिन्नं न च ग्रस्तमनन्तरम्। अभिलाषोपनीतं च तत्सुखं स्वःपदास्पदम्"। "नाकेऽपि दीव्यत्तमदिव्यवाचि वचःस्रगाचार्यकवित् कवियः" नैष० १०-५१। 2. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 3. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. (वि०) 4. ದುಃಖವಿಲ್ಲದ, "नाकस्तु त्रिदिवेऽम्बरे" मेदि०।

नाकचर नाकचर (पुं०) 1. ದೇವತೆ. 2. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. नाके स्वर्गे गगने वा चरति–चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

नाकद्विप नाकद्विप (पुं०) ದೇವಲೋಕದ ಆನೆ, ಐರಾವತ. नाकस्य द्विपः। "पादेषु भान्ति स्फटिकाः प्रभूता नाकद्विपस्येव नखेन्दुबिम्बाः" याद० १८-२१।

नाकनदी नाकनदी (स्त्री०) ದೇವಲೋಕದ ನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ.

नाकनाथ नाकनाथ –पति –पति (पुं०) ದೇವಲೋಕದ ಒಡೆಯ, ಇಂದ್ರ. नाकस्य नाथः पतिर्वा।

नाकनायक नाकनायक (पुं०) ದೇವಲೋಕದ ಒಡಯ, ಇಂದ್ರ. नाकस्य नायकः। "स व्यतीत्य वियदन्तरगाग्रं नाकनायकनिकेतनमाप" नैष० ५-८।

नाकनारी नाकनारी (स्त्री०) ದೇವಲೋಕದ ಹೆಂಗಸು, ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. नाकस्य नारी।

नाकपाल नाकपाल (पुं०) ಇಂದ್ರ. नाकं पालयति–पाल (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। –पालकः –पालकः.

नाकपृष्ठ नाकपृष्ठ (न०) ಸ್ವರ್ಗತಲ. नाकस्य पृष्ठम्। "आयुष्मन्, इतः पश्य नाकपृष्ठप्रतिष्ठितस्य सौभाग्यमात्मयशसः" शाकु० ७।

नाकलोक नाकलोक (पुं०) ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. "नाकलोकभिषजोः सुषमा या पुष्पचापमपि चुम्बति सैव" नैष० ५-४६।

नाकसद् नाकसद् (पुं०) 1. ದೇವತೆ. नाके सीदति–षदॢ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "पुण्यो महाब्रह्मसमूहजुष्टः सन्तर्पणो नाकसदां वरेण्यः" भट्टि० १-४। (वि०) 2. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ.

नाकाधिप नाकाधिप (पुं०) ದೇವಲೋಕದ ಒಡೆಯ, ಇಂದ್ರ. नाकस्याधिपः। "अभ्यर्च्य पूर्वविभवादधिकैः प्रदिष्टैः नाकाधिपानिव नवोपहृतान्नरेन्द्रान्" याद० २२-२४२।

नाकापगा नाकापगा (स्त्री०) ದೇವಲೋಕದ ನದಿ ಗಂಗಾನದಿ.

नाकिन् नाकिन् (पुं०) स्वर्गदल्लि वासमाडुव देवते. नाकः वासस्थानत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "सप्रसादमभिनन्द्य सन्नतान् नाकिनो नरकभीतिवर्जितान्" याद० १७-८।

नाकु नाकु (पुं०) 1. वल्मीक, हुत्त. नम्यतेऽनेन—णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "उः" (उ० १-१८)। 2. पर्वत, बेट्ट. 3. ऒब्ब मुनि. "नाकुर्मुन्यन्तरे पृश्निधर-वल्मीकयोः पुमान्" मेदि०।

नाकुल नाकुल (पुं०) 1. नकुलन मग. नकुलस्य अपत्यम् "अण्" (४-१-११४)। "शबराः उड्रसाश्चैव वत्साश्च सह नाकुलैः। नकुलः सहदेवश्च वामं पक्षं समाश्रिताः" "भा० भीष्म० ५०-५३। (वि०) 2. नकुलनंतिरुव, नकुलनिगे सदृशवाद. नकुल इव "अण्" (५-३-१०७)। 3. नकुलन संबंधवाद. नकुलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 4. मुंगुसिय संबंधवाद. (स्त्री०) -ली-ली. 5. सर्पाक्षि, ईश्वरीहंबु. 6. सण्ण राशि. 7. जव्य. "नाकुली चव्यरास्नयोः" हेम०।

नाकौकस् नाकौकस् (पुं०) स्वर्गलोकदल्लि वास माडुव देवते. नाकः ओको यस्य।

नाक्षत्र नाक्षत्र (वि०) 1. नक्षत्रसंबंधवाद, नक्षत्रक्के संबंधिसिद. नक्षत्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "भचक्रभ्रमणं नित्यं नाक्षत्रं दिन-मुच्यते" सू० सि०। नक्षत्रसमूहवु ऒंदु सल सुत्ति बंदरे अदु नाक्षत्रदिनवागुवुदु. (पुं०) 2. इप्पत्तेरळु नक्षत्रगळिंद कूडिद ऒंदु तिंगळु, इपत्तेरळु नक्षत्रगळु संचरिसुव काल. "नक्षत्र-सत्राण्ययनानि चेन्दोमानेन कुर्याद्भगणात्मकेन" वि० ध०। 3. (अरवत्तु घळिगिंग ऒंदु दिन.) मूवत्तु दिनगळ कालद ऒंदु तिंगळु, सावनमास. "नाडी षष्ट्या तु नाक्षत्रमहोरात्रं प्रकीर्तितम्। तत्त्रिंशता भवेन्मासः सावनोऽर्कोदयैस्तथा" सू० सि० १-१२। सूर्योदयदिंद मरुदिनद सूर्योदयद वरेगे 60 घळिगेगळ कालवु सावन दिनवागुवुदु. मूवत्तु सावन दिनगळ काल ऒंदु सावन मास. "उदयादुदयं भानोः सावनं तत्प्रकीर्तितम्। सावनानि स्युरेतेन यज्ञकालविधिस्तु तैः" सू० सि० १४-१८।

नाग नाग (पुं०) 1. सर्प, हावु. नगे भवः "अण्" (४-३-५३)। "नागेषु सानुरागेषु पश्यत्सु दिविषत्सु च। भूमिपालं नरं भैमी वरं साश्ववरव्रजम्" नैष० १७-११९। 2. गज, आने. "नागं पुनर्मृदु सलील-निमीलिताक्षं सर्वः प्रियः खलु भवत्यनुरूपचेष्टः" माघ० ५-६। 3. नागकेसर वृक्ष, नागसंपिगे मर. 4. मुस्ता, कॊन्नारि गॆड्डॆ. 5. मेघ, मोड, 6. पुन्नागवृक्ष, सुरगिमर. 7. नागदंतवृक्ष. 8. शरीरदॊळगिरुव पंचवायुगळल्लॊंदु. 9. समासदल्लि उत्तरपदवादाग श्रेष्ठवाचकवाद ऒंदु पद. "सिंहशार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः" अम०। (न०) 10. सीसलोह. 11. तगर. 12. (ज्योतिषदल्लि) बव बालव मॊदलाद हन्नॊंदु करणगळल्लॊंदु. इदु तिथिय अर्ध भागवन्नु व्याप्तिसिरुव ऒंदु कालविशेष. (वि०) 13. क्रूरवाद कॆलसवन्नु माडुवनु, दयेयिल्ल दनु. "नागं नपुंसकं रङ्गे सीसके करणान्तरे। नागः पन्नगमातङ्गक्रूराचारिषु तोयदे। नागकेसरपुन्नाग-नागदन्तकमुस्तके। देहानिलप्रभेदे च श्रेष्ठे स्यादुत्तर-स्थितः" मेदि०।

नागकर्ण नागकर्ण (पुं०) कंपु हरळु गिड.

नागकेसर नागकेसर (पुं०) नागसंपिगे मर. नागस्येव केसरोऽस्य।

नागगन्धा नागगंधा (स्त्री०) सर्पाक्षि, ईश्वरी हंबु. नागस्य गन्ध इव गन्धोऽस्याः।

नागगर्भ नागगर्भ (न०) सिंदूरवेंब ऒंदु धातु. नागः सीसकं गर्भः कारणं यस्य।

नागज नागज (न०) 1. सिंदूरवेंब ऒंदु धातु. नागात् सीसंकात् जायते—जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९७)। 2. तगर. (वि०) 3. नागदिंद उंटाद, आनेयिंद उंटाद.

नागजिह्वा नागजिह्वा (स्त्री०) 1. अनंतनगॊंडॆ गिड. 2. सॊगदॆ गिड. नागस्य सर्पस्य जिह्वेवाकारोऽस्य।

नागजिह्विका नागजिह्विका (स्त्री०) मणिशिलॆ. नागस्य हस्तिनो जिह्वेव—स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "मनः-शिला मनोगुप्ता मनोज्ञा नागजिह्विका" अम०।

नागजीवन नागजीवन (न०) तगर. नागेन सीसकेन जीवनं यस्य।

नागदत्त ನಾಗದತ್ತ (पुं०) धृतराष्ट्रन ಒಬ್ಬ ಮಗ.

नागदन्त ನಾಗದಂತ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಕೊಂಬು, ದಂತ. 2. ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತೂಗುಹಾಕಲು ಗೋಡಗೆ ಹೊಡೆದಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಗೂಟ. नागस्य हस्तिनो दन्त इवाकारोऽस्य। "नागदन्तो द्विपरदे गृहान्निर्गतदारुणि" मेदि०। (स्त्री०) **-दन्ती -ದಂತೀ.** ಹಣ್ಣೀಮರ, ಗುರುಗುಲು ಗಿಡ. "नागदन्ती श्रीहस्तिन्याम्" मेदि०।

नागद्वीप ನಾಗದ್ವೀಪ (पुं०) ಭಾರತವರ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದ್ವೀಪ. "पार्श्वे शशस्य द्वे वर्षे उक्ते ये दक्षिणोत्तरे। कर्णौ तु नागद्वीपस्य कश्यपद्वीप एव च। ताम्रपर्णी शिला राजन् श्रीमान् मलयपर्वतः" भा० भीष्म० ६-५६, ५७।

नागनक्षत्र ನಾಗನಕ್ಷತ್ರ (न०) ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ, ಸರ್ಪ ದೇವತಾಕನಕ್ಷತ್ರ. नागाधिष्ठितं नक्षत्रम्। ಇದು ಸರ್ಪ ದೇವತಾಕವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

नागनामन् ನಾಗನಾಮನ್ (पुं०) ತುಲಸಿ.

नागनियूर्ह ನಾಗನಿಯೂರ್ಹ (पुं०) ಗೋಡಗೆ ಹೊಡೆದಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಗೂಟ.

नागपञ्चमी ನಾಗಪಂಚಮೀ (स्त्री०) ಶ್ರಾವಣಶುಕ್ಲ ಪಂಚಮಿ.

नागपति ನಾಗಪತಿ (पुं०) 1. ಗಜಪತಿ, ಆನೆಗಳ ಯಜಮಾನ, ಸಲಗ. 2. ಐರಾವತ. 3. ಆದಿಶೇಷ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಸರ್ಪಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳು. नागानां पतिः।

नागपद ನಾಗಪದ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ರತಿಬಂಧ. "पादौ स्कन्धे तथा हस्ते क्षिपेल्लिंगं भगे लघु। कामयेत्कामुको नारीं बन्धो नागपदो मतः" रतिमं०। (न०) 2. ಆನೆಯ ಕಾಲು.

नागपाश ನಾಗಪಾಶ (पुं०) 1. ವರುಣದೇವನ ಆಯುಧ. नागः पाश इव। 2. ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ಕರಿಣಕೆಯಿರುವ ಪಾಶ (ಹಗ್ಗ), ಜೀರುಗುಣಿಕೆಯ ಹಗ್ಗ. 3. ಸರ್ಪಾಸ್ತ್ರ. ಈ ಸರ್ಪಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಜಿತು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಮೂರ್ಚ್ಛೆಗೊಳಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಗರುತ್ಮಂತನು ಬಂದು ಈ ಪಾಶಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು.

नागपाशक ನಾಗಪಾಶಕ (पुं०) 1. ಒಂದುವಿಧ ರತಿಬಂಧ. "स्वजङ्घाद्वयमध्यस्थां हस्ताभ्यां धारयन् कुचौ। रमेन्निःशङ्कितः कामी बन्धोऽयं'नागपाशकः" रतिमं०। 2. ನಾಗಪಾಶ, ಸರ್ಪಾಸ್ತ್ರ.

नागपुर नागपुर (न०) 1. ಪಾತಾಳಲೋಕ. 2. ಹಸ್ತಿನಾಪುರ. "तत्सर्वं प्रतिजग्राह राजा नागपुराधिपः" भा० आदि० १२२-३५।

नागपुष्प ನಾಗಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿ ಮರ. 2. ನಾಗಕೇಸರ, ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 3. ಚಂಪಕವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. "नागपुष्पस्तु पुन्नागे चम्पके नागकेसरे" हेम०।

नागबन्धु ನಾಗಬಂಧು (पुं०) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. नागस्य गजस्य बन्धुरिव।

नागबल ನಾಗಬಲ (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ. नागानां गजानामयुतस्य बलमस्य। ಆನೆಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಭೀಮಸೇನನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. [ಭೀಮಸೇನನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಕಂಡು ಸಹಿಸಲಾರದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಇವನನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ತೀರಿಸಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತ ಒಂದು ದಿನ ಇವನ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಗಂಗಾನದಿಯ ಒಂದು ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಶೂಲಗಳನ್ನು ನೆಡಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ತಳ್ಳಿಸಿದನು. ದೈವಬಲದಿಂದ ಆ ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಪಾತಾಳ ಲೋಕವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ವಾಸುಕಿಯ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಸಹಸ್ರಾರು ಆನೆಗಳ ಬಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅಲ್ಲಿನ ಕುಂಡಗಳ ರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಭೀಮಸೇನನು ಹತ್ತುಸಹಸ್ರ ಆನೆಗಳ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸಿದನು. "ततो बद्ध्वा लतापाशैर्भीमं दुर्योधनः स्वयम्। लतापाशैर्दृढं बद्धं स्थलाज्जलमपातयत्। पपात यत्र तत्रास्य शूलं नासीद्यदृच्छया। स निःसंज्ञो जलस्यान्तमवाग्वै पाण्डवोऽविशत्। आक्रमन्नागभवने तदा नागकुमारकान्। ततो वासुकिरभ्येत्य नागैरनुगतस्तदा। पश्यति स्म महाबाहुं भीमं भीमपराक्रमम्। ततो भीमस्तदा नागैः कृतस्वस्त्ययनः शुचिः। एकोच्छ्वासात्तदा कुण्डं पिबति स्म महाबलः। ततस्तु शयने दिव्ये नागदत्ते महाभुजः। अशेत भीमसेनस्तु यथासुखमरिन्दमः। .... ततोऽष्टमे तु दिवसे प्रत्यबुध्यत पाण्डवः। तं दृष्ट्वा प्रतिबुध्यन्तं पाण्डवं ते भुजङ्गमाः। सान्त्वयामासुरव्यग्रा वचनं चेदमब्रुवन्। यत्ते पीतो महाबाहो रसोऽयं वीर्यसंयुतः। तस्मान्नागायुतबलो रणेऽधृष्यो भविष्यसि। ततो नागस्य भवने कृतकौतुक-

मङ्गलः। दिव्याभरणसञ्छन्नो नागानामग्र्य पाण्डवः। उदतिष्ठत्प्रहृष्टात्मा नागलोकादरिन्दमः। तस्मिन्नेव वनोद्देशे स्थापितः कुरुनन्दनः। तत उत्थाय कौन्तेयो भीमसेनो महाबलः। आजगाम महाबाहुर्मातुरन्तिकमञ्जसा। ततोऽभिवाद्य जननीं ज्येष्ठं भ्रातरमेव च। कनीयसः समाघ्राय शिरःस्वरिविमर्दनः। ततस्तत्सर्वमाचष्ट दुर्योधनविचेष्टितम्। नागलोके च यद्वृत्तं गुणदोषमशेषतः" भा० आदि०। (स्त्री०) **-बला -ಬಲಾ.** ಬೋಳಂಗಡಲೆ. "गाङ्गेरुकी नागबला क्षपा ह्रस्वगवेधुका" अम०।

नागभगिनी नागभगिनी (स्त्री०) ಮನಸಾದೇವಿ, ವಾಸುಕಿಯ ತಂಗಿಯಾದ ಜರತ್ಕಾರು, ಜರತ್ಕಾರುಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ.

नागभूषण नागभूषण (पुं०) ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. नागा भूषणमस्य। ಪರಶಿವನಿಗೆ ಸರ್ಪಗಳು ಆಭರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

नागमल्ल नागमल्ल (पुं०) ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಐರಾವತ.

नागमातृ नागमातृ (स्त्री०) 1. ಮಣಿಶಿಲೆ. 2. ಸುರಸಾದೇವಿ. 3. ಮನಸಾದೇವಿ.

नागयष्टि नागयष्टि (स्त्री०) ಕೆರೆ ಕೊಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ದಡದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ ವಲಸೆ ಮೊದಲಾದ ಮರದ ಕಂಬ. नागाधिष्ठिता यष्टिः।

नागर नागर (पुं०) 1. ದೇವರ, ಭಾವಮೈದುನ, ಪತಿಯ ಸಹೋದರ. "नागरो देवरः" त्रिकाण्ड०. 2. ಒಬ್ಬ ಪೌರ, ಪಟ್ಟಣಿಗ, ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು. 3. ಹೇರಿಳೆ ಗಿಡ. 4. ನಾಗರದೇಶ. (न०) 5. ಶುಂಠಿ. 6. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. 7. ಒಂದುವಿಧ ರತಿ ಬಂಧ. 8. ನಾಗರದೇಶದ ಲಿಪಿ, ನಾಗರ ಲಿಪಿ, ನಾಗರಾಕ್ಷರ. (वि०) 9. ನಗರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ನಗರಸಂಬಂಧವಾದ. नगर "अण्" (४-३-१२०)।

नागरक नागरक (पुं०) 1. ನಗರಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು, ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನಾದವನು. 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. नगर "वुञ्" (४-२-१२८)। 3. ಒಂದು ವಿಧ ರತಿಬಂಧ. "ऊरुमूलोपरि स्थित्वा योषिदूरुद्वयं रमेत्। ग्रीवां धृत्वा कराभ्यां च बन्धो नागरको मतः"।

नागरक्त नागरक्त (न०) ಸಿಂದೂರವೆಂಬ ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು.

नागरखण्ड नागरखण्ड (पुं०) ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಖಂಡ. ಈ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗೋತ್ಪತ್ತಿ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಕಥೆ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ತ್ರಿಶಂಕುವಿನ ಸ್ವರ್ಗಗಮನ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

नागरङ्ग नागरंग (पुं०) ಹೇರಿಳೆ ಗಿಡ. नागा रज्यन्त्यत्र — रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१२१)।

नागरमुस्ता नागरमुस्ता (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. नागरी चासौ मुस्ता च।

नागराज नागराज (पुं०) 1. ಆದಿಶೇಷ, ಸರ್ಪಗಳ ದೊರೆ. नागानां राजा "टच्" (५-४-९१)। 2. ದೊಡ್ಡ ಆನೆ. 3. ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತ.

नागराह्व नागराह्व (न०) ಶುಂಠಿ.

नागरिक नागरिक (वि०) 1. ಪೌರ, ಪಟ್ಟಣಿಗ, ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. 2. ಸುಸಂಸ್ಕೃತ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವನು. "गच्छ नागरिकवृत्त्या संज्ञापयैनम्" शाकु० ५। 3. ನಗರರಕ್ಷಕ, ನಗರರಕ್ಷಣೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. नगरं रक्षति—"ठक्" (४-४-३३)।

नागरी नागरी (स्त्री०) 1. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. 2. ಜಾಣೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

नागरेणु नागरेणु (पुं०) ಸಿಂದೂರ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು.

नागरेयक नागरेयक (वि०) 1. ನಗರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ನಗರಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಪಟ್ಟಣಿಗ. नगर्यां जातो भवो वा "ढकञ्" (४-२-९५)।

नागर्य नागर्य (न०) ನಾಗರಿಕತೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. नागरस्य भावः "यक्" (५-१-१२८)।

नागलता नागलता (स्त्री०) 1. ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. 2. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. "स्मरस्तम्भश्च कन्दर्पमुसलो ध्वज इत्यपि। स्त्रियां नागलता" त्रिकाण्ड०।

नागलोक नागलोक (पुं०) ಸರ್ಪಗಳ ಲೋಕ, ಪಾತಾಳ ಲೋಕ. नागाधिष्ठितो लोकः। ಈ ಲೋಕವು ಭೂಲೋಕದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದು ಸಪ್ತ (7) ಅಧೋಲೋಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पाताल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

नागवल्लरी नागवल्लरी (स्त्री०) ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. नाग इव दीर्घा वल्लरी। **-वल्ली -ವಲ್ಲೀ.** ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ದೇಶ ಭೂಮಿ ಇವುಗಳ ಗುಣವಿಶೇಷ

ದಿಂದ ಶೀವಾಟಿ ಅಮ್ಲವಾಟಿ ಮುಂತಾದ ನಾನಾ ಭೇದಗಳುಂಟು.

नागवारिक नागवारिक (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ನವಿಲು. 3. ಮಾವಟಿಗ. 4. ರಾಜನ ಆನೆಯ ಮಾವಟಿಗ. 5. ಆನೆಯು ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಲಗ. नागस्य सर्पस्य गजस्य वा वारी वारणं प्रयोजनमस्य "ठन्" (५-२-१०१)। "नागवारिक उद्दिष्टो राजकुञ्जरहस्तिपे। गणस्थराजे गरुडे चित्रमेखलकेऽपि च" मेदि०।

नागवृक्ष नागवृक्ष (पुं०) ನಾಗಕೇಸರ ವೃಕ್ಷ.

नागसंभव नागसंभव (न०) ಸಿಂದೂರ.

नागसाह्वय नागसाह्वय (न०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ. नागेन गजेन समानः आह्वयो यस्य। "जगाम तक्षकस्तूर्णं नगरं नागसाह्वयम्" भा० आदि०।

नागसुगन्धा नागसुगंधा (स्त्री०) ಈಶ್ವರಿ ಪಂಬು, ಸರ್ಪಾಕ್ಷೀಲತೆ.

नागाख्य नागाख्य (पुं०) ನಾಗಕೇಸರ ವೃಕ್ಷ. नाग इति आख्या यस्य। "सुपर्णेभनाग ख्यो नागकेसरः" त्रिकाण्ड०।

नागाञ्जना नागांजना (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. 2. ನಾಗಯಷ್ಟಿ. "नागाञ्जनेभसुन्दर्यां नागयष्टौ च योषिति" मेदि०।

नागाधिप नागाधिप (पुं०) 1. ಅನಂತ, ಆದಿಶೇಷ. 2. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನ ಸಲಗ. 3. ಸರ್ಪಗಳ ರಾಜ. नागानामधिपः। एवं नागाधिपतिः नागाधिराजः इत्यादि.

नागानन नागानन (पुं०) ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. नागस्यानानं यस्य।

नागानन्द नागानंद (न०) ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನಾಟಕ.

नागान्तक नागांतक (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ನವಿಲು 3. ಸಿಂಹ. नागानां सर्पाणां गजानां वा अन्तकः। "नागान्तको विष्णुरथः सुपर्णः पन्नगाशनः" अम०।

नागारति नागारति (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ನವಿಲು. 3. ಸಿಂಹ. नागानां सर्पाणां गजानां वा अरातिः।

नागालाबू नागालाबू (स्त्री०) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಆಕಾರದ ಸೋರೆಕಾಯಿ ಗಿಡ.

नागाशन नागाशन (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ನವಿಲು, ಮಯೂರ. 3. ಸಿಂಹ. नागान् अश्नाति — अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

नागाह्व नागाह्व (पुं०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ. नागयुक्ता आह्वा यस्य। -आह्वयः -ಆಹ್ವಯಃ.

नागिन् नागिन् (पुं०) ಸರ್ಪಭೂಷಣನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ, ವರಶಿವ. नागा आभरणत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "नागोपवीतिनं नग्नं नागिनमग्निवर्चसम्" हरिवं०।

नागेन्द्र नागेंद्र (पुं०) 1. ಸರ್ಪಗಳ ರಾಜ. नागानामिन्द्रः। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆ. नागः इन्द्र इव। "नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वादेकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः" कुमा० १-३६।

नागेश नागेश (पुं०) 1. ಅನಂತ, ಆದಿಶೇಷ. नागानां सर्पाणामीशः। 2. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಾಕರಣಪಂಡಿತ, ಲಘು ಶಬ್ದೇಂದುಶೇಖರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ವೈಯಾಕರಣ. "नागेशभट्टस्तनुते लघुशब्देन्दुशेखरम्"। एवं **नागेश्वरः** नागेश्वरः. (स्त्री०) -ईश्वरी -ईश्वरीः. ಮನಸಾದೇವಿ.

नागोद(र) नागोद(र) (न०) 1. ಉದರದ ಒಂದು ರಕ್ಷಾಕವಚ, ಹೊಟ್ಟೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಕವಚ. 2. ವಾತದೋಷದಿಂದ ಹೆಂಗಸರ ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಒದಗುವ ಒಂದು ಉಪದ್ರವ. "शुक्रशोणितं वायुनाऽभिप्रपन्नमवक्रान्तजीवमाध्मापयत्युदरम्, तं कदाचिद्यदृच्छयोपशान्तं नैगमेषापहृतमिति भाषन्ते, तमेव कदाचित् प्रलीयमानं नागोदरमित्याहुः, तत्रापि लीनवत् प्रतीकारः" सुश्रुत० शारीर० १०-५७।

नागोद्भेद नागोद्भेद (पुं०) ಅಂತರ್ವಾಹಿನಿಯಾದ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರದೇಶ. "गच्छन्त्यन्तर्हिता यत्र मेरुपृष्ठे सरस्वती। चमसेऽथ शिवोद्भेदे नागोद्भेदे च दृश्यते। नागोद्भेदे नरः स्नात्वा नागलोकमवाप्नुयात्" भा० वन० ८०-१११, १२।

नाचिकेत नाचिकेत (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ, ಉದ್ದಾಲಕ ಋಷಿಯ ಮಗ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "नचिकेत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

नाट नाट (पुं०) 1. ನೃತ್ಯ, ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ. नट (नृत्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಂದು ದೇಶ. 3. ಆ ದೇಶದ ದೊರೆ. "व्यावृत्य चोलकर्णाटनाटादींश्च नरेश्वरान्"।

नाटक नाटक (न०) 1. ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ, ಹತ್ತು ವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಗದ್ಯ ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ. नाटयति—

नट (नृत्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (1) नाटकम्, (2) प्रकरणम्, (3) भाणः, (4) प्रहसनम्, (5) डिमः, (6) व्यायोगः, (7) समवकारः, (8) वीथी, (9) अङ्कः मत्तु (10) ईहामृगः इवु हत्तु रूपक गळु. **नाटक लक्षण:** नाटकदल्लि इतिवृत्तवु (वर्णिसल्पडुव वृत्तान्तवु) प्रख्यात (प्रसिद्ध) वागिरबेकु. मुखादि पंचसंधिगळिंदलू विलास (धीरदृष्टि, धीरवाद उद्धतनडगे स्मितपूर्वक भाषण मुंतादा नायकन गुण) गाम्भीर्य अभ्युदय मुंतादा गुणगळिंदलू परिशोभित वागिरबेकु. सुखिदुःखादिगळिंद संभविसुव नाना रसगळिंद उज्ज्वलवागिरबेकु. अंकगळु ऐदरिंद ऒंबत्तरवरेगे इरबहुदु. प्रख्यात वंशदवनू धीरोदात्तगुणदिंद शोभितनू आगिरुव दिव्य अथवा दिव्यादिव्यराजनु नायक. शृंगार अथवा वीररसवु प्रधानवागियू इतर रसगळु अंगरसगळागियू इरबेकु. निर्वहणसंधियल्लि अद्भुतरसवु प्रधानरसक्के परिपोषकवागिरबेकु. सा०द० ६। "भावशुद्धिसहितैर्मुदं जनो नाटकैरिव बभार भोजनैः" माघ० १४-५०। 2. ऒंदु पर्वत. "ऐशान्यां नाटके शैले शङ्करस्य महाश्रमम्। नित्यं वसति तत्रेशस्तदधीना तु पार्वती" कालिकापु०। (वि०) 3. नर्तक, कुणियिसुववनु. नट + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

नाटकीय नाटकीय (वि०) नाटकक्के संबंधिसिद नाटकदल्लि बरुव, नाटकदल्लि वर्णिसल्पडुव. नाटके भवम् — नाटक "छः" (४-२-११४)। ईयादेशः (७-१-२)। "भवद्गिरामवसरप्रदानाय वचांसि नः। पूर्वरङ्गः प्रसङ्गाय नाटकीयस्य वस्तुनः" माघ० २-८।

नाटयितव्य नाटयितव्य (वि०) अभिनयिसल्पड बेकाद, अभिनयदिंद प्रदर्शिसल्पडबेकाद. नट (नृत्तौ) + णिच् कर्म० "तव्यत्" (३-१-९६)। "तत्तस्यैव राज्ञः सकलजनहृदयाह्लादिनो बहुमानात् अस्मासु चानुग्रहबुद्धया यथावत्प्रयोगेण त्वया नाटयितव्या" रत्ना० १।

नाटाम्र नाटाम्र (पुं०) करबूज कल्लंगडि मॊद लाद गिड, लताफनस. नटानां प्रियः नाटोऽम्रो रसोऽत्र। "लतापनसनाटाम्रौ सेदुरूर्ध्वासितस्तु यः" त्रिकाण्ड०।

नाटार नाटार (पुं०) नटन अथवा नटिय मग, नटस्य नट्या वा अपत्यम्—वा "आरक्" (४-१-१३०)।

नाटिका नाटिका (स्त्री०) अष्टादश (हदिनेंटु) विध उपरूपकगळल्लॊंदु, ऒंदु दृश्यकाव्य. **नाटिकालक्षण:** नाटिकेयल्लि कथावस्तुवु कवि कल्पित. अंकगळु नाल्कु. लोकप्रसिद्धनू धीर ललितनू आद राजनु नायक. पुरुषरिगिंत स्त्रीपात्रगळु हेच्चु. सामान्यवागि यावागलू अंतःपुरदल्लिरे इद्दु संगीतदल्लि आसक्तळाद अथवा नवानुरागदिंद कूडिद राजकुलद कन्येयु नायिके. नायकन प्रतियॊंदु कार्यवू राणियु अधीनवागिद्दु इवनु अवळिगे हेदरि नडेयुवनु. राजमनेतनदल्लि हुट्टिद प्रगल्भळाद ज्येष्ठ नायिकेयु राणियागिरुवळु. नायिका नायकर परस्पर समागमवु इवळ अधीनवागिरुवुदु. इदरल्लि शृंगाररसवु प्रधान. कैशिकी वृत्ति. पंच संधिगळिद्दरू विमर्शसंधियु सूक्ष्मवागिरुवुदु. "नाटिका कल्पितवृत्ता स्यात् स्त्रीप्राया चतुरङ्किका। प्रख्यातो धीरललितस्तत्र स्यान्नायको नृपः। स्यादन्तःपुरसम्बद्धा संगीतव्यापृताऽथवा। नवानुरागा कन्यात्र नायिका नृपवंशजा। संप्रवर्तेत नेतास्यां देव्यास्त्रासेन शङ्कितः। देवी भवेत्पुनर्ज्येष्ठा प्रगल्भा नृपवंशजा। पदे पदे मानवती तद्वशः संगमो द्वयोः। वृत्तिः स्यात्कैशिकी स्वल्पविमर्शाः सन्धयः पुनः" सा० द० ६।

नाटित नाटित (न०) 1. अभिनय. नट (नृत्तौ) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. अभिनयिसल्पट्ट. नट + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

नाटेय नाटेय (पुं०) नटिय मग. नट्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। -यी-यिः.

नाटेर नाटेर (पुं०) नटिय मग. नट्या अपत्यम् "ढ्रक्" (४-१-१३१)।

नाट्य नाट्य (न०) 1. भरतनाट्य, शास्त्ररीतियिंद कुणियुवुदु, नटस्य कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)। नटस्य धर्मः "ञ्यः" (४-३-१२९) वा। 2. नर्तन माडुवुदु (कुणियुवुदु), हाडुवुदु मत्तु वाद्य बारिसुवुदु ई मूररा मेळन. "तौर्यत्रिकं नृत्तगीतं वाद्यं नाट्यमिदं त्रयम्" अम०। "नाट्यं तौर्यत्रिके लास्ये" मेदि०।

ನಾಟ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ : ದೇವೇಂದ್ರನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿ ಐದನೆಯ ವೇದವಾದ ಗಾಂಧರ್ವವೇದವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಈ ಭರತನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ಮತ್ತು ಋಗ್ವೇದದಿಂದ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯವನ್ನೂ ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಗೀತವನ್ನೂ ಯಜುರ್ವೇದದಿಂದ ಅಭಿನಯವನ್ನೂ ಅಥರ್ವವೇದದಿಂದ ರಸಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ರಚಿಸಿದುದರಿಂದ ಚತುರ್ವೇದ ಸಾರಭೂತವಾದುದು. "देवदानवगन्धर्वैरक्षोयक्षमहोरगैः। जम्बूद्वीपे समाक्रान्ते लोकपालप्रतिष्ठिते। महेन्द्रप्रमुखैर्देवैरुक्तः किल पितामहः। क्रीडनीयकमिच्छामो दृश्यं श्रव्यं च यद्भवेत्। तस्मात्सृजापरं वेदं पञ्चमं सार्ववर्णिकम्। एवमस्त्विति तानुक्त्वा देवराजं विसृज्य च। सस्मार चतुरो वेदान् योगमास्थाय तत्त्ववित्। सर्वशास्त्रार्थसम्पन्नं सर्वशिल्पप्रदर्शकम्। नाट्यसंज्ञमिमं वेदं सेतिहासं करोम्यहम्। एवं संकल्प्य भगवान् सर्ववेदाननुस्मरन्। नाट्यवेदं ततश्चक्रे चतुर्वेदाङ्गसम्भवम्। जग्राह पाठ्यमृग्वेदात् सामभ्यो गीतमेव च। यजुर्वेदादभिनयान् रसानाथर्वणादपि। वेदोपवेदसंबद्धो नाट्यवेदो महात्मना। एवं भगवता सृष्टो ब्रह्मणा ललितात्मना। उत्पाद्य नाट्यवेदं तु ब्रह्मोवाच सुरेश्वरम्"।

ಈ ನಾಟ್ಯವು ಲಾಸ್ಯ ಮತ್ತು ತಾಂಡವಗಳಿಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಹೆಂಗಸರ ನೃತ್ಯವು ಲಾಸ್ಯವೆನಿಸುವುದು. ಪುರುಷರ ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ತಾಂಡವವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಎರಡು ವಿಧ ನೃತ್ಯಗಳೂ ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರರಾದ ಪಾರ್ವತೀ ಪರಮೇಶ್ವರರ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಲಾಸ್ಯತಾಂಡವರೂಪದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುವು. ನಾನಾ ರಸಸಂಪನ್ನವಾದ ಈ ನಾಟ್ಯವು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ರಸಾಸ್ವಾದ ಮಾಡುವ ಜನರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ರಸದೌತಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. "देवानामिदमामनन्ति मुनयः कान्तं ऋतुं चाक्षुषं रुद्रेणेदमुमाकृतव्यतिकरे स्वाङ्गे विभक्तं द्विधा। त्रैगुण्योद्भवमत्र लोकचरितं नानारसं दृश्यते नाट्यं भिन्नरुचेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधकम्" माल० १।

ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಬೋಧಪ್ರದವಾದುದು. ಶಿಲ್ಪ ವಿದ್ಯೆ ಕಲೆ ಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಕರವಾದುದು, ಇದರಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಶಿಲ್ಪ ವಿದ್ಯೆ ಕಲೆ ಯೋಗ ಮುಂತಾದುವು ಮತ್ತಾವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ. "न तज्ज्ञानं न तच्छिल्पं नासौ विद्या न सा कला। नासौ योगो न तत्कर्म नाट्येऽस्मिन् यन्न दृश्यते"।

ನಾಟ್ಯಾರಂಭಕ್ಕೆ ಶುಭನಕ್ಷತ್ರಗಳು : ಪುಷ್ಯ ಹಸ್ತ ಚಿತ್ತಾ ಸ್ವಾತಿ ಅನೂರಾಧಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ಧನಿಷ್ಠಾ ಶತಭಿಷ ಮತ್ತು ರೇವತಿ ಈ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ನಾಟ್ಯಾರಂಭಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದವು.

नाटचधर्मिका नाट्यधर्मिका (स्त्री०) ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಸಮಾರಾಧನೆಗಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ ನಾಟ್ಯ. नाटचधर्मोऽस्त्यस्याम् क्रियायाम् "ठन्" (५-२-११५)। "गीतवाद्यनृत्यत्रयं नाटचं तौर्यत्रिकं च तत्। संगीतं प्रेक्षणार्थेऽस्मिन् शास्त्रोक्ते नाटचधर्मिका"।

नाटचपरिभाषा नाट्यपरिभाषा (स्त्री०) ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜ ರಾಣಿ ಅಮಾತ್ಯ ಸೇವಕ ಮುಂತಾದವರು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಕರೆಯುವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದ. ರಾಜನನ್ನು ಭೃತ್ಯ(ಸೇವಕ)ರು "ಸ್ವಾಮಿನ್" "ದೇವ" ಎಂದೂ ರಾಜರ್ಷಿಗಳು ಮತ್ತು ವಿದೂಷಕನು "ವಯಸ್ಯ" ಎಂದೂ ಋಷಿಗಳು "ರಾಜನ್" ಎಂದೂ ಮತ್ತು ಅಪತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ "ದಾಶರಥೇ", "ಪಾಂಡವ", "ಪೌರವ" ಮುಂತಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೂ ವಿಪ್ರನು ವಿಪ್ರನನ್ನು ಅವನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಅಥವಾ "ಆರ್ಯ" ಪದದಿಂದಲೂ ಸಂಬೋಧಿಸಬೇಕು. ರಾಜನು ವಿದೂಷಕನನ್ನು ಅವನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಅಥವಾ "ವಯಸ್ಯ" ಎಂದೂ ನಟಿಸ ನಾತ್ರ ಧಾರರು ಪರಸ್ಪರ "ಆರ್ಯ" "ಆರ್ಯೆ" ಎಂದೂ ಪಾರಿಪಾರ್ಶ್ವಕನು ಸೂತ್ರಧಾರನನ್ನು "ಭಾವ" ಎಂದೂ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಅವನನ್ನು "ಮಾರಿಷ" ಎಂದೂ ಕರೆಯಬೇಕು. ದೇವತೆಗಳು ಋಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಯತಿಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ "ಭಗವನ್" ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಬೇಕು. ವಿದೂಷಕನು ರಾಣಿಯನ್ನೂ ಚೇಟಿಯನ್ನೂ "ಭವತಿ" ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಬೇಕು. ಸಾರಥಿಯು ರಾಜನನ್ನು "ಆಯುಷ್ಮನ್" ಎನ್ನಬೇಕು. ಮಗನು "ವತ್ಸ" "ಪುತ್ರ" "ತಾತ" ಮುಂತಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ. सा० द० ६।

नाटचप्रिय नाट्यप्रिय (पुं०) ಮಹಾದೇವ, ನಟರಾಜ, ಪರಶಿವ. नाटचं प्रियमस्य।

नाटचभाषा नाट्यभाषा (स्त्री०) ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಭಾಷೆಗಳು. **ಭಾಷಾ ವಿಭಾಗ :** ಉತ್ತಮ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಮ ಪಾತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ (ರಾಜ ಅಮಾತ್ಯ ರಾಜಪುರೋಹಿತ ರಾಜಕುಮಾರ ಇತ್ಯಾದಿ), ಉತ್ತಮ

ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಶೌರಸೇನೀ ಭಾಷೆ. ಇದೇ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಭಾಷೆ. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿರುವ ವಾಮನ ಷಂಡ ಕಂಚುಕಿಗಳಿಗೆ ಮಾಗಧೀ ಭಾಷೆ. ಚೇಟ (ಭೃತ್ಯ) ರಿಗೆ ಅರ್ಧಮಾಗಧಿ. ವಿದೂಷಕನಿಗೆ ಗೌಡೀ ಭಾಷೆ. ಧೂರ್ತ (ಜೂಜುಗಾರ ಮುಂತಾದವ) ರಿಗೆ ಅವಂತೀಭಾಷೆ. ಯೋಧರು ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಣಿಗರಿಗೆ ವೈದರ್ಭೀಭಾಷೆ. ಶಬರರಿಗೆ ಶಾಬರೀ ಭಾಷೆ. ಇತ್ಯಾದಿ. "पुरुषाणामनीचानां संस्कृतं स्यात्कृतात्मनाम्। शौरसेनी प्रयोक्तव्या तादृशीनां च योषिताम्। आसामेव तु गाथासु महाराष्ट्रीं प्रयोजयेत्। अत्रोक्ता मागधी भाषा राजान्तःपुरचारिणाम्। चेटानां राजपुत्राणां श्रेष्ठानां चार्धमागधी। प्राच्या विदूषकादीनां धूर्तानां स्यादवन्तिजा। योधनागरिकादीनां दाक्षिणात्या हि दीव्यताम्। शबराणां शकादीनां शाबरीं संप्रयोजयेत्" सा० द० ६।

नाटघरासक नाट्यरासक (न०) ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ನಾಟ್ಯರಾಸಕವು ಒಂದು ಏಕಾಂಕಉಪರೂಪಕ. ಅನೇಕ ವಿಧ ತಾಳ ಮತ್ತು ಲಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಯಕನು ಉದಾತ್ತಗುಣವುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಪೀಠ ಮರ್ದನು ಉಪನಾಯಕನಾಗಿರುವನು. ಶೃಂಗಾರರಸ ಮಿಶ್ರವಾದ ಹಾಸ್ಯರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾದುದು. ವಾಸಕ ಸಜ್ಜಿಕೆಯು ನಾಯಿಕ. ಮುಖ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣ ಎರಡು ಮಾತ್ರ ಸಂಧಿಗಳು. ಇತ್ಯಾದಿ. "नाटघरासकमेकाङ्कं बहुतालल्यस्थिति। उदात्तनायकं तद्वत् पीठमर्दोपनायकम्। हास्योऽङ्गयत्र सशृङ्गारो नारी वासकसज्जिका। मुखनिर्वहणे सन्धी लास्याङ्गानि दशापि च" इत्यादि. सा० द० ६।

नाटघशाला नाट्यशाला (स्त्री०) ನಾಟಕಮಂದಿರ, ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಗೃಹ, ಕಲಾಹವ್ಯಾಸಿಗಳ ರಂಗ ಮಂದಿರ. ನಾಟ್ಯಾರ್ಥೆ ಶಾಲಾ।

नाटघाङ्ग नाट्याङ्ग (न०) ಲಾಸ್ಯದ ಹತ್ತು ವಿಧ ಅಂಗಗಳು. (1) गेयपदम्, (2) स्थितिपाठ्यम्, (3) आसीनम्, (4) पुष्पगण्डिका, (5) प्रच्छेदकः, (6) त्रिगूढकम्, (7) सैन्धवम्, (8) द्विगूढकम्, (9) उत्तमोत्तमकम् ಮತ್ತು (10) उक्तिप्रत्युक्तिकम् ಇವು ಹತ್ತು ವಿಧ ಲಾಸ್ಯಾಂಗಗಳು.

(1) **गेयपदम्** — ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತ ಹಾಡುವುದು "ಗೇಯಪದ". "तन्त्रीभाण्डं पुरस्कृत्योपविष्टस्यासने पुरः। शुष्कं गानं गेयपदम्" सा० द० ६-२१४।

(2) **स्थितिपाठ्यम्** — ಮನ್ಮಥಬಾಧೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತಳಾಗಿ ನಿಂತು ಪ್ರಾಕೃತವನ್ನು ಓದುವುದು "ಸ್ಥಿತಿಪಾಠ್ಯ". "स्थितिपाठ्यं तदुच्यते। मदनोत्तापिता यत्र पठति प्राकृतं स्थिता" सा० द० ६-२१५।

(3) **आसीनम्**—ವೀಣಾ ವೇಣು ಮೃದಂಗ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವಾದ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಆಲಂಕಾರವನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ದುಃಖ ಮತ್ತು ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತಳಾಗಿ ಕೂಡುವುದು "ಆಸೀನ". "निखिलातोद्यरहितं शोकचिन्ताकुलाबला। अप्रसाधितगात्रं यदासीनासीनमेव तत्" सा० द० ६-२१६।

(4) **पुष्पगण्डिका** — ವೀಣಾ ವೇಣು ಮೃದಂಗ ವಾದ್ಯಗಳೊಡನೆ ಹೆಂಗಸರು ಪುರುಷನಂತೆಯೂ ಪುರುಷರು ಹೆಂಗಸಿನಂತೆಯೂ ಅಭಿನಯ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹಾಡುವುದು "ಪುಷ್ಪಗಂಡಿಕೆ". "आतोद्यमिश्रितं गेयं छन्दांसि विविधानि च। स्त्रीपुंसयोर्विपर्यासचेष्टितं पुष्पगण्डिका" सा० द० ६-२१७।

(5) **प्रच्छेदकः**—ಪತಿಯು ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ದುಃಖಿಗೊಂಡು ನಾಯಿಕೆಯು ವೀಣೆಯೊಡನೆ ತಾನೂ ಹಾಡುವುದು "ಪ್ರಚ್ಛೇದಕ". "अन्यासक्तं पतिं मत्वा प्रेमविच्छेदमन्युना। वीणापुरःसरं गानं स्त्रियाः प्रच्छेदको मतः" सा० द० ६-२१८।

(6) **त्रिगूढकम्** — ಪುರುಷರು ಸ್ತ್ರೀವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ ನಾಟ್ಯವಾಡುವುದು "ತ್ರಿಗೂಢಕ". "स्त्रीवेषधारिणां पुंसां नाटघं श्लक्ष्णं त्रिगूढकम्" सा० द० ६-२१९।

(7) **सैन्धवम्** — ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರದೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ನಾಯಕನು ವೀಣಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳೊಡನೆ ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವುದು "ಸೈಂಧವ". "कश्चन भ्रष्टसंकेतः सुव्यक्तकरणान्वितः। प्राकृतं वचनं वक्ति यत्र तत्सैन्धवं मतम्" सा० द० ६-२२०।

(8) **द्विगूढम्** — ಉಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ರಸಭಾವ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಸಪ್ತಸ್ವರಸಹಿತವಾದ ಸಂಗೀತವು "ದ್ವಿಗೂಢ". "चतुरस्रपदं गीतं मुखप्रतिमुखान्वितम्। द्विगूढं रसभावाढ्यम्" सा० द० ६-२२१।

(9) **उत्तमोत्तमकम्** — ಕೋಪ ಮತ್ತು ಪ್ರಸನ್ನತೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮತ್ತು ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಾಗೂ ರಸಭಾವಗರ್ಭಿತವಾದ ಮತ್ತು ಹಾವಲೀಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಚಿತ್ರಶ್ಲೋಕ ಬಂಧಗಳಿಂದಲೂ ಮನೋಹರ

ವಾದ ಗಾನವು "ಉತ್ತಮೋತ್ತಮಕ". "उत्तमोत्तमकं पुनः। कोपप्रसादजमधिक्षेपयुक्तं रसोत्तरम्। हावहेलान्वितं चित्रश्लोकबन्धमनोहरम्" सा० द० ६-२२२।

(10) **उक्तिप्रत्युक्तम्** — ಉಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ನಿಂದೆಯೊಡಗೂಡಿದ ಅಪ್ರಿಯ ವಚನಗಳಿಂದಲೂ ವಿಲಾಸದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಗೀತಾರ್ಥವು "ಉಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯುಕ್ತ". "उक्तिप्रत्युक्तिसंयुक्तं सोपालम्भमलीकवत्। विलासान्वितगीतार्थमुक्तप्रत्युक्तमुच्यते" सा० द० ६-२२३।

नाटचालङ्कार नाट्यालंकार (पुं०) ನಾಟ್ಯದ ಅಲಂಕಾರ, ನಾಟ್ಯದ ಸೊಗಸಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಂದರ್ಭ. ನಾಟ್ಯಾಲಂಕಾರವು ಮೂವತ್ತಮೂರು (33) ವಿಧ. (1) आशीः, (2) आक्रन्दः, (3) कपटम्, (4) अक्षमा, (5) गर्वः, (6) उद्यमः, (7) आश्रयः, (8) उत्प्रासनम्, (9) स्पृहा, (10) क्षोभः, (11) पश्चात्तापः. (12) उपपत्तिः, (13) आशंसा, (14) अध्यवसायः, (15) विसर्पः, (16) उल्लेखः, (17) उत्तेजनम्, (18) परीवादः, (19) नीतिः, (20) अर्थविशेषणम्, (21) प्रोत्साहनम्, (22) साहाय्यम्, (23) अभिमानः, (24) अनुवर्तनम्, (25) उत्कीर्तनम्, (26) याच्ञा, (27) परिहारः, (28) निवेदनम्, (29) प्रवर्तनम्, (30) आख्यानम्, (31) युक्तिः, (32) प्रहर्षः ಮತ್ತು (33) उपदेशनम्। सा० द० ६।

आशीः — ಬಂಧುಜನರ ಶುಭಾಶಂಸನ, ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಬೇಕೆಂಬ ಬಂಧುಗಳ ಕೋರಿಕೆ. "आशीरिष्टजनाशंसा" सा० द० ६-१९९। "ययातेरिव शर्मिष्ठा भर्तुर्बहुमता भव। सुतं त्वमपि सम्राजं सेव पूरुमवाप्नुहि" शाकु० ४-६।

आक्रन्दः — ದುಃಖದಿಂದ ಅಳುವುದು. "आक्रन्दः प्रलपितं शुचा" सा० द० ६-१९९। "हा देवि कुन्ति भोजराजभवनपताके" वेणी० ६।

कपटम् — ಮಾಯೆಯಿಂದ ರೂಪವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಂಡು ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದು. "कपटं मायया यत्र रूपमन्यद्विभाव्यते" सा० द० ६-१९९। "मृगरूपं परित्यज्य विधाय कपटं वपुः। नीयते रक्षसा तेन"।

अक्षमा — ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅವಮಾನವನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವಿಕೆ. "अक्षमा सा परिभवः स्वल्पोऽपि न विषह्यते" सा० द० ६-२००। "भोः सत्यवादिन् किं पुनरिमामतिसन्धाय लभ्यते। शार्ङ्गरवः—विनिपातः" शाकु० ५।

गर्वः — ಅಹಂಕಾರದ ಮಾತು. "गर्वोऽवलेपजं वाक्यम्" सा० द० ६-२००। "ममापि नाम सत्त्वैरभिभूयन्ते गृहाः" शाकु० ६।

उद्यमः — ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭ. "कार्यस्यारम्भ उद्यमः" सा० द० ६-२००। "पश्यामि शोकविवशोऽन्तकमेव तावत्" ಇಲ್ಲಿ ರಾವಣನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದ ಮನೋಭಾವವು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

आश्रयः — ತನ್ನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಸೇರುವುದು. "ग्रहणं गुणवत्कार्यहेतोराश्रय उच्यते" सा० द० ६-२०१। "विभीषणः — राममेवाश्रयामि"।

उत्प्रासनम् — ತಾನೇ ಉತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ಅನುತ್ತಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅಪಹಾಸ್ಯ. "उत्प्रासनं त्वपहासो योऽसाधौ साधुमानिनि" सा० द० ६-२०१। "यदा तु पूर्ववृत्तमन्यसङ्गाद्विस्मृतो भवान् तदा कथमधर्मभीरुः" शाकु० ५।

स्पृहा — ಸುಂದರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಆಸೆ. "आकाङ्क्षा रमणीयत्वाद्वस्तुनो या स्पृहा तु सा" सा० द० ६-२०२। "चारुणा स्फुरितेनायमपरिक्षतकोमलः। पिपासतो ममानुज्ञां ददातीव प्रियाधरः"।

क्षोभः — ತಿರಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು ದೂಷಣೆಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಮನೋವ್ಯಥೆ. "अधिक्षेपवचःकारी क्षोभः प्रोक्तः स एव तु" सा० द० ६-२०२। "त्वया तपस्विचण्डाल प्रच्छन्नवधवर्तिना। न केवलं हतो वाली स्वात्मा च परलोकतः"।

पश्चात्तापः — ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನಂತರ ಪರಿತಪಿಸುವುದು. "मोहावधीरितार्थस्य पश्चात्तापः स एव तु" सा० द० ६-२०३। "किं देव्या न विचुम्बितोऽस्मि बहुशो मिथ्याभिशप्तस्तदा"।

उपपत्तिः — ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಉಪನ್ಯಾಸ. "उपपत्तिर्मता हेतोरुपन्यासोऽर्थसिद्धये" सा० द० ६-२०३। "म्रियते म्रियमाणे या त्वयि जीवति जीवति। तां यदीच्छसि जीवन्तीं रक्षात्मानं ममासुभिः"।

आशंसा — ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ಕೈಗೂಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. "आशंसनं स्यादाशंसा" सा० द० ६-२०४। "तत्पश्येयमनङ्गमङ्गलगृहं भूयोऽपि तस्या मुखम्" मालती० ५-९।

अध्यवसायः — ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ. "प्रतिज्ञाध्यवसायकः" सा० द० ६-२०४। "अस्य वक्षः क्षणेनैव निर्मथ्य गदयाऽनया। लीलयोन्मूलयाम्येष भुवनद्वयमद्य वः"।

विसर्पः — ಅನಿಷ್ಟಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾರ್ಯ. "विसर्पो यत्समारब्धं कर्मानिष्टफलप्रदम्" सा० द० ६-२०४।

"एकस्य तावत्पाकोऽयं दारुणो भुवि वर्तते। केशग्रहे द्वितीयेऽस्मिन् नूनं निःशेषिताः प्रजाः" वेणी० ३-१४।

उल्लेखः — ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು. "कार्यदर्शनमुल्लेखः" सा० द० ६-२०५। "राजन् समिदाहरणाय प्रस्थिता वयम्। एष कुलपतेः कण्वस्याश्रमो दृश्यते। न चेदन्यकार्यातिपातः प्रविश्य प्रतिगृह्यतामातिथेयः सत्कारः" शाकु० १।

उत्तेजनम् — ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ವಿತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸಲು ಆಡುವ ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು. "उत्तेजनमितीष्यते। स्वकार्यसिद्धयेऽन्यस्य प्रेरणाय कठोरवाक्" सा० द० ६-२०५। "इन्द्रजिच्चण्डवीर्योऽसि नाम्नैव बलवानसि। धिक् धिक् प्रच्छन्नरूपेण युध्यसेऽस्मद्भयाकुलः"।

परिवादः — ಬೆದರಿಸಿ ಮಾತಾಡುವುದು. "भर्त्सना तु परिवादः" सा० द० ६-२०६। "धिक् धिक् सूत किं कृतवानसि। वत्सस्य मे प्रकृतिदुर्ललितस्य पापो पापं व्यवस्यति समक्षमुदायुधोऽसौ" वेणी० ४-५।

नीतिः — ಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ನಡೆಯುವುದು. "नीतिः शास्त्रेण वर्तनम्" सा० द० ६-२०६। "विनीतवेषेण प्रवेष्टव्यानि तपोवनानि नाम। इदं तावद्गृह्यताम्" शाकु० १।

अर्थविशेषणम् — ಒಬ್ಬನು ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ತಾನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನೇ ಅನೇಕ ಸಲ ಹೇಳಿ ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು. "उक्तस्यार्थस्य यत्तु स्यादुत्कीर्तनमनेकधा। उपालम्भविशेषेण तत्स्यादर्थविशेषणम्" सा० द० ६-२०७। "आः कथमिदं नाम। ननु भवानेव नितरां लोकवृत्तान्तनिष्णातः। सतीमपि ज्ञातिकुलैकसंश्रयां जनोऽन्यथा भर्तृमतीं विशङ्कते। अतः समीपे परिणेतुरिष्यते प्रियाप्रिया वा प्रमदा स्वबन्धुभिः" शाकु० ५-१७।

प्रोत्साहनम् — ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದ ಮಾತು ಹೇಳಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು. "प्रोत्साहनं स्यादुत्साहगिरा कस्यापि योजनम्" सा० द० ६-२०७। "कालरात्रिकरालेयं स्त्रीति किं विचिकित्स्यसि। तज्जगत्त्रितयं त्रातुं तात ताडय ताटकाम्" बालरा०।

साहाय्यम् — ಇತರರ ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದು. "साहाय्यं संकटे यत् स्यात्सानुकूल्यं परस्य च" सा० द० ६-२०८। "अश्वत्थामा — त्वमपि तावद्राज्ञः पार्श्ववर्ती भव। कृपः — गच्छाम्यहमत्र प्रतिविधातुम्" वेणी० ३।

अभिमानः — ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. "अभिमानः स एव स्यात्" सा० द० ६-२०८। "दुर्योधनः — मातः किमप्यसदृशं कृपणं वचस्ते सुक्षत्रिया क्व भवती क्व च दीनतैषा" वेणी० ५-३।

अनुवर्तनम् — ವಿನಯದಿಂದ ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "प्रश्रयादनुवर्तनम्" सा० द० ६-२०८। "राजा — अपि तपो वर्धते। अनसूया — इदानीमतिथिविशेषलाभेन" शाकु० १।

उत्कीर्तनम् — ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "भूतकार्याख्यानमुत्कीर्तनम्" सा० द० ६-२०९। "अत्रासीत्फणिपाशबन्धनविधिः शक्त्या भवद्देवरे गाढं वक्षसि ताडिते हनुमता द्रोणाद्रिरत्राहृतः" बालरा०।

याच्ञा — ತಾನು ನೇರವಾಗಿ ಅಥವಾ ದೂತನ ಮೂಲಕ ಯಾಚಿಸುವುದು. "याच्ञा तु क्वापि याच्ञा या स्वयं दूतमुखेन वा" सा० द० ६-२०९। "भो लङ्केश्वर दीयतां जनकजा रामः स्वयं याचते"। "अद्यापि देहि वैदेहीं दयालुस्त्वयि राघवः। शिरोभिः कन्दुकक्रीडां किं कारयसि वानरान्।

परिहारः — ಅಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವನ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವುದು. "परिहार इति प्रोक्तः कृतानुचितमार्जनम्" सा० द० ६-२१०। "प्राणप्रयाणदुःखार्त उक्तवानस्म्यनक्षरम्। तत्क्षमस्व विभो किं च सुग्रीवस्ते समर्पितः"।

निवेदनम् — ತಿರಸ್ಕೃತವಾದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "अवधीरितकर्तव्यकथनं तु निवेदनम्" सा० द० ६-२१०। "आर्य, समुद्राभ्यर्थनया गन्तुमुद्यतोऽसि। तत्किमेतत्" राघवाभ्यु०।

प्रवर्तनम् — ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ ಹೇಳುವುದು. "प्रवर्तनं तु कार्यस्य यत्स्यात्साधुप्रवर्तनम्" सा० द० ६-२११। "राजा — कञ्चुकिन् देवस्य देवकीनन्दनस्य बहुमानात् वत्सस्य मे भीमसेनस्य विजयमङ्गलाय प्रवर्तन्तां तदुचिताः समारम्भाः" वेणी० ६।

आख्यानम् — ಪೂರ್ವವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "आख्यानं पूर्ववृत्तोक्तिः" सा० द० ६-२११। "देशः सोऽयमरातिशोणितजलैः यस्मिन् ह्रदाः पूरिताः" वेणी० ३-३३।

युक्तिः — ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಧಾರ. "युक्तिरर्थविधारणम्" सा० द० ६-२११।

"यदि समरमपास्य नास्ति मृत्योः भयमिति युक्तमितोऽन्यतः प्रयातुम्" वेणी० ३-६।

प्रहर्षः— ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದ. "प्रहर्षः प्रमदाधिक्यम्" सा० द० ६-२१२। "राजा — कथमिव संपूर्णमपि मे मनोरथं नाभिनन्दामि" शाकु० ७।

उपदेशनम् — ಉಪದೇಶದ ಮಾತು, ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ (ಮಾಡುವುದು) ಬೋಧಿಸುವುದು. "शिक्षा स्यादुपदेशनम्" सा० द० ६-२१२। "सखि न युक्तमाश्रमवासिनो जनस्य अकृतसत्कारमतिथिविशेषं विसृज्य स्वच्छन्दतो गमनम्" शाकु० १।

नाटयोक्ति नाट्योक्ति (स्त्री०) 1. ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದ. नाट्ये नृत्तगीतादौ उक्तिः। ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಟನು ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ स्वगतम् ಎಂದೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಇತರರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುವಾಗ प्रकाशम् ಎಂದೂ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಾಗ अपवारितम् ಎಂದೂ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವವರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುವಾಗ जनान्तिकम् ಎಂದೂ ಯಾವ ಪಾತ್ರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾರೂ ಮಾತನಾಡದಿದ್ದರೂ ಮಾತು ಕೇಳಿಸಿದಂತೆ ನಟಿಸಿ ಆಕಾಶದ ಕಡೆಗೆ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟು ಮಾತನಾಡುವಾಗ आकाशभाषितम् ಎಂದೂ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. "अश्राव्यं खलु यद्वस्तु तदिह स्वगतं मतम्। सर्वश्राव्यं प्रकाशं स्यात्तद्भवेदपवारितम्। रहस्यं तु यदन्यस्य परावृत्य प्रकाश्यते। त्रिपताकाकरेणान्यानपवार्यान्तिरा कथाम्। अन्योन्यामन्त्रणं यत्स्यात्तज्जनान्ते जनान्तिकम्। किं ब्रवीषीति यन्नाट्ये विना पात्रं प्रयुज्यते। श्रुत्वेवानुक्तमप्यर्थं तत्स्यादाकाशभाषितम्" सा० द० ६-१३७-४०। 2. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಟರು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಕರೆಯುವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದ. "नाट्यपरिभाषा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

नाड नाड (पुं०) ಒಳಗೆ ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ದಂಟು, ಸಸ್ಯದ ಟೊಳ್ಳು ದಂಟು. णल (बन्धे) "णः" (३-१-१४०)। डस्य लः।

नाडायन नाडायन (पुं०) ನಡನ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. नडस्य गोत्रापत्यम् "फक्" (४-१-९९)।

नाडि नाडि (पुं०) 1. ನಡನ ಮಗ. (स्त्री०) 2. ನಾಡಿ, ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಧಮನಿ. नल (भाषार्थे) +णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "इः" (उ० ४-१३९)।

नाडिका नाडिका (स्त्री०) ಘಳಿಗೆ, ಅಹೋರಾತ್ರ ರೂಪವಾದ ಕಾಲದ ಅರವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

नाडिचीर नाडिचीर (न०) ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಸು ಎಳೆಗಳ ನಡುವೆ ಹೊಕ್ಕು ಎಳೆಗಳನ್ನು ಹಾಯಿಸುವ ಲಾಳಿ. नाडी चीरमिव।

नाडिन्धम नाडिंधम (पुं०) 1. ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸದವನು, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ. नाडीं धमति — ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "खश्" (३-२-३०)। ह्रस्वः (६-३-६६)। (वि०) 2. ಕೊಳವೆಯನ್ನು ಊದುವವನು.

नाडिन्धय नाडिंधय (वि०) ಕೊಳವೆಯ ಮೂಲಕ ಕುಡಿಯುವವನು, नडीं धयति — धेट् (पाने) "खश्" (३-२-३०)। ह्रस्वः (६-३-६६)।

नाडी नाडी (स्त्री०) ಸಿರೆ, ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಧಮನಿ. णल (गन्धे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। "नाडीनामुदयक्रमेण जगतः पञ्चामृतार्कर्षणात्" मालती० ५-२। ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಏಳುನೂರು (700) ನಾಡಿಗಳಿರುವುವು. ನೀರನ್ನು ಹಾಯಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಕೊಳಾಯಿಗಳಿಂದ ತೋಟವೂ ಸಣ್ಣ ಕಾಲುವೆಗಳಿಂದ ಗದ್ದೆಗಳೂ ಪುಷ್ಟಿಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಶರೀರವು ಈ ರಸವಾಹಿನಿಯಾದ ನಾಡಿಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಟಿಗೊಳ್ಳುವುದು. ಇದರಿಂದ ಕರಚರಣಾದಿ ಅವಯವಗಳ ಆಕುಂಚನ ಪ್ರಸಾರಣ ಭಾಷಣ ಸ್ವಾಪ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸೌಕರ್ಯವಾಗುವುದು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಡಿಗಳಿಗೂ ನಾಭಿಯು (ಹೊಕ್ಕಳು) ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೂ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಿಗೂ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವುವು. "सप्त सिराशतानि भवन्ति, याभिरिदं शरीरमाराम इव जलहारिणीभिः केदार इव च कुल्याभिरुपस्निह्यतेऽनुगृह्यते चाकुञ्चनप्रसारणाभिर्विशेषैः। द्रुमपत्रसेवनीनामिव तासां प्रतानाः। तासां नाभिर्मूलम्। ततश्च प्रसरन्त्यूर्ध्वमधस्तिर्यक् च" सुश्रुत० शारीर० ७-३। "यावत्यस्तु सिराः काये संभवन्ति शरीरिणाम्। नाभ्यां सर्वा निबद्धास्ताः प्रतन्वन्ति समन्ततः" सुश्रुत० शारीर० ७-४। "व्याप्नुवन्त्यभितो देहं नाभितः प्रसृताः सिराः। प्रतानाः पद्मिनीकन्दाद्विसादीनां यथा जलम्" सुश्रुत० शारीर० ७-२३। ಪ್ರಾಣಗಳ ಪ್ರಾಣಗಳೆಲ್ಲಾ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುವು. ನಾಭಿಯು ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ಚಕ್ರದ ಆರೆಕಾಲುಗಳು ಗುಂಬವನ್ನು

ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವಂತೆ ಸಿರೆ (ನಾಡಿ)ಗಳೆಲ್ಲಾ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಕೊಂಡಿರುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ನಾಡಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಣ ಗಳಿಗೂ ಆಧಾರಾಧೇಯ ಭಾವವಿರುವುದು. "नाभिस्था: प्राणिनां प्राणाः प्राणान्नाभिर्व्युपाश्रिता। सिराभिरावृता नाभिश्चक्रनाभिरिवारकैः" सुश्रुत० शारीर० ७-५। ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲ ಸಿರೆ (ನಾಡಿ)ಗಳು ನಲವತ್ತು (40). ವಾತವು ಸಂಚರಿಸುವ ನಾಡಿಗಳು ಹತ್ತು (10). ಪಿತ್ತವು ಹರಿಯುವ ನಾಡಿಗಳು ಹತ್ತು (10). ಕಫ ಹರಿಯುವ ನಾಡಿಗಳು ಹತ್ತು (10). ರಕ್ತವು ಪ್ರವಹಿಸುವ ನಾಡಿ ಗಳು ಹತ್ತು (10).

ವಾತಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದು (175) ವಾತ ನಾಡಿಗಳೂ ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದು (175) ಪಿತ್ತನಾಡಿಗಳೂ ಕಫಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದು (175) ಕಫನಾಡಿಗಳೂ ಯಕೃತ್ತು (ಉದರದ ಬಲಗಡೆಯ ದೊಡ್ಡ ಮಾಂಸ ಗ್ರಂಥಿ) ಮತ್ತು ಗುಲ್ಮ (ಉದರದ ಎಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆನ್ನಕೋಶದ ಹಿಂದಿರುವ ಮಾಂಸ ಗ್ರಂಥಿ)ಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಪ್ರವಹಿಸುವ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದು (175) ರಕ್ತ ನಾಡಿಗಳೂ ಇವೆ. "तासां मूलसिराश्चत्वारिंशत्। तासां वातवाहिन्यो दश। पित्तवाहिन्यो दश। कफवाहिन्यो दश। दश रक्तवाहिन्यः। तासां तु वातवाहिनीनां वातस्थानगतानां पञ्चसप्ततिशतं भवति। तावत्य एव पित्तवाहिन्यः पित्तस्थाने। कफवाहिन्यश्च कफस्थाने। रक्तवाहिन्यश्च यकृत्प्लीह्नोः। एवमेतानि सप्त सिरा-शतानि" सुश्रुत० शारीर० ७-६।

ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಡಿಗಳೂ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ರುವ ಸ್ಥಾನಗಳ ವಿವರ:

ಸ್ಥಾನ		ನಾಡಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ
ಒಂದು ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	25	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	25	
ಕಫವಾಹಿನಿ	25	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	25	100
ಇನ್ನೊಂದು ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	25	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	25	
ಕಫವಾಹಿನಿ	25	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	25	100
ಒಳ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಭಾಗ:		
ಗುದಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ಸೇರಿರುವ ಪಿರ್ಕ್ರಿಯಲ್ಲಿ		
ವಾತವಾಹಿನಿ	8	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	8	
ಕಫವಾಹಿನಿ	8	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	8	32
ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	2+2	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	2+2	
ಕಫವಾಹಿನಿ	2+2	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	2+2	16
ಪೃಷ್ಠದಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	6	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	6	
ಕಫವಾಹಿನಿ	6	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	6	24
ಉದರದಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	6	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	6	
ಕಫವಾಹಿನಿ	6	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	6	24
ವಕ್ಷಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	10	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	10	
ಕಫವಾಹಿನಿ	10	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	10	40

ಸ್ಥಾನ	ನಾಡಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ	
ಹೆಗಲ ಸಂಧಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ:		
ಕಂಠದಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	14	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	14	
ಕಫವಾಹಿನಿ	14	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	14	56
ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	4	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	4	
ಕಫವಾಹಿನಿ	4	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	4	16
ನಾಲಗೆಯಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	9	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	9	
ಕಫವಾಹಿನಿ	9	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	9	36
ನಾಸಿಕೆಯಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	6	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	6	
ಕಫವಾಹಿನಿ	6	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	6	24
ನೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ:		
ವಾತವಾಹಿನಿ	8	
ಪಿತ್ತವಾಹಿನಿ	8	
ಕಫವಾಹಿನಿ	8	
ರಕ್ತವಾಹಿನಿ	8	32
		700

तत्र वातवाहिन्यः सिराः एकस्मिन् सक्थ्नि पञ्चविंशतिः; एतेन इतरसक्थिबाहू च व्याख्यातौ। विशेषतस्तु कोष्ठे चतुस्त्रिंशत्; तासां गुदमेढ्राश्रिताः श्रोण्यामष्टौ, द्वे द्वे पार्श्वयोः, षट् पृष्ठे, तावत्य एवोदरे, दश वक्षसि। एवं चत्वारिंशज्जत्रुण ऊर्ध्वम्; तासां चतुर्दश ग्रीवायाम्, कर्णयोश्चतस्रः, नव जिह्वायाम्, षट् नासिकायाम्, अष्टौ नेत्रयोः। एवमेतत् पञ्चसप्ततिशतं वातवाहिनीनां सिराणां व्याख्यातं भवति। एष एव विभागः शेषाणामपि। एवमेतानि सप्तसिराशतानि व्याख्यातानि" सुश्रुत० शारीर० ७-७।

ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಡಿಗಳೂ ಶರೀರವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವುವು. "चतुर्विधा यास्तु सिराः शरीरे प्रायेण ता मर्मसु सन्निविष्टाः। स्नाय्वस्थिमांसानि तथैव सन्धीन् सन्तर्प्य देहं प्रतियापयन्ति" सुश्रुत० शारीर० ६-१८।

ಆದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ನಾಡಿಗಳಿಗೂ ಹೃದಯವು ಮೂಲಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೂರ ಒಂದು ನಾಡಿಗಳು ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿರುವುವೆಂದೂ ಜೀವಾತ್ಮನು ಉತ್ಕ್ರಮಣಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೂರೊಂದನೆಯದಾದ ಸುಷುಮ್ಣಾನಾಡಿಯ ಮೂಲಕ ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಮೋಕ್ಷಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವನೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "शतं चैका (सुषुम्णा) च हृदयस्य नाड्यः। तासां मूर्धानमभिनिःसृतैका (सुषुम्णा)। तयोर्ध्वमायन्नमृतत्वमेति। विष्वङ्ङन्या उत्क्रमणे भवन्ति" कठ०।

"अत्रैतत् एकशतं नाडीनाम्; तासां शतंशतमेकैकस्यां द्वासप्ततिद्वासप्ततिः। प्रतिशाखं नाडीसहस्राणि भवन्ति। आसु व्यानः चरति" प्रश्नोप०। हृदये नाडीनामेकशताधिकं वर्तते। तासां नाडीनां मध्ये एकैकस्याः द्वासप्ततिप्रभेदा भवन्ति। एकैकं द्वासप्ततिप्रभेदं प्रतिशाखाभूतनाडीसहस्राणि शतं शतं भवन्ति" रङ्गरा० भा०। "नाडीप्रकाश" ग्रंथದಲ್ಲಿ ನಾಡಿಗಳು ಮೂರೂವರೆ ಕೋಟಿಗಳಿರುವುವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "सार्धत्रिकोट्यो नाड्यो हि स्थूलाः सूक्ष्माश्च देहिनाम्। नाभिकन्दनिबद्धास्तास्तिर्यगूर्ध्वमधः स्थिताः"। ನಾಡಿಗಳು ಈರೀತಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರಧಾನವಾದ ನಾಡಿಗಳು ಹದಿನಾರು (16). (1) इडा, (2) पिङ्गला, (3) सुषुम्णा, (4) गान्धारी, (5) हस्तिजिह्वा, (6) पूषा, (7) वसुवशा, (8) अलम्बुषा, (9) कुहूः, (10) शङ्खिनी, (11) तालुजिह्वा, (12) इभजिह्वा, (13) विजया, (14) कामदा, (15) अमृता ಮತ್ತು (16) बहुला। "इडा च पिङ्गला चैव सुषुम्णा चापरा स्मृता। गान्धारी हस्तिजिह्वा च पूषा वसुवशा तथा। अलम्बुषा कुहूश्चैव शङ्खिनी दशमी स्मृता। तालुजिह्वेभजिह्वा च विजया कामदा परा। अमृता बहुला नाम नाड्यो वायुसमीरिताः"। "षडधिकदशनाडीचक्रमध्यस्थितात्मा हृदि विनिहितरूपः सिद्धिदस्तद्विदां यः। अविचलितमनोभिः साधकैर्मृग्यमाणः स जयति परिणद्धः शक्तिभिः शक्तिनाथः" मालती० ५-१।

ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮನಾಡಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹದಿನಾರು ಪ್ರಧಾನ ನಾಡಿಗಳ ಸಮೂಹವೇ ರಕ್ತ ಮೇದಸ್ಸು ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಚರ್ಮದಿಂದ ಆಚ್ಛನ್ನವಾಗಿರುವ ಶರೀರ ಎಂದು ಯೋಗಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "अपरिमितसूक्ष्मनाडीसहितप्रधानषोडशनाडीसमूह एव रुधिरवसामांसादिधातुपरिपूरितं त्वगाच्छन्नं पिण्डशब्द-वाच्यं शरीरमिति योगमार्गः"।

ರೋಗಿಗಳ ರೋಗಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವೈದ್ಯನು ಪುರುಷನ ಬಲಗೈ ನಾಡಿಗಳ ಮೂಲಕವೂ ಹೆಂಗಸಿನ ಎಡಗೈ ನಾಡಿಗಳ ಮೂಲಕವೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಗತಾನೆ ಸ್ನಾನಮಾಡಿರುವ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎದ್ದಿರುವ, ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಯಾಮದಿಂದ ಆಯಾಸಗೊಂಡಿರುವವನ ನಾಡಿಗಳು ದೇಹಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. "पुंसो दक्षिणहस्तस्य स्त्रियो वामकरस्य तु। अङ्गुष्ठमूलजां नाडीं परीक्षेत भिषग्वरः। अङ्गुलीभिस्तु त्रिसृभिर्नाडीमवहितः स्पृशेत्। तच्चेष्टया सुखं दुःखं जानीयात् कुशलोऽखिलम्। सद्यः स्नातस्य सुप्तस्य क्षुत्तृष्णातपशीलिनः। व्यायामशान्त-देहस्य सम्यङ्नाडी न बुध्यते" भावप्र०।

ವೈದ್ಯನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಸುಖಾಸೀನನಾಗಿರುವ ರೋಗಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸ ಬೇಕು. "प्रातः कृतसमाचारः कृताचारपरिग्रहम्। सुखासीनः सुखासीनं परीक्षार्थमुपाचरेत्"। "वातं पित्तं कफं द्वन्द्वं सन्निपातं तथैव च। साध्यासाध्यविवेकं च सर्वं नाडी प्रकाशयेत्"। 2. ಕೊಳವೆಯಂತೆ ಉದ್ದವಾದ ವ್ರಣ, ಭಗಂದರ. 3. ನಾಳ, ಕೊಳವೆ, 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. 5. ವೇಣು ವಾದ್ಯ. 6. ಒಂದು ಫಲಿಗೆ. 7. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. "नाडी नाले व्रणान्तरे। शिरायां गण्डदूर्वायां चर्यायां कुहनस्य च। तथा षट्क्षण-कालेऽपि" मेदि०।

नाडीक नाडीक (पुं०) ಕೀರೆದಂಟು. नाडया कायति—के (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

नाडीकूट नाडीकूट (न०) (ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ) ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಿಕೆಗಾಗಿ ನೋಡುವ ದ್ವಾದಶ (ದಿನ, ಗಣ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು) ಕೂಟಗಳಲ್ಲೊಂದು, ನಾಡೀ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು.

ಅಶ್ವಿನಿ ಆರ್ದ್ರಾ ಪುನರ್ವಸು ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ ಹಸ್ತ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ಮೂಲ ಶತಭಿಷ ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ ಇವು ಪ್ರಥಮ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಡಿ.

ಭರಣಿ ಮೃಗಶಿರ ಪುಷ್ಯ ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನಿ ಚಿತ್ತಾ ಅನೂರಾಧಾ ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ಧನಿಷ್ಠಾ ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ ಇವು ಮಧ್ಯನಾಡಿ.

ಕೃತ್ತಿಕಾ ರೋಹಿಣಿ ಆಶ್ಲೇಷಾ ಮಖಾ ಸ್ವಾತೀ ವಿಶಾಖಾ ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ ಶ್ರವಣ ರೇವತಿ ಇವು ತೃತೀಯಪಾರ್ಶ್ವ ನಾಡಿ. ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಒಂದೇ ನಾಡಿಗೆ ಸೇರಿರ ಕೂಡದು. ಒಂದೇ ನಾಡಿಯಾದರೂ ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಾಗಿ ಬೇರೆ ನಕ್ಷತ್ರವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಥವಾ ಒಂದೇ ನಕ್ಷತ್ರವಾಗಿದ್ದು ಬೇರೆ ರಾಶಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ನಾಡೀದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

नाडीकेल नाडीकेल (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ.

नाडीचक्र नाडीचक्र (न०) 1. ನಾಭಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಚಕ್ರ. ಸಕಲ ನಾಡಿಗಳೂ ನಾಭಿಯಿಂದ ಹೊರಟು ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಿಗೂ ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ನಾಭಿ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಕ್ರದಂತಿರುವುದು. ಇದು ಒಂದು ಕುಕ್ಕುಟಾಂಡದಂತಿರುವುದು. "नाभिमण्डलमासाद्य कुक्कुट-टाण्डमिव स्थितम्। नाडीचक्रमिह प्राहुस्तस्मान्नाडयः समुद्गताः"। 2. (ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ) ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಿಕೆಗಾಗಿ ನೋಡಬೇಕಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ (ಒಂದು ಚಕ್ರ) ಸಮೂಹ.

नाडीचरण नाडीचरण (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. नाडी नालमिव चरणो यस्य। "पक्षी तु नाडीचरणः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

नाडीजङ्घ नाडीजङ्घ (पुं०) 1. ಕಾಯಸ, ಕಾಗೆ. नाडीव नालमिव जङ्घास्य। "अपक्वणो नगरीबकः। ऐन्द्रिश्च नाडीजङ्घोऽथ" त्रिकाण्ड०। 2. ಬಕಪಕ್ಷಿ. "अस्ति खल्विन्द्रद्युम्नं नाम सरस्तस्मिन्नाडीजङ्घो नाम बकः प्रतिवसति सोऽस्मत्तश्चिरजाततरः तं पृच्छ" भा० वन० २०२-७।

नाडीतिक्त नाडीतिक्त (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬೇವಿನ ಮರ.

नाडीदेह नाडीदेह (पुं०) ಪರಶಿವನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ.

नाडीनक्षत्र नाडीनक्षत्र (न०) ವಿವಾಹೋಪಯುಕ್ತವಾದ ನಾಡಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ನಕ್ಷತ್ರ.

नाडीयन्त्र नाडीयन्त्र (न०) ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಒಂದು ಕೊಳವೆಯಾಕಾರದ ಉಪಕರಣ. —सलकरणे, —आयुध. नाडीव नालीव यन्त्रम्। नाडीवत् मध्य-सुषिरं यन्त्रम्। ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಯಂತ್ರಗಳು

ಆರುವಿಧ. (1) स्वस्तिकयन्त्राणि, (2) सन्दंशयन्त्राणि, (3) तालयन्त्राणि, (4) नाडीयन्त्राणि, (5) शलाकायन्त्राणि ಮತ್ತು (6) उपयन्त्राणि चेति सुश्रुत० सूत्र० ७-५। ನಾಡೀಯಂತ್ರಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆ. ಇವುಗಳೂ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವುವು. "नाडीयन्त्राणि अनेकप्रकाराणि अनेकप्रयोजनानि एकतोमुखानि उभयतोमुखानि च; तानि स्रोतोगतशल्योद्धरणार्थं रोगदर्शनार्थम् आचूषणार्थं क्रियासौकर्यार्थं चेति; तानि स्रोतोद्वारपरिणाहानि यथायोगदीर्घाणि च" सुश्रुत० सूत्र० ७-१३।

नाडीवलय ನಾಡೀವಲಯ (ನ०) ಕಾಲಪರಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ವಲಯಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ಯಂತ್ರ. नाड्या घटिकाया ज्ञानार्थं वलयं वलयाकारं यन्त्रम्।

नाडीव्रण ನಾಡೀವ್ರಣ (ಪುನ०) ಕೊಳವೆಯಾಕಾರದ ಒಂದು ವ್ರಣ, ಭಗಂದರ. (Fistula) नाड्यां व्रणम्। ಇದೊಂದು ಗುದದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ರಣ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೇ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಯಬೇಕು. ಇದು ಕೇವಲ ಊದಲು ಎಂದು ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದರೆ ಒಳಗೆ ಕೀವು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಅಪಥ್ಯದಿಂದ ಒಳಭಾಗಕ್ಕೂ ಹರಡಿ ಕೊಳವೆಯಾಕಾರದ ದೊಡ್ಡ ವ್ರಣವಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ನಾಡೀವ್ರಣ" ಎಂದು ಹೆಸರು. "शोफं न पक्वमिति पक्वमुपेक्षते यो यो वा व्रणं प्रचुरपूयमसाधुवृत्तः। अभ्यन्तरं प्रविशति प्रविदार्य तस्य स्थानानि पूर्वविहितानि ततः स पूयः। तस्यातिमात्रगमनाद्गतिरित्यतश्च नाडीव यद्वहति तेन मता तु नाडी" सुश्रुत० निदान० १०-९, १०।

नाडीशाक ನಾಡೀಶಾಕ (ಪುं०) ದಂಟುಕೀರೆ. नाडीप्रधानः शाकः।

नाणक ನಾಣಕ (ವಿ०) 1. ಕೃತ್ರಿಮ ಮುದ್ರೆ ಒತ್ತಿದ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ, ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ನಾಣ್ಯ. न आणकः, नशब्देन "सहसुपा" (२-१-४) इति समासः। "तुलाशासनमानानां कूटकृन्नाणकस्य च" याज्ञ० २-२४०। 2. ಕುತ್ಸಿತವಲ್ಲದ.

नाथ ನಾಥ (ಪುं०) 1. ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ, ಪ್ರಭು. नाथति ईश्वरो भवति नाथृ (याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु) "अच्" (३-१-१३४)। "नाथे श्रीपुरुषोत्तमे त्रिजगतामेकाधिपे चेतसा" मु० मा०। 2. ಪತಿ, ಗಂಡ, "नाथो मे विपणिं गतो न गणयत्येषा सपत्नी च मां त्यक्त्वा मामिह पुष्पिणीति गुरवः प्राप्ता गृहाभ्यन्तरम्"।

नाथनीय ನಾಥನೀಯ (ವಿ०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕಾದ, ಯಾಚಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಬೇಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. नाथृ (याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु) "अनीयर्" (३-१-९६)। "नातः परं किमपि मे त्वयि नाथनीयं मातर्दये मयि कुरुष्व तथा प्रसादम्" द०श०। 4. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

नाथमान ನಾಥಮಾನ (ವಿ०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. नाथृ (याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु) "शानच्" (३-२-१२४)।

नाथवत् ನಾಥವತ್ (ವಿ०) 1. ಪರತಂತ್ರ, ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವವನು, ಒಬ್ಬನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವವನು. नाथोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ರಕ್ಷಕನುಳ್ಳ. "नाथवन्तस्त्वया लोकास्त्वमनाथा विपत्स्यसे" उ० रा० १-४३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ. ಪತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು, ಗಂಡನುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

नाथित ನಾಥಿತ (ನ०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. 2. ಅಪೇಕ್ಷೆ. नाथृ भावे "क्तः"। (ವಿ०) 3. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नाथृ (याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु) "क्तः" (३-२-१०२)।

नाथ्यमान ನಾಥ್ಯಮಾನ (ವಿ०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नाथृ (याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु) ಕರ್ಮ० "शानच्" (३-२-१२४)।

नाद ನಾದ (ಪुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. णद (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "नादस्तावद्विकलकुररीकूजितस्निग्धतारश्चित्ताकर्षी परिचित इव श्रोत्रसंवादमेति' मालती० ५-२०। ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. बाह्यप्रयत्नस्त्वेकादशधा—(1) विवारः, (2) संवारः, (3) श्वासः, (4) नादः (5) घोषः, (6) अघोषः, (7) अल्पप्राणः, (8) महाप्राणः (9) उदात्तः, (10) अनुदात्तः, (11) स्वरितः इति 3. ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ ಒಂದು ಘೋಷ, ನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ. ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ನಾದವೂ ಅದರಿಂದ ಬಿಂದುವೂ ಹುಟ್ಟಿದುವು. ಅದು ನಾದ, ಬಿಂದು ಮತ್ತು ಬೀಜಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ನಾಭಿಯ ಮೇಲುಭಾದಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದರಿಂದ "ನಾದ" ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "नाभेरूर्ध्वं हृदि स्थानात् मारु

प्राणसंज्ञकः। नदति ब्रह्मरन्ध्रान्ते तेन नादः प्रकीर्तितः"। ನಾಭಿಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಹೊರಡುವ ಒಂದು ಶಬ್ದವು ನಾದವೆನಿಸುವುದು. "आकाशाग्निमरुज्जातो नाभेरूर्ध्वं समुच्चरन्। मुखेऽतिव्यक्तमायाति यः स नाद इतीरितः"। ಇದು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಎರಡರಿಂದಲೂ ಹೊರಡುವುದರಿಂದ ಮೂರು ವಿಧ. ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ ಪ್ರಾಣಿಭವ. ವೀಣೆ ಪಿಟೀಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ ಅಪ್ರಾಣಿಭವ. ಕೊಳಲು ವಾದ್ಯದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ ಉಭಯಭವ. "स च प्राणिभवोऽप्राणिभवश्चोभयसम्भवः। आद्यः कायभवो वीणादिभवस्तु द्वितीयकः। तृतीयोऽपि च वंशादिभव इत्थं त्रिधा मतः"। ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಾನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಂಥಿಯು ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಿರುವುದು. ಅದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಾಯುಸಂಯೋಗದಿಂದ ನಾದವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ನಾದವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಗೀತವಿಲ್ಲ. ನಾದವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವರವಿಲ್ಲ. ನಾದವಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ರಾಗವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ನಾದಮಯವಾದುದು. ನಾದವಿಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹೊರತು ಪರಶಿವನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಿಲ್ಲ. ಜ್ಯೋತಿಯು ನಾದರೂಪವಾದುದು. ಶ್ರೀ ಹರಿಯೂ ನಾದಸ್ವರೂಪನು. "यदुक्तं ब्रह्मणः स्थानं ब्रह्मग्रन्थिश्च यो मतः। तन्मध्ये संस्थिताः प्राणाः प्राणाद्वह्निसमुद्भवः। वह्निमारुतसंयोगान्नादः समुपजायते। न नादेन विना गीतं न नादेन विना स्वरः। न नादेन विना रागस्तस्मान्नादात्मकं जगत्। न नादेन विना ज्ञानं न नादेन विना शिवः। नादरूपं परं ज्योतिर्नादरूपी परं हरिः" सं० दा०। 4. ಒಂದು ಯೋಗದ ಹೆಸರು. नकारं प्राणनामानं दकारमनलं विदुः। जातः प्राणाग्निसंयोगात् तेन नादोऽभिधीयते"।

नादन नादन (न०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸುವುದು. 2. ಸದ್ದು ಮಾಡಿಸುವುದು. 3. ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸುವುದು. णद (अव्यक्ते शब्दे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

नादनीय नादनीय (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಡುವ. णद (अव्यक्ते शब्दे)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ.

नादयत् नादयत् (वि०)1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. णद (अव्यक्ते शब्दे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ती**. "नादयन्तो दिशः सर्वाः कर्णत्रस्ता विचेतसः" भा० कर्ण० ४४-७२।

नादयितव्य नादयितव्य (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಡುವ. णद (अव्यक्ते शब्दे) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)।

नादित नादित (न०) 1. ನಾದ, ಶಬ್ದ. 2. ಧ್ವನಿ. णद (अव्यक्ते शब्दे) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. णद (अव्यक्ते शब्दे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

नादितवत् नादितवत् (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಿದವನು. 2. ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸಿದವನು. णद (अव्यक्ते शब्दे) +णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

नाद्य नाद्य (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2 ಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಡುವ. णद (अव्यक्ते शब्दे) + ण्यत् (३-१-१२४)।

नादवत् नादवत् (पुं०) 1. ನಾದರೂಪವಾದ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವರ್ಣ. नादो बाह्यप्रयत्नभेदोऽस्यास्ति "मत्तुप्" (५-२-९४)। (वि०) 2. ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, 3, ಧ್ವನಿ ಸಹಿತವಾದ.

नादिन् नादिन् (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. णद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-नादिनी -नादिनी**. "ततः प्रकोष्ठे हरिचन्दनाङ्किते प्रमथ्यमानार्णवधीरनादिनीम्" रघु० ३-५९। 2. ಜಿಂಕೆಯ ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಗುರುವಿನ ಧೇನುವನ್ನು ಕೊಂದು ಪಿತೃ ಶ್ರಾದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಗರ್ಗಮಹರ್ಷಿಯು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಮೃಗಜನ್ಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಅವರಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯವನು ನಾದಿ. "उन्मुखो नित्यविस्रस्तः स्तब्धकर्णो विलोचनः। पण्डितो घस्मरो नादी नामतस्तेऽभवन्मृगाः"। (वि०) 3. ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ. नादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

नादेय नादेय (पुं०) 1. ಹಬ್ಬೆ ಗಿಡ. नद्यां भवः "ढक्" (४-२-९७)। 2. ನಾಗರಂಗವೃಕ್ಷ, ಹೇರಳೆ ಗಿಡ. 3. ಕಾಶತೃಣ, ಜಂಬುಹುಲ್ಲು. (न०) 4. ಸೈಂಧವ ಲವಣ. 5. ಸೌವೀರಾಂಜನ. (वि०) 6. ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಅಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ. 7. ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. न आदेयम् अदेयं वा। "नादेयं नादेयं शरदि

वसन्ते च नादेयम्"। 8. ನದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 9. ನದಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. नद्यां जातः नद्या इदं वा "ढक्" (४-२-९७)। 10. ನದಿಯಲ್ಲಿರುವ. नद्यां भवः "ढक्" (४-२-९७)। (स्त्री०) -यी -य्या. 11. ನೀರು ಹಬ್ಬಿ ಗಿಡ. 12. ತಕ್ಕಲೆ ಗಿಡ. 13. ಭೂಮಿ ಜಂಬು, ಕಾಗೆ ಹೇರಿಳೆ. 14. ದಾಸಿಮಾಳದ ಗಿಡ. "नादेयो नागरङ्गे स्याज्जयायामम्बुवेतसे" मेदि०। "नादेयी जलवेतसे। तर्कार्यां भूमिजम्ब्वां च जपायां नागरङ्गके। नादेयं सिंधुलवणे त्रिषुत्वेष नदीभवे" नानार्थर०।

नादेश्वर ನಾದೇಶ್ವರ (पुं०) ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶಿವ ಲಿಂಗ. "नादेश्वरं समभ्यर्च्य कैः कैर्नापि सुचिन्तितम्। तस्मात्काश्यां प्रयत्नेन सेव्यो नादेश्वरो नृभिः" काशीखं०।

नाध् – याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु (भ्वा० आत्म० सक० से०)। नाधते। ननाधे। नाधिता। अनाधिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

नाना ನಾನಾ (अव्य०) 1. ವಿನಾ, ಹೊರತು, ಬಿಟ್ಟು, ಇಲ್ಲದೆ. न "नञ्" (५-२-२७)। "नाना नारीर्निष्फला लोकयात्रा"। 2. ಅನೇಕವಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ, ಬಗೆ ಬಗೆಯಾಗಿ. 3. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ, ಎರಡಾಗಿ. (वि०) 4. ಬಗೆ ಬಗೆಯಾದ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ. "नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः" गीता १-९। "नानाजाववजानाना सा जनौघघनौजसा" माघ० १९-४०। "नानाशब्दो विनार्थे स्यात् तथानेकोभयार्थयोः" मेदि०। ಇದು ಉಪ ಪದವಾದಲ್ಲಿ "क्विप्" ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ "कृञ्" ಮತ್ತು "भू" ಧಾತುಗಳಿಗೆ "क्त्वा" ಮತ್ತು "णमुल्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಗಳು ಬರುವುವು (३-४-६२)। ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ **नानाकृत्य** ನಾನಾಕೃತ್ಯ. ಅಸಮಾಸದಲ್ಲಿ **नानाकृत्वा** ನಾನಾಕೃತ್ವಾ. **नानाकारम्** ನಾನಾಕಾರಮ್. ಹೀಗೆಯೇ **नानाभूय** ನಾನಾ ಭೂಯ, **नानाभूत्वा** ನಾನಾಭೂತ್ವಾ, **नानाभावम्** ನಾನಾ ಭಾವಮ್ ಎಂದು ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿ. ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಆಗಿ.

नानाजातीय ನಾನಾಜಾತೀಯ (वि०) ಭಿನ್ನವಾದ, ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಬಗೆ ಬಗೆಯಾದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯ. नाना+जाति "छः" (५-४-१)।

नानान्द्र ನಾನಾಂದ್ರ (पुं०) ನಾದಿನಿಯ ಮಗ, ಗಂಡನ ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ. ननान्दुरपत्यं पुमान् "अञ्" (४-१-१०४)।

नानान्द्रायण ನಾನಾಂದ್ರಾಯಣ (पुं०) ನಾದಿನಿಯ ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗ. ननान्दुः अपत्यं युवा—ननान्द्र "अञ्" (४-१-१०४)। ततो हरितादि० "फक्" (४-१-१००)।

नानारस ನಾನಾರಸ (वि०) 1. ಅನೇಕ ವಿಧ ಅಭಿರುಚಿ ಯುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ವಿಧ ರುಚಿಯುಳ್ಳ. 2. ಅನೇಕ ವಿಧ (ಶೃಂಗಾರಾದಿ) ರಸಗಳುಳ್ಳ. नाना अनेकप्रकारा रसा यत्र। "त्रैगुण्योद्भवमत्र लोकचरितं नानारसं दृश्यते" माल० १-४।

नानारूप ನಾನಾರೂಪ (न०) 1. ಅನೇಕ ರೂಪಗಳು, ಬಹುವಿಧ ರೂಪ. नाना रूपाणि। "नानारूपैर्विरूपास्ते रूक्षैरशुभदर्शनाः" रामा०। (वि०) 2. ಅನೇಕ ವಿಧ ರೂಪಗಳುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಆಕಾರವುಳ್ಳ. नाना रूपाणि यस्य। "नानारूपाणि जायन्ते बीजानीह स्वभावतः" मनु० ९-३८।

नानार्थ ನಾನಾರ್ಥ (पुं०) 1. ಅನೇಕ ಅರ್ಥ. 2. ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯ, ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಜನ. (वि०) 3. ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ಉದ್ದೇಶವುಳ್ಳ. 4. ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳುಳ್ಳ. नाना अर्थाः प्रयोजनानि अभिधेयानि वा यस्य। "नानार्थाः केऽपि कान्तादिवर्गेष्वेवात्र कीर्तिताः" अम०। "हरि" ಪದವ್ ಯುವ, ವಾಯು, ಇಂದ್ರ, ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ವಿಷ್ಣು ಸಿಂಹ, ಕಿರಣ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ನಾನಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಈ ರೀತಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ಪದಗಳು ನಾನಾರ್ಥ ಪದಗಳು.

नानार्थकोश ನಾನಾರ್ಥಕೋಶ (पुं०) ಅನೇಕ ಅರ್ಥ ಗಳುಳ್ಳ ಪದಗಳ ನಿಘಂಟು. एवम् नानार्थमञ्जरी नानार्थरत्नमाला, नानार्थशब्दकोशः ಇತ್ಯಾದಿ. "क्षीरं पयस्यपि पदे द्वयवाचिभूयं नानार्थकोशविषयोऽद्य मृषोद्य मस्तु" नैष० ११-७८।

नानावर्ण ನಾನಾವರ್ಣ (वि०) ಅನೇಕ ವಿಧ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಚಿತ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ. नाना वर्णाः शुक्लादिगुणाः यस्य।

नानाविध ನಾನಾವಿಧ (वि०) 1. ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ, ಅನೇಕ ರೀತಿಯ. नाना अनेके विधा प्रकारा यस्य। "नानारत्नज्योतिषां संनिपातैश्छन्नेष्वन्तःसानु वप्रान्तरेषु" किरा० ५-३६। (अव्य० 2. ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ, ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅನೇಕ ಬಗೆಯಾಗಿ. "नानाविधाविष्कृतसामजस्वरः सहस्रवर्त्म चपलैर्दुरध्ययः" माघ० १२-११।

नान्तरीयक ನಾಂತರೀಯಕ (वि०) ಅವಿನಾಭೂತವಾದ ಒಂದನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಬಿಟ್ಟು ಇಲ್ಲದಿರುವ. न अन्तरं विना भवः "छः" (४-२-१३८)। ततः स्वार्थे "कः"। तदभावे तदभावः अदिद्धरे अदूः ಇರುವುದು

ಆದಿಲ್ಲದೆ ಆದೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. तत्सत्तानियतसत्ताकः। "प्रतिबन्धकाभावे नान्तरीयका अर्थोत्पत्तिः" ಇತ್ಯಾದಿ.

नान्त्र ನಾಂತ್ರ (ನ°) ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। आदिवृद्धिश्च।

नान्दिकर ನಾಂದಿಕರ (ಪುಂ°) ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಂದಿಯನ್ನು (ಮಂಗಳವನ್ನು) ಪಠಿಸುವ ಸೂತ್ರಧಾರ. नान्दीं करोति—ड कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। षष्ठीतत्पुरुषः। पूर्वपदस्य वा ह्रस्वः (६-३-६३)। पक्षे नान्दीकरः ನಾಂದೀಕರಃ.

नान्दी ನಾಂದೀ (ಸ್ತ್ರೀ°) 1. ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕ, ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಶೀರ್ವಾದ ಸಮೇತವಾಗಿ ಪಠಿಸುವ ದೇವತೆಗಳು ದ್ವಿಜರು ಮತ್ತು ನೃಪರು ಮೊದಲಾದವರ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂಗಳ ಪದ್ಯ. नन्दन्ति देवादयः अत्र—ड नदि (समृद्धौ) "घञ्" (३-३-१२१)।

ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ವಿಘ್ನಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಾಂದೀಪಠನ ಮಾಡಬೇಕು. "आशीर्वचनसंयुक्ता स्तुतिर्यस्मात् प्रयुज्यते। देवद्विजनृपादीनां तस्मान्नान्दीति संज्ञिता" सा० द० ६-२४।

ಸಭಾಪತಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಗಾಯಕರು ನಟನಟಿಯರು ಎಲ್ಲರೂ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಕಲೆತು ಸಂತೋಷ ಪಡುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಂಗವೆಂದೂ ಇದು ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರಂಗವೆಂದೂ ಹೆಸರು. "सभापतिः सभासभ्याः गायका वादका अपि। नटी नटश्च मोदन्ते यत्रान्योन्यानुरञ्जनात्। अतो रङ्ग इति ज्ञेयः पूर्वं यत्स प्रकल्पते। तस्मादयं पूर्वरङ्गः इति विद्वद्भिरुच्यते" भावप्रका०।

ಅನಂತರ ಸಭಾಪತಿ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕರ ಪೂಜೆ ನಡೆದು ಕವಿ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಶಂಸೆಯಾಗಬೇಕು. ಪೂರ್ವರಂಗಾಂಗಗಳಾದ ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಡೆದರೂ ವಿಘ್ನ ಪ್ರಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ನಾಂದಿಯನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. "प्रत्याहारादिकान्यङ्गान्यस्य भूयांसि यद्यपि। तथाप्यवश्यं कर्तव्या नान्दी विघ्नोपशान्तये" सा० द० ६-२३।

ವಿಘ್ನಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಆಶೀರ್ವಚನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇವದ್ವಿಜನೃಪಾದಿಗಳ ಸ್ತುತಿಯು ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕರನ್ನೂ ಆನಂದಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನಾಂದಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. नन्दयति आनन्दयति स्तवेन देवान् आशीर्वचनेन सामाजिकान् इति नान्दी। "आशीर्वचनसंयुक्ता स्तुतिर्यस्मात्प्रयुज्यते। देवद्विजनृपादीनां तस्मान्नान्दीति संज्ञिता" सा० द० ६-२४। "आशीर्नमस्क्रियावस्तुरूपः श्लोकः काव्यार्थसूचकः। नान्दीति कथ्यते" भरतः।

ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಾಂದಿಯನ್ನು ಪಠಿಸಿ ನಿರ್ಗಮಿಸಿದ ನಂತರ ಅವನಂತೆಯೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕವಿ ಕಾವ್ಯಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ನಾಟ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವನು. ಇವನು ಕಾವ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಸ್ಥಾಪಕನೆಂದು ಹೆಸರು. "नान्दीं प्रयुज्य निष्क्रामेत् सूत्रधारः सहानुगः। स्थापकः प्रविशत्पश्चात्सूत्रधारगुणाकृतिः। पूर्वरङ्गं विधायादौ सूत्रधारे विनिर्गते। प्रविश्य तद्वदपरः काव्यमास्थापयेन्नटः।

ನಾಂದಿಯನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಿರ್ಗಮಿಸಿದರೂ नान्द्यन्ते सूत्रधारः ಎಂದು ಸ್ಥಾಪಕನಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಧಾರ ಪದ ಪ್ರಯೋಗವು ಸೂತ್ರಧಾರನ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ. ನಾಂದೀ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಹನ್ನೆರಡು ಹದಿನೆಂಟು ಅಥವಾ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಪದಗಳಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದೆ. "यत्राष्टभिर्द्वादशभिरष्टादशभिरेव वा। द्वाविंशत्या पदैर्वापि सा नान्दी परिकीर्तिता"।

ನಾಂದೀಪದ್ಯದ ಅರ್ಥದ ಮೂಲಕ ಅಥವಾ ಶಬ್ದಗಳ ಮೂಲಕ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರಬೇಕು. "अर्थतः शब्दतो वापि मनाक्काव्यार्थसूचनम्" प्र० रु०। ವೇಣೀ ಸಂಹಾರದ ನಾಂದೀಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ "निषिद्धैरप्येभिः" ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರು ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಎಷ್ಟೇ ತಡೆದರೂ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳು ದರ್ಪದಿಂದ ತಮ್ಮ ಹಟವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಯುದ್ಧದ ಸನ್ನಾಹದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರೆಂಬ ವಿಷಯ ಮತ್ತು "संभिन्नमुकुलः" ಪದದಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜ ಮೊದಲಾದವರು ವನವಾಸದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ಕಷ್ಟ ಅನಂತರ ಅವರು ಜಯಗಳಿಸಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ಸುಖ ಸಂತೋಷ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಥಾವಸ್ತು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ನಾಂದೀಶ್ಲೋಕವು ಅಷ್ಟಪದಾತ್ಮಕ ದ್ವಾದಶ ಪದಾತ್ಮಕ ಅಷ್ಟಾದಶಪದಾತ್ಮಕ ಅಥವಾ ದ್ವಾವಿಂಶತಿಪದಾತ್ಮಕವಾಗಿರಬೇಕು. "यत्राष्टभिर्द्वादशभिरष्टादशभिरेव वा। द्वाविंशत्या पदैर्वापि"।

ಕೆಲವರು ಸುಬಂತ ಮತ್ತು ತಿಙನ್ತಗಳು ಪದವೆಂದೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಶ್ಲೋಕದ ಒಂದು ಪಾದವು ಪದವೆಂದೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅವಾಂತರವಾಕ್ಯಗಳು ಪದವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. "श्लोकपादः पदं केचित् सुप्तिङन्तमथापरे। परेऽवान्तरवाक्यैकस्वरूपं पदमूचिरे" नाट्यप्र०। 2. ಸಂತೋಷ. 3. ದೇವತಾ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. 4. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. 5. ಮಂಗಳ.

नान्दीक नान्दीक (पुं०) ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿರುವ ಮಂಗಳ ಸೂಚಕವಾದ ತೋರಣಸ್ತಂಭ. नान्द्यै कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

नान्दीकर नान्दीकर (पुं०) ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಾಂದೀಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಸೂತ್ರಧಾರ. नान्दीं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। षष्ठीतत्पुरुषः।

नान्दीघोष नान्दीघोष (पुं०) ಮಂಗಳಕರವಾದ ನಗಾರಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಶಬ್ದ. नान्द्यै घोषः।

नान्दीपट नान्दीपट (पुं०) ಬಾವಿಯ ಬಾಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಕವಾಟ. नान्द्याः वृद्धयर्थः पटः। "नान्दीमुखो नान्दीपटो वीवाहो मुखबन्धने" अभि० चि०।

नान्दीमुख नान्दीमुख (पुं०) 1. ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮೊದಲಾದವರು. ವೃದ್ಧಿಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತಂದೆ, ತಾತ, ಪ್ರಪಿತಾಮಹ ಮೊದಲಾದ ಪಿತೃಗಣ. ಮಾತೃ ಪಿತಾಮಹೀ ಪ್ರಪಿತಾಮಹಿ (ತಾಯಿ ತಂದೆಯ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ತಂದೆಯ ಪಿತಾಮಹಿ), ಪಿತೃ ಪಿತಾಮಹ ಪ್ರಪಿತಾಮಹ (ತಂದೆ ತಾತ ತಂದೆಯ ತಾತ), ಸಪತ್ನೀಕರಾದ ಮಾತಾಮಹ ಮಾತೃಪಿತಾಮಹ ಮಾತೃಪ್ರಪಿತಾಮಹ (ಪತ್ನೀ ಸಹಿತರಾದ ತಾಯಿಯ ತಂದೆ ತಾಯಿಯ ತಂದೆಯ ತಂದೆ, ಅವರ ತಂದೆ) ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನಾಂದೀಮುಖರಾದ ಪಿತೃಗಣ. ಜಾತಕರ್ಮ, ನಾಮಕರಣ, ಚೂಡಾಕರ್ಮ, ಉಪನಯನ, ಪುತ್ರೀ ಮತ್ತು ಪುತ್ರನ ವಿವಾಹ, ಸೀಮಂತ, ಗೃಹಪ್ರವೇಶ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತೃಗಣದ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ ನಾಂದೀಮುಖವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "कन्यापुत्रविवाहे च प्रवेशे नववेश्मनः। नामकर्मणि बालानां चूडाकर्मादिके तथा। सीमन्तोन्नयने चैव पुत्रादिमुखदर्शने। नान्दीमुखं पितृगणं पूजयेत् प्रयतो गृही" विष्णुपु० १३। (न०) 2. ಅಭ್ಯುದಯಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಶ್ರಾದ್ಧ, ವೃದ್ಧಿ ಶ್ರಾದ್ಧ. नान्द्या वृद्धेर्मुखम्। (वि०) 3. ಸಂತೋಷದ ಮುಖವುಳ್ಳ, ನಗುಮುಖವುಳ್ಳ: (स्त्री०) **-मुखी -मुखी**. 4. ನಾಂದೀ ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

नान्दीवादिन् नान्दीवादिन् (पुं०) 1. ನಾಂದೀ (ಮಂಗಳ) ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು. नान्दीं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಭೇರಿ (ನಗಾರಿ) ಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು.

नान्दीश्राद्ध नान्दीश्राद्ध (न०) ನಾಂದಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧ, ಅಭ್ಯುದಯ ಶ್ರಾದ್ಧ, ಪಿತೃಗಣದ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶ್ರಾದ್ಧ. नान्दीनिमित्तं श्राद्धम्।

नापित नापित (पुं०) ದಿವಾಕೀರ್ತಿ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ನಾಯಿಂದ. न+आप्लृ (व्याप्तौ) "तन्" इडागमश्च (उ० ३-८७)। ಇವನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "नराणां नापितो धूर्तः पक्षिणां चैव वायसः। दंष्ट्रिणां च सृगालस्तु श्वेतभिक्षुस्तपस्विनाम्" पञ्चतं०।

नापितशाला नापितशाला (स्त्री०) ಕ್ಷೌರದ ಮನೆ.

नापितभाण्ड नापितभाण्ड (न०) ನಾಪಿತನ ಕ್ಷೌರದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ.

नाभ नाभ (पुं०) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "श्रुतो भगीरथाज्जज्ञे तस्य नाभोऽपरोऽभवत्" भाग० ९-९-१६।

नाभस नाभस (पुं०) 1. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. (वि०) 2. ನಭಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಆಕಾಶಸಂಬಂಧವಾದ. नभसः इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

नाभाग नाभाग (पुं०) 1. ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ. 2. ಶ್ರುತನೆಂಬ ರಾಜನ ಮಗ. "भगीरथसुतो राजा श्रुत इत्यभिविश्रुतः। नाभागस्तु श्रुतस्यासीत् पुत्रः परमधार्मिकः। अम्बरीषस्तु नाभागिः सिन्धुद्वीपपिताऽभवत्" हरिवं०।

नाभि नाभि (पुंस्त्री०) 1. ಉದರಾವರ್ತ, ಹೊಕ್ಕುಳು. णह (बन्धने) "इल्" भश्चान्तादेशः (उ० ४-१२५)। "नृपं तमावर्तमनोज्ञनाभिः सा व्यत्यगादन्यवधूर्भवित्री" रघु० ६-५२। ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯೊಳಗಿರುವ ಈ ನಾಭಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಣಿಪೂರವೆಂಬ ದಶದಳಪದ್ಮವಿರುವುದು. "तद्वच्च नाभिदेशे तु मणिपूरं महाप्रभम्। मेघाभं विद्युदाभं च बहुतेजोमयं ततः। दशभिश्च दलैर्युक्तं

ङादिफान्ताक्षरान्वितम्। शिवेनाधिष्ठिते पद्मे विश्वालोकनकारणम्" तन्त्रसा०। 2. ಬಂಡಿಯ ಚಕ್ರದ ತೂಬು, ಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "अरैः सन्धार्यते नाभिः नाभौ चाराः प्रतिष्ठिताः" पञ्चतं० १-८९। 3. ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ. 4. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. "कृत्स्नस्य नाभिर्नृपमण्डलस्य" रघु० १८-२०। 5. ಚಕ್ರವರ್ತಿ. 6. ಸಮಾಪದ ಬಂಧುತ್ವ, ಹತ್ತಿರದ ನೆಂಟು. 7. ಆಗ್ನೀಧ್ರ ರಾಜನ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "आग्नीध्रो नाभिकिम्पुरुषहरिवर्षेलावृतरम्यकहिरण्मयकुरुभद्राश्वकेतुमालसंज्ञानव पुत्रानजनयत्" भाग० ५-२-१९।

नाभिकण्टक नाभिकंटक (पुं०) ಉಬ್ಬಿರುವ ಹೊಕ್ಕುಳು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಹೊಕ್ಕುಳು. नाभिः कण्टक इव।

नाभिकूप नाभिकूप (पुं०) ಬಾವಿಯಂತೆ ಆಳವಾಗಿರುವ ನಾಭಿ. ಕುಳಿಯಾಗಿರುವ ಹೊಕ್ಕುಳು. नाभिः कूप इव। "रोमावलीरज्जुमुरोजकुम्भौ गम्भीरमासाद्य च नाभिकूपम्" नैष० ७-८४।

नाभिगन्ध नाभिगंध (पुं०) ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗದ ಮದ.

नाभिगोलक नाभिगोलक(पुं०)ಉಬ್ಬಿರುವ ಹೊಕ್ಕುಳು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚೆಂಡಿನಂತೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಹೊಕ್ಕುಳು. नाभिः गोलक इव।

नाभिज नाभिज (पुं०) 1. ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಚತುರ್ಮುಖ, ಬ್ರಹ್ಮ. नाभौ विष्णोर्नाभौ जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। (वि०) 2. ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

नाभिजन्मन् नाभिजन्मन् (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮ. नाभौ विष्णोर्नाभौ जन्म यस्य। (वि०) 2. ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

नाभिजात नाभिजात (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮ. नाभौ जातः। (वि०)2. ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

नाभिदघ्न नाभिदघ्न (वि०) ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಪ್ರಮಾಣದ, ಹೊಕ್ಕುಳಿನವರೆಗಿನ ಆಳತೆಯ. नाभिः प्रमाणमस्य — "दघ्नच्" (५-२-३७)।

नाभिनाडी नाभिनाडी (स्त्री०) ಹೊಕ್ಕುಳು ಕುಡಿ. नाभेर्नाडी।

नाभिनाल नाभिनाल (न०) ಹೊಕ್ಕುಳು ಕುಡಿ. नाभेर्नालम्। "तदङ्कशय्याच्युतनाभिनाला कच्चिन्मृगीणामनघा प्रसूतिः" रघु० ५-७।

नाभिभू नाभिभू (पुं०) ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಚತುರ್ಮುಖ, ಬ್ರಹ್ಮ. नाभौ भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)।

नाभिमात्र नाभिमात्र (वि०) ಹೊಕ್ಕುಳಿನವರೆಗಿನ ಆಳತೆಯ, ಹೊಕ್ಕುಳಿನವರೆಗಿನ ಪ್ರಮಾಣದ. नाभिः प्रमाणमस्य "मात्रच्" (५-२-३७)।

नाभिल नाभिल (वि०) ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ನಾಭಿಯುಳ್ಳ, ಉದ್ದದ ಹೊಕ್ಕುಳುಳ್ಳ. प्रशस्ता नाभिरस्यास्ति "लच्" (५-२-९७)।

नाभील नाभील (न०) 1. ಹೆಂಗಸರ ತೊಡೆಗಳ ಸಂದು, ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆಯ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೂ ತೊಡೆಗಳ ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಗುಳಿ. 2. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ.

नाभिवर्धन नाभिवर्धन (न०) ಹೊಕ್ಕುಳು ಕುಡಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು. नाभेः तत्रत्यनाडयाः वर्धनम्। "प्राङ्नाभिवर्धनात् पुंसो जातकर्म विधीयते" मनु० २-२९।

नाभिवर्ष नाभिवर्ष (न०) ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಒಂಬತ್ತು ವರ್ಷ (ಭೂಭಾಗ)ಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಆಗ್ನೀಧ್ರನು ತನ್ನ ಒಂಬತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಟ್ಟ ಒಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು. नाभेः आग्नीध्रपुत्रस्य वर्षः। ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಮಗನಾದ ಪ್ರಿಯವ್ರತ ರಾಜನು ತನ್ನ ರಥದ ಚಕ್ರದ ಕೊನೆಯಿಂದ ಗೆರೆಯೆಳೆದು ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನೂ ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಏಳು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ಆಗ್ನೀಧ್ರನು ತನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದ ಜಂಬೂದ್ವೀಪವನ್ನು ಒಂಬತ್ತು ಭಾಗಮಾಡಿ ನಾಭಿ ಮೊದಲಾದ ತನ್ನ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಹಂಚಿದನು. ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ನಾಭಿಯ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದ ಅಜನಾಭ ದೇಶಕ್ಕೆ "ನಾಭಿವರ್ಷ" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ನಾಭಿಯ ಮಗ ಋಷಭ. ಋಷಭ ರಾಜನ ಅನಂತರ ಅವನ ಮಗನಾದ ಭರತನು ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನು. ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಭಿವರ್ಷಕ್ಕೆ **"ಭಾರತವರ್ಷ"** ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "आग्नीध्रसुतास्ते पित्रा विभक्ताः आत्मतुल्यनामानि यथाभागं जम्बूद्वीपवर्षाणि बुभुजुः" भाग० ५-२-२१। ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಉತ್ತರದ ಮತ್ತು ಹಿಮಾಚಲದ ದಕ್ಷಿಣದ ಭೂಭಾಗವು ಭಾರತವರ್ಷವಾಯಿತು. "उत्तरं यत्समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम्। वर्षं तद्भारतं नाम भारती यत्र सन्ततिः" विष्णुपु० २-३-१।

नाभ्य नाभ्य (पुं०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ. "नमो नाभाय नाभ्याय नमः कटकटाय च" भा० शान्ति० २९०-९०। (वि०) 2. ನಾಭಿಗೆ ಹಿತವಾದ. नाभये हितम् "यत्" (४-३-५५)।

नाम नाम (अव्य०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. नाम्यतेऽनेन — णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "डः" (३-२-१०१)। "एवं नामास्तु"। 2. ಕುತ್ಸನ, ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "को नामायं सवितुरुदये स्वापमेवं विधत्ते"। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. "हिमालयो नाम नगाधिराजः" कुमा० १-१। 4. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. "ममापि नाम दशाननस्य परैरभिभवः"। 5. ವಿಸ್ಮಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ. "अन्धो नाम गिरिमारोहति"। 6. ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. "अहं च भीतो नामावप्लुतः"। 7. ಸ್ಮರಣೆ. 8. ವಿಕಲ್ಪ. 9. ಊಹೆ, ಸಂಭಾವನೆ. "नाम कोपेऽभ्युपगमे विस्मये स्मरणेऽपि च। संभाव्यकुत्साप्राकाश्यविकल्पेऽपि च दृश्यते" मेदि०।

नामकरण नामकरण (न०) ಶಿಶುವು ಹುಟ್ಟಿದನಂತರ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರಿಡುವುದು, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಕರೆಯುವುದು. ಇದು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಷೋಡಶ (ಹದಿನಾರು) ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. नाम्नः करणं यत्र। ಜನಿಸಿದ ಶಿಶುವಿಗೆ ಹತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆದು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ದಿವಸ ನಾಮ ಕರಣ ಮಾಡಬೇಕು. "एकादशे द्वादशे वा अहनि पिता नाम कुर्यात्" श्रुतिः। ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ "ಶರ್ಮ" ಎಂದೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ "ವರ್ಮ" ಎಂದೂ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ "ಗುಪ್ತ" ಎಂದೂ ಶೂದ್ರನಿಗೆ "ದಾಸ" ಎಂದೂ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸಬೇಕು. "शर्मेति ब्राह्मणस्योक्तं वर्मेति क्षत्रसंश्रयम्। गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः"। ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಅಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಅಪಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಶುಭವಾದ ಜುಗುಪ್ಸಾವಹವಾದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಇಡಕೂಡದು. "नार्थहीनं नचाशस्तं नापशब्दयुतं तथा। नामाङ्गल्यं जुगुप्स्यं वा नाम कुर्यात् समाक्षरम्" विष्णुपु०। ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದಿವಸ ನಾಮಕರಣ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ಶುಭ ದಿವಸ ಶುಭನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾಮಕರಣ ನಡೆಯಬೇಕು. **ಶುಭ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು :** ಅಶ್ವಿನಿ, ರೋಹಿಣಿ, ಮೃಗಶಿರ, ಪುನರ್ವಸು, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಸ್ವಾತಿ, ಅನೂರಾಧಾ, ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ, ಶ್ರವಣ, ಧನಿಷ್ಠಾ, ಶತಭಿಷೆ, ಉತ್ತರಾ ಭಾದ್ರಾ ಮತ್ತು ರೇವತಿ.

नामकर्मन् नामकर्मन् (न०) ಹುಟ್ಟಿದ ಶಿಶುವಿಗೆ ಹೆಸರಿಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ.

नामग्राहम् नामग्राहम् (अव्य०) ಹೆಸರು ಹಿಡಿದು. नाम गृहीत्वा — नाम + ग्रह (उपादाने) "णमुल्" (३-४-५८)। "नामग्राहं कपिभिरशनैः स्तूयमानः समन्तात्" भट्टि० ६-१४३।

नामचौर नामचौर (पुं०) ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಹೆಸರನ್ನು ಕದಿಯುವವನು. ಒಬ್ಬನು ತನ್ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪುರುಷನೊಬ್ಬನ ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಚೌರ್ಯ ರೂಪವಾದ ಅಪರಾಧವಾಗುವುದು.

नामद्वादशी नामद्वादशी (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿಯ ಹನ್ನೆರಡು ಹೆಸರುಗಳು. (1) गौरी, (2) काली, (3) उमा, (4) भद्रा, (5) दुर्गा, (6) कान्तिः, (7) सरस्वती, (8) मङ्गला, (9) वैष्णवी, (10) लक्ष्मीः, (11) शिवा ಮತ್ತು (12) नारायणी — ಇವು ಪಾರ್ವತಿಯ ಹನ್ನೆರಡು ಹೆಸರುಗಳು. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಹನ್ನೆರಡು ಹೆಸರು ಗಳಿಂದ ನಡೆಸುವ ಪೂಜೆ.

नामधातु नामधातु (पुं०) ಸುಬಂತ ಪದಗಳ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಧಾತು. पुत्रमात्मनः इच्छति ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಬಂತವಾದ पुत्र ಪದಕ್ಕೆ "क्यच्" (३-१-८) ಪ್ರತ್ಯಯವೂ "अ" ಕಾರಕ್ಕೆ "ई" ಕಾರವೂ ಬಂದು पुत्रीय ಎಂದಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ "सनाद्यन्ता धातवः (३-१-३२) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಇದು ನಾಮಧಾತುವಾಗುವುದು. पुत्रीय ಎಂಬ ಈ ನಾಮಧಾತುವಿಗೆ तिप् ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬಂದು पुत्रीयति ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

नामधारक नामधारक (वि०) ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರುವವನು. ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವನ ಹೆಸರು ಅರ್ಥವತ್ತಾಗುವುದು. ಕರ್ತವ್ಯ ವಿಹೀನನಾದವನ ಹೆಸರು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿ ಅವನು ಅಂತಹ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿದಂತಾಗುವುದು. नाममात्रं धरति न तदर्थं करोति — धृञ् (धारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ಕಾಷ್ಠಮಯವಾದ ಆನೆಯು ಯುದ್ಧಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗದೆ ಕೇವಲ ಆನೆ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡದಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕೇವಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನೇ ಹೊರತು ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಅರ್ಹನಲ್ಲ.

"यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः। यश्च विप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नाम बिभ्रति" मनु० २-१५७। ಅಂತೆಯೇ ಅರ್ಥ (ಧನ) ವಿಹೀನನಾದ ಪುರುಷನೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಸಮರ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "दंष्ट्रा-विरहितः सर्पो मदहीनो यथा गजः। तथाऽर्थेन विहीनोऽत्र पुरुषो नामधारकः" पञ्चतं० २-११।

नामधारिन् नामधारिन् (वि०) ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನು. नाम धरति — धृञ् (धारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

नामधेय नामधेय (न०) ಹೆಸರು, ಅಭಿಧಾನ. नामन् स्वार्थे "धेयः" (वा० ५-४-२५)। "हृष्यंगवीनमादाय घोषवृद्धानुपस्थितान्। नामधेयानि पृच्छन्तौ वन्यानां मार्गशाखिनाम्" रघु० १-४५।

नामन् नामन् (न०) 1. ಹೆಸರು, ಅಭಿಧಾನ, ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕರೆಯುವ ಅಥವಾ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದ. नम्यते अभिधीयते अर्थोऽनेन— णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "मनिन्" (उ० ४-१५१) निपा०। ನಾಮಪದಗಳು ಸತ್ತ್ವ (ದ್ರವ್ಯ) ಪ್ರಧಾನವಾದುವು. "सत्त्वप्रधानानि नामानि" नमन्त्याख्यातशब्दे गुणभावेन इति नामानि। ಯಾವ ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಯಾವನೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಅಥವಾ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಬೋಧವಾಗುವುದೋ ಆ ಶಬ್ದವು "ನಾಮ" ವಾಗುವುದು. "शब्देनोच्चरितेनेह येन द्रव्यं प्रतीयते। तदक्षरविधौ युक्तं नामेत्याहुर्मनीषिणः" निरु०। 2. ವಾಚಕಶಬ್ದ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದ. "हरेर्नाम हरेर्नाम हरेर्नामैव केवलम्। कलौ नास्त्येव नास्त्येव नास्त्येव गतिरन्यथा"। ಇದು ಪೌರಾಣಿಕಮತ. 3. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕರೂಪವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದ, ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಧಾತುಭಿನ್ನವಾದ ಯಾವ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಸೇರದಿರುವ ಶಬ್ದರೂಪ. "धनोऽस्ति" ಎಂಬಲ್ಲಿ धन ಎಂಬ ಶಬ್ದರೂಪವು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ. ಇದು ಪಾಣಿನೀಯರ ಮತ. ನಾಮಪದವು (1) ರೂಢ, (2) ಲಕ್ಷಕ, (3) ಯೋಗರೂಢ ಮತ್ತು (4) ಯೌಗಿಕ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವು ಬೋಧವಾಗುವಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಪದವು **ರೂಢವು.** "गौः" ಎಂಬಲ್ಲಿ "शक्तेर्डोः" (उ० २-६८) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಯಾವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ **ಯೌಗಿಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ** "गो" ಪದವು ರೂಢವು. ಇದು ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮುದಾಯದಿಂದ "ಹಸು" ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಯಾವ ಪದವು ತನ್ನ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧೆಯುಂಟಾಗಿ ಅನ್ವಯವಿಲ್ಲದೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೋ ಅದು **ಲಕ್ಷಕ.** "गङ्गायां घोषः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಲಮಯವಾದ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸವು ಅನುಪಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧೆಯುಂಟಾಗಿ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ತನ್ನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ತೀರರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "गङ्गा" ಪದವು ಗಂಗಾತೀರರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಕವಾಗುವುದು.

ಯೋಗ (ಅವಯವ ಶಕ್ತಿ) ಮತ್ತು ರೂಢ (ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿ) ಎರಡರಿಂದಲೂ ಅರ್ಥಬೋಧವಾಗುವಲ್ಲಿ ಆ ಪದವು **"ಯೋಗರೂಢ".** "पङ्कज" ಪದವು पङ्कात्जायते ಎಂಬ ಅವಯವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಅದು ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರೂಢವಾದುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕಮಲ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಯೋಗರೂಢ. ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪದವು **ಯೌಗಿಕ.** डुपचष् (पाके) + "ण्वुल्" ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ "पाचक" ಪದವು ಅವಯವಶಕ್ತಿಯಿಂದ पाककर्ता (ಬೇಯಿಸುವವನು, ಅಡಿಗೆಯವನು) ಎಂಬ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಯೌಗಿಕ.

नामनामिक नामनामिक (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ, ಮಹಾವಿಷ್ಣು. नाम्नि नामो नमनं प्रह्वताऽस्य। "वैकुण्ठ अपराजित मानसिक नावमिक नामनामिक परस्वामिन्" भा० शान्ति० ३४६-४।

नामनिर्देश नामनिर्देश (पुं०) ಹೆಸರು ಹಿಡಿದು ಹೇಳುವುದು. नाम्ना निर्देशः।

नामपद नामपद (न०) ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವಿನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದ.

नाममात्र नाममात्र (वि०) 1. ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರುವ, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಹೆಸರಿನ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಅಸಮರ್ಥನಾದ. नाम संज्ञैव मात्रा यस्य। (न०) 2. ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ. (अव्य०) 3. ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮಾತ್ರ.

नाममाला नाममाला (स्त्री०) ಒಂದು ಕೋಶ, ಒಂದು ನಿಘಂಟು.

नाममुद्रा नाममुद्रा (स्त्री०) ಹೆಸರನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಉಂಗುರ. नामाक्षरस्य मुद्रा। "भोः. इयं नाममुद्रा केनोद्घातेन तत्रभवत्या हस्ताभ्याशं प्रापिता" शाकु० ६।

नामयज्ञ नामयज्ञ (पुं०) ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮಾಡುವ ಯಾಗ, ದಂಭದಿಂದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ. नामसम्बन्धी यज्ञः। "आत्मसम्भाविताः स्तब्धाः धनमानमदान्विताः। यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम्" गीता १६-१७।

नामलिङ्ग नामलिंग (न०) 1. ಶಬ್ದದ ಲಿಂಗ, ಶಬ್ದದ ಪುಂಲಿಂಗ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಅಥವಾ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ, ಪುರುಷ ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಚಿಹ್ನೆ. नाम्नो लिङ्गम्। (न० द्विव०) 2. ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಲಿಂಗ. नाम च लिङ्गं च। "नामलिङ्गानुशासनम्" अम०। "स्त्रीलिङ्गमपि पुंलिङ्गं क्लीबलिङ्गमिति त्रिधा। शब्दसंस्कारसिद्धयर्थं भाषया नाम भिद्यते"।

नामलिङ्गानुशासन नामलिंगानुशासन (न०) ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ (ಕೋಶ) ನಿಘಂಟು. नामानि लिङ्गानि स्त्रीपुंनपुंसकानि अनुशिष्यन्ते विविच्य बोध्यन्तेऽत्र — अनु + शासु (अनुशिष्टौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

नामशेष नामशेष (वि०) ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವ, ಜೀವಿಸಿಲ್ಲದ, ಮೃತನಾದ. नाममात्रं शेषोऽस्य।

नामाख्यात नामाख्यात (वि०) ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆಖ್ಯಾತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. नाम च आख्यातं च नामाख्याते, नामाख्यातयोर्व्याख्यानो ग्रन्थः "ठक्" (४-३-७२)।

नामाङ्क नामांक (वि०) ಹೆಸರಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ, ಹೆಸರಿನ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಅಂಕಿತವಾದ. नाम नामाक्षरम् अङ्को यस्य। "नामाङ्करावणशरांकितकेतुयष्टिम्" रघु० १२-१०३।

नामादेशम् नामादेशम् (अव्य०) ಹೆಸರನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹೇಳಿ, ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಕರೆದು. नाम आदिश्य — नामन्+आ+दिश (अतिसर्जने) "णमुल्" (३-४-५८)।

नामानुशासन नामानुशासन (न०) ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕೋಶ, ನಿಘಂಟು, ನಾಮಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಕೋಶ. नामानि अनुशिष्यन्तेऽत्र — अनु + शासु (अनुशिष्टौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

नामापराध नामापराध (पुं०) ಭಗವಂತನ ಮತ್ತು ಅವನ ಭಕ್ತರ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ ನಿಂದಿಸುವುದು, –ದೂಷಿಸುವುದು, ಇಲ್ಲದ ಸಲ್ಲದ ನಾನಾ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು. नाम्नि तद्विषये अपराधः। "सतां निन्दां नाम्नां परममपराधं वितनुते यतः ख्यातियातस्तमुपहसते गर्हयति च। तथा विष्णोरिष्टं य इह गुणनामादि सकलं धिया भिन्नं पश्येत् स खलु हरिनामाहितकरः" पाद्मपु०।

नामापराधिन् नामापराधिन् (वि०) ಭಗವದ್ಭಕ್ತರ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ ನಿಂದಿಸಿದ ಅಪರಾಧವುಳ್ಳವನು, ಅವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಿದ ಅಪರಾಧವುಳ್ಳವನು.

नामिक नामिक (वि०) 1. ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ. नाम्नि भवः "ठक्" (४-३-७२)। 2. ಹೆಸರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

नामित नामित (वि०) ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "फुल्लां नाम्यति वायसोऽपि हि लतां या नामिता बर्हिणा" मृच्छ० १-३२।

नाम्य नाम्य (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಗ್ಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಬಗ್ಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

नाय नाय (पुं०) 1. ಒಯ್ಯುವುದು, ಸಾಗಿಸುವುದು. णीञ् (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉಪಾಯ. "नायः कोऽत्र स येन स्यां बताहं विगतज्वरः" भट्टि० ६-८२। 3. ನೀತಿ. "यात यूयं यमश्रायं दिशं नायेन दक्षिणाम्" भट्टि० ७-३६। (वि०) 4. ಒಯ್ಯುವವನು, ಸಾಗಿಸುವವನು. णीञ् कर्तृ० "णः" (३-१-१४२)।

नायक नायक (पुं०) 1. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಮುಖ, ಅಗ್ರಗಣ್ಯ. नयति—णीञ् (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪತಿ, ಗಂಡ. "नायकस्य शयनादहर्मुखे निर्गता मुदमुदीक्ष्य सुभ्रुवाम्" नैष० १८-६७। 3. ಹಾರದ ಮಧ್ಯದ ಮಣಿ. "तवाङ्गहारे रुचिमेति नायकः शिखामणिश्च द्विजराड्विदूषकः" नैष० ९-११८। 4. ಪ್ರಭು, ದೊರೆ. "बहुतरगुणदर्शनादभ्युपेताल्पदोषः कृती तव वरद करोतु सुप्रातमह्नामयं नायकः" माघ० ११-६७। 5. (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) ಶೃಂಗಾರಾದಿರಸಗಳ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳಾದ ರತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಲಂಬನನಾದವನು. स्त्रीपुरुष (नायिका-नायक) रल्लि परस्पर उत्पन्नवागुव

ಪ್ರೇಮವೆಂಬ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ರತಿಯೆನಿಸುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ವೀರರಸಸ್ಥಾಯಿಭಾವವಾದ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ಆಲಂಬನನಾದವನು ವೀರನಾಯಕ. **ನಾಯಕನ ಲಕ್ಷಣ:** "त्यागी कृती कुलीन: सुश्रीको रूपयौवनोत्साही । दक्षोऽनुरक्तलोकस्तेजोवैदग्ध्यशीलवान्नेता" सा० द० ३-३० । ನಾಯಕನು (1) धीरोदात्त:, (2) धीरोद्धत:, (3) धीरललित: ಮತ್ತು (4) धीरशान्त: ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "धीरोदात्तो धीरोद्धतस्तथा धीरललितश्च । धीरप्रशान्त इत्ययमुक्त: प्रथमश्चतुर्भद:" सा० द० ३-३१ । [ವಿವರಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಯಕರೂ (1) दक्षिण:, (2) धृष्ट:, (3) अनुकूल: ಮತ್ತು (4) शठ: ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಿಂದ ಹದಿನಾರು ವಿಧವಾಗುವರು, "एभिर्दक्षिणधृष्टानुकूलशठरूपिभिस्तु षोडशधा" सा० द० ३-३५ । ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಯಕರೂ (1) उत्तम:, (2) मध्यम: ಮತ್ತು (3) अधम: ಎಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ನಲವತ್ತೆಂಟು ವಿಧವಾಗುವರು. "एषां च त्रैविध्यादुत्तममध्याधमत्वेन । उक्ता नायकभेदाश्चत्वारिंशत्तथाष्टौ च" सा० द० ३-३८ । 6. ಆದರ್ಶ, ಮಾದರಿ. "रामो हरि: करी भूभृत्कार: कर्ता च चन्द्रमा: । तस्थिवान् भगवानात्मा दशैते पुंसि नायका:" । (वि०) 7. ಒಯ್ಯುವವನು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವವನು.

नायिका ನಾಯಿಕಾ (स्त्री०) (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) 1. ಶೃಂಗಾರರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವಾದ ರತಿಗೆ ಆಲಂಬನ (ಆಶ್ರಯ)ವಾದ ಹೆಂಗಸು. णीञ् (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४) । ನಾಯಕನ ಸಾಮಾನ್ಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು ನಾಯಿಕೆ. "अथ नायिका त्रिभेदा स्वान्या साधारणी स्त्रीति। नायकसामान्यगुणैर्भवति यथासंभवैर्युक्ता" सा० द० ३-४६ । ನಾಯಿಕೆಯು (1) स्वस्त्री, (2) अन्यस्त्री ಮತ್ತು (3) साधारणस्त्री ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

स्वस्त्री—ವಿನಯ ಋಜುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಗೃಹಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾದ ಪತಿವ್ರತೆಯು **ಸ್ವಸ್ತ್ರೀ.** ಇವಳು (1) मुग्धा, (2) मध्या ಮತ್ತು (3) प्रगल्भा ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "विनयार्जवादियुक्ता गृहकर्मपरा पतिव्रता। सापि कथिता त्रिभेदा मुग्धा मध्या प्रगल्भेति" सा० द० ३-४७ ।

मुग्धा—ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಹೊರಚಿಮ್ಮಿದ ಪ್ರಾಯ ಮತ್ತು ಕಾಮವಿಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮತ್ತು ನವಸಮಾಗಮದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಪ್ರತಿಕೂಲಳಾದ ತರುಣಿಯು **"ಮುಗ್ಧಾ"** ನಾಯಿಕೆ. "प्रथमावतीर्णयौवनमदन-विकारा रतौ वामा। कथिता मृदुश्च माने समधिक-लज्जावती मुग्धा" सा० द० ३-५८ ।

मध्या—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದ ಪ್ರಾಯ: ಮತ್ತು ಮದನವಿಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ವಿವಿಧವಾದ ಭಂಗಿಗಳಿಂದ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಚತುರೆಯಾದವಳೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಮಾತಾಡುವವಳೂ ಸಾಧಾರಣ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೂ ಆದ ಯುವತಿಯು **"ಮಧ್ಯಾ"** ನಾಯಿಕೆ. "मध्या विचित्रसुरता प्ररूढस्मरयौवना। ईषत्प्रगल्भवचना मध्यम व्रीडिता मता" सा० द० ३-५९ ।

प्रगल्भा—ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಮವಿಕಾರದಿಂದ ಮೈಮರೆತವಳೂ ತುಂಬಿದ ತಾರುಣ್ಯವುಳ್ಳವಳೂ ಸಕಲ ವಿಧ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ನಿಪುಣೆಯೂ ಸ್ತ್ರೀಸಹಜವಾದ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೂ ನಾಯಕನಲ್ಲಿ ಸಲಿಗೆಯುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ಹೆಂಗಸು **"ಪ್ರಗಲ್ಭಾ"** ನಾಯಿಕೆ. "स्मरान्धा गाढतारुण्या समस्तरतकोविदा। भावोन्नता दरव्रीडा प्रगल्भाक्रान्तनायका" सा० द० ३-६० । ಮಧ್ಯಾ ಪ್ರಗಲ್ಭೆಯರಿಬ್ಬರೂ (1) धीरा, (2) अधीरा ಮತ್ತು (3) धीराधीरा ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಇದರಿಂದ (1) मध्या धीरा, (2) मध्या अधीरा ಮತ್ತು (3) मध्या धीराधीरा, (4) प्रगल्भा धीरा, (5) प्रगल्भा अधीरा ಮತ್ತು (6) प्रगल्भा धीराधीरा ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. "ते धीरा चाप्यधीरा च धीराधीरेति षड्विधे" सा० द० ३-६१ ।

मध्या धीरा—ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಕ್ರೋಕ್ತಿ (ಶ್ಲೇಷೆ ಮತ್ತು ಕಾಕುಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರ ತೋರುವ ಮನಬುಚ್ಚುವ ಮಾತು)ಯಿಂದ ನಾಯಕನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವವಳು **"ಮಧ್ಯಾ ಧೀರಾ"** ನಾಯಿಕೆ.

मध्या अधीरा—ಕೋಪಗೊಂಡು ಕಠಿನವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವವಳು **"ಮಧ್ಯಾ ಅಧೀರಾ"** ನಾಯಿಕೆ.

मध्या धीराधीरा—ಪ್ರಿಯನ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕಂಡು ಹೇಳಿ ಮೊದಲಿಸುವ ಧೈರ್ಯ ಸಾಲದೆ ಕಣ್ಣೀರಿಟ್ಟು ಅತ್ತು ತನ್ನ ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವಳು **"ಮಧ್ಯಾ ಧೀರಾಧೀರಾ"** ನಾಯಿಕೆ. "प्रियं सोत्प्रासवक्रोक्त्या मध्या धीरा दहेद्रुषा। धीराधीरा तु रुदितैरधीरा परुषोक्तिभि:" सा० द० ३-६२ । "बाले, नाथ, विमुञ्च

मानिनि रुषं, रोषान्मया किं कृतं, खेदोऽस्मासु नमेऽपराध्यति भवान्, सर्वेऽपराधा मयि। तत्किं रोदिषि गद्गदेन वचसा, कस्याग्रतो रुद्यते, नन्वेतन्मम, का तवास्मि, दयिता, नास्मीत्यतो रुद्यते"।

प्रगल्भा धीरा: — ಕೋಪವನ್ನು ಒಳಗೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ಮಾತ್ರ ಆದರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನಳಾಗಿರುವವಳು "**प्रगल्भा धीरा**" ನಾಯಿಕೆ. "प्रगल्भा यदि धीरा स्यात् छन्नकोपाकृतिस्तदा। उदास्ते सुरते तत्र दर्शयन्यादरान् बहिः" सा० द० ३-६३।

प्रगल्भा अधीरा: — ನಾಯಕನ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕಂಡು ಅವನನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ ಹೊಡೆದು ಕೋಪವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವಳು "**प्रगल्भा अधीरा**" ನಾಯಿಕೆ.

प्रगल्भा धीराधीरा: — ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತುಗಳಿಂದಲೇ ನಾಯಕನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವವಳು "**प्रगल्भा धीराधीरा**" ನಾಯಿಕೆ. "धीराधीरा तु सोल्लुण्ठभाषितैः खेदयत्यमुम्। तर्जयेत्ताडयेदन्या प्रत्येकं ता अपि द्विधा। कनिष्ठज्येष्ठरूपत्वान्नायकप्रणयं प्रति" सा० द० ३-६४। ಈ ಮೇಲಿನ ಆರುವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರೂ (1) ಕನಿಷ್ಠಾ ಮತ್ತು (2) ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ಭೇದದಿಂದ ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವಾಗುವರು. ಇವರೊಡನೆ ಮುಗ್ಧಾ ನಾಯಿಕೆಯೂ ಸೇರಿ ಸ್ವಸ್ತ್ರೀ ನಾಯಿಕೆಯು ಹದಿಮೂರು ವಿಧ. "मध्याप्रगल्भयोर्भेदास्तद्वद्द्वादश कीर्तिताः। मुग्धा त्वेकैव तेन स्युः स्वीयाभेदास्त्रयोदश" सा० द० ३-६५।

अन्यस्त्री — ಪರಕೀಯ (अन्यस्त्री) ನಾಯಿಕೆಯು (1) ಪರೋಢಾ ಮತ್ತು (2) ಕನ್ಯಕಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

परोढा — ಉತ್ಸವಾದಿಗಳ ನಿಮಿತ್ತ ಪರಸ್ಥಳ ಯಾತ್ರೆ, ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡುತ್ತಿರುವುದು, ಬೀದಿ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲೆಯುವುದು, ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ತರುಣರ ಮನೆ ಮನೆಗಳಿಗೂ ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು "**परोढा**" ನಾಯಿಕೆ. "यात्रादिनिरतान्योढा कुलटा गलितत्रपा" सा० द० ३-६६।

कन्यका — ಮದುವೆಯಾಗದ ಸ್ತ್ರೀಸಹಜವಾದ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನವಯುವತಿಯು "**कन्या**" ನಾಯಿಕೆ. "कन्यात्वजातोपयमा सलज्जा नवयौवना" सा०द० ३-६७।

साधारणी — ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿನಿಪುಣೆಯೂ ಚತುಃಷಷ್ಟಿ ಕಲೆಗಳಲ್ಲೂ ಚತುರೆಯೂ ಆಗಿರುವ ವೇಶ್ಯೆಯು "**साधारणी**" ನಾಯಿಕೆ. ಇವಳು ಕೇವಲ ಧನಾರ್ಜನೆಯಲ್ಲೇ ನಿರತಳಾಗಿ ಗುಣಹೀನರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಗುಣಶಾಲಿಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಅವರಿಂದ ಧನವನ್ನು ಸುಲಿಯಲು ಮಾತ್ರ ಪ್ರೀತಿಸುವವಳಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತಾಳೆ. "धीरा कलाप्रगल्भा स्याद्वेश्या सामान्यनायिका। निर्गुणानपि न द्वेष्टि न रज्यति गुणिष्वपि। वित्तमात्रं समालोक्य सा रागं दर्शयेद्बहिः" सा० द० ३-६७, ६८। ಈ ಹದಿನಾರು ವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರೂ (1) स्वाधीनपतिका, (2) खण्डिता, (3) अभिसारिका, (4) कलहान्तरिता, (5) विप्रलब्धा, (6) प्रोषितभर्तृका, (7) वासकसज्जा ಮತ್ತು (8) विरहोत्कण्ठिता ಎಂಬ ಎಂಟು ಅವಸ್ಥಾ ಭೇದಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು (128) ವಿಧವಾಗುವರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ (1) ಉತ್ತಮಾ, (2) ಮಧ್ಯಮಾ ಮತ್ತು (3) ಅಧಮಾ ಭೇದಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ಮುನ್ನೂರ ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು (384) ವಿಧವಾಗುವರು. "इति साष्टाविंशतिशतमुत्तममध्याधमस्वरूपेण। चतुररधिकाशीतियुतं शतत्रयं नायिकाभेदाः" सा० द० ३-८७। ಮತ್ತೆ (1) दिव्या, (2) अदिव्या ಮತ್ತು (3) दिव्यादिव्या ಎಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳಿಂದಲೂ (1) उद्धता, (2) उदात्ता, (3) ललिता ಮತ್ತು (4) शान्तिका ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಯಿಕೆಯರೂ (1) पद्मिनी, (2) चित्रिणी, (3) शङ्खिनी ಮತ್ತು (4) हस्तिनी ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಿಂದಲೂ ಅಸಂಖ್ಯಾತರಾಗುವರು. ಗ್ರಂಥ ವಿಸ್ತರ ಭಯದಿಂದ ಇಷ್ಟಕ್ಕೇ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. "इतरा अप्यसंख्यास्ता नोक्ता विस्तरशङ्कया" सा० द० ३-८८। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹೆಂಗಸು, ಕುಲೀನ ಹೆಂಗಸು.

नायन नायन (वि०) ನಯನಸಂಬಂಧವಾದ, ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. नयनस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

नार नार (पुं०) 1. ಸದ್ಯಃ ಜನಿಸಿದ ಹಸುವಿನ ಕರು, ಆಗ ತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕರು. (पुं०ब०व०) 2. ಜಲ, ನೀರು. "आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः" मनु० १-१०। (न०) 3. ಮನುಷ್ಯರ ಸಮೂಹ. नराणां समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 4. ನರಸಂಬಂಧವಾದ, ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ. "घोरां नारकपालकुण्डलवतीं विद्युच्छटां दृष्टिभिर्मुञ्चन्तीम्" प्रबोध० ४-१। नरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 5. ಮನುಷ್ಯನ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದ. नर "अञ्" (वा० ४-४-४९)।

नारक नारक (पुं०) 1. ನರಕ. नरक एव "अण्" (५-४-३८)। "नाहं वन्दे तव चरणयोर्द्वन्द्वमद्वन्द्वहेतो

क्रुम्भीपाकं गुरुमपि हरे नारकं नापनेतुम्" मु० मा० ४। 2. ನರಕದಲ್ಲಿ ಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಜೀವ. "सत्त्वास्तु नारका:" अम० । (वि०) 3. ನರಕಸಂಬಂಧವಾದ. नरकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

नारकपाल नारकपाल (न०) ತಲೆಯೆಲುಬಿನ ಚಿಪ್ಪು. नारं च तत् कपालं च। "घोरां नारकपालकुण्डलवतीं विद्युच्छटां दृष्टिभिर्मुञ्चन्तीं विकरालमूर्तिमनलज्वालापिशङ्गैः कचैः" प्रबोध० ४-१।

नारकिन् नारकिन् (वि०) ನರಕಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ. नरको भोग्यतयाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

नारङ्ग नारङ्ग (पुं०) 1. ಕಿತ್ತಳೆಯ ಗಿಡ. न (नये) "अङ्गच्" उ० बाहु० । 2. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ರಸ. 3. ವಿಟ, ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. 4. ಯಮಳ, ಅವಳಿ. 5. ಕೆಂಪು ಮೂಲಂಗಿ.

नारद नारद (पुं०) 1. ನಾರದಮುನಿ, ದೇವಋಷಿ. नारं नरसमूहं ददाति खण्डयति कलहेन — दो (अवखण्डने) "कः" (३-२-३)। नारं नरस्य धर्म्यं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। नुरिदं नारम् अज्ञानम्, तत् द्यति ज्ञानोपदेशेन — दो (अवखण्डने) "कः" (३-२-३)। नारं पानीयं ददाति पितृभ्यः इति वा। "नारं पानीयमित्युक्तं तत् पितृभ्यः सदा भवान्। ददाति तेन ते नाम नारदेति भविष्यति"। "नारदाद्याः सुरर्षयः" अम०। 2. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಮಾನಸ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. "मरीचिरत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः। भृगुर्वसिष्ठो दक्षश्च दशमस्तत्र नारदः। उत्सङ्गान्नारदो जज्ञे दक्षोऽङ्गुष्ठात् स्वयम्भुवः" भाग० ३-१२। ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಈ ಋಷಿಯು ಪರ್ವತಋಷಿಯ ಸೋದರಮಾವ. "नारदो मातुलस्तत्र भागिनेयश्च पर्वतः। तावुभौ तपसोपेताववनीतलचारिणौ" भा० शान्ति० २९-६। ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನಿವಾರಣೋಪಾಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಉಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತ ಅವರಿಗೆ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೇ ಈ ಋಷಿಯ ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರ ಸಭೆಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುವುದಲ್ಲದೆ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈ ಋಷಿಯು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದ ದಕ್ಷನ ಪುತ್ರರಾದ ಹರ್ಯಶ್ವ ಶಬಲಾಶ್ವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ವಿಮುಖರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ನಾರದನಿಗೆ ದಕ್ಷನು ನಿಲ್ಲಲು ಎಲ್ಲಿಯೂ ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆಯೂ ಕಲಹಪ್ರಿಯನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಶಾಪ ಕೊಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ನಾರದನು ತ್ರಿಲೋಕಸಂಚಾರಿಯಾದನು. "तांश्चापि नष्टान् विज्ञाय पुत्रान् दक्षः प्रजापतिः। क्रोधं चक्रे महाभागो नारदं तं शशाप च" विष्णुपु० १-१५-१०१। "तन्तुकृत्तन यन्नस्त्वमभद्रमचरः पुनः। तस्माल्लोकेषु ते मूढ न भवेद्भ्रमतः पदम्" भाग० ६-५-४३। ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ರಾಮಾಯಣ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಬೋಧಿಸಿ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ರಚಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು. ದ್ರೌಪದೀ ಸ್ವಯಂವರವಾದನಂತರ ಪಾಂಡವರು ವಾರಣಾವತದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ನಾರದನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸುಂದೋಪಸುಂದರ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಐದು ಮಂದಿಯೂ ದ್ರೌಪದಿಯೊಡನೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆಯೂ ಆ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಒಂದು ವರ್ಷ ವನವಾಸಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿಸಿದನು. "धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञाता इन्द्रप्रस्थं प्रविश्य तत्। रेमिरे पुरुषव्याघ्राः कृष्णया सह पाण्डवाः। प्राप्य राज्यं महातेजाः सत्यसन्धो युधिष्ठिरः। पालयामास धर्मेण पृथिवीं भ्रातृभिः सह। .....आययौ धर्मराजं तु द्रष्टुकामोऽथ नारदः। .....तमागतमृषिं दृष्ट्वा प्रत्युद्गम्याभिवाद्य च। आसनं रुचिरं तस्मै प्रददौ स युधिष्ठिरः। देवर्षेरुपविष्टस्य स्वयमर्घ्यं यथाविधि। प्रादाद्युधिष्ठिरो धीमान् राज्यं तस्मै न्यवेदयत्। प्रतिगृह्य तु तां पूजामृषिः प्रीतमनास्तदा। .....विविक्ते पाण्डवान् सर्वानुवाच भगवानृषिः। पाञ्चाली भवतामेका धर्मपत्नी यशस्विनी। यथा वो नात्र भेदः स्यात् तथा नीतिर्विधीयताम्। सुन्दोपसुन्दौ हि पुरा भ्रातरौ सहितावुभौ। आस्तामवध्यावन्येषां त्रिषु लोकेषु विश्रुतौ। तिलोत्तमायास्तौ हेतोरन्योन्यमभिजग्मतुः। रक्ष्यतां सौहृदं तस्मादन्योन्यप्रीतिभावकम्। ....एवमुक्ता महात्मानो नारदेन महर्षिणा। समयं चक्रिरे राजंस्तेऽन्योन्यवशमागताः। समक्षं तस्य देवर्षेर्नारदस्यामितौजसः। एकैकस्य गृहे कृष्णा वसेद्वर्षमकल्मषा। द्रौपद्या नः सहासीनानन्योन्यं योऽभिदर्शयेत्। स नो द्वादश मासानि ब्रह्मचारी वने वसेत्" भा० आदि० २२८-२३२। ಅಶ್ವಪತಿರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಸಾವಿತ್ರಿಯು ಸತ್ಯವಂತನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ

ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಅವಸಾನಕಾಲ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿ ಸಾವಿತ್ರಿಯು ತಕ್ಕ ವ್ರತಾಚರಣೆಯ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಬದುಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸೌಕರ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನು. "गणयन्त्याश्च सावित्र्या दिवसे दिवसे गते। यद्वाक्यं नारदेनोक्तं वर्तते हृदि नित्यशः। चतुर्थेऽहनि मर्तव्यमिति सञ्चिन्त्य भामिनी। व्रतं त्रिरात्रमुद्दिश्य दिवारात्रं स्थिताऽभवत्। त्रयोदश्यां चोपवासं प्रतिपत्सु च पारणाम्। आयुष्यं वर्धते भर्तुर्व्रतेनानेन भारत। .... अस्तं गते मयाऽऽदित्ये भोक्तव्यं कृतकामया। एष मे हृदि संकल्पः समयश्च कृतो मया" भा० वन० २९७। ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ನಾರದನು ದ್ವಾರಕೆಯಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಸಹಸ್ರ ಪತ್ನಿಯರೊಡನೆ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನೆಗೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ನೋಡಿದಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ನಾರದನಿಗೆ ದರ್ಶನ ಕೊಟ್ಟು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದನು. "नरकं निहतं श्रुत्वा तथोद्वाहं च योषिताम्। कृष्णेनैकेन बह्वीनां तद्दिदृक्षुः स्म नारदः। चित्रं बतैतदेकेन वपुषा युगपत् पृथक्। गृहेषु द्व्यष्टसाहस्रं स्त्रिय एक उदावहत्। इत्युत्सुको द्वारवतीं देवर्षिर्द्रष्टुमागमत्। ....तत्र षोडशभिः सद्मसहस्रैः समलंकृतम्। विवेशैकतमं शौरेः पत्नीनां भवनं महत्। ... तस्मिन् समानगुणरूपवयस्सुवेषदासीसहस्रयुतयानुसवं गृहिण्या। विप्रो ददर्श चमरव्यजनेन रुक्मदण्डेन सात्वतपतिं परिवीजयन्त्या। ततोऽन्यदाविशद्गेहं कृष्णपत्न्याः स नारदः। योगेश्वरस्याङ्ग योगमायाविवित्सया। दीव्यन्तमक्षैस्तत्रापि प्रियया चोद्धवेन च। पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्थानासनादिभिः। पृष्टश्चैवाविदुषेवासौ कदायातो भवानिति। .....स तु विस्मित उत्थाय तूष्णीमन्यदगात् गृहम्। तत्राप्याचष्ट गोविन्दं लालयन्तं सुतान् शिशून्। ततोऽन्यस्मिन् गृहेऽपश्यन्मज्जनाय कृतोद्यमम्। जुह्वन्तं च वितानाग्नीन् यजन्तं पञ्चभिर्मखैः। भोजयन्तं द्विजान् क्वापि भुञ्जानमवशेषितम्। क्वापि सन्ध्यामुपासीनं जपन्तं ब्रह्म वाग्यतम्" ಇತ್ಯಾದಿ. ಭಾಗ० १०-६९। 2. ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಕಶ್ಯಪ ಋಷಿಯಿಂದ ಮುನಿಯೆಂಬ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ದೇವ ಗಂಧರ್ವ. "कलिः पञ्चदशस्तेषां नारदश्चैव षोडशः। इत्येते देवगन्धर्वाः मौनेयाः परिकीर्तिताः" भा० आदि० ६६-४४। 3. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "तस्य पुत्रा महात्मानो ब्रह्मवंशविवर्धनाः। तपस्विनो ब्रह्मविदो गोत्रकर्तार एव च। .....लीलाढ्यो नारदश्चैव तथा कूर्चामुखः स्मृतः" भा० अनु० ७। 4. ಒಂದು ಪರ್ವತ.

नारदपञ्चरात्र नारदपंचरात्र (न०) ನಾರದಮುನಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ತಂತ್ರಗ್ರಂಥ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ (1) ಅಭಿಗಮನ, (2) ಉಪಾದಾನ, (3) ಇಜ್ಯೆ, (4) ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು (5) ಯೋಗಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಷಯಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. **ಅಭಿಗಮನ**—ದೇವಾಲಯದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುಡಿಸಿ ಸಾರಿಸಿ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. **ಉಪಾದಾನ**—ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದ ಪೂಜಾಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು. **ಇಜ್ಯಾ**—ದೇವರಪೂಜೆ. **ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ**—ಮಂತ್ರಜಪ ಸ್ತೋತ್ರಪಠನ ಭಗವನ್ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನ ಮತ್ತು ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾವಲೋಕನ. **ಯೋಗ**—ದೇವತಾನುಸಂಧಾನ.

नारदशिक्षा नारदशिक्षा (स्त्री०) ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ನಾರದರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

नारदी नारदी (स्त्री०) ಸ್ತ್ರೀರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದ ನಾರದ. ನಾರದನು ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯಭರಿತರಾದ ಅನೇಕ ತರುಣರನ್ನು ಕಂಡು ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತನಾದನು. ಮಾಯಾಸ್ವರೂಪವೆಂತಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕೇಳಲಾಗಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ನಾರದನನ್ನು ಗರುಡನ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ನಾರದನು ಮೋಹಿನೀ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದ ದೊರೆಯಾದ ತಾಲಧ್ವಜನು ನಾರದಿಯನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ದು ಮದುವೆಯಾದನು. ನಾರದಿಯು ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಶತ್ರುಗಳು ಬಂದು ತಾಲಧ್ವಜನನ್ನೂ ಅವನ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಲು ನಾರದಿಯು ಶೋಕಸಂತಪ್ತಳಾದಾಗ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಪುಂತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಲಾಗಿ ನಾರದನು ತನ್ನ ಪೂರ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದನು.

नारदीय नारदीय (वि०) 1. ನಾರದನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 2. ನಾರದನಿಂದ ರಚಿತವಾದ.

नारदीयपुराण नारदीयपुराण (न०) ನಾರದನಿಗೆ ಸನಕ ಸನಂದನ ಮೊದಲಾದವರು ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶರೂಪವಾದ ಒಂದು ಪುರಾಣ. ಇದರಲ್ಲಿ 25,000 ಗ್ರಂಥಗಳಿರುವುವು. ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯಗಳಿವು.

ಸೃಷ್ಟಿಯ ವರ್ಣನೆ. ನಾನಾಧರ್ಮಗಳ ವರ್ಣನೆ. ಮೋಕ್ಷ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯ ನಿರೂಪಣೆ, ವೇದಾಂಗಗಳು, ಶುಕೋತ್ಪತ್ತಿ, ಪುರಾಣಲಕ್ಷಣ, ಚೈತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪದಾದಿ ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ವ್ರತಗಳು ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ.

नारसिंह नारसिंह (पुं०) ನರಸಿಂಹಪುರಾಣ, ನರಸಿಂಹಾವತಾರದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಪುರಾಣ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಸಹಸ್ರ ಶ್ಲೋಕಗಳಿರುವುವು. "पाद्मे पुराणे यत्प्रोक्तं नरसिंहोपवर्णनम्। तच्चाष्टादशसाहस्रं नारसिंहमिहोच्यते" मत्स्यपु०।

नारसिंहकल्प नारसिंहकल्प (पुं०) ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯ ದಿನ. ಬ್ರಹ್ಮನ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ದಿನಗಳಿಗೂ ಒಂದೊಂದು ಕಲ್ಪವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಮೂವತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ನಾರಸಿಂಹಕಲ್ಪವು ಹದಿನಾರನೆಯದು. ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ (ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದ) ಚತುರ್ಮುಖನ ತಿಂಗಳಿನ ಹದಿನಾರನೆಯ ದಿನ ನರಸಿಂಹಾವತಾರ ನಡೆಯಿತು.

नारा नारा (स्त्री०) ಜಲ, ನೀರು. नरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः" मनु० १-१०। ನರರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಪತ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನೀರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.

नाराच नाराच (पुं०) 1. ಲೋಹಮಯವಾದ ಬಾಣ. नारं नरसमूहमाचामति — आ + चमु (अदने) "ड:" (३-२-१०१)। "नाराचक्षेपणीयाश्मनिष्पेषोत्पतितानलम्" रघु० ४-७७। 2. ನೀರಿನ ಆನೆ. (स्त्री०) -ची -छी. 3. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ತಕ್ಕಡಿ. "नाराचो लोहसायके। जलेभे नाराच्येषण्याम्" हेम०।

नाराचिका नाराचिका (स्त्री०) ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನು ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ತೂಗುವ ತಕ್ಕಡಿ. नाराचस्तदाकारोऽस्त्यस्या: "ठन्" (५-२-११५)।

नारायण नारायण (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. नराणां समूहो नारम्, तदयनमस्य—णत्वम् (८-४-३)। नाराः ईयन्तेऽनेन "ल्युट्" (३-३-११७। नराज्जातानि तत्त्वानि अयनमस्य इति वा। ತನ್ನಿಂದ ಉಂಟಾದ ತತ್ತ್ವಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ತಾನೇ ಆಶ್ರಯನಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಾರಾಯಣನು. ಇದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿರುವನು. "नराज्जातानि तत्त्वानि नाराणीति विदुर्बुधाः। तान्येवचायनं तस्य तेन नारायणः स्मृतः"। ಬ್ರಹ್ಮಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಹಾಜಲೌಘಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಪ್ಪ (ಜಲ) ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಾರಾಯಣನು. नरः अक्षयः निर्विकारः परमात्मा, तस्माज्जाता नारा आपः अस्य परमात्मनो अयनमिति असौ नारायणः। "आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः। ता यदस्यायनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः" विष्णुपु० १-४-६। "जह्नुर्नारायणो नरः" वि० स०। नराः स्वरूपप्रवाहनित्यवस्तूनि, तेषां समूहा नाराः, ते अयनमाश्रयोऽस्य तेषामयनमिति वा नारायणः। "नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय"। ನಾರಾಯಣನೇ ಪರಮಾತ್ಮನು, ನಾರಾಯಣನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ. "नारायणपरं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्जगत्यस्मिन् दृश्यते श्रूयतेऽपि वा। अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः"। "एको ह वै नारायण आसीत्"। "चक्षुश्च द्रष्टव्यं च नारायणः"। "अथ दिव्यो देव एको नारायणः"। ಈ ರೀತಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವದೇಶವ್ಯಾಪಿತ್ವ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವ ಮೊದಲಾದುವು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಶಾಖೆಯಲ್ಲೂ ಮೂರ್ತ್ಯಂತರವ್ಯಾವರ್ತಕವಾದ ಹೆಸರು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಲಯಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ನಾರಾಯಣನೇ ಕಾರಣನು. ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರೆಂಬ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವನು. "सृष्टिस्थित्यन्तकरणीं ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाम्। स संज्ञां याति भगवानेक एव जनार्दनः" विष्णुपु० १-२-६६।

ಬ್ರಹ್ಮಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ಥೂಲ ಚೇತನಾಚೇತನ ಶರೀರಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತು ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. "असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानं स्वयमकुरुत" तै० उ०।

ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸ್ತಂಬಪರ್ಯಂತವಾದ ಈ ಜಗತ್ತು ಯಾರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೋ ಯಾರಿಂದ ಜೀವಿಸಿರುವುದೋ ಮತ್ತು ಯಾರಿಂದ ಪ್ರಲಯ ಹೊಂದುವುದೋ ಅದೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति" तै० उ०। "यस्मादिदं जगदजायत यत्र तिष्ठत्यन्ते समस्तमिदमस्तमुपैति यत्र। तस्मै

नमः सदसदादिविकल्पशून्यचैतन्यमात्रवपुषे पुरुषोत्तमाय" विष्णुपु० १-१-१।

ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖ, ಪರಶಿವ, ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಅಗ್ನಿ, ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರು ಮೊದಲಾದವರಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇವರೆಲ್ಲರ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದ ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆಯ ಮತ್ತು ದಶೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಯಿತು. ಆನಂತರ ಮತ್ತೆ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲು ಲಲಾಟದಿಂದ ಸ್ವೇದವು ಬಿದ್ದು ಆ ನೀರು ಹಿರಣ್ಮಯವಾದ ಅಂಡವಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನು ಜನಿಸಿದನು. "एको ह वै नारायण आसीत् न ब्रह्मा नेशानो नेमे द्यावापृथिवी न नक्षत्राणि नापो नाग्निर्न सोमो न सूर्यः स एकाकी न रमेत तस्य ध्यानान्तस्थस्य एका कन्या दशेन्द्रियाणि...."। "अथ पुनरेव नारायणः सोऽन्यं कामं मनसा ध्यायत तस्य ध्यानान्तस्थस्य ललाटात् स्वेदोऽपतत् ता इमा आपः तद्धिरण्मयमण्डमभवत् तत्र चतुर्मुखोऽजायत"।

ಮತ್ತೆ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾದ ನಾರಾಯಣನ ಲಲಾಟದಿಂದ ಸ್ವೇದಜಲವು ಬಿದ್ದು ಅದು ನೊರೆಯಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಫಾಲಾಕ್ಷನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಜನಿಸಿದನು. "अथ पुनरेव नारायणस्सोऽन्यं कामं मनसा ध्यायत तस्य ध्यानान्तस्थस्य ललाटात् स्वेदोऽपतत् स्वेदाद्बुद्बुदमभवत् बुद्बुदात् त्र्यक्षः शूलपाणिः पुरुषोऽजायत" महोप०।

ಆನಂದಸ್ವರೂಪನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಮೊದಲು ದೇವ ಮನುಷ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಅನೇಕ ನಾಮ ರೂಪಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದನು. "सोऽकामयत। बहुस्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदगँ सर्वमसृजत" तै० उ०।

ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತೂ ಪರಮ ಪುರುಷನಾದ ನಾರಾಯಣನ ಶರೀರವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಭೂಮಿಯೇ ಪಾದಗಳು. ಆಕಾಶವೇ ನಾಭಿ (ಹೊಕ್ಕುಳು). ವಾಯುವೇ ಉಸಿರು. ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರೇ ನೇತ್ರಗಳು. ದಿಕ್ಕುಗಳೇ ಕರ್ಣಗಳು. ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ ಶಿರಸ್ಸು. ಅಗ್ನಿಯೇ ವದನ. ಸಮುದ್ರವೇ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರದೊಳಗೆ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಅಡಗಿರುವುದು. "भूः पादौ यस्य नाभिर्वियदसुरनिलः चन्द्रसूर्यौ च नेत्रे कर्णावाशाः शिरो द्यौर्मुखमपि दहनो यस्य वास्तेयमब्धिः। अन्तस्थं यस्य विश्वं सुरनरखगगो भोगिगन्धर्वदैत्यैश्चित्रं रंरम्यते तं त्रिभुवनवपुषं विष्णुमीशं नमामि"।

ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಸಮಷ್ಟಿ ಪುರುಷನೆನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತನಗೆ ಶರೀರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನಲ್ಲೇ ಅಂತರಾತ್ಮನಾಗಿ ಕಾಲಕರ್ಮ ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅದನ್ನು ಜೀವಸಹಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಆ ಅಂಡದಿಂದ ಸಾವಿರ ತೊಡೆಗಳು, ಸಾವಿರ ಕಾಲುಗಳು, ಸಾವಿರ ತೋಳುಗಳು ಮತ್ತು ಸಾವಿರ ಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಪುರುಷಾಕಾರವು ಹೊರಟಿತು. ಅವನೇ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು. "वर्षपूगसहस्रान्ते तदण्डमुदकेशयम्। कालकर्मस्वभावस्थो जीवो जीवमजीवयत्॥ स एव पुरुषस्तस्मादण्डं निर्भिद्य निर्गतः। सहस्रोर्वङ्घ्रिबाह्वक्षः सहस्राननशीर्षवान्" भाग० २-५-३४, ५। "सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा" श्रुतिः।

ಸಕಲ ಲೋಕಗಳೂ ಶರೀರವಾಗಿರುವ ಪರಮಪುರುಷನ ಕಟಿಭಾಗದಿಂದ ಕೆಳಗಿನ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಪಾತಾಳಾದಿ ಸಪ್ತ ಅಧೋಲೋಕಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಜಘನಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಸಪ್ತ ಊರ್ಧ್ವ ಲೋಕಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವರು. "यस्येहावयवैर्लोकान् कल्पयन्ति मनीषिणः। कट्यादिभिरधः सप्त सप्तोर्ध्वं जघनादिभिः" भाग० २-५-३६। "भूर्लोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः। हृदा स्वर्लोक उरसा महर्लोको महात्मनः। ग्रीवायां जनलोकश्च तपोलोकः स्तनद्वयात्। मूर्धभिः सत्यलोकस्तु ब्रह्मलोकः सनातनः। तत्कट्यां चातलं क्लृप्तमूरुभ्यां वितलं विभोः। जानुभ्यां सुतलं शुद्धं जङ्घाभ्यां तु तलातलम्। महातलं तु गुल्फाभ्यां प्रपदाभ्यां रसातलम्। पातालं पादतलतः इति लोकमयः पुमान्" भाग० २-५-३८, ३९, ४०, ४१।

ವಿರಾಟ್ ಪುರುಷನ ವಿಭೂತಿಗಳು — ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಅದರ ಅಧಿಷ್ಠಾನದೇವತೆಯಾದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಪರಮ ಪುರುಷನ ವದನವೇ ಆಶ್ರಯ. ಹವ್ಯ ಕವ್ಯ ಮತ್ತು ಅಮೃತರೂಪವಾದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅನ್ನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಷಡ್ರಸಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ರಸನೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಅದರ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ವರುಣನಿಗೂ ಪರಮಪುರುಷನ ನಾಲಗೆಯೇ ಸ್ಥಾನ. ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ವಾಯುವಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಸಾರಂಧ್ರ (ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ)ಗಳೇ ಆಶ್ರಯ ಸ್ಥಾನ.

ಓಷಧಿಗಳಿಗೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇಷ್ಟವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಸಂತೋಷಕ್ಕೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯವೇ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ. ಶುಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ತೇಜಸ್ಸಿಗೂ ಅವನ ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯವೂ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಅವನ ನೇತ್ರಗಳೂ ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅವನ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವೂ ಲೋಕಕ್ಷೇಮಕರರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಲೋಕಪಾಲಕರಿಗೆ ಬಾಹುಗಳೂ ಭೂರ್ಭುವಃ ಸ್ವರ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೂರಡಿಗಳೂ ಸಕಲಲೋಕಕ್ಷೇಮ ಅನಿಷ್ಟನಿವಾರಣೆ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಪರಮಪುರುಷನ ಪಾದವೂ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನಗಳು. ಸಮಸ್ತ ನದಿಗಳಿಗೂ ಅತನ ನಾಡಿಗಳೂ ಪರ್ವತಗಳಿಗೆ ಅವನ ಅಸ್ಥಿ ಪಂಜರವೂ ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು. ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಸನಕಾದಿಗಳಿಗೂ ರುದ್ರನಿಗೂ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವಕ್ಕೂ ಪರಮಪುರುಷನ ಮನಸ್ಸೇ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ. ಈ ರೀತಿ ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ವಿಭೂತಿಗಳಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವನಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಸ್ತುವು ಬೇರೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. "वाचां वह्नेर्मुखं क्षेत्रं छन्दसां सप्त धातवः। हव्यकव्यामृतान्नानां जिह्वा सर्वरसस्य च। सर्वासूनां च वायोश्च तन्नासे परमायने। अश्विनोरोषधीनां च घ्राणो मोदप्रमोदयोः। रूपाणां तेजसां चक्षुः दिवः सूर्यस्य चाक्षिणी। कर्णौ दिशां च तीर्थानां श्रोत्रमाकाशशब्दयोः। बाहवो लोकपालानां प्रायशः क्षेमकर्मणाम्। विक्रमो भूर्भुवः स्वश्च क्षेमस्य शरणस्य च। सर्वकामवरस्यापि हरेश्चरण आस्पदम्। नाड्यो नदनदीनां तु गोत्राणामस्थिसंहतिः। धर्मस्य मम तुभ्यं च कुमाराणां भवस्य च। विज्ञानस्य च सत्वस्य परस्यात्मा परायणम्। सर्वं पुरुष एवेदं भूतं भव्यं भवच्च यत्। तेनेदमावृतं विश्वं वितस्तिमधितिष्ठति" ಭಾಗ೦ ೨-೬। "पुरुष एवेदगँ सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्"। सर्वं खल्विदं ब्रह्म। अयमात्मा ब्रह्म" श्रुतिः।

ನಾಭಿಯಿಂದ ಒಂದು ಗೇಣಳತೆಗೆ ಮೇಲೆ ನೆಲೆಸಿರುವ ನಮ್ಮ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಈ ಸಕಲ ಜಗತ್ತೂ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. "अधो निष्ट्या वितस्त्यां तु नाभ्यामुपरि तिष्ठति। हृदयं तद्विजानीयाद्विश्वस्यायतनं महत्" श्रुतिः।

ಜಗದ್ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರೂ ಜೀವಾತ್ಮನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವು ಕರ್ಮಾಧೀನವಾದುದಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು. ಜನ್ಮಜರಾದಿಗಳಿಲ್ಲದವನಾದುದರಿಂದ ನಾಶರಹಿತನು ಮತ್ತು ನಿತ್ಯನು. ಅವನು ಅವಾಪ್ತಸಮಸ್ತಕಾಮನು. ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾವ ಗುಣಗಳೂ ಅವನಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಸದಾ ಏಕಸ್ವರೂಪನು. ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಮೋಹಾದಿಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ನಿರ್ಮಲನು. "तद्ब्रह्म परमं नित्यमजमक्षयमव्ययम्। एकस्वरूपं तु सदा हेयाभावाच्च निर्मलम्" विष्णुप्तं।

ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನೂ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣನೂ ಆಗಿರುವದರಿಂದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಮೂಲಕಾರಣನು. "नमो नमस्तेऽखिलकारणाय निष्कारणायाद्भुतकारणाय। सर्वागमाम्नायमहार्णवाय नमोऽपवर्गाय परायणाय" ಭಾಗ೦ ೮-೩-೧೪।

ವಾಯುವು ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಕದಲಿಸುವಂತೆ ಪರವಾಸುದೇವನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಜೀವಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವನು. "यथानिलः स्थावरजङ्गमानामात्मस्वरूपेण निविष्ट ईशेत्। एवं परो भगवान् वासुदेवः क्षेत्रज्ञ आत्मेदमनुप्रविष्टः" ಭಾಗ೦ ೫-೧೧।

"यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮುದ್ರಶಾಯಿತ್ವವೂ "यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೂರವರ್ತಿತ್ವವೂ "य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುತ್ವವೂ "विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखः" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷತ್ವ ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷತ್ವ ಮೊದಲಾದುವೂ ಸಿದ್ಧವು.

ಚಿದಚಿದಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಪರಮಪುರುಷನೇ ಕಾರಣನು. ಪರಮಪುರುಷನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಸೌಹಾರ್ದ ಸೌಶೀಲ್ಯ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅನನ್ತಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಭಜಿಸುವರು. "अहं सर्वस्य प्रभवः मत्तः सर्वं प्रवर्तते। इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः" ಗೀತಾ ೧೦-೮।

ಯೋಗಮಾಯೆಯಿಂದ ಅವೃತನಾದ ಪರಮಪುರುಷನನ್ನು ಯಾರೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಕಾಣಲಾರರು. ಮೂಢನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಜನೆಂದೂ ಅವ್ಯಯನೆಂದೂ

ತಿಳಿಯಲಾರನು. "नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः। मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम्" ಗೀತಾ ೯-೨೩।

ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ತನಗೆ ಶರೀರಭೂತವಾದ ಮಹಾಮಾಯಾರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಶವಾದ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತನಾದ ಅವನನ್ನು ಆ ಕರ್ಮಗಳು ಬಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರನಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಲೋಕ ಸಂರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾನುಷದೇಹವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಪರಮಪುರುಷನ ಪರತ್ವವನ್ನು ಅರಿಯದ ಮೂಢರು ಅವನನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. "प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः। भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात्। न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय। उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु। मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम्। हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते। अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम्। परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम्" ಗೀತಾ ೯। "अस्मान्मायी सृजते विश्वमेतत् तस्मिंश्चान्यो मायया संनिरुद्धः। मायां तु प्रकृतिं विद्यात् मायिनं तु महेश्वरम्" ಶ್ವೇತಾ॰ ಉಪ॰।

ಅನೇಕಜನ್ಮಗಳಿಂದ ಆಚರಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಿರೋಧಿಯಾದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವರು ಸುಖದುಃಖಾದಿ ದ್ವಂದ್ವಗಳ ಮೋಹದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತರಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಭಜಿಸುತ್ತಾರೆ. "येषामन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम्। ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ताः भजन्ते मां दृढव्रताः" ಗೀತಾ ೭-೨೮।

ದೇವ ತಿರ್ಯಕ್ ಮನುಷ್ಯ ಸ್ಥಾವರ ರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ಜಾತಿ ಆಕಾರ ಸ್ವಭಾವ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಮತ್ತು ಅಪಕೃಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಮಾನನು. ಜಾತ್ಯಾಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಅಥವಾ ನಿಕೃಷ್ಟವೆಂಬ ಭಾವವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ದ್ವೇಷಿಯೂ ಮಿತ್ರನೂ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. "समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः" ಗೀತಾ ೯-೨೯।

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಷ್ಟಕಾರ್ಪಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಿಲುಕಿ ನರಳುತ್ತಿರುವ ಆರ್ತನೂ ಪರತತ್ತ್ವ (ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತ ಆತ್ಮ ಸ್ವರೂಪ) ವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ ಧನಾಪೇಕ್ಷಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಆದ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೇವಿಸುವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಪರಮಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಜ್ಞಾನಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು. "चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन। आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ। तेषां ज्ञानी नित्ययुक्तः एकभक्तिर्विशिष्यते" ಗೀತಾ ೭।

ವೇದಾಧ್ಯಯನ ತಪಸ್ಸು, ದಾನ ಯಾಗ ಈ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಆ ವಿರಾಟ್‌ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಮನಃಶುದ್ಧಿಹೊಂದಿ ಅನನ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸುವವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವು. "नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया। शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा॥ भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवंविधोऽर्जुन। ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप" ಗೀತಾ ೧೧-೫೩, ೫೪। "नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन। यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा विवृणुते तनूं स्वाम्" ಕಠ॰ ೧-೨-೨೩।

ಮನುಷ್ಯನು, ತಾನು ಪರವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಶೇಷಭೂತನು, ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಸ್ಥಿತಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಲ್ಲವೂ ಅವನ ಅಧೀನ ಮತ್ತು ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಂದ ಅವನೇ ಪರತರನು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿಸಿ, ವಾಸುದೇವನೇ ಪರಮಪ್ರಾಪ್ಯನು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಪಕನು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಕೊನೆಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಅಂತಹವನು ವಿರಳ. "बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान् मां प्रपद्यते। वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः" ಗೀತಾ ೭-೧೯।

ಪರವಾಸುದೇವನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಪರಮ ಪ್ರಾಪ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದು ಪ್ರಯೋಜನಾಂತರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸತತವೂ ಅವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ ಅವನ ನಿರಂತರ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಿಗೆ ಅವನು ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು. "अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते। तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम्" ಗೀತಾ ೯-೨೨।

ಸಮಸ್ತಭೂತಗಳಿಗೂ ಅಂತರಾತ್ಮನಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸಮಸ್ತಭೂತಗಳಿಗೂ ಅವನು ಸುಹೃತ್ತು. ಎಲ್ಲವೂ ಅವನ ಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತಭೂತಗಳೂ

ಅವನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "अहमात्मोद्धवामीषां भूतानां सुहृदीश्वरः। अहं सर्वाणि भूतानि तेषां स्थित्युद्भवाप्ययः" भाग० ११-१६।

ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರನೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಆಧಾರನೂ ಅವ್ಯಯನೂ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನೂ ಸನಾತನನಾದ ಪುರುಷನೂ ಆದವನು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು. "त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्। त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे" गीता ११-१८।

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಚಿಂತ್ಯಸ್ವರೂಪನು. ಅವನ ಮಹಿಮೆಯು ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಲೆಕ್ಕಹಾಕಿ ಎಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. "यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह" श्रुतिः। "संख्यानं परमाणूनां कालेन क्रियते मया। न तथा मे विभूतीनां सृजतोऽण्डानि कोटिशः" भाग० ११-१६-३९।

ಸರ್ವಲೋಕಶರಣ್ಯನೂ ಆಶ್ರಿತವಾತ್ಸಲ್ಯೈಕಜಲಧಿಯೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಮೋಕ್ಷಪ್ರದನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಅವನೇ ಶರಣ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದ ಅವನ ಭಕ್ತಕೋಟಿಗೆ ಆಯುಸ್ಸು ಆರೋಗ್ಯ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಕಲ ಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು. "शरीरारोग्यमर्थांश्च भोगांश्चैवानुषङ्गिकान्। ददाति ध्यायतां नित्यमपवर्गप्रदो हरिः"।

ಅನನ್ತಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ಅಚಿಂತ್ಯಸ್ವರೂಪನೂ ಅಚಿಂತ್ಯಮಹಿಮನೂ ಆದ ಪರವಾಸುದೇವನಾದ ಜಗತ್ಪ್ರಭು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಪರಮವ್ಯೋಮವೆಂಬ ಶ್ರೀವೈಕುಂಠವೇ ಆವಾಸಸ್ಥಾನ. ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತನಾಗಿ ಶೇಷಶಾಯಿಯಾಗಿ ಅನನ್ತ ಗರುಡ ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾದಿ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರಿಂದಲೂ ಪರಮಭಕ್ತರಾದ ಭಾಗವತೋತ್ತಮರಿಂದಲೂ ಅನವರತವೂ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವನು. "वैकुण्ठे तु परे लोके श्रिया सार्धं जगत्पतिः। आस्ते विष्णुरचिन्त्यात्मा भक्तैर्भागवतैः सह"। "तया सहासीनमनन्तभोगिनि प्रकृष्टविज्ञानबलैकधामनि। फणामणिव्रातमयूखमण्डलप्रकाशमानोदरदिव्यधामनि" स्तो० र०।

ಧ್ಯಾನ ಶ್ಲೋಕ—"ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसंनिविष्टः। केयूरवान् मकरकुण्डलवान् किरीटी हारी हिरण्मयवपुः धृतशङ्खचक्रः"। "सव्यं पादं प्रसार्यं श्रितदुरितहरं दक्षिणं कुञ्चयित्वा जानुन्याधाय सव्येतरमितरभुजं नागभोगे निधाय। पद्माद्याद्यैरुपेतैः प्रतिभटशमने धारयन् शङ्खचक्रे देवीभूषादिजुष्टो जनयतु जगतां शर्म वैकुण्ठनाथः"।

"शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशं विश्वाकारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम्। लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यं वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम्"॥

"मेघश्यामं पीतकौशेयवासं श्रीवत्साङ्कं कौस्तुभोद्भासिताङ्गम्। पुण्योपेतं पुण्डरीकायताक्षं विष्णुं वन्दे सर्वलोकैकनाथम्"।

नारायणक्षेत्र **ನಾರಾಯಣಕ್ಷೇತ್ರ** (न०) ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಕ್ಷೇತ್ರ. ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತ ಪ್ರಮಾಣದ ದೂರದವರೆಗೂ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶವು ನಾರಾಯಣಕ್ಷೇತ್ರ. "प्रवाहमवधिं कृत्वा यावद्धस्तचतुष्टयम। तत्र नारायणःस्वामी नान्यः स्वामी कथञ्चन" ब्रह्मपु०।

नारायणी **ನಾರಾಯಣೀ** (स्त्री०) 1. ನಾರಾಯಣನ ಶಕ್ತಿ. नारायणस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "यशसा तेजसा रूपेर्नारायणसमा गुणैः। शक्तिर्नारायणस्येयं तेन नारायणी स्मृता" ब्रह्मवै०। 2. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. "नारायणार्धाङ्गभूता तेन तुल्या च तेजसा। तथा तस्य शरीरस्था तेन नारायणी स्मृता"। 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 4. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ. "ऋष्यप्रोक्ताभीरुपत्रीनारायण्यः शतावरी" अम०।

नारायणीय **ನಾರಾಯಣೀಯ** (वि०) 1. ನಾರಾಯಣ ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ನಾರದ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣಋಷಿಗಳ ಸಂವಾದ ರೂಪವಾದ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನ. "नारदस्य च संवादमृषेर्नारायणस्य च। नारायणीयमाख्यानमेतत्ते कथितं तव" भा० शान्ति०। 3. ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು. ಈ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದಾನ್ತರ್ಗತವಾದ ಮೂವತ್ತೆರಡು (32) ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲೊಂದು.

नारिकेल **ನಾರಿಕೇಲ** (पुं०) 1. ತೆಂಗಿನಮರ. किल (श्वैत्ये क्रीडने च) भावे "घञ्" (३-३-१८)। नार्याः वनितायाः केल इव केलो यस्य पृषो०। (न०) 2. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ.

नारिकेलक्षीरी **ನಾರಿಕೇಲಕ್ಷೀರಿ** (स्त्री०) ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ ಕಲಸಿದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿನ ತುರಿಯನ್ನು ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಒಂದು

नारिकेलपाक. "नारिकेलं तनूकृत्य क्षिप्तं पयसि गोः क्षिपेत्। सितागव्याज्यसंयुक्तं तत्पचेन्मृदुनाग्निना"। **ಇದರ ಗುಣ:** ಶೀತಕರ, ಪುಷ್ಟಿಕರ, ಮಧುರವಾದುದು, ವೀರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ರಕ್ತಪಿತ್ತವಾಯುಹರವಾದುದು. "नारिकेलोद्भवा क्षीरी स्निग्धा शीतातिपुष्टिदा। गुर्वी सुमधुरा वृष्या रक्तपित्तानिलापहा" भावप्र०। "ते नारिकेलान्तरपः पिबन्तः" माघ० ३-८१।

नारी ನಾರೀ (स्त्री०) 1. ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. नृ अथवा नर जाति० "ङीन्" (ग० ५४, ४-१-७३)। वृद्धिश्च। "नारीभिर्गुरुजघनस्थलाहतानामास्यश्रीविजितविकासिवारिजानाम्" माघ० ८-४७। (1) पद्मिनी, (2) चित्रिणी, (3) शङ्खिनी ಮತ್ತು (4) हस्तिनी ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸರಿರುವರು. "पद्मिनी चित्रिणी चैव शङ्खिनी हस्तिनी तथा। चतस्रो जातयो नार्या रतौ ज्ञेया विशेषतः" रसमं०। ಇವರಲ್ಲದೆ (1) साध्वी, (2) भोग्या ಮತ್ತು (3) कुलटा ಎಂದು ಹೆಂಗಸು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧ. "योषितस्त्रिविधा ब्रह्मन् गृहिणां मूढचेतसाम्। साध्वी भोग्या च कुलटा ताः सर्वाः स्वार्थतत्पराः" ब्रह्मवै०।

(1) ಪರಲೋಕಭಯದಿಂದಲೂ ಯಶಸ್ಸಿಗಾಗಿಯೂ ಕಾಮದ ಸ್ನೇಹದಿಂದಲೂ ನಿರಂತರವೂ ಪತಿಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು "**ಸಾಧ್ವಿ**".

(2) ಯಾವಾಗಲೂ ಭೋಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಪತಿಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವಳೂ ಅಲಂಕಾರ ಮತ್ತು ರಸಭೋಜನ ದೊರಕುವವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಪತಿಗೆ ಅಧೀನಳಾಗಿರುವವಳೂ ಆದ ಹೆಂಗಸು "**ಭೋಗ್ಯಳು**".

(3) ಕಪಟದಿಂದ ಪತಿಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಮುಕಳಾಗಿ ಪರಪುರುಷನನ್ನೇ ಹುಡುಕುತ್ತ ಹೊಸ ಹೊಸ ಜಾರಪುರುಷನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮನೆಮನೆಗೂ ಅಲೆದಾಡುತ್ತ ಇರುವ ಹೆಂಗಸು "**ಕುಲಟೆ**" (स्त्रैरिणी). 2. ಮೂರು ಗುರುವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "मो नारी" वृ० र०।

नारीकवच ನಾರೀಕವಚ (पुं०) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಅಶ್ಮಕ ರಾಜನ ಮಗನಾದ ಮೂಲಕನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "अश्मकान्मूलको जज्ञे यः स्त्रीभिः परिरक्षितः। नारीकवच इत्युक्तो निःक्षत्रे मूलकोऽभवत्" भाग० ९-९-४०। ಕ್ಷತ್ರಿಯ ನಿರ್ಮೂಲನಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಿದ್ದ ಪರಶುರಾಮನಿಗೆ ಹೆದರಿ ಈ ರಾಜನು ಸ್ತ್ರೀವೇಷ ಧರಿಸಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮಧ್ಯೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅವರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ನಾರೀಕವಚನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಮುಂದಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಇವನೇ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "ಮೂಲಕ" ಎಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು.

नारीकेल ನಾರೀಕೇಲ (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ. नारिकेल—पृषो०।

नारीतरङ्गक ನಾರೀತರಂಗಕ (पुं०) ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಜಾರ. नारीं तरङ्गयति—तरङ्ग + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ಹೆಂಗಸರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಚಂಚಲಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಜಾರನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.

नारीदूषण ನಾರೀದೂಷಣ (न०) ಹೆಂಗಸರ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವ ಪಾಪಕಾರ್ಯ. ಮದ್ಯಪಾನ, ದುರ್ಜನರ ಸಹವಾಸ, ಪತಿಯನ್ನು ಅಗಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಗೇ ಅಲೆಯುತ್ತಿರುವುದು, ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಪರಗೃಹವಾಸ ಇವು ಆರೂ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವುವು. "पानं दुर्जनसंसर्गः पत्या च विरहोऽटनम्। स्वप्नोऽन्यगेहवासश्च नारीसंदूषणानि षट्" मनु० ९-१३।

नारीनाथ ನಾರೀನಾಥ (वि०) ಹೆಂಗಸೇ ಒಡೆಯಳಾಗಿಉಳ್ಳ. नारी नाथः यस्य। "क्वचिदपि गृहं नारीनाथं निरीक्ष्य विवर्जितम्" मृच्छ० ४-३।

नारीमय ನಾರೀಮಯ (वि०) ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಕೇವಲ ಹೆಂಗಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

नारीरत्न ನಾರೀರತ್ನ (न०) ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು, ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಹೆಂಗಸು.

नारीष्ट ನಾರೀಷ್ಟ (वि०) 1. ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ. (स्त्री०) **–ष्टा –ष्टी**. 2. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವು.

नारीष्ठ ನಾರೀಷ್ಠ (वि०) ಹೆಂಗಸರಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತಿ ತೋರುವ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲನಾದ, ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೇ ಪ್ರೀತಿಸುವ.

नारेय ನಾರೇಯ (पुं०) ಸತ್ಯಾಜಿತ್ತಿನ ಮೊಮ್ಮಗ.

नार्यङ्ग ನಾರ್ಯಂಗ (पुं०) 1. ನಾಗರಂಗ ವೃಕ್ಷ, ಹೇರಳೆಗಿಡ. (न०) 2. ಹೆಂಗಸರ ಅವಯವ.

नाल ನಾಲ (न०) 1. ತಾವರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ದಂಡ, ತಾವರೆ ಮೊದಲಾದ ಹೂವುಗಳ ಕಾವು, ವೃಂತ, ತೊಟ್ಟು. नलति—णल (बन्धे) "णः" (३-१-१०९)। "कञ्चित्

कराभ्यामुपगूढनालमालोलपत्राभिहतद्विरेफम्" रघु० ६-१३। "हेमैश्छन्ना विकचकमलैः स्निग्धवैडूर्यनालैः" मेघ० २-१३। 2. ಹರಿದಳ. (स्त्री०) -ला -ली. 3. ಕೊಳಾಯಿ, ಕೊಳವೆ, ದ್ರವವಸ್ತುವು ಪ್ರವಹಿಸಲು ಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಒಳಗೆ ರಂಧ್ರವಿರುವ ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಳಿಕೆ. "यथा तोयाग्निनस्तोयं यन्त्रनालादिभिः शनैः। आपिबेयुस्तथा वायुं पिबेद्योगी जितश्रमः"। नलति जलादिः निर्गच्छत्यनया —नल कर० "घञ्"। 4. ತಾವರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ದಂಟು. "स्वर्गापगाहेम-मृणालिनीनां नालामृणालाग्रभुजो भवामः" नैष० ३-१७। 5. ಹೊಕ್ಕಳು ಕುಡಿ. -ली -ली. 6. ಒಳಗೆ ಪೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ಗಿಡಗಳ ದಂಟು. 7. ತರಕಾರಿಯ ಕಾವು. 8. ಆನೆಯ ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. 9. ಒಂದು ಪಳಿಗೆ. 10. ಕಮಲ, ಪದ್ಮ. 11. ಕೊಳಾಯಿ. 12. ಕೊಳಲು ವಾದ್ಯ. "नालं काण्डे मृणाले च नाली शाककलम्बयोः" हेम०। "नाला न ना पद्मदण्डे नाली शाककलम्बके" मेदि०।

नालायनी नालायनी(स्त्री०) ಮೌದ್ಗಲ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. ಇದು ದ್ರೌಪದಿಯ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಹೆಸರು. ಇವಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಸೇನೆಯೆಂದೂ ಹೆಸರು. ನಾಲಾಯನಿಯು ಮೌದ್ಗಲ್ಯ ಋಷಿಯನ್ನು ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವನ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಕುಷ್ಠ ರೋಗಿಯಾಗಿದ್ದು ದುರ್ಗಂಧ ಶರೀರವುಳ್ಳವನೂ ಕ್ರೂರನೂ ಬಹಳ ಕೋಪ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ವಿಕಾರ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಶುಶ್ರೂಷೆಯಿಂದ ಸುಪ್ರೀತನಾದ ಋಷಿಯು ಇವಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಐದು ಸುಂದರವಾದ ದೇಹಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬಹಳಕಾಲ ಇವಳೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತ ಇದ್ದನು. ಕೊನೆಗೆ ಋಷಿಯು ಇದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯ ಹೊಂದಿ ಇವಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೊರಡಲಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಕೂಡದೆಂದು ಕೇಳಿ ಕೊಂಡಳು. ನನ್ನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ "ನೀನು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಾಂಚಾಲರಾಜನ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಐವರು ಪತಿಗಳೊಡನೆ ಸೌಖ್ಯವನ್ನನುಭವಿಸುವೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ನಾಲಾಯನಿಯು ಮೌದ್ಗಲ್ಯನೊಡನೆ ಅನುಭವಿಸಿದ ಕಾಮಸೌಖ್ಯದಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದದೆ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿ "पतिं देहि पतिं देहि" ಎಂದು ಐದು ಸಲ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಐವರು ಪತಿಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಸುಖ ಸಂತೋಷಗಳನ್ನನುಭವಿಸುವಂತೆ ಶಿವನು ವರವನ್ನಿತ್ತನು. ಇವಳೇ ಮರುಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ದ್ರುಪದನ ಯಾಗಕುಂಡದಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿದಳು. ["पञ्चेन्द्रोपाख्यान" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] "इन्द्रसेनेति विख्याता पुरा नालायनी शुभा। मौद्गल्यं पतिमासाद्य चचार विगतज्वरा। मौद्गल्यस्य महर्षेश्च रममाणस्य वै तया। संवत्सरगणा राजन् व्यतीयुः क्षणवत्तदा। ततः कदाचिद्धर्मात्मा तृप्तः कामैर्व्यरज्यत। उत्ससर्ज स तां विप्रः सा तदा चापतद्भुवि।

नालायन्युवाच —प्रसीद भगवन्मह्यं न मामुत्स्रष्टुमर्हसि। अवितृप्तास्मि ब्रह्मर्षे कामानां कामसेवनात्।

मौद्गल्यः —"यस्मात्त्वं मामनिःशङ्का ह्यवक्तव्यं प्रभाषसे। आचरन्ती तपोविघ्नं तस्माच्छृणु वचो मम। भविष्यसि नृलोके त्वं राजपुत्री यशस्विनी। पञ्चालराजस्य सुता द्रुपदस्य महात्मनः। भवितारस्तत्र तव पतयः पञ्च विश्रुताः। तैः सार्धं मधुराकारैश्चिरं रतिमवाप्स्यसि। सैवं शप्ता तु विमना वनं प्रागाद्यशस्विनी। भोगैरतृप्ता देवेशं तपसाराधयत्तदा। तीव्रेण तपसा तस्यास्तुष्टः पशुपतिः स्वयम्। वरं प्रादात्तदा रुद्रः सर्वलोकेश्वरः प्रभुः। भविष्यति परं जन्म भविष्यसि वराङ्गना। भविष्यन्ति परं भद्रे पतयः पञ्च विश्रुताः। पञ्चकृत्वस्त्वया चोक्तः पतिं देहीत्यहं पुनः। पञ्च ते पतयो भद्रे भविष्यन्ति सुखावहाः" भा० आदि० २१३।

नालि नालि (स्त्री०) ನಾಡಿ, ಸಿರೆ, ಧಮನಿ. नालयति—णल (बन्धे) + णिच् "इन्" (उ० ४-११७)।

नालिक नालिक (पुं०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. नाल-मस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. नल एव नालः तृणविशेषः, स भोक्तव्यत्वेनास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। (न०) 3. ಒಂದು ವಿಧ ಅಸ್ತ್ರ, ಬಂದೂಕ. नालः साधनत्वेनास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। ಅಸ್ತ್ರವು मान्त्रिकम् (ಮಾಂತ್ರಿಕ) ಮತ್ತು नालिकम् (ನಾಲಿಕ) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "अस्त्रं तु द्विविधं ज्ञेयं नालिकं मान्त्रिकं तथा। यदा तु मान्त्रिकं नास्ति नालिकं तत्र धारयेत्" शुक्रनी०। ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜ್ಯವಾದ ಅಸ್ತ್ರವು ಮಾಂತ್ರಿಕ. ನಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮದ್ದು ಹೂಡಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರವು ನಾಲಿಕ. ನಾಲಿಕಾಸ್ತ್ರವು ಬೃಹನ್ನಾಲಿಕ ಕ್ಷುದ್ರ ನಾಲಿಕಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಫಿರಂಗಿಯು ಬೃಹನ್ನಾಲಿಕ ವೆನಿಸುವುದು. ಬಂದೂಕ ಮೊದಲಾದುವು ಕ್ಷುದ್ರನಾಲಿಕ ವೆನಿಸುವುವು. "नालिकं द्विविधं ज्ञेयं बृहत्क्षुद्रप्रभेदतः"।

नालिका नालिका (स्त्री०) 1. ಆನೆಯ ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. "गजाः सक्तात्करतललोल-नालिकाहताः" माघ० १७-३५। 2. ಕೊಳಲು ವಾದ್ಯ. 3. ತಾವರೆ ಹೂವಿನ ಕಾವು. 4. ಒಂದು ಘಳಿಗೆ.

नालिकेर नालिकेर (पुं०) 1. ತೆಂಗಿನಮರ. नारिकेलः रलयोरभेदः। 2. ಒಂದು ದೇಶ. ಈ ದೇಶವು ಮಧ್ಯ ದೇಶಕ್ಕೆ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವುದು.

नालिकेल नालिकेल (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ. नालिकेर—पृषो० रस्य लः।

नालिजङ्घ नालिजंघ (पुं०) ಒಂದು ಬಕಪಕ್ಷಿ.

नाली नाली (स्त्री०) 1. ತರಕಾರಿಯ ಕಾವು, ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ತರಕಾರಿಯ ತೊಟ್ಟು. 2. ಆನೆಯ ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. 4. ತಾವರೆಯ ದಂಟು. 5. ಕೊಳವೆ, ಕೊಳಾಯಿ. 6. ಕಹಳೆ ವಾದ್ಯ. 7. ಒಂದು ಘಳಿಗೆ. 8. ನಾಡಿ, ಸಿರೆ.

नालीक नालीक (पुं०) 1. ಹಗುರವಾಗಿ ಎಸೆಯುವಂತಹ ಈಟಿ. 2. ಬಾಣ. 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. 4. ಎಳೆಯ ತಂತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಾವರೆ ಹೂವಿನ ಕಾವು,—ವ್ಯಂತ, (न०) 5. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. (वि०) 6. ಸತ್ಯವಾದ, ನಿಜವಾದ. "तन्नालीकनले चलेतरमनाः साम्यान्मना-गप्यभूत्" नैष० १२-१११।

नालीकिनी नालीकिनी (स्त्री०) ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ, ಸರೋವರ. नालीक "इनिः" (५-२-१३५)।

नाविमिक नाविमिक (वि०) ಒಂಬತ್ತನೆಯ.

नाविक नाविक (पुं०) 1. ಕರ್ಣಧಾರ, ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವವನು. नावा तरति—नौ "ठन्" (४-४-७)। "महावातसमुद्धूतामपरीक्षितनाविकाम्। अन्यनौप्रतिबद्धां वा नोपेयान्नावमातुराम्" कामन्द०। 2. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವವನು.

नावोपजीवन नावोपजीवन (पुं०) ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಯಿಸಿ ಜೀವನಮಾಡುವವನು. नावा उपजीवनमस्य। "निषादो मद्गुरं सूते दासं नावोपजीवनम्" भा० अनु० ८३-२१।

नाव्य नाव्य (वि०) 1. ಹಡಗಿನಿಂದ ಹೋಗಿ ಸೇರಬೇಕಾದ ದೇಶ. नावा तार्यम् "यत्" (४-४-९१)। 2. ಹಡಗಿನಿಂದ ದಾಟಬಹುದಾದ ನದಿ. "मरुपृष्ठान्युदम्भांसि नाव्याः सुप्रतरा नदीः" रघु० ४-३१। (न०) 3. ಹೊಸದಾಗಿರುವಿಕೆ. नवस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नाश नाश (पुं०) 1. ಅದರ್ಶನ, ಮರೆಯಾಗುವುದು, ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು. णश (अदर्शने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "गता नाशं तारा उपकृतमसाधाविव जने वियुक्ताः कान्तेन स्त्रिय इव न राजन्ति ककुभः" मृच्छ० ५-२५। 2. ನಿಧನ, ಮರಣ. "अविदित्वाऽऽत्मनः शक्तिं परस्य च समुत्सुकः। गच्छन्नभिमुखो नाशं याति वह्नौ पतङ्गवत्" पञ्चतं० १-३५४। 3. ಧ್ವಂಸ, ಅಳಿವು. "कृत्रिमं नाशमभ्येति वैरं द्राक् कृत्रिमैर्गुणैः" पञ्चतं० २-३३। "क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः। स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशः बुद्धिनाशात्प्रणश्यति" गीता २-६३। "दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य"। 4. ಪಲಾಯನ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. 5. ಅನುಪಲಂಭ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವುದು. "नाशः पलायनेऽपि स्यान्निधनानुपलम्भयोः" मेदि०। 6. (ಗಣಿತದಲ್ಲಿ) ಸಮಾಂಕಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡುವುದು, ಪರಿಗಣಿಸದಿರುವುದು.

नाशक नाशक (वि०) ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ, ಹಾಳುಮಾಡುವ, ನಾಶಪಡಿಸುವ. णश (अदर्शने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ये परस्वापहर्तारः परस्वानां च नाशकाः" भा० अनु०।

नाशन नाशन (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ, ಹಾಳುಮಾಡುವ. णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः" गीता १६-२१। (न०) 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಧ್ವಂಸಮಾಡುವುದು. णश + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

नाशनीय नाशनीय (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. णश (अदर्शने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –यितव्यः.**

नाशयत् नाशयत् (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. णश (अदर्शने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ती.**

नाशयितृ नाशयितृ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುವ. णश (अदर्शने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –यित्री.**

नाशित ನಾಶಿತ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. णश (अदर्शने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ನಾಶ, ಧ್ವಂಸ, ಅಳಿವು. णश भावे "क्तः" (३-३-११४)।

नाशितवत् ನಾಶಿತವತ್ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು. णश (अदर्शने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

नाशिन् ನಾಶಿನ್ (वि०) ನಾಶಹೊಂದುವ, ಅಳಿದು ಹೋಗುವ. णश (अदर्शने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युद्धयस्व भारत" गीता २-१८।

नाश्य ನಾಶ್ಯ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. णश (अदर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

नाष्टिक ನಾಷ್ಟಿಕ (वि०) ನಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಯಜಮಾನ, ಕಳೆದುಹೋದ ಪದಾರ್ಥದ ಒಡೆಯ, ನಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾದ ಒಡೆಯ. नष्टं द्रव्यमर्हति — "ठञ्" (५-१-६३)। "अथ मूलमनाहार्यं प्रकाशक्रयशोधितः। अदण्ड्यो मुच्यते राज्ञा नाष्टिको लभते धनम्" मनु० ८-२०२।

नासत्य ನಾಸತ್ಯ (द्वि०) ಅಶ್ವಿನೀ ಕುಮಾರರು. न सत्यं ययोः असत्यौ, न असत्यौ नासत्यौ। नञः प्रकृतिभावः (६-३-७५)। ಹರಿವಂಶದಲ್ಲಿ नासत्यः, दस्रः ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಏಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು. ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಆಶ್ವಿನೇಯರಾದರು. "देवौ तस्यामजायेतामश्विनौ भिषजां वरौ। नासत्यश्चैव दस्रश्च स्मृतौ तावश्विनावुभौ" हरिवं०। "नोभाविलाभूः किमु दर्पकश्च भवन्ति नासत्ययुतौ भवन्तः" नैष० १०-४५। ಇಂದ್ರನು ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರರ ಅದ್ಭುತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಇವರು ತಾವು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟರು. ಇಂದ್ರನು ಆತ್ರೇಯ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದನು. "नासत्यौ सत्यसन्धेन शक्रेण किल याचितौ। आयुर्वेदं यथाधीतं ददतुः शतमन्यवे॥ नासत्याभ्यामधीत्येषः आयुर्वेदं शतक्रतुः। अध्यापयामास बहूनात्रेयप्रमुखान् मुनीन्" भावप्र०।

नासन्धि ನಾಸಂಧಿ (स्त्री०) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಭಗ, ಯೋನಿ. "नासन्धिरधरोऽवाच्यदेशः" त्रिकाण्ड०।

नासा ನಾಸಾ (स्त्री०) 1. ನಾಸಿಕ, ಮೂಗು. नासतेऽनया—णासृ (शब्दे) "घञ्" (३-३-१२१)। "नासादसीया तिलपुष्पतूणं जगत्त्रयव्यस्तशरत्रयस्य" नैष० ७-३६। 2. ದ್ವಾರದ ಮೇಲುಗಡೆಯ ಮರ. "नासा तु नासिकायां च द्वारोर्ध्वदारुणि स्त्रियाम्" मेदि०।

नासाग्र ನಾಸಾಗ್ರ (न०) ಮೂಗಿನ ತುದಿ. नासाया अग्रम्। ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯವಿರುವ ಜಾಗ. "इन्द्रियं गन्धग्राहकं घ्राणम्। तच्च नासाग्रवर्ति" त० सं०।

नासाच्छिद्र ನಾಸಾಚ್ಛಿದ್ರ (न०) ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ.

नासादारु ನಾಸಾದಾರು (न०) ದ್ವಾರದ ಮೇಲುಗಡೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಮರ. नासार्थं दारु।

नासानाह ನಾಸಾನಾಹ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಮೂಗಿನ ರೋಗ.

नासापुट ನಾಸಾಪುಟ (पुं०) ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ.

नासारन्ध्र ನಾಸಾರಂಧ್ರ (न०) ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ.

नासावंश ನಾಸಾವಂಶ (पुं०) ಮೂಗಿನ ದಿಂಡು, ಮೂಗಿನ ಮೇಲುಭಾಗದ ಅಸ್ಥಿ, ದೋಣಿಯಂತಿರುವ ಮೂಗಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ. नासा वंश इव।

नासाविरोक ನಾಸಾವಿರೋಕ (पुं०) ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರ, ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ. नासाया विरोकः। "नासाविरोकपवनोल्लसितं तनीयो रोमाञ्चतामिव जगाम रजः पृथिव्याः" माघ० ५-५४।

नासाविवर ನಾಸಾವಿವರ (पुं०) ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ, ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರ. नासाया विवरः।

नासावेध ನಾಸಾವೇಧ (पुं०) ಮೂಗು ಚುಚ್ಚಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡುವುದು, ಹೆಂಗಸರು ಮೂಗುತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಲೂ ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಮೂಗುದಾರ ಹಾಕುವುದಕ್ಕೂ ಮೂಗನ್ನು ಚುಚ್ಚುವುದು. नासाया वेधः।

नासिकन्धम ನಾಸಿಕಂಧಮ (वि०) ಮೂಗಿನಿಂದ ಊದುವವನು, ಮೂಗಿನಿಂದ ಊದಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. नासिकां धमति — धमा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "खश्" (३-२-२९)। ह्रस्वः (६-३-६६)। मुम् (६-३-६७)।

नासिकन्धय ನಾಸಿಕಂಧಯ (वि०) ಮೂಗಿನಿಂದ ಕುಡಿಯುವವನು. नासिकां धयति तत्स्थजलं पिबति — धेट् (पाने) "खश्" (३-२-२९)। ह्रस्वः (६-३-६६)। मुम् (६-३-६७)।

नासिका ನಾಸಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಮೂಗು. 2. ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ. नासते शब्दायते — णासृ (शब्दे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "श्रोत्रं त्वक् चक्षुषी जिह्वा नासिका चैव पञ्चमी। पायूपस्थं हस्तापादं वाक् चैव दशमी

स्मृता" मनु० २-९०। 3. ಅನಯ ಸೊಂಡಿಲು. 4. ದ್ವಾರದ ಮೇಲುಭಾಗದ ಮರ. 5. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆ.

नासिकामल नासिकामल (न०) ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರ ಡುವ ದೇಹದೊಳಗಿನ ಕಶ್ಮಲ, ಸಿಂಬಳ. नासिकाया मलम्।

नासिक्य नासिक्य (न०) 1. ಮೂಗು. नासिका स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। (वि०) 2. ಮೂಗಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. 3. ಮೂಗಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ. नासिकाया अदूरभवम् नासिकया निर्वृत्तं वा "ण्यः" (४-२-८०)। 4. ಮೂಗಿನಲ್ಲಿರುವ. नासिकायां भवम् "यत्" (५-२-५५)। (पुं० द्विव०) 5. ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರರು, ದೇವವೈದ್ಯರು. "नासिक्यौ युजौ दस्रौ गदागदौ" त्रिकाण्ड०।

नासीर नासीर (न०) 1. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಹೋರಾಡುವ ಸೈನ್ಯ, ಸೇನಾಮುಖ. नासा शब्देन ईर्ते गच्छति — नास् + ईर (गतौ) "कः" (३-२-४)। "एतन्नासीर-वाजिव्रजखुरजरजोराजिराजिस्थलीषु" नैष० १२-७३। 2. ಅಗ್ರೇಸರ, ಮುಂದಾಳು. "नलस्य नासीरसृजां महीभुजां किरीटरत्नैः पुनरुक्तदीपया" नैष० १६-४।

नास्ति नास्ति (अव्य०) ಅಭಾವ, ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न अस्ति। नशब्देन समासः। अस्ति ಎಂಬುದು ಒಂದು ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತಿರೂಪಕ ಅವ್ಯಯ. न ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸಮಾಸ ಬಂದು "नास्ति" ರೂಪವಾಗಿರುವುದು. नास्तिक्षीरा। "अस्ति नास्ति न जानाति देहि देहि पुनः पुनः"।

नास्तिक नास्तिक (वि०) ಈಶ್ವರನೂ ಪರಲೋಕವೂ ಇಲ್ಲ ವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. नास्ति परलोकः इति मतिर्यस्य "ठक्" (४-४-६०)। "योऽवमन्येत ते मूले हेतुशास्त्रा-श्रयाद्द्विजः। स साधुभिर्बहिष्कार्यो नास्तिको वेदनिन्दकः" मनु० २-११। ವೇದ ಅದೃಷ್ಟ ಈಶ್ವರ ಯಾವುದನ್ನೂ ನಂಬದಿರುವವರು ನಾಸ್ತಿಕರು. ಚಾರ್ವಾಕ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಯೋಗಾಚಾರ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ ವೈಭಾಷಿಕ ದಿಗಂಬರ ಇವರು ನಾಸ್ತಿಕರು.

नास्तिकता नास्तिकता, -त्व -त्व. (स्त्री० न०) ಮಿಥ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಿ, ವೇದ ಪರಲೋಕ ಈಶ್ವರ ಅದೃಷ್ಟ ಯಾವು ದನ್ನೂ ನಂಬದಿರುವುದು. नास्तिकस्य भावः "त्वतलौ" (५-१-११९)। ಪರಲೋಕವೂ ಈಶ್ವರನೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದರಿಂದ ನಾಸ್ತಿಕತೆಯು ಮಿಥ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಬುದ್ಧಿಯು ನಾಶವಾಗಿ ವಿವೇಕಶೂನ್ಯನಾಗುವನು. ಇದೇ ಮೋಹವು. ಇದರಿಂದ ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳ ನಾಶವಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ನಾಸ್ತಿಕತೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ದುರಾಚಾರವೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. "प्रज्ञानाशात्मको मोहः तथा धर्मार्थनाशकः। तस्मान्नास्तिकता चैव दुराचारश्च जायते" भा० शान्ति० १२३-१६।

नास्तिक्य नास्तिक्य (न०) ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಪರಲೋಕ ಗಳನ್ನು ನಂಬದಿರುವುದು. नास्तिकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "नास्तिक्यं वेदनिन्दां च देवतानां च कुत्सनम्" मनु० ४-१६३।

नास्तिमूर्ति नास्तिमूर्ति (वि०) ಶರೀರವಿಲ್ಲದ, ದೇಹ ವಿಲ್ಲದ, ರೂಪವಿಲ್ಲದ. नास्ति मूर्तिर्यस्य। नास्तीत्यव्ययम् अभावेऽर्थे। "न मन्मथस्त्वं स हि नास्तिमूर्तिः न चाश्विनेयः स हि नाद्वितीयः" नैष० ८-२९।

नास्तिवाद नास्तिवाद (पुं०) ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು. ಪರಲೋಕ ಈಶ್ವರ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸು ವುದು. नास्ति इति वादः।

नास्य नास्य (न०) 1. ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮೂಗು ದಾರ. नासायां भवम् "यत्" (५-३-५५)। "छिन्ननास्ये भग्नयुगे तिर्यक् प्रतिमुखागते। अक्षभङ्गे च यानस्य चक्रभङ्गे तथैव च" मनु० ८-२९१। 2. ಮೂಗಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. नासा चत्वर्थ्यां "ण्यः" (४-२-८०)।

नाह नाह (पुं०) 1. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟುವುದು. णह (बन्धने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಮೃಗ ಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ ಅಥವಾ ಬೋನು. 3. ಮೂಲ ಬದ್ಧತೆ, ಹೊಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟುವುದು. "नाहस्तु बन्धने कूटे" मेदि०।

नाहल नाहल (पुं०) ಪ್ಲೀಹ ಜನಾಂಗದವನು.

नाहुष नाहुष (पुं०) ನಹುಷರಾಜನ ಮಗ ಯಯಾತಿ. नहुषस्यायं "अण्" (४-३-१२०)। "ययातिर्नाहुषः सम्राडासीत् सत्यपराक्रमः" भा० आदि० ६९-३५।

नाहुषि नाहुषि (पुं०) ನಹುಷರಾಜನ ಮಗ ಯಯಾತಿ. नहुषस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

नि नि (अव्य०) ಇದೊಂದು ಉಪಸರ್ಗ. ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. "ज्वालाकणारुणरुचा निकरेण रेणोः" माघ० ५-५५। 2. ಅಧೋಭಾವ, ಕೆಳಮುಖವಾಗುವುದು. "निपतिताः परितः पथिकव्रजानुपरि ते परितेपुरतो भृशम्" माघ० ६-६। 3. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. निकामः।

"निकामतप्ता विविधेन वह्निना नभश्चरेणेन्धनसंभृतेन सा" कुमा० ५-२३। 4. ಆದೇಶ. ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಜ್ಞೆ. "यावद्भवत्याहितसायकस्य मत्कार्मुकस्यास्य निदेशवर्ती" कुमा० ३-४। 5. ಕುಶಲತೆ, ಜಾಣತನ. "वयस्य, निसर्ग-निपुणाः स्त्रियः" माल० ३। 6. ಬಂಧನ, ತಡೆ, ಅಂಕೆ, ಅಡ್ಡಿ. 7. ಸಮೀಪ. "हिरण्यकः निकटवर्तिनं शरस्तम्बं प्रविष्टः" पञ्चतं० २। 8. ನಿತ್ಯ, ಶಾಶ್ವತ, ಸ್ಥಿರ. 9. ದರ್ಶನ, ತೋರಿಸುವುದು. निदर्शनम्। 10. ನಿವೃತ್ತಿ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ನಿಲುಗಡೆ, ಬಿಡುವು. "निर्वर्तितं वैरिजनोपमर्दात् न्यस्तं रथे चक्रमुपाददानः" याद० २३-४०। 11. ಆಶ್ರಯ, ರಕ್ಷಣಾಸ್ಥಾನ. निलयः। 12. ಅಂತರ್ಭಾವ, ಒಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 13. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. 14. ವಿನ್ಯಾಸ. 15. ಎಸೆಯುವುದು. 16. ಮೋಕ್ಷ. 17. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. "नि स्यात्क्षेपे भृशार्थे च नित्यार्थे दानकर्मणि। संनिधानोपरमयोः संशयाश्रयराशिषु। मोक्षेऽन्तर्भावेऽधोभावे बन्धने कौशलेऽपि च" हेम०। 18. ನಿಷೇಧ.

निःक्षत्रिय ನಿಃಕ್ಷತ್ರಿಯ (वि०) ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಲ್ಲದ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಶೂನ್ಯವಾದ. निर्गताः क्षत्रिया यस्मात्।

निःशङ्क ನಿಃಶಂಕ (वि०) 1. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ. 2. ಭಯವಿಲ್ಲದ. निर्गता शङ्का संशयो भयं वा यस्मात्। "भो भगवन् इदानीं स्वपिहि निःशङ्कः। अस्योष्मणा मूषकस्ते जागरणं संपादयति" पञ्चतं० २। (क्रि० वि०) 3. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ. "मां घ्नता भवताऽकारि निःशङ्कं पापदृश्वना" भट्टि० ६-१२९। 4. ಭಯವಿಲ್ಲದೆ. "निःशङ्कमङ्कुरिततां रतिवल्लभस्य देवः स्वचन्द्रकिरणामृतसेचनेन" नैष० ११-९१।

निःशब्द ನಿಃಶಬ್ದ (वि०) 1. ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದ. ಸದ್ದಿಲ್ಲದ. निर्गतः शब्दो यस्मात्। "निःशब्दं कारयित्वा तत् सदः प्राह महामुने" मार्क०। (क्रि० वि०) 2. ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದೆ. ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ.

निःशरण्य ನಿಃಶರಣ್ಯ (वि०) ರಕ್ಷಕನಿಲ್ಲದ, ಕಾಪಾಡುವವನಿಲ್ಲದ. निर्गतः शरण्यो यस्मात्। "भवद्वियोगाच्छिदुरार्ति-धारायमस्वसुर्मज्जति निःशरण्यः" नैष० ३-११३।

निःशलाक ನಿಃಶಲಾಕ (वि०) ರಹಸ್ಯವಾದ. ನಿರ್ಜನವಾದ. निर्गतः शलाकायाः। "गिरिपृष्ठं समारुह्य प्रासादं वा रहोगतः। अरण्ये निःशलाके वा मन्त्रयेदविभावितः" मनु० ७-१४७।

निःशल्क ನಿಃಶಲ್ಕ (वि०) 1. ತೊಗಟೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಮೈಮೇಲಿನ ಪೊರೆಯಿಲ್ಲದ ಮೀನು.

निःशल्य ನಿಃಶಲ್ಯ (वि०) 1. ಬಾಣವಿಲ್ಲದ. 2. ಮುಳ್ಳುಗಳಿಲ್ಲದ. 3. ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतं शल्यं यस्मात्। (क्रि० वि०) 4. ಬಾಣವಿಲ್ಲದೆ. 5. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ. 6. ಮುಳ್ಳುಗಳಿಲ್ಲದೆ.

निःशस्त्र ನಿಃಶಸ್ತ್ರ (वि०) 1. ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಲ್ಲದ. 2. ಆಯುಧಗಳಿಲ್ಲದ, ಮದ್ದು ಗುಂಡುಗಳಿಲ್ಲದ, ಬಂದೂಕ ಫಿರಂಗಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतं शस्त्रं यस्मात्।

निःशस्त्रीकरण ನಿಃಶಸ್ತ್ರೀಕರಣ (न०) ಆಯುಧ ಮದ್ದು ಗುಂಡು ಫಿರಂಗಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವುದು.

निःशस्त्रीकृत ನಿಃಶಸ್ತ್ರೀಕೃತ (वि०) ಆಯುಧ ಗುಂಡು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निःशूक ನಿಃಶೂಕ (पुं०) ಊಬಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ (ಚೂಪಾದ) ಅಗ್ರಭಾಗವಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯ. ಮುಂಡಧಾನ್ಯ. निर्गतः शूकोऽस्मात्।

निःशेष ನಿಃಶೇಷ (वि०) 1. ಶೇಷವಿಲ್ಲದ, ಸಮಗ್ರವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. निर्गतः शेषो यस्मात्। निष्क्रान्तं शेषात् वा। "पारेपरार्धं गणितं यदि स्यात् गणेयनिःशेष-गुणोऽपि स स्यात्" नैष० ३-४०। (क्रि० वि०) 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಸಮಗ್ರವಾಗಿ, ಉಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ. "निःशेष-च्युतचन्दनं स्तनतटं निर्मृष्टरागोऽधरः" काव्यप्र०। "तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं निःशेषविश्राणितकोश-जातम्" रघु० ५-१।

निःशेषता ನಿಃಶೇಷತಾ (स्त्री०) ಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಉಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निःशेषस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "एवं शत्रून्निःशेषतां नीत्वा भूयोऽपि मेघवर्णः तदेव पादपदुर्गं जगाम" पञ्चतं० ३।

निःशेषयत् ನಿಃಶೇಷಯತ್ (वि०) ಶೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. निस् + शिष (असर्वोपयोगे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। "नैशं तमिस्रमरुणेन विलुप्ततारं निःशषयन्नयमुदेति मयूखमाली" याद० २९-४७। **-यन्ती** -ಯಂತೀ.

निःशेषयित् ನಿಃಶೇಷಯಿತೃ (वि०) ಶೇಷವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವವನು, ಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು. निस् + शिष (असर्वोपयोगे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री** -ಯಿತ್ರೀ.

निःशेषित निःशेषित (वि०) 1. शेषವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निस्+शिष (असर्वोपयोगे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "नूनं सद्यःफलानि नीतिशास्त्राणि, यत्त्वयाऽनुकूल्येनानुप्रविश्यारिमर्दनः सपरिवारो निःशेषितः" पञ्चतं० ३। "भद्र, निःशेषितास्ते रिपवः" पञ्चतं० ४। 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಉಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निःशोध्य निःशोध्य (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निष्क्रान्तं शोध्यमस्मात्। निष्क्रान्तं शोध्यात् इति वा। "निःशोध्यमनवस्करम्" अम०।

निःश्रयणी निःश्रयणी (स्त्री०) ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳನ್ನು ಹತ್ತಲು ಸಾಧನವಾದ ಏಣಿ, ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ. निश्चितं श्रीयते आश्रीयतेऽनया—श्रिञ् (सेवायाम्) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

निःश्रयिणी निःश्रयिणी (स्त्री०) ಏಣಿ, ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ. निःश्रयति—श्रिञ् (सेवायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

निःश्रेणि निःश्रेणि (स्त्री०) 1. ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಲು ಸಾಧನವಾದ ಏಣಿ, ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ. निश्चिता श्रेणिरत्र। "निःश्रेणिस्त्वधिरोहिणी" अम०। 2. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. "निःश्रेणिस्त्वधिरोहिण्यां खर्जूरीपादपे स्त्रियाम्" मेदि०। "चक्रे त्रिदिवनिःश्रेणिः सरयूरनुयायिनाम्" रघु० १५-१००।

निःश्रेयस् निश्रेयस (वि०) ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ. निश्चितं श्रेयो यस्य।

निःश्रेयस निःश्रेयस (पुं०) 1. ಶಂಕರ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. "निःश्रेयसन्तु कल्याणमोक्षयोः शङ्करे पुमान्" मेदि०। (न०) 2. ಮೋಕ್ಷ, ಆತ್ಯಂತಿಕ ಸುಖ, ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖ. निश्चितं श्रेयः, अजन्तो निपातितः (५-४-७७)। "निःश्रेयसप्रतिपदेन निजेन धाम्ना" याद० १९-५१। 3. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ, ಶುಭ. "इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम्। उत्तमश्लोकचरितं चकार भगवान् ऋषिः। निःश्रेयसाय लोकस्य धन्यं स्वस्त्ययनं महत्" भाग० १-३-४०, १।

निःश्वसत् निःश्वसत् (वि०) ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. निस् + श्वस (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)। "गुरु निःश्वसन्नथ विलोलसदवधुवपुर्वचोविषम्" माघ० १५-६२।

निःश्वसित निःश्वसित (न०) ನಿಟ್ಟುಸಿರು, ಮೇಲಿನ ಉಸಿರು. निस् + श्वस (प्राणने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "स्तनकम्पक्रियालक्ष्येर्न्यस्तं निश्वसितैरिव" विक्र० २-१८।

निःश्वास निःश्वास (पुं०) ನಿಟ್ಟುಸಿರು, ವಾಯುವು ಮೂಗಿನಿಂದ ವೇಗವಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. निस् + श्वस (प्राणने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "निःश्वासधूमैः स्थगितांशुजालं फणावतामुत्फणमण्डलानाम्" किरा० १६-३९। "सलीजनप्रयत्नप्रतिपन्नमूर्च्छाविच्छेदसमयसंगलितदीर्घनिःश्वासजनितजीविताशा" मालती० ३।

निःषम निःषम (अव्य०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ತೆಗಳುವುದು. 2. ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು. निर्गतं सममत्र। अव्ययी० (२-१-१७)। षत्वम् (८-३-८८)।

निःसंशय निःसंशयः (वि०) 1. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ, ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ. निर्गतः संशयो यस्मात्। "कृते निःसंशये पापे न भुञ्जीतानुपस्थितः"। (अव्य०) 2. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ.

निःसङ्ग निःसंग (वि०) 1. ಸಂಗವಿಲ್ಲದ, ಕರ್ಮಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. निर्गतः सङ्गो यस्मात्। ಜೀವನಿಗಿರುವಂತೆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಕರ್ಮಸಂಬಂಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. "निःसङ्गः पुरुषः क्रियासु स कथं कर्तेति संभाव्यते" प्रबोध० ६-१९। 2. ಕರ್ಮಫಲ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿರುವ, ಆತ್ಮಪ್ರಯೋಜನಸಾಧನವಾದ ಕರ್ಮಫಲ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. "यज्ञार्थात् कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः। तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर" गीता ३-९। "वेदोक्तमेव कुर्वाणो निःसङ्गोऽर्पितमीश्वरे"। 3. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ. (क्रि० वि०) 4. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ, ಸಹವಾಸವಿಲ್ಲದೆ. 5. ಕರ್ಮಫಲ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ. 6. ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದೆ.

निःसञ्चार निःसंचार (पुं०) ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಓಡಾಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. निर्गतः सञ्चारः। "अहो निशीथनिःसञ्चाररमणीयता राजमार्गस्य" मालती० ७।

निःसंज्ञ निःसंज्ञ (वि०) 1. ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದ, ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ. ಮೈಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದ. निर्गता संज्ञा यस्मात्। 2. ಮೈಮರೆತಿರುವ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ವಿವೇಕಶೂನ್ಯವಾದ. "यदाढ्यानामग्रे द्रविणमदनिःसंज्ञमनसां कृतं मानव्रीडैर्निजगुणकथापातकमपि" भर्तृ० ३-५।

निःसत्त्व निःसत्त्व (वि०) शक्तियिल्लद, सामर्थ्यविल्लद. निर्गतं सत्त्वं यस्मात्। "कथं नामातिभीषणविभीषिकाविकारैर्झंडित्यपक्रान्तं पिशाचैः। अहो निःसत्त्वाः सर्वे" मालती० ५।

निःसन्तति निःसंतति (वि०) संतानविल्लद, मक्कळिल्लद. निर्गता सन्ततिः यस्मात्। इदे अर्थदल्लि **निःसन्तानः निःसंतानः**.

निःसन्दिग्ध निःसंदिग्ध (वि०) 1. संदेहविल्लद. संशयविल्लद, निश्चयवाद. (क्रि० वि०) 2. संदेहविल्लदे, संशयविल्लदे, निश्चयवागि.

निःसन्देह निःसंदेह (वि०) 1. संशयविल्लद. (क्रि० वि०) 2. संशयविल्लदे.

निःसपत्न निःसपत्न (वि०) 1. शत्रुगळिल्लद. द्वेषिगळिल्लद. निर्गतः सपत्नः यस्मात्। "घनरुचिरकलापो निःसपत्नोऽस्य जातः" विक्र० ४-२२। 2. प्रतिस्पर्धियिल्लद, एदुराळियिल्लद. "ऊर्जस्वलेन सुरभीरनु निःसपत्नम्"। 3. पालुदारररिल्लद.

निःसम्बाध निःसंबाध (वि०) 1. गुंपिल्लद, संदणियिल्लद. 2. ऒंटियाद, एकांतवागिरुव. निर्गता संबाधा यस्मात्।

निःसरण निःसरण (न०) 1. निर्गमन, हॊरक्के हॊरडुवुदु. निर् + सृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "गर्भवासे महद्दुःखं दशमासनिवासनम्। तथा निःसरणे दुःखम्"। 2. मनॆय मुंभाग. निःसरत्यनेन — निर् + सृ (गतौ) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. मॊक्ष. मुक्ति. 4. मरण. 5. उपाय, युक्ति.

निःसरत् निःसरत् (वि०) हॊरक्के हॊरडुत्तिरुव. निर् + सृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ष्टि.** "एतद्धीतारिनारी गिरिबिलविगलद्वासरा निःसरन्ती" नैष० १२-२८।

निःसलिल निःसलिल (वि०) जलविल्लद, नीरिल्लद. निर्गतं सलिलं यस्मात्।

निःसह निःसह (वि०) 1. शक्तियिल्लद, सामर्थ्यविल्लद. "अयि, विरम विरम। निःसहा जातासि" मालती० ३। "उपशमयुपयान्तं निःसहेऽङ्गेऽङ्गनानाम्" माघ० ११-१७। 2. ऎदुरिसलागद, प्रतिभटिसलागद.

निःसहता निःसहता (स्त्री०) शक्तियिल्लदिरुविकॆ, सामर्थ्यविल्लदिरुविकॆ. निःसहस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **निःसहत्वम् निःसहत्वम्**.

निःसहाय निःसहाय (वि०) सहायविल्लद, बॆंबलिग निल्लद. निर्गतः सहायो यस्मात्।

निःसार निःसार (पुं०) 1. शाखोटक वृक्ष, कारगिड. (वि०) 2. सारविल्लद, सत्त्वविल्लद, तिरुळिल्लद. निर्गतः सारो यस्मात्। "निःसारस्य पदार्थस्य प्रायेणाडम्बरो महान्"। "जगत्सर्वं तु निःसारमनित्यं दुःखभाजनम्। उत्पद्यते क्षणादेतत् क्षणादेतद्विपद्यते" कालिकापु०। (स्त्री०) **-रा -रा.** 3. बाळॆगिड.

निःसारता निःसारता (स्त्री०) सारविल्लदिरुविकॆ, सत्त्वविल्लदिरुविकॆ. निःसारस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "विहाय निःसारतयैव भूरुहान् पदं वनश्रीर्वनितासु सन्दधे" किरा० ८-२०। "त्वः"। **-त्वम् -त्वम्**. किरा० ११-५९।

निःसारण निःसारण (न०) 1. हॊरक्के कळुहिसुवुदु. निर् + सृ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. मनॆय मुंभाग. निःसार्यतेऽनेन—करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

निःसारित निःसारित (वि०) हॊरक्के कळुहिसल्पट्ट निर् + सृ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "एवं विमृश्य सविषादया तया निःसारितोऽसौ" पञ्चतं०।

निःसार्यमाण निःसार्यमाण (वि०) हॊरक्के कळुहिसल्पडुत्तिरुव. निर्+सृ (गतौ)+णिच् कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)।

निःसीमन् निःसीमन् (वि०) ऎल्लॆयिल्लद, अवधियिल्लद, अपरिमितवाद, अपारवाद. निर्गता सीमा यस्मात्। "साकेतजनपदजनितजङ्गमतदितरजन्तुजातदिव्यगतिदानदर्शितनित्यनिःसीमवैभव" रघु० ग०। "निःसीमानन्दमासीदुपनिषदुपमातत्परीभूय भूयः" नैष० ११-१२९।

निःसूत्र निःसूत्र (वि०) 1. तंतुविल्लद, दारविल्लद. निर्गतं सूत्रं यस्मात्। 2. व्यवस्थॆयिल्लद, उपायतॊरदिरुव. "निःसूत्रमास्ते घनपङ्कमृत्सु मूर्तासु नाकीर्तिषु तन्निमग्नम्" नैष० ७-६९।

निःस्नेह **निःस्नेह** (वि०) 1. स्नेहविल्लद, सख्यविल्लद- 2. प्रीतियिल्लद, विश्वासविल्लद, "यदर्थं स्वकुलं त्यक्तं जीविताधं च हारितम्। सा मां त्यजति निःस्नेहा कः स्त्रीणां विश्वसेन्नरः" पञ्चतं० ४-४५। (स्त्री०) **-हा** -ह०. 3. अगसिगिड.

निःस्पृह **निःस्पृह** (वि०) आसेयिल्लदवनु, अपेक्षेयिल्ल दवनु, आसेयन्नु तोरेदिरुववनु. निर्गता स्पृहा यस्य। "व्रजन्ति शत्रूनवधूय निःस्पृहाः शमेन सिद्धिं मुनयो न भूभृतः" किरा० १-४२। "निःस्पृहो नाधिकारी स्यात्" पञ्चतं० १-१७५।

निःस्पृहता **निःस्पृहता** (स्त्री०) आसेयिल्लदिरुविके, आसेयन्नु तोरेदिरुविके. निःस्पृहस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **-त्वम्** **-श्वम्**.

निःस्रव **निःस्रव** (पुं०) अवशेष, उळिके. निर्गतः स्रवः। "राजनि स्थाप्यते योऽर्घः प्रत्यहं तेन विक्रयः। क्रयो वा निःस्रवस्तस्मात् वणिजां लाभकृत्स्मृतः" याज्ञ० २-२५१। राजनु स्वदेशदिंद परदेशक्के कळुहिसल्पडुव मत्तु परदेशदिंद अमदु माडल्पडुव वस्तुगळ बेलेयन्नु लोचिसि क्रय विक्रयगळ बेलेगळन्नु निगदिमाड बेकु. अदरंते वर्तकरु व्यापारगळन्नु माड बेकु. ऐदैदु दिनगळिगोंमाव्रुत्ति अथवा हदिनैदु दिनगळिगोंदाव्रुत्ति ई रीति वस्तुगळन्नु परीक्षिसि बेलेयन्नु राजनु व्यवस्थेगोळिसबेकु. "आगमं निर्गमं स्थानं तथा वृद्धिक्षयावुभौ। विचार्य सर्वपण्यानां कारयेत्क्रयविक्रयौ।। पञ्चरात्रे पञ्चरात्रे पक्षे पक्षेऽथवा गते। कुर्वीत चैषां प्रत्यक्षमर्घसंस्थापनं नृपः" मनु० ८-४०१, २। राजनिंद निगदिमाडल्पट्ट दरक्के विक्रयमाडिद संक्षर उळियुवुदे वर्तकन लाभांशवागुवुदु.

निःस्राव **निःस्राव** (पुं०) 1. अन्नद मेलिन गंजि. निःस्राव्यते — निर् + स्रु (गतौ) + णिच् "घञ्" (३-३-११)। 2. व्यय, खर्च. "बह्वादानोऽल्पनिस्रावः ख्यातः पूजितदेवतः। ईप्सितद्रव्यसम्पूर्णः हृद्यस्वाप्तैरधिष्ठितः" कामन्द० ४-६२।

निःस्व **निःस्व** (वि०) दरिद्र, अकिंचन, बडव. निर्गतं स्वमस्य। "निःस्वो वष्टि शतं शती दशशतं लक्षं सहस्राधिपो लक्षेशः क्षितिपालतां क्षितिपतिश्चक्रेशतां वाञ्छति"।

निःस्वता **निःस्वता** (स्त्री०) दारिद्र्य, बडतन, निःस्वस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **-त्वम्** **-श्वम्**.

निःस्वन **निःस्वन** (वि०) शब्दविल्लद. निर्गतः स्वनः यस्मात्।

निःस्वभाव **निःस्वभाव** (वि०) स्वभावशून्यवाद. निर्गतः स्वभावो यस्य। बौद्धमतदल्लि वस्तु सामान्यक्कू स्वभावविंबुदु इल्लवादुदरिंद वस्तुगळिल्लवू स्वभावशून्यवादुवु. "बुद्धचा विविच्यमानानां स्वभावो नावधार्यते। अतो निरभिलप्यास्ते निःस्वभावाश्च दर्शिताः"।

निकट **निकट** (वि०) 1. समीपद, हत्तिरद. नि समीपे कटति — कटे (वर्षावरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "हिरण्यकः निकटवर्तिनं शरस्तम्बं प्रविष्टः" पञ्चतं० २। (पुं०) 2. हत्तिर, समीप. "नापेक्षते स्म निकटोपगतां करेणुम्" माघ० ५-५०।

निकर **निकर** (पुं०) 1. समूह, गुंपु, राशि. निकीर्यते — नि + कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। "नवविनिद्रजपाकुसुमत्विषां द्युतिमतां निकरेण महाश्मनाम्" किरा० ५-८। 2. सार, स्थिरांश. 3. न्यायवागि कॊडबेकाद धन. 4. निधि, कुबेरन बॊक्कस. "निकरो निवहे सारे न्यायदेयधने निधौ" मेदि०।

निकर्तन **निकर्तन** (न०) 1. कत्तरिसुवुदु. "निकर्तनमिवात्युग्रं लाङ्गूलस्य महाहरिः" भा० द्रोण० १७१-२५। 2. जॊरुमाडुवुदु, तुंडुमाडुवुदु. नि+कृती (छेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. कत्तरिसुव. 4. तुंडुमाडुव. नि+कृती कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)।

निकर्ष **निकर्ष** (पुं०) न्यूनते, कॊरते, कॆलदर्जे.

निकर्षण **निकर्षण** (न०) 1. पट्टणदॊळगे अथवा हॊरगडे इरुव मैदान, आटद बयलु. 2. ऊळदे इरुव जमीनु. 3. मनेय मुंभागद अंगळ. नि नास्ति कर्षणं यस्य।

निकष **निकष** (पुं०) 1. ऒरेगल्लु, चिन्न मॊदलादुवन्नु उज्जि परीक्षिसुव कल्लु. निकष्यतेऽत्र—नि+कष (हिंसायाम्) "घः" (३-३-११९)। "निकषे हेमरेखेव श्रीरासीदनपायिनी" रघु० १७-४६। 2. सानकल्लु, मसेयुव कल्लु. 3. उज्जुवुदु, तिक्कुवुदु.

"पङ्कच्छिदः फलस्येव निकषेणाविलं पयः" माल० २-७। (स्त्री०) -षा -ऋ. 4. राक्षसर ताయి. निकषति हिनस्ति -- नि + कष "अच्" (३-१-१३४)। ఇవళు సుమాలియ మగళు. విశ్రవస్సిన పత్ని. "निकषः शाणफलके निकषा यातुमातरि" मेदि०।

निकषण निकषण (पुं०) 1. ఉజ్జువ కల్లు. 2. మసెయువ కల్లు. (न०) 3. ఉజ్జువుదు. 4. మసెయువుదు.

निकषा निकषा (अव्य०) 1. సమీపదల్లి, హత్తిరదల్లి. नि + कष (हिंसायाम्) "आ" (उ० ४-१७४)। "पयोधिमाबद्धचलज्जलाविलं विलङ्घ्य लङ्कां निकषा हनिष्यति" माघ० १-६८। 2. మధ్యదల్లి. "निकषान्तिकमध्ययोः" मेदि०।

निकषात्मज निकषात्मज (पुं०) రాక్షస. निकषाया आत्मजः।

निकषोपल निकषोपल (पुं०) 1. సాణెకల్లు, మసెయువ కల్లు. 2. ఒరెగల్లు.

निकाम निकाम (न०) 1. యథేష్ట, పర్యాప్త, అతిశయ. नि + कमु (कान्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। (अव्य०) 2. యథేష్టవాగి, అతిశయవాగి, బహళవాగి. "निकामं क्षामाङ्गी सरसकदलीगर्भसुभगा कलाशेषा मूर्तिः शशिन इव नेत्रोत्सवकरी" मालती० २-३। 3. నెమ్మదియాగి, సుఖవాగి. తృప్తికరవాగి, సమాధానదింద. "तुरगानुधावनकण्डितसन्धेः रात्रौ निकामं शयितव्यमपि नास्ति" शाकु० २। (वि०) 4. యథేష్టవాద, సమృద్ధవాద, సంపూర్ణవాద. "स्रोतोवहां पथि निकामजलामतीत्य" शाकु० ६-१६।

निकाय निकाय (पुं०) 1. మనె, వాసస్థళ. निचीयतेऽत्र —नि + चिञ् (चयने) "घञ्" (३-३-४२)। आदेः कश्च। "देवान् देवनिकायांश्च महर्षींश्चामितौजः" मनु० १-३६। 2. సమూహ, సజాతీయ అనేక వస్తుగళ గుంపు. नि + चिञ् "घञ्" (३-३-४२)। "निमज्जत्सकलनखनिकायवज्रपञ्जरप्रहारो मारितश्च स दुष्टश्वापदमहाराक्षसः" मालती० ७। 3. పరమాత్మ. 4. సజాతీయ ప్రాణిగళ సమూహ. भिक्षुनिकायः। "तथा देवनिकायानां सेन्द्राणाञ्च दिवौकसाम्" भा० आदि० १२२-४८। 5. లక్ష్య. "निकायस्तु पुमान् लक्ष्ये सधर्मिप्राणिसंहतौ। समुच्चये संहतानां निलये परमात्मनि" मेदि०।

निकाय्य निकाय्य (पुं०) గృహ, మనె. వాసస్థళ. निचीयते धान्यादिकमस्मिन् — नि + चिञ् (चयने) अधि० "ण्यत्" आय् धात्वादेः कुत्वं च निपात्यते (३-१-१२९)। "न प्रणाय्यो जनः कच्चित् निकाय्यं तेऽधितिष्ठति" भट्टि० ६-६६।

निकार निकार (पुं०) 1. పరాభవ, అవమాన. नि+कृ (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "पुरःसरा धामवतां यशोधनाः सुदुःसहं प्राप्य निकारमीदृशम्" किरा० १-४३। 2. ధాన్యవన్ను తూరి రాశి హాకువుదు, కాళుగళన్ను రాశిగె ఎరచువుదు. "निकारः स्यात् परिभवे धान्यस्योत्क्षेपणेऽपि च" मेदि०। 3. నీచతన, హగె సాధిసువుదు, ద్వేష కారువుదు. 4. బిదరికె, హెదరిసువుదు. 5. ధిక్కరిసువుదు, తేజోవధె మాడువుదు. 6. అపకార, తొందరె కొడువుదు.

निकारण निकारण (न०) వధె, కొల్లువుదు, नि+कृ (हिंसायाम्) + स्वार्थे णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

निकाश निकाश (पुं०) 1. ప్రకాశ, బెళకు. निकाशते शोभतेऽनेन--नि+काशृ (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. సమీప, హత్తిర. (वि०) 3. (సమాసద కొనెయల్లి) సదృశవాద, సమానవాద. "विद्युत्पुञ्जनिकाशकेशनयनभ्रूश्मश्रुजालैः" मालती० ५-१३।

निकाष निकाष (पुं०) కషణ, ఉజ్జువుదు. नि+कष (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "तेजोभिः कनकनिकाषराजिगौरैरायामः क्रियत इव स्म सातिरेकः" किरा० ७-६।

निकुञ्चक निकुञ्चक (पुं०) 1. (హళియ అళతెయ) ఒందు సొలిగె, ఒందు పావిన నాల్కనెయ ఒందు భాగ. ఒందు సేరిన హదినారనెయ ఒందు భాగ. नि+कुञ्च (कौटिल्ये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अस्त्रियामाढकद्रोणौ खारी वाहो निकुञ्चकः। कुडवः प्रस्थ इत्याद्याः परिमाणार्थकाः पृथक्" अम०। 2. నీరుహబ్బ.

निकुञ्ज निकुञ्ज (पुंन०) 1. లతాగృహ, మొలె బళ్ళిగళు హబ్బి ముచ్చల్పట్టిరువ ప్రదేశ. नितरां कौ पृथिव्यां जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। पृषो०। "तिरोहितश्वभ्रनिकुञ्जरोधसः समश्नुवानाः सहसातिरिक्तताम्" किरा० १४-३३। 2. మహడి మనెయ మధ్యభాగ. "दधानः सौधानामलघुषु निकुञ्जेषु घनतामसौ सन्ध्याशङ्खध्वनिरनिभृतः के

विचरति" मालती० २-१२। 3. कुहर, दोड्ड बिल, नेलदोळगिन पोळ्ळु. "पर्यन्तभूधरनिकुञ्जविजृम्भणेन हेरम्बकण्ठरसितप्रतिमानमेति" मालती० ९-३।

निकुम्भ निकुंभ (पुं०) 1. जापाळद गिड. कुं भूमिं बिभर्ति—भृञ् (भरणे) "खच्" (३-२-४६)। नियतः कुम्भः। "निकुम्भो दन्तिका प्रत्यक्श्रेण्युदुम्बरपर्ण्यपि" अम०। 2. परशिवन ओब्ब अनुचर. "अवेहि मां किंकरमष्टमूर्तेः कुम्भोदरं नाम निकुम्भमित्रम्" रघु० २-३५। 3. सुंद मत्तु उपसुंदर तंदे. प्रह्लादन ओब्ब मग. "निकुम्भो नाम दैत्येन्द्रस्तेजस्वी बलवानभूत्। तस्य पुत्रौ महावीर्यौ जातौ भीमपराक्रमौ। सुन्दोपसुन्दौ दैत्येन्द्रौ दारुणौ क्रूरमानसौ" भा० आदि० २२९। 4. कुंभकर्णन ओब्ब मग. "स कुम्भश्च निकुम्भश्च कुम्भकर्णात्मिजावुभौ" रामा०। 5. हर्यश्व राजन ओब्ब मग. "हर्यश्वस्य निकुम्भोऽभूत् क्षात्रधर्मरतः सदा" हरिवं०।

निकुम्भित निकुंभित (न०) नृत्यदल्लि अभिनयक्कागि माडुव नूरेंटु विध अंगांगगळ चेष्टेगळल्लि ओंदु. "करणानां तु सर्वेषां सामान्यं लक्षणं त्विदम्। प्रायो वामकरो वक्षःस्थितोऽन्यः पुरतोऽनुगः। पादाभ्यां करणं ज्ञेयं तदिहाष्टोत्तरं शतम्। निकुम्भितं पार्श्वक्रान्तं अतिक्रान्तं विवर्तकम्। विद्युद्भ्रान्तं गजक्रीडं क्रान्तं च गरुडप्लुतम्" सं० दा०।

निकुम्भिला निकुंभिला (स्त्री०) 1. लंकापट्टणद पश्चिमदिक्किनल्लिरुव ओंदु तोप्पु. 2. ई तोपिनल्लिरुव ओंदु देवते, महाकाळि, भद्रकाळि. "मानुषं मांसमास्वाद्य नृत्यामोऽथ निकुम्भिलाम्" रामा०। इंद्रजित्तु शत्रुगळ विजयक्काग निकुंभिला यागवन्नु माडतोडगिद स्थळवादुदरिंद ई प्रदेशक्के देवतेय हेसरु बंदितु. ई यागद सुळिवु तिळिद विभीषणनु वानर सैन्यगळिंद यागक्के विघ्नवुंटुमाडिसि यागवन्नु केडिसिदनु.

निकुरम्ब निकुरंब (न०) समूह, गुंपु. निकुरति—नि + कुर (शब्दे) "अम्बच्" बाहु०। "किञ्च उद्दामशशिमयूखनिकुरम्बचुम्बितप्रवृत्तनिष्यन्दचन्द्रमणिहारधारिणी" मालती० ३।

निकुलीनिका निकुलीनिका (स्त्री०) निपतन, केळक्के बीळुवुदु.

निकूल निकूल (पुं०) नरमेधदल्लि पशुविशसनक्काग एर्पट्टिरुव ओंदु प्रदेश.

निकृत निकृत (वि०) 1. पराभवगॊळिसल्पट्ट, अपमान गॊळिसल्पट्ट, तिरस्करिसल्पट्ट. नि + कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. अपकारमाडल्पट्ट, पीडिसल्पट्ट. 3. वंचिसल्पट्ट, मोसगॊळिसल्पट्ट. 4. मूर्ख. 5. नीच, अधम. निकृन्तति—नि + कृती (छेदने) "कः" (३-१-१३५)। "निकृतं विप्रलम्भे स्यात् नीचे विप्रकृतेऽपि च" मेदि०।

निकृति निकृति (स्त्री०) 1. भर्त्सन. हेदरिसुविके. नि + कृञ् (करणे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. तिरस्कार. अपमान, पराभव. "देवस्य येन पृथिवीतलवासवस्य साऽग्र्यासनापनयजा निकृतिर्न सोढा" मुद्रा० ४-११। 3. निंदे, दूषणे. 4. मूर्खत्न, शून्य. 5. अपकार, तॊंदरे कॊडुवुदु. "न समयपरिरक्षणं क्षमं ते निकृतिपरेषु परेषु भूरिधाम्नः" किरा० १-४५। 6. दैन्य, कष्टद परिस्थिति, दये तोरिसबहुदाद अवस्थे. "निकृत्यां कामये नाहं सुखान्युत धनानि वा" भा० सभा०। 7. मोसमाडुवुदु, वंचिसुवुदु. 8. अप्पवसुगळल्लॊब्ब. 9. दारिद्र्य, बडतन.

निकृत्त निकृत्त (वि०) 1. कत्तरिसल्पट्ट. सीळल्पट्ट. नि + कृती (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निकृत्तमत्तद्विपकुम्भमांसैः संपृक्तमुक्तैर्हरयोऽग्रपादैः" भट्टि० ११-४२। 2. ओडेयल्पट्ट, तुंडुमाडल्पट्ट.

निकृन्तत् निकृन्तत् (वि०) कत्तरिसुत्तिरुव. सीळुत्तिरुव, भेदिसुत्तिरुव. नि + कृती (छेदने) "शतृ" (३-२-१२४)। "निकृन्तन्मर्माणि क्रूरच इव मन्युर्विरमति" उ० रा० ४-३।

निकृन्तन निकृंतन (न०) भेदिसुवुदु, कत्तरिसुवुदु, कडियुवुदु. नि + कृती (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विजानता भावि शिरोनिकृन्तनं प्रजेन शोकादिव तस्य मौलिना" कुमा० १५-२८।

निकृष्ट निकृष्ट (वि०) 1. अधम. नीच. निकृष्यते स्म—नि + कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. हत्तिरद. समीपद. (न०) 3. समीप, हत्तिर.

निकेचाय निकेचाय (पुं०) पुनःपुनः राशि हाकुवुदु, मत्ते मत्ते सेरिसि गुप्पे हाकुवुदु. नि + चिञ् (चयने) + यङ्; यङो लुक् "घञ्" (३-३-१८)।

निकेत ನಿಕೇತ (पुं०) ಗೃಹ, ವಾಸದ ಮನೆ. निकेतयत्र—नि+कित (निवासे) "घञ्" (३-३-१२१)। "तत्तस्मिन् विनिमज्ज्य बाहुजभटैरारम्भिरम्भापरीरम्भानन्दनिकेत-नन्दनवनक्रीडादराडम्बरः" नैष० १२-१२। "क्षितिनभःसुर-लोकनिवासिभिः कृतनिकेतमदृष्टपरस्परैः" किरा० ५-३। "अधिरूढया निजनिकेतमुच्चकैः" माघ० १३-३६।

निकेतन ನಿಕೇತನ (पुं०) 1. ಈರುಳ್ಳಿ. (न०) 2. ಗೃಹ. ಮನೆ. ವಾಸಸ್ಥಳ. नि+कित (निवासे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "सा रामणीयकनिधेरधिदेवता वा सौन्दर्य-सारसमुदायनिकेतनं वा" मालती० १-२४।

निकोचक ನಿಕೋಚಕ (पुं०) 1. ಅಂಕೋಲೆ ಗಿಡ. निकुच्यते —नि + कुच (शब्देतारे) "वुन्" (उ० ५-३५)। "अङ्कोटे तु निकोचकः" अम०। (न०) 2. ಅಂಕೋಲೆ ಹಣ್ಣು.

निकोचन ನಿಕೋಚನ (न०) ಸಂಕೋಚಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. नि + कुच (संकोचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "एतद्गुण-श्रवणकालविजृम्भमाणतल्लोचनाञ्चलनिकोचनसूचितस्य" नैष० ११-७१। "घञ्" (३-३-१८)। **निकोचः ನಿಕೋಚಃ.**

निकोठक ನಿಕೋಠಕ (पुं०) 1. ಅಂಕೋಲೆ ಗಿಡ. (न०) 2. ಅಂಕೋಲೆ ಹಣ್ಣು.

निक्त ನಿಕ್ತ (न०) 1. ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು, ತೊಳೆಯುವುದು. णिजिर् (शौचपोषणयोः) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಪೋಷಿಸುವುದು. (वि०) 3. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. णिजिर् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निक्तवत् ನಿಕ್ತವತ್ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡಿದವನು, ತೊಳೆದವನು. 2. ಪೋಷಿಸಿದವನು. णिजिर् (शौच-पोषणयोः) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

निक्वण ನಿಕ್ವಣ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಾದ, –ಧ್ವನಿ. नि + क्वण (शब्दे) वा "अप्" (३-३-६५)। 2. ಭೂಷಣಗಳ ಶಬ್ದ, ಒಡವೆಗಳ ಶಬ್ದ. "क्वणो वीणायां च" ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೀಣೆಯ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ "अप्" ಬರುವುದು. ಪಕ್ಷೆ "घञ्" (३-३-१८)। **–क्वाणः –ಕ್ವಾಣಃ.** "वाणीगुणो-दयतृणीकृतपाणिवीणानिक्वाणया पुनरभाणि मृगेक्षणा सा" नैष० ११-८२। ಅಗ್ನಿಪುರಾಣದ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿ "भूषणानां तु शिञ्जितम्। वीणाया निक्वणः क्वाणः" ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ವೀಣಾನಾದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ निक्वणः निक्वाणः ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

निक्षिपत् ನಿಕ್ಷಿಪತ್ (वि०) 1. ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "मयापि चैनां देवीहस्ते सगौरवं निक्षिपता युक्तमेवा-नुष्ठितम्" रत्ना० १। 2. ಇಡುತ್ತಿರುವ. ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬಿಸಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–क्षिपती –ಕ್ಷಿಪತೀ. –क्षिपन्ती –ಕ್ಷಿಪಂತೀ.** "भर्तृषूपसखि निक्षिपतीनामात्मनो मधुमदोद्यमितानाम्" किरा० ९-६६।

निक्षिपमाण ನಿಕ್ಷಿಪಮಾಣ (वि०) "निक्षिपत्" ಪದದ ಅರ್ಥ. नि + क्षिप (प्रेरणे) "शानच्" (३-२-१२४)।

निक्षिप्त ನಿಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि+क्षिप (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "ततस्तयोद्वेगविनोदनं माधवप्रतिच्छन्दकमभिलिखितं लवङ्गिकया मन्दारिकाहस्तेऽद्य निक्षिप्तं तावत्" मालती० १। 2. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निक्षिप्तकर्तव्यभरा बभूवुः सत्त्वाधिका सात्वतयूधनाथे" याद० २३-१०। 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೈಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಒತ್ತೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಭದ್ರವಾಗಿಟ್ಟಿರಲು ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (बाण).

निक्षिप्यमाण ನಿಕ್ಷಿಪ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + क्षिप (प्रेरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಒತ್ತೆ ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಭದ್ರತೆಗಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (बाण). 7. ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निक्षुभा ನಿಕ್ಷುಭಾ (स्त्री०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸು.

निक्षेप ನಿಕ್ಷೇಪ (पुं०) 1. ಅರ್ಪಿಸುವುದು, ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಸುವುದು. नि+क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಥವಾ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಟ್ಟಿರುವುದು. ಇದು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಋಣಾದಾನಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "तेषामाद्य-मृणादानं निक्षेपोऽस्वामिविक्रयः। संभूय च समुत्थानं

दत्तस्यानपकर्म च" मनु० ८-४। "स्वद्रव्यं यत्र विस्रम्भान्निक्षिपत्यविशङ्कितः। निक्षेपो नाम तत्प्रोक्तं व्यवहारपदं बुधैः"। "पुनर्ग्रहीतुं नियमस्थया तया द्वयेऽपि निक्षेप इवार्पितं द्वयम्" कुमा० ५-१३। 3. ಒತ್ತೆಯಿಡುವುದು, ಗಿರವಿಯಿಡುವುದು. ಇದು ಏಳು ವಿಧ ದ್ರವ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಯ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) गान्धिकव्यवहारः, (2) निक्षेपप्रवेशः, ( ) गौष्ठिककर्म, (4) परिचितग्राहकागमः, (5) मिथ्याक्रयकथनम्, (6) कूटतुलामानम् ಮತ್ತು (7) देशान्तराद्भाण्डानयनम् ಇವು ಸಪ್ತ ವಿಧ ಧನ ಸಂಪಾದನೆಯ ಮಾರ್ಗಗಳು. "निक्षेपे पतिते हर्म्ये श्रेष्ठी स्तौति स्वदेवताम्" पञ्चतं० १-१४। 4. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 5. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. "अन्वेष्टव्यैः कनकसिकतामुष्टिनिक्षेपगूढैः संक्रीडन्ते मणिभिरमरप्रार्थिता यत्र कन्याः" मेघ० २-४। 6. ವರ್ಜಿಸುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು.

निक्षेपण निक्ष्वेपण (न०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು, नि + क्षिप (प्रेरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिर्निक्षेपणाद्रागमिवोद्गिरन्तौ" कुमा० १-३३। 2. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು.

निक्षेप्तृ निक्ष्वेप्तृ (वि०) 1. ಇಡುವವನು, ಇರಿಸುವವನು. नि + क्षिप (प्रेरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಥವಾ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಟ್ಟಿರುವವನು. "यो निक्षेपं याच्यमानो निक्षेप्तुर्न प्रयच्छति। स याच्यः प्राड्विवाकेन तन्निक्षेप्तुरसन्निधौ" मनु० ८-१८१। 3. ಒತ್ತೆ ಇಡುವವನು, ಗಿರವಿ ಇಡುವವನು. 4. ಎಸೆಯುವವನು, ಬಿಸಾಡುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–क्षेप्त्री – क्ष्वेप्त्री.**

नि + खनु – अवदारणे (भ्वा० उभ० सक० से०)। 1. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಗೆದು ನೆಡು, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡಿ ಇಡು. "खनु" ನೋಡಿ. ಪುಟ 886. "निचखान जयस्तम्भान् गङ्गास्रोतोन्तरेषु सः" रघु० ४-३६। 2. ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸು. "निचखानाधिकक्रोधः शरं सव्येतरे भुजे" रघु० १२-९०।

निखनत् निखनत् (वि०) 1. ನೆಲವನ್ನು ತೋಡಿ ನೆಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+खनु (अवदारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–खनन्ती –ಖನಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–खनमानः –ಖನಮಾನಃ.**

निखनन निखनन (न०) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಗೆದು ನೆಡುವುದು, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡಿ ಇಡುವುದು. नि + खनु (अवदारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "आक्षेपपूर्विका हि परिहारोक्तिर्विवक्षितेऽर्थे स्थूणानिखननन्यायेन दृढां बुद्धिमुत्पादयति" शां० भा०।

निखननीय निखननीय (वि०) ನೆಡಬೇಕಾದ, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡಿ ಇಡಬೇಕಾದ. नि+खनु (अवदारणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **निखनितव्यः निखनितव्यः.**

निखर्व निखर्व (न०) 1. ಹತ್ತು ಸಹಸ್ರ ಕೋಟಿ. (वि०) 2. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ.

निखात निखात (वि०) 1. ನೆಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + खनु (अवदारणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "जलानि या तीरनिखातयूपा वहत्ययोध्यामनुराजधानीम्" रघु० १३-६१। 2. ನಾಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तौ दम्पती बहु विलप्य शिशोः प्रहर्त्रा शल्यं निखातमुदहारयतामुरस्तः" रघु० ९-७८। "गाढं निखात इव मे हृदये कटाक्षः" मालती० १-३२।

निखातवत् निखातवत् (वि०) 1. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟವನು, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡಿ ಇಟ್ಟವನು. नि + खनु (अवदारणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

निखिल निखिल (वि०) ಸಮಸ್ತವಾದ, ಸಕಲ, ಪೂರ್ತಿ. निवृत्तं खिलमस्य। "प्रवसते भरतार्जुनवन्न्यवत् स्मृतिधृतोऽपि नल त्वमभीष्टदः। स्वगमनाफलतां यदि शङ्कसे तदफलं निखिलं खलु मङ्गलम्" नैष० ४-१३४।

निगड निगड (पुं०) 1. ಸರಪಣಿ. "निगडमिव चक्षुरक्षिपत्" माघ० १५-८६। 2. ಸಂಕೋಲೆ, ಬೇಡಿ. निर्गतो गडोऽस्मात्। 3. ಆನೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸರಪಣಿ. "बद्धापराणि परितो निगडान्यलावीत् स्वातन्त्र्यमुज्ज्वलमवाप करेणुराजः" माघ० ५-४८। डस्य लः। **निगलः निगलः** ಎಂದೂ ಆಗುವುದು.

निगडन निगडन (न०) 1. ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟುವುದು. 2. ಬೇಡಿ ಹಾಕುವುದು. नि+गड (सेचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निगडित निगडित (वि०) 1. ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬೇಡಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. निगडोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

निगण निगण (पुं०) ಹೋಮದ ಧೂಮ, ಹೋಮಾಗ್ನಿಯ ಹೊಗೆ. "होमधूमस्तु निगणः" त्रिकाण्ड०।

नि + गद – व्यक्तायां वाचि (भ्वा० पर० सक० से०)। निगदति। निजगाद। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು.

निगद ನಿಗದ (पुं०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) वा "अप्" (३-३-६४)। 2. ಹೇಳುವುದು, ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು. "निगमान्तेषु निगदव्याख्यातनिजवैभवः" यादo १६-४१। 3. ಮಂತ್ರ. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರ. 4. ಜಪ. 5. ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಬಾಯಿಪಾಠ ಮಾಡುವುದು. "यदधीतमविज्ञातं निगदेनैव शब्द्यते" निरु०।

निगदत् ನಿಗದತ್ (वि०) ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. नि+गद (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "दम्पत्योर्निशि जल्पतोर्गृहशुकेनाकर्णितं यद्वचस्तत्प्रातर्गुरुसन्निधौ निगदतः श्रुत्वैव तारं वधूः" अमरु० १६।

निगदन ನಿಗದನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. 2. ಹೇಳುವುದು, ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು. नि+गद (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निगदित ನಿಗದಿತ (न०) 1. ಮಾತು, ಭಾಷಣ. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. नि + गद कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निगदितवत् ನಿಗದಿತವತ್ (वि०) ಹೇಳಿದವನು. ಮಾತನಾಡಿದವನು. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "इति निगदितवन्तं राघवस्तं जगाद व्रज भरत गृहीत्वा पादुके त्वं मदीये" भट्टि० ३-५६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

निगन्तव्य ನಿಗಂತವ್ಯ (वि०) ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕಾದ, ಕಲಿಯಬೇಕಾದ, ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ. नि + गम्लृ (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)। "आऽविचिकित्साया ब्रह्म निगन्तव्यमिति हारीतः" आप० ध० १-४-१३-११।

निगम ನಿಗಮ (पुं०) 1. ವೇದ, ಆಮ್ನಾಯ. निगच्छन्त्यनेन — नि + गम्लृ (गतौ) "घः" (३-३-११९)। निपा०। "निगमकल्पतरोर्गलितं फलं शुकमुखादमृतद्रवसंयुतम्" भाग० १-१-३। 2. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. निगच्छन्त्यत्र — नि + गम्लृ "घः" (३-३-११९)। "परिमितफलसंगात्प्राणिनः किम्पचाना निगमविपणिमध्ये नित्यमुक्तानुषक्तम्" दयाश०। 3. ಉಪದೇಶ. "इति स्वनिगमं ब्रह्मान्नवेत्य मदनुष्ठितम्। अदान्मे ज्ञानमैश्वर्यं स्वस्मिन् भावञ्च केशवः" भाग० १-५-३९। 4. ವರ್ತಕ, ವ್ಯಾಪಾರಿ. निगमे भवः "अण्" (४-३-५३)। संज्ञापूर्वकत्वात् न वृद्धिः। 5. ಅಂಗಡಿಬೀದಿ, ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಬೌಕ. "निगमेष्वध्ययनं वर्जयेत्" आप० ध० १-२-९-४। 6. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. "तस्या एव प्रतिज्ञाया हेतुभिः दृष्टान्तोपनयनिगमैः स्थापना" चरक०। 7. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ, ರಸ್ತೆ. "निगमाः पूर्वणिग्भेदनिश्चयाध्ववणिक्पथाः" हेम०। 8. ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ. 9. ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. "बुद्धिवृद्धिकराण्याशु धन्यानि च हितानि च। नित्यं शास्त्राण्यवेक्षेत निगमांश्चैव वैदिकान्" मनु० ४-१९। 10. ವೇದವಾಕ್ಯ. 11. ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಜ್ಞಾರೂಪವಾದ ಬೋಧನೆ, ವಿಧಿ. 12. ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯ ರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ, ವಾಣಿಜ್ಯ. 13. ವರ್ತಕರ ತಂಡ, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಗುಂಪು. 14. ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನ.

निगमन ನಿಗಮನ (न०) (न्यायशास्त्रदल्लि) व्याप्तिविशिष्ट पक्षधर्मरूपवाद हेतुनिरूपण पूर्वक साध्यविशिष्टपक्षरूपवाद प्रतिज्ञातवाद अर्थवन्नु हेळुवुदु. निगम्यते अनेन—नि+गम्लृ (गतौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। इदु न्यायद ऐदु अवयवगळल्लिॊन्दु. (1) प्रतिज्ञा, (2) हेतुः, (3) उदाहरणम्, (4) उपनयः मत्तु (5) निगमनम् इव्वु न्यायद ऐदु अवयवगळु. शब्दोऽनित्यः (शब्दवु अनित्यवादुदु) एम्बुदु प्रतिज्ञे. उत्पत्तिधर्मकत्वात् एम्बुदु हेतु. स्थाल्यादिद्रव्यमुत्पत्तिधर्मकं अनित्यं दृष्टम् एम्बुदु उदाहरणे. उत्पत्तिधर्मकः शब्दः एन्दु उपनय, उत्पत्ति धर्मकवादुदरिन्द शब्दवु अनित्य. उत्पत्तिधर्मकत्वादनित्यः शब्दः एन्दु निगमन. ई रीति व्याप्तिविशिष्टवाद पक्षधर्मरूपहेतुकथनपूर्वक प्रतिज्ञारूपवाद अर्थवन्नु समर्थिसिरुवुदु निगमनवायितु. "हेत्वपदेशात् प्रतिज्ञायाः पुनर्वचनं निगमनम्" गौ० सू० १-१-३९।

निगमान्त ನಿಗಮಾನ್ತ (पुं०) ವೇದಾನ್ತ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಪ್ರದವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತು. निगमस्य अन्तः। "तेम्योऽधिगन्तुं निगमान्तविद्यां वाल्मीकिपार्श्वादिह पर्यटामि" उ० रा० २-३।

निगर निगर (पुं०) ಊಟಮಾಡುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು. नि+गृ (निगरणे) "अप्" (३-३-५७)।

निगरण निगरण (पुं०) 1. ಗಲ, ಗಂಟಲು, ಕೊರಲು. निगीर्यतेऽनेन — नि + गृ (निगरणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಹೋಮದ ಧೂಮ. (न०) 3. ತಿನ್ನುವುದು, ಊಟಮಾಡುವುದು, ನುಂಗುವುದು. नि+गृ भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निगल निगल (पुं०) 1. ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು. नि + गृ (निगरणे) "अप्" (३-३-५७)। (पुंन०) 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸರಪಣಿ. निगलति — नि + गल (अदने) "अच्" (३-१-१३४)। "अन्दुको निगलोऽस्त्री स्यात्" अम०।

निगलन निगलन (न०) ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು, ಊಟ ಮಾಡುವುದು. नि + गल (अदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निगाद निगाद (पुं०) ಹೇಳುವುದು. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) पक्षे "घञ्" (३-३-१८)।

निगादन निगादन (न०) ಹೇಳಿಸುವುದು, ಮಾತಾಡಿಸು ವುದು. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

निगादनीय निगादनीय (वि०) 1. ಹೇಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮಾತಾಡಿ ಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 3. ಮಾತಾಡಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. 4. ಮಾತಾಡಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः"। **–यितव्यः–यितव्यम्।**

निगादयत् निगादयत् (वि०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸು ತ್ತಿರುವ, ಹೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ति।**

निगादयमान निगादयमान (वि०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

निगादित निगादित (न०) 1. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಸುವುದು, ಮಾತಾಡಿಸುವುದು. नि + गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + गद + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निगादितवत् निगादितवत् (वि०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸಿದವನು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಸಿದವನು. नि+गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वतीः.**

निगाद्य निगाद्य (वि०) 1. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 3. ಹೇಳಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. नि+गद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. नि+गद "ण्यत्" (३-१-१२४)। "मया निगाद्यं जगतीपतीनां गोत्रं चरित्रं च विचित्रमेषाम्" नैष० १०-८९।

निगार निगार (पुं०) ಭಕ್ಷಣ, ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು. नि+गृ (निगरणे) "घञ्" (३-३-२१)। रस्य "लः"। **निगालः निगालः** ಎಂದೂ ಆಗುವುದು. नि + गल (अदने) "घञ्" (३-३-१८) वा।

निगारक निगारक (वि०) ತಿನ್ನುವವನು, ನುಂಗುವವನು, नि + गृ (निगरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

निगाल निगाल (पुं०) 1. ಕುದುರೆಯ ಕಶ್ಮಿನ ಸಮೀಪ ಭಾಗ. निगलत्यनेन — नि + गल (अदने) "घञ्" (३-३-१२१)। "घण्टाबन्धसमीपस्थो निगलः परिकीर्तितः। अधस्ताच्च निगालस्य गलमाहुर्मनीषिणः"। 2. ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು. नि + गल "घञ्" (३-३-१८)।

निगालवत् निगालवत् (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. निगालोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)।

निगीत निगीत (वि०) ಉಕ್ತವಾದ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "तथा च श्रुतयो बह्व्यो निगीता निगमेष्वपि" मनु० ९-१९।

निगीर्ण निगीर्ण (वि०) 1. ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. नि + गृ (निगरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "तमो निगीर्णं सकृदेव पुंसामासीदतामाश्रमहव्यवाहाः। इहौषधादीनि हवींषि भुक्त्वा धूमोपलक्ष्यं ध्रुवमुद्गिरन्ति" याद० १८-५९।

निगु निगु (पुं०) 1. ಅಂತಃಕರಣ, ಮನಸ್ಸು. निगृह्यते ज्ञायते पदार्थोऽनेन — नि+ग्रह (उपादाने) "डुः" बाहु० रलोपश्च। "अन्तःकरणं तु मनो निगुः" त्रिकाण्ड०। 2. ಕಶ್ಮಲ, ಕೊಳೆ. 3. ಮೂಲ, ಬುಡ. 4. ಚಿತ್ರ-ಕೆಲಸ.

निगूढ निगूढ (न०) 1. ರಹಸ್ಯ, ಗುಟ್ಟು. (वि०) 2. ರಹಸ್ಯವಾದ, ಗುಟ್ಟಾಗಿರುವ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಲ್ಲದ.

नि + गुह (संवरणे) "क्तः" (३-४-७२)। "नलिनी निगूढसलिला च यत्र सा स्थलमित्यधः पतति या सुयोधने" माघ० १३-५९। "तद्गुरुं प्रति च तैरुपहाराः संख्यसौख्य-कपटेन निगूढाः" नैष० ५-५६। 3. ಗುಪ್ತವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + गुह कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "न दृष्टेः शैथिल्यं मिलन इति चेतो दहति मे निगूढान्तःकोपा कठिनहृदये संवृतिरियम्" अमरु० १४। (क्रि० वि०) 4. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ.

निगूढक ನಿಗೂಢಕ (पुं०) ಕಾಡುಹೆಸರು. "वनमुद्गे तुवरकनिगूढककुलीनकाः" अभि० चि०।

निगूहत् ನಿಗೂಹತ್ (वि०) ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಚ್ಚಿಡುತ್ತಿರುವ. नि + गुह (संवरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "द्विधेव कृत्वा हृदयं निगूहतः स्फुरन्न-साघोर्विवृणोति वागसिः" किरा० १४-१२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ.**

निगूहन ನಿಗೂಹನ (न०) ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು, ಬಚ್ಚಿಡುವುದು. नि+गुह (संवरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निगूहनीय ನಿಗೂಹನೀಯ (वि०) 1. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಡುವ, ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಡುವ. 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬೇಕಾದ, ಗುಟ್ಟಾಗಿಡಬೇಕಾದ. 3. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಗುಟ್ಟಾಗಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. नि+गुह (संवरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-गूहितव्यः -ಗೂಹಿತವ್ಯಃ.**

निगूहमान ನಿಗೂಹಮಾನ (वि०) ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಚ್ಚಿಡುತ್ತಿರುವ, नि + गुह (संवरणे) "शानच्" (३-२-१२४)।

निगूहयमान ನಿಗೂಹಯಮಾನ (वि०) ರಹಸ್ಯವಾಗಿರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಗುಟ್ಟಾಗಿರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+गुह (संवरणे)+णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

निगूहित ನಿಗೂಹಿತ (वि०) ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುಟ್ಟಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + गुह (संवरणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निगृहीत ನಿಗೃಹೀತ (वि०) 1. ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + ग्रह (उपादाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "यदि मे निगृहीताः स्युस्त्वयैव यदुनन्दन" भाग० १०-५८-४४। 2. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ದಮನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "लघुप्रयत्नं निगृहीतवीर्यस्त्रि-मार्गगावेग इवेश्वरेण" किरा० १७-५। 5. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, "तमार्यगृह्यं निगृहीतधेनुर्मनुष्यवाचा मनुवंशकेतुम्" रघु० २-३३। 6. ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "उदासितारं निगृहीतमानसैर्गृहीतमध्यात्म-दृशा कथंचन" माघ० १-३३। 7. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ವಾದದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "भो, निगृहीतोऽसि" उ० रा० ४। 9. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, "एवमालि निगृहीतसाध्वसं शंकरो रहसि सेव्यतामिति" कुमा० ८-५।

निगृहीतवत् ನಿಗೃಹೀತವತ್ (वि०) 1. ತಡೆದವನು 2. ಅಡಗಿಸಿದವನು, ದಮನಮಾಡಿದವನು. 3. ವಾದದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿದವನು. 4. ಸೆರೆಹಿಡಿದವನು, ಬಂಧಿಸಿದವನು. 5. ಪೀಡಿಸಿದವನು. 6. ಹಿಡಿದವನು, ಆಕ್ರಮಿಸಿದವನು. 7. ಶಿಕ್ಷಿಸಿದವನು. 8. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟವನು. नि + ग्रह (उपादाने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

निगृहीति ನಿಗೃಹೀತಿ (स्त्री०) ನಿಗ್ರಹ, ದಂಡಿಸುವುದು, ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು. नि+ग्रह (उपादाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अन्यथा तु निगृहीतिरलङ्घ्या राजभावतृषितैरिव भृत्यैः' याद० २१-१९।

निगृह्णत् ನಿಗೃಹ್ಣತ್ (वि०) 1. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ವಿರೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. 4. ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ವಾದದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ದಂಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 7. ಅಡಗಿಸುತ್ತಿರುವ. "शीधुपानविधुरासु निगृह्णन् मानमाशु शिथिलीकृतलज्जः" किरा० ९-४२। 8. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುತ್ತಿರುವ. नि + ग्रह (उपादाने) "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" (३-२-१२४)। **निगृह्णानः ನಿಗೃಹ್ಣಾನಃ.**

निगृह्य ನಿಗೃಹ್ಯ (वि०) 1. ಸೋಲಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 2. ತಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, 3. ದಂಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 4. ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 5. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಡುವ. 6. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 7. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + ग्रह (उपादाने) "क्यप्" (३-१-११९)।

निगृह्यमाण ನಿಗೃಹ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ದಂಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + ग्रह (उपादाने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "ततो भवदपथ्यकारिषु चन्दनदासप्रभृतिषु निगृह्यमाणेषु स्वदोषाशङ्कया अपक्रम्य

मलयकेतुमाश्रितः" मुद्रा० ३। 2. ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ತಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निग्रन्थन ನಿಗ್ರಂಥನ (ನ०) ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. नि + ग्रन्थ (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निग्रह ನಿಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಹೆದರಿಸುವುದು, ಬೆದರಿಸುವುದು. नि + ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "निग्रहः सीम्नि भर्त्सने" नानार्थर०। 2. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. "चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम्। तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम्" गीता ६-३४। 3. ನಿರೋಧಿಸುವುದು, ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು. "तथेन्द्रियाणां दह्यन्ते दोषाः प्राणस्य निग्रहात्" मनु० ६-७१। 4. ಹಿಡಿಯುವುದು, ಆಕ್ರಮಿಸುವುದು. "वेगादहं प्रविसृतः पवनं न रुन्ध्यां त्वन्निग्रहे तु वरगात्रि न मे प्रयत्नः" मृच्छ० १-२२। 5. ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು, ದಂಡಿಸುವುದು. "निग्रहं प्रकृतीनां च कुर्याद्योऽरिबलस्य च। उपसेवेत तं नित्यं सर्वयत्नैर्गुरुं यथा" मनु० ७-१७५। "निग्रहात्स्वसुराप्तानां वधाच्च धनदानुजः" रघु० १२-५२। 6. ಬಂಧಿಸುವುದು, ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವುದು, ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು. "यदाश्रौषं कर्णदुर्योधनाभ्यां बुद्धिं कृतां निग्रहे केशवस्य। तं चात्मानं बहुधा दर्शयानं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय" भा० आदि० १-२००। 7. ದೂರಮಾಡುವುದು, ಓಡಿಸುವುದು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು, ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. "आदिदेशाथ शत्रुघ्नं तेषां क्षेमाय राघवः। करिष्यन्निव नामास्य यथार्थमरिनिग्रहात्" रघु० १५-६। 8. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. ಅಜುನನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ತನ್ನ ಸಾರಥ್ಯದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. अजुनपौरुषनिरपेक्षेण सारथ्यवैचित्र्येण निगृह्यन्ते शत्रवः। "येन सारथ्यवैचित्र्यान्निगृह्यन्तेऽत्र शत्रवः। स निग्रहः समाख्यातः सप्तार्णः शत्रुनाशकः" इति निरुक्तिः। सर्वं प्रलये निगृह्णातीति निग्रहः इति शां० भा०। "प्रग्रहो निग्रहो व्यग्रः" वि० स०। 9. ರೋಗಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವುದು, ರೋಗವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. "तेषां संशोधनसंशमनाहाराचाराः सम्यक्प्रयुक्ता निग्रहहेतवः" सुश्रुत० सूत्र० १-२७। 10. ಪರಾಜಯ ಹೊಂದುವುದು, ನೈಯಾಯಿಕನು ವಾದವಲ್ಲಿ ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿ ವಾದಿಸಿ ಸೋಲನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು. "साध्ये निश्चितमन्वयेन घटितं बिभ्रत् सपक्षे स्थितिं व्यावृत्तं च विपक्षतो भवति यत् तत्साधनं सिद्धये। यत्साध्यं स्वयमेव तुल्यमुभयोः पक्षे विरुद्धं च यत् तस्याङ्गीकरणेन वादिन इव स्यात् स्वामिनो निग्रहः" मुद्रा० ५-१०। 11. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 12. ಜುಗುಪ್ಸೆ, ಅಸಹ್ಯತೆ, ಅರುಚಿ, ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 13. ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು, ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ತೆಗಳುವುದು.

निग्रहण ನಿಗ್ರಹಣ (न०) "निग्रह" ಪದದ ಅರ್ಥ. नि+ग्रह (उपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निग्रहणीय ನಿಗ್ರಹಣೀಯ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ದಂಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಅಡಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಶಿಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಸೋಲಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಅಡಗಿಸಬೇಕಾದ. 8. ಸೆರೆಹಿಡಿಯಬೇಕಾದ. नि+ग्रह (उपादाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–ग्रहीतव्यः –ಗ್ರಹೀತವ್ಯಃ.**

निग्रहीतृ ನಿಗ್ರಹೀತೃ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. 2. ಸೋಲಿಸುವವನು. 3. ತಡೆಯುವವನು. 4. ದಮನಮಾಡುವವನು, ಅಡಗಿಸುವವನು. 5. ಆಕ್ರಮಿಸುವವನು. 6. ಬಂಧಿಸುವವನು, ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವವನು. नि + ग्रह (उपादाने) "तृच्" (३-१-१३३)। "निग्रहीता कलेरेष भुवो धर्मस्य कारणात्" भाग० १-१२-२६।

निग्राह ನಿಗ್ರಾಹ (पुं०) ಅನಿಷ್ಟ, ಬಾಧೆ, ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. नि + ग्रह (उपादाने) "घञ्" (३-३-४५)। ಕೋಪದಿಂದ ಹೇಳುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗ. "आक्रोशे अवन्योर्ग्रहः" (३-३-४५)। "सन्दष्टायां तु वै देह्यां निग्राहो वोऽर्थवानरेः" भट्टि० ७-४३।

निग्राहक ನಿಗ್ರಾಹಕ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸುವವನು, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವವನು. नि + ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸೋಲಿಸುವವನು. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನು. 4. ಬಂಧಿಸುವವನು. 5. ತಡೆಯುವವನು. 6. ದಮನಮಾಡುವವನು.

निग्राह्य ನಿಗ್ರಾಹ್ಯ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 2. ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 3. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 4. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ದಮನಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಅಡಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. नि + ग्रह (उपादाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "न पद्मस्येन्दुनिग्राह्यस्येन्दुलज्जाकरी श्रुतिः" काव्या० २-२७।

निघ निघ (धृ०) 1. विस्तार मत्तु उद्द (एत्तर) दल्लि समवागिरुविके. निर्विशेषं हन्यते ज्ञायते — नि+हन (हिंसागत्योः) "अप्" (३-३-८७)। टिलोपः घत्वं च निपा०। (वि०) 2. अगल मत्तु एत्तर दल्लि समनागिरुव. निघा वृक्षाः सि० कौ०।

निघण्टु निघंटु (पुं०) शब्दगळ कोश, एकार्थवन्नु बोधिसुव पर्यायशब्दगळन्नू अनेकार्थगळन्नु कोडुव शब्दगळन्नू ऒंदे कडे सेरिसि अर्थ विवरणे कोडुव शब्दगळ संग्रह. नि+घटि (भाषार्थे) + णिच् "कुः" (उ० १-३७)। "अर्थान् निघण्टयत्यस्मात् निघण्टुः परिकीर्तितः"। लोक व्यवहारदल्लिरुव समस्तशब्दगळू वेदशब्दगळिंदले बंदु कालक्रमदल्लि लौकिक शब्दगळागि परिवर्तने हॊंदिदुवु. ई लौकिक शब्दगळ अर्थवन्नु चेन्नागि तिळियलु वेदमंत्रगळ अर्थज्ञान वुंटागबेकु. ई वेदमंत्रगळ अर्थपरिज्ञानवु बहळ क्लिष्टवागि कंडुबंदुदरिंद ऎल्लवन्नू बेर्पडिसि ऒंदु कडे संग्रहिसिरुवुदरिंद ई संग्रहक्के निघंटु ऎंदु हॆसरायितु. आदुदरिंद निघंटुगळल्लि प्रथमतः रचितवादुदु वैदिक निघंटु, यास्करु रचिसिद निरुक्तवु ई वैदिक निघंटुविन भाष्य. "तमिमं समाम्नायं निघण्टव इत्याचक्षते" ऎंदु यास्करु निरुक्तदल्लि हेळिरुवुदरिंद यास्करिगिंतलू पूर्वदल्लिये ई निघंटु रचितवागिद्दितेंदु तिळियबहुदागिदे. ई वैदिक निघंटुविनल्लि ऐदु अध्यायगळिवे. (1) नैघण्टुककाण्डः, (2) नैगमकाण्डः मत्तु (3) दैवतकाण्डः ऎंदु मूरु काण्डगळिवे. नैघंटुक काण्डदल्लि एकार्थवन्नु कोडुव अनेक शब्दगळ गणगळू नैगमकाण्डदल्लि एकार्थवाचकगळाद अनेक बिडि शब्दगळू दैवत काण्डदल्लि अनेक देवतेगळ हॆसरुगळू संग्रहिसल्पट्टिवे. यास्करु ई निघंटुविन क्रमदल्लिये नामपदगळु क्रियापदगळु निपातगळु एकार्थ मत्तु अनेकार्थगळु इत्यादि विवरणॆयॊडनॆ भाष्यवन्नु रचिसि ई भाष्यक्के "निरुक्त" ऎंदु हॆसरिट्टिद्दारे. ई ऎल्ला वैदिक शब्दगळिगू अर्थवन्नु निश्चयिसि हेळिरुवुदरिंद इदु "निरुक्त" वायितु. निरुच्यतेऽनेन इति निरुक्तम्। ई निरुक्तवु वेदगळ अर्थ परिज्ञानक्के सहायकवागिद.

हीगॆयिये लौकिक शब्दगळिगू अनेक विद्वांसरु अनेक रीतियल्लि निघंटुगळन्नु रचिसिरुत्तारॆ. शब्दगळन्नु वर्गगळागि विंगडिसि आयावर्गगळिगॆ संबंधिसिद पर्यायशब्दगळन्नु लिंगनिर्देशदॊडनॆ संग्रहिसि रचिसिरुवुदु ऒंदु विध. अमरकोशः अभिधानचिन्तामणिः हारावलिः त्रिकाण्डशेषः कल्पद्रुकोशः इत्यादि. वर्गगळ क्रमविल्लदॆ "क्ष" कारादि वर्णान्त अनेकार्थ पदगळन्नु संग्रहिसि कॆंकम् कद्विकम् कत्रिकम् ई रीति "ह्र" कारान्त पर्यन्त लिंगनिर्देशदॊडनॆ निघंटुगळन्नु रचिसिरुवुदु ऒंदु विध. मेदिनीकोशः विश्वप्रकाशः नानार्थरत्नमाला अनेकार्थसंग्रहः अनेकार्थसमुच्चयः इत्यादि. पर्यायपदगळ वर्गीकरण मत्तु अनेकार्थ शब्दगळ संग्रह ई रीति उभयात्मकवाद निघंटुगळन्नू कॆलवु विद्वांसरु रचिसिरुत्तारॆ. यादवप्रकाशर वैजयन्ती मुंतादुदु. इवॆल्लवू प्राचीन पंडितरु अनुसरिसिरुव क्रम. ई कालद व्यासंगिगळिगॆ सौकर्यवागुवंतॆ आधुनिक पंडितरु "ऋ" कारादि क्रमदल्लि शब्दगळन्नु संग्रहिसि आया देश भाषॆगळल्लि अर्थ मत्तु इतर मुख्य विषयुगळ विवरणॆयॊडनॆ शब्दकोशगळन्नु रचिसिरुत्तारॆ.

संस्कृत–संस्कृत — शब्दस्तोममहानिधिः वाचस्पत्यम् शब्दकल्पद्रुमः शब्दार्थकल्पतरुः (संस्कृत–संस्कृत–आंध्र) इत्यादि.

संस्कृत–हिंदी—पद्मचन्द्रकोशः अभिधानराजेन्द्रकोशः इत्यादि.

संस्कृत–इंग्लिष्—

(1) *Samskrita-English Dictionary*
By V. S. Apte.

(2) *Samskrita-English Dictionary*
By Monior Williams.

(3) *Samskrita-English Dictionary*
By Macdonell.

संस्कृत–आंध्र निघंटु—

संस्कृत–द्राविड निघंटु—

संस्कृत–गुजराती शब्दकोश — नर्मदाशंकरशास्त्रि रचित.

संस्कृत–सारसीक पदप्रकाश — महाकवि कर्णपूर विरचित. इत्यादि अनेक निघंटुकाररु नानारीतियल्लि निघंटुगळन्नु रचिसि संस्कृत

ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕೆ ಬಹುಮುಖವಾಗಿ ಉಪಕಾರಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ನಿಘಂಟುಗಳೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ನಿರ್ಮಾತೃಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಈ ಕೆಳಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

नामलिङ्गानुशासनम्—ಅಮರಸಿಂಹ ಕೃತ. ಶ್ರೀಕಾಂಡ ಉತ್ಪಲಿನೀ ಮೊದಲಾದ ನಾಮಮಾತ್ರ ತಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಡಿ ವರರುಚಿ ಮೊದಲಾದವರ ಲಿಂಗಮಾತ್ರ ತಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ರಚಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಮರಸಿಂಹನು ಈ ಅಮರಕೋಶಕ್ಕೆ **नामलिङ्गानुशासनम्** ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಇದರಿಂದ ಈ ಕೋಶವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "समाहृत्यान्यतन्त्राणि संक्षिप्तैः प्रतिसंस्कृतैः। सर्वेणमुच्यते वर्गैर्नामलिङ्गानुशासनम्" अम०। ಇದರ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗ ವ್ಯೋಮವರ್ಗ ದಿಗ್ವರ್ಗ ಕಾಲವರ್ಗ ಧೀವರ್ಗ ವಾಗ್ವರ್ಗ ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗ ನಾಟ್ಯವರ್ಗ ಪಾತಾಳವರ್ಗ ಭೋಗಿವರ್ಗ ನರಕವರ್ಗ ಮತ್ತು ವಾರಿವರ್ಗಗಳಾಗಿಯೂ ದ್ವಿತೀಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಭೂವರ್ಗ ಪುರವರ್ಗ ಶೈಲವರ್ಗ ವನೌಷಧಿ ವರ್ಗ ಸಿಂಹಾದಿವರ್ಗ ಮನುಷ್ಯವರ್ಗ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯವರ್ಗ ವೈಶ್ಯವರ್ಗ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರವರ್ಗಗಳಾಗಿಯೂ ತೃತೀಯಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ್ಯನಿಘ್ನವರ್ಗ ಸಂಕೀರ್ಣವರ್ಗ ನಾನಾರ್ಥವರ್ಗ ನಾನಾರ್ಥಾವ್ಯಯವರ್ಗ ಅವ್ಯಯ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಾದಿಸಂಗ್ರಹವರ್ಗಗಳಾಗಿಯೂ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಆಯಾ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪದಗಳನ್ನು ಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಪೂರ್ವಕ ಶೇಖರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಮರಸಿಂಹನು ಬೌದ್ಧಮತಾನುಯಾಯಿ. ಇವನು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ನವಮಣಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅಮರಸಿಂಹನು ಕ್ರಿ.ಶ. ಆರನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿನವನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಈ ಅಮರಕೋಶಕ್ಕೆ ಭಟ್ಟಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿ ಸರ್ವಾನಂದ ಸುಭೂತಿಚಂದ್ರ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಭಾನುಜೀದೀಕ್ಷಿತ ನಾರಾಯಣ ಶರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸುಮಾರು ನಲವತ್ತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

त्रिकाण्डशेषः — ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವವಿರಚಿತ. ಈ ನಿಘಂಟುಕಾರನು, ಅಮರಸಿಂಹನು ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕವೆಂದು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಪದಗಳು ಈಗ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವು ನಡೆದಿದೆಯೆಂದು ಗ್ರಂಥಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ವರ್ಗಕ್ರಮ ನಾಮಲಿಂಗಗಳ ನಿರ್ದೇಶ ಪರಿಭಾಷೆಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಅಮರಕೋಶದಂತೆಯೇ ಇರುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. "अलौकिकत्वादमरः स्वकोशे न यानि नामानि समुल्लिलेख। विलोक्य तैरप्यधुना प्रचारमयं प्रयत्नः पुरुषोत्तमस्य। वर्गक्रमस्तथा नामलिङ्गयोस्त्रूपदेशता। परिभाषादिकं सर्वमत्राप्यमरकोशवत्" त्रिकाण्ड० २, ३।

हारावली — ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವವಿರಚಿತ. ಅಭಿಧಾನ ಕೋಶಗಳು ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಷಯಗಳ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುವಾದುದರಿಂದ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವೈದಗ್ಧ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕೋಶವೊಂದನ್ನು ತಾನು ರಚಿಸುವುದಾಗಿ ಗ್ರಂಥಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಈ ಕವಿಯು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "किं नैव सन्ति सुधियामभिधानकोशाः किन्तु प्रसिद्धविषयव्यवहारभाजः। गोष्ठीषु वादपरमोहफलासु केषां हारावली न विदधाति विदग्धिमानम्" हारा० ५।

ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವಕವಿಯು ಈ ಎರಡು ಕೋಶಗಳಲ್ಲದೆ "वर्णदेशना" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಪಾಣಿನಿಯ ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿಗೆ "भाषावृत्तिः" ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೊಂದನ್ನೂ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಏಕಾಕ್ಷರಕೋಶ ಮತ್ತು ದ್ವಿರೂಪಕೋಶಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಇವನಿಂದ ರಚಿತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುವುದು.

अनेकार्थसमुच्चयः (शाश्वतकोशः) — ಈ ಕೋಶವು ಶಾಶ್ವತಕವಿರಚಿತವಾದುದು. ಇತರ ಕೋಶಗಳಂತೆ ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ನಿಯಮವನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇದನ್ನು ಆರು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಮೂರನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕಪಾದದಿಂದಲೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭಾಗ (ಪರಿಶಿಷ್ಟ) ದಲ್ಲಿ "अपि" ಶಬ್ದದ ಸಮುಚ್ಚಯದಿಂದ ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. "अपिशब्देन साध्यन्ते पूर्वाचार्यानुसारतः। विस्मृता ये प्रमादेन कथ्यन्ते तेऽधुना पुनः" ಎಂದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭಾಗದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಉಕ್ತಿಯಿರುವುದು. ಐದು ಮತ್ತು ಆರನೆಯ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಶ್ಲೋಕಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. "अथाव्यया निबध्यन्ते श्लोकार्धेन सविस्तरम्" ಎಂದು ಐದನೆಯ ಭಾಗದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೂ "श्लोक-

पादेरितो वक्ष्ये स्वित् स्यात्प्रश्नविर्तकयोः" ಎಂದು ಆರನೆಯ ಭಾಗದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೂ ಕವಿಯು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕವಿಯು ಸುಮಾರು ಆರನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಹಲಾಯುಧ, ವೈಜಯನ್ತಿ, ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶ, ಮೇದಿನೀ ಕೋಶ ಮುಂತಾದ ಮುಖ್ಯ ಕೋಶಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ "अनुबन्धः" ೨ ನೋಡಿ.

निघर्षं निघर्ष (पुं०) ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ. नि + घृषु (संघर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। "अखिलं हि हिनस्ति भधरं तरुशाखान्तनिघर्षजोऽनलः" किरा० २-५१।

निघर्षण निघर्षण (न०) 1. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ. नि+घृषु (संघर्षे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. "यथा हि कनकं शुद्धं तापच्छेदनिघर्षणैः" भा० शान्ति०।

निघर्षणीय निघर्षणीय (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜಬೇಕಾದ. नि+घृषु (संघर्षे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–घर्षितव्यः** –घृषितव्यः.

निघर्षत् निघर्षत् (वि०) ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. नि+घृषु (संघर्षे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती** –त्यी.

निघर्ष्य निघर्ष्य (वि०) ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಡುವ. नि + घृषु (संघर्षे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निघस निघस (पुं०) 1. ಭೋಜನ, ಊಟ. नि + अद (भक्षणे) "अप्" (३-३-६०)। घस्लृ आदेशः (२-४-३८)। "जग्धिस्तु भोजनम्। जेमनं लेह आहारो निघसो न्याद इत्यपि" अम०। 2. ಆಹಾರವಸ್ತು.

निघात निघात (पुं०) 1. ಏಟು, ಹೊಡತ. नि + हन (हिंसागत्योः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। तकारादेशः (७-३-३२)। "ज्यानिघातकठिनाङ्गुलिर्वृथा बध्यतामभययाचनाञ्जलिः" रघु० ११-७८। 2. ಒಂದು ಸ್ವರದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ವರವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವುದು, ಉದಾತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರವನ್ನು ತಡೆದು ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "उदात्तादिहननपूर्वकमनुदात्तकरणं निघातः" मनो०। 3. ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ವರ. "समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशाः वक्तव्याः" (वा० ८-१-२३)।

निघाति निघाति (स्त्री०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಸುತ್ತಿಗೆ, ಚಮಟಿಗೆ. निहन्यतेऽनया — नि + हन (हिंसागत्योः) "इन्" (उ० ४-१२४)।

निघुष्ट निघुष्ट (न०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. 2. ಘೋಷಣೆ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಹೇಳುವುದು. नि + घुषिर् (शब्दे) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निघृष्ट निघृष्ट (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ. नि+घृषु (संघर्षे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಕ್ತಿ ಕುಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಮನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪುಡಿಮಾಡುವಿಕೆ. नि + घृषु भावे "क्तः" (३-३-११४)।

निघृष्व निघृष्व (पुं०) 1. ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. 2. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. 3. ಹಂದಿ. 4. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. नि + घृषु (संघर्षे) "वन्" (उ० १-१५१)। निपा०।

निघ्न निघ्न (पुं०) 1. ಅನರಣ್ಯರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "अनरण्यसुतो निघ्नो निघ्नपुत्रो बभूवतुः" हरिवं०। (वि०) 2. ಒಬ್ಬನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವನು. निहन्यते — नि + हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-३-५८)। "निघ्नस्य मे भर्तृनिदेशरौक्ष्यं देवि क्षमस्वेति बभूव नम्रः" रघु० १४-५८। 3. ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕ ಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पुनर्द्वादशनिघ्नाच्च लभ्यते यत्फलं बुधैः" सूर्यसि० ३-२८। 4. ವಿಧೇಯ, ನಮ್ರ, ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆಯುವವನು.

निघ्नत् निघ्नत् (वि०) ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ. ಬಡಿಯುತ್ತಿರುವ. नि+हन (हिंसागत्योः) "शतृ" (३-२-१२४)। "बाढं वपूंषि निर्भिद्य धन्विनां निघ्नतां मिथः" कुमा० १६-९। "निघ्नतः परनिर्बाहितं मृगम्" किरा० १३-४६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–घ्नती** –घ्नत्यी.

निघ्नता निघ्नता (स्त्री०) ಪರಾಧೀನತೆ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವಿಕೆ. निघ्नस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "शीधुपानविधुरेषु वधूनां निघ्नतामुपगतेषु वपुःषु" किरा० ९-७३।

निघ्नान निघ्नान (वि०) 1. ಹೊಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಕೊಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದ. 3. ಸಂಹರಿಸಲು ಶಕ್ತನಾದ. नि + हन (हिंसागत्योः) "चानश्" (३-२-१२९)।

"निष्प्रानं शात्रवान् रामं कथं त्वं नावगच्छसि" भट्टि० ५-८१।

निचय ನಿಚಯ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. नि + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "विगलित-जलभारशुक्लभासां निचय इवाम्बुमुचां नगाधिराजः" किरा० ४-३७। 2. ನಿಶ್ಚಯ,

निचयक ನಿಚಯಕ (वि०) ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದರಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದ, ಗುಡ್ಡೆ ಹಾಕುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ, ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾದ. निचये कुशलः "कन्" (५-२-६४)।

निचयिन् ನಿಚಯಿನ್ (वि०) ತುಂಬಿರುವ, ಸಮೃದ್ಧವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. निचयोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "निचयिनि लवलीलताविकासे जनयति लोध्रसमीरणे च हर्षम्" किरा० १०-२९।

निचाय ನಿಚಾಯ (पुं०) ಧಾನ್ಯದ ರಾಶಿ. नि + चिञ् (चयने) "घञ्" (३-३-२०)। तण्डुलानां निचायः राशिः। एकस्तण्डुलनिचायः सि० कौ०।

निचिकी ನಿಚಿಕೀ (स्त्री०) ಉತ್ತಮವಾದ ಆಕಳು.

निचित ನಿಚಿತ (वि०) 1. ರಾಶಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುಡ್ಡೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "बभौ चिरं निचित इवासृजां लवैः" माघ० १७-१४। 3. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. "अद्यैवेन्दुमयूखखण्डनिचितं पीतं निशीथोत्सवे यैर्लीलापरिरम्भदायिदयितागण्डूषशेषं मधु" मालती० ८-१०। (स्त्री०) -ता-ब०. 4. ಒಂದು ನದಿ. "कौशिकीं त्रिदिवां कृत्यां निचितां लोहितारणीम्" भा० भीष्म० ९-१८।

निचीयमान ನಿಚೀಯಮಾನ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + चिञ् (चयने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निचीयमानो नारीभिर्माल्यदध्यक्षताङ्कुरैः" भाग० १०-५०-४०।

निचुल ನಿಚುಲ (पुं०) 1. ನೀರು ಹಲಸಿನ ಗಿಡ. निचोलति — नि + चुल (समुच्छ्राये) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ. 3. ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಬಟ್ಟೆ, ದುಪಟಿ. निचोल्यते — नि + चुल "घञ्" (३-३-१९)। "निचुलस्तु निचोले स्यादिज्जलाख्य-महीरुहे" मेदि०।

निचुलक ನಿಚುಲಕ (न०) 1. ಮೇಲಿನ ಅಂಗಿ, ಹೆಂಗಸರ ಕುಪ್ಪಸದ ಆಕಾರದ ಕವಚ (ಅಂಗಿ). नि + चुल "क्वुन्" बाहु०। 2. ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆ.

निचुलित ನಿಚುಲಿತ (वि०) 1. ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚ್ಛಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + चुल (समुच्छ्राये) "क्तः" (३-२-१०२)। "मौग्ध्यादाचूडमोर्धैर्निचुलितमिव तं भूषणानां मणीनाम्" नैष० १५-८२। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "कुर्वती निचुलितं ह्रिया कियत्सौहृदाद्विवृतसौरभं कियत्" नैष० १८-५२।

निचोल ನಿಚೋಲ (पुं०) 1. ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆ, ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ದುಪಟಿ. नि + चुल (समुच्छ्राये) + णिच् "घञ्" (३-३-१९)। 2. ತೊಟ್ಟಿಲಿನ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವ ಬಟ್ಟೆ, ತೊಟ್ಟಿಲಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆ. 3. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. "निचोलः प्रच्छदपटो निचुलश्चोत्तरच्छदः" अमि० चि०।

निचोलक ನಿಚೋಲಕ (पुं०) 1. ಹೆಂಗಸರ ಕುಪ್ಪಸದ ಆಕಾರದ ಕವಚ, ಮೇಲಿನ ಅಂಗಿ. निचुल इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। 2. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. "निचोलकः स्यात् कूर्पासो वारवाणश्च कञ्चुकः" अमि० चि०।

निच्छवि ನಿಚ್ಛವಿ (पुं०) ತೀರಭುಕ್ತ ದೇಶ, ತಿಹೂ೯ತವೆಂಬ ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆ. ನಿಚ್ಛವಿಯು "ಲಿಚ್ಛವಿ" ಪದದ ಅಪಭ್ರಂಶ. ತಿಹೂ೯ತವು "ತೀರಭುಕ್ತ" ಪದದ ಅಪಭ್ರಂಶ.

निज ನಿಜ (वि०) 1. ತನ್ನದಾದ, ಸ್ವಕೀಯ. नितरां जायते — नि + जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९९)। "अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम्। उदार-चरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम्" पञ्चतं० ५-३८। "निजरजः पटवासमिवाकिरत् धृतपटोपमवारिमुचां दिशाम्" माघ० ६-३७। "निजच्छायानुकारिणी" याद० १६-१२२। 2. ನಿಸರ್ಗವಾದ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ. "निजेन नीतं विजितान्यगौरवं गभीरतां धैर्यगुणेन भूयसा" किरा० १४-३९। 3. ನಿತ್ಯವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ, ಅಚಲವಾದ. "निजं स्वीये च नित्ये च" मेदि०।

निजपक्ष ನಿಜಪಕ್ಷ (पुं०) ತನ್ನ ಪಂಗಡ, ತನ್ನ ಕಕ್ಷಿ. निजः स्वकीयः पक्षः।

निजस्व ನಿಜಸ್ವ (न०) ಸ್ವಂತ ಆಸ್ತಿ, ಸ್ವಂತ ಸ್ವತ್ತು.

निजिघृक्षा ನಿಜಿಘೃಕ್ಷಾ (स्त्री०) ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. नि + ग्रह (उपादाने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

निजिघृक्षु ನಿಜಿಘೃಕ್ಷು (ವಿ॰) ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಇಷ್ಟಪಡುವ. नि+ग्रह (उपादाने)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

निटल ನಿಟಲ (न॰) 1. ಫಾಲ, ಹಣೆ. 2. ಅರಿಶಿನ. नि + टल (वैक्लव्ये) "अच्" (३-१-१३४)। "राजा निटलतटचुम्बितनिजचरणाम्बुजैः" दशकु०। **निटाल ನಿಟಾಲ, निटिल ನಿಟಿಲ** ರೂಪಗಳೂ ಉಂಟು.

निटलाक्ष ನಿಟಲಾಕ್ಷ (पुं॰) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. निटले अक्षि अस्य "षच्" (५-४-११३)। "रोषरूक्षेण निटलाक्षेण दूरीकृतचेतने मकरकेतने" दशकु०। **निटिलाक्षः ನಿಟಲಾಕ್ಷಃ, निटिलेक्षणः ನಿಟಲೇಕ್ಷಣಃ** ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳೂ ಆಗುವುವು.

निडीन ನಿಡೀನ (न॰) ಆಹಾರವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. नीचैर्डीनम् —पृषो०। ಪಕ್ಷಿಗಳ ನೂರ ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ವಿಧ. **प्रडीनम् उड्डीनम् अवडीनम् डीनम् निडीनम् तिर्यंग्डीनम् विडीनम् परिडीनम्** ಮುಂತಾದುವು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟದ ಪ್ರಭೇದಗಳು.

नितम्ब ನಿತಂಬ (पुं॰) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕಟಿಪಶ್ಚಾದ್ಭಾಗ, ಹೆಂಗಸರ ಪಿರ್ರೆ. नितम्बति--नि+तबि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "तरुण्यालिङ्गितः कण्ठे नितम्बस्थानमाश्रितः"। 2. ಸೊಂಟ. "व्रीडया सह विनीवि नितम्बादंशुकं शिथिलतामुपपेदे" किरा० ९-४७। 3. ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶ. "सनाकवनितं नितम्बरुचिरं चिरं सुनिनदैर्नदैर्वृतममुम्" किरा० ५-२७। 4. ನದಿಯ ತೀರ ಪ್ರದೇಶ. 5. ಹೆಗಲು, ಸ್ಕಂಧ. "नितम्बः स्कन्धरोधसोः। स्त्रियाः पश्चात्कटावद्रेः कटके कटिमात्रके" मेदि०।

नितम्बिन् ನಿತಂಬಿನ್ (वि॰) 1. ಪ್ರಶಸ್ತ ಪಿರ್ರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. नितम्बोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "लोभ्यमाननयनःश्लथांशुकैर्मेखलागुणपदैर्नितम्बिभिः" रघु० १९-२६। "कलत्रभारैः पुलिनं नितम्बिभिः" किरा० ८-२९। (स्त्री॰) **नितम्बिनी ನಿತಂಬಿನೀ.** 2. ಪ್ರಶಸ್ತ ಪಿರ್ರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. प्रशस्तो नितम्बोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "नितम्बिनीनां भृशमादधे धृतिं नभः प्रयाणादवनौ परिक्रमः" किरा० ८-३। 3. ಹೆಂಗಸು.

नितराम् ನಿತರಾಮ್ (अव्य॰) 1. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ. नि + तरप् "आमुः" (५-४-११)। "सद्यः स्विद्यन्नयमविरतोत्कम्पलोलाङ्गुलीकः पाणिर्लेखाविधिषु नितरां वर्तते किं करोमि" मालती० १-३८। 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಸಮಗ್ರವಾಗಿ. "हृदि लुठन्ति कला नितराममूविरहिणीवधपङ्ककलङ्किताः" नैष० ४-४७।

नितल ನಿತಲ (न॰) ಸಪ್ತ ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. निकृष्टं तलमधोभागः। "अतलं वितलं चैव नितलं च गभस्तिमत्। महाख्यं सुतलं चाग्र्यं पातालं चापि सप्तमम्" विष्णुपु०।

नितान्त ನಿತಾಂತ (वि॰) 1. ಅತಿಶಯವಾದ, ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ. नितान्यति स्म — नि + तमु (काङ्क्षायाम्) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "निद्राविनोदितनितान्तरतिक्लमानामायामिमङ्गलनिनादविबोधितानाम्" किरा० १-७५। (अव्य॰) 2. ಬಹಳವಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. "नितान्तकठिनां रुजं मम न वेद सा मानसीम्" विक्र० २-११। "नितान्तमीर्ष्याकिलुषा दृगन्ताः" नैष० १०-४०।

नित्य ನಿತ್ಯ (पुं॰) 1. ಸಮುದ್ರ. (वि॰)2. ಸಂತತವಾದ, ನಿರಂತರವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಯಾವಾಗಲೂ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. नियतं भवः — नि "त्यप्" (वा॰ ४-२-१०४)। "विद्यागुरुष्वेदतेव नित्या वृत्तिः स्वयोनिषु" मनु० २-२०६। 3. ನಿಯತವಾದ, ಕಟ್ಟಳೆಯ ಪ್ರಕಾರದ, ಐಚ್ಛಿಕವಲ್ಲದ, ಬಿಡದೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ (नित्यकर्म). "अहरहः सन्ध्यामुपासीत" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯ ಕರ್ಮವಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ಆಚರಿಸದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯ (ದೋಷ) ವುಂಟೆಂದು ಈ ವಿಧಿವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುವುದು. ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವು नित्यम् नैमित्तिकम् मत्तु नित्यनैमित्तिकम् ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ, ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳು, ಏಕಾದಶಿ ಉಪವಾಸ ಮುಂತಾದುವು ನಿತ್ಯಕರ್ಮಗಳು. ಮಕ್ಕಳ ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣಾದಿಗಳು ನೈಮಿತ್ತಿಕ. ಪರ್ವಶ್ರಾದ್ಧ ವೊದಲಾದುವು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ. "नित्यं नैमित्तिकं चैव नित्यनैमित्तिकं तथा। गृहस्थस्य त्रिधा कर्म तन्निशामय पुत्रक। पञ्चयज्ञाश्रितं नित्यं यदेतत्कथितं तव। नैमित्तिकं तथा चान्यत् पुत्रजन्मक्रियादिकम्। नित्यनैमित्तिकं ज्ञेयं पर्वश्राद्धादि पण्डितैः" मार्क०। 4. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿನಾಶವಿಲ್ಲದ, ಸದಾತನವಾದ. यथा—वर्णाः, गगनम् इत्यादि। 5. ಶಾಶ್ವತವಾದ, ಸ್ಥಿರ

ವಾಗಿರುವ. "दमो दानं क्षमा बुद्धिर्ह्रीर्धृतिस्तेज उत्तमम्। नित्यान्यासन् महासत्त्वे शान्तनौ पुरुषर्षभे" भा० आदि० १०७-२। "शाश्वतानश्वरे नित्यं ध्रुवम्" अभि० चि०। "नित्यो सततशाश्वतौ" नानार्थर०। (अव्य०) 6. ಯಾವಾಗಲೂ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ. "तं नित्यमनुरक्तास्मि यथा सूर्यं सुवर्चला" रामा०।

नित्यकर्मन् ನಿತ್ಯಕರ್ಮನ್ (ನ०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. "नित्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

नित्यकाल ನಿತ್ಯಕಾಲ (अव्य०) ಯಾವಾಗಲೂ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ. "ब्राह्मेण विप्रस्तीर्थेन नित्यकालमुपस्पृशेत्" मनु० २-५८।

नित्यकिङ्कर ನಿತ್ಯಕಿಂಕರ (पुं०) 1. ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿರವಧಿಕ ಕೈಂಕರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಜೀವ. नित्यं किङ्करः उत्तरावधिरहितकैङ्कर्यसाम्राज्यवान्। 2. ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದಾಸ (ಸೇವಕ) ನಾಗಿರುವವನು.

नित्यकृत्य ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯ (न०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ, ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ, ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳು ಮುಂತಾದುವು.

नित्यक्षौर ನಿತ್ಯಕ್ಷೌರ (न०) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಕಾಲ ಬಿಟ್ಟು ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ಷೌರ, ಸೌಂದರ್ಯವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಕ್ಷೌರ. ಇಂತಹ ಕ್ಷೌರವು ಚೂಡಾಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಹಿತವಾದ ತಿಥಿ, ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕು. "चूडोदिते तिथावृक्षे बुधेन्द्वोर्दिवसे नरः। नित्यक्षौरं प्रकुर्वीत जन्ममासे न तु क्वचित्"।

नित्यगति ನಿತ್ಯಗತಿ (पुं०) ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ವಾಯು. नित्यं गतिरस्य। "यथा वायुर्नित्यगतिर्जलदान् शतशोऽम्बरे" भा० सभा०।

नित्यत्व ನಿತ್ಯತ್ವ (न०) 1. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವಿಕೆ. 2. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವಿಕೆ.

नित्यदा ನಿತ್ಯದಾ (अव्य०) ಯಾವಾಗಲೂ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ. नित्य "दा"। "त्वमग्ने सर्वभूतानामन्तश्चरसि नित्यदा" भा० आदि० ५-२८।

नित्यदान ನಿತ್ಯದಾನ (न०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ದಾನ. नित्यम्, नैमित्तिकं ಮತ್ತು काम्यम् ಎಂದು ದಾನವು ಮೂರು ವಿಧ. ಪ್ರತಿಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡುವುದು ನಿತ್ಯದಾನ. "नित्यं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं दानमिष्यते। अहन्यहनि यद्विप्र! दीयतेऽनुपकारिणे। अनुद्दिश्य फलं तत्स्यात् ब्राह्मणस्य तु नित्यकम्"।

नित्यनैमित्तिक ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ (वि०) ನಿತ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ನೈಮಿತ್ತಿಕವೂ ಆದ ಕರ್ಮ, ಪರ್ವಶ್ರಾದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮ. ಪರ್ವಕಾಲವು ನಿಮಿತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಪರ್ವಶ್ರಾದ್ಧವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ. ಅದು ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯ. ಅದುದರಿಂದ ಪರ್ವಶ್ರಾದ್ಧಾದಿಗಳು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳು. "नित्यनैमित्तिकं ज्ञेयं पर्वश्राद्धादि पण्डितैः"।

नित्यपुष्ट ನಿತ್ಯಪುಷ್ಟ (वि०) 1. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ. नित्यं पुष्टः। (स्त्री०) **-पुष्टा -पुष्टा**. 2. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. ವಿಭೂತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಪರಿಪೂರ್ಣಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ನಿತ್ಯಪುಷ್ಟಳು. "गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम्" श्रुतिः।

नित्यप्रलय ನಿತ್ಯಪ್ರಲಯ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪ್ರಳಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. नित्यः प्रलयः। नैमित्तिकः, प्राकृतिकः, आत्यन्तिकः ಮತ್ತು नित्यः ಎಂದು ಪ್ರಳಯವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "नैमित्तिकः प्राकृतिकस्तथैवात्यन्तिको द्विज। नित्यश्च सर्वभूतानां प्रलयोऽयं चतुर्विधः" विष्णुपु० १-७-४१। ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಶರೀರಗಳಲ್ಲೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಪರಿಣಾಮವುಂಟಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬಿಡುವುದು ನಿತ್ಯಪ್ರಳಯ. ಉತ್ತರಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ನಿತ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ. ಆದುದರಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ವಿನಾಶವೇ ನಿತ್ಯಪ್ರಳಯ. "नित्यः सदैव जातानां यो विनाशो दिवानिशम्" विष्णुपु० १-७-४३। "नित्यदा सर्वभूतानां ब्रह्मादीनां परन्तप। उत्पत्तिप्रलयावेके सूक्ष्मज्ञाः सम्प्रचक्षते" भाग० १२-४-३५।

नित्यमुक्त ನಿತ್ಯಮುಕ್ತ (पुं०) 1. ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. नित्यं मुक्तः। 2. ಸಂಸಾರ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದೆ ಅನವರತವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೈಂಕರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವ ಜೀವ.

नित्ययुक्त ನಿತ್ಯಯುಕ್ತ (वि०) ಅನವರತವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವನು, ಜ್ಞಾನಿ. नित्यं युक्तः। ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಶುದ್ಧಾತ್ಮಾನುಭವರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನವು ನಿರಂತರವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಯುಕ್ತನು. ಇತರರಿಗೆ

ಅಭೀಷ್ಟಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಮಾತ್ರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಯುಕ್ತನಾದ ಜ್ಞಾನಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪರಮಪ್ರಿಯನು. "तेषां ज्ञानी नित्ययुक्तः एकभक्तिर्विशिष्यते। प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः" ಗೀತಾ ೭-೧೭। "तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः" ಗೀತಾ ೮-೧೪।

नित्ययौवन ನಿತ್ಯಯೌವನ (ವಿ॰) 1. ಯಾವಾಗಲೂ ತಾರುಣ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಪ್ರಾಯದವನಾಗಿರುವವನು. नित्यं यौवनं यस्य। (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-यौवना -ಯೌವನಾ**. 2. ದ್ರೌಪದಿ. "पाञ्चाली पार्षती कृष्णा वेदिजा नित्ययौवना" ತ್ರಿಕಾಂಡ॰। (ನ॰) 3. ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಯೌವನ.

नित्यवैकुण्ठ ನಿತ್ಯವೈಕುಂಠ (ಪ್ಲಂ॰) ಪರಮಪದ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ಥಾನ, ವೈಕುಂಠಲೋಕ. नित्यः सदातनः वैकुण्ठः। ಈ ಲೋಕವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಊರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. ಅನರ್ಘರತ್ನರಾಶಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಈ ಲೋಕವು ಆಕಾಶದಷ್ಟೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ವನಮಾಲಿಯೂ ಚತುರ್ಭುಜನೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸರಸ್ವತೀ ಗಂಗಾ ತುಲಸೀ ಸಮೇತನಾಗಿಯೂ ಸುನಂದ ನಂದ ಕುಮುದಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರರಾದ ಭಾಗವತರಿಂದಲೂ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವನಾಗಿಯೂ ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹಕಾರಕನಾಗಿಯೂ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವನು. "वैकुण्ठे तु परे लोके श्रिया सार्धं जगत्पतिः। आस्ते विष्णुरचिन्त्यात्मा भक्तैर्भागवतैः सह"। "ऊर्ध्वं नभसि संविष्टो नित्यवैकुण्ठ एव च। आत्माकाशसमो नित्यो विस्तृतश्चन्द्रबिम्बवत्। ईश्वरेच्छासमुद्भूतो निर्लक्ष्यश्च निराश्रयः। आकाशवत् सुविस्तारश्चामूल्यरत्ननिर्मितः। तत्र नारायणः श्रीमान् वनमाली चतुर्भुजः। लक्ष्मीसरस्वतीगङ्गातुलसीपतिरीश्वरः। सुनन्दनन्दकुमुदपार्षदादिभिरन्वितः। सर्वेशः सर्वसिद्धीशो भक्तानुग्रहकारकः" ಬ್ರಹ್ಮವೈ॰।

नित्यशस् ನಿತ್ಯಶಸ್ (ಅವ್ಯ॰) ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ. नित्य "शस्" (೫-೪-೪೩)। "तेभ्योऽधिगच्छेद्विनयं विनीतात्मापि नित्यशः" ಮನು॰ ೭-೩೯।

नित्यसत्त्वस्थ ನಿತ್ಯಸತ್ತ್ವಸ್ಥ (ವಿ॰) 1. ಸರ್ವದಾ ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮೋಗುಣಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವದ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವುಳ್ಳವನು. नित्यं सत्त्वे सत्त्वगुणे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (೩-೨-೪)। "निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान्" ಗೀತಾ ೨-೪೫। 2. ಯಾವಾಗಲೂ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾಗಿರುವ. नित्यं सत्त्वे धैर्ये तिष्ठति—ष्ठा "कः"।

नित्यसमास ನಿತ್ಯಸಮಾಸ (ಪ್ಲಂ॰) ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ. मक्षिकाया निः, न सुरः ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಗ್ರಹ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತಪದದ ಅರ್ಥ ಬೋಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ निर्मक्षिकः असुरः ಎಂದು ನಿತ್ಯಸಮಾಸವಿರಬೇಕು.

नित्यहोतृ ನಿತ್ಯಹೋತೃ (ವಿ॰) ಯಾವಾಗಲೂ ಹೋಮ ಮಾಡುವವನು, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು.

नित्यहोम ನಿತ್ಯಹೋಮ (ಪ್ಲಂ॰) ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಹೋಮ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ. नित्यं प्रत्यहं कर्तव्यो होमः।

नित्या ನಿತ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಮನಸಾದೇವಿ, ಕಶ್ಯಪನ ಮಗಳು, ಅನಂತನಾಗರಾಜನ ಸಹೋದರಿ, ಜರತ್ಕಾರು ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಆಸ್ತೀಕ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. 2. ಪಾರ್ವತಿ.

नित्यानध्याय ನಿತ್ಯಾನಧ್ಯಾಯ (ಪ್ಲಂ॰) ವೇದಪಾಠಕ್ಕೆ ಸರ್ವಥಾ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾಲ,

नित्याभियुक्त ನಿತ್ಯಾಭಿಯುಕ್ತ (ವಿ॰) ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಸರ್ವದಾ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. नित्यं सर्वदा अभि समन्तात् युक्तः योगे व्यापृतः। "अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते। तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम्" ಗೀತಾ ೯-೨೨।

निदधत् ನಿದಧತ್ (ವಿ॰) ಇಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "शतृ" (೩-೨-೧೨೪)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ङीप्" (೪-೧-೬)। **-दधती -ದದತೀ**. "शानच्" (೩-೨-೧೨೪)। **-दधानः -ದದಾನಃ**. "वसानः कौपीनं शिरसि निदधानोऽञ्जलिपुटम्" ಭರ್ತೃ॰ ೩-೮೪।

निदर्शन ನಿದರ್ಶನ (ನ॰) 1. ಉದಾಹರಣೆ, ದೃಷ್ಟಾಂತ. नि+दृशिर् (प्रेक्षणे) "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೪)। "निदर्शनमसाराणां लघुर्बह्वृतृणं नरः" ಮಾಘ॰ ೨-೫೦। (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-दर्शना -ದರ್ಶನಾ**. 2. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ. ಸಮಾನವಾದ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಭೇದಾರೋಪವು ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "वाक्यार्थयोः सदृशयोरैक्यारोपो निदर्शना"। "यद्दातुः सौम्यता सेयं पूर्णेन्दोरकलङ्कता"। ಇಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡುವವನಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯತ್ವ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣ

ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಕಳಂಕಶೂನ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಯತ್ ತತ್ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅಭೇದಾರೋಪವಿರುವುದರಿಂದ **ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ.** ಇದು **ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವೃತ್ತಿ.** ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದರ ಧರ್ಮಾರೋಪವು **ಪದಾರ್ಥವೃತ್ತಿನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ.** "त्वन्नेत्रयुगलं धत्ते लीलां नीलाम्बुजन्मनोः" ಇಲ್ಲಿ ನೇತ್ರಯುಗಳದಲ್ಲಿ ನೀಲೋತ್ಪಲದ ಲೀಲಾರೂಪವಾದ ಧರ್ಮಾರೋಪ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥವೃತ್ತಿ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಸದರ್ಥ ಅಥವಾ ಅಸದರ್ಥ ಬೋಧನೆಯಾಗುವಲ್ಲಿಯೂ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "अपरां बोधनं प्राहुः क्रियायाऽसत्सदर्थयोः। नश्येद्राजविरोधीति क्षीणं चन्द्रोदये तमः। उदयन्नेव सविता पद्मेष्वर्पयति श्रियम्। विभावयन् समृद्धीनां फलं सुहृदनुग्रहः" चन्द्रा०। ಹೀಗೆ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ ಮೂರು ವಿಧ.

निदर्शनीय ನಿದರ್ಶನೀಯ (ವಿ०) 1. ಉದಾಹರಣೆ ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. नि+दृशिर् (प्रेक्षणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "अनर्घमाद्यं हरिनीलरत्नं लक्ष्मीदृशा नित्यनिदर्शनीयम्" याद० १८-१०६। "तव्यः"। **–दर्शयितव्यः–दर्शयितव्यः.**

निदर्शयत् ನಿದರ್ಶಯತ್ (ವಿ०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "युगपदखिलमादरेण साक्षाद्युवतिजनस्य निदर्शयन् मुकुन्दः" याद० २४-२२।

निदर्शित ನಿದರ್ಶಿತ (ವಿ०) 1. ದೃಷ್ಟಾಂತ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಎತ್ತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. नि + दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निदध्यौ कन्यकास्तत्र निदर्शितपरस्पराः। अमुद्राभङ्गसुभगा नीवीरिव रतेः शुभः" याद० १६-१३६।

निदाघ ನಿದಾಘ (पुं०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲ. ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ. नितरां दह्यतेऽत्र—नि + दह (भस्मीकरणे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "क्लान्तजलरुहलताः सरसीविदधे निदाघ इव सत्त्वसंप्लवः" किरा० १२-५१। 2. ಉಷ್ಣ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. "निदाघमिव पर्जन्यो निरासे सात्यकिः परम्" याद० २२-२००। 3. ಸ್ವೇದೋದಕ, ಬೆವರು. "निर्वापयिष्यन्निव रोषतप्तं प्रस्नापयामास मुखं निदाघः" किरा० १७-८। (वि०) 4. ಉಷ್ಣವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ,

निदाघकर ನಿದಾಘಕರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. निदाघाः उष्णाः कराः अस्य। "खगपतङ्गवियन्मणिभानवो हरिभगेननिदाघकरार्चयः" हारा०। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

निदाघकाल ನಿದಾಘಕಾಲ (पुं०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲ.

निदाघधामन् ನಿದಾಘಧಾಮನ್ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. निदाघमुष्णं धाम यस्य। "निदाघधामानमिवाधिदीधितिं मुदा विकासं मुनिमभ्युपेयुषी" माघ० १-२४। (वि०) 2. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ.

निदाघावधि ನಿದಾಘಾವಧಿ (पुं०) ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲ, ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು. निदाघस्य अवधिः। "संबध्नता कामिजनेषु दोषाः सर्वे निदाघावधिना प्रमृष्टाः" रघु० १६-५२।

निदान ನಿದಾನ (न०) 1. ಮುಖ್ಯಕಾರಣ, ಆದಿಕಾರಣ, ಮೂಲಕಾರಣ. नितरां दीयतेऽसाधारणतया जन्यतेऽनेन —डु दाञ् (दाने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "भूतभव्यभवदात्मनः प्रभो यन्निदानमखिलस्य शाश्वतम्" याद० १७-१०३। 2. ಕಾರಣ, ಹೇತು. 3. ಕರುವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಹಗ್ಗ. 4. ಕಾರಣಕ್ಷಯ, ಕಾರಣನಾಶ. 5. (ವೈದ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ರೋಗದ ಕಾರಣ. 6. ಅಂತ್ಯ, ಕೊನೆ, ಅವಸಾನ. "निदानं कारणे वत्सदामादिकारणक्षये" मेदि०। 7. ಶುದ್ಧಿ. 8. ರೋಗನಿರ್ಣಯ. "निदानं कारणे रोगनिर्णये वत्सदामनि" विश्व०।

निदानस्थान ನಿದಾನಸ್ಥಾನ (न०) ಹೇತುಲಕ್ಷಣ (ಕಾರಣದ ಸ್ವರೂಪ) ಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಕರಣ. निदानं हेतुलक्षणनिर्देशः तस्य स्थानम्। ಚರಕ ಮತ್ತು ಸುಶ್ರುತ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗಕಾರಣಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ "ನಿದಾನಸ್ಥಾನ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೂ ಕಾರಣಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. "वातव्याधिकर्शांसि साश्मरिश्च भगन्दरः। कुष्ठमेहोदरं मूढो विद्रधिः परिसर्पणम्। ग्रन्थिवृद्धिक्षुद्रशूकभग्नाश्च मुखरोगिकम्। हेतुलक्षणनिर्देशान्निदानानीति षोडश" सुश्रुत० सूत्र० ३-१३, १४। ಶರೀರದಲ್ಲಿ (1) ಪ್ರಾಣ, (2) ಅಪಾನ, (3) ಸಮಾನ, (4) ಉದಾನ ಮತ್ತು (5) ವ್ಯಾನಗಳೆಂದು ಪಂಚ (5) ವಾಯುಗಳಿರುವುವು. "प्राणोदानौ समानश्च व्यानश्चापान एव च। स्थानस्था मारुताः पञ्च यापयन्ति शरीरिणम्" सुश्रुत० निदान० १-१२। ವಕ್ಷ, ತಲೆ, ಎದೆ, ಕಂಠ ಮತ್ತು ಮೂಗುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು ಪ್ರಾಣ

वायु. ಈ ವಾಯುವು ಅನ್ನವು ಕಂಠದ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ಇದು ಕೆಟ್ಟರೆ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ ಶ್ವಾಸ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು.

निदिग्ध **ನಿದಿಗ್ಧ** (ವಿ॰) 1. ರಾಶಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + दिह (उपचये) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-ग्धा** **-ಗ್ಧಾ**. 3. ಯಾಲಕ್ಕಿ.

निदिग्धिका **ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾ** (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದಗಿಡ. नि+दिह (उपचये) "क्तः" (३-२-१०२)। "टाप्" (४-१-४)। ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कन्" (५-३-७५)। "निदिग्धिका स्पृशी व्याघ्री बृहती कण्टकारिका" अम॰।

निदिध्यासत् **ನಿದಿಧ್ಯಾಸತ್** (ವಿ॰) ತಿಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರಂತರ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि+ध्यै (चिन्तायाम्) +सन् "शतृ" (३-२-१२४)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** **-ನ್ತೀ**.

निदिध्यासन **ನಿದಿಧ್ಯಾಸನ** (ನ॰) ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವುದು, ನಿರಂತರ ಭಾವನಾರೂಪವಾದ ಸ್ಮೃತಿ ಪರಂಪರೆ. नि+ध्यै (चिन्तायाम्) + सन् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। ಗುರುವಿನ ಮುಖದಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನು ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅನುಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನವೆಂದು ಹೆಸರು. "निरन्तरं विचारो यः श्रुतार्थस्य गुरोर्मुखात्। तन्निदिध्यासनं प्रोक्तं तत्त्वैकाग्र्येण लभ्यते"। "ताभ्यां निर्विचिकित्सेऽर्थे चेतसः स्थापितस्य यत्। एकतानत्वमेतद्धि निदिध्यासनमुच्यते" पञ्चद॰।

निदिध्यासनीय **ನಿದಿಧ್ಯಾಸನೀಯ** (ವಿ॰) 1. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. नि + ध्यै (चिन्तायाम्) + सन् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **निदिध्यासितव्यः** **ನಿದಿಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯಃ**. "आत्मा वारे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः" श्रुतिः।

निदिध्यासित **ನಿದಿಧ್ಯಾಸಿತ** (ನ॰) 1. ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದು. नि + ध्यै (चिन्तायाम्) + सन् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (ವಿ॰) 2. ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + ध्यै (चिन्तायाम्) + सन् कर्म॰ "क्तः" (३-२-१०२)।

निदिध्यासितवत् **ನಿದಿಧ್ಯಾಸಿತವತ್** (ವಿ॰) ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದವನು. नि + ध्यै (चिन्तायाम्) + सन् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** **-ವತೀ**.

निदिध्यास्य **ನಿದಿಧ್ಯಾಸ್ಯ** (ವಿ॰) ನಿರಂತರವಾಗಿ ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

नि + दिश — अतिसर्जने (तुदा॰ उभ॰ सक॰ अनि॰)। ಆಜ್ಞೆಮಾಡು, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡು.

निदेश **ನಿದೇಶ** (ಪುಂ॰) 1. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. नि + दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। "सूननायकनिदेश-विभ्रमैरप्रतीतचरवेदनोदयम्" नैष॰ १८-१२६। "वाक्येनेयं स्थापिता स्वे निदेशे स्थाने प्राणाः कामिनां दूत्यधीनाः" माल॰ ३-१४। 2. ಸಂಭಾಷಣೆ, ಮಾತಾಡುವುದು. 3. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. "निदेशः शासनेऽपि स्यात् कथनोपान्तयोरपि" मेदि॰।

निदेशकारिन् **ನಿದೇಶಕಾರಿನ್** (ವಿ॰) 1. ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು, ವಿಧೇಯ, निदेशं करोति — ड कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಭೃತ್ಯ, ಸೇವಕ. "पुरोपकण्ठोपवनं किलेक्षिता दिदेश यानाय निदेशकारिणः" नैष॰ १-५६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-कारिणी** **-ಕಾರಿಣೀ**.

निदेशिन् **ನಿದೇಶಿನ್** (ವಿ॰) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವವನು. नि+दिश (अतिसर्जने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-शिनी** **-ಶಿನೀ**. 2. ದಿಕ್ಕು, ದಿಶೆ.

निदेश्य **ನಿದೇಶ್ಯ** (ವಿ॰) 1. ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 2. ಆಜ್ಞೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. नि + दिश (अतिसर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निदेष्टृ **ನಿದೇಷ್ಟೃ** (ವಿ॰) 1. ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವವನು. नि + दिश (अतिसर्जने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **निदेष्ट्री** **ನಿದೇಷ್ಟ್ರೀ**.

निद्रा **ನಿದ್ರಾ** (ಸ್ತ್ರೀ॰) ನಿದ್ದೆ, ನಿದ್ದೆ. नि+द्रा (कुत्सायां गतौ) "अङ्" (३-३-१०६)। णिदि (कुत्सायाम्) "रक्" (उ॰ २-१७) इति वा। "निमीलितादक्षियुगाच्च निद्रया हृदोऽपि बाह्येन्द्रियमौनमुद्रितात्" नैष॰ १-४०। ನಿದ್ರೆಯು ಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರನ ಪತ್ನಿ. "कालाग्निरुद्रपत्नी

च निद्रा सा सिद्धयोगिनी। सर्वलोकाः समाच्छन्ना यया योगेन रात्रिषु"। ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗುಣಗಳು : ಧಾತುಗಳು ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವುವು. ಸೋಮಾರಿತನವಿಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಟುತ್ವವುಂಟಾಗುವುದು. ಪುಷ್ಟಿ ಬಲ ಉತ್ಸಾಹ ಅಗ್ನಿಶಕ್ತಿಗಳುಂಟಾಗುವುವು. ದರಿದ್ರನಿಗೂ ಪರರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿರುವವನಿಗೂ ಪರಸ್ತ್ರೀಲೋಲುಪನಿಗೂ ಪರರ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನಿಗೂ ನಿದ್ರೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "कुतो निद्रा दरिद्रस्य परप्रेष्यकरस्य च। परनारीप्रसक्तस्य परद्रव्यहरस्य च"। **ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವವರು:** "सुखं स्वपित्यनृणवान् व्याधिमुक्तश्च यो नरः। सावकाशस्तु यो भुङ्क्ते यस्तु दारैर्न शङ्कितः"। ಪದ್ಮಾಕಾರದ ಹೃದಯವು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿರುವುದು. ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವಾಗ ಅದು ವಿಕಸಿತವಾಗಿರುವುದು. ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮುಕುಳಿತವಾಗುವುದು. "पुण्डरीकेण सदृशं हृदयं स्यादधोमुखम्। जाग्रतस्तद्विकसति स्वपतश्च निमीलति" सुश्रुत० शारीर० ४-३२। ಸಂಜ್ಞಾವಹವಾದ ಸ್ರೋತಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ತಮಃಪ್ರಚುರವಾದ ಶ್ಲೇಷ್ಮವು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರೆ ತಾಮಸ ಗುಣವುಂಟಾಗುವುದು. ಅದೇ ನಿದ್ರೆ. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಚೇತನಾ ಸ್ಥಾನವಾದ ಹೃದಯವು ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಆಕ್ರಾಂತವಾದಾಗ ನಿದ್ರೆಯು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. "हृदयं चेतनास्थानमुक्तं सुश्रुत देहिनाम्। तमोऽभिभूते तस्मिंस्तु निद्रा विशति देहिनम्" सुश्रुत० शारीर० ४-३४। ಆದುದರಿಂದ ನಿದ್ರೆಗೆ ತಮೋಗುಣವು ಕಾರಣ. ಸತ್ತ್ವಗುಣವು ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಗೆ ಕಾರಣ. ಮಸ್ತುತಃ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬಳಲಿದಾಗ ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ನಿಂತುಹೋಗುವುವು. ಇದೇ ನಿದ್ರೆ.

निद्राण निद्राण (वि०) ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಿದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि+द्रा (कुत्सायां गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातस्य नः (८-२-४३)। "लभते कुतः प्रबोधं स जागरित्वैव निद्राणः" आर्यासप्त०। "निद्राणवद्दरनिमीलितनेत्रपद्मम्" याद० १९-१।

निद्रालु निद्रालु (वि०) 1. ನಿದ್ರೆಯ ಸ್ವಭಾವದ. नि+द्रा (कुत्सायां गतौ) "आलुच्" (३-२-१५८)। "कासयुक्तस्त्यजेच्चौर्यं निद्रालुश्चेत्स पुंश्चलीम्। जिह्वालौल्यं रुजाक्रान्तः जीवितं योऽत्र वाञ्छति" पञ्चतं० ५-५१। 2. ಸಂಕೋಚ ಸ್ವಭಾವದ. "कृत्वेन्दुरस्या मुखमात्मनाभून्निद्रालुना दुर्घटमम्बुजेन" नैष० १०-१२९। (स्त्री०) 3. ನಾರಂಬೇಳೆ ಗಿಡ.

निद्रावृक्ष निद्रावृक्ष (पुं०) ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. निद्राया वृक्ष इव।

निद्रासञ्जनन निद्रासंजनन (न०) ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. निद्रां सञ्जनयति — सम् + जनी (प्रादुर्भावे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

निद्रित निद्रित (वि०) ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಿದ್ರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. निद्राऽस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। "मेखलातरुषु निद्रितानमून्" कुमा० ८-६७।

निधन निधन (पुंन०) 1. ಮರಣ. ಸಾವು. नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्युः" (उ० २-८२)। "लोक एष परलोकमुपेता हा विहाय निधने धनमेकः" नैष० ५-११। 2. नाश. ಅಳಿವು. "कल्पान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनम्" भर्तृ० १-१२। 3. (ಜಾತಕದಲ್ಲಿ) ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ. "अष्टमं निधनं रन्ध्रं मृतिर्नाशश्च नैधनम्" मुहू० दी०। 4. ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ 7, 16 ಮತ್ತು 25ನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ನಿಧನತಾರೆಗಳು. (वि०) 5. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. निवृत्तं धनं यस्मात्। (न०) 6. ವಂಶ, ಕುಲ. "निधनं स्यात् कुले नाशे" मेदि०।

निधनता निधनता (स्त्री०) ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. निधनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "निर्बुद्धिः क्षयमेत्यहो निधनता सर्वापदामास्पदम्" मृच्छ० १-१४।

निधा निधा (स्त्री०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. 2. ಅರ್ಪಣ, ಒಪ್ಪಿಸುವುದು. नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (३-३-१०६)।

निधातव्य निधातव्य (वि०) 1. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಇಡಲ್ಪಡುವ. 4. ಇಡಬೇಕಾದ. नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "तव्यः" (३-१-९६)। "आसनानि च दिव्यानि यानानि शयनानि च। निधातव्यानि पाण्डूनां यथा तुष्येच्च मे पिता" भा० आदि० १५६-१६। "अनीयर्" (३-१-९६)। **-धानीयः** — **धानीयः**.

निधान निधान (न०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ. निधियतेऽत्र — अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಮೂಲಕಾರಣ. "एतन्नानावताराणां निधानं बीजमव्ययम्" भाग० १-३-६। 4. ನಿಧಿ,

ಐಶ್ವರ್ಯ. "सन्तोष एव पुरुषस्य परं निधानम्" ಪಂಚತಂ॰ ೨-೧೪೯। 5. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂತಿಟ್ಟ ಧನ, ಯಾರ ದೆಂದು ತಿಳಿಯದ ಭೂಮಿಯೊಳಗಿರುವ ಧನ. "निधान-गर्भामिव सागराम्बरां शमीमिवाभ्यन्तरलीनपावकाम्" ರಘು॰ ೩-೯।

निधारिन् ನಿಧಾರಿನ್ (ವಿ॰) ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಯು ತ್ತಿರುವ. नितरां धारां धारारूपं करोति—तत्करोति॰ "णिच्"। "णिनिः" (೩-೧-೧೩೪)। "प्रीत्या सुधासारनिधारिणेव ततोऽनुजग्राह विलोकनेन" ಕುಮಾ॰ ೧೨-೨೮।

निधि ನಿಧಿ (ಪುಂ॰) 1. (ಕ) ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು, ಬೊಕ್ಕಸ. नितरां दधाति पोषयत्यनेन—नि + डु धान् (धारण-पोषणयोः) "किः" (೩-೩-೯೨)। (ಖ) ಪುದಿಮಟ್ಟು, ಅವಶ್ಯವಾದಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಧನ. 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ. "सदोप-योगेऽपि गुरुस्त्वमक्षयो निधिः श्रुतीनां धनसम्पदामिव" ಮಾಘ॰ ೧-೨೮। 3 ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. आपद्धन-वन्निधीयते इति निधिः। "यः सदापद्धनमिव निधेयत्वा-न्निधिः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "सर्वः शर्वः शिवः स्थाणुः भूतादिर्निधिरव्ययः" ವಿ॰ ಸ॰। 4. ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದೆ ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಹೂತಿಟ್ಟಿರುವ ಧನ. ಇಂತಹ ಧನವು ರಾಜನಿಗೆ ಲಬ್ಧವಾದರೆ ಅದರ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿ ಉಳಿದುದನ್ನು ತನ್ನ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "राजा लब्ध्वा निधिं दद्यात् द्विजेभ्योऽर्धं द्विजः पुनः। विद्वानशेषमादद्यात् सर्वस्यासौ प्रभुर्यतः। इतरेण निधौ लब्धे राजा षष्ठांशमाहरेत्। अनिवेदितविज्ञातो दाप्यस्तं दण्डमेव च" ಯಾಜ್ಞ॰ ೨-೩೪, ೩೫। ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಗೆದು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧನವು ನೂರಾರು ವರ್ಷ ಕಾಲ ಯಾರಿಗೂ ಗೋಚರಿಸದಿರ ಬಹುದು. ಇಷ್ಟು ಕಾಲ ಕಳೆದು ದೊರೆತ ಹಣಕ್ಕೆ ರಾಜನು ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗುವನು. "निध्यधिगमो राजधनम्" ಗೌತಮಧ॰ ೧೦-೪೨। 5. ಕುಬೇರನ ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ರತ್ನ ಗಳು. (1) महापद्मः, (2) पद्मः, (3) शङ्खः, (4) मकरः, (5) कच्छपः, (6) मुकुन्दः, (7) कुन्दः. (8) नीलः ಮತ್ತು (9) खर्वः ಇವು ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳು. "निधि-गणमुखवान्तनिष्कराशिः प्रचितगुणा मणिभिः स्यमन्त-काद्यैः" ಯಾದ॰ ೨೪-೫। 6. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. 7. ನಳಿಕೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 8. ವೇದ. 9. ಪೌರವ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "बुभुजे पृथिवीमेनां दण्डपाणिर्महाबलः। राजासने ततः सोऽपि स्थापयित्वा निधिं सुतम्"।

निधिगोप ನಿಧಿಗೋಪ (ಪುಂ॰) 1. ಅನೂಚಾನ, ಗುರುವಿ ನಲ್ಲಿ ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. निधिः ऋषीणां ऋणभूतो वेदः, तं गोपायति—गुप् (रक्षणे) "अण्" (೩-೨-೧)। 2. ಧನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಬೊಕ್ಕಸವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. निधिं धनं गोपायति।

निधित्सत् ನಿಧಿತ್ಸತ್ (ವಿ॰) ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + डु धान् (धारण-पोषणयोः)+सन् "शतृ" (೩-೨-೧೨೪)। "विवृतोरुबाहु-परिघेण सरभसपदं निधित्सता" ಮಾಘ॰ ೧೫-೫೨।

निधित्सा ನಿಧಿತ್ಸಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. नि + डु धान् (धारणपोषणयोः) + सन् "अः" (೩-೩-೧೦೨)।

निधित्सु ನಿಧಿತ್ಸು (ವಿ॰) ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇರಿಸಲು ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವ. नि+डु धान् (धारणपोषणयोः)+सन् "उः" (೩-೨-೧೬೮)।

निधिनाथ ನಿಧಿನಾಥ (ಪುಂ॰) ಕುಬೇರ, ಧನಾಧಿಪತಿ. निधीनां नाथः। निधिपतिः निधीशः ಇತ್ಯಾದಿ.

निधुवन ನಿಧುವನ (ನ॰) 1. ಸುರತಕ್ರೀಡೆ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ಸಂಭೋಗ. नितरां धुवनं हस्तपादादिचालनमत्र। "चक्रतुर्निधुवनेऽधरामृतैस्तत्र साधु मधुपानविभ्रमम्" ನೈಷ॰ ೧೮-೧೦೩। 2. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. "भवेन्निधुवनं कम्पे सुरते च नपुंसकम्" ಮೇದಿ॰। 3. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ.

निधेय ನಿಧೇಯ (ವಿ॰) 1. ಇಡಲ್ಪಡುವ, ಇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಇಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಇಡಬೇಕಾದ. नि+डु धान् (धारणपोषणयोः) "यत्" (೩-೧-೯೪)।

निध्यात ನಿಧ್ಯಾತ (ವಿ॰) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नितरां ध्यातः।

निध्यातवत् ನಿಧ್ಯಾತವತ್ (ವಿ॰) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದವನು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿದವನು, ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ ಯಿಂದ ನೋಡಿದವನು. नि + ध्यै (चिन्तायाम्) "क्तवतुः" (೩-೨-೧೦೨)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **-वती -ವತೀ.**

निध्यातव्य ನಿಧ್ಯಾತವ್ಯ (ವಿ॰) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಡುವ, ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವಲೋಕಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + ध्यै (चिन्तायाम्) "तव्यः" (೩-೧-೯೬)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. "अनीयर्" (३-१-९६)। **–ध्यानीयः –ಧ್ಯಾನೀಯಃ.**

निध्यान ನಿಧ್ಯಾನ (न०) ದರ್ಶನ, ನೋಡುವುದು. नि+ध्यै (चिन्तायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "निर्वर्णनं तु निध्यानं दर्शनालोकनेक्षणम्" अम०।

निध्यायत् ನಿಧ್ಯಾಯತ್ (वि०) 1. ಜ್ಞಾನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. नि+ध्यै (चिन्तायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "निध्यायन्त-स्त्वरितमतरन् दुस्तरां तस्य मायाम्" याद० २४-९६। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತಿ.**

निध्वनत् ನಿಧ್ವನತ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि + ध्वन (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಗರ್ಜನೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "निध्वन-ज्जवहारीभा भेजे रागरसात्तमः" माघ० १९-३४।

निध्वान ನಿಧ್ವಾನ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. नि + ध्वन (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "मन्दानिलापूरकृतं दधानो निध्वानमश्नूयत पाञ्चजन्यः" माघ० ३-२१। 2. ಗರ್ಜನೆ, ಆನೆಯ ಕೂಗಾಟ.

निनङ्क्षा ನಿನಂಕ್ಷಾ (स्त्री०) ನಾಶಹೊಂದಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ. णश (अदर्शने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

निनङ्क्षु ನಿನಂಕ್ಷು (वि०) ನಾಶಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. नम्ष्टुमिच्छुः—णश (अदर्शने) +सन् "उः" (३-२-१६८)। "अपिस्फवच्च बन्धूनां निनङ्क्षुर्विक्रमं मुहुः" भट्टि० ४-३३।

निनद ನಿನದ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. नि+णद (अव्यक्ते शब्दे) "अप्" (३-३-६४)। "कुम्भपूरणभवः पटुरुच्चै-रुच्चचार निनदोऽम्भसि तस्याः" रघु० ९-७३। 2. ಭ್ರಮರದ ಧ್ವನಿ. 3. ರಥದ ಶಬ್ದ.

निनर्तिषा ನಿನರ್ತಿಷಾ (स्त्री०) ನರ್ತನಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ, ಕುಣಿಯಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ. नर्तितुमिच्छा—नृती (गात्र-विक्षेपे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

निनर्तिषु ನಿನರ್ತಿಷು (वि०) ನರ್ತನಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಕುಣಿಯಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ. नर्तितुमिच्छुः—नृती (गात्र-विक्षेपे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

निनाद ನಿನಾದ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. नि+णद (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "युगान्तवाताभिहतेव कुर्वती निनादमम्भोनिधिवीचिसंहतिः" किरा० १४-२७। 2. ಭ್ರಮರದ ಧ್ವನಿ, ದುಂಬಿಯ ಝೇಂಕಾರ.

निनादित ನಿನಾದಿತ (वि०) 1. ಶಬ್ದದಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಸದ್ದಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. निनादोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि+णद+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

निनादिन् ನಿನಾದಿನ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸದ್ದು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि + णद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

निनिन्दिषा ನಿನಿಂದಿಷಾ (स्त्री०) ದೂಷಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ, ತೆಗಳಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ. निन्दितुमिच्छा—णिदि (कुत्सायाम्) +सन् "अः" (३-३-१०२)।

निनिन्दिषु ನಿನಿಂದಿಷು (वि०) ದೂಷಿಸಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ತೆಗಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. निन्दितुमिच्छुः—णिदि (कुत्सायाम्) +सन् "उः" (३-२-१६८)।

निनीषत् ನಿನೀಷತ್ (वि०) ಒಯ್ಯಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. णीञ् (प्रापणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

निनीषा ನಿನೀಷಾ (स्त्री०) ಒಯ್ಯಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಸಾಗಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. णीञ् (प्रापणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

निनीषु ನಿನೀಷು (वि०) ಒಯ್ಯಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಸಾಗಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು. णीञ् (प्रापणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "मुनिमभिमुखतां निनीषवो याः समुपययुः कमनीयतागुणेन" किरा० १०-४०।

निन्दक ನಿಂದಕ (वि०) ದೂಷಿಸುವವನು, ನಿಂದಿಸುವವನು. निन्दति—णिदि (कुत्सायाम्) "वुञ्" (३-२-१४६)। "परीवादात् खरो भवति श्वा वै भवति निन्दकः" मनु० २-२०१।

निन्दत् ನಿಂದತ್ (वि०) ದೂಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೆಗಳುತ್ತಿರುವ. णिदि (कुत्सायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "निनिन्द तेषु निन्दत्सु स्तुवत्सु स्तुतवान्न किम्" नैष० १७-६५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.** "सा निन्दन्ती स्वानि भाग्यानि बाला बाहूत्क्षेपं क्रन्दितुं च प्रवृत्ता" शाकु० ५-३०।

निन्दन ನಿಂದನ (न०) ದೂಷಣೆ, ತೆಗಳುವುದು. णिदि (कुत्सायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निन्दनीय ನಿಂದನೀಯ (वि०) 1. ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ತೆಗಳಲ್ಪಡುವ. 2. ದೂಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. णिदि (कुत्सायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **निन्दितव्यः ನಿಂದಿತವ್ಯಃ.**

निन्दा निंदा (स्त्री०) 1. दूषणे, तेगळुवुदु. 2. आक्षेपिसुवुदु. णिदि (कुत्सायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "गुरोर्यत्र परीवादो निन्दा वापि प्रवर्तते। कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं वा ततोऽन्यतः" मनु० २-२००। 3. तिरस्कार, धिक्कार. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **निन्दनम्** निंदनवुं.

निन्दास्तुति निंदास्तुति (स्त्री०) निंदेय व्याजदिंद माडुव स्तुति, दूषणेय नेपदिंद होगळुवुदु. निन्दाव्याजेन स्तुतिः। इदु "व्याजस्तुति" एंब अलंकारवागुवुदु. "उक्तिर्व्याजस्तुतिर्निन्दास्तुतिभ्यां स्तुतिनिन्दयोः"। **उदा०** "कः स्वर्धुनि विवेकस्ते नयसे पापिनो दिवम्" चन्द्रा०। गंगेयु पापात्मरन्नू स्वर्गक्के एरिसुवुदु एंतह विवेक एंब निंदावचनदिंद अंतहवरिगू स्वर्गवन्नु तोरिसुव गंगेय प्रभाववु असदृशवादुदेंब स्तुतियु तोरुवुदु.

निन्दित निंदित (वि०) 1. दूषिसल्पट्ट, तेगळल्पट्ट. णिदि (कुत्सायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ मुहुर्बहुनिन्दितचन्द्रया स्तुतविधुन्तुदया च तया मुहुः" नैष० ४-४३। 2. आक्षेपिसल्पट्ट. 3. धिक्करिसल्पट्ट, तिरस्करिसल्पट्ट. "विहितस्याननुष्ठानान्निन्दितस्य च सेवनात्। अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति" याज्ञ० ३-२१९।

निन्दिन् निंदिन् (वि०) दूषिसुव स्वभावद, तेगळुव बुद्धियुळ्ळ. णिदि (कुत्सायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "देवानां नन्दनो देवो नोदनो वेदनिन्दिनः" काव्या० ३-९३।

निपठ निपठ (पुं०) अध्ययन, कंठपाठ. नि + पठ वा "अप्" (३-३-६४)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। **निपाठः** निपाठः.

निपठित निपठित (न०) 1. अध्ययन, कंठपाठ माडुवुदु, ओदुवुदु. नि + पठ (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. कंठपाठ माडल्पट्ट, अध्ययन माडल्पट्ट. नि+पठ कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निपठितिन् निपठितिन् (वि०) अध्ययन माडिदवनु, कंठपाठ माडिदवनु. निपठितमनेन "इनिः" (५-२-८८)।

निपतत् निपतत् (वि०) 1. बीळुत्तिरुव. 2. मेलिनिंद इळियुत्तिरुव. नि + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "निपततापि न मन्दरभूभृता त्वमुदधौ शशलाञ्छन चूर्णितः" नैष० ४-५१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-पतन्ती** -पतंती.

निपतन निपतन (न०) 1. मेलिनिंद केळक्के बीळुवुदु. नि + पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. मेलिनिंद इळियुवुदु. 3. गर्भिणिय गर्भपात. "दृष्टे श्रुतेऽप्यशकुने गोधामत्स्यामिषं वदेद्भुक्तम्। गर्भिण्या गर्भस्य च निपतनमेवं प्रकल्पयेत्प्रश्ने" बृहत्सं० ५१-३५।

निपतित निपतित (वि०) 1. केळक्के इळिद, मेलिनिंद केळक्के प्रवहिसिद. नि + पत्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "सध्वानं निपतितनिर्झरासु मन्द्रैः संमूर्च्छत्प्रतिनिनदैरधित्यकासु" किरा० ७-२२। 2. मेलिनिंद केळक्के बिद्द. "निपतितं वदने कथमन्यथा बलिकरम्भनिभं निजमुज्झति" नैष० ४-६४। 3. केळक्के उदुरिद, केळक्के बिद्द. "यदृच्छया निरन्तरनिपतितानि विकसितानि कुसुमान्यादाय" मालती० १।

निपाक निपाक (पुं०) 1. पक्ववागुवुदु, मागुवुदु, हण्णागुवुदु. नि + डु पचष् (पाके) "घञ्" (३-३-१८)। 2. स्वेद, बेवरु. 3. दुष्कर्मद फल, पापकार्यद फल. "निपाकः पचने स्वेदासत्कर्मफलयोरपि" हेम०।

निपाठ निपाठ (पुं०) ओदुवुदु, अध्ययन, कंठपाठ. नि + पठ (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)।

निपात निपात (पुं०) 1. केळक्के बीळुवुदु, मेलिनिंद केळक्के धुमुकुवुदु. नि + पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "विरलमपजहार बद्धबिन्दुः सरजसतामवनेरपां निपातः" किरा० १०-२०। "स्थिताः क्षणं पक्ष्मसु ताडिताधराः पयोधरोत्सेधनिपातचूर्णिताः" कुमा० ५-२४। 2. नाश, मरण. "निपातो भूमिलाभश्च मृत्युरपि" त्रिकाण्ड०। 3. बाण मोदलादुवुगळ प्रयोग, एसेयुवुदु, बीरुवुदु. "स च त्वदेकेषुनिपातसाध्यो ब्रह्माङ्गभूर्ब्रह्मणि योजितात्मा" कुमा० ३-१५। 4. (व्याकरण शास्त्रदल्लि) वर्णागम वर्णव्यत्यास वर्णविकार मत्तु वर्णलोपगळिंद निष्पन्नवाद मत्तु यावव सूत्रदिंदलू अनिष्पन्न

ವಾದ ಶಬ್ದ, ಯಾಸ್ಕರು ವಿಂಗಡಿಸಿರುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪದಗಳ ಸಮೂಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "तद्यान्येतानि चत्वारि पदजातानि नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्च तानीमानि भवन्ति" निरु० १-१-८। निपतन्ति स्वावयववर्णविनाशादिना अन्यथा निष्पद्यन्ते—नि+पत्लृ "णः" (३-१-१४०)। "भवेद्वर्णागमाद्धंसः सिंहो वर्णविपर्ययात्। गूढोत्मा वर्णविकृतेर्वर्णलोपे पृषोदरम्"। "हन्" ಧಾತುವಿಗೆ सक् ಆಗಮ ಬಂದು ಹಂಸ: ಎಂದೂ "हिंसि" ಧಾತುವಿಗೆ अच् ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ವರ್ಣ ವಿಪರ್ಯಯದಿಂದ ಸಿಂಹ: ಎಂದೂ ಗೂಢ: ಆತ್ಮಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಗೂಢೋತ್ಮಾ ಎಂದೂ ಪೃಷತ್ ಉದರಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ त ಲೋಪ ಬಂದು ಪೃಷೋದರಮ್ ಎಂದೂ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. ಇಂತಹ ಪದಗಳು ಯಾವ ಅನುಶಾಸನದಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಪಾತಗಳು. 5. ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ "च" ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದ, च वा ह अह एव एवम् नूनम् शश्वत् भूयस् कूपत् कुवित् कच्चित् यत्र ಇತ್ಯಾದಿ ಅವ್ಯಯಗಳು. निपतन्ति उच्चावचेष्वर्थेषु—नि + पत्लृ "णः" (३-१-१४०)। "निपाताः उच्चावचेष्वर्थेषु निपतन्तीति उपमार्थे वा कर्मोपसंग्रहार्थे पादपूरणार्थे वा" निरु०। "प्राग्रीश्वरान्निपाताः" (१-४-५६)। "चादयोऽसत्त्वे" (१-४-५७)। "प्रादयः" (१-४-५८)। ಮೊದಲಾದ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ನಿಪಾತ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವು. ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥದ್ಯೋತಕತ್ವವನ್ನೂ ಉಪಸರ್ಗವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕತ್ವ ಮತ್ತು ವಾಚಕತ್ವ ಎರಡನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು.

निपातन निपातन (न०) 1. ಎಸೆಯುವುದು, ಎತ್ತಿಹಾಕುವುದು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು. नि + पत्लृ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवगूर्य चरेत्कृच्छ्रमतिकृच्छ्रं निपातने। कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम्" मनु० ११-२०८। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ನೂಕುವುದು. 4. ಸಂಹರಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "परिचयं चललक्ष्यनिपातने भयरुषोश्च तदिङ्गितबोधनम्" रघु० ९-४९। 5. ವ್ಯಾಕರಣಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಾಧನೆಯ ಒಂದು ಉಪಾಯ. निपात्यतेऽनेन—नि+पत्लृ कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "यल्लक्षणेनानुत्पन्नं तत्सर्वं निपातनात्सिद्धम्" महाभा०।

निपातनीय निपातनीय (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವ, ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಕೊಲ್ಲಲು ಅರ್ಹನಾದ. नि+पत्लृ (गतौ)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "शुभेतराचारविपक्त्रिमापदो निपातनीया हि सतामसाधवः" माघ० १-७३।

निपातयत् निपातयत् (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ, ಸಂಹರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + पत्लृ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –न्त्यौ**।

निपातित निपातित (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕೆಡವಲ್ಪಟ್ಟ. नि + पत्लृ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निपातितसुहृत्स्वामिपितृव्यभ्रातृमातुलम्" माघ० १९-७५। "ताण्डवं ग्राहयामास निपातितशिरोधरान्" याद० २२-१०६। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ವ್ಯಾಕರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗದೆ ಉಪಾಯಾಂತರದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶಬ್ದ. 5. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "नयनसलिलच्छन्ना दृष्टिः सखीषु निपातिता" अमरु० २०।

निपातितवत् निपातितवत् (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿದವನು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕೆಡವಿದವನು. नि+पत्लृ (गतौ)+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆದವನು. 3. ಸಂಹರಿಸಿದವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्यौ**।

निपातिन् निपातिन् (वि०) 1. ಬೀಳುತ್ತಿರುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಿರುವ. नि + पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अलिभिरञ्जनबिन्दुमनोहरैः कुसुमपङ्क्तिनिपातिभिरङ्कितः" रघु० ९-४१। 2. ನಾಶಪಡಿಸುವ. नि + पत्लृ + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "ज्योतिरिन्धननिपाति भास्करात्सूर्यकान्त इव ताडकान्तकः" रघु० ११-२१।

निपात्यमान निपात्यमान (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + पत्लृ (गतौ) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। "पुनरपि तेष्वेव तथैव विषमविषयाङ्गारेषु निपात्यमानमात्मानं नावबुध्यसे" प्रबोध० ६।

निपान निपान (न०) 1. ಬಾವಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳು ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟಿ. नियतं पिबन्त्यस्मिन्—नि + पा (पाने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "आहावश्च निपानञ्च कूपपार्श्वजला-

श्रयः" वेज०। 2. जलाशय, कೊಳ, ನೀರಿನ ಮಡು. "गाहन्तां महिषा निपानसलिलं शृङ्गैर्मुहुस्ताडितं छायाबद्ध-कदम्बकं मृगकुलं रोमन्थमभ्यस्यतु" शाकु० २-६। 3. ಬಾವಿ. 4. ಪಾನಮಾಡುವುದು, ಕುಡಿಯುವುದು. 5. ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ, ಹಿಡಿಯಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ. "पारी तु दोहनी। निपानं स्त्री गवी तुम्बा निलिम्पा रोहिणी च सा" त्रिकाण्ड०।

निपीडन ನಿಪೀಡನ (न०) 1. ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. नि + पीड (अवगाहने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "निपीडनं यन्निबिडं विषह्यते मयाऽल्प-सत्त्वेन तवैव तद्बलम्" याद० १४-४०। 2. ಹಿಂಡುವುದು, ಹಿಸುಕುವುದು, ಕಿವಿಚುವುದು. "घनपुलकपुलोमजा-कुचाग्रद्रुतपरिरम्भनिपीडनक्षमत्वम्" माघ० १-७४। 3. ಅಪ್ಪುವುದು, (ಪರಸ್ಪರ) ತಿಕ್ಕಾಡುವುದು. "निपीडना-दिव मिथो दानतोयमनारतम्" माघ० ११-६८। "युच्" (३-३-१०७)। **-पीडना** -ಪೀಡನಾ. "कृत्वा दीन-निपीडनां निजजने बद्ध्वा वचोविग्रहं नैवालोच्य गरीयसीरपि चिरादामुष्मिकीर्यातनाः" सा० द० ३।

निपीडयत् ನಿಪೀಡಯತ್ (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+पीड (अवगाहने) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹಿಂಡುತ್ತಿರುವ, ಹಿಸುಕುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ, ಒತ್ತುತ್ತಿರುವ.

निपीडित ನಿಪೀಡಿತ (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + पीड (अवगाहने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "देवदानवगन्धर्वा रक्षांसि पतगोरगाः। तेऽपि भोगाय कल्पन्ते दण्डेनैव निपीडिताः" मनु० ७-२३। 2. ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಅದುಮಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रविकर्ष-निनादभिन्नरन्ध्रः पदविष्टम्भनिपीडितस्तदानीम्" किरा० १३-१६। 3. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. "तं कर्णभूषण निपीडितपीवरांसं शय्योत्तरच्छदविमर्दकृशाङ्गरागम्" रघु० ५-६५। 4. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶ್ರಮಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तपसा निपीडितक्लेशस्य विरहित-सहायसम्पदः" किरा० १२-३९। 5. ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಸುಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಿವುಚಲ್ಪಟ್ಟ.

निपीत ನಿಪೀತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. नि + पा (पाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "नियतं हेतयस्तेषां निपीते वह्निवारिणी। निदधुः शत्रुनारीणां चित्तेषु नयनेषु च" याद० २२-८७। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮನದಟ್ಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निपीतदूतालपित-स्ततो नलं विदर्भभर्तागमयांबभूव सः" नैष० १५-११। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಬಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अङ्ग त्वदङ्गानि निपीतपीतदर्पाणि पाणिः खलु याचते नः" नैष० ८-९८।

निपीतवत् ನಿಪೀತವತ್ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಡಿದವನು. नि+पा (पाने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿದವನು. (लाक्ष०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ. "यदुल्लसितविभ्रमा बत निपीतवत्यः पुरा नवप्रणयविभ्रमाकुलितमालतीदृष्टयः" मालती० ९-३८।

निपीति ನಿಪೀತಿ (स्त्री०) 1. ಕುಡಿಯುವುದು. 2. ಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವುದು. 3. ನೋಡುವುದು. (लाक्ष०)।

निपीयमान ನಿಪೀಯಮಾನ (वि०) ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + पा (पाने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निपीयमानस्तबका शिलीमुखैरशोकयष्टिश्चलबालपल्लवा" किरा० ८-६। "चित्राय तत्र तव नेत्रनिपीयमानः" नैष० ११-५९।

निपुण ನಿಪುಣ (वि०) 1. ಸಮರ್ಥ, ಪ್ರವೀಣ, ಕುಶಲ, ಚತುರ. निपुणति — नि + पुण (कर्मणि शुभे) "कः" (३-१-१३५)। "इति प्रियं काञ्चिदुपैतुमिच्छतीं पुरोऽनुनिन्ये निपुणः सखीजनः" किरा० ८-८। "श्रीहर्षो निपुणः कविः परिषदप्येषा गुणग्राहिणी" रत्ना० १-५। 2. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಜಾಣ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. "निपुणै-रतिबालवृद्धवाक्यं न परिग्राह्यमिति ब्रुवन्ति सन्तः" याद० १५-७४। 3. ತಿಳಿದವನು, ಬಲ್ಲವನು, ವಿವೇಕ ಶಾಲಿ. "असदप्यदः सहितुमर्हसि नः क्व वनेचराः क्व निपुणा यतयः" किरा० ६-३७। (अव्य०) 4. ಜಾಣತನ ದಿಂದ, ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ. "निपुणमन्विष्यन् उपलब्ध-वान्"।

निपुणता ನಿಪುಣತಾ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ, ಜಾಣತನ. निपुणस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ದಕ್ಷತೆ.

निपेय ನಿಪೇಯ (वि०) 1. ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. नि+पा (पाने) "यत्" (३-१-९७)। 2. ಪಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಪಾನಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. (लाक्ष०) 4. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 5. ನೋಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. "भवन्तु तावत्तव लोच-नाञ्चला निपेयनेपालनृपालपालयः" नैष० १२-४३।

निफला ನಿಫಲಾ (स्त्री०) ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ, ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ.

निबद्ध ನಿಬದ್ಧ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अद्य यावदपि येन निबद्धो न प्रभू विचलितुं बलिविन्ध्यौ" नैष० ५-१३०। "प्रियांशुकग्रन्थिनिबद्धवाससं तदा पुरोधा विदधे विदर्भजाम्" नैष० १६-३७। 2. ಉಂಟು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "शान्तिः कुतस्तस्य भुजङ्गशत्रोर्यस्मिन् निबद्धानुशया सदैव" मालती० ३-१। 3. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡಚಣೆ ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒಳಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಗ್ರಂಥ). 6. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚ್ಛಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निबद्धनिःश्वासविकम्पिताधरा लता इव प्रस्फुरितैकपल्लवाः" किरा० ४-१५। 8. ಬೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रियेऽपरा यच्छति वाचमुन्मुखी निबद्धदृष्टिः शिथिलाकुलोच्चयाः" किरा० ८-१५।

निबध्यमान ನಿಬಧ್ಯಮಾನ (वि०) ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂಕೋಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + बन्ध (बन्धने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अकर्मतन्त्रस्य जगन्ति कर्मभिर्निबध्यमानानि विमुञ्चतस्तव" याद० १४-५२।

निबन्ध ನಿಬಂಧ (पुं०) 1. ವಾಯಿದೆಯು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ ವಸ್ತು. नि + बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕರಾರು, ನಿಯಮ. "दत्त्वा भूमिं निबन्धं वा कृत्वा लेख्यं तु कारयेत्" याज्ञ० १-३१८। 3. ಭದ್ರಪಡಿಸುವ ಸಾಧನ, ಕಟ್ಟು, 4. ಶೃಂಖಲೆ, ಬಂಧನ, ಸಂಕೋಲೆ. "दैवी सम्पद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता" गीता १६-५। 5. ಆಶಯ, ಉದ್ದೇಶ. 6. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ, ಅಡಚಣೆ. 7. ಮೂತ್ರ ಕಟ್ಟುವುದು, ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗದಿರುವುದು. 8. ಮೂಲಾಧಾರ, ಮೂಲವಸ್ತು. 9. ಗ್ರಂಥರಚನೆ. 10. ನಿಂಬವೃಕ್ಷ, ಬೇವಿನ ಮರ.

निबन्धन ನಿಬಂಧನ (न०) 1. ಹೇತು, ಕಾರಣ. निबध्यतेऽनेन —नि+बन्ध (बन्धने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "यो हि कपोलपाण्डुतादिचिह्नः सूचितः प्रागनुरागस्तस्याः कामाभिषङ्गः सोऽपि त्वन्निबन्धन इति व्यक्तमेतत्" मालती० १। 2. ವೀಣೆಯ ತಂತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಬಿರಣೆ. "उपनाहो निबन्धनम्" अम०। 3. ಗ್ರಂಥರಚನೆ. "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना" माघ० २-११२। 4. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟುವುದು. नि + बन्ध भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವುದು. 6. ಕಟ್ಟಳೆ, ನಿಯಮ. 7. ಆವಾಸಸ್ಥಾನ, ಆಶ್ರಯ. "सहजविलासनिबन्धनं शरीरम्" मालती० २-६। 8. ರಚನೆ, ಜೋಡಣೆ. "संस्कारपूतेन वरं वरेण्यं वधूं सुखग्राह्यनिबन्धनेन" कुमा० ७-९०। 9. ಆಸರೆ, ಆಧಾರ. "आशानिबन्धनं जाता जीवलोकस्य" उ० रा० ३। 10. ಅಧೀನತೆ, ಪರಾವಲಂಬನ. "तन्मे दीर्घाक्षि ये प्राणास्ते त्वदाशानिबन्धनाः" माल० ४-१४। (वि०) 11. ಬಂಧಿಸುವ, ಕಟ್ಟುವ. नि + बन्ध कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। (स्त्री०) –नी –नम्. 12. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟು, ಸಂಕೋಲೆ.

निबन्धनता ನಿಬಂಧನತಾ (स्त्री०) ಹೇತುಭಾವ, ಕಾರಣತ್ವ. निबन्धनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "दैवे निरुन्धति निबन्धनतां वहन्ति हन्त प्रयासपरुषाणि न पौरुषाणि" नैष० ११-५५।

निबन्धृ ನಿಬಂಧೃ (वि०) 1. ಬಂಧಿಸುವವನು, ಕಟ್ಟುವವನು. नि + बन्ध (बन्धने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. (ग्रंथ) ರಚಿಸುವವನು.

निबर्हण ನಿಬರ್ಹಣ (न०) 1. ಕೊಲ್ಲುವುದು, ವಧಿಸುವುದು. नि+बर्ह (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विगर्हितं धर्मधनैर्निबर्हणं विशिष्य विश्वासजुषां द्विषामपि" नैष० १-१३१। (वि०) 2. ಕೊಲ್ಲುವ, ವಧಿಸುವ. 3. ನಾಶಪಡಿಸುವ. नि + बर्ह "ल्युः" (३-१-१३४)। "अनपायि निबर्हणं द्विषां न तितिक्षासममस्ति साधनम्" किरा० २-४३।

निबर्हणीय ನಿಬರ್ಹಣೀಯ (वि०) 1. ವಧಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವ. नि + बर्ह (हिंसायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ವಧಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "नियमेन मया निबर्हणीयः परमं लाभमरातिभङ्गमाहुः" किरा० १३-१२। 3. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

निबर्हित ನಿಬರ್ಹಿತ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि+बर्ह (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "विलोकनेनैव तवामुना मुने कृतः कृतार्थोऽस्मि निबर्हितांहसा" माघ० १-२९। 2. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ, ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निघ्नतः परनिबर्हितं मृगं व्रीडितव्यमपि ते सचेतसः" किरा० १३-४६।

निबिड निबिड (न०) 1. ಮೂಗು ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ, ಮೂಗು ನಾಟಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. नि नासिकाया नतेऽर्थे "बिडच्" (५-२-३२)। (वि०) 2. ಸಾಂದ್ರವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ, ನಿರಂತರವಾದ. "घनपोत्रविदीर्णशालिमूलो निबिडस्कन्ध-निकाषरुग्णवप्रः" किरा० १३-३। 3. ದೃಢವಾದ, ಬಲವಾದ. "शनैः कृतप्राणविमुक्तिरीशः पर्यङ्कबन्धं निबिडं बिभेद" कुमा० ३-५९। 4. ಅಧಿಕವಾದ, ಬಹಳವಾದ. "यद्भार निबिडं जडभूयम्" नैष० ५-६१। (अव्य०) 5. ಬಲವಾಗಿ, ದೃಢವಾಗಿ. 6. ಅಧಿಕವಾಗಿ. "नीविसीम्नि निबिडं पुरारुणत् पाणिनाथ शिथिलेन तत्करम्" नैष० १८-७८। 7. ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ, ದಟ್ಟವಾಗಿ. "निबिडा वृक्षा इति तु उपमानात् इत्याहुः" सि० कौ।

निबिडित निबिडित (वि०) ದಟ್ಟವಾಗಿರುವ, ಸಾಂದ್ರವಾಗಿರುವ, ಒತ್ತಾಗಿರುವ. निबिडोऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। "याचकश्रेणीवर्जनदुर्यशोनिबिडितव्रीडस्तु रत्नाचलः" नैष० १२-६७।

निबिरीस निबिरीस (वि०) "निबिड" ಪದದ ಅರ್ಥ. नि नासिकाया नतेऽर्थे "बिरीसच्" (५-२-३२)। "जघनमलघुपीवरोरु कृच्छ्रादुरुनिबिरीसनितम्बभारखेदि" माघ० ७-२०।

निभ निभ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. नि + भा (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३६)। "त्रपामपाकृत्य निभान्निभालय क्षितिक्षितं मालयमालयं रुचः" नैष० १२-५३। (वि०) 2. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. नियतं भाति—नि+भा (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३६)। ಈ ಪದವು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಪದವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸದೃಶಾರ್ಥಕವಾಗುವುದು. "स्युरुत्तरपदे त्वमी। निभसङ्काशनीकाश-प्रतीकाशोपमादयः" अम०। "भ्रुकुटीफणिनीनादनिभ निःश्वासफूत्कृतः" नैष० १७-२०। "निभस्तु कथितो व्याजे पुंल्लिङ्गः सदृशे त्रिषु" मेदि०।

निभालन निभालन (न०) ವೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ನೋಡುವುದು. नि + भल (आभण्डने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

निभालयत् निभालयत् (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. नि + भल (आभण्डने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -यन्ती. "तां देवतामिव मुखेन्दुवसत्प्रसादामक्ष्णा रसादनिमिषेण निभालयन्तीम्" नैष० ११-१।

निभालित निभालित (वि०) ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + भल (आभण्डने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "नम्रयांशुकविकर्षिणि प्रिये वक्त्रवातहतदीप्तदीपया। भर्तृमौलि-मणिदीपितास्तया विस्मयेन ककुभो निभालिताः" नैष० १८-८५।

निभृत निभृत (वि०) 1. ಭಯಗೊಂಡಿರುವ, ಬಹಳ ಹೆದರಿದ. नितरां निश्चलं भूतः। 2. ಕಳಿದುಹೋದ.

निभृत निभृत (वि०) 1. ನಿಗೂಢವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾದ, ಗುಟ್ಟಾದ. नि+भृञ् (भरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "चरणपतनप्रत्याख्यानप्रसादपराङ्मुखे निभृतकितवाचारे-त्युक्ते रुषा परुषीकृते" अमरु० २०। 2. ವಿನೀತನಾದ, ವಿಧೇಯನಾದ. "निभृतैरपि पूर्वमेकमत्याद्विकृतस्याथ विरुद्धचेष्टितानि" याद० १५-१०७। 3. ನಿಃಶಬ್ದವಾದ, ಸದ್ದಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಶಾಂತವಾದ. 4. ನಿರ್ಜನವಾದ, ವಿವಿಕ್ತವಾದ. "निभृतनिकुञ्जगृहं गतया निशि रहसि निलीय वसन्तम्" गीतगो० २। 5. ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಆಸಕ್ತವಾದ. "तया व्याहृतसन्देशा सा बभौ निभृता प्रिये" कुमा० ६-२। 6. ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ, ಚಲಿಸದಿರುವ. "निष्कम्पवृक्षं निभृतद्विरेफं मूकाण्डजं शान्तमृगप्रचारम्" कुमा० ३-४२। 7. ಮೃದುವಾದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ. "निभृतविशिखदंष्ट्रश्चाप-दण्डोऽपि धत्ते प्रशमितविषवह्नेः साम्यमाशीविषस्य" म० वी० ३-१४। 8. ಮರೆಯಾಗಿರುವ, ಕಾಣಿಸದಿರುವ. "नभसा निभृतेन्दुना तुलामुदितार्केण समारुरोह तत्" रघु० ८-१५। 9. ಕೆಳಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ತುಂಬಿರುವ. (अव्य०) 11. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ. "नलाय वालव्यजनं विधुन्वती दमस्य दास्या निभृतं पदेऽर्पितात्" नैष० १६-५२। 12. ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಗಿ, ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ, ಮಾತನಾಡದೆ. "सुतनु, यदि मदीयेन वचसा तव त्रपा वितन्यते तदयमहं स्थितो निभृतम्" काद० १३९।

निभृतात्मन् निभृतात्मन् (वि०) ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದ, ದೃಢ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳ. निभृतः आत्मा यस्य।

निमग्न निमग्न (वि०) 1. ಮುಳುಗಿರುವ, ಮುಳುಗಡೆಯಾಗಿರುವ. नि+टु मस्जो (शुद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। "मणिजालमम्भसि निमग्नमपि स्फुरितं मनोगतमिवाकृतयः" किरा० ६-९। 2. ಒಳಗಡೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ. "वल्मीकार्धनिमग्नमूर्तिरुरसा संदष्टसर्पत्वचा" शाकु० ७-११।

निमग्नवत् निमग्नवत् (वि०) नीरिनल्लि मुळुगिदवनु, नीरिनॊळगे सेरिकॊण्डिरुववनु. नि + ष्ठ मस्जो (शुद्धौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

निमज्जत् निमज्जत् (वि०) 1. स्नानमाडुत्तिरुव. 2. मुळुगुत्तिरुव, नीरिनॊळगे मुळुगडेयागुत्तिरुव. नि+ष्ठ मस्जो (शुद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "निमज्जतोऽनन्त भवार्णवान्तश्चिराय मे कूलमिवासि लब्धः" स्तो० र० २४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मज्जती–ಮಜ್ಜತೀ.** "निमज्जतीनां श्वसितोद्धतस्तनः श्रमो नु तासां मदनो नु पप्रथे" किरा० ८-५३।

निमज्जथु निमज्जथु (पुं०) 1. नीरिनल्लि मुळुगुवुदु, नीरिनॊळगे प्रवेशिसुवुदु. नि+ष्ठ मस्जो (शुद्धौ) "अथुच्" (३-३-८९)। 2. हासिगॆगे हॊगुवुदु, हासिगॆयल्लि मलगुवुदु. "तल्पे कान्तान्तरैः सार्धं मन्येऽहं धिङ् निमज्जथुम्" भट्टि० ५-२०।

निमज्जन निमज्जन (न०) नीरिनल्लि मुळुगुवुदु, नीरिनल्लि मुळुगि स्नानमाडुवुदु. नि + ष्ठ मस्जो (शुद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वीक्ष्य वः खलु तनूममृतादां दृङ्निमज्जनमुपैति सुधायाम्" नैष० ५-९४।

निमज्जनीय निमज्जनीय (वि०) 1. स्नानमाडलु अर्हनाद. नि + ष्ठ मस्जो (शुद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. अवश्यवागि मुळुगि स्नानमाड बेकाद.

निमज्जयत् निमज्जयत् (वि०) मुळुगिसुत्तिरुव, ॊळगे अदुमुत्तिरुव. नि + ष्ठ मस्जो (शुद्धौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रिया मनोभूशरदावदाहे देवीस्त्वदर्थेन निमज्जयद्भिः" (लाक्ष०) नैष० ८-८८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती–ಯಂತೀ.** "स्थितस्य रात्रावधिशय्य शय्यां मोहे मनस्तस्य निमज्जयन्ती" नैष० ३-१०८। (लाक्ष०)।

निमज्ज्यमान निमज्ज्यमान (वि०) मुळुगिसल्पडुत्तिरुव. नि + ष्ठ मस्जो (शुद्धौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "जगदेतन्निरालम्बं कामलोभादिभिर्बलात्। निमज्ज्यमानं निरये राज्ञा दण्डेन धार्यते" कामन्द० ४१।

निमन्त्रक निमन्त्रक (वि०) आह्वान कॊडुववनु, करॆयुववनु. नि + मन्त्रि (गुप्तभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

निमन्त्रण निमन्त्रण (न०) 1. आह्वान, कॊडुवुदु, करॆयुवुदु. नि + मन्त्रि (गुप्तभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. श्राद्धभोजनक्काग करॆयुवुदु.

निमन्त्रित निमन्त्रित (वि०) 1. करॆयल्पट्ट, आह्वान कॊडल्पट्ट. नि + मन्त्रि (गुप्तभाषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निमन्त्रितस्तेन विदेहनाथः स प्राहिणोद्भ्रातरमात्तदीक्षः" म० वी० १-९। 2. श्राद्धभोजनक्काग करॆयल्पट्ट. "निमन्त्रितो द्विजः पित्र्ये नियतात्मा भवेत्सदा" मनु० ३-१८८। 3. मन्त्रिसल्पट्ट.

निमय निमय (पुं०) परिवर्तने, विनिमय, बदलावणॆ, ॊंदु वस्तुवन्नु कॊट्टु मत्ॊंदु वस्तुवन्नु पडॆयुवुदु, अदलु बदलु. नि + मीङ् (हिंसायाम्) "अच्" (३-३-५६)। मारलु अर्हवल्लद वस्तुगळन्नु मात्र विनिमय माडिकॊळ्ळ बेकु. "पक्वेनामस्य निमयं न प्रशंसन्ति साधवः। निमयेत् पक्वमामेन भोजनार्थाय भारत" भा० शान्ति० ७८-७।

निमातव्य निमातव्य (वि०) 1. अळॆयल्पडुव. 2. अळॆयलु योग्यवाद. 3. चॆन्नागि अळॆयबेकाद. नि + माङ् (माने) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **–मानीयः –ಮಾನೀಯಃ.**

निमान निमान (न०) 1. मौल्य, बॆलॆ. नि + माङ् (माने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "यवानां द्वौ भागौ निमानमस्योदश्विद्भागस्य" सि० कौ०। 2. अळतॆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निमानीय निमानीय (वि०) 1. अळॆयल्पडुव. 2. अळॆयबेकाद. 3. अळॆयलु योग्यवाद. नि + माङ् (माने) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

निमि निमि (पुं०) 1. सूर्यवंशद इक्ष्वाकु महा राजन ॊब्ब मग, इक्ष्वाकुराजन अनेक मंदि पुत्ररल्लि हन्नॆरडनॆयवनु. "आसीद्राजा निमिर्नाम इक्ष्वाकूणां महात्मनाम्। पुत्रो द्वादशमो वीर्ये धर्मे च परिनिष्ठितः" रामा०। ई राजनु वैजयन्तवॆंब पट्टणवन्नु निर्मिसि राज्यपालन माडुत्तिद्दु ॊंदु दिन वसिष्ठरल्लिगॆ हॊगि यज्ञ माडबेकॆंब तन्न संकल्पवन्नु तिळिसलागि इंद्रन यागवन्नु

ನಡೆಯಿಸಲು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಮುಗಿದ ನಂತರ ಬರುವುದಾಗಿ ವಸಿಷ್ಠರು ಹೇಳಿದರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನಿಮಿಯು ಗೌತಮನ ಮೂಲಕ ಯಾಗವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಯಾಗವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ವಸಿಷ್ಠರೂ ಬಂದರು. ನಿಮಿಯು ತನ್ನನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಗಲು ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ವಸಿಷ್ಠರು ಕೋಪಗೊಂಡು ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವಂತೆ ನಿಮಿಗೆ ಶಾಪವಿತ್ತರು. ನಿಮಿಯು ಈ ಶಾಪದಿಂದ ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ ದೇಶವು ಅರಾಜಕವಾದುದನ್ನು ಕಂಡು ಪ್ರಜೆಗಳು ನಿಮಿಯ ಬಲತೋಳನ್ನು ಮಥನಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಪುರುಷನಿಗೆ विदेहः, मिथिः ಮತ್ತು जनकः ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟರು. ಮುಂದೆ ಈ ವಂಶದವರಿಗೆ वैदेहः, मैथिलः, जनकः ಎಂಬ ಹೆಸರಾದುವು. "यस्मात्त्वमन्यं वृतवान् मामवज्ञाय पार्थिव। चेतनेन विनाभूतो देहस्ते पार्थिवैष्यति" रामा०। ನನ್ನೊಡನೆ ಮಾತನ್ನೂ ಆಡದೆ ನನಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ಶಾಪ ಕೊಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ನೀನೂ ದೇಹತ್ಯಾಗಮಾಡೆಂದು ನಿಮಿಯೂ ವಸಿಷ್ಠರನ್ನು ಶಪಿಸಿದನು. ನಿಮಿಯ ಯಾಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದರು. ನಿಮಿಯೂ ಪುನಃ ಶರೀರಗ್ರಹಣ ಮಾಡದೆ ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಾನು ವಾಸಮಾಡುವಂತೆ ವರವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ದೇವತೆಗಳೂ ಈ ವರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉನ್ಮೇಷ ನಿಮೇಷಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾದುವು. "यस्मान्मासंभाष्याजानत एव शयानस्य शापोत्सर्गमसौ दुष्टगुरुश्चकार तस्मात्तस्यापि देहः पतिष्यतीति प्रतिशापं दत्वा देहमत्यजत्। तच्छापाच्च मित्रावरुणयोस्तेजसि वसिष्ठचेतः प्रविष्टम्। यज्ञसमाप्तौ च भागग्रहणाय देवानागतानृत्विज ऊचुः यजमानाय वरो दीयतामिति। देवैश्छन्दितोऽसौ निमिराह नह्येतादृगन्यद्दुःखमस्ति यच्छरीरात्मनोर्वियोगे भवति। तदहमिच्छामि सकललोकलोचनेषु वस्तुं न पुनः शरीरग्रहणं कर्तुम् इत्येवमुक्तैर्देवैरसावशेषभूतानां नेत्रेष्ववतारितः। ततो भूतान्युन्मेषनिमेषं चक्रुः" विष्णुपु० ४-५। 2. दत्तात्रेयन पुत्र.

निमित निमित (वि०) 1. अळियल्पट्ट. नि + माङ् (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. अगल मत्तु एत्तरगळल्लि समवागिरुव. (न०) 3. अळत. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

निमितवत् निमितवत् (वि०) अळिदवनु, अळतमाडिदवनु. नि + माङ् (माने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

निमित्त निमित्त (न०) 1. हेतु, कारण. नि + मि मिदा (स्नेहने) "क्तः" (३-२-१८७)। "स्वेच्छोपसर्पणमपि प्रतिमाभिमाने भेदभ्रमे पुनरमीषु न मे निमित्तम्" नैष० १३-४२। 2. चिह्ने, गुरुतु, लक्षण. "निमित्तं हेतुलक्ष्मणोः" मेदि०। 3. नेप, व्याज. "निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन्" गीता ११-३३। 4. शकुन, ऒळ्ळेयदन्नु अथवा केट्टद्दन्नु सूचिसुव ऒंदु घटने. "निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव" गीता १-३१। "तां पुण्यदर्शनां दृष्ट्वा निमित्तज्ञस्तपोनिधिः" रघु० १-८६। 5. लक्ष्य, गुरि. "निमित्तादपराद्धेषोर्धानुष्कस्येव वल्गितम्" माघ० २-२७।

निमित्तकारण निमित्तकारण (न०) (नैयायिक मतदल्लि) मूरु विध कारणगळल्लॊंदु. (1) समवायिकारणम्, (2) असमवायिकारणम् मत्तु (3) निमित्तकारणम् ऎंदु कारणवु मूरु विध. (1) समवाय संबंधदिंद कार्यवन्नु उंटुमाडुव कारणवु समवायिकारण. **उदा:** "तन्तवः पटस्य"। तंतुगळल्लि समवायसंबंधदिंद पटात्मक कार्यवुंटुमाडुवुदरिंद तंतुगळु समवायिकारण. (2) कार्यदॊडने अथवा कारणदॊडने समवायसंबंधदिंद इरुव कारणवु असमवायि कारण. **उदा:** "तन्तुसंयोगः पटस्य, तन्तुरूपं पटगतरूपस्य च"। कारणवाद तंतुविनल्लि समवायसंबंधदिंद इरुव तंतु संयोगवु पटात्मक कार्यक्के कारण. तंतु रूपवु समवायिकारणवाद पटदॊडने इद्दु कार्यवुंटुमाडुवुदरिंद पटगतरूपक्के असमवायिकारण. (3) इवेरडक्कू भिन्नवाद कारणवु निमित्तकारण. **उदा:** "तुरीवेमादिकं पटस्य"। नेयिगेयवनु पट (वस्त्र) वन्नु नेयलु उपयोगिसुव मग्गद कोलु मॊदलादुवु पटात्मक कार्यदल्लि समवायि मत्तु असमवायिकारणगळिगिंतलू भिन्नवाद कारणवादुदरिंद निमित्त कारण.

निमित्तकृत् ನಿಮಿತ್ತಕೃತ್ (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. निमित्तं शकुनं स्तेन करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। ಕಾಗೆಯು ಶಬ್ದದಿಂದ ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

निमित्तज्ञ ನಿಮಿತ್ತಜ್ಞ (वि०) ಶುಭ ಮತ್ತು ಅಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಕುನಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. निमित्तं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "तां पुण्यदर्शनां दृष्ट्वा निमित्तज्ञस्तपोनिधिः" रघु० १-८६। एवं **निमित्तवित् ನಿಮಿತ್ತವಿತ್** ಇತ್ಯಾದಿ.

निमित्तज्ञान ನಿಮಿತ್ತಜ್ಞಾನ (न०) ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಕುನಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. निमित्तस्य शकुनस्य ज्ञानम्।

निमिमान ನಿಮಿಮಾನ (वि०) ಅಳೆಯುತ್ತಿರುವ. नि+माङ् (माने) "शानच्" (३-२-१२४)।

निमिष ನಿಮಿಷ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. निमिषति निमीलिताक्षो भवति तद्विरोधिषु — तान्न कटाक्षयति। "योऽसौ सतां नेक्षते हि निमिषः स विरोधिनः" इति निरुक्तिः। ತನ್ನ ವಿರೋಧಿಗಳನ್ನು ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದಲೂ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "निमिषोऽनिमिषः स्रग्वी वाचस्पतिरुदारधीः" वि० स०। 2. ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದು. 3. ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ತೆರೆಯುವಷ್ಟು ಕಾಲ. "सज्यं च चक्रे निमिषान्तरेण शरांश्च जग्राह दशार्धसंख्यान्" भा० आदि० २०३-२४। "निमेष-निमिषौ नेत्रमीलने कालभिद्यपि" हेम०। 4. ಒಂದು ವಿಧ ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಯ ರೋಗ.

निमिषत् ನಿಮಿಷತ್ (वि०) ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. नि + मिष (स्पर्धायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "विरहतप्ततदङ्गनिवेशिता कमलिनी निमिषद्दलमुष्टिभिः" नैष० ४-३२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मिषन्ती –ಮಿಷನ್ತೀ.**

निमिषित ನಿಮಿಷಿತ (न०) ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದು, ನೇತ್ರ ನಿಮೀಲನ. नि + मिष (स्पर्धायाम्) "क्तः" (३-३-११४)।

निमीलत् ನಿಮೀಲತ್ (वि०) ಸಂಕೋಚಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. नि+मील (निमेषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "निमीलदाकेकरलोलचक्षुषां प्रियोपकण्ठं कृतगात्रवेपथुः" किरा० ८-५३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मीलन्ती –ಮೀಲನ್ತೀ.**

निमीलन ನಿಮೀಲನ (न०) ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದುವುದು, ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. नि + मील (निमेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "निमीलनस्पष्टविलोकनाभ्यां कदर्थितस्ताः कलयन् कटाक्षैः" नैष० ६-२२।

निमीलयत् ನಿಮೀಲಯತ್ (वि०) ಮುಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि + मील (निमेषणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मीलयन्ती –ಮೀಲಯನ್ತೀ.**

निमीला ನಿಮೀಲಾ (स्त्री०) 1. ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದು. 2. ನಿದ್ರೆ. नि+मील (निमेषणे) "अः" (३-३-१०३)।

निमीलित ನಿಮೀಲಿತ (वि०) ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. नि+मील (निमेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निमीलिताक्षः परया भ्रमन्त्या संघट्टमासाद्य चमच्चकार" नैष० ६-१३।

निमीलितवत् ನಿಮೀಲಿತವತ್ (वि०) ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ. नि + मील (निमेषणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मीलितवती –ಮೀಲಿತವತೀ.** "पश्य भीरु न मयापि दृश्यसे यन्नि-मीलितवती दृशावसि" नैष० १८-८९।

निमूल ನಿಮೂಲ (वि०) ಬೇರಿಲ್ಲದ, ಮೂಲರಹಿತವಾದ, ಬುಡವಿಲ್ಲದ. निवृत्तं मूलं यस्य। निमूलकाषं कषति।

निमेय ನಿಮೇಯ (पुं०) 1. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ, ಅದಲು ಬದಲು. (वि०) 2. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಅಳೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಅಳೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. नि+माङ् (माने) "यत्" (३-१-९७)।

निमेष ನಿಮೇಷ (पुं०) 1. ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದು, ಕಣ್ಣು ರೆಪ್ಪೆಯಾಡುವುದು, ಕಣ್ಣು ಮಿಟುಕಿಸುವುದು. नि + मिष (स्पर्धायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अलस-वलितैः प्रेमाद्रार्द्रैर्मुहुर्मुकुलीकृतैः क्षणमभिमुखैर्लज्जा-लोलैर्निमेषपराङ्मुखैः" अमरु० ४। 2. ಕಣ್ಣು ಮಿಟುಕಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ, ಒಂದು ಸಲ ರೆಪ್ಪೆಯಾಡಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ. "निमेषनिमिषौ नेत्रमीलने कालभिद्यपि" हेम०। "यथा यथेह त्वदुपेक्षयानया निमेषमप्येष जनो विलम्बते" नैष० ९-२०। "अष्टादशनिमेषास्तु काष्ठा त्रिंशत्तु ताः कला" अम०।

निमेषण ನಿಮೇಷಣ (न०) ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದು. नि+मिष (स्पर्धायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "निमेषणेनैव कियच्चिरायुषा जनेषु यूनोरुदपादि निर्णयः" नैष० १६-७७।

निमेषरुच् ನಿಮೇಷರುಚ್ (ಪುಂ) ಖದ್ಯೋತ, ಮಿಂಚು ಹುಳ, ಮಿಣುಕು ಹುಳ. निमेषं तत्कालं व्याप्य रोचते — रुच (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "ध्वान्तोन्मेषश्च खद्योतो ज्योतिर्बीजं निमेषरुक्" त्रिकाण्ड०।

निमेषनिःस्व ನಿಮೇಷನಿಃಸ್ವ (वि०) ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಾಟ ವಿಲ್ಲದ, (ಕಣ್ಣಿನ) ರೆಪ್ಪೆಯಾಡದಿರುವ. निमेषे निःस्वम्। "अमूस्तदभ्यासभरं विवृण्वते निमेषनिःस्वैरधुनापि लोचनैः" नैष० १-२७।

निम्न ನಿಮ್ನ (वि०) 1. ಗಭೀರವಾದ, ಆಳವಾದ. निमनति —म्ना (अभ्यासे) "कः" (३-१-१३६)। "मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः" मेघ० २-१९। 2. ತಗ್ಗಾಗಿರುವ, ಎತ್ತರವಿಲ್ಲದ. "संनिपत्य शनकैरथ निम्नादन्धकारमुदवाप समानि" किरा० ९-११। "क ईप्सितार्थस्थिरनिश्चयं मनः पयश्च निम्नाभिमुखं प्रतीपयेत्" कुमा० ५-५।

निम्नगा ನಿಮ್ನಗಾ (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. निम्नं गच्छति —गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "प्रश्च्योतन्मदसुरभीणि निम्नगायाः क्रीडन्तो गजपतयः पयांसि कृत्वा" किरा० ७-३५। "उदधेरिव निम्नगाशतेषु" रघु० ८-८। (वि०) 2. ಕಳಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವ.

निम्नता ನಿಮ್ನತಾ (स्त्री०) 1. ಆಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ತಗ್ಗಾಗಿರುವಿಕೆ. निम्नस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **निम्नत्वम्** ನಿಮ್ನತ್ವಮ್. "किरातसैन्यैरपिधाय रेचिता भुवः क्षणं निम्नतयेव भेजिरे" किरा० १४-३३।

निम्नदेश ನಿಮ್ನದೇಶ (पुं०) ತಗ್ಗುಪ್ರದೇಶ, ಪಳ್ಳವಾಗಿರುವ ಜಾಗ.

निम्नोन्नत ನಿಮ್ನೋನ್ನತ (वि०) ಪಳ್ಳತಿಟ್ಟಾಗಿರುವ, ತಗ್ಗು ಮತ್ತು ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ. निम्नश्च उन्नत। "निपत्य चोत्पत्य च लङ्घयन्ती निम्नोन्नतान् वर्षविभागदेशान्" याद० १८-१६।

निम्ब ನಿಂಬ (पुं०) 1. ಬೇವಿನ ಮರ. णिवि (सेचने) "अच्" (३-१-१३४)। वबयोरभेदः। (न०) 2. ಬೇವಿನ ಎಲೆ ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುದು. "भुञ्जानस्य नवं निम्बं परिवेविषती मधौ। सपत्नीष्वपि मे रागं संभाव्य स्वरुषः स्मरेः" नैष० २०-९०।

निम्बतरु ನಿಂಬತರು (पुं०) 1. ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷ, ಮಂದಾರ ವೃಕ್ಷ. 2. ಬೇವಿನ ಮರ. निम्ब इव निम्बसंज्ञको वा तरुः। "पारिभद्रे निम्बतरुर्मन्दारः पारिजातकः" अम०।

निम्बतैल ನಿಂಬತೈಲ (न०) ಬೇವಿನ ಎಣ್ಣೆ. निम्बस्य तैलम्। "इदं च पुराणनिम्बतैलाक्तपरिभूज्यमानरसोनकरसगन्धिभिः" मालती० ५।

निम्बपञ्चक ನಿಂಬಪಂಚಕ (न०) ಬೇವಿನ ಮರದ ಐದು ವಸ್ತುಗಳು, ಬೇವಿನ –ಎಲೆ, –ತೊಗಟೆ, –ಹೂವು, –ಹಣ್ಣು, ಮತ್ತು –ಬೇರು.

निम्बबीज ನಿಂಬಬೀಜ (पुं०) ಹಾಬೆ ಗಿಡ.

निम्बू ನಿಂಬೂ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ನಿಂಬೆ ಗಿಡ. णिवि (सेचने) "ऊः" बाहु०।

निम्लोच ನಿಮ್ಲೋಚ (पुं०) ಅಸ್ತಹೊಂದುವುದು. नि+म्लुचु (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "कृष्णद्युमणिनिम्लोचे गीर्णेष्वजगरेण ह। किंनु नः कुशलं ब्रूयां गतश्रीषु गृहेष्वहम्" भाग० ३-२-७।

निम्लोचन ನಿಮ್ಲೋಚನ (न०) ಅಸ್ತಹೊಂದುವುದು, ಮರೆಯಾಗುವುದು. नि+म्लुचु (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निम्लोचनी ನಿಮ್ಲೋಚನೀ (स्त्री०) ವರುಣನ ಪಟ್ಟಣ, ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತನಾಗುವ ಪ್ರದೇಶ. निम्लोचन "ङीप्" (४-१-१५)। "पश्चाद्वारुणीं निम्लोचनीं नाम" भाग० ५-२१-९।

निम्लोचि ನಿಮ್ಲೋಚಿ (पुं०) ಯದುವಂಶದ ಭಜಮಾನ ರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

नियच्छत् ನಿಯಚ್ಛತ್ (वि०) 1. ಅಜ್ಜಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि + यम (उपरमे) "शतृ" (३-२-१२४)। "ते च तेन गरुडं नियच्छता गम्यतामिति गभीरमीरिताः" याद० १७-१३०। 2. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುತ್ತಿರುವ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುತ್ತಿರುವ.

नियत ನಿಯತ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗುವ. नि + यम (उपरमे) "क्तः" (३-४-७२)। "नियता स्वर्गसौधस्य निश्श्रेणिरिव शाश्वती" याद० २२-१९। 2. ನಿಯಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ. "वशिनं क्षितेरयनयाविवेश्वरं नियमो यमश्च नियतं यतिं तथा" माघ० १३-२३। 3. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿರುವ. "वाच्यर्था नियताः सर्वे वाङ्मूला वाग्विनिःसृताः" मनु० ४-२५६।

4. ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ, ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ. 5. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ, ಸತತವಾಗಿರುವ. "चन्द्रे लक्ष्मीः प्रभा सूर्ये गतिर्वायौ भुवि क्षमा। एतत्तु नियतं सर्वं त्वयि चानुत्तमं यशः"। 6. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ. 7. ಒಂದು ಮಿತಿಯುಳ್ಳ, ಪರಿಮಿತವಾಗಿರುವ. "बाणाः पञ्च मनोभवस्य नियतास्तेषाम-संख्यो जनः प्रायोऽस्मद्विध एव लक्ष्य इति यल्लोके प्रसिद्धिगतम्" रत्ना० ३-३। 8. ಆಸಕ್ತನಾದ. "प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन् सत्ये च नियतः सदा" भा० आदि० १४२-६७। 9. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 11. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ. "भीमजाद्ददि जितः स्त्रिया ह्रिया मन्मथोऽपि नियतं स लज्जितः" नैष० १८-३६। 12. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ. "मुखेन्दुसंबन्धवशात्सुधाजुषः स्थिरत्वमूहे नियतं तदायुषः" नैष० १५-३२।

नियतभोजन ನಿಯತಭೋಜನ (वि०) ಆಹಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಮದಿಂದಿರುವ, ಮಿತವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ. नियतं परिमितं भोजनं यस्य।

नियतविभक्तिक ನಿಯತವಿಭಕ್ತಿಕ (वि०) ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ, ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದಿರುವ (ಶಬ್ದ). नियता विभक्तिर्यस्य "कप्" (५-४-१५४)। "एकविभक्तिचापूर्वनिपाते" (१-२-४४)। कौशाम्ब्याः निष्क्रान्तः निष्क्रान्तं निष्क्रान्तेन निष्क्रान्ताय निष्क्रान्तात् ಈ ರೀತಿಯಾದ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಾಂತಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀಸಮಾಸ ಬಂದು निष्कौशाम्बिः निष्कौशाम्बि निष्कौशाम्बिना ಇತ್ಯಾದಿಗಳಾಗುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಕೌಶಾಂಬೀ ಶಬ್ದವೇ ವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದೆ ನಿಯತ ವಿಭಕ್ತಿಕವಾಯಿತು.

नियतव्रत ನಿಯತವ್ರತ (वि०) ಸ್ಥಿರವಾದ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ, ನಿಯಮಪೂರ್ವಕ ವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. नियतं व्रतमस्य।

नियतात्मन् ನಿಯತಾತ್ಮನ್ (वि०) ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ. नियतः आत्मा यस्य।

नियताप्ति ನಿಯತಾಪ್ತಿ (स्त्री०) (ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ) ಒದಗಿದ್ದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕದ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಫಲವು ಕೈಗೂಡುವ ಭರವಸೆ, ಒಂದು ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯದ (ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಸಂಭವಿಸುವ) ಪಂಚ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. नियता निश्चिता आप्तिः। "अवस्थाः पञ्च कार्यस्य प्रारब्धस्य फलार्थिभिः" सा० द० ६-७०। (1) आरम्भः, (2) यत्नः, (3) प्राप्त्याशा, (4) नियताप्तिः ಮತ್ತು (5) फलागमः ಇವು ಕಾರ್ಯದ ಐದು ಅವಸ್ಥೆಗಳು. ಇವು ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುವು.

(1) "भवेदारम्भ औत्सुक्यं यन्मुख्यफलसिद्धये" सा० द० ६-७१। ಮುಖ್ಯಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಔತ್ಸುಕ್ಯ (ಉತ್ಸಾಹ)ವು "ಆರಂಭ" ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ.

(2) "प्रयत्नस्तु फलावाप्तौ व्यापारोऽतित्वरान्वितः" सा० द० ६-७२। ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಡೆಯಿಸುವ ತ್ವರಿತವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ; "ಪ್ರಯತ್ನ" ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ.

(3) "उपायापायशङ्काभ्यां प्राप्त्याशा प्राप्तिसंभवः" सा० द० ६-७२। ಉಪಾಯ ಮತ್ತು ಅಪಾಯದ ಶಂಕೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಶಯವು "ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾಶಾ" ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ.

(4) "अपायाभावतः प्राप्तिर्नियताप्तिस्तु निश्चिता" सा० द० ६-७३। ಸಂಭವಿಸಿದ ಅಪಾಯದ (ಪ್ರತಿಬಂಧಕದ) ಪರಿಹಾರಪೂರ್ವಕ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕನೆಯ "ನಿಯತಾಪ್ತಿ" ಎಂಬ ಅವಸ್ಥೆ.

(5) "सावस्था फलयोगः स्याद्यः समग्रफलोदयः" सा० द० ६-७३। ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು "ಫಲಾಗಮ" ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ.

नियताशिन् ನಿಯತಾಶಿನ್ (वि०) ಮಿತವಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವವನು, ಪರಿಮಿತವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು. नियतमश्नाति — अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)।

नियति ನಿಯತಿ (स्त्री०) 1. ಭಾಗ್ಯ, ಅದೃಷ್ಟ. नियम्यतेऽनया — नि + यम (उपरमे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "नित्यं नियत्या परवत्यशेषे कः संविदानोऽप्यनुयोगयोग्यः" नैष० ६-१०३। 2. ನಿಯಮ, ವ್ರತ. "नियतिर्नियमे दैवे" मेदि०। 3. ನಿರ್ಬಂಧ, ಕಟ್ಟುಪಾಡು. 4. ವಿಧಿ, ದೈವ. "नियतिः केन लङ्घ्येत निजच्छायानुकारिणी" याद० १६-१२२।

नियतेन्द्रिय ನಿಯತೇಂದ್ರಿಯ (वि०) ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ. नियतानि इन्द्रियाणि यस्य। "अवभृथप्रयतो नियतेन्द्रियः सुरसमाजसमाक्रमणोचितः" रघु० ९-२२।

नियन्तव्य ನಿಯನ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಬೇಕಾದ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಬೇಕಾದ. नि+यम (उपरमे) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ದಮನಮಾಡಬೇಕಾದ, ಅಡಗಿಸಬೇಕಾದ. "नियन्तव्याः सदा राज्ञा पापा ये स्युर्नराधिप" भा० शान्ति० ८८-१९।

नियन्तृ ನಿಯಂತೃ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. तत्तद्रुचीन् प्ररोचयन् नियच्छति। "दैवतेषु च सर्वेषु तत्तदिच्छां प्ररोचयन्। मन्दाधिकारिणो योऽसौ नियन्ता स्यान्नियच्छति" इति निरुक्तिः। "अपराजितः सर्वसहो नियन्ता नियमो यमः" वि० स०। (वि०) 2. ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ, ದೊರೆ. नि + यम (उपरमे) "तृच्" (३-१-१३३)। "रेखामात्रमपि क्षुण्णादामनोर्वर्त्मनः परम्। न व्यतीयुः प्रजास्तस्य नियन्तुर्नेमिवृत्तयः" रघु० १-१७। 3. ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. "त्रस्तौ समासन्नकरेणुसूक्तान्नियन्तरि व्याकुलमुक्तरज्जुके" माघ० १२-२४। 4. ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವವನು, ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು.

नियन्त्रक ನಿಯಂತ್ರಕ (वि०) 1. ನಿರೋಧಿಸುವವನು, ತಡೆಯುವವನು. 2. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವವನು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವವನು, ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಡುವವನು. नि + यत्रि (संकोचे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

नियन्त्रण ನಿಯಂತ್ರಣ (न०) 1. ತಡೆ, ಬಿಗಿಹಿಡಿಯುವುದು, ನಿರೋಧಿಸುವುದು. नि+यत्रि (संकोचे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು, ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಡುವುದು. "अनियन्त्रणानुयोगो नाम तपस्विजनः" शाकु० १। "स्वराः काक्वादयः उदात्तादयो वा व्यङ्ग्यरूपमेव विशेषं प्रत्याययन्ति, न खलु प्रकृतोक्तमनेकार्थशब्दस्यैकार्थनियन्त्रणरूपं विशेषम्" सा० द०। "युच्" (३-३-१०७)। **–यन्त्रणा –यंत्रण.**

नियन्त्रित ನಿಯಂತ್ರಿತ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + यत्रि (संकोचे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "एवमेकस्मिन्नर्थेऽभिधया नियन्त्रिते या शब्दार्थस्यान्यार्थबुद्धिहेतुः शक्तिः साभिधामूला व्यञ्जना" सा० द०। "अनेकार्थस्य शब्दस्य संयोगाद्यैर्नियन्त्रिते" सा० द०। 3. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "मौर्व्या मेखलया नियन्त्रितमधोवासश्च माञ्जिष्ठकम्" उ० रा० ४-१९।

नियम ನಿಯಮ (पुं०) 1. ವ್ರತ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮದ ಆಚರಣೆ, ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದುದು. नि+यम (उपरमे) "अप्" (३-३-६३)। "छायेदृगस्य च न कुत्रचिदध्यगायि तप्तं यमेन नियमेन तपोऽमुनैव" नैष० १३-१७। 2. ನಿಯಂತ್ರಣ, ತಡೆ, ನಿರೋಧ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವುದು. "प्रियप्राया वृत्तिर्विनयमधुरो वाचि नियमः प्रकृत्या कल्याणी मतिरनवगीतः परिचयः" उ० रा० २-२। 3. ಆವಶ್ಯಕತೆ, ನಿರ್ಬಂಧ, ಅಗತ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. "साधने हि नियमोऽन्यजनानां योगिनां तु तपसाखिलसिद्धिः" नैष० ५-३। 4. ವ್ಯವಹಾರದ ನಿಬಂಧನೆ, ಕಟ್ಟಳೆ, ಕಾನೂನು. 5. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 6. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. "संविदागूः प्रतिज्ञानं नियमाश्रवसंश्रवाः" अम०। 7. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. 8. ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ, ಸಲಹೆ ಕೇಳುವುದು, ಕೂಡಿ ಮಾತಾಡುವುದು. "नियमो मन्त्रणायाञ्च प्रतिज्ञानिश्चये व्रते" मेदि०। 9. ಪಳಗಿಸುವುದು. 10. ತಗ್ಗಿಸುವುದು, ಕಡಮೆಮಾಡುವುದು. 11. ಅಷ್ಟಾಂಗ ಯೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ. "यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयोऽष्टावङ्गानि" पा० यो० सू० २-२९। ಶೌಚ, ಸಂತೋಷ, ತಪಸ್ಸು, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರಪ್ರಣಿಧಾನ ಇವು ಐದೂ ನಿಯಮಗಳು. "शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः" पा० यो० सू० २-३२। ತಪಸ್ಸು, ಸಂತೋಷ, ಆಸ್ತಿಕ್ಯ, ದಾನ, ಈಶ್ವರಪೂಜೆ, ಸಿದ್ಧಾನ್ತವಾಕ್ಯಶ್ರವಣ, ಹ್ರೀ, ಮತಿ, ಜಪ, ಮತ್ತು ಹೋಮ ಈ ಹತ್ತೂ ನಿಯಮಗಳು. "तपः सन्तोष आस्तिक्यं दानमीश्वरपूजनम्। सिद्धान्तवाक्यश्रवणं ह्रीमती च जपो हुतम्। नियमा दश संप्रोक्ता योगशास्त्रविशारदैः" हठ०। 12. (व्याकरण शास्त्रदल्लि) सामान्यशास्त्रदिंद विहितवाद कार्यवन्नु संकोचपडिसि विशेष शास्त्रदिंद विवक्षित विषयदल्लि मात्र ई कार्यवन्नु विधिसुवुदु. "नस्तद्धिते" (६-४-१४४) सूत्रदिंद "न"कारान्त पदगळ सामान्यक्कॆ प्राप्तवाद "टि" लोपवु "अह्न्" शब्दक्कॆ ट मत्तु ख प्रत्ययगळः परवादरॆ मात्र बरुवुदॆंदु "अह्नष्टखोरेव" (६-४-१४५) सूत्रदिंद नियमिसि विहितवागिदॆ. 13. विष्णु. प्रतिबला नियम्यन्तेऽनेन — नि + यम कर० "अप्" (३-३-६३)। "नियम्यते जगद्येन नियमः स उदीरितः" इति निरुक्तिः। "अतीन्द्रः सङ्ग्रहः सर्गो धृतात्मा नियमो यमः" वि० स०।

नियमयति — नि+यम+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। स्वेषु स्वेष्वधिकारेषु प्रजा नियमयति इति वा। 14. ಎರಡು ಕಡೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಷೇಧಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಪರಿಸಂಖ್ಯೆಯೆಂದು ಹೆಸರು. "स्नेहक्षयः प्रदीपेषु न स्वान्तेषु नतभ्रुवाम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷಮೂಲವಾದ ಅಭೇದಾಧ್ಯವಸಾಯದಿಂದ "स्नेह" (ಪದಕ್ಕೆ ತೈಲ ಮತ್ತು ಪ್ರೇಮ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು) ಕ್ಷಯವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಿಸಿ ದೀಪದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾರೂಪವಾದ ನಿಯಮವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

नियमन ನಿಯಮನ (ನ॰) 1. ದಮನ ಮಾಡುವುದು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು. ಅಡಗಿಸುವುದು. नि+यम (उपरमे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "समतया वसुवृष्टि-विसर्जनैर्नियमनादसतां च नराधिपः" रघु॰ ९-६। 2. ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು. 3. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. 4. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟುವುದು. 5. ಬಲಾತ್ಕಾರ, ಬಲಪ್ರಯೋಗ, ನಿರ್ಬಂಧ. 6. ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಷೇಧಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಹೇಳುವುದು. 7. ನಿರೋಧಿಸುವುದು, ತಡೆಯುವುದು. 8. ತಗ್ಗಿಸುವುದು, ಕಡಮೆಮಾಡುವುದು.

नियमनिष्ठ ನಿಯಮನಿಷ್ಠ (ವಿ॰) 1. ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ. 2. ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. नियमे निष्ठः। (स्त्री॰) **-निष्ठा -ನಿಷ್ಠಾ॰**. ವ್ರತಾಚರಣೆ ಮತ್ತು ಆಜ್ಞಾಪಾಲನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ.

नियमपत्र ನಿಯಮಪತ್ರ (ನ॰) 1. ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ. 2. ಕರಾರು ಪತ್ರ, ಒಪ್ಪಂದದ ಪತ್ರ. नियमोपेतं पत्रम्।

नियमयत् ನಿಯಮಯತ್ (ವಿ॰) 1. ದಮನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಡಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುತ್ತಿರುವ. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. नि+यम (उपरमे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "अनुपहित-वधूजनस्य रक्षां नियमयतो निजलीलया जगन्ति" याद॰ २४-७३। 3. ಬಲಾತ್ಕಾರಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಬಂಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. 5. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 6. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ನಿರೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯನ್ತೀ॰**.

नियमलङ्घन ನಿಯಮಲಂಘನ (ನ॰) 1. ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. 2. ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮುರಿದು ನಡೆಯುವುದು. नियमस्य लङ्घनम्।

नियमवत् ನಿಯಮವತ್ (ವಿ॰) ಜಪ ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದ ವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. नियमोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ॰**.

नियमविधि ನಿಯಮವಿಧಿ (ಪುಂ॰) 1. ನಿತ್ಯಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ, ಪ್ರತಿದಿನದ ಕರ್ತವ್ಯದ ಆಚರಣೆ. "नियमविधि-जलानां बर्हिषां चोपनेत्री" कुमा॰ १-६०। 2. ಅನೇಕ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವು ಸಾಧನೆಯಾಗುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಜನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅದನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದು. ಬತ್ತವನ್ನು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ನಖಗಳಿಂದ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಬಿಡಿಸಬಹುದು. ಮತ್ತು ಒನಕೆಯಿಂದಲೂ ಕುಟ್ಟಿ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. "व्रीहीनवहन्ति" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಾಗದ ಪುರೋಡಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಬತ್ತವನ್ನು ಒನಕೆಯಿಂದಲೇ ಕುಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮಮಾಡಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದೃಷ್ಟೋಪ್ಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನ.

नियमित ನಿಯಮಿತ (ವಿ॰) 1. ತಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಡಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि+यम (उपरमे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी नियमितपरिखेदा तच्छिरश्चन्द्रपादैः" कुमा॰ १-६०। 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "श्रीमद्भिर्नियमितकन्धरापरान्तैः संसक्तैरगुरुवनेषु साङ्गहारम्" किरा॰ ७-३७। 3. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "द्विगुणबाहुदण्डावेष्टननिश्चेष्ट-नियमिताम्" मालती॰ ७। "किञ्चिद्भ्रूभङ्गलीला-नियमितजलधि राममन्वेषयामि" हनु॰ ना॰। 4. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಮಿತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಕೋಚಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कृच्छ्रेणामेध्यमध्ये नियमिततनुभिः स्थीयते" भर्तृ॰ ३-३७।

नियमोल्लङ्घन ನಿಯಮೋಲ್ಲಂಘನ (ನ॰) "नियम-लङ्घन" ಪದದ ಅರ್ಥ.

नियम्य ನಿಯಮ್ಯ (ವಿ॰) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ. नि+यम (उपरमे) "यत्" (३-१-९८)। 2. ಆಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವವನು. 3. ಒಬ್ಬನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವನು. 4. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವ.

"त्रिलोकनाथेन सदा मखद्विषस्त्वया नियम्या ननु दिव्यचक्षुषा" रघु० ३-४५। 5. ಮಿತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ.

नियातन ನಿಯಾತನ (ನ०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ಕೆಡವುವುದು. नि + यत (निकारोपस्कारयोः) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಭಯಂಗ್ರಸ್ತನಾದ. नितरां यातना यत्र।

नियाम ನಿಯಾಮ (पुं०) ನಿಯಮ. नि + यम (उपरमे) पक्षे "घञ्" (३-३-६३)।

नियामक ನಿಯಾಮಕ (पुं०) 1. ಹಡಗು ನಡೆಸುವುದನ್ನು ಕಲಿಸುವವನು. नि + यम (उपरमे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. 3. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು. 4 ನಿಗ್ರಹಿಸುವವನು. ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. 5. ನಿರೋಧಿಸುವವನು, ತಡೆಯುವವನು. 6. ಮಿತಿಗೊಳಿಸುವವನು. 7. ಸಾರಥಿ, ರಥ ನಡೆಸುವವನು. 8. ಗುರು. 9. ಸಭ್ಯ, ಯೋಗ್ಯ.

नियुक्त ನಿಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಆದೇಶ ಪಡೆದ. नि + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्वकेतुकल्पनात् पूर्वं नियुक्तं हरिणा स्वयम्। तमेव तादृशाकारं तममन्यन्त यादवाः" याद० २२-५७। 2. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯೋಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವಂತೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "नियुक्तो यो विधिं हित्वा वर्तेयातां तु कामतः। तावुभौ पतितौ स्यातां स्नुषागगुरुतल्पगौ" मनु० ९-६३। 3. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अश्वसधर्माणो हि मनुष्याः नियुक्ताः कर्मसु विकुर्वते" अर्थशा० २७-९। 4. ಒಂದು ಕಚೇರಿಯ ನೌಕರ. 5. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रीत्या नियुक्तोल्लिहती स्तनन्धयान्" माघ० १२-४०।

नियुक्तवत् ನಿಯುಕ್ತವತ್ (वि०) 1. ಆಪ್ತಣೆಮಾಡಿದವನು. 2. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಿದವನು. 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಿದವನು. नि + युजिर् (योगे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ.

नियुक्ति ನಿಯುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಆಜ್ಞೆ, ಆದೇಶ. 2. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸುವುದು. 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಒಂದು ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಹೇಳುವುದು. नि + युजिर् (योगे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

नियुज्यमान ನಿಯುಜ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಆಪ್ತಣೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಆಜ್ಞೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಂದು ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. नि + युज (समाधौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "नियुज्यमानेन पुरः कर्मण्यतिगरीयसि। आरोप्यमाणोरुगुणं भर्त्रा कार्मुकमानमत्" माघ० ११-९१। 3. ಒಂದು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುತ್ತಿರುವ.

नियुञ्जत् ನಿಯುಂಜತ್ (वि०) 1. ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಒಂದು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + युजिर् (योगे) "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" (३-२-१२४)। **नियुञ्जानः** ನಿಯುಂಜಾನಃ. "अन्यस्मिन् हि नियुञ्जाना धर्मं हन्युः सनातनम्" मनु० ९-६४।

नियुत ನಿಯುತ (न०) 1. ಒಂದು ಲಕ್ಷ, 1,00,000 ಸಂಖ್ಯೆ. नियूयते बहुसंख्या प्राप्यतेऽनेन—नि + यु (मिश्रणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "शतं सहस्रमयुतं नियुतं प्रयुतं मतम्। स्त्रीकोटिरर्बुदमिति क्रमाद्दशगुणोत्तरम्" रत्न०। 2. ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ, 10,00,000 ಸಂಖ್ಯೆ. "एकं दश शतं चैव सहस्रमयुतं तथा। लक्षं च नियुतं चैव कोटिरर्बुद एव च। वृन्दः खर्वो निखर्वश्च शङ्खपद्मौ च सागरः। अन्त्यं मध्यं परार्धं च दशवृद्धया यथोत्तरम्"।

नियुद्ध ನಿಯುದ್ಧ (न०) ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧ, ಬಾಹುಯುದ್ಧ, ಕೈಕಾಳಗ. नि + युध (संप्रहारे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "नियुद्धं बाहुयुद्धे" अम०। "नियुद्धचर्यानिपुणौ निजघ्नतुः" याद० १४-१५।

नियोक्तव्य ನಿಯೋಕ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವಮನು, ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಡುವಮನು. नि + युजिर् (योगे) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಇಡಲ್ಪಡುವ, ಇರಿಸಲ್ಪಡುವ. "स्थानेष्वेव नियोक्तव्या भृत्याश्चाभरणानि च" पञ्चतं० १-७८। 3. ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಡುವಮನು, ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡಲ್ಪಡುವಮನು. "न स राज्ञा नियोक्तव्यो न निक्षेप्तुश्च बन्धुभिः" मनु० ८-१८६। 4. ಒಂದು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವಮನು. 5. ಸಹೋದರನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನಕ್ಕಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪತಿಯು ಸಹೋದರನಿಂದ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವ. "नान्यस्मिन् विधवा नारी नियोक्तव्या द्विजातिभिः" मनु० ९-६४। "अनीयर्" (३-१-९६)। **-योजनीयः** -ಯೋಜನೀಯಃ.

नियोक्तृ ನಿಯೋಕ್ತೃ (ವಿ೦) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. नि+युजिर् (योगे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು. 3. ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು. "उत्क्रान्तिदा कमनु न प्रतिभाति शक्तिः कृष्णत्वमस्य च परेषु गदान्नियोक्तुः" नैष० १३-१८। 4. ನೇಮಿಸುವವನು. 5. ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ. "स्थातुं नियोक्तुर्न हि शक्यमग्रे विनाश्य रक्ष्यं स्वयमक्षतेन" रघु० २-५६। 6. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವವನು. 7. ಒಂದು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-क्त्री -क्ट्री०**

नियोग ನಿಯೋಗ (ಪುಂ೦) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು, ಒಂದು ಕೆಲಸ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ನೇಮಿಸುವುದು. नि + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "अलघुनि बहु मेनिरे च ताः स्वं कुलिशभृता विहितं पदे नियोगम्" किरा० १०-१६। 2. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. "धातुर्नियोगादिह नैषधीयं लीलासरः सेवितुमागतेषु" नैष० ३-१८। 3. ನಿಜ, ನಿಶ್ಚಯ. "तत्सिषेवे नियोगेन स विकल्पपराङ्मुखः" रघु० १७-४९। 4. ಕಟ್ಟುವುದು. 5. ಪತಿಯಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿ ಪತಿಯ ಸಹೋದರನನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು. "अनिर्वृत्तं नियोगार्थं पश्यन्तो धर्मतस्तयोः" मनु० ९-६१। 6. ಅಧಿಕಾರ. 7. ದೈವ, ಅದೃಷ್ಟ.

नियोग्य ನಿಯೋಗ್ಯ (ವಿ೦) ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ. नि + युजिर् (योगे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। नियोगाय प्रभवति "क्यप्" (३-१-१२१) वा। "एते वयं नियोज्या नियोजयतु नियोग्यः" प्रद्यु० वि० ५।

नियोजक ನಿಯೋಜಕ (ವಿ೦) 1. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಒಂದು ಕೆಲಸ ಮಾಡೆಂದು ಹೇಳುವವನು. नि + युजिर् (योगे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. 3. ಒಂದು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುವವನು. 4. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವವನು.

नियोजन ನಿಯೋಜನ (ನ೦) 1. ಒಂದು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುವುದು. नि + युजिर् (योगे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು. 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. 4. ಕಟ್ಟುವುದು. 5. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವುದು. 6. ಸೇರಿಸುವುದು.

नियोजयत् ನಿಯೋಜಯತ್ (ವಿ೦) 1. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವ. 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ. 3. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುವ. 4. ಒಂದು ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಿಸುವ. नि+युज (संयमने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

नियोजयितव्य ನಿಯೋಜಯಿತವ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 4. ಒಂದು ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವ. नि+युज (संयमने)+णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। "एनां तस्मै दत्वा देशत्यागेन सः नियोजयितव्यः" पञ्चतं० ५।

नियोजित ನಿಯೋಜಿತ (ವಿ೦) 1. ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + युजिर् (योगे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "तदभिकेन चिकित्सितुमाशु तां मखभुजामधिपेन नियोजितौ" नैष० ४-५। 2. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "वज्रं च भूषामणिमूर्तिधारि नियोजितं तद्द्युतिकार्मुकं च" नैष० ७-११। 3. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मरुत्वतैव प्रहितोऽसि निश्चितं नियोजितश्चोर्ध्वमुखेन तेजसा" नैष० ९-२३। 4. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ. 5. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

नियोज्य ನಿಯೋಜ್ಯ (ಪುಂ೦) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. नियोक्तुं शक्यः – नि + युजिर् (योगे) "ण्यः" (७-३-६८)। कुत्वाभावो निपात्यते। "सिध्यन्ति कर्मसु महत्स्वपि यन्नियोज्याः संभावनागुणमवेहि तमीश्वराणाम्" शाकु० ७-४। (वि०) 2. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 4. ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವವನು. "हिते नियोज्यः खलु भूतिमिच्छता सहार्थनाशेन नृपोञ्छजीविना" किरा० १४-८। 5. ಜೋಡಿಸಲ್ಪಡುವ.

नियोद्ध ನಿಯೋದ್ಧೃ (ಪುಂ೦) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. नि+युध (संप्रहारे) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಬಾಹುಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು, ಕೈಕಾಳಗ ಮಾಡುವವನು.

निर् ನಿರ್ (ಅವ್ಯ೦) ಇದೊಂದು ಉಪಸರ್ಗ. ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. 1. ನಿಶ್ಚಯ. नॄ (नये) "क्विप्" (३-२-१७८)। इत्त्वम् (७-३-५०)। "निश्चितम्"। 2. ದಾಟುವುದು, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದು "निष्कौशाम्बिः"। 3. ವಿಯೋಗ, ಬೇರ್ಪಡುವುದು.

ಆಗಲುವುದು, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. "निःसङ्गः"। 4. ಅಭಾವ, ಶೂನ್ಯ. "मनुजपशुभिर्निर्मर्यादैर्भवद्भिरुदायुधैः" वेणी० ३-२४। 5. ನಿಃಶೇಷ. 6. ನಿಷೇಧ. "निर्निश्चये क्रान्ताद्यर्थे निःशेषप्रतिषेधयोः" हेम०। 7. ಆದೇಶ, ಆಜ್ಞೆ, ಆಜ್ಞೆ. "निर्दिश्य बन्धूनित इत्युदीरितं दमेन गत्वार्धपथे कृतार्हणम्" नैष० १६-१०। ಇತ್ಯಾದಿ.

निरंश ನಿರಂಶ (वि०) 1. ಭಾಗವಿಲ್ಲದ, ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गतः अंशात्। "निरंशौ क्लीबपतितौ जात्यन्धबधिरौ तथा" मनु० ९-२०१। 2. ಭಾಗವಿಲ್ಲದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. ಸೂರ್ಯನು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವು ಅಂಶಶೂನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನಿರಂಶವಾಯಿತು. "राशेः प्रथमभागस्थः निरंशः सूर्य उच्यते"।

निरंशुक ನಿರಂಶುಕ (वि०) 1. ಅಂಶುಗಳಿಲ್ಲದ, ಕಿರಣಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गता अंशवो यस्मात्। 2. ವಸ್ತ್ರವಿಲ್ಲದ. निर्गतानि अंशुकानि यस्मात्। "वरुणगृहिणीमाशामासादयन्तममुं रुचीनिचयसिचयांशांशभ्रंशक्रमेण निरंशुकम्" नैष० १९-३।

निरक्ष ನಿರಕ್ಷ (वि०) ಅಕ್ಷಾಂಶವಿಲ್ಲದ ದೇಶ, ಅಕ್ಷದ ಉನ್ನತಿಯಿಲ್ಲದ ದೇಶ, ವಿಷುವಚ್ಛಾಯೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಶ. निर्गतः अक्षः तदुन्नतिर्यस्मात्। "मेरोरुभयतो मध्ये ध्रुवतारे नभःस्थिते। निरक्षदेशसंस्थानामुभये क्षितिजाश्रये" सू० सि० १२-४३।

निरग्नि ನಿರಗ್ನಿ (पुं०) ಶ್ರೌತ ಸ್ಮಾರ್ತ ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದ ವಿಪ್ರ. निर्गतोऽग्निर्यस्मात्।

निरङ्क ನಿರಂಕ (वि०) 1. ಲಾಂಛನವಿಲ್ಲದ, ಗುರುತಿಲ್ಲದ. 2. ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽङ्को यस्य। "शशभृद्भिश्चित्तनिरङ्कभित्तयः" नैष० २-७४।

निरङ्कुश ನಿರಂಕುಶ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतः अङ्कुश इव प्रतिबन्धको यस्य। "विनयरुचयस्तस्मात् सन्तः सदैव निरङ्कुशाः" मुद्रा० ३-६। 2. ತಡೆಯಲಶಕ್ಯವಾದ, ಭಯವಿಲ್ಲದ. "जगत्सनातनगुरौ वसिष्ठेऽपि निरङ्कुशः। व्यालद्विप इवास्माभिरुपकृष्यैव दम्यसे" म० वी० ३-३९।

निरङ्कुशता ನಿರಂಕುಶತಾ (स्त्री०) ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निरङ्कुशस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **-अङ्कुशत्वम्** **-ಅಂಕುಶತ್ವಮ್**.

निरङ्ग ನಿರಂಗ (न०) 1. ರೂಪಕಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ನಿರವಯವ ರೂಪಕ. निर्गतमङ्गं यस्य। ರೂಪಕಾಲಂಕಾರವು ಪರಂಪರಿತಮ್, ಸಾಙ್ಗಮ್ ಮತ್ತು ನಿರಙ್ಗಮ್ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "तत्परम्परितं साङ्गं निरङ्गमिति च त्रिधा" सा० द० १०-२८। ಕೇವಲ ಉಪಮೇಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನತಾದಾತ್ಮ್ಯರೋಪವು ನಿರವಯವರೂಪಕ. ಇದು ಮಾಲಾರೂಪ ಮತ್ತು ಕೇವಲಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "निरङ्गं केवलस्यैव रूपणं तदपि द्विधा। मालाकेवलरूपत्वात्" सा० द० १०-३२।

निरञ्जन ನಿರಂಜನ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಅಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. "दीर्घरोमा दीर्घभुजो दीर्घबाहुर्निरञ्जनः" हरिव०। "तदा विद्वान् पुण्यपापे विधूय निरञ्जनं परमं साम्यमुपैति" मुण्डक०। 3. ದೋಷರಹಿತವಾದ. 4. ಕಾಡಿಗೆ (ಕಜ್ಜಲ) ಯಿಲ್ಲದ. निर्गतमञ्जनं कज्जलं तदिव समलमज्ञानं वा यस्य। 5. ಅಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು. (स्त्री०) **-ना -नी**. 6. ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. निर्गतम् अञ्जनमिवान्धकारो यत्र। 7. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "निरञ्जने साचिविलोकितं दृशावयावकं वेपथुरोष्ठपल्लवम्" किरा० ८-५२।

निरत ನಿರತ (वि०) 1. ಆಸಕ್ತನಾದ, ತತ್ಪರನಾದ, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. नि + रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "शिवमस्तु सर्वजगतां परहितनिरता भवन्तु भूतगणाः" मालती० १०-२५। 2. ಹವ್ಯಾಸವುಳ್ಳ. 3. ಪ್ರೀತಿಗೊಂಡ, ಸಂತೋಷಗೊಂಡ.

निरति ನಿರತಿ (स्त्री०) ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ, ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೇಮ. नितरां रतिः।

निरतिशय ನಿರತಿಶಯ (वि०) 1. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ. निर्गतोऽतिशयो यस्मात्। 2. ತನಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದವನಿಲ್ಲದ. 3. ಮೀರದಿರುವ, ಮೇಲಾಗಿರದ. "निरतिशयं गरिमाणं तेन जनन्याः स्मरन्ति विद्वांसः। यत्किमपि वहति गर्भं महतामपि यो गुरुर्भवति" पञ्चतं० १-३१।

निरत्यय ನಿರತ್ಯಯ (वि०) ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. निर्गतः अत्ययो यस्य। "निरत्ययं साम न दानवर्जितं न भूरि दानं विरहय्य सत्क्रियाम्" किरा० १-१२।

निरध्व ನಿರಧ್ವ (वि०) ದಾರಿತಪ್ಪಿದ, ದಾರಿಯಿಂದ ಸರಿದುರುವ, ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ. निष्क्रान्तोऽध्वनः "अच्" (५-४-८५)।

निरनुक्रोश ನಿರನುಕ್ರೋಶ (वि०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಕಲ್ಲೆದೆಯವನು. निर्गतः अनुक्रोशो यस्मात्। "मया

पुनरलज्जया निरनुक्रोशया यूयं परित्यक्ताः" मालती० १०।

निरनुक्रोशता ನಿರನುಕ್ರೋಶತಾ (स्त्री०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕ್ರೌರ್ಯ. निरनुक्रोशस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

निरनुयोज्य ನಿರನುಯೋಜ್ಯ (वि०) 1. ಸೇವಕನಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽनुयोज्यः सेवको यस्मात्। 2. ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ, ಯಾವ ಅಪರಾಧವೂ ಇಲ್ಲದ.

निरनुरोध ನಿರನುರೋಧ (वि०) ಅನುಕೂಲವಾಗಿಲ್ಲದ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ನಡೆಯದಿರುವ. निर्गतोऽनुरोधो यस्मात्। "प्रियो मन्युर्जातस्तव निरनुरोधे न तु वयम्" अमरु० ८१।

निरन्तर ನಿರಂತರ (वि०) 1. ಸಾಂದ್ರವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ. निर्गतमन्तरं यस्मात्। "हृदयं निरन्तरबृहत्कठिनस्तनमण्डलावरणमप्यभिदन्" माघ० ९-६६। 2. ಸಂತತವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ. "शिलाशयां तामनिकेतवासिनीं निरन्तरास्वन्तरवातवृष्टिषु" कुमा० ५-२५। 3. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ಸಮಾನವಾದ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ. 4. ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದ, ಮಧ್ಯೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದ. "परितो रुद्धनिरन्तराम्बराः" माघ० ७६। (अव्य०) **-रम्** -ರಮ್. 5. ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದೆ. "कृतापराधानपि योषितः प्रियान् परिष्वजन्ते शयने निरन्तरम्" ऋतुसं०। 6. ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ, ದಟ್ಟವಾಗಿ, ನಿಬಿಡವಾಗಿ. "तस्य च यदृच्छया निरन्तरनिपतितानि विकसितानि कुसुमान्यादाय" मालती० १। 7. ಸಂತತವಾಗಿ, ಎಡೆಬಿಡದೆ, ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ. "आगर्भनिर्गमनिरन्तरोपारूढविस्रम्भसदृशम्" मालती० ६। 8. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ.

निरन्ताराभ्यास ನಿರಂತರಾಭ್ಯಾಸ (पुं०) ಎಡೆಬಿಡದೆ ಆವೃತ್ತಿಮಾಡುವುದು, ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಓದುವುದು. निरन्तरोऽभ्यासः। "निरन्ताराभ्यासदृढीकृतस्य सस्नेहसूत्रग्रथितस्य जन्तोः" प्रबोध० ५-२६।

निरन्तराल ನಿರಂತರಾಲ (वि०) ಮಧ್ಯೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸ್ಥಳಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದ. निर्गतमन्तरालं यस्मात्। "एककश्चिरमरोधि बालया तल्पयन्त्रणनिरन्तरालया" नैष० १८-४३।

निरन्वय ನಿರನ್ವಯ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. निर्गतः अन्वयः सम्बन्धो यस्मात्। "निरन्वयोऽनपसरः प्राप्तः स्याच्चौरकिल्बिषम्" मनु० ८-१९८। 2. ಸಂತತಿಯಿಲ್ಲದ, ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ. 3. ಹಿಂಬಾಲಕನಿಲ್ಲದ, ಪರಿವಾರವಿಲ್ಲದ, ಅನುಚರರಿಲ್ಲದ. "का त्वमेकाकिनी भीरु निरन्वयजने वने" भट्टि० ५-६६। 4. ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೆ ಒಳಗಾಗದಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಟ್ಟುಬೀಳದಿರುವ, ಯಜಮಾನನ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಡೆಯದಿರುವ. "स्यात्साहसं त्वन्वयवत् प्रसभं कर्म यत्कृतम्। निरन्वयं भवेत्स्तेयं हृत्वापव्ययते च यत्" मनु० ८-३३२। 5. ಯಜಮಾನನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ (ಚೌರ್ಯ). "परिपूतेषु धान्येषु शाकमूलफलेषु च। निरन्वये शतं दण्डः सान्वयेऽर्धशतं दमः" मनु० ८-३३१।

निरपत्य ನಿರಪತ್ಯ (वि०) ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ, ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ. निर्गतमपत्यं यस्मात्।

निरपत्यता ನಿರಪತ್ಯತಾ (स्त्री०) ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निरपत्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **-अपत्यत्वम्** -ಅಪತ್ಯತ್ವಮ್.

निरपत्रप ನಿರಪತ್ರಪ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. निष्क्रान्तः अपत्रपायाः। "ततो हसन् स भगवानसुरैर्निरपत्रपैः। अन्वीयमानस्तरसा क्रुद्धो भीतः परापतत्" भाग० ३-२०-२४।

निरपराध ನಿರಪರಾಧ (वि०) ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ, ಯಾವ ಕಳಂಕವೂ ಇಲ್ಲದ. निर्गतोऽपराधात्।

निरपह्नव ನಿರಪಹ್ನವ (वि०) ಮರೆಮಾಚದಿರುವ, ಮುಚ್ಚಿಡದಿರುವ.

निरपाय ನಿರಪಾಯ (वि०) 1. ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ, ನಾಶರಹಿತವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ. निर्गतोऽपायात्। "तं समेत्य निरपायतेजसं सप्तसप्तिमिव तारकाग्रहैः" याद० १७-६८। 2. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಪತ್ತಿಲ್ಲದ. "निखिलानुमतां नृपो विधत्ते निरपायप्रियपथ्यभावभव्याम्" याद० १५-३८। 3. ತಪ್ಪುಮಾಡದಿರುವ, ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ. (अव्य०) 4. ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ, ನಾಶವಿಲ್ಲದೆ. 5. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದೆ, ವಿಪತ್ತಿಲ್ಲದೆ. "भद्रमस्तु भवते दिवस्पते निर्जराश्च निरपायमासताम्" याद० १७-१२४।

निरपेक्ष ನಿರಪೇಕ್ಷ (वि०) 1. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता अपेक्षा यस्य। "अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निरामिषः" मनु० ६-४९। 2. ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ, ಆಸೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿರುವ. "तादृशस्यात्मनिरपेक्षव्यवसायिनः कृतान्त-

कवलीक्रियमाणजीवितबलात्कारप्रत्यानयनगुरूपकारिणः" मालती० ७। 3. परಾधीनವಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ. 4. ಇತರರ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿರುವ. "न्याय-निर्णीतसारत्वात् निरपेक्षमिवागमे" किरा० ११-३९। 5. ಗಮನಕೊಡದಿರುವ, ಅನಾದರದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 6. ಉದಾಸೀನ, ತಟಸ್ಥ. (अव्य०) 7. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ. 8. ಆಸೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ. 9. ಪರಾಧೀನತೆಯಿಲ್ಲದೆ. 10. ಇತರರ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ. 11. ಗಮನಕೊಡದೆ, ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿ. 12. ತಟಸ್ಥನಾಗಿ, ಉದಾಸೀನನಾಗಿ.

निरपेक्षा निरपेक्षा (स्त्री०) ಅನಾದರ, ತಾತ್ಸಾರ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ, ಅಸಡ್ಡೆ.

निरपेक्षित निरपेक्षित (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निरभिभव निरभिभव (वि०) ಅವಮಾನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದ, ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗದ. निर्गतः अभिभवः यस्मात्। "अनुत्सेको लक्ष्म्या निरभिभवसाराः परकथाः" भर्तृ० १-५७।

निरभिमान निरभिमान (वि०) ಅಪಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽभिमानो यस्मात्।

निरभिलाष निरभिलाष (वि०) ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽभिलाषो यस्य। "स्वसुखनिरभिलाषः खिद्यसे लोकहेतोः प्रतिदिनमथवा ते वृत्तिरेवंविधैव" शाकु० ५-७।

निरमित्र निरमित्र (पुं०) 1. ಪಾಂಡುಪುತ್ರನಾದ ನಕುಲನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "नकुलस्तु चैद्यां रेणुमतीं नाम भार्यामुदवहत्। तस्यां पुत्रं निरमित्रं नामाजनयत्" भा० आदि० ६३-७८। (वि०) 2. ಶತ್ರುವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽमित्रो यस्य।

निरय निरय (पुं०) ನರಕ. निर्गतोऽयात्। "अवेक्षेत गतीर्नृणां कर्मदोषसमुद्भवाः। निरये चैव पतनं यातनाश्च यमक्षये" मनु० ६-६१।

निरर्गल निरर्गल (वि०) 1. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतमर्गलमिव प्रतिबन्धो यस्य। "मरण-समये त्यक्ताशङ्कं प्रलापनिरर्गलप्रकटितनिजस्नेहः सोऽयं सखा पुर एव ते" मालती० ५-२६। (अव्य०) 2. ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ.

निरर्थ निरर्थ (वि०) 1. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽर्थो यस्य। 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಫಲವಿಲ್ಲದ. 3. ಧನವಿಲ್ಲದ, ಬಡವನಾದ. "निरर्था साप्यमूर्तत्वात् पुरुषस्य महीपते"।

निरर्थक निरर्थक (वि०) 1. ಫಲವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽर्थो यस्य—वा "कप्"। "प्रसादो निष्फलो यस्य क्रोधश्चापि निरर्थकः" भा० उद्योग० ३४-२२। 2. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ. 3. ಪಾದ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ च वै तु हि ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣಗಳು. "निरर्थकं तु हीत्यादि पूरणैक-प्रयोजनम्"।

निरवकाश निरवकाश (वि०) 1. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽवकाशो यस्य। 2. ಸ್ಥಳಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಜಾಗವಿಲ್ಲದ, ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದ. "न दोषं विद्वेषादपि निरवकाशं गुणमये" नैष० १४-९६।

निरवग्रह निरवग्रह (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದ. निर्गतः अवग्रहो यस्य। "केचित् क्रोधसमाविष्टा मदान्धा निरवग्रहाः" भा० भीष्म० ९३-३९। 2. ಬರವಿಲ್ಲದ, ದುರ್ಭಿಕ್ಷವಿಲ್ಲದ, ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ. (अव्य०) 3. ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದೆ. "निरवग्रहं दहति दैवमिव दारुणो विवस्वान्" मालती० ९।

निरवद्य निरवद्य (वि०) 1. ದೋಷರಹಿತವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. निर्गतमवद्यं दोषो यस्य। "लक्ष्मीनिवास निरवद्य-गुणैकसिन्धो संसारसागरसमुत्तरणैकपोत"। 2. ರಾಗ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ. 3. ಅಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. "निष्कलं निष्क्रियं शान्तं निरवद्यं निरञ्जनम्। अमृतस्य परं सेतुं दग्धेन्धनमिवानलम्" श्वेता० उप०। 4. ಕರ್ಮ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. 5. ಹೇಯಗುಣವಿಲ್ಲದ.

निरवधि निरवधि (वि०) 1. ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतः अवधिः यस्य। "कटुस्तूष्णीं सह्यो निरवधिरयं तु प्रविलयः" उ० रा० ३-४४। 2. ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಕಾಲದ ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದ, ಸತತವಾದ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ. "महानाधिर्व्याधिर्निरवधिरिदानीं प्रसरतु" मालती० ४-३। "कप्"। **-अवधिकः -ಅವಧಿಕಃ.**

निरवयव निरवयव (वि०) 1. ಅಂಗಗಳಿಲ್ಲದ, ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲದ. (ಪರಮಾಣು, ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುವು). 2. ನಿರಾಕಾರನಾದ (ಬ್ರಹ್ಮ). निर्गतोऽवयवो यस्मात्।

निरवलम्ब ನಿರವಲಂಬ(ವಿ೦) 1. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ, ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽवलम्बो यस्मात्। 2. ಸಾಹಾಯ್ಯವಿಲ್ಲದ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **–अवलम्बनः –ಅವಲಂಬನಃ.** (ಅವ್ಯ೦) 3. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೆ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ. "उपरि निरवलम्बनं प्रियस्य न्यपतदथोच्चतरोच्चिचीषया." माघ० ७-४८।

निरवशेष ನಿರವಶೇಷ (ವಿ೦) 1. ಶೇಷವಿಲ್ಲದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. निर्गतोऽवशेषो यस्मात्। "तत्प्रियसखि, यथैष भर्तुरुपेक्षाभिनिवेशो निरवशेषो हृदयादुद्ध्रियते तथा कुरु" मालती० ७। (ಅವ್ಯ೦) 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಸಮಗ್ರವಾಗಿ. "साम्प्रतं निरवशेषं पूरिताः श्रीमाधवस्य मनोरथाः" मालती० १०।

निरवसाद ನಿರವಸಾದ (ವಿ೦) 1. ನಾಶವಿಲ್ಲದ, ಅಳಿವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽवसादो यस्मात्। 2. ದಣಿವಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. 3. ಪರಾಜಯವಿಲ್ಲದ, ಸೋಲಿಲ್ಲದ. 4. ಹರ್ಷಚಿತ್ತನಾದ, ನಗುಮುಖವುಳ್ಳ.

निरवहालिका ನಿರವಹಾಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಬೇಲಿ, ಹೊರಾವರಣ. निर् + अव + हल (विलेखने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्"। इत्त्वम्।

निरव्यय ನಿರವ್ಯಯ (ವಿ೦) ನಾಶವಿಲ್ಲದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ನಿತ್ಯವಾದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವ.

निरशन ನಿರಶನ (ವಿ೦) 1. ಭೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಊಟವಿಲ್ಲದ. निर्गतमशनं यस्मात्। "अश्मकुट्टा निरशना दशपञ्चतपाश्च ये" हरिवं०। (ಅವ್ಯ೦) 2. ಉಪವಾಸ, ಊಟಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. अशनस्याभावः अव्ययी०(२-१-६)।

निरसन ನಿರಸನ (ನ೦) 1. ಹೊರದೂಡುವುದು, ಆಟ್ಟುವುದು, ಓಡಿಸುವುದು. निर् + असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "स पितुर्विक्रियां दृष्ट्वा राज्यान्निरसनं तथा" भा० आश्व० ४-१०। 2. ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ. 3. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 4. ಉಗುಳುವುದು. "निरसनं वधे प्रतिक्षेपे। निष्ठीवने" मेदि०। 5. ತ್ಯಜಿಸುವುದು. 6. ಎಸೆಯುವುದು. 7. ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು. 8. (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. (ವಿ೦) 9. ಓಡಿಸುವ, ಆಟ್ಟುವ, ಹೊರದೂಡುವ. निर्+असु कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। "प्रियविमानितमानवतीरुषां निरसनैरसनैरवृथार्थता" माघ० ६-४७। 10. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ. 11. ತ್ಯಜಿಸುವ. 12. ಎಸೆಯುವ. 13. ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ.

निरस्त ನಿರಸ್ತ (ವಿ೦) 1. ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निरीक्ष्य संरम्भनिरस्तधैर्यं राधेयमाराधितजामदग्न्यम्" किरा० ३-२१। 2. ಆಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कौलीनभीतेन गृहान्निरस्ता न तेन वैदेहसुता मनस्तः" रघु० १४-८४। 3. ಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬರಿದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निरस्तपादपे देशे एरण्डोऽपि द्रुमायते" हितो०। 4. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). 5. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अमर्षिणा कृत्यमिव क्षमाश्रयं मदोद्धतेनेव हितं प्रियं वचः। बलीयसा तद्विधिनेव पौरुषं बलं निरस्तं न रराज जिष्णुना" किरा० १४-६३। 7. ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಡವಲ್ಪಟ್ಟ. "दुर्दान्तमुत्कृत्य निरस्तसादिनम्" माघ० १२-२२। 8. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दीपितारं दिनारम्भे निरस्तध्वान्तसञ्चयम्" भट्टि० ७-१७। 9. ಉಗಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಪ್ರಶಿಹತವಾದ. 11. ತ್ವರೆಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ವೇಗವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಮಾತು).

निरस्तवत् ನಿರಸ್ತವತ್ (ವಿ೦) 1. ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿದವನು. निर् + असु (क्षेपणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದವನು. "राक्षसान् वट्टयज्ञेषु पिण्डीशूरान् निरस्तवान्" भट्टि० ५-८५। 3. ಹೊರದೂಡಿದವನು, ಓಡಿಸಿದವನು. 4. (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದವನು. 5. ಎಸೆದವನು. 6. ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದವನು, ನಿವಾರಿಸಿದವನು. 7. ತಳ್ಳಿದವನು, ಕಡವಿದವನು. 8. ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

निरस्यत् ನಿರಸ್ಯತ್ (ವಿ೦) 1. ತೆಗೆದುಹಾಕುತ್ತಿರುವ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುತ್ತಿರುವ. निर् + असु (क्षेपणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "ह्रीतया गलितनीवि निरस्यन्नन्तरीयमवलम्बितकाञ्चि" किरा० ९-४८। 2. ಬಿಡುತ್ತಿರುವ, ಪರಿತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ. "कारणद्वयमिदं निरस्यतः प्रार्थनाधिकबले विपत्फला" किरा० १३-६१। 3. ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುತ್ತಿರುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಹೊರದೂಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಆಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. 6. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. 7. (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 8. ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–अस्यन्ती –ಅಸ್ಯನ್ತೀ.**

निरस्थि ನಿರಸ್ಥಿ (ನ೦) ಎಲುಬುಗಳಿಲ್ಲದ ಮಾಂಸ. निर्गतमस्थि यस्मात्। "मांसं निरस्थि सुस्विन्नं पुनर्दृषदि चूर्णितम्" सुश्रुत०।

निरस्यमान ನಿರಸ್ಯಮಾನ (वि०) ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निर्+असु (क्षेपणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "मन्ये तस्य निरस्यमानकिरणस्यैषा मुखेनोद्गता श्वासायाससमाकुलालिसरणिव्याजेन धूमावली" अमरु० ९६।

निरहङ्कार ನಿರಹಂಕಾರ (वि०) 1. ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. 2. ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ. निर्गतोऽहंकारो यस्मात्। "निर्वैरा निरहङ्कारा विगतक्रोधमत्सराः" भा० आश्रम० ३४-१५।

निराकरण ನಿರಾಕರಣ (न०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು. 2. ನಿವಾರಿಸುವುದು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. निर्+आ+डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಬಿಡುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. "आपात्यसैनिकनिराकरणाकुलेन" माघ० ५-१५।

निराकरणीय ನಿರಾಕರಣೀಯ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ನಿವಾರಿಸಬೇಕಾದ. 6. ನಿವಾರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. निर् + आ + डु कृञ् (करणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-कर्तव्यः -ಕರ್ತವ್ಯಃ.**

निराकरिष्णु ನಿರಾಕರಿಷ್ಣು (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. निर्+आ + डु कृञ् (करणे) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "न चावदद्भर्तुरवर्णमार्या निराकरिष्णोर्वृजिनादृतेऽपि" रघु० १४-५७।

निराकर्तृ ನಿರಾಕರ್ತೃ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವ. निर् + आ + डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನಿವಾರಿಸುವ, ಪರಿಹರಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-कर्त्री -ಕರ್ತ್ರೀ.**

निराकाङ्क्ष ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ. निर्गता आकाङ्क्षा अपेक्षा यस्मात्। 2. ಶಾಬ್ದಬೋಧವುಂಟಾಗಲು ಇತರ ಪದಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದ. "तेषां वाक्यं निराकाङ्क्षम्" कात्या०। यावत् पदवृन्दं निराकाङ्क्षं पूर्वापरपठितपदान्तराकाङ्क्षारहितम् इति व्याख्या।

निराकार ನಿರಾಕಾರ (पुं०) 1. ರೂಪವಿಲ್ಲದ ಪರಮಾತ್ಮ, ದೇಹರೂಪವಾದ ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮ. "तेजःस्वरूपो भगवान् निराकारो निराश्रयः" ब्रह्मवै०। "साकारं च निराकारं सगुणं निर्गुणं प्रभुम्। सर्वाधारं च सर्वं च स्वेच्छारूपं नमाम्यहम्" ब्रह्मवै०। (वि०) 2. ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ, ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतः आकारः अवयवो यस्मात्।

निराकुल ನಿರಾಕುಲ (वि०) 1. ನಿಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ, ಗಾಬರಿಯಿಲ್ಲದ. "महारम्भाः कृतधियः तिष्ठन्ति च निराकुलाः" माघ० २-७९। 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ತತ್ಪರಿಸದಿರುವ. (अव्य०) 3. ನಿಮ್ಮದಿಯಿಂದ, ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದೆ. 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ, ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ.

निराकृत ನಿರಾಕೃತ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಡೆಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निराकृते यद्भिरिति प्रकोपिभिः स्पशे शनैर्गतवति तत्र विद्विषाम्" माघ० १७-२०। 2. ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + आ + डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "उग्रम्पश्येन सुग्रीवस्तेन भ्राता निराकृतः" भट्टि० ६-१००। 3. ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निराकृति ನಿರಾಕೃತಿ (पुं०) 1. ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡದವನು. "यक्ष्मी च पशुपालश्च परिवेत्ता निराकृतिः" मनु० ३-१५४। (स्त्री०) 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು, ಉಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು. निर् + आ + डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. 4. ನಿವಾರಿಸುವುದು, ಪರಿಹರಿಸುವುದು. (वि०) 5. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡದವನು. आकृतेरध्ययनचेष्टाया निर्गतः। 6. ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ, ರೂಪವಿಲ್ಲದ. निर्गता आकृतिर्यस्मात्।

निरागस् ನಿರಾಗಸ್ (वि०) ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲದ, ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ. निर्गतः आगसः। "कथमेकपदे निरागसं जनमाभाष्यमिमं न मन्यसे" रघु० ८-४८। "मयि निरागसि का वद विप्रता" नैष० ४-७१।

निरातङ्क ನಿರಾತಂಕ (वि०) 1. ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ, ಭಯವಿಲ್ಲದ. निर्गतः आतङ्को यस्मात्। "पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्का निरीतयः" रघु० १-६३। 2. ವ್ಯಾಧಿಯಿಲ್ಲದ, ರೋಗವಿಲ್ಲದ. 3. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ. "निरातङ्कः पङ्क्तिष्विव पिशितखण्डेषु निपतन्नसिर्गात्रिंगात्रं सपदि लवशस्ते विकिरतु" मालती० ५-३४।

निरातप ನಿರಾತಪ (वि०) 1. ಬಿಸಿಲಿಲ್ಲದ, ಸೂರ್ಯನ ತಾಪವಿಲ್ಲದ, ನೆರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. निर्गतः आतपो यस्मात्। (स्त्री०) **-आतपा -ಆತಪಾ.** 2. ರಾತ್ರಿ.

निरादर ನಿರಾದರ (वि०) ಆದರವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ. निर्गतः आदरो यस्मात्।

निरादिष्ट ನಿರಾದಿಷ್ಟ (वि०) ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಸಂದಾಯ ಮಾಡಿದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಾವತಿಮಾಡಿದ. निर् + आ + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-४-७२)। "निरादिष्टधनश्चेत्तु प्रतिभूः स्यादलंधनः। स्वधनादेव तद्द्यान्निरादिष्ट इति स्थितिः" मनु० ८-१६२।

निरादेश ನಿರಾದೇಶ (पुं०) (ಸಾಲವನ್ನು) ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಪಾವತಿಮಾಡುವುದು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು. निर् + आ + दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)।

निराधार ನಿರಾಧಾರ (वि०) ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ, ಒತ್ತಾಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಅವಲಂಬನವಿಲ್ಲದ, ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतः आधारो यस्मात्। "निराधारो हा रोदिमि कथय केषामिह पुरः" गङ्गाल०।

निराधि ನಿರಾಧಿ (वि०) 1. ಮನೋವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಕಳವಳವಿಲ್ಲದ, ಕಾತರವಿಲ್ಲದ, ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ.

निरानन्द ನಿರಾನಂದ (वि०) ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದ, ಉಲ್ಲಾಸವಿಲ್ಲದ. निर्गतः आनन्दो यस्मात्। "निरुत्साहं निरानन्दं निर्वीर्यमरिनन्दनम्" हितो० २-७।

निराबाध ನಿರಾಬಾಧ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गता आबाधा यस्मात्। 2. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಬಿಂಕೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. (अव्य०) 4. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ. 5. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದೆ. "नाथे त्वयि निराबाधं त्रिलोकीं त्रातुमागते" याद० १६-२६।

निरामय ನಿರಾಮಯ (पुं०) 1. ಕಾಡುಮೇಕೆ. 2. ಸೂಕರ, ಪರಾಹ, ಹಂದಿ. (वि०) 3. ರೋಗವಿಲ್ಲದ, ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. निर्गतः आमयो यस्मात्। "निरामयानां चित्रं तु भुक्तमध्ये प्रकीर्तितम्" सुश्रुत० सूत्र० ४६-४२९। 4. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ.

निरामिष ನಿರಾಮಿಷ (वि०) 1. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. "अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निरामिषः" मनु० ६-४९। 2. ಮಾಂಸವಿಲ್ಲದ. "यथामिषे जगमुरनामिषभ्रमं निरामिषे चामिषमोहमूहिरे" नैष० १६-८१। 3. ಸುಖಸಾಮಗ್ರಿಯಿಲ್ಲದ. 4. ಲಂಚದ ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतमामिषं मांसाद्यामिषमभिलाषो वा यस्मात्।

निराय ನಿರಾಯ (वि०) ಆದಾಯವಿಲ್ಲದ, ಸಂಪಾದನೆಯಿಲ್ಲದ.

निरायत ನಿರಾಯತ (वि०) 1. ಬಹಳ ಉದ್ದವಾದ, ದೀರ್ಘವಾದ. नितरामायतः। "मुक्तेषु रज्जुषु निरायतपूर्वकायाः निष्कम्पचामरशिखा निभृतोर्ध्वकर्णाः" शाकु० १-८। 2. ಸಂಕುಚಿತವಾದ, ಅಡಕವಾಗಿರುವ.

निरायतत्व ನಿರಾಯತತ್ವ (न०) ಅಡಕವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ. निरायतस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "वलिव्यपायस्फुटरोमराजिना निरायतत्वादुदरेण ताम्यता" किरा० ८-१७।

निरायति ನಿರಾಯತಿ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಭವಿಷ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಕ್ಷಯಕಾಲವು ಸಮೀಪಿಸಿರುವ. निर् नास्ति आयतिः फलकालो यस्य। "नियता लघुता निरायतेरगरीयान्न पदं नृपश्रियः" किरा० २-१४।

निरायास ನಿರಾಯಾಸ (वि०) ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ದಣಿವಿಲ್ಲದ.

निरायुध ನಿರಾಯುಧ (वि०) ಆಯುಧವಿಲ್ಲದ, ಆಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿಯದಿರುವ.

निरालम्ब ನಿರಾಲಂಬ (वि०) 1. ಅವಲಂಬನವಿಲ್ಲದ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ, ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतः आलम्बः यस्मात्। "एवं मयि निरालम्बे शापात् शिथिलतां गते" हरिवं०। 2. ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ, ಒಬ್ಬನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿಲ್ಲದ. (न०) 3. ಬ್ರಹ್ಮ. (अव्य०) 4. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೆ, ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದೆ.

निरालय ನಿರಾಲಯ (वि०) ವಸತಿಯಿಲ್ಲದ, ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ. "रुचयोऽस्तमितस्य भास्वतः स्खलिता यत्र निरालयाः किल" नैष० २-९०।

निरालोक ನಿರಾಲೋಕ (वि०) 1. ಬೆಳಕಿಲ್ಲದ, ಅಂಧಕಾರಮಯವಾದ. निर्गतः आलोकः यस्मात्। "असारं संसारं परिमुषितरत्नं त्रिभुवनं निरालोकं लोकं मरणशरणं बान्धवजनम्" मालती० ५-३०। 2. ನೋಡದಿರುವ.

निरावरण ನಿರಾವರಣ (वि०) 1. ಆವರಣವಿಲ್ಲದ, ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. निर् नास्ति आवरणं यस्य। 2. ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಚ್ಛಾದನವಿಲ್ಲದ.

निरावृति ನಿರಾವೃತಿ (वि०) 1. ಆವರಣವಿಲ್ಲದ, ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. निर् नास्ति आवृतिः आवरणं यस्य। 2. ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಚ್ಛಾದನವಿಲ್ಲದ. "आववार तदथाम्बराञ्चलैः सा निरावृतिरिव त्रपावृता" नैष० १८-४७।

निराश ನಿರಾಶ (वि०) 1. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता आशा यस्मात्। 2. ಆಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ. "ततो निराशः परिभावयन् परामये तयातोषि सरोषयैव सः" नैष० १६-१०६। "मनो बभूवेन्दुमतीनिराशम्" रघु० ६-२।

निराशता ನಿರಾಶತಾ (स्त्री०) ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವಿಕೆ. निराशस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "गतो विरुत्योडुयने निराशतां करौ निरोद्धुर्दशति स्म केवलम्" नैष० १-१२५।

निराशिस् ನಿರಾಶಿಸ್ (वि०) 1. ಆಸೆ–ಅಭಿಲಾಷೆ–ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता आशीः अपेक्षा यस्मात्। "जगच्छरण्यस्य निराशिषः सतः किमेभिराशोपहतात्मवृत्तिभिः" कुमा० ५-७६। 2. ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ.

निराश्रय ನಿರಾಶ್ರಯ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ವಸತಿಯಿಲ್ಲದ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गतः आश्रयो यस्मात्। "भवादृशाश्चेदधिकुर्वते रतिं निराश्रया हन्त हता मनस्विता" किरा० १-४३। 2. ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದ, ಒತ್ತಾಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಆವಲಂಬನವಿಲ್ಲದ.

निरास ನಿರಾಸ (पुं०) 1. ಓಡಿಸುವುದು, ಅಟ್ಟುವುದು, ಹೊರದೂಡುವುದು. निर् + असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। "सभेव भीमा विदधे गणानां निद्रा निरासं प्रतिभागुणस्य" किरा० १६-२७। (वि०) 2. ಹೊರದೂಡುವ, ಅಟ್ಟುವ, ಓಡಿಸುವ. निर्+असु (क्षेपणे) "अच्" (३-१-१३४)।

निरासक ನಿರಾಸಕ (वि०) ಅಟ್ಟುವವನು, ಹೊರದೂಡುವವನು. निर्+असु (क्षेपणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "निरासकस्यापि न तावदुत्सहे महेश हातुं तव पादपङ्कजम्" स्तो० र० २६।

निरासित ನಿರಾಸಿತ (वि०) ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "एतावता कालेन त्वया जगतामुपद्रवो निरासितः" म० वी० ७।

निरास्थ ನಿರಾಸ್ಥ (वि०) 1. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 2. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता आस्था यस्मात्।

निरास्पद ನಿರಾಸ್ಪದ (वि०) ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಎಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದ. निर्गतमास्पदं यस्मात्। "निरास्पदं प्रश्नकृतूहलित्वमस्मास्वधीनं किमु निःस्पृहाणाम्" किरा० ३-९।

निराहार ನಿರಾಹಾರ (पुं०) 1. ಉಪವಾಸ, ಊಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. निवृत्तः आहारः। "पश्चात्तापो निराहारः सर्वेऽमी शुद्धिहेतवः" याज्ञ० ३-३१। (न०) 2. ಆಹಾರದ ಅಭಾವ. (वि०) 3. ಆಹಾರವಿಲ್ಲದ, ಊಟವಿಲ್ಲದ. निर्गतः आहारः यस्य। "निराहाराः सख्यः सततरुदितोच्छूननयनाः" अमरु० ७।

निरित्वर ನಿರಿತ್ವರ (वि०) ನಿರ್ಗಮನದ ಸ್ವಭಾವದ, ಹೊರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. निर् + इण् (गतौ) "क्वरप्" (३-२-१६३)। "प्रसभमलयः पाथोजास्ये निविश्य निरित्वराः" नैष० ११-२७।

निर् + ईक्ष (दर्शने) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು, ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡು. "यावदेतान्निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान्" गीता १-२२। 2. ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡು, ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡು, ಗಮನಿಸು, ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ನೋಡು. 3. ಎದುರು ನೋಡು. 4. ಹುಡುಕನೋಡು.

निरीक्षक ನಿರೀಕ್ಷಕ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವವನು. 2. ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ನೋಡುವವನು. 3. ಎದುರು ನೋಡುವವನು. निर्+ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 4. ಹುಡುಕಿ ನೋಡುವವನು.

निरीक्षण ನಿರೀಕ್ಷಣ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು, ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡುವುದು. निर्+ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ನೋಡುವುದು, ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವುದು. 3. ಬರುವವರನ್ನು ಎದುರು ನೋಡುವುದು. 4. ಹುಡುಕಿ ನೋಡುವುದು, ತಡಕುವುದು. (वि०) 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವ. निरीक्षते—निर्+ईक्ष (दर्शने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "प्राणापानौ सन्निरुन्ध्यात् पूरकुम्भकरेचकैः। यावन्मनस्त्यजेत् कामान् स्वनासाग्रनिरीक्षणः" भाग० ७-१५-३२।

निरीक्षमाण ನಿರೀಕ್ಷಮಾಣ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. निर्+ईक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)। "सखीजनं प्रेमगुरूकृतादरं निरीक्षमाणा इव नम्रमूर्तयः" किरा० ८-११। 2. ಗಮನಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಎದುರುನೋಡುತ್ತಿರುವ. 4. ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ.

निरीक्षा ನಿರೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು. निर्+ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। 2. ಗಮನಿಸಿ ನೋಡುವುದು. 3. ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವುದು. 4. ಎದುರು ನೋಡುವುದು.

निरीक्षित ನಿರೀಕ್ಷಿತ (ವಿ॰) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निरीक्षितं चाङ्गमवीक्षितं च दृशा पिबन्ती रभसेन तस्य" नैष॰ ८-१२। 2. ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निरीय भूपेन निरीक्षिताननना शशंस मौहूर्तिकसंसदंशकम्" नैष॰ १५-८। 3. ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಎದುರುನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निरीक्षितौ मया भद्रे दश वर्षाणि पञ्च च" पञ्चतं॰ २-१५२।

निरीक्षितव्य ನಿರೀಕ್ಷಿತವ್ಯ (ವಿ॰) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನೋಡ ಬೇಕಾದ. निर्+ईक्ष (दर्शने) "तव्यः" (३-१-९६)।

निरीक्ष्यमाण ನಿರೀಕ್ಷ್ಯಮಾಣ (ವಿ॰) 1. ನೋಡಲ್ಪಡು ತ್ತಿರುವ. निर्+ईक्ष (दर्शने) कर्म॰ "शानच्" (३-२-१२४)। "निरीक्ष्यमाणा इव विस्मयाकुलैः पयोभिरुन्मीलितपद्मलोचनैः" किरा॰ ४-३। 2. ಎದುರು ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निरीति ನಿರೀತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಈತಿಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ, ಅತಿವೃಷ್ಟಿ ಅನಾವೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ. निर्गता ईतिर्यत्र। "पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्का निरीतयः" रघु॰ २-६३।

निरीश्वर ನಿರೀಶ್ವರ (ವಿ॰) 1. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವ (ಒಪ್ಪದಿರುವ) ಸಾಂಖ್ಯಮತಾನುಯಾಯಿ.

ಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಎಂದು ಎರಡು ಭೇದ. ಏಕೇಶ್ವರವಾದಿಗಳು ಸೇಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರು. ಪ್ರವಾಹೇಶ್ವರವಾದಿಗಳು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು. ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯು ಕಲ್ಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ವೇದಾದಿ ಆಗಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದುದರಿಂದ ಅವನು ಈಶ್ವರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವನು. ಇಂತಹ ಸಿದ್ಧಪುರುಷರು ಪ್ರತಿಕಲ್ಪದಲ್ಲೂ ಒಬ್ಬರು ಬರುವ ಕಾರಣ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಒಬ್ಬ ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇವರು ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಹೇಶ್ವರವಾದಿಗಳು. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಒಬ್ಬ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಪಾತಂಜಲಯೋಗಸಿದ್ಧಾಂತದವರು ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು. ಯೋಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೌತಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಭಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವುಂಟು. ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಯೋಗ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. 2. ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಾದ.

निरीष ನಿರೀಷ (ನ॰) ಈಚಿಲ್ಲದ ನೇಗಿಲು, ದಂಡವಿಲ್ಲದ ನೇಗಿಲು. निर्गतः ईषायाः।

निरीह ನಿರೀಹ (ವಿ॰) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता ईहा यस्य। 2. ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದ, "अजस्य गृह्णतो जन्म निरीहस्य हतद्विषः" रघु॰ १०-२४।

निरीहा ನಿರೀಹಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. निर्गता ईहा।

निरुक्त ನಿರುಕ್ತ (ನ॰) 1. ಪದಗಳ ಅವಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. निर्+वच (परिभाषणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ವೈದಿಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಹೇಳುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. निः निश्चयेन उक्तम्, निरुच्यते अनेनेति वा। ನಿರುಕ್ತವು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು ವೇದಪುರುಷನ ಶ್ರೋತ್ರರೂಪವಾದುದು. "छन्दः पादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्पोऽथ पठ्यते। ज्योतिषामयनं चक्षुर्निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते। शिक्षा घ्राणं तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम्। तस्मात्साङ्गमधीत्यैव ब्रह्मलोके महीयते" पा॰ शि॰ ४१-४२। ನಿರುಕ್ತವು ಯಾಸ್ಕಮುನಿ ಪ್ರಣೀತವಾದುದು. ಇದು ವೈದಿಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಅಧ್ಯಯನವು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾದುದು. ನಿರುಕ್ತವು ನಿಘಂಟು ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ಅನೇಕ ವೈದಿಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥವು ನಿಘಂಟುವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ವೇದಾಂಗವಾಯಿತು. ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಐದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳೂ ಇವೆ. (1) नैघण्टुककाण्डः, (2) नैगमकाण्डः, (3) दैवतकाण्डः। "तमिमं समाम्नायं निघण्टवः इत्याचक्षते" निरु॰ १-१-२। ಋಗ್ವೇದಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ "पञ्चाध्याय-रूपकाण्डत्रयात्मके एतस्मिन् ग्रन्थे परनिरपेक्षितया पदार्थ-स्योक्तत्वात् तस्य ग्रन्थस्य निरुक्तत्वम्"। तद्व्याख्यानं च "समाम्नायः समाम्नातः स व्याख्यातव्यः" ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "वर्णागमो वर्णविपर्ययश्च द्वौ चापरौ वर्णविकार-नाशौ। धातोस्तदर्थातिशयेन योगस्तदुच्यते पञ्चविधं निरुक्तम्" ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವು ಐದು ವಿಧವಾಗಿ ಉಕ್ತ

ವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಕಮುನಿಯು ಶಬ್ದರಾಶಿಯನ್ನು (1) नाम-पदानि, (2) क्रियापदानि, (3) उपसर्गाः ಮತ್ತು (4) निपाताः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "तद्यान्येतानि चत्वारि पदजातानि नामाख्याते चोपसर्ग-निपाताश्च तानीमानि भवन्ति" निरु० १-१-८। **ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಚಾರಗಳು:** ನಾಮಪದ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಉಪಸರ್ಗ ಮತ್ತು ನಿಪಾತಗಳ ಲಕ್ಷಣ, ಭಾವ ವಿಕಾರಲಕ್ಷಣ, ನಾಮಪದಗಳು ಧಾತುಜಗಳು ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯ, ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವ ಸ್ಥಾಪನೆ, ಮಂತ್ರಗಳ ದೇವತಾಪರಿಜ್ಞಾನ, ಅರ್ಥಜ್ಞಪ್ರಶಂಸೆ ಮತ್ತು ಅನರ್ಥಜ್ಞನಿಂದೆ, ನೈಘಂಟುಕ, ನೈಗಮ ಮತ್ತು ದೈವತಾಕಾಂಡಗಳ ವಿಭಾಗ, ನಿರ್ವಚನಕ್ರಮದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಪದಗಳೂ ಆಖ್ಯಾತಜಗಳಿಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾನ್ತ. "आख्यातजानीति शाकटायनः नैरुक्तसमयश्च" निरु० १-१२-२। ನೈಘಂಟುಕಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಏಕಾರ್ಥವಾಚಿಯಾದ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳ ಗಣಗಳು 69. ಒಟ್ಟು 1339 ಪದಗಳು. ನೈಗಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಏಕಪದಿಗಳು 278 ಪದಗಳು. ದೈವತ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ 6 ಗಣಗಳು — ಒಟ್ಟು 151 ಪದಗಳು ಈ ರೀತಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೈಘಂಟುಕಕಾಂಡದ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪದಗಳಿಗೂ ನೈಗಮ ಮತ್ತು ದೈವತ ಕಾಂಡಗಳ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಕ್ಕೂ ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿ ಮಂತ್ರಗಳ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾಸ್ಕ ಮುನಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇದ್ದರೆಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವ ऐतिहासिकाः, वैयाकरणाः, पूर्वे याज्ञिकाः, नैरुक्ताः ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. आग्रायणः औदुम्बरायणः औपमन्यवः काथक्यः कौत्सः गार्ग्यः गालवः कैटकिः शालक्यः शाकपूणिः ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಹೆಸರನ್ನು ನಾಮತಃ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅನುಪೂರ್ವಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದುದು, ಅರ್ಥವಲ್ಲ ಎಂಬ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಯಾಸ್ಕರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಮಂತ್ರಗಳು ಅರ್ಥವತ್ತಾದುವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾನ್ತ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. "अर्थवन्तः शब्दसामान्यात्" निरु० १-१५-१०। ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ತೋರಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಂತ್ರಗಳೂ ಅರ್ಥವತ್ತಾದುವು. ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ "ನೀವು (ದಂಪತಿಗಳು) ಇಬ್ಬರೂ ಈ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಸಂತೋಷದಿಂದಿರಿ. ನಿಮಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಯೋಗ ವಿಲ್ಲದಿರಲಿ. ಪೂರ್ಣಾಯುಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿರಿ ಎಂಬ ಆಶೀರ್ವಚನ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿರುವುದು" ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು ಉಪಮಾಲಂಕಾರದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿ "इति कर्मोपमा", "इति भूतोपमा", "इति रूपोपमा", "इति सिद्धोपमा" ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರದ ಕೆಲವು ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಾರಂಭಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಾಜವು ವೇದದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತೆಂದೂ ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಜೈನ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳ ಪ್ರಭಾವವಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ನಿರುಕ್ತದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ವೇದವಾಙ್ಮಯವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುವುದು. ಮಂತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣಾತ್ಮಕವಾದ ಸಮಗ್ರ ವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ಯಾಸ್ಕಮುನಿಯು ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ಅಂದಿನ ಕಾಲದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ದೈವತಕಾಂಡದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುತ್ತಾರಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ವೈದಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಇತಿಹಾಸದ ಅರಿವು ಭಾರತೀಯರಲ್ಲಿ ಆಗಿನಿಂದಲೂ ಇತ್ತೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

निरुक्तकृत् निरुक्तकृत् (पुं०) ನಿರುಕ್ತ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದ ಯಾಸ್ಕಮುನಿ.

निरुक्तज निरुक्तज (पुं०) ಕ್ಷೇತ್ರಜ ಪುತ್ರ, ನಿಯೋಗವನ್ನು ಪಡೆದವನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಪುತ್ರ. निरुक्तात् नियुक्तात् जातः जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

निरुक्ति निरुक्ति (स्त्री०) 1. ನಿರ್ವಚನ, ಪದಗಳ ಅವಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. निर् + वच (परिभाषणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तदङ्गभोगावलिगायनीनां मध्ये निरुक्तिक्रमकुण्ठितानाम्" नैष० १०-१०६। 2. ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಾಮಪದಗಳಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು. ಇದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. "निरुक्तियोगतो नाम्नामन्यार्थत्वप्रकल्पनम्" चन्द्रा०। उदा०—"ईदृशैश्चरितैर्जाने सत्यं दोषाकरो भवान्"।

निरुच्छ्वास निरुच्छ्वास (पुं०) 1. ಉಸಿರಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಶ್ವಾಸವನ್ನು ತಡೆದಿರುವಿಕೆ. निर्गतः उच्छ्वासः। (वि०) 2. ಉಸಿರಾಡದಿರುವ, ಉಸಿರು ಕಟ್ಟಿರುವ, "गर्भेरविच्छेद-

निरुद्धमाबभौ वनं निरुच्छ्वासमिवाकुलाकुलम्" किरा० १४-३२। 3. ಉಸಿರಾಡಲೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ. "उपेयुषो वर्त्म निरन्तराभिरसौ निरुच्छ्वास-मनीकिनीभिः" माघ० ३-३२।

निरुच्यमान ನಿರುಚ್ಯಮಾನ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निर्+वच (परिभाषणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निरुच्यमानं प्रश्नं च नेच्छेद्यश्चापि निष्पतेत्" मनु० ८-५५।

निरुच्छ्वास ನಿರುಚ್ಛ್ವಾಸ (न०) ಪರಸ್ಪರ ಮಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. निर् + उच्छि (उच्छे) "घञ्" (३-३-११५)। "सान्द्रप्रमोदात् पुलकोपगूढः सर्वाङ्ग-संफुल्लसहस्रनेत्रः। तस्योत्तरीयेण निजाम्बरेण निरुच्छ्वासं चारु चकार शक्रः" कुमा० १३-१८।

निरुत्तर ನಿರುತ್ತರ (वि०) 1. ಉತ್ತರವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿವಚನವಿಲ್ಲದ, ಬದಲು ಹೇಳದಿರುವ. निर्गतमुत्तरं प्रतिवचनं यस्य। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠನಿಲ್ಲದ. निर्गतः उत्तरः श्रेष्ठो यत्र।

निरुत्सव ನಿರುತ್ಸವ (वि०) ಉತ್ಸವವಿಲ್ಲದ, ಹಬ್ಬಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतः उत्सवः यस्मात्। "धृतिरस्तमिता रतिश्च्युता विरतं गेयमृतुर्निरुत्सवः" रघु० ८-६६।

निरुत्साह ನಿರುತ್ಸಾಹ (पुं०) 1. ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निर्गतः उत्साहः। (वि०) 2. ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ. 3. ಸೋಮಾರಿಯಾದ, ಮೈಗಳ್ಳನಾದ. "निरुत्साहं निरानन्दं निर्वीर्य-मरिनन्दनम्" हितो० २-७।

निरुत्सुक ನಿರುತ್ಸುಕ (वि०) ಬಹಳ ಉತ್ಸುಕನಾದ, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ತವಕಪಡುವ. नितरामत्सुकः। "निरुत्सुकानामभियोगभाजां समुत्सुकेवाङ्कमुपैति सिद्धिः" किरा० ३-४०।

निरुत्सेक ನಿರುತ್ಸೇಕ (वि०) ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ, ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ.

निरुद्ध ನಿರುದ್ಧ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಗಿಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. नि+रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवेक्षितानायतवल्गमग्रे तुरङ्गिभिर्यत्ननिरुद्धवाहैः" माघ० ३-३०। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निरुद्धवीवधासारप्रसारा गा इव व्रजम्। उपरुन्धन्तु दाशार्हाः पुरीं माहिष्मतीं द्विषः" माघ० २-६४। 3. ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳಗೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "निरुद्धबाष्पोदयसन्नकण्ठमुवाच कृच्छ्रादिति राजपुत्री" किरा० ३-३८। 4. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "गणैरविच्छेदनिरुद्धमाबभौ वनं निरुच्छ्वासमिवाकुलाकुलम्" किरा० १४-३२।

निरुद्धवत् ನಿರುದ್ಧವತ್ (वि०) 1. ಬಿಗಿಹಿಡಿದವನು. 2. ತಡೆದವನು. 3. ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡವನು. 4. ಆಕ್ರಮಿಸಿದವನು. नि + रुधिर् (आवरणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

निरुद्यम ನಿರುದ್ಯಮ (पुं०) 1. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಯಾವ ಕಾರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ. 4. ಸೋಮಾರಿಯಾದ, ಯಾವ ಚಟುವಟಿಕೆಯೂ ಇಲ್ಲದ.

निरुद्योग ನಿರುದ್ಯೋಗ (वि०) "निरुद्यम" ನೋಡಿ.

निरुद्योगिन् ನಿರುದ್ಯೋಗಿನ್ (वि०) ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪವೂ ಇಲ್ಲದ. निरुद्योग "इनिः" (५-२-११५)।

निरुद्वेग ನಿರುದ್ವೇಗ (पुं०) 1. ಗಾಬರಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕಳವಳವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಅಸಮಾಧಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶಾಂತವಾಗಿರುವಿಕೆ. निर्गतः उद्वेगः।

निरुध्यमान ನಿರುಧ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + रुधिर् (आवरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಗಿಒಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "निरुध्यमाना यदुभिः कथंचिन्मुहुर्यदु-च्चिक्षिपुरग्रपादान्" माघ० ३-२९। 3. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निरुध्यमानं निकरेण भासाम्" किरा० १६-४५। 4. ಒಳಗೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ.

निरुन्धत् ನಿರುಂಧತ್ (वि०) 1. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि + रुधिर् (आवरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆವರಿಸುತ್ತಿರುವ. "द्यां निरुन्धदतिनीलघनाभं ध्वान्तमुद्यतकरेण पुरस्तात्" किरा० ९-२०। 3. ತಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಒಳಗೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 4. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬಿಗಿಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-रुन्धती -ರುಂಧತೀ.** "विपाण्डु संव्यानमिवानिलोद्धतं निरुन्धतीः सप्तपलाशजं रजः" किरा० ४-२८। "प्रसक्त-दावानलधूमधूम्रा निरुन्धती धाम सहस्ररश्मेः" किरा० ९-२६।

निरुन्धान ನಿರುಂಧಾನ (ವಿ೦) 1. ತಡೆಗಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. नि+रुधिर् (आवरणे) "शानच्" (३-२-१२४)। "निरुन्धानाः सतां मार्गं भक्षयन्ति महीपतिम्" कामन्द० ४-१२। 2. ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆವರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಬಿಗಿಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. 4. ಒಳಗೆ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ.

निरुपकारिन् ನಿರುಪಕಾರಿನ್ (ವಿ೦) ಉಪಕಾರಮಾಡದಿರುವ. "तुल्यरूपमसितोत्पलमक्ष्णोः कर्णगं निरुपकारि विदित्वा" किरा० ९-६१।

निरुपक्रम ನಿರುಪಕ್ರಮ (ವಿ೦) 1. ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, (ರೋಗ) ವಾಸಿಮಾಡಲಾಗದ 2. ಪ್ರಾರಂಭಿಸದಿರುವ, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡದಿರುವ.

निरुपद्रव ನಿರುಪದ್ರವ (ವಿ೦) 1. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಹಿಂಸೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ, ಹಿಂಸೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕೆಡಕೂ ಇಲ್ಲದ. निर्गतः उपद्रवः यस्मात्।

निरुपधि ನಿರುಪಧಿ (ವಿ೦) 1. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಮೋಸವಿಲ್ಲದ, ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतः उपधिः यस्मात्। 2. ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ, ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರುವ. "निरुपधिनिजावस्थालक्ष्मीविलक्षणमीक्ष्यते" नैष० १९-१३। वा "कप्" (५-४-१५४)। **–उपधिकः –ಉಪಧಿಕಃ**. "निरुपधिकनिजप्रभावगर्भं परिषदि विश्वपतिः प्रियासहायः" याद० २४-४१।

निरुपपद ನಿರುಪಪದ (ವಿ೦) ಉಪಪದವಿಲ್ಲದ, ಹಿಂದೆ ಯಾವ ಪದವೂ ಇಲ್ಲದ (ಪದ). निर् नास्ति उपपदं यस्य। "कथं निरुपपद एव चाणक्यो न आर्यचाणक्य इति" मुद्रा० ३।

निरुपप्लव ನಿರುಪಪ್ಲವ (ವಿ೦) ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ, ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ. निर्गतः उपप्लवो यस्मात्। "प्रतिघातिनीं विषयसङ्गरतिं निरुपप्लवः शमसुखानुभवः" किरा० ६-२१।

निरुपम ನಿರುಪಮ (ವಿ೦) ಅನ್ಯಾದೃಶವಾದ, ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಾಟಿಯಿಲ್ಲದ. निर्गता उपमा यस्मात्।

निरुपसर्ग ನಿರುಪಸರ್ಗ (ವಿ೦) 1. प्र परा ಮೊದಲಾದ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿರದ. 2. ಯಾವ ಪೀಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವ ಉಪದ್ರವವೂ ಇಲ್ಲದ. 3. ಉತ್ಪಾತ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಅಶುಭ ಸೂಚನೆಯೂ ಇಲ್ಲದ. निर्गतः उपसर्गः यस्मात्।

निरुपाख्य ನಿರುಪಾಖ್ಯ (ವಿ೦) 1. ವರ್ಣಿಸಲು ಅಶಕ್ತವಾದ, ಹೊಗಳಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ. निर्गता उपाख्या यस्मात्। "प्रापुस्तमेकं निरुपाख्यरूपं ब्रह्मेव चेतांसि यतव्रतानाम्" नैष० ३-३। 2. ವಾಸ್ತವವಾಗಿಲ್ಲದ, ಕಾಲ್ಪನಿಕ, ಸುಳ್ಳಾಗಿರುವ. (ನ೦) 3. ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ.

निरुपाधिक ನಿರುಪಾಧಿಕ (ಅವ್ಯ೦) ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತವೂ ಇಲ್ಲದೆ. निर्गतः उपाधिः यस्मिन् कर्मणि। "निरुपाधिकसबंबन्धुमेनं द्विषताऽनेन न भाषणप्रसङ्गः" याद० १५-७१।

निरुपाय ನಿರುಪಾಯ (ವಿ೦) ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದ, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದ. निर्गतः उपायः यस्मात्। "उच्छिद्यमानो बलिना निरुपायप्रतिक्रियः" कामन्द०।

निरूढ ನಿರೂಢ (ವಿ೦) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ. नि + रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भवि च) "क्तः" (३-४-७२)। "बाल्यात् प्रभृत्येव निरूढसख्यं सुग्रीवमेष ध्रुवमाश्रयेत" म० वी० ४-९।

निरूढलक्षणा ನಿರೂಢಲಕ್ಷಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ವಿವಕ್ಷೆಗೆ ವಿಷಯವಾದ ಶಕ್ಯಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣೆ. "कर्मणि कुशलः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕುಶಲ ಪದವು ಯೌಗಿಕವಾಗಿ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ತರುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೂ ರೂಢಿಯಿಂದ ಪ್ರವೀಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧವ್ಯವಹಾರವಿರುವ ಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಪ್ರವೀಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಶಕ್ಯಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣೆ.

निरूढि ನಿರೂಢಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಖ್ಯಾತಿ, ಹೆಸರುವಾಸಿ. नि+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भवि च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "चतसृष्वपि ते विवेकिनी नृप विद्यासु निरूढिमागता" किरा० २-६।

निरूपक ನಿರೂಪಕ (ವಿ೦) 1. ನಿರೂಪಣೆಮಾಡುವವನು, ವಿಷಯದ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವವನು. नि + रूप (रूपक्रियायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ನೋಡುವವನು, ಗಮನಿಸಿ ನೋಡುವವನು.

निरूपण ನಿರೂಪಣ (ನ೦) 1. ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ. नि+रूप (रूपक्रियायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನೋಡುವುದು, ಗಮನಿಸುವುದು. 3. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. (ಸ್ತ್ರೀನ೦) 4. ನೇತ್ರ-

ಕಣ್ಣು. 5. ವಿಕಾರ, "निरूपणं तु न पुमान् विलोचन-विकारयोः" नानार्थर० ।

निरूपणीय निरूपणीय (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಡುವ. नि + रूप (रूपक्रियायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಬೇಕಾದ. 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **-यितव्यः -ಯಿತವ್ಯಃ.**

निरूपयत् निरूपयत् (वि०) 1. ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि+रूप (रूपक्रियायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "अनुरूपमिमं निरूपयन्नय सर्वेष्वपि पूर्वपक्षताम्". नैष० २-४२। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಗಮನಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ವಸ್ತುವಿನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. "काव्यदोषान् निरूपयन् तस्य प्राथमिकत्वमुपपादयति" सा० द०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯನ್ತೀ.**

निरूपित निरूपित (वि०) 1. ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि+रूप (रूपक्रियायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अनङ्गश्मङ्गाराचार्यसर्वागमोपदेशनिर्मितवैदग्ध्यमुग्धमनोहराः मया न निरूपिता एतयोर्दृष्टिसंभेदाः". मालती० ७। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "स्तुत्या पुरास्माभिरुपासितेन पितामहेनेति निरूपितं नः" कुमा० १२-४७।

निरूप्यमाण निरूप्यमाण (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + रूप (रूपक्रियायाम्) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। "दृष्टेनैव मनो हृतं धृतिमुषा प्राणेश्वरेणाद्य मे तत्केनात्र निरूप्यमाणनिपुणो मानस्समाधीयताम्" अमरु० ८४। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "सन्धानमेवास्तु परेण तस्मान्नान्योऽभ्युपायोऽस्ति निरूप्यमाणः" भट्टि० १२-५४।

निरूह निरूह (पुं०) 1. ದೇಹದೊಳಗಿನ ದೋಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧ ಬಸ್ತಿ ಕ್ರಿಯೆ, ಪಿಚಕಾರಿ. निर् + ऊह (वितर्के) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "अनायान्तं मुहूर्तात्तु निरूहं शोधनैर्हरेत्। तीक्ष्णैर्निरूहैर्मतिमान् क्षारमूत्राम्लसंयुतैः" सुश्रुत० चिकित्सा० ३८-१७। 2. ತರ್ಕ, ವಾದವಿವಾದ, ಚರ್ಚೆ. 3. ಅಧ್ಯಾಹಾರಪದಗಳಿಲ್ಲದ ವಾಕ್ಯ. 4. ನಿಶ್ಚಯ. "निरूहो बस्तिभेदे च ऊहशून्ये च निश्चिते" मेदि०। "ल्युट्" (३-३-११५)। **निरूहणम् निरूहणम्**.

निर्ऋति निर्ऋति (पुं०) 1. ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ದಕ್ಷಿಣ-ಪಶ್ಚಿಮ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. नियता ऋतिः मङ्गलं यत्र। "मृगव्याधश्च सर्पश्च निर्ऋतिश्च महायशाः" भा० आदि० ६७-२। (स्त्री०) 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾದೇವಿ, दारिद्र्य, दौर्भाग्य. निर्गता ऋतेः मङ्गलात्। 3. ಅಧರ್ಮನ ಪತ್ನಿ. (वि०) 4. ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ, ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಇಲ್ಲದ.

निरोजस् निरोजस् (वि०) ಅಂತಃಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ, ಬಲವಿಲ್ಲದ, ದೀನವಾದ. निर्गतमोजः यस्मात्। "प्रांशु निःश्वसितपृष्ठचरी वाङ्नारदस्य निरियाय निरोजाः" नैष० ५-४०।

निरोद्धव्य निरोद्धव्य (वि०) 1. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + रुधिर् (आवरणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "आशयाश्चोदपानाश्च प्रभूतसलिलाकराः। निरोद्धव्याः सदा राज्ञा क्षीरिणश्च महीरुहाः" भा० शान्ति० ८६-१५। 2. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ, ಒಳಗೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 4. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆವರಿಸಲ್ಪಡುವ. "अनीयर्" (३-१-९६)। **-रोधनीयः -ರೋಧನೀಯಃ.**

निरोध निरोध (पुं०) 1. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. नि + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "विभेदमन्तः पदवीनिरोधं विध्वंसनं चाविदितप्रयोगः" किरा० १७-२७। 2. ತಡೆಯುವುದು, ಬಿಗಿಹಿಡಿಯುವುದು. "तेजोनिरोधसमताऽवहितेन यन्त्रा सम्यक्कशात्रय-विचारवता नियुक्तः" माघ० ५-१०। 3. ತಡೆಹಿಡಿಯುವುದು, ಒಳಗೆ ಅಡಗಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು. "अन्तश्चराणां मरुतां निरोधान्निवातनिष्कम्पमिव प्रदीपम्" कुमा० ३-४८। "योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः" पा० यो० सू०। 4. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ನಿರ್ನಾಮಮಾಡುವುದು, ಪ್ರಳಯ. 5. ಬಂಧಿಸುವುದು, ಸೆರೆಹಿಡಿದು ನಿರ್ಬಂಧವಲ್ಲಿಡುವುದು. "निरोधखिन्नावुचितोपचारैः आनर्च सस्नेहमुषानिरुद्धौ" याद० २०-१३। 6. ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು, ದಂಡಿಸುವುದು. "इन्द्रियाणां निरोधेन रागद्वेषक्षयेण च। अहिंसया च भूतानां अमृतत्वाय कल्पते" मनु० ६-६०।

निरोधक **निरोधक** (वि०) 1. तडेयुवनु, अड्डि पडिसुवनु. नि + रुधिर् (आवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. बंधनदल्लिडुवनु. सेरेहिडिदु निर्बंधदल्लिडुवनु. 3. नाशपडिसुवनु. 4. तडेहिडियुवनु.

निरोधन **निरोधन** (न०) 1. तडेयुवुदु, अड्डि पडिसुवुदु, अडेचणियुंटुमाडुवुदु. नि+रुधिर् (आवरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. बंधनदल्लिरिसुवुदु, निर्बंधदल्लिडुवुदु. 3. निग्रहिसुवुदु, दंडिसुवुदु. 4. तडेदुकॊळ्ळुवुदु, हतोटियल्लिट्टुकॊळ्ळुवुदु.

निर्ग **निर्ग** (पुं०) देश, प्रदेश, प्रांत. नितरां गच्छत्यत्र —निर् + गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

निर्गच्छत् **निर्गच्छत्** (वि०) हॊरक्के हॊरडुशित्तिरुव, हॊरक्के हॊगुत्तिरुव. निर्+गम्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "निर्गच्छतः प्रविशतश्च निशामयन्तो नाथ त्वदेकहृदया न भजन्ति तन्द्रीम्" यादः १९-४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —गच्छन्ती —गच्छत्.

निर्गत **निर्गत** (वि०) 1. हॊरक्के हॊरटिरुव. हॊरक्के हॊगिरुव. निर्+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "गणाधिपानामविधाय निर्गतेः परासुतां मर्मविदारणैरपि" किरा० १४-५४। 2. हॊरटुहॊद.

निर्गन्ध **निर्गन्ध** (वि०) वासनेयिल्लद, परिमळविल्लद. निर्गतः गन्धः यस्मात्। "निर्गन्धा इव किंशुकाः"।

निर्गम **निर्गम** (पुं०) 1. हॊरक्के हॊगुवुदु, हॊरक्के हॊरडुवुदु. निर्+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "अर्धवर्त्मनि रुणत्सि न पृच्छां निर्गमेण न परिश्रमयेनाम्" नैष० ५-२८। 2. हॊरटुहॊगुवुदु. "तेन तस्य मधुनिर्गमात्कृशः" रघु० १९-४६। 3. द्वार, बागिलु. "अवाप्तनिर्गमः प्रययौ" काद०।

निर्गमन **निर्गमन** (न०) 1. हॊरक्के हॊगुवुदु, हॊरक्के हॊरडुवुदु. निर्+गम्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. द्वार, बागिलु. निर् + गम्लृ कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

निर्गमित **निर्गमित** (न०) 1. हॊरक्के हॊरडुवुदु, हॊरक्के हॊगुवुदु. निर्+गम्लृ (गतौ) + स्वार्थे णिच् "क्तः" (३-३-११४)। "इत्यनक्षरमवाचि धृताच्या दीर्घनिःश्वसितनिर्गमितेन" नैष० ५-४९। (वि०) 2. हॊरक्के हॊरटिरुव, हॊरक्के हॊगिरुव. निर् + गम्लृ कर्तः० "क्तः" (३-४-७२)। "आनन्दजाश्रुभिरनुस्रियमाणमार्गान् प्राक्शोकनिर्गमितनेत्र-पयःप्रवाहान्" नैष० १-१४४।

निर्गलत् **निर्गलत्** (वि०) सोरुत्तिरुव, हॊरक्के सुरियुत्तिरुव. निर् + गल (प्रस्रवणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

निर्गलन **निर्गलन** (न०) स्रविसुवुदु, हॊरक्के सोरुवुदु. निर्+गल (प्रस्रवणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निर्गलित **निर्गलित** (वि०) हॊरगे बंद, हॊरगडे सोरिहोद, संपूर्णवागि सोरिहोद. निर्+गल (प्रस्रवणे) कर्तः० "क्तः" (३-४-७२)। "स्वस्त्यस्तु ते निर्गलिताम्बुगर्भं शरद्घनं नार्दति चातकोऽपि" रघु० ५-१७।

निर्गुण **निर्गुण** (पुं०) 1. परमात्म, परब्रह्म. निर्गतो गुणेभ्यः। सत्त्वादि गुणरहितनादुदरिंद परमात्मनु निर्गुणनु. सत्त्वादि गुणगळिगे वश्यनागदिरुवुदरिंद परमात्मनु निर्गुणनु. "सत्त्वादयो न सन्तीशे यत्र च प्राकृता गुणाः"। अतद्वश्यतया निर्गतः तत्संस्पर्शेऽपि अस्पृष्टः। हेयगुणरहितः। हेय गुणरहितनादुदरिंदलू परमात्मनु निर्गुणनु. इदरिंद परमात्मनु परमस्वतंत्रनु. "अणुर्बृहत्-कृशःस्थूलो गुणभृन्निर्गुणो महान्" वि० स०। (वि०) 2. शौर्य धैर्य मॊदलाद गुणगळिल्लदवनु. निर्गताः गुणाः शौर्यधैर्यादयो यस्मात्। "निर्गुणानपि निसर्गकिङ्करान् स्वीकुरुष्व कृपया स्वयैव नः" यादः १७-१२०। 3. सूत्रविल्लद बिल्लु.

निर्गुण्डी **निर्गुण्डी** (स्त्री०) 1. लक्कुगिड. निर्गुंडति— निर्+गुड (रक्षायाम्) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। 2. करिय लक्कुगिड. "सिन्धुवारेन्द्रसुरसौ निर्गुण्डीन्द्राणि-केत्यपि"। "शेफालिका तु सुवाहा निर्गुण्डी नीलिका च सा" अम०। 3. तावरेय गड्डे. "निर्गुण्डी सिन्धु-वारके। नीलशेफालिकायां च करहाटेऽपि कुत्रचित्" विश्व०। "समूलफलपत्रायाः निर्गुण्डयाः स्वरसैर्घृतम्। सिद्धं पीत्वा क्षयक्षीणो निर्व्याधिर्भाति देववत्" चक्रद०।

निर्गूढ **निर्गूढ** (पुं०) 1. मरद बॊटरे. निर्निश्चयेन गुह्यते संव्रियतेऽत्र —निर् + गुहू (संवरणे) अधि० "क्तः" (३-४-७६)। (वि०) 2. बहळ गूढवाद, बहळ रहस्यवाद. 3. मुच्चल्पट्ट, मरेमाडल्पट्ट.

निर्गृह ನಿರ್ಗೃಹ (ವಿ॰) ಮನೆಯಿಲ್ಲದವನು, ವಾಸಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದವನು. निर्गतो गृहात्।

निर्ग्रन्थ ನಿರ್ಗ್ರಂಥ (ಪುಂ॰) 1. ಜೂಜುಗಾರ, ಜೂಜಾಟದವನು. निर्गतो ग्रन्थेभ्यः। 2. ಜೈನಭಿಕ್ಷು. 3. ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. (ವಿ॰) 4. ಮೂರ್ಖ. 5. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. 6. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು, ವಿರಕ್ತ. "आत्मारामाश्च मुनयो निर्ग्रन्था अप्युरुक्रमे। कुर्वन्त्यहैतुकीं भक्तिमित्थं भूतगुणो हरिः" ಭಾಗ॰ ೧-೭-೧೦। "निर्ग्रन्थो भिक्षुमूर्खयोः। श्रमणे च" ಹೇಮ॰। "निर्ग्रन्थो नग्नकेऽपि स्यान्निःस्वबालिशयोरपि" ಮೇದಿ॰। ಜೈನಭಿಕ್ಷುವಿಗೆ ವಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಿಯಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ನಿರ್ಗ್ರಂಥನು. ವಿರಕ್ತನಿಗೆ ಹೃದಯ ಗ್ರಂಥಿಯು ಭಗವತ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾದ ಕೂಡಲೆ ಶಿಥಿಲವಾಗುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಗ್ರಂಥನು. "भिद्यते हृदयग्रन्थिः छिद्यन्ते सर्वसंशयाः। क्षीयन्ते चास्य कर्माणि दृष्ट एवात्मनीश्वरे" ಭಾಗ॰ ೧-೨-೨೨। ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कः"। **-ग्रन्थकः**-ಗ್ರಂಥಕಃ. 1. ಫಲಶೂನ್ಯವಾದ. 2. ವಸ್ತ್ರವಿಲ್ಲದ, ದಿಗಂಬರನಾದ. 3. ಕ್ಷಪಣಕ. "निर्ग्रन्थकः स्यात्क्षपणे निष्फलेऽप्यपरिच्छदे" ಮೇದಿ॰।

निर्ग्रन्थन ನಿರ್ಗ್ರಂಥನ (ನ॰) ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. निर् + ग्रथि (कौटिल्ये) "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೫)।

निर्ग्रन्थिक ನಿರ್ಗ್ರಂಥಿಕ (ಪುಂ॰) 1. ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ. (ವಿ॰) 2. ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. 3. ಗ್ರಂಥಿಯಿಲ್ಲದ निर्गतो ग्रान्थिर्यस्य।

निर्ग्राह्य ನಿರ್ಗ್ರಾಹ್ಯ (ವಿ॰) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. निर् + ग्रह (उपादाने) ಕರ್ಮ॰ "ण्यत्" (೩-೧-೧೨೪)। "महिम्नामेतस्मिन्विनयशिशिरो मौग्ध्यमसृणो विदग्धैर्निर्ग्राह्यो न पुनरविदग्धैरतिशयः" ಉ॰ ರಾ॰ ೪-೨೧।

निर्घट ನಿರ್ಘಟ (ನ॰) 1. ಜನನಿಬಿಡವಾದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ಬಹಳ ಜನರಿಂದ ಸಾಂದ್ರವಾದ ಅಂಗಡಿಬೀದಿ. 2. ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸದಿರುವ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ಸುಂಕವಿಲ್ಲದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ. 3. ಹಡಗಿಗೆ ಸಾಮಾನು ತುಂಬಲು ಮತ್ತು ಹಡಗಿನಿಂದ ಸಾಮಾನು ಇಳಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಬಂದರಿನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಶಿಲಾನಿರ್ಮಿತವಾದ ಇಳಿದಾಣ. (ವಿ॰) 4. ಘಟವಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ.

निर्घण्ट ನಿರ್ಘಂಟು (ಪುಂ॰) 1. ನಿಘಂಟು, ಶಬ್ದಕೋಶ. 2. ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಂಗ್ರಹ, ಗ್ರಂಥಗಳ ಪಟ್ಟಿ, ಗ್ರಂಥಗಳ ಸೂಚಿ.

निर्घात ನಿರ್ಘಾತ (ಪುಂ॰) ವಾಯುವಿನಿಂದ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯುವು ಆಕಾಶದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ. "वायुनाभिहते वायौ गगनाच्च पतत्यधः। प्रचण्डघोरनिर्घोषो निर्घात इति कथ्यते"। "निर्घातघोषो गिरिशृङ्गशातनो घनोऽम्बरागाकुहरोदरम्भरिः" ಕುಮಾ॰ ೧೫-೨೨। ಈ ರೀತಿ ವಾಯುವು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು ಬಹಳ ಅನಿಷ್ಟ ಸೂಚಕ. ಈ ವಾಯುವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಲ್ಲವೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಕೊಂಡು ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುವು. "पवनः पवनाभिहतो गगनादवनौ यदा समापतति। भवति तदा निर्घातः स च पापो दीर्घविहगरुतः" ಬೃಹತ್ಸಂ ೩೯-೧। ಸಿಡಿಲಿನಂತೆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಈ ಘೋರವಾದ ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯೋದಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರು, ರಾಜರು, ಧನಿಕರು, ಯೋಧರು, ಸ್ತ್ರೀಯರು, ವರ್ತಕರು ಮತ್ತು ವೇಶ್ಯೆಯರು ನಾಶಹೊಂದುವರು. ಹಗಲು ಮೊದಲನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಾದರೆ ಮೇಕೆಗಳು, ಕುರಿಗಳು, ಶೂದ್ರರು ಮತ್ತು ಪೌರರು ಇವರಿಗೆ ಹಾನಿಯುಂಟು. ಎರಡನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಾದರೆ ರಾಜಸೇವಕರು ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಪೀಡೆಯುಂಟು. ಮೂರನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ ವೈಶ್ಯರು ಮತ್ತು ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಪೀಡೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಚೋರರಿಗೆ ಪೀಡೆ. ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಈ ನಿರ್ಘಾತವು ನೀಚರನ್ನೂ ರಾತ್ರಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನೂ ದ್ವಿತೀಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಪಿಶಾಚಿಗಳನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುವುದು. ಮೂರನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆ ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಆನೆಗಳಿಗೆ ಪೀಡೆ. ರಾತ್ರಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಈ ನಿರ್ಘಾತವು ಬಿದ್ದರೆ ಪಥಿಕರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. "अर्कोदयेऽधिकरणिकनृपधनियोधाङ्गनावणिग्वेश्याः। आप्रहरांशेऽजाविकमुपहन्याच्छूद्रपौरांश्च ॥ आमध्याह्नाद्राजोपसेविनो ब्राह्मणांश्च पीडयति। वैश्यजलदांस्तृतीये चौरान् प्रहरे चतुर्थे तु॥ अस्तं याते नीचान् प्रथमे यामे निहन्ति सस्यानि। रात्रौ द्वितीययामे पिशाचसंघान् निपीडयति॥ तुरगकरिणस्तृतीये विनिहन्यायायिनश्चतुर्थे च" ಬೃಹತ್ಸಂ॰ ೩೯-೨, ೩, ೪, ೫।

निर्घातन ನಿರ್ಘಾತನ (ನ॰) ಯಂತ್ರದಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

निर्घृण ನಿರ್ಘೃಣ (ವಿ॰) ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದವನು. निर्गता घृणा यस्मात्।

निर्घोष ನಿರ್ಘೋಷ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. निर्+घुषिर् (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "स्निग्धगम्भीरनिर्घोषमेकं स्यन्दनमास्थितौ। प्रावृषेण्यं पयोवाहं विद्युदैरावताविव" रघु० १-३६। (वि०) 2. ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದ, ಸದ್ದಿಲ್ಲದ. "सन्नियम्येन्द्रियग्रामं निर्घोषं निर्जने वने। कायमभ्यन्तरं कृत्स्नमेवाग्रः परिचिन्तयेत्" भा० आश्व० २०-३६।

निर्जन ನಿರ್ಜನ (वि०) ಜನರಹಿತವಾದ, ವಿವಿಕ್ತವಾದ' ಏಕಾಂತವಾದ (प्रदेश). निर्गतो जनो यस्मात्। "ससचिव इव निर्जनेऽपि तिष्ठन् मुनिरपि तुल्यरुचिस्त्रिलोकभर्तुः" किरा० १०-१४।

निर्जय ನಿರ್ಜಯ (पुं०) ಜಯ, ಗೆಲ್ಲುವುದು. नितरां जयः। "तमःसुहृच्चामरनिर्जयार्जिताः सिता वमन्तः खलु कीर्तिमुक्तिकाः" नैष० १५-२३।

निर्जर ನಿರ್ಜರ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. निर्गता जरा यस्मात्। "अस्मिन्नाम तया वृते सुमनसः सन्तोऽपि यन्निर्जरा जाता दुर्मनसो न सोढुमुचिता तेषां तु साऽनौचिती" नैष० १५-८४। (न०) 2. ಅಮೃತ. (वि०) 3. ಮುದಿತನ ವಿಲ್ಲದವನು, ಪ್ರಾಯದವನು, ತರುಣ. (स्त्री०) **-जरा** -जरा. 4. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 5. ಮುರೆಯೆಂಬ ಗಂದಿಗರ ಒನಸು. "निर्जरस्तु जरात्यक्ते वाच्यवन्निर्जरः सुरे। निर्जरा तु गडूच्यां स्यात्तालपर्ण्यामपि क्वचित्" विश्व०।

निर्जल ನಿರ್ಜಲ (वि०) 1. ಜಲರಹಿತವಾದ, ನೀರಿಲ್ಲದ (देश). निर्गतं जलं यस्मात्। 2. ನೀರು ಬೆರಕೆಯಿಲ್ಲದ (ಮೊಸರು). "तक्रं ह्युदश्विन्मथितं पादम्ब्वर्धाम्बुनिर्जलम्" अम०।

निर्जलैकादशी ನಿರ್ಜಲೈಕಾದಶೀ (स्त्री०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಶುಕ್ಲ ಏಕಾದಶಿ. "वृषस्थे मिथुनस्थेऽर्के शुक्लाह्येकादशी हि या। ज्येष्ठे मासि प्रयत्नेन सोपास्या जलवर्जिता। स्नाने चाचमने चैव वर्जयित्वोदकं बुधः। उपयुञ्जीत नैवान्यद्धृतभक्षोऽन्यथा भवेत्" पाद्मपु०।

निर्जित ನಿರ್ಜಿತ (वि०) ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+जि (जये) "क्तः" (३-२-१०२)। "सरोरुहं तस्य दृशैव निर्जितं जिताः स्मितेनैव विधोरपि श्रियः" नैष० १-२४। "निर्जितेन हरिणा हरिः स्वयम्" याद० १७-८७।

निर्जिहान ನಿರ್ಜಿಹಾನ (वि०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ, निर्+ओ हाङ् (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "कापि प्रमोदास्फुटनिर्जिहानवर्णेव या मङ्गलगीतिरासाम्" नैष० १४-५१।

निर्जिह्व ನಿರ್ಜಿಹ್ವ (पुं०) 1. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. निर् नास्ति जिह्वा यस्य। (वि०) 2. ನಾಲಗೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಹೊರಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ನಾಲಗೆಯುಳ್ಳ, ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಗಡೆ ಹೊರಟ ನಾಲಗೆಯುಳ್ಳ. निर्गता मुखाद्बहिर्गता जिह्वा यस्य। "निर्जिह्वैश्च श्वसद्भिश्च कूजद्भिश्च गतासुभिः। ह्रयैर्बभौ नरश्रेष्ठ नानारूपधरैर्धरा" भा० भीष्म० ८९-३४।

निर्जीव ನಿರ್ಜೀವ (वि०) ಜೀವವಿಲ್ಲದ, ಜೀವಾತ್ಮನಿಲ್ಲದ (शरीर). निर्गतो जीवो जीवात्मा यस्मात्। "वाजिभिरपि निर्जीवैः श्वसद्भिः शोणितोक्षितैः" भा० द्रोण० ४९-२१।

निर्झर ನಿರ್ಝರ (पुं०) 1. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವ ಪ್ರವಾಹ, ಗಿರಿನದಿ. निर् + झष् (वयोहानौ) "अप्" (३-३-५७)। "मन्था नगः स भुजगप्रभुवेष्टघृष्टिलेखावलद्धवलनिर्झरवारिधारः" नैष० ११-६२। "पृक्तस्तुषारैर्गिरिनिर्झराणामनोकहाकम्पितपुष्पगन्धी" रघु० २-१३। 2. ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆ. 3. ತುಷಾನಲ, ಹೊಟ್ಟಿನ ಬೆಂಕಿ. "निर्झरस्तु सहस्रांशुतुरङ्गे तुषपावके" मेदि०।

निर्झरिणी ನಿರ್ಝರಿಣೀ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. निर्झरः कारणत्वेनास्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿದುಬಂದು ಮುಂದೆ ನದಿಯಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "फलभरपरिणामश्यामजम्बूनिकुञ्जस्खलनमुखरभूरिस्रोतसो निर्झरिण्यः" म० वी० ५-४०।

निर्णय ನಿರ್ಣಯ (पुं०) 1. ನಿಶ್ಚಯ, ತೀರ್ಮಾನ, ನಿರ್ಧಾರ. निर्+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। "अवितृप्ततया तथापि मे हृदयं निर्णयमेव धावति" किरा० २-२९। "भव हृदय साभिलाषं संप्रति सन्देहनिर्णयो जातः" शाकु० १-२४। 2. (न्यायमतದಲ್ಲಿ) ಸಂಶಯವಿರೋಧಿಯಾದ ನಿಶ್ಚಯಾತ್ಮಕಜ್ಞಾನ. ಈ ಜ್ಞಾನವು ವಿಶೇಷ ದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಇದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮ್ ಮತ್ತು ಅನುಮಾನಮ್ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಔನ್ನತ್ಯ ಮಾತ್ರ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ स्थाणुर्वा पुरुषो वा ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಬರುವಾಗ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿ ವಿಶೇಷದರ್ಶನದಿಂದ पुरुष एवायम् ಎಂಬ ಸಂಶಯ ವಿರೋಧಿ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಿರ್ಣಯ. ವಿಷಾಣಿಮಾತ್ರ ದರ್ಶನದಿಂದ गौर्वा गवयो वा ಎಂಬ ಸಂಶಯವುಂಟಾದಾಗ ಸಾಸ್ನಾ (ಗಂಗೆ ದೊಗಲು) ದರ್ಶನದಿಂದ गौरेवायम् ಎಂಬ ಸಂಶಯ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಅವಧಾರಣಜ್ಞಾನವು ಅನುಮಾನ

ನಿರ್ಣಯ. 3. ವಿಮರ್ಶಪೂರ್ವಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ. 4. (ಮೀಮಾಂಸಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಐದು ವಿಧ ಅಧಿಕರಣಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. विषय:, विशय:, पूर्वपक्ष:, उत्तर:, निर्णय: ಇವು ಐದು ಅಧಿಕರಣಾಂಗಗಳು. 5. ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದ ತೀರ್ಪು, ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿಯು ಕೊಡುವ ಸತ್ಯ ತೀರ್ಮಾನ. "सर्वज्ञस्याप्येकाकिनो निर्णया-भ्युपगमो दोषाय" माल० १।

निर्णयन निर्णयन (न०) "निर्णय" ಪದದ ಅರ್ಥ. निर् + णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निर्णायक निर्णायक (वि०) ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡುವ, ಒಂದು ರೀತಿಯಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವ, ಬಗೆಹರಿಸುವ. निर् + णीञ् (प्रापणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–यिका –यिका.**

निर्णिक्त निर्णिक्त (वि०) 1. ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + णिजिर् (शौचपोषणयो:) "क्त:" (३-२-१०२)। "तं धूपाश्यानकेशान्तं तोयनिर्णिक्त-पाणय:। आकल्पसाधनैस्तैस्तैरुपसेदु: प्रसाधका:" रघु० १७-२२। 2. ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಅಪವಾದ).

निर्णिक्तवत् निर्णिक्तवत् (वि०) ತೊಳೆದವನು, ಶುದ್ಧ ಮಾಡಿದವನು. निर्+णिजिर् (शौचपोषणयो:) "क्तवतु:" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्ी.**

निर्णिक्ति निर्णिक्ति (स्त्री०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ತೊಳೆಯುವುದು. निर्+णिजिर् (शौचपोषणयो:) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "वृद्धातिक्रमसंभृतस्य महतो निर्णिक्तये पाप्मन:" म० वी० ४-२५।

निर्णीत निर्णीत (वि०) 1. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೀರ್ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+णीञ् (प्रापणे) "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निर्णीते व्यवहारे तु प्रमाणमफलं भवेत्। लिखितं साक्षिणो वापि पूर्वमावेदितं न चेत्"। "न्यायनिर्णीतसारत्वान्निरपेक्षमिवागमे" किरा० ११-३९।

निर्णेक निर्णेक (पुं०) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. निर् + णिजिर् (शौचपोषणयो:) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "दानेन वधनिर्णेकं सर्पादीनामशवनुवन्" मनु० ११-१३९।

निर्णेजक निर्णेजक (पुं०) 1. ರಜಕ, ಅಗಸ. निर्+णिजिर् (शौचपोषणयो:) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತೊಳೆಯುವವನು, ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು.

निर्णेजन निर्णेजन (न०) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು. निर्+णिजिर् (शौचपोषणयो:) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. (ಪಾಪ) ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. (ದೋಷ) ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. (ಅಪವಾದ) ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

निर्णेतृ निर्णेतृ (वि०) 1. ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು, ತೀರ್ಮಾನಿಸುವವನು. निर्+णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನಿರ್ಧರಿಸುವವನು, ನಿಶ್ಚಯಿಸುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **निर्णेत्री निर्णेत्री.**

निर्णोद निर्णोद (पुं०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು, ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು. निर्+णुद (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕದಲಿಸುವುದು. 3. ಹೊರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ಹೊರಕ್ಕೆ ದಬ್ಬುವುದು. 4. ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ದೂರಮಾಡುವುದು. "ल्युट्" (३-३-११५)। **–नोदनम् –नोदनम्.**

निर्दग्ध निर्दग्ध (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+दह (भस्मीकरणे) "क्त:" (३-२-१०२)। "निजांशुनिर्दग्ध-मदङ्गभस्मभिर्मुधा विधुर्वञ्छति लाञ्छनोन्मृजाम्" नैष० ९-१४६।

निर्दट निर्दट (वि०) 1. ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದವನು. 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. 3. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸಂತೋಷಪಡುವವನು. "निर्दटस्तु दयाशून्ये कथितो निष्प्रयोजने। परापवादरक्ते च वाच्य-लिङ्गोऽयमिष्यते" मेदि०।

निर्दण्ड निर्दण्ड (वि०) ದಂಡಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು, ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು.

निर्दय निर्दय (वि०) 1. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ. निर्गता दया यस्मात्। "अस्या: पीनस्तनव्याप्ते हृदयेऽस्मासु निर्दये" नैष० २०-३५। 2. ದಯೆಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ, ದಯೆಯಿಡಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ. "ज्ञातिसम्बन्धिभिस्त्वेते त्यक्तव्या: कृतलक्षणा:। निर्दया निर्नमस्कारास्तन्मनोरनु-शासनम्" मनु० ९-२३९। (अव्य०) 3. ದಯೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದೆ. "न प्रहर्तुमलमस्मि निर्दयं विप्र इत्यभिभव-त्यपि त्वयि" रघु० ११-८४।

निर्दर निर्दर (पुं०) 1. गिरिनदि, पर्वतदल्लि हुट्टि हरियुव प्रवाह. (न०) 2. सार, सत्त्व, शिरुळु. 3. अतिशय. "निर्दरं निर्भरे सारेऽन्यवत्तु कठिनेऽत्रपे" मेदि०। (वि०) 4. भयविल्लद. निर्गतो दरो यस्मात्। 5. कठिनवाद, कर्कशवाद. "ध्याननिर्दरशैलेन विनिश्वसितधातुना" रामा०। 6. लज्जेयिल्लद, नाचिके यिल्लद. 7. मरुकविल्लद, दयेयिल्लद.

निर्दलन निर्दलन (न०) सीळुवुदु, हो़ळुमाडुवुदु, तुंडुमाडुवुदु.

निर्दलित निर्दलित (वि०) ओडेयल्पट्ट, सीळल्पट्ट. "दारुणसमारम्भदैवदुर्विलासपरिणामदुःखनिर्दलितमानसम्" मालती० ६।

निर्दश निर्दश (वि०) हत्तु दिनगळिगू मीरिद, हत्तु दिनगळु कळेदिरुव. निर्गतानि दश दिनानि यस्य।

निर्दशन निर्दशन (वि०) दंतविल्लदवनु, हल्लिल्ल दवनु. निर्गता दशना यस्य।

निर्दस्यु निर्दस्यु (वि०) चो़ररिल्लद, कळ्ळरिल्लद. निर्गतो दस्युर्यस्मात्। "निर्दस्युरभवल्लोकः" रामा०।

निर्दहन निर्दहन (पुं०) 1. गेरुमर, नितरां दहति—निर्+दह (भस्मीकरणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. बेंकियिल्लद. निर्गतो दहनो यस्मात्। (स्त्री०) **–दहनी –दहनी**. 3. कुरटगे गिड.

निर्दातृ निर्दातृ (वि०) 1. चेन्नागि दानमाडुववनु, कॊडुगैयुळ्ळवनु. निर्+डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. चेन्नागि कत्तरिसुववनु, कॊय्दु माडुववनु. निर्+दो (अवखण्डने) "तृच्" (३-१-१३३)। 3. चेन्नागि शोधिसुववनु. निर्+दैप् (शोधने) "तृच्" (३-१-१३३)। "यथोद्धरति निर्दाता कक्षं धान्यं च रक्षति" मनु० ७-११०।

निर्दारित निर्दारित (वि०) 1. सीळल्पट्ट, हो़ळु माडल्पट्ट. निर्+दृ (विदारणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. तॆरेयल्पट्ट. "क्रोधाक्रान्तः क्रूरनिर्दारिताक्षः प्रेक्षाञ्चक्रे नैव किञ्चिन्मदान्धः" माघ० १८-२८।

निर्दिग्ध निर्दिग्ध (वि०) 1. पुष्टनाद, बलशालियाद. निर्+दिह (उपचये) "क्तः" (३-४-७२)। "अथांसलो बली। निर्दिग्धो मांसलश्चोपचितः" अभि० चि०। 2. लेपनमाडल्पट्ट, बळियल्पट्ट. निर्+दिह कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

निर्दिशत् निर्दिशत् (वि०) 1. तो़रिसुत्तिरुव. निर्+दिश (अतिसर्जने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. नमो़दिसि हेळुत्तिरुव, तपशीलुवारागि तो़रिसुत्तिरुव.

निर्दिश्यमान निर्दिश्यमान (वि०) 1. तो़रिसल्पडुत्तिरुव. निर्+दिश (अतिसर्जने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. वैयक्तिकवागि तो़रिसल्पडुत्तिरुव, तपशीलुवारागि तो़रिसि हेळल्पडुत्तिरुव.

निर्दिष्ट निर्दिष्ट (वि०) 1. तो़रिसल्पट्ट. निर्+दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्दिष्टां कुलपतिना स पर्णशालामध्यास्य प्रयतपरिग्रहद्वितीयः" रघु० १-९५। 2. हेळल्पट्ट. 3. नमो़दिसल्पट्ट, वैयक्तिकवागि सूचिसल्पट्ट. 4. निश्चयिसल्पट्ट. "निर्दिष्टविषयं किञ्चिदुपात्तविषयं तथा" हरिवं०।

निर्देश निर्देश (पुं०) 1. तो़रिसुवुदु. निर्+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. आज्ञे, आप्तण. "यूयं वै धर्मराजस्य यदि निर्देशकारिणः" भाग० ६-१-३८। 3. कथन, हेळुवुदु. "ओं तत्सदिति निर्देशः ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः" गीता १७-२३। श्री रामानुज भाष्यदल्लि "निर्देश" पदक्के नामवाचक शब्दवेंदु अर्थमाडलागिदे. 4. सलहे, उपदेश. 5. वेतन, कूलि. "कालमेव प्रतीक्षेत निर्देशं भृतको यथा"। 6. परिसर, हत्तिर, सामीप्य. (वि०) 7. देशदिंद हो़रटुहो़द. निर्गतो देशात्।

निर्देशक निर्देशक (वि०) 1. आज्ञे माडुववनु, आप्तणेमाडुववनु. निर्+दिश (अतिसर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. तो़रिसुववनु. 3. हेळुववनु. 4. उपदेशिसुववनु. 5. सलहेगार.

निर्देष्टृ निर्देष्टृ (वि०) 1. आज्ञे माडुववनु, आप्तणेमाडुववनु. निर्+दिश (अतिसर्जने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. उपदेशिसुववनु. 3. तो़रिसुववनु. 4. हेळुववनु. 5. सलहे कॊडुववनु. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–देष्ट्री –देष्ट्री**.

निर्दोष निर्दोष (वि०) दो़षरहितवाद. निर्गतो दोषो यस्मात्। "निर्दोषं दर्शयित्वा तु सदोषं यः प्रयच्छति। स मूल्याद्द्विगुणं दाप्यो विनयं तावदेव तु"।

"निर्दोषमपि वित्ताढ्यं दोषैर्योजयते नृपः" पञ्चतं० २-१२३।

निर्द्वन्द्व निर्द्वन्द्व (वि०) 1. द्वंद्वरहितनाद, सुखि-दुःखि रूपवाद द्वंद्वविल्लद, शीत-उष्ण रूपवाद द्वंद्वविल्लद. 2. पुण्य-पाप रूपवाद सांसारिक स्वभावद द्वंद्वविल्लद. निर्गतो द्वन्द्वः सकलसांसारिकस्वभावः यस्मात्। "त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन। निर्द्वन्द्वो नित्यसत्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान्" गीता २-४५। 3. एरडिल्लद. 4. एरडु पक्षगळिल्लद.

निर्धन निर्धन (वि०) दरिद्र. बडवः. निर्गतं धनं यस्मात्। "अक्रोधं शिक्षयन्त्यन्यैः क्रोधना ये तपोधनाः। निर्धनास्ते धनायैव धातुवादोपदेशिनः" नैष० १७-८०।

निर्धनत्व निर्धनत्व (न०) दारिद्र्य, बडतन. निर्धनस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तल्" (५-१-११९)। **-धनता -ಧನತಾ.**

निर्धार निर्धार (पुं०) निश्चय, तीर्मान. निर्धियतेऽनेन—नि+धृङ् (अवस्थाने) "घञ्" (३-३-१२१)।

निर्धारण निर्धारण (न०) निश्चय, तीर्मान, निर्धार्यते—निर् + धृङ् (अवस्थाने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निर्धारणीय निर्धारणीय (वि०) 1. निर्धरिसल्पडुव, निश्चयिसल्पडुव. 2. निश्चयिसलु योग्यवाद, तीर्मान कैगोळ्ळलु अर्हवाद. 3. निश्चयिसबेकाद, अवश्यवागि तीर्मान माडबेकाद. निर्+धृङ् (अवस्थाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **निर्धारितव्यः निर्धारितव्यः.**

निर्धारयितृ निर्धारयितृ (वि०) 1. निश्चयिसुवनु. 2. तीर्मान माडुवनु, तीर्पु कोडुवनु. निर्+धृङ् (अवस्थाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-धारयित्री -ಧಾರಯಿತ್ರೀ.**

निर्धारित निर्धारित (वि०) निश्चयिसल्पट्ट. निर्धार्यते —निर्+धृङ् (अवस्थाने) + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्धारितेऽर्थे लेखेन खलूक्त्वा खलु वाचिकम्" माघ० २-७०।

निर्धार्य निर्धार्य (वि०) 1. निश्चयिसल्पडुव. निर्+धृ (धारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. अवश्य वागि निश्चयिसबेकाद. 3. तीर्मान कैगोळ्ळलु योग्यवाद. 4. हेच्चु सत्त्वशालियागि केलस माडुवमनु. "निर्धार्यः कर्मकर्ता च संपन्नः सत्त्व-सम्पदा"।

निर्धूत निर्धूत (वि०) निराकरिसल्पट्ट, शिरस्करिसल्पट्ट. निर्+धुञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "चिरं युवाकूतशतैः कृतार्थनश्चिरं सरोषेङ्गितया च निर्धुतः" नैष० १६-१०८।

निर्धूत निर्धूत (वि०) 1. निरसनमाडल्पट्ट, तळ्ळिहाकल्पट्ट. निर्+धुञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "केशाकर्षणनिर्धूतगौरवा मा गमिष्यसि"। 2. त्यजिसल्पट्ट, बिडल्पट्ट, तोरेयल्पट्ट. "अनाप्तपुण्योपचयैर्दुरापा फलस्य निर्धूतरजाः सवित्री" किरा० ३-५। 3. शिरस्करिसल्पट्ट, अवमानगोळिसल्पट्ट. "उत्सेध-निर्धूतमहीरुहां ध्वजैर्जनावरुद्धोद्धतसिन्धुरंहसाम्" माघ० १२-५३। 4. अडिसल्पट्ट, कदलिसल्पट्ट. "ज्ञान-निर्धूतकल्मषाः" गीता ५-१७। 5. हेदरिसल्पट्ट. "पुराहं वालिना राम राज्यात् स्वादवरोपितः। परुषाणि च संश्राव्य निर्धूतोऽस्मि बलीयसा" रामा०। 6. खंडिसल्पट्ट. 7. नाशपडिसल्पट्ट. निर्धूतनिगमां-स्तत्र नैगमानपरान्तजान्" याद० २२-९८।

निर्धौत निर्धौत (वि०) चेन्नागि तोळेयल्पट्ट. नितरां धौतम्। "निर्धौते सति हरिचन्दने जलौघैरा-पाण्डोर्गंतपरभागयाङ्गनायाः" माघ० ८-५१।

निर्निमेष निर्निमेष (वि०) रेप्पेयाडदिरुव, मिटुकदिरुव. "व्युत्थितेषु विमुखेषु वा स्वयं निर्निमेषनयनेषु नाकिषु" याद० १७-४१।

निर्बन्ध निर्बन्ध (पुं०) 1. ऒत्ताय्माडुवुदु, अवश्यवेंदु हेळि पट्टुहिडियुवुदु. निर्+बन्ध (बन्धने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अवस्तुनिर्बन्धपरे कथं नु ते करोऽयमामुक्तविवाहकौतुकः" कुमा० ५-६६। 2. अतिशयवाद प्रयत्न. "कपालकुण्डलाकोपदुर्जात-जनितापदः। वयमभ्युद्धृताः कृच्छ्रान्निर्बन्धादार्ययानया" मालती० १०-१९।

निर्बाध निर्बाध (वि०) 1. अड्डि आतंकगळिल्लद, अडचणेयिल्लद. निर्गता बाधा यस्मात्। 2. उपद्रव विल्लद, हिंसेयिल्लद, पीडेयिल्लद. 3. विघ्नवाद, यार संपर्कवू इल्लद.

निर्भय ನಿರ್ಭಯ (वि०) 1. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतं भयं यस्मात्। "निर्भयं तु भवेद्यस्य राष्ट्रं बाहुबलाश्रितम्" मनु० ९-२५५। 2. ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ, ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರುವ. "वितानतामातपनिर्भयास्तदा पटच्छिदाकालिकपुष्पजाः स्रजः" नैष० १५-१४।

निर्भर ನಿರ್ಭರ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ, ಬಹಳವಾದ. निःशेषेण भरो भरणं यत्र। "जगुः पुण्यश्लोकं प्रतिनृपतयः किन्तु विदधुः स्वनिश्वासैर्भेमीहृदयमुदयन्निर्भरदयम्" नैष० १४-९६। 2. ಗುರುವಾದ, ಭಾರವಾದ. "अलघुप्रसारितविलोचनाञ्जलिद्रुतपीतमाधवरसौघनिर्भरैः" माघ० १३-४८। (न०) 3. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚು, ಆಧಿಕ್ಯ. (अव्य०) 4. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. "प्रियावियोगाद्विधुरोऽपि निर्भरं कुतूहलाक्रान्तमना मनागभूत्" नैष० १-११९।

निर्भर्त्सन ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸನ (न०) 1. ಹೆದರಿಸುವುದು, ಗದರಿಸುವುದು. नितरां भर्त्सनम्। "धैर्यमभिनदुदितं शिशुना जननीनिर्भर्त्सनविवृद्धमन्युना" माघ० १५-८७। 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು, ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು.

निर्भर्त्सयत् ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸಯತ್ (वि०) 1. ಹೆದರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೆದರಿಸುತ್ತಿರುವ. निर्+भर्त्स (तर्जने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -ಯನ್ತೀ.

निर्भर्त्सित ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸಿತ (वि०) 1. ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+भर्त्स (तर्जने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अशोकनिर्भर्त्सितपद्मरागमाकृष्टहेमद्युतिकर्णिकारम्" कुमा० ३-५३।

निर्भस्मित ನಿರ್ಭಸ್ಮಿತ (वि०) ಭಸ್ಮರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "गाङ्गौघनिर्भस्मितशम्भुकन्धरासवर्णमर्णः कथमन्यथास्य तत्" माघ० १२-६९।

निर्भाग्य ನಿರ್ಭಾಗ್ಯ (वि०) ಅದೃಷ್ಟಹೀನ, ದುರದೃಷ್ಟದವನು. निर्गतं भाग्यं यस्मात्।

निर्भिन्न ನಿರ್ಭಿನ್ನ (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "दन्ताग्रनिर्भिन्नपयोदमुन्मुखाः शिलोच्चयानारुरुहुर्महीयसः" माघ० १२-४७। 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಗೆ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "परवृद्धिभिराहितव्यथः स्फुटनिर्भिन्नदुराशयोऽधमः" माघ० १६-२३।

निर्भीक ನಿರ್ಭೀಕ (वि०) ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता भीर्यस्य "कप्" (५-४-१५४)।

निर्भुग्न ನಿರ್ಭುಗ್ನ (वि०) 1. ತಿರುಚಲ್ಪಟ್ಟ, ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+भुजो (कौटिल्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅದುಮಲ್ಪಟ್ಟ. "एकीकृतस्त्वचि निषिक्त इवावपीड्य निर्भुग्नपीनकुचकुड्मलयानया मे" मालती० ६-१२।

निर्भृति ನಿರ್ಭೃತಿ (वि०) ಕೂಲಿಯಿಲ್ಲದ, ಸಂಬಳವಿಲ್ಲದ. निर्गता भृतिर्यस्य।

निर्भेद ನಿರ್ಭೇದ (पुं०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು. 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು. निर्+भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१८)। "अहो, निर्भेदादृतेऽपि मालविकायामयमुपन्यासःशङ्कयति" माल० ४।

निर्भेद्य ನಿರ್ಭೇದ್ಯ (वि०) 1. ಸೀಳಲ್ಪಡುವ, ಒಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊರಗೆಡಹಲ್ಪಡುವ. निर्+भिदिर् (विदारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निर्मक्षिक ನಿರ್ಮಕ್ಷಿಕ (वि०) 1. ನೊಣಗಳಿಲ್ಲದ (प्रदेश). 2. ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶ, ಏಕಾಂತವಾದ ಸ್ಥಳ. निर्गता मक्षिका यस्मात्। (अव्य०) 3. ನೊಣಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ನೊಣಗಳ ಅಭಾವ. मक्षिकाया अभावः। अव्ययी०। 4. ಜನರಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಮನುಷ್ಯರ ಅಭಾವ. "कृतं भवता निर्मक्षिकम्" शाकु० २।

निर्मत्सर ನಿರ್ಮತ್ಸರ (वि०) ಮಾತ್ಸರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು, ಅಸೂಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿಲ್ಲದವನು. निर्गतो मत्सरो यस्मात्।

निर्मथत् ನಿರ್ಮಥತ್ (वि०) 1. ಮಥನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಡೆಯುತ್ತಿರುವ. निर्+मथे (विलोडने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಾಶಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

निर्मथन ನಿರ್ಮಥನ (न०) 1. ಮಥನಮಾಡುವುದು, ಕಡೆಯುವುದು. निर्+मथे (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವುದು. "विनिवर्तित एष वीरपोतः पृतनानिर्मथनात्त्वयोपहूतः" उ० रा० ५-८। 3. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವುದು. 4. ಮರ್ದನ, ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕಾಟ. "परिमलितपाटलीमुकुलनिर्मथनबहुलपरिमलोत्पीड० ....."

मालती० ३। (वि०) 5. कडेयुव मंतु. 6. अग्नियन्नु कडेयुव अरणि. निर्मथ्यतेऽनेन — निर् + मथे कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

निर्मथनीय निर्मथनीय (वि०) 1. कडेयल्पडुव. 2. कडेयबेकाद. 3. कडेयलु अर्हवाद. 4. नाशपडिसल्पडुव. 5. नाशपडिसबेकाद. 6. नाशपडिसलु अर्हवाद. निर्+मथे (विलोडने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–मथितव्यम् –मथितव्यम्.**

निर्मथित निर्मथित (वि०) 1. कडेयल्पट्ट, निर् + मथे (बिलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)। "तैस्तैरसौ निर्मथितो विधूतस्संक्षोभितो बन्धनपीडनाद्यैः" याद० १८-१००। 2. नाशपडिसल्पट्ट.

निर्मथितवत् निर्मथितवत् (वि०) 1. मोसरन्नु कडदवनु. 2. नाशपडिसिदवनु. निर् + मथे (विलोडने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 3. अग्नियन्नु कडेदवनु.

निर्मथ्य निर्मथ्य (वि०) 1. कडेयल्पडुव. 2. नाशपडिसल्पडुव, ध्वंसगोळिसल्पडुव. निर् + मथे (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निर्मथ्यमान निर्मथ्यमान (वि०) कडेयल्पडुत्तिरुव. निर् + मन्थ (विलोडने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निर्मथ्यमानादुदधेरभूद्विषं महोल्बणं हालहलाह्वमग्रतः" भाग० ८-७-१७।

निर्मन्थन निर्मन्थन (न०) 1. मथनमाडुवुदु, मोसरु कडेयुवुदु. निर् + मन्थ (विलोडने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "यानि यानीह गीतानि तद्बालचरितानि च। दधिनिर्मन्थने काले स्मरन्ती तान्यगायत" भाग० १०-९-२। 2. नाशपडिसुवुदु. 3. अग्नियन्नु कडेयुवुदु. (वि०) 4. मोसरु कडेयुव मंतु. 5. अग्नियन्नु कडयुव अरणि. निर् + मन्थ कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

निर्मन्थनीय निर्मन्थनीय (वि०) 1. कडेयल्पडुव. 2. कडेयबेकाद. 3. कडेयलु अर्हवाद. 4. नाशपडिसल्पडुव. 5. नाशपडिसबेकाद. 6. नाशपडिसलु अर्हवाद. निर्+मन्थ (विलोडने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–मन्थितव्यम् –मन्थितव्यम्.**

निर्मन्थ्य निर्मन्थ्य (वि०) 1. कडेयल्पडुव. निर्+मन्थ (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. कडदु अग्नियन्नु उत्पादिसुव (अरणि). 3. नाशपडिसल्पडुव.

निर्मन्यु निर्मन्यु (वि०) कोपविल्लद. निर्गतो मन्युः यस्मात्। "न निर्मन्युः क्षत्रियोऽस्ति लोके निर्वचनं स्मृतम्" भा० वन० २७-३६।

निर्मम निर्मम (वि०) 1. प्रपंचद व्यवहारवन्नु त्यजिसिरुव, प्रपंचद संबंधवन्नु बिट्टिरुव. निर्गतं मम ममता यस्य। ममेत्येतदव्ययं ममतावाचि। "मारुतिः सागरं तीर्णः संसारमिव निर्ममः" रघु० १२-६०। "निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः" गीता ३-३०। 2. निःस्पृहनाद, आसेयन्नु तोरिदिरुव. "निर्ममे निर्ममोऽर्थेषु मधुरां मधुराकृतिः" रघु० १५-३०।

निर्मर्याद निर्मर्यादद (वि०) 1. मर्यादेयिल्लद, गौरवविल्लद. निर्गतो मर्यादायाः। "कृतमनुमतं दृष्टं वा यैरिदं गुरुपातकं मनुजपशुभिर्निर्मर्यादैर्भवद्भिरुदायुधैः" वेणी० ३-२४। 2. अविधेय. 3. एल्लेयिल्लद, गडियिल्लद.

निर्मल निर्मल (वि०) 1. स्वच्छवाद, कश्मलविल्लद. निर्गतो मलो यस्मात्। "विरेजिरे तच्चिकुरोत्कराः किराः क्षणं गलन्निर्मलवारिविप्रुषाम्" नैष० १५-२३। 2. दोषविल्लद, कळंकविल्लद. "संभृतोपकरणेन निर्मलां कर्तुमिष्टिमभिवाञ्छता मया" माघ० १४-७। 3. रागद्वेषादि दोषविल्लद. "मनस्तु सुखदुःखानां महतां कारणं द्विज। जाते तु निर्मले ह्यस्मिन् सर्वं भवति निर्मलम्" देवीभा०। 4. प्रकाशवाद, मालिन्यविल्लद. "अगस्त्यभासा दिशि निर्मलत्विषि" नैष० १-४७। 5. शुद्धवाद, कपटविल्लद. "इत्यनाविलमनोज्ञया गिरा निर्मलं निजदयामिवोद्वमन्" याद० १७-१२९। 6. पापविल्लद. "निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा" मनु० ८-३१८। (न०) 7. निर्माल्य. 8. अभ्रक, कागेबंगार.

निर्मलीकरण निर्मलीकरण (न०) 1. शुद्धवागि माडुवुदु. 2. स्वच्छवागि माडुवुदु. 3. दोषविल्लदंते माडुवुदु. 4. प्रकाशवागि माडुवुदु.

निर्मलीकृत ನಿರ್ಮಲೀಕೃತ (ವಿ೦) 1. ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದೋಷವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निर्मलीमस ನಿರ್ಮಲೀಮಸ (ವಿ೦) 1. ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದ. 2. ಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ. "प्राज्यमाज्यमसकृद्वषट्कृतं निर्मलीमसमलीढ पावकः" माघ० १४-२५।

निर्मलोपल ನಿರ್ಮಲೋಪಲ (पुं०) ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲೆ.

निर्मशक ನಿರ್ಮಶಕ (ವಿ೦) ಸೊಳ್ಳೆಗಳಿಲ್ಲದ (ದೇಶ). निर्गतो मशको यस्मात्।

निर्मानुष ನಿರ್ಮಾನುಷ (ವಿ೦) ಮನುಷ್ಯರಿಲ್ಲದ (ದೇಶ), ಜನರಿಲ್ಲದ (ಪ್ರದೇಶ). निर्गतो मानुषो यस्मात्, निर् नास्ति मानुषो यत्र वा।

निर्माण ನಿರ್ಮಾಣ (न०) 1. ಮಾಡುವುದು. 2. ರಚಿಸುವುದು. निर् + माङ् (माने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "यदैतेऽसङ्गता भावा भूतेन्द्रियमनोगुणाः। यदायतननिर्माणे न शेकुर्ब्रह्मवित्तम" भाग० २-५-३२। "फलतु निर्माणरमणीयता" मालती० १। 3. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು. "निर्माणमेव हि तदा तव लालनीयं मा पूतनात्वमुपगाः शिवतातिरेव" मालती० ९-५१। 4. ತಯಾರಿಸುವುದು. "अलम्भि तुङ्गासनसंनिवेशादपूपनिर्माणविदग्धयादरः" नैष० १५-१२। 5. ಬೆಳವಣಿಗೆ. "अयमप्राप्तनिर्माणः" रामा०। (वि०) 6. ನಿರ್ಮಿತವಾದ, ಉತ್ಪಾದಿತ. निर् + माङ् कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

निर्मातृ ನಿರ್ಮಾತೃ (वि०) 1. ಮಾಡುವವನು. निर्+माङ् (माने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. (ಗ್ರಂಥ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ರಚಿಸುವವನು. 3. (ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕಟ್ಟುವವನು. 4. ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು. 5. ತಯಾರಿಸುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-मात्री-**ಮಾತ್ರೀ.

निर्मथ ನಿರ್ಮಾಥ (पुं०) ಧ್ವಂಸಮಾಡುವುದು, ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. निर्+मथे (विलोडने) "घञ्" (३-३-१८)। "ब्रह्मच्छमा निखिलभुवनस्तोमनिर्मथियोग्यः" म० वी० २-२५।

निर्माल्य ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ (न०) 1. ದೇವರಿಗೆ ಧರಿಸಿ ವಿಸರ್ಜಿಸಿದ ಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದುದು, ಪೂಜಾನಂತರ ದೇವರಿಂದ ತೆಗೆದ ಪುಷ್ಪ. निर्+मल (धारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अर्वाक् विसर्जनाद्द्रव्यं नैवेद्यं सर्वमुच्यते। विसर्जिते जगन्नाथे निर्माल्यं भवति क्षणात्"। 2. ಉಪಯೋಗಿಸಿ ತೆಗೆದುಹಾಕಿದ ಪುಷ್ಪ. "अस्यद्भिर्जलमभि भूषणेङ्गुणामङ्गेभ्यो गुरुभिरमज्जि लज्जयेव। निर्माल्यैरव मृतेऽवधीरितानामप्युच्चैर्भवति लघीयसां हि धार्ष्टयम्" माघ० ८-६०। 3. ಉಳಿಕೆ, ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ.

निर्मित ನಿರ್ಮಿತ (वि०) 1. ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+माङ् (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आस्यं शीतमयूखमण्डलगुणानाकृष्य ते निर्मितं शङ्के सुन्दरि शर्वरीपरिवृढस्तेनैष दोषाकरः" नैष० २२-१४५। "त्वष्ट्रा नवं निर्मितमातपत्रम्" कुमा० ७-४१। 2. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आप्तकाम सृजसि त्रिजगत्कि किं भिनत्सि यदि निर्मितमेव" नैष० २१-१०५। 3. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "युवानमालोक्य विदग्धशीलया स्वपाणिपाथोरुहनालनिर्मितः" नैष० १६-५९। 4. ಉಂಟು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तमिमं कुरु दक्षिणेतरं चरणं निर्मितरागमेहि मे" कुमा० ४-१९। 5. ರಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಗ್ರಂಥ). 6. ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ (ಮನೆ ಮುಂತಾದುದು). 8. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, "भजते खलु षण्मुखं शिखी चिकुरैर्निर्मितबर्हगर्हणः" नैष० २-३३।

निर्मिति ನಿರ್ಮಿತಿ (स्त्री०) 1. ಮಾಡುವುದು, ತಯಾರಿಸುವುದು. निर् + माङ् (माने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "जातं शातक्रतव्यां हरिति विहरतः काकतालीयमस्यामश्यामत्वैकमत्यस्थितसकलकलानिर्मितेर्निर्मलस्य" नैष० २२-१३९। 2. (ಗ್ರಂಥ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ರಚಿಸುವುದು. 3. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು. 4. ಕಲ್ಪಿಸುವುದು. 5. ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು.

निर्मीयमाण ನಿರ್ಮೀಯಮಾಣ (वि०) ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निर् + माङ् (माने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "मुहूर्तमात्रहृदयविनिहितनिर्मीयमाणवल्लभसमागमा" मालती० ३।

निर्मुक्त ನಿರ್ಮುಕ್ತ (पुं०) 1. ಪರೆಬಿಟ್ಟ ಸರ್ಪ, ಸೋಲೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಹಾವು. निर् + मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्मुक्तशेषोरगनिर्विशेषैर्निकेतनैरन्नमितान्तरिक्षम्" याद० १८-१२३। (वि०) 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "हिमनिर्मुक्तयोर्योगे चित्राचन्द्रमसोरिव" रघु० १-४६। 3. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧನದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. "निर्मुक्तस्त्यक्तसङ्गे स्यान्मुक्तकञ्चुकभोगिनि" मेदि०। "निर्मुक्ताः सर्वसङ्गेर्ये कृतात्मानो यतव्रताः" भा० अनु० १५९-५२।

निर्मुक्ति ನಿರ್ಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಬಿಡುಗಡೆ. 2. ಸಂಸಾರ ಪಾಶದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವುದು. निर् + मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

निर्मुट ನಿರ್ಮುಟ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ವನಸ್ಪತಿ, ಹೂವಿಲ್ಲದೆ ಫಲ ಬಿಡುವ ವೃಕ್ಷ. 4. ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ.

निर्मूल ನಿರ್ಮೂಲ (वि०) 1. ಬುಡವಿಲ್ಲದ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गतं मूलमाधारो यस्य। 2. ಬೇರಿಲ್ಲದ. निर्गतं मूलं बुघ्नो यस्य। "आरुह्य वृक्षान्निर्मूलान् गजः परिरुजन्निव" भा० उद्योग० ७४-८। (अव्य०) 3. ಬುಡವಿಲ್ಲದೆ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ. "निःश्वासा वदनं दहन्ति हृदयं निर्मूलमुन्मथ्यते निद्रा नैति न दृश्यते प्रियमुखं नक्तंदिवं रुद्यते" अमरु० ९२।

निर्मूलन ನಿರ್ಮೂಲನ (न०) 1. ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. "कदा शम्भो भविष्यामि कर्मनिर्मूलनक्षमः" भर्तृ० ३-८९।

निर्मृष्ट ನಿರ್ಮೃಷ್ಟ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. निः निःशेषं मृष्टः। "निःशेषच्युत-चन्दनं स्तनतटं निर्मृष्टरागोऽधरो नेत्रे दूरमनञ्जने पुलकिता तन्वी तवेयं तनुः" सा० द० २।

निर्मोक ನಿರ್ಮೋಕ (पुं०) 1. ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿಸುವುದು. निर् + मुच्लृ (मोक्षणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹಾವಿನ ಪರೆ, ಹಾವಿನ ಸೋಲೆ. कर्मणि "घञ्" (३-३-१९)। "स्तनोत्तरीयाणि भवन्ति सङ्गान्निर्मोक-पट्टाः फणिभिर्विमुक्ताः" रघु० १६-१७। 3. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. "मृगनिर्मोकवसनाश्चीरवल्कलवाससः" भा० अनु० १४१-१००। 4. ಯುದ್ಧಕವಚ. 5. ಆಕಾಶ. "निर्मोको मोचने व्योम्नि सन्नाहे सर्पकञ्चुके" मेदि०। 6. ಸಾವರ್ಣಿಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "निर्मोकविरज-स्काद्याः सावर्णेस्तनया नृप" भाग० ८-१३-६।

निर्मोक्ष ನಿರ್ಮೋಕ್ಷ (पुं०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಮೋಕ್ಷ, ವಿಮೋಚನೆ, ಬಿಡುಗಡೆ. नितरां मोक्षः। "न चोपलेभे पूर्वेषामृणनिर्मोक्षसाधनम्" रघु० १०-२।

निर्मोचन ನಿರ್ಮೋಚನ (न०) ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿಸುವುದು. नितरां मोचनम् — निर् + मुच्लृ (मोक्षणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

निर्मोह ನಿರ್ಮೋಹ (पुं०) 1. ರೈವತ ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (वि०) 2. ಮೋಹವಿಲ್ಲದ, ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ. निर्गतो मोहो यस्मात्।

निर्यत् ನಿರ್ಯತ್ (वि०) ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ. निर्+इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अस्मिन् मृदुश्वसनगर्भतदीयरन्ध्रनिर्यत्स्वनश्रुतिसुखादिव नोत्सहन्ते" माघ० ४-४३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यती -यत्ी०.** "वर्गाद्गवां हुंकृतिचारु निर्यतीमरि-र्मधोरैक्षत गोमतल्लिकाम्" माघ० १२-४१।

निर्यन्त्रण ನಿರ್ಯಂತ್ರಣ (न०) 1. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಆಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರ.

निर्याण ನಿರ್ಯಾಣ (न०) 1. ಆನೆಯ ಕಡಿಗಣ್ಣು. निर्यात्यनेन—निर्+या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "अपाङ्गदेशो निर्याणम्" अम०। "प्रत्यन्यदन्ति निशिताङ्कुशदूरभिन्ननिर्याणनिर्यदसृजं चलितं निषादी" माघ० ५-४१। 2. ಹಾಲು ಕರೆಯುವಾಗ ಹಸುವಿನ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. "अभ्याजतोऽभ्यागततूर्णतर्णका-न्निर्याणहस्तस्य पुरो दुधुक्षतः" माघ० १२-४१। 3. ಮೋಕ್ಷ. 4. ಮರಣ. 5. ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಗೆ ಹೊರಡುವುದು. "निर्याणं निर्गमे मोक्षगजापाङ्गप्रदेशयोः" हेम०।

निर्यात् ನಿರ್ಯಾತ್ (वि०) ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. निर् + या (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -न्त्ी०.** "निर्यान्तीं मन्त्रमूर्तिं जपति मयि मतिं न्यस्य मय्येव भक्तः" नैष० १४-९०।

निर्यात ನಿರ್ಯಾತ (न०) 1. ಹೊರಗೆ ಹೊರಡುವುದು. निर् + या भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಹೊರಗೆ ಹೊರಟಿರುವ. निर्+या (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "शय्योपान्तनिविष्टसस्मितसखीनेत्रोत्सवा-नन्दितो निर्यातः शनकैरलीकवचनोपन्यासमालीजनः" अमरु० २७।

निर्यातन ನಿರ್ಯಾತನ (न०) 1. ದ್ವೇಷವನ್ನು ತೀರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು. निर् + यत (निकारोपस्कारयोः) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ದಾನ. 3. ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅದರ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು. 4. ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು. 5. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "निर्यातनं वैरशुद्धौ दाने न्यासार्पणेऽपि च" मेदि०।

निर्याति ನಿರ್ಯಾತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಹೊರಡುವುದು. 2. ಮರಣ. निर्+या (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

निर्यातित ನಿರ್ಯಾತಿತ (ವಿ॰) ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡಿದ್ದು ಅದರ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+यत (निकारोपस्कारयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्यातितमिदं भूयः त्वज्जनन्ये मया स्वयम्। श्रवणाभरणद्वन्द्वं शीतलार्कयुगप्रभम्" याद॰ १६-१२८।

नियामि ನಿರ್ಯಾಮ (पुं॰) ನಾವಿಕ, ಅಂಬಿಗ. "पोतवाहो नियामकः। निर्यामः" अभि॰ चि॰।

निर्यास ನಿರ್ಯಾಸ (पुं॰) 1. ಮರದ ಹಾಲು, ಮರದ ರಸ. निर्+यसु (प्रयत्ने) "घञ्" (३-३-१८)। "सेव्यमानो सुखस्पर्शैः शालनिर्यासगन्धिभिः" रघु॰ १-३८। 2. ಕಷಾಯರಸ. 3. ಸ್ರವಿಸುವ ಜಲ, ಸೋರುವ ನೀರು. 4. ಸಾರ, ಸ್ಥಿರಾಂಶ. "अवकिरति नितान्तं कान्तिनिर्यासम्" माघ॰ ११-६२।

निर्यूह ನಿರ್ಯೂಹ (पुं॰) 1. ದ್ವಾರ, ಬಾಗಿಲು. निर्+ऊह (वितर्के) "कः" (३-१-१३५)। पृषो॰। 2. ಕೇಶಪಾಶದ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಿದ ಹೂವಿನ ಸರ. 3. ಕಷಾಯರಸ. 4. ಗಜದಂತ, ಮನೆಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆ, ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೂಗುಹಾಕಲು (ಇಡಲು) ಹೊಡೆದಿರುವ ಆಸೆಯ ಕೊಂಬುಗಳಂತಿರುವ ಗೂಟ. 5. ನಿರ್ಯಾಸ, ಮರದ ರಸ. 6. ಚಾವಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಶಂಕುವಿನಂತೆ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಅಲಂಕಾರದ ಸಣ್ಣ ಗೋಪುರ. "निर्यूहः शिखरे द्वारे निर्यासे नागदन्तके" मेदि॰। "द्वार्यापीडे क्वाथरसे निर्यूहो नागदन्तके" अम॰। "रतान्तरे यत्र गृहान्तरेषु वितर्दिनिर्यूहविटङ्कनीडः" माघ॰ ३-५५।

निर्लक्षण ನಿರ್ಲಕ್ಷಣ (ವಿ॰) 1. ಶುಭಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದ. निर्गतं लक्षणं यस्मात्। 2. ಯಾವ ಚಿಹ್ನೆಯೂ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವುದೊಂದು ಗುರುತೂ ಇಲ್ಲದ.

निर्लज्ज ನಿರ್ಲಜ್ಜ (ವಿ॰) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गता लज्जा यस्मात्।

निर्लिप्त ನಿರ್ಲಿಪ್ತ (ವಿ॰) 1. ಲೇಪನ ಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಬಳಿಯಲ್ಪಡದ. निर् + लिप (उपदेहे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮಲಿನಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಮಾಸಲ್ಪಡದ. 3. ತಟಸ್ಥನಾದ, ಉದಾಸೀನನಾದ, ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಸೇರದಿರುವ, ಯಾವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಹೊಂದದಿರುವ. "निरुपाधिश्च निर्लिप्तो निरीहो निधनान्तकः"।

निर्लून ನಿರ್ಲೂನ (ವಿ॰) ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಛೇದನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + लून् (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्लूनलीलोपवनामपश्यद्दुःसञ्चरीभूतविमानमार्गाम्" कुमा॰ १३-३५।

निर्लेखन ನಿರ್ಲೇಖನ (न॰) 1. ಕೊಳೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು, ಕೊಳೆಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ತೆಗೆಯುವುದು. निर्+लिख (अक्षरविन्यासे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि॰) 2. ಕೊಳೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಕುಂಚ ಮೊದಲಾದುದು. निर्+लिख कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। "जिह्वानिर्लेखनं रौप्यं सौवर्णं वार्क्षमेव च" सुश्रुत॰ चिकित्सा॰ २४-१५।

निर्लेप ನಿರ್ಲೇಪ (न॰) 1. ಕಮಲ, ತಾವರೆ. "बिसप्रसूनं राजीवं निर्लेपं बिसनाभिजम्" वैज॰। (वि॰) 2. ದೋಷರಹಿತವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ. 3. ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. 4. ಮಾಲಿನ್ಯವಿಲ್ಲದ. निर्गतो लेपो यस्मात्। "निर्लेपं काञ्चनं भाण्डमद्भिरेव विशुध्यति" मनु॰ ५-११२।

निर्वक्तव्य ನಿರ್ವಕ್ತವ್ಯ (ವಿ॰) ಅವಯವಾರ್ಥ ಹೇಳಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ. निर् + वच (परिभाषणे) "तव्यः" (३-१-९६)। निर्वचनीयम् निर्वाच्यम् ಇತ್ಯಾದಿ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ.

निर्वचन ನಿರ್ವಚನ (न॰) 1. ಪದಗಳ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. निर् + वच (परिभाषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. "न निर्मन्युः क्षत्रियोऽस्ति लोके निर्वचनं स्मृतम्" भा॰ वन॰ २७-३६। (वि॰) 3. ಪ್ರತಿವಚನವಿಲ್ಲದ, ಉತ್ತರವಿಲ್ಲದ. "येषां तटाकानि महोदकानि वाप्यश्च कूपाश्च प्रतिश्रयाश्च। अन्नस्य दानं मधुरा च वाणी यमस्य ते निर्वचना भवन्ति" भा॰ वन॰ २०३-४०। (अव्य॰) 4. ಮೌನವಾಗಿ, ಮಾತನಾಡದೆ. "सा रञ्जयित्वा चरणौ कृताशीर्मल्येन तां निर्वचनं जघान" कुमा॰ ७-१९।

निर्वण ನಿರ್ವಣ (वि॰) ವನದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ, ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ. निष्क्रान्तो वनात्। असंज्ञायामपि णत्वम् (८-४-५)। "निर्वणो वध्यते व्याघ्रो निर्व्याघ्रं छिद्यते वनम्" भा॰ उद्योग॰ २९-५७।

निर्वपण ನಿರ್ವಪಣ (न॰) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. निर्+डुवप् (बीजसन्ताने) भावे "ल्युट्" (३-१-११५)। 2. ನಿವೇದನೆ, ಸಮರ್ಪಣೆ, ಆಹುತಿ, ಬಲಿ. 3. ವರ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ನೀಡುವುದು, ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದು.

"विहापनं निर्वपणं स्पर्शनं प्रतिपादनम्" वैज०। 4. पार्वणश्राद्धदल्लि माडुव पिंडप्रदान. "अनयैवावृता कार्यं पिण्डनिर्वपणं सृतेः" मनु० ३-२४८।

निर्वर निर्वर (वि०) 1. लज्जेयिल्लद, नाचिकेयिल्लद. निर्गतो वरो यस्य। 2. भयविल्लद, हेदरिकेयिल्लद. 3. सारभूतवाद. 4. कठिनवाद. "निर्वरं तु गतत्रपे। कठिने निर्भये सारे" हेम०।

निर्वर्णन निर्वर्णन (न०) 1. दर्शन, नोडुवुदु. निर् + वर्ण + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. चिन्नागि गमनिसुवुदु, सूक्ष्मरीतियल्लि नोडुवुदु. "निर्वर्णनं तु निध्यानं दर्शनालोकनेक्षणम्" अम०।

निर्वर्तक निर्वर्तक (वि०) कार्यवन्नु नेरवेरिसुववनु, कॆलसवन्नु पूर्तिगॊळिसुववनु. निर्+वृत्तु (वर्तने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

निर्वर्तन निर्वर्तन (न०) कार्यवन्नु नेरवेरिसुवुदु, कॆलसवन्नु पूर्तियागि नडॆसुवुदु. निर्+वृत्तु (वर्तने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निर्वर्तनीय निर्वर्तनीय (वि०) 1. नेरवेरिसल्पडुव, समाप्तिगॊळिसल्पडुव. निर्+वृत्तु (वर्तने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. नेरवेरिसबेकाद, अवश्यवागि माडबेकाद. "तव्यः" (३-१-९६)। –तितव्यः–तीयः

निर्वर्तित निर्वर्तित (वि०) नेरवेरिसल्पट्ट, पूर्तियागि माडल्पट्ट. निर् + वृत्तु (वर्तने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रणतभरतमकुटतटघटितपादुकाग्रधाभिषेकनिर्वर्तितसर्वलोकयोगक्षेम" रघु० ग०। "निर्वर्तितमहार्घगुरुबहुमानः" मालती० ८।

निर्वर्त्य निर्वर्त्य (वि०) 1. नेरवेरिसल्पडुव, संपूर्णवागि माडल्पडुव. निर् + वृत्तु (वर्तने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (न०) 2. (व्याकरण शास्त्रदल्लि) नाल्कु विध कर्मगळल्लॊंदु. "कर्मन्" पददल्लि नोडि.

निर्वहण निर्वहण (न०) 1. निभायिसुवुदु, निर्वहिसुवुदु, श्रमदिंद कार्यवन्नु कॊनेमुट्टिसुवुदु, विघ्नगळन्नु दाटि कार्यवन्नु नडसिकॊंडु होगुवुदु. निर् + वह (प्रापणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "कार्कश्यं गमितेऽपि चेतसि तनू रोमाञ्चमालम्बते दृष्टे निर्वहणं भविष्यति कथं मानस्य तस्मिन् जने" अमरु० २८। 2. समाप्ति, कॊने. "यान्ति निर्वहणमस्य संसृतिक्लेशनाटकविडम्बनाविधेः" माघ० १४-६३। 3. नाटक मॊदलाद दृश्यकाव्यगळल्लि अवश्यकाद पंचसंधिगळल्लॊंदु. ई संधियल्लि मुखादि संधिगळल्लि उक्तवाद कथाभागगळु ऒदुगूडि मुख्य फलप्राप्तियॊडने कथॆयु समाप्तिहॊंदुवुदु. "बीजवन्तो मुखाद्यर्था विप्रकीर्णा यथायथम्। ऐकार्थ्यमुपनीयन्ते यत्र निर्वहणं हि तत्" दशरू० १-४८। "तत् किं निमित्तमेतत् कुकविकृतनाटकस्येव अन्यन्मुखे अन्यत् निर्वहणे इति" मुद्रा० ६।

निर्वाच्य निर्वाच्य (वि०) 1. अवयवार्थ हेळि विवरिसल्पडुव. निर् + वच (परिभाषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. दोषविल्लद, निंदॆगॆ अर्हनल्लद. "सखीषु निर्वाच्यमधाष्टर्यदूषितं प्रियाङ्गसंश्लेषमवाप मानिनी" किरा० ८-४८। 3. हेळलु अर्हनल्लद.

निर्वाण निर्वाण (न०) 1. सौख्य, आनंद, संतोष. निर् + वा (गतिगन्धनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "कुर्वन्ति यामुत्पतन्तः स्मरार्तस्वर्लोकस्त्रीगात्रनिर्वाणमत्र" माघ० ४-२३। 2. शांति, मनस्सिगॆ नॆम्मदि. "निर्वाणं समुपगमेन यच्छते ते बीजानां प्रभव नमोऽस्तु जीवनाय" किरा० १८-३९। 3. विनाश, अळिवु. "पुंसामलब्धनिर्वाणज्ञानदीपमयात्मनाम्" नैष० १७-३१। 4. (दीपवु) नंदिहोगुवुदु, (बॆंकियु) आर होगुवुदु. "मनस्वी म्रियते कामं कार्पण्यं न तु गच्छति। अपि निर्वाणमायाति नानलो याति शीतताम्" हितो० १-१३३। 5. शाश्वतवाद आनंद, ऎंदॆंदिगू इरुव परम सुखि, मोक्ष. "निर्वाणमपि मन्येऽहमन्तरायं जयश्रियः" किरा० ११-६९। 6. (बौद्ध मतदल्लि) देहात्मविनाश, संपूर्णवाद अळिवु. 7. संगम, ऒट्टिगॆ सेरुवुदु. 8. गजस्नान, आनॆयु नीरिनल्लि इळिदु माडुव स्नान. "अस्नन्तुदमिवालानमनिर्वाणस्य दन्तिनः" रघु० १-७१। 9. निधन, मरण. 10. विराम, निलुगड, बिडुवु, "निर्वाणमस्तंगमने निर्वृतौ गजमज्जने। सङ्गमेऽप्यपवर्गे च" मेदि०। 11. सूर्यनु अस्तनागुवुदु. (वि०) 12. आरिहोद, नंदिहोद, शांतवाद (बॆंकि). "निर्वाणवैरदहनाः प्रशमादरीणां नन्दन्तु पाण्डुतनयाः सह माधवेन" वेणी० १-७। 13. नाशहॊंदिद,

ಮರೆಯಾದ. 14. ಮೃತನಾದ. 15. ಅಸ್ತವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. 16. ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಿದ, ಸಂಸಾರಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ. 17. ಶಾಂತವಾದ. ಸ್ತಬ್ಧವಾದ, ನಿಃಶಬ್ದವಾದ. 18. ನಿಶ್ಚಲವಾದ.

निर्वाणिन् ನಿರ್ವಾಣಿನ್ (पुं०) ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲೊಬ್ಬರು.

निर्वाणी ನಿರ್ವಾಣೀ (स्त्री०) ಜೈನರ ಶಾಸನದೇವತೆ, ಜಿನಶಾಸನದ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ. "कन्दर्पा निर्वाणी बला धारिणी धरणप्रिया" अभि० चि०।

निर्वात ನಿರ್ವಾತ (पुं०) 1. ಹೊರಟುಹೋದ ಗಾಳಿ. निर्गतो वातः। (वि०) 2. ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ (ಪ್ರದೇಶ), ಗಾಳಿ ಬೀಸದಂತೆ ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಜಾಗ). निर्गतो वातो यस्मात्। "पोतो दुस्तरवारिराशितरणे दीपोऽन्धकारागमे निर्वाति व्यजनं मदान्धकरिणां दर्पोपशान्त्यै सृणिः" हितो० २-१६५।

निर्वाद ನಿರ್ವಾದ (पुं०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. निर्+वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅಪವಾದ. "किमात्मनिर्वादिकथामुपेक्षे जायामदोषामुत संत्यजामि" रघु० १४-३४। 3. ವಿವಾದದ ನಿರ್ಣಯ, ವಾಗ್ವಾದದಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ನಿರ್ಣಯ. नितरां वादः। (अव्य०) 4. ವಾದಾಭಾವ, ವಾದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

निर्वाप ನಿರ್ವಾಪ (पुं०) 1. ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು, ಅಳಿಸುವುದು. निर् + ड्वप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१८)। "स्वकामसंमोहमहान्धकारनिर्वापमिच्छन्निव दीपिकाभिः" नैष० १४-६३। 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. 3. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ತರ್ಪಣ.

निर्वापण ನಿರ್ವಾಪಣ (न०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. निर्+ड्वप् (बीजसन्ताने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 3. ದೀಪ ಅಥವಾ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಆರಿಸುವುದು, –ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದು, –ನಂದಿಸುವುದು. "दीपनिर्वापणात्पुंसः कूष्माण्डच्छेदनात् स्त्रियः"। 4. ಮೈ ಉರಿತವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. "दाहपाकज्वरवतां कार्यं निर्वापणं भवेत्" सुश्रुत०। 5. ಹಸಿವು ಅಥವಾ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವುದು. 6. ದುಃಖ ಅಥವಾ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುವುದು, –ಹಗುರಮಾಡುವುದು, –ತಗ್ಗಿಸುವುದು. "कर्तव्यानि खलु दुःखितैः दुःखनिर्वापणानि" उ० रा० ३।

निर्वापयत् ನಿರ್ವಾಪಯತ್ (वि०) 1. ದಾನಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. निर् + ड्वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. 3. ದೀಪ ಅಥವಾ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಆರಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ದೇಹದ ಉರಿತವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಹಸಿವು ಅಥವಾ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "क्षुधं च निर्वापयता तृषं च स्वादीयसाऽम्बा गमितः सुखं तैः" नैष० ८-८७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) **–यन्ती –यन्त्री**।

निर्वापयितृ ನಿರ್ವಾಪಯಿತೃ (वि०) 1. ದಾನಮಾಡಿಸುವ. निर् + ड्वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಕೊಲ್ಲುವ. 3. ದೇಹದ ಉರಿತ ಅಥವಾ ತಾಪವನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುವ, –ಶಮನಗೊಳಿಸುವ. "स्मर एव तापहेतुर्निर्वापयिता स एव मे जातः" शाकु० ३-९। 4. ದೀಪ ಅಥವಾ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಆರಿಸುವ. 5. ಹಸಿವು ಅಥವಾ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವ. 6. ದುಃಖ ಅಥವಾ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುವ, –ಹಗುರಮಾಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –यित्र्री**।

निर्वापित ನಿರ್ವಾಪಿತ (वि०) 1. ಕೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+ड्वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬೆಂಕಿ, ದೀಪ). 4. ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ದುಃಖ, ಕಷ್ಟ). 5. ಶಮನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೈ ಉರಿತ, ದೇಹದ ತಾಪ). "दग्धं चिराय मलयानिलचन्द्रपादैः निर्वापितं तु परिरभ्य वपुर्न नाम" मालती० ८-४। 6. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆನಂದವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निर्वापितः कनककुम्भमुखोज्झितेन वंशाभिषेकविधिना शिशिरेण गर्भः" रघु० १९-५६।

निर्वार्य ನಿರ್ವಾರ್ಯ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. निर् निश्चयेन क्रियते — वृञ् (वरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಎದುರಿಸಲಾಗದ, ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ.

निर्वासन ನಿರ್ವಾಸನ (न०) 1. ಬಹಿಷ್ಕಾರ, ದೇಶದಿಂದ ಹೊರದೂಡುವುದು, ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹೊರಡಿಸಿಬಿಡುವುದು. निर् + वस (निवासे) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "निर्वासनं च नगरात् प्रव्रज्या च परन्तप। नानाविधानां दुःखानामावासोऽस्मि जनार्दन" भा० उद्योग० १०-५८। 2. ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. 3. ಆಟ್ಟುವುದು, ಓಡಿಸುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. "निर्वासनं हिंसने स्यात् नगरादेर्बहिष्क्रतौ" मेदि०।

निर्वासनीय **ನಿರ್ವಾಸನೀಯ** (ವಿ೦) 1. ದೇಶಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಟ್ಟಲ್ಪಡುವ.

निर्वासयत् **ನಿರ್ವಾಸಯತ್** (ವಿ೦) 1. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊರದೂಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಓಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. निर् + वस (निवासे) + णिच् "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ती**.

निर्वासित **ನಿರ್ವಾಸಿತ** (ವಿ೦) 1. ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + वस (निवासे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्वासिताप्येवमतस्त्वयाहं तपस्विसामान्यमवेक्षणीया" रघु० १४-६७। 2. ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "गोवर्धनाचलकलापिचयप्रचारनिर्वासिताहिनि घने सुरभिप्रसूने" नैष० ११-१०७।

निर्वास्य **ನಿರ್ವಾಸ್ಯ** (ವಿ೦) 1. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗಡೀಪಾರುಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಬೇಕಾದ, ಗಡೀಪಾರುಮಾಡಬೇಕಾದ. निर् + वस (निवासे) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ಅಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಓಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಓಡಿಸಬೇಕಾದ. "अपुत्रा योषितश्चैषां भर्तव्याः साधुवृत्तयः। निर्वास्या व्यभिचारिण्यः प्रतिकूलास्तथैव च" याज्ञ० २-१४२। निर् + वस + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। **–वासनीयः –ವಾಸನೀಯಃ**. "तव्यः" (३-१-९६)। **–वासितव्यः –ವಾಸಿತವ್ಯಃ**.

निर्वास्यमान **ನಿರ್ವಾಸ್ಯಮಾನ** (ವಿ೦) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಗಡೀಪಾರುಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निर् + वस (निवासे) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಅಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಓಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "निर्वास्यमानमपि तं परिवारयेयुस्तस्मात्खरप्रभृतयः पुर एव चिन्त्याः" म० वी० ४-८।

निर्वाह **ನಿರ್ವಾಹ** (पुं०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸುವುದು. निर्+वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಂದು ಗುರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು. "किन्त्वङ्गीकृतमुत्सृजन् कृपणवत् श्लाघ्यो जनो लज्जते निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम्" मुद्रा० २-१८। 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದು.

निर्वाहक **ನಿರ್ವಾಹಕ** (ವಿ೦) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನು. 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸುವವನು. 3. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು. निर्+वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

निर्वाह्य **ನಿರ್ವಾಹ್ಯ** (ವಿ೦) 1. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. निर् + वह (प्रापणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निर्विकल्प **ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ** (ವಿ೦) 1. ವಿಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದ, ಪಕ್ಷಾಂತರವಿಲ್ಲದ. निर्गतो विकल्पो पक्षान्तरावकाशो यस्मात्। 2. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ. 3. ಜ್ಞಾತೃ ಮತ್ತು ಜ್ಞೇಯಗಳ ಭೇದತೋರದೆ ಚಿತ್ತವು ಧ್ಯೇಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೇ ಲಯಹೊಂದುವುದು. ಇದು ಸಮಾಧಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. "आत्मारामा विहितरतयो निर्विकल्पे समाधौ" वेणी० १-२३।

निर्विकार **ನಿರ್ವಿಕಾರ** (पुं०) 1. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವಿಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದದಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮ. निर्गतो विकारः प्रकृतेरन्यथाभावः यस्मात्। (ವಿ೦) 2. ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. "सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते" गीता १८-२६।

निर्विघ्न **ನಿರ್ವಿಘ್ನ** (ವಿ೦) 1. ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतो विघ्नो यस्मात्। "विलम्बीकृत्याम्भसा वस्त्रं जैनप्रव्रजितीकृते। सख्यौ सक्षौमभावेऽपि निर्विघ्नस्तनदर्शने" नैष० २०-१२९। (अव्य०) 2. ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲದೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ.

निर्विचार **ನಿರ್ವಿಚಾರ** (ವಿ೦) 1. ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतो विचारो यस्मात्। (अव्य०) 2. ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡದೆ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ.

निर्विचिकित्स **ನಿರ್ವಿಚಿಕಿತ್ಸ** (ವಿ೦) ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ. निर्गता विचिकित्सा संशयो यस्मात्।

निर्विचेष्ट **ನಿರ್ವಿಚೇಷ್ಟ** (ವಿ೦) ಶರೀರದ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದ, ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಗಳ ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ ಇಲ್ಲದ, ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಆಡಿಸದಿರುವ. निर् नास्ति विचेष्टा यस्य। "स लाङ्गलाकर्षणनिर्विचेष्टान् निषिष्य नागान्निषधप्रमाणान्" याद० २०-४३।

निर्विचेष्टित **ನಿರ್ವಿಚೇಷ್ಟಿತ** (न०) 1. ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು, ಕರಚರಣಾದಿಗಳ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. (ವಿ೦) 2. ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಗಳ ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ

ಇಲ್ಲದಿರುವ, ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದ. "विपक्षान् भूभृतस्तत्र कुर्वता निर्विचेष्टितान्" याद० २२-१५७।

निर्विण्ण ನಿರ್ವಿಣ್ಣ (वि०) 1. ಖೇದಗೊಂಡ, ಮನನೊಂದಿರುವ. निर् + विद (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। णत्वम् (वा० ८-४-२९)। "यस्यास्ते पिशुनोपदेशवचनैर्मानेऽतिभूमिं गते निर्विण्णोऽनुनयं प्रति प्रियतमो मध्यस्थतामेष्यति" अमरु० ५। 2. ವೈರಾಗ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ.

निर्विनोद ನಿರ್ವಿನೋದ (वि०) ಮನೋರಂಜನೆಯ ಆಟಪಾಟಗಳಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ಕ್ರೀಡೆಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸದಿರುವ. निर्गतो विनोदो क्रीडादिः यस्मात्। "सन्ध्यापारामहनि न तथा पीडयेन्मद्वियोगः शङ्के रात्रौ गुरुतरशुचं निर्विनोदां सखीं ते" मेघ० २-२५।

निर्विन्ध्य ನಿರ್ವಿಂಧ್ಯ (वि०) 1. ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ. निष्क्रान्तो विन्ध्यात्। (स्त्री०) **-न्ध्या** -न्ध्या. 2. ನಿರ್ವಿಂಧ್ಯಾನದಿ. "निर्विन्ध्यायाः पथि भवरसाभ्यन्तरः सन्निपत्य स्त्रीणामाद्यं प्रणयवचनं विभ्रमो हि प्रियेषु" मेघ० १-२८।

निर्विमर्श ನಿರ್ವಿಮರ್ಶ (वि०) 1. ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದ, ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ. निर् नास्ति विमर्शो विवेचनं यस्य। 2. ವಿಮರ್ಶಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದ (ಒಂದು ರೂಪಕ), ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳೂ ವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿಯು ಇಲ್ಲದೆಯೂ ಇರುವ (ಡಿಮವೆಂಬ ರೂಪಕ). "चतुरङ्कश्चतुःसन्धिर्निर्विमर्शो डिमः स्मृतः" दशरू० ३-६०।

निर्विरति ನಿರ್ವಿರತಿ (वि०) 1. ವೈರಾಗ್ಯವಿಲ್ಲದ, ವಿಷಯ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. निर् नास्ति विरतिर्वैराग्यं यस्य। (अव्य०) 2. ವೈರಾಗ್ಯವಿಲ್ಲದೆ, ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿ, ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ. "निर्विश्य निर्विरति काशिनिवासि भोगान्निर्मायि नर्म च मिथो मिथुनं यथेच्छम्" नैष० ११-११८।

निर्विवर ನಿರ್ವಿವರ (वि०) ಅವಕಾಶರಹಿತವಾದ, ಸಂದುಗಳಿಲ್ಲದ, ದಟ್ಟವಾಗಿರುವ. निर् नास्ति विवरो यस्य।

निर्विवरता ನಿರ್ವಿವರತಾ (स्त्री०) ಸಾಂದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ದಟ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮಧ್ಯೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "घटते हि संहततया जनितामिदमेव निर्विवरतां दधतोः" माघ० १-४४।

निर्विवाद ನಿರ್ವಿವಾದ (वि०) ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಚರ್ಚೆಗೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಲ್ಲದ.

निर्विवेक ನಿರ್ವಿವೇಕ (वि०) ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ, ಯೋಚಿಸದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ. निर् नास्ति विवेको यस्य।

निर्विशङ्क ನಿರ್ವಿಶಂಕ (वि०) 1. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ, ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ. 2. ಭಯವಿಲ್ಲದ. "यस्मिन् कृत्यं समावेश्य निर्विशङ्केन चेतसा। आस्यते, सेवकः स स्यात् कलत्रमिव चापरम्" पञ्चतं० १-९४। (अव्य०) 3. ಭಯವಿಲ್ಲದೆ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ. "तस्मिन्ननेन सह निर्विश निर्विशङ्क वृन्दावने वनविहारकुतूहलानि" नैष० ११-१०७।

निर्विशत् ನಿರ್ವಿಶತ್ (वि०) 1. ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವವನು. निर्+विश (प्रवेशने) "शतृ" (३-२-१२४)। "निजमगमदगारं निर्विशन् प्रेयसीनां स्मरशरशयितानां मन्दमभ्युत्थितानि" याद० १८-१३४। 2. ಮದುವೆಯಾಗುವವನು, ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. "ज्येष्ठेऽनिर्विष्टे कनीयान् निर्विशन् परिवेत्ता भवति"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-विशन्ती** -ವಿಶನ್ತೀ.

निर्विशेष ನಿರ್ವಿಶೇಷ (वि०) 1. ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ. निर्गतो विशेषो यस्य। "वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलैः सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः" भर्तृ० ३-५३। (अव्य०) 2. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ, ಸಮಾನವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದೆ. "आधारबन्धप्रमुखैः प्रयत्नैः संवर्धितानां सुतनिर्विशेषम्" रघु० ५-६।

निर्विषय ನಿರ್ವಿಷಯ (वि०) 1. ವಾಸಮಾಡಲು ಒಂದು ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದ, ದೇಶದಿಂದ ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಡೀಪಾರು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದ.

निर्विषयीकृत ನಿರ್ವಿಷಯೀಕೃತ (वि०) ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಡೀಪಾರುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ,

निर्विषाण ನಿರ್ವಿಷಾಣ (वि०) ವಿಷಾಣರಹಿತವಾದ, ಕೊಂಬುಗಳಿಲ್ಲದ.

निर्विष्ट ನಿರ್ವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಉಪಭೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर्+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-२-१०२)। "पयोधरैः पुण्यजनाङ्गनानां निर्विष्टहेमाम्बुजरेणु यस्याः" रघु० १३-६०। 2. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವೇತನ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. "ज्येष्ठेऽनिर्विष्टे कनीयात् निर्विशन् परिवेत्ता भवति"।

निर्वीर ನಿರ್ವೀರ (वि०) 1. ವೀರರಿಲ್ಲದ, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतो वीरो यस्मात्। (स्त्री०) **-वीरा** -ವೀರಾ.

2. पति मत्तु मक्कळु इल्लद हेंगसु. "निर्वीरा निष्पतिसुता" अभि० चि०।

निर्वीर्य ನಿರ್ವೀರ್ಯ (पुं०) 1. दुर्बलनाद मनुष्य, बडकलु मनुष्य. निर्गतं वीर्यं यस्मात्। (वि०) 2. सत्त्वविल्लद, शक्ति कुंदिद. "निर्वीर्यं गुरुशापभाषित-वशात् किं मे तवेवायुधं संप्रत्येव भयाद्विहाय समरं प्राप्तोऽस्मि किं त्वं यथा" वेणी० ३-३५।

निर्वृत ನಿರ್ವೃತ (वि०) 1. सुख हॊंदिद, सुखवन्नु अनुभविसिद. निर्+वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-४-७२)। "क्षीणमेव पृथु सस्मरं कियत् क्लान्तमेव बहु निर्वृतं मनाक्। कान्तचेतसि तदीयमाननं तत्तदालभत लक्ष-मादरात्" नैष० १८-१२२। 2. आरिहोद, नंदि हॊद, शांतवाद. "तीर्णे भीष्ममहोदधौ कथमपि द्रोणानले निर्वृते कर्णाशीविषभोगिनि प्रशमिते शल्ये च याते दिवम्" वेणी० ६-१। 3. दास्यदिंद बिडुगडे हॊंदिद, बंधनदिंद मुक्तनाद, स्वतंत्रनाद. 4. मोक्ष हॊंदिद.

निर्वृति ನಿರ್ವೃತಿ (स्त्री०) 1. सुखि, संतोष, आनंद. निर्+वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-११४)। "सर्वंतु-निर्वृतिकरे निवसन्नुपैति न द्वन्द्वदुःखमिह किञ्चिद-किञ्चनोऽपि" माघ० ४-६४। "निवृतिर्हि मनसो मदहेतुः" माघ० १०-२८। 2. शांति, नेम्मदि. "न जातु बाला लभते स्म निर्वृतिं तुषारसंघातशिलातले-ष्वपि" कुमा० ५-५५। 3. मोक्ष, मुक्ति, संसार पाशदिंद बिडुगडे. 4. मृत्यु. "शिवं निःश्रेयसं श्रेयः निर्वाणं ब्रह्म निर्वृतिः" अभि० चि०। "अथ निर्वृतिः। मोक्षे मृत्यौ सुखे सौस्थे" हेम०। 5. स्वातंत्र्य, दास्यदिंद बिडुगडे.

निर्वृतिमत् ನಿರ್ವೃತಿಮತ್ (वि०) 1. नेम्मदियिंद कूडिद. निर्वृति "मतुप्" (५-२-९४)। "दत्त्वात्मजां भवतु निर्वृतिमानमात्यः" मालती० २-८। 2. संतोष दिंद कूडिद.

निर्वृत्त ನಿರ್ವೃತ್ತ (वि०) 1. नेरवेरिसल्पट्ट, माड ल्पट्ट. निर् + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निर्वृत्तपर्जन्यजलाभिषेका प्रफुल्लकाशा वसुधेव रेजे" कुमा० ७-११। 2. समाप्तिगॊळिसल्पट्ट, कॊनॆ मुट्टिसल्पट्ट. 3. नेरवेरिद. "तथा मन्ये मनोरथ-निर्वृत्तसमागमावेताविति" मालती० ४। 4. निष्पन्न वाद, उंटाद, सिद्धवाद. "निर्वृत्तश्च फलेग्रहिर्द्रुमवरः दग्धश्च दावाग्निना" मालती० ९-३९।

निर्वृत्ति ನಿರ್ವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. निष्पत्ति, उंटागुवुदु. निर्+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. कार्यवु समाप्ति हॊंदुवुदु, कॊनॆ मुट्टुवुदु. 3. ईडेरुवुदु, कैगूडुवुदु. "कर्मणां फल-निर्वृत्तिं शंस नस्तत्त्वतः पराम्" मनु० १२-१। 4. नेरवेरुवुदु, नडेयुवुदु. (वि०) 5. जीव नोपायविल्लद.

निर्वेद ನಿರ್ವೇದ (पुं०) 1. तेजोवध मॊडिकॊळ्ळुवुदु, वैराग्यदिंद तन्नन्नॆ अवमानपडिसिकॊळ्ळुवुदु, देहादिगळल्लि कीळुभावने हुट्टुवुदु, वैराग्य. इदु 33 व्यभिचारि भावगळल्लॊंदु. निर् + विद (ज्ञाने) "घञ्" (३-३-१८)। "तत्त्व-ज्ञानापदीष्यादिर्निर्वेदःस्वावमाननम्" सा० द० ३-१४२। "यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति। तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च" गीता २-५२। 2. भेद दिंद एदॆगुंदुवुदु, निराशनागुवुदु. "दारिद्र्या द्धियमेति ह्रीपरिगतः प्रभ्रश्यते तेजसो निस्तेजाः परिभूयते परिभवान्निर्वेदमापद्यते" मृच्छ० १-१४। 3. बॆसरिकॆ. 4. भेद, दुःख. "अनिर्वेदः सदा कार्यः निर्वेदाद्धि कुतः सुखम्" भा० शान्ति० १५२-५१। (वि०) 5. वेदरहितनाद, वेदसंबंधविल्लद.

निर्वेश ನಿರ್ವೇಶ (पुं०) 1. भोग, अनुभविसुवुदु. निर्+विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। "तत्सौख-शायनिकसूरिगणेन सार्धं निर्वेशयोगमुपयाम निरीक्षणेस्ते" याद० १९-७६। 2. वेतन, संबळ, कूलि. 3. प्रज्ञॆ तप्पुवुदु, ज्ञान हॊगुवुदु. "निर्वेशस्तु पुमान् भोगे वेतने मूर्च्छनेऽपि च" मेदि०। 4. प्रायश्चित्त, पाप परिहारमाडिकॊळ्ळुवुदु. 5. विवाह, मदुवॆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–वेशनम्** **–वेशनम्**.

निर्वेशनीय ನಿರ್ವೇಶನೀಯ (वि०) अनुभविसल्पडुव. निर् + विश (प्रवेशने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "निर्वेशनीयस्सविशेषमासीन्नेदीयसां नेत्रचकोरवृन्दैः" याद० १३-१९।

निर्वेष्टन ನಿರ್ವೇಷ್ಟನ (न०) नॆय्दुयल्लि हासु एळॆगळ नडुवॆ हॊक्कु एळॆगळन्नु हायिसुव लाळि. नितरां वेष्टनमत्र।

निर्व्यथन ನಿರ್ವ್ಯಥನ (ನ೦) 1. ಬಿಲ, ಛಿದ್ರ, ತೂತು, ರಂಧ್ರ. निश्चयेन व्यथनं भयं चलनं वा यत्र। 2. ಅತಿಯಾದ ನೋವು. नितरां व्यथनम्। (वि०) 3. ವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದ, ನೋವಿಲ್ಲದ. निर्गतं व्यथनं यस्मात्। निर्गतं व्यथनात् इति वा। "उच्चैस्तु तच्चित्रममुष्य भग्नस्यालोक्यते निर्व्यथनं यदन्तः" नैष० ७-६८।

निर्व्यय ನಿರ್ವ್ಯಯ (वि०) ವ್ಯಯವಿಲ್ಲದ, ಖರ್ಚಿಲ್ಲದ, ಅಕ್ಷಯವಾದ. नास्ति व्ययो यस्य। "आस्ते निर्व्ययरत्नसंपदुदयोदग्रः कथं याचकश्रेणीवर्जनदुर्यशोनिबिडितव्रीडस्तु रत्नाचलः" नैष० १२-६७।

निर्व्यपेक्ष ನಿರ್ವ್ಯಪೇಕ್ಷ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿಃಸ್ಪೃಹನಾದ. निर्गता व्यपेक्षा यस्मात्। "तस्यापनोदाय फलप्रवृत्तावुपस्थितायामपि निर्व्यपेक्षः" रघु० १४-३९। (स्त्री०) **-व्यपेक्षा** -ವ್ಯಪೇಕ್ಷಾ. 2. ನಿಃಸ್ಪೃಹತೆ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

निर्व्याज ನಿರ್ವ್ಯಾಜ (वि०) 1. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಿಲ್ಲದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದಿಯಾದ. निर्गतो व्याजः कपटो यस्मात्। 2. ನಿಜವಾದ, ಕೃತಕವಲ್ಲದ, ಅಪ್ಪಟವಾದ, ಬೊಕ್ಕವಾದ. "निर्व्याजसङ्गेन निशामयन्ती" याद० १३-५८। 3. ಬೂಟಾಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಷಾಢಭೂತಿತನವಿಲ್ಲದ. 4. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ. "सर्वंपुरुषातिशायि निर्व्याजमूर्जितं तेजः" मालती० ८। (अव्य०) 5. ಕಪಟವಿಲ್ಲದೆ. 6. ಕೃತಕವಲ್ಲದೆ, ನಿಜವಾಗಿ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ. "स वैजयन्त्यादिविभावशाली निर्व्याजनिष्पन्ननिजानुभावः" याद० १३-८। 7. ಬೂಟಾಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ. 8. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ.

निर्व्यापार ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರ (वि०) 1. ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದ, ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ. 2. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಯಾವುದೂ ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದ. निर्गतो व्यापारो यस्मात्। "तं दधन्मैथिलीकण्ठनिर्व्यापारेण बाहुना" रघु० १५-५६।

निर्व्यूढ ನಿರ್ವ್ಯೂಢ (वि०) 1. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निर् + वि + वह (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवदानं तु यत्कर्म निर्व्यूढमतिशोभनम्"। 2. ಬೆಳೆದುಬಂದಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. "श्लाघ्यान्वयेति नयनोत्सवकारिणीति निर्व्यूढसौहृदरसेति गुणोज्ज्वलेति" मालती० ६-१७। 3. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "त्यक्ते निर्व्यूढ उच्यते" त्रिकाण्ड०। 4. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निर्व्यूढो भगवत्याः संभावनाभारो बुद्धरक्षितया" मालती० ८। 5. ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾದ, ಬದಲಾಯಿಸಲಾಗದ, ತಪ್ಪಿಸಲಾಗದ. "स्त्रीणां पतिपुत्रादिधने न निर्व्यूढं स्वत्वम् पुंसां तु तन्निर्व्यूढं यथेष्टविनियोगार्हत्वात्"।

निर्व्यूह ನಿರ್ವ್ಯೂಹ (पुं०) 1. "निर्यूह" ಪದದ ಅರ್ಥ. निर्यूह पृषो०। "द्वारतोरणनिर्व्यूहध्वजसंवाहशोभिना" भा० वन० १६१-४६। (वि०) 2. ವ್ಯೂಹವಿಲ್ಲದ ಸೈನ್ಯ. ವ್ಯೂಹರಚನೆಯಿಲ್ಲದ ಸೇನೆ.

निर्हरण ನಿರ್ಹರಣ (ನ೦) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. निर्+हृ (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तस्माद्भवद्भिः कर्तव्यं कर्मणां त्रिगुणात्मनाम्। बीजनिर्हरणम्" भाग० ७-७-२८। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು, ಬಲವಂತದಿಂದ ಹೊರದೂಡುವುದು. "शरद्वसन्तप्रावृट्सु प्रकुपितानां दोषाणां निर्हरणम्" सुश्रुत० सूत्र० ६-१२।

निर्ह्राद ನಿರ್ಹ್ರಾದ (पुं०) ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು, ಧ್ವನಿ. निर्+ह्राद (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "सारसैः कलनिर्ह्रादैः क्वचिदुन्नमिताननौ" रघु० १-४१।

निर्ह्रादिन् ನಿರ್ಹ್ರಾದಿನ್ (वि०) ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. निर्ह्रादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "प्रवृत्तनिर्ह्रादिविभूषणारवः" किरा० ८-३।

निलय ನಿಲಯ (पुं०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. निलीयतेऽत्र— नि+लीङ् (श्लेषणे) "घः" (३-३-११९)। "निलयेषु नक्तमसिताश्मनां चयैर्बिसिनीवधूपरिभवस्फुटागसः" माघ० १३-५४। 2. ಸ್ಥಾನ. "इत्यालेपुरनुप्रतीकनिलयालङ्कारसारश्रिया" नैष० १५-९२। 3. ವಾಸಸ್ಥಾನ. "भवन्मनस्कारलवोद्गमेन क्रमेलकानां निलयः पुरेव" नैष० १४-८४। 4. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡು. "निलयाय शाखिन इवाह्वयते ददुराकुलाः खगकुलानि गिरः" माघ० १-४। 5. ಅಸ್ತಮಯ, ಅಸ್ತವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. "सञ्चारपूतानि दिगन्तराणि कृत्वा दिनान्ते निलयाय गन्तुम्" रघु० २-१५। 6. ಮರೆಯಾಗುವುದು, ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವುದು. 7. ಮಹಾಪ್ರಳಯ.

निलयन ನಿಲಯನ (ನ೦) 1. ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗೂಡು, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆವಾಸಸ್ಥಾನ. निलीयन्तेऽत्र— नि + लीङ् (संश्लेषणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ. "सादृश्यं निलयननिष्प्रकम्पपक्षैराजग्मुर्जलनिधिशायिभिर्नगेन्द्रैः" किरा० ७-२०।

निलायिन् ನಿಲಾಯಿನ್ (वि०) ವಾಸಮಾಡುವ. निलीयते —नि + लीङ् (संश्लेषणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

"गण्डस्थलाघर्षगलन्मदोदकद्रवद्द्रुमस्कन्धनिलायिनोऽलयः" माघ० १२-६४।

निलिम्प ನಿಲಿಂಪ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. नि+लिप (उपदेहे) "शः" (३-१-१३८)। मुमागमः (७-१-५९)। "देवा निलिम्पा मरुतो गीर्वाणा वायुनाः सुराः" वैज०। (स्त्री०) **-लिम्पा-ಲಿಂಪಾ**. 2. ಗೋವು, ಆಕಳು, ಹಸು. "स्त्री गवी तुम्बा निलिम्पा रोहिणी च सा" त्रिकाण्ड०। स्वार्थे "कः"। **-लिम्पिका-ಲಿಂಪಿಕಾ**.

निलीन ನಿಲೀನ (वि०) ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆರೆತಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಳಗೆ ಸೇರಿ ಕೊಂಡಿರುವ. नितरां लीनः। "वनानि तोयानि च नेत्रकल्पैः पुष्पैः सरोजैश्च निलीनभृङ्गैः" भट्टि० २-५।

निवपन ನಿವಪನ (न०) 1. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ದಾನ. नि + ड्डु वप् (बीजसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अस्मात्परं बत यथाश्रुति संभृतानि को नः कुले निवपनानि नियच्छतीति" शाकु० ६-२५। 2. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು.

निवर्तक ನಿವರ್ತಕ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವವನು. नि+वृतु (वर्तने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವವನು. 3. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವವನು.

निवर्तन ನಿವರ್ತನ (न०) 1. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಒಳಕ್ಕೆ ಬಾರದಂತೆ ತಡೆಯುವುದು. नि + वृतु (वर्तने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। सेतुवु ज्ञेयः मत्तु वन्ध्यः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ನೀರನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿ ಬಿಡಲು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವುದು ಜ್ಞೇಯವೆನಿಸುವುದು. ನೀರು ಬಾರದಂತೆ ತಡೆಯಲು ಕಟ್ಟುವುದು ವಂಧ್ಯವೆನಿಸುವುದು. "सेतुश्च द्विविधो ज्ञेयः स्रेयो वन्ध्यस्तथैव च। तोयप्रवर्तनात् स्रेयः वन्ध्यः स्यात्तन्निवर्तनात्" मिता०। 2. ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡುವುದು. "घन घटयितुं तं निःस्नेहं य एव निवर्तने" अमरु० ३२। 3. ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರ ಅಥವಾ ಅಪಕಾರವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು, ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಅಥವಾ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡುವುದು. "विनिपातनिवर्तनक्षमं मतमालम्बनमात्मपौरुषम्" किरा० २-१३। 4. ತೊಡಗಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಹಿಂಜರಿದು ನಿಲ್ಲುವುದು. "विज्ञानं हृदयं चित्तं मनो बुद्धिश्च तत्समम्। अनेनात्मा करोतीह प्रवर्तननिवर्तने" कामन्द० १-३१। 5. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಹಿಂತಿರುಗುವುದು. 6. ಮೂರು ರಜ್ಜುಗಳ ಅಥವಾ 576 ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ. "निवर्तनं तु तिसृभी रज्जुभिर्बलिशं च तत्" वैज०।

निवर्तनीय ನಿವರ್ತನೀಯ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಬೇಕಾದ. नि+वृतु (वर्तने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **-वर्तितव्यः-वर्तयितव्यः** नि+वृतु+णिच् "तव्यः" **-वर्तयितव्यः-वर्तयितव्यः**.

निवर्तमान ನಿವರ್ತಮಾನ (वि०) ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. नि + वृतु (वर्तने) "शानच्" (३-२-१२४)।

निवर्तयत् ನಿವರ್ತಯತ್ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + वृतु (वर्तने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯನ್ತೀ**. "अवोचदेनं गगनस्पृशा रघुः स्वरेण धीरेण निवर्तयन्निव" रघु० ३-४३।

निवर्तित ನಿವರ್ತಿತ 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. नि + वृतु (वर्तने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रहारमूर्च्छापगमे रथस्था यन्तृनुपालभ्य निवर्तिताश्वान्" रघु० ७-४४। 2. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निवर्तितं वैरिजनोपमर्दात् न्यस्तं रथे चक्रमुपाददानः" याद० २३-४०। 3. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निवर्तिन् ನಿವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ, ಪರಾಙ್ಮುಖವಾದ. नि + वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ययौ कटाक्षः सहसा निवर्तिना तदीक्षणेनार्धपथे समागमम्" नैष० १६-१२३। 2. ತೊಡಗಿದ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಹಿಂಜರಿದು ನಿಂತಿರುವ.

निवर्त्य ನಿವರ್ತ್ಯ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. नि + वृतु (वर्तने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "त्वयैकसत्या तनुतापशङ्कया ततो निवर्त्यं न मनः कथंचन" नैष० ९-५५। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುವ, "निवर्त्ये धर्मशल्येऽस्मिन् निदाने सर्वपाप्मनाम्" याद० १६-४७।

निल्वयनी ನಿಲ್ವಯನೀ (स्त्री०) ಹಾವಿನ ಸೋಲೆ. "सर्पत्वरस्तु निर्मोकः कञ्चुको निल्वयन्यपि" वैज०।

निवसत् ನಿವಸತ್ (वि०) ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि+वस (निवासे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्"

(४-१-६)। **-वसन्ती** -वसन्ति० "सर्वर्तुनिर्वृतिकरे निवसन्नुपैति न द्वन्द्वदुःखमिह किञ्चिदकिञ्चनोऽपि" माघ० ४-६४।

निवसति निवसति (स्त्री०) गृह, ಮನೆ. नि + वस (निवासे) अधि० "अतिः" (उ० ४-६०)।

निवसथ निवसथ (पुं०) ग्रामः, ಹಳ್ಳಿ. नि + वस (निवासे) अधि० "अथः" (उ० ३-११३)। "ग्रामः पर्युपसंनिभ्यः प्रतेश्च वसथः परः" वैज०।

निवसन निवसन (न०) 1. गृह, ಮನೆ. नि + वस (निवासे) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. वस्त्र, ಬಟ್ಟೆ. नि+वस (आच्छादने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "प्राप्य नाभिनदमज्जनमाशु प्रस्थितं निवसनग्रहणाय" माघ० १०-६०। "शय्यं निवसनं सद्म बुन्दिरं वेश्म मन्दिरम्" वैज०।

निवसित निवसित (वि०) धरिसल्पट्ट, ಉಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + वस (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "तैस्तैश्चाटुभिरज्ञया किल तया वृत्ते रतिव्यत्यये लज्जामन्थरया तया निवसिते भ्रान्त्या मदीयांशुके" अमरु० परिशि० १४७।

निवह निवह (पुं०) 1. समूह, ಗುಂಪು. नितरामुह्यते —नि+वह (प्रापणे) "घः" (३-३-११८)। "सिताम्बुजानां निवहस्य यच्छलाद्बभावलिश्यामलितोदरश्रियम्" नैष० १-११०। 2. सप्तवायुगळल्लिॊंदु, "निवहो यत्र वातेशः केषांचिन्न सुखप्रदः। न प्रचण्डो न च मृदुः प्रमादी च प्रभञ्जनः"।

निवाकु निवाकु (वि०) ಮಾತಿಲ್ಲದ, ಮಾತನಾಡದ.

निवात निवात (पुं०) 1. आश्रय, शरणगृह, रक्षण स्थान, ತೊಂದರೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮರೆ. नितरां वाति गच्छत्यत्र—नि+वा (गतिगन्धनयोः) अधि० "क्तः" (३-४-७६)। 2. ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "निवातस्तिमितां वेलां चन्द्रोदय इवोदधेः" रघु० १२-३६। 3. वासस्थान, गृह, ಮನೆ. 4. ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ ಜಾಗ. "अन्तश्चराणां मरुतां निरोधान्निवातनिष्कम्पमिव प्रदीपम्" कुमा० ३-४८। (वि०) 5. ರಂಧ್ರಗಳಿಲ್ಲದ, ಗಾಳಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ದೃಢವಾದ, ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಅಭೇದ್ಯವಾದ. "उपाहितैर्वप्रुषि निवातवर्मभिः स्फुरन्मणिप्रसृतमरीचिसूचिभिः" माघ० १७-५१। 6. ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದ, ಗಾಳಿಯು ಆಡದಿರುವ, "अर्पितस्तिमितदीपदृष्टयो गर्भवेश्मसु निवातकुक्षिषु" रघु० १९-४२।

निवातकवच निवातकवच (पुं०) ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು. प्रह्लादन तम्मनाद संह्लादन मक्कळु. निवातं शस्त्राभेद्यं कवचं येषाम्। [ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಾ ಅವರಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಅವಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ವನವಾಸ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದನಂತರ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲೇ ಕೆಲವು ಕಾಲ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಅರ್ಜುನನು ಈ ನಿವಾತಕವಚರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು.] भा० वन० १७२।

निवान्या निवान्या (स्त्री०) ತನ್ನ ಕರು ಮೃತವಾಗಿ ಬೇರೆ ಕರುವಿನಿಂದ ಉಣಿಸಿ ಹಾಲು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಹಸು.

निवाप निवाप (पुं०) 1. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ದಾನ, ಉದಕದಾನ, तर्पण. न्युप्यते — नि + डुवप् (बीजसन्ताने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "त्वं पुण्डरीकमुखबन्धुतया निरस्तमेको निवापसलिलं पिबसीत्ययुक्तम्" मालती० १-४०। 2. दान, ಕೊಡುಗೆ. 3. ಬೀಜ, ಬಿತ್ತನೆಯ ಕಾಳು. 4. क्षेत्र, ಭೂಮಿ.

निवार निवार (पुं०) 1. निवारण, ತಡೆಯುವುದು. नि + वृञ् (वरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ತಪ್ಪಿಸುವುದು. 3. निषेधिसुवुदु.

निवारण निवारण(न०) 1. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ತಪ್ಪಿಸುವುದು. नि + वृञ् (वरणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "आस्वादवद्भिः कबलैस्तृणानां कण्डूयनैर्दंशनिवारणैश्च" रघु० २-५। 2. प्रतिबंधिसुवुदु, निषेधिसुवुदु. 3. नाशपडिसुवुदु, होग लाडिसुवुदु. "सुरालयश्रीविपदां निवारणं सुरारिसंपत्परितापकारणम्" कुमा० १४-३। (वि०) 4. ತಡೆಯುವ, ತಪ್ಪಿಸುವ. 5. निषेधिसुव. 6. नाश पडिसुव. नि + वृञ् (वरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

निवारणीय निवारणीय (वि०) 1. नाशपडिसल्पडुव, होगलाडिसल्पडुव. 2. नाशपडिसबेकाद, होगलाडिसबेकाद. 3. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. तडेयबेकाद, तप्पिसबेकाद. 5. निषेधिसल्पडुव. 6. निषेधिसबेकाद. नि+वृञ्

(वरणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। –वारयितव्यः –ವಾರಯಿತವ್ಯಃ.

निवारयत् ನಿವಾರಯತ್ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಂಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + वृञ् (वरणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "गतैः परेषामविभावनीयतां निवारयद्भिर्विपदं विदूरगैः" किरा० १४-५२। 2. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯನ್ತೀ. "कौमारगन्धीनि निवारयन्ती वृत्तानि रोमावलिवेत्रचिह्ना" नैष० ६-३८। "उवाच मेना परिरभ्य वक्षसा निवारयन्ती महतो मुनिव्रतात्" कुमा० ५-३।

निवारित ನಿವಾರಿತ (वि०) 1. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + वृञ् (वरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निवारितास्तेन महीतलेऽखिले निरीतिभावं गमितेऽतिवृष्टयः" नैष० १-११। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स्त्रीणां बृहज्जघनसेतुनिवारितानि" माघ० ५-२९। 3. ಹೊಂಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निवारिताशावितति-स्तदाऽसीत् नभःस्थली नाकिभिरप्यदृश्या" याद० २०-२५।

निवारितवत् ನಿವಾರಿತವತ್ (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಿದ, ತಪ್ಪಿಸಿದ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಿದ. 3. ನಿಷೇಧಿಸಿದ. नि+वृञ् (वरणे) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –वती –ವತೀ.

निवार्य ನಿವಾರ್ಯ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊಂಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. "अप्राकृतस्याहवदुर्मदस्य निवार्यमस्यास्त्रबलेन वीर्यम्" किरा० १६-२४। 3. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + वृञ् (वरणे) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

निवार्यमाण ನಿವಾರ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि+वृञ् (वरणे) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निवार्यमाणैरभितोऽनुयायिभिः" कुमा० १५-२९। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊಂಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निवास ನಿವಾಸ (पुं०) 1. ಇರುವುದು, ವಾಸಮಾಡುವುದು. नि + वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१२१)। "वाराणसी निविशते न वसुन्धरायां तत्र स्थितिर्मखभुजां भुवने निवासः" नैष० ११-११६। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. "प्रासादशोभातिशयालुभिः पथि प्रभोर्निवासाः पटवेश्मभिर्बभुः" माघ० १२-६३। "तत्र तत्र प्रजानां हि निवासं समरोचयत्" विष्णुपु०। 3. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ, ವಾಸಸ್ಥಾನ. "भग्नो निवासोऽयमिहास्य पुष्पैः सदा नतो येन विषाणिनागः" माघ० ४-६३। "गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत्" गीता ९-१८। 4. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "नमश्चर्मनिवासाय नमस्ते पीतवाससे" हरिवं०।

निवासन ನಿವಾಸನ (न०) ವಾಸಮಾಡಿಸುವುದು, ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

निवासिता ನಿವಾಸಿತಾ (स्त्री०) ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ. निवासिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "आजन्मनः सह निवासितया मयैव मातुः पयोधरपयोऽपि समं निपीय" मालती० ९-४०।

निवासिन् ನಿವಾಸಿನ್ (वि०) 1. ವಾಸಮಾಡುವ. नि+वस (निवासे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "क्षितिनभःसुरलोकनिवासिभिः कृतनिकेतमदृष्टपरस्परैः" किरा० ५-३। 2. ಒಕ್ಕಲಾಗಿರುವ, ನೆಲೆಸಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –वासिनी –ವಾಸಿನೀ.

निविविक्षत् ನಿವಿವಿಕ್ಷತ್ (वि०) 1. ಕೂಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + विश (प्रवेशने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ.

निविविक्षा ನಿವಿವಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಕೂಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. नि + विश (प्रवेशने) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. 3. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ.

निविविक्षु ನಿವಿವಿಕ್ಷು (वि०) 1. ಕೂಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. नि + विश (प्रवेशने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 3. ಇರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

निविवृत्सत् ನಿವಿವೃತ್ಸತ್ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + वृतु (वर्तने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "मुनीषुदहनातप्तान् लज्जया निविवृत्सतः" किरा० १५-३०। 2. ತಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ.

निविवृत्सा **ನಿವಿವೃತ್ಸಾ** (स्त्री०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. नि+वृतु (वर्तने) +सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ತಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ.

निविवृत्सु **ನಿವಿವೃತ್ಸು** (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. नि + वृतु (वर्तने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. ತಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

नि + विश – प्रवेशने (तुदा० पर० सक० अनि०)। "नेर्विशः" (१-३-१७) इत्यात्मनेपदम्। निविशते। निविविशे। निवेष्टा इत्यादि. 1. ಇಡು, ಇರಿಸು. "ततः प्रियोपात्तरसेऽधरोष्ठे निवेश्य दध्मौ जलजं कुमारः" रघु० १६-३७। 2. ಕೊಡು, ಕುಳಿತುಕೊ. "स काञ्चने यत्र मुनेरनुज्ञया नवाम्बुदश्यामवपुर्न्यविक्षत" माघ० १-१९। 3. (ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು) ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು, ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು. "मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय" गीता १२-८। 4. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸು. "स निवेश्य कुशावत्यां रिपुनागाङ्कुशं कुशम्" रघु० १५-१७। 5. ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಗುರುತಿಸು, ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ತೋರ್ಪಡಿಸು. "तुल्यानुरागपिशुनं ललितार्थबन्धं पत्रे निवेशितमुदाहरणं प्रियायाः" विक्र० २-१३। 6. ಪ್ರವೇಶಿಸು. "ततो वावृत्यमानाऽसौ रामशालां न्यविक्षत" भट्टि० ४-२८। 7. ಮದುವೆಯಾಗು. "निवेशः पुंसि विन्यासे शिबिरोद्वाहयोरपि" मेदि०। 8. ಬೀಡುಮಾಡು, ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಇಳಿಸು. "कुशध्वजस्तानि चलध्वजानि. निवेशयामास बली बलानि" रघु० १६-३७।

निविष्ट **ನಿವಿಷ್ಟ** (वि०) 1. ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವ. नि+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "तयोः समानीय वरासनं मुदा निविष्टयोस्तत्र महात्मनोस्तयोः" भाग० १०-८५-३६। 2. ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಇಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ. "निविष्टमुदधेः कूले तं प्रपेदे विभीषणः" रघु० १२-६८। 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ, ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ಇರಿಸಿರುವ, ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "भवन्ति साम्येऽपि निविष्टचेतसां वपुर्विशेषेष्वतिगौरवाः क्रियाः" कुमा० ५-३१। 4. ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗಿರುವ. "उडुगणपरिवारो नायकोऽप्योषधीनाममृतमयशरीरः कान्तियुक्तोऽपि चन्द्रः। भवति विकलमूर्तिः मण्डलं प्राप्य भानोः परसदननिविष्टः को लघुत्वं न याति" उद्भ०। 5. ಇರುವ. "कोसलो नाम मुदितः स्फीतो जनपदो महान्। निविष्टः सरयूतीरे प्रभूतधनधान्यवान्" रामा०।

निवीत **ನಿವೀತ** (न०) 1. ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಲಂಬಿಸುವಂತೆ ಧರಿಸಿದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. निवीयते स्म –व्येञ् (संवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। संप्रसारणम् (६-१-१५)। 2. ಹೊದೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರ.

निवीतिन् **ನಿವೀತಿನ್** (वि०) ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಲಂಬಿಸುವಂತೆ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸಿದ. निवीतमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "कृतोपवीतो देवेभ्यः निवीती च भवेत्ततः। मनुष्यांस्तर्पयेद्भक्त्या ऋषिपुत्रान् ऋषींस्तथा"।

निवृत **ನಿವೃತ** (न०) 1. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. नि + वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊದೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

निवृत्त **ನಿವೃತ್ತ** (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನಡೆದ. नि + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "निवृत्ते भरते धीमानत्रेरामस्तपोवनम्" भट्टि० ४-१। 2. ನಿಂತು ಹೋದ, ದೂರವಾದ, ಅದೃಶ್ಯವಾದ. "निवृत्ते सद्भावे जन इव जने गच्छति पुरः" अमरु० ४३। "निवृत्तवृत्तोरुपयोधरक्लमः प्रवृत्तनिर्ह्रादिविभूषणारवः" किरा० ८-३। 3. ಕೊನೆಗೊಂಡ, ಅವಸಾನಹೊಂದಿದ. "न द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति" गीता १४-२२। 4. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದ, ಹಿಂಜರಿದುಹೋದ, ಪರಾಙ್ಮುಖನಾದ. "दान्तस्त्रिषवणस्नायी निवृत्तश्च प्रतिग्रहात्" याज्ञ० ३-४८। 5. ವಿಮುಖನಾದ, ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸದ. "गान्धर्वमस्त्रं कुसुमास्त्रकान्तः प्रस्वापनं स्वप्ननिवृत्तलौल्यः" रघु० ७-६१। 6. ದೂರಕ್ಕೆ ಸರಿದ, ದೂರದಲ್ಲಿ ನಿಂತ. "एनो निवृत्तेन्द्रियवृत्तिरेनं जगाद भूयो जगदेकनाथः" रघु० ५-२३। 7. ತ್ಯಜಿಸಿದ, ತೊರೆದ, ಬಿಟ್ಟಿರುವ. "अनिवृत्तमांसानामेवं कल्पं व्याहरन्ति केचित्। निवृत्तमांसस्तु तत्रभवान् जनकः" उ० रा० ४। (न०) 8. ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. नि + वृतु (वर्तने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 9. ಅಭಾವ. 10. ದೂರವಾಗುವುದು, ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವುದು, ಅಗೋಚರವಾಗುವುದು. 11. ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು. 12. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವುದು, ಹಿಂಜರಿಯುವುದು. 13. ದೂರಕ್ಕೆ ಸರಿಯುವುದು. 14. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ತೊರೆಯುವುದು. 15. ನಿವೃತ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಕರ್ಮ (ಧರ್ಮ). "प्रवृत्तं च

निवृत्तं च द्विविधं कर्म वैदिकम् ।-- सर्गादौ सृजता सृष्टं ब्रह्मणा वेदरूपिणा" हेमाद्रि० ।

निवृत्तात्मन् ನಿವೃತ್ತಾತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. निवृत्ताः निवृत्तधर्मिणोऽप्यात्मानोऽस्य । "अनिवर्त्ती-निवृत्तात्मा संक्षेप्ता क्षेमकृच्छिवः" वि० स० । (वि०) 2. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತೊರೆದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. निवृत्तः विषयेभ्यः उपरतः आत्मा यस्य ।

निवृत्ति ನಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯುವುದು. नि+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "निजादनुव्रज्य स मण्डलावधेर्नलं निवृत्तौ चटुलापतां गतः" नैष० १६-११७ । 2. ಅಂತ್ಯವಾಗುವುದು, ಅವಸಾನಗೊಳ್ಳುವುದು, ಕೊನೆಯಾಗುವುದು. "निवृत्ति मेष्यन्ति परं दुरुत्तरस्त्वयैव मातः सुतशोकसागरः" नैष० १-१३६ । 3. ನಾಶಗೊಳ್ಳುವುದು, ಅಗೋಚರವಾಗುವುದು, ಕಳೆದುಹೋಗುವುದು. "उपलब्धवती दिवश्च्युतं विवशा शापनिवृत्तिकारणम्" रघु० ८-८२। 4. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುವುದು, ಹಿಂಜರಿಯುವುದು. "प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यम्" भर्तृ० १-५४ । 5. ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ದೂರವಾಗುವುದು, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು. 6. ವಿರಾಮ ಹೊಂದುವುದು, ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದುವುದು, 7. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ತೊರೆಯುವುದು. ಇದು ದ್ವೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಗುಣ. ದುಃಖದ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದ್ವೇಷವು ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯು ದುಃಖದ್ವೇಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. निवृत्ति प्रति फलगतद्वेषो द्विष्टसाधनताज्ञानं च कारणम् । "निवृत्तिस्तु भवेद्द्वेषाद्द्विष्टसाधनता धियः" भाषाप० १५१ । 8. ಅಭಾವ. "व्यापकनिवृत्तौ व्याप्यनिवृत्ते-रावश्यकत्वात्" । "विपक्षः साध्यधर्मनिवृत्तिमान्" ।

निवेदन ನಿವೇದನ (न०) 1. ಒಪ್ಪಿಸುವುದು, ಸಮರ್ಪಿಸುವುದು. नि + विद (ज्ञाने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । "श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनम् । अर्चनं वन्दनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम्" भाग० ७-५-२३ । 2. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು, ಅರಿಕೆ ಮಾಡುವುದು. "निवेदनमिहास्माकमंशो निर्वहणं त्वयि" याद० १६-४७ । 3. ತಿಳಿಸುವುದು, ಸೂಚಿಸುವುದು. "वयस्यया-कूतविदा दमस्वसुः स्मितं वितत्याभिदधेऽथ भारती। इतः परेषामपि पश्य याचतां भवन्मुखेन स्वनिवेदन-त्वराम्" नैष० १२-५९ ।

निवेदनीय ನಿವೇದನೀಯ (वि०) 1. ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾದ, ಸಮರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ. 5. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಬೇಕಾದ. नि+विद (ज्ञाने) +णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६) । **–वेदितव्यम् –ವೇದಿತವ್ಯಮ್.**

निवेदयत् ನಿವೇದಯತ್ (वि०) 1. ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + विद (ज्ञाने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४) । 2. ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ. "स्पष्टं बहिः स्थितवतेऽपि निवेदयन्तश्चेष्टाविशेषमनुजीविजनाय राज्ञाम्" माघ० ५-६७ । 3. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅರಿಕೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.** "प्रथममेव शार्दूलनखरा-लंकृतस्य मकरन्दस्य मोहविच्छेदं निवेदयन्त्या भगवत्या नियुक्तेन भवता मालत्या समं जीवितेन हृदयं प्रसादी-कृतम्" मालती० ८ ।

निवेदयितृ ನಿವೇದಯಿತೃ (वि०) 1. ಸಮರ್ಪಿಸುವ, ಒಪ್ಪಿಸುವ. नि+विद (ज्ञाने)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ತಿಳಿಸುವ. 3. ಸೂಚಿಸುವ. 4. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವ, ಅರಿಕೆಮಾಡುವ, ಹೇಳುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

निवेदित ನಿವೇದಿತ (वि०) 1. ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + विद + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मया निवेदितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि"। 2. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "तेन किल माधवप्रियवयस्येन मकरन्देन सकलो मदनोद्यानवृत्तान्तो भगवत्यै निवेदितः" मालती० २ । 3. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, "कस्यापि कोऽपीति निवेदितं च धात्रेयिकायाश्चतुरं वचश्च" मालती० १-३६ । 4. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಕೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 5. ವಿಜ್ಞಾಪನೆ, ಅರಿಕೆ. "तव संमतिमेव केवलामधिगन्तुं धिगिदं निवेदितम्" नैष० २-४८ । 6. ಸೂಚಿಸುವುದು, ತಿಳಿಸುವುದು. 7. ಹೇಳುವುದು. 8. ಸಮರ್ಪಿಸುವುದು, ಒಪ್ಪಿಸುವುದು. नि+विद भावे "क्तः" (३-३-११४) ।

निवेद्य ನಿವೇದ್ಯ (वि०) 1. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + विद (ज्ञाने) "ण्यत्" (३-१-१२४) । "तिलतिलकित-पर्पटाभमिन्दुं वितर निवेद्यमुपास्व पञ्चबाणम्" नैष० २२-१४७। 2. ಅರ್ಪಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "कर्णौ

किमस्या रतितत्पतिभ्यां निवेद्यपूपौ विधिशिल्पमीदृक्" नैष० ७-६१। 3. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 4. ತಿಳಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 5. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಸೂಚಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 7. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ,

निवेद्यमान निवेद्यमान (वि०) 1. ತೋರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + विद (ज्ञाने) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। "निवेद्यमानं वनपालपाणिना व्यलोकयत्काननकामनीयकम्" नैष० १-७६। 2. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निवेश निवेश (पुं०) 1. ಪ್ರವೇಶ. नि + विश (प्रवेशने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. "गौरवं व्यधित वागधिदेव्याः श्रीगृहोर्ध्वनिजकण्ठ-निवेशात्" नैष० २१-५०। 3. ಕೂಡುವುದು, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. "निवेशदेशाततधूतपक्षः पपात भूमावुपभेमि हंसः" नैष० ३-१। 4. ಮದುವೆಯಾಗುವುದು, ಜೀವಿತವನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಂದು ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು. "ततो निवेशाय तदा स विप्रः संशितव्रतः। महीं चचार दारार्थी न च दारानविन्दत" भा० आदि० १४-१। 5. ಗೃಹ, ಮನೆ. नि + विश अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "भृशं ददर्शाश्रममण्डपोपमाः सपुष्पहासाः स निवेशवीरुधः" किरा० ४-११। 6. ಶಿಬಿರ, ಠಾಣ್ಯ, ಬೀಡು. "भूभर्तुः समधिकमादधे तदोर्व्याः श्रीमत्तां हरिसखवाहिनीनिवेशः" किरा० ७-२७। 7. (ವಿಸ್ತಾರವಾದ) ಕ್ಷೇತ್ರ, (ವಿಶಾಲವಾದ) ಪ್ರದೇಶ, ಹೊರರೇಖೆ. "नवातपालोहितमाहितं मुहुर्महानिवेशौ परितः पयोधरौ" किरा० ४-८। 8. ಸಣ್ಣ ಪಟ್ಟಣ. "निवासः सैन्यविन्यासे न्यासे द्रङ्गविवाहयोः" हेम०।

निवेशन निवेशन (न०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. नि+विश (प्रवेशने) +णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "रम्येषु हर्म्येषु निवेशनेन सपर्यया कुण्डिननाकनाथः" नैष० १०-२७। 2. ಪ್ರವೇಶ. 3. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. 4. ಗೃಹ, ಮನೆ. नि+विश अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "स्त्रियोपसंयुतः सोऽथ प्राप्यायोध्यां सुदर्शनः। संमान्य सर्वलोकांश्च ययौ राजा निवेशनम्" देवीभा०। 5. ಗೃಹ ನಿರ್ಮಾಣದ ಸ್ಥಳ, ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜಾಗ. 6. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. "यो हि वंशं समुत्पाद्य पार्थिवस्य निवेशने। न विधत्ते नृपं तत्र नरकं स हि गच्छति" रामा०। (वि०) 7. ಪ್ರವೇಶಿಸುವ. नि+विश "ल्युः" (३-१-१३४)। "आकाशेऽवस्थितः शब्दः सर्वश्रोत्रनिवेशनः" हरिवं०।

निवेशनीय निवेशनीय (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಡುವ, ಇರಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + विश (प्रवेशने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಇಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಇಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–वेष्टव्यम् –नेष्टव्यम्**.

निवेशयत् निवेशयत् (वि०) ಇಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + विश (प्रवेशने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शनैरपूर्णप्रतिकारपेलवे निवेशयन्तं नयने बलोदधौ" किरा० १४-३६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ति**.

निवेशित निवेशित (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + विश (प्रवेशने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "यद्यशो मयि निवेशितमेतन्निष्क्रयोऽस्तु कतमस्तु तदीयः" नैष० ५-९०। 2. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆಲೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निवेश्य निवेश्य (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಡುವ, ಇರಿಸಲ್ಪಡುವ. नि+विश (प्रवेशने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಇಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तदियं पूः प्रकाशार्थं निवेश्या मयि सुव्रत" हरिवं०। 3. ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನಾದ. "भवान्निवेश्यः प्रथमं ततोऽयं भीमो महाबाहुरचिन्त्यकर्मा" भा० आदि० २०६-८। 4. ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 6. ಶೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 7. ಶೋಧಿಸಬೇಕಾದ. "अवश्यं राजपिण्डस्तैर्निवेश्य इति मे मतिः" भा० वन० ३६-१६।

निश् निश् (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. नितरां श्यति तनूकरोति व्यापारान्—नि+शो (तनूकरणे) "कः" (३-१-१३६)। पृषो०। "सा ह्रिया निशि पुनर्दिनोदयं वाञ्छति स्म पतिकेलिलज्जिता" नैष० १८-५५। 2. ಅರಿಶಿನ.

निशठ निशठ (पुं०) ಬಲರಾಮನ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ, ರೇವತಿಯ ಮಗ. "बलदेवोऽपि रेवत्यां निशठोल्मुकौ पुत्रावजनयत्" विष्णुपु०।

निशमन निशमन (न०) 1. ನೋಟ, ನೋಡುವುದು. नि + शम (आलोचने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶ್ರವಣ, ಕೇಳುವುದು. "निशमनमुक्तं दृष्टौ श्रुतौ" मेदि०।

निशमयत् निशमयत् (वि०) 1. ನೋಡುತ್ತಿರುವ. नि + शम (आलोचने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

2. ಶ್ರವಣಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕೇಳುತ್ತಿರುವ. "सततं निशमयन्त उत्सुका यैः प्रयान्ति मुदमस्य सूरयः" किरा० १३-४७।

निशमित ನಿಶಮಿತ (वि०) 1. ಶ್ರುತವಾದ, ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. नि + शम (आलोचने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "कथं सविनयनिशमितगृष्टिवचनो विसर्जिताशेषसदृशदारक इतोऽभिमुखमपसरित एव स वत्सः" उ० रा० ४। 2. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निशा ನಿಶಾ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. नितरां श्यति तनूकरोति व्यापारान्—नि+शो (तनूकरणे) "कः" (३-१-१३६)। "विहाय सर्वान् वृणुते स्म किं न सा निशापि शीतांशुमनेन हेतुना" नैष० ९-५८। 2. ಮರದರಿಶಿನ. 3. ಅರಿಶಿನ. "निशा दारुहरिद्रायां स्यात् त्रियामाहरिद्रयोः" मेदि०।

निशाकर ನಿಶಾಕರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. निशां करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। "घनसंवृतयाम्बुदागमे कुमुदेनेव निशाकरत्विषा" नैष० २-४६। 2. ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ. निशाकरः (शिरसि) अस्ति—"अच्" (५-२-१२७)। "इतिहासः सकल्पश्च गौतमोऽथ निशाकरः" भा० अनु० ४८-७८। 3. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 4. ಕರ್ಪೂರ.

निशाख्या ನಿಶಾಖ್ಯಾ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. निशाया आख्याऽस्याः।

निशाचर ನಿಶಾಚರ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. निशायां चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "अचिराद्यज्वभिर्भागं कल्पितं विधिवत्पुनः। मायाविभिरनालीढमादास्यध्वे निशाचरैः" रघु० १०-४५। 2. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. 3. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. 4. ಸರ್ಪ. स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-चरी-** ಚರೀ. ರಾಕ್ಷಸಿ. "राममन्मथशरेण ताडिता दुःसहेन हृदये निशाचरी" रघु० ११-२०। (वि०) 5. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. "मन्ये स एव मदनस्य निशाचरस्य" याद० १९-२१। स्त्रियां टित्त्वात् "ङीप्" (४-१-१५)। **-चरी-** ಚರೀ. 6. ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ, ಸ್ವೈರಿಣಿ.

निशाचरनाथ ನಿಶಾಚರನಾಥ, **-पति -**ಪತಿ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸರ ದೊರೆ, ರಾವಣ. निशाचराणां नाथः पतिर्वा। 2. ಪ್ರಮಥಗಣಗಳ ಒಡೆಯನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ. निशाचराणां प्रमथानां नाथः पतिर्वा। "ततो हरो जटी स्थाणुर्निशाचरपतिः शिवः" भा० द्रोण०।

निशाजल ನಿಶಾಜಲ (न०) ಹಿಮ, ಮಂಜು.

निशाट ನಿಶಾಟ (पुं०) 1. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. निशायामटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ರಾಕ್ಷಸ. "सगौरवं दत्तपथो निशाटैरीक्षिष्ट शैलाग्रमिवेन्द्रशत्रुम्" भट्टि० १२-८। (वि०) 3. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

निशाटन ನಿಶಾಟನ (पुं०) 1. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ, निशायामटति—अट (गतौ) "ल्युः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

निशात ನಿಶಾತ (वि०) ಸಾಣೆಹಿಡಿದು ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + शो (तनूकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। इत्वाभावे रूपम्। "निशातरौद्रेषु विकासतां गतैः प्रदीपयद्भिः ककुभामिवान्तरम्" किरा० १४-३०।

निशात्यय ನಿಶಾತ್ಯಯ (पुं०) 1. ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಕಾಲ. निशाया अत्ययः। "प्रार्थयन्त शयनोत्थितं प्रियास्तं निशात्ययविसर्गचुम्बनम्" रघु० १९-२९। 2. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ.

निशादि ನಿಶಾದಿ (पुं०) ಸಾಯಂ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ. निशाया आदिः।

निशान ನಿಶಾನ (न०) ಸಾಣೆಹಿಡಿದು ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. नि+शो (तनूकरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तेषां निशानार्थं श्लक्ष्णशिला माषवर्णा धारासंस्थापनार्थं शाल्मलीफलकमिति" सुश्रुत० सूत्र० ९-१३।

निशानाथ ನಿಶಾನಾಥ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. निशाया नाथः। "अष्टमस्थे निशानाथे कण्टकैः पापवर्जितैः। प्रवासी सुखमायाति सौम्यैर्लाभसमन्वितः"। 2. ಕರ್ಪೂರ.

निशान्त ನಿಶಾಂತ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. नितरां शम्यते विश्रम्यतेऽत्र—नि+शमु (उपशमे) "क्तः" (३-४-७६)। "तस्याः स राजोपपदं निशान्तं कामीव कान्ताहृदयं प्रविश्य" रघु० १६-४०। 2. ಉಷಃಕಾಲ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. "वसनमपि निशान्ते नेष्यते तत्प्रदातुं रथचरणविशालश्रोणिलोलेक्षणेन" माघ० ११-२३। (वि०) 3. ಬಹಳ ಶಾಂತನಾದ. नितान्तं शान्तः। "निशान्तं त्रिषु शान्ते स्यात् क्लीबं तु भवनोषसोः" मेदि०।

निशान्ध ನಿಶಾಂಧ (वि०) 1. ಇರುಳುಕುರುಡ, ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದವನು. निशायामन्धः। ಸಿಂಹ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿರುವಾಗ ಸಿಂಹಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ನಿಶಾಂಧನಾಗುವನು. (स्त्री०) **-धा -**ನ್ಧಾ. 2. ಮುಳ್ಳುಗಸಿ ಗಿಡ.

निशापति निशापति (पुं०) 1. चंद्र. निशायाः पतिः। "प्रतिमासमसौ निशापतिः खग संगच्छति तद्दिनाधिपम्" नैष० २-५८। 2. कर्पूर.

निशापुत्र निशापुत्र (पुं०) आन्तरिक्षदल्लि संचरिसुव नक्षत्र मोदलादुवु.

निशापुष्प निशापुष्प (न०) रात्रियल्लि अरळुव बिळि नैदिले. निशायां पुष्प्यति—पुष्प (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)।

निशाबल निशाबल (पुं०) रात्रिकालदल्लि बलवुळ्ळ मेषादि राशिगळु. मेष वृषभ मिथुन कर्काटक धनुस्सु मत्तु मकर राशिगळु रात्रियल्लि बल वुळ्ळवु.

निशामणि निशामणि (पुं०) चंद्र. निशायां मणिरिव।

निशामन निशामन (न०) 1. दर्शन, नोटा. नि+शम (आलोचने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. आलोचिसुवुदु. 3. श्रवण, केळुवुदु. "निशामनं दर्शने स्यादालोचने च न द्वयोः" मेदि०।

निशामयत् निशामयत् (वि०) नोडुत्तिरुव. नि+शम (आलोचने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -यन्ती. "निर्व्याजसङ्गेन निशामयन्ती" याद० १३-५८।

निशामुख निशामुख (न०) रात्रिय प्रारंभकाल, सायंकाल. निशाया मुखम्।

निशामृग निशामृग (पुं०) जंबुक, नरि. निशाचरो मृगः। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। -मृगी -मृगी.

निशारण निशारण (न०) हिंसिसुवुदु, कोल्लुवुदु. नि + शृ (हिंसायाम्)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

निशारत्न निशारत्न (न०) चंद्र. निशायां रत्नमिव।

निशावसान निशावसान (न०) रात्रिय कोनेय काल. निशाया अवसानम्। "निशावसाने श्रुततास्र-चूडवाग्यथा रथाङ्गस्तपनं धृतादरः" नैष० १५-११।

निशाविहार निशाविहार (पुं०) राक्षस. निशायां विहारोऽस्य। "इत्थं प्रवादं युधि संप्रहारं प्रचक्रमे रामनिशाविहारी" भट्टि० २-३६।

निशावेदिन् निशावेदिन् (पुं०) कुक्कुट, कोळि. निशां तन्मानं वेदयति—नि+विद (ज्ञाने)+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

निशाह्वा निशाह्वा (स्त्री०) ओरिशन. निशाया आह्वा यस्याः।

निशित निशित (वि०) 1. सानिकल्लिनल्लि उज्जुलुट्टु, हरित वाद. नि+शो (तनूकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निशितासिरतोऽभीको न्येजतेऽमरणा रुचा" किरा० १५-२२। 2. तीक्ष्णवाद, चूपाद. "प्रविश्य हि घ्नन्ति शठास्तथाविधानसंवृताङ्गान्निशिता इवेषवः" किरा० १-३०। (न०) 3. लोह, कब्बुण.

निशीथ निशीथ (पुं०) 1. अर्धरात्रि. निशेरतेऽत्र—नि+शीङ् (स्वप्ने) "थक्" (उ० २-९)। "अहो निशीथनिःसञ्चाररमणीयता राजमार्गस्य" मालती० ७। 2. रात्रि. "निशीथदीपाः सहसा हतत्विषो बभूवुरालेख्य-समर्पिता इव" रघु० ३-१५।

निशीथिनी निशीथिनी (स्त्री०) रात्रि. निशीथोऽस्त्य-स्याम् "इनिः" (५-२-११५)। "यस्य कीर्ति-रवदायति स्म सा कार्तिकीतिथिनिशीथिनीस्वसा" नैष० १८-२२।

निशीथिनीनाथ निशीथिनीनाथ (पुं०) 1. चंद्र. निशीथिन्या नाथः। 2. कर्पूर.

निशुम्भ निशुंभ (पुं०) 1. ओब्ब असुर, कश्यपनिगे धनुविनल्लि जनिसिद ओब्ब मग. शुंभनेंबुवनु इवन अण्ण. [शुंभ निशुंभरिब्बरू ब्रह्मनिंद, अयोनिजेयाद कन्येयल्लदे मत्ताररिंदलू तमगे मरण कूडदेंब वरवन्नु पडेदु लोकवन्नु पीडिसुत्तिद्दरु. देवतेगळ प्रार्थनेयंते आदि शक्तिय देहदिंद होरक्के बंद कौशिकियेंब कन्ये योडने इवरु युद्धमाडि अवळिंद हतरादरु.] देवीभा०। 2. वध, कोल्लुवुदु. 3. हिंसिसुवुदु, पीडिसुवुदु. नि + शुम्भ (शोभार्थे) "घञ्" (३-३-१८)। 4. मुरियुवुदु, बग्गिसुवुदु. "प्रागप्राप्तनिशुम्भशाम्भवधनुर्द्वेधाक्रियाविभ्रमत्" म० वी० २-३३।

निशुम्भन निशुंभन (न०) वध, कोल्लुवुदु. नि + शुम्भ (शोभार्थे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निश्चप्रच निश्चप्रच (वि०) निश्चयिसल्पट्ट मत्तु शेखरिसल्पट्ट, -वृद्धिपडिसल्पट्ट. निश्चितं च प्रचितं च -निश्चितशब्दस्य निश्चादेशः प्रचितशब्दस्य प्रचादेशः (२-१-७२)।

निश्चय ನಿಶ್ಚಯ (ಪುಂ) 1. ನಿರ್ಣಯ, ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ, ಗೊತ್ತುವಳಿ. निस्+चिन् (चयने) "अप्" (३-३-५८)। "क ईप्सितार्थस्थिरनिश्चयं मनः पयश्च निम्नाभिमुखं प्रतीपयेत्" कुमा० ५-५। 2. ಶೀರ್ಮಾನ, ಇತ್ಯರ್ಥ. "व्यधात्प्रियप्राप्तिविघातनिश्चयात्" नैष० १-८७। 3. ಸಂಶಯ ನಿವಾರಣೆ, ಸಂಶಯಪರಿಚ್ಛೇದ. 4. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ವರ್ಣನೀಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವಸ್ತುವಿನ ನಿಷೇಧಪೂರ್ವಕ ಉಪಮೇಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯು **ನಿಶ್ಚಯಾಲಂಕಾರ**. "अन्यन्निषिध्य प्रकृत-स्थापनं निश्चयः पुनः" सा० द० १०-३९। "वदनमिदं न सरोजं नयने नेन्दीवरे एते। इह सविधे मुग्धदृशो भ्रमर मुदा किं परिभ्रमसि" ಇಲ್ಲಿ ಸರೋಜವನ್ನೂ ಇಂದೀವರವನ್ನೂ ನಿಷೇಧಿಸಿ ವದನ ಮತ್ತು ನಯನ ರೂಪವಾದ ಉಪಮೇಯಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಾಲಂಕಾರ.

निश्चर ನಿಶ್ಚರ (ಪುಂ) ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. "अङ्गिराश्चोदधिष्णश्च पौलस्त्यो निश्चरस्तथा। पुलहश्चाग्नितेजाश्च भाव्याः सप्त महर्षयः" हरिवं०।

निश्चल ನಿಶ್ಚಲ (वि०) 1. ಚಲಿಸದಿರುವ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ. निस् + चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ, ದೃಢವಾದ, ವಿಕ್ಷೇಪ ಹೊಂದದಿರುವ. "श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला। समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि" गीता २-५३। 3. ಸಂಚರಿಸದೆ ನಿಂತಿರುವ, ಅಲ್ಲಾಡದಿರುವ. "उन्नमितनिश्चलमुखावयवस्वच्छन्दविलसित···" मालती० ९। (स्त्री०) **-ला-ला**. 4. ಭೂಮಿ.

निश्चायक ನಿಶ್ಚಾಯಕ (वि०) ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವ ಶೀರ್ಮಾನ ಕೊಡುವ, ಇತ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವ. निस् + चिन् (चयने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

निश्चारक ನಿಶ್ಚಾರಕ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. निस्+चर (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. (वि०) 3. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವವನು, ಸ್ವಚ್ಛಂದ. "निश्चारकः पुरीषस्य क्षये स्वैरे समीरणे" मेदि०। 4. ಚಾರನಿಲ್ಲದ, ದೂತನಿಲ್ಲದ. 5. ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गतः चारो यस्मात् "कप्" (५-४-१५४)।

निश्चित ನಿಶ್ಚಿತ (वि०) 1. ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. निस् + चिन् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "इति निश्चितप्रियतमागतयः सितदीधितावुदयवत्यबलाः" माघ० ९-४३। 2. ಇತ್ಯರ್ಥಮಾಡಿದ, ಶೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಿದ. "अरावणमरामं वा जगदद्येति निश्चितः" रघु० १२-८३। 3. ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यातुं निश्चित-चेतसि प्रियतमे सर्वे समं प्रस्थिताः" अमरु० ३५। (न०) 4. ನಿಶ್ಚಯ, ಇತ್ಯರ್ಥ, ಶೀರ್ಮಾನ. (अव्य०) 5. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ, ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ. "मरुत्वतैव प्रहितोऽसि निश्चितम्" नैष० १-२३।

निश्चिति ನಿಶ್ಚಿತಿ (स्त्री०) 1. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಣಯ, ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ. निस्+चिन् (चयने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಶೀರ್ಮಾನ, ಇತ್ಯರ್ಥ.

निश्चिन्त ನಿಶ್ಚಿಂತ (वि०) ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ, ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲದ, निर्गता चिन्ता यस्मात्। "निश्चिन्तो धीरललितः कलासक्तः सुखी मृदुः" दशरू०। "स्वं कर्म कारयन्नास्ते निश्चिन्तो या ऋषध्वजः" भट्टि० ८-४८।

निश्चेतन ನಿಶ್ಚೇತನ (वि०) ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದ, ಮೈಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದ. "कथमाविर्भूतमत्परिष्वङ्गोत्कण्ठ एव निश्चेतनः संवृत्तः" मालती० ९।

निश्चेष्ट ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟ (वि०) 1. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಂಚರಿಸದಿರುವ. 2. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ, ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದ. निर्गता चेष्टा व्यापारः यस्मात्। (अव्य०) 3. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದೆ. 4. ಶಾರೀರ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದೆ. "द्विगुणबाहुदण्डावेष्टन-निश्चेष्टनियमिताम्" मालती० ७।

निश्च्यवन ನಿಶ್ಚ್ಯವನ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. (वि०) 3. ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. निर्गतं च्यवनं च्युतिर्यस्य।

निश्च्योतत् ನಿಶ್ಚ್ಯೋತತ್ (वि०) ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. निस् + च्युतिर् (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-च्योतन्ती** -ಶ್ಚ್ಯೋತಂತಿ. "निश्च्योतन्ती नागराजस्य जज्ञे दानस्याहो लोहितस्येव धारा" माघ० १८-४२।

निश्रेणि ನಿಶ್ರೇಣಿ (स्त्री०) ನಿಚ್ಚಣಿಗೆ, ಏಣಿ. नियता श्रेणिरत्र। "चक्रे त्रिदिवनिश्रेणिः सरयूरनुयायिनाम्" रघु० १५-१००। "नियता स्वर्गसौधस्य निश्रेणिरिव शाश्वती" याद० २२-१९।

निश्रेयस ನಿಶ್ರೇಯಸ (न०) ಮುಕ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷ. निश्चितं श्रेयः निश्रेयसम्। "अच्" निपा० (५-४-७७)। "निश्रेयसप्रतिपदेन निजेन धाम्ना विश्वं समाधिरिव दर्शयते विवस्वान्" याद० १९-५१।

निषक्त ನಿಷಕ್ತ (ವಿ॰) 1. ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. नि + षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "भद्रा ह्येषां वाचि लक्ष्मीर्निषक्ता नैते वाचं विप्लुतार्थां वदन्ति" उ॰ रा॰ ४-१८। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "नितम्बिनीमिच्छसि मुक्तलज्जां कण्ठे स्वयंग्राहनिषक्तबाहुम्" कुमा॰ ३-७। 3. ಒಂದರೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿರುವ. "आत्मानमासन्नगणोपनीते खड्गे निषक्तप्रतिमं ददर्श" कुमा॰ ७-३६।

निषङ्ग ನಿಷಙ್ಗ (पुं॰) 1. ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳನ್ನಿಡುವ ಕೋಶ, ಮೂಡಿಗೆ. नितरां सजन्ति शरा अत्र — नि + षञ्ज (सङ्गे) अधि॰ "घञ्" (३-३-१२१)। "अग्रहीन्नु सशरं धनुरुज्झामास नूज्झितनिषङ्गमनङ्गः" माघ॰ १०-३४। 2. ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. नि + षञ्ज भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. "निषङ्गस्तूणखड्गयोः" हेम॰।

निषङ्गिन् ನಿಷಂಗಿನ್ (वि॰) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. नितान्तं सजति—नि+षञ्ज (सङ्गे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "संसर्पिभिः पयसि गैरिकरेणुरागैरम्भोजगर्भरजसाऽङ्गनिषङ्गिणा च" माघ॰ ५-३९। 2. ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. निषङ्गोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. "रथी निषङ्गी कवची धनुष्मान् दृप्तः स राजन्यकमेकवीरः" रघु॰ ७-४६। 4. ಖಡ್ಗ ಧರಿಸಿರುವ, ಕತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿರುವ.

निषण्ण ನಿಷಣ್ಣ (वि॰) 1. ಇರುವ, ಕುಳಿತಿರುವ. नि + षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्तः" (३-४-७२)। "ददृशुरिव सुराङ्गना निषण्णं सशरमनङ्गमशोकपल्लवेषु" किरा॰ १०-३२। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "भृशमतिशयस्वेदसंपदेव स्तनयुगलैरितरेतरं निषण्णैः" माघ॰ ७-६५। 3. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "रहस्त्वदुत्सङ्गनिषण्णमूर्धा" रघु॰ १३-३५।

निषद्या ನಿಷದ್ಯಾ (स्त्री॰) 1. ಅಂಗಡಿ. निषीदन्त्यस्यां जनाः—नि + षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्यप्" (३-३-९९)। "केचिद्गुर्वीमित्य संयन्निषद्यां क्षीणन्ति स्म प्राणमूल्यैर्यशांसि" माघ॰ १८-१५। 2. ಮಾರು ಕಟ್ಟೆ, ಧಾನ್ಯ ವಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಪೇಟೆ. 3. ಸಣ್ಣ ಮಂಚ. "निषद्या खट्टिकासन्दी" त्रिकाण्ड॰।

निषद्वर ನಿಷದ್ವರ (पुं॰) ಪಂಕ, ಕರ್ದಮ, ಕೆಸರು. निषीदन्ति निषण्णा भवन्ति जना अत्र—नि+षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "ष्वरच्" (उ॰ २-१२३)। (स्त्री॰) **–वरी –ವರೀ**. ರಾತ್ರಿ.

निषध ನಿಷಧ (पुं॰) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. निषीदति—नि + षद्लृ (विशरणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो॰। ಈ ಪರ್ವತವು ಇಲಾವೃತಖಂಡಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವುದು. ಹತ್ತು ಸಹಸ್ರ ಯೋಜನ ಎತ್ತರವುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ಎರಡು ಸಹಸ್ರ ಯೋಜನ ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳದ್ದು. "एवं दक्षिणेनेलावृतं निषधो हेमकूटो हिमालय इति प्रागायता यथा नीलादयोऽयुतयोजनोत्सेधा हरिवर्षकिम्पुरुषभारतानां यथासंख्यम्" भाग॰ ५-१६-९)। 2. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಶ್ರೀರಾಮನ ಪುತ್ರನಾದ ಕುಶನ ಪೌತ್ರ, ಕುಶನ ಮಗನಾದ ಅತಿಥಿರಾಜನ ಮಗ. "स नैषधस्यार्थपतेः सुतायामुत्पादयामास निषिद्धशत्रुः। अनूनसारं निषधान्नगेन्द्रात् पुत्रं यमाहुर्निषधाख्यमेव" रघु॰ १८-१। (पुं॰ ब॰ व॰) 3. ನಿಷಧದೇಶ. "निषधेषु महीपालो वीरसेन इति श्रुतः" भा॰ वन॰ ४९-६०। 4. ನಿಷಧ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. (वि॰) 5. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. "निषधः कठिने देशे तद्राजे पर्वतान्तरे" मेदि॰।

निषधेन्द्र ನಿಷಧೇಂದ್ರ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं॰) ನಿಷಧ ದೇಶದ ದೊರೆ, ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿ.

निषाद ನಿಷಾದ (पुं॰) 1. ಬೇಡರವನು, ಮೃಗಗಳ ಬೇಟೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. निषीदति पापमस्मिन्—नि+षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "घञ्" (३-३-१२१)। "निषादविद्धाण्डजदर्शनोत्थश्लोकत्वमापद्यत यस्य शोकः" रघु॰ १४-७०। 2. ಬೆಸ್ತರವನು, ಮತ್ಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಜೀವಿಸುವವನು. 3. ನಿಮ್ನವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು, ಮ್ಲೇಚ್ಛ. "दासेरकः सपदि संवलितं निषादैः" माघ॰ ५-६६। 4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಶೂದ್ರಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. ಇವನಿಗೆ ಪಾರಶವನೆಂದೂ ಹೆಸರು. "निषादः शूद्रकन्यायां (ब्राह्मणात्) यः पारशव उच्यते" मनु॰ १०-८। 5. ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ವರ, ತಂತಿಯಿಂದಲೂ ಕಂಠದಿಂದಲೂ ಹೊರಡುವ ಸಪ್ತ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. निषीदन्ति षड्जादयः स्वरा यत्र। ಇದು ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆಯಂತೆ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಹೊರಡುವ ಒಂದು ಸ್ವರ. "धैवतं हेषते वाजी निषादं बृंहते गजः" अम॰। निषीदति मनोऽस्मिन्—नि+षद्लृ (विशरणादौ) "घञ्" (३-३-१२१) इति वा। "नादं निषादमधुरं

ततमुज्जगार" नैष० २१-१२७। **–दी** –दी० स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। "निषादीं ददृशुर्दग्धां पञ्चपुत्रामनागसम्" भा० आदि० १६२-९।

निषादवत् ನಿಷಾದವತ್ (पुं०) 1. ನಿಷಾದಸ್ವರ. निषादोऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "षड्जमध्यमगान्धारौ ऋषभो धैवतस्तथा। पञ्चमश्चापि विज्ञेयस्तथा चापि निषादवान्"। (वि०) 2. ನಿಷಾದಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

निषादित ನಿಷಾದಿತ (वि०) ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि+षद्लृ (विशरणादौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अहो निषादिता गजवधूः" मालती० ६।

निषादिन् ನಿಷಾದಿನ್ (पुं०) 1. ಹಸ್ತಿಪಕ, ಮಾವಟಿಗ. निषीदत्यवश्यम्—नि+षद्लृ (विशरणादिषु) आवश्यके "णिनिः" (३-३-१७०)। "प्रचोदिताः परिचितयन्तृकर्मभिर्निषादिभिर्विदितयताङ्कुशक्रियैः" माघ० १७-३५। (वि०) 2. ಕುಳಿತಿರುವ. नि + षद्लृ "णिनिः" (३-१-१३४)। "आतपात्ययसंक्षिप्तनीवारासु निषादिभिः" रघु० १-५२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–दिनी** –दिनी०. "इक्षुच्छायनिषादिन्यस्तस्य गोप्तुर्गुणोदयम्" रघु० ४-२०।

निषिक्त ನಿಷಿಕ್ತ (वि०) 1. ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि+षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಎರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "संयुगे सांयुगीनं तमुद्यतं प्रसहेत कः। अंशादृते निषिक्तस्य नीललोहितरेतसः" कुमा० २-५७।

निषिञ्चत् ನಿಷಿಂಚತ್ (वि०) 1. ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಸೇಚನೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. नि + षिच (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "तमङ्कमारोप्य शरीरयोगजैः सुखैर्निषिञ्चन्तमिवामृतं त्वचि" रघु० ३-२६। 2. ತುಂಬುತ್ತಿರುವ, ಪುಷ್ಪವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "निषिञ्चन्माधवीं लक्ष्मीं लतां कौन्दीं च लासयन्" विक्र० २-४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती** –न्ती०.

निषिद्ध ನಿಷಿದ್ಧ (वि०) 1. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡವೆಂದು ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि+षिध (गत्याम्) "क्तः" (३-२-२०२)। "रुषा निषिद्धालिजनां यदैनां छायाद्वितीयां कलयांचकार" नैष० ३-१२। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ग्रामीणैः पुनरध्वगस्य वसतिग्रामे निषिद्धा यथा" अमरु० १३। 3. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬರದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ). "स नैषधस्यार्थपतेः सुतायामुत्पादयामास निषिद्धशत्रुः" रघु० १८-१। 4. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳಿ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "निषिद्धो भाषमाणस्तु सुवर्णं दण्डमर्हति" मनु० ८-३६१।

निषिध्यमान ನಿಷಿಧ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + षिधू (शास्त्रे माङ्गल्ये च) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಬರದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "निषिध्यमानाहनि सन्ध्ययापि रात्रिप्रतीहारपदेऽधिकारम्" नैष० २२-६।

निषीदत् ನಿಷೀದತ್ (वि०) 1. ನಿಂತಿರುವ. नि + षद्लृ (विशरणादौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "तस्य भुवि बहुतिथास्तिथयः प्रतिजग्मुरेकचरणं निषीदतः" किरा० १२-२। 2. ಕುಳಿತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती** –न्ती०.

निषूदत् ನಿಷೂದತ್ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. नि+षूद (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती** –न्ती०.

निषूदन ನಿಷೂದನ (न०) 1. ಕೊಲ್ಲುವುದು. नि + षूद (क्षरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. (वि०) 3. ಕೊಲ್ಲುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸುವ.

निषूदित ನಿಷೂದಿತ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. नि + षूद (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निषेक ನಿಷೇಕ (पुं०) 1. ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಸಿಂಪಿಸುವುದು, ಎರಚುವುದು. नि + षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. "ननु तैलनिषेकबिन्दुना सह दीपार्चिरुपैति मेदिनीम्" रघु० ८-३८। 3. ಗರ್ಭಾಧಾನ, ಗರ್ಭಕೋಶದಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಇಡುವುದು. "निषेकादीनि कर्माणि यः करोति यथाविधि। संभावयति चान्नेन स विप्रो गुरुरुच्यते" मनु० २-१४२। 4. ಗರ್ಭ. "प्रजानिषेकं मयि वर्तमानं सूनोरनुध्यायत चेतसेति" रघु० १४-६०। (न०) 5. ವೀರ್ಯ, ರೇತಸ್ಸು. "दूरादावसथान्मूत्रं दूरात्पादावसेचनम्। उच्छिष्टान्ननिषेकं च दूरादेव समाचरेत्" मनु० ४-१५१।

निषेकादिकृत् निषेकादिकृत् (पुं०) निषेकादि कर्म (गर्भाधान, सीमंत मॊदलादुवु)गळन्नु माडिद तंदॆ. निषेकादिं गर्भाधानादिकं करोति—कृ क्रञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "स्यान्निषेकादिकृद्गुरुः" अम०।

निषेक्तव्य निषेक्तव्य (वि०) 1. सिंपिसल्पडुव, चिमुकिसल्पडुव. 2. चिमुकिसबेकाद. नि + षिच (क्षरणे) कर्मणि "तव्यः" (३-१-९६)।

निषेक्तृ निषेक्तृ (वि०) 1. सिंपिसुव, चिमुकिसुव. नि+षिच (क्षरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. गर्भाधान माडुव, गर्भकोशदल्लि वीर्यवन्नु इडुव. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५)। —त्री —क्त्री०

निषेचन निषेचन (न०) 1. सिंपिसुवुदु, सेचनॆ माडुवुदु, चिमुकिसुवुदु. नि + षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. एरॆयुवुदु, सुरियुवुदु, हॊय्युवुदु.

निषेच्य निषेच्य (वि०) 1. सेचनॆ माडल्पडुव, सिंपिसल्पडुव, चिमुकिसल्पडुव. नि+षिच (क्षरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. सेचनॆमाडबेकाद, चिमुकिसबेकाद.

निषेदिवस् निषेदिवस् (वि०) कूळितिरुव. नि+षद्लृ (विशरणादौ) "क्वसुः" (३-२-१५८)। "भवतः स्मरतां सदासने जयिनि ब्रह्ममये निषेदुषाम्" किरा० १८-३८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **निषेदुषीम् निषेदुषीम्**. "स्थितः स्थितामुच्चलितः प्रयातां निषेदुषीमासनबन्धधीरः" रघु० २-६।

निषेद्धव्य निषेद्धव्य (वि०) 1. तडॆयल्पडुव, बेड वंदु अड्डिमाडल्पडुव. नि+षिधू (शास्त्रे माङ्गल्ये च) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. तडॆयबेकाद. 3. कूडदॆंदु तडॆयल्पडुव. 4. कूडदॆंदु तडॆयबेकाद. 5. तप्पिसल्पडुव, बरदंतॆ अड्डि माडल्पडुव. 6. तप्पिसबेकाद, बरदंतॆ माड बेकाद. 7. निवारिसल्पडुव, हिंदक्कॆ कळुहिस ल्पडुव. 8. निवारिसबेकाद, हिंदक्कॆ अट्टि कळुहिस बेकाद. इष्टापूर्ते **निषेधितव्यः निषेधितव्यः**.

निषेद्धृ निषेद्धृ (वि०) 1. तडॆगट्टुवनु, बरदंतॆ माडुवनु, अट्टि हिंदक्कॆ ओडिसुवनु. नि + षिधू (शास्त्रे माङ्गल्ये च) "तृच्" (३-१-१३३)। "दूत्याय दैत्यारिपतेः प्रवृत्तो द्विषां निषेद्धा निषधप्रभुत्वम्" नैष० ६-१। 2. अड्डि माडुवनु, बेडवॆंदु हेळुवनु. 3. कूडदॆंदु तडॆयुवनु. 4. तप्पिसुवनु, निवारिसुवनु. 5. अड्डगट्टुवनु, अडचणॆयुंटुमाडुवनु.

निषेध निषेध (पुं०) 1. तडॆयुवुदु, बेडवॆंदु अड्डि माडुवुदु. नि + षिध (गत्याम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. तडॆयुवुदु, कूडदॆंदु हेळुवुदु. 3. तडॆयुवुदु, तप्पिसुवुदु, अड्डगट्टुवुदु. 4. निवारिसुवुदु, हिंदक्कॆ अट्टि कळुहिसुवुदु.

निषेधक निषेधक (वि०) 1. तडॆयुवनु, अड्डि पडिसुवनु. 2. निवारिसुवनु, हिंदक्कॆ अट्टुवनु. 3. बेडवॆंदु तडॆयुवनु. 4. कूडदॆंदु तडॆयुवनु. नि+षिध (गत्याम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

निषेधत् निषेधत् (वि०) 1. तडॆयुत्तिरुव, अड्डि युंटुमाडुत्तिरुव. नि + षिधू (शास्त्रे माङ्गल्ये च) "शतृ" (३-२-१२४)। "निषेधन्निषधान् गन्तुं विघ्नः संजघटे घनः" नैष० १७-१६०। 2. तप्पिसुत्तिरुव. 3. बेडवॆंदु तडॆयुत्तिरुव. 4. कूडदॆंदु तडॆयुत्तिरुव. 5. बरदंतॆ माडुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —न्ती —न्त्री०

निषेधन निषेधन (न०) 1. तडॆयुवुदु. 2. तप्पिसुवुदु. 3. बेडवॆंदु हेळुवुदु. 4. कूडदॆंदु हेळुवुदु. नि+षिध (गत्याम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. निवारिसुवुदु, हिंदक्कॆ अट्टुवुदु. 6. अड्डगट्टुवुदु, अडचणॆयुंटुमाडुवुदु.

निषेध्य निषेध्य (वि०) 1. निषेधिसल्पडुव, तडॆयल्पडुव. नि + षिधू (शास्त्रे माङ्गल्ये च) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. निषेधिसबेकाद, तडॆयबेकाद. 3. निवारिसल्पडुव, तप्पिसल्पडुव. 4. निवारिसबेकाद, तप्पिसबेकाद. 5. अड्डिमाडल्पडुव, अडचणॆयुंटुमाडल्पडुव. 6. बेडवॆंदु हेळल्पडुव. 7. बेडवॆंदु हेळबेकाद. 8. अट्टि हिंदक्कॆ कळुहिसल्पडुव. 9. अट्टि हिंदक्कॆ कळुहिसबेकाद.

निषेवण निषेवण (न०) 1. सेविसुवुदु, उपचरिसुवुदु. नि+षेवृ (सेवायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

2. ನಡಸುವುದು, ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು, ಆಚರಿಸುವುದು. 3. ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. 4. ಗೌರವಿಸುವುದು. 5. ಪೂಜಿಸುವುದು. 6. ಅನುಭವಿಸುವುದು.

निषेवणीय निषेवणीय (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೇವಿಸಬೇಕಾದ, ಉಪಚರಿಸಬೇಕಾದ. नि+षेवृ (सेवने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ. 5. ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕಾದ, ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುನ. 8. ಗೌರವಿಸಬೇಕಾದ. 9. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 10. ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ. 11. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ. 12. ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದ. "अनिमेषनिषेवणीयमक्ष्णोरजहद्यौवनमाविरस्तु चित्ते" गोपालवि०। "तव्यः" (३-१-९६)। **–षेवितव्यः –ಸೇವಿತವ್ಯಃ**

निषेवमाण निषेवनमाण (वि०) 1. ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಪಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. नि + षेवृ (सेवने) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ನಡಸುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಗೌರವಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ.

निषेवित निषेवित (न०) 1. ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. नि+षेवृ (सेवने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "मन्त्रपूतमनुपप्लवं हविर्यायजूकपरिषन्निषेवितम्" याद० १७-१२६। 2. ಅನುಭವಿಸುವುದು. 3. ಗೌರವಿಸುವುದು. 4. ಪೂಜಿಸುವುದು. 5. ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು, ನಡಸುವುದು. 6. ಸೇವಿಸುವುದು, ಉಪಚರಿಸುವುದು. (वि०) 7. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + षेवृ कर्म० "क्तः" (३-२-१०१)। "विषतां निषेवितमपक्रियया समुपैति सर्वमिति सत्यमदः" माघ० ९-६८। 8. ನಡಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 11. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 12. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

निषेवित् निषेवितृ (वि०) 1. ಉಪಯೋಗಿಸುವವನು. 2. ಅನುಭವಿಸುವವನು. 3. ಪೂಜಿಸುವವನು. 4. ಗೌರವಿಸುವವನು. 5. ನಡಸುವವನು, ಆಚರಿಸುವವನು. 6. ಉಪಚರಿಸುವವನು. नि + षेवृ (सेवने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां **–वित्री –ವಿತ್ರೀ**.

निषेव्य निषेव्य (वि०) 1. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ. नि + षेवृ (सेवने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निषेव्यमाण निषेव्यमाण (वि०) 1. ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + षेवृ (सेवने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निषेव्यमाणेन शिवैर्मरुद्भिरध्यास्यमाना हरिणा चिराय" माघ० ३-६२। 2. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "प्रेयोभिः सह सरसी निषेव्यमाणा रक्तत्वं व्यधित वधूदृशां सुरा च" माघ० ८-५२। 3. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निष्क निष्क (पुं०) 1. ನೂರೆಂಟು ಸುವರ್ಣಗಳ ತೂಕ. (16 ಮಾಷಗಳ ತೂಕ 1 ಸುವರ್ಣ. 108 ಸುವರ್ಣ ತೂಕ ಒಂದು ನಿಷ್ಕ). नि + षद्लृ (विशरणादौ) "कन्" टिलोपश्च (उ० ३-४५)। निश्चयेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-१-१३६) इति वा। 2. ಒಂದು ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯ, ದೀನಾರವೆಂಬ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ. 3. ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯಮಾಷಗಳ ತೂಕ. (5 ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕ ಒಂದು ಮಾಷ). "निष्कमस्त्री साष्टहेमशतं दीनारकर्षयोः" मेदि०। 4. ಒಂದು ಸುವರ್ಣಾಭರಣ, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ. "जयाशा यत्र चास्माकं प्रतिघातोत्थितार्चिषा। हरिचक्रेण तेनास्य कण्ठे निष्कमिवापतत्" कुमा० २-४९। 5. ಒಂದು ಪಲ, ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಷಗಳ ತೂಕ. (16 ಆದ್ಯಮಾಷಗಳ ತೂಕ 1 ಕರ್ಷ). 6. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "वक्षोऽलंकरणे हेममात्रे हेमपलेऽपि च" मेदि०। "निलिल्ये तस्य दोर्मध्ये निष्काभरणवर्ष्मणा" याद० १६-३३।

निष्कण्टक निष्कण्टक (वि०) 1. ಮುಳ್ಳುಗಳಿಲ್ಲದ. निर्गतः कण्टको यस्मात्। 2. ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ, ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದ, ಪೀಡಿಸುವವರಿಲ್ಲದ. "राज्यं निष्कण्टकं कृत्वा भोक्ष्यसे मेदिनीं पुनः" भा० विरा० ८-२१।

निष्कण्ठ निष्कण्ठ (पुं०) ವಲಸೆ ಗಿಡ.

निष्कपट निष्कपट (वि०) ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಮೋಸವಿಲ್ಲದ, ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ. निर्गतः कपटो यस्मात्।

निष्कम्प निष्कम्प (वि०) 1. ಚಲಿಸದಿರುವ, ಅಲ್ಲಾಡದಿರುವ. निर्गतः कम्पो यस्मात्। "निष्कम्पवृक्षं निभृतद्विरेफं मूकाण्डजं शान्तमृगप्रचारम्" कुमा० ३-४२। 2. ನಡುಕವಿಲ್ಲದ. "निवातनिष्कम्पमिव प्रदीपम्"

कुमा० ३-४८। "निवातनिष्कम्पमिवापगापतिम्" किरा० १४-३७।

निष्करुण ನಿಷ್ಕರುಣ (वि०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ. निर्गता करुणा यस्मात्। "हा तात निष्करुण, एष इदानीं ते नरेन्द्रचित्ताराधनोपकरणं जनो विपद्यते" मालती० ५। "कमलानिलयस्त्वया दयालुः करुणे निष्करुणा निरूपणे त्वम्" दयाश०।

निष्करुणता ನಿಷ್ಕರುಣತಾ (स्त्री०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निष्करुणस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "निर्व्यूढं च निष्करुणतया तातस्य कापालिकत्वम्" मालती० ४।

निष्कर्ष ನಿಷ್ಕರ್ಷ (पुं०) 1. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. निस्+कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸ್ವರೂಪ ಪರಿಚ್ಛೇದ, ಸಾರವಾದುದು ಇಷ್ಟು ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನ. "एतद्विदन्तो विद्वांसस्त्रयीनिष्कर्षमन्वहम्। क्रमतः पूर्वमभ्यस्य पश्चाद्वेदमधीयते" मनु० ४-१२५। 3. ಆಕರ್ಷಿಸುವುದು, ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸೆಳೆಯುವುದು. (न०) 4. ತೆರಿಗೆಗಾಗಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುವುದು. "अनुकर्षं च निष्कर्षं व्याधिपावकमूर्छनम्" भा० सभा० १३-१४।

निष्कर्षण ನಿಷ್ಕರ್ಷಣ (न०) ಸೆಳೆಯುವುದು, ಎಳೆಯುವುದು, ಎಳೆದುಹಾಕುವುದು. निस् + कृष (विलेखने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "ब्राह्ममस्त्रं प्रियाशोकशल्यनिष्कर्षणौषधम्" रघु० १२-९७।

निष्कल ನಿಷ್ಕಲ (वि०) 1. ನಿರವಯವ, ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. निर्गता कला यस्मात्। "निष्कलं निष्क्रियं शान्तं निरवद्यं निरञ्जनम्। अमृतस्य परं सेतुं दग्धेन्धनमिवानलम्" श्वेता० उप०। 2. ಕಲೆಗಳಿಲ್ಲದ, ಭಾಗಗಳಿಲ್ಲದ. 3. ನೀರಸವಾದ, ಶುಷ್ಕವಾದ, ಸಾರವಿಲ್ಲದ. 4. ಗಳಿತವಾದ, ಶಿಥಿಲವಾದ, ಕ್ಷೀಣವಾದ, ಇಂದ್ರಿಯಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. "दृश्यन्ते निष्कलाः शान्ताः प्रहीणाः स्वस्वकर्मभिः" भा० वन० २१३-१०। (स्त्री०) **-कला** -ಕಲಾ. **-ली** -ಲೀ. 5. ವೃದ್ಧ ಹೆಂಗಸು, ಮುಟ್ಟು ನಿಂತುಹೋದ ಹೆಂಗಸು.

निष्कलङ्क ನಿಷ್ಕಲಂಕ (वि०) 1. ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಶುದ್ಧವಾದ. निर्गतः कलङ्को यस्मात्। 2. ಚಿಹ್ನೆಯಿಲ್ಲದ, ಗುರುತಿಲ್ಲದ.

निष्कल्मष ನಿಷ್ಕಲ್ಮಷ (वि०) ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಶುದ್ಧವಾದ.

निष्कषाय ನಿಷ್ಕಷಾಯ (वि०) 1. ಚಿತ್ತದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. निर्गतः कषायः रागद्वेषादिदोषः यस्मात्। (पुं०) 2. ಉತ್ಸರ್ಪಣಕಾಲದ ಒಬ್ಬ ಜಿನದೇವ.

निष्काम ನಿಷ್ಕಾಮ (वि०) 1. ಯಾವ ಫಲದ ಉದ್ದೇಶವೂ ಇಲ್ಲದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಕೋರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಯಾವುದರ ಆಸೆಯೂ ಇಲ್ಲದ. निर्गतः कामोऽभिलाषो यस्मात्। "इह चामुत्र वा काम्यं प्रवृत्तं कर्म कीर्त्यते। निष्कामं ज्ञानपूर्वन्तु निवृत्तमुपदिश्यते" मनु० १२-८९। 2. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ. (अव्य०) **-मम्-मवम्**. 3. ಯಾವ ಫಲದ ಉದ್ದೇಶವೂ ಇಲ್ಲದೆ. 4. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸೌಖ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ.

निष्कामकर्मन् ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮನ್ (न०) ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ.

निष्कारण ನಿಷ್ಕಾರಣ (वि०) 1. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ, ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದ. निर्गतं कारणं यस्य। "····पीवरभुजस्तम्भेन सम्भाविता निष्कारणबान्धवेन सकलभुवनैकसारनिजदेहोपहारसाहसं कृत्वा परिरक्षितास्मि" मालती० ७। 2. ಯಾವ ಉದ್ದೇಶವೂ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದ. (अव्य०) 3. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. 4. ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ.

निष्कालक ನಿಷ್ಕಾಲಕ (पुं०) 1. ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುವವನು, –ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳಲು ಕ್ಷೌರ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ದೇಹಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಲೇಪನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. निष्कालयति — निस् + कालि "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "निष्कालको घृताभ्यक्तस्तप्तां शूर्मीं परिष्वज्य मरणात्पूतो भवति" इति वसिष्ठः।

निष्कासन ನಿಷ್ಕಾಸನ (न०) ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು, ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟುವುದು, ಹೊರದೂಡುವುದು. निस्+कस (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे "घञ्" (३-३-१८)। **-कासः** -ಕಾಸಃ.

निष्कासनीय ನಿಷ್ಕಾಸನೀಯ (वि०) 1. ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಡುವ. निस् + कस (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾದ, ಹೊರದೂಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **-सितव्यः** **-सितव्यः**.

निष्कासयत् ನಿಷ್ಕಾಸಯತ್ (ವಿ॰) ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಹೊರದೂಡುತ್ತಿರುವ.

निष्कासित ನಿಷ್ಕಾಸಿತ (ವಿ॰) 1. ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. निस्+कस (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निष्कासितो निर्गमितेऽप्याहितेऽधिकृतेऽपि च" मेदि०।

निष्कास्य ನಿಷ್ಕಾಸ್ಯ (ವಿ॰) ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಡುವ. निस् + कस (गतौ) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

निष्कास्यमान ನಿಷ್ಕಾಸ್ಯಮಾನ (ವಿ॰) ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಗೆ ಓಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. निस् + कस (गतौ) +णिच् कर्मं॰ "शानच्" (३-२-१२४)।

निष्किञ्चन ನಿಷ್ಕಿಂಚನ (ವಿ॰) 1. ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದ, ಕೊಂಚವೂ ಇಲ್ಲದ. निर्गतं किंचन यस्मात्। "प्रज्ञानं शौचमेवात्र शरीरस्य विशेषतः। तथा निष्किञ्चनत्वं च मनसश्च प्रसन्नता" मा॰ अनु॰। 2. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ.

निष्कुट ನಿಷ್ಕುಟ (ಪುಂ॰) 1. ಮನೆಯ ಕೈತೋಟ, ಮನೆಯ ಉದ್ಯಾನವನ. निस् + कुट (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३६)। "नूनमस्य मणिभूभृता सहं स्थापनं निजनिवेशनिष्कुटे" याद॰ १७-४०। 2. ಕಪಾಟ, ಕದ. 3. ಕೇದಾರ, ಗದ್ದೆ. "निष्कुटस्तु गृहोद्याने स्यात् केदारकपाटयोः" मेदि०।

निष्कुटि ನಿಷ್ಕುಟಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ದೊಡ್ಡ ಯಾಲಕ್ಕಿ. निर्गता कुटिः कौटिल्यं यस्याः। वा "ङीष्" (ग॰ ४-१-४५)। **–कुटी** –ಕುಟೀ. "पृथ्वीका चन्द्रबालेलानिष्कुटिर्बहुला" अम०।

निष्कुषित ನಿಷ್ಕುಷಿತ (ವಿ॰) ಹರಿದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಳೆದು ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. निस् + कुष (निष्कर्षे) 'क्तः" (३-२-१०२)। " उपान्तयोर्निष्कुषितं विहङ्गैराक्षिप्य तेभ्यः पिशितप्रियापि" रघु॰ ७-५०।

निष्कुह ನಿಷ್ಕುಹ (ಪುಂ॰) ಮರದ ಪೊಟರೆ. निश्चयेन कुहयते —कुह (विस्मापने) "अच्" (३-१-१३४)। "निष्कुहः कोटरं वा ना" अम०।

निष्कृत ನಿಷ್ಕೃತ (ವಿ॰) 1. ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. निस् + कृ क्त (करणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.

निष्कृति ನಿಷ್ಕೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. निस् + कृ क्तिन् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "एषा पापकृतामुक्ता चतुर्णामपि निष्कृतिः। पतितैः संप्रयुक्तानामिमाः शृणुत निष्कृतीः" मनु॰ ११-१७९। 2. ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು. "यं मातापितरौ क्लेशं सहेते संभवे नृणाम्। न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्षशतैरपि" मनु॰ २-२२७। 3. ವಿಮೋಚನೆ, ಬಿಡುಗಡೆ, ಪಾರಾಗುವುದು. 4. ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುವುದು, ಮೊದಲಿನ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು.

निष्कृष्ट ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ (ವಿ॰) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾರವಾದ. निस् + कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)।

निष्कोष ನಿಷ್ಕೋಷ (ಪುಂ॰) ಒಳಗಿನಿಂದ ಎಳೆಯುವುದು, ಸೆಳೆಯುವುದು. निस् + कुष (निष्कर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **–कोषणम्** –ಕೋಷಣಮ್.

निष्कोषणक ನಿಷ್ಕೋಷಣಕ (ನ॰) ಹಲ್ಲುಗಳ ಸಂದುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು. "दन्तस्य निष्कोषणकेन नित्यं कर्णस्य कण्डूयनकेन वाऽपि" पञ्चतं॰ १-७७।

निष्कोषणीय ನಿಷ್ಕೋಷಣೀಯ (ವಿ॰) 1. ಒಳಗಿನಿಂದ ಸೆಳೆಯಲ್ಪಡುವ, ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ. निस्+कुष (निष्कर्षे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಸೆಳೆಯಬೇಕಾದ, ಒಳಗಿನಿಂದ ಕಿತ್ತು ಎಳೆಯಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–कोषितव्यः** –ಕೋಷಿತವ್ಯಃ.

निष्कौशाम्बि ನಿಷ್ಕೌಶಾಂಬಿ (ವಿ॰) ಕೌಶಾಂಬೀ ನಗರದಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ. निष्क्रान्तः कौशाम्ब्याः (वा॰ १-४-७९)।

निष्क्रम ನಿಷ್ಕ್ರಮ (ಪುಂ॰) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು, ಹೊರಗಡೆ ಹೋಗುವುದು. निस् + क्रम् (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ, ಬುದ್ಧಿಯ ಗುಣ. "धीशक्तिर्निष्क्रमः" अम०। "धीगुण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 3. (ಶಿಶುವು) ಹುಟ್ಟಿದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಶುವನ್ನು ಹೊರಗಡೆ ಕರೆತರುವುದು. ಶಿಶುವಿಗೆ ಇದೊಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. ಶಿಶುವನ್ನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಹೊರಗಡೆ

ಕರೆತಂದು ಸೂರ್ಯದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸುವುದು ಪದ್ಧತಿ. "अहन्येकादशे नाम चतुर्थे मासि निष्क्रमः" याज्ञ० १-१२। 4. ದುಮ್ಮೂಲ. निस् + क्रमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-क्रमणम् -ऋमणम्**. "गृहान्निष्क्रमणं सूतेश्चतुर्थे मासि कारयेत्। यात्रोक्ते समये मासि तृतीये द्वादशेऽहनि"। ಎಂದು ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಷ್ಕ್ರಮಣವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

निष्क्रय निष्क्रय (पुं०) 1. ಒದಲಾವಣೆಯ ವಸ್ತು, ಸಮಾನವಾದ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ (ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು) ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದ್ರವ್ಯ, ವಿನಿಮಯ ದ್ರವ್ಯ. निष्क्रीयते प्रत्याह्रियतेऽनेन — निस् + ड्डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "अच्" (३-३-५६)। "यद्यशो मयि निवेशितमेतन्निष्क्रयोऽस्तु कतमस्तु तदीयः" नैष० ५-९०। 2. ಪ್ರತಿಫಲ, ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯ ಚರಣೆ. "त्रसत्तुषाराद्रिसुतासंभ्रमस्वयंग्रहाश्लेषसुखेन निष्क्रयम्" माघ० १-५०। 3. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. "भरण्यं भरणं भर्म वेतनं निष्क्रयो भृतिः" वैज०। 4. ವಿಕ್ರಯ, ಮಾರುವುದು. "न निष्क्रयविसर्गाभ्यां भर्तुर्भार्या विमुच्यते" मनु० ९-४६। 5. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವುದು. 6. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 7. ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಡುವುದು.

निष्क्रयण निष्क्रयण (न०) 1. ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು, ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ. 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತು, ವಿನಿಮಯ ದ್ರವ್ಯ.

निष्क्रान्त निष्क्रान्त (वि०) 1. ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ. निस् + क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)। "निष्क्रान्ते मयि कल्याणि यथा सन्निहितेऽनघे। नातिथिस्तेऽवमन्तव्यः प्रमाणं यद्यहं तव" भा० अनु० २-६२। 2. ಹೊರಗಡೆ ಹೊರಟಿರುವ. "अध्यासिते वयस्याय भवता महता हृदि। स्तनावन्तरसंमान्तौ निष्क्रान्तौ ब्रूमहे बहिः" नैष० २०-४८। 3. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ರಂಗಸ್ಥಳದಿಂದ ಹೊರಟವನು, ರಂಗಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟವನು. "इति निष्क्रान्ताः सर्वे"।

निष्क्रान्ति निष्क्रान्ति (स्त्री०) ಹೊರಗಡೆ ಹೊರಡುವುದು. निस्+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

निष्क्रामत् निष्क्रामत् (वि०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಗಡೆ ಬರುತ್ತಿರುವ. निस् + क्रमु (पादविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-क्रामन्ती -क्रामन्ती**. "ततस्तु एकस्मात् भित्तिच्छिद्राद्गृहीतभक्तावयवां निष्क्रामन्तीं पिपीलिकापङ्क्तिमवलोक्य····" मुद्रा० २।

निष्क्रिय निष्क्रिय (वि०) ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದ. निर्गता क्रिया यस्मात्।

निष्क्रियत्व निष्क्रियत्व (न०) ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. निष्क्रियस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "सव्रीडमन्दैरिव निष्क्रियत्वान्नात्यर्थमस्त्रैरवभासमानः" किरा० ३-४६।

निष्टाप निष्टाप (पुं०) ಬಿಸುಪು, ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾವು. निःशेषेण तापः। "निष्टापस्विद्यदस्थ्नः क्वथनपरिगलन्मेदसः प्रेतकायान्" मालती० ५-१७।

निष्ठ निष्ठ (वि०) 1. ಇರುವ, ನೆಲೆಸಿರುವ. नितरां तिष्ठति — नि + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-१-१३६)। 2. ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ, ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳ. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವುದು.)

निष्ठा निष्ठा (स्त्री०) 1. ನಂಬಿಕೆ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. नि + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयाऽनघ। ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम्" गीता ३-३। 2. ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆ, ನೆರವೇರುವಿಕೆ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ನಿಷ್ಪತ್ತಿ. "पाणिग्रहणिका मन्त्रा नियतं दारलक्षणम्। तेषां निष्ठा तु विज्ञेया विद्वद्भिः सप्तमे पदे" मनु० ८-२२७। 3. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. निष्ठीयते शुभाश्रयभूतेऽस्मिन् अर्थिभिः। नि + ष्ठा अधि० "अङ्" (३-३-१०६)। "निष्ठा शान्तिः परायणम्" वि० स०। 4. ಕೊನೆ, ಸಮಾಪ್ತಿ. "निष्ठां गते दत्रिमसभ्यतोषे विहित्रिमे कर्मणि राजपत्न्यः" भट्टि० १-१३। 5. ನಾಶ, ಮರಣ. 6. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ಕೊನೆಯ ಸಂಧಿ, ನಿರ್ವಹಣ ಸಂಧಿ. ಮುಖ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ (ಏಕವಾಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ) ಮುಖ್ಯಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯೊಡನೆ ಕಥೆಯು ಸಮಾಪ್ತಿ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ನಿರ್ವಹಣಸಂಧಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "निष्ठा निर्वहणे समे" अम०। 7. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ.

8. ನಿಶ್ಚಯ, ಅವಧಾರಣ. "घ्राणं जिह्वा च चक्षुश्च त्वक्श्रोत्रं मन एव च। न निष्ठामधिगच्छन्ति बुद्धिस्तामधिगच्छति" भा० आश्व० २३-१२। 9. ಭಕ್ತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. 10. ಸ್ಥಿರಸ್ಥಿತಿ, ದೃಢತೆ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲಸಿರು ವಿಕೆ. "मनो निष्ठाशून्यं भ्रमति च किमप्यालिखति च" मालती० १-३४। 11. ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸುವ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, क्तः ಮತ್ತು क्तवतुः ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯ. "क्तक्तवतू निष्ठा" (१-१-२६)। 12. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ.

निष्ठान **ನಿಷ್ಠಾನ** (ನ०) ಮಜ್ಜಿಗೆಪಳಿದ್ಯ, ಚಟ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂಜನ. निष्ठीयतेऽत्र—नि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। "स्यात्तेमनं तु निष्ठानम्" अम०।

निष्ठापित **ನಿಷ್ಠಾಪಿತ** (ವಿ०) 1. ಸರಿಯಾದ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುರಕ್ಷಿತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. नि + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निहतनिष्पेषितनष्टनिष्ठापिताशेषजननिवहः" मालती० ३। 2. ಸೊಕ್ಕುಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸದೆಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "निर्व्यूढविषमव्यवसायनिष्ठापितप्रचण्डपाषण्डदोर्दण्डसाहसः" मालती० ६।

निष्ठित **ನಿಷ್ಠಿತ** (ವಿ०) 1. ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. निष्ठाऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ. नि + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "देवद्विषां निगमवर्त्मनि निष्ठितानां पूर्भिर्मयेन विहिताभिरदृश्यमूर्तिः" भाग० २-७-३७। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ, ಪರಿಣತನಾದ. "रक्षिता स्वस्य धर्मस्य स्वजनस्य च रक्षिता। वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धनुर्वेदे च निष्ठितः" रामा०।

निष्ठीवन **ನಿಷ್ಠೀವನ** (ನ०) ಉಗುಳುವುದು. नि + ष्ठिवु (निरसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। पृषो०। "वान्तं निष्ठीवनं चैव कुर्वते चास्य सन्निधौ" भा०।

निष्ठुर **ನಿಷ್ಠುರ** (ನ०) 1. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಬಿರುಸಾದ ಮಾತು, ಒರಟಾದ ಮಾತು. नि + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "उरच्" (उ० १-४१)। 2. ಅಶ್ಲೀಲವಾದ ಮಾತು, ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತು. (ವಿ०) 3. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಕರ್ಕಶವಾದ. "उद्यन्नादं धन्विभिर्निष्ठुराणि स्थूलान्युच्चैर्मण्डलत्वं दधन्ति" माघ० १८-९। 4. ಕಠಿನಹೃದಯವುಳ್ಳವನು, ಕಲ್ಲೆದೆಯವನು. "यः पृष्ठं युधि दर्शयत्यरिभटश्रेणीषु यो वक्रतामस्मिन्नेव बिभर्ति यश्च किरति क्रूरध्वनिं निष्ठुरः" नैष० १२-९७। 5. ಕ್ರೂರವಾದ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದ. "तथापि शस्त्रव्यवहारनिष्ठुरे विपक्षभावे चिरमस्य तस्थुषः" रघु० ३-६२। 6. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ, ಧಿಕ್ಕರಿಸುವ, ನಿಂದಿಸುವ. (अव्य०) 7. ಕಠಿನವಾಗಿ, ಒರಟಾಗಿ. "मकरन्देन निष्ठुरं प्रतिहतो जामाता" मालती० ७। 8. ದಯೆಯಿಲ್ಲದೆ. 9. ಕ್ರೂರವಾಗಿ.

निष्ठुरता **ನಿಷ್ಠುರತಾ** (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಕಠಿನತೆ, ಒರಟಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಕ್ರೂರವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಧಿಕ್ಕರಿಸುವಿಕೆ. 4. ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निष्ठुरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **-रत्वम्** **-ರತ್ವಮ್**.

निष्ठेव **ನಿಷ್ಠೇವ** (ಪುಂ०) ಉಗುಳುವುದು. नि + ष्ठिवु (निरसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

निष्ठेवन **ನಿಷ್ಠೇವನ** (ನ०) ಉಗುಳುವುದು. नि + ष्ठिवु (निरसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निष्ठ्यूत **ನಿಷ್ಠ್ಯೂತ** (ವಿ०) 1. ಉಗಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಾಯಿಂದ ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. नि + ष्ठिवु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। "ऊठ्" (६-४-१९)। "तारामयं बीजमुजादसीयं कालेन निष्ठ्यूतमिवास्थियूथम्" नैष० २२-१४। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಚೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. "अङ्गुष्ठनिष्ठ्यूतमिवोर्ध्वमुच्चैस्त्रिस्रोतसः सन्ततधारमम्भः" माघ० ३-१०।

निष्ण **ನಿಷ್ಣ** (ವಿ०) ಕುಶಲ, ಜಾಣ, ಸಮರ್ಥ. नि+ष्णा (शौचे) "कः" (३-१-१३६)। "अपूपुजन् विष्टरपाद्यमाल्यैरातिथ्यनिष्णा वनवासिमुख्याः" भट्टि० २-२६।

निष्णात **ನಿಷ್ಣಾತ** (ವಿ०) 1. ಕುಶಲ, ನಿಪುಣ, ಸಮರ್ಥ. नि + ष्णा (शौचे) "क्तः" (३-४-७२)। "निष्णातश्च समागमोऽपि विहितस्त्वत्प्रेयसः कान्तया" मालती० १०-२४। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು, ನುರಿತವನು, ಪ್ರವೀಣ. "कुतोऽपत्यस्नेहः कुटिलनयनिष्णातमनसाम्" मालती० २-७।

निष्पक्व **ನಿಷ್ಪಕ್ವ** (ವಿ०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಚನವಾಗಿರುವ. नितान्तं पक्वम्।

निष्पतत् **ನಿಷ್ಪತತ್** (ವಿ०) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. निस्+पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अयमरविवरेभ्यश्चातकैर्निष्पतद्भिर्हरिभिरचिरभासां तेजसा चानुलिप्तैः" शाकु० ७-७। 2. ಹೊರಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಿರುವ. "त्यक्तगेहगमनाय निष्पतन्

पुष्पकेतुरिह घुष्यते ध्रुवम्" याद० १७-१६। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –पतन्ती –ಪತನ್ತೀ.

निष्पतन निष्पतन (न०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು, ಹೊರಗಡೆ ಬರುವುದು. निस् + पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निष्पतिष्णु निष्पतिष्णु (वि०) ಹೊರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. "इन्द्रियाणि प्रमाथीनि बुद्धया संयम्य यत्नतः। सर्वतो निपतिष्णूनि पिता बालानिवात्मजान्" भा० शान्ति० २५६-३।

निष्पत्ति निष्पत्ति (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು. निस् + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಧಾತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದಸಿದ್ಧಿ. रमन्ते योगिनोऽस्मिन् इति रामः। ಇಲ್ಲಿ रम् ಧಾತುವಿಗೆ "घञ्" ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ राम ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು. 3. ನಾದದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. आरम्भः घटः परिचयः मतु निष्पत्तिः ಎಂದು ನಾದದ ಅವಸ್ಥೆಗಳು ನಾಲ್ಕು.

(1) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಬಲದಿಂದ ಅನಾಹತ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಂಥಿಯು ಒಡೆದು ಶೂನ್ಯವಾದ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆನಂದಜನಕವಾದ ಶಿಂಜಿತ ಸಮಾನವಾದ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಧ್ವನಿಯು ಕೇಳಿಬರುವುದು. **ಇದು ನಾದದ ಆರಂಭಾವಸ್ಥೆ.** ಈ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಾಕಾಶ ವಿಶುದ್ಧಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಭ್ರೂಮಧ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಯೋಗಿಗಳು ಶೂನ್ಯ ಅತಿಶೂನ್ಯ ಮತ್ತು ಮಹಾಶೂನ್ಯಗಳಿಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವರು. ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಿಂದ ಹೃದಯವು ತುಂಬಿ ಪೂರ್ಣ ಆನಂದವುಂಟಾದಾಗ ರೂಪಲಾವಣ್ಯಬಲ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿಯೂ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ ಸೌಗಂಧ್ಯಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ ರೋಗರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗುವನು. "ब्रह्मग्रन्थेर्भवेद्भेदो ह्यानन्दः शून्यसम्भवः। विचित्रः क्वणको देहेऽनाहतः श्रूयते ध्वनिः॥ दिव्यदेहश्च तेजस्वी दिव्यगन्धस्त्वरोगवान्। संपूर्णहृदयश्शून्य आरम्भो योगवान् भवेत्" ह्ठ० ७०, ७१।

(2) ಎರಡನೆಯದಾದ **ಘಟಾವಸ್ಥೆ**ಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಅಪಾನ ಮತ್ತು ನಾದಬಿಂದುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಕಂಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಚಕ್ರವನ್ನು ಸೇರುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮ-ಪರಮಾತ್ಮರೊಡನೆ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "**ಘಟಾವಸ್ಥೆ**"ಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಯು ಸ್ಥಿರಾಸನಯುಕ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆ ಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನನಾಗಿಯೂ ರೂಪಲಾವಣ್ಯಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನನಾಗಿಯೂ ಆಗುವನು. "द्वितीयायां घटीकृत्य वायुर्भवति मध्यगः। दृढासनो भवेद्योगी ज्ञानी देवसमस्तदा" ह्ठ० ४-७२। "प्राणापानौ नादबिन्दू जीवात्मपरमात्मनोः। मिलित्वा घटते यस्मात्तस्मात्स घट उच्यते" राजयोगः। ಘಟಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಂಥಿಯು ಭೇದಾನಂತರ ಕಂಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುಗ್ರಂಥಿಯು ಭೇದದಿಂದ ಅನೇಕ ನಾದಗಳ ಸಂಮರ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಸೂಚಕವಾದ ಭೇರೀನಾದವುಂಟಾಗುವುದು. "विष्णुग्रन्थेस्ततो भेदात् परमानन्दसूचकः। अतिशून्ये विमर्दश्च भेरीशब्दस्तदा भवेत्" ह्ठ० ४-७३।

(3) ಮೂರನೆಯದಾದ **ಪರಿಚಯಾವಸ್ಥೆ**ಯಲ್ಲಿ ರುದ್ರಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಭ್ರೂಮಧ್ಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮದ್ದಳೆಯ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಒಂದು ನಾದವುಂಟಾಗುವುದು. ಆಗ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಅಣಿಮಾದಿ ಸಕಲ ಸಿದ್ಧಿಗೂ ಸ್ಥಾನವಾದ ಭ್ರೂಮಧ್ಯಾಕಾಶವನ್ನು ಸೇರುವುದು. ಆಗ ಅಂತಃಕರಣ ಜನ್ಯವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾನಂದದ ಆವಿರ್ಭಾವವಾಗುವುದು. ಅದರಿಂದ ವಾತಪಿತ್ತಕಫ ದೋಷಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ವೇದನೆ, ಜರೆ (ಮುಪ್ಪು) ವ್ಯಾಧಿ ಕ್ಷುತ್ತು (ಹಸಿವು) ನಿದ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ವರ್ಜಿತನಾಗುವನು. "तृतीयायां तु विज्ञेयो विहायोमर्दलध्वनिः। महाशून्यं तदा याति सर्वसिद्धिसमाश्रयम्॥ चित्तानन्दं तदा जित्वा सहजानन्दसम्भवः। दोषदुःखजराव्याधिक्षुधानिद्राविवर्जितः॥ रुद्रग्रन्थिं यदा भित्वा शर्वपीठगतोऽनिलः" ह्ठ० ४-७४, ७५, ७६।

(4) ನಾಲ್ಕನೆಯದಾದ **ನಿಷ್ಪತ್ತ್ಯವಸ್ಥೆ.** ಇದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವೇಣುನಾದವೂ ವೀಣಾನಾದವೂ ಕೇಳಿಬರುವುದು. ಈ ನಿಷ್ಪತ್ತ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತವು ಒಂದೇ ವಿಷಯದೊಡನೆ ಏಕೀಭವಿಸುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ರಾಜಯೋಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಂದರೆ ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯವೇ ರಾಜಯೋಗ. ಈ ರಾಜಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಾದಾನುಸಂಧಾನಪರನಾದ ಯೋಗಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಮಾನನಾಗುವನು. ಈ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸಿದರೂ ಅಥವಾ ಸಿದ್ಧಿಸದಿದ್ದರೂ ನಿರಂತರ ಮತ್ತು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. "निष्पत्तौ वेणवः शब्दः क्वणद्वीणाक्वणो भवेत्॥ एकीभूतं तदा चित्तं राजयोगाभिधानकम्॥

सृष्टिसंहारकर्तासौ योगीश्वरसमो भवेत्॥ अस्तु वा मास्तु वा सिद्धिरत्रैवाखण्डितं सुखम्" हठ० ४-७६, ७७, ७८।

निष्पत्र निष्पत्र (वि०) 1. ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಮೈಯೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ ಬಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೃಗ, निर्गतमन्यपार्श्वेन निःसृतं पत्रं यस्य। 2. ಎಲೆಗಳಿಲ್ಲದ. 3. ಗರಿಗಳಿಲ್ಲದ.

निष्पत्राकृत निष्पत्राकृत (वि०) ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಹೊರಡುವುದರಿಂದ ಬಹಳ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ (ಬಾಣ). "शशंसुर्लाघवं तस्य निष्पत्राकृतसायकम्" याद० १६-९०।

निष्पद निष्पद (वि०) 1. ಕಾಲುಗಳಿಲ್ಲದವನು. निर्गतं पदं पादो यस्य। 2. ಕಾಲು (ಚಕ್ರ)ಗಳಿಲ್ಲದ ವಾಹನ. ಹಡಗು ಮೊದಲಾದುದು. "नौकाद्यं निष्पदं यानं तस्य लक्षणमुच्यते। अश्वादिकं तु यद्यानं स्थले सर्वं प्रतिष्ठितम्। जले नौकैव यानं स्यादतस्तां यत्नतो वहेत्"। 3. ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದ, ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ. "निष्पदस्य कलेस्तत्र स्थानदानाद्विभीतकम्। कलिद्रुमः परं नासीदासीत्कल्पद्रुमोऽपि सः" नैष० १७-२१३।

निःस्पन्द निःस्पंद
निष्पन्द निष्पंद } (वि०) ಸ್ಪಂದನವಿಲ್ಲದ, ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ. निर्गतः स्पन्दो स्पन्दनं यस्य। "मैथिलीतनयोद्गीतनिःस्पन्दमृगमाश्रमम्" रघु० १५-३७।

निष्पन्दीकृत निष्पंदीकृत (वि०) ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲುಗಾಡದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निष्पन्दीकृतपद्मषण्डनयनं नष्टक्षपावासरम्" मृच्छ० ५-२४।

निष्पन्न निष्पन्न (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ. निस्+पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದಿದ. 3. ಸಿದ್ಧವಾದ. "निष्पापत्वं फलं विद्धि तीर्थस्य मुनिसत्तम। कृषेः फलं यथा लोके निष्पन्नान्नस्य भक्षणम्"।

निष्परिग्रह निष्परिग्रह (पुं०) 1. ಪತ್ನೀ ಪುತ್ರ ಪರಿಜನರಾರೂ ಇಲ್ಲದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. निर्गतः परिग्रहः यस्य। "आत्मन्यात्मानमाधाय निर्द्वन्द्वो निष्परिग्रहः"। (वि०) 2. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದ. "एतावत् सह्यं, न निष्परिग्रहं स्थानपरिभ्रंशः पीडयिष्यति" मुद्रा० २।

निष्पादक निष्पादक (वि०) ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವವನು, ತಯಾರಿಸುವವನು. निस्+पद (गतौ)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

निष्पादन निष्पादन (न०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು, ತಯಾರಿಸುವುದು. निस् + पद (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು. स्त्रियां "युच्" (३-३-१०७)। **–पादना–पादनम्.**

निष्पादनीय निष्पादनीय (वि०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ತಯಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. निस् + पद (गतौ) + णिच् कर्मं० "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ತಯಾರಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–दयितव्यः, –दयितव्यः.**

निष्पादित निष्पादित (वि०) 1. ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + पद (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मया निष्पादितं ह्यत्र देवकार्यमशेषतः" भाग० ११-८-२।

निष्पान निष्पान (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಡಿಯುವುದು. निस् + पा (पाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

निष्पाव निष्पाव (पुं०) 1. ಮೊರದ ಗಾಳಿ, ಕೊಯ್ದ ಗಾಳಿ. निष्पूयते तुषाद्यपनयेन शोध्यतेऽनेन—निस्+पूञ् (पवने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಮೊರದಲ್ಲಿ ತೂರಿ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಬೇಕು. 2. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಿ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು. निस् + पूञ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ರಾಜಮಾಷ, ಅವರೆ. 4. ಜಳ್ಳು ತೆನೆ.

निष्पिष्ट निष्पिष्ट (वि०) 1. ಪುಡಿಯಾಗಿರುವ, ಚೂರ್ಣವಾಗಿರುವ. पिष्लृ (संचूर्णने) "क्तः" (३-४-७२)। "शैलोपशल्यनिपतद्रथनेमिघारानिष्पिष्टनिष्ठुरशिलातलचूर्णगर्भाः" माघ० ५-८। 2. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, "किष्किन्धाद्रिसदाऽत्यर्थं निष्पिष्टः कोष्णमुच्छ्वसन्" भट्टि० ६-१२०। 4. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ.

निष्पीडन निष्पीडन (न०) 1. ಹಿಂಡುವುದು, ಹಿಸುಕುವುದು. निस्+पीड (अवगाहने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅದುಮುವುದು, ಒತ್ತುವುದು. "श्वसदसितभुजङ्गभोगाङ्गदग्रन्थिनिष्पीडनोत्फुल्लफुल्लत्फणापीठनिर्यद्विषज्योतिरुज्जृम्भमाण०····" मालती० ५-२३। 3. ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. स्त्रियां "युच्" (३-३-१०७)। **–पीडना–पीडनम्.** "सारम्भं चलता करेण निबिडां निष्पीडनां लम्भितः" नैष० १९-५७।

निष्पीड्यत् निष्पीड्यत् (वि०) 1. हिंडुत्तिरुव, हिसुकुत्तिरुव. निस् + पीड् (अवगाहने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. हिंसिसुत्तिरुव, पीडिसुत्तिरुव. 3. अदुमुत्तिरुव, ओत्तुत्तिरुव, स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -न्त्री.**

निष्पीत निष्पीत (वि०) संपूर्णवागि पानमाडल्पट्ट चेन्नागि कुडियल्पट्ट. निस् + पा (पाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निष्पीतकान्तिमकरन्दरसं प्रतीच्यां नीहारभानु चषकं निदधाति सन्ध्या" यादo १९-२५।

निष्पुलाक निष्पुलाक (पुं०) पुलाकविल्लद धान्य, जळ्ळु हॊट्टुगळिल्लद धान्य. निर्गतं पुलाको यस्य।

निष्पेष निष्पेष (पुं०) 1. चूर्णमाडुवुदु, पुडियागि माडुवुदु. निस् + पिष (संचूर्णने) "घञ्" (३-३-१८)। "दोर्निष्पेषविशीर्णसंचयदलत्कङ्काल-मुन्मथ्नतः" मालती० ८-९। 2. अरेयुवुदु, नुण्णगे माडुवुदु, 3. पीडिसुवुदु, हिंसिसुवुदु, 4. उज्जुवुदु, शिक्कुवुदु.

निष्पेषण निष्पेषण (न०) 1. पुडिमाडुवुदु. 2. हिंसिसुवुदु. 3. अरेयुवुदु, 4. उज्जुवुदु, शिक्कुवुदु. "नाराचक्षेपणीयाश्मनिष्पेषोत्पति-तानलम्" रघु० ४-७७।

निष्पेषित निष्पेषित (वि०) 1. पुडियागि माडल्पट्ट, चूर्णवागि माडल्पट्ट. निस्+पिष्लृ (संचूर्णने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निहतनिष्पेषितनष्टनिष्ठा-पिताशेषजननिवहः" मालती० ३। 2. हिंसिसल्पट्ट, पीडिसल्पट्ट. 3. अरेयल्पट्ट. 4. उज्जल्पट्ट, शिक्कल्पट्ट.

निष्प्रकम्प निष्प्रकंप (वि०) निश्चलवाद, अलुगाडद, चलिसदिरुव. निर्गतः प्रकम्पो यस्य। "सादृश्यं निलयन-निष्प्रकम्पपक्षैराजग्मुर्जलनिधिशायिभिर्नगेन्द्रैः" किरा० ७-२०।

निष्प्रतिक्रिय निष्प्रतिक्रिय (वि०) 1. प्रतिक्रियेयिल्लद, निवारणोपायविल्लद. निर्गता प्रतिक्रिया यस्य। 2. प्रतीकारविल्लद, प्रतिफलविल्लद.

निष्प्रतिद्वन्द्विक निष्प्रतिद्वंद्विक (वि०) 1. प्रतिद्वंद्विगळिल्लद, शत्रुगळिल्लद, एदुराळिगळिल्लद. निर्गतः प्रतिद्वन्द्वी यत्र। "कप्" (५-४-१५४)। "निष्प्रति-द्वन्द्विकं स्वर्गसुखमास्वाद्यतां सुरैः" याद० १६-१२७। 2. असदृशवाद, सरिसमानविल्लद.

निष्प्रतिपत्ति निष्प्रतिपत्ति (स्त्री०) 1. संयोद तिळिवळिकेयिल्लदिरुविके, अरिविल्लदिरुविके. निर्गता प्रतिपत्तिः सम्यग्ज्ञानम्। "कथं निष्प्रतिपत्तिशून्यमुत्था-यान्यतः प्रवृत्तः" मालती० ९। (वि०) 2. गौरव विल्लद, मर्यादेयिल्लद. 3. तिळिवळिकेयिल्लद, सरियादे अरिविल्लद.

निष्प्रतिभ निष्प्रतिभ (वि०) प्रतिभेयिल्लद, प्रत्युत्पन्न मतियल्लद, मंदप्रज्ञनाद. निर्गता प्रतिभा यस्य।

निष्प्रतिम निष्प्रतिम (वि०) असदृशवाद, अनुपम वाद, अतिशयवाद. "तौ परस्परजिगीषयोद्यतौ वीक्ष्य निष्प्रतिमवीर्यवैभवौ" याद० १७-७५।

निष्प्रतीकार निष्प्रतीकार (वि०) 1. निवारणोपायविल्लद, तडेगट्टलु साध्यविल्लद. निर्गतः प्रतीकारो यस्य। "सर्वथा निष्प्रतीकारेयमापदुपस्थिता" काद०। 2. वासिमाडलागद, गुणपडिसलागद.

निष्प्रत्यूह निष्प्रत्यूह (वि०) अड्डियिल्लद, तडेयिल्लद, विघ्नविल्लद. निर्गतः प्रत्यूहो यस्य। "निष्प्रत्यूहाः प्रियसखि यदा दुःसहाः संबभूवुः मोहोद्दामव्यसनगुरवो मन्मथोन्मादवेगाः" मालती० ९-४७।

निष्प्रभ निष्प्रभ (वि०) 1. कांतियिल्लद, तेजस्सिल्लद, कळेगुंदिद. निर्गता प्रभा यस्य। "निष्प्रभश्च रिपुरास भूभृतां धूमशेष इव धूमकेतनः" रघु० ११-८१। 2. कत्तलॆ कविदिरुव, मसुकागिरुव. मब्बागिरुव.

निष्प्रमाण निष्प्रमाण (वि०) 1. अळतेयिल्लद, अति दॊड्डदाद. निर्गतं प्रमाणं यस्य। "निष्प्रमाणशरीरः सन् लिलङ्घयिषुरर्णवम्" रामा०। 2. आधारविल्लद, प्रमाणवचनविल्लद.

निष्प्रयोजन निष्प्रयोजन (वि०) 1. प्रयोजनविल्लद, कॆलसक्कॆ बारद. निर्गतं प्रयोजनं यस्य। 2. उद्देशविल्लद, गुरियिल्लद. 3. कारणविल्लद. (अव्य०) 4. प्रयोजनविल्लदॆ, फलविल्लदॆ. 5. उद्देशविल्लदॆ. 6. कारणविल्लदॆ. "अलमनेन प्रश्रयेण, न निष्प्रयोजनमधिकारवन्तः प्रभुमिराहूयन्ते" मुद्रा० ३।

निष्प्रवाणि निष्प्रवाणि (न०) हॊस बट्टॆ, नूतन वस्त्र, ऒगयदिरुव बट्टॆ. निर्गता प्रवाणी तन्तुवाय

शलाकाऽस्मात्। "अनाहतं निष्प्रवाणि तन्त्रकं च नवाम्बरे" अम०।

निष्फल ನಿಷ್ಫಲ (वि०) 1. ಫಲವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. निर्गतं फलं यस्मात्। "निरगमदभिराद्धुमाकृतानां भवति महत्सु न निष्फलः प्रयासः" माघ० ७-१। 2. ವ್ಯರ್ಥವಾದ, ನಿರರ್ಥಕವಾದ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ. "के वा न स्युः परिभवपदं निष्फलारम्भयत्नाः" मेघ० १-५४। "काष्ठाः शून्या निष्फलानीन्द्रियाणि" मालती० ९-३७। 3. ಫಲಶೂನ್ಯವಾದ, ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣು ಬಿಡದಿರುವ (ಮರ, ಗಿಡ ಮೊದಲಾದುದು). 4. ಕಿರುಳಿಲ್ಲದ (ಧಾನ್ಯ), ಜಳ್ಳುಧಾನ್ಯ. "पलालोऽस्त्री स निष्फलः" अम०। (स्त्री०) **-फला -ಫಲಾ.** ಮುಟ್ಟು ನಿಂತು ಹೋದ ಹೆಂಗಸು, ವೃದ್ಧ ಹೆಂಗಸು.

निष्यन्द ನಿಷ್ಯಂದ (पुं०) 1. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उन्नालबालकमलाकरमाकरन्दनिष्यन्दसंवलितमांसलगन्धबन्धुः" मालती० ९-१३। 2. द्रव, रस. "शिशिरकटुकषायः स्यायते सल्लकीनामिभदलितविकीर्णग्रन्थिनिष्यन्दगन्धः" मालती० ९-६। 3. प्रवाह, ಹೊನಲು. "गङ्गासरय्वोर्जलमुष्णतप्तं हिमाद्रिनिष्यन्द इवावतीर्णः" रघु० १४-३।

निष्यन्दमान ನಿಷ್ಯಂದಮಾನ (वि०) 1. ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रचलितकरिकृत्तिपर्यन्तचञ्चन्नखाघातभिन्नेन्दुनिष्यन्दमानामृतश्च्योत०.." मालती० ५-२३। 2. ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ.

निष्यन्दिन् ನಿಷ್ಯಂದಿನ್ (वि०) 1. ಸ್ರವಿಸುವ, ಸೋರುವ. नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಸುರಿಸುವ. "खड्गाहतिव्यस्तस्कन्धकबन्धरन्ध्ररुधिरप्राग्भारनिष्यन्दिना" मालती० ५-२९। 3. ಪ್ರವಹಿಸುವ, ಹರಿಯುವ.

निस् ನಿಸ್ (अव्य०) ಇದೊಂದು ಉಪಸರ್ಗ. ಈ ಉಪಸರ್ಗವು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು: 1. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿಜ, ದಿಟ. 2. ಸಾಕಲ್ಯ, ಸಮಗ್ರತೆ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ನಿಷೇಧ. 4. ಅತೀತವಾದ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ, ಕಳೆದುಹೋದ. "निस् निषेधे च निश्चये। साकल्यातीतयोः" मेदि०।

निसर्ग ನಿಸರ್ಗ (पुं०) 1. ಸ್ವಭಾವ, ಪ್ರಕೃತಿ. नि + सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "निसर्गसंस्कारविनीत इत्यसौ नृपेण चक्रे युवराजशब्दभाक्" रघु० ३-३५। 2. ಸರ್ಗ, ಸೃಷ್ಟಿ. 3. ರೂಪ, ಸ್ವರೂಪ. 4. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. "न त्वेवाधौ सोपकारे कौसीदीं वृद्धिमाप्नुयात्। न चाधेः कालसंरोधान्निसर्गोऽस्ति न विक्रयः" मनु० ८-१४३।

निसर्गज ನಿಸರ್ಗಜ (वि०) ಸಹಜವಾದ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ. निसर्गाज्जायते — जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९८)।

निसर्गतस् ನಿಸರ್ಗತಸ್ (अव्य०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ, ಸಹಜವಾಗಿ. निसर्ग "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "उपकृत्य निसर्गतः परेषामुपरोधं न हि कुर्वते महान्तः" माघ० २०-७५।

निसर्गनिपुण ನಿಸರ್ಗನಿಪುಣ (वि०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಜಾಣನಾದ. निसर्गेण निपुणः। "निसर्गनिपुणाः स्त्रियः" माल० ३।

निसर्गशालीन ನಿಸರ್ಗಶಾಲೀನ (वि०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ವಿನೀತನಾದ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ದಿಟ್ಟತನವಿಲ್ಲದ. निसर्गेण शालीनः। "निसर्गशालीनः स्त्रीजनः" माल० ४।

निसर्गसिद्ध ನಿಸರ್ಗಸಿದ್ಧ (वि०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಬಂದಿರುವ. "रागो नलिन्या हि निसर्गसिद्धः तत्र भ्रमत्येव वृथा षडङ्घ्रिः" भर्तृ० २-४७।

निसृष्ट ನಿಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "न स्वामिना निसृष्टोऽपि शूद्रो दास्यान्न मुच्यते" मनु० ८-४१४। 2. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತೆಗೆದು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ವಜಾಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

निसृष्टार्थ ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥ (पुं०) 1. ಮೂರು ವಿಧ ದೂತರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಸ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತ ಇಬ್ಬರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸುಗಮವಾಗಿ ನಡೆಸಿ ಕೊಡುವವನು ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥ ದೂತನು. निसृष्टः निक्षिप्तः अर्थः कार्यभारोऽस्मिन्। "उभयोर्भावमुन्नीय स्वयं वदति चोत्तरम्। सुश्लिष्टं कुरुते कार्यं निसृष्टार्थस्तु स स्मृतः" सा० द० ३-४७। 2. ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಮಾತ್ಯನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೂತನು ನಿಸೃಷ್ಟಾರ್ಥನು. "अमात्यसंपदोपेतो निसृष्टार्थः"।

निस्तत्त्व निस्तत्त्व (वि०) तत्त्वमागिल्लद, वास्तव स्वरूपविल्लद. निर्गतं तत्त्वं वास्तवं रूपं स्वरूपं वा यस्य।

निस्तनी निस्तनी (स्त्री०) स्तनगळिल्लद हेंगुसु. निर्गतौ स्तनौ यस्याः, वा "ङीष्" (४-१-५४)।

निस्तन्तु निस्तन्तु (वि०) संतानविल्लद, मक्कळिल्लद. निर्गतः तन्तुः यस्य।

निस्तन्द्र निस्तन्द्र (वि०) 1. सोमारितनविल्लद. निर्गता तन्द्रा यस्य। 2. निद्रेयिल्लद, तूकडिकेयिल्लद. 3. आयासविल्लद, दणविल्लद.

निस्तन्द्रि निस्तन्द्रि (वि०) 1. सोमारितनविल्लद. निर्गता तन्द्रिरालस्यं यस्य। 2. तूकडिकेयिल्लद. 3. आयासविल्लद.

निस्तन्द्री निस्तन्द्री (वि०) 1. सोमारितनविल्लद. 2. तूकडिकेयिल्लद. 3. आयासविल्लद. निर्गताः तन्द्राः।

निस्तमस्क निस्तमस्क (वि०) 1. कत्तलेयिल्लद, अंधकारविल्लद. निर्गतं तमः यस्मात् "कप्" (५-४-१५४)। 2. पापरहितवाद, दोषविल्लद. "तस्य द्वितीय-हरिविक्रमनिस्तमस्कं वायोरिमं परिवहस्य वदन्ति मार्गम्" शाकु० ७-६। 3. शोकरहितवाद.

निस्तरण निस्तरण (न०) 1. दाटुवुदु. निस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. तीरवन्नु मुट्टुवुदु, दडवन्नु सेरुवुदु. 3. अपायदिंद पारागुवुदु, अपायदिंद तप्पिसि कॊळ्ळुवुदु. 4. उपाय, अपायदिंद तप्पिसि कॊळ्ळुव मार्ग. निस्तीर्यते अनेन — करः "ल्युट्" (३-३-११७)। "स्यान्निस्तरणमुपाये निस्तारे तरणेऽपि च" मेदि०। 5. पूर्णगॊळिसुवुदु, कॊनेमुट्टुवुदु.

निस्तर्हण निस्तर्हण (न०) वधिसुवुदु, कॊल्लुवुदु. निस् + तृह (हिंसायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "निस्तर्हणं निहननं क्षपणं परिवर्जनम्". अम०।

निस्तल निस्तल (वि०) 1. अडियिल्लद, तळभागविल्लद. 2. वर्तुलवाद, गुंडागिरुव. निर्गतं तलं यस्य। "कण्ठस्य तस्याः स्तनबन्धुरस्य मुक्ताकलापस्य च निस्तलस्य" कुमा० १-४२। 3. चलिसुव, अलुगाडुव. (स्त्री०) **-ला-ला**. चेंडु, वर्तुलवाद वस्तु.

निस्तार निस्तार (पुं०) 1. दाटुवुदु, आपत्तिदडमुट्टुवुदु. निस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. पूर्तिगॊळिसुवुदु, कॊनेमुट्टुवुदु. 3. कष्टदिंद तप्पिसिकॊळ्ळुवुदु, अपायदिंद पारागुवुदु. "निस्तारबीजमिदमेव कृशोदरीणां यन्माधव त्वमसि संप्रति कर्णधारः" उद्भ०। 4. सालतीरिसुवुदु, ऋणवन्नु परिहरिसुवुदु. "गृहीतराजवेतनस्य निस्तारः कृतः" हितो० ३। 5. उपाय. 6. हायुद्दहोगुवुदु, कॊनेयन्नु मुट्टुवुदु. "संसार तव निस्तारपदवी न दवीयसी" भर्तृ० २-३३। 7. बिडुगडे हॊंदुवुदु, विमोचने पडयुवुदु.

निस्तारक निस्तारक (वि०) 1. दाटिसुववनु, दडसेरिसुववनु. निस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. बिडिसुववनु, विमोचनेमाडिसुववनु. 3. साल तीरिसुववनु, ऋणदिंद बिडुगडे माडिसुववनु. 4. अपायदिंद तप्पिसुववनु. 5. कॊनेमुट्टिसुववनु.

निस्तारण निस्तारण (न०) 1. दाटिसुवुदु, आपत्तिदड मुट्टिसुवुदु. निस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. दड मुट्टिसुवुदु, हॊळे मॊदलादुवन्नु दाटिसुवुदु, 3. संसार बंधनदिंद बिडुगडे माडिसुवुदु. 4. साल तीरिसुवुदु. 5. अपायदिंद तप्पिसुवुदु. 6. कॊनेमुट्टिसुवुदु.

निस्तारयितृ निस्तारयितृ (वि०) "निस्तारक" पदद अर्थ. निस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -यित्र्यै.**

निस्तीर्ण निस्तीर्ण (वि०) 1. दाटल्पट्ट. निस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. नेरवेरिसल्पट्ट, ईडेरिसल्पट्ट, पूरयिसल्पट्ट. 3. दान माडल्पट्ट, कॊडल्पट्ट. 4. तॊंदरेयिंद तप्पिसल्पट्ट, अपायदिंद पारुमाडल्पट्ट. 5. साल तीरिसल्पट्ट, सालदिंद बिडुगडे माडल्पट्ट.

निस्तुष निस्तुष (वि०) 1. हॊट्टु तेगेयल्पट्ट धान्य मॊदलादुदु. निर्गतः तुषः यस्मात्। 2. दोष विल्लद. "गुणैररीणैरुदयास्तनिस्तुषम्" नैष० १५-८।

निस्तुषक्षीर निस्तुषक्षीर (पुं०) गोधि.

निस्तुषरत्न निस्तुषरत्न (न०) स्फटिकशिलेय हरळु.

निस्तुषीकृत निस्तुषीकृत (वि०) हॊट्टु तॆगॆयल्पट्ट, हॊट्टिल्लदे माडल्पट्ट. निस् + तुष + कृञ् "च्विः" (५-४-५०)। "ईत्" (७-४-३२)। "क्तः" (३-२-१०२)।

निस्तेजस् निस्तेजस् (वि०) 1. तेजस्सिल्लद, तेजस्सन्नु कळॆदुकॊंड, कळॆगुंदिद. निर्गतं तेजः यस्मात्। 2. वीर्यविल्लद, दुर्बलवाद, सत्त्वविल्लद. "इदं कवचमज्ञात्वा कवचान्यं पठेत्तु यः। सर्वं तस्य वृथा देवि निस्तेजो न च वृद्धिदम्"। 3. धैर्यविल्लद, उत्साहविल्लद, मंकागिरुव.

निस्तोद निस्तोद (पुं०) चुच्चुवुदु, यातने, कुटुकुवुदु. निस् + तुद (व्यथने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "मज्जक्षयेऽल्पशुक्रता पर्वभेदोऽस्थिनिस्तोदोऽस्थिशून्यता च" सुश्रुत० सूत्र० १५-९। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-तोदनम्** -तोदनम्. "पार्श्वभङ्गो गुदबस्तिनिस्तोदनम्" सुश्रुत०।

निस्त्रप निस्त्रप (वि०) नाचिकॆयिल्लद, लज्जॆयिल्लद. "ईदृग्भण्डसखी कापि निस्त्रपा न मनागपि" नैष० २०-१४०।

निस्त्रिंश निस्त्रिंश (पुं०) 1. खड्ग, कत्ति. निर्गतस्त्रिंशतोऽङ्गुलिभ्यः "डच्" (वा० ५-४-७३)। "परनिस्त्रिंश-निर्लूनकरवालाः पदातयः" माघ० १९-५५। (वि०) 2. दयॆयिल्लद, करुणॆविल्लद, क्रूर. "मन्युर्दुःसह एव यस्त्युपशमं नो सान्त्ववादैः स्फुटं हे निस्त्रिंश विमुक्त-कण्ठकरुणं तावत्सखी रोदितु" अमरु० ६। 3. मूरुवत्त कित्त हॆच्चाद.

निस्त्रिंशिन् निस्त्रिंशिन् (वि०) खड्गधारि, कत्तियन्नु हिडिदिरुवनु. निस्त्रिंशोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

निस्त्रैगुण्य निस्त्रैगुण्य (वि०) 1. सत्त्वरजस्तमोरूपवाद गुणत्रयद कार्यवाद संसारदिंद दूरवाद. त्रयो गुणास्त्रैगुण्यम् — तत्कार्यं संसारः — निर्गतः त्रैगुण्यात् संसारात् तत्कार्येभ्यः कामादिभ्यो वा। 2. सत्त्वरजस्तमोगुणगळ संबंधविल्लद. "त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन" गीता २-४५।

निस्स्नेह निस्स्नेह (वि०) 1. स्नेहविल्लद, प्रेमविल्लद. 2. ॲण्णॆयिल्लद. निर्गतः स्नेहः प्रेम तैलं वा यस्य।

निस्पन्द निस्पंद (वि०) चलनॆयिल्लद. निर्गतः स्पन्दो यस्य। "सूक्ष्मे घने नेषधकेशपाशे निपत्य निस्पन्द-तरीभवद्भ्यां। तस्यानुबन्धं न विमोच्य गन्तुमपारि तल्लोचनखञ्जनाभ्याम्" नैष० ८-१३।

निस्यन्द निस्यंद (पुं०) 1. तॊट्टिक्कुवुदु, सोरुवुदु, स्रविसुवुदु. नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-३-१८)। वा षत्वम् (८-३-७२)। निष्यन्दः निष्यंदः "तोयाधारपथाश्च वल्कलशिखानिष्यन्दरेखाङ्किताः" शाकु० १-१३। (वि०) 2. स्रविसुव, सोरुव. नि + स्यन्दू कर्तं० "अच्" (३-१-१३४)। "तदङ्गनिस्यन्दजलेन लोचने प्रमृज्य पुण्येन पुरस्कृतः सताम्" रघु० ३-४१। 3. प्रवाह. 4. मरद हालु. "सल्लकीनामिभ-दलितविकीर्णग्रन्थिनिष्यन्दगन्धः" मालती० ९-६।

निस्यन्दिन् निस्यंदिन् (वि०) स्रविसुव, सोरुव. नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "सायं शशाङ्ककिरणाहतचन्द्रकान्तनिस्यन्दिनीरनिकरेण कृताभिषेकः" माघ० ४-५८।

निस्राव निस्राव (पुं०) ऒन्नद कॆनॆ. नि+स्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)।

निस्वन निस्वन (पुं०) शब्द. नि + स्वन (शब्दे) वा "अप्" (३-३-६४)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। **निस्वानः** निस्वानः. "घण्टानादो निस्वनो डिण्डिमानाम्" माघ० १८-१०। "वायुं कृत्वाथ वाजाभ्यां पुङ्क्षे वैवस्वतं यमम्। विद्युत् कृत्वाथ निस्वानं मेरुं कृत्वाथ वै ध्वजम्" भा० द्रोण० २०३-७७।

निहत निहत (वि०) 1. कॊल्लल्पट्ट, वधिसल्पट्ट; नि + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। "सह भृत्यगणैः समित्रवर्गे निहते चेदिपतौ निवृत्तखेदाः" याद० १५-१२८। 2. हॊडॆयल्पट्ट. 3. नाशपडिसल्पट्ट.

निहनन निहनन (न०) 1. कॊल्लुवुदु. नि+हन (हिंसागत्योः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. नाशपडिसुवुदु. 3. हॊडॆयुवुदु.

निहन्तव्य निहंतव्य (वि०) 1. कॊल्लबेकाद. नि+हन (हिंसागत्योः) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. नाशपडिसबेकाद. 3. हॊडॆयल्पडुव. 4. नाशपडिसल्पडुव.

निहन्तृ ನಿಹಂತೃ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲುವವನು. नि + हन (हिंसागत्योः) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. "निहन्ता वैरकाराणां सतां बहुकरः सदा। पारश्वधिकरामस्य शक्तेरन्तकरो रणे" भट्टि० ५-७८। 3. ಹೊಡೆಯುವವನು. (पुं०) 4. ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ. "भगहारी निहन्ता च कालो ब्रह्मा पितामहः" भा० अनु० ४७-७६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-हन्त्री -ಹಂತ್ರೀ.**

निहन्यमान ನಿಹನ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. नि + हन (हिंसागत्योः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "युगान्तदम्भोलिनिपातभीषणैः निहन्यमानं निजमुष्टिमुद्गरैः" याद० १४-२१। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

निहाका ನಿಹಾಕಾ (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ. ನೀರುಡ. नियतं जहाति भुवम्—नि+ओ हाक् (त्यागे) "कन्" (उ० ३-४४)। "निहाका गोधिका समे" अम०।

निहिंसन ನಿಹಿಂಸನ (न०) ಕೊಲ್ಲುವುದು. नि + हिंसि (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

निहित ನಿಹಿತ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "तैरुर्वीनिहितचलत्पदं प्रचेले" माघ० ८-१। "तदीयमूले निहितं द्वितीयवद्ध्रुवं दधे कङ्कणमालवालताम्" नैष० १५-६८। "देवी वः परितोषितेति निहितामन्तःपुरीभिः पुरः" नैष० २९-६५। 2. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "इत्युक्तवत्या निहितादरेण भैम्या गृहीता मघवत्प्रसादः" नैष० ६-८६।

निहीन ನಿಹೀನ (वि०) 1. ಕೆಳಮಟ್ಟದ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ. नितरां हीनः। 2. ನೀಚ, ನಿಕೃಷ್ಟ, ಅಧಮ. "निहीनैः परिक्लिश्यन्ति समुपेक्षन्ति मां कथम्" भा० वन० १२-१२१।

निह्नव ನಿಹ್ನವ (पुं०) 1. ಅಪಲಾಪ, ವಾಸ್ತವವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಲ್ಲವೆಂದು ಮರೆಮಾಚುವುದು. नि+ह्नुङ् (अपनयने) "अप्" (३-३-५७)। "निह्नवे भावितो दद्याद्धनं राज्ञे च तत्समम्" याज्ञ० २-११। 2. ಶಾಠ್ಯ, ಮೂರ್ಖತನ. 3. ಅವಿಶ್ವಾಸ, ಸಂಶಯ, ಅಪನಂಬಿಕೆ. "निह्नवः स्यादविश्वासे प्रलापे निकृतावपि" हेम०।

निह्नुत ನಿಹ್ನುತ (वि०) 1. ಅಪಲಾಪಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲ್ಲವೆಂದು ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಚಲ್ಪಟ್ಟ. नि + ह्नुङ् (अपनयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्वं निह्नुते शितिमचिह्नममुष्य रागैः" नैष० २२-१३६। 2. ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अहमहन्यवलोकयितास्मि ते पुनरहर्पति-निह्नुतदर्पताम्" नैष० ४-५४।

निह्नुति ನಿಹ್ನುತಿ (स्त्री०) 1. ಅಪಲಾಪಮಾಡುವುದು, ಮರೆಮಾಚುವುದು, ಅಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು. नि+ह्नुङ् (अपनयने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "धन्यो हन्यत एव निह्नुतिपरः प्रेयान् रुदत्या हसन्" अमरु० ९। 2. ನಿರಾಕರಿಸುವುದು.

नीकार ನೀಕಾರ (पुं०) ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮಾನ.

नीकाश ನೀಕಾಶ (वि०) 1. (ಇದು ಉತ್ತರಪದವಾದಾಗ) ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. नि + काशृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। दीर्घः (६-३-१२३)। "आकाशनीकाशतटां तीरवानीरसंकुलाम्" भा० वन० १८४-१४। (पुं०) 2. ನಿಶ್ಚಯ. "नीकाशो निश्चये तुल्ये" मेदि०।

नीच ನೀಚ (वि०) 1. ಕುಬ್ಜ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. निकृष्टाम् ईं शोभां चिनोति—चिञ् (चयने) "डः" (३-२-१०२)। "प्रायेण नीचानपि मेदिनीभृतो जनः समेनैव पथाधिरोहति" माघ० १२-४६। 2. ಕೆಳಗಡೆ ಇರುವ, ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. "शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः। नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चेलाजिनकुशोत्तरम्" गीता० ६-११। 3. ತಗ್ಗಾದ (शब्द), ಮೆಲ್ಲನೆಯ (ध्वनि). 4. ಅಧಮ, ಅಸಭ್ಯ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ಮನುಷ್ಯ. "दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विषोऽस्य नीचस्य गोचरगतैः सुखमास्यते कैः" भर्तृ० १-४८। 5. ಕೆಳದರ್ಜೆಯ, ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ. 6. ತಗ್ಗಾದ (प्रदेश). "नीचःपामरे वासनेऽपि च" मेदि०। 7. ಗ್ರಹಗಳ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಿಂದ 7ನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

नीचकैस् ನೀಚಕೈಸ್ (अव्य०) 1. ಕೆಳಗೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ. 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ. 3. ಮೆಲ್ಲನೆಯ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ. 4. ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ.

नीचग ನೀಚಗ (पुं०) 1. ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಿಂದ 7ನೇ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ ಗ್ರಹ. नीचं नीचस्थानं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। (वि०) 2. ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವ (जल). (स्त्री०) **-गा -ಗಾ.** 3. ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ನದಿ. 4. ನೀಚಪುರುಷನೊಡನೆ ಹೋಗುವ ಹೆಂಗುಸು.

नीचगृह नीचगृह (न०) ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ ಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಿಂದ 7 ನೆಯ ಸ್ಥಾನ (ರಾಶಿ).

ಗ್ರಹ	ಉಚ್ಚರಾಶಿ	ನೀಚರಾಶಿ
ರವಿ	ಮೇಷ	ತುಲಾ
ಚಂದ್ರ	ವೃಷಭ	ವೃಶ್ಚಿಕ
ಕುಜ	ಮಕರ	ಕರ್ಕಾಟಕ
ಬುಧ	ಕನ್ಯಾ	ಮೀನ
ಗುರು	ಕರ್ಕಾಟಕ	ಮಕರ
ಶುಕ್ರ	ಮೀನ	ಕನ್ಯಾ
ಶನಿ	ತುಲಾ	ಮೇಷ
ರಾಹು	ಮಿಥುನ	ಧನುಸ್ಸು
ಕೇತು	ಧನುಸ್ಸು	ಮಿಥುನ

नीचता नीचता (स्त्री०) 1. ಕೆಳಮಟ್ಟ, ಕೆಳದರ್ಜೆ, ಕಡಮೆಯ ಅಂತಸ್ತು. "अपहाय तुङ्गमपि मानमुचित-मवलम्ब्य नीचताम्" माघ० १५-१९। 2. ಕುಳ್ಳಗಿರು ವಿಕೆ, ವೋಟಾಗಿರುವಿಕೆ. "कुब्जा नीचतयैव यान्ति शनकैरात्मेक्षणाशङ्किनः" रत्ना० २-३। नीचस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम् –त्वम्**.

नीचपथ नीचपथ (पुं०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ ಮಾರ್ಗ.

नीचभोज्य नीचभोज्य (पुं०) ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ಮನುಷ್ಯರ ಆಹಾರ. नीचैर्भोज्यः।

नीचा नीचा (स्त्री०) ಉತ್ತಮವಾದ ಹಸು, ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಾದ ಆಕಳು.

नीचैस् नीचैस् (अव्य०) 1. ಕೆಳಭಾಗ, ತಗ್ಗುಪ್ರದೇಶ. नि + चिञ् (चयने) "डैसिः" (उ० ५-१३)। "नीचै-र्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण" मेघ० २-४६। 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ, ನಿಧಾನವಾಗಿ. "नीचैर्वास्यत्युपजिगमिषोर्देव-पूर्वं गिरिं ते" मेघ० १-४२। 3. ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. "नीचै-राख्यं गिरिमधिवसेस्तत्र विश्रामहेतोः" मेघ० १-२५। 4. ಮೆಲ್ಲನೆಯ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ. "नीचैः शंस हृदि स्थितो हि ननु मे प्राणेश्वरः श्रोष्यति" अमरु० ७०। 5. ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ, ವಾಮನ. 6. ನಮ್ರನಾಗಿ, ವಿಧೇಯನಾಗಿ. "प्रवेश्य चैनं पुरमग्रयायी नीचैस्तथोपाचरदर्पितश्रीः" रघु० ५-६२।

नीड नीड (पुंन०) 1. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡು. नितराम् ईड्यते—नि + ईड (स्तुतौ) "घञ्" (३-३-१९)। "वीरुन्नीडकपोतकूजितमनुक्रन्दन्त्यधः कुक्कुभाः" मालती० १-७। 2. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ, ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ. "अबलस्व-कुलाशिनो ऋषाग्निजनीडद्रुमपीडिनः खगान्" नैष० २-१०।

नीडक नीडक (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. नीडे कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। 2. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡು.

नीडज नीडज (पुं०) ಪಕ್ಷಿ. ಹಕ್ಕಿ. नीडे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

नीडोद्भव नीडोद्भव (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. नीडे उद्भवति—उद्+भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "शृङ्खलानिबद्धनीडोद्भवविभ्रमं युवा" नैष० १६-६३।

नीत नीत (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತರಲ್ಪಟ್ಟ. णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "नीतस्त्रिलोकपतिना निजराजधानीं भूयः प्रजात इव पौरजनैः प्रतीतः" याद० २०-९८। 2. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಟ್ಟಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ. "न नीतमन्येन नतिं कदाचित्कर्णान्तिकप्राप्तगुणं क्रियासु" माघ० ३-२०। "निजेन नीतं विजितान्य-गौरवं गभीरतां धैर्यगुणेन भूयसा" किरा० १४-३९। 3. ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "नीतान्यमूनि मठचत्वरशून्यदेवागारेषु मूर्खमुखरैः सह वासराणि" प्रबोध० ६-१२।

नीति नीति (स्त्री०) 1. ಹೊಂದಿಸುವುದು, ತಲುಪಿಸುವುದು, ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು. णीञ् (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ, ನೇತೃತ್ವ, ಕಾರ್ಯವಿಧಾನವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುದು. 3. ನಡತೆ, ವರ್ತನೆ, ನಡವಳಿಕೆ. 4. ನಯ, ವಿನಯ, ಸಭ್ಯತೆ. नीयन्ते संलभ्यन्ते उपायादयः ऐहिकामुष्मिकार्था वास्यां अनया वा-णीञ् अधि० कर० वा क्तिन्। 5. ವಿವೇಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ತನೆ, ನ್ಯಾಯವಾದ ವರ್ತನೆ. "काले खलु समारब्धाः फलं बध्नन्ति नीतयः" रघु० १२-६९। "आर्जवं हि कुटिलेषु न नीतिः" नैष० ५-१०३। 6. ಕಾರ್ಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಯೋಜನೆ, ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯುವ ಏರ್ಪಾಡು. "अद्यान्तः खलु सर्वथास्य मदनायासप्रबन्धस्य मे कल्याणं विदधातु वा भगवती-नीतिर्विपर्येतु वा" मालती० ६-३। 7. ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಹಾರದ ತತ್ತ್ವ, ರಾಜತಂತ್ರ. "आत्मोदयः परज्यानिः द्वयं नीतिरितीयती" माघ० २-३०। "नीतिरापदि यद्गम्यः परस्तन्मानिनो ह्रिये" माघ० २-६१। ನೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮ, ನಯ, ವಿವೇಕ, ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹದಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಯ, ರಾಜ್ಯಾ ಡಳಿತನೈಪುಣ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ ಪಡೆದು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯನಾಗ ಬಹುದು. ನೀತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿ

ಕೊಂಡು ಲೋಕಕ್ಕೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿ ಜನತೆಯ ಜೀವನವನ್ನು ಸುಖಿಮಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದು.

ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು, ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು, ಕಾಮುಂದಕಿ, ಚಾಣಕ್ಯ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಪ್ರಜಾಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿತವಾದ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ಜನತೆಗೆ ಬೋಧಪ್ರದವಾಗಿವೆ. "नयस्य विनयो मूलं विनयः शास्त्रनिश्चयः। विनयो हीन्द्रियजयः तद्युक्तं शास्त्रमिच्छति"। ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಕರ್ತವ್ಯ ಮತ್ತು ಅಕರ್ತವ್ಯಗಳ ವಿವೇಕವುಂಟಾಗುವುದು. "शुचितास्तिक्यपूतात्मा पूजयेद्देवतां सदा। देवतावद्गुरुजनमात्मवच्च सुहृज्जनम्। प्रणिपातेन हि गुरुं सतोऽमृषानुचेष्टितैः। कुर्वीताभिमुखान् भृत्यैः देवान् सत्कृतकर्मणा। सद्भावेन हरेन्मित्रं संभ्रमेण च बान्धवान्। स्त्रीभृत्यान् प्रेमदानाभ्यां दाक्षिण्येनेतरं जनम्। अनिन्दा परकृत्येषु स्वधर्मपरिपालनम्। कृपणेषु दयालुत्वं सर्वत्र मधुरा गिरः। प्राणैरप्युपकारित्वं मित्राया-व्यभिचारिणे। गृहागते परिष्वङ्गः शक्त्या दानं सहिष्णुता। स्वसमृद्धिष्वनुत्सेकः परवृद्धिष्वमत्सरः। परोपतापि वचनं मौनव्रतचरिष्णुना" अग्निपु०।

नीतिघोष ನೀತಿಘೋಷ (पुं०) ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ರಥ. नीत्यात्मको घोषो यत्र। "नन्दिघोषोऽर्जुनरथो नीतिघोषस्तु गीष्पतेः" त्रिकाण्ड०।

नीतिज्ञ ನೀತಿಜ್ಞ (वि०) ನೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ನೀತಿ ಕುಶಲನು. नीतिं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

नीतिमत् ನೀತಿವತ್ (वि०) ನೀತಿಯುಕ್ತ, ನೀತಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಂಡಿರುವವನು. नीतिः प्राशस्त्येनास्त्यस्य "मतुप्" (५-२-१४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **—मती —ವತೀ.**

नीतिव्यतिक्रम ನೀತಿವ್ಯತಿಕ್ರಮ (पुं०) ನೀತಿಯನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು, ನೀತಿಯ ಉಲ್ಲಂಘನೆ. नीतेः व्यतिक्रमः।

नीतिशास्त्र ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ನೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಶುಕ್ರನೀತಿ, ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯ ನೀತಿ, ಕಾಮಂದಕೀಯ ನೀತಿ ಮುಂತಾದ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ. "भार्गवो नीतिशास्त्रं तु जगाद जगतो हितम्" भा०।

नीप ನೀಪ (न०) 1. ಮನೆಯ ಸೂರು, ಮನೆಯ ಹೊದಿಕೆ (ಮೇಲುಛಾವಣಿ)ಯ ತುದಿಯ ಭಾಗ. नितराम् इन्धे — नि इन्धी (दीप्तौ) "रक्" (उ० २-१३)। नितरां म्रियते — नि + मृङ् (अवस्थाने) "कः" (का० ३-२-५) वा। 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 3. ಚಂದ್ರ. 4. ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 5. ನೇಮಿ, ಚಕ್ರದ ಅಂಚು. "नीपं नेमौ वलीकेन्द्वोरेवतीभे च कानने" विश्व०। "नीप" ಎಂದೂ ಪಾಠಾಂತರವಿರುವುದು. "वलीकनीपे (पे) पटलप्रान्ते" अम०। "हरिन्मणिश्यामतृणाभिरामैर्गृहाणि नीपैरिव यत्र रेजुः" माघ० ३-४९।

नीप ನೀಪ (पुं०) 1. ಕದಂಬವೃಕ್ಷ. ಇದನ್ನು ಕೆಲವರು ಈಚಲು ಮರವೆನ್ನುವರು. णीञ् (प्रापणे) "पः" (उ० ३-२३)। "अंसलम्बिकुटजार्जुनस्रजस्तस्य नीपरजसाङ्गरागिणः" रघु० १९-३७। 2. ಕೆಂಪು ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. 3. ನೀಲಿ ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 4. ರಾಜರ ಒಂದು ವಂಶ. "नीपान्वयः पार्थिव एष यज्वा गुणैर्यमाश्रित्य परस्परेण" रघु० ६-४६। 5. ಬೆಟ್ಟದ ಕೆಳಪ್ರದೇಶ.

नीयमान ನೀಯಮಾನ (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತರಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. णीञ् (प्रापणे) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। "बभौ बलौघः शशिनोदितेन वेलामुदन्वानिव नीयमानः" रघु० १६-२७। 2. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಈಡುಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "परितः प्रसभेन नीयमानः शरवर्षैरवसायमाश्रयाशः" माघ० २०-७२।

नीर ನೀರ (न०) ಜಲ, ನೀರು. णीञ् (प्रापणे) "रक्" (उ० २-१३)। निर्गतं रात् अग्नेः इति वा। "अग्नेरापः" श्रुतिः। निर्गतो रोऽग्निर्यस्मात् इति वा। "अद्भ्योऽग्निर्ब्रह्मणः क्षत्रम्" स्मृतिः। "एकत्र स्फटिकतटांशुभिन्ननीरा नीलाश्मद्युतिभिदुराऽम्भसोऽपरत्र" माघ० ४-२६। ಕುಡಿಯಲು ಕೊಳೆದ ನೀರು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. "वाप्युद्भवं तत्प्रवदन्ति धीरा नीरं समासेन निगद्यतेऽत्र। यत् श्रीमतां चैव महायतीनां बलप्रदं पथ्यतरं प्रदिष्टम्"। ತೆಗೆದಿಟ್ಟ ನೀರು ಮಾರನೆಯ ದಿನಕ್ಕೆ ಶುದ್ಧವಲ್ಲ. "त्यजेत्पर्युषितं पुष्पं त्यजेत् पर्युषितं जलम्। गङ्गातोयं च तुलसी पवित्रं सर्वदा स्मृतम्" ಆದರೆ ಗಂಗಾನದಿಯ ಜಲವು ಸರ್ವದಾ ಶುದ್ಧವಾದುದು.

नीरक्त ನೀರಕ್ತ (वि०) ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ, ಬಣ್ಣವು ಹೋಗಿರುವ (ವಸ್ತ್ರ). "नीरक्त वसनमपाक्तोऽङ्गरागः" माघ० ८-६१।

नीरज ನೀರಜ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. ತಾವರೆ. नीरे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "जगदतुर्निहिते हृदि नीरजे दवथुकुड्मलनेन पृथुस्तनीम्" नैष० ४-३०। 2. ಚಂಗಲು ಕೋಷ್ಠ. "नीरजं कुष्ठ-पद्मयोः" मेदि०। 3. ಮುಕ್ತಾಫಲ, ಮುತ್ತು. (वि०) 4. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

नीरजस् ನೀರಜಸ್ (वि०) 1. ರಜಸ್ಸಿಲ್ಲದ, ಧೂಳಿಲ್ಲದ (प्रदेश). 2. ಪರಾಗವಿಲ್ಲದ. 3. ರಜೋಗುಣವಿಲ್ಲದ. निर्गतं रजः धूलिः परागः रजोगुणो वा यस्य। "नीरजस्तमसा सत्त्वशुद्धिर्निःस्पृहता शमः" याज्ञ० ३-१५९। (स्त्री०) 4. ಮುಟ್ಟು ನಿಂತುಹೋಗಿರುವ ಹೆಂಗುಸು.

नीरजस्क ನೀರಜಸ್ಕ (वि०) 1. ಧೂಳಿಲ್ಲದ. 2. ಪರಾಗವಿಲ್ಲದ. 3. ರಜೋಗುಣವಿಲ್ಲದ. निर्गतं रजो धूलिः परागः रजोगुणो वा यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। "नीरजस्के सदानन्दे पदे चाहं निवेशितः" प्रबोध० ६-३२।

नीरजाक्ष ನೀರಜಾಕ್ಷ (वि०) ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. नीरजे इव अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **-जाक्षी** -ಜಾಕ್ಷೀ. "कौशेयं व्रजदपि गाढतामजस्रं सस्रंसे विगलितनीवि नीरजाक्ष्याः" माघ० ८-६।

नीरजात ನೀರಜಾತ (वि०) ನೀರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು. नीरात् जलात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "क्तः" (३-३-१७४)। "अन्नं चापि प्रभवति पानीयात् कुरुसत्तम। नीरजातेन (अन्नेन) रहितं न किञ्चित् सम्प्रवर्तते" भा० अनु० १०२-११।

नीरद ನೀರದ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. नीरं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "लक्ष्मीभृतोऽम्भोधितटाधिवासान् द्रुमानसौ नीरदनीलभासः" माघ० ३-७१। "नीलच्छविरसौ रेजे केशवच्छलनीरदः" माघ० १९-९६। 2. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ.

नीरदिन् ನೀರದಿನ್ (वि०) ಮೇಘದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ. नीरदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-दिनी** -ದಿನೀ. "क्वचिदिवेन्द्रगजाजिन-कञ्चुकाः शरदि नीरदिनीर्यदवो दिशः" माघ० ६-५१।

नीरधर ನೀರಧರ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. नीरस्य धरः। "नवनीलनीरधरधीरगर्जितक्षणबद्धकुड्मलकदम्बडम्बरम्" उ० रा० ६-१७।

नीरधि ನೀರಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. नीराणि धीयन्ते अत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "आस्येन स स्मरतु नीरधिमन्थनोत्थं स्वच्छन्दमिन्दुमपि सुन्दरि मन्दराद्रिः" नैष० ११-६३।

नीरनिधि ನೀರನಿಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. नीराणि निधीयन्तेऽत्र — नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "पारेजलं नीरनिधेरपश्यन्मुरारिरानील-पलाशराशीः" माघ० ३-७०।

नीरनिलय ನೀರನಿಲಯ (वि०) ಜಲದಲ್ಲಿರುವ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ. नीरं निलयो यस्य। "तल्लेशैरधुनापि नीरनिलयैरम्भोजमारभ्यते" नैष० २२-१४२।

नीरन्ध्र ನೀರಂಧ್ರ (वि०) 1. ಸಾಂದ್ರವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ ನಿಬಿಡವಾದ. निर्गतं रन्ध्रं छिद्रमस्य। "नीरन्ध्रं पथिषु रजो रथाङ्गनुन्नं पर्यस्यन्नवसलिलारुणं वहन्ती" किरा० ७-२५। 2. ಎಡೆಬಿಡದಿರುವ, ಸೇರಿದಂತೆ ಇರುವ. 3. ರಂಧ್ರವಿಲ್ಲದ, ಛಿದ್ರವಿಲ್ಲದ.

नीरन्ध्रित ನೀರಂಧ್ರಿತ (वि०) 1. ಸಾಂದ್ರವಾಗಿರುವ, ದಟ್ಟವಾಗಿರುವ. नीरन्ध्रोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ನಿರಂತರವಾಗಿರುವ, ಮಧ್ಯೆ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದ, ಅನುಸ್ಯೂತವಾದ. "श्रुतः स दृष्टश्च हरित्सु मोहात् ध्यातः स नीरन्ध्रितबुद्धिधारम्" नैष० ३-८२।

नीरप्रिय ನೀರಪ್ರಿಯ (पुं०) ಜಲವೇತಸ, ನೀರುಹಬ್ಬೆ ಗಿಡ. नीरं प्रियमस्य।

नीरराशि ನೀರರಾಶಿ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. नीराणां राशिर्यत्र। "उचितस्वपनोऽपि नीरराशौ स्वबलाम्भोनिधि-मध्यगस्तदानीम्" माघ० २०-३६। 2. ನೀರಿನ ರಾಶಿ.

नीरुह ನೀರುಹ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. नीरे रोहति — रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३६)। "नीलनीरुहमाल्यमयीं स न्यस्य तस्य गलनालविभूषाम्" नैष० २१-३६। (वि०) 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

नीरव ನೀರವ (वि०) ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದ, ಸದ್ದಿಲ್ಲದ.

नीरस ನೀರಸ (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬಿಗಿಡ. नितरां रसो यत्र। (वि०) 2. ರಸವಿಲ್ಲದ, ಶುಷ್ಕವಾದ, ಒಣಗಿರುವ. निर्गतो रसः यस्मात्। 3. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸವಿಲ್ಲದ. निर्गतो रसः शृङ्गारादिः यस्मात्। "अलब्धफलैर्नीरसं मम विधाय तस्मिन् जने समागममनोरथं भवतु पञ्चबाणः कृती" विक्र० २-११।

नीराखु नीराखु (पुं०) जलबिडाल, नीरुबेक्कु. नीरस्य आखुः।

नीराजन नीराजन (न०) 1. देवरिगे माडुव आरति. कर्पूर दीप मॊदलादुवुगळिंद माडुव मंगळारति. निर् + राजृ (दीप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "कृत्वा नीराजनं विष्णोर्दीपावल्या सुदृश्यया। तमोविकारं जयति जिते तस्मिंश्च को भवः"। "नीराजनं च यः पश्येत् देवदेवस्य चक्रिणः। सप्तजन्मनि विप्रः स्यादन्ते च परमं पदम्" मूलागमः। 2. दृष्टि दोष परिहारक्काग्गि माडुव नीरिन आरति, दृष्टि शांतिगागि बण्णद नीरिनिंद निवाळिसुवुदु. "घृत लाञ्छनगोमयाञ्चनं विधुमालेपनपाण्डुरं विधिः। भ्रमयत्युचितं विदर्भजाननीराजनवर्धमानकम्" नैष० २-२६। निर् + राजृ + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। (स्त्री०) **-ना -न्**. "चक्रे स चक्रनिभचङ्क्रमणच्छलेन नीराजनां जनयतां निजबान्धवानाम्" नैष० १-१४४।

नीरुज् नीरुज् (पुं०) 1. आरोग्य, रोगविल्लदिरुविके. निर् + रुज (हिंसायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. रोगविल्लदवनु. निर् नास्ति रुक् रोगो यस्य। "एतेन पाल्यो वर्धन्ते नीरुजो निरुपद्रवाः" सुश्रुत० चिकित्सा० २५-२७।

नीरुज नीरुज (न०) 1. चंगलुकोष्ठ. निर्गता रुजा यस्मात्। (वि०) 2. रोगविल्लदवनु, आरोग्य दिंदिरुववनु. निर्गता रुजा यस्य।

नील नील (पुं०) 1. नीलवर्ण, श्यामलवर्ण, कप्पु बण्ण. नील (वर्णे) "कः" (३-१-१३६)। 2. नील मणि, इंद्रनीलमणि. 3. ऒंदु पर्वत. [इदु ऒरिस्सा प्रांतद पुरिय समीपदल्लिरुवुदु. इल्लि जगन्नाथन देवालयविरुवुदु.] 4. रामसैन्यदल्लिद्द ऒब्ब वानर. 5. कुबेरन नवनिधिगळल्लोंदु. "महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकरकच्छपौ। मुकुन्दः कुन्दनीलौ च वर्चश्च निधयो नव" अम०। 6. नीलोषधि, नीलिगिड. 7. लांछन, देहद मेलिन कप्पुचुक्कि, मैयमेलि हुट्टुव एळिन आकारद कप्पु मच्चे. "नीलो वर्णे मणौ शैले निधिवानरभेदयोः। नील्योषध्यां लाञ्छने च". हेम०। (न०) 8. करिय सौवर्चल लवण. 9. मैलुतुत्त. 10. विष. 11. कत्तले. 12. सौवीराञ्जन. 13. ताळीस पत्रे. (स्त्री०) **-ना -ला**. 14. नीलि बण्णद नॊण. 15. नीलि कॊमे्म गिड. **-नी -लि**. 16. नील्योषधि. (वि०) 17. नीलिवर्णद, कप्पाद. "नीलेभाजालनलिननिलीनोल्ललनालिना" माघ० १९-८४।

नीलक नीलक (पुं०) 1. भ्रमर, दुंबि. नीलवर्णेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। 2. अग्नियु ज्वालॆ. (न०) 3. सौवर्चल लवण. 4. कण्णिन ऒंदु रोग.

नीलकण्ठ नीलकण्ठ (पुं०) 1. मयूर, नविलु. नीलः कण्ठो यस्य। "स्कन्धाधिरूढोज्ज्वलनीलकण्ठानुर्वीरुहः श्लिष्टतनूनहीन्द्रैः" माघ० ४-७। 2. नीरु कॊळॆ. 3. काडिगॆसॊगसिन हक्कि, खंजन पक्षि. 4. गब्बच्चि. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५५) सूत्रस्थेन "अङ्गगात्रकण्ठेभ्यो वक्तव्यम्" इति वृत्त्या निष्पन्नम्। **-ण्ठी -ण्ठि**. 5. परशिव, परमेश्वर. "क्व नीलकण्ठ व्रजसीत्यलक्ष्यवागसत्यकण्ठार्पितबाहुबन्धना" कुमा० ५-५७। समुद्रमथनकालदल्लि लोक रक्षणार्थवागि ब्रह्मन मातिनंते परमेश्वरनु विषपान माडिदुदरिंद नीलकंठनॆंब हॆसरायितु. "त्रैलोक्यं मोहितं यस्य गन्धमाघ्राय तद्विषम्। प्राग्यसल्लोकरक्षार्थं ब्रह्मणो वचनाच्छिवः॥ दधार भगवान् कण्ठे मन्त्रमूर्तिर्महेश्वरः। तदाप्रभृति देवस्तु नीलकण्ठ इति श्रुतः" भा० आदि० ४२, ४३।

नीलकमल नीलकमल (न०) 1. नील तावरॆ. 2 कन्नॆयिलॆ. नीलं कमलम्।

नीलकुरण्टक नीलकुरंटक (पुं०) करिय हूविन गॊरंटि. नीलः कुरण्टकः।

नीलकेशी नीलकेशी (स्त्री०) नीलिगिड.

नीलक्रौञ्च नीलक्रौंच (पुं०) नील बकपक्षि.

नीलगिरि नीलगिरि (पुं०) ऒंदु बॆट्ट. इदु मदरासु प्रांतदल्लिरुवुदु.

नीलग्रीव नीलग्रीव (पुं०) 1. ईश्वर, परशिव. 2. मयूर.

नीलङ्गु नीलंगु (पुं०) 1. क्रिमि, हुळ. नितरां लङ्घति—लगि (गतौ) "क्कुः" (उ० १-३६)। "नीलङ्गुस्तु क्रिमिः" अम०। 2. भ्रमर, दुंबि. 3. जंबुक, नरि.

नीलतरु ನೀಲತರು (पुं) 1. ನಾರಿಕೇಳವೃಕ್ಷ, ತೆಂಗಿನ ಮರ. 2. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಮರ. नील: तरुः ।

नीलताल ನೀಲತಾಲ (पुं) 1. ತಮಾಲವೃಕ್ಷ, ಹೊಂಗೆ ಮರ. 2. ಕಿರುತಾಳೆ.

नीलध्वज ನೀಲಧ್ವಜ (पुं) 1. ತಾಳವೃಕ್ಷ. 2. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಮಾಹಿಷ್ಮತಿಯ ರಾಜ.

नीलनलिन ನೀಲನಲಿನ (न०) ನೀಲಕಮಲ.

नीलनिर्गुण्डी ನೀಲನಿರ್ಗುಂಡೀ (स्त्री०) ಕರಿಯ ಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ.

नीलपङ्क ನೀಲಪಂಕ (न०) ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. नीलं पङ्क इव । "तमसं तु निशाचर्मं नीलपङ्कं रजोबलम्" त्रिकाण्ड० ।

नीलपत्र ನೀಲಪತ್ರ (पुं) 1. ಕರಿ ಹೊನ್ನೆಮರ. 2. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. (न०) 3. ನೀಲೋತ್ಪಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. नीलं पत्रं पर्णं पुष्पदलं वा यस्य । (वि०) 4. ಕರಿಯ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ. नीलं पत्रं यस्य ।

नीलपिच्छ ನೀಲಪಿಚ್ಛ (पुं) ಕಪ್ಪು ಪುಕ್ಕದ ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ, ಡೇಗೆ, ಗಿಡುಗ. नीलं पिच्छं यस्य । स्त्रियां जातिं० "ङीष्" (४-१-६३) । **-पिच्छी -ಪಿಚ್ಛೀ.**

नीलपीत ನೀಲಪೀತ (वि०) ಕಪ್ಪು ಹಳದಿ ಬೆರೆತ ಗಾಢ ಹಸುರು ಬಣ್ಣ.

नीलपुनर्नवा ನಿಲಪುನರ್ನವಾ (स्त्री०) ನೀಲಿ ಹೂವಿನ ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ.

नीलपुष्प ನೀಲಪುಷ್ಪ (न०) 1. ಮಾಚಿಪತ್ರೆ. (स्त्री०) **-ष्पा -ಷ್ಪಾ.** 2. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ ಗಿಡ.

नीलफला ನೀಲಫಲಾ (स्त्री०) ನೇರಿಳೆಮರ, ಜಂಬೂ ವೃಕ್ಷ. नीलं फलं यस्य ।

नीलभृङ्गराज ನೀಲಭೃಂಗರಾಜ (पुं) ಕರಿಯ ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ.

नीलमक्षिका ನೀಲಮಕ್ಷಿಕಾ (स्त्री०) ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ನೊಣ.

नीलमणि ನೀಲಮಣಿ (पुं) 1. ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ. "नृपनीलमणीगृहत्विषामुपवेर्यंत्र भयेन भास्वतः" नैष० २-७५ । ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯನ್ನು ಶನಿಗ್ರಹದ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ದಾನಮಾಡಬೇಕು ಮತ್ತು ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "धार्यमाणस्य ये दृष्टाः पद्मरागमणेर्गुणाः । धारणादिन्द्रनीलस्य तानेवाप्नोति मानवः" । 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 3. ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು.

नीलमणिक्य ನೀಲಮಾಣಿಕ್ಯ (न०) ನೀಲರತ್ನ, ನವವಿಧ ರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. "स्वबद्धया कण्ठिकयेव नीलमाणिक्यमय्या कुतुकेन गौर्याः" कुमा० १२-१४।

नीलमाधव ನೀಲಮಾಧವ (पुं) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ವಾಸುದೇವ, ವಿಷ್ಣು. नीलो नीलवर्णो माधवः । "प्रेषितोऽहं हरिं द्रष्टुं मञ्चस्थं नीलमाधवम्" स्कान्द० ।

नीलमाष ನೀಲಮಾಷ (पुं) ಉದ್ದು.

नीलराजि ನೀಲರಾಜಿ (स्त्री०) ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. "निशाशशाङ्क्षतनीलराजयः" ऋतुसं० ।

नीललोह ನೀಲಲೋಹ (न०) ಕಬ್ಬಿಣ.

नीलरत्न ನೀಲರತ್ನ (न०) ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ನೀಲ ಮಣಿ.

नीललोहित ನೀಲಲೋಹಿತ (पुं) 1. ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. नीलश्चासौ लोहितश्च कण्ठे जटासु च । "संयुगे सांयुगीनं तमुद्यतं प्रसहेत कः । अंशादृते निषिक्तस्य नीललोहितरेतसः" कुमा० ३-५७ । 2 ನೀಲಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. (वि०) 3. ನೀಲಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಣ್ಣದ.

नीलवर्ण ನೀಲವರ್ಣ (पुं) 1. ನೀಲಿಬಣ್ಣ. (वि०) 2. ನೀಲಿಬಣ್ಣದ. **-वर्णा -ವರ್ಣಾ.** 3. ನೀಲಿಗಿಡ.

नीलवासस् ನೀಲವಾಸಸ್ (पुं) 1. ಬಲರಾಮ. 2. ಶನಿದೇವ. नीलं वासो यस्य । "नीलवासाः एककुण्डलो हलककुदि कृतसुभगसुन्दरभुजो भगवान् माहेन्द्रो वारणेन्द्र इव काञ्चनीं कक्षामुदारलीलो बिभर्ति" भाग० ५-२५-७ । (वि०) 3. ನೀಲವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. एवं नीलवसनः नीलवस्त्रः इत्यादि.

नीलशीर्ष ನೀಲಶೀರ್ಷ (पुं) ಕಪ್ಪುಮುಖದ ಕಪಿ.

नीला ನೀಲಾ (स्त्री०) 1. ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ನೊಣ. 2. ನೀಲಿ ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ. 3. ನೀಲಿಗಿಡ.

नीलाक्ष ನೀಲಾಕ್ಷ (पुं) ಹಂಸಪಕ್ಷಿ.

नीलाङ्ग ನೀಲಾಂಗ (पुं) 1. ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ, ನೀರುಹಕ್ಕಿ. नीलमङ्गं यस्य । (वि०) 2. ಕಪ್ಪು ಮೈಯುಳ್ಳ.

नीलाञ्जन ನೀಲಾಂಜನ (न०) ಸೌವೀರಾಂಜನ.

नीलाञ्जसा ನೀಲಾಂಜಸಾ (स्त्री०) 1. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. 2. ಒಂದು ನದಿ. 3. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. "नीलाञ्जसाऽप्सरोभेदे सरिद्भेदे च विद्युति" मेदि० ।

नीलाम्बर नीलाम्बर (पुं) 1. बलराम. 2. शनि देव. नीलमम्बरं यस्य। (न) 3. नीलिवस्त्र. (वि) 4. नीलिबण्णद बट्टेयन्नु धरिसिरुव.

नीलाब्ज नीलाब्ज (न) नीलकमल.

नीलाम्बुज नीलाम्बुज (न) नीलकमल. नीलमम्बुजम्।

नीलाम्बुजन्मन् नीलाम्बुजन्मन् (न) नीलोत्पल, कन्नेदिले. नीलवर्णयुक्तमम्बुजन्म।

नीलाम्ला नीलाम्ला (स्त्री) करियं हूविन गोरंटि.

नीलाशी नीलाशी (स्त्री) करिय लक्किगिड. नीलं नीलवर्णमश्नुते — अशू (व्याप्तौ) "अण्" (३-२-१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

नीलाश्मन् नीलाश्मन् (पुं) इंद्रनीलमणि, नीलः अश्मा। "एकत्र स्फटिकतटांशुभिन्ननीरा नीलाश्मद्युतिभिदुराऽम्भसोऽपरत्र" माघ० ४-२६।

नीलासन नीलासन (पुं) करि होन्नेमर. नीलश्चासौ असनश्च।

नीलिका नीलिका (स्त्री) 1. करिय लक्किगिड. 2. नीलिगिड. 3. कण्णिन ओंदु रोग. "नीलिका नीलिनीक्षुद्ररोगशेफालिकासु च" मेदि०।

नीलिङ्गी नीलिङ्गी (स्त्री) नानाविध कृमिगळिंद कूडिद भूमि. "कचङ्गला तु नीलिङ्गी भूर्नानाजन्तुसंयुता" वैज०।

नीलिन् नीलिन् (वि) नीलिबण्णदिंद कूडिद, हेचिन्न नीलिबण्णद. नीलो भूम्नाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

नीलिनी नीलिनी (स्त्री) नीलिगिड. नीलो वर्णोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)।

नीलिमन् नीलिमन् (पुं) नीलिबण्ण. नीलस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२३)। "प्रारम्भेऽपि त्रियामा तरुणयति निजं नीलिमानं वनेषु" मालती० ५-६।

नीली नीली (स्त्री) 1. नीलिगिड. नील "ङीष्" (वा० ४-१-४२)। 2. नीलिबण्णद नोण. 3. ओंदु रोग.

नीलीराग नीलीराग (पुं) 1. दृढवाद प्रेम, नीलिबण्णदंते बदलावणे हॊंददिरुव (स्थिरवाद) प्रेम. (वि) 2. दृढवाद प्रेमवुळ्ळ. "नीलीरागः स्थिरप्रेमा" वैज०।

नीलोत्पल नीलोत्पल (न) कन्नेदिले हूवु. नीलमुत्पलम्। "नालेनास्तु त्वदक्षिप्रतिफलनभिदा तत्र नीलोत्पलानाम्" नैष० १२-१०३।

नीलोपल नीलोपल (पुं) इंद्रनील शिले. नीलश्चासौ उपलश्च। "नीलोपलस्यूतविचित्रधातुमसौ गिरिं रैवतकं ददर्श" माघ० ४-१।

नीवर नीवर (पुं) 1. यति, संन्यासि. णीञ् (प्रापणे) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। "नीवरः परिव्राट्" सि० कौ०। 2. वर्तक, व्यापारि. 3. वासमाडुवनु. "स्यान्नीवरो वाणिजके वास्तव्ये च पुमानयम्" मेदि०।

नीवाक नीवाक (पुं) धान्यद कॊरतेयं निमित्त कॊळ्ळुववर पैपोटि. "नीवाकस्तु प्रयामःस्यात्" अम०।

नीवार नीवार (पुं) ओंदु विध तृणधान्य. निव्रियन्ते — वृञ् (वरणे) "घञ्" (३-३-४८)। "नीवाराः शुकगर्भकोटरमुखभ्रष्टास्तरूणामधः" शाकु० १-१३।

नीवि(वी) नीवि(वी) (स्त्री) 1. वर्तकर मूल धन, बंडवाळ. नितरामिन्वति — इवि (प्रेरणे) "इन्" (उ० ४-१२०) वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "अमुद्राभङ्गसुभगा नीवीरिव रतेः शुभः" याद० १६-१३६। 2. हॆंगसरु सॊंटुदल्लि हाकुव सीरॆय गंटु. "प्रापि तेन भृशमुच्छ्वसिताभिर्नीव्रिभिः सपदि बन्धनमोक्षः" माघ० १०-५१। "नीविमर्धमुकुलीकृतदृष्ट्या" माघ० १०-६४। "कान्ते तल्पमुपागते विगलिता नीवी स्वयं बन्धनात्" अमरु० १०१।

नीव्र नीव्र (न) "नीध्र" पदद अर्थ.

नीवृत् नीवृत् (स्त्री) जनपद, देश, जनरु वास माडुव स्थान. नियतं वर्ततेऽत्र — वृतु (वर्तने) "क्विप्" (३-२-१७८)। दीर्घः (६-३-११६)। "सरसीः परिशीलितुं मया गमिकर्मीकृतनैकनीवृता" नैष० २-४०।

नीशार नीशार (पुं) हिम मत्तु गाळियन्नु तडॆयुव मेलु हॊदिकॆ. नितरां शीर्यते हिमानिलाः यत्र — शॄ (हिंसायाम्) "घञ्" (वा० ३-३-२१)। दीर्घः (६-३-१२२)।

नीहार ನೀಹಾರ (पुं०) ಹಿಮ, ಮಂಜು. निह्रियते —नि + हृ (हरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "नीहार-जालमलिनः पुनरुक्तसान्द्राः कुर्वन् वधूजनविलोचनपक्ष्ममालाः" माघ० ५-११।

नु ನು (अव्य०) 1. ವಿತರ್ಕ, ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. नुदति —णुद (प्रेरणे) "डुः" (३-२-१८०)। "स्वप्नो नु माया नु मतिभ्रमो नु क्लिष्टं नु तावत्फलमेव पुण्यम्" शाकु० ६-१०। 2. ವಿಕಲ್ಪ, ಪಕ್ಷಾಂತರ. "किं नु गर्हाम्यथात्मानमथ भीष्मं दुरासदम्" भाग० उद्योग० १७५-२९। 3. ಅನುನಯ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. 4. ಅಪಮಾನ, ಅವಮಾನ. 5. ಆದೇಶ, ಆಜ್ಞೆ. 6. ಪ್ರಶ್ನೆ. "को नु भीष्मं युधा जेतुमुत्सहेत महीपतिः" भा० उद्योग० १७५-३६। 7. ಹೇತು, ಕಾರಣ. 8. ಅಪದೇಶ, ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. 9. ಅಶೀತ. "नु वितर्कापमानयोः। विकल्पानुनयातीते प्रश्ने हेत्वपदेशयोः" मेदि०। (स्त्री०) 10. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ.

नुत ನುತ (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. णु (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "तं वेदशास्त्रपरिनिष्ठितशुद्धबुद्धिं चर्माम्बरं सुरमुनीन्द्रनुतं कवीन्द्रम्"। 2. ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

नुति ನುತಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. णु (स्तुतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಕೊಂಡಾಟ, ಶ್ಲಾಘನೆ.

नुत्त ನುತ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. णुद (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। वा नत्वम् (८-२-५६)। **नुन्नः ನುನ್ನಃ**· "प्रसह्य तेजोभिरसंख्यतां गतैरदस्त्वया नुन्नमनुत्तमं तमः" माघ० १-२७। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

नुदत् ನುದತ್ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, 2. ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ನೂಕುತ್ತಿರುವ. णुद (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-दती -ದತೀ, -दन्ती -ದಂತೀ.** "आत्मापराधं नुदतीं चिराय" रघु० १६-८५।

नुद्यमान ನುದ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ನೂಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. णुद (प्रेरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "नृपः पुरःस्थैः प्रतिबद्धवर्त्मा पश्चात्तनैः कञ्चन नुद्यमानः" नैष० १०-६। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

नुन्नत्सा ನುನುತ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ತಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ನೂಕಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. णुद (प्रेरणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ಎಸೆಯಲು ಇಚ್ಛೆ.

नुनुत्सु ನುನುತ್ಸು (वि०) 1. ತಳ್ಳಹಾಕಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. 2. ನೂಕಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. णुद (प्रेरणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "यदवादिषमप्रियं तव प्रियमाधाय नुनुत्सुरस्मि तत्" नैष० २-११। 3. ಎಸೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ.

नू ನೂ (स्त्री०) ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. नू (स्तुतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)।

नूतन ನೂತನ (वि०) ಹೊಸದಾದ. नव एव स्वार्थे "तनप्" (वा० ५-४-२५)। नवस्य नू आदेशश्च। "तदभिनयमिवावलिर्वनानामतनुत नूतनपल्लवाङ्गुलीभिः" माघ० ७-२५।

नूत्न ನೂತ್ನ (वि०) ನವೀನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. नव एव स्वार्थे "त्नप्" नवस्य नू आदेशश्च (वा० ५-४-२५)।

नूद ನೂದ (पुं०) ಹೂವರಚಿ ಮರ, ಬ್ರಹ್ಮದಾರು ವೃಕ್ಷ.

नूनम् ನೂನಮ್ (अव्य०) 1. ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಾಚಕವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದ. नु ऊनयति ऊन (परिहाणे) "अम्"। "जगति सुमनसस्तदादि नूनं दधति परिस्फुटमर्थतोऽभिधानम्" माघ० ७-२८। "मन्ये शङ्के ध्रुवं प्रायो नूनमित्येवमादयः। उत्प्रेक्षाव्यञ्जकाः शब्दाः इव शब्दोऽपि तादृशः"। 2. ತರ್ಕ, ಊಹೆ. "नूनमत्रभवतः शराकृतिं सर्वथायमनुयाति सायकः" किरा० १३-४५। 3. ನಿಶ್ಚಯ. "नूनं जनेन पुरुषे महति प्रयुक्तमागः परं तदनुरूपफलं प्रसूते" चं० रा०। 4. ವಾಕ್ಯಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಪದ. 5. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. "नूनं तु निश्चिते तर्के स्मरणे वाक्यपूरणे" मेदि०।

नूपुर ನೂಪುರ (पुंन०) ಕಾಲಿನ ತೊಡುಗೆ, ಕಾಲಂದಿಗೆ, ಕಾಲ್ಕಡಗ, ಕಾಲಿನ ಗೊಲುಸು. नुवि पुरति —पुर (अग्रगमने) "कः" (३-१-१३५)। "अनेन तनुमध्यया मुखरनूपुराराविणा नवाम्बुरुहकोमलेन चरणेन संभावितः" माल० ३-१७। "ध्वनिरगविवरेषु नूपुराणाम्" किरा० १०-४।

नृ ನೃ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ, ಪುರುಷ, ಗಂಡಸು. णीञ् (प्रापणे) "ऋः" (उ० २-१००)। "वीक्षणेऽपि सघृणासि नृणां किं यासि न त्वमपि सार्थगुणेन" नैष०

५-५४। 2. पुंलिंग सूचक पद. "हेतुर्ना कारणं बीजम्" अम०।

नृकपाल नृकपाल (पुं०) मनुष्यन तलेबुरुडे.

नृकेसरिन् नृकेसरिन् (पुं०) 1. नृसिंह, नरसिंह, महाविष्णुविन ऒंदु अवतार. ना चासौ केसरी च। 2. पुरुषश्रेष्ठ, उत्तमपुरुष. ना केसरीव।

नृग नृग (पुं०) ऒब्ब दॊरे, वैवस्वत मनुविन ऒब्ब मग. [ई दॊरेयु अनेक गोवुगळन्नु दान माडिदवनु. ऒंदु दिन ई राजनु दानमाडिद्द ऒंदु गोवु तप्पिसिकॊंडु बंदु मत्ते इवन गोवुगळ गुंपिनॊडने सेरितु. अदन्नु गुरुतिसदे आ गोवन्ने नृगनु मत्तॊब्ब ब्राह्मणनिगे दान माडिदनु. हिंदे दानवागि पडेदिद्द गोवन्नु ब्राह्मणनु हुडुकुत्त एरडनेय सल दान तॆगेदु कॊंड ब्राह्मणन मनेयल्लि अदन्नु गुरुतिसि केळलागि नृगनु तनगे दानमाडिदुदागि अवनु हेळिदनु. इब्बरू राजनल्लिगे हॊगलु इवरिगे न्याय दॊरकलिल्ल. राजनु कालवशनादाग अवन दत्तापहारद कारणदिंद कृकलास जन्मवु प्राप्तवायितु. मुंदे कृष्णावतारदल्लि राजनिगे आ जन्मविमॊचनेयायितु.] भाग० १०-६४।

नृङ्ग नृंग (पुं०) 1. ऒंदु सण्ण नगर. 2. सण्ण ग्रामa.

नृचक्षस् नृचक्ष्स् (पुं०) राक्षस.

नृचक्षस् नृचक्ष्स् (पुं०) सुनीथ राजन मग. "सुनीथस्तस्य भविता नृचक्षुर्यत् सुखी नलः" भाग० ९-२२-४१।

नृता नृता (स्त्री०) पुंस्त्व, पुरुषत्व. नृः भावः "तल्" (५-१-११९)। "अविनमन्न रराज वृथोच्चकै-रनृतया नृतया वनपादपः" माघ० ६-१०।

नृति नृति (स्त्री०) 1. नर्तन, कुणित. नृती (गात्रविक्षेपे) "इन्" (उ० ४-११९)। 2. कृमि, हुळ. "नृतिः स्यान्नर्तने कृमौ" हेम०।

नृत्त नृत्त (न०) नर्तन, कुणित. नृती (गात्रविक्षेपे) "क्तः" (३-३-११४)। "नाथभक्तिपरिष्कार्यां नृत्त-लीलामिव स्पृशन्" याद० १६-६३। "नृत्तादस्याः स्थित-मतितरां कान्तमृज्वायताधंम्" माल० २-६।

नृत्तज्ञ नृत्तज्ञ (वि०) नृत्यशास्त्रवन्नु बल्लवनु. नृत्त जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-११५)। "नृत्तज्ञसस्यप्रवराङ्गनानां धनुष्करक्षव्रतपस्विनां च" बृहत्सं० ५-७३।

नृत्य नृत्य (न०) नर्तन, कुणित. नृती (गात्रविक्षेपे) "क्यप्" (३-१-११०)। नृत्य मत्तु नृत्तगळिरड रल्लू गात्रविक्षेपवु समानवादरू अनुकरणात्मकवू भावाश्रयवू आद नृत्यक्किंतलू केवल तालालयाश्रयवाद नृत्तवु भिन्नवादुदु. "गात्र-विक्षेपार्थत्वे समानेऽपि अनुकारात्मकत्वेन नृत्तादन्य-न्नृत्यम्"। "अन्यद्भावाश्रयं नृत्यं नृत्तं तालल्या-श्रितम्" दशरू० १-९। "सुखश्रवा मङ्गलतूर्यनिस्वनाः प्रमोदनृत्यैः सह वारयोषिताम्" रघु० ३-१९। नृत्त मत्तु नृत्यगळिरडू लास्य मत्तु ताण्डवगळिंदु एरडु विध. सुकुमारवाद नृत्त मत्तु नृत्यगळु लास्य. उद्धतवाद नृत्त मत्तु नृत्यगळु ताण्डव. "मधुरोद्धतभेदेन तद्द्वयं द्विविधं पुनः। लास्यताण्डवरूपेण नाटकाद्युपकारकम्" दशरू० १-१०। रसाश्रयवाद नाट्यवु इवेरडक्किंतलू भिन्नवादुदु.

नृत्यत् नृत्यत् (वि०) नर्तनमाडुत्तिरुव, कुणिदाडुत्तिरुव. नृती (गात्रविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। "यत्र वेणरववेणवस्वरेहुंकृतेरुपवनीपिकालिनाम्। कङ्क-णालिकलहैश्च नृत्यतां कुज्जितं सुरतकूजितं तयोः" नैष० १८-१७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -स्त्री०

नृत्यप्रिय नृत्यप्रिय (पुं०) 1. नटराज, महादेव, परमेश्वर. नृत्यं प्रियमस्य। (वि०) 2. नृत्यवु प्रियवागिरुव.

नृत्यशाला नृत्यशाला (स्त्री०) नर्तनवन्नु कलिसुव शाले, नाट्यगृह.

नृत्यस्थान नृत्यस्थान (न०) नर्तनस्थान, रंगस्थळ; नृत्यस्य स्थानम्।

नृदुर्ग नृदुर्ग (न०) नाल्कु दिक्कुगळल्लू आने कुदुरे रथगळिंदलू बहुमंदि पदाति (कालाळु) गळिंदलू कूडिद ऒंदु दुर्ग. राजनु वास माडुव राजधानियु शत्रुगळिगे अभेद्यवागि ई रीतिय दुर्गगळिंद आवृतवागिरबेकु. "धन्वदुर्गं महीदुर्गमब्दुर्गं वार्क्षमेव वा। नृदुर्गं गिरिदुर्गं वा

समाश्रित्य वसेत्पुरीम्" मनु० ७-७०। नृदुर्गವು ಆರು ವಿಧ ದುರ್ಗಗಳಲ್ಲೊಂದು.

नृदेव नृदेव (पुं०) ರಾಜ. ದೊರೆ. नृणां देवः। ನಾ देव इव वा। "अम्लानमालाविपुलातपत्रैर्देवा नृदेवाश्च भिदां न भेजुः" नैष० १०-३३।

नृधर्मन् नृधर्मन् (पुं०) ಕುಬೇರ. नृः मनुष्यस्येव धर्मोऽस्य "अनिच्" (५-४-१२४)।

नृनमन नृनमन (त्रि०) ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ ಮೊದಲಾದವರು. नृभिर्नम्यते — णम (प्रह्वत्वे शब्दे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

नृप नृप (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ, ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. नॄन् पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। ನಾಲ್ಕು ಯೋಜನ ವಿಸ್ತಾರದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದವನು ನೃಪನು. ಅದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳುವವನು ಮಂಡಲೇಶ್ವರನು. ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾದವನು ರಾಜೇಂದ್ರನು. "चतुर्योजनपर्यन्तमधिकारो नृपस्य च। यो राजा तच्छतगुणः स एव मण्डलेश्वरः। तस्माद्दशगुणो राजा राजेन्द्रः परिकीर्तितः" ब्रह्मवै०। ಆದರೆ ಎಲ್ಲಾ ರಾಜರಲ್ಲೂ ನೃಪಪದಪ್ರಯೋಗವು ಕಂಡುಬರುವುದು. "क्रियासु युक्तैर्नृप चारचक्षुषो न वञ्चनीयाः प्रभवोऽनुजीविभिः" किरा० १-४। "ययासतस्तस्य नृपस्य जज्ञिरे प्रशस्तवस्तूनि तदैव यौवतम्" नैष० १५-७६। 2. ಹದಿನಾರು ಸಂಖ್ಯೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರೇ ಮಂದಿ ರಾಜರುಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹದಿನಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕೇತ. "भुवि नृपमितहस्तेष्वङ्गलग्नं तदग्रम्" लीला०।

नृपकन्द नृपकन्द (पुं०) ರಾಜಪಲಾಂಡು, ರಾಜೀರುಳ್ಳಿ. कन्दानां नृपः श्रेष्ठः। राजदन्तादि० (२-२-३१) परनि०।

नृपगृह नृपगृह (न०) ರಾಜನ ಅರಮನೆ, ರಾಜನ ವಾಸಸ್ಥಾನ. नृपस्य गृहम्। ರಾಜಗೃಹದ ಲಕ್ಷಣ: ರಾಜನ ಅರಮನೆಯು 108 ಮೊಳಗಳ ಅಗಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ 135 ಮೊಳಗಳ ಉದ್ದಳತೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. "उत्तममष्टाभ्यधिकं हस्तशतं नृपगृहं पृथुत्वेन। अष्टाष्टोनान्येवं पञ्च सपादानि दैर्घ्येण" बृहत्सं० ५३-४। ಅರಮನೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಭಾಭವನವಿರಬೇಕು. ಗೋಶಾಲೆ ಅಶ್ವಶಾಲೆ ಮತ್ತು ಗಜಶಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಬಾವಿ ಕೊಳ ಮತ್ತು ಜಲಯಂತ್ರಗಳ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರಬೇಕು. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಮವಾಗಿಯೂ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗವು ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ಉತ್ತರ ಭಾಗವು ತಗ್ಗಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಿಂದ ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಾಕಾರವು ರಚಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಅರಮನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯ ದ್ವಾರಗಳೂ ಯಾಮದ ಸರದಿ ಪ್ರಕಾರ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಿಂದ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ವಸ್ತ್ರಕ್ಷಾಲನ ಸ್ನಾನ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಕಲ್ಪನೆಯಿರಬೇಕು. ಧಾನ್ಯ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಿಗಾಗಿ ದಾಸೀ ಮತ್ತು ಸೇವಕರಿಗಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಸತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ. "राजगृहं सभामध्यं गवाश्वगजशालिकम्। प्रशस्तवापीकूपादिजलयन्त्रैः सुशोभितम्। सर्वतः स्यात् समभुजं दक्षिणोच्चमुदङ्नतम्। शस्त्रास्त्रधारिभिर्युक्तप्राकारं सुष्ठ्यन्त्रकम्। चतुर्भिः पञ्चभिः षड्भिर्यामिकैः परिवर्तकैः। वस्त्रादिमार्जनार्थं च स्नानार्थं यजनार्थकम्। भोजनार्थं च पाकार्थं पूर्वस्यां कल्पयेद् गृहम्। धान्यार्थं द्वारपालार्थं दासीदासार्थमेव च। उत्सर्गार्थं गृहान् कुर्यात् दक्षिणस्यामनुक्रमात्" इत्यादि शुक्रनीतिपरिशिष्टम्। एवं नृपभवनम् नृपमन्दिरम् इत्यादि.

नृपञ्जय नृपञ्जय (पुं०) ಪೂರುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "नृपञ्जयो बहुरथः इत्येते पौरवाः स्मृताः" हरिवं०।

नृपति नृपति (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. नॄन् पाति — पा (रक्षणे) "डतिः" (उ० ४-५७)। "नेत्रव्रजाः पौरजनस्य तस्मिन् विहाय सर्वान् नृपतीन् निपेतुः" रघु० ६-७। 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. "विप्रस्य त्रिषु वर्णेषु नृपतेर्वर्णयोर्द्वयोः। वैश्यस्य वर्णे चैकस्मिन् षडेतेऽपसदाः स्मृताः" मनु० १०-१०।

नृपद्रुम नृपद्रुम (पुं०) ರಾಜವೃಕ್ಷ, ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. नृपस्येवादनो द्रुमः।

नृपप्रिय नृपप्रिय (पुं०) 1. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿದಿರು. 2. ರಾಜೀರುಳ್ಳಿ. (त्रि०) 3. ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ. (स्त्री०) **-प्रिया** -प्रिया. 4. ಕೇತಕೀ ವೃಕ್ಷ, ತಾಳೆಗಿಡ.

नृपलक्ष्मन् नृपलक्ष्मन् (न०) ರಾಜನ ಚಿಹ್ನೆ, ರಾಜಲಕ್ಷಣವಾದ ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಧನುಸ್ಸು ಮುಂತಾದುದು. नृपस्य लक्ष्म।

नृपलिङ्गधर ನೃಪಲಿಂಗಧರ (ವಿ೦) ರಾಜವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. "निजग्राहौजसा वीरः कलिं दिग्विजये क्वचित्। नृपलिङ्गधरं शूद्रम्" भाग०।

नृपशासन ನೃಪಶಾಸನ (ನ೦) ರಾಜನ ಆಜ್ಞೆ, ದೊರೆಯ ಆದೇಶ. नृपस्य शासनम्। ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳು ಮತ್ತು ಇತರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಆಜ್ಞೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "राजशासन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

नृपशु ನೃಪಶು (ಪುಂ೦) 1. ಮೂರ್ಖ, ಪಶುಗಳಂತೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. ना पशुरिव। "कृष्टा येन शिरोरुहे नृपशुना पाञ्चालराजात्मजा" वेणी० ३-४७। 2. ಪುರುಷ ಪಶು. ना चासौ पशुश्च।

नृपसभ ನೃಪಸಭ (ನ೦) ಅನೇಕ ರಾಜರ ಸಭೆ. नृपाणां सभा नपुंसकत्वम् (२-४-२३)।

नृपसुत ನೃಪಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (ಪುಂ೦) 1. ರಾಜ ಪುತ್ರ, ರಾಜಕುಮಾರ. नृपस्य सुतः सूनुर्वा। (ಸ್ತ್ರೀ೦) **-सुता -ಸುತಾ**. 2. ರಾಜಕುಮಾರಿ. 3. ಮೂಗಿಲಿ.

नृपांश ನೃಪಾಂಶ (ಪುಂ೦) 1. ರಾಜನ ಭಾಗ, ಕಂದಾಯದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ರಾಜನ ಪಾಲು. नृपस्य राज्ञः अंशः। 2. ರಾಜಪುತ್ರ, ರಾಜನ ಮಗ.

नृपात्मज ನೃಪಾತ್ಮಜ (ಪುಂ೦) ರಾಜನ ಮಗ, ರಾಜಕುಮಾರ. नृपस्यात्मजः। (ಸ್ತ್ರೀ೦) **-आत्मजा -ಆತ್ಮಜಾ**. ರಾಜಕುಮಾರಿ.

नृपाध्वर ನೃಪಾಧ್ವರ (ಪುಂ೦) ರಾಜನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗ. नृपकर्तव्योऽध्वरः।

नृपान्न ನೃಪಾನ್ನ (ನ೦) ರಾಜಸಂಬಂಧವಾದ ಅನ್ನ. राज्ञोऽन्नम्।

नृपाभीर ನೃಪಾಭೀರ (ನ೦) ರಾಜನ ಭೋಜನ ಸಮಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. नृपमभीरयति—अभि+ईर (गतौ) "कः" (३-१-१३५)।

नृपामय ನೃಪಾಮಯ (ಪುಂ೦) ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮರೋಗ, ಕ್ಷಯರೋಗ. आमयानां नृपः राजदन्तादि० पूर्वनिपातः।

नृपाल ನೃಪಾಲ (ಪುಂ೦) ರಾಜ. ದೊರೆ. नॄन् पालयति—पाल (रक्षणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। "भवन्तु तावत्तव लोचनाञ्चला निपेयनेपालनृपालपालयः" नैष० १२-४३।

नृपासन ನೃಪಾಸನ (ನ೦) ರಾಜನ ಸಿಂಹಾಸನ. नृपस्यासनम्। "यमभ्यषिञ्चच्छतपत्रनेत्रो सिंहासनाशां परिहृत्य दूरात्" भाग० ३-१-२८।

नृपाह्वय ನೃಪಾಹ್ವಯ (ಪುಂ೦) ರಾಜೀರುಳ್ಳಿ.

नृमिथुन ನೃಮಿಥುನ (ನ೦) ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಜೋಡಿ.

नृमेध ನೃಮೇಧ (ಪುಂ೦) ನರಮೇಧ, ನರಯಜ್ಞ.

नृयज्ञ ನೃಯಜ್ಞ (ಪುಂ೦) ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಅತಿಥಿ ಪೂಜಾರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞ. नॄः यज्ञः। (1) ಋಷಿಯಜ್ಞ, (2) ದೇವಯಜ್ಞ, (3) ಭೂತಯಜ್ಞ, (4) ನೃಯಜ್ಞ ಮತ್ತು (5) ಪಿತೃಯಜ್ಞ ಇವು ಪಂಚ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. "ऋषियज्ञं देवयज्ञं भूतयज्ञं च सर्वदा। नृयज्ञं पितृयज्ञं च यथाशक्ति न हापयेत्" मनु० ४-२१। ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಋಷಿಯಜ್ಞ. ತರ್ಪಣವು ಪಿತೃಯಜ್ಞ. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯವು ದೇವಯಜ್ಞ. ಬಲಿದಾನವು ಭೂತಯಜ್ಞ. ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರವು ನೃಯಜ್ಞ.

नृवाहन ನೃವಾಹನ (ಪುಂ೦) ಮನುಷ್ಯನೇ ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಕುಬೇರ. ना वाहनमस्य।

नृशंस ನೃಶಂಸ (ವಿ೦) ಘಾತುಕ, ಕ್ರೂರ. ಇತರರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟುಮಾಡುವವನು. नॄन् शंसति—शंसु (हिंसायाम्) "अण्" (३-२-१)। "ये नृशंसा दुरात्मानः प्राणिनां प्राणनाशकाः। उद्वेजनीया भूतानां व्याला इव भवन्ति ते" पञ्चत० ३-१३५।

नृषद् ನೃಷದ್ (ಪುಂ೦) ಪರಮಾತ್ಮ. नरि सीदति अन्तर्यामितया—षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्विप्" (३-२-६१)।

नृसिंह ನೃಸಿಂಹ (ಪುಂ೦) 1. ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಒಂದು ಅವತಾರ. ना चासौ सिंहश्च। "नरसिंह" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. "सटाच्छटाभिन्नघनेन बिभ्रता नृसिंह सैंहीमतनुं तनुं त्वया" माघ० १-४७। 2. ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ.

नृसिंहचतुर्दशी ನೃಸಿಂಹಚತುರ್ದಶೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ವೈಶಾಖ ಶುಕ್ಲ ಚತುರ್ದಶಿ. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ನೃಸಿಂಹ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ದಿನ. नृसिंहस्याविर्भावदिनं चतुर्दशी। "वैशाखे शुक्लपक्षे च चतुर्दश्यां महातिथौ। सायं प्रह्लादधिक्कारमसहिष्णुः परो हरिः। सद्यः कटकटाशब्दविस्मापितसभाजनः। लीलयास्तम्भगर्भान्तादुद्भूतः शब्दभीषणः। नृहरेरवतारात्तां यत्नतः समुपोषयेत्। महापुण्यतमायाञ्च सायं विष्णुं प्रपूजयेत्"।

नृसिंहपुराण ನೃಸಿಂಹಪುರಾಣ (ನ೦) ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.

नृसेन(ना) नृसेन(न) (स्त्रीन०) ಮನುಷ್ಯರ ಸೇನೆ. नृणां सेना। वा क्लीबत्वम् (२-४-२५)।

नृसोम नृसोम (पुं०) ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ. ना सोम इव। "तथेत्युपस्पृश्य पयः पवित्रं सोमोद्भवायाः सरितो नृसोमः" रघु० ५-५९।

नृहरि नृहरि (पुं०) ನರಸಿಂಹಾವತಾರವೆತ್ತಿದ ಮಹಾ ವಿಷ್ಣು. ना चासौ हरिश्च। "तं मन्यमानो निजवीर्य-शङ्कितं तद्वस्तमुक्तो नृहरि महासुरः" भाग० ७-८-२७।

नेजक नेजक (पुं०) 1. ರಜಕ, ಅಗಸ. णिजिर् (शौच-पोषणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "शाल्मलीफलके श्लक्ष्णे नेनिज्यान्नेजकः शनैः। न च वासांसि वासोभि-र्निर्हरेत् न च वासयेत्" मनु० ८-३९६। (वि०) 2. ಬಟ್ಟೆ ಒಗೆಯುವವನು.

नेजन नेजन (न०) 1. ಬಟ್ಟೆ ಒಗೆಯುವುದು. 2. ಶುಚಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. णिजिर् (शौचपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಅಗಸನ ಮನೆ. णिजिर् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

नेतिकर्म नेतिकर्मन् (न०) ಹಠಯೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ. ವಿತಸ್ತಿಪ್ರಮಾಣದ ಗಂಟಿಲ್ಲದೆ ಸುಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ದಾರವನ್ನು ಒಂದು ನಾಸಾರಂಧ್ರದೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಬಾಯಿಮೂಲಕ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಮೂಗಿನೊಳಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ ದಾರವನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಆಡಿಸಿದರೆ ಒಳಗಿರುವ ಕಫ ಮೊದಲಾದ ಕಶ್ಮಲವೆಲ್ಲ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಲೆಯು ಶುದ್ಧವಾಗುವುದು. "सूत्रं वितस्ति सुस्निग्धं नासानाले प्रवेशयेत्। मुखा-न्निर्गमयेच्चैषा नेतिः सिद्धैर्निगद्यते" हठ० २-२९। ಇದರಿಂದ ಕಪಾಲಶುದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿ ಯುಂಟಾಗಿ ಸ್ಕಂಧಸಂಧಿಯಸಕಲ ರೋಗಗಳೂ ನಿವಾರಣೆ ಹೊಂದುವುವು. "कपालशोधिनी चैव दिव्यदृष्टि-प्रदायिनी। जत्रूर्ध्वजातरोगौघं नेतिराशु निहन्ति च" हठ० २-३०।

नेतृ नेतृ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. नयति तच्छीलो निर्वहति नियुक्तं करोति—णीञ् (प्रापणे) "तृन्" (३-२-१३५)। "भक्तैर्नियुक्तं यत्कर्म नेता तत्करणादपि" इति निरुक्तिः। "न्यायो नेता समीरणः" वि० स०। 2. ಒಡೆಯ, ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ. णीञ् "तृच्" (३-१-१३३)। "स राजा पुरुषो दण्डः स नेता शासिता च सः। चतुर्णामाश्रमाणां च धर्मस्य प्रतिभूः स्मृतः" मनु० ७-१७। 3. ನಾಯಕ, ಆಳುವವನು, ದೊರೆ. "नेतारिलोकेषु करोति यद्यत्तत्तच्चकारास्य शरेषु शम्भुः" किरा० १७-२७। "आसन्नोषधयो नेतुर्नक्तमस्नेहदीपिकाः" रघु० ४-७५। 4. ಮುಂದಾಳು, ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುವವನು, ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನ. "रसस्यैकस्य भूयांस-स्तथा नेतुर्महीभृतः" माघ० २-८७। 5. ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ, ಕಾರ್ಯ ನಡಸುವವನು. "द्रव्यं जिगीषु-मधिगम्य जडात्मनोऽपि नेतुर्यशस्विनि पदे नियता प्रतिष्ठा" मुद्रा० ७-१४। 6. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಥಾನಾಯಕ. "त्यागी कृती कुलीनः सुश्रीको रूपयौवनोत्साही। दक्षोऽनुरक्तलोकः तेजोवैदग्ध्यशीलवान्नेता" सा० द० ३-३०। (वि०) 7. ಒಯ್ಯುವವನು, ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನು, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನು. "नेत्रा नीताः सततगतिना यद्विमानाग्रभूमीरालेख्यानां नवजल-कणैर्दोषमुत्पाद्य सद्यः" मेघ० २-६। ನಕ್ಷತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ नेतृ ಪದಕ್ಕೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ "अप्" (वा० ५-४-११५) ಬರುವುದು. मृगो नेता यासां ताः मृगनेत्रा रात्रयः। एवं पुण्यनेत्राः। ಇತ್ಯಾದಿ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **नेत्री नेत्री**।

नेत्र नेत्र (न०) 1. ಲೋಚನ, ನಯನ, ಕಣ್ಣು. नीयतेऽनेन—णीञ् (प्रापणे) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। "नेत्राणां मदरुचिरक्षतैव तस्थौ चक्षुष्यः खलु महतां परैरलक्ष्यः" माघ० ८-५७। 2. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಹಗ್ಗ. 3. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "विस्तारितः कुञ्जरकर्ण-तालैर्नेत्रक्रमेणोपरुरोध सूर्यम्" रघु० ७-३९। "वासः परं नेत्रमहं न नेत्रं किमु त्वमालिङ्ग्य तन्मयापि" नैष० ७-८। 4. ಮರದ ಬುಡ. 5. ರಥ, ಗಾಡಿ. 6. ಪಿಚಕಾರಿ, ಬಸ್ತಿ, ಮೂಲನಾಳದೊಳಕ್ಕೆ ದ್ರವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬಿಡುವ ಕೊಳವೆ. 7. ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆ. (क्ली०) 8. ನಾಯಕ, ಯಜಮಾನ, ಮುಂದಾಳು. 9. ನಕ್ಷತ್ರ. "नेत्रो नेतरि" त्रिकाण्ड०। (वि०) 10. ಒಯ್ಯುವವನು, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿಸುವವನು, (स्त्री०) **नेत्री नेत्री** 11. ನಾಡಿ, ನರ. 12. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 13. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. "नेत्रं वस्त्रे मधोगुणे। मूलाक्षिनेतृषु" हेम०। "नेत्रं मधिगुणे वस्त्रभेदे मूले द्रुमस्य च। रथे चक्षुषि नद्यां च नेत्री नाड्यां च योषिति" मेदि०।

नेत्रकोश नेत्रकोश (पुं०) ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ.

नेत्रच्छद नेत्रच्छद (पुं०) ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ. नेत्रे छाद्यतेऽनेन —छद (अपवारणे) + णिच् "घः" (३-३-११८)।

नेत्रपर्यन्त **ನೇತ್ರಪರ್ಯಂತ** (पुं) 1. ಕಣ್ಣಿನ ತುದಿ, ಕಡೆಗಣ್ಣು. नेत्रयोः पर्यन्तः। (वि) 2. ಕಣ್ಣಿನವರೆಗೂ ಇರುವ.

नेत्रपाक **ನೇತ್ರಪಾಕ** (पुं) ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ.

नेत्रपिण्ड **ನೇತ್ರಪಿಂಡ** (पुं) ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ. नेत्रस्य पिण्डः।

नेत्रबन्ध **ನೇತ್ರಬಂಧ** (पुं) ಹಿಂದುಗಡೆಯಿಂದ ಬಂದು ತಿಳಿಯದಂತೆ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ಆಡುವ ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಾಲೆ ಆಟ. नेत्रयोर्बन्धः। "अस्पृश्यनेत्रबन्धाद्यैः क्वचिन्मृगखगेहया" भाग० १०-१८-१४।

नेत्रमल **ನೇತ್ರಮಲ** (न०) ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು. नेत्रयोर्मलम्।

नेत्रयोनि **ನೇತ್ರಯೋನಿ** (पुं) 1. ಚಂದ್ರ. नेत्रमत्रिनेत्रमुत्पत्तिस्थानं यस्य। 2. ಇಂದ್ರ. नेत्राणि योनय इवास्य।

नेत्ररञ्जन **ನೇತ್ರರಂಜನ** (न०) ಕಾಡಿಗೆ, ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪು. नेत्रे रज्यतेऽनेन — रञ्ज (रागे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

नेत्ररुज् **ನೇತ್ರರುಜ್** (स्त्री०) ನೇತ್ರರೋಗ.

नेत्ररोग **ನೇತ್ರರೋಗ** (पुं) ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬರುವ ರೋಗ.

नेत्ररो(लो)मन् **ನೇತ್ರರೋ(ಲೋ)ಮನ್** (न०) ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲು. नेत्रस्य रोम लोम वा।

नेत्रवस्त्र **ನೇತ್ರವಸ್ತ್ರ** (न०) ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ. नेत्रयोः वस्त्रमिव।

नेत्रविष् **ನೇತ್ರವಿಷ್** (स्त्री०) ಕಣ್ಣಿನ ಮಲ, ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು.

नेत्रविष **ನೇತ್ರವಿಷ** (पुं) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. नेत्रे विषं यस्य। "दृष्टिनिःश्वासविषाः सर्पाः" सुश्रुत०। "आशीविषान् नेत्रविषान् कोपयेन्न च पण्डितः" भा० सभा०।

नेत्रस्तम्भ **ನೇತ್ರಸ್ತಂಭ** (पुं) ಕ್ರೂರವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತ ಕಣ್ಣನ್ನು ಮುಚ್ಚದೆ ತೆರೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು. नेत्रयोः स्तम्भः।

नेत्रान्त **ನೇತ್ರಾಂತ** (पुं) ಕಣ್ಣಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ, ಕಡೆಗಣ್ಣು. नेत्रयोरन्तः।

नेत्राभिष्यन्द **ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದ** (पुं) ಕಣ್ಣೀರು ಸೋರುವುದು, ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. नेत्रयोरभिष्यन्दः। ಇದೊಂದು ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ (ಅಂಟು) ರೋಗ. ಪದೇ ಪದೇ ಪರಸ್ಪರ ಅಂಗಸ್ಪರ್ಶ, ಒಬ್ಬನ ಉಸಿರನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತು ಊಟಮಾಡುವುದು ಒಂದೇ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗುವುದು ಒಂದೇ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕುಷ್ಠ, ಜ್ವರ, ಶೋಭೆ (ಊತ) ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಅಂಟುವುವು. "प्रसङ्गात् गात्रसंस्पर्शात् निःश्वासात् सहभोजनात्। सह शय्यासनाच्चापि वस्त्रमाल्यानुलेपनात्। कुष्ठं ज्वरश्च शोथश्च नेत्राभिष्यन्द एव च। औपसर्गिकरोगाश्च संक्रामन्ति नरान्नरम्" सुश्रुत०।

नेत्रामय **ನೇತ್ರಾಮಯ** (पुं) ನೇತ್ರರೋಗ.

नेत्राम्बु **ನೇತ್ರಾಂಬು** (न०) ಕಣ್ಣೀರು.

नेत्री **ನೇತ್ರೀ** (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 2. ನಾಡಿ, ನರ. 3. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. णीञ् (प्रापणे) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। "ङीष्" (४-१-४१)। 4. ಒಯ್ಯುವ ಹೆಂಗುಸು. नेतृ "ङीप्" (४-१-५)।

नेदिष्ठ **ನೇದಿಷ್ಠ** (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. अतिशयेनान्तिकः "इष्ठन्" (५-३-५५)। नेदादेशः (५-३-६३)।

नेदीयस् **ನೇದೀಯಸ್** (वि०) ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. अतिशयेन अन्तिकः "ईयसुन्" (५-३-५७)। नेदादेशः (५-३-६३)। "निर्वेशनीयः सविशेषमासीन्नेदीयसां नेत्रचकोरवृन्दैः" याद० १३-१९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —यसी —यस्. "नेदीयसीं तव निशम्य विभातनान्दीम्" याद० १९-१०।

नेप **ನೇಪ** (पुं) 1. ಪುರೋಹಿತ. (न०) 2. ಜಲ, ನೀರು.

नेपथ्य **ನೇಪಥ್ಯ** (न०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಭೂಷಣ, ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. नेः नेता, तस्य पथ्यम्। "तेषां महार्हासनसंस्थितानामुदारनेपथ्यभृतां स मध्ये" रघु० ६-६। 2. ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತೊಡುವುದು, ವೇಷ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "निर्नाभिकोशेयमुपात्तबाणमभ्यङ्गनेपथ्यमलञ्चकार" कुमा० ७-७। 3. ರಂಗಭೂಮಿಯ ಹಿಂಭಾಗ, ಪರದೆಯ ಒಳಭಾಗ, ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ವೇಷ ಭೂಷಣಾದಿಗಳ ಕಾರ್ಯದ ಮತ್ತು ಕುಶೀಲವ (ಗಾಯಕ) ರು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ. "कुशीलवकुटुम्बस्य स्थली नेपथ्यमिष्यते"।

नेपाल **ನೇಪಾಲ** (पुं) 1. ಒಂದು ದೇಶ. ಈ ದೇಶವು ನಮ್ಮ ಭಾರತರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವುದು. (पुं ब० व०) 2. ನೇಪಾಲ ದೇಶದ ಜನರು. (न०) 3. ತಾಮ್ರ, ಲೋಹ.

नेपालजा **ನೇಪಾಲಜಾ** (स्त्री०) ನೇಪಾಲ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೆಣಸಿಲೆ.

नेपालिका नेपालिका (स्त्री०) ಮೆಣಶಿಲೆ.

नेम नेम (पुं०) 1. काल. ಸಮಯ. 2. ಅವಧಿ. ಗಡು. 3. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ. 4. प्राकार. ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. 5. कपट, ಮೋಸ, ವಂಚನೆ. 6. अर्ध, ಒಂದು ಭಾಗ. "नेमस्त्वर्धे प्राकारगर्तयोः। अवधौ कैतवे काले" हेम०। "सप्तलोकीनिर्वाहकोरकितनेमकटाक्षलीलाम्" श्रीस्तुतिः।

नेमि नेमि (पुं०) 1. रथದ ಚಕ್ರದ ಅಂಚು. नयति रथम्—णीञ् (प्रापणे) "मिः" (उ० ४-४३)। "नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण" मेघ० २-४६। 2. ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. 3. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲು ಹಾಕಿರುವ ರಾಟೆ. (स्त्री०) वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **-मी** -स्त्री. 4. ಬಾವಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ಥಳ.

नेमिश नेमिश (न०) ನೈಮಿಶವೆಂಬ ಒಂದು ಅರಣ್ಯ. नेमिः शीर्यतेऽत्र—शॄ (हिंसायाम्) अधि० "डः" बाहु०।

नेयार्थता नेयार्थता (स्त्री०) ರೂಢಿ ಪ್ರಯೋಜನ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. नेयः न्यायराहित्येन स्वेच्छया कल्पनीयोऽर्थो यस्य, तस्य भावः—"तल्" (५-१-११९)। "कमले चरणाघातं मुखं सुमुखि तेऽकरोत्" सा० द०। ಇಲ್ಲಿ ಚರಣಾಘಾತ ಪದದಿಂದ ಜಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ರೂಢಿ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನೇಯಾರ್ಥರೂಪ ದೋಷವಿರುವುದು.

नेष्ट नेष्ट (वि०) 1. ಇಷ್ಟವಲ್ಲದ. 2. ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲದ. न इष्टः। "अतिककुदाः कृशदेहा नेष्टा हीनाधिकाङ्गयश्च (गावः)" बृहत्सं० ६१-४।

नेष्टृ नेष्टृ (पुं०) ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆ. "यथा महार्णवे क्षिप्तः क्षिप्रं नेष्टुर्विनश्यति" भा० अनु०।

नैःस्व नैःस्व (न०) दारिद्र्य, ಬಡತನ. निःस्वस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)।

नैःस्व्य नैःस्व्य (न०) दारिद्र्य, ಬಡತನ. निःस्वस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैक नैक (पुं०) 1. विष्णु. न एकः। ಮಾಯೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "नैकस्तु मायया नैकरूपत्वात्परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "एको नैकः स वः कः किम्" वि० स०। (वि०) 2. ಅನೇಕ, ಬಹಳ.

नैकचर नैकचर (वि०) ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸದಿರುವ. ಅನೇಕರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. नैकः चरति।

नैकटिक नैकटिक (वि०) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. निकटे वसति—"ठक्" (४-४-७३)। "षण्ढलान् महाब्रह्मैराट नैकटिकाश्रमान्" भट्टि० ४-१२।

नैकट्य नैकट्य (न०) ಹತ್ತಿರ, ಸಾಮೀಪ್ಯ. निकटस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "बाधते तञ्च नैकट्यात् सर्वं स मगधेश्वरः" कथास०।

नैकद नैकद (पुं०) विष्णु, नारायण. नैकानि अनेकानि ददाति, तादृश्यः असङ्ख्येयमालाञ्जनवासःप्रभृतिब्रह्मालङ्कारदायिन्यो मुक्ताभ्युत्थानविदो दिव्याप्सरसः सन्त्यस्य। "ब्रह्मालङ्कारदायिन्यो मुक्तेभ्यश्च परे पदे। दिव्याश्चाप्सरसो यस्य नैकदः स च कथ्यते" इति निरुक्तिः। "सुखदो नैकदोऽग्रजः" वि०स०।

नैकधा नैकधा (अव्य०) ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. नैक प्रकारे "धा" (५-३-४२)। "शीर्षयोः पतिता वृक्षा बिभिदुर्नैकधा तयोः" भा० वन०।

नैकभेद नैकभेद (वि०) ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ. न एको भेदोऽत्र।

नैकमाय नैकमाय (पुं०) 1. विष्णु, परमात्मा. नैकाः मायाः मुग्धशिशुरूपापरिमितजगन्निरणनिरालम्बनैकोदकवटदलशयनाद्यनेकाश्चर्याणि अस्य। "मुग्धार्भकत्वरूपेण जगन्निर्भरणादपि। वटैकपत्रशयनात् निरालम्बजले मुहुः। अनन्ताश्चर्यसंयुक्तो नैकमायस्तु सः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "युगादिकृद्युगावर्तो नैकमायो महाशनः" वि० स०। (वि०) 2. ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಕಪಟ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ.

नैकरूप नैकरूप (पुं०) 1. विष्णु, परमात्मा. नैकं रूपं यस्य। नैकानि अनेकानि तत्तत्सर्वप्रतीतियोग्यानि रूपाण्यस्य। "तत्तज्जनज्ञानयोग्यं रूपं यस्य विशेषतः। नैकरूपः समुद्दिष्टः सर्वप्रत्ययगोचरः" इति निरुक्तिः। "नैकरूपो बृहद्रूपः शिपिविष्टः प्रकाशनः" वि० स०। (वि०) 2. ಅನೇಕ ರೂಪಗಳುಳ್ಳ.

नैकविध नैकविध (वि०) ಅನೇಕ ರೀತಿಯ, ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರದ. "बालेऽधराधरितनैकविधप्रवाले" नैष० ११-१०४।

नैकशृङ्ग नैकशृङ्ग (पुं०) विष्णु, नारायण. नैकानि शृङ्गाण्यस्य। बुद्धियोगः सारथ्यम् अनायुधग्रहणव्याजः

प्राप्तकाले तद्ग्रहणं चेति बहूनि वैरिबाधकान्यस्य शृङ्गाणि। "प्रग्रहो निग्रहो व्यग्रः नैकशृङ्गो गदाग्रजः" वि० स०।

नैकात्मन् नैकात्मन् (पुं०) विष्णु, नारायण. नैकः आत्मा स्वरूपमस्य। सर्गादिकार्यगळल्लि तन्न विभूतियिंद अनेक रूपगळन्नु स्वीकरिसुवुदरिंद ई हेसरु. "नैकात्मानेकरूपत्वात् सर्गादिषु विभूतिभिः" इति निरुक्तिः। "नैकात्मा नैककर्मकृत्" वि० स०। "तदैक्षत बहुस्यां प्रजायेयेति" श्रुतिः।

नैगम नैगम (पुं०) 1. उपनिषत्तु, वेदान्त. ब्रह्म प्रतिपादकवाद वेदद ऒंदु भाग. निगम एव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. वर्तक, क्रय विक्रयगळिंद जीविसुवनु. निगमे भवः "अण्" (४-३-५३)। "निर्धूतनिगमांस्तत्र नैगमानपरान्तजान्" याद० २२-९८। 3 नयु, नीति. 4. पौर, नगरदल्लि वासमाडुवनु. 5. उपायु. 6. वैदिक निघण्टुविन ऒंदु भाग. "आद्यं नैघण्टुकं काण्डं द्वितीयं नैगमं तथा"। नैगमकाण्डदल्लि एकार्थवाचियाद अनेक शब्दगळन्नु सेरिसलागिदे. (वि०) 7. वेदसंबंधवाद. "नैगमः स्याद्वृषनिषद्वणिजोनगिरेऽपि च" मेदि०।

नैगमिक नैगमिक (वि०) वेददल्लिरुव, वेदददल्लि विवरिसल्पट्टिरुव.

नैघण्टुक नैघण्टुक (न०) यास्करु निरुक्तदल्लि पर्यायशब्दगळिगे अर्थविवरणे कॊट्टिरुव भाग, निरुक्तद मॊदलनेय मूरु अध्यायगळिंद कूडिद निघण्टुग्रंथद मॊदलनेय काण्ड,

नैचिकी नैचिकी (स्त्री०) श्रेष्ठवाद ऒकळु, उत्तमजातिगे सेरिद हसु. नीचैश्चरति—"ठक्" (४-४-८)।

नैज नैज (वि०) तन्नदाद, तन्न संबंधवाद. निजस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

नैत्य नैत्य (वि०) 1. नित्यकर्म, प्रतिदिनवू आचरिसलु विहितवाद कर्म. नित्य स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. प्रतिदिनवू कॊडल्पडुव. नित्यं दीयते "अण्" (५-१-९७)।

नैत्यक नैत्यक (वि०) नित्यकर्म, प्रतिदिनवू आचरिसबेकाद जप, तपस्सु, याग मुंतादुदु. नैत्य स्वार्थे "कः"। "नैत्यके नास्त्यनध्यायः ब्रह्मसूत्रं हि तत्स्मृतम्" मनु० २-१०६।

नैदाघ नैदाघ (वि०) निदाघसंबंधवाद, ग्रीष्म ऋतुसंबंधवाद. निदाघस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "हन्ता पुरां भूरि पृषत्कवर्षं निरास नैदाघ इवाम्बु मेघः" किरा० १७-३२।

नैदाघिक नैदाघिक (वि०) ग्रीष्मर्तुविनल्लिरुव, ग्रीष्मर्तुविनल्लि उंटाद. निदाघे भवः "ठञ्" (४-३-११)।

नैदान नैदान (वि०) निदानवन्नु तिळिदवनु, कारणवन्नु अरितवनु. निदानं वेद "अण्" (४-२-५९)।

नैदानिक नैदानिक (वि०) 1. रोगद कारणवन्नु तिळिदवनु. 2. रोगद कारणवन्नु तिळिसुव ग्रंथवन्नु अध्ययन माडिदवनु. निदानं रोगकारणं वेद तत्प्रतिपादकग्रन्थमधीते वा "ठक्" (४-२-५९)।

नैदेशिक नैदेशिक (वि०) सेवक, आज्ञेयंते नडेयुववनु, हेळिद कार्यवन्नु माडुववनु.

नैद्र नैद्र (वि०) निद्रेय संबंधवाद, निद्रेय संबंधदिंद बंद. निद्राया आगतः "अण्" (४-३-७४)। "गच्छतः स्म मधुकैटभौ विभोर्यस्य नैद्रसुखविघ्नतां क्षणम्" माघ० १४-६८।

नैधन नैधन (न०) 1. मरण, निधन. निधन स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. नैधन तारे. 3. निधन स्थान, लग्नदिंद ऎंटनेय स्थान. "शुद्धैर्द्वादशकेन्द्र-नैधनगृहैः पापैस्त्रिषष्ठायगैः" बृहत्सं १८-१७।

नैपाल नैपाल (पुं०) 1. नेपाल देशदल्लि हुट्टिद बेविनमर. 2. मॆणसिलॆ. नेपाले भवः नेपालस्येदं वा "अण्"। (स्त्री०) –ली –लीं. 3. नवमल्लिके, हॆज्जाजिगिड. 4. करियु लक्किगिड. 5. नीलिगिड.

नैपालिक नैपालिक (न०) ताम्रलोह. नेपाले भवः "ठक्"।

नैपुण नैपुण (न०) कुशलते, ज्ञानतन. निपुणस्य कर्म भावो वा "अण्" (५-१-१३०)। "प्रकटान्यपि नैपुणं महत्परवाच्यानि चिराय गोपितुम्" माघ० १६-३०।

नैपुण्य नैपुण्य (न०) 1. कुशलते, ज्ञानतन. 2. ज्ञानन कॆलस. निपुणस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैभृत्य नैभृत्य (न०) गुट्टाग्गिडुवुदु, रहस्यवागिडुवुदु, मुच्चिडुवुदु. निभृतस्य भावः "ष्यञ्"

(५-१-१२४)। "केनचित्कारणेन मया नैमृत्यमवलम्बितम्" माल० ५।

नैमित्त नैमित्त (वि०) 1. ನಿಮಿತ್ತಸಂಬಂಧವಾದ, ಶಕುನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ. 2. ನಿಮಿತ್ತಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. निमित्ते भवः निमित्तसूचकग्रन्थव्याख्यानो वा "अण्" (४-३-७३)।

नैमित्तिक नैमित्तिक (वि०) 1. ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 2. ನಿಮಿತ್ತಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. निमित्तं वेत्ति तत्प्रतिपादकग्रन्थमधीते वा "ठक्" (४-२-६०)। 3. ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಬಂದ, ಕಾರಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬಂದ. "निमित्तनैमित्तिकयोरयं क्रमः तव प्रसादस्य पुरस्तु संपदः" शाकु० ७-३०। 4. ಒಂದು ಕಾರಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬಂದ ಕರ್ಮ. ಸ್ನಾನ, ದಾನ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮುಂತಾದುವು. ಗ್ರಹಣಸ್ನಾನವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ. ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ದಾನವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ. ರಜಸ್ವಲಾದಿ ಸ್ಪರ್ಶ, ಅಬುದ್ಧಿಕೃತ ಪಾಪ ಕಾರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ. "निमित्तमात्रमाश्रित्य यो धर्मः संप्रवर्तते। नैमित्तिकः स विज्ञेयः प्रायश्चित्तविधिर्यथा"।

नैमित्तिकप्रलय नैमित्तिकप्रलय (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಪ್ರಳಯ, ಒಂದು ಸಾವಿರ ಚತುರ್ಯುಗಗಳ ಅನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಳಯ. ಪ್ರಳಯವು ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಆತ್ಯಂತಿಕಗಳಿಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಂದು ಸಾವಿರ ಚತುರ್ಯುಗಗಳು ಕಳಿದನಂತರ ರುದ್ರರೂಪದಿಂದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ತನ್ನೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗಿ ಸಸ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ತತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗುವುವು. ಆಗ ಸೂರ್ಯನ ಏಳು ರಶ್ಮಿಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಜಲರಾಶಿಗಳನ್ನೂ ಪಾನಮಾಡುವನು. ಇದರಿಂದ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವೂ ನೀರಸವಾಗುವುದು. ಸಕಲ ನದಿಗಳ ಸಮುದ್ರಗಳ ಮತ್ತು ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಜಲಾಶಯಗಳ ನೀರನ್ನೂ ಎಳೆದು ಕೊಂಡು ಆ ಏಳು ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಏಳು ಸೂರ್ಯರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ದಹಿಸುವುವು. ಈ ಸೂರ್ಯರಿಂದ ದಗ್ಧವಾದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಅಂಬರೀಷ (ಹುರಿಯುವ ಬಾಣಲೆ) ದಂತಾಗುವುವು. ಈ ಸಮಯವಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಮನ್ವಾದಿಗಳು ಜನಲೋಕವನ್ನು ಸೇರುವರು. ಹೀಗೆ ರುದ್ರರೂಪಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದಹಿಸಿ ತನ್ನ ನಿಃಶ್ವಾಸದಿಂದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವನು. ಈ ಮೇಘಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಸಿಡಿಲು ಗುಡುಗುಗಳ ಸಮೇತ ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಸತತವಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುವು. ಆಗ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಜಲಮಯವಾಗುವುದು. ಮತ್ತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಿಃಶ್ವಾಸದಿಂದ ಹೊರಟ ವಾಯುವು ಆ ಮೇಘಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚದುರಿಸಿ ಒಂದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಸತತವಾಗಿ ಬೀಸುವುದು. ಅನಂತರ ಆ ವಾಯುವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಏಕಾಕಾರವಾದ ಆ ಮಹಾಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಶೇಷಶಾಯಿಯಾಗಿ ಜನಲೋಕವಾಸಿಗಳಾದ ಸನಕಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತ ಯೋಗನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿರುವನು. **ಇದು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಳಯ.**

"चतुर्युगसहस्रान्ते क्षीणप्राये महीतले। अनावृष्टिरतीवोग्रा जायते शतवार्षिकी। ततो यान्यल्पसाराणि तानि सत्त्वान्यशेषतः। क्षयं यान्ति मुनिश्रेष्ठ पार्थिवान्यनुपीडनात्। ततः स भगवान् विष्णूरुद्ररूपधरोऽव्ययः। क्षयाय यतते कर्तुमात्मस्थाः सकलाः प्रजाः। ततः स भगवान् विष्णुर्भानोः सप्तसु रश्मिषु। स्थितः पिबत्यशेषाणि जलानि मुनिसत्तम। समुद्रान् सरितः शैलान् नदीः प्रस्रवणानि च। पातालेषु च यत्तोयं तत्सर्वं नयति क्षयम्। ततस्तस्यानुभावेन तोयाहारोपबृंहिताः। त एव रश्मयः सप्त जायन्ते सप्त भास्कराः। अधश्चोर्ध्वं च ते दीप्तास्ततः सप्त दिवाकराः। दहन्त्यशेषं त्रैलोक्यं सपातालतलं द्विज। ततः कालाग्निरुद्रोऽसौ भूत्वा सर्वंहरोऽनलः। शेषाहिश्वाससंभूतः पातालानि दहत्यधः। अम्बरीषमिवाभाति त्रैलोक्यमखिलं तदा। ज्वालावर्तपरीवारमुपक्षीणचराचरम्। ततस्तापपरीतास्तु लोकद्वयनिवासिनः। हृताधिकारा गच्छन्ति महर्लोकं महामुने। तस्मादपि महातापतप्ताः लोकात्ततः परम्। गच्छन्ति जनलोकं ते दशावृत्त्या परैषिणः। ततो दग्ध्वा जगत्सर्वं रुद्ररूपी जनार्दनः। मुखनिःश्वासजान् मेघान् करोति मुनिसत्तम। ततो गजकुलप्रख्यास्तटित्वन्तोऽतिनादिनः। उत्तिष्ठन्ति तदा व्योम्नि घोराः संवर्तका घनाः। हाहारावा महाकायाः पूरयन्ति नभःस्थलम्। वर्षन्तस्ते महासारास्तमग्निमतिभैरवम्। शमयन्त्यखिलं विप्र त्रैलोक्यान्तरधिष्ठितम्। नष्टे चाग्नौ च सततं वर्षमाणाह्य-

हर्निशम्। प्लावयन्ति जगत्सर्वमम्भोभिर्मुनिसत्तम। अन्धकारीकृते लोके नष्टे स्थावरजङ्गमे। वर्षन्ति ते महामेघा वर्षाणामधिकं शतम्। एवं भवति कल्पान्ते समस्तं मुनिसत्तम। वासुदेवस्य माहात्म्यात् नित्यस्य परमात्मनः। मुखनिःश्वासजो विष्णोर्वायुस्तान् जलदांस्ततः। नाशयन् वाति मैत्रेय वर्षाणामपरं शतम्। सर्वभूतमयोऽचिन्त्यो भगवान् भूतभावनः। अनादिरादिर्विश्वस्य पीत्वा वायुमशेषतः। एकार्णवे ततस्तस्मिन् शेषशय्यागतः प्रभुः। ब्रह्मरूपधरः शेते भगवानादिकृद्धरिः। जनलोकगतैः सिद्धैः सनकाद्यैरभिष्टुतः। आत्ममायामयीं दिव्यां योगनिद्रां समास्थितः। एष नैमित्तिको नाम मैत्रेय प्रतिसञ्चरः। निमित्तं तत्र यच्छेते ब्रह्मरूपधरो हरिः" विष्णुपु० ६-३, ४।

नैमिशारण्य **नैमिशारण्य** (न०) ನಿಮಿಶವೆಂಬ ಒಂದು ಅರಣ್ಯ. निमिशमेव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

नैमेय **नैमेय** (पुं०) ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅದಲು ಬದಲು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. नि+मेङ् (प्रणिदाने) "यत्" (३-१-९७)।

नैयग्रोध **नैयग्रोध** (न०) ನ್ಯಗ್ರೋಧ ಫಲ, ಆಲದ ಹಣ್ಣು. ಮೊದಲಾದುದು. न्यग्रोधस्य विकारः "अण्" (४-३-१६४)। ऐजागमः (७-३-३)।

नैयत्य **नैयत्य** (न०) ನಿಯಮನ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು, ತಡೆಹಿಡಿಯುವುದು.

नैयमिक **नैयमिक** (वि०) ನಿಯಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ವಿಧಿಯಿಂದ ಬಂದ, ಕಟ್ಟುಪಾಡಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ. नियमादागतः "ठक्" (४-३-७४)।

नैयायिक **नैयायिक** (पुं०) ನ್ಯಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು. न्यायं न्यायशास्त्रं वेत्ति अधीते वा "ठक्" (४-२-६०)। ऐजागमः (७-३-३)।

नैरन्तर्य **नैरन्तर्य** (न०) 1. ಎಡೆಬಿಡದಿರುವಿಕೆ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ. निरन्तरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಎಡಬಿಡದೆ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ. "नैरन्तर्यच्छिन्नदेहान्तरालं दुर्भक्षस्य ज्वालिना वाशितेन" माघ० १८-७६।

नैरपेक्ष्य **नैरपेक्ष्य** (न०) ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निरपेक्षस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैरयिक **नैरयिक** (वि०) ನರಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು.

नैराश्य **नैराश्य** (न०) ಪ್ರತ್ಯಾಶೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ಆಶೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಭರವಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निराशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "नैराश्यकातरधियो हरिणेक्षणायाः श्रुत्वा निकामकरुणं च मनोहरं च" मालती० ६-८।

नैरुक्त **नैरुक्त** (वि०) 1. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬರುವ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ. 2. ನಿರುಕ್ತದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ. निरुक्तस्य व्याख्यानो ग्रन्थः तत्र भवो वा "अण्" (४-३-७३)। 3. ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 4. ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು. निरुक्तं वेत्त्यधीते वा "अण्" (४-२-६०)। "त्रैविद्यो हैतुकस्तर्की नैरुक्तो धर्मपाठकः। त्रयश्चाश्रमिणः पूर्वे परिषत्स्याद्दशावरा" मनु० १२-१११।

नैरुक्तिक **नैरुक्तिक** (वि०) 1. ಪದಗಳ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 2. ನಿರುಕ್ತ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು. निरुक्तं वेत्ति तद्ग्रन्थमधीते वा "ठक्" (४-२-६०)।

नैर्ऋत **नैर्ऋत** (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. निर्ऋतेरपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। "मुखावयवलूनां तां नैर्ऋता यत्पुरो दधुः। रामाभियायिनां तेषां तदेवाभूदमङ्गलम्" रघु० १२-४३। 2. ನಿರ್ಋತಿ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. (वि०) 3. ರಾಕ್ಷಸಸಂಬಂಧವಾದ. निर्ऋतेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **नैर्ऋती** **नैर्ऋतिः**. 4. ನಿರ್ಋತಿ ದಿಕ್ಕು, ದಕ್ಷಿಣ-ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ವಿದಿಕ್ಕು. 5. ರಾಕ್ಷಸರ ಶಕ್ತಿ. (न०) 6. ಮೂಲ ನಕ್ಷತ್ರ.

नैर्गुण्य **नैर्गुण्य** (न०) 1. ಗುಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಶೂನ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. निर्गुणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैर्घृण्य **नैर्घृण्य** (न०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. निर्घृणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैर्मल्य **नैर्मल्य** (न०) 1. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. निर्मलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವೈರಾಗ್ಯ. "विषयेष्वतिसंरागो मानसो मल उच्यते। तेष्वेव हि विरागस्तु नैर्मल्यं समुदाहृतम्"।

नैर्लज्य नैर्लज्ज्य (न०) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. निर्लज्जस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैल्य नैल्य (न०) ಕಪ್ಪಾಗಿರುವಿಕೆ, ನೀಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. नीलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैवेद्य नैवेद्य (न०) ನಿವೇದನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು, ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುದು. नि + विद (ज्ञाने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। "निवेदनीयं द्रव्यन्तु नैवेद्यमिति कथ्यते"।

नैवेशिक नैवेशिक (न०) ಮದುವೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ವಸ್ತು, ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು. निवेशाय विवाहाय हितम् "ठक्"। "नैवेशिकं स्वर्णधुर्यं दत्वा स्वर्गे महीयते" याज्ञ० १-२१०।

नैश नैश (वि०) 1. ರಾತ್ರಿಸಂಬಂಧವಾದ. निशाया इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "उच्छेत्तुं प्रभवति यन्न सप्तसप्तिस्तन्नैशं तिमिरमपाकरोति चन्द्रः" माघ० ६-३०। 2. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. निशायां भवम् "अण्" (४-३-१४)। "करदशनचिह्नं नैशमङ्गेऽन्यनारीजनितमिति सरोषा-मीर्ष्यया शङ्कमानाम्" माघ० ११-३७। 3. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ. "ठञ्" (४-३-११)। नैशिकम् **नैशिकम्**. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–की –कम्**. "नृणामकृतचूडानां विशुद्धिर्नैशिकी स्मृता" मनु० ५-६७।

नैश्चल्य नैश्चल्य (न०) ಚಲಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಅಲುಗಾಡದಿರುವಿಕೆ. निश्चलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

नैषध नैषध (पुं०) 1. ನಿಷಧದೇಶದ ದೊರೆ. निषधानामयम् "अण्" (४-३-१२०)। "जनेन यूनः स्तुवता तदास्पदे निदर्शनं नैषधमभ्यषेचयत्" नैष० १-३६। "स नैषधस्यार्थपतेः सुतायामुत्पादयामास निषिद्धशत्रुः" रघु० १८-१। 2. ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿ. "ददर्श पश्यामिव नैषधः प्रियामथाश्रितोद्ग्रीविकमुन्नतैर्गृहैः" नैष० १६-१२२। (न०) 3. ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿ ವಿರಚಿತವಾದ ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಚರಿತ್ರೆ ರೂಪವಾದ ಒಂದು ಮಹಾಕಾವ್ಯ.

नैषधीय नैषधीय (वि०) ನಳಸಂಬಂಧವಾದ. नैषधस्यायम् "छः" (४-२-१२४)। "सस्मार सस्मरमतिः प्रति नैषधीयं तत्रामरालयमरालमरालकेशी" नैष० १३-४०।

नैषध्य नैषध्य (पुं०) 1. ನಿಷಧದೇಶದ ದೊರೆ. निषधानां राजा "ण्यः" (४-१-१७०)। 2. ನಿಷಧರಾಜನ ಮಗ. निषधस्यापत्यम् "ण्यः" (४-१-१७०)।

नैषाद नैषाद (पुं०) ಬೇಡರವನ ಮಗ. निषादस्यापत्यं पुमान् "अण्" (४-१-१०४)।

नैष्कर्म्य नैष्कर्म्य (न०) 1. ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವುದು, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಸೋಮಾರಿಯಾಗಿರುವುದು. निष्कर्मणो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವುದು, ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನಾಗಿರುವುದು, ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠೆ, ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ದಾಟುವುದು. निष्कर्मा निष्क्रान्तकर्मयोगः तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। ಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠೆಗೆ ಉಪಾಯವಾದುದರಿಂದ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಯೋಗವನ್ನು ದಾಟುವುದೆಂದರ್ಥ. "न कर्मणामनारम्भान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते" गीता ३-४।

नैष्कशतिक नैष्कशतिक (वि०) ನೂರು ನಿಷ್ಕಗಳುಳ್ಳವನು. निष्कशतमस्यास्ति "ठञ्" (५-२-११९)। एवं **नैष्कसहस्रिकः नैष्कसहस्रिकः**.

नैष्किक नैष्किक (पुं०) 1. ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. निष्के हेम्नि नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। 2. ಒಂದು ನಿಷ್ಕ (ನಾಣ್ಯ) ದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. निष्केण क्रीतम् "ठक्" (५-१-२०)।

नैष्क्रमण नैष्क्रमण (वि०) 1. ಹೊಸದಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಶಿಶುವನ್ನು ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗಡೆ (ವಿಹಿತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಕರೆತರುವಾಗ ಕೊಡುವ ವಸ್ತು. 2. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. निष्क्रमणे दीयते "अण्" (५-१-९७)।

नैष्ठिक नैष्ठिक (वि०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿ ಯಾವ ಜೀವವೂ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. निष्ठा विद्यतेऽस्य "ठन्" (५-२-११६)। "अगूढसद्भावमिती-ङ्गितज्ञया निवेदितो नैष्ठिकसुन्दरस्तया" कुमा० ५-६२। "सृष्टवान् परमेष्ठी यं नैष्ठिकब्रह्मचारिणम्" नैष० १७-११६। 2. ಕೊನೆಯದಾದ, ಅಂತಿಮವಾದ. "विदधे विधिमस्य नैष्ठिकं यतिभिः सार्धमनग्निमग्निचित्" रघु० ८-२५।

नैसर्गिक नैसर्गिक (वि०) ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಬಂದ. निसर्गादागतः "ठक्" (४-३-७४)। "रूपं तदोजस्वि तदेव वीर्यं तदेव नैसर्गिकमुन्नतत्वम्" रघु० ५-३७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–की –कम्**. "नैसर्गिकी सुरभिणः कुसुमस्य सिद्धा मूर्ध्नि स्थितिर्न चरणैरवताडनानि" मालती० ९-४९।

नैस्त्रिंशिक नैस्त्रिंशिक (वि०) खड्गधारी, कत्ति हिडिदु युद्ध माडुवमनु. निस्त्रिंशः प्रहरणमस्य "ठक्" (४-४-५७)।

नो नो० (अव्य०) अभाव. णह (बन्धने) "डो"। "अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत्। असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह" गीता १७-२८।

नोचेत् नोचेत् (अव्य०) इल्लदिद्दरे. नो च चेत् च।

नोदन नोदन (न०) 1. प्रेरणे, बलवंतपडिसुवुदु. णुद (प्रेरणे)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. मुंदक्के तळ्ळुवुदु, नूकुवुदु, दूडुवुदु.

नोदनीय नोदनीय (वि०) 1. प्रेरिसल्पडुव. 2. मुंदक्के तळ्ळल्पडुव, नूकल्पडुव. णुद (प्रेरणे)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. मुंदक्के तळ्ळबेकाद. "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –यितव्यः**.

नोदयत् नोदयत् (वि०) 1. प्रेरिसुत्तिरुव. 2. तळ्ळुत्तिरुव, मुंदे होगुवंते माडुत्तिरुव. णुद (प्रेरणे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ती**. "शानच्" (३-२-१२४)। **–यमानः –यमानः**.

नोदयितृ नोदयितृ (वि०) 1. प्रेरिसुवमनु, बलवंतपडिसुवमनु. णुद (प्रेरणे)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "समीरणो नोदयिता भवेति व्यादिश्यते केन हुताशनस्य" कुमा० ३-२१। 2. तळ्ळुवमनु. मुंदक्के नूकुवमनु. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –यित्री**.

नोदित नोदित (वि०) 1. प्रेरिसल्पट्ट. णुद (प्रेरणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मुनयस्ततोऽभिमुखमेत्य नयनविनिमेषनोदिताः" किरा० १२-२५। 2. मुंदक्के तळ्ळल्पट्ट, नूकल्पट्ट.

नोधा नोधा (अव्य०) ऒंबत्तु विधवागि, ऒंबत्तु प्रकारवागि. नव "धा" (५-३-४२)। पृषो०। "नोधा विधाय रूपं स्वं सर्वसंकल्पविद् विभुः" भाग० ३-२३-४७।

नोपस्थातृ नोपस्थातृ (वि०) समीपक्के बरद इरुवमनु, दूरदल्लिये इरुवमनु. न उपस्थाता। "अन्यवादी क्रियाद्वेषी नोपस्थाता निरुत्तरः"।

नौ नौ (स्त्री०) 1. नौके, हडगु. नुद्यते—णुद (प्रेरणे) "डौः" (उ० २-६५)। 2. दोणि, नदि मोदलाद उद्दुगळ नीरन्नु दाटुव साधन. "नावा स्मरः किं हरभीतिगुप्ते पयोधरे खेलति कुम्भ एव" नैष० ६-६६।

नौकर्णधार नौकर्णधार (पुं०) 1. हडगन्नु नडसुवमनु. नावः कर्णं धारयति—धृ (धारणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. दोणि नडसुवमनु, अंबिग.

नौका नौका (स्त्री०) 1. नौके, हडगु. नौ स्वार्थे "कः"। 2. दोणि.

नौकादण्ड नौकादण्ड (पुं०) दोणि नडसुव हुट्टु गोलु. नौकाया दण्डः।

नौचर नौचर (वि०) हडगिनल्लि संचरिसुवमनु. नावि चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "यादोनाथः शिवजलपथः कर्मणे नौचराणाम्" रघु० १७-८१।

नौतार्य नौतार्य (वि०) 1. हडगिनिंद दाटल्पडुव. नावा तार्यम्। 2. दोणियिंद दाटल्पडुव हॊळे मोदलादुदु.

नौयान नौयान (न०) 1. समुद्रयान, हडगिनल्लि माडुव समुद्रद प्रयाण. नावा यानम्। 2. दोणियिंद नदियु आचेदडक्के होगुवुदु.

नौयायिन् नौयायिन् (वि०) 1. हडगिनल्लि समुद्र प्रयाण माडुवमनु. नावा याति—या (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. दोणियल्लि नदियन्नु दाटुवमनु.

न्यक्कार न्यक्कार (पुं०) 1. तिरस्कार, अवमान. न्यक्+कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "न्यक्कारो ह्ययमेव मे यदरयः तत्राप्यसौ तापसः सोऽप्यत्रैव निहन्ति राक्षसकुलं जीवत्यहो रावणः" सा० द०। 2. कॆळक्कॆ माडुवुदु. "ल्युट्" (३-३-११५)। **–करणम्** –करणम्. "क्तिन्" (३-३-९४)। **–कृतिः –कृतिः**.

न्यक्ष न्यक्ष (पुं०) 1. परशुरामनु. 2. महिष, एमॆ्म. (न०) 3. कात्स्न्यर्य, संपूर्णतॆ. (वि०) 4. निकृष्ट, अधम.

न्याभाव न्याभाव (पुं०) 1. अवमान, तेजोवधॆ. 2. कॆळक्कॆ बरुवुदु, कॆळदर्जिगॆ बरुवुदु, अधीनवागुवुदु. न्यक्+भू (सत्तायाम्) "घञ्" (३-३-२४)।

न्यग्भावित न्यग्भावित (वि०) 1. अवमानगोळिसल्पट्ट. 2. इन्नोंदक्के अधीनवागि माडल्पट्ट. न्यक् + भू (सत्तायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

न्यग्रोध न्यग्रोध (पुं०) 1. वटवृक्ष, आलद मर. न्यक् रुणद्धि — रुधिर् (आवरणे) "अण्" (३-२-१)। "सिक्तो हन्त स एष मैथिलसुताबाष्पोदकोत्पादकैर्न्यग्रोध-क्षरितैर्जटा रचयितुं क्षीरैर्निषादाहृतैः" चं० रा०। 2. विष्णु, नारायण. न्यग्भूतैरधःकृताञ्जलिभिः रुध्यते स्वप्रसादोन्मुख्येन व्यवस्थाप्यते। "न्यग्भूतैः प्रणतैः स्वानुग्रहोन्मुख्येन रुध्यते। यो व्यवस्थाप्यते नित्यं न्यग्रोधः स उदाहृतः" इति निरुक्तिः। "न्यग्रोधोदुम्बरोऽश्वत्थः" वि० स०। 3. ऒंदु मारु, नाल्कु मॊळगळ उद्ददळते, नीडिद एरडु तोळुगळ अळते. 4. शमीवृक्ष. (स्त्री०) -धी -धी. 5. इलियाल्द मर.

न्यग्रोधपरिमण्डल न्यग्रोधपरिमण्डल (पुं०) मारुद्दद मनुष्य, नाल्कु मॊळगळ एत्तरद मनुष्य. न्यग्रोधः व्यामः परिमण्डलं यस्य।

न्यङ्कु न्यङ्कु (पुं०) 1. ऒंदु जातिय जिंके. नितरामञ्चति — नि + अञ्चु (गतौ) "उः" (उ० १-१७)। कुत्वम् (७-३-५३)। "सद्यो हतन्यङ्कुभिरस्त्रदिग्धं व्याघ्रैः पदं तेषु विधीयते मे" रघु० १६-१५। 2. ऒब्ब ऋषि.

न्यञ्च् न्यञ्च् (वि०) 1. कॆळगडॆगॆ हॊगुव. 2. कॆळक्के बग्गिरुव. न्यञ्चति — नि + अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। 3. कॆळगडॆय, कॆळभागद. 4. कात्स्न्यर्, संपूर्णतॆ. "न्यङ् निम्ने नीचकात्स्न्यर्ग्योः" हेम०। 5. नीच, अधम.

न्यञ्चन न्यञ्चन (न०) 1. बग्गुवुदु. नितरामञ्चनम्। 2. कॆळगॆ इडुवुदु.

न्यञ्चित न्यञ्चित (वि०) कॆळगॆ इडल्पट्ट. नि + अञ्चु (गतौ क्षेपणे च) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

न्यर्बुद न्यर्बुद (न०) हत्तु अर्बुदगळु, ऒंदु नूरु कोटि संख्यॆ. (ऒंदु अर्बुद हत्तु कोटि). "प्रयुतं चार्बुदं च न्यर्बुदं च समुद्रश्च"।

न्यस्त न्यस्त (वि०) 1. इडल्पट्ट, कॆळगॆ इरिसल्पट्ट. नि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "न्यस्त-शुल्कबलिचित्रतलाभिः तुल्यता वसतिवेश्ममहीभिः" किरा० ९-२१। 2. ऎसॆयल्पट्ट, प्रयोगिसल्पट्ट (बाण). 3. त्यजिसल्पट्ट, बिडल्पट्ट. "न्यस्तशस्त्र-परिकर्मणामसौ निष्कृतिस्त्वदुपसत्तिरेव नः" याद० १७-११५। 4. इडल्पट्ट, सेरिसल्पट्ट, बरॆयल्पट्ट, चित्रिसल्पट्ट. "न्यस्ताक्षरा धातुरसेन यत्र भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः" कुमा० १-७।

न्याद न्याद (पुं०) आहार, ऊटा.

न्याय न्याय (पुं०) 1. उपाय, क्रम, रीति. नि + इण् (गतौ) कर० "घञ्" (३-३-१२२)। "अधार्मिकं त्रिभिर्न्यायैः निगृह्णीयात् प्रयत्नतः" मनु० ८-३१०। 2. यॊग्यवाद नडवळिकॆ, ऒप्पु, औचित्य. नि + इण् "घञ्" (३-३-१८)। 3. नियम, कट्टळॆ. "निक्षिप्यायाचिषं यत्ता न्यायात् ताम्बूलफालिकाः" नैष० २०-८२। 4. न्यायशास्त्र, पदार्थगळन्नु निरूपणमाडुव शास्त्र. 5. प्रतिज्ञा हेतुः उदाहरणम् उपनयः मत्तु निगमनम् ऎंब ऐदु अवयवगळिंद कूडिरुव तार्किकर वादसरणि. 6. प्रामाणिकतॆ, नीति, धर्म. नि+इण् "घञ्" (३-३-१२२)। "यान्ति न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यञ्चोऽपि सहायताम्"। 7. न्यायालयद तीर्पु. 8. कानूनिन नडवळिकॆ, कानूनिन कार्यक्रम. 9. विष्णु, नारायण. युक्तकारी ऎंब अर्थदल्लि नि + इण् "घञ्" (३-३-३७)। "न्यायो हि युक्तकारित्वात् भक्तेष्वेव विशेषतः" इति निरुक्तिः। "अग्रणीर्ग्रामणीः श्रीमान् न्यायो नेता समीरणः" वि० स०। 10. तर्कंत ऒट्टिसिद विवरणॆ, समंजसवाद दृष्टांतदॊडनॆ स्पष्टपडिसुवुदु, लोक प्रसिद्धवाद दृष्टांतगळिंद विषयगळन्नु विवरवागि स्पष्टपडिसुव कॆलवु न्यायगळन्नु ई कॆळगॆ कॊडलागिदॆ.

(1) अजाकृपाणीयन्यायः—आकस्मिकवागि तॊंदरॆगळु प्राप्तवागुव विषयदल्लि ई न्यायवु प्रवर्तिसुवुदु. आकस्मिकवाद अजागमनकालक्के सरियागि कृपाणिपतन संभविसुवंतॆ मनुष्यनिगॆ आकस्मिकवागि आपत्ति संभविसुव स्थळदल्लि ई न्यायवन्नु उपयोगिसुवरु. इदु "काकतालीय" न्यायक्के समानवादुदु.

(2) अन्धकूपपतनन्यायः—हिरियरु सरियाद मार्गवन्नु तिळिसिदरू कुरुडनु अदन्नु बिट्टु बेरॆ दारियल्लि हॊगि बावियॆ बीळुवंतॆ शास्त्र

ಗಳು ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮನುಷ್ಯನು ದುರ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿ ಅಧಃಪತನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು.

(3) अन्धपरम्परान्याय:—ಒಬ್ಬ ಅಂಧನು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಅಂಧನು ಕೇಳಿ ನಂಬುವುದು, ಅದನ್ನು ಅವನಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಅಂಧನು ಕೇಳಿ ನಂಬುವುದು ಹೀಗೆ ಈ ನಂಬಿಕೆಯು ಅಂಧರಲ್ಲಿ ಬೇರೂರುವಂತೆ ಅಜ್ಞನಿಂದ ಅಜ್ಞನಿಗೆ ಅವನಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಅಜ್ಞನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಅಜ್ಞ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷಯವು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು. ಇದು "गतानुगतिक" ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು.

(4) अर्के चेन्मधु विन्देत किमर्थं पर्वतं व्रजेत् ಅರ್ಕ ಪೃಕ್ಷದಲ್ಲೇ ಮಧುವು ದೊರಕುವಾಗ ಪ್ರಯಾಸಪಟ್ಟು ಪರ್ವತಕ್ಕೇಕೆ ಹೋಗಬೇಕು. ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆಯಿಂದಲೇ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವಾಗ ಆಯಾಸ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆ ಏಕೆ? ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು.

(5) अर्धजरतीयन्याय:—"अर्धजरतीय" ಪದದಲ್ಲಿ ಇದರ ವಿವರಣೆ ನೋಡಿ.

(6) अशोकवनिकान्याय:—ಅಶೋಕವನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ವೃಕ್ಷಚ್ಛಾಯೆ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪ ಸೌರಭ್ಯಾದಿ ಲಾಭವಿರುವ ಕಾರಣ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ ಆಸೆಯು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೊ ಹಾಗೆ ತನ್ನ ಅಭೀಷ್ಟ ಲಾಭ ಹೊಂದುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

(7) आकाशमुष्टिहननन्याय:—ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಉಂಟಾಗದಿರುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನು ತನಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಗುದ್ದಾಡಿದರೂ ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

(8) एकसम्बन्धिज्ञानमपरसम्बन्धिस्मारकमिति न्याय:—ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯವೂ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಬರುವುದು. ಆನೆಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಅದರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಾವಟಿಗನ ನೆನಪು ಬರುವಂತೆ ಒಂದು ಶಬ್ದಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥದ ಸ್ಮರಣೆಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

(9) काकतालीयन्याय:—ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯು ಹೊರಟಿರುವುದು. ಕಾಗೆಯು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಆಕಸ್ಮಾತ್ ತಾಳಫಲದ ಪತನದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಲಾಭವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸದೆ ಇರುವಾಗ ಆಕಸ್ಮಾತ್ ಅವನ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಈ ರೀತಿ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯು ಕಾಕತಾಳೀಯ.

(10) काकाक्षिगोलकन्याय:—ಕಾಗೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯು ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳ ನೋಟಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂತೆ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಡೆ ಸಂಬಂಧ ವಿವಕ್ಷೆಯುಂಟು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು.

(11) कूपमण्डूकन्याय:—ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಂಡೂಕವು ತಾನಿರುವಷ್ಟೇ ಪ್ರದೇಶವು ಪ್ರಪಂಚವೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನು ತಾನು ಪಡೆದಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಪಂಚಜ್ಞಾನವು ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೂ ತಾನು ತಿಳಿದಿರುವುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ಮತತತ್ತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಮತಾಂತರಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನು ಹೇಳುವುದು ಅವಿವೇಕದ ಫಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಕಡೆ ಈ ನ್ಯಾಯ ಹೇಳುವರು.

(12) कूपयन्त्रघटिकान्याय:—ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಘಟಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಬಾವಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಬಿಡುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಘಟಗಳು ಮೇಲೆ ನೀರನ್ನು ಸುರಿದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಬರಿದಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು. ಇವು ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಮೊದಲು ತುಂಬಿದ್ದ ಘಟಗಳು ಬರಿದಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವುವು. ಹೀಗೆಯೇ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಸಂಪತ್ತು ಕೆಲವು ಕಾಲ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಸೌಖ್ಯ ನಂತರ ಕಷ್ಟ ಈ ರೀತಿ ಏರುಪೇರುಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಸಂಪತ್ತು ಬಂದಾಗ ಗರ್ವಪಡಕೂಡದು ಮತ್ತು ಕಷ್ಟದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿರುವ ದರಿದ್ರನನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕಾಣಕೂಡದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು. "आपद्गतं हससि किं द्रविणान्ध मूढ लक्ष्मी: स्थिरा न भवतीति किमत्र चित्रम्। एतान् प्रपश्यसि घटान् जलयन्त्रचक्रे रिक्ता भवन्ति भरिता भरिताश्च रिक्ता:"।

(13) गोबलीवर्दन्याय:—ಬಲೀವರ್ದವು (ಎತ್ತು) ಗೋವಿಶೇಷವಾದರೂ ಗೋಪದದ ಮುಂದೆ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಬಲೀವರ್ದವೂ ಗೋ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದೂ ಅದು ದುರ್ದಮ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳಲು ಈ ರೀತಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ವಿಶೇಷವಸ್ತುಬೋಧಕ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಎಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

(14) पण्डापूपन्याय:—ಅಪೂಪಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ದಂಡಕ್ಕೆ ಇಲಿಯು ಹತ್ತಿ ದಂಡವನ್ನೇ ಭಕ್ಷಿಸಿತು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ಅಪೂಪಗಳನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸಿತು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ತಾನಾಗಿಯೇ ತೋರುವಂತೆ ದುಷ್ಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಲ್ಲಿ ಸುಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರತೀತಿಯುಂಟಾಗುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

(15) देहलीदीपन्याय:— ದೇಹಳಿಯ (ಹೊಸ್ತಿಲ) ಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ದೀಪವು ಒಳಗಡೆ ಮತ್ತು ಹೊರಗಡೆ ಎರಡು ಕಡೆಗೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಎರಡು ಪದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಪದದ ಅರ್ಥವು ಎರಡೂ ಪದಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಯೋಗ. "अस्त्रेणापि हि बद्धस्य भयं मम न जायते। पितामहमहेन्द्राभ्यां रक्षितस्यानिलेन च" ಇಲ್ಲಿ "रक्षितस्य" ಪದವು ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "ದೇಹಳೀದೀಪನ್ಯಾಯ" ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು. ಇದು "काकाक्षिगोलक" ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು.

(16) पङ्कप्रक्षालनन्याय:—ಬೇಕೆಂದು ಕೆಸರನ್ನು ತುಳಿದು ಅದನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಕೆಸರನ್ನು ತುಳಿಯದಿರುವುದೇ ಒಳ್ಳೆಯದು. ಹೀಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿದೂ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ತೊಂದರೆಯ ಪರಿಹಾರೋಪಾಯ ಹುಡುಕುವುದು ಮೂರ್ಖತನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯ. "प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम्"।

(17) बीजाङ्कुरन्याय:—ಬೀಜವು ಅಂಕುರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೇ ಅಥವಾ ಅಂಕುರವು ಬೀಜೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೇ ಈ ರೀತಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ದೋಷವು ಸಂಭವಿಸುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಾಕ್ತನ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಶರೀರಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಅಥವಾ ಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಗಳೇ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಈ ದೋಷವು ತೋರುವುದು. ಎರಡೂ ಅನಾದಿಯೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಈ ದೋಷ ಪರಿಹಾರ: ಇಂತಹ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. "न च कर्मान्तरेण शरीरं सम्भवति। न च शरीरमन्तरेण कर्म सम्भवति इति इतरेतराश्रयत्वप्रसङ्ग:। अनादित्वे तु बीजाङ्कुरन्यायेनोपपत्तेर्न कश्चिद्दोषो भवति"।

(18) भिक्षुपादप्रसरणन्याय:—ಭಿಕ್ಷುಕನು ಒಬ್ಬ ಧನಿಕನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಸ್ತ್ರ ವಾಸ ಮೊದಲಾದ ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮೊದಲು ಭಿಕ್ಷೆಯ ಯಾಚನೆ ಅನಂತರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ಥಳಾವಕಾಶ ಪಡೆದು ಯಜಮಾನನ ಪ್ರೀತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಕ್ರಮೇಣ ಗಳಿಸಿ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಫಲದ ನೆಪದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿ ಕ್ರಮೇಣ ಸರ್ವಾಭೀಷ್ಟ ಗಳನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

(19) श्वो मयूरात्:—ನಾಳೆ ದೊರಕುವುದೆಂದು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುವ ಮಯೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಈ ದಿನ ದೊರೆತ ಕಪೋತವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ನಾಳೆ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಶೇಷವಾದ ಫಲವು ದೊರಕುವುದೆಂಬ ಪ್ರತೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಈ ದಿನ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯಫಲವನ್ನು ಕೈಬಿಡುವುದು ಬುದ್ಧಿವಂತನ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

(20) सूचीकटाहन्याय:—ಸೂಜಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಅಲ್ಪಕಾಲ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಪ್ರಯತ್ನ ಸಾಕು. ಕಟಾಹವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಬೇಕಾಗುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಪಯತ್ನಸಾಧ್ಯವಾದ ಸೂಜಿಯ ನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲು ಕೈಗೊಂಡು ಅನಂತರ ಕಟಾಹಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ತೊಡಗುವನು. ಹೀಗೆಯೇ ಅಲ್ಪಪ್ರಯಾಸ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲುಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

न्यायपथ न्यायपथ (पुं) ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ. न्यायोपेत: पन्था:।

न्यायवर्तिन् न्यायवर्तिन् (त्रि) ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು.

न्यायवादिन् न्यायवादिन् (त्रि) ವಕೀಲ, ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು ವಾದಿಸುವವನು.

न्यायवृत्त न्याᳫयवृत्त (न॰) 1. न्यायवागि नडसुव व्यवहार. न्यायोपेतं वृत्तम्। (वि॰) 2. न्याय वाद व्यवहार नडसुवनु.

न्यायवृत्ति न्याᳫयवृत्ति (स्त्री॰) 1. न्यायमार्गदिंद नडसुव व्यवहार. 2. न्यायवागि वादिसुव वकीलन जीवन.

न्यायिन् न्याᳫयिन् (वि॰) न्यायवंत.

न्याय्य न्याᳫय्य (वि॰) 1. न्यायदिंद कूडिद. न्यायादनपेतः। "न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः" भर्तृ॰। 2. न्यायसिद्धवाद, न्यायप्राप्तवाद. न्यायादागतः। 3. न्यायदल्लिरुव. न्याये भवः "यत्" (४-३-५४)। "देवाश्चैतान् समेत्योचुर्न्याय्यं वः शिशुरुक्तवान्" मनु॰ २-१५२।

न्यास न्याᳫस (पुं॰) 1. इडुवुदु, इरिसुवुदु. नि+असु (क्षेपणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "तस्याः खुरन्यासपवित्रपांसुमपांसुलानां धुरि कीर्तनीया" रघु॰ २-२। "नमयन् सारगुरुभिः पादन्यासैर्वसुन्धराम्" कुमा॰ ६-५०। 2. निक्षेप, कैलिदाग कॊडलु हेळि ऒब्बनल्लि इडुव वस्तु. नि + असु कर्म॰ "घञ्" (३-३-१९)। "अर्थो हि कन्या परकीय एव तामद्य संप्रेष्य परिग्रहीतुः। जातो ममायं विशदः प्रकामं प्रत्यर्पितन्यास इवान्तरात्मा" शाकु॰ ५-२१। 3. त्याग, वर्जन, तॊरेदुबिडुवुदु. "काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः" गीता १८-२। 4. अर्पण, समर्पिसुवुदु, ऒप्पिसुवुदु. 5. शरीरद अंगगळल्लि देवतेगळन्नु उद्देशिसि माडुव मंत्रोच्चारण रूपवाद कार्य. अङ्गन्यासः, करन्यासः। 6. व्याकरण शास्त्रद ऒंदु ग्रंथ. "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना। शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" माघ॰ २-११२।

न्यासिन् न्याᳫसिन् (वि॰) 1. त्यागमाडुवनु, बिट्टुबिडुवनु. 2. संन्यासि, सर्वसंग परित्यागमाडिद यतिः. नि + असु (क्षेपणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

न्युप्त न्युप्त (वि॰) पितृगळन्नु उद्देशिसि कॊडल्पट्ट (तर्पण). नि + डु वप् (बीजसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)।

न्युप्यमान न्युप्यमान (वि॰) पितृगळिगे कॊडल्पडुत्तिरुव (जलतर्पण). नि+डु वप् (बीजसन्ताने) कर्म॰ "शानच्" (३-२-१२४)। "न्युप्यमानजलयोगितिलोघैः स द्विरुक्तकरकालतिलोऽभूत्" नैष॰ २१-२०।

न्युब्ज न्युब्ज (पुं॰) 1. कर्मरंग वृक्ष, कडारद गिड, ऒंदु जातिय निंबगिड. नि + उब्ज (आर्जवे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. दर्भदिंद माडिद यागद ऒंदु पात्रे. (वि॰) 3. कुब्ज, वामन, गिड्ड, कुळ्ळ. 4. बेन्नन्नु बग्गिसिकॊंडिरुव गून, बग्गिद बेन्नुळ्ळवनु. 5. कॆळमुखवाद, अधोमुखवाद. "ऊर्ध्वार्पितन्युब्जकटाहकल्पे यद्वद्योम्नि दीपेन दिनाधिपेन" नैष॰ २२-३१। "न्युब्जं कुब्जे कर्मरङ्गे न्युब्जो व्याधावधोमुखे" वैज॰। "न्युब्जः कुब्जे कुशस्रुचि" हेम॰। (न॰) 6. ऒंदु जातिय निंबहण्णु, कडारद हण्णु.

न्यून न्यून (वि॰) 1. गर्हितवाद, तुच्छवाद, नीच वाद. नि + ऊन (परिहाणे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. कडमॆयाद, कॊरतॆयिंद कूडिद, समग्रवल्लद. "नान्यदन्येन संसृष्टरूपं विक्रयमर्हति। न चासारं न च न्यूनं न दूरे न तिरोहितम्" मनु॰ ८-२०३।

न्योकस् न्योᳫकस् (वि॰) शाश्वतवाद वासस्थान वुळ्ळवनु.

न्योजस् न्योᳫजस् (वि॰) वक्रवाद, कुटिलवाद. नि + उब्ज (आर्जवे) "असुन्" (उ॰ ४-१८८)।

नृस्थिमालिन् नृस्थिमालिन् (पुं॰) नरास्थिमालॆयन्नु धरिसिरुव परमॆश्वर, परशिव. नृरस्थिमाला अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)।

इति "न" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

"नारायण" पदपरिशिष्टम्

2. अश्वत्थवृक्ष, अरळिमर. 3. सद्यः हुट्टिद जंतु. 4. जल, नीरु. 5. सदाशिव. 6. महापद्म. 7. मत्स्य, मीनु. 8. वृषभ, ऎत्तु. 9. चतुर्मुख. 10. चंद्र. 11. हिमाचल. 12. समुद्र, कडलु. 13. कपित्थवृक्ष, बेलद मर. 14. जय. 15. नीरिन सुळि. 16. मंडूक, कप्पॆ. (न॰) 17. मंगळ, शुभ. 18. अश्वमेध यागमाडिदवनु. शब्दार्थकल्पतरुः।

"नारायणी" पदपरिशिष्टम्

5. चंद्रिके, बॆळदिंगळु. 6. सरस्वति. 7. गोपुच्चॆ, 8. पट्टद राणि. 9. गंगानदि. शब्दार्थकल्पतरुः।

प

प प ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "प" ವರ್ಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣವರ್ಣ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः" "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" "उपूपध्मानीयानामोष्ठौ" सि० कौ०।

प प (पुं०) 1. ಧನಾಧಿಪತಿ, ಕುಬೇರ. पाति—पा (रक्षणे) "डः" बाहु०। 2. ಪವನ, ವಾಯು, ಗಾಳಿ. पातयति वृक्षान्—पत्लृ (गतौ) अन्तर्णिच् "डः"। 3. ಪರ್ಣ, ಎಲೆ. पतति वृक्षात्—पत्लृ "डः"। 4. ಪಾನ, ಕುಡಿಯುವುದು. पीयते। 5. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು. 6. ಅಂಡ, ತತ್ತಿ, ಮೊಟ್ಟೆ. 7. ಪ್ರಾಕಾರ. 8. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 9. ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿ. 10. ಶುಭಲಗ್ನ. 11. ರಣ, ಯುದ್ಧ. 12. ಶೈಲ, ಬೆಟ್ಟ. (न०) 13. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (वि०) 14. ಕುಡಿಯುವವನು. 15. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. [ಇದು ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದು,] द्विपः नृपः ಇತ್ಯಾದಿ. 16. ಪವಿತ್ರವಾದ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. "पः कुबेरः समाख्यातः पश्चिमे च प्रकीर्तितः। पवने पः समाख्यातः पः स्यात् पाने च पातरि" एका०। "पो ना वाताण्डपूतेषु पाने पातरि कीर्तितः" मेदि०। "पः पुमान् पवने शैले प्राकारे कौस्तुभे रणे। शुभलग्नेऽथ पं क्लीबे हेम्नि" नानार्थर०। (स्त्री०) **पा** ಸಂ. 17. ನೀರಿನ ಧಾರೆ. 18. ಅಮೃತ. 19. ಸಂಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. "स्त्रीलिङ्गे त्वम्बुधारायां सुधायां संमतौ च पा" नानार्थर०।

पकार पकार (पुं०) "प" ವರ್ಣ. प "कारः" (३-३-१०८)।

पक्कण पक्कण (पुं०) ಬೇಡರ ಮನೆಗಳಿರುವ ಗ್ರಾಮ, ಬೇಡರ ಹಳ್ಳಿ. पचन्ति—डु पचष् (पाके) "क्विप्" (३-२-१७८)। कणन्ति—कण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। पचः कणाः यत्र पक्कणः। ಬೇಯಿಸಿ ತಿನ್ನುವುದು ಜಗಳವಾಡುವುದು ಇವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "पक्कणः शबरालयः" अम०।

पक्ति पक्ति (स्त्री०) 1. ಪಾಕ, ಅಡಿಗೆ, ಬೇಯಿಸುವುದು. डुपचष् (पाके) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. "पक्तिर्गौरवपाकयोः" हेम०। 3. ಪಕ್ವವಾಗುವುದು, ಹಣ್ಣಾಗುವುದು. 4. ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವುದು. 5. ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು, ಅರಗುವುದು.

पक्तिका पक्तिका (स्त्री०) ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. "शतः सिद्धार्थतोटको। पक्तिका त्रिष्टुभा चास्मिन् गौरे" वैज०।

पक्तिशूल पक्तिशूल (न०) ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉದರಶೂಲೆ, ಪರಿಣಾಮಶೂಲೆ, ಹೊಟ್ಟೆನೋವು. पक्तौ अन्नपरिणामकाले शूलम्।

पक्तृ पक्तृ (वि०) ಅಡಿಗೆಮಾಡುವವನು, ಬೇಯಿಸುವವನು. डु पचष् (पाके) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–क्त्री –क्त्र्यी**.

पक्त्रिम पक्त्रिम (वि०) 1. ಪಾಕದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ. डु पचष् (पाके) "क्त्रिः" (३-३-८८)। "मम्" (४-४-२०)। 2. ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ, ಪಕ್ವವಾದ, ಮಾಗಿರುವ.

पक्व पक्व (वि०) 1. ಪರಿಣತವಾದ. ಕಾಲವಶದಿಂದ ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ. पच्यते स्म—डु पचष् (पाके) "क्तः" (३-२-१०२)। "वः" (८-२-५२)। 2. ಪಾಕಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಂಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ನೈಪುಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. 4. ವಿನಾಶದ ಅಂಚನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರುವ. "पक्वं परिणतेऽपि स्याद्विनाशाभिमुखे त्रिषु" मेदि०। 5. ಹುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "भ्रष्टं पक्वं विनाम्बुना" वैज०। 6. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "शीनं स्त्यानं शृतं पक्वं विलीनं विद्रुतं द्रुतम्" वैज०। 7. ಜೀರ್ಣವಾದ, ಅರಗಿದ. (न०) 8. ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮೊಸರು. "पक्वं स्यात् सञ्जातं पयसः शृतात्" वैज०। 9. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ, –ಆಹಾರ. 10. ಬೇಯಿಸುವುದು. पचष् भावे "क्तः"।

पक्वकृत् पक्वकृत् (पुं०) ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವವನು. पक्वं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

पक्वरस पक्वरस (पुं०) ಮದ್ಯ.

पक्ववारि पक्ववारि (न०) ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ.

पक्वान्न पक्वान्न (न०) ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ, ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರಧಾನ್ಯ. पक्वमन्नम्।

पक्वाधान पक्वाधान (न०) ಹೊಟ್ಟೆ, ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ನಾಭಿಯ ಕೆಳಭಾಗ. पक्वस्याधानम्।

पक्वाशय ಪಕ್ವಾಶಯ (पुं०) ಹೊಟ್ಟೆ, ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಭಾಗ (ಸ್ಥಳ), ನಾಭಿಯ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗ. पक्वम् आमादिकम् आशेतेऽत्र — आ + शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। "पक्वाशयस्त्वधो नाभेरूर्ध्वमामाशयः स्मृतः"।

पक्ष ಪಕ್ಷ (पुं०) 1. ಪಾರ್ಶ್ವ, ಮಗ್ಗಲು. पक्ष (परिग्रहे) "घञ्" (३-३-१९)। "शय्यां जहत्युभयपक्षविनीतनिद्राः स्तम्बेरमामुखरशृङ्खलकर्षिणस्ते" रघु० ५-७२। 2. ಪಕ್ಷಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗರಿ. "अथावलम्ब्य क्षणमेकपादिकां तदा निदद्रावुपपत्वलं खगः। स तिर्यगावर्जितकन्धरः शिरः पिधाय पक्षेण रतिक्लमालसः" नैष० १-१२१। 3. ಬಾಣದ ಗರಿ. "भित्त्वा घोणामायसेनाधिवक्षः स्थूरीपृष्ठो गार्ध्रपक्षेण विद्धः" माघ० १८-२२। 4. ಕೇಶ ಪಾಶ, ಕೇಶಸಮೂಹ. "पाशः पक्षश्च हस्तश्च कलापार्थाः कचात्परे" अम०। 5. ಮಾಸದ ಅರ್ಧಭಾಗ, ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅರ್ಧಭಾಗ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ. ಇನ್ನರ್ಧಭಾಗ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. ಈ ರೀತಿ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳು. पक्ष्यते परिगृह्यते देवपितृकार्याय — पक्ष (परिग्रहे) "घञ्" (३-३-१९)। "पक्षास्ते दश पञ्च च। पक्षौ पूर्वापरौ शुक्लकृष्णौ" अम०। "पित्र्ये रात्र्यहनी मासः प्रविभागस्तु पक्षयोः" मनु० १-६६। "सीता वर्द्धिं समायाति शुक्लपक्ष इवोडुराट्" पञ्चतं० १-१०१। 6. ಒಂದು ಪಂಗಡ, ಒಂದು ಗುಂಪು, ಕಕ್ಷಿ. "सहजचापलदोषसमुद्धतश्चलितदुर्बलपक्षपरिग्रहः" माघ० २-११७। 7. ಸಂದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾಧ್ಯವುಳ್ಳ ವಸ್ತು. "पर्वतो वह्निमान्" ಎಂಬಲ್ಲಿ पर्वतो वह्निमान् न वा ಎಂಬ ಸಂದೇಹವಿರುವುದರಿಂದ वह्निमत्त्व ರೂಪಸಾಧ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರ್ವತವು ಪಕ್ಷವಾಗುವುದು. "सन्दिग्धसाध्यवान् पक्षः" त० सं०। 8. ವಿರೋಧ, ಹಗೆತನ. 9. ಹಾಗೆ ಭಾವಿಸುವುದು, ಹಾಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು, ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು. 10. ಪ್ರಮೇಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಾದ ಮಾಡುವಾಗ ತರ್ಕಬದ್ಧವಾಗಿ ಒಂದು ವಿಷಯ ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡುವುದು. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ ಉತ್ತರಪಕ್ಷಃ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ದೋಷನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡುವುದು ಉತ್ತರಪಕ್ಷ. 11. ಕುಲ, ವಂಶ, ಸಂತತಿ. "किं क्रन्दसि दुराक्रन्द स्वपक्षक्षयकारक। स्वपक्षस्य क्षये जाते को नस्त्राता भविष्यति" पञ्चतं० ४-३१। 12. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. 13. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. 14. ಭಿತ್ತಿ, ಗೋಡೆ. 15. ಪಕ್ಕದ ಬಾಗಿಲು, ಪಾರ್ಶ್ವದ್ವಾರ. 16. ಒಲೆಯ ರಂಧ್ರ, ಒಲೆಯ ಸಂದು. 17. ಸಾಮೀಪ್ಯ. 18. ಗೆಳೆಯ, ಮಿತ್ರ. "पक्षः पार्श्वगरुत्साध्यसहायबलभित्तिषु। पार्श्वद्वारे विरोधेऽर्धमासे चुल्लिबिलेऽन्तिके" वैज०। 19. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 20. ರಾಜನ ಆನೆ. 21. ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗ್ರಾಹ, ಹಿನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ರಾಜರ ಪೈಕಿ ವಿಜಯಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಹೊರಟ ರಾಜನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜ. 22. ಸೈನ್ಯ. 23. ಶುದ್ಧಿ. 24. ದೇಹ. 25. ಅವಯವ, ಅಂಗ. 26. ಗೃಹ, ಮನೆ. 27. ವರ್ಗ, ಸಮೂಹ. 28. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವ. "पक्षः सहायगरुदन्तिकसाध्यभित्तिमित्रेषु चुल्लिविवरे नृपकुञ्जरे च। बृन्दे कचादुपरि मासदले च पक्षद्वारे बले च गजपार्श्वविरोधयोश्च" नानार्थर०।

पक्षक ಪಕ್ಷಕ (पुं०) 1. ಪಾರ್ಶ್ವದ ಬಾಗಿಲು, ಪಕ್ಕದ ಬಾಗಿಲು. पक्ष इव "कन्" (५-३-१६)। 2. ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವ, ಒಂದು ಪಕ್ಕ. "अथ पार्श्वं च पक्षद्वारं च पक्षकः" नानार्थर०। "गजपतिमधिरोहः पक्षकव्यत्ययेन" माघ० ११-७। 3. ಪಕ್ಕದ ಕೊಠಡಿ. ಒಂದು ಪಕ್ಕದ ಕೋಣೆ. "पक्षशाला तु पक्षकः" वैज०।

पक्षचर ಪಕ್ಷಚರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಆನೆ, ಒಂಟಿ ಸಲಗ. "अथ पक्षचरश्चन्द्रे पृथक्चारिगजेऽपि च" मेदि०। 3. ಗುಂಪಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಆನೆ. 4. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "यूथभ्रष्टगजे पक्षचर एकचरद्विपे। खगे च" नानार्थर०।

पक्षाच्छद् ಪಕ್ಷಚ್ಛಿದ್ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. पक्षं छिनत्ति —छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "क्रुद्धेऽपि पक्षच्छिदि वृत्रशत्रावविवेदनाज्ञं कुलिशक्षतानाम्" कुमा० १-२०। (वि०) 2. ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ.

पक्षज ಪಕ್ಷಜ (पुं०) ಚಂದ್ರ. पक्षे शुक्लपक्षे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

पक्षति ಪಕ್ಷತಿ (स्त्री०) 1. ಪಕ್ಷದ ಮೂಲ, ರೆಕ್ಕೆಯ ಬುಡ. पक्षस्य मूलम् "तिः" (५-२-२५)। "करयन्त्रणदन्तुरान्तरे व्यलिखच्चञ्चपुटेन पक्षती" नैष० २-२। 2. ಪಕ್ಷದ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನ. ಪ್ರತಿಪತ್ತು, ಪಾಡ್ಯ. "प्रतिपत् पक्षतिर्ज्ञेया गरुन्मूलेऽपि पक्षतिः" शाश्व०।

पक्षद्वार ಪಕ್ಷದ್ವಾರ (न०) ಪಾರ್ಶ್ವದ ಬಾಗಿಲು, ಪಕ್ಕದ ಬಾಗಿಲು. पक्षे पार्श्वे द्वारम्।

पक्षधर पक्ष्मधर (पुं०) 1. चंद्र. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। पक्षस्य धरः। 2. पक्षी, हक्कि. (त्रि०) 3. ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು, ಒಂದು ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು. 4. ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ.

पक्षपात पक्ष्मपात (पुं०) 1. ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು, ಒಂದು ಗುಂಪನ್ನು ಸೇರುವುದು. पक्षे पातः। 2. ಆಸಕ್ತಿ, ಅಭಿನಿವೇಶ. "असक्तमाराधयतो यथायथं विभज्य भक्तया समपक्षपातया" किरा० १-११। 3. ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ, ವಿಶ್ವಾಸ. "वीतस्पृहाणामपि मुक्तिभाजां भवन्ति भव्येषु हि पक्षपातः" किरा० ३-१२। 4. ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗಾಗಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡಕ್ಕಾಗಲಿ ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ. "पक्षपातमत्र देवी मन्यते" माल० १। 5. ರೆಕ್ಕೆಗಳು ಬೀಳುವುದು, ಗರಿಗಳು ಉದುರುವುದು,

पक्षपातिता पक्ष्मपातिता (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವುದು, ಒಂದು ಗುಂಪನ್ನು ಸೇರುವುದು. पक्षपातिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಒಬ್ಬನಿಗಾಗಲಿ ಒಂದು ಗುಂಪಿಗಾಗಲಿ ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ. 3. ಸ್ನೇಹ, ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. 4. ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಹಾರಾಡುವಿಕೆ. "न परं पथि पक्षपातितानवलम्बे किमु मादृशेऽपि सा" नैष० २-५२।

पक्षपातिन् पक्ष्मपातिन् (त्रि०) 1. ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ, ಒಂದು ಗುಂಪನ್ನು ಸೇರಿರುವ. 2. ಒಂದು ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟಿರುವ, ಒಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡುವ. "सर्वथा पाण्डवपक्षपातिनो देवाः" वेणी० ३।

पक्षपालि पक्ष्मपालि (स्त्री०) ರಹಸ್ಯವಾದ ಬಾಗಿಲು, ಗುಟ್ಟಾದ ಬಾಗಿಲು, ದಿಡ್ಡಿಬಾಗಿಲು.

पक्षभाग पक्ष्मभाग (पुं०) 1. ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವ. 2. ಆನೆಯ ಪಕ್ಕ, ಆನೆಯ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವಭಾಗ. पक्षस्य भागः।

पक्षमूल पक्ष्ममूल (न०) 1. ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿವಸ. 2. ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಬುಡ, ಹಕ್ಕಿ ಗರಿಗಳ ಬುಡ.

पक्षवाहन पक्ष्मवाहन (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पक्षौ वाहनमिवास्य।

पक्षसन्धि पक्ष्मसंधि (पुं०) ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ, ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳು ಸೇರುವ ಕಾಲ.

पक्षाघात पक्ष्माघात (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ವಾತರೋಗ, ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯು ರೋಗ.

पक्षान्त पक्ष्मान्त (पुं०) ಪಕ್ಷದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ 1. ಹುಣ್ಣಿಮೆ. 2. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. पक्षस्यान्तो यत्र। 3. ಪಕ್ಷದ ಕೊನೆ. पक्षस्यान्तः।

पक्षान्तर पक्ष्मान्तर (न०) 1. ಬೇರೆ ಪಂಗಡ, ಬೇರೆ ಗುಂಪು. 2. ಇನ್ನೊಂದು ಪಾರ್ಶ್ವ. 3. ವಾದದ ಇನ್ನೊಂದು ದೃಷ್ಟಿ, ವಾದದ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ. अन्यः पक्षः।

पक्षिणी पक्ष्मिणी (स्त्री०) 1. ಇಂದಿನ ಮತ್ತು ನಾಳೆಯ ಎರಡು ಹಗಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ. पक्षतुल्यौ दिवसौ यस्याः स्तः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "आगामिवर्तमानाह्युक्तायां निशि पक्षिणी" अम०। 2. ಹೆಣ್ಣು ಹಕ್ಕಿ.

पक्षिन् पक्ष्मिन् (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पक्षावस्य स्तः "इनिः" (५-२-११५)। "ये पक्षिणः प्रथममम्बुनिधिं गतास्ते येपीन्द्रपाणितुलितायुधलूनपक्षाः" माघ० ५-३१।

ಪಕ್ಷಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸಂತಾನ: (1) ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳಾದ ವಿನತಾದೇವಿಗೆ ಅರುಣ ಮತ್ತು ಗರುಡ (ಗರುತ್ಮಾನ್) ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು.

ಅರುಣನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಶ್ಯೇನಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪಾತಿ ಮತ್ತು ಜಟಾಯು ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಜನಿಸಿದರು.

ಸಂಪಾತಿಯ ಸಂತಾನ	ಗೃಧ್ರಗಳು
ಜಟಾಯುವಿನ ಸಂತಾನ	ಕಾಗೆಗಳು

(2) ಗರುತ್ಮಂತನ ಪತ್ನಿಯರು ಭಾಸೀ ಕ್ರೌಂಚೀ ಶುನೀ ಶುಕೀ ಮತ್ತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರೀ ಎಂಬ ಐದು ಮಂದಿ.

ಶುನಿಯ ಮಕ್ಕಳು	ತ್ರಿಶಿಖಿ
6	ಸುನೇತ್ರ
	ಸುಮುಖಿ
	ಸುನಸ
	ಸುರೂಪ ಮತ್ತು
	ಸುಪರ್ವ
ಭಾಸಿಯ ಮಕ್ಕಳು	ಉಲೂಕ
6	ಕಾಗೆ
	ಕುಕ್ಕುಟ
	ಮಯೂರ
	ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ
	ಪಾರಿವಾಳ ಮತ್ತು
	ತಿತ್ತಿರಿ

क್ರೌಂಚಿಯ ಮಕ್ಕಳು	ಖಡ್ಗಮೃಗ
4	ಕುರವಕ
	ಸಾರಸ ಮತ್ತು
	ಬಕ
ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಿಯ ಮಕ್ಕಳು	ಕಲಹಂಸ
	ಕಪ್ಪುಕಾಲಿನ ಮತ್ತು
	ಕಪ್ಪು ಕೊಕ್ಕುಳ್ಳ
	ಹಂಸ
	(ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರ)
	ಚಕ್ರವಾಕ ಶ್ಯೇನ
	ಮತ್ತು ಇತರ
	ಜಲಚರಗಳು
ಶುಕಿಯ ಮಕ್ಕಳು	ಶುಕ ಜಾತಿಯ
	ಪಕ್ಷಿಗಳು

ಇತ್ಯಾದಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಂತತಿಗಳು ಇವರಿಂದ ಜನಿಸಿ ಮುಂದೆ ಅನಂತಾನಂತ ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡಿವೆ. (ವಿ॰) 2. ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ.

पक्षिराज् पक्षिराज् (पुं॰) ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ರಾಜನಾದ ಗರುಡ. पक्षिषु राजते—राज् (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "निजकेतुशिरःश्रितः सुपर्णादुदपप्तन्नयुतानि पक्षिराजाम्" माघ॰ २०-५२।

पक्षिराज पक्षिराज (पुं॰) ಎಲ್ಲಾ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಜಾತಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದ ಗರುಡ. पक्षिणां राजा "टच्" (५-४-९१)।

ಗರುಡನಿಗೆ ಪಕ್ಷಿರಾಜತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿ: ಕಶ್ಯಪನು ಪುತ್ರಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮಹರ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡಲು ಬಂದರು. ತನ್ನೊಡನೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ವಾಲಖಿಲ್ಯಋಷಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಇಂದ್ರನು ಉಪಹಾಸ್ಯಮಾಡಲು ಋಷಿಗಳು ಕ್ರುದ್ಧರಾಗಿ ಬೇರೊಬ್ಬ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಉಗ್ರವಾದ ಕಾರ್ಯವೊಂದನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರು. ಇದರಿಂದ ಭೀತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಕಶ್ಯಪರಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಡಲು ಕಶ್ಯಪರು ವಾಲಖಿಲ್ಯರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ ಅವರ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಜನಿಸುವ ಪುತ್ರನು ಪಕ್ಷಿಜಾತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ರಾಜನಾಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಕಶ್ಯಪಪತ್ನಿಯಾದ ವಿನತಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾದ ಅರುಣ ಮತ್ತು ಗರುಡ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು. ಅರುಣನು ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿಯಾದನು. ಕಶ್ಯಪನು ಗರುಡನನ್ನು ಪಕ್ಷಿರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ನಡಸಿದನು. भा॰ आदि॰ ३१।

पक्षिसिंह पक्षिसिंह (पुं॰) ಗರುಡ. पक्षी सिंह इव।

पक्षीन्द्र पक्षीन्द्र, -ईश -ईश (पुं॰) 1. ಗರುಡ, ಪಕ್ಷಿರಾಜ. 2. ವಿಷ್ಣು. "पक्षीशो गरुडे विष्णौ" हेम॰। "प्रभञ्जन इवाम्भोदान् पक्षीन्द्र इव पन्नगान्" याद॰ २२-१३१।

पक्ष्मन् पक्ष्मन् (न॰) 1. ರೆಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲು, ಕಣ್ಣಿನ ಕೂದಲು. पक्ष (परिग्रहे) "मनिन्" (उ॰ ४-१४५)। "मद्यमन्दविगलत्रपमीषच्चक्षुरुन्मिषितपक्ष्म दधत्या" माघ॰ १०-१७। 2. ಪದ್ಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕೇಸರ. ಕಿಂಜಲ್ಕ. 3. ಹಕ್ಕಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ. 4. ಹೂವುಗಳ ದಳ. 5. ದಾರದ ತೆಳುವಾದ ಭಾಗ. "पक्ष्माऽक्षिलोम्नि तन्त्वादिसूक्ष्मांशे कुसुमच्छदे। गरुत्किञ्जल्कयोश्चापि" हेम॰। 6. ಹೊಗೆಯ ಗೂಡು.

पक्ष्ममाला पक्ष्ममाला (स्त्री॰) ನೇತ್ರರೋಮಪಙ್ಕ್ತಿ, ರೆಪ್ಪೆಕೂದಲಿನ ಸಾಲು. पक्ष्मणो माला। "इति वदति सखीजने निमीलद्द्विगुणितसान्द्रतराक्षिपक्ष्ममाला" माघ॰ ७-४३।

पक्ष्मल पक्ष्मल (वि॰) 1. ಸುಂದರವಾದ ರೆಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. पक्ष्मास्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। "मुखमंसविवर्ति पक्ष्मलाक्ष्याः कथमप्युन्नमितं न चुम्बितं तु" शाकु॰ ३-२२। 2. ರೋಮಮಯವಾದ, ಕೂದಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ. "अस्मिन्नसौ मृदितपक्ष्मलरल्लकाङ्गः" माघ॰ ४-६१।

पङ्क पङ्क (पुंन॰) 1. ಕೆಸರು, ಕೊಚ್ಚೆ, ಬದಿ. पच्यते—पचि (विस्तारे) कर्म॰ "घञ्" (३-३-११)। "कथमेत्य मतिर्विपर्ययं करिणी पङ्कमिवावसीदति" किरा॰ २-६। 2. ಪಾಪ. पच्यतेऽनेन दुःखम्—पचि कर॰ "घञ्" (३-३-१२१)।

पङ्ककर्वट पङ्ककर्वट (पुं॰) ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೆಸರು. "चुल्लको घनजम्बाले दलाढ्ये पङ्ककर्वटः" त्रिकाण्ड॰।

पङ्कक्रीड पङ्कक्रीड (पुं॰) ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. पङ्के क्रीडति—क्रीड् (विहारे) "अच्" (३-१-१३४)।

पङ्कज पङ्कज (न॰) 1. ಪದ್ಮ, ತಾವರೆ, ಕಮಲ. पङ्के जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम्" माघ॰ ६-२। [ಕಪ್ಪೆ ಮೊದಲಾದುವು ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೂ "ಕಮಲ" ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದು ಯೌಗರೂಢ.] 2. ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ.

पङ्कजन्मन् ಪಂಕಜನ್ಮನ್ (ನ॰) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. पङ्के जन्मास्य। 2. ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ.

पङ्कजनाभ ಪಂಕಜನಾಭ (ಪುಂ॰) ವಿಷ್ಣು. पङ्कजं नाभौ यस्य। "सुतोऽभवत् पङ्कजनाभकल्पः कृत्स्नस्य नाभिर्नृपमण्डलस्य" रघु॰ १८-२०।

पङ्कजिनी ಪಂಕಜಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ, ಸರೋವರ. पङ्कज "इनिः" (५-२-१३५)। 2. ಕಮಲ ಲತೆ. "अलिकुलमलकाकृति प्रपेदे नलिनमुखान्तविसर्पि पङ्कजिन्याः" किरा॰ १०-३३। 3, ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ.

पङ्कता ಪಂಕತಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕೆಸರಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬದಿಯಾಗಿರುವುದು. पङ्कस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "अनीत्वा पङ्कतां धूलिमुदकं नावतिष्ठते" माघ॰ २-३४।

पङ्कपेषम् ಪಂಕಪೇಷಮ್ (ಅವ್ಯ॰) ಕೆಸರಿನಿಂದ ಅರೆದು, ಕೆಸರಿನಿಂದ ಉಜ್ಜಿ. पङ्केन पिनष्टि — पिष्लृ (सञ्चूर्णने) "णमुल्" (३-४-३८)। "भीमं भूमौ लोलमानं सरोषः पादेनासृक्पङ्कपेषं पिपेष" माघ॰ १८-४५।

पङ्कमण्डूक ಪಂಕಮಂಡೂಕ (ಪುಂ॰) ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. पङ्के मण्डूक इव।

पङ्कार ಪಂಕಾರ (ಪುಂ॰) 1. ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. पङ्कमृच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। 2. ಅಣಕಟ್ಟು, ಅಡ್ಡಕಟ್ಟೆ. 3. ಸೋಪಾನ, ಹಂತ, ಮೆಟ್ಟಿಲು. 4. ಜಲಕುಬ್ಜಕ ಪುಷ್ಪ. "पङ्कारः शैवले सेतौ सोपाने जलकुञ्जके" विश्व॰।

पङ्किल ಪಂಕಿಲ (ವಿ॰) ಕೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. पङ्कोऽस्त्यस्य "इलच्" (५-२-१००)। "परस्परं परिकुपितस्य पिपतः क्षतोर्मिकाकनकपरागपङ्किलम्" माघ॰ १७-८।

पङ्केरुह ಪಂಕೇರುಹ (ನ॰) ಕಮಲ, ಪದ್ಮ, ತಾವರೆ. पङ्के रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३६)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१४)। "समापय प्रावृषमश्रुविप्रुषां स्मितेन विश्राणय कौमुदीमुदः। दृशावितः खेलतु खञ्जनद्वयी विकासि पङ्केरुहमस्तु ते मुखम्" नैष॰ ९-१२२।

पङ्केशय ಪಂಕೇಶಯ (ವಿ॰) ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ, ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. पङ्के शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)।

पङ्क्ति ಪಙ್ಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಶ್ರೇಣಿ, ಸಾಲು. पचि (विस्तारे) "क्तिन्" (३-३-१७४)। "आस्थितः स्थगितवारिदपङ्क्त्या सन्ध्यया गगनपश्चिमभागः" किरा॰ ९-४०। 2. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ವಸ್ತುಗಳ ಸಾಲು. 3. ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನರ ಸಾಲು. 4. ಹತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. 5. ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು, —ವೃತ್ತ. "भौगिति पङ्क्तिः" वृ॰ र॰। ಭಗಣ ಮತ್ತು ಗುರುದ್ವಯ ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. "पङ्क्ति" वृत्त. 6. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. "गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्च बृहती पङ्क्तिरेव च" वृ॰ र॰।

पङ्क्तिकण्टक ಪಙ್ಕ್ತಿಕಂಟಕ (ವಿ॰) ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಸೇರಲು ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದವನು. पङ्क्तौ कण्टक इव।

पङ्क्तिकण्ठ ಪಙ್ಕ್ತಿಕಂಠ, —कन्धर —ಕಂಧರ (ಪುಂ॰) ರಾವಣ. पङ्क्तिसंख्याककण्ठाः कन्धरा वा अस्य।

पङ्क्तिदूषक ಪಙ್ಕ್ತಿದೂಷಕ (ಪುಂ॰) ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು ಅನರ್ಹನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಪತಿತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. पङ्क्तिं दूषयति — दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಅನರ್ಹರಾದವರು**— ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. ಶಿಶುಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿದವನು. ಭ್ರೂಣ ಹತ್ಯೆಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡದವನು. ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. ಆತತಾಯಿ. ವಿಷ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವವನು. ತಾಯಿತಂದೆಗಳಿಗೆ ಅವಿಧೇಯನಾಗಿ ಅವರೊಡನೆ ಜಗಳವಾಡುವವನು. ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಿ ಮುಂತಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಅನರ್ಹರಾದವರು.

पङ्क्तिपावन ಪಙ್ಕ್ತಿಪಾವನ (ಪುಂ॰) ಪಙ್ಕ್ತಿಯನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವವನು, ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. पङ्क्तिं पावयति — पूञ् (पवने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನೂ ಪಂಚಾಗ್ನಿಉಪಾಸಕನೂ ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಸೇರುವ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವನು. "तत्र ब्राह्मणाः केचित्तैत्तिरीयाः पङ्क्तिपावनाः काश्यपाः पञ्चाग्नयः" मालती॰ १। "वेदार्थवित् प्रवक्ता च सहस्रदः। शतायुश्चैव विज्ञेया ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः" मनु॰ ३-१८६।

पङ्क्तिरथ ಪಙ್ಕ್ತಿರಥ (ಪುಂ॰) ದಶರಥ. पङ्क्तिषु दशसु दिक्षु रथो यस्य। ದಶರಥನು ದಶದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಅಪ್ರತಿಹತವಾಗಿ ರಥವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

पङ्गु ಪಂಗು (ವಿ॰) 1. ಸಂಚರಿಸಲು ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು, ಹೆಳವ. पन (स्तुतौ) "गुः" बाहु॰। "साहस्रैरपि पङ्गुरङ्घ्रिभिरभिव्यक्तीभवन्भानुमान्" नैष॰ ५-१३६। स्त्रियाम् "ऊङ्" (४-१-६८)। 2. ಶನಿಗ್ರಹ.

पङ्गुल ಪಂಗುಲ (पुं०) ಬಿಳಿಯಂತೆ ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಕುದುರೆ. "पीयूषवर्णे सेराहः पङ्गुलः सितकाचसः" वैज०।

पचत ಪಚತ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ, ಡು ಪಚಷ್ (पाके) "अतच्" (उ० ३-११०)। "पचतोऽग्निः" सि० कौ०। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಇಂದ್ರ.

पचतभृज्जता ಪಚತಭೃಜ್ಜತಾ (स्त्री०) ಅಡಿಗೆಮಾಡಿರಿ ಮತ್ತು ಹುರಿಯಿರಿ ಎಂದು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. पचत भृज्जत इति सततं यत्राभिधीयते सा पचतभृज्जता। ಸತತಕ್ರಿಯೆಯು ತೋರುವ ಸ್ಥಳ ದಲ್ಲಿ ತಿಙನ್ತಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಸ ಬರುವುದು. (ಗ० २-१-७१)।

पचन ಪಚನ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. ಡು ಪಚಷ್ (पाके) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಅಡಿಗೆಮಾಡುವಿಕೆ, ಬೇಯಿಸುವಿಕೆ. ಡು ಪಚಷ್ भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಕುಂಬಾರನ ಆವಿಗೆ, ಕುಂಬಾರನು ಮಡಕೆ ಬೇಯಿಸುವ ಒಲೆ. ಡು ಪಚಷ್ अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "कुम्भकारः कुलालोऽस्य पचनं पाकमण्डलम्" वैज०। (वि०) 4. ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವ, ಬೇಯಿಸುವ (पात्रे). ಡು ಪಚಷ್ कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

पचप्रकुटा ಪಚಪ್ರಕುಟಾ (स्त्री०) ಅಡಿಗೆಮಾಡು ಕತ್ತರಿಸು ಎಂದು ಯಾವಾಗಲೂ ಹೇಳುವ ಕಾರ್ಯ. पच प्रकुट इत्युच्यते यस्यां क्रियायाम्।

पचम्पचा ಪಚಂಪಚಾ (स्त्री०) ಮಾರದರಿಶಿನ. अत्यर्थं पचति "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०।

पचा ಪಚಾ (स्त्री०) ಅಡಿಗೆಮಾಡುವುದು, ಬೇಯಿಸುವುದು. ಡು ಪಚಷ್ (पाके) "अङ्" (३-३-१०४)। "रन्धनं पचनं पचा" वैज०।

पचि ಪಚಿ (स्त्री०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. ಡು ಪಚಷ್ (पाके) "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಹಸಿವು. "बुभुक्षेच्छाशनाया क्षुज्जिघत्साशिशिषा पचिः" वैज०।

पचेलिम ಪಚೇಲಿಮ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಸೂರ್ಯ. ಡು ಪಚಷ್ (पाके) कर्तं० "एलिमच्" (उ० ४-३७)। "पचेलिमो वह्निरव्योः" सि० कौ०। (वि०) 3. ಫಲೋನ್ಮುಖವಾದ, ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲು ಹೊರಟಿರುವ. स्वयमेव पच्यते — ಡು ಪಚಷ್ (पाके) "केलिमर्" (वा० ३-१-९६)। "तातानुतर्पणपचेलिमभागधेयां भागीरथीं भगवतीं शरणं भजामः" चं० रा०। 4. ಪಕ್ವವಾಗಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ. "स वारनारीकुचसञ्चितोपमं ददर्श मालूरफलं पचेलिमम्" नैष० १-६४।

पचेलुक ಪಚೇಲುಕ (पुं०) ಸೂದ, ಅಡಿಗೆಯವನು.

पच्य ಪಚ್ಯ (वि०) ಪಕ್ವವಾಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಾನಾಗಿಯೇ ಹಣ್ಣಾಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ಡು ಪಚಷ್ (पाके) कर्मकर्तृ० "क्यप्" (३-१-११४)। निपा०। "सुखेन लभ्या दधतः कृषीवलैरकृष्टपच्या इव सस्यसम्पदः" किरा० १-१७।

पज्ज ಪಜ್ಜ (पुं०) ತುರೀಯ ವರ್ಣದವನು पद्भ्यां जायते —जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **पज्जी ಪಜ್ಜೀ**.

पञ्चक ಪಂಚಕ (न०) 1. ಐದರ ಗುಂಪು. ಐದು ವಸ್ತು ಗಳ ಸಮೂಹ. पञ्चन् "कः" (५-१-५८)। "मनसिशयमहास्त्रमन्यथाऽमी न कुसुमपञ्चकमप्यलं विसोढुम्" माघ० ७-२। 2. ಐದು. पञ्चैव स्वार्थे संज्ञायां "कः" (५-१-५८)। (वि०) 3. ಐದರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. पञ्चभिः क्रीतम् "कन्" (५-१-२२)। 4. ಐದರಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಐದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 5. ಐದು ಭಾಗ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 6. ಐದು ಕೂಲಿಯುಳ್ಳ. 7. ಐದು ನಾಣ್ಯಗಳ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ. पञ्च अंशो भृतिः वस्नं वाऽस्य "कन्" (५-१-५६)। 8. ಐದು ಬಡ್ಡಿ ಆಯ (उत्पत्ति) ಲಾಭ ಶುಲ್ಕ (ತೆರಿಗೆ) ಮತ್ತು ಉಪದಾ (ಕಾಣಿಕೆ) ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. पञ्च अस्मै अस्मिन् वा वृद्धिः आयः लाभः शुल्कम् उपदा वा दीयते "कन्" (५-१-४७)। 9. (ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಮೃತ್ಯು ಅಗ್ನಿ ರಾಜ ಚೋರ ಮತ್ತು ರೋಗಗಳೆಂಬ ಐದು ದೋಷಗಳ ಗುಂಪು. ಆಯಾ ದಿನದ ತಿಥಿ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಲಗ್ನಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿಸಿ ಒಂಬತ್ತರಿಂದ ಭಾಗಿಸಿದಾಗ

ಶೇಷವು	ಒಂದು	ಬಂದರೆ	ಮೃತ್ಯು
,,	ಎರಡು	,,	ಅಗ್ನಿ
,,	ನಾಲ್ಕು	,,	ರಾಜ
,,	ಆರು	,,	ಚೋರ
,,	ಎಂಟು	,,	ರೋಗ

ಪಂಚಕವೆಂದು ಐದು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ಪಂಚಕ" ವೆಂದು ಹೆಸರು. 10. ಧನಿಷ್ಠಾಪಂಚಕ. ಧನಿಷ್ಠೆ ಶತಭಿಷಕ್ ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರೆ ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ ಮತ್ತು ರೇವತಿ ಇವು ಐದು ಧನಿಷ್ಠಾಪಂಚಕ. 11. ಸಾಂಖ್ಯ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳ ಐದು ಪಂಚಕ (ಭಾಗಗಳು) (1) ಭೂತಪಂಚಕ (ಪೃಥಿವಿ ಜಲ

ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶ). (2) ತನ್ಮಾತ್ರ ಪಂಚಕ (ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರ ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರ ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರ ರಸತನ್ಮಾತ್ರ ಮತ್ತು ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರ). (3) ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಪಂಚಕ. (ಚಕ್ಷುಸ್ಸು ಶ್ರೋತ್ರ ಘ್ರಾಣ ರಸನ ಮತ್ತು ತ್ವಕ್ಕು). (4) ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಪಂಚಕ (ವಾಕ್ಕು ಪಾಣಿ ಪಾದ ಪಾಯು ಮತ್ತು ಉಪಸ್ಥ). (5) ಅವಶಿಷ್ಟ ಪಂಚಕ (ಪ್ರಕೃತಿ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಜೀವಾತ್ಮ).

पञ्चकर्मन् पंचकर्मन् (ನ॰) ವೈದ್ಯನು ಮಾಡುವ ಐದು ವಿಧ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. पञ्चानां कर्मणां समाहारः।

1. ವಮನ (ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವುದು)
2. ರೇಚನ (ಭೇದಿಮಾಡಿಸುವುದು)
3. ನಸ್ಯ (ಮೂಗಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ನೇಹನಕ್ರಿಯೆ)
4. ನಿರೂಹ (ಪಿಚಕಾರಿ—ಎಣ್ಣೆಯಿಲ್ಲದ ಬಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆ)
5. ಅನುವಾಸನ (ಪಿಚಕಾರಿ—ಎಣ್ಣೆಸಹಿತ ಬಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆ).

पञ्चकोल पंचकोल (ನ॰) ಐದು ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಔಷಧ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಚವ್ಯ ಚಿತ್ರ ಮೂಲ ಶೋಡಿ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಕಫ ಮತ್ತು ವಾತರೋಗ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದು.

पञ्चकोश पंचकोश (ಪುಂ॰) ಜೀವಿಗೆ ಆಚ್ಛಾದಕವಾದ ದೇಹ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಕೋಶಗಳು.

1. ಅನ್ನಮಯಕೋಶ (ಸ್ಥೂಲಶರೀರ)
2. ಪ್ರಾಣಮಯಕೋಶ
3. ಮನೋಮಯಕೋಶ
4. ವಿಜ್ಞಾನಮಯಕೋಶ ಮತ್ತು
5. ಆನಂದಮಯಕೋಶ (ಇದೇ ಮುಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷ).

ಈ ದೇಹವು ಅನ್ನದಿಂದಲೇ ಬದುಕಿರುವುದರಿಂದ ಇದು **अन्नमयकोश.** "देहोऽयमन्नभवनोऽन्नमयस्तु कोशश्चान्नेन जीवति विनश्यति तद्विहीनः। त्वक्चर्ममांस-रुधिरास्थिपुरीषराशिर्नायं स्वयं भवितुमर्हति नित्यशुद्धः"।

ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಣವು **प्राणमयकोश.** "कर्मेन्द्रियैः पञ्चभिरञ्चितोऽयं प्राणो भवेत् प्राणमयस्तु कोशः"।

ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು **मनोमयकोश.** ಇದು ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. "ज्ञानेन्द्रियाणि च मनश्च मनोमयः स्यात् कोशो ममाहमिति बुद्धिविकल्पहेतुः"।

ಪುರುಷನ ಸಂಸಾರಬಂಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು **विज्ञानमयकोश.** "विज्ञानमयकोशस्तु पुंसः संसारकारणम्"। ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಗಳಿಗೆ ವಿವೇಕಚೂಡಾಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡುವುದು.

पञ्चगव पंचगव (ನ॰) ಐದು ಗೋವುಗಳ ಗುಂಪು. पञ्चानां गवां समाहारः "टच्" (೫-೪-೧೨)।

पञ्चगवधन पंचगवधन (ವಿ॰) ಐದು ಗೋವುಗಳ ರೂಪವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನು. पञ्च गावो धनमस्य।

पञ्चगव्य पंचगव्य (ನ॰) ಗೋಸಂಬಂಧವಾದ ಐದು ವಸ್ತುಗಳು. गोर्विकारः "यत्" (೪-೩-೧೬೦)। (1) ಹಾಲು (2) ಮೊಸರು (3) ತುಪ್ಪ (4) ಗೋಮೂತ್ರ ಮತ್ತು (5) ಗೋಮಯ (ಸಗಣಿ) ಇವು ಪಂಚಗವ್ಯಗಳು. ಪಂಚಗವ್ಯಪ್ರಾಶನದಿಂದ ಆರೋಗ್ಯ ಐಶ್ವರ್ಯ ಸಕಲ ಪಾಪನಿವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಕಲ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುವು.

पञ्चगु पंचगु (ವಿ॰) ಐದು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು (ಕ್ರಯಕ್ಕೆ) ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. पञ्चभिः गोभिः क्रीतम् "ठन्" (೫-೧-೩೭)। ठस्येकः (೫-೧-೨೮)। ह्रस्वः (೧-೨-೪೮)।

पञ्चगुण पंचगुण (पुं॰ त्रि॰ न॰) 1. ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ ಪಂಚಗುಣಗಳು—ರೂಪ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶ ಮತ್ತು ಶಬ್ದ. (ವಿ॰) 2. ಐದರಷ್ಟಾದ, ಐದರಿಂದ ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಐದು ಪ್ರಕಾರವಾದ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) **-गुणी -गुणे.** 4. ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ.

पञ्चगुप्त पंचगुप्त (ಪುಂ॰) 1. ಐದು ಅಂಗಗಳು ಗೂಢವಾಗಿರುವ ಕಮಠ, ಆಮೆ. ಕೈಕಾಲುಗಳು ಮತ್ತು ತಲೆ ಇವು ಐದೂ ಆಮೆಯ ಚಿಪ್ಪಿನೊಳಗೇ ಅಡಗಿದ್ದು ಗೂಢವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಚಾರ್ವಾಕಮತ, ಲೋಕಾಯತ ದರ್ಶನ. "लोकायते कच्छपे च पञ्चगुप्तः स्मृतो बुधैः" त्रिकाण्ड॰।

पञ्चचत्वारिंश पंचचत्वारिंश (ವಿ॰) ನಲವತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (೫-೨-೪೮)। स्त्रियां "ङीप्" (೪-೧-೧೫)। **-चत्वारिंशी -चत्वारिंश॰.**

पञ्चचत्वारिंशत् पंचचत्वारिंशत् (स्त्री॰) ನಲವತ್ತೈದು. पञ्चाधिका चत्वारिंशत्।

पञ्चचत्वारिंशत्तम पंचचत्वारिंशत्तम (ವಿ॰) ನಲವತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चचत्वारिंशतः पूरणः—वा "तमट्" (೫-೨-೫೬)। स्त्रियां "ङीप्" (೪-೧-೧೫)। **-तमी -तम॰.**

पञ्चचामर पंचचामर (पुं०) वृत्तरत्नाकरदल्लि उक्तवाद हदिनारनेय छंदस्सिन ऒंदु वृत्त. लघु मत्तु गुरु वर्णगळु (लघु गुरु लघु गुरु) ई रीतियागि निरंतरवू प्रति पाददल्लू इरुव ऒंदु वृत्त. "लघुर्गुरुर्निरन्तरं यदा स पञ्चचामरः" वृ० र०।

पञ्चजन पंचजन (पुं०) 1. मनुष्य. पञ्चभिः भूतैः जन्यते — जनी (प्रादुर्भवि) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्र मत्तु रथकार (बडगि) ई ऐवरु. 3. मनुष्यनंतिरुव देवतॆ मॊदलादवरु. 4. ऒब्ब राक्षस. ईतनु श्रीकृष्ण निंद हतनादनु.

पञ्चजनीन पंचजनीन (वि०) ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्र मत्तु रथकार ई ऐवरिगू हितवाद. पञ्चजनेभ्यो हितम् "खः" (वा० ५-१-१)।

पञ्चत् पंचत् (पुं०) ऐदु संख्यॆयिंद कूडिद. ऐदु परिमाणवुळ्ळ. पञ्च परिमाणमस्य पञ्चत् निपा० (५-१-६०)।

पञ्चतक्ष पंचतक्ष (न०) ऐवरु ऒडगियर गुंपु. पञ्चानां तक्ष्णां समाहारः अनो नलोपश्च (वा० २-४-१७)। स्त्रीत्वाभावपक्षे रूपम्। स्त्रीत्वपक्षे द्विगोः (४-१-२१)। इति "ङीप्"। —तक्षी —तक्ष्णी.

पञ्चतत्त्व पंचतत्त्व (न०) पृथिवि अप्पु तेजस्सु वायु मत्तु आकाशगळॆंब ऐदु तत्त्वगळु. पञ्चानां तत्त्वानां समाहारः।

पञ्चतन्त्र पंचतंत्र (न०) ऒंदु नीतिग्रंथ.

पञ्चतन्मात्र पंचतन्मात्र (न०) रूप रस गंध स्पर्श मत्तु शब्द रूपवाद ऐदु तन्मात्रगळु. [विवरक्कॆ "तन्मात्र" पददल्लि नोडि]

पञ्चतप पंचतप (पुं०) पंचाग्नि मध्यदल्लि निंतु तपस्सु माडुवनु.

पञ्चतपस् पंचतपस् (वि०) ऐदु अग्निगळ मध्यॆ निंतु तपस्सुमाडुवनु. पञ्चाग्निसाध्यं तपो यस्य। नाल्कु कडॆगिल्लू अग्नि नॆत्तियं मेलॆ सूर्य ई मध्यॆ निंतु तपस्सुमाडुवुदु बहळ उग्रवादुदु. "तेजस्विमध्ये तेजस्वी दवीयानपि गण्यते। पञ्चमः पञ्चतपसस्तपनो जातवेदसाम्" माघ० २-५१।

पञ्चतय पंचतय (वि०) ऐदु अवयवगळुळ्ळ. पञ्च अवयवाः यस्य "तयप्" (५-२-४२)।

पञ्चता पंचता (स्त्री०) 1. मरण, सावु. 2. शरीरक्कॆ आरंभकवाद पंचमहाभूतगळु शरीरनाशानंतर अवुगळ भाववन्नु हॊंदुविकॆ. पञ्चानां भावः "तल्" (५-१-११९)। "पञ्चता पञ्चभावे स्यात् मरणेऽपि च योषिति" मेदि०। "पञ्चतापन्नमुनिकुमारकसञ्जीवनामृत" रघु० ग०।

पञ्चतिक्त पंचतिक्त (न०) बेवु नॆल्लि आडुसोगॆ पटोल मत्तु हॆग्गुळ्ळगळु. पञ्चगुणितं तिक्तम्। "निम्बामृता वृषपटोलनिदिग्धिकाश्च" चक्रदत्तः।

पञ्चदश पंचदश (वि०) 1. हदिनैदनेय. पञ्च दशानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। —दशी —दश्यै. 2. हुण्णिमॆ. 3. अमावास्यॆ.

पञ्चदशन् पंचदशन् (त्रि०) 1. हदिनैदु. पञ्चाधिका दश। 2. हदिनैदु संख्यॆयिंद कूडिद.

पञ्चदशाह पंचदशाह (पुं०) हदिनैदु दिवस. पञ्चदशगुणितमहः।

पञ्चदशाहिक पंचदशाहिक (वि०) हदिनैदु दिवसगळल्लि माडबहुदाद. पञ्चदशाहः साध्यतयाऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

पञ्चदीर्घ पंचदीर्घ (वि०) ऐदु भागगळु दीर्घवागि उळ्ळ (महा) पुरुष. पञ्चसु अवयवेषु दीर्घः। (महापुरुषलक्षणदिंद कूडिद पुरुषनिगॆ ऐदु अवयवगळु दीर्घवागिरुवुवु). [विवरक्कॆ "द्वात्रिंशल्लक्षण" पददल्लि नोडि.]

पञ्चधा पंचधा (अव्य०) ऐदु प्रकारवागि.

पञ्चन् पंचन् (त्रि० ब० व०) 1. ऐदु, ऐदु संख्यॆ. "किमहो नृपाः समममीभिरुपपतिसुतैः पञ्चभिः" माघ० १५-६३। 2. ऐदु संख्यॆयिंद कूडिद.

पञ्चनख पंचनख (पुं०) 1. गज, आनॆ. 2. कूर्म, आमॆ. पञ्च नखा यस्य। "गजकूर्मौ पञ्चनखौ" नानार्थर०। 3. व्याघ्र, हुलि. 4. मुळ्ळुहंदि. 5. नीरुडॆ, दॊड्डजातिय हल्लि. 6. खड्गमृग. 7. मॊल. "श्वाविधं शल्यकं गोधां खड्गकूर्मशशांस्तथा। भक्ष्यान् पञ्चनखेष्वाहुरनुष्ट्रांश्चैकतोदतः" मनु० ५-१८।

पञ्चनद पंचनद (न०) 1. ಐದು ನದಿಗಳು. पञ्चानां नदीनां समाहारः "अच्" (वा० ५-४-७५)। (पुं०) 2. ಐದು ನದಿಗಳುಳ್ಳ ದೇಶ, ಈಗಿನ ಪಂಜಾಬ ದೇಶ. पञ्च नद्यः सन्त्यत्र "अच्"। ಶತದ್ರು, ವಿಪಾಶಾ, ಇರಾವತೀ, ಚಂದ್ರಭಾಗಾ ಮತ್ತು ವಿತಸ್ತಾ ಈ ಐದು ನದಿಗಳೂ ಪಂಜಾಬ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವುವು. ಈಗಿನ ಪಂಜಾಬ ದೇಶವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮದ್ರದೇಶವಾಗಿತ್ತು. (पुं० ब० व०) 3. ಈ ದೇಶದ ಜನರು.

पञ्चनवत पंचनवत (वि०) ತೊಂಬತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चनवतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–नवती – नवतीः.**

पञ्चनवति पंचनवति (स्त्री०) ತೊಂಬತ್ತೈದು. पञ्चाधिका नवतिः।

पञ्चनवतितम पंचनवतितम (वि०) ತೊಂಬತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चनवतेः पूरणः — वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी – तमाः.**

पञ्चनिम्ब पंचनिंब (न०) ಬೇವಿನಮರದ ಐದು ಪದಾರ್ಥಗಳು. ಬೇವಿನ (1) ಹೂವು, (2) ಬೇರು, (3) ತೊಗಟೆ. (4) ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು (5) ಎಲೆ- ಇವು ಪಂಚನಿಂಬಗಳು.

पञ्चपञ्चाश पंचपंचाश (वि०) ಐವತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चपञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–पञ्चाशी – पंचाशीः.**

पञ्चपञ्चाशत् पंचपंचाशत् (स्त्री०) ಐವತ್ತೈದು. पञ्चाधिका पञ्चाशत्।

पञ्चपञ्चाशत्तम पंचपंचाशत्तम (वि०) ಐವತ್ತೈದನೆಯ. पञ्चपञ्चाशतः पूरणः—वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी – तमाः.**

पञ्चपर्वन् पंचपर्वन् (न०) ಐದು ಪರ್ವದಿನಗಳು —ಅಷ್ಟಮಿ, ಚತುರ್ದಶಿ, ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಮತ್ತು ಸಂಕ್ರಮಣಗಳು ಪಂಚಪರ್ವಗಳು.

पञ्चपितृ पंचपितृ (पुं० ब० व०) ಐವರು ತಂದೆಗಳು, ಜನಕ ಮತ್ತು ಇತರ ನಾಲ್ವರು. ಈ ನಾಲ್ವರೂ ತಂದೆಗೆ ಸಮಾನರು. **ಐದು ವಿಧ ತಂದೆಗಳು :** (1) ಜನಕ, (2) ಉಪನಯನ ಮಾಡಿದ ಆಚಾರ್ಯ, (3) ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಿದ ಗುರು, (4) ಅನ್ನದಾನ ಮಾಡಿದವನು ಮತ್ತು (5) ಭಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದವನು. "जनकश्चोपनेता च यश्च विद्यां प्रयच्छति। अन्नदाता भयत्राता पञ्चैते पितरः स्मृताः"।

पञ्चप्राण पंचप्राण (पुं० ब० व०) ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಐದು ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು. (1) ಪ್ರಾಣ, (2) ಅಪಾನ, (3) ಸಮಾನ, (4) ಉದಾನ ಮತ್ತು (5) ವ್ಯಾನ ಇವು ಪಂಚಪ್ರಾಣ ವಾಯುಗಳು. ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪಾನವಾಯುವು ಗುದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾಯುವು ನಾಭಿಯಲ್ಲೂ ಉದಾನವಾಯುವು ಕಂಠದೇಶದಲ್ಲೂ ವ್ಯಾನವಾಯುವು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವುದು. ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಅನ್ನವು ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಅಪಾನವಾಯುವು ಮಲ ಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ವಿಸರ್ಜನೆಮಾಡಿಸುವುದು. ಸಮಾನ ವಾಯುವು ಆಹಾರವನ್ನು ಪಚನಮಾಡಿಸುವುದು. ಉದಾನ ವಾಯುವು ವಾಗ್‌ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿಸುವುದು. ವ್ಯಾನ ವಾಯುವು ದರ್ಶನಾನುಕೂಲವಾದ ನಿಮೇಷವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿಸುವುದು. "हृदि प्राणो गुदेऽपानः समानो नाभिसंस्थितः। उदानः कण्ठदेशस्थो व्यानः सर्वशरीरगः"। "अन्नप्रवेशनम् मूत्राद्युत्सर्गोऽन्नविपाचनम्। भाषणादिनिमेषादि तद्व्यापाराः क्रमादमी"।

पञ्चबाण पंचबाण (पुं०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. पञ्च बाणाः [illegible] "यदक्रमं विक्रमशक्तिसाम्याद्व्यपाचरद्द्वावपि पञ्चबाणः" नैष० ८-४। 2. ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು. (1) ಅರವಿಂದ, (2) ಅಶೋಕ, (3) ಚೂತ, (4) ನವಮಲ್ಲಿಕೆ ಮತ್ತು (5) ನೀಲೋತ್ಪಲ ಇವು ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು. ಸಂಮೋಹನ ಉನ್ಮಾದನ ಶೋಷಣ ತಾಪನ ಮತ್ತು ಸ್ತಂಭನಗಳಿಂದು ಈ ಬಾಣಗಳ ಹೆಸರು.

पञ्चबाह्य पंचबाह्य (पुं०) ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ.

पञ्चभद्र पंचभद्र (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. ಐದು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭ ಚಿಹ್ನೆಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆ. ಎದೆ ಬೆನ್ನು ಮುಖ ಮತ್ತು ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆಗೆ ಪಂಚಭದ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. स्त्रियां जातिं० "ङीष्" (४-१-६३)। **–भद्री – भद्र्यः.** "पञ्चभद्रस्तु हृत्पृष्ठमुखपार्श्वेषु पुष्पितः"।

पञ्चभूत पंचभूत (न० ब० व०) ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು. ಪೃಥ್ವಿ (ಭೂಮಿ) ಅಪ್ (ಜಲ) ತೇಜಸ್ಸು (ಅಗ್ನಿ) ವಾಯು (ಗಾಳಿ) ಮತ್ತು ಆಕಾಶ ಇವು ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು. **ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಈ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳ ಗುಣಗಳು :** (1) ಅಸ್ಥಿ ಮಾಂಸ ನಖ ನಾಡಿ (ಸರ) ಮತ್ತು ತ್ವಕ್ (ಚರ್ಮ) ಇವು ಪೃಥ್ವಿಯ ಗುಣಗಳು, (2) ಮಲ ಮೂತ್ರ ಶುಕ್ರ (ರೇತಸ್ಸು) ಶ್ಲೇಷ್ಮ (ಕಫ)

ಶೋಣಿತ (ರಕ್ತ) ಇವು ಅಪ್ ಗುಣಗಳು. (3) ಹ್ರಾಸ ನಿದ್ರೆ ಕ್ಷುತ್ (ಹಸಿವು) ಭ್ರಾಂತಿ ಮತ್ತು ಆಲಸ್ಯ (ಸೋಮಾರಿತನ) ಇವು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಗುಣಗಳು. (4) ಧಾರಣ ಚಾಲನ ಕ್ಷೇಪ ಸಂಕೋಚ ಮತ್ತು ಪ್ರಸರಣ ಇವು ವಾಯುವಿನ ಗುಣಗಳು. (5) ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭ ತ್ರಪಾ (ಲಜ್ಜೆ) ಮತ್ತು ಮೋಹ ಇವು ಆಕಾಶಭೂತದ ಗುಣಗಳು, "अस्थिमांसं नखञ्चैव नाडी त्वक्चेति पञ्चमी। पृथ्वी पञ्चगुणा प्रोक्ता ब्रह्मज्ञानेन भाषितम्॥ मलं मूत्रं तथा शुक्रं श्लेष्मा शोणितमेव च। तोयं पञ्चगुणं प्रोक्तं ब्रह्मज्ञानेन भाषितम्॥ ह्रासो निद्रा क्षुधा चैव भ्रान्तिरालस्यमेव च। तेजः पञ्चगुणं प्रोक्तं ब्रह्मज्ञानेन भाषितम्॥ धारणं चालनं क्षेपः संकोचः प्रसरस्तथा। वायुः पञ्चगुणः प्रोक्तः ब्रह्मज्ञानेन भाषितम्॥ कामः क्रोधस्तथा लोभः त्रपा मोहश्च पञ्चमः। नभः पञ्चगुणं प्रोक्तं ब्रह्मज्ञानेन भाषितम्" ब्रह्मज्ञानतन्त्रम्। **ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತತತ್ತ್ವ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು :—**

ಪೃಥ್ವೀತತ್ತ್ವದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಅನೂರಾಧಾ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ ಶ್ರವಣ ಧನಿಷ್ಠಾ ಅಭಿಜಿತ್ ಮತ್ತು ರೇವತಿ.

ಅಪ್‌ತತ್ತ್ವದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ರೋಹಿಣೀ ಆರ್ದ್ರಾ ಆಶ್ಲೇಷಾ ಮೂಲ ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾ ಭಾದ್ರಾ.

ತೇಜಸ್ತತ್ತ್ವದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಭರಣೀ ಕೃತ್ತಿಕಾ ಪುಷ್ಯ ಮಖಾ ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನೀ ಸ್ವಾತೀ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾ ಭಾದ್ರಾ.

ವಾಯುತತ್ತ್ವದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಅಶ್ವಿನೀ ಮೃಗಶೀರ್ಷ ಪುನರ್ವಸು ಹಸ್ತ ಚಿತ್ರಾ ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ ಮತ್ತು ವಿಶಾಖಾ. "धनिष्ठा रेवती ज्येष्ठानुराधा श्रवणा तथा। अभिजिच्चोत्तराषाढा पृथ्वीतत्त्वमुदाहृतम्॥ पूर्वाषाढा तथाश्लेषा मूलार्द्रा चैव रोहिणी। परभाद्रपदा तोयं आपस्तत्त्वन्त्वभीष्टदम्। भरणी कृत्तिका पुष्या मघा पूर्वा च फल्गुनी। पूर्वभाद्रपदा स्वाती तेजस्तत्त्वमिति प्रिये। विशाखोत्तरफल्गुन्यौ हस्ता चित्रा पुनर्वसुः। अश्विनी मृगशीर्षा च वायुतत्त्वमुदाहृतम्" सूक्ष्मस्वरोदयः।

ಪಞ್ಚಮ ಪಂಚಮ (ಪುಂ०) 1. (ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ಸ್ವರ. ಕೋಕಿಲದ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಹೊರಡುವ ಏಳನೆಯ ಸ್ವರ. "पिकः कूजति पञ्चमम्"। ನಾಭಿ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪಂಚಮಸ್ವರವಾಯಿತು. "वायुः समुद्गतो नाभेरुरोहृत्कण्ठमूर्धसु। विचरन् पञ्चमस्थानप्राप्त्या पञ्चम उच्यते"। "श्रुतिसमधिकमुच्चैः पञ्चमं पीडयन्तः सततमृषभहीनं भिन्नकीकृत्य षड्जम्" माघ० ११-१। 2. ಒಂದು ರಾಗ. "समाज एवालपितासु वैणिकैर्मूर्च्छं यत्पञ्चममूर्च्छनासु च" ನೈಷ० १-५२। (ನ०) 3. ಮೈಥುನ. (ವಿ०) 4. ಐದನೆಯ. पञ्चानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो मडागमः (५-२-४९)। "पञ्चमः पञ्चतपसस्तपनो जातवेदसाम्" माघ० २-५१। 5. ಜಾಣ, ಸಮರ್ಥ. 6. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (४-१-१५)। **-ಮೀ -ಮಾ.** 7. ದ್ರೌಪದಿ. "पञ्चमः सुन्दरे दक्षे पञ्चानामपि पूरणे। रागभेदे पञ्चमी तु द्रौपद्याम्" हेम०। 8. ಪಕ್ಷದ ಐದನೆಯ ತಿಥಿ.

ಪಞ್ಚಮಕಾರ ಪಂಚಮಕಾರ (ನ०) ಮಕಾರವು ಮೊದಲು ಬರುವ ಮದ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು. पञ्च मकारा यत्र। "मद्यं मांसं तथा मत्स्यः मुद्रा मैथुनमेव च। पञ्चतत्त्वमिदं देवि निर्वाणमुक्तिहेतवे। मकारपञ्चकं देवि देवानामपि दुर्लभम्" गुप्तसाधनतन्त्रम्।

ಪಞ್ಚಮಹಾಪಾತಕ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕ (ನ०) ಐದು ಮಹಾ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳು. पञ्चप्रकारं महापातकम्। (1) ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ (2) ಸುರಾಪಾನ (3) ಸ್ತೇಯ (ಕಳ್ಳತನ) (4) ಗುರುಪತ್ನೀ ಗಮನ ಮತ್ತು (5) ಅಂತಹ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವರ ಸಹವಾಸ. ಇವು ಐದು ಮಹಾಪಾತಕಗಳು. "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह" मनु० ११-५४।

ಪಞ್ಚಮಹಾಯಜ್ಞ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞ (ಪುಂ०) ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಐದು ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. (1) ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ (2) ದೇವಯಜ್ಞ, (3) ಪಿತೃಯಜ್ಞ (4) ಭೂತಯಜ್ಞ ಮತ್ತು (5) ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ.

ಅಧ್ಯಾಪನವು	ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ.
ಹೋಮ (ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ)	ದೇವಯಜ್ಞ
ತರ್ಪಣವು	ಪಿತೃಯಜ್ಞ
ಬಲಿಕಾರ್ಯವು	ಭೂತಯಜ್ಞ
ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರವು	ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ.

"अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम्। होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्" मनु० ३-७०।

ಪಞ್ಚಮಾಸ್ಯ ಪಂಚಮಾಸ್ಯ (ಪುಂ०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. पञ्चमः स्वरः आस्ये यस्य। ಕೋಗಿಲೆಯು ಪಂಚಮಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಕೂಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "पिकः कूजति पञ्चमम्"।

2. ಐದು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದಿರುವ, ಐದು ತಿಂಗಳಾಗಿರುವ. पञ्च मासाः भूताः "यप्" (५-१-८२)।

पञ्चमी पंचमी (स्त्री०) 1. ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ಗಳ ಐದನೆಯ ತಿಥಿ. 2. ದ್ರೌಪದಿ, ಪಾಂಡವರ ಪತ್ನಿ. पञ्च पतीन् मिनोति — ड मिञ् (प्रक्षेपणे) "क्विप्"। "पञ्चमी पाण्डवस्त्रियाम्" विश्व०। 3. ಪಂಚಮಿಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ.

पञ्चमुख पंचमुख (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. पञ्च मुखान्यस्य। **ಈಶ್ವರನ ಐದು ಮುಖಗಳ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವರ್ಣ :**

ದಿಕ್ಕು	ಮುಖದ ಹೆಸರು	ವರ್ಣ
ಪೂರ್ವ	ತತ್ಪುರುಷ	ರಕ್ತ
ದಕ್ಷಿಣ	ಅಘೋರ	ಕೃಷ್ಣ
ಪಶ್ಚಿಮ	ಸದ್ಯೋಜಾತ	ಶುಕ್ಲ
ಉತ್ತರ	ವಾಮದೇವ	ಪೀತ
ಊರ್ಧ್ವ (ಮಧ್ಯೆ)	ಈಶಾನ	ಮಿಶ್ರ ವರ್ಣ

"पश्चिमे तु मुखे सद्यो वामदेवस्तथोत्तरे। पूर्वे तत्पुरुषं विद्यादघोरं चापि दक्षिणे।। ईशानः पञ्चमो मध्ये सर्वेषामुपरि स्थितः। एते पञ्चमुखा वत्स पापघ्ना ग्रहनाशनाः।। सद्योजातो भवेच्छुक्लो वामदेवस्तु पीतकः। रक्तस्तत्पुरुषो ज्ञेयोऽघोरः कृष्णः स एव च। ईशानः पश्चिमस्तेषां सर्ववर्णसमन्वितः" देवीपु०। 2. ಸಿಂಹ. पञ्च विस्तृतं मुखमस्य। 3. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 4. ರುದ್ರಾಕ್ಷ.

पञ्चमुद्रा पंचमुद्रा (स्त्री०) ಆವಾಹನೀ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಮುದ್ರೆಗಳು, ದೇವರ ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಐದು ವಿಧ ಹಸ್ತಪ್ರದರ್ಶನ. (1) ಪುಷ್ಪ ಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಅಂಜಲಿಯು **ಆವಾಹನೀ** ಮುದ್ರೆ. (2) ಕೆಳಮುಖವಾದ ಅಂಜಲಿಯು **ಸ್ಥಾಪನೀ** ಮುದ್ರೆ. (3) ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಷ್ಟಿಬಂಧವು **ಸನ್ನಿಧಾಪನೀ** ಮುದ್ರೆ. (4) ಅಂಗುಷ್ಠ ಗಳನ್ನು ಒಳಗಡೆ ಸೇರಿಸಿದ ಮುಷ್ಟಿಬಂಧವು **ಸಂಬೋಧನೀ** ಮುದ್ರೆ. (5) ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಮುಷ್ಟಿಯ ಜೋಡಣೆಯು **ಸಂಮುಖೀಕರಣ** ಮುದ್ರೆ. ಇವು ಪೂಜಾ ಕಾಲದ ಪಂಚಮುದ್ರೆಗಳು. "सम्यक् प्रपूरितः पुष्पैः कराभ्यां कल्पितोऽञ्जलिः। आवाहनी समाख्याता मुद्रा देशिकसत्तमैः।। अधोमुखी त्वियं चेत् स्यात् स्थापनी मुद्रिका भवेत्। उच्छ्रिताङ्गुष्ठमुष्टयोस्तु संयोगात् सन्निधापनी। अन्तः प्रवेशिताङ्गुष्ठा सैव सम्बोधनी मता।। उत्तानमुष्टियगला संमुखीकरणा मता" पूजाप्रदीपः।

पञ्चमूत्र पंचमूत्र (न०) ಗೋವು ಆಡು ಮೇಷ (ಕುರಿ) ಮಹಿಷ (ಎಮ್ಮೆ) ಮತ್ತು ಗರ್ದಭ (ಕತ್ತೆ) ಇವು ಗಳ ಮೂತ್ರ. पञ्चप्रकारं मूत्रम्।

पञ्चयाम पंचयाम (पुं०) ದಿವಸ, ಹಗಲು. पञ्च यामाः यत्र। ಎಂಟು ಯಾಮಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಯಾಮಗಳು ರಾತ್ರಿಗೆ ಸೇರುವುವು. ಅದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಗೆ "त्रियामा" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಉಳಿದ ಐದು ಯಾಮಗಳು ಹಗಲಿಗೆ ಸೇರುವುವು.

पञ्चरात्र पंचरात्र (न०) 1. ಐದು ರಾತ್ರಿಗಳು. पञ्चानां रात्रीणां समाहारः "अच्" (५-४-८७)। 2. ಐದು ವಿಧ ಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. पञ्चरात्राणि ज्ञानानि यत्र। "रात्रं च ज्ञानवचनं ज्ञानं पञ्चविधं स्मृतम्। तेनेदं पञ्चरात्रं च प्रवदन्ति मनीषिणः"।

पञ्चलक्षण पंचलक्षण (न०) 1. ಪುರಾಣ. पञ्च सर्गादीनि लक्षणान्यत्र। "सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च। वंशानुचरितं चेति लक्षणानां तु पञ्चकम्"। (स्त्री०) **-लक्षणी-लक्ष्मीः**. 2. ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಸ್ವರೂಪ ಪಂಚಕ. पञ्चानां लक्षणानां समाहारः "ङीप्" (४-१-२१)। ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಗ್ರಂಥವು ಪಂಚಲಕ್ಷಣೀ.

पञ्चलवण पंचलवण (न०) ಐದು ವಿಧ ಉಪ್ಪು. ಕಾಚಕ ಸೈಂಧವ ಸಾಮುದ್ರ ವಿಡ ಮತ್ತು ಸೌವರ್ಚಲ ಗಳಿಂದು ಉಪ್ಪು ಐದು ವಿಧ.

पञ्चलाङ्गलक पंचलांगलक (न०) ಒಂದು ಮಹಾದಾನ, ಐದು ನೇಗಿಲುಗಳಿಂದ ಉಳಬಹುದಾದ ಜಮೀನಿನ ದಾನ. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೂ ಚಿಕ್ಕದಾದ ತಾಲ್ಲೂಕುಮುಖ್ಯನಗರ ಧಾನ್ಯಸಮೃದ್ಧವಾದ ಗ್ರಾಮ ಅಥವಾ ಐದು ಏರುಗಳ ಉಳುಮೆಯುಳ್ಳ ಭೂಮಿ ಇವುಗಳ ದಾನವು ಮಹಾದಾನ. ಭೂಮಿ ದಾನ ಮಾಡಿದರೆ ದೃಢವಾದ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಐದು ನೇಗಿಲುಗಳನ್ನೂ ಕೊಂಬುಗಳಿಗೆ ಸುವರ್ಣದ ಹಸನು (ಶೃಂಗಾಭರಣ) ಗಳಿಂದಲೂ ಬಾಲಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಭರಣ ಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಲುಗೊರಸುಗಳಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕವಚ ಗಳಿಂದಲೂ ಕೆಂಪು ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಹತ್ತು ಉತ್ತಮಲಕ್ಷಣ ದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸರ್ವೋಪಕರಣಗಳೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು. मत्स्यपु०।

ಪಂಚಲೋಹ ಪಂಚಲೋಹ (ನ॰) ಐದು ಲೋಹಗಳು. ಸುವರ್ಣ ಬೆಳ್ಳಿ ತಾಮ್ರ ತವರ ಮತ್ತು ಸೀಸ ಇವು ಪಂಚ ಲೋಹಗಳು.

ಪಂಚವಕ್ತ್ರ ಪಂಚವಕ್ತ್ರ (ಪುಂ॰) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. ಪಞ್ಚ ವಕ್ತ್ರಾಣ್ಯಸ್ಯ। [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಪಞ್ಚಮುಖ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಸಿಂಹ. ಪಞ್ಚ ವಿಶಾಲಂ ವಕ್ತ್ರಮಸ್ಯ। "ವೇಲಾಚಲಾದರ್ಭಕಪಞ್ಚವಕ್ತ್ರಾನ್ ವಿಹಙ್ಗಪಾತೇನ ಜಿಘೃಕ್ಷಮಾಣಾನ್" ಯಾದ॰ ೧೮-೮೬। 3. ವ್ಯಾಘ್ರ. ಹುಲಿ. 4. ರುದ್ರಾಕ್ಷ. "ಪಞ್ಚಪೂರ್ವಸ್ತು ವಕ್ತ್ರಸ್ಯ ವ್ಯಾಘ್ರೇ ಸಿಂಹೇ ಹರೇ" ವೈಜ॰।

ಪಂಚವಟೀ ಪಂಚವಟೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಮಟ ಮೊದಲಾದ ಐದು ವೃಕ್ಷಗಳು. ಪಞ್ಚಾನಾಂ ವಟಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರ: "ಙೀಪ್" (೪-೧-೨೧)। ಅಶ್ವತ್ಥ (ಅರಳೀಮರ) ಬಿಲ್ವ ಮಟ (ಆಲದ ಮರ) ಧಾತ್ರೀ (ನೆಲ್ಲಿಮರ) ಅಶೋಕ (ಕೆಂಪು ಚಿನ್ನದೆಲೆ ಗಿಡ) ಇವು ವಟಾದಿ ಪಂಚವೃಕ್ಷಗಳು. ಈ ಐದು ವೃಕ್ಷಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕುಳಿತು ಮಾಡುವ ತಪಸ್ಸು ಸಿದ್ಧಿಪ್ರದವಾದುದು. 2. ದಂಡಕಾರಣ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡನೆ ಕೆಲಕಾಲ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಕ್ಷೇತ್ರ. ಈಗ ಇಲ್ಲಿ "ನಾಸಿಕೆ" ಎಂಬ ಊರಾಗಿರುವುದು. ಈ ಪಂಚವಟೀ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಂದ ಶೂರ್ಪಣಖೆಯ ನಾಸಿಕಾ ಛೇದನವಾದುದರಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ನಾಸಿಕೆಯೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆ. "ಪಞ್ಚವಟ್ಯಾಂ ತತೋ ರಾಮ: ಶಾಸನಾತ್ ಕುಮ್ಭಜನ್ಮನ:। ಅನಪೋಢಸ್ಥಿತಿಸ್ತತ್ಥೌ ವಿನ್ಧ್ಯಾದ್ರಿ: ಪ್ರಕೃತಾವಿವ" ರಘು॰ ೧೨-೩೧।

ಪಂಚವರ್ಗ ಪಂಚವರ್ಗ (ಪುಂ॰) ರಾಜನ ಚಾರಪಂಚಕ, ಸ್ವ-ಪರ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ರಾಜನು ನಿಯಮಿಸುವ ಐದು ಮಂದಿ ಗೂಢಚಾರರು. (1) ಕಾಪಟಿಕ: (2) ಉದಾಸ್ಥಿತ: (3) ಗೃಹಪತಿ: (4) ವೈದೇಹಿಕ: ಮತ್ತು (5) ತಾಪಸ: ಇವರು ಐದು ವಿಧ ಗೂಢಚಾರರು. ಪಞ್ಚಾನಾಂ ಚಾರಾಣಾಂ ವರ್ಗ:। [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಉದಾಸ್ಥಿತ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಪಂಚವರ್ಷದೇಶೀಯ ಪಂಚವರ್ಷದೇಶೀಯ (ವಿ॰) ಸುಮಾರು ಐದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ. ಈಷನ್ನ್ಯೂನಪಞ್ಚವರ್ಷವಾನ್ — ಪಞ್ಚವರ್ಷ "ದೇಶೀಯರ್" (೫-೩-೬೪)।

ಪಂಚವಾಯು ಪಂಚವಾಯು (ಪುಂ॰ ಬ॰ ವ॰) ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು. ಪ್ರಾಣ ಅಪಾನ ಸಮಾನ ಉದಾನ ಮತ್ತು ವ್ಯಾನ ಇವು ಪಂಚವಾಯುಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಪಞ್ಚಪ್ರಾಣ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ (ವಿ॰) 1. ಐದು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದ, ಐದು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಪಞ್ಚಭಿ: ವರ್ಷೈ: ನಿರ್ವೃತ್ತ: "ಠಞ್" (೫-೧-೭೯)। ತ್ತರಪದವೃದ್ಧಿ: (೭-೩-೧೬)। 2. ಐದು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಗೌರವಿಸಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಐದು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕೂಲಿಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಐದು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದ. ಪಞ್ಚವರ್ಷಾನ್ ಅಧೀಷ್ಟ: ಭೃತ: ಭೂತೋ ವಾ "ಠಞ್" (೫-೧-೮೦)। ತ್ತರಪದವೃದ್ಧಿ: (೭-೩-೧೬)। ಭವಿಷ್ಯತ್‌ಕಾಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವೈವರ್ಷಿಕ: ತ್ರೈವರ್ಷಿಕ: ಪಾಞ್ಚವರ್ಷಿಕ: ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

ಪಂಚವಿಂಶ ಪಂಚವಿಂಶ (ವಿ॰) ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ. ಪಞ್ಚವಿಂಶತೇ: ಪೂರಣ: "ಡಟ್" (೫-೨-೪೮)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೧೫)। **–ವಿಂಶೀ –ವಿಂಶೀ.**

ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಪಂಚವಿಂಶತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಇಪ್ಪತ್ತೈದು. ಪಞ್ಚಾಧಿಕಾ ವಿಂಶತಿ:।

ಪಂಚವಿಂಶತಿತಮ ಪಂಚವಿಂಶತಿತಮ (ವಿ॰) ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ. ಪಞ್ಚವಿಂಶತಿ "ಡಟ್" (೫-೨-೪೮)। ಡಟ: "ತಮಟ್" ಆಗಮ: (೫-೨-೫೬)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೧೫)। **–ವಿಂಶತಿತಮೀ –ವಿಂಶತಿತಮಾ.**

ಪಂಚವೃತ್ತಿ ಪಂಚವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಪ್ರಮಾಣ ವಿಪರ್ಯಯ ವಿಕಲ್ಪ ನಿದ್ರಾ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿ ರೂಪವಾದ ಐದು ವೃತ್ತಿಗಳು. 2. ಪ್ರಾಣನ ಅಪಾನನ ಉದಾನನ ಸಮಾನನ ಮತ್ತು ವ್ಯಾನನ ರೂಪ ವ್ಯಾಪಾರಗಳುಳ್ಳ ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಪ್ರಾಣವಾಯು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಪಞ್ಚಪ್ರಾಣ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಪಂಚಶರ ಪಂಚಶರ (ಪುಂ॰) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. ಪಞ್ಚ ಶರಾ: ಬಾಣಾ: ಅಸ್ಯ। "ಶಾಪಾವಸಾನೇ ಪ್ರತಿಪನ್ನಮೂರ್ತೇರ್ಯಯಾಚಿರೇ ಪಞ್ಚಶರಸ್ಯ ಸೇವಾಮ್" ಕುಮಾ॰ ೪-೧೨। 2. ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು.

ಪಂಚಶಾಖ ಪಂಚಶಾಖ (ಪುಂ॰) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ. ಪಞ್ಚ ಶಾಖಾ ಇವಾಙ್ಗುಲಯೋ ಯಸ್ಯ। 2. ಗಜ, ಆನೆ. (ನ॰) 3. ಐದು ಶಾಖೆಗಳು. ಪಞ್ಚಾನಾಂ ಶಾಖಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರ:।

ಪಂಚಷ ಪಂಚಷ (ವಿ॰ ಬ॰ ವ॰) ಐದು ಅಥವಾ ಆರು. ಪಞ್ಚ ವಾ ಷಡ್ವಾ। "ತ್ವಚ: ಸಮುತ್ತಾರ್ಯ ದಲಾನಿ ರೀತ್ಯಾ ಮೋಚಾತ್ವಚ: ಪಞ್ಚಷಪಾಟನಾಯಾಮ್" ನೈಷ॰ ೪-೩೧।

ಪಂಚಸಂಸ್ಕಾರ ಪಂಚಸಂಸ್ಕಾರ (ಪುಂ॰) ವೈಷ್ಣವರಿಗೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಐದು ವಿಧ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು. ತಾಪಃ ಪುಂಡ್ರಃ ನಾಮ ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಯಾಗ ಇವು ಐದು ಸಂಸ್ಕಾರ

गलु. तप्तसुदर्शन मत्तु पाञ्चजन्यधारण (अंकन)वु **शाप.** ऊर्ध्वपुण्ड्रधारणवु **पुण्ड्र.** आचार्यरिंद माडल्पट्ट दासान्त नामकरणवु **नामु.** आचार्यरिंद मंत्रोपदेश नडयुवुदु **मंत्र.** आचार्यरिंद अनुग्रहिसल्पट्ट देवता पूजाधिकारवु **याग.** "तापः पुण्ड्रस्तथा नाम मन्त्रो यागश्च पञ्चमः"।

पञ्चसुगन्धिक पंचसुगंधिक (न॰) कर्पूर तक्कोलक वृक्षद परिमळद्रव्य लवंगकुसुम गुवाक मत्तु जायिकायि इवुगळ समभागगळिंद तयारिसल्पट्ट ऒंदु सुगंध वस्तु.

पञ्चसूना पंचसूना (स्त्री॰) प्राणिगळ ऐदु हिंसा स्थानगळु. पञ्च सूनाः। गृहस्थनिगे प्रतिदिनवू पापहेतुवादुवु (ई ऐदु) ऒलॆ अरॆयुव कल्लु गृहकृत्यक्के बेकाद वस्तुगळु ऒरळु नीरिन कलश. इवुगळ उपयोगकालदल्लागुव प्राणिवधॆयु पापहेतुवागुवुदु. "पञ्च सूना गृहस्थस्य चुल्ली पेषण्युपस्करः। कण्डनी चोदकुम्भश्च बध्यते यास्तु वाहयन्" मनु॰ ३-६८। ई पापनिवारणॆगागि गृहस्थनिगे प्रतिदिनवू पंचमहायज्ञगळु विहित वागिवॆ. ["पञ्चमहायज्ञ" पददल्लि नोडि.]

पञ्चांश पंचांश (पुं॰) 1. ऐदनॆय ऒंदु भाग. पञ्चमोंशः। 2. मूवत्तु भागगळुळ्ळ राशिय ऐदनॆय ऒंदु भाग.

पञ्चाक्षर पंचाक्षर (पुं॰) 1. ऐदु अक्षरगळुळ्ळ ऒंदु मंत्र. पञ्च अक्षराणि यत्र। 2. प्रणव. प्रणववु अकारः उकारः मकारः नादः बिन्दुः ई ऐदरिंद कूडिरुवुदरिंद ई हॆसरु.

पञ्चाग्नि पंचाग्नि (पुं॰) 1. दक्षिण (अन्वाहार्य पचन) गार्हपत्य आहवनीय सभ्य मत्तु आवसथ्य गळिंदु यागाग्निगळु ऐदु. (त्रि॰) 2. ई अग्नि गळिंद विहितवाद कर्माचरणॆयुळ्ळवनु, -विहित वाद कर्मगळन्नु माडुववनु. पञ्च अग्नयो यस्य। 3. नाल्कु कडॆगळल्लू अग्नि नॆलॆय मेलॆ सूर्य ई रीतियिरुव पंचतेजस्विगळु.

पञ्चाग्निक पंचाग्निक (न॰) ऐदु अग्निगळ मध्यॆ माडुव तपस्सु. पञ्च अग्नयो यत्र।

पञ्चाङ्ग पंचांग (पुं॰) 1. कूर्म, आमॆ. पञ्च अङ्गानि यस्य। 2. ऐदु अंगगळल्लि शुभलक्षण गळुळ्ळ पंचभद्रवॆंब ऒंदु जातिय कुदुरॆ. 3. तोळुगळु मंडिगळु शिरस्सु वक्षस्सु मत्तु नेत्र ई ऐदु अंगगळिगू भूस्पर्शवागुवंतॆ माडुव प्रणाम "बाहुभ्यां चैव जानुभ्यां शिरसा वक्षसा दृशा। पञ्चाङ्गोऽयं प्रणामः स्यात्" तन्त्रसा॰। 4. ऒंदु मरद ऐदु भागगळु. त्वक्कु (तॊगटॆ) पर्ण (ऎलॆ) पुष्प बेरु मत्तु फल इवु मरद ऐदु भागगळु. 5. पंचांग, प्रति दिनद तिथि वार नक्षत्र योग मत्तु करण इवु ज्योतिषद ऐदु अंगगळु. "तिथिर्वारश्च नक्षत्रं योगः करणमेव च। पञ्चाङ्गमेतद्दुर्दिष्टम्"।

पञ्चाङ्गगुप्त पंचांगगुप्त (पुं॰) कूर्म, आमॆ. पञ्चाङ्गानि गुप्तान्यस्य। ऎरडु कालुगळु ऎरडु कैगळु मत्तु तलॆ इवुगळन्नु तनगॆ इष्टबंदाग टिप्पिनॊळक्कॆ ऎळॆदुकॊंडु रक्षणॆमाडिकॊळ्ळुवुद रिंद ई हॆसरु. स्त्रियां जाति॰ "ङीष्" (४-१-६३)। **-क्षी -ण्.**

पञ्चाङ्गशुद्धि पंचांगशुद्धि (स्त्री॰) पंचांगगळ दोषविल्लदिरुविकॆ. शुद्ध (योग्य) वाद तिथि वार नक्षत्र योग मत्तु करण इवुगळु इरुविकॆ. शुभ कार्यगळिगॆ पंचांगशुद्धि ताराबल चंद्रबल गळिरुव दिवसवू गुरु शुक्ररु अस्तवागदिरुवाग शुद्धवाद लग्नवू प्रशस्त.

पञ्चाङ्गुल पंचांगुल (पुं॰) ऐरंडवृक्ष, हरळुगिड. पञ्च अङ्गुलय इव पत्राणि अस्य "अच्" (५-४-८६)। ई मरद अवयवगळु अंगुलियंतिरुवुदरिंद ई हॆसरु. मरद अर्थदल्लि मात्र ई "अच्" प्रत्ययु बरुवुदु.

पञ्चाङ्गुलि पंचांगुलि (पुं॰) हस्त, कै. पञ्च अङ्गुलयोऽस्य।

पञ्चाज पंचाज (न॰) आडिन संबंधवाद ऐदु वस्तुगळु. अजाया विकारः "अञ्" (४-३-१५४)। पञ्चभिर्गुणितमाजम्। पुरीष (हिक्कॆ) मूत्र हालु मॊसरु मत्तु तुप्प इवु आडिन ऐदु पदार्थगळु.

पञ्चात्मक पंचात्मक (न॰) पंचभूतगळिंद उत्पन्नवाद शरीर. पञ्च आत्मा आकाशादयः यस्य "कप्"।

पञ्चानन पंचानन (पुं०) 1. परशिव, ಮಹಾದೇವ. पञ्च आननान्यस्य। 2. ಸಿಂಹ. पञ्च विशालमाननमस्य। 3. ಸಿಂಹರಾಶಿ. 4. ರುದ್ರಾಕ್ಷ.

पञ्चामृत पंचामृत (न०) 1. ಹಾಲು ಮೊಸರು ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪಗಳೆಂಬ ಐದು ಸಿಹಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು. पञ्चानाममृतानां समाहारः। "दुग्धं च शर्करा चैव घृतं दधि तथा मधु। पञ्चामृतमिदं प्रोक्तम्"। 2. ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು. न म्रियन्ते नात्यन्तं विनश्यन्ति कार्यकारणरूपेण सर्वदाऽवस्थानात् इति अमृतानि। पञ्च अमृतानि। "नाडीनामुदयक्रमेण जगतः पञ्चामृताकर्षणात्" मालती० ५-२।

पञ्चाम्नाय पंचाम्नाय (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪಂಚ ಮುಖಗಳಿಂದ ಹೊರಟ ಆಮ್ನಾಯಸದೃಶವಾದ ಐದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು. "पूर्वाम्नायः शब्दरूपो दक्षिणः कर्णरूपकः। पश्चिमः प्रश्नरूपः स्यात् उत्तरं चोत्तरस्तथा। ऊर्ध्वाम्नायस्तत्त्वबोधः केवलानुभवात्मकः" भैरवतन्त्रम्।

पञ्चायतनी पंचायतनी (स्त्री०) ಉಪಾಸ್ಯರಾದ ಗಣಪತಿ ಪಾರ್ವತಿ ಈಶ್ವರ ಅಚ್ಯುತ ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯರೆಂಬ ಐದು ದೇವತೆಗಳು. पञ्चानामायतनानां समाहारः।

ಈ ಐದು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಪೂಜಿಸುವವರು ಯಾವ ದಿನದಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರೋ ಅವರನ್ನು ಮಧ್ಯದಲ್ಲೂ ಉಳಿದವರನ್ನು ಆಯಾ ಕ್ರಮದಲ್ಲೂ ಇಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಬೇಕು.

ಗಣಪತಿ ಪಂಚಾಯತನ:

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ	ಗಣಪತಿ
ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ	ಕೇಶವ
ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ	ಈಶ್ವರ
ನೈರ್ಋತದಲ್ಲಿ	ಸೂರ್ಯ
ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿ	ಪಾರ್ವತಿ

ಪಾರ್ವತೀ ಪಂಚಾಯತನ:

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ	ಪಾರ್ವತಿ
ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ	ಅಚ್ಯುತ
ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ	ಈಶ್ವರ
ನೈರ್ಋತದಲ್ಲಿ	ಗಣಪತಿ
ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿ	ಸೂರ್ಯ

ಶಿವ ಪಂಚಾಯತನ:

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ	ಈಶ್ವರ
ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ	ಕೇಶವ
ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ	ಸೂರ್ಯ
ನೈರ್ಋತದಲ್ಲಿ	ಗಣಪತಿ
ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿ	ಪಾರ್ವತಿ

ವಿಷ್ಣು ಪಂಚಾಯತನ:

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ	ಕೇಶವ
ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ	ಈಶ್ವರ
ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ	ಗಣಪತಿ
ನೈರ್ಋತದಲ್ಲಿ	ಸೂರ್ಯ
ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿ	ಪಾರ್ವತಿ

ಸೂರ್ಯ ಪಂಚಾಯತನ:

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ	ಸೂರ್ಯ
ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿ	ಈಶ್ವರ
ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ	ಗಣಪತಿ
ನೈರ್ಋತದಲ್ಲಿ	ವಿಷ್ಣು
ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿ	ಪಾರ್ವತಿ

पञ्चायुध पंचायुध (न०) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಐದು ಆಯುಧಗಳು. पञ्च आयुधानि। शङ्खः चक्रम् गदा खड्गः शार्ङ्गम् ಇವು ಐದು ಆಯುಧಗಳು. "शङ्खो लक्ष्मीपतेः पाञ्चजन्यः चक्रं सुदर्शनम्। कौमोदकी गदा खड्गो नन्दकः कौस्तुभो मणिः। चापः शार्ङ्गं मुरारेः" अम०। 2. ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು. (पुं०) 3. ವಿಷ್ಣು. 4. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ.

पञ्चारी पंचारी (स्त्री०) ಚತುರಂಗದ ಆಟದ ಹಲಗೆ.

पञ्चाल पंचाल (पुं० ब० व०) 1. ಪಂಚಾಲದೇಶ. पचि (विस्तारकरणे) "कालन्" (उ० १-११५)। 2. ಪಂಚಾಲದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. पञ्चालानां राजानः "अञ्" (४-१-१६६)। बहुत्वे अञो लुक् (२-४-६२)। एकत्वे पाञ्चालः।

पञ्चालिका पंचालिका (स्त्री०) ಪುತ್ಥಳಿಕೆ, ಬಟ್ಟೆ ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬೊಂಬೆ. पञ्चभिर्वर्णैरल्यते — अल "घञ्" (३-३-१९)। स्वार्थे "कन्"। "पञ्चालिका पुत्रिका स्याद्वस्त्रदन्तादिभिः कृता" अम०।

पञ्चाली पंचाली (स्त्री०) ಪುತ್ಥಳಿಕೆ, ವಸ್ತ್ರ ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬೊಂಬೆ.

पञ्चावयव पंचावयव (पुं०) ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಹೇತು ಉದಾಹರಣ ಉಪನಯ ಮತ್ತು ನಿಗಮಗಳೆಂಬ ಐದು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಾರ್ಕಿಕರ ವಾದ. पञ्च अवयवा यस्य।

पञ्चाश ಪಂಚಾಶ (वि०) ಐವತ್ತನೆಯ. पञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पञ्चाशी ಪಂಚಾಶೀ.**

पञ्चाशत् ಪಂಚಾಶತ್ (स्त्री०) 1. ಐವತ್ತು. पञ्च दशतः परिमाणमस्याः "शत्" प्रत्ययः प्रकृतेः पञ्चादेशश्च निपा० (५-१-५९)। (वि०) 2. ಐವತ್ತು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ, ಐವತ್ತರಿಂದ ಕೂಡಿದ.

पञ्चाशत्तम ಪಂಚಾಶತ್ತಮ (वि०) ಐವತ್ತನೆಯ. पञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटः वा तमडागमः (५-२-६६)। पक्षे पञ्चाशः। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी -ತಮೀ.**

पञ्चाशिन् ಪಂಚಾಶಿನ್ (वि०) ಐವತ್ತರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ.

पञ्चाशीति ಪಂಚಾಶೀತಿ (स्त्री०) ಎಂಬತ್ತೈದು. पञ्चाधिका अशीतिः।

पञ्चास्य ಪಂಚಾಸ್ಯ (पुं०) 1. ಮೃಗಗಳ ರಾಜನಾದ ಸಿಂಹ. पञ्च विस्तीर्णमास्यं अस्य। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। 2. ಸಿಂಹರಾಶಿ. 3. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ, ಪರಮಾತ್ಮ. पञ्च आस्यान्यस्य। 4. ರುದ್ರಾಕ್ಷ. (क्ली०) 5. ಐದು ಮುಖಗಳುಳ್ಳ.

पञ्चीकरण ಪಂಚೀಕರಣ (न०) ಪಂಚಭೂತಗಳನ್ನೂ ಕೆಲವು ಭಾಗಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣಮಾಡುವುದು. अपञ्च पञ्चात्मकानि क्रियन्तेऽनेन—पञ्चन् + ङ कृण् (करणे) च्विः भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। दीर्घः (७-४-२६)। ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದನ್ನೂ ಸಮವಾಗಿ ಎರಡೆರಡು ಭಾಗಮಾಡಿ ಆ ಹತ್ತು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಐದು ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಮಾಡಿ ಆ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧ ಭಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು **ಪಂಚೀಕರಣ.** "द्विधा विधाय चैकैकं चतुर्धा प्रथमं पुनः। स्वस्वेतरद्वितीयांशैर्योजनात् पञ्च पञ्च ते" वेदान्तसारः।

पञ्चीकृत ಪಂಚೀಕೃತ (वि०) ಒಂದೊಂದನ್ನೂ ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಪಂಚಭೂತಗಳು).

पञ्चेन्द्र ಪಂಚೇಂದ್ರ (पुं० ब० व०) ಐವರು ಇಂದ್ರರು. पञ्च इन्द्राः।

ಪಂಚೇಂದ್ರೋಪಾಖ್ಯಾನ: ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳ ಸತ್ರಯಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಅಳುತ್ತಾ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಯುವತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಅವಳ ವಿಷಯ ವಿಚಾರಿಸಲಾಗಿ ಅವಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಶಿಖರಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದಳು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನನ್ನು ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಕುಪಿತನಾದನು. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಒರೆನೋಟದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟನು. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕರೆತರಲು ಹೋದ ತರುಣಿಯ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದನು. ಆಗ ಈಶ್ವರನು ಇವನಂತೆಯೇ ಗರ್ವಿತರಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಇನ್ನೂ ನಾಲ್ವರು ಇಂದ್ರರನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಅವರನ್ನು ನೋಡಿ ಭೀತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡುವನು. ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು "ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಅತಿಶಯ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಯಶಸ್ವಿಗಳಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಶ್ಚರ್ಯವುಂಟುಮಾಡುವಿರಿ. ಈ ತರುಣಿಯೇ ನಿಮ್ಮ ಐವರಿಗೂ ಪತ್ನಿಯಾಗುವಳು" ಎಂದು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಈ ಐವರೂ ಮುಂದೆ ಪಂಚಪಾಂಡವರಾಗಿಯೂ ಈ ತರುಣಿಯು ದ್ರೌಪದಿಯಾಗಿಯೂ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಭಾ० ಆದಿ० ೨೧೪।

पञ्चेन्द्रिय ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ (न०) ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

पञ्चेषु ಪಂಚೇಷು (पुं०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. पञ्च इषवोऽस्य। "त्वामुच्चकैस्तापयता नृपं च पञ्चेषुणेवाजनि योजनेयम्" नैष० ३-१००। 2. ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು. "अरविन्दमशोकं च चूतं च नवमल्लिका। नीलोत्पलं च पञ्चैते पञ्चबाणस्य सायकाः" अम०।

पञ्चोपचार ಪಂಚೋಪಚಾರ (पुं०) ದೇವರ ಪೂಜಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ಧೂಪ ದೀಪ ಮತ್ತು ನೈವೇದ್ಯಗಳೆಂಬ ಐದು ಉಪಚಾರಗಳು.

पञ्चोष्मन् ಪಂಚೋಷ್ಮನ್ (पुं०) ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವ ಐದು ಅಗ್ನಿಗಳು. पञ्च ऊष्माणः। "भौमाप्याग्नेयवायव्याः पञ्चोष्माणः सनाभसाः। पञ्चाहारगुणान् स्वान् स्वान् पार्थिवादीन् पचन्त्यनु। पार्थिवाः पार्थिवानेव शेषाः शेषांशदेहगान्" सारकौमुदी।

पञ्जर ಪಂಜರ (पुं० न०) 1. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಮೂಳೆಗಳ ಸಮೂಹ, ಎಲುಬಿನ ಗೂಡು. पजि (आवरणे) "अरन्" बाहु०। (न०) 2. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಬೋನು. "शुक पञ्जरबन्धस्ते मधुराणां गिरां फलम्"। 3. ಕಲಿಯುಗ.

पञ्जिका पंजिका (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಗ್ರಂಥದ ಸಾರವತ್ತಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಪ್ರಮಾಣಪುರಸ್ಸರವಾದ ವಿವರಣೆ. 2. ಪ್ರತಿದಿನದ ಆಯವ್ಯಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಲೆಕ್ಕದ ಪುಸ್ತಕ. 3. ತಿಥಿ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರ ಯೋಗ ಮತ್ತು ಕರಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಂಚಾಂಗ.

पञ्जिकारक पंजिकारक (पुं०) ಕಾಯಸ್ಥ ಪಂಗಡದವನು. पञ्जिमायव्ययसूचकपत्रं करोति।

पञ्जी पंजी (स्त्री०) 1. ಪಂಚಾಂಗ. "दैवज्ञवक्त्रेण शृणोति पञ्जीं शत्रुक्षयं याति शशीव कृष्णे"। 2. ನೂಲನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಹತ್ತಿಯ ಹಂಜಿ, ನೂಲು ತೆಗೆಯಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಬಿಡಿಸಿ ಹದ ಮಾಡಿದ ಹತ್ತಿಯ ಹಂಜಿ. 3. ಆಯವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪತ್ರ.

पञ्जीकर पंजीकर (पुं०) ಕಾಯಸ್ಥ ಪಂಗಡದವನು. पञ्जीमायव्ययसूचकपत्रं करोति—कृञ् "टः" (३-२-२०)।

पट पट (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟೆಗಿಡ. (पुंन०) 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. पट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अयं पटः सूत्रदरिद्रतां गतो ह्ययं पटश्छिद्रशतैरलङ्कृतः। अयं पटः प्रावरितुं न शक्यते ह्ययं पटः संवृत एव शोभते" मृच्छ० २-१०। 3. ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಬಟ್ಟೆ. 4. ಉತ್ತಮದರ್ಜೆಯ ಬಟ್ಟೆ. 5. ಮೇಲಿನ ಆಚ್ಛಾದನ, ಹೊದಿಕೆ. ಲಿಂಗತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. "त्रिलिङ्ग्यां तु क्वचिच्छृङ्गा कलशी कन्दरी दरी। पेटी पुटी पटी वाटी कवाटी पिटका वटी" वैज०। "प्रसारयन्ति कुशलाश्चित्रां वाचं पटीमिव" माघ० २-७४। 6. ಜವನಿಕೆ, ತೆರೆ, ಪರದೆ. 7. ಪ್ರಮಾದವಚನ, ಅಜ್ಞಾನದ ಮಾತು. 8. ದೋಷ, ತಪ್ಪು. 9. ಪುರಸ್ಕಾರ, ಗೌರವ. "पटः प्रियालवृक्षे च सुचेले च पुरस्कृतौ। पटः प्रमादवचनदोषयोरप्युदाहृतः" विश्व०।

पटक पटक (न०) ಶಿಬಿರ, ಠಾಣ್ಯ, ದಂಡು ಇಳಿಯುವ ಜಾಗ. पटेन छदनेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

पटकार पटकार (पुं०) ತಂತುವಾಯ, ನೇಯ್ಗೆಯವನು, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವವನು. पटं करोति—कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

पटकुटी पटकुटी (स्त्री०) ಡೇರೆ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಗುಡಾರ, पटनिर्मिता कुटी।

पटगृह पटगृह, -मण्डप -मण्डप, -वेश्मन् -वेश्मन् (न०) ಡೇರೆ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಗುಡಾರ. "प्रासादशोभातिशयालुभिः पथि प्रभोर्निवासाः पटवेश्मभिर्बभुः" माघ० १२-६३। "उन्नम्रताम्रपटमण्डपमण्डितं तत्" माघ० ५-६८।

पटच्चर पटच्चर (न०) 1. ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ, ಚಿಂದಿ ಬಟ್ಟೆ. भूतपूर्वं पटत्—भूतपूर्वे "चरट्" (५-३-५३)। "पटच्चरं जीर्णवस्त्रम्" अम०। (पुं०) 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. "पटच्चरः पटच्चोरः" वैज०। 3. ಮಧ್ಯದೇಶದ ಒಂದು ಪ್ರಾಂತ. "पटच्चरादयश्चान्ये मध्यदेशस्य नीवृतः" वैज०।

पटच्चोर पटच्चोर (पुं०) ತಸ್ಕರ, ಕಳ್ಳ. "पटच्चरः पटच्चोरः" वैज०।

पटल पटल (स्त्रीन०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. पटं विस्तारं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "भूयते स्म सुमनः सुमनःस्रग्दामधामपटले पटलेन" नैष० २१-२२। "रथाङ्गपाणेः पटलेन रोचिषाम्" माघ० १-२१। (न०) 2. ಗೂಡೆ, ಮಕರಿ, ಬುಟ್ಟಿ. 3. ಪರಿವಾರ, ಪರಿಜನ. 4. ತಿಲಕ, ಸಂಗಾತಿ, ಮೈಮೇಲಿನ ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕಿ. 5. ಒಂದು ನೇತ್ರರೋಗ, ಕಣ್ಣಿನ ಪೊರೆ. 6. ಛಾವಣಿ, ಮನೆಯ ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆ. "विनमित-पटलाग्रं दृश्यते जीर्णकुड्यम्" मुद्रा० ३-१५। "अथ पटलं पिटके च परिच्छदे। छदिर्दृग्रोगतिलके क्लीबं वृन्दे पुनर्नना" भेदि०। स्त्रियां **पटली पटली**. (पुं० न०) 7. ಒಂದು ಅಧ್ಯಾಯ, ಪರಿಚ್ಛೇದ.

पटवाप पटवाप (पुं०) ಡೇರೆ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಗುಡಾರ.

पटवास पटवास (पुं०) 1. ಡೇರೆ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಗುಡಾರ. पटनिर्मितः वासः। 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "निजरजः पटवासमिवाकिरद्धृतपटोपमवारिमुचां दिशाम्" माघ० ६-३७। 3. ವಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವಾಸನೆ ಕೊಡುವ ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. पटं वासयति—वास (उपसेवायाम्) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "अस्मिन् प्रकीर्णपटवासकृतान्धकारे" रत्ना० १-१२। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **-वासकः -वासकः**.

पटह पटह (पुं० न०) 1. ತಮಟೆ. पट इति शब्दं जहाति—ओहाक् (त्यागे) "कः" (३-२-३)। "ययासत-स्तस्य महीध्ररन्ध्रभिदापटीयान् पटहप्रणादः" माघ० ३-२४। 2. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸಲ್ಪಡುವ ನಗಾರಿ, ಭೇರಿ.

"अवलोकनाय सुरविद्विषां द्विषः पटहप्रणादविहितोपहूतयः" माघ० १३-३०। 3. प्रारंभ, उपक्रम. "पटहो वाद्य आरम्भे" हेम०।

पटि ಪಟಿ, **–ಟೀ–ಟಿ** (स्त्री०) नयवाद मस्य. पट "इन्" (उ० ४-११७)। "प्रसारयन्ति कुशालाश्चित्रां वाचं पटीमिव" माघ० २-७४।

पटिमन् ಪಟಿಮನ್ (पुं०) पटुवागिरुविके, ज्ञानतन, दक्षतॆ, सामर्थ्य. पटोर्भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)।

पटिष्ठ ಪಟಿಷ್ಠ (वि०) अत्यंत निपुण, बहळ ज्ञानवाद. अतिशयेन पटुः "इष्ठन्" (५-३-५५)।

पटीयस् ಪಟೀಯಸ್ (वि०) इब्बरल्लि हॆच्चु पटुवादवनॊब्ब. अयमनयोरतिशयेन पटुः "ईयसुन्" (५-३-५७)। "दधौ पटीयान् समयं नयन्नयं दिनेश्वरश्रीरुदयं दिने दिने" नैष० १-१७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी–ಯಸೀ.** "कृष्णापि शुद्धेरधिकं विधातृभिर्विहन्तुमंहांसि जलेः पटीयसी" माघ० १२-६७।

पटीर ಪಟೀರ (पुं०) 1. मूलंगि गॆड्डॆ. 2. चंदन वृक्ष, गंधद मर. पट (गतौ) "ईरन्" (उ० ४-३०)। "पटीरस्कन्धविषयाः तत्र तेषां भुजङ्गमाः" याद० २२-११८। 3. कामु, मन्मथ. 4. उदर, हॊट्टॆ. 5. गद्दॆ, कॆदार. 6. बिदिरिन सार. 7. जल्लडि, ऒंदरि. 8. मोड. "पटीरस्तु मूलके। केदारे वेणुसारे च वरिदे। तितउन्यपि" मेदि०। (वि०) 9. उन्नतवाद, ऎत्तरवाद. 10. रमणीयवाद, सुंदरवाद.

पट्ट ಪಟ್ಟ (पुं०) 1. कहि पडवलगिड. पाटयति — पट (गतौ) + णिच् "टः" पटिरादेशश्च (उ० १-१८)। "पटोलस्तिक्तकः पट्टः" अम०। 2. हागलगिड. (त्रि०) 3. सैंधव लवण. 4. मण्णिनिंद तॆगॆद उप्पु. 5. अळिंबॆ, नायिकॊडॆ. "पट्टर्दक्षे च नीरोगे चतुरेऽप्यभिधेयवत्। पटोले तु पुमान् क्लीबे छत्रालवणयोरपि" मेदि०। (वि०) 6. ज्ञानवाद, निपुणवाद. "अनुभवन्नवदोलमृतूत्सवं पट्टरपि प्रियकण्ठजिघृक्षया" रघु० ९-४६। 7. समर्थ, शक्त. "नुनुदे तनुकण्डु पण्डितः पट्टचञ्चूपुटकोटिकुट्टनैः" नैष० २-४। 8. तीक्ष्णवाद, हरितवाद, चॊपागिरुव. "पट्टधारावाही नव इव चिरेणापि हि न मे निकृन्तन् मर्माणि क्रकच इव मन्युर्विरमति" उ० रा० ४-३। 9. स्फुटवाद, स्पष्टवाद. "उषसि स गजयूथकर्णतालैः पटुपटहध्वनिभिर्विनीतनिद्रः" रघु० ९-७१। 10. यॊग्य, युक्त, उचित. "स्मर्तुमधिगतगुणस्मरणाः पटवो न दोषमखिलं खलूत्तमाः" माघ० १५-४३। 11. वाग्मि, वाचाळि, वाक्चतुर. 12. स्पष्टवागि माताडुव. "तदर्थमध्याप्य जनेन तद्वने शुका विमुक्ताः पटवस्तमस्तुवन्" नैष० १-१०३। 13. कठिनवाद, गट्टियाद. 14. रॊगदिंद मुक्तनाद, आरॊग्य ऒंदिरुव. 15. कपटॊपायवुळ्ळ, वंचक, धूर्त. 16. शूर, धीर, पराक्रमि. 17. चटु वटिकॆयिंद कूडिद, चूटियागिरुव. 18. दुर्भाषॆयाडुव, बिरुसागि नुडियुव. स्त्रियां वा "ङीप्" (४-१-४४)। **पट्वी ಪಟ್ವೀ, पट्टः ಪಟುಃ.**

पट्टकल्प ಪಟುಕಲ್ಪ (वि०) समर्थनंतिरुव, अष्ट चतुरनल्लद. ईषदूनः पट्टः "कल्पप्" (५-३-६७)। देश्यः देशीयर च। **पट्टदेश्यः ಪಟುದೇಶ್ಯಃ, पट्टदेशीयः ಪಟುದೇಶೀಯಃ.**

पट्टत्व ಪಟುತ್ವ (न०) 1. सामर्थ्य, शक्ति. पटोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। "नारावं व्यतनुत मेखलाकलापः कस्मिन् वा सजलगुणे गिरां पटुत्वम्" माघ० ८-४५। 2. नैपुण्य, ज्ञानतन, कुशलत. 3. चटुवटिकॆ, कार्यशक्ति. "तल्" (५-१-११९)। **पट्टता ಪಟುತಾ.** "अङ्गानि प्रसभं त्यजन्ति पट्टतामाज्ञाविधेयानि मे" मुद्रा० ३-१।

पट्टपर्णी ಪಟುಪರ್ಣೀ (स्त्री०) घंटामणॆसॊप्पु, कंकोष्ठ. पट्टूनि पर्णान्यस्य। जातिं० "ङीष्" (४-१-६३)।

पट्टरूप ಪಟುರೂಪ (वि०) 1. बहळ दक्षनाद, बहळ समर्थनाद. 2. बहळ निपुणनाद, बहळ कुशलनाद. प्रशस्तः पट्टः "रूपप्" (५-३-६६)।

पटोल ಪಟೋಲ (पुं०) कहि पडवलगिड. पटति — पट (गतौ) "कोलच्" (उ० १-६६)। "पटोलस्तिक्तकः पट्टः" अम०।

पटोलिका ಪಟೋಲಿಕಾ (स्त्री०) ज्यॊत्स्नीलतॆ, पडवलगिड.

पटोली ಪಟೋಲೀ (स्त्री०) कहि पडवलगिड.

पट्ट ಪಟ್ಟ (पुं०) 1. अरॆयुवकल्लु. पट (गतौ) "तः" बाहु०। (न०) 2. राजशासन, कंदायद पट्टॆ. 3. नगर, पट्टण, 4. पीठ, आसन.

5. ಚತುಷ್ಪಥ, ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಸೇರುವ ಜಾಗ. 6. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ. "पट्टः पेषणपाषाणे व्रणादीनां च बन्धने। चतुष्पथे तु राजादिशासनान्तर-पीठयोः" मेदि०। 7. ಮಕುಟ, ಕಿರೀಟ, ಟೋಪಿ. "निर्वृत्तजाम्बूनदपट्टशोभे न्यस्तं ललाटे तिलकं दधानः" रघु० १८-४४। 8. ಸಿಂಹಾಸನ. 9. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "त्रासार्ता ऋत्विजोऽध्वश्वपलगणहृतोष्णीषपट्टाः पतन्ति" रत्ना० १-३। 10. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. 11. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. 12. ಸಾಣೆ ಕಲ್ಲು. 13. ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರ. "पट्टो नेत्रेऽपि शाणे स्यात्" वैज०। 14. ಫಲಕ, ಹಲಗೆಯಂತೆ ಅಗಲವಾಗಿರುವ ವಸ್ತು. "एषा मे मनोरथप्रियतमा सकुसुमास्तरणं शिलापट्टमधिशयाना सखीभ्यामन्वास्यते" शाकु० ३।

पट्टदेवी ಪಟ್ಟದೇವಿ, –महिषी –ಮಹಿಷೀ (स्त्री०) ಪಟ್ಟ ಮಹಿಷಿ, ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತಳಾದ ರಾಣಿ. पट्टे सिंहासने स्थिता देवी महिषी वा।

पट्टण ಪಟ್ಟಣ (न०) 1. ಪ್ರಧಾನವಾದ ನಗರ, ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ನಗರ, पटन्ति जना अत्र—पट (गतौ) "ततन्" बाहु०। 2. ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ, ಚಿಕ್ಕ ಗ್ರಾಮ. "ग्रामाः क्षुद्राः परे क्रमात्। स्युः कर्वेटं कार्वटिकं कार्वकं नृगपट्टणे। कर्वटोऽस्त्री द्रोणमुखं पट्टणं पुटभेदनम्" त्रिका०।

पट्टबन्ध ಪಟ್ಟಬಂಧ (पुं०) ಪತಿಯು ಜೀವಿಸಿರುವಾಗ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. "पत्यौ जीवति कुण्डोऽसौ"। "क्षत्रकुण्डः पट्टबन्धः" वैज०।

पट्टस ಪಟ್ಟಸ (पुं०) ಯುದ್ಧದ ಕೊಡಲಿ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧ. "पट्टसो लोहदण्डो यः तीक्ष्णधारः क्षुरोपमः" वैज०।

पट्टिका ಪಟ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) ಕೆಂಪು ಅರಗಿನ ಗಿಡ,

पट्टी ಪಟ್ಟೀ (स्त्री०) 1. ಕೆಂಪು ಅರಗಿನ ಗಿಡ. 2. ಬೈತಲೆಯ ಬೊಟ್ಟು, ತಲೆಯಿಂದ ನೆತ್ತಿಯವರೆಗೆ ಇಳಿಬಿಟ್ಟಿರುವ ಒಂದು ಲಲಾಟದ ಆಭರಣ. "पट्टी ललाटिका" हेम०।

पठत् ಪಠತ್ (वि०) 1. ಓದುತ್ತಿರುವ. पठ (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "इत्येतन्मानवं शास्त्रं भृगुप्रोक्तं पठन् द्विजः" मनु० १२-१२६। 2. ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. "पठतां वन्दिवृन्दानां प्रवीरा विक्रमावलिम्" कुमा० १६-४।

पठन ಪಠನ (न०) 1. ಓದುವುದು. पठ (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು, ಮನದಟ್ಟಾಗುವಂತೆ ಓದುವುದು. 3. ಹೇಳುವುದು, ಬಾಯಿಂದ ಉಚ್ಚಾರಮಾಡುವುದು. "भूतप्रेत-पिशाचानां पठनादेव नाशनम्" मार्क०।

पठनीय ಪಠನೀಯ (वि०) 1. ಓದಲ್ಪಡುವ. 2. ಓದಬೇಕಾದ. पठ (व्यक्तायां वाचि) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **पठितव्यम् ಪಠಿತವ್ಯಮ್**.

पठित ಪಠಿತ (वि०) 1. ಓದಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, 3. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पठ कर्म० "क्तः"।

पठ्य ಪಠ್ಯ (वि०) 1. ಓದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. पठ (व्यक्तायां वाचि) "यत्" (३-३-११३)।

पठ्यमान ಪಠ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಓದಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. पठ (व्यक्तायां वाचि) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 3. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

पण ಪಣ (पुं०) 1. ಒಂದು ಕರ್ಷದ ತೂಕವುಳ್ಳ ತಾಮ್ರದ ನಾಣ್ಯ. पण्यते—पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "अप्" (३-३-६६)। ಐದು ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ ಒಂದು ಆದ್ಯಮಾಷಕ. ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ ಒಂದು ಕರ್ಷ. ಒಂದು ಕರ್ಷ ತೂಕದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯವು ಕಾರ್ಷಿಕ. ಅದೇ ತೂಕದ ತಾಮ್ರದ ನಾಣ್ಯವು पणः "कार्षिके ताम्रिके पणः" अम०। 2. ಎಂಬತ್ತು ಕವಡೆಗಳ ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ. "वराटकानां दशकद्वयं यत् सा काकिणी ताश्च पणश्चतस्रः" लीला०। 3. ಸಂಬಳ, ಕೂಲಿ, ವೇತನ. 4. ಕರಾರು, ಒಪ್ಪಂದ, ಷರತ್ತು. "सन्धिं करोतु भवतां नृपतिः पणेन" वेणी० १-१५। 5. ದ್ಯೂತ, ಜೂಜು. 6. ಮೂಲ್ಯ, ಬೆಲೆ. 7. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ. 8. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪಂದ್ಯವಾಗಿಡುವ ವಸ್ತು. 9. ವ್ಯವಹಾರ, ವ್ಯಾಪಾರ. 10. ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕು. 11. ಗೃಹ, ಮನೆ. 12. ವಿಷ್ಣು. पण कर्तृ० "अच्" (३-१-१३४)। पणति सर्वेषां स्वाम्यदास्यव्यतिहारेण व्यवहरति इति पणः। "स्वाम्यदास्यव्यतीहारव्यवहारात् पणः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "प्राणदः प्रणवः पणः" वि० स०। "ग्लहे माने वराटानां मूल्ये कार्षापणे धने। द्यूते विक्रय्यशाकादेर्बद्धमुष्टौ भृतौ पणः। पणः स्याद्व्यव-हारेऽपि" शाश्व०। 13. ಪಗಡೆಯಾಟ. 14. ವಿಕ್ರಯ,

मार�ट. 15. अंगडि, माराटद स्थळ. 16. सारायि तेगेयुववनु, भट्टि इळिसुववनु. 17. ऒंदु मुष्टि. (त्रि०) 18. वर्तक, माराटगार, क्रयविक्रयगळन्नु माडुववनु.

पणग्रन्थि पणग्रंथि (पुं०) आपण, अंगडि, वस्तुगळ क्रयविक्रय स्थळ. पणस्य क्रयविक्रयादेः ग्रन्थिरत्र। "स्रवद्भङ्गः पणग्रन्थिः" हारा०।

पणन पणन (न०) 1. क्रयविक्रय मॊदलाद व्यवहार, कॊळ्ळुवुदु मारुवुदु मॊदलाद व्यापार. 2. हॊगळुवुदु, स्तोत्रमाडुवुदु. पण (व्यवहारे स्तुतौ च) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. जूजिनल्लि पंद्य कट्टुवुदु.

पणबन्ध पणबंध (पुं०) करारु, संधिमाडिकॊळ्ळुवुदु, ऒप्पंदमाडिकॊळ्ळुवुदु. पणस्य बन्धः। "नय इव पणबन्धव्यक्तयोगैरुपायैः" रघु० १०-८६।

पणव पणव (पुं०) 1. मद्दळॆ. पणं व्यवहारं वाति —वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)। "द्रुतमध्वनन्नुपरिपाणिवृत्तयः पणवा इवाश्वचरणक्षता भुवः" माघ० १३-५। 2. आनॆ मॊदलादुवुगळ हॆगलु. "गजस्कन्धेऽपि पणवः" वैज०।

पणस पणस (पुं०) मारुाटद वस्तु. पण (व्यवहारे) "असच्" (उ० ३-११७)। "पणसः पण्यद्रव्यम्" सि० कौ०।

पणस्त्री पणस्त्री, -अङ्गना-ऽंगना (स्त्री०) वॆश्यॆ, सूळॆ.

पणाया पणाया (स्त्री०) 1. क्रयविक्रयव्यवहार. पण (व्यवहारे स्तुतौ च) + आयः (३-१-२८)। भावे "अः" (३-३-१०२)। 2. स्तुति, हॊगळिकॆ. 3. द्यूत, जूजु.

पणायित पणायित (त्रि०) 1. हॊगळल्पट्ट, स्तोत्र माडल्पट्ट. पण (व्यवहारे स्तुतौ च) + वा आयः (३-१-३१) "क्तः" (३-२-१०२)। पक्षे **पणितम् पणितम्**. 2. कॊळ्ळल्पट्ट. 3. मारल्पट्ट.

पणि पणि (स्त्री०) 1. अंगडिबीदि. पण (व्यवहारे) "इन्" (उ० ४-११७)। 2. कृपण, जिप्पण, जीन.

पणिक पणिक (पुं०) वर्तकन मनॆ. "चन्द्रशाला शिरोगृहम् पणिकस्तु वणिग्गृहम्" वैज०।

पणित पणित (त्रि०) 1. स्तोत्रमाडल्पट्ट, हॊगळल्पट्ट. पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "क्तः" (३-२-१०२)। वा आयः (३-१-३१)। **पणायितः पणायितः**. 2. कॊळ्ळल्पट्ट. 3. मारल्पट्ट.

पणितव्य पणितव्य (त्रि०) 1. मारलु अर्हवाद, माराटक्कॆ यॊग्यवाद. 2. मारल्पडुव, विक्रयिसल्पडुव पण (व्यवहारे) "तव्यः" (३-१-९६)। "विक्रेयं पणितव्यं च पण्ये" वैज०।

पणितृ पणितृ (त्रि०) वर्तक, क्रय मत्तु विक्रयगळ व्यवहार माडुववनु. पण (व्यवहारे) "तृच्" (३-१-१३३)। "पणिता न जनारवैरवैदपि गुञ्जन्तमलि मलीमसम्" नैष० २-९२।

पण्ड पण्ड (पुं०न०) 1. षंडॆ, नपुंसक. पण (व्यवहारे) "डः" (उ० १-१११)। "क्लीबः पण्डषण्डो नपुंसकम्" वैज०। (वि०) 2. बाल कत्तरिसल्पट्ट. "पण्डस्तु छिन्नपुच्छकः" वैज०।

पण्डा पण्डा (स्त्री०) बुद्धि, ज्ञान. पडि (गतौ) "अः" (३-३-१०३)। "पण्डः षण्डे धियि स्त्री स्यात्" मेदि०।

पण्डित पण्डित (पुं०) 1. विद्वांस, ऒळ्ळॆय ज्ञानसंपन्न, बुद्धिवंत. पण्डा अस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। "विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि। शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः" गीता ५-१८। "मातृवत्परदारेषु परद्रव्येषु लोष्टवत्। आत्मवत् सर्वभूतानि यो जानाति स पण्डितः"। (वि०) 2. प्रवीण, निष्णात, कुशल. "रतिदूतिपदेषु कोकिलां मधुरालापनिसर्गपण्डिताम्" कुमा० ४-१६। 3. ज्ञान, निपुण. 4. धूपद पुडि, लोबान. "पण्डितः सिल्हके कवौ" मेदि०।

पण्डितम्मन्य पंडितम्मन्य (त्रि०) तन्नन्नु पंडित नॆंदु तिळिदुकॊंडिरुव, तानु पंडितनॆंदु अभिमानवुळ्ळ. पण्डितमात्मानं मन्यते —मन (ज्ञाने) "खः" (३-२-८३)। "णिनिः" (३-२-८२)। **पण्डितमानी पंडितमानिन्**. "मूर्खाः पण्डितमानिनः"।

पण्डितिमन् पंडितिमन् (पुं०) 1. पाण्डित्य, ज्ञान, तिळिवळिकॆ. 2. ज्ञानतन. 3, प्रावीण्य, कुशलतॆ. पण्डितस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२३)।

पण्ड्रक पंड्रक (पुं०) पंगु, कॆळव, कुंट.

पण्य ಪಣ್ಯ (न०) 1. ವಿಕ್ರಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ವಸ್ತು, ಮಾರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥ. पण (व्यवहारे) "यत्" निपा० (३-१-१०१)। "स्तुति" ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "ण्यत्" (३-१-१२४)। पाण्यम् ಎಂದಾಗುವುದು. "पूराबभासे विपणिस्थपण्या सर्वाङ्गनद्धाभरणेव नारी" रघु० १६-४१। (पुं०) 2. ಮೌಲ್ಯ, ಬೆಲೆ, ಕ್ರಯ. (वि०) 3. ವ್ಯವಹರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "महता पण्यपुण्येन क्रीतेयं कायनौस्त्वया"।

पण्यस्त्री ಪಣ್ಯಸ್ತ್ರೀ, -अङ्गना -ಅಂಗನಾ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. "यः पण्यस्त्रीरतिपरिमलोद्गारिभिनगिराणाम्" मेघ० २५।

पण्यवीथी ಪಣ್ಯವೀಥೀ (स्त्री०) ಅಂಗಡಿಯ ಬೀದಿ, ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಗಳ ಸ್ಥಳ. "अनुसायमभूर्विलेपनापणकश्मीरजपण्यवीथयः" नैष० २-९०।

पण्यशाला ಪಣ್ಯಶಾಲಾ (स्त्री०) ಅಂಗಡಿ, ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯುಗಳ ಸ್ಥಳ.

पण्याजिर ಪಣ್ಯಾಜಿರ (न०) ವ್ಯಾಪಾರವಸ್ಥಳ, ಮಾರುಕಟ್ಟೆ.

पण्याजीव ಪಣ್ಯಾಜೀವ (पुं०) ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ವರ್ತಕ. पण्यमाजीवो यस्य।

पण्याजीवक ಪಣ್ಯಾಜೀವಕ (न०) ಅಂಗಡಿ, ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ಥಳ. पण्याजीवेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

पत ಪತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಷ್ಟವಾದ. 2. ಹಾರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಹೋಗುವ. 3. ಹಾರಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ. पतति—पत्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। (पुं०) 4. ರೆಕ್ಕೆ, ಗರಿ. 5. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು.

पतग ಪತಗ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पतः उत्पतितः सन् गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। पतेन पक्षेण गच्छति—गम्लृ "डः" वा। "तमूर्मिलोलैः पतगग्रहास्रपं न्यवारयद्वारिरुहैः करैरिव" नैष० १-१२६।

पतगराज् ಪತಗರಾಜ್, -राज -ರಾಜ (पुं०) ಪಕ್ಷಿರಾಜ, ಗರುಡ. "विप्रं पुरा पतगराडिव निर्जगार" माघ० ५-६६।

पतङ्ग ಪತಂಗ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पत्लृ (गतौ) "अङ्गच्" (उ० १-११६)। "उपेतपार्श्वश्चरणेन मौनिना नृपः पतङ्गं समधत्त पाणिना" नैष० १-१२४। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। 2. ಸೂರ್ಯ. "पतत्पतङ्गप्रतिमस्तपोनिधिः पुरोऽस्य यावन्न भुवि व्यलीयत" माघ० १-१२। 3. ಶಲಭ, "कामस्तु बाणावसरं प्रतीक्ष्य पतङ्गवद्वह्निमुखं विविक्षुः" कुमा० ३-६४। 4. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯ. 5. ಪಾದರಸ. 6. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऊर्ध्वायन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 7. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "पतङ्गः शलभे शालिप्रभेदे पक्षिसूर्ययोः" मेदि०। 8. ಮಾರ್ಜಾರ. "पतङ्गः शलभे शाली मार्जारेऽग्नौ रवौ खगे" वैज०। 9. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ.

पतङ्गिका ಪತಂಗಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಪತಂಗದ ಹುಳ. पतङ्ग स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)।

पतञ्जलि ಪತಂಜಲಿ (पुं०) 1. ಯೋಗಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. 2. ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಮಹಾಭಾಷ್ಯ ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. पतन् अञ्जलिः यस्मिन्। ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯಿಂದಲೇ ಈ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳೂ ರಚಿತವಾದುವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಈ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋಷಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದುವೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

पतत् ಪತತ್ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पतति—पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "पततां परितः परिस्फुरद्भिः परिपिङ्गीकृतदिङ्मुखैर्मयूखैः" माघ० २-५५। (वि०) 2. ಓಡುತ್ತಿರುವ, ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. "प्रतिनादपूरितदिगन्तरः पतन् पुरगोपुरं प्रति स सैन्यसागरः" माघ० १३-२७। 3. ಎದುರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ. "पुरः पतत्परबलरेणुमालिनीमलक्षयद्दिशमभिधूमितामिव" माघ० १७-४१। 4. ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ, ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. "मानिन्या वपुषि पतन्निसर्गमन्दो भिन्दानो हृदयमसाहि नोदवज्रः" माघ० ८-३९। 5. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುತ್ತಿರುವ. "पतत्पतङ्गप्रतिमस्तपोनिधिः पुरोऽस्य यावन्न भुवि व्यलीयत" माघ० १-१२। "स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **पतन्ती** ಪತಂತೀ. "आलोकयामास हरिः पतन्तीर्नदीः स्मृतीर्वेदमिवाम्बुराशिम्" माघ० ३-७५।

पतत्र ಪತತ್ರ (न०) 1. ವಾಹನ. पत्लृ (गतौ) "अत्रन्" (उ० ३-१०५)। 2. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. "पतत्त्रं खे गरुत्यपि" वैज०। 3. ಪರ್ಣ, ಪತ್ರ, ಎಲೆ. "पर्णं बर्हं पतत्त्रं च" वैज०।

पतत्रि ಪತತ್ರಿ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पत्लृ (गतौ) "अत्रिन्" (उ० ४-६९)। "विविष्किरपतत्रय:" अम०।

पतत्त्र ಪತತ್ತ್ರ (न०) ರೆಕ್ಕೆ, ಗರಿ. पतात् त्रायते — त्रैङ् (पालने) "क:" (३-२-३)। "येन मे पूर्वमद्रीणां पक्षच्छेद: प्रजात्यये। कृतो निविशतां भारै: पतत्त्रै: पततां भुवि" भाग० ८-११-३४।

पतत्त्रिन् ಪತತ್ತ್ರಿನ್ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पतत्त्रमस्त्यस्य "इनि:" (५-२-११५)। "पदं सहेत भ्रमरस्य पेलवं शिरीषपुष्पं न पुन: पतत्त्रिण:" कुमा० ५-४।

पतद्ग्रह ಪತದ್ಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಕೆಳಗೆ ಸುರಿಯುವ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವ ಪಾತ್ರೆ. "पतद्ग्रहे तिष्ठति रुक्मशैले धर्मद्रवैरात्मभुवाऽर्च्यमान:" याद० १८-४२। 2. ಪೀಕದಾನಿ, ಉಗುಳುವ ಬಟ್ಟಲು. गृह्णाति — ग्रह (उपादाने) "अच्" (३-१-१३४)। पततो ग्रह:। पतन्तं गृह्णाति — ग्रह "अण्" (३-२-१)। **-ग्राह: -ग्राहः.**

पतद्घोरु ಪತದ್ಘೀರು (पुं०) ಶ್ಯೇನ, ಗಿಡಗ ಹಕ್ಕಿ.

पतन ಪತನ (न०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದು. पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पतनोद्यततारकानुकारी शलभो वह्निमिवाससाद वैद्य:" याद० १५-११४। 3. ಅವನತಿ, ಅಳಿವು, ನಾಶ. "ग्रहाधीना नरेन्द्राणामुच्छाया: पतनानि च" याज्ञ० १-३०८। 4. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಜಾರುವುದು, ಕೆಟ್ಟದಾರಿಗೆ ಇಳಿಯುವುದು. "पतनं सत्पथाद्भ्रंश:" वैज०। 5. ಪರ್ಣ, ಪತ್ರ, ಎಲೆ. "छदस्तु छदनं पत्रं पलाशं पतनं दलम्" वैज०।

पतयालु ಪತಯಾಲು (वि०) ಬೀಳುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. पतयति—पत (गतौ) +णिच् "आलुच्" (३-२-१५८)।

पतस ಪತಸ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पत्लृ (गतौ) "असच्" (उ० ३-११७)।

पताक ಪತಾಕ (पुं०) ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು ಉಳಿದ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಚಾಚಿದ ಹಸ್ತ. "पताक: कुञ्चिताङ्गुष्ठे संश्लिष्टप्रसृताङ्गुलौ" वैज०।

पताका ಪತಾಕಾ (स्त्री०) 1. ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರದ ಬಾವುಟ. पत्यतेऽनया — पत्लृ (गतौ) "आक:" (उ० ४-१४) निपा०। "रम्या इति प्राप्तवती: पताका रागं विविक्ता इति वर्धयन्ती:" माघ० ३-५३। ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರವಾದುದು ಪತಾಕೆ. ಚತುಷ್ಕೋಣಾಕಾರವಾದುದು ಧ್ವಜ. "त्रिकोणा वै पताका स्यु: चतुष्कोणा ध्वजा: स्मृता:"। 2. ಶುಭ, ಮಂಗಳ, ಸೌಭಾಗ್ಯ. 3. ನಾಟಕದ ಒಂದು ಅಂಗ. ["पताकास्थानक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पताकास्थानक ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನಕ (न०) ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಥವಾ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ವಿಷಯದ ಘಟನೆ. "यत्रार्थे चिन्तितेऽन्यस्मिन् तल्लिङ्गोऽन्य: प्रयुज्यते। आगन्तुकेन भावेन पताकास्थानकं तु तत्" सा० द० ६-४५। ರತ್ನಾವಳಿಯಲ್ಲಿ— ವಾಸವದತ್ತಾವೇಷದಿಂದ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಾಗರಿಕೆಯು ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಭಯದಿಂದ ಕಂಠಕ್ಕೆ ಪಾಶವನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಮರಣಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಹೋಗಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಕಂಠಪಾಶವನ್ನು ಬಿಚ್ಚುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಸಾಗರಿಕೆಯೆಂದು ತಿಳಿದನಂತರ ವಾಸವದತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸೌಖ್ಯಾನುಭವವು ಸಾಗರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನಕ" ರೂಪವಾದ ಅಂಗವು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.

पताकिन् ಪತಾಕಿನ್ (वि०) 1. ಬಾವುಟವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. पताकाऽस्यास्ति "इनि:" (५-२-११६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-किनी -ಕಿನೀ.** (पुं०) 2. ಬಾವುಟವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ರಥ. "क्षितिरेणुकेतुवसना: पताकिन:" माघ० १३-४।

पताकिनी ಪತಾಕಿನೀ (स्त्री०) ಸೇನೆ, ದಂಡು. पताकाऽस्यास्ति "इनि:" (५-२-११६)। "ङीप्" (४-१-५)। "रथवर्त्मरजोऽप्यस्य कुत एव पताकिनीम्" रघु० ४-८२।

पति ಪತಿ (पुं०) 1. ಯಜಮಾನ, ಗಂಡ. पाति — पा (रक्षणे) "डति:" (उ० ४-५७)। "पत्यु: शिरश्चन्द्रकलामनेन स्पृशेति सख्या परिहासपूर्वम्" कुमा० ७-१९। 2. ಸ್ವಾಮಿ, ಒಡೆಯ. "तदाप्रभृत्येव विमुक्तसङ्ग: पति: पशूनामपरिग्रहोऽभूत्" कुमा० १-५३। 3. ಯಜಮಾನ, ಒಡೆಯ. 4. ನಾಯಕ, ಅಧಿಪತಿ, ಪ್ರಭು. "ग्रामस्याधिपतिं कुर्याद्दशग्रामपतिं तथा। विंशतीशं शतेशं च सहस्रपतिमेव च" मनु० ७-११५।

पतिंवरा ಪತಿಂವರಾ (स्त्री०) ತಾನಾಗಿಯೇ ಪತಿಯನ್ನು ವರಿಸುವ ಕನ್ಯೆ, ತಾನಾಗಿಯೇ ಗಂಡನನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಕನ್ಯೆ. पतिं वृणोति — वृञ् (वरणे) "खच्" (३-२-४६)। "विवेश मञ्चान्तरराजमार्गं पतिंवरा कल्पितविवाहवेषा" रघु० ६-१०।

पतिघ्न पतिघ्न (वि०) पतियನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಲಕ್ಷಣ. पतिं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पतिघ्नी पतिघ्न्।** पतिघ्नी पाणिरेखा।

पतित पतित (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉರುಳಿದ. पत्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "पतिते पतङ्ग-मृगराजि निजप्रतिबिम्बरोषित इवाम्बुनिधौ" माघ० ९-१८। 2. ಆಗಮಿಸಿದ, ಒಂದ. "अभिमुखपतितैर्गुण-प्रकर्षात् अवजितमुद्धतिमुज्ज्वलां दधानैः" माघ० ७-२९। 3. ಅನುನಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಲು (ಕಾಲಿಗೆ) ಬಿದ್ದ. "मयि ते पादपतिते किंकरत्वमुपागते" पञ्चतं० ४-८। 4. ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟ, ಕರ್ಮಭ್ರಷ್ಟ, ಕರ್ತವ್ಯಭ್ರಷ್ಟ. "संवत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन्" मनु० ११-१८०। 5. ಪಾಪಕಾರ್ಯದಿಂದ ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು, ನರಕದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವನು. 6. ಕೆಳ ದರ್ಜೆಗೆ ಇಳಿದ. 7. ಪದಚ್ಯುತನಾದ, ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದ. 8. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಬಿದ್ದಿರುವ. "दर्पणनिर्मलासु पतिते घनतिमिरमुषि" माघ० ४-६७।

पतिदेवता पतिदेवता (स्त्री०) ಪತಿಯನ್ನೇ ದೈವವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಹೆಂಗುಸು, ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗುಸು, ಸಾಧ್ವಿ. पतिरेव देवता यस्याः। "कः पतिदेवतामन्यः परामर्ष्टुमुत्सहेत" शाकु० ६।

पतिद्विष् पतिद्विष् (स्त्री०) ಪತಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವ ಹೆಂಗುಸು.

पतिमती पतिमती (स्त्री०) ಯಜಮಾನ (ಒಡೆಯ) ನುಳ್ಳ ಭೂಮಿ. पतिरस्या अस्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

पतिलोक पतिलोक (पुं०) ಪತಿಯೊಡನೆ ನಡೆಸಿದ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಲೋಕ.

पतिवत्नी पतिवत्नी (स्त्री०) ಯಜಮಾನನುಳ್ಳ ಹೆಂಗುಸು, ಗಂಡನುಳ್ಳ ಹೆಂಗುಸು. पतिरस्या अस्ति "मतुप्" (५-२-९४) नुक् (४-१-३२) वत्वं च निपा०। "ङीप्" (४-१-५)।

पतिव्रता पतिव्रता (स्त्री०) ಪತಿಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾದ ಹೆಂಗುಸು, ಪತಿ ಸೇವೆಯೇ ವ್ರತವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಹೆಂಗುಸು. पतिः पतिसेवा व्रतमस्याः। ಇಲ್ಲಿ पति ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಪತಿಸೇವೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ. "भवन्त्यव्यभिचारिण्यो भर्तुरिष्टे पतिव्रताः" कुमा० ६-८६। "मुमुचे न पतिव्रतोचितो प्रतिचन्द्रोदयमभ्रगङ्गया" नैष० २-८९।

पत्लृ–गतौ (भ्वा० पर० अक० से०)। पतति पततः पतन्ति। पपात पेततुः पेतुः। पतिता। पतिष्यति। पततु। अपतत्। पतेत्। पत्यात्। अपप्तत्। अपतिष्यत्।

ಈ ಧಾತುವು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು:

1. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳು. "आह्लादिकह्लार-समीरणाहते पुरः पपातास्भसि यामुने रजः" माघ० १२-६६। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರು, ಆಕಾಶಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "हन्तुं कलहकारोऽसौ शब्दकारः पपात खम्" भट्टि० ५-१००। 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಾ, ಇಳಿ. "पतत्यधो धाम विसारि सर्वतः किमेतदित्याकुलमीक्षितं जनैः" माघ० १-२। 4. ಅಧೋಗತಿ ಹೊಂದು, ದುರ್ಗತಿ ಹೊಂದು, ಉನ್ನತಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳು. "पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः" गीता १-४२। 5. ಸಂಭವಿಸುವುದು, ಉಂಟಾಗುವುದು. "लक्ष्मीर्यत्र पतन्ति तत्र विवृतद्वारा इव व्यापदः"।

भावे:—पत्यते। पेते। पतिता। पतिष्यते। पत्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—पातयति, –ते। पातयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। पातयिता। पातयिष्यति, ते। पातयतु, –ताम्। अपातयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि:—पात्यते। पातयां चक्रे, –बभूवे, आसे। पातयिता, पातिता। पातयिष्यते, पातिष्यते। पात्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—पतितव्यम्। पतनीयम्। पात्यम्। पतितः। पतितवान्। पतन्, पतन्ती। पतितम्। पतनम्। पतित्वा, निपत्य।

ण्यन्तात् कृत्सु:—पातयितव्यः। पातनीयः। पात्यः। पातितः। पातितवान्, –वती। पातयन्, –यन्ती। पातयमानः। पातितम्। पातनम्। पातयित्वा। निपात्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अनु+पत्लृ**=अनुपतति। अनुपतनम्। अनुपातः। 1. ಅನುಸರಿಸು, ಹಿಂಬಾಲಿಸು, ಹಿಂದೆ ಓಡಿಹೋಗು. "ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः"

शाकु० १-७। 2. ಹಿಡಿ, ಅವಲಂಬಿಸು, ಆಶ್ರಯಿಸು. "न यत्र प्रत्याशामनुपतति नो वा रहयति" मालती० ९-८।

(2) **अभि + पत्लृ** = अभिपतति। अभिपपात। अभिपतन्। अभिपतनम्। अभिपातः। 1. ಸಮೀಪಿಸು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "चरणमभिपपात षट्पदाली धृतनव-लोहितपङ्कजाभिशङ्का" किरा० १०-४२। 2. ಮೇಲೆ ಬೀಳು, ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು. "यन्ता गजस्याभ्यपतद्-गजस्थं तुल्यप्रतिद्वन्द्वि बभूव युद्धम्" रघु० ७-३७। 3. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ಹಿಂಜರಿ, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು. "अभि-पतितुमना लघुत्वभीतेरभवदमुञ्चति वल्लभेऽतिगुर्वी" माघ० ७-५१।

(3) **अभि+आ+पत्लृ**=अभ्यापतति। अभ्यापतत्। अभ्यापतनम्। ಎದುರಿಗೆ ಬಾ, ಎದುರು ಕಡೆಯಿಂದ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಾ. "अभ्यापतन्तमसुराधिपमीशपुत्रो दुर्वार-बाहुविभवं सुरसैनिकैस्तम्" कुमा० १७-४९।

(4) **अव+पत्लृ**=अवपतति। अवपातः। अवपतितः। 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿ. "श्येनावपात-चकिताननवर्तिकेव" मालती० ८-८। 2. ಕುಸಿದು ಬೀಳು, ಕಳಚಿ ಬೀಳು. "जलं कूलावपातेन प्रसन्नं कलुषा-यते" मृच्छ० ९-२४।

(4a) **अव+पत्लृ+णिच्**=अवपातनम्। अवपातितः। ಕೆಡವು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ನೂಕು. "अभिघाते तथा छेदे भेदे कुड्यावपातने" याज्ञ० २-२२३।

(5) **आ+पत्लृ** = आपतति। आपतन्। आपतित। 1. ಬಾ, ಎದುರಾಗಿ ಬಾ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಾ, ಆದರ ಕಡೆಗೆ ಬಾ. "आपतन्नपसरन्नपि भेजे ग्राह्यतामिव च दुर्ग्रहतां च" याद० २१-५३। 2. ಆಕ್ರಮಿಸು, ಮೇಲೆ ಬೀಳು, ಧಾಳಿಮಾಡು. "उदायुधानापततस्तान् दृप्तान् प्रेक्ष्य राघवः" रघु० १२-४४। 3. ಸಂಭವಿಸು, ಆಗು. "अहो, कथमिदमापतितम्?" उ० रा० २।

(6) **उत्+पत्लृ**=उत्पतति। उत्पतनम्। उत्पतितः। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಹೋಗು. "लोकतः खगरथेन मध्यमादुत्पतन्तमवनम्य माधवम्" याद० १७-३। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಾ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡು, ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಾ. "मातङ्गनक्रैः सहसोत्पतद्भिर्भिन्नान् द्विधा पश्य समुद्र-फेनम्" रघु० १३-११। 3. ಚಿಮ್ಮು, ಪುಟಿಹೇಳು, ಹಾರು. "पातितोऽपि कराघातैरुत्पतत्येव कन्दुकः"। 4. ಉದ್ಭವಿಸು, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದು, ಹುಟ್ಟು. "नाराचक्षेपणीयाश्म-निष्पेषोत्पतितानलम्" रघु० ४-७७।

(7) **नि+पत्लृ** = निपतति। निपपात। निपतन्। निपतनम्। निपतितः। 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಬೀಳು. "निपततापि न मन्दरभूभृता त्वमुदधौ शशलाञ्छन चूर्णितः" नैष० ४-५१। 2. ತಲುಪು, ಸೇರು, ಪ್ರವೇಶಿಸು. "त्वय्येव निपतन्त्योघा जाह्नवीया इवार्णवे" रघु० १०-२६। 3. ಮೇಲೆ ಬೀಳು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಬೀಳು. "सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु" भर्तृ० १-३०। 4. ಬಂದು ಕೂಡು, ಕುಳಿತುಕೊ, ಒಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರು. "अभ्यर्हितं पूर्वं निपतति"। 5. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದು ಬಾ, "निपतन्ति धार्तराष्ट्राः काल-वशान्मेदिनीपृष्ठे" वेणी० १-६।

(8) **परा + पत्लृ** = परापतति। परापतत्। परा-पतनम्। ಬರುವುದು, ಬಂದು ಸೇರುವುದು, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಎದುರಿಗೆ ಬರುವುದು. "दिवापि तारास्तर-लास्तरस्विनीः परापतन्तीः परितोऽथ वाहिनीः" कुमा० १५-१९।

(9) **प्र + पत्लृ** = प्रपतति। प्रपतन्। प्रपतितः। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರು, ಹಾರಿಹೋಗು. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕು. "मूर्ध्नि गङ्गाप्रपातेन धौतपादाम्भसा च वः" कुमा० ६-५७। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ನಮಸ್ಕರಿಸು.

(10) **प्र+नि+पत्लृ** = प्रणिपतति। प्रणिपतनम्। प्रणिपतन्। ನಮಸ್ಕರಿಸು. "प्रणिपत्य सुरास्तस्मै शमयित्रे सुरद्विषाम्" रघु० १०-१५। "तस्याः सखीभ्यां प्रणिपात-पूर्वं स्वहस्तलूनः शिशिरात्ययस्य" कुमा० ३-६१।

पतेर पतेर (पुं०) 1. ಗರ್ತ, ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ. 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "गर्तः पतेरो भूश्चभ्रमवखातोऽवटोऽवधिः" वैज०। 3. ಅಢಕ ಪರಿಮಾಣ, ಒಂದು ಕೊಳಿಗದ ಅಳತೆ. (वि०) 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ. 5. ಹೋಗುವವನು. पत्लृ (गतौ) "एरक्" (उ० १-५८)।

पत्तन पत्तन (न०) 1. ನಗರ, ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ. पतन्ति जना अत्र—पत्लृ (गतौ) "ततन्" (उ० ३-१५०)। "पत्तने विद्यमानेऽपि ग्रामे रत्नपरीक्षा" माल० १। 2. ಮೃದಂಗ, ಮದ್ದಳೆ.

पत्तनाधिकारिन् पत्तनाधिकारिन् (पुं०) ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ, ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ.

पत्ति पत्ति (पुं०) 1. ಸೇನೆ, ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲ್ಬಲ. पद (गतौ) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "रथवाजिपत्तिकरिणी-समाकुलं तदनीकयोः समगत द्वयं मिथः" माघ० १३-१७। 2. ವೀರ, ಶೂರ. (स्त्री०) 3. ಗಮನ. 4. ಸೇನೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ, ಒಂದು ರಥ ಒಂದು ಗಜ ಮೂರು ಅಶ್ವಗಳು ಮತ್ತು ಐದು ಕಾಲಾಳುಗಳುಳ್ಳ ಸೇನೆಯ ಒಂದು ಗುಂಪು. "एको रथो गजश्चैको नराः पञ्च पदातयः। त्रयश्च तुरगास्तज्ज्ञैः पत्तिरित्यभिधीयते" भा० आदि० २-१९। 5. ತೋಳು ಕೈನ್ನೆ ಸ್ತನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿತ್ರ. "पत्तिस्तु पत्रकं लेखा बाहुगण्डस्तनादिषु" वैज०। 6. ಐವತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯಸೇನೆಯ ಒಂದು ಗುಂಪು. "नराणां पञ्चपञ्चाश-देषा पत्तिर्विधीयते" भा० उद्योग०।

पत्त्र पत्त्र (न०) 1. ಎಲೆ, ದಳ, ಪರ್ಣ. पतति — पत्लृ (गतौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुर्वनस्थलीर्मर्मरपत्त्रमोक्षाः" कुमा० ३-३१। 2. ರೆಕ್ಕೆ, ಗರಿ. "सद्यः प्रवालोद्गमचारुपत्त्रे नीते समाप्तिं नवचूतबाणे" कुमा० ३-२७। 3. ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ. 4. ಬರೆದ ಕಾಗದ, ಕ್ಷೇಮ ಸಮಾಚಾರದ ಕಾಗದ. 5. ವ್ಯವಹಾರದ ಕಾಗದ: (1) ಆಧಾರ ಪತ್ರ, (2) ಭೋಗ್ಯ ಪತ್ರ, (3) ಕ್ರಯ ಪತ್ರ, (4) ದಾನ ಪತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ. "विवादेऽन्विष्यते पत्त्रं तदभावे च साक्षिणः। साक्ष्य-भावात्ततो दिव्यं प्रवदन्ति मनीषिणः" पञ्चतं० १-४३६। 6. ಹೂವಿನ ದಳ. "पत्त्रान्तलग्नैर्जलबिन्दुजालैराकृष्ट-मुक्ताफलजालशोभम्" कुमा० ७-८९। 7. ವಾಹನ. "दिशः पपात पत्त्रेण वेगनिष्कम्पकेतुना" रघु० १५-४८। 8. ಬಾಣದ ಗರಿ. 9. ಮನುಷ್ಯನ ಮುಖ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರಿ ಚಂದನ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ. "अन्यत्र कालागुरुदत्तपत्त्रा भक्तिर्भुवश्चन्दनकल्पितेव" रघु० १३-५५।

पत्त्रक पत्त्रक (न०) 1. ಎಲೆ, ಪರ್ಣ. 2. ಮನುಷ್ಯನ ಮೈಮೇಲೆ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ.

पत्त्रपरशु पत्त्रपरशु (पुं०) ಆಕ್ಕಸಾಲಿಗನು ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ, ಚಾಣ. पत्त्रमिव परशुः। "त्रश्चनः पत्त्रपरशुः" अम०।

पत्त्रपाली पत्त्रपाली (स्त्री०) ಕತ್ತರಿ. पत्त्राकारा पालिरग्रं यस्याः।

पत्त्रपाश्या पत्त्रपाश्या (स्त्री०) ಬೈತಲೆಯ ಬೊಟ್ಟು. पाशसमूहः पाश्या — पत्त्रमिव पाश्या। "पत्त्रपाश्या ललाटिका" अम०।

पत्त्रभङ्गः पत्त्रभंग (पुं०) ಸ್ತನ ಕೆನ್ನೆ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರಿ ಚಂದನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ (ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ) ಚಿತ್ರ. पत्त्राकारः भङ्गः।

पत्त्ररथ पत्त्ररथ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पत्त्रं पक्षो रथ इव यस्य। "व्यर्थीकृतं पत्त्ररथेन तेन तथाऽवसाय व्यवसाय-मस्याः" नैष० ३-६। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **-रथी** -रथी.

पत्त्रलता पत्त्रलता (स्त्री०) ಪತ್ರಾಕಾರದ ತಿಲಕ. पत्त्राकारा लता यत्र।

पत्त्रलेखा पत्त्रलेखा (स्त्री०) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ. पत्त्राकारा लेखा। "कस्याश्चिन्मुख-मनुधौतपत्त्रलेखम्" माघ० ८-५६।

पत्त्रवाह पत्त्रवाह (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पत्त्रं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "उत्क्रान्ताना-मामिषायोपरिष्टात् अध्याकाशं बभ्रमुः पत्त्रवाहाः" माघ० १८-७३। 2. ಬಾಣ. "प्रमुखेऽभिहताश्च पत्त्र-वाहाः प्रसभं माधवमुक्तवत्सदन्तैः" माघ० २०-२५। (वि०) 3. ಕಾಗದವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು.

पत्त्रविशेषक पत्त्रविशेषक (न०) ಪತ್ರಭಂಗ, ಪತ್ರರಚನೆ. पत्त्रमिव विशेषो यत्र। "कप्" (५-४-१५४)। "स्वेदोद्गमः किंपुरुषाङ्गनानां चक्रे पदं पत्त्रविशेषकेषु" कुमा० ३-३३।

पत्त्रवेष्ट पत्त्रवेष्ट (पुं०) ತಾಟಂಕ, ಓಲೆ. पत्त्रमिव वेष्टयते — वेष्ट (वेष्टने) "घञ्" (३-३-१९)। "उद्बन्धकेशश्च्युतपत्त्रलेखो विश्लेषि मुक्ताफलपत्त्रवेष्टः" रघु० १६-६७।

पत्त्रशाक पत्त्रशाक (न०) ಪತ್ರರೂಪವಾದ ತರಕಾರಿ, ಸೊಪ್ಪು. पत्त्रात्मकं शाकम्।

पत्त्रश्रेष्ठ पत्त्रश्रेष्ठ (पुं०) ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ. पत्त्रं श्रेष्ठं यस्य।

पत्त्रसूची पत्त्रसूची (स्त्री०) ಮುಳ್ಳು, ಕಂಟಕ.

पत्त्राख्य पत्त्राख्य (न०) ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ, पत्त्रेत्याख्या यस्य।

पत्त्राङ्ग पत्त्रांग (न०) 1. ಕೆಂಪುಚಂದನ. 2. ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷ, ಭುಜಪತ್ರೆ ಗಿಡ. पत्त्रमिवाङ्गमस्य।

पत्राङ्गुलि ಪತ್ರಾಂಗುಲಿ (स्त्री०) मैमेल बरेयुव चित्र. पत्रार्थोऽङ्गुलिः अङ्गुलिव्यापारः।

पत्राञ्जन ಪತ್ರಾಂಜನ (न०) मसि, शायि. पत्रमज्यतेऽनेन—अञ्जू (व्यक्त्यादौ) करः "ल्युट्" (३-३-११७)।

पत्राढ्य ಪತ್ರಾಢ್ಯ (न०) हिप्पलि बेरु. पत्रैराढ्यम्।

पत्रावली ಪತ್ರಾವಲೀ (स्त्री०) 1. पत्रभंग, मैमेल बरेयुव चित्र. 2. एलेगळ सालु.

पत्रिका ಪತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) 1. बरेयुव कागद. 2. बंदकागद, क्षेमसमाचारद कागद. 3. व्यवहारद पत्र.

पत्रिणी ಪತ್ರಿಣೀ (स्त्री०) 1. किरियसादिनि, पक्षियतंगि. "कनिष्ठा स्यालिका हाली पत्रिणी केलिकुञ्चिका" वैज०। 2. चिगुरु, मॊळकॆ.

पत्रिन् ಪತ್ರಿನ್ (पुं०) 1. पक्षि, हक्कि. पत्रमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "तं क्षुरप्रशकलीकृतं कृती पत्रिणां व्यभजदाश्रमाद्बहिः" रघु० ११-२९। 2. शर, बाण. "ध्रुवं प्रणाशः प्रहितस्य पत्रिणः शिलोच्चये तस्य विमार्गणं नयः" किरा० १४-९। 3. श्येन, गिडुग हक्कि, डेगॆ. "नभसि महसां ध्वान्तध्वाङ्क्षप्रमापणपत्रिणामिह विहरणैः श्येनंपातां रवेरवधारयन्" नैष० १९-१२। 4. पर्वत, बेट्ट. 5. वृक्ष, मर. पत्राणि पर्णान्यस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)। 6. रथ. 7. रथिक. "पत्री काण्डे खगे द्रुमे। रथेऽद्रौ रथिके श्येने" हेम०। (वि०) 8. कागदगळुळ्ळ. 9. रॆक्कॆगळुळ्ळ, गरिगळुळ्ळ. "जहार चान्येन मयूरपत्रिणा शरेण शक्रस्य महाशनिध्वजम्" रघु० ३-५६। 10. एलेगळिंद कूडिद.

पत्री ಪತ್ರೀ (स्त्री०) लिपि, बरवणिगॆ.

पत्रोर्ण ಪತ್ರೋರ್ಣ (न०) 1. तॊळिद रेशॆय बट्टॆ, पट्टवस्त्र. पत्रोत्पन्ना ऊर्णा साधनत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। (पुं०) 2. हॆम्मर. "पत्रोर्णं धौतकौशेये क्लीबं स्याच्छोणके पुमान्" मेदि०।

पत्नी ಪತ್ನೀ (स्त्री०) मदुवॆयाद हॆण्डति, मदुवॆयागि पतिय यज्ञकार्यगळल्लि पालुगॊळ्ळुव हॆंगसु. पति यज्ञसंबन्धे "नः" (४-१-३३)। "तत्तद्भूमिपतिः पत्न्यै दर्शयन् प्रियदर्शनः" रघु० १-४७। "आकीर्णमृषिपत्नीनामुटजद्वाररोधिभिः" रघु० १-५०। "पत्नीमूलं गृहं पुंसां यदि छन्दोनुवर्तिनी। गृहाश्रमसमं नास्ति यदि भार्या वशानुगा"।

पत्न्याट ಪತ್ನ್ಯಟ (पं०) पत्न्यै गृह. पत्नी अटत्यत्र—अट (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)।

पथ ಪಥ (पुं०) मार्ग, दारि. (अकारान्तः) पथत्यत्र—पथे (गतौ) घञर्थे "कः" (३-३-५८)। "वाटः पथश्च मार्गश्च" त्रिकाण्ड०।

पथक ಪಥಕ (वि०) दारियल्लि कुशलनादवनु, दारियन्नु तिळिदवनु. पथि कुशलः "वुन्" (५-२-६३)।

पथत् ಪಥತ್ (वि०) नडॆयुववनु, होगुववनु. पथे (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

पथिक ಪಥಿಕ (वि०) दारि नडॆयुववनु, प्रयाणक, दारिग. पन्थानं गच्छति—पथिन् "ष्कन्" (५-१-७५)। "मधुकरैरपवादकरैरिव स्मृतिभुवः पथिका हरिणा इव" माघ० ६-९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-४१)। **पथिकी ಪಥಿಕೀ**.

पथिकसंघात ಪಥಿಕಸಂಘಾತ (पुं०) प्रयाणिकर गुंपु. पथिकानां संघातः।

पथिन् ಪಥಿನ್ (पुं०) मार्ग, दारि. पतन्त्यनेन—पत्लृ (गतौ) "इनिः" थः अन्तादेशश्च (उ० ४-१२)। "पन्थानमाशु विजहीहि पुरः स्तनौ ते पश्यन् प्रतिद्विरदकुम्भविशङ्किचेताः" माघ० ५-३४। "न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः" भर्तृ० २-८३। समासद कॊनॆयल्लि पथिन् शब्दवु "पथः" ऎंदु अकारान्त वागुवुदु. "तोयाधारपथाश्च वल्कलशिखानिष्यन्दरेखाङ्किताः" शाकु० १-१३। "उत्तोरणं राजपथं प्रपेदे" कुमा० ७-६३।

पथिल ಪಥಿಲ (वि०) परस्थळक्कॆ हॊरटिरुव प्रयाणिक, दारिग, दारि नडॆयुववनु. पथे (गतौ) "इलच्" (उ० १-५७)।

पथिवाहक ಪಥಿವಾಹಕ (वि०) 1. क्रूर. 2. मूटॆ हॊरुववनु, भार हॊरुव कूलियाळु. 3. बॆटॆगार. पन्थानं वाहयति—वह (प्रापणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पथ्य ಪಥ್ಯ (न०) 1. हित. 2. आरोग्य. पथोऽनपेतः "यत्" (४-४-९२)। "उत्तिष्ठमानस्तु परो नोपेक्ष्यः पथ्यमिच्छता" माघ० २-१०। (वि०) 3. मार्गवन्नु बिडदिरुव, दारितप्पि नडॆयदिरुव. 4. मार्ग

दल्लि साधुवाद, दारियल्लि ओळ्ळेयुदागिरुव. पथि साधुः "यत्" (४-४-९८)। 5. मार्गदल्लिरुव, दारियल्लिरुव. पथि भवः "यत्" (४-१-५४)। 6. हितवाद. 7. आरोग्यकरवाद.

पथ्या हरीतकी (स्त्री०) 1. हरीतकी वृक्ष, अळलि गिड. पथोऽपेता "यत्" (४-४-९२)। 2. आर्यावृत्तद ऒंदु भेद. आर्यावृत्तद पूर्वार्ध मत्तु उत्तरार्धगळल्लि मॊदलनेय मूरु गणगळिगे ऒंदु पादवु निल्लुवंतादरे "**पथ्यार्या**" वृत्त वागुवुदु. "त्रिष्वंशकेषु पादो दलयोराद्येषु दृश्यते यस्याः। पथ्येति नाम तस्याः छन्दोविद्भिः समाख्यातम्" वृ० र०।

पथ्यापथ्य हितवाद मत्तु अहितकर वस्तुगळु. पथ्यं च अपथ्यं च अनयोः समाहारः।

पथ्यावक्त्र (न०) अनुष्टुप् छंदस्सिन ऒंदु भेद, युग्म पादगळल्लि नाल्कनेय अक्षरद मुंदे "ज" गणविद्दरे "पथ्यावक्त्र" वृत्तवागुवुदु. अयुग्म (1 मत्तु 3 नेय) पादगळल्लि "वक्त्र" वृत्तद लक्षणविरबेकु. "युजोर्जेन सरिद्भर्तुः पथ्यावक्त्रं प्रकीर्तितम्" वृ० र०।

पद् पद् (पुं०) पाद, चरण, काल्. पद्यते — पद (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। "पदङ्घ्रिश्चरणोऽस्त्रियाम्" अम०। "पद्" पदवु पाद शब्दक्के. "पद्दन्नोमास्०" (६-१-६३) सूत्रदिंद विहितवाद "पद्" आदेशवेंदु कॆलवर अभिप्राय.

पद – गतौ (दिवा० आत्म० सक० अनि०)। पद्यते पद्येते पद्यन्ते। पेदे पेदाते पेदिरे। पत्ता पत्तारौ पत्तारः। पत्तासे। पत्ताहे। पत्स्यते। पद्यताम्। अपद्यत। इत्यादि. ऒंदु, पडॆ, गळिसु. "ज्योतिषामाधिपत्यं च प्रभावं चाप्यपद्यत" भा०। ऒंदु, सेरु, तलुपु.

कर्मणि:—पद्यते। पेदे। इत्यादि. मेलिन रूप गळंतागुवुवु.

णिचि:—पादयति, –ते। पादयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। पादयिता। –सि, –से। –हे। पादयतु, ताम्। अपादयत्, –त। पादयेत्, –त। इत्यादि.

सनि:—पित्सते। पित्सां चक्रे। पित्सिता। पित्सिष्यते। इत्यादि.

कृत्सु:—पत्तव्यम्। पदनीयम्। पाद्यम्। पन्नः। पन्नवान्, –वती। पद्यमानः। पत्तुम्। पन्नम्। पदनम्। पत्त्वा। प्रपद्य। पादंपादम्।

उपसर्गगळ योगदिंद ई धातुविगे उंटागुव अर्थभेदगळु:

(1) आ + पद = आपद्यते। आपेदे। आपद्यमानः। आपादि। आपद्यत। 1. संभविसु, उंटागु, आगु. "निषादविद्धाण्डजदर्शनोत्थः श्लोकत्वमापद्यत यस्य शोकः" रघु० १४-७०। 2. समीपक्के बा. "एष रावणिरापादि वानराणां भयङ्करः" भट्टि० १५-८९। 3. तॊंदरॆगॊळगागु, कष्टपडु.

(2) उद् + पद = उत्पद्यते। उदपादि। उत्पत्तिः। उत्पन्नः। 1. हुट्टु, उत्पत्तिहॊंदु. "उत्पद्यन्ते विलीयन्ते दरिद्राणां मनोरथाः"। "उत्पत्स्यते मम तु कोऽपि समानधर्मा कालोह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी" मालती० १-८। 2. संभविसु, संघटिसु. "मम तावदुत्पन्नावसरमर्थित्वं श्रूयताम्" माल० ३।

(3) प्रति + उत् + पद = प्रत्युत्पद्यते। प्रत्युत्पन्नः। 1. बेगउंटागु, बेगउत्पत्ति हॊंदु. "प्रत्युत्पन्नमतिर्धीमान् व्यवसायी विशारदः। सत्यधर्मपरो यश्च स भिषक्पाद उच्यते" सुश्रुत० सूत्र० ३४। 2. मत्ते हुट्टु, पुनः उत्पत्ति हॊंदु.

(4) वि + उत् + पद = व्युत्पद्यते। व्युत्पत्तिः। व्युत्पन्नः। 1. पदनिष्पत्ति, शब्दरूपसाधने. 2. पांडित्य, ज्ञान, तिळिवळिके. "व्युत्पत्तिरावर्जितकोविदापि न रञ्जनाय क्रमते जडानाम्" वि० दे० च०।

(5) उप + पद = उपपद्यते। उपपेदे। उपपत्तिः। उपपन्नः। 1. हॊंदु, सेरु, तलुपु. "शिशिरतरवातैराप्यायितशरीरः कथंचिदप्युत्थाय यमुनातटमुपपेदे" पञ्चतं० १। 2. संभविसु, दॊरकु. "त्वदन्यः संशयस्यास्य च्छेत्ता न ह्युपपद्यते" गीता ६-३९। 3. आगु, साध्यवागु. "कर्तव्यं वो न पश्यामि स्याच्चेत्किं नोपपद्यते" कुमा० ६-६१। 4. अनुरूप वागु, योग्यवागि आगु, तक्कंते आगु. "मा क्लैब्यं गच्छ कौन्तेय नैतत्त्वय्युपपद्यते" गीता २-३।

(6) अभि+उप+पद=अभ्युपपद्यते। अभ्युपपत्स्यते। 1. अनुग्रहिसु, कृपॆतोरु. "तपः कृशामभ्युपपत्स्यते सखीं वृषेव सीतां तदवग्रहक्षताम्" कुमा०

५-६१। 2. ರಕ್ಷಿಸು, ಕಾಪಾಡು. "ब्राह्मणाभ्युपपत्तौ च शपथे नास्ति पातकम्" मनु० ८-११२।

(7) **निस्+पद**=निष्पद्यते। निष्पत्तिः। निष्पन्नः। 1. ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದು. "निष्पद्यन्ते च सस्यानि यथोप्तानि विशां पृथक्" मनु० ९-२४७। 2. ಸಿದ್ಧ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದು, ಪರಿನಿಷ್ಠಿತ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದು. पदनिष्पत्तिः शब्दनिष्पत्तिः। 3. ಪರಿಣತಿ ಹೊಂದು, ಪಕ್ವಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದು. "कथमप्यम्भसामन्तरानिष्पत्तेः प्रतीक्षते" कुमा० २-३७।

(8) **प्र+पद**=प्रपद्यते। प्रपेदे। प्रपत्तिः। प्रपन्नः। 1. ಹೊಂದು, ಸೇರು. "सती सती योगविसृष्टदेहा तां जन्मने शैलवधूं प्रपेदे" कुमा० १-२१। 2. ಹೊಂದು, ಪಡೆ, ಗಳಿಸು. "स्फुरत्प्रभामण्डलमध्यवर्ति कान्तं वपुर्व्योमचरं प्रपेदे" रघु० ५-६१। 3. ಸೇರು, ತಲುಪು. "कौत्सः प्रपेदे वरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१। 4. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡು, ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಉದ್ದೇಶಿಸು. "पश्यामो मयि किं प्रपद्यत इति स्थैर्यं मयालम्बितम्" अमरु० २४। 5. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದು, ಶರಣು ಹೊಂದು. "भूत्वा शरण्या शरणार्थमन्यं कथं प्रपत्स्ये त्वयि दीप्यमाने" रघु० १४-६४। "शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्" गीता २-७।

(9) **प्रति+पद**=प्रतिपद्यते। प्रतिपत्तिः। प्रतिपन्नः। प्रतिपद्य। 1. ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡು, ಉದ್ದೇಶಿಸು. "वाहतक, किं प्रतिपद्यते वैदर्भः?" माल० १। 2. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "स राज्यं गुरुणा दत्तं प्रतिपद्याधिकं बभौ" रघु० ४-१। 3. ಸ್ವೀಕರಿಸು, ಅಂಗೀಕರಿಸು. "तद्धनुर्ग्रहणमेव राघवः प्रत्यपद्यत समर्थमुत्तरम्" रघु० ११-७९। 4. ಆಶ್ರಯಿಸು, ಸೇರು. "उमामुखं तु प्रतिपद्य लोलाद्विसंश्रयां प्रीतिमवाप लक्ष्मीः" कुमा० १-४३। 5. ಸ್ವೀಕರಿಸು, ತೆಗೆದುಕೊ. "प्रतिपत्तुमङ्ग घटते च न तव नृपयोग्यमर्हणम्" माघ० १५-२२। 6. ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸ್ಥಿರಪಡಿಸು, ಸತ್ಯದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸು, ನಿದರ್ಶನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು. "उक्तमेवार्थमुदाहरणेन प्रतिपादयति"। 7. ಕೊಡು, ದಾನಮಾಡು. "गुणवते वराय कन्या प्रतिपादनीया" शाकु० ४। "अर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम्" भर्तृ० २-१६। 8. ಗ್ರಹಿಸು, ಹಿಡಿದುಕೊ, ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹಿಡಿ. "रथं सुमन्त्रप्रतिपन्नरश्मिमारोप्य वैदेहसुतां प्रतस्थे" रघु० १४-४७। 9. ಅಂಗೀಕರಿಸು, ಒಪ್ಪು, ಸಮ್ಮತಿಸು. "कार्यं त्वया नः प्रतिपन्नकल्पम्" कुमा० ३-१४। "निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम्" मुद्रा० २-१८।

(10) **वि+प्रति÷पद**=विप्रतिपद्यते। विप्रतिपत्तिः। ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾಗದೆ ಸಂಶಯಪಡು. पर्वतो वह्निमान् पर्वतो वह्न्यभाववान् इति वादिप्रतिवादिनोर्वदिन मध्यस्थस्य तत्त्वावधारणे विप्रतिपत्तिः"।

(11) **वि + पद** = विपद्यते। विपन्नः। 1. ಮೃತಿ ಹೊಂದು, ಮರಣ ಹೊಂದು. "हा तात एष ते नरेन्द्रचित्ताराधनोपकरणं जनो विपद्यते" मालती० ५। 2. ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು. "स बन्धुर्यो विपन्नानामापदुद्धरणक्षमः" हितो०।

(12) **सम् + पद** = संपद्यते। संपत्स्यते। सम्पत्। सम्पत्तिः। "सम्पत्स्यते वः कामोऽयं कालः कञ्चित् प्रतीक्ष्यताम्" कुमा० २-५४।

पद ಪದ (न०) 1. व्यवसाय, उद्योग. पद (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ತ್ರಾಣ, ರಕ್ಷಣೆ. 3. ಸ್ಥಾನ. ಜಾಗ. "दधौ पदं व्योम्नि सुरारिवाहिनीरुपर्युपर्येत्यनिवारितात्मा" कुमा० १५-१४। "अविवेकः परमापदां पदम्" किरा० २-३०। 4. ಮಜ್ಜು. "अनारतं तेन पदेषु लम्भिता विभज्य सम्यग्विनियोगसत्क्रियाः" किरा० १-१५। 5. ಪಾದ, ಚರಣ, ಕಾಲು. "त्यक्त्वा त्वरां व्रज पदैः स्खलितैरयं ते खेदं गमिष्यति गुरुर्नितरां नितम्बः" रत्ना० २-१६। 6. ಕಾಲಿನ ಹೆಜ್ಜೆ, ಕಾಲಿನ ಅಡಿ. "दर्भाङ्कुरेण चरणः क्षत इत्यकाण्डे तन्वी स्थिता कतिचिदेव पदानि गत्वा" शाकु० २-१२। 7. ಪಾದ ನ್ಯಾಸ, ಕಾಲಡಿಯಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವುದು. "आरट्टजघटुलनिष्ठुरपातमुच्चैश्चित्रं चकार पदमर्धपुलायितेन" माघ० ५-१०। 8. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟ ಜಾಗ, ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತು. "पदं तुषारस्रुतिधौतरक्तं यस्मिन्नदृष्ट्वापि हतद्विपानाम्" कुमा० १-६। 9. ಅಧಿಕಾರ, ಗೌರವ ಸ್ಥಾನ. "यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः" शाकु० ४-१७। 10. ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ. "वामश्चास्याः करुरुहपदैर्मुच्यमानो मदीयैर्मुक्ताजालं चिरपरिचितं त्याजितो दैवगत्या" मेघ० २-३३। 11. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. "द्रुततरपदपातमापपात प्रियमिति कोपपदेन कापि सख्या" माघ० ७-१४। 12. ಕಾರಣ. "वस्त्वेकैकमपीह वाञ्छितफलप्राप्तेः पदं किं पुनः" रत्ना० १-५।

13. वासस्थान. "नियता लघुता निरायतेरमरीयान् न पदं नृपश्रियः" किरा० २-१४। 14. पदवि, अधिकारस्थान. "केनाभ्यसूया पदकाङ्क्षिणा ते नितान्त-दीर्घेर्जनिता तपोभिः" कुमा० ३-४। 15. वाक्य. "त्वामुत्कण्ठाविरचितपदं मन्मुखेनेदमाह" मेघ० २-४०। 16. गोचर, विषय. "पदं दृशः स्याः कथमीश मादृशाम्" माघ० १-३७। 17. सायक, बाण. 18. किरण. 19. ಒಳಗಿನ ಪ್ರದೇಶ, ಅಂತರ. ಅವಕಾಶ. "पदं स्थाने शरे त्राणे पादाङ्के पादचिह्नयोः। शब्देष्व-वस्तुवाक्येषु व्यवसायापदेशयोः" वैज०। 20. श्लोकद नाल्कनेय ಒಂದು ಭಾಗ, ಒಂದು ಪಾದ. "श्लोकपादः पदं केचित्सुप्तिङन्तमथापरे। परेऽवान्तरवाक्यैकस्वरूपं पदमूचिरे" नाट्यप्रदीपः। 21. वेदवाक्यगळ पद गळन्नु बिडिसि हेळुवुदु. 22. सुबन्त मत्तु तिङन्त रूपगळु. "सुप्तिङन्तं पदम्" (१-४-१४)। प्रयोगक्के अर्हवाद अर्थवत्ताद वर्णगळु पदवागुवुदु. "वर्णाः पदं प्रयोगार्हान्वितैकार्थ-बोधकाः" सा० द० २-२। "पदं व्याजाङ्घ्रितच्चिह्न-स्थानत्राणांशुलक्ष्मसु। व्यवसाये सुप्तिङीघे सायके वस्तुवाक्ययोः" नानार्थर०। पदवु नाम आख्यात उपसर्ग मत्तु निपातगळिंदु नाल्कु विध. नामपदवु (1) रूढ (2) लक्षक (3) योगरूढ मत्तु (4) यौगिकगळिंदु नाल्कु विध. [विवरक्के "नामन्" पददल्लि नोडि.] तिङन्त पदवु आख्यात वेनिसुवुदु. करोति पचति इत्यादि. लघुशब्देन्दुशे०। प्र परा अप सम् इत्यादिगळु उपसर्गगळु. अव्यय वाचक चादि गळु निपातसंज्ञे युळ्ळ पदगळु. लिंग संख्या मत्तु कारकगळिंद कूडिदुदु द्रव्य. चादिगळु अद्रव्य वाचकगळु. नैयायिकरु मुख्य मत्तु गौणगळिंदु पदवन्नु एरडु विधवागि हेळुवरु. मुख्यपदवु यौगिक रूढ योग रूढ मत्तु यौगिकरूढगळिंदु नाल्कु विध. पाचक मोदलादुदु यौगिक. गौः मण्डपम् मोद लादुवु रूढ. पङ्कज मोदलादुदु योगरूढ. तीक्ष्ण मोदलादुदु यौगिकरूढ. आलंकारिकरु वाचक लक्षक मत्तु व्यंजकगळिंदु मूरु विध वागि हेळुत्तारे.

पदक ಪದಕ (पुं०) 1. वेदद पदपाठवन्नु अध्ययन माडुवनु. 2. पदपाठवन्नु तिळिदवनु. पदमधीते वेद वा "वुन्" (४-२-६१)। 3. कंठाभरण, अड्डिगे मत्तु सरगळिगे हाकुव पदक.]

पदक्रमक ಪದಕ್ರಮಕ (पुं०) वेदद पद मत्तु क्रम पाठगळन्नु अध्ययन माडुव मत्तु तिळिदिरुवनु. पदक्रमौ वेत्त्यधीते वा "वुन्" (४-२-६१)।

पदग ಪದಗ (पुं०) पदाति, कालाळु. पादाभ्यां गच्छति —गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। पादस्य "पद" आदेशः (६-३-५२)।

पदच्छेद ಪದಚ್ಛೇದ (पुं०) पदगळन्नु बिडिसुवुदु, पदगळन्नु बेर्पडिसुवुदु.

पदच्युत ಪದಚ್ಯುತ (वि०) अधिकार स्थानदिंद केळक्के इळिदवनु, पदात् च्युतः।

पदन्यास ಪದನ್ಯಾಸ (पुं०) 1. पादनिक्षेप, कालडि यन्निडुवुदु, हेज्जेयिडुवुदु. 2. वाक्यगळन्नु बरेयुवुदु.

पदपङ्क्ति ಪದಪಙ್ಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. कालिन हेज्जेगळ सालु. पदानां पङ्क्तिः। "द्वारेऽस्य पाण्डुसिकते पदपङ्क्तिर्दृश्यतेऽभिनवा" शाकु० ३-५। 2. पदगळ सालु, पदगळ अनुपूर्वि. "अनुपमशमदीप्तता-गरीयान् कृतपदपङ्क्तिरथर्वणेव वेदः" किरा० १०-१०।

पदपाठ ಪದಪಾಠ (पुं०) वेदमंत्रगळ पदगळन्नु बिडिसि हेळुव ग्रंथ.

पदभञ्जन ಪದಭಂಜನ (न०) निरुक्त ग्रंथ.

पदमञ्जरी ಪದಮಂಜರೀ (स्त्री०) हरदत्त विरचित वाद ಒಂದು व्याकरण ग्रंथ.

पदरथी ಪದರಥೀ (स्त्री०) चप्पलि, पादरक्षे.

पदवी ಪದವೀ (स्त्री०) 1. मार्ग, दारि. पद्यतेऽनया —पद (गतौ) "अविः"। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। पक्षे -विः-वी. "उत्सृष्टलीलागतिरागवाक्षादलक्तकाङ्कां पदवीं तताम" कुमा० ७-५८। 2. अधिकारस्थान. 3. सदाचार, सद्वर्तने, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ.

पदष्ठीव ಪದಷ್ಠೀವ (न०) कालु मत्तु मंडिगळु. पादौ च अष्ठीवन्तौ च "अच्" पादस्य पद्भावश्च निपा० (५-४-७७)।

पदाजि ಪದಾಜಿ (पुं०) 1. पदाति, कालाळु, कालबल. पादाभ्यामजति — अज (गतिक्षेपणयोः) "इण्" (उ० ४-१-३१)। पादस्य "पद" आदेशः (६-३-५२)। 2. युद्ध. 3. रस्ते. "पदाजियुधि मार्गे च" वैज०।

पदाति ಪದಾತಿ (पुं०) ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲ್ಬಲ. पादाभ्यामतति —अत (सातत्यगमने) "इण्" (उ० ४-१३१)। पादस्य "पद" आदेशः (६-३-५२)। "पत्तिः पदाति रथिनं रथेशः तुरङ्गसादी तुरगाधिरूढम्" रघु० ७-३७। "आलापैरिव गान्धर्वमदीप्यत पदातिभिः" माघ० १९-४७।

पदातिक ಪದಾತಿಕ (पुं०) ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲ್ಬಲ. पदाति स्वार्थे "कः"।

पदार ಪದಾರ (पुं०) 1. ಕಾಲಿನ ಧೂಳು. 2. ಕಾಲಿನ ಮೇಲುಭಾಗ. "पदारः पादधूलौ स्यात् पादालिन्देऽपि पुंस्ययम्" मेदि०।

पदार्थ ಪದಾರ್ಥ (पुं०) ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು, –द्रव्य ಮೊದಲಾದುದು. पदस्यार्थः। ಜಾತಿ ಆಕೃತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿ ಈ ಮೂರೂ ಸೇರಿ ಪದಾರ್ಥವೆನಿಸುವುದು. "घटमानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಘಟತ್ವಾತ್ಮಕ ಜಾತಿ ಕಂಬುಗ್ರೀವಾದಿ ಆಕೃತಿ ತದ್ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷವು ಘಟ ಪದದ ಅರ್ಥ. ಪದಾರ್ಥವು ಭಾವ: ಮತ್ತು ಅಭಾವ: ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಭಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳು (1) द्रव्यम् (2) गुणः (3) कर्म (4) सामान्यम् (5) विशेषः ಮತ್ತು (6) समवायः ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. ಅಭಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳು (1) प्रागभावः (2) प्रध्वंसाभावः (3) अत्यन्ताभावः ಮತ್ತು (4) अन्योन्याभावः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಇದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತ.

ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದಲ್ಲಿ तत्त्वम् (चित्) ಮತ್ತು अतत्त्वम् (अचित्) ಎಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಎರಡು ವಿಧ. ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ನಿವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಶಾಶ್ವತ ಬ್ರಹ್ಮನು ತತ್ತ್ವ. ಇವನು ಜ್ಞಾನಾನನ್ದ ಸ್ವರೂಪನು. ನಿತ್ಯ ಶುದ್ಧ ಬುದ್ಧ ಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪನು. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಲ್ಲೂ ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು ಅತತ್ತ್ವ. ಇದು ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಗವಾಶ್ವಘಟಪಟಾದಿಗಳು ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯ. ಶಶಶೃಂಗ ಕೂರ್ಮರೋಮ ಮೊದಲಾದುವು ಅತ್ಯಂತಾಸತ್ ಪದಾರ್ಥ.

ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದಲ್ಲಿ चित् अचित् ಮತ್ತು ईश्वरः ಎಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೂರು.

ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದಲ್ಲಿ स्वतन्त्रः ಮತ್ತು परतन्त्रः ಎಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎರಡು.

ಶೈವದರ್ಶನದಲ್ಲಿ (1) पतिः (2) पशुः ಮತ್ತು (3) पाशः ಎಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೂರು. "केचन माहेश्वराः कर्मादिसापेक्षः परमेश्वरः कारणमिति पक्षं कक्षीकुर्वाणाः पक्षान्तरमुपक्षिपन्ति पतिपशुपाशभेदास्त्रयः पदार्थाः" इति। "त्रिपदार्थं चतुष्पादं महातन्त्रं जगद्गुरुः। सूत्रेणैकेन संक्षिप्य प्राह विस्तरतः पुनः" स० द० सं०।

ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನಕಾರರು (1) द्रव्यम् (2) गुणः (3) कर्म (4) सामान्यम् (5) विशेषः ಮತ್ತು (6) समवायः ಎಂದು ಆರು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಂಖ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಂಜಲ ದರ್ಶನಕಾರರು (1) द्रव्यम् (2) गुणः (3) कर्म ಮತ್ತು (4) सामान्यम् ಎಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಭಾಕರ ಮತದಲ್ಲಿ (1) द्रव्यम् (2) गुणः (3) कर्म (4) सामान्यम् (5) सङ्ख्या (6) समवायः (7) सादृश्यम् ಮತ್ತು (8) शक्तिः ಎಂದು ಎಂಟು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

पदालिक ಪದಾಲಿಕ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಮೇಲುಭಾಗ. पदस्य अलिकमिव।

पदिक ಪದಿಕ (पुं०) ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು. पादाभ्यां चरति—"ष्ठन्" (४-४-१०)। पादस्य पद्भावः (वा० ६-३-५३)।

पद्ग ಪದ್ಗ (पुं०) ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು. पद्भ्यां गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

पद्धति ಪದ್ಧತಿ (स्त्री०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. पादाभ्यां हृतिः—पादस्य पद्भावः (६-३-५४)। "पथः श्रुतेर्दर्शयितार ईश्वरा मलीमसामाददते न पद्धतिम्" रघु० ३-४६। 2. ಪಙ್ತಿ, ಸಾಲು, ಶ್ರೇಣಿ. "पद्धतिः पङ्क्तिवर्त्मनोः" मेदि०।

पद्धिम ಪದ್ಧಿಮ (न०) ಕಾಲು ಶೀತವಾಗಿರುವುದು, ಕಾಲು ತಣ್ಣಗಿರುವುದು. पादस्य हिमम्—पादस्य पद्भावः (६-३-५४)।

पद्म ಪದ್ಮ (पुंन०) 1. ಕಮಲ, ತಾವರೆ. पद्यते—पद (गतौ) "मन्" (उ० १-१३७)। "अधारि पद्मेषु तदङ्घ्रिणा घृणा क्व तच्छयच्छायलवोऽपि पल्लवे" नैष० १-२०। (न०) 2. ಆನೆಯ ಮುಖ ಮತ್ತು ಸೊಂಡಿಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಚುಕ್ಕಿಗಳು. 3. ಸೇನೆಗಳ ಒಂದು ವ್ಯೂಹ, ಪದ್ಮಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ

सेनೆಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು. "पद्मेन चैव व्यूहेन निविशेत सदा स्वयम्" मनु० ७-१८८। 4. ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ನಾಡಿ, ಚಕ್ರರೂಪವಾದ ಕಮಲ, ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಸಹಸ್ರದಳಾತ್ಮಕವಾದ ಕಮಲ. "कण्ठे स्यात् षोडशदलं भ्रूमध्येऽशीतिसंमितम्। सहस्रदलमाख्यातं ब्रह्मरन्ध्रे तु पङ्कजम्"। 5. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. 6. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ, 10000000000000000 7. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. "पद्मः स्यात् पन्नगे व्यूहे निधौ संख्यान्तरेऽम्बुजे। पद्मके बिन्दुजालेऽपि" विश्व०। 8. ಹಳದಿ ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಬಿಳುಪು ಇವುಗಳ ಮಿಶ್ರವರ್ಣ. 9. ಮೈಮೇಲಿನ ಕಪ್ಪು ಮಚ್ಚೆ, ಸಂಗಾತಿಯೆಂಬ ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕಿ. 10. ಒಂದು ವಿಧ ರತಿಬಂಧ.

पद्मक पद्मक (न०) 1. ಆನೆಯ ಮುಖ ಮತ್ತು ಸೊಂಡಿಲುಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಹೂವಿನ ಆಕಾರದ ಗುರುತು. 2. ಪದ್ಮಾಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಸೈನ್ಯದ ಗುಂಪು. पद्ममिव "कन्" (५-३-९६)। 3. ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ.

पद्मकर पद्मकर (पुं०) 1. ಪದ್ಮವನ್ನು ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ವಿಷ್ಣು. पद्मं करेऽस्य। (वि०) 2. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಮಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

पद्मकन्द पद्मकंद (पुं०) ತಾವರೆಯ ಗಡ್ಡೆ.

पद्मकिन् पद्मकिन् (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ.

पद्मचारिणी पद्मचारिणी (स्त्री०) ಬಿಟ್ಟದಾವರೆ, ಅಂತರದಾವರೆ.

पद्मज पद्मज (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. पद्माज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। एवं पद्मजातः—भवः—भूः—संभवः ಇತ್ಯಾದಿ. (वि०) 2. ಕಮಲದಿಂದ ಉಂಟಾದ.

पद्मतन्तु पद्मतंतु (पुं०) ತಾವರೆ ದಂಟಿನ ನಾರು, ತಾವರೆ ದಂಟಿನ ಸಣ್ಣ ಎಳೆ.

पद्मनाभ पद्मनाभ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. पद्मं नाभौ यस्य। "अच्" (५-४-७५)। "पद्मनाभोऽरविन्दाक्षः पद्मगर्भः शरीरभृत्" वि० स०। "पद्मनाभचरणाङ्कितास्मसु प्राप्तवत्स्वमृतविप्रुषो नवाः" कुमा० ८-२३।

पद्मनाल पद्मनाल (न०) ತಾವರೆಯ ದಂಟು.

पद्मनेत्र पद्मनेत्र (वि०) ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. पद्ममिव नेत्रं यस्य।

पद्मपत्र पद्मपत्र (न०) 1. ತಾವರೆಯ ದಳ. 2. ನೆಲದಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ.

पद्मपाणि पद्मपाणि (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ಬುದ್ಧದೇವ. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ವಿಷ್ಣು. पद्मं पाणौ यस्य। (वि०) 5. ಕಮಲವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ.

पद्मपुराण पद्मपुराण (न०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.

ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ವಿಷಯು : ಪುಲಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಆಖ್ಯಾನಗಳೊಡನೆ ಹೇಳಿದ ಧರ್ಮಗಳು, ಪುಷ್ಕರದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞಕ್ರಮ ವೇದಪಾಠಲಕ್ಷಣ ದಾನಗಳ ವಿಷಯ ಪಾರ್ವತಿಯ ಕಲ್ಯಾಣ ತಾರಕಾಸುರವೃತ್ತಾಂತ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ.

पद्मप्रिया पद्मप्रिया (स्त्री०) 1. ಜರತ್ಕಾರು ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಮನಸಾದೇವಿ. 2. ಲಕ್ಷ್ಮಿ.

पद्मबन्धु पद्मबंधु (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. पद्मस्य बन्धुः। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 3. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 4. ಹಗಲು.

पद्मभू, -योनि -योनि (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. पद्मात् विष्णुनाभिकमलात् भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। पद्मं योनिरस्य।

पद्ममुख पद्मवःमुख (वि०) ಕಮಲದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ. पद्ममिव मुखं यस्य। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५४)। **-मुखी -मुखी**. "चित्ते ममैकः सकलत्रिलोकीसारो निधिः पद्ममुखः स एव" नैष० ३-८१।

पद्मयोनि पद्मयोनि (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ.

पद्मराग पद्मराग (पुं०) ಕೆಂಪು, ಮಾಣಿಕ್ಯ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಮಣಿ. पद्मस्येव रागोऽस्य। "अशोकनिर्भर्त्सित-पद्मरागमाकृष्टहेमद्युतिकर्णिकारम्" कुमा० ३-५३। "पद्मरागदलत्विषा" माघ० २-२९।

पद्मरेखा पद्मरेखा (स्त्री०) ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ಪದ್ಮಾಕಾರದ ಗೆರೆ. पद्माकारा रेखा। ಪದ್ಮರೇಖೆಯು ಧನಲಾಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

पद्मलाञ्छन पद्मलांछन (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಕುಬೇರ. पद्मं लाञ्छनं यस्य। 4. ರಾಜ, ದೊರೆ. (स्त्री०) **-लाञ्छना -लांछना**. 5. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 6. ಸರಸ್ವತಿ. 7. ತಾರೆ. "स्यात्पद्मलाञ्छनो लोकेश्वरे ब्रह्मणि भास्करे। धनदे

च स्त्रियां तारालक्ष्मीवाग्देवतासु च" मेदि०। (वि०) 8. ಪದ್ಮರೇಖೆಯುಳ್ಳ.

पद्मवासा ಪದ್ಮವಾಸಾ (स्त्री०) ಲಕ್ಷ್ಮಿ. पद्मं वासोऽस्याः।

पद्मा ಪದ್ಮಾ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. पद्ममस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। "पद्मा पद्मातपत्रेण भेजे साम्राज्य-दीक्षितम्" रघु० ४-५। 2. ಲವಂಗ. 3. ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ. 4. ಮನಸಾದೇವಿ. 5. ಬೃಹದ್ರಥರಾಜನ ಮಗಳು, ಕಲ್ಕಿದೇವನ ಪತ್ನಿ. 6. ಪಂಜಿಕೆ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಟೀಕೆ. "पद्मोऽस्त्री पद्मके व्यूहनिधिसंख्यान्तरेऽम्बुजे। ना नागे स्त्री फञ्जिकाश्रीचारटीपन्नगीषु च" मेदि०। 7. ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ. "हञ्जिका ब्राह्मणी पद्मा" अम०।

पद्माकर ಪದ್ಮಾಕರ (पुं०) 1. ತಾವರೆ ಹೂವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕೆರೆ ಮುಂತಾದ ಜಲಾಶಯ. 2. ಸರೋವರ. पद्मानामाकरः। 3. ಕಮಲ ವನ. "पद्माकराणां परिषन्निवेशे" याद० १२-४।

पद्माक्ष ಪದ್ಮಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. पद्ममिवाक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। (न०) 2. ತಾವರೆಯ ಬೀಜ. (वि०) 3. ತಾವರೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **-क्षी -ಕ್ಷೀ**.

पद्माट ಪದ್ಮಾಟ (पुं०) ಚಕ್ರಮರ್ದ ವೃಕ್ಷ, ತಗಚೆ ಗಿಡ. पद्ममिवाटति — अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

पद्मालय ಪದ್ಮಾಲಯ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. पद्ममालयो यस्य। (स्त्री०) 2. **-आलया -ಆಲಯಾ**. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. पद्ममालयो यस्याः। 3. ಲವಂಗ.

पद्मावती ಪದ್ಮಾವತೀ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. पद्ममस्या अस्ति "मतुप्" (५-२-१४)। मस्य वः (८-२-९)। संज्ञायां दीर्घः। 2. ವಿದರ್ಭ (ಈಗಿನ ಬೀರಾರ್) ದೇಶದ ಒಂದು ನಗರ. "मन्त्रिणा देवरातेन माधवं पुत्रमान्वीक्षिकीश्रवणाय कुण्डिनपुरादिमां पद्मावतीं प्रहिण्वता सुविहितम्" मालती० १। 3. ಒಂದು ನದಿ. 4. ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ ಗಿಡ. 5. ಜರತ್ಕಾರು ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಮನಸಾದೇವಿ.

पद्मासन ಪದ್ಮಾಸನ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. पद्ममासनं यस्य। 2. ಪದ್ಮರೂಪವಾದ ಆಸನ. "प्रणेमतुस्तौ पितरौ प्रजानां पद्मासनस्थाय पितामहाय" कुमा० ७-८६। 3. ಯೋಗಾಂಗವಾದ ಒಂದು ಆಸನ. ಎಡಮಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬಲಗಾಲನ್ನೂ ಬಲಮಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ಎಡಗಾಲನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ ತಂದು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಗಲ್ಲ (ಚಿಬುಕ) ವನ್ನು ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ನಾಸಾಗ್ರವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಕೂಡುವುದು ಪದ್ಮಾಸನ. "वामोरूपरि दक्षिणं च चरणं संस्थाप्य वामं तथा दक्षोरूपरि पश्चिमेन विधिना धृत्वा कराभ्यां दृढम्। अङ्गुष्ठौ हृदये निधाय चिबुकं नासाग्रमालोकये-देतद्व्याधिविनाशकारि यमिनां पद्मासनं प्रोच्यते" हठ० १-४४। 4. ದೇವತಾರ್ಚನೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವ ಒಂದು ಆಸನ. "ऊरुमूले वामपादं पुनस्तु दक्षिणं पदम्। वामोरौ स्थापयित्वा तु पद्मासनमिति स्मृतम्"।

पद्मिन् ಪದ್ಮಿನ್ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. पद्मं बिन्दुजाल-मस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ವಿಷ್ಣು. "पद्मी पद्मनिभेक्षणः" वि० स०। (वि०) 3. ಕಮಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

पद्मिनी ಪದ್ಮಿನೀ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. पद्ममस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. 3. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ, ಸರೋವರ. पद्मानि सन्त्यत्र "इनिः" (५-२-१३५)। 4. ಕಮಲ ಲತೆ, ತಾವರೆ ಬಳ್ಳಿ. "पद्मिनी योषिदन्तरे। अब्जेऽब्जिन्यां सरस्यां च" हेम०। "सकमलमुखहासं वीक्षितः पद्मिनीभिः" माघ० ११-४७। 5. ಪದ್ಮಿನೀ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಣೀ ಹಸ್ತಿನೀ ಶಂಖಿನೀ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಿನೀ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಕಮಲ ದಂತೆ ನೇತ್ರಗಳೂ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಗಳೂ ನಿಬಿಡವಾದ ಸ್ತನಗಳೂ ದೀರ್ಘವೂ ರಮಣೀಯವೂ ಆದ ಕೇಶಪಾಶವೂ ಕೃಶ (ತೆಳು) ವಾದ ದೇಹವೂ ಮೃದುವಾದ ಸವಿನುಡಿಯೂ ಸಂಗೀತ ವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯೂ ಕಮಲದಂತೆ ಸೌಗಂಧ್ಯವೂ ಇರುವ ಹೆಂಗಸು ಪದ್ಮಿನೀ ಜಾತಿಯವಳು. "भवति कमलनेत्रा नासिकाक्षुद्ररन्ध्रा अविरलकुचयुग्मा दीर्घकेशी कृशाङ्गी। मृदुवचनसुशीला गीतवाद्यानुरक्ता सकलतनुसुवेशा पद्मिनी पद्मगन्धा" रतिमं०।

पद्मिनीकान्त ಪದ್ಮಿನೀಕಾಂತ, -वल्लभ -ವಲ್ಲಭ (पुं०) ಸೂರ್ಯ.

पद्मोद्भव ಪದ್ಮೋದ್ಭವ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. पद्ममुद्भवोऽस्य। (स्त्री०) **-उद्भवा -ಉದ್ಭವಾ**. 2. ಮನಸಾದೇವಿ, ಜರತ್ಕಾರು ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ.

पद्म पद्म (पुं०) 1. परमात्मन पादगळिंद हुट्टिद नाल्कनेय वर्णदवनु. (न०) 2. श्लोक, नाल्कु पादगळुळ्ळ छंदोबद्धवाद वाक्य. पादाः सन्त्यस्य "यप्" (वा० ५-२-१२०)। 3. तेवद मण्णु, चिन्नागि ऒणगदिरुव केसरु. पदमस्मिन् दृश्यते "यत्" (४-४-८७)। (स्त्री०) **-द्मा** दा्. 4. नुरुजु कल्लुळ्ळ नेल. पादौ विध्यति—पाद "यत्" (४-४-८३)। पादस्य पद्भावः (६-३-५३)। 5. मार्ग, दारि. पादाय हिता "यत्" (५-१-६)। पदस्य पद्भावः (६-३-५३)।

पद्र पद्र (पुं०) ग्रामु, हळ्ळि. पद्यते गच्छत्यत्र—पद (गतौ) "रक्" (उ० २-१३)। पद्रो ग्रामः सि० कौ०।

पद्रथ पद्रथ (पुं०) पादचारि, पादगळिंद संचरिसुववनु. पद् रथ इव यस्य।

पद्व पद्व (पुं०) 1. भूलोक. 2. रथ. 3. मार्ग, दारि. पद (गतौ) "वन्" (उ० १-१५१)। निपा०।

पद्वन् पद्वन् (पुं०) मार्ग, दारि. पद्यते गम्यते यत्र—पद (गतौ) "वनिप्" (उ० ४-११२)। पद्वा पन्थाः सि० कौ०।

पनस पनस (पुं०) 1. हलसिन मर. पनाय्यते स्तूयते—पन (व्यवहारे स्तुतौ च) "असच्" (उ० ३-११७)। 2. कंटक, मुळ्ळु. 3. ऒब्ब वानर. (स्त्री०) 4. ऒंदु रोग, उरिबावु. "पनसः कपिरुग्भिदोः। कण्टके कण्टकिफले" हेम०। (न०) 5. हलसिन हण्णु. "पनसः कण्टकिफले कण्टके वानरान्तरे। स्त्रियां रोगप्रभेदे स्यात्" मेदि०। वैद्यनिघण्टुशब्दल्लि स्त्रीलिंग वेंदु उक्तवागिदे.

पन्थक पन्थक (वि०) मार्गदल्लि हुट्टिद, दारियल्लि ऊंटाद. पथि जातः—पथिन् "वुन्" (४-३-२९)। पन्थादेशश्च।

पन्न पन्न (वि०) 1. केळक्के बिद्द, जारिबिद्द, कळचिद. पद्यते—पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. केळक्के इळियुवुदु, केळक्के बीळुवुदु.

पन्नग पन्नग (पुं०) 1. सर्प, हावु. पन्नं पतितं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "स ददर्श पतङ्गपुङ्गवो विटपच्छन्नतरक्षुपन्नगम्" नैष० २-३७। (न०) 2. सीसलोहद.

पन्नगारि पन्नगारि (पुं०) गरुड. पन्नगस्य अरिः। "फणावतस्त्रासयितुं रसायास्तलं विवक्षन्निव पन्नगारिः" माघ० ३-२३।

पन्नगाशन पन्नगाशन (पुं०) गरुड. पन्नगः अशनमस्य।

पन्नद्धा पन्नद्धा (स्त्री०) तोगलिन पादरक्षे, चर्मद चप्पलि. पदि नद्धा।

पन्नन्धी पन्नंधी (स्त्री०) चप्पलि, पादरक्षे.

पपि पपि (पुं०) चंद्र. पाति लोकम्—पा (रक्षणे) "किः" द्वित्वं च (३-२-१७१)।

पपी पपी (पुं०) 1. सूर्य. 2. चंद्र. पाति लोकम्—पा (रक्षणे) "ईः" द्वित्वं च (उ० ३-१५९)। "पपीः स्यात्सोमसूर्ययोः" सि० कौ०।

पपु पपु (पुं०) पालक, रक्षक. पा (रक्षणे) "कुः" द्वित्वं च (उ० १-२२)।

पम्पा पंपा (स्त्री०) ऒंदु सरोवर, ऋष्यमूकद समीपदल्लिरुव ऒंदु सरस्सु. "स तां सतां बुद्धिमिव प्रसन्नां पम्पां वियोगज्वरजातकम्पः" चं० रा०।

पयस् पयस् (न०) 1. क्षीर, हालु. पीयते—पीङ् (पाने) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "दुग्ध्वा पयः पत्रपुटे मदीयं पुत्रोपभुङ्क्ष्वेति तमादिदेश" रघु० २-३५। 2. जल, नीरु. "नेदीयो जितमिति लज्जयेव तासामालोले पयसि महोत्पलं ममज्ज" माघ० ८-४८। 3. अन्न, आहार.

पयस्य पयस्य (वि०) 1. हालिन विकार, हालिनिंद ऊंटाद. (मॊसरु बेण्णे मुंतादुवु.) पयसो विकारः "यत्" (४-३-१६०)। 2. हालिगे हितवाद. पयसे हितम् "यत्" (५-१-५)। (स्त्री०) **-स्या** -स्या. 3. हालुतॊट्टिन गिड. 4. कुदियिसि मॊसरु बेरसिद बिसि हालु. "पयस्या च क्षीरशरः" वैज०। 5. घंटामणि सॊप्पु, कंकोष्ठ.

पयस्वत् पयस्वत् (वि०) 1. नीरिनिंद कूडिद. पयोऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)। 2. प्रशस्तवाद हालिनिंद कूडिद.

पयस्वल पयस्वल (वि०) 1. नीरिनिंद कूडिद, जल विशिष्टवाद. पयस् "वलच्" (वा० ५-२-११२)। 2. हॆच्चु हालिनिंद कूडिद. (पुं०) 3. ऒडॆ, मॊकॆ.

पयस्विन् ಪಯಸ್ವಿನ್ (वि०) 1. ಹಾಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಜಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ. पयोऽस्यास्ति—पयस् "विनिः" (५-२-१२१)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–स्विनी** –स्विन्. 3. ಧೇನು, ಹಸು. "प्रदक्षिणीकृत्य पयस्विनीं तां सुदक्षिणा साक्षतपात्रहस्ता" रघु० २-२१। 4. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 5. ಗಂಗಾನದಿ. "परापरफलप्राप्तिः पाचनी च पयस्विनी" काशीखं। 6. ರಾತ್ರಿ. "पयस्विनी नदीधेन्वोर्विभावर्यां च योषिति" मेदि०। 7. ಕರಿ ನೆಲಗುಂಬಳ. 8. ಅಡು. 9. ಸೀಹಾಲೆ ಸೊಪ್ಪು.

पयोगल पयोऽगल (पुं०) 1. ಮಂಜಿನ ಗಡ್ಡೆ. पयो गालयते—गल (अवस्रंसने) +णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ದ್ವೀಪ. पयो गलति—गल (अदने) "अच्"।

पयोघन पयोऽघन (पुं०) ಮಂಜಿನಗಡ್ಡೆ.

पयोजन्मन् पयोऽजन्मन् (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पयसो जन्म यस्मात्। 2. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ.

पयोद पयोऽद (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पयो ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "कान्तानां बहुमतिमाययुः पयोदा नाल्पीयान् बहु सुकृतं हिनस्ति दोषः" किरा० ७-१५। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ, ಭದ್ರ ಮುಸ್ತೆ.

पयोधर पयोऽधर (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. धरति —धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। पयसो जलस्य धरः। "नवानधोऽधो बृहतः पयोधरान् समूढ-कर्पूरपरागपाण्डुरम्" माघ० १-४। 2. ಕುಚ, ಸ್ತನ. "आविर्भवद्घनपयोधरबाहुमूला शातोदरी युवदृशां क्षण-मुत्सवोऽभूत्" माघ० ५-२३। 3. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. 4. ತೆಂಗಿನ ಮರ. 5. ಬೆನ್ನೆಲುಬು. 6. ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೆಚ್ಚಲು. "पयोधरीभूतचतुः समुद्रां जुगोप गोरूपधरामिवोर्वीम्" रघु० २-३। 7. ಕೋಶಕಾರ, ನಿಘಂಟುಕಾರ. "पयोधरः कोशकारे नारिकेले स्तनेऽपि च। कशेरुमेघयोः पुंसि" मेदि०।

पयोधस् पयोऽधस् (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, पयो दधाति—डु धाञ् (धारणे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। 2. ಜಲಾಶಯ, ನೀರನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಕೆರೆ ಕೊಳ ಕಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವು.

पयोधि पयोऽधि (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. पयो धीयतेऽत्र—डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)। "तेनाम्भसां सारमयः पयोधेर्दध्रे मणिर्दीधितिदीपि-ताशः" माघ० ३-९। "तान्येकदेशान्निभृतं पयोधेः सोऽ-म्भांसि मेघान् पिबतो ददर्श" माघ० ३-७४।

पयोनिधि पयोऽनिधि (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. पयांसि निधीयन्तेऽत्र—नि + डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)। "युगक्षयक्षणनिरवग्रहे जगत् पयोनिधेर्जल इव मग्नमाबभौ" माघ० १७-६०। "तथा न तापाय पयोनिधीनाम्" नैष० ८-८१।

पयोमुच् पयोऽमुच् (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. पयो मुञ्चति—मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "शनैः शनैरुपचितपङ्कभारिकाः पयोमुचः प्रययुरपेत-वृष्टयः" माघ० १७-६३।

पयोवाह पयोऽवाह (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पयो जलं वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "प्रावृषेण्यं पयोवाहं विद्युदैरावताविव" रघु० १-३६। 2. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ.

पयोव्रत पयोऽव्रत (न०) 1. ಹಾಲನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕುಡಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು (प्रायश्चित्तरूपवाद) व्रत. ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡಿದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಪೈರು ಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಪೈರುಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶ (प्रयोजन) ವಿಲ್ಲದ ಕೊಯ್ದು ರೆ ಪಯೋವ್ರತವನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಂದು ದಿನ ಗೋವನ್ನು ಕಾಯ್ದು ಬರಬೇಕು. (वि०) 2. ಪಯಸ್ಸೇ ವ್ರತವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. "कृष्टजानामोषधीनां जातानां च स्वयं वने। वृथालम्भेऽनुगच्छेद्गां दिनमेकं पयोव्रतः" मनु० ११-१४४।

पयोष्णी पयोऽष्णी (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ, ಒಂದು ಹೊಳೆ. ಇದು ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಕೋಸಲದಲ್ಲಿರುವುದು.

पर ಪರ (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. पिपर्ति रोषम् —पॄ (पालनपूरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "न समयपरिरक्षणं क्षमं ते निकृतिपरेषु परेषु भूरिधाम्नः" किरा० १-४५। "उत्तिष्ठमानस्तु परो नोपेक्ष्यः पथ्य-मिच्छता" माघ० २-१०। 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸು. 360 ಕಲ್ಪಗಳು ಕಳೆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ವರ್ಷ. ಅಂತಹ 100 ವರ್ಷಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸು. ಇದಕ್ಕೆ "ಪರ" ಎಂದು ಹೆಸರು. "त्रीणि कल्पशतानि स्युः तथा षष्टि-र्द्विजोत्तमाः। ब्रह्मणः कथितं वर्षं परास्यं तच्च तत्पदम्" कूर्मपु०। (वि०) 3. ಅನ್ಯ, ಇತರ, ಬೇರೆಯವನು.

"परस्य मर्माविधमुज्झतां निजं द्विजिह्वतादोषमजिह्म-गामिभि:" माघ० १-६३। 4. श्रेष्ठವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. "अलभत परां बुद्धिं षष्ठे दिने नवयौवनं स किल सकलं शास्त्रं शस्त्रं विवेद विभुर्यया" कुमा० ११-५०। 5. ದೂರದ, ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. 6. ಅದರ ಮುಂದಿನ, ಅದರ ಆಚೆ ಇರುವ. "अरेरनन्तरं मित्रमुदासीनं तयो: परम्" मनु० ७-१५८। 7. ಮುಂದಿನ, ಅನಂತರದ. "रम्यां रघुप्रतिनिधि: स नवोप-कार्यां बाल्यात्परामिव दशां मदनोऽध्युवास" रघु० ५-६३। 8. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿರಿಯದಾದ, ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "परतोऽपि परञ्चासि विधाता वेधसामपि" कुमा० २-१४। 9. ಹೆಚ್ಚಿನದಾದ, ಮಿಗಿಲಾದ. "इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्य: परं पन:। मनसस्तु परा बुद्धि: यो बुद्धे: परतस्तु स:" गीता ३-४२। "इन्द्रियेभ्य: पराह्यर्था: अर्थेभ्यश्च परं मन:। मनसस्तु परा बुद्धि: बुद्धेरात्मा महान् पर:। महत: परमव्यक्त-मव्यक्तात्पुरुष: पर:। पुरुषान्न परं किञ्चित् सा काष्ठा सा परा गति:" कठ०। 10. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "तदद्य ते वन्यफलाशिन: परं परैति कार्श्यं यशसा समं वपु:" किरा० १-३९। 11. (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಆಸಕ್ತನಾದ, ತತ್ಪರನಾದ, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. "सेवापरा: शिवसुरेशकृशानुधर्मरक्षोऽम्बुनाथपवमानधनाधिनाथा:"। "इत्याप्रसादादस्यास्त्वं परिचर्यापरो भव" रघु० १-९१। (न०) 12. ಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. 13. ಸಾಮಾನ್ಯ ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥದ ಎರಡು ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು. परम् ಮತ್ತು अपरम् ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧ. ಪರವು ಅಧಿಕ ದೇಶವೃತ್ತಿ (ವ್ಯಾಪಕ). ಅಪರವು ನ್ಯೂನ ದೇಶವೃತ್ತಿ (ವ್ಯಾಪ್ಯ). "सामान्यं द्विविधं प्रोक्तं परं चापरमेव च" भाषाप०। 14. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. (अव्य०) 15. ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ಮುಂದೆ. "भाग्या-यत्तमत: परं न खलु तद्वाच्यं वधूबन्धुभि:" शाकु० ४-१६। "मत्परं दुर्लभं मत्वा नूनमावर्जितं मया" रघु० १-६७। 16. ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ. "अन्वर्थ-संज्ञैव परं त्रिमार्गगा ययावसंख्यै: पथिभिश्चमूरसौ" माघ० १२-२३। 17. ಆದರೆ. 18. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ. 19. ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಮಿಗಿ. "रेखामात्रमपि क्षुण्णादामनोर्वर्त्मन: परम्" रघु० १-१७।

पर:शत ಪರಃಶತ (न०) 1. ನೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು. (वि०) 2. ನೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ. शतात् परे। "आलोकयामास हरिर्महीधरानधिश्रयन्तीर्गजता: पर: शता:" माघ० १२-५०।

पर:सहस्र ಪರಃಸಹಸ್ರ (न०) 1. ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು. (वि०) 2. ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ. "ब्रह्मादयो ब्रह्महिताय तप्त्वा पर:सहस्रं शरदां तपांसि" उ० रा० १-१५।

परक ಪರಕ (वि०) ಮುಂದಿನ, ಅನಂತರದ. पर स्वर्थे "क:"। "षष्ठे द्वितीयलान्ले परके मुखलाञ्च स यतिपदनियम:" वृ० र०।

परकलत्र ಪರಕಲತ್ರ (न०) ಪರಪುರುಷನ ಪತ್ನಿ. "अनि-र्वर्णनीयं परकलत्रम्" शाकु०।

परकीय ಪರಕೀಯ (वि०) ಇತರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. ಇನ್ನೊಬ್ಬನದಾದ. परस्येदम् "छ:" (४-२-१३८)। कुगागमश्च (ग० ४-२-१३८)। "अर्थो हि कन्या परकीय एव तामद्य संप्रेष्य परिग्रहीतु:" शाकु० ४-२१। (स्त्री०) **-या -ಯಾ.** ನಾಯಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ, ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀ, ಪರಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತಳಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರುವ ಹೆಂಗುಸು.

परक्षेत्र ಪರಕ್ಷೇತ್ರ (न०) 1. ಪರಸ್ತ್ರೀ, ಇತರನ ಪತ್ನಿ. 2. ಇತರನ ಭೂಮಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ನೆಲ. परस्य क्षेत्रम्। "वृषापेहि परक्षेत्रादायाति क्षेत्रपालक:" चन्द्रा०। "तौ तु जातौ परक्षेत्रे प्राणिनौ प्रेत्य चेह च" मनु० ३-१७५।

परगामिन् ಪರಗಾಮಿನ್ (वि०) 1. ವಿಶೇಷಣ, ವಾಚ್ಯ ಲಿಂಗ, ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾದ (ಶಬ್ದ). परं वाच्यं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनि:" (३-१-१३४)। 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಸೇರುವ.

परग्रन्थि ಪರಗ್ರಂಥಿ (पुं०) ಅಂಗುಲಿಪರ್ವ, ಬೆರಳುಗಳ ಗಿಣ್ಣು.

परचक्र ಪರಚಕ್ರ (न०) 1. ಪರರಾಷ್ಟ್ರ, ಶತ್ರುರಾಷ್ಟ್ರ. 2. ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ. 3. ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಈತಿ ಬಾಧೆ.

परच्छन्द ಪರಚ್ಛಂದ (वि०) ಪರಾಧೀನ. परस्य छन्दो यत्र।

परच्छिद्र ಪರಚ್ಛಿದ್ರ (न०) 1. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಲ್ಲಿರುವ ದೋಷ, ಇತರನಲ್ಲಿರುವ ಕುಂದು. 2. ಇತರನಲ್ಲಿರುವ ಅಪರಾಧ.

परजात ಪರಜಾತ (पुं०) 1. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಕುಂಡ (ಗಂಡನು ಬದುಕಿರುವಾಗ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ

दವನು), ಗೋಳಕೆ (ಗಂಡನು ತೀರಿದನಂತರ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು) ಮೊದಲಾದ ಪುತ್ರ. 2. ಕೋಗಿಲೆ. परेण जातः। (वि०) 3. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.

परजित परजित (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. परेण जितः परपुष्टत्वात्। (वि०) 2. ಇತರರಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परञ्ज परंज (पुं०) 1. ತೈಲಯಂತ್ರ, ಎಣ್ಣೆಯ ಗಿರಣಿ, ಎಣ್ಣೆಯ ಗಾಣ. 2. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು, ಅಸಿಧಾರೆ. 3. ಫೇನ, ನೊರೆ. "परञ्जस्तैलयन्त्रे स्यात् छुरिकाफल-फेनयोः" मेदि०।

परञ्जय परंजय (पुं०) 1. ವರುಣ. परां पश्चिमां दिशं जयति स्वामित्वेन—जि (जये) "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)। 2. ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸುವದೊರೆ. परं शत्रुं जयति—जि "खच्"।

परतन्त्र परतंत्र (वि०) 1. ಪರಾಧೀನ, ಇತರನಿಗೆ ಅಧೀನನಾದ, ಇತರನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ. परस्तन्त्रं प्रधानं यस्य। "परतन्त्रः पराधीनः परवाञ्छाथवानपि" अम०। (न०) 2. ಪರಕೀಯ ಶಾಸ್ತ್ರ. परस्य तन्त्रम्। 3. ಉತ್ತಮವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ. परमुत्कृष्टं तन्त्रम्।

परतस् परतस् (अव्य०) 1. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ. पर "तसिल्" (५-३-७)। 2. ಶತ್ರುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಹಗೆಯಿಂದ. "यदात्थ राजन्यकुमार तत्तथा यशस्तु रक्ष्यं परतो यशोधनैः" रघु० ३-४८। 3. ಮುಂದೆ, ಆಚೆ. 4. ಆಮೇಲೆ, ಅನಂತರ, ತರುವಾಯ. "मनसस्तु परा बुद्धिः यो बुद्धेः परतस्तु सः" गीता ३-४२।

परतापन परतापन (वि०) ಇತರನನ್ನು ಪೀಡಿಸುವ, ಇತರನಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. परं तापयति—तप (सन्तापे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

परत्र परत्र (अव्य०) 1. ಬೇರೆ ಕಡೆ, ಬೇರೆ ಜಾಗದಲ್ಲಿ. 2. ಬೇರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ. पर "त्रल्" (५-३-१०)। 3. ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ. "परत्र साध्येऽतिशयस्थिरत्वसैः" याद० १४-४६। "सन्ततिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे" रघु० १-६९।

परत्व परत्व (न०) ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆ, ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ. परस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "परत्वमाद्यं प्रतिपन्नषड्गुणः" याद० १४-७४।

परदार परदार (पुं० ब० व०) ಇತರನ ಪತ್ನಿ, ಪರಸ್ತ್ರೀ. परस्य दाराः। "परदारेषु जायेते द्वौ सुतौ कुण्डगोलकौ" मनु० ३-१७४।

परदारिन् परदारिन् (वि०) ಜಾರ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಪರಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮಾಡುವವನು.

परदुःख परदुःख (न०) ಇತರರ ಕಷ್ಟ, ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ತೊಂದರೆ. परेषां दुःखम्। "महदपि परदुःखं शीतलं सम्यगाहुः प्रणयमगणयित्वा यन्ममापद्गतस्य" विक्र० ४-२७।

परदेश परदेश (पुं०) ತಾನು ವಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ದೇಶ.

परदेवता परदेवता (स्त्री०) ಪರಬ್ರಹ್ಮ.

परदेशिन् परदेशिन् (वि०) ಇತರ ದೇಶದವನು, ಬೇರೆ ದೇಶದವನು.

परद्वेषिन् परद्वेषिन् (वि०) ಇತರರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು, ಇತರರಲ್ಲಿ ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವವನು. परान् द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। ~~द्वेषिणी~~ -द्वेषिणः.

परधन परधन (न०) ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಹಣ, ಇತರನ ಆಸ್ತಿ.

परधर्म परधर्म (पुं०) 1. ಬೇರೆಯವರು ಆಚರಿಸುವ ಧರ್ಮ, ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಧರ್ಮ. (ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರಗಳು.) परेषां धर्मः। "स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः" गीता ३-३५। "वरं स्वधर्मो विगुणः न पारक्यः स्वनुष्ठितः। परधर्मेण जीवन् हि सद्यः पतति जातितः" मनु० १०-९७। 2. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಧರ್ಮ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧರ್ಮ. परः श्रेष्ठः धर्मः।

परनिपात परनिपात (पुं०) ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪದವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. दन्तानां राजा राजदन्तः। पूर्वं भूतः भूतपूर्वः ಇತ್ಯಾದಿ.

परन्तप परन्तप (वि०) 1. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುವ, ವೈರಿಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟುಮಾಡುವ. परान् शत्रून् तापयति—तप (सन्तापे) + णिच् "खच्" (३-२-३९)। ह्रस्वः (६-४-९४)। मुमागमः (६-३-६७)। (पुं०) 2. ತಾಪಸಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

परपक्ष परपक्ष (पुं०) 1. ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಪಂಗಡ. 2. ಶತ್ರುಪಕ್ಷ, ಶತ್ರುಗಳ ಗುಂಪು.

परपद परपद (न०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನ. 2. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ.

परपिण्डाद परपिण्डाद (पुं०) ಪರಾನ್ನವನ್ನು ಉಂಡು ಜೀವಿಸುವವನು. परस्य पिण्डमन्नमत्ति — अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

परपुरुष परपुरुष (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮ ಪುರುಷ, ವಿಷ್ಣು. 2. ಉಪನಾಯಕ, ಉಪಪತಿ. 3. ಅಪರಿಚಿತ ಮನುಷ್ಯ.

परपुष्ट परपुष्ट (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. परेण काकेन पुष्टः। ಕೋಗಿಲೆಗೆ ತಾನು ಹಾಕಿದ ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಒಡೆಯಲು ತಿಳಿಯದೆ ಅದನ್ನು ಕಾಗೆಯ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿಡುವುದು. ಕಾಗೆಯು ತನ್ನ ಮೊಟ್ಟೆಯೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಒಡೆದು ಪೋಷಿಸುವುದು. ವಸಂತಕಾಲ ಬಂದಾಗ ಕೋಗಿಲೆಯ ಸ್ವರವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕಾಗೆಯು ಆ ಮರಿಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು. "वसन्तकाले संप्राप्ते काकः काकः पिकः पिकः"। (स्त्री०) **-पुष्टा -पुष्टा**. ಹೆಣ್ಣು ಕೋಗಿಲೆ. "प्रियसखीसदृशं प्रतिबोधिताः किमपि काम्यगिरा परपुष्टया" माघ० ६-८। (वि०) 2. ಇತರರಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परपूर्वा परपूर्वा (स्त्री०) ಮೊದಲಿನ ಗಂಡನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೊಬ್ಬನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗುಸು, ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಮದುವೆಯಾದವಳು. परः इतरः पूर्वो यस्याः। "पतिं हित्वापकृष्टं स्वमुत्कृष्टं या निषेवते। निन्द्यैव सा भवेल्लोके परपूर्वेति चोच्यते" मनु० ५-१६३।

परप्रेष्य परप्रेष्य (पुं०) ಸೇವಕ, ಆಳು. (स्त्री०) **-प्रेष्या -प्रेष्या**. ಸೇವಕಿ.

परब्रह्मन् परब्रह्मन् (न०) ಪರಮಾತ್ಮ. परं च तत् ब्रह्म च।

परभाग परभाग (पुं०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗುಣ, ಉತ್ತಮವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆ, ಉತ್ಕರ್ಷ. परस्य उत्कृष्टस्य भागः। "दुरधिगमः परभागो यावत्पुरुषेण साहसं न कृतम्" पञ्चतं० ५-३४। 2. ಆಧಿಕ್ಯ, ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚು. "तारैर्बभूवे परभागलाभतः परिस्फुटैस्तेषु तुरङ्गहेषितैः" माघ० १२-१५। 3. ಕೊನೆಯ ಭಾಗ, ಶೇಷ, ಉಳಿಕೆ. 4. ಹಿಂಭಾಗ, ಪಶ್ಚಾದ್ಭಾಗ. "दन्तवाससि समानगुणश्रीः संमुखोऽपि परभागमवाप" माघ० १०-८६। 5. ಇತರನ ಭಾಗ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಪಾಲು.

परभाषा परभाषा (स्त्री०) ಅನ್ಯರ ಭಾಷೆ, ಪರದೇಶೀಯರ ಭಾಷೆ.

परभुक्त परभुक्त (वि०) ಇತರರಿಂದ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परेण भुक्तम्। (स्त्री०) **-भुक्ता -भुक्ता**. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೆಂಗುಸು. "परभुक्तां च कान्तां च यो भुङ्क्ते स नराधमः। स पच्यते कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाकरौ" ब्रह्मवै०।

परभृत् परभृत् (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. परं कोकिलसुतं (स्वपुत्रधिया) बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)।

परभृत परभृत (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. परेण काकेन भृतः पोषितः। "परभृतयुवतीनां सम्यगायाति गातुं न तव तरुणि वाणीं सुधासिन्धुवेणी" नैष० २१-१५६। (स्त्री०) **-भृता -भृता**. ಹೆಣ್ಣುಕೋಗಿಲೆ. "चूतयष्टिरिवाभ्याशे मधौ परभृतोन्मुखी" कुमा० ६-२। (वि०) 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परम परम (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 2. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. परं उत्कृष्टं माति—माङ् (माने) "कः" (३-२-३)। "सर्वथा ब्राह्मणाः पूज्याः परमं दैवतं हि तत्" मनु० ९-३१९। 3. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. 4. ಮೊದಲನೆಯ. 5. ಶ್ರೇಷ್ಠತರವಾದ, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ. "न मन्ये वाणिज्यात् किमपि परमं वर्तनमिह" पञ्चतं० १-११। 6. ಮೇಲಾದ, ಉಚ್ಚತಮವಾದ, ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः। तद्धि कुर्वन् यथाशक्ति प्राप्नोति परमां गतिम्" मनु० ४-१४। (अव्य०) 7. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. "ततः परमित्युक्त्वा प्रतस्थे मुनिमण्डलम्" कुमा० ६-३५। 8. ಅನುಜ್ಞೆ. 9. ಅತಿಯಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. "परमं स्यादनुज्ञातेऽप्यव्ययं परमः परे। परमं स्यात् प्रधानाद्योरोङ्कारेऽपि तथोच्यते" विश्व०।

परमपु(पू)रुष परमपु(पू)रुष (पुं०) ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. परमश्चासौ पु(पू)रुषश्च।

परमर्षि परमर्षि (पुं०) ಉತ್ತಮ ಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನನಾದ ಮುನಿ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದ ಮುನಿ. मरमश्चासौ ऋषिश्च। "ऋषिर्हिंसागतौ धातुः विद्यासत्यतपःश्रुतैः। एष सन्निचयो यस्मात् ब्रह्मणश्च

ततस्त्वृषिः। निवृत्तिसमकालन्तु बुद्धया व्यक्तिमृषिस्त्वयम्। ऋषते परमं यस्मात्परमर्षिस्ततः स्मृतः" मत्स्यपु०।

परमहंस ಪರಮಹಂಸ(पुं) ಉತ್ತಮ ಯೋಗಿ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಪೋನಿರತನಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. ಕುಟೀಚಕ, ಬಹೂದಕ, ಹಂಸ ಮತ್ತು ಪರಮಹಂಸರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಹಂಸನೇ ಉತ್ತಮನು. परमःहंसः आत्मा यस्य। ಕೋಪತಾಪಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಸುಖದುಃಖಾದಿ ದ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಶುದ್ಧಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಕ್ಲೃಪ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ ಮಾಡುತ್ತ ಶೂನ್ಯಗೃಹ ದೇವಾಲಯ ವೃಕ್ಷಮೂಲ ನದೀತೀರ ಪರ್ವತದ ಗುಹೆ ಮೊದಲಾದ ವಿವಿಕ್ತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರ ಶೂನ್ಯನಾಗಿ ಸರ್ವದಾ ಪ್ರಣವವನ್ನು ಜಪಿಸುತ್ತ ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮಗಳ ನಿರ್ಮೂಲನಕ್ಕಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸದಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುವವನು ಪರಮಹಂಸನು. "प्रणवाद्यास्त्रयो वेदाः प्रणवे पर्यवस्थिताः। तस्मात्प्रणवमेवैकं परमहंसः सदा जपेत्। विविक्तदेशमाश्रित्य सुखासीनः समाहितः। यथाशक्ति समाधिस्थः भवेत् संन्यासिनां वरः" सूतसं०।

परमाणु ಪರಮಾಣು (पुं०) 1. ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕಣ, ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅಂಶ. ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ ರೇಣು (ಧೂಳು). परमश्चासौ अणुश्च। ಮನೆಯ ಹೆಂಚಿನ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಕಿಟಕಿ (ಗವಾಕ್ಷ) ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂದಿನಿಂದ ಬೀಳುವ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ (ಸಂಚರಿಸುವ) ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಧೂಳಿನ ಅರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ಪರಮಾಣು. "जालसूर्यमरीचिस्थं यत्सूक्ष्मं दृश्यते रजः। तस्य षष्ठतमो भागः परमाणुः स उच्यते"। "परगुणपरमाणून् पर्वतीकृत्य नित्यं निजहृदि विकसन्तः ख्यापयन्तः कियन्तः" भर्तृ० १-७०। ಎರಡು ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ರವ್ಯವು ದ್ವ್ಯಣುಕವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪರ್ಯಂತ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೂಲಕಾರಣವಾದುದು ಪರಮಾಣು. ಆದರೆ ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಪೃಥಿವಿ, ಅಪ್ಪು, ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೂತಗಳ ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ದ್ರವ್ಯವು ಪರಮಾಣು. ಇದು ನಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಅವಯವಶೂನ್ಯವಾದುದು. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಇದು ಅತೀಂದ್ರಿಯ. ಈ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದಲೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ದ್ವ್ಯಣುಕ ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ಥೂಲ ಪೃಥ್ವೀ ಜಲ ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವನು. 2. ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕಾಲ, ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಭಾಗ, ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೆಳಗಿನ ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲವೋ ಅದು (ಪರಮಾಣು ಕಾಲ). ಸೂರ್ಯಗತಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಲಗತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಭಾಗಗಳುಂಟು. ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ಪರಮಾಣು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ದಾಟುವಷ್ಟು ಕಾಲವು ಪರಮಾಣುಕಾಲ. ಸೂರ್ಯನು ದ್ವಾದಶರಾಶಿ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಈ ಲೋಕವನ್ನು ದಾಟುವಷ್ಟು ಕಾಲವು (ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರ) ಮಹಾಕಾಲವೆನಿಸುವುದು. "स कालः परमाणुवे यो भुङ्क्ते परमाणुताम्। सतोऽविशेषभुग्यस्तु स कालः परमो महान्" ಭಾಗ० ३-११-४।

परमाण्वङ्गक ಪರಮಾಣ್ವಂಗಕ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಸರ್ವೇಶ್ವರ. परमाणुरङ्गं यस्य। ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪರಮಾಣುಗಳಿಲ್ಲವೂ ಅಂಗವಾಗಿರುವುವು.

परमात्मन् ಪರಮಾತ್ಮನ್ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. परमश्चासौ आत्मा च। "परमात्मा परं ब्रह्म निर्गुणं प्रकृतेः परः। कारणं कारणानां च श्रीकृष्णो भगवान् स्वयम् "ब्रह्मवै०। "पूतात्मा परमात्मा च मुक्तानां परमा गतिः" वि० स०। ಸಕಲ ಜೀವರೂ ಪರಮಾತ್ಮ (ಈಶ್ವರ)ನಿಂದ ಆತ್ಮವಂತರು. ಪರಮಾತ್ಮನು (ಈಶ್ವರನು) ಯಾರಿಂದಲೂ ಆತ್ಮವಂತನಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಪರಮಾತ್ಮನು. "येन भूतान्यात्मवन्ति नायमन्येन चात्मवान्। अतोह्यात्मेश्वरत्वाच्च परमात्मा प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "न दैवं केशवात्परम्"। "परः पराणां परमः परमात्मात्मसंस्थितः" विष्णुपु०। "न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यः" गीता ११-४३। "मत्तः परतरं नान्यत् किञ्चिदस्ति" गीता ७-७। "यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चित् यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्" श्वेता० उप० ३-९। ಸ್ವರೂಪ ಗುಣರೂಪ ಮತ್ತು ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟನೂ ಆತ್ಮಾಂತರರಹಿತನೂ ಆದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಪರಮಾತ್ಮನು. "न च योगविघेर्नेतरः स्थिरधीरापरमात्मदर्शनात्" रघु० ८-२२।

परमाद्वैत ಪರಮಾದ್ವೈತ (पुं) ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು. परममद्वैतं यस्य। परमः अद्वैतो वा। ಪರಮಾತ್ಮನು ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ವೈತನು. ಪರಮನಾದ ಅದ್ವೈತನು ಪರಮಾದ್ವೈತನು.

परमानन्द ಪರಮಾನನ್ದ (पुं) 1. ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಆನಂದಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. परमः सर्वोत्कृष्टः आनन्दः। 2. ಆನಂದಯುಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ.

परमान्न ಪರಮಾನ್ನ (न०) ಪಾಯಸ, ಕ್ಷೀರಾನ್ನ, ಕ್ಷೀರದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ ಅನ್ನ. परमं च तदन्नं च।

परमायुस् ಪರಮಾಯುಸ್ (न०) ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ತಿರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಜೀವಿಸುವ ಕಾಲ, ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪರಮಾವಧಿ ಜೀವಿತದ ಕಾಲ. परमम् आयुः।

ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಪರಮಾವಧಿ ಜೀವಿತಕಾಲ 125 ವರ್ಷ ಮತ್ತು 5 ದಿನಗಳು
ಆನೆಗೂ " "
ಕುದುರೆಗ .. 32 ವರ್ಷಗಳು
ಕತ್ತೆ ಮತ್ತು ಒಂಟಿಗಳಿಗೆ.. 25 "
ಹಸು ಮತ್ತು ಎಮ್ಮೆಗಳಿಗೆ.. 24 "
ನಾಯಿಗೆ .. 12 "
ಜಿಂಕೆ, ಹಂದಿ, ಆಡು, ಕುರಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ 16 "

"शतं वर्षाणि विंशत्या निशाभिः पञ्चभिः सह। परमायुरिदं प्रोक्तं नराणां करिणामिह॥ अब्दा द्वात्रिंशदश्वानां शुनां द्वादशवत्सराः। पञ्चविंशतिवर्षाणि खरस्य करभस्य च। चतुर्विंशतिरब्दानां वृषस्य महिषस्य च। मृगशूकरबस्तादिपशूनां षड्दशान्विताः"॥

परमार्थ ಪರಮಾರ್ಥ (पुं०) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. परमश्चासावर्थश्च। "इदं हि तत्त्वं परमार्थभाजामयं हि साक्षात्पुरुषः पुराणः" म० वी० ७-२। 2. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. परमः मुख्यः अर्थः प्रयोजनम्। 3. ಸುಖ. 4. ಯಥಾರ್ಥ, ನಿಜ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸುಳ್ಳಿನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಸತ್ಯ. "परिहासविजल्पितं सखे परमार्थेन न गृह्यतां वचः" शाकु० २-१८। 5. ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತು. 6. ಉತ್ತಮವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ.

परमार्थतस् ಪರಮಾರ್ಥತಸ್ (अव्य०) ನಿಜವಾಗಿ, ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ. परमार्थ "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वानारम्भः प्रतीकारस्य" शाकु० ३।

परमिका ಪರಮಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. "मुदं परमिकां लेभे ननन्द च नराधिपः" भा० आदि० १३३-२६।

परमृत्यु ಪರಮೃತ್ಯು (पुं०) ಪಾಯಸ, ಕಾಗೆ. परस्मात् मृत्युरस्य। ಕಾಗೆಗಳಿಗೆ ಯಾವ ರೋಗದಿಂದಲೂ ಸಾವಿಲ್ಲ, ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಅಥವಾ ಇತರ ಆಘಾತದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾವು.

परमेश ಪರಮೇಶ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ.

परमेश्वर ಪರಮೇಶ್ವರ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. "शूली दक्षाध्वरारातिः कामारिः परमेश्वरः" वैज०। 3. ಇಂದ್ರ. 4. ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ.

परमेष्ठिन् ಪರಮೇಷ್ಠಿನ್ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. परमे व्योमनि ब्रह्मपदे तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "इनिः" (उ० ४-१०)। षत्वम् (वा० ८-३-१७)। अलुक् (६-३-१४)। "मन्वन्तराण्यसंख्यानि सर्गः संहार एव च। क्रीडन्निवैतत् कुरुते परमेष्ठी पुनः पुनः" मनु० १-८०। 2. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "यथैव श्लाघ्यते गङ्गा पादेन परमेष्ठिनः। प्रभवेण द्वितीयेन तथैवोच्छ्रसा त्वया" कुमा० ६-७०। "भूतार्थव्याहृतिः सा हि न स्तुतिः परमेष्ठिनः" रघु० १०-३३। 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

परम्पर ಪರಂಪರ (पुं०) 1. ಪ್ರಪೌತ್ರನ ಮಗ, ಮರಿ ಮಗನ ಮಗ. 2. ಮರಿಮಗನ ಮೊಮ್ಮಗ, ಪ್ರಪೌತ್ರನ ಮೊಮ್ಮಗ. "नप्तारो पौत्रदौहित्रौ प्रतिनप्ता प्रपौत्रकः। परम्परस्तु तत्पुत्रः तत्पुत्रोऽपि परम्परः" वैज०। 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. "मृगभेदे च पुत्रस्य प्रपौत्रे च परम्परः" शाश्व०। (स्त्री०) -परा -पर०. 4. ವಂಶ, ಸಂತಾನ, ಕುಲ. 5. ಅನುಕ್ರಮ, ಪರ್ಯಾಯ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಬರುವಿಕೆ. "महतीयं खल्वनर्थपरम्परा" काद०। 6. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. 7. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. "तोयान्तर्भास्करालीव रेजे मुनिपरम्परा" कुमा० ६-४९। "परम्परो मृगभेदे प्रपौत्रे तनयस्य च। परम्परा परिपाट्यां हिंसासन्तानयोरपि" मेदि०।

परम्पराक ಪರಂಪರಾಕ (न०) ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪಶುವಧೆ. परं परः श्रेष्ठः आकोऽस्मात्।

परम्परीण ಪರಂಪರೀಣ (वि०) ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತ ವಾದ, ವಂಶಕ್ರಮದಿಂದ ಬಂದ. परांश्च परतरांश्च अनुभवति "खः" (५-२-१०)। प्रकृतेः परम्परभावो निपात्यते। "लक्ष्मीं परम्परीणां त्वं पुत्रपौत्रीणतां नय" भट्टि० ५-१५।

परलोक ಪರಲೋಕ (पुं०) ಮುಂದಿನ ಲೋಕ, ಊರ್ಧ್ವ ಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕ.

परवत् ಪರವತ್ (वि०) 1. ಪರತಂತ್ರ, ಪರಾಧೀನ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ. परः स्वामी अस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "तव शासनमाशु भूपतिः परवानद्य यतस्त्वयैव सः" माघ० १६-४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्ी.** "जाने तपसो वीर्यं सा बाला परवतीति मे विदितम्" शाकु० ३-१। 2. ಇತರನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ನೈತಿಕ ಬಲದಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परवश ಪರವಶ (वि०) ಪರತಂತ್ರ, ಪರಾಧೀನ. परस्य वशः।

परवाणि ಪರವಾಣಿ (पुं०) 1. ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ಧರ್ಮಾ ಧ್ಯಕ್ಷ. 2. ಸಂವತ್ಸರ. "परवाणिः पुमान् धर्माध्यक्ष-वत्सरयोरपि" मेदि०।

परवाद ಪರವಾದ (पुं०) ಅಪವಾದ.

परश ಪರಶ (पुं०) ಒಂದು ಮಣಿ. स्पृशति—पृषो०। ತನ್ನ ಸ್ಪರ್ಶಮಾತ್ರದಿಂದ ಇತರ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಣ ವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ರತ್ನ.

परशस्य ಪರಶಸ್ಯ (वि०) ಕೊಡಲಿಗೆ ಹಿತವಾದ. परशवे हितम्।

परशु ಪರಶು (पुं०) 1. ಕೊಡಲಿ, ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. परान् शृणाति—शृ (हिंसायाम्) "कुः" (उ० १-३३)। टिलोपश्च। "उग्रेण भोस्तव तपस्तपसा दहामि पक्षान्तरे च सदृशं परशुः करोतु" मं० वी० ३-४४। 2. ಆಯುಧ, ಶಸ್ತ್ರ. 3. ಟಂಕಣ ಕಾರ, ಬಿಳಿಗಾರ, ಶಸ್ತ್ರಕ್ಷಾರ. "परशुः शस्त्रकण्टकः शस्त्रक्षारो महाबलः" वैज०।

परशुधर ಪರಶುಧರ (पुं०) 1. ಪರಶುರಾಮ. ಜಮದಗ್ನಿ ಋಷಿಯ ಮಗ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು (ಆವೇಶ) ಅವತಾರ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। परशोर्धरः। 2. ಗಣಪತಿ. (वि०) 3. ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

परशुराम ಪರಶುರಾಮ (पुं०) ಜಮದಗ್ನಿ ಋಷಿಯ ಮಗು ವಿಷ್ಣುವಿನ (ಆವೇಶ) ಅವತಾರ. परशुधरो रामः। ವಿಷ್ಣುವು ಈ ಅವತಾರವನ್ನೆತ್ತಿ ರಾಜ್ಯಮದದಿಂದ ದೃಪ್ತ ರಾಗಿದ್ದ ದುಷ್ಟಕ್ಷತ್ರಿಯರೊಡನೆ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಲ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಅವತಾರ. "अवतारे षोडशमे पश्यन् ब्रह्मद्रुहो नृपान्। त्रिःसप्तकृत्वः कुपितो निः-क्षत्रामकरोन्महीम्" भाग० १-३-२०। ಪರಶುರಾಮನು ತಂದೆಯ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ತನ್ನ ತಾಯಿ ರೇಣುಕೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕಡಿದು ಮತ್ತೆ ತಂದೆಯ ವರದಿಂದ ತಾಯಿಯನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದನು. ಒಂದು ದಿನ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನು ಜಮದಗ್ನಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಆತನ ಹೋಮಧೇನು ವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಪರಶುರಾಮನು ಆತನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತರಾದ ಆತನ ಮಕ್ಕಳು ಪರಶುರಾಮನಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಜಮದಗ್ನಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಆತನನ್ನು ಕೊಂದರು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಪರಶುರಾಮನು ಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಲ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಕುಲವನ್ನೇ ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡಿದನು. ಕರ್ಣನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವೇಷದಿಂದ ಪರಶು ರಾಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು. ಈ ಮೋಸವನ್ನು ಅರಿತು ಪರಶುರಾಮನು ಕರ್ಣನ ಬಾಣಗಳು ಫಲಿಸದಿರಲೆಂದು ಶಾಪವಿತ್ತನು. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಪರಶುರಾಮನಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದರು. ಪರಶು ರಾಮನು ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಮಾಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಶ್ಯಪನಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿದನು. ಪರಶುರಾಮನು ಶ್ರೀರಾಮ ನಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾದನು. ಈತನು ಏಳು ಮಂದಿ ಚಿರಂಜೀವಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनुमांश्च विभीषणः। कृपः परशुरामश्च सप्तैते स्थिरजीविनः"॥

परशुवन ಪರಶುವನ (न०) ಒಂದು ನರಕ.

परश्वध ಪರಶ್ವಧ (पुं०) ಕೊಡಲಿ, ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. परस्य श्वयनम्—ट्वु ओश्वि (वृद्धयोः) "डः" (वा० ३-२-१०२)। परश्व धत्ते—धेट् (पाने) "कः" (३-२-३)। "धारा शितां राम-परश्वधस्य संभावयत्युत्पलपत्रसाराम्" रघु० ६-४२।

परश्वस् ಪರಶ್ವಸ್ (अव्य०) ನಾಳೆಯ ಮುಂದಿನ ದಿನ, ನಾಳಿದ್ದು. परःश्वस् पृषो०।

परसंज्ञक **परसंज्ञक** (पुं०) जीवात्मा. परः संज्ञा अस्य "कप्" (५-४-१५४)।

परसवर्ण **परसवर्ण** (पुं०) मुंदिन वर्णक्के समान वाद वर्ण. परेण समानो वर्णः।

परस्तात् **परस्तात्** (अव्य०) 1. आचे, अदरिंद मुंदे, अदक्के अनंतर, अदर बळिक. पर वा "अस्तातिः"· (५-३-२९)। 2. अनंतर, बळिक, तरुवाय. "तत्परस्तादवगम्यते" शाकु० १।

परस्त्री **परस्त्री** (स्त्री०) परपुरुषन पत्नि, इन्नोब्बन पेंडति.

परस्पर **परस्पर** (वि०) 1. अन्योन्यवाद, ओब्बनि गोब्बन. "परस्परप्राप्तिनिराशयोर्वरं शरीरनाशोऽपि समानुरागयोः" माल० ३-१५। "परस्पराक्षिसादृश्य-मदूरोज्झितवर्त्मसु" रघु० १-४०। (अव्य०) 2. अन्योन्यवागि. "परस्परेण विज्ञातस्तेषूपायनपाणिषु" रघु० ४-७९। "परिफुल्लगण्डपुलकाः परस्परं परिरेभिरे कुकुरकौरवस्त्रियः" माघ० १३-१६।

परस्मैपद **परस्मैपद** (न०) इन्नोब्बनउद्देशदिंद उपयोगिसुव पद, माडुव क्रियेय फलवु ईश्वरनिगे सेरिदुदेंदु हेळुव पद. परस्मै पदम् "अलुक्" (६-३-८)। "शेषात्कर्तरि परस्मैपदम्" (१-३-७८)।

परा **परा** (अव्य०) नामपद मत्तु क्रियापदगळ मुंदे सेरिसल्पडुव ओंदु उपसर्ग. इदु ई केळगिन अर्थगळिगे द्योतकवागुवुदु. 1. प्रातिलोम्य, व्यत्यास, हिंदु मुंदागुवुदु. 2. प्राधान्य, मुख्यते. 3. वधे, कोल्लुवुदु, नाशपडिसुवुदु. "पराहतध्वस्तशिखे शिखावतो वपुष्यधिक्षिप्तसमिद्ध-तेजसि" किरा० १६-५६। 4. गमन, होगुवुदु, नडेयुवुदु. 5. आश्रय, अवलंबने. 6. सोलुवुदु. "पराभवं तस्य महासुरस्य"। 7. हिंतिरुगुवुदु. परावृत्तः। 8. मोक्ष, मुक्ति, बिडुगडे. 9. अव मान. पराभूतः। "पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम्" किरा० १-४१। 10. होडेयुवुदु, त्याकुवुदु. "अवाप्तकिञ्जल्कविभेदमुच्चकैर्विवृत्तपाठीनपराहतं पयः" किरा० ४-५। इत्यादि. (स्त्री०) 11. नाभिरूप वाद मूलाधारदिंद मोदलु हुट्टिद नादरूपवाद वर्ण. "मूलाधारात् प्रथममुदितो यस्तु तारः पराख्यः" अलं० कौस्तु०। आत्मनु बुद्धियोडने सेरि बाह्यविषयगळन्नु ग्रहिसि अदन्नु हेळलु शब्दोच्चारणेगागि यत्निसुवनु. ई शब्दोच्चारणेगे मूलाधारदिंद हुट्टुव नाद मोदलागि अर्थबोधकशब्दनिष्पत्तियवरेगे परा पश्यन्ती मध्यमा मत्तु वैखरी एंब नाल्कु अवस्थेगळुंटु. [विवरक्के "पश्यन्ती" पददल्लि नोडि.] 12. गंगानदि.

पराक **पराक** (पुं०) हन्नेरडु दिनगळु उपवासविद्दु माडुव ओंदु प्रायश्चित्तरूपवाद व्रत. "यतात्मनोऽप्रमत्तस्य द्वादशाहमभोजनम्। पराको नाम कृच्छ्रोऽयं सर्वपापापनोदनः" मनु० ११-२१५।

पराकार **पराकार** (पुं०) धिक्कार, तिरस्के, "पराकारस्तु धिक्क्रिया" वैज०।

पराक्रम **पराक्रम** (पुं०) बल, शक्ति, शरीरसामर्थ्य. परा + क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१२१)। "निरीक्षितुं वियति समेत्य कौतुकात् पराक्रमं समरमुखे महीभृताम्" माघ० १७-६२।

पराग **पराग** (पुं०) 1. रेणु, धूळु. परा गच्छति —गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "प्रतापोऽग्रे ततः शब्दः परागस्तदनन्तरम्" रघु० ४-३०। 2. हूविन धूळु, पुष्पद रेणु. "नवपलाश-पलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम्" माघ० ६-२। 3. चूर्ण, पुडि. "नवानघोऽघो बृहतः पयोधरान् समूढकर्पूरपरागपाण्डुरम्" माघ० १-४। 4. स्नानीय चूर्ण, स्नानवाद मेलि मैगे पूसुव सुवास नेय पुडि. 5. चंदन. 6. उपरागः, सूर्य चंद्रर ग्रहण. 7. यशस्सु, कीर्ति. 8. ओंदु पर्वत. "परागः सुमनोरेणौ धूलिस्नानीययोरपि। गिरिप्रभेदे विख्यातावुपरागे च चन्दने" मेदि० विश्व०। 9. बिदिरु. "भवेत्परागः स्नानीये वेणौ रेणौ च कौसुमे" नानार्थर०। 10. स्वेच्छेयागि संचरिसुवुदु.

परागत **परागत** (वि०) 1. व्याप्तवाद, आवृतवाद, सुत्तुवरियल्पट्ट. परा + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपराग-परागतपङ्कजम्" माघ० ६-२। 2. हिंतिरुगिद, हिंदक्के बंद, "वत्स, सावधानो भव। परागतस्ते प्रतिवीरः" उ० रा० ५।

परागवत् ಪರಾಗವತ್ (वि०) ಪರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಕರಂದಸಹಿತವಾದ, ಪುಷ್ಪದ ಧೂಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. परागोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

परागिन् ಪರಾಗಿನ್ (वि०) ಮಕರಂದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಹೂವಿನ ಧೂಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. परागोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-गिणी -ಗಿಣೀ.** "इदमपास्य विरागि परागिणीरलिकदम्बक-मम्बुरुहां ततीः" माघ० ६-११।

पराङ्मुख ಪರಾಙ್ಮುಖ (वि०) 1. ವಿಮುಖ, ಹಿಮ್ಮುಖ ವಾಗಿ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡಿರುವ. परा अञ्चति—अञ्चु (गतिपूजनयोः) "क्विन्" (३-२-५९)। पराक् मुखं यस्य। "प्रणयकोपभृतोऽपि पराङ्मुखाः सपदि वारिधरारवभीरवः" माघ० ६-३८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। "विग्रहाच्च शयने पराङ्मुखीर्नानुनेतु-मबलाः स तत्वरे" रघु० १९-३८। 2. ವಿಮುಖ, ಪ್ರತಿಕೂಲ. "तनुरपि न ते दोषोऽस्माकं विधिस्तु पराङ्मुखः" अमरु० ३०। 3. ವಿರುದ್ಧ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ದ್ವೇಷದ ಮನೋಭಾವವುಳ್ಳ. "मातुर्न केवलं स्वस्याः श्रियोऽप्यासीत्पराङ्मुखः" रघु० १२-१३। 4. ಅಲಕ್ಷ್ಯ, ಗಣನೆಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳದ, ತಿರಸ್ಕಾರದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. "दैवात्सर्गादवध्यत्वं मर्त्ये-ष्वास्थापराङ्मुखः" रघु० १०-४३। 5. ತಪ್ಪಿಸುವ, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವ, ತೊರೆದುಬಿಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" **-मुखी -ಮುಖೀ.** "प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः" कुमा० ३-२८।

पराच् ಪರಾಚ್ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿಕೊಂಡ, ಮುಖವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ, ಹಿಂದುಮುಂದಾದ. परा अञ्चति—अञ्चु (गतिपूजनयोः) "क्विन्" (३-२-५९)। "आत्मीयास्ते ये पराञ्चः पुरस्तादभ्यावर्ती संमुखो यः परोऽसौ" माघ० १८-१८। 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. 3. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ. 5. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ. 6. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದ. 7. ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ. (अव्य०) 8. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆಗೆ. 9. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದ ಕಡೆಗೆ. 10. ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಆಕಾಲದ ನಂತರ. "उदक्प्रत्यक्परागर्वाक् प्राक् च तिर्यगवागपाक्। विष्वक् चैवमुदीचीनप्रमुखाः स्युर्यथाक्रमम्। दिग्देशकालवचनमुदगादिकमव्ययम्। दिग्देशकालसंबन्धिपदार्थेष्वभिधेयवत्" वैज०।

पराचित ಪರಾಚಿತ (वि०) ಸೇವಕ, ಆಳು. परैराचितः —आ + चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "पराचितपरास्कन्दपरजातपरधिताः" अम०।

पराचीन ಪರಾಚೀನ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮುಖಮಾಡಿದ. परा अञ्चति—अञ्चु (गतिपूजनयोः) "खः" (५-४-८)। 2. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ.

पराजय ಪರಾಜಯ (पुं०) ಅಪಜಯ, ಸೋಲು. परा + जि (जये) "अच्" (३-३-५६)। "विष्टपत्रय-पराजयस्थिरां रावणश्रियमपि व्यकम्पयत्" रघु० ११-१९।

पराजित ಪರಾಜಿತ (वि०) ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. परा + जि (जये) "क्तः" (३-२-१०२)।

पराञ्ज ಪರಾಂಜ (पुं०) 1. ಎಣ್ಣೆ ಗಾಣ. 2. ಸೊರೆ. 3. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು, ಅಸಿಧಾರೆ.

पराण् ಪರಾಣ್ (वि०) ಪ್ರಾಣಸಹಿತನಾದ, ಜೀವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. परा+अन (प्राणने) "क्विप्" (३-२-७६)। णत्वम् (८-४-२०)।

परात्पर ಪರಾತ್ಪರ (पुं०) ಪರವಾಸುದೇವ, ಪರಮಾತ್ಮ. परात् श्रेष्ठादपि परः श्रेष्ठः। "महतः परमव्यक्त-मव्यक्तात् पुरुषः परः। पुरुषान्नपरं किञ्चित् सा काष्ठा सा परा गतिः" कठ०।

परात्मन् ಪರಾತ್ಮನ್ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ.

परादन ಪರಾದನ (पुं०) ಪಾರಸೀ ದೇಶದ ಕುದುರೆ.

पराधीन ಪರಾಧೀನ (वि०) 1. ಪರತಂತ್ರ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಆಸರೆಯಲ್ಲಿರುವ. परस्य अधीनः। 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನವಲಂಬಿಸಿರುವ, ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವ. "हिंसाप्रायां पराधीनां कृषिं यत्नेन वर्जयेत्" मनु० १०-८३।

परान्न ಪರಾನ್ನ (न०) 1. ಇತರನ ಅನ್ನ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಮನೆಯ ಅನ್ನ. परस्य अन्नम्। "कष्टात् कष्टतरं किं परगृहवासः परान्नं च"। ಪರಾನ್ನವನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವವನಿಗೆ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ. "जिह्वा दग्धा परान्नेन करौ दग्धौ प्रतिग्रहात्। मनो दग्धं परस्त्रीभिः कथं सिद्धिर्वरानने"। ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪರಾನ್ನ ಭೋಜನವು ಕೂಡದು. "षोडशांशं स लभते यः परान्नेन गच्छति। अर्धं तीर्थफलं तस्य यः प्रसङ्गेन गच्छति"। ಗುರು ಸೋದರಮಾವ ಮಾವ (श्वशुर) ತಂದೆ ಮತ್ತು ಮಗ ಇವರ ಅನ್ನವು ಪರಾನ್ನವಲ್ಲ. "गुर्वन्न

मातुलान्नं च श्वशुरान्नं तथैव च। पितुः पुत्रस्य चैवान्नं न परान्नमिति स्मृतिः"। (वि०) 2. ಪರಾನ್ನವನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ.

पराभव ಪರಾಭವ (पुं०) 1. ಸೋಲು, ಅಪಜಯ. परा + भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "परैरपर्यासितवीर्यसंपदां पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम्" किरा० १-४१। 2. ಅವಮಾನ, ಅಪಮಾನ.

परामर्श ಪರಾಮರ್ಶ (पुं०) 1. ವಿಮರ್ಶೆ, ವಿವೇಚನೆ. परा + मृश (आमर्शने)। भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಯುಕ್ತಿ, ಉಪಾಯ. 3. ಅಡ್ಡಿ, ಆತಂಕ, ತಡೆ. "तपःपरामर्शविवृद्धमन्योर्भूभङ्गदुष्प्रेक्ष्यमुखस्य तस्य" कुमा० ३-७१। 4. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ. 5. ಸಾಧ್ಯ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾದ ಪಕ್ಷವು ಹೇತುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವು ದೆಂಬ ಜ್ಞಾನ, ವಿಷಯವು ಸರಿಯಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೆಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मता-ज्ञानं परामर्शः" त० सं०। ಈ ಜ್ಞಾನವೇ ಅನುಮಿತಿಗೆ ಕಾರಣ. "वह्निव्याप्यवानयं पर्वतः" ಎಂಬ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅನುಮಿತಿಯುಂಟಾಗಲಾರದು. ಅನುಮಿತಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಪಕ್ಷ ಧರ್ಮತಾ ಜ್ಞಾನವು ಅವಶ್ಯವಾದುದು. ಮಹಾನಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಧೂಮವನ್ನು ಕಂಡು "वह्निव्याप्यो धूमः" ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾದರೆ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿಯೂ ಧೂಮವನ್ನು ಕಂಡಾಗ पर्वतो वह्निमान् धूमात् ಎಂಬ ಅನುಮಿತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಅನುಮಿತಿಗೆ "वह्नि-व्याप्यधूमवानयम्" ಎಂಬ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಕಾರಣ. 6. ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು, ಧಾಳಿಮಾಡುವುದು, ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವುದು.

परामर्शन ಪರಾಮರ್ಶನ (न०) 1. ಆಲೋಚಿಸುವುದು, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡುವುದು, ವಿವೇಚನೆಮಾಡಿ ನೋಡುವುದು. परा + मृश (आमर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

परामृशत् ಪರಾಮೃಶತ್ (वि०) 1. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. परा + मृश (आमर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)। "परामृशन् हर्षजडेन पाणिना तदीयमङ्गं कुलिशव्रणाङ्कितम्" रघु० ३-६८। 2. ಅಡ್ಡಿ ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಡೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ಆಲೋಚಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. "दशाननायोधनकेलिकिङ्करं परामृश-न्नृक्षपतिं परः पुमान्" याद० १४-२२। 4. ಧಾಳಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (४-१-६)। **-आमृशन्ती -ಆಮೃಶನ್ತೀ**. "परामृशन्ती वितता काचित् प्रतिक्रियां पाणिनखांशुजालैः" याद० २३-५१।

परामृष्ट ಪರಾಮೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಲೋಚಿಸಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परा + मृश (आमर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಧಾಳಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "केशवन्दे परामृष्टा चाणक्येनेव द्रौपदी" मृच्छ० १-३९। 4. ಅಡ್ಡಿಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परायण ಪರಾಯಣ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. समाधिमतां परम् अतिशयितं अयनं अव्यवहितप्रापिका भक्तिरस्मात्। "यस्मात्तु परमा भक्तिः चरमप्रापिका मता। तस्मात्परायण इति स्मृतोह्यष्टार्ण उत्तमः" इति निरुक्तिः। "निष्ठा शान्तिः परायणः" वि०स०। (न०) 2. ಭಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ಅತಿಶಯವಾದ ಆಸಕ್ತಿ. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಆಶ್ರಯ, ಒಳ್ಳೆಯ ಆಸರೆ. (वि०) 4. ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. 5. ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ. "प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतिः सज्जनः" भर्तृ० १-४५। 6. ಇಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರಿಯವಾದ.

परायत्त ಪರಾಯತ್ತ (वि०) ಪರಾಧೀನ, ಪರಾಶ್ರಯ ವುಳ್ಳ, ಇತರರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ. परेषामायत्तः। "परार्थश्चेत् स्वार्थादभिमततरो हन्त परवान् परायत्तः प्रीतेः कथमिव रसं वेत्तु पुरुषः" मुद्रा० ३-४।

परारि ಪರಾರಿ (अव्य०) ಪೂರ್ವತರ ಸಂವತ್ಸರ, ಹಿಂದಿನ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಷ, ಹಿಂದಿನ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿನ ವರ್ಷ. पूर्वतर परभावः आरी च निपा० (५-३-२२)। "अतीतानन्तरे वर्षे परारि" वैज०।

परारिका ಪರಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಈರುಳ್ಳಿ. "लशुनं दीर्घपत्रम् पिच्छलनद्धः महौषधः फरुण्डः पलाण्डुः लताकः परारिका गृञ्जनः यवनेष्टः ಎಂದು ಈರುಳ್ಳಿ ಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಜಾತಿಯಿರುವುದು,

परार्थ ಪರಾರ್ಥ (पुं०) 1. ಇತರನ ಪ್ರಯೋಜನ, ಇತರರಿಗಾಗುವ ಪ್ರಯೋಜನ. परस्यार्थः। "एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान् परित्यज्य ये" भर्तृ० १-६४। "स्वार्थो यस्य परार्थ एव स पुमानेकः सतामग्रणीः"। "तथाहि सर्वे तस्यासन् परार्थैकफला गुणाः" रघु० १-२९। (वि०) 2. ಇತರನ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಕಾರಣ

ವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಕಾರ್ಯವೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. परः अर्थः उद्देश्यो यस्य। (अव्य०) 3. ಇತರನಿಗಾಗಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗಾಗಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ.

परार्ध ಪರಾರ್ಧ (न०) 1. ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗ, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. "दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम्" भर्तृ० २-६०। 2. ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ. "अथ परे दशगुणोत्तराः। शतं सहस्रमयुतं नियुतं प्रयुतार्बुदे। न्यर्बुदं बृन्दखर्वे च निखर्वं शङ्खमम्बुजम्। समुद्रो मध्यमन्तं च परार्धं च यथाक्रमम्" वैज०। ಮುಂದಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು.

शतम्	१०० × 10
सहस्रम्	१००० × 10
अयुतम्	१०००० × 10
नियुतम्	१००००० × 10
प्रयुतम्	१०००००० × 10
अर्बुदम्	१००००००० × 10
न्यर्बुदम्	१००००००००० × 10
बृन्दम्	१०००००००००० × 10
खर्वम्	१००००००००००० × 10
निखर्वम्	१०००००००००००० × 10
शङ्खम्	१००००००००००००० × 10
अम्बुजम्	१०००००००००००००० × 10
समुद्रः	१००००००००००००००० × 10
मध्यम्	१०००००००००००००००० × 10
अन्तम्	१००००००००००००००००० × 10
परार्धम्	१००००००००००००००००००

3. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧ (ಉತ್ತರಾರ್ಧ). परस्य ब्रह्मणः आयुषोऽर्धम्।

परार्ध्य ಪರಾರ್ಧ್ಯ (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. परस्मिन्नर्धे भवः "यत्" (४-३-५)। "आबद्धप्रचुरपरार्ध्य-किंकिणीको रामाणामनवरतोदगाहभाजाम्" माघ० ८-४५। 2. ಅಧಿಕ ಮೌಲ್ಯದ, ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಬಾಳುವ. "यतः परार्ध्यानि भूतान्यनूनैः" माघ० ४-११। 3. ಸುಂದರವಾದ. "परार्व्यवर्णास्तरणोपपन्नम्" रघु० ६-४।

परावर ಪರಾವರ (वि०) 1. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. परस्मादप्यवरः। 2. ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ. 3. ಮೇಲಿನ ಮತ್ತು ಕೆಳಗಿನ. 4. ದೂರದ ಮತ್ತು ಸಮೀಪದ. (स्त्री०) **-अवरा -ಅವರಾ.** 5. ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ.

परावर्त ಪರಾವರ್ತ (पुं०) 1. ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ. 2. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ. परा + वृतु (वर्तने) "घञ्" (३-३-१८)।

परावह ಪರಾವಹ (पुं०) ಸಪ್ತವಿಧ ವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. परा वहति — वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। (1) आवहः (2) प्रवहः (3) विवहः (4) परावहः (5) संवहः (6) उद्वहः ಮತ್ತು (7) परिवहः ಇವು ಸಪ್ತವಾಯುಗಳು. ಪರಾವಹವಾಯುವು ಪರಿವಹವಾಯುವಿನ ಮೇಲುಗಡೆಯಿರುವುದು.

पराविद्ध ಪರಾವಿದ್ಧ (पुं०) ಕುಬೇರ. परा + व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)।

परावृत्त ಪರಾವೃತ್ತ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋದ. परा + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ, ವಿನಿಮಯದಿಂದ ಬಂದಿರುವ.

परावृत्ति ಪರಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ. परा+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ.

पराशर ಪರಾಶರ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಂದೆ, ಒಬ್ಬ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು. ಪರಾಶರ ಸ್ಮೃತಿಯು ಈ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದುದು.

पराशरात्मज ಪರಾಶರಾತ್ಮಜ (पुं०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ. पराशरस्यात्मजः।

पराश्रय ಪರಾಶ್ರಯ (पुं०) 1. ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಆಸರೆ, ಇತರನ ಅವಲಂಬನೆ. 2. ಶತ್ರುವಿನ ಆಶ್ರಯ. परस्याश्रयः। (वि०) 3. ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ. (स्त्री०) **-आश्रया -ಆಶ್ರಯಾ.** ಮತ್ತೊಂದು ಮರವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬೆಳೆಯುವ ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ.

परास ಪರಾಸ (न०) ತವರ. "रङ्गं वङ्गं त्रपु क्षोम्यं मृदङ्गं नागजीवनम्। परासं सिंहलं ज्येष्ठम्" वैज०।

परासन ಪರಾಸನ (न०) ಸಂಹರಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. परा + असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परासु ಪರಾಸು (वि०) ಮರಣಹೊಂದಿದ, ಗತಿಸಿಹೋದ. परागताः असवो यस्य।

परास्त ಪರಾಸ್ತ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परा+असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, "परास्तवसुधा सुधाधिवसति"

किरा० ५-२७। 3. तिरस्करिसल्पट्ट, तळ्ळिहाकल्पट्ट. "इति यदुक्तं तदपि परास्तम्"।

परास्कन्दन ಪರಾಸ್ಕಂದನ (न०) 1. इतररन्नु मेलॆ बीळुवुदु, इतररन्नु मुत्तिगॆ हाकुवुदु. 2. इतररन्नु तिरस्करिसुवुदु.

परास्कन्दिन् ಪರಾಸ್ಕಂದಿನ್ (वि०) 1. इतररन्नु मेलॆ बीळुव स्वभावद. (पुं०) 2. चोर, कळ्ळ. परान् आस्कन्दितुं शीलमस्य — पर + आ + स्कन्दिर् (गति-शोषणयोः) "णिनिः" (३-२-७८)। "प्रतिरोधि-परास्कन्दिपाटच्चरमलिम्लुचाः" अम०। 3. इतररन्नु तिरस्करिसुव स्वभावद.

पराह्न ಪರಾಹ್ನ (पुं०) मूरनॆय दिन, मरुदिवस. परम् अहः "टच्" (५-४-९१)।

पराहत ಪರಾಹತ (वि०) होडॆयल्पट्ट, गायगॊळिसल्पट्ट, हिंसिसल्पट्ट. परा+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। "पराहतध्वस्तशिखे शिखावतो वपुष्यधिक्षिप्तसमिद्धतेजसि" किरा० १६-५६।

पराह्ण ಪರಾಹ್ಣ (पुं०) हगलिन उत्तरार्ध. परः अह्नः "टच्" (५-४-८८)। णत्वम् (८-४-७)।

परि ಪರಿ (अव्य०) नामपदगळ मत्तु क्रियापदगळ हिंदॆ सेरिसल्पडुव ऒंदु उपसर्ग. इदु ईकॆळगिन अर्थगळिगॆ द्योतकवागिरुवुदु. 1. सुत्तलू, ऎल्ला कडॆयल्लू. "शुक्लैर्मयूखनिचयैः परिवीतमूर्तिः" किरा० ५-४२। 2. वर्जन, विना, हॊरतु. "परिविष्णु"—विष्णुं वर्जयित्वा इत्यर्थः। "परि त्रिगर्तात्"। 3. इत्थंभूताख्यान, प्रकारवन्नु हेळुवुदु, रीतियन्नु हेळुवुदु. "भक्तो विष्णुं प्रति पर्येतु वा"। 4. भाग. "लक्ष्मीर्हरिं प्रति परि अनु वा"। 5. दोषकथन, दोषवन्नु हेळुवुदु. "अनिन्द्यः पौलस्त्यो व्रजति परिवादो मयि पुनः" म० वी० ५-२८। 6. अलंकार, भूषण. "परिष्कृतां काञ्चनतोरणैस्तां वल्गुध्वजां वन्दनदाम-चित्राम्" याद० १३-४१। 7. आलिंगन. "घनपुलक-पुलोमजाकुचाग्रद्रुतपरिरम्भनिपीडनक्षमत्वम्" माघ० १-७४। 8. व्याप्ति. "वृक्षं वृक्षं प्रति परि अनु वा सिञ्चति"। 9. लक्षण, सूचनॆ, चिह्नॆ. "वृक्षं प्रति परि अनु वा विद्योतते विद्युत्"। 10. व्याप्ति, हरडुविकॆ. 11. वंचनॆ, मोस. 12. व्याधि, रोग. 13. पूजॆ. 14. शोकॆ, दुःख. "शशंस सीतापरिदेवनान्तमनुष्ठितं शासनमग्रजस्य" रघु० १४-८३। 15. निरसन, तळ्ळिहाकुवुदु. "परि स्यात् सर्वतोभाव-लक्षणादिषु भूषणे। आलिङ्गने वञ्चने च" नानार्थर०। "परि स्यात्सर्वतोभावे वर्जने व्याधिशोकयोः। इत्थंभूता-ख्यानभागवीप्सालिङ्गनलक्षणे। दोषाख्याने निरसने पूजाव्याप्त्योश्च भूषणे" मेदि०।

परिकथा ಪರಿಕಥಾ (स्त्री०) कल्पितकॆथॆ, कट्टुकथॆ, कल्पित पुरुषन चरित्रॆ मत्तु साहसकृत्यगळन्नु हेळुव कथॆ. "अथ वाङ्मयभेदाः स्युः चम्पूः खण्डकथा कथा। आख्यायिका परिकथा" त्रिकाण्ड०।

परिकर ಪರಿಕರ (पुं०) 1. समूह, गुंपु, राशि. परि + कृ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। "सन्ध्या-क्रुष्टावशिष्टस्वकरपरिकरैः स्पष्टहेमारपङ्क्तिः" रत्ना० ३-५। 2. परिवार, परिजन. 3. कटिबंध, नडुकट्टु. "अहिपरिकरभाजो भास्मनैरङ्गरागैरधिगतधवलिम्नः शूलपाणेरभिख्याम्" माघ० ५-६५। 4. तपस्विय उडुवनन्नु बळसि मंडिगळन्नु सेरिसि कट्टुव बट्टॆ. 5. विवेचनॆ, विमर्शिसुवुदु. 6. पर्यंक, मंचक. 7. प्रारंभ, उपक्रम. 8. सहायक, जॊतॆयल्लि कॆलसमाडुववनु. "भवेत्परिकरः सङ्घे पर्यङ्क-परिवारयोः। प्रगाढगात्रिकाबन्धे समारम्भविवेकयोः" मेदि०। 9. अर्थालंकारद ऒंदु भेद, अभिप्राय गर्भितवाद विशेषणगळिंद कूडिद ऒंदु अलंकार. **लक्षण:** "अलङ्कारः परिकरः साभिप्राये विशेषणे"। **उदा:** "सुधांशुकलितोत्तंसस्तापं हरतु वः शिवः" चन्द्रा०। 10. रूपकगळल्लि मुखसंधिय ऒंदु अंग. काव्यार्थदल्लि मुख्य फलक्कॆ कारण (बीज) भूतवाद रति उत्साहादिगळु प्रारंभदल्लि समुत्पन्नवागि अदु मुंदक्कॆ इन्नू वृद्धिहॊंदुवुदु "परिकर" ऎनिसुवुदु. "समुत्पन्नार्थबाहुल्यं ज्ञेयः परिकरः पुनः" सा० द० ६-८३।

परिकर्तृ ಪರಿಕರ್ತೃ (पुं०) अण्णनिगॆ मदुवॆयागदिरुवाग तम्मनिगॆ मदुवॆमाडिसुववनु, अण्णनिगिंत मुंचॆ तम्मनिगॆ मदुवॆ माडिसुव पुरोहित. "ज्येष्ठे अनिर्विष्टे कनीयान् निर्विशन् परिवेत्ता भवति परिविन्नो ज्येष्ठः परिवेदनीया कन्या परिदायी दाता परिकर्ता याजकः ते सर्वे पतिताः" हारीतः।

परिकर्मन् ಪರಿಕರ್ಮನ್ (ನ॰) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ, ಪರಿ + ಕೃ ಕ್ತನ್ (ಕರಣೆ) "ಮನಿನ್" (ಉ॰ ೪-೧೪೬)। "यावत्तं कृताचारपरिकर्माणं पश्यामि" ಶಾಕು॰ ೨। 2. ಅಂಗಸಂಸ್ಕಾರ, ವಾಸನೆಪುಡಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮೈಗೆ ಹಚ್ಚಿ ಸೊಗಸುಮಾಡುವುದು. परिमलवर्जनार्था क्रिया परिकर्म स्नानोद्वर्तनादि। "परिकर्माङ्गसंस्कारः" ಅಮ॰। 3. ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉಪಾಯ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಮೈತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ. ಮೈತ್ರಿ ಕರುಣಾ ಮುದಿತಾ ಮತ್ತು ತಪೇಕ್ಷಾ ಎಂದು ಚಿತ್ತ ಪ್ರಸಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮನೋಧರ್ಮಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮಹಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಿಯೂ ದುಃಖಿತಪ್ತರಾದವರಲ್ಲಿ ಕರುಣೆಯೂ ಸುಖಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮುದಿತೆ (ಅನುಮೋದನೆ) ಯೂ ಪಾಪಾತ್ಮರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಔದಾಸೀನ್ಯ) ಉಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. "मैत्र्यादिचित्तपरिकर्मविदो विधाय क्लेशप्रहाणमिह लब्धसबीजयोगाः" ಮಾಘ॰ ೪-೪೫। 4. ಪೂಜೆ, ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. (ವಿ॰) 5. ಪರಿಚಾರಕ, ಸೇವಕ, ಆಳು. परितः कर्मास्य।

परिकर्मिन् ಪರಿಕರ್ಮಿನ್ (ವಿ॰) ಪರಿಚಾರಕ, ಸೇವಕ, ಆಳು. परिकर्मास्यास्ति "इनिः" (೫-೨-೧೧೬)।

परिकर्ष ಪರಿಕರ್ಷ (ಪುಂ॰) ಎಳೆಯುವುದು, ಸೆಳೆಯುವುದು. ಪರಿ + ಕೃಷ (ವಿಲೇಖನೆ) "ಘನ್" (೩-೩-೧೮)।

परिकर्षण ಪರಿಕರ್ಷಣ (ನ॰) ಎಳೆಯುವುದು, ಸೆಳೆಯುವುದು. ಪರಿ + ಕೃಷ (ವಿಲೇಖನೆ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

परिकलित ಪರಿಕಲಿತ (ನ॰) 1. ಗ್ರಹಿಸುವುದು, ತಿಳಿಯುವುದು. (ವಿ॰) 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

परिकल्कन ಪರಿಕಲ್ಕನ (ನ॰) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ.

परिकल्पन ಪರಿಕಲ್ಪನ (ನ॰) 1. ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು, ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದು, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವುದು. ಪರಿ+ಕೃಪ್ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯೆ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು, ನಿಗದಿ ಮಾಡುವುದು, ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು. 3. ಹವಣಿಸುವುದು, ಒದಗಿಸುವುದು. (ಸ್ತ್ರೀ॰) **–कल्पना –ಕಲ್ಪನಾ.** "माहात्म्यादतिपौरुषस्य भवतो दृप्तारिदर्पच्छिदः पश्यंतान् परिकल्पनाव्यतिकरप्रोच्छूनवंशान् गजान्" ಮುದ್ರಾ॰ ೭-೧೫। 4. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು, ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಹೇಳುವುದು.

परिकल्पित ಪರಿಕಲ್ಪಿತ (ವಿ॰) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಪರಿ + ಕೃಪ್ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯೆ) "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)। 2. ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒದಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹವಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "चित्रे निवेश्य परिकल्पितसत्त्वयोगा रूपोच्चयेन मनसा विधिना कृता नु" ಶಾಕು॰ ೨-೯।

परिकीर्ण ಪರಿಕೀರ್ಣ (ವಿ॰) ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ. ಪರಿ + ಕೃ (ವಿಕ್ಷೇಪೆ) "ಕ್ತ:" (೩-೪-೭೨)। "परिकीर्णमुद्यतभुजस्य भुवनविवरे दुरासदम्" ಕಿರಾ॰ ೧೨-೧೧।

परिकीर्तन ಪರಿಕೀರ್ತನ (ನ॰) ಹೇಳುವುದು. ಪರಿ + ಕೃತ (ಸಂಶಬ್ದನೆ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

परिकीर्तित ಪರಿಕೀರ್ತಿತ (ವಿ॰) ಉಕ್ತವಾದ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. ಪರಿ + ಕೃತ (ಸಂಶಬ್ದನೆ) "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)। "मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः" ಗೀತಾ ೧೮-೭।

परिकुपित ಪರಿಕುಪಿತ (ವಿ॰) ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಗೊಂಡಿರುವ. ಪರಿ + ಕುಪ (ಕ್ರೋಧೆ) "ಕ್ತ:" (೩-೪-೭೨)। "परस्परं परिकुपितस्य पिंषतः क्षतोर्मिका कनकपरागपिङ्गलम्" ಮಾಘ॰ ೧೭-೮। "क्तवतुः" (೩-೨-೧೦೨)। **–कुपितवत् –ಕುಪಿತವತ್.** ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **–वती –ವತೀ.**

परिकुप्यत् ಪರಿಕುಪ್ಯತ್ (ವಿ॰) ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. ಪರಿ + ಕುಪ (ಕ್ರೋಧೆ) "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **–कुप्यन्ती –ಕುಪ್ಯನ್ತೀ.**

परिकोपन ಪರಿಕೋಪನ (ನ॰) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಪರಿ+ಕುಪ (ಕ್ರೋಧೆ) ಭಾವೇ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। (ವಿ॰) 2. ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. ಪರಿ + ಕುಪ "ಯುಚ್" (೩-೨-೧೫೧)।

परिकोपनीय ಪರಿಕೋಪನೀಯ (ವಿ॰) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. ಪರಿ + ಕುಪ (ಕ್ರೋಧೆ) + ಣಿಚ್ "ಅನೀಯರ್" (೩-೧-೯೬)। "तव्यः" (೩-೧-೯೬)। **–कोपयितव्यः –ಕೋಪಯಿತವ್ಯಃ.** 2. ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪವುಂಟುಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಿದ.

परिक्रम ಪರಿಕ್ರಮ (ಪುಂ॰) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. ಪರಿ+ಕ್ರಮು (ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೆ) "ಘನ್" (೩-೩-೧೮)। न वृद्धिः (೭-೩-೩೪)। "द्रुतपदमभियातुमिच्छतीनां गगनपरिक्रमलाघवेन तासाम्" ಕಿರಾ॰ ೧೦-೨। 2. ಸುಖ

वागि तिरुगाडुवुदु, विहारार्थवागि संचरिसुवुदु. 3. सुत्तलू ओडाडुवुदु, एल्ला कडेयू संचरिसुवुदु. 4. प्रदक्षिण माडुवुदु. "परिक्रमैः पर्यचरत्स देवः" याद० १३-९२। "ल्युट्" (३-३-११५)। **-क्रमणम् -क्रमणम्**.

परिक्रय पठिक्रय (पुं०) 1. विनिमय, बदलावणे. परि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "अच्" (३-३-५६)। 2. कॊंडुकॊळ्ळुवुदु, क्रयक्के कॊळ्ळुवुदु. 3. हणवन्नु कॊट्टु क्लृप्तकालक्के बाडिगॆगॆ कॊळ्ळुवुदु. "शिष्टस्य प्रतिरक्षार्थं परिक्रय उदाहृतः" हितो० ४-१२२। "ल्युट्" (३-३-११५)। **-क्रयणम् -क्रयणम्**.

परिक्राम(य)न् पठिक्राम(म्य)त् (वि०) 1. सुत्तलू संचरिसुत्तिरुव, एल्ला कडेयल्लू ओडाडुत्तिरुव. परि+क्रम् (पादविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. विहारार्थवागि संचरिसुत्तिरुव. 3. मुंदे नडॆयुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-क्रामन्ती, -क्राम्यन्ती -क्रामंतीः, -क्राम्मंतीः**.

परिक्रिया पठिक्रियाः (स्त्री०) 1. सुत्तुगट्टुवुदु, सुत्तुवरॆयुवुदु. परि + डु कृञ् (करणे) "शः" (३-३-१००)। 2. सुत्तलू बॆलि हाकुवुदु अथवा कुंदक तोडुवुदु.

परिक्रीणान पठिक्रीणान (वि०) 1. क्रयक्के कॊळ्ळुव. 2. विनिमय माडिकॊळ्ळुव, बदलावणॆ माडिकॊळ्ळुव. परि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "शानच्" (३-२-१२४)। "कृतेनोपकृतं वायोः परिक्रीणानमुत्थितम्" भट्टि० ८-८। 3. क्लृप्तकालक्के बाडिगॆगॆ कॊळ्ळुवनु.

परिक्रीत पठिक्रीत (वि०) 1. क्रयक्के कॊळ्ळल्पट्ट. परि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "क्तः" (३-२-१०२)। "संभोगाय परिक्रीतः कर्तास्मि तव नाप्रियम्" भट्टि० ८-७८। 2. बाडिगॆगॆ कॊळ्ळल्पट्ट, कॆलवु कालद मट्टिगॆ बाडिगॆगॆ तॆगॆदुकॊळ्ळल्पट्ट. "शतेन शताय वा परिक्रीतः" सि० कौ०। 3. विनिमय माडिकॊळ्ळल्पट्ट, बदलावणॆ माडल्पट्ट.

परिक्लम पठिक्लम (पुं०) हॆच्चु बळलिकॆ, हॆच्चु आयास. परि+क्लमु (ग्लानौ) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **-क्लमनम् -क्लमनम्**.

परिक्लान्त पठिक्लान्त (वि०) बहळ बळलिरुव, हॆच्चु आयासगॊंडिरुव. परि + क्लमु (ग्लानौ) "क्तः" (३-४-७२)। "द्राघीयसा वयोऽतीतः परिक्लान्तः किलाध्वना" किरा० ११-२।

परिक्लिशित पठिक्लिशित (वि०) हॆच्चु तॊंदरॆ अनुभविसिद, हॆच्चु कष्टपट्टिरुव. परि+क्लिशू (विबाधने) "क्तः" (३-४-७२)। इडभावे **-क्लिष्टः -क्लिष्टः**.

परिक्लिश्नत् पठिक्लिश्नत् (वि०) हॆच्चु तॊंदरॆपडुत्तिरुव, बहळ कष्टपडुत्तिरुव. परि + क्लिशू (विबाधने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-क्लिश्नती -क्लिश्नतीः**.

परिक्लिश्यत् पठिक्लिश्यत् (वि०) हॆच्चु परितापपडुत्तिरुव, हॆच्चु दुःखिवन्नु अनुभविसुत्तिरुव. परि + क्लिशू (उपतापे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-क्लिश्यन्ती -क्लिश्यन्तीः**.

परिक्लिष्ट पठिक्लिष्ट (वि०) हॆच्चु तॊंदरॆयन्नु अनुभविसिद, परि + क्लिशू (विबाधने) "क्तः" (३-४-७२)।

परिक्लेद पठिक्लेद (पुं०) तॆव, ऒद्दॆ. परि + क्लिद्ऌ (आर्द्रीभावे) "घञ्" (३-३-१८)।

परिक्लेश पठिक्लेश (पुं०) हॆच्चु तॊंदरॆ, हॆच्चु कष्ट. परि+क्लिशू (विबाधने) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **-क्लेशनम् -क्लेशनम्**.

परिक्वणत् पठिक्वणत् (वि०) कूगुत्तिरुव, शब्द माडुत्तिरुव. "परिक्वणत्सारसपङ्क्तिमेखलैः" किरा० ८-९।

परिक्षत पठिक्षत (वि०) गायगॊळिसल्पट्ट. परि + क्षणु (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "कुशाङ्कुरादानपरिक्षताङ्गुलिः कृतोऽक्षसूत्रप्रणयी तया करः" कुमा० ५-११।

परिक्षय पठिक्षय (पुं०) कडमॆयागुवुदु, अवनति हॊंदुवुदु, नाशहॊंदुवुदु. परि + क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)। "न महानपि भूतिमिच्छता फलसम्पत्प्रवणः परिक्षयः" किरा० २-८।

परिक्षाम पठिक्षाम (पुं०) ऒणगिरुव, बत्तिहॊगिरुव, सॊरगिहॊगिरुव. परि + क्षै (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। तकारस्य मः (८-२-५३)।

परिक्षित् ಪರಿಕ್ಷಿತ್ (पुं०) 1. ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಪುತ್ರ, ಜನಮೇಜಯರಾಜನ ತಂದೆ, ಅರ್ಜುನನ ಮೊಮ್ಮಗ. परिक्षीणे क्षयति — क्षि "क्विप्" (३-२-७६)। परि सर्वतोभावेन क्षीयते हन्यते दुरितं येन वा। ಕುರುವಂಶವು ಪರಿಕ್ಷೀಣವಾಗಿದ್ದಾಗ ಈತನು ಜನಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮೊದಲೇ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಹೇಳಿದ್ದನು. "विराटस्य सुतां पूर्वं स्नुषां गाण्डीवधन्वनः। उपप्लाव्यगतां दृष्ट्वा व्रतवान् ब्राह्मणोऽब्रवीत्। परिक्षीणेषु कुरुषु पुत्रस्तव भविष्यति। एतदस्य परिक्षित्त्वं गर्भस्थस्य भविष्यति" भा० सौप्तिक० १६-२, ३। ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು ಧರ್ಮರಾಜನ ರಾಜ್ಯಭಾರಾನಂತರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದನು. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಯುದ್ಧವು ಮುಗಿದನಂತರ ಅಭಿಮನ್ಯುಪತ್ನಿಯಾದ ಉತ್ತರೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈತನು ಜನಿಸಿದನು. ಈತನು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೇ ಕುರುವಂಶದ ನಾಶದಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಹತನಾಗಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಬದುಕಿದನು. ಒಬ್ಬ ವೃಷಲನು ರಾಜವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಒಂದು ಗೋವನ್ನೂ ಒಂದು ವೃಷಭವನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ಈ ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು, ಗೋವು ಭೂದೇವಿಯೆಂದೂ ವೃಷಭವು ಧರ್ಮಪುರುಷನೆಂದೂ ಇವರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದವನು ಕಲಿಪುರುಷನೆಂದೂ ತಿಳಿದು ದಂಡಿಸಲಾಗಿ ಕಲಿಯು ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಓಡಿಹೋದನು. ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾಗಿಯೂ ನೀತಿವಂತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರೂ ಒಂದು ಸಲ ಇವನ ದೌರ್ಭಾಗ್ಯದಿಂದ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾಗಿದ್ದ ಶಮೀಕಮಹರ್ಷಿಯು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ಮಾತನಾಡಿಸಿ ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡು ಆ ಋಷಿಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಒಂದು ಸತ್ತ ಹಾವನ್ನು ಮಾಲೆಯಾಗಿ ಹಾಕಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಶೃಂಗಿಯು ಇದನ್ನು ಕಂಡು "ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಂಶಕ್ಕೇ ಅಪಮಾನ ಮಾಡಿದ ಈ ಪಾಪಿಯು ಏಳುದಿನಗಳೊಳಗೆ ಸರ್ಪದಂಶನದಿಂದ ಮರಣಹೊಂದಲಿ" ಎಂದು ಶಾಪವಿತ್ತನು. ಸಮಾಧಿಯಿಂದ ಜಾಗೃತಿಗೊಂಡ ಶಮೀಕಋಷಿಯು ತನ್ನ ಮಗನ ಈ ಅವಿವೇಕಕ್ಕಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಿ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನ ಮೂಲಕ ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತಿಗೆ ಜಾಗರೂಕತೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು. ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು ತನ್ನ ಈ ನೀಚಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ದುಃಖಿಪಟ್ಟು ಪುತ್ರನಾದ ಜನಮೇಜಯನನ್ನು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ದುರ್ಗಮವಾದ ಒಂದು ಮನೆಯನ್ನು ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿ ವ್ಯಾಸಪುತ್ರನಾದ ಶುಕಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಕಥೆಯನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿದನು. ಏಳನೆಯ ದಿನ ಇವನನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಲು ಬಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಂದುಕೊಟ್ಟ ಫಲವನ್ನು ಆಘ್ರಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅದರೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದ ತಕ್ಷಕನು ಇವನನ್ನು ಕಚ್ಚಲಾಗಿ ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು ಲಯವನ್ನು ನೀಗಿದನು. ಮಹಾಭಾರತಯುದ್ಧಾನಂತರ ಮೂವತ್ತಾರು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ನಿರ್ಯಾಣವಾಗಲಾಗಿ ಪಾಂಡವರೂ ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನ ಮಾಡಿದರು. ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು ತನ್ನ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ವರ್ಷ ರಾಜ್ಯ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ರಾಜ್ಯವಾಳಿ ತನ್ನ ತೊಂಬತ್ತಾರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದನು. 2. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಅನಶುಷನ ಮಗ. 3. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಅವಿಕ್ಷತರಾಜನ ಮಗ. 4. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಮಂಡೂಕರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಸುಶೋಭನೆಯು ಈತನ ಪತ್ನಿ. ಶಲ ದಲ ಮತ್ತು ಬಲರೆಂಬ ಮೂವರು ಈತನ ಪುತ್ರರು.

परिक्षिप्त ಪರಿಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. परि + क्षिप्त (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। "गङ्गास्रोतःपरिक्षिप्तं वप्रान्तर्ज्वलितौषधि" कुमा० ६-३८। 2. ಸುತ್ತಲೂ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸುತ್ತಲೂ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಧಿಕ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "परिक्षिप्तं तु धिक्कृते" नानार्थर०।

परिक्षीण ಪರಿಕ್ಷೀಣ (वि०) ಕ್ಷಯಹೊಂದಿದ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡ, ದರಿದ್ರನಾದ. परि + क्षि (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। "परिक्षीणः कश्चित् स्पृहयति यवानां प्रसृतये स पश्चात्संपूर्णः कलयति धरित्रीं तृणसमाम्" भर्तृ० १-३६।

परिक्षेप ಪರಿಕ್ಷೇಪ (पुं०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಚೆಲ್ಲುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಎರಚುವುದು. 2. ಸುತ್ತಲೂ ಬಿಸಾಡುವುದು. परि+क्षिप्तु (निरसने) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಪರಿಧಿ, ಮಂಡಲ, ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವರೆಯುವುದು. "महार्णवपरिक्षेपं लङ्घायाः परिखालघुम्" रघु० १२-६६। 4. ಇಂದ್ರಿಯ. परितः क्षिप्यते विषयवासनया जीवात्मा येन — परि + क्षिप्तु कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "एकादशपरिक्षेपं मनोव्याकरणात्मकम्" भा० आश्व० ३७-२।

परिक्षेपिन् ಪರಿಕ್ಷೇಪಿನ್ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಎರಚುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಸುತ್ತಲೂ ಚೆಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದ. परि + क्षिप्तु (निरसने) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "त्यागिनं सुखदुःखस्य परिक्षेप्यम्भसामृतुः" भट्टि० ७-१०।

परिखा ಪರಿಖಾ (स्त्री०) ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ತೋಡುವ ಕಂದಕ, ಶತ್ರುಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸಲಾಗದಂತೆ ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ತುಂಬಿದ ಹಳ್ಳ. परितः खन्यते—खनु (अवदारणे) "ङः" (३-२-१०२)। "महार्णवपरिक्षेपं लङ्कायाः परिखालघुम्" रघु० १२-६६।

परिखीकृत ಪರಿಖೀಕೃತ (वि०) ಕಂದಕವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अपरिखाः परिखाः संपद्यमानाः कृताः "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-३२)। "सवेलावप्रवलयां परिखीकृतसागराम्" रघु० १-३०।

परिखिन्न ಪರಿಖಿನ್ನ (वि०) ಆಯಾಸಗೊಂಡ, ಬಳಲಿದ. परि + खिद (दैन्ये) "क्तः" (३-४-७२)।

परिखेद ಪರಿಖೇದ (पुं०) ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. परि+खिद (दैन्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी नियमितपरिखेदा तच्छिरश्चन्द्रपादैः" कुमा० १-६०।

परिखेदित ಪರಿಖೇದಿತ (वि०) 1. ಬೇಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + खिद (दैन्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "परिखेदित विन्ध्यवीरुधः परिपीतामलनिर्झराम्भसः" भट्टि० १०-२९। 2. ಆಯಾಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परिगणन ಪರಿಗಣನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಣಿಸುವಿಕೆ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಎಣಿಸುವುದು. परि + गण (संख्याने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। स्त्रियां "युच्" (३-३-१०७)। -ना-ना. "श्रेणीभूताः परिगणनया निर्दिशन्तो बलाकाः" मेघ०। 2. ಎಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದು, ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು.

परिगणित ಪರಿಗಣಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + गण (संख्याने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಎಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಣ್ಯನಾಗಿ ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

परिगत ಪರಿಗತ (वि०) 1. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ. परि+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "विशदप्रभापरिगतं विबभावुदयाचलव्यवहितेन्दुवपुः" माघ० ९-२६। 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रथमपरिगतार्थस्तं रघुः संनिवृत्तं विजयिनमभिनन्द्य श्लाघ्यजायासमेतम्" रघु० ७-७१। 3. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. परि+गम्लृ कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ನೆನೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अपि स्थाणुवदासीनः शुष्यन् परिगतः क्षुधा" पञ्चत० १-५०। 6. ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "जलनिबिडितवस्त्रव्यक्तनिम्नोन्नताभिः परिगततटभूमिः स्नानमात्रोत्थिताभिः" मालती० ४-१०।

परिगदित ಪರಿಗದಿತ (न०) ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡುವುದು. परि+गद (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

परिगलत् ಪರಿಗಲತ್ (वि०) ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. परि+गल (प्रस्रवणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "निष्टापस्विद्यदस्थ्नः क्वथनपरिगलन्मेदसः प्रेतकायान्" मालती० ५-१७।

परिगलित ಪರಿಗಲಿತ (वि०) ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿದ. परि + गल (प्रस्रवणे) "क्तः" (३-४-७२)। "मदाम्भसा परिगलितेन सप्तधा गजान् जनः शमितरजश्चयानधः" माघ० १७-६८।

परिगर्हण ಪರಿಗರ್ಹಣ (न०) ಅತಿಯಾಗಿ ನಿಂದಿಸುವುದು, ಬಹಳ ಬಯ್ಯುವುದು. परि+गर्ह (निन्दने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिगूढ ಪರಿಗೂಢ (वि०) 1. ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅತ್ಯಂತ ರಹಸ್ಯವಾದ, ಬಹಳ ಗುಟ್ಟಾದ. परि + गुह्ल (संवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿಯಲು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ, ಬಹಳ ಗಹನವಾದ.

परिगृहीत ಪರಿಗೃಹೀತ (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. परि+ग्रह (उपादाने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "नाभिह्रदैः परिगृहीतरयाणि निम्नैः स्त्रीणां बृहज्जघनसेतुनिवारितानि" माघ० ५-२९। 3. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಗ್ರಹ ತೋರಿ ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "अतिमात्रभासुरत्वं पुष्यति भानोः परिग्रहादनलः। अधिगच्छति महिमानं चन्द्रोऽपि निशापरिगृहीतः" माल० १-१३।

परिगृह्या ಪರಿಗೃಹ್ಯಾ (स्त्री०) ಮದುವೆಯಾದ ಪತ್ನಿ.

परिग्रह ಪರಿಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. परि+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "इक्ष्वाकुवंशगुरवे प्रयतः प्रणम्य स भ्रातरं भरतमर्घ्यपरिग्रहान्ते" रघु० १३-७०। 2. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ, ಭಾರ್ಯೆ. "निर्दिष्टां कुलपतिना स पर्णशालामध्यास्य प्रयतपरिग्रहद्वितीयः" रघु० १-९५। 3. ಪರಿಜನ, ಸೇವಕ, ಆಳು. 4. ಅನುಗ್ರಹ ತೋರಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು. "कुमुद्वतीवेन्दुपरिग्रहेण

ज्योत्स्नोत्सवं दुर्लभमम्बुजिन्या" नैष० ४-४५। 5. ग्रहण, ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "अनयदासनरज्जुपरिग्रहे भुजलतां जलतामबलाजनः" रघु० ९-४६। 6. ಶಾಪ. ಬೈಗಳು. 7. ಪಡೆಯುವುದು, ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "असंशयं क्षत्रपरिग्रहक्षमा यदार्यमस्यामभिलाषि मे मनः" शाकु० १-१९। 8. ರಾಹು ಕೇತುಗಳಿಂದ ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರ ಗ್ರಹಣ. 9. ಮೌಲ್ಯ, ಬೆಲೆ. 10. ಸಂಸಾರ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಭೋಗೋಪಕರಣ. "निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः" गीता ४-२१। 11. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 12. ಅನುಕೂಲವಾದ ಮನೋಭಾವ, ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "नमो वः परमास्त्रेभ्यो धन्याः स्मो वः परिग्रहात्" उ० रा० ७-११। 13. ಹೊಂದುವುದು. "भावसाध्वस. परिग्रहादभूत् कामदोहदमनोहरं वपुः" कुमा० ८-१। 14. ಧರಿಸುವುದು, ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "लोकेन भावी पितुरेव तुल्यः संभावितो मौलिपरिग्रहात्सः" रघु० १८-३८। 15. ಸಾಧನ, ಉಪಕರಣ. "अजिनदण्डभृतं कुशमेखलां यतगिरं मृगशृङ्गपरिग्रहाम्" रघु० ९-२१। 16. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 17. ಮೂಲ, ಬುಡ. 18. ಸೇನೆಯ ಹಿಂಭಾಗ. 19. ಅನುಗ್ರಹ, ದಯೆ. 20. ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು, (ಕಾರ್ಯವನ್ನು) ಕೈಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು. 21. ರಾಹು ಕೇತುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರು. 22. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ, ನಾರಾಯಣ. परितो ग्रहः स्वसम्बन्धिपौरजानपदतत्सम्बन्धिनां दूर्वादीनामपि परमपदप्रापणात् ग्रहणम् अस्य। "इहामुत्र समं सर्वग्रहणाव् स्यात्परिग्रहः" इति निरुक्तिः। "ऋतुः सुदर्शनः कालः परमेष्ठी परिग्रहः" वि० स०। "पत्नी परिजनादानमूलशापाः परिग्रहाः" अम०। "पत्नीस्वीकारशपथमूल्येष्वपि परिग्रहः" वैज०। 23. ಅನುಗ್ರಹ, ದಯೆ. "अतिमात्रभासुरत्वं पुष्यति भानोः परिग्रहादनलः" माल० १-१३। (वि०) 24. ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ವಸ್ತು, ತಾನು ಪಡೆದ ಪದಾರ್ಥ, ತಾನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ವಸ್ತು. "सुरपतिमपि श्वा पार्श्वस्थं विलोक्य न शङ्कते न हि गणयति क्षुद्रो जन्तुः परिग्रहफल्गुताम्" भर्तृ० १-९। "परिग्रहोपरक्तौ तु ग्रस्तार्केन्द्वोः" वैज०।

परिग्रहण ಪರಿಗ್ರಹಣ (न०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳುವುದು. परितो ग्रहणम्। 2. ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಹೊದಿಸುವುದು.

परिग्रहीतृ ಪರಿಗ್ರಹೀತೃ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ, ಯಜಮಾನ. "अर्थो हि कन्या परकीय एव तामद्य संप्रेष्य परिग्रहीतुः" शाकु० ४-२१। 2. ದತ್ತು ತಂದೆ, ಸ್ವೀಕಾರ ಪಡೆದ ತಂದೆ. परि + ग्रह (उपादाने) "तृच्" (३-१-१३३)।

परिग्राह ಪರಿಗ್ರಾಹ (पुं०) ಯಾಗದ ಒಂದು ವೇದಿಯ ಸ್ವೀಕಾರ. परि + ग्रह (उपादाने) "घञ्" (३-३-४७)। उत्तरः परिग्राहः। स्फ्येन वेदेः स्वीकरणम् सि० कौ०।

परिघ ಪರಿಘ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ಹಿಡಿ ಹಾಕಿದ ಮರದ ದೂಲ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಟ್ಟು ಹಾಕಿದ ದೊಡ್ಡ ದೊಣ್ಣೆ. परिहन्यते अनेन — परि + हन (हिंसागत्योः) "अप्" घादेशश्च (३-३-८४)। "निकुम्भो वानरेन्द्रस्य प्राहैषीत् परिघं ततः। हनूमांश्चापतन्तं तमभाङ्क्षीद्भोगिभीषणम्" भट्टि० १५-१२१। 2. ಅಗಳಿ, ಅಡ್ಡ ಮರ. "भार्गवस्य सुकृतोऽपि सोऽभवत्स्वर्गमार्गपरिघो दुरत्ययः" रघु० ११-८८। 3. ಕಬ್ಬಿಣದ ಗದೆ. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 5. ಕುಂಭ, ಕಲಶ, ಬಿಂದಿಗೆ. 6. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯೋಗ. 7. ಗೋಪುರ. 8. ಪ್ರಾಕಾರ 9. ಗಾಜಿನ ಹೂಜಿ. "परिघो योगभेदेऽस्त्रविशेषेऽर्गलघातयोः" मेदि०।

परिघात ಪರಿಘಾತ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಟ್ಟು ಹಾಕಿದ ದೊಡ್ಡ ದೊಣ್ಣೆ. परिहन्यते अनेन — परि + हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು.

परिघातन ಪರಿಘಾತನ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಟ್ಟು ಹಾಕಿದ ದೊಡ್ಡ ದೊಣ್ಣೆ. परि + हन (हिंसागत्योः) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಸುತ್ತಲೂ ಹೊಡೆಯುವುದು. (वि०) 3. ಸುತ್ತಲೂ ಹೊಡೆಯುವವನು.

परिघोष ಪರಿಘೋಷ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. 2. ಅವಾಚ್ಯ ಶಬ್ದ, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾತು. 3. ಗುಡುಗು, ಮೇಘ ಗರ್ಜನೆ. "परिघोषो निनादे स्यादवाच्ये जलदध्वनौ" मेदि०।

परिचय ಪರಿಚಯ (पुं०) 1. ಅಭ್ಯಾಸ. परि + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "परिचयं चललक्ष्यनिपातने भयरुषोश्च तदिङ्गितबोधनम्" रघु० ९-४९। "हेतुः परिचयस्थैर्ये वक्तुर्गुणनिकैव सा" माघ० २-७५। 2. ಹೆಚ್ಚು ಸಲಿಗೆ, ಹೆಚ್ಚು ಸಂಬಂಧವಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. "अतिपरिचयादवज्ञा सन्ततगमनादनादरो भवति"।

3. ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ ಗುರುತು. 4. ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಪಳಗಿರುವುದು, ಬಹಳ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದು. "न परिचयो मलिनात्मनां प्रधानम्" माघ० ७-६१। 5. ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದು, ಕೂಡಿಹಾಕುವುದು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು. 6. ಗಾಢವಾದ ಸ್ನೇಹ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದಿರುವ ಸ್ನೇಹ. "तदिह सुवदनायां तात मत्तः परस्मात् परिचयकरुणायाः सर्वथा मा विरंसीः" मालती० ६-१६। 7. ನಾದದ ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["निष्पत्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

परिचर ಪರಿಚರ (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. परितः चरति —चर (गतिभक्षणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಸೈನ್ಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಕಾವಲುಗಾರ, ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಥ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ಧಾಳಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವವನು. 3. ಅಂಗರಕ್ಷಕ. (वि०) 4. ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ. ಉಪಚಾರಮಾಡಲು ನೈಪುಣ್ಯ, ದಕ್ಷತೆ, ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗ, ತ್ರಿಕರಣ ಶುದ್ಧಿ ಇವು ಪರಿಚರನ ಮುಖ್ಯ ಗುಣಗಳು. "उपचारज्ञता दाक्ष्यमनुरागश्च भर्तरि। शौचं चेति चतुर्थोऽयं गुणः परिचरे जने"।

परिचरण ಪರಿಚರಣ (न०) ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಸೇವೆ. परि+चर भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "परिचरणफलं प्रभुः प्रयच्छन् अमितगुणाभिररंस्त वल्लभाभिः" याद० २४-१।

परिचरत् ಪರಿಚರತ್ (वि०) ಉಪಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. परि+चर (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

परिचर्यमाण ಪರಿಚರ್ಯಮಾಣ (वि०) ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. परि + चर (गतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "निवृत्तरागैः परिचर्यमाणो नाथः स्वयं नाकनिकेतनानाम्" याद० १८-५४।

परिचर्या ಪರಿಚರ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. परि + चर (गतिभक्षणयोः) "शः" यक् च निपा० (वा० ३-३-१०१)। "इत्याप्रसादादस्यास्त्वं परिचर्यापरो भव" रघु० १-९१। 2. ಪೂಜೆ. "ग्रहीतुमार्यान् परिचर्यया मुहुर्महानुभावा हि नितान्तमर्थिनः" माघ० १-१७।

परिचलत् ಪರಿಚಲತ್ (वि०) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. परि + चल (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। "परिचलतो बलानुजबलस्य पुरः सततं धृतश्रियः" माघ० ३-८२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–चलन्ती –ಚಲನ್ತೀ**.

परिचलन ಪರಿಚಲನ (न०) ಮುಂದೆ ಹೋಗುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. परि + चल (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिचलित ಪರಿಚಲಿತ (वि०) ಮುಂದೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿರುವ. परि + चल (कम्पने) "क्तः" (३-४-७२)।

परिचाय्य ಪರಿಚಾಯ್ಯ (पुं०) ಮೂರು ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. परिचीयते —परि + चिञ् (चयने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२१)। आयादेशश्च निपा०। परिचाय्यः उपचाय्यः मत्तु समूह्यः ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಹೆಸರು ಮೂರು. "समूह्यं चिन्वीत पशुकामः। परिचाय्यं चिन्वीत ग्रामकामः" तैत्तिरीये।

परिचार ಪರಿಚಾರ (पुं०) ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. परि+चर (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

परिचारक ಪರಿಚಾರಕ (पुं०) ಸೇವಕ, ಆಳು. परिचरति —परि + चर (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३४)। "तत्रात्मभूतैः कालज्ञैरहार्यैः परिचारकैः। सुपरीक्षित-मन्नाद्यमद्यान्मन्त्रैर्विषापहैः" मनु० ७-२१७। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–चारिका –ಚಾರಿಕಾ**. ಸೇವಕಿ, ಹೆಣ್ಣು ಆಳು. "दृढा मम त्वत्कुचयोः कठोरयोरुरस्तटीयं परिचारिकोचिता" नैष० ९-११६।

परिचार्य ಪರಿಚಾರ್ಯ (वि०) ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವನು. परिचार्यतेऽसौ—परि+चर कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

परिचालन ಪರಿಚಾಲನ (न०) ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಮುಂದೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. परि + चल (कम्पने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिचालयत् ಪರಿಚಾಲಯತ್ (वि०) ಮುಂದೆ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. परि+चल (कम्पने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–चालयन्ती –ಚಾಲಯನ್ತೀ**.

परिचालित ಪರಿಚಾಲಿತ (वि०) ಮುಂದೆ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि+चल (कम्पने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

परिचित ಪರಿಚಿತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಪಳಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಪಳಗಿದ. परि+चिञ् (चयने) "क्तः" (३-४-७२)। "तथापीदं शश्वत्परिचितविविक्तेन मनसा जनाकीर्णं मन्ये

हृतवहपरीतं गृहमिव" शाकु० ५-१०। 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + चिन् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನೇಕಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "यथा पुरा परिचितदाहधाष्टर्यया" माघ० १७-१०। 4. ಗುರುತಾಗಿರುವ, ಹಿಂದಿನಿಂದ ತಿಳಿದಿರುವ. "परिचितमागच्छन्तं ग्राहकमुत्कण्ठया विलोक्यासौ। हृष्यति तद्धनलुब्धो यद्वत्पुत्रेण जातेन" पञ्चतं० १-१६। 5. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಣಯವುಳ್ಳ, ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. "परिचित-परिचुम्बनाभियोगादपगतकुङ्कुमरेणुभिः कपोलैः" माघ० ७-६३।

परिचिति ಪರಿಚಿತಿ (स्त्री०) "परिचय" ಪದದ ಅರ್ಥ. परि+ चिन् (चयने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिचिन्तन ಪರಿಚಿಂತನ (न०) ಆಲೋಚಿಸುವುದು. परि + चिति (स्मृत्याम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिचिन्तनीय ಪರಿಚಿಂತನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡಬೇಕಾದ.

परिचिन्तित ಪರಿಚಿಂತಿತ (वि०) ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि+चिति (स्मृत्याम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

परिचुम्बन ಪರಿಚುಂಬನ (न०) ಚುಂಬಿಸುವುದು, ಮುದ್ದಾಡುವುದು, ಪ್ರೀತಿ ಮತ್ತು ಗೌರವ ತೋರಿಸಲು ಮುತ್ತು ಕೊಡುವುದು. परि+चुबि (वक्त्रसंयोगे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "परिचितपरिचुम्बनाभियोगादपगत-कुङ्कुमरेणुभिः कपोलैः" माघ० ७-६३।

परिचुम्बनीय ಪರಿಚುಂಬನೀಯ (वि०) ಚುಂಬಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮುತ್ತು ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. परि + चुबि (वक्त्रसंयोगे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

परिचुम्बित ಪರಿಚುಂಬಿತ (वि०) ಚುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುತ್ತು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + चुबि (वक्त्रसंयोगे) "क्तः" (३-२-१०२)।

परिच्छद ಪರಿಚ್ಛದ (पुं०) 1. ಉಪಕರಣ, ಸಾಮಗ್ರಿ (ಹೊರಗಣ ಅಂಗ; ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಮುಂತಾದುದು). परिच्छाद्यते-ऽनेन — परि + छद (अपवारणे) + णिच् "घः" (३-३-११८)। "सेना परिच्छदस्तस्य द्वयमेवार्थसाधनम्" रघु० १-१९। 2. ಆಚ್ಛಾದನ, ಹೊದಿಕೆ. 3. ವಸ್ತ್ರ ಒಡವೆ ಮುಂತಾದ ಅಲಂಕಾರ. "शाखावसक्तकमनीय-परिच्छदानामध्वश्रमातुरवधूजनसेवितानाम्" किरा० ७-४०। 4. ಪರಿಜನ, ಸೇವಕ, ಆಳು. "नरपतिरति-वाहयांबभूव क्वचिदसमेतपरिच्छदस्त्रियामाम्" रघु० ९-७०। 5. ಆಸ್ತಿ, ಧೇನು ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ. "विवास्यो वा भवेद्राष्ट्रात्सद्रव्यः सपरिच्छदः" मनु० ९-२४१। 6. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಶಬರ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. "विप्रादावृतमुग्रस्त्री निषादिषु मनोजवम्। चण्डाली तु श्वचण्डालं शबरी तु परिच्छदम्" वैज०।

परिच्छित्ति ಪರಿಚ್ಛಿತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ನಿರ್ಣಯ, ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. परि + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ತಪ್ಪು ಒಪ್ಪುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು.

परिच्छिन्न ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಅಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಯತ್ತೆಯ ಅವಧಿಯುಳ್ಳ. परि + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "परिच्छिन्न-प्रभावर्धिर्न मया न च विष्णुना" कुमा० २-५८। 2. ತಪ್ಪು ಒಪ್ಪುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परिच्छेद ಪರಿಚ್ಛೇದ (पुं०) 1. ನಿರ್ಣಯ, ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. परि+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। ಇವನು ಇಂತಹವನು ಇದು ಇಂತಹುದು ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯ ಜ್ಞಾನವು ಪರಿಚ್ಛೇದವೆನಿಸುವುದು. "परिच्छेदातीतः सकलवचनानामविषयः पुनर्जन्मन्यस्मिन् अनुभवपथं यो न गतवान्" मालती० १-३३। 2. ವಿಮರ್ಶೆ, ವಿವೇಚನೆ, ಸರಿಯಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸುವುದು. "परिच्छेदो हि पाण्डित्यं यदापन्ना विपत्तयः। अपरिच्छेदकर्तॄणां विपदः स्युः पदे पदे" हितो० १-१४८। 3. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 4. ಅವಧಿ, ಇಷ್ಟು ಎಂದು ಮಿತಿ. "राजा — अलमलं परिच्छेदेन" माल० २। 5. ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗ. ಇದರಂತೆಯೇ उच्छ्वासः अध्यायः पटलः अङ्कः काण्डः पर्व स्तबकः तरङ्गः ಮುಂತಾದುವು. 6. ಅಳತೆ, ಪರಿಮಾಣ.

परिच्छेद्य ಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ . 2. ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. परि + छिदिर् (द्वैधीकरणे) कर्मादौ "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಮಿತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಇಷ್ಟು ಎಂದು ಅಳತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. "प्रत्यक्षोऽप्य-परिच्छेद्यो महाद्रिर्महिमा तव" रघु० १०-२८।

परिच्युत ಪರಿಚ್ಯುತ (वि०) ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ, ಜಾರಿ ಬಿದ್ದಿರುವ. परि+च्युङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

"परिच्युतस्तत्कुचकुम्भमध्यात् किं शोषमायासि मृणाल-हार" रत्ना० २-१४।

परिच्युति ಪರಿಚ್ಯುತಿ (स्त्री०) ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಿಕೆ, ಕೈಜಾರಿ ಬೀಳುವುದು. परि+च्युङ् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिजन ಪರಿಜನ (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. परिगतो जनः। "यानाज्जनः परिजनैरवतार्यमाणा राज्ञीर्नरापनयनाकुलसौविदल्लाः" माघ० ५-१७। 2. ಸೇವಕರ ಸಮೂಹ. "परिजनश्च यथाव्यापारं राजानमभितः स्थितः" माल० १।

परिज्ञात ಪರಿಜ್ಞಾತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. परि+ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-३-१०२)। "तपस्विभिः कैश्चित् परिज्ञातोऽस्मि" शाकु० २।

परिज्ञान ಪರಿಜ್ಞಾನ (न०) ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞಾನ. ಕೂಲಂಕಷವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. परि+ज्ञा (अवबोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिज्ञेय ಪರಿಜ್ಞೇಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 'परि+ज्ञा (अवबोधने) "यत्" (३-१-९७)। आतः ईत् (६-४-६५)।

परिज्वन् ಪರಿಜ್ವನ್ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಯಾಜ್ಞಿಕ, ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸುವ ಪುರೋಹಿತ. 3. ಪರಿಚಾರಕ. "परिज्वा तु पुमानिन्दौ याज्ञिके परिचारके" मेदि०।

परिज्वलत् ಪರಿಜ್ವಲತ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ತೇಜಃಶಾಲಿಯಾದ. परि+ज्वल (दीप्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "परिज्वलन्तं निधनाय भूभृतां दहन्तमाशा इव जातवेदसम्" किरा० १४-३५।

परिडीन ಪರಿಡೀನ (न०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟದ ಒಂದು ಭೇದ. ["खगगति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

परिणत ಪರಿಣತ (पुं०) 1. ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಕೊಂಬುಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುವ ಆನೆ. परि+णम (प्रह्वत्वे) "क्तः" (३-४-७२)। "तिर्यग्दन्तप्रहारस्तु गजः परिणतो मतः"। "सततमसुमतामगम्यरूपाः परिणतदिक्करिकास्तटीबिर्भति" माघ० ४-२९। (वि०) 2. ಪಕ್ವವಾಗಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ. "त्वय्यासन्ने परिणतफलश्यामजम्बूवनान्ताः संपत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः" मेघ० १-२३। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಪರಿಪಕ್ವವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ ಪಡೆದ. "शब्दब्रह्मविदः कवेः परिणतप्रज्ञस्य वाणीमिमाम्" उ० रा० ७-२१। 4. ಹಳೆಯದಾದ, ಇಳಿಮುಖವಾದ. "परिणतं वयः"। 5. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ, ಬೇರೆ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. "प्रवेशानन्तरं च काननोपान्तवर्तिलताभावेन परिणतमस्या रूपम्" विक्र० ४। 6. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ. "निर्वेक्ष्यावः परिणतशरच्चन्द्रिकासु क्षपासु" मेघ० २-४७। 7. ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿದ. 8. ಜೀರ್ಣವಾದ, ಅರಗಿದ. 9. ನಿಪುಣ, ನಿಷ್ಣಾತ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನ ಪಡೆದವನು. 10. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗಿರುವ, ಕೆಳಮುಖವಾಗಿರುವ. 11. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತಿರುವ, ಎಳೆಯದಲ್ಲದ. "परिणतशरकाण्डा पाण्डुभिर्गण्डभागैः" माघ० ११-३०।

परिणति ಪರಿಣತಿ (स्त्री०) 1. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. परि+णम (प्रह्वत्वे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रभुत्वस्योत्कर्षात्परिणतिविशुद्धेश्च तपसाम्" म० वी० २-१५। 2. ಪರಿಣಾಮ, ಕಾರ್ಯದ ಫಲ. "समानप्रेमाणं जनमसुलभं प्रार्थितवतो विधौ वामारम्भे मम समुचितेषा परिणतिः" मालती० ४-४। 3. ಕೊನೆ, ಅಂತ್ಯ, ಸಮಾಪ್ತಿ, ಪರಿಪಾಕಾವಸ್ಥೆ. "परिणतिरमणीयाः प्रीतयस्त्वद्विधानामहमपि तव मान्या हेतुभिस्तैश्च तैश्च" मालती० ६-१६। 4. ಜರಾವಸ್ಥೆ, ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. "अभवद्गतः परिणतिं शिथिलः परिमन्दसूर्यनयनो दिवसः" माघ० ९-३। 5. ಆಹಾರ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು, ಆಹಾರದ ಪಚನ. 6. ಪರಿಪಕ್ವವಾಗುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಣ್ಣಾಗುವುದು. 7. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿಯುವುದು. 8. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗುವುದು. 9. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುದು, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವುದು. "परिणतिमिति रात्रेर्मागधा माधवाय" माघ० ११-१।

परिणद्ध ಪರಿಣದ್ಧ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. परि+णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "स जयति परिणद्धः शक्तिभिः शक्तिनाथः" मालती० ५-१। 2. ವಿಶಾಲವಾದ, ಅಗಲವಾದ. "युवा युगव्यायतबाहुरंसलः कपाटवक्षाः परिणद्धकन्धरः" रघु० ३-३४।

परिणमत् ಪರಿಣಮತ್ (वि०) 1. ಉಂಟಾಗುವ, ಸಿದ್ಧಿಸುವ. परि+णम (प्रह्वत्वे) "शतृ" (३-२-१२४)। "योगिनां परिणमन् विमुक्तये केन नास्तु विनयः सतां प्रियः" किरा० १३-४४। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಬಲಿಯುತ್ತಿರುವ, ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "परिणमदरुणिम्नः पङ्कजारण्यकोशान्" याद० १९-७७। 3. ಪಕ್ವವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗುತ್ತಿರುವ. 4. ಬದಲಾವಣೆ

ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 5. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ.

परिणय ಪರಿಣಯ (पुं०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. परि+णीञ् (प्रापणे) भावे "अच्" (३-३-५६)। "तस्मिन् संयमिनामाद्ये जाते परिणयोन्मुखे। जहुः परिग्रहव्रीडां प्राजापत्यास्तपस्विनः" कुमा० ६-३४।

परिणयन ಪರಿಣಯನ (न०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. परि + णीञ् (प्रापणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवनितनयभीतान् प्रीणयन्नादितेयान् परिणयनविलम्बं पद्मनाभः प्रसेहे" याद० १६-१४४।

परिणहन ಪರಿಣಹನ (न०) ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವುದು, परि + णह (बन्धने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिणाम ಪರಿಣಾಮ (पुं०) 1. ಬದಲಾವಣೆ, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವುದು, ವಸ್ತುವಿನ ಪೂರ್ವದ ಗುಣ ಹೋಗಿ ಬೇರೆ ಗುಣದ ಉತ್ಪತ್ತಿ. परि + णम (प्रह्वत्वे) "घञ्" (३-३-१८)। मृदः परिणामो घटः। पयसः परिणामो दधि। 2. ಕಾರ್ಯದ ಕೊನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ, ಫಲಕಾಲ. "परिणामसुखे गरीयसि व्यथकेऽस्मिन् वचसि क्षतौजसाम्" किरा० २-४। 3. ಪರಿಪಕ್ವವಾಗುವುದು, ಬಲಿಯುವುದು. "उपैति सस्यं परिणामरम्यता नदीरनौद्धत्यमपङ्कतां महीं" किरा० ४-२२। 4. ಪಕ್ವವಾಗುವುದು, ಹಣ್ಣಾಗುವುದು. "फलभरपरिणामश्यामजम्बूनिकुञ्जस्खलनतनुतरङ्गामुत्तरेण स्रवन्तीम्" मालती० १-२४। 5. ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. "गुणवत्सुतरोपितश्रियः परिणामे हि दिलीपवंशजाः" रघु० ८-११। 6. ಕೊನೆ, ಅಂತ್ಯ. "प्रच्छायसुलभनिद्राः दिवसाः परिणामरमणीयाः" शाकु० १-३। 7. ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಕಾಲ, ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಪಚನವಾಗುವ ಅವಸ್ಥೆ. "हितं च परिणामे यत्तदाद्यं भूतिमिच्छता" पञ्चतं० ४-२३। 8. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಪರಿಣಾಮಾಲಂಕಾರ. ಉಪಮಾನವಸ್ತುವನ್ನು ಉಪಮೇಯರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಕಾರ್ಯೋಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು **ಪರಿಣಾಮಾಲಂಕಾರ.** "परिणामः क्रियार्थश्चेद्विषयी विषयात्मना" चन्द्रा०। **ಉದಾ:** "प्रसन्नेन दृगब्जेन वीक्षते मदिरेक्षणा" ಇಲ್ಲಿ ಅಚೇತನವಾದ ಅಬ್ಜಕ್ಕೆ ವೀಕ್ಷಣಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಸಂಭವವಾದುದರಿಂದ ಉಪಮೇಯಭೂತವಾದ ದೃಕ್ ರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ವೀಕ್ಷಣಕಾರ್ಯೋಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಿಣಾಮಾಲಂಕಾರ.

परिणामदर्शिन् ಪರಿಣಾಮದರ್ಶಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಯತ್ನದ ಫಲವನ್ನು ನೋಡುವ, ನಡೆಸಿದ ಕಾರ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಕಾಣುವ. परिणामं पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ದೂರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ, ವಿಚಾರಪರ.

परिणामशूल ಪರಿಣಾಮಶೂಲ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಹೊಟ್ಟೆನೋವು, ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ವಾತರೋಗ. परिणामे शूलम् यस्य। ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಾತದೋಷದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಈ ವ್ಯಾಧಿಗೆ ಪರಿಣಾಮಶೂಲವೆಂದು ಹೆಸರು. "स्वैर्निदानैः प्रकुपितो वायुः सन्निहितो यदा। कफपित्ते समावृत्य शूलकारी भवेद्बली"। "भुक्ते जीर्यति यच्छूलं तदेव परिणामजम्"।

परिणामिन् ಪರಿಣಾಮಿನ್ (वि०) ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವ, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವ. परि + णम (प्रह्वत्वे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

परिणाय ಪರಿಣಾಯ (पुं०न) ಪಗಡೆಕಾಯನ್ನು ನಡೆಸುವುದು. परितो वामदक्षिणतो नयनम् — णीञ् (प्रापणे) "घञ्" (३-३-३७)। "परिणायस्तु शारीणां समन्तान्नयनेऽस्त्रियाम्" अम०।

परिणायक ಪರಿಣಾಯಕ (पुं०) ಪತಿ, ಗಂಡ. परि+णीञ् (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अनुदेहमागतवतः प्रतिमां परिणायकस्य गुरुमुद्वहता" माघ० ९-७३।

परिणाह ಪರಿಣಾಹ (पुं०) ವೈಶಾಲ್ಯ, ವಿಸ್ತಾರ, ಅಗಲ. परि + णह (बन्धने) (३-३-१९)। "अतिशयपरितापग्लापिताङ्गया यथास्याः स्तनयुगपरिणाहं मण्डलाभ्यां ब्रवीति" रत्ना० २-१३।

परिणाहवत् ಪರಿಣಾಹವತ್ (वि०) ವಿಶಾಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ. परिणाहोऽस्यास्ति वा "मतुप्" (५-२-१३६)। "अतिशयपरिणाहवान्वितेने बहुतरमर्पितरत्नकिंकिणीकः" माघ० ७-५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

परिणाहिन् ಪರಿಣಾಹಿನ್ (वि०) ವಿಶಾಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ, परिणाहोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "तरुमूरुयुगेन सुन्दरी किमु रम्भां परिणाहिना परम्" नैष० २-३७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **परिणाहिनी ಪರಿಣಾಹಿನೀ.**

परिणिसक ಪರಿಣಿಂಸಕ (वि०) 1. ಭಕ್ಷಿಸುವ, ತಿನ್ನುವ. परि + णिसि (चुम्बने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वृनान्तप्रेङ्खण: पाप: फलानां परिणिंसक:" भट्टि० ९-१०६। 2. ಚುಂಬಿಸುವವನು.

परिणिंसन ಪರಿಣಿಂಸನ (न०) 1. ಭಕ್ಷಿಸುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು. 2. ಚುಂಬಿಸುವುದು. परि + णिसि (चुम्बने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिणिनंसा ಪರಿಣಿನಂಸಾ (स्त्री०) ಕೊಂಬುಗಳಿಂದ ಆಡ್ಡಲಾಗಿ ಹೊಡೆಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ತಿರ್ಯಕ್‌ದಂತ ಪ್ರಹಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ತನ್ನ ಕೊಂಬುಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು, ಮಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆಯನ್ನು ಗುದ್ದಿ ತೋಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೆಯ ಸ್ವಭಾವ. परि + णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) + सन् "अ:" (३-३-१०२)।

परिणिनंसु ಪರಿಣಿನಂಸು (वि०) ಕೊಂಬಿನಿಂದ ತಿರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಡೆಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ (ಆನೆ). परि + णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) + सन् "उ:" (३-२-१६८)। "स्तम्बेरम: परिणिनंसुरसावुपैति षिङ्गै रगद्यत ससंभ्रममेव काचित्" माघ० ५-३४।

परिणीत ಪರಿಣೀತ (वि०) ಮದುವೆಯಾದವನು. (स्त्री०) **-णीता -णीता.** ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

परिणेतृ ಪರಿಣೇತೃ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. परि + णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "स एव वेष: परिणेतुरिष्टं भावान्तरं तस्य विभो: प्रपेदे" कुमा० ७-३१। (वि०) 2. ಮದುವೆಯಾಗುವವನು. 3. ಕರೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನು, ಒಯ್ಯುವವನು.

परिणेय ಪರಿಣೇಯ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಸುತ್ತಲೂ ಒಯ್ಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಸುತ್ತಲೂ ಒಯ್ಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. परि + णीञ् (प्रापणे) "यत्" (३-१-९७)। (स्त्री०) **-णेया -णेयी.** 4. ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಳಾದ ಕನ್ಯೆ.

परितप्त ಪರಿತಪ್ತ (वि०) 1. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि+तप (दाहे) "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ದುಃಖಗೊಂಡ, ಖೇದಗೊಂಡ. "परितप्यत एव नोत्तम: परितप्तोऽप्यपर: सुसंवृति:" माघ० १६-२३।

परितर्पण ಪರಿತರ್ಪಣ (वि०) 1. ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ, परि+तृप (प्रीणने) "ल्यु:" (३-१-१३४)। "आतप्त-जीवितपुन:परितर्पणोऽयं संजीवनौषधिरसो हृदि नु प्रसक्त:" उ० रा० ३-११। (न०) 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು.

परितस् ಪರಿತಸ್ (अव्य०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ, ಸುತ್ತಲೂ. परि "तसिल्" (५-३-९)। ಈ ಪದದ ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬರುವುದು. "परितश्च धौतमुखरुक्मविलसदहिमांशुमण्डला:। तेनुरतनुवपुष: पृथिवीं स्फुटलक्ष्यतेजस इवात्मजा: श्रिय:" माघ० १५-७८। 2. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ, (ಅದರ) ಕಡೆಗೆ, (ಅದರ) ದಿಕ್ಕಿಗೆ. "चमरान् परित: प्रवर्तिताश्व: क्वचिदाकर्ण विकृष्टभल्लवर्षी" रघु० ९-६६। 3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. "परितोऽन्तिके सर्वतोऽर्थे" वैज०।

परिताप ಪರಿತಾಪ (पुं०) 1. ಉಷ್ಣತೆ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. परि + तप (सन्तापे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "अनुभवति हि मूर्ध्ना पादपस्तीव्रमुष्णं शमयति परितापं छायया संश्रितानाम्" शाकु० ५-७। 2. ನೋವು, ಬೇನೆ. "तया सारङ्गाक्ष्या त्वमसि न कदाचिद्विरहितं प्रसक्ते निर्वाणे हृदय परितापं वहसि किम्" माल० ३-२। 3. ಶೋಕ, ದುಃಖ, ವಿಲಾಪ. 4. ಭಯ. 5. ನರಕ. परि+तप अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "परितापस्तु पुंसि स्याद्दु:खे च नरकान्तरे" मेदि०।

परितापिन् ಪರಿತಾಪಿನ್ (वि०) 1. ತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ, ಹೆಚ್ಚು ಕಾವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. परि + तप (सन्तापे) "णिनि:" (३-२-७८)। 2. ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡುವ, ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. "आपातरम्या विषया: पर्यन्तपरितापिन:" किरा० ११-१२। 3. ಹೆಚ್ಚು ಸಂತಾಪವುಳ್ಳ, ಅಧಿಕವಾದ ಉಷ್ಣತೆಯುಳ್ಳ. परितापोऽस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)। "विनिहितं परितापिनि चन्दनं हृदि तथा धृतबुद्बुदमाबभौ" नैष० ४-२८।

परितुष्ट ಪರಿತುಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ. परि + तुष (तुष्टौ) "क्त:" (३-४-७२)। "वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलै: सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेष:" भर्तृ० ३-५३। 2. ಆನಂದಪಟ್ಟ, ಹರ್ಷ ಹೊಂದಿದ.

परितुष्टि ಪರಿತುಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಸಂತೋಷ, ತೃಪ್ತಿ. परि+तुष (तुष्टौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಆನಂದ. ಹರ್ಷ.

परितूर्णं ಪರಿತೂರ್ಣಂ (अव्य०) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ. "युधाजित: कृतपरितूर्णवीजनम्" माघ० १७-६।

परितोष ಪರಿತೋಷ (पुं०) 1. ಸಂತೋಷ, ತೃಪ್ತಿ. परि + तुष (तुष्टौ) "घञ्" (३-३-१८)। "सम इह

परितोषो निर्विशेषो विशेष:" भर्तृ० ३-५३। 2. आनंद, हर्ष. "भवत्संभावनोत्थाय परितोषाय मूर्च्छते" कुमा० ६-५९।

परितोषण पठितोऽषण (वि०) 1. तृप्तिपडिसुव. संतोषपडिसुव. परि + तुष (तुष्टौ) "ल्यु:" (३-१-१३४)। 2. आह्लादवुंटुमाडुव, आनंद पडिसुव. "संजीवनश्च मनस: परितोषणश्च" उ० रा० ३-१२।

परितोषणीय पठितोऽषणीय (वि०) तृप्तिपडिस बेकाद, संतोषपडिसबेकाद. परि + तुष (तुष्टौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

परितोषयत् पठितोऽषयत् (वि०) 1. संतोष पडिसुत्तिरुव. 2. आनंदपडिसुत्तिरुव. परि + तुष (तुष्टौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-तोषयन्ती** -तोऽषयन्ती.

परितोषयितृ पठितोऽषयितृ (वि०) 1. तृप्तिपडिसुववनु, संतोषपडिसुववनु. परि + तुष (तुष्टौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. आनंदवुंटुमाडुववनु, आह्लादवन्नुंटुमाडुववनु. "परितोषयिता न कश्चन स्वगतो यस्य गुणोऽस्ति देहिन:" माघ० १६-२८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री** -यित्री.

परितोषित पठितोऽषित (वि०) 1. संतोषपडिसल्पट्ट. परि+तुष (तुष्टौ)+णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। "परितोषितभावुक: स्ववृत्त्या श्रुतिलक्ष्यां महतीं प्रियामविन्दत्" याद० १५-३। 2. आनंदवुंटुमाडल्पट्ट.

परित्यक्त पठित्यक्त (वि०) 1. त्यजिसल्पट्ट, बिडल्पट्ट, तॊरेयल्पट्ट. परि + त्यज (हानौ) "क्त:" (३-२-१०२)। "परित्यक्तं तेन त्वमसि मृतशोकान्न तु भयात् विमोक्ष्ये शस्त्र त्वामहमपि यत: स्वस्ति भवते" वेणी० ३-१९। 2. बिडल्पट्ट, प्रयोगिसल्पट्ट (बाण).

परित्यजत् पठित्यजत् (वि०) त्यजिसुत्तिरुव, बिडुत्तिरुव, तॊरेयुत्तिरुव. परि + त्यज (हानौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

परित्यजन पठित्यजन (न०) त्यजिसुवुदु, तॊरेदु बिडुवुदु. परि+त्यज (हानौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परित्याग पठित्याग (पुं०) त्यजिसुवुदु, तॊरेदुबिडुवुदु. परि + त्यज (हानौ) "घञ्" (३-३-१८)। "गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानत:। उत्पथं प्रतिपन्नस्य परित्यागो विधीयते"।

परित्याज्य पठित्याज्य (वि०) बिडलु योग्यवाद, वर्जिसलु अर्हवाद. परि + त्यज (हानौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

परित्रस्त पठित्रस्त (वि०) हॆदरिद, आंजिद, भयगॊंड. परि + त्रसी (उद्वेगे) "क्त:" (३-४-७२)। "व्यरमत् प्रधनाद्यस्मात् परित्रस्त: सहस्रदृक्" भट्टि० ८-५३।

परित्राण पठित्राण (न०) 1. रक्षणॆ, कष्टदिंद पारुमाडुवुदु. परि + त्रैङ् (पालने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्। धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे" गीता ४-८। 2. आसरॆ, मरॆ. परि + त्रैङ् (पालने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "परित्राणमविन्दन्ती जानकी जीवितं त्यजेत्" रामा०।

परित्राणी पठित्राणी (स्त्री०) नीरामॆ बळि. "परित्राण्यां त्रायमाणा त्रायन्ती बलभद्रिका" वैज०।

परित्रात पठित्रात (वि०) रक्षिसल्पट्ट, कष्टदिंद पारुमाडल्पट्ट. परि+त्रैङ् (पालने) "क्त:" (३-२-१०२)।

परित्रातृ पठित्रातृ (वि०) रक्षिसुववनु, कष्टदिंद तप्पिसुववनु. परि+त्रैङ् (पालने) "तृच्" (३-१-१३३)।

परिदंश पठिदंश (पुं०) युद्धकवच, कालिनिंद तलॆयुवरॆगू मुच्चुव कवच.

परिदंशित पठिदंशित (वि०) युद्धकवचवन्नु तॊट्ट रुव. परिदंशोऽस्य सञ्जात: "इतच्" (५-२-३६)।

परिदर्शन पठिदर्शन (न०) चॆन्नागि यॊचिसि नोडुवुदु, विवेचनॆयिंद नोडुवुदु.

परिदान पठिदान (न०) 1. वस्तुविन बदलावणॆ, ऒंदु वस्तुवन्नु कॊट्टु बेरॊंदु वस्तुवन्नु पडॆयुवुदु. परि + ङ दाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. प्रत्यर्पण, तन्नल्लि ऒब्बनु इट्टिद्द वस्तुवन्नु हिंदक्कॆ कॊडुवुदु.

परिदायिन् पठिदायिन् (पुं०) अण्णनु मदुवॆ यागदिरुवाग तम्मनिगॆ कन्यॆयन्नु कॊट्टु मदुवॆ माडुव तंदॆ. परित्यज्य शास्त्रं ददाति—परि + ङ

दाञ् (दाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ज्येष्ठेऽनिर्विष्टे कनीयान् निर्विशन् परिवेत्ता भवति परिविन्नो ज्येष्ठः परिवेदनीया कन्या परिदायी दाता परिकर्ता याजकस्ते सर्वे पतिताः" हारीतः।

परिदीपित ಪರಿದೀಪಿತ (ವಿ॰) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "परिदीपितदीर्घकाष्ठमुच्चैस्तरुवद्विश्वमुवोष जातवेदाः" माघ॰ २०-६१।

परिदृष्ट ಪರಿದೃಷ್ಟ (ವಿ॰) 1. ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "परिदृष्टपरावरस्तमीपद्विनयन् विष्णुपदीसुतो बभाषे" याद॰ १५-५५।

परिदेवक ಪರಿದೇವಕ (ವಿ॰) ಅಳುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. परि+दिवु (परिकूजने)+णिच् "वुञ्" (३-२-१४७)। "कथंचित्परिदेवकः" भट्टि॰ ७-१३।

परिदेवन ಪರಿದೇವನ (ನ॰) ಪ್ರಲಾಪ, ಗೋಳಾಟ. परि+दिवु (परिकूजने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "परिदेवनञ्च पाञ्चाल्याः वासुदेवस्य सन्निधौ। आश्वासनञ्च कृष्णस्य दुःखार्तायाः प्रकीर्तितम्" भा॰ आदि॰ १-१५३। परि + दिवु + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **-हेतु** **-देवना** **-देवना**. "अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत। अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना" गीता २-२८।

परिदेवित ಪರಿದೇವಿತ (ನ॰) ಅಳುವುದು, ಪ್ರಲಾಪ. परि +दिवु (परिकूजने)+णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। "व्यधात्प्रियप्राप्तिविघातनिश्चयान्मृदूनि दूना परिदेवितानि सा" नैष॰ ९-८७।

परिदेविन् ಪರಿದೇವಿನ್ (ವಿ॰) ಅಳುವ ಸ್ವಭಾವದ. परि+दिवु (परिकूजने)+णिच् "घिनुण्" (३-२-१४२)। "कुर्वन्ति परिसारिण्यो विद्युतः परिदेविनम्" भट्टि॰ ७-७।

परिधान ಪರಿಧಾನ (ನ॰) 1. ಉಡುವ ಬಟ್ಟೆ, ಹೊಕ್ಕಳಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಧರಿಸುವ ವಸ್ತ್ರ. परिधीयते — परि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) कर्म॰ "ल्युट्" (३-३-११३)। "निशान्तनारीपरिधानघूननस्फुटागसाप्यूरुषु लोलचक्षुषः" माघ॰ १-६१। 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "वीक्ष्य रन्तुमनसः सुरनारीरात्तचित्रपरिधानविभूषाः" किरा॰ ९-१। 3. ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಡುವುದು, ಧರಿಸುವುದು. 4. ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತೊಡುವುದು.

परिधानीय ಪರಿಧಾನೀಯ (ವಿ॰) ಉಡುವ ವಸ್ತ್ರ, ಉಡಲು ಅರ್ಹವಾದ ವಸ್ತ್ರ. परि +डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अनीयर्" (३-१-९६)।

परिधाय ಪರಿಧಾಯ (पुं॰) 1. ಪರಿಜನ, ಸೇವಕ, ಆಳು. परि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಜಲಸ್ಥಾನ, ಜಲಾಶಯ, ನೀರು ಶೇಖರಿಸುವ ಸ್ಥಳ. 3. ಪಿರ್ರೆ, ನಿತಂಬ. ಜಲಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಜನಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ಕೆಲವು ಕೋಶಕಾರರು ಹೇಳುವರು.

परिधि ಪರಿಧಿ (पुं॰) 1. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಗುಂಡಾಗಿ ಕಾಣುವ ಪ್ರಭೆ. परिधीयतेऽनेन — परि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "मुखविधुमदसीयं सेवितुं लम्बमानः शशिपरिधिरिवोच्चैर्मण्डलस्तेन तेने" नैष॰ २-१०८। 2. ಯಾಗಾಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇಡುವ ಪಲಾಶ (ಮುತ್ತುಗ) ಮೊದಲಾದ ಸಮಿತ್ತು. 3. ಯಜ್ಞದ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ನೆಡುವ ಪಲಾಶ ಮೊದಲಾದ ಮರದ ಕಂಬ. 4. ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. 5. ಬೇಲಿ. "परिधिर्यज्ञिये काष्ठे प्राकारे परिवेषणे" वैज॰। "परिधिर्यज्ञियतरोः शाखायामुपसूर्यके" अम॰। (न॰) 6. ಧರಿಸುವ ವಸ್ತ್ರ. परि+धाञ् कर्म॰ "किः"। "मेघश्यामः कनकपरिधिः कर्णविद्योतविद्युन्मूर्ध्नि भ्राजद्विलुलितकचः स्रग्धरो रक्तनेत्रः" भाग॰ ८-७-१७।

परिधिस्थ ಪರಿಧಿಸ್ಥ (पुं॰) 1. ಸೈನ್ಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಕಾವಲುಗಾರ, ಪಹರೆಯವನು. परिधौ तिष्ठति — परि +ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 2. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ನಿಲ್ಲುವ ಸೈನ್ಯ.

परिधूसर ಪರಿಧೂಸರ (ವಿ॰) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನರೆತಿರುವ, ಬೂದಿಬಣ್ಣದ. परितो धूसरः। 2. ಮಲಿನವಾದ. "वसने परिधूसरे वसाना नियमक्षाममुखी धृतैकवेणिः" शाकु॰ ७-२१।

परिधेय ಪರಿಧೇಯ (न॰) ಉಡುವ ವಸ್ತ್ರ, ಅಧೋವಸ್ತ್ರ. परि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)।

परिनिष्ठा ಪರಿನಿಷ್ಠಾ (स्त्री॰) 1. ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನ, ನಿಷ್ಪೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನ. परि+नि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಕೊನೆ, ಸಮಾಪ್ತಿ.

परिनिष्ठापित ಪರಿನಿಷ್ಠಾಪಿತ (ವಿ॰) ಸಂಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + नि + ष्ठा (गति-निवृत्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निवृत्त-चौलकर्मणोस्तयोस्त्रयीवर्जमितरास्तिस्रो विद्याः साव-धानेन परिनिष्ठापिताः" उ॰ रा॰ २।

परिनिष्ठित ಪರಿನಿಷ್ಠಿತ (ವಿ॰) ಕೊನೆಯ ಘಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ, ಪರಿಷ್ಕೃತವಾದ ಒಂದು ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. परिनिष्ठाऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। "अपरिनिष्ठितस्योपदेशस्य प्रकाशनमन्याय्यम्" माल॰ १।

परिन्यास ಪರಿನ್ಯಾಸ (ಪುಂ॰) ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಫಲಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಬೀಜವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದುದರ ಸೂಚನೆ. ಇದು ಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. "तन्निष्पत्तिः परिन्यासः" सा॰ द॰ ६-८४।

परिपक्व ಪರಿಪಕ್ವ (ವಿ॰) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗಿರುವ. परि + डु पचष् (पाके) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रफुल्ललोध्रः परिपक्वशालिः" ऋतुसं॰ ४-१। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಚನವಾಗಿರುವ (ಅನ್ನ). 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ (ರೊಟ್ಟಿ). 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಭೂಮಿ). 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತಿರುವ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ (ಬುದ್ಧಿ). 6. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾದ (ಆಹಾರ).

परिपण ಪರಿಪಣ (ನ॰) ಮೂಲಧನ, ಬಂಡವಾಳ. परि + पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "घः" (३-३-११८)। "नीवी परिपणं मूलधनम्" अम॰।

परिपणन ಪರಿಪಣನ (ನ॰) ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಒತ್ತೆ ಇಡುವುದು, ಪಂದ್ಯವಾಗಿ ಇಡುವುದು. परि + पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिपणित ಪರಿಪಣಿತ (ವಿ॰) ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಒತ್ತೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಂದ್ಯವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "क्तः" (३-२-१०२)। "सततमनभिभाषणं मया ते परिपणितं भवतीमनाययन्त्या" माघ॰ ७-९।

परिपत् ಪರಿಪತ್ (ಪುಂ॰) ಪಂಕ, ಕೆಸರು. "दारिपत्परि-पत्पङ्कचिकिलाश्च निषद्वरः" वैज॰।

परिपतत् ಪರಿಪತತ್ (ವಿ॰) ಧಾವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ. परि + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "त्रासाकुलः परिपतत्परितो निकेतान्" माघ॰ ५-२६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-पतन्ती** -ಪತನ್ತೀ. "दधति परिपतन्त्यो जालवातायनेभ्यः" माघ॰ ११-५०।

परिपतन ಪರಿಪತನ (ನ॰) ಸುತ್ತಲೂ ಹಾರಾಡುವುದು. परि + पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिपन्थ ಪರಿಪಂಥ (ಪುಂ॰) ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು. पन्थानं वर्जयित्वा तिष्ठति — परि + पथि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पन्थादेशः निपा॰।

परिपन्थक ಪರಿಪಂಥಕ (ಪುಂ॰) ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು. परिपन्थयति—परि+पथि (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "हतो दुर्योधनः पापो राज्यस्य परिपन्थकः" भा॰ सौप्तिक॰ १६-२७।

परिपन्थिन् ಪರಿಪಂಥಿನ್ (ಪುಂ॰) ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು. परि दोषाख्याने पन्थयितुं शीलः — परि + पथि (गतौ) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)।

परिपवन ಪರಿಪವನ (ಪುಂ॰) ಒಂದರಿ, ಜಲ್ಲಡಿ. परिपूयतेऽनेन—परि+पूञ् (पवने) कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)।

परिपश्यत् ಪರಿಪಶ್ಯತ್ (ವಿ॰) ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. परि + दृशिर् (प्रेक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "कामनीयक-मधःकृतकामं काममक्षिभिरवेक्ष्य तदीयम्" नैष॰ ५-६४।

परिपाक ಪರಿಪಾಕ (ಪುಂ॰) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯುವಿಕೆ. परि+डु पचष् (पाके) "घञ्" (३-३-१८)। "इत्य-द्भुतं केवलवह्निपक्वमांसेन मत्स्यः परिपाकमेति" भावप्र॰। 2. ನೈಪುಣ್ಯ, ಜಾಣತನ. "वीक्ष्य तस्य विनये परिपाकं पाकशासनपदं स्पृशतोऽपि" नैष॰ ५-२०। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು, ಅರಗುವುದು. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿಯುವುದು, ಮಾಗುವುದು, ಹಣ್ಣಾಗುವುದು. "परिपाकपिशङ्गलतारजसा रोधश्चकास्ति कपिशं गलता" माघ॰ ४-४८। 5. ಫಲಕಾಲ, "त्वमशक्नुवन्नशुभकर्म-निरत परिपाकदारुणम्" माघ॰ १५-३१। 6. ಕಾರ್ಯದ ಫಲ, ಯತ್ನದ ಪರಿಣಾಮ. "क्षमायाः स क्षेत्रं गुणमणि-गणानामपि खनिः अपन्नानां मूर्तः सुकृतपरिपाको जनि-मताम्" म॰ वी॰ ८-३३। उपसर्गस्य वा दीर्घः (६-३-१२२)। **परीपाकः** -ಪರೀಪಾಕಃ. "सुचरित परीपाकात्प्राप्तश्चिरस्य समागमः" म॰ वी॰ ४-२८।

परिपाटल ಪರಿಪಾಟಲ (ವಿ॰) ಮಾಸಲು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ. "परिपाटलाब्जदलचारुणासकृच्चलिताङ्गुलीकिसलयेन पाणिना" माघ॰ १३-४२।

परिपाटि ಪರಿಪಾಟಿ (स्त्री०) 1. ಅನುಕ್ರಮ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು, ಒಂದು ಕ್ರಮ. परि+पट (गतौ)+णिच् "इः" (उ० ४-१३९)। 2. ಪ್ರಕಾರ, ರೀತಿ.

परिपाठ ಪರಿಪಾಠ (पुं०) ತಪಸ್ಸೀಲು, ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿವರ.

परिपार्श्वं ಪರಿಪಾರ್ಶ್ವ (न०) ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. "अथो वयस्यां परिपार्श्ववर्तिनीम्" कुमा० ५-५१।

परिपालन ಪರಿಪಾಲನ (न०) 1. ಪಾಲಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. परि + पाल (रक्षणे) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "औत्सुक्यमात्रमवसाययति प्रतिष्ठा क्लिश्नाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेनम्" शाकु० ५-६। 2. ಪೋಷಿಸುವುದು. "उत्पादनमपत्यस्य जातस्य परिपालनम्" मनु० ९-२७।

परिपालनीय ಪರಿಪಾಲನೀಯ (वि०) 1. ಪಾಲಿಸಲ್ಪಡುವ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. परि + पाल (रक्षणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ, ಕಾಪಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಪಾಲಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಕಾಪಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–पालयितव्यः –ಪಾಲಯಿತವ್ಯಃ.**

परिपालयत् ಪರಿಪಾಲಯತ್ (वि०) ಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + पाल (रक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.**

परिपालयितृ ಪರಿಪಾಲಯಿತೃ (वि०) ಕಾಪಾಡುವವನು. परि + पाल (रक्षणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

परिपालित ಪರಿಪಾಲಿತ (वि०) 1. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. परि+पाल (रक्षणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "शिरसा विधृता नित्यं स्नेहेन परिपालिताः। केशा अपि विरज्यन्ते निःस्नेहाः किं न सेवकाः" पञ्चतं० १-९०। 2. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

परिपिष्टक ಪರಿಪಿಷ್ಟಕ (न०) ಸೀಸಲೋಹ. परि + पिष्लृ (सञ्चूर्णने) "कः" (३-२-१०२)। संज्ञायां "कन्"।

परिपीत ಪರಿಪೀತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. परिपीयते — परि + पा (पाने) "क्तः" (३-२-१०२)। ईत्वम् (३-४-६६)। "परिपीतधूमवर्तिरुपस्पृश्य च गृहीतताम्बूलः" काद०।

परिपुञ्ज्यमान ಪರಿಪುಂಜ್ಯಮಾನ (वि०) ಒಂದು ಗುಪ್ಪೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ಒಂದು ರಾಶಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. परि + पिजि (हिंसाबलादाननिकेतनेषु) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "वपुषा पुराणपुरुषः पुरः क्षितौ परिपुञ्ज्यमानपृथुहारयष्टिना। भुवनैर्नतोऽपि विहितात्मगौरवः प्रणनाम नाम तनयं पितृष्वसुः" माघ० १३-८।

परिपूत ಪರಿಪೂತ (वि०) 1. ಬಹಳ ಶುದ್ಧವಾದ. परि+पूञ् (पवने) "क्तः" (३-४-७२)। "रेवतीवदनोच्छिष्ट-परिपूतपुटे दृशौ" माघ० २-१६। 2. ತೂರಿದ ಧಾನ್ಯ, ತೂರಿದ ನಂತರ ರಾಶಿಹಾಕಿದ ಧಾನ್ಯ.

परिपूजन ಪರಿಪೂಜನ (न०) ಪೂಜಿಸುವುದು, ಆರಾಧಿಸುವುದು. परि+पूज (पूजने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिपूजित ಪರಿಪೂಜಿತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + पूज (पूजने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

परिपूरण ಪರಿಪೂರಣ (न०) ತುಂಬುವುದು. परि+पूरी (आप्यायने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "त्वक्सारारन्ध्र-परिपूरणलब्धगीतिरस्मिन्नसौ मृदितपक्ष्मलरल्लकाङ्गः" माघ० ४-६१।

परिपूरयत् ಪರಿಪೂರಯತ್ (वि०) ತುಂಬುತ್ತಿರುವ, ಪೂರ್ತಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. परि + पूरी (आप्यायने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–पूरयन्ती –ಪೂರಯನ್ತೀ.**

परिपूरित ಪರಿಪೂರಿತ (वि०) ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. परि+पूरी (आप्यायने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "रुग्णोरुरोधःपरिपूरिताम्भसः समस्थलीकृत्य पुरातनीर्नदीः" माघ० १२-६०।

परिपूरितवत् ಪರಿಪೂರಿತವತ್ (वि०) ತುಂಬಿದವನು, ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿದವನು. परि + पूरी (आप्यायने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

परिपूरिन् ಪರಿಪೂರಿನ್ (वि०) ತುಂಬುವವನು, ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವವನು. परि + पूरी (आप्यायने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "प्रापे रूपी पुराऽरेपाः परिपूरी परः परैः" माघ० १९-१४।

परिपूर्ण ಪರಿಪೂರ್ಣ (वि०) 1. ತುಂಬಿರುವ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿರುವ. परि + पूरी (आप्यायने) "क्तः" (३-४-७२)। "रुचिमिन्दुदले करोत्यजः परिपूर्णेन्दुरुचिर्महीपतिः" माघ० १६-७१। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + पूरी + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

परिपूर्णता **ಪರಿಪೂರ್ಣತಾ** (ಸ್ತ್ರೀ०) ತುಂಬಿರುವಿಕೆ, ಭರ್ತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. परिपूर्णस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–पूर्णत्वम्** **–ಪೂರ್ಣತ್ವಮ್**. "दृश्यते परिपूर्णत्वं मुखचन्द्रस्य ते सखि" उद्भटः।

परिपूर्ति **ಪರಿಪೂರ್ತಿ** (स्त्री०) ತುಂಬಿರುವಿಕೆ, ಭರ್ತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. परि+पूरी (आप्यायने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिपेलव **ಪರಿಪೇಲವ** (न०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕೊನ್ನಾರಿ. परितः पेलवं मृदुता यस्य। (वि०) 2. ಬಹಳ ಕೋಮಲವಾದ.

परिपोषण **ಪರಿಪೋಷಣ** (न०) ಕಾಪಾಡುವುದು, ಸಾಕುವುದು. परि + पुष (पुष्टौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिपोषणीय **ಪರಿಪೋಷಣೀಯ** (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಾಕಬೇಕಾದ. 2. ಸಾಕಲ್ಪಡುವ. परि + पुष (पुष्टौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "आदौ न वा प्रणयिनां प्रणयो विधेयः दत्तोऽथवा प्रतिदिनं परिपोषणीयः" पञ्चतं० १-२६८।

परिपोषयत् **ಪರಿಪೋಷಯತ್** (वि०) ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಾಕುತ್ತಿರುವ. परि + पुष (पुष्टौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती** **–ಯನ್ತೀ**.

परिप्रश्न **ಪರಿಪ್ರಶ್ನ** (पुं०) ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವುದು, ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕ ಯೋಗ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವುದು. परितः प्रश्नः। "तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया" गीता ४-३४।

परिप्लव **ಪರಿಪ್ಲವ** (पुं०) 1. ತೇಲುವುದು, ಈಜುವುದು. परि+प्लुङ् (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಪ್ರವಾಹ, ನೆರೆ. 3. ದೋಣಿ, ಹರಿಗೋಲು. (वि०) 4. ಚಂಚಲವಾದ, ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. "मत्कुणाविव पुरा परिप्लवौ सिन्धुनाथशयने निषेदुषः" माघ० १४-६८। 6. ತೇಲುತ್ತಿರುವ, ಈಜಾಡುತ್ತಿರುವ. परि + प्लुङ् "अच्" (३-१-१३४)।

परिप्लुत **ಪರಿಪ್ಲುತ** (वि०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವ, ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ. परि + प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿರುವ, ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವ. 3. ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವ, ತೇವವಾಗಿರುವ, ನೆನೆದಿರುವ. 4. ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ. (स्त्री०) **–प्लुता** **–ಪ್ಲುತಾ**. 5. ಮದ್ಯ. 6. ಮೈಥುನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೇದನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯೋನಿ.

परिप्लुष्ट **ಪರಿಪ್ಲುಷ್ಟ** (वि०) ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + प्लुष (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)।

परिबर्ह **ಪರಿಬರ್ಹ** (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಅನುಚರ, ಆಳು, ಪರಿಜನ. परि+बर्ह (प्राधान्ये) "अच्" (३-१-१३४)। "इयं प्रचुरपरिबर्हया भवत्या संवर्ध्यताम्" दशकु०। 2. ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು, ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಮೊದಲಾದುದು. परि + बर्ह कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। 3. ಮನೆಯ ಉಪಕರಣಗಳು, ಕುರ್ಚಿ ಬೆಂಚು ಮೇಜು ಮೊದಲಾದುವು.

परिबर्हण **ಪರಿಬರ್ಹಣ** (न०) 1. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. 2. ಪೂಜೆ, ಸೇವೆ. 3. ಬೆಳವಣಿಗೆ, परि + बृह (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिबर्हवत् **ಪರಿಬರ್ಹವತ್** (वि०) 1. ಸೇವಕರೊಡನೆ ಕೂಡಿದ. 2. ಛತ್ರ ಚಾಮರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 3. ಕುರ್ಚಿ ಬೆಂಚು ಮೇಜು ಮೊದಲಾದ ಗೃಹೋಪಕರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. परिबर्होऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "वेश्मानि रामः परिबर्हवन्ति विश्राण्य सौहार्दनिधिः सुहृज्जयः" रघु० १४-१५।

परिबृढ **ಪರಿಬೃಢ** (पुं०) 1. ಅಧಿಪತಿ, ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ, ಪ್ರಭು. परि + बृह बृहि (वृद्धौ) "क्तः"। निष्ठातकारस्य ढकारः हकारस्य लोपश्च निपा० (७-२-२९)। "किं भुवः परिबृढा न विवोढुं तत्र तामुपगता विवदन्ते" नैष० ५-४२। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ.

परिभव **ಪರಿಭವ** (पुं०) 1. ಅವಮಾನ, ಮುಖಭಂಗ. परि+भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "पराक्रमः परिभवे वैयात्यं सुरतेष्विव" माघ० २-४४। 2. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಗೌರವ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. 3. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಾಗುವ ಸೋಲು, ಉತ್ಸಾಹಭಂಗ. 4. ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವುದು.

परिभवन **ಪರಿಭವನ** (न०) ಅವಮಾನಪಡುವುದು, ತಿರಸ್ಕಾರ ಹೊಂದುವುದು. परि + भू (सत्तायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिभवनीय **ಪರಿಭವನೀಯ** (वि०) ಅವಮಾನಪಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. परि + भू (सत्तायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "देवि, न मां समानविद्यया परिभवनीयमवगन्तुमर्हसि" माल० १।

परिभविन् **ಪರಿಭವಿನ್** (वि०) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. परि+भू (सत्तायाम्) "इनिः" (३-२-१५७)।

"परपरिभवि तेजस्तन्वतामाशु कर्तुं प्रभवति हि विपक्षो-च्छेदमग्रेसरोऽपि" माघ० ११-२५।

परिभाव ಪರಿಭಾವ (पुं०) ಅವಮಾನ, ಮುಖಭಂಗ. परि + भू (सत्तायाम्) "घञ्" (३-३-५५)। "अस्य वनशुन इवापचितिः परिभाव एव भवतां भुवोऽधिपाः" माघ० १५-३४। उपसर्गस्य वा दीर्घः (६-३-१२२)। परीभावः ಪರೀಭಾವ.

परिभावना ಪರಿಭಾವನಾ (स्त्री०) ಆಲೋಚಿಸುವುದು, ಚಿಂತಿಸುವುದು, ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದು. परि + भू (सत्तायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "अनेकसंवत्सरातिक्रमेऽपि प्रतिक्षणपरिभावनास्पष्टनिर्भासः प्रत्यग्र इव न मे दारुणो दुःखसंवेगः प्रशाम्यति" उ० रा० ४।

परिभावित ಪರಿಭಾವಿತ (वि०) 1. ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. परि + भू (सत्तायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परिभाविन् ಪರಿಭಾವಿನ್ (वि०) 1. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವ, ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ. परि + भू (सत्तायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-भाविनी -ಭಾವಿನೀ.** "आः अतिथिपरिभाविनि" शाकु० ४। 2. ವಿರೋಧಿಸುವ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವ. "वैद्यबलपरिभाविनं गदम्" रघु० १९-५३।

परिभावुक ಪರಿಭಾವುಕ (वि०) ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ. परि+भू (सत्तायाम्) "उकञ्" (३-२-१५४)। "सवितुः परिभावुकैर्मरीचीनचिराभ्यक्तमतङ्गजाङ्गभाभिः" माघ० २०-६९।

परिभाषण ಪರಿಭಾಷಣ (न०) 1. ನಿಂದಾಪೂರ್ವಕ ವಾಗ್ದಂಡನೆ, ಆಕ್ಷೇಪಣೆ, ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸಿ ಎಚ್ಚರಿಸುವುದು. परि + भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಳೆ. "परिभाषणं सनिन्दोपालम्भे नियमेऽपि च" मेदि०।

परिभाषा ಪರಿಭಾಷಾ (स्त्री०) 1. ಮಾತು, ಭಾಷಣ, ಸಂವಾದ. परि + भाष (व्यक्तायां वाचि) "अः" (३-३-१०३)। 2. ನಿಂದಾಪೂರ್ವಕ ಕೋಪದ ಮಾತು. 3. ಟೀಕೆ, ವಿವರಣೆ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವಿಕೆ. 4. ಅವಯವಾರ್ಥ ವಿಲ್ಲದೆ ಸಮುದಾಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ, **-संकेत.** 5. ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರ ಒಂದು ಸಂಕೇತ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ವಿವರಣಪೂರ್ವಕವಾದ ಒಂದು ನಿಯಮ. "अनियमे नियमकारिणी परिभाषा"। "इको गुणवृद्धी" (१-१-३) ಇತ್ಯಾದಿ. ಗುಣವೃದ್ಧಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಗುಣವೃದ್ಧಿಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಕಡೆ इकः ಎಂಬ ಷಷ್ಠ್ಯಂತಪದವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಯಮಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "परिभाषा" ಎಂದು ಹೆಸರು. "परिभाषाऽप्येकदेशे स्थित्वा सर्वशास्त्रमभिज्वलयति दीपवत्" इति भाष्यकारः। "परितो व्याप्तां भाषां परिभाषां प्रचक्षते"। "प्रमितः प्रमिताक्षरापि सर्वं विषयं व्याप्तवती गता प्रतिष्ठाम्। न खलु प्रतिहन्यते कुतश्चित् परिभाषैव गरीयसी यदाज्ञा" माघ० १६-८०।

परिभुक्त ಪರಿಭುಕ್ತ (वि०) ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "तदवितथमवादीर्यन्मम त्वं प्रियेति प्रियजनपरिभुक्तं यद्दुकूलं दधानः" माघ० ११-३३।

परिभूत ಪರಿಭೂತ (वि०) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "परिभूतं सुखरहितं कुलटापुत्रं च पापनिरतं च। जनयति नक्षत्रपतिः क्षितिसुतदृष्टो झषे सस्यम्" सारा० २३-८१।

परिभूति ಪರಿಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ. 2. ಅವಮಾನ, ಅಗೌರವ. परि + भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिभूयमान ಪರಿಭೂಯಮಾನ (वि०) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. परि+भू "शानच्" (३-२-१२४)। "परित्रायेथां मामनेन दुर्विनीतेन दुष्टमधुकरेण परिभूयमानाम्" शाकु० १।

परिभोग ಪರಿಭೋಗ (पुं०) 1. ಸುಖ, ಸಂತೋಷಾನುಭವ. 2. ಸಂಭೋಗ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮ. परि+भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "स सैन्यपरिभोगेन गजदानसुगन्धिना" रघु० ४-४५। "दर्पणेषु परिभोगदर्शिनीर्नर्मपूर्वमनुपृष्ठसंस्थितः" रघु० १९-२८।

परिभ्रंश ಪರಿಭ್ರಂಶ (पुं०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕಳಚಿ ಬೀಳುವುದು. परि + भ्रंशु (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-भ्रंशनम् -भ्रंशनम्.** "नलस्य नृपते राज्यात्परिभ्रंशनम्"।

परिभ्रम **परिभ्रम** (पुं) 1. तिरुगाडुवुदु, सुत्ताडुवुदु, अलेदाडुवुदु. परि + भ्रमु (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. भ्रान्ति, मोह, तप्पु तिळिवळिके. 3. सुत्तलू तिरुगुवुदु.

परिभ्रमण **परिभ्रमण** (न०) 1. तिरुगाडुवुदु, सुत्ताडुवुदु, अलेदाडुवुदु. परि+भ्रमु (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. सुत्तलू तिरुगुवुदु.

परिभ्रमत् **परिभ्रमत्** (वि०) 1. तिरुगाडुत्तिरुव, अलेदाडुत्तिरुव, परि + भ्रमु (चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "परिभ्रमल्लोहितचन्दनोचितः पदातिरन्तर्गिरि रेणुरूषितः" किरा० १-३४। 2. सुत्तलू तिरुगुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-भ्रमन्ती** **-भ्रमन्ती** "नृणां करम्बितमुदामुदयन्मृगाङ्कशङ्कां सृजत्वनघजङ्घे परिभ्रमन्त्याः" नैष० ११-४४।

परिमण्डल **परिमण्डल** (न०) 1. गोळ, मण्डल. परि सर्वतो मण्डलम्। (वि०) 2. वर्तुलाकारद, गुण्डागिरुव. 3. परमाणु परमाणद, परमाणुविन गात्रद.

परिमण्डलित **परिमण्डलित** (वि०) गुण्डागिरुव, वर्तुलाकारवागिरुव. परिमण्डलमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)। "अस्मिन्नखण्डपरिमण्डलितोरुमूर्तिरध्यास्यते मधुभिदा भुजगाधिराजः" नैष० ११-४१।

परिमन्थर **परिमन्थर** (वि०) बहळ निधानवाद, मन्दगतियुळ्ळ. "परिमन्थराभिरलघूरुभरादधिवेश्म पत्युरुपचारविधौ" माघ० ९-७८।

परिमन्द **परिमन्द** (वि०) 1. मन्दवाद, बहळ मङ्कागिरुव, मब्बागिरुव, मसुकागिरुव, अस्पष्टवागि काणुव. परितो मन्दः। "अभवद्गतः परिणति शिथिलः परिमन्दसूर्यनयनो दिवसः" माघ० ९-३। 2. बहळ सूक्ष्मवाद, बहळ तेळुवाद. (अव्य०) 3. बहळ निधानवागि. 4. सण्णदागि, अल्पवागि, कॊञ्चवागि. "कलया तुषारकिरणस्य पुरः परिमन्दभिन्नतिमिरौघजटम्" माघ० ९-२७।

परिमर **परिमर** (पुं०) 1. वायु, गाळि. परिम्रियन्तेऽस्मिन्—परि+मृङ् (प्राणत्यागे) "घः" (३-३-११८)। "तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत" तै० उ०। 2. प्रळय, नाश. 3. संग्राम, युद्ध. "पुनर्द्विशोऽपि प्रकुपितकृतान्तोत्सवकरश्चिरात् क्षत्रस्यास्तु प्रलय इव घोरः परिमरः" म० वी० ३-४१। 4. माय.

परिमर्द **परिमर्द** (पं०) 1. उज्जुवुदु, हिक्कुवुदु. 2. अरेयुवुदु. 3. पुडिमाडुवुदु. 4. हिंसिसुवुदु, पीडिसुवुदु. 5. नाशपडिसुवुदु. 6. हिसुकुवुदु, किवुचुवुदु. परि + मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-मर्दनम्** **-मर्दनम्**.

परिमर्श **परिमर्श** (पुं०) 1. स्पर्श, मुट्टुवुदु. परि + स्पृश (संस्पर्शने) "घञ्" (३-३-१९)। "गृहपङ्क्तयश्चिरमतीयिरे जनैः तमसीव हस्तपरिमर्शसूचिताः" माघ० १३-५३। 2. विमर्श, विवेचने.

परिमर्ष **परिमर्ष** (पुं०) 1. असूयै. 2. क्रोध, कोप.

परिमल **परिमल** (पुं०) 1. सुगंध, सुवासने. परि + मल (धारणे) "घञ्" (३-३-१९)। "यः पण्यस्त्रीरतिपरिमलोद्गारिभिर्नागराणाम्" मेघ० १-२५। 2. संभोगकालदल्लि आलिंगनादिगळिंद शरीरदल्लि उण्टागुव वासने. "परिमलरुचिराभिर्न्यक्कृतास्तु प्रभाते युवतिभिरुपभोगान्नीरुचः पुष्पमालाः" माघ० ११-२७। "नवपरिमलगन्धः केन शक्यो वरीतुम्" माघ० ११-३४। 3. गंधद्रव्यगळन्नु सेरिसि अरेयुवुदरिंद उण्टागुव वासने. "विमर्दोत्थे परिमलो गन्धे जनमनोहरे" अम०। 4. एल्ला कडेय व्याप्ति, एल्ला कडेयल्लू इरुव संबंध. 5. मैथुन, संभोग. "अथ परिमलजामवाप्य लक्ष्मीमवयवदीपितमण्डनश्रियस्ताः" किरा० १०-१। 6. अरेयुवुदु. "परिमलो विमर्दोत्थहृद्यगन्धे विमर्दने" हेम०। 7. पण्डितर समूह, विद्वज्जनर गोष्ठि.

परिमलित **परिमलित** (वि०) 1. एल्ला कडेयल्लू व्याप्तवाद. 2. वासने कट्टल्पट्ट. परिमलोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "व्रजति रजनिरेषा तन्मयूखाङ्गरागैः परिमलितमनिन्द्यैरम्बरान्तं वहन्ती" माघ० ११-२१। 3. एल्ला कडेयल्लू कॊळेयिंद कॊडिद, मलिनवाद. "रजस्वलाः परिमलिताम्बरस्रजः" माघ० १७-६१।

परिमाण ಪರಿಮಾಣ (न०) 1. ಅಳತೆ, ಕಾಲದ ಪ್ರದೇಶದ ವಸ್ತುವಿನ ಶಕ್ತಿಯ ಅಥವಾ ಯೋಗ್ಯತೆಯ ಮಾನ (ಅಳತೆ). परिमीयतेऽनेन — परि + माङ् (माने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "मानव्यवहारकारणं परिमाणम्" त० सं।

कालपरिमाणम् — "स्वकालपरिमाणेन व्यस्तरात्रिदिवस्य ते" कुमा० २-८। **वस्तुपरिमाणम्** — "त्रसरेणवोऽष्टौ विज्ञेया लिक्षैका परिमाणतः" मनु० ८-१३३। "अस्त्रियामाढकद्रोणौ खारी वाहो निकुञ्चकः। कुडवः प्रस्थ इत्याद्याः परिमाणार्थकाः पृथक्" अम०।

शक्तेः योग्यतायाश्च परिमाणम् — "सद्यः परात्मपरिमाणविवेकमूढः कः शालभेन विधिना लभतां विनाशम्" मुद्रा० १-१०। 2. ಸಂಖ್ಯೆ. 3. ತೂಕ, 4. ಮೌಲ್ಯ, ಬೆಲೆ, ಕಿಮ್ಮತ್ತು.

परिमार्ग ಪರಿಮಾರ್ಗ (पुं०) 1. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವುದು. परि + मृजू (शुद्धौ) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रियकरपरिमार्गदक्षनानां यदाभूत् पुनरधिकतरैव स्वेदतोयोदयश्रीः" माघ० ७-७५। 2. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. 3. ಬಟ್ಟೆ ಕಾಗದ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಒರಸುವುದು, ತೊಡೆಯುವುದು. "ल्युट्" (३-३-११५)। **–मार्गणम्** **–ಮಾರ್ಗಣ**ಮ್. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು.

परिमार्ग्य ಪರಿಮಾರ್ಗ್ಯ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ತಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. परि + मृजू (शुद्धौ) वा "ण्यत्" (३-१-११३)।

परिमार्जन ಪರಿಮಾರ್ಜನ (न०) 1. ತಾರಿಸುವುದು. 2. ಒರಸುವುದು. परि + मृजू (शुद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಮಧುಮಸ್ತಕವೆಂಬ ಒಂದು ವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯ.

परिमित ಪರಿಮಿತ (वि०) 1. ಮಿತವಾದ, ಹೆಚ್ಚಲ್ಲದ, ಇಷ್ಟೆಂದು ಕ್ಲೃಪ್ತವಾದ, ಒಂದು ಅವಧಿಯುಳ್ಳ, ಅಲ್ಪವಾದ. परि + माङ् (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। "द्रविणं परिमितमधिकव्ययिनं जनमाकुलीकुरुते। क्षीणाश्चलमिव पीनस्तनजघनायाः कुलीनायाः" उद्भटः। 2. ಯುಕ್ತವಾದ. 3. ಅಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತೂಗಲ್ಪಟ್ಟ.

परिमितकथ ಪರಿಮಿತಕಥ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡದಿರುವ, ಮಿತವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ. परिमिता कथा यस्य। "तं जानीथाः परिमितकथां जीवितं मे द्वितीयम्" मेघ० २-२०।

परिमिलन ಪರಿಮಿಲನ (न०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯ ಸಂಬಂಧ. परि + मिल (श्लेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "परिम्लानं पीनस्तनजघनसंगादुभयतस्तनोर्मध्यस्यान्तः परिमिलनमप्राप्य हरितम्" रत्ना० २-१२।

परिमिलित ಪರಿಮಿಲಿತ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. परि + मिल (श्लेषणे) "क्तः" (३-४-७२)।

परिमीलन ಪರಿಮೀಲನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಚ್ಚುವುದು, ಕಣ್ಣುರೆಪ್ಪೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. परि + मील (निमेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिमीलित ಪರಿಮೀಲಿತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. परि+मील (निमेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सस्मार वारणपतिः परिमीलिताक्षम्" माघ० ५-५०।

परिमूढ ಪರಿಮೂಢ (वि०) ಮೂರ್ಖನಾದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. परि + मुह (वैचित्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "षड्वर्गवश्यः परिमूढबन्धुरुच्छिन्नमित्रो विगुणैरुपेतः" भट्टि० १२-३९।

परिमृग्य ಪರಿಮೃಗ್ಯ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ. परि + मृग (अन्वेषणे) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। "विलष्टात्मभृत्यः परिमृग्यसम्पन्मानी यतेतापि ससंशयेऽर्थे" भट्टि० १२-४४।

परिमृज्य ಪರಿಮೃಜ್ಯ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ತಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. परि + मृजू (शुद्धौ) "क्यप्" (३-१-११३)।

परिमृदित ಪರಿಮೃದಿತ (वि०) 1. ತುಳಿದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಲಿನಿಂದ ಉಜ್ಜಿ ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + मृद (क्षोदे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಸುಕಲ್ಪಟ್ಟ. "परिमृदितमृणालीम्लानमङ्गं प्रवृत्तिः कथमपि परिवारप्रार्थनाभिः क्रियासु" मालती० १-२५।

परिमृशत् ಪರಿಮೃಶತ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. परि+मृश (आमर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)। "स एष पुरतो याता प्राज्ञः परिमृशन् पथः" याद० २२-४६।

परिमृष्ट ಪರಿಮೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + मृश (आमर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "किं तातस्य दुरात्मना प्रमृष्टमभूच्छिरः?" वेणी० ३। 2. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उपमां ययावरुणदीधितिभिः परिमृष्टमूर्धनि

तमालतरौ" किरा० ६-२३। 3. ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

परिमृष्यत् ಪರಿಮೃಷ್ಯತ್ (वि०) 1. ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಸೂಯೆ ಪಡುತ್ತಿರುವ. परि + मृष (तितिक्षायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "मघोने परिमृष्यन्तमारमन्तं परं स्मरे" भट्टि० ८-५२।

परिमेय ಪರಿಮೇಯ (वि०) 1. ಪರಿಮಿತವಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲ್ಲದ. परिमीयते—परि + माङ् (माने) "यत्" (३-२-९७)। "मा भूदाश्रमपीडेति परिमेयपुरःसरौ" रघु० १-३७। 2. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಅಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

परिमोक्ष ಪರಿಮೋಕ್ಷ (पुं०) ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು, ತೆಗೆದು ಬಿಡುವುದು. परि + मुच्लृ (मोक्षणे) "प्रायो विषाणपरिमोक्षलघूत्तमाङ्गान्" रघु० ९-६२।

परिमोषक ಪರಿಮೋಷಕ (वि०) ಕದಿಯುವವನು, ಚೋರ, ಕಳ್ಳ.

परिमोषिन् ಪರಿಮೋಷಿನ್ (वि०) ಕದಿಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. परि + मुष (स्तेये) "णिनिः" (३-२-:८)।

परिमोहयमाण ಪರಿಮೋಹಯಮಾಣ (वि०) ಮೋಹಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮಂಕುಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + मुह (वैचित्ये) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। "परिमोहयमाणेन शिक्षालाघवलीलया" किरा० १५-३६।

परिमोहिन् ಪರಿಮೋಹಿನ್ (वि०) ಮೋಹದ ಸ್ವಭಾವದ, ಮಂಕುಸ್ವಭಾವದ. परिमुह्यति—परि + मुह (वैचित्ये) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "परिमोहिणा परिजनेन कथमपि चिरादुपाहृतम्" माघ० १५-७६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मोहिनी -ಮೋಹಿನೀ.** "भवत्यपाये परिमोहिनी मतिः" किरा० १४-१९।

परिम्लान ಪರಿಮ್ಲಾನ (वि०) 1. ಬಾಡಿರುವ, ಕಳೆಗುಂದಿರುವ, ಕುಂದಿಹೋಗಿರುವ. परि+म्लै (हर्षक्षये) "क्तः" (३-४-७२)। "परिम्लानं पीनस्तनजघनसंगादुभयतस्तनोर्मध्यस्यान्तः परिमिलनमप्राप्य हरितम्" रत्ना० २-१२। 2. ಮಂಕಾಗಿರುವ, ಬಳಲಿರುವ, ಅಲಸ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅಸಮರ್ಥನಾದ. 3. ದುರ್ಬಲವಾದ, ಬಲಹೀನವಾದ.

परिरक्षक ಪರಿರಕ್ಷಕ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡುವವನು. 2. ಕಾವಲುಗಾರ. परि + रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

परिरक्षण ಪರಿರಕ್ಷಣ (न०) 1. ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. परि + रक्ष (पालने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "ब्राह्मं प्राप्तेन संस्कारं क्षत्रियेण यथाविधि। सर्वस्यास्य यथान्यायं कर्तव्यं परिरक्षणम्" मनु० ७-२। 2. ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಯುವುದು. "न समयपरिरक्षणं क्षमं ते निकृतिपरेषु परेषु भूरिधाम्नः" किरा० १-४५। परि+रक्ष "अः" (३-३-१०३)। **-रक्षा -ರಕ್ಷಾ.**

परिरक्षित ಪರಿರಕ್ಷಿತ (वि०) ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + रक्ष (पालने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अपि कापुरुषो मार्गे द्वितीयः क्षेमकारकः। कर्कटेन द्वितीयेन जीवितं परिरक्षितम्" पञ्चत० ५-९७।

परिरक्षितृ ಪರಿರಕ್ಷಿತೃ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. परि + रक्ष (पालने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-रक्षित्री -ರಕ್ಷಿತ್ರೀ.**

परिरटन ಪರಿರಟನ (न०) ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕೂಗುವುದು, ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದು, ಹಕ್ಕಿಗಳು ಮಾತಾಡುವುದು. परि + रट (परिभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिरब्ध ಪರಿರಬ್ಧ (वि०) ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. परि + रभ (राभस्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। "संजहार सहसा परिरब्धप्रेयसीषु विरहय्य विरोधम्" माघ० १०-४४।

परिरम्भ ಪರಿರಂಭ (पुं०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುವುದು. परि + रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "वपुरन्वलिप्त परिरम्भसुखव्यवधानभीरुकतया न वधूः" माघ० ९-५१। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-रम्भणम् -ರಂಭಣಮ್.** "यत्प्राप्तौ मम परिरम्भणाभिलाषात्" उ० रा० ५-१८। घञि बहुलं दीर्घः (६-३-१२२)। **परीरम्भः ಪರೀರಂಭಃ.**

परिरम्भिन् ಪರಿರಂಭಿನ್ (वि०) ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವ, ಆಲಿಂಗನಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. परिरम्भोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "यूनि गाढपरिरम्भिणि वस्त्रक्नोपमम्बु ववृषे यदनेन" माघ० १०-४९।

परिराटिन् ಪರಿರಾಟಿನ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಕೂಗಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಗುಟ್ಟುವ ಸ್ವಭಾವದ. परि + रट (परिभाषणे) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "अभ्याघातिभिरामिश्राश्चातकैः परिराटिभिः" भट्टि० ७-७।

परिलघु ಪರಿಲಘು (वि०) 1. ಬಹಳ ತೆಳ್ಳಗಿರುವ, ತಿಳಿಯಾಗಿರುವ, ಗುರುತ್ವರೂಪವಾದ ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "खिन्नः खिन्नःशिखरिषु पदं न्यस्य गन्तासि यत्र क्षीणः क्षीणः परिलघु पयः स्रोतसां चोपभुज्य" मेघ० १-१३। 2. ಹಗುರವಾಗಿರುವ (ಮಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದುದು). 3. ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ, ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ. "मनो मे संमोहस्थिरमपि हरत्येष बलवानयोधातुं यद्वत्परिलघुरयस्कान्तशकलः" उ० रा० ४-२१।

परिलिखित ಪರಿಲಿಖಿತ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಥ ಸುತ್ತಲೂ ರೂಪರೇಖೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

परिलीन ಪರಿಲೀನ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "आदुद्राव परिलीनविहङ्गा यामिनीमरुदपां वनराजीः" किरा० ९-३१।

परिलुप्त ಪರಿಲುಪ್ತ (वि०) 1. ನಾಶವಾದ, ಕಳೆದು ಹೋದ. परि + लुप (विमोहने) "क्तः" (३-४-७२)। "हरस्तु किञ्चित्परिलुप्तधैर्यश्चन्द्रोदयारम्भ इवाम्बुराशिः" कुमा० ३-६७। 2. ಕಡಮೆಯಾದ, ಕೊರೆಯಾಗಿರುವ.

परिलुलित ಪರಿಲುಲಿತ (वि०) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಿಕ್ಕಾಡಿದ, ಪರಸ್ಪರ ಉಜ್ಜಾಡಿದ.

परिलेख ಪರಿಲೇಖ (पुं०) ಸುತ್ತಲೂ ಬರೆಯುವ ರೂಪರೇಖೆ, ಚಿತ್ರಕಾರರು ಮೊದಲು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಆಕಾರದ ಸುತ್ತುಗೆರೆ, ಹೊರರೇಖೆ. परितो लेखः।

परिलेखन ಪರಿಲೇಖನ (न०) ಹೊರರೇಖೆ ಹಾಕುವುದು, ಸುತ್ತುಗೆರೆ ಬರೆಯುವುದು. परि+लिख (अक्षरविन्यासे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिलोलित ಪರಿಲೋಲಿತ (वि०) ಪರಸ್ಪರ ತಿಕ್ಕಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + लुल (विमर्दने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विधूतकेशाः परिलोलितस्रजः सुराङ्गनानां प्रविलुप्तचन्दनाः" किरा० ८-३३।

परिवत्सर ಪರಿವತ್ಸರ (पुं०) ಸಂವತ್ಸರ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಒಂದು ವರ್ಷ. "देव्या शून्यस्य जगतो द्वादशः परिवत्सरः" उ० रा० ४-२१।

परिवन्दन ಪರಿವಂದನ (न०) 1. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. 2. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. परि+वदि (अभिवादनस्तुत्योः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिवन्दित ಪರಿವಂದಿತ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि+वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "कृतधृति परिवन्दितेनोच्चकैर्गणपतिभिरभिन्नरोमोद्गमैः" किरा० १८-२१।

परिवर्जन ಪರಿವರ್ಜನ (न०) 1. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. परि + वृजी (वर्जने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विपर्ययो येन कृतः स्वपित्रोस्तस्योपपत्नीपरिवर्जनं किम्" उद्भटः। 2. ಸಂಹರಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು.

परिवर्जनीय ಪರಿವರ್ಜನೀಯ (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. परि + वृजी (वर्जने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–वर्जितव्यः –ವರ್ಜಿತವ್ಯಃ.**

परिवर्जित ಪರಿವರ್ಜಿತ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, –ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + वृजी (वर्जने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "पर्जन्यस्य यथा धारा यथा च दिवि तारकाः। सिकतारेणवो यद्वत् संख्यया परिवर्जिताः" पञ्चतं० २-६५।

परिवर्त ಪರಿವರ್ತ (पुं०) 1. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ. परि+वृतु (वर्तने) "घञ्" (३-३-१८)। "क्रीडोपभोगमनुभूय सरिन्महेभावन्योन्यवस्त्रपरिवर्तमिव व्यधत्ताम्" माघ० ५-३९। 2. ಕೊನೆ, ಅವಸಾನ, ಸಮಾಪ್ತಿ. "जनैस्तदा युगपरिवर्तवायुभिः विवर्तिता गिरिपतयः प्रतीयिरे" माघ० १७-१२। 3. ಮಾರ್ಪಾಡು, ಬದಲಾವಣೆ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. "बुद्धरक्षितावचनविवर्धितावेगव्यतिकरविसंस्थुलेमं जीवलोकपरिवर्तमनुभवामि" मालती० ७। 4. ಆವೃತ್ತಿ, ತಿರುಗಿ ಬರುವುದು, ಮತ್ತೆ ಬರುವುದು. 5. ಯುಗದ ಕೊನೆ, ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. "परिवर्तहुताशनप्रदीप्तं वदनं तस्य रुषा विजृम्भमाणम्" याद० १५-१००। 6. ಪಲಾಯನ, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿ ಓಡುವುದು. 7. ಕೂರ್ಮರಾಜ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಎರಡನೆಯ ಅವತಾರ. "परिवर्तस्तु कूर्मराजे पलायने। युगान्ते विनिमये च" हेम०। 8. ರಾಶಿಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಟು ಪುನಃ ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರುವುದು. 9. ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರ, ಒಂದು ವರ್ಷ. "परिवर्तो जगन्नाशे निमयेऽब्दे परिभ्रमे" वैज०। "परिवर्तो विनिमये स्यात्कल्पान्ते परिभ्रमे" नानार्थर०।

परिवर्तन ಪರಿವರ್ತನ (न०) 1. ಬದಲಾವಣೆ, ವಿನಿಮಯ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ

ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. परि + वृतु (वर्तने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अङ्कमङ्क-परिवर्तनोचिते तस्य निन्यतुरशन्यतामुभे। वल्लकी च हृदयङ्गमस्वना वल्गुवागपि च वामलोचना" रघु० १९-१३। 2. ಲುಂಠನ, ಹೊರಳಾಡುವುದು. "अपशङ्क-मङ्कपरिवर्तनोचिताश्चलिताः पुरः पतिमुपेतुमात्मजाः" माघ० ४-४७। 3. ಮಾರ್ಪಾಡು, ಬದಲಾವಣೆ. "अथ तेषामेकतमो वेषपरिवर्तनं विधाय संमुखो भूत्वापामार्गेण तमाहिताग्निमूचे" पञ्चतं० ३। 4. ಕಾಲದ ಕೊನೆ. 5. ರಾಜ್ಯವಿಪ್ಲವ. 6. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವಿಕೆ. 7. ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ, ಪುನಃ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದು. 8. ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

परिवर्तमान ಪರಿವರ್ತಮಾನ (वि०) 1. ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ, ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + वृतु (वर्तने) "शानच्" (३-२-१२४)। "सप्तर्षिहस्तावचितावशेषाण्यधो विव-स्वान् परिवर्तमानः" कुमा० १-१६। 2. ಅತ್ತಿತ್ತ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ, ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗುತ್ತಿರುವ. 4. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 5. ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಮತ್ತೆ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಿರುವ.

परिवर्तित ಪರಿವರ್ತಿತ (वि०) 1. ಬದಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + वृतु (वर्तने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "परिवर्तिताम्बरयुगाः समापतन् वलयीकृतश्रवणपूरकाः स्त्रियः" माघ० १३-३२। 2. ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "परिवर्तितकन्धरं भयेन स्मितफुल्लाधरपल्लवं स्मरामि" गोपालवि०। 3. ಮಾರ್ಪಾಡು, ಬದಲಾವಣೆ. 4. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परिवर्तिन् ಪರಿವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ. परिवर्तते — परि + वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "उदकण्ठि कण्ठपरिवर्तिकल स्वरशून्यगानपरयाऽपरया" माघ० ९-५४। 2. ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬಂದೊದಗುವ. "परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते" पञ्चतं० १-२७। 3. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಮಾರ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಮತ್ತೆ ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಿರುವ. 5. ವಿನಿಮಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವಸ್ತು ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. 7. ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿರುವ. 8. ಸುತ್ತಾಡುತ್ತ ಇರುವವನು. "तद्यावत् पार्श्वपरिवर्ती भवामि" विक्र० २। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-वर्तिनी -ವರ್ತಿನೀ.**

परिवर्धन ಪರಿವರ್ಧನ (न०) 1. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು. परि+वृधु (वृद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು. 3. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸುವುದು. 4. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ಅಧಿಕಪಡಿಸುವುದು. परि + वृधु + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ಬೆಳೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. 6. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ. परि +वृधु "ष्णक्" (३-२-१४९)।

परिवर्धनीय ಪರಿವರ್ಧನೀಯ (वि०) 1. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುವ. 2. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸಬೇಕಾದ. 3. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. परि+वृधु (वृद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಅಧಿಕಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಹೆಚ್ಚಿಸಬೇಕಾದ. 6, ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

परिवर्धमान ಪರಿವರ್ಧಮಾನ (वि०) 1. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತಿರುವ. परि + वृधु (वृद्धौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "दिने दिने सा परिवर्धमाना लग्नोदया चान्द्रमसीव लेखा" कुमा० १-२५। 2. ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ.

परिवर्धित ಪರಿವರ್ಧಿತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परिवसथ ಪರಿವಸಥ (पुं०) ಗ್ರಾಮ, ಊರು, ಹಳ್ಳಿ.

परिवह ಪರಿವಹ (पुं०) ಸಪ್ತವಿಧ ವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["आवह" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಇದು ಐದನೆಯದಾದ "ಸುವಹ" ವಾಯುವಿನ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. "भूवायुरावह इह प्रवहस्तदूर्ध्वं: स्यादुद्वहस्तदनु संवह-संज्ञकश्च। अन्यस्ततोऽपि सुवहः परिपूर्वकोऽस्मात् वाहः परावह इमे पवनाः प्रसिद्धाः" सिद्धान्तशि०। "तस्य द्वितीयहरिविक्रमनिस्तमस्कं वायोरिमं परिवहस्य वदन्ति मार्गम्" शाकु० ७-६।

परिवाद ಪರಿವಾದ (पुं०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ತೆಗಳಿಕೆ. परि सर्वतो दोषोद्घाटनेन वादः—परि + वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "देव, अयमेव प्रथमं मयि परिवादकरः" माल० १। 2. ಅಪವಾದ, ಅಪಕೀರ್ತಿ, ಅಪಯಶಸ್ಸು, ಕಳಂಕ. "तामेकभार्यां परिवादभीरोः

साध्वीमपि त्यक्तवतो नृपस्य" रघु० १४-८६। 3. ದೋಷಾರೋಪಣೆ, ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವುದು. "परिवाद-बहलदोषान्न यस्य रक्षां परिहरामि" मृच्छ० ३-३०। 4. ವೀಣಾದಂಡ, ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ವಸ್ತು. वा दीर्घः (६-३-१२२)। **परीवादः** **परीवादः**. "परि-वादस्तु निन्दायां वीणावादनवस्तुनि" हेम०।

परिवादक **परिवादक** (वि०) 1. ದೋಷವನ್ನು ಆರೋಪಿಸುವವನು, ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವವನು. परि + वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "वुन्" (३-२-१४६)। 2. ನಿಂದಿಸುವವನು, ತೆಗಳುವ ಸ್ವಭಾವದವನು.

परिवादिन् **परिवादिन्** (वि०) 1. ನಿಂದಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ತೆಗಳುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. परि + वद (व्यक्तायां वाचि) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "शिखिनः परिवादिनः" भट्टि० ७-८। 2. ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡುವವನು, ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವವನು. 3. ಅಪವಾದವುಳ್ಳವನು. परिवादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-वादिनी** **-वादिनी**.

परिवादिनी **परिवादिनी** (स्त्री०) 1. ಏಳು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ವೀಣೆ. परिवदति — परि + वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। "विपञ्ची सा तु तन्त्रीभिः सप्तभिः परिवादिनी" अम०। "कलयता वचसः परिवादिनीस्वरजिता रजिता वशमाययुः" माघ० ६-९। 2. ಅಪವಾದವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

परिवाप **परिवाप** (पुं०) 1. ಜಲಸ್ಥಾನ, ಜಲಾಶಯ. 2. ಆಲವಾಲ, ಮರಗಿಡಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಮಾಡಿರುವ ಪಾತಿ. 3. ಪರಿಚಾರಕ, ಸೇವಕ, ಆಳು. परि + वप् + णिच् "घञ्" (३-३-१२१)। 4. ಮುಂಡನ, ಕ್ಷೌರ. 5. ಬೀಜಬಿತ್ತುವುದು. परि + डु वप् (बीज-सन्ताने) "घञ्" (३-३-१८)। 6. ಛತ್ರಚಾಮರಾದಿ ವಸ್ತು. "परिवापस्तु पर्याप्तौ जलस्थाने परिच्छदे" मेदि०।

परिवापन **परिवापन** (न०) ಮುಂಡನ, ಭದ್ರಾಕರಣ, ಕ್ಷೌರ. परि + डु वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिवापित **परिवापित** (वि०) ಕ್ಷೌರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + डु वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मुण्डितं परिवापितम्" अम०।

परिवार **परिवार** (पुं०) 1. ಪರಿಜನ, ಸೇವಕ, ಆಳು. परिव्रियतेऽनेन — परि + वृञ् (वरणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "मनुष्यवाह्यं चतुरस्रयानमध्यास्य कन्या परिवारशोभि" रघु० ६-१०। 2. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ, ಕತ್ತಿಯ ಗವಸಣೆಗೆ. "परिवारात् पृथक् चक्रे खड्गश्चात्मा च केनचित्" माघ० १९-४९। 3. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. 4. ಛತ್ರಚಾಮರಾದಿ ಗೌರವವಸ್ತು. "परिवारः प्रावारेऽपि" वैज०। "परिवारः परिजने खड्गकोशे परिच्छदे" मेदि०। वा दीर्घः (६-३-१२२)। **परीवारः** **परीवारः**.

परिवारण **परिवारण** (न०) 1. ಹೊದಿಕೆ. 2. ಪರಿಚಾರಕ, ಸೇವಕ, ಆಳು.

परिवारित **परिवारित** (वि०) 1. ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. परि + वृञ् (वरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वहति गिरिरयं विलम्बि-घण्टाद्वयपरिवारितवारणेन्द्रलीलाम्" माघ० ४-२०। 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "परिवारितः परित ऋक्षगणै-स्तिमिरौघराक्षसकुलं बिभिदे" माघ० ९-३१।

परिवाह **परिवाह** (पुं०) 1. ಕೆರೆಯ ಕೋಡಿ, ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀರು ಕೆರೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ, ಜಲ ನಿರ್ಗಮನ ಮಾರ್ಗ. परि + वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "प्रलयोल्लसितस्य वारिधेः परिवाहो जगतः करोति किम्" माघ० १६-५१। 2. ಕೆರೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀರು ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೆರೆಯ ನೀರು ಹೊರಗೆ ಹರಿಯುವುದು. परि + वह भावे "घञ्" (३-३-१८)। वा दीर्घः (६-३-१२२)। **परीवाहः** **परीवाहः**. "पूरोत्पीडे तटाकस्य परीवाहः प्रतिक्रिया" उ० रा० ३-२९। 3. ರಾಜನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು. "परीवाहो जलोच्छ्वासे महीभृद्भोग्यवस्तुनि" मेदि०।

परिवाहित **परिवाहित** (वि०) ಜಲನಿರ್ಗಮನಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परिवाह "इतच्" (५-२-३६)। "मदनरसमहीषपूर्णनाभीह्रदपरिवाहितरोमराजयस्ताः" माघ० ७-२३।

परिवित्त **परिवित्त** (पुं०) ತಮ್ಮನು ಮದುವೆ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡರೂ ಮದುವೆಯಾಗದ ಅಣ್ಣ. परि + विद (विचारणे) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातस्य वा नः (८-२-५६)। **-विन्नः** **-विन्नः**. परि + विद्लृ (लाभे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। **-वित्तिः** **-वित्तिः**. "परिवेत्ताऽ-नुजेऽनूढे कृतदारपरिग्रहः। परिवित्तस्तु तज्ज्यायान् परिवित्तिः कुरी च सः" वैज०। ["परिकर्तृ" ಪದದಲ್ಲಿ

ನೋಡಿ]. "दाराग्निहोत्रसंयोगं कुरुते योऽग्रजे स्थिते। परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः" मनु० ३-१७१।

परिविन्दत् ಪರಿವಿಂದತ್ (वि०) ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಯಾಗುವವನು. परित्यज्य ज्येष्ठं भ्रातरं विन्दति भार्यादिकं लभते—परि + विद्लृ (लाभे) "शतृ" (३-२-१२४)।

परिवीत ಪರಿವೀತ (वि०) 1. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. परि + वी (गतिव्याप्त्यादौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "कृतास्पदा भूमिभृतां सहस्रैरुदन्वदम्भःपरिवीतमूर्तिः" माघ० ३-३४। 2. ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿರುವ. कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "परिवीतमंशुभिरुदस्तदिनकर-मयूखमण्डलैः" किरा० १२-१८।

परिवृत ಪರಿವೃತ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परितो वृतः—परि+वृञ् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनुभावविशेषात्तु सेनापरिवृतावित्र" रघु० १-३७। 2. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ.

परिवृति ಪರಿವೃತಿ (स्त्री०) ಸುತ್ತುವರೆಯುವುದು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. परि + वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिवृत्त ಪರಿವೃತ್ತ (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ ಹಿಮ್ಮುಖವಾದ. परि+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "कथमपि परिवृत्ता निद्रयाऽन्धा किल स्त्री मुकुलितनयनै-वाश्लिष्यति प्राणनाथम्" माघ० ११-९। 2. ಬದಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿನಿಮಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

परिवृत्ति ಪರಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ. परि + वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸುತ್ತುವುದು, ತಿರುಗುವುದು. 3. ಸುತ್ತುವರೆಯುವುದು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. 4. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗುವುದು, ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗುವುದು. "जघजत परिवृत्ति साथ पर्यस्तहस्ता रजनिरवनतेन्दुर्लज्जयाधोमुखीव" माघ० १०-९१। 5. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಅಲ್ಪ ಮತ್ತು ಅಧಿಕ ವಸ್ತುಗಳ ಪರಸ್ಪರವಿನಿಮಯ (ಬದಲಾವಣೆ) ವರ್ಣನೆಯು "ಪರಿವೃತ್ತಿ" ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. ಅಲ್ಪ ವಸ್ತು ವ್ಯಯದಿಂದ ಅಧಿಕವಸ್ತುಲಾಭ, ಅಧಿಕವ್ಯಯದಿಂದ ಅಲ್ಪವಸ್ತುಲಾಭ ಸಮವ್ಯಯದಿಂದ ಸಮವಸ್ತುಲಾಭ ವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ ಈ ಅಲಂಕಾರ. "परिवृत्तिर्विनिमयो न्यूनाभ्यधिकयोर्मिथः" चन्द्रा०। "जग्राहैकं शरं मुक्त्वा कटाक्षान् स रिपुश्रियाम्" ಒಂದೇ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಶತ್ರು (ರಾಜ) ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕಟಾಕ್ಷಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "परिवृत्तिः" ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರವು. "दत्त्वा कटाक्षमेणाक्षी जग्राह हृदयं मम। मया तु हृदयं दत्त्वा गृहीतो मदनज्वरः" सा० द०। ಇಲ್ಲಿ ಸಮ ಮತ್ತು ನ್ಯೂನ ವಸ್ತುಗಳ ವಿನಿಮಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. 6. ಬದಲಾಗಿಡುವುದು, ಪ್ರತಿಯಾಗಿಡುವುದು, ಒಂದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು. ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಭಿನ್ನವಾದ ಆನುಪೂರ್ವಿಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಪರಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು. जलधि ಪದದಲ್ಲಿರುವ जल ಪದದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ तोय ನೀರ ಮುಂತಾದ ಪದಗಳ ಬದಲಾವಣೆಯು ಶಬ್ದಪರಿವೃತ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. तोयधिः नीरधिः ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ಅರ್ಥ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ जलधि ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಕೊಡುವುವು. ಇದಕ್ಕೆ "परिवृत्तिसहः" ಎಂಬ ಅರ್ಥ.

परिवृद्धि ಪರಿವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಬೆಳವಣಿಗೆ, ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು. 2. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. परि + वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिवेत्तृ ಪರಿವೇತ್ತೃ (वि०) ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಮದುವೆಯಾದ ತಮ್ಮ. परिविन्दति ज्येष्ठं भ्रातरं परित्यज्य भार्यां लभते — परि+विद्लृ (लाभे) "तृच्" (३-१-१३३)। "परिवेत्तानुजोज्जूढे ज्येष्ठे दारपरिग्रहात्" अम०। "परिवेत्तारमात्मानं मेने स्वीकरणाद्भुवः" रघु० १२-१६। [ವಿವರಕ್ಕೆ "परिकर्तृ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

परिवेदन ಪರಿವೇದನ (न०) 1. ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ತಮ್ಮನು ಮದುವೆಯಾಗುವುದು. परि + विद्लृ (लाभे) "ल्युट्" (३-३-११५)। ಅಣ್ಣನು ನಪುಂಸಕನಾಗಿದ್ದರೆ ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಪತಿತನಾಗಿದ್ದರೆ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿದ್ದರೆ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿವೇದನ ದೋಷವಿಲ್ಲ, "क्लीबे देशान्तरगते पतिते भिक्षुकेऽपि च। योगशास्त्राभियुक्ते च न दोषः परिवेदने" उद्वाहत०। 2. ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "स हि धर्मः सुपर्याप्तो ब्रह्मणः परिवेदने। न शक्यं तन्मया भूयस्तथा वक्तुमशेषतः" भा० आश्व० १७-१२। 3. ಲಾಭ ಸಂಪಾದನೆ. 4. ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನ. "परिवित्ति-

तानुजेऽनूढे परिवेदनमेव च" मनु० ११-६०। 5. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದು. 6. ವೇದನೆ, ನೋವು.

परिवेदनीया परिवेदनीया (स्त्री०) ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಯಾದ ತಮ್ಮನ ಹೆಂಡತಿ. परिविद्यते—परि + विद्लृ (लाभे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

परिवेदिनी परिवेदिनी (स्त्री०) ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಯಾದ ತಮ್ಮನ ಹೆಂಡತಿ. परिवेदोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

परिवेश परिवेश (पुं०) ಪರಿಧಿ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಾಣಿಸುವ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಪ್ರಭೆ. परितो विशति—परि+विश (प्रवेशने) "अच्" (३-१-१३४)। "वातेन मण्डलीभूताः सूर्याचन्द्रमसोः कराः। मालाभा व्योम्नि तनुते परिवेशः प्रकीर्तितः"।

परिवेष परिवेष (पुं०) 1. ಪರಿಧಿ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಪ್ರಭೆ. परितो विष्यते—परि+विष्लृ (व्याप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "लक्ष्यते स्म तदनन्तरं रविर्बद्धभीमपरिवेषमण्डलः" रघु० ११-५९। "सम्मूर्च्छिता रवीन्द्वोः किरणाः पवनेन मण्डलीभूताः। नानावर्णकृतयस्तन्वभ्रे व्योम्नि परिवेषाः" बृहत्सं ३४-१। 2. ಮಂಡಲ, ವೃತ್ತರೇಖೆ, ಗುಂಡಗಿರುವ ಗೆರೆ. "चन्द्राकृतीनि गजमण्डलिकाभिरुच्चैर्नीलाभ्रपङ्क्तिपरिवेषमिवाधिजग्मुः" माघ० ५-५२। 3. ಊಟ ಬಡಿಸುವುದು. 4. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಬಿಂಬ. 5. ಒಂದು ವಲಯದ ಸುತ್ತಳತೆ. 6. ಎರಡು ರಜ್ಜುವಿನ ಅಳತೆ, 384 ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ. "किष्कुः स्यादवटो हस्तश्चतुर्विंशतिरङ्गुलाः। अष्टहस्ता तु रज्जुः स्यात् परिवेषो द्विरज्जुकः" वैज०।

परिवेषक परिवेषक (पुं०) 1. ಊಟ ಬಡಿಸುವವನು. परिवेषति—परि+विषु (सेचने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "घनैरमीषां परिवेषकैर्जनैरवर्षि वर्षोपलगोलकावली" नैष० १६-१००। 2. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ ಮಂಡಲಾಕಾರದ ಪ್ರಭೆ. "गजच्छायाप्यथार्केन्द्वोः परिधिः परिवेषकः" वैज०। 3. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವ.

परिवेषण परिवेषण (न०) 1. ಊಟ ಬಡಿಸುವುದು. परि+विषु (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "परिवेषणं वर्धनं च प्रतीच्छा पततो ग्रहः" वैज०। 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. 3. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಿರಣಗಳು ಹರಡುವುದು. 4. ಒಂದು ಮಂಡಲದ ಸುತ್ತಳತೆ.

परिवेषिका परिवेषिका (स्त्री०) ಊಟ ಬಡಿಸುವ ಹೆಂಗುಸು. परिवेषति—परि + विषु (सेचने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **ಈ ಹೆಂಗುಸಿನ ಲಕ್ಷಣ:** ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಶುಭ್ರವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಟ್ಟು ದೇಹಕ್ಕೆ ಸುಗಂಧಪುಡಿಯ ಲೇಪನಮಾಡಿ ನೋಡಲು ಸುಂದರಿಯಾಗಿಯೂ ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಮುಡಿದುಕೊಂಡು ಬಾಯಿಂದ ಕರ್ಪೂರಾದಿ ಸೌರಭವನ್ನು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸುತ್ತ ಮಂದಹಾಸಯುಕ್ತಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಹೆಂಗುಸು ರಾಜನಿಗೆ ಪರಿವೇಷಣ ಮಾಡಬೇಕು. "स्नाता विशुद्धवसना नवधूपिताङ्गी कर्पूरसौरभमुखी नयनाभिरामा। बिम्बाधरा शिरसि बद्धसुगन्धपुष्पा मन्दस्मिता क्षितिभृतां परिवेषिका स्यात्"। "निरीक्ष्य रम्याः परिवेषिका ध्रुवम्" नैष० १६-१०५।

परिवेष्टन परिवेष्टन (न०) 1. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು, ಆವರಿಸುವುದು. परि + वेष्ट (वेष्टने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟುವುದು.

परिवेष्टित परिवेष्टित (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. परि + वेष्ट (वेष्टने) "क्तः" (३-२-१०२)। "परिवेष्टितमूर्तयश्च मूलादुरगैराशिरसः सरत्नपुष्पैः" माघ० २०-४९।

परिवेष्टृ परिवेष्टृ (पुं०) ಊಟ ಬಡಿಸುವವನು. "मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन् गृहे" ऐत० ब्रा०।

परिव्याध परिव्याध (पुं०) 1. ನೀರುಹಬ್ಬಿ ಗಿಡ. 2. ಬೆಟ್ಟಕಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. परिविध्यते—परि + व्यध (ताडने) "घञ्" (३-३-१९)। "परिव्याधस्तु पुंसि स्याद्वेतसे च द्रुमोत्पले" मेदि०।

परिव्रज्या परिव्रज्या (स्त्री०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸ, ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗ, ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆ. परि + व्रज (गतौ) "क्यप्" (३-३-९८)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। 2. ಅತ್ತಿತ್ತ ತಿರುಗುವುದು, ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಅಲೆಯುವುದು. "वासांसि मृतचेलानि भिन्नभाण्डेषु भोजनम्। काषायसमलङ्कारः परिव्रज्या च नित्यशः" मनु० १०-५२।

परिव्राज् परिव्राज् (पुं०) ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಭಿಕ್ಷು, ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು. परित्यज्य सर्वं व्रजति—परि +व्रज (गतौ) "क्विप्" दीर्घश्च (उ० २-५९)।

परिव्राजक ಪರಿವ್ರಾಜಕ (पुं०) ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಭಿಕ್ಷು, ತುರೀಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು. परि+व्रज (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "स परिव्राजकच्छद्मा महाकायशिरोधरः। प्रतिपेदे स्वकं रूपं रावणो राक्षसाधिपः" रामा०। स्त्रियां **परिव्राजिका** ಪರಿವ್ರಾಜಿಕಾ.

परिशङ्कनीय ಪರಿಶಂಕನೀಯ (वि०) 1. ಸಂಶಯಪಡಲು ಆಸ್ಪದನಾದವನು, ವಿಶ್ವಾಸವಿಡಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲದವನು, ನಂಬಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದವನು. परि+शकि (शङ्कायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "शास्त्रं सुचिन्तितमपि प्रतिचिन्तनीयमाराधितोऽपि नृपतिः परिशङ्कनीयः। अङ्के स्थितापि युवतिः परिरक्षणीया शास्त्रे नृपे च युवतौ च कुतो वशित्वम्" उद्भटः। "तव्यः" (३-१-९६)। **-शङ्कितव्यः** -ಶಂಕಿತವ್ಯಃ. 2. ಭಯಪಡಲು ಆಸ್ಪದನಾದವನು.

परिशङ्कमान ಪರಿಶಂಕಮಾನ (वि०) 1. ಸಂಶಯಪಡುತ್ತಿರುವವನು. परि + शकि (शङ्कायाय्) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಹೆದರುತ್ತಿರುವ.

परिशङ्कित ಪರಿಶಂಕಿತ (वि०) 1. ಸಂದೇಹಪಡಲ್ಪಟ್ಟ; परि + शकि (शङ्कायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ. "चरतः किल दुश्चरं तपः तृणबिन्दोः परिशङ्कितः पुरा" रघु० ७-७९।

परिशिष्ट ಪರಿಶಿಷ್ಟ (न०) 1. ಉಳಿದಿರುವ ಗ್ರಂಥಭಾಗ, ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸೇರದೆ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಉಳಿದ ಭಾಗ. परितः शिष्टम् — परि + शिष (असर्वोपयोगे) "क्तः" (३-४-७२)। छान्दोग्यपरिशिष्टम्, गोभिलपरिशिष्टम्, आश्वलायनगृह्यपरिशिष्टम् इत्यादि. (वि०) 2. ಅವಶಿಷ್ಟವಾದ, ಉಳಿದಿರುವ, ಮಿಕ್ಕಿರುವ.

परिशीलन ಪರಿಶೀಲನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು, ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನೋಡುವುದು. परि + शील (समाधौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವುದು, ಮುಟ್ಟುವುದು. "ललितलवंगलता-परिशीलनकोमलमलयसमीरे" गीतगो० १।

परिशुद्ध ಪರಿಶುದ್ಧ (वि०) 1. ಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ, ದೋಷರಹಿತವಾದ. परि + शुध (शौचे) "क्तः" (३-४-७२)। "सुकृतः परिशुद्ध आगमः कुरुते दीप इवार्थदर्शनम्" किरा० २-३३। 2. ಸಾಲ ತೀರಿಸಿ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ. 3. ಶುಚಿಯಾದ, ಕಲ್ಮಷವಿಲ್ಲದ. 4. ತಿಳಿಯಾದ, ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದ. 5. ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲದ.

परिशुद्धि ಪರಿಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. परि + शुध (शौचे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಶುಚಿ, ನೈರ್ಮಲ್ಯ. 3. ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 4. ಋಣವಿಮೋಚನೆ. 5. ಪವಿತ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ.

परिशुष्क ಪರಿಶುಷ್ಕ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿರುವ. परि + शुष (शोषणे) "क्तः" (३-४-७२)। "कः" (८-२-५१)। 2. ಬಾಡಿರುವ. 3. ಬತ್ತಿಹೋಗಿರುವ, ತೇವವಿಲ್ಲದ. (न०) 4. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ತುಪ್ಪ ಜೀರಿಗೆ ಮಸಾಲೆ ಹಾಕಿದ ಮಾಂಸ. "परिशुष्कं पुनर्घृते। सिक्त्वा मांसं मृदूष्णाम्बुपक्वं युक्तं कणादिभिः" वैज०।

परिशुष्यत् ಪರಿಶುಷ್ಯತ್ (वि०) ಒಣಗುತ್ತಿರುವ. परि+शुष (शोषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "चिरमपि कलितान्यपारयन्त्या परिगदितुं परिशुष्यता मुखेन" किरा० १०-४८।

परिशेष ಪರಿಶೇಷ (पुं०) ಉಳಿಕೆ, ಶೇಷ. परि + शिष (असर्वोपयोगे) "घञ्" (३-३-१८)। "परिशेषं न नामापि स्थापयिष्यति ते विभुः" भट्टि० ८-११।

परिशोधन, परिशोधन (न०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ದೋಷರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಸರಿಪಡಿಸುವುದು. परि+शुध (शौचे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 3. ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದು, ಋಣ ವಿಮೋಚನೆ.

परिशोधनीय ಪರಿಶೋಧನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಪ್ಪು ತಿದ್ದಬೇಕಾದ. 2. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ.

परिशोधित ಪರಿಶೋಧಿತ (वि०) 1. ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಸರಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೋಷರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + शुध (शौचे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಋಣದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

परिशोष ಪರಿಶೋಷ (पुं०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಣಗುವುದು. परि + शुष (शोषणे) "घञ्" (३-३-१८)। "वाय्वर्कपरिपीताम्बुविपरिम्लानपङ्कजः। तडाग इव कालेन परिशोषं गमिष्यति" रामा०। "न स्म नयति परिशोषमपः सुसहं बभूव न च सिद्धतापसैः" किरा० १२-१६।

परिशोषण ಪರಿಶೋಷಣ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗುವುದು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಣಗುವಿಕೆ. परि+शुष (शोषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ. परि + शुष + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिशोषणीय ಪರಿಶೋಷಣೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಬೇಕಾದ. परि + शुष (शोषणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–शोषयितव्यः –ಶೋಷಯಿತವ್ಯಃ.** 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಬೇಕಾದ. परि + शुष "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–शोष्टव्यः –ಶೋಷ್ಟವ್ಯಃ.**

परिश्रम ಪರಿಶ್ರಮ (पुं०) 1. ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. परि + श्रमु (तपसि खेदे च) "घञ्" (३-३-१८)। "स मन्थरावलिगतपीवरस्तनीः परिश्रमक्लान्तविलोचनोत्पलाः" किरा० ४-१७। 2. ದುಡಿಮೆ, ಮಿತಿಮೀರಿದ ಕೆಲಸ, ಕಠಿನವಾದ ವ್ಯಾಸಂಗ, ಸತತವಾದ ಅಭ್ಯಾಸ. "आर्ये कृतपरिश्रमोऽस्मि चतुःषष्टयङ्गे ज्योतिःशास्त्रे" मुद्रा० १।

परिश्रय ಪರಿಶ್ರಯ (पुं०) 1. ಸಭೆ, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರುವುದು. परि + श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಆಶ್ರಯ, ಶರಣಾಲಯ. परि+श्रिञ् भावे "अच्"।

परिश्रयण ಪರಿಶ್ರಯಣ (न०) 1. ಸಭೆ ಸೇರುವುದು. 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. परि+श्रिञ् (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिश्रान्त ಪರಿಶ್ರಾಂತ (वि०) ದಣಿದಿರುವ, ಬಳಲಿರುವ, ಆಯಾಸಗೊಂಡಿರುವ. परि + श्रमु (तपसि खेदे च) "क्तः" (३-४-७२)। "परिश्रान्तो वयःस्थश्च षष्टिवर्षो जरान्वितः। क्षुधितः स महारण्ये ददर्श मुनिसत्तमम्" भा० आदि० ४९-२६। "वृक्षसेचनादेव परिश्रान्तामत्रभवतीं लक्ष्ये" शाकु० १।

परिश्रान्ति ಪರಿಶ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. परि +श्रमु (तपसि खेदे च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "कथयति परिश्रान्ति रात्रीतमस्सहयुध्वनाम्" नैष० १९-४।

परिश्लेष ಪರಿಶ್ಲೇಷ (पुं०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು, परि + श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)।

परिषद् ಪರಿಷದ್ (स्त्री०) 1. ಸಭೆ, ಗೋಷ್ಠಿ, ಜನರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. परितः सीदन्त्यस्याम्—परि+षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "वटुपरिषदं पुण्यश्रीकः श्रियैव सभाजयन्" उ० रा० ४-११। 2. ಧರ್ಮ ಸಭೆ, ವಿದ್ವಜ್ಜನರು ಸೇರಿ ಧರ್ಮ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವ ಸಭೆ. "परिषदियमृषीणामत्र वीरो युधाजित्सह नृपतिरमात्यैरोमपादश्च वृद्धः" म० वी० ३-५। 3. ನಾಟಕ ನೋಡಲು ಉಪನ್ಯಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಲು ಸೇರುವ ಜನರ ಗುಂಪು. "अभिरूपभूयिष्ठा परिषदियम्" शाकु० १। "श्रीहर्षो निपुणः कविः परिषदप्येषा गुणग्राहिणी" रत्ना० १।

परिषद ಪರಿಷದ (पुं०) ಅನುಚರ, ಸೇವಕ. परितः सीदति —षद्लृ (विशरणादौ) "अच्" (३-१-१३४)।

परिषद्वल ಪರಿಷದ್ವಲ (पुं०) ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವವನು, ಸದಸ್ಯ. परिषदस्यास्ति "वलच्" (५-२-११२)। वबयोरभेदः। "परिषद्वलान् महाब्रह्मौराट नैकटिकाश्रमान्" भट्टि० ४-१२।

परिषिक्त ಪರಿಷಿಕ್ತ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ಸಿಂಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि+षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "कृतदाहमुदर्चिषः शिखाभिः परिषिक्तं मुहुरम्भसा नवेन" माघ० २०-७५।

परिषेक ಪರಿಷೇಕ (पुं०) ಸುತ್ತಲೂ ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಸೇಚನೆಮಾಡುವುದು. परि + षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–षेचनम् –ಷೇಚನಮ್.**

परिषेचक ಪರಿಷೇಚಕ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ಸುರಿಯುವವನು, ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವವನು. परि+षिच (क्षरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

परिष्कण्ण ಪರಿಷ್ಕಣ್ಣ (वि०) ಇತರರಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇತರರಿಂದ ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. परि+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। निष्ठातकारस्य निष्ठापूर्वस्य दकारस्य च नः (८-२-४२)। वा षत्वम् (८-३-७४)। षत्वपक्षे णत्वम्। षत्वाभावे **परिस्कन्नः ಪರಿಸ್ಕನ್ನಃ.**

परिष्कन्द ಪರಿಷ್ಕಂದ (वि०) ಇತರರಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परिष्कद्यते —परि+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "घञ्" (३-३-१९)। वा षत्वम् (८-३-७४)। षत्वाभावे **परिस्कन्दः ಪರಿಸ್ಕಂದಃ.**

परिष्करण ಪರಿಷ್ಕರಣ (न०) 1. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. 2. ಉತ್ತಮಪಡಿಸುವುದು. 3. ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು.

परिष्कर्तृ ಪರಿಷ್ಕರ್ತೃ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸುವವನು. 2. ಸೊಬಗನ್ನು ಕೊಡುವವನು. 3. ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು.

परिष्कार ಪರಿಷ್ಕಾರ (पुं०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. परिष्क्रियतेऽनेन — परि + ड्डकृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-११)। सुडागमः (६-१-१३७)। षत्वम् (८-३-७०)। 2. ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಆಗುವ ಶುದ್ಧಿ. 3. ಗಂಧ ತೈಲಾದಿಗಳಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ವಾಸನೆ ಕೊಡುವುದು. 4. ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ರಾಮಣೀಯಕತೆ (ಸೊಬಗು) ಆಸ್ವಾದ್ಯತೆ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು.

परिष्कुर्वत् ಪರಿಷ್ಕುರ್ವತ್ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉತ್ತಮ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಮಂತ್ರಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

परिष्कृत ಪರಿಷ್ಕೃತ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि+ड्डकृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। सुट् (६-१-१३७)। षत्वम् (८-३-७०)। "जज्ञे निवेशन-विभागपरिष्कृतानां लक्ष्मीः पुरोपवनजा वनपादपानाम्" किरा० ७-४०। 2. ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉತ್ತಮಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

परिष्कृति ಪರಿಷ್ಕೃತಿ (स्त्री०) "परिष्कार" ಪದದ ಅರ್ಥ. परि + ड्डकृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "परिष्कृतिं भारतवर्षसीम्नः" याद० १८-३३।

परिष्क्रियमाण ಪರಿಷ್ಕ್ರಿಯಮಾಣ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. परि + ड्डकृञ् (करणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಶುದ್ಧಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

परिष्क्रिया ಪರಿಷ್ಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. "परिष्क्रियामाद्रियतेव भावैः" याद० १३-५३। 2. ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು. 3. ಉತ್ತಮ ಗುಣವುಂಟುಮಾಡುವುದು. परि+ड्डकृञ् (करणे) "शः" (३-३-१००)। सुट् (६-१-१३७)। षत्वम् (८-३-७०)।

परिष्वक्त ಪರಿಷ್ವಕ್ತ (वि०) ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. परि+ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। षत्वम् (८-३-७०)।

परिष्वङ्ग ಪರಿಷ್ವಂಗ (पुं०) 1. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. परि+ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "अङ्गदप्रमुखानाञ्च हरीणां रामदर्शनम्। हनूमतः परिष्वङ्गो राघवेण महात्मना" रामा०। "व्योम्नः परिष्वङ्गमिवाग्रपादैः" किरा० १८-१९। 2. ಸಂಶ್ಲೇಷ, ಸಂಸರ್ಗ, ಸ್ಪರ್ಶ. "अदर्शने दर्शनमात्रकामा दृष्ट्वा परिष्वङ्गसुखैकलोला। आलिङ्गितायां पुनरायताक्ष्यामाशास्महे विग्रहयोरभेदम्" भर्तृ० २-२२।

परिष्वजमान ಪರಿಷ್ವಜಮಾನ (वि०) ಆಲಿಂಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. परि + ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) "शानच्" (३-२-१२४)।

परिष्वज्यमान ಪರಿಷ್ವಜ್ಯಮಾನ (वि०) ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. परि + ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

परिष्वञ्जन ಪರಿಷ್ವಂಜನ (न०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. परि + ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिष्वञ्जनीय ಪರಿಷ್ವಂಜನೀಯ (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಲಿಂಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಆಲಿಂಗಿಸಬೇಕಾದ. परि + ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–ष्वङ्क्तव्यम् –ष्वंक्तव्यम्.**

परिसंवत्सर ಪರಿಸಂವತ್ಸರ (वि०) ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರ ಕಳೆದಿರುವ, ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಕಳೆದುಹೋಗಿರುವ. परिगतो निष्क्रान्तो संवत्सरो यस्य। "राजर्त्विक्स्नातक-गुरून् प्रियश्वशुरमातुलान्। अर्हयेन्मधुपर्केण परिसंवत्सरान् पुनः" मनु० ३-११९।

परिसंख्या ಪರಿಸಂಖ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಒಟ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆ, ಮೊತ್ತ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಖ್ಯೆ. परि+सम्+ख्या (प्रकथने) भावे "अङ्" (३-३-१०६)। "वित्तस्य विद्यापरिसंख्यया मे कोटीश्चतस्रो दश चाहरेति" रघु० ५-२१। 2. ಗಣನೆ, ಎಣಿಕೆ. 3. ನಿಯಮ, ನಿಯಮಪೂರ್ವಕ ವಿಧಿ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮಾಡುವ ನಿಯಮ. "तत्र चान्यत्र च प्राप्तौ परिसंख्येति कथ्यते"। "पञ्च पञ्चनखा भक्ष्याः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಂಚನಖಿಗಳುಳ್ಳ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಭಕ್ಷಣವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪಂಚನಖಿಗಳುಳ್ಳ ಐದು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಭಕ್ಷಣವು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕ

ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು ಐದು ಪಂಚನಖಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನುಳಿದು ಬೇರೆ ಪಂಚನಖಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಭಕ್ಷಣವೂ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 4. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಂದು ವಸ್ತು (ವಿಷಯ) ವನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಷೇಧಿಸಿ ಅದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ನಿಯಂತ್ರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು "**परिसंख्या**" ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "परिसंख्या निषिध्यैकमेकस्मिन् वस्तुयन्त्रणम्" चन्द्रा०। **उदा:** "स्नेहक्षयः प्रदीपेषु न स्वान्तेषु नतभ्रुवाम्"। ಇಲ್ಲಿ ತೈಲ ಮತ್ತು ಪ್ರೇಮಾರ್ಥಕ ಸ್ನೇಹ ಪದದ ಶ್ಲೇಷಮೂಲಕ ಅಭೇದಾಧ್ಯವಸಾಯದಿಂದ ಸ್ನೇಹನಾಶವು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ದೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರ.

परिसंख्यात परिसंख्यात (वि०) 1. ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿಯಮಪೂರ್ವಕ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + सम्+ ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

परिसंख्यान परिसंख्यान (न०) 1. ಎಣಿಸುವುದು. 2. ನಿಯಮಪೂರ್ವಕ ವಿಧಿಸುವುದು. परि + सम् +ख्या (प्रकथने) ಭಾವೆ "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिसञ्चर परिसंचर (पुं०) ಪ್ರಳಯಕಾಲ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶದಕಾಲ.

परिसमापन परिसमापन (न०) ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವುದು. परि + सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) + णिच् ಭಾವೆ "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिसमापित परिसमापित (वि०) ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि+सम्+ आप्लृ (व्याप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

परिसमाप्त परिसमाप्त (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಪೂರ್ತಿಯಾದ, ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿದ. परि + सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಒಳಗೆ ಸೇರಿ ಕೊಂಡಿರುವ, ಒಳಗೆ ಅಡಕವಾಗಿರುವ. "त्वयि तु परिसमाप्तं बन्धुकृत्यं प्रजानाम्" शाकु० ५-८।

परिसमाप्ति परिसमाप्ति (स्त्री०) ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು, ಕೊನೆಗಾಣುವುದು. परि + सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

परिसमूहन परिसमूहन (न०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ರಾಶಿಹಾಕುವುದು. 2. ಯಾಗ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ (ತೂಷ್ಣೀ०) ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಆಧಾನ. 3. ಅಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಬಿದ್ದಿರುವ ದರ್ಭೆ ಮತ್ತು ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು. परि+ सम् + ऊह (वितर्के) ಭಾವೆ "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಯಾಗಾಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ (ನೀರಿನಿಂದ) ಮಾಡುವ ಪರಿಷೇಚನ.

परिसर परिसर (पुं०) 1. ಗ್ರಾಮ ನಗರ ನದಿ ಮತ್ತು ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ, ಇವುಗಳ ಅಂಚು. परि+सृ (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। "परिसरविषयेषु लीढमुक्ताः हरिततृणोद्गमशङ्कया मृगीभिः" किरा० ५-३८। 2. ವಿಧಿ, ದೈವ, ಅದೃಷ್ಟ. 3. ಮೃತ್ಯು. "भवेत्परिसरो मृत्यौ विधावपि च पुंस्यम्" मेदि०। "परिसरः प्रान्तभूदैवयोर्मृतौ" हेम०।

परिसर्प परिसर्प (पुं०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಓಡಾಡುವುದು. परि+सृप्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. 3. ನಷ್ಟವಾದ ಇಷ್ಟವಸ್ತುವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು. ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರತಿಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ, "इष्टनष्टानुसरणं परिसर्पश्च कथ्यते" सा० द० ६-९०। "अस्मिन् वेतसपरिक्षिप्ते लतामण्डपे संनिहितया तया भवितव्यम्। तथाहि—अभ्युन्नता पुरस्तादवगाढा जघनगौरवात् पश्चात्। द्वारेऽस्य पाण्डुसिकते पदपङ्क्तिर्दृश्यतेऽभिनवा। यावद्विट-पान्तरेणावलोकयामि" शाकु० ३।

परिसर्पण परिसर्पण (न०) "परिसर्प" ಪದದ ಅರ್ಥ. परि + सृप्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "भुजग इव गतौ गिरिः स्थिरत्वे पतगपतेः परिसर्पणे च तुल्यः" मृच्छ० ३-२१।

परिसान्त्वन परिसान्त्वन (न०) ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು, ಮಧುರವಾದ ಪ್ರೇಮಿಯ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಒಲಿಸುವುದು. परि + सान्त्व (सामप्रयोगे) ಭಾವೆ "ल्युट्" (३-३-११५)। "निर्धूतवीतमपि वासकमुल्ललन्तं यन्ता क्रमेण परिसान्त्वनतर्जनाभिः" माघ० ५-४७।

परिसर्या परिसर्या (स्त्री०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಓಡಾಡುವುದು. परि + सृ (गतौ) "शः" यक् च निपा० (वा० ३-३-१०१)।

परिसार परिसार (पुं०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು. परि + सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

परिसारक परिसारक (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವವನು, ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡುವವನು. परि+सृ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

परिस्कन्द ಪರಿಸ್ಕಂದ (पुं) 1. ಪರಿಚಾರಕ, ಸೇವಕ, ಆಳು. "दासे भृत्यः परिस्कन्दः परजातः परैधितः" ವೈಜಂ। (वि०) 2. "परिस्कन्द" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

परिस्कन्न ಪರಿಸ್ಕನ್ನ (वि०) "परिष्कण्ण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

परिस्तरण ಪರಿಸ್ತರಣ (न०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಸುವುದು. परि+स्तृञ् (आच्छादने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮುಚ್ಚಳ, ಹೊದಿಕೆ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

परिस्तरणीय ಪರಿಸ್ತರಣೀಯ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಬೇಕಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಸಬೇಕಾದ. 2. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಲ್ಪಡುವ. परि + स्तृञ् (आच्छादने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವ. 4. ಮುಚ್ಚಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–स्तरितव्यः –ಸ್ತರಿತವ್ಯಃ.**

परिस्तीर्ण ಪರಿಸ್ತೀರ್ಣ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. परि+स्तृञ् (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)।

परिस्तृणत् ಪರಿಸ್ತೃಣತ್ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಮುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. परि+स्तृञ् (आच्छादने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–स्तृणती –ಸ್ತೃಣತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–स्तृणानः –ಸ್ತೃಣಾನಃ.**

परिस्तोम ಪರಿಸ್ತೋಮ (पुं०) ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ರತ್ನಕಂಬಳಿ. परिस्तूयते — परि + ष्टुञ् (स्तुतौ) "मन्" (उ० १-१३७)। "प्रवेण्यास्तरणं वर्णः परिस्तोमः कुथो द्वयोः" अम०।

परिस्पन्द ಪರಿಸ್ಪಂದ (पुं०) 1. ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ತಾಂಬೂಲ ವಸ್ತ್ರ ಆಭರಣ ಮೊದಲಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷ ವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕುಶಲಕಾರ್ಯ. परि + स्पदि (किञ्चिच्चलने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "रचना स्यात्परिस्पन्दः" अम०। 2. ಪರಿಜನ, ಸೇವಕ, ಆಳು. "परिवारः परिजनः परिस्पन्दः परिग्रहः" वैज०। 3. ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲುಗಾಡುವುದು.

परिस्पन्दन ಪರಿಸ್ಪಂದನ (न०) 1. ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. परि+स्पदि (किञ्चिच्चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಅಲುಗಾಡುವುದು, –ಚಲಿಸುವುದು. 3. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಅದಿರುವುದು.

परिस्पन्दमान ಪರಿಸ್ಪಂದಮಾನ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + स्पदि (किञ्चिच्चलने) "शानच्" (३-२-१२४)।

परिस्फुट ಪರಿಸ್ಫುಟ (वि०) 1. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ. 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವ. परितः स्फुटम्। "जगति सुमनसस्तदादि नूनं दधति परिस्फुटमर्थतोऽभिधानम्" माघ० ७-२८। 3. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುವ. "तारैर्बभूवे परभागलाभतः परिस्फुटैस्तेषु तुरंगहेषितैः" माघ० १२-१५।

परिस्फुरण ಪರಿಸ್ಫುರಣ (न०) ಚಿಮ್ಮುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವಿಕೆ. परि+स्फुर (स्फुरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

परिस्फुरत् ಪರಿಸ್ಫುರತ್ (वि०) 1. ಚಿಮ್ಮುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + स्फुर (स्फुरणे) "शतृ" (४-१-६)। "समुल्लसत्प्रासमहोर्मिमालं परिस्फुरच्चामरफेनपङ्क्ति" किरा० १६-४। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡುತ್ತಿರುವ. "परिस्फुरन्नूपुरचित्रभानुप्रकाशनिर्धूततमोऽनुषङ्गाम्" हयग्री०। 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "हसितुं परेण परितः परिस्फुरत्करवालकोमलरुचावुपेक्षितैः" माघ० १३-६०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–स्फुरन्ती –ಸ್ಫುರನ್ತೀ.** "परिस्फुरन्त्याः क्षितिपद्ममध्ये पार्श्वेषु हेमाचलकर्णिकायाः" याद० १८-९।

परिस्फुरित ಪರಿಸ್ಫುರಿತ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ, ಚಿಮ್ಮುವಿಕೆ. परि + स्फुर (स्फुरणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "स ततार सैकतवतीरभितः शफरीपरिस्फुरितचारुदृशः" किरा० ६-१६। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ, ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ. (वि०) 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮಿದ. 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡಿದ. 6. ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದ, ಹೊಳೆದ. 7. ನಡುಗಿದ, ಕಂಪಿಸಿದ, ಬೇಗ ಬೇಗ ಅದಿರಿದ. "त्रस्तैकहायनकुरङ्गविलोलदृष्टेः तस्याः परिस्फुरितगर्भभरालसायाः" उ० रा० ३-२८।

परिस्यन्द ಪರಿಸ್ಯಂದ (पुं०) ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. परि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-३-१८)।

परिस्राव ಪರಿಸ್ರಾವ (पुं०) ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. परि+स्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)।

परिस्राव ಪರಿಸ್ರಾವ (पुं०) 1. ಪ್ರವಾಹ, ಹರಿಯುವುದು. परि + स्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸೋರು

वुदु, जिनुगुवुदु. 3. देहद रसव्र हॊरगॆ हॊरडुवुदु. इदॊंदु व्याधि.

परिस्रावण परिस्राव (न॰) 1. काफि मॊदलादुवु गळन्नु शोधिसुवुदु. 2. काफियु कषायु मॊद लादुवन्नु शोधिसुव पात्रॆ.

परिस्राविन् परिस्राविन् (वि॰) 1. स्रविसुत्तिरुव, सोरुत्तिरुव. परि + स्रु (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. भगंदर रोगद ऒंदु भेद.

परिस्रुत् परिस्रुत् (स्त्री॰) 1. मद्य, सुरॆ, हॆंड. परि+स्रु (गतौ) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. सुरियुवुदु, सोरुवुदु, जिनुगुवुदु. परि+स्रु "क्विप्" (वा॰ ३-३-९४)। 3. सोरुत्तिरुव, जिनुगुत्तिरुव.

परिस्रुत परिस्रुत (वि॰) 1. सुत्तलू स्रविसिद, सुत्तलू सोरिद, ऎल्ला कडॆयल्लू जिनुगिद. परि + स्रु (गतौ) " :" (३-४-७२)। (स्त्री॰) **-स्रुता -स्रुता**. 2. मद्य, सुरॆ, हॆंड, "परिस्रुता स्त्री वारुण्यां स्यन्ने स्यादभिधेयवत्" मेदि॰।

परिहरण परिहरण (न॰) 1. परिहरिसुविकॆ, तप्पिसुवुदु, हॊगलाडिसुवुदु. परि + हृञ् (हरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. वर्जिसुवुदु, तॊरॆदुबिडुवुदु, बिट्टुबिडुवुदु, त्यजिसुवुदु. 3. प्रतिवादियु वाद (आक्षेप)वन्नु सरियाद प्रमाणदिंद तप्पॆंदु स्थिरपडिसुवुदु.

परिहरणीय परिहरणीय (वि॰) 1. परिहरिसल्पडुव. 2. परिहरिसबेकाद. 3. परिहरिसलु योग्यवाद. परि+हृञ् (हरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. त्यजिसल्पडुव. 5. त्यजिसबेकाद. 6. त्यजिसलु योग्यवाद. 7. सरियल्लवॆंदु निरसनमाडल्पडुव. 8. निरसनमाडबेकाद. 9. तळ्ळिहाकलु योग्यवाद (आक्षेप). "तव्यः" (३-१-९६)। **-हर्तव्यः -हर्तव्यः**.

परिहरत् परिहरत् (वि॰) 1. परिहरिसुत्तिरुव, तप्पिसुत्तिरुव, दूरमाडुत्तिरुव. परि + हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. त्यजिसुत्तिरुव, बिट्टुहॊगुत्तिरुव, वर्जिसुत्तिरुव. "शुल्कस्थानं परिहरन्नकाले क्रयविक्रयी। मिथ्यावादी च संख्याने दाप्योष्टगुणमत्ययम्" मनु॰ ८-४००। 3. दॊष वन्नु परिहरिसुत्तिरुव, आक्षेपवन्नु तळ्ळिहाकुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-हरन्ती -हरन्ती**. "शानच्" (३-२-१२४)। **-हरमाणः -हरमाणः**.

परिहानि परिहानि (स्त्री॰) क्षय. क्षीणावस्थॆ. परि + ओ हाक् (त्यागे) "निः" (वा॰ ३-३-९५)। "राजयक्ष्मपरिहानिरायय़ौ कामयानसमवस्थया तुलाम्" रघु॰ ११-५०।

परि(रौ)हार परि(रौ)हार (पुं॰) 1. वर्जिसुवुदु, त्यजिसुवुदु, तॊरॆदुबिडुवुदु. परि+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। वा दीर्घः (६-३-१२२)। "दुर्वृत्तस्य प्रभोरन्यत्परिहारात् न भेषजम्" राजत॰। 2. तप्पिसुवुदु, दूरमाडुवुदु, निवारिसुवुदु. 3. रहस्यवागिडुवुदु, मरॆमाचुवुदु, गुट्टागिडुवुदु. "कथमिदानीमात्मानं निवेदयामि। कथं वात्मनः परिहारं करोमि" शाकु॰ १। 4. प्रतिवादिय आक्षेपवन्नु तळ्ळिहाकुवुदु, दोषवन्नु निरसनमाडुवुदु. 5. ऊरिन हॊरगिरुव विशालवाद प्रदॆश, जनतॆगॆ सेरिद विस्तारवाद भूमि, गोमाळ. "धनुःशतं परीहारो ग्रामस्य स्यात्समन्ततः" मनु॰ ८-२३७। 6. विनायिति, तॆरिगॆयिंद बिडुगडॆ. "जित्वा संपूजयेद्देवान् ब्राह्मणांश्चैव धार्मिकान्। प्रदद्यात् परिहारांश्च ख्यापयेदभयानि च" मनु॰ ७-२०१। 7. अवज्ञॆ, अनादर, तिरस्कार.

परिहार्य परिहार्य (वि॰) 1. निवारिसल्पडुव, तप्पिसल्पडुव, परिहरिसल्पडुव. 2. निवारिसबेकाद, परिहरिसबेकाद, 3. निवारिसलु योग्यवाद, परिहरिसलु तक्कुदाद. 4. निवारिसलु शक्यवाद. परि+हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 5. त्यजिसल्पडुव, वर्जिसल्पडुव. 6. त्यजिसबेकाद, 7. त्यजिसलु योग्यवाद. 8. त्यजिसलु शक्यवाद. "सखे न परिहार्ये वस्तुनि पौरवाणां मनः प्रवर्तते" शाकु॰ २।

परि(रौ)हास परि(रौ)हास (पुं॰) 1. हास्यमाडुवुदु, अणकिसुवुदु, गॆलि माडुवुदु. परि + हसे (हसने) "घञ्" (३-३-१८)। वा दीर्घः (६-३-१२२)। "परीवर्तं न कुर्वित परीहासञ्च पुत्रक" मार्क॰। 2. विनोद, तमाषॆ. "परिहासविजल्पितं सखे परमार्थेन न गृह्यतां वचः" शाकु॰ २-१८।

"परीहासाश्रिताः सततमभवन्येन भवतः स्वसुः श्लाघ्यो भर्ता क्व नु खलु स ते मातुल गतः" वेणी० ३-१६।

परिहीण ಪರಿಹೀಣ (वि०) क्षीणवाद, कडमेयाद. "परिहीणायुषि न प्रवर्तितव्यम्" याद० १५-८०।

परिहृत ಪರಿಹೃತ (वि०) 1. त्यजिसल्पट्ट, वर्जिसल्पट्ट, बिडल्पट्ट. परि+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "पीतशीधुमधुरैर्मिथुनानामाननैः परिहृतं चषकान्तः" माघ० १०-११। 2. तप्पिसल्पट्ट, निवारिसल्पट्ट, दूरमाडल्पट्ट. 3. मरेमाचल्पट्ट, रहस्यवागिड ल्पट्ट. 4. निरसनमाडल्पट्ट, तळ्ळिहाकल्पट्ट.

परिहृति ಪರಿಹೃತಿ (स्त्री०) "परिहार" पदद अर्थ. परि + हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-१४)।

परीक्षक ಪರೀಕ್ಷಕ (वि०) 1. परीक्षिसुववनु, शोधिसुवनु, गुणदोषगळन्नु परिशीलिसु वनु. परितः ईक्षते — परि + ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. विमेचने माडुवनु विमर्श माडुवनु. "स्थितिं समीक्ष्योभयथा परीक्षकः करोत्यवज्ञोपहतं पृथग्जनम्" किरा० १४-२४। 3. सुत्तलू नोडुवनु. 4. तनिखे माडुवनु.

परीक्षण ಪರೀಕ್ಷಣ (न०) 1. विचारमाडुवुदु, विमर्शिसि नोडुवुदु. 2. शोधिसुवुदु. गुण दोषगळन्नु परिशीलिसुवुदु. परि + ईक्ष (दर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "हिमोपमा तस्य परीक्षणक्षणे सतीषु वृत्तिः शतशो निरूपिता" नैष० ९-५५। "निःश्रेयसं कर्मणां च गुणदोषपरीक्षणम्" मनु० १-११७। 3. सुत्तलू नोडुवुदु. 4. तनिखे माडुवुदु. "सुषमाविषये परीक्षणे निखिलं पद्मम-भाजि तन्मुखात्" नैष० २-२७।

परीक्षा ಪರೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. शोधने, गुणदोषगळ परिशीलने. परि+ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। "विद्यमानेऽपि पत्तने ग्रामे रत्नपरीक्षा" माल० १। 2. प्रमाण माडिसुवुदु, सत्यांशवन्नु तिळियलु अग्नि जल मुंतादुवुगळन्नु मुट्टिसि हेळिसु वुदु. इदक्के दिव्य परीक्षेयेंदु हेसरु. "विवादेऽन्विष्यते पत्रं तदभावेऽपि साक्षिणः। साक्ष्यभावात्ततो दिव्यं प्रवदन्ति मनीषिणः" पञ्चतं० १-४३६।

परीक्षित ಪರೀಕ್ಷಿತ (वि०) 1. परीक्षिसल्पट्ट, विचार माडल्पट्ट. परि+ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. शोधिसल्पट्ट, गुणदोषगळ विमर्श माड ल्पट्ट. "तं विस्मितं धेनुरुवाच साधो मायां मयोद्भाव्य परीक्षितोऽसि" रघु० २-६२। 3. तनिखे माडल्पट्ट, विचारणे नडेसल्पट्ट.

परीक्ष्य ಪರೀಕ್ಷ್ಯ (वि०) परीक्षिसल्पडुववनु. परि + ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

परीत ಪರೀತ (वि०) 1. सुत्तलू आवरिसल्पट्ट, बळसल्पट्टिरुव. परि+इण् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "तथापीदं शश्वत्परिचितविविक्तेन मनसा जनाकीर्णं मन्ये हुतवहपरीतं गृहमिव" शाकु० ५-१। 2. व्याप्तवाद, कूडिकोंडिरुव. "परीतमुक्षावजये जयश्रिया नदन्त-मुच्चैः क्षतसिन्धुरोधसम्" किरा० ४-११। 3. हिडियल्पट्ट, आक्रमिसल्पट्ट, "परीतः कालेन ज्वलयसि पुनः क्रोधदहनम्" मुद्रा० ३-३०। 4. एल्ला कडेयलू होगिरुव. एल्ला कडेयलू सुत्ति बंदिरुव. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

परीप्सा ಪರೀಪ್ಸಾ (स्त्री०) 1. हॊंदलु अपेक्षे, पडेयलु आसे. परि + आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)। ईत् (७-४-५५)। 2. शिक्षियलु अपेक्षे, अरियलु आसे.

परीप्सु ಪರೀಪ್ಸು (वि०) 1. हॊंदलु अपेक्षेयुळ्ळ, पडेयलु अपेक्षेयुळ्ळ. परि +. इण् (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. रक्षिसलु इच्छेयुळ्ळ. "इमां परीप्सुर्दुर्जाते पराभिभवकातराम्" माल० ५-११। 3. शिक्षियलु अपेक्षेयुळ्ळ, अरितुकॊळ्ळलु इच्छि सुव. "हेतुं तदभ्यागमने परीप्सुः सुखोपविष्टं मुनिमा-बभाषे" किरा० ३-४।

परीभाव ಪರೀಭಾವ (पुं०) "परिभव" पदद अर्थ. वा दीर्घः (६-३-१२२)।

परीरण ಪರೀರಣ (पुं०) 1. कूर्म, आमे, परि+रण (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. दण्ड, कोलु, 3. पट्टेवस्त्र, रेशमेवस्त्र. "परीरणः स्यात् कमठे दण्डे च पट्टशाटके" मेदि०।

परीरम्भ ಪರೀರಂಭ (पुं०) आलिंगन, अप्पिकॊळ्ळुवुदु परि + रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१८)। वा दीर्घः (६-३-१२२)।

परीवर्त ಪರೀವರ್ತ (पुं०) "परिवर्त" पदद अर्थ. वा दीर्घः (६-३-१२२)।

परीवाद ಪರೀವಾದ (पुं०) "परिवाद" पदद अर्थ. वा दीर्घः (६-३-१२२)। "परीवादं न कुर्वीत परीहासञ्च पुत्रक" मार्क०।

परीवार ಪರೀವಾರ (पुं०) "परिवार" पदद अर्थ. वा दीर्घः (६-३-१२२)।

परीवाह ಪರೀವಾಹ (पुं०) "परिवाह" पदद अर्थ. वा दीर्घः (६-३-१२२)। "पूरोत्पीडे तटाकस्य परीवाहः प्रतिक्रिया" उ० रा० ३-२२।

परीष्टि ಪರೀಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. परिचर्ये. पूजे. सेवे. परि + इषु (इच्छायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. अन्वेषणे, हुडुकुवुदु, विचार माडुवुदु, विमर्शिसुवुदु. 3. अणिमादि अष्ट विध सिद्धिगळल्लिंदु. "परीष्टिः परिचर्यायां प्राकाम्येऽन्वेषणे स्त्रियाम्" मेदि०।

परीसार ಪರೀಸಾರ (पुं०) सुत्तलू संचरिसुवुदु. परि + सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। वा दीर्घः (६-३-१२२)।

परीहार ಪರೀಹಾರ (पुं०) "परिहार" पदद अर्थ. वा दीर्घः (६-३-१२२)।

परीहास ಪರೀಹಾಸ (पुं०) "परिहास" पदद अर्थ. वा दीर्घः (६-३-१२२)। "परीवादं न कुर्वीत परीहासञ्च पुत्रक" मार्क०।

परु ಪರು (पुं०) 1. पर्वत, बेट्ट. 2. समुद्र. 3. स्वर्ग. 4. ग्रंथि, गेण्णु. पॄ (पालनपूरणयोः) "उः" बाहु०। 5. अंग, अवयव.

परुका ಪರುಕಾ (स्त्री०) ऒंदु जातिय बदनेकायि.

परुत् ಪರುತ್ (अव्य०) कळिद वर्ष, हिंदिन वर्ष. पूर्वस्मिन् वत्सरे निपा० (५-३-२२)।

परुत्न ಪರುತ್ನ (वि०) कळिद वर्ष उंटाद. परुत् "नः" (वा० ४-३-२३)।

परुद्वार ಪರುದ್ವಾರ (पुं०) अश्व, कुदुरे, परुः समुद्रः द्वारमस्य।

परुष ಪರುಷ (न०) 1. कठिनवाद मातु. पृ (पालनपूरणयोः) "उषच्" (उ० ४-७५)। (वि०) 2. कठिनवाद, कर्कशवाद, ऒरटाद (वस्तु). "शुद्धस्नानात् परुषमलकं नूनमागण्डलम्बम्" मेघ० २-२८। 3. कठिनवाद, क्रूरवाद, दयेयिल्लद (मातु). "सेवकः स्वामिनं द्वेष्टि कृपणं परुषाक्षरम्" पञ्चत० १-५१। 4. कठोरवाद, बिरुसाद, उग्रवाद (शब्द). "क्रीडालोलाः श्रवणपरुषैर्गर्जितैर्भीषयेस्ताः" मेघ० १-६१। 5. चित्रविचित्रवाद, बण्णबण्णद. "परुषं कर्बुरे रूक्षे निष्ठुरोक्तौ च वाच्यवत्" मेदि०।

परुषवचन ಪರುಷವಚನ (न०) 1. कठिनवाद मातु, कोपद मातु. परुषं वचनम्। (वि०) 2. कठिनवागि मातादुव, बिरुसागि मातादुव. परुषं वचनं यस्य।

परुषाक्षर ಪರುಷಾಕ್ಷರ (न०) 1. कठिनवाद मातु, बिरुसाद मातु. (वि०) 2. बिरुसागि मातादुव, कोपदिंद मातादुव. परुषाणि अक्षराणि यस्य। "सेवकः स्वामिनं द्वेष्टि कृपणं परुषाक्षरम्" पञ्चतं० १-५१।

परुषोक्ति ಪರುಷೋಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. कठिनवाद मातु, बिरुसाद मातु, कोपद मातु. परुषा उक्तिः। (वि०) 2. कोपदिंद मातादुव, बिरुसागि मातादुव.

परुस् ಪರುಸ್ (न०) ग्रंथि, गेण्णु, गंटु. पॄ (पालनपूरणयोः) "उसिः" (उ० २-११७)।

परेत ಪರೇತ (पुं०) 1. भूत, पिशाचि. (वि०) 2. गतिसिदवनु, मृतनादवनु. परं लोकमितः। "परेतो वाच्यलिङ्गः स्यान्मृते भूतान्तरे पुमान्" मेदि०।

परेतभर्तृ ಪರೇತಭರ್ತೃ, -राज् -ರಾಜ್ (पुं०) यम धर्मराय. परेतानां भर्ता राट् वा। "परेतभर्तुर्महिषोऽमुना धनुर्विधातुमुत्खातविषाणमण्डलः" माघ० १-५७।

परेद्यवि ಪರೇದ್ಯವಿ (अव्य०) मूरने दिन, मरुदिन. पर "एद्यवि" (५-३-२२)। निपा०। "परेद्यव्यद्य पूर्वेद्युरन्येद्युश्चापि चिन्तयन्" भट्टि० ४-१३।

परेष्टुका ಪರೇಷ್ಟುಕಾ (स्त्री०) हलवु बारि करु हाकिद ओळु, अनेक सल करु हाकिद हसु. परैरिष्यते— इषु (इच्छायाम्) "तुः" बाहु०। स्वार्थे "कन्"। "बहुसूतिः परेष्टुका" अम०।

परैधित ಪರೈಧಿತ (वि०) 1. इतररिंद बेळिसल्पट्ट, बेरेयवरिंद साकल्पट्ट. परैः एधितः — पर + एध (वृद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (पुं०) 2. सेवक, ओळु. "दासे भृत्यः परिस्कन्दः परजातः परैधितः" वैज०। "परान्नः परपिण्डादः परजातपरैधितौ" वैज०।

परोक्ष परोक्ष (पुं०) 1. तपस्वि, परोक्षज्ञानवुळ्ळ संन्यासि. परोक्षं श्रुत्याप्तवाक्यश्रवणजन्यं ज्ञानमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७) । 2. ययातिय पुत्रनाद अनुविन ऒब्ब मग. "अनोः समानरश्चक्षुः परोक्षश्च सुतास्त्रयः" भाग० ९-२३-१। (न०) 3. एदुरिगे इल्लदिरुवुदु, कण्णिगे काणिसदंते दूरदल्लिरुवुदु. अक्ष्णोः परम्। परशब्दस्य ओकारादेशः निपा०। प्रयोक्तुरिन्द्रियागोचरत्वम्। परोक्षे लिट् (३-२-११५)। इदु द्वितीयाविभक्त्यर्थगळल्लि क्रियाविशेषणवागि प्रयोगिसल्पडुवुदु. "नोदाहरेदस्य नाम परोक्षमपि केवलम्" मनु० २-१९९। "परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम्। वर्जयेत्तादृशं मित्रं विषकुम्भं पयोमुखम्" चाणक्य०। (अव्य०) 4. अप्रत्यक्षज्ञान, श्रुति मत्तु आप्तवचनश्रवण इवुगळिंद उटागुव ज्ञान. (वि०) 5. दृष्टिगे गोचरवल्लद, कण्णिगे काणिसदिरुव, एदुरिगे इल्लदिरुव, उपस्थितवल्लद, "स्थाने वृता भूपतिभिः परोक्षैः स्वयंवरं साधुममंस्त भोज्या" रघु० ७-१३। 6. ज्ञानक्के सिलुकद, तिळिवळिकेगू एटुकद, स्वल्पवू परिचयविल्लद. "क्व वयं क्व परोक्षमन्मथो मृगशावैः सममेधितो जनः" शाकु० २-१८।

परोक्षार्थ परोक्षार्थ (पुं०) कण्णिदुरिगे इल्लद विषय, दूरदल्लिरुव अथवा मरेयल्लिरुव. दृष्टिगे गोचरवल्लद विषय.

परोढा परोढा (स्त्री०) परकीय नायिकेय ऒंदु भेद. परकीय नायिकेयल्लि परोढा मत्तु कन्यका एंदु एरडु भेद. लज्जेयन्नु तॊरेदु उत्सवादि व्याजदिंद बीदिगळल्लि तिरुगुत्त मने मनेगू होगि परपुरुषर संबंधविट्टुकॊंडिरुव नायिकेयु परोढे. परेणोढा। "यात्रादिनिरतान्योढा कुलटा गलितत्रपा" सा० द० ३-६६। इवळु तन्न पतिय्यल्लि अनुरक्तळागिरदे परपुरुषर संबंधविट्टुकॊंडिरुव नायिके.

परोपकार परोपकार (पुं०) इतरिगे माडुव साहाय्य. परेषामुपकारः। "परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम्"। "परोपकारः कर्तव्यः प्राणैः कण्ठगतैरपि"। "श्रीखण्डखण्डैर्मलयाचलः किं परोपकाराय सतां विभूतयः"।

परोपकारिन् परोपकारिन् (वि०) इतरिगे उपकार माडुवनु, इतरिगे हितवाद कार्यवन्नु माडुवनु.

परोरजस् परोरजस् (वि०) 1. रजोगुण कार्यवाद सकल दोषगळिंद दूरनागिरुव. रजसः परः। बाहु० समासः। षृषो०। "अक्षरं ते ज्योतिः प्रकाश्यताम्। स त्वां पुनातु देवः परोरजसां य एष तपति" उ०रा० ४। 2. मुक्तिहॊंदिद.

परोवरीण परोवरीण (वि०) उत्कृष्ट मत्तु निकृष्ट विषयगळन्नु अनुभविसुव. परांश्च अवरांश्च अनुभवति "खः" अवरस्य उत्वं च (५-२-१०)।

परोवरीयस् परोवरीयस् (पुं०) 1. परम श्रेष्ठनाद परमात्म. परश्च वरीयांश्च निपा०। 2. परमानंद, ब्रह्मानंद.

परोष्णी परोष्णी (स्त्री०) जिटलॆ. परः शत्रुरुष्णो यस्याः।

पर्कटि पर्कटि, -टी-टी (स्त्री०) प्लक्षवृक्ष, जुल्लिगिड. पृच्यते—पृची (संपर्के) "कटः" बाहु०। बह्वादि० वा "ङीष्" (४-१-४५)।

पर्कटिन् पर्कटिन् (पुं०) प्लक्षवृक्ष, जुल्लिगिड.

पर्जनी पर्जनी (स्त्री०) मारदरिशिन.

पर्जन्य पर्जन्य (पुं०) 1. इंद्र. पृषु (सेचने) "अन्यः" षकारस्य जश्च (उ० ३-१०३)। 2. मेघ, मोड. "प्रवृद्ध इव पर्जन्यः सारङ्गैरभिनन्दितः" रघु० १७-१५। 3. मळॆ. "अन्नाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः" गीता ३-१४। 4. गुडुगुत्तिरुव मोड. 5. मेघद शब्द. "पर्जन्यो मेघशब्देऽपि ध्वनदम्बुदशक्रयोः" मेदि०। 6. विष्णु. "स्वतत्त्वज्ञानदानेन नित्यं तापत्रयापहा। पर्जन्यः स समाख्यातः" इति निरुक्तिः। "पर्जन्यः पावनोऽनिलः" वि० स०।

पर्ण पर्ण (पुं०) 1. किंशुक वृक्ष, पलाश वृक्ष, मुत्तुगद मर. पॄ (पालनपूरणयोः) "नः" (उ० ३-६)। (न०) 2. पत्र, ऎले. "स्वयं विशीर्णद्रुमपर्णवृत्तिता परा हि काष्ठा तपसस्तया पुनः" कुमा० ५-२८। 3. गरि, रॆक्कॆ. 4. वीळ्यदॆले, "अनिघाय मुखे पर्णं पूगं स्वादयते नरः। मतिभ्रंशो दरिद्रः स्यादन्ते न स्मरते हरिम्" राजनि०। "पर्णं पत्त्रं किंशुके ना" मेदि०।

पर्णकार पर्णकार (पुं०) ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯನ್ನು ಬೆಳೆದು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. पर्णं करोति उत्पादयति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

पर्णकुटी पर्णकुटी (स्त्री०) पर्णशाले, ಎಲೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗುಡಿಸಲು. पर्णनिर्मिता कुटी।

पर्णभोजन पर्णभोजन (पुं०) 1. ಆಡು, ಮೇಕೆ. पर्णं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುವುದು. पर्णे भोजनम्। (वि०) 3. ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡುವ. पर्णे भोजनं यस्य।

पर्णमुच् पर्णमुच् (पुं०) ಮರಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಎಲೆ ಬಿಡುವ ಕಾಲ, ಮರ ಚಿಗುರುವ ಕಾಲ, ಶಿಶಿರ ಋತು. पर्णानि मुञ्चत्यत्र—मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

पर्णल पर्णल (वि०) ಪರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. पर्णानि सन्त्यत्र-वा "लच्" (५-२-९७)। पक्षे "मतुप्" (५-२-९४)। **-वान्-वान्.**

पर्णलता पर्णलता (स्त्री०) ತಾಂಬೂಲೀ ಲತೆ, ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. पर्णप्रधाना लता।

पर्णवीटिका पर्णवीटिका (स्त्री०) ಅಡಕೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಮಡಿಸಿ ಸುತ್ತಿದ ವೀಳ್ಯದೆಲೆ (ಬೀಡಾ). पर्णस्य वीटिका।

पर्णशय्या पर्णशय्या (स्त्री०) ಎಲೆಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಹಾಸಿಗೆ. पर्णरचिता शय्या।

पर्णशाला पर्णशाला (स्त्री०) ಎಲೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮನೆ, ತಪಸ್ವಿಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ಕುಟೀರ. पर्णरचिता शाला। "निर्दिष्टां कुलपतिना स पर्णशालामध्यास्य प्रयतपरिग्रहद्वितीयः" रघु० १-९५।

पर्णस पर्णस (वि०) ಎಲೆಗೆ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. पर्णस्यादूरभवम्—पर्ण "सः" (४-२-८०)।

पर्णाद पर्णाद (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. [ಇವನು ವಿದರ್ಭಾಧಿಪತಿಯಾದ ಭೀಮರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದನು. ನಳನ ವಿರಹದಿಂದ ದಮಯಂತಿಯು ವಿದರ್ಭವನ್ನು ಸೇರಿದ ನಂತರ ನಳನನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಪರ್ಣಾದನನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದಳು. "विश्रान्तं तु ततः पश्चात् पर्णादं द्विजसत्तमम्। अर्चयामास वैदर्भी धनेनातीव भामिनी। नले चेहागते विप्र भूयो दास्यामि ते वसु। यद्भूत्रहं समेष्यामि शीघ्रमेव द्विजोत्तम" भा० वन० ६८-१९, २०। (वि०) 2. ಎಲೆಯನ್ನು ತಿನ್ನುವ. पर्णान्यत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

पर्णाशन पर्णाशन (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पर्णान्यश्नाति—अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಎಲೆಯನ್ನು ತಿನ್ನುವ.

पर्णास पर्णास (पुं०) ತುಲಸಿ. पर्णान्यस्यति—असु (क्षेपणे) "अच्" (३-१-१३४)।

पर्णिन् पर्णिन् (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. पर्णान्यस्य सन्ति—"इनिः" (५-२-११५)। (स्त्री०) **पर्णिनी** पर्णिनी. 2. ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ.

पर्णिल पर्णिल (वि०) ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. पर्ण "इलच्" (५-२-१००)। ಪಿಚ್ಛಾದಿ ಗಣ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಸೇರಿಲ್ಲ. ಸಿಧ್ಮಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **पर्णलः** पर्णलः ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾದುದು.

पर्णोटज पर्णोटज (न०) पर्णशाले, ಎಲೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗೃಹ (ಗುಡಿಸಲು). पर्णनिर्मितम् उटजम्।

पर्द—कुत्सिते शब्दे (भ्वा० आत्म० अक० से०)। पर्दते। पपर्दे। पर्दिता। पर्दिष्यते। पर्दताम्। अपर्दिष्ट। अपर्दिष्यत। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕೆಟ್ಟ ಶಬ್ದಮಾಡು, ಅಪಾನ ವಾಯುವನ್ನು ಬಿಡು.

पर्द पर्द (पुं०) 1. ಕೇಶಪಾಶ, ಜುಟ್ಟು. 2. ಅಪಾನ ವಾಯುವಿನ ಶಬ್ದ. पर्दं (कुत्सिते शब्दे) "दः" बाहु०। "ल्युट्" (३-३-११५)। **-पर्दनम्-पर्दनम्.**

पर्प पर्प (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. 2. ಹೊಸದಾದ ಹಸಿ ಹುಲ್ಲು, ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲು. पॄ (पालनपूरणयोः) "पः" (उ० ३-२८)। निपा०। (पुं०) 3. ಹೆಳವರು ಸಂಚರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಕ್ರವಿರುವ ಪೀಠ. "येन पीठेन पङ्गवश्चरन्ति स पर्पः" सि० कौ० (४-४-१०)।

पर्पट पर्पट (पुं०) 1. ಹಪ್ಪಳ. पर्प (गतौ) "अटन्" (उ० ४-८१)। ಮೇದಿನೀ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 2. ಒಂದು ಔಷಧ. "पर्पटो पिष्टभेदे स्यात् पर्पटो भेषजान्तरे" मेदि०। (स्त्री०) **पर्पटी** पर्पटी.

पर्पटद्रुम पर्पटद्रुम (पुं०) ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿ ಮರ. ತೇಗದ ಮರವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. पर्पट इव द्रुमः।

पर्परीक पर्परीक (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 3. ಜಲಾಶಯ, ನೀರನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದುದು. पिपर्ति—पॄ (पालनपूरणयोः) "ईकन्" (उ० ४-२०)।

पर्परीण ಪರ್ಪರೀಣ (पुं०) ಎಲೆಯ ನರ, ಎಲೆಯ ನಾಡಿ.

पर्पिक ಪರ್ಪಿಕ (पुं०) ಚಕ್ರವಿರುವ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಹೆಳವ. पर्पेण चरति—"ठन्" (४-४-१०)। "येन पीठेन पङ्गवश्चरन्ति स पर्पः" सि० कौ०।

पर्यङ्क ಪರ್ಯಂಕ (पुं०) 1. ಮಂಚ. परितोऽङ्क्यते—अकि (लक्षणे) "घञ्" (३-३-१९)। "अथोपविष्टं राजानं पर्यङ्के ज्वलनप्रभे" भा० वन० २४८-८। 2. ವೀರಾಸನ, ಯೋಗಾಸನದ ಒಂದು ಭೇದ, ದಕ್ಷಿಣ ಪಾದವನ್ನು ಎಡತೊಡೆಯ ಮೇಲೆಯೂ ಬಲತೊಡೆಯನ್ನು ವಾಮಪಾದದ ಮೇಲೆಯೂ ಇಟ್ಟು ಕೂಡುವುದು ವೀರಾಸನ. "एकपादं तथैकस्मिन्विन्यसेदूरुणि स्थितम्। इतरस्मिंस्तथा चोरुं वीरासनमितीरितम्" हठ०। "पर्यङ्कबन्धस्थिरपूर्वकायमृज्वायतं संनमितोभयांसम्" कुमा० ३-४५।

पर्यङ्कबन्ध ಪರ್ಯಂಕಬಂಧ (पुं०) ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಮಂಡಿಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಬರುವಂತೆ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಕಟ್ಟುವುದು, ವಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಬೆನ್ನು ತೊಡೆ ಮಂಡಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು. "शनैः कृतप्राणविमुक्तिरीशः पर्यङ्कबन्धं निबिडं बिभेद" कुमा० ३-५९। **–बन्धनम्** –ಬಂಧನಮ್.

पर्यच्छ ಪರ್ಯಚ್ಛ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ನಿರ್ಮಲವಾದ. परितोऽच्छम्। "पर्यच्छे सरसि हृतेंऽशुके पयोभिः" माघ० ८-४६।

पर्यटत् ಪರ್ಯಟತ್ (वि०) ಸುತ್ತಾಡುತ್ತಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + अट (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "भूयोभूयः सविधनगरीरथ्यया पर्यटन्तम्" मालती० १-१८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–अटन्ती** – ಅಟಂತೀ.

पर्यटन ಪರ್ಯಟನ (न०) ಸುತ್ತಾಡುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು. परितोटनम्—परि + अट (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। ಭಾವೇ "क्तः" (३-३-११४)। **–अटितम्** –ಅಟಿತಮ್. "भूमेः पर्यटनं पुण्यं तीर्थक्षेत्रनिषेवणैः" भाग० ९-७-१८।

पर्यटनीय ಪರ್ಯಟನೀಯ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸಬೇಕಾದ. परि + अट (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–अटितव्यम्** –ಅಟಿತವ್ಯಮ್.

पर्यटित ಪರ್ಯಟಿತ (न०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು. परि+अट (गतौ) ಭಾವೇ "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸುತ್ತಾಡಿದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸಿದ. परि+अट कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। कर्तृ० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। **–अटितवान्** –ಅಟಿತವಾನ್.

पर्यनुयोग ಪರ್ಯನುಯೋಗ (पुं०) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರಶ್ನೆ. परितोऽनुयोगः। ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪರ್ಯನುಯೋಗ.

पर्यनुयोज्य ಪರ್ಯನುಯೋಜ್ಯ (वि०) ವಾದದಲ್ಲಿ ನಿಗೃಹೀತ (ಪರಾಜಿತ) ನಾಗಿರುವೆಯೆಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲ್ಪಡುವವನು. परि + अनु + युजिर् (योगे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

पर्यनुयोज्योपेक्षण ಪರ್ಯನುಯೋಜ್ಯೋಪೇಕ್ಷಣ (न०) ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ನಿಗ್ರಹದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿಗೃಹೀತನಿಗೆ ತಿಳಿಸದೆ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಿರುವುದು. निग्रहस्थानं प्राप्तवतोऽनिग्रहः निग्रहस्थानानुद्भावनम् उपेक्षणम्।

पर्यन्त ಪರ್ಯಂತ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ ಸಮುದ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. परिगतोऽन्तम्। "पर्यन्तो लभ्यते भूमेः समुद्रस्य गिरेरपि। न कथंचित् महीपस्य चित्तान्तः केनचित् क्वचित्"। 2. ಪಾರ್ಶ್ವ, ಸಮೀಪ ಭಾಗ. "पर्यन्ताश्रयिभिर्निजस्य सदृशं नाम्नः किरातैः कृतम्" रत्ना० २-३। 3. ಆಂಚು, ಕೊನೆ. "आभाति पर्यन्तवनं विदूरात् मेघान्तरालक्ष्यमिवेन्दुबिम्बम्" रघु० १३-३८।

पर्यन्तभू ಪರ್ಯಂತಭೂ (स्त्री०) ಗ್ರಾಮ ನಗರಗಳ ಸುತ್ತು ಭೂಮಿ, ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶ. पर्यन्तस्य भूः।

पर्यन्तिका ಪರ್ಯಂತಿಕಾ (स्त्री०) ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳ ನಾಶ. "निघ्नति व्योममुद्गरः। पर्यन्तिका गुणभ्रंशः" हारा०।

पर्यय ಪರ್ಯಯ (पुं०) 1. ಕ್ರಮವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು, ನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು, ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದೆ ಮತ್ತು ಲೋಕಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ನಡೆಯುವುದು. परि + इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಮುಗಿಯುವುದು, ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು, ಅಂತ್ಯ. "यथर्तुलिङ्गान्यृतवः स्वयमेवर्तुपर्यये" मनु० १-३०

पर्यवसान ಪರ್ಯವಸಾನ (न०) 1. ಕೊನೆ, ಅಂತ್ಯ. परि+अव+षो (अन्तकर्मणि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಿಶ್ಚಯ, ಆರ್ಥಾವಧಾರಣ.

पर्यवसित ಪರ್ಯವಸಿತ (वि०) 1. ಪೂರ್ವಾಪರಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. परि + अव + षो (अन्तकर्मणि) " क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ತೀರ್ಮಾನವಾದ, ಕೊನೆಯಮಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ.

पर्यवस्था ಪರ್ಯವಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ವಿರೋಧಿಸುವುದು, ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವುದು. परि + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ತಡೆಯೊಡ್ಡುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-अवस्थानम् -ಅವಸ್ಥಾನಮ್.**

पर्यवस्थातृ ಪರ್ಯವಸ್ಥಾತೃ (वि०) 1. ವಿರೋಧಿಸುವವನು, ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವವನು. परि + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ತಡೆಯುವವನು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು, ಆತಂಕಪಡಿಸುವವನು. "अन्तकः पर्यवस्थाता जन्मिनः सन्ततापदः। इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्तावुत्तिष्ठते जनः" किरा० ११-१३। 3. ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು.

पर्यवस्थित ಪರ್ಯವಸ್ಥಿತ (वि०) ಮತ್ತೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ, ಪುನಃ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರುವ. परि + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) " क्तः" (३-४-७२)। "सौम्यदृष्टिर-करोत्सुधाभुजः पर्यवस्थितधृतीन् परः पुमान्" याद० १७-१२९।

पर्यश्रु ಪರ್ಯಶ್ರು (वि०) ಕಣ್ಣೀರು ತುಂಬಿದ, ಕಂಬನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. परिगतम् अश्रु यस्य। "तुषारलेखा-कुलितोत्पलाभे पर्यश्रुणी मङ्गलभङ्गभीरुः" किरा० ३-३६।

पर्यसन ಪರ್ಯಸನ (न०) 1. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. परि+असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಳುಹಿಸುವುದು, ಹೊರದೂಡುವುದು. 3. ಸುತ್ತಲೂ ಇಡುವುದು.

पर्यस्त ಪರ್ಯಸ್ತ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ 2. ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ ಮುಂತಾದುದು). 3. ಸುತ್ತಲೂ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. परि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವ. "भग्नैर्दण्डैरातपत्राणि भूमौ पर्यस्तानि प्रौढचन्द्रद्युतीनि" माघ० १८-६७। 5. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "ततोऽनुकुर्याद्विशदस्य तस्यास्ताम्रौष्ठपर्यस्तरुचः स्मितस्य" कुमा० १-४४। 6. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಜಾರಿಬಿದ್ದ. "पर्यस्तं तु हते स्रस्ते" हेम०।

पर्यस्ति ಪರ್ಯಸ್ತಿ (स्त्री०) ಮಂಚ. पर्यस्यते शरीरं यत्र – परि+असु (क्षेपणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

पर्यस्यत् ಪರ್ಯಸ್ಯತ್ (वि०) ಹರಡುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ. परि + असु (क्षेपणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "पर्यस्यन्निव निचयः सहस्रसंख्याम्" किरा० ५-३४।

पर्याकुल ಪರ್ಯಾಕುಲ (वि०) 1. ಕದಡಿಹೋಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಡವಾದ, ಕಲಕಿರುವ (ನೀರು ಮೊದಲಾದುದು). परि+आ+कुल (संस्त्याने बन्धुषु च) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಕೆದರಿರುವ, ಚೆದರಿರುವ, ಹರಡಿರುವ. "स्रस्तं कर्णशिरीषरोधि वदने घर्माम्भसां जालकं बन्धे संसिनि चैकहस्तयमिताः पर्याकुला मूर्धजाः" शाकु० १-२६। 3. ಗಾಬರಿಗೊಂಡಿರುವ. ದಿಗಿಲುಪಟ್ಟಿರುವ. "आर्य, अनेन आरण्यकवृत्तान्तेन पर्याकुलाः स्मः" शाकु० १। 4. ತುಂಬಿರುವ, ನೆರೆದಿರುವ.

पर्याण ಪರ್ಯಾಣ (न०) ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಜೀನು. परि + या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। पृषो०।

पर्याप्त ಪರ್ಯಾಪ್ತ (वि०) 1. ಸಾಕಷ್ಟು, ಸಾಕಾಗುವ, ಯಥೇಷ್ಟವಾದ. परि + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "यावतैषां समाप्येरन्यज्ञाः पर्याप्तदक्षिणाः" रघु० १७-१७। 2. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पर्याप्तसप्तभुवनाभयदक्षिणानि पुण्यानि तातचरितान्यपि यो न वेद" उ० रा० ५-३३। 3. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಸಮಗ್ರವಾದ. "शरत्प्रमृष्टाम्बु-धरोपरोधः शशीव पर्याप्तकलो नलिन्याः" रघु० ६-४४। 4. ದಕ್ಷ, ಶಕ್ತ, ಸಮರ್ಥ. "पर्याप्तोऽसि प्रजाः पातु-मौदासीन्येन वर्तितुम्" रघु० १०-२५। 5. ಬಹಳ, ತುಂಬ, ತುಂಬಿತುಳುಕುವ. "पर्याप्तपुष्पस्तबकस्तनाभ्यः स्फुरत्प्रवालौष्ठमनोहराभ्यः" कुमा० ३-३९। (न०) 6. ತೃಪ್ತಿ. 7. ನಿವಾರಣ. "पर्याप्तं तु यथेष्टे स्यात् तृप्तौ शक्ते निवारणे" विश्व०। (अव्य०) 8. ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು, ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಷ್ಟು. "प्रियापीतादम्यधिकं तपोवनमृगः पर्याप्तमाचामति" उ० रा० ४-१।

पर्याप्ति ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು, ಸಂಪಾದಿಸುವುದು. परि+आप्लृ (व्याप्तौ) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. 3. ಸಮೃದ್ಧಿ, ತುಂಬಿರುವಿಕೆ. 4. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. 5. ದಕ್ಷತೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "धातुरद्भुतनिर्माण-पर्याप्तिमिव रूपिणीम्" कथास०। 6. ತೃಪ್ತಿ. "नास्ति व्यसनिनां वत्स भुवि पर्याप्तये धनम्" कथास०। 7. ಸ್ವರೂಪ ಸಂಬಂಧ ವಿಶೇಷ. अयमेको घट: इमौ द्वौ घटौ इत्यादिप्रतीतिसाक्षिक: स्वरूपसम्बन्धविशेष:।

पर्याय ಪರ್ಯಾಯ (पुं०) 1. ಕ್ರಮ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬರುವುದು. परि + इण् (गतौ) "घञ्" (३-३-३८)। "पर्यायसेवामुत्सृज्य पुष्पसंभारतत्परा:" क्रुमा० २-३६। 2. ರೀತಿ, ಪ್ರಕಾರ. 3. ಸಮಾನಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. 4. ಅವಸರ, ಸಮಯ, ಅವಕಾಶ. 5. ನಿರ್ಮಾಣ, ತಯಾರಿಸುವುದು. 6. ಪದಾರ್ಥಗಳ ಗುಣ, ದ್ರವ್ಯಧರ್ಮ. 7. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಪರ್ಯಾಯಾಲಂಕಾರ. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಕ್ರಮವಾಗಿ (ಒಂದಾದಮೇಲೊಂದರಂತೆ) ಅನೇಕ ಆಶ್ರಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು **"ಪರ್ಯಾಯ"** ಅಲಂಕಾರ. "पर्यायो यदि पर्यायेणैकस्यानेकसंश्रय:"। **उदा:** "पद्मं मुक्त्वा गता चन्द्रं कामिनीवदनोपमा" ಇಲ್ಲಿ ಕಾಮಿನೀವದನಸಾದೃಶ್ಯವು ಪದ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಳಿಕ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರಿತು ಎಂದು ಅನೇಕ ಆಶ್ರಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದಂತೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರ್ಯಾಯಾಲಂಕಾರ. ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದೇ ಆಶ್ರಯದ ವರ್ಣನೆಯೂ ಪರ್ಯಾಯಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು.

पर्यायशयन ಪರ್ಯಾಯಶಯನ (न०) ಪಹರೆಯವರು ಯಾಮದ ಸರದಿಯಂತೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಲಗುವುದು. पर्यायेण क्रमेण शयनम्।

पर्यायोक्त ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತ (न०) ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಾಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. पर्यायेण उक्तम्। ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗಮ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವರ್ಣಿಸುವುದು **"ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತ"** ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರ. "पर्यायोक्तं हि गम्यस्य वचो भङ्गयन्तराश्रयम्"। **उदा:** "नमस्तस्मै कृतो येन मुधा राहुवधूकुचौ" ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ರೂಪದಿಂದ ಗಮ್ಯನಾಗುವ ವಾಸುದೇವನು ರಾಹುಪಧೂಸ್ತನಗಳ ವೈಯರ್ಥ್ಯಕಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವರ್ಣಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಾಲಂಕಾರ.

पर्यालोचन ಪರ್ಯಾಲೋಚನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು. परि + आ + लोचृ (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

पर्यास ಪರ್ಯಾಸ (पुं०) 1. ಪರಿವರ್ತನೆ, ಬದಲಾವಣೆ, परि + असु (क्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। "पर्यासं परिमाणञ्च गतिं चन्द्रार्कयोरपि" मार्क०। 2. ಪತನ, ಬೀಳುವುದು. 3. ಹನನ, ಹೊಡೆಯುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು.

पर्युक्षण ಪರ್ಯುಕ್ಷಣ (न०) ಸೇಚನೆ, ನೀರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. परित: उक्षणम्—परि+उक्ष (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

पर्युत्सुक ಪರ್ಯುತ್ಸುಕ (वि०) 1. ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಹೊಂದಲು ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. परि + उद् + ष्णु (प्रसवैश्वर्ययो:) "क्विप्" (३-२-७६)। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "पर्युत्सुकां कथयसि प्रियदर्शनां तामिति न पश्यसि पुरूरवसस्तदर्थम्" विक्र० २-१५। 2. ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದ, ಮಹತ್ತರವಾದ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "मुहूर्तं प्रकृतिगम्भीरोऽपि पर्युत्सुकनयन आसीत्" शाकु० ६। "रम्याणि वीक्ष्य मधुरांश्च निशम्य शब्दान् पर्युत्सुकीभवति यत्सुखितोऽपि जन्तु:" शाकु० ५-२।

पर्युदञ्चन ಪರ್ಯುದಂಚನ (न०) 1. ಋಣ, ಸಾಲ परित: उदञ्च्यते — परि + उद् + अञ्चु (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११३)। "स्यादृणं पर्युदञ्चनम्" अम०। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

पर्युदस्त ಪರ್ಯುದಸ್ತ (वि०) 1. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. परि+उद्+असु (क्षेपणे) "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ.

पर्युदास ಪರ್ಯುದಾಸ (पुं०) 1. ನಿವಾರಣ, ನಿಷೇಧ, ತಡೆಯುವುದು. परि + उद् + असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१)। 2. ವಾಕ್ಯದ ಉತ್ತರ ಪದದೊಡನೆ "नञ्"ಗೆ ಅನ್ವಯವಿದ್ದೂ ವಿಧಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಪ್ರತಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಇರುವಿಕೆ. "प्रधानत्वं विधेर्यत्र प्रतिषेधेऽप्रधानता। पर्युदास: स विज्ञेय: यत्रोत्तरपदेन नञ्" सा० द०।

पर्युपासक ಪರ್ಯುಪಾಸಕ (वि०) ಆರಾಧಕ, ಪೂಜಿಸುವವನು. परि + उप + आस (उपवेशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पर्युपासन ಪರ್ಯುಪಾಸನ (ನ೦) 1. ಪೂಜೆ. 2. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. 3. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. परि+उप+आस (उपवेशने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

पर्युपासितृ ಪರ್ಯುಪಾಸಿತೃ (ವಿ೦) 1. ಪೂಜಿಸುವವನು, 2. ಸೇವೆ ಮಾಡುವವನು, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುವವನು. परि + उप + आस (उपवेशने) "तृच्" (३-१-१३३)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (४-१-६)। **-उपासित्री** -ಉಪಾಸಿತ್ರೀ. "णिनिः" (३-१-१३४)। **-उपासिन्** -ಉಪಾಸಿನ್.

पर्युप्ति ಪರ್ಯುಪ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಬಿತ್ತನೆಯ ಕಾರ್ಯ, ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು. परि + ड्वप् (बीजसन्ताने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

पर्युषित ಪರ್ಯುಷಿತ (ವಿ೦) ಹಳೆಯದಾದ, ಹೊಸದಲ್ಲದ. परि + वस (निवासे) "क्तः" (३-४-७२)। ನಿಯತವಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಮೀರಿರುವುದು ಪರ್ಯುಷಿತವಾಗುವುದು. ಅನ್ನ ಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದುವು ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದರೆ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಪರ್ಯುಷಿತವಾಗುವುದು. ಪರ್ಯುಷಿತವಾದುದು ಪೂಜಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧ. "यातयामं गतरसं पूतिपर्युषितं च यत्" गीता १७-१०। ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಾದಿಗಳಿಂದ ದೂಷಿತವಾಗದ ಹೊಸ ಪುಷ್ಪಗಳು ದೇವತಾರ್ಚನೆಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. "अपर्युषितनिश्छिद्रैः प्रौक्षितैर्जन्तुवर्जितैः। स्वीयारामोद्भवैर्वापि पुष्पैः संपूजयेद्धरिम्"। ಪದ್ಮ ಕಲ್ಹಾರ ತುಳಸಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯುಷಿತ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

पर्येषण ಪರ್ಯೇಷಣ (ನ೦) ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು.

पर्येषणा ಪರ್ಯೇಷಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಾರದಿಂದ ವಸ್ತುಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ. परितः शास्त्रादिना एषणा। 2. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು, ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ. परि + इष (गतौ) वा "युच्" (३-३-१०७)। ಪಕ್ಷೇ "क्तिन्" (३-३-९४)। **पर्येष्टिः** ಪರ್ಯೇಷ್ಟಿಃ.

पर्येहि ಪರ್ಯೇಹಿ (ವಿ೦) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ. परि + ईह (चेष्टायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ङीन्" (४-१-७३)। **-ही** -ಹೀ.

पर्वक ಪರ್ವಕ (ನ೦) ಮಂಡಿಯ ಕೀಲು, ಮಂಡಿಯ ಸಂದು. पर्वणा कायात — कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

पर्वगामिन् ಪರ್ವಗಾಮಿನ್ (ಪುಂ) ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಪರ್ವದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮಾಡುವವನು. पर्वणि गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

पर्वण ಪರ್ವಣ (ವಿ೦) 1. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವ, ತುಂಬುವ. पर्व (पूरणे) ल्युट्" (३-३-११७)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ङीप्" (४-१-१५)। **-णी** -ಣೀ. 2. ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ, 3. ಸಂಧಿವಾತ, ಸಂದುಗಳ ರೋಗ.

पर्वणिका ಪರ್ವಣಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸಂಧಿವಾತ, ಸಂದುಗಳ ರೋಗ. पर्वणी स्वार्थे "कः"।

पर्वणी ಪರ್ವಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. "चन्द्रस्येवोदये प्राप्ते पर्वण्यां सरितां पतिः" हरिवं०। 2. ಸಂಧಿವಾತ, ಸಂದುಗಳ ವ್ಯಾಧಿ.

पर्वत ಪರ್ವತ (ಪುಂ) 1. ಗಿರಿ, ಬೆಟ್ಟ. पर्वति — पर्व (पूरणे) "अतच्" (उ० ३-११०)। "पयोधिं तर्णकपदं पर्वतं सिकतामयम्। पातालं च स्थलीपृष्ठं प्रेक्षतामितविक्रमः" याद० २२-५९। 2. ಕಲ್ಲು ಬಂಡೆ. 3. ಒಬ್ಬ ದೇವರ್ಷಿ. ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯ ಸೋದರಳಿಯ. "नारदः पर्वतश्चैव द्वावृषी लोकसत्तमौ। मातुलो भागिनेयश्च देवलोकादिहागतौ" भा० शान्ति० २९-५। 4. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 5. ಒಂದು ವಿಧ ಶಾಕ. 6. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "पर्वतः पादपे पुंसि शाकमत्स्यप्रभेदयोः। देवमुन्यन्तरे शैले प्रपातो निर्झरे तटे" मेदि०। 7. ಸಪ್ತ (7) ಸಂಖ್ಯೆ.

पर्वतज ಪರ್ವತಜ (ವಿ೦) ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. पर्वते जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। (ಸ್ತ್ರೀ೦) **-जा** -ಜಾ. 1. ಪರ್ವತ ಪುತ್ರಿ, ಪಾರ್ವತೀದೇವಿ, ಗೌರಿ, 2. ನದಿ, ಹೊಳೆ.

पर्वतकाक ಪರ್ವತಕಾಕ (ಪುಂ) ಕಾಗೆ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ, ಡೊಂಬ ಕಾಗೆ.

पर्वतराज् ಪರ್ವತರಾಜ್ (ಪುಂ) ಪರ್ವತಗಳ ರಾಜನಾದ ಹಿಮಾಲಯ. पर्वतेषु राजते—राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। पर्वतानां राजा "टच्" (५-४-९१)। **-राजः** -ರಾಜಃ.

पर्वतात्मज ಪರ್ವತಾತ್ಮಜ (ಪುಂ) ಪರ್ವತ ಪುತ್ರ, ಮೈನಾಕ ಪರ್ವತ.

पर्वतात्मजा ಪರ್ವತಾತ್ಮಜಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಪಾರ್ವತೀದೇವಿ, ಗೌರಿ, ಪರ್ವತ ಪುತ್ರಿ. पर्वतस्यात्मजा।

पर्वतारि ಪರ್ವತಾರಿ (ಪುಂ) ಮಹೇಂದ್ರ. पर्वतानां गिरीणां (तत्पक्षच्छेदकत्वात्) अरिः। ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪರ್ವತಗಳ ಶತ್ರು.

पर्वन् ಪರ್ವನ್ (ನ೦) 1. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ. पॄ (पूरणे) "वनिप्" (उ० ४-११२)। 2. ಗ್ರಂಥಿ, ಗಂಟು, ಗೆಣ್ಣು.

"सा वक्रनखधारिण्या वेणुकर्कशपर्वया" रघु० १२-४१। 3. ग्रंथದ ಭಾಗ. 4. ಪಂಚ ಪರ್ವಕಾಲಗಳು, ಅಷ್ಟಮಿ, ಚತುರ್ದಶಿ, ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಮತ್ತು ಸಂಕ್ರಮಣ. ಇವು ಐದೂ ಪರ್ವಕಾಲಗಳು. 5. ಮೆಟ್ಟಿಲು, ಹಂತ. "सोपानपर्वाणि विमुञ्चदम्भः" रघु० १६-४६। 6. ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಪ್ರತಿಪತ್ತು (ಪಾಡ್ಯ) ಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ. "भ्रातः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षविशेषाकृतिः" भर्तृ० १-२६। 7. ಪ್ರಸ್ತಾವ. 8. ಒಂದು ಲಕ್ಷಣ. 9. ಅಂಶ, ಒಂದು ಭಾಗ. "पर्व क्लीबं महे ग्रन्थौ प्रस्तावे लक्षणान्तरे। दर्शप्रतिपदोः सन्धौ विषुवत्प्रभृतिष्वपि" मेदि०। 10. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ. 11. ಅಯನ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ.

पर्वमूला ಪರ್ವಮೂಲಾ (स्त्री०) ಬಿಳಿ ಗರಿಕೆ. पर्वणि पर्वणि मूलं यस्याः।

पर्वयोनि ಪರ್ವಯೋನಿ (पुं०) ಗೆಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಳಕೆ ಹೊರಡುವ ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದುದು. पर्व ग्रन्थिः योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य।

पर्वसन्धि ಪರ್ವಸಂಧಿ (पुं०) ಹುಣ್ಣಿಮೆ–ಪಾಡ್ಯ ಮತ್ತು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ–ಪಾಡ್ಯಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ. पर्वणोः सन्धिः। "स पर्वसन्धिः प्रतिपत्पञ्चदश्योर्यदन्तरम्" अम०।

पर्शु ಪರ್ಶು (पुं०) 1. ಆಯುಧ, ಶಸ್ತ್ರ. स्पृश (संस्पर्शने) "शुन्" पृ आदेशश्च (उ० ५-२७)। 2. ಪರಶು, ಕೊಡಲಿ.

पर्शुका ಪರ್ಶುಕಾ (स्त्री०) ಪಕ್ಕೆ ಎಲುಬು. पर्शुरिव "कन्" (५-३-९६)। "पार्श्वास्थिनि तु पर्शुका" अम०।

पर्शुपाणि ಪರ್ಶುಪಾಣಿ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. 2. ಪರಶುರಾಮ. पर्शुः पाणावस्य।

पर्शुराम ಪರ್ಶುರಾಮ (पुं०) ಪರಶುರಾಮ. पर्शुसहितो रामः।

पर्श्वध ಪರ್ಶ್ವಧ (पुं०) ಪರಶ್ವಧ, ಕುಠಾರ, ಕೊಡಲಿ. परश्वध पृषो०।

पल ಪಲ (न०) 1. ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಷಗಳ ತೂಕ.

5 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ	..	1 ಆದ್ಯಮಾಷಕ
16 ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳು	..	1 ಕರ್ಷ
4 ಕರ್ಷಗಳ ತೂಕ	..	1 ಪಲ.

2. ಪಲಲ, ಮಾಂಸ. "पलमुन्मानमांसयोः" मेदि०।

पलगण्ड ಪಲಗಂಡ (वि०) ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆ ಕೆಲಸ ದವನು, ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು. "पलगण्डो लेपकरः" वैज०। "पलाण्डस्तु सुधाजीवी च लेपकः" त्रिकाण्ड०।

पलङ्कष ಪಲಂಕಷ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. पलं कषति—कष (हिंसायाम्) "खच्" बाहु०। "मुम्" (६-३-६७)। (स्त्री०) **-कषा -ಕಷಾ**. 2. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. 3. ಸಣ್ಣ ರಾಶಿ. 4. ಕಿಂಶುಕವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತಗದ ಮರ. 5. ಗುಗ್ಗುಳ ಗಿಡ. 6. ಅರಗು. "पलङ्कषा गोक्षुरके रास्ना गुग्गुलु-किंशुके। मुण्डीरी (?) लाक्षयोश्च स्त्री राक्षसे तु पलङ्कषः" मेदि०।

पलप्रिय ಪಲಪ್ರಿಯ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ.

पलल ಪಲಲ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. पलं मांसं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। (न०) 2. ಮಾಂಸ, ಬಾಡು. पल (गतौ) "कलः" (उ० १-१०६)। 3. ತಿಲಚೂರ್ಣ, ಎಳ್ಳಿನ ಪುಡಿ. 4. ಪಂಕ, ಕೆಸರು. "पलं तिलचूर्णे च पङ्के मांसे नपुंसकम्। ना राक्षसे" मेदि०। 5. ಪಿತ್ತಧಾತು. "मायुः पलाग्निः पललं ज्वरः स्यात्" हारा०।

पललज्वर ಪಲಲಜ್ವರ (पुं०) 1. ಪಿತ್ತಧಾತು. पललं ज्वरयति। 2. ಪಿತ್ತಜ್ವರ.

पलाश ಪಲಾಶ (पुं०) 1. ಕಿಂಶುಕ ವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತಗದ ಮರ. प्रशस्तानि पलाशानि सन्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम्" माघ० ६-२। 2. ರಾಕ್ಷಸ. पलं मांसम् अश्नाति—अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)। 3. ಕಚ್ಛೂರ. "कच्छूरोऽपि पलाशः" अम०। (न०) 4. ಪರ್ಣ, ಎಲೆ. "चलत्पलाशान्तरगोचरास्तरोस्तुषारमूर्तेरिव नक्तमंशवः" माघ० १-२१। (वि०) 5. ಹಸುರುಬಣ್ಣದ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **पलाशी ಪಲಾಶೀ**.

पलाशिन् ಪಲಾಶಿನ್ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. पलाशानि सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "नीते पलाशिन्युचिते शरीरवद्गजान्तकेनान्तमदान्तकर्मणा" माघ० १२-५५। (वि०) 2. ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-शिनी -ಶಿನೀ**.

पलाशिल ಪಲಾಶಿಲ (वि०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕೊಂಚ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. पलाशस्यादूरभवः "इलः" (४-२-८०)।

पलिक्नी ಪಲಿಕ್ನೀ (स्त्री०) 1. ನರೆತ ಕೂದಲುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ವೃದ್ಧ ಹೆಂಗಸು. पलितमस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। तकारस्य कनादेशः (वा० ४-१-३९)। "ङीप्" (४-१-५)। "वृद्धा पलिक्नी" अम०। 2. ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗುವ ಹಸು. "पलिक्नी बालगर्भिणी" वैज०।

पलित ಪಲಿತ (न०) 1. ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಕೂದಲಿನಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಬಿಳುಪು, ಕೂದಲು ನರೆವುದು. पल (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಮೆಣಸು. "मरिचं पलितं श्यामं वेल्लवं पेलवं कट्टु" वैज०। 3. ಕರ್ದಮ, ಕೆಸರು. 4. ತಾಪ, ಬಿಸಿ, ಉಷ್ಣತೆ. 5. ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ. 6. ಕೇಶ ಪಾಶ. "पलितं शैलजे तापे केशपाशे च कर्दमे" मेदि०। 7. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಧಾತು ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂದಲು ನರೆವುದು. "क्रोधशोकश्रमकृतः शरीरोष्मा शिरोगतः। पित्तं च केशान् पचति पलितं तेन जायते"। "आसन् व्योमदिश-स्तूलैः पलितैरिव पाण्डुराः" कुमा० १६-६। (वि०) 8. ನರೆಕೂದಲುಳ್ಳ. पलितमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

पलितंकरण ಪಲಿತಂಕರಣ (वि०) ಮುದಿಯಾಗದಿರುವುದನ್ನು ಮುದಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ. अपलितं पलितं करोत्यनेन—डुकृञ् (करणे) कर० "ल्युन्" (३-२-५६)।

पलितम्भविष्णु ಪಲಿತಂಭವಿಷ್ಣು (वि०) ಮುದಿಯಾಗದೇ ಇರುವುದು ಮುದಿಯಾಗುವ. अपलितः पलितो भवति—भू "खिष्णुच्" (२-२-५७)। "खुकन्" (३-२-५७)। **-भाबुकः -ಭಾವುಕಃ.**

पलितिन् ಪಲಿತಿನ್ (वि०) ನರೆತಕೂದಲುಳ್ಳ. पलित-मस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

पल्यङ्क ಪಲ್ಯಂಕ (पुं०) ಮಂಚ. परिगतोऽङ्कं यस्य। रस्य लः। "पल्यङ्कविगलितहारचारुभिः स्वैः" माघ० ८-९।

पल्ययन ಪಲ್ಯಯನ (न०) ಕುದುರೆಯ ಜೀನು.

पल्ल ಪಲ್ಲ (पुं०) 1. ಕುಸೂಲ, ಉಗ್ರಾಣ, ಧಾನ್ಯದ ಶೇಖರಣೆಯ ಜಾಗ. पदं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ.

पल्लव ಪಲ್ಲವ (पुंन०) 1. ಕಿಸಲಯ, ಚಿಗುರು. पक्षचां लूयते—लूञ् (छेदने) "अप्" (३-३-५७)। "लोलोष्ठ-मौष्ट्रकमुदग्रमुखं तरूणामभ्रंलिहानि लिलिहे नवपल्ल-वानि" माघ० ५-६५। 2. ಮುಂಗೈ, ತೋಳಿನ ತುದಿ. 3. ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹರಡಿರುವಿಕೆ. "पल्लवं त्वस्त्री प्रकोष्ठेऽप्यतिविस्तृते" वैज०। 4. ವಿಟ, ಕಾಮುಕ. "वेश्यापतौ षिद्गकुम्भभुजङ्गविटपल्लवाः" वैज०। 5. ರೆಂಬೆ, ಕೊಂಬೆ. 6. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. 7. ಲಾಕ್ಷಾರಸದ ಕೆಂಪು. 8. ಶೃಂಗಾರ. "पल्लवोऽस्त्री किसलये विटपे विस्तरे बले। शृङ्गारेऽलक्तकरागे च" मेदि०।

पल्लवक ಪಲ್ಲವಕ (पुं०) 1. ವಿಟ, ಜಾರಪುರುಷ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. (पुंन०) 3. ಕಿಸಲಯ, ಚಿಗುರು. 4. ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. "षिद्गः पल्लवको विटः" अभि० चि०।

पल्लविक ಪಲ್ಲವಿಕ (पुं०) ಜಾರಪುರುಷ, ವಿಟ.

पल्लवित ಪಲ್ಲವಿತ (वि०) 1. ಚಿಗುರಿರುವ, ಚಿಗುರು ಹೊರಟಿರುವ. पल्लवोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "प्रियासु बालासुरतक्षमासु च द्विपत्रितं पल्लवितं च बिभ्रतम्" नैष० १-११८। 2. ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. 3. ಅರಗಿನ ರಸದಿಂದ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಲಾಕ್ಷಾರಸದ ಲೇಪನದಿಂದ ಕೆಂಪಗಿರುವ.

पल्लविन् ಪಲ್ಲವಿನ್ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. पल्लवोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

पल्लि(ल्ली) ಪಲ್ಲಿ(ಲ್ಲೀ) (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ, ಚಿಕ್ಕ ಗ್ರಾಮ. 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. 3. ಗುಡಿಸಲು, ಕುಟೀರ. पल्ल (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "पल्ल्यल्पग्रामकुटयोः स्त्री पल्लः स्थूलकुमूलके" मेदि०। 4. ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ. पल्लो गृहमाश्रय-त्वेनास्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। गौरा० "ङीप्" (४-१-४१)। "माणिक्या भित्तिका पल्ली कुड्यमत्स्यो गृहोलिका" अभि० चि०।

पल्वल ಪಲ್ವಲ (न०) ಸಣ್ಣ ಕೊಳ, ಚಿಕ್ಕ ಜಲಾಶಯ. पल्यते—पल (गतौ) "वलच्" (उ० ४-१०७)। पिबन्त्यस्मिन्—पा (पाने) "वलच्" लगागमो निपा० (उ० ४-१०७) वा। "पयोधिलक्ष्मीमुषि केलिपल्वले रिरंसुहंसी कलनादसादरम्" नैष० १-११७।

पव ಪವ (पुं०) 1. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವುದು. पूञ् (पवने) "अप्" (३-३-५७)। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 3. ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು, ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವುದು.

पवन ಪವನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. पूञ् (पवने) "ल्युः" (३-१-१३४)। सर्वदा सर्वत्र स्वभावादेव पवति। "सदा स्वयन्तु सर्वत्र प्रवाह इति नित्यशः। पवनः प्रवहति य. कथ्यते वेगतो मनुः" इति निरुक्तिः। "पवनः पावनोऽ-नलः" वि० स०। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. पुनाति—पूञ् (पवने) "युच्" (उ० २-७८)। "उपवनपवनानुपात-दक्षैरलिभिरलाभि यदङ्गनागणस्य" माघ० ७-२७। 3. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವುದು. (न०) 4. ಆವಿಗೆ, ಕುಂಬಾರನು ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಜಾಗ. पुनात्यत्र—पूञ् (पवने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ಜಲ, ನೀರು. पूञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "पवनं

कुम्भकारस्य पाकस्थाने नपुंसकम्। निष्पावमरुतोः पुंसि" मेदि०। 6. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವುದು. पूञ् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

पवनतनय ಪವನತನಯ, -सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) वायुपुत्र—(1) भीमसेन. (2) आंजनेय. (3) अग्नि.

पवनव्याधि ಪವನವ್ಯಾಧಿ (पुं०) ಉದ್ಧವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಿ. पवनः वातरोगो व्याधिरस्य। "प्रापयन् पवनव्याधेर्गिरमुत्तरपक्षताम्" माघ० २-१५।

पवनात्मज ಪವನಾತ್ಮಜ (पुं०) वायुपुत्र—(1) आंजनेय. (2) भीमसेन. (3) अग्नि. "वायोरग्निः" तै० उ०।

पवनाश ಪವನಾಶ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. पवनमश्नाति—अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)।

पवनाशन ಪವನಾಶನ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು.

पवनाशनाश ಪವನಾಶನಾಶ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. पवनाशनमश्नाति—अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)।

पवमान ಪವಮಾನ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. पवते—पूङ् (पवने) "शानन्" (३-२-१२८)। मुगागमः (७-२-८२)।

पवमानतनय ಪವಮಾನತನಯ, -पुत्र -ಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) वायुपुत्र—(1) आंजनेय. (2) भीमसेन. (3) अग्नि.

पवमानात्मज ಪವಮಾನಾತ್ಮಜ (पुं०) वायुपुत्र—(1) आंजनेय. (2) भीमसेन. (3) अग्नि. "पवमानात्मजो वह्निर्हव्यवाहन उच्यते"। "वायोरग्निः" श्रुतिः।

पवारु ಪವಾರು (पुं०) ಹಾಗಲಗಿಡ. "पवारुः कारवेल्लोऽसौ" त्रिकाण्ड०।

पवि ಪವಿ (पुं०) 1. ವಜ್ರಾಯುಧ. पूञ् (पवने) "इः" (उ० ४-१३८)। (स्त्री०) 2. ವಾಕ್ಕು, ಮೊತ್ತು.

पवित ಪವಿತ (न०) 1. ಮರಿಚ, ಮೆಣಸು. (वि०) 2. ಪವಿತ್ರವಾದ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. पूङ् (पवने) "क्तः" (३-४-७२)। वा इडागमः (७-२-५१)। पक्षे पूतः। "तत्र मन्त्रपवितं हविः क्रतावश्नतो न वपुरेव केवलम्" माघ० १४-२६।

पवित्र ಪವಿತ್ರ (न०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. पूञ् (पवने) "इत्रः" (उ० ४-१७२)। गुणविभवरूपनिरूपकसोपानेन तन्निरूप्यस्वरूपमनुप्रविशति। "पवित्रं मङ्गलं परम्" वि०स०। 2. ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಯವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಎರಡು ದರ್ಭೆಗಳು. (ದರ್ಭೆಯ ಎರಡು ಅಗ್ರಗಳು) पूयते आज्यमनेन—पूञ् (पवने) "इत्रः" (उ० ४-१७२)। 3. ವೈದಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾಮಿಕಾ ಬೆರಳಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ದರ್ಭೆಯ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಣದ ಉಂಗುರ. 4. ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. 5. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 6. ವೃಷ್ಟಿ, ಮಳೆ. 7. ಜಲ, ನೀರು. 8. ಆಜ್ಯ, ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. (वि०) 9. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. "त्रीणि श्राद्धे पवित्राणि दौहित्रः कुतपस्तिलाः" मनु० ३-२३५। "त्रीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन्। अदृष्टमद्भिर्निर्णिक्तं यच्च वाचा प्रशस्यते" मनु० ५-१२७। (स्त्री०) -त्रा -त्री. 10. ತುಲಸಿಗಿಡ. 11. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. 12. ಒಂಸ: ನದಿ.

पवित्रक ಪವಿತ್ರಕ (पुं०) 1. "पवित्र" ಪದದ ಅರ್ಥ. 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. 3. ಅತ್ತಿಮರ. 4. ಕುಶ, ದರ್ಭೆ. 5. ಮಾನುಬಲಿಯ ದಾರ. "शणसूत्रं पवित्रकम्" अम०।

पशव्य ಪಶವ್ಯ (वि०) 1. ಪಶುವಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಪಶುವಿಗೆ ತಕ್ಕುದಾದ. पशवे हितम् "यत्" (५-१-५)। "रम्यं पशव्यमाजीव्यं जाङ्गलं देशमावसेत्" याज्ञ० १-३२१। 2. ಪಶುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ, ಪಶುಸಂಬಂಧವಾದ.

पशु ಪಶು (पुं०) 1. ಗೋವು, ಆಕಳು, ಹಸು. सर्वमविशेषेण पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "कुः" (उ० १-२७)। पश्यादेशश्च। "प्रजापतिर्हि वैश्याय सृष्ट्वा परिददे पशून्" मनु० ९-३२७। 2. ಪ್ರಾಣಿ, ಜಂತು-ಸಾಮಾನ್ಯ. ಪಶುಗಳು ಗ್ರಾಮ್ಯ ಮತ್ತು ಆರಣ್ಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ["आरण्य" ಮತ್ತು "ग्राम्यपशु" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಪ್ರಮಥ ಗಣ. 4. ದೇವತೆ. 5. ಛಾಗ, ಆಡು, ಮೇಕೆ. 6. ಅಗ್ನಿ. 7. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ. (अव्य०) 8. ದರ್ಶನ, ನೋಟ. 9. ಜೀವ, ಜೀವಾತ್ಮ. "निबद्धाः पशवो नाथ त्वदेकाधीनमुक्तयः" याद० १६-११८। ಏನೂ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪಶುಪದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. नृपशुः नरपशुः ಇತ್ಯಾದಿ. "विद्याविहीनः पशुः"।

पशुचर्या ಪಶುಚರ್ಯಾ (स्त्री०) ಪಶುವಿನಂತೆ ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ಮಾಡುವ ವ್ಯವಹಾರ. पशोरिव चर्या।

पशुदेवता ಪಶುದೇವತಾ (स्त्री०) ಪಶುವಿನ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ.

पशुधर्म ಪಶುಧರ್ಮ (पुं०) ಪಶುವಿನ ವ್ಯವಹಾರ, ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಂತೆ ನಡೆಸುವ ಪಶುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ವ್ಯವಹಾರ. पशूनामिव यथेष्टमैथुनादिरूपो धर्मः। "अयं द्विजैर्हि विद्वद्भिः पशुधर्मो विगर्हितः" मनु० ९-६६।

पशुनाथ ಪಶುನಾಥ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮಾತ್ಮ. पशूनां नाथः।

पशुप ಪಶುಪ (वि०) 1. ಪಶುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. पशून् पाति —पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। 2. ಪಶುಗಳ ಒಡೆಯ.

पशुपति ಪಶುಪತಿ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮಾತ್ಮ, ಮಹಾದೇವ. पशूनां जीवानां पतिः। "पशुपतिरपि तान्यहानि कृच्छ्रात्" कुमा० ६-९५। 2. ಪಶುವಿನ ಯಜಮಾನ, ಪಶುವಿನ ಒಡೆಯ.

पशुपाल ಪಶುಪಾಲ (वि०) ಗೋಪಾಲಕ. ಗೊಲ್ಲ, ದನ ಕಾಯುವವನು. पशून् पालयति —पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "यक्ष्मी च पशुपालश्च परिवेत्ता निराकृतिः। ब्रह्मद्विट् परिवित्तिश्च गणान्यन्तर एव च" मनु० ३-१५४। पशु + पाल (रक्षणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३४)। **-पालकः -ಪಾಲಕಃ.**

पशुपालन ಪಶುಪಾಲನ (न०) ಪಶುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಪಶುಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದು. पशूनां पालनम्।

पशुपाश ಪಶುಪಾಶ (पुं०) 1. ಪಶುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. पाश्यतेऽनेन—पश (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। पशूनां पाशः। 2. ಜೀವಾತ್ಮನ ಬಂಧನ.

पशुपाशक ಪಶುಪಾಶಕ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಸುರತ ಬಂಧ. "स्त्रियमानतपूर्वाङ्गीं स्वपादान्तःपदद्वयम्। ऊर्ध्वांशेन रमेत् कामी बन्धोऽयं पशुपाशकः" रतिमं०।

पशुमारम् ಪಶುಮಾರಮ್ (अव्य०) ಪಶುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ, ಪಶುವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವಂತೆ. पशुमिव मारयित्वा—मृङ् (प्राणत्यागे) "णमुल्" (३-४-४६)। "प्रगृह्य तरसा दोर्भ्यां पशुमारममारयत्" भा० वन० ११-६३।

पशुरज्जु ಪಶುರಜ್ಜು (पुं०) ಪಶುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಹಗ್ಗ.

पशुराज ಪಶುರಾಜ (पुं०) ಪಶು (ಮೃಗ)ಗಳಿಗೆ ರಾಜನಾದ ಸಿಂಹ. पशूनां राजा "टच्" (५-४-९१)।

पश्चात् ಪಶ್ಚಾತ್ (अव्य०) 1. ಹಿಂಭಾಗ. अपर "आतिः" पञ्चभावश्च (५-३-३२)। 2. ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ, ಹಿಂದುಗಡೆಯಿಂದ. "पश्चाद्धपुरुषमादाय रक्षिणौ च" शाकु० ६। 3. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ. "पुरःस्थिते गोप्तरि विघ्नहेतौ पश्चादवस्थायिनि तत्प्रवर्त्ये" याद० २३-२३। 4. ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ತರುವಾಯ. "धौतापाङ्गं हरशिरुचा पावकेस्तं मयूरं पश्चादद्रिग्रहणगुरुभिर्गर्जितैर्नर्तयेथाः" मेघ० १-४४। 5. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು. 6. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ. 7. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 8. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ. 9. ಅಧಿಕಾರ. "पश्चात्प्रतीच्यां चरमेऽप्यधिकारेऽपि दृश्यते" मेदि०।

पश्चात्कृत ಪಶ್ಚಾತ್ಕೃತ (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, 2. ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "तया तु तस्यार्धशरीरभाजा पश्चात्कृताः स्निग्धजनाशिषोऽपि" कुमा० ७-२८।

पश्चात्तन ಪಶ್ಚಾತ್ತನ (वि०) ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಹಿಂದುಗಡೆ ನಡೆದುಬರುತ್ತಿರುವ. पश्चात्तन्वति गमनादीनि—तनु (विस्तारे) "अच्" (३-१-१३४)। "नृपः पुरःस्थैः प्रतिबद्धवर्त्मा पश्चात्तनैः कञ्चननुद्यमानः" नैष० १०-६। "अग्रादिपश्चाड्डिमच्" (वा० ४-३-२३) ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ पश्चात् ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "डिमच्" ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ "सायंचिरं...." (४-३-२३) ಸೂತ್ರದಿಂದ "ट्यु" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವಂತಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ तनु ಧಾತುವಿಗೆ "अच्" ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಧಿಸಿ पश्चात्तन ರೂಪ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬೇಕು.

पश्चात्ताप ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ (पुं०) ಅನಂತರ ವಿಷಾದಪಡುವುದು, ತಪ್ಪು ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿ ತರುವಾಯ ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಮರುಗುವುದು. पश्चात् अनन्तरम् तापः। "पश्चात्तापो निराहारः सर्वेऽमी शुद्धिहेतवः" याज्ञ० ३-३१।

पश्चार्ध ಪಶ್ಚಾರ್ಧ (पुं०) ಹಿಂದಿನ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಶರೀರದ ಹಿಂಭಾಗ. अपरश्चासावर्धश्च —अपरस्य पश्चभावः (२-१-५८)। "पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम्" शाकु० १-७।

पश्चिम ಪಶ್ಚಿಮ (वि०) 1. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಹಿಂದುಗಡೆಯಿರುವ. पश्चाद्भवः "डिमच्" (वा० ४-३-२३)। 2. ಅನಂತರದ, ಮುಂದಿನ, ಎರಡನೆಯ. "पूर्वां सन्ध्यां जपंस्तिष्ठन्नैशमेनो व्यपोहति। पश्चिमां तु समासीनो मलं हन्ति दिवाकृतम्" मनु० २-१०२। (स्त्री०) **-मा -ಮಾ:** ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು. "मलयरुहरजोभिर्भूषयन् पश्चिमाशाम्" माघ० ११-१४।

पश्चिमरात्र ಪಶ್ಚಿಮರಾತ್ರ (पुं०) ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ತರ ಭಾಗ, ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧ. पश्चिमं रात्रेः, एकदेशिसमासः।

तेन "उपारताः पश्चिमरात्रगोचरात्" इति सिद्धम् सि० कौ०।

पश्चिमरात्रि पश्चिमरात्रि (स्त्री०) रात्रिय ಎರಡನೆಯ ಭಾಗ, ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧ. पश्चिमा चासौ रात्रिश्च। "उपारताः पश्चिमरात्रिगोचरादपारयन्तः पतितुं जवेन गाम्" किरा० ४-१०।

पश्चिमार्ध पश्चिमार्ध (पुं०) ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಮುಂದಿನ ಅರ್ಧಭಾಗ. पश्चिमोऽर्धः।

पश्चिमोत्तरा पश्चिमोत्तरा (स्त्री०) ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ದಿಕ್ಕು, ವಾಯು ದಿಕ್ಕು. पश्चिमाया उत्तरस्या दिशोऽन्तराला दिक्।

पश्य पश्य (वि०) ನೋಡುವವನು. पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "शः" (३-१-१३७)। पश्यादेशः (७-३-७८)। "पश्याः पुरन्ध्रीः प्रति सान्द्रचन्द्ररजःकृतक्रीडकुमारचक्रे" नैष० ६-३९।

पश्यत् पश्यत् (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. दृशिर् (प्रेक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। पश्यादेशः (७-३-७८)। "पश्यन् कृतार्थैरपि वल्लवीजनो जनाधिनाथं न ययौ वितृष्णताम्" माघ० १२-३९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। पश्यन्ती पश्यन्ती.

पश्यतोहर पश्यतोहर (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಕದಿಯುವವನು, ನೋಡುತ್ತಿರುವವನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೆ ಕದಿಯುವವನು. पश्यतो हरति। पश्यन्तमनादृत्य हरति इत्यर्थः। षष्ठ्या अलुक् (वा० ६-३-२१)।

पश्यन्ती पश्यन्ती (स्त्री०) 1. ನೋಡುತ್ತಿರುವವಳು. पश्यत् स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। 2. ಮೂಲಾಧಾರ (ನಾಭಿ) ದಿಂದ ಹೊರಟು ಹೃದಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ನಾದರೂಪವಾದ ವರ್ಣ. ಇದು ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ಎರಡನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ. ಮೂಲಾಧಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ನಾದರೂಪ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಬೋಧಕ ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯವರೆಗೆ परा पश्यन्ती मध्यमा ಮತ್ತು वैखरी ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆಗಳುಂಟು.

परा:—ತಾನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಹೇಳಲು ಆದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಚೇತನ ನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಮನಸ್ಸು ಮೂಲಾಧಾರ (ನಾಭಿ) ಸ್ಥಿತವಾದ ಅನಲವನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಅದರಿಂದ ಚಲಿತವಾದ ಅನಲವು ಆ ಜಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅನಿಲವನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಚಲಿತವಾದ ಆ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಅಲ್ಲೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾಗಿ ನಾದವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾದ ನಾದಕ್ಕೆ "परा" ಎಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ಇದು ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ सूक्ष्मा ಎಂದೂ ಸಂಜ್ಞೆ. "चेतनेन ज्ञातार्थविवक्षया तद्बोधकशब्दनिष्पादनाय प्रेरितमन्तःकरणं मूलाधारस्थितमनलं चालयति। तच्चालितश्चानलः तत्स्थलस्थानिलं चालयति। तच्चालितेनानिलेन तत्रैव सूक्ष्मरूपेणोत्पादितः शब्दः परा वागित्यभिधीयते" शब्दार्थर०।

पश्यन्ती:—ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾದ ನಾದವು ನಾಭಿ ಪ್ರದೇಶದವರೆಗೂ ಚಲಿಸಿದಾಗ ಅದರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಬ್ದವು "**पश्यन्ती**" ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದು. "ततो नाभिदेशपर्यन्तं चलितेन तेन तद्देशसंयोगादुत्पादितः शब्दः **पश्यन्ती**ति व्यवह्रियते। एतद्द्वयस्य सूक्ष्मतरसूक्ष्मतमतया ईश्वरयोगिमात्रगम्यता नास्मदीयश्रुतिगोचरता" शब्दार्थर०।

मध्यमा:—ಈ ನಾದವು ಹೃದಯದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಸರಿಸಿದಾಗ ಅದರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದವು "**मध्यमा**" ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಇದು ಮೂರನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ. ಇದು ಧ್ವನ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದರಿಂದ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಕೇಳಿದರೆ ಕದಾಚಿತ್ ನಮಗೂ ಕೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದು. "ततस्तेनैव हृदयदेशं परिसरता हृदयसंयोगेन निष्पादितः शब्दः "**मध्या**" इत्युच्यते। सा च स्वकर्णपिधानेन ध्वन्यात्मकतया सूक्ष्मरूपेण कदाचिदस्माकमपि समधिगम्या" शब्दार्थर०।

वैखरी:—ಬಳಿಕ ಬಾಯಿವರೆಗೂ ಬಂದ ಆ ಧ್ವನಿಯು ಕಂಠದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಲೆಯವರೆಗೂ ಹೋದಾಗ ತಲೆಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ತಾನು ಹುಟ್ಟುವ ಎಂಟು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಹತವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದವು "**वैखरी**" ಅವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಈ ವೈಖರೀ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಆ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಥಬೋಧನ ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದು. "ततो मुखपर्यन्तमागच्छता तेन कण्ठदेशं प्राप्य आहत्य मूर्धानं तत्प्रतिघातेन परावृत्य च मुखविवरे कण्ठादितत्तदष्टस्थानेषु स्वाभिघातेनोत्पादितः शब्दः "**वैखरी**" त्युच्यते" शब्दार्थर०। "आत्मा बुद्ध्या समेत्यार्थान् मनो युङ्क्ते विवक्षया। मनः कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम्। मारुतस्तूरसि चरन् मन्द्रं जनयति स्वरम्" पा० शि०। "वैखरी शब्दनिष्पत्तिः मध्यमा श्रुतिगोचरा। द्योतितार्था तु पश्यन्ती सूक्ष्मा वागनपायनी" मल्लिनाथधृतवाक्यम्।

पस्त्य ಪಸ್ತ್ಯ (न०) ಗೃಹ, ಮನೆ.

पा – पाने (भ्वा० पर० सक० अनि०)।

लट्—	पिबति	पिबतः	पिबन्ति।
	पिबसि	पिबथः	पिबथ।
	पिबामि	पिबावः	पिबामः।
लिट्—	पपौ	पपतुः	पपुः।
	पपिथ / पपाथ	पपथुः	पप।
	पपौ	पपिव	पपिम।
लुट्—	पाता	पातारौ	पातारः।
लृट्—	पास्यति	पास्यतः	पास्यन्ति।
लोट्—	पिबतु / पिबतात्	पिबताम्	पिबन्तु।
	पिब / पिबतात्	पिबतम	पिबत।
	पिबानि	पिबाव	पिबाम।
लङ्—	अपिबत्	अपिबताम्	अपिबन्।
विधिलिङ्—	पिबेत्	पिबेताम्	पिबेयुः।
आशीर्लिङ्—	पेयात्	पेयास्ताम्	पेयासुः।
लुङ्—	अपात्	अपाताम्	अपुः।
लृङ्—	अपास्यत्	अपास्यताम्	अपास्यन्।

1. ಕುಡಿ, ಪಾನಮಾಡು. "मधु द्विरेफः कुसुमैकपात्रे पपौ प्रियां स्वामनुवर्तमानः" कुमा० ३-३६। 2. ಚುಂಬಿಸು, ಮುತ್ತಿಡು. "करौ व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरम्" शाकु० १-२०। 3. ಅದರ ಕಡೆ ನೋಡು, ಆ ಕಡೆ ನೋಡು. "वसिष्ठधेनोरनुयायिनं तमावर्तमानं वनिता वनान्तात्। पपौ निमेषालसपक्ष्मपङ्क्तिरुपोषिताभ्यामिव लोचनाभ्याम्" रघु० २-१९।

कर्मणि :—पीयते। पपे। पायिता, पाता। पायिष्यते, पास्यते। पीयताम्। अपीयत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—पाययति। पाययां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। पाययिता। पाययिष्यति। पाययतु। आपाययत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

ण्यन्तात् कर्मणि :—पाय्यते। पाययां –चक्रे, –बभूवे, –आसे। पाययिता, पायिता। पाययिष्यते। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—पिपासति। पिपासां चकार। पिपासिता। पिपासिष्यति। पिपासतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—पातव्यम्। पानीयम्। पेयम्। पीतम्। पीतवान्। पिबन्, पिबन्ती। पातुम्। पीतम्। पानम्। पीत्वा। निपाय। निपीय ಎಂಬುದು ಪೀङ् (पाने) ಧಾತುವಿನ ಲ್ಯಬಂತ ರೂಪ.

ण्यन्तात् कृत्सु :—पाययितव्यः। पायनीयः। पाय्यः। पायितः। पायितवान्, –वती। पाययन्, –यन्ती। पाययमानः। पाययितुम्। पायितम्। पायनम्। पाययित्वा। निपाय्य।

पा – रक्षणे (अदा० पर० सक० अनि०)।

पाति	पातः	पान्ति
पासि	पाथः	पाथ।
पपौ	पपतुः	पपुः।
पपिथ / पपाथ	पपथुः	पप।
पपौ	पपिव	पपिम।
पाता	पातारौ	पातारः
पास्यति	पास्यतः	पास्यन्ति
पातु / पातात्	पाताम्	पान्तु।
पाहि / पातात्	पातम्	पात।
पानि	पाव	पाम।
अपात्	अपाताम्	अपुः।
पायात्	पायाताम्	ಇತ್ಯಾದಿ.

1. ರಕ್ಷಿಸು, ಕಾಪಾಡು. "सिद्धा नद्योऽश्विनौ श्रोदितिरदितिसुता मातरश्चण्डिकाद्या वेदास्तीर्थानि यज्ञा गणवसुमुनयः पान्तु नित्यं ग्रहाश्च" पञ्चतं० १। "प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि" रघु० २-४८।

कर्मणि :—पायते। पायताम्। अपायत। पायेत ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳೂ पा (पाने) ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತೆ.

कृत्सु :—पातव्यम्। पानीयम्। पेयः। पातः। पान्। पातम्। पानम्। पात्वा। ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

णिचि :—पालयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

2. ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸು, ನಿರೀಕ್ಷಿಸು. "अत्रोपविश्य मुहूर्तमार्यः पालयतु कृष्णागमनम्" वेणी० १। 3. ಆಳು, ಆಡಳಿತ ನಡೆಸು.

पांशु(सु) ಪಾಂಶು(ಸು) (पुं०) 1. ಧೂಳು, ಮಣ್ಣು ಹುಡಿ. पशि (सि) (नाशने) "कुः" दीर्घश्च (उ० १-२७)। "क्षुण्णः क्षणं यदुबलैर्दिवमातितांसुः पांसुर्दिशां मुखमतुत्थयदुत्थितोऽद्रेः" माघ० ५-११। 2. ಗೊಬ್ಬರ

ಬೆಳೆಯುವ ಜಮೀನಿಗೆ ಹಾಕಲು ಕೂಡಿಸಿಡುವ ತೊಪ್ಪೆಯ ಗುಪ್ಪೆ. "पांसुर्धूली च शस्यार्थंचिरसञ्चितगोमये" मेदि०।

पांशु(सु)कूल पांशु(सु)कूल (न०) ಯಾರೊಬ್ಬರ ಹೆಸರನ್ನೂ ನಮೂದಿಸದೆ ಹೊರಡಿಸುವ ಶಾಸನ, –ಆಜ್ಞೆ. "शासनं धर्मकीलः स्यात् मुकुतिः शूद्रशासनम्। पट्टोलिका कल्पतकीला पांशुकूलं न कस्यचित्" त्रिकाण्ड०।

पांशु(सु)क्षार पांशु(सु)क्षार (न०) ಕ್ಷಾರಲವಣ.

पांशु(सु)चत्वर पांशु(सु)चत्वर (न०) ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು.

पांशु(सु)चामर पांशु(सु)चामर (पुं०) 1. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೀರಪ್ರದೇಶ, ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದಿರುವ ದಡ. 2. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 3. ಧೂಳಿನ ರಾಶಿ. 4. ಒಣಗಿದ ಎಲೆಗಳ ಶಬ್ದ, ತರಗೆಲೆಗಳ ಮರ್ಮರ ಶಬ್ದ. 5. ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವ ದ್ರವ್ಯ. "स्यात् पांशुचामरः पुंसि दूर्वाञ्चिततटीभुवि। वर्धापके प्रशंसायां पुरोटौ धूलिगुच्छके" मेदि०।

पांशु(सु)मर्दन पांशु(सु)मर्दन (पुं०) ಮರಗಿಡಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಮಾಡುವ ಪಾತಿ.

पांशु(सु)र पांशु(सु)र (पुं०) 1. ಕಾಡುನೊಣ. पांशुरस्यास्ति—पांशु "रः" (वा० ५-२-१०७)। "पांशुरो दंशकः स्मृतः" हारा०। 2. ಹೆಳವ, ಕುಂಟ. "पांशुरः पीठसर्पी स्यात्" हारा०।

पांशु(सु)ल पांशु(सु)ल (पुं०) 1. ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಪರಸ್ತ್ರೀಲೋಲನಾದ ಪುರುಷ. 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಒಂದು ಆಯುಧ. ತುದಿಯಲ್ಲಿ ತಲೆಬುರುಡೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ತ್ರಿಶೂಲ. "पांसुलः पुंश्चले शम्भोः खट्वाङ्गे स्त्यसतीभुवोः" मेदि०। (वि०) 3. ಧೂಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಧೂಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ. पांशु(सु)रस्यस्य "लच्" (५-२-९७)। "परिपाण्डुपांसुलकपोलमाननं दधती मनोहरतरत्वमागता" मालती० २-४। 4. ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದೋಷದೂಷಿತನಾದ, ಅಪರಿಶುದ್ಧನಾದ. "दारत्यागी भवाम्याहो परस्त्रीस्पर्शपांसुलः" शाकु० ५-२९। (स्त्री०) –ला–ली. 5. ಭೂಮಿ. 6. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಿರುಗುವ ಹೆಂಗಸು, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. "स्वैरिणी पांसुला" अम०।

पाक पाक (पुं०) 1. ಅಡಿಗೆ, ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವುದು. डुपचष् (पाके) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಶಿಶು, ಮಗು, ಮರಿ. पिबति स्तनम्—पा (पाने) "कन्" (उ० ५-५३)। "पोतः पाकोऽर्भको डिम्भः" अम०। 3. ಮಾಗುವುದು, ಹಣ್ಣಾಗುವುದು. "काम्पिल्यकप्रसवपाटलगण्डपालिपाकारुणस्फुटितदाडिमकान्तिवक्त्रम्" मालती० ९-३१। 4. (ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಸುಣ್ಣಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಸುಡುವುದು. 5. ಬೇಯಿಸುವುದು, 6. ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು. 7. ಫಲ, ಅಭೀಷ್ಟ ಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವುದು. "आशीर्भिरेधयामासुः पुरःपाकाभिरम्बिकाम्" कुमा० ६-९०। 8. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. 9. ಧಾನ್ಯ. ಕಾಳು. "नीवारपाकादिकडङ्गरीयैरामृश्यते जानपदैर्न कच्चित्" रघु० ५-९। 10. (ಬುದ್ಧಿ) ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು, ಬಲಿಯುವುದು, ಪ್ರಾವೀಣ್ಯಹೊಂದುವುದು, ಪರಿಣತಿ ಹೊಂದುವುದು. 11. ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ತಲೆಯ ಕೂದಲು ನರೆಯುವುದು. 12. ಫೂಕ, ಗೂಬೆ. 13. ಒಳಕುರು, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಕೀವು ತುಂಬಿದ ಕುರು. 14. ಭೀತಿ, ಭಯ. 15. ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನದ ಬೆಳವಣಿಗೆ.

पाकज पाकज (पुं०) 1. ಕಾಚಲವಣ. पाकाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। 2. ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪರಿಣಾಮಶೂಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಉದರ ರೋಗ. पाके पाककाले जायते—जनी "डः" (३-२-९७)। (वि०) 3. ಪಾಕದಿಂದ ಉಂಟಾದ.

पाकपात्र पाकपात्र, –भाण्ड–भाण्ड (न०) ಅಡಿಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ, ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ.

पाकल पाकल (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಜ್ವರ. "पाकलं कुष्ठभैषज्ये पुंसि स्यात् कुञ्जरज्वरे" मेदि०। (न०) 2. ಚಂಗಲುಕೋಪ್ಪ.

पाकशाला पाकशाला (स्त्री०) ಅಡಿಗೆಯ ಮನೆ, ಮಹಾನಸ.

पाकशासन पाकशासन (पुं०) ಇಂದ್ರ, ಪಾಕ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿದ ದೇವೇಂದ್ರ. पाकं शासयति—शासु (अनुशिष्टौ) + णिच "ल्युः" (३-१-१३४)। "तत्र निश्चित्य कन्दर्पमगमत्पाकशासनः" कुमा० २-६३।

पाकशासनि पाकशासनि (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಮಗ—(1) ಜಯಂತ. (2) ಅರ್ಜುನ. (3) ವಾಲಿ. पाकशासनस्य अपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

पाकस्थान पाकस्थान (न०) ಮಹಾನಸ, ಅಡಿಗೆಯಮನೆ, ಪಾಕಶಾಲೆ. पाकस्य स्थानम्।

पाकारि पाकारि (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ, ಪಾಕದೈತ್ಯನ ಶತ್ರು. पाकस्य अरिः। 2. ಬಿಳಿ ಚಿನ್ನ. पाकमृच्छति — ऋ (गतौ) "इः" (उ० ४-१३८)।

पाकुक पाकुक (पुं०) ಪಾಚಕ, ಅಡಿಗೆಯವನು. डु पचष् (पाके) "णुकन्" (उ० २-३१)।

पाक्य पाक्य (पुं०) 1. ಯವಕ್ಷಾರ. (न०) 2. ಅಟ್ಟುಪ್ಪು. (वि०) 3. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಬೇಯಿಸಬೇಕಾದ. डु पचष् (पाके) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

पाक्षिक पाक्षिक (वि०) 1. ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ತಿಂಗಳಿನ 15 ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ. पक्षे भवः "ठक्" (४-३-७२)। 2. ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಒಂದು ಪಂಗಡದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಒಂದು ಕಕ್ಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 3. ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತವಾದ ಒಂದು ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ವಿಕಲ್ಪದ ಒಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

पाखण्ड पाखण्ड (पुं०) ವೇದಧರ್ಮವನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ನಾಸ್ತಿಕ ಮತದವನು. पा खण्डयति — खडि (भेदने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "पालनाच्च त्रयीधर्मः पाशब्देन निगद्यते। तं खण्डयन्ति ये यस्मात्पाखण्डास्तेन हेतुना"।

पागल पागल (वि०) ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿದವನಂತೆ ಉನ್ಮತ್ತನಾದವನು, ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನು. पिबति सुराम् — पा (पाने) "क्विप्" (३-२-१७८)। पाः, स इव गालयते स्खलति—गल (प्रस्रवणे) णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "पागलायाङ्गहीनाय चान्धाय बधिराय च। जडाय चैव मूर्खाय क्लीबतुल्याय पापिने। ब्रह्महत्यां लभेत्सोऽपि यः स्वकन्यां ददाति च" ब्रह्मवै०।

पाङ्क्त पाङ्क्त (न०) 1. ಪಂಚಕ, ಪಂಚ (ಐದು) ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಗಾಯತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪಙ್ಕ್ತಿಯು ಐದನೆಯದಾದುದರಿಂದ ಅದರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪಾಙ್ಕ್ತ ಪದಕ್ಕೆ ಐದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. पङ्क्तिसंख्या अस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। पृथिवी अन्तरिक्षम् द्युलोकः दिक् ಮತ್ತು अवान्तरदिशः ಇವು **लौकिक पाङ्क्त**. अग्निः वायुः आदित्यः चन्द्रमाः ಮತ್ತು नक्षत्राणि ಇವು **दैवत पाङ्क्त**. आपः ओषधयः वनस्पतयः आकाशः ಮತ್ತು आत्मा ಇವು **भूत पाङ्क्त**. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಧಿಭೂತ ಪಾಙ್ಕ್ತಗಳು.

प्राणः व्यानः अपानः उदानः ಮತ್ತು समानः ಇವು **वायव्य पाङ्क्त**. चक्षुः श्रोत्रम् मनः वाक् ಮತ್ತು त्वक् ಇವು **इन्द्रिय पाङ्क्त**. चर्म मांसम् रक्तम् अस्थि ಮತ್ತು मज्जा ಇವು **धातु पाङ्क्त**. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಪಾಙ್ಕ್ತಗಳು ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯ ಪಾಙ್ಕ್ತಗಳು. "पञ्चपदा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञः" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಯಜ್ಞವೂ ಪಾಙ್ಕ್ತ. शां० भा०।

ಅಧಿಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಕ ಮೊದಲನೆಯದು. अग्नि ಮೊದಲಾದುದು ದ್ವಿತೀಯ ಪಂಚಕ. अप् ಮೊದಲಾದುದು ತೃತೀಯ ಪಂಚಕ.

ಅಧ್ಯಾತ್ಮಗಳಲ್ಲಿ घ्राण ಮೊದಲಾದುದು ಪ್ರಥಮ ಪಂಚಕ. चक्षुस् ಮೊದಲಾದುದು ದ್ವಿತೀಯ ಪಂಚಕ. चर्म ಮೊದಲಾದುದು ತೃತೀಯ ಪಂಚಕ. ಈ ಆರು ಪಂಚಕಗಳೂ पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः ಎಂದು ಪಂಚಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಪಾಙ್ಕ್ತಗಳು. रङ्गरा० भा०।

"पञ्चसंख्यायोगात् न केवलं पङ्क्तिच्छन्दःसम्पादनम् पत्नीयजमानदेवमानुषवित्तैः पञ्चभिः सम्पाद्यते इति यज्ञत्वसंपादनमपि कर्तुं शक्यते" आनन्दगिरिटीका। (वि०) 2. ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಒಂದೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿರುವ. पङ्क्तौ भवः "अङ्" (४-१-८६)। 3. ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, "अपाङ्क्तदाने यो दातुर्भवत्यूर्ध्वं फलोदयः। दैवे हविषि पित्र्ये वा तत्प्रवक्ष्याम्यशेषतः" मनु० ३-१६९।

पाङ्क्तेय पाङ्क्तेय (वि०) ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಸೇರಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. "अपाङ्क्तेयैर्यदन्यैश्च तद्वै रक्षांसि भुञ्जते" मनु० ३-१७१।

पाङ्क्तघ पाङ्क्तघ (वि०) ಪಙ್ಕ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರಲು ಅರ್ಹನಾದ. "अपाङ्क्तघो यावतः पाङ्क्तघान् भुञ्जाननुपश्यति" मनु० ३-१७६।

पाचक पाचक (पुं०) 1. ಅಡಿಗೆಯವನು, ಅಡಿಗೆಯೇ ಜೀವಿಕೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. डु पचष् (पाके) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವವನು. 3. ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡುವ ಜಾಠರಾಗ್ನಿ. 4. ಪಿತ್ತಧಾತು. "पाचकं रञ्जकं चापि साधकालोचके तथा। भ्राजकञ्चेति पित्तस्य नामानि स्थानभेदतः" भावप्र०।

पाचन पाचन (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. पाच्यतेऽनेन — डु पचष (पाके) + णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಕೆಂಪು ಹರಳು ಗಿಡ. (न०) 3. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಪಾಪಕ್ಷಯವುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. 4. ದೋಷ

वन्नु नाशपडिसुव ऒंदु मस्तु. (वि०) 5. पाक मॊडिसुव. पचष् + णिच् "न्यु:" (३-१-१३४)।

पाच्य ಪಾಚ್ಯ (वि०) अवश्यवागि बेयिसल्पडबेकाद. ङ पचष् (पाके) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। न क्ङित्वम् (७-३-६५)।

पाञ्चजन्य ಪಾಂಚಜನ್ಯ (पुं०) 1. महाविष्णुविन शंखि. पञ्चजने दैत्ये भव: "यत्" (वा० ४-३-५८)। "दृप्यतामथ दैत्यानां ध्वनिरुत्कम्पयन् दिवम्। पाञ्चजन्य-प्रणादेन पर्यभूयत भूयसा" याद० १६-८३। 2. अग्नि. 3. जंबुहुल्लु.

पाञ्चजन्यधर ಪಾಂಚಜನ್ಯಧರ (पुं०) विष्णु. पाञ्च-जन्यस्य धर:—धृ (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)।

पाञ्चदश ಪಾಂಚದಶ (वि०) तिंगळिन हदिनैदनेय दिनदल्लि बरुव, हुण्णिमेय दिनदल्लिरुव. पञ्चदश्यां पौर्णमास्यां भव: "अण्" (४-३-१६)।

पाञ्चभौतिक ಪಾಂಚಭೌತಿಕ (वि०) पृथिवी मॊदलाद पंचभूतगळिंद उंटाद शरीर मुंतादुदु. पञ्चभ्यो भूतेभ्य आगत: "ठक्" (४-३-७४)।

पाञ्चवर्षिक ಪಾಂಚವರ್ಷಿಕ (वि०) मुंदिन ऐदु वर्षगळल्लि नडेयुव, ऐदु वर्षगळ कालदल्लि आग बेकाद. पञ्च वर्षा: परिमाणमस्य "ठञ्" (५-१-५७)।

पाञ्चशब्दिक ಪಾಂಚಶಬ್ದಿಕ (न०) ऐदु विध शब्द गळिंद नडेयुव वाद्य. पञ्चभि: शब्दै: निर्वृत्तम् — "ठक्" (५-१-७९)। (1) अंगज, (2) चर्मज, (3) तंत्रज, (4) कांस्यज मत्तु (5) फूत्कृतगळिंदु शब्दवु ऐदु विध. "अङ्गजं चर्मजं चैव तन्त्रजं कांस्यजं तथा। फूत्कृतं चेति मुनिभि: कथितं पाञ्चशब्दिकम्" स्कान्द०।

पाञ्चार्थिक ಪಾಂಚಾರ್ಥಿಕ (पुं०) 1. पाशुपत मत. पञ्च अर्था: कृत्यानि पाशा वा यत्र। (वि०) 2. पाशु मतानुयायि.

पाञ्चाल ಪಾಂಚಾಲ (पुं०) 1. पंचाल देशद दॊरे. पञ्चालानां राजा "अञ्". (वा० ४-१-१६६)। (पुं०ब०व०) 2. पंचाल देशद जनरु. "पाञ्चाला-श्चैव मत्स्याश्च शूरसेना: पटच्चरा:" भा० विरा०। 3. पंचाल देश. पञ्चभि: प्रधाननदीभि: अलति—अल (भूषणपर्याप्तवारणेषु) "अच्" (३-१-१३४)। स्वार्थे "अण्"। पंचाल देशवु हिमालयदिंद चर्मण्वतीं नदियवरॆगू दॆहलिगॆ वायव्य दिक्कि नल्लिरुवुदु. इदु दक्षिण मत्तु उत्तर पंचालगळॆंदु ऎरडु भाग माडल्पट्टु गंगा नदियिंद बेर्पडिसल्पट्टिदॆ. दक्षिणपंचालवु द्रुपदराजन राज्य. इदर राजधानि कांपिल्य. दक्षिणपंचालवु गंगा नदियु दक्षिण तीरदिंद चर्मण्वतीं नदियवरॆगू उत्तरपंचालवु गंगानदियिंद हिमाचलदवरॆगू हरडिरुवुदु. (न०) 4. शास्त्र. पञ्चानां विषयाणामन्यतोऽनवगतानां प्रकाशनायालमिति पञ्चालं शास्त्रम्-स्वार्थे "अण्"। "प्रवृत्तं च निवृत्तं च शास्त्रं पञ्चालसंज्ञकम्"। (वि०) 5. पंचाल देशदल्लि रुव, –देशदल्लि हुट्टिद. पञ्चाले भव: "अण्" (४-३-५३)।

पाञ्चालिका ಪಾಂಚಾಲಿಕಾ (स्त्री०) पुत्तळॆ, वस्त्र अथवा दंतदिंद तयारिसिद बॊंबॆ. पाञ्चाली स्वार्थे "कन्" ह्रस्व: "टाप्"च। "स्तन्यत्यागात्प्रभृति सुमुखी दन्तपाञ्चालिकेव" मालती० १०-५।

पाञ्चाली ಪಾಂಚಾಲೀ (स्त्री०) 1. पुत्तळॆ, वस्त्र दंत मॊदलादुवुगळिंद माडिद बॊंबॆ. पञ्चभि-र्वर्णैरल्यते—अल "घञ्" (३-३-१९)। "ङीप्" (४-१-४१)। 2. द्रौपदि, पंचालराजन पुत्रि. पाञ्चाले भवा "अण्" (४-३-५३)। "ङीप्" (४-१-१५)। "पाञ्चाल्या मम दुर्नयोपजनितस्तीर्णो निकारार्णव:" वेणी० ६-४५।

पाट् ಪಾಟ್ (अव्य०) संबोधने. "संबोधने ननु प्याट् पाट् हे है भो अङ्ग हन्त च" वैज०।

पाटक ಪಾಟಕ (पुं०) 1. तट, दड, तीरप्रदेश. पाटयति—पट (भाषार्थे) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ऒंदु हळ्ळिय ऒंदु भाग. 3. पगडेयाट दल्लि कायिगळन्नु नडेसुवुदु. 4. ऒंदु विध वाद्य. 5. महाकॆप्पु. 6. मूलद्रव्यवु कडमॆयागुविकॆ. "पाटको रोधसि ग्रामैकदेशेऽक्षादिचालने। वाद्यभेदे महाकिण्वौ मूलस्यापचयेऽपि च" हेम०। (वि०) 7. भेदिसुव, सीळुव, कत्तरिसुव, तुंडुमाडुव.

पाटच्चर ಪಾಟಚ್ಚರ (पुं०) चोर, कळ्ळ, तस्कर. पाटयन् छिन्दन् चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "मन्त्रिन्, कुलिङ्गसाहसिकत्वं किलैतस्य पाप-पाटच्चरस्य" प्रद्यु० वि०।

पाटन पाटन (न०) 1. कत्तरिसुवुदु, भेदिसुवुदु, तुंडुमाडुवुदु. पट (भाषार्थे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "अस्थिभङ्गं गवां कृत्वा लाङ्गूलच्छेदनं तथा। पाटने कर्णशृङ्गाणां मासार्धं तु यवान् क्षिपेत्"। 2. भेदिसुवुदु, एरडु भोळु माडुवुदु. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। –ना –नी.

पाटनीय पाटनीय (वि०) 1. कत्तरिसल्पडुव, भेदिसल्पडुव. पट (भाषार्थे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. कत्तरिसदेकादा, तुंडुमाड बेकाद. 3. सीळल्पडुव. 4. सीळदेकादा. 5. बुच्चि रंध्र माडल्पडुव. 6. रंध्र माडदेकादा. "तव्यः" (३-१-९६)। –तितव्यः –यीतव्यः.

पाटयत् पाटयत् (वि०) 1. कत्तरिसुत्तिरुव, भेदिसुत्तिरुव, तुंडुमाडुत्तिरुव. पट (भाषार्थे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. बुज्जुत्तिरुव बुच्चि रंध्रमाडुत्तिरुव. 3. भेदिसुत्तिरुव, एरडु भाग माडुत्तिरुव, एरडु भोळु माडुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –यन्ती.

पाटयितृ पाटयितृ (वि०) 1. कत्तरिसुवनु, तुंडुमाडुवनु. पट (भाषार्थे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. एरडु भागमाडुवनु, एरडु भोळुमाडुवनु. 3. बुच्चि रंध्र माडुवनु. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –त्रित्री –यित्री.

पाटल पाटल (पु०) 1. बिळुपु मत्तु कॆंपु बेरेत मिश्रवर्ण. पट (गतौ) + णिच् "कलः" (उ० १-१०६)। "कपोलपाटलादेशि बबूव रघुचेष्टितम्" रघु० ४-६८। 2. कॆंपु बत्त. (स्त्री०) –ला –ली, –लिः –लीः. 3. हसुरु पादरि गिड. (स्त्रीन०) –ला –ली, –लम् –लमी. 4. हसुरु पादरि हूवु. "पाटलसंसर्गसुरभिवनवातः" शाकु० १-३। "पाटला पाटलो स्त्री स्यादस्य पुष्पे पुनर्न ना" मेदि०। (वि०) 5. बिळुपु मत्तु कॆंपु बेरेत मिश्रवर्ण. "उच्छ्वासिभिर्बहलपाटलवातुरायैः" माघ० ५-२१। "वासुधान्ये पुमान् श्वेतरक्तवर्णेऽपि वाच्यवत्" मेदि०।

पाटला पाटला, –लि –ली (स्त्री०) 1. हसुरु पादरि गिड. (स्त्रीन०) 2. पादरि हूवु. "स पाटलायाः स्तबकं प्रकम्पितः" नैष० १-९५।

पाटलावती पाटलावती (स्त्री०) दुर्गादेवि.

पाटलिपुत्र पाटलिपुत्र (न०) मगध देशद राजधानि. इदर पूर्वद हॆसरु कुसुमपुर. ईग इदु पाटना ऎंदु प्रसिद्धवागिदॆ. इदु मगध देशद दॊरेयागिद्द अजातशत्रुविन राजधानि. पूर्वदल्लि गिरिव्रजवु मगध देशद राजधानियागिद्दु अनंतर पाटलिपुत्रवु राजधानियायितु. काल क्रमदल्लि मगध देशवन्नु नंदरु आळुत्तिद्दरु. अनंतर चाणक्यन तंत्रदिंद नंदर नाशवॆसगि द्वेषक्के गुरियागिद्द चंद्रगुप्तनु इदर राजनादनु. "अये! कथमप्रवृत्तकौमुदीमहोत्सवं कुसुमपुरं पश्यामि? अथ त्वया अस्मद्वचनात् बाधोषितः कुसुमपुरे कौमुदीमहोत्सवः?" मुद्रा० ३। ई पाटलिपुत्रदल्लि सुदर्शन राजनु राज्यवाळुत्तिद्दागल राजकुमारर्गॆ नीतिशास्त्रवन्नु बोधिसलु विष्णुशर्मनॆंब पंडितनॊब्बनु पंचतंत्र मत्तु हितोपदेशगळन्नु रचिसिदनु.

पाटलिमन् पाटलिमन् (पुं०) बिळुपु मत्तु कॆंपु बेरेत मिश्रवर्ण. पाटलस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)।

पाटल्या पाटल्या (स्त्री०) हसुरु पादरि हूविन राशि. पाटलस्य समूहः "यः" (४-२-४९)।

पाटव पाटव (न०) 1. चतुरते, नैपुण्य, दक्षते, सामर्थ्य. पटोर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। "पाटवं संस्कृतोक्तिषु" हेमो०। 2. लवलवॆ, चुरुकागिरुवॆ. "ह्रीविमोहविरहादुपलेभे पाटवं न हृदयं न वपुषिः" किरा० ९-५४। 3. शक्त. 4. आरोग्य.

पाटविक पाटविक (वि०) 1. पटुवागिरुव, चुरुकागिरुव, लवलवॆयिंद कूडिद. पाटवमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "रथे रभसनिर्भिन्नद्विपपाटविकासिनि" माघ० १९-५६। 2. धूर्त, वंचक, मोसगार. "पटुः पाटविको धूर्तः स्वगः" त्रिकाण्ड०। 3. शक्त, समर्थ. 4. आरोग्यशालि.

पाटित पाटित (वि०) 1. सीळल्पट्ट, एरडु भाग माडल्पट्ट. पट (भाषार्थे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. बुच्चिल्पट्ट, बुच्चि रंध्र माडल्पट्ट. "नाखिषानमुपदं समस्पृशद्भूपाटितस्तलेन पाणिना" रघु० ११-३१। 3. कॆय्द कॊरेयल्पट्ट. (गोड). "अन्यासु प्रियासु

मया निशि - पाटितासु क्षारक्षतासु विषमासु च कल्पनासु" मृच्छ० ३-१४। 4. कत्तरिसल्पट्ट, तुंडु माडल्पट्ट.

पाटीर पाटीर (पुं०) 1. चंदन, गंध. पटीर स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "पाटीरद्रुमवर्णनेन कविभिर्मूढे-र्दिनं नीयते"। 2. मूलंगि गिड्डि. 3. तगर. 4. जल्लडे, ऒंदरि. 5. मेघ, मोड. 6. क्षेत्र, जमीनु, व्यवसायद भूमि. 7. बिदिरिन रस. 8. कॆट्टगाळिय सेवनेयिंद उंटागुव ज्वर. "पाटीरो मूलके वङ्गे तितौ वान्तिकेऽम्बुदे। केदारे वेणुसारे च" हेम०।

पाट्य पाट्य (वि०) 1. भेदिसल्पडुव, कत्तरिसल्पडुव. पट + णिच् कर्मं० "यत्" (३-१-९७)। 2. सीळल्पडुव, एरडु भागवागि माडल्पडुव.

पाठ पाठ (पुं०) 1. शास्त्राभ्यास, वेदाध्ययन. पठ (व्यक्तायां वाचि) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. प्रवचन माडुवुदु, बोधिसुवुदु,अध्यापन, ओदिसुवुदु. पठ + णिच् "अच्" (३-३-५६)। प्रवचनसमयदल्लि शिक्षकनल्लि संभविसबहुदाद 18 विध दोषगळु : (1) शङ्कितम्, (2) भीतम्, (3) उद्घुष्टम्, (4) अव्यक्तम्, (5) अनुनासिकम्, (6) विस्वरम्, (7) विरसम्, (8) विश्लिष्टम्, (9) विसमाहितम्, (10) काकस्वरम्, (11) निरसितम्, (12) स्थानविवर्जितम्, (13) व्याकुलम्, (14) तालहीतम्, (15) सगीतम्, (16) सशिरःकम्पम्, (17) अल्पकण्ठम् मत्तु (18) अनर्थकम् मार्क०। 3. ओदबेकाद ग्रंथभाग. पठ्यते — पठ कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)।

पाठक पाठक (वि०) 1. ओदुवनु, अभ्यासमाडुवनु, कलियुवनु. पठ (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. पठनमाडुवनु, इतिहास पुराण काव्यादिगळन्नु ओदुवनु. 3. अध्यापक, पाठ हेळुवनु, प्रवचनमाडुवनु. पठ + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पाठच्छेद पाठच्छेद (पुं०) 1. पाठद विराम, प्रवचनद निलुकडे, ओदुवाग अल्लल्लि निल्लिसुवुदु, ओदुवाग मध्ये मध्ये अवकाश कॊडुवुदु. पाठस्य छेदः। 2. मध्ये मध्ये बिडिसि ओदुवुदु.

पाठदोष पाठदोष (पुं०) तप्पागि ओदुवुदु.

पाठन पाठन (न०) प्रवचनमाडुवुदु, बोधिसुवुदु, शिक्षण, कलिसुवुदु, ओदिसुवुदु. पठ (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

पाठशाला पाठशाला (स्त्री०) विद्यालय, विद्याशाले, विद्येयन्नु कलियुव स्थळ, शिक्षणशाले.

पाठा पाठा (स्त्री०) अगुरुशुंठि. "पाठाम्बष्ठा विद्धकर्णी स्थापनी श्रेयसी शिवा" अम०।

पाठित पाठित (वि०) प्रवचनमाडल्पट्ट, कलिसल्पट्ट, ओदिसल्पट्ट. पठ (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विष्णुशर्मणापि तदर्थं पञ्चतन्त्राणि रचयित्वा पाठितास्ते राजपुत्राः" पञ्चतं।

पाठिन् पाठिन् (वि०) 1. ओदुवनु, अभ्यासमाडुवनु, कलियुवनु. पठ (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. विद्याभ्यास माडिदवनु, विद्याभ्यासवन्नु मुगिसिदवनु.

पाठीन पाठीन (पुं०) 1. पाठक, पुराणादिगळन्नु पठनमाडुवनु. 2. गुग्गुळद गिड. 3. साविर कोरेहल्लुगळुळ्ळ, ऒंदु जातिय मीनु. "पाठीनो मीनभेदे स्यात्पाठके गुग्गुलद्रुमे" मेदि०। "अवाप्तकिञ्जल्कविभेदमुच्चकैः विवृत्तपाठीनपराहतं पयः" किरा० ४-५।

पाठ्य पाठ्य (वि०) 1. अध्ययन माडबेकाद, ओदबेकाद. 2. अध्ययन माडल्पडुव, ओदल्पडुव. पठ (व्यक्तायां वाचि) कर्मं० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

पाण पाण (पुं०) 1. पाणि, हस्त, कै. पण्यतेऽनेन—पण (व्यवहारे स्तुतौ च) कर० "घञ्" (३-३-११७)। 2. पण, पंद्य, पंत, बाजि. पण भावे "घञ्" (३-३-१८)। "दीव्यामहे पार्थिव मा विशङ्कां कुरुष्व पाणं च चिरञ्च मा कृथाः" भा० सभा० ८४-८।

पाणि पाणि (पुं०) 1. हस्त, कै. पणायन्त्यनेन—पण (व्यवहारे स्तुतौ च) + आयः "इण्" आयस्य लुक् च (उ० ४-१३२)। "दन्तालिकाधरणनिश्चलपाणियुग्ममर्धोदितो हरिरिवोदयशैलमध्नः" माघ० ५-५६। (स्त्री०) 2. अंगडिबीदि, मारुकट्टे.

पाणिकच्छपिका पाणिकच्छपिका (स्त्री०) कूर्म मुद्रे.

पाणिगृहीती पाणिगृहीती (स्त्री०) भार्ये, धर्मपत्नि, मदुवेयाद हॆंडति. पाणिः गृहीतो

यस्याः "ङीष्" (वा० ४-१-५२)। पाणिगृहीती भार्यायां पाणिगृहीतान्या सि० कौ०।

पाणिग्रह ಪಾಣಿಗ್ರಹ (पुं०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. पाणिर्गृह्यतेऽत्र—ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)।

पाणिग्रहण ಪಾಣಿಗ್ರಹಣ (न०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. पाणिर्गृह्यतेऽत्र—ग्रह (उपादाने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "प्रयुक्तपाणिग्रहणं यदन्यद्वधूवरं पुष्यति कान्तिमग्र्याम्" कुमा० ७-७८।

पाणिग्रहणिक ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಿಕ (वि०) ವಿವಾಹಸಂಬಂಧವಾದ (ಮಂತ್ರ). पाणिग्रहणं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "पाणिग्रहणिका मन्त्रा नियतं दारलक्षणम्। तेषां निष्ठा तु विज्ञेया विद्वद्भिः सप्तमे पदे" मनु० ८-२२७।

पाणिग्रहीतृ ಪಾಣಿಗ್ರಹೀತೃ (पुं०) ಪತಿ, ಗಂಡ, ಮದುವೆಯಾದವನು, ಮಾದವಣಿಗ. पाणिं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "तृच्" (३-१-१३३)।

पाणिग्राह ಪಾಣಿಗ್ರಾಹ (पुं०) ಪತಿ, ಮದುವೆಯಾದ ಗಂಡ. पाणिं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)। "बाल्ये पितुर्वशे तिष्ठेत्पाणिग्राहस्य यौवने" मनु० ८-१४८।

पाणिघ ಪಾಣಿಘ (वि०) 1. ಕೈಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವವನು. पाणिना हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" टिलोपः घत्वं च निपा० (३-२-५५)। 2. ಕೈಯಿಂದ ಮೃದಂಗ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು.

पाणिज ಪಾಣಿಜ (पुं०) ನಖ, ಉಗುರು. पाणौ जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

पाणितल ಪಾಣಿತಲ (न०) ಹಸ್ತ, ಅಂಗೈ.

पाणिन ಪಾಣಿನ (पुं०) ಪಣಿಯೆಂಬ ಮುನಿಯ ಮಗ, ಪಾಣಿನಿಮುನಿ. पणिनो मुनेरपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। न टिलोपः (६-४-१६५)।

पाणिनि ಪಾಣಿನಿ (पुं०) ಪಾಣಿನಿ ಮುನಿ, ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಚತುರ್ದಶ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು (ಅಕ್ಷರ ಸಮಾಮ್ನಾಯವನ್ನು) ಪಡೆದು ಸಮಗ್ರ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. पणिनो युवापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्य महेश्वरात्। कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः"। ಈ ಮುನಿಯು ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯೀಸೂತ್ರಪಾಠಃ ಗಣಪಾಠಃ ಧಾತುಪಾಠಃ ಲಿಙ್ಗಾನುಶಾಸನಮ್ ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಐದು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು.

पाणिनीय ಪಾಣಿನೀಯ (वि०) 1. ಪಾಣಿನಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಶಿಷ್ಯರು. पाणिनो भक्तिरस्य "छः" (४-२-११४)। "अकृतव्यूहाः पाणिनीयाः" परि० ५७। 2. ಪಾಣಿನಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. पाणिनिना प्रोक्तम् "छः" (४-३-१०१)। 3. ಪಾಣಿನಿ ಮುನಿಯಿಂದ ಮೊದಲು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. पाणिनिना उपज्ञातम् "छः" (४-३-११५)। 4. ಪಾಣಿನಿಸಂಬಂಧವಾದ. पाणिनेरिदम् "छः" (४-२-११४)।

पाणिन्धम ಪಾಣಿಂಧಮ (वि०) ಕೈಯಿಂದ ಶಬ್ದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಹಸ್ತತಾಡನದಿಂದ ಶಬ್ದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ (ದಾರಿ). ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಓಟ್ಟಲು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಶಬ್ದಮಾಡುವುದುಂಟು. पाणयो ध्मायन्ते अस्मिन्—पाणि + ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "खश्" (३-२-३७)। निपा०।

पाणिपाद ಪಾಣಿಪಾದ (न०) ಕೈಗಳು ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳು. पाण्योः पादयोश्च समाहारः। एकवद्भावः (२-४-२)।

पाणिपीडन ಪಾಣಿಪೀಡನ (न०) 1. ಪಾಣಿಗ್ರಹಣ, ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. पाणिः पीड्यतेऽत्र—पीड (अवगाहने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "पाणिपीडनविधेरनन्तरं शैलराजदुहितुर्हरं प्रति। भावसाध्वसपरिग्रहादभूत् कामदोहदमनोहरं वपुः" कुमा० ८-१। 2. ಕೈಯಿಂದ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಸುಕುವುದು. पाणेः पीडनम्।

पाणिबन्ध ಪಾಣಿಬಂಧ (पुं०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. पाणिर्बध्यतेऽत्र—बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)।

पाणिभुज् ಪಾಣಿಭುಜ್ (पुं०) ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿ ಮರ.

पाणिरुह ಪಾಣಿರುಹ (पुं०) ನಖ, ಉಗುರು. पाणौ रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)।

पाणिवाद ಪಾಣಿವಾದ (पुं०) 1. ಕೈಗಳನ್ನು ತಟ್ಟುವವನು, ಕೈ ತಟ್ಟಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವವನು. 2. ಕೈಗಳಿಂದ ಮೃದಂಗ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವಾದಿಸುವವನು.

पाणिसंग्र्या ಪಾಣಿಸಂಗ್ರ್ಯಾ (स्त्री०) ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. पाणिभ्यां सृज्यतेऽसौ—सृज (विसर्गे) "ण्यत्" (वा० ३-१-१२२)। पाणिसंग्र्या रज्जुः सि० कौ०।

पाणीकरण ಪಾಣೀಕರಣ (न०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. पाणौ क्रियतेऽस्मिन्—कृञ् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

पाण्डर ಪಾಂಡರ (पुं०) 1. ಮದುವೆ ವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. 2. ಶ್ವೇತವರ್ಣ. 3. ಒಂದು ಪರ್ವತ. (वि०)4. ಶ್ವೇತವರ್ಣದ, ಬಿಳುಪಾದ. पाण्डरः श्वेतवर्णोऽस्त्यस्य । (न०)5. ಗೈರಿಕ ಧಾತು. 6. ಕುಂದಪುಷ್ಪ, ಮೊಲ್ಲೆ ಹೂವು.

पाण्डव ಪಾಂಡವ (पुं०) ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪುತ್ರರಾದ (1) ಧರ್ಮರಾಜ, (2) ಭೀಮ, (3) ಅರ್ಜುನ, (4) ನಕುಲ ಮತ್ತು (5) ಸಹದೇವ. पाण्डोरपत्यम् "अण्" (४-२-७१)॥ "यः स कौरव्यदायादः पाण्डुर्नाम नराधिपः । कामभोगान् परित्यज्य शतशृङ्गमितो गतः । ब्रह्मचर्यव्रतस्थस्य तस्य दिव्येन हेतुना । साक्षाद्धर्मादयं पुत्रस्तत्र जातो युधिष्ठिरः । तथैनं बलिनां श्रेष्ठं तस्य राज्ञो महात्मनः । मातरिश्वा ददौ पुत्रं भीमं नाम महाबलम् । पुरन्दरादयं जज्ञे कुन्त्यां सत्यपराक्रमः । यस्य कीर्तिमहेष्वासान् सर्वानभिभविष्यति । यौ तु माद्री महेष्वासावसूत पुरुषोत्तमौ । अश्विभ्यां पुरुषव्याघ्राविमौ तावपि तिष्ठतः" भा० आदि० १३५ । "यजतां पांडवः स्वर्गमवत्विन्द्रः तर्पयन्नः" माघ० २-६५ ।

पाण्डवीय ಪಾಂಡವೀಯ (वि०) ಪಾಂಡವರ ಸಂಬಂಧವಾದ. पाण्डवानामिदम् "छः" (४-२-११४) ।

पाण्डवेय ಪಾಂಡವೇಯ (पुं०) ಪಾಂಡವರು, ಪಾಂಡು ರಾಜನ ಪತ್ನಿಯರಾದ ಕುಂತೀ ಮತ್ತು ಮಾದ್ರೀಪುತ್ರರು. पाण्डोरियं पाण्डवी कुन्ती माद्री च, तयोरपत्यानि "ढक्" (४-१-१२०) । "यदाश्रौषं चापमेयेन सङ्ख्ये स्वयं मृत्युं विहितं धार्मिकेण । तच्चाकार्षुः पाण्डवेयाः प्रहृष्टास्तदा नाशंसे विजयाय संजय" भा० आदि० १-२०७ ।

पाण्डित्य ಪಾಂಡಿತ್ಯ (न०) 1. ಜ್ಞಾನ, ವಿದ್ವತ್ತು. पण्डितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४) । "यत् प्रौढित्वमुदारता च वचसां यच्चार्थतो गौरवं तच्चेदस्ति ततस्तदेव गमकं पाण्डित्यवैदग्ध्ययोः" मालती० १-१० । 2. ಪ್ರಾಜ್ಞತೆ, ಕೌಶಲ್ಯ, ಚತುರತೆ, ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ.

पाण्डु ಪಾಂಡು (पुं०) 1. ಪಾಂಡುಮಹಾರಾಜ, ಪಾಂಡವರ ತಂದೆ, ಶಂತನುರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಅಂಬಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ. ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನು ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದನು. ತಾಯಿಯಾದ ಸತ್ಯವತಿಯು ಅವನ ಸಂತತಿ ಮುಂದೆ ಬೆಳೆಯಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಕರೆದು ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಅಂಬಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲು ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಅವಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುವು ಜನಿಸಿದನು. "सोऽब्रवीत् स्नुषां क्षेत्रे नियोगेन धर्मतः प्रजां प्रसाधयेति । सा तथेत्युक्त्वा चिन्तयामास । सोऽब्रवीत् स्थितः किं करवाणीति । सत्यवत्युवाच भ्राता तेजस्वी एव स्वर्गतः तस्यार्थे पुत्रमुत्पादयेति । स एवमित्युवाच स तत्र त्रीन् पुत्रानुत्पादयामास धृतराष्ट्रं पाण्डुं विदुरं चेति" भा० आदि० ६३-५७ । ಪಾಂಡು ರಾಜನು ಕುಂತಿ ಮತ್ತು ಮಾದ್ರಿ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ಒಂದು ದಿನ ಇವನು ಮಾದ್ರಿಯೊಡನೆ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಕಿಂದಮನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಮೃಗ ರೂಪದಿಂದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿರಲು ಮೃಗದ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಗಂಡುಮೃಗವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಆ ಮೃಗವು ಕೂಡಲೆ ಕಿಂದಮ ಋಷಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ "ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮದಿಂದ ನಿನಗೂ ಇದೇ ಗತಿ ಬರಲಿ" ಎಂದು ಶಪಿಸಿತು. ಆದರಿಂದ ದುಃಖಿತನಾದ ಪಾಂಡುವು ನಗರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಶತಶೃಂಗ ಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತಾಪಸ ವೇಷದಿಂದ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಸಂತತಿ ವಿಚ್ಛೇದವನ್ನು ಸಹಿಸದೆ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದನು. ಕುಂತಿಯು ದುರ್ವಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪಡೆದಿದ್ದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಿ ಯಮಧರ್ಮರಾಯನಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನೂ ವಾಯುದೇವನಿಂದ ಭೀಮಸೇನನನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅರ್ಜುನನನ್ನೂ ಪಡೆದಳು. ಆ ಮಂತ್ರದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಮಾದ್ರಿಯೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮೂಲಕ ನಕುಲ ಸಹದೇವರೆಂಬ ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಒಮ್ಮೆ ಪಾಂಡುವು ಮೋಹಪರವಶನಾಗಿ ಮಾದ್ರಿಯೊಡನೆ ವಿಹರಿಸಿ ಕಿಂದಮನ ಶಾಪದಂತೆ ಕಾಲವಶನಾದನು. भा० आदि० ६३ । 2. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. (वि०) 3. ಬಿಳುಪಾದ, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. "अवमपरदिशोऽङ्के मृञ्चति सस्तहस्तः शिशयिषुरिव पाण्डु म्लानमात्मानमिन्दुः" माघ० ११-२२ । 4. ಪಾಂಡು ರೋಗ, ಕಾಮಾಲೆರೋಗ. (पुं० ब० व०) 5. ಪಾಂಡು ದೇಶ.

पाण्डुकम्बल ಪಾಂಡುಕಂಬಲ (पुं०) 1. ಬಿಳಿ ಉಣ್ಣೆಯ ಕಂಬಳಿ, ನಯಗಂಬಳಿ. पाण्डुवर्णः कम्बलः । 2. ಕಾಶವಾದ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಶಿಲೆ. "स्यात् पाण्डुकम्बलः श्वेतप्रावारप्रावभेदयोः" मेदि० । 4. ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊದಿಸುವ ರತ್ನಗಂಬಳಿ.

पाण्डुकम्बलिन् ಪಾಂಡುಕಂಬಲಿನ್ (वि०) ಶ್ವೇತ ಕಂಬಳಿಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಥ, ಬಿಳಿಯ ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ಹೊದಿಸಿದ ರಥ. पाण्डुकम्बलेन परिवृतो रथः "इनिः" (४-२-११) ।

पाण्डुपुत्र पाण्डुपुत्र (पुं०) पाण्डुराजन मक्कळु, धर्मराज भीम अर्जुन नकुल मत्तु सहदेव रेब ऐवरु पाण्डवरु.

पाण्डुपृष्ठ पाण्डुपृष्ठ (वि०) बिळिमेले दुर्लक्ष णद बिळिय मच्चेयुळ्ळवनु. पाण्डु पृष्ठं यस्य।

पाण्डुर पाण्डुर (पुं०) 1. बिळुप्प मत्तु हसदि बेरेत मिश्रवर्ण. 2. बिळुप्पु. बिळिय बण्ण. (न०) 3. कामाले व्याधि. 4. श्वित्ररोग. (वि०) 5. बिळुपाद, बिळिय बण्णद. "उदमज्जि कैटभरिपोः शयनादपनिद्रपाण्डुरसरोजस्रजा" माघ० ९-३०। 6. हसदि मत्तु बिळुप्प बेरेत मिश्रवर्णद.

पाण्डुरित पाण्डुरित (वि०) बिळिगागिरुव. पाण्डुरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "आगच्छद्भुर्वीन्द्र-चमूसमुत्थैर्भूरिरेणुभिः पाण्डुरिता मुवश्चीः" नैष० १०-९।

पाण्डुरोग पाण्डुरोग (पुं०) कामाले व्याधि. पित्तचलनेगे अवकाशवील्लदे देहवेल्लवन्नू हसदि बण्णक्के तिरुगिसुव ओंदु व्याधि. ई कामाले व्याधियु वात, पित्त मत्तु कफदोषगळिंद पृथक्कागि मूरु विध. एल्ल दोषगळ मेळने दिंद ओंदु विध. ई रीति नाल्कु विध. ई व्याधियल्लि वातादि दोषदिंद कृष्ण पीत मत्तु शुक्ल वर्णगळु उंटादरू पाण्डुवर्णवु अधिक वागिरुवुदरिंद पाण्डुरोगवेंदु इदक्के हेसरु. "पाण्डामयोऽष्टादर्वविधः प्रदिष्टः पृथक् समस्तैर्युगपच्च दोषैः। सर्वेषु चैतेष्विह पाण्डुभावो यतोऽधिकोऽतःखलु पाण्डुरोगः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४४-४।

पाण्डुलेख पाण्डुलेख (पुं०) सरियाद चित्र बरेयुव मोदलु स्थूलवागि सीमेसुण्णदिंद बरेयुव रूपरेखेय चित्र, आकृति सूचक स्थूल रूपद चित्र. ई चित्र (वक्षि) मण्ण मोदलु हलगेय अथवा भूमिय मेले बरेदु सरियाद रूप मण्ण हॊंदिद बरक कागदद मेले बरेयबेकु. "पाण्डुलेखेन फलके भूमौ वा प्रथमं लिखेत्। अनाधिकं तु संशोध्य पश्चात्पत्रे निवेशयेत्" व्यासः।

पाण्डुशर्करा पाण्डुशर्करा (स्त्री०) ओंदु विध प्रमेह रोग.

पाण्ड्य पाण्ड्य (पुं०) 1. पाण्डुदेशद अरसि. 2. पाण्डुदेशद दोरे. पाण्डुः देशोऽभिजनोऽस्य तस्य राजा वा "ष्यञ्" (वा० ४-१-१६६)। "तस्यामेव रघोः पाण्ड्याः प्रतापं न विषेहिरे" रघु० ४-४०। "पाण्ड्योऽयमंसार्पितलम्बहारः कृतापराङ्गरागो हरिचन्द-नेन" रघु० ६-६०।

पाण्ड्यवाट पाण्ड्यवाट (पुं०) मुत्तुगळु सिक्कुव ओंदु प्रदेश, मुत्तुगळ आकर प्रदेश.

पात् पात् (वि०) रक्षिसुव, कापाडुव. पा (रक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

पात पात (पुं०) 1. इळियुवुदु, केळक्के बरुवुदु. पत्लृ (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. बीळुवुदु. "कृत्वा पुंवत्पातमुच्चैर्भृगुभ्यः" माघ० ४-२३। दृष्टिपातः, ग्रहपातः, चरणपातः। 3. नाश, ळिवु. "आसीनमासन्नशरीरपातस्त्रियम्बकं संयमिनं ददर्श" कुमा० ३-४४। 4. राहु. 5. संघटिसुवुदु, बंदु ऒदगुवुदु, आगुवुदु, घटने. (वि०) 6. बीळुवंथ. पत्लृ "घः" (३-१-१४०)। 7. रक्षिस ल्पट्ट, कापाडल्पट्ट. पा (रक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

पातक पातक (न०) पाप, नरकक्के तळ्ळुव आचार्य. पातयति—पत्लृ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह" मनु० ११-५५। एंदु ऐदु विध महापातकगळु उक्तवागिवे.

पातकिन् पातकिन् (वि०) महापाप माडिदवनु. पातकमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। पातकिनो पातकिन्यः "दृष्टो मृषा पातकिनो मनोरथाः कथं पृथू वामपि विप्रलेभिरे" नैष० ९-९१।

पातङ्ग पातङ्ग (पुं०) सूर्यन पुत्र. 1. शनिदेव. 2. कर्ण. 3. सुग्रीव. 4. यमधर्मरायनु. 5. वैवस्वतमनु. पतङ्गस्य सूर्यस्य अपत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५)।

पातञ्जल पातञ्जल (न०) 1. पतञ्जलि महर्षियिंद रचितवाद महाभाष्य, पाणिनिय अष्टाध्यायि सूत्रगळिगे बरेद व्याख्यान. पतञ्जलिना प्रोक्तम् "वुञ्"। 2. पतञ्जलि महर्षि प्रणीतवाद योग शास्त्र, योग दर्शन.

पातन पातन (न०) 1. बीळिसुवुदु, केळक्के तळ्ळुवुदु. पत्लृ (गतौ) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

(वि०) 2. कॆळक्कॆ तळ्ळुव, कॆळगॆ बीळिसुव. पत्लृ (गतौ) कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

पातनीय ಪಾತನೀಯ (वि०) 1. कॆळगॆ तळ्ळल्पडुव, कॆळगॆ बीळिसल्पडुव. पत्लृ (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. कॆळक्कॆ तळ्ळबेकाद, कॆडवबेकाद. "तव्यः" (३-१-९६)। **-यितव्यः -ಯಿತವ್ಯಃ.**

पातयत् ಪಾತಯತ್ (वि०) कॆळक्कॆ तळ्ळुत्तिरुव, कॆळगॆ बीळिसुत्तिरुव. पत्लृ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯನ್ತೀ.**

पातव्य ಪಾತವ್ಯ (वि०) 1. पानमाडल्पडुव, कुडियल्पडुव. 2. पानमाडबेकाद. कुडियबेकाद. 3. कुडियलु अर्हवाद. पा (पाने) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)। 4. रक्षिसल्पडुव. कापाडल्पडुव. 5. रक्षिसबेकाद. 6. रक्षिसलु अर्हवाद. पा (रक्षणे) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)। उभयत्र "अनीयर्" (३-१-९६)। **पानीयम् ಪಾನೀಯಮ್.**

पाताल ಪಾತಾಲ (न०) 1. अधोभुवन, कॆळगिन लोक, पातालल लोक, नागलोक. पतत्यस्मिन् अधर्मेण — पत्लृ (गतौ) "आलच्" (उ० १-११४)। पाताललोकवु भूलोककॆक्क कॆळगिरुव सप्त अधोलोकगळल्लि कॊनॆयदु. ["चतुर्दशभुवन" पदवल्लि नोडि.] "पातालं च स्थलीपृष्ठं प्रेक्षतामित-विक्रमः" याद० २२-५९। 2. विवर, हळ्ळ, गुळि, गुंडि. 3. बडबाग्नि. "पातालं नागालोके स्याद्विवरे बडबानले" मेदि०। 4. 361 संख्यॆ.

पातालकेतु ಪಾತಾಲಕೇತು (पुं०) ऒब्ब राक्षस.

पातालगरुडी ಪಾತಾಲಗರುಡೀ (स्त्री०) अमृतबळ्ळियॆंब ऒंदु लतॆ.

पातालनिलय ಪಾತಾಲನಿಲಯ, **-निवासिन् -ನಿವಾಸಿನ್** (पुं०) 1. दैत्य, असुर. 2. सर्प.

पातालौकस् ಪಾತಾಲೌಕಸ್ (पुं०) 1. दैत्य, असुर. 2. सर्प.

पाति ಪಾತಿ (पुं०) 1. प्रभु, ऒडॆयु, यजमान. पाति रक्षति — पा (रक्षणे) "अतिः" (उ० ५-५)। 2. पक्षि, हक्कि. 3. पति, गंड.

पातित ಪಾತಿತ (वि०) कॆळगॆ तळ्ळल्पट्ट, बीळिसल्पट्ट. कॆडवल्पट्ट. पत्लृ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "पातितेषु विमतेष्विति नाम प्राप्य यादवपुरं परमेष्ठी" याद० २१-३७।

पातितवत् ಪಾತಿತವತ್ (वि०) कॆळगॆ तळ्ळिदवनु. पत्लृ (गतौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

पातित्य ಪಾತಿತ್ಯ (न०) पतितन भाव, जातिभ्रष्टनागिरुवॆकॆ. पतितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पातिली ಪಾತಿಲೀ (स्त्री०) 1. बळॆ. 2. वनितॆ, हॆंगसु. पतिः भर्ता पक्षी वा लीयतेऽत्र — लीङ् (संश्लेषणे) "ड:"। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 3. मृत्पात्रॆ, मण्णिन पात्रॆ. "पातिली वागुरायां स्यान्नारीपात्र-प्रभेदयोः" मेदि०।

पातिव्रत्य ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ (न०) पतिभक्तियिंद कूडिरुवॆकॆ, पतिव्रतॆयागिरुवॆकॆ, पतिय सेवॆयॆ मुख्य व्रत वागिरुवॆकॆ. पतिः लक्षणया पतिसेवा व्रतमस्याः पतिव्रता — पतिव्रताया भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पातुक ಪಾತುಕ (पुं०) 1. प्रपात, बॆट्टद इक्कट्टाद प्रदेश. 2. नीरु आनॆ. "पातुकः पतयाली स्यात् प्रपातजलहस्तिनोः" मेदि०। (वि०) 3. बंदु बीळुव स्वभावद, बंदु मुत्तिकॊळ्ळुव स्वभावद. पत्लृ (गतौ) "उकञ्" (३-२-१५४)। "तदङ्गमुद्दिश्य सुगन्धि पातुकाः शिलीमुखालीः कुसुमाद्गुणस्पृशः" नैष० १-९३। 4. बंदु सेरुव. "उत्पत्तुमस्ति पदमेव न मत्पदानामर्थोऽपि नार्थपुनरुक्तिषु पातुकानाम्" नैष० ११-३६।

पातृ ಪಾತೃ (वि०) 1. कापाडुवनु, रक्षिसुवनु. पा (रक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "संहारकर्तुः संहर्ता पातुः पाता परात्परः" ब्रह्मवै०। 2. पान माडुव, कुडियुव. 3. पानमाडुव, (लाक्ष०) नोडुव. पा (पाने) "तृच्" (३-१-१३३)। "पातुर्दृशालेख्यमयीं नृपस्य त्वामादरादस्तनिमीलयास्ते" नैष० ३-१०४।

पात्म ಪಾತ್ಮ (पुं०) ग्रीष्मर्तु. "शुचिरूष्मागमः पात्म उष्ण ऊष्मापि" वैज०।

पात्य ಪಾತ್ಯ (वि०) 1. कॆळगॆ बीळिसल्पडुव, कॆळगॆ तळ्ळल्पडुव. पत्लृ (गतौ) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. कॆळगॆ तळ्ळबेकाद, कॆडवबेकाद.

पात्र ಪಾತ್ರ (न०) 1. आडिगॆय पात्रॆ 2. बिंदिगॆ. 3. कुडियुव पंचपात्रॆ मॊदलादुदु. पिबत्यनेन

—पा (पाने) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "स मृण्मये वीतहिरण्मयत्वात् पात्रे निधायार्घ्यमनर्घशीलः" रघु० ५-२। 4. ನದಿಯ ಎರಡು ದಡಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಹೊಳೆಯ ನೀರು ಹರಿಯುವ ಪ್ರದೇಶ. 5. ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕೆರೆ ಕೊಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಒಳ ಅಂಗಣ. 6. ವಿದ್ಯಾವಿನಯಸಂಪನ್ನನಾದ ಯೋಗ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "दातव्यं प्रत्यहं पात्रे निमित्तेषु विशेषतः। याचितेनापि दातव्यं श्रद्धापूतं स्वशक्तितः" याज्ञ० १-२०३। 7. ಪರ್ಣ, ಎಲೆ. 8. ರಾಜಾಮಾತ್ಯ, ರಾಜನ ಮಂತ್ರಿ. 9. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. "पात्रं स्रुवादौ पर्णे च भाजने राजमन्त्रिणि। तीरद्वयान्तरे योग्ये" मेदि०। 10. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತು. ಆಧಾರ ವಸ್ತು. पाति रक्षत्याधेयम्। "पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिल्पमाधातुः" माल० १-६। 11. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸುವ ನಟ. "अहमस्यां कालिदासग्रथितवस्तुना नवेन त्रोटकेन उपस्थास्ये। तदुच्यतां पात्रवर्गः स्वेषु स्वेषु पाठेषु अवहितैर्भवितव्यम् इति" विक्र०।

पात्रट ಪಾತ್ರಟ (पं०) 1. ಕರ್ಪಟ, ಕಂಬಳಿ, ಉಣ್ಣೆಯ ಬಟ್ಟೆ. (वि०) 2. ಕೃಶವಾಗಿರುವ, ತೆಳ್ಳಗಿರುವ. "पात्रटः कर्पटे पुंसि कृशे स्यादभिधेयवत्" मेदि०।

पात्रटीर ಪಾತ್ರಟೀರ (पुं०) 1. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಮಂತ್ರಿ. 2. ಲೋಹ ಪಾತ್ರೆ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆ. 4. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಾತ್ರೆ. 5. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 6. ನಾಸಾಮಲ, ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಸಿಂಬಳ. "पात्रटीरस्तु पुंलिङ्गो युक्तव्यापारमन्त्रिणि। लोहकांस्यरजतपात्रे सिंहाणे पावकेऽपि च" मेदि०।

पात्रसात् ಪಾತ್ರಸಾತ್ (अव्य०) ಯೋಗ್ಯನಾದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿ, ಯೋಗ್ಯಪುರುಷನ ವಶನಾಗಿ.

पात्रासादन ಪಾತ್ರಾಸಾದನ (न०) ಯಜ್ಞ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಯಾಗ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದರ್ಭೆಯ ಮೇಲೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಡುವುದು.

पात्रिन् ಪಾತ್ರಿನ್ (वि०) 1. ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 2. ಯೋಗ್ಯರಾದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು.

पात्रिय ಪಾತ್ರಿಯ (वि०) ಭೋಜನ ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಸೇರಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. पात्रं भोजनपात्रमर्हति "घः" (५-१-६८)। पक्षे "यत्"। पात्र्यः ಪಾತ್ರ್ಯಃ.

पात्रीकृत ಪಾತ್ರೀಕೃತ (वि०) ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು. अपात्रं पात्रं कृतः। "मृष्टं प्रतिग्राहयता स्वमर्थं पात्रीकृतो दस्युरिवासि येन" शाकु० ५-२०।

पात्रीभूत ಪಾತ್ರೀಭೂತ (वि०) ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ ಆಗಿರುವ.

पात्रेबहुल ಪಾತ್ರೇಬಹುಲ (वि०) ಕಾರ್ಯದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬರದೆ ಊಟದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರುವ ಸ್ವಾರ್ಥಪರರು. पात्रे भोजनपात्रे निहिते बहुलीभूताः न तु कार्ये। निपा० (२-१-४८)।

पात्रेसमित ಪಾತ್ರೇಸಮಿತ (वि०) ಊಟದ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಬರುವ, ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿ ಭೋಜನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವ, ಸ್ವಾರ್ಥಪರರಾದ. पात्रे भोजनपात्रे निहित एव समिताः सङ्गताः न तु कार्ये। निपा० (२-१-४८)।

पाथ ಪಾಥ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ. (न०) 3. ಜಲ, ನೀರು. पाति रक्षति—पा (रक्षणे) "थुट्" (उ० ४-२०३)। निपा०। "पाथोऽर्केऽग्नौ जले क्लीबम्" मेदि०।

पाथस् ಪಾಥಸ್ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. पाति रक्षति—पा (रक्षणे) "असुन्" थुट् च (उ० ४-२०३): 2. ಅನ್ನ, ಆಹಾರ. (उ० ४-२०४)।

पाथिक ಪಾಥಿಕ (पुं०) ಪಥಿಕನ ಮಗ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನ ಮಗ. पथिकस्यापत्यं पुमान् "अण्" (४-१-११२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। पाथिकी ಪಾಥಿಕೀ.

पाथिस् ಪಾಥಿಸ್ (पुं०) 1. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಸೂರ್ಯ. "पाथोंषि स्वर्गचन्द्रार्काः" वैज०। 4. ಸಮುದ್ರ. 5. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು.

पाथेय ಪಾಥೇಯ (न०) ಬುತ್ತಿ, ಪ್ರಯಾಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಾರಿಯ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಹಾರ ವಸ್ತು. पथि साधु "ढञ्" (४-४-१०७)। "मनःप्रसादाञ्जलिना निकामं जग्राह पाथेयमिवेन्द्रसूनुः" किरा० ३-३७।

पाथोज ಪಾಥೋಜ (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. पाथसि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

पाथोद ಪಾಥೋದ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पाथो ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "पाथोदं निजकेलिसौधशिखरादारुह्य यत्कामिनी" नैष० २-१०४। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ, ಮುಸ್ತಕ.

पाथोधर ಪಾಥೋಧರ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पाथसां धरः। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ, ಮುಸ್ತಕ.

पाथोधि ಪಾಥೋಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. पाथांसि धीयन्तेऽत्र—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "पाथोधिमाथसमयोत्थितसिन्धुपुत्री०" नैष० ११-६०।

पाथोनिधि ಪಾಥೋನಿಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. पाथांसि निधीयन्तेऽत्र—नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "जननीमिव तां लक्ष्म्याः पाथोनिधिपतिव्रताम्। नियमैर्रुचितैर्भेजे निगमस्थात-वैभवाम्" याद० २२-१६९।

पाद ಪಾದ (पुं०) 1. ಚರಣ, ಕಾಲು. पद्यतेऽसौ—पद (गतौ) "घञ्" (३-३-१६)। "तयोर्जगृहतुः पादान् राजा राज्ञी च मागधी" रघु० १-५७। 2. ಶ್ಲೋಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 3. ಪ್ರತ್ಯಂತಪರ್ವತ, ಪರ್ವತದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಗುಡ್ಡಗಳು. पद्यते एभिः—पद (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "भूभर्तुरायत-निरन्तरसंनिविष्टाः पादा इवाभिबभुरावलयो रवीनाम्" माघ० ५-२०। 4. ಶ್ಲೋಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 5. ಗಿಡಮರಗಳ ಬೇರು. 6. ಕಿರಣ. "दिवसं मृगोष्ण-रुचिपादहतां रुदतीमिवानवरताश्रिलताः" माघ० ९-३४। 7. ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 8. ಗಮನ, ನಡಿಗೆ. "पादो वृक्षे तुरीयांशे किरणेऽन्त-र्घनेते। चरणे च मयूखे च" मेदि०। 9. ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರ. "पादः पुरः कूबरिणां विदारिताः प्रकाममाक्रान्त-तलास्ततो गजैः" माघ० १२-२१। ಚರಣಾರ್ಥಕ ಪಾದ ಶಬ್ದವು ಉಪಮಾನ ವಾಚಕ (ಪೂರ್ವ) ಪದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಸುಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರವಾದರೆ ಸಮಾಸಾಂತ ಲೋಪ ಬಂದು ಪಾದ್(ತ್) ಎಂದಾಗುವುದು. व्याघ्रस्येव पादावस्य व्याघ्रपात्। द्विपात् सुपात् ಇತ್ಯಾದಿ. 10. ಹಿಂಬರ ಹೆಸರಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಗೌರವದ ಪದ. "जीवत्सु तातपादेषु" उ० रा० १-१९।

पादक ಪಾದಕ (वि०) ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು, ನಡತೆಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು. पादे चरणे कुशलः "कन्" (५-२-६४)।

पादकटक ಪಾದಕಟಕ (पुं०) ಮೊಣಕಾಲಿನ ಕೊಡುಗೆ, ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ. पादस्य कटक इव। "हंसकः पाद-कटकः" अम०।

पादग्रन्थि ಪಾದಗ್ರಂಥಿ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಗಂಟು. पादस्य ग्रन्थिः।

पादग्रहण ಪಾದಗ್ರಹಣ (न०) ಪಾದಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. पादौ गृह्यते यत्र—ग्रह (उपादाने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "तामर्चिताभ्यः कुल-देवताभ्यः कुलप्रतिष्ठां प्रणम्य माता। अकारयत् कारयितव्यदक्षा क्रमेण पादग्रहणं सतीनाम्" कुमा० ७-२७।

पादचत्वर ಪಾದಚತ್ವರ (पुं०) 1. ಹೊತ. 2. ಮರಳು. 3. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಆರಳಿಮರ. 4. ಅಲಿಕಲ್ಲು. 5. ಇತರರ ದೋಷವನ್ನೇ ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವವನು. "स्यात् पादचत्वर-रक्षाये सैकते पिप्पलेऽपि च। करके परदोषैकप्रवक्तृ-पुरुषेऽपि च" मेदि०।

पादचार ಪಾದಚಾರ (पुं०) ಕಾಲುನಡಿಗೆ, ಕಾಲಿನಿಂದ ನಡೆಯುವುದು. पादेन चारः। "क्रीडाशैले यदि च विचरेत् पादचारेण गौरी" मेघ० १-६०।

पादचारिन् ಪಾದಚಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲ್ಬಲ. पादाभ्यां चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಕಾಲುನಡಿಗೆಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವನು. "गिरिराट् पादचारीव पक्षुगां निवंरयन् महीम्" माघ०।

पादज ಪಾದಜ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣದವನು. पद्भ्यां जायते—जनी (प्रादु-र्भावे) "डः" (३-२-९८)।

पादजल ಪಾದಜಲ (न०) 1. ಪಾದೋದಕ, ಕಾಲು ತೊಳೆದ ನೀರು. पादक्षालनं जलम्। 2. ಮಜ್ಜಿಗೆ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿ ಕಡೆದ ಮೊಸರು. (वि०) 3. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ನೀರು ಬೆರೆಸಿದ. पादमितं जलं यत्र।

पादजाह् ಪಾದಜಾಹ (न०) ಕಾಲಿನ ಹರಡು, ಕಾಲಿನ ಅಡಿ, ಪಾದಮೂಲ. पादस्य मूलम् "जाहच्" (५-२-२४)।

पादतल ಪಾದತಲ (न०) ಅಡಿಗಾಲು.

पादत्र ಪಾದತ್ರ (न०) ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚಪ್ಪಲಿ. पादौ त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। "पादरोगहरं कृष्यं रक्षोघ्नं प्रीतिवर्धनम्। सुखप्रचारमोजस्यं सदा पादत्र-धारणात्" सुश्रुत० चिकित्सा० २४-७१।

पादत्राण ಪಾದತ್ರಾಣ (न०) ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚಪ್ಪಲಿ. पादौ त्रायतेऽनेन—त्रैङ् (पालने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

पाददाह ಪಾದದಾಹ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ವಾತರೋಗ. ಪಿತ್ತರಕ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾತಸಂಚಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉರಿವಾಯು. पादौ दहति—दह (भस्मीकरणे)

"अण्" (३-२-१)। ಈ ವಾತಸಂಚಾರದಿಂದ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಉರಿತವುಂಟಾಗುವುದು. ನಡೆಯುವಾಗ ಇದರ ಬಾಧೆಯು ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. "पादयोः कुरुते दाहं पित्तासृक्सहितोऽनिलः। विशेषतश्चङ्क्रमतः पाददाहं तमादिशेत्" सुश्रुत० निदान० १-८०।

पादन्यास ಪಾದನ್ಯಾಸ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು, ಕಾಲಿನ ಅಡಿಯಿಡುವುದು. पादस्य न्यासः। "अङ्गैरन्तर्निहितवचनैः सूचितः सम्यगर्थैः पादन्यासो लयमनुगतस्तन्मयत्वं रसेषु" माल० २-८।

पादप ಪಾದಪ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. पादेन मूलेन पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)। "अनुभवति हि मूर्ध्ना पादपस्तीव्रमुष्णं शमयति परितापं छायया संश्रितानाम्" शाकु० ५-७। 2. ಪಾದಪೀಠ. 3. ಅದ್ರಿ, ಬೆಟ್ಟ. "पादपः पादपीठेऽद्रौ" मेदि०।

पादपरुहा ಪಾದಪರುಹಾ (स्त्री०) ಬದನೆ ಗಿಡ. पादपं रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-२-३)।

पादपा ಪಾದಪಾ (स्त्री०) ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚಪ್ಪಲಿ.

पादपाश ಪಾದಪಾಶ (पुं०) 1. ಕುದುರೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. पादस्य पाशः। "दामाञ्चनं पादपाशो नासारज्जुस्तु लालिका" वैज०। (स्त्री०) -पाशी -ಪಾಶೀ. 2. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. 3. ಸರಪಳಿ, ಸಂಕೋಲೆ. 4. ಬಾಪೆ, ಮಂದಲಿಗೆ.

पादपीठ ಪಾದಪೀಠ (न०) ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಮಣೆ. पादस्य पीठम्। "वितानसहितं तत्र भेजे पैतृकमासनम्। चूडामणिभिरुद्घृष्टपादपीठं महीक्षिताम्" रघु० १७-२८।

पादपूरण ಪಾದಪೂರಣ (न०) 1. ಶ್ಲೋಕದ ಪಾದವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು. 2. ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಪದಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು. च वै तु हि ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಶ್ಲೋಕ ಪಾದಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು. "चान्वाचये समाहारेऽप्यन्योन्यार्थे समुच्चये। पक्षान्तरे तथा पादपूरणे" मेदि०। "तु पादपूरणे भेदे" मेदि०। "वै स्यात्सम्बोधने पादपूरणे" मेदि०। "हि पादपूरणे हेतौ" मेदि०।

पादप्रक्षालन ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಲನ (न०) 1. ಕಾಲು ತೊಳೆದು ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. पादयोः प्रक्षालनम्। 2. ಕಾಲು ತೊಳೆಯುವ ನೀರು. पादौ प्रक्षाल्येतेऽनेन—क्षल (शौचकर्मणि) "ल्युट्" (३-३-११७)। "पादप्रक्षालनं मेघाजनकं सुपवित्रकम्। अलक्ष्मीकलिहृच्चैवमायुषो हितकारि च" राजनि०।

पादप्रहार ಪಾದಪ್ರಹಾರ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಏಟು, ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದೆಯುವುದು.

पादबन्ध ಪಾದಬಂಧ (पुं०) 1. ಸರಪಣಿ, ಹಸು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. पादौ बध्येते अनेन—बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಬೇಡಿ, ಸಂಕೋಲೆ.

पादबन्धन ಪಾದಬಂಧನ (न०) 1. ಹಸು ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಲು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. पादौ बध्येतेऽनेन—बन्ध (बन्धने) करः "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಪಶುಗಳ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. पादयोः बन्धनम्।

पादभाग ಪಾದಭಾಗ (पुं०) ಕಾಲುಭಾಗ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

पादमूल ಪಾದಮೂಲ (न०) 1. ಕಾಲಿನ ತಳಭಾಗ, ಕಾಲಿನ ಅಡಿ, ಅಂಗಾಲು. पादयोः मूलम्। "सा पादमूले कैकेय्या मन्थरा निपपात ह" रामा०। 2. ಹಿರಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಆಡುವ ಮರ್ಯಾದೆಯ ಮಾತು. "निखिलभुवनतलरत्नमिति कृत्वा देवपादमूलमादायागताहमिच्छामि देवदर्शनसुखमनुभवितुम्" काद०।

पादरक्ष ಪಾದರಕ್ಷ (पुं०) 1. ಚಪ್ಪಲಿ, ಜೋಡು. पादं रक्षति—रक्ष (पालने) "अण्" (३-२-१)। 2. ರಥದ ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಟ್ಟಿ.

पादरक्षण ಪಾದರಕ್ಷಣ (न०) ಕಾಲನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಲ್ಲು ಮುಳ್ಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು. पादस्य रक्षणम्।

पादरक्षिणी ಪಾದರಕ್ಷಿಣೀ (स्त्री०) ಪಾದುಕೆ, ಚಪ್ಪಲಿ, ಪಾದರಕ್ಷೆ.

पादरजस् ಪಾದರಜಸ್ (न०) ಪಾದದ ಧೂಳು.

पादरज्जु ಪಾದರಜ್ಜು (स्त्री०) ಆನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ.

पादरथी ಪಾದರಥೀ (स्त्री०) ಪಾದುಕೆ, ಚಪ್ಪಲಿ. क्षुद्रो रथः रथी, पादयोः रथीव। "पत्नन्घ्री पादविरजाः कोशी पादरथी भवेत्" हारा०।

पादरोह ಪಾದರೋಹ (पुं०) ಮಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ.

पादवन्दन ಪಾದವಂದನ (न०) ಕಾಲಿಗೆ ಎರಗಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದು, ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ

नमस्कार. पादयोर्वन्दनम्। "कुर्यात् श्वश्वुरयो: पादवन्दनं भर्तृतत्परा" याज्ञ० १-८३। ಹಿರಿಯರ ಪಾದಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಮಸ್ಕರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಯುವತಿಯಾಗಿರುವ ಗುರುಪತ್ನಿಯ ಪಾದವಂದನವು ನಿಷಿದ್ಧ. "गुरुपत्नी तु युवति: नाभिवाद्येह पादयो:। पूर्णविंशतिवर्षेण गुणदोषो विजानता" मनु० २-२१२।

पादवल्मीक ಪಾದವಲ್ಮೀಕ (न०) ಆನೆಕಾಲು ರೋಗ. ಕಾಲು ಗಜಚರ್ಮದಂತೆ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಊದುವ ಒಂದು ರೋಗ. पादे वल्मीकमिव।

पादविक ಪಾದವಿಕ (वि०) ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. पदवीं धावति—"ठक्" (४-४-३७)।

पादविरजस् ಪಾದವಿರಜಸ್ (स्त्री०) ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚಪ್ಪಲಿ. पादो विरजा: क्रियतेऽनया। "पन्नघ्नी पादविरजा: कोशी पादरथी भवेत्" हारा०।

पादशाखा ಪಾದಶಾಖಾ (स्त्री०) ಕಾಲುಬೆರಳು. पादस्य शाखेव।

पादशैल ಪಾದಶೈಲ (पुं०) ಪರ್ವತದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಸಣ್ಣ ಗುಡ್ಡಗಳು. पादरूप: शैल:।

पादशोथ ಪಾದಶೋಥ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಊತ, ಕಾಲು ಊದುವುದು. पादस्य शोथ:।

पादशौच ಪಾದಶೌಚ (न०) ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಳನ, ಕಾಲುಗಳನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. पादयो: शौचम्।

पादस्फोट ಪಾದಸ್ಫೋಟ (पुं०) ಕಾಲು ಒಡೆಯುವ ರೋಗ, ಕಾಲು ಒಡೆದು ರಕ್ತ ಕೀವು ಸುರಿಯುವ ಕುಷ್ಠ ರೋಗ. पाद: स्फुटत्यनेन—स्फुट (विशीर्णने) "घञ्" (३-३-१२१)।

पादहर्ष ಪಾದಹರ್ಷ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚು ಭಾರ ಬಿಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾಲು ಜೋವು, ಕಾಲು ಮರವಡಿಸುವುದು. पादस्य हर्ष:। "हृष्यतश्चरणौ यस्य भवतश्च प्रसुप्तवत्। पादहर्ष: स विज्ञेय: कफवात-प्रकोपज:" सुश्रुत० निदान० १-८१।

पादाकुलक ಪಾದಾಕುಲಕ (न०) ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. ಮಾತ್ರಾಸಮಕ ವಿಶ್ಲೋಕ ವಾನವಾಸಿಕಾ ಪುತ್ತು ಚಿತ್ರಾವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಎರಡು ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ವೃತ್ತಗಳ (ಯಥಾ ಸಂಭವ) ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದಾದರೆ (ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗಿರಬಹುದಾದುದರಿಂದ) ವೃತ್ತ ಪರಿಮಾಣವು ನಿಯತವಾಗಿಲ್ಲದ "**पादाकुलक**" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "यदतीतविविधशुभलक्षणयुतं मात्रा-समादिपादै: कथितम्। अनियतवृत्तपरिमाणयुक्तं प्रथितं जगत्सु च पादाकुलकम्" वृ० र०।

पादाग्र ಪಾದಾಗ್ರ (न०) ಕಾಲಿನ ತುದಿ.

पादाङ्गद ಪಾದಾಙ್ಗದ (न०) ನೂಪುರ, ಕಾಲಿನ ತೊಡುಗೆ, ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ, ಗೊಲುಸು ಗೆಜ್ಜೆ ಮುಂತಾದುವು. पाद-स्याङ्गदमिव। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। **पादाङ्गदी** ಪಾದಾಙ್ಗದೀ. "पादाङ्गदी हंसक: स्यात्" हारा०।

पादात् ಪಾದಾತ್ (पुं०) 1. ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲು ಬಲ. पादाभ्यामतति—अत (सातत्यगमने) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಕಾಲಿನಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವನು. ನಡೆದು ಹೋಗುವವನು.

पादात ಪಾದಾತ (न०) ಪದಾತಿಗಳ ಸಮೂಹ, ಕಾಲಾಳುಗಳ ಗುಂಪು, ಕಾಲುಬಲ (ಸೈನ್ಯ)ದ ತಂಡ. पदाति "अण्" (४-२-३८)। "दीर्घास्तिर्यग्वैजयन्तीसदृश्य: पादातानां भ्रेजिरे खड्गलेखा:" माघ० १८-४।

पादाति ಪಾದಾತಿ, **-तिक** -ತಿಕ (पुं०) ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲುಬಲ.

पादाम्बु ಪಾದಾಂಬು (न०) ಮಜ್ಜಿಗೆ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿ ಕಡೆದ ಮೊಸರು. **पादमम्बु** यस्य। "तक्रं ह्युदश्विन्मथितं पादाम्बुधर्माम्बु निर्जलम्" अम०।

पादालिन्दी ಪಾದಾಲಿಂದೀ (स्त्री०) ನೌಕೆ, ಹಡಗು. पाद इवालिन्दो यस्या:। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "पादालिन्दी तरण्डा नौस्तरणिस्तारणिस्तरि:" हारा०।

पादावर्त ಪಾದಾವರ್ತ (पुं०) ಏತ, ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎತ್ತಲು ಕಾಲಿನಿಂದ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಚಕ್ರ. पादाभ्या-मावर्त्यते—आ+वृतु (वर्तने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "उद्घटिकं घटीयन्त्रं पादावर्तोऽरघट्टक:" अभि० चि०।

पादाविक ಪಾದಾವಿಕ (पुं०) ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು, ಕಾಲು ಬಲ (ಸೈನ್ಯ). पादेनावो रक्षणम्। तत्र नियुक्त: "ठक्" (४-४-६९)।

पादिक ಪಾದಿಕ (वि०) 1. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. पादेन चतुर्थांशेन जीवति "ठक्" (४-४-१२)। 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ. पाद: परिमाणमस्य। "षट्त्रिंश-दाब्दिकं चर्यं गुरौ त्रैवेदिकं व्रतम्। तदर्धिकं पादिकं वा ग्रहणान्तिकमेव वा" मनु० ३-१।

पादिन् ಪಾದಿನ್ (वि०) 1. ಚರಣಗಳುಳ್ಳ, ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ. पादौ चरणौ स्तोऽस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. पादश्चतुर्थांशो ग्राह्यत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "सर्वेषामर्थिनो मुख्यास्तदर्धेनार्थिनोऽपरे। तृतीयिनस्तृतीयांशाश्चतुर्थांशाश्च पादिनः" मनु० ८-२१०।

पादुक ಪಾದುಕ (वि०) 1. ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. पद (गतौ) "उकन्" (३-२-१५४)। (स्त्री०) –का–ಕಾ. 2. ಪಾದುಕೆ, ಪಾದರಕ್ಷೆ. 3. ಜನರು ಸಂಚರಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ಮುಳ್ಳು ಹಾಕಿ ಮರಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಹಳ್ಳ. –ಗುಳಿ. "पादुका कण्टकी गर्तः पांसुच्छन्नो महापथे" वैज०। पद्यतेऽनया – पद (गतौ) "कः" (उ० १-७५)। स्वार्थे "कः"। ह्रस्वः (७-४-१३)। "इति निगदितवन्तं राघवस्तं जगाद व्रज भरत गृहांस्त्वा पादुके त्वं मदीये। च्युतनिखिलविशङ्कः पूज्यमानो जनौघैः सकलभुवनराज्यं कारयाऽस्मन्मतेन" भट्टि० ३-५६।

पादुकाकार ಪಾದುಕಾಕಾರ (पुं०) ಚಪ್ಪಲಿ ತಯಾರಿಸುವವನು.

पाद्दू ಪಾದೂ (स्त्री०) ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚಪ್ಪಲಿ. पद्यतेऽनया – पद (गतौ) "कः" (उ० १-८५)।

पादोदक ಪಾದೋದಕ (न०) 1. ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಳನದ ನೀರು, ಕಾಲು ತೊಳೆದ ನೀರು. 2. ಹಿರಿಯರ ಮತ್ತು ಪರಮ ಪೂಜ್ಯರೆನಿಸಿದವರ ಪಾದಗಳನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರು, ಪಾದತೀರ್ಥ. ಹಿರಿಯರ ಚರಣಗಳನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರನ್ನು ಪೂಜ್ಯಭಾವನೆಯಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದುದೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ. पादप्रक्षालनजातमुदकम्। "हृदि रूपं मुखे नाम नैवेद्यमुदरे हरेः। पादोदकञ्च निर्माल्यं मस्तके यस्य सोऽच्युतः" पाद्म० उत्तर०।

पादोदर ಪಾದೋದರ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. पादः उदरे यस्य।

पाद्य ಪಾದ್ಯ (न०) 1. ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಳನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ನೀರು. पादायेदम् "यत्" (५-४-२५)। "नारीणामथ सरसी सफेनहस्ता प्रीत्येव व्यतनुत पाद्यमूर्मिहस्तैः" माघ० ८-१५। (वि०) 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. पादं चतुर्थांशमर्हति "यत्" (५-१-६६)।

पान ಪಾನ (पुं०) 1. ಮದ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. पीयते यस्मात् – पा (पाने) "ल्युट्"। 2. ನಿಃಶ್ವಾಸ, ನಿಟ್ಟುಸಿರು. पायतेऽनेन – पा (रक्षणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "निःश्वासः पान एतनः" वैज०। 3. ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು. "पानधौतनवयावकरागं सुभ्रुवो निभृतचुम्बनदक्षाः" माघ० १०-२६। 4. ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. पिबत्यनेन – पा (पाने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. पा (रक्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ಕಾಲುವೆ, ಕೊಳ ಮೊದಲಾದ ಜಲವಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. पीयते पशुपक्ष्यादिभिरत्र—पा (पाने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 7. ಜಲ, ನೀರು. पीयते – पा (पाने) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। (वि०) 8. ಪಾನಮಾಡುವವನು. 9. ರಕ್ಷಿಸುವವನು. पिबति रक्षति वा – पा (पाने, रक्षणे) कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

पानक ಪಾನಕ (न०) ಕುಡಿಯಬಹುದಾದ ದ್ರವವಸ್ತು, ಹಾಲು, ನೀರು ಮುಂತಾದುದು, ಹುಳಿ ಅಥವಾ ನಿಂಬೆ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾನೀಯ.

पानगोष्ठी ಪಾನಗೋಷ್ಠೀ (स्त्री०) ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವರ ಸಭೆ, ಕುಡಿಯುವವರು ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು, ಮದ್ಯ ಕುಡಿಯುವವರ ಗುಂಪು.

पानप ಪಾನಪ (वि०) ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು. ಹೆಂಡಗುಡುಕ. पानं मद्यादिपेयं पिबति – पा (पाने) "कः" (३-२-३)।

पानपात्र ಪಾನಪಾತ್ರ (न०) ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. ಮದ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪಾನೀಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. पानस्य पेयस्य मद्यादेः पात्रम्।

पानभूमि ಪಾನಭೂಮಿ (स्त्री०) ಕುಡಿಯುವ ಜಾಗ. ಮದ್ಯ ಪಾನ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. पानस्य भूमिः। "घ्राणकान्तमधुगन्धकर्षिणीः पानभूमिरचनाः प्रियासखः" रघु० १९-११।

पानशौण्ड ಪಾನಶೌಂಡ (वि०) ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು.

पानीय ಪಾನೀಯ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. पीयते—पा (पाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "पानीयं प्राणिनः प्राणाः पानीयं पावनं महत्। पानीयस्य प्रदानेन तृप्तिर्भवति शाश्वती"। (वि०) 2. ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಕುಡಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಕುಡಿಯಬೇಕಾದ. 7. ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. पा (पाने रक्षणे वा) कर्मादौ "अनीयर्"।

पानीयनकुल ಪಾನೀಯನಕುಲ (ನ॰) ನೀರುಬೆಕ್ಕು. ಜಲಮಾರ್ಜಾರ. "उद्वस्तु जलमार्जारः पानीयनकुलो बसौ" ಅಮಿ॰ ಚಿ॰।

पानीयशाला ಪಾನೀಯಶಾಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಮದ್ಯ ಮಾರುವ ಮನೆ, ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ. 2. ಮದ್ಯ ಕುಡಿಯುವ ಮನೆ. पीयतेऽस्याम्—पा (पाने) ಅಧಿ॰ "अनीयर्" (३-१-९६)। पानीया शाला। ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कः"। **-शालिका** -ಶಾಲಿಕಾ.

पान्थ ಪಾಂಥ (ವಿ॰) 1. ಪಥಿಕ, ಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೋಗುವವನು, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ದಾರಿಗ. पन्थानं नित्यं गच्छति—"घः" (५-१-७६)। "यथा निदाघसमये सूर्यांशुपरिपीडितः। पान्थो याति बलं दृष्ट्वा त्वरितं तत्पिपासया" ಹರಿವಂ॰। 2. ವಿಯೋಗಿ, ಪ್ರವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರವಾಗಿರುವವನು. "इतीव पान्थान् शपतः पिकान् द्विजान् सखेदमेक्षिष्ट स लोहितेक्षणान्" ನೈಷ॰ ೧-೨೦।

पाप ಪಾಪ (ನ॰) 1. ನರಕವಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಕೃತ್ಯ ಮತ್ತು ದುರಾಚಾರ, ಹಿಂಸೆ. पाति अस्मादात्मानम्—पा (रक्षणे) "पः" (उ॰३-२३)। "दृढभक्तिरिति ज्येष्ठे राज्यतृष्णापराङ्मुखः। भ्रातुः पापस्य भरतः प्रायश्चित्तमिवाकरोत्" ರಘು॰ ೧೨-೧೯। "पापं पापाः कथयत कथं शौर्यराशेः पितुर्मे" ವೇಣೀ॰ ೩-೮। (ವಿ॰) 2. ಪಾಪಿ, ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನೆಸಗಿದವನು, ಪಾಪದ ಸ್ವಭಾವದವನು. पापमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु। साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते" ಗೀತಾ ೬-೯। 3. ಮಂಚಕ, ಘಾತುಕ, ಕ್ರೂರಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. "नृशंसो घातुकः क्रूरः पापः" ಅಮ॰। ಪಾಪವು ಕಾಯಿಕ ವಾಚಿಕ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) ಪ್ರಾಣಹಿಂಸೆ, ಕಳ್ಳತನ, ಪರಸ್ತ್ರೀದೂಷಣ (ವ್ಯಭಿಚಾರ) ಇವು ಕಾಯಿಕ ಪಾಪ. "प्राणाभितापनं स्तैन्यं परदारमथापि वा। त्रीणि पापानि कायेन सर्वतः परिवर्जयेत्" ಭಾ॰ ಶಾನ್ತಿ॰।

(2) ಕಟ್ಟುಮಾತಾಡುವುದು, ಇತರರ ಮನ ನೋಯುವಂತೆ ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು, ಚಾಡಿಕೋರತನ, ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಚಿಕ ಪಾಪ. "असत्प्रलापं पारुष्यं पैशुन्यमनृतं तथा। चत्वारि वाचा राजेन्द्र न जल्पेत न चिन्तयेत्" ಭಾ॰ ಶಾನ್ತಿ॰।

(3) ಪರಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ದ್ವೇಷ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾನಸಿಕ ಪಾಪ. "अनभिध्या परस्वेषु सर्वसत्त्वेषु सौहृदम्। कर्मणां फलमस्तीति त्रिविधं मनसाचरेत्" ಭಾ॰ ಶಾನ್ತಿ॰।

पापकृत् ಪಾಪಕೃತ್ (ವಿ॰) ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು. पापं कृतवान्। "पापकृन्मुच्यते पापात् तथा दानेन चापदि"।

पापग्रह ಪಾಪಗ್ರಹ (ಪುಂ॰) ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ ಗ್ರಹ, ಪೀಡಿಸುವ ಗ್ರಹ—ಕ್ಷೀಣಚಂದ್ರ, ಕುಜ, ರಾಹು, ಶನಿ ಇವರೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಬುಧ ಮತ್ತು ರವಿ ಇವರು ಪಾಪ ಗ್ರಹಗಳು. "अर्कोनिन्दुः कुजो राहुः शनिस्तैर्युत इन्दुजः। रविः पापग्रहाश्चैते शुभाश्चान्ये प्रकीर्तिताः"।

पापघ्न ಪಾಪಘ್ನ (ಪುಂ॰) 1. ತಿಲ, ಎಳ್ಳು. पापं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। ತಿಲದಾನದಿಂದ ಪಾಪ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು. (ವಿ॰) 2. ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ.

पापचेली ಪಾಪಚೇಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. "एकाष्ठीला पापचेली प्राचीना वनतिक्तिका" ಅಮ॰।

पापनाशन ಪಾಪನಾಶನ (ಪುಂ॰) 1. ವಿಷ್ಣು. पापं तदुपलक्ष्यं बाह्याभ्यन्तरशत्रुं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "देवकीतनयत्वेऽपि प्रपन्नानां विशेषतः। बाह्यान्तःशत्रुसंहारी यः स स्यात् पापनाशनः" इति निरुक्तिः। (ನ॰) 2. ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. पापस्य नाशनम्। 3. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. पापं नाशयत्यनेन—णश + णिच् कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। (ವಿ॰) 4. ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ. पापं नाशयति—णश (अदर्शने) णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

पापपति ಪಾಪಪತಿ (ಪುಂ॰) ಉಪಪತಿ, ಜಾರ, ಮಿಂಡ. पापजनकः पतिः।

पापफल ಪಾಪಫಲ (ನ॰) ಪಾಪದ ಫಲ, ದುಷ್ಕಾರ್ಯದ ಫಲ.

पापभाज् ಪಾಪಭಾಜ್ (ವಿ॰) ಪಾಪವನ್ನು ಹೊಂದುವ, ಪಾಪವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ. पापं भजते—भज (सेवायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। "न केवलं यो महतोऽभाषते शृणोति तस्मादपि यः स पापभाक्" ಕುಮಾ॰ ೫-೮೩।

पापमुक्त ಪಾಪಮುಕ್ತ (ವಿ॰) ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. पापान्मुक्तः। "यः समः सर्वभूतेषु विनात्मा शान्तमानसः।

स पापेभ्यो विमुच्येत ज्ञानवान् स च वेदवित्" वराहपु०।

पापमुक्ति पापमुक्ति (स्त्री०) पापದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. पापान्मुक्तिः।

पापयोनि पापयोनि (स्त्री०) 1. ತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ, ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಜನ್ಮ. पापा निन्द्या योनिः। (वि०)2. ಪಾಪಕರ್ಮದಿಂದ ಆಗುವಂತಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ, ತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ. पापहेतुका योनिर्यस्य। "महापातकजान् घोरान्नरकान् प्राप्य दारुणान्। कर्मक्षयात्प्रजायन्ते महापातकिनस्त्विह॥ मृगाश्वसूकरोष्ट्राणां ब्रह्महा योनिमृच्छति। खरपुक्कस-वेणानां सुरापो नात्र संशयः। कृमिकीटपतङ्गत्वं स्वर्ण-हारी समाप्नुयात्। तृणगुल्मलतात्वं च क्रमशो गुरुतल्पगः" याज्ञ० ३-२०६-८। [ಏವರಕ್ಕೆ "अधर्म" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पापरोग पापरोग (पुं०) ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗ, ವೈದ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೂ ಆಡಗದ ಕರ್ಮವ್ಯಾಧಿ. [ಈ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಅನುಭವ ದಿಂದಲೇ ನಿವೃತ್ತಿ ಹೊಂದಬೇಕು. ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ನರಕವಾಸ ಮತ್ತು ತಿರ್ಯಕ್‌ಜನ್ಮ ಗಳಾದ ಬಳಿಕ ಮನುಷ್ಯ ಜನ್ಮ ಪಡೆದು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವ್ಯಾಧಿಗಳೂ ಉಂಟು.] ಮಹಾ ಪಾತಕಿಯು ಕುಷ್ಠರೋಗಿಯಾಗುವನು. ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿ ದವನು ಕ್ಷಯರೋಗಿಯಾಗುವನು. ಸ್ವರ್ಣವನ್ನು ಕದಿಯು ವವನು ಕುನಖಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಧಾನ್ಯಚೋರನು ಅಂಗ ಹೀನನಾಗುತ್ತಾನೆ. ವಸ್ತ್ರಚೋರನು ಶ್ವೇತ ರೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಶ್ವಾಪಹಾರಕನು ಕುಂಟನಾಗಿ ಹುಟ್ಟು ತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಕಷ್ಟದಾಯಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಪಾಪಿಯು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು.

पापरोगिन् पापरोगिन् (वि०) ಪಾಪಕೃತ್ಯದ ಫಲ ವಾದ ರೋಗಗಳುಳ್ಳವನು. पापरोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

पापर्द्धि पापर्द्धि (स्त्री०) 1. ಬೇಟೆ. पापानामृद्धिरत्र। 2. ಪಾಪದ ವೃದ್ಧಿ, ಪಾಪವು ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. पापानामृद्धिः समृद्धिः।

पापशमन पापशमन (न०) 1. ಪಾಪವನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡುವುದು. पापस्य शमनम्। (वि०) 2. ಪಾಪ ವನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುವ. पापं शमयति—शम् (उपशमे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

पापहन् पापहन् (वि०) ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. पापं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। "उपपदनियमस्य प्रायिकत्वाभिप्रायेण "क्विप्"। "यत्र श्यामो लोहिताक्षो दण्डञ्चरति पापहा। प्रजास्तत्र न मुह्यन्ति नेता चेत्साधु पश्यति" मनु० ७-२५।

पापात्मन् पापात्मन् (वि०) ಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಜೀವ). पापयुक्तः आत्मा।

पापिन् पापिन् (वि०) ಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ. पाप-मस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

पापिष्ठ पापिष्ठ (वि०) ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪಾಪಿ ಯಾದ, ಅಧಿಕ ಪಾಪ ಮಾಡಿದ. अतिशयेन पापी—"इष्ठन्" (५-३-५५)।

पापीयस् पापीयस् (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪಾಪಿ ಯಾದ ಒಬ್ಬ. अयमनयोरतिशयेन पापी "ईयसुन्" (५-३-५७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यसी -यस्।

पाप्मन् पाप्मन् (पुं०) ಪಾಪ, ಪಾತಕ. आप्नोति व्याप्नोति लोकान्—आप्लृ (व्याप्तौ) "मनिन्" (उ० ४-१५०)। निपा०। "पाप्मनां तमसि पातयितृणा-मात्मचौर्यमधिराजपदस्थम्" यादः २१-२०।

पामघ्न पामघ्न (पुं०) 1. ಗಂಧಕ. पाम हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (स्त्री०) 2. ಕುಟಕರೋಹಿಣಿ.

पामन् पामन (न०) ಕಜ್ಜಿ, ಚರ್ಮರೋಗ. पायत्यङ्गम् —पै (शोषणे) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। स्त्रियां मन्नन्तत्वात् वा "टाप्" (४-१-१३)। पामा पामा. "पाम पामा विचर्चिका" अम०।

पामन पामन (वि०) ಕಜ್ಜಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಜ್ಜಿ ಹಿಡಿ ದಿರುವ, ಚರ್ಮರೋಗವುಳ್ಳ. पामास्त्यस्य "नः" (५-२-१००)।

पामर पामर (वि०) 1. ಅಜ್ಞ, ಮೂರ್ಖ, ಏನೇನೂ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. पातीति पाः धर्मः म्रियतेऽनेन—मृङ् (प्राणत्यागे) "घः" (३-३-११८)। 2. ನೀಚ, ಅಸಭ್ಯ, ಅಸಂಸ್ಕೃತ. "पामरो मूर्खनीचयोः" मेदि०। "दूरात् पामरफूत्कृतेः श्रुतिपथप्राप्तेः प्रबुद्धस्त्वमूदृष्टी निश्चेरवारिभिः सहमनाः स्वभ्रे निमज्जन्निव" राजत० १-३७८। 3. ಕಜ್ಜಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಕಜ್ಜಿ ಹಿಡಿ ದವನು. पाम अस्यास्ति "रः" (४-२-८०)। 4. ದುಷ್ಟ, ದುರ್ಜನ. स्त्रियां पामरी पामरी.

पामारि ಪಾಮಾರಿ (पुं०) गंधक. पाम्नोऽरिः। "गन्धाश्मा शुल्वपामाकुष्ठारिर्गान्धिकगन्धकौ" अभि० चि०।

पायन ಪಾಯನ (न०) कुडिसुवुदु, कुडियुवंते माडुवुदु. पा (पाने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

पायनीय ಪಾಯನೀಯ (वि०) 1. कुडिसल्पडुव. 2. कुडिसलु अर्हनाद. 3. कुडिसबेकाद, पान माडिसबेकाद. पा (पाने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **पाययितव्यः** ಪಾಯಯಿತವ್ಯಃ.

पाययत् ಪಾಯಯತ್ (वि०) कुडिसुत्तिरुव, पान माडिसुत्तिरुव. पा (पाने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -ಯನ್ತೀ. "शानच्" (३-२-१२४)। **-यमानः** -ಯಯಮಾನಃ.

पायस ಪಾಯಸ (पुं०) 1. क्षीरान्न, क्षीरदल्लि पक्ववाद अन्न, पालिनल्लि बेयिसल्पट्ट अन्न. पयसि संस्कृतम् "अण्" (४-२-१६)। "संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन च" मनु० ३-२७१। 2. लोबान, तुरुष्क देशद ओंदु वासनाद्रव्य. "पायसस्तु क्लीबवृंसोः श्रीवासपरमान्नयोः" मेदि०। (वि०) 3. हालिनिंद तयारिसल्पट्ट वस्तु. पयसो विकारः "अण्" (४-३-१३४)।

पायिक ಪಾಯಿಕ (पुं०) पदाति, कालाळु.

पायित ಪಾಯಿತ (न०) 1. कुडिसुवुदु, पानमाडिसुवुदु. पा (पाने) + णिच् "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. कुडिसल्पट्ट, पानमाडिसल्पट्ट. पा+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

पायितवत् ಪಾಯಿತವತ್ (वि०) कुडिसिदवनु, पान माडिसिदवनु. पा (पाने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -ವತೀ.

पायिन् ಪಾಯಿನ್ (न०) कुडियुववनु, पानमाडुववनु. पा (पाने) "णिनिः" (३-२-७८)।

पायु ಪಾಯು (वि०) 1. गुद, असनद्वार, अपान वायु होरडुव मार्ग. पाति मलनिःसारणेन रक्षति—पा (रक्षणे) "उण्" (उ० १-१)। 2. ओंदु कर्मेन्द्रिय. ["कर्मेन्द्रिय" पददल्लि नोडि.]

पाय्य ಪಾಯ್ಯ (न०) 1. परिवाण, अळते. मीयतेऽनेन —मा (माने) "ण्यत्" धात्वादेः पत्वं च निपा० (३-१-१२९)। 2. पानीय, जल, नीरु. 3. कुडियुवुदु, पानमाडुवुदु. (वि०) 4. निंदेगे अर्हनाद, नीच, अधम. 5. कुडिसल्पडुव. 6. कुडिसबेकाद, पानमाडिसबेकाद. 7. पान माडिसलु अर्हनाद. "घृतं च पाय्यः स नरः सुजीर्णे स्निग्धो विरेच्यः स यथोपदेशम्" सुश्रुत० सूत्र० १७-३०।

पार ಪಾರ (न०) 1. होळेय अथवा समुद्रद एदुरु दड. पार्यते तरणमत्र —पार (कर्मसमाप्तौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "पारेजलं नीरनिधेरपश्यन्मुरारिरानीलपलाशराशीः" माघ० ३-७०। "नादाब्धेस्तु परं पारं न जानाति सरस्वती। अद्यापि मज्जनभयात् तुम्बीं वहति वक्षसि"। (पुं०) 2. प्रान्त भाग, कोनेय भाग. "तेजस्वी रिपुहतबन्धुदुःखपारं बाहुभ्यां व्रजति घृतायुधप्लवाभ्याम्" वेणी० ३-२७। 3. आचेय प्रदेश, ओंदु मस्तिन अथवा प्रदेशद होरभाग. "स हि देवः परं ज्योतिस्तमःपारे व्यवस्थितम्" कुमा० २-५८। 4. पादरस. (स्त्री०) **पारा** ಪಾರಾ. 5. ओंदु नदि,

पारक ಪಾರಕ (वि०) 1. पालिसुवनु, कापाडुवनु. पॄ (पालनपूरणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. पूर्तिमाडुव. 3. प्रीतियुंटुमाडुव.

पारक्य ಪಾರಕ್ಯ (न०) 1. परलोकक्के साधनवाद कार्य, परलोकक्के हितवाद कर्म. परस्मै लोकाय हितम्। (वि०) 2. परकीय, इतररिगे संबंधिसिद. परस्येदम्। "वरं स्वधर्मो विगुणो न पारक्यः स्वनुष्ठितः। परधर्मेण जीवन् हि सद्यः पतति जातितः" मनु० १०-९७।

पारग ಪಾರಗ (वि०) 1. पारवन्नु तलुपुव, आचे दडवन्नु मुट्टुव. पारं गच्छति —गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)। 2. कोनेयु भागवन्नु मुट्टिरुव. ओंदु विषयदल्लि संपूर्ण ज्ञानवन्नु पडेदिरुव. "मृगया न विगीयते नृपैरपि धर्मागमर्मपारगैः" नैष० २-९। 3. कार्यवन्नु समाप्ति गोळिसुव, कार्यद कोनेयन्नु मुट्टुव.

पारगत ಪಾರಗತ (वि०) 1. कोनेयन्नु मुट्टिद. 2. आचे दडवन्नु तलुपिद. 3. संपूर्ण तिळिवळिकेयन्नु पडेदिरुव. पारं गतः।

पारगामिन् ಪಾರಗಾಮಿನ್ (वि०) 1. ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ. 2. ಆಚೆ ದಡವನ್ನು ತಲುಪುವ. पार गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

पारण ಪಾರಣ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. पारयति — पार (कर्मसमाप्तौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. व्रत समाप्त्यय नंतर माडुव भोजन. पार भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। स्त्रियां "युच्" (३-३-१०७)। **—ना —ಕಾ.** 3. ಭೋಜನ, ಊಟ. "बभूव तस्याः किल पारणाविधिः न वृक्षवृत्तिव्यतिरिक्त-साधनः" कुमा० ५-२२।

पारत(द) ಪಾರತ(ದ) (पुं०) ಪಾದರಸ. पारं तनोति —तनु (विस्तारे) "डः" (वा० ३-२-१०१)। पृषो०। पारं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३) वा। ಪರಮೇಶ್ವರನ ದೇಹದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ರೇತಸ್ಸು ಪಾದರಸವಾಯಿತು. "शिवाङ्गात् प्रच्युतं रेतः पतितं धरणीतले। तद्देहसारजातत्वाच्छुक्लमच्छमभूच्च तत्। क्षेत्रभेदेन विज्ञेयं शिववीर्यं चतुर्विधम्। श्वेतं रक्तं तथा पीतं कृष्णं तत्तु भवेत् क्रमात्"।

पारतन्त्र्य ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ (न०) ಪರಾಧೀನತೆ, ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. परतन्त्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पारत्रिक ಪಾರತ್ರಿಕ (वि०) 1. ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. 2. ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ. परत्र भवम् "ठञ्" (वा० ४-३-६०)।

पारद ಪಾರದ (पुं०) ಪಾದರಸ, ರಸಧಾತು. पारं ददाति —डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। ["पारत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "पारदः सकलरोगनाशकः षड्रसो निखिलयोगवाहकः"।

पारदारिक ಪಾರದಾರಿಕ (वि०) ಪರಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮಾಡುವವನು, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. परदारान् गच्छति — "ठक्" (वा० ७-३-७)। "पारदारिकविलाससाहसं देवभर्तुरुदटङ्कि भित्तिषु" नैष० १८-२१।

पारदार्य ಪಾರದಾರ್ಯ (न०) ಪರಸ್ತ್ರೀಗಮನ, ವ್ಯಭಿಚಾರ. परस्य दाराः दारा यस्य परदारः, तस्य कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "भृतादध्ययनादानं भृतकाध्ययनं तथा। ारिदार्यं पारिवित्त्यं वार्धुष्यं लवणक्रिया" याज्ञ० ३-२३५।

पारदृश्वन् ಪಾರದೃಶ್ವನ್ (वि०) ಕೊನೆಯನ್ನು ಕಂಡಿರುವ. ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ. पारं दृष्टवान् — दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्वनिप्" (३-२-९४)। "अनाकृष्टस्य विषयैः विद्यानां पारदृश्वनः" रघु० १-२३। स्त्रियां "ङीप्" रश्चान्तादेशः (४-१-७)। **—दृश्वरी —ದೃಶ್ವರೀ.**

पारदेश्य ಪಾರದೇಶ್ಯ (वि०) 1. ಪರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ, ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. पर देशे भवम्। 2. ಪರದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿರುವ, ಬೇರೆ ದೇಶದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ. "दशकं पारदेश्ये तु यः सद्यः क्रयविक्रयी" याज्ञ० २-२५२।

पारमार्थिक ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ (वि०) 1. ಪರಮಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಪರಲೋಕದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ, ಶ್ರೇಯಃಸಾಧನೆಯೇ ಫಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. परमार्थः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। 2. ಪರಮಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ನಿಜವಾದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 3. ವಾಸ್ತವವಾದ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಿಜವಾದ ವಿಷಯವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ. "गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिकः"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पारमार्थिकी ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕೀ.**

पारमार्थ्य ಪಾರಮಾರ್ಥ್ಯ (न०) ಪರಮಾರ್ಥದ ಭಾವ, ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯಿಂದಿರುವಿಕೆ, ನಿಜವಾಗಿರುವಿಕೆ. परमार्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पारमेष्ठ्य ಪಾರಮೇಷ್ಠ್ಯ (न०) 1. ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಪರಮೋನ್ನತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. 2. ಬ್ರಹ್ಮಪಟ್ಟ, ಚತುರ್ಮುಖನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. परमे व्योमनि चिदाकाशे ब्रह्मपदे वा तिष्ठति — परम + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "इनिः" (उ० ४-१०)। "अलुक्" (६-३-१४)। परमेष्ठिनो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "न पारमेष्ठ्यं न महेन्द्रधिष्ण्यं न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम्। न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा मय्यर्पितात्मेच्छति मद्विनान्यत्" भाग० ११-१४-१४।

पारम्पर्य ಪಾರಂಪರ್ಯ (न०) ಪರಂಪರೆ, ಕುಲಕ್ರಮ, ವಂಶಕ್ರಮ. परम्परा स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

पारम्पर्योपदेश ಪಾರಂಪರ್ಯೋಪದೇಶ (पुं०) ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಮಾತು, ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದ ಜನರ ಬಾಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಹೇಳಿಕೆ, ಐತಿಹ್ಯ. पारम्पर्येण गुरुजनपरम्परया प्राप्तः उपदेशः। "ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಹಿಮಾನ್ವಿತರಾದ ದೊಡ್ಡ ಯೋಗಿ

ಯೊಬ್ಬರು ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವರು" ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಕವಿಯಿಂದ ನಮಗೆ ಬಂದ ಮಾತು ಪಾರಂಪರ್ಯೋಪದೇಶವೆನಿಸುವುದು.

पारलौकिक ಪಾರಲೌಕಿಕ (ವಿ॰) 1. ಪರಲೋಕ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ. परलोके भवम् "ಠಞ್" (ವಾ॰ ೪-೩-೬೦)। उभयपदवृद्धिः (೭-೩-೨೦)। "दानपात्रमधमर्णमिहैकग्राहि कोटिगुणितं दिवि दायि" ನೈಷ॰ ೫-೨೨। 2. ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ, ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ. "धर्म एको मनुष्याणां सहायः पारलौकिकः" ಭಾ॰ ಅನು॰ ೧೭೩-೧।

पारवत ಪಾರವತ (ಪುಂ॰) ಪಾರಾವತ, ಕಪೋತಪಕ್ಷಿ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. पारावत पृषो॰। "पारावतः पारवतो जरा स्याज्जरसा सह" ಶಬ್ದಭೇದ॰।

पारवश्य ಪಾರವಶ್ಯ (ನ॰) ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ, ಪರಾಧೀನತೆ, ಇತರರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. परवशस्य भावः "ಷ್ಯञ್" (೫-೧-೧೨೪)।

पारशव ಪಾರಶವ (ಪುಂ॰) 1. ಮದುವೆಯಾದ ಶೂದ್ರ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ನಿಷಾದನೆಂಬ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು. "ब्राह्मणाद्वैश्यकन्यायामम्बष्ठो नाम जायते। निषादः शूद्रकन्यायां यः पारशव उच्यते" ಮನು॰ ೧೦-೮। 2. ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. 3. ಶಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. (ವಿ॰) 4. ಪರಶು ಸಂಬಂಧವಾದ, ಕೊಡಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. परशोरिदम् "अण्" (೪-೩-೧೨೦)। "पारशवः पुमान्। परस्त्रीतनये शस्त्रे द्विजात् शूद्रासुतेऽपि च" ಮೇದಿ॰।

पारश्वधिक ಪಾರಶ್ವಧಿಕ (ಪುಂ॰) ಕೊಡಲಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ. परश्वधः प्रहरणमस्य "ಠಞ್" (೪-೪-೫೮)।

पारसीक ಪಾರಸೀಕ (ಪುಂ॰) 1. ಪಾರಸೀದೇಶದ ಕುದುರೆ. (ಪುಂ॰ ಬ॰ ವ॰) 2. ಪಾರಸೀ ದೇಶ. 3. ಪಾರಸೀ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. 4. ಪಾರಸೀ ದೇಶದ ಜನರು. "पारसीकास्ततो जेतुं प्रतस्थे स्वबलवर्मना" ರಘು॰ ೪-೬೦।

पारस्कर ಪಾರಸ್ಕರ (ಪುಂ॰) ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. पारं करोति—"ಷ್ಕೃಞ್" ನಿಘಾ॰ (೬-೧-೧೫೨)।

पारस्त्रैणेय ಪಾರಸ್ತ್ರೈಣೇಯ (ಪುಂ॰) ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಪರಸ್ತ್ರೀಪುರುಷನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. परस्त्रिया अपत्यम् "ಢಕ್" (೪-೧-೧೨೦)। ಇನಡಾದೇಶಃ (೪-೧-೧೨೬)। उभयपदवृद्धिः (೭-೩-೨೦)। स्त्रियां "ಙೀಪ್" (೪-೧-೧೫)। ಅಪತ್ಯಾರ್ಥೇ -ಸ್ತ್ರೈಣೇಯಃ.

पारस्परिक ಪಾರಸ್ಪರಿಕ (ವಿ॰) ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. परस्परस्य भावः "ಷ್ಯञ್" (೫-೧-೧೨೪)।

पारस्परिकता ಪಾರಸ್ಪರಿಕತಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ, ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವಿಕೆ. पारस्परिकस्य भावः "ತಲ್" (೫-೧-೧೧೯)।

पारस्परिकी ಪಾರಸ್ಪರಿಕೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ, ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವಿಕೆ. पारस्परिकस्य भावः "ಷ್ಯञ್" (೫-೧-೧೨೪)। स्त्रियां "ಙೀಪ್" (೪-೧-೧೫)।

पारस्परीण ಪಾರಸ್ಪರೀಣ (ವಿ॰) ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ. परस्परस्य भावः "ಖಞ್" (೫-೧-೧೨೪)। स्त्रियां "ಙೀಷ್" (೪-೧-೪೧)।

पारस्यकुलीन ಪಾರಸ್ಯಕುಲೀನ (ಪುಂ॰) ಪರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಬೇರೆ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ದತ್ತಪುತ್ರ. परस्य कुले भवः "ಖಞ್" (೪-೪-೧೧)। गणे परस्यकुलेति पाठात् अलुक्।

पारायण ಪಾರಾಯಣ (ನ॰) 1. ಆದಿಯಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದುವುದು, ಸಂಪೂರ್ಣ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದುವುದು. पारं समाप्तिमयतेऽनेन—अय (गतौ) "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೭)। "बृहस्पतिरिन्द्राय दिव्यं वर्षसहस्रं शब्दपारायणं जगौ। नान्तं जगाम"। 2. ಪುರಾಣ ಪಾಠ, ಪುರಾಣವನ್ನು ಓದುವುದು. "वरयेद्-ब्राह्मणं शान्तं पारायणकृते तदा" ದೇವೀಭಾ॰। 3. ವೇದದ ಪಠನ.

पारायणिक ಪಾರಾಯಣಿಕ (ಪುಂ॰) ಪಾರಾಯಣಮಾಡುವವನು, ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಓದುವವನು, ವೇದ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಓದಿ ಮುಗಿಸುವವನು. (ಶಿಷ್ಯ) पारायणं वर्तयति वेदाध्ययनम् आवर्तयति "ಠಞ್" (೫-೧-೭೨)। छात्रः।

पारावत ಪಾರಾವತ (ಪುಂ॰) ಕಪೋತ ಪಕ್ಷಿ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. पारे पर्वतनद्यादिपरपारे आपतति—पार+आ+पत्लृ (गतौ) "अच्" (೩-೧-೧೩೪)। पृषो॰ पस्य वः। परं जीवमवति परात् शत्रोः अहङ्कारादा ज्ञानोपदेशद्वारा अवति—अव (रक्षणे) "शतृ" (೩-೨-೧೨೪)। परावन् तत्त्वज्ञः, तस्यायम् "अण्" (೪-೩-೧೨೦)। "तां कस्यां-चिद्भुवनवलभौ सुप्तपारावतायाम्" ಮೇಘ॰ ೧-೩೮। ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಉಪದೇಷ್ಟೃಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಾವತವೂ ಒಂದು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಗುರುಗಳು: (1) ಪೃಥಿವಿ (2) ವಾಯು (3) ಆಕಾಶ (4) ಜಲ (5) ಚಂದ್ರ (6) ಅಗ್ನಿ (7) ಸೂರ್ಯ (8) ಪಾರಿವಾಳ (9) ಹೆಬ್ಬಾವು (10) ಸಮುದ್ರ (11) ಪತಂಗ (12) ಜೇನುಹುಳು (13) ಆನೆ (14) ಬೇಡರು (15) ಜಿಂಕೆ (16) ಮೀನು (17) ವೇಶ್ಯೆ (18) ಕುರರ ಪಕ್ಷಿ (19) ಸಣ್ಣ ಮಗು (20) ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆ (21) ಲೋಹಕಾರ (22) ಸರ್ಪ (23) ಜೇಡರ ಹುಳ ಮತ್ತು (24) ಭ್ರಮರ.

ಈ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಗುರುಗಳಿಂದ ಕಲಿಯಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳು:

ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ:—ಎಂತಹ ಕಷ್ಟ ಬಂದರೂ ಭೂಮಿಯಂತೆ ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದ ಕ್ಷಮಾ

ಗುಣವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಪರ್ವತಗಳೂ ವೃಕ್ಷಗಳೂ ಪರಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನ ಜನ್ಮ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ **ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ** ಕಲಿಯಬೇಕು.

ವಾಯುವಿನಿಂದ:—ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಆಹಾರ ಮಾತ್ರ ಸಾಕು. ಇಂದ್ರಿಯ ತೃಪ್ತಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಯೋಗಿಗೆ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಆಹಾರವೇ ಸಾಕೆಂದೂ ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳಿಗಾಗಿ ದುಡಿಯಬಾರದೆಂದೂ **ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಚಂದನ ಅಗ್ನಿ ಮುಂತಾದ ಶೀತೋಷ್ಣ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಸಿದ ಹೊರಗಿನ ವಾಯುವು ಆ ಗುಣಗಳನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿರುವಂತೆ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯಗಳಾದ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಂಟಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದರೂ ತನ್ನನ್ನು ದೇಹವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಆತ್ಮವೆಂದೇ **ಹೊರಗಿನ ವಾಯುವಿನಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆಕಾಶದಿಂದ:—ಆಕಾಶವು ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದು ಆ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಮಸ್ತ ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ನಿರಂತರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನೆಂಬುದನ್ನು **ಆಕಾಶದಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಜಲದಿಂದ:—ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛತೆಯೂ ಸ್ನಿಗ್ಧತೆಯೂ ಮಾಧುರ್ಯವೂ ಇದ್ದು ದರ್ಶನ ಸ್ಪರ್ಶ ಸಂಕೀರ್ತನಾದಿಗಳಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಯೋಗಿಯಾದವನು ಸ್ವಚ್ಛಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಮಧುರ ಭಾಷಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ದರ್ಶನ ಸ್ಪರ್ಶನಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು **ಜಲದಿಂದ** ಕಲಿಯಬೇಕು.

ಚಂದ್ರನಿಂದ:—ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳಿಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳು ಚಂದ್ರನಿಗಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿರುವ ನಿಷೇಕಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆವನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವೆಂದೂ ಆತ್ಮನಿಗಲ್ಲವೆಂದೂ **ಚಂದ್ರನಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಅಗ್ನಿಯಿಂದ:—ಅಗ್ನಿಯು ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಶುದ್ಧವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಯೋಗಿಯು ಜ್ಞಾನ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಭೇದವೆಣಿಸದೆ ಉದರಭರಣ ಮಾತ್ರದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಶುದ್ಧಮನಸ್ಕನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಕಾಷ್ಠ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಆಯಾ ವಸ್ತುಗಳ ವಕ್ರತ್ವ ಋಜುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾರದಿಂದಲೇ ತೋರುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಚಿದಚಿದಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು ಆಯಾ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದಲೇ ತೋರುತ್ತಿರುವನೆಂಬುದನ್ನೂ **ಅಗ್ನಿಯಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸೂರ್ಯನಿಂದ:—ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರದ ನೀರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಲ್ಲದೆ ಪರಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಳೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಚೆಲ್ಲುವಂತೆ ಯೋಗಿಯೂ ತಾನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಾರ್ಥವಾಗಿ ತ್ಯಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು **ಸೂರ್ಯನಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕಪೋತ (ಪಾರಿವಾಳ) ದಿಂದ:—ಕಪೋತದಂಪತಿಗಳೆರಡು ತಮ್ಮ ಮರಿಗಳನ್ನು ಬಹಳ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತ ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಆನಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಒಂದು ದಿನ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಗೂಡಿನಿಂದ ಹೊರಟು ಅಲೆದಾಡುತ್ತ ಬರುವುದರೊಳಗೆ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಒಂದ ಬೇಡನು ಎರಡು ಮರಿಗಳನ್ನೂ ಬಲೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತಾಯಿಹಕ್ಕಿಯೂ ಅದರ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ತಾನೂ ಅದರೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿತು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ತಾಳಲಾರದೆ ದುಃಖದಿಂದ ಗಂಡುಹಕ್ಕಿಯೂ ಬಲೆಯೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲು ಬೇಡನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಟನು. ಹೀಗೆಯೇ ಸಂಸಾರಿಯಾದವನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸದೆ ಸುಖದುಃಖಾದಿ ದ್ವಂದ್ವಗಳಿಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಕುಟುಂಬ ಪೋಷಣೆಗಾಗಿಯೇ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತ ಪತ್ನೀಪುತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಅಪಾರ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು **ಕಪೋತದಿಂದ** ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಹೆಬ್ಬಾವಿನಿಂದ:—ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಗಳೆರಡೂ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿಯೇ ಸಂಭವಿಸುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ವಿವೇಕಿಯಾದವನು ಸುಖವನ್ನೂ ದುಃಖದಂತೆಯೇ ಭಾವಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಮುಖನಾಗಿರಬೇಕು. ತನಗೆ ದೈವಲಬ್ಧವಾದ ಆಹಾರದಿಂದಲೇ ದೇಹಧಾರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ತಾನಾಗಿ ಲಬ್ಧವಾದ

ಆಹಾರದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೆಬ್ಬಾವಿ (ಅಜಗರ) ನಂತೆ ಯಾವ ಸೌಖ್ಯವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿರತನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು **ಹೆಬ್ಬಾವಿ (ಅಜಗರ) ನಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಮುದ್ರದಿಂದ:—ಸಮುದ್ರವು ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನದೀಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದರೂ ಉಕ್ಕಿಬರದಿರುವಂತೆ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲೂ ಬತ್ತಿಹೋಗದಿರುವಂತೆ ಯೋಗಿಯಾದವನೂ ತನಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಭಾಗ್ಯವು ಲಭಿಸಿದಾಗ ಹಿಗ್ಗದೆಯೂ ಅದಿಲ್ಲದಾಗ ಕುಗ್ಗದೆಯೂ ಇರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು **ಸಮುದ್ರದಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪತಂಗದಿಂದ:—ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿ ಇನ್ನ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದಕ್ಕೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ತಾನು ಅಂಧ ಕೂಪದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವನೆಂಬುದನ್ನು, ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯು ತನಗೆ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಸಾಯುವ **ಪತಂಗದಿಂದ** ಕಲಿಯಬೇಕು.

ಜೇನುಹುಳದಿಂದ:—ಜೇನುಹುಳಗಳು ಪುಷ್ಪಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ನೋವುಂಟುಮಾಡದೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಮಕರಂದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಬೇರೆ ಪುಷ್ಪದ ಕಡೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಯೋಗಿಯೂ ಬೇರೊಬ್ಬರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗದಂತೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಲಭಿಸಿದ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಆಹಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತ ಕಾಲಯಾಪನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ಒಂದೇ ಪುಷ್ಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಜೇನುಹುಳವು ಅದು ಮುಕುಳಿತವಾದಾಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಬೀಳುವಂತೆ ಯೋಗಿಯೂ ಒಂದೇ ಕಡೆ ನಿಂತರೆ ಮೋಹಪಾಶಬದ್ಧನಾಗಿ ಕೆಡುವನೆಂಬುದನ್ನೂ **ಜೇನುಹುಳದಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಆನೆಯಿಂದ:—ಕಾಡಾನೆಗಳು ಸೊಪ್ಪು ಮತ್ತು ಹುಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಹಳ್ಳದ ಮೇಲೆ ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಹೆಣ್ಣಾನೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರ ಆಸೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಯೋಗಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀರೂಪದ ಬೊಂಬೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿದರೂ ಮೋಹಪಾಶಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿ ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವನೆಂಬುದನ್ನು **ಆನೆಯಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಜೇಡನಿಂದ:—ಜೇನುಹುಳಗಳು ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಟ್ಟ ಜೇನನ್ನು ಜೇಡನು ಉಪಾಯದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನು ಅತ್ಯಾಸೆಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿ ತಾನೂ ಅನುಭವಿಸದೆ ದಾನವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಕೂಡಿಟ್ಟ ಹಣವು ಇತರರ ಪಾಲಾಗುವುದೆಂದು **ಜೇಡನ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಜಿಂಕೆಯಿಂದ:—ಜಿಂಕೆಯು ಬೇಟಿಗಾರನ ಗಾನದ ಧ್ವನಿಗೆ ಮರುಳಾಗಿ ಅವನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಅಸುವನ್ನು ನೀಗುವಂತೆ ಯೋಗಿಯು ಭಗವದ್ವಿಷಯವಲ್ಲದ ಗ್ರಾಮ್ಯ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಗಮನ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ವಿನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು **ಜಿಂಕೆಯಿಂದ** ಕಲಿಯಬೇಕು.

ಮೀನಿನಿಂದ:—ಮೀನು ಗಾಳಕ್ಕೆ ಚುಚ್ಚಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕಚ್ಚಲು ಹೋಗಿ ಬೆಸ್ತನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಸಾಯುವಂತೆ ಯೋಗಿಯು ಜಿಹ್ವಾ ಚಾಪಲ್ಯದಿಂದ ಆತ್ಮವಿನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು **ಮೀನಿನಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮನುಷ್ಯನು ಮೊದಲು ರಸನೇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಜಯಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಗುವುದು.

ವೇಶ್ಯೆಯಿಂದ:—ವೇಶ್ಯೆಯಾದವಳು ಸಾಮಾನ್ಯಜನರಿಂದ ತನಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯವು ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದ ಪುರುಷರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಹೆಚ್ಚು ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಬರುವನೆಂದು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ನಿದ್ರಾಹಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕುಳಿತಿರಲು ಅಂತಹವನು ಬರದಿದ್ದಾಗ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತಳಾಗಿ ನಿರ್ವೇದ ಹೊಂದಿ ದ್ರವ್ಯಾಸೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಕ್ಷೇಮಕರವಾದ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯನು ಹೆಚ್ಚು ಆಶೆಪಟ್ಟು ಕೊನೆಗೆ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವನೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು **ವೇಶ್ಯೆಯಿಂದ** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕುರರ (ಕುರನ) ಪಕ್ಷಿಯಿಂದ:—ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತುವು ತನ್ನದೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೂ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದೂ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು, ಕೊಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾಂಸದ ತುಂಡನ್ನು ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಭಯದಿಂದ ಹೇಚಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕುರರ ಪಕ್ಷಿಯಿಂದ ಗಿಡುಗ ಹಕ್ಕಿಯೊಂದು ಬಂದು ಮಾಂಸದ ತುಂಡನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದಾಗ ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ಸುಖದಿಂದಿದ್ದ **ಕುರರ ಪಕ್ಷಿಯಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಸಣ್ಣವಗುವಿನಿಂದ:—ಸಣ್ಣವಗುವಿಗೆ ಮಾನಾಪಮಾನಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲ. ಸಂಸಾರದ ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲ.

ಆತ್ಮಪೋಷಣೆಯ ಚಿಂತೆಯಂತೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾದ ಯೋಗಿಯೂ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಡದೆ ನಿತ್ಯಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು **ಕಣ್ಣಮಗುವಿನಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಕನ್ನೆಯಿಂದ :—ತನ್ನನ್ನು ವರಿಸಲು ಬರುವ ಯಾರಿಗೂ ತನ್ನ ಬಡತನವು ತಿಳಿಯಬಾರದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಬತ್ತವನ್ನು ಕುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಳೆಗಳಿಲ್ಲವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದು ಬಳೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದೆ ಬತ್ತವನ್ನು ಕುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದ **ಕನ್ನೆಯಿಂದ** ಮನುಷ್ಯನು ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಯಾವ ರೀತಿಯ ಕಲಹಕ್ಕೂ ವಾದವಿವಾದಗಳಿಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಧ್ಯಾನವು ಸುಗಮವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಲೋಹಕಾರ (ಬಾಣಗಾರ) ನಿಂದ :—ಬಾಣಗಾರ (ಬಾಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವ)ನು ಬಾಣದ ಅಲಗಿಗೆ ಹದವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಅದರಲ್ಲೇ ಮಗ್ನನಾಗಿ ಯಾರನ್ನೂ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನೋಡದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಯೋಗಿಯೂ ಯಾವ ಬಾಹ್ಯವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಗಮನಿಸಲಾರನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು **ಬಾಣಗಾರನಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಸರ್ಪದಿಂದ :—ಯೋಗಿಯಾದವನು ಜನರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರದೆ ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಾಂತವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ಹೋದ ಕಡೆ ಸಾಧುಗಳ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ನಿದ್ರಾಹಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ, ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕಟ್ಟಿದ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಯಾವ ಜನರ ಗುಂಪಿಗೂ ಸೇರದೆ ಸುಖವಾಗಿರುವ **ಸರ್ಪದಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಜೇಡರಹುಳದಿಂದ :—ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪ ರೂಪವಾದ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಸಂಹರಿಸಿ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಾನೊಬ್ಬನೇ ನಿಲ್ಲುವನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು, ತನ್ನ ಹೃದಯದಿಂದಲೇ ದಾರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಬಲೆಯಂತೆ ಅದನ್ನು ನಾನಾ ಕಡೆಗೂ ಹರಡಿ ತಾನು ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಮತ್ತೆ ಆ ದಾರವನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ **ಊರ್ಣನಾಭಿ (ಜೇಡರಹುಳ)ಯಿಂದ** ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಭ್ರಮರದಿಂದ :—ಕಣಜಹುಳವು ತನ್ನ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ಹುಳವನ್ನು ತಂದು ತನ್ನ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿಟ್ಟಾಗ ಆ ಹುಳವು ಭಯದಿಂದ ಆ ಕಣಜದ ಹುಳವನ್ನೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸುತ್ತ ಕೊನೆಗೆ ತಾನೂ ಆ ಕಣಜದ ರೂಪವನ್ನೇ ಹೊಂದುವಂತೆ ಜೀವನು ಸರ್ವದಾ ಬ್ರಹ್ಮಧ್ಯಾನದಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತ ಕೊನೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಾರೂಪ್ಯವನ್ನೇ ಹೊಂದುವನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು **ಭ್ರಮರ (ಕಣಜ) ದಿಂದ** ತಿಳಿಯಬಹುದು.

पारावताङ्घ्रि **ಪಾರಾವತಾಂಘ್ರಿ** (ಪುಂ) ಕಂಗೊಂಗೊಡ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ. पारावत इव अङ्घ्रिः मूलमस्य।

पारावार **ಪಾರಾವಾರ** (ಪುಂ) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. पारमवारं च अस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। पारमावृणोति—आ + वृञ् (वरणे) "अण्" (३-२-१) वा। "पारावारपयोविशोषणकलापारीणकालानलज्वालाजालं" दशाव०। (द्विव०) 2. ಎರಡು ಕಡೆಯ ತೀರಗಳು, ಆಚಿನ ಮತ್ತು ಈಚಿನ ದಡಗಳು. पारं च अवारं च।

पारावारीण **ಪಾರಾವಾರೀಣ** (वि०) 1. ಆಚೆ ದಡವನ್ನೂ ಈಚಿನ ದಡವನ್ನೂ ತಲುಪುವವನು. पारमवारं च गच्छति—"खः" (वा० ४-२-१३)। 2. ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವವನು. पारावारं गामी—"खः" (५-२-११)।

पाराशर **ಪಾರಾಶರ** (पुं) 1. ವೇದವ್ಯಾಸ, ಬಾದರಾಯಣ, ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. पराशरस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११४)। 2. ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಧರ್ಮ (ಸ್ಮೃತಿ) ಸಂಹಿತೆ. "कृते तु मानवो धर्मस्त्रेतायां गौतमः स्मृतः। द्वापरे शङ्खलिखितः कलौ पाराशरः स्मृतः"। (न०) 3. ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಭಿಕ್ಷುಸೂತ್ರ. पराशरेण कृतम् "अण्" (४-३-११६)। (वि०) 4. ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. पराशरस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)।

पाराशरि **ಪಾರಾಶರಿ** (पुं) 1. ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ, ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿ. पराशरस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। 2. ಶುಕಮಹರ್ಷಿ.

पाराशरिन् **ಪಾರಾಶರಿನ್** (पुं) ಭಿಕ್ಷು, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. पाराशर्येण प्रोक्तं भिक्षुसूत्रमधीते—"णिनिः" (४-३-११०)।

पाराशर्य पाराशर्य (पुं०) मैदव्यासमहर्षि, बादरायणऋषि, पराशरमहर्षिय पुत्र. पराशरस्यगोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)।

पारि पारि (न०) 1. ब्रह्मज्ञान. 2. समुद्र.

पारिकार्मिक पारिकर्मिक (वि०) अलंकारकार्य्य दल्लि नियुक्तनादवनु. परिकर्मणि नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

पारिकाङ्क्षिन् पारिकाङ्क्षिन् (पुं०) 1. यति, संन्यासि. 2. तापस. पारि ब्रह्मज्ञानम्, तत् काङ्क्षति —काक्षि (काङ्क्षायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "तपस्वी तापसः पारिकाङ्क्षी" अम०।

पारिख पारिख (वि०) कंदकदल्लिरुव परिखायां भवः "अण्" (४-२-११०)।

पारिखेयी पारिखेयी (स्त्री०) कंदकक्के योग्य वाद भूमि. परिखा अस्या अस्ति "ढक्" (५-१-१७)।

पारिग्रामिक पारिग्राम्यिक (वि०) ग्रामद सुत्तलू इरुव. परि + ग्राम "ठञ्" (४-३-६१)।

पारिजात पारिजात (पुं०) इंद्रन उद्यान (नंदन) वनदल्लिरुव ऐदु देवतरुगळल्लि ऒंदु. पंच देवतरुगळु: (1) मंदारः (2) पारिजातः (3) संतानः (4) कल्पवृक्षः मत्तु (5) हरिचंदनं. "ततोऽभवत् पारिजातः सुरलोकविभूषणम्" भाग० ८-८-६। इदु अमृतमथनकालदल्लि समुद्र दिंद हुट्टि बंदितु.

पारिणाय्य पारिणाय्य (न०) विवाहकालदल्लि कोडद स्त्रीधन. परिणये तत्काले लब्धम् "ष्यञ्" बाहु०। "मातुः पारिणाय्यं स्त्रियो विभजेरन्"।

पारिणाह्य पारिणाह्य (न०) मनेयल्लिरुव आभरण शयन आसन मोदलाद गृहोपकरणगळु. "अर्थस्य संग्रहे चैनां व्यये चैव नियोजयेत्। शौचे धर्मेऽन्नपक्त्यां च पारिणाह्यस्य वेक्षणे" मनु० ९-११।

पारितथ्या पारितथ्या (स्त्री०) हेंगसरु तलेयल्लि धरिसुव जडेबिल्ले. परितः तथाभूता परितथा —परितथैव "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "वालपाश्या पारितथ्या" अम०।

पारितोषिक पारितोषिक (न०) संतोषक्काग अथवा संतोषदिंद बंद धन अथवा वस्तु. परितोषः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "न कदाचित् प्रियवचनं निष्फलीकृतं मया, तद्गृह्यतां पारितोषिकम्" मृच्छ० ५।

पारिपन्थिक पारिपन्थिक (पुं०) 1. चोर, कळ्ळ. पन्थानं वर्जयित्वा व्याप्य वा तिष्ठति —परिपन्थम् अव्ययी०। परिपन्थं तिष्ठति हन्ति वा "ठक्" (४-४-३६)। (वि०) 2. दारि बिट्टु होगिरुव, तप्पु दारियल्लि होगिरुव.

पारिपाट्य पारिपाट्य (न०) परिपाटिय भाव, ऒंदु क्रमवागिरुविके. परिपाट्या भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पारिपात्र पारिपात्र (पुं०) सप्तकुलपर्वतगळल्लि ऒंदु. "महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्तिमानृक्षपर्वतः। विन्ध्यश्च पारिपात्रश्च सप्तैवात्र कुलाचलाः"। स्वार्थे "कन्"। —पात्रकः —पात्रकः.

पारिपार्श्विक पारिपार्श्विक (पुं०) 1. नाटकदल्लि सूत्रधारनिगे सहायकनागिरुव अवन अनुचर. 2. सेवक, आळु. परिपार्श्वं वर्तते "ठक्" (४-४-२९)। सूत्रधारसदृशत्वात् स्थापकोऽपि सूत्रधार उच्यते। तस्यानुचरः पारिपार्श्विकः। "नटी विदूषको वापि पारिपार्श्विक एव वा। सूत्रधारेण सहिताः संलापं यत्र कुर्वते" सा० द० ६-३१। "तत्किमिति पारिपार्श्विक, नारम्भयसि कुशीलवैः सह संगीतकमेलकम्" वेणी०।

पारिप्लव पारिप्लव (वि०) 1. चंचलवाद, चलिसुव. परि + प्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "तयोपचाराञ्जलिबिम्बहस्तया ननन्द पारिप्लवनेत्रया नृपः" रघु० ३-११। "उपान्तवानीरवनोपगूढान्यालक्ष्यपारिप्लवसारसानि" रघु० १३-३०। 2. गलिबिलियाद, दिक्कुतोरदंते आगिरुव, तब्बिब्बाद, दिग्भ्रमेहोंदिद. "हा हा देवि किमुत्पथैमम मनः पारिप्लवं धावति" उ० रा० ४-२२। (न०) 3. नेम्मदियिल्लदिरुविके, चिंतेयिंद कूडिरुविके. "प्रतिष्ठामव्याजं व्रजतु मयि पारिप्लवधुरा विधिः स्थैर्यं धत्तां भवतु कृतकृत्यश्च मदनः" मालती० ४-३। (पुं०) 4. नीरिन मेलॆ संचरिसुव हक्कि. "पारिप्लवशतैर्जुष्टा बर्हिकौघैश्च निनादिता" रामा०।

पारिभद्र पारिभद्र (पुं०) 1. मंदारवृक्ष, पारिजातद गिड. पारि पारं गतं भद्रमस्य। परिभद्र स्वार्थे "अण'

(५-४-३८) वा। 2. निंबतरु, बेविन मर. 3. देवदारु वृक्ष. "पारिभद्रस्तु निम्बद्रो मन्दारे देवदारुणि" मेदि०। 4. सरळदेवदारु. (न०) 5. चंगलुकोष्ठ.

पारिभद्रक पारिभद्रक (पुं०) देवदारु वृक्ष.

पारिभाव्य पारिभाव्य (न०) 1. चंगलुकोष्ठ. परिभावे व्याधिशमने साधुः "यत्" (४-४-९८)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "व्याधिः कुष्ठं पारिभाव्यं व्याप्यं पाकलमुत्पलम्" अम०। 2. आधार, होणि, जामीनु.

पारिभाषिक पारिभाषिक (न०) अवयवार्थविल्लदे समुदायार्थदल्लिरुव संकेत पद. परिभाषा आधुनिकसंकेतः, तत आगतम्। गुणः वृद्धिः नदी मोदलाद संज्ञावाचकपदगळिगे अवयवार्थ विल्लदे अवु आयू संज्ञेगळन्नु मात्र संकेतदिंद बोधिसुवुदरिंद पारिभाषिक पदगळु.

पारिमाण्डल्य पारिमाण्डल्य (न०) परमाणुविन परिमाण. परितो मण्डलं यस्य परमाणुः, परिमण्डलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पारिमाण्डल्यभिन्नानां कारणत्वमुदाहृतम्" भाषाप०।

पारिमुखिक पारिमुखिक (वि०) मुखक्के एदुरागि निंतिरुव. परिमुखं वर्तते "ठक्" (४-४-२९)।

पारिमुख्य पारिमुख्य (न०) एदुरागिरुविके, मुखक्के समीपदल्लिरुविके.

पारियात्र पारियात्र (पुं०) सप्तकुलपर्वतगळल्लोंदु.

पारियानिक पारियानिक (पुं०) मार्गदल्लि (रस्तेयल्लि) संचरिसलु योग्यवाद रथ. परियानं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)।

पारिरक्षक पारिरक्षक (पुं०) तापस, तपस्वि, मुनि. परिरक्षति आत्मानम्—परि + रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पारिवित्त्य पारिवित्त्य (न०) तम्मनु मदुवेयादरू अण्णनु मदुवेयागदिरुविके. परिवित्तेः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पारिव्याध पारिव्याध (पुं०) 1. बेट्टगणिगिलि गिड. 2. वेतसवृक्ष, हब्बेगिड. "पारिव्याधस्तु पुंसि स्याद्वेतसे च द्रुमोत्पले" मेदि०।

पारिषद पारिषद (पुं०) 1. सभिक, सभेयल्लिरुवनु. परिषदि साधुः "णः" (४-४-१०१)। "शङ्कुकर्णमुखाः सर्वे दिव्याः पारिषदास्तथा" भा० सभा० १०-३५। (वि०) 2. सभेगे संबंधिसिद, परिषत्संबंधवाद. परिषद इदम् "अञ्" (४-३-१२३)।

पारिषदक पारिषदक (वि०) सभेयिंद माडल्पट्ट. परिषदा कृतम् "वुञ्" (४-३-११८)।

पारिषद्य पारिषद्य (पुं०) सभिक, सभेयल्लिरुवनु. परिषदि साधुः "ष्यः" (४-४-१०१)।

पारिहारिक पारिहारिक (वि०) परिहारवन्नु कोडुवनु, परिहरिसुवनु. परिहारे साधुः "ठक्" (४-४-१०२)।

पारिहार्य पारिहार्य (पुं०) वलय, बळे. परिह्रियते—हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१९)। परिहारः। स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "आवापकः पारिहार्यः कटको वलयोऽस्त्रियाम्" अम०।

पारी पारी (स्त्री०) 1. जलप्रवाह, होनलु. पा (पाने) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। तां राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "ङीष्" (४-१-४१)। 2. नीरु कुडियुव पात्रे, गिंडि, लोटा, बट्टलु मुंतादुवु. 3. आनेय कालिगे कट्टुव हग्ग. "पारी पूरे च कर्कर्यां पादरज्जौ च दन्तिनः" मेदि०। 4. हालु करेयुव पात्रे. "प्रीत्या नियुक्तांल्लिहती स्तनंधयान्निगृह्य पारीमुभयेन जानुनोः" माघ० १२-४०।

पारीण पारीण (वि०) 1. दडवन्नु मुट्टुव, तीरवन्नु तलुपुव. पारं गामी "खञ्" (५-२-११)। 2. कोने मुट्टुव, समाप्तिगोळिसुव.

पारीन्द्र पारीन्द्र (पुं०) सिंह, मृगराज. "कण्ठीरवस्तु पारीन्द्रः" हारा०।

पारीरण पारीरण (पुं०) 1. कवच, आमे. पार्यां रणति—रण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. दंड, कोलु. 3. वस्त्र, बट्टे. "पारीरणः स्यात् कमठे दण्डे च पट्टशाटके" विश्व०।

पारु पारु (पुं०) 1. रवि, सूर्य. 2. अग्नि, बेंकि. पिबति जलम्—पा (पाने) "कः" (उ० ४-१०१) बाहु० पिबतेरपि।

पारुष्य पारुष्य (पुं०) 1. बृहस्पति. 2. क्रौर्य, क्रूरतन. पुरुषस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

3. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಬಿರುಸಾದ ಮಾತು, ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು. ಇದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ವಾಙ್ಮಯ ಪಾಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. "पारुष्यमनृतं चैव पैशुन्यं चापि सर्वशः। असम्बद्धप्रलापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुर्विधम्"। "पारुष्यं परुषत्वे च दुर्वाक्ये पुंसि गीष्पतौ" मेदि०।

पारेगङ्गम् **ಪಾರೇಗಂಗಮ್** (अव्य०) ಗಂಗಾನದಿಯ ಆಚಿನ ದಡದಲ್ಲಿ, ಗಂಗಾನದಿಯ ಎದುರು ತೀರದಲ್ಲಿ. गङ्गायाः पारे—अव्ययी० (२-१-१८)। एवम् पारेजलम् पारेसमुद्रम् इत्यादि.

पारोक्ष्य **ಪಾರೋಕ್ಷ್ಯ** (न०) ರಹಸ್ಯ, ಗುಟ್ಟು. परोक्षस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पार्घट **ಪಾರ್ಘಟ** (न०) 1. ಧೂಳು. 2. ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ. पादेन घटते—घट (चेष्टायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०।

पार्थ **ಪಾರ್ಥ** (पुं०) ಪೃಥೆಯ (ಕುಂತಿಯ) ಮಗ—1. ಧರ್ಮರಾಜ. 2. ಭೀಮ. 3. ಅರ್ಜುನ. पृथाया अपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-११२)। "प्रियेषु यैः पार्थं विनोपपत्तेर्विचिन्त्यमानैः कलममेति चेतः" किरा० ३-५२। "ययक्षमाणेनाहूतः पार्थेनाथ द्विषन् मुरम्" माघ० २-१। 4. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿಮರ.

पार्थक्य **ಪಾರ್ಥಕ್ಯ** (न०) ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. पृथक् भावे "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पार्थव **ಪಾರ್ಥವ** (न०) 1. ಅಗಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ. पृथोर्भावः "अण्" (५-१-१२२)। (वि०) 2. ಪೃಥುಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. पृथोरयम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। पार्थवी **ಪಾರ್ಥವೀ**.

पार्थसारथि **ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿ** (पुं०) ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. पार्थस्य सारथिः।

पार्थिव **ಪಾರ್ಥಿವ** (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ, ಪೃಥಿವಿಯ ಒಡೆಯ. पृथिव्या ईश्वरः "अण्" (५-१-४२)। "दित्सया ददपि पार्थिवोऽर्थिनं गुण्यगुण्य इति न व्यजीगणत्" माघ० १४-४७। 2. ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದ ಹೆಸರು, ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. (न०) 3. ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. पृथिव्या विकारः "अण्" (४-३-१३४)। (वि०) 4. ಭೂಮಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. पृथिव्या इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "विरक्तसन्ध्याकपिशं पुरस्ताद्यतो रजः पार्थिवमुज्जिहीते" रघु० १३-६४।

पार्थिवा **ಪಾರ್ಥಿವಾ**
पार्थिवी **ಪಾರ್ಥಿವೀ** (स्त्री०) ಭೂಮಿಯ ಸಂತಾನ, ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರಿ, ಸೀತಾದೇವಿ. पृथिव्या अपत्यम् "अः" "अण्" (वा० ४-१-८५) वा। ङ प्रत्यये "टाप्" (४-१-४)। अञ् प्रत्यये "ङीप्" (४-१-१५)। "पार्थिवीमुदवहद्रघूद्वहो लक्ष्मणस्तदनुजामथोर्मिलाम्" रघु० ११-५४।

पार्पर **ಪಾರ್ಪರ** (पुं०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 2. ಕ್ಷಯರೋಗ. 3. ಅನ್ನದ ಅಗಳು. 4. ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ. 5. ಕದಂಬಪುಷ್ಪದ ಕೇಸರ. "पार्परो भस्मनि यमे जराटे नीपकेसरे। क्षयरोगे भक्तसिक्थे" हेम०।

पार्वण **ಪಾರ್ವಣ** (न०) 1. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧ. पर्वणि क्रियते—पर्वन् "अण्" (४-२-१२)। (वि०) 2. ಪರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

पार्वत **ಪಾರ್ವತ** (वि०) ಪರ್ವತಸಂಬಂಧವಾದ. पर्वतस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "यावत् पृथिव्यां विहितं गवाश्वं सहारण्यैः पशुभिः पार्वतैश्च" भा० आदि०।

पार्वती **ಪಾರ್ವತೀ** (स्त्री०) ಪರ್ವತರಾಜನ ಪುತ್ರಿ, ಗೌರಿ. पर्वतस्यापत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। "लीलाकमलपत्राणि गणयामास पार्वती" कुमा० ६-८४।

पार्वतीनन्दन **ಪಾರ್ವತೀನಂದನ** (पुं०) ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಸ್ಕಂದ. पार्वत्याः नन्दनः। "पार्वतीनन्दनः स्कन्दः" अम०। एवं **-पुत्रः पुत्रः, -सुतः -सुतः, -सूनुः -सूनुः.** इत्यादि.

पार्विक **ಪಾರ್ವಿಕ** (वि०) ಪರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ, ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿರುವ. पर्वणि भवः "ठक्"। "न शारदः पार्विकशर्वरीश्वरः" नैष० १-२०।

पार्श्व **ಪಾರ್ಶ್ವ** (वि०) 1. ಪರಶುಧಾರಿಯಾದ, ಕೊಡಲಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿರುವ. पर्शुः प्रहरणमस्य "अण्" (५-३-११७)। 2. ಆಯುಧಧಾರಿಯಾದ, ಆಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

पार्श्व **ಪಾರ್ಶ್ವ** (पुंन०) 1. ದೇಹದ ಎರಡು ಪಕ್ಕೆಗಳು, ಕಕ್ಷಗಳ ಕೆಳಭಾಗಗಳು. स्पृश्यते—स्पृश (स्पर्शने) "श्वण्" पृ इत्यादेशश्च (उ० ५-२७)। वृद्धिः (७-२-११५)। 2. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. "एवंवादिनि देवर्षौ पार्श्वे

पितुरवोमुखी। लीलाकमलपत्राणि गणयामास पार्वती" कुमा० ६-८४। "धृष्टः पार्श्वे भवति च वसन् दूरतोऽप्य-प्रगल्भः" भर्तृ० १-४७। (न०) 3. पक्कैलुबुगळ समूह. पर्शूनां समूहः "णस्" (वा० ४-२-४३)। 4. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲ್ಮೈಲ, ಪಕ್ಕ, ಮಗ್ಗಲು. "पिठरं ज्वलदतिमात्रं निजपार्श्वनिव दहतितराम्" पञ्चतं० १-३५३। 5. ಚಕ್ರದ ಅಂಚಿನ ಸಮೀಪ ಭಾಗ. "पार्श्वं कक्षावरे चक्रोपान्ते पर्शुगणेऽपि च" मेदि०। (पुं०)6. ಜಿನದೇವ, ಇಪ್ಪತ್ತ್ರಮೂರನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರರು.

पार्श्वक ಪಾರ್ಶ್ವಕ (पुं०) ಮೋಸದಿಂದ ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವವನು, ವಂಚಕ. "कुसृत्या विभवान्वेषी पार्श्वकः सन्धिजीवकः" त्रिकाण्ड०। पार्श्वेनान्विच्छति "कन्" (५-२-७५)।

पार्श्वग ಪಾರ್ಶ್ವಗ (पुं०) 1. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ, ಆಳು. पार्श्वे गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "व्यादिदेश गणशोऽथ पार्श्वगान् कार्मुकाभिहरणाय मैथिलः" रघु० ११-४३। (वि०) 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. 3. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವವನು.

पार्श्वचर ಪಾರ್ಶ್ವಚರ (पुं०)1. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ, ಆಳು. (वि०) 2. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವವನು. 3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. पार्श्वे चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "तस्यै प्रतिश्रुत्य रघुप्रवीरस्तदीप्सितं पार्श्वचरानुयातः" रघु० १४-२९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-चरी** -ಚರೀ.

पार्श्वतस् ಪಾರ್ಶ್ವತಸ್ (अव्य०)1. ಪಕ್ಕದಿಂದ. 2. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ. 3. ಸಮೀಪದಿಂದ. 4. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. पार्श्वे "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "मित्रकार्यमपदिश्य पार्श्वतः प्रस्थितं तमनवस्थितं प्रियाः" रघु० १९-३१।

पार्श्वतीय ಪಾರ್ಶ್ವತೀಯ (वि०) 1. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ. 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. पार्श्वतो भवः "छः" (वा० ४-२-१३८)।

पार्श्वद ಪಾರ್ಶ್ವದ (पुं०) ಅನುಚರ, ಸೇವಕ, ಆಳು. पार्श्वं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

पार्श्वनाथ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ (पुं०) ಜೈನರ ಗುರು.

पार्श्वभाग ಪಾರ್ಶ್ವಭಾಗ (पुं०) ಅನೆಯ ಪಕ್ಕ. पार्श्वस्य भागः। "पक्षभागः पार्श्वभागः" अम०।

पार्श्वशूल ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲ (पुं०) ಪಕ್ಕೆಯ ನೋವು. पार्श्वे जातः शूलः। ಈ ರೋಗವು ಕಫ ಮತ್ತು ವಾತ ದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಉದರದ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಕಫವು ವಾಯುವನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಗುಡಗುಡ ಶಬ್ದವುಂಟಾಗುವುದು. ಸೂಜಿಯಂತೆ ಚುಚ್ಚಲು ಆರಂಭವಾಗಿ ಉಚ್ಛ್ವಾಸಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿದ್ರೆಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲ ವೆಂಬ ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿ. "रुणद्धि मारुतं श्लेष्मा कुक्षिपार्श्व-व्यवस्थितः। स संरुद्धः करोत्याशु ध्मानं गुडगुडायनम्। सूचीभिरिव निस्तोदः कृच्छ्रोच्छ्वासी तदा नरः। नान्नं वाञ्छति नो निद्रामुपैत्यतिनिपीडितः। पार्श्वशूलः स विज्ञेयः कफानिलसमुद्भवः" सुश्रुत० उत्तरत० ४२-११७, १८, १९।

पार्श्वास्थि ಪಾರ್ಶ್ವಾಸ್ಥಿ (न०) ಪಕ್ಕೆಯ ಎಲುಬು. पार्श्वस्य अस्थि।

पार्श्विक ಪಾರ್ಶ್ವಿಕ (वि०) ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವವನು, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವವನು. पार्श्वे भवः।

पार्षत ಪಾರ್ಷತ (वि०) 1. ಚಿತ್ರಮೃಗ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಬಿಳಿ ಚುಕ್ಕಿಯಿರುವ ಜಿಂಕೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. पृषतस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "षण्मासांश्छागमांसेन पार्षतेन च सप्त वै। अष्टावेणस्य मांसेन रौरवेण नवैव तु" मनु० ३-२६९। (पुं०)2. ದ್ರುಪದ ರಾಜ. 3. ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನ. [ಇದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು.] (स्त्री०) **-ती** -ತೀ. ದ್ರೌಪದಿ.

पार्षद् ಪಾರ್ಷದ್ (स्त्री०) ಪರಿಷತ್, ಸಭೆ. परिषद् पृषो०।

पार्षद ಪಾರ್ಷದ (वि०) ಸಭ್ಯ, ಸಭಿಕ, ಸಭೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. पार्षदि साधुः "णः" (४-४-१०१)। (योग-विभागात्) "ण्यः" **पार्षद्यः** ಪಾರ್ಷದ್ಯಃ.

पार्षदंश ಪಾರ್ಷದಂಶ (पुं०) ಬಿಂದುವಿನ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. पृषदंशे भवः "अण्" (४-१-८६)।

पार्षदश्व ಪಾರ್ಷದಶ್ವ (वि०) 1. ವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ. पृषदश्वस्य वायोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಪೃಷದಶ್ವ ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ.

पार्ष्णि ಪಾರ್ಷ್ಣಿ (पुं०) 1. ಹಿಮ್ಮಡಿ, ಕಾಲಿನ ಗಂಟುಗಳ ಕೆಳಭಾಗ. पृष्यतेऽनेन—पृषु (सेचने) "निः" वृद्धिश्च (उ० ४-५२)। निपा०। "उद्वेजयत्यङ्गुलिपार्ष्णि-भागान्मार्गे शिलीभूतहिमेऽपि यत्र" कुमा० १-११। 2. ಹಿಂಭಾಗ. "स गुप्तमूलप्रत्यन्तः शुद्धपार्ष्णिरयान्वितः"

रघु० ४-२६। 3. सैन्यद हिंभाग. 4. जयिसुव अपेक्षे. (स्त्री०) 5. हुच्चु हिडिद हेंगसु. "पार्ष्णिः स्यादुन्मदस्त्रियाम्। स्त्रियां द्वयोः सैन्यपृष्ठे पादग्रन्थ्यघरेऽपि च" मेदि०। 6. कुंति.

पार्ष्णिग्राह पार्ष्णिग्राह (पुं०) हिंभागदल्लिरुव शत्रु, बेन्नुहत्ति बंद शत्रु. पार्ष्ण सैन्यपृष्ठं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)। "यातव्यपार्ष्णिग्राहादिमालायामधिकद्युतिः" माघ० २-९२।

पार्ष्णिघात पार्ष्णिघात (पुं०) हिंगालिन हॊडेत, हिम्मडियिंद हॊडेयुवुदु. "आस्कन्द्य वेगेन विमुक्तनादः क्षितिं विधुन्वन्निव पार्ष्णिघातैः" किरा० १७-५०।

पर्ष्णित्र पार्ष्णित्र (न०) हिंगावलु सैन्य, हिंभाग दल्लि रक्षिसुव सैन्य. पार्ष्ण त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

पार्ष्णिवाह पार्ष्णिवाह (पुं०) हिंभागदल्लि सैन्यद उस्तुवारि नोडिकॊळ्ळुव अधिकारि. पार्ष्ण वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

पाल—रक्षणे (चुरा० उभ० सक० से०)। पालयति—ते पालयामास। अपीपलत्, —त ित्यादि. रक्षिसु, कापाडु.

पाल पाल (वि०) 1. रक्षक, कापाडुवनु. पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "प्रलीनभूपालमपि स्थिरायति प्रशासदावारिधि मण्डलं भुवः" किरा० १-२३। 2. पशुपालक, गोपालक, दन कायुवनु. "दिवा वक्तव्यता पाले रात्रौ स्वामिनि तद्गृहे। योगक्षेमेऽन्यथा चेत्तु पालो वक्तव्यतामियात्" मनु० ८-२३०। (पुं०) 3. टीकदारि, पडिग, ताम्बूलवन्नु अगिदु रसवन्नु उगुळुव बट्टलु. 4. रक्षण, कापाडुवुदु.

पालक पालक (वि०) 1. रक्षिसुवनु, कापाडुवनु. पाल (रक्षणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (पुं०) 2. राज, दॊरे. 3. अश्वरक्षक, कुदुरेयन्नु कापाडुवनु. 4. अश्व, कुदुरे.

पालकाप्य पालकाप्य (पुं०) 1. ऒब्ब ऋषि. ई ऋषियिंद गजाश्वादिलक्षणग्रंथवु रचितवागिदे. (न०) 2. आने कुदुरे मॊदलादुवुगळ लक्षणगळन्नु तिळिसुव ग्रंथ.

पालन पालन (न०) 1. रक्षिसुवुदु, कापाडुवुदु. पाल (रक्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सृष्टो नृपो हि विप्राणां पालने दुष्टनिग्रहे" भा० आदि० १५३-१२। 2. सद्यः करु हाकिद (प्रसविद) हसुविन हालु. पाल्यतेऽनेन—पाल + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 3. रक्षिसुव, कापाडुव. पाल + णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। पालनी पालनी. "श्रियः कुरूणामधिपस्य पालनीं प्रजासु वृत्तिं यमयुङ्क्त वेदितुम्" किरा० १-१।

पालनीय पालनीय (वि०) 1. रक्षिसल्पडुव, कापाडल्पडुव. पाल (रक्षणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. रक्षिसलु अर्हवाद. 3. रक्षिसबेकाद. "तव्यः" (३-१-९६)। —यितव्यः —यीतवन्यः.

पालयत् पालयत् (वि०) कापाडुत्तिरुव, रक्षिसुत्तिरुव. पाल (रक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "पृतनासागरौघेन पालयन् सागराम्बराम्" याद० २२-६६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —यन्ती —यन्त्री. "शानच्" (३-२-१२४)। —मानः —मानः.

पालयितृ पालयितृ (वि०) रक्षिसुवनु, कापाडुवनु. पाल (रक्षणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "तस्मिन् क्षणे पालयितुः प्रजानामुत्पश्यतः सिंहनिपातमुग्रम्" रघु० २-६०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। —यित्री —यित्री.

पालल पालल (वि०) एळ्ळिन पुडियिंद तयारिसल्पट्ट. पललस्य तिलचूर्णस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)।

पालाश पालाश (पुं०) 1. हसुरु बण्ण. पलाशस्य पत्रस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। (वि०) 2. हसुरु बण्णद. 3. पलाशवृक्षद अवयव, मुत्तुगद मरद रॆंबे कोलु एले मॊदलादुवु. पलाशस्य अवयवः विकारो वा "अण्" (४-३-१३५)। "ब्राह्मणो बैल्वपालाशौ क्षत्रियो वाटखादिरौ। पैलवौदुम्बरौ वैश्यो दण्डानर्हन्ति धर्मतः" मनु० २-४५।

पालाशक ಪಾಲಾಶಕ (ಪುಂ॰) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷದ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ. पलाशस्यादूरभवो देशः—पलाश "कक्" (४-२-८०)।

पालि ಪಾಲಿ (स्त्री॰) 1. ಅಂಚು, ತುದಿ. पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "इः" (उ॰ ४-१३९)। वा "ङीष्" (म॰ ४-१-४५)। —ली—ळि. "कार्ष्मर्यकप्रसवपाटल-बध्दपालिः" मालती॰ ९-३१। 2. ಪಜ್ಜೆ, ಸಾಲು, ಶ್ರೇಣಿ. "विपुलपुलकपालिः" गीतगो॰। 3. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. 4. ಕವಿಯ ಆಯುಧಾಗ್ರ, ಕವಿಯ ತುದಿ, ಕವಿದು ಹಾಲೆ. "यस्य पालिद्वयमपि कर्णस्व न भवेदिह" सुश्रुत॰ सूत्र॰। 5. ಅಂಚು, ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಲಗಿನ ಎಣಿ. 6. ಹೇಮ. 7. ಮಾಸಿ ಬೆಳೆಯುವ ಹೆಂಗಸು. 8. ಪ್ರಕಾಶ, ಹೊಳಪು. 9. ಸೇತುವೆ. 10. ಶಾಸ್ತ್ರಂಗ. ತೊಪೆ. 11. ಪ್ರಸ್ಥ, ಒಂದು ಬಳ್ಳದ ಅಳತೆ. (ಇದು ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಒಂದು ಅಳತೆ). 12. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯನು ಗುರುಪಾಧ್ಯಾಯನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಉಪಚೋಪಚಾರ. "पालिर्मूकाश्विपङ्क्तिषु। वात्सप्यस्त्रियां प्रान्ते सेतौ कस्तिदशोभने। प्रशंसा-कर्णलवोत्सङ्गे प्रस्थचिह्नयोः" हेम॰।

पालिका ಪಾಲಿಕಾ (स्त्री॰) 1. "पालि" ಪದದ ಅರ್ಥ. पालि स्वार्थे "कः"। 2. ರಕ್ಷಿಸುವವಳು, ಕಾಪಾಡುವವಳು

पालित ಪಾಲಿತ (वि॰) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पाल (रक्षणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ भीमभुजेन पालिता नगरी मञ्जुरसौ वराजिता" नैष॰ २-७३। (पुं॰) 2. ಶಾಖೋಟಕ ವೃಕ್ಷ, ಜಾರಿಗಿಡ

पालित्य ಪಾಲಿತ್ಯ (न॰) ಕೂದಲು ನರೆಯುವುದು, ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಕೂದಲು ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವುದು. पलितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पालिन् ಪಾಲಿನ್ (वि॰) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

पालिन्दी ಪಾಲಿಂದೀ (स्त्री॰) ಕಯ್ಯ ಕೇಡ ಮರ. पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "किन्दच्" वाहु॰। "श्यामापालिन्दौ तु सुषेणिका" अम॰।

पावक ಪಾವಕ (पुं॰) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. पुनाति—पूञ् (पवने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "विहाय रम्यामपि तामयोध्यां त्वमीपतिस्त्वत्र कार्मुकं वटाधरः सन् जुहुधीह पावकम्" किरा॰ १-४४। 2. ಚಿತ್ರಕವೃಕ್ಷ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 3. ವಿದ್ಯುತ್ಕಿವ ಅಗ್ನಿ, ಮಿಂಚಿನ ಅಗ್ನಿ, ಸಿಡಿಲು. 4. ಸದಾಚಾರ, ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ. 5. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. 6. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. 7. ಅಗ್ನಿದೇವತೆ. 8. ಗೇರು ಮರ. 9. ವಾಯುವಿಕಾರ. 10. ಮರಣ. "पावकोऽग्नौ सदाचारे वह्निमन्थे च चित्रके। मल्लातके विडङ्गे" मेदि॰। (वि॰) 11. ಪವಿತ್ರವಾಗಿಮಾಡುವವನು, ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು

पावकात्मज ಪಾವಕಾತ್ಮಜ (पुं॰) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ.

पावकि ಪಾವಕಿ (पुं॰) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. पावकस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

पावन ಪಾವನ (पुं॰) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. पावयति जगत्—पूञ् (पवने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "पावनः पावयत्येषः भुवनं सर्वतः सदा" इति निरुक्तिः। "पावनः सर्वलोकानां त्वमेव रघुनन्दन" रामा॰। "भूत-कव्यभवन्नाथः पवनः पावनोऽनलः" वि॰ स॰। 2. ಅಭ್ಯಾಸ. 3. ಲೋಬಾನ, ತುರುಷ್ಕ ದೇಶದ ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. 4. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 5. ಪೀದಮ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿ. 6. ಪಳದಿ ಗಾಗದ ಸೊಪ್ಪು. (न॰) 7. ದ್ರಾಕ್ಷಿ. 8. ಚಂಗಲ ಕೋಷ್ಠ. 9. ಚಿತ್ರಕವೃಕ್ಷ, ಹಾರುಗಿಡ. 10. ಜಲ, ನೀರು. 11. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. 12. ಗೋಮಯ, ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿ. "पावनं तु जले कृच्छ्रे ना व्यासे पावके त्रिषु" मेदि॰। (वि॰) 13. ಶುದ್ಧಮಾಡುವ, ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವ. "पादास्तामभितो निषण्णहरिणा गौरीगुरोः पावनाः" शाकु॰ ६-१७। 14. ಪವಿತ್ರವಾದ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. "नवोटजाभ्यन्तरसंभृतानलं तपोधनं तच्च बभूव पावनम्" कुमा॰ ५-१७। (स्त्री॰) पावनी ಪಾವನೀ. कर॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीष्" (४-१-१५)। 15. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. 16. ಹಸು, ಆಕಳು. 17. ಗಂಗಾನದಿ. 18. ತುಳಸಿ.

पावनध्वनि ಪಾವನಧ್ವನಿ (पुं॰) 1. ಶಂಖ. पावनो ध्वनिरस्य। (वि॰) 2. ಪವಿತ್ರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

पाश ಪಾಶ (पुं॰) 1. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. पश्यते बध्यतेऽनेन—पश (बन्धने) करः "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟು. "पादाकृष्टप्रतिनवयासङ्गसञ्जातपाशः" शाकु॰ १-२९। 3. ಮೊನಚಾದ ಆಯುಧ. "किं चासमरिदुर्वारः पाणौ पाशः प्रचेतसः। मन्त्रेण हृतवीर्यस्य फणिनो दैन्य-माश्रितः" कुमा॰ २-२१। 4. ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದವ

ವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ, ಸರಿಗುಣಿಕೆಯುಳ್ಳ ಹುರಿಯ ಉರುಲು. 5. ಪಗಡೆಯಾಟದ ದಾಳ. ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ "पाश" ಶಬ್ದವು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. 1. ನಿಂದೆ. छात्रपाशः ದುಷ್ಟಶಿಷ್ಯ. भिषक्पाशः ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ವೈದ್ಯ. 2. ಶೋಭೆ, ಸೌಂದರ್ಯ. कर्णपाशः ಸುಂದರವಾದ ಕಿವಿ. 3. ಸಮೂಹ, ಕಲಾಪ. केशपाशः "पाशस्तु मृगपक्ष्यादिबन्धने। कर्णान्ते शोभनार्थः स्यात् कवान्ते निकारार्थकः। छात्राद्यन्ते च निन्दार्थः" हेम०।

पाशक पाशक (पुं०) ಪಗಡೆ ಮೊದಲಾದ ಆಟದ ಕಾಯಿಗಳು.

पाशधर पाशधर (पुं०) 1. ವರುಣ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। पाशस्य धरः। 2. ವರುಣದೇವತಾಕವಾದ "शतभिषक्" ನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 3. ಪಾಶವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

पाशभृत् पाशभृत् (पुं०) 1. ವರುಣ. पाशं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "विसृष्टपार्श्वानुचरस्य तस्य पार्श्वद्रुमाः पाशभृता समस्य" रघु० २-१। 2. "शतभिषक्" ನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 3. ಪಾಶವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

पाशव पाशव (न०) 1. ಪಶುಗಳ ಸಮೂಹ. पशूनां समूहः "अण्" (४-२-३७)। 2. ಪಶುಸಂಬಂಧವಾದ. पशोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पाशवी पाशवी.**

पाशहस्त पाशहस्त (पुं०) 1. ವರುಣ. 2. "शतभिषक्" ನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 3. ಪಾಶವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ.

पाशिन् पाशिन् (पुं०) 1. ವರುಣ. पाशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "आखण्डलो दण्डधरः कृशानुः पाशीति नाथैः ककुभां चतुर्भिः" नैष० १०-१०। 2. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು, ಬೇಟೆಗಾರ. 3. ಯಮ. (वि०) 4. ಪಾಶವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. "पाशी व्याधे च वरुणे" मेदि०।

पाशुपत पाशुपत (पुं०) 1. ಬಕಪುಷ್ಪ. पशुपतेरयम्—"अण्" (४-३-१२०)। ಶಿವನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಮದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಪಶುಪತಿಯ ಭಕ್ತ. (न०) 3. ಪಶುಪತಿದೇವತಾಕವಾದ ಅಸ್ತ್ರ, ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರ, ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರಕೀಲ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪಡೆದ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. पशुपतिर्देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। 4. ಪಶುಪತಿ ದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು. 5. ಪಶುಪತಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಪಾಶುಪತಶಾಸ್ತ್ರ, ಪಶುಪತಿ ದರ್ಶನ. (वि०) 6. ಪಾಶುಪತಮತಾನುಯಾಯಿ.

पाशुपतास्त्र पाशुपतास्त्र (न०) ಅರ್ಜುನನು ಶತ್ರು ಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಪಡೆದ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. पाशुपतं पशुपतिसम्बन्धि अस्त्रम्।

पाशुपाल्य पाशुपाल्य (न०) ಪಶುಸಂರಕ್ಷಣೆ, ವೈಶ್ಯವೃತ್ತಿ. पशुपालस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "कुसीदकृषिवाणिज्यपाशुपाल्यं विशः स्मृतम्" याज्ञ० १-११९।

पाश्चात्य पाश्चात्य (वि०) 1. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. 2. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. पश्चाद्भवः जातो वा "त्यक्" (४-२-१८)। "सङ्ग्रामतुमुलस्तस्य पाश्चात्यैरश्वसाधनैः" रघु० ४-६२। 3. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. 4. ಅನಂತರ ಉಂಟಾದ. (न०) 5. ಹಿಂಭಾಗ. "पाश्चात्यभागमिह सानुषु सन्निषण्णाः पश्यन्ति शान्तमलसान्द्रतरांशुजालम्" माघ० ४-२२।

पाषण्ड पाषण्ड (वि०) ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ವೈದಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುವ. पाति रक्षति पापेभ्यः पाः—पा (रक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। वेदधर्मः, तं षण्डयति निष्फलं करोति—"अच्" (३-१-१३४)। "पालनाच्च त्रयीधर्मः पाशब्देन निगद्यते। षण्डयन्ति तु तं यस्मात् पाषण्डस्तेन कीर्तितः"।

पाषण्डिन् पाषण्डिन् (वि०) ವೇದಧರ್ಮವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುವವನು, ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದೆ ನಿಂದಿಸುವವನು. पां वेदधर्मं षण्डयति—षण्ड + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

पाषाण पाषाण (पुं०) 1. ಬಂಡೆ, ದೊಡ್ಡ ಶಿಲೆ. 2. ಕಲ್ಲು. पिनष्टि—पिष्लृ (सञ्चूर्णने) "आनक्" बाहु०। "पाषाणस्खलनविलोलमाशु नूनं वैलक्ष्याद्ययुरवरोधनानि सिन्धोः" माघ० ८-८। (स्त्री०) **-षी-णः.** 3. ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲು. ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂಕಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು.

पाषाणदारण पाषाणदारण (पुं०) ಕಲ್ಲುಳಿ, ಕಲ್ಲನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಉಳಿ. पाषाणो दार्यतेऽनेन—दॄ (विदारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)।

पाषाणभेदन पाषाणभेदन (पुं०) 1. ಕಲ್ಲನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಉಳಿ. पाषाणं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे)

"ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಮೂತ್ರ ರೋಗವನ್ನು ಹೋಗ ಲಾಡಿಸುವ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. "णिनिः" (३-१-१३४)। **-भेदिन् -भेदिन्**.

पिक पिक (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. अपि कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-१-१३६)। "वष्टि भागुरिः" इति अपेरकारलोपः। "पिकाद्वने शृण्वति भृङ्गहुंकृतैर्दशा-मुदश्चत्करुणे वियोगिनाम्" नैष० १-८८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६३)। **-की -कī**.

पिकबन्धु पिकबन्धु (पुं०) ಚೂತ ವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ. पिकस्य बन्धुः। "पिकबन्धुस्तु चूतः स्यात् स्त्रीप्रियः षट्पदातिथिः" त्रिकाण्ड०।

पिकाक्ष पिकाक्ष (पुं०) 1. ಕಪಿಲೆ ಹಿಟ್ಟು ಎಂಬ ಒಂದು ಔಷಧ. (वि०) 2. ಕೋಗಿಲೆಯಂತೆ ಕೆಂಪು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ವನು.

पिकानन्द पिकानंद (पुं०) ವಸಂತ ಋತು. पिक-मानन्दयति — आ + टु नदि (समृद्धौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

पिकेक्षणा पिकेक्षणा (स्त्री०) ಕೋಗಿಲೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಕೆಂಪು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. पिकस्येव ईक्षणं यस्याः।

पिक्क पिक्क (पुं०) 1. ಅನೆಯ ಮರಿ. 2. ಪ್ರಾಯದ ಆನೆ.

पिङ्ग पिंग (पुं०) 1. ಪಿಂಗಳ ವರ್ಣ, ಕಂದು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. पिजि (वर्णे) "अच्" (३-१-१३४)। "शङ्खान्तरद्योति विलोचनं यदन्तर्निविष्टामलपिङ्गतारम्" कुमा० ७-३३। 2. ಮೂಷಿಕ. ಇಲಿ. (स्त्री०) **-ङ्गा -ṅgā**. 3. ಗೋರೋಚನ. 4. ಇಂಗು. 5. ಪಾರ್ವತಿ. 6. ಅರಿಶಿನ. **-ङ्गी -ṅgī**. 7. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. (न०) 8. ಮರಿ, ಶಾವಕ. "पिङ्गो शम्यां पिङ्गा हिङ्गुनाडयोर्गोरोचनोमयोः। पिङ्गं बालके पिशङ्गे" हेम०। "पिङ्गी शम्यां पिशङ्गे ना" मेदि०। 9. ಕಂದು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ.

पिङ्गजट पिंगजट (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. पिङ्गा जटा अस्य।

पिङ्गल पिंगल (पुं०) 1. ಕಂದು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. पिञ्जति — पिजि (वर्णे) "कलच्" (उ० १-१०६)। 2. ರುದ್ರ. 3. ಸೂರ್ಯನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. 4. ಒಂದು ಸರ್ಪ. 5. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. 6. ಅಗ್ನಿ. 7. ಕಪಿ. 8. ಪಿಂಗಲಾಚಾರ್ಯರು, ಛಂದಃ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. "पिङ्गलादिभिराचार्यैर्यदुक्तं लौकिकं द्विधा। मात्रावर्णविभेदेन छन्दस्तदिह कथ्यते" वृ०र०। (वि०) 9. ಕಂದು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. (स्त्री०) **-ला -lā**. 10. ಕುಮುದದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. 11. ಒಬ್ಬ ವೇಶ್ಯೆ. 12. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಒಂದು ನಾಡಿ. "पिङ्गलः कपिले वह्नौ रुद्रेऽर्कपरिपार्श्वके। कपौ मुनौ निधिभेदे पिङ्गला कुमुदस्त्रियाम्" हेम०। ಪಿಂಗಳಾ ನಾಡಿಯು ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಹತ್ತು ನಾಡಿಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. (1) ಇಡಾ (2) पिङ्गला (3) सुषुम्णा (4) गान्धारी (5) हस्तिजिह्वा (6) पूषा (7) यशस्विनी (8) अलम्बुषा (9) कुहूः ಮತ್ತು (10) शङ्खिनी ಇವು ಹತ್ತು ಪ್ರಧಾನನಾಡಿಗಳು. "प्रधानाः प्राणवाहिन्यो भूयस्तत्र दश स्मृताः। इडा च पिङ्गला चैव सुषुम्णा च तृतीयिका। गान्धारी हस्तिजिह्वा च पूषा चैव यशस्विनी। अलम्बुषा कुहूश्चैव शङ्खिनी च दश स्मृताः"। ದೇಹದೊಳಗೆ ನಾಭಿಕಮಲವು ದಶನಾಡ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದು. ಇಡಾ ಮತ್ತು ಪಿಂಗಳಾ ನಾಡಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯಿರುವುದು. "एवं नाडीमयं चक्रं विज्ञेयं शक्तिचक्रके। इडायाः पिङ्गलायाश्च मध्ये या सा सुषुम्णिका"। ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣುಶಿವಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವ ಈ ನಾಡಿಯು ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. "इयं च त्रिगुणा ज्ञेया ब्रह्मविष्णुशिवात्मिका"

पिङ्गललोह पिंगललोह (न०) ಹಿತ್ತಾಳೆ.

पिङ्गलिका पिंगलिका (स्त्री०) ಬಕಪಕ್ಷಿ.

पिङ्गसार पिंगसार (पुं०) ಹರಿದಳ. पिङ्गमेव सारोऽस्य।

पिङ्गस्फटिक पिंगस्फटिक (पुं०) ಗೋಮೇದಕ ಮಣಿ.

पिङ्गा पिंगा (स्त्री०) "पिङ्ग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

पिङ्गाक्ष पिंगाक्ष (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. पिङ्गे अक्षिणी यस्य। (वि०) 2. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ.

पिङ्गी पिंगी (स्त्री०) ಶಮೀವೃಕ್ಷ.

पिङ्गेक्षण पिंगेक्षण (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ.

पिचण्ड पिचंड (पुं०) 1. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. अपि चमत्यन्नम् — चमु (अदने) "डः" (उ० १-१११)। "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः" इत्यकारलोपः। 2. ಪಶುವಿನ ಅವಯವ. "पिचण्ड उदरे पशोरवयवे पुमान्" मेदि०।

पिचण्डक पिण्डक (वि०) तन्न हॊट्टॆयन्नु तुंबि कॊळ्ळुवंतॆ, इतरर संपादनॆयिंद जीविसु वंतॆ, स्वार्थपर. पिचण्ड एव स्वार्थे कन् (५-२-६४)।

पिचण्डिल पिण्डिल (वि०) दॊड्ड हॊट्टॆयुळ्ळ. पिचण्ड वा "इलच्" (५-२-११७)। पक्षे इनिठनौ मतुप् च। इनिः—पिचण्डी (न्), लच्—पिचण्डिकः, मतुप्—पिचण्डवान्।

पिचव्य पिचव्य (पुं०) हत्तिय गिड.

पिचु पिचु (पुं०) 1. कार्पास, हत्ति. क्वचित् (पाके) "उः" बाहु०। पृषो०। 2. ऒंदु विध कुष्ठरोग. 3. ऒंदु धान्य. 4. ऒंदु कर्ष, हदिनारु अद्द मासक्कॆ सम. 1/4 पल. 5. ऒब्ब असुर. "पिचुर्न कुष्ठभेदे च कर्षे तूलेऽसुरान्तरे" मेदि०।

पिचुमन्द पिचुमन्द (पुं०) बेविन मर. पिचुं कुष्ठं मन्दयति—मन्द + पिच् "अच्" (३-२-१)।

पिचुमर्द पिचुमर्द (पुं०) बेविन मर. पिचुं मर्दयति—मृद (क्षोदे) + पिच् "अच्" (३-२-१)। "सार्वं कथंचिद्दुचितैः पिचुमर्दपत्रैः" माघ० ५-६६।

पिचुल पिचुल (पुं०) 1. नीरुळ्ळि. 2. कॆम्मिड. पिचुं तूलं लाति—ला (दाने) "कः" (३-२-३)। 3. नीरुहलसिन गिड. "पिचुलो शाकुकेऽपि स्यादिन्वले जलवायसे" मेदि०।

पिच्चट पिच्चट (पुं०) 1. कण्णि, ऒंदु विध नॆल्ल रोग. पिच्च (कुट्टने) "अटन्" (उ० ४-८१)। (न०) 2. नीलॊत्पल. 3. तॊगर. "पिच्चटो नेत्ररोगे स्यात् क्लीबं नीलकरङ्गयोः" मेदि०।

पिच्छ पिच्छ (पुंन०) 1. मयूरगरि. 2. मयिलिन पुच्छ. पिच्छ (कुट्टने) "अच्" (३-१-१३४)। "शबलबहु-विलम्बिपिच्छदाम्नः शिखरशिखाः शिखिनेश्वरानगृह्ण" माघ० ४-५०। (पुं०) 3. बाल. (स्त्री०) —च्छा—च्छी. 4. राशि. गुंपु. 5. बॊय्दाद मरद ऒंटॆ. 6. कुदुरॆय कालिन रोग. 7. समूह. 8. पोत्त, ऒरॆ. 9. चप्पॆ, सालु. 10. बाळॆ गिड. 11. अद्दद कॆ. 12. हामिन विष "पिच्छा पूयच्छटा कोशगोचायाल्मलिवेष्टके। बकसंभूतगण्डे च पङ्क्तावस्त्रपदामये। स्त्रियां पुंसि तु काण्डूले न द्वयोर्हे चूडयोः" मेदि०।

पिच्छवाण पिच्छवाण (पुं०) कॆनपट्टॆ, डॊगॆ, गिडग.

पिच्छिल पिच्छिल (पुं०) 1. अद्दद कॆनॆ. गंजि. 2. साबूदार मॊतवाद गंजि. पिच्छा "इलच्" (४-२-१००)। (वि०) 3. कैयिंद जारुव, जिड्डिनिंद कूडिद. 4. कॆयिंद कूडिद. "तरुणं सर्षपशाकं नवोदनं पिच्छिलानि च दधीनि। अल्पव्ययेन सुन्दरि ग्राम्यजनो मृष्टमश्नाति" वृ० र०। 5. शॆखियिंद कूडिद. 6. कॆसरागिरुव. "घनाम्बुना राजपथे हि पिच्छिले क्वचिद्बुधैरप्यपथेन गम्यते" नैष० ९-३६। (स्त्री०) —ला. 7. आगुरु गिड. 8. बॊरुगुव गिड. 9. कॊबरिय गिड. 10. आसॆ गिड.

पिञ्छ पिञ्छ (व०) "पिच्छ" पदद अर्थ. पिच्छ पृषो०।

पिञ्ज पिञ्ज (पुं०) 1. चॊद्द. 2. कर्पूर. 3. मधु. कॊल्लुवुदु. पिंजि (हिंसायाम्) + घञ् "अच्" (३-३-५६)। (व०)4. बल, हत्ति. (वि०)5. हसिदु बण्ण. 6. कळवॆगॊंडद, मॆम्मॆदियिल्लद. (स्त्री०) पिञ्जा पिञ्जी. 7. तूल, हत्ति. 8. हरिद्र. अरिशिन. 9. ऒंसॆ 10. रात्रि, गुंपु.

पिञ्जट पिञ्जट (पुं०) नॆत्रमल, कण्णिनकॊळॆ, कण्णिन पिसुरु.

पिञ्जन पिञ्जन (न०) 1. हत्तियन्नु बिडिसि शुद्ध माडुव (बिल्लिन आकारद) यंत्र. पिंजि (हिंसायाम्) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. हत्तियन्नु बिडिसि शुद्धमाडुवुदु.

पिञ्जर पिञ्जर (न०) 1. हसिरु. 2. स्वर्ण, चिन्न. पिञ्जं पिञ्जवर्णं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। 3. पंजर, गूडु. (पुं०) 4. कंदुहसिद बण्ण. 5. हसिद बण्ण. (वि०) 6. हसिद बण्णद. 7. कंदु हसिद बण्णद.

पिञ्जल पिञ्जल (पुं०) 1. बहुवागि हरडिरुव घूबु. पिंजि (हिंसायाम्)+घिच् "कलच्" बाहु०। (न०) 2. हसिरु. 3. दर्भॆ हुल्लु.

पिञ्जाल पिञ्जाल (न०) स्वर्ण, चिन्न.

पिञ्जिका पिञ्जिका (स्त्री०) दारवन्नु ऒरॆयलु माडिरुव हत्तिय पिंजि. पिंजि (भाषार्थे) + घिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पिञ्जिका तूलनालिका" त्रिकाण्ड०।

पिञ्छूष पिञ्छूष (पुं०) ಕಣ್ಣಮಲ, ಕಿವಿಯ ಗುಗ್ಗೆ. पिंजि (हिंसायाम्) "अन्" बाहु०।

पिञ्जट पिञ्जट (पुं०) ನೇತ್ರಮಲ, ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು. पिञ्चट पृषो०।

पिञ्जोला पिञ्जोला (स्त्री०) ತರಗೆಲೆಯ ಹುಡಿ.

पिट पिट (पुं०) 1. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ 2. ಬುಟ್ಟಿ. (न०) 3. ಗೃಹ, ಮನೆ

पिटक पिटक (पुंस्त्री०) 1. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ 2. ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬುಟ್ಟಿ ಮಕ್ಕರಿ ಮುಂತಾದುವು. पेटति—पिट (संघाते) "क्वुन्" (उ० २-३२)। (पुं०) ಮೇದಿ०। (त्रि०)3. ಹೊಟ್ಟೆ, ಹೊಟ್ಟೆಗೆ. वम०। "कण्ठस्योपरि पिटकः संवृत्तः"।

पिटकया पिटकया (स्त्री०) ಪಿಟಕಗಳ ಸಮೂಹ, ಬುಟ್ಟಿಗಳ ರಾಶಿ. पिटकानां समूहः "यः" (४-२-४९)।

पिठर पिठर (पुं०) 1. ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ, ಮಡಕೆ, ಅನ್ನ ಬೇಯಿಸುವ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. पिठ (बन्धे) "कः" (३-१-१३५)। पिठं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಮನೆಯ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಹತ್ತಿರ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಹಾವಲುಗಾರನ ಮನೆ (न०)3. ಕೊಬ್ಬರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. 4. ಮೊಪರು ಕಡಿಯುವ ಕೊರಲು, ಮಂತು. "पिठरः स्यात्स्थां ना क्लीबं मुस्तामन्थानदब्धयोः" मेदि०। (स्त्री०) –री –रिः. 5. ಅನ್ನ ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ.

पिठक पिठक (पुं०) 1. ಸ್ಫೋಟಕ, ಹೊಪ್ಪಳೆ. पीठति—पीठ (अवगाहने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (स्त्री०) –का –की. 2. ಮೊಡವಿ, ಸಣ್ಣ ಗುಳ್ಳೆ. 3. ಕುರು, ಗುಳ್ಳೆ.

पिण्ड पिण्ड (पुं०) 1. ಬೋಳ, ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. 2. ರಾಮಂಜದ ಬೇರು, ಉಶೀರ. पिण्डते—पिडि (संघाते) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ದೇಹ, ಶರೀರ. "एकान्तविध्वंसिषु महिधानां पिण्डेष्वनास्था खलु भौतिकानाम्" रघु० २-५७। 4. ಕುಳ, ಗ್ರಾಸ, ಆಹಾರದ ತುತ್ತು. "स न्यस्तशस्त्रो हरये स्वदेहमुपानयत् पिण्डमिवामिषस्य" रघु० २-५९। 5. ಆಹಾರ, ಊಟ. "यः कोपि कालो भगवत्याः पिण्डपातवेलां विसृज्य मालतीमनुवर्तमानायाः" मालती० ३। 6. ದೇಹದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಕಣಕಾಲಿನ ಹಿಂಭಾಗ, ಕಾಲ್ಬೀಲದ ಮಿಾನ ಖಂಡ ಭಾಗ. 7. ಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 8. ಒಂದು ಗೋಳ, ಉಂಡೆ, ದುಂಡಾದ ಮಸ್ತು. 9. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. "प्रयान्ति पीत्वा हिमपिण्डपाण्डुराः" माघ० १२-६८। 10. ಲೋಬಾನ. 11. ಜಪಾಪುಷ್ಪ, ದಾಸಿಮಾಳದ ಹೂವು. 12. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಅನ್ನದ ಉಂಡೆ, ಪಿತೃಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥ ಅಮರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪಿಂಡದಾನ. "नृप निष्ठांस्ततस्तांस्तु श्रपतो विधिपूर्वकम्। तेषु दर्भेषु तं हस्तं निमृज्यात्लेपभागिनम्" मनु० ३-२१६। 13. ಆಮಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳ. 14. ಮಾಂಸ. (न०) 15. ಜೀವನೋಪಾಯ. 16. ಸೈನ್ಯ. 17. ಲೋಹ, ತಬ್ಬಿಣ. (वि०) 18. ಸಾಂದ್ರವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ. 19. ಘನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. (स्त्री०) पिण्डी पिण्ड्यते. 20. ಸೋರೆಗಿಡ, ಸಿಹಿಸೋರೆ. 21. ವಿಜ್ಞೋರದ ಮರ. 22. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 23. ಮಂಗಾರೆಗಿಡ. 24. ಕಣಕಾಲಿನ ಹಿಂಭಾಗ. "पिण्डो बोले बले सान्द्रे देहावारैकदेशयोः। देहमात्रे निवापे च गोलसिद्धकयोरपि। ओड्रपुष्पे च पुंसि स्यात् क्लीबमाजीवनाययोः। पिण्डी तु पिण्डीतगरेऽनादृसर्वूरभेदयोः" मेदि०। "पिण्डं तु देहभंकदेशे जीवनाययोः। बले सान्द्रे पिण्डचलावूसर्जूर्योस्तगरेऽपि च" हेम०। ಈ ರೀತಿ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

पिण्डक पिण्डक (पुंन०)1. ಲೋಬಾನ, ಒಂದು ಮಾಸಾಹಾರ ದ್ರವ್ಯ. 2. ಬೋಳ, ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. 3. ಗೋಳ, ದುಂಡಾದ ಮಸ್ತು. 4. ಕುಳ, ಗ್ರಾಸ (पुं०) 5. ಪಿಶಾಚಿ 6. ಅಲೂಗೆಡ್ಡೆ.

पिण्डकन्द पिण्डकन्द (पुं०) ಅಲೂಗೆಡ್ಡೆ. पिण्डाकारः कन्दः।

पिण्डखर्जूर पिण्डखर्जूर (पुं०) ಮೆದುವಾಗಿ ಮುದ್ದೆಯಾಗಿರುವ ವಿಜೂರ. पिण्डवत् खर्जूरः।

पिण्डखर्जूरी पिण्डखर्जूरी (स्त्री०) ಪಿಂಡವಿಜೂರ ವೃಕ್ಷ. "पिण्डखर्जूरिकात्कन्या सा देशे पश्चिमे भवेत्। खर्जूरी रोसतनाकारा पराद्वीपादिहागता। जायते पश्चिमे देशे सा छोहेरेति कीर्त्यते"।

पिण्डगोल पिण्डगोल (पुं०) ಬೋಳ, ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ

पिण्डतैल पिण्डतैल (न०) ಲೋಬಾನ, ಒಂದು ಮಾಸಾಹಾರ ದ್ರವ್ಯ. पिण्डवत् तैलम्।

पिण्डद पिण्डद (पुं०) ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಪಿಂಡ ಪ್ರದಾನ ಮಾಡುವ ಪುತ್ರ. पिण्ड ददाति—दद दाने (दाने) "कः" (३-२-३)। "पिण्डदोऽहरहश्चैव पूर्वाभावे परः परः" याज्ञ० २-१३२।

पिण्डदातृ पिंडदातृ (पुं०) "पिण्डद" पदद अर्थ. पिण्डं ददाति — डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)।

पिण्डपाद पिंडपाद (पुं०) गजु, आने. पिण्ड इव पादोऽस्य।

पिण्डपितृयज्ञ पिंडपितृयज्ञ (पुं०) अग्निकार्य्यक्के अर्हनाद (सपत्नीक) गृहस्थनु माडुव पिंडदान रूपवाद (पितृ) यज्ञ.

पिण्डपुष्प पिंडपुष्प (पुं०) 1. अशोक वृक्ष. पिण्ड इव पुष्पं पुष्पगुच्छो यस्य। (न०) 2. अशोक पुष्प.

पिण्डफला पिंडफला (स्त्री०) कहिसोरे.

पिण्डबीजक पिंडबीजक (पुं०) बेट्टद गडिगिलि गिड.

पिण्डमुस्ता पिंडमुस्ता (स्त्री०) कोन्नारिय ओंदु भेद.

पिण्डमूल पिंडमूल (न०) मूलंगिय जातिगे सेरिद कंपुगेड्डेय ओंदु गिड, कंपु मूलंगि.

पिण्डल पिंडल (पुं०) सेतुवे.

पिण्डस पिंडस (पुं०) परान्नदिंद जीविसुववनु: भिक्षुक.

पिण्डा पिंडा (स्त्री०) 1. उक्कु. 2. कस्तूरि

पिण्डात पिंडात (पुं०) लोबान, ओंदु वासनाद्रव्य.

पिण्डाभ्र पिंडाभ्र (न०) मोघद जलदिंद उंटाद हिमद गड्डे.

पिण्डायस पिंडायस (न०) उक्कु.

पिण्डार पिंडार (पुं०) 1. गोपालक. 2. एम्मे गळन्नु साकुवनु. 3. द्रुम, मर. 4. क्षपणक, बौद्धसंन्यासि. "पिण्डारः क्षपणे गोपे महिषीरक्षके द्रुमे" मेदि०।

पिण्डाल्ल पिंडाल्लु (पुं०) 1. अलूगेड्डे, पिंडाकारद ओंदु जातिय गेड्डे. पिण्डाकारः आल्लः। 2. ओंदु जातिय अमृतबळ्ळि.

पिण्डि पिंडि, –ण्डी –ण्डी (स्त्री०) 1. रथद चक्रद नाभि, –चक्रद तूबु. 2. कणकालिन हिंभाग. काल्बीलद मानखंड भाग. 3. पीठ. 4. अशोक वृक्ष. 5. सोरगिडे, सिहिसोरे. 6. देवर विग्रहद पादपीठ. स्वार्थे "कः"। **पिण्डिका पिंडिका.**

पिण्डित पिंडित (वि०) 1. दुंडागि माडल्पट्ट, गोळाकारवागि माडल्पट्ट. पिंडि (संघाते) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ओट्टुगूडिसल्पट्ट, ओट्टागिसेरिसि हेळल्पट्ट. "श्रुतमार्याभ्यां भगवत्या वचनम्?। एष पिण्डितार्थं उपदेशदर्शनेन निर्णय इति" माल० १। 3. गुणिसल्पट्ट, हेच्चिसल्पट्ट. 4. एणिसल्पट्ट, लेक्क माडल्पट्ट. (पुं०) 5. लोबान, ओंदु सुगंध द्रव्य.

पिण्डिल पिंडिल (पुं०) 1. सेतुवे. (वि०) 2. गणक, लेक्काचार माडुवनु. 3. जन्मकालद तिथि नक्षत्रादिगळ प्रमाणगळन्नु लेक्कमाडि निर्णयिसुवनु. (वि०)4. गणितशास्त्रदल्लि प्रवीणनादवनु.

पिण्डीकृत पिंडीकृत (वि०) ओट्टुगूडिसल्पट्ट, ओट्टागि सेरिसल्पट्ट.

पिण्डीतक पिंडीतक(पुं०) 1. मंगारे गिड. 2. संदी बट्टलु गिड.

पिण्डीभूत पिंडीभूत (वि०) ओट्टागि सेरिरुव, ओंदु राशियागिरुव.

पिण्डीर पिंडीर (पुं०) 1. दाळिंबे गिड. पिण्डं पिण्डीकारं फलमीरयति – ईर (गतौ) "अण्" (३-२-१)। 2. समुद्रद नुरे. (वि०) 3. तेपविल्लद, नीरस वाद, ऊणगिरुव.

पिण्डीशूर पिंडीशूर (वि०) ऊटद विषयदल्लि मात्र शूरनाद, ऊटदल्लि मात्र प्रवीणनाद. पिण्डयां पिण्डव्यापार एव शूरः (नान्यत्र)। तन्न मनेयल्लिद्दुकोंडु प्रतापवन्नु हेळिकोळ्ळुव हेडिय विषयदल्लि ई पदप्रयोग. "राक्षसान् वटुयज्ञेषु पिण्डीशूरान् निरस्तवान्" भट्टि० ५-८५।

पिण्डोलि पिंडोलि (स्त्री०) उच्छिष्ट, ऊटमाडि उळिद वस्तु, उंडु मिक्कुद्दु.

पिण्याक पिण्याक (पुंन०) 1. एळ्ळु मोदलाद बीजगळिंद एण्णे तेगेदमेले उळियुव हिंडि. पण (व्यवहारे) "आकः" (उ० ४-१५)। निपा०। 2. इंगु. 3. केसरि. 4. लोबान. "पिण्याकोऽस्त्री तिलकल्के हिङ्गुबाह्लीकसिह्लके" मेदि०।

पितामह पितामह (पुं०) 1. तात, तंदेय तंदे. पितुः पिता — पितृ "डामहच्" (वा० ४-२-३६)। पितामह षित्। षित्वात् गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)

पितामही ಪಿತಾಮಹೀ. ಅಜ್ಜಿ, ತಂದೆಯ ತಾಯಿ. 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. पितॄणां मरीच्यादीनां पितृगणानां पिता। 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

पतृ पितृ (पुं०) 1. ಜನಕ, ತಂದೆ. पाति रक्षति—पा (रक्षणे) "तृच्" (उ० २-९५)। निपा०। ತಂದೆಯಾದವನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪೂಜ್ಯನು. ತಂದೆಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಪುತ್ರನಾದವನು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನು. ತಂದೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಪುತ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಯೇ ಧ್ಯೇಯವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ पिता ಎನಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆದುದರಿಂದ ಪುತ್ರನಾದವನು ತಂದೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯ ಮನೋಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗಿರಬೇಕು. "मान्यः पूज्यश्च सर्वेभ्यः सर्वेषां जनको भवेत्। अहो तस्य प्रसादेन सर्वान् पश्यति मानवः। जनको जन्मदाता च रक्षणाच्च पिता नृणाम्। तातो विस्तीर्णकरणात् कलया स प्रजापतिः"। ತಂದೆಯು ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ಗುರುಗಳ ಪಂಙ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವನು.

ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ಗುರುಗಳು: (1) ಉಪಾಧ್ಯಾಯ: (2) पिता (ಜನಕ ತಂದೆ) (3) ಜ್ಯೇಷ್ಠಭ್ರಾತಾ (4) ಮಹೀಪತಿ: (5) ಮಾತುಲ: (ಸೋದರಮಾವ) (6) ಶ್ವಶುರ: (ಪತ್ನಿಯ ತಂದೆ) (7) ತ್ರಾತಾ (ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಿದವನು) (8) मातामह: (ತಾಯಿಯ ತಂದೆ) (9) पितामह: (ತಂದೆಯ ತಂದೆ) (10) ಶ್ವಶ್ರೂ: ಮತ್ತು (11) ಜ್ಯೇಷ್ಠಪಿತೃವ್ಯ: (ತಂದೆಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ) ಇವರೆಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಜನಕ ತಂದೆಗಿಂತಲೂ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ಪಿತೃವಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಗೌರವದಿಂದಿರಬೇಕು. "उत्पादकब्रह्मदात्रोर्गरीयान् ब्रह्मदः पिता। तस्मान्मन्येत सततं पितुरप्यधिकं गुरुम्" तन्त्रसा०।

ಪಂಚ (ಐದು ಮಂದಿ) ಪಿತೃಗಳು: (1) ಅನ್ನದಾತಾ (ಅನ್ನ ಹಾಕಿ ಪೋಷಿಸಿದವನು) (2) ಭಯತ್ರಾತಾ (ಭಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದವನು) (3) ವಿದ್ಯಾಪ್ರದಾತಾ (ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸಿದವನು) (4) जनकः (ಜನಕ ತಂದೆ) ಮತ್ತು (5) ಉಪನೇತಾ (ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದವನು) ಇವರು ಪಂಚಪಿತೃಗಳು.

ತಾಯಿಯೊಡನೆ ತಂದೆಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವಾಗ ತಂದೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ पितृ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಏಕಶೇಷವುಂಟಾಗಿ पितरौ ಎಂದಾಗುವುದು. माता च पिता च पितरौ। मातापितरौ मातरपितरौ ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುವುದು. (१-२-७०) ಮತ್ತು (६-३-३२)। "जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ" रघु० १-१। "पितुः प्रयत्नात् स समग्रसंपदः शुभैः शरीरावयवैर्दिने दिने। पुपोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः" रघु० ३-२२। (पुं० ब० व०) 2. ವಂಶದ ಹಿರಿಯರು, पितामह (ತಂದೆಯ ತಂದೆ), प्रपितामह (ತಂದೆಯ ತಾತ) ಮೊದಲಾದವರು. "ऋणाभिधानात् स्वयमेव केवलं तदा पितॄणां मुमुचे स बन्धनात्" रघु० ३-२०। 3. ಪಿತೃದೇವತೆಗಳು. ಇವರು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಂಪಿನವರು. ಚಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಇವರು ವಾಸ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆ ಲೋಕಕ್ಕೆ "ಪಿತೃಲೋಕ" ಎಂದು ಹೆಸರು. "पितृलोक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

पितृक पितृक (वि०) ತಂದೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ತಂದೆಯ ಕ್ರಮದಿಂದ ಬಂದ. पितुरागतम्—पितृकम् पृषो०। "पैत्रं च पितृकं चापि पित्र्यं च पितुरागतम्"।

पितृकर्मन् पितृकर्मन्, -कार्यम् -कार्यम् (न०) **-क्रिया-क्रिया** (स्त्री०) ಪುತ್ರನು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶ್ರಾದ್ಧ ತರ್ಪಣ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮ. पितॄनुद्दिश्य क्रियमाणं कर्म। "स्वधाकारः पराह्णाशीः सर्वेषु पितृकर्मसु" मनु० ३-२५२।

पितृकल्प पितृकल्प (वि०) 1. ತಂದೆಗೆ ಸಮಾನನಾದ. ईषदूनः पिता "कल्पप्" (५-३-६७)। (पुं०) 2. ಚತುರ್ಮುಖನ ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಂಗಳ ಮೂವತ್ತನೆಯ ದಿನವಾದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ.

पितृकुल्या पितृकुल्या (स्त्री०) ಮಲಯ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವ ಒಂದು ನದಿ.

पितृतिथि पितृतिथि (स्त्री०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ.

पितृतीर्थ पितृतीर्थ (न०) 1. ಗಯಾಕ್ಷೇತ್ರ. पितॄणां प्रियं तीर्थम्। 2. ಅಂಗುಷ್ಠ ಮತ್ತು ತರ್ಜನೀ ಬೆರಳುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಬಿಡುವ ತೀರ್ಥ. "अन्तराङ्गुष्ठदेशिन्योः पितॄणां तीर्थमुत्तमम्" कूर्मपु०।

पितृदान पितृदान (न०) ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ನದಾನ ವಸ್ತ್ರದಾನ ಮತ್ತು ಜಲತರ್ಪಣ ಮೊದಲಾದುವು. पित्रे दानम्।

पितृदिन पितृदिन (न०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ.

पितृपक्ष पितृपक्ष (पुं०) ಕನ್ಯಾಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷ. पितृप्रियः पक्षः।

पितृपति पितृपति (पुं०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. पितॄणां पतिः। "त्वं ब्रह्मा हरिरजसंज्ञितस्त्वमिन्द्रो वित्तेशः

पितृपतिरम्बुपतिः समीरः। सोमोऽग्निकेंनवमहीधरो-ब्धिसंघः किं स्तव्यं तव सकलात्मरूपधाम्नः" माकं०।

पितृपित्र पितृपित्र (पुं०) 1. पितामह, ब्रह्म, चतुर्मुख- 2 अज्ज, तात, पितामह.

पितृप्रसू पितृप्रसू (स्त्री०) 1. सायंसंध्ये. पितृणां प्रसूमतिव। पित्र्यकार्य्यगळल्लि संध्याकालदल्लिरुव तिथियु मुख्यवादुदरिंद ई हेसरु. "रजनीमिव-मुषनेतुं पितृप्रसूः प्रथयमुपतस्थे" बार्याकतथती। 2. पितामहि, तंदेय तायि.

पितृबन्धु पितृबंधु, -बान्धव -बांधव (पुं०) तंदेय कडेय बंधु. तंदेय सोदरत्तेय मक्कळु, तंदेय चिक्कम्म मत्तु दोड्डम्मन मक्कळु. तंदेय सोदरमामन मक्कळु इव रेल्लरू पितृ (तंदेय कडेय) बंधुगळु. "पितुः पितुःस्वसुः पुत्राः पितुर्मातुःस्वसुः सुताः। पितुर्मातुल-पुत्राश्च विज्ञेयाः पितृबान्धवाः"।

पितृभोजन पितृभोजन (पुं०) मामा, अज्जु. पितृ-भिर्भुज्यते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) कर्म० "ल्युट्"।

पितृमत् पितृमत् (वि०) प्रशस्तवे तंदेयुळ्ळवनु. पितृ प्रशंसायां "मतुप्" (५-२-९४)। "पुत्रस्तथे-त्यभिधायवत्सलेन स तेन पित्रा पितृमान् बभूव" रघु० १८-११।

पितृयज्ञ पितृयज्ञ (पुं०) तर्पण. पितॄनुद्दिश्य यजः। "अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम्। होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्" मनु० ३-७०।

पितृयान पितृयान (पुं०) पितृगळु हुंदलोकक्के होगुव मार्ग.

पितृलोक पितृलोक (पुं०) पितृगळ लोक, चंद्र लोकद मेलागे इरुव लोक. मूवत्तोंदु पितृगणगळु ई लोकद निवासिगळु. विश्व मोदलाद पितृगणगळु 9. कल्याण मोदलाद पितृगणगळु 6. अरेकाग्नि पितृगणगळु 7. महाकाव्यादि पितृगण गळु 5. सुखिदादि पितृगणगळु 4. ई रीति पितृगणगळु 31.

पितृव्य पितृव्य (पुं०) तंदेय सहोदर, चिक्कप्प मत्तु दोड्डप्प. पितुर्भ्राता—पितृ "व्यत्" (४-२-३६)। निपा०। "पितुर्भ्राता पितृव्यः स्यान्मातुर्भ्राता तु मातुलः" अमर०।

पितृष्वसृ पितृष्वसृ (स्त्री०) सोदरत्तेय, तंदेय सहोदरि. चिक्कम्म मत्तु दोड्डम्म. पितुः स्वसा। "भुवनेनतोऽपि विहितात्यगौरवः प्रथनाम नाम तनयं पितृष्वसुः" माघ० १३-८।

पितृसन्निभ पितृसन्निभ (पुं०) तंदेगे समानवादवनु. पितेव सम्यक् निर्याति—या (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३६)। "मनोभवः स पितृसंनिभः" भट्टि०। आचार्य, ज्येष्ठ सहोदर, राजा, मामा, श्वशुर (पत्नीय तंदे) रक्षक, मातामह, पितामह, वर्णज्येष्ठ मत्तु पित्तव्य इवरु तंदेगे समानरु.

पितृसू पितृसू (स्त्री०) अज्जि, तंदेय तायि. पितरं सूते—षूङ् (प्राणिप्रसवविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

पितृहू पितृहू (पुं०) बलभि, दक्षिण कर्ण. पितृ-नाह्वयतेऽनेन—ह्वेञ् "क्विप्"।

पित्त पित्त (न०) देहदोषगळ ऒंदु धातु. अप्यिीयते प्रकृतावस्थया रक्ष्यते विकृतावस्थया नाश्यते वा शरीरम् अनेन—अपि + देङ् (पालने) दो (अवखण्डने) वा "क्तः" (३-२-१०२)। "तः" (७-४-४७)। अपेरु-त्वोपः। "पित्तेन क्लेदे रसने सितापि तिक्तायते हंस-कुलावतंस" नैष० ३-९४। वात पित्त मत्तु कफ गळेंबी मूरु धातुगळू देहद उत्पत्तिगे कारण. शरीरद अधोभाग (श्रोणि मत्तु गुद) दल्लि वातवू अदक्के मेले मध्यभाग (पक्वाशय मत्तु आमाशय मध्य) दल्लि पित्तधातुवू ऊर्ध्व भाग (आमाशय) दल्लि श्लेष्म(कफ)धातुवू इरुवुदु. मूरु कडेगळ आधारद मेलॆ मनेयु निल्लुवंते शुक्रशोणितादि धातुगळिंद कूडिद ई मूरु धातुगळिंद देहवु धरिसल्पट्टिरुवुदु. ई मूरु धातुगळू समस्थितियल्लिद्दरॆ देहवु आरोग्यदिंदिरुवुदु. इवु विषमिसिदरॆ आरोग्यव केडु शरीरक्के कारणवागुवुदु. "वातपित्त-श्लेष्माण एव देहसंभवहेतवः। तैरेवाव्यापन्नैरयोमध्यो-र्ध्वस्थितैः शरीरमिदं धार्यतेऽग्निवायुरविस्थानीयैः। त एव च व्यापन्नाः प्रलयहेतवः" सुश्रुत० सूत्र० २१-३। "वातः शोणितदूषयः, तदुपघातो नाशः पक्वाशयः, पक्वाशयसमुत्थं पित्तस्य, आमाशयः श्लेष्मणः इति दोषस्थानानि" सुश्रुत० सूत्र० २१-६। "अल्लद पित्त

ಧಾತುವಿಗೆ ಯಕೃತ್ತು (ಉದರದ ಬಲಗಡೆಯಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ) ಪ್ಲೀಹ (ಉದರದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅನ್ನ ಕೋಶದ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ) ಹೃದಯ ದೃಷ್ಟಿ ತ್ವಕ್ಕು ಇವೂ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನಗಳು. "पित्तस्य यकृत्-प्लीहानौ हृदयं दृष्टिः त्वक् पूर्वोक्तं च स्थानानि" सुश्रुत० सूत्र० २१-७। (1) पाचकम् (2) रञ्जकम् (3) साधकम् (4) आलोचकम् मत्तु (5) भ्राजकम् ಎಂದು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಪಿತ್ತದ ಹೆಸರು ಐದು.

ಪಕ್ವ ಮತ್ತು ಆಮಾಶಯಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಪಿತ್ತ ಧಾತುವು ಅಶಿತ, ಖಾದಿತ, ಲೀಢ ಮತ್ತು ಪೀತಗಳಿಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಆಹಾರವನ್ನು ಪಚನಮಾಡಿ ದೋಷ ರಸ ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ಪುರೀಷಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು. ಅಲ್ಲೇ ಇರುವ ಈ ಪಿತ್ತಧಾತುವು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಳಿದ ಪಿತ್ತಸ್ಥಾನಗಳಿಗೂ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವುದು. ಈ ಪಿತ್ತಧಾತುವಿಗೆ "ಪಾಚಕ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಯಕೃತ್ತು ಮತ್ತು ಪ್ಲೀಹಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ "ರಂಜಕ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹೃದಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ "ಸಾಧಕ" ಎಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತವು "ಆಲೋಚಕ" ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ತ್ವಕ್ (ಚರ್ಮ) ಗತವಾದ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ "ಭ್ರಾಜಕ" ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆ. "तच्चादृष्टहेतुकेन विशेषेण पक्वामाशयमध्यस्थं पित्तं चतुर्विधमन्नपानं पचति, विवेचयति च दोषरसमूत्रपुरीषाणि, तत्रस्थमेव चात्मशक्त्या शेषाणां पित्तस्थानानां शरीरस्य चाग्निकर्मणाऽनुग्रहं करोति, तस्मिन् पित्ते पाचकोऽग्निरिति संज्ञा; यत्तु यकृत्प्लीह्नोः पित्तं तस्मिन् रञ्जकोऽग्निरिति संज्ञा; यत्पित्तं हृदयस्थं तस्मिन् साधकोऽग्निरिति संज्ञा; यद्दृष्ट्यां पित्तं तस्मिन्नालोचकोऽग्निरिति संज्ञा; यत्तु त्वचि पित्तं तस्मिन् भ्राजकोऽग्निरिति संज्ञा" सुश्रुत० सूत्र० २१-१०।

पित्तघ्न पित्तघ्न (वि०) ಪಿತ್ತವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ. पित्तं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (स्त्री०) —घ्नी —घ्न्यः. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ.

पित्तज्वर पित्तज्वर (पुं०) ಪಿತ್ತದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ. पित्तनिमित्तको ज्वरः। **पित्तज्वर लक्षणः** ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವೇಗ ಅತಿಸಾರ ಅಲ್ಪನಿದ್ರೆ ವಾಂತಿ ಕಂಠ ತುಟಿ ನಾಸಿಕೆ (ಮೂಗು) ಬಾಯಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಪರುವುದು ಮೈ ಉರಿತ ಬಾಯಾರಿಕೆ ನೇತ್ರಮಲಮೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹಳದಿಬಣ್ಣ ತಲೆ ಸುತ್ತುವುದು ಇವು ಪಿತ್ತ ಜ್ವರಲಕ್ಷಣ. "वेगस्तीक्ष्णोऽतिसारश्च निद्राल्पत्वं तथा वमिः। काण्ठोष्ठ-मुखनासानां पाकः स्वेदश्च जायते। प्रलापः कटुता वक्त्रे मूर्च्छा दाहो मदस्तृषा। पीतविण्मूत्रनेत्रत्वं पैत्तिके भ्रम एव च" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९-३१, ३२।

पित्तल पित्तल (न०) 1. ಉಪಧಾತುಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಹಿತ್ತಾಳೆ. पित्तं तद्वर्णं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ಪಿತ್ತವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ. पित्त "लच्" (५-२-९७)। (स्त्री०) —ला —लाः. 3. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ.

पित्ताभिष्यन्द पित्ताभिष्यंद (पुं०) ಪಿತ್ತವ ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ ನೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಸೋರುವುದು, ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. पित्तकृतः अभिष्यन्दः।

पित्तारि पित्तारि (पुं०) 1. ಅರಗು. 2. ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ, ಭಾರಂಗಿ, ಬರ್ಬರ.

पित्र्य पित्र्य (न०) 1. ಪಿತೃತೀರ್ಥ, ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮತ್ತು ತರ್ಜನಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಬಿಡುವ ತೀರ್ಥ. पितरो देवता अस्य "यत्" (४-२-३१)। "कायमङ्गुलि-मूलेऽग्रे दैवं पित्र्यं तयोरधः" मनु० २-५९। 2. ಮಧು. (पुं०) 3. ಮಾಘಮಾಸ. 4. ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರ. 5. ಮಾಷ, ಉದ್ದು. (वि०) 6. ಪಿತೃಸಂಬಂಧವಾದ. ತಂದೆಯಿಂದ ಬಂದ, ತಂದೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. पितुरागतम् "यत्" (४-३-७९)। "ज्येष्ठ एव तु गृह्णीयात् पित्र्यं धनमशेषतः। शेषास्तमुपजीवेयुः यथैव पितरं तथा" मनु० ९-१०५। 7. ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ, ಉರ್ಜವಾದ. "कफघ्नं खड्गिपिशितं कषायमनिलापहम्। पित्र्यं पवित्रमायुष्यं बद्धमूत्रं विरूक्षणम्" सुश्रुत० सूत्र० ४६-१०३।

पित्र्या पित्र्या (स्त्री०) 1. ಪೌರ್ಣಮಾಸಿ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. 2. ಮಖಾನಕ್ಷತ್ರ. पितरो देवता अस्याः — पितृ "यत्" (४-२-३१)।

पित्सत् पित्सत् (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पतितुमिच्छति — पत्लृ (गतौ) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। (वि०) 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ.

पित्सल पित्सल (वि०) ರಸ್ತೆ, ದಾರಿ, ಮಾರ್ಗ. पत्लृ (गतौ) + सन् "कलः" बाहु०।

पिदधत् पिदधत् (वि०) ಮುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ, ಆಚ್ಛಾದಿಸುತ್ತಿರುವ. अपि+ड्धाञ् (धारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। अपेरल्लोपः। "शानच्" (३-२-१२४)। **—दधानः**

-दधानः. "पिदधानमन्वगुपगम्य दृशौ ब्रुवते जनाय वद कोऽयमिति" माघ० ९-७६।

पिधातव्य ಪಿಧಾತವ್ಯ (वि०) 1, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವ, 2. ಮುಚ್ಚಬೇಕಾದ, ಮರೆಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಮುಚ್ಚಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अपि + डुधाञ् (धारणे) "तव्यः" (३-१-९६)। अपेरल्लोपः। "अनीयर्" (३-१-९६)। पिधानीयम् ಪಿಧಾನೀಯವ್.

पिधान ಪಿಧಾನ (न०) 1. ಆಚ್ಛಾದನ, ಮುಚ್ಚುವುದು. अपि+ धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। अपेरल्लोपः। 2. ಮುಚ್ಚಳ, ಮುಚ್ಚುವ ತಟ್ಟೆ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

पिधानक ಪಿಧಾನಕ (न०) ಅಸಿಕೋಶ, ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ.

पिधेय ಪಿಧೇಯ (वि०) ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

पिनद्ध ಪಿನದ್ಧ (वि०) 1. ಕವಚ ತೊಟ್ಟಿರುವವನು. अपि नह्यते स्म — णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "सखि अनसूये, अतिपिनद्धेन वल्कलेन प्रियंवदया नियन्त्रितास्मि। शिथिलय तावदेतत्" शाकु० १। 3. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "यदस्थिभिर्निर्मितवंशवंश्यस्थूणं त्वचा रोमनखैः पिनद्धम्" भाग० ११-८-३३। "अरांनिधिः फेनपिनद्धभासः" माघ० ३-३९।

पिनाक ಪಿನಾಕ (पुंन०) 1. ಪರಶಿವನ ಧನುಸ್ಸು, ಪರಮೇಶ್ವರನ ಬಿಲ್ಲು. पाति — पा (रक्षणे) "आकः" (उ० ४-१५)। निपा०। "दृप्तान्धकप्राणहरं पिनाकं महासुरस्त्रीविधवात्वहेतुम्" कुमा० १२-१९। 2. ಶೂಲಾಯುಧ, ಈಶ್ವರನ ತ್ರಿಶೂಲ. 3. ಧೂಳಿನ ಸುರಿಮಳೆ. "पिनाकोऽस्त्री रुद्रचापे पांशुवर्षत्रिशूलयोः" मेदि०।

पिनाकपाणि ಪಿನಾಕಪಾಣಿ (पुं०) ಪಿನಾಕವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ. पिनाकं पाणौ यस्य। "कुर्यां हरस्यापि पिनाकपाणेर्धैर्यच्युतिं के मम धन्विनोऽन्ये" कुमा० ३-१०।

पिनाकिन् ಪಿನಾಕಿನ್ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. पिनाकः अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "स भीमरूपः शिव इत्युदीर्यते न सन्ति याथार्थ्यविदः पिनाकिनः" कुमा० ५-७७।

पिपतिषत् ಪಿಪತಿಷತ್ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. पतितुमिच्छति—पत्लृ (गतौ) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। (वि०) 2. ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. इडभावे पित्सन् ಪಿತ್ಸನ್. स्त्रियां पिपतिषन्ती ಪಿಪತಿಷನ್ತೀ. पित्सन्ती ಪಿತ್ಸನ್ತೀ.

पिपतिषा ಪಿಪತಿಷಾ (स्त्री०) ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಳಿಯುವ ಆಸೆ. पतितुमिच्छा — पत्लृ (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)। इडभावे पित्सा ಪಿತ್ಸಾ.

पिपतिषु ಪಿಪತಿಷು (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. पतितुमिच्छुः — पत्लृ (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। (पुं०) 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. इडभावे पित्सुः ಪಿತ್ಸುಃ.

पिपासत् ಪಿಪಾಸತ್ (वि०) ಕುಡಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. पातुमिच्छन्—पा (पाने) +सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "ग्राम्यानपश्यत् कपिशं पिपासतः स्वगोत्रसंकीर्तनभावितात्मनः" माघ० १२-३८। स्त्रियां पिपासन्ती ಪಿಪಾಸನ್ತೀ.

पिपासा ಪಿಪಾಸಾ (स्त्री०) ಬಾಯಾರಿಕೆ. पातुमिच्छा—पा (पाने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

पिपासित ಪಿಪಾಸಿತ (वि०) ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. पा (पाने) + सन् "क्तः" (३-४-७२)।

पिपासिन् ಪಿಪಾಸಿನ್ (वि०) ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. पिपासा अस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११६)।

पिपासु ಪಿಪಾಸು (वि०) 1. ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ನೀರುಕುಡಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. पातुमिच्छुः — पा (पाने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. ಕುಡಿಯಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ, ಪಾನಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. "अम्बुजाक्षीसंवादपीयूषपिपासवस्ते" नैष० ६-३।

पिपीलक ಪಿಪೀಲಕ (पुं०) ಇರುವೆ. अपिपीलति — अपि + पील (प्रतिष्टम्भे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। अपेरल्लोपः।

पिपीलिका ಪಿಪೀಲಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಇರುವೆ. पिपीलक "टाप्" (४-१-४)।

पिपीली ಪಿಪೀಲೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಇರುವೆ. अपिपीलति — अपि + पील (प्रतिष्टम्भे) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

पिप्पल ಪಿಪ್ಪಲ (पुं०) 1. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಆರಳಿಮರ. पिप्पलं जलमस्यास्ति "अंच्" (५-२-१२७)। "क्षात्रक्षमात् पिप्पलदण्डयोग्यः पलाशदण्डादृतपाणिरासीत्"

ಚಂ० ರಾ०। 2. ಬಂಧನರೂಪವಾದ ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಪಕ್ಷಿ. (ನ०) 3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ಬಟ್ಟೆಯ ತುಂಡು. (ಸ್ತ್ರೀ०) –ली –ಲೀ. 5. ಹಿಪ್ಪಲಿ.

पिप्पलक ಪಿಪ್ಪಲಕ (ನ०) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮೊಲೆ ತೊಟ್ಟು.

पिप्पली ಪಿಪ್ಪಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹಿಪ್ಪಲಿ ಗಿಡ. पिपर्ति—पॄ (पालनपूरणयोः) "अलच्" बाहु०। पृषो०। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "पिप्पलं सलिले वस्त्रच्छेदे च ना तरौ। निर्गले पक्षिभेदे कणायां पिप्पला मता" मेदि०।

पिप्पलीमूल ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ (ನ०) ಹಿಪ್ಪಲಿ. पिप्पल्या इव मूलमस्य।

पिप्पिका ಪಿಪ್ಪಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ದನ್ತಮಲ, ಹಲ್ಲಿನ ಕೊಳೆ. "दूषीका दूषिका जैह्मं कुल्मकं पिप्पिका पुनः। दन्त्यं काणं तु पिञ्जूषः" अभि० चि०।

पिप्पु ಪಿಪ್ಪು (पुं०) ಹುಟ್ಟುಮಚ್ಚೆ, ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಮೈಯಲ್ಲಿರುವ ಕಪ್ಪು ಮಚ್ಚೆ. अपि प्लवेत—प्लुङ् (गतौ) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। "जट्टलः कालकः पिप्लुः तिलकस्तिलकालकाः" अम०।

पिबत् ಪಿಬತ್ (वि०) 1. ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವ, ಪಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. पा (पाने) "शतृ" (३-२-१२४)। "तेन स्वहस्तार्जितमेकवीरः पिबन्यशो मूर्तमिवावभासे" रघु० ७-६३। "पिबन् स तस्याः स्तनयोः सुधोघं क्षणंक्षणं साधु समेक्षमानः" कुमा० ११-२। 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. "निवातपद्मस्तिमितेन चक्षुषा नृपस्य कान्तं पिबतः सुताननम्" रघु० ३-१७। 3. ಆಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **पिबन्ती** ಪಿಬನ್ತೀ. "तमेकदृश्यं नयनैः पिबन्त्यो नार्यो न जग्मुः विषयान्तराणि" कुमा० ७-६४।

पिलु ಪಿಲು (पुं०) ಗೋನು ಮರ.

पिल्ल ಪಿಲ್ಲ (ನ०) 1. ರೋಗದಿಂದ ನೀರು ಸೋರುವ ಕಣ್ಣು. (वि०) 2. ನೀರು ಸೋರುವ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು. क्लिन्न "लः" पिल् आदेशश्च (वा० ५-२-३३)। "स्युः क्लिन्नाक्षे चुल्लचिल्लपिल्लाः क्लिन्नेऽक्ष्णि चाप्यमी" अम०।

पिल्लका ಪಿಲ್ಲಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹೆಣ್ಣು ಅನೆ.

पिशङ्ग ಪಿಶಂಗ (पुं०) 1. ಪಿಂಗಳವರ್ಣ, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. पिश (अवयवे) "अङ्गच्" (उ० १-११८)। (वि०) 2. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. "पिशङ्गमौञ्जीयुजमर्जुनच्छवि वसानमेणाजिनमञ्जनद्युति" माघ० १-६। स्त्रियां "ङीष्" –ङ्गी –ಙೀ. "मध्ये समुद्रं ककुभः पिशङ्गीर्यां कुर्वती काञ्चनवप्रभासा" माघ० ३-३३।

पिशङ्गित ಪಿಶಂಗಿತ (वि०) ಹಳದಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "रोचिष्णुकाञ्चनचयांशुपिशङ्गिताशाः" माघ० ५-२०।

पिशङ्गिला ಪಿಶಂಗಿಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹಿತ್ತಾಳೆ.

पिशाच ಪಿಶಾಚ (पुं०) ದೇವಯೋನಿಗಳ ಒಂದು ಭೇದ, ದೇವತೆಗಳೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರ ಒಂದು ಗುಂಪು. पिशितमश्नाति—अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। "यक्षरक्षःपिशाचांश्च गन्धर्वाप्सरसोऽसुरान्। नागान् सर्पान् सुपर्णांश्च पितॄणां च पृथग्गणान्" मनु० १-३७। ಕುಬೇರ ಮತ್ತು ಅವನ ಅನುಚರರು ಯಕ್ಷರು. ರಾವಣ ಮೊದಲಾದವರು ರಾಕ್ಷಸರು. ಅವರಿಗಿಂತಲೂ ಕೆಳಮಟ್ಟದವರಾದ ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳಾದ ಮರು ದೇಶವಾಸಿಗಳು ಪಿಶಾಚರು. ಚಿತ್ರರಥ ಮೊದಲಾದವರು ಗಂಧರ್ವರು. ಊರ್ವಶಿ ಮೇನಕೆ ರಂಭೆ ಮೊದಲಾದವರು ಅಪ್ಸರಸ್ಸುಗಳು. ವಿರೋಚನ ಬಲಿ ಮೊದಲಾದವರು ಅಸುರರು. ತಕ್ಷಕ ವಾಸುಕಿ ಮೊದಲಾದವರು ನಾಗರು. ಹೆಬ್ಬಾವು ನೀರುಹಾವು ಮೊದಲಾದುವು ಸರ್ಪಗಳು. ಗರುಡಾದಿಗಳು ಸುಪರ್ಣರು. ಆಜ್ಯಪಾದಿಗಳು ಪಿತೃಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು.

पिशाचक ಪಿಶಾಚಕ (वि०) ಪಿಶಾಚಿಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದ. पिशाच तन्निवारणे कुशलः "कन्" (५-२-६४)।

पिशाचकिन् ಪಿಶಾಚಕಿನ್ (पुं०) ಕುಬೇರ.

पिशाचद्रु ಪಿಶಾಚದ್ರು (पुं०) ಪಿಶಾಚಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಮರ, ಶಾಖೋಟಕ ವೃಕ್ಷ. पिशाचप्रियः द्रुः।

पिशाचसभ ಪಿಶಾಚಸಭ (ನ०) ಪಿಶಾಚಗಳ ಸಭೆ. पिशाचानां सभा। नपुंसकत्वम् (२-४-२३)।

पिशाची ಪಿಶಾಚೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹೆಣ್ಣು ಪಿಶಾಚಿ. पिशाच "ङीष्" (४-१-६३)।

पिशित ಪಿಶಿತ (ನ०) ಮಾಂಸ. पिशति—पिशि (अवयवे) "इतन्" (उ० ३-९५)। "निरातङ्कः पङ्केष्विव पिशितखण्डेषु निपतन्नसिग्रंगात्रं सपदि लवशस्ते विकिरतु" मालती० ५-३४। (स्त्री०) –ता –ತಾ, –ती –ತೀ. ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

पिशितभुज् ಪಿಶಿತಭುಜ್ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. पिशितं मांसं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "विवप्"

(३-२-७६)। "पिशितभुजं भुजभारहीनमेनम्"। चं० रा०। (वि०) 2. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು.

पिशिताशन ಪಿಶಿತಾಶನ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. पिशितमशनं यस्य। "छायाश्चरन्ति बहुधा भयमादधानाः सन्ध्यापयोदकपिशाः पिशिताशनानाम्" शाकु० ३-२४।

पिशिताशिन् ಪಿಶಿತಾಶಿನ್ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. पिशितमश्नाति — अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)। "पिशिताशिनामनुदिनं स्फुटतां स्फुटतां जगाम परिविह्वलता" भट्टि० १०-८। (वि०) 2. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ.

पिशी ಪಿಶೀ (स्त्री०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

पिशुन ಪಿಶುನ (पुं०) 1. ನಾರದ. 2. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. पिशति — पिश (अवयवे) "उनन्" (उ० ३-५५)। (न०) 3. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. (वि०) 4. ಸೂಚಿಸುವ, ತಿಳಿಸುವ. "शत्रूणामनिशं विनाशपिशुनः क्रुद्धस्य चैद्यं प्रति" माघ० १-७५। 5. ದುರ್ಜನ, ಚಾಡಿಕೋರ, ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. "कोऽप्येष एव पिशुनोऽस्त्यमनुष्यधर्मा कर्णेऽपरं स्पृशति हन्ति परं समूलम्" पञ्चतं० १-३२८। 6. ನೆನಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತರುವ. "ब्रह्मावर्तं जनपदमथ च्छायया गाहमानः क्षेत्रं क्षेत्रप्रधनपिशुनं कौरवं तद्भजेथाः" मेघ० १-४८। 7. ಕ್ರೂರನಾದವನು, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. 8. ನೀಚ. 9. ಮೂರ್ಖ.

पिष्ट ಪಿಷ್ಟ (न०) 1. ಹಿಟ್ಟು, ಬೀಸಿ ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿದ ಧಾನ್ಯದ ಪುಡಿ. पिष्यते स्म — पिष्लृ (संचूर्णने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಕ್ಕಿ ಗೋಧಿ ರಾಗಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಹಾರ ಅಥವಾ ಹಿಟ್ಟು. "अन्नादष्टगुणं पिष्टं पिष्टादष्टगुणं पयः। पयसोऽष्टगुणं मांसं मांसादष्टगुणं घृतम्। घृतादष्टगुणं तैलं मर्दनान्न च भक्षणात्"। (वि०) 3. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "कृत्वा तांश्चणकान् पिष्टान् गृहीत्वा जलकुम्भिकान्" कथास०।

पिष्टक ಪಿಷ್ಟಕ (पुं०) 1. ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ರೊಟ್ಟಿ. पिष्टस्य विकारः — संज्ञायां "कन्" (४-३-१४७)। 2. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. "पिष्टको घृतपूपादौ नेत्ररोगान्तरेऽपि च" मेदि०। (न०) 3. ಎಳ್ಳಿನ ಪುಡಿ. पिष्टमिव प्रतिकृतिः — इवार्थे "कन्" (५-३-९६)।

पिष्टप ಪಿಷ್ಟಪ (पुं०) ಭುವನ, ಲೋಕ. विशन्त्यत्र — विश (प्रवेशने) "कपन्" आदेः वकारस्य पकारश्च निपा० (उ० ३-१४५)।

पिष्टपचन ಪಿಷ್ಟಪಚನ (न०) ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. पच्यतेऽत्र — डु पचष् (पाके) "ल्युट्" (३-३-११७)। पिष्टस्य पचनम्।

पिष्टपूर ಪಿಷ್ಟಪೂರ (पुं०) ಕಡಲೆ ಹಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭಕ್ಷ್ಯ, ಮೈಸೂರುಪಾಕ. पिष्टः पूर्यते — पूरी (आप्यायने) कर्मं० "अप्"।

पिष्टवर्त्ति ಪಿಷ್ಟವರ್ತ್ತಿ (पुं०) ಕಡಲೆ ಹೆಸರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಿಟ್ಟು. पिष्टं वर्तयति — वृतु (वर्तने) + णिच् "इः" (उ० ४-१३९)।

पिष्टसौरभ ಪಿಷ್ಟಸೌರಭ (न०) ಚಂದನ, ಗಂಧ. पिष्टस्येव सौरभमस्य।

पिष्टात ಪಿಷ್ಟಾತ (पुं०) ವಾಸನೆಯ ಚೂರ್ಣ, ವಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವ ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. पिष्टमतति—अत (सातत्यगमने) "अण्" (३-२-१)। "पिष्टातः पटवासकः" अम०।

पिहित ಪಿಹಿತ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚ್ಛಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अपिधीयते — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "अप्रभूतमतनीयसि तन्वी काञ्चिधाम्नि पिहितैकतरोरु" माघ० १०-८३। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "रुरुधे पिहिताहिमद्युतिद्यौर्विशिखैरन्तरिता च्युता धरित्री" माघ० २०-१५।

पीठ ಪೀಠ (न०) ಕೂಡುವ ಆಸನ. पेठन्त्यत्र — पिठ (हिंसासंक्लेशनयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। "गिरेस्तटित्वानिव तावदुच्चकैर्जवेन पीठादुदतिष्ठदच्युतः" माघ० १-१२। "पीठं दत्वा साधवेऽभ्यागताय आनीयापः परिनिर्निज्य पादौ। सुखं पृष्ट्वा प्रतिवेद्यात्मसंस्थां ततो दद्यादन्नमवेक्ष्य वीरः" भा० उद्योग० ३८-२। "धातुपाषाणकाष्ठैश्च पीठस्त्रिविध उच्यते। धातवश्च शिलाश्चैव काष्ठानि विविधानि च" ಎಂದು ಪೀಠ ಪದಕ್ಕೆ ಪುಂಲಿಂಗದಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪೀಠವು ಧಾತು (ಲೋಹ) ಪಾಷಾಣ (ಶಿಲೆ) ಮತ್ತು ಕಾಷ್ಠ (ದಾರು) ಮಯಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

पीठकेलि ಪೀಠಕೇಲಿ (पुं०) ಪೀಠಮರ್ದನೆಂಬ ನಾಯಕ ; ಸಹಾಯಪುರುಷ, ನಾಯಕನನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾ ಅವ ; ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಪ್ರಯೋಜನ

पडेयುವ परोपजीवियाद पुरुष. पीठे आसने केलिर्नर्मादिरस्य।

पीठन्यास पीठन्यास (पुं०) आधारशक्ति प्रकृति मोद लाद पीठदेवतेगळन्नु प्रणवपूर्वक ध्यानिसि हृदयदल्लि माडुव न्यास.

पीठमर्द पीठमर्द (पुं०) नायकन सहायके रल्लोब्ब. नायकन दीर्घकालद व्यापारगळल्लि अवनिगे सहायकनागिरुव नायकन गुणगळिगिंतलू कडमे गुणगळुळ्ळ पुरुष. "दूरानुवर्तिनि स्यात् तस्य प्रासङ्गिकेतिवृत्ते तु। किञ्चित्तद्गुणहीनः सहाय एवास्य पीठमर्दाख्यः" सा०द० ३-३९।

पीठसर्प पीठसर्प (वि०) पीठदल्लि कुळितु मुंदे सागुवनु, हेळव, नडेयलु कालिल्लदवनु. पीठेन सर्पति—सृप्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **—सर्पी —सर्पिन्.**

पीठी पीठी (स्त्री०) आसन.

पीठीकृत पीठीकृत (वि०) आसनवागि माडल्पट्ट.

पीडन पीडन (न०) 1. मर्दन, हिसुकुवुदु. पीड (अवगाहने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पूत्कार्यपीडनौ चक्रे स सखीषु प्रियास्तनौ" नैष० २०-१४५। "सुभ्रुवामधि पयोधरपीठं पीडनैस्त्रुटितवत्यपि पत्युः" माघ० १०-८७। 2. हिंसिसुवुदु, पीडिसुवुदु. "परस्य पीडनं कुर्वन् स्वार्थसिद्धिं च पण्डितः। गूढबुद्धिर्न लक्ष्येत वने चतुरको यथा" पञ्चतं० १-३९९। 3. ओत्तड, बलवागि ओत्तुविके, बलवागि अदुमुवुदु. "ममापि दृढपीडनैरपि न तृप्तिरालिङ्गनैः" मालती० ९-३८। 4. हिडिदुकोळ्ळुवुदु, ग्रहण. "पाणिपीडनविधेरनन्तरं शैलराजदुहितुर्हरं प्रति" कुमा० ८-१। 5. नाश पडिसुवुदु, इल्लदंते माडुवुदु. 6. उदासीनवागि काणुवुदु. 7. तळ्ळिहाकुवुदु, कैबिडुवुदु. (वि०) 8. हिंसिसुव, पीडिसुव. "पीडनानि च सर्वाणि व्यसनानि तथैव च" मनु० ९-२९९।

पीडयत् पीडयत् (वि०) 1. मर्दिसुत्तिरुव. हिसुकुत्तिरुव, हिंडुत्तिरुव. पीड (अवगाहने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडयन्" भर्तृ० १-५। 2. नाशपडिसुत्तिरुव. "आत्मन्यन्तर्दधे भूयः कालं कालेन पीडयन्" मनु० १-५१। 3. बलवागि ओत्तुत्तिरुव, अव्वुचुत्तिरुव. 4. शब्द केलिसदंते किविगन्नु मुच्चुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। "कर्णौ पीडयती सख्या वीक्ष्य नेत्रासितोत्पले" नैष० २०-९८। 5. तळ्ळिहाकुत्तिरुव. कैबिडुत्तिरुव. "श्रुतिसमधिकमुच्चैः पञ्चमं पीडयन्तः सततमृषभहीनं भिन्नकीकृत्य षड्जम्" माघ० ११-१।

पीडा पीडा (स्त्री०) 1. हिंसे, तोंदरे. पीड (अवगाहने) "अङ्" (३-३-१०४)। "मा भूदाश्रमपीडेति परिमेयपुरःसरौ" रघु० १-३७। 2. नोवु. बाधे. "मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः। परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम्" गीता १७-१९। 3. दुःख, व्यसन, कष्ट. पीडाविशेषवाद ई दुःखवु (1) आध्यात्मिकम् (2) आधिदैविकम् मत्तु (3) आधिभौतिकम् एंदु मूरु विध. ["आधिदैविक" पददल्लि नोडि.] 4. कृपे, दये. 5. सरळ देवदारु. 6. नाशपडिसुवुदु. 7. कस, धूळु. 8. तलेगे मुडिसुव हूविन सर. "पीडा कृपाशिरोमालाऽपमर्दसरलद्रुषु" मेदि०।

पीडित पीडित (वि०) 1. पीडिसल्पट्ट, तोंदरेपडिसल्पट्ट. पीड (अवगाहने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "नाविनीतैर्व्रजेद्धुर्यैः न च क्षुद्व्याधिपीडितैः" मनु० ४-६७। 2. हिसुकल्पट्ट, ओत्तल्पट्ट, कविचल्पट्ट. "वल्लभेन परिरम्भपीडितौ प्रेयसीहृदि कुचावववापतुः" नैष० १८-९७। 3. हिंडल्पट्ट, मर्दिसल्पट्ट. "कुचौ दोषोज्झितावस्याः पीडितौ व्रणितौ तथा" नैष० २०-४९। 4. सोवुंटुमाडल्पट्ट. "सोऽनुमान्य हिमवन्तमात्मभूरात्मजाविरहदुःखपीडितम्" कुमा० ८-२१। 5. ग्रहणमाडल्पट्ट, ओडिदुकोळ्ळल्पट्ट. "न प्रमाणीकृतः पाणिर्बाल्ये बालेन पीडितः। नाहं न जनको नाग्निर्न तु वृत्तिर्न सन्ततिः" उ० रा० ७-५। 6. गायद वुंटुमाडल्पट्ट. "उदधेरिव मन्थेन पीडितस्य समुत्थितैः। दृढलग्नैरिवोत्पत्तौ दीप्तं शोणितबिन्दुभिः" याद० १६-५।

पीडिन् पीडिन् (वि०) पीडिसुव, हिंसिसुव. पीडयति—पीड (अवगाहने) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। "निजनीडद्रुमपीडिनः खगान्" नैष० २-१०।

पीड्यमान पीड्यमान (वि०) 1. पीडिसल्पडुत्तिरुव, तोंदरेपडिसल्पडुत्तिरुव. पीड (अवगाहने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "चाटतस्करदुर्वृत्तैस्तथा

साहसिकादिभिः। पीड्यमानाः प्रजा रक्ष्याः कूटच्छद्मादिभिस्तथा" पञ्चतं० १-३७४। 2. ನೋಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

पीत पीत (पुं०) 1. पीतवर्ण, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. पिबति वर्णान्तरम्—पा (पाने) "क्तः" (उ० ३-८९)। बाहु०। 2. ಕುಸುಂಬೆ ಬಣ್ಣ. (न०) 3. ಪಾನಮಾಡುವುದು, ಕುಡಿಯುವುದು. पा (पाने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 4. ಹರಿದಳ. 5. स्वर्ण, ಚಿನ್ನ. (वि०) 6. ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. पा (पाने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "पीतशीधुमधुरैर्मिथुनानामाननैः परिहृतं चषकान्तः" माघ० १०-११। 7. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. "मेघो जलार्द्रमहिषोदरभृङ्गनीलो विद्युत्प्रभारचितपीतपटोत्तरीयः" मृच्छ० ५-२। 8. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "न लक्षितो रक्षिभटैर्यदाभ्यां पीतोऽसि तन्वा जितपुष्पधन्वा" नैष० ८-२७।

पीतक पीतक (पुं०) 1. ನಂದಿವೃಕ್ಷ, 2. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. (न०) 3. ಹರಿದಳ. 4. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. पीत "कन्" (५-४-२९)। पीतेन पीतवर्णेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 5. ಹಿತ್ತಾಳೆ. 6. ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. 7. ಅಗುರು.

पीतकन्द पीतकंद (पुंन०) ಕೆಂಪುಮೂಲಂಗಿ, ಕಿತ್ತಳೆ ಬಣ್ಣದ ಬೇರು ಗೆಡ್ಡೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೂಲಂಗಿ.

पीतकरवीर पीतकरवीर (पुं०) ಹಳದಿಯ ಗನ್ನೇರಳೆ ವೃಕ್ಷ. पीतः करवीरः।

पीतकावेर पीतकावेर (न०) 1. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. पीतं कावेरं कुत्सिताङ्गमपि यस्मात्। 2. ಹಿತ್ತಾಳೆ ಲೋಹ. "पीतकावेरमित्येतत् कुङ्कुमे पित्तलेऽपि च" मेदि०।

पीतकाष्ठ पीतकाष्ठ (न०) ಹಳದಿ ಚಂದನ. पीतं काष्ठम्।

पीतचम्पक पीतचंपक (पुं०) ದೀಪ. पीतः चम्पक इव।

पीतता पीतता (स्त्री०) ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ.

पीततुण्ड पीततुंड (पुं०) ಕಾರಂಡವ ಪಕ್ಷಿ.

पीतदारु पीतदारु (न०) ಸರಳ ದೇವದಾರು.

पीतदुग्धा पीतदुग्धा (स्त्री०) ಹಾಲು ಕರೆಯಲು ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಿರುವ ಹಸು. पीतं दुग्धं यस्याः।

पीतद्रु पीतद्रु (पुं०) ಮಾರದಂರಿಸ, ದಾರುಹರಿದ್ರ. "दार्वी दारुहरिद्रा च पर्जन्या पर्जनीति च। पीतद्रुश्च हरिद्रुश्च पीतदारुकपीतकम्"।

पीतन पीतन (न०) 1. ಹರಿತಾಳ, ಪೌದಳ. 2. ಕೆಂಪುಮು ಕೇಸರಿ. 3. ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. (पुं०) 4. ಆಮ್ರಾತಕ ವೃಕ್ಷ, ಅಮಟೆಮರ. पीतं करोति—पीत + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "पीतनं पीतदारुणि। कुङ्कुमे हरिताले च पुमानाम्रातके मतः" मेदि०।

पीतनक पीतनक (पुं०) ಆಮ್ರಾತಕ ವೃಕ್ಷ, ಅಮಟೆಮರ.

पीतनील पीतनील (पुं०) ಹಳದಿ ನೀಲಿಬಣ್ಣ ಬೆರೆತ ಹಸುರು ಬಣ್ಣ.

पीतपादा पीतपादा (स्त्री०) ಮೈನಾ ಎಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. पीतौ पादौ यस्याः।

पीतपुष्प पीतपुष्प (पुं०) 1. ಚಂಪಕವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆಮರ. पीतं पुष्पं यस्य। 2. ಕಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. (न०) 3. ಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. "कूष्माण्डं स्यात् पुष्पफलं पीतपुष्पं बृहत्फलम्" भावप्र०। (स्त्री०) -पुष्पा -पुष्पा. 4. ಹಾವುಪೆಚ್ಚೆ. 5. ತೊಗರಿಗಿಡ.

पीतभृङ्गराज पीतभृंगराज (पुं०) ಗರಿಗದ ಸೊಪ್ಪು.

पीतमणि पीतमणि (पुं०) ಪುಷ್ಪರಾಗ. पीतो मणिः।

पीतमूलक पीतमूलक (न०) ಕೆಂಪುಮೂಲಂಗಿ, ಕಿತ್ತಳೆ ಬಣ್ಣದ ಗೆಡ್ಡೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೂಲಂಗಿ. पीतं मूलमस्य "कप्" (५-४-१५४)।

पीतरक्त पीतरक्त (पुं०) 1. ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. (न०) 2. ಪುಷ್ಪರಾಗ.

पीतराग पीतराग (पुं०) 1. पीतवर्ण, ಹಳದಿಬಣ್ಣ. (न०) 2. ಜೇನುಮೇಣ. 3. ತಾಮರೆ ಹೂವಿನ ಕುಸುರು. (वि०) 4. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ.

पीतरोहिणी पीतरोहिणी (स्त्री०) ಗಾಂಧಾರೀಗಿಡ, ಶೀವನೆಯ ಮರ.

पीतल पीतल (पुं०) 1. ಹಳದಿಬಣ್ಣ. पीतं लाति-ला (आदाने) "कः"(३-२-३)। (वि०) 2. ಹಳದಿಬಣ್ಣದ. (न०) 3. ಹಿತ್ತಾಳೆ.

पीतलक पीतलक (न०) ಹಿತ್ತಾಳೆ. पीतलेन पीतवर्णेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

पीतलोह पीतलोह (न०) ಹಿತ್ತಾಳೆ. पीतं लोहम्।

पीतवासस् ಪೀತವಾಸಸ್ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. ಪೀತಂ ವಾಸೋ ಯಸ್ಯ। (वि०) 2. ಹಳದಿ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟಿರುವ. "यः स चक्रगदापाणिः पीतवासाः शितिप्रभः" ಭಾ० ಆದಿ०।

पीतवृक्ष ಪೀತವೃಕ್ಷ (पुं०) 1. ಸರಳವೃಕ್ಷ. 2. ಹೆಬ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ.

पीतसार ಪೀತಸಾರ (पुं०) 1. ಗಂಧದ ಮರ. 2. ಗೋಮೇದಕ ಮಣಿ.

पीतसालक ಪೀತಸಾಲಕ (पुं०) ಹೊನ್ನೆಮರ.

पीतस्फटिक ಪೀತಸ್ಫಟಿಕ (पुं०) ಪುಷ್ಪರಾಗ.

पीतहरित ಪೀತಹರಿತ (पुं०) ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಹಸುರು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ.

पीता ಪೀತಾ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. पीतो वर्णोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

पीताब्धि ಪೀತಾಬ್ಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿ. पीतोऽब्धिः येन।

पीताम्बर ಪೀತಾಂಬರ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. पीतमम्बरं वस्त्रं यस्य। 2. ಶೈಲೂಷ, ನಟ. (वि०) 3. ಹಳದಿ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ.

पीतारुण ಪೀತಾರುಣ (पुं०) ಹಳದಿ ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ.

पीताश्मन् ಪೀತಾಶ್ಮನ್ (पुं०) ಪುಷ್ಪರಾಗ ಮಣಿ. पीतः अश्मा।

पीति ಪೀತಿ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. पा (पाने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। (स्त्री०) 2. ಪಾನ, ಕುಡಿಯುವುದು. पा (पाने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "पीतिर्नाऽश्वे स्त्रियां पाने" मेदि०। 3. ಆವೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. पीयतेऽनया—करे० "क्तिन्"।

पीतिका ಪೀತಿಕಾ (स्त्री०) ಮರದರಿಶಿನ. पीतो वर्णोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)।

पीतिन् ಪೀತಿನ್ (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ.

पीतु ಪೀತು (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ. पा (पाने) "तुन्" (उ० १-७१)। 3. ಯೂಥಪತಿ, ಸಲಗ.

पीथ ಪೀಥ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. पा (पानि) "थक्" (उ० २-७)। ईत्वम् (६-४-६६)। 3. ಕಾಲ, ಸಮಯ. (न०) 4. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. 5. ಜಲ, ನೀರು. त्रिकाण्ड०।

पीथि ಪೀಥಿ (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ.

पीन ಪೀನ (वि०) 1. ಬಲಿಷ್ಠವಾದ, ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. ओप्यायी (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातस्य नः (८-२-४५)। "परिणतकठोरपुष्करगर्भच्छदपीनमसृण-सुकुमारः" उ० रा० ६-१३। 2. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ, ಸ್ಥೂಲವಾಗಿರುವ, ಪುಷ್ಟವಾಗಿರುವ. "मुहुरितरकराहितेन पीनस्तनतटरोधि तिरोदधेंऽशुकेन" माघ० ७-३२।

पीनस ಪೀನಸ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಮೂಗಿನ ರೋಗ. पीनं जनं स्यति नाशयति—पो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)। ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ "प्रतिश्यायः" ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಪೀನಸ ರೋಗವು (1) वातजः (2) पित्तजः ಮತ್ತು (3) कफजः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

ವಾತಜ ಪೀನಸ ಲಕ್ಷಣ: ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳಿಗಳು ವಾಯುವಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವಂತೆ ಮತ್ತು ಧೂಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಆಗುವುದಲ್ಲದೆ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ನೀರು ಸೋರಲು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಕಂಠದವಡೆ ಮತ್ತು ತುಟಿಗಳು ಒಣಗುವುವು. ಹಣೆಯ ಮೂಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾತನೆಯೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಂಠದ ಶಕ್ತಿ ಕುಂಠಿತವಾಗಿ ಸ್ವರವೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊರಡಲಾರದು. "आनद्धा पिहिता नासा तनुस्रावप्रवर्तिनी। गलतालोष्ठ-शोषश्च निस्तोदः शङ्खयोस्तथा। स्वरोपघातश्च भवेत् प्रतिश्यायेऽनिलात्मके" सुश्रुत० उत्तरतं० २४-६।

ಪಿತ್ತ ಪೀನಸ ಲಕ್ಷಣ: ಪಿತ್ತ ಪೀನಸದಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನಿಂದ ಬಿಸಿಯಾದ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ದ್ರವವು ಸ್ರವಿಸುವುದು. ದೇಹವು ಕೃಶವಾಗುವುದು, ರಕ್ತ ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಬಿಳುಪೇರುವುದು. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗುವನು. ಹೊಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೆಂಕಿಯು ಹೊರಡುವಂತೆ ಮೂಗಿನಿಂದ ಬಿಸಿಯ ಉಸಿರು ಹೊರಡುವುದು. "उष्णः सपीतकः स्रावो घ्राणात् स्रवति पैत्तिके। कृशोऽतिपाण्डुः सन्तप्तो भवेत्तृष्णानिपीडितः। सधूमं सहसा वह्निं वमतीव च मानवः" सुश्रुत० उत्तरतं० २४-७, ८।

ಕಫಜ ಪೀನಸ ಲಕ್ಷಣ: ಕಫಜ ಪೀನಸದಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಮೂಗಿನಿಂದ ಬಿಳುಪಾದ ಶೀತಕಫವು ಸ್ರವಿಸುವುದು. ಕಣ್ಣು ಊದುವುದು. ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬಿಳುಪೇರಿ ಎಲ್ಲವೂ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದು. ತಲೆ ಮುಖಗಳು ಭಾರವಾಗುವುವು. ತಲೆ ಕಂಠ ತುಟಿ ಮತ್ತು ದವಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ನವೆಯುಂಟಾಗುವುದು. "कफः कफकृते घ्राणाच्छ्वेतः शीतः स्रवेन्मुहुः। शुक्लावभासः शूनाक्षः भवेद्गुरुशिरोमुखः। शिरो-गलौष्ठतालूनां कण्डूयनमतीव च" सुश्रुत० उत्तरतं० २४-९, १०।

ಪೀನಸ ರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣ: ಅತಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಗಮ ಹೊಗೆ ಧೂಳು ಇವು ಮೂಗಿನ ಮೂಲಕ ತಲೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದರಿಂದ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಹಿಂಸೆ ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ತಡೆಯುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಪೀನಸರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು. "नारीप्रसङ्गः शिरसोऽभितापः धूमो रजः शीतमतिप्रतापः। संधारणं मूत्रपुरीषयोश्च सद्यः प्रतिश्यायनिदानमुक्तम्" सुश्रुत० उत्तरतं० २४-४।

पीनसा ಪೀನಸಾ (स्त्री०) ಸೌತೆಗಿಡ. पीनं स्यति—षो (अन्तकर्मणि) "कः", (३-२-७६)।

पीनसिन् ಪೀನಸಿನ್ (वि०) ಪೀನಸ ರೋಗವುಳ್ಳವನು. पीनसोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "विलङ्घनैः पाचनदीपनीयैरुपाचरेत् पीनसिनं यथावत्। बहुद्रवैर्वातकफोपसृष्टं प्रच्छर्दयेत् पीनसिनं वयःस्थम्" सुश्रुत० उत्तरतं० २४।

पीनाह ಪೀನಾಹ (पुं०) ಬಾವಿಯ ಕಟ್ಟೆ. ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬಾವಿಯ ಮುಖಭಾಗ.

पीनोध्नी ಪೀನೋಧ್ನೀ (स्त्री०) ದಪ್ಪವಾದ ಕೆಚ್ಚಲುಳ್ಳ ಹಸು. पीनमूधोऽस्याः। ऊधोन्तस्य अनङादेशः (५-४-१३१)। "ङीप्" (४-१-२५)।

पीयु ಪೀಯು (पुं०) 1. ಕಾಲ, ಸಮಯ. पिबति—पा (पाने) "कुः" युगागमश्च निपा० (उ० १-३७)। 2. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 3. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ.

पीयूष ಪೀಯೂಷ (न०) 1. ಅಮೃತ. पीय्यते—पीय (सौत्रधातुः) "ऊषन्" (उ० ४-७६)। "पीयूषधारानधराभिरन्तस्तासां रसोदन्वति मज्जयामः" नैष० ३-४२। 2. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. (पुंन०) 3. ಕರು ಹಾಕಿದ ಏಳು ದಿನಗಳೊಳಗಿನ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. "स्यात्पेयुषं च पीयूषं नवक्षीरेऽमृतेऽपि च" हारा०। "नवसूतगवीदुग्धे पीयूषममृतेऽपि च" नानार्थर०। "पीयूषोऽभिनवं पयः" अम०।

पीयूषभुज् ಪೀಯೂಷಭುಜ್ (पुं०) ದೇವತೆ. पीयूषं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "रुच्यो रुचीभिर्जितकाञ्चनीभिस्तथासि पीयूषभुजां सनाभिः" नैष० ८-२८।

पीयूषमयूख ಪೀಯೂಷಮಯೂಖ (पुं०) ಅಮೃತಮಯ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ ಚಂದ್ರ. पीयूषमया मयूखा अस्य। "आलोकतृप्तीकृतलोक यस्त्वामसूत पीयूषमयूखमेनम्" नैष० ८-३०।

पीयूषमहस् ಪೀಯೂಷಮಹಸ್ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. पीयूषमिव आह्लादकं महो यस्य।

पीयूषवर्ष ಪೀಯೂಷವರ್ಷ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಚಂದ್ರಾಲೋಕವೆಂಬ ಅಲಂಕಾರ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಕವಿ. "उल्लासाय विचारवीचिनिचयालङ्कारवारांनिधेश्चन्द्रालोकममुं स्वयं वितनुते पीयूषवर्षः कृती" चन्द्रा०।

पीलक ಪೀಲಕ (पुं०) 1. ಕಟ್ಟಿರುವೆ. ಉದ್ದವಾದ ಕಪ್ಪು ಇರುವೆ. (वि०) 2. ತಡೆಗಟ್ಟುವವನು. पील (प्रतिष्टम्भे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पीलु ಪೀಲು (पुं०) 1. ಕುಸುಮ, ಪುಷ್ಪ. पीलति प्रतिष्टम्नाति—पील (प्रतिष्टम्भे) "कुः" (उ० १-३७)। 2. ಗೋನುಮರ. 3. ಪರಮಾಣು. 4. ಗಜ, ಆನೆ. 5. ಅಸ್ಥಿಖಂಡ, ಎಲುಬುಗಳ ರಾಶಿ. 6. ತಾಳವೃಕ್ಷದ ಕಾಂಡ. 7. ಕೃಮಿ, ಹುಳ. 8. ಶರ, ಬಾಣ. (न०) 9. ಗೋನುಹಣ್ಣು.

पीलुपत्र ಪೀಲುಪತ್ರ (पुं०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

पीलुपर्णी ಪೀಲುಪರ್ಣೀ (स्त्री०) 1. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. 2. ತೊಂಡೆಗಿಡ. "पीलुपर्णी बिम्बिकायां मूर्वायामोषधीभिदि" मेदि०।

पीवन् ಪೀವನ್ (वि०) 1. ಸ್ಥೂಲವಾದ, ಪುಷ್ಟವಾದ, ದಪ್ಪವಾದ. 2. ಬಲಿಷ್ಠ, ಬಲಶಾಲಿ. ष्यैङ् (वृद्धौ) "क्वनिप्" (उ० ४-११५)। संप्रसारणञ्च। "कल्लोलजालचलनोपनतेन पीवा जीवातुनानवरतेन पयोरसेन" नैष० ११-४१।

पीवर ಪೀವರ (वि०) 1. ಸ್ಥೂಲವಾದ, ದಪ್ಪವಾದ, ಪರಿಪುಷ್ಟವಾದ. ष्यैङ् (वृद्धौ) "वरच्" (उ० ३-१)। "तं कर्णभूषणनिपीडितपीवरांसं शय्योत्तरच्छदविमर्दकृशाङ्गरागम्" रघु० ५-६५। (पुं०) 2. ತಾಮಸ ಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ. 3. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. "पीवरः कच्छपे स्थूले" मेदि०।

पीवरस्तनी ಪೀವರಸ್ತನೀ (स्त्री०) 1. ದೊಡ್ಡ ಕೆಚ್ಚಲುಳ್ಳ ಹಸು. 2. ಸ್ಥೂಲವಾದ ಸ್ತನಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. पीवरौ स्तनौ यस्याः। "पयोधरेणोरसि काचिदुन्मनाः प्रियं जघानोन्नतपीवरस्तनी" किरा० ८-१९।

पीवरा ಪೀವರಾ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ. 2. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ. 3. ಸ್ಥೂಲಕಾಯದ ಹೆಂಗಸು.

पीवरी पीवरी (स्त्री०) 1. शतावरी गिड. 2. ಆಕಳು, ಹಸು.

पीवा पीवा (स्त्री०) ಜಲ, ನೀರು.

पुंयोग पुंयोग (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಸಂಬಂಧ, ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಪುರುಷನೊಡನೆ ಉಂಟಾಗುವ (ಮೈಥುನ ರೂಪವಾದ) ಸಂಬಂಧ. 2. ಪುರುಷನಿಗೂ ಹೆಂಗಸಿಗೂ ಇರುವ ಪತಿ-ಪತ್ನೀರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧ. "पुंयोगादाख्यायाम्" पा० सू० ४-१-४८। ಪತಿಪತ್ನೀರೂಪವಾದ ಈ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಗೋಪನ ಪತ್ನಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುರುಷವಾಚಕವಾದ ಗೋಪ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "ಙೀಷ್" ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಹಿತವಾಗಿ ಗೋಪಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ಗೋಪೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು.

पुंराशि पुंराशि (पुं०) ಪುರುಷಗ್ರಹವು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳು. ಕುಜ ರವಿ ಮತ್ತು ಗುರು ಇವರು ಅಧಿಪತಿಗಳಾದ ಮೇಷ ಸಿಂಹ ವೃಶ್ಚಿಕ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನರಾಶಿಗಳು ಪುರಾಶಿಗಳು.

पुंलिङ्ग पुंलिंग (न०) 1. ಪುರುಷನ ಚಿಹ್ನೆ, ಪುರುಷನ ಗುರುತು, ಪುರುಷನ ಲಕ್ಷಣ. पुंसो लिङ्गम्। (पुं०) 2. ಪುರುಷನನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ, ಪುಂಲಿಂಗ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದ. पुंसो लिङ्गमस्य। (वि०) 3. ಪುರುಷನ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ. "पुंलिङ्गा इव नार्यस्तु स्त्रीलिङ्गाः पुरुषाभवन्" भा० शल्य०।

पुंवत् पुंवत् (अव्य०) 1. ಪುರುಷನಂತೆ, ಗಂಡಸಿನಂತೆ. पुंसा तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)। "ततो नृपाणां श्रुतवृत्तवंशा पुंवत्प्रगल्भा प्रतिहाररक्षी" रघु० ६-२०। 2. ಪುಂವಾಚಕಶಬ್ದದಂತೆ, ಪುರುಷವಾಚಕಶಬ್ದದಂತೆ, ಪುರುಷನನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದದಂತೆ. "स्त्रियाः पुंवत् भाषितपुंस्कादनूङ्" पा० सू० ६-३-३४।

पुंवत्स पुंवत्स (पुं०) 1. ಗಂಡುಕರು, ಹೋರಿಗರು. पुमांश्चासौ वत्सश्च। (स्त्री०) –वत्सा –वत्सी. 2. ಗಂಡುಕರುವುಳ್ಳ ಹಸು.

पुंवृष पुंवृष (पुं०) 1. ಎತ್ತು, ಹೋರಿ. 2. ಮೂಗಿಲಿ.

पुंवेष पुंवेष (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ವೇಷ. (वि०) 2. ಪುರುಷನಂತೆ ಉಟ್ಟು ತೊಟ್ಟಿರುವ.

पुंश्चली पुंश्चली (स्त्री०) ಕುಲಟೆ, ಹಾದರಗಿತ್ತಿ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮನೆಮನೆಗೂ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಹೆಂಗಸು. पुंसो भर्तुः सकाशात् चलति—चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "चिकित्सा-कातरक्रुद्धपुंश्चलीमत्तविद्विषाम्" याज्ञ० १-१६२। ಕುಲಟೆಯು ನಡೆನುಡಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳು: ಇವಳ ಸಹವಾಸ ಮಾಡಿ ಇವಳನ್ನು ಸಂಬಿದವನು ಸರ್ವನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಆವನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿಯು ನಾಶವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವನು. ಕುಲದಿಂದ ಹೊರಗಾಗುವನು. ಇವಳು ಇಷ್ಟನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಮೋಹಗೊಂಡು ಮೊದಲಿನವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಓಡುವುದರಿಂದ ಇವಳನ್ನು ಸೇರಿದವನು ಉಭಯತ್ರ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವನು. ತನ್ನ ಪತಿ, ತಂದೆ, ತಾಯಿ, ಮಗ ಬಂಧು ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ವಂಚಿಸಿ ಹೋಗುವಷ್ಟು ಚಪಲ ಚಿತ್ತಳು ಮತ್ತು ಕ್ರೂರ ಹೃದಯವುಳ್ಳವಳು. "पुंश्चली यो हि विश्वस्तो विधिना स विडम्बितः। बहिष्कृतश्च यशसा धर्मेण स्वकुलेन च। वाञ्छितं नूतनं प्राप्य विनश्यति पुरातनम्। दैवे कर्मणि पत्रे च पुत्रे बन्धौ च भर्तरि। दारुणं पुंश्चलीचित्तं सदा शृङ्गारकर्मणि। प्राणाधिकं रतिज्ञं सामृतदृष्ट्या हि पुंश्चली। रत्नप्रदं रत्यविज्ञं विषदृष्ट्या हि पश्यति"।

पुंश्चिह्न पुंश्चिह्न (न०) ಪುರುಷನ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. पुंसः पुरुषस्य चिह्नम्।

पुंस् पुंस् (पुं०) ಪುರುಷ, ಗಂಡಸು. पाति—पा (रक्षणे) "डुमसुन्" (उ० ४-१७७)। पुमान् पुमांसौ पुमांसः। "तामगौरवभेदेन मुनींश्चापश्यदीश्वरः। स्त्री पुमानित्यनास्थैषा वृत्तं हि महितं सताम्" कुमा० ६-१२।

पुंसवन पुंसवन (न०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯು ಗರ್ಭಧರಿಸಿದಾಗ ಪುತ್ರಸಂತಾನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. पुमांसं सूतेऽनेन—षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "यथाक्रमं पुंसवनादिकाः क्रियाः धृतेश्च धीरः सदृशीर्व्यधत्त सः" रघु० ३-१०। 2. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. पुमांसमिव सूते पुरुषवत् जनयत्यनेन—कर० "ल्युट्"। ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿದಾಗ ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಪುಂಸವನವು ನಡೆಯಬೇಕು.

पुंस्कोकिल पुंस्कोकिल (पुं०) ಗಂಡು ಕೋಗಿಲೆ. पुमान् कोकिलः। "चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज" कुमा० ३-३२।

पुंस्त्व पुंस्त्व (न०) 1. ಪುರುಷತ್ವ, ಗಂಡುತನ. पुंसः पुरुषस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "यत्नात्परीक्षितः पुंस्त्वे युवा धीमान् जनप्रियः" याज्ञ० १-५५। 2. ವೀರ್ಯ, ಶುಕ್ಲಧಾತು.

पुक्कस पुक्कस (पुं०) 1. निषादनिंद शूद्र स्त्रीयल्लि जनिसिद ओब्ब मिश्र जातियवनु. "जातो निषादाच्छूद्रायां जात्या भवति पुक्कसः" मनु० १०-१८। स्त्रियां **पुक्कसी पुक्कसी**. (स्त्री०) 2. कोरक, मोग्गु. 3. नीलिगिड.

पुङ्ख पुंख (पुं०) 1. बाणद मूलभाग. पुमांसं खनति—खनु (अवदारणे) "डः" (वा० ३-२-१०१)। "सक्ताङ्गुलिः सायकपुङ्ख एव चित्रार्पितारम्भ इवावतस्थे" रघु० २-३१। 2. गिडग हक्कि.

पुङ्ग पुंग (पुंन०) समूह, गुंपु, राशि.

पुङ्गव पुंगव (पुं०) 1. वृषभ, एत्तु. पुमान् गौः "दक्" (५-४-९२)। "रोमोद्गमः प्रादुरभूदुमायाः स्विन्नाङ्गुलिः पुङ्गवकेतुरासीत्" कुमा० ७-७७। (वि०) 2. (उत्तरपदवादाग) श्रेष्ठ, उत्तम. "यदुपुङ्गवसूर्यसन्निधाने शिशुपालः प्रतिसूर्यवत्प्रदीप्तः" याद० १५-११६।

पुच्छ पुच्छ (पुन०) 1. बाल, लांगूल. "पुच्छभाण्डचीवराणिङ्" (३-१-२०) इति निपातनात्साधुः। "पश्चात्पुच्छं वहति विपुलं तच्च धूनोत्यजस्रम्" उ० रा० ४-२६। 2. हिंभाग, हिंदिन अवयव.

पुच्छकण्टक पुच्छकंटक (पुं०) (बालदल्लि मुळ्ळिरुव) वृश्चिक, चेळु.

पुच्छधि पुच्छधि (स्त्री०) बेरळुगळिंद चिटिकि हाकुवुदु.

पुच्छिन् पुच्छिन् (वि०) 1. बालवुळ्ळ, बाल हॊंदिरुव. पुच्छोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। (पुं०) 2. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. 3. कुक्कुट, कोळि.

पुञ्ज पुंज (पुं०) राशि, समूह, धान्य मॊदलादुवुगळ गुप्प (गुड्ड). पिजि (हिंसाबलादाननिकेतनेषु) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "क्षीरोदवेलेव सफेनपुञ्जा पर्याप्तचन्द्रेव शरन्निशामा" कुमा० ७-२६।

पुट पुट (पुंन०) 1. एलेयिंद निर्मितवाद पान पात्रे, दॊन्ने. पुट (संश्लेषणे) "कः" (३-१-१३५)। "दुग्ध्वा पयः पत्रपुटे मदीयं पुत्रोपभुङ्क्ष्वेति तमादिदेश" रघु० २-६५। 2. कुळियागिरुव मध्यभाग, पॊळ्ळागिरुव मध्यभाग. "बद्धपल्लवपुटाञ्जलिद्रुमं दर्शनोन्मुखमृगं तपोवनम्" रघु० ११-२३। 3. यावु दादरू वस्तुवन्नु ऒळगॊळ्ळुव अगलवाद पात्रे, –संपुटु. 4. कुदुरेकालिन गॊरसु. (पुं०) 5. नगर, पट्टण. "स्थानीयं नगरं पुटः" वैज०। (न०) 6. जायिकायि. 7. औषध मॊदलादुवन्नु पाक माडुव लोहद अथवा मृत्पात्रे. 8. चिन्न बिळि मॊदलाद लोहगळन्नु पुटक्के हाकलु बळसुव मूशे. 9, पुस्तक मॊदलादुवुगळ हाळेय ऒंदु पक्क. (वि०) 10. हॊदिकेय साधन, मुच्चळद तट्टे मॊदलादुदु.

पुटक पुटक (न०) 1. पद्म, कमल, तावरेहूवु. पुट इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. "पुट" पदद अर्थ. पुट स्वार्थे "कः"।

पुटग्रीव पुटग्रीव (पुं०) 1. तामृलोहद तंबिगे. –ऒंबु. 2, मॊसरु कडेयुव पात्रे. पुटमिव ग्रीवा अस्य।

पुटपाक पुटपाक (पुं०) 1. संपुटद ऒळगे इरुव औषधद पाक, पात्रेयॊळगे औषधवन्नु कायिसुवुदु, –कुदिसुवुदु. पुटेन पाकः। "अन्तर्भिन्नो गभीरत्वादन्तर्गूढघनव्यथः। पुटपाकप्रतीकाशो रामस्य करुणो रसः" उ० रा० ३-१। हूजियाकारद पात्रेयल्लि औषधवन्निट्टु अदर बायन्नु तॆवद मण्णिनिंद मुच्चि अदर द्रवांशवॆल्ला हॊगि भस्मवागुववरॆगू कायिसुवुदु पुटपाक. 2. चिन्न बिळि मॊदलादुवन्नु मूशियल्लिट्टु चॊक्कमाडुवुदु.

पुटभेद पुटभेद (पुं०) 1. नदि मॊदलादुवुगळ वक्रगति, हॊळेयुवक्रवागि हरियुवुदु. 2. आतोद्य, वीणॆ मॊदलाद तंत्रीवाद्य मद्दळॆ मॊदलाद चर्मवाद्य कॊळलु (पिळ्ळंगोवि) मॊदलाद वेणुवाद्य ताळ मॊदलाद कंचिन वाद्य ई नाल्कु विध वाद्यगळु. 3. नगर, पट्टण. "पुटभेदो नदीवक्रपत्तनातोद्ययोरपि" मेदि०। 4. उन्मीलन, तॆरॆयुवुदु. "पुटभेदो ललाटस्थनीललोहितचक्षुषः" उ० रा० ६-३।

पुटभेदन पुटभेदन (न०) पट्टण, नगर. पुटानि पात्राणि भिद्यन्तेऽत्र—भिदिर् (विदारणे) "युच्" (उ० २-७९)। "उपरुध्यमानमिव भूभृतां बलैः पुटभेदनं दनुसूतारिरक्षत" माघ० १३-२६।

पुटिका पुटिका (स्त्री०) ಯಾಲಕ್ಕಿ. पुटमस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)।

पुटित पुटित (न०) 1. ಹಸ್ತಪುಟ, ಅಂಗೈ. पुटं सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। (वि०) 2. ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಲಿಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. "पुटितं स्याद्धस्तपुटे पाटितस्यूतयोरपि" मेदि०।

पुटी पुटी (स्त्री०) 1. ಕೌಪೀನ, ಲಂಗೋಟಿ. पुट (संश्लेषणे) "कः" (३-१-१३५)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಎಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ದೊನ್ನೆ.

पुटोट्ज पुटोट्ज (न०) ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರ, ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ. पुटं संश्लिष्टमुटजमिव।

पुटोदक पुटोदक (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ. पुटे पात्रमध्ये उदकं यस्य।

पुण्डरीक पुण्डरीक (न०) 1. श्वेतकमल, ಬಿಳಿದಾವರೆ पुण (कर्मणि शुभे) "ईकन्" तस्य रुगागमः धातोः डागमश्च निपा० (उ० ४-२०)। "अवकिरति नितान्तं कान्तिनिर्यासमन्दैस्तुतनवजलपाण्डु पुण्डरीकोदरेषु" माघ० ११-६२। 2. ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ, ಬಿಳಿಯ ಛತ್ರ. 3. ಒಂದು ಔಷಧ. (पुं०) 4. ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನ ದಿಗ್ಗಜ. "तेन द्विपानामिव पुण्डरीको राज्ञामजय्योऽजनि पुण्डरीकः" रघु० १८-८। 5. ಬಿಳುಪು, श्वेतवर्ण. 6. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 7. ಒಂದು ಸರ್ಪ. 8. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "राज्ञामजय्योऽजनि पुण्डरीकः" रघु० १८-८। 9. ಒಂದು ಧಾನ್ಯ. 10. ಗಜಜ್ವರ, ಆನೆಗೆ ಬರುವ ಜ್ವರ. 11. ಒಂದು ಯಾಗ. "अश्वमेधो राजसूयः पुण्डरीकोऽथ गोसवः। एतैरपि महायज्ञैरिष्टं ते भूरिदक्षिणैः" भा०। 12. ಕಮಂಡಲು, ಜಲಪಾತ್ರೆ. 13. ಒಬ್ಬ ನಿಘಂಟುಕಾರ. 14. ಒಂದು ವಿಧ ಕುಷ್ಠ ರೋಗ.

पुण्डरीकाक्ष पुण्डरीकाक्ष (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. पुण्डरीके इव अक्षिणी अस्य "षच्" (५-४-११३)। पुण्डरीकं हृदयकमलं धाम वासस्थानं तत्र सन्नपि अक्षः न क्षीयते हन्यते वा इति पुण्डरीकाक्षः। "नास्य जरयैतज्जीर्यति न वधेनास्य हन्यते इति" श्रुतिः। "पुण्डरीकं परं धाम नित्यमक्षयमव्ययम्। तद्भवान् पुण्डरीकाक्षः" भा० उद्योग० ६९-६। ನಿತ್ಯವೈಕುಂಠವಾಸಿಗಳಿಗೆ ದೃಷ್ಟಿ ಭೂತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "दिवीव चक्षुराततम्" पु० सू०। "पुण्डरीकं परं धाम नित्यमक्षरमव्ययम्। तद्गतानामक्षिभूतः पुण्डरीकाक्ष ईरितः" इति निरुक्तिः। "अमोघः पुण्डरीकाक्षः" वि० स०। पुण्डरीकं लोकात्मकम् अक्षति व्याप्नोति—अक्षू (व्याप्तौ) "अण्" (३-२-१) इति वा। "विलोचने बिभ्रदधिश्रितश्रिणी स पुण्डरीकाक्ष इति स्फुटोऽभवत्" माघ० १-२४। 2. ನೀರುಕೋಳಿ, ಕಡಲ ಹದ್ದು. "उत्क्रोशः पुण्डरीकाक्षो मेघरावोऽम्बुकुक्कुटी" चरक०।

पुण्डरीयक पुण्डरीयक (न०) 1. ಸ್ಥಲಪದ್ಮ, ನೆಲದಾವರೆ. 2. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ ಗೆಡ್ಡೆ.

पुण्डर्य पुण्डर्य (न०) 1. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ ಗೆಡ್ಡೆ. 2. ಸ್ಥಲಪದ್ಮ, ನೆಲದಾವರೆ.

पुण्ड्र पुण्ड्र (पुं०) 1. ಪಟಾಪಟಿ ಕಬ್ಬು, ಉದ್ದುದ್ದದ ಕೆಂಪು ಹಳದಿ ಪಟ್ಟೆಗಳಿರುವ ಕಬ್ಬು. पुण्ड्यन्ते—पुडि (खण्डने) "रक्" (उ० २-१३)। 2. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. 4. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ. 5. ಶ್ವೇತಕಮಲ, ಬಿಳಿತಾವರೆ. 6. ಚಿತ್ರ. 7. ಕ್ರಿಮಿ 8, ಪಂಥದ (ಒಂದು ಧರ್ಮದ) ಗುರುತು, ಮತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಒಂದು ಚಿಹ್ನೆ, ऊर्ध्वपुण्ड्रः तिर्यक्पुण्ड्रः इत्यादि. (पुं० ब० व०) 9. ಒಂದು ದೇಶ. "प्राग्ज्योतिषाश्च पुण्ड्राश्च विदेहास्ताम्रलिप्तकाः"।

पुण्ड्रक पुण्ड्रक (पुं०) 1. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ. पुण्ड्र इव प्रतिकृतिः "कन्" (५-३-९६)। 2. ಪಟಾಪಟಿ ಕಬ್ಬು. पुण्ड्र स्वार्थे "कन्"। 3. ತಿಲಕವೃಕ್ಷ. 4. ಅಶ್ವದ ಮೈಮೇಲಿನ ಚಿಹ್ನೆ. ಈ ಚಿಹ್ನೆಯು ಅಶ್ವಗಳ ಶುಭಾಶುಭ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

पुण्य पुण्य (न०) 1. ಶುಭವಾದ ಅದೃಷ್ಟ ಕರ್ಮ, ಸುಕೃತ, ಧರ್ಮ. पूञ् (पवने) "यत्" युगागमः ह्रस्वश्च (उ० ५-१५)। "पुण्ये मनः कस्य मुनेरपि स्यात्प्रमाणमास्ते यदघेऽपि धावत्" नैष० ८-१७। "अत्युत्कटैः पुण्यपापैरिहैव फलमश्नुते" हितो० १-८३। "लोकान्तरसुखं पुण्यं तपोदानसमुद्भवम्" रघु० १-६९। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯ, ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ ಕೆಲಸ. (वि०) 3. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ. "यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु" मेघ० १-१। 4. ಒಳ್ಳೆಯ, ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ. 5. ಶುಭಕರವಾದ, ಶುಭಸೂಚಕವಾದ, ಮಂಗಳಕರವಾದ. "नामधेयं दशम्यां तु द्वादश्यां वास्य कारयेत्। पुण्ये तिथौ मुहूर्ते वा नक्षत्रे वा गुणान्विते" मनु० २-३०।

6. ಸುಗಂಧವಾದ. 7. ಸುಂದರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "प्राप्ताः कुच्छ्रादृष्यशृङ्गोपचारैः पुण्यश्रीकाः कोसलेन्द्रेण पुत्राः" म० वी० १-२४। (पुं०) 8. ವಿಷ್ಣು. पुनाति पातकिनोऽपि। "पुण्यो योऽसौ पातकिपावनः" इति निरुक्तिः। "पूर्णः पूरयिता पुण्यः" वि० स०।

पुण्यक पुण्यक (न०) ಪುಣ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ವ್ರತ ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದುವು.

पुण्यकर्मन् पुण्यकर्मन् (न०) ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ, ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ.

पुण्यकव्रत पुण्यकव्रत (न०) ಉತ್ತಮ ಪತಿಯ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂತಹ ಪುತ್ರನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ.

पुण्यकाल पुण्यकाल (पुं०) ಪುಣ್ಯಕರವಾದ ಸಮಯ, ಪುಣ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಕಾಲ.

पुण्यकीर्तन पुण्यकीर्तन (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. पुण्यं पुण्यजनकं कीर्तनं यस्य। "पुण्यश्रवणकीर्तनः" वि०स०। (न०) 2. ಪುಣ್ಯಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ಪುಣ್ಯಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು.

पुण्यकृत् पुण्यकृत् (वि०) ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. पुण्यं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-८९)। "पुण्यकृच्चाटुकारस्ते किङ्करः सुरतेषु कः" भट्टि० ५-६८।

पुण्यक्षेत्र पुण्यक्षेत्र (न०) 1. ಪವಿತ್ರವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ, ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. 2. ಪುಣ್ಯಭೂಮಿ.

पुण्यगन्ध पुण्यगंध (पुं०) ಚಂಪಕವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ.

पुण्यजन पुण्यजन (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. पुण्यः विरोधलक्षणया पापी जनः। "सर्पैः पुण्यजनैश्चैव वीरुद्भिः पर्वतैस्तथा" हरिवं०। 2. ಯಕ್ಷ. "पयोधरैः पुण्यजनाङ्गनानां निर्विष्टहेमाम्बुजरेणु यस्याः" रघु० १३-६०। 3. ಸತ್ಪುರುಷ. "अथ पुण्यजनो यक्षे राक्षसे सज्जनेऽपि च" मेदि०।

पुण्यजनेश्वर पुण्यजनेश्वर (पुं०) ಯಕ್ಷರಾಜನಾದ ಕುಬೇರ. पुण्यजनानां यक्षाणामीश्वरः।

पुण्यदर्शन पुण्यदर्शन (पुं०) 1. ಜಾಪಪಕ್ಷಿ, ಹಂಗನ ಹಕ್ಕಿ. पुण्यं शुभजनकं दर्शनं यस्य। (वि०)2. ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಪುಣ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. "तां पुण्यदर्शनां दृष्ट्वा निमित्तज्ञस्तपोनिधिः" रघु० १-८६।

पुण्यपुरुष पुण्यपुरुष (पुं०) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ, ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ.

पुण्यफल पुण्यफल (न०) 1. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಫಲ, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಿಂದ ಬಂದ ಫಲ. पुण्यजन्यं फलम्। (पुं०) 2. ಮರಗಳ ಗುಂಪು. ಮರಗಳ ತೋಪು.

पुण्यभाज् पुण्यभाज् (वि०) ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು. पुण्यं भजति — भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२)।

पुण्यभू पुण्यभू, -भूमि -ಭೂಮಿ (स्त्री०) ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವ ಭೂಮಿ, ಪುಣ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದೇಶ, ಆರ್ಯಾವರ್ತ ದೇಶ, ವಿಂಧ್ಯ ಮತ್ತು ಹಿಮಾಚಲಗಳ ಮಧ್ಯದೇಶ. "आर्यावर्तः पुण्यभूमिर्मध्यं विन्ध्यहिमागयोः" अम०।

पुण्यलक्षण पुण्यलक्षण (न०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣ, ಉತ್ತಮ ಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ. पुण्यं लक्षणम्। (वि०) 2. ಉತ್ತಮ ಅದೃಷ್ಟದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ, ಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ. पुण्यानि लक्षणानि यस्य। "निवर्तयास्मादसदीप्सितान्मनः क्व तद्विधस्त्वं क्व च पुण्यलक्षणा" कुमा० ५-७३।

पुण्यवत् पुण्यवत् (वि०) ಪುಣ್ಯವಂತ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿ ಪುಣ್ಯ ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು. पुण्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "ऊर्ध्वं भित्त्वा प्रतिष्ठन्ते प्राणाः पुण्यवतां नृप। मध्यतो मध्यपुण्यानामधो दुष्कृतकर्मणाम्" भा० शान्ति० ३०३-२७।

पुण्यश्लोक पुण्यश्लोक (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. पुण्यः पुण्यदायकः श्लोको यशः चरित्रं वा यस्य। 2. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. "संप्रस्थिते द्वारकायां जिष्णौ बन्धुदिदृक्षया। ज्ञातुं च पुण्यश्लोकस्य कृष्णस्य च विचेष्टितम्" भाग० १-१४-१। 3. ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿ. "पुण्यश्लोकस्य वै सूतो वार्ष्णेय इति विश्रुतः" भा० वन०। (स्त्री०) **-श्लोका -श्लोका**. 4. ದ್ರೌಪದಿ. 5. ಸೀತಾದೇವಿ. "पुण्यश्लोको नलो राजा पुण्यश्लोको युधिष्ठिरः। पुण्यश्लोका च वैदेही पुण्यश्लोको जनार्दनः"। (वि०) 6. ಪುಣ್ಯಕರವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ.

पुण्यस्थान पुण्यस्थान (न०) 1. ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ಥಾನ 2. ಲಗ್ನದಿಂದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

ಪುಣ್ಯಾ ಪುಣ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ತುಲಸಿ. ಪೂಯತೇऽನಯಾ—ಪೂನ್ (ಪವನೇ) "ಯತ್" ಣುಕ್ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ (ಉ॰ ೫-೧೫)। 2. ಪುಣ್ಯ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು.

ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನ್ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನ್ (ವಿ॰) ಪುಣ್ಯಸ್ವಭಾವದವನು, ಧರ್ಮದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. ಪುಣ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ್ವಭಾವೋ ಯಸ್ಯ।

ಪುಣ್ಯಾಹ ಪುಣ್ಯಾಹ (ನ॰) ಪುಣ್ಯದಿವಸ, ಶುಭದಿವಸ. ಪುಣ್ಯಞ್ಚ ತದಹಶ್ಚ "ಟಚ್" (೫-೪-೯೧)। "ಪುಣ್ಯಾಹಂ ವ್ರಜ ಮಙ್ಗಲಂ ಸುದಿವಸಃ ಪ್ರಾತಃ ಪ್ರಯಾತಸ್ಯ ತೇ" ಅಮರ॰ ೬೧।

ಪುಣ್ಯಾಹವಾಚನ ಪುಣ್ಯಾಹವಾಚನ (ನ॰) ದೇವತಾಕಾರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಪುಣ್ಯಾಹಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರ ಮಾಡಿಸುವುದು. ಪುಣ್ಯಾಹಸ್ಯ ವಾಚನಮ್। "ಪುಣ್ಯಾಹವಾಚನಂ ದೈವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ವಿಧೀಯತೇ। ಏತದೇವ ನಿರೋಙ್ಕಾರಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯವೈಶ್ಯಯೋಃ। ಉಪಾಂಶು ಚ ತಥಾ ವೈಶ್ಯೇ ಶೂದ್ರೇ ಸ್ವಸ್ತಿ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್"।

ಪುತ್ ಪುತ್ (ನ॰) ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಭಾಗ.

ಪುತ್ತ ಪುತ್ತ (ನ॰) ಗಮನ, ಚಲನ.

ಪುತ್ತಲ ಪುತ್ತಲ (ಪುಂ॰) ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರತಿಮೆ, ಮೂರ್ತಿ. ಪುತ್ತಂ ಗಮನಂ ಲಾತಿ ಅನ್ಯಸ್ಮಾತ್—ಲಾ (ಆದಾನೇ) "ಕಃ" (೩-೨-೩)। ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ "ಕನ್"। **ಪುತ್ತಲಕಃ ಪುತ್ತಲಕಃ**.

ಪುತ್ತಲಿಕಾ ಪುತ್ತಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಮಣ್ಣು ಹುಲ್ಲು ಕಡ್ಡಿ ಶಿಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಿಗ್ರಹ, –ಪ್ರತಿಮೆ. ಪುತ್ತಲೀ ಸ್ವಾರ್ಥೇ "ಕನ್"।

ಪುತ್ತಲೀ ಪುತ್ತಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಮಣ್ಣು ಹುಲ್ಲು ಕಲ್ಲು ಕಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಿಗ್ರಹ, –ಪ್ರತಿಮೆ. ಪುತ್ತಂ ಗಮನಂ ಲಾತಿ ಅನ್ಯಾಶ್ರಯೇಣ—ಲಾ (ಆದಾನೇ) "ಕಃ" (೩-೨-೩)। "ಙೀಷ್" (೪-೧-೪೧)।

ಪುತ್ತಿಕಾ ಪುತ್ತಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಹೆಣ್ಣು ಪತಂಗದ ಹುಳ. ಪುತ್ತಂ ಗಮನಮಸ್ತ್ಯಸ್ಯಾಃ "ಠನ್" (೫-೨-೧೧೫)। 2. ಗೆದ್ದಲು ಹುಳ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಇರುವೆ. "ಧರ್ಮಂ ಶನೈಃ ಸಞ್ಚಿನುಯಾತ್ ವಲ್ಮೀಕಮಿವ ಪುತ್ತಿಕಾಃ। ಪರಲೋಕಸಹಾಯಾರ್ಥಂ ಸರ್ವಭೂತಾನ್ಯ-ಪೀಡಯನ್" ಮನು॰ ೪-೨೩೮।

ಪುತ್ತ್ರ ಪುತ್ರ (ಪುಂ॰) ಮಗ. ಪುನಾತಿ ಪಿತ್ರಾದೀನ್—ಪೂನ್ (ಪವನೇ) "ಕ್ತ್ರಃ" ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ (ಉ॰ ೪-೧೬೪)। ಪುತ್ನಾಮ್ನೋ ನರಕಾತ್ ತ್ರಾಯತೇ—ತ್ರೈಙ್ (ಪಾಲನೇ) "ಕಃ" (೩-೨-೪) ಇತಿ ವಾ। "ಪುನ್ನಾಮ್ನೋ ನರಕಾದ್ಯಸ್ಮಾತ್ತ್ರಾಯತೇ ಪಿತರಂ ಸುತಃ। ತಸ್ಮಾತ್ ಪುತ್ರ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಸ್ವಯಮೇವ ಸ್ವಯಂಭುವಾ" ಮನು॰ ೯-೧೩೮। ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ "ಪುತ್" ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗು ವುದರಿಂದ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿ ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಆ ನರಕದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "ಪುತ್ರ" ಎಂಬ ಹೆಸರು.

ಪುತ್ರರು 12 ವಿಧ: (1) ಔರಸಃ (2) ಕ್ಷೇತ್ರಜಃ (3) ದತ್ತಃ (4) ಕೃತ್ರಿಮಃ (5) ಗೂಢೋತ್ಪನ್ನಃ (6) ಅಪವಿದ್ಧಃ (7) ಕಾನೀನಃ (8) ಸಹೋಢಃ (9) ಕ್ರೀತಃ (10) ಪೌನರ್ಭವಃ (11) ಸ್ವಯಂದತ್ತಃ ಮತ್ತು (12) ಶೌದ್ರಃ ಇವರು ದ್ವಾದಶ ವಿಧ ಪುತ್ರರು.

(1) ವಿವಾಹ ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಪಡೆದ ಪುತ್ರನು **ಔರಸನು**. "ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರೇ ಸಂಸ್ಕೃತಾಯಾಂ ತು ಸ್ವಯಮುತ್ಪಾದಯೇದ್ಧಿ ಯಮ್। ತಮೌರಸಂ ವಿಜಾನೀಯಾತ್ಪುತ್ರಂ ಪ್ರಥಮ-ಕಲ್ಪಿತಮ್" ಮನು॰ ೯-೧೬೬।

(2) ನಪುಂಸಕನ ಅಥವಾ ವ್ಯಾಧಿಪೀಡಿತನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪತಿಯು ಮೃತನಾದನಂತರ ಅವನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ನಿಯೋಗದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು **ಕ್ಷೇತ್ರಜನು**. "ಯಸ್ತಲ್ಪಜಃ ಪ್ರಮೀತಸ್ಯ ಕ್ಲೀಬಸ್ಯ ವ್ಯಾಧಿತಸ್ಯ ವಾ। ಸ್ವಧರ್ಮೇಣ ನಿಯುಕ್ತಾಯಾಂ ಸ ಪುತ್ರಃ ಕ್ಷೇತ್ರಜಃ ಸ್ಮೃತಃ" ಮನು॰ ೯-೧೬೭।

(3) ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾರೆಯೆರೆದು ತಾಯಿತಂದೆಗಳು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೊಡುವ ಪುತ್ರನು **ದತ್ತಪುತ್ರ**. "ಮಾತಾ ಪಿತಾ ವಾ ದದ್ಯಾತಾಂ ಯಮದ್ಭಿಃ ಪುತ್ರಮಾಪದಿ। ಸದೃಶಂ ಪ್ರೀತಿಸಂಯುಕ್ತಂ ಸ ಜ್ಞೇಯೋ ದತ್ತ್ರಿಮಃ ಸುತಃ" ಮನು॰ ೯-೧೬೮।

(4) ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಉಪಚಾರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಅವರ ಪಾರಲೌಕಿಕಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪುತ್ರಗುಣೋಪೇತನಾದ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಮಗನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಅವನು **ಕೃತ್ರಿಮಪುತ್ರ**. "ಸದೃಶಂ ತ್ವ ಪ್ರಕುರ್ವೀಥ ಗುಣದೋಷ-ವಿಚಕ್ಷಣಮ್। ಪುತ್ರಂ ಪುತ್ರಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಸ ವಿಜ್ಞೇಯಶ್ಚ ಕೃತ್ರಿಮಃ" ಮನು॰ ೯-೧೬೯।

(5) ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೋ ಗೂಢವಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಮತ್ತು ಯಾರಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಪುತ್ರನು **ಗೂಢೋತ್ಪನ್ನನು**. "ಉತ್ಪದ್ಯತೇ ಗೃಹೇ ಯಸ್ಯ ನ ಚ ಜ್ಞಾಯೇತ ಕಸ್ಯ ಸಃ। ಸ ಗೃಹೇ ಗೂಢ ಉತ್ಪನ್ನಸ್ತಸ್ಯ ಸ್ಯಾದ್ಯಸ್ಯ ತಲ್ಪಜಃ" ಮನು॰ ೯-೧೭೦।

(6) ತಾಯಿತಂದೆಗಳಿಂದ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಗನನ್ನು ಪುತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಅವನು **ಅಪವಿದ್ಧನು**. "ಮಾತಾಪಿತೃಭ್ಯಾಮುತ್ಸೃಷ್ಟಂ ತಯೋರನ್ಯತರೇಣ ವಾ। ತಂ ಪುತ್ರಂ ಪರಿಗೃಹ್ಣೀಯಾದಪವಿದ್ಧಃ ಸ ಉಚ್ಯತೇ" ಮನು॰ ೯-೧೭೧।

(7) ತಂದೆಯು ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮಗಳ ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು **ಕಾನೀನನು**.

"पितृवेश्मनि कन्या तु यं पुत्रं जनयेद्रहः। तं कानीनं वदेन्नाम्ना वोढुः कन्यासमुद्भवम्" मनु० ९-१७२।

(8) ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದೂ ಅಥವಾ ತಿಳಿಯದೆ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವ ಪುತ್ರನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ **ಸಹೋಢಪುತ್ರನು.** "या गर्भिणी संस्क्रियते ज्ञाताऽज्ञातापि वा सती। वोढुः स गर्भो भवति सहोढ इति चोच्यते" मनु० ९-१७३।

(9) ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನು ಜನಕತ್ರಾಯಿತಂದೆಗಳಿಂದ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಪಡೆದ ಮಗನು ಅವನಿಗೆ **ಕ್ರೀತಕಪುತ್ರ**ನಾಗುವನು. "क्रीणीयाद्यस्त्वपत्यार्थं मातापित्रोर्यमन्तिकात्। स क्रीतकः सुतस्तस्य सदृशोऽसदृशोऽपि वा" मनु० ९-१७४।

(10) ಪತಿಯಿಂದ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳೂ ಅಥವಾ ವಿಧವೆಯಾದವಳೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಮಗನು ಅವನಿಗೆ **ಪೌನರ್ಭವನು.** "या पत्या वा परित्यक्ता विधवा वा स्वयेच्छया। उत्पादयेत्पुनर्भूत्वा स पौनर्भव उच्यते" मनु० ९-१७५।

(11) ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಅಥವಾ ಅವರಿಂದ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಯಾವನಿಗಾದರೂ ದಾನಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಅವನಿಗೆ ಅವನು **ಸ್ವಯಂದತ್ತಪುತ್ರ**ನಾಗುತ್ತಾನೆ. "मातापितृविहीनो यस्त्यक्तो वा स्यादकारणात्। आत्मानं स्पर्शयेद्यस्मै स्वयंदत्तस्तु स स्मृतः" मनु० ९-१७७।

(12) ವಿಪ್ರನು ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ ಕಾಮತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಸಂಭೋಗ ಹೊಂದಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುವ ಪುತ್ರನು **ಶೌದ್ರ.** "यं ब्राह्मणस्तु शूद्रायां कामादुत्पादयेत्सुतम्। स पारयन्नेव शवः तस्मात्पारशवः स्मृतः" मनु० ९-१७८।

"ऋणानुबन्धरूपेण पशुपत्नीसुतादयः" ಎಂಬಂತೆ ಜನ್ಮಾಂತರ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮತ್ತು ತೀರಿಸಲು ಪುತ್ರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನು. ಹೀಗೆಯೇ ಪತ್ನಿ ತಾಯಿ ತಂದೆ ಸೇವಕರು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮಿತ್ರರು ಸ್ವಜನ ಮತ್ತು ಬಾಂಧವರೂ ಈ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರೂ (1) ಋಣಸಂಬಂಧಿ (2) ನ್ಯಾಸಾಪಹಾರಕ: (3) ರಿಪು: ಮತ್ತು (4) ಪ್ರಿಯ: ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. "ऋणसम्बन्धिनः केचित् केचिन्न्यासापहारकाः। रिपवश्च प्रियाश्चेति स्वकर्मवशवर्तिनः। भेदश्चर्त्वभिजायन्ते पुत्रा मित्राः स्त्रियस्तथा। भार्या पिता च माता च भृत्याः स्वजनबान्धवाः। स्वेन स्वेन हि जायन्ते सम्बन्धेन महीतले"।

ಋಣವನ್ನು ಪಡೆದು ಅದನ್ನು ತೀರಿಸದೆ ಮೃತನಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಸಹೋದರನಾಗಿ ತಂದೆ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಅವನ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸಬೇಕು. ಮಿತ್ರಭಾವದಿಂದಿದ್ದು ಅವರ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸುವ ಪುತ್ರನು **ಋಣಸಂಬಂಧಿ** ಪುತ್ರನು. "ऋणं यस्य गृहीत्वा यः प्रयाति मरणं किल। अन्नदाता सुतो भूत्वा भ्राता वाथ पिता प्रियः। मित्ररूपेण वर्तेत सन्तर्दृष्टः सदव सः"। ತಾಯಿತಂದೆಗಳು ಸಂಪಾದಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು **ನ್ಯಾಸಾಪಹಾರಕನು.**

रिपुपुत्रलक्षणम् : ಜನ್ಮಾಂತರದ ದ್ವೇಷವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವವನು **ರಿಪುಪುತ್ರನು.** ಇವನು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಷ್ಠುರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಶತ್ರುವಿನಂತೆಯೇ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿನೋದದ ಮಾತನಾಡುತ್ತಲೇ ತಾಯಿತಂದೆಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಹೊಡೆದೂ ನಗುತ್ತಾ ಮನೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತೆ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಕೋಪದಿಂದ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ತನ್ನ ಜನ್ಮಾಂತರದ ದ್ವೇಷವನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. "बाल्ये वयसि संप्राप्ते रिपुवद्वर्तते सदा। पितरं मातरं चैव क्रीडमानो हि ताडयेत्। ताडयित्वा प्रयात्येवं प्रहस्यैवं पुनः पुनः। पुनरायाति तं तत्र पितरं मातरं पुनः। सक्रोधो वर्तते नित्यं वैरकर्मणि सर्वदा। प्रयात्येवं स दुष्टात्मा पूर्ववैरानुभावतः"।

प्रियपुत्रलक्षणम् : ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ಪುತ್ರನು ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಆಟಪಾಟಾದಿಗಳಿಂದ ತಾಯಿತಂದೆಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾ ವಯಸ್ಸು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದನಂತರ ಅವರಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವರ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತ ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಸಲಹುವವನು **ಪ್ರಿಯಪುತ್ರನು.** "जातमात्रः प्रियं कुर्याद्बाल्ये नटनक्रीडनैः। वयः प्राप्य प्रियं कुर्यान्माता-पित्रोरनन्तरम्। भक्त्या सन्तोषयेन्नित्यं तावुभौ परिपालयेत्। स्नेहेन वचसा चैव प्रियसम्भाषणेन च"।

सत्पुत्रलक्षणम् : ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯನಿರತನೂ ಸತ್ಕರ್ಮನಿಷ್ಠನಾಗಿಯು ವುದು ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನೂ ಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನನೂ ಬುದ್ಧಿವಂತನೂ ವಾಕ್ಚತುರನೂ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆಯುಳ್ಳವನೂ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ತತ್ಪರನೂ ದೇವತಾಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ

ವನೂ ಶಮದಮಾದಿ ಗುಣಸಂಪನ್ನನೂ ತಾಯಿ ತಂದೆ ಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರನೂ ಸ್ವಜನರ ಪ್ರೀತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಗಳಿಸಿದವನೂ **ಸತ್ಪುತ್ರನೆನಿಸುವನು**. "पुण्यप्रसक्तो यस्यात्मा सत्यधर्मरतः सदा। बुद्धिमान् ज्ञानसंपन्न-स्तपस्वी वाग्विदां वरः। सर्वकर्मसु सन् धीरो वेदाध्ययन-तत्परः। विष्णुध्यानपरो नित्यं शान्तो दान्तः सुहृत् सदा। पितृमातृपरो नित्यं सर्वस्वजनवत्सलः। एवं गुणैः सुसंयुक्तः सुपुत्रः सुखदायकः" पाद्मपु०।

पुत्रक पुत्रक (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. पुत्र स्वार्थे "कन्"। 2. ಸಣ್ಣಮಗು. 3. ಕರುಣೆಯಿಂದ ಕರೆಯ ಲ್ಪಡುವ ಮಗ. पुत्र-अनुकम्पायां "कन्" (५-३-७६)। "तथापि दुःखं न भवान् कर्तुमर्हति पुत्रक। यस्य यावत् स तेनैव स्वेन तुष्यति मानवः" विष्णुपु०। 4. ಶರಭ ಮೃಗ, ಎರಡು ತಲೆ ಮತ್ತು ಎಂಟು ಕಾಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಮೃಗ. 5. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. 6. ಒಂದು ಪರ್ವತ. 7. ಒಂದು ವೃಕ್ಷ. 8. ಪತಂಗದ ಹುಳ. 9. ವಸ್ತ್ರ ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತ ವಾದ ಬೊಂಬೆ. "मन्दाकिनीसैकतवेदिकाभिः सा कन्दुकैः कृत्रिमपुत्रकैश्च" कुमा० १-२९।

पुत्रका पुत्रका (स्त्री०) ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು. पुत्री स्वार्थे "कन्"। "टाप्" (४-१-४)। कात्पूर्वस्येकारस्य वा अकारः (वा० ७-३-४५)। पक्षे **पुत्रिका पुत्रिका**. पुत्र इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। इति वा। ಬಂಜೆಸ ಪುತ್ರನಿಲ್ಲದವನು ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಮಗನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಇವಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವ ಪುತ್ರನು ತನಗೆ ಮಗನಾಗಬೇಕೆಂದು ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಳಿಯನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಕನ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. "अपुत्रोऽनेन विधिना सुतां कुर्वीत पुत्रिकाम्। यदपत्यं भवेदस्यां तन्मम स्यात्स्वधारकम्"। "अभ्रातृकां प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामलंकृताम्। अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पुत्रो भवेदिति" मनु० ९-१२७।

पुत्रकाम पुत्रकाम (वि०) ಮಗನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. पुत्रं कामयते—कमु (कान्तौ)+णिच् "अण्" (३-२-१)। "पुत्रकामस्तु पुत्रान् वै धनकामो धनानि च"।

पुत्रकाम्या पुत्रकाम्या (स्त्री०) ಪುತ್ರನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮಗನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ. पुत्रमात्मनः इच्छति —पुत्र "काम्यच्" (३-१-९)। भावे "अः" (३-३-१०२)। "अथाभ्यर्च्य विधातारं प्रययौ पुत्र-काम्यया। तौ दम्पती वसिष्ठस्य गुरोर्जग्मतुराश्रमम्" रघु० १-३५।

पुत्रकृतक पुत्रकृतक (पुं०) ಕೃತ್ರಿಮ ಪುತ್ರ, ಮಗನೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ತಾಯಿತಂದೆಗಳ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಪುತ್ರ. कृतकः पुत्रः। परनिपातः। "श्यामाकमुष्टि-परिवर्धितको जहाति सोऽयं न पुत्रकृतकः पदवीं मृगस्ते" शाकु० ४-१३।

पुत्रघ्नी पुत्रघ्नी (स्त्री०) ಪುತ್ರಸಂತಾನವನ್ನು ನಾಶ ಪಡಿಸುವ ಒಂದು ರೋಗ, ಸಂತಾನವಾಗದಂತೆ ಮಾಡುವ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೋನಿಯ ಒಂದು ರೋಗ (ರಕ್ತಸ್ರಾವ). पुत्रं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

पुत्रजीव पुत्रजीव (पुं०) ಗರ್ಭವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಒಂದು ವೃಕ್ಷ. कुमारजीवः गर्भजीवः सुतजीवः इत्यादि ಈ ಮರದ ಹೆಸರು. पुत्रं गर्भं जीवयति—जीव (प्राणधारणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–जीवकः –जीवकः**. द्वितीयाया अलुक्। **–पुत्रञ्जीवकः पुत्रञ्जीवकः**. "अनेनैव विधानेन पुत्र-ञ्जीवकजं रसम्। प्रयुञ्जीत भिषक् प्राज्ञः कालसात्म्य-विभागवित्" सुश्रुत०।

पुत्रपौत्र पुत्रपौत्र (न०) ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ಮೊಮ್ಮ ಕ್ಕಳು. पुत्राश्च पौत्राश्च एषां समाहारः—एकवद्भावः (२-४-११)।

पुत्रपौत्रीण पुत्रपौत्रीण (वि०) ಪುತ್ರಪೌತ್ರ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ, ಪುತ್ರಪೌತ್ರರಾದಿಯಾಗಿ ಅನುಭವಿ ಸುವ. पुत्रान् पौत्रांश्चानुभवति—"सः" (५-२-१०)। "तल्" (५-१-११९)। **–पौत्रीणता –पौत्रीणता**. ಪುತ್ರಪೌತ್ರ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುವಿಕೆ. "लक्ष्मीं परम्परीणां त्वं पुत्रपौत्रीणतां नय" भट्टि० ५-१५।

पुत्रभाव पुत्रभाव (पुं०) 1. ಪುತ್ರನ ಭಾವ, ಪುತ್ರತ್ವ, ಮಗನಾಗಿರುವಿಕೆ. पुत्रस्य भावः। 2. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನ ದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ, ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಸಂತಾನ ವಿಷಯವನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಸ್ಥಾನ.

पुत्रवल पुत्रवल (वि०) ಪುತ್ರನುಳ್ಳವನು, ಪುತ್ರ ಸಂತಾನವುಳ್ಳವನು. पुत्रोऽस्त्यस्य "वलच्" (वा० ५-२-११२)।

पुत्रशृङ्गी पुत्रशृङ्गी (स्त्री०) ಬಲಮುರಿ ಗಿಡ, ಕುರುಟಿಗೆ ಗಿಡ.

पुत्रस्न पुत्रस्न (स्त्री०) ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸುವ ಹೆಂಗಸು, ತಾಯಿಯಾಗುವ ಹೆಂಗಸು. पुत्रं सूते — षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

पुत्रान्नाद पुत्रान्नाद (पुं०) 1. ಕುಟೀಚಕನೆಂಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. पुत्रस्यान्नमत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)। ["कुटीचक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 2. ಮಗನ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವವನು.

पुत्रार्थिन् पुत्रार्थिन् (वि०) ಪುತ್ರನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಪುತ್ರಸಂತಾನವನ್ನು ಬೇಡುವವನು. पुत्रमर्थयते — अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –र्थिनी –र्थिन्।.

पुत्रिका पुत्रिका (स्त्री०) 1. ಪುತ್ರಿ. ಮಗಳು. पुत्र स्वार्थे "कन्"। "टाप्" (४-१-४)। ङीनः इवर्णस्य अकाराभावे रूपम्। अकारे **पुत्रका पुत्रका**. 2. ಔರಸ ಪುತ್ರನಿಲ್ಲದವನು ಮಗನೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ಪುತ್ರಿ. ["पुत्रका" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ವಸ್ತ್ರದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬೊಂಬೆ. पुत्रीव प्रतिकृतिरस्याः — पुत्री "कन्" (५-३-१६)।

पुत्रिकापुत्र पुत्रिकापुत्र (पुं०) 1. ಪುತ್ರೀರೂಪನಾದ ಪುತ್ರ. 2. ಮಗನೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುವ ಪುತ್ರಿಯ ಮಗ, ದೌಹಿತ್ರ. पुत्रिकैव पुत्रः पुत्रिकायाः पुत्रो वा।

पुत्रिन् पुत्रिन् (पुं०) ಪುತ್ರಸಂತಾನವುಳ್ಳವನು. पुत्रोऽस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)। "इत्याप्रसादादस्यास्त्वं परिचर्यापरो भव। अविघ्नमस्तु ते स्थेयाः पितेव धुरि पुत्रिणाम्" रघु० १-९१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **पुत्रिणी पुत्रिणी**.

पुत्री पुत्री (स्त्री०) ಮಗಳು. पुत्र "ङीष्" (४-१-४१)।

पुत्रीकृत पुत्रीकृत (वि०) ಮಗನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಗನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पुत्र+डुकृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "च्विः" (५-४-५०)। "अमुं पुरः पश्यसि देवदारुं पुत्रीकृतोऽसौ वृषभध्वजेन" रघु० २-३६।

पुत्रीय पुत्रीय (वि०) 1. ಪುತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. पुत्रस्येदम् "छः" (४-२-११४)। 2. ಪುತ್ರಸಂತಾನವು ಕಾರಣವಾಗಿರುವ, ಪುತ್ರನ ನಿಮಿತ್ತವಾದ. पुत्रस्य निमित्तम् संयोगो वा "छः" (५-१-४०)। "ऋष्यशृङ्गादयस्तस्य सन्तः सन्तानकाङ्क्षिणः। आरेभिरे जितात्मानः पुत्रीयामिष्टिमृत्विजः" रघु० १०-४।

पुत्रेष्टि पुत्रेष्टि (स्त्री०) ಪುತ್ರಸಂತಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗ. पुत्रनिमित्तिका इष्टिः। "गृहीत्वा पञ्चवर्षीयं पुत्रेष्टिं प्रथमं चरेत्"॥

पुत्रैषणा पुत्रैषणा (स्त्री०) ಪುತ್ರನ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮಗನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ.

पुत्रौ पुत्रौ (पुं० द्विव०) ಮಗಳು ಮತ್ತು ಮಗ, ಪುತ್ರಿ ಮತ್ತು ಪುತ್ರ. पुत्री च पुत्रश्च पुत्रौ — एकशेषः (१-२-६७)।

पुत्र्य पुत्र्य (वि०) ಪುತ್ರಸಂತಾನವು ಕಾರಣವಾಗಿರುವ, ಪುತ್ರನ ನಿಮಿತ್ತವಾದ. ಪುತ್ರನ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಪುತ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸೂಚಕವಾದ. पुत्रस्य निमित्तं संयोग उत्पातो वा "यत्" (५-१-४०)।

पुद्गल पुद्गल (पुं०) 1. ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾಗಿರುವ ದ್ರವ್ಯ, ಪರಮಾಣು. पूर्यन्ते गलन्ति चेति पुद्गलाः। ದೇಹದ ವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಹ್ರಾಸಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುದ್ಗಲವು ಪರಮಾಣು. "पूरणाद्गलनाद्देहे पुद्गलाः परमाणवः"। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. पूरणात् पुत् गलनात् गलः, पुच्चासौ गलश्च। ವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಹ್ರಾಸಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ದೇಹವು ಪುದ್ಗಲ. 3. ಜೀವ, ಆತ್ಮ. (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ.

पुनत् पुनत् (वि०) ಪವಿತ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. पूञ् (पवने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –ती –ती. "त्वत्कीर्तिः पुनती पुनस्त्रिभुवनं शुभ्राद्वयादेशनात्" नैष० ५-१३५।

पुनः(र्) पुनः(र्) (अव्य०) 1. ಮತ್ತೆ, ಒಂದು ಸಲ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. ಮರಳಿ, ತಿರುಗಿ. पनाय्यते — पन (स्तुतौ) "अर्" उत्वं च बाहु०। "निवार्यतामालि किमप्ययं वटुः पुनर्विवक्षुः स्फुरितोत्तराधरः" कुमा० ५-८३। "ऊर्ध्वं प्राणा ह्युत्क्रमन्ति यूनः स्थविर आयति। प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां पुनस्तान् प्रतिपद्यते" मनु० २-१२०। 2. ಆದರೆ, ಪಕ್ಷಾಂತರದಲ್ಲಿ. "भूतानुकम्पा तव चेदियं गौरेका भवेत्स्वस्तिमती त्वदन्ते। जीवन् पुनः शश्वदुपप्लवेभ्यः प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि" रघु० २-४८।

पुनः पुनर् **पुनः पुनर्** (अव्य०) ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೆ. वीप्सायां द्विर्भावः। "पुनः पुनः काचन कुर्वती कचच्छटाधिया धूपजधूमसंयमम्" नैष० १५-३०।

पुनःपुना **पुनःपुना** (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ.

पुनःसंस्कार **पुनःसंस्कार** (पुं०) ಉಪನಯನ ವೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು.

पुनरागत **पुनरागत** (वि०) ಮತ್ತೆ ಬಂದವನು.

पुनरागमन **पुनरागमन** (न०) ಮತ್ತೆ ಬರುವುದು, ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಬರುವುದು.

पुनराधान **पुनराधान** (न०) ದ್ವಿತೀಯ ವಿವಾಹವಾದ ನಂತರ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಸಂಧಾನ. "पुनर्दारक्रियां कुर्यात् पुनराधानमेव च" मनु० ५-१६८।

पुनरावर्त **पुनरावर्त** (पुं०) 1. ಮತ್ತೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವುದು. 2. ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವುದು, ಪುನರ್ಜನ್ಮ.

पुनरावर्तिन् **पुनरावर्तिन्** (वि०) 1. ಮತ್ತೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವ. 2. ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವ, ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಹೊಂದುವ. पुनरावर्तते – आ+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन" गीता ८-१६।

पुनरुक्त **पुनरुक्त** (न०) 1. ಒಂದು ಪದದಿಂದ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇರೆ ಪದದಿಂದ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು. 2. ಒಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಪದವನ್ನು ಅದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. ಇದು ಪದದೋಷ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯದೋಷಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "रतिलीलाश्रमं भिन्ते सलीलमनिलो वहन्" ಎಂಬಲ್ಲಿ "लीला" ಪದವು ಪುನರುಕ್ತವಾಯಿತು. "सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्। वृणुते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः" ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದದ ಅರ್ಥವೇ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥವು ಪುನರುಕ್ತವಾಯಿತು. (वि०) 2. ಮತ್ತೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

पुनरुक्तजन्मन् **पुनरुक्तजन्मन्** (पुं०) ವಿಪ್ರ, ಪ್ರಥಮ ವರ್ಣದವನು. पुनरुक्तं जन्म यस्य। ವಿಪ್ರನಿಗೆ ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯ ಜನ್ಮವುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ಇದರಿಂದ ವಿಪ್ರನಿಗೆ "ದ್ವಿಜಾತಿ" ಎಂದು ಹೆಸರು. "मातुरग्रेऽधिजननं द्वितीयं मौञ्जिबन्धने" मनु० २-१६९।

पुनरुक्तवदाभास **पुनरुक्तवदाभास** (पुं०) ಮೇಲು ನೋಟಕ್ಕೆ ಪುನರುಕ್ತವೆಂದು ತೋರುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ. पुनरुक्तवदाभासते ज्ञायते। पुनरुक्तस्येव आभासो ज्ञानम् इति वा। ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಅರ್ಥವು ಪುನರುಕ್ತವಾದಂತೆ ತೋರಿ ಪರ್ಯವಸಾನದಲ್ಲಿ ಆ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತದೋಷಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ "पुनरुक्तवदाभासः" ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರ. "आपाततो यदर्थस्य पौनरुक्त्येन भासनम्। पुनरुक्तवदाभासः स भिन्नाकारशब्दगः" सा०द० १०-२। "भुजङ्गकुण्डली व्यक्तशशिशुभ्रांशुशीतगुः जगत्यपि सदापायादव्याच्चेतोहरः शिवः" सा० द०। भुजङ्गकुण्डली ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ಪವಾಚಕವಾದ ಎರಡು ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಪುನರುಕ್ತದಂತೆ ತೋರಿದರೂ ಭುಜಂಗ ರೂಪವಾದ ಕುಂಡಲವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿ ಪರಿಹಾರ. ಹೀಗೆಯೇ "शशिशुभ्रांशु" ಮತ್ತು "पायादव्यात्" ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷವು ಆಪಾತತಃ ತೋರಿ अपायादव्यात् ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪರಿಹಾರ.

पुनरुत्पत्ति **पुनरुत्पत्ति** (स्त्री०) 1. ಪುನಃ ಜನ್ಮ ಪಡೆಯುವುದು, ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವುದು. 2. ಮತ್ತೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು, ಮತ್ತೆ ತಯಾರಾಗುವುದು.

पुनरुपगम **पुनरुपगम** (पुं०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವುದು, ಮತ್ತೆ ಬರುವುದು. पुनः उपगमः। 2. ಮತ್ತೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು, ಪುನಃ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡುವುದು. "क्वायोध्यायाः पुनरुपगमो दण्डकायां वने वः" उ० रा० २-१३।

पुनरूढा **पुनरूढा** (स्त्री०) ಎರಡನೇ ಸಲ ವಿವಾಹವಾದ ಸ್ತ್ರೀ, ಮತ್ತೆ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

पुनर्जन्मन् **पुनर्जन्मन्** (न०) ಪುನಃ ಜನ್ಮ ಪಡೆಯುವುದು, ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವುದು. पुनः भूयः जन्म। "मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते" गीता ८-१६। "पुनर्जन्मन्यस्मिन् अनुभवपथं यो न गतवान्" मालती० १-३३।

पुनर्जात **पुनर्जात** (वि०) ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟಿ ಬಂದವನು.

पुनर्नव **पुनर्नव** (पुं०) ನಖ, ಉಗುರು. पुनरपि नवः। ಎಷ್ಟು ಸಲ ಉಗುರನ್ನು ತೆಗೆದರೂ ಅದು ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟಿ ಹೊಸದಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

पुनर्नवा **पुनर्नवा** (स्त्री०) ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ. पुनः नूयते—णू (स्तुतौ) "अप्" (३-३-५७)।

ಪುನರ್ಭವ ಪುನರ್ಭವ (ಪುಂ॰) 1. ನಖ, ಉಗುರು. ಪುನಃ ಭವತಿ — ಭೂ "अच्" (೩-೧-೧೩೪), 2. ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವುದು, ಜನ್ಮಾಂತರ ಪಡೆಯುವುದು. ಪುನಃ + ಭೂ ಭಾವೇ "अप्" (೩-೩-೫೭)। "ममापि च क्षपयतु नीललोहितः पुनर्भवं परिगतशक्तिरात्मभूः" ಶಾಕು॰ ೭-೩೪।

ಪುನರ್ಭೂ ಪುನರ್ಭೂ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಎರಡನೆ ಸಲ ಮದುವೆಯಾದ ವಳು, ಮತ್ತೆ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು. ಪುನರ್ಭವತಿ — ಭೂ "क्विप्" (೩-೨-೭೬)। "पुनर्भूर्दिधिषूरूढा द्विः" ಅಮ॰। ಪರಪೂರ್ವದ (ಮೊದಲು ಒಬ್ಬನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ) ಹೆಂಗಸರು ಏಳು ವಿಧ. ಅವರಲ್ಲಿ ಪುನರ್ಭೂಃ ಎಂಬ ಹೆಂಗಸು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಮದುವೆಯಾಗಿ ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲೇ ವಿತಂತುವಾಗಿ ಋತುಮತಿಯಾಗಿರದಿದ್ದರೆ ಪುನರ್ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಳಾಗುವವಳು ಮೊದಲನೆಯವಳು. (೨) ವ್ಯಭಿಚಾರಾದಿ ದೋಷದೂಷಿತಳಾದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕಾಲದೇಶ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆಮಾಡಿದರೆ ಅವಳು ಎರಡನೆಯವಳು. (೩) ವಿತಂತುವಾದ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಪತಿಯ ಸಹೋದರರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬಂಧುಗಳು ಅವಳನ್ನು ಸವರ್ಣನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆಯಾದರೆ ಅವಳು ಮೂರನೆಯವಳು. "परपूर्वास्त्रियस्त्वन्याः सप्त प्रोक्ता यथाक्रमम्। पुनर्भूस्त्रिविधा तासां स्वैरिणी तु चतुर्विधा। कन्यैवाक्षतयोनिर्या पाणिग्रहणदूषिता। पुनर्भूः प्रथमा प्रोक्ता पुनः संस्कारकर्मणा।। देशधर्मानवेक्ष्य स्त्री गुरुभिर्या प्रदीयते। उत्पन्नसाहसान्यस्मै सा द्वितीया प्रकीर्तिता।। असत्सु देवरेषु स्त्री बान्धवैर्या प्रदीयते। सवर्णाय सपिण्डाय सा तृतीया प्रकीर्तिता"।। (ವಿ॰) 2. ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಹುಟ್ಟಿದ.

ಪುನರ್ವಸು ಪುನರ್ವಸು (ಪುಂ॰) 1. ವಿಷ್ಣು. पुनः वसति ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವೇಷು ಅಂತರಾತ್ಮತಯಾ ವಸತಿ — ವಸ (ನಿವಾಸೇ) "उः" (ಉ॰ ೧-೧೦)। "ब्रह्मादिष्वपि देवेषु अन्तरात्मतया च यः। पुनर्निवसनान्नित्यं पुनर्वसुरुदाहृतः" इति निरुक्तिः। "अनघो विजयो जेता विश्वयोनिः पुनर्वसुः" ವಿ॰ ಸ॰। 2. ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮುನಿ. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಪುನರ್ವಸು ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದು. ಇದು ಅದಿತಿ ದೇವತಾಕವಾದ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದರ ಮೊದಲ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಮಿಥುನರಾಶಿಗೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವು ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿಗೂ ಸೇರುವುವು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಮಿತ್ರಸಂಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನು. ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. ಅಲಂಕಾರ ಪ್ರಿಯನು, ದಾನಶಾಲಿ. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ. ರಾಜನ ವರ್ಚಸ್ಸುಳ್ಳವನು. "प्रभूतमित्रः कृतशास्त्रयत्नः सद्रत्नकामी वरभूषणाढ्यः। दाता प्रतापी वसुधाधिपश्रीः पुनर्वसौ यस्य भवेत्प्रसूतिः"। ಪುನರ್ವಸು ನಕ್ಷತ್ರವು ನಾಮಕರಣ, ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ, ಚೌಳ, ಡೋಲಾರೋಹಣ, ನೂತನ ವಸ್ತ್ರಧಾರಣ, ಕರ್ಣವೇಧನ, ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ, ವಿದ್ಯಾರಂಭ, ಉಪನಯನ, ವಿವಾಹ, ಮಂತ್ರಾರಂಭ, ಗೃಹಾರಂಭ, ಗೃಹಪ್ರವೇಶ, ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯ, ಉಳುಮೆ, ಧಾನ್ಯ ಸಂಗ್ರಹ, ಆಭರಣಧಾರಣ, ಔಷಧ ಸೇವನೆ, ಶುಭಪ್ರಯಾಣ ಈ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತ. ಪುನರ್ವಸು ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರುಗಳು : ಪುನರ್ವಸ್ತುಃ, ಅದಿತಿಃ, ದೇವಮಾತಾ, ಆದಿತ್ಯಮ್। ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನಾಂತ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು. "तौ विदेहनगरीनिवासिनां गां गताविव दिवः पुनर्वसू" ರಘು॰ ೧೧-೩೬।

ಪುನಾನ ಪುನಾನ (ತ್ರಿ॰) ಪವಿತ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ಪೂಙ್ (ಪವನೇ) "शानच्" (೩-೨-೧೨೪)। "पुनानं पवनोद्धूतैर्धूमैराहुतिगन्धिभिः" ರಘು॰ ೧-೫೩।

ಪುನ್ನಾಗ ಪುನ್ನಾಗ (ಪುಂ॰) 1. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿಮರ. पुमान् नाग इव। 2. ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ. 3. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. 4. ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆ. 5. ಬಿಳಿ ಸರ್ಪ. "पुन्नागो द्रुमपुंश्रेष्ठौ" ನಾನಾರ್ಥರ॰। "पुन्नागः पुरुषश्रेष्ठे पाण्डुनागे सितोत्पले। जातीफले च पुन्नागः" ವಿಶ್ವ॰।

ಪುನ್ನಾಟ(ಡ) ಪುನ್ನಾಟ(ಡ) (ಪುಂ॰) ಚಕ್ರಮರ್ದ ವೃಕ್ಷ, ತಗಚಿಗಿಡ.

ಪುನ್ನಾಮನ್ ಪುನ್ನಾಮನ್ (ಪುಂ॰) ಪುತ್ ಎಂಬ ನರಕ.

ಪುನ್ನಾಮನರಕ ಪುನ್ನಾಮನರಕ (ಪುಂ॰) ಪುತ್ ಎಂಬ ಒಂದು ನರಕ. पुदिति नाम यस्य पुन्नामा, पुन्नामा चासौ नरकश्च। ಹದಿನಾರು ವಿಧ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಈ ನರಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಪರಸ್ತ್ರೀಗಮನ, ಪಾಪಾತ್ಮರ ಸೇವೆ, ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಕ್ರೌರ್ಯವರ್ತನೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ನರಕ. "परदाराभिगमनं पापानां चोपसेवनम्। पारुष्यं सर्वभूतानां प्रथमं नरकं स्मृतम्"। ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕದಿಯುವುದು, ಫಲವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಕಡಿಯುವುದು, ಮರಗಳನ್ನು ಕಡಿಯುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ದ್ವಿತೀಯ ನರಕ. "फलस्तेयं महापापं फलार्हस्य च पाटनम्। पाटनं वृक्षजातीनां द्वितीयं परिकीर्तितम्"।। ನಿಷಿದ್ಧ

ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ದ್ವೇಷ, ಅವಧ್ಯನ ವಧೆ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ವಿವಾದ ಮಾಡುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ತೃತೀಯ ನರಕ. "वर्ज्यादानं तथा द्विष्टमवध्यवधबन्धनम्। विवादित्वमहेतूत्थं तृतीयं नरकं स्मृतम्"। ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸುವುದು, ಮನುಷ್ಯನ ಆಸ್ತಿಗೆ ಹಾನಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದು, ತನ್ನ ಧರ್ಮದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ನರಕ. "भयदं सर्वसत्त्वानां नरभूतिविनाशनम्। भ्रंशनं निजधर्माणां चतुर्थं नरकं स्मृतम्"। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮುಂದಕ್ಕೆ ವಾಮನಪುರಾಣ 58ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ. ಈ ನರಕದಿಂದ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡುವವನು ಮಗನಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ "पुत्रः" ಎಂದು ಹೆಸರು. "पुन्नाम नरकं घोरं विनाशं प्राह सर्वतः। एतस्मात् कारणात् साध्यस्ततः पुत्रो निगद्यते"॥

पुप्लूषत् पुप्लूषत् (वि०) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. पवितुमिच्छन्—पूञ् (पवने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "त्वं समीरण इव प्रतीक्षितः कर्षकेण वलजान् पुप्लूषता" माघ० १४-७। "शानच्" (३-२-१२४)। **पुप्लूषमाणः पुप्लूषमाणः.**

पुप्लूषा पुप्लूषा (स्त्री०) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. पवितुमिच्छा—पूञ् (पवने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

पुप्लूषु पुप्लूषु (वि०) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. पवितुमिच्छुः—पूञ् (पवने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

पुप्फुस पुष्फुस (पुं०) ಬೀಜಕೋಶ, ಪದ್ಮಬೀಜವಿರುವ ಕಾಯಿ, ತಾವರೆಕಾಯಿ.

पुमनुजा पुमनुजा (स्त्री०) ಪುರುಷನು ಹುಟ್ಟಿದನಂತರ ಹುಟ್ಟುವ ಕನ್ಯೆ, ತಂಗಿ.

पुमपत्य पुमपत्य (न०) ಪುರುಷಸಂತಾನ, ಗಂಡು ಮಗು. पुंरूपमपत्यम्।

पुरःसर पुरःसर (वि०) 1. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ. पुरः सरति—सृ (गतौ) "टः" (३-२-१८)। "आविष्कृतोऽरुणपुरःसर एकतोऽर्कः" शाकु० ४-१। (पुं०) 2. ಮುಂದಾಳು, ಯಜಮಾನ. "पुरःसरा धामवतां यशोधनाः सुदुःसहं प्राप्य निकारमीदृशम्" किरा० १-४३। 3. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ. "माभूदाश्रमपीडेति परिमेयपुरःसरौ" रघु० १-३७। 4. (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಮುಂದಾಗಿರುವ, ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿರುವ. (अव्य०) 5. ಪೂರ್ವಕ, ಮುಂದಾಗಿ. "प्रणामपुरःसरं विज्ञापयति"।

पुर पुर (न०) 1. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. पुर (अग्रगमने) "कः" (३-१-१३५)। "पुरे तावन्तमेवास्य करोति रविरातपम्" कुमा० २-३३। "सदर्तवः पुरेऽस्य वास्तव्यकुटुम्बितां ययुः" माघ० १-६६। "पुरमथ गमयित्वा भूषितं यादवाग्र्यैः शतसमधिकसंख्यं षोडशस्त्रीसहस्रम्" याद० १६-१४। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. 3. ಗೃಹ, ಮನೆ. 4. ಪಾಟಲಿಪುತ್ರನಗರ. "पुरं नपुंसकं गेहे देहे पाटलिपुत्रयोः"। 5. ಮನೆಯ ಮಹಡಿ, ಉಪ್ಪರಿಗೆ. 6. ಶಾಖಾನಗರ, ಉಪನಗರ, ನಗರದ ಬಡಾವಣೆ. "अन्यत्तु यन्मूलनगरात् पुरम्। तच्छाखानगरम्" अम०। (स्त्रीन०) 7. ಅನೇಕ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ (ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ಥಳ)ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಊರು, –ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮ. 8. ಕುಸುಮದ ಮೊಗ್ಗಿನ ಮೇಲಿರುವ ಹೊದಿಕೆ. (पुं०) 9. ಗುಗ್ಗುಳ ಗಿಡ. 10. ಹಳದಿ ಗೋರಂಟಿ. (वि०) 11. ಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿರುವ.

पुरग पुरग (वि०) ನಗರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವನು. पुरं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

पुरजित् पुरजित् (पुं०) ತ್ರಿಪುರ ಶತ್ರುವಾದ (ತ್ರಿಪುರಾಸುರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ) ಪರಮೇಶ್ವರ. पुरं त्रिपुरासुरं जितवान्—जि (जये) "क्विप्" (३-२-७६)।

पुरञ्जन पुरंजन (पुं०) ಜೀವ. पुरं देहरूपं क्षेत्रं जनयति—जनी (प्रादुर्भावे) "खः" बाहु०। "पुरुषं पुरञ्जनं विद्यात् यद्बधनक्त्यात्मनः पुरम्। एकद्वित्रिचतुष्पादं बहुपादमपादकम्" भाग० ४-२९-२।

पुरञ्जनी पुरंजनी (स्त्री०) ಬುದ್ಧಿ. पुरञ्जन "ङीष्" (४-१-४१)।

पुरण पुरण (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು.

पुरतटी पुरतटी (स्त्री०) ಗ್ರಾಮ, ಹಳ್ಳಿ.

पुरतस् पुरतस् (अव्य०) 1. ಮುಂದುಗಡೆ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. पुरति अग्रे गच्छति—पुर (अग्रगमने) "अतसुच्" बाहु०। "अलभन्त क्षणात्तेषां पुरतः परिघट्टिनः। धनुषा नमता स्वर्गं वपुषा च वसुन्धराम्" याद० २२-८८। 2. ಮೊದಲು, ಆದಿಯಲ್ಲಿ. "इयं च तेजस्या पुरतो विडम्बना" कुमा० ५-७०। 3. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ.

ಪುರದ್ವಾರ ಪುರದ್ವಾರ (ನ॰) ಗೋಪುರ, ನಗರದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರ. ಪುರಸ್ಯ ದ್ವಾರಮ್।

ಪುರದ್ವಿಷ್ ಪುರದ್ವಿಷ್ (ಪುಂ॰) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

ಪುರನ್ದರ ಪುರಂದರ (ಪುಂ॰) 1. ಇಂದ್ರ, ಈ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದ ಇಂದ್ರ. ಪುರಃ ಶತ್ರೂಣಾಂ ದಾರಯತಿ—ದೃ(ವಿದಾರಣೇ) + ಣಿಚ್ "ಖಚ್" (೩-೨-೪೧)। ನಿಪಾ॰ (೬-೩-೬೯)। "ಪುರನ್ದರಪ್ರತ್ಯುಪರೋಧಜಾತಂ ವ್ಯಯೋಜಯನ್ ವಿಸ್ಮಯಮಾದಿತೇಯಾಃ" ಯಾದ॰ ೨೦-೩೪। 2. ವಿಷ್ಣು. ಪುರಾಣಿ ಅಸುರಪುರಾಣಿ ತದುಪಲಕ್ಷ್ಯಾಣಿ ಆಧಿದೈವಿಕಾನಿ ಅಸುರಪಿಶಾಚಾನಿ ದಾರಯತಿ। "ಪುರನ್ದರ ಇತಿ ಖ್ಯಾತಸ್ತ್ರಿಪುರಾಣಾಂ ವಿದಾರಣಾತ್" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ವಾಸುದೇವೋ ಬೃಹದ್ಭಾನುರಾದಿದೇವಃ ಪುರನ್ದರಃ" ವಿ॰ ಸ॰। 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ನಕ್ಷತ್ರ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ನಕ್ಷತ್ರವು ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದುದು. 5. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. ಪುರಂ ಗೃಹಂ ದಾರಯತಿ—ದೃ + ಣಿಚ್ "ಖಚ್"।

ಪುರನ್ದರಾ ಪುರಂದರಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಗಂಗಾನದಿ.

ಪುರನ್ಧ್ರಿ(ನ್ಧ್ರೀ) ಪುರಂಧ್ರಿ(ಧ್ರೀ) (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕುಟುಂಬವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಪತಿ ಪುತ್ರರೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಹೆಂಗಸು. ಪುರಂ ಗೃಹಂ ಧಾರಯತಿ—ಧೃಞ್ (ಧಾರಣೇ) + ಣಿಚ್ "ಖಚ್" (೩-೨-೪೬)। ಗೌರಾ॰ "ಙೀಷ್" (೪-೧-೪೧)। ವಾ ಹ್ರಸ್ವಃ। ಪೃಷೋ॰। "ಪ್ರಾಯೇಣೈವಂವಿಧೇ ಕಾರ್ಯೇ ಪುರನ್ಧ್ರೀಣಾಂ ಪ್ರಗಲ್ಭತಾ" ಕುಮಾ॰ ೬-೩೨। "ತೌ ಸ್ನಾತಕೈರ್ಬನ್ಧುಮತಾ ಚ ರಾಜ್ಞಾ ಪುರನ್ಧ್ರಿಭಿಶ್ಚ ಕ್ರಮಶಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಮ್। ಕನ್ಯಾಕುಮಾರೌ ಕನಕಾಸನಸ್ಥೌ ಆದ್ರಾಕ್ಷತಾರೋಪಣಮನ್ವಭೂತಾಮ್" ರಘು॰ ೭-೨೮।

ಪುರಪಾಲ ಪುರಪಾಲ (ಪುಂ॰) 1. ನಗರಾಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ, ಪೌರಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ. ಪುರಂ ನಗರಂ ದೇಹಂ ವಾ ಪಾಲಯತಿ—ಪಾಲ (ರಕ್ಷಣೇ) + ಣಿಚ್ "ಅಣ್" (೩-೨-೧)। 2. ದೇಹವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಜೀವಾತ್ಮ.

ಪುರಭಿದ್ ಪುರಭಿದ್ (ಪುಂ॰) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. ಪುರಾಣಿ ಅಸುರಪುರಾಣಿ ಭಿನತ್ತಿ—ಭಿದಿರ್ (ವಿದಾರಣೇ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೭೬)।

ಪುರರಕ್ಷಕ ಪುರರಕ್ಷಕ (ಪುಂ॰) ಕಳ್ಳಕಾಕರಿಂದ ನಗರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಪೋಲೀಸು ದಳ.

ಪುರವಾಸಿನ್ ಪುರವಾಸಿನ್ (ತ್ರಿ॰) ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು, ಪೌರ.

ಪುರಶಾಸನ ಪುರಶಾಸನ (ಪುಂ॰) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "ನ್ಯಸ್ತಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಪುರಶಾಸನಸ್ಯ" ಕುಮಾ॰ ೭-೩೦।

ಪುರಶ್ಚರಣ ಪುರಶ್ಚರಣ (ನ॰) 1. ಮೊದಲು ಆಚರಿಸುವುದು, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವುದು, ಮಂತ್ರಜಪ ಹೋಮ ತರ್ಪಣ ಅಭಿಷೇಕ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನ ರೂಪವಾದ ಪಂಚ ಅಂಗಗಳ ಆಚರಣೆ. ಪುರಃ ಅಗ್ರತಃ ಚರಣಮ್ ಪಶ್ಚಾಜ್ಜಕರ್ಮಾಚರಣಮ್। ಸ್ವೇಷ್ಟದೇವತೆಯ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮೊದಲು ಈ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಾಗಬೇಕು. "ಗುರೋರಾಜ್ಞಾಂ ಸಮಾದಾಯ ಶುದ್ಧಾನ್ತಃಕರಣೋ ನರಃ। ತತಃ ಪುರಸ್ಕ್ರಿಯಾಂ ಕುರ್ಯಾನ್ಮನ್ತ್ರಸಂಸಿದ್ಧಿಕಾಮ್ಯಯಾ। ಜೀವಹೀನೋ ಯಥಾ ದೇಹೀ ಸರ್ವಕರ್ಮಸು ನ ಕ್ಷಮಃ। ಪುರಶ್ಚರಣಹೀನೋಽಪಿ ತಥಾ ಮನ್ತ್ರಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ। ತಸ್ಮಾದಾದೌ ಸ್ವಯಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಗುರುಂ ವಾ ಕಾರಯೇದ್ಬುಧಃ" ಯೋಗಿನೀಹೃದಯಮ್। 2. ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಾಧನೆ, ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯಲು ದೇವತಾಧ್ಯಾನಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರ ಜಪ, ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ (ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವವರೆಗೂ) ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು.

ಪುರಶ್ಚರಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಸ್ಥಳ: ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ನದೀತೀರ ಗುಹೆ ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ ತೀರ್ಥಪ್ರದೇಶಗಳು ನದಿಗಳ ಸಂಗಮಸ್ಥಳ ಶುದ್ಧವಾದ ಅರಣ್ಯ ಜನಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ ಉದ್ಯಾನ ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷದ ತಳ ಪರ್ವತದ ತಟಪ್ರದೇಶ ಮುಂತಾದುವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುವು. ಯೋಗಿನೀಹೃದಯಮ್।

ಪುರಶ್ಛದ ಪುರಶ್ಛದ (ಪುಂ॰) ಕುಶ, ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲು.

ಪುರಸ್ ಪುರಸ್ (ಅವ್ಯ॰) 1. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಮುಂದುಗಡೆ. ಪೂರ್ವಂ "ಅಸಿಃ" ಪುರ್ ಆದೇಶಶ್ಚ (೫-೩-೩೯)। "ಪುರಃ ಸ್ಥಿತೇ ಗೋಪ್ತರಿ ವಿಶ್ವಹೇತೌ ಪಶ್ಚಾದವಸ್ಥಾಯಿನಿ ತತ್ಪ್ರವರ್ತ್ಯೇ" ಯಾದ॰ ೨೩-೨೩। 2. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. 3. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ. 4. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 5. ಪೂರ್ವದೇಶ. 6. ಪೂರ್ವದೇಶದಿಂದ. 7. ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ. 8. ಪೂರ್ವಕಾಲ. 9. ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದ. 10. ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ. "ದಿಕ್ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಸಪ್ತಮೀಪಞ್ಚಮೀಪ್ರಥಮಾಭ್ಯೋ ದಿಗ್ದೇಶಕಾಲೇಷ್ವಸ್ತಾತಿಃ" (೫-೩-೨೭)। "ಪೂರ್ವಾಧರಾವರಾಣಾಮಸಿ ಪುರಧವಶ್ಚೈಷಾಮ್" (೫-೩-೩೯)। ಏಭ್ಯೋಽಸ್ತಾತ್ಯರ್ಥೇ "ಅಸಿಃ"। 11. ಮೊದಲು, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ. "ನಿಮಿತ್ತನೈಮಿತ್ತಿಕಯೋರಯಂ ಕ್ರಮಃ ತವ ಪ್ರಸಾದಸ್ಯ ಪುರಸ್ತು ಸಮ್ಪದಃ" ಶಾಕು॰ ೭-೩೦।

ಪುರಸಂಸ್ಕಾರ ಪುರಸಂಸ್ಕಾರ (ಪುಂ॰) 1. ನಗರಾಲಂಕಾರ, ಪಟ್ಟಣದ ಶೃಂಗಾರ. 2. ಜೀರ್ಣವಾದ ನಗರದ ಉದ್ಧಾರ ಕಾರ್ಯ. ಪುರಸ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರಃ।

ಪುರಸ್ಕರಣ ಪುರಸ್ಕರಣ (ನ॰) 1, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡುವುದು. 2. ಗೌರವಿಸುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಾಣುವುದು. 3. ಸ್ವೀಕಾರ, ಅಂಗೀಕಾರ. 4. ಸೇಚನೆ, ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. ಪುರಸ್+ಕೃಞ್ (ಕರಣೇ) ಭಾವೇ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

पुरस्करणीय **पुरस्करणीय** (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಗೌರವಿಸಬೇಕಾದ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನೋಡಬೇಕಾದ. 3. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. 4. ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ. पुरस् + ङ्कृञ् (करणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६) **पुरस्कर्तव्यः** **पुरस्कर्तव्यः**.

पुरस्कार **पुरस्कार** (पुं०) 1. ಗೌರವಿಸುವುದು, ಪೂಜಿಸುವುದು. पुरस्+ङ्कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸುಳ್ಳು ಆಪಾದನೆಮಾಡುವುದು, ಸುಳ್ಳು ಚಾಡಿ ಹೇಳುವುದು. 3. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡುವುದು. 4. ಸ್ವೀಕಾರ, ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು. 5. ಸೇಚನೆ, ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು, ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. "शः" (३-३-१००)। **-क्रिया** **-क्रिया**.

पुरस्कृत **पुरस्कृत** (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ. "ऋषीन् विसृज्य यज्ञान्ते सुहृदश्च पुरस्कृतान्" रघु० १५-८६। 2. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "येन पूर्वमुदये पुरस्कृता नानुयास्यति कथं तमापदि" कुमा० ८-४४। 3. ಸುಳ್ಳು ಚಾಡಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪು ಆಪಾದನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पुरः क्रियते स्म — पुरस् + ङ्कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

पुरस्तात् **पुरस्तात्** (अव्य०) 1. ಮುಂದುಗಡೆ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ "अस्तातिः" (५-३-२७)। प्रकृतेः पुर् आदेशः (५-३-४०)। "दिव्यानामपि कृतविस्मयां पुरस्तादम्भस्तः स्फुरदरविन्दचारुहस्ताम्" माघ० ८-६४। 2. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. 3. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ. 4. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 5. ಪೂರ್ವದೇಶ. 6. ಪೂರ್ವದೇಶದಿಂದ. 7. ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ. 8. ಪೂರ್ವಕಾಲ. 9. ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದ. 10. ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ.

पुरा **पुरा** (अव्य०) 1. ಮೊದಲು, ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದೆ ಒಂದು ದಿನ. पुर (अग्रगमने) "का" बाहु०। "पुरा शक्रमुपस्थाय तवोर्वीं प्रति यास्यतः। आसीत् कल्पतरुच्छायामाश्रिता सुरभिः पथि" रघु० १-७५। 2. ಶೀಘ್ರಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮುಂದಿನ ಬಹಳ ಸಮೀಪದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ. "रथेनानुद्घातस्तिमितगतिना तीर्णजलधिः पुरा सप्तद्वीपां जयति वसुधामप्रतिरथः" शाकु० ७-३३। 3. ಮೊದಲು, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ. 4. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. 5. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 6. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವಿಕೆ. 7. ಅತೀತಕಾಲ, ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲ 8. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ, ಮೊದಲು, ಹಿಂದೆ. "इदं सर्वं पुरा सृष्टेरेकमेवाद्वितीयकम्। सदेवासीन्नामरूपे नास्तामित्याहुरणेर्वचः" पञ्चद०। (स्त्री०) 9. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. पुर (अग्रगमने) "कः" (३-१-१३५)। "टाप्" (४-१-४)। 10. ಒಂದು ಸುಗಂಧಿದ್ರವ್ಯ.

पुराकथा **पुराकथा** (स्त्री०) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಥೆ.

पुराकृत **पुराकृत** (वि०) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पुरा पूर्वस्मिन् काले कृतम्। ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳು. "नूनं मे सुचरितप्रतिबन्धकं पुराकृतं तेषु दिवसेषु परिणाममुखमासीद्येन सानुक्रोशोऽप्यार्यपुत्रो मयि विरसः संवृत्तः" शाकु० ७।

पुराण **पुराण** (वि०) 1. ಪುರಾತನವಾದ, ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ, ಹಳೆಯದಾದ. पुरा भवम् — पुरा "टघुल्" (४-३-२३)। "उद्वेल्लन्ति पुराणरोहिणतरुस्कन्धेषु कुम्भीनसाः" उ० रा० २-२९। "पुराणमित्येव न साधु सर्वम्" माल० १-२। 2. ಅನಾದಿಕಾಲದ, ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ. 3. ಅನಾದಿಕಾಲದ್ದಾದರೂ ಹೊಸದಾಗಿರುವ. "अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणः न हन्यते हन्यमाने शरीरे" गीता २-२०। पुरापि नवः। रा० भा०, शां० भा०। पुरं देहम् अणति इति पुराणः इति आन० ती० भा०। (न०) 4. "इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत्" ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರ ವೇದದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೋಧಿಸಲು ಅನೇಕ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಗ್ರಂಥ. ವೇದವ್ಯಾಸರೊಬ್ಬರಿಂದಲೇ ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳೂ ಇತರ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳೂ ರಚಿತವಾದುವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಈ ಮಹಾಪುರಾಣಗಳು ಹದಿನೆಂಟು. ಇವುಗಳ ಗ್ರಂಥ ಸಂಖ್ಯೆ ಒಟ್ಟು 400000. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अष्टादशपुराण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. ಅದರಲ್ಲಿ ಗರುಡಪುರಾಣದ ಗ್ರಂಥ ಸಂಖ್ಯೆಯು 19,000ಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ 980 ಎಂದು ಬಿದ್ದಿರುವುದು ಪ್ರಾಮಾದಿಕ. ದಯೆಯಿಟ್ಟು ಅದನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.] पुरा नीयते इति पुराणम्। ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶತಕೋಟಿ ಗ್ರಂಥ ಪರಿಮಿತವಾದ ಪುರಾಣರಾಶಿಯು ದಗ್ಧವಾಗಲು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇವು ಶಿಥಿಲವಾಗಲು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಒಂದೊಂದು ಚತುರ್ಯುಗದ ದ್ವಾಪರ

ಯುಗದಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಸರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಇವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಿ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಿರುವನು. ಪುರಾಣವು ಸರ್ಗಃ ಪ್ರತಿಸರ್ಗಃ ವಂಶಃ ಮನ್ವನ್ತರಮ್ ಮತ್ತು ವಂಶಾನುಚರಿತಮ್ ಎಂಬ ಐದು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. "निस्ताराय तु लोकानां स्वयं नारायणः प्रभुः। व्यास-रूपेण कृतवान् पुराणानि महीतले" पद्मपु०। ಈ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳನ್ನೂ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳಿಂದು ಮೂರು ವರ್ಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

(1) ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ನಾರದಪುರಾಣ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಗರುಡಪುರಾಣ ಪಾದ್ಮಪುರಾಣ ಮತ್ತು ವರಾಹಪುರಾಣ ಗಳು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕಪುರಾಣಗಳು.** "वैष्णवं नारदीयं च तथा भागवतं शुभम्। गारुडञ्च तथा पाद्मं वाराहं शुभदर्शने। सात्त्विकानि पुराणानि विज्ञेयानि शुभानि वै"।

(2) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣ. ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ. ಮಾರ್ಕಂ ಡೇಯ ಭವಿಷ್ಯ ವಾಮನ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣಗಳು **ರಾಜಸಪುರಾಣಗಳು.** "ब्रह्माण्डं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं तथैव च। भविष्यं वामनं ब्राह्मम् राजसानि निबोधत"।

(3) ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ ಕೌರ್ಮ ಲೈಂಗ ಶೈವ ಸ್ಕಾಂದ ಆಗ್ನೇಯ ಇವು ಆರೂ **ತಾಮಸಪುರಾಣಗಳು.** "मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गम् शैवं स्कान्दं तथैव च। आग्नेयञ्च षडेतानि तामसानि निबोधत"। [ಈ ಆಷ್ಟಾದಶ (ಹದಿನೆಂಟು) ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 5. ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ ಚರಿತ್ರೆ, ಐತಿಹ್ಯ. 6. ವೇದ. (ಪುಂ) 7. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ, ಕರ್ಷತೂಕದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯ. 8. ಎಂಬತ್ತು ಕವಡೆಗಳ ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ.

ಪುರಾಣಗ ಪುರಾಣಗ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. ಪುರಾಣೇರ್ಗೀಯತೇ—ಗೈ (ಶಬ್ದೇ) ಘಞರ್ಥೇ "कः" (ವಾ० ३-३-५८)। ಪುರಾಣಂ ವೇದಂ ಗಾಯತಿ ಇತಿ ವಾ। ಗೈ "कः" (३-२-३)। (ವಿ०) 2. ಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವವನು, ಪೌರಾಣಿಕ.

ಪುರಾಣಪುರುಷ ಪುರಾಣಪುರುಷ (ಪುಂ) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. ಪುರಾಣೈಃ ಉಪಸ್ತುತಃ ಪುರುಷಃ, ಪುರಾಣಃ ಪುರುಷಃ ಇತಿ ವಾ। "पुराणपुरुषो नन्दात्मजः श्रीवत्सलाञ्छनः"। "वपुषा पुराणपुरुषः पुरः क्षितौ परिपुञ्ज्यमानपृथुहारयष्टिना" ಮಾಘ० ೧೩-೮। 2. ವೃದ್ಧ, ಮುದುಕ.

ಪುರಾತನ ಪುರಾತನ (ವಿ०) 1. ಪ್ರಾಚೀನವಾದ, ಹಳೆಯ ದಾದ. ಪುರಾ ಭವಃ—ಪುರಾ "ಟ್ಯುಃ" ತುಡಾಗಮಶ್ಚ (೪-೩-೨೩)। "स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः" ಗೀತಾ ೪-೩। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೧೫)। –ತನೀ–ತನ್ಯೀ. "समस्थलीकृत्य पुरातनीर्नदीः" ಮಾಘ० ೧೨-೬೦। 2. ವೃದ್ಧ, ಹಳೆಯಕಾಲದವನು. "पुरातनाः पुराविद्भि-र्धातार इति कीर्तिताः" ಕುಮಾ० ೬-೯। (ಪುಂ) 3. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. प्रतिकल्पं विद्याप्रद्योतनात् एवमेव पुरा पूर्वं भवति इति पुरातनः। "विद्याप्रद्योतनाद्योऽसौ प्रतिकल्पं पुरातनः" इति निरुक्तिः। "उत्तरो गोपति-र्गोप्ता ज्ञानगम्यः पुरातनः" वि० स०।

ಪುರಾಧಿಪ ಪುರಾಧಿಪ, –ಅಧ್ಯಕ್ಷ –ಅಧ್ಯಕ್ಷ (ಪುಂ) ನಗರಾಡಳಿತದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಪೌರ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ.

ಪುರಾರಾತಿ ಪುರಾರಾತಿ (ಪುಂ) ತ್ರಿಪುರಶತ್ರುವಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ. पुराणामरातिः। ಏವಂ **ಪುರಾರಿಃ ಪುರಾರಿಃ. ಪುರರಿಪುಃ ಪುರಂಪುಃ** ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪುರಾವಸು ಪುರಾವಸು (ಪುಂ) ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ, ಪೂರ್ವ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. पुरा उत्पत्तेः प्राक् वसुः।

ಪುರಾವಿದ್ ಪುರಾವಿದ್ (ವಿ०) ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. पुरा पुरावृत्तं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "तदप्यवाकीर्णमतः प्रियंवदां वदन्त्य-पर्णेति च तां पुराविदः" ಕುಮಾ० ೫-೨೮।

ಪುರಾವೃತ್ತ ಪುರಾವೃತ್ತ (ನ०) ಇತಿಹಾಸ, ಪೂರ್ವಕಥೆ, ಹಿಂದಿನ ಚರಿತ್ರೆ. पुरा वृत्तम्। "पुरावृत्तोद्गारैरपि च कथिता कार्यपदवी" मालती० २-१३।

ಪುರಿ ಪುರಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ನಗರ. 2. ನದಿ. 3. ರಾಜ, ದೊರೆ.

ಪುರೀ ಪುರೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. पुरति—पुर (अग्रगमने) "कः" (३-१-१३५)। ಗೌರಾ० "ಙೀಷ್" (४-१-४१)। "ऐरावतमथारुह्य श्वेताद्रिमिव जङ्गमम्। पुरीं द्वारवतीं शौरेराजगाम पुरन्दरः" ಯಾದ० ೧೬-೧। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ.

ಪುರೀತತ್ ಪುರೀತತ್ (ಪುನ०) ಕರುಳು, ಹೃದಯದ ಕೆಳಗೆ ಜಠರದ ಕೊನೆಯಿಂದ ಗುದದ್ವಾರದವರೆಗೆ ಇರುವ ಅನ್ನ ನಾಳದ ಭಾಗ. पुरीं देहं तनोति—तनु (विस्तारे) "क्विप्" (३-२-७६)।

ಪುರೀಮೋಹ ಪುರೀಮೋಹ (ಪುಂ) ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. पुरीं शरीरं मोहयति—मुह (वैचित्ये) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

पुरीष पु०ऽ१ष (न०) ಮಲ, ಅಮೇಧ್ಯ. पिपर्ति शरीरम्—पॄ (पालनपूरणयोः) "ईषन्" (उ० ४-२७)। "मद्यैर्मूत्रैः पुरीषैर्वा ष्ठीवनैः पूयशोणितैः। संस्पृष्टं नैव शुध्येत पुनः पाकेन मृण्मयम्" मनु० ५-१२३।

पुरीषण पु०ऽ१ष०ल्यु (पुं०) 1. ಮಲ, ಅಮೇಧ್ಯ. पुर्याः शरीरात् इष्यते—ईष (गतिहिंसादर्शनेषु) कर्मं० "ल्युट्" (३-३-११३)। 2. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. "उच्चारस्तु पुरीषणः" त्रिकाण्ड०।

पुरीषम पु०ऽ१ष०मप् (पुं०) ಮಾಷ, ಉದ್ದು. पुरीषं मिमीते—माङ् (माने शब्दे च) "कः" (३-२-३)। "मूर्खः पुरीषमो माषः" त्रिकाण्ड०।

पुरीषोत्सर्ग पु०ऽ१ष०उ०त्स्+सृ+घञ् (पुं०) ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. पुरीषस्य उत्सर्गः। **पुरीषोत्सर्गनियमः**—ಹಗಲಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ಕುಳಿತು ಮಲಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಪೂರ್ವಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ಅಪರಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ಕುಳಿತು ವಿಸರ್ಜಿಸಬೇಕು. "उदङ्मुखस्त्रिसन्ध्यासु दिवसे च यदा निशि। दक्षिणाभिमुख उत्सर्गं कुर्यान्मूत्रपुरीषयोः॥ पूर्वाह्णे मनुजः कुर्यात् पश्चिमाभिमुखोऽथवा। अपराह्णे पूर्वमुखो मूत्रगूथविसर्जनम्॥

ದೇವಾಲಯ ವೃಕ್ಷಮೂಲ ಜಲ ನದಿ ಮತ್ತು ಬಾವಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿ ಕೊಳ ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ನೀರಿನ ಸಮೀಪ ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ಪೈರು ಬೆಳೆದಿರುವ ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳು ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಒಕ್ಕುವ ಕಣ ಪುಷ್ಪೋದ್ಯಾನ ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಸೇರುವ ಜಾಗ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಲ ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ ಕೂಡದು.

पुरु पुरु (पुं०) 1. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ದೇವಲೋಕ. पिपर्ति पूर्यते वा—पॄ (पालनपूरणयोः) "कुः" (उ० १-२४)। उत्वम् (७-१-१०२)। 2. ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪಗಳ ಪರಾಗ. 3. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 4. ಚಾಕ್ಷುಷಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ. "उरूपुरुशतद्युम्नप्रमुखाः सुमहाबलाः। चाक्षुषस्य मनोः पुत्राः पृथिवीपतयोऽभवन्" मार्क०। 5. ಒಂದು ಪರ್ವತ. "पवतश्च पुरुर्नाम यत्र जातः पुरूरवाः" भा०। 6. ಶರೀರ, ದೇಹ. "पुरुसंज्ञे शरीरेऽस्मिन् शयनात्पुरुषो हरिः। शकारस्य षकारोऽयं व्यत्ययेन प्रयुज्यते"॥ (वि०) 7. ಪ್ರಚುರವಾದ, ಬಹಳವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "पुरुसितगरुच्चञ्चच्चूपुटस्फुटचुम्बितः" नैष० १९-५। (अव्य०) 8. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ.

पुरुकुत्स पुरुकुत्स, (पुं०) ಮಾಂಧಾತೃ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪುತ್ರ.

पुरुजित् पुरुजित् (पुं०) ವಿಷ್ಣು. पुरून् बहून् लोकदीनगुरुशात्रवान् सत्य-दान-शुश्रूषा-शरासनैः जयति—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। "सत्येन लोकान् जयति दीनान् दानेन राघवः। गुरून् शुश्रूषया वीरो धनुषा युधि शात्रवान्" रामा०। ಸತ್ಯಸಂಧತೆಯಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಲೋಕವನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು. ಹಾಗೆಯೇ ದೀನರನ್ನು ದಾನದಿಂದಲೂ ಗುರುಗಳನ್ನು ಶುಶ್ರೂಷೆ (ಸೇವೆ) ಯಿಂದಲೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಜಯಿಸಿದನಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "लोकान् दीनान् गुरून् शत्रून् सत्यदानानुवर्तनैः। धनुषा जितवान् यश्च पुरुजित् सः स्मृतो बुधैः" इति निरुक्तिः। "सोमपोऽमृतपः सोमः पुरुजित् पुरुसत्तमः" वि०स०।

पुरुद पुरुद (न०) ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

पुरुदंशक पुरुदंशक (पुं०) ಹಂಸ. पुरवो दंशाः गरुति यस्य—"कप्"।

पुरुष पुरुष (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. पुरति—पुर (अग्रगमने) "कुषन्" (उ० ४-७४)। "पुरुषाणां कुलीनानां नारीणां च विशेषतः। मुख्यानां चैव रत्नानां हरणे वधमर्हति" मनु० ८-३२३। **पुरुषन लक्षणः** ಸತ್ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡುವವನು ಗುಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು ಪರಿಜನರೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಸೌಖ್ಯಪಡುವವನು ಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಹತನಾಗಿ ಹೋರಾಡುವವನು ಈ ಐದು ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಪುರುಷನು. ಪುರುಷನು ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರಬೇಕು. "सा श्रीर्या न मदं कुर्यात् स सुखी तृष्णयोज्झितः। तन्मित्रं यत्र विश्वासः पुरुषः स जितेन्द्रियः"। 2. ಗಂಡಸು. "शकुनादिव मार्गवर्तिभिः पुरुषाद्व्रिजितव्यमीदृशः" माघ० १६-१९। 3. ಆತ್ಮ, ಜೀವ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ಷರಃ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರಃ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುರುಷರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರು. "द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च। क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते" गीता १५-१६। ವಿಕಾರ ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕ್ಷರಪುರುಷರು. ಅಚಿತ್ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದಿರುವ ಮುಕ್ತಾತ್ಮರು ಅಕ್ಷರ

ಪುರುಷರು. ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಪರಿಣಾಮ ವಿಶೇಷವಾದ ದೇಹದ ಸಂಬಂಧ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರನು ಕೂಟಸ್ಥನೆನ್ನಲ್ಪಡುವನು. "क्षरशब्दनिर्दिष्टः पुरुषः क्षरणस्वभावाचित्संसृष्टसर्वभूतानि। अक्षरशब्दनिर्दिष्टः कूटस्थः अचित्संसर्गवियुक्तः स्वेन रूपेणावस्थितो मुक्तात्मा" इति रा० भा०। ವಿನಾಶ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಸಮಸ್ತಕಾರ್ಯರಾಶಿಯು ಕ್ಷರಪುರುಷ. ಅನೇಕ ಸಂಸಾರಿಜೀವರ ಕಾಮಕರ್ಮಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದ ಭಗವಂತನ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯು ಅಕ್ಷರ ಪುರುಷ. "क्षरश्च क्षरतीति क्षरः विनाशी इति एको राशिः, अपरः पुरुषः अक्षरः तद्विपरीतः, भगवतः मायाशक्तिः, क्षराख्यस्य पुरुषस्य उत्पत्तिबीजं अनेकसंसारिजन्तुकामकर्मादिसंस्काराश्रयः अक्षरः पुरुषः। कूटस्थः कूटः राशिरिव स्थितः। अथवा कूटः माया, अनेकमायावञ्चनादिप्रकारेण स्थितः कूटस्थः, संसारबीजानन्त्यात् न क्षरति इति अक्षरः उच्यते" इति शां० भा०। ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಯಾಗಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಕ್ಷರ ಪುರುಷರು, ಪ್ರಕೃತಿಯು (ಪ್ರಧಾನ) ಅಕ್ಷರ (ಕೂಟಸ್ಥ) ಪುರುಷ. "क्षरभूतानि ब्रह्मादीनि। कूटस्था प्रकृतिः। "प्रजापतिप्रमुखाः सर्वजीवाः क्षरोऽक्षरः पुरुषो वै प्रधानम्। तदुत्तमं चान्यमुदाहरन्ति जालाजालं मातरिश्वानमेकम्" इति आन० ती० भा०। 4. ವಿಷ್ಣು. पुरु बहु सनोति ददाति—षणु (दाने) "डः" (३-२-१००)। मुक्तेभ्यः वाङ्मनसापरिच्छेद्यगुणविभवस्वानुभवं ददाति भगवान् इत्यर्थः। "मुक्तेभ्यः स्वात्मपर्यन्तदानात् पुरुष ईरितः" इति निरुक्तिः। "अव्ययः पुरुषः साक्षी" वि० स०। पुरि हृदयगुहायां शेते इति पुरुषः। "पुरिशयं पुरुषमीक्षते" श्रुतिः। "परात्परं पुरिशयं पुरुषम्"। पुरि शरीरे शेते इति पुरुषः इति वा। "पुरसंज्ञे शरीरेऽस्मिन् शयनात् पुरुषो हरिः" बृहदा०। 5. ಸಾಂಖ್ಯರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಜೀವಾತ್ಮ, ಒಂದು ತತ್ತ್ವ. ಸುಖದುಃಖ ಮೋಹಮಯ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನ. ಸರ್ವಲೋಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಖದುಃಖಿಗಳನ್ನು ಅನುಕೂಲವಾಗಿಯೂ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಯುವವನೊಬ್ಬ ಇರಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನೆಂಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಇವರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಈ ಪುರುಷನು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಅಲ್ಲ. ಯಾವುದರ ವಿಕೃತಿಯೂ ಅಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅನುಭಯಾತ್ಮಕ. "न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुषः" सां० का०। 6. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "याम्यायाव्यक्तरूपाय सद्वृत्ते शङ्कराय च। क्षेम्याय हरिकेशाय स्थाणवे पुरुषाय च" भा० आश्व० ८-१५। 7. ಪುರುಷ ಗ್ರಹಗಳು, ರವಿ, ಮಂಗಳ ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗ್ರಹಗಳು. 8. ಪುರುಷ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಮೃಗಶೀರ್ಷ ಪುನರ್ವಸು ಪುಷ್ಯ ಹಸ್ತ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. 9. ಪುನ್ನಾಗ ವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿ ಮರ. 10. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಎತ್ತರದ ಅಳತೆ. द्वौ पुरुषौ प्रमाणमस्याः द्विपुरुषी द्विपुरुषा वा परिखा। 11. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಪ್ರಥಮ ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ಪುರುಷಗಳು.

ಪ್ರಥಮಪು० — भवति भवतः भवन्ति।
ಮಧ್ಯಮಪು० — भवसि भवथः भवथ।
ಉತ್ತಮಪು० — भवामि भवावः भवामः।

12. ಕುದುರೆಯು ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಊರಿ ನಿಲ್ಲುವುದು.

ಪುರುಷಕ ಪುರುಷಕ (ಪುಂನ०) ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ಕುದುರೆಯು ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಊರಿ ಮೇಲು ಮುಖವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು. "पश्चिमेनाग्रपादेन भुवि स्थित्वाग्रपादयोः। ऊर्ध्वप्रेरणया स्थानमश्वानां पुरुषः स्मृतः"। पुरुष एव पुरुषकः। "स्तोकेन नाक्रमत वल्लभपालमुच्चैः श्रीवृक्षको पुरुषकोन्नमिताग्रकायः" माघ० ५-५६।

ಪುರುಷಕಾರ ಪುರುಷಕಾರ (ಪುं०) ಪುರುಷನ ಪ್ರಯತ್ನ, ಮನುಷ್ಯನು ನಡೆಸುವ ಕಾರ್ಯ. पुरुषस्य कारः करणम्। "अकृशमकृशलक्ष्मीश्चेतसाशंसितं स स्वमिव पुरुषकारं शैलमभ्याससाद" किरा० ५-५२। "दैवे पुरुषकारे च कर्मसिद्धिर्व्यवस्थिता" याज्ञ० १-३४९।

ಪುರುಷಕುಂಜರ ಪುರುಷಕುಂಜರ (ಪುं०) ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ. पुरुषेषु कुञ्जरः श्रेष्ठः।

ಪುರುಷತಾ ಪುರುಷತಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಪುರುಷತ್ವ, ಪುರುಷನ ಭಾವ, ಪುರುಷನಾಗಿರುವಿಕೆ. पुरुषस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **ಪುರುಷತ್ವಮ್ ಪುರುಷತ್ವಮ್**.

ಪುರುಷತ್ರಾ ಪುರುಷತ್ರಾ (ಅವ್ಯ०) 1. ಪುರುಷನನ್ನು. 2. ಪುರುಷನಲ್ಲಿ. ಪುರುಷ "त्रा" (५-४-५६)।

ಪುರುಷದಘ್ನ ಪುರುಷದಘ್ನ (ವಿ०) ಒಂದು ಪುರುಷಪರಿಮಾಣದ, ಒಂದು ಆಳಿನ ಪ್ರಮಾಣದ, ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನ ಪ್ರಮಾಣದ. पुरुषः प्रमाणमस्य "दघ्नच्" (५-२-३७)। **ಏವಂ ಪುರುಷದ್ವಯಸಮ್ ಪುರುಷದ್ವಯಸಮ್**.

ಪುರುಷರ್ಷಭ ಪುರುಷರ್ಷಭ (ಪುं०) ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ. ಪುರುಷೇಷ್ವೃಷಭः ಶ್ರೇಷ್ಠः।

पुरुषनाग ಪುರುಷನಾಗ, -पुङ्गव -ಪುಂಗವ (पुं०) पुरुशश्रेष्ठ.

पुरुषवाह् ಪುರುಷವಾಹ (पुं०) 1. कुबेर. पुरुषेण नरेण उह्यते—वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. विष्णुविन वाहन गरुड. पुरुषं विष्णुं वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

पुरुषव्याघ्र ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರ (पुं०) पुरुशश्रेष्ठ. पुरुषो व्याघ्र इव पुरुषेषु व्याघ्रः श्रेष्ठो वा। "एवं ते पुरुषव्याघ्राः पाण्डवा युद्धनन्दिनः" भा०।

पुरुषशार्दूल ಪುರುಷಶಾರ್ದೂಲ, -सिंह -ಸಿಂಹ(पुं०) पुरुशश्रेष्ठ. पुरुषेषु शार्दूलः सिंहो वा श्रेष्ठः।

पुरुषसूक्त ಪುರುಷಸೂಕ್ತ (न०) परमपुरुषन स्वरूपवन्नु प्रतिपादिसुव सूक्त. पुरुषस्य परमपुरुष स्वरूपस्य प्रतिपादकं सूक्तम्।

पुरुषाद् ಪುರುಷಾದ್ (पुं०) राक्षस.

पुरुषाद ಪುರುಷಾದ (पुं०) मनुष्यनन्नु तिन्नुव राक्षस. पुरुषमत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

पुरुषाद्य ಪುರುಷಾದ್ಯ (पुं०) 1. विष्णु. पुरुषाणां पुरुषेषु वा आद्यः। 2. जिनदेव.

पुरुषाधिकार ಪುರುಷಾಧಿಕಾರ (पुं०) 1. मनुष्यन अधिकार, मनुष्यन कर्तव्यक्कोळपट्ट ऒंदु धर्म. 2. मनुष्यन योग्यतेय गणने, पुरुषन अर्हतेय ऎणिके. पुरुषः अधिक्रियतेऽनेन—अधि + डुकृञ् (करणे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "संसत्सु जाते पुरुषाधिकारे न पूरणी तं समुपैति संख्या" किरा० ३-५१।

पुरुषाधम ಪುರುಷಾಧಮ (पुं०) नीचपुरुष, कीळ दर्जेय मनुष्य. पुरुषेषु अधमः निकृष्टः। "नाथे नः पुरुषोत्तमे त्रिजगतामेकाधिपे चेतसा सेव्ये स्वस्य पदस्य दातरि सुरे नारायणे तिष्ठति। यं कञ्चित्पुरुषाधमं कतिपयग्रामेशमल्पार्थदं सेवायै मृगयामहे नरमहो मूका वराका वयम्" मु० मा०।

पुरुषायुष ಪುರುಷಾಯುಷ (न०) मनुष्यन आयुस्सु, पुरुषन जीवितकाल. पुरुषस्यायुः "अच्" (५-४-७७)। निपा०। "पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्का निरीतयः। यन्मदीयाः प्रजास्तस्य हेतुस्त्वद्ब्रह्मवर्चसम्" रघु० १-६३।

पुरुषार्थ ಪುರುಷಾರ್ಥ (पुं०) 1. पुरुषन प्रयोजन, पुरुषनिगे इष्टवाद भोगापवर्गरूपवाद विषय, मनुष्यन जीवितकालदल्लि साधिसबेकाद विषय. पुरुषस्य अर्थः भोगापवर्गरूपं प्रयोजनम्। पुरुषार्थवु धर्म अर्थ काम मत्तु मोक्ष गळेंदु नाल्कु विध. "धर्मार्थकाममोक्षाश्च पुरुषार्था उदाहृताः" अग्निपु०। "एतच्चतुर्विधं विद्यात् पुरुषार्थप्रयोजनम्। अस्य नित्यमनुष्ठानं सम्यक् कुर्यादतन्द्रितः" मनु० ७-१००। "त्वामामनन्ति प्रकृतिं पुरुषार्थप्रवर्तिनीम्" कुमा० २-१३। 2. पुरुषकार, मनुष्य प्रयत्न. "दैवं पुरुषकारेण को वञ्चयितुमर्हति। दैवमेव परं मन्ये पुरुषार्थो निरर्थकः" भा० वन० १७१-२७।

पुरुषाशिन् ಪುರುಷಾಶಿನ್ (पुं०) नरभक्षक, राक्षस. पुरुषमश्नाति—अश (भोजने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

पुरुषोत्तम ಪುರುಷೋತ್ತಮ (पुं०) 1. विष्णु, नारायण. पुरुषेभ्यः पुरुषेषु वा उत्तमः। प्रकृतिबद्ध मुक्त नित्यरिगिंतलू श्रेष्ठनु. "बद्धादिपुरुषेभ्यो योऽत्युत्कृष्टः पुरुषोत्तमः" इति निरुक्तिः। "नारसिंहवपुः श्रीमान् केशवः पुरुषोत्तमः" वि० स०। पुरु सनोति ऎंब व्युत्पत्तियिंद बहुप्रदरादवरल्लि उत्तमनादवनु ऎंदु अर्थ. क्षरपुरुषातीतनागियू मुक्तरादा अक्षरपुरुषरिगिंतलू उत्तमनागियू इरुवुदरिंद परमात्मनु पुरुषोत्तमनु. बद्धनिगिंतलू मुक्तनु, उत्कृष्टनु. मुक्तनिगिंतलू परमात्मनु उत्कृष्टतमनादुदरिंद पुरुषोत्तमनु, "यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः। अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः" गीता १५-१८। 2. पुरुश श्रेष्ठ, उत्तमगुणगळिंद कूडिद पुरुष. "अधिगम्य जगत्यधीश्वरादथ मुक्तिं पुरुषोत्तमाप्ततः" नैष० २-१।

पुरुषोत्तम ಪುರುಷೋತ್ತಮ (पुं०) विष्णु, नारायण. पुरुषु महत्सु स्वगुणामृतोदधिपिपासुषु हनुमदादिषु सत्तमः अस्तितमः। परमात्मन गुणामृतपानासक्तरादा हनुमदादि महात्मरल्लि विशेषरीतिय अस्तित्वविरुवुदरिंद पुरुषोत्तमनु. "महत्स्वस्तितमत्वाद्धो ह्याञ्जनेयादिषु स्वयम्। पुरुषोत्तम आख्यातः" इति निरुक्तिः। "सोमपोऽमृतपः सोमः पुरुजित्पुरुषोत्तमः" वि० स०।

पुरुह् ಪುರುಹ (वि०) अधिकवाद, हॆच्चाद, बहळवाद. पुरुं प्रचुरं हन्ति गच्छति—हन (हिंसागत्योः) "डः" (३-२-१०१)। बाहु० "कः"। पुरुहूः पुरुहूः,

पुरुहूत पुरुहूत (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. पुरु प्रचुरं हूतमाह्वानं यज्ञेष्वस्य। "तं लोकपालाः पुरुहूतमुख्याः श्रीलक्षणोत्सर्गविनीतवेषाः" कुमा० ७-४५। "पुरुहूतादयं जज्ञे कुन्त्यामेव धनञ्जयः" भा० आदि०। (वि०) 2. ಬಹುಜನರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

पुरुहूति पुरुहूति (पुं०) ವಿಷ್ಣು. पुरवो हूतयो नामान्यस्य। "नमस्ते यज्ञवीर्याय वयसे उत ते नमः। नमस्ते ह्यस्तचक्राय नमः सुपुरुहूतये" भाग० ६-९-३१।

पुरूरवस् पुरूरवस् (पुं०) ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಚಂದ್ರನ ಪುತ್ರನಾದ ಬುಧನಿಂದ ಇಳೆಯೆಂಬು ವವಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. पुरौ पर्वते रौति—पुरु + रु (शब्दे) "असिः" पुरुशब्दस्य दीर्घश्च निपा० (उ० ४-२३१)। "पर्वतश्च पुरुर्नाम यत्र जज्ञे पुरूरवाः" भा० वन० ९०-२२। ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಶಾಪದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದ ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಇವನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಆಯು ಧೀಮಂತ ಅಮಾವಸು ದೃಢಾಯು ವನಾಯು ಮತ್ತು ಶತಾಯುಗಳೆಂಬ ಆರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಉರ್ವಶಿ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

पुरोग पुरोग (वि०) 1. ಅಗ್ರಗಣ್ಯ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವವನು, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವವನು. पुरः गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "ज्याघातरेखे सुभुजो भुजाभ्यां बिभर्ति यश्चापभृतां पुरोगः" रघु० ६-५५। 2. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ.

पुरोगति पुरोगति (पुं०) 1. ಶ್ವಾನ, ನಾಯಿ. पुरः अग्रे गतिः गमनमस्य। (वि०) 2. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವವನು. (स्त्री०) 3. ಮುಂದೆ ಹೋಗುವುದು.

पुरोगम पुरोगम (वि०) 1. ಅಗ್ರೇಸರ, ಮುಂದೆ ಹೋಗುವವನು. पुरः गच्छति—गम्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–गामी** (वि०) 2. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. "यं दृष्ट्वा पार्थिवाः सर्वे दुर्योधनपुरोगमाः। निवर्तिष्यन्ति सन्त्रस्ताः सिंहं क्षुद्रमृगा यथा" भा० भीष्म० १९-१०।

पुरोचन पुरोचन (पुं०) ದುರ್ಯೋಧನನ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ. ಈತನು ಪಾಂಡವರ ನಿರ್ಮೂಲನಕ್ಕಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರಗಿನ ಮನೆಯೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ವಿದುರನ ಮೂಲಕ ಈ ಸುಳಿವನ್ನು ತಿಳಿದ ಭೀಮನು ತನ್ನ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಿ ಅರಗಿನ ಮನೆಗೆ ಬೆಂಕಿಯಿಡಲಾಗಿ ಪುರೋಚನನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಲಿಯಾದನು.

पुरोजन्मन् पुरोजन्मन् (पुं०) 1. ಅಣ್ಣ, ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರ. पुरो जन्म यस्य। (वि०) 2. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವನು. (स्त्री०) 3. ಅಕ್ಕ, ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ. वा "ङाप्" (४-१-१३)। पुरोजन्मा –जन्मानौ –जन्मानः। –जन्मा –जन्से –जन्माः।

पुरोटि पुरोटि (पुं०) ಎಲೆಗಳ ಶಬ್ದ. पुरः अटति—अट (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)।

पुरोडाश पुरोडाश (पुं०) ಹವಿಸ್ಸು, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಮಸಾಧನ ದ್ರವ್ಯ. पुरोऽग्रे दास्यते—दाशृ (दाने) कर्म० "घञ्" (३-३-१२१)।

पुरोडाशीय पुरोडाशीय (वि०) ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ.

पुरोडाश्य पुरोडाश्य (वि०) ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. पुरोडाशाय हितम् "यत्" (५-१-४)। "आमिक्षीयं दधिक्षीरं पुरोडाश्यं तथौषधम्" भट्टि० ५-१२।

पुरोधस् पुरोधस् (पुं०) ಪುರೋಹಿತ. पुरोऽग्रे दधाति मङ्गलम्—पुरस् + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "असिः" (उ० ४-२३०)। "स जातकर्मण्यखिले तपस्विना तपोवनादेत्य पुरोधसा कृते" रघु० ३-१८। "कृताशिषं कृष्णगृहेश्वरीं तां पुरोधसा पुण्यमनोरथेन" याद० १३-९८।

पुरोभाग पुरोभाग (पुं०) ದೋಷವನ್ನು ಹುಡುಕುವ, ತಪ್ಪನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ. "प्रायः समानविद्याः परस्परयशःपुरोभागाः" माल० १-२०।

पुरोभागिन् पुरोभागिन् (वि०) 1. ದೋಷವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ನೋಡುವವನು, ದೋಷವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹುಡುಕಿ ನೋಡುವವನು. पुरः पूर्वमेव भजते—भज (सेवायाम्) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "कुपितोऽपि स यत्रैनां न्यवधीद्रागमोहितः। तेनैवागात् पुरोभागि-वितर्कातङ्कपात्रताम्" राजत०। 2. ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು.

पुरोमारुत पुरोमारुत, –वात –वात (पुं०) 1. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಗಾಳಿ. पूर्वो मारुतः वातो वा—पूर्वशब्दस्य पुर् आदेशः "असिः" च (५-३-३९)। "कोटरमकालवृष्ट्या प्रबलपुरोवातया गमिते" माल० ४-२। 2. ಎದುರಿಗೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ.

पुरोवचन पुरोऽवचन (ನ೦) ಮೊದಲಮಾತು, ಮುನ್ನುಡಿ, ಆಗ್ರಲೇಖನ, ಗ್ರಂಥಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸುವ ಲೇಖನ.

पुरोवर्तिन् पुरोऽवर्तिन् (ವಿ೦) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಎದುರಿಗಿರುವ. पुरः वर्तते—वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वर्तिनी –वर्तिन्।** "तां हर्तुं विबुधद्विषोऽपि हि न मे शक्ताः पुरोवर्तिनीम्" विक्र० ४-९।

पुरोवात पुरोऽवात (ಪುಂ೦) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ, ಎದುರಿಗೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ. पुरोवर्ती वातः। "आलोकयति पयोदान् प्रबलपुरोवातनर्तितशिखण्डः" विक्र० ४-१८।

पुरोहित पुरोऽहित (ಪುಂ೦) ದೇವತಾಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದೆನಿಂತು ವೈದಿಕ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುವವನು. पुरो धीयते स्म—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "इत्थं विधिज्ञेन पुरोहितेन प्रयुक्तपाणिग्रहणोपचारौ" कुमा० ७-८६। "वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः। आशीर्वादवचोयुक्त एष राजपुरोहितः"। "पुरोहितो हितो वेदस्मृतिज्ञः सत्यवाक् शुचिः। ब्रह्मण्यो विमलाचारः प्रतिकर्तापदामृजुः"। ಬ್ರಹ್ಮನು ವೇದಾಙ್ಗವಾದ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಾಙ್ಗಗಳುಳ್ಳ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಈ ವೇದಾಙ್ಗವಾದ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದ ವೈದ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಪುರೋಹಿತನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದರಿಂದ ವೈದ್ಯನು ಪುರೋಹಿತನ ಹಿತವಚನದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "ब्रह्मा वेदाङ्गमष्टाङ्गमायुर्वेदमभाषत। पुरोहितमते तस्माद्वर्तेत भिषगात्मवान्', सुश्रुत० सूत्र० ३४-९।

पुरोकस् पुरौकस् (ವಿ೦) ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು, ನಗರದಲ್ಲಿರುವವನು. पुरमोको यस्य। "न्यवर्ति दृष्टिप्रकरैः पुरौकसामनुव्रजद्बन्धुसमाजबन्धुभिः" नैष० १-७५।

पुल पुल (ಪುಂ೦) 1. ಪುಲಕ, ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಮುಳ್ಳೇಳುವುದು. पुल (महत्त्वे) "कः" (३-१-१३५)। (ವಿ೦) 2. ಮಹತ್ತಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. "पुलः स्यात् पुलके पुंसि विपुलेऽप्यन्यलिङ्गकः" मेदि०।

पुलक पुलक (ಪುಂ೦) 1. ಸಂತೋಷ ಅಥವಾ ಭಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಮಾಂಚ, –ಮೈಮುಳ್ಳೇಳುವುದು. पुल स्वार्थे "कन्"। "विस्रब्धं परिचुम्ब्य जातपुलकामालोक्य गण्डस्थलीं लज्जानम्रमुखी प्रियेण हसता बाला चिरं चुम्बिता"। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೃಮಿ. 3. ರತ್ನದ ದೋಷ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಶಿಲೆ. 5. ಹರಿದಳ. 6. ಆನೆಗೆ ಆಹಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಅನ್ನದ ಉಂಡೆ. 7. ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. 8. ತುಚ್ಛ ಧಾನ್ಯ, ಜಳ್ಳು ಧಾನ್ಯ. "पुलकः कृमिप्रभेदे प्रस्तरभेदे च मणिदोषे। रोमाञ्चे हरिताले गजान्नपिण्डे च गन्धर्वे" मेदि०।

पुलकित पुलकित (ವಿ೦) ರೋಮಾಂಚವುಂಟಾಗಿರುವ, ಮುಳ್ಳುಕೂದಲೆದ್ದಿರುವ. "पुलकितवपुषां सवेपथूनां घनरसभावितघर्मबिन्दुभाजाम्" याद० २४-७४।

पुलकिन् पुलकिन् (ಪುಂ೦) 1. ಕದಂಬವೃಕ್ಷ. (ವಿ೦) 2. ರೋಮಾಂಚದಿಂದ ಕೂಡಿದ. पुलकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "पुलकिनि कुचकुट्मले परस्याः" याद० २४-५१।

पुलस्ति पुलस्ति (ಪುಂ೦) ಪುಲಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರ.

पुलस्त्य पुलस्त्य (ಪುಂ೦) ಬ್ರಹ್ಮನ ಆರುಮಂದಿ ಮಾನಸ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. "ब्रह्मणो मानसाः पुत्रा विदिताः षण्महर्षयः। मरीचिरत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः" भा० आदि० ६६-१०। ಕರ್ದಮ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಹವಿರ್ಭುಕ್ ಎಂಬುವಳು ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪತ್ನಿಯಾದ ಗೋ (ಇಲಬಿಲಾ) ಎಂಬುವವಳಲ್ಲಿ ವೈಶ್ರವಣನೆಂಬ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದನು. ಇವನೇ ಕುಬೇರ. ವೈಶ್ರವಣನು ತಂದೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಲು ಬ್ರಹ್ಮನು ಇವನಿಗೆ ಅಮರತ್ವ ಧನೇಶತ್ವ ಲೋಕಪಾಲತ್ವ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಪುಲಸ್ತ್ಯನು ಪ್ರತೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ದೇಹದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ದೇಹವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅವನೇ ವಿಶ್ರವಸ್ಸು. ತಂದೆಯು ಕೋಪಗೊಂಡುದನ್ನು ತಿಳಿದ ಕುಬೇರನು ಅವನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಯತ್ನಿಸಿ ಮೂವರು ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಅವನ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಅವರು ವಿಶ್ರವಸ್ಸನ್ನು ನೃತ್ಯ ಗೀತಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಿರಲು ಅದರಿಂದ ಸುಪ್ರೀತನಾದ ವಿಶ್ರವಸ್ಸು ಅವರಿಗೆ ವರವನ್ನು ನೀಡಲು ಪುಷ್ಪೋತ್ಕಟೆಯೆಂಬುವವಳಲ್ಲಿ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣರೂ ಮಾಲಿನಿಯಲ್ಲಿ ವಿಭೀಷಣನೂ ರಾಕೆಯಲ್ಲಿ ಖರ ಮತ್ತು ಶೂರ್ಪಣಖೆಯೂ ಜನಿಸಿದರು. "पुलस्त्यस्य तु यः

क्रोधात् अर्धदेहोऽभवन्मुनिः। विश्रवा नाम सक्रोधः स वैश्रवणमैक्षत। बुबुधे तं तु सक्रोधं पितरं राक्षसेश्वरः। कुबेरस्तत्प्रसादार्थं यतते स्म सदा नृप। राक्षसीः प्रददौ तिस्रः पितुर्वै परिचारिकाः। ताः सदा तं महात्मानं सन्तोषयितुमुद्यताः। ऋषिं भरतशार्दूल नृत्यगीत-विशारदाः। स तासां भगवांस्तुष्टो महात्मा प्रददौ वरान्। पुष्पोत्कटायां जज्ञाते द्वौ पुत्रौ राक्षसेश्वरौ। कुम्भकर्णदशग्रीवौ बलेनाप्रतिमौ भुवि। मालिनी जनया-मास पुत्रमेकं विभीषणम्। राकायां मिथुनं जज्ञे खरः शूर्पणखा तथा" भा० वन० २७६-१-८।

पुलह पुलह (पुं०) ब्रह्मन ಆರು ಮಂದಿ ಮಾನಸಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. "ब्रह्मणो मानसाः पुत्रा विदिताः षण्महर्षयः। मरीचिरत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः" भा० आदि० ६६-१०।

पुलाक पुलाक (पुं०) 1. ಅನ್ನದ ಅಗಳು. पुल (महत्त्वे) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। पुलमकति—अक (कुटिलायां गतौ) "अण्" (३-२-१)। पोलयति—पुल (महत्त्वे)+णिच् "आकः" निपा० (उ० ४-१४) इति वा। 2. ತುಚ್ಛ ಧಾನ್ಯ, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯ. "पुलाकाश्चैव धान्यानां जीर्णाश्चैव परिच्छदाः" मनु० १०-१२०। 3. ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಸಂಗ್ರಹ. "पुलाकस्तुच्छधान्ये स्यात् संक्षेपे भक्तसिक्थके" मेदि०। "अवैमि हंसावलयो वलक्षा-स्त्वत्कान्तिकीर्तेश्चपलाः पुलाकाः" नैष० ८-३५।

पुलायित पुलायित (न०) ಕುದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟದ ಒಂದು ಭೇದ. पुल (महत्त्वे) "क्यच्" (३-१-१०)। "क्तः" (३-३-११४)।

पुलिन पुलिन (न०) 1. ಮರಳು. 2. ಹರಿಯುವ ನೀರು ಇಳಿದ ನಂತರ ಉಂಟಾದ ನದಿಯ ತಟ ಪ್ರದೇಶ. पुल (महत्त्वे) "इनन्" (उ० २-३५)। "रथात्स यन्ता निगृहीतवाहात्तां भ्रातृजायां पुलिनेऽवतार्य" रघु० १४-५२। 3. ದ್ವೀಪ, ನೀರಿನಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಪ್ರದೇಶ.

पुलिन्द पुलिंद (पुं०) 1. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. पुल (महत्त्वे) "किन्दच्" (उ० ४-८५)। 2. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯವನು. "वन्यैः पुलिन्दैरिव वानरैस्ताः क्लिश्यन्त उद्यानलता मदीयाः" रघु० १६-१९। (पुं० ब० व०) 3. ಪುಲಿಂದ ದೇಶ.

पुलोमजा पुलोमजा (स्त्री०) ಪುಲೋಮನೆಂಬ ದೈತ್ಯನ ಮಗಳು ಶಚೀದೇವಿ. पुलोम्नो जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। ಪುಲೋಮನೆಂಬ ಮುನಿಯ ಪುತ್ರಿ ಶಚೀದೇವಿ. अमरसुधा। "पुलोमजा-लोचनतीक्ष्णकण्टकैः" नैष० ९-५३।

पुलोमजित् पुलोमजित् (पुं०) ಪುಲೋಮ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಇಂದ್ರ. पुलोमानं जयति—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)।

पुलोमन् पुलोमन् (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ಶಚೀದೇವಿಯ ತಂದೆಯೆಂದು ಕೆಲವರು. 2. ಒಬ್ಬ ದಾನವ. ಈತನ ಮಗಳೇ ಶಚೀದೇವಿಯೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 3. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಈತನು ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಪುಲೋಮೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನು.

पुलोमा पुलोमा (स्त्री०) 1. ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. "भृगोः सुदयिता भार्या पुलोमेत्यभिविश्रुता" भा० आदि० ५-१३। 2. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯನ ಪತ್ನಿ. ಇವಳ ಮಕ್ಕಳು ಪೌಲೋಮರು.

पुल्कस पुल्कस (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

पुषित पुषित (वि०) 1. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. पुष (पुष्टौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಲವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 5. ಪೋಷಿಸುವುದು, ಸಾಕುವುದು. 6. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. पुष भावे "क्तः" (३-३-११४)।

पुष्कर पुष्कर (पुं०) 1. ಪುಷ್ಕರ ದ್ವೀಪ. ಇದು ಸಪ್ತ ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. पुष (पुष्टौ) "करन्" (उ० ४-४)। "स्वादूदकेनोदधिना पुष्करः परिभावितः। तस्मिन् द्वीपे महावृक्षो न्यग्रोधोऽमरपूजितः। तस्मिन्निवसति ब्रह्मा विश्वात्मा विश्वभावनः" कूर्मपु०। 2. ಪುಷ್ಕರ ದ್ವೀಪದ ರಾಜ. 3. ಪುಷ್ಕರ ದ್ವೀಪದ ರಾಜನ ರಥ. "द्वीपे शुभे पुण्यजनैरुपेते उवास राजा स तु पुष्करस्थः। तेनैव नाम्ना स तु पुष्करोऽपि सदोच्यते देवगणैः ससिद्धैः। तेनैव यानेन तथाम्बुजेन बभूव नाम्ना तमथाह्वयन्ति"॥ अग्निपु०। 4. ಪುಷ್ಕರ ತೀರ್ಥ, ಒಂದು ಸರೋವರ. 5. ಒಂದು ಮೇಘ. "तदीयास्तोयदेष्वद्य पुष्करावर्तकादिषु। अभ्यस्यन्ति तटाघातं निर्जितैरावता गजाः" कुमा० २-५०। 6. ಕ್ರೂರಗ್ರಹಗಳ (ರವಿ, ಕುಜ ಮತ್ತು

शनि) वारगळु भद्रा (द्वितीया सप्तमी मत्तु द्वादशी) तिथिगळु मत्तु भग्ननक्षत्रगळु (कृत्तिका पुनर्वसु उत्तरफल्गुनी विशाखा उत्तराषाढा मत्तु पूर्वाभाद्रा) इवुगळिंद कूडिद ऒंदु अशुभयोग. 7. सारस पक्षि. 8. ऒंदु रोग. 9. नळचक्रवर्तिय सहोदर. 10. पुष्करद्वीपद ऒंदु पर्वत. 11. ऒंदु जातिय सर्प. 12. वरुणन पुत्र. (न०) 13. जल, नीरु. 14. तामरे, कमल, पद्म. "विदलत्पुष्कराकीर्णाः पतच्छङ्खकुलाकुलाः" माघ० ११-७७। 15. आनेय सॊंडिलिन तुदि. "आलोलपुष्करमुखोल्लसितैरभीक्ष्णमुक्षांबभूवुरमितो वपुरम्बुवर्षैः" माघ० ५-३०। 16. मृदंग नगारि मॊदलाद वाद्यगळ मुखभाग. "नदद्भिः स्निग्धगम्भीरं तूर्यैराहतपुष्करैः" रघु० १७-११। 17. आकाश, अन्तरिक्ष. 18. चंगलुकॊंपु. 19. कत्तिय अलुगु. "क्रोधेनान्धाः प्राविशन् पुष्कराणि" माघ० १८-१७। 20. कत्तिय ऒरे. 21. काण्ड, मरद दूल. 22. नक्षत्र. 23. युद्ध. 24. मद, उन्माद. "पुष्करं खेऽम्बुपद्मयोः। तूर्यवक्त्रे खण्डफले हस्तिहस्ताग्रकाण्डयोः। कुष्ठौषधे द्वीपतीर्थभेदयोश्च नपुंसकम्। ना रोगनागविहगनृपभेदेषु वारुणौ" मेदि०। "पुष्करमम्बुनि खे भे युधि वाद्यमुखे मदेऽसिधारायाम्। द्वीपे भेषजभेदे सारसतीर्थाहिकरिकराग्रेषु" नानार्थर०।

पुष्करतीर्थं पुष्करतीर्थ (न०) ऒंदु पुण्यतीर्थ, ऒंदु यात्रास्थळ.

पुष्करनाभ पुष्करनाभ (पुं०) विष्णु. पुष्करं पद्मं नाभौ यस्य।

पुष्करमालिन् पुष्करमालिन् (वि०) कमलमालॆयन्नु धरिसिरुव.

पुष्करमूल पुष्करमूल (न०) चंगलुकॊंपुद बेरु.

पुष्कराक्ष पुष्कराक्ष (पुं०) 1. विष्णु. पुष्करे इव अक्षिणी यस्य "अच्" (५-४-७६)। "सतां प्रसादवर्षेण पोषके यस्य चाक्षिणी। पुष्कराक्षः स विज्ञेयः" इति निरुक्तिः। "पुष्कराक्षो महामनाः" वि० स०। (वि०) 2. कमलदंतॆ कण्णुगळुळ्ळ.

पुष्कराख्य पुष्कराख्य (पुं०) 1. सारसपक्षि. 2. चंगलुकॊंपु. पुष्करस्याख्या यस्य।

पुष्करावर्तक पुष्करावर्तक (पुं०) ऒंदु मॆघ. पुष्करं जलं आवर्तयति—आ + वृत्त + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पुष्कराह्व पुष्कराह्व (पुं०) सारस पक्षि, नीरुहक्कि. पुष्करस्याह्वा यस्य।

पुष्करिणी पुष्करिणी (स्त्री०) 1. सरस्सु, कॊळ. पुष्कराणि पद्मानि सन्त्यस्याम् "इनिः" (५-२-१३५)। 2. नॆलतामरॆ. 3. चंगलुकॊंपुद बेरु. पुष्करवदाकृतिरस्याः—पुष्कर "इनिः"। "ङीप्" (४-१-५)। 4. हॆण्णु आने. पुष्करं शुण्डादण्डः अस्त्यस्याः "इनिः"। "ङीप्"। 5. तामरॆय बळ्ळि. 6. चाक्षुषमनुविन पत्नि.

पुष्करिन् पुष्करिन् (पुं०) गज, आने. पुष्करं शुण्डाग्रमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

पुष्कल पुष्कल (पुं०) 1. सूर्यवंशद भरतन मग. "स तक्षपुष्कलौ पुत्रौ राजधान्योस्तदाख्ययोः। अभिषिच्याभिषेकार्हौ रामान्तिकमगात्पुनः" रघु० १५-८९। (न०) 2. नाल्कु ग्रास (कबळ) गळिंद कूडिद भिक्षॆ. 3. ऎंटु कुंचिगळ अळतॆ.

ऎंटु मुष्टि (हिडि) गळु •• 1 कुंचि
ऎंटु कुंचिगळु •• 1 पुष्कल

4. भरतन मगनाद पुष्कलन राजधानि. (वि०) 5. हॆरळवाद, समृद्धवाद. पुष (पुष्टौ) "कलः" (उ० ४-५)। "उद्धरन्ति प्रजाः सर्वास्तप आस्थाय पुष्कलम्" भा०। "पुष्कलाभिरपि पुष्पवृष्टिभिः" याद० १७-३। 6. श्रॆष्ठवाद, उत्तमवाद.

पुष्कलक पुष्कलक (पुं०) 1. कस्तूरिमृग. 2. क्षपणक, जैनभिक्षु, 3. मरद अथवा लोहद बिल्ले.

पुष्ट पुष्ट (वि०) 1. साकल्पट्ट, पोषिसल्पट्ट. पुष (पुष्टौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "यदा मन्येत भावेन हृष्टं पुष्टं बलं स्वकम्। परस्य विपरीतञ्च तदा यायाद्रिपुं प्रति" मनु० ७-१७१। 2. चॆन्नागि बॆळॆदिरुव, बलशालियाद. 3. संपूर्णवाद, समग्रवाद, कॊरतॆयिल्लद. पुष कर्तॆ० "क्तः" (३-४-७२)। (पुं०) 4. विष्णु. (न०) 5. पुष्टि, चॆन्नागि बॆळॆयुवॆ. पुष भावे "क्तः" (३-३-११४)।

पुष्टि पुष्टि (स्त्री०) 1. पोषणॆ, साकुवुदु. पुष (पुष्टौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. अभिवृद्धि हॊंदु

वुदु, बेळेयुवुदु. पुष कर्तं० "क्तिच्"। "पुष्टिं जनाः पुष्य इव द्वितीये" रघु० १८-३२। 3. धर्म्म पुरुषन पत्नि. "नामतो धर्मपत्न्यस्ताः कीर्त्यमाना निबोध मे। कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया तथा" भा० आदि० ६७-१४। 4. गणपतिय पत्नि. "पुष्टि-र्गणपतेः पत्नी पूजिता जगतीतले"। 5. अश्वगंधा गिड.

पुष्टिका पुष्टिका (स्त्री०) कप्पेचिप्पु. पुष्टयै कं जलं यस्याः।

पुष्टिकान्त पुष्टिकान्त (पुं०) गणपति. पुष्टिय पति. पुष्टेः कान्तः।

पुष्टिदा पुष्टिदा (स्त्री०) 1. अश्वगंधा. पुष्टिं ददाति — डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. देहक्कॆ पुष्टियुंटुमाडुव.

पुष्णत् पुष्णत् (वि०) साकुत्तिरुव. सलहुत्तिरुव. पुष (पुष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —ती —ती.

पुष्प पुष्प (न०) 1. पुष्प. हूवु. पुष्प्यति — पुष्प (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)। "पुष्पं प्रवालोप-हितं यदि स्यात् मुक्ताफलं वा यदि विद्रुमस्थम्" कुमा० १-४४। 2. हॆंगसर रजस्सु. पुष्प्यते — पुष्प कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। 3. विकास, अरळुविकॆ. 4. कुबेरन (पुष्पक) विमान. 5. ओंदु विध नेत्र रोग. "पुष्पं विकास आर्तवे। धनदस्य विमाने च कुसुमे नेत्ररुज्यपि" हेम०। (पुं०) 6. विकास. 7. प्रकाश. पुष्प (विकसने) "घञ्" (३-३-१८)।

पुष्पक पुष्पक (न०) 1. कुबेरन विमान. पुष्प्यति— पुष्प (विकसने) "क्वुन्" (उ० २-३२)। शब्दार्णव दल्लि "विमानं पुष्पकोऽस्त्री" ऎंदिरुवुदरिंद पुल्लिंग दल्लू प्रयोगवुंटु. "वैमानिकाः पुण्यकृतस्त्यजन्तु मरुतां पथि। पुष्पकालोकसंक्षोभं मेघावरणतत्पराः" रघु० १०-४६। 2. पुष्प, हूवु. पुष्प स्वार्थे "कन्"। 3. विषविल्लद ओंदु जातिय हावु. 4. हित्ताळॆ. 5. ओंदु विध नेत्ररोग. 6. रसाञ्जन, 7. कुसुमाञ्जन, नेत्रपुष्प (कण्णिनल्लि बॆळॆयुव हू) वन्नु करगिसुव ओंदु अञ्जन. 8. रत्नखचित वाद बळॆ. 9. मण्णिन अग्निष्टिकॆ.

पुष्पकरण्डक पुष्पकरण्डक (न०) 1. पुष्पद पात्रॆ, हूविन बुट्टि. पुष्पस्य करण्डकम्। 2. अवंति देशदल्लिरुव ओंदु पुष्पोद्यान. "महाकालस्यो-ज्जयिनी विशालाऽवन्तिका तथा। तस्योद्यानं तु विज्ञेयं नाम्ना पुष्पकरण्डकम्"।

पुष्पकरण्डिनी पुष्पकरण्डिनी (स्त्री०) उज्जयिनि नगर.

पुष्पकाल पुष्पकाल, —समय —समय (पुं०) 1. वसंत ऋतु, पुष्पप्रचुरवाद काल. 2. हॆंगसरु ऋतुमतियरागुव काल.

पुष्पकासीस पुष्पकासीस (न०) गंधकाम्ल लवण.

पुष्पकीट पुष्पकीट (पुं०) 1. भ्रमर, दुंबि. पुष्प-प्रियः कीटः। "इन्दिन्दिरः पुष्पकीटो मधुव्रो मधुकेशटः" त्रिकाण्ड०। 2. हूविनॊळगिरुव हुळ.

पुष्पकेतन पुष्पकेतन, —केतु —केतु (पुं०) कामदेव, मन्मथ.

पुष्पचाप पुष्पचाप (पुं०) 1. कामदेव, मन्मथ. पुष्पं चापो यस्य। "जितेन्द्रिये शूलिनि पुष्पचापः स्वकार्यसिद्धिं पुनराशशंसे" कुमा० ३-५७। 2. पुष्प रूपवाद धनुस्सु. "शैलसारमपि नातियत्नत पुष्पचापमिव पेशलं स्मरः" रघु० ११-४५।

पुष्पचामर पुष्पचामर (पुं०) 1. ताळॆगिड, केतक वृक्ष. 2. मदनवृक्ष, मंगारॆ गिड, 3. बॆत्त.

पुष्पदन्त पुष्पदंत (पुं०) 1. वायुदिक्किन दिग्गज. पुष्पमिव शुक्लो दन्तोऽस्य। 2. ओब्ब विद्याधर. 3. ओंदु आनॆ. 4. षण्मुखन ओब्ब अनुचर. 5. ओब्ब जिन.

पुष्पद्रव पुष्पद्रव (पुं०) 1. मकरंद, पुष्परस. 2. पुष्पवन्नु ऊरुहाकि तॆगॆद कषाय.

पुष्पद्रु पुष्पद्रु, —द्रुम —द्रुम (पुं०) हूविन गिड.

पुष्पधनुस् पुष्पधनुस् (पुं०) 1. कामदेव, मन्मथ. पुष्पं धनुरस्य। संज्ञायाम् अनङः वैकल्पिकत्वात् न अनङ् (५-४-१३३)। "द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुसुमेऽङ्गनामनसि चावसरम्" माघ० ९-४१। 2. मन्मथन बिल्लु.

पुष्पधन्वन् पुष्पधन्वन् (पुं०) पुष्पवे धनुस्सागिरुव मन्मथ. पुष्पं धनुरस्य "अनङ्" (५-४-१३२)। "संमोहनं नाम च पुष्पधन्वा धनुष्यमोघं समधत्त बाणम्" कुमा० ३-६६।

पुष्पनिक्ष पुष्पनिक्ष (पुं०) भ्रमर, दुंबि. पुष्पं निक्षति—निक्ष "अण्" (३-२-१)।

पुष्पनिर्यास पुष्पनिर्यास (पुं०) मकरंद, पुष्परस. पुष्पस्य निर्यासः।

पुष्पन्धय पुष्पंधय (पुं०) 1. भ्रमर, दुंबि. पुष्पं धयति—धेट् (पाने) "खश्"। मुमागमः (६-३-६७)। (वि०) 2. पुष्परसवन्नु कुडियुव वनु.

पुष्पपुर पुष्पपुर (न०) पाटलिपुत्र नगर, कुसुमपुर. पूर्वदल्लि इदु पाटलिपुत्र नगरद ओंदु भागद हेसरागिद्दितु. इदु राजधानियाद काल दिंद कालक्रमदल्लि संपूर्णनगरवू पुष्पपुरम् कुसुमपुरम् एंबि हेसरन्नु पडेदु प्रसिद्धिपडेयितु.

पुष्पप्रचय पुष्पप्रचय (पुं०) 1. कळ्तनदिंद हूवन्नु बिडिसुवुदु. पुष्पाणां प्रचयः। पुष्पप्रचयं चौर्येण। 2. मरद मेलॆ हत्ति हूवन्नु बिडिसुवुदु. 3. भूमियल्लि निंतु कोलु मॊदलादुवुगळिंद गिडद हूवन्नु बिडिसुवुदु. भूमौ स्थित्वा वृक्षाग्रस्थानां पुष्पाणां यष्ट्या प्रचयं करोति।

पुष्पप्रचाय पुष्पप्रचाय (पुं०) भूमियल्लि निंतु कैयिंद गिडद हूवन्नु बिडिसुवुदु. पुष्पाणां प्रचायः—प्र + चिञ् (चयने) (हस्तादाने) "घञ्" (३-३-४०)।

पुष्पप्रचायिका पुष्पप्रचायिका (स्त्री०) क्रमवागि पुष्पवन्नु बिडिसुवुदु, गिडदिंद ओंदाद मेलॊंदु हूवन्नु बिडिसुवुदु. पुष्प + प्र+चिञ् (चयने) पर्याये "ण्वुच्" (३-३-१११)।

पुष्पफल पुष्पफल (पुं०) 1. कपित्थ वृक्ष, बीलद मर. पुष्पयुक्तं फलमस्य। 2. कूष्माण्ड, कुंबळ गिड.

पुष्पबाण पुष्पबाण (पुं०) कामदेव, पुष्पवे बाणवागि उळ्ळ मन्मथ.

पुष्पमाला पुष्पमाला (स्त्री०) हूविन माले.

पुष्पमास पुष्पमास (पुं०) 1. चैत्रमास. पुष्पप्रधानो मासः। 2. वसंत समय, वसंत ऋतु.

पुष्परजस् पुष्परजस् (न०) मकरंद, हूविन धूळु.

पुष्परथ पुष्परथ (पुं०) पुष्पदिंद निर्मितवाद रथ, हूविनिंद अलंकरिसल्पट्ट रथ. पुष्पनिर्मितो रथः।

पुष्पराग पुष्परागे (पुं०) पुष्परागमणि. पुष्पस्येव रागो वर्णो यस्य। "तस्य प्रभा निर्जितपुष्परागं पौष्यां तिथौ पुष्यमसूत पत्नी" रघु० १८-३२। **-राजः-राजः** पुष्पमिव राजते—राज् (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)।

पुष्परेणु पुष्परेणु (पुं०) पुष्पद धूळु, मकरंद. पुष्पस्य रेणुः। "सेव्यमानौ सुखस्पर्शैः सालनिर्यासगन्धिभिः। पुष्परेणूत्किरैर्वातैराधूतवनराजिभिः" रघु० १-३८।

पुष्पलाव पुष्पलाव (पुं०) हूवाडिग, मालेयन्नु रचिसलु हूवन्नु बिडिसुववनु. पुष्पाणि लुनाति—लूञ् (छेदने) "अण्" (३-२-१)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-लावी-लावी.** हूवाडिगन हॆंडति. "गण्डस्वेदापनयनरुजाक्लान्तकर्णोत्पलानां छायादानात्क्षणपरिचितः पुष्पलावीमुखानाम्" मेघ० १-२६।

पुष्पलाविन् पुष्पलाविन् (पुं०) मालाकार, हूवाडिग, मालेयन्नु रचिसलु हूवन्नु बिडिसुववनु. पुष्पाणि लुनाति—लूञ् (छेदने) "णिनिः" (३-२-७८)।

पुष्पलिह् पुष्पलिह् (पुं०) भ्रमर, दुंबि. पुष्पं लेढि—लिह् (आस्वादने) "क्विप्" (३-२-७६)।

पुष्पवती पुष्पवती (स्त्री०) पुष्पवतियाद हॆंगसु, ऋतुमतियाद कन्ये. पुष्पं रजोऽस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

पुष्पवन्तौ पुष्पवंतौ (पुं० द्वि०) सूर्यचंद्ररु. पुष्पो विकासः प्रकाशश्च अनयोरस्ति "मतुप्" (५-२-९४)। पुष्पवन्तौ पुष्पवद्भ्यां पुष्पवतोः। ई अर्थदल्लि अकारांत पुष्पवंत शब्दवू उंटु. अव (रक्षणे) "झच्" (उ० ३-१२६)। झोऽन्तः (७-१-३) पुष्पस्यावन्तौ, शक०। पुष्पवन्तौ पुष्पवन्ताभ्यां पुष्पवन्तयोः इत्यादि रूपगळु. "रविशशिनौ पुष्पवन्ताख्यौ" नाममाला।

पुष्पवर्ष पुष्पवर्ष (पुंन०) हूविन मळॆ. पुष्पाणां वर्षम्। "वृष्टिर्वर्षम्" अम०। "सुरभि सुरविमुक्तं पुष्पवर्षं पपात" रघु० १२-१०२। "वर्षोऽस्त्री भारतादौ च जम्बूद्वीपाब्दवृष्टिषु" मेदि०। अदुदरिंद "वर्ष" शब्दवु पुंनपुंसकलिंग.

पुष्पवृष्टि पुष्पवृष्टि (स्त्री०) हूविन मळॆ, हूवन्नु मेलिनिंद सुरियुवुदु. पुष्पाणां वृष्टिः। "परस्पर-

शस्त्राता: पुष्पवृष्टिं न सेहिरे" रघु० १२-१४। लोक हितार्थ साहस तोरि महोपकार माडिद राजर मेलॆ अथवा उत्सवकालदल्लि मंगलार्थ हूविन मळॆयन्नु करॆयुवुदुंटु.

पुष्पवाटी पुष्पवाटी (स्त्री०) पुष्पोद्यान, हूविन तोट. पुष्पाणां वाटी।

पुष्पशकटी पुष्पशकटी (स्त्री०) आकाशवाणि.

पुष्पशर पुष्पशर (पुं०) पुष्पवे बाणवागि उळ्ळ मन्मथ. पुष्पं शरोऽस्य।

पुष्पशरासन पुष्पशरासन (पुं०) पुष्पवे धनुस्सागि उळ्ळ मन्मथ. पुष्पमयं शरासनं यस्य।

पुष्पसमय पुष्पसमय (पुं०) वसंतकाल, वसंत ऋतु.

पुष्पसार पुष्पसार (पुं०) पुष्परस.

पुष्पहास पुष्पहास (पुं०) 1. विष्णु. सायं पुष्पस्येव हासः भोग्यतोल्लासोऽस्य। "स्वात्मानुभवशक्तीनां सायं पुष्पवदस्य वै। हासोऽस्ति भोग्यतोल्लासः पुष्पहास इति स्मृतः" इति निरुक्तिः। "पुष्पहासः प्रजागरः" वि० स०। 2. पुष्पवु विकासहॊंदुवुदु, हूवु अरळुवुदु. (स्त्री०) -हासा-हासा. 3. ऋतुमति याद हॆंगसु, रजस्वलॆ. पुष्पं हास इव यस्याः।

पुष्पागम पुष्पागम (पुं०) वसंत ऋतु, पुष्पगळु हेरळवागि बिडुव काल. पुष्पाण्यागच्छन्त्यत्र — आ + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)।

पुष्पा पुष्पा (स्त्री०) चंपानगर, कर्णन राजधानि.

पुष्पाजीव पुष्पाजीव (पुं०) हूवाडिग, हूवन्नु मारि जीविसुवमनु. पुष्पाण्याजीवो जीविकास्य। पुष्पैराजीवति — आ + जीव (प्राणधारणे) "अच्" (३-१-१३४) इति वा।

पुष्पाञ्जलि पुष्पांजलि (पुं०) हूविन बॊगसॆ.

पुष्पाम्बुज पुष्पांबुज (न०) मकरंद, पुष्परस.

पुष्पायुध पुष्पायुध (पुं०) पुष्पवे आयुधवागि उळ्ळ मन्मथ. पुष्पमायुधमस्य। "पुष्पायुधस्यास्थमि-रघंदग्धैः सितासितश्रीरघटि द्विजेन्द्रः" नैष० २२-६५।

पुष्पावचय पुष्पावचय (पुं०) 1. हूवन्नु कदियुवुदु, कळ्ळतनदिंद हूवन्नु गिडदिंद बिडिसुवुदु. पुष्पाणामवचयः — अव + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। 2. मरद मेलॆ हत्ति हूवन्नु बिडिसुवुदु. 3. भूमियल्लि निंतु कोलु मॊद लादुवुगळिंद गिडद हूवन्नु बिडिसुवुदु.

पुष्पावचाय पुष्पावचाय (पुं०) नॆलदल्लि निंतु कैयिंद गिडद हूवन्नु बिडिसुवुदु (कॊय्युवुदु). अव + चिञ् (चयने) "घञ्" (३-३-४०)।

पुष्पावचायिन् पुष्पावचायिन् (पुं०) हूवाडिग, हूवन्नु कट्टि मारलु गिडदिंद (हूवन्नु) बिडिसुवनु. पुष्पाण्यवचिनोति — अव + चिञ् (चयने) "णिनिः" (३-२-७८)।

पुष्पासव पुष्पासव (न०) मधु, जेनुतुप्प. पुष्पस्यासवम्। "गृहीतताम्बूलविलेपनस्रजः पुष्पासवामोदित-वक्त्रपङ्कजाः" ऋतुसं०।

पुष्पासार पुष्पासार (पुं०) पुष्पवृष्टि.

पुष्पास्त्र पुष्पास्त्र (पुं०) पुष्पवे अस्त्रवागि उळ्ळ मन्मथ. पुष्पाण्यस्त्राण्यस्य।

पुष्पिका पुष्पिका (स्त्री०) 1. दंतमल, हल्लिनल्लि सेरुव कॊळॆ, हल्लुपाचि. 2. लिंगद मल.

पुष्पिणी पुष्पिणी (स्त्री०) ऋतुमतियाद हॆंगसु, रजस्वलॆ.

पुष्पित पुष्पित (वि०) 1. पुष्पिसिरुव, हूवु बिट्टिरुव. पुष्पमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)। 2. अरळिरुव, विकासहॊंदिद. "एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना। वासितं तद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा" चाणक्यः।

पुष्पिताग्रा पुष्पिताग्रा (स्त्री०) वृत्तरत्नाकरद अर्धसमवृत्तप्रकरणदल्लि उक्तवाद ऒंदु वृत्त. विषम (1 मत्तु 3 नॆय) पादगळल्लि नगणद्वय रगण मत्तु यगणगळू, सम (2 मत्तु 4 नॆय) पादगळल्लि नगण जगण जगण रगणगळू मत्तु ऒंदु गुरुवर्णवू इद्दल्लि "**पुष्पिताग्रा**" वृत्त वागुवुदु.

लक्षण: "अयुजि नयुगरेफतो यकारो युजि च नजौ जरगाश्च पुष्पिताग्रा" वृ०र०।

गणविन्यासः

न	न	र	य	न	ज	ज	र	ग	।
।।।	।।।	०।०	।००	।।।	।०।	।०।	०।०	०	

ई वृत्तद विषम पादगळल्लि हन्नेरडु अक्षरगळू समपादगळल्लि हदिमूरु अक्षरगळू इरुवुवु.

पुष्पिन् पुष्पिन् (वि०) पुष्पगळिंद कूडिद. पुष्पाण्यस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)।

पुष्पेषु पुष्पेषु (पुं०) पुष्पवे बाणवागि उळ्ळ मन्मथ. पुष्पम् इषुर्यस्य। "तुल्याभिलाषामालोक्य स चैकां मुनिकन्यकाम्। ययावकस्मात् पुष्पेषुशराघातरसज्ञताम्" कथास०। "पुष्पेषुणा ध्रुवममूनिषुवर्षजप्तिहुंकारमन्त्रबलभस्मितशान्तशक्तीन्" नैष० ११-२६।

पुष्पोत्कटा पुष्पोत्कटा (स्त्री०) रावण मत्तु कुंभकर्ण इवर तायियाद कैकसिय सहोदरि, ब्रह्मकुलदल्लि हुट्टिद सुमालिय मगळु. रावणकुंभकर्णरु कैकसिय मक्कळु. रामा०। पुष्पोत्कटिय मक्कळु. भा०।

पुष्य पुष्य (पुंस्त्री०) 1. पुष्य नक्षत्र. अश्विनि मोदलाद इप्पत्तेळु नक्षत्रगळल्लि एंटनेय नक्षत्र. पुष्णाति कार्याणि पुष्यन्त्यस्मिन्नर्थाः इति वा—पुष (पुष्टौ) "क्यप्" (३-३-११६) निपा०। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। ई नक्षत्रवु बृहस्पति देवतेकवादुदु. इदु कर्काटकराशिगे सेरिदुदु. ई नक्षत्रदल्लि हुट्टिदवनु सुंदरवाद शरीरवुळ्ळवनू तायि तंदेगळल्लि भक्तियुळ्ळवनू स्वधर्मदल्लि आसक्तियुळ्ळवनू अभिनयदल्लि प्रवीणनू बहुमूल्य वाहनवुळ्ळवनू आगिरुवनु. "प्रसन्नगात्रः पितृमातृभक्तः स्वधर्मयुक्तोऽभिनयाभियुक्तः। भवेन्मनुष्यः खलु पुष्यजन्मा सम्मानचामीकरवाहनाढ्यः"। पुष्य नक्षत्रदल्लि हुट्टिदवनिगे प्रारंभदल्लि शनिदशे नडेयुवुदु. पुष्य नक्षत्रवु सीमन्त, नामकरण, कर्णवेधन, अन्नप्राशन, चौळ, उपनयन, विद्यारंभ, मंत्रारंभ, विवाह, गृहारंभ, गृहप्रवेश, धान्यसंग्रह मुंतादा शुभ कार्यगळिगे प्रशस्तवादुदु. 2. पुष्यमास. 3. कलियुग. "पुष्यः कलियुगः स्मृतः। नक्षत्रमासयोर्भेदे" मेदि०। 4. सूर्यवंशद ओब्ब दोरे, "तस्य प्रभानिर्जितपुष्परागं पौष्यां तिथौ पुष्यमसूत पत्नी" रघु० १८-३२।

पुष्यत् पुष्यत् (वि०) 1. वृद्धिपडिसुत्तिरुव, हेच्चिसुत्तिरुव, अधिकपडिसुत्तिरुव. पुष (पुष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "पुष्यतां पाण्डरं छत्रं पुण्डरीकमिव श्रियः। धर्मोऽधर्मश्च नान्योस्ति रक्षणोपेक्षणे भुवः" यादo २२-१०। 2. प्रदर्शिसुत्तिरुव, तोरिसुत्तिरुव.

पुष्यरथ पुष्यरथ (पुं०) युद्धक्कागि उपयोगिसदे उत्सवकालदल्लि मात्र उपयोगिसल्पडुव चक्रद वाहन. "असौ पुष्यरथश्चक्र्यानं न समराय यत्" अम०। "महारथः पुष्यरथं रथाङ्गी क्षिप्रं क्षपानाथ इवाधिरूढः" माघ० ३-२२।

पुस्त पुस्त (न०) 1. बळियुवुदु, मेत्तुवुदु, पूसुवुदु. 2. मण्णु मर लोह चर्म मुंतादुवुगळिंद माडिद शिल्पकार्य. पुस्त्यते—पुस्त (आदरानादरयोः) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। "मृदा वा दारुणा वाथ वस्त्रेणाप्यथ चर्मणा। लोहरत्नैः कृतं वापि पुस्तमित्यभिधीयते"। 3. पुस्तक, ग्रंथ. "पुस्तं क्लीबे पुस्तके च लेप्यादिशिल्पकर्मणि" मेदि०।

पुस्तक पुस्तक (न०) ग्रंथ, अक्षरगळिंद बरेयल्पट्ट अर्थवत्तादा वाक्यगळ समुदाय. पुस्त स्वार्थे "कन्"।

पुस्तकर्मन् पुस्तकर्मन् (न०) 1. ग्रंथरचने, ग्रंथगळन्नु बरेयुवुदु. 2. बळियुवुदु, पूसुवुदु मत्तु मेत्तुवुदु.

पूग पूग (पुं०) 1. अडके मर. पुनाति—पून् (पवने) "गन्" (उ० १-१२१)। "ततो वेलातटेनैव फलवत्पूगमालिना" रघु० ४-४४। 2. राशि, गुंपु, समूह. "घनतां ध्रुवं नयति तेन भवद्गुणपूगपूरितमतृप्तया" माघ० ९-६४। 3. भाव, स्वभाव. (न०) 4. अडके, अडक्कायि.

पूगद्रुम पूगद्रुम (पुं०) अडकेमर.

पूगपात्र पूगपात्र (न०) उगुळुपात्रे, उगुळुदानि, ताम्बूलरसवन्नु उगुळुव पात्रे. पूगस्य चर्वितताद्रसस्य पात्रम्। "पूगपात्रं फारुषकम्" हारा०।

पूगपीठ पूगपीठ (पुंन०) ताम्बूलरसवन्नु उगियुव पात्रे. "कटोलकः पतद्ग्रहः। पूगपीठं च" त्रिकाण्ड०।

पूगपुष्पिका पूगपुष्पिका (स्त्री०) विवाहसमयदल्लि कोडुव ताम्बूल, एले अडके. पूगसहितं पुष्पमत्र "कप्" (५-४-१५४)। "कुहलिः पूगपुष्पिका" त्रिकाण्ड०।

पूगफल पूगफल (न०) अडकेकायि.

पूजक पूजक (वि०) आराधक, पूजेमाडुववनु. पूजयति—पूज (पूजने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पूजन ಪೂಜನ (न०) 1. ಪೂಜಿಸುವುದು, ಆರಾಧಿಸುವುದು. 2. ಗೌರವಿಸುವುದು. पूज (पूजने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम्। ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते" गीता १७-१४। (स्त्री०) **-नी** -ನೀ. ಹೆಣ್ಣುಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

पूजनीय ಪೂಜನೀಯ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಗೌರವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. पूज (पूजने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-यितव्यः -ಯಿತವ್ಯಃ.**

पूजयत् ಪೂಜಯತ್ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿರುವ. पूज (पूजने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಗೌರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯನ್ತೀ.**

पूजा ಪೂಜಾ (स्त्री०) 1. ಪೂಜೆ, ದೇವರ ಪೂಜೆ, ದೇವತಾರಾಧನೆ. पूज (पूजने) + णिच् "अङ्" (३-३-१०५)। "अपि रामे महाभागा मम माता यशस्विनी। वन्यैरुपाहरत् पूजां पूजार्हे सर्वदेहिनाम्" रामा०। 2. ಗೌರವಿಸುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸುವುದು. "प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः" रघु० १-७९। "संप्राप्तो योऽतिथिः सायं सूर्योढो गृहमेधिनाम्। पूजया तस्य देवत्वं प्रयान्ति गृहमेधिनः" पञ्चतं० १-१८१। **ದೇವರ ಪೂಜೆಯ ಅಷ್ಟಾದಶೋಪಚಾರಗಳು:** (1) ಆಸನ (2) ಸ್ವಾಗತ (3) ಪಾದ್ಯ (4) ಅರ್ಘ್ಯ (5) ಆಚಮನೀಯ (6) ಸ್ನಾನ (7) ವಸ್ತ್ರ (8) ಉಪವೀತ (9) ಗಂಧ (10) ಪುಷ್ಪ (11) ಆಭರಣ (12) ಧೂಪ (13) ದೀಪ (14) ಭೋಜ್ಯ (ನೈವೇದ್ಯ) (15) ದರ್ಪಣ (16) ಮಾಲ್ಯಾನುಲೇಪನ (17) ನಮಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು (18) ವಿಸರ್ಜನೆ. तन्त्रसा०।

पूजार्ह ಪೂಜಾರ್ಹ (वि०) 1. ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಆರಾಧಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. पूजामर्हति—अर्ह (पूजायाम्) "अच्" (३-२-१२)। 2. ಮಾನ್ಯನಾದ, ಗೌರವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. "प्रजनार्थं महाभागा पूजार्हा गृहदीप्तयः। स्त्रियः श्रियश्च गेहेषु न विशेषोऽस्ति कश्चन" मनु० ९-२६।

पूजित ಪೂಜಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पूज (पूजने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "निवृत्ते भरते धीमानत्रे रामस्तपोवनम्। प्रपेदे पूजितस्तस्मिन् दण्डकारण्यमीयिवान्" भट्टि० ४-१। 2. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ಯಾದೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

पूजिल ಪೂಜಿಲ (पुं०) 1. ದೇವತೆ, ದೇವರು. पूज (पूजने) + णिच् "इलच्" (उ० १-५७)। (वि०) 2. ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಪೂಜಾರ್ಹ, ಆರಾಧಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ.

पूज्य ಪೂಜ್ಯ (वि०) 1. ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಆರಾಧಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. पूजयितुमर्हः — पूज (पूजने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। "प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः" रघु० १-७९। 2. ಗೌರವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ. "य एव विद्वान् तपसा च वृद्धः स एव पूज्यो भवति द्विजानाम्" मत्स्यपु०। (पुं०) 5. ಶ್ವಶುರ, ಮಾವ, ಪತ್ನಿಯ ತಂದೆ, ಪತಿಯ ತಂದೆ. "पूज्यः श्वशुरवन्ध्ययोः" मेदि०।

पूत ಪೂತ (पुं०) 1. ಶಂಖ. पवते — पूङ् (पवने) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಬಿಳಿಯ ದರ್ಭೆ. 3. ಹುಳಿ ಬೇಲ. (न०) 4. ಸತ್ಯ, ದಿಟ, ನಿಜ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. 5. ತೂರಿದ ಧಾನ್ಯ, ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧಾನ್ಯ. (वि०) 6. ಪವಿತ್ರವಾದ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. 7. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲದ. "दृष्टिपूतं पदं न्यस्येत् वस्त्रपूतं जलं पिबेत्। सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत्" मनु० ६-४६। 8. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ವ್ರತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧನಾದ. 9. ಪವಿತ್ರವಾದ. "अश्रान्तश्रुतिपाठपूतरसनाविर्भूतभूरिस्तव०" नैष० २-१०२।

पूतक्रतायी ಪೂತಕ್ರತಾಯೀ (स्त्री०) ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಶಚೀದೇವಿ. पूतक्रतोः शक्रस्य स्त्री "ऐ" "ङीप्" च (४-१-३६)।

पूतक्रतु ಪೂತಕ್ರತು (पुं०) ಇಂದ್ರ. पूतः क्रतुः येन। "घोषस्यान्ववदिष्टेव लङ्का पूतक्रतोः पुरः" भट्टि० ८-२९।

पूतगन्ध ಪೂತಗಂಧ (पुं०) ಬರ್ಬರ ವೃಕ್ಷ. ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ.

पूततृण ಪೂತತೃಣ (न०) ಬಿಳಿಯ ದರ್ಭೆ.

पूतद्रु ಪೂತದ್ರು (पुं०) 1. ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. 2. ಪನಸವೃಕ್ಷ, ಹಲಸಿನಮರ.

पूतधान्य ಪೂತಧಾನ್ಯ (न०) ತಿಲ, ಎಳ್ಳು. पूतं धान्यम्।

पूतना ಪೂತನಾ (स्त्री०) 1. ಆಳಲೆ ಗಿಡ. पूतं करोति—तत्करोति इति "णिच्" ततो "युच्" (उ० २-७८)।

"अभया त्वव्यथा पथ्या वयस्था पूतनाऽमृता" अम०। 2. ಒಬ್ಬ ರಕ್ಕಸಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕಂಸನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ. ಈ ರಾಕ್ಷಸಿಯು ವಿಷ ಬಳಿದ ಸ್ತನವನುಣಿಸಲು ಬಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತಳಾದಳು. "कंसेन प्रहिता घोरा पूतना बालघातिनी। शिशूंश्चचार निघ्नन्ती पुरघामव्रजादिषु" भाग० १०-६-२। 3. ರಾಕ್ಷಸಿ. "निर्माणमेव हि तदा तव लालनीयं मा पूतनात्वमुपगाः शिवतातिरेव" मालती० ९-५१। 4. ಒಂದು ಬಾಲಗ್ರಹ ದೇವತೆ.

पूतनारि पूतनारि (पुं०) ಪೂತನೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ಶತ್ರುವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. पूतनाया अरिः।

पूतफल पूतफल (पुं०) 1. ಹಲಸಿನ ಮರ. (नं०) 2. ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣು.

पूतात्मन् पूतात्मन् (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. पूतः आत्मा स्वरूपं यस्य। ಸಂಸಾರಿಗಳಂತೆ ಚಿದಚಿದ್ದೋಷ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪವಿತ್ರ ಸ್ವರೂಪನು. "शरीरत्वाच्च जगतः तद्दोषैर्न कदाचन। लिप्यते यः स पूतात्मा न भुङ्क्ते च फलानि यः" इति निरुक्तिः। "पूतात्मा परमात्मा च मुक्तानां परमा गतिः" वि०स०। (वि०) 2. ಶುದ್ಧವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ. 3. ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಕಲ್ಮಷವಿಲ್ಲದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ.

पूति पूति (स्त्री०) 1. ಪವಿತ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. पूञ् (पवने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ದುರ್ಗಂಧ, ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆ. पूयी (विशरणे दुर्गन्धे च) "क्तिच्" (३-३-१७४)। 3. ಕೊಳೆತುಹೋಗುವುದು, ನಾರುವುದು. (वि०) 4. ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕೊಳೆತು ನಾರುವ. "यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत्। उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम्" गीता १७-१०। (पुं०) 5. ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು. "शिलाजातस्तु खट्टासः पूतिः खट्टसिकापि च" वैज०।

पूतिक पूतिक (पुं०) 1. ತಪಸಿಗಿಡ. (नं०) 2. ವಿಷ್ಠೆ, ಅಮೇಧ್ಯ, ಮಲ. पूत्या दुर्गन्धेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "किं त्वया पापकं पूर्वं कृतं कर्म सुदारुणम्। यस्त्वं श्मशाने मृतकान् पूतिकानत्सि कुत्सितान्" भा०।

पूतिकरज् पूतिकरज (पुं०) ತಪಸಿಗಿಡ. पूतिश्वासौ करजश्च।

पूतिकरञ्ज पूतिकरंज (पुं०) ಕರಂಜವೃಕ್ಷದ ಒಂದು ಭೇದ. पूतिश्वासौ करञ्जश्च।

पूतिकर्ण(क) पूतिकर्ण(क) (पुं०) ಕೀವು ಸುರಿದು ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಕಿವಿಯ ರೋಗ. पूतिः दुर्गन्धः कर्णो यस्मात्। "पूयं स्रवति यत् पूति स ज्ञेयः पूतिकर्णकः"।

पूतिका पूतिका (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜನ್ತು. "पुलाका इव धान्येषु पूतिका इव पक्षिषु। मशका इव मर्त्येषु येषां धर्मो न कारणम्" पञ्चतं० ३-९७। 2. ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಲತೆ.

पूतिकाष्ठ पूतिकाष्ठ (नं०) 1. ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. पूति च तत्काष्ठं च। 2. ಸರಳ (ದೇವದಾರು) ವೃಕ್ಷ. "पूतिकाष्ठं च सरलदेवदारुमहीरुहोः" मेदि०।

पूतिगन्ध पूतिगंध (पुं०) 1. ದುರ್ಗಂಧ, ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆ, ದುರ್ನಾತ. 2. ಇಂಗುದಿ ವೃಕ್ಷ, ಗಾರೆ ಗಿಡ. "नित्यानध्याय एव स्यात् ग्रामेषु नगरेषु च। धर्मनैपुण्यकामानां पूतिगन्धे च सर्वदा" मनु० ४-१०७।

पूतिगन्धि पूतिगंधि (वि०) ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದುರ್ನಾತವುಳ್ಳ. पूतिःगन्धो यस्य "इः" (५-४-१३५)। "अव्याधिजं कटुजं तीक्ष्णमुष्णं यशोमुषं परुषं पूतिगन्धि। सतां पेयं यन्न पिबन्त्यसन्तः मन्युं महाराज पिब प्रशाम्य" भा० सभा० ६०।

पूतितैला पूतितैला (स्त्री०) ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ, ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ. पूति दुर्गन्धं तैलं यस्याः।

पूतिनस्य पूतिनस्य (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಮೂಗಿನ ರೋಗ. पूतिः दुर्गन्धो नस्यः नासाभवो रोगः।

पूतिनासिक पूतिनासिक (वि०) ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೂಗುಳ್ಳ. पूतिः दुर्गन्धयुक्ता नासिका यस्य।

पूतिपत्र पूतिपत्र (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. पूतीनि पत्राण्यस्य।

पूतिपुष्पिका पूतिपुष्पिका (स्त्री०) ಮಾತುಲುಂಗ ವೃಕ್ಷ, ಮಾದಳದ ಗಿಡ. पूतीनि पुष्पाण्यस्य।

पूतिफली पूतिफली (स्त्री०) ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ. पूति फलं यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)। "कालमेषी कृष्णफला वागुजी पूतिफल्यपि" अम०।

पूतिमेद पूतिमेद (पुं०) ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿಮರ. पूतिर्मेदोऽस्य।

पूतिवात पूतिवात (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ. पूतये पारिशुद्धयाय वातो यस्य। 2. ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿ.

पूतिवृक्ष ಪೂತಿವೃಕ್ಷ (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ.

पूतीक ಪೂತೀಕ (पुं०) 1. ತಪಸಿಗಿಡ. 2. ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು.

पूत्यण्ड ಪೂತ್ಯಂಡ (पुं०) ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗ,

पून ಪೂನ (वि०) ನಷ್ಟವಾದ, ನಾಶಹೊಂದಿದ. पूञ् (पवने) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातकारस्य नः (वा० ८-२-४४)। पूना यवाः।

पूप ಪೂಪ (पुं०) ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ರೊಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ. पूञ् (पवने) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। पुवं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। "मधु हृत्वा नरो दंशः पूपं हृत्वा पिपीलिकः" मार्क०।

पूपली ಪೂಪಲೀ (स्त्री०) ಹೋಳಿಗೆ, ಒಬ್ಬಿಟ್ಟು.

पूपाली ಪೂಪಾಲೀ (स्त्री०) ಹೋಳಿಗೆ, ಒಬ್ಬಿಟ್ಟು. पूपाय अलति—अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। "पोली पूपाली चर्पटी च सा" त्रिकाण्ड०।

पूपिका ಪೂಪಿಕಾ (स्त्री०) ಹೋಳಿಗೆ, ಒಬ್ಬಿಟ್ಟು, पूपस्तदाकारोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "पूपोऽपूपः फोलिका तु पूलिकापोलिपूपिकाः" अभि० चि०।

पूयी – विशरणे दुर्गन्धे च (भ्वा० आत्म० अक० से०) पूयते। अपूयिष्ट। इत्यादि. 1. ಒಡೆ, ಎರಡು ತುಂಡು ಮಾಡು, ಸೀಳು. 2. ಕೊಳೆತು ಹೋಗು, ಕೊಳೆತು ನಾರು, ಕೀವುಗಟ್ಟು. पूयते मत्स्यः।

पूय ಪೂಯ (न०) ಹಣ್ಣಾದ ಗಾಯದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಕೀವು, ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿ ಬಿಳುಪಾದ ರಕ್ತ. पूयी (विशरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "पूयं चिकित्सकस्यान्नम्" मनु० ४-२२०। **ಕೀವನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ ವಸ್ತು** ಗಳು: "तक्रान्तैर्नवधान्यादिर्योऽयं वर्ग उदाहृतः। दोषसञ्जननोह्येष विज्ञेयः पूयवर्धनः" सुश्रुत० सूत्र० १९-१७। [ಸುಶ್ರುತ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನವಧಾನ್ಯಾದಿವರ್ಗ ನೋಡಿ.] कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। **पूयनम्** ಪೂಯನಮ್.

पूयमान ಪೂಯಮಾನ (वि०) ತೂರಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (धान्य). पूञ् (पवने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

पूयमानयव ಪೂಯಮಾನಯವ (अव्य०) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ, –कण. पूयमाना यत्रा यत्र — अव्ययी० (२-१-१७)।

पूयरक्त ಪೂಯರಕ್ತ (पंन०) ಕೀವುಸಹಿತ ರಕ್ತ ಸುರಿಯುವ ಒಂದು ವಿಧ ಮೂಗಿನ ರೋಗ. पूययुक्तं रक्तमस्मिन्। "नासा भवेत् पूयमसृग्विमिश्रं तं पूयरक्तं प्रवदन्ति रोगम्"। "निचयादभिघाताद्वा पूयासृङ्नासिका स्रवेत्। तत्पूयरक्तमाख्यातं शिरोदाहरुजाकरम्"।

पूयारि ಪೂಯಾರಿ (पुं०) ಬೇವಿನ ಮರ. पूयानामरिः।

पूर(:) ಪೂರ್(:) (स्त्री०) ಪಟ್ಟಣ, ನಗರ. पिपर्ति—पॄ (पालनपूरणयोः) "क्विप्" (३-२-१७७)। उत्वम् (७-१-१०२)। दीर्घः (८-२-७६)। "रथस्य तस्यां पुरि दत्तचक्षुर्विद्वान् विदामास शनैर्न यातम्" माघ० ३-३२।

पूर ಪೂರ (पुं०) 1. जलप्रवाह, ನೀರು ಹರಿಯುವಿಕೆ, 2. जलराशि, जलसमूह. पूरयति-पूंर (पूरणे)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "पूरोत्पीडे तटाकस्य परीवाहः प्रतिक्रिया" उ० रा० ३-२९। "महोदधेः पूर इवेन्दुदर्शनात्" रघु० ३-१७। 3. ಪಾತ್ರೆಯೊಳಗೆ ನೀರು ತುಂಬುವುದು, ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವವಸ್ತುವನ್ನು ಸುರಿಯುವುದು. "भवन्ति यत्रौषधयो रजन्यामतैलपूराः सुरतप्रदीपाः" कुमा० १-१०। 4. ರೊಟ್ಟಿ ದೋಸೆ. ಮೊದಲಾದ ಖಾದ್ಯ (ತಿಂಡಿ). 5. ಗಾಯವನ್ನು ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. "पूरो जलसमूहे स्यात् व्रणसंशुद्धिखाद्ययोः" मेदि०।

पूरक ಪೂರಕ (पुं०) 1. ಮಾತುಲುಂಗ ವೃಕ್ಷ, ಮಾದಳದ ಗಿಡ. पूरयति—पूरी (आप्यायने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಒಂದು ಅಂಗ. ವಾಯುವನ್ನು ನಾಸಿಕೆಯಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ತುಂಬುವುದು ಪೂರಕ. "पूरकः पूरणं वायोः कुम्भकः स्थापनं क्वचित्। बहिर्निःसारणं तस्य रेचकः परिकीर्तितः"। "नासिकाकृष्ट उच्छ्वासो ध्यातुः पूरक उच्यते"। (वि०) 3. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವ. 4. ತುಂಬುವ. "प्राकारस्य च भेत्तारं परिखाणां च पूरकम्। द्वाराणां चैव भङ्क्तारं क्षिप्रमेव प्रवासयेत्" मनु० ९-२८९।

पूरण ಪೂರಣ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. पूरयति—पूरी (आप्यायने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಸೇತು. पूर्यतेऽनेन—पूरी कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಶಾಲ್ಮಲಿವೃಕ್ಷ, ಬೂರಗದ ಮರ. 4. ವಿಷ್ಣುತೈಲ. ಒಂದು ಔಷಧ. (न०) 5. ತುಂಬುವುದು. "कुम्भपूरणभवः पटुरुच्चैरुच्चचार निनदोऽम्भसि तस्याः"

रघु० ९-७३। 6. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು. "याचमान-जनमानसवृत्तेः पूरणाय बत जन्म न यस्य" नैष० ५-८८। 7. ನೇಯ್ಗೆಯ ದಾರ, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವ ದಾರ. 8. संख्यापूरण, ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ತುಂಬುವುದು, "तस्य पूरणे डट्" पा० सू० ५-२-४८। पञ्चानां पूरणः पञ्चमः। (त्रि०) 9. ತುಂಬುವ, ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವ (ಸಂಖ್ಯೆ). पूरी कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पूरणी पूरणे.** "संसत्सु जाते पुरुषाधिकारे न पूरणी तं समुपैति संख्या" किरा० ३-५१। 10. ತುಂಬುವವನು. पूरी कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। 11. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವವನು, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು. 12. ಗುಣಕಸಂಖ್ಯೆ, ಗುಣಿಸುವ ಸಂಖ್ಯೆ.

पूरणीय पूरणीय (वि०) 1. ತುಂಬಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ತುಂಬಬೇಕಾದ. 4. ಪೂರ್ಣಮಾಡಬೇಕಾದ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ. पूरी (आप्यायने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-यितव्यः -यीतव्यः.**

पूरयितृ पूरयितृ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. पूरी (आप्यायने) + णिच् "तृन्" (३-२-१३५)। ಭಕ್ತರ ಮನೋರಥವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "सदा पूरयितुं शीलं यस्य स्तोतृमनोरथान्। स स्यात् पूरयिता" इति निरुक्तिः। "पूर्णः पूरयिता पुण्यः" वि० स०। (वि०) 2. ತುಂಬುವವನು. 3. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವವನು, ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವವನು. पूरी (आप्यायने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -यीत्री.**

पूरिका पूरिका (स्त्री०) ಪೂರಿ, ರವೆ ಅಥವಾ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಭಕ್ಷ್ಯ.

पूरित पूरित (वि०) 1. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतिनाद-पूरितदिगन्तरः पतन् पुरगोपुरं प्रति स सैन्यसागरः" माघ० १३-२७। 2. ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. पूरी (आप्यायने) + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

पूरु पूरु (पुं०) ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಯಯಾತಿಯ ಮಗ. [ಇವನು ತನ್ನ ತಂದೆ ಯಯಾತಿಯ ಮುದಿತನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಯೌವನವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಅದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ತಂದೆಯು ಪೂರುವಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಇವನು ಕೋಸಲ ರಾಜನ ಮಗಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಜನಮೇಜಯ ಮತ್ತು ಪೌಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀರ ಈಶ್ವರ ರೌದ್ರಾಶ್ವರೆಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಪೂರುವಿಗೆ ದ್ರುಹ್ಯ ಅನು ಯದು ಮತ್ತು ತುರ್ವಸು ಎಂಬ ನಾಲ್ವರು ಸಹೋದರರು ಇದ್ದರು.]

पूरुष पूरुष (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. 2. ಗಂಡಸು. पूरी (आप्यायने) "कुषन्" बाहु०। पुर (अग्रगमने) "कुषन्" (उ० ४-७४) वा। पृषो० दीर्घः। [पुरुष ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ "द्वात्रिंशल्लक्षण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] **ಸಾಮುದ್ರಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ವಿಶೇಷ ಪುರುಷಲಕ್ಷಣಗಳು:** ಅಂಗುಷ್ಠ (ಪೆಬ್ಬೆರಳು) ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯವರೇಖೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಭೋಜನಸೌಖ್ಯ ಮತ್ತು ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಆಯುಸ್ಸು. "अङ्गुष्ठोदर-मध्ये तु यवो यस्य विराजितः। उन्नतं भोजनं तस्य शतं जीवति मानवः"। ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಅಂಕುಶ ಕುಲಿಶ (ವಜ್ರಾಯುಧ) ಮತ್ತು ಛತ್ರ ರೇಖೆಗಳಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯವೂ ಎಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ, "अङ्कुशं कुलिशं छत्रं यस्य पाणितले भवेत्। ऐश्वर्यं च विनिर्दिष्टमशीत्यायुर्भवेद्ध्रुवम्"। ಕಿರುಬೆರಳಿನಿಂದ ತರ್ಜನಿಯವರೆಗೆ ಅಖಂಡವಾದ ರೇಖೆಯಿದ್ದರೆ ನೂರಿಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "कनिष्ठा-तर्जनीं यावत् रेखा भवति चाक्षता। विंशत्यब्दाधिकशतं नरा जीवन्त्यनामयाः"। ಕಿರುಬೆರಳಿನಿಂದ ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳ ವರೆಗೆ ಅಖಂಡವಾದ ರೇಖೆಯಿದ್ದರೆ ನೂರು ಅಥವಾ ಎಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಜೀವಿಸಿರುವನು. "कनिष्ठा-मध्यमां यावत् रेखा भवति चाक्षता। शताब्दं वाथवा-शीतिर्नरो जीवेन्न संशयः"। ಕನಿಷ್ಠಿಕೆ (ಕಿರುಬೆರಳು) ಯ ಕೆಳಗೆ ಇರುವ ರೇಖೆಯು ಪತ್ನಿಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. "कनिष्ठायां स्थिता रेखा संख्या यावतिका स्मृता। तावती पुरुषाणां तु नारी भवति निश्चितम्"। ಮಧ್ಯಮಬೆರಳಲ್ಲಿ ಯವರೇಖೆಯಿದ್ದರೆ ಇತರರು ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. "मध्यमायां यदि यवा दृश्यन्तेऽत्यन्तशोभनाः। तदान्य-सञ्चितं वित्तं प्राप्नोति"। ಅಂಗುಷ್ಠ (ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ) ಯವ ರೇಖೆಯ ಮೇಲುಗಡೆ ಚಕ್ರರೇಖೆಯಿದ್ದರೆ ಪಾಮರರು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟ ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. "यस्याथ चक्रमङ्गुष्ठे यवादूर्ध्वं च दृश्यते। तदा वै पामरादीनामर्जितं धनमाप्नुयात्"। ಗಲ್ಲ ಮತ್ತು ಎದೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೂದಲಿಲ್ಲದವನು ಧೂರ್ತನಾಗುವನು. "चिबुके

श्मश्रुशून्या ये निर्लोमहृदयाश्च ये। ते धूर्ता नैव सन्देहः समुद्रवचनं यथा"।

ಪೂರ್ಣ **पूर्ण** (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. पूरी (आप्यायने)+णिच् "क्तः" (३-४-७२)। इडभावः निपा० (७-२-२७)। ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವಾಪ್ತಸಮಸ್ತಕಾಮನಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣನು. "पूर्णः समस्तकामैश्च संपन्नः सर्वशक्तिभिः" इति निरुक्तिः। "पूर्णः पूरयिता पुण्यः" वि०स०। (वि०) 2. ಶಕ್ತ, ಸಮರ್ಥ, ಬಲಶಾಲಿ. 3. ಸಮಗ್ರವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. "अपूर्णमेकेन शतक्रतूपमः" रघु० ३-३८। 4. ಸಮಾಪ್ತವಾದ, ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ. 5. ತುಂಬಿರುವ, ಭರ್ತಿಯಾಗಿರುವ. "पर्याप्ततत्क्रयिकलोकमगण्यपण्यपूर्णापणा विपणिनो विपणीर्विभेजुः" माघ० ५-२४। 6. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ಭರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पूरी + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। निपा० (७-२-२७)। (स्त्री०) **-र्णा** **-र्णी**. ಪೂರ್ಣತಿಥಿ. ಪಂಚಮಿ ದಶಮಿ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣಿಮಾ ಇವು ಪೂರ್ಣತಿಥಿಗಳು. "नन्दा भद्रा जया रिक्ता पूर्णा प्रतिपदः क्रमात्"।

ಪೂರ್ಣಕಾಮ **पूर्णकाम** (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. पूर्णः कामोऽस्य। परमात्मा अवाप्तसमस्तकामः। (वि०) 2. ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದವನು, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆದವನು. पूर्णः कामो यस्य।

ಪೂರ್ಣಕುಂಭ **पूर्णकुम्भ** (पुं०) 1. ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬಿಂದಿಗೆ. 2. ತುಂಬಿದ ಬಿಂದಿಗೆ. जलादिभिः पूर्णः कुम्भः।

ಪೂರ್ಣಪಾತ್ರ **पूर्णपात्र** (न०) 1. ಮಂಗಳ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರೆ ಅಥವಾ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. पूर्णं च तत् पात्रं च। 2. ಪುತ್ರಜನನ ಜನ್ಮದಿನೋತ್ಸವ (ಹುಟ್ಟಿದ ಹಬ್ಬ) ಮುಂತಾದ ಸಂತೋಷಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪರಿಜನರಿಗೆ ಪಾರಿತೋಷಿಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ ವಸ್ತ್ರ ಆಭರಣ ಮೊದಲಾದುವು, ಉತ್ಸವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಂಧುಮಿತ್ರರು ಯಜಮಾನನಿಂದ ವಸ್ತ್ರ ಆಭರಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಾವಾಗಿ ಎಳೆದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "हर्षोत्सवकाले यदलङ्कारांशुकादिकम्। आकृष्य गृह्यते पूर्णपात्रं पूर्णालकं च तत्" हारा०। "शाम्भवं चापमारोप्य योऽस्मानानन्दयिष्यति। पूर्णपात्रमियं तस्मै मैथिली कल्पयिष्यति" अनर्घ०। 3. ಹೋಮಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಬ್ರಹ್ಮದಕ್ಷಿಣೆ, 256 ಮುಷ್ಟಿ (ಹಿಡಿ)ಗಳ ಪ್ರಮಾಣ.

8 ಮುಷ್ಟಿ (ಹಿಡಿ)ಗಳು	1 ಕುಂಚಿ.
8 ಕುಂಚಿಗಳು	1 ಪುಷ್ಕಲ
4 ಪುಷ್ಕಲಗಳು	1 ಪೂರ್ಣಪಾತ್ರ.

"अष्टमुष्टिर्भवेत्कुञ्चिः कुञ्चयोऽष्टौ च पुष्कलम्। पुष्कलानि च चत्वारि पूर्णपात्रं विधीयते"। "होमान्ते पूर्णपात्रं ब्रह्मणे दद्यात्" गोभिलः।

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ **पूर्णप्रज्ञ** (पुं०) ದ್ವೈತಮತ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಆನಂದ ತೀರ್ಥರು. ವಾಯುದೇವರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಅಭಿಧಾನದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ದ್ವೈತಮತ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದರು. "प्रथमस्तु हनूमान् स्यात् द्वितीयो भीम एव च। पूर्णप्रज्ञस्तृतीयश्च भगवत्कार्यसाधकः"। [ದ್ವೈತಮತದ ವಿವರಕ್ಕೆ "द्वैतदर्शन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಈ ಆಚಾರ್ಯರು ಇತರ ಮತ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರುಗಳಂತೆ ಸಿದ್ಧಾನ್ತ ಸ್ಥಾಪಕರಾಗಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಮೂಲ ಗ್ರಂಥವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಸರ್ವಮೂಲ ಗ್ರಂಥವು 27 ವಿಧ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಪ್ರಕರಣ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಆಚಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕೆಲವು. ಕೆಲವು ಸಿದ್ಧಾನ್ತ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯ ಭಾಷ್ಯಗಳು. ಕೆಲವು ಪುರಾಣ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯಗಳು. ಈ ಸರ್ವಮೂಲ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಜಯತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರೆಂಬುವರು ಟೀಕೆಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ "ಟೀಕಾಚಾರ್ಯ"ರೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಅವುಗಳ ಮೇಲೂ ಟೀಕೆಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದಿವೆ.

ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಉತ್ಕರ್ಷಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವಾಗುವುದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾನ್ತಪಡಿಸಿರುವುವು, ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯೇ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ **"ವೈಷ್ಣವಸಿದ್ಧಾನ್ತ"**ವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. "उत्पत्तिस्थितिसंहारा नियतिर्ज्ञानमावृतिः। बन्धमोक्षौ च पुरुषाद्यस्मात् स हरिरेकराट्" सर्वदर्शनसङ्ग्रहे स्कान्दवचनम्। "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति" इत्यादिश्रुतिवचनम्।

पूर्णबीज **ಪೂರ್ಣಬೀಜ** (पुं०) मातुलुंगवृक्ष, मादळद गिड. पूर्णं बीजं यस्य।

पूर्णमा **ಪೂರ್ಣಮಾ** (स्त्री०) पूर्णिमे, हुण्णिमे. पूर्णः कलाभिः पूर्णश्चन्द्रः मीयतेऽस्यां—माङ् (माने) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)।

पूर्णमास **ಪೂರ್ಣಮಾಸ** (पुं०) 1. पूर्णिमे, हुण्णिमे. पूर्णो मासो यत्र। "दर्शेन पूर्णमासेन चातुर्मास्यैः पुनः पुनः। अजयद्धयमेधेन सहस्रं परिवत्सरान्" भा० शान्ति० २६-११४। 2. हुण्णिमेय दिन माडुव यागा. पूर्णमासी पूर्णिमा साधनत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७।

पूर्णमासी **ಪೂರ್ಣಮಾಸೀ** (स्त्री०) पूर्णिमे, हुण्णिमे. पूर्णश्चान्द्रमासो यत्र। गौरा० "ङीष्" (४-१-६१)।

पूर्णयोग **ಪೂರ್ಣಯೋಗ** (पुं०) ऒंदु विध बाहु युद्ध.

पूर्णा **ಪೂರ್ಣಾ** (स्त्री०) पूर्ण तिथि. पञ्चमी दशमी मत्तु पूर्णिमा इवु पूर्ण तिथिगळु. गुरुवार मत्तु पूर्ण तिथिगळ संयोगवु **"सिद्धियोग"** वागुवुदु.

पूर्णान(ल)क **ಪೂರ್ಣಾನ(ಲ)ಕ** (न०) 1. पूर्ण पात्र, संतोषकालदल्लि बंधुगळु मत्तु स्नेहितरु यजमानरिंद वस्त्र आभरण मोदलादुवन्नु तावागियें एळिदु तेगेदुकॊळ्ळुवुदु. 2. नगारि तमटे मुंतादुवु. "भवेत्पूर्णानकं वर्धापने पटहेऽपि च" मेदि०।

पूर्णायुर्योग **ಪೂರ್ಣಾಯುರ್ಯೋಗ** (पुं०) मनुष्यन संपूर्ण आयुःप्रमाणवन्नु तिळिसुव ग्रहगळ स्थिति, आयुःप्रमाणद संपूर्णकाल (शतमान) बदुकिरलु आवश्यवाद ग्रहगळ स्थिति. (ग्रहगळ परस्पर संबंध). पूर्णायुषो योगः भवत्यस्मात्। अष्टमभावाधिपतियु स्वक्षेत्रदल्लें इद्दरे पूर्णायुस्सु. दशम भावाधिपतियु तन्न उच्च क्षेत्र, स्वक्षेत्र अथवा मित्रक्षेत्रदल्लिद्दरू लग्नाधिपति मत्तु दशमाधिपतिगळु केंद्रदल्लिद्दरू (स्वक्षेत्र मूलत्रिकोण मत्तु स्वोच्चक्षेत्र गळल्लिद्दरे मत्तू विशेष) लग्नाधिपतियु केंद्र दल्लिद्दु गुरुशुक्ररॊडने कूडिद्दरू अथवा अवरिंद नोडल्पट्टरू पापग्रहगळु मूरु आरु मत्तु हन्नॊंदनेय स्थानगळल्लिद्दरू शुभग्रहगळु केंद्र त्रिकोणगळल्लिद्दरू लग्नाधिपतियु बलिष्ठनागिद्दरू मूरु ग्रहगळु उच्चस्थानगळल्लिद्दु लग्नदल्लि अष्टमाधिपतियु इद्दरू अष्टमदल्लि पापग्रहगळिल्लदिद्दरू पूर्णायुस्सेंदु तिळियबेकु. मनुष्यन आयुःप्रमाण नूरु वर्षगळ कालव. इष्टकाल आवनु बदुकिरबेकादरे हितवाद आहारविहारगळु कारण. "वर्षशतं खल्वायुषः प्रमाणमस्मिन् काले तस्य निमित्तं प्रकृतिगुणात्मसम्पत् सात्मोपसेवनञ्च" चरक०।

पूर्णायुष्क **ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಕ** (वि०) दीर्घायुष्य वुळ्ळवनु.

पूर्णायुस् **ಪೂರ್ಣಾಯುಸ್** (न०) दीर्घायुष्य, जीवितद संपूर्णकाल, नूरु वर्षगळ जीवस कालव.

पूर्णावतार **ಪೂರ್ಣಾವತಾರ** (पुं०) महाविष्णुविन संपूर्णावतार. पूर्णः अवतारः। श्रीनृसिंहावतार, श्रीरामावतार, श्रीकृष्णावतारगळु पूर्णावतारगळु. "पूर्णो नृसिंहो रामश्च श्वेतद्वीपविराड् विभुः। परिपूर्णतमः कृष्णो वैकुण्ठे गोकुले स्वयम्। वैकुण्ठे कमलाकान्तो रूपभेदश्चतुर्भुजः। गोलोके गोकुले राधाकान्तोऽयं द्विभुजः स्वयम्" ब्रह्मवै०।

पूर्ण **ಪೂರ್ಣಿ** (स्त्री०) पूर्ति, समग्रते.

पूर्णिमा **ಪೂರ್ಣಿಮಾ** (स्त्री०) 1. पूर्णिमे, हुण्णिमे पूरी (आप्यायने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। पूर्णं चन्द्रस्य पूरणम्, तेन निर्वृत्ता—"इमप्" (वा० ४-४-२०)। "टाप्" (४-१-४)। चंद्रमंडलवु शुक्लपक्षद हदिनैदनेय दिन कलेगळिंद पूर्णवागि तुंबल्पडुवुदरिंद ई हेसरु. "निखिलान्निशि पूर्णिमा तिथीनुपतस्थेऽतिथिरेकिका तिथिः" नैष० २-७६। 2. मारीचिमहर्षिय ऒब्ब मगळु.

पूर्णेन्दु **ಪೂರ್ಣೇಂದು** (पुं०) पूर्णचंद्र, सकल कलेगळिंदलू परिपूर्णनाद चंद्र. "पूर्णेन्दुमास्यं विदधुः पुनस्ते पुनर्मुखीचक्रुरनिद्रमब्जम्" नैष० १०-२०।

पूर्णोपमा **ಪೂರ್ಣೋಪಮಾ** (स्त्री०) उपमालंकारद ऒंदु भेद. वर्ण्य उपमान साधारणधर्म मत्तु उपमावाचकपद ई नाल्कू पदगळ उपादानविद्दल्लि "पूर्णोपमा" अलंकारवागुवुदु. "हंसीव क्ष्मां ते कीर्तिः स्वर्गङ्गामवगाहते" इल्लि

कीर्तियु वर्ण्य (उपमेयु). हंसियु उपमान. स्वर्गंगावगाहनवु साधारण धर्म. इव शब्दवु उपमावाचक, ई नाल्कु पदगळिगू उपादान (प्रयोग) विरुवुदरिंद इल्लि पूर्णोपमालंकार. इवुगळल्लि यावुदादरू ऒंदु एरडु अथवा मूरु पदगळिगे प्रयोगविल्लदिद्दल्लि "लुप्तोपमा" अलंकार. "एकद्वित्र्यनुपादानाद्भिन्ना लुप्तोपमाऽष्टधा". [विवरक्के "लुप्तोपमा" पददल्लि नोडि.]

पूर्त पूर्त (न०) 1. पालने, पोषणे, साकुवुदु. पॄ (पालनपूरणयोः) भावे "क्तः" (३-३-११४). 2. बावि केरे मुंतादुवन्नु तोडिसुवुदु, यात्रार्थिगळ सौकर्यक्काग्गि तोपुगळ निर्मार्ण अन्नसत्रगळ एर्पाडु हण्णुहंपलिगागि उद्यान निर्मार्ण देवालयनिर्मार्ण मुंतादा धर्म कार्यगळु. पॄ कर्म० "क्तः" (३-२-१०२). "पुष्करिण्यः सभावापीदेवतायतनानि च। आरामश्च विशेषेण पूर्तं कर्म विनिर्दिशेत्" स्मृतिः. "इष्टेन पूर्तेन नलस्य वश्याः स्वर्भोगमत्रापि सृजन्त्यमर्त्याः" नैष० ३-२१. (वि०) 3. तुंबल्पट्ट. 4. मुच्चल्पट्ट. 5. पोषिसल्पट्ट, साकल्पट्ट.

पूर्ति पूर्ति (स्त्री०) 1. तुंबुवुदु, भर्तिमाडुवुदु. 2. पूर्तिमाडुवुदु, समाप्तिगॊळिसुवुदु. 3. साकुवुदु, पोषिसुवुदु. पॄ (पालनपूरणयोः) भावे "क्तिन्" (३-३-९४). 4. गुणिसुवुदु, हॆच्चिसुवुदु.

पूर्द्वार पूर्द्वार (न०) पट्टणद महाद्वार, गोपुर. ऊर हॊरबागिलु. पुरः द्वारम्.

पूर्य पूर्य (वि०) तुंबल्पडुव, भर्तिमाड ल्पडुव. पॄरी (आप्यायने) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४).

पूर्यमाण पूर्यमाण (वि०) तुंबल्पडुत्तिरुव. भर्तिमाडल्पडुत्तिरुव. पॄरी (आप्यायने) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४).

पूर्व पूर्व (न०) 1. पूर्वकाल, हिंदिनकाल, प्राचीनकाल. पूर्वति — पूर्व (निकेतने) "अच्" (३-१-१३४). 2. हिंदिनकाल, इदक्कॆ मुंचिनकाल. 3. प्रारंभकाल. मॊदलनॆय घट्ट. (पुं०ब०व०) 4. पूर्वपुरुषरु, मूलपुरुषरु, वंशद हिरियरु. "पयः पूर्वैः स्वनिःश्वासैः कवोष्णमुपभुज्यते" रघु० १-६७. "तदर्थमुर्वीमवदारयद्भिः पूर्वैः किलायं परिवर्धितो नः" रघु० १३-३. (वि०) 5. हिंदिन कालदवसु, हळॆय. 6. पुरातनकालद, प्राचीन कालद. "इदं कविभ्यः पूर्वेभ्यः नमोवाकं प्रशास्महे" उ० रा० १-१. 7. हिंदिन, इदक्कॆ हिंदिनदाद. "प्राणिनां यदवलोकनक्षणे पूर्वजातिषु भवत्यनुस्मृतिः" याद० १७-३४. 8. हिंदिनकालद, इदक्कॆ मुंचिन कालद. "पूर्वानुबद्धवैरेण शत्रुणा प्रभविष्णुना" मृच्छ० १०-४४. 9. मॊदलनॆय, प्रारंभद, ऎळॆय. "पूर्वे वयसि यः शान्तः स शान्त इति मे मतिः" पञ्चतं० १-१७६. 10. पूर्वदिक्किनल्लिरुव. 11. मॊदलनॆय, हिंदिन. "पूर्वेस्मादन्यवद्भाति भावाद्दाशरथिं स्तुवन्" भट्टि० ८-१०५. 12. मॊदलनॆय घट्टद, प्रारंभद. (अव्य०) 13. पूर्वदल्लि, हिंदिनकाल दल्लि, प्राचीन कालदल्लि. 14. प्रारंभदल्लि, मॊट्ट मॊदलु. "पूर्वमेव मया ज्ञातं पूर्णमेतद्धि मेदसा" पञ्चतं० १-११७. 15. इदक्कॆ हिंदॆ, इदक्कॆ मॊदलु, इदक्कॆ मुंचॆ. "पूर्वं मानादवज्ञाय द्रव्यार्थे जननीवशात्" मृच्छ० ८-१७. 16. प्रथमवागि, मॊदलनॆयवनागि. "पूर्वं तावदहं मूर्खः द्वितीयः पाशबन्धकः" पञ्चतं० ३-२११. (स्त्री०) **—र्वा—र्वम्.** पूर्वदिक्कु. पूर्व शब्दवु दिक्कु देश मत्तु कालवाचक वादाग प्रथमा बहुवचन, चतुर्थी पंचमी मत्तु सप्तमी विभक्तिगळ ऎकवचनगळल्लि विकल्पवागि सर्वनामसंज्ञॆयन्नु हॊंदुवुदु.

(पुं०)	पूर्वः	पूर्वौ	पूर्व, पूर्वाः ।
	पूर्वं	पूर्वौ	पूर्वान् ।
	पूर्वेण	पूर्वाभ्याम्	पूर्वैः ।
	पूर्वस्मै, पूर्वाय	पूर्वाभ्याम्	पूर्वेभ्यः ।
	पूर्वस्मात्, पूर्वात्	पूर्वाभ्याम्	पूर्वेभ्यः ।
	पूर्वस्य	पूर्वयोः	पूर्वेषाम् ।
	पूर्वस्मिन्, पूर्वे	पूर्वयोः	पूर्वेषु ।

स्त्रीलिंगदल्लि सर्वनामसंज्ञॆयु नित्यवागि बरुवुदु. पूर्वस्यै पूर्वस्याम् इत्यादि.

ಸರ್ವನಾಮಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪುಂವದ್ಭಾವ ಬರುವುದು.

पूर्वस्याः रूपम् = पूर्वरूपम् ।

पूर्वस्यां स्थितम् = पूर्वस्थितम् ಇತ್ಯಾದಿ. "सर्वनाम्नो वृत्तिमात्रे पुंवद्भावः" (वा० २-१-५१)।

पूर्व पूर्व पूर्वक पूर्वक (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ, ಮೊದಲಲ್ಲಿರುವ, ಮೊದಲಾಗಿರುವ. "संबन्धमाभाषणपूर्वमाहुर्वृत्तः स नौ सङ्गतयोर्वनान्ते" रघु० २-५८। ಇಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧ (ಸಖ್ಯ)ಕ್ಕೆ ಆಭಾಷಣ (ಸಂಭಾಷಣೆ, ಆಲಾಪ)ವೇ ಪೂರ್ವ (ಮೊದಲು)ದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥ. ಮೊದಲು ಸಂಭಾಷಣೆ ಅನಂತರ ಸಖ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧವು ಆಭಾಷಣಪೂರ್ವವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ राजपूर्वः ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಾಜ ಶಬ್ದವೇ ಮೊದಲಾಗಿರುವ दशपूर्वरथः ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಶಪದವೇ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ರಥ ಎಂಬ ಅರ್ಥ. "पुण्यः शब्दो मुनिरिति मुहुः केवलं राजपूर्वः" शाकु० २-१४। "दशपूर्वरथं यमाख्यया दशकण्ठारिगुरुं विदुर्बुधाः" रघु० ८-२१। ಹೀಗೆಯೇ स्मितपूर्वम् बहुमानपूर्वम् ಇತ್ಯಾದಿ. "अनामयप्रश्नपूर्वकमाह" शाकु० ।

पूर्वकर्मन् पूर्वकर्मन् (न०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ಕೆಲಸ, ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ. "कर्म त्रिविधम्। पूर्वकर्म प्रधानकर्म पश्चात्कर्मचेति" सुश्रुत० । 2. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಕರ್ಮ, ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಪಾಪ ಕರ್ಮ (ಕಾರ್ಯ)ಗಳು. "यद्यद्भव्यं भवतु भगवन् पूर्वकर्मानुरूपम्" मृ० मा० । 3. ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ.

पूर्वकाय पूर्वकाय (पुं०) 1. ತಿರ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹದ ಮುಂಭಾಗ. पूर्वं कायस्य । "ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम्" शाकु० १-७। 2. ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹದ ಮೇಲುಭಾಗ. "स्पृशन् करेणानतपूर्वकायं संप्रस्थितो वाचमुवाच कौत्सः" रघु० ५-३२।

पूर्वकाल पूर्वकाल (पुं०) 1. ಹಿಂದಿನಕಾಲ, ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲ, ಹಳೆಯಕಾಲ. (त्रि०) 2. ಹಿಂದಿನಕಾಲದ. ಹಳೆಯ ಕಾಲದ, ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ.

पूर्वकृत पूर्वकृत (त्रि०) 1. ಮೊದಲು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पूर्वं कृतम्। 2. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

पूर्वकोटि पूर्वकोटि (स्त्री०) ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ವಾದದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸಂಶಯ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಪ್ರಶ್ನೆ.

पूर्वगङ्गा पूर्वगंगा (स्त्री०) ನರ್ಮದಾ ನದಿ. पूर्वा चासौ गङ्गा च।

पूर्वज पूर्वज (पुं०) 1. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಅಣ್ಣ, ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರ. पूर्वस्मिन् काले जायते — जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९७)। "पूर्वदेवजनितानभिनिघ्नन् पूर्वजेन सहितो यदुनाथः" याद० २१-६४। 2. ಪೂರ್ವಿಕ, ವಂಶದ ಹಿರಿಯ. "स पूर्वजानां कपिलेन रोषात् भस्मावशेषीकृतविग्रहाणाम्" रघु० १६-३४। (पुं० ब० व०) 3. ಚಂದ್ರಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಪಿತೃಗಳು. (स्त्री०) **-जा** -ಜಾ. ಅಕ್ಕ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರಿ. (वि०) 4. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ.

पूर्वजन्मन् पूर्वजन्मन् (पुं०) 1, ಜ್ಯೇಷ್ಠಸಹೋದರ, ಅಣ್ಣ. पूर्वं जन्म यस्य । "स लक्ष्मणं लक्ष्मणपूर्वजन्मा विलोक्य लोकत्रयगीतकीर्तिः" रघु० १४-४४। (न०) 2. ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮ. पूर्वं जन्म। (वि०) 3. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ. पूर्वं जन्म यस्य।

पूर्वजाति पूर्वजाति (स्त्री०) ಪೂರ್ವಜನ್ಮ, ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮ. "प्राणिनां यदवलोकनक्षणे पूर्वजातिषु भवत्यनुस्मृतिः" याद० १७-३४।

पूर्वदक्षिणा पूर्वदक्षिणा (स्त्री०) ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕು. पूर्वस्याः दक्षिणस्याश्च दिशः अन्तरालं (२-२-२६)।

पूर्वदिक्पति पूर्वदिक्पति (पुं०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ, ಇಂದ್ರ. पूर्वदिशः अधिपतिः।

पूर्वदिग्बल पूर्वदिग्बल (न०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಬಲ, ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಬಲ. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬುಧ ಮತ್ತು ಗುರು ಗ್ರಹಗಳು ಬಲಿಷ್ಠರು.

पूर्वदिग्बलिन् पूर्वदिग्बलिन् (पुं०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಗ್ರಹ, ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಬಲವುಳ್ಳ ಗ್ರಹ. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬುಧ ಮತ್ತು ಗುರು ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಬಲವಿರುವುದು. "प्राच्यां सौम्यसुराचार्यौ याम्यां भास्करभूमिजौ। प्रत्यक् सौरिरुदीच्यां तु सितेन्दू दिग्बलान्वितौ"।

पूर्वदिग्वदन पूर्वदिग्वदन (न०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ (ಎದುರಾಗಿ) ರುವ ರಾಶಿ. पूर्वदिशि वदनं यस्य। ಮೇಷ, ಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಧನೂ ರಾಶಿಗಳು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುವು.

पूर्वदिश् पूर्वदिश् (स्त्री०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು, ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವ ದಿಕ್ಕು. पूर्वा दिक्।

पूर्वदिश्य पूर्वदिश्य (वि०) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. पूर्वदिशि भवम् "यत्" (४-३-५४)।

पूर्वदिष्ट पूर्वदिष्ट (वि०) ಪೂರ್ವ ಜನ್ಮದ ಭಾಗ್ಯಾನುಸಾರ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳು. पूर्वं दिष्टं भाग्यं कारणत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "प्रतिगृह्णामि ते शापमात्मनोऽञ्जलिनाम्बिके। देवैर्मर्त्याय यत्प्रोक्तं पूर्वदिष्टं हि तस्य तत्" भाग० ६-१७-१७।

पूर्वदेव पूर्वदेव (पुं०) 1. ಅಸುರ, ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು. पूर्वे च ते देवाश्च। यद्वा पूर्वे देवाः। ಇವರು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಾಗಿದ್ದು ಅನ್ಯಾಯ ಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ದ್ವೇಷದಿಂದ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅಸುರರಾದರು. "पूर्वदेव-जनितानभिनिघ्नन् पूर्वजेन सहितो यदुनाथः" याद० २१-६४। (पुं० द्विव०) 2. ನರನಾರಾಯಣರು. "तेषां मनश्च तेजश्चाप्याददानाविवौजसा। पूर्वदेवौ व्यतिक्रान्तौ नरनारायणावृषी" भा० उद्योग० ४९-५।

पूर्वदेवता पूर्वदेवता (स्त्री०) ಅನಾದಿಯಿಂದ ದೇವತಾರೂಪರಾದ ಪಿತೃಗಳು. पूर्वे देवताः। ಪೂರ್ವದೇವತೆಗಳು ಕ್ರೋಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವರೂ ಬಾಹ್ಯ ಮತ್ತು ಆಂತಃಶೌಚವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಾಗಿಯೂ ಯುದ್ಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವರಾಗಿಯೂ ದಯೆ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಸುಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿಯೂ ಇರುವರು. "अक्रोधनाः शौचपराः सततं ब्रह्मचारिणः। न्यस्तशस्त्रा महाभागाः पितरः पूर्वदेवताः" मनु० ३-१९२।

पूर्वदेश पूर्वदेश (पुं०) ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ.

पूर्वपक्ष पूर्वपक्ष (पुं०) 1. ತಿಂಗಳಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ, ಮೊದಲ ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ. पूर्वः पक्षः। 2. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಶಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಪ್ರಶ್ನೆ. 3. ಸಿದ್ಧಾನ್ತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ. 4. ವಾದಿಯು ಒಂದು ಪ್ರಮೇಯದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಆದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಚರ್ಚೆ. 5. ಅಧಿಕರಣದ ಐದು ಅವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದು. विषयः (संशयः) पूर्वपक्षः उत्तरम् मतं, निर्णयः (सिद्धान्तः) इप्प ಐದು ಅಧಿಕರಣಾಂಗಗಳು.

पूर्वपद पूर्वपद (न०) ಸಮಾಸ್ತ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪದ. पूर्वं पदम्।

पूर्वपर्वत पूर्वपर्वत (पुं०) ಉದಯಪರ್ವತ, ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಒಂದು ಪರ್ವತ.

पूर्वपाद पूर्वपाद (पुं०) ಕಾಲಿನ ತುದಿ. पूर्वं पादस्य।

पूर्वपितामह पूर्वपितामह (पुं०) ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಿರಿಯ, ಪಿತಾಮಹನಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನವನು, ಪ್ರಪಿತಾಮಹ ಮುಂತಾದವರು. पूर्वः पितामहात्।

पूर्वपीठिका पूर्वपीठिका (स्त्री०) ಗ್ರಂಥದ ಅವತರಣಿಕೆ, ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಾರಂಭಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಕೊಡುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪರಿಚಯ, ಗ್ರಂಥರಚನೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ.

पूर्वपुरुष पूर्वपुरुष (पुं०) ತಂದೆ ಮೊದಲಾದ ಮೂವರು ಹಿರಿಯರು, ತಂದೆ ತಾತ ಮತ್ತು ಮುತ್ತಾತ.

पूर्वपूर्व पूर्वपूर्व (वि०) ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನ, ಹಿಂದಿನವಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನ, ಹಿಂದಿನದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನ. पूर्वं वीप्सायां द्वित्वम्। "पूर्वपूर्वनरेन्द्राणामुच्छिष्टमपि मेदिनी" याद० २२-११।

पूर्वफल्गुनी पूर्वफल्गुनी (स्त्री०) ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯದು. पूर्वा फल्गुनी। ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಭಗದೇವತಾಕವಾದುದು. "नासत्यान्तकवह्निधातृशशभृद्रुद्रादितीज्योरगा ऋक्षेशाः पितरो भगोर्यमरवित्वष्टा समीरः क्रमात्" मु० चि०। ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಶೂರನೂ ದಾನಶೂರನೂ ಸಾಹಸಿಯೂ ಪೃಥ್ವೀಪತಿಯೂ ಕೋಪದ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಾಲಿಯೂ ಧೂರ್ತಸ್ವಭಾವದವನೂ ಕ್ರೂರನೂ ವಾತರೋಗವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುವನು.

पूर्वफल्गुनीभव पूर्वफल्गुनीभव (पुं०) ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವತೆಗಳ ಆಚಾರ್ಯ.

पूर्वभाग पूर्वभाग (पुं०) 1. ಮುಂಭಾಗ. 2. ಶರೀರದ ಮೇಲುಭಾಗ. 3. ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗ.

पूर्वभाद्रपदा पूर्वभाद्रपदा (पुं०) ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯದು. ಇದರ ಅಧಿದೇವತೆಯು ಅಜೈಕಪಾದ. ಇದು ಖಟ್ವಾಕೃತಿಯು ದ್ವಿತಾರಕಾತ್ಮಕವಾದುದ್ದು.

पूर्वभाव पूर्वभाव (पुं०) 1. पूर्वदल्लि इरुविके, कार्यक्के मोदलु कारणवागिरुविके. पूर्वो भावः। 2. ईग इरुवुदक्किंतलू मोदलु इरुविके.

पूर्वभाविन् पूर्वभाविन् (वि०) 1. मोदलु इरुव, इदक्किंतलू मुंचे इरुव. 2. कारण, हेतु. पूर्वं भवति—भू "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–भाविनी –भाविनी.**

पूर्वरङ्ग पूर्वरंग (पुं०) 1. नाट्यशाले. पूर्वं रज्यतेऽस्मिन्—रञ्ज (रागे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. अभिनयिसबेकादा कथावस्तुविगे पूर्वदल्लि नृत्य शालेयल्लि संभविसबहुदादा विघ्नगळ शांतिगागि कुशीलवरिंद आचरिसल्पडुव नांदीपदन गीतवाद्य रूपवाद कार्य. "यन्नाट्यवस्तुनः पूर्वं रङ्गविघ्नोपशान्तये। कुशीलवाः प्रकुर्वन्ति पूर्वरङ्गः स उच्यते" सा० द० ६-२२। पूर्वरंगदल्लि (नाट्यशालेयल्लि) इदु नटीनटर मत्तु गायकर परस्पर संतोष पूर्वकवाद व्यापारवादुदरिंदलू कथावस्तुविगे पूर्वदल्लि आचरिसल्पडुवुदरिंदलू इदू पूर्वरंगवायितु. "सभापतिः सभासम्या गायका वादका अपि। नटी नटश्च मोदन्ते यत्रान्योन्यानुरञ्जनात्। अतो रङ्ग इति ज्ञेयः पूर्वं यत्स प्रकल्पते। तस्मादयं पूर्वरङ्गः इति विद्वद्भिरुच्यते" भावप्रकाशिका। "पूर्वरङ्गः प्रसङ्गाय नाटकीयस्य वस्तुनः" माघ० २-८।

पूर्वराग पूर्वराग (पुं०) नायिकानायकर समागमक्के पूर्वदल्लि उंटागुव अनुराग, परस्पर स्त्रीपुरुषर मनस्सन्नु आकर्षिसुव प्रेम. समागमक्के मोदलु इदोंदु अवस्थाविशेष. ई प्रेमवु परस्पर श्रवण मत्तु दर्शनगळिंद अंकुरिसि वृद्धिहोंदुवुदु. "श्रवणादर्शनाद्वापि मिथः संरूढरागयोः। दशाविशेषो योऽप्राप्तौ पूर्वरागः स उच्यते" सा० द० ३-१८८।

पूर्वरात्र पूर्वरात्र (पुं०) रात्रिय पूर्वभाग, रात्रिय मोदलुभाग. रात्रेः पूर्वभागः। पूर्वं रात्रेः "अच्" (५-४-८७)।

पूर्वरूप पूर्वरूप (न०) 1. पूर्वरूपालंकार, अर्थालंकारद ओंदु भेद. (1) ओंदु वस्तुवु तन्न गुणवन्नु बिट्टु बेरे गुणवन्नु होंदिद्दरू कारणांतरदिंद पुनः तन्न गुणवन्नेऽ पडेयुवुदु "पूर्वरूप" अलंकार. "पुनः स्वगुणसंप्राप्तिः पूर्वरूपमुदाहृतम्"। उदा: "हरकण्ठांशुलिप्तोऽपि शेषस्त्वद्यशसा सितः" चन्द्रा०। इल्लि आदिशेषनु परमेश्वरन कंठद (नील) कांतियिंद तन्न धावल्य (गुण) वन्नु बिट्टु नैल्य (गुण) वन्नु होंदिद्दरू निन्न यशस्सिनिंद आवृतनागि मत्तॆ तन्न गुण (धावल्य) वन्नु होंदिदनेंदु वर्णितवागिरुवुदरिंद पूर्वरूपालंकार. (2) ओंदु वस्तुवु विकारहोंदिदरू आदर मोदलिन अवस्थेयल्लेऽ उळियुवुदू पूर्वरूप. "पूर्वरूपानुवृत्तिश्च विकृते सति वस्तुनि। दीपे निर्वापितेऽप्यासीत्काञ्ची-रत्नेमेहन्महः" चन्द्रा०। 2. व्याधियु बरुवुदक्क मोदलु उंटागुव सूचने, व्याधिय पूर्वलक्षण. 3. पूर्वसूचने, बदलावणे होंदुवुदर पूर्वलक्षण. 4. हिंदिन रूप.

पूर्वलक्षण पूर्वलक्षण (न०) पूर्वसूचने.

पूर्ववयस् पूर्ववयस् (न०) 1. तारुण्य, यौवन, प्रायः. पूर्वं वयः। "पूर्वे वयसि यः शान्तः स शान्त इति मे मतिः। धातुषु क्षीयमाणेषु शमः कस्य न जायते" पञ्चतं० १-१७६। (वि०) 2. तरुण, प्रायदवनु.

पूर्ववर्तिन् पूर्ववर्तिन् (वि०) पूर्वदल्लिरुव, मोदलु इरुव. पूर्वं वर्तते—वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

पूर्ववाद पूर्ववाद (पुं०) न्यायाधीशन मुंदे माडुव व्यवहारविषयद मंडने, व्यवहारद विषयवन्नु हिडिदु माताडुवुदु. पूर्वो वादः। "पूर्ववादं परित्यज्य योऽन्यमालम्बते पुनः। पदसंक्रामणाज्ज्ञेयो हीनवादी स वै नरः"।

पूर्ववादिन् पूर्ववादिन् (पुं०) व्यवहारद विषयदन्नु हिडिदु मोदलु माताडुव वादि अथवा प्रतिवादि. पूर्वं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। "मिथ्योक्तौ पूर्ववादी तु प्रतिपत्तौ न सा भवेत्"।

पूर्ववार्षिक पूर्ववार्षिक (वि०) वर्षाकालद पूर्वभागदल्लि उंटाद. वर्षाणां पूर्वं पूर्ववर्षाः, तत्र जातः "ठञ्" (४-३-११)।

पूर्ववृत्त पूर्ववृत्त (न०) 1. पूर्वदल्लि नडेद कथे, इतिहास. 2. हिंदिन विषय, भूतकालदल्लि नडेद

विषय. "पूर्ववृत्तकथितैः पुराविदः सानुजः पितृसखस्य राघवः" रघु० ११-१०।

पूर्वशैल पूर्वशैल (पुं०) पूर्वपर्वत, उदय पर्वत.

पूर्वा पूर्वा (स्त्री०) पूर्वदिक्कु.

पूर्वापर पूर्वापर (पुं०) 1. पूर्वदेश मत्तु पश्चिम देश. पूर्वश्च अपरश्च। 2. पूर्व दिक्कि मत्तु पश्चिम दिक्कि. "पूर्वापरौ तोयनिधी वगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः" कुमा० १-१। (वि०) 3. पूर्वद मत्तु अनन्तरद.

पूर्वार्ध पूर्वार्ध (न०) 1. मोदलनेय अर्ध भाग. पूर्वमर्धम्। "दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम्" भर्तृ० १-४९। 2. शरीरद मेलु भाग. "शकुन्तला पूर्वार्धेन शयनादुत्थाय" शाकु० ३।

पूर्वाषाढा पूर्वाषाढा (स्त्री०) पूर्वाषाढा नक्षत्र, अश्विनि मोदलाद इप्पत्तेरलु नक्षत्रगळल्लि इप्पत्तनेय नक्षत्र. ई नक्षत्रवु जलाधिदेवताक वादुदु. इदु आनेय कोंबिन आकारदल्लि द्वितार कार्तिकवादुदु.

पूर्वाह्ण पूर्वाह्ण (पुं०) हगलिन मूरु भागगळल्लि मोदलनेय भाग, हगलिन पूर्वभाग. पूर्वमह्नः। समासान्तः "टच्" (५-४-९१)। अह्नादेशः (५-४-८८)। णत्वम् (८-४-७)। "आवर्तनात्तु पूर्वाह्णो ह्यपराह्णस्ततः परम्"। "मैत्रं प्रसाधनं स्नानं दन्तधावनमज्जनम्। पूर्वाह्ण एव कुर्वीत देवतानां च पूजनम्" मनु० ४-१५२।

पूर्वाह्णक पूर्वाह्णक (वि०) पूर्वाह्णदल्लि हुट्टिद: पूर्वाह्णे जातः "वुन्" (४-३-२८)।

पूर्वाह्ण(ह्णे)तन पूर्वाह्ण(ह्णे)तन (वि०) पूर्वाह्णदल्लिरुव. हगलिन मोदलनेय भागदल्लिरुव. पूर्वाह्णे भवः—वा "टयुः" तुट् च (४-३-२४)। सप्तम्या वा लुक् (६-३-१७)। पक्षे **पूर्वाह्णतनः पूर्वाह्णतनः** टयुप्रत्ययाभावे "ठञ्" (४-३-११)। **पौर्वाह्णिकः पौर्वाह्णिकः** पूर्वाह्णः सोढोऽस्य एंदु विग्रहवादरे "टयु" प्रत्ययवु नित्यवागि बंदु **पूर्वाह्णतनम् पूर्वाह्णतनम्** एंदु रूपवागुवुदु.

पूर्वाह्णिक पूर्वाह्णिक (वि०) पूर्वाह्णदल्लि साधिसबेकाद कार्य. पूर्वाह्णः साधनतयाऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

पूर्विन् पूर्विन् (वि०) पूर्वदल्लि केलसमाडिदवनु, मोदलु कार्यवन्नु माडिदवनु. पूर्वं कृतमनेन "इनिः" (५-२-८६)।

पूर्वेद्युस् पूर्वेद्युस् (अव्य०) 1. मोदलनेय दिन, हिंदिन दिन. पूर्वस्मिन्नहनि—पूर्व "एद्युस्" (५-३-२२)। "पूर्वेद्युरपरेद्युर्वा श्राद्धकर्मण्युपस्थिते। निमन्त्रयेत त्र्यवरान् सम्यग्विप्रान्यथोदितान्" मनु० ३-१८७। 2. प्रातःकाल, हगलिन प्रारंभकाल, हगलिन पूर्वभाग. "पूर्वेद्युः प्रातःकाले स्यात्" मेदि०। "पूर्वेद्युः पूर्वाह्णप्रभातयोः" हेम०।

पूर्वोत्तर पूर्वोत्तर (वि०) 1. पूर्व मत्तु उत्तर दिक्किन. 2. पूर्वद मत्तु अनन्तरद. (स्त्री०) 3. पूर्व मत्तु उत्तर दिक्कुगळ मध्य भाग, ईशान्यदिक्कु. पूर्वस्याः उत्तरस्याश्च दिशः अन्तरालम् (३-२-१६)।

पूषन् पूषन् (पुं०) सूर्य. पूषति—पूष (वृद्धौ) "कनिः" (उ० १-१५७)। "इन्धनौघधगप्यग्निस्त्विषा नात्येति पूषणम्" माघ० २-२३। पूषा पूषणौ पूषणः। ई पूषनेंब सूर्यनु द्वादश सूर्यरल्लोब्बनु. "धाता मित्रोऽर्यमा शक्रः वरुणस्त्वंश एव च। भगो विवस्वान् पूषा च सविता दशमस्तथा। एकादशस्तथा त्वष्टा द्वादशो विष्णुरुच्यते" भा० आदि० ६६।

पूषात्मज पूषात्मज (पुं०) 1. मेषे, मोड. पूष्णः आत्मजः। वृष्टिगे अधिपतियाद मेषवु सूर्यनिंद हुट्टिदुदरिंद ई हेसरु, "आदित्याज्जायते वृष्टिः वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः"। "वृष्टिं पूषात्मजो यथा" भा० वन०। 2. इंद्र.

पूषदन्तहर पूषदन्तहर (पुं०) परशिव. परमेश्वरन अंशभूतनाद वीरभद्रनिंद पूषनेंब सूर्यन दंतभंगवुंटायितु.

पृक्का पृक्का (स्त्री०) बिण्णे बिदिरु सोप्पु.

पृक्त पृक्त (वि०) बेरेतिरुव, सेरिकोंडिरुव, संबंध हों्दिरुव. पृची (संपर्के) "क्तः" (३-४-७२)। "पृक्तस्तुषारैर्गिरिनिर्झराणामनोकहाकम्पितपुष्पगन्धी" रघु० २-१३।

पृक्ति पृक्ति (स्त्री०) स्पर्श, संपर्क, संबंध, पृची (संपर्के) "क्तिन्" (३-३-९४)।

पृच्छक पृच्छक (वि०) 1. प्रश्नैमाडुवनु. तिळिदु कॊळ्ळलु प्रश्निसुवनु, विचारमाडुवनु. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. तनिखॆ माडुवनु. "पृच्छकेन सदा भाव्यं पुरुषेण विजानता" पञ्चतं० ५-८९।

पृच्छत् पृच्छत् (वि०) प्रश्नैमाडुत्तिरुव, तिळिदु कॊळ्ळलु केळुत्तिरुव. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "किमिति किमिति पृच्छन् भाषितं स प्रियायाः" नैष० ३-१३५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –त्ī, –न्ती –न्त्ī.**

पृच्छा पृच्छ् (स्त्री०) 1. प्रश्नै, केळिकॆ. 2. तिळिदु कॊळ्ळलु प्रश्निसुवुदु. 3. तनिखॆ, विचारणॆ. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "इति किमुषसि पृच्छाशंसिकिंशब्दरूपप्रतिनियमितवाचा वायसेनैष पृष्टः" नैष० १९-६०।

पृतना पृतना (स्त्री०) 1. सेनॆ, दंडु, पडॆ. पृङ् (व्यायामे) "ततन्" बाहु०। "पुरः सुराणां पृतनां प्रथीयसीं विलोक्य वीरः पुलकं प्रमोदजम्" कुमा० १५-४६। 2. 243 आनॆगळु 243 रथगळु 729 कुदुरॆगळु 1225 पदाति (कालुबल) गळुळ्ळ सैन्यद ऒंदु गुंपु. [विवरक्कॆ "अनीकिनी" पददल्लि नोडि]. 3. संग्रामु, युद्ध.

पृतनाधिप पृतनाधिप, –अधिपति –अधिपति (पुं०) सेनापति. पृतनाया अधिपः अधिपतिर्वा। "महाहवाम्भोधिविधूननोद्धतान् ददर्श राजा पृतनाधिपान् बहून्" कुमा० १५-७।

पृतनाषाट्(ह्) पृतनाषाट्(ह्) (पुं०) इंद्र. पृतनां सहते—षह (मर्षणे) "ण्विः" (३-२-६३)। सस्य षत्वम् (८-३-१०९)। इदु छान्दस प्रयोग. लौकिक प्रयोगदल्लि पृतनां साहयति अभिभवति—षह (मर्षणे) + णिच् "क्विप्" (३-२-७६)। षत्वम् (८-३-५६)।

पृथक् पृथक् (अव्य०) 1. बेरॆयागि, तनियागि, प्रत्यॆकवागि. पृथ (प्रक्षेपे) "कक्" बाहु०। प्रथ (प्रख्याने) "अजिः" (उ० १-१३४) सम्प्रसारणञ्च इति वा। "शङ्खान् दध्मुः पृथक् पृथक्" गीता १-१८। 2. बेरॆयाद, भिन्नवाद. "रचिता पृथगर्थता गिराम्" किरा० २-२७। 3. ऒंटियागि, प्रत्यॆक वागि, बिडियागि. "इति च भवतो जायास्नेहात् पृथक्-स्थितिभीरुता" विक्र० ४-३९। 4. इनॊ, हॊरतु, बिट्टु. "पृथङ्नभस्वतश्चण्डात् वैनतेयेन वा विना" भट्टि० ८-१०९।

पृथक्करण पृथक्करण (न०) बेर्पडिसुवुदु, बेरॆ माडुवुदु.

पृथक्कृत्य पृथक्कृत्य (अव्य०) प्रत्यॆकवागि माडि, बेरॆ माडि, तनियागि माडि, बेर्पडिसि.

पृथक्त्व पृथक्त्व (न०) बेरॆयागिरुविकॆ, ऒंटियागिरुविकॆ, बेरॆ बेरॆ ऎंब व्यवहारक्कॆ कारणवागिरुविकॆ. पृथगित्यस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "पृथग्व्यवहारकारणं पृथक्त्वम्" त० सं०। इदमस्मात् पृथक् इत्यादि. "धनुर्भृता तोत्रभृता च भेजे पृथक्त्वमैक्यं च यथाप्रमाणम्" याद० २३-२१।

पृथक्पर्णी पृथक्पर्णी (स्त्री०) नरिहॊन्नॆगिड. पृथक् असक्तं पर्णमस्याः "ङीष्" (४-१-५४)।

पृथगात्मता पृथगात्मता (स्त्री०) 1. बेरॆयागिरुविकॆ, भिन्नवागिरुविकॆ. पृथक् आत्मा स्वरूपं यस्य, तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. विवेचनॆ, प्रकृति पुरुषादि भेदज्ञान. "विवेकः पृथगात्मता" अम०।

पृथगात्मिका पृथगात्मिका (स्त्री०) व्यक्ति, प्रत्यॆकवागिरुविकॆ, बेरॆयागिरुविकॆ. पृथक् आत्मा स्वरूपं यस्याः "कप्"। अत इत्वम् (७-३-४४)। "व्यक्तिस्तु पृथगात्मिका" अम०। वह्नित्वॆन ऒंदेरूपविद्दरू महानसादिगळल्लि बेरॆ बेरॆ रूपदिंदिरुवुदरिंद वह्निगळु बेरॆ बेरॆयादुवु.

पृथग्जन पृथग्जन (पुं०) 1. नीचमनुष्य, कॆळदर्जियमनुष्य. सज्जनेभ्यः पृथग्भूतो जनः। "विवर्णः पामरो नीचः प्राकृतश्च पृथग्जनः" अम०। "स्थितिं समीक्ष्योभयथा परीक्षकः करोत्यवज्ञोपहतं पृथग्जनः" किरा० १४-२४। 2. मूर्ख, तिळिवळिकॆयिल्लदवनु. "विविनक्ति न बुद्धिर्दुर्विधः स्वयमेव स्वहितं पृथग्जनः" माघ० १६-३९।

पृथा पृथा (स्त्री०) कुंति, कुंति भॊजन मगळु, पांडुराजन पत्नि. इवळु यदुवंशद शूर राजन मगळु. कुंति भॊजनिगॆ संतानविल्ल

ವಾದುದರಿಂದ ಶೂರರಾಜನಿಂದ ಇವಳನ್ನು ಸಾಕುಮಗಳ ನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದನು. ಇದರಿಂದ ಇವಳಿಗೆ ಕುಂತಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ["ಕುನ್ತಿಭೋಜ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

ಪೃಥಾಜ ಪೃಥಾಜ, -ತನಯ -ತನಯ, -ಸುತ -ಸುತ, -ಸೂನು -ಸೂನು (ಪುಂ) ಪೃಥೆ (ಕುಂತಿ) ಯ ಮಕ್ಕಳಾದ 1. ಧರ್ಮರಾಜ 2. ಭೀಮಸೇನ ಮತ್ತು 3. ಅರ್ಜುನ. ಪೃಥಾಯಾ ಜಾಯತೇ, ಪೃಥಾಯಾಸ್ತನಯಃ ಪೃಥಾಯಾಃ ಸುತಃ ಸೂನುರ್ವಾ। "ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾ ಹತ ಇತಿ ಪೃಥಾಸೂನುನಾ ಸ್ಪಷ್ಟಮುಕ್ತ್ವಾ" ವೇಣೀ॰ ೩-೧೧। "ಅಭಿತಸ್ತಂ ಪೃಥಾಸೂನುಃ ಸ್ನೇಹೇನ ಪರಿತಸ್ತರೇ" ಕಿರಾ॰ ೧೧-೮। "ಮೃಗವಿದ್ವಿಷಾಮಿವ ಯದಿತ್ಥಮಜನಿ ಮಿಷತಾಂ ಪೃಥಾಸುತೈಃ" ಮಾಘ॰ ೧೫-೩೪।

ಪೃಥಾಪತಿ ಪೃಥಾಪತಿ (ಪುಂ) ಪಾಂಡುರಾಜ. ಪೃಥಾಯಾಃ ಪತಿಃ।

ಪೃಥಿಕಾ ಪೃಥಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಶತಪದಿ, ಸಾವಿರಕಾಲು, ಜರಿ.

ಪೃಥಿವೀ ಪೃಥಿವೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಧರೆ, ಭೂಮಿ, ಮನುಷ್ಯರ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ಪ್ರಥ (ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ) "ಷಿವನ್" (ಉ॰ ೧-೧೪೮) ಸಂಪ್ರಸಾರಣಞ್ಚ। "ನಾಸಾವಿರೋಕಪವನೋಲ್ಲಸಿತಂ ತನೀಯೋ ರೋಮಾಞ್ಚತಾಮಿವ ಜಗಾಮ ರಜಃಪೃಥಿವ್ಯಾಃ" ಮಾಘ॰ ೪-೪೪। 2. (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ನವದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇಜೋವಾಯ್ವಾಕಾಶಕಾಲದಿಗಾತ್ಮಮನಾಂಸಿ ನವೈವ (ದ್ರವ್ಯಾಣಿ)" ತ॰ ಸಂ॰। **ಪೃಥಿವೀಲಕ್ಷಣಃ** "ರೂಪ-ರಸಗನ್ಧಸ್ಪರ್ಶವತೀ ಪೃಥಿವೀ" ವೈ॰ ಸೂ॰। "ಗನ್ಧವತೀ ಪೃಥಿವೀ" ತ॰ ಸಂ॰। ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ರವ್ಯವು ಪೃಥಿವಿ. ಷಿವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಷವನ್ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ **ಪೃಥವೀ ಪೃಥವೀ** ಎಂಬ ರೂಪವೂ ಉಂಟು. "ಪೃಥವೀ ಪೃಥಿವೀ ಪೃಥ್ವೀ ಧರಾ ಸರ್ವಂಸಹಾ ರಸಾ" ನಿಘ॰। ಪೃಥಿವಿಯು ನಿತ್ಯಾ ಮತ್ತು ಅನಿತ್ಯಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪರಮಾಣುರೂಪವಾದ ಪೃಥಿವಿಯು ನಿತ್ಯ. ಕಾರ್ಯರೂಪವಾದ ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿ ಪೃಥಿವಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದರಿಂದ ಅದು ಅನಿತ್ಯ. "ಗನ್ಧವತೀ ಪೃಥಿವೀ"। ಸಾ ದ್ವಿವಿಧಾ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಾ ಚೇತಿ। ನಿತ್ಯಾ ಪರಮಾಣುರೂಪಾ। ಅನಿತ್ಯಾ ಕಾರ್ಯರೂಪಾ ತ॰ ಸಂ॰। 3. ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["ಪಞ್ಚಭೂತ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

ಪೃಥಿವೀಕ್ಷಿತ್ ಪೃಥಿವೀಕ್ಷಿತ್ (ಪುಂ॰) ರಾಜ, ದೊರೆ. ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಕ್ಷಿಯತಿ — ಕ್ಷಿ (ಕ್ಷಯೈಶ್ವರ್ಯಯೋಃ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೭೬)। "ರಾಜಾನ್ತಕರಣಾವೇತೌ ದ್ವೌ ದೋಷೌ ಪೃಥಿವೀಕ್ಷಿತಾಮ್" ಮನು॰ ೯-೨೨೧।

ಪೃಥಿವೀತಲ ಪೃಥಿವೀತಲ (ನ॰) ಭೂಮಿ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ. ಪೃಥಿವ್ಯಾಸ್ತಲಮ್। "ಕ್ಲಾನ್ತಕರತಲಧೃತಾಚಲಕಃ ಪೃಥಿವೀತಲೇ ತುಲಿತಭೂಭೃದುಚ್ಯಸೇ" ಮಾಘ॰ ೧೫-೩೦।

ಪೃಥಿವೀಪತಿ ಪೃಥಿವೀಪತಿ, -ಪಾಲ -ಪಾಲ, -ಪಾಲಕ -ಪಾಲಕ (ಪುಂ) ರಾಜ, ದೊರೆ. ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಪತಿಃ। ಪೃಥಿವೀಂ ಪಾಲಯತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಪಾಲಕೋ ವಾ। "ಸರ್ವೋಪಾಯೈಸ್ತಥಾ ಕುರ್ಯಾತ್ ನೀತಿಜ್ಞಃ ಪೃಥಿವೀಪತಿಃ" ಮನು॰ ೭-೧೭೭। "ಬುಭುಜೇ ಪೃಥಿವೀಪಾಲಃ ಪೃಥಿವೀಮೇವ ಕೇವಲಾಮ್" ರಘು॰ ೧೫-೧।

ಪೃಥಿವೀಭುಜ್ ಪೃಥಿವೀಭುಜ್ (ಪುಂ॰) ರಾಜ, ದೊರೆ. ಪೃಥಿವೀಂ ಭುನಕ್ತಿ—ಭುಜ (ಪರಿಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೭೬)।

ಪೃಥಿವೀಭೃತ್ ಪೃಥಿವೀಭೃತ್ (ಪುಂ॰) ರಾಜ, ದೊರೆ. ಪೃಥಿವೀಂ ಬಿಭರ್ತಿ—ಡುಭೃಞ್ (ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೭೬)। "ಕ್ಷೋಭಮಗಮದತಿಮಾತ್ರಮಥೋ ಶಿಶುಪಾಲಪಕ್ಷಪೃಥಿವೀಭೃತಾಂ ಗಣಃ" ಮಾಘ॰ ೧೫-೪೭। "ಮಾಮಾಹುಃ ಪೃಥಿವೀಭೃತಾಮಧಿಪತಿಂ ನಾಗಾಧಿರಾಜೋ ಭವಾನ್" ವಿಕ್ರ॰ ೪-೪೭।

ಪೃಥು ಪೃಥು (ಪುಂ॰) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಪೃಥುಚಕ್ರವರ್ತಿ, ವೇನರಾಜನ ಮಗ. [ವೇನರಾಜನು ಬಹಳ ನಾಸ್ತಿಕನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯಗಳಿಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು. ಆಗ ಪ್ರಜೆಗಳು ವೇನನ ಶರೀರವನ್ನು ಮಥನ ಮಾಡಲು ಪೃಥುವು ಜನಿಸಿದನು. ಪೃಥುರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕಂಡು ಭೂಮಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ (ಕಡೆದು) ಅದುವರೆಗೆ ನುಂಗಿದ್ದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿ ಸೌಖ್ಯವುಂಟುಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ "ಪೃಥಿವಿ" ಯೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಈ ರಾಜನು ಬಹಳ ಧರ್ಮಾತ್ಮ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದವನು. ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವೇ ಇವನ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಸರ್ವ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಭಾವನೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಭಾಗ॰ ೪-೧೪-೧೮। "ಭಾಸ್ವನ್ತಿ ರತ್ನಾನಿ ಮಹೌಷಧೀಶ್ಚ ಪೃಥೂಪದಿಷ್ಟಾಂ ದುದುಹುರ್ಧರಿತ್ರೀಮ್" ಕುಮಾ॰ ೧-೨। 2. ವಿಷ್ಣು. ಪ್ರಥ (ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ) "ಕ್ಕುಃ" ಸಂಪ್ರಸಾರಣಞ್ಚ (ಉ॰ ೧-೨೮)। ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಪಂಚರೂಪದಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "ಪೃಥುಃ ಪ್ರಪಞ್ಚರೂಪೇಣ ವಿಸ್ತೃತತ್ವಾದ್ವಿನಿಶ್ಚಿತಃ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ಪ್ರಾಣದಃ ಪ್ರಣಮಃ ಪೃಥುಃ" ವಿ॰ ಸ॰। 3. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) 4. ಕೃಷ್ಣಜೀರಕ, ಕರಿ ಜೀರಿಗೆ. "ಸುಷವೀ ಕಾರವೀ ಪೃಥ್ವೀ ಪೃಥುಃ ಕಾಲೋಪಕುಞ್ಚಿಕಾ"

अम०। 5. ಹಿಂಗಿನ ಮರದ ಎಲೆ. (वि०) 6. ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. "नोच्चैर्यदा तरुतलेषु ममुस्तदानीमाधोरणैरभिहताः पृथुमूलशाखाः" माघ० ५-४४। "पृथु निरन्तरमिष्टभुजान्तरम्" माघ० ६-६०। स्त्रियां वा "ङीप्" (४-१-४४)। **पृथ्वी** ಪೃಥ್ವೀ, **पृथुः** ಪೃಥುಃ. 7. ಉದ್ದವಾದ, ದೀರ್ಘವಾದ. "नगेन नागेन गरीयसोच्चकैररोधि पन्थाः पृथुदन्तशालिना" माघ० १२-४८। 8. ಪ್ರಚುರವಾದ, ಹೇರಳವಾದ, ಬಹಳವಾದ. 9. ದಪ್ಪವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. "ग्रथितपृथुपयोधरां गृहाण स्वयमिति मुग्धवधूमुदास दोर्भ्याम्" माघ० ७-४९।

पृथुक ಪೃಥುಕ (पुं०) 1. ಬಾಲಕ, ಎಳೆಯ ಮಗು, ಶಿಶು, ಮರಿ. प्रथ (प्रख्याने) "कुकन्" संप्रसारणञ्च (उ० ५-५३)। "प्रक्रीडितान् रेणुभिरेत्य तूर्णं निन्युर्जनन्यः पृथुकान् पथिभ्यः" माघ० ३-३०। 2. ಅವಲಕ್ಕಿ. "पृथुकौ चिपिटार्भकौ" अम०। (स्त्री०) **-का** -ಕಾ. 3. ಬಾಲಕಿ, ಹುಡುಗಿ.

पृथुकीर्ति ಪೃಥುಕೀರ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪೃಥೆಯ ತಂಗಿ, ವಸುದೇವನ ಸಹೋದರಿ. (वि०) 2. ವಿಶಾಲವಾದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ.

पृथुरोमन् ಪೃಥುರೋಮನ್ (पुं०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. पृथूनि रोमाणि रोमस्थानानि शलाकानि अस्य। (वि०) 2. ದೊಡ್ಡ ಕೂದಲುಳ್ಳ.

पृथुल ಪೃಥುಲ (वि०) ವಿಶಾಲವಾದ, ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. पृथुत्वमस्यास्ति—पृथु "लच्" (५-२-९७)। "श्रोणिषु प्रियकरः पृथुलासु स्पर्शमाप सकलेन तलेन" माघ० १०-६५।

पृथुलाक्ष ಪೃಥುಲಾಕ್ಷ (वि०) ವಿಶಾಲವಾದ ನೇತ್ರವುಳ್ಳ, ಅಗಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. पृथले अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)।

पृथुस्कन्ध ಪೃಥುಸ್ಕಂಧ (पुं०) ಸೂಕರ, ಹಂದಿ, ವರಾಹ. पृथुः स्कन्धोऽस्य।

पृथूदर ಪೃಥೂದರ (पुं०) 1. ಮೇಷ, ಟಗರು. पृथु उदरं यस्य। जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। (वि०) 2. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. स्त्रियां स्वाङ्गत्वात् "ङीष्" (४-१-५४)। **-उदरी** -ಉದರೀ.

पृथ्वी ಪೃಥ್ವೀ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ, ಧರೆ, ಮನುಷ್ಯರ ವಾಸಸ್ಥಾನ. पृथुः स्थूलत्वगुणयुक्ता—प्रथ (प्रख्याने) "क्नुः" संप्रसारणञ्च (उ० १-२८)। गुणवाचित्वात् वा "ङीष्" (४-१-४४)। "संविव्युरम्बरविकारि चमूसमुत्थं पृथ्वीरजः करभकण्ठकडारमाशाः" माघ० ५-३। 2. ಕರಿಜೀರಿಗೆ. "सुषवी कारवी पृथ्वी पृथुः कालोपकुञ्चिका" ಅಮ०। 3. ದಪ್ಪಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 4. ಸ್ಥೂಲ ಪುರುಷ. 5. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ಜಗಣ ಸಗಣ ಜಗಣ ಸಗಣ ಯಗಣ ಒಂದು ಲಘು ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರು. **ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

ज	स	ज	स	य	ल	गु।
।ऽ।	।।ऽ	।ऽ।	।।ऽ	।ऽऽ	।	ऽ

"जसौ जसयला वसुग्रहयतिश्च पृथ्वी गुरुः" वृ०र०।

पृथ्वीका ಪೃಥ್ವೀಕಾ (स्त्री०) 1. ದಪ್ಪಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 2. ಕರಿಜೀರಿಗೆ.

पृथ्वीधर ಪೃಥ್ವೀಧರ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. पृथ्वीं धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "अन्यूनोन्नतयोऽतिमात्रपृथवः पृथ्वीधरश्रीभृतः" माघ० १७-६१।

पृथ्वीश ಪೃಥ್ವೀಶ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. "पृथ्वीश एष नृदतु त्वदनङ्गतापम्" नैष० ११-१२३।

पृदाकु ಪೃದಾಕು (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. 2. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 3. ಚಿರತೆ. 4. ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು. 5. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 6. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. पर्द (कुत्सिते शब्दे) "काकुः" संप्रसारणं अकारस्य लोपश्च (उ० ३-८०)। "पृदाकुर्वृश्चिके व्याघ्रे चित्रके च सरीसृपे" हेम०।

पृश्नि ಪೃಶ್ನಿ (स्त्री०) 1. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. स्पश (संस्पर्शने) "निः" सकारलोपः गुणाभावश्च निपा० (उ० ४-५२)। 2. ವಸುದೇವನ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಪತ್ನಿ. ವಸುದೇವನು ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸುತಪನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಜಾಪತಿ. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿ ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇವರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸಲು ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಲು "ನಿನ್ನಂತಹ ಪುತ್ರನೊಬ್ಬನು ಬೇಕು" ಎಂದು ವರವನ್ನು ಬೇಡಿದರು. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ದೇವಕೀ-ವಸುದೇವರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಇವರಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರೂಪದಿಂದ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ಪೂರ್ವಜನ್ಮ ಸ್ಮರಣೆಗಾಗಿ ಶಂಖಚಕ್ರಧಾರಿಯಾಗಿ ದರ್ಶನವಿತ್ತನು. "त्वमेव पूर्वसर्गेऽभूः पृश्निः स्वायंभूवे सति। तदायं

सुतपा नाम प्रजापतिरकल्मषः। युवां वै ब्रह्मणादिष्टौ प्रजासर्गे यदा ततः। संनियम्येन्द्रियग्रामं तेपाथे परमं तपः। तपसा श्रद्धया नित्यं भक्त्या च हृदि भावितः। प्रादुरासं वरदराट् युवयोः कामदित्सया। न वव्राथेऽपवर्गं मे मोहितौ मम मायया। गते मयि युवां लब्ध्वा वरं मत्सदृशं सुतम्। तृतीयेऽस्मिन् भवेऽहं वै तेनैव वपुषाऽथ वाम्। जातौ भूयस्तयोरेव सत्यं मे व्याहृतं सति। एतद्वां दर्शितं रूपं प्राग्जन्मस्मरणाय मे। नान्यथा मद्भवं ज्ञानं मर्त्यलिङ्गे न जायते। युवां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चासकृत्। चिन्तयन्तौ कृतस्नेहौ यास्येथे मद्गतिं पराम्" भाग० १०-३। 3. जल, नीरु. 4. अमृत. 5. अन्न. 6. वेद. "पृश्निरित्युच्यते चान्नं वेदा आपोऽमृतं तथा" भा० शान्ति०। (वि०) 7. स्वल्प, कॊंचॆ. 8. वामन, कुळ्ळ. 9. दुर्बलवाद एलुबुगळुळ्ळ.

पृश्निका पृश्निका (स्त्री०) नीरुकागॆ. पृश्नौ जले कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

पृश्निगर्भ पृश्निगर्भ (पुं०) श्रीकृष्ण. पृश्निः जन्मान्तरजाता देवकी गर्भः उत्पत्तिस्थानत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। पृश्निः वेदादयो गर्भे यस्य वा। "पृश्निरित्युच्यते चान्नं वेदा आपोऽमृतं तथा। ममैतानि सदा गर्भः पृश्निगर्भस्ततोऽस्म्यहम्" भा० शान्ति०।

पृश्निपर्णी पृश्निपर्णी (स्त्री०) नरिहॊन्नॆगिड. पृश्नि स्वल्पं पर्णमस्याः "ङीष्" (४-१-६४)। "पृश्निपर्णी पृथक्पर्णी चित्रपर्ण्यङ्घ्रिपर्णिका" अम०।

पृश्निभद्र पृश्निभद्र (पुं०) श्रीकृष्ण. पृश्नौ भद्रं यस्य।

पृषत् पृषत् (पुंन०) 1. जलबिन्दु, नीरिन हनि. पर्षति—पृषु (सेचने) "अतिः" गुणाभावः शतृवत् अस्य कार्यम् निपा० (उ० २-८०)। जलबिन्दु ऎंब अर्थदल्लि बहुवचनवॆंदु कॆलवर अभिप्रायु. "पृषन्ति बिन्दुपृषताः पुमांसो विप्रुषः स्त्रियः" अम०। "नाथ त्वद्गुणदुग्धाब्धिपृषदास्वादनं क्षमम्" याद० १६-११४। "पृतनां तस्य संप्रेक्ष्य पृषद्भ्रावितसागराम्" याद० २२-१९६। (पुं०) 2. हरिण, जिंकॆ. "पृषत्किशोरी कुरुतामसङ्गतां कथं मनोवृत्तिमपि द्विपाधिपे" नैष० ९-२१। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (३-१-६३)। —ती —डी. "नलिनं मलिनं विवृण्वती पृषतीमस्पृशती तदीक्षणे" नैष० २-२३।

पृषत पृषत (पुं०) 1. मैमेलॆ बिळि चुक्कॆगळुळ्ळ जिंकॆ. पृषु (सेचने) "अतच्" (उ० ३-१११)। 2. द्रववस्तुविन बिंदु, नीरु मॊदलादुवुगळ हनि. "पतितैरपेतजलदान्नभसः पृषतैरपां शमयता च रजः" किरा० ६-२७। 3. चुक्कॆ, बॊट्टु, गुरुतु. 4. गाळियन्नु हॊत्तुतरुव जिंकॆ, गाळिगॆ वाहनदंतिरुव जिंकॆ. 5. मॊसरु बिरिसिद तुप्प. "पृषतोऽपि च दध्याज्ये" वैज०।

पृषताश्व पृषताश्व (पुं०) वायु, गाळि. पृषतः अश्व इव गमनसाधनं यस्य।

पृषती पृषती (स्त्री०) हॆण्णु जिंकॆ, हॆण्णु चिगरु. "पृषतीमस्पृशती तदीक्षणे" नैष० २-२३।

पृषतांपति पृषतांपति (पुं०) वायु, गाळि. "तुहिनयन् सरितः पृषतां पतिः" माघ० ६-५५।

पृषत्क पृषत्क (पुं०) शर, बाण. पृषन्ति बिन्दव इव को वायुरत्र। पृषत् संज्ञायां "कन्" वा। "युगपद्दृशे विशन् वराहं तदुपोढैश्च नभश्चरैः पृषत्कैः" किरा० १३-२३।

पृषदंश पृषदंश (पुं०) वायु, गाळि.

पृषदश्व पृषदश्व (पुं०) वायु, गाळि. पृषन् मृगोऽश्व इव वाहको यस्य।

पृषदाज्य पृषदाज्य (न०) मॊसरु बिरिसिद तुप्प. पृषद्भिः दधिबिन्दुभिः सहितमाज्यम्। "पृषदाज्यं सदध्याज्ये" अम०।

पृषन्ति पृषन्ति (पुं०) बिंदु, हनि, तॊट्टु. "पयःपृषन्तिभिः स्पृष्टा यान्ति वाता शनैः शनैः"।

पृषोदर पृषोदर (पुं०) 1. वायु, गाळि. पृषन्ति उदरे यस्य। पृषो० (६-३-१०९) तलोपः। शिष्टैरुच्चरितत्वात् साधुः। (वि०) 2. तॆळ्ळगिरुव हॊट्टॆयुळ्ळ. पृषदिव उदरं यस्य।

पृषोदरादि पृषोदरादि (पुं०) पृषोदर मॊदलाद शब्दगळुळ्ळ ऒंदु गण. ई गणदल्लि उक्तवाद शब्दगळु शास्त्रानुसारवागिल्लदिद्दरू अवन्नु हिरियरु उच्चरिसिदंतॆयॆ नावू उच्चरिसबेकु. "पृषोदरादीनि यथोपदिष्टम्" पा० सू० ६-३-१०९। ई गणदल्लि पठितवाद पदगळु वर्णनाश (लोप) आगम आदेश मत्तु वर्ण विपर्ययगळिंद सिद्धवागिवॆ. पृषोदर पृषोत्थान वलाहक जीमूत उल्लोल

पिशाच बृसी मयूर इवु पृषोदरादि गणदल्लि उक्त वाद शब्दगळु. इदु आकृति गणवादुदरिंद इन्नू अनेक शब्दगळु ई गुंपिगे सेरुत्तवे. पृषत् उदरम् इल्लि "त" लोप. वारिवाहको वलाहक: एंबल्लि पूर्व (वारि) पदक्के "व" कारादेशवू उत्तर पदद आदिगे लत्ववू बंदिरुवुदु, हंस: एंबल्लि हन धातुविगे सक् आगमवू सिह एंबल्लि हिंसि (हिंसायाम्) धातुविगे वर्णविपर्ययवू बंदु रूप निष्पन्नवागिवे. इत्यादि. "भवेद्वर्णागमाद्धंस: सिंहो वर्णविपर्ययात्। गूढोत्मा वर्णविकृते: वर्णनाशात्पृषोदरम्"।

पृष्ट पृष्ट (वि०) 1. केळल्पट्ट, प्रश्नेमाडल्पट्ट. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "क्त:" (३-२-१०२)। "वैवाहिकीं तिथिं पृष्टास्तत्क्षणं हरबन्धुना" कुमा० ६-९३। "नलस्य पृष्टा निषधागता गुणान् मिषेण दूतद्विजवन्दिचारणा:" नैष० १-३७। 2. सिंपिसल्पट्ट, सेचनेमाडल्पट्ट. पृषु (सेचने) "क्त:" (३-२-१०२)।

पृष्टवत् पृष्टवत् (वि०) 1. केळिदवनु, प्रश्नेमाडिदवनु. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "क्तवतु:" (३-२-१०२)। 2. सिंपिसिदवनु, सेचने माडिदवनु.

पृष्टि पृष्टि (स्त्री०) 1. प्रश्नेमाडुविके, केळुविके. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. सिंपिसुविके, सेचने माडुविके. पृषु (सेचने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

पृष्ठ पृष्ठ (न०) 1. मैय्य हिंभाग. पृष्यते—पृषु (सेचने) "थक्" (उ० २-१२)। निपा०। "पृष्ठं तु चरमं तनो:" अम०। "द्रवतां ननु पृष्ठमीक्षते वदनं सोऽपि न जातु विद्विषाम्" माघ० १६-६०। 2. मेलु भाग, हॊरमै, मेलुमै. "पिष्टाद्रिपृष्ठास्तरसा च दन्तिनश्चलन्निजाङ्गाचलदुर्गमा भुव:" माघ० ११-४९। 3. तिर्यक्प्राणिय बेन्नु. "कैलासगौरं वृषमारुरुक्षो: पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्" रघु० २-३५। 4. हिंभाग, ऒंदु वस्तुविन इन्नॊंदु भाग. 5. पुस्तकद पुट.

पृष्ठगोप पृष्ठगोप (पुं०) बेंगावलु, हिंभागदल्लि निंतु रक्षिसुववनु.

पृष्ठग्रन्थि पृष्ठग्रंथि (पुं०) 1. बेन्निन गंटु, गूनु. पृष्ठस्य ग्रन्थि:। (वि०) 2. गूनुबेन्निनवनु. पृष्ठे ग्रन्थिर्यस्य।

पृष्ठचक्षुस् पृष्ठचक्षुस् (पुं०) 1. ऎडि, नळ्ळि. 2. भल्लूक, करडि.

पृष्ठतस् पृष्ठतस् (अव्य०) 1. हिंभागदिंद, हिंदु गडेयिंद. पृष्ठ "तसि:" (वा० ५-४-४४)। 2. हिंभागदल्लि. "नम: पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व" गीता ११-४०। 3. हिंभागक्के, हिंदुगडेगे.

पृष्ठदृष्टि पृष्ठदृष्टि (पुं०) 1. ऎडि, नळ्ळि. 2. भल्लूक, करडि.

पृष्ठभाग पृष्ठभाग (पुं०) बेन्नु, हिंभाग.

पृष्ठमांसाद पृष्ठमांसाद (वि०) परोक्षदल्लि दूषिसुववनु, हिंदुगडे दोषारोपमाडुववनु. पृष्ठे परोक्षे मांसाद इव।

पृष्ठमांसादन पृष्ठमांसादन (न०) परोक्षदल्लि दूषिसुवुदु. पृष्ठे परोक्षे मांसादनमिव।

पृष्ठवंश पृष्ठवंश (पुं०) बेन्निन एलुबु, बेन्निन मूळे. पृष्ठस्य वंश:।

पृष्ठवाड् पृष्ठवाड् (पुं०) भारवन्नु एळेयुव वृषभ, गाडिय भारवन्नु एळेयुव एत्तु, पळगि सलु नॊगद पार्श्वक्के कट्टल्पडुव एत्तु. पृष्ठं युगपार्श्वं वहति—वह (प्रापणे) "ण्वि:" (३-२-६४)।

पृष्ठवाह्य पृष्ठवाह्य (पुं०) बेन्निन मेले मूटे हॊरुव एत्तु कुदुरे मॊदलादुवु. पृष्ठेन वाह्यं यस्य। "स्थौरी पृष्ठ्य: पृष्ठवाह्य:" अभि० चि०।

पृष्ठशय पृष्ठशय (वि०) मेलुमुखवागि मलगुव, अंगलाचि मलगुव. पृष्ठे शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)।

पृष्ठशृङ्ग पृष्ठशृंग (पुं०) बेन्निनवरेगू कॊंबु बेळेदिरुव कादुहॊत. पृष्ठे शृङ्गोऽस्य। "पृष्ठशृङ्गो वनाज: स्यात्" अभि०चि०।

पृष्ठशृङ्गिन् पृष्ठशृंगिन् (पुं०) 1. भीमसेन. 2. महिष, ऎम्मे. 3. नपुंसक. 4. कुरि, टगरु. "पृष्ठशृङ्गी पुमान् दंशभीरौ षण्ढे वृकोदरे" मेदि०।

पृष्ठोदय पृष्ठोदय (पुं०) पृष्ठोदय लग्नगळु, पृष्ठभागदिंद उदयिसुव लग्नगळु. पृष्ठेन उदयो यस्य। मेष, वृषभ, मिथुन, कर्काटक, धनुस्सु मत्तु मकर इवु निशासंज्ञेयुळ्ळ लग्नगळु. उळिद लग्नगळु दिन संज्ञेयुळ्ळवु. निशा

ಸಂಜ್ಞೆಯ ಲಗ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಥುನ ಲಗ್ನ ಹೊರತು ಉಳಿದವು ಪೃಷ್ಠೋದಯ ಲಗ್ನಗಳು. ಉಳಿದ ಸಿಂಹ ಕನ್ಯಾ ತುಲಾ ವೃಶ್ಚಿಕ ಮತ್ತು ಕುಂಭ ಲಗ್ನಗಳು ಶೀರ್ಷೋದಯ ಲಗ್ನಗಳು. ಮಿಥುನಲಗ್ನವು ಉಭಯ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಲಗ್ನ. "अजो गोपतियुग्मं च कर्किमन्विमृगास्तथा। निशासंज्ञाः स्मृताश्चैते शेषा श्चान्ये दिनात्मकाः। निशासंज्ञा विमिथुनाः स्मृता पृष्ठोदयास्तथा। शेषाः शीर्षोदयाह्येते मीनश्चोभयसंज्ञकः"।

पृष्ठ्य पृ॒ष्ठ्य (पुं०) 1. ಭಾವವನ್ನು ಹೊರಲು ಅಗಲವಾದ ಬೆನ್ನುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವು. प्रशस्तमतिशयितं वा पृष्ठमस्य "यप्" (वा०५-२-१२०)। 'पृष्ठ्यानामपि चाश्वानां बाह्लीकानां जनार्दनः। ददौ शतसहस्राणि कन्याधनमनुत्तमम्" भा० आदि० २४७-४४। (न०) 2. ರಥಂತರ ಬೃಹತ್ ವೈರೂಪ ವೈರಾಜ ಶಾಕ್ವರ ಮತ್ತು ರೈವತಗಳೆಂಬ ಆರು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆರು ದಿನಗಳ ಸಮೂಹ. रथन्तरबृहद्वैरूपवैराजशाक्वररैवताख्यानि षट् पृष्ठाख्यस्तोत्राणि। तद्युक्तान्यहानि लक्षणया पृष्ठानि, तेषां समूहः "यन्" (वा० ४-२-४२)। (वि०) 3. ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿರುವ, ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. पृष्ठे भवः "यत्" (४-३-५५)।

पेचक पे॒चक (पुं०) 1. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. पच्यते दुःखेन—डुपचष् (पाके) "वुन्" (उ० ५-३७)। 2. ಆನೆಯ ಬಾಲದ ಬುಡದ ಸಮೀಪ ಭಾಗ. "पेचको गजलाङ्गूलमूलोपान्ते च कौशिके" मेदि०। 3. ಪರ್ಯಂಕ, ಮಂಚ. 4. ಹೆಣು. 5. ಮೋಘ, ಮೋಡ.

पेचकिन् पे॒चकि॑न् (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. पेचकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

पेचिल पे॒चिल (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. "वराङ्गः पुष्करीशूर्पकर्णसामजपेचिलाः" त्रिकाण्ड०।

पेट पे॒ट (पुं०) ನೀಡಿದ ಬೆರಳುಗಳುಳ್ಳ ಅಂಗೈ.

पेटक पे॒टक (पुं०) 1. ಬೆತ್ತ ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. पिट (शब्दसंघातयोः) "क्वुन्" (उ० २-३२)। 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. 3. ಬಿದಿರು ಬೆತ್ತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬುಟ್ಟಿ. "पेटकः पुस्तकादीनां मञ्जूषायां कदम्बके" मेदि०।

पेटा पे॒टा (स्त्री०) ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. पेटति—पिट (संघाते) "अच्" (३-१-१३४)।

पेटाक पे॒टाक (पुं०) ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. पेटक पृषो०।

पेटिका पे॒टिका (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ.

पेटी पे॒टी॑ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಕೈಪೆಟ್ಟಿಗೆ.

पेत्व पे॒त्व (न०) 1. ಅಮೃತ. 2. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ.

पेय पे॒य (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. पीयते—पा (पाने) कर्म० "यत्" (३-१-९७)। ईत् (६-४-६५)। 2. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. 3. ಎಂಟು ವಿಧ ಆನ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) भोज्यम् (2) पेयम् (3) चूष्यम् (4) लेह्यम् (5) खाद्यम् (6) चर्वणम् (7) निष्पेयम् ಮತ್ತು (8) भक्ष्यम् ಇವು ಎಂಟು ವಿಧ ಅನ್ನಗಳು. (वि०) 4. ಕುಡಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಕುಡಿಯಲ್ಪಡುವ. (स्त्री०) –या –यू० 6. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. 7. ಅನ್ನದ ಅಗಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೆನೆ. "पेयं पातव्यपयसोः पेया श्राणाच्छमण्डयोः" मेदि०।

पेयूष पे॒यू॒ष (न०) 1. ಅಮೃತ, ಸುಧೆ. पीयू (सौत्रधातुः) "ऊषन्" (उ० ४-७६)। बाहु० गुणः। 2. ತುಪ್ಪ, ಘೃತ. 3. ಕರು ಹಾಕಿದ ಏಳು ದಿನಗಳೊಳಗಿನ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು, ಗಿಣ್ಣು ಹಾಲು. "सप्तरात्रप्रसूतायाः क्षीरं पेयूषमुच्यते" हारा०। "शेलुं गव्यं च पेयूषं प्रयत्नेन विवर्जयेत्" मनु० ५-६।

पेरा पे॒रा (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ. "अचलाकीलिनी पेरा बीजसूरत्नसूः स्वसूः" वैज०। 2. ಕತ್ತೆಯು ಮುಟ್ಟಿದ ಆಕಾಶದ ಒಂದು ಭಾಗ. "अताडयन् मृदङ्गांश्च पेराघाऽपूरयन् कलाः" भट्टि० १७-७।

पेरु पे॒रु (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. पीयते रसान्—पीङ् (पाने) "रुः" (उ० ४-१०१)। "तर्षुर्मार्तण्डमुण्डीरपाथिपेरुगभस्तयः" वैज०। 2. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. "मितद्रुः संवरः पेरुः स्तम्भी स्तम्भिर्महोदधिः" वैज०।

पेल पे॒ल (न०) 1. ಗತಿ, ಗಮನ, ಚಲನ. पेलृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಅಂಡಕೋಶ, ವೃಷಣ.

पेलव पे॒ल॒व (पुं०) 1. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯವಾದ, ಮುಟ್ಟಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. "पेलवः पुनरस्पृश्यो जम्भको नृत्तगानवित्" वैज०। (न०) 2. ಮಿಣಸು. "मरिचं पलितं श्यामं वेल्लनं पेलवं कटु" वैज०। (वि०) 3. ಸುಕುಮಾರವಾದ, ಕೋಮಲವಾದ. "कथमातपे गमिष्यसि परिबाधापेलवैरङ्गैः" शाकु० ३-१९। "पदं सहेत भ्रमरस्य पेलवं शिरीषपुष्पं न पुनः पतत्रिणः" कुमा० ५-६। 4. ಕೃಶವಾಗಿರುವ, ತೆಳ್ಳಗಿರುವ. 5. ವಿರಳವಾದ, ಎಡಬಿಟ್ಟಿರುವ.

पेश पेश (पुं०) रूप, आकार.

पेशल पेशल (पुं०) 1. विष्णु, नारायण. पेशं तद्गुलक्ष्यं रामणीयकं लाति गृह्णाति इति पेशलः। गजेन्द्रनन्नु संरक्षिसलु संभ्रमदिंद वेगवागि बरुत्तिरुवाग पुष्पमाले आभरण मत्तु पीताम्बर गळु मैयिंद जारिबीळुत्तिद्दरू अदू सुंदर वागि सयनमनोहरवागि काणुत्तिद्दुदुंद परमात्मनु वेशलनु. "त्वरातिशयतः स्रस्तस्रग्भूषाम्बरसुन्दरः। गजेन्द्ररक्षासमये योऽसौ स्यात् पेशलः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "अक्रूरः पेशलो दक्षः" वि० स०। (वि०) 2. मृदुवाद, कोमलवाद. पिश (अवयवे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। पेशं रूपं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "सा संन्यस्ताभरणमत्रला पेशलं धारयन्ती शय्योत्सङ्गे निहितमसकृद्दुःखदुःखेन गात्रम्" मेघ० २-३०। 3. कृशवाद, तेळु वाद. "एषा त्वया पेशलमध्ययापि घटाम्बुमंत्रर्धित-बालचूता" रघु० १३-३४। 4. सुंदरवाद, चेलुवाद, मनोहरवाद. 5. दक्ष, समर्थ, चतुर. 6. मधुरवाद, इंपाद. "वकुलपुष्परसासवपेशल-ध्वनिरगान्निरगान्मधुपावलिः" माघ० ६-७। 7. धूर्त, वंचक, मोसगार.

पेशस् पेशस् (न०) 1. रूप, आकार. 2. स्वर्ण, चिन्ह. 3. कोश.

पेशस्कृत् पेशस्कृत् (वि०) ऒंदु कृमि, कीटु. पेशः रूपान्तरं स्वगृहीतकीटस्य करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "कीटः पेशस्कृतं ध्यायन् कुड्यां तेन प्रवेशितः। याति तत्सात्मतां राजन् पूर्वरूपमसंत्यजन्" भाग० ११-९-२३।

पेशि पेशि (स्त्री०) 1. मांसद तुंडु. 2. मांस खंड, मांसद मुद्दे. 3. वज्रायुध. 4. मोट्टे, तत्ति. 5. कश्यिय ओरे. 6. गर्भपिंड. पिश (अवयवे) "इन्" (उ० ४-११९)। वा "ङीष्" (गं० ४-१-४५)। पेशी पेशि. "पेशी सुपक्वकलिले मांस्यां सङ्गपिधानके। मांसपिण्डचामण्डभेदे" मेदि०। 7. गर्भकोश. 8. हण्णागिरुव मोग्गु, बलित मोग्गु.

पेशीकोश पेशीकोश (पुं०) अंडकोश, हक्कियतत्ति. पेश्याः कोशः। "पेशीकोशो द्विहीनेऽण्डम्" अम०।

पेष पेष (पुं०) 1. अरेयुवुदु, पुडिमाडुवुदु. 2. हिट्टुमाडुवुदु. पिष्लृ (संचूर्णने) "घञ्" (३-३-१८)।

पेषक पेषक (त्रि०) 1. अरेयुववनु, पुडिमाडुववनु. 2. हिट्टुमाडुववनु, बीसुववनु. पिष्लृ (संचूर्णने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

पेषण पेषण (न०) 1. अरेयुवुदु, पुडिमाडुवुदु. पिष्लृ (संचूर्णने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. बीसुविके, हिट्टुमाडुविके. 3. अरेयुव कल्लु, कल्लुपत्ति, औषध मोदलाद.वन्नु अरेयुव गुंडु कल्लु. पिष्लृ अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. बीसुव कल्लु. (वि०) 5. अरेयुव, पुडिमाडुव.

पेषणि पेषणि (स्त्री०) 1. बीसुव कल्लु, हिट्टुमाडुव कल्लु. 2. अरेयुव कल्लु, पुडिमाडुव कल्लु. पिष्लृ (संचूर्णने) "अनिः" बाहु०। स्त्रियां वा "ङीष्" (वा० ४-१-४५)। **-णी -ण्यै.**

पेषणीय पेषणीय (वि०) 1. अरेयल्पडुव, पुडिमाडल्पडुव. 2. बीसल्पडुव. पिष्लृ (सञ्चूर्णने) "अनीयर्" (३-१-९६) 3. अरेयबेकाद 4. बीस बेकाद. "तव्यः" (३-१-९६)। पेष्टव्यम् पेषणमात्रम्.

पैङ्गल पैंगल (पुं० ब० व०) 1. पिंगळ मुनिय गोत्रदवर शिष्यरु. पिङ्गलस्य गोत्रापत्यं "यञ्" (४-१-१०५)। पैङ्गल्यस्य छात्राः "अण्" (४-२-१११)। 2. प्रभव मोदलाद अरवत्तु संवत्सरगळल्लोंदु.

पैङ्गल्य पैंगल्य (पुं०) पिंगळ मुनिय गोत्रदल्लि हुट्टिदवनु. पिङ्गलस्य गोत्रापत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)।

पैङ्गि पैंगि (पुं०) पिंग मुनियं मग. पिङ्गस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

पैठर पैठर (वि०) मडकेयल्लि बेयिसल्पट्ट अन्न वुंटादुदु. पिठरे संस्कृतम् "अण्" (४-२-१६)।

पैण्डिन्य पैंडिन्य (न०) परान्नदिंद जीविसुविके, भिक्षेयिंद माडुव जीवन. पिण्डं परपिण्डं भक्षयत-यास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। पिण्डिनो भावः "ष्यञ्" (४-१-१२४)।

पैतामह पैतामह (वि०) 1. पितामहन संबंधवाद. पितामहस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. तात निंद बंद, तातन कालदिंद बंद. "नास्ति पित्रार्जितं किञ्चित् न मया किञ्चिदर्जितम्। अस्ति

मे हास्तशैलाग्रं वस्तु पैतामहं धनम्" वेरा० पं०। 3. ब्रह्मन संबंधवाद. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–मही –मह्ी.** "अयोध्या सृष्टलोकेव सद्यः पैतामही तनुः" रघु० १५-६०।

पैतृक पैतृक (वि०) 1. पितृसंबंधवाद, तंदेयिंद बंद. पितुरागतम् "ठञ्" (४-३-७८)। "पैतृकं तु पिता द्रव्यमनवाप्तं यदाप्नुयात्। न तत्पुत्रैः भजेत्सार्धमकामः स्वयमार्जितम्" मनु० ९-२०९। 2. तंदेयं संबंधवाद. पितुरिदम् "ठञ्"। "वितानसहितं तत्र भेजे पैतृकमासनम्" रघु० १७-२८।

पैतृमत्य पैतृमत्य (पुं०) कन्यावस्थेयल्लि हुट्टिदवनु, विवाहवागुवुदक्के मुंचे तंदेय मनेयल्लिरुव कन्येयल्लि हुट्टिदवनु. पितृमत्या अनूढायाः कन्यायाः अपत्यम् "ण्यः" (४-१-१५१)।

पैतृष्वसेय पैतृष्वसेय (पुं०) सोदरतंदेय मग, तंदेय सहोदरिय मग. पितृष्वसुरपत्यम् "ढक्" (४-१-१३३)। ऋकारस्य लोपश्च। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–यी –यी.** "पैतृष्वसेयीं भगिनीं स्वसीयां मातुरेव च" मनु० ११-१७१।

पैतृष्वस्रीय पैतृष्वस्रीय (पुं०) सोदरतंदेय मग, तंदेय सहोदरिय मग. पितृष्वसुरपत्यम् "छण्" (४-१-१३२)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–स्वस्रीया –स्वस्रीया.**

पैत्त पैत्त (वि०) पित्तसंबंधवाद, पित्तदिंद उंटाद. पित्तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

पैत्तल पैत्तल (वि०) हित्तालेयिंद माडल्पट्ट.

पैत्तिक पैत्तिक (वि०) पित्तदिंद उंटाद (व्याधि). पित्तेन निर्वृत्तः "ठक्" (५-१-७९)।

पैत्र पैत्र (न०) 1. पितृतीर्थ, पितृसंबंधवाद तीर्थ, पितृगळन्नु उद्देशिसि अंगुष्ठ मत्तु तर्जनिगळ मध्ये बिडुव तीर्थ. पितॄणामिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "मध्येऽङ्गुष्ठाङ्गुल्योः पैत्रम्" अम०। 2. पितृगळ दिवस मास मत्तु वर्ष. मनुष्यर ऒंदु तिंगळु पितृगळिगे अहोरात्ररूपवाद ऒंदु दिन. [कृष्णाष्टमियु अर्धदल्लि सूर्योदयवू अमावास्येय दिन मध्याह्नवू शुक्लाष्टमिय दिन सूर्यास्तवू हुण्णिमेयु कॊनेयल्लि अर्धरात्रियू आगुवुदु.] "मासेन स्यादहोरात्रः पैत्रो वर्षेण दैवतः" अम०। मनुष्यर मूववत्तु (30) तिंगळु पितृगळिगे ऒंदु तिंगळु. मनुष्यर मुन्नूर अरवत्तु (360) तिंगळु अथवा हत्तु साविरद ऎंटुनूरु (10,800) दिनगळु पितृगळिगे ऒंदु वर्ष.

पैप्पल पैप्पल (वि०) पिप्पलवृक्ष संबंधवाद, अरळि मरदिंद माडल्पट्ट. पिप्पलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "पाणौ कार्मुकमक्षसूत्रवलयं दण्डोऽपरः पैप्पलः" म० वी० १-१८।

पैशाच पैशाच (पुं०) 1. ऎंटु विध विवाहगळल्लॊंदु विध. पिशाचस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। कन्येय ऒप्पिगॆयिल्लदे, मलगिरुवाग मद्यपानादिगळिंद मत्तळागिरुवाग अथवा आत्मरक्षणेगू असमर्थळागिरुवाग बलात्कारवागि माडिकॊळ्ळुव विवाहवु पैशाचवु. ऎंटु विध विवाहगळल्लि इदु बहळ नीचवादुदु. इदु बहळ पापहेतु. "सुप्तां मत्तां प्रमत्तां वा रहो यत्रोपगच्छति। स पापिष्ठो विवाहानां पैशाचः प्रथितोऽधमः" मनु० ३-३४। 2. पिशाचि. पिशाच स्वार्थे "अण्" (५-३-११७)। (वि०) 3. पिशाच संबंधवाद. (न०) 4. कोपदिंद माडुव दान.

पैशुन्य पैशुन्य (न०) चाडिकोरतन, चाडियन्नु हेळुवुदु, ऒब्बन विषयदल्लि दोषवन्नु हेळुवुदु. पिशुनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पैशुन्यं साहसं द्रोह ईर्ष्यासूयार्थदूषणम्" मनु० ७-४८।

पैष्ट पैष्ट (वि०) पिष्टसंबंधवाद, हिट्टिनिंद तयारिसल्पट्ट. पिष्टस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

पैष्टी पैष्टी (स्त्री०) ऒंदु विध मद्य.

पो पो (वि०) 1. शुद्धवाद. 2. शुद्धमाडुव.

पोगण्ड पोगण्ड (पुं०) 1. ऐदरिंद हत्तु वर्ष वयस्सिनॊळगिन हुडुग. पोः शुद्धो गण्डो यस्य। "पोगण्डः पञ्चमादब्दादर्वाक् च दशमाब्दतः" हला०। (वि०) 2. अंगहीननादवनु, यावुदादरॊंदु अंगदल्लि कॊरतॆयुळ्ळवनु.

पोट पोट (पुं०) 1. निवेशन, मनेयन्नु कट्टुव जाग, गृहनिर्माणद भूमि. पुट (संश्लेषणे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. बॆरसुवुदु, ऒट्टिगे सेरिसुवुदु. पुट भावे "घञ्" (३-३-१८)।

पोटगल ಪೋಟಗಲ (पुं०) 1. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು, ಕಾಶತೃಣ. 2. ನಾಣಲಗಿಡ, ಲಾಳದ ಗಿಡ. 3. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. पुटेन संश्लेषेण गलति—गल (अदने) गालयति वा—गल (प्रस्रवणे) णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "अथ पोटगलः पुंसि नले च काशमत्स्ययोः" मेदि०।

पोटा ಪೋಟಾ (स्त्री०) ಪುರುಷಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. पोटयति—पुट (भाषार्थे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

पोड्ड ಪೋಡ್ಡು (पुं०) ತಲೆಬಿಪ್ಪಿನ ತಳಭಾಗ.

पोत ಪೋತ (पुं०) 1. ಮಗು, ಶಿಶು. 2. ಮರಿ. पुनाति—पूञ् (पवने) "तन्" (उ० ३-८६)। "इष्टात्मजः सपदि सान्वय एव देवः शार्दूलपोतमिव यं परिपुष्य नष्टः" मुद्रा० २-८। 3. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 4. ನಿವೇಶನ, ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜಾಗ. 5. ನೌಕೆ, ಚಿಕ್ಕ ಜಹಜು, ಹರಿಗೋಲು. पवते वातेन। "पोतो दुस्तरवारिराशितरणे" हितो० २-१६५। "पोतभूतांस्त्रिकूटस्य पोतानीतानमन्यत" याद० २२-१९०। 6. ಹತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಆನೆ. "पञ्चवर्षो गजो बालः पोतस्तु दशवर्षकः" वैज०। 7. ಹುಲಿಯ ಜ್ವರ. "उष्ट्रे लसोऽभितापोऽश्वे व्याघ्रे पोतो गवीश्वरः" वैज०। "पोतः शिशौ वह्नित्रे च गृहस्थाने च वाससि" मेदि०।

पोतक ಪೋತಕ (पुं०) 1. "पोत" ಪದದ ಅರ್ಥ. (स्त्री०) -की -कं. 2. ಹೆಣ್ಣುಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. "कलविङ्कस्त्वसौ पीतमुण्डः श्यामा तु पोतकी" वैज०।

पोतन ಪೋತನ (वि०) 1. ಪವಿತ್ರವಾದ. 2. ಪವಿತ್ರ ಗೊಳಿಸುವ.

पोतरक्ष ಪೋತರಕ್ಷ (पुं०) ಹಡಗಿನ ಲಂಗರು. पोतं रक्षति—रक्ष (पालने) "अण्" (३-२-१)।

पोतवणिक् ಪೋತವಣಿಕ್ (पुं०) 1. ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವರ್ತಕ, ಹಡಗಿನ ಮೂಲಕ ವಿದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ವರ್ತಕ. पोतेन वणिक्। 2. ಹಡಗಿನ ವರ್ತಕ, ಹಡಗಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು. पोतस्य वणिक्।

पोतवाह ಪೋತವಾಹ (पुं०) ನೌಕೆಯ ಚಾಲಕ, ಹಡಗನ್ನು ನಡಸುವವನು. पोतं वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

पोताच्छादन ಪೋತಾಚ್ಛಾದನ (न०) ಪಟಗೃಹ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ. पोतवदाच्छादनम्। "पोताच्छादनमाहुस्तु वरकमथ वस्त्रकुट्टिमं कवयः" हारा०।

पोतादान ಪೋತಾದಾನ (न०) ಸಣ್ಣ ಮೀನುಗಳ ಗುಂಪು, ಮೀನು ಮರಿಗಳ ಸಮೂಹ. पोता आधीयन्तेऽत्र—आ+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "क्षुद्राण्डमत्स्यसंघातः पोतादानमथो झषाः" अम०।

पोत्र ಪೋತ್ರ (न०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 2. ವಜ್ರಾಯುಧ. 3. ಹಂದಿಯ ಮೂತಿ. 4. ನೇಗಿಲಿನ ಮುಖಭಾಗದ ತುದಿ. पूयतेऽनेन—पूञ् (पवने) "ष्ट्रन्" (३-२-१८३)। "पोत्रं वस्त्रे मुखाग्रे च सूकरस्य हलस्य च" विश्व०। "पोत्रं वज्रे मुखाग्रे च सूकरस्य हलस्य च" मेदि०। 5. ಹಡಗು, ಜಹಜು.

पोत्रायुध ಪೋತ್ರಾಯುಧ (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ.

पोत्रिन् ಪೋತ್ರಿನ್ (पुं०) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. पोत्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. "लुलायः कासरः शृङ्गी हेरम्बः कृष्णशृङ्गकः। जरन्तः कलुषः पोत्री" वैज०।

पोथकी ಪೋಥಕೀ (स्त्री०) ಕಣ್ಣುರೆಪ್ಪೆಯ ಮೇಲೇಳುವ ಕೆಂಪು ಮೊಡವೆ, ನವೆ ಮತ್ತು ಸೋರುವಿಕೆ ಇವುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ರೆಪ್ಪೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೆಂಪು ಗುಳ್ಳೆ. "कण्डूस्रावान्विता गुर्व्यो रक्तसर्षपसन्निभाः। पिडकाश्च रुजावत्यः पोथक्य इति संज्ञिताः" सुश्रुत०।

पोलिका ಪೋಲಿಕಾ (स्त्री०) ರವೆ ಅಥವಾ ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟಿನ ಪೂರಿ ರೊಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದುವು. "कुर्यात्समितयातीव तन्वी पर्पटिका ततः। स्वेदयेत्तप्तके तां तु पोलिकां तां विदुर्बुधाः। तां खादेल्लप्सिकायुक्तां तस्यां मण्डकवद्गुणाः"।

पोलिन्द ಪೋಲಿಂದ (पुं०) ಹಡಗಿನ ಒಂದು ಭಾಗ, ಹಡಗಿನ ಪಟಗಳ ಆಶ್ರಯಕ್ಕಾಗಿ (ಹಡಗಿನ) ಅಡಿಯಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ ಉದ್ದವಾದ ಕಂಬ. "पादारकः स्यात् पोलिन्दः" त्रिकाण्ड०।

पोली ಪೋಲೀ (स्त्री०) "पोलिका" ಪದದ ಅರ್ಥ. "पोली पूपाली चर्पटी च सा" त्रिकाण्ड०।

पोष ಪೋಷ (पुं०) 1. ಪೋಷಿಸುವುದು, ಸಾಕುವುದು. पुष (पुष्टौ) "घञ्" (३-३-१८)। "अर्थैरापादितैर्गुर्व्या हिंसयेतस्ततश्च तान्। पुष्णाति येषां पोषेण शंपभुग्यात्यधः स्वयम्" भाग० ३-३०-१०। 2. ಬೆಳವಣಿಗೆ, ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವಿಕೆ.

पोषक ಪೋಷಕ (वि०) 1. ಸಲಹುವವನು, ಪೋಷಿಸುವವನು, ಸಾಕುವವನು. पुष (पुष्टौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಬೆಳಸುವವನು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವವನು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವನು;

पोषण पोषण (न०) 1. साकುವುದು, ಸಲಹುವುದು. पुष (पुष्टौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. "तद्वद्द्विजातिशुश्रूषा पोषणं क्रयविक्रयौ"। 3. ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು, ತೋರಿಸುವುದು.

पोषणीय पोषणीय (वि०) 1. ಸಾಕಲ್ಪಡುವ, ಸಲಹಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಾಕಬೇಕಾದ, ಸಲಹಬೇಕಾದ. 3. ಸಾಕಲು ಅರ್ಹವಾವ. पुष (पुष्टौ) कर्मणि "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 7. ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ, ತೋರಿಸಲ್ಪಡುವ, 8. ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕಾದ, ತೋರಿಸಬೇಕಾದ. 9. ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

पोषत् पोषत् (वि०) ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ.

पोषयित्नु पोषयित्नु (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. पुष (पुष्टौ) + णिच् "इत्नुच्" (उ० ३-२)। (वि०) 2. ಪೋಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು, ಸಾಕುವವನು.

पोषित पोषित (वि०) 1. ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಲಹಲ್ಪಟ್ಟ. पुष (पुष्टौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

पोषितृ पोषितृ (वि०) 1. ಸಾಕುವವನು, ಸಲಹುವವನು. पुष (पुष्टौ) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಬೆಳಸುವವನು.

पोषिन् पोषिन् (वि०) 1. ಸಾಕುವವನು, ಸಲಹುವವನು. पुष (पुष्टौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಬೆಳಸುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–णी –न्.**

पोष्टृ पोष्टृ (वि०) ಸಾಕುವವನು, ಸಲಹುವವನು. पुष (पुष्टौ) दिवा० "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–ष्ट्री –ष्ट्रि.**

पोष्य पोष्य (वि०) 1. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ, ಸಲಹಲ್ಪಡುವ. पुष (पुष्टौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಕಾಪಾಡಬೇಕಾದ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಲಹಬೇಕಾದ. 3. ಸಾಕಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಸಲಹಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ.

पोष्यपुत्र पोष्यपुत्र (पुं०) ಸಲಹಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಪುತ್ರನಾಗಿರುವವನು. पोष्यः पुत्रः। ಇವನು ದತ್ತಪುತ್ರ, ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನು ತನ್ನ ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಯೋಗ್ಯನಾದವನನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "अपुत्रेण सुतः कार्यो यादृक् तादृक् प्रयत्नतः। पिण्डोदकक्रियाहेतोर्नामसंकीर्तनाय च"।

पोष्यवर्ग पोष्यवर्ग (पुं०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಬಂಧುಜನರು. पोष्याणां पालनीयानां वर्गः। ತಾಯಿ, ತಂದೆ, ಗುರು, ಪತ್ನಿ, ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದು ಬಂದು ಸೇರಿದವನು, ಮಕ್ಕಳು, ಅಭ್ಯಾಗತ (ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಬಂದವನು), ಅತಿಥಿ (ಆಹ್ವಾನವಿಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಬಂದವನು) ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಈ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಪೋಷ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. "माता पिता गुरुः पत्नी त्वपत्यानि समाश्रिताः। अभ्यागतोऽतिथिश्चाग्निः पोष्यवर्गा अमी नव" काशीखं०। ಇವರನ್ನು ಸಲಹದಿದ್ದರೆ ಮಹಾಪ್ರತ್ಯವಾಯ.

पौंश्चलेय पौंश्चलेय (पुं०) ಪುಂಶ್ಚಲಿಯ ಮಗ, ಸ್ವೈರಿಣಿಯ ಮಗ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿಯ ಮಗ. पुंश्चल्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–लेयी –लेयि.**

पौंश्चल्य पौंश्चल्य (न०) ವ್ಯಭಿಚಾರ, ಹಾದರಗಿತ್ತನ. पुंसो भर्तुः सकाशात् चलति पुरुषान्तरं गच्छति इति पुंश्चली – तस्याः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पौंश्चल्याच्चलचित्ताच्च नैस्नेह्याच्च स्वभावतः। रक्षिता यत्नतोऽपीह भर्तृष्वेता विकुर्वते" मनु० ९-१५।

पौंसवन पौंसवन (न०) ಪುಂಸವನವೆಂಬ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. पुंसवन स्वार्थे "अण्"।

पौंस्न पौंस्न (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಮಗ. पुंसोऽपत्यम्– पुंस् "स्नञ्" (४-१-८७)। 2. ಪುರುಷರ ಸಮೂಹ. पुंसां समूहः। 3. ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಇರುವ, पुंसि भवः। 4. ಪುರುಷನಿಂದ ಬಂದ. पुंस आगतः। 5. ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. पुंसि जातः। (न०) 6. ಪುಂಸ್ತ್ವ. पुंसो भावः। 7. ಧೈರ್ಯ. (वि०) 8. ಪುರುಷನನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾವ. पुमांसमर्हति। ಇತ್ಯಾದಿ. स्त्रियां "ङीप्" (वा० ४-१-१५)। **पौंस्नी पौंस्नि.** "संगच्छ पौंस्नि स्त्रैणं मां युवानं तरुणी शुभे। राघवः प्रोष्य पापीयान् जहीहि तमकिंचनम्" भट्टि० ५-११।

पौगण्ड पौगण्ड (न०) 1. ಐದರಿಂದ ಹತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನೊಳಗಿನ ಅವಸ್ಥೆ, ಬಾಲ್ಯ, ಶೈಶವ. पोगण्डस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "कौमारं पञ्चमाब्दान्तं पौगण्डं दशमावधि। कैशोरमापञ्चदशात् यौवनञ्च

ततः परम्"। (वि०) 2. पोगंडावस्थेयोळ्ळ (बालक).

पौण्डरीक पौण्डरीक (पुं०) 1. ऒंदु यागद. (न०) 2. ऒंदु विध कुष्ठरोग. पुण्डरीकमिव —पुण्डरीक "अण्" (५-३-१०७)। (वि०) 3. बिळियु तामरे हूविनिंद निर्मितवाद, बिळियु तामरेय संबंध वाद. पुण्डरीकस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अविरलमिव दाम्ना पौण्डरीकेण नद्धः" मालती० ३-१६।

पौण्ड्यं पौण्ड्यम् (न०) बिळि नैदिलेय गेड्डे.

पौण्ड्र पौण्ड्र (पुं०) 1. ऒंदु देश. 2. पौण्ड्र देशद दोरे. 3. पौण्ड्र देशद जनरु. पौण्ड्रोऽस्य अभिजनस्तस्य राजा वा। 4. भीमसेनन शंखि. "पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः" गीता १-१५। 5. सुतनुवेंब पत्नियल्लि हुट्टिद वसुदेवन ऒब्ब मग. स्वार्थे "कन्"। **पौण्ड्रकः** पौण्ड्रकः. 6. पट्टे यिरुव कब्बु. 7. उपनयनादि क्रियालोपदिंद भ्रष्टनाद क्षत्रियरु.

पौतव पौतव (न०) ऒंदु अळतॆ. पुनाति—पूञ् (पवने) "तुन्" बाहु०। "तुलाद्यैः पौतवं मानम्" अभि० चि०।

पौत्तिक पौत्तिक (न०) जेनुतुप्प. पुत्तिकाभिः मधुमक्षिकाभिः निर्वृत्तम्–पुत्तिका "टञ्" (५-२-७९)।

पौत्र पौत्र (पुं०) पुत्रन मग, मगन मग, मॊम्मग. पुत्रस्यापत्यम् "अञ्" (४-१-१०४)। "पौत्रदौहित्रयोर्लोके विशेषो नोपपद्यते। दौहित्रोऽपि ह्यमुत्रैनं सन्तारयति पौत्रवत्" मनु० ९-१३९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पौत्री** पौत्री. मॊम्मगळु.

पौत्रकेय पौत्रकेय (पुं०) पुत्रिकेय मग. पुत्रिकाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। पुत्रिकेयल्लि हुट्टुव मग. [विवरक्कॆ "पुत्रिका" पदवल्लि नोडि.]

पौनःपुनिक पौनःपुनिक (वि०) मत्तॆ मत्तॆ संभविसुव, मत्तॆ मत्तॆ उंटागुव. पुनः पुनः "ठञ्" (४-३-११)।

पौनःपुन्य पौनःपुन्य (न०) 1. मत्तॆ मत्तॆ. पुनः पुनः. पुनः पुनः स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। 2. मत्तॆ मत्तॆ माडुवुदु, एडॆबिडदॆ पुनः पुनः माडुवुदु. पुनः पुनः भावे "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

पौनरुक्त पौनरुक्त्य (वि०) मत्तॆ हेळुवुदु. ऒंदु सल हेळिदुदन्नु मत्तॆ हेळुवुदु. पुनरुक्तस्य भावः "अण्" (४-३-७३)। प्रयोजनविल्लदॆ मत्तॆ हेळुवुदु. "ष्यञ्" (५-१-१२४)। **पौनरुक्त्यम्** पौनरुक्त्यम्.

पौनर्भव पौनर्भव (पुं०) 1. हन्नेरडु विध पुत्ररल्लि ऒब्ब, एरडनेयु सल मदुवेयादवळ मग. पुनर्भवोऽपत्यम् "अञ्" (४-१-१०४)। "या पत्या वा परित्यक्ता विधवा वा स्वयेच्छया। उत्पादयेत् पुनर्भूत्वा स पौनर्भव उच्यते" मनु० ९-१७५। स्त्रियां **–भवा –भवा**. 2. एरडनेयु सल मदुवेयादवळ पति, ऋतुमतियागदिरुवाग मत्तॊब्ब पतियन्नु आश्रयिसिदवनॆ अथवा तन्न पतियन्नु तॊरॆदु मत्तॊब्बनन्नु आश्रयिसिद्दु मत्तॆ अवनन्ने सेरिदवनॆ पुनः विवाहवागबेकु. आग आ पतियु पौनर्भव नागुवनु. "सा चेदक्षतयोनिः स्याद्गतप्रत्यागतापि वा। पौनर्भवेन भर्त्रा सा पुनः संस्कारमर्हति" मनु० ९-१७६।

पौर पौर (वि०) 1. नगरदल्लि वासिसुववनु, पट्टण दल्लिरुववनु. पुरे भवः "अण्" (४-३-५३)। "दक्षाः क्रियासु पुरुषाः पौरा योषितो वनदेवताः" कुमा० ६-३९। 2. पट्टणसंबंधवाद, नगरक्कॆ संबंधिसिद. पुरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. पूर्वदिक्किनल्लि इरुव. 4. पूर्व देशदल्लिरुव. 5. पुरातनकालद. पुरो भवः "अण्" (४-३-५३)। (न०) 6. काचॆ हुल्लु. "पौरं त्रिषु पुरोद्भूते कत्तृणे तु नपुंसकम्" मेदि०।

पौरकार्य पौरकार्यम् (न०) पुरजनर कार्य, नगरवासिगळिगॆ संबंधिसिद कॆलस, पट्टणिगर योग क्षेमद कार्य. "यत्प्रत्यवेक्षितं पौरकार्यमार्येण तत्पत्रमारोप्य दीयतामिति" शाकु० ६।

पौरन्दर पौरन्दर (न०) 1. इंद्रदेवतेयवाद ज्येष्ठानक्षत्र. पुरन्दरो देवतास्य "अण्" (४-२-२४)। "पौरन्दरेऽतिशूराः कुलवित्तयशोऽन्विताः परस्वहृतः" बृहत्सं० १५-१६। (वि०) 2. इंद्रन संबंधवाद. पुरन्दरस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–री –रि**. "पौरन्दरीं दिशमनूरुनिबद्धरागाम्" याद० १९-७२।

पौरव ಪೌರವ (पुं०) 1. ಯಯಾತಿಯ ಮಗನಾದ ಪೂರುವಿನ ಮಗ. पूरोरपत्यम् "अण्" (वा० ४-१-१६६)। (वि०) 2. ಪೂರುವಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "कः पौरवे वसुमतीं शासति शासितरि दुर्विनीतानाम्" शाकु० १-२१। 3. ಪೂರುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. पूरु "अण्" (४-३-१२०)।

पौरस्त्य ಪೌರಸ್ತ್ಯ (वि०) 1. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ. पुरो भवः "त्यक्" (४-२-९८)। 2. ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "पौरस्त्यो वा सुखयति मरुत्साधुसंवाहनाभिः" मालती० ९-२५। 3. ಮೊದಲ ನೆಯ. 4. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. "पौरस्त्यशैलं जनतोपनीतां गृहम्" नैष० ८-५२। 5. ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ.

पौराणिक ಪೌರಾಣಿಕ (पुं०) 1. ಪುರಾಣಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. 2. ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. पुराणं वेत्त्यधीते वा "ठक्" (वा० ४-२-६०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-की -कीः.**

पौरुकुत्स ಪೌರುಕುತ್ಸ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕ ಋಷಿ.

पौरुष ಪೌರುಷ (न०) 1. ಪುರುಷತ್ವ, ಗಂಡಸುತನ. पुरुषस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः। प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु" गीता ७-८। 2. ಪುರುಷನ ಕಾರ್ಯ, ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಯತ್ನ. पुरुषस्य कर्म "अञ्" (५-१-१२९)। "दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽत्र दोषः" पञ्चतं १-३९२। 3. ಶಕ್ತಿ, ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ. "उपकूलं स कालिन्द्याः पुरीं पौरुषभूषणः" रघु० १५-२८। (त्रि०) 4. ತೋಳುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಚಾಚಿರುವ ಪುರುಷನ ಅಳತೆ, ಒಂದು ಪುರುಷಪ್ರಮಾಣ. पुरुषः प्रमाणमस्य "अण्" (५-२-३८)। "ऊर्ध्वविस्तृतदोःपाणिर्नृमाने पौरुषं त्रिषु" अम०। (वि०) 5. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಹೊರುವಷ್ಟು ಭಾರ. "पणं यानं तरे दाप्यं पौरुषोऽर्धपणं तरे" मनु० ८-४०४।

पौरुषेय ಪೌರುಷೇಯ (पुं०) 1. ಪುರುಷರ ಸಮೂಹ, ಅನೇಕ ಜನರ ಗುಂಪು. पुरुषाणां समूहः "ढञ्" (वा० ५-१-१०)। "रत्नस्तम्भेषु संक्रान्तप्रतिमास्ते चकाशिरे। एकाकिनोऽपि परितः पौरुषेयवृता इव" माघ० २-४। 2. ಪುರುಷನ ವಧೆ. पुरुषस्य वधः "ढञ्" (वा० ५-१-१०)। 3. ಪುರುಷನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. पुरुषेण कृतम् "ढञ्" (वा० ५-१-१०)। 4. ಪುರುಷನ ವಿಕಾರ. "ढञ्" (वा० ५-१-१०)।

पौरुहूत ಪೌರುಹೂತ (वि०) ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. पुरुहूतस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अस्याधिज्ये धनुषि विजयं पौरुहूते च वज्रे" शाकु० २-१५।

पौरोगव ಪೌರೋಗವ (पुं०) ಪಾಕಶಾಲೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷ. ಮಹಾನಸದ (ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯ) ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನಡಸುವವನು (ಅಧಿಕಾರಿ). पुरः पूजिता गौः भूमिः पुरोगवी-तस्या अयम् "अण्" (४-३-१२०)। पुरोऽग्रे पाच्यवस्तुषु गौर्नेत्रम् यस्य पुरोगुः—"अण्" (५-४-३८) वा। "पौरोगवस्तदध्यक्षः" अम०।

पौरोडाश ಪೌರೋಡಾಶ (पुं०) ಪುರೋಡಾಶದ ಆಹುತಿಯ ಮಂತ್ರ. पुरोडाशसहचरितो मन्त्रः पुरोडाशः—स एव पौरोडाशः ज्ञाद्यण् (५-४-३८)।

पौरोडाशिक ಪೌರೋಡಾಶಿಕ (पुं०) ಪುರೋಡಾಶದ ಆಹುತಿಯ ಮಂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. पुरोडाशसहचरितो मन्त्रः पुरोडाशः स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। ततः "ष्ठन्" (४-३-७०)। पुरोडाशशब्दात् "ष्ठन्"। **पुरोडाशिकः पुरोडाशिकः.**

पौरोभाग्य ಪೌರೋಭಾಗ್ಯ (न०) ದೋಷವನ್ನೇ ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವುದು, ದೋಷವನ್ನೇ ಹುಡುಕಿ ಹೇಳುವುದು. पुरोभागिनो भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "प्रियोपभोगचिह्नेषु पौरोभाग्यमिवाचरन्" रघु० १२-२२।

पौरोहित्य ಪೌರೋಹಿತ್ಯ (न०) ಪುರೋಹಿತನ ಭಾವ ಅಥವಾ ಪುರೋಹಿತನ ಕಾರ್ಯ, ಪುರೋಹಿತತನ ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು. पुरोहितस्य भावः कर्म वा "यक्" (५-१-१२८)। "नरकाय मतिस्ते चेत् पौरोहित्यं समाचर" पञ्चतं० २-७०।

पौर्णमास ಪೌರ್ಣಮಾಸ (पुं०) ಪೂರ್ಣಮಿಯ ದಿನ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಾಗ. पौर्णमास्यां भवः "अण्" (४-३-१६)। "दर्शपौर्णमासाभ्यां यजेत" श्रुतिः।

पौर्णमासिक ಪೌರ್ಣಮಾಸಿಕ (वि०) ಪೂರ್ಣಮಿಯ ದಿನದ ಯಾಗ. पौर्णमास्यां भवः "ठञ्" (४-३-११)।

पौर्णमासी ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ (स्त्री०) ಪೂರ್ಣಮಿ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. पूर्णो मासोऽस्याम्, ततः "अण्" (वा०

७-३-२३)। पूर्णो माश्चन्द्रमाः तस्येयमिति वा। "ङीप्" (४-१-१५)।

पौर्णमी ಪೌರ್ಣಮೀ (स्त्री०) ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. पूर्णश्चन्द्रो मीयतेऽत्र—माङ् (माने) "कः" (वा० ३-३-५८)।

पौर्व ಪೌರ್ವ (वि०) 1. ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 2. ಹಿಂದಿನದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. पूर्वस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

पौर्वापर्य ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯ (न०) ಹಿಂದು ಮುಂದಿನ ಸಂಬಂಧ. पूर्वापरयोर्भवः "ष्यञ्" (४-१-१२४)।

पौर्वाह्णिक ಪೌರ್ವಾಹ್ಣಿಕ (वि०) ಪೂರ್ವಾಹ್ಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಪೂರ್ವಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. पूर्वाह्ण "ठञ्" (४-३-११)। "पराशरं मुनिवरं कृतपौर्वाह्णिकक्रियम्। मैत्रेयः परिपप्रच्छ प्रणिपत्याभिवाद्य च" वि० पु० १।

पौर्विक ಪೌರ್ವಿಕ (वि०) ಹಿಂದಿನ, ಪೂರ್ವಕಾಲದ. पूर्वस्मिन् काले भवः "ठञ्" (४-३-११)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पौर्विकी** ಪೌರ್ವಿಕೀ. "पौर्विकीं संस्मरन् जातिं ब्रह्मैवाभ्यस्यते पुनः" मनु० ४-१४९।

पौलस्त्य ಪೌಲಸ್ತ್ಯ (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. 2. ರಾವಣ. 3. ವಿಭೀಷಣ. पुलस्तेर्गोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)। "पौलस्त्यः कथमन्यदारहरणे दोषं न विज्ञातवान्" पञ्चतं० २-४। 4. ಕುಂಭಕರ್ಣ. "निर्ययावथ पौलस्त्यः पुनर्युद्धाय मन्दिरात्" रघु० १२-८३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१६)। **पौलस्ती** ಪೌಲಸ್ತೀ. ಶೂರ್ಪಣಖೆ. "पौलस्त्यौ रावणश्रीदौ" त्रिकाण्ड०।

पौलि ಪೌಲಿ (पुं०)ಅರ್ಧ ಬೆಂದ ಕಾಳು. (स्वल्प पक्ववाद) ಉಸಲಿ, ಗುಗ್ಗರಿ. पुल (महत्वे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अपक्वं पौलिरभ्यूषः" अम०।

पौलोमी ಪೌಲೋಮೀ (स्त्री०) ಪುಲೋಮನ ಮಗಳು, ಶಚೀದೇವಿ. पुलोम्नोऽपत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "आशीरन्या न ते युक्ता पौलोमीसदृशी भव" शाकु० ७-२८।

पौष ಪೌಷ (पुं०) 1. ಪುಷ್ಯಮಾಸ, ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯುಳ್ಳ ಮಾಸ. पुष्येण युक्ता पौर्णमासी पौषी—साऽस्मिन्नस्ति "अण्" (४-२-२१)। 2. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯುಳ್ಳ ಪಕ್ಷ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ. (न०) 3. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ. पुष्येण पुष्यनक्षत्रयुक्तचन्द्रमसा युक्तमहः "अण्" (४-२-२१)। 4. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ. 5. ಯುದ್ಧ. "पोषो मासप्रभेदे स्यात् पौषं तु महयुद्धयोः" हेम०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **पौषी** ಪೌಷೀ. 6. ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಚಂದ್ರನುಳ್ಳ ರಾತ್ರಿ. पुष्येण पुष्यनक्षत्रयुक्तचन्द्रमसा युक्ता रात्रिः। 7. ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರ ದೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಚಂದ್ರನುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಿಮೆ. "तस्य प्रभानिर्जितपुष्परागं पौष्यां तिथौ पुष्यमसूत पत्नी" रघु० १८-३२।

पौष्कर ಪೌಷ್ಕರ (न०) 1. ಪುಷ್ಕರ ಮೂಲ, ತಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ. पुष्करमिव मूलमस्य। 2. ತಾವರೆ ಹೂಗಳ ರಾಶಿ, ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. पुष्कराणां समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 3. ಕಮಲಸಂಬಂಧವಾದ, ತಾವರೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. पुष्करस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

पौष्करिणी ಪೌಷ್ಕರಿಣೀ (स्त्री०) ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರೋವರ, ಕಮಲಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕೊಳ. पुष्कराणां समूहः पौष्करम्, तदस्यामस्ति "इनिः" (५-२-१३५)। "ङीप्" (४-१-५)।

पौष्कल्य ಪೌಷ್ಕಲ್ಯ (न०) ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತುಂಬಿರುವಿಕೆ, ಹೇರಳವಾಗಿರುವಿಕೆ.

पौष्टिक ಪೌಷ್ಟಿಕ (न०) 1. ನೀರಿನ ಧಾರೆಯೆರೆದು ಮಾಡುವ ದಾನ. "अतोयं सात्त्विकं दानमुदपूर्वं तु पौष्टिकम्" वैज०। 2. ಧನವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಜನರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ. पुष्टये हितम् "ठक्" (५-१-५)। "पुष्टिर्धनजनादीनां वृद्धिरित्यभिधीयते। तद्धेतुभूतं यत् कर्म पौष्टिकं तदिहोच्यते"। (वि०) 3. ಪುಷ್ಟಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ, ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಹಿತವಾದ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ. "सतां वृत्तमधिष्ठाय निहीना उद्दिधीर्षवः। मन्त्रवर्जं न दुष्यन्ति कुर्वाणाः पौष्टिकीः क्रियाः" भा० शान्ति० ३०२-२९।

पौष्ण ಪೌಷ್ಣ (न०) 1. ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರ. पूषा देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। "रेवती पौष्ण इत्याहुरन्ये पूषा तथैव च" मुहू० दी०। 2. ಪೂಷದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು.

पौष्प ಪೌಷ್ಪ (वि०) 1. ಪುಷ್ಪಸಂಬಂಧವಾದ. पुष्पस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಪುಷ್ಪದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಪುಷ್ಪದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮದ್ಯ ಮುಂತಾದುದು). पुष्पेण निर्वृत्तम् पुष्पसम्बन्धि वा। 3. ಪುಷ್ಪರೂಪ

वाद. "अभेदि तत्तादृगनङ्गमार्गणैर्यदस्य पौष्पैरपि धैर्यकञ्चुकम्" नैष० १-४६।

पौष्पक पौष्पक (न०) कुसुमाञ्जन, ಒಂದು ವಿಧ ಕಣ್ಣಿಕಪ್ಪು. पुष्पस्य प्रतिकृतिः "कन्" (५-३-९७)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

प्ता प्ता (स्त्री०) 1. ಜಟೆ, ತಪಸ್ವಿಗಳ ಕೇಶಪಾಶ. 2. ರಾಕ್ಷಸಿ. 3. ಪತನ. 4. ಅದೃಷ್ಟಹೀನಳಾದ ಹೆಂಗಸು. "प्ता जटायां च राक्षस्यां पतने दुर्भगस्त्रियाम्" हेम०।

प्याट् प्याट्[1] (अव्य०) ಸಂಬೋಧನೆ. "स्युः प्याट् पाडङ्ग हे है भोः" अम०।

प्र प्र (अव्य०) ಇದು ನಾಮ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷಣ ಪದಗಳ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞೆ, ಉಪಸರ್ಗಸಂಜ್ಞೆ ಮತ್ತು ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವು. (१-४-६०)। ಇದು 20 ಉಪಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು. 1. ಗತಿ, ಗಮನ. "अद्य जातवदनन्यबत्सले प्रश्रिताः सुमनसः प्रतस्थिरे" याद० १७-१३०। 2. ಆರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. "अद्यापि गङ्गासलिलप्रवाहे प्रकीर्णतपातामिव सम्प्रपेदे" याद० २३-१५। 3. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. "यदा प्रकृष्टा मन्येत सर्वास्तु प्रकृतीर्भृशम्"। 4. ಆಶ್ರಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. "प्रच्छायसुलभनिद्रा दिवसाः परिणामरमणीयाः" शाकु० १-३। 5. प्राधान्य. 6. ಉತ್ಪತ್ತಿ. "कर्म यज्ञः फलं स्वर्गः तासां त्वं प्रभवो गिराम्" कुमा० २-१२। 7. ಸ್ಪಷ್ಟತೆ, ಸ್ಫುಟವಾಗಿರುವಿಕೆ. "अदृष्टचाणूरमुखेष्वलक्षितं प्रदर्शयन् ऋक्षपतेः पराक्रमम्" याद० १४-११। 8. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 9. ಪ್ರಕಾಶ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "प्रभवति हिमवतो गङ्गा" तत्र प्रकाशते इत्यर्थः। 10. ಸ್ವಚ್ಛತೆ, ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ.

प्रकट प्रकट (वि०) 1. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಸ್ಫುಟವಾದ, ವ್ಯಕ್ತವಾದ. प्र + कट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "प्रकटच्छन्नकौटिल्याः पाषण्डमिव हैतुकाः" याद० १६-७९। (अव्य०) 2. ಸ್ಫುಟವಾಗಿ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ತೋರುವಂತೆ, ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ. "प्रकटं मृदु नाम जल्पतः परुषं सूचयतोऽर्थमन्तरा" माघ० १६-१९।

प्रकटन प्रकटन (न०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರಿಸುವಿಕೆ. प्र + कट (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रकटयत् प्रकटयत्[1] (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ.

प्रकटित प्रकटित (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + कट (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रकटीकृत प्रकटीकृत (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप्रकटं प्रकटं कृतम् — प्रकट + डुकृञ् (करणे) + क्विः "क्तः" (३-२-१०२)। "अप्रकटीकृतशक्तिः शक्तोऽपि जनस्तिरस्क्रियां लभते" पञ्चतं० १-३२। "प्रकटीकृता जगति येन खलु स्फुटमिन्द्रताद्य मयि गोत्रभिदा" माघ० ९-८०।

प्रकटीभूत प्रकटीभूत (वि०) ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡಿರುವ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಟ್ಟಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿರುವ. अप्रकटं प्रकटं भूतम् — प्रकट + भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रकथन प्रकथन (न०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು. 2. ಸಾರಿ ಹೇಳುವುದು, ಶ್ರುತಪಡಿಸುವುದು. प्र + कथ (वाक्यप्रबन्धे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रकम्प प्रकम्प (पुं०) ನಡುಕ, ಕಂಪನ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲುಗಾಡುವುದು. प्र+कपि (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। "सशिरःप्रकम्पमपरा रिपुं मधोरनुदीर्णवर्णनिभृतार्थमाह्वयत्" माघ० १३-४२।

प्रकम्पन प्रकम्पन (पुं०) 1. ಬಿರುಗಾಳಿ, ಮೇಗವಾದ ಗಾಳಿ. प्रकम्पयति—प्र+कपि (चलने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "प्रियेण तस्यानपराधबाधिताः प्रकम्पनेनानुचकम्पिरे सुराः" माघ० १-६१। (न०) 2. ನಡುಗುವುದು, ಅಲುಗಾಡುವುದು. प्र + कपि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ನಡುಗಿಸುವ, ಭಯಗೊಳಿಸುವ. "आद्यकोलतुलितां प्रकम्पनैः कम्पितां मुहुरनीदृगात्मनि" माघ० १४-४३।

प्रकम्पयत् प्रकम्पयत्[1] (वि०) ನಡುಗಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + कपि (चलने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "असंभवन्भूधरराजकुक्षिषु प्रकम्पयन् गामवतस्तरे दिशः" किरा० १४-२९।

प्रकम्पित प्रकम्पित (वि०) 1. ನಡುಗಿದ, ಅಲುಗಾಡಿದ. प्र + कपि (चलने) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "स्मरेषुधीकृत्य धिया भयान्धया स पाटलायाः स्तबकं

प्रकम्पित:" नैष० १-९५। 2. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + कपि (चलने) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। "लोलमुकुटमणिरश्मि शनैरशनै: प्रकम्पित-जगत्त्रय शिर:" माघ० १५-३।

प्रकम्पिन् प्र॒क०पिन् (वि०) ನಡುಗುವ, ಕಂಪಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. प्र + कपि (चलने) "णिनि:" (३-१-१३४)।

प्रकर प्र॒क॰र (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ. प्र + कृ (विक्षेपे) भावे "अप्" (३-३-५७)। "यस्य चारुनख-शुक्तय: स्फुरन्मौक्तिकप्रकरगर्भतां दधु:" माघ० १४-७३। (न०) 2. ಅಗುರು ಚಂದನ. (वि०) 3. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ ಹೂವು ಮೊದಲಾದುದು. प्र + कृ कर्म० "अप्"। (स्त्री०) **-करी -क॰री**. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಐದು ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "बीजं बिन्दु: पताका च प्रकरी कार्यमेव च। अर्थप्रकृतय: पञ्च ज्ञात्वा योज्या यथाविधि" सा० द० ६-६४। ಪ್ರಧಾನ ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ ಮಧ್ಯೆ ಬರುವ ಅಲ್ಪವಾದ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕ ಕಥೆಯು ಪ್ರಕರಿಯೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಪ್ರಧಾನಕಥೆಗೆ ಉಪಕಾರಕವಾದುದರಿಂದ ಆದರ ಅಂಗ ಭೂತವಾಗಿದ್ದು ಆನುಷಂಗಿಕವಾಗಿ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗುವುದು. "प्रासङ्गिकं परार्थस्य स्वार्थो यस्य प्रसङ्गत:" दशरू० १-१३।

प्रकरण प्र॒क॰रण (न०) 1. ಪ್ರಬಂಧ, ವಿಷಯ. प्रक्रियतेऽस्मिन् — प्र + डु कृञ् (करणे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "एतत्प्रकरणं राजन्नधिकृत्य युधिष्ठिर। पतिव्रतानां नियतं धर्मं चावहित: शृणु" भा० वन० २०८-२४। 2. ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ.

ಪ್ರಕರಣವಲ್ಲಿ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕವಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದುದು ಇತಿವೃತ್ತ. ಶೃಂಗಾರರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾದುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅಮಾತ್ಯ ಅಥವಾ ವರ್ತಕ ಇವರಲ್ಲಿ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ ನಾಯಕನಾಗಿರಬೇಕು. ಇವನು ಧೀರಶಾಂತನೂ ಅಪಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧರ್ಮ ಅರ್ಥಕಾಮಪರನೂ ಆಗಿರಬೇಕು. ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು (10) ಅಂಕಗಳಿರಬೇಕು. ಉಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ನಾಟಕದಂತೆ. "भवेत्प्रकरणं वृत्तं लौकिकं कविकल्पितम्। शृङ्गारोऽङ्गी नायकस्तु विप्रोऽमात्योऽथवा वणिक्। सापायधर्मकामार्थ-परो धीरप्रशान्तक:" सा० द० ६-२२४, ५। 3. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ. 4. ಸಂದರ್ಭ, ಸನ್ನಿವೇಶ. "अर्थ: प्रकरणं लिङ्गं शब्दस्यान्यस्य सन्निधि:" सा० द० २। "सर्वं जानाति देव:" ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವ ಪದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ರಾಜನೊಡನೆ ಮಾತಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೀನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಆ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾಗುವುದು. 5. ಸಮಯ, ಸಂದರ್ಭ. "यत्सायोजविमुद्रण-प्रकरणे" नैष० १९-५८।

प्रकरी प्र॒क॰री (स्त्री०) 1. "प्रकर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 2. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಚೌಕ. "प्रकरीत्वथंप्रकृतौ चत्वरावनौ" हेम०।

प्रकर्ष प्र॒क॰र्ष (पुं०) 1. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಅತಿಶಯ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. प्र+कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। "अभिमुख-पतितंगुणप्रकर्षादवजितमुद्धतिमुज्वलां दधानै:" माघ० ७-२९। 2. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚು, ಮೇರೆ. "वीर्यविधूत: स्म तदा विवेद प्रकर्षमाधारवशं गुणानाम्" किरा० ३-१८। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆಯುವುದು. प्रकर्षेण कर्ष:।

प्रकर्षण प्र॒क॰र्ष॰ण (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆಯುವುದು. प्र + कृष (विलेखने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मुष्टिभिर्जानुभिश्चैव निघ्नन्तावितरेतरम्। प्रकर्षणा-कर्षणयोरभ्याकर्षविकर्षणै:" भा० आदि० २०५-३१।

प्रकल्पन प्र॒क॰ल्प॰न (न०) 1. ನಿರ್ಮಾಣ, ರಚನೆ, ತಯಾರಿಸುವುದು. प्र + कृप् (सामर्थ्ये) "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) **-कल्पना -क॰ल्प॰ना**. कृप् + णिच् "युच्"। ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು, ನಿಗದಿಮಾಡುವುದು, ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು. "संभृत स्वानि कर्माणि कुर्वद्भिरिह मानवै:। अनेन विधियोगेन कर्तव्याशप्रकल्पना" मनु० ८-२११। 2. ಏರ್ಪಾಡುಮಾಡುವುದು, ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು.

प्रकल्पनीय प्र॒क॰ल्प॰नीय॰ (वि०) 1. ಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಾದ. 2. ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಬೇಕಾದ, ತಯಾರಾಗಬೇಕಾದ. प्र+कृप् (सामर्थ्ये) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಯಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ತಯಾರಿಸಬೇಕಾದ. प्र + कृप् (सामर्थ्ये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। प्रकल्पयितव्य: प्र॒क॰ल्प॰यि॰तव्य॰। णिजभावे प्रकल्पितव्य: प्र॒क॰ल्पि॰तव्य॰। इडभावे प्रकल्प्तव्य: प्र॒क॰ल्प्त॰व्य॰।

प्रकल्पयत् प्र॒क॰ल्प॰यत् (वि०) ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ರಚನೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + कृप् (सामर्थ्ये)

+णिच् "शतृ" (३-२-१२४) "शानच्" (३-२-१२४)। –यमान: –यमानः.

प्रकल्पमान प्रकल्पमान (वि०) 1. निर्माण माडुत्तिरुव, रचिसुत्तिरुव. प्र+कृप् (सामर्थ्ये) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. एर्पाडु माडुत्तिरुव.

प्रकल्पित प्रकल्पित (वि०) 1. रचिसल्पट्ट, तयारिसल्पट्ट. प्र+कृप् (सामर्थ्ये)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मुखमीक्षितुं क्षितिपतेरुपेयुषां परितः प्रकल्पितनिकेतनं बहिः" माघ० १३-२६। 2. सिद्धपडिसल्पट्ट, सज्जुगोळिसल्पट्ट. 3. गोत्तुमाडल्पट्ट, निगदिमाडल्पट्ट. णिजभावे **प्रकल्पितः** प्रक्लृप्तः. 4. निगदियागिरुव. 5. सिद्धवागिरुव. 6. निर्माणवागिरुव.

प्रकल्पितव्य प्रकल्पितव्य, **–कल्पयितव्य** –कल्पयितव्य, **प्रकल्प्तव्य** प्रकल्प्तव्य (वि०) "प्रकल्पनीय" पददल्लि नोडि.

प्रकल्प्य प्रकल्प्य (वि०)1. तयारिसल्पडुव. 2. सिद्धपडिसल्पडुव. 3. गोत्तुमाडल्पडुव, निगदिमाडल्पडुव. प्र+कृप् (सामर्थ्ये)+णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

प्रकाण्ड प्रकाण्ड(पुं०)1. मरद बेरिनिंद कॊंबेगळवरेगू इरुव दूल. प्रकाण्डयते — प्र+कडि (भेदने)+णिच् "अच्" (३-३-५६)। पृषो०। प्रकृष्टः काण्डो वा। "रम्भापि किं चिह्नयति प्रकाण्डं न चात्मनः स्वेन न चैतदूरू" नैष० ७-९३। 2. रॆंबॆ, कॊंबॆ. (वि०) 3. प्रशस्तवाद, श्रेष्ठवाद. "क्षत्रप्रकाण्डगृहिणीबहुमानपूजामूर्जस्वलामपि शचीं मनसा करोतु" म० वी० ४-३५। "प्रकाण्डो विटपे शस्ते मूलस्कन्धान्तरे तरोः" हेम०।

प्रकाण्डक प्रकाण्डक (पुं०) 1. शाखॆ, रॆंबॆ. प्रकाण्ड स्वार्थे "कः"। 2. मरद दूल, रॆंबॆयवरेगिन काण्ड. (वि०) 3. श्रेष्ठवाद, प्रशस्तवाद. "दण्डकानध्यवात्तां यौ वीररक्षःप्रकाण्डकौ" भट्टि० ५-६।

प्रकाम प्रकाम (वि०) 1. हॆच्चु कामासक्तनाद. प्रकृष्टः कामो यस्य। 2. यथेष्टवाद, हेरळवाद. "विलोकयन्त्यो वपुरापुरक्ष्णां प्रकामविस्तारफलं हरिण्यः" रघु० २-११। (अव्य०) **–मम् –मम्**. 3. हॆच्चागि, अतिशयवागि, अत्यंतवागि. "पादैः पुरः कूबरिणां विदारिताः प्रकाममाक्रान्ततलास्ततो गजैः" माघ० १२-२१। 4. स्वेच्छॆयंतॆ, इष्टबंदंतॆ, इष्टानुसारवागि. "परिमलितमपि प्रियः प्रकामं कुचयुगमुज्ज्वलमेव कामिनीनाम्" माघ० ७-७०।

प्रकार प्रकार (पुं०) 1. रीति, बगॆ, तॆर. प्र+कृ कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "गात्रस्तम्भः स्खलयति गतिं कः प्रकारः किमेतत्" मालती० ५-२०। 2. विध, प्रभेद, जाति. 3. साम्य, सादृश्य, हॊलिकॆ. 4. भेद, तारतम्य, व्यत्यास. "प्रकारस्तुल्यभेदयोः" मेदि०।

प्रकाश प्रकाश (पुं०) 1. आतप, सूर्यन बॆळकु, बिसिलु. प्र+काशृ (दीप्तौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. कांति, बॆळकु. "किञ्चित्प्रकाशास्तिमितोग्रतारैरभ्रविक्रियायां विरतप्रसङ्गैः" कुमा० ३-४७। 3. तॊरॆद, काणिसिकॊळ्ळुवुदु. (वि०) 4. तॊरिसिकॊळ्ळुव, कण्णिगॆ काणिसिकॊळ्ळुव. "प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोक इवाचलः" रघु० १-६८। 5. स्पष्टवागि तोरुव, कण्णिगॆ गोचरवागुव. "प्रह्वानतीव क्वचिदुद्धतश्रियः क्वचित्प्रकाशानथ गह्वरानपि" माघ० १२-५६। 6. प्रसिद्धि पडॆदिरुव, ख्यातिहॊंदिरुव. "जगत्प्रकाशं तदशेषमिज्यया भवद्गुरुर्लङ्घयितुं ममोद्यतः" रघु० ३-४८। 7. आवरण रहितवाद, कत्तलिनिंद आवृतवागिल्लद, बॆळकिनिंद कूडिद. "विपिनानि प्रकाशानि शक्तिमत्त्वाच्चकार सः" रघु० ४-३१। 8. अरळिद, विकास हॊंदिद. (अव्य०) 9. स्पष्टवागि, कण्णिगॆ काणिसुवंतॆ. "उन्निद्रप्रियकमनोरमं रमण्याः संरेजे सरसि वपुः प्रकाशमेव" माघ० ८-२८। 10. बहिरंगवागि, एल्लरिगू तिळियुवंतॆ. "ससहायः स हन्तव्यः प्रकाशं विविधैर्वधैः" मनु० ८-१९३। 11. कविगॆ केळिसुवंतॆ, एल्लरू केळलु अनुकूलवागुवंतॆ. [नाटकगळल्लि आत्मगतम् ऎंबुदर प्रतियागि प्रकाशम् ऎंदु उपयोगिसल्पडुवुदु.] (न०) 12. कांस्य, कंचु.

प्रकाशक प्रकाशक (वि०) 1. बॆळकन्नु उंटु माडुव, बॆळकन्नु कॊडुव. प्रकाशयति—प्र+काशृ (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. तत्त्ववन्नु हॊरपडिसुव, निजवाद अंशवन्नु विशदपडिसुव, विषयवन्नु विवरवागि निरूपिसि हेळुव, "तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात् प्रकाशकमनामयम्" गीता १४-६।

3. ಮೈದೋರುವ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ, ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. 4. ಸೂಚಿಸುವ, ತಿಳಿಸುವ.

प्रकाशन प्रकाशन (पुं०) 1. विष्णु. दिदृक्षुभ्योऽर्जुनादिभ्यः दिव्यं रूपं प्रकाशयत्यसौ—प्र + काशृ (दीप्तौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "दिव्यं रूपं दिदृक्षुभ्यः पार्थादिभ्यो विशेषतः। रूपं प्रकाशयति यः स प्रकाशन ईरितः" इति निरुक्तिः। "दिव्यं ददामि ते चक्षुः" गीता। "नैकरूपो बृहद्रूपः शिपिविष्टः प्रकाशनः" वि० स०। (न०) 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು, ಹೊರಗೆಡಹುವುದು. 3. ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮೈದೋರುವುದು. 4. ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. 5. ತೋರಿಸುವುದು, ಸೂಚಿಸುವುದು, ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು, ನಿರೂಪಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. "इति स्वयं मोहमहोर्मिनिर्मितं प्रकाशनं शोचति नैषधे निजम्" नैष० ९-१२७। "प्रणयप्रकाशनविदो मधुराः सुतरामभीष्टजनचित्तहृतः" माघ० ९-५५। (वि०) 6. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ, ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

प्रकाशनीय प्रकाशनीय (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+काशृ (दीप्तौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಪ್ರಕಟಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः** –यितव्यः.

प्रकाशमान प्रकाशमान (वि०) ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + काशृ (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "फणामणिव्रातमयूखमण्डलप्रकाशमानोदरदिव्यधामनि" स्तो० र०।

प्रकाशयत् प्रकाशयत् (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + काशृ (दीप्तौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रकाशयन् किञ्चिदिवाप्रमेयः प्रभावमात्मीयमनन्यवेद्यम्" याद० २३-१९। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रकाशयन्तं स्वमसावबुध्यत" नैष० ९-१२१।

प्रकाशयितृ प्रकाशयितृ (वि०) 1. ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವ.

प्रकाशात्मन् प्रकाशात्मन् (पुं०) 1. विष्णु. प्रकाशः (मूर्खैरपि सदा संप्रतिपन्नपरप्रभावतया) प्रदीप्तः आत्मा स्वभावोऽस्य। "मूर्खैरपि सदा सम्यक् प्रतिपन्नस्वभाववान्। यः स स्यात्तु प्रकाशात्मा" इति निरुक्तिः। "ओजस्तेजोद्युतिधरः प्रकाशात्मा प्रतापनः" वि० स०। 2. ಸೂರ್ಯ. (वि०) 3. ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. 4. ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ.

प्रकाशित प्रकाशित (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ. 2. ಪ್ರಕಟವಾದ, ಬಹಿರಂಗಪಟ್ಟಿರುವ. प्र+काशृ (दीप्तौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಗೆಡಹಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+काशृ+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रकाशितत्वन्मतिशीलसाराः कृतोपकारा इव विद्विषस्ते" किरा० ३-१६। 4. ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रकाश्य प्रकाश्य (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + काशृ (दीप्तौ) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಪ್ರಕಟಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕಾದ. ತೋರಿಸಬೇಕಾದ. (अव्य०) 6. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ, ಪ್ರಕಟಿಸಿ. 7. ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸಿ. प्र + काशृ "क्त्वा" (३-४-२१)। "ल्यप्" (७-१-३७)। 8. ತೋರಿಸಿ, ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ. "लग्नद्विरेफाञ्जनभक्तिचित्रं मुखे मधुश्रीस्तिलकं प्रकाश्य" कुमा० ३-३०।

प्रकिरण प्रकिरण (न०) 1. ಎರಚುವುಮು, ಎಸೆಯುವುದು; 2. ಚೆಲ್ಲುವುದು. प्र+कृ (विक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रकिरत् प्रकिरत् (वि०) 1. ಎರಚುತ್ತಿರುವ, ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬೀರುತ್ತಿರುವ. प्र + कृ (विक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. "तेजः प्रकिरता दिक्षु सप्रतापमदीप्यत" माघ० १९-८।

प्रकीर्ण प्रकीर्ण (न०) 1. ಚಾಮರ. प्र+कृ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रकीर्णं गुत्सकादिषु" त्रिकाण्ड०। 2. ಕಲಬೆರಕೆ, ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹ. 3. ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಂಥಭಾಗ. (वि०) 4. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಾನಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ಗ್ರಂಥ). 5. ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಚೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रकीर्णः पुष्पाणां हरिचरणयोरञ्जलिरयम्" वेणी० १-१। 7. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यान्तोऽस्पृशन्तश्चरणैरिवावनिं जवात्प्रकीर्णै-

रभितः प्रकीर्णकैः" माघ० १२-१७। 8. ಅಸಂಗತವಾದ, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ. "बह्वपि स्वेच्छया कामं प्रकीर्णमभिधीयते। अनुज्झितार्थसम्बन्धः प्रबन्धो दुरुदाहरः" माघ० २-७३।

प्रकीर्णक ಪ್ರ॰ಕೀರ್ಣಕ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "विध्वस्तचामरकुथान् विप्रविद्धप्रकीर्णकान्" भा० द्रोण० ३६-४२। (न०) 2. ಚಾವರ. प्रकीर्ण संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "यान्तोऽस्पृशन्तश्चरणैरिवावनिं जवात्प्रकीर्णैरभितः प्रकीर्णकैः" माघ० १२-१७। "चामरं तु प्रकीर्णकम्" अम०। 3. ಬೆರಕೆ, ನಾನಾ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹ. 4. ನಾನಾ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ. "प्रकीर्णकं चामरे स्याद्विस्तारे च तुरङ्गमे" मेदि०। 5. ಗ್ರಂಥದ ವಿಸ್ತೃತ ಭಾಗ, ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗ.

प्रकीर्तन ಪ್ರ॰ಕೀರ್ತನ (न०) 1. ಹೇಳುವುದು. प्र + कृत (संशब्दने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಾರುವುದು, ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಸುವುದು.

प्रकीर्तित ಪ್ರ॰ಕೀರ್ತಿತ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + कृत (संशब्दने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रभूतमल्पं कार्यं वा यो नरः कर्तुमिच्छति। सर्वारम्भेण तत् कुर्यात् सिंहादेकं प्रकीर्तितम्" चाणक्य० ६७। 2. ಸಾರಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಡಂಗುರ ಹೊಡೆದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रकीर्य ಪ್ರ॰ಕೀರ್ಯ (पुं०) 1. ತಪಸ್ಸಿಗಿಡ. 2. ಕದಂಬವೃಕ್ಷ. प्र+कृ (विक्षेपे) "यक्" (उ० ४-११२)। (अव्य०) 3. ಹರಡಿ. 4. ಎಸೆದು.

प्रकीर्यमाण ಪ್ರ॰ಕೀರ್ಯಮಾಣ (वि०) ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+कृ (विक्षेपे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रकीर्यमाणा निजमुष्टिमुद्गरक्षताकृतेः" याद० १४-१२।

प्रकुपित ಪ್ರ॰ಕುಪಿತ (वि०) 1. ಕೋಪಗೊಂಡ. प्र+कुप (क्रोधे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕೆರಳಿದ. "प्रकुपित इव रोगः क्षिप्रकारी विकारम्" माघ० २०-७६।

प्रकुपितवत् ಪ್ರ॰ಕುಪಿತವತ್ (वि०) ಕೋಪಗೊಂಡವನು. प्र + कुप (क्रोधे) कर्तृ० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -वती -ವತೀ.

प्रकुप्यत् ಪ್ರ॰ಕುಪ್ಯತ್ (वि०) ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. प्र + कुप (क्रोधे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रतिविव्याध दैतेयं बाणैरशनिभीषणैः। पक्षवन्तमिवाद्रीन्द्रं प्रकुप्यन् पाकशासनः" याद० १६-८५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -कुप्यन्ती -ಕುಪ್ಯನ್ತೀ.

प्रकृत ಪ್ರ॰ಕೃತ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "समवादि वक्तृभिरभीष्टसंकथाप्रकृतार्थशेषमथ हस्तसंज्ञया" माघ० १३-३। 2. ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ, ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ, ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. [ಅಲಂಕಾರಿಕರು "उपमेय" ಪದವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವರು.] "विषयात्मतयारोप्ये प्रकृतार्थोपयोगिनि। परिणामो भवेत्तुल्यातुल्याधिकरणो द्विधा" सा० द० १०-३४। "प्रकृतमनुसरामः"। 3. ಮುಖ್ಯವಾದ, ಪ್ರಧಾನವಾದ. 4. ಸ್ವಭಾವದಿಂದಿರುವ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದಿರುವ. "प्रकृतं तु प्रस्तुतेऽपि प्रकृतः प्रकृतिस्थिते" हेम०। 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रकर्षेण कृतः। "अव्याकुलं प्रकृतमुत्तरधेयकर्म धाराः प्रसाधयितुमव्यतिकीर्णरूपा" माघ० ५-६०।

प्रकृतार्थ ಪ್ರ॰ಕೃತಾರ್ಥ (पुं०) ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ವಿಷಯ, ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವ ವಿಷಯ. प्रकृतोऽर्थः।

प्रकृति ಪ್ರ॰ಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ವಭಾವ, ಸಹಜವಾದ ಗುಣ. प्र + डुकृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "उष्णत्वमग्नेरातपसप्रयोगात् शैत्यं हि यत्सा प्रकृतिर्जलस्य" रघु० ५-५४। 2. ಸ್ವಭಾವ, ಹುಟ್ಟುಗುಣ. "प्रकृतिः खलु सा महीयसः सहते नान्यसमुन्नतिं यया" किरा० २-२१। "प्रकृत्या यद्वक्रं तदपि समरेखं नयनयोः" शाकु० १-९। "राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः" गीता ९-१२। 3. (ಅದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ) (1) ಅವಿದ್ಯೆ (2) ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ ಮಾಯೆ. "मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम्" गीता ९-१०। 4. (ದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ) ಚಿತ್ ಮತ್ತು ಅಚಿತ್ (ಜಡ) ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಿಯು ಎರಡು ವಿಧ. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿ, ಸ್ಥಾವರಜಗತ್ತು ಅಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿ. 5. (ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ) ಈಶ್ವರಾಧಿಷ್ಠಿತವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಲಕಾರಣ. ಪ್ರಧಾನ, ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಇವು ಹೆಸ್ಸು ಕಡಮೆಯಾಗದಂತೆ ಸಮಾನಗುಣಗಳುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯ. ಈ ತ್ರಿಗುಣದ್ರವ್ಯವು ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಾವಸ್ಥಾವಿನಾಶರೂಪವಾದ ಉತ್ತರೋತ್ತರಾವಸ್ಥಾಭೇದಗಳಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವುದು. "प्रकृतिः पञ्चभूतेषु स्वभावे मूलकारणे"। ಇದೇ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ.

ಈಶ್ವರಾಧಿಷ್ಠಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. ಈ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಣಾಮರೂಪವಾದ ಸ್ವಭಾವಗುಣವೂ ಜೀವಾತ್ಮರ ಕರ್ಮಫಲಗಳೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಜಗತ್‌ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿಗಳಾಗಿರುವುವು. "कालं कर्म स्वभावं च मायेशो मायया स्वया। आत्मन् यदृच्छया प्राप्तं विबुभूषुरुपाददे" ಭಾಗ೦ ೫-೨-೨೧। 6. (ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ) ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳ ವಿರುಪೇರಿಲ್ಲದ ಸಾಮ್ಯ. "सत्त्व-रजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः" ಸಾ೦ ಸೂ೦। "सत्त्वं रजस्तम इति गुणत्रयमुदाहृतम्। साम्यावस्थितिरेतेषां प्रकृतिः परिकीर्तिता" ಮತ್ಸ್ಯಪು೦। 7. (ಶಾಕ್ತರ ಮತದಲ್ಲಿ) ದೇವೀಪಂಚಕ ರೂಪವಾದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. (1) ದುರ್ಗಾ (2) ರಾಧಾ (3) ಲಕ್ಷ್ಮೀ: (4) ಸರಸ್ವತಿ ಮತ್ತು (5) ಸಾವಿತ್ರಿ ಈ ಐವರೂ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದು ಇವರ ಮತ. "प्रकृष्टवाचकः प्रश्च कृतिश्च सृष्टिवाचकः। सृष्टौ प्रकृष्टा या देवी प्रकृतिः सा प्रकीर्तिता"। गुणे प्रकृष्टे सत्त्वे च प्रशब्दो वर्तते श्रुतौ। मध्यमे रजसि कृश्च तिशब्दस्तामसो मतः। त्रिगुणात्मस्वरूपा या सर्वशक्तिसमन्विता। प्रधानसृष्टिकरणे प्रकृतिस्तेन कथ्यते"। ಈ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅನಂತಕೋಟಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಯವಾದ ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಮೂಲಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ. ಶಾಶ್ವತವಾದುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತ. ಜಡವಾದುದರಿಂದ ತಮಸ್ಸು. ವಿಚಿತ್ರಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಮಾಯೆ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಜಗತ್‌ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾದುದರಿಂದ ಅಪರಶಕ್ತಿ. ಈ ರೀತಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. 8. (ವೈಯಾಕರಣಮತದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ, ಸುಬಾದಿಪ್ರತ್ಯಯರಹಿತವಾದ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಶಬ್ದ ಸ್ವರೂಪ. ಇದು ನಾಮ ಮತ್ತು ಧಾತುಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "निरुक्ता प्रकृतिर्द्वेधा नामधातुप्रभेदतः। यत्प्रातिपदिकं प्रोक्तं तन्नाम्नो नातिरिच्यते"। 9. (ಸಂಗೀತ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಮೂಲಸ್ವರ. 10. (ಆಯುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ) ದೇಹದ ಅವಸ್ಥೆ. 11. ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆಯೆಂಬ ಶಕ್ತಿ. ಈ ಶಕ್ತಿಯು (1) ಪರಾ ಮತ್ತು (2) ಅಪರಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) भूमिः आपः अनलः वायुः खम् (आकाशः) मनः बुद्धिः ಮತ್ತು ಅಹಙ್ಕಾರಃ ಈ ರೀತಿ ಅಪರಾಪ್ರಕೃತಿಯು ಎಂಟು ವಿಧ. (2) ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತು ಜೀವರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪರಾ ಪ್ರಕೃತಿ. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಈ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. "यस्य शक्तिर्महा-माया जगद्विभ्रमकारिणी। विश्वोत्पत्तिनिमित्तत्वात् प्रकृतिः प्रोच्यते बुधैः" ವೇದಾನ್ತಕೌ೦ 12. (ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಸ್ವಾಮಿ ಅಮಾತ್ಯ ಸುಹೃತ್ತು ಕೋಶ ಭೂಪ್ತ ದುರ್ಗ ಸೈನ್ಯ ಮತ್ತು ಪೌರರು. प्रकृष्टं कुर्वन्ति राज्यम्। प्र+कृ क्विप् "क्तिच्" (೩-೩-೧೭೪)। 13. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 14. ಪುರಜನರು, ಪ್ರಜೆಗಳು. "धातूनामिव कोषेषु प्रकृतीनामचेतसाम् पातुमर्हथ पर्याप्तं प्रसादनरसायनम्" ಯಾದ೦ ೨೨-೨೧। "प्रवर्ततां प्रकृतिहिताय पार्थिवः" ಶಾಕು೦ ೭-೩೪। 15. ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ, ಸಚಿವಸಂಪುಟ. "अथानाथाः प्रकृतयः मातृबन्धुनिवासिनम्" ರಘು೦ ೧೨-೧೨। 16. ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು. "धृतिश्चातिधृतिश्चैव कृतिःप्रकृतिराकृतिः" ವೃ೦ ರ೦। 17. ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು. 18. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. 19. ಪರಮಾತ್ಮ. 20. ಹೆಂಗಸು. 21. ಶಿಲ್ಪಿ, ಕೈಕೆಲಸಗಾರ.

ಪ್ರಕೃತಿಜ ಪ್ರಕೃತಿಜ (ವಿ೦) ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ. प्रकृत्या जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "ಡः" (೩-೨-೧೦೧)।

ಪ್ರಕೃತಿತರಲ ಪ್ರಕೃತಿತರಲ (ವಿ೦) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಚಂಚಲವಾದ, ಅಶಾಶ್ವತವಾದ, ಅನಿತ್ಯವಾದ. प्रकृत्या तरलम्। "प्रकृतितरले का नः पीडा गते हृतजीविते" ಅಮರ೦ ೩೦।

ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷ (ಪುಂ೦) ಪ್ರಧಾನಪುರುಷ, ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಥಮಪ್ರಜೆ. "जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः" ಮೇಘ೦ ೧-೬।

ಪ್ರಕೃತಿಮಂಡಲ ಪ್ರಕೃತಿಮಂಡಲ (ನ೦) 1. ಪ್ರಜಾಸ್ತೋಮ, ಜನಸಮುದಾಯ. प्रकृतेर्मण्डलम्। "अधिगतं विधिवद्यदपालयत्प्रकृतिमण्डलमात्मकुलोचितम्" ರಘು೦ ೯-೨। 2. ಸ್ವಾಮಿ ಅಮಾತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತ ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು.

ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ (ಪುಂ೦) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು, ವ್ಯತ್ಯಾಸ (ವಿಕಾರ) ಹೊಂದದೆ ಇರುವುದು.

ಪ್ರಕೃತಿಮಹತ್ ಪ್ರಕೃತಿಮಹತ್ (ವಿ೦) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ದೊಡ್ಡವರಾದ, ಉದಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रकृत्या महान्। "हृदि स्वच्छा वृत्तिः श्रुतमधि-गतं च श्रवणयोर्विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम्" ಭರ್ತೃ೦ ೧-೫೩।

प्रकृतिसिद्ध प्र॒कृ॒ति॒सि॒द्ध (वि०) स्वभावसिद्धवाद, सहजवाद, हुट्टिनिंद बंद. प्रकृत्या सिद्धम्। "यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम्" भर्तृ० १-५२।

प्रकृष्ट प्र॒कृ॒ष्ट (वि०) 1. उत्तमवाद, श्रेष्ठवाद. प्र + कृष (विलेखने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. अधिकवाद, हेच्चिद. "प्रकृष्टगद्गदेन दीर्घशोकसन्तानेन संप्रति परिक्षीणो रामभद्रः" उ० रा० ३। 3. चेन्नागि एळेयल्पट्ट. प्र + कृष कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. चेन्नागि उळल्पट्ट.

प्रकल्पित प्र॒क॒ल्पि॒त (स्त्री०) 1. एर्पडिसुवुदु, 2. गॊत्तुमाडुवुदु. 3. सज्जुगॊळिसुवुदु.

प्रकोथ प्र॒कॊ॒थ (पुं०) 1. दॊर्गंध्य, कॆट्ट वासने, दुर्नात. प्र + कुथ (पूतीभावे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. शॊषणॆ, ऒणगुविकॆ. "शीघ्रं स्तनो हि मृदुमांसतयोपनद्धः सर्वं प्रकोथमुपयात्यवदीर्यते च" सुश्रुत०।

प्रकोप प्र॒कॊ॒प (पुं०) 1. सिट्टॆब्बिसुविकॆ, रेगिसुवुदु. प्र + कुप (क्रोधे) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। "उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये" पञ्चतं० १-४२०। 2. रॊप, आवेश, अतियाद कॊप, "प्रभुमन्तः प्रकृतिप्रकोपजः" किरा० २-५२। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-कोपनम्** -कॊपनवम्.

प्रकोपित प्र॒कॊ॒पि॒त (वि०) रेगिसल्पट्ट, सिट्टॆब्बिसल्पट्ट. प्र + कुप (क्रोधे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "कुतूहलेनेव मुहुः कुहूरवं विडम्बय डिम्भेन पिकः प्रकोपितः" नैष० ९-३८।

प्रकोपिन् प्र॒कॊ॒पि॒न् (वि०) हॆच्चु कॊपगॊण्ड. "निराकृते यदुभिरिति प्रकोपिभिः" माघ० १७-२०।

प्रकोष्ठ प्र॒कॊ॒ष्ठ (पुं०) 1. मॊळक्कै कॆळगॆ मणिकट्टिन वरॆगिन भाग. प्रकुष्यतेऽनेन-प्र + कुष (निष्कर्षे) "थन्" (उ० २-४)। "लतागृहद्वारगतोऽथ नन्दी वामप्रकोष्ठार्पितहेमवेत्रः" कुमा० ३-४१। 2. अरमनॆयॊळगिन कॊठडि. 3. हस्त, बिच्चिद कै. "प्रकोष्ठः कूर्परादस्तात् भूपक्षान्तरेऽपि च। हस्ते च विस्तृतकरे" हेम०। 4. अरमनॆयु हॊरबागिलिन समीपद ऒंदु कॊठडि. 5. मणिकट्टु. "प्रकोष्ठभाजः प्रियशारिकायाः पयः स्वयं सादरमर्पयन्ती" याद० १३-४७।

प्रकोष्ठक प्र॒कॊ॒ष्ठ॒क (पुं०) अरमनॆय हॊरबागिलिन समीपद कॊठडि. प्रकोष्ठ स्वार्थे "कन्"। "तस्थुर्विनम्रक्षितिपालसंकुले तदङ्गनद्वारवरप्रकोष्ठके" कुमा० १५-६।

प्रक्रम प्र॒क्र॒म (पुं०) 1. कार्यद प्रारंभ, उपक्रम. प्र + क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। "हा धिक्कष्टमनिष्टमस्तकरुणः कोऽयं विधेः प्रक्रमः" मालती० ५-२४। 2. क्रम, रीति. भग्नप्रक्रमः ऎंबुदॊंदु काव्यदॊष. 3. कार्यविधान, कार्य नडॆसुव रीति. 4. अवसर, अवकाश. "प्रक्रमः क्रमेऽवसरे" मेदि०। 5. मुंदॆ नडॆयुवुदु. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-क्रमणम्** - क्रमणम्. "प्रदक्षिणप्रक्रमणात् कृशानोः" कुमा० ७-७९।

प्रक्रमभङ्ग प्र॒क्र॒म॒भ॒ङ्ग (पुं०) क्रम भंग, प्रारंभिसिद रीतियन्नु बिट्टु बेरॆ रीतियल्लि हेळुवुदु. प्रक्रमस्य भङ्गः। "एवमुक्तो मन्त्रिमुख्ये रावणः प्रत्यभाषत" ऎंबल्लि वच धातुविनिंद प्रारंभिसल्पट्टु उत्तरवन्नु अदे धातुविनिंद कॊडबेकागिरुवल्लि भष धातुविन प्रयोगवु प्रक्रमभंगदॊषाक्रान्तवादुदु.

प्रक्रान्त प्र॒क्रा॒न्त (न०) 1. संचारद प्रदॆश, संचार माडुव स्थान. "प्रक्रान्तं च मुहुः पृष्ट्वा हनूमन्तं व्यसर्जयत्" भट्टि० ८-१२५। (वि०) 2. प्रारंभिसल्पट्ट, उपक्रमिसल्पट्ट. प्र + क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अद्यापि गङ्गासलिलप्रवाहे प्रक्रान्तपातामिव संप्रपेदे" याद० २३-१५। 3. मुंदॆ सागिद, मुंदॆ नडॆद. 4. हिंदॆ निर्दॆशिसल्पट्ट, मॊदलु हेळल्पट्ट.

प्रक्रिया प्र॒क्रि॒या (स्त्री०) 1. अधिकार, राजनु धरिसुव चामरादिगळन्नु हॊंदिरुवुदु. प्रकर्षाय करणम् — प्र + कृञ् (करणे) "शः" (३-३-१००)। रिङ् च। 2. प्रकार, रीति, बगॆ, विधान. "विफलितजलसेकप्रक्रियागौरवेण व्यरचि स हृतचित्तस्तत्र भैमीवनेन" नैष० २-१०६। 3. (व्याकरण शास्त्रदल्लि) शब्दव्युत्पत्तिय अवस्थॆ, शब्दवु निष्पन्नवागलु नडॆयुव शास्त्रीय कार्य. रामः ऎंबुवुदु परिनिष्ठित रूप. राम+सु मॊदलाद प्रत्ययविधानरूप कार्यवु प्रक्रियॆयॆनिसुवुदु.

प्रक्लिश्यत् प्रक्लिद्यत् (वि०) तेवमागुत्तिरुव, नेनेयुत्तिरुव, ओद्देयागुत्तिरुव. प्र + क्लिद्ऌ (आर्द्रीभावे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–क्लिश्यती – क्लिद्यती.**

प्रक्लिन्न प्रक्लिन्न (वि०) 1. ओद्देयाद, तेवमाद. प्र + क्लिद्ऌ (आर्द्रीभावे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. तृप्ति हॊंदिद.

प्रक्लेद प्रक्लेद (पुं०) तेवमागुवुदु, ओद्देयागुवुदु. प्र + क्लिद्ऌ (आर्द्रीभावे) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रक्लेदन प्रक्लेदन (न०) 1. ओद्देमाडुवुदु, तोयिसुवुदु. प्र + क्लिद्ऌ (आर्द्रीभावे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ओद्देमाडुव, तोयिसुव. प्र+क्लिद्ऌ+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रक्वण प्रक्वण (पुं०) वीणानाद, वीणेय शब्द. प्र + क्वण (शब्दे) वा "अप्" (३-३-६५)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। **प्रक्वाणः प्रक्वाणः.** भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्वणनम् –क्वणनम्.**

प्रक्षालन प्रक्षालन (न०) 1. तॊळेयुवुदु, शुभ्र माडुवुदु. प्र + क्षल (शौचकर्मणि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "यस्यावरोधस्तनचन्दनानां प्रक्षालनाद्वारिविहारकाले" रघु० ६-४८। 2. तॊळेयुवुदु, शुद्ध माडुवुदु, चॊक्कट माडुवुदु. "धर्मार्थं यस्य वित्तेहा वरं तस्य निरीहता। प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम्" हितो०। (वि०) 3. तॊळेयुव, शुभ्रवागि माडुव. 4. तॊळेयुव. चॊक्कटवागि माडुव, प्र + क्षल कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रक्षालनीय प्रक्षालनीय (वि०) 1. तॊळेयल्पडुव. 2. शुभ्रवागि माडल्पडुव, चॊक्कट माडल्पडुव. प्र + क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. तॊळेयबेकाद. 4. चॊक्कटवागि माडबेकाद. "तव्यः" (३-१-९६)। **– यितव्यः –यितव्यः.**

प्रक्षालयत् प्रक्षालयत् (वि०) 1. तॊळेयुत्तिरुव. 2. शुद्ध माडुत्तिरुव, चॊक्कटवागि माडुत्तिरुव. प्र + क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–क्षालयन्ती –क्षालयन्ती.**

प्रक्षालयितृ प्रक्षालयितृ (वि०) 1. तॊळेयुत्तिरुव, शुभ्रवागि माडुत्तिरुव. प्र + क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. शुद्ध माडुत्तिरुव, चॊक्कटमाडुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **– यित्री – यित्री.**

प्रक्षालित प्रक्षालित (वि०) 1. तॊळेयल्पट्ट, शुभ्रवागि माडल्पट्ट. 2. शुद्धमाडल्पट्ट, चॊक्कटवागि माडल्पट्ट. प्र + क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रक्षाल्य प्रक्षाल्य (वि०) 1. तॊळेयल्पडुव. 2. शुद्धमाडल्पडुव. प्र + क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "ल्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. तॊळेदु, शुभ्रवागिमाडि. 4. चॊक्कटवागि माडि. प्र + क्षल + णिच् "क्त्वा"। "ल्यप्" (७-१-३७)।

प्रक्षाल्यमान प्रक्षाल्यमान (वि०) 1. चॆन्नागि तॊळेयल्पडुत्तिरुव. 2. शुद्धमाडल्पडुत्तिरुव. प्र+क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रक्षिपत् प्रक्षिपत् (वि०) 1. इडुत्तिरुव, इरिसुत्तिरुव. प्र + क्षिपु (निरसने) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रावृट् प्रावृडिति ब्रवीति शठधीः क्षारं क्षते प्रक्षिपन्" मृच्छ० ५-१८। 2. हाकुत्तिरुव, एसेयुत्तिरुव. "भूधरानुदहरद्भुजशाली प्रक्षिपंश्च नगराणि ममर्द" याद० २१-४७। 3. हॊसदागि सेरिसुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **– क्षिपती –क्षिपन्ती, –क्षिपत्, –क्षिपन्ति.**

प्रक्षिपमाण प्रक्षिपमाण (वि०) 1. इडुत्तिरुव, इरिसुत्तिरुव. प्र + क्षिपु (निरसने) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. एसेयुत्तिरुव.

प्रक्षिप्त प्रक्षिप्त (न०) 1. इरिसुवुदु, इडुवुदु. प्र + क्षिपु (निरसने) भावे "क्तः" (३-४-७२)। 2. एसेयुवुदु, बिसाडुवुदु. (वि०) 3. इडल्पट्ट, इरिसल्पट्ट. 4. एसेयल्पट्ट. 5. ऒळगे सेरिसल्पट्ट, ऒळक्के हाकल्पट्ट. "पातालप्रतिमल्लगल्लविवर प्रक्षिप्तसप्तार्णवम्" मालती० ५-२२। 6. हॊसदागि सेरिसल्पट्ट, इरुवुदर जॊतॆगॆ सृष्टिसि सेरिसल्पट्ट. 7. मुंदक्के चाचल्पट्ट, मुंदक्के नीडल्पट्ट.

प्रक्षिप्यत् प्रक्षिप्यत् (वि०) 1. एसेयुत्तिरुव. 2. इडुत्तिरुव. प्र + क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रक्षिप्यमाण प्रक्षिप्यमाण (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + क्षिप (प्रेरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रक्षीण प्रक्षीण (वि०) 1. ಕಡಮೆಯಾದ. 2. ದುರ್ಬಲನಾದ, ಬಡಕಲಾದ. 3. ನಾಶಹೊಂದಿದ. 4. ಅವನತಿಹೊಂದಿದ, ಕ್ಷಯಹೊಂದಿದ. 5. ತೆಳುವಾದ. प्र + क्षि (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। दीर्घः (६-४-६०)। निष्ठानत्वम् (८-२-४६)।

प्रक्षुण्ण प्रक्षुण्ण (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆದು ಸವೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಳಿದು ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (मार्ग). प्र+क्षुदिर् (सम्पेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೂರ್ಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪುನಃಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಮನನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रक्षुब्ध प्रक्षुब्ध (वि०) 1. ಕೆರಳಿರುವ, ರೇಗಿರುವ, ಕುಪಿತನಾದ, ಕೋಪಗೊಂಡ. प्र + क्षुभ (सञ्चलने) "क्तः" (३-४-७२)। इडभावः निपा० (७-२-१८)। "तत्स्यन्दनः सपदि सारथिसंप्रणुन्नः प्रक्षुब्धवारिधरघोर-गभीरघोषः" कुमा० १७-१०। 2. ಚಲಿಸಿದ, ಅಲುಗಾಡಿದ, ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ.

प्रक्षुभ्यत् प्रक्षुभ्यत् (वि०) 1. ಕ್ಷೋಭೆ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅಳ್ಳಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+क्षुभ (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रक्षुभ्यदम्भोधिविभिन्नभूधराद्वलं द्विषोऽमूदवनिप्रकम्पम्" कुमा० १५-२३। 2. ಉದ್ರೇಕಹೊಂದುತ್ತಿರುವ.

प्रक्षुभ्यमाण प्रक्षुभ्यमाण (वि०) 1. ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಹೆದರುತ್ತಿರುವ. प्र+क्षुभ (सञ्चलने) "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रक्षुभ्यमाणमवलोक्य दिगीशसैन्यम्" कुमा० १७-१२। 2, ಉದ್ರೇಕಹೊಂದುತ್ತಿರುವ.

प्रक्षेप प्रक्षेप (पुं०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. प्र + क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದು. 4. ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು, ಇರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ವಂತವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಸೇರಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्"(३-३-११५)। **-क्षेपणम्** -क्षेपणम्.

प्रक्षोभ प्रक्षोभ (पुं०) 1. ಅಳ್ಳಾಡುವುದು, ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದುವುದು. 2. ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳುವುದು. प्र + क्षुभ (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रक्ष्वेडन प्रक्ष्वेडन (पुं०) ನಾರಾಚ, ಲೋಹಮಯವಾದ ಬಾಣ. प्रकर्षेण क्ष्वेदन्ते-निक्ष्विदा (अव्यक्ते शब्दे) "ल्युः" (३-१-१३४)। पृषो०। "प्रक्ष्वेडनास्तु नाराचाः" अम०।

प्रखर प्रखर (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. 2 ಹೇಸರಗತ್ತೆ, (न०) 3. ಕುದುರೆಯ ಕವಚ, ಕುದುರೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ನಿಲುವಂಗಿ. (वि०) 4. ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಅತಿ ತೀವ್ರವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. "प्रखरं हयसन्नाहे कुक्कुरेऽपि च। पुंसि त्रिष्वत्यन्तखरे" मेदि०। (अव्य०) 5. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ. "त्रस्तः समस्तजनहासकरः करेणोत्तावत्खरः प्रखरमुल्ललयांचकार" माघ० ५-७।

प्रख्या प्रख्या (स्त्री०) 1. ಖ್ಯಾತಿ ಕೀರ್ತಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. प्र + ख्या (प्रकथने) भावे "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಔಪಮ್ಯ. (ಉತ್ತರ ಪದವಾದಾಗ) (वि०) **-प्रख्यः** -प्रख्यः. ಸದೃಶ, ಸಮಾನ. "गुप्तमभ्रचय-प्रख्यैर्गोपुरैर्मन्दरोपमैः" भा० आदि०।

प्रख्यात प्रख्यात (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಕೀರ್ತಿವಂತನಾದ, ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ. प्र + ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रख्यातदीक्षं प्रणतार्तिभङ्गे पार्थंस्तदा दंत्यरिपुं प्रपन्नः" याद० २३-३५।

प्रख्याति प्रख्याति (स्त्री०) ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. प्र+ख्या (प्रकथने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रख्यान प्रख्यान (न०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು. प्र + ख्या (प्रकथने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रख्यापन प्रख्यापन (न०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

प्रगण्ड प्रगण्ड (पुं०) 1. ಮೊಳಕೈಯ ಮೇಲುಭಾಗ, ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಕಕ್ಷದವರೆಗಿನ ಭಾಗ. प्रत्यासन्नो गण्डः कपोलोऽस्य। (स्त्री०) **-प्रगण्डी** -प्रगण्डी. 2. ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆ. 3. ವೀರರ ಶಿಬಿರ.

प्रगत प्रगत (वि०) ಮುಂದೆ ಬಂದಿರುವ, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ, ಮುಂದುವರೆದ. प्रकृष्टं गतः।

प्रगतजानुक प्रगतजानुक (वि०) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರದೆ ವಿರಳವಾಗಿರುವ ಮೊಳಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮೊಳಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. प्रगते विरले जानुनी यस्य।

प्रगन्ध प्रगंध (पुं०) ಪರ್ಪಟ, ಹಪ್ಪಳ.

प्रगम प्रगम (पुं०) 1. ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. प्र + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಸಂಚಾರ, ಓಡಾಟ.

प्रगमन प्रगमन (न०) 1. ಪ್ರಗತಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ, 2. ಪ್ರತಿಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ, ಅನುರಾಗಬೀಜವು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು ಪ್ರಗಮನ. "प्रगमनं वाक्यं स्यादुत्तरोत्तरम्" सा० द० ६-९२। "ऊर्वशी — जयतु जयतु महाराजः। राजा — मया नाम जितं यस्य त्वयायं समुदीर्यते" विक्र० २-१६। 3. ಸಂಚಾರ, ಓಡಾಟ. "हरेः प्रगमनं नास्ति न प्रभानं हिमद्युहः" भट्टि० ९-१०७।

प्रगल्भ प्रगल्भ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹೊಸ ಹೊಸದಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. प्रगल्भते — प्र + गल्भ (धार्ष्ट्ये) "अच्" (३-१-१३४)। "ब्रुवते स्म दूत्य उपसृत्य नरान्नरवत् प्रगल्भमतिगर्भगिरः" माघ० ९-६२। 2. ಕೆಚ್ಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "इति प्रगल्भं पुरुषाधिराजो मृगाधिराजस्य वचो निशम्य" रघु० २-४१। 3. ವಾಗ್ಮಿ, ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. "ततो नृपाणां श्रुतवंशवृत्ता पुंवत् प्रगल्भा प्रतिहाररक्षी" रघु० ६-२०। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. "गृहः प्रगल्भेऽपि वयस्यतोऽस्याः तस्थौ निवृत्तान्यवराभिलाषः" कुमा० १-५१। 5. ಪ್ರೌಢವಾದ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಕ್ವವಾದ, ಉದಾರವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. "अथाजिनाषाढधरः प्रगल्भवाग्ज्वलन्निव ब्रह्ममयेन तेजसा" कुमा० ५-३०। 6. ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ, ಸಂಕೋಚವಿಲ್ಲದ. 7. ಚತುರ, ದಕ್ಷ, ಸಮರ್ಥ. 8. ಗರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 9. ಧೀರ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ. "मुखार्पणेषु प्रकृतिप्रगल्भाः स्वयं तरङ्गाधरदानदक्षाः" रघु० १३-९। (स्त्री०) -ल्भा -ल्भ्या. (1) ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. (2) ಚಂಡಿ, ಗಯ್ಯಾಳಿ, ಬೈಗುಳದ ಹೆಂಗಸು. (3) ಮೂರು ವಿಧ ಸ್ವೀಯನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. "सापि कथिता त्रिभेदा मुग्धा मध्या प्रगल्भेति" सा०द० ३-५७। ಕಾಮದಿಂದ ಮೈಮರೆತವಳೂ ತುಂಬಿದ ಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವಳೂ ಸಕಲವಿಧ ಸುರತಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರವೀಣಳೂ ಉನ್ನತ ವರ್ತನೆಯುಳ್ಳವಳೂ ಕಿಂಚಿಲ್ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೂ ನಾಯಕನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುವವಳೂ ಆದ ಹೆಂಗಸು ಪ್ರಗಲ್ಭೆಯೆನಿಸುವಳು. "स्मरान्धा गाढतारुण्या समस्तरतकोविदा। भावोन्नता दरव्रीडा प्रगल्भाक्रान्तवल्लभा" सा० द० ३-६०।

प्रगल्भता प्रगल्भता (स्त्री०) 1. ಧೈರ್ಯ, ಕೆಚ್ಚು, 2. ಚಾತುರ್ಯ, ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ. प्रगल्भस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "आर्याप्यरुन्धती तत्र व्यापारं कर्तुमर्हति। प्रायेणैवंविधे कार्ये पुरन्ध्रीणां प्रगल्भता" कुमा० ६-३२। 3. ಉತ್ಸಾಹ. 4. ಗರ್ವ, ಸೊಕ್ಕು. 5. ಹಿರಿಮೆ. 6. ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ.

प्रगाढ प्रगाढ (वि०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. 2. ದೃಢವಾದ, ಬಲವಾದ. "तत्रान्तरिक्षे बाणानां प्रगाढानां विशांपते" भा० द्रोण०। 3. ಕಷ್ಟವಾದ, ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ. (अव्य०) 4. ದೃಢವಾಗಿ, ಬಲವಾಗಿ. 5. ಕಷ್ಟದಿಂದ. 6. ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ.

प्रगातृ प्रगातृ (वि०) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗಾಯಕ, ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಹಾಡುವವನು. प्रकर्षेण गायति — गै (शब्दे) "तृच्" (३-१-१३३)। "ततो गोपाः प्रगातारः कुशला नृत्यवादिते" भा० वन०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। -गात्री -गात्र्यै.

प्रगीत प्रगीत (न०) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ಗಾನ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಗೀತ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡುವುದು. प्रकृष्टं गीतम्। (वि०) 2. ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रकर्षेण गीतम्।

प्रगुण प्रगुण (वि०) 1. ಉತ್ತಮಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಋಜು ಮಾರ್ಗದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ, ವಂಚನೆ ಮೋಸಗಳಿಲ್ಲದ. प्रकृष्टो गुणो यस्य। "फलवितरणदक्षं पक्षपातानभिज्ञं प्रगुणमनुविधेयं प्राप्य पद्मासहायम्" दयाश०। 2. ಅನುಗುಣವಾದ, ಅನುರೂಪವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. "गरीयानन्योन्यप्रगुणगुणनिर्माणनिपुणो विधातुर्व्यापारः फलतु च मनोज्ञश्च भवतु" मालती० १-११। 3. ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳ. "श्रमजयात् प्रगुणं च करोत्यसौ तनुमतोऽनुमतः सचिवैर्यथौ" रघु० ९-४९। 4. ದಕ್ಷ, ಚತುರ, ಸಮರ್ಥ. "प्राणत्राणप्रगुणमभवन्मत्परिष्वङ्गकल्पः" मालती० ९-४७। 5. ಋಜುವಾದ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ.

प्रगुणन प्रगुणन (न०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. 2. ಕ್ರಮಪಡಿಸುವುದು. प्र + गुण (आमन्त्रणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रगुणित प्रगुणित (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + गुण (आमन्त्रणे) + णिच् "क्तः"

(३-२-१०२)। 2. पुनः पुनः आवृत्तिमाडल्पट्ट. मत्ते मत्ते अभ्यासमाडल्पट्ट. "शास्त्रज्ञोऽपि प्रगुणितनयोऽप्यात्तबोधोऽपि बाढम् संसारेऽस्मिन् भवति विरलो भाजनं सद्गतीनाम्" भर्तृ० २-७७।

प्रगृह्य प्रगृह्य (न०) स्वरसंधि कार्यवु बरदिरुव पद, ईकार ऊकार मत्तु ऐकारान्त द्विवचनद पद. "ईदूदेद्द्विवचनं प्रगृह्यम्" पा० सू० १-१-११। हरी एतौ, विष्णू इमौ, गङ्गे अमू, पचेते इमौ इत्यादि स्थळगळल्लि प्रगृह्यसंज्ञेयिरुवुदरिंद संधिकार्यवु बंदिरुवुदिल्ल. "प्लुतप्रगृह्या अचि नित्यम्" पा०सू० ६-१-१२५। प्र+ग्रह(उपादाने)"क्यप्" (३-१-११९)।

प्रगे प्रगे (अव्य०) प्रातःकाल, प्रभात, हगलिन प्रारंभकाल. प्रगीयतेऽत्र — प्र + गै (शब्दे) "के"। "इत्थं रथाश्वेभनिषादिनां प्रगे गणो नृपाणामथ तोरणाद्बहिः" माघ० १२-१।

प्रगेतन प्रगेतन (वि०) प्रातःकालदल्लिरुव. प्रगे भवः "ट्युः" (४-३-२३)। तुट् च।

प्रगेनिश प्रगेनिश, -शय -शय (वि०) प्रातः कालवु रात्रियुंटिरुव, प्रातःकालदल्लि निद्रिसुव. प्रगे निशेव निद्राहेतुः यस्य। प्रगे शेते इति वा। "उत्सूर्यशायिनश्चासन् सर्वे चासन् प्रगेशयाः" भा० शान्ति० २३५-८६।

प्रग्रह प्रग्रह (पुं०) 1. किरण, रश्मि. प्र + ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "इन्दोः प्राच्यां भवति तरणेः प्रग्रहः किं प्रतीच्याम्"। 2. कुदुरेय हग्ग, कुदुरेय कडिवाण. "उत्तेरुत्तालखुरारवं द्रुताः श्लथीकृतप्रग्रहमर्वतां व्रजाः" माघ० १२-३१। 3. तक्कडिय दार. प्र + ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५३)। 4. विष्णु. अर्जुनः रश्मिभिरिव प्रगृह्यते प्रकर्षेण गृह्यते सारथिनानेन — प्र + ग्रह (उपादाने) कर० "अप्" (३-३-५८)। "पार्थःसारथिनानेन रश्मिभिर्यः प्रगृह्यते। स प्रग्रहः समाख्यातः सप्तवर्ण उदाहृतः" इति निरुक्तिः। "प्रग्रहो निग्रहो व्यग्रः" वि०स०। 5. सुवर्ण, चिन्न. 6. इंद्रियगळ निग्रह, तडे, हतोटि. 7. भुज, बाहु, तोळु. 8. बिगियागि हिडियुविके, भद्रवागि हिडिदुकोळ्ळुविके. 9. पूजे. 10. कक्कुगिड, 11. आवलंबन, आश्रय, आसरे. "नृपेष्वथ प्रणष्टेषु जगत्यप्रग्रहाः प्रजाः। क्षणेन निर्वृते चैवं हत्वाचान्योन्यमाहवे" हरिवं०। 12. कणगिलेगिड. 13. धारण, धरिसुवुदु, तोडुवुदु. 14. हसु मोदलादुवन्नु कट्टुव हग्ग. 15. शिर्यक् प्राणिगळन्नु पळगिसुवुदु. 16. बंदि, सेरेयाळु, खैदि. "तुलासूत्रेऽश्वरश्मौ प्रग्राहः प्रग्रहः पुनः। तयोश्च संयमोद्योतपूजावन्द्यर्वधेषु च" वैज०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।—ग्रहणम् — ग्रहण सम्.

प्रग्राह प्रग्राह (पुं०) 1. कुदुरेय कडिवाण, कुदुरेयन्नु कट्टुव हग्ग. "अप्रग्राहैरिवादित्यो वाजिभिर्दूरपातिभिः" भट्टि० ७-५२। 2. हिडियुवुदु, तेगेदुकोळ्ळुवुदु, लाभद आसेयिंद हिडिदु कोळ्ळुवुदु. प्र+ग्रह (उपादाने) "घञ्" (३-३-४६)। "पात्रप्रग्राहेण चरति भिक्षुः" सि० कौ०। "प्रग्राहैरिव पात्राणामन्वेष्या मैथिली कृतैः" भट्टि० ७-४४। 3. तुलासूत्र, तक्कडियदार. प्र + ग्रह वा "घञ्" (३-३-५२)। "तुलाप्रग्राहेण चरति वणिक्" सि० कौ०। 4. रश्मि, हग्ग. 5. किरण. "प्रग्राहस्तु तुलासूत्रे वृषादिप्रग्रहेऽपि च" मेदि०।

प्रग्रीव प्रग्रीव (पुंन०) 1. वातायन, गवाक्ष, किटकि. 2. मनेयु सुत्तलू हाकिरुव मरद कटु कटि. प्रकृष्टा ग्रीवा यस्मिन्। 3. अश्वशाले. 4. मरद तुदि, वृक्षद अग्रभाग. 5. प्रासाद, वासक्के सुखवागिरुव उप्परिगे मने. 6. कलश, घट. बिंदिगे. 7. कंठ, कुत्तिगे. "प्रग्रीवमस्त्री कलशे ग्रीवाप्रासादयोरपि" वैज०। 8. प्रसाद, स्वच्छते. नानार्थ रत्न मालेयल्लि "प्रासाद" पदक्के बदलागि "प्रसाद" एंदु उक्तवागिदे. "प्रग्रीवमस्त्री ग्रीवायां प्रसादे कलशेऽपि च" नानार्थर०। (वि०) 9. सुंदरवाद कंठवुळ्ळ, लक्षणवाद कुत्तिगेयुळ्ळ. प्रकृष्टा ग्रीवा यस्य।

प्रघट्टक प्रघट्टक (पुं०) उपदेश, बोधने.

प्रघण प्रघण प्रघाण प्रघाण (पुं०) 1. मनेय हॊरबागिलिन समीपद कैसाले, तले बागिलिन बळि इरुव अंगळ. प्रविशद्भिर्जनैः पादैः प्रकर्षेण हन्यते —प्र + हन (हिंसागत्योः) कर्म० वा "अप्" (३-३-७९)। पक्षे वृद्धिः। निपा०। 2. ताम्र लोहद बिंदिगे. 3. कब्बिणद दॊड्ड हारे. "प्रघणस्ताम्रकुम्भे स्यादलिन्दे लोहमुद्गरे" मेदि०।

प्रघस प्रघस (पुं०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿನ್ನುವುದು. ಹೊಟ್ಟೆ ಬಾಕತನ. 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. प्रकर्षेण अत्ति — प्र + अद (भक्षणे) "अप्" (३-३-५९)। अदेः घस्लृ आदेशः (२-४-३८)।

प्रघात प्रघात (पुं०) 1. ಹೊಡೆತ, ಏಟು. प्र + हन (हिंसागत्योः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಯುದ್ಧ, ಸಂಗ್ರಾಮ, ಕಾಳಗ. प्र + हन अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

प्रघुण प्रघुण (पुं०) ಅತಿಥಿ. प्र + घुण (भ्रमणे) "कः" (३-१-१३५)।

प्रघूर्ण प्रघूर्ण (पुं०) 1. ಅತಿಥಿ. (वि०) 2. ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಲೆದಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + घूर्ण (भ्रमणे) "अच्" (३-१-१३४)।

प्रचक्र प्रचक्र (न०) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೈನ್ಯ, ಹೊರಟಿರುವ ಸೇನೆ. प्रस्थितं चक्रम् सैन्यम्।

प्रचक्षस् प्रचक्ष्स् (पुं०) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿ. प्र + चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) "असिः" (उ० ४-२३२)। 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗ್ರಹ.

प्रचण्ड प्रचण्ड (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಕಣ್ಣಗಿಲೆಗಿಡ. 2. ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಬಹಳ ಕ್ರೂರವಾದ. प्रकर्षेण चण्डः। "पौलस्त्यापजयप्रचण्डचरिते यः कार्तवीर्ये मुनिः" म०वी० २-१३। 3. ಭಯಂಕರವಾದ, ದಿಗಿಲುಹುಟ್ಟಿಸುವ. 4. ಸಹಿಸಲಾಗದ, ತಾಳಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ. 5. ಪ್ರತಾಪ ಶಾಲಿಯಾದ. 6. ಹೆಚ್ಚು ಕೋಪಗೊಂಡ, ಕೋಪದಿಂದ ಕೆರಳಿದ. 7. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ, ಕೆಚ್ಚೆದೆಯ. 8. ಬಹಳ ಜೋರಾದ, ರಭಸದ. 9. ಬಲಶಾಲಿ, ಬಲಿಷ್ಠ, ಅಧಿಕ ಬಲವುಳ್ಳವನು.

प्रचय प्रचय (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. प्र + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "प्रसन्नः पुण्यानां प्रचय इव सर्वस्य सुखदः" म० वी० २-१५। 2. ಗಿಡದಲ್ಲಿರುವ ಪುಷ್ಪ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೋಲು ಮುಂತಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಕೀಳುವುದು. "वृक्षाग्रस्थानां फलानां यष्ट्या प्रचयं करोति" सि० कौ० (३-३-४०) 3. ಗಿಡದಲ್ಲಿರುವ ಪುಷ್ಪ ಫಲಗಳನ್ನು ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಕೈಯಿಂದ ಕೀಳುವುದು. "पुष्पप्रचयं चौर्येण" "सि० कौ० (३-३-४०)। 4. ಶಿಥಿಲವಾದ ಸಂಯೋಗ, ಸಡಿಲವಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. "संख्यातः परिमाणाच्च प्रचयादपि जायते। प्रचयः शिथिलाख्यो यः संयोगस्तेन जन्यते" भाषाप०। प्र + चिञ् अस्तेये हस्तादाने "घञ्" (३-३-४०)। **-प्रचायः** -प्रचायः, ಕೈಯಿಂದ ಗಿಡದ ಪುಷ್ಪ ಫಲಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು. "हस्तादाने चेरस्तेये"। ಭಾವೆ "ल्युट्" (३-३-११५)। **-चयनम्** -चयनम्.

प्रचर प्रचर (पुं०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. प्रचरत्यस्मिन् — प्र + चर (गतौ) अधि० "घः" (३-३-११९)। निपा०। 2. ಪ್ರಸಾರವಾಗುವುದು, ಹರಡುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. "मत्यैदुष्प्रचरमस्त्रविचारं चारुशिष्यजनतामनुशिष्य" नैष० २१-६।

प्रचरत् प्रचरत् (वि०) ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र + चर (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-चरन्ती** -चरन्ती.

प्रचरित प्रचरित (वि०) 1. ಮುಂದೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿರುವ. प्र + चर (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅನುಸರಿಸಿಬಂದ, ಮುಂದೆ ನಡೆದು ಬಂದ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ (ಕಾರ್ಯ).

प्रचल प्रचल (वि०) 1. ಚಂಚಲವಾದ, ನಡುಗುವ. प्र + चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)। "य उत्पलाक्षि प्रचलैर्विलोचनैस्तवाक्षिसादृश्यमिव प्रयुञ्जते" कुमा० ५-३५। 2. ಚಿನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವ. 3. ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ, ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ, ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ.

प्रचलत् प्रचलत् (वि०) 1. ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र + चल (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। "एतस्मिन् प्रचलाकिनां प्रचलतामुद्वेजिताः कूजितैः" उ० रा० २-२९। 2. ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರುವ. "प्रचलत्कला-पिकलशङ्कस्वना" माघ० १३-४१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-चलन्ती** -चलन्ती.

प्रचलाक प्रचलाक (पुं०) 1. ನವಿಲಿನ ಗರಿ. प्रकर्षेण चलति-चल (कम्पने) "आकः" (उ० ४-५४)। 2. ಸರ್ಪ. 3. ಬಾಣದ ಏಟು. 4. ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ. "प्रचलाकः शराघाते शिखण्डे च भुजङ्गमे" मेदि०।

प्रचलाकिन् प्रचलाकिन् (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. प्रचलाकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "एतस्मिन् प्रचलाकिनां प्रचलतामुद्वेजिताः कूजितैः" उ० रा० २-२९।

प्रचलायित प्रचलायित (वि०) ತೂಗಡಿಸಿದವನು, ತೂಗಡಿಕೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲಾಡಿದವನು. प्रचल इवाचरति —

प्र+चल (कम्पने) "क्यङ्" (३-१-११)। प्रचलाय कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "घूर्णितः प्रचलायितः" अम०।

प्रचलित प्रचलित (वि०) 1. अलुगाडिद, क्षोभे गॊండ. प्र+चल (कम्पने) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "विकौतुकः प्रकृतमहाप्लवेऽभवत् विशृङ्खलप्रचलित-सिन्धुवारिणि" माघ० १७-३०। 2. मुंदक्कॆ हॊरटि रुव, मुंदॆ साగిद. (न०) 3. मुंदक्कॆ हॊर डुवुदु, मुंदॆ साగువుదు. प्र+चल भावे "क्तः" (३-३-११४)। "प्रचलिते चलितं स्थितमास्थिते" किरा० १८-१०।

प्रचाय प्रचाय (पुं०) "प्रचय" पददल्लि नोडि.

प्रचायिका प्रचायिका (स्त्री०) 1. क्रमवागि गिड दिंद हूवन्नु बिडिसि शेखरिसि इडुवुदु, प्र + चिन् (चयने) भावे "ण्वुच्" (३-३-१११)। 2. हूवन्नु बिडिसि शेखरिसिडुव हॆंगसु. प्र + चिन् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रचार प्रचार (पुं०) 1. ओडाडुवुदु, संचरिसु वुदु, नडॆयुवुदु. प्र + चर (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "निष्कम्पवृक्षं निभृतद्विरेफं मूकाण्डजं शान्तमृगप्रचारम्" कुमा० ३-४२। 2. हसु मॊद लाद प्राणिगळु मेयुव प्रदेश. "परिश्रान्तः पिपासार्तः आससाद मुनिं वने। गवां प्रचारेष्वासीनं फेनमापिबतां पयः" भा० आदि० ४०-१७। 3. व्यवहारदल्लिरुवुदु, उपयोगदल्लिरुवुदु, बळकॆयल्लिरुवुदु. 4. प्रचारपडिसुवुदु, ॆल्लरिगू श्रुतपडिसुवुदु, ॆल्लाकडॆगू तिळियपडिसुवुदु. 5. प्रकाश. 6. कुदुरॆय नॆत्र रोग. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-चारणम्** -चारणम्. "अधीतिबोधाचरणप्रचारणैः दशाश्चतस्रः प्रणयन्नुपाधिभिः" नैष० १-४।

प्रचारित प्रचारित (वि०) 1. नडॆसल्पट्ट, तिरुगाडिस ल्पट्ट. प्र + चर (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. प्रसिद्धपडिसल्पट्ट, बहिरंगवागि ॆल्लरिगू तिळियुवंतॆ माडल्पट्ट.

प्रचालन प्रचालन (न०) अलुगाडिसुविकॆ, कदलिसुविकॆ. प्र + चल (कम्पने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "माम, किमनेन वृथानर्थप्रचालनेन" पञ्चतं० ५।

प्रचिकीर्षा प्रचिकीर्षा (स्त्री०) प्रतीकार माडलु ापॆक्षॆ. प्र + डु कृञ् (करणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रचिकीर्षु प्रचिकीर्षु (वि०) प्रतीकार माडलु ापॆक्षिसुव. प्र + कृञ् + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रचित प्रचित (वि०) 1. शॆखरिसल्पट्ट, संग्रहिसल्पट्ट (पुष्प). प्र + चिन् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. प्रचयस्वरदिंद कूडिद. 3. अधिकगॊळिसल्पट्ट, हॆच्चिसल्पट्ट. "प्रचितगुणा मणिभिः स्यमन्तकाद्यैः" याद० २४-५।

प्रचितक प्रचितक (पुं०) दंडकद ॊंदु भेद. प्रति पादददल्लू ॆरडु नगणगळ मुंदॆ ॆळु यगण गळिद्दल्लि "प्रचितकः" ॆंबु दंडकवागुवुदु. "प्रचितकसमभिधो धीरधीभिः स्मृतो दण्डको नद्वयादुत्तरैः सप्तभिर्यैः" वृ० र०।

प्रचीयमान प्रचीयमान (वि०) वृद्धि हॊंदु त्तिरुव, बॆळॆयुत्तिरुव. प्र + चिन् (चयने) कर्तं० "शानच्" (३-२-१२४)। "क्रमेण निस्तीर्य च दोहदव्यथां प्रचीयमानावयवा रराज सा" रघु० ३-७।

प्रचुर प्रचुर (पुं०) 1. चॊर, कळ्ळ. (वि०) 2. ानॆक, बहळ, हॆरळ. प्रचोरति — प्र + चुर (स्तेये) "कः" (३-१-१३५)। "नित्यव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा" भर्तृ० १-३८। चुरादीनां णिज्वैकल्पिकः। 3. दॊड्डदाद, हिरिदाद. (क्रि० वि०) 4. हॆच्चागि, हॆरळवागि. "प्रचुराधिगताङ्गनिर्वृतिं परितस्त्वां खलु विग्रहेण सः" माघ० १६-३।

प्रचुरपुरुष प्रचुरपुरुष (पुं०) चॊर, कळ्ळ. प्रचुरश्चासौ पुरुषश्च। "चौरः शङ्कितवर्णकः स्यात् कुम्भिलश्च प्रचुरपुरुषः" त्रिकाण्ड०।

प्रचुरीकरण प्रचुरीकरण (न०) 1. शॆखरिसिडुवुदु, राशिहाकुवुदु. 2. हॆच्चिसुवुदु, बॆळिसुवुदु.

प्रचुरीकृत प्रचुरीकृत (वि०) हॆच्चिसल्पट्ट, बॆळिस ल्पट्ट, अधिकगॊळिसल्पट्ट.

प्रचुरीभूत प्रचुरीभूत (वि०) अधिकवागिरुव, बॆळॆदिरुव, वृद्धिहॊंदिरुव.

प्रचेतस् प्रचेतस् (पुं०) 1. वरुण. पचेतति — प्र + चिती (संज्ञाने) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "किञ्चायमरिदुर्वारः पाणौ पाशः प्रचेतसः" कुमा० २-२१। 2. ॊब्ब मुनि, हत्तु प्रजापतिगळल्लॊब्ब. "मरीचिमत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम्। प्रचेतसं वसिष्ठं च भृगुं नारदमेव च" मनु० १-३५। 3. (वि०) संतोष

ಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. प्रकृष्टं चेतोऽस्य। "प्रचेता: पाशिनि मुनौ संप्रहृष्टहृदि त्रिषु" मेदि०।

प्रचेतृ ಪ್ರಚೇತೃ (पुं०) ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. प्रचेतति युद्धादिस्थाने वीरान् सञ्चिनोति — प्र + चिती (संज्ञाने) "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रचेलक ಪ್ರಚೇಲಕ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. प्रकर्षेण चेलति गच्छति — प्र + चेल् (चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡಗೆಯುಳ್ಳ.

प्रचोद ಪ್ರಚೋದ (पुं०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುವುದು. 2. ಪುಸಲಾಯಿಸುವುದು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವುದು. 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ನೂಕುವುದು. 4. ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುವುದು. प्र + चुद (संचोदने) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–चोदनम् –ಚೋದನಮ್**. प्र+चुद+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **–चोदना –ಚೋದನಾ**.

प्रचोदक ಪ್ರಚೋದಕ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುವ, ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುವ. प्र + चुद (संचोदने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪುಸಲಾಯಿಸುವ, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ. "ल्यु:" (३-१-१३४)। **–चोदन:** **–ಚೋದನಃ**. 3. ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುವ. 4. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವ, ನೂಕುವ.

प्रचोदनी ಪ್ರಚೋದನೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುಳ್ಳದ ಗಿಡ. प्रचोद्यतेऽपसार्यते रोगोऽनया — प्र + चुद (संचोदने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "प्रचोदनी कुली क्षुद्रा दुस्पर्शा राष्ट्रिकेत्यपि" अम०।

प्रचोदनीय ಪ್ರಚೋದನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸ ಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರೇರಿಸಬೇಕಾದ.

प्रचोदयत् ಪ್ರಚೋದಯತ್ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪುಸಲಾಯಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೆಟ್ಟಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ನೂಕುತ್ತಿರುವ. प्र + चुद (संचोदने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" (३-२-१२४)। **– दयमान: –ಚೋದಯಮಾನಃ**.

प्रचोदित ಪ್ರಚೋದಿತ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + चुद (संचोदने) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। "चोदितो गुरुणा नित्यमप्रचोदित एव वा। कुर्यादध्ययने यत्नमाचार्यस्य हितेषु च" मनु० २-१९१। 2. ಪುಸಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುರಿದುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "रघूणामन्वयं वक्ष्ये तनुवाग्विभवोऽपि सन्। तद्गुणै: कर्णमागत्य चापलाय प्रचोदित:" रघु० १-९। 3. ಚಿತಾವಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ಎತ್ತು, ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು). "प्रचोदिता: परिचितयन्त्रकर्मभिर्निषादिभि:" माघ० १७-३५।

प्रचोदिन् ಪ್ರಚೋದಿನ್ (वि०) "प्रचोदक" ಪದದ ಅರ್ಥ. प्र + चुद (संचोदने) + णिच् "णिनि:" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–चोदिनी –ಚೋದಿನೀ**.

प्रचोद्यमान ಪ್ರಚೋದ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಪುಸಲಾಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಿತಾವಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + चुद (संचोदने) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रच्छद ಪ್ರಚ್ಛದ (पुं०) ಮೇಲು ಹೊದಿಕೆ, ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಬಟ್ಟೆ. प्रच्छाद्यतेऽनेन — प्र + छद (अपवारणे) + णिच् "घ:" (३-३-११८)। "प्रच्छदान्तगलिताश्रुबिन्दुभि: क्रोधभिन्नवलयैर्विवर्तनै:" रघु० १९-२२।

प्रच्छदपट ಪ್ರಚ್ಛದಪಟ (पुं०) ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ, ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ದುಪ್ಪಟ. प्रच्छदश्चासौ पटश्च। "वलीभङ्गाभोगैरलकपतितै: शीर्णकुसुमै: स्त्रिया: सर्वावस्थं कथयति रतं प्रच्छदपट:" सा० द० ३।

प्रच्छना ಪ್ರಚ್ಛನಾ (स्त्री०) ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "युच्" बाहु०।

प्रच्छन्न ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ (न०) 1. ಒಳಬಾಗಿಲು, ರಹಸ್ಯದ ಬಾಗಿಲು. प्रकर्षेण छन्नम्। (वि०) 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿರುವ, ಮರೆಯಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವ. "प्रच्छन्ना हि महात्मान: चरन्ति वसुधामिमाम्" भा० वन०। (अव्य०) 3. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ. "विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनम्" भर्तृ० १-१६।

प्रच्छर्दन प्रच्छर्दन (न०) 1. वमन, वान्ति. प्र + छर्द (वमने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. देह दोळगिन वायुवन्नु मूवत्तेरडु मात्राकाल दल्लि मेल्ल मेल्लगे "पिंगळा" नाडियु मूलक होरक्के होरडिसुव प्रयत्न, रेचन. "प्रच्छर्दन-विधारणाभ्यां वा प्राणस्य" पा०यो०सू० १-३४। "प्राणस्य शरीरान्तर्गतस्य वायोः प्रच्छर्दनं द्वात्रिंशन्मात्रा-प्रमाणेन शनैः शनैः पिङ्गलया बहिर्विरेचनम्" योगसूत्र-वृत्तिः १-३४। (वि०) 3. वान्तिमाडिसुव औषध.

प्रच्छर्दिका प्रच्छर्दिका (स्त्री०) 1. वमन, वान्ति. प्र + छर्द (वमने) "ण्वुल्" (३-३-१०८)। स्त्रियां "टाप्"। अत इत्त्वम्। (वि०) 2. वान्ति माडिसुव औषध मुंतादुदु. कर्त० "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रच्छादन प्रच्छादन (न०) 1. उत्तरीय, होद्दयुव वस्त्र. प्रच्छाद्यतेऽनेन — प्र + छद (अपवारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. मुच्चिडुवुदु, बच्चिडुवुदु, रहस्यवागिडुवुदु. "आत्मप्रच्छादनार्थं वै बाहुवीर्यमुपाश्रितः। विप्ररूपं विधायेदं मन्ये मां प्रति युध्यसे" भा० आदि० २०५-१८। 3. होदिसुवुदु, मरेमाडुवुदु, मुच्चुवुदु.

प्रच्छादनीय प्रच्छादनीय (वि०) 1. होदिसल्पडुव. 2. मुच्चल्पडुव, मरेमाडल्पडुव. 3. होदिसबेकाद. 4. मुच्चिडबेकाद. प्र + छद (अपवारणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

प्रच्छादित प्रच्छादित (वि०) मुच्चल्पट्ट, मरे माडल्पट्ट. प्र + छद (अपवारणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विधाय वैकल्पिकवैजयन्तीं प्रच्छादितं प्राणयति स्म पार्थम्" याद० २३-४१।

प्रच्छाद्यमान प्रच्छाद्यमान (वि०) मुच्चल्पडुत्तिरुव, मरेमाडल्पडुत्तिरुव. प्र + छद (अपवारणे) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "रणाख्यदर्शे रजसोत्थितेन प्रच्छाद्यमाने तमसेव भानौ" याद० २०-२६।

प्रच्छाय प्रच्छाय (वि०) ऒळ्ळेय नेरळुळ्ळ प्रदेश, हेच्चु नेरळुळ्ळ जागा. प्रकृष्टा छाया यत्र प्रदेशे। "प्रच्छायसुलभनिद्रा दिवसाः परिणामरमणीयाः" शाकु० १-३।

प्रच्छिल प्रच्छिल (वि०) जलशून्यवाद, नीरिल्लद.

प्रच्यव प्रच्यव (पुं०) 1. विनाश, अळिवु. 2. कीळगे बीळुवुदु, कळचि बीळुवुदु, जारिबीळुवुदु. 3. स्रविसुवुदु, सोरुवुदु.

प्रच्यवन प्रच्यवन (न०) 1. सोरुवुदु, स्रविसुवुदु. 2. कीळगे बीळुवुदु. प्र + च्युङ् (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. अधिकार स्थानदिंद इळियुवुदु.

प्रच्यावन प्रच्यावन (न०) 1. कीळगे तळ्ळुवुदु, कॆडवुवुदु. प्र + च्युङ् (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. अधिकारस्थानदिंद इळिसुवुदु.

प्रच्यावित प्रच्यावित (वि०) 1. कीळगे तळ्ळल्पट्ट. 2. अधिकारदिंद होरदूडल्पट्ट.

प्रच्युत प्रच्युत (वि०) 1. कीळगे कळचिबिद्द. प्र + च्युङ् (गतौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 2. अधिकार स्थानदिंद होरबिद्द. 3. स्रविसिद, सोरिद. 4. नाशहॊंदिद.

प्रच्युति प्रच्युति (स्त्री०) 1. कीळगे बीळुवुदु. 2. नाश, अळवु. 3. स्रविसुवुदु, सोरुवुदु. 4. अधिकारस्थानदिंद होरबीळुवुदु. प्र + च्युङ् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रच्योतत् प्रच्योतत् (वि०) सोरुत्तिरुव, स्रविसुत्तिरुव. प्र + च्युतिर् (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "उन्मीलन्मुकुलकरालकुन्दकोशप्रच्योतद्घनमकरन्दगन्ध-बन्धो" मालती० १-४१।

प्रज प्रज (पुं०) पति, गंड. प्रविश्य जायायां जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९९)।

प्रजन प्रजन (पुं०) 1. उत्पत्ति, हुट्टुवुदु, जनिसुवुदु. प्र + जनी (प्रादुर्भावे) "यदि हि स्त्री न रोचेत पुमांसं न प्रमोदयेत्। अप्रमोदात्पुनः पुंसः प्रजनं न प्रवर्तते" मनु० ३-६१। 2. प्रथमः गर्भधारण क्कागि हसुगळ मेलॆ हॊरिगळन्नु हारिसुवुदु. 3. गर्भग्रहण, गर्भधारण. प्रजायतेऽनेन — प्र + जनी कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "प्रजनार्थं स्त्रियः सृष्टाः सन्तानार्थं च मानवाः। तस्मात्साधारणो धर्मः श्रुतौ पत्न्या सहोदितः" मनु० ९-९६। 4. जनन हेतु, उत्पत्तिगॆ कारण. "प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः" गीता १०-२८। 5. उपस्थ ऎंब इंद्रिय,

ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. (ವಿ೦) 6. ಸೃಷ್ಟಿಸುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ. "ईशो नगानां प्रजनः प्रजानां प्रसीदतां नः स महाविभूतिः" ಭಾಗ೦ ೮-೫-೩೪।

प्रजनन प्रजनन (ನ೦) 1. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. प्र + जनी (प्रादुर्भावे) ಭಾವೇ "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ಪುರುಷರ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. प्र + जनी ಅಧಿ೦ "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೭)। 3. ಗೋವುಗಳ ಪ್ರಥಮ ಗರ್ಭಗ್ರಹಣ, ಹಸುಗಳಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯಬಾರಿ ಹೋರಿ ಬಿಡುವುದು. प्र + जनी कर० "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೭)। 4. ಜನ್ಮವೀಯುವುದು, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು. "तस्मात्प्रहेष्याम्यद्य त्वां हीनः प्रजननात् स्वयम्" ಭಾ० ಆದಿ०।

प्रजनिका प्रजनिका (ಸ್ತ್ರೀ०) ಜನ್ಮವೀಯುವ ತಾಯಿ. प्र + जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "ण्वुल्" (೩-೧-೧೩೩)।

प्रजनित प्रजनित (ವಿ०) ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "क्तः" (೩-೨-೧೦೨)। "प्रजनितमदनो मनस्विनीभिः गुणसुरभिः सुरभिः स्वयं न मेने" ಯಾದ० ೨೪-೧೪।

प्रजनितृ प्रजनितृ (ಪುं०) ಜನಕ, ತಂದೆ. प्र + जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "तृच्" (೩-೧-೧೩೩)।

प्रजल्प प्रजल्प (ಪುं०) 1. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. प्रकृष्टो जल्पः–प्र + जल्प (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (೩-೩-೧೮)। ಇದು ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದುದು. "अत्याहारः प्रयासश्च प्रजल्पो नियमग्रहः। जनसङ्गश्च लौल्यं च षड्भिर्योगो विनश्यति" ಹಠ० ೧-೧೫। 2. ಆಲಾಪ, ಮಾತು. 3. ಹರಟೆ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ವೃಥಾಲಾಪ, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತು. "असूयेर्ष्यामदयुजा योऽवधीरणमुद्रया। प्रियस्य कोशलोद्गारः प्रजल्पः स तु कथ्यते"। ಭಾವೇ "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೫)। –जल्पनम् –ಜಲ್ಪನಮ್.

प्रजल्पत् प्रजल्पत् (ವಿ०) 1. ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + जल्प (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (೩-೨-೧೨೪)। "प्रजल्पन् मत्पदे लग्नः कान्तः किं न हि नूपुरः" ಚನ್ದ್ರಾ०। 2. ಹರಟುತ್ತಿರುವ, ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ.

प्रजल्पित प्रजल्पित (ನ೦) 1. ಮಾತು, ನುಡಿ. प्र + जल्प (व्यक्तायां वाचि) ಭಾವೇ "क्तः" (೩-೩-೧೧೪)। "शृणु त्वदालोकनतर्षभाजां प्रजल्पितं पञ्जरशारिकाणाम्" ಯಾದ० ೧೮-೧೨೬। 2. ಹರಟೆ, ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತು. (ವಿ०) 3. ಮಾತನಾಡಿದ. प्र + जल्प कर्तृ० "क्तः" (೩-೪-೭೨)। "स्वरेण तस्याममृतस्रुतेव प्रजल्पितायामभिजातवाचि" ಕುಮಾ० ೧-೪೫।

प्रजव प्रजव (ಪುं०) ಹೆಚ್ಚುವೇಗ. प्र + जु [सौत्रधातौ] "अप्" (೩-೩-೫೭)।

प्रजवित प्रजवित (ವಿ०) ಬಹಳ ವೇಗವುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्र + जु (सौत्रधातु) + णिच् "क्तः" (೩-೨-೧೦೨)। प्रकृष्टजवोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (೫-೨-೩೬) वा। "नन्वेष त्वरितसुमन्त्रनुद्यमानप्रोद्वल्गत्प्रजवितवाजिना रथेन" ಉ०ರಾ० ೫-೧।

प्रजविन् प्रजविन् (ವಿ०) ಹೆಚ್ಚು ವೇಗವುಳ್ಳ. प्र + जु [सौत्रधातु] "इनिः" (೩-೨-೧೫೬)। "प्रजवी जवनो जवः" ಅಮ०। "तिष्ठद्भिः कथमपि देवतानुभावादाकृष्टैः प्रजविभिरायतं तुरङ्गैः" ಕಿರಾ० ೮-೪।

प्रजा प्रजा (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಜನ, ಪ್ರಜೆಗಳು. प्रजायते—प्र+ जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (೩-೨-೯೯)। "अथ प्रजानामधिपः प्रभाते जायाप्रतिग्राहितगन्धमाल्याम्" ರಘು० ೨-೧। "प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि" ರಘು० ೨-೪೮। 2. ಸಂತಾನ, ಮಕ್ಕಳು. "यशसे विजिगीषूणां प्रजायै गृहमेधिनाम्" ರಘು० ೧-೭। ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಗುಣ ದೋಷಗಳಿಂದ ಮಕ್ಕಳು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. "मातॄणां शीलदोषेण पितृशीलगुणेन च। विभिन्नास्तु प्रजाः सर्वाः भवन्ति भवशीलिनाम्" ಅಗ್ನಿಪು०। 3. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು.

प्रजाकाम प्रजाकाम (ವಿ०) ಸಂತಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಮಕ್ಕಳಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವ. प्रजां कामयते—कमु (कान्तौ) + णिङ् "अच्" (೩-೧-೧೩೪)।

प्रजागर प्रजागर (ಪುं०) 1. ಜಾಗರಣೆ, ನಿದ್ರೆಮಾಡದಿರುವುದು. प्र + जागृ (निद्राक्षये) "अप्" (೩-೩-೫೭)। "प्रजागरात्खिलीभूतस्तस्याः स्वप्ने समागमः" ಶಾಕು० ೬-೨೨। 2. ವಿಷ್ಣು. प्रजागर्ति—प्र + जागृ "अच्" (೩-೧-೧೩೪)। ಭಕ್ತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನವರತವೂ ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವುದರಿಂದ "प्रजागरः" ಎಂಬ ಹೆಸರು. "रात्रिन्दिवं प्रजागर्ति सस्येष्विव कृषीवलः। भक्तेषु नितरां योऽसौ प्रजागर इहोच्यते" इति निरुक्तिः। "आधारनिलयो धाता पुष्पहासः प्रजागरः" ವಿ० ಸ०। 3. ಪ್ರಾಣ.

प्रजातन्तु प्रजातंतु (पुं०) संतान, संतति, वंश. प्रजायाः प्रजननस्य तन्तुरिव। "आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः" तै०उप०।

प्रजात प्रजात (न०) प्रजेगळ उत्पत्ति, पुत्रोत्पत्ति. प्रकर्षेण जातम्।

प्रजाता प्रजाता (स्त्री०) मक्कळन्नु हडेद हेंगसु. प्रजातं सुतोत्पतिः तदस्या अस्ति "अच्" (५-२-१२७)।

प्रजाति प्रजाति (स्त्री०) प्रजोत्पत्ति, मक्कळु जनिसुवुदु. प्र + जनी (प्रादुर्भावे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रजानत् प्रजानत् (वि०) चेन्नागि तिळियुत्तिरुव, स्पष्टवागि अरियुत्तिरुव. प्र + ज्ञा (अवबोधने) "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रजानाथ प्रजानाथ (पुं०) राजा, दोरे, प्रजेगळ ओडेयनु. प्रजानां नाथः। "जीवन् पुनः शश्वदुपप्लवेभ्यः प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि" रघु० २-४८।

प्रजानिषेक प्रजानिषेक (पुं०) गर्भाधान माडुवुदु, बसिरुंटुमाडुवुदु, वीर्यवन्नु गर्भकोशक्के सेरिसुवुदु. प्रजाया निषेकः। "प्रजानिषेकं मयि वर्तमानं सूनोरनुध्यायत चेतसेति" रघु० १४-६०।

प्रजाप प्रजाप (पुं०) राजा, दोरे. प्रजाः पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

प्रजापति प्रजापति (पुं०) 1. विष्णु, परमात्म. बद्ध मत्तु मुक्तरिगिंतलू उत्कृष्टरादा नित्यसूरिगळु प्रजेगळु. नित्यसूरिगळाद आ प्रजेगळिगे पति (स्वामि) यादुदरिंद विष्णुवु प्रजापति. बद्धमुक्तापेक्षया प्रकर्षेण जायमानानां प्रजानां प्रादुर्भवतां सूरीणां पतिः स्वामी नित्यपरिचरणीयः। "बद्धादुत्कृष्टतो ये च जायन्ते सूरयः प्रजाः। तेषां यो नित्यसूरीणां पतिः स स्यात् प्रजापतिः" इति निरुक्तिः। "ज्येष्ठः श्रेष्ठः प्रजापतिः" वि०स०। 2. ब्रह्म, चतुर्मुख. प्रजानां पतिः। "अस्याः सर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो नु कान्तिप्रदः शृङ्गारैकरसः स्वयं नु मदनो मासो नु पुष्पाकरः" विक्र० १-१०। 3. प्रजासृष्टिगागि ब्रह्मनिंद सृष्टिसल्पट्ट मरीचि मोदलाद हत्तु मंदि प्रजापतिगळु. **दश प्रजापतिगळु**:—(1) मरीचिः (2) अत्रिः (3) अङ्गिरस् (राः) (4) पुलस्त्यः (5) पुलहः (6) क्रतुः (7) प्रचेतस् (ताः) (8) वसिष्ठः (9) भृगुः मत्तु (10) नारदः। 4. राजा, दोरे, प्रजेगळ ओडेयनु, प्रजेगळन्नु कापाडुवनु. प्रजानां पतिः। "अथ धर्ममूर्तिरनुरागभावितः स्वयमादित प्रवयणं प्रजापतिः" माघ० १३-१९। 5. चतुर्मुखन दक्षिण अंगुष्ठदिंद जनिसिद दक्ष (प्रजापति). 6. सूर्य. 7. जावमात, अळियनु. 8. वह्नि, अग्नि. 9. विश्वकर्म. "प्रजापतिर्ब्रह्मराज्ञोर्जामातरि दिवाकरे। वह्नौ त्वष्टरि दक्षादौ" हेम०। 10. मनु. "न तौ प्रति हि तान् धर्मान्मनुराह प्रजापतिः" मनु० १०-७८। 11. जनक, तंदे. "जनको जन्मदानाच्च रक्षणाच्च पिता नृणाम्। ततो विस्तीर्णकरणात् कलया स प्रजापतिः" ब्रह्मवै०।

प्रजावत् प्रजावत् (वि०) 1. संतानवुळ्ळ, मक्कळिंद कूडिद. 2. प्रजेगळिंद कूडिद दोरे, प्रकृति संपन्ननाद राजा. प्रजाः सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) —**वती** —**वत्ति**. 1. सहोदरन पत्नि. प्रजा अस्त्यस्याः "मतुप्"। "तस्यामेवास्य यामिन्यामन्तर्वत्नी प्रजावती" रघु० १५-१३। 2. ताय. 3. मक्कळुळ्ळ हेंगसु.

प्रजासृज् प्रजासृज् (पुं०) ब्रह्म, चतुर्मुख. प्रजाः सृजति — सृज (विसर्गे) "क्विप्" (३-२-७६)। "कृतः प्रजाक्षेमकृता प्रजासृजा सुपात्रनिक्षेपनिराकुलात्मना" माघ० १-२८।

प्रजेश प्रजेश, -ईश्वर -ईश्वर (पुं०) राजा, दोरे, प्रजेगळ ओडेयनु. प्रजानामीशः ईश्वरो वा। "तमभ्यनन्दत्प्रथमं प्रबोधितः प्रजेश्वरः शासनहारिणा हरेः" रघु० (३-६८)।

प्रज्ञ प्रज्ञ (पुं०) विद्वांस, पंडित, चेन्नागि तिळिदवनु, बुद्धिवंत. प्रकर्षेण जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३६)।

प्रज्ञा प्रज्ञा (स्त्री०) 1. बुद्धि, तिळिदुकोळ्ळुव मत्तु विचारमाडुव शक्ति. प्रज्ञायतेऽनया — प्र + ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०५)। "आकारसदृशप्रज्ञः प्रज्ञया सदृशागमः। आगमैः सदृशारम्भः आरम्भसदृशोदयः" रघु० १-१५। 2. चेन्नागि तिळिद हेंगसु,

प्रज्ञात प्रज्ञात (वि०) प्रख्याति पडेद, प्रसिद्धि हॊंदिद. प्रकर्षेण ज्ञातः।

प्रज्ञादृश् प्रज्ञादृश् (वि०) बुद्धियिं कण्णिगिरुव, बाह्यदृष्टियिल्लद. "खद्योतवद्दर्शितखञ्जदीप्तीन् प्रज्ञादृशो भूमिभृतः सभायाम्" याद० २३-१६।

प्रज्ञान प्रज्ञान (न०) 1. बुद्धि, तिळिदुकॊळ्ळुव मत्तु विचारमाडुव शक्ति. प्र + ज्ञा (अवबोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. चिह्ने, गुरुतु. प्र + ज्ञा कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. चैतन्य. (वि०) 4. बुद्धिवंत, तिळिदवनु. प्रज्ञानमस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

प्रज्ञाल प्रज्ञाल (वि०) बुद्धिवंत, प्राज्ञ. प्रज्ञाऽस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)। "मतुप्" (५-२-९४)। प्रज्ञावान् प्रज्ञावान्.

प्रज्ञिन् प्रज्ञिन् (वि०) बुद्धिवंत, ज्ञानि. प्रज्ञास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

प्रज्ञिल प्रज्ञिल (वि०) बुद्धिवंत, प्राज्ञ. प्रज्ञाऽस्त्यस्य "इलच्" (५-२-१००)।

प्रज्ञु प्रज्ञु (वि०) विरळवाद मॊळकालुगळुळ्ळवनु, ऒंदक्कॊंदु सेरदे दूरवागिरुव मॊळकालुगळुळ्ळवनु. प्रगते जानुनी यस्य "ज्ञुः" (५-४-१२९)। "प्रज्ञुः प्रगतजानुकः" अम०।

प्रज्वलत् प्रज्वलत् (वि०) 1. चॆन्नागि उरियुत्तिरुव. प्र+ज्वल (दीप्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. चॆन्नागि हॊळेयुत्तिरुव, हॆच्चु प्रकाशमान वाद. "प्रज्वलत्कान्तिचक्राणि चक्राणि वरचक्रिणाम्" कुमा० १६-१७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -ज्वलन्ती -ज्वलन्ती.

प्रज्वलन प्रज्वलन (न०) 1. चॆन्नागि उरियुवुदु. 2. प्रकाशमानवागिरुविके. प्र+ज्वल (दीप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रज्वलनीय प्रज्वलनीय (वि०) 1. उरियबेकाद. 2. हॊळेयबेकाद. प्र+ज्वल (दीप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। -ज्वलितव्यः -ज्वलितव्यः. 3. उरिसल्पडबेकाद. 4. उरिसल्पडुव. 5. प्रकाशगॊळिसल्पडुव. 6. प्रकाशगॊळिसबेकाद. प्र+ज्वल+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। -ज्वलयितव्यः -ज्वलयितव्यः.

प्रज्वलयत् प्रज्वलयत् (वि०) 1. चॆन्नागि उरिसुत्तिरुव. 2. हॆच्चु प्रकाशगॊळिसुत्तिरुव. प्र+ज्वल (दीप्तौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -ज्वलयन्ती -ज्वलयन्ती.

प्रज्वलित प्रज्वलित (वि०) 1. चॆन्नागि उरिसल्पट्ट, उरियुवंते माडल्पट्ट. प्र+ज्वल (दीप्तौ) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अग्निं प्रज्वलितं वन्दे जातवेदं हुताशनम्। सुवर्णवर्णममलं समिद्धं सर्वतोमुखम्"। 2. प्रकाशगॊळिसल्पट्ट.

प्रडीन प्रडीन (न०) हक्किगळ हाराटद ऒंदु भेद, हक्कियु वेगवागि ऒडुविके. प्रकृष्टं डयनम्—प्र+डीङ् (विहायसा गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। निष्ठा नत्वम् (८-२-४५)। "प्रडीनोड्डीनसंडीनान्येताः खगगतिक्रियाः" अम०।

प्रण प्रण (वि०) प्राचीनवाद, पुरातनवाद, हिंदिन कालद. प्र "नः" (वा० ५-४-२५)।

प्रणत प्रणत (वि०) 1. प्रणाम माडिद, नमस्करिसिद. प्र+णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रणतः शिरसा करिष्यते सकलैरेत्य समं धराधिपैः" माघ० १६-४०। 2. चॆन्नागि बग्गिरुव. प्रकर्षेण नतः। 3. विनीत, विधेय.

प्रणति प्रणति (स्त्री०) 1. प्रणाम, नमस्कार. प्र+णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "क्षणमयमुपविष्टः क्ष्मातलन्यस्तपादः प्रणतिपरमवेक्ष्य प्रीतमह्नाय लोकम्" माघ० ११-४८। 2. नम्रते, विनय, विधेयते. "स ददर्श वेतसवनाचरितां प्रणतिं बलीयसि समृद्धिकरीम्" किरा० ६-५।

प्रणदत् प्रणदत् (वि०) शब्दमाडुत्तिरुव. प्र+णद (अव्यक्ते शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रणदन प्रणदन (न०) शब्दमाडुवुदु. प्र+णद (अव्यक्ते शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रणदित प्रणदित (वि०) 1. शब्दमाडिद. प्र+णद (अव्यक्ते शब्दे) "क्तः" (३-४-७२)। "सरित इव सविभ्रमप्रयातप्रणदितहंसकभूषणा विरेजुः' माघ० ७-२३। 2. रोंकारमाडिद. "निपपात संभ्रमभृतः श्रवणादसितभ्रुवः प्रणदितालिकुलम्" माघ० ९-७१।

प्रणन्तव्य प्रणन्तव्य (वि०) 1. नमस्करिसल्पडुव. 2. नमस्करिसबेकाद.

प्रणमत् प्रणमत् (वि०) नमस्करिसुत्तिरुव, प्रणाम माडुत्तिरुव. प्र+णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रणमन् ब्रह्मणा प्रोक्तः राजकाधिपतिस्ततः" भट्टि० २१-१३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -णमन्ती -णमन्ती.

प्रणमन ಪ್ರಣಮನ (ನ॰) ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದು.

प्रणम्र ಪ್ರಣಮ್ರ (ವಿ॰) 1. ಬಗ್ಗಿರುವ, ಕೆಳಮುಖವಾಗಿರುವ. प्र+णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "र:" (३-२-१६७)। 2. (ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು) ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿದ. "ह्रतविगमित-विप्रयोगचिह्नामपि तनयां नृपति: पदप्रणम्राम्" नैष॰ ४-११८। 3. ವಿಧೇಯನಾದ, ವಿನೀತನಾದ.

प्रणय ಪ್ರಣಯ (पुं॰) 1. ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ, ಅನುರಾಗ. प्र + णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। "प्रणय-प्रकाशनविदो मधुरा: सुतरामभीष्टजनचित्तहृत:" माघ॰ ९-५५। 2. ವಿಸ್ರಂಭ, ವಿಶ್ವಾಸ. "सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति। अजानता महिमानं तवेदं मया प्रमादात् प्रणयेन वापि" गीता ११-४१। 3. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. "तद्भूतनाथानुग नार्हसि त्वं सम्बन्धिनो मे प्रणयं विहन्तुम्" रघु॰ २-५७। 4. ಮುಕ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷ. 5. ನಂಬಿಕೆ, ನೆಚ್ಚಿಕೆ. 6. ವಿನಯ, ವಿಧೇಯತೆ. "प्रणय: प्रश्रये प्रेम्णि याच्याविस्रम्भयोरपि" मेदि॰। 7. ದಯೆ, ಕರುಣೆ, ಕನಿಕರ. "एष ते प्रणयो विप्र शिरसा धार्यते मया" मृच्छ॰ १-४५।

प्रणयकलह ಪ್ರಣಯಕಲಹ (पुं॰) ಪ್ರೀತಿಯ ಜಗಳ, ಪತಿಪತ್ನಿಯರಿಗೆ ನಡೆಯುವ ಹುಸಿಯ ಜಗಳ. ಅನ್ತರಂಗದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿದ್ದರೂ ಯಾವುದಾದರೂ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಜಗಳವಾಡಿದಂತೆ ನಟಿಸುವುದು ಪ್ರಣಯ ಕಲಹ. ಈ ಕಲಹವು ಕೆಲವು ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲೇ ಶಾಂತವಾಗುವುದು. "नाप्यन्यस्मात् प्रणयकलहाद्विप्रयोगोपपत्तिर्वित्तेशानां न च खलु वयो यौवनादन्यदस्ति" मेघ॰ २-२।

प्रणयकुपित ಪ್ರಣಯಕುಪಿತ (वि॰) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡ. प्रणयेन कुपित:। "त्वामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागै: शिलायामात्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुम्" मेघ॰ २-४२।

प्रणयकोप ಪ್ರಣಯಕೋಪ (पुं॰) ಪ್ರೀತಿಯ ಕೋಪ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮುನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. प्रणयेन कोप:। "प्रणयकोपभृतोऽपि पराङ्मुखा: सपदि वारिधारारव-भीरव:" माघ॰ ६-३८।

प्रणयत् ಪ್ರಣಯತ್ (वि॰) 1. ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+णीञ् (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "अधीतिबोधाचरण-प्रचारणै: दशाश्चतस्र: प्रणयन्नुपाधिभि:" नैष॰ १-४। 2. ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ,

प्रणयन ಪ್ರಣಯನ (न॰) 1. ಒಯ್ಯುವುದು, ಸಾಗಿಸುವುದು. प्र + णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಾಡುವುದು. "सर्गशेषप्रणयनाद्विश्वयोनेरनन्तरम्" कुमा॰ ६-९। 3. ತರುವುದು. 4. ರಚಿಸುವುದು, ನಿರ್ಮಿಸುವುದು, ಕಾವ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವುದು. 5. ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯದಿಂದ ತೆಗೆದು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇಡುವುದು. "शुष्मणि प्रणयनादिसंस्कृते तेहेंवींषि जुहवां बभूविरे" माघ॰ १४-२२।

प्रणयनीय ಪ್ರಣಯನೀಯ (वि॰) 1. ತರಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ. प्र + णीञ् (प्रापणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ (ಅಗ್ನಿ).

प्रणयवत् ಪ್ರಣಯವತ್ (वि॰) 1. ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रणयोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಆಸೆಯುಳ್ಳ. "स्रोतोवहां पथि निकामजलामतीत्य जात: सखे प्रणयवान् मृगतृष्णिका-याम्" शाकु॰ ६-१६। 3. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ (ಪತಿ, ಗಂಡ). "सिक्ताया: क्षणमभिषिच्य पूर्व-मन्यामन्यस्या प्रणयवता बताबलाया:" माघ॰ ८-४३।

प्रणयिता ಪ್ರಣಯಿತಾ (स्त्री॰) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರೇಮದಿಂದಿರುವುದು. प्रणयिनो भाव: "तल्" (५-१-११९)। "तीक्ष्णादुद्विजते मृदौ परिभवक्लेशान्न संतिष्ठते मूर्खान् द्वेष्टि न गच्छति प्रणयितामत्यन्तविद्व-त्स्वपि" मुद्रा॰ ३-५।

प्रणयिन् ಪ್ರಣಯಿನ್ (पुं॰) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. प्रणयोऽस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)। "प्रणयिनं रभसा-दुदरश्रिया वलिभयालिभयादिव सस्वजे" माघ॰ ६-१३। (वि॰) 2. ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಬಯಕೆಯುಳ್ಳ. "मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेत: कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे" मेघ॰ १-३। 3. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ, ಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ. "यदिन्दावानन्दं प्रणयिनि जने वा न भजते व्यनक्त्यन्तस्तापं तदयमति-धीरोऽपि विषमम्" मालती॰ ३-९। 4. ಯಾಚಕ, ಬೇಡುವವನು. "परिग्रहीतुं प्रणयिप्रियत्वात् त्रिलोचन-स्तामुपचक्रमे च" कुमा॰ ३-६६। 5. ಸಹಚರ, ಒಡನಾಡಿ, ಮಿತ್ರ. "कुशाङ्कुरादानपरिक्षताङ्गुलि: कृतोऽक्षसूत्र-प्रणयी तया कर:" कुमा॰ ५-११। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **प्रणयिनी ಪ್ರಣಯಿನೀ.** (स्त्री॰) 1. ಗೆಳತಿ, 2. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ,

प्रणर्तन ಪ್ರಣರ್ತನ (न०) 1. ನರ್ತನಮಾಡುವುದು, ಕುಣಿದಾಡುವುದು. प्र + नृती (गात्रविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಂಪಿಸುವುದು, ಅಲುಗಾಡುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು.

प्रणर्तयमान ಪ್ರಣರ್ತಯಮಾನ (वि०) 1. ಕುಣಿದಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + नृती (गात्रविक्षेपे) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

प्रणर्तित ಪ್ರಣರ್ತಿತ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+नृती (गात्रविक्षेपे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रणर्तितस्मेरसरोजराजिः पुरः परीरम्भमिलन्महोर्मिः" कुमा० १३-३२। 2. ಕುಣಿದಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रणव ಪ್ರಣವ (पुं०) 1. ಓಂಕಾರ, ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಶಬ್ದ. प्रकर्षेण नूयते—प्र+णु (स्तुतौ) "अप्" (३-३-५७)। ब्रह्मविष्णुमहेश्वररूपत्वात् प्रणम्यते—प्र + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९) वा। पृषो०। "ओंकारः प्रणवस्तारो वेदादिर्वर्तुलो ध्रुवः। त्रैगुण्यं त्रिगुणो ब्रह्म सत्यो मन्त्रादिरव्ययः"। ಮಂತ್ರಗಳ ಆದಿ ಮತ್ತು ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಆದಿ ಮತ್ತು ಉತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಣವೋಚ್ಚಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನವಾಗುವುದು. "अकारो विष्णुरुद्दिष्टः उकारस्तु महेश्वरः। मकारेणोच्यते ब्रह्मा प्रणवेन त्रयो मताः"। "अकारेण जगत्पाता संहर्ता स्यादुकारतः। मकारेण जगत्स्रष्टा प्रणवार्थं उदाहृतः"। ಓಂಕಾರವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ. ಸಕಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುವು. ಎಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶೇಷಭೂತವಾದುವು. ಸರ್ವವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರವಾಗಿ ಅವನಲ್ಲೇ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುವು. ಅದುದರಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಸರ್ವವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಭೂತಾತ್ಮಕನಾಗಿರುವನು. "रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः। प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु।। पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ। जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु" ಇತ್ಯಾದಿ ಗೀತಾ ७। ಪ್ರಣವಾಕ್ಷರವು ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದುದು. "ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन्। यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिम्" गीता ८-१३। "इत्येतदक्षरं ब्रह्म परमोङ्कारसंज्ञितम्। यस्तं वेद नरः सम्यक् तथा ध्यायति वा पुनः। संसारचक्रमुत्सृज्य त्यक्तत्रिविधबन्धनः। प्राप्नोति ब्रह्मनिलयं परम परमात्मनि" मार्क०। 2. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. प्राणान् सर्वान् (परमात्मनि) प्रणामयति इति प्रणवः। प्र + णु (स्तुतौ) अन्तर्भावितण्यर्थः। ततः "अच्" (३-१-१३४)। ಪ್ರಣವಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಆತ್ಮೋಜ್ಜೀವನಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತಂದು (ಜ್ಞಾಪಿಸಿ) ಎಲ್ಲರೂ ತನಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಆಶ್ರಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಣವನು. "आत्मोज्जीवनसम्बन्धमुद्बोध्य प्रणवेन वै। पादारविन्दयोस्तान् यः प्रणामयति नित्यशः। प्रणवः स समाख्यातः सप्तार्णो मोक्षदो मनुः" इति निरुक्तिः। "प्रणवः परमात्मैषः ओं तत्सदिति विश्रुतः" इति च। "प्राणदः प्रणवः पणः" वि० स०।

प्रणश्यत् ಪ್ರಣಶ್ಯತ್ (वि०) 1. ನಾಶಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 2. ಅದೃಶ್ಯವಾಗುತ್ತಿರುವ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದೆ ಇರುತ್ತಿರುವ. प्र+णश (अदर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रणश्यन्नपि नाशक्नोदत्येतुं बाणगोचरम्। त्वयैवोक्तं महामायो मारीचो रामहस्तिनः" भट्टि० ९-१३४।

प्रणष्ट ಪ್ರಣಷ್ಟ (वि०) 1. ನಷ್ಟವಾದ, ಕಳೆದುಹೋದ. प्र+णश (अदर्शने) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रणष्टाधिगतं द्रव्यं तिष्ठेद्युक्तैरधिष्ठितम्" मनु० ८-३४। 2. ನಾಶಹೊಂದಿದ, ಕಣ್ಮರೆಯಾದ. "विद्युत्प्रणाशं स वरं प्रणष्टो यदोर्ध्वशोषं तृणवद्विशुष्कः" भट्टि० ३-९८।

प्रणाद ಪ್ರಣಾದ (पुं०) 1. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾತಾಡುವ ಶಬ್ದ, ಅನುರಾಗದಿಂದುಂಟಾದ ಸೀತ್ಕಾರ. प्रकृष्टो नादः। प्र + णद (अव्यक्ते शब्दे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रणादस्तु शब्दः स्यादनुरागजः" अम०। 2. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ, ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ, ಎತ್ತರದ ಶಬ್ದ. "अवलोकनाय सुरविद्विषां द्विषः पटहप्रणादविहितोपहूतयः" माघ० १३-३०।

प्रणाम ಪ್ರಣಾಮ (पुं०) 1. ನಮಸ್ಕಾರ, ವಿನಯದಿಂದ ಕೈ ಮುಗಿಯುವುದು, ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ತಾನು ಚಿಕ್ಕವನೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಕೈಗಳ (ಅಂಜಲಿಯ) ಜೋಡಣೆ. प्र + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "कृतप्रणामस्य महीं महीभुजे जितां सपत्नेन निवेदयिष्यतः" किरा० १-२। "मूर्ध्ना प्रणामं वृषभध्वजस्य" कुमा० ३-६२। 2. ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಮಸ್ಕಾರ; ಭುಜಗಳು, ಪಾದಗಳು, ಮಂಡಿಗಳು, ವಕ್ಷಸ್ಸು (ಎದೆ),

ಲಲಾಟ (ಹಣೆ), ದೃಷ್ಟಿ (ಕಣ್ಣು), ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮಾತು ಈ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರವು ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮ. "दोर्भ्यां पद्भ्यां च जानुभ्यामुरसा शिरसा दृशा। मनसा वचसा चैव प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरितः" वैष्णना० आह्निक०। ಪ್ರಣಾಮವು (1) ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ ಮುಗಿಯುವುದು (2) ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಹಿತ ಪ್ರಣಾಮ (3) ಪಂಚಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮ ಮತ್ತು (4) ಅಭಿವಾದನಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಒಂದು ಕೈಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದು ದೋಷವಾಗುವುದು. "एकहस्त-प्रणामश्च एकं वापि प्रदक्षिणम्। अकाले दर्शनं विष्णोर्हन्ति पुण्यं पुराकृतम्" तन्त्रसा०। ಪ್ರಣಾಮವು (1) ಕಾಯಿಕ (ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮ.) (2) ವಾಚಿಕ (ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ) ಮತ್ತು (3) ಮಾನಸ (ಭೂಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡದೆ ಕೇವಲ ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ) ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಉತ್ತಮ. ಎರಡನೆಯದು ಮಧ್ಯಮ. ಮೂರನೆಯದು ಅಧಮ. "प्रसार्य पादौ हस्तौ च पतित्वा दण्डवत् क्षितौ। जानुभ्यामवनीं गत्वा शिरसाऽस्पृश्य मेदिनीम्। क्रियते यो नमस्कारः उत्तमः कायिकः स्मृतः" ಇತ್ಯಾದಿ. कालिकापु०। "विष्णोर्दण्डप्रणामार्थं भक्तेन पतता भुवि। पातितं पातकं कृत्स्नं नोत्तिष्ठति पुनः सह"।

प्रणाम्य ಪ್ರಣಾಮ್ಯ (ವಿ०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದವನು. 2. ವಿರಕ್ತ, ಸುಖದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವನು. ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಸುಖಾಪೇಕ್ಷೆ ಇವು ಸಂಮತವಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ಸಂಮತಿಯಿಲ್ಲದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗ. प्र + णीञ् (प्रापणे) "ण्यत्" (३-१-१२८)। "प्रणाय्योऽसंमतौ" पा० सू०। "न प्रणाय्यो जनः कश्चित् निकाय्यं तेऽधितिष्ठति। देवकार्यविघाताय धर्मद्रोही महोदये" भट्टि० ६-६६। ಸಂಮತಿಯಿರುವಲ್ಲಿ प्रणेयः ಎಂದಾಗುವುದು.

प्रणाल ಪ್ರಣಾಲ (ಪುं०) 1. ನೀರು ಹರಿಯುವ ಮಾರ್ಗ, ಕಾಲುವೆ ಮೊದಲಾದುದು. प्रणल्यते जलादिर्निःसार्यतेऽनेन —प्र + णल (गन्धे बन्धने च) "घञ्" (३-३-१२१)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। –णाली –ನಾಲೀ. "उच्चैरधः पातिपयोमुचोऽपि समूहमूहुः पयसां प्रणाल्यः" माघ० ३-४४। 2. ಪರಂಪರೆ, ಎಡಬಿಡದಿರುವಿಕೆ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ.

प्रणाश ಪ್ರಣಾಶ (ಪುं) 1. ನಾಶವಾಗುವುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದೆ ಹೋಗುವುದು. प्र + णश (अदर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "ध्रुवं प्रणाशः प्रहितस्य पत्रिणः शिलोच्चये तस्य विमार्गणं नयः" किरा० १४-९। 2. ನಾಶ, ಅಳಿವು, ಮರಣ. "भर्तुः प्रणाशादथ शोचनीयं दशान्तरं तत्र समं प्रपन्ने" रघु० १४-१।

प्रणाशन ಪ್ರಣಾಶನ (ನ०) 1. ನಾಶಮಾಡುವುದು. प्र+णश (अदर्शने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "स चापमुत्सृज्य विवृद्धमत्सरः प्रणाशनाय प्रबलस्य विद्विषः" रघु० ३-६०। (वि०) 2. ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವ, ಹಾಳುಮಾಡುವ. प्र+णश+णिच् कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रणाशयत् ಪ್ರಣಾಶಯತ್ (ವಿ०) ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + णश (अदर्शने) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯನ್ತೀ.

प्रणाशित ಪ್ರಣಾಶಿತ (ವಿ०) ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+णश (अदर्शने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रणाश्य ಪ್ರಣಾಶ್ಯ (ವಿ०) ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + णश (अदर्शने) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

प्रणिगदत् ಪ್ರಣಿಗದತ್ (ವಿ०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. प्र + नि + गद (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "समय एव करोति बलाबलं प्रणिगदन्त इतीव शरीरिणाम्" माघ० ६-४४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –गदन्ती –ಗದನ್ತೀ.

प्रणिघ्नत् ಪ್ರಣಿಘ್ನತ್ (ವಿ०) ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಕೊಲ್ಲಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+नि+हन (हिंसागत्योः) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रण्यगादीत् प्रणिघ्नन्तं घनः प्रणिनदन्निव" भट्टि० ९-९९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –घ्नती –ಘ್ನತೀ.

प्रणिदधत् ಪ್ರಣಿದಧತ್ (ವಿ०) 1. ಕೆಳಗೆ ಇಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + नि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. "मृदुसुरभि-सुजातबन्धुराभिः प्रणिदधदग्रनिबद्धपङ्कजाभिः" याद० २४-५२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –दधती –ದಧತೀ.

प्रणिधान ಪ್ರಣಿಧಾನ (न०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. प्रणिधीयते—प्र + नि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रणिधानेन धैर्येण रूपेण वचसा च मे। मनः प्रविष्टो देवर्षे गुणकेश्याः पतिर्वरः" भा० उद्योग० १०३-२१। 2. ಸಮಾಧಿ, ಧ್ಯಾನ, ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಏಕವಸ್ತುವಿಷಯಕ ನಿರಂತರ ಚಿಂತನೆ. "सोऽपश्यत् प्रणिधानेन सन्ततेः स्तम्भकारणम्" रघु० १-७४। 3. ಭಕ್ತಿ. "ईश्वरप्रणिधानाद्वा" पा० यो० सू० १-२३। 4. ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯ. 5. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುವುದು, ಸರ್ವಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗ. 6. ಅಂತಹ ಕರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಫಲಸಂನ್ಯಾಸ. "तपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि क्रियायोगः" पा० यो० सू० २-१। 7. ಪ್ರವೇಶ, ಒಳಗೆ ಹೋಗುವುದು. "बहुशः क्षता हीनशस्त्रप्रणिधानेनापविद्धा" सुश्रुत० शारीर० ८।

प्रणिधि ಪ್ರಣಿಧಿ (पुं०) 1. ಗೂಢಚಾರ, ರಹಸ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು. प्रणिधीयते—प्र+नि+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "अध्यापितस्योशनसापि नीतिं प्रयुक्तरागप्रणिधिर्द्विषस्ते" कुमा० ३-६। "श्रुतं मया मत्प्रणिधिः स वर्गः" ३-१७। 2. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ, ಆಳು. 3. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡುವುದು. 4. ಅವಧಾನ,

प्रणिनंसा ಪ್ರಣಿನಂಸಾ (स्त्री०) ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. प्र + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) +सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रणिनंसु ಪ್ರಣಿನಂಸು (वि०) ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. प्रणन्तुमिच्छुः—प्र+णम (प्रह्वत्वे शब्दे) +सन् "उः" (३-२-१६८)। "प्रणिनंसुरिवाबोधि पर्यस्तशकटोपमः" याद० २२-२०४।

प्रणिनदत् ಪ್ರಣಿನದತ್ (वि०) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುತ್ತಿರುವ, ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + नि + णद (अव्यक्ते शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रण्यगादीत् प्रणिघ्नन्तं घनः प्रणिनदन्निव" भट्टि० ९-९९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –णिनदन्ती –ಣಿನದನ್ತೀ.

प्रणिपतत् ಪ್ರಣಿಪತತ್ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + नि + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಶರಣಾಗತನಾಗುತ್ತಿರುವ.

प्रणिपतन ಪ್ರಣಿಪತನ (न०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದು. प्र + नि + पत्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಶರಣಾಗತನಾಗುವುದು.

प्रणिपात ಪ್ರಣಿಪಾತ (पुं०) 1. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. प्र+नि+पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "तस्याः सखीभ्यां प्रणिपातपूर्वं स्वहस्तलूनः शिशिरात्ययस्य" कुमा० ३-६१। 2. ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಶರಣಾಗತನಾಗುವುದು. "प्रणिपातप्रतीकारः संरम्भो हि महात्मनाम्" रघु० ४-६४।

प्रणिहित ಪ್ರಣಿಹಿತ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+नि+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ. "मामाकाशप्रणिहितभुजं निर्दयाश्लेषहेतोर्लब्धायास्ते कथमपि मया स्वप्नसन्दर्शनेषु" मेघ० २-४३। 3. ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रणिहितधियां त्वत्संपृक्ते वृषाद्रिशिखामणौ प्रसृमरसुधाधाराकारा प्रसीदति भावना" दयाश० ८०। 4. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಬೀರಲ್ಪಟ್ಟ (ದೃಷ್ಟಿ). "सा सीतामङ्कमारोप्य भर्तृप्रणिहितेक्षणाम्" रघु० १५-८४। "अथ प्रणिहितं न्यस्ते प्राप्तेऽपि च समाहिते" मेदि०। 6. ಸಾವಧಾನವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "ततः प्रणिहितः स्वार्थे" भट्टि० ९-९९।

प्रणी ಪ್ರಣೀ (वि०) ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಏರ್ಪಡಿಸುವ. प्रणयति—प्र + णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "सायन्तनीं तिथिप्रण्यः पङ्कजानां दिवातनीम्" भट्टि० ५-६५।

प्रणीत ಪ್ರಣೀತ (पुं०) 1. ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿ. प्रकर्षं नीतः—प्र + णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. ಸರಿಯಾಗಿ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्रकर्षेण नीतम्। 3. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "असेवतामुं मधुगन्धवारिणि प्रणीतलीलाप्लवनो वनानिलः" नैष० १-१०६। 4. ಸರಿಯಾದ ಪಾಕದಿಂದ ರಸಯುಕ್ತವಾದ ಅಡಿಗೆ. प्रणीयते स्म—प्र+णीञ् (प्रापणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रणीतमुपसंपन्नम्" अम०। 5. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "उत्तरं रामचरितं तत्प्रणीतं प्रयोक्ष्यते" उ० रा० १-२। 6. ಏರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "नृपस्य वर्णाश्रमपालनं यत्स एव धर्मो मनुना प्रणीतः" रघु० १४-६७। 7. ಪ್ರವೇಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रणीतः संस्कृताग्नौ ना यज्ञपात्रान्तरे स्त्रियाम्। त्रिषु क्षिप्तोप-

संपन्नविहितेषु प्रवेशिते" मेदि०। (स्त्री०) -ता-त्रा. यागसंबंधವಾದ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ.

प्रणीतवत् प्रणीतवत् (वि०) 1. ಮಾಡಿದವನು. 2. ವಿಧಿಸಿದವನು. 3. ರಚಿಸಿದವನು. 4. ಒಯ್ದವನು. 5. ತಯಾರಿಸಿದವನು. प्र + णीन् (प्रापणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "जगज्जयं तेन च कोशमक्षयं प्रणीतवान् शैशवशेषवानयम्" नैष० १-१९।

प्रणुत प्रणुत (वि०) ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+णु (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रणुदत् प्रणुदत् (वि०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕುತ್ತಿರುವ. प्र + णुद (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -दती -दतीः, -दन्ती -दन्त्यः. "शानच्" (३-२-१२४)। -णुदमानः -णुदमानः.

प्रणुद्यमान प्रणुद्यमान (वि०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रणुन्न प्रणुन्न (वि०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + णुद (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। निष्ठातकारस्य वा नः। पक्षे **प्रणुत्तम् प्रणुत्तम्**. "दयितावलोकनविकसन्नयनप्रसरप्रणुन्नमिव वारिरुहम्" माघ० ९-७१।

प्रणेजक प्रणेजक (वि०) 1. ತೊಳೆಯುವ, ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವ. 2. ಪೋಷಿಸುವ, ಸಾಕುವ. प्र + णिजिर् (शौचपोषणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रणेजन प्रणेजन (न०) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು. प्र + णिजिर् (शौचपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪೋಷಿಸುವುದು. 3. ತೊಳೆಯುವ ನೀರು, ಶುದ್ಧವಾಡುವ ಜಲ. प्र + णिजिर् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಪೋಷಿಸುವ, ಸಾಕುವ. कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रणेतृ प्रणेतृ (वि०) 1. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವವನು, -ರಚಿಸುವವನು. प्र + णीन् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ನಾಯಕ, ಯಜಮಾನ, ಮುಂದಾಳು, 3. ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. "तूर्णं प्रणेत्रा कृतनादमुच्चकैः प्रणोदितं वेसरयुग्ममध्वनि" माघ० १२-१९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -त्री -त्र्यः.

प्रणेय प्रणेय (वि०) ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯನಾದ, ಅಧೀನನಾಗಿರುವ. प्रणेतुं शक्यः — प्र + णीन् (प्रापणे) "यत्" (३-१-९७)।

प्रणोद प्रणोद (पुं०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕುವುದು. प्र + णुद (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **प्रणोदनम् प्रणोदनम्**.

प्रणोदित प्रणोदित (वि०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+णुद (प्रेरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "तूर्णं प्रणेत्रा कृतनादमुच्चकैः प्रणोदितं वेसरयुग्ममध्वनि" माघ० १२-१९।

प्रतत प्रतत (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ. प्र+तनु (विस्तारे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಆಗಲವಾದ.

प्रतति प्रतति (स्त्री०) 1. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. प्र+तनु (विस्तारे) कर्तृ० "क्तिच्" (३-३-१७४)। 2. ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರಸರಣ, ವ್ಯಾಪನೆ. प्र + तनु (विस्तारे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रततिः विस्तृतिर्लता" मेदि०।

प्रतन प्रतन (वि०) ಪುರಾತನವಾದ, ಪ್ರಾಚೀನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ. प्र "तनप्" (वा० ५-४-२५)।

प्रतनु प्रतनु (वि०) 1. ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವ, ಬಹಳ ತೆಳುವಾಗಿರುವ. प्रकृष्टः तनुः। "आकृष्टप्रतनुवपुर्लतैस्तरङ्गिस्तस्याम्भस्तदथ सरोमहार्णवस्य" माघ० ८-२५। "शुचिः सौधोत्सङ्गः प्रतनु वसनं पङ्कजदृशः" भर्तृ० २-८८। 2. ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ, ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದ. "उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु भ्रूविलासान्" मेघ० २-४१। 3. ಅಲ್ಪವಾದ, ಕೊಂಚವಾದ. (अव्य०) 4. ಅಲ್ಪವಾಗಿ, ಕೊಂಚವಾಗಿ. "प्रतनूल्लसिताचिरद्युतः शरदं प्राप्य विखण्डितायुधाः" माघ० १६-३१।

प्रतपन प्रतपन (न०) ಕಾಯಿಸುವುದು, ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. प्र + तप (सन्तापे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतप्त प्रतप्त (वि०) 1. (ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ) ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + तप (सन्तापे) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रतप्तचामीकरभासुरेण दिशः प्रकाशेन पिशङ्गयन्त्यः" किरा० १६-४०। 2. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. (ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ) ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उद्धूतमुच्चैर्व्वजिनीभिरंशुभिः प्रतप्तमभ्यर्णतया विवस्वतः" माघ० १२-६६। 4. ಕಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतप्तस्येव सहसा सर्पिषस्तोयबिन्दवः" माघ० २-५५।

प्रतल प्र॒त॑ल (पुं०) 1. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಬಿಚ್ಚಿದ ಹಸ್ತ,. –ಅಂಗೈ. प्रकृष्टं तलमस्य। 2. ಸಪ್ತಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳಲ್ಲೊಂದು.

प्रतान प्र॒ता॑न (न०) 1. ಲತೆಯ ಕುಡಿ, ಬಳ್ಳಿಯ ಹಬ್ಬು. प्र + तनु (विस्तारे) "घञ्" (३-३-१८)। "लता-प्रतानोद्ग्रथितैः सकेशैरधिज्यधन्वा विचचार दावम्" रघु० २-८। 2. ತಂಪುಯುಕ್ತವಾದ ಬಳ್ಳಿ, ನೆಲದಲ್ಲೇ ಹರಡುವ ಕುಂಬಳ ಸೋರೆ ಮುಂತಾದ ಗಿಡ. "गुच्छगुल्मं तु विविधं तथैव तृणजातयः। बीजकाण्डरुहाण्येव प्रताना वल्ल्य एव च" मनु० १-४८। 3. ವಿಸ್ತಾರ, ಪ್ರಸರಣ, ಹರಡುವಿಕೆ, ವ್ಯಾಪನೆ. "दूर्वाप्रतानसहजास्तरणेषु भेजे निद्रासुखं वसनसद्मसु राजदारैः" माघ० ५-२२।

प्रतानिनी प्र॒ता॑निनी॑ (स्त्री०) ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ.

प्रताप प्र॒ता॑प (पुं०) 1. ತಾಪ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. प्र + तप (सन्तापे) "घञ्" (३-३-१८)। "यथा प्रह्लादनाच्चन्द्रः प्रतापात्तपनो यथा" रघु० ४-१२। 2. ಪ್ರಭಾವ, ತೇಜಸ್ಸು. "प्रतापोऽग्रे ततः शब्दः परागस्तदनन्तरम्" रघु० ४-३०। 3. ಆತಪ, ಬಿಸಿಲು. "प्रतापस्तस्य भानोश्च युगपद्व्यानशे दिशः" रघु० ४-१५। 4. ಪೌರುಷ, ಶಕ್ತಿ, ಪರಾಕ್ರಮ. "सर्वैः प्रायो भजति विकृतिं भिद्यमाने प्रतापे" मं०बी० २-४। 5. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. 6. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "नियतविषयवृत्तेरप्यनल्पप्रतापक्षत-सकलविपक्षस्तेजसः स स्वभावः" माघ० ११-५९।

प्रतापन प्र॒ता॑पन (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. स्वतेजोभिः जगत् प्रतापयति — प्र + तप (सन्तापे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "तेजोभिरापूर्यं जगत् समग्रं भास-स्तवोग्राः पतपन्ति विष्णो" गीता ११-३०। ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಜಗತ್ತನ್ನು ತಾಪಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತಾಪನನು. (न०) 2. ಕಾಯಿಸುವಿಕೆ, ಬಿಸಿಮಾಡುವಿಕೆ, प्र+तप+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ನೋಯಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. (वि०) 4. ಬಿಸಿಮಾಡುವ, ಕಾಯಿಸುವ, ಸುಡುವ. प्र+तप+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 5. ನೋಯಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ.

प्रतापवत् प्र॒ता॑पवत् (वि०) 1. ಪೌರುಷದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಶೂರ, ವೀರ. प्रतापोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ, ತೇಜಸ್ವಿ. "तीक्ष्णा नाहन्तुदा बुद्धिः कर्म शान्तं प्रतापवत्" माघ० २-१०९।

प्रतापस प्र॒ता॑पस (पुं०) 1. ಬಿಳಿ ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ, ಶ್ವೇತಾರ್ಕ ವೃಕ್ಷ. प्रतापं चक्षुस्तेजः स्यति – षो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ತಪಸ್ವಿ. प्रकृष्टस्तापसः।

प्रतार प्र॒ता॑र (पुं०) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. प्र + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)।

प्रतारक प्र॒ता॑रक (वि०) ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. प्रतारयति—प्र+तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "स परप्रतारकोऽसौ निन्दति योऽलीक-पण्डितो युवतीः" भर्तृ० २-७२।

प्रतारण प्र॒ता॑रण (न०) ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದು, ವಂಚಿಸುವುದು. प्र + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) "युच्" (३-३-१०७)। **–तारणा** –ತಾರಣಾ. "यदीच्छसि वशीकर्तुं जगदेकेन कर्मणा। उपास्यतां कलौ कल्पलता देवी प्रतारणा" उद्भ०।

प्रतारयत् प्र॒ता॑रयत् (वि०) ಮೋಸಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती** –ನ್ತೀ.

प्रतारयितृ प्र॒ता॑रयितृ (वि०) ವಂಚಿಸುವವನು, ಮೋಸಮಾಡುವವನು. प्र + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री** –ಯಿತ್ರೀ.

प्रतारित प्र॒ता॑रित (वि०) ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "किं त्वेवं कविभिः प्रतारितमनास्तत्त्वं विजानन्नपि त्वङ्मांसास्थिमयं वपुर्मृगदृशां मन्दो जनः सेवते" भर्तृ० २-४६।

प्रतारिन् प्र॒ता॑रिन् (वि०) 1. ವಂಚಿಸುವ, ಮೋಸಪಡಿಸುವ. प्र + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ದಾಟಿಸುವ, ಆಚೆಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–तारिणी** –ತಾರಿಣೀ.

प्रतार्यमाण प्र॒ता॑र्यमाण (वि०) ವಂಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र+तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रति प्र॒ति (अव्य०) ಇದೊಂದು ಉಪಸರ್ಗಾವ್ಯಯ. ಸುಬನ್ತ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. 1. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಾ, ಮತ್ತೆ ಬಾ. "प्रत्यागतं त्वास्मि कृतार्थमेव

स्तनोपपीडं परिरब्धुकामा" किरा० ३-५४। 2. ಹಿಂತಿರುಗು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "आगतानगणितप्रतियातान्" माघ० १०-२०। 3. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ, ಎದುರಾಗಿ. "मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुर्वनस्थलीमर्मरपत्रमोक्षाः" कुमा० ३-३१। 4. ಪ್ರತಿಕೂಲ, ವಿರುದ್ಧ. "प्रतिकामिनीति ददृशुश्चकिताः स्मरजन्मघर्मपयसोपचिताम्" माघ० ९-३५। 5. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ಎದುರಿಸುವುದು, ಮೇಲಾಟ. "प्रतिचन्द्रः"। 6. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಮಾನತೆ. "सुतां तदीयां सुरभेः कृत्वा प्रतिनिधिं शुचिः" रघु० १-८१। 7. ಎದುರು ಪಕ್ಷ, ವಿರೋಧ ಪಕ್ಷ. "अस्त्रज्वालावलीढप्रतिबलजलधेरन्तरोर्वीयमाणे" वेणी० ३-७। 8. ತಿರಸ್ಕಾರ, ನಿರಾಕರಣೆ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು. "प्रत्यादेशादपि च मघुनो विस्मृतभ्रूविलासम्" मेघ० २-३२। 9. ವೀಪ್ಸೆ. "प्रतिक्षणं सा कृतरोमविक्रियां व्रताय मौञ्जीं त्रिगुणां बभार याम्" कुमा० ५-१०। ಈ ಉಪಸರ್ಗವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವಾಗ ಕೊಡುವ ಅರ್ಥಗಳು. 1. ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. "वृक्षं प्रति विद्योतते विद्युत्"। 2. ಇತ್ಥಂಭೂತಾಖ್ಯಾನ, ಒಂದು ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ಒಂದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. "भक्तो विष्णुं प्रति"। ವಿಷ್ಣು ವಿಷಯಕವಾದ ಭಕ್ತಿರೂಪ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. 3. ಭಾಗ, ಅಂಶ. "लक्ष्मीर्हरिं प्रति"। 4. ವೀಪ್ಸೆ. "वृक्षं वृक्षं प्रति सिञ्चति"। 5. ಪ್ರತಿದಾನ, ಬದಲಾಗಿ ಕೊಡುವುದು. "तिलेभ्यः प्रति यच्छति माषान्"। 6. ಎದುರಾಗಿ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ. "परेण भग्नेऽपि बले महौजाः ययावजः प्रत्यरिसैन्यमेव" रघु० ७-५५। 7. ಅದರ ಕಡೆಗೆ, ಅವನ ಕಡೆಗೆ, ಅದನ್ನು ಕುರಿತು. "प्रत्यन्यनागं चलितस्त्वरावता निरस्य कुण्ठं दधतान्यमङ्कुशम्" माघ० १२-१२। 8. ಅದರ ವಿಷಯವಾಗಿ, ಅವನ ವಿಷಯವಾಗಿ. "विवक्षता दोषमपि च्युतात्मना त्वयैकमीशं प्रति साधु भाषितम्" कुमा० ५-८१।

प्रतिकण्ठ प्रतिकण्ठ (अव्य०) 1. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಂಠದಲ್ಲಿಯೂ. कण्ठे कण्ठे। वीप्सायाम् अव्ययी०। 2. ಕಂಠದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹತ್ತಿರ. कण्ठस्य समीपम् सामीप्ये अव्ययी०।

प्रतिकर्तृ प्रतिकर्तृ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ತಾನು ಪಡೆದ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಮಾಡುವವನು. 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ತನಗೆ ಆದ ಅಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಪಕಾರ ಮಾಡುವವನು. प्रति+डुकृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रतिकर्मन् प्रतिकर्मन् (न०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ, ವಸ್ತ್ರ ಭೂಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವೇಷ ಬದಲಾವಣೆ. प्रत्यङ्गं कर्म। "प्रतिकर्म कर्तुमुपचक्रमिरे सर्वमुपकारि कृतम्" माघ० ९-४३। 2. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ಎದುರಿಸುವುದು, ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

प्रतिकर्ष प्रतिकर्ष (पुं०) 1. ಆಕರ್ಷಣ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆಯುವುದು. प्रति + कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಅನ್ವಯ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಪದವನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

प्रतिकाय प्रतिकाय (पुं०) 1. ಎದುರಾಳು, ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವನು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. प्रतिगतः कायो यत्र। "स वृषध्वजसायकावभिन्नं जयहेतुः प्रतिकायमेषणीयम्" किरा० १३-२८। 2. ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರತಿಕೃತಿ, ಪ್ರತಿಮೆ. "छाया छन्दः कायो रूपं विम्बं मानकृती अपि" अभि० चि०।

प्रतिकार प्रतिकार (पुं०) 1. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ಅಪಕಾರಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರತ್ಯಪಕಾರ ಅಥವಾ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ. प्रति+डुकृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪರಿಹಾರ, ನಿವಾರಣೆ. 3. ರೋಗ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "प्रतिकारविधानमायुषः सति शेषे हि फलाय कल्पते" रघु० ८-४०। वा दीर्घः (६-३-१२२)। **प्रतीकारः** प्रतीकारः

प्रतिकाश प्रतिकाश (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಪದವಾಗಿದ್ದಾಗ) ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. प्रति + काशृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)।

प्रतिकुञ्चन प्रतिकुञ्चन (न०) 1. ಬಗ್ಗಿಸುವುದು, ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. प्रति + कुञ्च (कौटिल्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. प्रति + कुञ्च (अल्पीभावे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिकुञ्चित प्रतिकुञ्चित (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+कुञ्च (कौटिल्ये)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रतिकुञ्चितकूपरेण तेन श्रवणोपान्तिकनीयमानगव्यम्" माघ० २०-१९। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कुञ्च (अल्पीभावे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

3. ಬಗ್ಗಿರುವ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವ. 4. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ. प्रति+कुच् (कौटिल्याल्पीभावयोः) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रतिकूप प्रತಿಕೂಪ (पुं०) ಕಂದಕ, ಕೊಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ತೋಡಿರುವ ಹಳ್ಳ. प्रतिरूपः कूपः। "खातभूः प्रति कूपः स्यात्" हारा०।

प्रतिकूल प्रತಿಕೂಲ (वि०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಅನುಕೂಲವಲ್ಲದ. प्रतीपं कूलात्। "दृढमप्यपरप्रतिष्ठितं प्रतिकूलं नितरां निरस्यति" माघ० १६-७४। 2. ಕಠಿನವಾದ, ಹಿತವಲ್ಲದ, ಕರ್ಕಶವಾದ. "अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा श्रोतुर्वितन्त्रीरिव ताड्यमाना" कुमा० १-४५। 3. ಎದುರಾಗಿರುವ, ಎದುರಾಗಿ ಬೀಸುವ (ಗಾಳಿ). (अव्य०) 4. ಎದುರಾಗಿ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. "उत्पातवातप्रतिकूलपातिनीरुपत्यकाभ्यो बृहतीः शिला इव" माघ० १२-५०। 5. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಅನನುಕೂಲವಾಗಿ. "तस्मिन् वने संयमिनां मुनीनां तपःसमाधेः प्रतिकूलवर्ती" कुमा० ३-२४। 6. ಅಹಿತವಾಗಿ, ಕಠಿನವಾಗಿ.

प्रतिकूलता प्रತಿಕೂಲತಾ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿರೋಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. "प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता" माघ० ९-६।

प्रतिकूलभाषण प्रತಿಕೂಲಭಾಷಣ (न०) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು.

प्रतिकूलभाषिन् प्रತಿಕೂಲಭಾಷಿನ್ (वि०) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ, ಎದುರಿಸಿ ಮಾತಾಡುವ. प्रतिकूलं भाषते—भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रतिकूलवचन प्रತಿಕೂಲವಚನ (न०) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತು.

प्रतिकूलवर्तन प्रತಿಕೂಲವರ್ತನ (न०) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

प्रतिकूलवर्तिन् प्रತಿಕೂಲವರ್ತಿನ್ (वि०) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸುವ. प्रतिकूलं वर्तते—वृत्तु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। —वर्तिनी —वर्तिन्.

प्रतिकूलवाच् प्रತಿಕೂಲವಾಚ್ (स्त्री०) ಅನುಕೂಲವಲ್ಲದ ಮಾತು, ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತು. प्रतिकूला वाक्।

प्रतिकूलवाद प्रತಿಕೂಲವಾದ (पुं०) ಪ್ರತಿಹೇಳುವುದು, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು, ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು.

प्रतिकूलवादिन् प्रತಿಕೂಲವಾದಿನ್ (वि०) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ, ಅನನುಕೂಲವಾಗಿ ಹೇಳುವ. प्रतिकूलं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। "इति द्विजातौ प्रतिकूलवादिनि प्रवेपमानाधरलक्ष्यकोपया" कुमा० ५-७४।

प्रतिकृत प्रತಿಕೃತ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "कृतप्रतिकृतप्रीतेस्तयोर्मुक्तां सुरासुरैः" रघु० १२-९४। 2. ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರೋಗಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಔಷಧೋಪಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 5. ಮುಯ್ಯಿ, ಪಡೆದ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ, 6. ಪ್ರತ್ಯಪಕಾರ, ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "क्लिष्टमन्मथमपि प्रियं प्रभोर्दुर्लभप्रतिकृतं वधूरतम्" कुमा० ८-८।

प्रतिकृति प्रತಿಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರತಿಮೆ: प्रकृष्टा कृतिः। "तस्या एव प्रतिकृतिसखो यत्क्षनानाजहार" रघु० १४-८७। 2. ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸುವುದು. 3. ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "शृणुध्वं देवताः सर्वाः शत्रुप्रतिकृतिं पराम्" हरिवं०। 4. ಚಿತ್ರ, ಪ್ರತಿರೂಪ, ಭಾವಚಿತ್ರ, ಪಟ. "प्रतिकृतिरचनाभ्यो दूतिसन्दर्शिताभ्यः समधिकतररूपाः शुद्धसन्तानकामैः" रघु० १८-४३। 5. ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ಬದಲು ಮನುಷ್ಯ. (वि०) 6. ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ.

प्रतिकृष्ट प्रತಿಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಎರಡು ಸಲ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಭೂಮಿ). 2. ನೀಚ, ಅಧಮ. प्रति+कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रतिकृष्टं मतं गर्ह्ये द्विरावृत्त्या च कर्षिते" मेदि०।

प्रतिक्रिया प्रತಿಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತೀಕಾರ, ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸುವುದು. प्रति—कृञ् "शः" (३-३-१००)। 2. ರೋಗನಿವಾರಣೋಪಾಯ, ರೋಗಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. 3. ನಿವಾರಣೋಪಾಯ, ಪರಿಹಾರಕಾರ್ಯ, "प्रतिशुश्राव काकुत्स्थस्तेभ्यो विघ्नप्रतिक्रियाम्" रघु० १५-४। 4. ಪ್ರತಿಫಲ.

प्रतिक्षण प्रತಿಕ್ಷಣ (अव्य०) ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲೂ. क्षणे क्षणे—विभ०

अव्ययी०। "प्रतिक्षणं संभ्रमलोलदृष्टिर्लीलारविन्देन निवारयन्ती" कुमा० ३-५६।

प्रतिक्षिप्त प्रतिक्षिप्त (वि०) 1. प्रेरिसल्पट्ट, कळुहिसल्पट्ट. प्रति + क्षिप (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. निवारिसल्पट्ट, परिहरिसल्पट्ट. 3. तडेयल्पट्ट, निषेधिसल्पट्ट. 4. तिरस्करिसल्पट्ट, तळ्ळिहाकल्पट्ट. 5. आक्षेपिसल्पट्ट. 6. दोषारोपणेमाडल्पट्ट. 7. करेदु तिरस्करिसि कळुहिसल्पट्ट. "आहूय प्रेषितो यस्तु प्रतिक्षिप्तः स उच्यते"।

प्रतिक्षेप प्रतिक्षेप (पुं०) 1. आक्षेपणे. प्रति + क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. तिरस्करिसुवुदु, तळ्ळिहाकुवुदु. 3. विरोधिसि माताडुवुदु. 4. तडेयुवुदु, निषेधिसुवुदु. 5. दोषारोपणे माडुवुदु. 6. निवारिसुवुदु, परिहरिसुवुदु.

प्रतिगत प्रतिगत (न०) 1. हक्किगळ ओंदु विध हाराट. प्रति+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-३-११४)। "गतागतप्रतिगतसंपताद्याश्च पक्षिणाम्। गतिभेदाः पक्षिगृहं कुलायो नीडमस्त्रियाम्"। 2. हिंतिरुगि बरुवुदु. (वि०) 3. हिंतिरुगि बंद. प्रति + गम्लृ "क्तः" (३-४-७२)। 4. एदुरागि बंद.

प्रतिगमन प्रतिगमन (न०) हिंतिरुगुवुदु, हिंदक्के होगुवुदु.

प्रतिगर्जत् प्रतिगर्जत् (वि०) 1. गर्जने माडुत्तिरुव, शब्दमाडुत्तिरुव. प्रति + गर्ज (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. एदुरिसुत्तिरुव, प्रतिस्पर्धिसुत्तिरुव. "स हि निदेशमलङ्घयतामभूत्सुहृदयोहृदयः प्रतिगर्जताम्" रघु० ९-९।

प्रतिगृहीत प्रतिगृहीत (वि०) 1. तेगेदुकोळ्ळल्पट्ट, स्वीकरिसल्पट्ट. प्रति + ग्रह (उपादाने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. अंगीकरिसल्पट्ट, संमतिसल्पट्ट, ओप्पल्पट्ट. "सखे, त्वमम्बया पुत्र इति प्रतिगृहीतः" शाकु० २। 3. प्रतिभटिसल्पट्ट, एदुरिसल्पट्ट. 4. हिडियल्पट्ट, स्वाधीनक्के तेगेदुकोळ्ळल्पट्ट. "तेन हि वर्षवरप्रतिगृहीतमेनं तत्रभवतः सकाशं प्रापय" माल० ४।

प्रतिगृह्णत् प्रतिगृह्णत् (वि०) स्वीकरिसुत्तिरुव, अंगीकरिसुत्तिरुव. प्रति + ग्रह (उपादाने) "शतृ" (३-२-१२४)। "अमोघाः प्रतिगृह्णन्तावर्घ्यानुपदमाशिषः" रघु० १-४४।

प्रतिगृह्यमाण प्रतिगृह्यमाण (वि०) स्वीकरिसल्पडुत्तिरुव, तेगेदुकोळ्ळल्पडुत्तिरुव. प्रति + ग्रह (उपादाने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रतिग्रह प्रतिग्रह (पुं०) 1. स्वीकरिसुवुदु, तेगेदुकोळ्ळुवुदु. प्रति+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "न द्रव्याणामविज्ञाय विधिं धर्म्यं प्रतिग्रहे। प्राज्ञः प्रतिग्रहं कुर्यादवसीदन्नपि क्षुधा" मनु० ४-१८७। 2. दान, कॊडुगे. "करकल्पजनान्तराद्विधेः शुचितः प्रापि सहि प्रतिग्रहः" नैष० २-१२। 3. शास्त्रोक्तवागि माडुव दान. "राजतः पुपुविरे निरेनसः प्राप्य तेऽपि विमलं प्रतिग्रहम्" माघ० १४-३५। 4. दानमाडिदुदन्नु तेगेदुकोळ्ळुवुदु, कॊडुगेयन्नु स्वीकरिसुवुदु. "दानं प्रतिग्रहं चैव ब्राह्मणानामकल्पयत्" मनु० १-८८। 5. पतद्ग्रह, उगुळुव पात्रे, पीक दान. प्रतिगृह्णाति निष्ठीवनं — प्रति + ग्रह "अच्" (३-१-१३४)। 6. सैन्यद हिंभाग. 7. विवाह माडिकॊळ्ळुवुदु. "प्रतिग्रहः स्वीकरणे सैन्यपृष्ठे पतद्ग्रहे। द्विजेभ्यो विधिवद्देये तद्ग्रहे च ग्रहान्तरे" मेदि०। प्रति + ग्रह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-ग्रहणम्** -ग्रहण न.

प्रतिग्रहीतृ प्रतिग्रहीतृ (वि०) 1. तेगेदुकोळ्ळुवनु, स्वीकरिसुवनु. प्रति + ग्रह (उपादाने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. शास्त्रोक्तवागि माडिद दानवन्नु तेगेदुकोळ्ळुवनु. 3. विवाह माडिकॊळ्ळुवनु. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-ग्रहीत्री** -ग्रहीत्री.

प्रतिग्राह प्रतिग्राह (पुं०) 1. उगुळुव पात्रे, पीकदानि. प्रतिगृह्णाति — प्रति + ग्रह (उपादाने) वा "णः" (३-१-१४३)। पक्षे "अच्" (३-१-१३४)। **-ग्रहः** -ग्रहः. "प्रतिग्राहः पतद्ग्रहः" अम०। (वि०) 2. दानवन्नु स्वीकरिसुवनु, कॊडुगेयन्नु तेगेदुकॊळ्ळुवनु. भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. दानवन्नु तेगेदुकॊळ्ळुवुदु.

प्रतिग्राहक प्रतिग्राहक (वि०) स्वीकरिसुवनु, तेगेदुकॊळ्ळुवनु. प्रति + ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **-ग्राहिन्** -ग्राहिन्.

प्रतिग्राहयत् प्रतिग्राहयत् (वि०) स्वीकरिसुवंते माडुववनु, तेगेदुकॊळ्ळुवंते माडुववनु. प्रति + ग्रह (उपादाने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "मृष्टं प्रतिग्राहयता स्वमर्थं पात्रीकृतो दस्युरिवारिमयेन" शाकु० ५-२०।

प्रतिग्राहित प्रतिग्राहित (वि०) स्वीकरिसुवंते माडल्पट्ट. प्रति + ग्रह (उपादाने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ प्रजानामधिपः प्रभाते जाया-प्रतिग्राहितगन्धमाल्याम्" रघु० २-१।

प्रतिग्राह्य प्रतिग्राह्य (वि०) 1. स्वीकरिसल्पडुव. 2. स्वीकरिसलु योग्यवाद. प्रति+ग्रह (उपादाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

प्रतिघ प्रतिघ (पुं०) 1. क्रोध, कोप. प्रतिहन्ति अनेन — प्रति + हन (हिंसागत्योः) "डः" (वा० ३-२-४८)। "प्रतिघः कुतोऽपि समुपेत्य नरपतिगणं समाश्रयत्" माघ० १५-५३। 2. एटु, हॊडेत.

प्रतिघात प्रतिघात (पुं०) 1. एटु, हॊडेत. प्रति+हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. एदुरु हॊडेत. "जयाशा यत्र चास्माकं प्रतिघातोत्थितार्चिषा" कुमा० २-४९। 3. मारण, कॊल्लुवुदु. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-घातनम्** -घातनम्.

प्रतिघातक प्रतिघातक (वि०) 1. तडेमाडुववनु, अड्डिपडिसुववनु. प्रति+हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. हॊडेयुववनु, हिंसिसुववनु. 3. कॊल्लुववनु. 4. तॊंदरेपडिसुववनु. "णिनिः" (३-१-१३४)। **-घातिन्** -घातिन्. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-घातिनी** -घातिनी. "विजित्य नेत्र-प्रतिघातिनीं प्रभामनन्यदृष्टिःसवितारमैक्षत" कुमा० ५-२०।

प्रतिघ्न प्रतिघ्न (न०) देह, शरीर. प्रति + हन (हिंसागत्योः) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)।

प्रतिघ्नती प्रतिघ्नती (स्त्री०) प्रतिबंधिसुत्तिरुव, तडेयुत्तिरुव. प्रति + हन (हिंसागत्योः) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)। "प्रतिघ्नतीभिः कृतमीलनानि द्युलोकभाजामपि लोचनानि" किरा० १६-४३।

प्रतिचिकीर्षा प्रतिचिकीर्षा (स्त्री०) 1. प्रतिक्रियॆ माडलु अपेक्षॆ, सेडु तीरिसिकॊळ्ळलु अपेक्षॆ, 2. मुय्यि तीरिसलु इच्छॆ. प्रतिकर्तुमिच्छा—प्रति+डुकृञ् (करणे)+सन् "अः" (३-३-१०२)। "यथाप्रतिज्ञं द्विषतां युधि प्रतिचिकीर्षया" किरा० ११-७४।

प्रतिचिकीर्षु प्रतिचिकीर्षु (वि०) सेडु तीरिसि कॊळ्ळलु अपेक्षिसुव, प्रत्यपकार माडलु इच्छिसुव. प्रतिकर्तुमिच्छुः—प्रति + डुकृञ् (करणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रतिच्छन्द प्रतिच्छंद (पुं०) 1. प्रतिनिधि, बदलियवनु. (वि०) 2. समानवाद. प्रतिगतं छन्दः। "तैर्वैजयन्तीवनराजिराजिभिर्गिरिप्रतिच्छन्दमहामतङ्गजैः" माघ० १२-२९।

प्रतिच्छन्न प्रतिच्छन्न (वि०) मरॆमाडल्पट्ट, मुच्चल्पट्ट. प्रति+छद (अपवारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनयोरेवोद्यानपालिकयोस्तिरस्करिणीप्रतिच्छन्ना पार्श्ववर्तिनी भूत्वोपलप्स्ये" शाकु० ६।

प्रतिच्छाया प्रतिच्छाया (स्त्री०) 1. प्रतिमॆ, चित्रह. प्रतिरूपा छाया। प्रकृष्टा छाया वा। 2. प्रतिकृति, छायाचित्र.

प्रतिच्छायिका प्रतिच्छायिका (स्त्री०) प्रतिबिंब, प्रतिरूप, छायाचित्र. "रूपं प्रतिच्छायिकयोपनीतमालोकि ताभिर्यदि नाम कामम्" नैष० ६-४६।

प्रतिजागर प्रतिजागर (पुं०) एच्चरदिंद कायुविकॆ, निद्रॆय कालदल्लि एच्चरिकॆयिंद गमनिसुवुदु, प्रति + जागृ (निद्राक्षये) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रतिजिगमिषा प्रतिजिगमिषा (स्त्री०) हिंतिरुगुव अपेक्षॆ, मरळि हिंदक्कॆ होगुव अपेक्षॆ. प्रति + गम्लृ (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रतिजिगमिषित प्रतिजिगमिषित (वि०) हिंतिरुगि होगलु अपेक्षिसल्पट्ट, मरळि होगि सेरलु इच्छिसल्पट्ट. प्रति + गम्लृ (गतौ) + सन् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रतिजिगमिषितां भ्रातुमन्वक् समन्वग्रहीत्" यादव० १७-१३४।

प्रतिजिगमिषु प्रतिजिगमिषु (वि०) हिंतिरुगुव अपेक्षॆयुळ्ळ, मरळि हिंदक्कॆ होगलु इच्छिसुव. प्रति + गम्लृ (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रतिजिहीर्षत् प्रतिजिहीर्षत् (वि०) 1. ऒय्यलु अपेक्षिसुत्तिरुव. प्रति + हृञ् (हरणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. परिहरिसलु अपेक्षिसुत्तिरुव,

प्रतिजिहीर्षा प्रतिजिहीर्षा (स्त्री०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸಾಗಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. प्रति + हृञ् (हरणे) + सन् "सः" (३-३-१०२)। 2. ಪರಿಹರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ.

प्रतिजिहीर्षित प्रतिजिहीर्षित (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿವಾರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + हृञ् (हरणे) + सन् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रतिजिहीर्षु प्रतिजिहीर्षु (वि०) 1. ಸಾಗಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. 2. ಪರಿಹರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. प्रति+हृञ् (हरणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रतिजिह्वा प्रतिजिह्वा (स्त्री०) ತಾಲುವಿನ ಮೂಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಿರುನಾಲಿಗೆ, ದವಡೆಯ ಮೂಲಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಕಿರುನಾಲಿಗೆ. प्रतिरूपा जिह्वा। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। –जिह्विका –जिह्विका.

प्रतिज्ञा प्रतिज्ञा (स्त्री०) 1. ವಚನ, ವಾಗ್ದಾನ, ಕೊಟ್ಟ ಮಾತು. प्रतिज्ञायते–प्रति + ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०६)। "तीर्त्वा जवेनैव नितान्तदुस्तरां नदीं प्रतिज्ञामिव तां गरीयसीम्" माघ० १२-७४। 2. ಶಪಥ. "निस्तीर्णोरुप्रतिज्ञाजलनिधिगहनः क्रोधनः क्षत्रियोऽस्मि" वेणी० ६-३७। "दैवात् पूर्णप्रतिज्ञः पुनरपि न करोत्यात्मयतिज्यानिभीतः" मुद्रा० ४-१२। 3. (न्यायशास्त्रदल्लि) न्यायद ಐदु ಅವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) प्रतिज्ञा (2) हेतुः (3) उदाहरणम् (4) उपनयः ಮತ್ತು (5) निगमनम् ಇವು ಐದು ಅವಯವಗಳು. "पर्वतो वह्निमान्" ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. धूमवत्त्वात् ಎಂಬುವುದು ಹೇತು. "यथा महानसः" ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆ. "तथा चायम्" ಎನ್ನುವುದು ಉಪನಯ. "तस्मात्तथा" ಎಂದು ನಿಗಮನ. 4. ಕರಾರು, ಒಪ್ಪಂದ.

प्रतिज्ञात प्रतिज्ञात (वि०) 1. ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಾಷೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಗೆಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಶಪಥಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "ऋणे देये प्रतिज्ञाते पञ्चकं शतमर्हति" मनु० ८-१३९।

प्रतिज्ञान प्रतिज्ञान (न०) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುವುದು. 2. ಶಪಥಮಾಡುವುದು. 3. ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಭರವಸೆಯ ಮಾತಾಡುವುದು. 4. ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು, ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಸಂಮತಿಸುವುದು, ಒಪ್ಪಿಗೆಕೊಡುವುದು. प्रति+ज्ञा (अवबोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिज्ञापत्र प्रतिज्ञापत्र (न०) ಕರಾರು ಪತ್ರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪತ್ರ.

प्रतिज्ञाभङ्ग प्रतिज्ञाभंग (पुं०) ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವುದು, ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವುದು. प्रतिज्ञाया भङ्गः।

प्रतिज्ञाविरोध प्रतिज्ञाविरोध (पुं०) 1. ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ಕರಾರನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. 2. (न्यायशास्त्रदल्लि) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವಾದಿಸುವುದು, ವ್ಯಭಿಚರಿತ ಮತ್ತು ಬಾಧಿತ ಹೇತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ವಾದಿಸುವುದು. 3. ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವುದು.

प्रतिज्ञासंन्यास प्रतिज्ञासंन्यास (पुं०) ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದೆ ಮೌನದಿಂದಿರುವುದು, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಂಗ. प्रतिज्ञायाः संन्यासः।

प्रतितन्त्र प्रतितंत्र (न०) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಒಂದು ಮತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ.

प्रतिताली प्रतिताली (स्त्री०) ಬೀಗದ ಕೈ.

प्रतिदान प्रतिदान (न०) 1. ವಿನಿಮಯ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. प्रतिरूपं दानम्। 2. ತನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು (ಅದರ ಯಜಮಾನನಿಗೆ) ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿಕೊಡುವುದು, ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಣ. "पुमानुपनिधिन्यासः प्रतिदानं तदर्पणम्" अम०।

प्रतिदारण प्रतिदारण (न०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ, ಕಾಳಗ. प्रतिदार्यतेऽस्मिन् — प्रति + दॄ (विदारणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು.

प्रतिदिन प्रतिदिन (अव्य०) ನಿತ್ಯವೂ, ಪ್ರತಿದಿವಸದಲ್ಲೂ, ದಿನೇದಿನೇ। अव्ययी०। "प्रतिदिनमिदमादिमं प्रमोदं प्रणयविरोधसितासितैर्वचोभिः" याद० २४-५३।

प्रतिदिवन् प्रतिदिवन् (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. प्रतिदीव्यति —प्रति+दिवु (क्रीडादौ) "कनिन्" (उ० १-१५४)। प्रतिदीवन् प्रतिदीवन्. पृषो०। 2. ದಿವಸ, ಹಗಲು. प्रतिदीव्यन्त्यस्मिन् — अधि० "कनिन्"।

प्रतिदिश प्रतिदिश (अव्य०) ಪ್ರತಿದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ. दिशि दिशि। अव्ययी०।

प्रतिद्रुत प्रतिद्रुत (वि०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಓಡಿಬಂದ, ಎದುರಾಗಿ ಬಂದ. प्रति+द्रु (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

"प्रतिद्रुतान् प्रादर्यत प्रकुप्यन् एकः समस्तानपि यादवाप्रयान्" २०-३७।

प्रतिद्वन्द्व ಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವ (पुं०) 1. ವೈರಿ, ಶತ್ರು, ಹಗೆ. (न०) 2. ವೈರ, ಶತ್ರುತ್ವ, ವಿರೋಧ.

प्रतिद्वन्द्विन् ಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವಿನ್ (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. "तत्प्रतिद्वन्द्विना मूर्ध्नि दिव्याः कुसुमवृष्टयः" रघु० १५-२५। 2. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ. प्रतिद्वन्द्वमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "कृतान्तदुर्वृत्त इवापरेषां पुरः प्रतिद्वन्द्विनि पाण्डवास्त्रे" किरा० १६-२९। 3. ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಸುವ, ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. "अन्येभ्यो वनदेवताकरतलैरापर्वभागोत्थितैर्दत्तान्याभरणानि तत्किसलयोद्भेदप्रतिद्वन्द्विभिः" शाकु० ४-४।

प्रतिध्वनि ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, -ध्वान -ಧ್ವಾನ (पुं०) ಎದುರು ಶಬ್ದ, ಮರುದನಿ, ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿ. प्रतिरूपो ध्वनिः ध्वानो वा। "सभाभित्तिप्रतिध्वानैर्भयादन्यवदन्निव" माघ० २-६७।

प्रतिनन्दन ಪ್ರತಿನಂದನ (न०) 1. ಅಭಿನಂದನೆ, ನಲ್ಮೆ ಹೇಳುವುದು, ಸಂತೋಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. प्रति+ष्टृ नदि (समृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡುವುದು, ಮನಃಪೂರ್ವಕ ಸಂಮತಿಸುವುದು.

प्रतिनप्तृ ಪ್ರತಿನಪ್ತೃ (पुं०) ಪ್ರಪೌತ್ರ, ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗ. प्रतिरूपो नप्ता।

प्रतिनव ಪ್ರತಿನವ (वि०) ನೂತನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. प्रतिगतं नवम् नवताम्। "पश्चादुच्चैर्भुजतरुवनं मण्डलेनाभिलीनः सान्ध्यं तेजः प्रतिनवजपापुष्परक्तं दधानः" मेघ० १-३६।

प्रतिनाद ಪ್ರತಿನಾದ(पुं०) ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಮರುದನಿ, ಎದುರು ಶಬ್ದ. ಅನುಸರಿಸಿ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ. प्रतिरूपो नादः। "प्रतिनादपूरितदिगन्तरः पतन् पुरगोपुरं प्रति स सैन्यसागरः" माघ० १३-२७।

प्रतिनादित ಪ್ರತಿನಾದಿತ (वि०) ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯುಂಟು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतिनादितामरविमानमानकैः" माघ० १३-२५।

प्रतिनायक ಪ್ರತಿನಾಯಕ (पुं०) ಕಥಾನಾಯಕನಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾದವನು, ಎದುರಾಳು, ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿ. प्रतिकूलो नायकः। भयंकरव्यापार अहंकार आत्मश्लाघने ಪಾಪಕಾರ್ಯ ಕಾಮಕ್ರೋಧಜ ವ್ಯಸನ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಪ್ರತಿನಾಯಕ. "धीरोद्धतः पापकारी व्यसनी प्रतिनायकः" सा० द० ३-१३१। ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ರಾವಣನೂ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನೂ ಪ್ರತಿನಾಯಕರು.

प्रतिनिधि ಪ್ರತಿನಿಧಿ (पुं०) 1. ಬದಲಿಯವನು, ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದವನು. प्रतिनिधीयते—प्रति + नि + डु धान् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "सुतां तदीयां सुरभेः कृत्वा प्रतिनिधिं शुचिः" रघु० १-८२। 2. ಪ್ರತಿಮೆ, ವಿಗ್ರಹ. 3. ಚಿತ್ರಪಟ. (वि०) 4. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ.

प्रतिनियत ಪ್ರತಿನಿಯತ (वि०) ಮೊದಲೇ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೊದಲೇ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रतिनिर्दिष्ट ಪ್ರತಿನಿರ್ದಿಷ್ಟ (वि०) ಇನ್ನೂ ವಿಶೇಷಾಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮತ್ತೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ವಿಷಯ. प्रतिनिर्दिश्यते—प्रति+निर्+दिश (अतिसर्जने) कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रतिनिर्देश ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶ (पुं०) ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ವಿಷಯವನ್ನು ಇನ್ನೂ ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು. ಮತ್ತೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. प्रति + निर् + दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रतिनिर्देश्य ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶ್ಯ (वि०) ಮತ್ತೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. प्रति + निर् + दिश (अतिसर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "उदेति सविता ताम्रस्ताम्र एवास्तमेति च" ಇಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಬೇರೆ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ತಾಮ್ರ ಪದಾರ್ಥವು ತತ್ಕ್ಷಣ ಪ್ರತೀತವಾಗದೆ ಅರ್ಥಾಂತರದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥದ ವಿಳಂಬಪ್ರತೀತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ತಾಮ್ರ ಪದವೇ ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

प्रतिनिर्यातन ಪ್ರತಿನಿರ್ಯಾತನ (न०) 1. ತನ್ನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅದರ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು, ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಣ. प्रति+निर्+यत (निकारोपस्कारयोः)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸುವುದು. ಪ್ರತೀಕಾರಮಾಡುವುದು. 3. ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಮಾಡುವುದು.

प्रतिनिविष्ट ಪ್ರತಿನಿವಿಷ್ಟ (वि०) ತನ್ನ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಹಿಡಿಯುವ ದುರಾಗ್ರಹವುಳ್ಳ, ಹಟಮಾರಿತನದ, ತನ್ನ

प्रयत्नमन्ने बिडदे मुंदುವರಿಸುವ. प्रति+नि+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत्" भर्तृ० १-४।

प्रतिनुदत् प्रतिनुदत् (वि०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುತ್ತಿರುವ.

प्रतिनोद प्रतिनोद (पुं०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುವುದು, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು. प्रति + णुद (प्रेरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-नोदनम्** -ನೋದನಮ್.

प्रतिपक्ष प्रतिपक्ष (पुं०) 1. ವೈರಿ, ಶತ್ರು, ಹಗೆ. प्रतिकूलः पक्षो यस्य। "दन्तैश्चिच्छिदिरे कोपात् प्रतिपक्षं गजा इव" माघ० १९-५५। 2. ಎದುರು ಪಕ್ಷ, ವಿರೋಧಿ ಪಕ್ಷ. प्रतिकूलः पक्षः। (वि०) 3. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ವಿಘ್ನಕಾರಿಯಾದ. "तदलं प्रतिपक्षमुन्नतेरवलम्ब्य व्यवसायवन्ध्यताम्" किरा० २-१५। 4. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. 5. ಪ್ರತಿವಾದಿ, ಎದುರಾಳಿ.

प्रतिपक्षित प्रतिपक्षित (पुं०) ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೇತು, ಐದು ವಿಧ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. प्रतिपक्षोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "अनैकान्तो विरुद्धश्चाप्यसिद्धः प्रतिपक्षितः। कालात्ययोपदिष्टश्च हेत्वाभासाश्च पञ्चधा" भाषाप०।

प्रतिपक्षिन् प्रतिपक्षिन् (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. 2. ಎದುರಾಳಿ, ಪ್ರತಿವಾದಿ. प्रतिपक्षोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

प्रतिपत्तव्य प्रतिपत्तव्य (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 3. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. 4. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति+पद (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)। 5. ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಸಂಮತಿಸಬೇಕಾದ, ಒಪ್ಪಬೇಕಾದ. 7. ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. 8. ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾದ.

प्रतिपत्ति प्रतिपत्ति (स्त्री०) 1. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. प्रति + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "सामान्यप्रतिपत्तिपूर्वकमियं दारेषु दृश्या त्वया भाग्यायत्तमतःपरं न खलु तद्वाच्यं वधूबन्धुभिः" शाकु० ४-१६। 2. ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಜ್ಞಾನ, ಏನುಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ. "वपुरादरातिशयशंसि पुनः प्रतिपत्तिमूढमपि बाढमभूत्" माघ० ९-७७। 3. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸಂಪಾದನೆ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. 4. ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ನಡವಳಿಕೆ, ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸುವ ವಿಧಾನ. "भवत्यनिष्टादपि नाम दुःसहान्मनस्विनीनां प्रतिपत्तिरीदृशी" कुमा०५-४२। "प्रतिपत्तिरघःकृतेनसो जनतामिस्तव साधु वर्ण्यते" माघ० १६-८। 5. ವರ್ತಮಾನ, ಸುದ್ದಿ, ಸಮಾಚಾರ. "स्वनगराय प्रस्थितं मां प्रिया सबाष्पमाह कियच्चिरेणार्यपुत्रः प्रतिपत्तिं दास्यतीति' शाकु० ६। 6. ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ. 7. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಮತಿ. "चिरेणानुगुणं प्रोक्ता प्रतिपत्तिपराङ्मुखी" भट्टि० ८-९५। 8. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये। जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ" रघु० १-१। 9. ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯ, ದಿಟ್ಟತನ. 10. ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆ, ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವಿಕೆ. "कविमाह्वाययामास प्रस्तुतप्रतिपत्तये" रघु० १५-७५। 11. ಬುದ್ಧಿ. 12. ಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. "प्रतिपत्तिः प्रवृत्तौ च प्रागल्भ्ये गौरवेऽपि च। संप्राप्तौ च प्रबोधे च पदप्राप्तौ च योषिति" मेदि०। 13. ಪುನಃ ಪಡೆಯುವುದು, ಮತ್ತೆ ಹೊಂದುವುದು. 14. ಪ್ರತಿಭೆ, ಹೊಸ ಹೊಸದಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ ಬುದ್ಧಿ. 15. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು.

प्रतिपत्तिमत् प्रतिपत्तिमत् (वि०) 1. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. 2. ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದವನು. प्रतिपत्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

प्रतिपथ प्रतिपथ (वि०) 1. ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ, ದಾರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವ. **पन्थानमनुगतः**। "प्रतिपथगतिरासीद्वेगदीर्घीकृताङ्गः" कुमा० ३-७६। (अव्य०) 2. ಪ್ರತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ. "प्रमथितभूभृतः प्रतिपथं मथितस्य भृशं महीयसा" माघ० ३-८२।

प्रतिपद् प्रतिपद् (स्त्री०) 1. ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ತಿಥಿ. प्रतिपद्यते उपक्रम्यतेऽनया पक्षो मासो वा — प्रति + पद (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। 2. ಬುದ್ಧಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ.

प्रतिपद प्रतिपद (अव्य०) 1. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ, ಪದೆ ಪದೆ. पदे पदे — वीप्सायाम् अव्ययी०। "प्रहरकमपनीय स्वं निद्रासतोच्चैः प्रतिपदमुपहूतः केनचिज्जागृहीति" माघ० ११-४। 2. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿಯೂ. "शिथिलितकुसुमाकुलाग्रपाणिः प्रतिपदसंयमितांशुकावृताङ्गी" माघ० ७-३६। 3. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದದಲ್ಲಿಯೂ. 4, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿಯೂ.

प्रतिपद्यमान प्रतिपद्यमान (वि०) 1. ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 2. ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ. "वृत्तं रहः प्रणयमप्रतिपद्यमाने" शाकु० ५-२३।

प्रतिपन्न प्रतिपन्न (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रमदाः पतिवर्त्मगा इति प्रतिपन्नं हि विचेतनैरपि" कुमा० ४-३३। 2. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "शापावसाने प्रतिपन्नमूर्तेर्ययाचिरे पञ्चशरस्य सेवाम्" कुमा० ७-९२। 3. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. "आशंसता बाणगतिं वृषाङ्के कार्यं त्वया नः प्रतिपन्नकल्पम्" कुमा० ३-१४। 4. ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯ, ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೆಲಸ. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯ. "किन्त्वङ्गीकृतमुत्सृजन् कृपणवत् श्लाघ्यो जनो लज्जते निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम्" मुद्रा० २-१८। 5. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "रथं सुमन्त्रप्रतिपन्नरश्मिम्" रघु० १४-४७।

प्रतिपादक प्रतिपादक (वि०) 1. ಕೊಡುವ, ದಾನ ಮಾಡುವ. प्रति + पद (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತಿಳಿಸುವ, ಬೋಧಿಸುವ. "स्वगत-नानात्वशून्यं ब्रह्मतत्त्वमिति प्रतिपादकेषु वेदान्तेषु जागरूकेषु कथमशेषगुणत्वम्" स० द० सं०। 3. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ. 4. ಸಮರ್ಥಿಸುವ, ದೃಢಪಡಿಸುವ, ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವ. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–पादिका –पादिका.**

प्रतिपादन प्रतिपादन (न०) 1. ತಿಳಿಸುವುದು, ಬೋಧಿಸುವುದು. प्रति+पद (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रतिपादनं तु दाने प्रतिपत्तौ च बोधने" मेदि०। 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. "प्रतिश्रुतार्धराज्यप्रतिपादनेऽपि पर्वतकविनाशः केवलं कृतघ्नतामात्रफलः स्यात्" मुद्रा० ३। 3. ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವಿಕೆ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. 4. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು, ದೃಢಪಡಿಸುವುದು, ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು, ಸಾಧಿಸುವುದು.

प्रतिपादनीय प्रतिपादनीय (वि०) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति + पद (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಕೊಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. "गुणवते कन्यका प्रतिपादनीयेत्ययं तावत्प्रथमः संकल्पः" शाकु० ४। 4. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 5. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 6. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡಬೇಕಾದ.

प्रतिपादयितृ प्रतिपादयितृ (वि०) "प्रतिपादक" ಪದದ ಅರ್ಥ. प्रति + पद (गतौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –यित्र्यै.**

प्रतिपादयत् प्रतिपादयत् (वि०) 1. ಕೊಡುತ್ತಿರುವ, ದಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + पद (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ತಿಳಿಸುವ, ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. 4. ವಿಷಯವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಿದರ್ಶನದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–पादयन्ती –पादयन्त्यै.**

प्रतिपादित प्रतिपादित (वि०) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+पद (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "गुरुभिः प्रतिपादितां वधूमपहृत्य स्वजनस्य भूपतेः" माघ० १६-४९। 4. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿದರ್ಶನದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿ ದೃಢಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रतिपादुक प्रतिपादुक (वि०) ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्रति + पद (गतौ) "उकञ्" (३-२-१५४)। "प्रकृतिं प्रतिपादुकेऽथ पादेऽथकल्पे भानुमतः पुनःप्रसर्तुम्" माघ० २०-३९।

प्रतिपाद्य प्रतिपाद्य (वि०) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति+पद (गतौ)+णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ, ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 3. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. "अर्थिने न तृणवद्धनमात्रं किन्तु जीवनमपि प्रतिपाद्यम्" नैष० ५-८६। 4. ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿದರ್ಶನದಿಂದ ದೃಢಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ.

प्रतिपाद्यमान प्रतिपाद्यमान (वि०) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + पद (गतौ)+णिच् कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ದೃಢಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "अर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम्" भर्तृ० १-१२।

प्रतिपालक प्रतिपालक (वि०) 1. ಕಾಪಾಡುವವನು, ರಕ್ಷಿಸುವವನು. प्रति + पाल (रक्षणे) + णिच् "ण्वुल्"

(३-१-१३३)। 2. प्रतीक्षिसುವವನು, ಎದುರುನೋಡುತ್ತಿರುವವನು. 3. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವವನು, ಪಾಲಿಸುವವನು.

प्रतिपालन प्रतिपालन (न०) 1. ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ಎದುರು ನೋಡುವುದು. प्रति + पाल (रक्षणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಾಪಾಡುವುದು, ರಕ್ಷಿಸುವುದು. 3. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವುದು, ಪಾಲಿಸುವುದು.

प्रतिपालनीय प्रतिपालनीय (वि०) 1. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪಾಲಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅನುಸರಿಸಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ, ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ. 6. ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. प्रति + पाल (रक्षणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:"। **–पालयितव्य: –पालयितव्यः**.

प्रतिपालयत् प्रतिपालयत् (वि०) 1. ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎದುರುನೋಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + पाल (रक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "गतमच्युतेन सह शून्यतां गत: प्रतिपालयन् मन इवाङ्गनाजन:" माघ० १३-४७। 2. ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಪಾಲಿಸಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६)। **–पालयन्ती –पालयन्ती**.

प्रतिपालित प्रतिपालित (वि०) 1. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + पाल (रक्षणे) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎದುರುನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "जलधरावलिरप्रतिपालितस्वसमया समयाज्जगतीधरम्" माघ० ६-२५। 3. ಪಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಸರಿಸಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रतिपाल्य प्रतिपाल्य (वि०) 1. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಎದುರುನೋಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಅನುಸರಿಸಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪಾಲಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति + पाल (रक्षणे) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

प्रतिपिपादयिषत् प्रतिपिपादयिषत् (वि०) 1. ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ದಾನಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रति + पद (गतौ) + णिच् + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रतिपिपादयिषा प्रतिपिपादयिषा (स्त्री०) 1. ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. प्रतिपादयितुमिच्छा—प्रति + पद (गतौ) + णिच् + सन् "अ:" (३-३-१०२)। 2. ದಾನಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ.

प्रतिपिपादयिषु प्रतिपिपादयिषु (वि०) 1. ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. प्रति + पद (गतौ) + णिच्+सन् "उ:" (३-२-१६८)। 2. ದಾನಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಕೊಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ.

प्रतिपुरुष प्रतिपुरुष (पुं०) 1. ಬದಲಿ ಮನುಷ್ಯ, ಪ್ರತಿನಿಧಿ. 2. ಮನೆಯೊಳಗೆ ಯಾರಾದರೂ ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಚೋರ (ಕಳ್ಳ) ರು ಮೊದಲು ಮನೆಯೊಳಗೆ ತಳ್ಳಿ ನೋಡುವ ಮನುಷ್ಯನ ಒಂದು ಆಕೃತಿ. प्रतिरूप: पुरुष:। (ಷಷ್ಠಿ०) 3. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೂ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ.

प्रतिपुस्तक प्रतिपुस्तक (न०) ಒಂದು ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿರೂಪವಾದ ಪುಸ್ತಕ, ಮೂಲಪ್ರತಿಯ ನಕಲು, ಹಸ್ತಪ್ರತಿ.

प्रतिपूजन प्रतिपूजन (न०) ಬದಲು ಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡುವುದು, ಮಾಡಿದ ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಗೌರವಿಸುವುದು.

प्रतिपूजित प्रतिपूजित (वि०) ತೋರಿಸಿದ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रतिप्रणाम प्रतिप्रणाम (पुं०) ಬದಲು ನಮಸ್ಕಾರ, ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ.

प्रतिप्रदान प्रतिप्रदान (न०) 1. ಬದಲಾಗಿ ಕೊಡುವುದು, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. प्रति+प्र+डु दाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತಂದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿ ಕೊಡುವುದು, ವಸ್ತುವನ್ನು ಅದರ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು. "मम प्रतिप्रदानं हि रावणस्य न रोचते" रामा०।

प्रतिप्रिय प्रतिप्रिय (न०) ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ, "प्रतिप्रियं चेद्धवतो न कुर्यां वृथा हि मे स्यात्स्वपदोपलब्धि:" रघु० ५-५६।

प्रतिप्रयाण प्रतिप्रयाण (न०) ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂತಿರುಗಿ ಹೋಗುವುದು, –ಬರುವುದು.

प्रतिप्रसव प्रतिप्रसव (पुं०) ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿಷೇಧಿಸಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ವಿಧಿಸುವುದು, ಸಾಮಾನ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಶೇಷ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸುವುದು. "तृजकाभ्यां कर्तरि" (२-२-१५) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾದ

षष्ठ्यै समास निषेधक्के "याजकादिभिश्च" (२-२-९) सूत्रदिंद उक्तवाद विशेष रीतिय षष्ठ्यै समास विधानवु प्रतिप्रसव. "तृजकाभ्यां कर्तरि" इत्यस्य प्रतिप्रसवोऽयम् सि० कौ०।

प्रतिप्रस्थान प्रतिप्रस्थान (न०) 1. एरुद्ध पक्षवन्नु सेरुवुदु, शत्रुगळ कडे सेरुवुदु. प्रतिकूलं प्रस्थानम्। 2. प्रत्युत्थान, एदुरुगॊळ्ळुवुदु. "भरन्यासच्छन्नप्रबलवृजिनप्राभृतभृतां प्रतिप्रस्थानं ते श्रुतिनगरशृङ्गाटकजुषः" दयाश०।

प्रतिप्रहार प्रतिप्रहार (पुं०) एदुरु एटु, बदलु हॊडेत, हॊडेद एटिगे प्रतियागि हॊडेयुवुदु. प्रतिरूपः प्रहारः।

प्रतिफल प्रतिफल (न०) 1. प्रतिबिंब, मापॊळपु, स्वच्छवाद वस्तुविनॊळगे काणुव बेरे वस्तुविन नेरळु. प्रतिफलति—प्रति+फल (निष्पत्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "प्रतिफलमवलोक्य स्वीयमिन्दोः कलायां हरशिरसि परस्यावासमाशङ्कमाना"। 2. श्रमक्के तक्क प्रयोजन, सल्लिसिद सेवेगे तक्क फल. 3. प्रत्युपकार, मुय्यि.

प्रतिफलत् प्रतिफलत् (वि०) प्रतिबिंबिसुव, स्वच्छवाद वस्तुविनल्लि संबंध हॊंदुव. प्रति + फल (निष्पत्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अमलात्मसु प्रतिफलन्नभितस्तरुणीकपोलफलकेषु मुहुः" माघ० ९-३७।

प्रतिफलन प्रतिफलन (न०) 1. प्रतिबिंबिसुवुदु, स्वच्छवाद वस्तुविनल्लि संबंध हॊंदिद मत्तॊंदु वस्तुविन नेरळु. प्रति + फल (निष्पत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. श्रमक्के तक्क प्रयोजन पडेयुवुदु. 3. प्रत्युपकार.

प्रतिफलित प्रतिफलित (वि०) प्रतिबिंबिसिद, स्वच्छवाद ऒंदु वस्तुविनल्लि काणिसिकॊंड, स्वच्छवाद बेरे वस्तुविनॊळगे संबंध हॊंदिद. प्रति+ फल (निष्पत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रतिबद्ध प्रतिबद्ध (वि०) 1. तडेयल्पट्ट, अड्डिपडिसल्पट्ट. प्रति+बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "नृपः पुरस्तैः प्रतिबद्धवर्त्मा पश्चात्तनैः कञ्चन नुद्यमानः" नैष० १०-६। 2. कट्टिहाकल्पट्ट. "वनाय पीतप्रतिबद्धवत्सां यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच" रघु० २-१। 3. भग्न मनोरथ, आशेयन्नु तॊरेदिरुव, उत्साहहीन नाद. 4. इडल्पट्ट, सेरिसल्पट्ट. "तौ सन्धिषु व्यञ्जनवृत्तिभेदं रसान्तरेषु प्रतिबद्धरागम्" कुमा० ७-९१।

प्रतिबध्नत् प्रतिबध्नत् (वि०) तडेयुत्तिरुव, अड्डिपडिसुत्तिरुव. प्रति + बन्ध (बन्धने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-बध्नती** -बध्नती. "निबिडपीनकुचद्वययन्त्रणा तमपराधमदात्प्रतिबध्नती" नैष० ४-१०।

प्रतिबध्यमान प्रतिबध्यमान (वि०) 1. तडेयल्पडुत्तिरुव. 2. कट्टल्पडुत्तिरुव. प्रति+बन्ध (बन्धने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रतिबन्ध प्रतिबंध (पुं०) 1. अड्डि, तडे, आतंक. प्रति+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "शक्तिर्हि कालस्य विभोर्जराख्या शक्त्यन्तराणां प्रतिबन्धहेतुः" म० वी० ५-४। 2. शत्रुगळन्नु तडेगट्टुवुदु, 3. एल्ला कडेयल्लू संबंध हॊंदुवुदु.

प्रतिबन्धक प्रतिबंधक (वि०) 1. अड्डिपडिसुव, तडेयॊड्डुव. प्रति+बन्ध (बन्धने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "त्यागिनो निष्कलङ्कस्य को दोषोऽस्य महीपतेः। ममापुण्यं तु तन्निन्द्यं यच्छ्रेयःप्रतिबन्धकम्"। 2. कट्टि हाकुववनु. स्त्रियां "टाप्" **प्रतिबन्धिका** प्रतिबंधिका.

प्रतिबन्धन प्रतिबंधन (न०) 1. कट्टिहाकुवुदु. प्रति+बन्ध (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. तडेयुवुदु, अड्डिपडिसुवुदु.

प्रतिबन्धनीय प्रतिबंधनीय (वि०) 1. अड्डिपडिसल्पडुव, तडेयल्पडुव. प्रति + बन्ध (बन्धने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. कट्टल्पडुव. 3. कट्टलु अर्हवाद. 4. कट्टबेकाद. 5. तडेयलु अर्हवाद. 6. तडेयबेकाद. "तव्यः" (३-१-९६)। **-बन्ध्यम्** -बंद्ध्यम्.

प्रतिबन्ध्य प्रतिबंध्य (वि०) 1. कट्टल्पडुव. 2. तडेयल्पडुव. प्रति + बन्ध (बन्धने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

प्रतिबल प्रतिबल (वि०) 1. शक्त, समर्थ. प्रतिगतं बलमस्य। 2. शत्रुविगे समान बलवुळ्ळ. प्रतिरूपं बलं यस्य। (न०) 3. शत्रुसैन्य, प्रतिपक्षद सेने. "अस्त्रज्वालावलीढप्रतिबलजलधेरन्तरीर्वायमाणे" वेणी०

३-७। 4. शक्ति, सामर्थ्य. 5. शत्रु, हगै, वैरि. प्रतिकूलं बलमस्य।

प्रतिबिम्ब प्रतिबिंब (पुंन०) 1. मापोंळपु, प्रतिफलन, स्वच्छ वस्तुविनल्लि तोरुव ऒंदु वस्तुविन नेरळु. प्रतिरूपो बिम्बः। "परिखाकपटस्फुटस्फुरत्प्रतिबिम्बानवलम्बिताम्बुनि" नैष० २-७९। 2. विग्रह, प्रतिमे. (वि०) 3. सदृशवाद, समानवाद. "अस्या मुखेन्दावधरः सुधाभूबिम्बस्य युक्तः प्रतिबिम्ब एषः" नैष० ७-३८।

प्रतिबिम्बित प्रतिबिंबित (वि०) प्रतिफलिसिरुव, स्वच्छ वस्तुविनल्लि तद्वत्तागि कंडुव. प्रतिबिम्बोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "विरहपाण्डुकपोलतले विधुर्व्यधित भीमभुवः प्रतिबिम्बितः" नैष० ४-२६।

प्रतिबुद्ध प्रतिबुद्ध (वि०) 1. जागरूकनागिरुव, अवधानदिंद कूडिद. प्रति+बुध (अवगमने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. निद्रेयिंद एच्चरगॊंडिरुव. "प्रतिबुद्धापि किं करिष्ये। न म उचितेष्वपि निजकार्येषु हस्तपादं प्रसरति" शाकु० ४। 3. अरळिद, विकास हॊंदिद, "अये अप्रतिबुद्धोऽपि चूतप्रसवोऽत्र बन्धनभङ्ग-सुरभिर्भवति" शाकु० ६। 4. प्रज्ञॆयिंद कूडिद, ज्ञानोदयवागिरुव.

प्रतिबोध प्रतिबोध (पुं०) 1. एच्चरिके, जागरणॆ, निद्रेयिल्लदिरुवुदु. प्रति + बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। "स्वस्थमभिददृशे सहसा प्रतिबोध-जृम्भितमुखैर्मृगाधिपैः" किरा० १२-४८। 2. अरळुवुदु, विकासहॊंदुवुदु. 3. अरिवु, तिळिवळिके. 4. स्मरणॆ, नॆनपु, "संमोहः खलु विस्मयनीयो न प्रतिबोधः" शाकु० ६। 5. बॊधनॆ, उपदेश.

प्रतिबोधक प्रतिबोधक (वि०) 1. निद्रेयिंद एच्चर गॊळिसुववनु, निद्रेयिंद एब्बिसुववनु. प्रति+बुध (अवगमने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. तिळिसुव, बॊधिसुव, उपदेशिसुव.

प्रतिबोधन प्रतिबोधन (न०) 1. बॊधिसुवुदु, उपदेशिसुवुदु. प्रति + बुध (अवगमने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. निद्रेयिंद एब्बिसुवुदु, –एच्चरिसुवुदु.

प्रतिबोधनीय प्रतिबोधनीय (वि०) 1. एच्चर गॊळिसल्पडुव, निद्रेयिंद एब्बिसल्पडुव. प्रति+बुध (अवगमने)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. एच्चर गॊळिसबेकाद, एब्बिसबेकाद. 3. उपदेशिसल्पडुव, बॊधिसल्पडुव. 4. बॊधिसबेकाद, उपदेशिसबेकाद. "तव्यः"। –बोधयितव्यः –बोधयितव्यः.

प्रतिबोधयत् प्रतिबोधयत् (वि०) 1. निद्रेयिंद एच्चरगॊळिसुत्तिरुव. 2. उपदेशिसुत्तिरुव. प्रति+बुध (अवगमने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –बोधयन्ती –बोधयन्ती.

प्रतिबोधवत् प्रतिबोधवत् (वि०) 1. एच्चरिकॆयुळ्ळ, जागरूकतॆयुळ्ळ. 2. तिळिवळिकॆयुळ्ळ, अरिवुळ्ळ. प्रतिबोधोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –बोधवती –बोधवती. "स्त्रीणामशिक्षितपटुत्वममानुषीषु संदृश्यते किमुत याः प्रतिबोधवत्यः" शाकु० ५-२२।

प्रतिबोधित प्रतिबोधित (वि०) 1. एच्चरगॊळिसल्पट्ट, निद्रेयिंद एब्बिसल्पट्ट. प्रति+बुध (अवगमने) + णिच् "क्तः"(३-२-१०२)। 2. उपदेशिसल्पट्ट. बॊधिसल्पट्ट. "प्रियसखीसदृशं प्रतिबोधिताः किमपि काम्यगिरा परपुष्टया" माघ० ६-८।

प्रतिभट प्रतिभट (पुं०) 1. शत्रुपक्षद योध, शत्रु सैन्यदॊळगिन सिपायि. प्रतिकूलो भटः। 2. ऎदुराळि, विरोधि, प्रतिकक्षि, शत्रु. (वि०) 3. प्रतिस्पर्धिसुव, प्रतिद्वंद्वियाद. "गुप्तं घटप्रतिभटस्तनि बाहुनेत्रं नालोकसेऽतिशयमद्भुतमेतदीयम्" नैष० १३-६।

प्रतिभय प्रतिभय (वि०) 1. भयंकरवाद, भयवन्नुंटुमाडुव. प्रतिगतं भयमस्मिन्। "विद्वरथः प्रतिभयमास्यकन्दरं चलत्फणाधरमिव कोटरं तरुः" माघ० १७-१७। (न०) 2. भय, भीति, हॆदरिके. "प्रतिभयं भये। घोरेऽपि" मेदि०।

प्रतिभा प्रतिभा (स्त्री०) 1. बुद्धिशक्ति, ज्ञानबल. प्रति + भा (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३६)। "गुरूपदेशं प्रतिभेव तीक्ष्णा प्रतीक्षते जातु न कालमर्तिः" नैष० ३-९१। 2. बुद्धि, अरिवु, तिळिवळिके. "सर्वतः कुशलवानसि कच्चित्त्वं स नैषध इति प्रतिभा नः" नैष० ५-७४। 3. हॊसहॊसदागि विषयगळु हॊळॆयुव बुद्धि. "प्रज्ञा नवनवोन्मेषशालिनी प्रतिभा मता"। 4. दीप्ति, प्रकाश, कांति. प्रति + भा "अङ्" (३-३-१०६)।

प्रतिभात प्रतिभात (वि०) 1. तिळियल्पट्ट, अरियल्पट्ट, प्रति + भा (दीप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. प्रकाशदिंद कूडिद, कान्तियुक्तवाद, होळेयुव. 3. होळिद, स्फुरिसिद.

प्रतिभान प्रतिभान (न०) 1. प्रकाश, कान्ति, बेळकु. प्रति+भा (दीप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ज्ञान, तिळिवळिके, अरिवु. 3. समयोचितवागि उत्तर हेळुव बुद्धि. 4. धैर्य, कॆच्चिदे.

प्रतिभानवत् प्रतिभानवत् (वि०) 1. प्रतिभॆयिंद कूडिद, समयोचितवाद उत्तर हेळुव सामर्थ्यवुळ्ळ. प्रतिभानमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९७)। "दमघोषसुतेन कञ्चन पतिशिष्टः प्रतिभानवानथ" माघ० १६-१। 2. धैर्यशाली. 3. बुद्धिवंत. 4. प्रकाशमानवाद.

प्रतिभान्वित प्रतिभान्वित (वि०) 1. प्रतिभॆयिंद कूडिद, होस होस विषयगळु स्फुरिसुव शक्तियुळ्ळ. प्रतिभया अन्वितः। 2. धैर्यशाली. 3. प्रकाशदिंद कूडिद, कान्तियुक्तवाद. 4. तिळिवळिकॆयुळ्ळ.

प्रतिभावत् प्रतिभावत् (वि०) "प्रतिभान्वित" पदद अर्थ. प्रतिभा अस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९७)।

प्रतिभास प्रतिभास (पुं०) 1. प्रकाश, कान्ति. प्रति+भास् (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. होळेयुवुदु, प्रकाशिसुवुदु. 3. स्फुरिसुवुदु, तोरुवुदु. "न खलु व्यङ्ग्यसंस्पर्शपरामर्शादत्र चारुताप्रतीतिः। अपि तु वाच्यवैचित्र्यप्रतिभासादेव" काव्यप्र०। 4. तोर्के, काणिसिकॊळ्ळुवुदु.

प्रतिभासन प्रतिभासन (न०) 1. होळेयुवुदु, तोरुवुदु. 2. प्रकाशिसुविके. 3. तोर्के, काणिसिकॊळ्ळुवुदु.

प्रतिभू प्रतिभू (पुं०) जामीनुदार, होणॆगार, साल मॊदलादुवुगळिगॆ होणॆयागुववनु. प्रतिनिधिर्भवति — प्रति + भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। "याचितश्चिरयति क्व नु धीरः प्रापणे क्षणमपि प्रतिभूः कः" नैष० ५-१२६।

प्रतिम प्रतिम (वि०) (समासद कॊनेयल्लि) सदृशवाद, समानवाद. प्रतिमाति — प्रति+माङ् (माने) "कः" (३-१-१३६)।

प्रतिमल्ल प्रतिमल्ल (वि०) 1. सदृशवाद, समानवाद. प्रतिरूपो मल्लः। "पातालप्रतिमल्लगल्लविवर-प्रक्षिप्तसप्तार्णवं वन्दे नन्दितनीलकण्ठपरिषद्व्यक्तं तव क्रीडितम्" मालती० ५-२२। 2. बलिष्ठनाद शत्रु, प्रबलनाद वैरि.

प्रतिमा प्रतिमा (स्त्री०) 1. प्रतिबिंब, छायॆ, स्वच्छ वस्तुविनल्लि काणुव मत्तॊंदु वस्तुविन रूप. प्रतिमीयतेऽनया — प्रति + माङ् (माने) कर० "अङ्" (३-३-१०६)। "मुखमिन्दुरुज्ज्वलकपोलमतः प्रतिमाच्छ-लेन सुदृशामविशत्" माघ० ९-४८। "रत्नस्तम्भेषु संक्रान्तप्रतिमास्ते चकाशिरे" माघ० २-४। 2. विग्रह, बिंब, मूर्ति. "ततः सपर्यां सपशूपहारां पुरः परार्ध्यप्रतिमागृहायाः" रघु० १६-३९। 3. सादृश्य, होलिकॆ. प्रति + मा भावे "अङ्"। "अथैकधेनो-रपराधचण्डाद्गुरोः कृशानुप्रतिमाद्बिभेषि" रघु० २-४९। 4. आनॆय कॊंबुगळ मध्यभाग, कुंभस्थळद कॆळ भाग. [विष्णु, परशिव, अर्धनारीश्वर, नृसिंह, अंबिकॆ, लक्ष्मि, मन्मथ, मुंतादा अर्चा मूर्तिगळ लक्षण प्रमाण विन्यास मुंतादा विषयगळिगॆ मत्स्यपुराण पाद्मोत्तरखंड अग्नि पुराणगळल्लि नोडबेकु. ग्रंथविस्तर भयदिंद इल्लि कॊडलु साध्यवागिल्ल]. 5. अळतॆ, प्रमाण.

प्रतिमान प्रतिमान (न०) 1. प्रतिबिंब, विग्रह, मूर्ति. प्रतिमीयतेऽनेन — प्रति+माङ् (माने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. सादृश्य, साम्य, होलिकॆ. "पर्यन्तभूधरनिकुञ्जविजृम्भितेन हेरम्बकण्ठ-रसितप्रतिमानमेति" मालती० ९-३। 3. आनॆय कुंभस्थळद कॆळभाग, आनॆय कॊंबुगळ मध्यभाग, आनॆय हण. "अम्भोधिरोधसि पृथुप्रतिमानभागरुद्धोरु-दन्तमुसलप्रसरं निपेते" माघ० ५-३६।

प्रतिमुक्त प्रतिमुक्त (वि०) 1. बिडल्पट्ट, बंधनदिंद बिडुगडॆ माडल्पट्ट. प्रति + मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "गृहीतप्रतिमुक्तस्य स धर्म-विजयी नृपः। श्रियं महेन्द्रनाथस्य जहार न तु मेदिनीम्" रघु० ४-४३। 2. धरिसल्पट्ट, ऊडल्पट्ट, तॊड ल्पट्ट. प्रतिमुच्यते स्म। 3. बंधिसल्पट्ट, कट्टल्पट्ट. "न मृत्युपाशैः प्रतिमुक्तस्य वीरा विकत्थनं तव गृह्णन्त्यभद्र" भाग० ३-१८-१०। 4. हिंतिरुगिसल्पट्ट,

ಪ್ರತ್ಯರ್ಪಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तद्बध्नतीभिर्मंदरागशोभां विलोचनेषु प्रतिमुक्तमासीत्" रघु० १६-५९। 5. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆಹೋದ.

प्रतिमुख ಪ್ರತಿಮುಖ (ನ०) 1. ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ (ರೂಪಕ) ಗಳಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದ ಪಂಚಸಂಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ :**—ಮುಖಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರಧಾನ ಫಲ ಸಂಪಾದಕವಾದ ಬೀಜದ ಪ್ರಕಾಶ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಕಾಶ ಮರ್ಶನೆಯು **ಪ್ರತಿಮುಖ ಸಂಧಿ**. "फलप्रधानोपायस्य मुखसन्धिनिवेशिनः। लक्ष्यालक्ष्यइवोद्भेदो यत्र प्रतिमुखं च तत्" सा०द० ६-७७। विलासः परिसर्पः विधूतम् तपनम् नर्म नर्मद्युतिः प्रगमनम् विरोधः पर्युपासनम् वज्रं पुष्पम् उपन्यासः वर्णसंहारः ಇವು ಪ್ರತಿಮುಖ ಸಂಧಿಯ ಅಂಗಗಳು. "विलासः परिसर्पश्च विधूतं तपनं तथा। नर्म नर्मद्युतिश्चैव तथा प्रगमनं पुनः। विरोधश्च प्रतिमुखे तथा स्यात्पर्युपासनम्। वज्रं पुष्पमुपन्यासो वर्णसंहार इत्यपि" सा० द० ६-८७, ८८। (अव्य०) 2. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ, ಎದುರಾಗಿ. 3. (ಆದರ)ಕಡೆಗೆ.

प्रतियत् ಪ್ರತಿಯತ್ (वि०) 1. ಆರಿತಿರುವ, ತಿಳಿದಿರುವ. प्रति + इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यती –ಯತೀ.** "रतिपति-प्रहितानिलहेतितां प्रतियती सुदती मलयानिले" नैष० ४-४०। 2. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವ.

प्रतियत्न ಪ್ರತಿಯತ್ನ (पुं०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. प्रतियत्यते — प्रति + यती (प्रयत्ने) "नङ्" (३-३-९०)। 2. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪಡೆಯುವ ಆಸೆ. 3. ಸಂಸ್ಕಾರ, ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಶೃಂಗರಿಸುವುದು, ಸೊಗಸು ಮಾಡುವುದು. "सुगन्धितामप्रतियत्नपूर्वां बिभ्रन्ति यत्र प्रमदाय पुंसाम्" माघ० ३-५४। 4. ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸೇಡು ತೀರಿಸುವುದು, ಪ್ರತ್ಯಪಕಾರ ಮಾಡುವುದು. 5. ರಚನೆ, ಮಾಡುವುದು, ನಿರ್ಮಿಸುವುದು. 6. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಬೇರೆ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವುದು, ಹೊಸ ಗುಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದು, ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವುದು. "प्रतियत्नो गुणाधानम्" सि० कौ०। 7. ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವುದು. ಬಂಧಿಸುವುದು. (वि०) 8. ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. "प्रतियत्नः प्रयत्नवान्" त्रिकाण्ड०।

प्रतियात ಪ್ರತಿಯಾತ (वि०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋದ. प्रति + या (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "आगतानगणितप्रतियातान् वल्लभानभिसिसारयिषूणाम्" माघ० १०-२०। 2. ಮತ್ತೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋದ.

प्रतियातना ಪ್ರತಿಯಾತನಾ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಕೃತಿ, ಪ್ರತಿಮೆ. ಮೂರ್ತಿ. प्रतियात्यतेऽनया — प्रति + यत (निकारोपस्कारयोः) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "अनिर्विदा या विदधे विधात्रा पृथ्वी पृथिव्याः प्रतियातनेव" माघ० ३-३४।

प्रतियान ಪ್ರತಿಯಾನ (न०) ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆರಳುವುದು. प्रति + या (प्रापणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतियियासा ಪ್ರತಿಯಿಯಾಸಾ (स्त्री०) ಹಿಂತಿರುಗಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆರಳಲು ಇಚ್ಛೆ. प्रतियातुमिच्छा — प्रति + या (प्रापणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रतियियासु ಪ್ರತಿಯಿಯಾಸು (वि०) ಹಿಂತಿರುಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. प्रतियातुमिच्छुः — प्रति + या (प्रापणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रतियोग ಪ್ರತಿಯೋಗ (पुं०) 1. ವಿರೋಧ. प्रति + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರತಿಹೇಳುವುದು, ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು, ನಿಷೇಧಿಸುವುದು. 3. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ಪ್ರತೀಕಾರ. 4. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸಂಬಂಧ.

प्रतियोगिन् ಪ್ರತಿಯೋಗಿನ್ (वि०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಪ್ರತಿಕೂಲಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. प्रतिरूपं युज्यते — प्रति + युजिर् (योगे) "घिनुण्" (३-२-१४२)। ಯಾವುದೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವೆವೋ ಆ ವಸ್ತುವು ಅಭಾವದ ಪ್ರತಿಕೂಲ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅಭಾವದ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾಗುವುದು. "घटो नास्ति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಘಟದಲ್ಲಿ ಅಭಾವ ರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಕೂಲ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಘಟವು ಘಟಾಭಾವ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ. "घटाभावस्य प्रतियोगी घटः"। (पुं०) 2. ವಿರೋಧಿ, ಶತ್ರು, ಹಗೆ. 3. ಸರಿಯಾದ ಈಡು, ಹೊಂದಿಕೆ.

प्रतियोध ಪ್ರತಿಯೋಧ (पुं०) ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಭಟ. "त्रिदिवं प्रत्यपद्यन्त प्रतियोधा निरागसः" यादo २२-१४५।

प्रतिरुद्ध ಪ್ರತಿರುದ್ಧ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + रुधिर् (आवरणे) "क्तः"

(३-२-१०२)। 2. निषेधिसल्पट्ट. 3. यावकडेगू होगलु बिडदे निर्बंधदल्लिडल्पट्ट (शत्रु).

प्रतिरुन्धत् प्रतिरुंधत् (वि०) 1. तडेगट्टुत्तिरुव, अड्डिमाडुत्तिरुव. प्रति + रुधिर् (आवरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. निषेधिसुत्तिरुव. 3. निर्बंधदल्लिडुत्तिरुव. "शानच्" (३-२-१२४)। **–रुन्धानः –रुंधानः**. प्रतिभटिसुव विरोधि. "प्रभयाऽनुक्रृतप्रवर्ग्यदीप्तिः प्रतिरुन्धानद्दुरासदो ररास" याद० १५-७३।

प्रतिरूप प्रतिरूप (न०) 1. विग्रह, प्रतिमे, मूर्ति. प्रतिकृतं रूपम्। 2. छायाचित्र, प्रतिबिंब. (वि०) 3. समानवाद, सदृशवाद, समानरूपवुळ्ळ, अनुरूपवाद.

प्रतिरोध प्रतिरोध (पुं०) 1. तडे, अड्डि. प्रति + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. मुत्तिगे हाकुवुदु. 3. चौर्य, कळ्ळतन. 4. तिरस्कार. प्रतिरुध्यतेऽनेन — कर० "घञ्" (३-३-१२१)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–रोधनम् –रोधनम्**.

प्रतिरोधक प्रतिरोधक (वि०) 1. तडेयुवनु, अड्डगट्टुवनु. प्रति+रुधिर् (आवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "उदीर्णरागप्रतिरोधकं जनैरभीक्ष्णमक्षुण्णतयातिदुर्गमम्" माघ० १-३४। 2. मुत्तिगे हाकुवनु, सुत्तुगट्टुवनु. (पुं०) 3. चोर, कळ्ळ, तस्कर. "कोदण्डपाणिनिनदत्प्रतिरोधकानाम्" माल० ५-१०।

प्रतिरोधिन् प्रतिरोधिन् (पुं०) 1. चोर, कळ्ळ. प्रतिरुणद्धि — प्रति + रुधिर् (आवरणे) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. तडेयुवनु, अड्डगट्टुवनु. "तृच्" (३-१-१३३)। **–रोद्धा –रोद्धा**.

प्रतिलब्ध प्रतिलब्ध (वि०) पडेयल्पट्ट, होंदल्पट्ट. "प्रतिलब्धोऽयमिह प्रयोगकालः" याद० १५-२६।

प्रतिलम्भ प्रतिलंभ (पुं०) पडेयुवुदु, होंदुवुदु. प्रति+डुलभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "एकतो हि धिगमूमगुणज्ञामन्यतः कथमदः प्रतिलम्भः" नैष० ५-६९।

प्रतिलाभ प्रतिलाभ (पुं०) हिंदक्के तेगेदुकोळ्ळुवुदु, कोट्टद्दन्नु हिंदक्के पडेयुवुदु.

प्रतिलिपि प्रतिलिपि (स्त्री०) प्रतिरूपवाद बरवणिगे, हस्तप्रति.

प्रतिलोम प्रतिलोम (वि०) 1. नीतिगे विरुद्धवाद, प्रतिकूलवाद. प्रतिगतं लोम आनुकूल्यं यस्मात्। "सतीव्रतातिप्रतिलोमतीव्राः" नैष० ६-९५। 2. शत्रुत्वद, हगैतनद. 3. निम्नवर्गद.

प्रतिलोमज प्रतिलोमज (वि०) निम्नवर्गदवनिंद जनिसिद.

प्रतिवचन प्रतिवचन (न०) 1. प्रत्युत्तर, बदलुमातु. 2. प्रतिध्वनि. 3. विरुद्धवाद मातु.

प्रतिवचस् प्रतिवचस् (न०) 1. उत्तर, प्रत्युत्तर, मरुनुडि. प्रतिरूपं वचः। "व्याहृता प्रतिवचो न संदधे गन्तुमैच्छदवलम्बितांशुका" कुमा० ८-२। 2. प्रतिध्वनि. 3. विरुद्धवाद मातु.

प्रतिवत्सर प्रतिवत्सर (अव्य०) प्रतिवर्षदल्लू.

प्रतिवस्तु प्रतिवस्तु (न०) 1. समानवाद पदार्थ, ऒंदु वस्तुवन्नु होलुव इन्नॊंदु वस्तु. प्रतिरूपं वस्तु। 2. ऒंदु वस्तुविगे बदलागि पडेद मत्तॊंदु वस्तु, विनिमय हॊंदिद वस्तु. (अव्य०) 3. प्रतियॊंदु पदार्थदल्लियू. "न स्वेदिनश्चामरमारुतेन निमेषनेत्राः प्रतिवस्तुचित्रैः" नैष० १०-३३।

प्रतिवस्तूपमा प्रतिवस्तूपमा (स्त्री०) अर्थालंकारद ऒंदु भेद. प्रतिवस्तु प्रतिवाक्यार्थम् उपमा सादृश्यं (साधारणधर्मः) यस्याः। उपमानोपमेयवाक्यगळिगे ऒंदे समान धर्मद अन्वय विरुवल्लि "**प्रतिवस्तूपमा**" अलंकारवागुवुदु. **लक्षण**: "वाक्ययोरेकसामान्ये प्रतिवस्तूपमा मता"। **उदा**: "तापेन भ्राजते सूरः शूरश्चापेन राजते" इल्लि प्रकाशरूपवाद ऒंदे साधारण धर्मवु भ्राजते राजते ऎंदु बेरे बेरे पदगळिंद उक्तवागिरुवुदरिंद प्रतिवस्तूपमालंकार.

प्रतिवाक्(च्) प्रतिवाक्(च्) (स्त्री०) प्रत्युत्तर, मरुनुडि, बदलुमातु. प्रतिरूपा वाक्। "भवत्यवज्ञा च भवत्यनुत्तरात् अतः प्रदित्सुः प्रतिवाचमस्मि ते" नैष० ९-२५।

प्रतिवाक्य प्रतिवाक्य (न०) प्रत्युत्तर, मरुनुडि. प्रतिरूपं वाक्यम्।

प्रतिवाचिक प्रतिवाचिक (न०) प्रत्युत्तर, बदलुमातु, मरुनुडि. "मयापि देयं प्रतिवाचिकं न ते स्वनाम मत्कर्णसुधामकुर्वते" नैष० ९-१६।

प्रतिवात ಪ್ರತಿವಾತ (पुं०) 1. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ. प्रतिगतः अभिमुखीभूतो वातः। "प्रतिवातेऽनुवाते च नासीत गुरुणा सह" मनु० २-२०३। 2. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಗಾಳಿ. (अव्य०) 3. ಗಾಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ, ಗಾಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. "गच्छति पुरः शरीरं धावति पश्चादसंस्तुतं चेतः। चीनांशुकमिव केतोः प्रतिवातं नीयमानस्य" शाकु० १-३०।

प्रतिवाद ಪ್ರತಿವಾದ (पुं०) 1. ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ, ಬದಲು ಮಾತು. प्रति + वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಮಾತಾಡುವುದು.

प्रतिवादिन् ಪ್ರತಿವಾದಿನ್ (वि०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. प्रति + वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. (ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ) ಎದುರಾಳಿ, ವಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಮಾತಾಡುವವನು. "अथ वादिकृतं प्रमाणमन्यैः प्रतिवादीव निराकरोत्प्रमाणैः" माघ० २०-१८।

प्रतिवासर ಪ್ರತಿವಾಸರ (अव्य०) ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ. वासरे वासरे। अव्ययी०।

प्रतिवासिन् ಪ್ರತಿವಾಸಿನ್ (वि०) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ, ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. प्रत्यासन्नं वसति—प्रति+वस (निवासे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रतिविधातव्य ಪ್ರತಿವಿಧಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. प्रति + वि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಪರಿಹರಿಸಬೇಕಾದ.

प्रतिविधान ಪ್ರತಿವಿಧಾನ (न०) ಪ್ರತೀಕಾರ, ನಿವಾರಣೋಪಾಯ. प्रति + वि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) करण० "ल्युट्" (३-३-११७)। "शत्रुप्रयुक्तानां तीक्ष्णरसदायिनां प्रतिविधानं प्रति अप्रमादिनः परीक्षितभक्त्यः नियुक्ता आप्तपुरुषाः" मुद्रा० १।

प्रतिविधित्सा ಪ್ರತಿವಿಧಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪ್ರತೀಕಾರ ನಡೆಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. प्रति+वि+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रतिविधित्सु ಪ್ರತಿವಿಧಿತ್ಸು (वि०) ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. प्रति+वि+डुधाञ् (धारणपोषणयोः)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रतिविन्ध्य ಪ್ರತಿವಿಂಧ್ಯ (पुं०) ಧರ್ಮರಾಜನ ಮಗ, ದ್ರೌಪದಿಯ ಪುತ್ರ. "पाण्डवेभ्यो हि पाञ्चाल्यां द्रौपद्यां पञ्च जज्ञिरे। कुमारा रूपसंपन्नाः सर्वशास्त्रविशारदाः। प्रतिविन्ध्यो युधिष्ठिरात् सुतसोमो वृकोदरात्। अर्जुनात् श्रुतकीर्तिस्तु शतानीकस्तु नाकुलिः। तथैव सहदेवाच्च श्रुतसेनः प्रतापवान्" भा० आदि० ६४-१६४, ५।

प्रतिविषा ಪ್ರತಿವಿಷಾ (स्त्री०) ಅತಿಬಲೆ. प्रतीपं विषमस्याः।

प्रतिवेश ಪ್ರತಿವೇಶ (पुं०) ಪಕ್ಕದ ಮನೆ, ನೆರೆಮನೆ. प्रत्यासन्नो वेशः। प्रतिविशत्यत्र इति वा।

प्रतिवेशिन् ಪ್ರತಿವೇಶಿನ್ (वि०) ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವನು, ನೆರೆಮನೆಯವನು. प्रतिवेशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "दृष्ट्वा प्रभातसमये प्रतिवेशिवर्गो दोषांश्च मे वदति कर्मणि कौशलं च" मृच्छ० ३-१४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वेशिनी–वेशिन्**. "दृष्टिं हे प्रतिवेशिनि क्षणमिहाप्यस्मद्गृहे दास्यसि प्रायेणास्य शिशोः पिता न विरसाः कौपीरपः पास्यति" सा० द० ४।

प्रतिवेश्मन् ಪ್ರತಿವೇಶ್ಮನ್ (न०) 1. ಪಕ್ಕದ ಮನೆ. प्रत्यासन्नं वेश्म। (अव्य०) 2. ಮನೆಯಲ್ಲಿ. वेश्मनि प्रतिवेश्म अव्ययी०। "करयुग्मपद्ममुकुलापवर्जितैः प्रतिवेश्म लाजकुसुमैरवाकिरन्" माघ० १३-३७।

प्रतिवेश्म ಪ್ರತಿವೇಶ್ಮ (अव्य०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ.

प्रतिशब्द ಪ್ರತಿಶಬ್ದ (पुं०) ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಮರುದನಿ. प्रतिरूपः शब्दः। "धीरनिजरवविलीनगुरुप्रतिशब्दमस्य रणतूर्यमवादि" माघ० १५-७३।

प्रतिशयन ಪ್ರತಿಶಯನ (न०) ನಿರಶನವ್ರತ ಕೈಗೊಂಡು ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಮಾಡಿ ದೇವರ ಮುಂದೆ ಮಲಗುವುದು. "प्रतिशयनभूमिकाभूषितपयोधिपुलिन" रघु० ग०।

प्रतिशयित ಪ್ರತಿಶಯಿತ (वि०) ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಿರಶನವ್ರತ ಕೈಗೊಂಡು ದೇವರ ಮುಂದೆ ಮಲಗಿರುವ. "अनया च किलास्मै प्रतिशयिताय स्वप्ने समादिष्टम्" दशकु०।

प्रतिशासन ಪ್ರತಿಶಾಸನ (न०) ಭೃತ್ಯರನ್ನು ಕರೆದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುವುದು. प्रति + शासु (अनुशिष्टौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिशिष्ट ಪ್ರತಿಶಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+शासु (अनुशिष्टौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "दमघोषसुतेन कञ्चन प्रतिशिष्टः

प्रतिभानवानथ" माघ० १६-१। 2. तिरस्करिसल्पट्ट, तळ्ळिहाकल्पट्ट.

प्रतिश्याय प्रतिश्याय (पुं०) पीनसरोग. प्रति + ष्ठ्यैङ् (गतौ) "णः" (३-१-१४१)। ["पीनस" पदद ल्लि नोडि].

प्रतिश्रय प्रतिश्रय (पुं०) 1. आश्रय, स्थान, आसरे. 2. गृह, मने. प्रतिश्रीयते—प्रति+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। "स सम्यक् पूजयित्वा तं विप्रं विप्रर्षभस्तदा। ददौ प्रतिश्रयं तस्मै सदा सर्वातिथिव्रतः" भा० आदि०। 3. सभे. 4. अंगीकार, ऒप्पिगे, संमति. "प्रतिश्रयः सभायां चाश्रयेऽभ्युपगमेऽपि च" मेदि०। 5. यज्ञशाले.

प्रतिश्रव प्रतिश्रव (पुं०) 1. अंगीकार, ऒप्पिगे, संमति. प्रति+श्रु (श्रवणे) भावे "अप्" (३-३-५७)। "इति सोऽभीष्टसंप्राप्तौ कारयित्वा प्रतिश्रवम्। दूरमुत्क्रान्त-मर्यादः सङ्गमं तमयाचत" राजत०। 2. वाग्दान, भाषे कॊडुवुदु, प्रतिज्ञे.

प्रतिश्रवण प्रतिश्रवण (न०) 1. अंगीकार, ऒप्पिगे, संमति. प्रति+श्रु (श्रवणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रतिश्रवणसंभाषे शयानो न समाचरेत्" मनु० २-१९५। 2. प्रतिज्ञे, भाषे कॊडुवुदु, वाग्दान.

प्रतिश्रुत् प्रतिश्रुत् (स्त्री०) 1. अंगीकार, ऒप्पिगे, संमति. प्रति + श्रु (श्रवणे) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। 2. प्रतिज्ञे, वाग्दान. 3. प्रतिध्वनि. "वियद्गतः पुष्पकचन्द्रशालाः क्षणं प्रतिश्रुन्मुखराः करोति" रघु० १३-४०।

प्रतिश्रुत प्रतिश्रुत (न०) 1. अंगीकार, ऒप्पिगे. प्रति + श्रु (श्रवणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. मातुकॊडुवुदु, वाग्दान, प्रतिज्ञे. (वि०) 3. वाग्दान माडल्पट्ट, भरवसे कॊडल्पट्ट. "प्रति-श्रुतार्धराज्यप्रदानेऽपि पर्वतकविनाशः केवलं कृतघ्नता-मात्रफलःस्यात्" मुद्रा० ३।

प्रतिश्रुति प्रतिश्रुति (स्त्री०) 1. प्रतिध्वनि. प्रति + श्रु (श्रवणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मनस्विनामुदित-गुरुप्रतिश्रुतिः श्रुतस्तथा न निजमृदङ्गनिःस्वनः" माघ० १७-४२। 2. अंगीकार, ऒप्पिगे. 3. प्रतिज्ञे. "इष्टं नः प्रति ते प्रतिश्रुतिरभूत् याद्य स्वराड्ढादिनी" नैष० ५-१३५।

प्रतिषिद्ध प्रतिषिद्ध (वि०) 1. निषेधिसल्पट्ट, तडॆयल्पट्ट, निरोधिसल्पट्ट. प्रति + षिध (गत्याम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "देव, प्रतिषिद्धः कौमुदी-महोत्सवः" मुद्रा० ३। "सर्वर्तुषु दिवास्वापः प्रतिषिद्धोऽ-न्यत्र ग्रीष्मात्" सुश्रुत० शारीर०। 2. विरोधिसल्पट्ट, प्रतियागि हेळल्पट्ट.

प्रतिषेद्ध प्रतिषेद्धृ (वि०) 1. निषेधिसुव, तडॆगट्टुव, निरोधिसुव. प्रति + षिध (गत्याम्) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. प्रतिहेळुव, विरुद्धवागि हेळुव. "यदा तु प्रतिषेद्धारं पापो न लभते क्वचित्। तिष्ठन्ति बहवो लोकास्तदा पापेषु कर्मसु" भा० आदि० ११६-१०।

प्रतिषेध प्रतिषेध (पुं०) 1. तडॆ, अड्डि, निषेध. प्रति + षिध (गत्याम्) "घञ्" (३-३-१८)। "आर्य, कौमुदीमहोत्सवप्रतिषेधस्य किं फलमार्यः पश्यति" मुद्रा० ३। 2. विरुद्धवाद मातु, एदुरुमातु. 3. अर्थालंकारद ऒंदु भेद. प्रसिद्धवाद ऒंदु विषयदल्लि माडुव प्रतिषेधवु स्वतः अनुपयुक्त वागि अर्थांतर कॊडुवुदरल्लि चमत्कारकारि यागुवुदु **प्रतिषेधालंकार**. **लक्षणः** "प्रतिषेधः प्रसिद्धस्य निषेधस्यानुवर्णनम्"। **उदाः** "न द्यूतमेतत् कितव क्रीडनं निशितैः शरैः"।

प्रतिषेधत् प्रतिषेधत् (वि०) 1. तडॆयुत्तिरुव, अड्डिमाडुत्तिरुव. प्रति + षिध (गत्याम्) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. निरोधिसुत्तिरुव, बेडवॆंदु हेळुत्तिरुव, माडदंतॆ तडॆयुत्तिरुव. "प्रतिषेधत्स्तु चाधर्मात् हितं चोपदिशत्स्वपि" मनु० २-२०६।

प्रतिषेधाक्षर प्रतिषेधाक्षर (न०) निषेध वचन, बेड, कूडदु ऎन्नुव मातु. "मुहुरङ्गुलिसंवृता-धरोष्ठं प्रतिषेधाक्षरविक्लवाभिरामम्" शाकु० ३-२२।

प्रतिषेधोपमा प्रतिषेधोपमा (स्त्री०) काव्य दर्शदल्लि हेळिरुव अर्थालंकारद ऒंदु भेद. प्रतिषेधेन उपमा। उपमानद सादृश्यवन्नु प्रति षेधिसि उपमेयदल्लि हॆच्चु वैचित्र्यवन्नु हेळु वल्लि "**प्रतिषेधोपमा**" अलंकार. "न जातु शक्तिरिन्दोस्ते मुखेन प्रतिगर्जितुम्। कलङ्किनो जडस्येति प्रतिषेधोपमैव सा" काव्या० २-३४।

प्रतिष्कश प्रतिष्कश (पुं०) 1. गूढचार, गुप्तवागि समाचारवन्नु ऒय्युवनु. (वि०) 2. मुंदॆ

ನಡೆಯುವವನು. 3. ಸಹಾಯಕ. "प्रतिष्कशः पुमान् दूते त्रिष्वग्रगसहाययोः" ವೈಜ.

प्रतिष्कष प्रतिष्कष (पुं०) ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ.

प्रतिष्टब्ध प्रतिष्टब्ध (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+स्तम्भ् (रोधने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रतिष्टम्भ प्रतिष्टम्भ (पुं०) ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ತಡೆಯುವುದು, ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವುದು. प्रति+स्तम्भ् (रोधने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "बाहुप्रतिष्टम्भविवृद्धमन्युरभ्यर्णमागस्कृतमस्पृशद्भिः" रघु० २-३२।

प्रतिष्ठा प्रतिष्ठा (स्त्री०) 1. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. प्रति + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "अस्याधिकस्योपमयोपमाता दाता प्रतिष्ठां खलु तेभ्य एव" नैष० ७-१६। 2. ಸ್ಥಿರತೆ, ಭದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ. "विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा खलु दुर्लभा" माघ० २-३४। 3. ಆಸ್ಪದ, ಸ್ಥಾನ. "वेदिप्रतिष्ठान् विततान्ध्वराणां यूपानपश्यत् शतशो रघूणाम्" रघु० १६-३५। 4. ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಗೃಹ. "असौ शरण्यः शरणोन्मुखानामगाधसत्त्वो मगधप्रतिष्ठः" रघु० ६-२१। 5. ಆಲಂಬನ, ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ. "संरोपितेऽप्यात्मनि धर्मपत्नी त्यक्ता मया नाम कुलप्रतिष्ठा" शाकु० ६-२४। 6. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ. "प्राणप्रच्युतिभीरुणा न च मया नात्मप्रतिष्ठार्थिना" मुद्रा० २-५। 7. ವಿಜಯ, ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷದಿಂದಿರುವುದು. "मानिषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः" चं० रा०। 8. ಸ್ಥಾಪನೆ, ಇರಿಸುವುದು, ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು. "ऐश्वर्यादनपेतमीश्वरमयं लोकोऽर्थतः सेवते तं गच्छन्त्यनु ये विपत्तिषु पुनस्ते तत्प्रतिष्ठाशया" मुद्रा० २-४०। 9. ಯಾಗನಿಷ್ಪತ್ತಿ. 10. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. "उक्तात्युक्ता तथा मध्या प्रतिष्ठान्या सुपूर्विका" वृ० र०। 11. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. "त्रिस्रोतसं वहति यो गगनप्रतिष्ठां ज्योतींषि वर्तयति च प्रविभक्तरश्मिः" शाकु० ७-६। 12. ದೇವರ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಆವಾಹನಪೂರ್ವಕ ಸ್ಥಾಪನೆಮಾಡುವುದು. "विशेषसन्निधिर्या तु क्रियते व्यापकस्य तु। सन्मूर्तौ भावनामन्त्रैः प्रतिष्ठा साभिधीयते"। "पूजा विना प्रतिष्ठां नास्ति न मन्त्रं विना प्रतिष्ठा च। तदुभयविप्रतिपन्नः पश्यतु गीर्वाणपाषाणम्" आर्यासप्त०। 13. ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ, ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವುದು. "औत्सुक्यमात्रमवसाययति प्रतिष्ठा" शाकु० ५-६।

प्रतिष्ठान प्रतिष्ठान (न०) 1. ಗಂಗಾ ನದಿಯ ಉತ್ತರ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಗರ, ಚಂದ್ರವಂಶದ ದೊರೆಗಳ ರಾಜಧಾನಿ. प्रति+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ವಾಸಸ್ಥಾನ. "प्रतिष्ठाने नरपतिं ययातिं समुपस्थितौ" भा० उद्योग० ११४-९। 3. ಒಂದು ನಗರದ ಸ್ಥಾಪನೆ.

प्रतिष्ठापक प्रतिष्ठापक (वि०) ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸುವವನು. प्रति + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "तृच्" (३-१-१३३)। **प्रतिष्ठापयिता** प्रतिष्ठापयिता.

प्रतिष्ठापन प्रतिष्ठापन (न०) ದೇವರ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡಿಸುವುದು, ವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಆವಾಹನೆಮಾಡಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. प्रति+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिष्ठासत् प्रतिष्ठासत् (वि०) ಹೊರಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् **-तिष्ठासन्ती** -तिष्ठासन्ती.

प्रतिष्ठासा प्रतिष्ठासा (स्त्री०) ಹೊರಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. प्रस्थातुमिच्छा—प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रतिष्ठासित प्रतिष्ठासित (वि०) ಹೊರಟುಬರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + सन् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रतिष्ठासु प्रतिष्ठासु (वि०) ಹೊರಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. प्रस्थातुमिच्छुः—प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "अभिचैद्यं प्रतिष्ठासुरासीत् कार्यद्वयाकुलः" माघ० २-१।

प्रतिष्ठित प्रतिष्ठित (वि०) 1. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अरैः सन्धार्यते नाभिर्नाभौ चाराः प्रतिष्ठिताः" पञ्चतं० १-८९। 3. ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂಜಾಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಥಾಪನಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಗೌರವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ, ಗೌರವ ಪಡೆದಿರುವ. प्रतिष्ठा अस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "प्रतिष्ठितानाञ्चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते"। 5. ಕೀರ್ತಿ

शालीयाद. (पुं०) 6. विष्णु. प्रति + स्था (गति-निवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। अन्यानपेक्षया स्वे महिम्नि स्थितः। "स्वे महिम्नि स्थितो यस्तु स प्रतिष्ठित उच्यते" इति निरुक्तिः। "अपांनिधिरधिष्ठानमप्रमत्तः प्रतिष्ठितः" वि० स०।

प्रतिसंजिहीर्षत् प्रतिसंजिहीर्षत् (वि०) हिंदक्के एळेदुकोळ्ळलु अपेक्षिसुत्तिरुव. प्रति + सम् + हृञ् (हरणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रतिसंजिहीर्षा प्रतिसंजिहीर्षा (स्त्री०) हिंदक्के एळेदुकोळ्ळलु अपेक्षे. प्रति+सम्+हृञ् (हरणे)+सन् "अः" (३-२-१०२)।

प्रतिसंजिहीर्षु प्रतिसंजिहीर्षु (वि०) हिंदक्के आकर्षिसलु अपेक्षिसुव. प्रति+सम्+हृञ् (हरणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रतिसंहरण प्रतिसंहरण (न०) हिंदक्के तेगेदुकोळ्ळुवुदु, हिंदक्के एळेदुकोळ्ळुवुदु. प्रति+सम्+हृञ् (हरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिसंहरत् प्रतिसंहरत् (वि०) हिंदक्के (बाणवन्नु) एळेदुकोळ्ळुत्तिरुव. प्रति + सम् + हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "नरेन्द्रसूनुः प्रतिसंहरन्निषुं प्रियंवदः प्रत्यवदत्सुरेश्वरः" रघु० ३-६४।

प्रतिसंहर्तृ प्रतिसंहर्तृ (वि०) (बाणवन्नु) हिंदक्के एळेदुकोळ्ळुवनु. प्रति + सम् + हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रतिसंहार प्रतिसंहार (पुं०) (प्रयोगिसिद बाणवन्नु) हिंदक्के एळेदुकोळ्ळुवुदु. प्रति+सम्+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रतिसंहृत प्रतिसंहृत (वि०) हिंदक्के तेगेदुकोळ्ळल्पट्ट (बाण). प्रति + सम् + हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "राजा, एष प्रतिसंहृतः" शाकु० १।

प्रतिसंह्रियमाण प्रतिसंह्रियमाण (वि०) हिंदक्के एळेदुकोळ्ळल्पडुत्तिरुव (बाण). प्रति + सम् + हृञ् (हरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रतिसक्त प्रतिसक्त (वि०) आसक्तवाद, सेरिकोंडिरुव, संबंध हॊंदिद. प्रति + षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "निशम्य चैनां तपसे कृतोद्यमां सुतां गिरीशप्रतिसक्तमानसाम्" कुमा० ५-३।

प्रतिसङ्क्रम प्रतिसंक्रम (पुं०) 1. मत्तॊंदु वस्तुविनॊळगे सेरिकॊळ्ळुवुदु, प्रतिबिंबिसुवुदु. प्रति + सम् + क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। -क्रमणम् -क्रमणवत्. 2. संचार.

प्रतिसञ्चर प्रतिसंचर (पुं०) 1. प्रळय, विलीन गॊळ्ळुवुदु. प्रतिसञ्चरन्ति क्रियाशून्यतया विलीयन्तेऽस्मिन् — प्रति + सम् + चर (गतौ) अधि० "घः" (३-३-११९) निपा०। "पद्मासहायकरुणे प्रतिसञ्चर-केलिमाचरसि" दयाश० १६। "यदा तु प्रकृतौ याति लयं विश्वमिदं जगत्। तदोच्यते प्राकृतोऽयं विद्वद्भिः प्रतिसञ्चरः" मार्क०। 2. संचार.

प्रतिसन्देश प्रतिसंदेश (पुं०) संदेशक्के प्रत्युत्तर हेळिकळुहिसुवुदु, हेळिकळुहिसिद मातिगे बदलु मातु हेळिकळुहिसुवुदु. प्रतिरूपः सन्देशः।

प्रतिसन्धान प्रतिसंधान (न०) 1. ऒट्टिगे सेरिसुवुदु, ऒट्टुगूडिसुवुदु. प्रति + सम् + धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. अनुसंधान, अनुचिंतने, ध्यान. 3. अन्वेषणे, हुडुकुवुदु.

प्रतिसन्धि प्रतिसंधि (पुं०) 1. ऐराम, निलुगडे. प्रतीपः सन्धिः। "अदृष्टतोऽनुपायाच्च प्रतिसन्धिश्च कर्मणः" भा० शान्ति०। 2. ऒट्टिगे सेरुवुदु, मत्ते ऒट्टुगूडुवुदु.

प्रतिसन्धेय प्रतिसंधेय (वि०) 1. ऒट्टिगे सेरिसल्पडुव, ऒट्टुगूडिसल्पडुव. प्रति + सम् + धाञ् "यत्" (३-१-९७)। 2. ध्यानमाडल्पडुव.

प्रतिसर प्रतिसर (पुं०) 1. हस्तसूत्र, कंकण, रक्षेगागि कैगे कट्टुव मंत्रिसिद दार. प्रतिसरति — प्रति + सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ऒंदु मंत्र. 3. माले, हूविन सर. 4. सैन्यद हिंभाग. 5. विवाहादि शुभकार्यगळल्लि कैगेकट्टुव मंगळसूत्र, कंकण. "स्रस्तोरगप्रतिसरेण करेण पाणिः" किरा० ५-३३। 6. सेवक, आळु. 7. व्रण शुद्धि, गायवन्नु तॊळेदु शुद्धमाडुवुदु. (पुंन०) 8. आभरण, ऒडवे. 9. कावलुगार.

प्रतिसर्ग प्रतिसर्ग (पुं०) 1. ब्रह्मन सृष्टिगे समानवाद दक्ष मरीचि मॊदलाद प्रजापतिगळ सृष्टि

कार्य. इदु पुराणद ऐदु लक्षणगळल्लिंदं. "सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च। वंशानुचरितं चेति लक्षणानां तु पञ्चकम्"।

दक्ष्प्रजापतिय सृष्टि: अनेक मंदि पुत्ररु देवर्षिगळु महर्षिगळु सोमपरु मत्तु अनेक पितृगणगळु. "सुतान् बहून् समुत्पाद्य दक्षो देवर्षिसत्तमान्। महर्षीन् सोमपादींश्च बहून् पितृगणांस्तथा। सृष्टिं प्रवर्तयामास प्रतिसर्गोऽस्य स स्मृत:"।

मरीच प्रजापतिय सृष्टि: कश्यप. कश्यपरिंद देवतेगळु दैत्यरु दानवरु सिद्धरु गंधर्वरु यक्षरु अप्सरसियरु लतावृक्षगळु दुष्टमृगगळु श्येन गर्दभ पशुपक्षिगळु गोवुगळु अरुण गरुड मुंतादवरु. "मरीचे: कश्यपो जात: कश्यपात् सकलं जगत्। देवा दैत्या दानवाश्च तस्य सर्ग: प्रकीर्तित:"।

अत्रिप्रजापतिय सृष्टि: अत्रिय नेत्रदिंद चंद्रनु हुट्टिदनु. चंद्रनिंद मुंदे चंद्रवंशवु बेळेयितु. इदु सोमवर्ग. "अत्रेर्नेत्रादभूच्चन्द्रश्चन्द्रवंशस्ततोऽभवत्। तेन सर्वं जगद्व्याप्तं सोमवर्ग: प्रकीर्तित:"।

अथर्वाङ्गिरस्सिन सृष्टि: अनेक पुत्ररु. यंत्र मंत्र मोदलादुवु ई प्रजेगळु.

पुलस्त्यन सृष्टि: आज्यपरु मत्तु राक्षसरु. "आज्यपाख्या: पुलस्त्यस्य पुत्राश्चान्ये च राक्षसा:। प्रतिसर्गा: पुलस्त्यस्य बलवीर्यसमन्विता:"।

पुलहन सृष्टि: कार्द्रवेयरु (नागलोकद सर्पगळु) गज, अश्व मुंतादा प्रजेगळु. "कार्द्रवेया गजा अश्वा: प्रजा बहुतरास्तथा। ससृजे पुलहेनेष: सर्गस्तस्य प्रकीर्तित:"। मत्तु क्रतुविगे 88000 प्रजेगळु (पुत्ररु) प्रचेतस्सिगे 86000 पुत्ररु वसिष्ठरिगे 50 पुत्ररु भृगुविगे दैत्यपुरोहित रादा भार्गवरु नारदरिंद नक्षत्रगळु विमानगळु नृत्य गीत मुंतादुवु. ई रीति सृष्टवाद प्रजासंततिगळु जगत्तिल्लवन्नू व्याप्तिसिरुवुदु. "एते दश मरीचाद्या: कृतदारान् बहून् सुतान्। उत्पाद्योत्पाद्य पृथिवीं दिवं च समपूरयन्"। 2. प्रळय, जगत्तिन नाश.

प्रतिसर्पण प्रतिसर्पण (न०) (अदर) कडेगे होगुवुदु.

प्रतिसर्पत् प्रतिसर्पत् (वि०) (अवर) कडेगे होगुत्तिरुव, (अदन्नु) कुरितु होगुव. प्रति + सृप्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "तस्य कुण्डिनपुरं प्रतिसर्पन् भूपतेर्व्यवसितानि शशंसु:" नैष० ५-६७।

प्रतिसारण प्रतिसारण (न०) 1. बेरळ तुदियिंद नालिगे हल्लु मुंतादुवक्के सुगंध चूर्णवन्नु हच्चुवुदु (उद्दुवुदु). प्रति + सृ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "अङ्गुल्यग्रेण चूर्णानां घर्षणं प्रतिसारणम्" वैज०। "दन्तजिह्वामुखानां यच्चूर्णकल्कावलेहकै:। शनैर्घर्षणमङ्गुल्या तदुक्तं प्रतिसारणम्" भावप्र०। 2. दूरमाडुवुदु, दूरक्के तळ्ळुवुदु. 3. गायद चिकित्से. 4. गायक्के मुलामु हच्चुव ऒंदु साधन. प्रति + सृ + णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. जरुगिसुवुदु, तळ्ळुवुदु. (वि०) 6. दूरमाडुव, दूरक्के तळ्ळुव. 7. दूरक्के ऒडिसुव. प्रति + सृ + णिच् "ल्यु:" (३-१-१३४)।

प्रतिसारयत् प्रतिसारयत् (वि०) 1. दूरक्के तळ्ळुत्तिरुव, दूरमाडुत्तिरुव. 2. दूरक्के ऒडिसुत्तिरुव, दूरक्के ओट्टुत्तिरुव. प्रति+सृ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 3. गायक्के चिकित्से माडुत्तिरुव. 4. सुगंधि चूर्णदिंद नालगे तुटि मोदलादुवुगळन्नुज्जुत्तिरुव. 5. गायक्के चिकित्से माडुत्तिरुव. 6. जरुगिसुत्तिरुव.

प्रतिसारयितव्य प्रतिसारयितव्य (वि०) 1. चिकित्से माडल्पडुव (गाय). प्रति + सृ (गतौ) + णिच् "तव्य:" (३-१-९६)। 2. जरुगिसल्पडुव, सरिसल्पडुव. 3. दूरक्के तळ्ळल्पडुव. 4. दूरक्के ऒडिसल्पडुव. 5. दूरक्के तळ्ळबेकाद, 6. दूरक्के ऒडिसबेकाद. 7. चिकित्सेमाडबेकाद. "अनीयर्" (३-१-९६)। **–सारणीय: –सारणेयः.**

प्रतिसारयित् प्रतिसारयितृ (वि०) 1. गायक्के मुलामु हाकुवनु. 2. दूरक्के तळ्ळुवनु. 3. ओट्टुवनु. प्रति + सृ (गतौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३४)। स्त्रियां **–सारयित्री –सारयित्री.**

प्रतिसार्यमाण प्रतिसार्यमाण (वि०) जरुगिसल्पडुत्तिरुव, सरिसल्पडुत्तिरुव. प्रति+सृ (गतौ)+णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "धात्र्यङ्गुलीभि: प्रतिसार्यमाणमूर्णामयं कौतुकहस्तसूत्रम्" कुमा० ७-२५।

प्रतिसीरा ಪ್ರತಿಸೀರಾ (स्त्री०) ಬಟ್ಟೆಯ ತೆರೆ. ವಸ್ತ್ರದ ಪರದೆ. प्रतिसिनोति — प्रति + षिञ् (बन्धने) "क्रन्" (उ० २-२६) दीर्घश्च।

प्रतिसूर्य ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯ (पुं०) 1. ಹಲ್ಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆ ಓತಿ, ಗೋಸುಂಬೆ. "स्याद्वेदारः ककचमात् कृकलासः तृणाञ्जनः। प्रतिसूर्यः" त्रिकाण्ड०। 2. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಾಣಿಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಪಾತ. प्रतिरूपः सूर्यः। स्वार्थे "कः"। **-सूर्यकः** -ಸೂರ್ಯಕಃ. "तृष्यद्भिः प्रतिसूर्यकैरजगरस्वेदद्रवः पीयते" उ० रा० २-१६। ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವ ಪ್ರತಿ ಸೂರ್ಯನು ವೈಡೂರ್ಯದಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿದ್ದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕ್ಷೇಮ ಮತ್ತು ಸುಭಿಕ್ಷ. "प्रतिसूर्यकः प्रशस्तो दिवसकृदत्तुवर्णसप्रभः स्निग्धः। वैदूर्यनिभः स्वच्छः शुक्लश्च क्षेमसौभिक्षः" बृहत्सं० ३७-१। ಪ್ರತಿ ಸೂರ್ಯನು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ವ್ಯಾಧಿ ಕಂಪು ಅಶೋಕ ಬಣ್ಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಶಸ್ತ್ರಯುದ್ಧ ನಡೆಯುವುದು. ಮಾಲಾಕಾರದ ಪ್ರತಿ ಸೂರ್ಯರಿಂದ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳಕಾಕರ ಭೀತಿ, ವ್ಯಾಧಿ ಮತ್ತು ರಾಜರಿಗೆ ವಿಪತ್ತುಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುವು. "पीतो व्याधिं जनयत्यशोकरूपश्च शस्त्रकोपञ्च। प्रतिसूर्याणां माला दस्युभयातङ्कनृपहन्त्री" बृहत्सं० ३७-२।

प्रतिसृष्ट ಪ್ರತಿಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतिसृष्टः प्रेषिते स्यात्प्रत्याख्याते च वाच्यवत्" मेदि०।

प्रतिस्त्री ಪ್ರತಿಸ್ತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತಿ ಹೆಂಗಸು, ಪರಸ್ತ್ರೀ. प्रतिरूपा स्त्री। (अव्य०) 2. ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ, **-अभिमुखम्** ಆಭಿಮುಖ್ಯವಾಗಿ. आभिमुख्ये अव्ययी०।

प्रतिस्पन्दन ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದನ (न०) ಸ್ಫುರಣ, ಹಾರುವುದು, ಆದಿರುವುದು. प्रति+स्पदि (किञ्चिच्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिस्पर्धा ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಾ (स्त्री०) ಮೇಲಾಟ, ಹುರುಡು. प्रति + स्पर्ध (संघर्षे) "अङ्" (३-३-१०३)।

प्रतिस्पर्धिन् ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿನ್ (वि०) ಎದುರಾಳಿ, ಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವಿ, ಮೇಲಾಡುವವನು. प्रतिस्पर्धते—स्पर्ध (संघर्षे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रतिस्वन ಪ್ರತಿಸ್ವನ, **-स्वर** -ಸ್ವರ (पुं०) ಪ್ರತಿಶಬ್ದ, ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಮಾರ್ದನಿ. प्रतिरूपः स्वनः स्वरो वा। "दधिरेऽधिभित्ति पटहप्रतिस्वनैः स्फुटमट्टहासमिव सौधपङ्क्तयः" माघ० १३-३१।

प्रतिहत ಪ್ರತಿಹತ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಎದುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। "रम्यास्तपोधनानां प्रतिहतविघ्नाः क्रियाः समवलोक्य" शाकु० १-१२। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, "तस्मिन्नुपायाः सर्वे नः क्रूरे प्रतिहतक्रियाः" कुमा० २-४८। 5. ನಿರಾಶನಾದ, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದ. "मनोहतः प्रतिहतः प्रतिबद्धो हतश्च सः" अम०। 6. ದ್ವೇಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಬದಲಾಗಿ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रतिहति ಪ್ರತಿಹತಿ (स्त्री०) ಎದುರು ಏಟು, ಎದುರು ಪೆಟ್ಟು. प्रति+हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। "ध्रुवमागताः प्रतिहतिं कठिने मदनेषवः कुचतटे महति" माघ० ९-४९।

प्रतिहनन ಪ್ರತಿಹನನ (न०) 1. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡುವುದು. 2. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೊಡೆಯುವುದು, ಎದುರು ಏಟು ಹೊಡೆಯುವುದು. प्रति + हन (हिंसागत्योः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतिहन्यमान ಪ್ರತಿಹನ್ಯಮಾನ (वि०) ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + हन (हिंसागत्योः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः प्रारब्धमुत्तमगुणा न परित्यजन्ति" भर्तृ० १-७२।

प्रतिहर्तृ ಪ್ರತಿಹರ್ತೃ (वि०) 1. ಪರಿಹರಿಸುವವನು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು, ನಿವಾರಿಸುವವನು. प्रति+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "उपपन्नं ननु शिवं सप्तस्वङ्गेषु यस्य मे। दैवीनां मानुषीणां च प्रतिहर्ता त्वमापदाम्" रघु० १-६०। 2. ಮತ್ತೆ ತರುವವನು, ಪುನಃ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-हर्त्री** -ಹರ್ತ್ರೀ.

प्रतिहस्तक ಪ್ರತಿಹಸ್ತಕ (पुं०) ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ಪ್ರತಿ ಪುರುಷ, ಬದಲಿಯವನು. प्रतिरूपो हस्तो यस्य। "आश्रितानां भृतौ स्वामिसेवायां धर्मसेवने। पुत्रस्योत्पादने चैव न सन्ति प्रतिहस्तकाः" हितो० २-३३।

प्रतिहार ಪ್ರತಿಹಾರ (पुं०) 1. ದ್ವಾರ, ಬಾಗಿಲು. प्रतिह्रियते आह्रियते — प्रति + हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "धवलाश्मरश्मिपटलाविभावितप्रतिहारमाविशदसौ सदः

शनैः" माघ० १३-६२। 2. द्वारपालक, बागिलु काय्युवनु. प्रतिह्रियतेऽत्र — प्रति + हृञ् (हरणे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "ज्ञातो हि प्रतिहारेण ज्ञानी कश्चिन् द्विजोत्तमः"। वा दीर्घः (६-३-१२२)। **प्रतीहारः** प्र॰ई॰हा॰ठः. 3. गारुडिग, तंत्र्यगार, यक्षिणि माडुवनु. प्रतिरूपं हरति — हृञ् (हरणे) "अण्" (३-२-१)। स्त्रियां गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। **-हारी** -ह्या०ई.

प्रतिहारक प्रतिहारक (पुं०) तंत्र्यगार, गारुडिग, कण्णुकट्टुव वाडुवनु. प्रति + हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" ३-१-१३३)।

प्रतिहारभूमि प्रतिहारभूमि (स्त्री०) मनेय बागिलु, मनेय प्रवेशस्थल. प्रतिहारस्य भूमिः। "भविष्यतः पत्युरुमा च शम्भोः समाससाद प्रतिहार-भूमिम्" कुमा० ३-५८।

प्रतिहाररक्षी प्रतिहाररक्षी (स्त्री०) द्वारपालिके, मनेय बागिलन्नु काय्युव हेंगसु. प्रतिहारं रक्षति। "ततो नृपाणां श्रुतवृत्तवंशा पुंवत् प्रगल्भा प्रतिहाररक्षी" रघु० ६-२०।

प्रतिहास प्रतिहास (पुं०) 1. हास्यमाडिदवनन्नु प्रतियागि हास्यमाडुवुदु. प्रतिरूपो हासः। 2. कणगिलि गिड. प्रतीतो हासो विकासोऽस्य। वा दीर्घः (६-३-१२२)। **प्रतीहासः** प्र॰ई॰हा॰ठः.

प्रतीक प्रतीक (पुं०) 1. अंग, अवयव. प्रत्येति — प्रति+इण् (गतौ) "कीकन्" (उ० ४-२५)। निपा०। "तदा घटेतापि न वा तदेतत्प्रतिप्रतीकाद्भुतरूपशिल्पम्" नैष० ७-१०। 2. मुखि. (न०) 3. ऒंदु श्लोकद अथवा वाक्यद मॊदल पद. "वदनसौरभलोभपरि-भ्रमत्" इत्यादि श्लोकद व्याख्यानक्कागि "वदनेति" एंदु व्याख्यानद प्रारंभदल्लि मॊदलनेय पदवु प्रतीकवागिरुवुदु. 4. विग्रह, मूर्ति. (वि०) 5. अनुरूपवाद. 6. प्रतिकूलवाद, विरुद्ध वाद. "मुखे प्रतीकस्त्रिषु तु प्रतिकूलानुरूपयोः" वैज०। 7. नियमक्के अनुसारवल्लद, नियमक्के विरुद्ध वाद, विलोम. "प्रतीकोऽवयवेऽपि स्यात् प्रतिकूल-विलोमयोः" मेदि०।

प्रतीकार प्रतीकार (पुं०) "प्रतिकार" पदद अर्थ. "विपत्प्रतीकारपरेण मङ्गलं निषेव्यते भूतिसमुत्सुकेन" कुमा० ५-७६।

प्रतीकाश प्रतीकाश (पुं०) 1. साम्य, हॊलिके. प्रतिकाशते—प्रति+काशृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। वा दीर्घः (६-३-१२३)। पक्षे **प्रतिकाशः** प्र॰ई॰का॰ठः. 2. (समासदल्लि उत्तरपदवादाग) सदृशवाद, समानवाद. "पुटपाकप्रतीकाशो रामस्य करुणो रसः" उ० रा० ३-१। "स्युरुत्तरपदेत्वमी। निभसंकाश-नीकाशप्रतीकाशोपमादयः" अम०।

प्रतीक्षक प्रतीक्षक (वि०) 1. निरीक्षिसुवनु. 2. कादु नोडुवनु. प्रति+ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रतीक्षण प्रतीक्षण (न०) 1. निरीक्षिसुवुदु, एदुरु नोडुवुदु. 2. कादु नोडुवुदु. प्रति + ईक्ष (दर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रतीक्षमाण प्रतीक्षमाण (वि०) 1. एदुरु नोडुत्तिरुव. 2. कायुत्तिरुव. प्रति + ईक्ष (दर्शने) कर्तं० "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रतीक्षमाणानधि-चन्द्रशालं पश्य त्वया शिक्षितचारुलास्यान्" याद० १८-१२५।

प्रतीक्षा प्रतीक्षा (स्त्री०) 1. निरीक्षिसुवुदु, एदुरु नोडुवुदु. 2. कादु नोडुवुदु. प्रति + ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। "मित्रप्रतीक्षया शल्य धार्तराष्ट्रस्य चोभयोः" मा०।

प्रतीक्षित प्रतीक्षित (वि०) 1. एदुरु नोडल्पट्ट, निरीक्षिसल्पट्ट. 2. कायल्पट्ट. प्रति + ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "त्वं समीरण इव प्रतीक्षितः कर्षकेण वलजान् पुपूषता" माघ० १४-७।

प्रतीक्षितृ प्रतीक्षितृ (वि०) 1. निरीक्षिसुव, एदुरु नोडुव. 2. कादु नोडुव. प्रति+ईक्ष (दर्शने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-ईक्षित्री** -ईक्षित्री.

प्रतीक्षिन् प्रतीक्षिन् (वि०) 1. निरीक्षिसुवनु. 2. कादुनोडुवनु. प्रति+ईक्ष (दर्शने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रतीक्ष्य प्रतीक्ष्य (वि०) 1. पूज्यनादवनु, गौरविसल्पडुवनु. प्रति + ईक्ष (दर्शने) कर्मं० "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. कालिसल्पडबेकाद. "प्रतीक्ष्यं तत् प्रतीक्ष्यायै पितृष्वस्रे प्रतिश्रुतम्" माघ० २-१०८।

(अव्य०) 3. ಎದುರುನೋಡಿ. 4. ಕಾದುನೋಡಿ. "कामस्तु बाणावसरं प्रतीक्ष्य" कुमा० ३-६४।

प्रतीक्ष्यमाण प्रतीक्ष्यमाण (वि०) 1. ಎದುರು ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಆಸೆಯಿಂದ ಕಾದು ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रति + ईक्ष (दर्शने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रतीची प्रतीची (स्त्री०) ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು, ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ಅಸ್ತಹೊಂದುವ ದಿಕ್ಕು. प्रति पश्चात् दिनान्तेऽञ्चति सूर्यम्—"क्विन्" (३-२-५९)। "ङीप्" (४-१-६)। "प्रतीचीसिन्धुवीचीव दिनोद्धारे सुधाकरम्" नैष० २०-२। "अग्रेवणं वर्तमाने प्रतीच्यां चन्द्रमण्डले" भट्टि० ९-९३।

प्रतीचीन प्रतीचीन (वि०) ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. प्रत्यक् भवम् "खः" (५-४-८)।

प्रतीच्छा प्रतीच्छा (स्त्री०) 1. ಬಡಿಸಿದ ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "परिवेषणं वर्धनं च प्रतीच्छा पततो ग्रहः" वैज०। 2. ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಲಾಷೆ. "महीभृतस्तस्य च मन्मथश्रिया निजस्य चित्तस्य च तं प्रतीच्छया" नैष० १-२६।

प्रतीच्य प्रतीच्य (वि०) ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. प्रतीच्यां भवः।

प्रतीत प्रतीत (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದ, ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ. प्रति + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "धरस्योद्धर्तासि त्वमिति ननु सर्वत्र जगति प्रतीतस्तत्किं मामतिभरमधः प्रापिपयिषुः" माघ० ५-६९। 2. ಹರ್ಷಗೊಂಡ, ಸಂತೋಷಗೊಂಡ. "पतिः प्रतीतः प्रसवोन्मुखीं प्रियां ददर्श काले दिवमभ्रितामिव" रघु० ३-१२। 3. ಅರಿತಿರುವ, ತಿಳಿದಿರುವ. 4. ನಂಬಿರುವ, ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಿರುವ. "प्रतीतः सादरे ज्ञाते हृष्टप्रख्यातयोस्त्रिषु" मेदि०।

प्रतीति प्रतीति (स्त्री०) 1. ಅರಿವು, ಪರಿಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. प्रति + इण् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "आगत्य भूतः सफलो भवत्या भावप्रतीत्या गुणलोभवत्याः" नैष० ३-११५। 2. ನಂಬಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. "त्वदर्थमर्थित्वकृति प्रतीतिः कीदृङ् मयि स्यान्निषधेश्वरस्य" नैष० ३-७२। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ.

प्रतीप प्रतीप (पुं०) 1. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಶಂತನು ಮಹಾರಾಜನ ತಂದೆ, ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯನ ತಾತ.

(वि०) 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. "इति प्रतीपोक्तिमतिं सखीनां विलुप्य पाण्डित्यबलेन बाला" नैष० ६-१०८। 3. ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ. प्रतिगताः उत्तानगा आपो यस्याः। "अम्भोभिरुल्लङ्घिततुङ्गरोधसः प्रतीपनाम्नीः कुरुते स्म निम्नगाः" माघ० १२-५७। 4. ಅನುಕೂಲವಲ್ಲದ, ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಸುಮತಿಯಿಲ್ಲದ. 5. ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ, ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ. "न तत्यजुर्नूनमनन्यविश्रमाः प्रतीपभूपालमृगीदृशां दृशः" नैष० १-११। (न०) 6. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪಮಾನಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯವರ್ಣನೆಯು **"प्रतीपालंकार"** ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉಪಮಾನಕ್ಕೆ ಉಪಮೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು ಪ್ರತೀಪ. "प्रतीपमुपमानस्योपमेयत्वप्रकल्पनम्"। उदा०: "त्वल्लोचनसमं पद्मं त्वद्वक्त्रसदृशो विधुः" चन्द्रा०। ಈ ಪ್ರತೀಪಾಲಂಕಾರವು ಐದು ವಿಧ. [ಚಂದ್ರಾಲೋಕ, ಕುವಲಯಾನಂದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ನೋಡಿ]. (अव्य०) 7. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಎದುರಿಸಿ. "भर्तुर्विप्रकृतापि रोषणतया मा स्म प्रतीपं गमः" शाकु० ४-१७। 8. ಎದುರಾಗಿ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ.

प्रतीपग प्रतीपग (वि०) ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಹೋಗುವ, ಎದುರಾಗಿ ಚಲಿಸುವ. प्रतीपं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-१०१)। "तस्य जातु मरुतः प्रतीपगाः वर्त्मसु ध्वजतरुप्रमाथिनः" रघु० ११-५८।

प्रतीपगति प्रतीपगति (स्त्री०), **-गमन -गमन** (न०) ವಕ್ರಗತಿ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ, ಹಿಂಚಲನೆ. प्रतीपा गतिः। प्रतीपं गमनम्। "अम्भसामोघसंरोधः प्रतीपगमनादिव" कुमा० २-२५।

प्रतीपदर्शिनी प्रतीपदर्शिनी (स्त्री०) ಹೆಂಗಸು. प्रतीपं द्रष्टुं शीलमस्याः—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "प्रतीपदर्शिनी वामा वनिता महिला तथा" अम०।

प्रतीयमान प्रतीयमान (वि०) ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रति+इण् (गतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "रत्यादयो हि प्रथममेकैकशः प्रतीयमानाः सर्वेऽप्येकीभूताः रसतामापद्यन्ते" सा० द०।

प्रतीर प्रतीर (न०) ತಟ, ದಡ, ತೀರಪ್ರದೇಶ. प्रतीरयति—प्र + तीर (कर्मसमाप्तौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

प्रतीवाप ಪ್ರತೀವಾಪ (ಪುಂ०) 1. ಹಾಲಿಗೆ ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕುವುದು. प्रत्युप्यते—प्रति + डुवप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१८)। दीर्घः (६-३-१२२)। "आतप्चनं सञ्जवनं प्रतीवापश्च मूतकम्" वैज०। 2. ಒಂದು ವಿಧ ರೋಗ.

प्रतीष्ट ಪ್ರತೀಷ್ಟ (ವಿ०) ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति + इष (इच्छायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "अमन्यतावन्तमिवेष पल्लवैः प्रतीष्टकामज्वलदस्त्रजालकम्" नैष० १-१०२।

प्रतुद ಪ್ರತುದ (ಪುಂ०) ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕಿತ್ತು ಹಿಂಸಿಸಿ ತಿನ್ನುವ ಹಕ್ಕಿ, ಕಾಗೆ, ರಣಹದ್ದು, ಹದ್ದು ಮುಂತಾದುವು. "प्रतुद्य भक्षयन्त्येते तुण्डेन प्रतुदाः स्मृताः"।

प्रतोत्र ಪ್ರತೋತ್ರ (ನ०) ಆನೆಯನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಅಂಕುಶ. प्रतुद्यतेऽनेन—प्र + तुद (व्यथने) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। "इति वाक्सायकैर्विद्धः प्रतोत्रैरिव कुञ्जरः। निशि निस्त्रिंशमादाय विवस्त्रोऽभ्यद्रवद्रुषा" भाग० ९-१४-३०।

प्रतोद ಪ್ರತೋದ (ಪುಂ०) 1. ಆನೆಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಅಂಕುಶ. प्रतुद्यतेऽनेन—प्र + तुद (व्यथने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "प्रतोदा जगलुर्वाममानञ्चुर्यज्ञिया मृगाः" भट्टि० १४-९९। 2. ಚಾವಟಿ, ಗಾಡಿಯ ಎತ್ತು ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅಟ್ಟಿ ನಡೆಸುವ ಕೋಲು. "प्रतोदसन्दंशिकयोदहार्षीत् पाञ्चालकन्यापरिभूतिशल्यम्" याद० २३-५२।

प्रतोली ಪ್ರತೋಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ನಗರದ ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆ, ರಾಜಮಾರ್ಗ. प्रतोलयन्ति जनाः अस्मिन्—प्र + तुल (उन्माने) + णिच् (३-१-१३४)। "विलोकयामास सभां स भैम्यास्तस्य प्रतोलीमणिवेदिकायाम्" नैष० ६-५८।

प्रतोष ಪ್ರತೋಷ (ಪುಂ०) 1. ಸಂತೋಷ, ಹರ್ಷ, ಆನಂದ. प्र + तुष (तुष्टौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "तोषः प्रतोषः सन्तोषः भद्रः शान्तिरिडस्पतिः" भाग० ४-१-७।

प्रत्त ಪ್ರತ್ತ (ವಿ०) ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रदीयते स्म—प्र + डु दाञ् (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)। तकारादेशः (७-४-४७)।

प्रत्न ಪ್ರತ್ನ (ವಿ०) ಪುರಾತನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ, ಬಹಳ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ. प्र "त्नप्" (वा० ५-४-२५)। "प्रत्नं वेतण्डरत्नं सततपरिचलत्कर्णतालप्ररोहत्" चं० भा० १-१। "प्रत्नस्य विष्णो रूपं यत् सत्यस्यर्तस्य ब्रह्मणः" भाग० ५-२०-५।

प्रत्यक् ಪ್ರತ್ಯಕ್ (ಅವ್ಯ०) 1. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು. 2. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶ. 3. ಪಶ್ಚಿಮ ಕಾಲ. 4. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ. 5. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದಿಂದ. 6. ಪಶ್ಚಿಮ ಕಾಲದಿಂದ. 7. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ. 8. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 9. ಪಶ್ಚಿಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. प्रत्यञ्चति—प्रति + अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९) "अस्तातिः" (५-३-२७)। अस्तातेः लुक् (५-३-३०)। "प्रत्यग्दिग्देशकालेषु वाच्यवत् त्रितयेऽव्ययम्" मेदि०। 10. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ.

प्रत्यक्पर्णी ಪ್ರತ್ಯಕ್ಪರ್ಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣಿ ಗಿಡ. प्रत्यञ्चि पर्णान्यस्याः। "ङीष्" (४-१-६४)। "प्रत्यक्पर्णी केशवल्ली किहिणी खरमञ्जरी" अम०।

प्रत्यक्पुष्पी ಪ್ರತ್ಯಕ್ಪುಷ್ಪೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣಿ ಗಿಡ. प्रत्यञ्चि पुष्पाण्यस्याः। "ङीष्" (४-१-६४)। "प्रत्यक्पुष्पीसदापुष्पीनिम्बकषायाणामन्यतमेनालोड्य मधुसैन्धवयुक्तां मात्रां पाययित्वा वामयेत्" सुश्रुत० सूत्र० ४३-१।

प्रत्यक्श्रेणी ಪ್ರತ್ಯಕ್ಶ್ರೇಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಇಲಿಯಾಲದ ಮರ, ಇಲಿ ಕಿವಿಯ ಗಿಡ. प्रतीची श्रेणी यस्याः। "प्रत्यक्श्रेणी सुतश्रेणी रण्डा मूषिकपर्ण्यपि" अम०।

प्रत्यक्ष ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ನ०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಜ್ಞಾನ, ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ ಸನ್ನಿಕರ್ಷ (ಸಂಬಂಧ) ದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ, ಅನುಭವ. प्रतिगतमक्षमिन्द्रियम् यत्र। ಇದು (1) घ्राणजम् (2) रासनम् (3) श्रावणम् (4) चाक्षुषम् (5) स्पार्शनम् ಮತ್ತು (6) मानसम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ.

ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗಂಧವು ಗೋಚರವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದು **ಘ್ರಾಣಜ** ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ.

ಜಿಹ್ವೆಗೆ ರಸವು ಗೋಚರವಾಗುವುದು **ರಾಸನ** ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ.

ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಶಬ್ದವು ಗೋಚರವಾಗುವುದು **ಶ್ರಾವಣ** ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ.

ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಉದ್ಭೂತ ರೂಪದ ಗ್ರಹಣವು **ಚಾಕ್ಷುಷ** ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ.

ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಉದ್ಭೂತಸ್ಪರ್ಶವದ್ದ್ರವ್ಯದ ಅನುಭವವು **ಸ್ಪಾರ್ಶನ** ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ.

ಮನೋಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಸುಖದುಃಖಾದಿಜ್ಞಾನವು **ಮಾನಸ** ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. "ಘ್ರಾಣಜಾದಿಪ್ರಭೇದೇನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಷಡ್ವಿಧಂ ಸ್ಮೃತಮ್ । ಘ್ರಾಣಸ್ಯ ಗೋಚರೋ ಗನ್ಧಃ ಗನ್ಧತ್ವಾದಿರಪಿ ಸ್ಮೃತಃ ।। ತಥಾ ರಸೋ ರಸಜ್ಞಾಯಾಸ್ತಥಾ ಶಬ್ದೋಽಪಿ ಚ ಶ್ರುತೇಃ ।। ಉದ್ಭೂತರೂಪಂ ನಯನಸ್ಯ ಗೋಚರೋ ದ್ರವ್ಯಾಣಿ ತದ್ವನ್ತಿ ಪೃಥಕ್ತ್ವಸಂಖ್ಯೇ । ಕ್ರಿಯಾಂ ಜಾತಿಂ ಯೋಗ್ಯವೃತ್ತಿ ಸಮವಾಯಂಚ ತಾದೃಶಮ್ । ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಚಕ್ಷುಃ ಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್ ಆಲೋಕೋದ್ಭೂತರೂಪಯೋಃ । ಉದ್ಭೂತಸ್ಪರ್ಶವದ್ದ್ರವ್ಯಂ ಗೋಚರಃ ಸೋಽಪಿ ಚ ತ್ವಚಃ । ದ್ರವ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷೇ ತ್ವಚೋ ಯೋಗೋ ಮನಸಾ ಜ್ಞಾನಕಾರಣಮ್ । ಮನೋಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಸುಖಂ ದುಃಖಮಿಚ್ಛಾ ದ್ವೇಷೋ ಮತಿಃ ಕೃತಿಃ" ಭಾಷಾಪ. । (ವಿ.) 2. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ. "ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಭಿಃ ಪ್ರಪನ್ನಸ್ತನುಭಿರವತು ವಸ್ತಾಭಿರಷ್ಟಾಭಿರೀಶಃ" ಶಾಕು. ೧-೧ । 3. ಕಣ್ಣಿನ ಎದುರಿಗೆ ಇರುವ. (ಅವ್ಯ.) 4. ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ. "ಫಲನ್ತ್ವನಭಿಸನ್ಧಾಯ ಕ್ಷೇತ್ರಿಣಾಂ ಬೀಜಿನಾಂ ತಥಾ । ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಕ್ಷೇತ್ರಿಣಾಮರ್ಥೋ ಬೀಜಾದ್ಯೋನಿರ್ಗರೀಯಸೀ" ಮನು. ೯-೪೨ । 5. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲೂ. ಅಕ್ಷಿ ಅಕ್ಷಿ ಪ್ರತಿ — ಅವ್ಯಯೀ. (೨-೧-೧೪)।

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ (ನಂ.) ಕಣ್ಣಿನ ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವಜ್ಞಾನ, ವಸ್ತುವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರಿವು.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶನ (ನಂ.) 1. ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡುವುದು, ಕಣ್ಣಿನ ಎದುರಿಗೆ ನೋಡುವುದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ದರ್ಶನಮ್ । "ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶನಂ ಯಜ್ಞೇ ಗತಿಂ ಚಾನುತ್ತಮಾಂ ಶುಭಾಮ್ । ನೇಷಧಾಯ ದದೌ ಶಕ್ರಃ ಪ್ರೀಯಮಾಣಃ ಶಚೀಪತಿಃ" ಭಾ. ವನ. ೫೪-೩೬ । (ವಿ.) 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುವ, ಎದುರಿಗೆ ನೋಡುವ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಪಶ್ಯತಿ – ದೃಶಿರ್(ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ) "ಣ್ಯುಃ" (೩-೧-೧೩೪)। "ಣಿನಿಃ" (೩-೧-೧೩೪)। –ದರ್ಶಿನ್ –ದರ್ಶಿನ್. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। –ದರ್ಶಿನೀ –ದರ್ಶಿನೀ.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ (ಪುಂ.) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೊಂದೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವುದೊಂದು ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸುವುದು.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಿನ್ (ತ್ರಿಂ.) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹೊರತು ಮತ್ತೆ ಯಾವುದೂ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವವನು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಮಾತನಾಡುವವನು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೇವ ಪ್ರಮಾಣತಯಾ ವದತಿ — ವದ (ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ) "ಣಿನಿಃ" (೩-೨-೭೮)। 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿನ್ (ವಿ.) ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡುವ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ಇನಿಃ" (೫-೨-೧೧೫)।

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಸ್ರೋತಸ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಸ್ರೋತಸ್ (ಪುಂ.) 1. ನದ, ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಗಂಡುಹೊಳೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ ಸ್ರೋತೋ ಯಸ್ಯ। ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆಯು ನದಿ. ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆಯು ನದ. (ನರ್ಮದಾ ನದಿ ಹೊರತು). "ದಧದ್ಭಿರಭಿತಸ್ತಟೌ ವಿಕಚವಾರಿಜಾಮ್ಬೂನದೈರ್ವಿನೋದಿತದಿನಕ್ಲಮಾಃ ಕೃತರುಚಶ್ಚ ಜಾಮ್ಬೂನದೈಃ" ಮಾಘ. ೪-೬೬ । 2. ಪರಮಾತ್ಮ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾದ ಯತಿ. ಪ್ರತೀಚಿ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನಿ ಸ್ರೋತಶ್ಚಿತ್ತಪ್ರವಾಹೋ ಯಸ್ಯ। 3. ನರ್ಮದಾ ನದಿ.

ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನ್ (ಪುಂ.) ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

ಪ್ರತ್ಯಗಾನನ್ದ ಪ್ರತ್ಯಗಾನಂದ (ಪುಂ.) ಆತ್ಮಾನಂದವುಳ್ಳ, ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ.

ಪ್ರತ್ಯಗಾಶಾಪತಿ ಪ್ರತ್ಯಗಾಶಾಪತಿ (ಪುಂ.) ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ, ವರುಣ. ಪ್ರತ್ಯಗಾಶಾಯಾಃ ಪತಿಃ।

ಪ್ರತ್ಯಗುದಚ್ ಪ್ರತ್ಯಗುದಚ್ (ಸ್ತ್ರೀ.) ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ವಿದಿಕ್ಕು, ವಾಯುದಿಕ್ಕು. ಪ್ರತೀಚ್ಯಾ ಉದೀಚ್ಯಾಶ್ಚ ದಿಶಃ ಅನ್ತರಾಲಮ್ ।

ಪ್ರತ್ಯಗ್ರ ಪ್ರತ್ಯಗ್ರ (ವಿ.) 1. ನವೀನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. ಪ್ರತಿನವಮಗ್ರಮಸ್ಯ। "ದನ್ತಾನಾಮಧರಮಯಾವಕಂ ಪದಾನಿ ಪ್ರತ್ಯಗ್ರಾಸ್ತನುಮವಿಲೇಪನಾಂ ನಖಾಙ್ಕಾಃ" ಮಾಘ. ೮-೫೫ । 2. ಶುದ್ಧವಾದ.

ಪ್ರತ್ಯಙ್ಗ ಪ್ರತ್ಯಂಗ (ನಂ.) 1. ವೇದಾಂಗಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ —ಪುರಾಣಗಳು ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ ಮೀಮಾಂಸಾ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. 2. ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಅವಯವಗಳು, ಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹುಟ್ಟುವ ಇತರ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾವಯವಗಳು. ಪ್ರತಿಗತಮಙ್ಗಮ್। ತಲೆ ಮೂಗು ಗಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆ ಬೆನ್ನು ನಾಭಿ (ಹೊಕ್ಕಳು) ಹಣೆ ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ (ಬಸ್ತಿ) ಕಂಠ (ಕುತ್ತಿಗೆ) ಕಿವಿಗಳು ಕಣ್ಣುಗಳು ಹುಬ್ಬುಗಳು ಶಂಖಿಗಳು (ಕಿವಿ ಮತ್ತು ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯ) ಹೆಗಲುಗಳು ಕೆನ್ನೆಗಳು ಕಕ್ಷಗಳು ಸ್ತನಗಳು ವೃಷಣಗಳು ಪಕ್ಕೆಗಳು ತೊಡೆಗಳು ಬಿರ್ರೆಗಳು ಮಂಡಿಗಳು ತೋಳುಗಳು ಮತ್ತು ಬೆರಳುಗಳು ಮುಂತಾದುವು. "ಮಸ್ತಕೋದರಗ್ರೀವ-

नाभिललाटनासाचिबुकबस्तिग्रीवा इत्येता एकैकाः। कर्णनेत्र भ्रूशङ्खांसगण्डकक्षस्तनवङ्क्षणवृषणपार्श्वस्फिग्जानुकूर्परबाहूरुप्रभृतयो द्वे द्वे विंशतिरङ्गुलयः स्रोतांसि च। एष प्रत्यङ्गविभागः" सुश्रुत० शारीर० ५-४। (अव्य०) 3. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಗದಲ್ಲಿಯೂ. 4. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಗವನ್ನೂ.

प्रत्यङ्मुख ಪ್ರತ್ಯಙ್ಮುಖ (वि०) 1. ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾದ, ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡಿರುವ. प्रत्यक् मुखं यस्य। "आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः। श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्तेऽदङ्मुखः" मनु० २-५२। 2. ಹಿಮ್ಮುಖವಾದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ.

प्रत्यनन्तर ಪ್ರತ್ಯನಂತರ (वि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. प्रतिप्राप्तमनन्तरम्। 2. ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಂತಿರುವ. "आजीवंस्तु यथोक्तेन ब्राह्मणः स्वेन कर्मणा। जीवेत् क्षत्रियधर्मेण स ह्यस्य प्रत्यनन्तरः" मनु० १०-८१। (अव्य०) 3. ಕೂಡಲೆ, ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ.

प्रत्यनिल ಪ್ರತ್ಯನಿಲ (अव्य०) 1. ಗಾಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ, ಗಾಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. 2. ಗಾಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ, ಗಾಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ.

प्रत्यनीक ಪ್ರತ್ಯನೀಕ (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. प्रतिगतः अनीकं युद्धम्। (न०) 2. ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ. "ऋतेऽपि त्वा न भविष्यन्ति सर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः" गीता ११-३२। 3. ಶತ್ರುತ್ವ, ಹಗೆತನ, ವೈರ. 4. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಶತ್ರುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡುವುದು (ಶತ್ರುಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರತೀಕಾರವು) **"ಪ್ರತ್ಯನೀಕಾಲಂಕಾರ"**. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "प्रत्यनीकं बलवतः शत्रोः पक्षे पराक्रमः"। **ಉದಾ:** "जैत्रनेत्रानुगो कर्णावुत्पलाभ्यामधः कृतौ"। ಕಾಂತಿಸೌಂದರ್ಯಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ನೇತ್ರಗಳೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಉತ್ಪಲಗಳಿಂದ ನೇತ್ರಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾದ ಕರ್ಣಗಳು ತಿರಸ್ಕೃತವಾದುವು ಎಂದು ಶತ್ರುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಕಾರವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯನೀಕಾಲಂಕಾರ.

प्रत्यनुमान ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನ (न०) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನುಮಾನ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಅನುಮಾನ. प्रतिरूपमनुमानम्। "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ "पर्वतो न वह्निमान् पाषाणमयत्वात्" ಎಂದು ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಹೇಳುವುದು ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನ.

प्रत्यन्त ಪ್ರತ್ಯಂತ (पुं०) 1. ಗಡಿ, ಸರಹದ್ದು, ಎಲ್ಲೆಯ ಪ್ರದೇಶ. प्रतिगतः अन्तम्। "स गुप्तमूलप्रत्यन्तः शुद्धपार्ष्णिरयान्वितः" रघु० ४-२६। 2. ಮ್ಲೇಚ್ಛದೇಶ. (वि०) 3. ಗಡಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಅಂಚಿನಲ್ಲಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಂತಿರುವ.

प्रत्यन्तपर्वत ಪ್ರತ್ಯಂತಪರ್ವತ (पुं०) ಪರ್ವತದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಗುಟ್ಟಗಳು, ಬೆಟ್ಟದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಗುಟ್ಟಗಳು. प्रत्यन्ते महाद्रीणां समीपे पर्वताः।

प्रत्यभिज्ञा ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ (स्त्री०) ಗುರುತಿನ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪೂರ್ವಸ್ಮರಣೆ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ವಸ್ತುವಿನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹಿಂದಿನ ನೆನಪು. प्रतिगता अभिज्ञाम्। ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ನೋಡಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೆ ನೋಡಿದಾಗ ಪೂರ್ವ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಅದೇ ಈ ವಸ್ತುವೆಂಬ ನೆನಪುಂಟಾಗುವುದು ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆ. "तद्देशकालवृत्तित्वरूपतत्तासंस्कारात् स एवायं घटः इति प्रत्यभिज्ञा जायते। "सभ्रूविलासमथ सोऽयमितीव नाम सप्रत्यभिज्ञमिव मामवलोक्य तस्याः" मालती० १-२८।

प्रत्यभिज्ञात ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾತ (वि०) ಗುರುತಿನಿಂದ ಕಂಡು ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रत्यभिज्ञादर्शन ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾದರ್ಶನ (न०) ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಶಾಸ್ತ್ರ.

प्रत्यभियोग ಪ್ರತ್ಯಭಿಯೋಗ (पुं०) ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅಪಕಾರ, ಅಪರಾಧಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರತೀಕಾರ. प्रतिरूपोऽभियोगः।

प्रत्यभिवाद ಪ್ರತ್ಯಭಿವಾದ (पुं०) ಮಾಡಿದ ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಆಶೀರ್ವಾದ. प्रति + अभि + वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। ಭಾವೇ "ल्युट्" (३-३-११५)। **-वादनम् -ವಾದನಮ್.**

प्रत्यय ಪ್ರತ್ಯಯ (पुं०) 1. ವಿಶ್ವಾಸ, ನಂಬಿಕೆ. प्रति+इण् (गतौ) "अण्" (३-३-५६)। "भूयो दृष्टप्रत्ययाः प्राप्तसंज्ञाः साधीयस्ते यद्रणायाद्रियन्ते" माघ० १८-६३। 2. ಕಾರಣ, ಹೇತು. "अपेक्षते प्रत्ययमुत्तमं त्वां बीजाङ्कुरः प्रागुदयादिवाम्भः" कुमा० ३-१८। 3. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. प्रतीयतेऽनेन कर० "अच्"। 4. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ಪರಿಜ್ಞಾನ. "स्थानप्रत्ययात्तु वयमेवंतर्किणः" शाकु० ७।

5. अधीन, परतंत्र. 6. प्रातिपदिकद मुंदे अदर अर्थज्ञानक्काग़ि विधिसल्पडुव सुबादि प्रत्यय. सुप् तिङ् कृत् मत्तु तद्धित प्रत्ययगळु. "प्रकृतिमवधीकृत्य विधीयमानः स्वार्थबोधकः शब्दविशेषः प्रत्ययः। स्वीयमर्थं प्रत्याययति" इति भाष्यम्। "केवलं दधति कर्तृवाचिनः प्रत्ययानिह न जातु कर्मणि। धातवः सृजतिसंहृशास्तयः स्तौतिरत्र विपरीतकारकः" माघ० १४-६६। 7. बुद्धि, ज्ञान. 8. रंध्र, बिवर, तूतु. 9. आचार. 10. ख्याति, प्रसिद्धि. 11. निश्चय, निर्णय. "यदि संशय एव स्यात् लिङ्गानामपि दर्शने। साक्षिप्रत्यय एव स्यात् सीमावादविनिर्णयः" मनु० ८-२५३। 12. विष्णु, परमात्म. सहितान् प्रत्याययति विस्रम्भयति। "योऽसौ प्रत्याययति तान् प्रत्ययः समुदाहृतः" इति निरुक्तिः। "अहः संवत्सरो व्यालः प्रत्ययः सर्वदर्शनः" वि० स०। "प्रत्ययो ज्ञानरन्ध्रयोः। विस्वासे शपथे हेतावाचारप्रथितत्वयोः। अधीने निश्चये स्वादौ" हेम०। (वि०) 13. स्वादुवाद, सिहियाद. 14. सहायक, ऒत्तासेमाडुवबनु. "प्रत्ययाः सहकारिणः" त्रिकाण्ड०।

प्रत्ययकारक प्रत्ययकारक (वि०) नंबिकेयन्नुंटु माडुवबनु. प्रत्ययं करोति—इकृन् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–कारी** –कारि. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–कारिणी** –कारिणि. मुद्रे, मुद्रिके, मोहरु.

प्रत्ययित प्रत्ययित (वि०) 1. आप्त. 2. नंबिरुवबनु, नंबिके हॊंदिरुवबनु. प्रत्ययोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "तच्छ्रुत्वा व्यसृजद्राजा सोऽथ प्रत्ययितान् द्विजान्" कथास०।

प्रत्ययिन् प्रत्ययिन् (वि०) नंबिकेयुळ्ळबनु. प्रत्ययोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

प्रत्यर्थिन् प्रत्यर्थिन् (पुं०) 1. शत्रु, वैरि, हगे. प्रतिकूलम् अर्थयितुं शीलः—प्रति+अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "प्रत्यर्थिपार्थिवपयोनिधिमाथमन्थपृथ्वीधरः पृथुरयं मधुराधिनाथः" नैष० ११-१०३। 2. विरोधि, प्रतिपक्षि, एदुराळि. 3. (न्यायाङ्ग गळल्लि) प्रतिवादि, वादिय एदुराळि. "स धर्मस्थसखः शश्वत् अर्थिप्रत्यर्थिनां स्वयम्। ददर्श संशयच्छेद्यान् व्यवहारानतन्द्रितः" रघु० १७-३९।

प्रत्यर्पण प्रत्यर्पण (न०) हिंदक्के कॊडुवुदु, मस्तुविन यजमानंगे ऒप्पिसुवुदु. प्रति + ऋ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "धरायां तस्य संरम्भं सीताप्रत्यर्पणैषिणः" रघु० १५-८८।

प्रत्यर्पणीय प्रत्यर्पणीय (वि०) 1. हिंदक्के ऒप्पिसल्पडुव. 2. हिंदक्के ऒप्पिसबेकाद, –कॊडबेकाद. प्रति+ऋ (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –यितव्य**.

प्रत्यर्पयत् प्रत्यर्पयत् (वि०) हिंतिरुगिसुत्तिरुव, हिंदक्के ऒप्पिसुत्तिरुव. प्रति + ऋ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ति**.

प्रत्यर्पित प्रत्यर्पित (वि०) हिंदक्के कॊडल्पट्ट, हिंदक्के ऒप्पिसल्पट्ट. प्रति + ऋ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रत्यवमर्श प्रत्यवमर्श (पुं०) अनुसंधान, ध्यान, चिंतने. प्रति + अव + मृश (आमर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **–अवमर्शनम् –अवमर्शनम्**.

प्रत्यवर प्रत्यवर (वि०) बहळ निकृष्टवाद. प्रतिरूपोऽवरः। "प्रतिग्रहाद्याजनाद्वा तथैवाध्यापनादपि। प्रतिग्रहः प्रत्यवरः प्रेत्य विप्रस्य गर्हितः" मनु० १०-१०९। "मत्तः प्रत्यवरः कश्चित् नास्ति सुग्रीवसन्निधौ" रामा०।

प्रत्यवरोध प्रत्यवरोध (पुं०) तडेयुवुदु, विघ्न वुंटुमाडुवुदु. प्रति + अव + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८) "ल्युट्" (३-३-११५)। **–अवरोधनम् –अवरोधनम्**.

प्रत्यवसन प्रत्यवसन (न०) भोजन. "अभ्यवहारः प्रत्यवसनं भोजनं जग्धिः" हला०।

प्रत्यवसान प्रत्यवसान (न०) भोजन, ऊट. प्रति+अव+षो (अन्तकर्मणि) "ल्युट्" (३-३-११५)। "जग्धिः प्रत्यवसानं च भक्षणं भोजनाशने" वैद्यकरत्नमाला।

प्रत्यवसित प्रत्यवसित (वि०) भक्षिसल्पट्ट, तिन्नल्पट्ट. प्रति+अव+षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रत्यवस्यत् प्रत्यवस्यत् (वि०) ऊटमाडुत्तिरुव, भक्षिसुत्तिरुव. प्रति+अव+षो (अन्तकर्मणि) "शतृ" (३-२-१२४)। "अभीलानि प्राणिनः प्रत्यवस्यन् कालो

नूनं व्याददावाननानि" माघ० १८-७८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–अवस्यन्ती** –अवस्यन्ती।

प्रत्यवस्कन्द प्रत्यवस्कन्द (पुं०) (न्यायाङ्ग व्यवहारदल्लि) नाल्कु विध उत्तरगळल्लिन्दं विध उत्तर.

प्रत्यवस्था प्रत्यवस्था (स्त्री०) प्रतिपक्षवागि निल्लुविके. विरुद्ध पक्षवागिरुविके. प्रति + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अन्" (३-३-१०६)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–अवस्थानम्** –अवस्थानम्. साधर्म्य मत्तु वैधर्म्यगळिन्द पक्ष प्रतिपक्षगळु एर्पडुवुवु. "साधर्म्यवैधर्म्याभ्यां प्रत्यवस्थानम्"।

प्रत्यवस्थातृ प्रत्यवस्थातृ (वि०) शत्रु, प्रतिपक्षि. प्रति+अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। प्रतिपक्षियागि निल्लुवुदरिन्द शत्रुविगे ई हेसरु.

प्रत्यवहार प्रत्यवहार (पुं०) 1. संहार, जगत्तिन नाश, प्रळय. प्रति + अव + हृ (हरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "मान्यः स मे स्थावरजङ्गमानां सर्गस्थितिप्रत्यवहारहेतुः" रघु० २-४४। 2. (सैन्यवन्नु) हिन्दके तेगेदुकोळ्ळुवुदु, (युद्ध दिन्द) हिन्दके बरमाडिकोळ्ळुवुदु. "ततः प्रत्यवहारोऽभूत्सैन्यानां राघवाज्ञया" भा० वन० २८५-४१।

प्रत्यवाय प्रत्यवाय (पुं०) 1. पाप, दुरित. प्रत्यवयते — प्रति + अव + अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)। "क्षयं केचिदुपात्तस्य दुरितस्य प्रचक्षते। अनुत्पत्तिं तथाचान्ये प्रत्यवायस्य मन्वते" जाबालिः। 2. दुराचार, विपरीतवाद आचार, विरुद्धवाद आचार, शास्त्र विरुद्धवाद नडवळिके. "उत्तमानुत्तमान् गच्छन् हीनान् हीनांश्च वर्जयन्। ब्राह्मणः श्रेष्ठतामेति प्रत्यवायेन शूद्रताम्" मनु० ४-२४५। 3. विहितवादुदन्नु आचरिसदिरुवुदरिन्द उण्टाद दोष. "यावदहंकरणं किल साधोः प्रत्यवायधृतये न गुणाय" नैष० ५-९।

प्रत्यवेक्षण प्रत्यवेक्षण (न०) 1. पूर्वापर विषयुगळ पर्यालोचने, विषयवन्नु एच्चरदिन्द योचिसुवुदु. प्रति+ अव + ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. माडिद मत्तु माडबेकाद कार्यगळ चिंतने. भावे "अः" (३-३-१०३)। **–अवेक्षा** –अवेक्षा. 3. चेन्नागि नोडुविके. 4. हिंतिरुगि नोडुवुदु. "प्रत्यवेक्षणपदं प्रतीहि माम्" याद० १७-११७।

प्रत्यवेक्षित प्रत्यवेक्षित (वि०) 1. चेन्नागि परिशीलिसल्पट्ट, जागरूकतेयिन्द योचिसि नोडल्पट्ट. प्रति + अव + ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. चेन्नागि नोडल्पट्ट. "महाराज, प्रत्यवेक्षिताः प्रमदवनभूमयः" शाकु० ६।

प्रत्यवेक्ष्य प्रत्यवेक्ष्य (वि०) 1. योचिसि विचार माडल्पडुव, जागरूकतेयिन्द विमर्शिसल्पडुव. प्रति + अव + ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "भव्यमुख्या समारम्भाः प्रत्यवेक्ष्या निरत्ययाः" रघु० १७-५३। 2. चेन्नागि नोडल्पडुव.

प्रत्यश्मन् प्रत्यश्मन् (पुं०) कॆंपु सण्णकल्लु, ऒंदु गैरिक धातु. प्रतिरूपः अश्मा। "प्रत्यश्मा गिरिमृत्" त्रिकाण्ड०।

प्रत्यहम् प्रत्यहम् (अव्य०) प्रतिदिनवू, नित्यवू. अहन्यहनि — अव्ययी०। "गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी" कुमा० १-६०।

प्रत्याकार प्रत्याकार (पुं०) खड्गकोश, कत्तियऒरे. प्रतिरूपः खड्गसदृशः आकारोऽस्य।

प्रत्याख्यात प्रत्याख्यात (वि०) 1. तिरस्करिसल्पट्ट, निराकरिसल्पट्ट. प्रति + आ + ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. तळ्ळिहाकल्पट्ट.

प्रत्याख्यान प्रत्याख्यान (न०) 1. तिरस्कार, निराकरण. प्रति + आ + ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रत्याख्यानपराङ्मुखः प्रियतमो गन्तुं प्रवृत्तोऽधुना" अमरु० ८७। 2. तळ्ळिहाकॊवुदु.

प्रत्यागत प्रत्यागत (वि०) हिंतिरुगि बंद, हिंदक्के बंद. प्रति+आ+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रत्यागतं त्वास्मि कृतार्थमेव स्तनोपपीडं परिरब्धुकामा" किरा० ३-५४।

प्रत्यागति प्रत्यागति (स्त्री०) हिंदक्के बरुवुदु, हिंतिरुगि बरुवुदु. प्रति + आ + गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रत्यागम प्रत्यागम (पुं०) हिंदक्के बरुवुदु, हिंतिरुगि बरुवुदु. प्रति + आ + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **–आगमनम्** –आगमनम्.

प्रत्यादान प्रत्यादान (न०) हिंदकै तेगेदुकोळ्ळुवुदु. प्रति+आ+डुदाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रत्यादिष्ट प्रत्यादिष्ट (वि०) 1. तिरस्करिसल्पट्ट, निराकरिसल्पट्ट. प्रति + आ + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रत्यादिष्टविशेषमण्डनविधिर्वामप्रकोष्ठार्पितम्" शाकु० ६-६। 2. हिंदकै तळ्ळल्पट्ट, हिंदकै दूडल्पट्ट, अवमानगॊळिसल्पट्ट. "रक्षागृहगता दीपाः प्रत्यादिष्टा इवाभवन्" रघु० १०-६८।

प्रत्यादेश प्रत्यादेश (पुं०) 1. तिरस्कार, निराकरण. प्रति+आ+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रत्यादेशादपि च मधुनो विस्मृतभ्रूविलासम्" मेघ० २:३२। 2. अवमान, अवज्ञे. "सुकुमारं प्रहरणं महेन्द्रस्य, प्रत्यादेशो रूपगर्वितायाः श्रीगौर्याः अलंकारः सर्गस्य" विक्र० १।

प्रत्याधान प्रत्याधान (न०) पुनराधान, द्वितीय विवाहवाद नंतर माडुव अग्निसंधान. प्रति + आ + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रत्यानयन प्रत्यानयन (न०) हिंदकै तरुवुदु. प्रति + आ + णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रत्यापत्ति प्रत्यापत्ति (स्त्री०) 1. पुनः बरुवुदु, हिंतिरुगि बरुवुदु. प्रति+आ+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. वैराग्य, प्रपंचव्यवहारदल्लि प्रीतियन्नु तॊरेदुबिडुविके.

प्रत्याम्नात प्रत्याम्नात (वि०) प्रतिनिधियागि गॊत्तु माडल्पट्ट, बदलागि हेळल्पट्ट. प्रति + आ + म्ना (अभ्यासे) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रत्याम्नाय प्रत्याम्नाय (पुं०) प्रतियागि विधिसल्पडुव वस्तु. मुख्यवागि विधिसल्पट्ट वस्तुवु दुर्लभवागिद्दु अदक्कॆ प्रतियागि विहितवाद वस्तु. प्रति+आ+म्ना (अभ्यासे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "युक्" (७-३-३३)।

प्रत्यायक प्रत्यायक (वि०) 1. विश्वासवुंटु माडुव, नंबिकॆयुंटुमाडुव. प्रति+आ+इण् (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. बॊंधिसुव, तिळिसुव.

प्रत्यायन प्रत्यायन (न०) 1. विश्वासवुंटुमाडुवुदु, नंबिकॆ हुट्टिसुवुदु. प्रति + आ + इण् (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. बॊंधिसुवुदु, तिळिसुवुदु.

प्रत्यायित प्रत्यायित (वि०) नंबिकॆयुंटुमाडल्पट्ट. प्रति + आ + इण् (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रदर्शिताप्तभ्रमणेन नूनं प्रत्यायितां मन्दरनर्तकेन" याद० १८-९९।

प्रत्यालीढ प्रत्यालीढ (वि०) 1. बिल्लुगारनु युद्धक्कागि बाणवन्नु हूडि हॊंबु हाकि आयवरितु निल्लुवुदु. प्रति +आ + लिह (आस्वादने) "क्तः" (३-३-११४)। (1) प्रत्यालीढ (2) आलीढ (3) समपद (4) विशाख मत्तु (5) मंडलगळिंदु बिल्लुगारन पादविन्यासवु ऐदु बगॆ. "स्यात् प्रत्यालीढमालीढं समं पादं तथापरम्। वैशाखं मण्डलं चेति धन्विनां स्थानपञ्चकम्"। 2. आस्वादिसल्पट्ट, रुचिनोडल्पट्ट.

प्रत्यावर्तन प्रत्यावर्तन (न०) हिंतिरुगुवुदु, हिंदक्कॆ बरुवुदु. प्रति + आ + वृतु (वर्तने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रत्यावृत्त प्रत्यावृत्त (वि०) 1. हिंतिरुगिद, हिम्मॆट्टिद. प्रति+आ+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रत्यावृत्तं भङ्गभाजि स्वसैन्ये तुल्यं मुक्तैराकिरन्ति स्म कश्चित्" माघ० १८-५५। 2. मत्तॆ बंद, मत्तॆ संभविसिद. "प्रत्यावृत्तमहोत्सवेन मुदितां प्राप्तः पुरीं द्वारकाम्" याद० २३-६२।

प्रत्याशा प्रत्याशा (स्त्री०) 1. इष्टवाद वस्तुविन निरीक्षणॆ, उत्साहदिंद एदुरु नोडुवुदु, नंबिकॆयिंद कूडिद हार्दिक. प्रति किञ्चिद्वस्तु प्रति आशा— प्रति + आ + अशू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "न यत्र प्रत्याशामनुपतति नो वा रहयति प्रतिक्षिप्तं चेतः प्रविशति च मोहान्धतमसम्" मालती० १-८। 2. आसॆ, अभिलाषॆ, तृष्णॆ. "प्रत्याशाभिर्मेदसो दारितानि" माघ० १८-७८।

प्रत्याश्वस्त प्रत्याश्वस्त (वि०) 1. समाधानगॊंड. प्रति + आ + श्वस (प्राणने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. मत्तॆ उसिराडिकॊंड. "प्रत्याश्वस्तां सममभिनवैर्जालकैर्मालतीनाम्" मेघ० २-३५।

प्रत्याश्वास प्रत्याश्वास (पुं०) समाधानಗೊಳ್ಳುವುದು, ಉಸಿರಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. प्रति + आ + श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रत्याश्वासन प्रत्याश्वासन (न०) समाधान ಪಡಿಸುವುದು, ಸಂತಯಿಸುವುದು. प्रति + आ + श्वस (प्राणने) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रत्याश्वासित प्रत्याश्वासित (वि०) समाधानಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂತಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+आ+श्वस (प्राणने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रत्यासत्ति प्रत्यासत्ति (स्त्री०) 1. (काल ಮತ್ತು ದೇಶಗಳ) सामीप्य, समीपसंबंध. 2. सादृश्य, समानते, साम्य. प्रति + आ + षद्ल् (विशरणादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रत्यासन्न प्रत्यासन्न (वि०) 1. समीपದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. प्रति + आ + षद्ल् (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. संपर्क ಹೊಂದಿರುವ, समीप संबंधವುಳ್ಳ. 3. सन्निहितವಾಗಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. "प्रत्यासन्ने दन्तिनि प्रातिपक्षे यन्त्रा नागः प्रास्तवक्त्रच्छदोऽपि" माघ० १८-२८।

प्रत्यासर प्रत्यासर (पुं०) 1. ಸೇನೆಯ ಹಿಂಭಾಗ. प्रति+आ+सृ (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। "घञ्" (३-३-१२१)। **–आसारः** –आसारः. 2. ಸೇನೆಯ ವ್ಯೂಹ ರಚನೆ.

प्रत्याहत प्रत्याहत (वि०) ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಕ್ತಿ ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+आ+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रत्याहतास्त्रो गिरिशप्रभावात् आत्मन्यवज्ञां शिथिलीचकार" रघु० २-४१।

प्रत्याहरण प्रत्याहरण (न०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತರುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವುದು. प्रति + आ + हृ (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು.

प्रत्याहार प्रत्याहार (पुं०) 1. ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯಗಳಿಂದ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. प्रति+आ+हृ (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। ಇದು ಅಷ್ಟವಿಧ ಯೋಗಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) यमः (2) नियमः (3) आसनम् (4) प्राणायामः (5) प्रत्याहारः (6) धारणा (7) ध्यानम् ಮತ್ತು (8) समाधिः ಇವು ಯೋಗದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳು. "यमनियमासनप्राणायाम-प्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयोऽष्टावङ्गानि" पा० यो० सू० २-२९। "शब्दादिष्वनुरक्तानि निगृह्याक्षाणि योगवित्। कुर्याच्चित्तान्तकारीणि प्रत्याहारपरायणः" विष्णुपु०। 2. (व्याकरण शास्त्रದಲ್ಲಿ) चतुर्दश (ಹದಿನಾಲ್ಕು) माहेश्वरसूत्रगಳ ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೂ ಅವೆರಡರ ಮಧ್ಯದ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಹೇಳುವ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರವೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆ. "आदिरन्त्येन सहेता" पा० सू० १-१-७१। "अन्त्येन इता सहितः आदिः मध्यगानां स्वस्य च संज्ञा स्यात्" सि० कौ०। अइउण् ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ अकार ಮತ್ತು ण् ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರವು अण्। ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣವಾದ अकार ಮತ್ತು ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ण् ವರ್ಣಗಳ ಮಧ್ಯದ ವರ್ಣಗಳಾದ इ उ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಆದಿವರ್ಣವಾದ अकारಕ್ಕೂ ಗ್ರಹಣ. ಈ ರೀತಿ अच् इक् एङ् ऐच् यण् यर् लण् अल् ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಜ್ಞೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುವು. ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಗ್ರಹಣವಿಲ್ಲ. "प्रत्याहारेष्वितां न ग्रहणम्" सि० कौ०। अच् ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ವರ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ अल् ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ವರ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಗ್ರಹಣ. ಈ ಸೌಲಭ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುವುದು.

प्रत्याहृत प्रत्याहृत (वि०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रत्याहृतैः पत्रलताङ्कुराद्यैः" याद० १८-८७।

प्रत्युक्त प्रत्युक्त (वि०) 1. ಉತ್ತರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. प्रति+वच (परिभाषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬದಲು ಹೇಳಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಉತ್ತರ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रत्युक्ति प्रत्युक्ति (स्त्री०) ಬದಲು ವಚನ, ಉತ್ತರ. प्रति + वच (परिभाषणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रत्युज्जीवन प्रत्युज्जीवन (न०) ಪುನಃ ಜೀವಿಸುವುದು, ಕಷ್ಟ ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದು ಬಾಳುವುದು. प्रति+उद्+जीव (प्राणधारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रत्युज्जीवित प्रत्युज्जीवित (वि०) ಬದುಕಿನ ಕಷ್ಟ ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಹಿಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಿರುವ.

प्रत्युत प्रत्युत (अव्य०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಬದಲಾಗಿ, ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಮಾತಿಗೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ. प्रति उत। "अनुकम्पाद्यतिशयो यदि कश्चित् विवक्ष्यते। न दोषः पुनरुक्तोऽपि प्रत्युतेयमलंक्रिया" काव्या० ३-१३७। 2. ವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದ, ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ. "मधुरैरपि भूयसा स मेघ्यैः प्रथमं प्रत्युत वारिभिर्ददीपे" माघ० २०-७१।

प्रत्युत्क्रम प्रत्युत्क्रम (पुं) 1. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ, ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಸನ್ನಾಹ. प्रति + उत् + क्रम् (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮುಖ್ಯಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಪ್ರಾರಂಭದ ಕಾರ್ಯ, ಪ್ರಧಾನವಾದ ಫಲಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಕಾರ್ಯಾರಂಭ. "क्तिन्" (३-३-९४)। **प्रत्युत्क्रान्तिः प्रत्युत्क्रान्तिः।** "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्रमणम् –क्रमणम्.**

प्रत्युत्तर प्रत्युत्तर (न०) ವಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಉತ್ತರ. प्रतिरूपमुत्तरम्।

प्रत्युत्थान प्रत्युत्थान (न०) 1. ಬಂದವನಿಗೆ ಗೌರವ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಆಸನದಿಂದ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವುದು. प्रति + उद् + स्था (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्थानासनादिभिः" भाग० १०-६१। 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು. 3. ಎದುರುಗೊಂಡು ಏಳುವುದು.

प्रत्युत्थित प्रत्युत्थित (वि०) 1. ಎದುರುಗೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದುನಿಂತಿರುವ. 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಅಣಿಮಾಡಿರುವ. 3. ಹಿರಿಯರು ಬಂದಾಗ ಮರ್ಯಾದೆಗಾಗಿ ಆಸನದಿಂದ ಎದ್ದು ನಿಂತಿರುವ. प्रति+उद्+स्था (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रत्युत्पन्न प्रत्युत्पन्न (वि०) 1. ತತ್ಕ್ಷಣ ಉದ್ಭವಿಸಿದ, ಕೂಡಲೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಒಡನೆಯೇ ಸಿದ್ಧವಾದ. प्रति + उत् + पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪುನಃ ಹುಟ್ಟಿದ, ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟಿಬಂದ.

प्रत्युत्पन्नमति प्रत्युत्पन्नमति (वि०) 1. ಚುರುಕಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಪ್ರತಿಭಾವಂತ. प्रत्युत्पन्ना मतिर्यस्य। (स्त्री०) 2, ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಬುದ್ಧಿ. "प्रत्युत्पन्नमतिर्धीमान् व्यवसायी विशारदः। सत्यधर्मपरो यश्च स भिषक्पाद उच्यते" सुश्रुत० सूत्र०।

प्रत्युदाहरण प्रत्युदाहरण (न०) ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಉದಾಹರಣೆ. "अन्तर्वत्पतिवतोर्नुक्" (४-१-३२) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅನ್ತರ್ವತ್ನೀ ಮತ್ತು ಪತಿವತ್ನೀ ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ನುಕ್ ಆಗಮ ಮತ್ತು ವತ್ವ ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಪದಗಳು ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೆಗಳು. अन्तरस्यां शालायां घटः ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾತ್ರವೇ ಹೊರತು ಮತುಪ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. पतिमती पृथिवी ಎಂಬಲ್ಲಿ ವತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವು ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೆಗಳು.

प्रत्युद्गत प्रत्युद्गत (वि०) 1. ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಎದ್ದು ಎದುರುಗೊಂಡ, ಗೌರವದೊಡನೆ ಎದುರಿಗೆ ಬಂದ. प्रति + उद् + गम्लृ (गतौ) कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "प्रत्युद्गतप्रियसखीजनदत्तहस्तां सत्यां त्रयीमयरथादवतारयिष्यन्" याद० १८-१३१। 2. ಎದುರಿಗೆ ಎದ್ದು ಬಂದ.

प्रत्युद्गति प्रत्युद्गति (स्त्री०) 1. ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಎದ್ದು ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದು, ಹಿರಿಯರನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಕಾಣಲು ಆಸನದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಹೋಗುವುದು. प्रति + उद् + गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रत्युद्गम प्रत्युद्गम (पुं०) 1. ಪ್ರತ್ಯುತ್ಥಾನ, ಹಿರಿಯರು ಬಂದಾಗ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಆಸನಬಿಟ್ಟು ಎದ್ದು ಎದುರಿಗೆ ಹೋಗುವುದು. प्रति+उद्+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಎದುರಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಹೋಗುವುದು. "एकत्रासनसंस्थितिः परिहृता प्रत्युद्गमाद्भुतः ताम्बूलानयनच्छलेन रभसाश्लेषोऽपि संविघ्नितः" सा०द० ३।

प्रत्युद्गमन प्रत्युद्गमन (न०) ಗಣ್ಯರು ಬಂದಾಗ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಎದ್ದು ಎದುರಿಗೆ ಹೋಗುವುದು. प्रति+उद्+गम्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "आर्य, प्रत्यासन्नो महाराजः। तत्प्रत्युद्गमनेन संभाव्यतामार्येण" प्रबोध० २।

प्रत्युद्गमनीय प्रत्युद्गमनीय (न०) 1. ಒಗೆದು ಶುದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಜೊತೆ ವಸ್ತ್ರ. प्रति + उद् + गम्लृ (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। (वि०) 2. ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಗೌರವದಿಂದ ಎದ್ದು ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನಾದ.

प्रत्युपकार प्रत्युपकार (पुं०) पडेद उपकारक्के प्रतियागि माडुव उपकार, मरुयुक्के. प्रतिरूपः उपकारः।

प्रत्युपदेश प्रत्युपदेश (पुं०) तानु कलिसिद विषयक्के प्रतियागि इन्नोब्बनिंद बेरे विषयवन्नु कलियुवुदु. "व्यनीयत प्रत्युपदेशलुब्धैरादित्सुभिर्नृपुरशिञ्जितानि" कुमा० १-३४।

प्रत्युरस प्रत्युरस (अव्य०) वक्षस्थलवल्लि. उरसि प्रति प्रत्युरसम् विभक्त्यर्थे अव्ययी०। समासान्तः "अच्" (५-४-८२)। "कृतमण्डलबन्धमुल्लसद्भ्रूः शिरसि प्रत्युरसम् विलम्बमानैः" माघ० २०-४८।

प्रत्युप्त प्रत्युप्त (वि०) 1. ओंदु वस्तुविनोळगे हाकुगिसल्पट्ट. प्रति + वप् (बीजसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. बित्तल्पट्ट, बीजावाप माडल्पट्ट. 3. चित्र बेळ्ळि मोदलादुवुगळल्लि सेरिसि कत्तल्पट्ट. "लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च प्रत्युप्तेव च वज्रलेपघटितेवान्तर्निखातेव च" मालती० ५-१०।

प्रत्युष प्रत्युष (पुं०) प्रभात, प्रातःकाल. प्रति+उष (दाहे) "कः" (३-१-१३६)।

प्रत्युषस् प्रत्युषस् (न०) प्रभात, प्रातःकाल. प्रति + उष (दाहे) "असिः" (उ० ४-२३३)।

प्रत्यूष प्रत्यूष (पुं०) 1. प्रभात, प्रातःकाल. प्रति+ऊष (रुजायाम्) "कः" (३-१-१३६)। "दीर्घीकुर्वन् पटु मदकलं कूजितं सारसानां प्रत्यूषेषु स्फुटितकमलामोदमैत्रीकषायः" मेघ० १-३१। 2. अप्पवसु गळल्लोब्ब वसु.

प्रत्यूषस् प्रत्यूषस् (न०) प्रभात, प्रातःकाल. प्रति + ऊष (रुजायाम्) "असिः" (उ० ४-२३३)। "प्रत्यूषस्यपराह्णे तु जीर्णेऽन्ने च प्रकुप्यति" सुश्रुत० सूत्र०।

प्रत्यूह प्रत्यूह (पुं०) अन्तराय, विघ्न. प्रति+ऊह (वितर्के) "घञ्" (३-३-१८)। "ह्रीप्रत्यूहप्रशमकुशलाः शीधवश्चक्रुरासाम्" माघ० ९-८७।

प्रत्येक प्रत्येक (अव्य०) 1. प्रत्येकवागि, प्रतियोब्बनन्नू, ओब्बोब्बनल्लियू, प्रतियोब्बनल्लियू, प्रतियोब्बनिगू. एकमेकं प्रति—अव्ययी०। "प्रत्येकं विनियुक्तात्मा कथं न ज्ञास्यसि प्रभो" कुमा० २-३१। (वि०) 2. बेरे बेरेयाद, पृथक्काद. "प्रत्येकोक्तिश्लाघनप्रीणिताभिः" याद० २४-८८।

प्रथम प्रथम (वि०) 1. मोदलनेयु. प्रथ (प्रख्याने) "अमच्" (उ० ५-६८)। "प्रथमा चरमा च देवतात्वम्" याद० १५-२१। "प्रणमन्ति सदा सुयोधनं प्रथमे मानभृतां न वृष्णयः" किरा० २-४४। 2. प्रधान, मुख्य. "एष वै प्रथमः कल्पः प्रदाने हव्यकव्ययोः" मनु० ३-१४७। 3. असदृश, अत्युत्तम. "राम इत्यभिरामेण वपुषा तस्य चोदितः। नामधेयं गुरुश्चक्रे जगत्प्रथममङ्गलम्" रघु० १०-६७। (व्याकरणदल्लि) (पुं०) 4. प्रथमपुरुष. भवति भवतः भवन्ति। (स्त्री०) —मा —मा. (अव्य०) 5. मोदलु, प्रारंभदल्लि. "प्रथमं कलाऽभवदथार्धमथो हिमदीधितिर्महदभूदुदितः" माघ० ९-२९। 6. मोदलु, हिंदे, पूर्वदल्लि. "प्रथमप्रबुद्धनदराजसुतावदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना" माघ० ९-३०। 7. मोदलु, एल्ल क्किंतलू मुंचे. "यात्रायै चोदयामास तं शक्तेः प्रथमं शरत्" रघु० ४-२४। 8. मोदलनेयदागि, होसदागि. 9. प्रथमावयवक्के.

प्रथमकल्प प्रथमकल्प (पुं०) मुख्यवाद कल्प, मोदलनेय पक्ष.

प्रथमज प्रथमज (वि०) 1. मोदलु हुट्टिद. प्रथमं जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। 2. मोदलनेय गर्भदल्लि हुट्टिदवनु.

प्रथममङ्गल प्रथममङ्गल (न०) उत्तमवाद मंगळ, असमानवाद मंगळ. "राम इत्यभिरामेण वपुषा तस्य चोदितः। नामधेयं गुरुश्चक्रे जगत्प्रथममङ्गलम्" रघु० १०-६७।

प्रथमवयस् प्रथमवयस् (न०) पूर्व वयस्सु; तारुण्य, प्राय.

प्रथमाश्रम प्रथमाश्रम (पुं०) नाल्कु आश्रमगळल्लि मोदलनेयदाद ब्रह्मचर्याश्रम. प्रथमः आश्रमः। "विवेश कश्चिज्जटिलस्तपोवनं शरीरबद्धः प्रथमाश्रमो यथा" कुमा० ५-३०।

प्रथयत् प्रथयत् (वि०) 1. प्रसिद्धपडिसुत्तिरुव. प्रथ (प्रख्याने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. तोर्पडिसुत्तिरुव, प्रदर्शिसुत्तिरुव. "प्रथयन्ननिवार्यवीर्यतां प्रजिघायेषुमघातुकं शिवः" किरा० १५-४८।

प्रथा ಪ್ರಥಾ (स्त्री०) ख्याति, प्रसिद्धि. प्रथ (प्रख्याने) भावे "अङ्" (३-३-१०४)। "शक्तिजनजनितनामपदां त्वमतः श्रियः पतिरिति प्रथामगाः" माघ० १५-२७।

प्रथित ಪ್ರಥಿತ (वि०) 1. प्रसिद्धिपडेद, हेसरन्नु गळिसिद, कीर्तियन्नु पडेद. प्रथ (प्रख्याने) "क्तः" (३-४-७२)। "अनुममार न मार कथं नु सा रति-रतिप्रथितापि पतिव्रता" नैष० ४-७९। (पुं०) 2. विष्णु, परमात्म. "अच्युतत्वेन लोकेऽस्मिन् प्रख्यातः प्रथितः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "अच्युतः प्रथितः प्राणः प्राणदो वासवानुजः" वि० स०।

प्रथिति ಪ್ರಥಿತಿ (स्त्री०) ख्याति, प्रसिद्धि. प्रथ (प्रख्याने) "क्तिः" (उ० ४-१८२)।

प्रथिमन् ಪ್ರಥಿಮನ್ (पुं०) वैशाल्य, विस्तारवागिरुवुदु, अगलवागिरुवुदु. पृथोर्भावः—वा "इमनिच्" (५-१-१२२)। पक्षे "अण्" (५-१-१३१)। **पार्थवम् ಪಾರ್ಥವಮ್**. "वंश्या गुणाः खल्वपि लोककान्ताः प्रारम्भसूक्ष्माः प्रथिमानमापुः" रघु० १८-४९।

प्रथिमिनी ಪ್ರಥಿಮಿನೀ (स्त्री०) विस्तारवाद (अगल वाद) शरीरवुळ्ळ हेंगसु. प्रथिमा अस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-१३७)।

प्रथिवी ಪ್ರಥಿವೀ (स्त्री०) पृथिवि, भूमि. पृथिवी—पृषो०।

प्रथिष्ठ ಪ್ರಥಿಷ್ಠ (वि०) हेच्चु विस्तारवागिरुव, हेच्चु अगलवागिरुव. एषाम् अतिशयेन पृथुः "इष्ठन्" (५-३-५५)। ऋकारस्य रेफः (६-४-१६१)।

प्रथीयस् ಪ್ರಥೀಯಸ್ (वि०) 1. दोड्डदाद, विस्तार वाद, अगलवाद. अनयोरतिशयेन पृथुः "ईयसुन्" (५-३-७७)। ऋकारस्य रेफः (६-४-१६१)। 2. हेच्चाद, अतिशयवाद. "प्रथीयसा सूक्ष्मनिरन्तरेण क्षौमाभिरामेण परागभूम्ना" याद० २०-२४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **प्रथीयसी ಪ್ರಥೀಯಸೀ**. "पुरः सुराणां पृतनां प्रथीयसीम्" कुमा० १५-४६।

प्रद ಪ್ರದ (वि०) (समासद कोनेयल्लि) दानमाडुववनु, कोडुववनु. प्रददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-१-१३६)। "यानशय्याप्रदो भार्यामैश्वर्य-मभयप्रदः" मनु० ४-२३२।

प्रदक्षिण ಪ್ರದಕ್ಷಿಣ (न०) 1. एडगडेयिंद बलगडेगे होगि देवरन्नु बळसि बरुवुदु, बलपार्श्ववु देवर कडेगे बरुवंते माडि देवरन्नु सुत्तिबरुवुदु. "प्रदक्षिणप्रक्रमणात् क्रुशानोरुदर्चिषः तन्मिथुनं चकाशे" कुमा० ७-७९। "एकं देव्यां रवौ सप्त त्रीणि कुर्याद्विनायके। चत्वारि केशवे कुर्यात् शिवे चार्ध-प्रदक्षिणम्"। (क्रि० वि०) 2. बलपार्श्वदिंद बळसि कोंडु, सुत्तिकोंडु. "प्रदक्षिणं व्यतीयाय शेषयित्वा महीधरम्" याद० २२-१२७।

प्रदत्त ಪ್ರದತ್ತ (वि०) कोडल्पट्ट, दानमाडल्पट्ट. प्रकर्षेण दत्तम्—प्र+डु दाञ् (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रदग्ध ಪ್ರದಗ್ಧ (वि०) दहिसल्पट्ट, चिन्नाभिसुडल्पट्ट. प्र + दह (भस्मीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रदर ಪ್ರದರ (पुं०) 1. शर, बाण. प्रदीर्यतेऽनेन—प्र+दृ (विदारणे) "अप्" (३-३-५६)। 2. बिटि, बिल, हळ्ळ, गर्त. "सीमानः प्रदरोदरेषु विरलस्वल्पांभसो यास्वयम्" उ० रा० २-१६। 3. स्त्रीयर ओंदु रोग, रक्त प्रदर, जननेंद्रियदिंद होरडुव रक्त स्राव. इदु (1) श्लैष्मिकः (2) पैत्तिकः (3) वातिकः मत्तु (4) त्रैदोषिकः एंदु नाल्कु विध. "तं श्लेष्मपित्तानिलसन्निपातैः चतुःप्रकारं प्रदरं वदन्ति"। 4. भंग, मुरियुवुदु. "प्रदरो रोगभेदे स्यात् विदारे शरभङ्गयोः" मेदि०।

प्रदर्शक ಪ್ರದರ್ಶಕ (पुं०) तोरिसुववनु. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रदर्शन ಪ್ರದರ್ಶನ (न०) 1. तोरिसुवुदु, प्रदर्शिसुवुदु, तोर्पडिसुवुदु. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. तोर्पडिसिकोळ्ळुवुदु, काणिसिकोळ्ळुवुदु.

प्रदर्शनीय ಪ್ರದರ್ಶನೀಯ (वि०) 1. तोरिसल्पडुव. 2. तोरिसबेकाद. 3. तोरिसलु अर्हवाद. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–दर्शयितव्यः –ದರ್ಶಯಿತವ್ಯಃ**.

प्रदर्शयत् ಪ್ರದರ್ಶಯತ್ (वि०) 1. तोरिसुत्तिरुव, तोर्पडिसुत्तिरुव. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–दर्शयन्ती –ದರ್ಶಯನ್ತೀ**. 2. स्पष्टपडिसुत्तिरुव. "प्रदर्शयन् ऋक्षपतेः पराक्रमम्" याद० १४-११।

प्रदर्शयमान ಪ್ರದರ್ಶಯಮಾನ (वि०) तोरिसुत्तिरुव. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रदर्शयितृ प्र॒दर्श॑यितृ (वि०) तोरिसुववनु. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रदर्शित प्र॒दर्शि॑त (वि०) 1. तोरिसल्पट्ट, तोर्पडिसल्पट्ट. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रदर्शितात्मभ्रमणेन नूनम् प्रत्यायितां मन्दरनर्तकेन" याद० १८-९९। 2. विवरिसि हेळल्पट्ट.

प्रदर्श्य प्र॒दर्श्य॑ (वि०) 1. तोरिसल्पडुव, प्रदर्शिसल्पडुव. प्र + दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 2. तोरिसि, तोर्पडिसि, प्रदर्शिसि.

प्रदर्श्यमान प्र॒दर्श्य॑मान (वि०) 1. तोरिसल्पडुत्तिरुव. 2. विवरिसि तिळिसल्पडुत्तिरुव.

प्रदल प्र॒द॑ल (पुं०) शर. बाण. प्रदलति — दल (विशरणे) "अच्" (३-१-१३४)।

प्रदव प्र॒द॑व (पुं०) 1. हेच्चु ताप. प्र + टुदु (उपतापे) "अप्" (३-३-५६)। (वि०) 2. हेच्चु तापवुंटु माडुव. प्रकर्षेण दुनोति — प्र + दु दु (उपतापे) "अच्" (३-१-१३४)।

प्रदा प्र॒दा॑ (स्त्री०) चेन्नागि दानमाडुवुदु. प्र+डु दाञ् (दाने) भावे "अङ्" (३-३-१०४)।

प्रदातव्य प्र॒दा॑तव्य (वि०) 1. दानमाडल्पडुव. 2. दानमाडबेकाद. 3. दानमाडलु अर्हवाद. प्र + डु दाञ् (दाने) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)।

प्रदातृ प्र॒दा॑तृ (वि०) 1. दानमाडुवनु, उदारवागि कॊडुवनु. प्र + डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. कॊडुवनु, नीडुवनु. स्त्रियां ङीप् (४-१-५)। **-दात्री** -दा॑त्री.

प्रदान प्र॒दा॑न (न०) 1. चेन्नागि दानमाडुवुदु. प्र + डु दाञ् (दाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधिः प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं चाप्युपकृतेः" भर्तृ० १-५७। 2. कॊडुवुदु, नीडुवुदु. "यद्गोग्रासप्रदानव्रतसुकृनमविश्रान्त-मुज्जृम्भते स्म" नैष० २-१०५।

प्रदाय प्र॒दा॑य (पुं०) दान, कॊडुगे. प्र + डु दाञ् (दाने) "घञ्" (३-३-१८)। "यक्" (७-३-३३)।

प्रदायक प्र॒दा॑यक (वि०) कॊडुववनु. प्र+डु दाञ् (दाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "युक्" (७-३-३३)।

प्रदायिन् प्र॒दा॑यिन् (वि०) दानमाडुववनु. प्रददाति—प्र+डु दाञ् (दाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "युक्" (७-३-३३)।

प्रदि प्र॒दि (वि०) 1. दान माडुववनु, उदारवागि कॊडुववनु. प्र+दाञ् (दाने) "किः" (३-३-९२)। 2. दानमाडल्पडुव वस्तु.

प्रदिक् प्र॒दिक् (स्त्री०) विदिक्कु, आग्नेय नैर्ऋत्य वायव्य मत्तु ईशान्य मूलॆ दिक्कुगळु. प्रगता दिग्भ्यः। "ततो विभ्रान्तमनसो जनाः क्षुद्भयपीडिताः। गृहाणि संपरित्यज्य बभ्रमुः प्रदिशो दिशः" भा० आदि०।

प्रदिग्ध प्र॒दिग्ध (वि०) लेपन माडल्पट्ट. बळियल्पट्ट. प्र + दिह (उपचये) "क्तः" (३-२-१०२)। "अव्यक्तरेखामिव चन्द्रलेखां पांसुप्रदिग्धामिव हेमरेखाम्" रामा०।

प्रदित्सत् प्र॒दित्स॑त् (वि०) कॊडलु अपेक्षिसुत्तिरुव. प्र + डु दाञ् (दाने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रदित्सा प्र॒दित्सा॑ (स्त्री०) कॊडलु अपेक्षॆ, दान माडलु इच्छॆ. प्रदातुमिच्छा—प्र+डु दाञ् (दाने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रदित्सु प्र॒दित्सु॑ (वि०) कॊडलु इच्छिसुव, दान माडलु इच्छिसुव. प्रदातुमिच्छुः — प्र + डु दाञ् (दाने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "भवत्यवज्ञा च भवत्यनुत्तरादतः प्रदित्सुः प्रतिवाचमस्मि ते" नैष० ९-२५।

प्रदिष्ट प्र॒दिष्ट (वि०) 1. निर्देश माडल्पट्ट, गॊत्तु माडल्पट्ट. प्र+दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। "तस्यालमेषा क्षुधितस्य तृप्त्यै प्रदिष्टकाला परमेश्वरेण" रघु० २-४०। 2. तोरिसल्पट्ट. 3. आज्ञॆमाडल्पट्ट. 4. कॊडल्पट्ट. "अभ्यर्च्य पूर्वविभवादधिकैः प्रदिष्टैः" याद० २२-२४२।

प्रदीप प्र॒दीप (पुं०) 1. दीप, दीविगॆ, सॊडरु. प्रदीपयति — प्र + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "अच्" "भवन्ति यत्रौषधयो रजन्यामतैलपूराः सुरतप्रदीपाः" कुमा० १-१०। "प्रदीपः स्नेहमादत्ते दशयाभ्यन्तरस्थया" माघ० २-५५। 2. बॆळगुव वस्तु, प्रकाशपडिसुव वस्तु.

प्रदीपक प्र॒दीप॑क (वि०) 1. बॆळगुव, बॆळकु कॊडुव, प्रकाशपडिसुव. प्र + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "कः" (३-२-१०२)। 2. सण्णदीप, कैदीप.

प्रदीपन प्रदीपन (न०) 1. बेळगुवुदु, प्रकाश पडिसुवुदु. प्र + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. प्रकाशिसुवुदु, उरियुवुदु. (पुं०) 3. ऒंदु विष. "महादाहकरः पूर्वैः कथितः स प्रदीपनः"। (वि०) 4. बेळगुव, प्रकाशपडिसुव. कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रदीपित प्रदीपित (वि०) 1. प्रकाशपडिसल्पट्ट. प्र + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. उरियिसल्पट्ट, उरियुवंते माडल्पट्ट. "तं प्रदीपितलाङ्गूलम्" रामा०।

प्रदीप्त प्रदीप्त (वि०) 1. उरियुव, ज्वलिसुव. प्र + दीपी (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "दयाघनः संयति दैत्यहन्ता प्रदीप्तमस्त्रं प्रतिसंजहार" याद० २०-७४। 2. प्रकाशिसुव, हॊळेयुव. "प्रदीप्तरत्नशिरसं प्रालेयपरिपाण्डुरम्" याद० २२-१२७।

प्रदीप्ति प्रदीप्ति (स्त्री०) प्रकाश, बॆळकु. प्र + दीपी (दीप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रदुष्ट प्रदुष्ट (वि०) 1. दुरुळ, नीच. प्र + दुष (वैकृत्ये) "क्तः" (३-४-७२)। 2. कॆट्टिरुव, अशुद्ध वागिरुव, मलिनवाद. 3. नियमक्कॆ विरुद्धवाद.

प्रदूषित प्रदूषित (वि०) कॆडिसल्पट्ट. प्र + दुष (वैकृत्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रदेश प्रदेश (पुं०) 1. स्थान, जागा. 2. देश, नाडु. प्र+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१२१)। "दिवं यदि प्रार्थयसे वृथा श्रमः पितुः प्रदेशस्तव देवभूमयः" कुमा० ५-४५।

प्रदेशन प्रदेशन (न०) 1. देवरु राजरु मॊदलादवरिगॆ अर्पिसुव उपहार, काणिकॆ. प्रदिश्यते— प्र + दिश (अतिसर्जने) "ल्युट्" (३-३-११३)। 2. सलहॆ, सूचनॆ.

प्रदेशनी प्रदेशनी (स्त्री०) तर्जनी बॆरळु, अंगुष्ठद पक्कद हॆदरिसुव बॆरळु. प्रदिश्यतेऽनया — प्र + दिश (अतिसर्जने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

प्रदेशिनी प्रदेशिनी (स्त्री०) तर्जनी बॆरळु, हॆदरिसुव बॆरळु. प्रदिशति — प्र + दिश (अतिसर्जने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। "अविभ्रमद्भ्रमदनलोल्मुकाकृति प्रदेशिनीं जगदिव दग्धुमाहुकिः" माघ० १७-९।

प्रदेष्टृ प्रदेष्टृ (पुं०) बॊक्कसद अधिकारि.

प्रदेह प्रदेह (पुं०) 1. लेपनमाडुवुदु, बळियुवुदु: प्र + दिह (उपचये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. गायक्कॆ मुलामु हच्चुवुदु.

प्रदोष प्रदोष (पुं०) 1. रात्रिय मॊदलनॆय भाग, अधिकवाद दोषदिंद कूडिद काल. प्रकृष्टो दोषः यस्मिन्। "वद प्रदोषे स्फुटचन्द्रतारका विभावरी यद्यरुणाय कल्पते" कुमा० ५-४४। "अस्तमानं समारभ्य सार्धाः सप्त च नाडिकाः। प्रदोष इति विख्यातस्त्वर्धयाममतः परम्"। 2. हॆच्चु दोष वुळ्ळवनु. "तमःस्वभावास्तेऽप्येनं प्रदोषमनुयायिनः" माघ० २-९८।

प्रदोषकाल प्रदोषकाल (पुं०) रात्रिय प्रारंभ काल, रात्रिय मॊदलनॆय भाग.

प्रदोषक प्रदोषक (वि०) सायंकाल प्रदोष वॆळॆयल्लि हुट्टिद. प्रदोषे जातः "वुन्" (४-३-२८)।

प्रदोह प्रदोह (पुं०) हसु ऎम्मॆ मॊदलादुवुगळ हालु करॆयुवुदु. प्र + दुह (प्रपूरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

प्रद्यु प्रद्यु (न०) पुण्य. प्रकृष्टा द्यौः स्वर्गो यस्मात्।

प्रद्युम्न प्रद्युम्न (पुं०) मन्मथ, कामदेव. प्रकृष्टं द्युम्नं बलमस्य। मन्मथन अवतार. रुक्मिणी श्रीकृष्णर पुत्र. [ईतनन्नु शंबरासुरनु मायॆयिंद बंदु अपहरिसि समुद्रदल्लि हाकिदनु. ऒंदु मीनु ई शिशुवन्नु नुंगितु. बॆस्तनु ई मीनन्नु हिडिदु तंदु अदरॊळगिद्द शिशुवन्नु शंबरासुरन राणि मायावतिगॆ ऒप्पिसिदनु. राणियु मगुविगॆ मायाविद्यॆगळन्नु कलिसि शंबरनन्नु कॊल्लिसि मगुवन्नु रुक्मिणिगॆ तंदु ऒप्पिसिदळु. नारदनिंद तन्न मगनॆंदु तिळिद रुक्मिणियु संतोषदिंद पुत्रनन्नु करॆदुकॊंडळु.] "हतावशिष्टा दनुजेन्द्रभृत्याः प्रद्युम्नविक्रान्तिभयान्निवृत्ताः" याद० २०-६८।

प्रद्योत प्रद्योत (पुं०) 1. रश्मि, किरण. प्रद्योतते — प्र+द्युत (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. बॆळगुवुदु, प्रकाशिसुवुदु, हॊळॆयुवुदु. 3. मागध देशद ऒब्ब दॊरॆ. "प्रद्योतस्य सुता वसन्तसमयस्त्वं प्रीतिं नाम्ना धृतिम्" रत्ना० १-१०।

प्रद्योतन प्र+द्युत (दीप्तौ) "युच्" (३-२-१४९)। "प्रद्योतनसमं पौराः प्रहृष्टाः प्रत्युपासत" याद० २२-२३६। (न०) 2. प्रकाश, दीप्ति. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. होळियुव, प्रकाशिसुव. कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। "देवः प्रभाप्रभुरिव स्मरशत्रुसूनुः प्रद्योतनः सुघनदुर्धरधामधामा" कुमा० १७-२३।

प्रद्रव प्रद्रव (पुं०) पलायन, ओटु, ओडिहोगु वुदु. प्रकृष्टो द्रवः।

प्रद्राव प्रद्राव (पुं०) 1. पलायन, तप्पिसिकोंडु ओडिहोगुवुदु. प्र+द्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-२७)। 2. वेगवागि होगुवुदु.

प्रद्राविन् प्रद्राविन् (वि०) ओडिहोगुव स्वभावद, पलायनद बुद्धियुळ्ळ. प्र+द्रु (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

प्रद्रुत प्रद्रुत (वि०) ओडिहोद, पलायन माडिद. प्र+द्रु (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "तुरङ्गमं प्रद्रुतमेकया दिशा" माघ० १२-२२।

प्रधन प्रधन (न०) 1. युद्ध, संग्राम. प्र+ध्रु धान् (धारणपोषणयोः) "क्युः" (उ० २-८१)। "प्रहितः प्रधनाय मानहमाकारयितुं महीभृता" माघ० १६-५२। 2. ओडेयुवुदु, सीळुवुदु. "प्रधनं धारणे रणं" मेदि०। (वि०) 3. दोड्ड ऐश्वर्यवंत, अतिशयवाद धनवुळ्ळवनु. प्रकृष्टं धनं यस्य।

प्रधमन प्रधमन (न०) 1. बायिंद ऊदि तुंबुवुदु. प्र+धम (ध्माने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. सीसनु बरगोळिसुव वस्तु.

प्रधर्ष प्रधर्ष (पुं०) 1. हिंसे, बाधे, तोंदरे. प्र+धृष (प्रसहने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. मेले बीळुवुदु, आक्रमण. 3. असहने. 4. गर्व, कोब्बु, सोक्कु.

प्रधर्षक प्रधर्षक (वि०) 1. हिंसिसुवनु, पीडिसुवनु, तोंदरे कोडुवनु. प्र+धृष (प्रसहने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. आक्रमण माडुवनु, मुत्तिगे हाकुवनु. 3. बलात्कारिसुवनु.

प्रधर्षण प्रधर्षण (न०) 1. तोंदरे कोडुवुदु, हिंसिसुवुदु. 2. आक्रमण माडुवुदु. 3. बलात्कारिसि व्यभिचार माडुवुदु. 4. मानभंग माडुवुदु. प्र+धृष (प्रसहने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. अवमानगोळिसुवुदु. (वि०) 6. तोंदरे कोडुवनु. 7. आक्रमण माडुवनु. 8. बलात्कारिसि व्यभिचार माडुवनु. 9. मानभंग माडुवनु. प्र+धृष (प्रसहने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रधर्षित प्रधर्षित (वि०) 1. तोंदरे पडिसल्पट्ट. 2. आक्रमण माडल्पट्ट. 3. अवमानगोळिसल्पट्ट. प्र+धृष (प्रसहने) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रधान प्रधान (पुंन०) 1. महामात्र, राजनिगे मुख्य सहायकनागिरुव मुख्य अधिकारि. प्रकर्षेण धीयते—प्र+डु धान् (धारणपोषणयोः) कर्मं० "ल्युट्" (३-३-११३)। (पुं०) 2. सेनापतिगळ अध्यक्ष. प्र+धान् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 3. मूलप्रकृति, सांख्यमतदल्लि सत्त्व रजस्सु मत्तु तमस्सु ई मूरु गुणगळुळ्ळ प्रकृति. प्रधत्ते सर्वमत्र—प्र+धान् "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. परमात्म. 5. बुद्धि, प्रज्ञे. (वि०) 6. प्रशस्तवाद, उत्तमवाद. 7. मुख्य. "शमप्रधानेषु तपोधनेषु गूढं हि दाहात्मकमस्ति तेज." शाकु० २-७। "रत्नैश्च पूजयेदेनं प्रधानपुरुषैः सह" मनु० ७-२०३। "उपसर्जनं प्रधानस्य धर्मतो नोपपद्यते। पिता प्रधानं प्रजने तस्माद्धर्मेण तं त्यजेत्" मनु० ९-१२१। "प्रधानं स्यान्महत्त्रे प्रकृतौ परमात्मनि। प्रज्ञायामपि च क्लीबमेकत्वे तूत्तमे सदा" मेदि०। "महामात्रः प्रधानः स्यात्" एंदु बोपालित वचनविरुवुदरिंद महामात्र एंब अर्थदल्लि पुंनपुंसकलिंग प्रयोगगळू उंटु.

प्रधानधातु प्रधानधातु (पुं०) शुक्रधातु, वीर्य.

प्रधानमन्त्रिन् प्रधानमंत्रिन् (पुं०) हिरिय मंत्रि, मुख्य सचिव, मोदल सचिव, राष्ट्रद प्रधान सचिव. प्रधानः मुख्यः मन्त्री। **प्रधानसचिवः** प्रधान सचिवः, **–अमात्यः –अनूचः**।

प्रधि प्रधि (पुं०) सेमि, चक्रधारे, रथद चक्रद अंचु. प्रधीयतेऽनेन—प्र+डु धान् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "चक्रे प्रधिरिवासक्तो नास्य शक्यं पलायितुम्" भा० उद्योग० ५१-५८। "प्रधिमण्डलोद्धतपरागघनवलयमध्यवर्तिनः" माघ० १५-७१।

प्रधी प्रधी (स्त्री०) 1. उत्तमवाद प्रज्ञे, श्रेष्ठवाद बुद्धि. प्रकृष्टा धीः। (वि०) 2. उत्तम बुद्धियुळ्ळवनु, बुद्धिवंत. प्रकृष्टा धीर्यस्य।

प्रधूपित ಪ್ರಧೂಪಿತ (वि०) 1. ಸಂತಾಪಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದುಃಖಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + धूप (सन्तापे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अविषह्यव्यसनप्रधूपिताम्" कुमा० ४-३०। 2. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಟ್ಟು ಬಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುವಾಸನೆ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. (स्त्री०) **–धूपिता –ಧೂಪಿತಾ**. 4. ಸೂರ್ಯನು ಚಲಿಸುವ ದಿಕ್ಕು. 5. ಕಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು, ಕ್ಲೇಶಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ಹೆಂಗಸು. "प्रधूपिता क्लेशितायां सूर्यगन्तव्यदिश्यपि" मेदि०।

प्रध्वंस ಪ್ರಧ್ವಂಸ (पुं०) 1. ನಾಶ, ಪ್ರಳಯ. प्र + ध्वंसु (अवस्रंसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रध्वंसमेति व्यथिताच्च तेजः" किरा० १७-१६। 2. ಸಾಂಖ್ಯ ಮತದಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಹೋದ ಅವಸ್ಥೆ.

प्रध्वंसित ಪ್ರಧ್ವಂಸಿತ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುಟ್ಟಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+ध्वंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रध्वंसितान्धतमसस्तत्रोदाहरणं रविः" माघ० २-३३।

प्रपञ्च ಪ್ರಪಂಚ (पुं०) 1. ವಿಪರ್ಯಾಸ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. प्र + पचि (व्यक्तीकरणे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ವಿಸ್ತಾರ, ಹರಡುವುದು, ಮುಂದೆ ಬೆಳೆಯುವುದು. पचि (विस्तारवचने) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "भरतज्ञकविप्रणीतकाव्यग्रथिताङ्का इव नाटकप्रपञ्चाः" माघ० २०-४४। 3. ಸಂಚಯ, ಕೂಡಿಡುವುದು, ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದು. 4. ಪ್ರತಾರಣ, ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. 5. ಸಂಸಾರ, ಸಂಸಾರವು ಭ್ರಾಂತಿರೂಪ ವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಭ್ರಾಂತಿ ಮೂಲಕವಾಯಿತು. 6. ವಿಶದ ಪಡಿಸುವುದು, ವಿವರಿಸುವುದು. "प्रपञ्चो विप्रलम्भने। विस्तारे सञ्चयेऽपि स्यात्" हेम०।

प्रपञ्चित ಪ್ರಪಂಚಿತ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + पचि (विस्तारवचने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶದಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रपतत् ಪ್ರಪತತ್ (वि०) ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. प्र+पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "नामूर्च्छत् कोपितो हन्तुमियेष प्रपतन्नपि" कुमा० १६-४४।

प्रपतन ಪ್ರಪತನ (न०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು. प्र+पत्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಶ್ಲೇಷ ಹೊಂದುವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದು ಚಲನವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ವಸ್ತು, ಎಲೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದು ಎಲೆಗಳು ಉದುರಿಬಿದ್ದರೂ ಚಲಿಸದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ವೃಕ್ಷ. "ध्रुवमपायेऽपादानम्" पा० सू० १-४-२४ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃಕ್ಷವು ಅಪಾದಾನ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. वृक्षात्पर्णं पतति ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರದಿಂದ ಬೀಳುವ ಎಲೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದ ವೃಕ್ಷವು ಅಪಾದಾನ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳದ್ದು, ಇದೇ ಧ್ರುವ. ಇದೇ ಪ್ರಪತನ ಪದದ ಅರ್ಥ. प्रपतत्यस्मात् —अपादाने "ल्युट्"। निपा० (३-४-७४)।

प्रपतित ಪ್ರಪತಿತ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉದುರಿದ.

प्रपत्ति ಪ್ರಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಶರಣಾಗತಿ, ಕಷ್ಟದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಮರ್ಥನಾದ ರಕ್ಷಕನೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು. प्र + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದು ಅವನ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಅನೇಕ ವಿಧ ಕ್ಲೇಶಪರಂಪರೆಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಈ ಕಷ್ಟದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಿ ಪಡೆಯಲು ಸರ್ವಶರಣ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರಪತ್ತಿಯು ಸುಲಭೋಪಾಯ.

ಸಂಸಾರಬಂಧನಹೇತುವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ತನಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರಣಾಗತನಾಗಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಪತ್ತಿ. ಭರನ್ಯಾಸ. "मामेकमेव शरणमात्मानं सर्वदेहिनाम्। याहि सर्वात्मभावेन यास्यसि ह्यकुतोभयम्"।

ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸಕಲ ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕ. ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಲ್ಲವೂ ಅವನ ಅಧೀನ. ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸೇರಿದುದು ಎಂದು ರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವನ್ನು ಅವನ ಚರಣಾರವಿಂದಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿ ಪುನರ್ಭವದ ಭೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರಬಹುದು. "अहं मद्रक्षणभरो मद्रक्षणफलं तथा। न मम श्रीपतेरेवेत्यात्मानं निक्षिपेद्बुधः॥ निःशङ्कः तत्त्वदृष्ट्या निरवधिकदयं प्राप्य संरक्षकं त्वां न्यस्य त्वत्पादपद्मे वरद निजभरं निर्भरो निर्भयोऽस्मि"॥

ಇಂತಹ ಜೀವನ ರಕ್ಷಣೆಯು ತನಗೇ ಸೇರಿದುದರಿಂದ ಅವನ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಗಣಿಸದೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಭೂತಗಳ ರಕ್ಷಣಾರೂಪವಾದ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ.

ಮಹಾತ್ಮನಾದ ವಿಭೀಷಣನು ತನ್ನ ಪತ್ನೀ ಪುತ್ರ ಮಿತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನನ್ನು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ "परित्यक्ता मया लङ्का मित्राणि च धनानि च। भवद्गतं च मे राज्यं जीवितं च

सुखानि च" ಎಂದು ಹೇಳಿ "सर्वलोकशरण्याय राघवाय महात्मने। निवेदयत मां क्षिप्रं विभीषणमुपस्थितम्" ಎಂದು ಯಾಚಿಸಿದನು.

ಆಗ ಸರ್ವಲೋಕಶರಣ್ಯನಾದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು "सकृदेव प्रपन्नाय तवास्मीति च याचते। अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद्व्रतं मम" ಎಂದು ಅಭಯವನ್ನು ನೀಡಿ ಶರಣಾಗತನಾದವನನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಕೈಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಸರ್ವಲೋಕರಕ್ಷಕತ್ವವನ್ನು ಘೋಷಿಸಿದನು.

ಜೀವನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಇರುವ ಶೇಷ ಶೇಷಿಭಾವ ಅಕಿಂಚನ್ಯ (ಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿಯೋಗ ರೂಪವಾದ ಸಾಧನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಅನನ್ಯ ಗತಿತ್ವ (ಸಮರ್ಥರಾದ ರಕ್ಷಕರಾರೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಈ ಮೂರೂ ಪ್ರಪತ್ತಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣಗಳು. "न धर्मनिष्ठोऽस्मि न चात्मवेदी न भक्तिमांस्त्वच्चरणारविन्दे। अकिञ्चनोऽनन्यगतिः शरण्य त्वत्पादमूलं शरणं प्रपद्ये" स्तो० र०। "मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रपद्ये" श्रुतिः।

ಪ್ರಪತ್ತಿಗೆ (1) आनुकूल्यस्य संकल्पः (ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪಿಸುವುದು). (2) प्रातिकूल्यस्य वर्जनम् (ಅವನಿಗೆ ಸಂಮತವಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗ). (3) महाविश्वासः (ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂಬ ಮಹಾವಿಶ್ವಾಸ, ನಂಬಿಕೆ). (4) कार्पण्यम् (ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಅಸಮರ್ಥರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬೇಡುವುದು). ಮತ್ತು (5) गोप्तृत्ववरणम् ("तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत" ಎಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪದೇಶದಂತೆ ಅವನಲ್ಲೇ ರಕ್ಷಕತ್ವವನ್ನು ಯಾಚಿಸುವುದು). ಈ ಐದೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಗಗಳು.

ಈ ಪ್ರಪತ್ತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಐಹಿಕವಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುವು. ಪ್ರಪತ್ತಿಗೆ ಜಾತಿ ಮತಗಳ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲರೂ ಅರ್ಹರು. "मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः। स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम्" गीता ९-३२।

ಪ್ರಪತ್ತಿಯಿಂದ ಭಗವನ್ಮಾಯಾರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧವು ಹೋಗಿ ಮೋಕ್ಷವು ಲಭಿಸುವುದು. "दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया। मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते" गीता ७-१४। ಇದರಿಂದ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಪುನರ್ಜನ್ಮವಿಲ್ಲ. "आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन। मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते" ಗೀತಾ ೮-೧೬। ಇಂತಹ ಪ್ರಪತ್ತಿಯು ಆಚಾರ್ಯರ ಮೂಲಕ ನಡೆಯುವುದು ಸರ್ವೋತ್ತಮ.

प्रपथ ಪ್ರಪಥ (पुं०) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗ, ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ. प्रकृष्टः पन्थाः "अः" (५-४-७४)। (वि०) 2. ಶಿಥಿಲವಾದ, ಸಡಿಲವಾದ.

प्रपद ಪ್ರಪದ (न०) ಪಾದದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಕಾಲಿನ ತುದಿ. प्रगतं पदम्।

प्रपदन ಪ್ರಪದನ (न०) "प्रपत्ति" ಪದದ ಅರ್ಥ. प्र+पद (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रपन्न ಪ್ರಪನ್ನ (वि०) 1. ಶರಣಾಗತಿ ಹೊಂದಿದವನು. प्रपद्यते स्म — प्र + पद (गतौ) "क्तः"(३-४-७२)। "यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्" गीता २-७। "सकृदेव प्रपन्नाय तवास्मीति च याचते। अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद्व्रतं मम" रामा०। 2. ಹೊಂದಿರುವ, ಸೇರಿರುವ. "तदा सहास्माभिरनुज्ञया गुरोरियं प्रपन्ना तपसे तपोवनम्" कुमा० ५-५९। 3. ಹೊಂದಿದ, ಪಡೆದ. "अपि प्रपन्नां प्रकृतिं विलोक्य" नैष० ९-१२१।

प्रपलायित ಪ್ರಪಲಾಯಿತ (वि०) ಓಡಿಹೋದ, ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದ.

प्रपा ಪ್ರಪಾ (स्त्री०) 1. ಯಜ್ಞಶಾಲೆ, ಯಾಗಶಾಲೆ. प्रपिबन्त्यस्याम्—प्र+पा (पाने) "अङ्" (३-३-१०६)। "विश्वामित्रं पुरस्कृत्य शतानन्दं च धार्मिकम्। प्रपामध्ये तु विधिवत् वेदिं कृत्वा महातपाः" रामा०। 2. ಪಾನೀಯಶಾಲೆ, ಅರವಟ್ಟಿಗೆ, ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ನೀರು ಪಾನಕ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗೃಹ.

प्रपाठक ಪ್ರಪಾಠಕ (पुं०) ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ. ಅಧ್ಯಾಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ ಉಲ್ಲಾಸ ಮೊದಲಾದುದು.

प्रपाणि ಪ್ರಪಾಣಿ (पुं०) ಹಸ್ತ, ಅಂಗೈ, ಪ್ರಾಣಿತಲ. प्रकृष्टः पाणिः।

प्रपात ಪ್ರಪಾತ (पुं०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು, ಧುಮುಕುವುದು. प्र + पत्लृ (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "मूर्ध्नि गङ्गाप्रपातेन धौतपादाम्भसा च वः" कुमा० ६-५७। 2. ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವ ಜಾಗ, ಕಮರಿ, ಬೆಟ್ಟದ ಕಡಿದಾದ ಮುಖ. प्रपतन्त्यस्मात् — प्र + पत्लृ "घञ्" (३-३-१९)। "मधु पश्यति मूढात्मा प्रपातं नैव पश्यति। करोति निन्दितं कर्म नरकं नैव पश्यति" देवीभा०। 3. ಪ್ರವಾಹವು ಮೇಲಿಂದ ಬೀಳುವ ಜಾಗ.

प्रपतन्त्यस्मिन्—अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "गङ्गा-प्रपातान्तविरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश" रघु० २-२६। 4. ಗಿರಿನದಿ, ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವ ನದಿ. 5. ತೀರ, ದಡ. 6. ಆಕ್ರಮಣ, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು, ಮುತ್ತಿಗೆ. 7. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಎಂಟು ವಿಧ ಹಾರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ. "सम्पातं च प्रपातं च महापातं निपातनम्। चक्रं तिर्यक् तथा चोर्ध्वमष्टमं लघुसंज्ञकम्। 8. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸುವುದು, ಒಂದು ಜಾಗದಿಂದ ಹೊರ ದೂಡುವುದು. "तत्तु नस्यं देयं वाताभिभूते शिरसि दन्तकेशश्मश्रुप्रपातदारुणकर्णशूलकर्णक्ष्वेड०" सुश्रुत० चिकित्सा० ४०-२२। 9. ಗರ್ತ, ಹಳ್ಳ. "प्रपातो निर्झरे भृगौ। अवटे पतने कच्छे" हेम०। प्र+पत्लृ+णिच् "घञ्" (३-३-१९)।

प्रपायिन् प्रपायिन् (वि०) 1. ಪಾನಮಾಡುವವನು, ಕುಡಿಯುವವನು. प्र+पा (पाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. प्र+पा (रक्षणे) "णिनिः"।

प्रपितामह प्रपितामह (पुं०) 1. ತಂದೆಯ ತಾತ, ತಾತನ ತಂದೆ, ಅಜ್ಜನ ತಂದೆ. प्रकर्षेण पितामहः। "पिता यस्य निवृत्तः स्यात् जीवेद्वापि पितामहः। पितुः स नाम संकीर्त्य कीर्तयेत्प्रपितामहम्" मनु० ३-२२१। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಪರಮಾತ್ಮ. "वायुर्यमोऽग्निः वरुणः शशाङ्कः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च" गीता ११-३९। 3. ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳ ತಂದೆಯಾದ ಪಿತಾಮಹ (ಚತುರ್ಮುಖ) ನ ತಂದೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "भूर्भुवः स्वस्तरुस्तारः स पिता प्रपितामहः" वि० स०।

प्रपितामही प्रपितामही (स्त्री०) ಪ್ರಪಿತಾಮಹನ ಪತ್ನಿ, ತಂದೆಯ ಅಜ್ಜಿ. ತಾತನ ತಾಯಿ. प्रपितामहस्य स्त्री—"ङीष्" (४-१-४१)। "स्वेन भर्त्रा सहश्राद्धं माता भुङ्क्ते स्वधामयम्। पितामही च स्वेनैव स्वेनैव प्रपितामही"।

प्रपित्सा प्रपित्सा (स्त्री०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹೊಂದಲು ಅಭಿಲಾಷೆ. प्र+पद (गतौ)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रपित्सु प्रपित्सु (वि०) 1. ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಪಡೆಯಲು ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ. प्र+पद (गतौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "प्रपित्सोः किं च ते मुक्ति निःस्पृहस्य कलेबरे" किरा० ११-१६। 2. ಬೀಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. "पयसि प्रपित्सुरपराम्बुनिधेः" माघ० ९-१।

प्रपुन्नाड प्रपुन्नाड (पुं०) ಚಕ್ರಮರ್ದವೃಕ್ಷ, ತಗಚಿಗಿಡ. पुमांसं नाडयति—नड (भ्रंशे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। प्रकृष्टः पुन्नाडः। डस्य लत्वम्। **प्रपुन्नालः प्रपुन्नालः**, **प्रपुन्नडः प्रपुन्नडः**, **प्रपुन्नाटः प्रपुन्नाटः** ಎಂಬ ರೂಪಗಳೂ ಉಂಟು.

प्रपूरिका प्रपूरिका (स्त्री०) ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. प्रपूर्यते कण्टकैः—प्र+पूर कर्म० "घञ्" (३-३-११)।

प्रपूरण प्रपूरण (न०) 1. ತುಂಬುವುದು. 2. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು. 3. ಸೇರಿಸುವುದು, ಆಳವಡಿಸುವುದು.

प्रपूरित प्रपूरित (वि०) 1. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ಭರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रपौण्डरीक प्रपौण्डरीक (न०) ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆ ಗೆಡ್ಡೆ.

प्रपौत्र प्रपौत्र (पुं०) ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗ, ಮಗನ ಮೊಮ್ಮಗ. प्रकर्षेण पौत्रः। (स्त्री०) **-पौत्री -पौत्री**. ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗಳು, ಮಗನ ಮೊಮ್ಮಗಳು.

प्रफुल्ल प्रफुल्ल (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. प्रफुल्लति—प्र+फुल्ल (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)। "प्रफुल्लतापिञ्छनिभैरभीषुभिः शुभैश्च सप्तच्छदपांसु पाण्डुभिः" माघ० १-२२। 2. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ, ಅಗಲವಾಗಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೆರೆದಿರುವ (ಕಣ್ಣು). "प्रफुल्ल-चक्षुःकुमुदः कुमार्या" कुमा० ७-७४।

प्रबद्ध प्रबद्ध (वि०) ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಭದ್ರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रबन्ध प्रबंध (पुं०) 1. ಗ್ರಂಥ, ಕೃತಿ. 2. ಕಾವ್ಯ ಮೊದಲಾದ ರಚನೆ. प्रबध्यते—प्र+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "भाससौमिल्लककविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य क्रियायां कथं बहुमानः" माल० १। 3. ಸಾತತ್ಯ, ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಎಡೆಬಿಡದಿರುವಿಕೆ. "अतिप्रबन्धप्रहितास्त्रवृष्टिभिः तमाश्रयं दुष्प्रसहस्य तेजसः" रघु० ३-५८। 4. ಕಟ್ಟು, ಗಂಟು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-बन्धनम् -बंधनम्**. "प्रबन्धनाय प्रजिघाय जिष्णुः" किरा० १६-३६।

प्रबन्धृ प्रबंधृ (वि०) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು, ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಾದಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು. प्र+बन्ध (बन्धने) "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रबन्धृता प्र,बंध्रुता (स्त्री०) ग्रंथವನ್ನು ರಚಿಸುವಿಕೆ, ಗ್ರಂಥನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವಿಕೆ. प्रबन्धुः भावः "तल्" (५-१-११९)। "तदत्र मद्भाषितसूत्रपद्धतौ प्रबन्धृतास्तु प्रतिबन्धृता न ते" नैष० ९-३७।

प्रबर्ह प्रबर्ह (वि०) ಉತ್ತಮವಾದ, ಮೇಲ್ಕಟ್ಟದ.

प्रबल प्रबल (पुं०) 1. ಪಲ್ಲವ, ಚಿಗುರು, ಕಿಸಲಯ. प्रकृष्टं बलति—बल (प्राणने धान्यावरोधने च) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿವಂತ. "प्रणाशनाय प्रबलस्य विद्विषः" रघु० ३-६०। 3. ಬಹಳ ಜೋರಾದ, ಅತಿ ವೇಗವಾದ. "कोटरमकालवृष्ट्या प्रबलपुरोवातया गमिते" माल० ४-२। 4. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "तत्सान्द्रसिन्दूरपरागरागे र्भ्रुवं प्रवालप्रबलारुणं तत्" नैष० ७-१००। (न०) 5. ಹೆಚ್ಚು ಬಲ, ಅಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿ. प्रकृष्टं बलम्।

प्रबाधक प्रबाधक (वि०) 1. ಪೀಡಿಸುವವನು, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವವನು. 2. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುವವನು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವವನು.

प्रबाधन प्रबाधन (न०) 1. ಪೀಡಿಸುವುದು, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವುದು. 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು.

प्रबाधमान प्रबाधमान (वि०) 1. ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + बाधृ (विलोडने) "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रबाधमानस्य जगन्ति धीमन्" भट्टि० १२-२। 2. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ.

प्रबाध्यमान प्रबाध्यमान (वि०) 1. ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + बाधृ (विलोडने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रबुद्ध प्रबुद्ध (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎದ್ದಿರುವ. प्र + बुध (अवगमने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "अभ्यक्तमिव स्नातः शुचिरशुचिमिव प्रबुद्ध इव सुप्तम्" शाकु० ५-११। 2. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿರುವ. "प्रबुद्धपुण्डरीकाक्षं बालातपनिभांशुकम्। दिवसं शारदमिव प्रारम्भसुखदर्शनम्" रघु० १०-९०। 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು.

प्रबुध्यमान प्रबुध्यमान (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. प्र+बुध (अवगमने) "शानच्" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಅರಿಯುತ್ತಿರುವ. "समीहितोदर्कमिदं द्वयोरिति प्रबुध्यमानो न निरोधमादधे" यादo १४-९।

प्रबोध प्रबोध (पुं०) 1. ಉತ್ತಮ ಜ್ಞಾನ, ಒಳ್ಳೆಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. प्र + बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। "सूतात्मजाः सवयसः प्रथितप्रबोधं प्राबोधयन्नुषसि वाग्भिरुदारवाचः" रघु० ५-६५। 2. ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು. "सा बाणवर्षिणं रामं योधयित्वा सुरद्विषाम्। अप्रबोधाय सुष्वाप गृध्रच्छाये वरूथिनी" रघु १२-५०। 3. ತಿಳಿಸುವುದು, ಬೋಧನೆ ಮಾಡುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-बोधनम्** **-बोधनम्**. 1. ವಾಸನೆಯಿಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವುದು. 2. ತಿಳಿಸುವುದು, ಬೋಧಿಸುವುದು.

प्रबोधक प्रबोधक (पुं०) ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವವನು.

प्रबोधयत् प्रबोधयत् (वि०) 1. ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+बुध (अवगमने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-बोधयन्ती** **-बोधयन्ती**. "शानच्" (३-२-१२४)। **-बोधयमानः** **-बोधयमानः**.

प्रबोधवत् प्रबोधवत् (वि०) 1. ಉತ್ತಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. प्रबोधोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ, ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ, ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ. "मुनिर्यथात्मानमथ प्रबोधवान् प्रकाशयन्तं स्वमसावबुध्यत" नैष० ९-१२१।

प्रबोधित प्रबोधित (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + बुध (अवगमने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तमभ्यनन्दत्प्रथमं प्रबोधितः प्रजेश्वरः शासनहारिणा हरेः" रघु० ३-६८।

प्रबोध्यमान प्रबोध्यमान (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + बुध (अवगमने) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रभञ्जन प्रभंजन (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. प्रकृष्टं भनक्ति—भञ्जो (आमर्दने) "युच्" (उ० २-७८)। "क्षणादधैष क्षणदापतिप्रभः प्रभञ्जनाध्येयजवेन वाजिना" नैष० १-६७। (न०) 2. ಮುರಿಯುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. (वि०) 3. ಮುರಿಯುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು, ತುಂಡುಮಾಡು

ವವನು. "सा सलज्जा विहस्याह पुत्रं देहि सुरोत्तम। बलवन्तं महाकायं सर्वदर्पप्रभञ्जनम्" भा० आदि०।

प्रभव ಪ್ರಭವ (पुं०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಹೇತು, ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. प्रभवत्यस्मात्—प्र + भू (सत्तायाम्) अपादाने "अप्" (३-३-५७)। "अनन्तरत्नप्रभवस्य यस्य हिमं न सौभाग्यविलोपि जातम्" कुमा० १-३। 2. ನದಿಯ ಮೂಲಸ್ಥಾನ, ಹೊಳೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ಥಳ. "तस्या एव प्रभवमचलं प्राप्य गौरं तुषारैः" मेघ० १-५२। 3. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. भावे "अप्" "यमामनन्त्यात्मभुवोऽपि कारणं कथं सलक्ष्यप्रभवो भविष्यति" कुमा० ५-८१। 4. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. प्रकृष्टो भवः जन्म यस्य। "देवादिजनवैजात्यात् प्रकृष्टोत्पत्तिमत्त्वतः। अविद्यादोषवैधुर्यात् प्रभवः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "संभवो भावनो भर्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः" वि० स०। 5. ಹುಟ್ಟಿದ ಜಾಗ, ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ಥಾನ. प्रभवत्यस्मिन्। 6. ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ, ಬಲ. कर० "अप्"। 7. ಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಸ್ಥಾನ. 8. ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. "प्रभवो जन्ममूले स्यात् जन्महेतौ पराक्रमे। ज्ञानस्य चादिमस्थाने" मेदि०। (वि०) 9. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ. 10. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ.

प्रभविष्णु ಪ್ರಭವಿಷ್ಣು (वि०) 1. ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ. प्रभवितुं शीलमस्य—प्र + भू (सत्तायाम्) "इष्णुच्" (३-२-१३८)। "न भर्ता नैव च सुतो न पिता भ्रातरो न च। आदाने वा विसर्गे वा स्त्रीधने प्रभविष्णवः"। 2. ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ.

प्रभा ಪ್ರಭಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು, ಕಾಂತಿ. प्रकर्षेण भाति—भा (दीप्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "प्रभामहत्या शिखयेव दीपस्त्रिमार्गयेव त्रिदिवस्य मार्गः" कुमा० १-२८। 2. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. 3. ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲೂ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಹರಡುವ ಛಾಯೆ, ಪರಿವೇಷ. 4. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. 5. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 6. ಕುಬೇರನ ಪಟ್ಟಣ. 7. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಲಕ್ಷಣ:** ನಗಣದ್ವಯ ರಗಣದ್ವಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ "प्रभा" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "स्वरशरविरतिर्ननौ रौ प्रभा" वृ० र०। **गणविन्यासः**

न न र र।
।।। ।।। ०।० ०।०

प्रभाकर ಪ್ರಭಾಕರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. प्रभां करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। "कृशानुरपधूमत्वात् प्रसन्नत्वात् प्रभाकरः। रक्षोविप्रकृतावास्तामपविद्धशुचाविव" रघु० १०-७४। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "प्रभाकरोऽग्निसूर्ययोः" मेदि०। 3. ಚಂದ್ರ. "तावतीत्य रथानीकं विमुक्तौ पुरुषर्षभौ। ददृशाते यथा राहोरास्यान्मुक्तौ प्रभाकरौ" भा० द्रोण० १०१-५। 4. ಸಮುದ್ರ. 5. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 6. ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕ. ಇದರಿಂದ ಈ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ "ಪ್ರಾಭಾಕರ" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. 7. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 8. ಕುಶದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಖಂಡ.

प्रभाकीट ಪ್ರಭಾಕೀಟ (पुं०) ಖದ್ಯೋತ, ಮಿಂಚು ಹುಳ. प्रभायुतः कीटः।

प्रभाञ्जन ಪ್ರಭಾಂಜನ (पुं०) ಸುಗ್ಗಿಮರ.

प्रभात ಪ್ರಭಾತ (पुं०) 1. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಬೆಳಕು ಹರಿಯುವ ಕಾಲ, ಹಗಲಿನ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ. प्रकर्षेण भातुं प्रवृत्तम्—प्र + भा (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७१)। "परिमलरुचिराभिर्यक्कृतास्तु प्रभाते युवतिभिरुपभोगान्नीरुचः पुष्पमालाः" माघ० ११-२७। (वि०) 2. ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ. प्र + भा कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। ವೈದ್ಯ ಪುರೋಹಿತ ಮಂತ್ರಿ ಮತ್ತು ಜೋಯಿಸ ಇವರನ್ನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕು. "वैद्यः पुरोहितो मन्त्री दैवज्ञोऽथ चतुर्थकः। प्रभातकाले द्रष्टव्यो नित्यं स्वश्रियमिच्छता"। ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೋತ್ರಿಯ ಸುಮಂಗಲಿ ಅಗ್ನಿ ಗೋವು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ ಇವರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸಕಲ ವಿಪತ್ತುಗಳೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು. "श्रोत्रियं सुभगामग्निं गाञ्चैवाग्निचितं तथा। प्रातरुत्थाय यः पश्येदापद्भ्यः स विमुच्यते"।

प्रभाव ಪ್ರಭಾವ (पुं०) 1. ಪ್ರತಾಪ, ಉತ್ತಮ ಬೊಕ್ಕಸದ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಸೈನ್ಯ ಮತ್ತು ದುಷ್ಪದಮನ ಇವುಗಳಿಂದುಂಟಾದ ತೇಜಸ್ಸು, ಪ್ರಭು ಶಕ್ತಿ. प्र + भू (सत्तायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "स प्रतापः प्रभावश्च यत्तेजः कोशदण्डजम्" अम०। 2. ಮಹಿಮೆ, ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ. "प्रकाशयन् किञ्चिदिवाप्रमेयः प्रभावमात्मीयमनन्यवेद्यम्" याद० २३-१९। 3. ಶಾಂತಿ. 4. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "पूज्यते यदपूज्योऽपि यदगम्योऽपि गम्यते। वन्द्यते यदवन्द्योऽपि स प्रभावो धनस्य च" पञ्चतं० १-७। 5. ಸೂರ್ಯನ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ.

प्रभावज ಪ್ರಭಾವಜ (न०) 1. ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. 2. ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. प्रभावात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

प्रभावत् प्रभावत् (वि०) 1. कांतियुक्तವಾದ, प्रभೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रभास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्ī.**

प्रभाववत् प्रभावत् (वि०) 1. प्रभುಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಹಾಘನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रभावोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಶಕ್ತಿವಂತ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಾಲಿ. "इनिः" (५-२-११५)। **प्रभाविन् प्रभाविन्** "प्रभाविनं भाविनमन्तमात्मनः" माघ० १-६७।

प्रभाष प्रभाष (पुं०) 1. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. प्रकृष्टं भाषते —प्र + भाष (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-१-१३४)। (न०) 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

प्रभाषण प्रभाषण (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು, प्र + भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रभास प्रभास (पुं०) ಸೋಮತೀರ್ಥ. ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ, ದ್ವಾರಕೆಯ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಗುಜರಾತ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸೋಮನಾಥ ದೇವಸ್ಥಾನವಿರುವುದು. ಅರ್ಜುನನು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿದನು. ಯಾದವರು ಸ್ವಯೂಥಕಲಹದಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಹತರಾದುದು ಈ ಪ್ರಭಾಸ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ.

प्रभिन्न प्रभिन्न (पुं०) ಮತ್ತಗಜ, ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. प्रकर्षेण भिद्यते स्म—प्र+भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "यथा नलवनं क्रुद्धः प्रभिन्नः षष्टिहायनः। मृद्नीयात्तद्वदायस्तः पार्थोऽमृद्नात् चमूं तव" भा० द्रोण० २८-२०।

प्रभु प्रभु (पुं०) 1. ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ, ಅಧಿಪತಿ. प्र+भू (सत्तायाम्) "डुः" (३-२-१८०)। "प्रभुर्बभूषुर्भुवनत्रयस्य यः शिरोऽतिरागाद्दृशमं चिकर्तिषुः" माघ० १-४९। 2. ಪತಿ, ಯಜಮಾನ. "यमवाप्य विदर्भभूः प्रभुं हसति द्यामपि शक्रभर्तृकाम्" नैष० २-१६। 3. ವಿಷ್ಣು, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸಕಲ ಜೀವರಿಗೂ ಭೋಗಾಪವರ್ಗಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "ब्रह्मादीनां च सर्वेषां भोगमोक्षसमर्पणे। समर्थः प्रभुरित्युक्तः सर्वेष्टफलदो मनुः" इति निरुक्तिः। "संभवो भावनो भर्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः" वि० स०। 4. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "हरश्च हरिणाक्षश्च सर्वभूतहरः प्रभुः"। 5. ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. (वि०) 6. ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ. "न कालसारं हरिणं तदक्षिद्वयं प्रभुर्बबन्धुमभून्मनोभूः" नैष० ६-११। 7. ಆಡಳಿತ ನಡಸುವವನು, ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುವವನು. 8. ಉತ್ತಮ, ಶ್ರೇಷ್ಠ. "वैशेष्यात् प्रकृतिश्रेष्ठ्यात् नियमस्य च धारणात्। संस्कारस्य विशेषाच्च वर्णानां ब्राह्मणः प्रभुः" मनु० १०-३।

प्रभुत्व प्रभुत्व (न०) 1. ಸಮಸ್ತವಾದ ಚಿತ್ತು ಮತ್ತು ಅಚಿತ್ತುಗಳ ನಿಯಂತೃತ್ವ, ಸಕಲ ಚೇತನ ಮತ್ತು ಅಚೇತನಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रभोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಳಯಗಳಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಭುವಾದುದರಿಂದ ಸಕಲ ಚೇತನಾಚೇತನಗಳ ಪ್ರಭುತ್ವ (ನಿಯಾಮಕತ್ವ)ವು ಅವನಲ್ಲಿರುವುದು. "तल्" (५-१-११९)। **प्रभुता प्रभुता**. 2. ಒಡೆತನ. 3. ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ. "प्रभुत्वभूम्नानुगृहाण वा न वा" नैष० ९-१०९। 4. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಪಾರಮ್ಯ. 5. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 6. ಅಧಿಕಾರ. "तदेषा भवतः कान्ता त्यजवैनां गृहाण वा। उपपन्ना हि दारेषु प्रभुता सर्वतोमुखी" शाकु० ५-२६।

प्रभुशक्ति प्रभुशक्ति (स्त्री०) ಉತ್ತಮಕೋಶಬಲ ಮತ್ತು ದುಷ್ಪದಮನಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ತೇಜಸ್ಸು. "अन्तःपालयतामुदेष्यतीं प्रभुशक्तिं द्विषतामनीहया" किरा० २-१०।

प्रभूत प्रभूत (वि०) 1. ಪ್ರಚುರವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. प्र + भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "तं पोतवणिजस्तत्र प्रभूतैः पर्यतोषयन्" याद० २२-९७। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲುಗಡೆ ಹೋಗಿರುವ. 3. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. 4. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಉಂಟಾಗಿರುವ.

प्रभूति प्रभूति (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು. 2. ಪ್ರಾಚುರ್ಯ, ಹೇರಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्र+भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रभूष्णु प्रभूष्णु (वि०) ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ. प्र + भू (सत्तायाम्) "ष्णुः" (३-२-१३९)।

प्रभृति प्रभृति (वि०) 1. (ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದವಾದಾಗ) ಅದೇ ಮೊದಲಾದ, ಅವನೇ –ಅವಳೇ –ಅವರೇ ಮೊದಲಾದ. "ततो भवदपथ्यकारिषु चन्दनदासप्रभृतिषु निगृह्यमाणेषु" मुद्रा० ३। (अव्य०) 2. (ಅದು) ಮೊದಲುಗೊಂಡು, (ಅದರಿಂದ) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ. "तदा प्रभृत्युन्मदना पितुर्गृहे ललाटिकाचन्दनधूसरालका" कुमा० ५-५५।

प्रभेद ಪ್ರಭೇದ (पुं०) 1. ಭೇದ, ಪ್ರಕಾರ, ವಿಧ. प्र+भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು, ಹೋಳುಮಾಡುವುದು. भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಹೊರಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮುವುದು, ಮದವು ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಮದೋದಕವು ಹರಿಯುವುದು. "बभूव तेनातितरां सुदुःसहः कटप्रभेदेन करीव पार्थिवः" रघु० ३-३७। 4. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು.

प्रभेदक ಪ್ರಭೇದಕ (त्रि०) 1. ಒಡೆಯುವ, ಸೀಳುವ, ಬೇರೆಮಾಡುವ. प्र + भिदिर् (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಭೇದ ತೋರಿಸುವ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವ.

प्रभ्रंशथु ಪ್ರಭ್ರಂಶಥು (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಮೂಗಿನ ರೋಗ.

प्रभ्रष्ट ಪ್ರಭ್ರಷ್ಟ (न०) 1. ತಲೆಯ ಜಡೆಯಿಂದ ಜೋಲಾಡುವ ಹೂವಿನ ಸರ. प्र + भ्रंशु (अधःपतने) "क्तः" (३-४-७१)। (वि०) 2. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ. "प्रभ्रष्टैः सरभसमम्भसोऽवगाहक्रीडाभिः" माघ० ८-४१। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **-भ्रष्टकम् -ಭ್ರಷ್ಟಕಮ್.**

प्रमत्त ಪ್ರಮತ್ತ (वि०) 1. ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು, ವಿವೇಚನೆಯ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. 2. ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿದವನು. प्र+मदी (हर्षे) "क्तः" (३-४-७२)। "कश्चित्कान्ता-विरहगुरुणा स्वाधिकारात्प्रमत्तः" मेघ० १-१। "मत्तं प्रमत्तमुन्मत्तं सुप्तं बालं स्त्रियं जडम्" भाग० १-७-३६। 3. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಮದಿಸಿದವನು. 4. ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನು, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಯುಳ್ಳವನು.

प्रमथ ಪ್ರಮಥ (पुं०) 1. ಪರಶಿವನ ಅನುಚರ. प्रमथति दुष्टान् — प्र + मथे (विलोडने) "अच्" (३-१-१३४)। "अपि शयनसखीभ्यो दत्तवाचं कथंचित्प्रमथमुखविकारैर्-हसियामास गूढम्" कुमा० ७-१५। 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 3. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (स्त्री०) 4. ಅಳಲೆ ಗಿಡ.

ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥರು 36 ಕೋಟಿ ಮಂದಿಯಿರುವರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನಾನಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು. ಪ್ರಮಥರು ಅನೇಕ ಗಣ (ಗುಂಪು) ಗಳಲ್ಲಿರುವರು. ಜಟಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಧಚಂದ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಕೆಲವರು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಧ್ಯಾನಪರಾಯಣರಾಗಿ ಮದ ಮಾತ್ಸರ್ಯ ಅಹಂಕಾರಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸರ್ವದಾ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸಂಸಾರವಿಮುಖರಾಗಿ ಸದಾ ಯೋಗಾಸಕ್ತರಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವರು. "षट्त्रिंशत्तु सहस्राणि प्रमथा द्विजसत्तमाः। नानारूपधरा ये वै जटाचन्द्रार्धमण्डिताः। योगिनो मदमात्सर्यदम्भाहंकारवर्जिताः। संसारविमुखाः सर्वे यतयो योगतत्पराः। कृत्वा परिषदं रुच्या तिष्ठन्ति विगतक्लमाः" इत्यादि कालिकापु०। ಇನ್ನು ಕೆಲವರು (ಎಂಟುಕೋಟಿ ಪ್ರಮಥರು) ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪಾರ್ವತಿಯೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಇವರೂ ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರರಾಗಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಇವರೂ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಾ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಗಣಗಳು ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಶತ್ರುಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಒಂಬತ್ತು (9) ಕೋಟಿ. "उमासहायं क्रीडन्तमनुगच्छन्ति भूषिताः। शृङ्गारवेषाभरणाः अष्टौ ते कोटयो गणाः। अर्धनारीश्वराश्चान्ये ह्यर्धनारीश्वरं हरम्। अनुयान्ति महाभागास्तुल्यरूपा हरस्य ये। अर्धनारीशरीरास्तु द्वारपाला भवन्ति ते। आकाशमार्गे गच्छन्तमनुगच्छन्ति नित्यशः। नानाशस्त्रधराः शम्भोर्गणास्तु प्रमथाः स्मृताः। प्रमथ्नन्ति च युद्धेषु युध्यमानान् महाबलान्। ते वै महाबलाः शूराः संख्यया नवकोटयः" कालिकापु०।

प्रमथन ಪ್ರಮಥನ (न०) 1. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. प्र+मथे (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वालि प्रमथनं चैव सुग्रीवप्रतिपादनम्" रामा०। 2. ಕಲಕುವುದು. 3. ಕಡೆಯುವುದು. 4. ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಗಾಯಗೊಳಿಸುವುದು. (वि०) 5. ವಧಿಸುವವನು, ಕೊಲ್ಲುವವನು. 6. ಹಿಂಸಿಸುವವನು. कर्तरि "ल्युः" (३-१-१३४)। "स चाश्विरूपसदृशो देवतुल्यपराक्रमः। सर्वासामेव नारीणां चित्तप्रमथनो रहः" भा० आदि०।

प्रमथा ಪ್ರಮಥಾ (स्त्री०) ಹರೀತಕಿ, ಅಳಲೆ ಗಿಡ.

प्रमथाधिप ಪ್ರಮಥಾಧಿಪ (पुं०) ಪ್ರಮಥಗಣಗಳ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. प्रमथानामधिपः।

प्रमथित ಪ್ರಮಥಿತ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+मन्थ (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮಂಥಿನಿಂದ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 4. ನೀರು ಬೆರಸದೆ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮೊಸರು,

प्रमथ्नत् ಪ್ರಮಥ್ನತ್ (वि०) 1. ಮಂಥಿನಿಂದ ಕಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र+मन्थ (विलोडने) "शतृ" (३-२-१२४)।

2. ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मथ्नती** –मथ्नत्ति०.

प्रमथ्यमान प्रमथ्यमान (वि०) 1. ಕಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + मन्थ (विलोडने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "आभाति भूयिष्ठमयं समुद्रः प्रमथ्यमानो गिरिणेव भूयः" रघु० १३-१४। 2. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಕಲಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕ್ಷೋಭೆ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रमद प्रमद (पुं०) 1. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. प्र + मदी (हर्षे) "अप्" (३-३-६८)। "तच्छ्रुत्वा मम राज्ञश्च विषादप्रमदौ द्वयोः। अभूतां मेघमालोक्य हंसचातकयोरिव" कथास०। "बिभ्रन्ति यत्र प्रमदाय पुंसाम्" माघ० ३-५४। 2. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. प्रमाद्यतेऽनेन— प्र + मदी कर० "अप्"। 3. ಮತ್ತ, ಮದಿಸಿದವನು. प्रमाद्यति—प्र+मदी "अच्" (३-१-१३४)। "प्रावृषि प्रमदबर्हिणेष्वभूत्क्रत्रिमाद्रिषु विहारविभ्रमः" रघु० १९-३७। 4. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ.

प्रमदकानन प्रमदकानन, –वन–वन (न०) ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವನ, –ಕೈತೋಟ. प्रमदानां काननम् वनम्—वा ह्रस्वः (६-३-६३)। "स्यादेतदेव प्रमदवनमन्तःपुरोचितम्" अम०। प्रमदावनम् ಎಂಬ ಪಾಠವೂ ಉಂಟು. "अधिगतकुसुमापचायलीलः प्रमदवनानि विभूषयन् स्वधाम्ना" याद० २४-१४।

प्रमदा प्रमदा (स्त्री०) ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. प्रकृष्टो मदो हर्षोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। "धृतमुग्धगण्डफलकैर्विबभुर्विकसद्भिरास्यकमलैः प्रमदाः" माघ० ९-४७।

प्रमदाजन प्रमदाजन (पुं०) ಹೆಂಗಸು.

प्रमनस् प्रमनस् (वि०) ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಯಾವಾಗಲೂ ಹರ್ಷದ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳ. प्रकृष्टं मनो यस्य। "इति बहुपरुषं प्रभाषति प्रमनसि मद्गपतौ रिपुस्तवम्" भा० कर्ण० ३१-४२। "प्रमनाः प्रमोदपरिफुल्लचक्षुषः" माघ० १३-१४।

प्रमा प्रमा (स्त्री०) 1. ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಿಜವಾದ ಜ್ಞಾನ, ತತ್ತ್ವಾನುಭವ, ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ. प्र + माङ् (माने) "अङ्" (३-३-१०६)। "तद्वति तत्प्रकारकानुभवो यथार्थः। सैव प्रमेत्युच्यते" त० सं०। ರಜತತ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರಜತದಲ್ಲಿ इदं रजतम् ಎಂಬ ರಜತತ್ವ ಪ್ರಕಾರಕ ಜ್ಞಾನವು ಯಾಥಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರಮೆಯವಾಗುವುದು. यत्र यदस्ति तत्र तस्यानुभवः। भवति हि रजते इदं रजतम् इति ज्ञानं रजतत्ववति रजतत्वावगाहि ಎಂದು लक्षण समन्वय. रजते इदं रजतम् इति प्रत्यक्षं प्रमा। 2. ಪ್ರಮಾಣ, ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಉಪಾಯ. ["प्रमाण" ಪದವಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] " प्रत्यक्षादिप्रमासिद्धविरुद्धार्थाविबोधिनः। वेदान्ता यदि शास्त्राणि बौद्धैः किमपराध्यते" प्रबोध० २-४।

प्रमाण प्रमाण (न०) 1. ವಿಷ್ಣು. प्रमीयतेऽनेन निस्संशयवेदरहस्यपरमार्थप्रत्यायकतया सोऽर्थः—प्र + माङ् (माने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "परमार्थत्रयीसारप्रत्यायकतया स्वयम्। प्रमाणमिति विख्यातः सप्तार्णो मनुरुत्तमः" इति निरुक्तिः। "प्रमाणं प्राणनिलय प्राणधृत् प्राणजीवनः" वि० स०। 2. ಆಧಾರ, ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಕ್ಕೆ ಕಾರಣ, ವಸ್ತುವನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯ. प्रमीयतेऽनेन—प्रमाता येनार्थं प्रमिणोति तत् प्रमाणम्। ಈ ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವವು (1) प्रत्यक्षम् (2) अनुमितिः (3) उपमितिः ಮತ್ತು (4) शाब्दम् ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಗಳಿಗೂ ಅಸಾಧಾರಣಕಾರಣಗಳಾದ (1) प्रत्यक्षप्रमाणम् (2) अनुमानप्रमाणम् (3) उपमानप्रमाणम् ಮತ್ತು (4) शब्दप्रमाणम् ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕರಣಗಳಿರುವುವು. "यथार्थानुभवश्चतुर्विधः। प्रत्यक्षानुमित्युपमितिशाब्दभेदात्। तत्करणमपि चतुर्विधम्। प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दभेदात्। असाधारणकारणं करणम्। कार्यनियतपूर्ववृत्ति कारणम्" त० सं०। ಕಾರಣವು समवायिकारणम् असमवायिकारणम् ಮತ್ತು निमित्तकारणम् ಎಂದು 3 ವಿಧ. "कारणं समवाय्यसमवायिनिमित्तभेदात् त्रिविधम्" त० सं०।(यथार्थानुभवक्ಕಿ)ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾತ್ಮಕ ಪ್ರಮೆಗೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣ. ಲಿಂಗ (ಹೇತು) ದರ್ಶನವು ಅನುಮಿತಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣ. ಸಾದೃಶ್ಯ ಜ್ಞಾನವು ಉಪಮಿತಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣ. ಶಾಬ್ದಪ್ರಮೆಗೆ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಮಾಣ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮೆಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯ ಸನ್ನಿಕರ್ಷವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕರಣವು. "धर्मं जिज्ञासमानानां प्रमाणं परमं श्रुतिः" मनु० २-१३। 3. ಅಳತೆ. (ಎತ್ತರ, ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಅಗಲ). "दृष्टो हि वृष्वन्

कलभप्रमाणोऽप्याशाः पुरोवातमवाप्य मेघः" रघु० १८-३८। 4. ದರ್ಜಿ, ಮಟ್ಟ. 5. ದೃಷ್ಟಾಂತ. "पृथिव्यां स्वामिभक्तानां प्रमाणे परमे स्थितः" मुद्रा० २-२२। 6. ನಿರ್ಣಾಯಕ, ನಿಶ್ಚಯಿಸುವವನು. "नारीं पृच्छामि नेन्दुं कथयतु विजया न प्रमाणं यदीन्दुः" मुद्रा० १-१। "यतः कामाद्विभिद्य कुतश्चिन्निगूढः प्रचरति। तदेतज्ज्ञात्वा तत्र देवः प्रमाणमिति" प्रबोध० २। 7. ಸಾಕ್ಷ್ಯ, ರುಜುವಾತು. 8. ಮರ್ಯಾದೆ. 9. ನಿಯತ್ತ್ವ. 10. ಶಾಸ್ತ್ರ. 11. ಕಾರಣ, ಹೇತು. 12. ಅಜ್ಞೆ. 13. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. (वि०) 14. ಅಳೆಯುವವನು. प्र+मा कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। 15. ಸತ್ಯವಾದಿ. "प्रमाण नित्यमर्यादाशास्त्रेषु सत्यवादिनि। इयत्तायां च हेतौ च क्लीवंकत्वे प्रमातरि" मेदि०।

प्रमाणज्ञ ಪ್ರಮಾಣಜ್ಞ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०) 2. ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನದ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. प्रमाणं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

प्रमाणपत्र ಪ್ರಮಾಣಪತ್ರ (न०) ವಿಷಯವನ್ನು ರುಜುವಾತುಪಡಿಸುವ (ಸಮರ್ಥಿಸುವ) ಪತ್ರ, ಲಿಖಿತ ಮೂಲಕ ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪತ್ರ.

प्रमाणपुरुष ಪ್ರಮಾಣಪುರುಷ (पुं०) ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವವನು, ತೀರ್ಪುಗಾರ, ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಾಯಕ, ವ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸುವ ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ.

प्रमाणवचन ಪ್ರಮಾಣವಚನ (न०) ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಾತು, ಆಧಾರಪೂರ್ವಕ ಹೇಳುವ ಮಾತು.

प्रमातामह ಪ್ರಮಾತಾಮಹ (पुं०) ಮಾತಾಮಹನ ತಂದೆ, ತಾಯಿಯ ಅಜ್ಜ. प्रकृष्टो मातामहः। **–मही –मही**. ಮಾತಾಮಹನ ತಾಯಿ, ತಾಯಿಯ ಅಜ್ಜಿ.

प्रमातृ ಪ್ರಮಾತೃ (वि०) 1. ಅಳೆಯುವವನು, ಅಳತೆ ಮಾಡುವವನು. प्रमिणोति—प्र + ड्मिञ् (प्रक्षेपणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು, ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು. 3. (ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ) ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾದ ಚೈತನ್ಯ. 4. (ಸಾಂಖ್ಯ ಮತದಲ್ಲಿ) ಶುದ್ಧ ಚೇತನ.

प्रमाथ ಪ್ರಮಾಥ (पुं०) 1. ಕ್ಷೋಭೆ ಹೊಂದಿಸುವುದು, ಕಲಕುವುದು, ಚಾಂಚಲ್ಯವುಂಟುಮಾಡುವುದು. प्र + मथे (विलोडने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಡೆಗೋಲಿನಿಂದ ಕಡೆಯುವುದು. 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. 4. ವಧಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "सैनिकानां प्रमाथेन सत्यमोजायितं त्वया। जामदग्न्यस्य दमने न हि निर्बन्धमर्हति" उ० रा० ५-३१। 5. ಕಳಕೆ, ತಳ್ಳಿ ಉಜ್ಜುವುದು, –ತಿಕ್ಕುವುದು. "निपात्य पेषणं भूमौ प्रमाथ इति कथ्यते"।

प्रमाथिन् ಪ್ರಮಾಥಿನ್ (वि०) 1. ಕ್ಷೋಭೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಕಲಕುವ, ಚಾಂಚಲ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. प्र + मथे (विलोडने) "घिनुण्" (३-२-१४५)। "चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम्" गीता ६-३४। "इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः" गीता २-६०। 2. ತುಂಡುಮಾಡುವ, ಕತ್ತರಿಸುವ. "चित्रीयमाणानतिलाघवेन प्रमाथिनस्तान् भवमार्गणानाम्" किरा० १७-३१। 3. ಕಳಕೆ, ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ತಳ್ಳಿ ಹರಿದುಹಾಕುತ್ತಿರುವ. "तस्य जातु मरुतः प्रतीपगाः वर्त्मसु ध्वजतरुप्रमाथिनः" रघु० ११-५८। 4. ಕೊಲ್ಲುವ, ವಧಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **प्रमाथिनी** ಪ್ರಮಾಥಿನೀ. "क्व रुजा हृदयप्रमाथिनी क्व च ते विश्वसनीयमायुधम्" माल० ३-२।

प्रमाद ಪ್ರಮಾದ (पुं०) 1. ಗಮನವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪುವುದು. प्र + मदी (हर्षग्लेपनयोः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "लोभप्रमादविश्वासैः पुरुषो नश्यते त्रिभिः"। 2. ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ಅಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. "अहन्यहन्यात्मन एव तावज्ज्ञातुं प्रमादस्खलितं न शक्यम्" शाकु० ६-२६। 3. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. "प्रमादालस्यजाड्यानि ख्यापितानि निजानि तैः" पञ्चतं० १-४०। 4. ಅಪಾಯ, ಅನರ್ಥ, ಕೇಡು. "अहो महान् प्रमादः प्रमादः" उ० रा० ३। 5. ಕುಡಿದು ಅಮಲೇರುವುದು. 6. ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯುವುದು.

प्रमादवत् ಪ್ರಮಾದವತ್ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರತಪ್ಪಿದವನು, ಗಮನವಿಲ್ಲದವನು. प्रमादोऽस्यास्ति "मत्वर्थ" (५-२-१२७)। 2. ಕುಡಿದು ಅಮಲೇರಿದವನು. 3. ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದವನು, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ ಹೊಂದಿದವನು. "इनिः" (५-२-११५)। **प्रमादिन्** ಪ್ರಮಾದಿನ್. "सर्वत्र प्रमादी वैधेयः" विक्र०। "प्रमादिनां तथा चौराः भिक्षुका गृहमेधिनाम्" पञ्चतं० १-१६७।

प्रमाद्यत् प्र्रमाद्यत् (वि०) ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪುತ್ತಿರುವ, ಮೈ ಮರೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र + मदी (हर्षग्लेपनयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "उपायमास्थितस्यापि नश्यन्त्यर्थाः प्रमाद्यतः" माघ० २-८०।

प्रमापण प्र्रमापण (न०) ವಧಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. प्र + मीञ् (हिंसायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रमार्जत् प्र्रमार्जत् (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + मृजू (शुद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಒರಸುತ್ತಿರುವ. वृद्धेरभावे **प्रमृजन् प्र्रम्रृजन्**. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **प्रमृजती प्र्रम्रृजती, प्रमार्जती प्र्रमार्जती.**

प्रमार्जन प्र्रमार्जन (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. प्र + मृजू (शुद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಒರಸುವುದು. "अदीयसा स्नानजलस्य वाससा प्रमार्जनेनाधिकमुज्ज्वलीकृताः" नैष० १५-१४।

प्रमार्जनीय प्र्रमार्जनीय (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಲ್ಪಡುವ. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುವ. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯಬೇಕಾದ. प्र + मृजू (शुद्धौ) कर्मणि "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಒರಸಲ್ಪಡುವ. "तव्यः"। **प्रमार्जितव्यम् प्र्रमार्जितव्यम्, -मार्ष्टव्यम्-मर्प्टव्यम्.**

प्रमार्जित प्र्रमार्जित (वि०) 1. ಪೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, "सर्वथा प्रमार्जितं त्वया प्रत्यादेशदुःखं शकुन्तलायाः" शाकु० ६। 2. ಒರಸಲ್ಪಟ್ಟ,

प्रमित प्र्रमित (वि०) 1. ಬಹಳ ಅಲ್ಪವಾದ, ಕೊಂಚವಾದ. प्र + मा ङ् (माने) "क्तः" (३-४-७२)। "परितः प्रमिताक्षरापि सर्वं विषयं व्याप्तवती गता प्रतिष्ठाम्" माघ० १६-८०। 2. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ. 3. ಪರಿಮಿತವಾದ, ಒಂದು ಅಳತೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ.

प्रमिताक्षरा प्र्रमिताक्षरा (स्त्री०) ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ.

प्रमिति प्र्रमिति (स्त्री०) 1. ಅಳತೆ. 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನ. 3. ಪ್ರಮಾಣ, ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉಪಾಯ. प्र + मा ङ् (माने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रमीढ प्र्रमीढ (वि०) 1. ದಟ್ಟವಾದ, ಘನವಾದ, ಒತ್ತಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿದ. 2. ಮೂತ್ರರೋಗವುಳ್ಳವನು. प्र+मिह (स्नेहने) "क्तः" (३-४-७२)। "त्वग्दोषिणां प्रमीढानां स्निग्धाभिष्यन्दिबृंहिणाम्। शिशिरे लङ्घनं शस्तमपि वातविकारिणाम्" चरक० सूत्र० २२-२४।

प्रमीत प्र्रमीत (वि०) 1. ಮರಣಹೊಂದಿದ. प्र+मीङ् (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಶು. प्र + मीञ् (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रमीतं वाच्यलिङ्गं स्यात् प्रोक्षितेऽपि मृतेऽपि च" मेदि०।

प्रमीति प्र्रमीति (स्त्री०) ಮರಣ, ಸಾವು. प्र + मीङ् (हिंसायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रमीला प्र्रमीला (स्त्री०) 1. ಗಾಢನಿದ್ರೆ, ಮೈಮರೆತ ನಿದ್ದೆ. प्र + मील (निमेषणे) "अः" (३-३-१०३)। 2. ಆಲಸ್ಯ, ಯಾವ ಕೆಲಸದಲ್ಲೂ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ನಿರಾಸಕ್ತಿ. 3. ಶ್ರಮದ ಕಾರಣ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

प्रमुक्त प्र्रमुक्त (वि०) ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रमुक्तवत् प्र्रमुक्तवत् (वि०) ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿದವನು. प्र+मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रमुख प्र्रमुख (पुं०) 1. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆಮರ. प्रकृष्टं मुखमग्रभागो यस्य। 2. ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. 3. ಮರ್ಯಾದೆಯ ಮನುಷ್ಯ. (न०) 4. ತತ್ಕಾಲ, ವರ್ತಮಾನಕಾಲ, ಆಗಿನ ಕಾಲ. "तदात्वं प्रमुखम्" त्रिकाण्ड०। 5. ಮುಂಭಾಗ, ಎದುರು. "यानेव हत्वा न जिजीविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः" गीता २-६। (वि०) 6. ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. "बलेषु प्रमुखो हस्ती न तथान्यो महीपतेः" हितो० ३-१२४। 7. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. "ज्वलन्मणिशिखाश्चैनं वासुकिप्रमुखा निशि। स्थिरप्रदीपतामेत्य भुजङ्गाः पर्युपासते" कुमा० २-३८। 8. ಪ್ರಥಮ, ಮೊದಲಾದ. "नारदप्रमुखास्तस्यामन्तर्वेद्यां महात्मनः" भा० सभा० ३१-२। 9. ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. 10. ಅಭಿಮುಖವಾದ, ಎದುರಾಗಿರುವ.

प्रमुग्ध प्र्रमुग्ध (वि०) 1. ಸೌಮ್ಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ, ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. प्र + मुह (वैचित्ये)

"क्तः" (३-४-७२)। 2. ಲಿಙ್ಗ, ಪ್ರಜ್ಞಾಶೂನ್ಯನಾದ, ಮೈಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದ.

प्रमुञ्चत् प्रमुंचत् (वि०) ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಬಂಧನದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + मुच्लृ (मोक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मुञ्चती-मुञ्चन्ती-मुंचती-मुंचन्ती.** "शानच्" (३-२-१२४)। **-मुञ्चमानः -मुंचमानः.**

प्रमुद् प्रमुद् (वि०) 1. ಹರ್ಷಗೊಂಡ, ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿರುವ. प्रकृष्टा मुद् यस्य। (स्त्री०) 2. ಹರ್ಷ, ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. प्रकृष्टा मुत्। "श्रुत्वा तु पार्थिवस्येतत् संवर्तः प्रमुदं गतः" भा०।

प्रमुदित प्रमुदित (वि०) ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿರುವ. प्र+मुद (हर्षे) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रमुदितवरपक्षमेकतस्तत्क्षितिपतिमण्डलमन्यतो वितानम्" रघु० ६-८६।

प्रमुदितवदना प्रमुदितवदना (स्त्री०) ಸಮವೃತ್ತದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ನಗಣದ್ವಯ ರಗಣದ್ವಯಗಳುಳ್ಳ ವೃತ್ತ. **लक्षणः** "प्रमुदितवदना भवेन्नौ ररौ" वृ० र०। **गणविन्यासः**

न न र र
।।। ।।। ०।० ०।०

प्रमुषित प्रमुषित (वि०)1. ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + मुष (स्तेये) "क्तः" (३-२-१०२)। "परामृशन् कठिनकठोरकामिनीकुचस्थलप्रमुषितचन्दनं पृथुः" माघ० १७-११। 2. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಕ್ಷೇಪವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಜ್ಞಾನ).

प्रमुषितवत् प्रमुषितवत् (वि०) ಅಪಹರಿಸಿದವನು.

प्रमुष्णत् प्रमुष्णत् (वि०) ಅಪಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕದಿಯುತ್ತಿರುವ. प्र+मुष (स्तेये) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मुष्णती -मुष्णन्ती.**

प्रमृष्ट प्रमृष्ट (वि०) ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಡೆದು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+मृज् (शुद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "येन श्रियः संश्रयदोषरूढं स्वभावलोलेत्ययशःप्रमृष्टम्" रघु० ६-४१।

प्रमृष्टवत् प्रमृष्टवत् (वि०) ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದವನು, ತೊಳೆದುಹಾಕಿದವನು. प्र + मृज् (शुद्धौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रमेय प्रमेय (वि०) 1. ತತ್ತ್ವತಃ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ. प्रमीयते— प्र + माङ् (माने) कर्म० "यत्" (३-१-९७)। "योऽर्थः तत्त्वतः प्रमीयते तत्प्रमेयम्"। ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದುದು ಪ್ರಮೇಯ. "प्रमाविषयत्वं प्रमेयत्वम्"। ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ. प्रमाणप्रतिपाद्योऽर्थः। 2. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಮೋಕ್ಷಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಪರಮಾತ್ಮ. निःश्रेयसार्थिभिः प्रकर्षेण मेयम्। ಯಾವುದರ ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ತೊಳಲುತ್ತಿರುವೆವೋ ಯಾವುದರ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂದ ಈ ಸಂಸಾರವನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವೆವೋ ಅದೇ ಪ್ರಮೇಯ (ಪರಬ್ರಹ್ಮ). 3. (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪ್ರಮೇಯಗಳು. (1) आत्मा (2) शरीरम् (3) इन्द्रियम् (4) अर्थः (5) बुद्धिः (6) मनः (7) प्रवृत्तिः (8) दोषः (9) प्रेत्यभावः (10) फलम् (11) दुःखम् ಮತ್ತು (12) अपवर्गः। 4. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 5. ಅಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ಅಳೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. 8. ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 9. ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

प्रमेह प्रमेह (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ವ್ಯಾಧಿ, ಶುಕ್ರ ಧಾತುವು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ರವಿಸುವ ಒಂದು ರೋಗ. प्रकर्षेण मेहति क्षरति वीर्यादिरनेन — प्र+मिह (सेचने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

प्रमोक्तव्य प्रमोक्तव्य (वि०) 1. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ. प्र + मुच्लृ (मोक्षणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **-मोचनीयः -मोचनीयः.**

प्रमोक्ष प्रमोक्ष (पुं०) ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ.

प्रमोचन प्रमोचन (न०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದು. प्र + मुच्लृ (मोक्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು, ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸುವುದು. (स्त्री०) **-मोचनी -मोचनी.** 3. ಬಿಡುಮೆಯ ಗಿಡ. प्रकर्षेण मुच्यतेऽनया — प्र + मुच्लृ (मोक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

प्रमोद प्रमोद (पुं०)1. ಆನಂದ, ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. प्र + मुद(हर्षे)"घञ्"(३-३-१८)। "पुण्येन नाल्लोकत

लोकपालः प्रमोदबाष्पावृतनेत्रमालः" नैष० ३-२८। 2. आमोद, सुवासने. "अश्विनोरोषधीनाञ्च घ्राणो मोदप्रमोदयोः" भाग० २-६-२। 3. सांख्यमतदल्लि उक्तवाद मुख्यवाद सिद्धिगळल्लोन्दु. "तिस्रश्च मुख्याः सिद्धयः प्रमोदमुदितमोदमानाः" सां० तत्त्वकौ०।

प्रमोदन प्रमोदन (पुं०) 1. विष्णु. तन्न ध्यानासक्तरादा भक्तरन्नु संतोषगोळिसुवुदरिन्द परमात्मनु प्रमोदन. स्वसम्बन्धिनः तत्प्रथमानुसन्धानेन प्रमोदयति प्रहर्षयति—प्र+मुद (हर्षे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "ध्यानासक्तेषु भक्तेषु मोदमानः प्रमोदनः" इति निरुक्तिः। "जितामित्रः प्रमोदनः" वि० स०। (न०) 2. आनंदपडुवुदु, संतोषपडुवुदु. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. आनंदपडिसुवुदु, संतोषपडिसुवुदु. प्र+मुद+णिच् भावे "ल्युट्"। (वि०)4. आनंदपडिसुव, संतोषपवुंटुमाडुव. प्र + मुद + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

प्रमोदयत् प्रमोदयत् (वि०) संतोषवुंटु माडुत्तिरुव, आनंदपडिसुत्तिरुव. प्र+मुद (हर्षे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रमोदयन्नथ मुखरान् कलाधिनः प्रतिष्ठते नवघनवद्रथः स्म सः" माघ० १९-२९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मोदयन्ती** –मोदयन्ति.

प्रमोदयितृ प्रमोदयितृ (वि०) संतोषवुंटु माडुव. प्र+मुद (हर्षे) +णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५) **–यित्री** –यित्रि.

प्रमोदित प्रमोदित (वि०) 1. संतोषवुंटाग्िरुव. प्रमोदोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. संतोषपडिसल्पट्ट, आनंदगोळिसल्पट्ट. 3. हेच्चु वासनेयुंटुमाडल्पट्ट, परिमळवुंटु माडल्पट्ट. प्र+मुद (हर्षे) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "बन्धाढ्यनानारतमल्लयुद्धप्रमोदितैः केलिवने मरुद्भिः" नैष० ३-१२४।

प्रमोदिन् प्रमोदिन् (वि०) 1. हर्षदिंद कूडिद. संतोषवुळ्ळ. प्रमोदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. हर्षवन्नुंटुमाडुव, आनंदपडिसुव. प्रमोदयति—प्र+मुद (हर्षे) +णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रमोषण प्रमोषण (न०) 1. कदियुवुदु, अपहरिसुवुदु. प्र+मुष (स्तेये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. होगलाडिसुवुदु, तोडेदुहाकुवुदु.

प्रमोषणीय प्रमोषणीय (वि०) 1. अपहरिसल्पडुव. 2. अपहरिसबेकाद. 3. अपहरिसलु अर्हवाद. प्र+मुष (स्तेये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–मोषितव्यम्** –मोषितव्यम्.

प्रमोह प्रमोह (पुं०) सरियाद ज्ञानविल्लदिरुवुदु, मंकु हिडिदिरुवुदु. प्र + मुह (वैचित्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रसरति परिमाथी कोऽप्ययं देहदाहस्तिरयति करणानां ग्राहकत्वं प्रमोहः" मालती० १-४४।

प्रमोहन प्रमोहन (न०) मोहगोळिसुवुदु, मंकु हिडिसुवुदु. प्र + मुह (वैचित्ये) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रम्लान प्रम्लान (वि०)1. चेन्नागि बाडिहोगिरुव, कान्तिहीनवाद. प्र+म्लै (हर्षक्षये) "क्तः" (३-४-७२)। नत्वं (८-२-४३)। 2. कळेगुंदिरुव, सत्त्वविल्लद, हर्षविल्लद.

प्रयच्छत् प्रयच्छत् (वि०)1. कोडुत्तिरुव, नीडुत्तिरुव. प्र + दाण् (दाने) "शतृ" (३-२-१२४)। दाणो यच्छादेशः (७-३-७८)। "प्रयच्छतोच्चैः कुसुमानि मानिनी विपक्षगोत्रं दयितेन लम्भिता" किरा० ८-१४। 2. तडेयुत्तिरुव, अंकेयल्लिडुत्तिरुव. प्र + यम (उपरमे) "शतृ" (३-२-१२४) "छः" (७-३-७७)।

प्रयत् प्रयत् (वि०) हॊंदुत्तिरुव. चेन्नागि पडेयुत्तिरुव. प्र+इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रयतः प्रशमं हुताशनस्य क्वचिदालक्ष्यत मुक्तमूलमर्चिः" माघ० २०-७३।

प्रयत प्रयत (वि०) 1. पवित्रनाद, परिशुद्धनाद. प्र+यती (प्रयत्ने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. नम्र, विनीत. "इक्ष्वाकुवंशगुरवे प्रयतः प्रणम्य सभ्रातरं भरतमर्घ्यपरिग्रहान्ते" रघु० १३-७०। 3. जितेन्द्रियनाद, इन्द्रियनिग्रहवुळ्ळ. प्र + यम (उपरमे) "क्तः" (३-४-७२)। "निर्दिष्टां कुलपतिना स पर्णशालामध्यास्य प्रयतपरिग्रहद्वितीयः" रघु० १-९५। "तस्मै हिमाद्रेः प्रयतां तनूजां यतात्मने रोचयितुं यतस्व" कुमा० ३-१६। 4. तडेदिरुव, अंकेयल्लिट्टिरुव. 5. प्रयत्नदिंद कूडिद, प्रयत्नपट्टिरुव.

प्रयतन प्रयतन (न०) प्रयत्नपडुवुदु. प्र+यती (प्रयत्ने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रयतनीय प्रयतनीय(वि०) 1. प्रयत्निसबेकाद. 2. प्रयत्नपडबहुदाद. प्र + यती (प्रयत्ने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–यतितव्यम्** –ಯತಿತವ್ಯಮ್.

प्रयतमान ಪ್ರಯತಮಾನ (वि०) प्रयत्नपडुत्तिरुव. प्र + यती (प्रयत्ने) "शानच्" (३-२-१२४)। "या न ययौ प्रियमन्यवधूभ्यः सारतरागमना यतमानम्" माघ० ४-४५।

प्रयतवत् ಪ್ರಯತವತ್ (वि०) तडेदिरुव, अंकेयल्लिट्टिरुव. प्र + यम (उपरमे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रयत्त ಪ್ರಯತ್ತ (वि०) 1. प्रयत्नपट्टिरुव. प्र + यती (प्रयत्ने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. सिद्धवागिरुव, सज्जागिरुव.

प्रयत्न ಪ್ರಯತ್ನ (पुं०) 1. सरियाद यत्न, सरियाद उद्यम. प्र + यती (प्रयत्ने) "नङ्" (३-३-९०)। "तस्येदं विपुलं विधेर्विलसितं पुंसां प्रयत्नच्छिदः" मुद्रा० ५-२०। 2. हेच्चु श्रम. "तदेष कथमनुषतत एव मे प्रयत्नप्रेक्षणीयः संवृत्तः" शाकु० १। 3. फलप्राप्तिगागि बहळ त्वरेयिंद नडसुव कार्य. फलापेक्षेयिंद प्रारंभिसल्पट्ट कार्यक्के फलप्राप्तियवरेगू ऐदु अवस्थेगळुंटु. (1) आरम्भः (2) यत्नः (3) प्राप्त्याशा (4) नियताप्तिः मत्तु (5) फलागमः। एरडनेयु अवस्थेये प्रयत्नवागुवुदु. "प्रयत्नस्तु फलावाप्तौ व्यापारोऽतित्वरान्वितः" सा० द० ६-७२।

प्रयत्नवत् ಪ್ರಯತ್ನವತ್ (वि०) प्रयत्नवुळ्ळवनु, सरियाद उद्यमवुळ्ळवनु. प्रयत्नोऽस्त्यस्य "मत्वुप्" (५-२-९४)।

प्रयन्तव्य ಪ್ರಯನ್ತವ್ಯ (वि०) 1. अंकेयल्लिडल्पडुव, निग्रहिसल्पडुव. 2. निग्रहिसबेकाद, हतोटियल्लिडबेकाद. प्र + यम (उपरमे) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्"। **–यमनीयः** –ಯಮನೀಯಃ.

प्रयमन ಪ್ರಯಮನ (न०) अंकेयल्लिडुवुदु, हतोटियल्लिडुवुदु. प्र + यम (उपरमे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रयसन ಪ್ರಯಸನ (न०) 1. प्रयत्न. प्र + यसु (प्रयत्ने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. आयास, श्रम, बळलिके.

प्रयसनीय ಪ್ರಯಸನೀಯ (वि०) 1. यत्निसल्पडुव. 2. यत्निसबेकाद. 3. यत्निसलु अर्हवाद. प्र + यसु (प्रयत्ने) कर्मणि "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यसितव्यम्** –ಯಸಿತವ್ಯಮ್.

प्रयस्त ಪ್ರಯಸ್ತ (वि०) 1. बहळ कष्टदिंद माडल्पट्ट. प्र + यसु (प्रयत्ने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. संबारद मसाल्गळन्नु सेरिसि संस्करिसल्पट्ट व्यंजन. 3. बहळ श्रमदिंद माडल्पट्ट.

प्रयस्यत् ಪ್ರಯಸ್ಯತ್ (वि०) प्रयत्नपडुत्तिरुव. प्र + यसु (प्रयत्ने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यस्यन्ती** –ಯಸ್ಯನ್ತೀ.

प्रयाग ಪ್ರಯಾಗ (पुं०) 1. ऒंदु पुण्यतीर्थ, पुण्यक्षेत्र. ई पुण्यक्षेत्रवु ईगिन अलहाबादिन समीप दल्लिरुवुदु. 2. ऒंदु याग. प्रकृष्टो यागः। 3. इंद्र. प्रकृष्टा यागा यस्मात्। 4. अश्व, कुदुरे। "प्रयागस्तीर्थभेदे स्याद्यज्ञे शतमखाश्वयोः" मेदि०।

प्रयागभय ಪ್ರಯಾಗಭಯ (पुं०) इंद्र. प्रयागात् प्रकृष्टयागकारिणो बिभेति — भी (भये) "अच्" तस्य (वा० ३-३-५६)। इतररु यागमाडुवुदरिंद पदविगे च्युतियुंटागुवुदेंदु इंद्रनिगे भय.

प्रयाचन ಪ್ರಯಾಚನ (न०) बेडुवुदु, केळिकॊळ्ळुवुदु. प्र+ट्वयाचृ (याच्ञायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रयाचनीय ಪ್ರಯಾಚನೀಯ (वि०) 1. बेडल्पडुव, यांचिसल्पडुव. प्र+याचृ (याच्ञायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. यांचिसबेकाद. 3. यांचिसलु अर्हवाद. "तव्यः"। **–याचितव्यः** –ಯಾಚಿತವ್ಯಃ.

प्रयाचित ಪ್ರಯಾಚಿತ (वि०) बेडल्पट्ट, यांचिसल्पट्ट. प्र + याचृ (याच्ञायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रयाण ಪ್ರಯಾಣ (न०) 1. गमन, होरडुवुदु, होरटुबरुवुदु. प्र + या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रयाणकालोचितचारुवेषभृद्वजं वहन् पर्वतपक्षदारणम्" कुमा० १४-५। 2. यात्रे, परस्थळक्के होरटुबरुवुदु. "दृष्टिप्रपातं परिहृत्य तस्य कामः पुरःशुक्रमिव प्रयाणे" कुमा० ३-४३।

प्रयात्(न्) ಪ್ರಯಾತ್(ನ್) (वि०) होगुत्तिरुव, प्रयाणमाडुत्तिरुव. प्र + या (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "पतिं प्रयान्तं पृतनास्तमन्वयुः" कुमा० १५-९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यान्ती**

–यान्ति. "प्रयान्ती पृतना सद्यः प्रणादैर्द्यामपूरयत्" याद० २२-६१।

प्रयात ಪ್ರಯಾತ (पुं०) 1. ಭೃಗು, ಪ್ರಪಾತ, ಬೆಟ್ಟದ ಕಮರಿ. (न०) 2. ಪ್ರಯಾಣ, ಹೊರಟುಬರುವುದು. प्र+या (प्रापणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 3. ನಡಿಗೆ, ಗಮನ. "सरित इव सविभ्रमप्रयातप्रणदितहंसकभूषणा विरेजुः" माघ० ७-२३। (वि०) 4. ಹೊರಟಿರುವ. प्र+या कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "प्राचीं प्रयाते विरहादयं ते तापाच्च रूपाच्च शशाङ्कशङ्की" नैष० ८-६२। 5. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. "प्रयातस्तव यम्यत्वं शस्त्रपूतो ब्रवीमि ते" भट्टि० ६-४१। 6. ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रयातवत् ಪ್ರಯಾತವತ್ (वि०) ಹೊರಟಿರುವ, ಹೋಗುವ. प्र+या (प्रापणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रयातव्य ಪ್ರಯಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೋಗ ಬೇಕಾದ, ಹೊರಟುಬರಬೇಕಾದ. प्र+या (प्रापणे) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಹೋರಾಡಬೇಕಾದ (शत्रु). "अनीयर्"। –यानीयः –ಯಾನೀಯಃ.

प्रयातृ ಪ್ರಯಾತೃ (वि०) ಹೊರಡುವವನು, ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವನು. प्र+या (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रयाम ಪ್ರಯಾಮ (पुं०) 1. ದೈರ್ಘ್ಯ, ಉದ್ದ, ನೀಳ. प्र+यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಆಹಾರ ಧಾನ್ಯಗಳ ಕೊರತೆ. 3. ಆಹಾರಧಾನ್ಯಗಳ ಕೊರತೆಯಿಂದ ಕೊಳ್ಳುವವರ ಪೈಪೋಟಿ. "नीवाकस्तु प्रयामः स्यात्" अम०।

प्रयास ಪ್ರಯಾಸ (पुं०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. प्र+यसु (प्रयत्ने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रयासः सुरशत्रूणां जात्युत्तरमिवाभवत्" याद० १६-९६। 2. ಆಯಾಸ, ಶ್ರಮ, ಹೆಚ್ಚು ಬಳಲಿಕೆ. "अत्याहारः प्रयासश्च प्रजल्पो नियमग्रहः। जनसंघश्च लौल्यं च षड्भिर्योगो विनश्यति" हठ०।

प्रयास्यत् ಪ್ರಯಾಸ್ಯತ್ (वि०) ಹೊರಟುಬರಲಿರುವ, ಮುಂದೆ ಹೋಗಲಿರುವ. प्र+या (प्रापणे)+स्य "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रयास्यतः पुण्यवनाय जिष्णो रामस्य रोचिष्णुमुखस्य धृष्णुः" भट्टि० १-२५।

प्रयुक्त ಪ್ರಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (शब्द). प्र+युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अयमपि च गिरं नस्त्वत्प्रबोधप्रयुक्तामनुवदति शुकस्ते मञ्जुवाक्पञ्जरस्थः" रघु० ५-७५। 2. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अध्यापितस्योशनसापि नीतिं प्रयुक्तरागप्रणिधिर्द्विषस्ते" कुमा० ३-६। 3. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ (बाण). "अलं महीपाल तव श्रमेण प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात्" रघु० २-३४। 4. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रयुक्तसत्कारविशेषमात्मना न मां परं संप्रतिपत्तुमर्हति" कुमा० ५-३९। 5. ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रयुक्तपाणिग्रहणं यदन्यद्ध्रुवं पुष्यति कान्तिमग्र्याम्" कुमा० ७-७२। 6. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रयुक्तैरग्रतो नागैः प्रावृषेण्यैरिवाम्बुदैः" याद० २२-२००। 7. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अथावमानेन पितुः प्रयुक्ता दक्षस्य कन्या भवपूर्वपत्नी" कुमा० १-२१। 8. ಒತ್ತಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಟ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रकर्षेण युक्तम्। 9. ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मरुत्प्रयुक्ताश्च मरुत्सखाभं तमर्च्यमारादभिवर्तमानम्" रघु० २-१०। 10. ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रसह्य योऽस्मासु परैः प्रयुक्तः स्मर्तुं न शक्यः किमुताधिकर्तुम्" किरा० ३-४४। 11. ಬಡ್ಡಿಯ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಸಾಲ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 12. ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ. प्र+युज (समाधौ) "क्तः" (३-४-७२)। 13. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡಿರುವ, ಸರಿಯಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "गुणप्रयुक्ताः परमर्मभेदिनः शरा इवावंशभवा भवन्ति" उद्भ०। 14. ಉಂಟಾಗಿರುವ, ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಸಂಭವಿಸಿರುವ. "अपायसंदर्शनजां विपत्तिमुपायसंदर्शनजां च सिद्धिम्। मेधाविनो नीतिगुणप्रयुक्तां पुरः स्फुरन्तीमिव दर्शयन्ति" पञ्चत० १-६५। (न०) 15. ಹೇತು, ಕಾರಣ, ನಿಮಿತ್ತ.

प्रयुक्तवत् ಪ್ರಯುಕ್ತವತ್ (वि०) 1. (ಪದವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದವನು, (ಶಬ್ದವನ್ನು) ಉಪಯೋಗಿಸಿದವನು. 2. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದವನು. 3. ಕಳುಹಿಸಿದವನು. 4. ಪ್ರೇರಿಸಿದವನು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವನು. 5. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಿದವನು. 6. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟವನು. प्र+युजिर् (योगे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रयुक्ति ಪ್ರಯುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು, ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. 2. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಸಾಲ ಕೊಡುವುದು. 3. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು. 4. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುವುದು. 5. ಕಳುಹಿಸುವುದು. 6. (ಬಾಣವನ್ನು)

ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. प्र + युजिर् (योगे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रयुज्यमान प्रयुज्यमान (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. प्र + युजिर् (योगे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "ध्रुवेण भर्त्रा ध्रुवदर्शनाय प्रयुज्यमाना प्रियदर्शनेन" कुमा० ७-८५। 2. ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "प्रयुज्यमानानि तयोर्यथार्हं माङ्गल्य-माल्याभरणाक्षतानि" याद० १३-८३। 3. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (ಸಾಲ). 4. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (ಪದ). 5. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 7. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 8. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 9. ಜೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 10. ಆಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

प्रयुञ्जत् प्रयुञ्जत् (वि०) 1. (ಶಬ್ದವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + युजिर् (योगे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಜೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 7. ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 8. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 9. ಅಭಿನಯಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. "शानच्" (३-२-१२४)। **-युञ्जान: -युञ्जानः**. "यत्सत्यं काव्यविशेषवेदिन्यां परिषदि प्रयुञ्जानस्य ममापि चेतसि सुमहान् परितोष: प्रादुर्भवति" मुद्रा० १।

प्रयुत प्रयुत (न०) 1. ದಶಲಕ್ಷ ಸಂಖ್ಯೆ, ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ. प्र + यु (मिश्रणे) "क्त:" (३-२-१०२)। "शतं सहस्रमयुतं नियुतं प्रयुतं मतम्। स्त्री कोटिरर्बुदमिति क्रमाद्दशगुणोत्तरम्"। (वि०) 2. ಹತ್ತುಲಕ್ಷವುಳ್ಳ, ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. (वि०) 3. ಸರಿಯಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಜೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. प्र + यु (मिश्रणे) "क्त:" (३-४-७२)।

प्रयोक्तव्य प्रयोक्तव्य (वि०) 1. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + युजिर् (योगे) "तव्य:" (३-१-९६)। 2. ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ. "तूष्णीं दण्ड: प्रयोक्तव्य-स्तस्य सिद्धौ ध्रुवो जय:" म०वी० ६-१५। 3. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬಿಡಲ್ಪಡುವ (ಬಾಣ). 4. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ (ಸಾಲ) ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 5. ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. "अनीयर्" (३-१-९६)। **-योजनीय: -योजनीयः**.

प्रयोक्तृ प्रयोक्तृ (वि०) 1. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಸಾಲ ಕೊಡುವವನು. प्र + युजिर् (योगे) "तृच्" (३-१-१३३)। "उत्तमर्णाधमर्णौ द्वौ प्रयोक्तृग्राहकौ क्रमात्" अम०। 2. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು. "संमोहनं नाम सखे ममास्त्रं प्रयोगसंहारविभक्तमन्त्रम्। गान्धर्वमादत्स्व यत: प्रयोक्तुर्न चारिहिंसा विजयश्च हस्ते" रघु० ५-५७। 3. ಆಚರಿಸುವವನು, ಮಾಡುವವನು. "पुत्रो रघुस्तस्य पदं प्रशास्ति महाक्रतोर्विश्वसृज: प्रयोक्ता" रघु० ६-७६। 4. ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವವನು, ಅಭಿನಯಿಸಿ ತೋರಿಸುವವನು, ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯ. "स प्रयोगनिपुणै: प्रयोक्तृभि: संजघर्ष सह मित्रसन्निधौ" रघु० १९-३६। 5. ನಿಯೋಜಿಸುವವನು, ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸುವವನು. "परदारप्रयोक्तार: ते वै निरयगामिन:" भा० अनु० २३-६१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **प्रयोक्त्री प्रयोक्त्री**.

प्रयोग प्रयोग (पुं०) 1. (ಶಬ್ದದ) ಪ್ರಯೋಗ, ಉಚ್ಚಾರಣೆ, (ಶಬ್ದವನ್ನು) ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. प्र + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "क्षणशयित-विबुद्धा: कल्पयन्त: प्रयोगान्" माघ० ११-६। 2. (ಬಾಣದ) ಪ್ರಯೋಗ, (ಬಾಣವನ್ನು) ಬಿಡುವುದು. "प्रत्यब्रवीच्चैनमिषुप्रयोगे तत्पूर्वभङ्गे वितथप्रयत्न:" रघु० २-४२। 3. ಅಭಿನಯಿಸಿ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುವುದು. "तदत्रभवानिमं मां च शास्त्रे प्रयोगे च विमृशतु" माल० १। 4. ಸಾಮದಾನಾದಿ ಉಪಾಯಗಳ ಆಚರಣೆ. "क्षणशयितविबुद्धा: कल्पयन्त: प्रयोगानुदधिमहति राज्ये काव्यवद्दुर्विगाहे" माघ० ११-६। 5. ರೂಪಕ, ನಾಟಕ. "अपश्यतामप्सरसां मुहूर्तं प्रयोगमाद्यं ललिताङ्गहारम्" कुमा० ७-९१। 6. ಓಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ स्तंभन उच्चाटन वशीकरण मोदलाद कार्य. 7. ನಿದರ್ಶನ, ಉದಾಹರಣೆ. 8. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಸಾಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "सप्त वित्तागमा धर्म्या दायो लाभ: क्रयो जय:। प्रयोग: कर्मयोगश्च सत्प्रतिग्रह एव च" मनु० १०-११५। 9. ಅಭಿನಯ. "स प्रयोगनिपुणै:

प्रयोक्तृभिः संजघर्ष सह मित्रसन्निधौ" रघु० १९-३६। 10. ಕಾರ್ಯತಃ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವುದು.

प्रयोगातिशय प्ರಯೋಗಾತಿಶಯ (पुं०) ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯ (ಆಮುಖದ) ಒಂದು ಭೇದ. ಸೂತ್ರಧಾರನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಾಕ್ಯ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಪ್ರವೇಶ ವನ್ನು ಏಷ: ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಸೂಚಿಸಿ ನಿರ್ಗಮಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಾತಿಶಯ ರೂಪವಾದ ಆಮುಖ (ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). "एषोऽयमित्युपक्षेपात् सूत्रधारप्रयोगतः। पात्रप्रवेशो यश्चायं प्रयोगातिशयो मतः" दशरू०।

प्रयोगिन् प्ರಯೋಗಿನ್ (वि०) ಪ್ರಯೋಗ ನಡಸು ವವನು, ಕಾರ್ಯಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವವನು. प्र + युजिर् (योगे) "घिनुण्" (३-२-१४२)।

प्रयोजक प्ರಯೋಜಕ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. ಪ್ರಯುನಕ್ತಿ— प्र + युजिर् (योगे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಹೇತು ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಕರ್ತ. ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವನು ಕರ್ತೃ ಸಂಜ್ಞೆ ಮತ್ತು ಹೇತು ಸಂಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವನು. देवदत्तः यज्ञा भवति, याजकस्तं प्रेरयति ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವದತ್ತನು ಮುಖ್ಯಕರ್ತನಾದನು, ಯಾಜಕನು ಪ್ರಯೋಜಕಕರ್ತನು. ಪ್ರಯೋಜಕನಾದ ಯಾಜಕನಿಗೆ ಹೇತುಸಂಜ್ಞೆ ಮತ್ತು ಕರ್ತೃ ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಿರುವುದು. "तत्प्रयोजककर्तृत्वमुपैति मम जल्पतः" माघ० २-७१। 3. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. "शातातपो वसिष्ठश्च धर्मशास्त्रप्रयोजकाः" याज्ञ० १-५। 4. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು. 5. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವವನು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವವನು.

प्रयोजन प्ರಯೋಜನ (न०) 1. ಕಾರ್ಯ. प्र+युजिर् (योगे) "ल्युट्" (३-३-११३)। "प्रयोजनापेक्षितया प्रभूणां प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु" कुमा० ३-१। 2. ಗುರಿ, ಧ್ಯೇಯ, ಉದ್ದೇಶ. "पुत्रप्रयोजना दाराः"। "धनं सर्वप्रयोजनम्"। 3. ಉಪಯೋಗ, ಅಗತ್ಯ, ಆವಶ್ಯಕತೆ. "यतः उत्तममध्यमाधमैः सर्वैरपि राज्ञां प्रयोजनम्" पञ्चतं० १। 4. ಫಲ. "अल्पप्रयोजनकृतोत्तर-प्रयासरुद्गूर्णलोष्टलगुडैः परितोऽनुविद्धम्" माघ० ५-२४। 5. ಹೇತು, ಕಾರಣ. प्र + युजिर् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 6. ಪಡೆಯುವ ಸಾಧನ, ಸಂಪಾದಿಸುವ ಉಪಾಯ. "एतच्चतुर्विधं विद्यात्पुरुषार्थप्रयोजनम्" मनु० ७-१००। 7. ಉಪಯೋಗ, ಪ್ರಯೋಗ. 8. ಲಾಭ, ಬಡ್ಡಿ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಬರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಗಳಿಕೆ. "प्रयोजनं कार्यहेत्वोः" मेदि०।

प्रयोज्य प्ರಯೋಜ್ಯ (पुं०) 1. ಭೃತ್ಯ, ಸೇವಕ. (न०) 2. ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿರುವ ಮೂಲಧನ. (वि०) 3. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. प्र + युजिर् (योगे) "ण्यत्" (७-३-६८) निपा०। "वाक् चैव मधुरा श्लक्ष्णा प्रयोज्या धर्ममिच्छता" मनु० २-१५९। 4. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬಿಡಲ್ಪಡುವ (बाण).

प्ररुदत् प्ರರುದತ್ (वि०) ಅಳುತ್ತಿರುವ, ಕಣ್ಣೀರು ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. प्र + रुदिर् (अश्रुविमोचने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -रुदती -ರುದತೀ.

प्ररुदित प्ರರುದಿತ (न०) 1. ಅಳುವುದು. प्र + रुदिर् (अश्रुविमोचने) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಕಣ್ಣೀರು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

प्ररूढ प्ರರೂಢ (न०) 1. ಜಠರ, ಹೊಟ್ಟೆ. परोहत्यत्र— प्र + रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) अधि० "क्तः" (३-४-७६)। (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ. "प्ररूढभावो भगवत्यधोक्षजे प्रष्टुं पुनस्तं विदुरः प्रचक्रमे" भाग० ४-१३-१। 3. ಜನಿಸಿರುವ, ಹುಟ್ಟಿರುವ. प्र+रुह कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "नाभिप्ररूढाम्बुरुहासनेन संस्तूयमानः प्रथमेन धात्रा" रघु० १३-६। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. 5. ಉದ್ದವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. "प्ररूढलूनैरिव पक्षजालैः" याद० १८-४। 6. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ.

प्ररूढवत् प्ರರೂಢವತ್ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. प्र+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟಿರುವ. 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿರುವ. 4. ಹುಟ್ಟಿರುವ.

प्ररूढि प्ರರೂಢಿ (स्त्री०) 1. ಹುಟ್ಟುವುದು. 2. ಬೆಳೆಯುವುದು.

प्ररोचन प्ರರೋಚನ (न०) ರುಚಿ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವುದು, ಇಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು. प्र + रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) + णिच् भावे

"ल्युट्" (३-३-११५)। "अलोकसामान्यगुणस्तनूजः प्ररोचनार्थं प्रकटीकृतश्च" मालती० १-१३। "युच्" (३-३-१०७)। **-रोचना** -रोचना. ಕವಿಕಾವ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದು ಭಾರತೀವೃತ್ತಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. "तस्याः प्ररोचना वीथी तथा प्रहसनामुखे। अङ्गान्यत्रोन्मुखीकारः प्रशंसातः प्ररोचना" सा०द० ६-३०।

प्ररोपण प्ररोपण (न०) ಬೆಳೆಸುವುದು. प्र + रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। वा "पः" (७-३-४३)। पक्षे **-रोहणम्** -रोहणम्.

प्ररोपणीय प्ररोपणीय (वि०) 1. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬೆಳೆಸಬೇಕಾದ. प्र + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। वा "पः" (७-३-४३)। पक्षे **-रोहणीयः** -रोहणीयः. "तव्यः" **-रोपयितव्यः, -रोहयितव्यः,** -रोपयितव्यः, -रोहयितव्यः.

प्ररोपित प्ररोपित (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। वा "पः" (७-३-४३)। पक्षे **-रोहितः** -रोहितः.

प्ररोपितवत् प्ररोपितवत् (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದವನು. प्र + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। वा "पः" (७-३-४३)। पक्षे **-रोहितवान्** -रोहितवान्.

प्ररोह प्ररोह (पुं०) 1, ಅಂಕುರ, ಮೊಳಕೆ. प्र + रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "अच्" (३-१-१३४)। "उमातनौ गूढतनोः स्मरस्य तच्छङ्किनः पूर्वमिव प्ररोहम्" कुमा० ७-७६। 2. ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅಂಕುರ, ಅಂಕುರದಂತೆ ಹೊರಹೊಮ್ಮುತ್ತಿರುವ ಕಾಂತಿ. "कपालनेत्रान्तरलब्धमार्गैर्ज्योतिःप्ररोहैरुदितैः शिरस्तः" कुमा० ३-४९। 3 .ಚಿಗುರುವುದು, ಮೊಳಕೆ ಹೊರಡುವುದು. 4. ಸಂತತಿಯ ಕೊನರು, ವಂಶದ ಮೊಳಕೆ.

प्ररोहण प्ररोहण (न०) 1. "प्ररोपण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 2. ಹುಟ್ಟುವುದು. 3. ಬೆಳೆಯುವುದು. प्र + रुह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्ररोहणीय प्ररोहणीय (वि०) 1. "प्ररोपणीय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 2. ಬೆಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಬೆಳೆಯಬೇಕಾದ. प्र + रुह (बीजजन्मादौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **-रोहयः** -रोहयः.

प्ररोहत् प्ररोहत् (वि०) 1. ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. 2. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "प्ररोहतां वीरयशस्तरूणाम्" याद० २०-५१। 3. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. प्र + रुह (बीजजन्मादौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-रोहन्ती** -रोहन्ती.

प्ररोहयत् प्ररोहयत् (वि०) 1. ಬೆಳೆಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+रुह (बीजजन्मादौ) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-रोहयन्ती** -रोहयन्ती.

प्रलपत् प्रलपत् (वि०) 1. ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+लप (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ವಿಪರೀತ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ರೋದನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಳುತ್ತಿರುವ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (४-१-६)। **-लपन्ती** -लपन्ती.

प्रलपन प्रलपन (न०) 1. ಮಾತಾಡುವುದು, ಸಂಭಾಷಣೆ ಮಾಡುವುದು. प्र + लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೃಥಾ ಹರಟುವುದು, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವುದು. 3. ರೋದನ, ಅಳುವುದು.

प्रलपनीय प्रलपनीय (वि०) 1. ಮಾತಾಡಬೇಕಾದ, ಸಂಭಾಷಣೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. प्र+लप (व्यक्तायां वाचि) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮಾತಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तव्यः"। **-लपितव्यम्** -लपितव्यम्.

प्रलपित प्रलपित (न०) 1. ಮಾತಾಡುವುದು. प्र + लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ರೋದನ. 3. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವುದು, ಹರಟೆ. (वि०) 4. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾತಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "वचो वैदेहीति प्रतिपदमुदश्रु प्रलपितम्" सा० द०।

प्रलपितवत् प्रलपितवत् (वि०) 1. ಮಾತಾಡಿದವನು. 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಹರಟಿದವನು, 3. ರೋದನ ಮಾಡಿದವನು. प्र+लप (व्यक्तायां वाचि) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रलम्ब प्रलम्ब (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. 2. ತಗರ. 3. ಪಯೋಧರ, ಸ್ತನ. 4. ಬಳ್ಳಿಯ ಚಿಗುರು. 5. ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ, 6. ಹಾರ. (वि०) 7. ಜೋಲಾಡುವ, ನೇತಾಡುವ, ತೂಗಾಡುವ. प्र + लबि (अवलंसने) "अच्"

(३-१-१३४)। (पु०)8. ಜೋಲಾಡುವುದು, ತೂಗಾಡುವುದು. प्र+लबि भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रलम्बो दैत्यभेदे स्यात् त्रपुषेऽपि पयोधरे। लताङ्कुरे च शाखायां हारभेदे प्रलम्बने" मेदि०।

प्रलम्बघ्न ಪ್ರಲಂಬಘ್ನ (पुं०) ಬಲರಾಮ.

प्रलम्बन ಪ್ರಲಂಬನ (न०) ಜೋಲಾಡುವುದು, ತೂಗಾಡುವುದು. प्र+लबि (अवस्रंसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रलम्बमान ಪ್ರಲಂಬಮಾನ (वि०) ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + लबि (अवस्रंसने) "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रलम्बित ಪ್ರಲಂಬಿತ (वि०) ಜೋಲುಬಿದ್ದಿರುವ. प्र + लबि (अवस्रंसने) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रलय ಪ್ರಲಯ (पुं०) 1. ನಾಶ, ಅಳಿವು. प्र + लीङ् (श्लेषणे) "अच्" (३-३-५६)। "प्रलयमखिल-तारालोकमह्नाय नीत्वा श्रियमनतिशयश्रीः सानुरागं दधानः" माघ० ११-६६। 2. ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆಯ ಕಾಲ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶದ ಕಾಲ. "प्रलयोल्लसितस्य वारिधेः परिवाहो जगतः करोति किम्" माघ० १६-५१। ಪ್ರಲಯವು नित्यप्रलयः नैमित्तिकप्रलयः प्राकृतप्रलयः ಮತ್ತು आत्यन्तिकप्रलयः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "नित्यं नैमित्तिकं चैव प्राकृतात्यन्तिकौ तथा। चतुर्धायं पुराणेऽस्मिन् प्रोच्यते प्रतिसञ्चरः"। [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾಪದ ಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 3. ಮರಣ, ನಿಧನ, "भर्तुर्यें प्रलयेऽपि पूर्वसुकृतासङ्गेन निःसङ्गया" मुद्रा० १-१४। 4. ಸೊರಗಿ ಬೀಳುವುದು, ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪಿ ಬೀಳುವುದು. 5. ಒಂದು ವಿಧ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಭಾವ. (1) स्तम्भः (2) स्वेदः (3) रोमाञ्चः (4) स्वरभङ्गः (5) वेपथुः (6) वैवर्ण्यम् (7) अश्रु ಮತ್ತು (8) प्रलयः ಇವು ಎಂಟು ವಿಧ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಭಾವ ಗಳು. सा० द० ३-१३५। "प्रलयः सुखदुःखाभ्यां चेष्टाज्ञाननिराकृतिः" सा० द० ३-१३९।

प्रलयकाल ಪ್ರಲಯಕಾಲ (पुं०) ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆಯಕಾಲ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶದ ಕಾಲ.

प्रलयजलधर ಪ್ರಲಯಜಲಧರ (पुं०) ಪ್ರಲಯಕಾಲದ ಮೇಘ.

प्रलयपयोधि ಪ್ರಲಯಪಯೋಧಿ, -पयोनिधि -ಪಯೋನಿಧಿ, -अर्णव -ಅರ್ಣವ (पुं०) ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದ ಸಮುದ್ರ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕಿ ಬರುವ ಸಮುದ್ರ. प्रलये पयोधिः पयोनिधिः अर्णवो वा। "क्षिप्तबहुजलबिन्दु वपुः प्रलयार्णवोत्थित इवादि-शूकरः" माघ० १५-५। "प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदम्" गीतगो० १।

प्रलयपवन ಪ್ರಲಯಪವನ (पुं०) ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಗಾಳಿ. "तूलोत्क्षेपप्रलयपवनः किं न यातः स्मृतिं ते" वेणी० ३-२३।

प्रलाप ಪ್ರಲಾಪ (पुं०) 1. ಹರಟೆ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. प्र + लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "हृतभ्रातृशतो दुःखी प्रलापैरस्य का व्यथा" वेणी० ५-३१। "असंबद्धप्रलापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुर्विधम्" मनु० १२-६। 2. ಸಂಭಾಷಣೆ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡುವುದು. 3. ರೋದನ.

प्रलापिन् ಪ್ರಲಾಪಿನ್ (वि०) 1. ಮಾತಾಡುವವನು. 2. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವವನು, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವವನು. प्रलपति — प्र + लप (व्यक्तायां वाचि) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "दुरात्मन् सूतापसद असंबद्धप्रलापिन्" वेणी० ३। 3. ರೋದನ ಮಾಡುವ, ಅಳುವ. "प्रलापिनो भविष्यन्ति कदान्वेतेऽप-लाषिणः" भट्टि० ७-१२।

प्रलीन ಪ್ರಲೀನ (वि०) 1. ನಾಶಹೊಂದಿದ, ಅಳಿದು ಹೋದ. प्र + लीङ् (श्लेषणे) "क्तः" (३-४-७२)। "नः" (८-२-४४)। "प्रलीनभूपालमपि स्थिरायति प्रशासदावारिधि मण्डलं भुवः" किरा० १-२३। 2. ಪ್ರಜ್ಞಾಶೂನ್ಯನಾದ, ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಬಿದ್ದಿರುವ. 3. ತಿರೋಭೂತವಾದ, ಮರೆಯಾದ. "विदधदिव जगत् पुनः प्रलीनं भवति महान् हि परार्थ एव सर्वः" भट्टि० १०-६७।

प्रलुठित ಪ್ರಲುಠಿತ (वि०) ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಹೊರಳಾಡುವ, ಗಾಯಗೊಂಡು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಒದ್ದಾಡುವ. प्र + लुठ (प्रतिघाते) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रलुठित-मवनौ विलोक्य कृत्तं दशवदनः खचरोत्तमं प्रहृष्यन्" भट्टि० ५-१०८।

प्रलून ಪ್ರಲೂನ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+लून् (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रलेप ಪ್ರಲೇಪ (पुं०) 1. ಲೇಪನಮಾಡುವುದು, ಬಳಿಯುವುದು. प्र+लिप (उपदेहे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮುಲಾಮು, ಗಾಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ

ಹಚ್ಚುವ ಔಷಧ. प्रकृष्टो लेपः येन। "आलिम्पन्नमृतमयैरिव प्रलेपैरन्तर्वा बहिरपि वा शरीरधातून्" उ० रा० ३-३९।

प्रलेपक ಪ್ರಲೇಪಕ (पुं०) 1. ಲೇಪನ ಮಾಡುವವನು, ಗಾರೆಯ ಕೆಲಸದವನು, ಸುಣ್ಣ ಬಣ್ಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಿಯುವವನು. प्र + लिप (उपदेहे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮುಲಾಮು ಹಚ್ಚುವವನು. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಜ್ವರ.

प्रलेपन ಪ್ರಲೇಪನ (न०) 1. ಲೇಪನಮಾಡುವುದು, ಮುಲಾಮು ಹಚ್ಚುವುದು. 2. ಸುಣ್ಣ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು. प्र+लिप (उपदेहे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रलेह ಪ್ರಲೇಹ (पुं०) 1. ಲೇಹ್ಯ. 2. ಆಸ್ವಾದಿಸಲ್ಪಡುವ ಗೊಜ್ಜು, ಒಂದು ವ್ಯಂಜನ. "प्रलेहजस्नेहधृतानुबिम्बनां चुचुम्ब कोऽपि श्रितभोजनच्छलः" नैष० १६-६६।

प्रलोभ ಪ್ರಲೋಭ (पुं०) 1. ಅತ್ಯಾಶೆ, ದುರಾಶೆ. प्र+लुभ (विमोहने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮೋಹಗೊಳಿಸುವುದು, ಆಸೆತೋರಿಸುವುದು, ಮರುಳುಮಾಡುವುದು.

प्रलोभन ಪ್ರಲೋಭನ (न०) 1. ಆಸೆ ತೋರಿಸುವುದು, ಮರುಳುಮಾಡುವುದು. प्र + लुभ (विमोहने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಕರ್ಷಿಸುವ ವಸ್ತು, ಮೋಹ ಗೊಳಿಸುವ ವಸ್ತು. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

प्रलोभनीय ಪ್ರಲೋಭನೀಯ (वि०) 1. ಮರುಳು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮೋಹಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+लुभ (विमोहने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಮರುಳು ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ವಂಚಿಸಬೇಕಾದ.

प्रलोभयत् ಪ್ರಲೋಭಯತ್ (वि०) ಆಸೆ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + लुभ (विमोहने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। "प्रलोभयन्तीं ललितैस्ततः प्रथम लक्षितैः" याद० २२-१६४।

प्रलोभिन् ಪ್ರಲೋಭಿನ್ (वि०) ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮರುಳುಮಾಡುವ. प्र + लुभ (विमोहने) "णिनिः" (३-२-७८)।

प्रवक्तृ ಪ್ರವಕ್ತೃ (वि०) 1. ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವವನು, ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿಸುವವನು. प्र + वच (परिभाषणे) "तृच्" (३-२-१३३)। 2. ಹೇಳುವವನು, ಉಪದೇಶಿಸುವವನು, ಗುರು. "जातिमात्रोपजीवी वा कामं स्याद्ब्राह्मणब्रुवः। धर्मप्रवक्ता नृपतेः" मनु० ८-२०।

प्रवचन ಪ್ರವಚನ (न०) 1. ಉಪದೇಶ, ಬೋಧನೆ. 2. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ವಿವರದೊಡನೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು. प्र + वच (परिभाषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು. 4. ವೇದ. "अथ प्रवचनं वेदे प्रकृष्टवचनेऽपि च" मेदि०। 5. ವೇದಾಂಗ.

प्रवचनीय ಪ್ರವಚನೀಯ (पुं०) 1. ಗುರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. प्र+वच (परिभाषणे) वा कर्तं० "अनीयर्" (३-४-६८)। निपा०। प्रवचनीयो गुरुर्वेदस्य। 2. ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. पक्षे कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। "प्रवचनीयो वेदो गुरुणा" सि० कौ०। "अथ प्रवचनीयश्च स्यात् प्रवक्तृप्रवाच्ययोः" मेदि०।

प्रवचस् ಪ್ರವಚಸ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು, ವಾಗ್ಮಿ, ಚತುರನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. प्रकृष्टं वचो यस्य। "वाचोयुक्तिपटुर्वाग्मी वचोज्ञः प्रवचाः प्रवाक्"।

प्रवण ಪ್ರವಣ (पुं०) 1. ಚತುಷ್ಪಥ, ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಜಾಗ (ಚೌಕ). प्रवन्ते जना अनेन—प्रुङ् (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। (न०) 2. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. (वि०) 3. ಆಸಕ್ತನಾದ, ತತ್ಪರನಾದ. "जातौ न वित्ते न गुणे न कामः सौन्दर्य एव प्रवणः स वामः" नैष० १०-१३। 4. ಒಗ್ಗಿರುವ, ಬಾಗಿರುವ. 5. ಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿರುವ. 6. ಅಧೀನ, ಪರತಂತ್ರ. 7. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಳಿಜಾರಾಗಿರುವ (ಭೂಮಿ). 8. ಉನ್ಮುಖವಾದ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದಿರುವ, ಉತ್ಸುಕವಾದ. "न महानपि भूतिमिच्छता फलसंपत्प्रवणः परिक्षयः" किरा० २-८। 9. ನಮ್ರ, ವಿಧೇಯ. 10. ಉದಾರನಾದ. 11. ಬಳಲಿದ, ಬಣ್ಣ ಕೆಟ್ಟಿರುವ, ಸೊರಗಿರುವ. 12. ಉದ್ದವಾದ, ನೀಳವಾದ. 13. ಕ್ಷೀಣವಾದ.

प्रवणता ಪ್ರವಣತಾ (स्त्री०) ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವಿಕೆ, ತತ್ಪರನಾಗಿರುವಿಕೆ ಒಲಿದಿರುವಿಕೆ. ಅನುಸರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ. प्रवणस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "नीचप्रवणता लक्ष्मि जलजायास्तवोचिता"।

प्रवत्स्यत् ಪ್ರವತ್ಸ್ಯತ್ (वि०) ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಡಲಿರುವ. ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರಲಿರುವ. प्र + वस (निवासे) + स्यः "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रवत्स्यत्पतिका ಪ್ರವತ್ಸ್ಯತ್ಪತಿಕಾ (स्त्री०) ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರಲಿರುವ ಪುರುಷನ ಪತ್ನಿ. प्रवत्स्यन् पतिः यस्याः "कप्"।

प्रवयण प्र॒वय॑ण (न०) 1. रथद एत्तु कुदुरे मोदलादुवन्नु नडेसलु उपयोगिसुव कोलं, चावटि. प्रवीयतेऽनेन — प्र+ अज (गतिक्षेपणयोः) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। अजेः वा वी आदेशः (२-४-५७)। पक्षे **प्राजनम् प्राजनम्**. "अथ धर्ममूर्तिरनुरागभावितः स्वयमादित प्रवयणं प्रजापतिः" माघ० १३-१९। 2. चेन्नागि नडेयुवुदु, गंभीरवागि नडेयुवुदु. प्रकृष्टं वयणम् गमनम्।

प्रवयस् प्र॒वय॑स् (वि०) 1. वृद्ध, मुदुक. प्रगतं वयो यस्य। "नृपतिः प्रकृतीरवेक्षितुं व्यवहारासनमाददे युवा। परिचेतुमुपांशु धारणां कुशपूतं प्रवयास्तु विष्टरम्" रघु० ८-१८। 2. हळियदाद, पुरातनवाद.

प्रवर प्र॒वर (पुं०) 1. संतति, वंश. प्र+वृञ् (वरणे) "अप्" (३-३-५८)। 2. संततियु मूलपुरुषरु, मूलपुरुषर गण. **ई मूलपुरुषरादा मुनिगळु (ऋषिगळु)**: भरद्वाजगोत्रक्के भरद्वाज आंगिरस मत्तु बार्हस्पत्य. विश्वामित्र गोत्रक्के विश्वामित्र मरीचि मत्तु कौशिक. अत्रि गोत्रक्के अत्रि आत्रेय मत्तु शातातप. गोतमु गोत्रक्के गोतमु वसिष्ठ मत्तु बार्हस्पत्य. वसिष्ठगोत्रक्के वसिष्ठ. काश्यपगोत्रक्के काश्यप, अप्सार मत्तु नैध्रुव. अगस्त्यगोत्रक्के अगस्ति दधीचि मत्तु जैमिनि. कौशिकगोत्रक्के कौशिक अत्रि मत्तु जमदग्नि. वात्स्य (श्रीवत्स) गोत्रक्के भार्गव च्यवन आप्नुवान और्व मत्तु जमदग्नि. कात्यायनगोत्रक्के अत्रि भृगु मत्तु वसिष्ठ. गर्गगोत्रक्के गार्ग्य कौस्तुभ मत्तु माण्डव्य. आत्रेयगोत्रक्के आत्रेय शातातप मत्तु सांख्य इत्यादि. 3. उत्तरीय, हॊदेयुव वस्त्र. (न०) 4. अगुरु चंदन. (वि०) 5. श्रेष्ठवाद, उत्तमवाद. "उत्कण्ठितस्य हृदयानुगुणा वयस्या संकेतके चिरयति प्रवरो विनोदः" मृच्छ० ३-३। 6. हिरिय, ज्येष्ठ.

प्रवर्ग प्र॒वर्ग (पुं०) 1. विष्णु. 2. होमद अग्नि, यागद अग्नि. प्रवृज्यते निक्षिप्यते हविरस्मिन्—प्र+वृजी (वर्जने) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

प्रवर्ग्य प्र॒वर्ग्य (पुं०) अंगभूतवाद ऒंदु याग.

प्रवर्तक प्र॒वर्त॑क (वि०) 1. प्रवृत्तियन्नु उंटु माडुव, प्रेरिसुव, कार्यदल्लि तॊडगुवंते माडुव. प्रवर्तयति — प्र + वृतु (वर्तने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. स्थापक, स्थापनेमाडिदवनु, संस्थे मत सिद्धान्त मॊदलादुवुगळन्नु सृष्टिसिदवनु (प्रारंभिसिदवनु). "धन्वन्तरिर्देवतम आयुर्वेदप्रवर्तकः" भाग० ९-१७-४। 3. कार्यवन्नु मुंदुवरेसुव, कार्यवन्नु निल्लिसदे मुंदक्के तरुव. 4. दुर्बोधनेयिंद ऒत्ताय माडुव, चिंतावण्ण माडुव.

प्रवर्तन प्र॒वर्त॑न (न०) 1. मुन्नडे, अभिवृद्धिपडिसुवुदु. प्र+वृतु (वर्तने) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "इतरार्थग्रहे येषां कवीनां स्यात् प्रवर्तनम्"। 2. प्रारंभ. "राजानमामन्त्र्य ततः कुर्यात् सेतुप्रवर्तनम्"। 3. प्रवृत्तियुंटुमाडुवुदु, कार्यदल्लि तॊडगुवंते माडुवुदु. "युच्" (३-३-१०७)। **–वर्तना –वर्तना.** "अथवा भवतः प्रवर्तना न कथं पिष्टमियं पिनष्टि न" नैष० २-६१।

प्रवर्तनीय प्र॒वर्त॑नीय (वि०) 1. प्रारंभिसल्पडुव, उपक्रमिसल्पडुव. प्र + वृतु (वर्तने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. प्रारंभिसुवंते माडल्पडुव. 3. प्रेरिसल्पडुव, ऒत्तायमाडल्पडुव, प्रोत्साहिसल्पडुव. 4. सृष्टिसल्पडुव, स्थापिसल्पडुव. 5. प्रारंभिसबेकाद. 6. स्थापिसबेकाद. 7. प्रोत्साहिसबेकाद. 8. प्रारंभिसुवंते माडबेकाद. "तव्यः"। **–वर्तयितव्यः –वर्तयितव्यः.**

प्रवर्तयत् प्र॒वर्त॑यत् (वि०) 1. प्रवृत्तियुंटु माडुत्तिरुव, कार्यदल्लि तॊडगुवंते माडुत्तिरुव. प्र+वृतु (वर्तने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. कार्यवन्नु प्रारंभिसुवंते माडुत्तिरुव. 3. कार्यवु मुन्नडेयुवंते माडुत्तिरुव.

प्रवर्तयितृ प्र॒वर्त॑यितृ (वि०) "प्रवर्तक" पदद अर्थ. प्र+वृतु (वर्तने)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

प्रवर्तित प्र॒वर्ति॑त (वि०) 1. स्थापिसल्पट्ट, सृष्टिसि प्रारंभिसल्पट्ट. प्र + वृतु (वर्तने)+ णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. उंटुमाडल्पट्ट, उत्पत्ति माडल्पट्ट. "न कारणात् स्वात् बिभिदे कुमारः

प्रवर्तितो दीप इव प्रदीपात्" रघु० ५-३७। 3. कार्य्य वन्नु प्रारंभिसुवंते प्रेरिसल्पट्ट. 4. प्रोत्साहिसल्पट्ट, ऒत्ताय्पडिसल्पट्ट. 5. नडेसल्पट्ट, संचार माडिसल्पट्ट, ओडाडिसल्पट्ट. "चमरान् परितः प्रवर्तिताश्वः क्वचिदाकर्णविकृष्टभल्लवर्षी" रघु० ९-६६। 6. हॊरडिसल्पट्ट. "पदे पदे मौनमयान्तरीपिणी प्रवर्तिता सारघसारसारणी" नैष० ९-१५५।

प्रवर्तिन् प्रवर्तिन् (वि०) 1. कार्य्यवन्नु मुंदक्के नडेसुव. 2. कार्य्यवन्नु प्रारंभिसुव. 3. प्रोत्साहिसुव, चेतावणॆमाडुव. 4. हुट्टि हॊरट्टुबरुव. 5. स्थापिसुव, सृष्टिसि प्रारंभिसुव. प्र+वृत्तु (वर्तने)+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **प्रवर्तिनी प्रवर्तिनी.** "त्वामामनन्ति प्रकृतिं पुरुषार्थप्रवर्तिनीम्" कुमा० २-१३।

प्रवर्धन प्रवर्धन (न०) 1. बॆळॆयुवुदु, वृद्धि हॊंदुवुदु. प्र+वृधु (वर्धने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. अधिकवागुवुदु, हॆच्चुवुदु. (वि०) 3. वृद्धि पडिसुव, हॆच्चिसुव. प्र+वृधु कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। "वातपित्तोपशमनं गुरु शुक्रप्रवर्धनम्" सुश्रुत० सूत्र० ४६-९९।

प्रवर्धनीय प्रवर्धनीय (वि०) 1. वृद्धिपडिसल्पडुव, हॆच्चिसल्पडुव. 2. बॆळॆसल्पडुव. प्र+वृधु (वृद्धौ)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. वृद्धि हॊंदिसबेकाद, हॆच्चिसबेकाद. 4. बॆळॆसबेकाद.

प्रवर्धमान प्रवर्धमान(वि०)1. अभिवृद्धि हॊंदुत्तिरुव. 2. बॆळॆयुत्तिरुव. प्र+वृधु (वृद्धौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रवर्धयत् प्रवर्धयत् (वि०) 1. अभिवृद्धिपडिसुत्तिरुव. 2. बॆळॆसुत्तिरुव, दॊड्डदागि माडुत्तिरुव. प्र+वृधु (वृद्धौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" –**वर्धयमानः**–**वर्धयमानः.**

प्रवसत् प्रवसत् (वि०) प्रयाणमाडुत्तिरुव, परस्थळक्कॆ हॊगुत्तिरुव. प्र+वस (निवासे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रवसतः सुतरामुदकम्पयद्विदलकन्दलकम्पनलालितः" माघ० ६-३०।

प्रवसन प्रवसन (न०) परस्थळक्कॆ प्रयाणमाडुवुदु, ऊरुबिट्टु हॊरटुबरुवुदु. प्र+वस (निवासे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रवसनीय प्रवसनीय (वि०) 1. परस्थळक्कॆ कळुहिसल्पडुव. 2. परस्थळक्कॆ कळुहिसबेकाद. 3. बहिष्करिसि कळुहिसल्पडुव, गडीपारु माडल्पडुव. प्र+वस (निवासे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. गडीपारु माडबेकाद.

प्रवह प्रवह (पुं०) 1. हॊरगडॆ संचारक्काग हॊरडुवुदु. प्र+वह (प्रापणे) "घः" निपा० (३-३-११९)। 2. सप्त विध वायुगळल्लॊंदु. "आवहः प्रवहश्चैव विवहश्च समीरणः। परावरः संवहश्च उद्वहश्च महाबलः॥ तथा परिवहः श्रीमान्" हरिवं०। ई वायुवु आवह वायुविगॆ मेलुभागदल्लिरुवुदु. "यस्माज्ज्योतींषि वहति प्रवहस्तेन स स्मृतः" विष्णुपु० २-१२। 3. ऒंदु मेघ.

प्रवहण प्रवहण (न०) 1. मेना, शिबिकॆ, पुरुषरिंद हॊरल्पडुव ऒंदु वाहन, सुत्तलू परदॆगळिंद मुच्चिद स्त्रीयर वाहन. प्रोह्यतेऽनेन — प्र+वह (प्रापणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. रथ, गाडि. "पर्यन्तोपनीतयवसबुसकवलसुपुष्टास्तैलाभ्यक्तविषाणा वद्धाः प्रवहणबलीवर्दाः" मृच्छ० ४।

प्रवहत् प्रवहत् (वि०) 1. वहिसिरुव, धरिसिरुव. प्र+वह (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रवहन्तं सदामोदं सुप्तं परिजनान्वितम्" भट्टि० ८-५२। 2. हरियुत्तिरुव.

प्रवल्हिका प्रवल्हिका (स्त्री०) गूढार्थवुळ्ळ मातु, अर्थवागद प्रश्नॆ, समस्यॆ, ऒगटु. प्र+वल्ह (परिभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रवाक्(च्) प्रवाक्(च्) (वि०) 1. चॆन्नागि माताडुववनु, चतुरनागि माताडुववनु, वाग्मि. प्रकृष्टा वाक् यस्य। "वाचोयुक्तिपटुर्वाग्मी वचोज्ञः प्रवचाः प्रवाक्"। "जडानप्यनुलोमार्थान् प्रवाचः कृतिनां गिरः" माघ० २-२५। 2. अतियागि माताडुव, हरटुव, अर्थविल्लदॆ माताडुव. "प्रवाचः कार्पण्याद्यवितथवाचोऽपि कृतिनः" मुद्रा० ३-१६।

प्रवाचन प्रवाचन (न०) प्रकटिसुवुदु, घॊषिसुवुदु, प्रसिद्धपडिसुवुदु. प्र+वच (परिभाषणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रवाणि ಪ್ರವಾಣಿ (स्त्री०) ನೇಯ್ಗೆಯವನ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ. ಹಾಸು ಎಳೆಗಳ ನಡುವೆ ಹೊಕ್ಕು ಎಳೆಗಳನ್ನು ಹಾಯಿಸುವ ಲಾಳಿ. प्रकर्षेण ऊयतेऽनेन — प्र + वेञ् (तन्तुसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। निपा० ह्रस्वः।

प्रवात ಪ್ರವಾತ (पुं०) 1. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಗಾಳಿ, ನಿರ್ಮಲವಾದ ಗಾಳಿ. प्रकृष्टो वातः। "देव, प्रवातशयने देवी निषण्णा रक्तचन्दनधारिणा चरणेन भगवत्या कथाभिर्विनोद्यमाना तिष्ठति" माल० ४। 2. ಬಿರುಗಾಳಿ, ವೇಗವಾದ ಗಾಳಿ. "ननु प्रवातेऽपि निष्कम्पा गिरयः" शाकु० ६। (वि०) 3. ಬಿರುಗಾಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಳ, ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶ. प्रभूतो वातो यत्र। "प्रवातनीलोत्पलनिर्विशेषमधीरविप्रेक्षितमायताक्ष्या" कुमा० १-४६।

प्रवाद ಪ್ರವಾದ (पुं०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತು, ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಮಾತು, ಕೆಣಕಿ ಮಾತಾಡುವುದು. प्र+वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "इत्थं प्रवादं युधि संप्रहारं प्रचक्रतू रामनिशाविहारौ" भट्टि० २-३६। 2. ವದಂತಿ, ಜನರ ಆಡುಮಾತು. प्रकृष्टो वादः। "अनुरागप्रवादस्तु वत्सयोः सार्वलौकिकः" मालती० १-१६। 3. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "सन्याः श्रियामनुपभोगनिरर्थकत्वदोषप्रवादममृजन्नगनिम्नगानाम्" माघ० ५-२८।

प्रवार ಪ್ರವಾರ (पुं०) ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ, ಉತ್ತರೀಯ. प्रवियतेऽनेन—प्र+वृञ् (वरणे) वा "घञ्" (३-३-५४)। पक्षे **प्रवरः ಪ್ರವರಃ**.

प्रवारण ಪ್ರವಾರಣ (पुंन०) 1. ತನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಮಾಡುವ ದಾನ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ದಾನ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ದಾನ. प्रवियते — प्र + वृञ् (वरणे) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (न०) 2. ನಿಷೇಧಿಸುವುದು, ತಡೆಯುವುದು. "प्रवारणं निषेधे स्यात् काम्यदाने च न द्वयोः" मेदि०।

प्रवाल ಪ್ರವಾಲ (पुंन०) 1. ಕಿಸಲಯ, ಅಂಕುರ, ಚಿಗುರು. प्रवलति — प्र + वल (प्राणने) "णः" (३-१-१४०)। "तयोः प्रवालैर्वनयोस्तथाम्बुजैर्नियोद्धुकामे किमु बद्धवर्मणी" नैष० १-१२३। 2. ವಿದ್ರುಮ, ಹವಳ. "प्रवालरागच्छुरितं सुषुप्सया हरिर्घनच्छायमिवार्णसां निधिम्" नैष० १-७४। 3. ವೀಣಾದಂಡ, ವೀಣೆಯ ದಂಡಿಗೆ. "वीणादण्डः प्रवालः स्यात्" अम०।

प्रवास ಪ್ರವಾಸ (पुं०) 1. ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರುವುದು, ಪರಸ್ಥಳದ ಪ್ರಯಾಣ. ಪರ + वस (निवासे)। "रामप्रवासे व्यमृशन्न दोषं जनापवादं स नरेन्द्रमृत्युम्" भट्टि० ३-७। 2. ಪರಸ್ಥಳದ ವಾಸ. "इष्टप्रवासजनितान्यबलाजनस्य दुःखानि नूनमतिमात्रसुदुःसहानि" शाकु० ४-२।

प्रवासन ಪ್ರವಾಸನ (न०) 1. ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು, ಊರಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು. 2. ದೇಶಭ್ರಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಗಡೀಪಾರುಮಾಡುವುದು. प्र+वस (निवासे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "रामस्य ब्राह्मरसि निर्भरगर्भखिन्नसीताविवासनपटोः करुणा कुतस्ते" उ०रा० २-१०। 3. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. प्र + वस (छेदे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रवासित ಪ್ರವಾಸಿತ (वि०) ದೇಶಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + वस (निवासे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रवासिन् ಪ್ರವಾಸಿನ್ (वि०) 1. ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ. 2. ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವ, ಪರಸ್ಥಳದ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ. प्रवस्तुं शीलमस्य — प्र + वस (निवासे) "घिनुण्" (३-२-१४५)।

प्रवास्य ಪ್ರವಾಸ್ಯ (वि०) ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗಡೀಪಾರು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

प्रवाह ಪ್ರವಾಹ (पुं०) 1. ಹೊನಲು, ಹರಿಯುವ ನೀರು. प्र + वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१८)। "पूर्वं तदुत्पीडितवारिराशिः सरित्प्रवाहस्तटमुत्ससर्ज" रघु० ५-४६। 2. ಉತ್ತಮವಾದ ಅಶ್ವ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ. प्रकृष्टो वाहः। 3. ಹೊರಡುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹರಿದು ಬರುವುದು, ವಿಷಯವು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಓಡುವುದು, ವಿಷಯಗಳ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಮುನ್ನಡೆ. "ब्रह्मादयः सुरगुणा मुनयोऽथ सिद्धाः सत्त्वैकतानमतयो वचसां प्रवाहैः" भाग० ७-९-८। "प्रवाहस्तु प्रवृत्तौ स्यादपि स्रोतसि वारिणः" मेदि०। 4. ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ವಿಸರ್ಜನೆ. "प्रवाहेण गुदभ्रंशे मूत्राघाते कटिग्रहे। मधुराम्लशृतं तैलं सर्पिर्वाप्यनुवासनम्" सुश्रुत० उत्तरतं० ४०।

प्रवाहक ಪ್ರವಾಹಕ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. (वि०) 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವ. प्रवहति — प्र + वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **-वाहिन् -ವಾಹಿನ್**.

प्रवाहिका प्र॒वा॒हि॒का (स्त्री०) ಗ್ರಹಣೀರೋಗ, ಅತಿಸಾರ, ಅತಿಯಾದ ಭೇದಿ. प्रवहति — प्र + वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-३-१०८)।

प्रवाही प्र॒वा॒ही (स्त्री०) ಮರಳು. प्रोह्यते—प्र+वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१९)। "ङीष्" (४-१-४१)।

प्रविकर्ष प्र॒वि॒क॒र्ष (पुं०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆಯುವುದು. "प्रविकर्षनिनादभिन्नरन्ध्रः" किरा० १३-१६।

प्रविकसत् प्र॒वि॒क॒स॑त् (वि०) 1. ಅರಳುತ್ತಿರುವ. प्र + वि + कस (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रविकसति चिराय द्योतिताशेषलोके दशशतकरमूर्तावक्षिणीव द्वितीये" माघ० ११-६३।

प्रविकसित प्र॒वि॒क॒सि॑त (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿರುವ. प्र + वि + कस (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रविकास प्र॒वि॒का॒स (पुं०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳುವುದು. प्र + वि + कस (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು, ಹೊಳೆಯುವುದು.

प्रविकासिन् प्र॒वि॒का॒सि॑न् (वि०) ವಿಕಸಿಸುವ, ಅರಳುವ. प्रविकसति — प्र + वि + कस (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रविख्यात प्र॒वि॒ख्या॒त (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ, ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದ. प्र + वि + ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रविख्याति प्र॒वि॒ख्या॒ति (स्त्री०) ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಕೀರ್ತಿ. प्र + वि + ख्या (प्रकथने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रविचलत् प्र॒वि॒च॒ल॑त् (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅದಿರುತ್ತಿರುವ. प्र+ वि + चल (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ.

प्रविचलित प्र॒वि॒च॒लि॑त (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿದ, ಅದಿರಿದ. प्र + वि + चल (कम्पने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ದಾರಿತಪ್ಪಿಹೋಗಿರುವ, ಮಾರ್ಗಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ. 3. ಹೊರಟಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆದ.

प्रवितत प्र॒वि॒त॑त (वि०) 1. ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡಿರುವ. प्र + वि + तनु (विस्तारे) "तन्" (उ० ३-८८)। "प्रविततशरजालच्छन्नविश्वान्तराले" किरा० १४-६५। 2. ಕೆದರಿರುವ, ಬಿಚ್ಚಿ ಕೆದರಿಹೋಗಿರುವ. "हेम्नः स्थलीषु परितः परिवृत्य वाजी धुन्वन्वपुः प्रविततायतकेशपङ्क्तिः" माघ० ५-५५।

प्रविदारण प्र॒वि॒दा॒र॒ण (न०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. प्र + वि + दृ (विदारणे) + णिच् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಸೀಳುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು, भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रविदारित प्र॒वि॒दा॒रि॑त (वि०) 1. ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + वि + दृ (विदारणे) + णिच "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೆಚ್ಚು ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रविदारितारुणतरोग्रनयनकुसुमोज्ज्वलः स्फुरन्" माघ० १५-४९।

प्रविद्ध प्र॒वि॒द्ध (वि०) ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रविभक्त प्र॒वि॒भ॑क्त (वि०) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+वि+भज (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಭಾಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಎರಡು ಹೋಳಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "त्रिस्रोतसं वहति यो गगनप्रतिष्ठां ज्योतींषि वर्तयति च प्रविभक्तरश्मिः" शाकु० ७-६।

प्रविभाग प्र॒वि॒भा॒ग (पुं०) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗ, ಪಾಲು, ಹಂಚಿಕೆ. प्र+वि+भज (सेवायाम्) "घञ्" (३-३-१९)।

प्रविरल प्र॒वि॒र॒ल (वि०) 1. ಬಹಳ ವಿರಳವಾದ, ಎಡೆಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಮಧ್ಯೆ ಅಂತರದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವ್ಯವಧಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಬಹಳ ಅಲ್ಪವಾದ, ಬಹಳ ಕಡಮೆಯಾದ. प्रकृष्टं विरलं यस्मिन्। "प्रथममन्यमृताभिरुदीरिताः प्रविरला इव मुग्धवधूकथाः" रघु० ९-३४।

प्रविलय प्र॒वि॒ल॒य (पुं०) ನಿವೃತ್ತಿ, ನಾಶ, ಅಳಿವು. प्रकर्षेण विलयः। "ब्रह्मणीव विवर्तानां क्वापि प्रविलयः कृतः" उ० रा० ६-६।

प्रविवत्सत् प्र॒वि॒व॒त्स॑त् (वि०) ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + वस (निवासे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४) "प्रविवत्सतः प्रियतमस्य निगडमिव चक्षुरक्षिपत माघ० १५-८६।

प्रविवत्सा प्र॒वि॒व॒त्सा (स्त्री०) ಪ್ರವಾಸಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಇಚ್ಛೆ. प्र+वस (निवासे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रविवत्सु प्र॒वि॒व॒त्सु (वि०) ಪರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಪ್ರವಾಸಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. प्र + वस (निवासे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रविशत् ಪ್ರವಿಶತ್ (वि०) ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. प्र + विश (प्रवेशने) "शतृ" (३-२-१२४)। "पुरं परस्य प्रविशन्वियोगी योगीव चित्रं स रराज राजा" नैष० ६-४६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–विशन्ती –ವಿಶನ್ತೀ.**

प्रविश्लेष ಪ್ರವಿಶ್ಲೇಷ (पुं०) ಅಗಲುವಿಕೆ, ಬೇರೆಯಾಗುವಿಕೆ.

प्रविष्ट ಪ್ರವಿಷ್ಟ (वि०) ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ, ಒಳಗೆ ಹೋದ. प्र+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "तच्चिन्तया-न्तर्निरचायि चारु स्वस्यैव तन्व्या हृदयं प्रविष्टः" नैष० ६-३०।

प्रवीण ಪ್ರವೀಣ (वि०) ನಿಪುಣ, ಜಾಣ, ನುರಿತವನು, ಚತುರ. वीणया प्रगायति प्रवीणयति—प्र+वीणा+णिच् (३-१-२५) "अच्" (३-१-१३४)। "अपि भ्रमी-भङ्गिभिरावृताङ्गं वासो लतावेष्टितकप्रवीणम्" नैष० ७-९७। "विश्वावसुप्राग्रहरैः प्रवीणैः संगीयमान-त्रिपुरावदानः" कुमा० ७-४८।

प्रवीर ಪ್ರವೀರ (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ವೀರಪುರುಷ, ಉತ್ತಮ ಯೋಧ. प्रकृष्टो वीरः। 2. ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರುಷ.

प्रवृत्त ಪ್ರವೃತ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭವಾದ. प्र + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "तदिदमेव तावद-चिरप्रवृत्तमुपभोगक्षमं ग्रीष्मसमयमधिकृत्य गीयताम्" शाकु० १। 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುವ, ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿರುವ. "प्रवृत्त एव स्वयमुज्झितश्रमः क्रमेण पेष्टुं भुवनद्विषामसि" माघ० १-४०। 3. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಉಂಟಾದ, "अनुग्रहं संस्मरणप्रवृत्तमिच्छामि संवर्धितमाज्ञया ते" कुमा० ३-३।

प्रवृत्ति ಪ್ರವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ವಾರ್ತೆ, ಸಮಾಚಾರ, ಸುದ್ದಿ. प्रवर्तते व्याप्नोति—प्र + वृतु (वर्तने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "प्रत्यासन्ने नभसि दयिताजीवितालम्ब-नार्थी जीमूतेन स्वकुशलमयीं हारयिष्यन् प्रवृत्तिम्" मेघ० २-४। 2. ವ್ಯಾಪಾರ, ಪ್ರಯತ್ನ. "प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः" कुमा० ३-२८। 3. ಪ್ರವಾಹ, ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥದ ಹೊನಲು. 4. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. "तपस्विनः स्थाणुवनौकसस्तामाकालिकीं वीक्ष्य मधु-प्रवृत्तिम्" कुमा० ३-३४। 5. ಒಲವು, ಓಲುವುದು. "सतां हि सन्देहपदेषु वस्तुषु प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तयः" शाकु० १-१९। 6. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ, ವ್ಯಾಪಾರ. "त्वां प्रत्यकस्मात्कलुषप्रवृत्तावस्त्येव मन्युर्भरताग्रजे मे" रघु० १४-७३। 7. ನಡೆ, ಓಟ. ಹರಿವು, ಗತಿ. "प्रवृत्ति-रासीच्छद्मानां चरितार्था चतुष्टयी" कुमा० २-१७। 8. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮೈದೋರುವುದು. "आद्ये वः कुसुमप्रसूतिसमये यस्या भवत्युत्सवः" शाकु० ४-८। 9. ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗ, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವುದು. 10. ಪ್ರವರ್ತನ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವುದು. 11. ಕೈಹಿಡಿದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟುಹಿಡಿದು ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸುವುದು. 12. ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು, ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವುದು. 13. ಉಜ್ಜಯಿನೀ ನಗರ.

प्रवृद्ध ಪ್ರವೃದ್ಧ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. प्र + वृधु (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। "सत्त्वं समुत्कटं जातं प्रवृद्धं शास्त्रदर्शनात्"। 2. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "प्रवृद्धमन्द्राम्बुदधीरनादः कृष्णार्ण-वाभ्यर्णचरैकहंसः" माघ० ३-२१। 3. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ.

प्रवृद्धि ಪ್ರವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು. प्र + वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रवृद्धौ हीयते चन्द्रः समुद्रोऽपि तथा-विधः" रघु० १७-७१। 2. ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು. 3. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು. "श्मश्रुप्रवृद्धि-जनिताननविक्रियांश्च श्लक्ष्णान् प्ररोहजटिलानिव मन्त्रि-वृद्धान्" रघु० १३-७१।

प्रवेक ಪ್ರವೇಕ (वि०) ಉತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. प्रविच्यते—प्र+विचिर् (पृथग्भावे) "घञ्" (३-३-१९)।

प्रवेग ಪ್ರವೇಗ (पुं०) ಅಧಿಕವಾದ ವೇಗ.

प्रवेणि ಪ್ರವೇಣಿ (स्त्री०) 1. ಹೆರಳು, ಹೆಣೆದಿರುವ ಜಡೆ. प्र + वेणृ (गतिज्ञानचिन्तानिशामनादौ) "इन्" (उ० ४-११८)। वा दीर्घः (ग० ४-१-४५)। **–वेणी –ವೇಣೀ.** "हेमभक्तिमतीं भूमेः प्रवेणीमिव पिप्रिये" रघु० १५-३०। 2. ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಕಂಬಳಿ, ರತ್ನಗಂಬಳಿ.

प्रवेप ಪ್ರವೇಪ (पुं०) ನಡುಗುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು. ट्वेपृ (कम्पने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–वेपनम् –ವೇಪನಮ್.** "अथुच्" (३-३-८९)। **–वेपथुः –ವೇಪಥುಃ,**

प्रवेपमान प्रवेपमान(वि०)ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ,ನಡುಗುತ್ತಿರುವ, ಅದಿರುತ್ತಿರುವ. प्र+टु वेपृ (कम्पने) "शानच्" (३-२-१२४)। "मुखेन सा पद्मसुगन्धिना निशि प्रवेपमानाधरपत्रशोभिना" कुमा० ५-२७।

प्रवेश प्रवेश (पुं०) ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು, ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಒಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. प्र + विश (प्रवेशने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रवेशयामास च भर्तुरेनां भ्रूक्षेपमात्रानुमतप्रवेशाम्" कुमा० ३-६०। "तव प्रवेशे सुकृतानि हेतुर्मन्ये मदक्ष्णोरपि तावदत्र" नैष० ८-२७।

प्रवेशक प्रवेशक (पुं०) ಐದು ವಿಧ ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ನಾಟಕದ ಅಂಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಅನುಚಿತವಾದ ಮತ್ತು ನೀರಸವಾದ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕಗಳ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸಬೇಕು.] (1) विष्कम्भः (2) चूलिका (3) अङ्कास्यम् (4) प्रवेशकः ಮತ್ತು (5) अङ्कावतारः ಇವು ಐದು ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕಗಳು. ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯಲಿರುವ ಕಥೆಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕವು ಪ್ರವೇಶಕ. ಪ್ರವೇಶಕಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇದು ನೀಚಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "वृत्तवर्तिष्यमाणानां कथांशानां निदर्शकः। प्रवेशकस्तु नाद्येऽङ्के नीचपात्रप्रयोजितः"।

प्रवेशन प्रवेशन (न०) 1. ಒಳಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಒಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. प्र+विश (प्रवेशने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तव योगप्रभावेन शक्यं तत्र प्रवेशनम्" हरिवं०। 2. ಮಹಾದ್ವಾರ, ಮನೆಯ ಪ್ರಧಾನ ದ್ವಾರ. प्रविश्यतेऽनेन—प्र + विश (प्रवेशने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

प्रवेशनीय प्रवेशनीय(वि०) 1. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕಾದ. प्र + विश (प्रवेशने) "अनीयर्" (३-१-९६)। प्र+विश+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 5. ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। केवलात् **-वेष्टव्यम् -वेष्टव्यम्**. ण्यन्तात् **-वेशयितव्यम् -वेशयितव्यम्**.

प्रवेश्य प्रवेश्य (वि०) ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + विश (प्रवेशने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

प्रवेष्ट प्रवेष्ट (पुं०) 1. ತೋಳು, ಭುಜ, ಬಾಹು. प्र+वेष्ट (वेष्टने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಆನೆಯ ಬೆನ್ನು.

प्रव्यक्त प्रव्यक्त (वि०) ಸ್ಫುಟವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. प्रव्यज्यते—प्र + वि + अञ्जू (व्यक्तयादौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रव्रजन प्रव्रजन (न०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರ, ಸರ್ವ ಸಂಗಪರಿತ್ಯಾಗಪೂರ್ವಕ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. प्र + व्रज (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಊರುಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡಿಸುವುದು, ಗಡೀಪಾರು ಮಾಡಿಸುವುದು.

प्रव्रजित प्रव्रजित (पुं०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು. (न०) 2. ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರ.

प्रव्रजिता प्रव्रजिता (स्त्री०) ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ.

प्रव्रज्या प्रव्रज्या (स्त्री०) 1. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮ, ಸಂನ್ಯಾಸ. प्र + व्रज (गतौ) "क्यप्" (३-३-९८)। "मुक्तायज्ञोपवीतानि बिभ्रतो हैमवल्कलाः। रक्ताक्षसूत्राः प्रव्रज्यां कल्पवृक्षा इवाश्रिताः" कुमा० ६-६। 2. ಸರ್ವ ಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಭಿಕ್ಷುಕನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದು. "ततश्च प्रव्रज्यासमयसुलभाचारविमुखः प्रसक्तस्ते यत्नः प्रभवति पुनर्दैवमपरम्" मालती० ४-६।

प्रव्रश्चन प्रव्रश्चन (पुं०) 1. ಕೈಕೊಡಲಿ. 2. ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ, ಕುಡುಗೋಲು. प्रव्रश्च्यतेऽनेन—प्र + ओ व्रश्चू (छेदने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। इध्मप्रव्रश्चनः कुठारः सि० कौ०।

प्रशंसक प्रशंसक (वि०) ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವವನು, ಹೊಗಳುವವನು, ಕೊಂಡಾಡುವವನು. प्र+शंसु (स्तुतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रशंसत् प्रशंसत् (वि०) ಹೊಗಳುತ್ತಿರುವ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+शंसु (स्तुतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-शंसन्ती -शंसन्ती**.

प्रशंसन प्रशंसन (न०) 1. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. प्र+शंसु (स्तुतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೊಗಳಿಸುವುದು. णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रशंसनीय प्रशंसनीय (वि०) 1. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ, ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+शंसु (स्तुतौ) कर्म० "अनीयर्"

(३-१-९६)। 2. श्लाघिसबेकाद. 3. श्लाघिसलु अर्हवाद. "प्रशंसनीयानि बभूवुराजौ पश्चात्प्रयातानि धनुर्धराणाम्" याद० २०-५८। "तव्यः"। **-शंसितव्यम्** -शंसितव्यम्.

प्रशंसयत् प्रशंसयत् (वि०) होगळिसुत्तिरुव, कोंडाडिसुत्तिरुव. प्र+शंसु (स्तुतौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -यन्ती. "शानच्" (३-२-१२४)। **-शंसयमानः** -शंसयमानः.

प्रशंसा प्रशंसा (स्त्री०) 1. होगळिके, कोंडाडुवुदु. प्र+शंसु (स्तुतौ) भावे "अः" (३-३-१०२)। 2. ख्याति, कीर्ति. प्रसिद्धि. "धर्मेच्छवस्तु धर्मज्ञाः सतां धर्ममनुष्ठिताः। मन्त्रवर्जं न दुष्यन्ति प्रशंसां प्राप्नुवन्ति च" मनु० १०-१२७।

प्रशंसित प्रशंसित (वि०) होगळल्पट्ट, श्लाघिसल्पट्ट, कोंडाडल्पट्ट. प्र+शंसु (स्तुतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रशंसितवत् प्रशंसितवत् (वि०) होगळिदवनु, कोंडाडिदवनु, श्लाघिसिदवनु. प्र+शंसु (स्तुतौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रशंस्य प्रशंस्य (वि०) होगळल्पडुव, कोंडाडल्पडुव. प्र+शंसु (स्तुतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। वा "क्यप्" (वा० ३-१-१०९)। **-शस्यम्** -शस्यम्.

प्रशम प्रशम (पुं०) 1. शांततॆ, सहनॆ, ताळ्मॆ. प्र+शमु (उपशमे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रशमाभरणं पराक्रमः स नयापादितसिद्धिभूषणः" किरा० २-३२। 2. कडमॆयागुवुदु, तग्गुवुदु. नंदिहोगुवुदु. "प्रशमादर्चिषामेतदनुद्गीर्णसुराधयुधम्" कुमा० २-२०। 3. तृप्तिपडिसुवुदु, तणिसुवुदु. शांतगॊळिसुवुदु. समाधानपडिसुवुदु. "क्षुभितस्य महीभृतस्त्वयि प्रशमोपन्यसनं वृथा मम" माघ० १६-५१।

प्रशमन प्रशमन (न०) 1. कडमॆमाडुवुदु, शांतगॊळिसुवुदु, अडगिसुवुदु. प्र+शमु (उपशमे)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "आपन्नार्तिप्रशमनफलाः संपदो ह्युत्तमानाम्" मेघ० १-५३। 2. वधॆ, कॊल्लुवुदु. 3. दान, कॊडुगॆ. "तैः साधं चिन्तयेन्नित्यं सामान्यं सन्धिविग्रहम्। स्थानं समुदयं गुप्तिलब्धप्रशमनानि च" मनु० ७-५६। 4. रक्षणॆ, कापाडुवुदु, स्थिरपडिसुवुदु, भद्रपडिसुवुदु. "लब्धप्रशमनस्वस्थमथैनं समुपस्थिता। पार्थिवश्रीर्द्वितीयेव शरत्पङ्कजलक्षणा" रघु० ४-१४। 5. कडमॆयागुवुदु, शांतवागुवुदु. प्र+शमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. निवारणॆयागुवुदु. 7. निवारणॆ माडुवुदु. रॊगादिगळन्नु गुणपडिसुवुदु,

प्रशमनीय प्रशमनीय (वि०) 1. कडमॆमाडल्पडुव. शांतगॊळिसल्पडुव, अडगिसल्पडुव. प्र+शमु (उपशमे)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. शांतगॊळिसबेकाद, निवारणॆमाडबेकाद. 3. निवारणॆगॆ अर्हवाद. "तव्यः" (३-१-९६)। **-शमयितव्यः** -शमयितव्यः.

प्रशमयत् प्रशमयत् (वि०) 1. शांतगॊळिसुत्तिरुव, कडमॆमाडुत्तिरुव. प्र+शमु (उपशमे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. तणिसुत्तिरुव, तृप्तिपडिसुत्तिरुव. 3. आरिसुत्तिरुव, नंदिसुत्तिरुव. 4. निवारिसुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-शमयन्ती** -शमयन्ती. "शानच्" (३-२-१२४)। **-शमयमानः** -शमयमानः.

प्रशमित प्रशमित (वि०) 1. कडमॆमाडल्पट्ट, शांतगॊळिसल्पट्ट. प्र+शमु (उपशमे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "असिच्यत प्रशमितपांसुभिर्महीमदाम्बुभिर्धृतनवपूर्णकुम्भया" माघ० १७-३८। 2. तृप्तिपडिसल्पट्ट. 3. आरिसल्पट्ट, नंदिसल्पट्ट. 4. निवारिसल्पट्ट, परिहरिसल्पट्ट. "हा हा विक्परगृहवासदूषणं यद्वैदेह्याः प्रशमितमद्भुतैरुपायैः" उ०रा० १-४०। वा इडागमः निपा० (७-२-२७)। इडभावपक्षे **-शान्तः** -शान्तः.

प्रशमितवत् प्रशमितवत् (वि०) 1. शांतगॊळिसिदवनु. 2. आरिसिदवनु, नंदिसिदवनु. 3. तणिसिदवनु, तृप्तिपडिसिदवनु. प्र+शमु (उपशमे)+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। वा इडागमः निपा० (७-२-२७)। इडभावपक्षे **-शान्तवान्** -शान्तवान्.

प्रशस्त प्रशस्त (न०) 1. होगळॆके, श्लाघनॆ, कॊंडाट. प्र+शंसु (स्तुतौ) "क्तः" (३-३-११४)। 2. होगळल्पट्ट, कॊंडाडल्पट्ट, श्रेष्ठवाद. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "स त्वं मदीये महिते प्रशस्ते वसंश्चतुर्थोऽग्निरिवान्यगारे" रघु० ५-२५।

प्रशस्ति ಪ್ರಶಸ್ತಿ (स्त्री०) 1. श्लाघने, हॊगळिके. प्र+शंसु (स्तुतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. श्रेष्ठते, उत्कृष्ट वागिरुविके.

प्रशस्यमान ಪ್ರಶಸ್ಯಮಾನ (वि०) श्लाघिसल्पडुत्तिरुव. हॊगळल्पडुत्तिरुव. प्र + शंसु (स्तुतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "इयमधुना वसुन्धराजाह्नवीभ्यां प्रशस्यमाना मया चारुन्धत्या च समर्पिता पूर्वं भगवता वैश्वानरेण निर्णीतपुण्यचरित्रा जानकी परिगृह्यताम्" उ०रा० ७।

प्रशाम्(न्) ಪ್ರಶಾಮ್ (न्) (वि०) 1. शान्तनागिरुव, ताळ्मॆयिंद कूडिद. प्र + शमु (उपशमे) "क्विप्" (३-२-६१)। दीर्घः (६-४-१५)। (अव्य०) 2. सामर्थ्य.

प्रशान्त ಪ್ರಶಾಂತ (वि०) 1. ताळ्मॆयिंद कूडिद, शान्तनागिरुव. प्र+शमु (उपशमे) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रशान्तश्वापदाकीर्णं मुनिशिष्योपशोभितम्"। 2. निःशब्दवागिरुव, स्तब्धवागिरुव. "अहो प्रशान्तरमणीयमुद्यानवनम्"। 3. समाधानगॊंडिरुव, तृप्तिहॊंदिरुव. 4. बगॆहरिदिरुव, कॊनॆगॊंडिरुव, ऒंदु स्थितिगॆ बंदिरुव. 5. अरिहॊगिरुव, नंदिहॊगिरुव. "कथमविरलप्रवृत्तवारिधारासंपातैः प्रशान्तमेव पावकास्त्रम्" उ०रा० ६।

प्रशान्ति ಪ್ರಶಾಂತಿ (स्त्री०) 1. कॊपतापगळिल्लदिरुविके, शान्ततॆ, ताळ्मॆ. प्र + शमु (उपशमे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. कडमॆयागुवुदु, तग्गुवुदु. 3. अरिहॊगुवुदु, नंदिहॊगुवुदु. 4. निवृत्ति, निवारणॆ, परिहार.

प्रशासक ಪ್ರಶಾಸಕ (वि०) 1. आळुवनु. 2. आज्ञॆ माडुवनु. प्र + शासु (अनुशिष्टौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. उपदॆशिसुवनु, कलिसुवनु. 4. पालिसुवनु. 5. शिक्षिसुवनु, दंडिसुवनु.

प्रशासत् ಪ್ರಶಾಸತ್ (वि०) 1. आज्ञापिसुत्तिरुव. 2. आळुत्तिरुव. प्र + शासु (अनुशिष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रलीनभूपालमपि स्थिरायति प्रशासदावारिधि मण्डलं भुवः" किरा० १-२३। 3. कलिसुत्तिरुव, बॊधिसुत्तिरुव. 4. पालिसुत्तिरुव, रक्षिसुत्तिरुव. 5. शिक्षिसुत्तिरुव, दंडिसुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–शासती –ಶಾಸತೀ.**

प्रशासन ಪ್ರಶಾಸನ (न०) 1. आज्ञॆमाडुवुदु. 2. आळुवुदु. प्र + शासु (अनुशिष्टौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. उपदॆश, बॊधनॆ. 4. दंडनॆ, शिक्षॆ. 5. पालनॆ, रक्षणॆ.

प्रशास्तृ ಪ್ರಶಾಸ್ತೃ (पुं०) 1. प्रभु, दॊरॆ, आळुवनु. प्र + शासु (अनुशिष्टौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "प्रशास्त्रध्यक्षसेनानां मन्त्यमात्यपुरोधसाम्। सम्यक्प्रचारविज्ञानं दुष्टानाञ्चावबोधनम्" काम० नी०। (वि०) 2. आज्ञॆमाडुवनु. 3. उपदॆशिसुवनु, गुरु, आचार्य. 4. शिक्षिसुवनु, दंडिसुवनु. 5. रक्षिसुवनु. "शासु" धातुविगॆ ७-२-३४ सूत्रदल्लि इडागम रहितवागि मत्तु ६-४-१२ सूत्रदल्लि प्र पूर्वक शासु धातुविगॆ इडागम रहितवागि निर्दॆश विरुवुदु. इदरंतॆ प्रशास्तृ पदप्रयोग सिद्धवागुवुदु. आदरॆ रघुवंश (१-९२) दल्लि शासु धातुविगॆ "आदेशं देशकालज्ञः शिष्यः शासितुरानतः" ऎंदु इडागम सहितवाद प्रयोगविरुवुदु. मत्तु प्र पूर्वक "शासु" धातुविगॆ पंचतंत्र (५-६२) दल्लि इडागम सहितवाद प्रयोगवू कंडुबरुवुदु. "यत्र स्त्री यत्र कितवो बालो यत्र प्रशासिता। तद्गृहं क्षयमायाति भार्गवो हीदमब्रवीत्"॥

प्रशिष्य ಪ್ರಶಿಷ್ಯ (पुं०) शिष्यन शिष्य, विद्यार्थियन विद्यार्थि. प्रकर्षॆण शिष्यः।

प्रश्चोतत् ಪ್ರಶ್ಚೋತತ್ (वि०) 1. चिमुकिसुत्तिरुव, सिंपडिसुत्तिरुव. प्र + श्चुतिर् (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. स्रविसुत्तिरुव, सॊरुत्तिरुव.

प्रश्चोतन ಪ್ರಶ್ಚೋತನ (न०) 1. चिमुकिसुवुदु, सिंपडिसुवुदु. प्र + श्चुतिर् (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. सॊरुवुदु, स्रविसुवुदु.

प्रश्न ಪ್ರಶ್ನ (पुं०) 1. कॆळिके, तिळिदुकॊळ्ळलु कॆळुवुदु. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "नङ्" (३-३-९०)। "शः" (६-४-१९)। "स्वाधीनकुशलाः सिद्धिमन्तः। स भवन्तमनामयप्रश्नपूर्वकमिदमाह" शाकु० ५। 2. परीक्षार्थवागि कॆळुवुदु, विचारणॆमाडुवुदु, तनिखॆ माडुवुदु. "साक्षिप्रश्नविधानं च धर्मं स्त्रीपुंसयोरपि" मनु० १-११५। 3. समस्यॆ, तॊडकु. "द्वितीयं ते प्रश्नं दास्यामि। सुसमृद्धानां ग्रामाणां का रक्षां करोति" मृच्छ० ५। 4. ग्रंथद ऒंदु भाग.

प्रश्नदूती **प्रश्नदूती** (स्त्री०) समस्ये, ಒಗಟು, ಗೂಢಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಪ್ರಶ್ನೆ. प्रश्नस्य दूतीव। "प्रश्नदूती प्रहेलिका" त्रिकाण्ड०।

प्रश्नविवाक **प्रश्नविवाक** (पुं०) ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು, ವ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತೀರ್ಪುಕೊಡುವವನು, ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದ ಬಂದಾಗ ವ್ಯವಹಾರದ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ಮೂರನೆಯವನು. प्रश्नस्य विवाकोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

प्रश्रथन **प्रश्रथन** (न०) ಸಡಿಲವಾಗುವುದು, ಬಿಗಿ ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. प्र + श्रथ (दौर्बल्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रश्रन्थन **प्रश्रंथन** (न०) 1. "प्रश्रथन" पदद अर्थ. प्र+श्रथि (शैथिल्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಿಡುವುದು, ವಿಮೋಚನೆ, ಬಿಡುಗಡೆ. प्र + श्रन्थ (विमोचने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रश्रन्थित **प्रश्रंथित** (वि०) 1. ಸಡಿಲವಾಗಿರುವ, ಬಿಗಿ ತಪ್ಪಿರುವ. प्र + श्रथि (शैथिल्ये) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ವಿಮೋಚನೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + श्रन्थ (विमोचने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रश्रय **प्रश्रय** (पुं०) 1. ವಿಧೇಯತೆ, ವಿನಯ, ನಮ್ರತೆ. प्र+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। "कैकेय्यास्तनयो जज्ञे भरतो नाम शीलवान्। जनयित्रीमलंचक्रे यः प्रश्रय इव श्रियम्" रघु० १०-७०। 2. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. "शौरेः प्रतापोपनतैरितस्ततः समागतैः प्रश्रयनम्रमूर्तिभिः" माघ० १२-३३। 3. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-अयणम् -श्रयणम्.**

प्रश्रित **प्रश्रित** (वि०) ವಿಧೇಯ, ನಮ್ರ, ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्र+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "अब्रवीत् प्रश्रितं वाक्यं प्रसवार्थं द्विजोत्तमम्" रामा०।

प्रश्लथ **प्रश्लथ** (वि०) ಸಡಿಲವಾಗಿರುವ, ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ.

प्रश्लिष्ट **प्रश्लिष्ट** (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. प्र + श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

प्रश्लेष **प्रश्लेष** (पुं०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. प्र + श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रष्टव्य **प्रष्टव्य** (वि०) 1. ಕೇಳಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. "प्रष्टव्यं पृच्छतस्तस्य कथनीयमवीवचत्" भट्टि० ६-४६। 3. ಪ್ರಶ್ನಿಸಬೇಕಾದ. "यः पृष्ट्वा कुरुते कार्यं प्रष्टव्यान् स्वहितान् गुरून्" पञ्चतं० ४-६४।

प्रष्टृ **प्रष्टृ** (वि०) ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವವನು, ಕೇಳುವವನು. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)। षः (८-२-३६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **प्रष्ट्री** **प्रष्ट्री**.

प्रष्ठ **प्रष्ठ** (वि०) 1. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ. प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। षत्वम् (८-३-९२)। "आदिष्टवर्त्मा मुनिभिः स गच्छंस्तपतां वरः। विरराज रथप्रष्ठैर्वलिखिल्यैरिवांशुमान्" रघु० १५-१०। 2. ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಧಾನ. "धृतधौतास्रयः प्रष्ठाः प्रातिष्ठन्त क्षमाभृताम्" माघ० ११-३०।

प्रष्ठवाट्(ह्) **प्रष्ठवाट्(ह्)** (पुं०) ಪಳಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಎತ್ತು, ತಿದ್ದಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಎತ್ತು. प्रष्ठमग्रगामिनं वहति—वह (प्रापणे) "ण्विः" (३-२-६४)। ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಗಾಡಿಗೆ ಪಳಗಿಸಲು ಮೊದಲು ನೊಗದ ತುದಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ನಡೆಸುವರು. "प्रष्ठवाड्युगपार्श्वगः" अम०।

प्रष्ठौही **प्रष्ठौही** (स्त्री०) ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಹಸು. प्रष्ठं वहति—वह (प्रापणे) "ण्विः" (३-२-६४)। "ङीष्" (४-१-६१)।

प्रसकल **प्रसकल** (वि०) ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ, ಸಮಸ್ತವಾದ. "प्रसकलकुचबन्धुरोद्धुरोरः प्रसभविभिन्नतनूत्तरीयबन्धा" माघ० ७-३४।

प्रसक्त **प्रसक्त** (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. प्रकर्षेण सक्तः। "मम रूपकीर्तिमहरद्भुवि यस्तमनुप्रसक्तहृदयेयमिति। त्वयि मत्सरादिव निरस्तदयः सुतरां क्षिणोति खलु तां मदनः" माघ० ९-६३। 2. ಸಂತತವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ, ನಿರಂತರವಾದ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ. "रथाङ्गसीमन्तितसान्द्रकर्दमान् प्रसक्तसंपातपृथक्कृतान् पथः" किरा० ४-१८। 3. ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. "कुर्वन्ति तावत्प्रथमं प्रियाणि यावन्न जानन्ति नरं प्रसक्तम" पञ्चतं० १-२०५। 4. ನಿರಂತರಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿ

ರುವ. "प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ" गीता १६-१६। 5. ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (अव्य०)6. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ. "अधोमुखाकाशसरिन्निपातिनीरपः प्रसक्तं मुमुचुः पयोमुचः" किरा० १६-५५।

प्रसक्ति ಪ್ರಸಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಆಸಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ಭಕ್ತಿ, ನಿಷ್ಠೆ. प्र + षञ्ज (सङ्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मा भूवन्नपथहृतस्तवेन्द्रियाश्वाः [illegible] दिशतु शिवः शिवां प्रसक्तिम्" किरा० ५-५०। 2. ಸಂಬಂಧ, ಜೊತೆಗೂಡುವುದು, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು. 3. ಅನುಮಿತಿ. 4. ವ್ಯಾಪ್ತಿ. अतिप्रसक्तिः अतिव्याप्तिः। 5. ಸಂಭವಿಸುವಿಕೆ, ಆಗುವಿಕೆ, ಒದಗುವಿಕೆ. 6. ಪ್ರಸ್ತಾವ, ಅವಕಾಶ, ಸಂದರ್ಭ. ತಕ್ಕ ಸಮಯ.

प्रसङ्ख्यान ಪ್ರಸಂಖ್ಯಾನ (न०) 1. ಆತ್ಮಾನುಸಂಧಾನ, ಧ್ಯಾನ, ತಪಸ್ಸು. प्र + सम् + ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "श्रुताप्सरोगीतिरपि क्षणेऽस्मिन् हरः प्रसङ्ख्यानपरो बभूव" कुमा० ३-४०। 2. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ.

प्रसङ्ग ಪ್ರಸಂಗ (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಸಹವಾಸ. प्र+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "असतां सङ्गदोषेण साधवो यान्ति विक्रियाम्। दुर्योधनप्रसङ्गेन भीष्मो गोहरणे गतः" पञ्चतं० १-२७४। 2. ಸಂಬಂಧ, ಅನುಷಂಗ, ಪ್ರಕರಣ, ಪ್ರಸ್ತಾವ. "कथाप्रसङ्गेन जनेरुदाहृतादनुस्मृताखण्डलसूनुविक्रमः" किरा० १-२४। 3. ಮೈಥುನ, ಸಂಭೋಗ. "भवति भणामि निवर्ततामस्मादगणिकाप्रसङ्गात् इति" मृच्छ० ४। 4. ಸಂಭವಿಸುವುದು, ಘಟನೆ, ಆಗುವುದು, ಒದಗುವುದು. 5. ವ್ಯಾಪ್ತಿ. अतिप्रसङ्गः अतिव्याप्तिः। 6. ಉದ್ದೇಶ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. "किञ्चित्प्रकाशस्तिमितोग्रतारैर्भ्रूविक्रियायां विरतप्रसङ्गैः" कुमा० ३-४७। 7. ಕಾರ್ಯ, ಹವ್ಯಾಸ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಹವಣಿಲ. "कालक्रमेणाथ तयोः प्रवृत्ते स्वरूपयोग्ये सुरतप्रसङ्गे" कुमा० १-१९। 8. ಅಕ್ರಮವಾದ ಸಂಭೋಗ. 9. ಅನುರಕ್ತನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಿರುವಿಕೆ.

प्रसज्यप्रतिषेध ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧ (पुं०) ವಿಧಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಪ್ರತಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಇರುವಿಕೆ. ಯಾವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಷೇಧ (ನಿಷೇಧ)ಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧ. "अप्राधान्यं विधेर्यत्र प्रतिषेधे प्रधानता। प्रसज्यप्रतिषेधोऽसौ क्रियया सह यत्र नञ्"।

प्रसञ्जन ಪ್ರಸಂಜನ (न०) 1. ಪ್ರವರ್ತನ, ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸುವುದು, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು. प्र+षञ्ज (सङ्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೇರಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸುವುದು.

प्रसञ्जित ಪ್ರಸಂಜಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಡಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "ममैव वार्हदिनमश्रुदुर्दिनैः प्रसह्य वर्षासु ऋतौ प्रसञ्जिते" नैष० ९-९६। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रसत्ति ಪ್ರಸತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ನೈರ್ಮಲ್ಯ. प्र + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಔದಾರ್ಯ. 3. ಪ್ರಸನ್ನತೆ, ಪ್ರಸಾದ, ಅನುಗ್ರಹ. "प्रसत्तये गोत्रभिदस्तपांसि" किरा० ३-२९।

प्रसदन ಪ್ರಸದನ (न०) ಪ್ರಸನ್ನತೆ, ಪ್ರಸಾದ, ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿ. प्र + षद्लृ (विशरणादौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रसदनमनुकम्पे प्राप्तवत्या भवत्या वृषगिरिहरिनीलं व्यञ्जितं निर्विशन्ति" दयाश०।

प्रसन्न ಪ್ರಸನ್ನ (वि०) 1. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ತಿಳಿಯಾದ. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. प्र + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "पयांसि दधिसर्पींषि रसवन्ति हितानि च। सलिलानि प्रसन्नानि सर्वे भावाश्च शोभनाः॥ रसाः स्पर्शाश्च गन्धाश्च शब्दाश्चापि गुणान्विताः। दृश्यानि च प्रसन्नानि यत्र राजा युधिष्ठिरः" भा० विरा० ३१-४२, ४४। 2. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ಸುಪ್ರೀತನಾದ. "अपि प्रसन्नेन महर्षिणा त्वं सन्यग्विनीयानुमतो गृहाय" रघु० ५-१०। 3. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಕೋಪತಾಪಾದಿ ದೋಷರಹಿತವಾದ. "अपि प्रसन्नं हरिणेषु ते मनः करस्थदर्भप्रणयापहारिषु" कुमा० ५-३५। 4. ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅನುಗ್ರಹದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. "न केवलानां पयसां प्रसूतिमवेहि मां कामदुघां प्रसन्नाम्" रघु० २-६३। 5. ಸ್ಫುಟವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರಸಾದ ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "अर्थैकमत्यं प्रसादः"। 6. ಸತ್ಯ, ನಿಜ, ಯಥಾರ್ಥ. "वयस्य मकरन्द, प्रसन्नप्रायस्ते तर्कः" मालती० १। 7. ನಿಮ್ಮಾದಿಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಪ್ರಶಾಂತವಾದ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳ. 8. ಶುದ್ಧವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಮೇಘ ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡದಿರುವ.

"प्रसन्नदिक्पांसुविविक्तवातं शङ्खस्वनानन्तरपुष्पवृष्टि" कुमा० १-२३।

प्रसन्नता प्रसन्नता (स्त्री०) ನೈರ್ಮಲ್ಯ, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ.

प्रसन्नमुख प्रसन्नमुख (वि०) 1. ನಗುಮುಖವುಳ್ಳ, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ. प्रसन्नं मुखं यस्य। 2. ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮುಖಮುದ್ರೆಯುಳ್ಳ. **-वदन -वदन**. "प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये"।

प्रसन्ना प्रसन्ना (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ, ಸಾರಾಯಿ. प्र+षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठा-तकारस्य नकारः (८-२-४२)। "प्रसन्ना स्त्री सुरायां स्यात्" मेदि०।

प्रसभ प्रसभ (न०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರ, ಬಲವಂತ, ನಿರ್ಬಂಧ. प्रगता सभा सभाधिकारो यस्मात्। "योग्यैर्वृजिद्भिर्नृपजां वरीतुं वीरैरनर्हैः प्रसभेन हर्तुम्" नैष० १०-३। (अव्य०) 2. ಬಲವಂತವಾಗಿ, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ. "इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः" गीता २-६०। 3. ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ. "तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हृतः" शाकु० १-५। 4. ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯದಿಂದ, ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ. "सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति" गीता ११-४१।

प्रसर प्रसर (पुं०) 1. ಪ್ರಾಬಲ್ಯ, ವೇಗ. प्र+सृ (गतौ) "अप्" बाहु०। "दिगीशवृन्दांशविभूतिरीशिता दिशां स कामप्रसरावरोधिनीम्" नैष० १-६। 2. ಹರಡುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. "दयितावलोकविक-सन्नयनप्रसरप्रणुन्नमिव वारिरुहम्" माघ० ९-७१। 3. ಮಾರ್ಗ, ಪ್ರವೇಶಾವಕಾಶ. "शूरेभ्योऽप्यधिकं बिभेत्युपहसत्येकान्तभीरूनहो श्रीर्लब्धप्रसरेव वेशवनिता दुःखोपचर्या भृशम्" मुद्रा० ३-५। 4. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಮಾಣ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಹಿರಿಮೆ, ಗಾತ್ರ, ವಿಸ್ತಾರ. "त्वष्टुः सदाभ्यासगृहीतशिल्पविज्ञानसंपत्प्रसरस्य सीमा" माघ० ३-३५। 5. ಪ್ರವಾಹ, ಹೊನಲು, ಹರಿವು. 6. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 7. ಯುದ್ಧ. 8. ಬಾಣ. 9. ಪ್ರಣಯ, ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. 10. ವೇಗ. "प्रसरः प्रणये वेगे" मेदि०। "प्रसरस्तु संगरे प्रणये जवे" हेम०। "लोहनालस्तु नाराचः प्रसरः काण्डगोचरः" त्रिकाण्ड०।

प्रसरण प्रसरण (न०) 1. ಹರಡುವುದು, ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. प्र+सृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗಮನ, ಹೋಗುವುದು, ಸಂಚರಿಸುವುದು. 3. ಸೇನೆಯು ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಸುತ್ತಾಡುವುದು, ಸೇನೆಯ ಓಡಾಟ. 4. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡುವುದು.

प्रसरणी प्रसरणी (स्त्री०) ಸೇನೆಯ ಓಡಾಟ, ಸೈನ್ಯದ ಸುತ್ತಾಟ. प्र+सृ (गतौ) "अनिः" (उ० २-१०२)। वा ङीर्घः (ग० ४-१-४५)।

प्रसर्पण प्रसर्पण (न०) 1. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯುವುದು. प्र+सृप्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡುವುದು, ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. 3. ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು.

प्रसर्पत् प्रसर्पत् (वि०) 1. ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ. "अपि तद्वपुषि प्रसर्पतोर्गमिते कान्ति-शरैरगाधताम्" नैष० २-३२। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र+सृप्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಎಲ್ಲಾಕಡೆಗೂ ಹರಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-सर्पन्ती -सर्पन्ती**.

प्रसर्पिन् प्रसर्पिन् (वि०) 1. ಮುಂದೆ ಸಾಗುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ. प्र+सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಹರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. "णिनिः" (३-२-७८)।

प्रसव प्रसव (पुं०) 1. ಪ್ರಸವಿಸುವುದು, ಹೆರುವುದು. प्र+षूङ् (प्राणिप्रसवे) "अप्" (३-३-५८)। "पतिः प्रतीतः प्रसवोन्मुखीं प्रियां ददर्श काले दिवमभ्रितामिव" रघु० ३-१२। 2. ಗರ್ಭ ಧರಿಸುವುದು, ಬಸಿರಾಗುವುದು. "यथाविध्यधिगम्यैनां शुक्लवस्त्रां शुचिव्रताम्। मिथो भजेताप्रसवात् सकृत्सकृदृतावृतौ" मनु० ९-७०। 3. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. "ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तौ त्यागे श्लाघा विपर्ययः। गुणा गुणानुबन्धित्वात् तस्य सप्रसवा इव" रघु० १-२२। 4. ಪುತ್ರ, ಮಗ, ಸಂತಾನ. "वधू-विधात्रा प्रतिनन्द्यते स्म कल्याणि वीरप्रसवा भवेति" कुमा० ७-८७। 5. ಕಾರಣ, ಹೇತು. ಕರ್ತ "अप्"। "उपकारकमायतेर्भृशं प्रसवः कर्मफलस्य भूरिणः" किरा० २-४३। 6. ಪುಷ್ಪ, ಕುಸುಮ, ಹೂವು. "गणा नमेरु-प्रसवावतंसा भूर्जत्वचः स्पर्शवतीर्दधानाः" कुमा० १-५५। 7. ಫಲ, ಹಣ್ಣು. "अथ रिरंसुमसुं युगपद्गिरौ कृतयथा-स्वतरुप्रसवश्रिया" माघ० ६-१।

प्रसवन ಪ್ರಸವನ (न०) 1. ಪ್ರಸವಿಸುವುದು, ಹೆರುವುದು. प्र + षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಸವಿಸುವ ಚೈತನ್ಯ. प्र + षु (प्रसवैश्वर्ययोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಅಭ್ಯನುಜ್ಞೆ, ಅನುಮತಿ, ಅಪ್ಪಣೆ. प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम् सि० कौ०।

प्रसवनीय ಪ್ರಸವನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಸವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗರ್ಭದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡುವ. प्र+षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಅನುಮತಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. प्र + षु (प्रसवैश्वर्ययोः) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಪ್ರಸವಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಅನುಮತಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ. "तव्यः"। **–सवितव्यम् –ಸವಿತವ್ಯಮ್**. ವಾ ಇಟ್। ಪಕ್ಷೆ **–सोतव्यम् –ಸೋತವ್ಯಮ್**.

प्रसवबन्धन ಪ್ರಸವಬಂಧನ (न०) ಹೂವು ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿಗಳ ತೊಟ್ಟು. प्रसवानां बन्धनं यत्र।

प्रसवित्र ಪ್ರಸವಿತ್ರ (पुं०) ತಂದೆ, ಜನಕ, ರಕ್ಷಕ. प्रसूते जनयति — प्र + षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "तृच्" (३-१-१३३)। (स्त्री०) **–सवित्री –ಸವಿತ್ರೀ**. "ङीप्" (४-१-५)।

प्रसव्य ಪ್ರಸವ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ. प्रगतं सव्यात्। 2. ಪ್ರಸವಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) कर्म० "यत्" (३-१-९७)। 3. ಅನುಜ್ಞೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. प्र+षु (प्रसवैश्वर्ययोः) आवश्यके "ण्यत्" (३-१-१२५)। **–साव्यम् –ಸಾವ್ಯಮ್**. 4. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅನುಮತಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ. (न०) 5. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ. ದೇವರು ಹಿರಿಯರು ಮುಂತಾದವರು ಬಲ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸುತ್ತಿಬರುವುದು. "प्रसव्यश्चापि तच्चक्रुर्ऋत्विजोऽग्निचितं नृपम्" रामा०।

प्रसह ಪ್ರಸಹ (पुं०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಕೊಂದು ತಿನ್ನುವ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿ, –ಪಕ್ಷಿ. ಹದ್ದು, ಗಿಡಗ, ಕುರವಕ ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವು. "काको गृध्र उलूकश्च चिल्लश्च शशघातकः। चाषो भासश्च कुरर इत्याद्याः प्रसहाः स्मृताः" भावप्र०। 2. ತಾಳ್ಮೆ, ಸಹನೆ. (वि०) 3. ಬಹಳ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಬಹಳ ಸಹನೆಯುಳ್ಳ. प्र+षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४)।

प्रसहन ಪ್ರಸಹನ (पुं०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಕೊಂದು ತಿನ್ನುವ ಹದ್ದು, ಗಿಡಗ, ಕುರವಕ, ಕಾಗೆ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿ, ಹಿಂಸಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ, ಸಿಂಹ, ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದುವು. प्रगतं सहनं सह्यगुणो यस्मात्। "शार्दूलसिंहशरभर्क्षतरक्षुमुख्याः येऽन्यान् प्रसह्य विनिहत्य निवर्तयन्ते। ते कीर्तिताः प्रसहनाः पललं तदीयमर्शःप्रमेहजठरामयजाड्यहारि" राजनि०। (न०) 2. ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ. 3. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. प्र + षह (मर्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. ಸಹನೆಯುಳ್ಳ, ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳ. प्रसहनमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। 5. ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ತಾಳ್ಮೆಯಿಲ್ಲದ. प्रगतं सहनं यस्मात्।

प्रसह्य ಪ್ರಸಹ್ಯ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. प्रकर्षेण सोढुं शक्यः — प्र + षह (मर्षणे) "यत्" (३-१-९९)। (अव्य०) 2. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ, ಬಲವಂತದಿಂದ. "प्रसह्य तेजोभिरसंख्यतां गतैरदस्त्वया नुत्तमनुत्तमं तमः" माघ० १-२७।

प्रसह्यचोर ಪ್ರಸಹ್ಯಚೋರ (पुं०) ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುವವನು, ದರೋಡೆ ಮಾಡುವವನು, ಡಕಾಯಿತ. प्रसह्य बलात्कारेण चोरः।

प्रसह्याहरण ಪ್ರಸಹ್ಯಹರಣ (न०) ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಅಪಹರಿಸುವುದು, ದರೋಡೆ ಮಾಡುವುದು.

प्रसाद ಪ್ರಸಾದ (पुं०) 1. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्र+षद्लृ (विशरणादौ) "घञ्" (३-३-१८)। "छाया न मूर्च्छति मलोपहतप्रसादे शुद्धे तु दर्पणतले सुलभावकाशा" शाकु० ७-३२। 2. ಅನುಗ್ರಹ, ಕೃಪೆ. "तव प्रसादात् कुसुमायुधोऽपि सहायमेकं मधुमेव लब्ध्वा" कुमा० ३-१०। 3. (1) ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಗುಣ, ಕಾವ್ಯಬಂಧದ (ಪದರಚನೆಯ) ಶೈಥಿಲ್ಯ. "शैथिल्यं प्रसादः" काव्या० सू०। "गाढत्व-शैथिल्याभ्यां व्युत्क्रमेण मिश्रणं बन्धस्य प्रसादः" रसगं०। ಇದು ಶಬ್ದದ ಗುಣ. (2) ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಗತವಾದ ಒಂದು ಗುಣ, ಅರ್ಥದ ವೈಮಲ್ಯ, ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ. "अर्थवैमल्यं प्रसादः" काव्या० सू०। "यावदर्थकपदत्वरूपमर्थवैमल्यं प्रसादः" रसगं०। ಇದು ಅರ್ಥಗುಣ. (3) ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಭೂತವಾದ ರಸದ ಒಂದು ಧರ್ಮ, ಪದನ ಅರ್ಥವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಹೃದಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವಂತಹ ಒಂದು ಧರ್ಮ. "चित्तं व्याप्नोति यः क्षिप्रं शुष्केन्धनमिवानलः। स प्रसादः समस्तेषु रसेषु रचनासु च" सा० द० ८-७। "श्रुतमात्रा वाक्यार्थं

करतलबदरमिव निवेदयन्ती घटना प्रसादस्य" रसगं०। ಇದು ರಸದ ಧರ್ಮ. "नैकमोजः प्रसादो वा रसभावविदः कवेः" माघ० २-८३। 4. ವರ, ಬೇಡಿಕೆ. "अतर्क-यद्विघ्नमिवेष्टसाहसः प्रसादमिच्छासदृशं पिनाकिनः" माघ० १-४९। 5. ತಿಳಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯೋಚನೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ. "गहनमपररात्रप्राप्तबुद्धिप्रसादाः कवय इव महीपाश्चिन्त-यन्त्यर्थजातम्" माघ० ११-६। 6. ದೇವರಿಗೆ ನಿವೇದನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. "आसीद्विशध्वजो र'जा प्रजापालन-तत्परः। प्रसादं सत्यदेवस्य त्यक्त्वा दुःखमवाप सः" स्कान्द०। 7. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ. 8. ಪ್ರಸನ್ನತೆ, ಸೌಮ್ಯತೆ, ಕಾಠಿನ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "प्रसादलक्ष्मीं दधतं समग्रां वपुः प्रकर्षेण जनातिगेन" किरा० ३-२। 9. ಗುರುಹಿರಿಯರು ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಅನ್ನ. 10. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "न प्रसादमुचितं गमिता द्यौर्नोद्धतं तिमिरमद्रिवनेभ्यः" किरा० १-२५।

प्रसादन ಪ್ರಸಾದನ (न०) 1. ತಿಳಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. प्र + षद्लृ (विशरणादौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 3. ಶಾಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವುದು, ಮುನಿಸನ್ನು ತಿಳಿಗೊಳಿಸುವುದು. (वि०) 4. ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವ, ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. 5. ತಿಳಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡುವ. 6. ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವ, ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮಾಡುವ. "प्रसादनं दृष्टिमनःश्रुतीनामदिव्यमास्कन्दित-दिव्यमासीत्" याद० १३-८१। णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **-सादना** -ಸಾದನಾ. 7. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. 8. ಪೂಜೆ. 9. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು.

प्रसादयत् ಪ್ರಸಾದಯತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "मृदङ्गनादेन मृगाङ्कमौलिं प्रसादयन् पालयतीह दैत्यान्" याद० १८-२७। 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಶಾಂತಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -ಯನ್ತೀ.

प्रसादित ಪ್ರಸಾದಿತ (वि०) 1. ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೃಪೆತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+षद्लृ (विशरणादौ) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अभवत् प्रसादितसुरो महोत्सवः प्रमदाजनस्य स चिराय माधवः" माघ० १३-३८। 3. ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂತೈಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रसादिन् ಪ್ರಸಾದಿನ್ (वि०) 1. ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ, ದಯೆಯ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಪ್ರಸಾದಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रसादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "प्रसिद्धार्थपदत्वं यत्स प्रसादो निगद्यते"। "ओजस्वि-वर्णोज्ज्वलवृत्तशालिनः प्रसादनोऽनुज्झितगोत्रसंविदः" माघ० १२-३५।

प्रसादिस्थल ಪ್ರಸಾದಿಸ್ಥಲ (न०) (ವೀರಶೈವ ಮತದಲ್ಲಿ) ಸಾಧನೆಯ ಆರು ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೋಪಾನ. ಅಂತರಂಗವು ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿದ್ದು ಜ್ಞಾನೋದಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಶಿವನನ್ನು ಕಾಣುವ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಶಿವನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಬುದ್ಧಿಯೂ ತಾನು ಶಿವನ ಪೋಷಣೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಶಿವನ ಮೂಲಕ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವೆನೆಂಬ ಜ್ಞಾನವೂ ಈ ಮೂರನೆಯದಾದ ಪ್ರಸಾದಿ ಸ್ಥಲದಿಂದ ಲಭಿಸುವುದು. ಸಾಧನದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಶಿವನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ತಾನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಪ್ರಸಾದಿಯ ಲಕ್ಷಣ.

प्रसाधन ಪ್ರಸಾಧನ (न०) 1. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. प्र + साध (संसिद्धौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "अकुर्वत प्रथमसमागमोचितं चिरोज्झितं सुरगणिकाः प्रसाधनम्" माघ० १७-३४। 2. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. प्रसाध्यतेऽनया — प्र + साध "ल्युट्" (३-३-११७)। "भूतार्थशोभाह्रियमाणनेत्राः प्रसाधने सन्निहितेऽपि नार्यः" कुमा० ७-१३। (वि०) 3. ಅಲಂಕರಿಸುವವನು, ಶೃಂಗರಿಸುವವನು. प्र+साध+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 4. ಬಾಚಣಿಗೆ.

प्रसाधनी ಪ್ರಸಾಧನೀ (स्त्री०) 1. ಬಾಚಣಿಗೆ. प्रसाध्यतेऽनेन—प्र+साध (संसिद्धौ) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "केशप्रसाधनी केश्या रजोजन्तुमलापहा" सुश्रुत० चिकित्सा०। 2. ಸಿದ್ಧಿ.

प्रसाधयत् ಪ್ರಸಾಧಯತ್ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + साध (संसिद्धौ) + णिच्

"शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ति**. "प्रसाधयन्तीमवधीर्य धात्रीमङ्गैरसंभावितभूषणाऽन्या" यादo १३-५३।

प्रसाधिका प्रसाधिका (स्त्रीo) 1. ನೀವಾರ, ಒಂದು ಕಾಡು ಧಾನ್ಯ. प्र + साध (संसिद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಅಲಂಕರಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. प्र+साध +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "प्रसाधिकालम्बित-मग्नपादमाक्षिप्य काचित् द्रवरागमेव" कुमाo ७-५८।

प्रसाधित प्रसाधित (विo) ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+साध (संसिद्धौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "ग्रीवाद्भुतैवावटुशोभितापि प्रसाधिता माणवकेन सेयम्" नैषo ७-६६।

प्रसार प्रसार (पुं०) 1. ಹರಡುವುದು, ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. प्र + सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದು, ಮುಂದೆ ಚಾಚುವುದು. "प्रसाराकुञ्चनाक्षूनं निःशल्यमिति निर्दिशेत्" सुश्रुतo सूत्रo।

प्रसारण प्रसारण (नo) 1. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವುದು, ಐದು ವಿಧ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. प्र + सृ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (1) उत्क्षेपणम् (2) अवक्षेपणम् (3) आकुञ्चनम् (4) प्रसारणम् ಮತ್ತು (5) गमनम् ಇವು ಐದು ಕರ್ಮಗಳು. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು.

प्रसारयत् प्रसारयत् (विo) ಹರಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚದರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + सृ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "तटप्रदेशेषु तरङ्गहस्तैः प्रसारयन् संप्रति फेनपङ्क्तिम्" यादo १८-११२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ति**.

प्रसारिणी प्रसारिणी (स्त्रीo) ಮುಳ್ಳುಗಸಗಿಡ. प्रसरति —प्र+सृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्"।

प्रसारित प्रसारित (विo) 1. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ, प्र+सृ (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रत्युज्जगामेव गुरुप्रमोदप्रसारितोत्तुङ्गतरङ्गबाहुः" माघo ३-७८। 2. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ध्वजांशुकैर्ध्रुवमनुकूलमारुतप्रसारितैः प्रसभकृतोपहूतयः" माघo १७-४९।

प्रसारिन् प्रसारिन् (विo) 1, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚುವ, प्रसारयति —प्र + सृ (गतौ)+णिच् "घिनुण्" (३-२-१४५)। 2. ಹರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. 3. ಹೆಚ್ಚುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-सारिणी -सारिणः**. "अनास्थया सूनकरप्रसारिणीं ददर्श दूनः स्थलपद्मिनीं नलः" नैषo १-८८। "प्रसारिणी सपदि नभस्थले ततः समीरणभ्रमितपरागरूषिता" माघo १७-४४।

प्रसित प्रसित (नo) 1. ಕೇವು. प्र + षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-२-१०२)। (विo) 2. ಆಸಕ್ತನಾದ, ತತ್ಪರನಾದ. प्र+षिञ् (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದ, ನಿತ್ಯವೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದ. "अवसितं हसितं प्रसितं मुदा विलसितं ह्रसितं स्मरभासितम्" भट्टिo १०-६। "तत्परे प्रसितासक्ताविष्टार्थोद्युक्त उत्सुकः" अमo। 4. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ५. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रसिद्ध प्रसिद्ध (विo) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+षिधु (संराद्धौ) कर्मo "क्तः" (३-२-१०२)। "यथा प्रसिद्धैर्मधुरं शिरोरुहैर्जटाभिरप्येवमभूत्तदाननम्" कुमाo ५-९। 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ, ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ, ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ. "एकान्तमौग्ध्यानवबुद्धविभ्रमैः प्रसिद्धविस्तारगुणैर्विलोचनैः" माघo १२-३९।

प्रसिद्धि प्रसिद्धि (स्त्रीo) 1. ಖ್ಯಾತಿ, ಹೆಸರುವಾಸಿ, ಕೀರ್ತಿ. प्र + षिधु (संराद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "विद्याश्रुतस्य एवैता इति नो गुरुदर्शनम्। पृथक् पृथक् प्रसिद्धयर्थं यासु लोको व्यवस्थितः" कामन्दo। 2. ಭೂಷಣ, ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. 3. ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೂಡುವುದು. "आधिद्विषामा तपसां प्रसिद्धेरस्मद्विना मा भृशमुन्मनीभूः" किराo ३-३९।

प्रसुप्त प्रसुप्त (विo) 1. ಮಲಗಿರುವ, ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+नि ष्वप् (शये) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವ. प्रकर्षेण सुप्तः। "कथं प्रियवचनेनैव मे वक्षसि प्रसुप्ता" उo राo १।

प्रसुप्ति प्रसुप्ति (स्त्रीo) ನಿದ್ರೆ. प्र + नि ष्वप् (शये) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रसू प्रसू (स्त्रीo) 1. ತಾಯಿ, ಜನನಿ. प्रसूयते—षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्विप्" (३-२-६१)। "प्रसूप्रसादाधिगता प्रसूनमाला नलस्योद्भ्रमवीक्षितस्य" नैषo ६-४९। 2. ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ. 3. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. 4. ಜಿಂಕೆ.

(वि०) 5. प्रसविसुव. मक्कळन्नु हेरुव. "स्त्री-प्रसूश्चाधिवेत्तव्या पुरुषद्वेषिणी तथा" याज्ञ० १-७३। "प्रसूरश्वाजनन्योश्च कदलीवीरुधोरपि" विश्व०।

प्रसूका ಪ್ರಸೂಕಾ (स्त्री०) हेण्णु कुदुरे. प्रसूरेव प्रसूका।

प्रसूत ಪ್ರಸೂತ (न०) 1. पुष्प, कुसुमु. हूवु. प्रसूयते—प्र+षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. जनिसिद, हुट्टिद. प्र + षूङ् (प्राणिगर्भ-विमोचने) "क्तः" (३-४-७२)। "तदन्वये शुद्धिमति प्रसूतः शुद्धिमत्तरः" रघु० १-१२। 3. उत्पन्नवाद, उंटाद. "यत्र स्रुतक्षीरतया प्रसूतः सानूनि गन्धः सुरभीकरोति" कुमा० १-९।

प्रसूता ಪ್ರಸೂತಾ (स्त्री०) प्रसविसिद हेंगसु. मगुवन्नु हेत्त हेंगसु. प्रसूते स्म—प्र+षूङ् (प्राणिगर्भ-विमोचने) "क्तः" (३-४-७२)। "अकाले च प्रसूता स्त्री स्नेहपानं विवर्जयेत्" सुश्रुत० चिकित्सा० ३२-४८।

प्रसूति ಪ್ರಸೂತಿ (स्त्री०) 1. जनन. हुट्टुवुदु. प्र+षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रसूतिभाजः सर्गस्य तावेव पितरौ स्मृतौ" कुमा० २-७। 2. प्रसव. हेरुवुदु. प्र+षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "कृष्णा वचा चापि जलेन पिष्टा सैरण्डतैला खलु नाभिलेपात्। सुखं प्रसूतिं कुरुतेऽङ्गनानां निपीडितानां बहुभिः प्रमादैः" भावप्र०। 3. हक्कुगळु मोट्टेयिडुवुदु. "मदेकपुत्रा जननी जरातुरा नव-प्रसूतिर्वरटा तपस्विनी" नैष० १–१३५। 4. उत्पत्ति, (पुष्पवु गिडगळल्लि) बेळेयुवुदु. "आद्ये वः कुसुमप्रसूतिसमये यस्या भवत्युत्सवः" शाकु० ४-८। 5. संतान. संतति. प्रजे. मक्कळु. "स्थित्यै दण्डयतो दण्डयान् परिणेतुः प्रसूतये" रघु० १-२५। 6. उत्पत्तिय स्थान. "त्वं सर्वस्य भुवनस्य प्रसूतिः त्वमेवाग्रे भवसि प्रतिष्ठा" भा० आदि०। 7. उत्पत्तिगे कारण. "न केवलानां पयसां प्रसूतिमवेहि मां कामदुघां प्रसन्नाम्" रघु० २-६३। 8. दक्षन पत्नि. सतीदेविय तायि. 9. प्रेरणे. षू (प्रेरणे) "अप्" (३-३-५७)।

प्रसूतिका ಪ್ರಸೂತಿಕಾ (स्त्री०) प्रसविसिद हेंगसु. मक्कळन्नु हडेद हेंगसु. प्रसूता "कन्" (५-३-७५)।

प्रसूतिज ಪ್ರಸೂತಿಜ (न०) कप्प. नोवु.

प्रसून ಪ್ರಸೂನ (न०) 1. कुसुमु. पुष्प, हूवु. प्रसूयते स्म—प्र + षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्तः" (३-२-१०२)। निष्ठातस्य नकारः (८-२-४५)। "ततः प्रसूने च फले च मञ्जुले स संमुखस्थाङ्गुलिना जनाधिपः" नैष० १-७६। 2. फल. हण्णु. (वि०) 3. हुट्टिद, उत्पन्नवाद. "प्रसूनो वाच्यवज्जाते क्लीबं तु फलपुष्पयोः" मेदि०।

प्रसूनधन्वन् ಪ್ರಸೂನಧನ್ವನ್ (पुं०) मन्मथ. कामदेव. प्रसूनं पुष्पं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३३)। "प्रसून-धन्वा शरसात्करोति मामिति क्रुधाक्रुश्यत तेन केतकम्" नैष० १-८१।

प्रसूनवृष्टि ಪ್ರಸೂನವೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) पुष्पवृष्टि. धाराकारवागि पुष्पवु बीळुवुदु.

प्रसृत ಪ್ರಸೃತ (पुं०) 1. अर्धाञ्जलि, अर्ध बोगसे. नीरु निल्लुवंते गुळियागि माडिद हस्त. प्र + सृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। प्रकृतं सृतमस्य इति वा। (न०) ?. 2 पलगळ प्रमाण. (वि०) 3. मुंदक्के नीडल्पट्ट, मुंदक्के चाचल्पट्ट. प्र + सृ "क्तः" (३-२-१०२)। 4. दीर्घवाद, उद्दवाद. "अक्षोभि प्रसृतविलोलबाहुपक्षैर्योषाणामुरुभिरुरोजगण्डशैलैः" माघ० ८-२५। 5. विनयशाली, विधेय. विनीत. 6. हेच्चिरुव, वृद्धिहोंदिरुव, बेळेदिरुव. "न तेजस्तेजस्वी प्रसृतमपरेषां विषहते स तस्य स्वो भावः प्रकृति-नियतत्वादकृतकः" उ० रा० ६-१४। 7. होरगे हरडिरुव, व्याप्तिसिरुव. होम्मि होरगे बरुव. "स्फुरन्मणिप्रसृतमरीचिसूचिभिः" माघ० १७-५१। 8. वेगवाद. 9. मुंदे नडेद. मुंदे होगुत्तिरुव. "प्रसृतं रभसादयोऽभिनीला प्रतिपादं परितोऽभि-वेष्टयन्ती" माघ० २०-५१। (स्त्री०) –ता –का. 10. जंघे, मोळकालु. प्रस्रियते स्म—प्र + स्रंस् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रसृतः सुप्रसारे स्याद्विनीते वेगिते त्रिषु। अर्धाञ्जलौ तु पुंलिङ्गो जङ्घायां प्रसृता मता" मेदि०।

प्रसृति ಪ್ರಸೃತಿ (स्त्री०) 1. मुन्नडे, प्रगति, बेळवणिगे. प्र+सृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. अर्धाञ्जलि, अर्ध बोगसे, गुळियागि माडल्पट्ट हस्त. 3. 2 पलगळ प्रमाण. 4. संतति. संतान, प्रजे, मक्कळु. "वर्धितानि प्रसृत्या वै विनताकुलकर्तृभिः" भा० उद्योग० १०१-३।

प्रसेक प्रसेक (पुं०) 1. सेचनमाडुवुदु. सिंपिसुवुदु, चिमुकिसुवुदु. प्र+षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ऒंदु रोग. "श्वासकासप्रतिश्याय-प्रसेकारोचकज्वरान्। हन्ति मूलकयूषस्तु कफमेदोगलाम-यान्" सुश्रुत० सूत्र० ४६।

प्रसेदिवस् प्रसेदिवस् (वि०) प्रसन्ननाद. संतुष्टनाद, सुप्रीतनाद. प्र+षदॢ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्वसुः" (३-१-१०८)। "प्रसेदिवांसं तमुपाससाद वसन्निवान्ते विनयेन जिष्णुः" किरा० ३-२४। नैष० २-१७।

प्रसेव प्रसेव (पुं०) 1. बिदिरिन तट्टि. प्र + षिवु (तन्तुसन्ताने) "घञ्" (३-३-१९)। 2. वीणेय हेरळु, वीणादंडद केळगे गंभीरवाद श्राव्यवाद शब्द हॊरडलु इट्टिरुव सॊरे बुरुडे. "प्रसेवः पुंसि वीणाङ्गे स्यूते च" मेदि०।

प्रसेवक प्रसेवक (पुं०) 1. वीणादंडद केळगे मधुरवाद शब्द हॊरडलु इट्टिरुव बुरुडे. सॊरे बुरुडे. प्रसेव स्वार्थे "कन्"। 2. बिदिरिन तट्टि.

प्रस्कन्दन प्रस्कंदन (न०) 1. केळगे जारि बीळुवुदु. प्र + स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. विरेक, भेदि. 3. दारितप्पि नडेयुवुदु, अपराधवेसगुवुदु.

प्रस्कन्न प्रस्कंन्न (वि०) 1. केळगे जारिबिद्द. प्र+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "क्तः" (३-४-७२)। 2. दारितप्पि नडेद, अपराधवेसगिद.

प्रस्खलत् प्रस्खलत् (वि०) एडवि बीळुत्तिरुव. मुग्गरिसुत्तिरुव.

प्रस्खलन प्रस्खलन (न०) एडवि बीळुवुदु, मुग्गरिसि बीळुवुदु. प्र + स्खल (सञ्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रस्खलित प्रस्खलित (वि०) एडविद, मुग्गरिसि बिद्द. प्र + स्खल (सञ्चलने) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रस्तर प्रस्तर (पुं०) 1. शिले, कल्लु. प्रस्तृणाति—प्र+स्तृञ् (आच्छादने) "अच्" (३-१-१३४)। "पाषाण-प्रस्तरग्रावोपलाश्मानःशिला दृषत्" अम०। 2. मणि, रत्न. 3. हासिगे, सुप्पत्तिगे, मेत्त. 4. एलि चिगुरु कुसुम मुंतादवुगळिंद निर्मिसल्पट्ट हासिगे. "पल्लवाद्यैर्विरचिते शयनीये तु संस्तरः। प्रस्तरः प्रस्तिरश्चेति प्रस्तारोऽपि च कुत्रचित्"। 5. दर्भेयु ऒंदु मुष्टि. 6. समवागिरुव ऒंदु वस्तुविन मेलॆ.

प्रस्तरण प्रस्तरण (न०) 1. हासिगे, सुप्पत्तिगे, मेत्त. 2. हरडुवुदु, हासुवुदु.

प्रस्तवन प्रस्तवन (न०) 1. चॆन्नागि स्तोत्र माडुवुदु. 2. चॆन्नागि श्लाघिसुवुदु,—कॊंडाडुवुदु, प्र + ष्टुञ् (स्तुतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रस्तवनीय प्रस्तवनीय (वि०) 1. चॆन्नागि स्तोत्र माडल्पडुव. 2. चॆन्नागि श्लाघिसल्पडुव, —कॊंडाडल्पडुव. प्र+ष्टुञ् (स्तुतौ) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. चॆन्नागि हॊगळबेकाद. 4. चॆन्नागि कॊंडाडबेकाद. 5. हॊगळलु योग्यनाद, स्तोत्रवाडलु अर्हनाद. 6. कॊंडाडलु अर्हनाद. श्लाघिसलु अर्हनाद. "तव्यः" (३-१-९६)। **–स्तोतव्यः –स्तोतव्यः**

प्रस्तव्य प्रस्तव्य (वि०) स्तुतिगे अर्हनाद. हॊगळिकॆगे अर्हनाद. प्र+स्तवमर्हति "यः" (५-१-६६)।

प्रस्तार प्रस्तार (पुं०) 1. हरडुवुदु, व्याप्तिसुवुदु. प्र + स्तृञ् (आच्छादने) "घञ्" (३-३-३२)। 2. छंदःशास्त्रदल्लि वृत्तगळ प्रभेदगळन्नु तिळियुव ऒंदु उपायु. "पादे सर्वगुरावादेर्लघुं न्यस्य गुरोरधः। यथोपरि तथा शेषं भूयः कुर्यादमुं विधिम्॥ ऊने दद्याद्गुरूनेष यावत्सर्वंलघुर्भवेत्। प्रस्तारोऽयं समाख्यातश्छन्दोविचितिवेदिभिः" वृ० र०। 3. वन, काडु. 4. ऒंदु वस्तुविन समतलवागिरुव मेल्मै. 5. पुष्पलतादिगळिंद रचितवाद हासिगॆ.

प्रस्ताव प्रस्ताव (पुं०) 1. टीकॆ, ऒंदु ग्रंथदल्लिन प्रतिपाद्य विषयगळ सूक्ष्म परिचय. 2. अवकाश, अवसर, सरियाद काल, संदर्भ. प्र + ष्टुञ् (स्तुतौ) "घञ्" (३-३-२७)। "शिष्याय बृहतां पत्युः प्रस्तावमदिशद्दृशा" माघ० २-६८। 3. उल्लेख, सूचने, निर्देश. "अपि नाम मृगतृष्णिकेव नाममात्र-प्रस्तावो मे विषादाय कल्पते" शाकु० ७। 4. प्रकरण, संदर्भ, संनिवेश. "प्रस्तावदेशकालादेर्वैशिष्ट्यात् प्रतिभाजुषाम्" काव्यप्र०। 5. प्रारंभ, उपक्रम.

प्रस्तावना प्रस्तावना (स्त्री०) 1. प्रारंभ, उपक्रम. प्रस्तावयति कार्यादिकम्—प्र+ष्टुञ् (स्तुतौ)+

णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "टङ्कारध्वनिरार्यबाल-चरितप्रस्तावनाडिण्डिमः" म० वी० १-५४। 2. पीठिके. उपोद्घात. "प्रस्तावना खल्वेषा कपटनाटकस्य" मालती० २। 3. आमुखि. नाटक (रूपक) गळ प्रारंभदल्लि नटि विदूषक अथवा पारिपार्श्वकनु सूत्रधारनोडने कलितु मातनाडुवुदु. नटि सूत्रधाररु तम्म स्वंत व्यवहारदिंद नाटकद कथाप्रस्तावनु सूचिसि मुंदिन पात्रप्रवेश वनु सूचिसुवुदु. "नटी विदूषको वापि पारिपार्श्वक एव वा। सूत्रधारेण सहिताः संलापं यत्र कुर्वते। चित्रैर्वाक्यैः स्वकार्योत्थैः प्रस्तुताक्षेपिभिर्मिथः। आमुखं तत्तु विज्ञेयं नाम्ना प्रस्तावनापि सा" सा० द० ६-३१, ३२।

प्रस्तावित प्रस्तावित (वि०) निर्देशिसि हेळल्पट्ट. उल्लेख माडल्पट्ट. प्र + स्तुन् (स्तुतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-२०२)। "शाकुन्तलादीनितिहासवादान प्रस्तावितानन्यपरैर्वचोभिः" मालती० ३-३।

प्रस्तिर प्रस्तर (पुं०) हूवु चिगुरुगळिंद निर्मित वाद हासिगे, मेत्तै, सुप्पत्तिगे. प्रस्तर पृषो०।

प्रस्तुत प्रस्तुत (वि०) 1. चेन्नागि स्तोत्र माडल्पट्ट, कोंडाडल्पट्ट. प्रकर्षेण स्तुतः। 2. प्रकरणदिंद लब्धवाद. संदर्भदिंद ओदगिद. 3. प्रारंभिसल्पट्ट, उपक्रमिसल्पट्ट, कैगॊळ्ळल्पट्ट. 4. (अलंकारशास्त्रदल्लि) प्रकृतवाद. प्रसक्तवाद. वर्ण्य. "अप्रस्तुतप्रशंसा स्यात् सा यत्र प्रस्तुताश्रया" चन्द्रा०। 5. प्रतीक्षिसल्पट्ट, एदुरु नोडल्पट्ट. (न०) 6. स्तुति, हॊगळिके. 7. प्रारंभ, उपक्रम.

प्रस्तुतवत् प्रस्तुतवत् 1. चेन्नागि स्तोत्र माडिदवनु. चेन्नागि हॊगळिदवनु. 2. प्रारंभिसिदवनु, उपक्रमिसिदवनु. प्र + स्तुन् (स्तुतौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रस्तुवत् प्रस्तुवत् (वि०) 1. चेन्नागि स्तोत्र माडुत्तिरुव. 2. श्लाघिसुत्तिरुव, कोंडाडुत्तिरुव. प्र + स्तुन् (स्तुतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-स्तुवती** -स्तुवती. "शानच्" (३-२-१२४)। **-स्तुवानः** -स्तुवानः.

प्रस्तूयमान प्रस्तूयमान (वि०) 1. स्तोत्र माडल्पडुत्तिरुव, हॊगळल्पडुत्तिरुव. प्र+स्तुन् (स्तुतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. श्लाघिसल्पडुत्तिरुव, कोंडाडल्पडुत्तिरुव. 3. प्रस्ताव माडल्पडुत्तिरुव, प्रारंभिसल्पडुत्तिरुव.

प्रस्तृत प्रस्तृत (वि०) आच्छादिसल्पट्ट, मरेमाडल्पट्ट. प्र+स्तृञ् (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रस्तोतव्य प्रस्तोतव्य (वि०) "प्रस्तवनीय" पददल्लि नोडि.

प्रस्तोतृ प्रस्तोतृ (वि०) 1. स्तुतिसुववनु, हॊगळुवनु. 2. श्लाघिसुववनु, कोंडाडुववनु. प्र + ष्टुञ्" (स्तुतौ) "तृच्" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-स्तोत्री** -स्तोत्री.

प्रस्थ प्रस्थ (पुं०) 1. सानुप्रदेश. बेट्टद समप्रदेश. — समवाद भूभाग. प्रतिष्ठन्तेऽत्र—प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (वा० ३-३-५८)। "प्रस्थं हिमाद्रेर्मृगनाभिगन्धि किञ्चित्क्वणत्किन्नरमध्युवास" कुमा० १-५४। 2. उन्नतवाद मसु. 3. पर्वतद शिखर, बेट्टद तुदि. "यतः पराध्यानि भृतान्यनूनैः प्रस्थैर्मुहुर्भूरिभिरुच्छ्रितानि" माघ० ४-११। 4. पूर्व कालद धान्यद ऒंदु अळते, बळ्ळ. सेरु. प्रस्थीयतेऽनेन — प्र + ष्ठा "कः" (वा० ३-३-५८)। (वि०) 5. स्थिरवाद, दृढवाद. "प्रस्थोऽस्त्री मानभेदे स्यात् सानावुन्नितवस्तुनि" मेदि०।

प्रस्थपुष्प प्रस्थपुष्प (पुं०) मरुवक. मरुग. प्रस्थे सानौ पुष्यति—पुष्प (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)।

प्रस्थातृ प्रस्थातृ (वि०) हॊरटुबरुववनु. प्रयाण माडुववनु. प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-स्थात्री** -स्थात्री.

प्रस्थान प्रस्थान (न०) 1. प्रयाण, हॊरटु बरुवुदु. प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रस्थानप्रणतिभिरङ्गुलीषु चक्रुर्मौलिस्रक्च्युतमकरन्द-रेणुगौरम्" रघु० ४-८८। 2. संचार, गमन, नडे. "काले गते बहुतिथे मम सैव जाता प्रस्थानविक्लवगते-रवलम्बनार्था" शाकु० ५-३। 3. आगमन, बरुवुदु. "मन्ये मत्पावनायैव प्रस्थानं भवतामिह" कुमा० ६-६१। 4. जैत्रयात्रेगागि राजन प्रयाण. "प्रस्थानकाल-क्षमवेषकल्पनाकृतक्षणक्षेपमुदैक्षताच्युतम्" माघ० १२-१। 5. दर्शनगळ पद्धति.

प्रस्थानक प्र॒स्था॒न॒क (न०) ಹದಿನೆಂಟು ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ.

प्रस्थानीय प्र॒स्था॒नी॒य॑ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊರಡಬೇಕಾದ. 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊರಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–स्थातव्यम् –स्थानीयम्.**

प्रस्थापन प्र॒स्था॒प॒न (न०) 1. ಹೊರಡಿಸುವುದು, ಕಳುಹಿಸುವುದು. प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡುವುದು, –ಇರಿಸುವುದು.

प्रस्थापनीय प्र॒स्था॒प॒नी॒य॑ (वि०) 1. ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. प्र + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच्" "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಹೊರಡಿಸಬೇಕಾವ, ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಬೇಕಾದ. 3. ಇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಇರಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः"। **–स्थापयितव्यः** –स्थापनीयः

प्रस्थापित प्र॒स्था॒पि॒त (वि०) 1. ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "त्वयि स्मराधेः सततास्मितेन प्रस्थापितो भूमिभृतास्मि तेन" नैष० ३-११५। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रस्थित प्र॒स्थि॒त (वि०) 1. ಹೊರಟಿರುವ, ಹೊರಟು ಬಂದಿರುವ. प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रस्थिताभिरधिनाथनिवासं ध्वंसितप्रियसखीवचनाभिः" किरा० १-३६। 2. ಹೊರಟಿರುವ, ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ. "प्राप्य नाभिनदमज्जनमाशु प्रस्थितं निवसनग्रहणाय" माघ० १०-६०। 3. ಹೊರಟುಹೋಗಿದ್ದ. "प्रस्थितामभिनिवेशवान् पुनः प्रत्यपद्यत धृतिं पुरन्दरः" याद० १७-७३। 4. ಪಲಾಯನಮಾಡಿದ, ಓಡಿಹೋದ. "प्रेक्ष्य दुर्मदविवेकयोरिव प्रस्थितेव चकिताऽमरावती" याद० १७-७८।

प्रस्थिति प्र॒स्थि॒ति (स्त्री०) 1. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು. 2. ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವುದು, ಹೊರಟುಬರುವುದು. प्र+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रस्थितौ परिमेयानि पश्चादुपचितानि सा" याद० २२-२४०।

प्रस्नव प्र॒स्न॒व (पुं०) ಸೋರುವುದು, ಹರಿಯುವುದು, ಸುರಿಯುವುದು. प्र + ष्णु (प्रस्रवणे) "अप्" (३-३-५७)। "प्रस्नवेनाभिवर्षन्ती वत्सालोकप्रवर्तिना" रघु० १-८४।

प्रस्निग्ध प्र॒स्नि॒ग्ध (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ. प्रकर्षेण स्निग्धः। 2. ನುಣುಪಾಗಿರುವ. "प्रस्निग्धाः क्वचिदिङ्गुदीफलभिदः सूच्यन्त एवोपलाः" शाकु० १-१३।

प्रस्नुत प्र॒स्नु॒त (वि०) ಸೋರುತ್ತಿರುವ, ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+ष्णु (प्रस्रवणे) "क्तः" (३-४-७२)। "तमुत्सुकाश्चक्रुरवेक्षणोत्सुकं गवां गणाः प्रस्नुतपीवरौधसः" किरा० ४-१०।

प्रस्नुषा प्र॒स्नु॒षा (स्त्री०) ಮೊಮ್ಮಗನ ಹೆಂಡತಿ, ಸೊಸೆಯ ಸೊಸೆ. स्नुषायाः स्नुषा –पृषो०।

प्रस्पन्दन प्र॒स्प॒न्द॒न (न०) ಅದಿರುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು, ನಡುಗುವುದು. प्र+स्पदि (किञ्चिच्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रस्पन्दमान प्र॒स्प॒न्द॒मा॒न (वि०) ಅದಿರುತ್ತಿರುವ, ನಡುಗುತ್ತಿರುವ, ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+स्पदि (किञ्चिच्चलने) "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रस्पन्दमानः पुनरूरुरस्याः रामं पुरस्तात् स्थितमाचचक्षे" रामा०।

प्रस्पन्दित प्र॒स्प॒न्दि॒त (वि०) 1. ಅದಿರಿದ, ಚಲಿಸಿದ. प्र + स्पदि (किञ्चिच्चलने) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ಅದಿರುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು.

प्रस्फुट प्र॒स्फु॒ट (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. प्र + स्फुट (विकसने) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ವ್ಯಕ್ತವಾದ.

प्रस्फुटित प्र॒स्फु॒टि॒त (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. प्र + स्फुट (विकसने) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ಅರಳುವುದು, ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು. भावे "क्तः" (३-३-११४)। 3. ತಾಡನ, ಹೊಡೆಯುವುದು.

प्रस्फुरण प्र॒स्फु॒र॒ण (न०) 1. ಅದಿರುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು. प्र + स्फुर (स्फुरणे संचलने च) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವುದು, ಹೊಸದಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುವುದು. 3. ಹಾರುವುದು, ನೆಗೆಯುವುದು, ಜಿಗಿಯುವುದು, ಜಿಮ್ಮುವುದು. 4. ಹೊರಳಾಡುವುದು. 5. ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗುವುದು. 6. ಹೊಳೆಯುವುದು, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು.

प्रस्फुरत् प्र॒स्फु॒र॑त् (वि०) 1. ಅದಿರುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र + स्फुर (स्फुरणे सञ्चलने च) "शतृ"

(३-२-१२४)। "रिरसयिषति भूयः शष्पमग्रे विकीर्णं पटुतरचपलोष्ठः प्रस्फुरत्प्रोथमश्वः" माघ० ११-११। 2. ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿರುವ. "उत्क्षिप्योच्चैः प्रस्फुरन्तं रदाभ्यामीषादन्तः कुञ्जरं शात्रवीयम्" माघ० १८-३८। 3. ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಹಾರುತ್ತಿರುವ, ಜಿಗಿಯುತ್ತಿರುವ, ಚಿಮ್ಮುತ್ತಿರುವ. 5. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುತ್ತಿರುವ. 6. ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ.

प्रस्फुरित प्रस्फुरित (न०) 1. ಅದಿರುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು. प्र + स्फुर (स्फुरणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಹೊರಳಾಡುವುದು. (वि०) 3. ಅದಿರಿದ, ಚಲಿಸಿದ, ನಡುಗಿದ. "गुरुपुत्रमुवाचेदं रुषा प्रस्फुरिताधरः"। 4. ಹೊರಳಾಡಿದ. 5. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆದ. 6. ಚಿಮ್ಮಿದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿದ.

प्रस्फोटन प्रस्फोटन (न०) 1. ಅರಳುವುದು, ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುವುದು. प्र+स्फुट (विकसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಿರಿಯುವುದು, ಬಾಯಿಬಿಡುವುದು, ಬಾಯಿ ತೆರೆಯುವುದು. 3. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವುದು. 4. ಶೂರ್ಪ, ಮೊರ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವ ಕೊಂಗ.

प्रस्मृत प्रस्मृत (वि०) 1. ವಿಸ್ಮೃತವಾದ, ಮರೆತು ಹೋದ, ಮರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+स्मृ (आध्याने) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रस्मृतं न त्वया तावद्यन्मोहनविमोहितः। अतृप्तोऽधरपानेषु रसनामपिबं तव" नैष० २०-७८। 2. ಮರೆಯದೆ ಇರುವ, ಅವಿಸ್ಮೃತ. "प्रस्मृतत्वदुपकार-पद्धतेः" याद० १७-११८।

प्रस्यन्द प्रस्यन्द (पुं०) ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. प्र + स्यन्द्ल (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रस्यन्दिन् प्रस्यन्दिन् (वि०) ಸೋರುವ. ಸ್ರವಿಸುವ, ಜಿನುಗುವ. प्र+स्यन्द्ल (प्रस्रवणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रस्रवण प्रस्रवण (पुं०) 1. ಮಾಲ್ಯವತ್ಪರ್ವತ. "सन्तत-मभिष्यन्दमानमेघमेदुरितनीलिमा जनस्थानमध्यगो गिरिः प्रस्रवणो नाम" उ० रा० १। (न०) 2. ಸೋರುವುದು. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. प्र + स्रु (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಚಿಲುಮೆ, ನೀರು ಜಿನುಗುವ ಸ್ಥಳ, ಊಟೆ. प्रस्रवति जलमस्मिन्—प्र+स्रु अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "तडाकान्युदपानानि वाप्यः प्रस्रवणानि च" मनु० ८-२४८। 4. ಸ್ರವದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಕ್ಷೀರ. "अतन्द्रिता सा स्वयमेव वृक्षकान् घटस्तनप्रस्रवणैर्व्यवर्धयत्" कुमा० ५-१४। 5. ಬೆವರು, ಸ್ವೇದ.

प्रस्रवत् प्रस्रवत् (वि०) ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಜಿನುಗುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. प्र + स्रु (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-स्रवन्ती** -स्रवन्ती.

प्रस्रविन् प्रस्रविन् (वि०) (ಹಾಲು) ಜಿನುಗುತ್ತಿರುವ. (ಹಾಲು) ಸೋರುತ್ತಿರುವ. प्रस्रवोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-स्रविणी** -स्रविणी. "ददर्श राजा जननीमिव स्वां गामग्रतः प्रस्रविणीं न सिंहम्" रघु० २-६१।

प्रस्राव प्रस्राव (पुं०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೋರುವುದು. ಹೆಚ್ಚು ಸೋರುವುದು. प्र+स्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-२७)। 2. ಮೂತ್ರ.

प्रस्रुत प्रस्रुत (वि०) ಜಿನುಗಿದ, ಸೋರಿದ, ಸ್ರವಿಸಿದ.

प्रस्वान प्रस्वान (पुं०) ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ, ಎತ್ತರದ ಧ್ವನಿ. प्र + स्वन (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)।

प्रस्वाप प्रस्वाप (पुं०) 1. ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವುದು. प्र+णि ष्वप् (शये) "घञ्" (३-३-१८)। "मत्तस्य सेयं मदनद्विपस्य प्रस्वापवप्रोच्चकुचास्तु वास्तु" नैष० ७-८५। 2. ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ನಿದ್ರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಸ್ತ್ರ, ಸಂಮೋಹನಾಸ್ತ್ರ. प्रस्वाप्यते शत्रुरनेन—प्र + णि ष्वप् (शये) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। **-स्वापनम्** -स्वापनम्. "गान्धर्वमस्त्रं कुसुमास्त्रकान्तः प्रस्वापनं स्वप्ननिवृत्त-लौल्यः" रघु० ७-६१। (न०) 3. ನಿದ್ರೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು, ನಿದ್ರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रस्विन्न प्रस्विन्न (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆವತಿರುವ. प्र + णि ष्विदा (स्नेहने) "क्तः" (३-४-७२)। प्रस्विन्नश्चैत्रः।

प्रस्वेद प्रस्वेद (पुं०) ಬೆವರು, ಸ್ವೇದ. प्र+णि ष्विदा (स्नेहने) "घञ्" (३-३-१२१)। "प्रस्वेदवारिसविशेष-विषक्तमङ्गे कूपसिकं क्षतनखक्षतमुत्क्षिपन्ती" माघ० ५-२३।

प्रस्वेदित प्रस्वेदित (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆವತಿರುವ. प्र + णि ष्विदा (स्नेहने) "क्तः" (३-४-७२)। वा इडागमः (७-२-१७)। इडभावपक्षे **-प्रस्विन्नः** -प्रस्विन्नः. णि

ष्विदा (गात्रप्रक्षरणे) दिवा०। **-प्रस्विदित:-ಪ್ರಸ್ವಿದಿತಃ.** ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದು.

प्रहत ಪ್ರಹತ (वि०) 1. ಏಸ್ತಾರಗೊಂಡ, ಹರಡಿರುವ. प्र + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ತುಳಿದು ಸವೆದಿರುವ (दारि). "प्रहतं विततं क्षुण्णे" मेदि०। 3. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (नगारि). "सङ्गीताय प्रहतमुरजाः स्निग्धगम्भीरघोषम्" मेघ० २-१। 4. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದ, ಪರಾಭವಗೊಂಡು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿದ.

प्रहर ಪ್ರಹರ (पुं०) ಒಂದು ದಿವಸದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ಒಂದು ಯಾಮ, ಒಂದು ಜಾವ. प्रह्रियते ढक्कादिरस्मिन् — प्र + हृञ् (हरणे) संज्ञायां "घः" (३-३-११८)। "चत्वारः प्रहराः स्मरार्तिभिरभूत् सापि क्षपा दुःक्षया तत्तस्यां कृपयाखिलैव विधिना रात्रि-स्त्रियामा कृता" नैष० १-१५८।

प्रहरण ಪ್ರಹರಣ (न०) 1. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. प्रह्रियतेऽनेन — प्र + हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "प्राग्वीराननुपात्य तत्प्रहरणान्याच्छिद्य विक्रामतः" मालती० ८-९। 2. ಯುದ್ಧ, ಸಂಗ್ರಾಮ. प्रह्रियतेऽस्मिन् — प्र+हृञ् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಏಟು, ಹೊಡೆತ. 4. ಸುತ್ತಲೂ ವಸ್ತ್ರದ ತೆರೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿಬಿಕೆ, ಮೇನಾ. 5. ಒಯ್ಯುವುದು, ಭಾವೆ "ल्युट्"।

प्रहरत् ಪ್ರಹರತ್ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र+हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "हृदि विदर्भभुवः प्रहरन् शरैरतिपतिर्निषधाधिपतेः कृते" नैष० ४-१९। 2. ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-हरन्ती-ಹರನ್ತೀ.**

प्रहरिन् ಪ್ರಹರಿನ್ (वि०) ಕಾವಲುಗಾರ, ಯಾಮದ ಸರದಿಯಂತೆ ಕಾಯುವವನು. प्रहरोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

प्रहर्तृ ಪ್ರಹರ್ತೃ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯುವವನು. प्र+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. 3. ಬಿಲ್ಲುಗಾರ, ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು. "प्रहर्तुरेवोरगराजरज्जवो जवेन कण्ठं सभयाः प्रपेदिरे" माघ० १-५६।

प्रहर्ष ಪ್ರಹರ್ಷ (पुं०) ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದ. ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷ. प्र + हृष (तुष्टौ) "घञ्" (३-३-१८) "महोदधेः पूर इवेन्दुदर्शनात् गुरुः प्रहर्षः प्रबभूव नात्मनि" रघु० ३-१७।

प्रहर्षण ಪ್ರಹರ್ಷಣ (पुं०) 1. ಬುಧಗ್ರಹ. प्रहर्षयति प्र + हृष (तुष्टौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. ಭಾವೆ "ल्युट्"। "स्निग्ध-गम्भीरया वाचा प्रहर्षणकरो विभो" भा० शान्ति० ३४४-३०। (न०) 3. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವುದು. 4. ಪ್ರಹರ್ಷಣಾಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಇದು (1) ಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲಸಿದ್ಧಿ, (2) ಅಪೇಕ್ಷಿತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕಫಲಸಿದ್ಧಿ ಮತ್ತು (3) ಫಲಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. **लक्षण:** ಕ್ರಮವಾಗಿ (1) "उत्कण्ठितार्थसंसिद्धिः विना यत्नं प्रहर्षणम्"। (2) "वाञ्छितादधिकार्थस्य संसिद्धिश्च प्रहर्षणम्"। (3) "यत्नादुपायसिद्ध्यर्थात्साक्षाल्लाभः फलस्य च"। **उदा:** ಕ್ರಮವಾಗಿ (1) "तामेव ध्यायते तस्मै निसृष्टा सैव दूतिका"। (2) "दीपमुद्योजयेद्यावत्तावदभ्युदितो रविः"। (3) "निध्यञ्जनौषधीमूलं खनता साधितो निधिः"। (वि०) 5. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "नानापक्षिरुतं रम्यं कद्रूपुत्रप्रहर्षणम्" भा० आदि० २७ ९।

प्रहर्षिणी ಪ್ರಹರ್ಷಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. प्रहर्षयति — प्र + हृष (तुष्टौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲೂ ಮಗಣ ನಗಣ ಜಗಣ ರಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವರ್ಣವಿದ್ದಲ್ಲಿ "प्रहर्षिणी" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "म्नौ त्रौ गस्त्रिदशयतिः प्रहर्षिणीयम्" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

म	न	ज	र	ग
ऽऽऽ	।।।	।ऽ।	ऽ।ऽ	ऽ

प्रहसत् ಪ್ರಹಸತ್ (वि०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅವಹೇಳನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र + हसे (हसने) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಅಣಕಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रहसन् बहुशः प्रहेलिकाभिः मतिमौढ्यं विदधे मनस्विनीनाम्" याद० २४-८२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-हसन्ती-ಹಸನ್ತೀ.**

प्रहसन ಪ್ರಹಸನ (न०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುವುದು. प्र + हसे (हसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

2. ಅಣಕಿಸುವುದು. 3. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು. 4. ದಶ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ ರೂಪಕ. प्रहसन्त्यनेन। ಕರ್ತೃ "ಲ್ಯುಟ್"।

प्रहसनीय ಪ್ರಹಸನೀಯ (ವಿ) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗಬೇಕಾದ. 2. ಹಾಸ್ಯಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಹಾಸ್ಯಮಾಡಬೇಕಾದ. 4. ಅಣಕಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಅಣಕಿಸಬೇಕಾದ. प्र + हसे (हसने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" -हसितव्यः -ಹಸಿತವ್ಯಃ.

प्रहसन्ती ಪ್ರಹಸನ್ತೀ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. 2. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ. 3. ದೊಡ್ಡ ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಗೆ.

प्रहसित ಪ್ರಹಸಿತ (ವಿ) 1. ಹಾಸ್ಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಣಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನ) 3. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು. 4. ಅಣಕಿಸುವುದು. 5. ಹಾಸ, ನಗು. "तच्छ्रुत्वा सापि प्रहसितवदना पुलकाङ्कितसर्वाङ्गी" पञ्चतं० १।

प्रहस्त ಪ್ರಹಸ್ತ (ಪುಂ) 1. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವ ಅಂಗೈ. प्रसृतो हस्तः। 2. ರಾವಣನ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ. "प्रहस्तमर्थयाञ्चक्रे योद्धुमद्भुतविक्रमम्" भट्टि० १४-८८।

प्रहाण ಪ್ರಹಾಣ (ನ) ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ದೂರಮಾಡುವುದು. प्र + ओ हाक् (त्यागे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "मैत्र्यादिचित्तपरिकर्मविदो विधाय क्लेशप्रहाणमिह लब्धसबीजयोगाः" माघ० ४-५५।

प्रहापण ಪ್ರಹಾಪಣ (ನ) ದೂರಮಾಡಿಸುವುದು, ದೂರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. प्र+ओ हाक् (त्यागे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "न्याय्याया अपि ते लक्ष्म्याः कुर्वन्त्याशु प्रहापणम्" भट्टि० ९-१०४।

प्रहापयत् ಪ್ರಹಾಪಯತ್ (ವಿ) ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

प्रहार ಪ್ರಹಾರ (ಪುಂ) ಏಟು, ಹೊಡೆತ. प्र+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रहारमूर्च्छापगमे रथस्था यन्तुनुपालभ्य निवर्तिताश्वान्" रघु० ७-४४।

प्रहास ಪ್ರಹಾಸ (ಪುಂ) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ನಗು. प्रकृष्टो हासः। "तेऽपि मर्माण्यभिघ्नन्ति प्रहासेनापि संसदि" कामन्द०। 2. ನಟ, ನರ್ತಕ. प्रकृष्टो हासो यस्मात्। 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಪ್ರಕಾಶ, ತೋರಿಕೆ. "उद्घातक्वणितविलोलहेमघण्टः प्रालम्बद्विगुणितचामर-प्रहासः" वेणी० २-२९।

प्रहासिन् ಪ್ರಹಾಸಿನ್ (ವಿ) 1. ಹಾಸ್ಯಗಾರ, ನಗಿಸುವವನು. प्रकृष्टं हासयति — प्र + हसे (हसने) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ನಗುವವನು. प्र+हसे "णिनिः" (३-१-१३४)। "विकीर्णसप्तर्षिबलि-प्रहासिभिस्तथा न गाङ्गैः सलिलैर्दिवश्च्युतैः" कुमा० ५-३७।

प्रहि ಪ್ರಹಿ (ಪುಂ) ಕೂಪ, ಬಾವಿ. प्रह्रियते — प्र + हृञ् (हरणे) "इः" (उ० ४-१३४)। टिलोपश्च। "पुंस्येवान्धुः प्रहिः कूपः" अम०।

प्रहिण्वत् ಪ್ರಹಿಣ್ವತ್ (ವಿ) ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+हि (गतौ वृद्धौ च) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रहिण्वन्तो हनूमन्तं प्रमीणन्तं द्विषन्मतीः" भट्टि० ९-१७।

प्रहित ಪ್ರಹಿತ (ವಿ) 1. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + हि (गतौ वृद्धौ च) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रहितः प्रधनाय माधवानहमाकारयितुं महीभृता" माघ० १६-५२। 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). प्र + हि "क्तः" (३-२-१०२)। "रतिपतिप्रहितानिलहेतितां प्रतियती सुदती मलयानिले" नैष० ४-४०। 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ. "अनुवपु-रपरेण बाहुमूलप्रहितभुजाकलितस्तनेन निन्ये" माघ० ७-२१। 4. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रहीण ಪ್ರಹೀಣ (ವಿ) ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + ओ हाक् (त्यागे) "क्तः" (३-२-१०२)। निष्ठातस्य नः (८-२-४५)। "प्रहीण-जीवितं कुर्युर्यें न शत्रुमुपस्थितम्" भट्टि० ९-१०४।

प्रहुत ಪ್ರಹುತ (ನ) ಭೂತಯಜ್ಞ, ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. प्रहूयते स्म — प्र + हु (दानादनयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "जपोऽहुतो हुतो होमः प्रहुतो भौतिको बलिः। ब्राह्मं हुतं द्विजाग्र्यार्चा प्राशितं पितृतर्पणम्" मनु० ३-७४।

प्रहृत ಪ್ರಹೃತ (ವಿ) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। (ನ) 3. ಏಟು, ಹೊಡೆತ, ಪ್ರಹಾರ. ಭಾವೇ "क्तः" (३-३-११४)।

प्रहृष्ट ಪ್ರಹೃಷ್ಟ (ವಿ) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ. प्र+हृष (तुष्टौ) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रद्योतनसमं पौराः प्रहृष्टाः प्रत्युपासत" याद० २२-२३६। 2. ರೋಮಾಂಚವುಂಟಾಗಿರುವ, ಪುಲಕಿತವಾದ.

प्रहृष्यत् प्रहृष्यत् (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ, ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+हृष (तुष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रहृष्यता जाम्बवता निवेदितां प्रवालजाम्बूनदरत्नसंहतिम्" याद० १४-६२। 2. ರೋಮಾಂಚಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ. "स्वामिदर्शनसन्तोषात्प्रहृष्यद्भिस्तनूरुहैः" याद० १६-५४।

प्रहेला प्रहेला (स्त्री०) ಸಲಿಗೆಯ ಮಾತು, ವಿನೋದದ ಸಂಭಾಷಣೆ. प्रहेलयति अभिप्रायं सूचयति — प्र + हिल (भावकरणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "भीतभीतैः पुरा शत्रुर्मन्दं मन्दं विसर्पति। भूमौ प्रहेलया पश्चात् जारहस्तोऽङ्गनास्विव" पञ्चतं० २-५०।

प्रहेलिका प्रहेलिका (स्त्री०) ಸಮಸ್ಯೆ, ಒಗಟು, ಗೂಢಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತು. प्रहेलयति–अभिप्रायं सूचयति— प्र+हिल (भावकरणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "व्यक्तीकृत्य कमप्यर्थं स्वरूपार्थस्य गोपनात्। यत्र बाह्यान्तरावर्थौ कथ्येते सा प्रहेलिका"।

प्रह्लन्न प्रह्लन्न (वि०) ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ, ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿರುವ. प्रह्लाद्यते स्म — प्र + ह्लादी (सुखे च) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रह्लाद प्रह्लाद (पुं०) 1. ಅಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷ, ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದ. प्र + ह्लादी (सुखे च) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದ. 3. ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಕುಮಾರ, ಕಯಾಧುವಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಪುತ್ರ. ಮಾತೃಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶದಿಂದಲೂ ಜನ್ಮಾಂತರ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದಲೂ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಪರಮವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದನು. ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನೊಡನೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಾಲಕರಿಗೂ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಸಹೋದರನಾದ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಸಂಹಾರದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಮ ದ್ವೇಷವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿಗೆ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಈ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯು ಸಹಿಸದೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಪತ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಪಾರಾಗುತ್ತಿದ್ದನು. "आहामर्षरुषाविष्टः कषायीभूतलोचनः। वध्यतामाश्वयं वध्यो निःसारयत नैर्ऋताः॥ सर्वैरुपायैर्हन्तव्यः संभोजशयनासनैः। सुहृल्लिङ्गधरः शत्रुर्मनेर्दृष्टमिवेन्द्रियम्॥ नैर्ऋतास्ते समादिष्टाः भर्त्रा वै शूलपाणयः। तिग्मदंष्ट्रकरालास्या-स्ताम्रश्मश्रुशिरोरुहाः॥ नदन्तो भैरवान्नादांश्छिन्धि भिन्दीति वादिनः। आसीनं चाहनन् शूलैः प्रह्लादं सर्वमर्मसु॥ परे ब्रह्मण्यनिर्देश्ये भगवत्यखिलात्मनि। युक्तात्मन्यफला आसन्नपुण्यस्येव सत्क्रियाः" भाग० ७-६। ಈ ರೀತಿ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಶಕ್ತ, ಸರ್ವಜ್ಞ ಮತ್ತು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ ಎಂದು ತಂದೆಗೂ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಮೈದೋರಲಿ ಎಂದು ಕಂಬವನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದ್ದನು. ಭಕ್ತವತ್ಸಲನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಂಬವನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ನೃಸಿಂಹರೂಪದಿಂದ ಬಂದು ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಿಗೆ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿದನು. ಪ್ರಹ್ಲಾದನೂ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಅವಿವೇಕದ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿ ಸದ್ಗತಿಯು ನ್ನೀಯಬೇಕೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. "वरं वरय एतत्ते वरदेशान्महेश्वर। यदनिन्दत् पिता मे त्वामविद्वांस्तेज ऐश्वरम्। विद्वामर्षाशयः साक्षात् सर्वलोकगुरुं प्रभुम्। भ्रातृहेति मृषादृष्टिस्त्वद्भक्ते मयि चाघवान्। तस्मात्पिता मे पूयेत दुरन्ताद्दुस्तरादघात्। पूतस्तेऽपाङ्गसंदृष्टस्तदा कृपणवत्सल॥" ಪರಮಾತ್ಮನು "त्रिःसप्तभिः पिता पूतः पितृभिः सह तेऽनघ। यत्साधोऽस्य गृहे जातो भवान् वै कुलपावनः॥ पित्र्यं च स्थानमातिष्ठ यथोक्तं ब्रह्मवादिभिः। मय्यावेश्य मनस्तात कुरु कर्माणि मत्परः" भाग० ७-१०। ಎಂದು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು.

प्रह्लादन प्रह्लादन (न०) 1. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವುದು. प्र + ह्लादी (सुखे च) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "यथा प्रह्लादनाच्चन्द्रः प्रतापात्तपनो यथा। तथैव सोऽभूदन्वर्थो राजा प्रकृति-रञ्जनात्" रघु० ४-१२। (वि०) 2. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. प्रह्लादयते — प्र + ह्लादी + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "अबिन्धनं वह्निमसौ बिभर्ति प्रह्लादनं ज्योतिरजन्यनेन" रघु० १३-४।

प्रह्व प्रह्व (वि०) 1. ನಮ್ರ, ಬಗ್ಗಿರುವ, ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. प्र+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "वन्" (उ० २-१५१)। निपा०। "भक्तिप्रह्वं कथमपि यवीयांसमुत्सृज्य चापारोपव्यग्राङ्गुलिकिसलयं मेघ-नादक्षमाय" म० वी० ६–३७। 2. ಅಳಿಜಾರಾಗಿರುವ, ಕೆಳಗಡೆಗೆ ಓರೆಯಾಗಿರುವ. "प्रह्वानतीव क्वचिदुद्धतिश्चितः

क्वचित्प्रकाशानथ गह्वरानपि" माघ० १२-५६। 3. ಬಗ್ಗಿದ, ಮಣಿದ. "प्रह्वेष्वनिर्बन्धरुषो हि सन्तः" रघु० १६-८०।

प्रह्वीकृत ಪ್ರಹ್ವೀಕೃತ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಆವರ್ಜಿತ, ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "तथापि निघ्नं नृप तावकीनैः प्रह्वीकृतं मे हृदयं गुणौघैः" किरा० ३-१२।

प्रह्वीभवत् ಪ್ರಹ್ವೀಭವತ್ (वि०) ನಮ್ರನಾಗುತ್ತಿರುವ. ಬಗ್ಗುತ್ತಿರುವ. "प्रह्वीभवन्नम्रतरेण मूर्ध्ना नमश्चकाराङ्घ्रियुगं स्वमातुः" कुमा० १३-३।

प्रह्वीभूत ಪ್ರಹ್ವೀಭೂತ (वि०) ನಮ್ರನಾಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿರುವ.

प्रांशु ಪ್ರಾಂಶು (पुं०)1. ಎತ್ತರವಾದ ಮನುಷ್ಯ. प्रकृष्टा अंशवो यस्य। "प्रांशुलभ्ये फले लोभादुद्बाहुरिव वामनः" रघु० १-३। (वि०) 2. ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. "व्यूढोरस्को वृषस्कन्धः शालप्रांशुर्महाभुजः" रघु० १-१३। 3. ಉದ್ದವಾದ, ನೀಳವಾದ. "नैतच्चित्रं यदयमुदधिश्यामसीमां धरित्रीमेकः कृत्स्नां नगरपरिघ प्रांशुबाहुर्भुनक्ति" शाकु० २-१५।

प्राक् ಪ್ರಾಕ್ (अव्य०) 1. ಮುಂಚೆ, ಮೊದಲು, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ. "प्राक् नाभिवर्धनात् पुसो जातकर्म विधीयते" मनु० २-२९। "प्रागन्तरिक्षगमनात् स्वमपत्यजातम्" शाकु० ५-२२। (त्रि०) 2. ಪೂರ್ವದೇಶ. 3. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. 4. ಪೂರ್ವಕಾಲ. 5. ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ. 6. ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ. 7. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 8. ಪೂರ್ವದೇಶದಿಂದ. 9. ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದ. "प्रागतीतार्थकम्" अम०। "दिग्देशकाले पूर्वादौ प्रागुदक्प्रत्यगादयः" अम०। "प्राच्छब्दो दिशि देशे च काले च वाच्यलिङ्गकः" मेदि०। "दिक्छब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्यो दिग्देशकालेष्वस्तातिः" (५-३-२७)। अञ्चेर्लुक् (५-३-३०)। इति अस्तातेर्लुक्। प्राच्यां दिशि प्राच्या दिशः प्राची दिक्। प्राचि देशे काले च, प्राचो देशात् कालाच्च। प्राङ् देशः कालश्च। 10. ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. 11. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. 12. ಕಳೆದುಹೋದ, ಅತೀತವಾದ. 13. ಹಿಂದೆ, ಹಿಂದಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ. "इति प्रागेव निर्दिष्टम्"।

प्राकरणिक ಪ್ರಾಕರಣಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಬಂದ, ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. प्रकरणादागतः "ठक्"। 2. ಉಪಮೇಯ, ವರ್ಣ್ಯ, ಪ್ರಕೃತ.

प्राकर्षिक ಪ್ರಾಕರ್ಷಿಕ (वि०) ಪರಸ್ತ್ರೀಯ ಆಸರೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. प्राकर्षति हिनस्ति — प्र + आ + कर्ष (हिंसायाम्) "किकन्" (उ० २-४२)।

प्राकाम्य ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯ (न०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಎಂಟು ಐಶ್ವರ್ಯ (ವಿಭೂತಿ)ಗಳಲ್ಲೊಂದು. प्रकामस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा। प्राप्तिः प्राकाम्यमीशित्वं वशित्वं चाष्टभूतयः"। 2. ಇಚ್ಛಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. "व्यक्तो व्यक्तेतरश्चासि प्राकाम्यं ते विभूतिषु" कुमा० २-११।

प्राकार ಪ್ರಾಕಾರ (पुं०) 1. ಸುತ್ತುಗೋಡೆ, ಮನೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಗೋಡೆ. प्रक्रियते—प्र+डु कृञ् (करणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। दीर्घः (६-३-१२२)। "कुतूहलेनेव जवादुपेत्य प्राकारभित्त्या सहसा निषिद्धः" माघ० ३-४१। 2. ಬೇಲಿ.

प्राकारीय ಪ್ರಾಕಾರೀಯ (वि०) ಪ್ರಾಕಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗಾರೆ ಮೊದಲಾದುದು. प्राकारायेदम् "छः" (४-२-११४)।

प्राकाश्य ಪ್ರಾಕಾಶ್ಯ (न०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಪ್ರಕಾಶಗೊಳ್ಳುವುದು, ಕೀರ್ತಿ ಪಡೆಯುವುದು, ಎಲ್ಲರ ದೃಷ್ಟಿಗೂ ಬೀಳುವುದು. प्रकाशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "प्राकाश्यं स्वगुणोदयेन गुणिनो गच्छन्ति किं जन्मना" पञ्चतं० १-१०३।

प्राकृत ಪ್ರಾಕೃತ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ, ಅಸಭ್ಯ, ಪಾಮರ. (न०)2. ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿರುವ ಭಾಷೆ. प्रकृतेरागतः "अण्" (४-३-७४)। प्रकृतौ भवः "अण्" (४-३-५३) वा। "प्रकृतिः संस्कृतं तत्र भवत्वात् प्राकृतं स्मृतम्। तद्भवं तत्समं देशीत्येवमेतत् त्रिधा मतम्"। ಈ ಭಾಷೆಯು (1) ಅರ್ಧಮಾಗಧಿ (2) ಶೌರಸೇನಿ (3) ಪೈಶಾಚಿ (4) ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಿ (5) ಮಾಗಧಿ ಮತ್ತು (6) ಅಪಭ್ರಂಶ: ಎಂದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆರು ವಿಧ. (वि०) 3. ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಾದ. प्रकृतेरिदम्। 4. ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಉಂಟಾದ. प्रकृत्या स्वभावेन निर्वृत्तः। ನಾಟಕಾದಿರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷಪಾತ್ರಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯನ್ನೂ ಅವರ ಪತ್ನಿಯರು ಶೌರಸೇನಿಯನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ವಾವುನ ಕಂಚುಕಿ ಮೊದಲಾದವರು ಮಾಗಧೀಭಾಷೆ

ಯನ್ನೂ ಚೇಟ ಪ್ರತೀಹಾರ ಮೊದಲಾದವರು ಅರ್ಧ ಮಾಗಧಿಯನ್ನೂ ಧೂರ್ತಪಾತ್ರಗಳು ಅವನ್ತೀಭಾಷೆಯನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. 5. ಪ್ರಾಕೃತಶತ್ರು, प्रकृत्या सिद्धः प्राकृतः शत्रुः। ತನ್ನ ಸಮೀಪದೇಶ (ಅವ್ಯವಹಿತ ದೇಶ) ದ ರಾಜನು ಪ್ರಾಕೃತ ಶತ್ರು. "विषयानन्तरो राजा शत्रुः" अम०। 6. ಪ್ರಾಕೃತಮಿತ್ರ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ಮಿತ್ರನಾಗಿರುವವನು. प्रकृत्या स्वभावेन मित्रम्। ಪ್ರಾಕೃತ ಶತ್ರುವಿನ ಮುಂದಿನ ದೇಶದ ರಾಜನು ಪ್ರಾಕೃತ ಮಿತ್ರ. ಈ ಪ್ರಾಕೃತಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅಮಿತ್ರರು ಸಹಜಕೃತ್ರಿಮಮಿತ್ರಾಮಿತ್ರರಂತಲ್ಲದೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅಮಿತ್ರರಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. "सखा गरीयान् शत्रुश्च कृत्रिमस्तौ हि कार्यतः। स्यातामसित्रौ मित्रे च सहजप्राकृतावपि" माघ० २-३६।

प्राकृतज्वर ಪ್ರಾಕೃತಜ್ವರ (पुं०) ವರ್ಷಋತು ಶರದೃತು ಮತ್ತು ವಸಂತ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುವ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫ ಜ್ವರ. प्राकृतः प्रकृतिसम्बन्धी ज्वरः। ವರ್ಷಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜ್ವರವು ವಾತಜ್ವರ. ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದು ಪಿತ್ತಜ್ವರ. ವಸಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜ್ವರವು ಕಫಜ್ವರ. "वर्षाशरद्वसन्तेषु वातादयः प्राकृतः क्रमात्"।

प्राकृतप्रलय ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಲಯ (पुं०) ಪ್ರಕೃತಿಯ ನಾಶ ರೂಪವಾದ ಒಂದು ವಿಧ ಪ್ರಳಯ, ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರಳಯ. प्राकृतः प्रकृतिसम्बन्धी प्रलयः। ಪ್ರಳಯವು ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ಆತ್ಯಂತಿಕ ಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಎರಡು ಪರಾರ್ಧಗಳು ಕಳೆದ ನಂತರ ಮಹತ್ತು ಅಹಂಕಾರ ಪಂಚಭೂತಗಳೆಂಬ ಏಳು ಪ್ರಕೃತಿಗಳೂ ಲಯಹೊಂದುವುವು. ಇದೇ ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರಳಯ. **ಈ ಏಳು ಪ್ರಕೃತಿಗಳ ನಾಶಕ್ರಮ:** ಪರ್ಜನ್ಯನು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಜೆಗಳು ಅನ್ನಾಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಪರಸ್ಪರ ಕೊಂದು ತಿನ್ನುವರು. ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಸೂರ್ಯನು ಸಮುದ್ರ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿರುವ ದ್ರವವನ್ನು ಶೋಷಿಸುತ್ತ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ದಹಿಸಿಬಿಡುವನು. ಸಂಕರ್ಷಣರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಟ ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿಯು ಪ್ರಚಂಡ ವಾಯುವಿನ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಪಾತಾಳಾದಿ ವಿವರಗಳನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತ ಬರುವುದು. ಈ ಸೂರ್ಯಾಗ್ನಿಗಳ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು ದಗ್ಧವಾಗುವುದು. ಆಗ ಪ್ರಚಂಡವಾದ ಬಿರುಗಾಳಿಯೊಂದು ಹೊರಟು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬೀಸುತ್ತಾ ಆಕಾಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧೂಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಬಿಡುವುದು. ಮೇಘಗಳು ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸುತ್ತ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಸತತವಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುವು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲಾ ಜಲಮಯವಾಗುವುದು. ಭೂಮಿಯ ಗಂಧಗುಣವು ಹೋಗಿ ಜಲದಲ್ಲಿ ಲಯ ಹೊಂದುವುದು. ಜಲದ ರಸಗುಣವು ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಜಲವು ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲಯಿಸುವುದು, ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವುದು. ಸ್ಪರ್ಶ ಗುಣವು ಆಕಾಶದಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ವಾಯುವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವುದು. ಆಕಾಶವು ತಾಮಸಾಹಂಕಾರದಲ್ಲೂ ಆಮೇಲೆ ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಹಂಕಾರಗಳು ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಲ್ಲೂ ಲಯಹೊಂದುವುವು. ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು (ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಿಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು) ಗ್ರಹಿಸುವುವು. ಆಮೇಲೆ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯಹೊಂದುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದವರೆಗಿನ ತತ್ತ್ವಗಳೆಲ್ಲವೂ ಲಯಹೊಂದಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವುದು. "शेतेऽनन्तासनो विश्वमात्मसात्कृत्य चात्मभूः। द्विपरार्धं त्वतिक्रान्ते ब्रह्मणः परमेष्ठिनः। तदा प्रकृतयः सप्त कल्पन्ते प्रलयाय वै। एष प्राकृतिको राजन् प्रलयो यत्र लीयते। अण्डकोशस्तु संघातो विघात उपसादिते। पर्जन्यः शतवर्षाणि भूमौ राजन् न वर्षति। तदा निरन्ने ह्यन्योन्यं भक्षमाणाः क्षुधान्विताः। क्षयं यास्यन्ति शनकैः कालेनोपद्रुताः प्रजाः। सामुद्रं दैहिकं भौमं रसं सांवर्तको रविः। रश्मिभिः पिबते घोरैः सर्वं नैव विमुञ्चति। ततः संवर्तको वह्निः सङ्कर्षणमुखोत्थितः। दहत्यनिलवेगोत्थः शून्यान् भूविवरानथ। उपर्यधः समन्ताच्च शिखाभिर्वह्निसूर्ययोः। दह्यमानं विभात्यण्डं दग्धगोमयपिण्डवत्। ततः प्रचण्डपवनो वर्षाणामधिकं शतम्। परः सांवर्तको वापि धूम्रं खं रजसावृतम्। ततो मेघकुलान्यङ्ग चित्रवर्णान्यनेकशः। शतं वर्षाणि वर्षन्ति नदन्ति रभसस्वनैः। तत एकोदकं विश्वं ब्रह्माण्डविवरान्तरम्। ग्रस्तगन्धा तु पृथिवी प्रलयत्वाय कल्पते। अपां रसमयो तेजः ता लीयन्तेऽथ नीरसाः। ग्रसते तेजसो रूपं वायुस्तद्रहितं तदा। लीयते चानिले तेजो वायोः खं ग्रसते गुणम्। स वै विशति खं राजन् ततश्च नभसो गुणम्। शब्दं ग्रसति भूतादिर्नभस्तमनुलीयते। महान् ग्रसत्यहंकारं गुणाः सत्त्वादयश्च तम्। ग्रसतेऽव्याकृतं राजन् गुणान्-

कालेन चोदितम्। लयः प्राकृतिको ह्येषः पुरुषाव्यक्तयोर्यदा। शक्तयः सम्प्रलीयन्ते विवशाः कालविद्रुताः" भाग० १२-४।

प्राकृतमानुष प्राकृतमानुष (पुं०) सामान्य मनुष्य, कीळदर्जीय मनुष्य, संस्कृतियिल्लद मनुष्य.

प्राकृतमित्र प्राकृतमित्र (न०) स्वभाववागियेयो मित्रनागिरुवनु. ["प्राकृत" पददल्लि नोडि.]

प्राक्तन प्राक्तन (वि०) 1. हिंदिन जन्मदल्लि उंटाद, पूर्वजन्मसंबंधवाद. प्राक् पूर्वस्मिन् जन्मनि भवः "ट्युल्" (४-३-२३)। तुट् च। "फलानुमेयाः प्रारम्भाः संस्काराः प्राक्तना इव" रघु० १-२०। 2. हिंदिन, पूर्वद. "स्थिरोपदेशामुपदेशकाले प्रपेदिरे प्राक्तनजन्मविद्याः" कुमा० १-३०। 3. हिंदिनदाद, हळियदाद, पुरातनवाद.

प्राक्फल्गुनी प्राक्फल्गुनी (स्त्री०) पूर्वफल्गुनी नक्षत्र. प्राची फल्गुनी।

प्राक्फल्गुनीभव प्राक्फल्गुनीभव (पुं०) बृहस्पति. प्राक्फल्गुन्यां भवः।

प्राक्फाल्गुनेय प्राक्फाल्गुनेय (पुं०) बृहस्पति. प्राक्फल्गुन्यां भवः "ढक्"। "प्राक्फाल्गुनेयस्तु तथ्यानुजः" त्रिकाण्ड०।

प्राखर्य प्राखर्य (न०) 1. तीक्ष्णवागिरुविके, बहळ चूपागिरुविके. 2. बहळ बिसियागिरुविके. 3. कटुवागिरुविके, खारवागिरुविके, मनस्सन्नु नोयिसुवंतिरुविके. प्रखरस्य भावः "ष्यञ्"।

प्रागग्र प्रागग्र (वि०) पूर्वाभिमुखवाद.

प्रागभाव प्रागभाव (पुं०) पूर्वदल्लि इल्लदिरुविके, ऒंदु वस्तुविन उत्पत्तिगे पूर्वदल्लि आ वस्तुवु इल्लदिरुविके. उत्पत्तेः प्राक् समवायिकारणे कार्यस्य संसर्गाभावः। उत्पन्न वस्तुविगे पुनः उत्पत्ति यन्नु हेळुव दोषपरिहारक्कागि प्रागभावः एंब ऒंदु अभाववन्नु अंगीकरिसबेकु. नाल्कु विध अभाव गळल्लि इदु ऒंदु विध.

प्रागल्भ्य प्रागल्भ्य (न०) 1. दिट्टतन, धैर्य. प्रगल्भस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "निःसाध्वसत्वं प्रागल्भ्यम्" सा० द०। "समाश्लिष्टाः समाश्लेषैः चुम्बिताश्चुम्बनैरपि। दष्टाश्च दंशनैः कान्तं दासीकुर्वन्ति योषितः" सा० द०। 2. प्रावीण्य, कौशल, निपुणते, ज्ञानतन. 3. वाक्संपत्तु, वाग्मित्व, मातिनल्लि पटुवागिरुविके, मातिन वैखरि. "प्रागल्भ्यहीनस्य नरस्य विद्या शस्त्रं यथा कापुरुषस्य हस्ते। न तृप्तिमुत्पादयते शरीरे वृद्धस्य दारा इव दर्शनीयाः"। "शास्त्रे प्रतिष्ठा सहजश्च बोधः प्रागल्भ्यमभ्यस्तगुणा च वाणी" मालती० ३-११। 4. मर्यादेयिल्लदिरुविके, उद्दटतन.

प्रागार प्रागार (पुं०) गृह, मने.

प्रागुदीची प्रागुदीची (स्त्री०) पूर्व मत्तु उत्तर दिक्कुगळ मध्यद विदिक्कु. ईशान्यदिक्कु. प्राच्याश्च उदीच्याश्च दिशोऽन्तरालम् प्रागुदीची।

प्राग्ज्योतिष प्राग्ज्योतिष (पुं०) 1. कामरूप देश. (न०) 2. ऒंदु पट्टण. इदु पूर्वदल्लि नरकासुरन पट्टणवागित्तु. "प्रययौ दीप्तसन्नाहः प्राग्ज्योतिषपुरं प्रभुः" याद० १७-७१।

प्राग्दक्षिण प्राग्दक्षिण (पुं०) पूर्व मत्तु दक्षिणद मध्यदेश, प्राच्यदेश.

प्राग्भक्त प्राग्भक्त (न०) आहारक्के मोदलु औषध वन्नु तेगेदुकोळ्ळुवुदु, ऊटक्के मुंचे औषध सेवने माडुवुदु. "प्राग्भक्तं नाम यत् प्राक् भक्तस्योपयुज्यते" सुश्रुत० उत्तरत० ६४-६८।

प्राग्भार प्राग्भार (पुं०) पर्वतद अग्रभाग, बेट्टद तुदियु प्रदेश, शिखर. "शैलाग्रे शिखरं शृङ्गं दन्तः प्राग्भार इत्यपि" त्रिकाण्ड०। "क्रन्दत्केरवचण्डधात्कृतिभृतप्राग्भारभीमैस्तटैः" मालती० ५-१९।

प्राग्र प्राग्र (वि०) उन्नतवाद, एत्तरवाद.

प्राग्रसर प्राग्रसर (विः) 1. मुख्य, प्रधान, मुंदाळु. प्रकर्षेण अग्रे सरति—सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "त्वमर्हतां प्राग्रसरः स्मृतोऽसि यत् शकुन्तला मूर्तिमती च सत्क्रिया" शाकु० ५-१५। 2. मुंदे नडेयुव, मुंभागदल्लि होगुव.

प्राग्रहर प्राग्रहर (वि०) श्रेष्ठवाद. उत्तमवाद. प्राग्रे हरति—प्र + हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "तथेति तस्याः प्रणयं प्रतीतः प्रत्यग्रहीत्प्राग्रहरो रघूणाम्" रघु० १६-२३।

प्राग्राट प्राग्राट (पुं०) हेप्पुहाकिद नंतर घन रूपक्के बरुत्तिरुव तेळ्ळगिरुव मोसरु. प्राग्रे अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

प्राग्र्य प्राग्र्य (वि०) श्रेष्ठवाद, उत्तमवाद. प्राग्रे भव: "यत्" (४-४-११६)।

प्राग्वंश प्राग्वंश (पुं०) 1. होमद्रव्यविरुव गृहक्के पूर्वभागदल्लिरुव गृह, यजमान मत्तु ऋत्विक्कुगळु इरुव मने. प्राक् वंशोऽत्र। 2. विष्णु. प्राचां पूर्वेषां अनाद्यविद्यानित्यमुक्तानां सूरीणां वंश: स्वरूपाविर्भावनिबन्धनभूततया समुद्भवभूमि:। "अनादिमुक्ता: प्राञ्चो ये तेषामुद्भवभूमिद:। प्राग्वंश इति विख्यात: सप्तार्णो मनुरुत्तम:" इति निरुक्ति:। "प्राग्वंशो वंशवर्धन:" वि० स०।

प्राग्वत् प्राग्वत् (अव्य०) 1. पूर्वदेशदंते. 2. पूर्वकालदंते. प्रागिव—"वति:" (५-१-११६)।

प्राघात प्राघात (पुं०) युद्ध, काळग. प्राहन्यतेऽत्र —प्र + आ + हन (हिंसागत्यो:) "घञ्" (३-३-१२१)।

प्राघार प्राघार (पुं०) होमदल्लि अग्निगे माडुव आज्याहुति. प्र + घृ (क्षरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। दीर्घ: (६-३-१२२)।

प्राघुण प्राघुण (पुं०) अतिथि. प्रघोणते भ्राम्यति—प्र+आ+घुण (भ्रमणे) "क:" (३-१-१३५)। स्वार्थे "क:"। **प्राघुणक:** प्राघुणकः. "तदागच्छ प्राघुणकन्यायेन अस्मदावासम्" प्रञ्चतं० ४।

प्राघुणिक प्राघुणिक (पुं०) अतिथि. प्रघुण "ठक्"। "श्रवणप्राघुणिकीकृता जनै:" नैष० २-५६।

प्राङ् प्राञ्च् (वि०) 1. पूर्वदिक्कु. 2. पूर्वकाल. 3. पूर्वदेश. प्रकर्षेण अञ्चति—प्र+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। प्राची दिक्। प्राङ् देश: कालो वा।

प्राङ्ग प्राङ्ग (नं०) पणववाद्य. गोमुख, मृदंगद ओंदु भेद. प्रकृष्टमङ्गं यस्य।

प्राङ्गणम् प्राङ्गण (नं०) 1. पणव वाद्य. प्रकृष्टमङ्गनमङ्गं यस्य। 2. मनेय नेल. प्रकृष्टमङ्गनं गमनं यत्र। 3. अंगळ, सुत्तलू गोडेगळिंद आवृतवाद प्रदेश. "उदयशिखरिशृङ्गप्राङ्गणेष्वेव रिङ्गन्" माघ० ११-४७।

प्राङ्मुख प्राङ्मुख (वि०) पूर्वाभिमुखवाद. पूर्वदिक्कगे मुखमाडिकोंडिरुव. "पश्चिमां दिशमाक्रम्य प्राङ्मुखं रथमास्थितम्" याद० २२-१०३।

प्राचण्ड्य प्राचण्ड्य (नं०) 1. भयंकरवागिरुविके. प्रचण्डस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "कीलालव्यतिकरगुल्फदघ्नपङ्क: प्राचण्ड्यं वहति नखायुधस्य मार्ग:" मालती० ३-१७। 2. बहळ जोरागिरुविके. रभसवागिरुविके.

प्राचिका प्राचिका (स्त्री०) 1. काडुनोण. 2. ओंदु हेण्णु गिडग हक्के.

प्राची प्राच्ी (स्त्री०) पूर्वदिक्कु. प्रथममञ्चति सूर्यम्—प्र + अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "ङीप्" (४-१-६)। "प्राची दिशा दिनपतिं परिभोक्तुकामा" याद० १९-१६।

प्राचीन प्राचीन (नं०) 1. ऊरिन सुत्तलू इरुव बेलि, ऊरिन सुत्तलू हाकिरुव मुळिन बेलि. प्रागेव—प्राक् वा "खः" (५-४-८)। खस्येनादेश: (७-१-२)। (वि०) 2. पूर्वदिक्किनल्लिरुव. 3. पूर्वदेशदल्लिरुव, मुंभागदल्लिरुव. 4. पूर्वकालद. (अव्य०) 5. प्रदक्षिणवागि.

प्राचीनपनस प्राचीनपनस (पुं०) बिल्ववृक्ष.

प्राचीनबर्हिस् प्राचीनबर्हिस् (पुं०) 1. इंद्र, देवतेगळ प्रभु. "स ययौ प्रथमं प्राचीं तुल्य: प्राचीनबर्हिषा" रघु० ४-२८। 2. ओब्ब दोरे. ई राजन राज्यदल्लि दर्भेगळु पूर्वाग्रवागि बेळेदिद्दुदरिंद ई राजनिगे ई हेसरुंटायितु. "प्राचीनाग्रा: कुशास्तस्य पृथिव्यां विश्रुता मुने। प्राचीनबर्हिर्भगवान् ख्यातो भुवि महाबल:"।

प्राचीना प्राचीना (स्त्री०) ओगरु शः०वि. प्राचि भवा "खः" (५-४-८)।

प्राचीनावीत प्राचीनावीत (नं०) एडतोळिन केळगडे बरुवंते धरिसल्पट्ट यज्ञोपवीत. प्राचीनम् आनीयते—आ+अज (गतिक्षेपणयो:) "वी" आदेश: (२-४-५६)। "क्त:" (३-२-१०२)। पितृकार्यगळल्लि मात्र हीगे धरिसबेकु. "सव्यं बाहुं समुद्धृत्य दक्षिणे तु धृतं द्विजा:। प्राचीनावीतमित्युक्तं पित्र्ये कर्मणि योजयेत्" कूर्मपु०।

प्राचीनावीतिन् प्राचीनावीतिन् (वि०) प्राचीनावीत यज्ञोपवीतवन्नु धरिसिरुव. प्राचीनावीतमस्यास्ति—"इनि:" (५-२-११५)।

प्राचीपति प्राचीपति (पुं०) पूर्वदिक्किगे अधिपतियाद इंद्र. प्राच्याः पतिः।

प्राचीर प्राचीर (न०) ऊरिन सुत्तलू हाकुव मुळिन बेलि. प्राचीयते—प्र + आ + चिञ् (चयने) "क्रन्" (उ० २-२५)।

प्राचुर्य प्राचुर्य (न०) समृद्धि, पुष्कळवागिरुविके, हेरळवागिरुविके. प्रचुरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्राचेतस प्राचेतस (पुं०) 1. वाल्मीकिमहर्षि. 2. वरुणन पुत्र. प्रचेतसोऽपत्यं "अण्" (४-१-९२)। "वाचं निशम्य भगवान् स तु नारदस्य प्राचेतसः प्रवचसां प्रथमः कवीनाम्" च० रा०। (पुं० ब० व०) 3. प्राचीन बर्हिस्सिंब राजन मक्कळु. ई अर्थदल्लि सकारान्त बहुवचनद रूप.

प्राच्य प्राच्य (वि०) 1. पूर्वदिक्किनल्लिरुव. प्राचि भवः "यत्" (४-२-१०१)। 2. पूर्वदिक्किनल्लि हुट्टिद. प्राचि जातः "यत्" (४-२-१०१)। (पुं०) 3. प्राच्यदेश, शरावतीनदियुवरेगिन देश, शरावतीनदिय पूर्व दक्षिण देश. "शरावत्यास्तु योऽवधेः। देशः प्राग्दक्षिणः प्राच्यः" अम०।

प्राजक प्राजक (पुं०) सारथि, रथवन्नु नडसुववनु. प्राजयति प्रकर्षेण गमयति अश्वादीन् — प्र + अज (गतिक्षेपणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "यत्रापवर्तते युग्यं वैगुण्यात् प्राजकस्य च। तत्र स्वामी भवेद्दण्ड्यो हिंसायां द्विशतं दमम्" मनु० ८-२९३।

प्राजन प्राजन (न०) चाबटि, बारुगोलु. प्रवीयतेऽनेन—प्र+अज (गतिक्षेपणयोः) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "त्यक्तप्राजनरश्मिरङ्कितधनुः पार्थाङ्कितैर्मार्गणैः" वेणी० ३-१०।

प्राजापत्य प्राजापत्य (न०) 1. हन्नेरडु दिनगळल्लि माडबहुदाद ऒंदु व्रत, इदॊंदु प्रायश्चित्त. 2. रोहिणे नक्षत्र. प्रजापतिर्देवताऽस्य "यः" (४-१-८५)। (पुं०) 3. ब्रह्मन मानसपुत्ररु. प्रजापतेरिमे। "जहुः परिग्रहव्रीडां प्राजापत्यास्तपस्विनः" कुमा० ६-३४। 4. ऎंटु विध विवाहगळल्लॊंदु. इब्बरू धर्मकार्यगळन्नु आचरिसुत्तिरबेकॆंदु हेळि कन्याप्रदानमाडुवुदु "प्राजापत्य" विवाह. "सहोभौ चरतां धर्ममिति वाचानुभाष्य च। कन्याप्रदानमभ्यर्च्य प्राजापत्यो विधिः स्मृतः" मनु० ३-३०। (वि०) 5. प्रजापतिसंबंधवाद. प्रजापतेरिदम्। "प्राजापत्यं ब्राह्मणानां स्मृतं स्थानं क्रियावताम्" मार्क०। (स्त्री०) -त्या -प्रक्रया. 6. संन्यासाश्रमवन्नु स्वीकरिसुव मॊदलु माडबेकाद प्रजापति देवतात्मकवाद ऒंदु इष्टि. प्रजापतिर्देवताऽस्याः "ण्यः" (४-१-८५)। "प्राजापत्यां निरूप्येष्टिं सर्ववेदसदक्षिणाम्। आत्मन्यग्नीन् समारोप्य ब्राह्मणः प्रव्रजेद्गृहात् मनु० ६-३८।

प्राजित्र प्राजित्र (पुं०) सूत, सारथि. प्राजति — प्र + अज (गतिक्षेपणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "रंहोभाजामक्षधूः स्यन्दनानां हाहाकारं प्राजितुः प्रत्यनन्दत्" माघ० १८-७।

प्राजेश प्राजेश (न०) रोहिणेनक्षत्र. प्रजेशः प्रजापतिः देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)।

प्राज्ञ प्राज्ञ (पुं०) 1. पंडित, विद्वांस, ज्ञानि. प्रज्ञास्यास्ति "णः" (५-२-१०१)। "देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम्" गीता १७-१४। 2. ऒंदु जातियु गि. (वि०) 3. बुद्धिवंत, ज्ञाण. "नामधेयस्य ये केचिदभिवादं न जानते। तान् प्राज्ञोऽहमिति ब्रूयात्त्रयः सर्वास्तथैव च" मनु० २-१२३। (स्त्री०) -ज्ञा -ज्ञी. 1. बुद्धि. प्रज्ञा स्वार्थे "णः" (५-२-१०१)। 2. बुद्धिशालिनियाद हॆंगसु. प्रज्ञाऽस्त्यस्याः "णः"। "प्राज्ञा तु धीमती" अम०। -ज्ञी -ज्ञ्ञी. पंडित, तिळिदवळु, ज्ञानसंपन्नॆयाद हॆंगसु. प्रज्ञ एव प्राज्ञः स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)।

प्राज्ञम्मन्य प्राज्ञंमन्य (वि०) तानॆ प्राज्ञनॆंदु तिळिदिरुव. प्राज्ञमात्मानं मन्यते—"खश्" (३-२-८३)। मुमागमः (६-३-६७)। चाण्णिनिः। प्राज्ञमानी प्राज्ञंमानी.

प्राज्य प्राज्य (वि०) 1. प्रचुरवाद, हेरळवाद, समृद्धवाद. प्रवीयते — अज (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। वीभावो न। "विजित्य यः प्राज्यमयच्छदुत्तरान् कुरूनकुप्यं वसु वासवोपमः" किरा० १-३५। 2. हेरळवाद तुप्पवुळ्ळ. प्रभूतमाज्यं घृतं यस्य। (न०) 3. हेरळवाद तुप्प. प्रभूतमाज्यम्।

प्राञ्जलि प्राञ्जलि (वि०) 1. अंजलिबद्धनागिरुव, कैगळन्नु जोडिसिकॊंडिरुव, गौरव तोरिसलु

ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. प्रबद्धोऽञ्जलिर्येन। "वाचस्पतिरुवाचेदं प्राञ्जलिर्जलजासनम्" ಕುಮಾ೦ ೨-೩೦। 2. ಹಸ್ತಗಳ ಜೋಡಣೆ, ಅಂಜಲಿ, ಬೊಗಸೆ.

प्राद् प्राट् (वि०) ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವವನು. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "क्विप्" संप्रसारणाभाव: दीर्घश्च (उ० २-५८)।

प्राड्विवाक प्राड्विवाक (पुं०) ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ, ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಣೆಮಾಡಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ. प्राट् च विवाकश्च प्राड्विवाकौ प्रश्नविवाकावस्य स्त: "अच्" (५-२-१२७)। ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿಚಾರಣೆಯ ಪೂರ್ವಕ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನು ಪ್ರಾಡ್ವಿವಾಕನು. "विवादानुगतं पृष्ट्वा पूर्ववाक्यं प्रयत्नत:। विचारयति येनासौ प्राड्विवाकस्तत: स्मृत:"। ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಮತ್ತು ಅವಿರುದ್ಧ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಭಿಕ (ಪಂಚಾಯಿತದಾರ) ರೊಡನೆ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನು ಪ್ರಾಡ್ವಿವಾಕನು. "विवादानुगतं पृष्ट्वा ससभ्यस्तत्प्रयत्नत:। विचारयति येनासौ प्राड्विवाकस्तत: स्मृत:"।

प्राण प्राण (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. प्राणिति चिरकालं जीवति — प्र + अन (प्राणने) "अच्" (३-१-१३४)। "कञ्ज: प्राणश्च वेदीशवेदगर्भपुराणगा:" त्रिकाण्ड०। 2. ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಪಂಚವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. प्राणित्यनेन — प्र + अन कर० "घञ्" (३-३-१२१)। ಈ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವುದು. "हृदि प्राणो गुदेऽपान: समानो नाभिसंस्थित:" अम०। (पुं० ब० व०) 3. ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಪಂಚ ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು. (1) प्राण: (2) अपान: (3) समान: (4) उदान: ಮತ್ತು (5) व्यान: ಇವು ಪಂಚವಾಯುಗಳು.

ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳ ಸ್ಥಾನ: ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಯು. ಗುದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಪಾನವಾಯು. ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಯು. ಕಂಠ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉದಾನವಾಯು ಮತ್ತು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾನವಾಯು. "हृदि प्राणो गुदेऽपान: समानो नाभिसंस्थित:। उदान: कण्ठदेशस्थो व्यान: सर्वशरीरग:"।

ಈ ಐದು ವಾಯುಗಳ ಹೆಸರು: (1) नाग: (2) कूर्म: (3) कृकर: (4) देवदत्त: ಮತ್ತು (5) धनञ्जय:। ಉದ್ಗಾರ (ತೇಗುವುದು, ವಾಕರಿಸುವುದು), ಉನ್ಮೀಲನ (ತೆರೆಯುವುದು), ಉತ್ಸರ್ಜನ ವಿಸರ್ಜನೆಗಳಿಗೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವುದು. ಸೀನನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಆಕಳಿಕೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಾಯನ್ನು ಅಗಲಿಸುವುದು. ಜೀವ ಹೋದರೂ ಶರೀರವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಈ ಐದು ವಾಯುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ. "उद्गारे नाग आख्यात: कूर्म उन्मीलने स्थित:। कृकराञ्च क्षुतं ज्ञेयं देवदत्ताद्विजृम्भणम्। न जहाति मृतं वापि सर्वव्यापी धनञ्जय:"। ಮತ್ತು ಈ ಪಂಚಪ್ರಾಣಗಳೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅನ್ನಪ್ರವೇಶನ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ಉತ್ಸರ್ಜನ ಅನ್ನವಿಪಾಚನ ಭಾಷಣ ಮತ್ತು ನಿಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು. 4. ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. 5. ಕಾವ್ಯದ ಜೀವ, ಕಾವ್ಯದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾರ. 6. ಬಲ, ಸಾರ, ಶಕ್ತಿ. 7. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 8. ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಮನುಷ್ಯ. "अर्था वहिश्चरा: प्राणा:"। 9. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು. "स्पृष्ट्वैतान् अशुचिर्नित्यमद्भि: प्राणानुपस्पृशेत्। गात्राणि चैव सर्वाणि नाभिं पाणितलेन तु" मनु० ४-१४३। (वि०) 10. ತುಂಬ ಲ್ಪಟ್ಟ. "प्राणो हृन्मारुते बोले काव्यजीवेऽनिले बले। पुंलिङ्ग: पूरिते वाच्यलिङ्ग: पुंभूम्नि चासुषु" मेदि०।

प्राणक प्राणक (पुं०) 1. ಇಂದ್ರಿಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ, ಚೈತನ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ. प्राणेन कायति — कै (शब्दे) "क:" (३-२-३)। 2. ಹೊನ್ನೆಮರ. 3. ಗಂಡಸರ ನಿಲುವಂಗಿ, ಉದ್ದದ ಅಂಗಿ. "प्राणक: सत्त्वजातीये जीवकद्रुमचोलयो:" मेदि०।

प्राणघातक प्राणघातक (वि०) ಜೀವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ, ಜೀವಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. प्राणान् हन्ति—हन (हिंसागत्यो:) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्राणच्छिद् प्राणच्छिद् (वि०) ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ, ಕೊಲ್ಲುವ. "प्राणच्छिदां दैत्यपतेर्नखानाम्" माघ० ३-१४।

प्राणच्छेद प्राणच्छेद (पुं०) ಹತ್ಯೆ, ಕೊಲೆ, ಖೂನಿ. प्राणस्य छेद:।

प्राणजीवन प्राणजीवन (पुं०) ವಿಷ್ಣು.

प्राणत् प्राणत् (वि०) ಜೀವಿಸಿರುವ, ಜೀವಸಹಿತ ಬದುಕಿರುವ. प्र + अन (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। प्राणती प्राणती.

प्राणत्याग ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ (पुं०) 1. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವುದು, ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ. प्राणस्य त्याग:। "वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्येष्वभिरुचि:"। 2. ಮರಣ.

प्राणथ ಪ್ರಾಣಥ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. प्राणित्यनेन—प्र + अन (प्राणने) "अथ:" (उ० ३-११३)। 2. ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಬ್ರಹ್ಮ. 3. ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ. (वि०) 4. ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. प्राणिति—कर्तं० "अथ:"।

प्राणद ಪ್ರಾಣದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. (1) प्राणं बलं ददाति—सूरिभ्य: सदा दर्शनरूपस्वानुभवपरिचरणानुकूलबलद:—डु दाञ् (दाने) "क:" (३-२-३)। ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳಿಗೆ ಪರಿಚರ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "सूरिभ्य: परिचर्यादौ बलद: प्राणद: स्मृत:" इति निरुक्ति:। "ईशान: प्राणद: प्राण:" वि० स०। (2) प्राणं मरुतां मथनोचितं बलं ददाति। ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರಮಥನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಬಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "मरुतां बलदानाद्धि समुद्रमथने भृशम्। प्राणदश्च समुद्दिष्ट: कूर्मरूपतया हि स:" इति निरुक्ति:। "अच्युत: प्रथित: प्राण: प्राणदो वासवानुज:" वि० स०। (3) विषयविषमूर्च्छितेभ्य: आत्मभ्य: प्राणम् आत्मोज्जीवनं ददाति इति च। ವಿಷಯಃಗಳೆಂಬ ವಿಷದಿಂದ ಕಲುಷಿತರಾದ ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೆ ದಯೆಯಿಂದ ಆತ್ಮೋಜ್ಜೀವನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು, "कान्तादि विषयव्याप्त्या नष्टात्मभ्य: कृपावशात्। सदात्मोज्जीवनं योऽसौ ददाति प्राणद: स्मृत:" इति निरुक्ति:। "ऊर्ध्वग: सत्पथाचार: प्राणद: प्रणव: पण:" वि० स०। 2. ಜೀವಕವೃಕ್ಷ, ಹೊನ್ನೆಮರ. (न०) 3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ರಕ್ತ. प्राणं ददाति—डु दाञ् "क:" (३-२-३)। (वि०) 5. ಪ್ರಾಣದಾನ ಮಾಡುವವನು. "अर्थप्रदानमेवाहु: संसारे सुमहत् तप:। अर्थद: प्राणद: प्रोक्त: प्राणा ह्यर्थेषु कीलिता:" कथास०। (स्त्री०)—दा—दा. 6. ಅಳಲೆಗಿಡ. प्राणं जीवनं बलं वा ददाति। 7. ಪ್ರಾಣದಾನಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು.

प्राणदण्ड ಪ್ರಾಣದಂಡ (पुं०) ಮರಣದಂಡನೆ, ಪ್ರಾಣತೆಗೆಯುವ ಶಿಕ್ಷೆ.

प्राणदातृ ಪ್ರಾಣದಾತೃ (वि०) ಪ್ರಾಣದಾನ ಮಾಡುವವನು, ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು, ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸುವವನು. प्राणं ददाति—डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–दात्री –ದಾತ್ರೀ.**

प्राणदान ಪ್ರಾಣದಾನ (न०) ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಉಳಿಸುವುದು, ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವುದು, ಪ್ರಾಣಾಪತ್ತಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದು.

प्राणधारण ಪ್ರಾಣಧಾರಣ (न०) 1. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದು, ಬದುಕಿರುವುದು, ಜೀವಿಸಿರುವುದು. (वि०) 2. ಜೀವನೋಪಾಯ, ಬದುಕಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಸಾಧನ.

प्राणधृत् ಪ್ರಾಣಧೃತ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. प्राणान् मातृवद्धरति—धृ (धारणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "प्राणधृत् प्राणजीवन:" वि० स०। 2. ಜೀವ, ಪ್ರಾಣ.

प्राणन ಪ್ರಾಣನ (पुं०) 1. ಕಂಠ, ಕುತ್ತಿಗೆ. प्राणित्यनेन प्र + अन (प्राणने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಜಲ, ನೀರು. (न०) 3. ಬದುಕುವುದು, ಜೀವಿಸುವುದು. प्र+अन (प्राणने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಬದುಕಿಸುವುದು, ರಕ್ಷಿಸುವುದು. प्र+अन (प्राणने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रह्लादाह्लादनानि प्रणतसुरगणप्राणनप्रीणनानि"।

प्राणनाथ ಪ್ರಾಣನಾಥ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. प्राणानां नाथ:। "चाटुकारमपि प्राणनाथं रोषादपास्य या। पश्चात्तापमवाप्नोति कलहान्तरिता तु सा" सा० द० ३। 2. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದ ಯಮ. (स्त्री०) **–नाथा –ನಾಥಾ.** ಪತ್ನಿ. "विष्णोर्विश्वात्मनस्तां विपुलगुणमयीं प्राणनाथां प्रणौमि"।

प्राणनीय ಪ್ರಾಣನೀಯ (वि०) 1. ಬದುಕಿರಬೇಕಾದ. 2. ಬದುಕಿರಲು ಅರ್ಹನಾದ. प्र + अन (प्राणने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಬದುಕಿಸಲ್ಪಡುವ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र + अन + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಬದುಕಿಸಬೇಕಾದ, ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 5. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "तव्य:"। **प्राणितव्य: ಪ್ರಾಣಿತವ್ಯ:.** णिचि—**प्राणयितव्य: ಪ್ರಾಣಯಿತವ್ಯ:.**

प्राणन्त ಪ್ರಾಣಂತ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. प्राणित्यनेन—प्र + अन (प्राणने) "झच्" (उ० ३-१२७)। झोऽन्त: (७-२-३)। 2. ರಸಾಂಜನ. (स्त्री०) **प्राणन्ती ಪ್ರಾಣನ್ತೀ.** "ङीष्" (४-१-४१)। 1. ಕ್ಷುತ್ತು, ಹಸಿವು. 2. ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳುವುದು. 3. ಹಿಕ್ಕೆ, ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ.

प्राणप्रद प्राणप्रद (वि०) प्राणिवनु रक्षिसुववनु, जीवदान माडुववनु. प्राणं प्रददाति—प्र+डु दाञ् (दाने) "कः" (३-१-१३६)। "प्राणप्रदः सुहृत् सार्थवाहसुतः वसुदत्तो मया स्मृतः" कथास०। **-प्रदा -प्रदा.** ऋद्धियेंब ऒंदु गंदिगर सरकु. ऒंदु ऒषधि.

प्राणभास्वत् प्राणभास्वत् (पुं०) समुद्र, कडलु.

प्राणभृत् प्राणभृत् (पुं०) जीव, प्राण. प्राणान् बिभर्ति—डु भृञ् (धारणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "अन्तर्गतं प्राणभृतां हि वेद सर्वं भवान् भावमतोऽभिधास्ये" रघु० २-४३।

प्राणमयकोश प्राणमयकोश (पुं०) ऐदु कर्मेन्द्रियगळिंद कूडिद प्राण. "कर्मेन्द्रियैः पञ्चभिरञ्चितोऽयं प्राणो भवेत् प्राणमयस्तु कोशः" विवेकच्०। ईदु जीवनिगे आच्छादकवाद देह मॊदलाद ऐदु कोशगळल्लॊंदु. ["पञ्चकोश" पददल्लि नोडि.]

प्राणयत् प्राणयत् (वि०) बदुकिसुत्तिरुव. प्राणयति—प्र + अन (प्राणने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्राणयन्तमरिं प्रोचे राक्षसेन्द्रो विभीषणम्" भट्टि० ९-१०१।

प्राणयम प्राणयम (पुं०) प्राणायाम. प्राणा यम्यन्तेऽनेन—यम (उपरमे) करः "अप्" (३-३-६३)।

प्राणयात्रा प्राणयात्रा (स्त्री०) 1. श्वास मत्तु उच्छ्वास रूपवाद प्राणद व्यापार. 2. भोजन, प्राण धरिसिरलु बेकागुव व्यापार. 3. बदुकिरुवुदु, जीविसिरुवुदु. "पिण्डपातमात्रप्राणयात्रां भगवतीम्" मालती० १।

प्राणयोनि प्राणयोनि (पुं०) 1. परमात्म. 2. वायु, गाळि. (स्त्री०) 3. जीवनाधार, जीवनोपाय.

प्राणरन्ध्र प्राणरंध्र (न०) 1. बायि. 2. मूगिन हॊळॆ.

प्राणरोध प्राणरोध (पुं०) श्वासोच्छ्वासगळन्नु तडेयुवुदु, उसिराडुवुदन्नु निरोधिसुवुदु.

प्राणलिङ्गस्थल प्राणलिंगिस्थल (न०) वीरशैव मतदल्लि साधनेय षट्स्थल मार्गद नाल्कनेय सोपान. भक्तस्थल महेशस्थल मत्तु प्रसादि स्थलगळल्लि कर्मक्के प्राधान्यविरुवुदु. ज्ञानवु संपूर्णवागि विकासहॊंददे गौणवागिरुवुदु. प्राणलिंगिस्थलदिंद ज्ञानवे प्रधानवागि कर्मवु गौणवागुवुदु. चंचलवाद मनस्सन्नु स्थिरवागि ऒंदु कडे निल्लिसुवुदरिंद हॊरगे कंड देवरु ऒळगे इरुवनेंब ज्ञानवु उंटागुवुदु. इदरिंद मुंदे आत्मस्वरूप ज्ञानवुंटागुवुदु. लिंगदल्लि प्राणवन्नु निल्लिसि प्राणदल्लि लिंगवनिरिसुव कारण प्राणलिंगवायितु.

प्राणवत् प्राणवत् (पुं०) प्राणवायुविनिंद कूडिद जीव, प्राणि. प्राण "मतुप्" (५-२-९४)। "यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः" शाकु० १।

प्राणवियोग प्राणवियोग (पुं०) प्राणवु शरीरदिंद बेरेयागुवुदु, मरण.

प्राणवृत्ति प्राणवृत्ति (स्त्री०) ई देहदॊळगिरुवाग जीवद व्यापार.

प्राणशरीर प्राणशरीर (पुं०) परमात्म. परमेश्वर. प्राणः शरीरं स्वरूपं यस्य।

प्राणसंयम प्राणसंयम (पुं०) प्राणवन्नु तडे हिडियुवुदु, प्राणवु होगदंते निरोधिसुवुदु.

प्राणसद्मन् प्राणसद्मन् (न०) प्राणगळिगे मनेयागिरुव शरीर.

प्राणसम प्राणसम (पुं०) 1. पति. गंड. (वि०) 2. प्राणक्के समनाद, बहळ प्रीतिपात्रनाद. "रामस्य दयिता भार्या नित्यं प्राणसमा हिता" रामा०। (स्त्री०) **-समा -समा.** सत्नि.

प्राणसार प्राणसार (वि०) बलवे सारवागिरुव, बलवे तिरुळागिरुव. बलशालियागिरुव. प्राणो बलमेव सारः स्थिरांशो यत्र। "अपचितमपि गात्रं व्यायतत्वादलक्ष्यं गिरिचर इव नागः प्राणसारं बिभर्ति" शाकु० २-४।

प्राणहर प्राणहर (वि०) 1. प्राणवन्नु ऒंदु देहदिंद मत्तॊंदु देहक्के ऒय्युव. 2. बलवन्नु कळियुव. प्राणं हरति देहाद्देहान्तरं प्रापयति प्राणं बलं वा हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "शुष्का मांसं स्त्रियो वृद्धाः बालार्कस्तरुणं दधि। प्रभाते मथुनं निद्रा सद्यः प्राणहराणि षट्"। "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

-हारकः -ಹಾರಕಃ. "णिनिः" (३-१-१३४)। -हारिन् -ಹಾರಿನ್.

प्राणाः ಪ್ರಾಣಾಃ (पुं० ब० व०) देहदॊळगिरुव पंच प्राणगळु. प्राणित्येभिः — प्र + अन (प्राणने) करं० "घञ्" (३-३-१२१)। ["प्राण" पददल्लि नोडि.] "प्राणैः पणैः स्वं निपुणं भणन्तः" नैष० ३-८८।

प्राणा ಪ್ರಾಣಾ (स्त्री०) ऒंदु पक्षि, ऒंदु हॆण्णु हक्कि. प्राणिति बह्वकालम् — प्र + अन (प्राणने) "अच्" (३-१-१३४)।

प्राणात्यय ಪ್ರಾಣಾತ್ಯಯ (पुं) 1. प्राणनाश. 2, प्राणहोगुव समय.

प्राणाधिक ಪ್ರಾಣಾಧಿಕ (वि०) प्राणक्किंतलू अधिकवाद, जीवक्किंतलू हॆच्चु प्रियवाद. प्राणेभ्योऽप्यधिकः।

प्राणायतन ಪ್ರಾಣಾಯತನ (न०) प्राणगळिगॆ मुख्य स्थानवाद देहद नवरंध्रगळु. कण्णुगळु 2 कर्णकुहरगळु 2 पायु 1 उपस्थ 1 आस्य 1 नासिकॆय हॊळॆगळु 2 इवु नवरंध्रगळु. "अक्षिणी कर्णरन्ध्रे च पायूपस्थास्यनासिकाः। नवच्छिद्राणि तान्येव प्राणस्यायतनानि तु"।

प्राणायाम ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ (पुं०) प्राणवायुविन निरोध, प्राणवायुवन्नु तडॆदु निल्लिसुवुदु. प्राणा आयम्यन्तेऽनेन—आ+यम (उपरमे) करं० "घञ्" (३-३-१२१)। इदु अष्टांग योगद ऒंदु अंग. लोकदल्लि देह मत्तु प्राणवायुगळ संबंधवे जीवन. शरीरदल्लि प्राणवायुवु इरुववरॆगॆ मात्र मनुष्यन (प्राणि सामान्यद) जीवन. ई प्राणवायुवु शरीरदिंद निर्गमिसिद नंतर मरणवु सिद्ध. आदुदरिंद देहदल्लि प्राणवायुवन्नु तडॆदु निल्लिसिदष्टु कालवू मनुष्यनु बदुकिरबहुदु. इदक्कॆ उपाय प्राणायाम. "यावद्वायुः स्थितो देहे तावज्जीवनमुच्यते। मरणं तस्य निष्क्रान्तिस्ततो वायुं निरोधयेत्" हठ० २-३। देह दॊळगॆ नाडिगळु मलदिंद व्याप्तवागिरुवुदरिंद प्राणवायुवु सुषुम्ना मार्गदल्लि प्रवहिसुवुदिल्ल. नाडीचक्रवु शुद्धवादरॆ मात्र योगिगॆ प्राणायामवु सुगमवागुवुदु. "मलाकुलासु नाडीषु मारुतो नैव मध्यगः। कथं स्याद्उन्मनीभावः कार्यसिद्धिः कथं भवेत्। शुद्धिमेति यदा सर्वं नाडीचक्रं मलाकुलम्। तदैव जायते योगी प्राणसंग्रहणे क्षमः"। सुषुम्नानाडियल्लि मलशुद्धियादा नंतर प्राणायामवन्नु माडबेकु. "प्राणायामं ततः कुर्यान्नित्यं सात्त्विकया धिया। यथा सुषुम्णानाडीस्था मलाः शुद्धिं प्रयान्ति च" हठ० २-६।

प्राणायाम विधानः मूलमंत्र अथवा प्रणववन्नु हदिनारु सल जपिसि ऎडमूगिनिंद वायुवन्नु मॊदलु तुंबबेकु. **इदु पूरक.** बळिक अरवत्तनाल्कु सल जपिसि अदन्नु देहदॊळगॆ (हॊट्टॆयल्लि) तडॆदे निल्लिसबेकु. इदु **कुंभक.** आमेलॆ मूवत्तॆरडु सल जपिसि अदन्नु हॊरक्कॆ बिडबेकु. इदु **रेचक.** पुनः दक्षिण (बल) नासिकॆयिंद तुंबि वाम दक्षिण ऎरडरिंदलू तडॆदु निल्लिसि वाम (ऎड) नासिकॆयिंद हॊरक्कॆ बिडबेकु. मत्तॆ वाम नासिकॆयिंद तुंबि वाम मत्तु दक्षिण नासिकॆगळॆरडरिंदलू तडॆदु निल्लिसि दक्षिण नासिकॆयिंद बिडबेकु. ई रीति मूरु सल प्राणायाम माडबेकु. "पूरयेत् षोडशभिर्वायुं धारयेत्तच्चतुर्गुणैः। रेचयेत् कुम्भकार्धेन अशक्त्या तत्तुरीयकैः॥ प्राणायामत्रयं कुर्यान्मूलेन प्रणवेन वा। अथवा मन्त्रबीजेन यथोक्तविधिना सुधीः"। योगियु पद्मासनदल्लि कुळितु इडा (चंद्र) नाडियिंद वायुवन्नु तुंबबेकु. अदन्नु यथाशक्ति हॊट्टॆयल्लि तडॆदु निल्लिसि पुनः पिंगळा (सूर्य) नाडियिंद हॊरक्कॆ बिडबेकु. इदक्कॆ क्रमवागि पूरक कुंभक रेचकगळिंदु हॆसरु. "पूरकं पूरणं वायोः कुम्भकः स्थापनं क्वचित्। बहिर्निःसारणं तस्य रेचकः परिकीर्तितः"॥ "बद्धपद्मासनो योगी प्राणं चन्द्रेण पूरयेत्। धारयित्वा यथाशक्ति भूयः सूर्येण रेचयेत्॥ प्राणं सूर्येण चाकृष्य पूरयेदुदरं शनैः। विधिवत्कुम्भकं कृत्वा पुनश्चन्द्रेण रेचयेत्॥ येन त्यजेत्तेन पीत्वा धारयेदतिरोधतः। रेचयेच्च ततोऽन्येन शनैरेव न वेगतः" हठ० २-७, ८, ९।

प्राणायाम लक्षणः "प्राणास्थमनिलं वश्यमभ्यासात् कुरुते तु यत्। प्राणायामः स विज्ञेयः सबीजोऽबीज एव च"। प्राणायामविल्लदॆ मंत्र जप मत्तु पूजाकार्यक्कॆ अर्हतॆयिल्ल. "प्राणायामं विना मन्त्रपूजने न हि योग्यता"। आचार्यमुखॆ

दिंद उपदिष्टवाद रीतियल्लि प्राणायाम माडिदरे सकल व्याधिगळ निवारणेयू आगुवुदु. क्रमतप्पिद प्राणायामदिंद सकल रोगगळू उद्भविसुवुवु. "प्राणायामेन युक्तेन सर्वरोगक्षयो भवेत्। अयुक्ताभ्यासयुक्तेन सर्वरोगसमुद्भवः" हठ० २-१६।

गायत्रीप्राणायामः "सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह। त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते। प्राणायामत्रयं कृत्वा प्राणायामैस्त्रिभिस्त्रिभिः। अहोरात्रकृतात् पापान्मुच्यते नात्र संशयः"।

प्राणाहुति प्राणाहुति (स्त्री०) भोजनक्के पूर्वदल्लि प्राणरूपवाद अग्नियन्नु उद्देशिसि माडुव हविस्सिन आहुति. प्राणरूपेभ्यः अग्निभ्यः आहुतिः।

प्राणित प्राणित (वि०) 1. बदुकिरुववनु, जीविसिरुववनु. प्र+अन (प्राणने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. बदुकिसल्पट्ट, उज्जीवनगॊळिसल्पट्ट. प्र+अन+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रास्थित प्रतिबलावसथाय प्राणितत्रिदशभूतिरनन्तः" याद० २१-२८।

प्राणितवत् प्राणितवत् (वि०) 1. बदुकिदवनु. प्र+अन (प्राणने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. बदुकिसिदवनु, रक्षिसिदवनु. प्र+अन+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्राणिद्यूत प्राणिद्यूत (न०) कुदुरे टगरु कोळि मॊदलाद प्राणिगळ जूजु. प्राणिभिः कृतं द्यूतम्।

प्राणिन् प्राणिन् (पुं०) 1. जीव, चेतन, प्राणसहितवाद मत्तु उत्पत्तियुळ्ळ मनुष्य पशु पक्षि मॊदलादुवु. प्राणोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः" शाकु० १-१। (वि०) 2. प्राणसहितवाद, प्राण वायुविनिंद कूडिदे.

प्राणिहिता प्राणिहिता (स्त्री०) पादुके, पादरक्षे.

प्राणीत्य प्राणीत्य (न०) ऋण, साल.

प्राणेश प्राणेश (पुं०) 1. वायु, गाळि. 2. मति, गंड. "प्राणेशानभि विदधुर्विधूतहस्ताः" माघ० ८-१३। **-ईश्वरः** **-ईश्वरः**. स्त्रियां **-ईशा** **-ईशा**. **-ईश्वरी** **-ईश्वरी**. पत्नि, भार्ये. "प्राणेश्वरीं प्राप्तुमियेष शौरिः" याद० १३-१।

प्रातःकृत्य प्रातःकृत्य (न०) प्रतिदिन प्रातःकालदल्लि माडबेकाद कार्य.

प्रातःकाल प्रातःकाल (पुं०) प्रभात, हगलिन प्रारंभकाल.

प्रातःसन्ध्या प्रातःसंध्या (स्त्री०) सूर्योदयक्के पूर्वदल्लि आकाशदल्लि हरडुव प्रकाश, रात्रियु कळिदु मरुदिन सूर्योदयक्के पूर्वदल्लि ऒंदु मुहूर्तकालवु प्रातःसंध्याकाल. सम्यक् ध्यायन्त्यस्याम्—ध्यै (चिन्तायाम्) "अङ्" (३-३-१०६)। जपमाडुवकाल. प्रातः सन्ध्या। सन्धौ भवा इति वा। रात्रिगे "त्रियामा" ऎंदु हेसरिरुवुदरिंद रात्रियु प्रारंभदल्लि ऒंदु मुहूर्तवू कॊनेयल्लि ऒंदु मुहूर्तवू संध्याकालवागुवुदु. "सूर्योदयाच्च प्रथमं यदा स्यादरुणोदयः। प्रातःसन्ध्या तदोदेति देवानां प्रीतिकारिणी। अस्तंगते ततः सूर्ये शोणपद्मनिभा सदा। उदेति सायंसन्ध्यापि पितॄणां मोदकारिणी" कालिकापु०।

प्रातःस्नान प्रातःस्नान (न०) प्रातःकालदल्लि माडुव स्नान. अवगाहन स्नानवु प्रातःकालदल्लि विहितवागिदे. "उषःकाले तु संप्राप्ते कृत्वाचावश्यकं बुधः। स्नायान्नदीषु शुद्धासु शौचं कृत्वा यथाविधि॥ प्रातःस्नानेन पूयन्ते येऽपि पापकृतो जनाः। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रातःस्नानं समाचरेत्"॥

प्रातर् प्रातर् (अव्य०) प्रभात, प्रातःकाल, मुंजाने. प्रातति—प्र+अत (सातत्यगमने) "अरन्" (उ० ५-५९)। "प्रातरहिमकरताम्रतनुर्विषजद्रुमोऽपर इवाभवद्द्रुमः" माघ० १५-४१।

प्रातराश प्रातराश (पुं०) प्रातःकालद भोजन, बॆळगिन ऊटा. प्रातरश्यते भुज्यते—अश (भोजने) "घञ्" (३-३-१९)। प्रातः प्रातःकाले आशो भोजनम् इति वा। "प्रातराशवदिहास्य भुज्यते सप्तलोकतिलकस्य चारुता" याद० १७-३९।

प्रातर्गेय प्रातर्गेय (पुं०) स्तुतिपाठक, हॊगळुभट्ट.

प्रातर्भोक्तृ प्रातर्भोक्तृ (पुं०) 1. वायस, काग. प्रातः भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. प्रातःकालदल्लि ऊटा माडुव.

प्रातर्भोजन ಪ್ರಾತರ್ಭೋಜನ (ನ॰) ಬೆಳಗಿನ ಊಟ. प्रातः प्रभाते भोजनम्।

प्रातस्तराम् ಪ್ರಾತಸ್ತರಾಮ್ (अव्य॰) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅರುಣೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮುಂಜಾನೆ ಹೊತ್ತಿಗೆಮುಂಚೆ. प्रातः अतिशयने "तरप्" (५-३-५७)। "आमुः" (५-४-११)। "प्रातस्तरां पतत्त्रिभ्यः प्रबुद्धः प्रणमन् रविम्" भट्टि॰ ४-१४।

प्राति ಪ್ರಾತಿ (स्त्री॰) 1. ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು, ತುಂಬುವುದು. प्रा (पूरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಒಂದು ಚೋಟಿನ ಅಳತೆ, ಒಂದು ಪ್ರಾದೇಶದ ಅಳತೆ. ತರ್ಜನಿ ಬೆರಳಿನೊಡನೆ ನೀಡಿದ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಅಳತೆ ಪ್ರಾದೇಶವಾಗುವುದು. ಈ ಅಳತೆಗೆ ಚೋಟು ಎಂದು ಹೆಸರು. "प्रातिः पूर्तिप्रादेशयोःस्त्रियाम्" मेदि०।

प्रातिका ಪ್ರಾತಿಕಾ (स्त्री॰) ದಾಸಿವಾಳದಗಿಡ, ಜಪಾವೃಕ್ಷ. प्र + अत (सातत्यगमने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रातिकूलिक ಪ್ರಾತಿಕೂಲಿಕ (वि॰) ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ. प्रतिकूलं वर्तते—"ठक्" (४-४-२८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-४-१५)। **-कूलिकी -ಕೂಲಿಕೀ.** "तां प्रातिकूलिकीं मत्वा जिहीर्षुर्भीमविग्रहः" भट्टि॰ ५-१४।

प्रातिकूल्य ಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯ (न॰) ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रतिकूलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्रातिजनीन ಪ್ರಾತಿಜನೀನ (वि॰) ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಲ್ಲೂ ಒಳ್ಳೆಯವನಾಗಿರುವ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ. प्रतिजनं साधुः "खञ्" (४-४-९९)।

प्रातिपक्ष ಪ್ರಾತಿಪಕ್ಷ (वि॰) ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಶತ್ರುಸಂಬಂಧವಾದ. प्रतिपक्षस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "प्रत्यासन्ने दन्तिनि प्रातिपक्षे यन्त्रा नागः प्रास्तवक्त्रच्छदोऽपि" माघ॰ १८-२८।

प्रातिपथिक ಪ್ರಾತಿಪಥಿಕ (वि॰) ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವವನು, ದಾರಿಯಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವವನು. प्रतिपथं गच्छति "ठक्" (४-४-४२)। सूत्रे चकारात् ठनि **-प्रतिपथिकः- ಪ್ರತಿಪಥಿಕಃ.**

प्रातिपद ಪ್ರಾತಿಪದ (वि॰) ಪ್ರತಿಪತ್ತಿನ (ಪಾಡ್ಯದ) ದಿನ ಉಂಟಾಗುವ. प्रतिपदि भवः "अण्" (४-३-१६)।

प्रातिपदिक ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ (पु॰) 1. ಪ್ರತಿಪತ್ ತಿಥಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿ. प्रतिपत्तिथौ भवः "ठञ्" (४-३-११)। "इत्थम्भूतो महानग्निर्ब्रह्मक्रोधोद्भवो महान्। उवाच देवं ब्रह्माणं तिथिर्मे दीयतां प्रभो। यस्यामहं समस्तस्य जगतः ख्यातिमाप्नुयाम्॥ देवानामथ यक्षाणां गन्धर्वाणां च सत्तम। आदौ प्रतिपदा येन त्वमुत्पन्नोऽसि पावक। त्वत्पदात् प्रातिपदिकं सम्भविष्यन्ति देवताः। अतस्ते प्रतिपन्नाम तिथिरेषा भविष्यति" वराहपु॰। (न॰) 2. ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ಧಾತು ಪ್ರತ್ಯಯ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪವು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. "अर्थवदधातु-रप्रत्ययः प्रातिपदिकम्" पा॰ सू॰ १-२-४५। प्रतिपदे धातुभिन्नपदे भवः।

प्रातिभ ಪ್ರಾತಿಭ (न॰) ಪ್ರತಿಭೆ. ಹೊಸಹೊಸದಾಗಿ ವಿಷಯಗಳು ಹೊಳೆಯುವ ಬುದ್ಧಿ. प्रतिभा स्वार्थे. "अण्" (५-४-३८)। "प्रातिभं त्रिसरकेण गतानां वक्रवाक्य-रचनारमणीयः" माघ॰ १०-१२।

प्रातिभाव्य ಪ್ರಾತಿಭಾವ್ಯ (न॰) 1. ಜಾಮೀನು, ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ. प्रतिभुवो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಜಾಮೀನಾದವನು ಕೊಡಬೇಕಾದ ಧನ. "प्रातिभाव्यं वृथादानमाक्षिकं सौरिकं च यत्। दण्डशुल्कावशेषं च न पुत्रो दातुमर्हति" मनु॰ ८-१५९।

प्रातिभासिक ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ (वि॰) ತೋರ್ಕೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿಲ್ಲದ. प्रतिभासादागतः। सत्त्वं (वस्तुनि ಇರುವಿಕೆ) पारमार्थिकम् व्यावहारिकम् मातु प्रातिभासिकम् ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. त्रिकालगळल्लू अबाधितवागिरुवुदरिंद ब्रह्मन सत्त्ववु पारमार्थिक. व्यवहारकालदल्लि बाधेयिल्लदिरुवुदरिंद घट मोदलादुवुगळ सत्त्ववु व्यावहारिक. प्रतिभासद (तोर्के) कालदल्लि मात्र कानुवुदरिंद (अनंतर बाधितवागुवुदरिंद) शुक्तियल्लि रजतद ज्ञानवु प्रातिभासिक.

प्रातिलोमिक ಪ್ರಾತಿಲೋಮಿಕ (वि॰) ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವ, ನೀತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ. प्रतिलोमं वर्तते "ठक्" (४-४-२८)।

प्रातिलोम्य ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯ (न॰) ವಿಪರ್ಯಯ, ತಲೆಕೆಳಗಾಗುವುದು, ಹಿಂದುಮುಂದಾಗುವುದು, ನೀತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रतिलोमस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्रातिवेशिक ಪ್ರಾತಿವೇಶಿಕ (वि॰) ನೆರೆಮನೆಯವನು, ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವನು. प्रतिवेशे भवः।

प्रातिवेश्य प्रातिवेश्य (वि०) पक्कदमनेयवनु, नेरिमनेयवनु. प्रतिवेशे भवः। "प्रातिवेश्यानुवेश्यौ च कल्याणे विंशतिद्विजे" मनु० ८-३९२।

प्रातिशाख्य प्रातिशाख्य (न०) वेदद प्रतियोंदु शाखेगू इरुव व्याकरण. प्रतिशाखं भवः "ञ्यः" (वा० ४-३-५९)। प्रातिशाख्यवु प्रतियोंदु शाखेगू बेरेबेरेयागिदे. संहितापाठगळल्लिन उच्चारणे स्वर संधि आयास्थानगळल्लि ह्रस्वदीर्घगळु मोदलाद एल्ला विषयगळू प्रातिशाख्यदल्लि परिशीलिसल्पट्टिवे. संहितेगळ मंत्रगळ उदाहरणेगळोडने एल्लवन्नू विवेचने माडलागिदे. ईवु गळल्लि ऋग्वेदद प्रातिशाख्यवु बहळ प्राचीनवादुदु. आश्वलायनर गुरुगळाद शौनकरु ई ऋग्वेदद प्रातिशाख्यवन्नु रचिसिद्दारे. इदक्के शिक्षाशास्त्रवेंदु हेसरू उंटु.

सामवेद प्रातिशाख्यगळल्लि पुष्पऋषिविरचित वाद "पुष्पसूत्र" मत्तु शाकटायन रचित वाद "ऋक्तंत्र" इवेरडू मुख्यवादुवु.

तैत्तिरीय प्रातिशाख्यदल्लि एरडु प्रश्नगळिवे. इदु सूत्रात्मकवादुदु. प्रथमप्रश्नदल्लि वर्णसमाम्नाय शब्दस्थान शब्दोत्पत्तिय रीति नानाविधवाद स्वरगळु विसर्गसंधि मुंतादा विचारगळू एरडनेय प्रश्नदल्लि णत्वविधान अनुस्वार अनुनासिक स्वरित संहितास्वरूप मुंतादा विचारगळू प्रतिपादिसल्पट्टिवे.

शुक्लयजुर्वेदद प्रातिशाख्यवन्नु शाकटायन मुनिगळु रचिसिरुत्तारे. इदरल्लि एंटु अध्यायगळिवे.

प्रातिस्विक प्रातिस्विक (वि०) 1. असाधारण धर्म. 2. प्रतियोब्बनल्लू इरुव, प्रतियोंदरल्लू इरुव (विशेषधर्म). घटदल्लि घटनिष्ठवाद व्यक्तित्ववु विशेषधर्म. इदु प्रातिस्विक.

प्रातिहारिक प्रातिहारिक (पुं०) मायाकार, यक्षिणियवनु, गारुडिग. प्रतिहारः प्रतिहरणं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "मायाकारस्तु प्रातिहारिकः" अम०।

प्रातीतिक प्रातीतिक (वि०) केवल ज्ञानदिंद उंटाद, वस्तुतः इल्लदिद्दरू भ्रांतियिंद उंटाद. प्रतीत्या निर्वृत्तम् "ठक्" (५-१-७९)।

प्रातीप प्रातीप (पुं०) प्रतीपराजन मग, शंतनु राज. प्रतीपस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)।

प्रातीपिक प्रातीपिक (वि०) प्रतिकूलवागि नडेयुत्तिरुव, विरुद्धवागिरुव. प्रतीपं वर्तते "ठक्" (४-४-२८)।

प्रात्ययिक प्रात्ययिक (वि०) जाम्मानुदार, सालगारनिगोस्कर जाम्मानागि निल्लुववनु.

प्राथमकल्पिक प्राथमकल्पिक (पुं०) मोदलनेय शास्त्रवन्नु अध्ययन माडुव विद्यार्थि. प्रथमकल्पं प्रथमशास्त्रमधीते — "ठक्" (वा० ४-२-६०)।

प्राथमिक प्राथमिक (वि०) 1. मोदलु उंटाद. प्रथमे भवः "ठक्" (४-३-७२)। 2. मोदलनेय.

प्राथम्य प्राथम्य (न०) मोदलनेयदागिरुविके. प्रथमस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्रादि प्रादि (पुं०) उपसर्गगळ गण. प्र मोदलाद उपसर्गगळ गुंपु. प्र परा अप सम् अनु अव निस निर् दुस् दुर् वि आङ् नि अधि अपि अति सु उत् अभि प्रति परि उप ईवु प्रादिगळु.

प्रादुर्भाव प्रादुर्भाव (पुं०) 1. काणिसिकोळ्ळुवुदु, दर्शनकोडुवुदु, तोर्के. प्रादुस्+भू (सत्तायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. हुट्टुवुदु, जन्म वेत्तुवुदु. "वपुःप्रादुर्भावादनुमितमिदं जन्मनि पुरा पुरारे न क्वापि क्वचिदपि भवन्तं प्रणतवान्" कुव०।

प्रादुर्भूत प्रादुर्भूत (वि०) 1. हुट्टिद, उत्पत्ति हॊंदिद. 2. काणिसिकॊंड, प्रकटवागिरुव.

प्रादुस् प्रादुस् (अव्य०) काणिसिकॊळ्ळुविके, प्रकट पडिसिकॊळ्ळुविके. प्र + अद (भक्षण) "उस्" बाहु०। "महाभूतादि वृत्तौजाः प्रादुरासीत्तमोनुदः" मनु० १-६।

प्रादुष्कृत प्रादुष्कृत (वि०) प्रकटिसल्पट्ट, स्पष्टवागि तोरिसल्पट्ट. "प्रादुष्कृतं लाघवमूल्बणेन" यादo २०-८।

प्रादेश प्रादेश (पुं०) 1. ऒंदु चोटिन अळते, तर्जनि बेरळिनोडने नीडिद हॆब्बेरळिन अळते. प्रदिश्यते — प्र + दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१२१)। दीर्घः (६-३-१२२)। "प्रमाणतो भीमसेनः प्रादेशेनाधिकोऽर्जुनात्"। 2. प्रदेश, स्थान, स्थळ. प्रदेश स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "प्रादेशो देशमात्रे च तर्जन्यङ्गुष्ठसम्मिते" मेदि०।

प्रादेशन प्रादेशन (न०) दान, कೊಡುವುದು. प्र+आ + दिश (अतिसर्जने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रादेशिक प्रादेशिक (वि०) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವ, ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. प्रदेशे भवः "ठक्"।

प्रादोष प्रादोष (वि०) 1. ಪ್ರದೋಷಕಾಲದ ಸಂಬಂಧವಾದ. प्रदोषस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಪ್ರದೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂಗುವ ಮೃಗ. प्रदोषे व्याहरति "अण्" (४-३-५१)। प्रदोषे व्याहरति प्रादोषो मृगः। 3. ಪ್ರದೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. प्रदोषसहचरितं अध्ययनं सोढमस्य "अण्" (४-३-१४)। वा "ठञ्"। **-प्रादोषिकः -प्रादोषिकः.**

प्राधनिक प्राधनिक (न०) ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಆಯುಧ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಆಯುಧ. प्रधनं संग्रामः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "सूर्येन्दुवाय्वग्न्यगमं त्रिधामभिः परिक्रमत्प्राधनिकैर्दुरासदम्" भाग० ३-८-३१।

प्राधान्य प्राधान्य (न०) ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रधानस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्राधीत प्राधीत (न०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುವುದು. प्रकृष्टमधीतम्। (वि०) 2. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. प्रकृष्टमधीतं येषाम्। "अनन्ययोगात्स रथो बभार प्राधीतवेद्यां प्रणवप्रवृत्तिम्" याद० २३-२३।

प्राध्व प्राध्व (न०) 1. ನರ್ಮ, ಪರಿಹಾಸ. "प्राध्वमध्वनि मुधा विदधासि"। 2. ಬಹಳ ದೂರದಮಾರ್ಗ. 3. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟು. (वि०) 4. ನಮ್ರನಾದ, ಬಗ್ಗಿರುವ, "प्राध्वं सुप्रणते चातिदूरवर्त्मनि बन्धने" विश्व०। (अव्य०) 5. ಅನುಕೂಲವಾಗಿ. "सभाजने मे भुजमूर्ध्वबाहुः सव्येतरं प्राध्वमितः प्रयुङ्क्ते" रघु० १३-४३। 6. ವಕ್ರವಾಗಿ, ಡೊಂಕಾಗಿ.

प्रान्त प्रान्त (पुं०) 1. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 2. ಕೊನೆಯಭಾಗ, ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. प्रकृष्टोऽन्तः। "प्रान्तेषु संसक्तनमेरुशाखं ध्यानास्पदं भूतपतेर्विवेश" कुमा० ३-४३। 3. ಪಾರ್ಶ್ವ, ಪಕ್ಕ. "अमी वेदिं परितः कल्पितधिष्ण्याः समिद्धन्तः प्रान्तसंस्तीर्णदर्भाः" शाकु० ४-७। 4. ಕೋಣ, ಮೂಲೆ. "ईषत्तिर्यग्वलनविषमं कूणितप्रान्तमेतत्" मालती० ४-२।

प्रान्ततस् प्रान्ततस् (अव्य०) ಪ್ರಾಂತಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಕೊನೆಯಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಸುತ್ತಲೂ. प्रान्त "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

प्रान्तर प्रान्तर (न०) 1. ಬಹಳದೂರ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ದಾರಿ. प्रकृष्टमन्तरं व्यवधानमत्र। 2. ಬಹಳದೂರ ಮರ ನೆರಳು ನೀರು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದ ದಾರಿ. दूरं शून्यो दूरशून्यः जलादिवर्जितः अध्वा प्रान्तरं भवति। 3. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 4. ಕೋಟರ, ಮರದ ಪೊಟರೆ. "प्रान्तरं विपिने दूरशून्यवर्त्मनि कोटरे" मेदि०।

प्रान्तशून्य प्रान्तशून्य (न०) ಮರ ನೆರಳು ನೀರು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದ ಶೂನ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗ.

प्रापक प्रापक (वि०) 1. ಹೊಂದುವವನು, ಪಡೆಯುವವನು. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಹೊಂದಿಸುವ, ಸೇರಿಸುವ. प्र + आप्लृ + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३४)। 3. ಸಾಗಿಸುವ, ಒಯ್ಯುವ. 4. ಗಳಿಸಿಕೊಡುವ, ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವ. "त्वत्प्रापकस्त्रस्यति नैनसोऽपि त्वय्येव दास्येऽपि न लज्जते यत्" नैष० ३-११०।

प्रापण प्रापण (न०) 1. ಒಯ್ಯುವುದು, ಸಾಗಿಸುವುದು. 2. ಸೇರಿಸುವುದು, ಹೊಂದಿಸುವುದು. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವುದು, ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವುದು. 4. ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು. प्र + आप्लृ "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. ಹೊಂದುವುದು, ಸೇರುವುದು, ತಲುಪುವುದು.

प्रापणिक प्रापणिक (पुं०) ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು, ವರ್ತಕ. प्र + आ + पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "किकन्" (उ० २-४२)। "आढ्यादिव प्रापणिकादजस्रं जग्राह रत्नान्यमितानि लोकः" माघ० ४-११।

प्रापणीय प्रापणीय (वि०) 1. ಪಡೆಯಬೇಕಾದ, ಹೊಂದಬೇಕಾದ. 2. ಪಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. 3. ಪಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಹೋದಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 4. ಸೇರಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ತಲುಪಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಸೇರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡುವ. 9. ತಲುಪಿಸಲ್ಪಡುವ. "धूमज्योतिः सलिलमरुतां संनिपातः क्व मेघः संदेशार्थाः क्व पटुकरणैः प्राणिभिः प्रापणीयाः" मेघ० १-५।

10. ಹೊಂದಿಸಬೇಕಾದ. 11. ತಲುಪಿಸಬೇಕಾದ, 12. ಸಾಗಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **प्राप्तव्यम्** प्राप्तव्यम्. "प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यो देवोऽपि तं लङ्घयितुं न शक्तः" पञ्चतं० २-११२। प्र + आप्लृ + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। **प्रापयितव्यः** प्रापयितव्यः.

प्रापयत् प्रापयत् (वि०) 1. ಹೊಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रापयन् पवनव्याधेर्गिरमुत्तरपक्षताम्" माघ० २-१५। 2. ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಲುಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ. 4. ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -यन्ती. "शानच्" (३-२-१२४)। **प्रापयमाणः** प्रापयमाणः.

प्रापयितृ प्रापयितृ (वि०) 1. ಹೊಂದಿಸುವ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಸೇರಿಸುವ, ತಲುಪಿಸುವ. 3. ಸಾಗಿಸುವ, ಒಯ್ಯುವ. 4. ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री** -यित्री.

प्रापित प्रापित (वि०) 1. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रापितेव चटुकाकुविडम्बं लम्भितेन बहुयाचनलज्जाम्" नैष० ५-८४। 2. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रापितस्तव परं पदं त्वया निर्विशेम निविशेमहि त्वयि" याद० १७-९४। 3. ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತಲುಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रापितवत् प्रापितवत् (वि०) 1. ಸೇರಿಸಿದವನು. 2. ತಲುಪಿಸಿದವನು. 3. ಸಾಗಿಸಿದವನು, ಒಯ್ದವನು. प्र+आप्लृ+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रापिपयिषत् प्रापिपयिषत् (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸೇರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ತಲುಪಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ.

प्रापिपयिषा प्रापिपयिषा (स्त्री०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸಾಗಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 2. ತಲುಪಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 3. ಹೊಂದಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, प्र+आप्लृ (व्याप्तौ)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रापिपयिषु प्रापिपयिषु (वि०) 1. ಒಯ್ಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "प्रतीतस्तत्किं मामतिभरमधः प्रापि-पयिषुः" माघ० ५-६९। 2. ಸೇರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. 3. ತಲುಪಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

प्राप्त प्राप्त (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्राप्ताः कृच्छ्रादृष्यशृङ्गोपचारैः पुण्यश्रीकाः कोसलेन्द्रेण पुत्राः" म० वी० १-२४। 2. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಈಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आमृश्य रात्रिमरुणोदयजातपुष्पां प्राप्तानुताप इव सत्पथलङ्घनेन" याद० १९-४०। "तेन प्राप्तं गर्भवासादि दुःखम्" मु० मा०। 3. ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲುಪಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "न तस्थौ भर्तृतः प्राप्तमानसंप्रतिपत्तिषु" माघ० १९-३८। 5. ಉಂಟಾದ, ಸಂಭವಿಸಿದ. "एतस्मिन्नेनसि प्राप्ते वसित्वा गर्दभाजिनम्" मनु० ११-१२२। 6. ಹೊಂದಿದ, ಸೇರಿದ, ತಲುಪಿದ. "परिष्कृति भारतवर्षसीम्नः प्राप्ता वयं पर्वतसार्वभौमम्" याद० १८-३३। 7. ಹೊಂದಿದ, ಪಡೆದ, ಸಂಪಾದಿಸಿದ. "प्राप्तो मौक्तिकहारमुन्नत-कुचाभोगस्तदीयद्विषाम्" माघ० १६-८४। 8. ಅನುಭವಿಸಿದ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಸಹಿಸಿದ. "प्राप्तोऽभिमानव्यसना-दसह्यं दन्तीव दन्तव्यसनाद्विकारम्" किरा० ३-४५। 9. ಬಂದಿರುವ, ಆಗಮಿಸಿರುವ. "प्राप्तावेकरथारूढौ पृच्छन्तौ त्वामितस्ततः" वेणी० ५-२५। 10. ಬಂದು ಸೇರಿದ, ಉಪಸ್ಥಿತವಾದ. "प्राप्तार्थग्रहणं द्रव्यपरीवर्तोऽ-नुरोधनम्" हितो० २-१०३। 11. ಬಂದ, ಒದಗಿದ, ಬಂದು ಸೇರಿದ. "असाध्यः कुरुते कोपं प्राप्ते काले गदो यथा" माघ० २-७४।

प्राप्तकाल प्राप्तकाल (पुं) 1. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಮಯ. (वि०) 2. ಅನುಕೂಲವಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲವುಳ್ಳ.

प्राप्तप्रसव प्राप्तप्रसव (वि०) ಪ್ರಸವಕಾಲವು ಸಮೀಪಿಸಿರುವ, ಹೆರಿಗೆಯ ಸಮಯವು ಒದಗಿರುವ. "प्राप्तप्रसवमात्मानं गङ्गादेव्यां विमुञ्चति" उ० रा० ७-२।

प्राप्तमनोरथ प्राप्तमनोरथ (वि०) ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಕೈಗೂಡಿದ.

प्राप्तरूप प्राप्तरूप (वि०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. 2. ಮನೋಹರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. "प्राप्तरूपो शरण्ययोः" मेदि०।

प्राप्तवत् प्राप्तवत् (वि०) 1. ಪಡೆದ, ಸಂಪಾದಿಸಿದ, ಹೊಂದಿದ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

"पद्मनाभचरणाङ्किताश्मसु प्राप्तवत्स्वमृतविप्रुषो नवाः" कुमा० ७-२३। 2. ಹೊಂದಿದ, ಸೇರಿದ, ತಲುಪಿದ. 3. ಆಗಮಿಸಿದ, ಬಂದು ಸೇರಿದ. 4. ಹೊಂದಿದ, ಪಡೆದ. स्त्रियां "ङीप्"। **-वती-वतीः** "रम्या इति प्राप्तवतीः पताका रागं विविक्ता इति वर्धयन्तीः" माघ० ३-५३।

प्राप्ति प्राप्ति (स्त्री०) 1. ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "परस्परप्राप्तिनिराशयोर्वरं शरीरनाशोऽपि समानुरागयोः" माल० ३-१६। 2. ಸೇರುವುದು, ತಲುಪುವುದು. 3. ಆಗಮನ, ಬರುವುದು. 4. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಉದಯ, ಆವಿರ್ಭಾವ. "गच्छन्त्यात्मप्रसादेन विदुषां प्राप्तिमव्ययाम्" भा० आश्व० ४८-३। 5. ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳ ಫಲ. 6. ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा। प्राप्तिः प्राकाम्यमीशित्वं वशित्वं चाष्टभूतयः" अम०। 7. ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. 8. ಸಂಗ್ರಹ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು, ಕೂಡಿಡುವುದು. 9. ಭಾಗ, ಅಂಶ. 10. ಅದೃಷ್ಟ. 11. ಸಂಯೋಗ, ಸಂಬಂಧ. 12. ಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ.

प्राप्त्याशा प्राप्त्याशा (स्त्री०) 1. ಹೊಂದುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪಡೆಯುವ ಆಸೆ. 2. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯದ ಐದು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) आरम्भः (2) यत्नः (3) प्राप्त्याशा (4) नियताप्तिः ಮತ್ತು (5) फलागमः ಮೂರನೆಯ ಅವಸ್ಥೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾಶೆ. ಉಪಾಯ ಮತ್ತು ಅಪಾಯ (ಪ್ರತಿಬಂಧಕ) ಶಂಕೆಗಳಿಂದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಶಯ. "उपायापायशङ्काभ्यां प्राप्त्याशा प्राप्तिसंभवः" (संभावना) सा० द० ६-७२।

प्राप्नुवत् प्राप्नुवत् (वि०) 1. ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ತಲುಪುತ್ತಿರುವ, ಸೇರುತ್ತಿರುವ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "शुद्धाः सङ्गं न क्वचित्प्राप्नुवन्तः दूरान्मुक्ताः शीघ्रतां दर्शयन्तः" माघ० १८-१३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती-वतीः**

प्राप्य प्राप्य (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸೇರಲ್ಪಡುವ, ತಲುಪಲ್ಪಡುವ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. व्याकरण ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) निर्वर्त्यम् (2) विकार्यम् (3) प्राप्यम् ಮತ್ತು (4) अनीप्सितम् ಇವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಕರ್ಮಗಳು. "देवदत्तः शालां गच्छति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಾಲೆಯು ಪ್ರಾಪ್ಯಕರ್ಮವಾಗುವುದು. (अव्य०) 5. ಹೊಂದಿ, ಪಡೆದು. 6. ಸೇರಿ, ತಲುಪಿ. "प्राप्य यादवपतिस्त्रिविष्टपं देवमातुरुपनीतकुण्डलः" याद० १७-५।

प्राबल्य प्राबल्य (न०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪ್ರಭಾವ. प्रबलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಅಭ್ಯುದಯ, ಏಳಿಗೆ, ಏರಿಕೆ.

प्राबोधिक प्राबोधिक (पुं०) 1. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಉಷಃಕಾಲ. प्रबोधाय हितः "ठक्"। 2. ಮಾಗಧ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಲು ಹಿತಕರವಾದ ರಾಗದಿಂದ ಗಾನಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ. प्रबोधः प्रबोधनं तत्र नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। (वि०) 3. ಪ್ರಬೋಧವೇ (ಎಬ್ಬಿಸುವುದೇ) ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವ. प्रबोधः प्रबोधनं प्रयोजनं यस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। स्त्रियां **प्राबोधिकी प्राबोधिकी**. "प्राबोधिकीभिरुपसेदुरितीव वाग्भिः स्वाधीनमर्त्यतनयं श्रुतिवन्दिनस्तम्" याद० १९-१।

प्राभञ्जन प्राभञ्जन (न०) स्वातीनक्षत्र. प्रभञ्जनो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)।

प्राभञ्जनि प्राभञ्जनि (पुं०) ವಾಯುವಿನ ಮಗನಾದ ಹನುಮಂತ. प्रभञ्जनस्य अपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "आर्यूषि त्वक्षु निर्भिद्य प्राभञ्जनिरमोचयत्" भट्टि० ९-६७।

प्राभव प्राभव (न०) 1. ಪ್ರಭುತ್ವ, ಆಡಳಿತ, ಆಳ್ವಿಕೆ. प्रभोर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ.

प्राभवत्य प्राभवत्य (न०) 1. ವಿಭುತ್ವ. 2. ಅಧಿಕಾರ. प्रभवतो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अनिच्छतः प्राभवत्याद्राज्ञा दण्ड्यः शतानि षट्" मनु० ८-४१२।

प्राभाकर प्राभाकर (पुं०) 1. ಪ್ರಭಾಕರಮತಾನುಯಾಯಿ. (न०) 2. ಪ್ರಭಾಕರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. प्रभाकरमतं वेत्ति प्रभाकरसम्बन्धि वा "अण्" (४-२-५९, ४-३-१२०)।

प्राभातिक प्राभातिक (वि०) ಉಷಃಕಾಲದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. प्रभाते भवः "ठक्"।

"प्रालेयलेशमिश्र मरुति प्राभातिके च वाति जडे" पञ्चतं० १-३४१।

प्राभृत प्रा॰भृ॰त (न०) ಕಾಣಿಕೆ, ರಾಜನ ಸಂದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಕೊಡುವ ಉಪಹಾರ. प्राभ्रियते—प्र+आ+भृञ् (भरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "तं दत्तप्राभृतं दूतं स संमान्य व्यसर्जयत्" कथास०।

प्राभृतक प्रा॰भृ॰तक (न०) ಕಾಣಿಕೆ, ರಾಜನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಉಪಹಾರ. प्राभृत स्वार्थे "कः"।

प्रामाणिक प्रा॰मा॰णि॰क (वि०) 1. ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ. प्रमाणेन निर्वृत्तः "ठक्" (५-१-७९)। 2. ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. 3. ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಹವಾದ, ನಂಬಿಕೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಹೇತುವಾದಿ, ನೈಯಾಯಿಕ.

प्रामाण्य प्रा॰मा॰ण्य (न०) 1. ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಕ್ಷ್ಯ, –ರುಜುವಾತು. प्रमाणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ನಂಬಲು ಅರ್ಹವಾಗಿರುವಿಕೆ.

प्रामादिक प्रा॰मा॰दि॰क (वि०) ಅಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ. प्रमादेन निर्वृत्तः "ठक्" (४-४-१९)।

प्रामीत्य प्रा॰मी॰त्य (न०) 1. ಋಣ, ಸಾಲ, 2. ಮರಣ.

प्राय प्रा॰य (पुं०) 1. ಮರಣ ಹೊಂದಲು ಮಾಡುವ ಉಪವಾಸ. प्रकृष्टमयनम्—इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "अहं वः प्रतिजानामि न गमिष्याम्यहं पुरीम्। इहैव प्रायमासिष्ये श्रेयो मरणमेव च" रामा०। 2. ಮರಣ. 3. ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆ, ಅಧಿಕಾಂಶ. 4. ಸಮೃದ್ಧಿ, ಹೇರಳ. 5. ಪಾಪ. 6. ತಪಸ್ಸು. (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) (अव्य०) 7. ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ, ಅನೇಕವಾಗಿ. (वि०) 8. ಸಮೃದ್ಧವಾದ, ತುಂಬಿದ. "स्फुटितकमलामोदप्रायाः प्रवान्तु वनानिलाः" उ० रा० ३-२४। 9. ಬಹಳವಾದ, ಪ್ರಚುರವಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "मिलितवेत्रपाणिवर्षवरप्रायपुरुषपरिवारा" मालती० १। 10. ತುಲ್ಯವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. "वर्षशतप्रायं दिनम्"। "पीयूषप्रायं प्रभाषणम्" ಇತ್ಯಾದಿ.

प्रायत्य प्रा॰य॰त्य (न०) ಪರಿಶುದ್ಧನಾಗಿರುವಿಕೆ. प्रयतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्रायशस् प्रा॰य॰श॰स् (अव्य०) ಬಹುಪಾಲು, ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ, ಅನೇಕವಾಗಿ. "आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो ह्यङ्गनानां सद्यः पाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि" मेघ० १-१०।

प्रायश्चित्त प्रा॰य॰श्चि॰त्त (न०) ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮ. प्रायस्य पापस्य चित्तं विशोधनम्। "प्रायः पापं समुद्दिष्टं चित्तं तस्य विशोधनम्" स्मृतिः। प्रायः तपः तस्य चित्तं निश्चयः। "प्रायो नाम तपः प्रोक्तं चित्तं निश्चय उच्यते। तपोनिश्चयसंयुक्तं प्रायश्चित्तमिति स्मृतम्"। निश्चयसंयुक्तं पापक्षयसाधनत्वेन निश्चितम् इति वा। ತಪಸ್ಸು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಶಾರೀರವಾದ ಕರ್ಮದೋಷದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ಥಾವರತ್ವವನ್ನೂ ವಾಚಿಕದೋಷದಿಂದ ಪಕ್ಷಿ ಮತ್ತು ಮೃಗ ಜನ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾನಸದೋಷದಿಂದ ಅಂತ್ಯಜತ್ವವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. "शरीरजैः कर्मदोषैः याति स्थावरतां नरः। वाचिकैः पक्षिमृगतां मानसैरन्त्यजातिताम्" मनु० १२-९। ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ದೋಷದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "अकुर्वन् विहितं कर्म निषिद्धं तु समाचरन्। प्रसजंश्चेन्द्रियार्थेषु प्रायश्चित्तीयते नरः॥ काम्यानां सफलार्थं च दोषघातार्थमेव च। अतः काम्यं नैमित्तिकञ्च प्रायश्चित्तमिति स्थितिः"॥

प्रायश्चित्ति प्रा॰य॰श्चि॰त्ति (स्त्री०) प्रायश्चित्त.

प्रायस् प्रा॰य॰स् (अव्य०) 1. ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ, ಅನೇಕವಾಗಿ. प्र+इण् (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "स पौरकन्याकरविप्रकीर्णान् प्रायः प्रतीच्छन्नुपचारलाजान्" याद० १३-६३। 2. ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾವ್ಯಂಜಕ ಶಬ್ದ. "मन्ये शङ्के ध्रुवं प्रायो नूनमित्येवमादिभिः। उत्प्रेक्षा व्यज्यते शब्दैरिवशब्दोऽपि तादृशः"। "मालिन्ययोगमपनीय करावमर्शैः प्रायो यथार्हमनुलिम्पति कुङ्कुमेन" याद० १९-२७। 3. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ. "प्रायः प्रत्ययमादत्ते स्वगुणेष्वुत्तमादरः" कुमा० ६-२०।

प्रायिक प्रा॰यि॰क (वि०) ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ, ಅನೇಕವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸದಿರುವ, ವಿಕಲ್ಪವಾದ. प्रायेण भवम् "ठक्" (४-३-३९)।

प्रायेण प्रा॰यी॰ण (अव्य०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಬಹುಪಾಲು, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ. "प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी

विश्वसृजः प्रवृत्तिः" कुमा० ३-२८। 2. बहुशः, बहुमटिगे, अनेकवागि. "प्रायेण नीचानपि मेदिनी-भृतो जनः समेनैव पथाधिरोहति" माघ० १२-४६। 3. उत्प्रेक्षाव्यंजक शब्द. "प्रदक्षिणावृत्तशिखाकलापः प्रायेण नीराजनमाततान" याद० १३-८५।

प्रायोज्य प्रायोज्य (वि०) उपयोगिसल्पडुव, उपयोगार्हवाद. प्र+आ+युजिर् (योगे)+णिच् कर्म० "यत्" (३-१-९७)। "प्रायोज्यं न विभज्येत"। उपयोगार्हवाद पुस्तकादिगळन्नु भागमाडि कोळ्ळकूडदु.

प्रायोपविष्ट प्रायोपविष्ट (वि०) 1. निरशनव्रत वन्नु कैगोंडु कुळितिरुव, उद्देशपट्ट कार्यद सफलतेगागि उपवासमाडि देवर मुंदे कुळितिरुव. प्रायेण मरणार्थमनशनेन उपविष्टः। 2. अमरण उपवासवन्नु कैगोंडु कुळितिरुव. "प्रायोपविष्टे नृपतौ मणलूरेश्वरे तदा" भा० आश्व० ७१-१।

प्रायोपवेश प्रायोपवेश (पुं०) 1. ऒंदु कार्यद साधनेगागि देवर मुंदे उपवासमाडि कूडुवुदु. प्रायेण मरणपर्यन्तमनशनेन उपवेशः। "प्रायोपवेशमस्माकं मरणं च जटायुषः" रामा०। 2. मरण पर्यंत निरशन व्रतवन्नु कैगोंडु कुळितिरुवुदु. "प्रायोपवेशो राजर्षेः विप्रशापात् परीक्षितः" भाग०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-उपवेशनम् -उपवेशनम्.**

प्रायौगिक प्रायौगिक (वि०) प्रयोगक्के अर्हवाद. प्रयोगमर्हति — प्रयोग "ठक्" (५-१-६४)। उभयपदवृद्धिः (७-३-२०)।

प्रारब्ध प्रारब्ध (वि०) 1. प्रारंभिसल्पट्ट, उपक्रमिसल्पट्ट. प्र + आ + रभ (राभस्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। "अथाभिषेकं रघुवंशकेतोः प्रारब्धमानन्दजलैर्जनन्योः। निर्वर्तयामासुरमात्यवृद्धास्तीर्थाहृतैः काञ्चनकुम्भतोयैः" रघु० १४-७। "प्रारब्धमुत्तमगुणा न परित्यजन्ति" भर्तृ० १-७२। 2. प्रारब्ध कर्म, पुनर्जन्मक्के कारणवाद जन्मान्तरद कर्म. अनुभविसलु प्रारंभवाद कर्मवु प्रारब्धकर्म. कर्मवु प्रारब्ध मत्तु संचितगळिंदु एरडु विध. प्रारब्धकर्मवन्नु अदु कॊनेगॊळ्ळुववरेगू अनुभविसियेय तीरबेकु, संचित (कूडिट्ट) कर्मवु प्रायश्चित्त ज्ञान मत्तु पुण्यकार्यगळिंद क्षय हॊंदुवुदु. "अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम्। नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि"। "ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन" गीता ४-३७। (न०) 3. प्रारंभ, उपक्रम. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

प्रारब्धवत् प्रारब्धवत् (वि०) प्रारंभिसिद, उपक्रमिसिद. प्र+आ+रभ (राभस्ये) "क्तवतुः"।

प्रारब्धि प्रारब्धि (स्त्री०) 1. प्रारंभ, उपक्रम. प्र+आ+रभ (राभस्ये) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. अनेयन्नु कट्टुव हग्ग. प्र + आ + रभ कर० "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रारब्धव्य प्रारब्धव्य (वि०) 1. प्रारंभिसल्पडुव, उपक्रमिसल्पडुव. प्र+आ+रभ (राभस्ये) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. प्रारंभिसबेकाद, उपक्रमिसबेकाद, 3. उपक्रमिसलु अर्हवाद. प्र+आ+रभ "अनीयर्" (३-१-९६)। **-आरम्भणीयः -आरंभणेयः.**

प्रारभमाण प्रारभमाण (वि०) प्रारंभिसुत्तिरुव, उपक्रम माडुत्तिरुव. प्र+आ+रभ (राभस्ये) "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रारभ्य प्रारभ्य (वि०) 1. उपक्रमिसल्पडुव, प्रारंभिसल्पडुव. प्र+आ+रभ (राभस्ये) "ल्यप्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. प्रारंभमाडि, उपक्रमिसि.

प्रारम्भ प्रारंभ (पुं०) 1. उपक्रम, मॊदलु माडुवुदु, प्रारंभिसुवुदु. प्र + आ + रभ (राभस्ये) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "प्रारम्भेऽपि त्रियामा तरुणयति निजं नीलिमानं वनेषु" मालती० ५-६। 2. योगि. प्रकृष्टः आरम्भो योगो यस्य। "दिवसं शारदमिव प्रारम्भसुखदर्शनम्" रघु० १०-९। (वि०) 3. प्रारंभिसल्पडुव, उपक्रमिसल्पडुव. (सामान्योपायप्रयोग). प्र+आ+रभ कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "फलानुमेयाः प्रारम्भाः संस्काराः प्राक्तना इव" रघु० १-२०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-आरम्भणम् -आरंभणवम्.**

प्रारम्भणीय प्रारंभणेय (वि०) 1. प्रारंभिसल्पडुव, उपक्रमिसल्पडुव. प्र+आ+रभ (राभस्ये)

कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. प्रारंभिसबेकाद. 3. प्रारंभिसलु अर्हवाद. 4. प्रारंभवे प्रयोजनवागिरुव. प्रारम्भणं प्रयोजनमस्य "ष:" (५-१-१११)।

प्रारोह प्रारोह (वि०) बेळेयुव स्वभावद (चिगुरु). प्ररोह: शीलमस्य "ण:" (४-४-६२)।

प्रार्ण प्रार्ण (न०) मूलभूतवाद ऋण. साल.

प्रार्थना प्रार्थना (स्त्री०) 1. याचने, बेडिके, कोरिके. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "ये वर्तन्ते धनपतिपुर: प्रार्थनादु:खभाजो ये चाल्पत्वं दधति विषयाक्षेपपर्याप्तिबुद्धे:" भर्तृ० ३-२८। 2. अपेक्षे, अभिलाषे. "अथवा लब्धावकाशा मे प्रार्थना" शाकु० १। "उत्सर्पिणी खलु महतां प्रार्थना" शाकु०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **प्रार्थनम् प्रार्थनम्**. "युगक्षयकृता वर्मा: प्रार्थनानि विकुर्वते" भा० वन० ५१-३८।

प्रार्थनासिद्धि प्रार्थनासिद्धि (स्त्री०) इष्टसिद्धि, मनोरथवु कैगूडुवुदु. प्रार्थनाया: सिद्धि:। "पवनस्यानुकूलत्वात्प्रार्थनासिद्धिशंसिन:" रघु० १-४२।

प्रार्थनीय प्रार्थनीय (वि०) 1. प्रार्थिसल्पडुव, बेडल्पडुव, याचिसल्पडुव. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. प्रार्थिसबेकाद. 3. प्रार्थिसलु अर्हनाद. "तव्य:" (३-१-९६)। **-यितव्य: -यितव्य:**. "न दृश्यते प्रार्थयितव्य एव ते" कुमा० ५-४६।

प्रार्थयमान प्रार्थयमान (वि०) बेडुत्तिरुव, याचिसुत्तिरुव. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रार्थयितृ प्रार्थयितृ (वि०) बेडुववनु, याचिसुववनु. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -यित्री**.

प्रार्थित प्रार्थित (वि०) 1. प्रार्थिसल्पट्ट, याचिसल्पट्ट. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। 2. अपेक्षिसल्पट्ट. "भविष्यति प्रार्थितदुर्लभ: कथम्" कुमा० ५-४६। 3. कोरल्पट्ट. "अङ्गव्ययप्रार्थितकार्यसिद्धि: स्थाण्वाश्रमं हैमवतं जगाम" कुमा० ३-२३। 4. शत्रुविनिंद तडेयल्पट्ट. 5. कोल्लल्पट्ट.

प्रार्थितवत् प्रार्थितवत् (वि०) 1. बेडिदवनु, याचिसिदवनु. 2. अपेक्षिसिदवनु. 3. कोरिदवनु. 4. शत्रुवन्नु तडेदवनु. 5. कोन्दवनु. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "क्तवतु:" (३-२-१०२)।

प्रार्थिन् प्रार्थिन् (वि०) 1. बेडुववनु, याचिसुववनु. 2. अपेक्षिसुववनु. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्) णिच् "णिनि:" (३-१-१३४)। "मन्द: कवियश:प्रार्थी गमिष्याम्यपहास्यताम्" रघु० १-३। 3. मेले बीळुववनु, दाळिवाडुववनु.

प्रार्थ्य प्रार्थ्य (वि०) 1. बेडल्पडुव. 2. कोरल्पडुव. 3. अपेक्षिसल्पडुव. 4. दाळिवाडल्पडुव. प्र+अर्थ (उपयाच्ञायाम्)+णिच् "यत्" (३-१-९७)।

प्रालम्ब प्रालम्ब (पुं०) 1. मुत्तिन सर. "प्रालम्बद्विगुणितचामरप्रहास:" वेणी० २-२८। (न०) 2. कण्ठदिंद एदेय मेले जोलाडुव पुष्पमाले. प्रालम्बते — प्र+आ+लबि (अवस्रंसने) "अच्" (३-१-१३४)। "विस्रस्तमंसादपरो विलासी रत्नानुविद्धाङ्गदकोटिलग्नम्। प्रालम्बमुत्कृष्य यथावकाशं निनाय साचीकृतचारुवक्त्र:" रघु० ६-१४। (वि०) 3. जोलाडुत्तिरुव.

प्रालम्बिका प्रालम्बिका (स्त्री०) चिन्नद सर, चिन्नद कण्ठाभरण. प्रालम्बते—प्र+आ+लबि (अवस्रंसने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

प्रालेय प्रालेय (न०) हिमु, मंजु. प्रलीयन्ते पदार्था अत्र प्रलयो हिमाद्रि:, तत आगतम् "अण्" (४-३-७४)। इयादेश: (७-३-२)। "प्रालेयशीतमचलेश्वरमीश्वरोऽपि सान्द्रेभचर्मवसनावरणोऽधिशेते" माघ० ४-६४।

प्रालेयरश्मि प्रालेयरश्मि (पुं०) 1. चंद्र. 2. कर्पूर.

प्रालेयशैल प्रालेयशैल (पुं०) हिमाचल, हिमवत्पर्वत. "प्रालेयशैलात् प्रथितानुभावा प्रवर्तते वागिव वश्यवाच:" याद० १८-४७।

प्रालेयांशु प्रालेयांशु (पुं०) 1. चंद्र. प्रालेयवत् शीता अंशवोऽस्य। "प्रालेयांशो: सपदि रुचय: शान्तमानान्तराया:" माघ० ९-८७। 2. कर्पूर.

प्रालेयाद्रि ಪ್ರಾಲೇಯಾದ್ರಿ (ಪುಂ) ಹಿಮಾಚಲ, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ. "प्रालेयाद्रेरुपतटमतिक्रम्य तांस्तान् विशेषान्" ಮೇಘ. ೧-೫೨।

प्रावट ಪ್ರಾವಟ (ಪುಂ) ಯವ, ಬಾರ್ಲಿ.

प्रावण ಪ್ರಾವಣ (ನಂ) ಖನಿತ್ರ, ಗುದ್ದಲಿ, ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ.

प्रावर ಪ್ರಾವರ (ಪುಂ) ಊರಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕಿರುವ ಬೇಲಿ. प्र + आ + वृञ् (वरणे) करं "अप्" (३-३-५८)।

प्रावरण ಪ್ರಾವರಣ (ನಂ) ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. प्रावृणोत्यनेन शरीरम्—प्र+आ+वृञ् (वरणे) करं "ल्युट्" (३-३-११७)।

प्रावार ಪ್ರಾವಾರ (ಪುಂ) ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. प्रावियते शरीरमनेन — प्र + आ + वृञ् (वरणे) "घञ्" (३-३-५४)। "आच्छादयसि प्रावारानश्नासि पिशितौदनम्" भा० सभा०।

प्रावारक ಪ್ರಾವಾರಕ (ಪುಂ) ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ, ಉತ್ತರೀಯ.

प्रावास ಪ್ರಾವಾಸ (ವಿ) 1. ಪ್ರವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಪ್ರವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. प्रवासे दीयते कार्यं वा "अण्" (५-१-९७)।

प्रावासिक ಪ್ರಾವಾಸಿಕ (ವಿ) 1. ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧುವಾಗಿರುವ, ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ. प्रवासाय साधुः "ठञ्" (४-४-१०३)। 2. ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ, ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ. प्रवासाय प्रभवति "ठञ्" (५-१-१०१)।

प्रावीण्य ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ (ನಂ) ಜಾಣತನ, ನಿಪುಣತೆ, ನುರಿತಿರುವಿಕೆ, ಕುಶಲತೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವಿಕೆ. प्रवीणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "आविष्कृतं कथा-प्रावीण्यं वत्सेन" उ० रा० ४।

प्रावृट्(ष्) ಪ್ರಾವೃಟ್(ಷ್) (ಸ್ತ್ರೀಂ) ವರ್ಷಾಕಾಲ, ವರ್ಷಋತು, ಮಳೆಗಾಲ. प्रावर्षत्यत्र—वृषु (सेचने) अधिं "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। "पद्मान् हिमे प्रावृषि खञ्जरीटान् क्षिप्नुर्यमादाय विधिः क्वचित्तान्" नैष० १०-१२०।

प्रावृट्काल ಪ್ರಾವೃಟ್ಕಾಲ (ಪುಂ) ವರ್ಷಾಕಾಲ, ಮಳೆಗಾಲ.

प्रावृत्यय ಪ್ರಾವೃಡತ್ಯಯ (ಪುಂ) 1. ಶರದೃತು. प्रावृषः अत्ययो नाशो यत्र। 2. ವರ್ಷಋತುವು ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು. प्रावृषः अत्ययः।

प्रावृत ಪ್ರಾವೃತ (ನಂ) 1. ಅವಗುಂಠನ, ಮುಸುಕು, ತೋಳಿಲ್ಲದ ಮೇಲಂಗಿ. प्र+आ+वृञ् (वरणे) कर्मं "क्तः" (३-२-१०२)। (ವಿ) 2. ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रावृति ಪ್ರಾವೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಹೊದಿಕೆ, ಆವರಣ, ಮುಸುಕು, ಅವಗುಂಠನ. 2. ಊರಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕಿರುವ ಬೇಲಿ. प्रावृणोति प्रकर्षेणाच्छादयति दृष्टिमार्गम्—प्र+आ+वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಮಲ, ಅಶುಚಿ, ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮರೆಮಾಡುವ ಮಾಯೆಯ ಕಾರ್ಯ. प्रावृणोति आच्छादयति आत्मनो दर्शनक्रिये।

प्रावृत्तिक ಪ್ರಾವೃತ್ತಿಕ (ಪುಂ) ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ದೂತ.

प्रावृषा ಪ್ರಾವೃಷಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ವರ್ಷಾಕಾಲ, ವರ್ಷಋತು. प्रावृष् हलन्तत्वात् "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानाम्"।

प्रावृषायणी ಪ್ರಾವೃಷಾಯಣೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ. प्रावृषामयते—कर्तं० "ल्युट्" (३-३-११३)।

प्रावृषिक ಪ್ರಾವೃಷಿಕ (ಪುಂ) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. प्रावृषि वर्षाकाले कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। (ವಿ) 2. ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ವರ್ಷಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. प्रावृषि भवः "ठप्" (४-३-२६)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१५)।

प्रावृषिज ಪ್ರಾವೃಷಿಜ (ಪುಂ) 1. ಬಿರುಗಾಳಿ, ಚಂಡಮಾರುತ. (ವಿ) 2. ವರ್ಷಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. पावृषि जातः— जनी (प्रादुर्भवे) "डः" (३-२-९७)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१५)। "इति पूर इवोदकस्य यः सरितां प्रावृषिजस्तटद्रुमैः" माघ० १६-७५।

प्रावृषेण्य ಪ್ರಾವೃಷೇಣ್ಯ (ಪುಂ) 1. ಕುಟಜವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. 2. ಈಚಲುಮರ, ಕದಂಬವೃಕ್ಷ. प्रावृषि भवः "एण्यः" (४-३-१७)। (ನಂ) 3. ಪ್ರಾಚುರ್ಯ, ಪುಷ್ಕಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೇರಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. (ವಿ) 4. ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ, ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. "प्रावृषेण्यं पयोवाहं विद्युदैरावताविव" रघु० १-३६। 5. ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 6. ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ

मादल्पडुव. प्रावृषि दीयते कार्यं वा "एण्यः" (५-१-१६)। (स्त्री०) **-ण्या** -ण्या. 7. नसुगुन्नि गिड. 8. कॊमॆ्मगिड.

प्रावृष्य प्रावृष्य (पुं०) 1. कूटजवृक्ष, बेट्टमल्लिगॆ गिड. 2. कदंबवृक्ष, ईचलुमर. प्रावृषि भवः। 3. हुलिबेल. (न०) 4. वैडूर्य. (वि०) 5. वर्षाकालदल्लि उंटाद.

प्रावेशन प्रावेशन (न०) 1. शिल्पशाले, कैगारिकॆय मनॆ. प्राविशन्त्यत्र—प्र+आ+विश (प्रवेशने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 2. प्रवेशसमयदल्लि कॊडल्पडुव. 3. प्रवेशसमयदल्लि माडल्पडुव. प्रवेशने दीयते कार्यं वा "अण्" (५-१-१७)।

प्रावेशिक प्रावेशिक (वि०) प्रवेशक्कॆ संबंधिसिद, प्रवेशक्कॆ अनुकूलवाद.

प्राव्रज्य प्राव्रज्य (न०) 1. संन्यास धर्म, संन्यास जीवन. प्रव्रज्यायाः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. पर्यटन, ग्रामैकरात्रसंचार.

प्राश प्राश (पुं०)1. तिन्नुवुदु, भक्षिसुवुदु, भोजन माडुवुदु. प्र+अश (भोजने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-अशनम्** -अशनम्. 2. आहार.

प्राशन प्राशन (न०) 1. तिन्नुवुदु, ऊटमाडुवुदु. प्र + अश (भोजने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. आहार.

प्राशनीय प्राशनीयः (वि०) 1. तिन्नल्पडुव, भक्षिसल्पडुव. 2. तिन्नबेकाद, भुजिसबेकाद. 3. तिन्नलु योग्यवाद, ऊटमाडलु अर्हवाद. प्र+अश (भोजने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **-अशितव्यम्** -अशितव्यम्.

प्राशस्त्य प्राशस्त्य (न०) सर्वोत्कृष्टवागिरुविकॆ, श्रेष्ठवागिरुविकॆ, ऎल्लक्कू मेलागिरुविकॆ. प्रशस्तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

प्राशित प्राशित (वि०) 1. तिन्नल्पट्ट, भक्षिसल्पट्ट. प्र + अश (भोजने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ऊटमाडुवुदु, भक्षिसुवुदु. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

प्राशितवत् प्राशितवत् (वि०) ऊटमाडिद. भोजनमाडिद. प्र + अश (भोजने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्राश्नत् प्राश्नत् (वि०) तिन्नुत्तिरुव. ऊटमाडुत्तिरुव. प्र + अश (भोजने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-अश्नती** -अश्नती.

प्राश्निक प्राश्निक (वि०) 1. प्रश्नॆमाडुववनु, परीक्षार्थवागि कॆळुववनु. 2. न्यायद तीर्पुगार, प्रश्निसि व्यवहारवन्नु तीर्मान माडुववनु. "तदत्र भगवत्या प्राश्निकपदमध्यासितव्यम्" माल० १।

प्राश्य प्राश्य (वि०) ऊटमाडल्पडुव, तिन्नल्पडुव, भक्षिसल्पडुव. प्र+अश (भोजने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

प्रास प्रास (पुं०) 1. ऎसॆयुवुदु. प्र+असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. कुंतायुध. प्रास्यते—प्र+असु (क्षेपणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "गदाभिरसिभिः प्रासैर्बाणैश्चानतपर्वभिः" भा० भीष्म० ७०-२३। 3. अनुगुणवाद मत्तु प्रकृष्टवाद वर्णगळ अथवा पदगळ न्यास, समानवर्णगळ अथवा समानवाद शब्दगळ न्यास. प्रकृष्टः आसः न्यासः। रसादिगळिगॆ अनुकूलवाद सजातीयवर्णगळ आवृत्तियु प्रासवॆनिसुवुदु. ई प्रासवु (सजातीयवर्णगळ आवृत्तियु) रसादिगळिगॆ अनुकूलवागिरुवुदरिंद इदक्कॆ "अनुप्रासः" ऎंदु हॆसरु. "अनुप्रासः शब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत्" सा० द० १०-३। ई अनुप्रासवु (1) छेकानुप्रासः (2) वृत्त्यनुप्रासः (3) श्रुत्यनुप्रासः (4) अन्त्यानुप्रासः मत्तु (5) लाटानुप्रासः ऎंदु ऐदु विध. [विवरक्कॆ आयो पदगळल्लि नोडि.]

प्रासक प्रासक (पुं०) 1. कुंतायुध. 2. पगडॆयाटद दाळ. प्रास संज्ञायां "कन्" (४-३-१४७)।

प्रासङ्ग प्रासंग (पुं०) ऎत्तन्नु पळगिसुवाग अदर कत्तिगॆ सॆरिसि कट्टुव नॊग. प्रसज्यते — प्र + षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१९)। ई नॊगवु गाडिय नॊगक्किंतलू भिन्नवादुदु. "प्रासङ्गो ना युगान्तरम्" अम०।

प्रासङ्गिक प्रासंगिक (वि०) प्रसंगदिंद प्राप्तवाद, ऒंदु विषयद प्रस्तावदिंद बंद. प्रसङ्गादागतः "ठक्"। स्त्रियां "ङीप्"। **प्रासङ्गिकी** प्रासंगिकी. "प्रासङ्गिकीनां विषयः कथानाम्" उ० रा०।

प्रासङ्गिक प्रासंग्य (पुं०) पळगिसुव कालदल्लि कत्तिन मेलॆ कट्टुव नॊगवन्नु हॊरुव ऎत्तु. प्रासङ्गं वहति "यत्" (४-४-७६)। "युगादीनां तु वोढारो युग्यप्रासङ्गिकशाकटाः" अम०।

प्रासाद प्रासाद (पुं) 1. उप्परिगॆय मने, श्रेष्ठर महडियमने. प्रसीदति मनोऽत्र–"घञ्" (३-३-१२१)। दीर्घः (६-३-१२२)। "प्रासादमालासु बभूवुरित्थं त्यक्तान्यकार्याणि विचेष्टितानि" कुमा० ७-५६। 2. देवस्थान. 3. राजगृह, अरमने. "पूर्वं गाधिसुतेन सामिघटिता मुक्ता नु मन्दाकिनी यत्प्रासाददुकूलवल्लि-रनिलान्दोलैरखेलद्दिवि" नैष० २-१०२। "प्रासादो देवनृपयोर्गृहे" मेदि०।

प्रासादकुक्कुट प्रासादकुक्कुट (पुं) पारावत, पारिवाळद हक्कि. प्रासादस्य कुक्कुट इव।

प्रासादतल प्रासादतल (न०) अरमने महडिय मेल्भागद समप्रदेश.

प्रासिक प्रासिक (पुं०) कुन्तायुधवन्नु धरिसिरुव भट,–योध. प्रासः प्रहरणमस्य "ठक्" (४-४-५७)।

प्रासादिक प्रासादिक (वि०) 1. प्रसन्नतॆयल्लि हुट्टिद, प्रसाद गुणदिंद उण्टाद. प्रसादे भवम् "ठञ्"। "अहो प्रासादिकं रूपमनुभावश्च पावनः" उ० रा० ६-२०। 2. सुन्दरवाद, रम्यवाद.

प्रास्ताविक प्रास्ताविक (वि०) प्रस्तावदिंद बन्द, ऒन्दु विषयद संबन्धदिंद बन्द. प्रस्तावादागतः "ठञ्"।

प्रास्थानिक प्रास्थानिक (वि०) प्रयाणकालक्कॆ संबन्धिसिद, प्रयाणद समयक्कॆ उचितवाद, हॊरटुबरुव वेळॆगॆ यॊग्यवाद. प्रस्थानं प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०१)। "प्रातर्यथोक्तव्रतपारणान्ते प्रास्थानिकं स्वस्त्ययनं प्रयुज्य" रघु० २-७०।

प्रास्थिक प्रास्थिक (वि०) 1. ऒन्दु प्रस्थद अळतॆयुळ्ळ. प्रस्थं परिमाणमस्य "ठञ्" (५-१-५७)। "प्रास्थिको धान्यराशिः"। 2. ऒन्दु प्रस्थधान्यदिंद कॊळ्ळल्पट्ट. प्रस्थेन क्रीतम्—"ठञ्" (५-१-३७)। 3. ऒन्दु प्रस्थद तूकवुळ्ळ.

प्रास्रवण प्रास्रवण (वि०) चिलुमॆयिंद हॊरटिरुव, बुग्गॆयिंद हुट्टिरुव. प्रस्रवणादागतः "अण्" (४-३-७४)।

प्राह प्राह (पुं०) नृत्यद उपदॆश, नृत्यद शिक्षण.

प्राह्ण प्राह्ण (पुं०) पूर्वाह्ण, हगलिन पूर्वभाग. प्रथमं च तदहश्च—"टच्" (५-४-९१)। अह्नादेशः (५-४-८८)। णत्वम् (८-४-७)।

प्राह्णेतन प्राह्णेतन (वि०) हगलिन पूर्वार्धद, पूर्वाह्णद संबन्धवाद. प्राह्णे भवः "ट्युः" (४-३-२३)। तुट् च। एदन्तत्वं निपा०। "क्रियां प्राह्णेतनीं कृत्वा निषेधन् पाणिना सखीम्" नैष० २०-११।

प्राह्णेतराम् प्राह्णेतराम् (अव्य०) प्रातःकाल हॊत्तिगॆ मुञ्चॆ. अतिशयेन प्राह्णे "तरप्" (५-३-५७)। आमुः (५-४-११)। "तमप्" (५-३-५५)। आमुः (५-४-११)। **प्राह्णेतमाम्** प्राह्णेतमाम्.

प्रिय प्रिय (पुं०) 1. पति, गण्ड. प्रीणाति—प्रीञ् (तर्पणे) "कः" (३-१-१३५)। "उपवनं निरभर्त्सयत प्रियान्वियुवतीर्युवतीः शिशिरानिलः" माघ० ६-६२। "प्रियेषु सौभाग्यफला हि चारुता" कुमा० ५-१। 2. जामात, अळियः. "राजर्त्विक्स्नातकगुरून् प्रिय-श्वशुरमातुलान्" मनु० ३-१११। 3. ऒन्दु जातिय जिंकॆ. 4. पण्डित. (वि०) 5. हितवाद, मनोहर वाद, आह्लादकरवाद. "प्रियवचनशतैरुदारवादी रहसि मनः श्रुतिरञ्जकैर्विचित्रैः" याद० २४-६०। 6. इष्ट वाद. 7. प्रीतिपात्रवाद.

प्रियंवद प्रियंवद (पुं०) 1. ऒब्ब गन्धर्व, "अवेहि गन्धर्वपतेस्तनूजं प्रियंवदं मां प्रियदर्शनस्य" रघु० ५-५३। (वि०) 2. हितवागि माताडुववनु. प्रियं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "खच्" (३-२-३८)। मुमागमः। "प्रियंवदोऽपि नैवाहं ब्रुवे मिथ्या परन्तप" भट्टि० ६-१०१। स्त्रियाम् **–वदा –वदा**. "तदप्यपाकीर्ण-मतः प्रियंवदां वदन्त्यपर्णेति च तां पुराविदः" कुमा० ५-२८।

प्रियंवदा प्रियंवदा (स्त्री०) हन्नॆरडनॆय छन्दस्सिन ऒन्दु वृत्त. प्रति पादद ल्लू नगण भगण जगण मत्तु रगणगळिद्दल्लि "प्रियंवदा" वृत्तवागुवुदु. "भुवि भवेन्नभजरैः प्रियंवदा" वृ० र०। **गणविन्यासः**

न	भ	ज	र
।।।	०।।	।०।	०।०

प्रियक प्रियक (पुं०) 1. कदम्ब वृक्ष, ईचलु मर. प्रीणाति—प्रीञ् (तर्पणे) "क्वुन्" (उ० २-३२)।

2. ಹೊನ್ನೆಮರ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ, ಚಿತ್ರಮೃಗ, ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕಿಗಳಿರುವ ಜಿಂಕೆ. "रुचिरचित्रतनूरुह-शालिभिः विचलितः परितः प्रियकव्रजैः" माघ० ४-३२। 4. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 5. ಪ್ರಿಯಂಗು ವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. 6. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. "प्रियकः पीतसालके। नीपे चित्रमृगे चाली प्रियङ्गौ कुङ्कुमेऽपि च" मेदि०। (न०) 7. ಹೊನ್ನೆ ಹೂವು. "उन्निद्रप्रियकमनोरमं रमण्याः संरेजे सरसि वपुः प्रकाशमेव" माघ० ८-२८।

प्रियकृत् ಪ್ರಿಯಕೃತ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. (वि०) 2. ಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ.

प्रियङ्कर ಪ್ರಿಯಂಕರ (वि०) ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. प्रियं करोति—प्रिय +डुकृञ् (करणे) वा "खच्" (३-२-४४)। पक्षे "अण्"। **प्रियकारः** ಪ್ರಿಯಕಾರಃ. "पितुः प्रियङ्करो भर्ता क्षेमकारस्तपस्विनाम्" भट्टि० ५-७७।

प्रियङ्करी ಪ್ರಿಯಂಕರೀ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವಗಂಧಾ ಗಿಡ. 2. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ.

प्रियङ्गु ಪ್ರಿಯಂಗು (स्त्री०) 1. ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ. प्रियं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "कुः" (उ० १-३७)। निपा०। "प्रियङ्गुश्यामाङ्गप्रकृतिरपि चापाण्डु मधुरम्" मालती० ३-९। 2. ಕರಿಸಾಸವೆ. 3. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 4. ನವಣೆ. "प्रियङ्गुः स्त्री राजिकाकणयोरपि। फलिन्यां कङ्गुसस्ये च" मेदि०।

प्रियजन ಪ್ರಿಯಜನ (पुं०) ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಮನುಷ್ಯ. प्रियो जनः।

प्रियजीव ಪ್ರಿಯಜೀವ (पुं०) 1. ಹೆಮ್ಮರ. (वि०) 2. ಜೀವವು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವ, ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಿಸುವ. प्रियो जीवो यस्य।

प्रियतम ಪ್ರಿಯತಮ (पुं०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ ಪತಿ. अतिशयेन प्रियः। "शिप्रावातः प्रियतम इव प्रार्थनाचाटुकारः" मेघ० १-३१। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. अयमेषामतिशयेन प्रियः—प्रिय "तमप्" (५-३-५५)। (स्त्री०) **-तमा** ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ.

प्रियतर ಪ್ರಿಯತರ (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ. अयमनयोरतिशयेन प्रियः। "पुत्रादपि प्रियतरं खलु तेन दानं मन्ये पशोरपि विवेकविवर्जितस्य" पञ्चतं० २-५५।

प्रियता ಪ್ರಿಯತಾ (स्त्री०) ಪ್ರೇಮ, ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. प्रियस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "न भक्षयति यो मांसं विधिं हित्वा पिशाचवत्। स लोके प्रियतां याति व्याधिभिश्च न पीड्यते" मनु० ५-५०। "त्वः" (५-१-११९)। **प्रियत्वम्** ಪ್ರಿಯತ್ವಮ್.

प्रियदर्शन ಪ್ರಿಯದರ್ಶನ (पुं०) 1. ಶುಕಪಕ್ಷಿ, ಗಿಣಿ. प्रियं दर्शनं यस्य। 2. ಹಾಲಿಗಿಡ. 3. ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. "अवेहि गन्धर्वपतेस्तनूजं प्रियंवदं मां प्रियदर्शनस्य" रघु० ५-५३। (वि०) 4. ಸುಂದರಪುರುಷ. ನೋಡಲು ವಿಶ್ವಾಸ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಚೆಲುವಾದ ಮನುಷ್ಯ. "तत्तद्भूमिपतिः पत्न्यै दर्शयन् प्रियदर्शनः" रघु० १-४७।

प्रियदर्शिन् ಪ್ರಿಯದರ್ಶಿನ್ (वि०) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ನೋಡುವ. प्रियं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

प्रियप्राय ಪ್ರಿಯಪ್ರಾಯ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅತಿಶಯವಾದ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "प्रियप्राया वृत्तिः विनयमधुरो वाचि नियमः प्रकृत्या कल्याणी मतिरनवगीतः परिचयः" उ० रा० २-२। (न०) 2. ಮಧುರವಾದ ಮಾತು, ವಿಶ್ವಾಸದ ಮಾತು. प्रियस्य प्रायो यस्मिन्।

प्रियप्रेप्सु ಪ್ರಿಯಪ್ರೇಪ್ಸು (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಉತ್ಸುಕನಾದ. प्रियं प्राप्तुमिच्छुः—प्र+आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रियभाषण ಪ್ರಿಯಭಾಷಣ (न०) ಮಧುರವಾದ ಮಾತು, ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತು. प्रियं भाषणम्।

प्रियभाषिन् ಪ್ರಿಯಭಾಷಿನ್ (वि०) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾತಾಡುವವನು, ಮಧುರವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. प्रियं भाषते—भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)।

प्रियमण्डन ಪ್ರಿಯಮಂಡನ (वि०) ಆಭರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಒಡವೆಗಳನ್ನು ತೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. प्रियं मण्डनं यस्य। "नादत्ते प्रियमण्डनापि भवतां स्नेहेन या पल्लवम्" शाकु० ४-८।

प्रियमधु ಪ್ರಿಯಮಧು (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ. प्रियं मधु मद्यं यस्य। (वि०) 2. ಮದ್ಯವು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವ.

प्रियवयस्य ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಯ (पुं०) ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಮಿತ್ರ. प्रियो वयस्यः।

प्रियवादिन् ಪ್ರಿಯವಾದಿನ್ (ವಿ೦) ಹಿತವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ, ಸಂತೋಷದ ಮಾತನ್ನಾಡುವ, ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. प्रियं वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वादिनी –ವಾದಿನೀ.** "को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम्"।

प्रियव्रत ಪ್ರಿಯವ್ರತ (ಪುं) 1. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರ. "प्रियव्रतोत्तानपादौ मनोः स्वायम्भुवस्य तु। द्वौ पुत्रौ सुमहावीर्यौ धर्मज्ञौ कथितौ तव"। (ವಿ೦) 2. ವ್ರತಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. प्रियं व्रतं यस्य।

प्रियसख ಪ್ರಿಯಸಖ (ಪುं) ಪ್ರಿಯ ಮಿತ್ರ, ಆಪ್ತ ಸ್ನೇಹಿತ. प्रियः सखा "टच्" (५-४-९१)। "आपृच्छस्व प्रियसखममुं तुङ्गमालिङ्ग्य शैलम्" मेघ० १-१२। (ಸ್ತ್ರೀ०) **–सखी –ಸಖೀ.** ಗೆಳತಿ.

प्रियसन्देश ಪ್ರಿಯಸಂದೇಶ (ಪುं) 1. ಪ್ರಿಯನ ಸಂದೇಶ, ಪತಿಯು ಬಾಯಿಮಾತಿನ ಮೂಲಕ ಕಳುಹಿಸುವ ಸಮಾಚಾರ, ಪತಿಯು ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸುವ ಮಾತು. 2. ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ.

प्रिया ಪ್ರಿಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ಪತ್ನಿ. प्रीणाति — प्रीञ् (तर्पणे) "कः" (३-१-१३५)। "प्रिया मनोभूशरदावदाहे देवीस्त्वदर्थेन निमज्जयद्भिः" नैष० ८-८८। 3. ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 4. ವೃತ್ತಾಂತ, ಸಮಾಚಾರ. 5. ಮದ್ಯ. 6. ಮಲ್ಲಿಗೆ.

प्रियार्ह ಪ್ರಿಯಾರ್ಹ (ಪುं) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. प्रियमेकभक्तिं ज्ञानिनमर्हति — "अच्" (३-२-१२)। "ऐदमर्थ्यज्ञानिनं यः प्रियार्हः प्रियमर्हति" इति निरुक्तिः। "अभिप्रायः प्रियार्होऽर्हः" वि० स०। (ವಿ೦) 2. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಪ್ರೀತಿಯ ಮಾತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ.

प्रियाल ಪ್ರಿಯಾಲ (ಪುं) ಮೊರಟೆಗಿಡ. प्रीञ् (तर्पणे) "कालन्" (उ० ३-७६)। ह्रस्वः निपा०। "मृगाः प्रियालद्रुममञ्जरीणां रजःकणैर्विधिनतदृष्टिपाताः" कुमा० ३-३१।

प्री ಪ್ರೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ, ವಿಶ್ವಾಸ. प्रीञ् (तर्पणे) "क्विप्"।

प्रीण ಪ್ರೀಣ (ವಿ೦) 1. ಪುರಾತನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ. प्र "खः" (वा० ५-४-२५)। 2. ಪ್ರೀತನಾದ, ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಸಂತುಷ್ಟನಾದ. प्रीञ् (तर्पणे) "क्तः" (३-४-७२)। तस्य नः (८-२-४४)।

प्रीणन ಪ್ರೀಣನ (ನ०) ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು, ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದು. प्रीञ् (तर्पणे) + स्वार्थे णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। नुगागमः (वा० ७-४-२)। "प्रह्लादाह्लादनानि प्रणतसुरगणप्रागनप्रीणनानि"। "तस्मिंस्तुष्टे जगत्तुष्टं प्रीणिते प्रीणितं जगत्। तदाराधनतो देवि सर्वेषां प्रीणनं भवेत्"।

प्रीणयत् ಪ್ರೀಣಯತ್ (ವಿ೦) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. प्रीञ् (तर्पणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **प्रीणयमानः ಪ್ರೀಣಯಮಾನಃ.**

प्रीणान ಪ್ರೀಣಾನ (ವಿ೦) ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ. प्रीञ् (तर्पणे) "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रीणित ಪ್ರೀಣಿತ (ವಿ೦) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रीञ् (तर्पणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "सिष्मिये हसति न स्म तेन सा प्रीणितापि परिहासभाषणैः" नैष० १८-४९।

प्रीणितवत् ಪ್ರೀಣಿತವತ್ (ವಿ೦) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದ. प्रीञ् (तर्पणे) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रीत ಪ್ರೀತ (ವಿ೦) 1. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಸಂತುಷ್ಟನಾದ. प्रीङ् (प्रीतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "क्षणमयमुपविष्टः क्षमातलन्यस्तपादः प्रणतिपरमवेक्ष्य प्रीतमह्नाय लोकः" माघ० ११-४८। 2. ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ, ಹರ್ಷಗೊಂಡಿರುವ. "प्रीतः प्रीतिप्रमुखवचनं स्वागतं व्याजहार" मेघ० १-४। 3. ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ.

प्रीतवत् ಪ್ರೀತವತ್ (ವಿ೦) ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಸಂತುಷ್ಟನಾದ. प्रीञ् (तर्पणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रीति ಪ್ರೀತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಪ್ರೇಮ, ವಿಶ್ವಾಸ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ. प्रीञ् (तर्पणे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रीत्या नियुक्ताँल्लिहती स्तनन्धयान्निगृह्य पार्श्वमुभयेन जानुनोः" माघ० १२-४०। 2. ತೃಪ್ತಿ, ಸಂತುಷ್ಟಿ, ಸಂತೋಷ. "प्रीतिमेष्यति कृतेन ममेदृक्कर्मणा पुररिपुर्मदनारिः" नैष० २१-३७। 3. ಚಟ, ಲಂಪಟತನ, ವ್ಯಸನ,

ಆಸಕ್ತಿ. 4. ಸ್ನೇಹ, ಸಖ್ಯ, ಗೆಳೆತನ. "प्रीत्यापि दत्तेक्षण-सन्निपातं भयं भुजङ्गाधिपवद्दधानम्" ಭಟ್ಟಿ೦ ೧೨-೨೦। 5. ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ. [ಅನಂಗವತಿಯೆಂಬ ವೇಶ್ಯೆಯೊಬ್ಬಳು ಮಾಘಮಾಸದಲ್ಲಿ ವಿಭೂತಿದ್ವಾದಶೀ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿಯಾದಳು.] "सा चानङ्गवती वेश्या कामदेवस्य साम्प्रतम्। पत्नी संपत्नी सञ्जाता रत्याः प्रीतिरिति श्रुता" मत्स्यपु०। 6. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯೋಗ. "प्रीतिर्योगान्तरे प्रेम्णि स्मरपत्नीमुदोः स्त्रियाम्" मेदि०। 7. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರಣಯ, ಒಲುಮೆ.

प्रीतिदान ಪ್ರೀತಿದಾನ (ನ०) 1. ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ದಾನ ಮಾಡುವುದು, ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕೊಡುವುದು. प्रीत्या दानम्। 2. ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೊಡುವುದು, ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೊಡುವುದು. "वत्स माधव, दिष्ट्या वर्धितोऽसि। सोऽयमवसरः प्रीतिदानस्य" मालती० ४।

प्रीतिपात्र ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರ (ನ०) 1. ಪ್ರೀತಿಗೆ ವಿಷಯನಾದ. 2. ಅಭಿಮಾನಪಾತ್ರ, ಸ್ನೇಹಪಾತ್ರ.

प्रीतिपूर्वक ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕ (अव्य०) 1. ವಿಶ್ವಾಸ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ. 2. ಅಭಿಮಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಸ್ನೇಹ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ.

प्रीतिमत् ಪ್ರೀತಿಮತ್ (वि०) 1. ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವಾತ್ಸಲ್ಯವುಳ್ಳ. प्रीतिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ, ಪ್ರಣಯವುಳ್ಳ. "कुमुदवनमपश्रि श्रीमदम्भोजखण्डं त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः" माघ० ११-६४। 3. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಸಂತುಷ್ಟನಾದ. 4. ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ, ಗೆಳತನವುಳ್ಳ. 5. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ.

प्रीतियुज् ಪ್ರೀತಿಯುಜ್ (वि०) 1. ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ. 2. ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. 3. ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रीतिं युङ्क्ते—युजिर् (योगे) "क्विप्" (३-२-६१)। "सखीनिव प्रीतियुजोऽनुजीविनः समानमानान् सुहृदश्च बन्धुभिः" किरा० १-१०। 4. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. 5. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ.

प्रीतिवर्धन ಪ್ರೀತಿವರ್ಧನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. उत्तरोत्तरगुणाविष्कारेण प्रीतिं वर्धयति—वर्ध (छेदन-पूरणयोः)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "गुणाविष्करणान्नित्यमुत्तरोत्तरतोऽधिकम्। यस्तु प्रीतिं वर्धयति प्रीतिवर्धन ईरितः" इति निरुक्तिः। "प्रियकृत् प्रीतिवर्धनः" वि० स०। (वि०) 2. ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. 3. ಪ್ರೇಮವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ. 4. ಅನುರಾಗವನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ.

प्रुषत् ಪ್ರುಷತ್ (वि०) 1. ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೇಚನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಒದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ತುಂಬುತ್ತಿರುವ. प्रुष (स्नेहनादौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रुषित ಪ್ರುಷಿತ (वि०) 1. ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्रुष (स्नेहनसेवनपूरणेषु) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಒದ್ದೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रुषितवत् ಪ್ರುಷಿತವತ್ (वि०) 1. ಸಿಂಪಿಸಿದವನು. 2. ಒದ್ದೆಮಾಡಿದವನು. 3. ತುಂಬಿದವನು.

प्रुष्ट ಪ್ರುಷ್ಟ (वि०) ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्रुष् (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रुष्टवत् ಪ್ರುಷ್ಟವತ್ (वि०) ದಹಿಸಿದವನು, ಸುಟ್ಟವನು. प्रुषु (दाहे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रुष्व ಪ್ರುಷ್ವ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ, ರವಿ. प्रोषति—प्रुषु (दाहे) "क्वन्" (उ० १-१४९)। 2. ಋತು. प्रुष (स्नेहनादौ) "क्वन्"। "प्रुष्वः स्यादृतुसूर्ययोः"।

प्रुष्वा ಪ್ರುಷ್ವಾ (स्त्री०) ಜಲಕಣ, ನೀರಿನ ಹನಿ. प्रुष्णाति सिञ्चति—प्रुष (स्नेहनादौ) "क्वन्" (उ० १-१४९)। "टाप्"।

प्रेक्षक ಪ್ರೇಕ್ಷಕ (पुं०) 1. ನೋಡುವವನು. प्र+ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪರೀಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿ. 3. ತನಿಖಾಧಿಕಾರಿ.

प्रेक्षण ಪ್ರೇಕ್ಷಣ (न०) 1. ನೋಡುವುದು. प्र+ईक्ष (दर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "दृष्टा ततः पूरयतीयमेकानेकाप्सरः प्रेक्षणकौतुकानि" नैष० ७-९२। 2. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. प्रेक्षतेऽनेन—प्र+ईक्ष कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः" मेघ० २-१९। 3. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಪ್ರದರ್ಶನಾಲಯ.

प्रेक्षणकूट ಪ್ರೇಕ್ಷಣಕೂಟ (पुं०) ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ, ಅಕ್ಷಿಗೋಲಕ. प्रेक्षणस्य कूटः।

प्रेक्षणक ಪ್ರೇಕ್ಷಣಕ (न०) ಪ್ರದರ್ಶನ, ದೃಶ್ಯ, ನೋಟ.

प्रेक्षणीय ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. प्र+ईक्ष (दर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ನೋಡಬೇಕಾದ. 3. ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्श"

मेघ० १-२। "तव्यः" (३-१-९६)। -ईक्षितव्यः -ईक्षितव्यः.

प्रेक्षणीयक प्रेक्षणीयक (न०) दृश्य, नोट, प्रदर्शन. "प्रेक्षणीयकमिव क्षणमासन् ह्रीविभङ्गुरविलोचनपाताः" माघ० १०-८२।

प्रेक्षमाण प्रेक्षमाण (वि०) नोडुत्तिरुव, वीक्षिसुत्तिरुव. प्र+ईक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)। "बहुशस्ते ततस्तत्र क्षत्रिया रणमूर्धनि। प्रेक्षमाणास्तथाऽतिष्ठन् ब्राह्मणांश्च समन्ततः" भा० आदि० २०५-५०।

प्रेक्षा प्रेक्षा (स्त्री०) 1. नोडुवुदु. प्र + ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। "न श्रीर्विरक्तमपि मां विजहाति यस्याः प्रेक्षालवार्थ इतरे नियमान् वहन्ति" भाग० ३-१६-७। 2. शोभे, कान्ति, प्रकाश. "प्रेक्षां क्षिपन्तं हरितोपलाद्रेः सन्ध्याभ्रनीवेरुरुक्ममूर्ध्नः" भाग० ३-८-२४। 3. प्रज्ञे, बुद्धि. "प्रत्युक्तं च यवक्रीतं प्रेक्षापूर्वं तथात्मना" भा० वन० १३८-७। 4. मुरद रेंबि. 5. नृत्यवन्नु नोडुवुदु. "प्रेक्षा नृत्येक्षणे बुद्धौ" मेदि०। 6. नृत्य. "प्रेक्षा धीरीक्षणं नृत्तम्" हेम०। "प्रेक्षासमाजं गच्छेद्वा सा दण्ड्या कृष्णलानि षट्" मनु० ९-८४।

प्रेक्षागृह प्रेक्षागृह (न०) राजन मन्त्रालोचनेय मन्दिर.

प्रेक्षावत् प्रेक्षावत् (वि०) विद्यावन्त, बुद्धिशालि. विवेचनेय शक्तियुळ्ळवनु. प्रेक्षास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

प्रेक्षित प्रेक्षित (वि०) 1. नोडल्पट्ट. प्र + ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. नोट, दर्शन. भावे "क्तः" (३-३-९४)।

प्रेक्षिन् प्रेक्षिन् (वि०) नोडुव, वीक्षिसुव. प्र+ईक्ष (दर्शने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

प्रेक्ष्य प्रेक्ष्य (वि०) 1. चेन्नागि नोडल्पडुव. प्र+ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. नोडि, दर्शन माडि. प्र + ईक्ष "ल्यप्" (७-१-३७)।

प्रेङ्खण प्रेङ्खण (न०) 1. सुत्तुवुदु, तिरुगाडुवुदु, गमन. प्र+इखि (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. उय्यालॆ. 3. जोलाडुवुदु, तूगाडुवुदु. 4. अष्टादश (हदिनॆंटु) उप रूपकगळल्लॊंदु. प्रेंखणवु विकांकवुळ्ळ ऒंदु उपरूपक. इदरल्लि गर्भ मत्तु विमर्श सन्धिगळिल्ल. सूत्रधारनिल्ल. सूत्रधारन कर्तव्यवन्नु नेपथ्यदॊळगे नटनॊब्बनु निर्वहिसुवनु. प्रवेशक मत्तु विष्कंभकगळू इल्ल. इदर नायकनु नीच, इत्यादि. "गर्भविमर्शरहितं प्रेङ्खणं हीननायकम्। असूत्रधारमेकाङ्कमविष्कम्भप्रवेशकम्। नेपथ्ये गीयते तत्र तच्च प्ररोचना" सा० द० ६।

प्रेङ्खत् प्रेङ्खत् (वि०) आडुत्तिरुव, चलिसुत्तिरुव, तूगाडुत्तिरुव. प्र+इखि (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "ज्याकृष्टिबद्धखटकामुखपाणिपृष्ठप्रेङ्खन्नखांशुचयसंवलितोऽम्बिकायाः" अमरु० १।

प्रेङ्खा प्रेङ्खा (स्त्री०) 1. दोलॆ, उय्यालॆ. प्रेङ्खचते —प्र+इखि (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)। "नाग्निगोगुरुब्राह्मणप्रेङ्खादम्पत्यन्तरेणाभियायात्" सुश्रुत० चिकित्सा० २४। 2. सुत्ताडुवुदु, ऒडाडुवुदु, तिरुगाडुवुदु, आलॆदाडुवुदु. 3. कुदुरॆय नडगॆय ऒंदु भेद. 4. ऒंदु समूनॆय मनॆ. "प्रेङ्खा पर्यटनेऽप्यश्वगतौ संवेशनान्तरे" मेदि०। 5. नृत्य, नर्तन, कुणिदाट. "प्रेङ्खा पर्यटने नृत्ये दोलायां वाजिनां गतौ" हेम०।

प्रेङ्खित प्रेङ्खित (वि०) आडिसल्पट्ट, आलुगाडिसल्पट्ट. प्र+इखि (गतौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रेङ्खोल प्रेङ्खोल (पुं०) 1. तूगुमञ्च. उय्यालॆयन्तॆ आडुत्तिरुव मञ्च. प्रेङ्खोल्यते चाल्यते—प्रेङ्खोल (दोलने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "यद्विक्षेपणसंस्कृतोदधिपयःप्रेङ्खोलपर्यङ्किकानित्यारोहणनिर्वृतो विहरते देवः सहैव श्रिया" दशावतार०। 2. तूगाडुवुदु, जोलाडुवुदु. प्रेङ्खोल भावे "घञ्" (३-३-१८)। "उत्फुल्लार्जुनसर्जवासितवहत्पौरस्त्यझञ्झामरुत्प्रेङ्खोलस्खलितेन्द्रनीलशकलस्निग्धाम्बुदश्रेणयः" मालती० ९-१७।

प्रेङ्खोलन प्रेङ्खोलन (न०) 1. दोलॆ, तूगु मञ्च, उय्यालॆ. प्रेङ्खोल्यतेऽनेन—प्रेङ्खोल (दोलने) करः "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. कंपन, चलन, आलुगाट. प्रेङ्खोल भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "विरेचनप्रेङ्खोलनाजीर्णगर्भशातनप्रभृतिभिर्विशेषैर्बन्धनात्च्यते गर्भः फलमिव वृन्तबन्धनादभिघातविशेषैः"

स्रुञ्चनं निदानं ८-३। गर्भिणियरु उय्यालेयाडुवुदरिंद गर्भपातवु संभविसुवुदु. विरेचन, अजीर्ण, औषधदिंद गर्भपात मॊद लादुवुगळिंद गर्भवु विचलितवागि गर्भपातवागुवुदु. हीगेयेः संभोग, रथ (गाडि) मॊदलाद यानगळल्लि प्रयाणमाडुवुदु, दारि नडेयुवुदु, एडवुवुदु. मेलिनिंद केळक्के धुमुकुवुदु, ओडुवुदु, कल्लु कोलु इवुगळिंद हॊडेयुवुदु, विषमशयनासन (वक्रवागि मलगुवुदु मत्तु कूडुवुदु), उपवास मुंतादुवू गर्भपातक्के कारणगळु.

प्रेङ्खोलित प्रेंऽखोलित (वि०) आडिसल्पट्ट, तूगाडिसल्पट्ट. प्रेङ्खोल (दोलने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२).

प्रेत प्रेत (पुं०) 1. ऒंदु भूत, दॆव्व, पिशाच. प्र + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२). "यजन्ते सात्त्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः। प्रेतान् भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः" गीता १७-४. (वि०) 2. मृत, प्राण होदवनु, सत्त्वनु. "प्रेता वरेण शक्रस्य प्राणन्तः कपयस्ततः" भट्टि० २१-२०. "आचार्ये तु खलु प्रेते गुरुपुत्रे गुणान्विते। गुरुदारे सपिण्डे वा गुरुवत् वृत्तिमाचरेत्" मनु० २-२४७. 3. मृतनादनंतर और्ध्वदेहिक क्रियॆयु नडॆयुव पूर्वदल्लिरुव जीव. वेदोक्त और्ध्वदेहिक क्रियॆयु नडॆयदिरुवुदु मत्तु विष्णुद्वेष इत्यादिगळु नरकयातनॆयन्नु अनुभविसिद नंतर जीवनिगॆ प्रेतशरीरक्के कारणवागुवुवु.

प्रेतकार्य प्रेतकार्य (न०) मृतनादवनिगॆ नडॆसबेकाद और्ध्वदेहिक क्रियॆ. प्रेताय कार्यम्.

प्रेतदेह प्रेतदेह (पुं०) मृतनाद नंतर जीवनिगॆ उंटागुव शरीर.

प्रेतनदी प्रेतनदी (स्त्री०) वैतरणिनॆनदि. प्रेततरणीया नदी.

प्रेतपक्ष प्रेतपक्ष (पुं०) पितृपक्ष.

प्रेतपति प्रेतपति (पुं०) यमधर्मराय.

प्रेतराक्षसी प्रेतराक्षसी (स्त्री०) तॊलसि. प्रेतस्य पिशाचस्य राक्षसीव.

प्रेत्य प्रेत्य (अव्य०) 1. लोकान्तर, भूलोकक्कॆंतलू बेरॆयाद लोक, 2. लोकांतरवन्नु हॊंदि,

प्रेत्यभाव प्रेत्यभाव (पुं०) मृतनादनंतर मत्तॊंदु शरीरदल्लि हुट्टुवुदु, मत्तॊंदु जन्म पडॆयुवुदु.

प्रेप्सा प्रेप्सा (स्त्री०) हॊंदुव अभिलाषॆ, पडॆयुव आसॆ. प्र+आप्लृ (व्याप्तौ)+सन् "अः" (३-३-१०२).

प्रेप्सु प्रेप्सु (वि०) पडॆयलु अभिलःषॆयुळ्ळ, हॊंदलु आसॆयुळ्ळ. प्र + आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् "तः" (३-२-१६८).

प्रेमन् प्रेमन् (पुंन०) 1. अनुराग, प्रीति, विश्वास. प्रियस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२). 2. स्नेह, गॆळॆतन. प्रीत्यर्थ मत्तु स्नेहार्थगळल्लि प्रेमन शब्दवु सामान्यवागि नपुंसकलिंगदल्लि प्रयोगिसल्पट्टिरुवुदु. "योषितो न मदिरां भृशमीषुः प्रेम पश्यति भयान्यपदेऽपि" किरा० ९-७०. "रूपमप्रतिविधानमनोज्ञं प्रेमकार्यमनपेक्ष्य विकासि" माघ० १०-३७. इत्यादि. अमरकोशदल्लि "प्रेमा ना प्रियता हार्दं प्रेम स्नेहः" ऎंदू मेदिनीकोशदल्लि "प्रेमास्त्री स्नेहनर्मणोः" ऎंदू पुंलिंग मत्तु पुंनपुंसकलिंगगळल्लि उक्तवागिदॆ. हेमकोश (अनेकार्थसंग्रह)दल्लि "प्रेम तु स्नेहनर्मणोः" ऎंदु नपुंसकलिंगदल्लि निर्देशमाडल्पट्टिदॆ. 3. क्रीडॆ, आट. (पुं०)4. इंद्र. 5. वायु, गाळि. "प्रेमा ना वासवे वाते प्रेमास्त्री स्नेहनर्मणोः" मेदि०.

प्रेमपातन प्रेमपातन (न०) नेत्रजल, कण्णीरु. प्रेम्णा पातनं यस्य.

प्रेमपात्र प्रेमपात्र (न०) प्रीतिगॆ विषयवॆनाद, विश्वासक्के अर्हनाद (मनुष्य). प्रेम्णः पात्रम्. "योग्यभाजनयोः पात्रम्".

प्रेमभाव प्रेमभाव (पुं०) 1. प्रीति, विश्वास. 2. स्नेह. प्रेम्णो भावः.

प्रेमिन् प्रेमिन् (वि०) 1. प्रीतियुळ्ळ, अनुराग वुळ्ळ. 2. स्नेहवुळ्ळ. प्रेमास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५).

प्रेयस् प्रेयस् (पुं०) 1. प्रियः, पतिः. अनयोरतिशयेन प्रियः—प्रिय "ईयसुन्" (५-३-५७). प्रादेशः (६-४-१५७). "सिञ्चन्त्याः कथमपि बाहुमुन्नमय्य प्रेयांसं मनसिजदुःखदुर्बलायाः" माघ० ८-३४. 2. गॆळॆयः, स्नेहितः, मित्र. "निष्णातश्च समागमोऽपि

विहितस्त्वत्प्रेयसः कान्तया" मालती० १०-२४। (वि०) 3. अतिप्रियवाद. "संप्रीतौ नृपनन्दनौ यदपरं प्रेयस्तदप्युच्यताम्" मालती० १०-२४। 4. बहळ प्रीति पात्रनाद, हेच्चु विश्वासक्के विषयनाद. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **प्रेयसी** प्रेयसी. पत्नि, हेंडति. "कस्यचित्समदनं मदनीयप्रेयसीवदनपानरतस्य" माघ० १०-१०।

प्रेरक प्रेरक (वि०) 1. प्रचोदने माडुववनु, ऒंदु कार्यदल्लि तॊडगुवंते माडुववनु. प्र+ईर (गतौ कम्पने च)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ऒत्ताय्यपडिसुववनु. 3. उत्तेजनगॊळिसुववनु, हुरिदुंबिसुववनु. 4. कळुहिसुववनु. 5. मुंदक्के तळ्ळुववनु.

प्रेरण प्रेरण (न०) 1. ऒंदु कार्यदल्लि प्रवर्तिसुवंते माडुवुदु. प्र+ईर (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ऒत्ताय्यपडिसुवुदु. 3. उत्तेजनगॊळिसुवुदु. "धिक् चापले वत्सिमवत्सलत्वं यत्प्रेरणादुत्तरलीभवन्त्या" नैष० ३-५५। 4. कळुहिसुवुदु. 5. एसॆयुवुदु. "ह्रीमूढानां भवति विफलप्रेरणा चूर्णमुष्टिः" मेघ० २-५। 6. नूकुवुदु. "युच्" (३-३-१०७)। (स्त्री०) **-णा** -ङा. "चपलचरणकाब्जप्रेरणोत्तुङ्गितागम्" माघ० ११-३।

प्रेरणीय प्रेरणीय (वि०) 1. प्रवर्तिसुवंते माडल्पडुव. 2. ऒत्ताय्यपडिसल्पडुव. 3. प्रॊत्साहिसल्पडुव. 4. कळुहिसल्पडुव. प्र+ईर (गतौ कम्पने च)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. प्रवर्तिसुवंते माडबेकाद. 6. ऒत्ताय्यिसबेकाद. 7. प्रॊत्साहिसबेकाद, हुरिदुंबिसबेकाद. 8. कळुहिसबेकाद. 9. एसॆयल्पडुव. 10. एसॆयुबेकाद. "तव्यः" (३-१-९६)। **प्रेरयितव्यः** प्रेरयितव्यः.

प्रेरयत् प्रेरयत् (वि०) 1. प्रवर्तिसुवंते माडुत्तिरुव. 2. प्रॊत्साहिसुत्तिरुव, हुरिदुंबिसुत्तिरुव. 3. ऒत्ताय्यपडिसुत्तिरुव. 4. कळुहिसुत्तिरुव. 5. एसॆयुत्तिरुव. 6. मुंदक्के नूकुत्तिरुव. प्र+ईर (गतौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -यन्ती.

प्रेरित प्रेरित (वि०) 1. ऒत्ताय्यॆपडिसल्पट्ट. 2. हुरिदुंबिसल्पट्ट. 3. प्रवर्तिसुवंते माडल्पट्ट. 4. कळुहिसल्पट्ट. 5. एसॆयल्पट्ट, प्रयोगिसल्पट्ट. 6. मुंदक्के तळ्ळल्पट्ट, नूकल्पट्ट. प्र+ईर (गतौ कम्पने च)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रेरितवत् प्रेरितवत् (वि०) 1. ऒत्ताय्यपडिसिदवनु. 2. प्रॊत्साहिसिदवनु. 3. तॊडगुवंते माडिदवनु. 4. मुंदक्के तळ्ळिदवनु. 5. कळुहिसिदवनु. 6. एसॆदवनु, प्रयोगिसिदवनु. प्र+ईर (गतौ कम्पने च)+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

प्रेर्यमाण प्रेर्यमाण (वि०) 1. ऒत्ताय्यपडिसल्पडुत्तिरुव. 2. प्रवर्तिसुवंते माडल्पडुत्तिरुव. प्र+ईर (गतौ कम्पने च)+णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "यः प्रेर्यमाणोऽपि हृदा मघोनस्त्वदर्थनायां ह्रियमापदागः" नैष० ६-७९। 3. प्रॊत्साहिसल्पडुत्तिरुव. 4. कळुहिसल्पडुत्तिरुव. 5. एसॆयल्पडुत्तिरुव. 6. मुंदक्के नूकल्पडुत्तिरुव.

प्रेर्वन् प्रेर्वन् (पुं०) सागर, समुद्र. प्र+ईर (गतौ) "क्वनिप्" (उ० ४-११६)। स्त्रियां "ङीप्" रश्चान्तादेशः (४-१-७)। **प्रेर्वरी** प्रेर्वरी. नदि, हॊळॆ.

प्रेष प्रेष (पुं०) 1. प्रेरिसुवुदु, प्रचोदिसुवुदु, बलात्कारदिंद ऒडिसुवुदु. प्र+इष (इच्छे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. क्लेश, नोवु, पीडॆ.

प्रेषण प्रेषण (न०) 1. कळुहिसुवुदु. प्र+इष (इच्छायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. प्रचोदिसुवुदु. प्र+इष+णिच् भावे "युच्" (३-३-१०७)। **प्रेषणा** प्रेषणा.

प्रेषणीय प्रेषणीय (वि०) 1. कळुहिसल्पडुव. प्र+इष (इच्छायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. प्रेरिसल्पडुव, प्रचोदिसल्पडुव. 3. कळुहिसबेकाद. 4. प्रचोदिसबेकाद.

प्रेषित प्रेषित (वि०) 1. कळुहिसल्पट्ट. प्र+इष (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रेषिताः पृथगथो दमयन्त्यै चित्तचौर्यचतुरा निजदूत्यः" नैष० ५-५६। 2. बलात्कारदिंद नडॆसल्पट्ट, बलात्कारदिंद ऒडिसल्पट्ट.

प्रेष्ठ प्रेष्ठ (वि०) बहळ प्रियनाद, हेच्चु प्रीति पात्रनाद. अयमेषामतिशयेन प्रियः "इष्ठन्" (५-३-५५)। प्रियस्य प्रादेशः। (६-४-१५७)।

प्रेष्ठा प्रेष्ठा (स्त्री०) 1. प्रेयसि, प्रियतमे, पत्नि. प्रेष्ठ "टाप्"। 2. मोळकालु.

प्रेष्य प्रेष्य (पुं०) 1. दूत, सेवक, आळु. प्र+ईष (उञ्छे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "स्थितः परप्रेष्यगुणोऽपि यत्र" नैष० ९-२१। (वि०) 2. कळुहिसल्पडुव. (स्त्री०) **–ष्या –ष्यी**. सेवकि, दूति.

प्रेष्यभाव प्रेष्यभाव (पुं०) सेवकतन, दास्य. प्रेष्यस्य भावः। "प्रेष्यभावेन नामेयं देवीशब्दक्षमा सती। स्नानीयवस्त्रक्रियया पत्त्रोर्णं वोपयुज्यते" माल० ५-१२।

प्रेयरूपक प्रेयरूपक (न०) प्रियवाद रूपद भाव, सुंदरवाद रूपवागिरुवंके. प्रियरूपस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)। "प्रेयरूपकविशेषनिवेशैः संवदद्भिरमराः श्रुतपूर्वैः" नैष० ५-६६।

प्रेष प्रेष (पुं०) 1. कळुहिसुवुदु. प्र+इष (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. क्लेश, पीडे, तॊंदरे. 3. मर्दन, अमुकुवुदु, उजुग्गुवुदु, ऒत्तुवुदु. 4. उन्माद, हुच्चु. "प्रेषः क्लेशे च मर्दने। उन्मादे प्रेषणे" मेदि०। वृद्धिः (वा० ६-१-८९)।

प्रेष्य प्रेष्य (पुं०) 1. दूत, सेवक, आळु. प्र+इष (गतौ) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। वृद्धिः (वा० ६-१-८९)। (न०) 2. दास्य, सेवकतन. प्रेष्यस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "तस्य कृत्वा गृहाभ्यर्णे प्रैष्यं कुर्वन्नुवास सः" कथास०।

प्रैष्यभाव प्रैष्यभाव (पुं०) कैंकर्य, सेवकन कार्य. प्रैष्यस्य भावः। "जङ्गमं प्रैष्यभावे वः स्थावरं चरणाङ्कितम्। विभक्तानुग्रहं मन्ये द्विरूपमपि मे वपुः" कुमा० ६-५८। स्त्रियां "टाप्" (४-१-१)। **–ष्या –ष्यी**. सेवकि, दूति.

प्रोक्त प्रोक्त (वि०) हेळल्पट्ट. प्र+वच (परिभाषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रोक्तः प्रत्युत्तरं नाह विरुद्धं प्रभुणा च यः। न समीपे हसत्युच्चैः स भवेद्राजवल्लभः" पञ्चतं० १-६१।

प्रोक्षण प्रोक्षण (न०) 1. प्रोक्षिसुवुदु. सिंपिसुवुदु. प्र+उक्ष (सेचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अद्भिस्तु प्रोक्षणं शौचं बहूनां धान्यवाससाम्" मनु० ५-११८। 2. यज्ञद पशुविन वधे. "प्रोक्षणं सेचने वधे" मेदि०। "य इमे ब्राह्मणाः प्रोक्ता मन्त्रा वै प्रोक्षणे गवाम्" भा० उद्योग० १७-९।

प्रोक्षित प्रोक्षित (वि०) 1. प्रोक्षिसल्पट्ट, सेचने माडल्पट्ट. प्र+उक्ष (सेचने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. यज्ञक्कागि मंत्रदिंद अभिमंत्रिसि कॊल्लल्पट्ट (पशु). 3. यज्ञक्कागि संस्करिसल्पट्ट मांस मॊदलादुदु. "प्रोक्षितं निहते सिक्ते" मेदि०।

प्रोच्चारण प्रोच्चारण (न०) गट्टियागि उच्चरिसुवुदु, गट्टियागि शब्दमाडुवुदु.

प्रोच्चारित प्रोच्चारित (वि०) गट्टियागि उच्चरिसल्पट्ट. प्र+उद्+चर (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रोच्छलत् प्रोच्छलत् (वि०) मेलक्के हारुत्तिरुव, मेलक्के होगुत्तिरुव. प्र+उद्+शल (चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "शस्त्रैर्द्विषच्छिरश्छेदप्रोच्छलच्छोणितोक्षितैः" माघ० २-६६।

प्रोच्छलन प्रोच्छलन (न०) मेलक्के हारुवुदु, मेलक्के नेगेयुवुदु. प्र+उद्+शल (चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रोच्चैस् प्रोच्चैस् (अव्य०) बहळ गट्टियागि.

प्रोच्छून प्रोच्छून (वि०) 1. चेन्नागि उब्बिरुव, ऊदिकॊंडिरुव. 2. स्थूलवाद. दप्पनाद.

प्रोच्छ्रित प्रोच्छ्रित (वि०) बहळ एत्तरवागिरुव, उन्नतवागिरुव.

प्रोज्जासन प्रोज्जासन (न०) कॊल्लुवुदु. प्र+उद्+जसु (हिंसायाम्)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रोज्झन प्रोज्झन (न०) त्यजिसुवुदु. बिडुवुदु. प्र+उज्झ (उत्सर्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्रोज्झित प्रोज्झित (वि०) त्यजिसल्पट्ट, बिडल्पट्ट. प्र+उज्झ (उत्सर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सताम्" भाग० १-१-२।

प्रोञ्छन प्रोञ्छन (न०) अळिसुवुदु, तॊडयुवुदु, तॊडेदु हाकुवुदु, ऒरसिहाकुवुदु. प्र+उञ्छि (उञ्छे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

"पृच्छ्यसे तदपि येन विवेकप्रोज्झनाय विषये रससेकः" नैष० ५-३६।

प्रोष्ठ ಪ್ರೋಷ್ಠ (पुं०) ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ, ಪೀಕದಾನಿ, ಪತದ್ಗ್ರಹ.

प्रोत ಪ್ರೋತ (न०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಮಗ್ಗದಲ್ಲಿ ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ. प्र+वेञ् (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. ಪೋಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रोल्लसत्कुण्डलप्रोत-पद्मरागदलत्विषा। कृष्णोत्तरासङ्गरुचं विदधच्चोत-पल्लवीम्" माघ० २-११। 3. ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಿ ಒಂದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तटाभिघातादिव लग्नपङ्के धुन्वन् मुहुः प्रोतघने विषाणे" कुमा० ७-४९। 4. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रोत्तुङ्ग ಪ್ರೋತ್ತುಂಗ (वि०) 1. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ, ಬಹಳ ಉನ್ನತವಾದ. 2. ಬಹಳ ಅಧಿಕವಾದ. "मोहावर्त-सुदुस्तरातिगहना प्रोत्तुङ्गचिन्तातटी" भर्तृ० ३-१०।

प्रोत्साह ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ (पुं०) 1. ಉತ್ತೇಜನ, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು. • प्र+उद्+षह (मर्षणे)+णिच् "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಕುತೂಹಲ, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. 3. ಒತ್ತಾಯ, ಚಿತಾವಣೆ.

प्रोत्साहक ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕ (वि०) 1. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವವನು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವವನು. प्र+उद्+षह (मर्षणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುವವನು, ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಚಿತಾವಣೆ ಮಾಡುವವನು.

प्रोत्साहन ಪ್ರೋತ್ಸಾಹನ (न०) 1. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವುದು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು. 2. ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರೇರಿಸುವುದು. प्र+उद्+षह (मर्षणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "फलादपि स्वादुतम-प्ररोहं प्रोत्साहने सव्युरिवोद्यतः सः" याद० २३-२७। 3. ಒಂದು ನಾಟ್ಯಾಲಂಕಾರ.

प्रोत्साहनीय ಪ್ರೋತ್ಸಾಹನೀಯ (वि०) 1. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. प्र+उद्+षह (मर्षणे)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **प्रोत्साहयितव्यः** ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಯಿತವ್ಯಃ.

प्रोत्साहयत् ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಯತ್ (वि०) 1. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಚಿತಾವಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. प्र+उद्+षह (मर्षणे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रोथ ಪ್ರೋಥ (पुं०) 1. ಕುದುರೆಯ ಮೂಗು. प्रोथति —प्रोथृ (पर्याप्तौ) "घः" (३-३-११८)। "रिरसयिषति भूयः शष्पमग्रे विकीर्णं पटुतरचपलौष्ठः प्रस्फुरत्प्रोथमश्वः" माघ० ११-११। 2. ವರಾಹದ ಮೂಗು, ಹಂದಿಯ ಮೂಗು. 3. ದಪ್ಪ ಬಟ್ಟೆ, ದುಪ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗರ್ಭ, ಪ್ರಾರಂಭಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಭ್ರೂಣ. 5. ಹಳ್ಳ, ಗುಣ. 6. ಪಿರ್ಕಗಳ ಮೇಲೆ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ, ನಿತಂಬ. (वि०) 7. ಪ್ರಯಾಣಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. 8. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಖ್ಯಾತಿಹೊಂದಿದ. "प्रोथोऽश्वघोणाऽध्वगयोः कटयाम्" हेम०। 9. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रोथिन् ಪ್ರೋಥಿನ್ (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. प्रोथोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

प्रोद्गत ಪ್ರೋದ್ಗತ (वि०) ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಎದ್ದುಕಾಣುವ.

प्रोद्दीपन ಪ್ರೋದ್ದೀಪನ (न०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. 2. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವುದು.

प्रोद्दीपित ಪ್ರೋದ್ದೀಪಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಧಿಕ ಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्र + उद् + दीपी (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रोद्दीप्त ಪ್ರೋದ್ದೀಪ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶವಾನವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಹೊಳೆಯುವ. प्र+उद्+दीपी (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿರುವ.

प्रोद्भासित ಪ್ರೋದ್ಭಾಸಿತ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

प्रोद्भिन्न ಪ್ರೋದ್ಭಿನ್ನ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಕಾಸಹೊಂದಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿರುವ. प्र+उद्+भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ.

प्रोद्भूत ಪ್ರೋದ್ಭೂತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ. प्र+उद्+भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रोद्भूतासह्यतृष्णो मधुमदनिरतो हर्म्यपृष्ठे विविक्ते" भर्तृ० २-९६।

प्रोद्यत् ಪ್ರೋದ್ಯತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಬರುತ್ತಿರುವ. प्र+उद्+इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "यद्येताः प्रोद्यदिन्दुद्युतिनिचयभृतो न स्युरम्भोजनेत्राः" भर्तृ० २-३१। 3. ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ,

"स्फुरन्गन्धः प्रोद्यज्जलदनिनदस्फूर्जितमितः" भर्तृ० २-९३।

प्रोद्यत प्रोद्यत (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದುಬಂದಿರುವ, ಉದಯಿಸಿದ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ. 3. ಹೆಚ್ಚಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ. प्र+उद्+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रोन्नत प्रोन्नत (वि०) 1. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ. प्रकर्षेण उन्नतः। 2. ಬಲಶಾಲಿ, ಬಲಿಷ್ಠ. "यो बलात्प्रोन्नतं याति निहन्तुं सबलोऽप्यरिम्" पञ्चतं० १-२६१।

प्रोन्नति प्रोन्नति (स्त्री०) 1. ಬಹಳ ಎತ್ತರ. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. प्र+उद्+णम (प्रह्वत्वे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

प्रोल्लसत् प्रोल्लसत् (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. प्र+उद्+लस (श्लेषण-क्रीडनयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रोल्लसत्कुण्डलप्रोत-पद्मरागदलत्विषा" माघ० २-१९।

प्रोल्लसित प्रोल्लसित (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ. प्र+उद्+लस (श्लेषण-क्रीडनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷಗೊಂಡಿರುವ.

प्रोल्लाघ प्रोल्लाघ (वि०) ರೋಗದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ, ರೋಗ ವಾಸಿಯಾದವನು. प्र + उद् + लाघृ (सामर्थ्ये) "क्तः" (३-४-७२)।

प्रोल्लाघित प्रोल्लाघित (वि०) ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ರೋಗ ವಾಸಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्र+लाघृ (सामर्थ्ये)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

प्रोल्लेखन प्रोल्लेखन (न०) 1. ಗುರುತು ಹಾಕುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಗುರುತು ಹಾಕಿ ಒಂದು ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು. 2. ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು, ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವುದು.

प्रोष प्रोष (पुं०) ಉರಿತ, ದಹಿಸುವುದು, ಸುಡುವುದು. प्रुष (दाहे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **प्रोषणम् प्रोषणम्**.

प्रोषित प्रोषित (वि०) 1. ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿರುವ, ಪರಸ್ಥಳದ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ. प्र+वस (निवासे) "क्तः" (३-४-७२)। "तत्र नित्यविहितोपहूतिषु प्रोषितेषु पतिषु द्युयोषिताम्" माघ० १४-३०। 2. ಹೊರಟುಹೋಗಿರುವ, ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. "प्रोषितार्यमणं मेरोरन्धकारस्तटीमिव" माघ० २-३९। 3. ನಷ್ಟವಾದ, ಕಳೆದುಹೋದ. "अधिगतरतिशोभैः प्रत्युषः प्रोषितश्रीः" माघ० ११-३०।

प्रोषितभर्तृका प्रोषितभर्तृका (स्त्री०) ವಿದೇಶದಲ್ಲಿರುವವನ ಪತ್ನಿ, ವಿದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವವನ ಪತ್ನಿ. प्रोषितो विदेशगतो भर्ता यस्याः। समासान्तः "कप्"। "नानाकार्यवशाद्यस्या दूरदेशं गतः पतिः। सा मनोभव-दुःखार्ता भवेत्प्रोषितभर्तृका" सा० द० ३-८४।

प्रोष्ठ प्रोष्ठ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. प्रकृष्टः ओष्ठोऽस्य। वा पररूपम्। पक्षे वृद्धिः। **प्रौष्ठः प्रौष्ठः**। 2. ಒಂದು ದೇಶ. 3. ಎತ್ತು, ವೃಷಭ.

प्रोष्ठपद प्रोष्ठपद (पुं०) 1. ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸ. प्रोष्ठपदाभिः नक्षत्रविशेषैः युक्ता पौर्णमासी यस्मिन् मासे "अण्" (४-२-२१)। 2. **-पदा -पदा** ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. प्रोष्ठो गौः, तस्येव पादावस्याः "अच्" (५-४-१२०)। पद्भावश्च निपा०। ನಕ್ಷತ್ರವಾಚಕವಾದ "प्रोष्ठपदा" ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "शुक्रः-प्रोष्ठपदे पूर्वे समारुह्य विरोचते। उत्तरे तु परिक्रम्य सहितः समुदीक्षते" भा० भीष्म० ३-१५। (वि०) 3. ಎತ್ತಿನ ಕಾಲಿನಂತೆ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. प्रोष्ठो गौः, तस्येव पादावस्य। निपा० (५-४-१२०)।

प्रोष्ठपदी प्रोष्ठपदी (स्त्री०) ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. प्रोष्ठपदाभिर्युक्ता पौर्णमासी स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)।

प्रोष्ठपाद प्रोष्ठपाद (वि०) ಪ್ರೋಷ್ಠಪದಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. प्रोष्ठपदा "अण्" (४-३-१६)। उत्तरपदस्यादेरचो वृद्धिः (७-३-१८)।

प्रोष्ठी प्रोष्ठी (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. प्रकृष्टः ओष्ठोऽस्याः वा पररूपम् (वा० ६-१-९४) वा "ङीष्" (४-१-५५)। "प्रोष्ठी तु शफरी द्वयोः" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ "प्रोष्ठः" ಎಂದು ಪುಂಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು. पक्षे वृद्धिः। **प्रौष्ठी प्रौष्ठी**.

प्रोह प्रोह (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಕಾಲು. "आकुञ्चितप्रोह-निरूपितक्रमं करेणुरारोहयते निषादिनम्" माघ० १२-५। 2. ಕಾಲಿನ ಸಂದು, ಗ್ರಂಥಿ. 3. ಗಿಡದ ಗೆಣ್ಣು. 4. ತರ್ಕ. (वि०) 5. ನಿಪುಣ, ಜಾಣ, ನುರಿತವನು. "प्रोहो गजाङ्घ्रिपर्वणोः। वाच्यवन्निपुणे तर्के" मेदि०।

प्रौढ प्रौढ (वि०) 1. चिन्नागि बेळेदिरुव, वृद्धि हॊंदिरुव. प्र + वह (प्रापणे) "क्तः"। "सुहृदि गुणनिवासे प्रेयसि प्राणनाथे कथमिव सहपांसुक्रीडन-प्रौढसख्ये" मालती० १-२८। 2. बलिष्ठिरुव, चिन्नागि मूडिरुव, हण्णागिरुव. "त्वत्संपर्कात्पुलकितमिव प्रौढपुष्पैः कदम्बैः" मेघ० १-२५। 3 तुंबिद, पूर्णवाद. "भग्नैर्दण्डैरातपत्राणि भूमौ पर्यस्तानि प्रौढचन्द्रद्युतीनि" माघ० १८-६७। 4. दट्टवागि बेळेदिरुव, निबिडवागिरुव, गाढवाद. "प्रीत्यै यूनां व्यवहिततपनाः प्रौढध्वान्तं दिनमिह जलदाः" माघ० ४-६२। 5. रभसवाद, वेगवागि चलिसुव, बिरुसाद. "कान्तया सपदि कोऽप्युपगूढः प्रौढपाणिरपनेतुमियेष" माघ० १०-७३। 6. अभिमानदिंद कूडिद, हॆम्मॆयिंद कूडिद, प्रगल्भनाद. "प्रसह्य रावणद्विष्टमस्मद्भूतस्य पश्यतः। अस्त्रदानाद्धृतं काले प्रौढेन मुनिना कृतम्" म० वी० २-३। 7. धैर्यदिंद कूडिद, कॆच्चॆदेयुळ्ळ. "चकर किल चाटु प्रौढयोषिद्वदस्य" माघ० ११-३९। 8. निपुणनाद, ज्ञानिनाद. "इङ्गितज्ञाः पुरुप्रौढा एकारामाश्च सात्त्वताः" भाग० ३-२-९। 9. सरियाद क्रमदल्लि मदुवॆ माडिकॊंडवनु. प्रकर्षेण ऊढः। 10. गंभीरवाद. 11. मेल्मट्टद, मेल्तरगतिय.

प्रौढपाद प्रौढपाद (पुं०) कालुगळन्नु मडिसि आसनद मेलिट्टु बॆन्नु बळसिबिंद वस्त्रदिंद मंडिगळन्नु कट्टि कुळितिरुववनु. प्रौढः पादो यस्य। "आसनारूढपादस्तु जानुनोर्जङ्घयोस्तथा। कृतावसक्थिको यस्तु प्रौढपादः स उच्यते"।

प्रौढा प्रौढा (स्त्री०) मूवत्तु वर्षगळिंद ऐवत्तैदु वर्ष वयस्सिनॊळगिरुव हॆंगसु, तारुण्यावस्थेयन्नु मीरिद हॆंगसु. "बाला तु तरुणी प्रौढा वृद्धा भवति नायिका। गुणयोगेन रन्तव्या नारी वश्या भवेत्तदा"। नायिकेयर प्रभेदगळल्लि इदॊंदु भेद. "आषोडशी भवेद्बाला तरुणी त्रिंशता मता। पञ्चपञ्चाशती प्रौढा भवेद्वृद्धा ततः परम्"।

प्रौढि प्रौढि (स्त्री०) 1. हिरिमॆ, गौरव, मर्यादॆ. प्र + वह (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। वृद्धिः (वा० ६-१-८९)। 2. धैर्य, कॆच्चु. 3. सामर्थ्य. 4. चिन्नागि बॆळेदिरुविकॆ. 5. वृद्धि हॊंदिरुविकॆ, हॆच्चागिरुविकॆ. 6. (काव्यगळल्लि) विवक्षितवाद अर्थवन्नु कॊडुविकॆ. "विवक्षितार्थ-निर्वहिः काव्ये प्रौढिरिति स्मृता"। 7. काव्य रचनॆय ऒंदु वैचित्र्य. ऒंदे पददल्लि ऒंदु वाक्यद संपूर्णवाद अर्थ बरुवंतॆ पदप्रयोग, ऒंदु वाक्यदल्लि ऒंदु पदद अर्थवन्नु विवरिसि हेळुवुदु. इदु काव्यरचनॆयल्लि कंडु बरुव ऒंदु वैचित्र्य. इदक्कॆ व्यास मत्तु समासगळिंदु हॆसरु. "पदे वाक्यार्थरचना वाक्यार्थे च पदाभिधा। प्रौढिर्व्यासिसमासौ च साभिप्रायत्वमस्य च"। 8. अभिमान, हॆम्मॆ.

प्रौढित्व प्रौढित्व (न०) 1. (काव्यगळल्लि) विवक्षितवाद अर्थवन्नु कॊडुवंतॆ पदप्रयोगद सामर्थ्य. प्रौढि "त्वः" (५-१-११९)। "यत्प्रौढित्वमुदारता च वचसां यच्चार्थतो गौरवम्" मालती० १-१०। 2. हॆच्चु विषयगळन्नु ऒंदु पददल्लॆ संग्रहिसि हेळुवुदु मत्तु सण्ण विषयवन्नु विस्तरिसि दॊड्ड वाक्यगळल्लि हेळुवुदु ई रीतिय ऒंदु वैचित्र्य.

प्रौण प्रौण (वि०) ज्ञान, निपुण.

प्रौष्ठपद प्रौष्ठपद (पुं०) 1. भाद्रपदमास. प्रोष्ठपदाभिः नक्षत्रविशेषैः युक्ता पौर्णमासी यस्मिन् मासे "अण्" (४-२-२१)। 2. **-पदा** **-पदा**. पूर्वा भाद्रा मत्तु उत्तराभाद्रा नक्षत्रगळु. 3. **-पदी** **-पदी**. भाद्रपदमासद हुण्णिमॆ.

प्रौह प्रौह (पुं०) तर्क, ऊहॆ. प्रकर्षेण ऊहः। वृद्धिः (वा० ६-१-८९)।

प्लक्ष प्लक्ष (पुं०) 1. जुल्लि गिड. 2. ऒसरि मर. 3. अरळि मर. 4. ऒंदु द्वीप. "प्लक्षो जटीगर्द-भाण्डद्वीपभित्कुञ्जराशने" मेदि०।

प्लक्षद्वीप प्लक्षद्वीप (पुं०) सप्तद्वीपगळल्लॊंदु. [विवरक्कॆ "द्वीप" पददल्लि नोडि].

प्लव प्लव (पुं०) 1. तॆप्प, जनरन्नु नीरिन मेलॆ दाटिसलु नीरिनल्लि तॆलिकॊंडु होगुवंतॆ बॊंबु अथवा मरद दिम्मिगळन्नु सेरिसि कट्टिद हरिगोलु. प्लवतेऽनेन—प्लुङ् (गतौ) कर० "अप्" (३-३-५७)। "सुसूक्ष्मेणापि रन्ध्रेण प्रविश्याभ्यन्तरं रिपुः। नाशयेच्च शनैः पश्चात्प्लवं सलिलपूरवत्" पञ्चतं० २-४४। "सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं सन्तरिष्यसि"

गीता ४-३६। 2. तेलುವುದು. ಈಜುವುದು. 3. स्नान. 4. ದಾಟುವುದು. "स्मरयौवनयोः खलु द्वयोः प्लवकुम्भौ भवतः कुचावुभौ" नैष० २-३१। 5. ಹಾರುವುದು, ನೆಗೆಯುವುದು. 6. प्रवाह. 7. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. 8. वानर, ಕಪಿ. 9. शत्रु, ವೈರಿ. 10. ಮೀನಿನ ಬಲೆ. 11. श्वपच. 12. ನೀರುಕೋಳಿ. 13. ಅಂಜೂರದ ಗಿಡ. 14. ಕುಲಕ, ಐದು ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಏಕಾನ್ವಯ ಹೊಂದುವಿಕೆ. "द्वाभ्यां युग्ममिति प्रोक्तं त्रिभिः श्लोकैर्विशेषकम्। कलापकं चतुर्भिःस्यात् तदूर्ध्वं कुलकं मतम्"। 15. ಮೇಷ, ಟಗರು. 16. ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 17. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸುವುದು. 18. ಜುಲ್ಲಿಗಿಡ. 19. ಶಬ್ದ. 20. ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶ. 21. ಜಲಾಂತರ, ನೀರಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 22. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿ. (न०) 23. ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. (वि०) 24. ನೆಗೆಯುವ, ಹಾರುವ. 25. ತೇಲುವ. "प्लवः स्यात् प्लवने भेले भेकेऽवौ श्वपचेऽपि च। शाखामृगे च कुलके प्रवणे पर्कटीद्रुमे। कारण्डवाख्यविहगे शब्दे प्लुतगतौ पुमान्। कैवर्तीमुस्तके गन्धतृणेऽपि स्यान्नपुंसकम्" मेदि०।

प्लवक प्लवक (पुं०) 1. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ನರ್ತನ ಮಾಡುವವನು. 2. श्वपच. 3. ಭೇಕ, ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. 4. प्लक्षवृक्ष, ಅಂಜೂರದ ಗಿಡ.

प्लवग प्लवग (पुं०) 1. वानर, ಕಪಿ. प्लवेन गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "सहसि प्लवगैरुपासितं न हि गुञ्जाफलमेति सोष्मताम्" माघ० १६-४७। 2. ಭೇಕ, ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. 3. शिरीष वृक्ष, ಬಾಗೆಮರ. 4. ನೀರಿನಮೇಲೆ ತೇಲಾಡುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ, ಮುಳುಗು ಹಕ್ಕಿ. 5. ಅರುಣ, ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿ. "प्लवगो वानरे भेके सारथौ चोष्णदीधितेः" मेदि०।

प्लवगति प्लवगति (पुं०) ಭೇಕ, ಕಪ್ಪೆ. प्लवेन गतिर्यस्य।

प्लवङ्ग प्लवंग (पुं०) 1. वानर, ಕಪಿ. प्लवेन गच्छति—गम्लृ (गतौ) "खच्" (३-२-४७)। खचो वा डित्त्वम् (वा० ३-२-३८)। डित्त्वाभावे **प्लवंगमः प्लवंगमः**. "संचेरुरात्मान इवापरं क्षणात्क्षमारुहं देहमिव प्लवङ्गमाः" माघ० १२-५५। 2. ಜಿಂಕೆ. 3. ಅಂಜೂರದ ಗಿಡ. 4. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. "प्लवङ्गमस्तु मण्डूके तथा शाखामृगेऽपि च" मेदि०।

प्लक्ष प्लक्ष (न०) 1. ಜುಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು. प्लक्षस्य फलम् "अण्" (४-३-१६४)। 2. ಜುಲ್ಲಿ ಮರದ ತೊಗಟೆ ಬೇರು ಎಲೆ ಮುಂತಾದುದು. प्लक्षस्य विकारः अवयवो वा "अण्" (४-३-१३५)। 3. ಜುಲ್ಲಿ ಮರಗಳ ಸಮೂಹ. प्लक्षस्य समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 4. ಜುಲ್ಲಿ ಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. प्लक्षस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

प्लवन प्लवन (न०) 1. ತೇಲುವುದು, ಈಜುವುದು. प्लुङ् (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹಾರುವುದು. 3. ನೆಗೆಯುವುದು. 4. ದಾಟುವುದು. 5. स्नान. "शयनं चासनं वापि नेच्छेद्वापि द्रवोत्तरम्। नाम्न्यातपौ न प्लवनं न यानं नापि वाहनम्" सुश्रुत० सूत्र० ४६-४९०। 6. ಇಳಿಜಾರು. 7. ಮಿತಿಮೀರಿದ ಪ್ರವಾಹ, ಜಲಪ್ರಳಯ. 8. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಗೆ, ಕುದುರೆಯ ನೆಗೆತ.

प्लाविक प्लाविक (वि०) ತೆಪ್ಪದಿಂದ ಹೊಳೆಯನ್ನು ದಾಟುವವನು. प्लवेन तरति "ठक्" (४-४-५)।

प्लावन प्लावन (न०) 1. स्नान ಮಾಡಿಸುವುದು. प्लुङ् (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्लावनार्थं नरश्रेष्ठ पुण्येन सलिलेन ह" भा०। 2. ಮಿತಿಮೀರಿದ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಹರಿಯುವುದು, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ಹರಿಯುವುದು. 3. ಜಲಪ್ರಳಯ.

प्लावयत् प्लावयत् (वि०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಸೇಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. प्लुङ् (गतौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "क्षोभयन् जलनिधी-ननुवेलं प्लावयंश्च वसुधां प्रजहर्ष" याद० २१-४७।

प्लावित प्लावित (वि०) 1. ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ,—ತೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. प्लुङ् (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "धूमभङ्ग-संक्षोभविदारितोष्ट्रिका गलन्मधुप्लावितदूरवर्त्मनि" माघ० १२-२६। 3. ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पुरी सा वासुदेवस्य प्लाविता दधिना ततः" देवीभा०।

प्लाविन् प्लाविन् (वि०) ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ. प्लवते—प्लुङ् (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

"तिर्यक्कटप्लाविमदाम्बुनिम्नगाविपूर्यमाणश्रवणोदर द्विपाः" माघ० १२-४७।

प्लि(प्ली)हन् प्लि(प्ली)हन् (पुं०) ಹೊಟ್ಟೆಯ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. प्लेह्नते—प्लिह् (गतौ) "कनिन्" (उ० १-१५७)। निपा०। ಇದು ಗುಲ್ಮ ರೋಗ. ["गुल्म" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

प्लीहघ्न प्लीहघ्न (पुं०) ಮುಳ್ಳು ಮುತ್ತುಗದ ಗಿಡ. प्लीहानं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

प्लीहशत्रु प्लीहशत्रु (पुं०)ಮುಳ್ಳು ಮುತ್ತುಗದ ಗಿಡ. प्लीह्नः शत्रुः।

प्लीहा प्लीहा (स्त्री०) ಹೊಟ್ಟೆಯ ಎಡಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. प्लिह् (गतौ) "कः" (३-१-१३५) पृषो० दीर्घः स्त्रियां "टाप्"।

प्लुक्षि प्लुक्षि (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. प्लुष्यति—प्लुष (दाहे) "क्सिः" (उ० ३-१५५)। 2. ಸ್ನೇಹ, ತೈಲ. 3. ಮನೆಯನ್ನು ಸುಡುವುದು.

प्लुत प्लुत (पुं०) 1. ಪ್ಲುತವರ್ಣ, ಮೂರು ಮಾತ್ರಾ ಕಾಲದ ವರ್ಣ. प्लुतं प्लुतवद्गतिरस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। ಏಕಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರ್ಣವು ಹ್ರಸ್ವ. ದ್ವಿಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರ್ಣವು ದೀರ್ಘ. ತ್ರಿಮಾತ್ರಾಕಾಲದ ವರ್ಣವು ಪ್ಲುತ. "एकमात्रो भवेद्ह्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्"। 2. ಕುದುರೆಯ ಐದು ವಿಧ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. ಕುದುರೆಯ ನೆಗೆತ. 3. ತಿರ್ಯಕ್ ಗಮನ. ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. "तिर्यञ्चस्तिर्यगेवास्य पेतुर्वक्रप्लुता मृगाः" कथास०। (वि०) 4. ನೆನೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇಚನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "क्षितितलशयनान्तादुत्थितं दानपङ्कप्लुत-बहुलशरीरं शाययत्येष भूयः" माघ० ११-७। 5. ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "प्लुतमिव शिशिरांशोरंशुभिर्यन्निशासु स्फटिकमयमराजद्राजताद्रिस्थलाभम्" माघ० ११-५३। 6. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "प्राप्ते कीर्तिप्लुतमहीमण्डलाग्राऽनवद्यता" माघ० १९-४८। 7. ಚಲಿಸುವ, ಆಡುವ. "सौधस्रजः प्लुतपताकतयाभिनिन्युः" नैष० ११-६।

प्लुति प्लुति (स्त्री०)1. ಹಾರುವುದು. 2. ನೆಗೆಯುವುದು. 3. ದಾಟುವುದು. प्लुङ् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 4. ಪ್ರವಾಹ. 5. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಗೆ. 6. ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆ.

प्लुष्ट प्लुष्ट (वि०) ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्लुष (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्लुष्टः स्वैश्चापरोपैः सह स हि मकरेणात्मभूः केतुनाऽभूत्" नैष० ८-१०५।

प्लोत प्लोत (न०) ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯೆಗೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತ್ರ, ಹತ್ತಿ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುದು.

प्लोष प्लोष (पुं०) ದಹಿಸುವುದು, ಸುಡುವುದು. प्लुष (दाहे) "घञ्" (३-३-१८)। ಭಾವೇ "ल्युट्" (३-३-११५)। **प्लोषणम्** प्लोषणम्.

प्लोषण प्लोषण (न०) 1. ದಹಿಸುವುದು, ಸುಡುವುದು. प्लुष (दाहे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ದಹಿಸುವ, ಸುಡುವ. प्लुष (दाहे) कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। "तार्तीयीकं पुरारेस्तदवतु मदनप्लोषणं लोचनं वः" मालती० १-४।

प्सा प्सा (स्त्री०) 1. ಆಹಾರ, 2. ಭಕ್ಷಣ. प्सा (भक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "प्सा वीतिर्भक्षणं च सा" त्रिकाण्ड०।

प्सात प्सात (वि०) ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ಊಟ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. प्सा (भक्षणे) "क्तः" (३-१-१०२)।

प्सान प्सान (न०) ಭೋಜನ, ಊಟ. प्सा (भक्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

प्सु प्सु (पुं०) ಒಂದು ಆಕಾರ, ಒಂದು ರೂಪ.

प्सुर प्सुर (वि०) 1. ಒಂದು ರೂಪವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಆಕಾರವುಳ್ಳ. 2. ಸುಂದರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ, ಸೊಗಸಾದ.

इति "प" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

फ

फ फ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "प" ವರ್ಗದ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಹಾಪ್ರಾಣವರ್ಣ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्"। "उपूपध्मानीयानामोष्ठौ" सि० कौ०।

फ फ (पुं०) 1. ಫಲಭಾಗ. 2. ಝುಂಝೂಮಾರುತ, ಬಿರುಗಾಳಿ. 3. ಆಕಳಿಕೆ. 4. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. (न०) 5. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಕೋಪದ ಮಾತು. 6. ಫೂತ್ಕಾರ, ಊದುವುದು. 7. ನಿಷ್ಫಲವಾದ ಮಾತು. 8. ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. 9. ವಾರ. 10. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. "कफे वारे फकारः स्यात् तथाह्वाने प्रकीर्तितः। फूत्कारेऽपि च फः प्रोक्तः तथा निष्फलभाषणे" एका०। 11. ಯುದ್ಧ. 12. ವಾರಣ, ತಡೆಯುವುದು.

फक्क फक्क (पुं०) ಹೆಳವ, ಕುಂಟ.

फक्किका फक्किका (स्त्री०) 1. ವಿಷಯ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. 2. ಅಸದ್ವ್ಯವಹಾರ, ಕುತರ್ಕ, ವಿತಂಡಾವಾದ. 3. ಗ್ರಂಥ. "फणिभाषितभाष्यफक्किका-विषमा कुण्डलनामवापिता" नैष० २-९५। 4. ತಕ್ಕು, ಮೋಸ.

फञ्जिका फञ्जिका (स्त्री०) 1. ಭಾರಂಗಿ ಮರ. 2. ತೀಟಕಸಂಧಿ. 3. ದೇವತಾಳಿ ಮರ.

फञ्जी फञ्जी (स्त्री०) ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ.

फट् फट् (अव्य०) ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರ. [ಅಂಗನ್ಯಾಸ, ಕರನ್ಯಾಸ, ಪೂಜಾಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ, ನೈವೇದ್ಯದ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ, ಹೋಮಾಗ್ನಿಯ ಆವಾಹನೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರದ ಉಪಯೋಗ.]

फट फट (पुंस्त्री०) ಹಾವಿನ ಹೆಡೆ. स्फट (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। स्त्रियां "टाप्"। फटा ಫಟಾ.

फटा फटा (स्त्री०) 1. ಹಾವಿನ ಹೆಡೆ. फट "टाप्" (४-१-४)। "निर्विषेणापि सर्पेण कर्तव्या महती फटा। विषं भवतु मा वास्तु फटाटोपो भयङ्करः" पञ्चतं० १-२२५। 2. ಕೈತವ, ಕಪಟ. 3. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. "फटा तु फणदम्भयोः" विश्व०। "फटा तु फणदन्तयोः" मेदि०। "फटा तु केतवे फणे" हेम०।

फण फण (पुंस्त्री०) ಹಾವಿನ ಹೆಡೆ. फण (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "गामधास्यत् कथं नागो मृणालमृदुभिः फणैः" कुमा० ६-६८। "स्फटायां तु फणा द्वयोः" अम०। स्त्रियां फणा ಫಣಾ. "ज्वलति चलितेन्धनोऽग्निः विप्रकृतः पन्नगः फणां कुरुते" शाकु० ६-३०।

फणाधर फणाधर (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು.

फणामणि फणामणि (पुं०) ಹಾವಿನ ಹೆಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ರತ್ನ.

फणामण्डल फणामण्डल (न०) ಗುಂಡಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಹಾವಿನ ಮೈ. "तत्फणामण्डलोदर्चिर्मणि-द्योतितविग्रहम्" रघु० १०-७।

फणिञ्जक फणिञ्जक (पुं०) ಮರುಗ. फणिनमुज्झति—उज्झ (उत्सर्गे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। पृषो०।

फणिति फणिति (स्त्री०) ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು. "मधुमय-फणितीनां मार्गदर्शी महर्षिः" चं० रा०। "गीर्फणिति-र्गिरा वाचा" त्रिकाण्ड०।

फणिन् फणिन् (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. फणास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। "अथ प्रयत्नोन्नमितान-मत्फणैर्धृते कथंचित् फणिनां गणैरघः" माघ० १-१३। 2. ಪತಂಜಲಿಮಹರ್ಷಿ, ವ್ಯಾಕರಣಮಹಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಆದಿಶೇಷನ ಅವತಾರವಾದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. "फणिभाषितभाष्यफक्किका" नैष० २-९५।

फणिपति फणिपति (पुं०) ವಾಸುಕಿ, ಆದಿಶೇಷ. फणिनां पतिः।

फणिप्रिय फणिप्रिय (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. फणिनाम् प्रियः। ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ವಾಯುವು (ಆಹಾರವಾದುದರಿಂದ) ಪ್ರಿಯವಾದುದು.

फणिफेन फणिफेन (पुं०) ಅಫೀಮು.

फणिभाष्य फणिभाष्य (न०) ವ್ಯಾಕರಣ ಮಹಾಭಾಷ್ಯ, ಪಾಣಿನಿ ಮಹರ್ಷಿಯು ವ್ಯಾಕರಣ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪತಂಜಲಿ ಮುನಿಯು ರಚಿಸಿದ ಭಾಷ್ಯ.

फणिभुज् फणिभुज् (पुं०) 1. ವೈನತೇಯ, ಗರುಡ. फणिनं भुङ्क्ते — भुज "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು.

फणिमुख ಫಣಿಮುಖ (न०) ಕನ್ನಗತ್ತರಿ, ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನ ಕೊರೆಯಲು ಕಳ್ಳರು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. फणिन इव मुखमस्य ।

फणिवल्ली ಫಣಿವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ನಾಗವಲ್ಲಿ, ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ.

फणिशायिन् ಫಣಿಶಾಯಿನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು.

फणिहन्त्री ಫಣಿಹನ್ತ್ರೀ (स्त्री०) ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ; ಈಶ್ವರಿ ಹಂಬು.

फणीन्द्र ಫಣೀಂದ್ರ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं०) ಆದಿಶೇಷ, ಅನನ್ತ. फणिनामिन्द्र: ईश्वरो वा ।

फण्ड ಫಂಡ (पुं०) ಜಠರ, ಹೊಟ್ಟೆ. फण (गतौ) "ड:" (उ० १-११३) ।

फर ಫರ (न०) ಚರ್ಮದ ಫಲಕ, ಗುರಾಣಿ.

फर्फरीक ಫರ್ಫರೀಕ (पुं०) 1. ಅಂಗೈ, ಕರತಲ. (न०) 2. ಕಿಸಲಯ, ಚಿಗುರು. 3. ಮಾರ್ದವ, ಮೃದುವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮೆದು. स्फुर (स्फुरणे) "ईकन्" फर्फरादेशश्च (उ० ४-२०) । "फर्फरीकश्चपटे स्यात् फर्फरीकं तु मार्दवे" मेदि० ।

फल ಫಲ (न०) 1. ಹಣ್ಣು. फल (निष्पत्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "वनान्तरादुपावृत्तैः समित्कुशफलाहरैः" रघु० १-४९। 2. ಎಳೆಗಾಯಿ. "उदेति पूर्वं कुसुमं ततः फलम्" शाकु० ७-३०। 3. ಬೆಳೆ, ಫಸಲು. "त्वय्यायत्तं कृषिफलमिति भ्रूविलासानभिज्ञैः" मेघ० १-१६। 4. ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. "त्याजितैः फलमुत्खातैर्भग्नैश्च बहुधा नृपैः" रघु० ४-३३। "शान्तमिदमाश्रमपदं स्फुरति च बाहुः कुतः फलमिहास्य" शाकु० १-१४। 5. ಕಾರ್ಯದ ಫಲ, ಪರಿಣಾಮ, ಫಲಿತಾಂಶ. "अत्युत्कटैः पुण्यपापैरिहैव फलमश्नुते" हितो० १-७३। 6. ಪ್ರಯೋಜನ, ಗುರಿ. "किमपेक्ष्य फलं पयोधरान् ध्वनतः प्रार्थयते मृगाधिपः" किरा० २-२१। 7. ಪ್ರತಿಫಲ, ಮಾಯ್ಕೆ. "फलमस्योपहासस्य सद्यः प्राप्स्यसि पश्य माम्" रघु० १२-३७। 8. ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕೆಲಸವು ಕೈಗೂಡುವುದು, ಫಲನಿಷ್ಪತ್ತಿ. "ब्रुवते हि फलेन साधवो न तु कण्ठेन निजोपयोगिताम्" नैष० २-४८। 9. ಮೂಲಧನದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಬಡ್ಡಿ. 10. ಸಂತತಿ, ಪೀಳಿಗೆ. "तस्यापनोदाय फलप्रवृत्तावुपस्थितायामपि निर्व्यपेक्षः" रघु० १४-३९। 11. ಪ್ರಯೋಜನ, ಸೌಕರ್ಯ. 12. ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿಗಳ ಒಳತಿರುಳು, ಒಳಗಿನ ಮೆದುವಾದ ಭಾಗ. 13. ಗುರಾಣಿ, ಚರ್ಮದ ಫಲಕ. 14. ಬಾಣದ ತುದಿ, ಶಸ್ತ್ರದ ಅಗ್ರಭಾಗ. "फलयोगमवाप्य सायकानामनियोगेन विलक्षतां गतानाम्" मुद्रा० ७-१०। 15. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗು. 16. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮುಟ್ಟು, ರಜಸ್ಸು, ಆರ್ತವ. 17. ಮುಷ್ಕ, ಅಂಡಕೋಶ, ಬೀಜ. 18. ಭೋಗ, ಸುಖ. 19. ತ್ರಿಫಲಾ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ ತಾರೆಕಾಯಿ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಗಳು. "हरीतकी चामलकी विभीतकमिदं त्रयम्। त्रिफला फलमित्युक्तं तच्च ज्ञेयं फलत्रिकम्"। 20. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. 21. ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷದ ಒಂದು ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯ. 22. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ. 23. ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. 24. ಕಾರಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕಾರ್ಯ. 25. ಜಾತೀಫಲ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ. "फलं हेतुसमुत्थे फलके व्युष्टिलाभयोः। जातीफलेऽपि कक्कोले सस्यबाणाग्रयोरपि। फलिन्यां तु फलं प्राहुः त्रिफलायां फलं क्वचित्" विश्व०। 26. करमर्दक वृक्ष, ಕವುರಿಕೆ ಗಿಡ. 27. ನೇಗಿಲಗುಳ. 28. ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ತಯಾರಿಕೆ. 29. ಒಂದು ಮೊತ್ತವನ್ನು ಭಾಗಿಸಿದರೆ ಬರುವ ಭಾಗಲಬ್ಧ. "लाभनिष्पत्तिभोगेषु बीजे फाले धने फलम्" वैज०। 30. ಶಾರಿಫಲ, ನೆತ್ತವಾಡುವ ಹಲಗೆ. (पुं०) 31. ಕುಟಜ ವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟ ಮಲ್ಲಿಗೆ.

फलक ಫಲಕ (पुन०) 1. ಗುರಾಣಿ, ಚರ್ಮದ ಅಡ್ಡಣ, ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ಏಟುಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವ ತೊಗಲಿನ ಹಲಗೆ. फिफला (विशरणे) "वुन्" (उ० ५-३५)। "शार्ङ्गं बाणं कृपाणं फलकमरिगदे पद्मशङ्खौ सह"। (पुं०) 2. ಅಸ್ಥಿಖಂಡ. 3. ನಾಗಕೇಸರ. 4. ಮರದ ಅಥವಾ ಶಿಲೆ ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಲಗೆ. "इत्थं नेयौ रजनिदिवसौ लोलयन् द्वाविवाक्षौ कालःकल्यो भुवनफलके क्रीडति प्राणिशारैः" भर्तृ० ३-४२। 5. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಗಲವಾದ ಮೇಲ್ಮೈ. "धृतमुग्धगण्डफलकैर्विबभुः विकसद्भिरास्यकमलैः प्रमदाः" माघ० ९-४७। 6. ಬಾಣದ ಅಗ್ರಭಾಗ.

फलकपाणि ಫಲಕಪಾಣಿ (पुं०) ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಯೋಧ. फलकं पाणौ यस्य ।

फलकाम ಫಲಕಾಮ (वि०) ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. फलं कामयते—कमु (कान्तौ) "अण्" (३-२-१)। "धर्मवाणिजिका मूढाः फलकामा नराधमाः"।

फलकामना फलकामना (स्त्री०) फलद अपेक्षे, मादिद कर्मद फलवन्नु पडेयुव आसे.

फलकाल फलकाल (पुं०) 1. मादिद कार्यद फलवन्नु कोडुव काल. 2. सुग्गिय काल, पैरु गळु फलवन्नु कोडुव काल.

फलकिन् फलकिन् (पुं०) 1. गुराणियन्नु हिडिदिरुव योध. 2. मरदिंद अथवा लोह शिले मोदलादुवुगळिंद मादिद उद्दद कालुमणे. (Bench). 3. ऒंदु जातिय मीनु. "फलकी मत्स्यभेदे ना वाच्यवत्फलकान्विते" मेदि०. (वि०) 4. फलक (हलगे)वन्नु हॊंदिरुववनु.

फलकी फलकी (स्त्री०) चंदनवृक्ष, गंधद मर.

फलकेसर फलकेसर (पुं०) नारिकेळ वृक्ष, तेंगिन मर.

फलकोश फलकोश (पुं०) मुष्क, अंडकोश. वृषण.

फलग्राहिन् फलग्राहिन् (पुं०) 1. वृक्ष, मर. फलं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-१-१३४). (वि०) 2. फलवन्नु स्वीकरिसुववनु, फलवन्नु तॆगॆदुकॊळ्ळुववनु.

फलत्रय फलत्रय (न०) त्रिफला, अळलिकायि तारे कायि मत्तु वॆल्लि कायिगळु.

फलत्रिक फलत्रिक (न०) त्रिफला, अळलिकायि, तारे कायि मत्तु नॆल्लिकायिगळु. "पथ्याविभीतधात्रीणां फलैः स्यात्त्रिफला समैः. फलत्रिकं च त्रिफला सा वरा च प्रकीर्तिता" भावप्र०.

फलद फलद (पुं०) 1. वृक्ष, मर. फलं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३). (वि०) 2. फलवन्नु कोडुव. "तृच्" (३-१-१३३). –दाता –दात्र.

फलनिष्पत्ति फलनिष्पत्ति (स्त्री०) फलद उत्पत्ति कार्यसिद्धि, कार्यवु कैगूडुवुदु. फलस्य निष्पत्तिः.

फलपाक फलपाक (पुं०) 1. परिणामु, कार्यद सिद्धि, कार्यवु कैगूडुविके. 2. कायि चॆन्नागि हण्णागुवुदु, चॆन्नागि मागुवुदु. 3. करमर्दक वृक्ष, कमरिके गिड.

फलपाकान्ता फलपाकान्ता (स्त्री०) फल बिट्ट मेलॆ ऒणगिहोगुव गिड. फलपाक एवान्तो यस्याः. तॊगरि अवरॆ हॆसरु उद्दु कडले मॊदलाद द्विदळ धान्यद गिडगळु, बाळॆ कुंबळ पडपल हागल मुंतादा गिड मत्तु लतॆगळु.

फलपादप फलपादप (पुं०) फलवृक्ष, फलवन्नु कोडुव वृक्ष.

फलपूर फलपूर (पुं०) मादळद गिड. फलेन पूरः पूर्णः. स्वार्थे "कन्". –पूरकः –पूरकः.

फलप्रद फलप्रद (वि०) फलवन्नु कोडुव. फलं प्रददाति—प्र + डु दाञ् (दाने) "कः" (३-१-१३६).

फलप्रदान फलप्रदान (न०) फलवन्नु कोडुवुदु.

फलप्राप्ति फलप्राप्ति (स्त्री०) अपेक्षिसिद फलवु लभिसुवुदु. फलस्य अभीप्सितफलस्य प्राप्तिः.

फलभाक् फलभाक् (वि०) 1. फलवन्नु हॊंदुववनु. प्रयत्नद फलवन्नु पडॆयुववनु. फलं भजते—भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२). 2. मादिद कर्मगळ फलवन्नु हॊंदुववनु.

फलभूमि फलभूमि (स्त्री०) पुण्य पापरूपगळाद कर्मगळ फलवन्नु अनुभविसुव स्थान, स्वर्ग नरकगळु. फलभोगार्थं भूमिः. "भूमिर्वसुन्धरायां स्यात् स्थानमात्रेऽपि च स्त्रियाम्" मेदि०.

फलभोक्तृ फलभोक्तृ (वि०) पुण्य पापगळ फलवन्नु अनुभविसुववनु. फलं भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "तृच्" (३-१-१३३).

फलभोग फलभोग (पुं०) पुण्य पापगळ फलवन्नु अनुभविसुवुदु. फलानां कर्मफलानां भोगः.

फलयोग फलयोग (पुं०) 1. फलद संबंध, अपेक्षिसिद फलद लाभ, प्रयत्नद फलवन्नु पडॆयुवुदु. फलस्य योगः सिद्धिः. "फलयोगमवाप्य सायकाना-मनियोगेन विलक्षतां गतानाम्" मुद्रा० ७-१०. 2. नाटकद संपूर्णफलप्राप्तिरूपवाद ऒंदु अवस्थॆ. "सावस्था फलयोगः स्यात् यः समग्रफलोदयः", सा० द० ६-७३.

फलवत् फलवत् (वि०) फलदिंद कूडिद वृक्ष, हण्णु कायिगळिंद कूडिद मर. फलान्यस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४). "अपुष्पाः फलवन्तो ये ते

वनस्पतय: स्मृता:। पुष्पिण: फलिनश्चैव वृक्षास्तूभयत: स्मृता:" मनु० १-४७।

फलवर्तुल ಫಲವರ್ತುಲ (पुं०) 1. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಗಿಡ. (न०) 2. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಹಣ್ಣು.

फलविक्रयिक ಫಲವಿಕ್ರಯಿಕ (पुं०) ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿ ಗಳನ್ನು ಮಾರುವವನು. फलविक्रयेण जीवति "ठन्" (४-४-१३)।

फलवृक्षक ಫಲವೃಕ್ಷಕ (पुं०) ಪನಸವೃಕ್ಷ, ಹಲಸಿನಮರ. फलप्रधानो वृक्ष:। संज्ञायां "कन्"।

फलशाक ಫಲಶಾಕ (न०) ಆರು ವಿಧ ತರಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ. "पत्रं पुष्पं फलं नालं कन्दं संस्वेदजं तथा। शाकं षड्विधमुद्दिष्टं गुरु विद्याद्यथोत्तरम्" भावप्र०।

फलशाडव ಫಲಶಾಡವ (पुं०) ದಾಡಿಮ ವೃಕ್ಷ, ದಾಳಿಂಬ ಗಿಡ. "पिण्डपुष्पस्तु दाडिम: फलशाडव:" त्रिकाण्ड०।

फलशालिन् ಫಲಶಾಲಿನ್ (वि०) ಫಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಫಲದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. फलेन शालते—शालृ (कत्थने) "णिनि:" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-शालिनी -ಶಾಲಿನೀ**

फलश्रुति ಫಲಶ್ರುತಿ (स्त्री०) ಕರ್ಮಗಳ ಫಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದು. फलस्य वेदोक्तकर्म-फलस्य श्रुति: श्रवणम्। ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಯಿಲ್ಲದೆ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ವೇದೋಕ್ತಕರ್ಮ ಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿರುಚಿಯುಂಟಾಗಲು ಮಾತ್ರ ಫಲಶ್ರುತಿಯಿರು ವುದು. "वेदोक्तमेव कुर्वाणो नि:सङ्गोऽर्पितमीश्वरे। नैष्कर्म्यां लभते सिद्धिं रोचनार्था फलश्रुति:" भाग० ११-३-४६।

फलश्रेष्ठ ಫಲಶ್ರೇಷ್ಠ (पुं०) ಆಮ್ರವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ. फलेन श्रेष्ठ:।

फलागम ಫಲಾಗಮ (पुं०) (ವೃಕ್ಷಗಳು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಫಲಿಸು ವುದು, ತುಂಬ ಫಲಬಿಡುವುದು. फलानामासमन्तात् गमो गमनं प्राप्ति:। "भवन्ति नम्रास्तरव: फलागमै:" शाकु० ५-१२।

फलाद्दन ಫಲಾದನ, -अशन -ಅಶನ (पुं०) 1. ಶುಕ ಪಕ್ಷಿ, ಗಿಣಿ. फलानामदनो भक्षक: फलानि अश्नाति वा। (वि०) 2. ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ.

फलाध्यक्ष ಫಲಾಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) ಹಾಲೆ ಗಿಡ.

फलानुबन्ध ಫಲಾನುಬಂಧ (पुं०) ಫಲಗಳ ಪರಂಪರೆ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು ಫಲವು ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವುದು. फलानामनुबन्ध:।

फलानुमेय ಫಲಾನುಮೇಯ (वि०) ಫಲದಿಂದ ಊಹಿಸ ಲ್ಪಡುವ, ಫಲಿತಾಂಶದಿಂದ ಊಹಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ. फलेन अनुमातुं योग्य:। ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಫಲದಿಂದಲೇ ಆ ಕಾರ್ಯದ ಮಹತ್ತ್ವವು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "मन्त्रमूलं यतो राज्यमतो मन्त्रं सुरक्षितम्। कुर्याद्यथा तन्न विदु: कर्मणामाफलोदयात्" याज्ञ० १-३४४। "फलानुमेया: प्रारम्भा: संस्कारा: प्राक्तना इव" रघु० १-२०।

फलान्वेषण ಫಲಾನ್ವೇಷಣ (न०) ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯತ್ನಿಸುವುದು, ಕಾರ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಅರಸುವುದು. फलस्य अन्वेषणम्।

फलान्वेषिन् ಫಲಾನ್ವೇಷಿನ್ (वि०) ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಎದುರು ನೋಡುವ, ಕಾರ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯತ್ನಿಸುವ. फलमन्वेषते—एषृ (गतौ) "णिनि:" (३-१-१३४)।

फलापेक्षा ಫಲಾಪೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು, ಫಲವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವುದು.

फलाम्ल ಫಲಾಮ್ಲ (पुं०) 1. ಆಮ್ಲವೇತಸ, ಪುಳ್ಳಂಪುರಿಚಿ. (न०) 2. ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು.

फलाराम ಫಲಾರಾಮ (पुं०) ಉಪವನ, ಹಣ್ಣಿನ ತೋಟ.

फलाहार ಫಲಾಹಾರ (पुं०) 1. ಹಣ್ಣುಗಳ ಆಹಾರ. 2. ಹಣ್ಣುಗಳ ಊಟ, ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು.

फलि ಫಲಿ (न०) ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "फली फलिन्यां फलि तु वसने फाल उत्प्लुतौ" हेम०।

फलित ಫಲಿತ (पुं०) 1. ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಮರ, ಫಲಿಸಿದ ವೃಕ್ಷ. फलं सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಒಂದು ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯ, ಕಲ್ಲುಹೂವು. (वि०) 3. ಫಲಿಸಿದ, ಸಿದ್ಧಿಸಿದ, ಕೈಗೂಡಿದ, ನೆರವೇರಿದ. फल (निष्पत्तौ) "क्त:" (३-४-७२)। 4. ಫಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬೆಳೆಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾದ.

फलिन् ಫಲಿನ್ (पुं०) 1. ಫಲಿಸಿದ ವೃಕ್ಷ, ಫಲಗಳಿಂದ, ಕೂಡಿದ ಮರ. फलमस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಫಲಿಸಿದ, ಫಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

फलिन ಫಲಿನ (पुं०) ಫಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೃಕ್ಷ, ಫಲ ಸಹಿತ ವಾದ ವೃಕ್ಷ. फलमस्त्यस्य "इनच्" (वा० ५-२-१२१)।

फलिनी फलिनी (स्त्री०) 1. प्रियंगु वृक्ष, प्रेंकण गिड. 2. नीरुहिप्पलि, कोळिकुटुकन गिड. "फलिन्यग्निशिखायां च फल्यां स्त्री फलिनि त्रिषु" मेदि०। 3. बिण्णबिदिरु सोप्पु. "विशल्याग्नि-शिखानन्ता फलिनी शक्रपुष्प्यपि" अम०।

फली फली (स्त्री०) प्रियंगु वृक्ष, प्रेंकण गिड. फल "ङीष्" (४-१-४१)।

फलीकरण फलीकरण (न०) धान्यवन्नु ऒक्कुवुदु, तेनेबडिदु धान्यवन्नु होट्टिनिंद बेर्पडिसुवुदु.

फलीकृत फलीकृत (वि०) ऒक्कलुट्ट, तेनेबडिदु बेर्पडिसल्पट्ट (धान्य).

फलेग्रहि फलेग्रहि (पुं०) 1. सरियाद कालदल्लि फल बिडुव मर, बुंजेयागद मर. फलानि गृह्णाति— ग्रह (उपादाने) एदन्तत्वं "इन्" प्रत्ययश्च निपा० (३-२-२६)। (वि०) 2. फलवन्नु तेगेदुकॊळ्ळुववनु.

फलेरुहा फलेरुहा (स्त्री०) हसुरु पादरि गिड. हॆग्गिज्जुगद गिडवॆंदु कॆलवरु हेळुत्तारॆ.

फलोदय फलोदय (पुं०) 1. फलद उत्पत्ति, कार्यसिद्धि, कार्यवु कैगूडुवुदु. फलस्योदयः। "सोऽहमाजन्मशुद्धानामाफलोदयकर्मणाम्। आसमुद्रक्षिती-शानामानाकरथवर्त्मनाम्" रघु० १-५। 2. लाभ, संपादने. 3. स्वर्ग, देवलोक. "फलोदयः स्यात्त्रिदिवे लाभेऽपि च फलोदयः" विश्व०। 4. संतोष, हर्ष. 5. शिक्षे, पापद फल

फलोद्गम फलोद्गम (पुं०) कार्यसिद्धि, कार्यवु कैगूडुवुदु. फलस्य उद्गमः।

फल्गु फल्गु (स्त्री०) 1. कल्लत्ति गिड, ब्रह्ममॆंडि. फल (निष्पत्तौ) "उः" गुक् च (उ० १-१८)। "काको-दुम्बरिका फल्गुः" अम०। 2. गयाक्षेत्रदल्लिरुव ऒंदु नदि. 3. वसन्तऋतु. 4. वसन्तोत्सवदल्लि (होळि हब्बदल्लि) परस्पर एरचाडुव ऒकळि (गुलालु). (वि०) 5. सारविल्लद, सत्वविल्लद, तिरुळिल्लद. "सारं ततो ग्राह्यमपास्य फल्गु हंसैर्यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात्" पञ्चतं १-९। 6. प्रयोजन विल्लद, कार्यक्कॆ बारद, उपयोगक्कॆ योग्य वल्लद. "फल्गुः काकोदुम्बरिकावृक्षे निरर्थकेऽपि च" हेम०। "फल्गवसारेऽभिधेयवत्। नदीभेदे मलप्वां स्त्री" मेदि०। 7. सण्णदाद, चिक्कदाद, अल्पवाद. 8. रम्यवाद, सुंदरवाद. 9. दुर्बलवाद, शक्तियिल्लद.

फल्गुदा फल्गुदा (स्त्री०) गयाक्षेत्रद ऒंदु नदि.

फल्गुन फल्गुन (पुं०) 1. अर्जुन, पार्थ. फलति— फल (निष्पत्तौ) "उनन्" गुणागमश्च (उ० ३-५६)। "अर्जुनः फल्गुनः पार्थः किरीटी श्वेतवाहनः। बीभत्सु-विजयः कृष्णः सव्यसाची धनञ्जयः" ऎंदु अर्जुनन्गॆ हत्तु हॆसरुगळु. ["अर्जुन" पददल्लि नोडि.] 2. फाल्गुन मास. (वि०) 3. फल्गुनिः नक्षत्रदल्लि हुट्टिद.

फल्गुनाल फल्गुनाल (पुं०) फाल्गुनमास. फल्गुनेन अलति— अल "अच्"।

फल्गुनी फल्गुनी (स्त्री० ब० व०) 1. फल्गुनिः नक्षत्रगळु, पूर्व फल्गुनिः मत्तु उत्तर फल्गुनिः नक्षत्रगळु. फल्गुन गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "मैत्रे मुहूर्ते शशलाञ्छनेन योग गतासूत्तरफल्गुनीषु" कुमा० ७-६। 2. कॆम्मित्ति गिड.

फल्गुवाटिका फल्गुवाटिका (स्त्री०) कल्लत्ति गिड. फल्गूनां वाटीव "कन्" (५-३-९७)।

फल्गूत्सव फल्गूत्सव (पुं०) वसंतोत्सव, ऒकळि हब्ब, मदनोत्सव.

फल्य फल्य (न०) पुष्प, हूवु.

फा फा (स्त्री०) 1. कठिनवाद मातु, कोपद मातु. 2. कले, हदिनारनॆयु ऒंदु भाग. 3. क्रीडॆ, आट. 4. कुटीर, गुडिसलु. "फा स्त्रियां निष्ठुरोक्तौ च कलाकेलिकुटीषु च" नानार्थर०।

फाः फाः (पुं०) 1. संताप, दुःखि. 2. फलविल्लद मातु, व्यर्थवाद मातु. "फिः कोपे फाश्च सन्तापे तथा निष्फलभाषणे"।

फाटकी फाटकी (स्त्री०) स्फटिक.

फाणि फाणि (स्त्री०) 1. गुड, बॆल्ल. फण (गतौ)+ णिच् "इन्" (उ० ४-११७)। 2. मॊसरिनल्लि कलसिद हुरिहिट्टु. "फाणिर्गुडकरम्भयोः" विश्व०।

फाणित फाणित (न०) काकंबि. फण (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मत्स्यण्डी फाणितं खण्ड-विकारे" अम०।

फाण्ट फाण्ट (पुं०) 1. आयासविल्लदे कुदिसल्पट्ट कषाय. फण्यते—फण (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "फाण्टोऽतिक्वाथजो रसः" वैज०। "अम्लिष्टनादा निरगुः फाण्टचित्रास्त्रपाणयः" भट्टि० १-१७। (वि०) 2. आयासविल्लदे तयारिसल्पट्ट.

फाल फाल (पुं०) 1. महादेव, परमेश्वर. 2. बलराम. 3. बिळि एक्कद गिड. 4. दाळिंबे गिड. "फालः पुंसि महादेवे कालिन्दीभेदनेऽपि च" मेदि०। "श्वेतार्के दाडिमे फालः" वैज०। (पुन०) 5. नेगिल गुळ. वि फला (विशरणे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "न फालकृष्टमश्नीयादुत्सृष्टमपि केनचित्" मनु० ६-१६। (न०) 6. लला्ट, हणे. "फालं सीरोपकरणे कार्पासे लपनेऽपि च" नानार्थर०। 7. हत्ति, कार्पास. (त्रि०) 8. हत्तियु मूलिंदि तयारिसल्पट्ट वस्त्र. "क्लीबं सीरोपकरणे त्रिषु कार्पासवाससि" मेदि०। नेगिल गुळ वाचकवाद फाल शब्दवु अमरकोशदल्लि पुंलिंग दल्लू मेदिनी कोशदल्लि नपुंसकदल्लूउक्तवागिरुवुदरिंद (पुन०) एंदु लिंग निर्देशमाडलागिदे.

फालकृष्ट फालकृष्ट (न०) 1. नेगिलिंद उळल्पट्ट क्षेत्र. (वि०) 2. नेगिलिंद उत्त भूमियल्लि बेळेद धान्य मोदलादुदु. "न मूत्रं पथि कुर्वीत न भस्मनि न गोव्रजे। न फालकृष्टे न जले न चित्यां न च पर्वते" मनु० ४-४६।

फाल्गुन फाल्गुन (पुं०) 1. फाल्गुन मास. फलति निष्पादयति फल (निष्पत्तौ) "उनन्" गुक् च (उ० ३-५६)। स्वार्थे "अण्"। 2. अर्जुन, कुंतिय मग. फल्गुन एव "अण्" (५-४-३८)। वृद्धिः (७-२-११७)। "उत्तराभ्यां च पूर्वाभ्यां फल्गुनी-भ्यामहं दिवा। जातो हिमवतः पृष्ठे तेन मां फाल्गुनं विदुः" भा० विरा० ४३-३४। 3. अर्जुन वृक्ष. मत्ति मर.

फाल्गुनानुज फाल्गुनानुज (पुं०) 1. चैत्रमास. 2. वसंतऋतु. फाल्गुनादनु पश्चाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। (द्विव०) 3. नकुल मत्तु सहदेव.

फाल्गुनिक फाल्गुनिक (पुं०) फाल्गुनमास. फाल्गुनी पौर्णमास्यस्मिन् मासे वा "ठक्" (४-२-२३)। पक्षे **फाल्गुनः फाल्गुनः**.

फाल्गुनी फाल्गुनी (स्त्री०) फाल्गुनमासद हुण्णिमे. फल्गुनीनक्षत्रयुक्ता पौर्णमासी—फल्गुनी "अण्" (४-२-३)।

फिरङ्ग फिरंग (पुं०) 1. परंगियवर देश, यूरोपु देश. 2. ऒंदु विध रोग. ई रोगवु परंगियवर देशदल्लि हेच्चागि बरुवुदरिंद इदक्के ई हेसरु.

फिरङ्गिन् फिरंगिन् (पुं०) 1. परंगि देशदवनु, यूरोपु मिडदवनु. (वि०) 2. फिरंग रोग वुळ्ळवनु.

फुक फुक (पुं०) पक्षि, हक्कि.

फु(फू)त् फु(फू)त् (अव्य०) बॆंकियन्नु ऊदुव ऒंदु अनुकरण शब्द.

फु(फू)त्कर फु(फू)त्कर (पुं०) अग्नि, बॆंके.

फु(फू)त्कार फु(फू)त्कार (पुं०) 1. बॆंकियन्नु ऊदुव शब्दद अनुकरण. फु (फू) दिति अव्यक्त-शब्दस्य कारः—डुकृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. सर्पद "बुस्" शब्द. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **—करणम् —करणम्**. भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। **—कृतिः —कृतिः**.

फु(फू)त्कृत फु(फू)त्कृत (न०) 1. ऊदुव कॊळवेय शब्द. 2. करिचुवुदु, चीराट. (वि०) 3. ऊदल्पट्ट. 4. ऊदि गाळि तुंबिल्पट्ट.

फुप्फुस फुप्फुस (पुं०) हृदयद एडपार्श्वदल्लिरुव ऒंदु कोश. देहदल्लि आमाशयवु नाभिगे मेलु भागदल्लिरुवुदु. अग्नि(जठराग्नि)यु नाभिय मध्यदल्लिरुवुदु. नाभिय कॆळगडॆ पक्वाशय. बस्तियु मूत्राशय. फुप्फुसवु हृदयद एड भागदल्लिरुवुदु.

फुल्ल फुल्ल (वि०) 1. विकास हॊंदिद, अरळिद (पुष्प). वि फला (विशरणे) "क्तः" (३-१-१८७)। तस्य लत्वं निपा० (८-२-५५)। "जलं च शुशुभेच्छन्नं फुल्लैर्जल-रुहैस्तथा" भा०। 2. तॆरेदिरुव, अगलवाद (कण्णु). (न०) 3. अद्भुत, आश्चर्य. "आश्चर्यं फुल्लमद्भुतम्" वैज०।

फुल्लफाल फुल्लफाल (पुं०) मॊरद गाळि, धान्यवन्नु कॊरुवाग बरुव गाळि.

फुल्लनेत्र फुल्लनेत्र, **-लोचन-लोचन.** (वि०) 1. अगलवाद कण्णुगळुळ्ळवनु. फुल्ले विकसिते नेत्रे लोचने वा यस्य। (पुं०) 2. जिंकॆ.

फुल्लि फुल्लि (स्त्री०) विकास, अरळुवुदु.

फेन फेन (पुं०) 1. नॊरॆ. बुरुगु. स्फायते-स्फायी (वृद्धौ) "नक्" निपा० (उ० ३-३)। "विभाति पर्यन्तमही पयोधेः फेनैरसौ वीचिकरप्रकीर्णैः" याद० १८-८२। फेणः एंदु णकांत प्रयोगवू उंटु. 2. बायियु नॊरॆ, जॊल्लु. लालाजल.

फेनक फेनक (पुं०) 1. नॊरॆ, बुरुगु. फेन स्वार्थे "कन्"। 2. तुप्पदल्लि करिद सक्करॆ मिश्रवाद अक्कि हिट्टिन रॊट्टि.

फेनल फेनल (वि०) नॊरॆयिंद कूडिद. फेनोऽस्यास्ति "लच्" (५-२-९९)।

फेनवत् फेनवत् (वि०) नॊरॆयिंद कूडिद. फेनोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९९)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वत्ी.** "तत्र सागरगा ह्यापः कीर्यमाणाः समन्ततः। प्रादुरासन् सुकलुषाः फेनवत्यो विशांपते" भा० वन०।

फेनवाहिन् फेनवाहिन् (पुं०) वस्त्र, बट्टॆ.

फेनाग्र फेनाग्र (न०) नॊरॆयुमेलिन गुळ्ळॆ. फेनस्याग्रम्।

फेनायमान फेनायमान (वि०) नॊरॆयु मेलक्के एळुत्तिरुव (हालु मॊदलादुदु). फेनमुद्गमति—फेन "क्यङ्" (वा० ३-१-१६)। "अमोघबाणस्य मुनेरशोष्यं फेनायमानानि यशःपयोधौ" याद० १५-३२।

फेनिका फेनिका (स्त्री०) वेणॆ. फेन इवाकृतिरस्याः—फेन "ठन्" (५-२-११५)।

फेनिल फेनिल (पुं०) 1. एलचि गिड, बॊरॆ गिड. फेन "इलच्" (५-२-९९)। 2. रंगुवालद गिड. (न०) 3. एलचि हण्णु, बॊरॆ हण्णु. 4. दत्तूरि कायि. (वि०) 5. नॊरॆयिंद कूडिद. "फेनिलोऽरिष्टपादपे। फेनिलं मदनफले बदरे फेनवत्यपि" हेम०। "मत्सेतुना फेनिलमम्बुराशिम्" रघु० १३-२।

फेर फेर (पुं०) जंबुक, नरि. फे इति शब्दं राति—रा (दाने ग्रहणे च) "कः" (३-१-१३६)।

फेरव फेरव (पुं०) 1. जंबुक, नरि. फे इति अव्यक्तो रवोऽस्य। "क्रन्दत्फेरवचण्डघात्कृतिभृतप्राग्भारभीमैस्तटैः"। मालती० ५-१९। 2. राक्षस, असुर. "फेरवो जम्बुकेऽस्त्रपे" विश्व०।

फेरु फेरु (पुं०) जंबुक, नरि. फे इति अव्यक्तं रौति—रु (शब्दे) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। "फेरुफेरवजम्बुकाः" अम०। "गृहेषु येष्वतिथयः नार्चिताः सलिलैरपि। यदि निर्यान्ति ते नूनं फेरुराजगृहोपमाः" भाग० ८-१६-७।

फेरुण्ड फेरुण्ड (पुं०) नरि, जंबुक. "फेरुफेरुण्डफेरवाः" वैज०।

फेल फेल (नं०) उच्छिष्ट, ऊटमाडि उळिद अन्न. फेलृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)।

फेलक फेलक (पुं०) उच्छिष्ट, ऊटमाडि उळिद अन्न. फेल संज्ञायां "कन्"।

फेला फेला (स्त्री०) उच्छिष्ट, ऊटमाडि उळिद अन्न, एंजलु. फेलृ (गतौ) "अः" (३-३-१०३)। "फेला पिण्डेऽधिकोज्झिते" वैज०।

फेलि फेलि (स्त्री०) उच्छिष्ट, एंजलु.

फेलिका फेलिका (स्त्री०) उच्छिष्ट, एंजलु. फेलि स्वार्थे "कन्"।

फेली फेली (स्त्री०) उच्छिष्ट, ऊटमाडि उळिद अन्न, एंजलु. फेलि वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

इति "फ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ब

ब ब ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "ಥ" ವರ್ಗದ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯನ್ತರ ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣವರ್ಣ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्"।

ब ब (पुं०) 1. ವರುಣ. 2. ಕುಂಭ, ಕಲಶ, ಬಿಂದಿಗೆ. 3. ಫಲ. 4. ವಕ್ಷಃಸ್ಥಲ, ಎದೆ. 5. ಗದೆ. "बकारो वरुणः प्रोक्तो कलशे बः फलेऽपि च। वक्षःस्थले च बः प्रोक्तो गदायां समुदाहृतः" एका०। 6. ಬಿಂದು. 7. ವಿಕಲ್ಪ. 8. ಗುರು. 9. ಮದ. 10. ಸಂಪತ್ತನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. 11. ಕಲಹ, ಜಗಳ. 12. ಪಕ್ಷ. 13. ಗರ್ಭ. 14. ಪರ್ವ. "बः कुम्भे वरुणे बिन्दौ विकल्पे च गुरौ मदे। विभूतिकारे कलहे पक्षे गर्भे च पर्वणि" नानार्थर०।

बंहिष्ठ ಬಂಹಿಷ್ಠ (वि०) ಬಹಳ ಪೆಚ್ಚಾದ. अयमेषामतिशयेन बहुलः "इष्ठन्" (५-३-५५)। "बंहि" आदेशश्च (६-४-१५७)।

बंहीयस् ಬಂಹೀಯಸ್ (वि०) ಬಹಳ ಪೆಚ್ಚಾದ. अयमनयोरतिशयेन बहुलः "ईयसुन्" (५-३-५७)। "बंहि" आदेशश्च (६-४-१५७)। "बंहीयसा दीप्तिवितानकेन चकासयामासतुरुल्लसन्ती" माघ० ३-६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी –ಯಸೀ.**

बक ಬಕ (पुं०) 1. ಬಕಪಕ್ಷಿ. ಕೊಕ್ಕರೆ. बङ्कते—वकि (कौटिल्ये) "अच्" (३-१-१३४)। वबयोरभेदः। 2. ಬಕಾಸುರ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "तमापतन्तं स निगृह्य तुण्डयोर्दोर्भ्यां बकं कंससखं सतां पतिः। पश्यत्सु बालेषु ददार लीलया मुदावहो वीरणवद्दिवौकसाम्" भाग० १०-१२-५१। 3. ಬಕಾಸುರ, ಪಾಂಡವರು ಏಕಚಕ್ರನಗರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಭೀಮಸೇನನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "ततो भीमो बकं हत्वा गत्वा ब्राह्मणवेश्म तत्। बलीवर्दौ च शकटं ब्राह्मणाय न्यवेदयत्" भा० आदि० १७८-१०। 4. ಕುಬೇರ. (न०) 5. ಬಕ ಪುಷ್ಪ. "पुष्पभेदे बकं रक्षःपक्षियक्षाधिपा बकाः" नानार्थर०।

बकनिषूदन ಬಕನಿಷೂದನ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 2. ಭೀಮಸೇನ.

बकव्रत ಬಕವ್ರತ (न०) ಬಕಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದು. ಕಪಟ, ಮೋಸ.

बकव्रतचर ಬಕವ್ರತಚರ (वि०) ಬಕಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ನಟಿಸುವವನು. ಕಪಟಿ, ಮೋಸಗಾರ, ಪಟಿಂಗ.

बकवैरिन् ಬಕವೈರಿನ್ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ 2. ಭೀಮಸೇನ. बकस्य वैरी।

बकारि ಬಕಾರಿ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 2. ಭೀಮಸೇನ.

बकेरुका ಬಕೇರುಕಾ (स्त्री०) 1. ಕೊಕ್ಕರೆ. 2. ಗಾಳಿಯಿಂದ ಬಗ್ಗಿರುವ ಮರದ ರೆಂಬೆ. "बकेरुका बलाकाभिहातावर्जितशाखयोः" मेदि०।

बडवा ಬಡವಾ (स्त्री) 1. ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ. बलं वाति—वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)। "टाप्"। डलयोरभेदः। "बडवानां तु शुद्धानां चन्द्रांशुसमवर्चसाम्। ददौ जनार्दनः प्रीत्या सहस्रं हेममूषितम्" भा० १-२४७-४०। "वाम्यश्वा बहवार्वती" वैज०। 2. ದಾಸಿ, ಸೇವಕಿ, ಹೆಣ್ಣು ಆಳು. "दासी तु चेटिका चेटी बडवा कुम्भधारिका" वैज०। 3. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆ. 4. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. संज्ञा छाया मतु बडवा ಈ ಮೂವರೂ ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯರು. "संज्ञा धाया च राजेन्द्र ये प्रागभिहिते तव। तृतीयां बडवामेके तासां संज्ञासुतास्त्रयः" भाग०। 5. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. "अथाकाशगता देवाः क्रुद्धं दृष्ट्वा महेश्वरम्। प्रसीद जगतां नाथ कामे क्रोधं परित्यज। इति स्म वदतां तेषाममराणां तदानलः। ललाटे चक्षुः संभूतो भस्माकार्षीन्मनोभवम्। ब्रह्मा क्रोधानलं शम्भोर्धक्षन्तं सकलान् जनान्। बडवारूपिणं चक्रे देवानां पुरतस्तदा। बडवां तां समादाय तदा ज्वालामुखीं विधिः। सागरं प्रययौ लोकहिताय जगतां प्रभुः" कालिकापु०। 6. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸು. 7. ಒಂದು ನದಿ. 8. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. "बडवा द्विजयोषिति। अश्वायां कुम्भदास्यां च नारीजात्यन्तरेऽपि च" मेदि०।

बडवाग्नि ಬಡವಾಗ್ನಿ, –अनल –ಅನಲ (पुं०) ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಟ ಅಗ್ನಿ, ಬಡಬಾಗ್ನಿ. बडवाया समुद्रस्थिताया अश्वाया मुखस्थोऽग्निः अनलो वा। ಊರ್ವಋಷಿಯು ಅಯೋನಿಜ ಪುತ್ರನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ

ತನ್ನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಒಂದು ದರ್ಭೆಯಿಂದ ಮಥನ ಮಾಡಲು ಜ್ವಾಲಾಮಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದಹಿಸ ಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆ ಜ್ವಾಲಾಮಯನಾದ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಡವಾ ಮುಖವನ್ನು ಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಡವಾಗ್ನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಮನ್ಮಥನ ದಹನಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಫಾಲನೇತ್ರದಿಂದ ಹೊರಟ ಅಗ್ನಿಯೂ ಬಡವಾಗ್ನಿ. ["ಬಡವಾ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "ಬಡವಾನಲ-ಧೂಮರಾಜಿರೂಕ್ಷಾ" ಯಾದ೦ ೧೫-೧೦೧।

ಬಡವಾಸುತ ಬಡವಾಸುತ (ಪುಂ೦ ದ್ವಿವ೦) ಬಡವಾ ಪುತ್ರರಾದ ಅಶ್ವಿನೀ ಕುಮಾರರು, ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು.

ಬಡಿಶ ಬಡಿಶ (ನ೦) ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳ. ಬಲಿನೋ ಮತ್ಸ್ಯಾನ್ ಶ್ಯತಿ — ಶೋ(ತನೂಕರಣೇ) "ಕ:" (೩-೨-೩)। ಡಲಯೋರಭೇದ:। "ಬಡಿಶಂ ಮತ್ಸ್ಯಬನ್ಧನಮ್" ಅಮ೦।

ಬದರ ಬದರ (ಪುಂ೦) 1. ಹಕ್ಕಿ ಗಿಡ. 2. ಎಲಚಿ ಗಿಡ, ಬೋರೆ ಗಿಡ. ಬದ (ಸ್ಥೈರ್ಯೇ) "ಅರ:" ಬಾಹ್ಯ೦। 3. ಹಕ್ಕಿಕಾಯಿ ಯೊಳಗಿನ ತಿರುಳು. (ನ೦) 4. ಎಲಚಿ ಹಣ್ಣು. ಬದರ್ಯಾ: ಫಲಮ್ — "ಅಣ್" (೪-೩-೧೩೫)। ಅಣೋ "ಲುಕ್" (೪-೩-೧೬೩)। "ಅಥ ಸರಸಿಜಯೋನೇರಾಜ್ಞಯಾ ರಾಮವೃತ್ತಂ ಕರಬದರಸಮಾನಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಪ್ರತೀಚ್ಯಾ" ಚ೦ ರಾ೦। 5. ಹಕ್ಕಿಕಾಯಿ. (ಸ್ತ್ರೀ೦) -ರಾ -ರಾ. 6. ರಾಶ್ಮಿ. 7. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ. 8. ಹಕ್ಕಿಗಿಡ.

ಬದರಿಕಾಶ್ರಮ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮ (ಪುಂ೦) ಇದೊಂದು ಪುಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಹಿಮಾಚಲದ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನಗರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 55 ಮೈಲಿಗಳಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿ ಅಲಕನಂದಾನದಿಯ ಪಶ್ಚಿಮ ತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ನರನಾರಾಯಣರ ದೇವಾಲಯವಿರುವುದು. ಇದು ನಮ್ಮ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಲೋಕ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ನರನಾರಾಯಣರು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದ ಕ್ಷೇತ್ರ.

ಬದರೀ ಬದರೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಹಕ್ಕಿ ಗಿಡ. 2. ಎಲಚಿ ಗಿಡ. ಬದರ ಗೌರಾ೦ "ಙೀಷ್" (೪-೧-೪೧)। 3. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ.

ಬದರೀಕ್ಷಣ ಬದರೀಕ್ಷಣ (ಪುಂ೦) ಎಲಚಿಯ ಹಣ್ಣಿನ ಕಾಲ, ಎಲಚಿ ಗಿಡವು ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಕಾಲ. ಬದರೀಣಾಂ ಪಾಕ: "ಕ್ಷಣಪ್" (೫-೨-೨೪)।

ಬದರೀತಪೋವನ ಬದರೀತಪೋವನ (ನ೦) ಬದರಿಕಾಶ್ರಮ, ನರನಾರಾಯಣರು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದ ಕ್ಷೇತ್ರ. "ಬದರೀತಪೋ-ವನನಿವಾಸನಿರತಮವಗಾತ ಮಾನ್ಯಥಾ। ಧಾತುರುದಯನಿಧನೇ ಜಗತಾಂ ನರಮಂಶಮಾದಿಪುರುಷಸ್ಯ ಗಾಂ ಗತಮ್" ಕಿರಾ೦ ೧೨-೩೩।

ಬದರೀನಾಥ ಬದರೀನಾಥ (ಪುಂ೦) ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇವಾಲಯ.

ಬದ್ಧ ಬದ್ಧ (ವಿ೦) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಬನ್ಧ (ಬನ್ಧನೇ) ಕರ್ಮ೦ "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)। "ಛಾಯಾಬದ್ಧ-ಕದಮ್ಬಕಂ ಮೃಗಕುಲಂ ರೋಮನ್ಥಮಮ್ಯಸ್ಯತು" ಶಾಕು೦ ೨-೬। 2. ಉಂಟಾದ, ಏರ್ಪಟ್ಟ. "ಅಸೂತ ಸಾ ನಾಗವಧೂಪಭೋಗ್ಯಂ ಮೈನಾಕಮಮ್ಭೋನಿಧಿಬದ್ಧಸಖ್ಯಮ್" ಕುಮಾ೦ ೧-೨೦। 3. ಸಂಕೋಲೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ಜಿತಾಶೇಷವಿಪಕ್ಷಸ್ಯ ಬದ್ಧಮುಕ್ತಾವಭಾಸಿನೀ" ಯಾದ೦ ೨೨-೨೩೧। 4. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ಸ ತದಾ ಸನ್ನತಸ್ಕನ್ಧೋ ಬದ್ಧಾಞ್ಜಲಿರನಿ:ಶ್ವಸನ್" ಯಾದ೦ ೧೬-೬೧। 5. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ಶ್ಲೋಕ ಏಷ ತ್ವಯಾ ಬದ್ಧ: ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ" ರಾಮಾ೦। 6. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "ಬದ್ಧೋ ವಾಸರಸಙ್ಗೇ ಭೀಮೋ ರಾಮೇಣ ಲವಣ-ಸಲಿಲಾಶ್ವಾಸೇ" ಭಟ್ಟಿ೦ ೨೩-೨। 7. ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ದೇಹಬದ್ಧಮಿವೇನ್ದ್ರಸ್ಯ ಚಿರಕಾಲಾರ್ಜಿತಂ ಯಶ:" ೨-೪೭। 8. ಒಳಗೆ ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಂದಣದಲ್ಲಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಬೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "ಗ್ರೀವಾ-ಭಙ್ಗಾಭಿರಾಮಂ ಮುಹುರನುಪತತಿ ಸ್ಯನ್ದನೇ ಬದ್ಧದೃಷ್ಟಿ:" ಶಾಕು೦ ೧-೭। 10. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 11. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಟ್ಟಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ವರುಣೇನ ಯಥಾ ಪಾಶೈರ್ಬದ್ಧ ಏವಾಭಿದೃಶ್ಯತೇ" ಮನು೦ ೯-೩೦೮। 12. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 13. ವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಹೊರಗೆ ಹೊಮ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ಘನರಾಜಿನೂತಪಯ:ಸಮೃಕ್ಷಣಕ್ಷಣಬದ್ಧಕುಙ್ಕುಮಲಕದಮ್ಬ-ಕಮ್ಬರ:" ಮಾಲತೀ೦ ೩-೭। 14. ದೃಢವಾದ, ದೃಢವಾಗಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟಿರುವ. 15. ಸಿಕ್ಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಲೆಯೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 16. ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅನುವರ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದವನು.

ಬದ್ಧಜಿಹ್ವ ಬದ್ಧಜಿಹ್ವ (ವಿ೦) ನಾಲಗೆ ಬಿಗಿಹಿಡಿದಿರುವ, ಮಾತಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದಂತೆ ಮಾತಾಡದಿರುವ.

ಬದ್ಧದೃಷ್ಟಿ ಬದ್ಧದೃಷ್ಟಿ (ವಿ೦) ನೆಟ್ಟದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ, ಯಾವ ಕಡೆಯೂ ಚಲಿಸದೆ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ.

ಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯ ಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯ (ವಿ೦) ದೃಢವಾದ ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ, ಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ.

ಬದ್ಧಪರಿಕರ ಬದ್ಧಪರಿಕರ (ವಿ೦) 1. ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ, ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಸೊಂಟವನ್ನು ಸುತ್ತಿ

ಕಟ್ಟಿರುವ. बद्धः परिकरो यस्य । 2. ನಡು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ, ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ.

बद्धप्रतिज्ञ ಬದ್ಧಪ್ರತಿಜ್ಞ (ವಿ೦) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿರುವ. 2. ದೃಢವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ, ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪದಿರುವ.

बद्धभाव ಬದ್ಧಭಾವ (ವಿ೦) ಮನಸ್ಸು ಒಲಿದಿರುವ, ಪ್ರೇಮವಿಟ್ಟಿರುವ.

बद्धमुष्टि ಬದ್ಧಮುಷ್ಟಿ (ವಿ೦) 1. ಬಿಗಿಹಿಡಿದ ಕೈಯುಳ್ಳ. 2. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. बद्धा मुष्टिर्यस्य ।

बद्धमूल ಬದ್ಧಮೂಲ (ವಿ೦) ದೃಢವಾದ ಬೇರುಳ್ಳ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಬೇರೂರಿರುವ. बद्धं दृढं मूलं यस्य । "बद्धमूलस्य मूलं हि महद्वैरतरोः स्त्रियः" माघ० २-३८ ।

बद्धशिख ಬದ್ಧಶಿಖ (ವಿ೦) 1. ಗಂಟುಹಾಕಿರುವ ಶಿಖೆಯುಳ್ಳ, ತಲೆಯ ಜುಟ್ಟನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ. बद्धा शिखा यस्य । (ಪುಂ೦) 2. ಶಿಶು. ಜುಟ್ಟನ್ನು ಗಂಟು ಹಾಕುವ ವಯಸ್ಸಿನ ಮಗು. (ಸ್ತ್ರೀ೦) **–शिखा –ಶಿಖಾ.** 3. ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆಯ ಒಂದು ಭೇದ.

बधिर ಬಧಿರ (ವಿ೦) 1. ಕಿವುಡ, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದವನು. बध्नाति कर्णम् — बन्ध (बन्धने) "किरच्" (उ० १-५१) । "जडमूकान्धबधिरान् तैर्यग्योनान् वयोतिगान्" मनु० ७-१४९ । 2. ಅರಿವಿಲ್ಲದವನು, ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದವನು. "विश्वकर्तुरवतार इति स्वं बद्धमंस्त बधिरो निगमेषु" याद० २१-५ ।

बधिरिमन् ಬಧಿರಿಮನ್ (ಪುಂ೦) ಕಿವುಡು. बधिरस्य भावः वा "इमनिच्" (५-१-१२३) । ಪಕ್ಷೆ "ष्यञ्" (५-१-१२४) । **बाधिर्यम् ಬಾಧಿರ್ಯಮ್.**

बध्नत् ಬಧ್ನತ್ (ವಿ೦) 1. ಬಂಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಟ್ಟಿಹಾಕುತ್ತಿರುವ. बन्ध (बन्धने) "शतृ" (३-२-१२४) । 2. ಬೇಡಿ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ, ಸಂಕೋಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ. 3. ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. 4. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । **बध्नती ಬಧ್ನತೀ.**

बन्दि(न्दी) ಬಂದಿ(ನ್ದೀ) (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಕೈದಿ, ಸೆರೆಯಾಳು. "मोक्ष्यते सुरबन्दीनां वेणीर्वीर्यविभूतिभिः" कुमा० २-६१ । 2. ಸೆರೆ, ಬಂಧನ. 3. ದಾಸ್ಯ, ಗುಲಾಮಗಿರಿ.

बन्ध – बन्धने (ಕ್ರಯಾ० ಪರ० ಸಕ० ಅನಿ०) ।

बध्नाति	बध्नीतः	बध्नन्ति ।
बबन्ध ।	बन्द्धा	बन्द्धारौ
बन्द्धारः ।	भन्त्स्यति	भन्त्स्यतः
बध्नातु / बध्नीतात्	बध्नीताम्	बध्नन्तु ।
बधान ।	बध्नानि	बध्नाव बध्नाम ।
अबध्नात्	अबध्नीताम् ।	
बध्नीयात् ।	बध्यात् ।	अभान्त्सीत् ।

1. ಕಟ್ಟು, ಗಂಟುಹಾಕು. "बबन्ध चास्राकुलदृष्टिरस्याः स्थानान्तरे कल्पितसंनिवेशम्" कुमा० ७-२५ । 2. ಮನಸ್ಸನ್ನಿಡು, ಅದರ ಕಡೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡು. "अतोऽभिलाषे प्रथमं तथाविधे मनो बबन्धान्यरसान् विलङ्घ्य" रघु० ३-४ । 3. ಕೊಡು, ಉಂಟುಮಾಡು. "काले खलु समारब्धाः फलं बध्नन्ति नीतयः" रघु० १२-६१ । 4. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸು, ಮೋಹಗೊಳಿಸು. "बध्नाति मे बन्धुरगात्रि चक्षुर्दृप्तः ककुभानिव चित्रकूटः" रघु० १३-४७ । 5. ತಡೆ, ನಿರೋಧಿಸು. 6. ಧರಿಸು, ತೊಡು. "न हि चूडामणिः पादे प्रभवामीति बध्यते" पञ्चतं० १-७८ । 7. ಕಟ್ಟಿಹಾಕು, ಬಂಧಿಸು. "बलिर्बबन्धे जलधिर्ममन्थे जहेऽमृतं दैत्यकुलं विजिग्ये" भट्टि० २-३९ । 8. ಸೃಷ್ಟಿಸು, ನಿರ್ಮಿಸು, ಒಂದು ಆಕಾರ ಕೊಡು, ಒಂದು ರೂಪ ಕೊಡು. "देहबद्धमिवेन्द्रस्य चिरकालार्जितं यशः" कुमा० २-४७ । 9. ಫಲಿಸು, ಫಲ ಕೊಡು, ಫಲ ಬಿಡು, ಉಂಟುಮಾಡು, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು. "चूतानां चिरनिर्गतापि कलिका बध्नाति न स्वं रजः" शाकु० ६-४ । 10. ಮಾಡು, ರಚಿಸು, ನಿರ್ಮಿಸು. 11. ಬೇಡಿ ಹಾಕು, ಸಂಕೋಲೆ ಹಾಕು. "जिताशेषविपक्षस्य बद्धमुक्तावभासिनी" याद० २२-२३१ ।

कर्मणि:—बध्यते । बबन्धे । बन्द्धा । भन्त्स्यते । बध्यताम् । अबध्यत । ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:— बन्धयति, –ते । बन्धयां चकार, –चक्रे, बभूव, –आस । बन्धयिता । बन्धयतु, –ताम् । अबन्धयत्, –त । बन्धयेत्—त ಇತ್ಯಾದಿ. "स सेतुं बन्धयामास प्लवगैर्लवणाम्भसि" रघु० १२-७० ।

कृत्सु:—बन्द्धव्यम् । बन्धनीयम् । बन्धयम् । बद्धः । बद्धवान् । बध्नन्, बध्नती । भन्त्स्यन्, –ती । बद्धम् । बन्धनम् । बद्धा । उद्बध्य ।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अनु + बन्ध** = अनुबध्नाति । अनुबन्धः । अनुबद्धः । ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಸಂಬಂಧಹೊಂದು, ಆಸಕ್ತಿಹೊಂದು. "यस्यां मनश्चक्षुषोरनुबन्धस्तस्यामृद्धिः"

मालती० २। 2. अविच्छिन्नवागि संबंधिसु. एडे बिडदे इरु. "विरम विरम वह्ने मुञ्च धूमानुबन्धम्" रत्ना० ४-१६। 3. अनुवर्तिसु, अविच्छिन्नवागि मुंदे सागु. "अपनेष्यति ते मन्यु नित्यानुबद्धकुरुवैरः कुमारो भीमसेनः" वेणी० १। 4. अनुसरिसु, हिंबालिसु. "त्रासाकुलः परिपतन् परितोनिकेतान् पुंभिर्न कैश्चिदपि धन्विभिरन्वबन्धि" माघ० ५-२६। 5. अनुवर्तिसुवुदु, ऒंदर हिंदे ऒंदु सेरिदंते बरुवुदु. "सत्योऽयं लोकवादः यत्संपत्संपदमनुबध्नाति" काद०। 6. बेरेतिरु, मिश्रवागु. "नीलकण्ठ-कलकेकानुबन्धिना मन्द्रहुंकृतेन मामनुमन्यते" मालती० ९। 7. जोतेयल्लिरु, संगड इरु. "महोदयैस्तस्य हितानुबन्धिभिः" किरा० १-२०।

(2) **उद् + बन्ध** = उद्बन्धनम्। उद्बध्य। 1. मेलक्के एत्तिकट्टु. 2. नेणुहाकु, तूगुहाकु. "एतया माधवीलतया पाशं विरच्य अशोकपादपे आत्मान-मुद्बध्य व्यापादयामि" रत्ना० ३। 3. सडिलिसु, कट्टु बिच्चु. "उद्बन्धकेशश्च्युतपत्रलेखः" रघु० १६-६७।

(3) **नि + बन्ध** = निबध्नाति। निबद्धः। 1. कट्टु, गंटुहाकु. "अकारि तत्पूर्वनिबद्धया तया सरागमस्या रशनागुणास्पदम्" कुमा० ५-१०। 2. सिलुकिसु, कट्टिनल्लि सेरिसु. "आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय" गीता ४-४१। 3. ग्रंथ रचिसु, ग्रंथ निर्मिसु. "संस्कारपूतेन वरं वरेण्यं वधूं सुखग्राह्य-निबन्धनेन" कुमा० ७-९०। 4. अनुग्रहपत्र बरे, दानशासन बरे. "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना। शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" माघ० २-११२।

(4) **निर् + बन्ध** = निर्बन्धः। निर्बध्य। 1. ऒत्तायपडिसु, बलात्कारिसु. "निर्बन्धपृष्टः स जगाद सर्वं स्तुवन्ति पौराश्चरितं त्वदीयम्" रघु० १४-३२। 2. हट मादु, स्थिरप्रयत्न मादु, पट्टु हिडि. "निर्बन्धसंजातरुषार्यकार्श्यमचिन्तयित्वा गुरुणाहमुक्तः" रघु० ५-२१।

(5) **प्र + बन्ध** = प्रबन्धः। प्रबन्धनम्। 1. ऒट्टिगे सेरिसु, पदगळन्नु जोडिसु. वाक्यगळन्नु रचिसु, ग्रंथवन्नु रचिसु. "प्रथितयशसां भाससौमिल्लका-दीनां प्रबन्धानतिक्रम्य" माल० १। 2. सातत्य, निरंतरवागिरुविके, एडेबिडदे इरुविके. "अतिप्रबन्ध-प्रहितास्त्रवृष्टिभिः" रघु० ३-५८।

(6) **प्रति + बन्ध** = प्रतिबध्नाति। प्रतिबन्धः। प्रति-बद्धः। 1. तडे. निरोंधिसु. "प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः" रघु० १-७९। 2. ऒळक्के सेरिसु, कुंदणदल्लि डु. "बहलानुरागकुरुविन्ददलप्रतिबद्ध-मध्यमिव दिग्वलयम्" माघ० १-८। 3. स्थिरवागिरिसु, स्थिरवागि निल्लिसु. "तौ सन्धिषु व्यञ्जितवृत्तिभेदं रसान्तरेषु प्रतिबद्धरागम्" कुमा० ७-९१। 4. कट्टु हाकु, बंधिसु. "वनाय पीतप्रतिबद्धवत्सां यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच" रघु० २-१।

(7) **सम् + बन्ध** = सम्बध्नाति। सम्बन्धः। सम्बद्धः। 1. चेन्नागि कट्टु, चेन्नागि गंटुहाकु. 2. स्नेह हॊंदु, गेळितन पडे. "सम्बन्धमाभाषण-पूर्वमाहुः वृत्तः स नौ संगतयोर्वनान्ते" रघु० २-५८। 3. विवाहदिंद उंटागुव नेंटतन, बांधव्य. "तेन योजितसम्बन्धं वित्त मामप्यवञ्चितम्" कुमा० ६-३०। "एष वः श्लाघ्यसम्बन्धी जनकानां कुलोद्वहः" उ० रा० ४-९।

बन्ध बंध (पुं) 1. देंह, शरीर. बध्यतेऽनेन—बन्ध (बन्धने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. संसार बंधन, कर्मगळ फलवन्नु अनुभविसलु उंटाद देंहसंबंध. "बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी" गीता १८-३०। 3. बेंडि हाकुवुदु, संकोलि हाकुवुदु, बन्ध भावे "घञ्" (३-३-१८)। "निरोधनेन बन्धेन विविधेन वधेन वा" मनु० ८-३१०। 4. कट्टुवुदु, गंटुहाकुवुदु. "प्रसभविभिन्न-तनूत्तरीयबन्धा" माघ० ७-३४। 5. ऒट्टिगे जोडिसु वुदु, सेरिसुवुदु. "प्रासादवातायनदृश्यबन्धैः साकेत-नार्योऽञ्जलिभिः प्रणेमुः" रघु० १४-१३। 6. योग, संबंध. "तत्त्वावबोधेन विनापि भूयस्तनुत्यजां नास्ति शरीरबन्धः" रघु० १३-५८। 7. योगासनक्कागि अळवडिसिकॊळ्ळुव शरीरद स्थिति, शरीरद विन्यास, भंगि. "पर्यङ्कबन्धस्थिरपूर्वकायमृज्वायतं संनमितो-भयांसम्" कुमा० ३-४५। 8. निर्दिष्टवाद रीतियल्लि पद्यगळन्नु रचिसुवुदु. खड्गबन्धः (कत्तिय आकार दल्लि पद्यरचने) गोमूत्रिकाबन्धः (वृषभगळ मूत्रवु बीळुव आकारदल्लि पद्यरचने) पद्मबन्धः (पद्यगळ

ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಪದ್ಯರಚನೆ) ಇತ್ಯಾದಿ. 9. ಸಂಭೋಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಶರೀರದ ನಿಲುವು. ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸ. 10. ಹಿಡಿಯುವುದು. ಆಕ್ರಮಣ, ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "स सेतुवातर्गिजबन्ध-मुख्यै:" ರಘು० १६-२। 11. ಅಡವು, ಗಿರವಿ, ಸಾಲಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು. "बन्ध आधौ च बन्धने" ಮೇದಿ०। 12. ತಲೆಯ ಸುತ್ತುಪಟ್ಟಿ, ಕೂದಲು ಗಟ್ಟು, ತಲೆಗಟ್ಟು. "बन्धे संसिनि चैकहस्तयमिता: पर्याकुला मूर्धजा:" ಶಾಕು० १-२६। 13. ಕಟ್ಟು, ಪಟ್ಟಿ. 14. ಸೀಸ ಲೋಹ.

बन्धक बंधक(पुं०)1. ಅಧಿದ್ರವ್ಯ, ಅಡವು, ಗಿರವಿ, ಸಾಲಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು. 2. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ, ಅದಲು ಬದಲು. (वि०) 3. ಬಂಧಿಸುವವನು, ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವವನು. 4. ಕಟ್ಟುವವನು. बन्ध (बन्धने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 5. ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಡಿಯುವವನು. 6. ಅಣೆಕಟ್ಟು, ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ. (स्त्री०) **बन्धकी बंधकी.** 7. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. 8. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. ಹಾದರಗಿತ್ತಿ. "करेणवस्त्यौ बन्धक्यावाधि-द्रव्ये तु बन्धक:" नानार्थर०। 9. ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಒಂದು ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ದೊರಕದೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಹೆಂಗಸು. "बन्धकी तु गता वेशमर्थायानाप्तसत्कृति:" वैज०।

बन्धन बंधन(न०)1. ಬಂಧಿಸುವುದು, ಬೇಡಿ ಹಾಕುವುದು, ಸಂಕೋಲೆ ಹಾಕುವುದು. बन्ध (बन्धने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मातृजङ्घा हि वत्सस्य स्तम्भीभवति बन्धने" हितो०। 2. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "बन्धनं वधबन्धयो:" मेदि०। 3. ಎಲೆಯ ಕಾವು, ಎಲೆಯ ತೊಟ್ಟು. "प्रसव: पिप्पलं सस्यं फलं वृन्तं तु बन्धनम्" वैज०। 4. ವೀಣೆಯ ತಂತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. "उपनाहस्तु बन्धनम्" वैज०। 5. ಸೆರೆಮನೆ, ಕಾರಾಗೃಹ. बध्यतेऽत्र—बन्ध अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "त्वां कारयामि कमलोदरबन्धनस्थम्" शाकु० ६-२०। 6. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಆಲಿಂಗಿಸುವುದು. "लतावधूभ्य-स्तरवोऽप्यवापुर्विनम्रशाखाभुजबन्धनानि" कुमा० ३-३९। 7. ಹೂವಿನ ಕಾವು, ಹೂವಿನ ತೊಟ್ಟು. "कृतं न कर्णार्पितबन्धनं सखे शिरीषमागण्डविलम्बिकेसरम्" शाकु० ६-१८। 8. ಸ್ನಾಯು, ಮಾಂಸಖಂಡ. 9. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು, ಅಗುಳಿ, ತಾಪಾಳು. 10. ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ, ಕಟ್ಟು. 11. ನಿರ್ಮಿಸುವುದು, ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. 12. ಸೇರಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. 13. ಅಣೆಕಟ್ಟು. ಏರಿ, ಕಟ್ಟೆ. 14. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. बध्यते अनेन—बन्ध कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 15. ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು.

बन्धनवेश्मन् बंधनवेश्मन् (न०) ಕಾರಾಗಾರ, ಸೆರೆಮನೆ. बन्धनाय वेश्म।

बन्धनालय बंधनालय (पुं०) ಕಾರಾಗೃಹ, ಸೆರೆಮನೆ. बन्धनाय आलय:।

बन्धस्तम्भ बंधस्तंभ (पुं०) 1. ಚತುಷ್ಪಾತ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಕಂಬ. 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ.

बन्धित्र बंधित्र (पुं०) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. बन्ध (बन्धने) "इत्र:" (उ० ४-१७२)। 2. ಚರ್ಮದ ಬೀಸಣಿಗೆ.

बन्धु बंधु (पुं०) 1. ನೆಂಟ, ಸಂಬಂಧಿ, ಒಂದೇ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. बध्नाति स्नेहेन मन:— बन्ध (बन्धने) "उ:" (उ० १-१०)। "यत्र द्रुमा अपि मृगा अपि बन्धवो मे यानि प्रियासहचरश्चिरमध्यवात्सम्" उ० रा० ३-८। 2. ಮಿತ್ರ, ಸುಹೃತ್ತು, ಗೆಳೆಯ. "जालोद्गीर्ण-रुपचितवपु:केशसंस्कारधूपै:बन्धुप्रीत्या भवनशिखिभिर्दत्त-नृत्योपहार:" मेघ० १-३२। 3. ಸಹೋದರ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು. "अथानाथा: प्रकृतयो मातृबन्धु-निवासिनम्" रघु० १२-१२। 4. ತಾಯಿ. 5. ತಂದೆ. 6. ಪತಿ, ಗಂಡ. "अयोधनेनाय इवाभितप्तं वैदेहिबन्धो-र्हृदयं विदद्रे" रघु० १४-३३। ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ आत्मबन्धु: मातृबन्धु: ಮತ್ತು पितृबन्धु: ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. (1) ತಾಯಿಯ ಮತ್ತು ತಂದೆಯ ಸಹೋದರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ಸೋದರಮಾವನ ಮಕ್ಕಳು ಆತ್ಮಬಂಧುಗಳು. "आत्म-मातु: स्वसु: पुत्रा: आत्मपितु: स्वसु: सुता:। आत्ममातुल-पुत्राश्च विज्ञेया आत्मबन्धव:। (2) ಪಿತಾಮಹನ (ತಂದೆಯ ತಂದೆಯ) ಸಹೋದರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ತಂದೆಯ ಸಹೋದರನ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ತಂದೆಯ ಸೋದರ ಮಾವನ ಮಕ್ಕಳು ಪಿತೃಬಾಂಧುಗಳು. "पितु: पितु: स्वसु: पुत्रा: पितुर्भ्रातु: स्वसु: सुता:। पितुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया:पितृबन्धव:"। (3) ಮಾತಾಮಹನ (ತಾಯಿಯ ತಂದೆಯ) ಸಹೋದರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಮಾತಾಮಹಿಯ (ತಾಯಿಯ ತಾಯಿಯ) ಸೋದರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರಮಾವನ ಮಕ್ಕಳು ಮಾತೃಬಾಂಧು

ಗಳು. "मातुः पितुः स्वसुः पुत्राः मातुर्मातुः स्वसुः सुताः। मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया मातृबन्धवः"। 7. ಬಂಧೂಕ, ಕೆಂಪು ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪ. "बन्धुर्बन्धूकपुष्पे स्याद्बन्धुभ्रातरि बान्धवे" विश्व०। 8. ಮಾನ್ಯತೆ, ಕಾಮದೇವ. "शूर्पकारिर्मधुसखः पञ्चेषुर्विषमायुधः। बन्धुर्वामो जराभीरुर्ह्रच्छयो मधुसारथिः" वैज०। 9. ತನ್ನ ಮತದ ಧರ್ಮವನ್ನು (ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು) ಪಾಲಿಸದ ಧರ್ಮ (ಕರ್ಮ) ಭ್ರಷ್ಟ. ನಿಂದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ब्रह्मबन्धुः क्षत्रबन्धुः ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗ.

बन्धुकृत्य ಬಂಧುಕೃತ್ಯ (ನ०) 1. ಬಂಧುವಿನ ಕರ್ತವ್ಯ, ಬಂಧುವಾದವನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. बन्धोः कृत्यम्। "अतनुषु विभवेषु ज्ञातयः सन्तु नाम त्वयि तु परिसमाप्तं बन्धुकृत्यं प्रजानाम्" शाकु० ५-८। 2. ಮಿತ್ರನ ಕರ್ತವ್ಯ. "कच्चित्सौम्य व्यवसितमिदं बन्धुकृत्यं त्वया मे" मेघ० २-५१।

बन्धुजन ಬಂಧುಜನ (पुं०) ನೆಂಟ. ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನು.

बन्धुजीवक ಬಂಧುಜೀವಕ (पुं०) ಕೆಂಪು ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ.

बन्धुता ಬಂಧುತಾ (स्त्री०) 1. ಬಂಧುಗಳ ಸಮೂಹ. ನೆಂಟರ ಗುಂಪು. बन्धूनां समूहः "तल्" (४-२-४३)। "स सन्ततं दर्शयते गतस्मयः कृताधिपत्यामिव साधु बन्धुताम्" किरा० १-१०। 2. ಬಂಧುತ್ವ, ನೆಂಟತನ. बन्धोर्भावः "तल्" (५-१-११९)।

बन्धुत्व ಬಂಧುತ್ವ (न०) ನೆಂಟತನ. बन्धोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)।

बन्धुमत् ಬಂಧುಮತ್ (वि०) ಬಂಧುಜನರುಳ್ಳವನು, ನೆಂಟರಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. बन्धुरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

बन्धुर ಬಂಧುರ (पुं०) 1. ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ. बन्ध (बन्धने) "उरः" (उ० १-४१)। 2. ಹಂಸ. 3. ಕಿವುಡ. 4. ಎಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿ. 5. ವಾಯುವಿಳಂಗ. 6. ಬಕಪಕ್ಷಿ. 7. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಯೋನಿ. (न०) 8. ಮುಕುಟ, ಕಿರೀಟ. "बन्धुरं मुकुटे पुंसि स्त्रीचिह्ने तैलकल्कयोः। बन्धूके बधिरे हंसे त्रिषु स्याद्रम्यनम्रयोः" मेदि०। (वि०)9. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "कथं नु तं बन्धुरकोमलाङ्गुलिं करं विहायासि निमग्नमम्भसि" शाकु० ६-१३। 10. ಸಮವಾಗಿಲ್ಲದ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "प्रसकलकुचबन्धुरोद्धुरोरःप्रसभविभिन्नतनूत्तरीयबन्धा" माघ० ७-३४। 11. ಬಗ್ಗಿರುವ, ನಮ್ರವಾದ. 12. ಡೊಂಕಾದ, ವಕ್ರವಾದ. (पुं० ब० व०) 13. ಹುರಿಹಿಟ್ಟು. (स्त्री०) **बन्धुरा ಬಂಧುರಾ.** 14. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವೇಶ್ಯೆ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. "बन्धुरा पण्ययोषायां स्त्रियां पुंभूम्नि सक्तुषु" मेदि०। 15. ನೊಗದ ಕೆಳಗಿನ (ಗಾಡಿಯ) ಮೂಕಿಕಂಬ. "बन्धुरा तनुकूबरम्" वैज०।

बन्धुल ಬಂಧುಲ (पुं०) 1. ಸ್ವೈರಿಣಿಯ ಪುತ್ರ, ಕುಲಟೆಯ ಮಗ, ಹಾದರಗಿತ್ತಿಯ ಮಗ. बन्धून् लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "बन्धुलश्चासतीसुतः" अम०। "परगृहललिताः परान्नपुष्टाः परपुरुषैर्जनिताः परासङ्गनासु। परधननिरताः गुणेष्ववाच्याः गजकलभा इव बन्धुला ललामः" मृच्छ० ४-२८। 2. ಬಂಧೂಕ, ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ. (वि०) 3. ಸುಂದರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. 4. ಬಾಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವ.

बन्धूक ಬಂಧೂಕ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ. बध्नाति मनः—बन्ध (बन्धने) "ऊकः" (उ० ४-४१)। "बन्धूको बन्धुजीवकः" अम०। "नवकरनिकरेण स्पष्टबन्धूकसूनस्तबकरचितमेते शेखरं बिभ्रतीव" माघ० ११-४६। 2. ಹೊನ್ನೆಮರ. "बन्धूको बन्धुजीवे स्याद्बन्धूकः पीतसालके" मेदि०। (न०) 3. ದಾಸವಾಳದ ಹೂವು. "बन्धूकद्युतिबान्धवोऽयमधरः" गीतगो०।

बन्धूकपुष्प ಬಂಧೂಕಪುಷ್ಪ (पुं०) ಹೊನ್ನೆಮರ.

बन्धूर ಬಂಧೂರ (पुं०) 1. ರಂಧ್ರ, ಬಿವರ. बन्ध (बन्धने) "ऊरः" (उ० ४-९०)। (वि०) 2. ನಮ್ರವಾದ, ಬಗ್ಗಿರುವ. 3. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "बन्धूरबन्धुरौ स्यातां नम्रसुन्दरयोस्त्रिषु"। "बन्धूरबन्धुरौ रम्ये नम्रे" विश्व०। 4. ಹಳ್ಳ ತಿಟ್ಟಾಗಿರುವ, ಒಂದೇ ಮಟ್ಟವಾಗಿಲ್ಲದ.

बन्ध्य ಬಂಧ್ಯ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. बन्ध (बन्धने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಬಂಧಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "अबन्ध्यं यश्च बध्नाति बद्धं यश्च प्रमुञ्चति" याज्ञ० २-२४३। 3. ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುವ. 4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ. 5. ರಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಅಣೆಕಟ್ಟು, ನೀರನ್ನು ತಡೆದಿರುವ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ, ಸೇತು. "सेतुश्च द्विविधो ज्ञेयः खेयो बन्ध्यस्तथैव च। तोयप्रवर्तनात् खेयः बन्ध्यः स्यात्तन्निवर्तनात्"।

बभ्रवी बभ्रवी (स्त्री०) पार्वती, दुर्गादेवी. बभ्रोः शिवस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)।

बभ्रु बभ्रु (पुं०) 1. अग्नि, बेंकि. बिभर्ति — डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "कुः" (उ० १-२२)। 2. विष्णु. भरति—भृञ् (भरणे) "कुः" (उ० १-२२)। "अनन्तरूपो यो धत्ते पृथ्वीं बभ्रुः स ईरितः" इति निरुक्तिः। "रुद्रो बहुशिरा बभ्रुः" वि० स०। 3. शिव, परमेश्वर. "शृङ्गी शृङ्गप्रियो बभ्रू राजराजो निरामयः" शिवस०। 4. ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. 5. ಪಿಂಗಳ ವರ್ಣ, ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಕಂದುಬಣ್ಣ. 6. ಒಬ್ಬ ಯಾದವ. "आलप्यालमिदं बभ्रोर्यत्स दारानपाहरत्" माघ० २-४०। 7. ದೊಡ್ಡ ಅಕಾರದ ಮುಂಗುಸಿ. ಕೀರ. (वि०) 8. ಪಟ್ಟೆತಲೆಯುಳ್ಳವನು, ಬಟ್ಟತಲೆಯುಳ್ಳವನು. 9. ಪಿಂಗಳವರ್ಣದ, ಕಂದುಬಣ್ಣದ. "बबन्ध बालारुणबभ्रुवल्कलम्" कुमा० ५-८। "बभ्रुर्वैश्वानरे शूलपाणौ च गरुडध्वजे। विशाले नकुले पुंसि पिङ्गले त्वभिधेयवत्"।

बभ्रुवाहन बभ्रुवाहन (पुं०) ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ, ಮಣಿಪುರದ ರಾಜ.

बम्भर बंभर (पुं०) ಭ್ರಮರ, ತುಂಬಿ. "इन्दिन्दिरभ्रञ्चरीको लोलम्बो बम्भरश्च सः" अम०।

बर्कर बर्कर (पुं०) ಚಿಕ್ಕ ಚತುಷ್ಪಾದಪಶು. "पशुस्तु मलुको मोकः कफः शुद्धजडश्चरिः। बाले तु बर्करः" वैज०।

बर्बट बर्बट (पुं०) 1. ರಾಜಮಾಷ, ಅಲಸಂದ. बर्ब (गतौ) "अटन्" (उ० ४-८२)। "राजमाषस्तु बर्बटः" त्रिकाण्ड०। (स्त्री०) –टी –टिः. 2. ಅಲಸಂದ. 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. "बर्बटी पण्ययोषायां व्रीहिभेदे च योषिति" त्रिकाण्ड०।

बर्बर बर्बर (पुं०) 1. ಯವನನಿಗೆ ತೀವರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. (ಬಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಬೆಸ್ತರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ತೀವರಿ). "तीवरी धीवरात् पौण्ड्र बर्बरं यवनादसौ" वैज०। 2. ಉಂಗುರ ಕೂದಲು, ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು, ಕುರುಳು. "कुन्तलाश्च शिरोरुहाः। कुञ्चितास्ते कर्कराला बर्बरा अलका अपि" वैज०। (वि०) 3. ನೀಚ, ಪಾಮರ. "नीचे तु हीनापसदपामरेतरबर्बराः" वैज०।

बर्ह बर्ह (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಪರಿವಾರ, ಆಳು. बर्हति—बृह (वृद्धौ) "अच्" (३-१-१३४)। (पुंन०) 2. ಎಲೆ. ಪತ್ರ, ದಳ. "आपाण्डुरं केतकबर्हमन्यः" रघु० ६-१७। (न०) 3. ನವಿಲಿನ ಗರಿ. "यद्वायुनान्विष्टमृगैः किरातैरासेव्यते भिन्नशिखण्डिबर्हैः" कुमा० १-१५। 4. ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ. "प्राप्ता दवोल्काहतशेषबर्हाः क्रीडामयूरा वनबर्हिणत्वम्" रघु० १६-१४। "बर्हं पिच्छे दलेऽस्त्रियाम्" ಎಂದು ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆಂದೂ ಎಲೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುಂನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "शिखिपिच्छदलौ बर्हौ" ಎಂದು ಶಾಶ್ವತ ಕೋಶಕಾರನು ಎರಡನ್ನೂ ಪುಂಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೇಮಚಂದ್ರ ಕವಿಯು "बर्हः पर्णे परीवारे कलापे" ಎಂದು ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಪುಂಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

बर्हिण बर्हिण (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. बर्हमस्त्यस्य "इनच्" (वा० ५-२-१२१)। "स पल्वलोत्तीर्णवराहयूथान्यावासवृक्षोन्मुखबर्हिणानि" रघु० २-१७।

बर्हिन् बर्हिन् (पुं०) ನವಿಲು, ಮಯೂರ. बर्हमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "तीरस्थलीबर्हिभिरुत्कलापैः प्रस्निग्धकेकैरभिनन्द्यमानम्" रघु० १६-६४।

बर्हिर्मुख बर्हिर्मुख (पुं०) 1. ದೇವತೆ. बर्हिः मुखमस्य। 2. ಅಗ್ನಿ.

बर्हिवाहन बर्हिवाहन (पुं०) ಸ್ಕಂದ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. बर्ही वाहनमस्य।

बर्हिष्ठ बर्हिष्ठ (वि०) 1. ದರ್ಭೆಯು ಮೇಲಿರುವ. बर्हिषि तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। (न०) 2. ಮುಡಿವಾಳವೆಂಬ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಹುಲ್ಲು.

बर्हिष्मत् बर्हिष्मत् (वि०) ದರ್ಭೆಸಹಿತವಾದ, ದರ್ಭೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ. बर्हिरस्त्यस्य "मतुप्" (५-४-९४)।

बर्हिस् बर्हिस् (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. बृंहति—बृहि (वृद्धौ) "इसिः" (उ० २-१०९)। नलोपश्च। 2. ಕುಶ, ದರ್ಭೆ. "बर्हिर्ना कुशशुष्मणोः"। ಮೇದಿನೀ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಕುಶವಾಚಕ "बर्हिस्" ಶಬ್ದವು "बर्हिस् पुंसि हुताशने। न स्त्री कुशे" ಎಂದು ಪುಂನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

बल बल (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣ. बलमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७) [ವಿವರಕ್ಕೆ "बलराम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "बलभीमसुयोधनैरमुष्मिन् परिहीणायुषि न प्रवर्तितव्यम्" याद० १५-८०। 2. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 3. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಇವನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತ

नादनु. "सेनापतिं नन्दनमन्धकद्विषो युधे पुरस्कृत्य बलस्य शात्रवः" कुमा० १५-१। (न०) 4. शक्ति, सामर्थ्य. ತ್ರ್ಯಣ. बलति—बल (प्राणने) "अच्" (३-१-१३४)। "बलावलेपादधुनापि पूर्ववत् प्रबाध्यते तेन जगज्जिगीषुणा" माघ० १-७२। 5. सैन्य, सेನೆ, ದಂಡು. "व्यभज्यत व्याप्तहयोर्मिजालं बलं यदूनां बलिनन्दनेन" याद० २०-७०। 6. पल्लव, ಚಿಗುರು. 7. देह, शरीर. 8. स्थौल्य, ದಪ್ಪವಾಗಿರುವಿಕೆ. 9. रूप. 10. धातु, वीर्य. 11. अस्थि. ಎಲುಬು. 12. रक्त. (वि०) 13. बलशाली. "सैन्यास्थिरूपरेतः स्थौल्यशक्तिषु चेद्बलं क्लीबे। वान्टचालके स्त्रियां त्रिषु-बलवति ना सीरिदैत्यकाकेषु" नानार्थर०।

ಬಲವು ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೊಂದೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದಿರುವುದು.

ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ	ಯುದ್ಧವೇ	ಬಲ
ವೈಶ್ಯರಿಗೆ	ವ್ಯಾಪಾರ	"
ವೈಷ್ಣವರಿಗೆ	ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ದಾಸತ್ವ	"
ಯತಿಗಳಿಗೆ	ಸದಾಚಾರ ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸು	"
ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ	ಯೌವನ	"
ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ	ಸತ್ಯ	"
ರಾಜರಿಗೆ	ಪ್ರತಾಪ	"
ಬಾಲಕರಿಗೆ	ರೋದನ	"
ವೇಶ್ಯೆಯರಿಗೆ	ವೇಷ	"
ದುರ್ಜನರಿಗೆ	ಹಿಂಸೆ ಮತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆ (ಸುಳ್ಳು)	"
ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆ	ಭಿಕ್ಷೆ	"
ಆಶ್ರಿತರಿಗೆ	ಅನುಸರಣೆ	"
ಆಲ್ಪಾದಾಯದವರಿಗೆ	ಶೇಖರಣೆ (ಕೂಡಿಡುವುದು)	"
ಪಂಡಿತರಿಗೆ	ವಿದ್ಯೆ	"
ಧನಿಕರಿಗೆ	ಧನ	"
ಶುದ್ಧಾತ್ಮರಿಗೆ	ಶೌಚ (ಶುದ್ಧಿ)	"
ಶಾಂತಾತ್ಮರಿಗೆ	ಶಾಂತತೆ (ಸಹನೆ, ವಿವೇಕ)	"
ಗುಣಶಾಲಿಗಳಿಗೆ	ಐಕಮತ್ಯ ಮತ್ತು ಗುಣ	"
ಕಳ್ಳರಿಗೆ	ಸುಳ್ಳು	"
ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ	ಹಿಂಸೆ	"
ಸತಿಯರಿಗೆ	ಪತಿಸೇವೆ	ಬಲ
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ	ವರ ಮತ್ತು ಶಾಪ	"
ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ	ಗುರುಸೇವೆ	"
ಗೃಹಸ್ಥರಿಗೆ	ಧರ್ಮಾಚರಣೆ	"
ಭೃತ್ಯರಿಗೆ	ರಾಜಸೇವೆ	"
ಹೊಗಳುಭಟರಿಗೆ	ಹೊಗಳಿಕೆ	"
ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಿಗೆ	ವೇದ	"
ಪಾಪಾತ್ಮರಿಗೆ	ಪಾಪಕಾರ್ಯ	"
ಭಕ್ತರಿಗೆ	ಪರಮಾತ್ಮ	"
ಪುಣ್ಯಾತ್ಮರಿಗೆ	ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ	"
ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ	ರಾಜ	"
ಮರಗಳಿಗೆ	ಫಲ	"
ಸಮುದ್ರ. ಸಸ್ಯ, ನದಿ ಮತ್ತು ಮತ್ಸ್ಯಗಳಿಗೆ	ಜಲ	"
ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ	ಶಾಂತತೆ	"

ಇತ್ಯಾದಿ.

ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಸಮಾನವಾದ ಬಲ: (1) ವಿದ್ಯೆ (2) ಸತ್ಕುಲ (3) ಸ್ನೇಹ (4) ಸದ್ಬುದ್ಧಿ (5) ಸತ್ತ್ವಗುಣ (6) ದೈವ (7) ತಪಸ್ಸು (8) ಧನ (ಐಶ್ವರ್ಯ) (9) ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮತ್ತು (10) ವೀರ್ಯ (ಸ್ತ್ರೀ०) बला बला. 14. ಕಳ್ಳಂಗಡಲಿ.

बलक बलक (पुं०) ರಾತ್ರಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಜಾವ (ಯಾಮ) ದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಸ್ವಪ್ನ, ಸಾಯಂಕಾಲ ಆರು ಗಂಟೆಯಿಂದ ಒಂಬತ್ತು ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ ಆಗುವ ಸ್ವಪ್ನ. ಮೊದಲನೆಯ ಜಾವದ ಸ್ವಪ್ನ ಬಲಕ. ಎರಡನೆಯ ಜಾವದ ಸ್ವಪ್ನ ಲೋಚಮಾನಕ. ಮೂರನೆಯ ಜಾವದ ಸ್ವಪ್ನ ನಚಕ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಜಾವದ ಸ್ವಪ್ನ ಸದ್ಯಃಪಾಕ. ಉದಯಾತ್ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಜಾವದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಸ್ವಪ್ನವು ಸದ್ಯಃಪಾಕ. ಸದ್ಯಃಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "प्रदोषे बलकः स्वप्नो निशीथे लोचमानकः। नचकोऽपररात्रे स्यात् सद्यःपाको निशात्यये" वैज०।

बलज बलज (न०) 1. ಗೋಪುರ, ನಗರದ ಮಹಾದ್ವಾರ, ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು. बलात् जायते—जनी (प्रादुर्भवे) "डः" (३-२-९८)। 2. ಭೂಮಿ, ನೆಲ, ಜಮೀನು, ಕ್ಷೇತ್ರ 3. ಯುದ್ಧ. (पुं०) 4. ಮರ ಗಿಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯರಾಶಿ. "बलजो धान्यराशिः स्यात्" वैज०। "त्वं समीरण इव प्रतीक्षितः कर्षकेण बलजान् पुपूषता" माघ० १४-७। (वि०)

5. ಬಲದಿಂದ ಉಂಟಾದ. (स्त्री०) **–जा –जा.** 6. ರೂಪವತಿಯಾದ ಪೆಂಗಸು. 7. ಭೂಮಿ. 8. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. 9. ವೈಶ್ಯ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. "बलजं गोपुरे क्षेत्रे सस्यसङ्करयोरपि। बलजा वरयोषायां वसुमत्यामपि स्मृता" विश्व०। "बलजा वरयोषायां यूथ्यामपि वणिक्स्त्रियाम्" मेदि०।

बलव बलद (पुं०) 1. ಹೊನ್ನೆಮರ. 2. ಹೋಮದ ಅಗ್ನಿ. ದೇಹಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಕರ್ಮದ ಹೋಮಾಗ್ನಿ. 3. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. (क्ली०) 4. ಬಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ. (स्त्री०) **–दा –दा.** 5. ಅಶ್ವಗಂಧಾ ಗಿಡ.

बलदेव बलदेव (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣ. बलेन दीव्यति — दिव् (क्रीडादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "तद्गच्छ देवदेवांशो बलदेवो महाबलः। कन्यारत्नमिदं राजन् नरराजाय देहि भोः" भाग० ९-३-३३। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (स्त्री०) **–देवा –देवा.** 3. ಕಹಿ ದಸರಿ, ನೀರಾಮೆ ಬಳ್ಳಿ. "बलदेवो बले वाते त्रायमाणौषधौ स्त्रियाम्" मेदि०।

बलद्विष् बलद्विष्, –निषूदन –निषूदन (पुं०) ಬಲಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಇಂದ್ರ. बलस्य द्विट् बलं निषूदयति वा — नि + षूद (क्षरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

बलन बलन (न०) ಬಲಗೊಳಿಸುವುದು, ಶಕ್ತಿ ತುಂಬುವುದು.

बलनिषूदन बलनिषूदन (पुं०) ಇಂದ್ರ.

बलप्रसू बलप्रसू (स्त्री०) ಬಲರಾಮನ ತಾಯಿ ರೋಹಿಣಿ. बलस्य प्रसूः।

बलभद्र बलभद्र (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣ. बलं भद्रं श्रेष्ठमस्य। 2. ಅನಂತ, ಆದಿಶೇಷ. (वि०) 3. ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. 4. ಲೋಧ್ರ ಗಿಡ. (स्त्री०) **–भद्रा –भद्रा.** 5. ಕುಮಾರಿ, ಕನ್ಯೆ. 6. ಕಹಿ ದಸರಿ, ನೀರಾಮೆ ಬಳ್ಳಿ. "बलभद्रा त्रायमाणाकुमार्योः पुंसि सीरिणि" मेदि०। "बलभद्रस्त्वनन्ते बलशालिनि। बलभद्रा कुमार्यां स्यात् त्राणमाणीषधावपि" हेम०। स्वार्थे "कः"। **बलभद्रिका बलभद्रिका.**

बलराम बलराम (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣ, ರೋಹಿಣೀ ದೇವಿಯ ಮಗ. बलेन रमते—रम् (क्रीडायाम्) "णः" (३-१-१४०)। [ಬಲರಾಮನು ವಸುದೇವನಿಗೆ ದೇವಕಿಯ ಏಳನೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. ಬಲರಾಮನು ಆದಿಶೇಷನ ಅವತಾರ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಯೋಗ ಮಾಯೆಯು ದೇವಕಿಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸಿ ವಸು ದೇವನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪತ್ನಿಯಾದ ರೋಹಿಣಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಸಂಕರ್ಷಣನೆಂದೂ ರೌಹಿಣೇಯ ನೆಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಅಧಿಕ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಸೌಮ್ಯನೂ ಸುಂದರನೂ ಆಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಬಲ ರಾಮನೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಬಲರಾಮನ ಆಯುಧವು ಮುಸಲ (ಒನಕೆ) ಮತ್ತು ಹಲ (ನೇಗಿಲು) ಗಳಾಗಿದ್ದುದ ರಿಂದ ಮುಸಲೀ ಮತ್ತು ಹಲೀ ಸೀರೀ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳೂ ಉಂಟು. ಬಲರಾಮನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೊಡನೆ ಸುಂದ ಗೋಕುಲದಲ್ಲೇ ಇದ್ದು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಧೇನುಕ ಪ್ರಲಂಬ ಮೊದಲಾದ ವೀರರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಷೇಮವುಂಟುಮಾಡಿದನು. ಯದುಕುಲ ಪುರೋಹಿತ ನಾದ ಗರ್ಗಮುನಿಯಿಂದ ಉಪನಯನವ್ರತವು ನಡೆದ ನಂತರ ಬಲರಾಮ ಕೃಷ್ಣರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಾಂದೀಪನಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಡೆಯಿತು. ಇವರೊಡನೆ ಕುಬ್ಜೇಲನೂ ಸಹಾಧ್ಯಾಯನಾಗಿದ್ದನು. ಕಕುದ್ಮಿ (ರೈವತ) ಕನ್ಯೆಯಾದ ರೇವತೀ ದೇವಿಯು ಬಲರಾಮನ ಪತ್ನಿ. "रेवतीं नाम तनयां रैवतस्य महीपतेः। उपयेमे बलः तस्यां जज्ञाते निशठोल्मुकौ" विष्णुपु०। ಯಮುನಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ಬಲರಾಮನು ಗೋಪಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಜಲಕ್ರೀಡೆಗಾಗಿ ಯಮುನೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕರೆದನು. ಅದು ಬರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ತನ್ನ ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಅದನ್ನು ಭೇದಿಸಲು ಹೊರಟಾಗ ಯಮುನೆಯು ಮರೆಹೊಕ್ಕು ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಅದ ರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಕಾಳಿಂದೀಭೇದನನೆಂದೂ ಪೆಸರಾಯಿತು. ಇವನಿಗೆ ಕೌರವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಅಭಿಮಾನವಿದ್ದರೂ ಪಾಂಡವರೇ ಗೆಲ್ಲುವರೆಂದು ತಿಳಿದು ತಟಸ್ಥನಾಗಿದ್ದು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಟನು. ಭೂಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಭೀಮಾರ್ಜುನರನ್ನು ಯುದ್ಧದಿಂದ ತಡೆಯಲು ಯತ್ನಿಸಿದರೂ ತನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳದ ಭೀಮನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಹೊರಟನು. ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ದ್ವಾರಕೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಕೊನೆಗೆ ಪ್ರಭಾಸಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾದವರ ಕಲಹವನ್ನು ಕಂಡು ಸರ್ಪ ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬಲರಾಮನು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರಿದನು.]

बलल बलल (पुं०) ಬಲರಾಮ.

बलवत् बलवत् (वि०) 1. ಶಕ್ತಿವಂತ. ಬಲಶಾಲಿ. बलमस्यास्ति — बल "मतुप्" (५-२-९४)। "स चिन्तयत्येव भियस्त्वदेष्यतीरहो दुरन्ता बलवद्विरोधिता"

किरा० १-२३। "बलवानपि कोपजन्मनस्तमसो नाभिभवं रुणद्धि यः" किरा० २-३६। 2. अतिशय वाद, हेच्चु द. "न च बिश्वसिमो न वृद्धवाक्यं बलवन्मानविलङ्घनं न चेत्स्यात्" याद० १५-५४। 3. प्रबलवाद, मेलुगैयाद. "बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति" मनु० २-२१५। 4. हेच्चु प्रभाव पुळ्, महत्त्वपुळ्. "अवैमि चैनामनघेति किंतु लोकापवादो बलवान् मतो मे" रघु० १४-४०। (अव्य०) 5. बलवागि, दृढवागि. "अथेन्द्रियक्षोभमयुग्मनेत्रः पुनर्वशित्वाद्बलवन्निगृह्य" कुमा० ३-६९। 6. हेच्चागि, अतिशयवागि. "बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः" शाकु० १-२।

बलवर्धन बलवर्धन (वि०) शक्तियन्नु वृद्धिपडिसुव, बलवन्नु हेच्चिसुव. बलं वर्धयति—वृधु (वृद्धौ)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

बलवर्धनी बलवर्धनी (स्त्री०) हक्कसिळ्गिड, ओंदु मूलिके.

बलविन्यास बलविन्यास (पुं०) युद्धदल्लि शत्रुगळु प्रवेशिसलु साध्यवागदंते विंगडिसि सेनेयन्नु सरियाद स्थळगळल्लि निल्लिसुवुदु. बलस्य सैन्यस्य देशविशेषे विभज्य न्यासः। दण्डव्यूहः चक्रव्यूहः पद्मव्यूहः इत्यादि.

बलशालिन् बलशालिन् (वि०) शक्तिवंत, पराक्रमि. बलेन शालते—शालृ (कत्थने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

बलसूदन बलसूदन (पुं०) बलासुरनन्नु संहरिसिद इंद्र. बलं सूदयति—षूद (क्षरणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

बलहन् बलहन् (पुं०) 1. श्लेष्म. कफ. बलं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। उपपदनियमस्य प्रायिकत्वात् "क्विप्"। 2. इंद्र.

बला बला (स्त्री०) 1. ओंदु विद्ये. ई विद्येयन्नु विश्वामित्र महर्षियु श्रीरामलक्ष्मणरिगे उपदेशिसि इदर पठनदिंद मार्गदल्लि हसिवू बायारिकेयू आगुवुदिल्लवेंदु हेळिदरु. "क्षुत्पिपासे न ते राम भविष्येते नरोत्तम। बलामतिबलाञ्चैव पठतः पथि राघव" रामा०। 2. कळ्ळंगडलि.

बलाका बलाका (स्त्री०) बेळ्ळक्कि, ओंदु जातिय बकपक्षि. वलते—वल (संवरणे) "आकः" (उ० ४-१४)। "सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्तं बलाकाः" मेघ० १-९।

बलात् बलात् (अव्य०) बलवंतदिंद, निर्बंधदिंद एंब अर्थदल्लि निपात. बलमतति—अत (सातत्यगमने) "क्विप्"। "बलात् संदूषयेद्यस्तु परभार्यां नरः क्वचित्। वधदण्डो भवेत्तस्य नापराधो भवेत् स्त्रियाः"।

बलात्कार बलात्कार (पुं०) निर्बंधपडिसुवुदु. बलात्+कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "मत्ताभियुक्तस्त्रीबालबलात्कारकृतं च यत्। तदप्रमाणं लिखितं भयोपधिकृतं तथा"।

बलाध्यक्ष बलाध्यक्ष (पुं०) सेनापति. दळपति.

बलानुज बलानुज, -अवरज -अवरज (पुं०) बलरामन तम्मनाद श्रीकृष्ण. बलस्यानुजोऽवरजो वा।

बलारति बलारि, -रिपु -रिपु (पुं०) बलासुरन वैरियाद इंद्र. बलस्यारातिः।

बलास बलास (पुं०) 1. श्लेष्म, कफ. बलमश्नाति—अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)। "बलास एवायतमुन्नतं च शोफं करोत्यन्नगतिं निवार्य"। 2. ओंदु विध गंटलिन रोग. गंटल ऊदलु. गंटलु ऊदुवुदरिंद आहारवु गंटलिन ओळक्के होगुवुदन्नु तडेयुवुदु. "गले च शोफं कुरुतः प्रवृद्धौ श्लेष्मानिलौ श्वासरुजोपपन्नम्। मर्मच्छिदं दुस्तरमेतमाहुः बलासंज्ञं निपुणा विकारम्" सुश्रुत० निदान० १६-५४।

बलाहक बलाहक (पुं०) मेघ, मोड. बलाकाभिः हायते गम्यते—ओहाङ् (गतौ) "क्वुन्" (उ० २-३७)।

बलि बलि (पुं०) 1. बलिचक्रवर्ति, विरोचनन मग, प्रह्लादन मोम्मग, बाणासुरन तंदे. बलि चक्रवर्तियु इंद्रनिंद संहरिसल्पट्टु शुक्राचार्यर मृतसंजीविनीविद्येयु प्रभावदिंद पुनः बदुकिदनु. बळिक विश्वजित्तेंब यागवन्नु माडि अग्नियिंद रथ कुदुरे ध्वजगळन्नू प्रह्लादनिंद दिव्यधनुस्सु अक्षयबत्तळिकेगळन्नु पडेदु युद्धदल्लि इंद्रनन्नु जयिसि स्वर्गवन्नु वशपडिसिकोंडनु. इवनु नर्मदातीरदल्लि अश्वमेध यागवन्नु माडलु उपक्रमिसिदाग महाविष्णुवु बलिय निग्रहक्कागि अदितिय गर्भदल्लि वामन

ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಬಲಿಯ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ವೇಷದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಮೂರಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದನು. "ममाग्निशरणार्थाय देहि भूमि पदत्रयम्। सुवर्णग्रामरत्नादि तदर्थिभ्यः प्रदीयताम्"। ಬಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಪರಮ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮೂರಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನಮಾಡಿ ನೀರಿನ ಧಾರೆಯೆರೆಯಲು ವಾಮನ ಮೂರ್ತಿಯ ರೂಪವು ಬೃಹದಾಕಾರವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು. ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳನ್ನು ಎರಡು ಅಡಿಗಳಿಂದ ಅಳೆದು ಮೂರನೆಯ ಅಡಿಯನ್ನು ಬಲಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿ ಬಲಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ದೇವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಬಲಿಯನ್ನು ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ವಿಧಿಹೀನವಾದ ದಾನ, ಶ್ರೋತ್ರಿಯನಿಲ್ಲದ ಶ್ರಾದ್ಧ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದ ಕರ್ಮ, ದಕ್ಷಿಣೆಯಿಲ್ಲದ ಯಾಗ, ಉದಕವಿಲ್ಲದ ಪೂಜೆ, ದರ್ಭೆಯಿಲ್ಲದ ಕ್ರಿಯೆ, ಆಜ್ಯವಿಲ್ಲದ ಹೋಮ ಇವುಗಳಿಂದ ಬರುವ ಪುಣ್ಯಪ ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಸೇರದೆ ಅವೆಲ್ಲವೂ ನಿನಗೆ ಸಲ್ಲುವುವು ಎಂದು ವರವಿತ್ತನು. ಮತ್ತು ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಕಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಮುಂದಿನ ಸಾವರ್ಣಿಕ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ಸುತಲಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಕಲಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. "दानान्यविधिदत्तानि श्राद्धान्यश्रोत्रियाणि च। कृतान्यश्रद्धया यानि तानि दास्यन्ति ते फलम्। अदक्षिणास्तथा यज्ञाः क्रियाश्चाविधिना कृताः। फलानि तव दास्यन्ति ह्यधीतान्यव्रतानि च। उदकेन विना पूजा विना दर्भेण या क्रिया। आज्येन च विना होमं फलदास्ते च ते बले" ಇತ್ಯಾದಿ. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಏಳು ಮಂದಿ ಚಿರಂಜೀವಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनूमांश्च विभीषणः। कृपः परशुरामश्च सप्तैते स्थिरजीविनः"। 2. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. "अवचितबलिपुष्पा वेदिसंमार्गदक्षा" ಕುಮಾ॰ ೧-೬೦। 3. ಉಪಹಾರ, ಆಹುತಿ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದು. 4. ತೆರಿಗೆ, ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಕಂದಾಯ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ ರಾಜಾದಾಯ, ಕರ. बल (परिभाषणहिंसादानेषु) "इन्" (ಉ॰ ೪-೧೧೮)। "प्रजानामेव भूत्यर्थं स ताभ्यो बलिमग्रहीत्" ರಘು॰ ೧-೧೮। 5. ಬಲಿಕರ್ಮ, ಭೂತಯಜ್ಞ, ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) ವೇದಾಭ್ಯಾಸ (ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ). (2) ಹೋಮ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ (ದೇವಯಜ್ಞ). (3) ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ (ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ). (4) ಪಿತೃತರ್ಪಣ (ಪಿತೃಯಜ್ಞ) ಮತ್ತು (5) ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು (ಭೂತಯಜ್ಞ) ಇವು ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. "स्वाध्यायेनार्चयेत्तर्षीन् होमैर्देवान्यथाविधि। पितॄन् श्राद्धैश्च नृनन्नैः भूतानि बलिकर्मणा" ಮನು॰ ೩-೮೧। 6. ಚಾಮರದ ಹಿಡಿ. "बलिर्दैत्यप्रभेदे च करचामरदण्डयोः। उपहारे पुमान्" ಮೇದಿ॰। (ಸ್ತ್ರೀ॰) 7. ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಸುಕ್ಕು ಹಿಡಿದ ಚರ್ಮ. 8. ಮನೆಯ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಒಂದು ಮರ. 9. ಹೆಂಗಸರ ಮತ್ತು ಸ್ಥೂಲ ಕಾಯರ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಚರ್ಮದ ಮಡಿಪು, ತ್ರಿವಳಿ. "स्त्री तु जरया श्लथचर्मणि। गृहदारुप्रभेदे च जठरावयवेऽपि च" ಮೇದಿ॰। 10. ಗಂಧಕ.

ಬಲಿಕ ಬಲಿಕ (ಪುಂ॰) ಆರು ದಿನಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಊಟಮಾಡುವವನು. "चान्द्रायणरतश्चन्द्रव्रतिकः सौमिकश्च सः। षष्ठकाली तु बलिकः" ವೈಜ॰।

ಬಲಿಕರ್ಮನ್ ಬಲಿಕರ್ಮನ್ (ನ॰) 1. ಭೂತತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಭೂತಯಜ್ಞ. 2. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. 3. ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವುದು.

ಬಲಿದಾನ ಬಲಿದಾನ (ನ॰) ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಅರ್ಪಿಸುವುದು. ಬಲಿದಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಸೌಖ್ಯ ಹೊಂದಬಹುದು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಬಹುದು. "बलिदानेन सततं जयेच्छत्रून् नृपान् नृप"। ಬಲಿದಾನದಿಂದ ಇಷ್ಟಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ಹಿಂಸಾಜನ್ಯವಾದ ಪಾಪವೂ ಉಂಟು. बलिदानेन विप्रेन्द्र दुर्गाप्रीतिर्भवेन्नृणाम्। हिंसाजन्यं च पापं च लभते नात्र संशयः"। ಬಲಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು, ಬಲಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಬಲಿ ಕೊಡುವವನು, ಬಲಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವವನು. ಬಲಿ ಕೊಡುವಾಗ ಇವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಬಲಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ಮತ್ತು ಮುಂದುಗಡೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಿಂತಿರುವವನು. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಈ ಪಾಪವುಂಟು.

ಬಲಿದಾನದ ನಿಂದೆ: "ये ममार्चनमित्युक्त्वा प्राणिहिंसनतत्पराः। तत्पूजनं ममामेध्यं यद्दोषात्तदधोगतिः। मदर्थे शिव कुर्वन्ति तामसा जीवघातनम्। आकल्पकोटि निरये तेषां वासो न संशयः" पाद्मपु॰।

बलिध्वंसिन् ಬಲಿಧ್ವಂಸಿನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. बलिं ध्वंसयति — ध्वंसु (अवस्रंसने) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। बलिना पूजया अविद्यां ध्वंसयितुं शीलमस्य इति वा।

बलिन् ಬಲಿನ್ (पुं०) 1. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. बलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "बलादिभ्यो मतुबन्यतरस्याम्" (५-२-१३६)। इति पक्षे "इनिः"। "मतुप्" प्रत्यये **बलवान् ಬಲವಾನ್.** "पार्थिवेन्द्रो धनुष्पाणिर्बली दशरथात्मजः" वैज०। 2. ಬಲರಾಮ. "तालाङ्को रेवतीकान्तः सात्वतो मुसली बली" वैज०। 3. ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ. "शोणे बली कुरवकः" वैज०। 4. ತೆಂಗಿನ ಮರ. "नारिकेले तु लाङ्गली। दाक्षिणात्योऽफलोऽबालस्सुतङ्गः कूर्चकेसरः। सदाफलो बली चास्मिन्" वैज०। 5. ಮಾಷ, ಉದ್ದು. "माषस्तु मलदो नन्दी घरी बीजवरो बली" वैज०। 6. ದೇಹದ ಸಾರ, ಸತ್ತ್ವ, ಮಜ್ಜೆ. "अस्थिस्नेहो वीर्यकरो मज्जतेजस्विनौ बली" वैज०। 7. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. 8. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 9. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. (वि०) 10. ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ, ಶೂರ. "कुशध्वजस्तानि चलध्वजानि निवेशयामास बली बलानि" रघु० १६-३७।

बलिनन्दन ಬಲಿನಂದನ, -पुत्र -ಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ, -सून -ಸೂನು (पुं०) ಬಲಿಯ ಮಗನಾದ ಬಾಣಾಸುರ.

बलिपुष्ट ಬಲಿಪುಷ್ಟ (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. बलिना पुष्टः।

बलिप्रिय ಬಲಿಪ್ರಿಯ (पुं०) ಲೋಧ್ರ ವೃಕ್ಷ.

बलिभुज् ಬಲಿಭುಜ್ (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. बलिं वैश्वदेवान्नं भुङ्क्ते — भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "अहो अधर्मः पालानां पीन्नां बलिभुजामिव" भाग० १-१८-३३।

बलिश ಬಲಿಶ (न०) 1. ಮೂರು ರಜ್ಜುಗಳ ಅಳತೆ, 576 ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ. "निवर्तनं तु तिसृभी रज्जुभिः बलिशं च तत्" वैज०। 2. ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳ. "बलिशं मत्स्यवेधनम्" वैज०। लड्योरभेदः।

बलिवेश्मन् ಬಲಿವೇಶ್ಮನ್, -सद्मन् -ಸದ್ಮನ್ (न०) ರಸಾತಲ, ಪಾತಾಳಲೋಕ.

बलिष्ठ ಬಲಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 2. ಅಧಿಕ ಬಲಶಾಲಿ, ಹೆಚ್ಚು ಬಲವುಳ್ಳವನು. अतिशयेन बली "इष्ठन्" (५-३-५५)।

बलीयस् ಬಲೀಯಸ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. अनयोरतिशयेन बली—बल "ईयसुन्" (५-३-५७)। "बलीयसस्तस्य बहूपकारवित् बभञ्ज दर्पं भुजयन्त्रलीलया" याद० १४-२२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यसी -ಯಸೀ.** "सा किं न रम्या स च किं न रन्ता बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा"।

बलीवर्द ಬಲೀವರ್ದ (पुं०) ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. ईर्लक्ष्मीः वर् वरणम् — ईश्च वर् च ईवरौ, तौ ददाति — ईवर्दः — बली च ईवर्दश्च बलीवर्दः। "संयोज्याथ बलीवर्दयुगा रचितमङ्गलः। कृत्वा बलिं तस्य तरोरारेभे कृषिमत्र सः" कथास०।

बल्बज ಬಲ್ಬಜ (पुं० ब० व०) ಕರಡಿಹುಲ್ಲು.

बल्य ಬಲ್ಯ (न०) 1. ವೀರ್ಯ, ಶುಕ್ರಧಾತು. बलाय हितम् — "यः" (४-२-८०)। (वि०) 2. ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "बल्यं रेतो बलकृतोः" हेम०।

बल्या ಬಲ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವಗಂಧಾಲತೆ. 2. ಮುಳ್ಳುಗಸಗಿಡ.

बष्कय ಬಷ್ಕಯ (पुं०) ಪ್ರಾಯದಕರು. बष्कते — बष्क (गतौ) "अयन्" बाहु०।

बष्क(य)यिणी ಬಷ್ಕ(ಯ)ಯಿಣೀ (स्त्री०) ಬಹಳ ಕಾಲ ಕಳೆದು ಕರುಹಾಕಿದ ಹಸು. बष्कयः तरुणवत्सः अस्याः अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीष्"। "चिरसूता बष्कयिणी" अम०।

बस्त ಬಸ್ತ (पुं०) ಹೋತ, ಅಜ. बस्तयति — बस्त (अर्दने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

बस्ति ಬಸ್ತಿ (स्त्री०) ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ.

बहल ಬಹಲ (वि०) 1. ಬಹಳ, ಪುಷ್ಕಳವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. बहि (वृद्धौ) "कलः" (उ० १-१०६)। "बहलानुरागकुरुविन्ददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्वलयम्" माघ० १-८। 2. ದಪ್ಪವಾದ, ಮಂದವಾದ. 3. ದೃಢವಾದ. 4. ಕರ್ಕಶವಾದ, ಕಠಿನವಾದ. (स्त्री०) **-ला -ಲಾ.** 5. ದೊಡ್ಡ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ.

बहिरङ्ग ಬಹಿರಂಗ (न०) 1. ಹೊರ ಅವಯವ. 2. ಹೊರ ಭಾಗ, ಹೊರಗಡೆಯ ಭಾಗ. 3. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಕೃತ್ಯವಯವಾದಿ ಕಾರ್ಯ. अल्पापेक्षमन्तरङ्गम्। बह्वपेक्षं बहिरङ्गम्। ಅಲ್ಪಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಅಂತರಂಗಶಾಸ್ತ್ರದ

कार्यवु प्रसक्तवादाग बहिरंगशास्त्रद कार्यवु असिद्धवु. अंतह बहिरंगकार्यवु इल्लवेंदु तिळियबेकु.

बहिरिन्द्रिय बहिरिंद्रिय (न०) बाह्येंद्रियगळु, होरगिन इंद्रियगळु. शोत्र चक्षुस्सु त्वक् जिह्वे मत्तु नासिके इवु इदू बहिरिंद्रियगळु.

बहिरुपाधि बहिरुपाधि (पुं०) होरगिन कारण, बाह्य हेतु. बहिः उपाधिः हेतुः। "व्यतिषजति पदार्थानान्तरः कोऽपि हेतुः न खलु बहिरुपाधीन् प्रीतयः संश्रयन्ते" उ० रा० ६-१२।

बहिर्द्वार बहिर्द्वार (न०) होरबागिलु, तोरणद बागिलु.

बहिर्भूत बहिर्भूत (वि०) 1. होरक्के हाकल्पट्ट, अट्टल्पट्ट. 2. ओळगडे सेरदिरुव, होरगडे इरुव.

बहिर्मुख बहिर्मुख (वि०) 1. होरगिन विषयगळल्लि लीनरक्तनाद, होर प्रपंचदल्लि आसक्तनाद. बहिः बाह्यविषये मुखं यस्य। 2. विमुखिनाद, मुखवन्नु हिंदक्के तिरुगिसिकोंडिरुव.

बहिर्विकार बहिर्विकार (वि०) विकारगळिंत होरगिरुव, महदादि तत्त्वगळिंतलू बेरेयागिरुव. विकारेभ्यो बहिः। "बहिर्विकारं प्रकृतेः पृथग्विदुः पुरातनं त्वां पुरुषं पुराविदः" माघ० १-३३।

बहिश्चर बहिश्चर (वि०) होरगे संचरिसुव. बहिः चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "अर्था बहिश्चराः प्राणाः"।

बहिष्करण बहिष्करण (न०) 1. होरगे हाकुवुदु. ओळगे सेरिसिकोळ्ळदिरुवुदु. बहिः+ङु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. बहिरिंद्रिय.

बहिष्कार बहिष्कार (पुं०) होरगे हाकुवुदु, ओळगे सेरिसिकोळ्ळदिरुवुदु. बहिः + ङु कृञ् (करणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

बहिष्कृत बहिष्कृत (वि०) होरगे हाकल्पट्ट, होरगे तळ्ळल्पट्ट. बहिः+ङु कृञ्(करणे) "क्तः"(३-२-१०२)।

बहिष्ठ बहिष्ठ (वि०) होरगडे निंतिरुव. बहिः तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

बहिस् बहिस् (अव्य०) 1. नगरद मनेय अथवा ऊरिन होरगे. "बहिरुपनगरं बलानि दृष्ट्वा सह यदुभिः समये निवर्तमानम्" याद० २४-१८। 2. होरभागदल्लि, होरप्रदेशदल्लि. "बहिरपि विलसन्त्यः काममानिंन्यिरे यद्दिवसकररुचोज्झं ध्वान्तमन्तर्गृहेषु" माघ० ११-५९। 3. होरगडे, एल्लरिगू तिळियुवंते मेलुनोटदल्लि. "बहिः सर्वाकारप्रवणरमणीयं व्यवहरन् पराभ्यूहस्थानान्यपि तनुतराणि स्थगयति" मालती० १-१७। 4. होरगडे, देहद ओळभागक्किंतलू बेरेयाद होरभाग. "अन्तर्बहिः पुरः पश्चात् सर्वदिक्ष्वपि सैव मे" चन्द्रा०। 5. होरगडेयु. "न खलु बहिरुपाधीन् प्रीतयः संश्रयन्ते" मालती० १-२७।

बहु बहु (वि०) 1. हेच्चाद, बहळवाद. बहि (वृद्धौ) "कुः" नलोपश्च (उ० १-२९)। "अल्पस्य हेतोर्बहु हातुमिच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम्" रघु० २-४७। 2. अधिकवाद. एरडक्किंतलू हेच्चाद. "काले गते बहुतिथे मम सैव जाता" शाकु० ५-३। 3. पुष्कळवाद, हेरळवाद. "बहूनि भीमस्य वसूनि दक्षिणां प्रयच्छतः सत्त्वमवेक्ष्य तत्क्षणम्" नैष० १४-४३। 4. दोड्डदाद, हिरिदाद. (अव्य०) 5. बहळवागि. हेच्चागि. "बह्वपि स्वेच्छया कामं प्रकीर्णमभिधीयते" माघ० २-७३। 6. अधिकवागि, दोड्डदागि. "त्वत्सम्भावितमात्मानं बहु मन्यामहे वयम्" कुमा० ६-२०। 7. हेरळवागि, पुष्कळवागि. स्त्रियां वा "ङीष्" (४-१-४५)। **बह्वी, बहुः बह्वी, बहु**३.

बहुक बहुक (पुं०) 1. सूर्य. 2. पडि, नळ्ळि. 3, अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. 4. नीरुकागे. 5. बावि तोडुववनु. "बहुकः कर्कटे चार्के दात्यूहे जलखातके" मेदि०।

बहुकण्टक बहुकंटक (पुं०) 1. नग्गिलुगिड. बहूनि कण्टकान्यस्य। 2. मीटक संधि. 3. किरुताळे गिड.

बहुकन्द बहुकंद (पुं०) सूरणद गिड.

बहुकर बहुकर (पुं०) 1. कणवन्नु गुडिसि चोक्कट माडुववनु. बहु करोति भुवं संमार्ष्टि "टः" (३-२-२२)। 2. हेच्चु केलस माडुववनु. बहु कार्यं करोति-कृञ् "टः" (३-२-१०२)। "निहन्ता वैरकाराणां सतां बहुकरः सदा" भट्टि० ५-७८। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **-करी -करी.** पोरके. कसबरिके, बरलु.

बहुकाल बहुकाल (अव्य०) ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ.

बहुकूर्च बहुकूर्च (पुं०) ತೆಂಗಿನ ಮರ.

बहुक्षम बहुक्ष्मा (वि०) ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಸಹನೆಯುಳ್ಳ. "अतोऽत्र किञ्चिद्भवतीं बहुक्षमां द्विजाति-भावादुपपन्नचापलः" कुमा० ५-४०।

बहुगन्ध बहुगंध (न०) 1. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. बहुः गन्धो यस्मिन्। (स्त्री०) **–गन्धा –गंधा.** 3. ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. 4. ಸಂಪಿಗೆಯ ಮೊಗ್ಗು.

बहुगर्ह्यवाक् (च्) बहुगर्ह्यवाक् (च्) ಬಹಳ ತುಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹರಟುವವನು. बहु गर्ह्या निन्दिता वाक् यस्य। "वाचाटो बहुगर्ह्यवाक्" अम०।

बहुतस् बहुतस् (अव्य०) ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಿಂದ. बहु वा "तसिल्" (५-३-७)। पक्षे बहुभ्यः।

बहुतिथ बहुतिथ (वि०) ಅನೇಕವಾದ, ಬಹಳವಾದ. बहु "तिथुक्" (५-२-५२)। "काले गते बहुतिथे मम सैव जाता" शाकु० ५-३।

बहुतृण बहुतृण (न०) ತೃಣಕ್ಕೆ ಸಮಾನನಾದವನು. ईषदसमाप्तं तृणम्—वा "बहुच्" (५-३-६८)। ಈ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ बहुतृणम् ಎಂದಾಗುವುದು. "निदर्शनमसाराणां लघुर्बहु-तृणं नरः" माघ० १-५०। [ನಿಂದ್ಯ ಮತ್ತು ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ].

बहुत्र बहुत्र (अव्य०) ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ. बहु "त्रल्" (५-३-१०)।

बहुत्व बहुत्व (न०) ಅನೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. बहोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तल्"। **बहुता बहुता.**

बहुत्वक् (च्) बहुत्वच् (च्) (पुं०) ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷ, ಭುಜಪತ್ರೆ ಗಿಡ. बहवस्त्वचो यस्य।

बहुद बहुद (वि०) ಉದಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವ. बहु ददाति—डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

बहुदायिन् बहुदायिन् (वि०) ಅನೇಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ, ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವ. बहु ददाति—डु दाञ् (दाने) "णिनिः" (३-२-७८)।

बहुदुग्ध बहुदुग्ध (पुं०) 1. ಗೋಧಿ. बहूनि दुग्धानि अपक्वावस्थायां यस्य। (स्त्री०) **–दुग्धा –दुग्धा.** 2. ಸ್ನುಹೀವೃಕ್ಷ, ಕಳ್ಳಿಮರ. ಸ್ವಾರ್ಥೆ "कन्"। **–दुग्धिका –दुग्धिका.**

बहुधा बहुधा (अव्य०) ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ.

बहुधार बहुधार (न०) ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. [ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಆರು ಧಾರೆ (ಅಲುಗು) ಗಳಿರುವುವು.]

बहुपत्र बहुपत्र (पुं०) ಈರುಳ್ಳಿ.

बहुपाद् बहुपाद् (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. बहवः पादा अस्य पादस्य लोपः समासान्तः (५-४-१४०)। "न्यग्रोधो बहुपाद्वटः" अम०।

बहुपाद बहुपाद (पुं०) 1. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. बहवः पादा अस्य। (वि०) 2. ಅನೇಕ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ. "द्विपादबहुपादानि तिर्यग्गतिमतीनि च" भा०।

बहुपुष्प बहुपुष्प (पुं०) 1. ಪಾರಿಜಾತದ ಗಿಡ. 2. ಹವಳದ ಗಿಡ.

बहुप्रकार बहुप्रकार (वि०) 1. ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ, ಅನೇಕ ರೀತಿಯಾದ. (अव्य०) 2. ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ.

बहुप्रज बहुप्रज (पुं०) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. बह्व्यः प्रजा अस्य। 2. ಮುಂಜಶ್ಮಣ, ಮೌಂಜಿಯ ಹುಲ್ಲು. (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳವನು.

बहुप्रतिज्ञ बहुप्रतिज्ञ (वि०) ಅನೇಕ ಹೇಳಿಕೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವ್ಯವಹಾರ, ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಮತ್ತು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಹಣವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಭೂಮಿ ವಗೈರೆಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿರುವನೆಂದೂ ಮುಂತಾಗಿ ದೂರುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವ್ಯಾಜ್ಯ.

बहुप्रद बहुप्रद (वि०) ಹೇರಳವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು, ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವನು. बहु प्रददाति—प्र+डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-६)। "दानशौण्डो बहुप्रदः" अम०।

बहुप्रसू बहुप्रसू (स्त्री०) ಹೆಚ್ಚು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆತ್ತ ತಾಯಿ. बहून् प्रसूते—प्र+षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्विप्" (३-२-६१)।

बहुफल बहुफल (पुं०) 1. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ. ಈಚಲು ಮರ. 2. ಹುಳಿ ಬೇಲ. (स्त्री०) **–फला –फला**

3. ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ. 4. ಕಾಚಿಸೊಪ್ಪು, ಗಣಿಕೆಸೊಪ್ಪು. 5. ಹಾಗಲ ಗಿಡ. **–फली–फलि.** 6. ನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ.

बहुबीज बहुबीज (पुं०) 1. ಸೀತಾಫಲದ ಗಿಡ (न०) 2. ಸೀತಾಫಲದ ಹಣ್ಣು.

बहुमञ्जरी बहुमंजरि (स्त्री०) ತುಲಸಿ ಗಿಡ.

बहुमत बहुमत (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. बहु + मन (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "ययातेरिव शर्मिष्ठा भर्तुर्बहुमता भव" शाकु० ४-६। 2. ಅನೇಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. बहूनां मतानि यस्य।

बहुमति बहुमति (स्त्री०) 1. ಸಂಮಾನ, ಗೌರವ. 2. ಅರ್ಹತೆಯ ಪರಿಗಣನೆ. "कान्तानां बहुमतिमाययुः पयोदा नाल्पीयान् बहु सुकृतं हिनस्ति दोषः" किरा० ७-१५।

बहुमल बहुमल (न०) ಸೀಸ ಲೋಹ.

बहुमान बहुमान (पुं०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಗೌರವ, ಹೆಚ್ಚು ಮರ್ಯಾದೆ. "तमातिथेयी बहुमानपूर्वया सपर्यया प्रत्यदियाय पार्वती" कुमा० ५-३१। (न०) 2. ಪ್ರೀತಿ, ತೋಷಿಕ, ಪ್ರೀತಿಯ ಕೊಡುಗೆ, ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಮಾಡುವ ದಾನ, ಸಂಮಾನ.

बहुमान्य बहुमान्य (वि०) 1. ಗಣ್ಯ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. (अव्य०) 2. ಗೌರವಿಸಿ, ಮರ್ಯಾದೆಮಾಡಿ.

बहुमार्गगा बहुमार्गगा (स्त्री०) 1. ಅನೇಕ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಗಂಗಾನದಿ. 2. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ, ವೇಶ್ಯೆ.

बहुमुख बहुमुख (वि०) ನಾನಾ ರೀತಿಯ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ.

बहुमूल्य बहुमूल्य (न०) 1. ದೊಡ್ಡ ಮೊತ್ತ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಬಾಳುವ, ಅಧಿಕ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ. बहु मूल्यमस्य। "बहुमूल्यं महाधनम्" अम०।

बहुरूप बहुरूप (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. 4. ಓತಿಕೇತ, ಕೃಕಲಾಸ, ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ. 5. ಸಜ್ಜರಸ, ಮತ್ತಿಮರದ ಹಾಲು. "बहुरूपः शिवे विष्णौ सरटे धूपके स्मरे" मेदि०। 6. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. (वि०) 7. ಅನೇಕ ರೂಪಗಳುಳ್ಳ.

बहुल बहुल (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. बहून् लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ, ಚಾಂದ್ರಮಾಸದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧ. "ज्यानिनादमथ गृह्णती तयोः प्रादुरास बहुलक्षपाच्छविः" रघु० ११-१५। (न०) 3. ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. 4. ಬಿಳಿ ಮೆಣಸು. (वि०) 5. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "जन्मनि क्लेशबहुले" हितो०। 6. ಅನೇಕವಾದ, ಎರಡಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ. "तरुणतमालनीलबहुलोन्नमदम्बुधराः" मालती० ९-१८। 7. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ. (स्त्री०) **–ला –ल.** 8. ನೀಲಿಗಿಡ. 9. ಯಾಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ. 10. ಗೋವು, ಹಸು, ಆಕಳು. 11. ಭೂಮಿ. (स्त्री०ब०व०) 12. कृत्तिका नक्षत्र. "बहुला नीलिकायां स्यादेलायां गवि योषिति। कृत्तिकासु स्त्रियां भूम्नि विहायसि नपुंसकम्। पुंस्यग्नौ कृष्णपक्षे च वाच्यवत् प्राज्यकृष्णयोः" मेदि०। "स्त्री स्यात् पृथिव्यामुस्रायामेलायां कृत्तिकासु च" वैज०।

बहुलगन्धा बहुलगंधा (स्त्री०) ಯಾಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ.

बहुलीकरण बहुलीकरण (न०) 1. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವುದು. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು.

बहुलीकृत बहुलीकृत (वि०) 1. ಕಣದಲ್ಲಿ ತೂರಿ ರಾಶಿ ಹಾಕಿದ ಧಾನ್ಯ, ಹೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧಾನ್ಯ. अबहुलं बहुलमकारि। "क्षत्र-मावसितं धान्यं पूतं तु बहुलीकृतम्" अम०। 2. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

बहुवचन बहुवचन (न०) 1. ಎರಡಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು (ಬಹುತ್ವವನ್ನು) ತೋರಿಸುವ (ಬಹು) ವಚನ. बहुत्वं वक्ति—वच (परिभाषणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "जस्" ಮೊದಲಾದ "सुप्" ವಿಭಕ್ತಿಗಳು. मानवाः अङ्गनाः अपत्यानि ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಕ್ರಿಯಾಪದದ "झि" ಮೊದಲಾದ "तिङ्" ವಿಭಕ್ತಿಗಳು. तिष्ठन्ति धावन्ति कुर्वन्ति राजन्ते ಇತ್ಯಾದಿ.

बहुवल्क बहुवल्क (पुं०) ಕ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟೆಗಿಡ.

बहुवारक बहुवारक (पुं०) ಚಳ್ಳಿಗಿಡ. बहून् वारयति—वृञ् (वरणे) + णिच् "क्वुन्" (उ० २-३२)।

बहुविध बहुविध (वि०) ನಾನಾ ವಿಧವಾದ, ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ. बहवो विधा यस्य। "एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे" गीता ४-३२।

बहुवीर्य बहुवीर्य (पुं०) 1. ವಿಭೀತಕ ವೃಕ್ಷ, ತಾರೆಗಿಡ. 2. ಶಾಲ್ಮಲಿ ವೃಕ್ಷ, ಬೂರುಗದ ಮರ. 3. ಮರುಗ. (वि०) 4. ಹೆಚ್ಚು ವೀರ್ಯವುಳ್ಳ.

5725–78. ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು–560 018

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत–कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ – ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಸಂಪುಟ ೫

ಪದಗಳು : बहुव्रीहि–वेदान्त

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಬಾಪ್ಕೊ ಪ್ರಕಾಶನ

ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು

॥ श्रीः ॥

श्रीमते हयग्रीवाय नमः।

शब्दार्थकौस्तुभः।

(संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಪಂಚಮ ಭಾಗ

लक्ष्मीं तनोतु व्यवधूय चित्ते वितर्कडोलां विविधार्थराशेः।
लक्ष्मीहयास्यः स्फुरिताक्षमालो लक्ष्मीलसद्वत्सतलः सदा नः॥

त्रयीचयसुधानिधिप्रचयभूतहेषारवा सुधोदधिसुतायुता प्रचितसर्वदोषापहा।
नतेष्टफलदायिका बुधहृदब्जमित्रायिता परिस्फुरतु मे सदा हयमुखी परा देवता॥

राकासुधाकरसुधामलदिव्यमूर्ते श्रीनाथ भव्यमतिदायक सैन्धवास्य।
अस्पृष्टसंशयकलङ्कपदार्थजातं वागीश तेऽद्य कृपया हृदि मे चकास्तु॥

नत्वा लक्ष्मीहयग्रीवौ गुरुवन्दनपूर्वकम्।
शब्दार्थकौस्तुभस्यास्य पञ्चमं भागमारभे॥

बहुव्रीहि ಬಹುವ್ರೀಹಿ (पुं०) 1. अन्यपदार्थप्रधानवाद ऒंदु समास. "शेषो बहुव्रीहिः" ऎंब अधिकार सूत्रदिंद विधिसल्पडुव ऒंदु समास. उक्तादन्यः शेषः। "द्वितीया श्रित ..." (२-१-२४), "तृतीया तत्कृत" (२-१-३०), "चतुर्थी तदर्थ ..." (२-१-३६), "पञ्चमी भयेन" (२-१-३७), "षष्ठी" (२-२-८), "सप्तमी शौण्डैः" (२-१-४०) ई सूत्रगळिंद द्वितीयादि विभक्तिगळन्नु निर्देशिसि अनेक समासगळन्नु हेळि प्रथमाविभक्तिगे यावप समासवन्नू हेळदिरुवुदरिंद इल्लि "शेष" पदक्के प्रथमाविभक्तियेंदु अर्थवु. अनेक प्रथमाविभक्त्यंतपदगळु अन्यपदार्थप्रधानवागिद्दरे अल्लि बहुव्रीहि समास. दत्ता दक्षिणा यस्मै सः दत्तदक्षिणो द्विजः ऎंबल्लि प्रथमान्तवाद एरडू पदगळू (स्वतंत्रवाद अर्थवन्नु हॊंददे) द्विज (अन्य) पदार्थक्के संबंधिसिरुवुदरिंद (इल्लि बहुव्रीहि समास. पीताम्बरः त्रिलोचनः इत्यादि (वि०) 2. हॆच्चु धान्यवुळ्ळ. "तत्पुरुष, कर्मधारय येनाहं स्यां सदा बहुव्रीहिः" उज्ज्व०।

बहुशस् ಬಹು ಶಸ್ (अव्य०) 1. अनेकवागि, बहुवागि. बहु "शस्" (५-४-४२)। "पश्यन्तीनां न खलु बहुशो न स्थलीदेवतानां मुक्तास्थूलास्तरुकिसलयेष्वश्रुलेशाः पतन्ति" मेघ० २-४३। 2. अनेक सल अनेकावृत्ति. "चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेपथुमतीं रहस्याख्यायीव स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः' शाकु० १-२०। 2. सामान्यवागि.

बहुशाल ಬಹುಶಾಲ (पुं०) ಸ್ನುಹೀವೃಕ್ಷ, ಕಳ್ಳಿಗಿಡ.

बहुशिखा ಬಹುಶಿಖಾ (स्त्री०) ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ.

बहुशिरस् ಬಹುಶಿರಸ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. बहूनि शिरांसि अस्य। "स्त्रो बहुशिरा बभ्रुः" वि० स०। (वि०) 2. ಅನೇಕ ತಲೆಗಳುಳ್ಳ.

बहुश्रुत ಬಹುಶ್ರುತ (वि०) 1. ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ವುಳ್ಳವನು, ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. बहूनि श्रुतानि शास्त्राणि यस्य। "शत्रुघातिनि शत्रुघ्ने सुबाहौ च बहुश्रुते" रघु० १५-३६। 2. ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು. "गुरुं वा बालवृद्धौ वा ब्राह्मणं वा बहुश्रुतम्। आततायिनमायान्तं हन्यादेवाविचारयन्" मनु० ८-३५०।

बहुसन्तति ಬಹುಸಂತತಿ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಿದಿರು. बह्वी सन्ततिरस्याः। (वि०) 2. ಅನೇಕ ಸಂತಾನವುಳ್ಳವನು, ಬಹುಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳವನು.

बहुसार ಬಹುಸಾರ (पुं०) ಖದಿರ ವೃಕ್ಷ, ಬೀಯ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

बहुसुता ಬಹುಸುತಾ (स्त्री०) 1. ಪಿಲ್ಲಪಿಚ್ಚರ, ಶತಮೂಲಿ ಗಿಡ, ಶತಾವರಿ. बहवः सुता यस्याः। (वि०) -सुत -सुत. 2. ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ.

बहुसू ಬಹುಸೂ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಹಂದಿ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆದ ಹೆಂಗಸು. बहून् सूते—षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

बहुसूति ಬಹುಸೂತಿ (स्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕರುಹಾಕಿದ ಹಸು. बहुः सूतिः यस्याः। 2. ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆದ ಹೆಂಗಸು.

बहूदक ಬಹೂದಕ (पुं०) ನಾಲ್ಕುವಿಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. (1) कुटीचकः (2) बहूदकः (3) हंसः ಮತ್ತು (4) परमहंसः ಎಂದು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಬಹೂದಕನು ಕಾಷಾಯ ಮತ್ತು ತ್ರಿದಂಡವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಏಳು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ಜೀವಿಸಬೇಕು. ಈ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗೆ ನೀರಿನ ಖರ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

बहूदित ಬಹೂದಿತ (न०) ಹರಟೆ, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಮಾತು.

बह्वाशिन् ಬಹ್ವಾಶಿನ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವವನು, ಹೆಚ್ಚು ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು. बहु अश्नाति—अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)। "बह्वाशी स्वल्पसन्तुष्टः सुनिद्रः शीघ्रचेतनः। प्रभुभक्तश्च शूरश्च ज्ञातव्याः षट् शुनो गुणाः" चाणक्य०।

बह्वृच् ಬಹ್ವೃಚ್ (स्त्री०) 1. ಋಗ್ವೇದ. (न०) 2. ಸೂಕ್ತ. बह्वयो ऋचो यस्मिन्।

बह्वृच ಬಹ್ವೃಚ (वि०) 1. ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ಋಕ್‌ಶಾಖೆಯವನು. बह्वयो ऋचः अध्येतव्या येन "अः" (५-४-७४)। "यत्नेन भोजयेत् श्राद्धे बह्वृचं वेदपारगम्" मनु० ३-१४५। (स्त्री०) 2. -ची -चीं. ಋಕ್‌ಶಾಖೆಯವನ ಪತ್ನಿ. बह्वृचस्य स्त्री।

बाडव ಬಾಡವ (पुं०) 1. ಬಾಡಬಾಗ್ನಿ. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕುದುರೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿ. बडवायां भवः "अण्" (४-३-५३)। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. (पुंन०) 3. ಪಾತಾಳಲೋಕ. (न०) 4. ಕುದುರೆಗಳ ಗುಂಪು. ಅಶ್ವಗಳ ಸಮೂಹ. बडवानां समूहः "अञ्" (४-२-४५)। (वि०) 5. ಬಡವಾಸಂಬಂಧವಾದ. बडवाया अयम् "अण्" (४-३-१२०)। (स्त्री०) -वा -वां.

बाडवाग्नि ಬಾಡವಾಗ್ನಿ (पुं०) ಬಡಬಾನಲ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿ.

बाडवेय ಬಾಡವೇಯ (पुं०द्वि०) ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರರು. बडवाया घोटकरूपधारिण्याः सूर्यपत्न्याः अपत्ये। बडवा "ढक्" (४-१-१२०)।

बाडव्य ಬಾಡವ್ಯ (न०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮೂಹ. बाडवानां समूहः "यञ्" (४-२-४२)।

बाढ ಬಾಢ (वि०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 2. ದೃಢವಾದ, ಬಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ. (अव्य०) 3. ಸತ್ಯವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿ. बाढ (प्रयत्ने) "कः" निपा० (७-२-१८)। "बाढमेष दिवसेषु पार्थिवः कर्म साधयति पुत्रजन्मने" रघु० १९-५२। 4. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. "वपुरादरातिशयशंसि पुनः प्रतिपत्तिमूढमपि बाढमभूत्" माघ० ९-७७। (न०) 5. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 6. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ.

बाण ಬಾಣ (पुं०) 1. ಬಾಣ, ಅಂಬು. बण (शब्दे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। बाणः शब्दः अस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "जम्भद्विषत्प्रभृतिदिक्पतिचापमुक्ता बाणाः शिता दनुजनायकबाणसङ्घान्" कुमा० १७-३। 2. ಹಸುವಿನ ಕೆಚ್ಚಲು. 3. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. बण (शब्दे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಗರಿಯಿಲ್ಲದ ಕೇವಲ ಬಾಣ. 5. ಅಗ್ನಿ. 6. ಕರಿಯ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ ಮರ. "बाणो वृक्षविशेषे स्यात् शरस्यावयवे शरे" हेम०। 7. ಬಾಣಾಸುರ, ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ

[ಇವನು ಶಿವಭಕ್ತ. ಮಹಾಕಾಲನೆಂದು ಇವನಿಗ ಬೇರೊಂದು ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. ಈಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಇವನು ಸಾವಿರ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಇವನ ಮಗಳಾದ ಉಷೆಯನ್ನು ಅನಿರುದ್ಧನು ಅಪಹರಿಸಿ ಮದುವೆಯಾದನು.] "बाण: सहस्रेण भुजै: प्रमाद्यन् आत्मानुरूपैरसुरै: समेत:" याद० २०-३५। 8. ಬಾಣಭಟ್ಟ, ಹರ್ಷವರ್ಧನನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಕವಿ. ಹರ್ಷವರ್ಧನನ ವರ್ಣನಾತ್ಮಕವಾದ ಹರ್ಷಚರಿತ, ಕಾದಂಬರಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಕಲ್ಪಿತಕಥೆ ಮುಂತಾದುವು ಈ ಕವಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದುವು. 9. ಐದು ಸಂಖ್ಯೆ. (स्त्री०) -णा -णा. 10. ಬಾಣದ ಮೂಲಭಾಗ, ಬಾಣದ ಬುಡ. (पुंस्त्री०) -ण: -ण:. -णा -णा. 11. ಕರಿಯ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ ಮರ. "बाण: स्याद्गोस्तने दैत्यभेदे केवलकाण्डयो:। बाणा तु बाणमूले स्त्री नीलश्लिष्टयां पुनर्द्वयो:" मेदि०। "बाण: स्यात् केवले काण्डे काण्डावयवदैत्ययो:। बाणा श्लिष्टयाम्" विश्व०।

बाणधि ಬಾಣಧಿ (पुं०) ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳ ಚೀಲ. बाणा: धीयन्तेऽस्मिन्—डुधाञ् (धारणपोषणयो:) "कि:" (३-३-९३)।

बाणवृष्टि ಬಾಣವೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಬಾಣಗಳ ಸುರಿಮಳೆ. बाणानां वृष्टि:।

बाणसन्धान ಬಾಣಸಂಧಾನ (न०) ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಾಣವನ್ನು ಏರಿಸುವುದು, ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಹದೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವುದು. बाणस्य सन्धानम्। "का कथा बाणसन्धाने ज्याशब्देनैव दूरत:" शाकु० ३-१।

बाणसुता ಬಾಣಸುತಾ (स्त्री०) ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳು, ಉಷಾದೇವಿ. ["उषा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

बादर ಬಾದರ (पुं०) 1. ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ. बदर स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಎಲಚಿ ಗಿಡ, ಬೋರೆ ಗಿಡ. (न०) 3. ಹತ್ತಿಯ ನೂಲು. 4. ಎಲಚಿಹಣ್ಣು, ಬೋರೆ ಹಣ್ಣು. 5. ಹತ್ತಿಯ ಕಾಯಿ.. "बदरी कोलिकार्पास्योर्बदरं तु तयो: फले" हेम०। (वि०) 6. ಎಲಚಿಗಿಡದ ಸಂಬಂಧವಾದ ಎಲೆ ಹಣ್ಣು ಕೊಗಟೆ ಮುಂತಾದುವು. 7. ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡದ ಸಂಬಂಧವಾದ ಎಲೆ, ಕಾಯಿ, ನೂಲು, ವಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದುವು. बदराया विकार: "अण्" (४-३-१३५)। तस्य लुक् (४-३-१६३)। बदरस्य विकार: "अण्" (४-३-१३४)।

बादरायण ಬಾದರಾಯಣ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ವೇದವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿ, ಶುಕ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಂದೆ. बदर्या भव: "फक्" (४-१-९९)।

बादरिक ಬಾದರಿಕ (वि०) 1. ಬದರಿ ಫಲ ಬಿಡುವ ಕ್ಷೇತ್ರ. 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಆರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು.

बाध ಬಾಧ (पुं०) 1. ಅಡ್ಡಿ, ಅತಂಕ, ಪ್ರತಿಬಂಧ. बाध् (विलोडने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. (ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪಕ್ಷ. "साध्याभाववान् पक्ष:" "ह्रदो वह्निमान् धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವಾದ ಹ್ರದದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಬೆಂಕಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು (ಬೆಂಕಿಯಿಲ್ಲದ ಹ್ರದವು) ಬಾಧವು.

बाधक ಬಾಧಕ (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿರುವ, ತಡೆಯಾಗಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುವ. (पुं०) 2. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಋತುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭ ಧರಿಸಲು ಅಡ್ಡಿಯಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. ಈ ರೋಗವು (1) ರಕ್ತಮಾದ್ರೀಬಾಧಕ. (2) ಷಷ್ಠೀಬಾಧಕ. (3) ಅಂಕುರಬಾಧಕ ಮತ್ತು (4) ಜಲಕುಮಾರಬಾಧಕಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

(1) ಸೊಂಟ ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ ಪಕ್ಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಎದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೋವುಂಟಾಗಿ ಕಾಲಕ್ಲೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಹಿಷ್ಠೆಯಾಗುವುದರಿಂದ **ರಕ್ತಮಾದ್ರೀಬಾಧಕ** (ದೋಷ)ವುಂಟಾಗಿ ಗರ್ಭಧಾರಣೆಯ ಶಕ್ತಿ ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು.

(2) ಕಣ್ಣುಗಳು ಕೈಗಳು ಮತ್ತು ಜನನೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಉರಿತವೂ, ಜೊಲ್ಲು ಬೆರೆತ ರಕ್ತವೂ ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಲ ಬಹಿಷ್ಠೆಯಾಗುವುದೂ **ಷಷ್ಠೀಬಾಧಕ** ದೋಷದ ಕಾರ್ಯಗಳು.

(3) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ ಕಳವಳವೂ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಭಾರವೂ ರಕ್ತಸ್ರಾವವೂ ಹೊಕ್ಕಳ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶೂಲೆಯೂ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಿಗೊಂದಾವೃತ್ತಿ ಬಹಿಷ್ಠೆಯಾಗುವುದೂ ದೇಹವು ಕೃಶವಾಗುವುದೂ ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉರಿತವೂ **ಅಂಕುರಬಾಧಕದ** ಲಕ್ಷಣ. ಅಂಕುರ ಬಾಧಕದ ದೋಷದಿಂದ ದೇಹವು ಶಷ್ಕವಾಗುವುದು. ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಉದರಶೂಲೆ ಮೊದಲಾದ ಬಾಧೆಗಳಿರುವುವು.

(4) ದೇಹವು ಕೃಶವಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಮೇಣ ಸ್ಥೂಲವಾಗುವುದು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಹಿಷ್ಠೆಯಾಗುವುದು ಸ್ತನಗಳು ದಪ್ಪವಾಗುವುದು ಮೈಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. ಇವು **ಜಲಕುಮಾರಬಾಧಕ** ಲಕ್ಷಣಗಳು.

बाधन बाधन (न०) 1. पीडिसुवुदु, तॊंदरॆ पडिसुवुदु. बाध् (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. अड्डिमाडुवुदु, तडॆयुवुदु. (वि०) 3. पीडिसुव, तॊंदरॆपडिसुव. बाध् "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. तडॆयुव. प्रतिबंधिसुव.

बाधा बाधा (स्त्री०) 1. पीडॆ, तॊंदरॆ, हिंसॆ, नोवु. बाध् (विलोडने) "अः" (३-३-१०३)। "दुर्वृत्ताः सन्ति शतशः दानवाः पापयोनयः। तेभ्यो न स्याद्यथा बाधा मुनीनां त्वं तथा कुरु" मार्क०। 2. निषेध. 3. अड्डि, तडॆ. 4. विरोध.

बाधित बाधित (वि०) 1. पीडिसल्पट्ट, हिंसिसल्पट्ट. बाध् (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. तडॆयल्पट्ट, अड्डिपडिसल्पट्ट. 3. निषेधिसल्पट्ट. (न्यायशास्त्रदल्लि) विरोधिसल्पट्ट, तप्पॆंदु समर्थिसल्पट्ट. इदु ऐदु विध हेत्वाभासगळल्लॊंदु विध. "साध्याभाववत्पक्षको हेतुः"। "वह्निरनुष्णः द्रव्यत्वात्" ऎंबल्लि वह्नियल्लिरुव उष्णत्ववु त्वगिंद्रियदिंद तिळियल्पडुवुदादुदरिंद पक्षवाद वह्नियल्लि साध्यवाद अनुष्णत्ववु इल्लवायितु. आदुदरिंद हेतुवु दुष्टवागि बाधितवायितु.

बाधिर्य बाधिर्य (न०) किवुडु. बधिरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "यदा शब्दवहं वायुः स्रोत आवृत्य तिष्ठति। शुद्धः श्लेष्मान्वितो वापि बाधिर्यं तेन जायते"।

बाध्य बाध्य (वि०) 1. बाधिसल्पडुव, पीडिसल्पडुव. बाध् (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. विरोधिसल्पडुव, तप्पॆंदु समर्थिसल्पडुव. 3. तडॆयल्पडुव, अड्डिपडिसल्पडुव.

बान्धकिनेय बांधकिनेय (वि०) कूलटॆय मग, व्यभिचारिणिय मग. बन्धक्या अपत्यम् — बन्धकी "ढक्" "इनङ्" च (४-१-१२६)। "अथ बान्धकिनेयः स्याद्बन्धुलश्चासतीसुतः" अम०।

बान्धव बांधव (पुं०) 1. बंधु, नॆंटि, ऒंदे कुलदल्लि हुट्टिदवनु. बन्धुरेव "अण्" (५-४-३८)। "त्वय्यस्याः कथमप्यबान्धवकृतां स्नेहप्रवृत्तिं च ताम्" शाकु० ४-१६। 2. मित्र, सुहृत्तु, गॆळॆय. [विवरक्कॆ "बन्धु" पददल्लि नोडि.] 3. सहोदर. 4. मातुल, सोदरमाव मुंतादवरु.

बान्धव्य बांधव्य (न०) बंधुत्व, ऒंदे वंशदल्लि हुट्टिरुविकॆ, नॆंटतन. बन्धोर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

बारकीर बारकीर (पुं०) 1. भावमैदुन, पत्नियु सहोदर. "श्यालो बारकीरः" त्रिकाण्ड०। 2. पूजिसल्पट्ट कुदुरॆ.

बार्बटीर बार्बटीर (पुं०) 1. तवर. 2. माविन हण्णिन तिरुळु. 3. अंकुर, मॊळकॆ. 4. असतीपुत्र, कूलटॆय मग, व्यभिचारिणिय मग. "बर्बटीरो रङ्ग आम्रास्थ्यङ्कुरे गणिकासुते" मेदि०।

बार्हत बार्हत (न०) बृहतीफल, हॆग्गुळ्ळॆदकायि. मुळ्ळुबदनॆयकायि. बृहत्याः फलम् "अण्" (४-३-१६४)।

बार्हस्पत बार्हस्पत (वि०) बृहस्पतिसंबंधवाद. बृहस्पतेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

बार्हस्पत्य बार्हस्पत्य (पुं०) 1. नास्तिक, बृहस्पतियिंद हेळल्पट्ट ग्रंथवन्नु अध्ययनमाडुववनु. बार्हस्पत्यं बृहस्पतिना प्रोक्तं शास्त्रमधीयमानत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। बृहस्पतियु चार्वाकमतप्रवर्तकनादुदरिंद अवन अनुयायिगळिल्लरू नास्तिकरु. (न०) 2. बृहस्पतियिंद हेळल्पट्ट शास्त्र. बृहस्पतिना प्रोक्तम् "ण्यः" (४-३-१०१)। 3. बृहस्पतिय कार्य, बृहस्पतिय धर्म. बृहस्पतेः कर्म "यक्" (५-१-१२८)।

बाल बाल (पुं०) 1. शिशु, सण्ण मगु. बल (प्राणने) "णः" (३-१-१४०)। 2. हुडुग, हदिनारु वर्ष वयस्सिनॊळगिरुव बालक. "आषोडशाद्भवेद्बालः तरुणस्तत उच्यते। वृद्धः स्यात्सप्ततेरूर्ध्वं वर्षीयान् नवतेः परम्"। 3. अज्ञ, तिळिवळिकॆयिल्लदवनु, मूर्ख. "अज्ञो भवति वै बालः पिता भवति मन्त्रदः" मनु० २-१५३। 4. कॆंशपाश, तलॆय कूदलु. 5. कुदुरॆय बाल. 6. आनॆय बाल. 7. तॆंगिन मर. 8. ऐदु वर्ष वयस्सिन आनॆय मरि. 9. कुदुरॆय मरि. "पञ्चवर्षो गजो बालः स्यात् पोतो दशवर्षकः" वैज०। (पुं०न०) 10. मुडिवाळ पॆंब गंधिगर ऒंदु सुगंध द्रव्य. (वि०) 11. ऎळॆयदाद, चिक्कदाद, दॊड्डदागि बॆळॆयदिरुव. "दिनावसानोत्सुकबालवत्सा विसृज्यतां धेनुरियं महर्षेः"

रघु० २-४५। (स्त्री०) **बाला** ಬಾಲಾ. 12. ಅರಿಶಿನ. 13. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ. "बालो ना कुन्तलेऽश्वस्य करिणश्चापि वालधौ। नारिकेले हरिद्रायां मल्लिकाभिधपि स्त्रियाम्। वाच्यलिङ्गोऽर्भके मूर्खे हीबेरे पुन्नपुंसकम्" मेदि०। 14. ಬಾಲಕಿ, ಹುಡುಗಿ. "सा बाला परवतीति मे विदितम्" शाकु० ३-२।

बालक ಬಾಲಕ (पुं०) 1. ಶಿಶು, ಸಣ್ಣ ಮಗು. बाल एव स्वार्थे "कन्"। 2. ಹುಡುಗ. 3. ಆನೆಯ ಬಾಲ. 4. ಕುದುರೆಯ ಬಾಲ. 5. ಆಜ್ಞ, ಮೂರ್ಖ, ತಿಳಿಗೇಡಿ. 6. ಕಪ್ಪು ಬತ್ತ. 7. ಮುಡಿವಾಳ. 8.ಉಂಗುರ. 9. ಬಳೆ, ವಲಯ. (स्त्री०) **बालिका** ಬಾಲಿಕಾ. 10. ಹುಡುಗಿ. "बालकस्तु शिशावज्ञे वालधौ ह्यहस्तिनोः। अङ्गुरीयक ह्रीबेरवलये पुंसि बालिका। बालायाम्" मेदि०। 11. ಕರ್ಣಾಭರಣ. 12. ಸೈಕತ, ಮರಳು. [ವಿಶ್ವ ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮುಡಿವಾಳ, ಉಂಗುರ ಮತ್ತು ಬಳೆ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.]

बालकीय ಬಾಲಕೀಯ (वि०) ಹುಡುಗನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಹಜವಾದ.

बालकृमि ಬಾಲಕೃಮಿ (पुं०) ಹೇನು, ಕೂರೆ.

बालकृष्ण ಬಾಲಕೃಷ್ಣ (पुं०) ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. बालः कृष्णः।

बालक्रीडन ಬಾಲಕ್ರೀಡನ (न०) 1. ಮಕ್ಕಳ ಆಟ. 2. ಮಕ್ಕಳ ಆಟದ ಬೊಂಬೆ ಮೊದಲಾದುವು. बालाः क्रीडन्त्यनेन —क्रीड् "ल्युट्" (३-३-११७)।

बालक्रीडनक ಬಾಲಕ್ರೀಡನಕ (पुं०) ಮಕ್ಕಳ ಆಟದ ಸಾಮಾನು, ಚೆಂಡು ಕವಡೆ ಮೊದಲಾದುದು.

बालक्रीडा ಬಾಲಕ್ರೀಡಾ (स्त्री०) ಮಕ್ಕಳ ಆಟ. बालानां क्रीडा।

बालगर्भिणी ಬಾಲಗರ್ಭಿಣೀ (स्त्री०) ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಗರ್ಭಧರಿಸಿದ ಹಸು. बाला चासौ गर्भिणी च।

बालगोपाल ಬಾಲಗೋಪಾಲ (पुं०) ಶ್ರೀ ಬಾಲಕೃಷ್ಣ ಮೂರ್ತಿ.

बालग्रह ಬಾಲಗ್ರಹ (पुं०) ಶಿಶುಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಹ. बालानां बालकानां ग्रहः। ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಅನಾಚಾರದಿಂದ ಗ್ರಹಗಳು ಶಿಶುಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುವುವು. "बालग्रहा अनाचारात् पीडयन्ति शिशुं यतः। तस्मात्तदुपसर्गेभ्यो रक्षेद्बालं प्रयत्नतः"। ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

बालचन्द्र ಬಾಲಚಂದ್ರ (पुं०) ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಚಂದ್ರ.

बालतनय ಬಾಲತನಯ (पुं०) ಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿಮರ. बालास्तनयाः पत्त्राण्यस्य।

बालतन्त्र ಬಾಲತಂತ್ರ (न०) ಸೂಲಗಿತ್ತಿತನ, ಶಿಶುವಿನ ರಕ್ಷಣೆಯ ಉಪಾಯ, ಕುಮಾರ ಭೃತ್ಯ. बालार्थं तद्रक्षणार्थं तन्त्रमुपायः। ಇದು ಆಯುರ್ವೇದದ ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಶಿಶುವಿನ ರಕ್ಷಣೆಯಾಗಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕೌಮಾರಭೃತ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಆಯುರ್ವೇದದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳು: (1) शल्यम् (2) शालाक्यम् (3) कायचिकित्सा (4) भूतविद्या (5) कौमारभृत्यम् (6) अगदतन्त्रम् (7) रसायनतन्त्रम् ಮತ್ತು (8) वाजीकरणतन्त्रम्। "कुमारभृत्या स्याद्बालतन्त्रम् गर्भिण्यवेक्षणम्" त्रिकाण्ड०।

बालपत्त्र ಬಾಲಪತ್ತ್ರ (पुं०) ಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿಮರ बाल इव अल्पं पत्त्रमस्य।

बालपाश्या ಬಾಲಪಾಶ್ಯಾ (स्त्री०) ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ಒಂದು ಆಭರಣ. बालपाशे केशसमूहे साधुः "यत्" (४-४-९८)।

बालबोध ಬಾಲಬೋಧ (पुं०) 1. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬೋಧನೆ ಮಾಡುವುದು, ಹುಡುಗರಿಗೆ ಪಾಠಹೇಳುವುದು. 2. ಮಕ್ಕಳ ಶಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ, ಮಕ್ಕಳ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಬೋಧನೆ ಮಾಡಲು ರಚಿತವಾದ ಪಾಠದ ಪುಸ್ತಕ.

बालभद्रक ಬಾಲಭದ್ರಕ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವಿಷ, ವಿಷದ ಒಂದು ಭೇದ.

बालभार ಬಾಲಭಾರ (पुं०) ಕೇಶಪಾಶ, ಕೇಶಸಮೂಹ. बालस्य भारः। "बाधेतोल्काक्षपितचमरीबालभारो दवाग्निः" मेघ० १-५३।

बालभाव ಬಾಲಭಾವ (पुं०) ಬಾಲ್ಯ, ಶೈಶವ, ಹುಡುಗತನವಿಕೆ. बालस्य भावः।

बालभैषज्य ಬಾಲಭೈಷಜ್ಯ (न०) ರಸಾಂಜನ. बालस्य शिशोर्भैषज्यम्।

बालभोज्य ಬಾಲಭೋಜ್ಯ (न०) 1. ಚಣಕ, ಕಡಲೆ. (वि०) 2. ಮಕ್ಕಳಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ. 3. ಮಕ್ಕಳು ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. बालैर्भुज्यते।

बालमूषिका ಬಾಲಮೂಷಿಕಾ (स्त्री०) ಚಿಟ್ಟಿಲಿ, ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಇಲಿ. बाला चासौ मूषिका च।

बालराज बालराज (पुं०) 1. श्रेष्ठनाद हुडुग. ಒಳ್ಳೆಯ ಹುಡುಗ. (न०) 2. वैडूर्यमणि. बालः अल्पोऽपि राजते।

बालरोग बालरोग (पुं०) ಸಣ್ಣ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರುವ ವ್ಯಾಧಿ. बालानां रोगः। ಚಿಕ್ಕ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಸಾಕುವ ತಾಯಿ ಅಥವಾ ದಾದಿಯು ಗುರುವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳು ಕೆಟ್ಟು ಅಪರ ಸ್ತನ್ಯವು (ಎದೆಯ ಹಾಲು) ಕೆಡುವುದರಿಂದ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುವು. "धात्र्यास्तु गुरुभि-र्भोज्यैर्विषमैर्दोषजैस्तथा। दोषा देहे प्रकुप्यन्ति ततः स्तन्यं प्रदुष्यति। मिथ्याहारविहारिण्या दुष्टा वातादयः स्त्रियाः। दूषयन्ति पयस्तेन जायन्ते व्याधयः शिशोः।" ವಾತದೋಷದಿಂದ ಕೆಟ್ಟ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದ ಶಿಶುವು ವಾತ ರೋಗ ಪೀಡಿತವಾಗುವುದು. ಅದರ ಸ್ವರವು ಕುಗ್ಗುವುದು. ದೇಹವು ಕೃಶವಾಗುವುದು. ಮಲಮೂತ್ರಗಳೂ ಬಂಧಿಸುವುವು. ಪಿತ್ತದೋಷದಿಂದ ಕೆಟ್ಟ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದ ಮಗುವಿನ ದೇಹವು ಬಿವರುವುದು. ಯಾವಾಗಲೂ ಬಾಯಾರುವುದು. ದೇಹವು ಯಾವಾಗಲೂ ಉಷ್ಣವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗವೂ ಬರುವುದು. "वातदुष्टं शिशुः स्तन्यं पिबन् वातगदातुरः। क्षाम-स्वरः कृशाङ्गः स्याद्बद्धविण्मूत्रमारुतः"। "स्विन्नो भिन्नमलो बालः कामलापित्तरोगवान्। तृष्णालुरुष्ण-सर्वाङ्गः पित्तदुष्टं पयः पिबन्"। ಕಫ ದೋಷದಿಂದ ಕೆಟ್ಟಿರುವ ಸ್ತನ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿದ ಮಗುವಿನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುವುದು. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಕಫ ಸೇರುವುದು. ಮಗುವು ಮಂಕಾಗುವುದು. ಮುಖ ಕಣ್ಣುಗಳು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ಕುಡಿದ ಹಾಲನ್ನು ವಾಂತಿ ಮಾಡುವುದು. "श्लेष्मदुष्टं पिबन् क्षीरं लालाल्युः श्लेष्मरोगवान्। निद्रार्दितो जडः शूनवक्त्राक्षः छर्दनः शिशुः"। ದೊಡ್ಡವರಿಗೆ ಬರುವ ಜ್ವರ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಶಿಶುಗಳಿಗೆ ಬರುವುದಲ್ಲದೆ ಶಿಶುಗಳಿಗೇ ಬರುವ ರೋಗಗಳೂ ಅನೇಕವಾಗಿವೆ. तालुकंटकम् महापद्मम् कुकूणकः तुण्डिगुदपाकः अहिपूतनम् पारगर्भिकम् ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಶಿಶುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬರುವುವು. [ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಗೆ "भावप्रकाश" ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

बाललता बाललता (स्त्री०) ಎಳೆಯ ಲತೆ, ಹೊಸದಾಗಿ ಚಿಗುರಿರುವ ಬಳ್ಳಿ. बाला चासौ लता च। "अवाकिरन् बाललताः प्रसूनैराचारलाजैरिव पौरकन्याः" रघु० २-१०।

बालव बालव (पुं०) ಬವ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು.

बालवत्स बालवत्स (पुं०) ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಕಪೋತ, ಬೂದಿಬಣ್ಣದ ಪಾರಿವಾಳ. "कपोतो बालवत्सः स्यात्" वैज०।

बालवायज बालवायज (न०) ವೈಡೂರ್ಯಮಣಿ. बालवाये देशविशेषे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

बालवाह्य बालवाह्य (पुं०) ಕಾಡುಮೇಕೆ. बालाः पोताः वाह्या यस्य। ಕಾಡುಮೇಕೆಗಳು ಏನಾದರೂ ಭಯಪಟ್ಟಾದರೆ ಮರಿಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತು ಕೊಂಡು ಓಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. (वि०) 2. ಬಾಲಕರಿಂದ ಹೊರಲ್ಪಡುವ. ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ.

बालव्यजन बालव्यजन (न०) ಚಾಮರ. बालेन चमरीमृगबालेन निर्मितं व्यजनम्. "यस्यार्थयुक्तं गिरिराजशब्दं कुर्वन्ति बालव्यजनैश्चमर्यः" कुमा० १-१३।

बालहस्त बालहस्त (पुं०) ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬಾಲ.

बाला बाला (स्त्री०) 1. ಹುಡುಗಿ, ಹೆಣ್ಣುಮಗು, ಕುಮಾರಿ. 2. ಯುವತಿ, ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. "सा बाला परवतीति मे विदितम्" शाकु० ३-२। 3. ಅರಿಶಿನ. 4. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ. 5. ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 6. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ.

बालार्क बालार्क (पुं०) ಎಳೆಯ ಸೂರ್ಯ, ಆಗತಾನೆ ಉದಯಿಸಿದ ಸೂರ್ಯ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಸೂರ್ಯ. बाल श्चासौ अर्कश्च।

बालिका बालिका (स्त्री०) 1. ಹುಡುಗಿ. ಕುಮಾರಿ. 2. ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು, ಯುವತಿ, ತರುಣಿ. 3. ಮರಳು. "बालायां वालुकायां च बालिकाशब्द इष्यते" शाश्व०। 4. ಎಲೆಗಳ ಮಾರ್ಜರಶಬ್ದ. 5. ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ. "बालिका कर्णभूषणे। पिछोलायां बालुकायां बालायाम्" हेम०। "बालिका। बालायां वालुका पत्त्रकाहले कर्णभूषणे" मेदि०।

बालिश बालिश (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ಮಗು, ಎಳೆಯ ಮಗು, ಶಿಶು. बाड् (आप्लाव्ये) "इन्" (उ० ४-११७)। बाडि वृद्धिं श्यति—शो (तनूकरणे) "कः"

(३-२-३)। "बालिशा बत यूयं वा अधर्मे धर्ममानिन:" भाग० ४-१४-२३। (वि०) 2. मूर्ख, अज्ञ, ತಿಳಿಗೇಡಿ. "अपाङ्क्तथो यावत: पाङ्क्तयान् भुञ्जानाननुपश्यति। तावतां न फलं तत्र दाता प्राप्नोति बालिश:" मनु० ३-१७६। (न०) 3. अपधान, ತಲೆದಿಂಬು.

बालिशता बालिशता (स्त्री०) अज्ञते, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, मूर्खत्व. बालिशस्य भाव: "तल्" (५-१-११९)। "त्व:"। **बालिशत्वम्** बालिशत्वम्.

बालेय बालेय (पुं०) 1. बलिचक्रवर्तियन मग. बलेरपत्यम् "ढञ्" (४-१-१३६)। "बले: पुत्राश्च पौत्राश्च शतशोऽथ सहस्रश:। बालेयो नाम विख्यातो गणो विक्रान्तपौरुष:"। 2. रासभ, गर्दभ, कत्ते. 3. गर्दभ रूपदिंदिद्द बलिचक्रवर्ति. "एवमुक्तो भगवता महेन्द्र: पृथिवीं तदा। चचारैरावतस्कन्धमधिरुह्य श्रिया वृत:। ततो ददर्श स बलिं खरवेषेण संवृतम्। यथाख्यातं भगवता शून्यागारकृतालयम्" भा० भीष्म० २३०-१२, १३। (वि०) 4. मृदुवाद, मंदुवाद. 5. पूजेगे हितवाद, उपहारक्के योग्यवाद. बलये इमे "ढञ्" (५-१-१३)। "पुष्पं फलं चार्तवमाहरन्त्यो बीजं च बालेयमकृष्टरोहि" रघु० १४-७७।

बालेयशाक बालेयशाक (पुं०) भारंगि गिड. बालेयस्य गर्दभस्य शाक:। इदन्नु कत्तेयु तिन्नुवुदरिंद ई हेसरु.

बालेष्ट बालेष्ट (पुं०) बदरवृक्ष, एलचिमर, बोरेगिड. बालानामिष्ट:।

बालोपवीत बालोपवीत (न०) 1. यज्ञोपवीत. 2. मक्कळु हाकुवुदेयुव वस्त्र. बालानामुपवीतमिव।

बाल्य बाल्य (न०) 1. शैशव, हुडुगतन. बालस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "रम्यां रघुप्रतिनिधि: स नवोपकार्यां बाल्यात्परामिव दशां मदनोऽध्युवास" रघु० ५-६३। 2. चिक्कदागिरुविकॆ, अभिवृद्धिहॊंदुवुदक्कॆ पूर्वद अवस्थॆ, बॆळियुव मॊदलिन अवस्थॆ. "दिवापि निष्ठ्यूतमरीचिभासा बाल्यादनाक्रीडितलाञ्छनेन" कुमा० ७-३५। 3. हुडुगाट, मक्कळाट, तिळिवळिकॆयिल्लदिरुविकॆ,

बाष्प बाष्प (पुं०) 1. हबि, नीरिन आवि. बाधृ (विलोडने) "प:" घस्य षश्च (उ० ३-२८)। 2. नेत्रजल, कण्णीरु. "बाष्पो नेत्रजलोष्मणो:" विश्व०। नेत्र जलवु संतोषदिंदलू मत्तु दुःखदिंदलू हॊरडुवुदु. "आनन्दबाष्पविसरो नयने प्रजानामाविर्बभूव मकरन्द इवारविन्दे" चं० रा०। "यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया कण्ठ: स्तम्भितबाष्पवृत्तिकलुषश्चिन्ताजडं दर्शनम्" शाकु० ४-५।

बाष्पिका बाष्पिका (स्त्री०) हिंगिन गिड.

बास्त बास्त (वि०) हॊतद संबंधवाद. बस्तस्य छागस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "कार्ष्णरौरवबास्तानि चर्माणि ब्रह्मचारिण:" मनु० २-४१।

बाह बाह (पुं०) 1. भुज, तॊळु. बाहुरेव। पृषो०। 2. कुदुरॆ. "बाहोऽश्वभुजयो: पुमान्" इति दामोदर:।

बाहा बाहा (स्त्री०) भुज, तॊळु. बाहुरेव। पृषो०। "बाहुर्बाहा भुजाभुज:"। "स्कन्धो दो:शिखरोंऽसोऽस्त्री बाहा बाहुभुजौ न पण्" वैज०। "चूतसंगतापि मां प्रत्यालिङ्गतीवागताभि: शाखाबाहाभि:" शाकु० ४।

बाहीक बाहीक (वि०) 1 हॊरगडॆ इरुव, हॊरगिन. बहि: भव: "ईकक्" टिलोपश्च (वा० ४-१-८५)। (पुं०व०व०) 2. बाहीक दॆशद जनरु. (पुं०) 3. बाहीक दॆशदल्लि वासमाडुववनु.

बाहु बाहु (पुं०) 1. भुज, तॊळु. बाधते—बाधृ (विलोडने) "कु:" हश्चादेश: (उ० १-२७)। "बाहुप्रतिष्टम्भविवृद्धमन्युरभ्यर्णमागस्कृतमस्पृशद्भि:" रघु० २-३२। सामुद्रक लक्षणदंतॆ दीर्घवाद तॊळुगळुळ्ळवनु राजनागुवनु. तूगाडुव तॊळुगळुळ्ळवनु उत्तमवाद ऐश्वर्यवन्नु हॊंदुवनु. ह्रस्ववाद (वॊटु) तॊळुगळुळ्ळवनु दासनागुत्तानॆ (इतररिगॆ सेवकनागुत्तानॆ). एड भुजदल्लि सुळियिरुववनूळुद्दवाद तॊळुगळुळ्ळवनू राजनागुवनु. "दीर्घबाहुर्भवेद्राजा समुद्रवचनं यथा। प्रलम्बबाहुरैश्वर्यं प्राप्नुयाद्गुणसंयुतम्। ह्रस्वबाहुर्भवेद्दास: परप्रेष्यकरस्तथा। वामावर्तभुजा ये तु ये च दीर्घभुजा नरा:। संपूर्णबाहवो ये तु राजानस्ते प्रकीर्तिता:"। 2. मॊळकैय मॆलुभाग. "मुखं बाहू प्रबाहू च मन: सर्वेन्द्रियाणि च। रक्षत्वव्याहतैश्वर्यस्तव नारायणोऽव्यय:" विष्णुपु० ५-५-१९। 3. रथद मूकिय मर.

बाहुक बाहुक (पुं) ऋतुपर्णराजन अश्वपाल (कुदुरेय रक्षक) रूपदिंदिद्द नलमहाराज. [पुष्करनिंद जूजिनल्लि पराजयु हॊंदिद नल चक्रवर्तियु गृहसार दोषदिंद धर्मपत्नि याद दमयंतियॊडने अरण्यक्के हॊगि अल्लि अवळन्नु बिट्टु अवळिगे तिळियदंते ओडिहोदनु. मुंदे हॊगुत्तिद्दाग कादुसिट्टिनल्लि सिक्किकॊंडु चीरुडुत्तिद्द कार्कोटकनेंब सर्पवन्नु बदुकिसि अदर सलहेयंते ऋतुपर्णराजन नगरदल्लि राजन अश्वपालकनागि सेरिकॊंडनु. नळनु ऋतुपर्णनिगे अश्वविद्येयन्नु हेळिकॊट्टु अवनिंद अक्षविद्येयन्नु कलितनु. ईदरिंद पुष्कर नन्नु जूजिनल्लि सोलिसि राज्यवन्नु पडेदु दमयंतियॊडने सुखवागि राज्यवाळुत्तिद्दनु.]

बाहुकुण्ठ बाहुकुंठ (वि) मॊंडाद तोळुगळुळ्ळ, तुंडु तोळुगळुळ्ळ. बाहौ कुण्ठः।

बाहुकुन्थ बाहुकुंथ (पुं) हक्कियगरि. बाहून्खि कुन्थति — कुन्थ (संश्लेषणे) "अच्" (३-१-१३४)।

बाहुज बाहुज (पुं) 1. क्षत्रियः. बाहुभ्यां परमात्मनः भुजाभ्यां बाह्वोर्वा जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७, ९८ वा)। "बाहू राजन्यः कृतः" श्रुतिः। 2. शुक, गिणि. 3. तानागि हुट्टि बॆळॆद एळ्ळु. (वि) 4. तोळिनल्लि हुट्टिद.

बाहुत्राण बाहुत्राण (न) बाणगळ पटु बीळदिरुवंते तोळिगॆ हाकुव लोहकवच. बाहुः त्रायतेऽनेन — त्रैङ (पालने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

बाहुदा बाहुदा (स्त्री) बाहुदा नदि. [प्रसेन जित्तिन पत्नियाद गौरियु पतिय शापदिंद ई नदिय रूपवन्नु पडॆदळु. ई नदियु हिमाचलदिंद हरिदु बरुवुदु. लिखित मुनियु तानु माडिद पापकृत्यगळ प्रायश्चित्तक्काग तन्न कैगळन्नु कत्तरिसिकॊंडनु. अण्णनाद शंखन मूलि नंते ई नदियल्लि स्नानमाडिदुदरिंद मत्तॆ तोळुगळु बंदुवु. ईदरिंद ई नदिगॆ "बाहुदा" ऎंब हॆसरायितु.] "तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शङ्खस्य लिखितस्तदा। अवगाह्यापगां पुण्यामुदकार्थं प्रचक्रमे। प्रादुरास्तां ततस्तस्य करौ जलजसन्निधौ। ततः स विस्मितो भ्रातुर्दर्शयामास तौ करौ" भा० शान्ति० २३।

बाहुभूषा बाहुभूषा (स्त्री) तोळिन आभरण, केयूर, बाह्वोर्भूषा आभरणम्।

बाहुमात्र बाहुमात्र (वि) ऒंदु तोळिन अळतॆयुळ्ळ. बाहुः परिमाणमस्य "मात्रच्" (५-२-३७)।

बाहुमूल बाहुमूल (न) कक्ष, कंकळु. बाहोर्मूलम्।

बाहुयुद्ध बाहुयुद्ध (न) परस्पर तोळुगळन्नु हिडिदु माडुव युद्ध, कै काळग. बाहुभिर्युद्धम्।

बाहुल बाहुल (पुं) 1. वह्नि, बेंकि. बहुलानां कृत्तिकानामयम् "अण्"। [कृत्तिकानक्षत्रवु अग्नि दॆवतॆयाकवादुदु.] 2. कार्तिकमास. बहुलाभिः कृत्तिकाभिर्युक्ता पौर्णमासी — "अण्" (४-२-३)। सोऽस्मिन्नस्ति "अण्" (४-२-२१)। (स्त्री) -ला -लाः 3. कार्तिकमासद हुण्णिमॆ. बहुलाभिः कृत्तिकाभिः युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)।

बाहुलक बाहुलक (न) व्याकरण शास्त्रदल्लि यावुदॊंदु नियमक्कू ऒळपडद विधिनिषेधगळ विधान मॊदलादुदु. ऒंदु कडॆ विहितवाद शास्त्रवु कॆलवु कडॆ बरदॆ इरुवुदु, कॆलवु कडॆ विकल्पवागि बरुवुदु इत्यादि. (बहुल ग्रहणदिंद) बहुलेन बहुलग्रहणेन निर्वृत्तम् "अञ्" (४-२-७५)। संज्ञायां "कन्"।

बाहुलेय बाहुलेय (पुं) कार्तिकेय, षण्मुखि, कुमारस्वामि. बहुलानां कृत्तिकानक्षत्राणामपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

बाहुल्य बाहुल्य (न) समृद्धि, हॆरळवागिरुविकॆ, पुष्कलवागिरुविकॆ. बहुलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

बाहुशालिन् बाहुशालिन् (वि) भुजपराक्रमदिंद प्रकाशिसुव. बाहुभ्यां तद्विक्रमाधिक्येन शालते — शालृ (कत्थने) "णिनिः" (३-२-७८)। "अंसकस्तूरिका भूमिर्भवतां बाहुशालिनाम्" याद० २२-७।

बाहूबाहवि बाहूबाहवि (अव्य) कैकाळग. तोळुगळिंद परस्पर हॊडॆदाडि माडुव युद्ध. बाहुभ्यां बाहुभ्यां प्रहृत्येदं प्रवृत्तं युद्धम् "इच्" (५-४-१२७)।

बाह्य बाह्य (वि) 1. हॊरगिन, हॊरगडॆ इरुव. बहिः भवः "यत्" टिलोपश्च (वा० ४-१-८५)। "यस्य चोपवनं बाह्यं गन्धवद्गन्धमादनम्" कुमा० ६-४६। 2. ऒंदु वस्तुविनॊडने अथवा ऒंदु विषय

ದೊಡನೆ ಸೇರದಿರುವ, ಒಂದು ವಿಷಯದಿಂದ ದೂರವಾಗಿರುವ, ಯಾವುದೊಂದು ವಿಷಯದೊಡನೆ ಸೇರಲು ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಗಿರುವ. "लब्ध्वापि लोके परिणाहि रूपं जातास्तदूर्वोरुपमानबाह्याः" कुमा० १-३६। 3. ಹೊರಗಿನವನು, ಹೊಸಬ, ಅಪರಿಚಿತ. "त्यक्ताश्चाभ्यन्तरा येन बाह्याश्चाभ्यन्तरीकृताः" पञ्चत० १-२८२।

बाह्लिक बाह्लिक (पुं० ब० व०) 1. ಬಾಹ್ಲಿಕ ದೇಶ. 2. ಬಾಹ್ಲಿಕ ದೇಶದ ಜನರು. (पुं) 3. ಬಾಹ್ಲಿಕ ದೇಶದ ಕುದುರೆ. (न०) 4. ಹಿಂಗು. 5. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. "अथ बाह्लिकः। देशभेदेऽश्वभेदे च बाह्लिकं हिङ्गु कुङ्कुमम्" हेम०।

बाह्लीक बाह्लीक (पुं) 1. ಬಾಹ್ಲೀಕ ದೇಶದ ಕುದುರೆ. (पुं ब० व०) 2. ಬಾಹ್ಲೀಕ ದೇಶ. (न०) 3. ಹಿಂಗು. 4. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. "बाह्लीकं कुङ्कुमं हिङ्गु" वैज०।

बिड बिड (न०) 1. ತೊಳೆದು ಕಾಯಿಸಿದ ಉಪ್ಪು. (वि०) 2. ಭೇದಕವಾದ, ಒಡೆಯುವ.

बिडाल बिडाल (पुं) 1. ಬೆಕ್ಕು, ಮಾರ್ಜಾರ. बिड (आक्रोशे) "कालन्" (उ० १-११५)। 2. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **बिडाली बिडाली**. 3. ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ.

बिडालक बिडालक (पुं) 1. ಬೆಕ್ಕು, ಮಾರ್ಜಾರ. 2. ಕಣ್ಣಿನ ಹೊರಗಡೆಗೆ ಮುಲಾಮನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು. (न०) 3. ಹರಿದಳ.

बिडालपदक बिडालपदक (न०) ಹದಿನಾರು ಮಾಷಗಳ ತೂಕ.

बिडौजस् बिडौजस् (पुं) ಮಹೇಂದ್ರ, ದೇವೇಂದ್ರ. बिडमोजोऽस्य।

बिन्दु बिन्दु (पुं) 1. ಕಣ, ಹನಿ, ತೊಟ್ಟು. बिदि (अवयवे) "उः" वाह्न०। "जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः पूर्यते घटः"। 2. ಚುಕ್ಕಿ, ಬೊಟ್ಟು. 3. ಅನೆಯ ಮೈಮೇಲೆ ಇರುವ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಬೊಟ್ಟು. "न्यस्ताक्षरा धातुरसेन यत्र भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः" कुमा० १-७। 4. ಸೊನ್ನೆ, ಪೂಜ್ಯ, ಶೂನ್ಯ. "न रोमकूपोद्गमिषाज्जगत्कृता क्वताश्च किं दूषणशून्यबिन्दवः" नैष० १-२१। 5. ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮೇಲುಗಡೆ ಇರುವ ಅನುಸ್ವಾರ. 6. ನಾಟಕೀಯ ಸಂಧಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿ, ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಐದು ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "बीजं बिन्दुः पताका च प्रकरी कार्यमेव च। अर्थप्रकृतयः पञ्च" सा० द० ६-६४। ಬಿಂದುರೂಪವಾದ ಈ ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಯು ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಏಚ್ಛೇದವುಂಟಾದರೆ ಅದರ ಅವಿಚ್ಛೇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. "अवान्तरार्थविच्छेदे बिन्दुरच्छेदकारणम्" सा० द० ६-६६। 7. ದಂತಕ್ಷತ, ಪ್ರಿಯತಮನು ಪ್ರೇಯಸಿಯ ಅಧರಾಮೃತ ಪಾನಮಾಡುವಾಗ ಆವಳ ತುಟಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಗಾಯ. 8. ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. (वि०) 9. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. (स्त्री०) 10. ಮೃತಾಪತ್ಯವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲೇ ಸಾಯುವ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಹೆಂಗಸು. "बिन्दुर्दन्तक्षतान्तरे। भ्रुवोर्मध्ये रूपकार्थप्रकृतौ पृषते पुमान्। वेदितर्यन्यलिङ्गः स्यात्" मेदि०। "बिन्दुर्विप्रुड्ज्ञात्रोरदक्षते" हेम०। "नश्यत्प्रसूतिर्बिन्दुः स्यात्" वैज०।

बिन्दुजालक बिंदुजालक (न०) 1. ಆನೆಯ ಮುಖದ ಮೇಲಿರುವ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಚುಕ್ಕೆಗಳು, ಆನೆಯ ಮುಖವಲ್ಲಿರುವ ಮಚ್ಚೆಗಳು. 2. ಬಿಂದುಗಳ ರಾಶಿ, ದ್ರವ ಪಸ್ರಾವಿನ ಕಣಗಳ ರಾಶಿ, ಹನಿಗಳ ಸಮೂಹ.

बिन्दुतन्त्र बिंदुतंत्र (पुं) 1. ಚತುರಂಗದ ಆಟ. 2. ಪಗಡೆಯಾಟದ ಹಾಸು. "बिन्दुतन्त्रः पुमान् शारिफलके चतुरङ्गके" मेदि०। ಹೇಮ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ "बिन्दुतन्त्रं विदुः शारिफलके चतुरङ्गके" ಎಂದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದು.

बिन्दुदेव बिंदुदेव (पुं) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

बिन्दुपत्र बिंदुपत्र (पुं) ಬೂರುಗದ ಮರ.

बिन्दुमाधव बिंदुमाधव (पुं) ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ವಿಷ್ಣು.

बिन्दुसरस् बिंदुसरस् (न०) ಗಂಗೆಯನ್ನು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆತರಲು ಭಗೀರಥನು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳ. [ಭಗೀರಥನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಗಂಗೆಯು ವೇಗವಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿಯುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಜಟಾ ಕುಹರದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೋಪಗೊಂಡ ಗಂಗೆಯು ಜಲಬಿಂದುಗಳು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಈ ಸರಸ್ಸು ಉಂಟಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಿಂದುಸರಸ್ಸೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "भवोत्तमाङ्गे पतिता संरुद्धा योगमायया। तस्या ये बिन्दवः केचित् क्षुब्धायाः पतिता भुवि। कृतं तु तैर्बिन्दुसरस्ततो बिन्दुसरः स्मृतम्" मत्स्यपु० अध्या० १०१।

बिब्बोक बिब्बोक (पुं०) ಹೆಂಗಸರ ಶೃಂಗಾರಭಾವದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ, ಗರ್ವದಿಂದ ಇಷ್ಟವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೂ ಅನಾದರ ತೋರಿಸುವುದು. "बिब्बोकस्त्वति-गर्वेण वस्तुनोष्टेऽप्यनादरः" सा० द० ३-१००। "स्त्रीणां विलासबिब्बोकविभ्रमा ललितं तथा। हेला लीलेत्यमी हावाः क्रियाः शृङ्गारभावजाः" अम०।

बिभीषिका बिभीषिका (स्त्री०) ಭಯಪಡಿಸುವುದು, ಹೆದರಿಸುವುದು.

बिभ्यत् बिभ्यत् (वि०) ಭಯಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೆದರುತ್ತಿರುವ. भि भी (भये) "शतृ" (३-२-१२४)। "बिभ्यद्धिरनघादेशाद्वज्रादिव समुद्यतात्" याद० २२-५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **बिभ्यती बिभ्यती**.

बिभ्रत् बिभ्रत् (वि०) ಧರಿಸಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ. ಹೊತ್ತಿರುವ. डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "बिभ्रतो मधुरतामतिमात्रं रागिभिर्युगपदेव पपाते" माघ० १०-८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **बिभ्रती बिभ्रती**.

बिभ्राण बिभ्राण (वि०) ಧರಿಸಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ, ಹೊತ್ತಿರುವ. डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "शानच्" (३-२-१२४)। "बिभ्राणमायतिमतीमवृथा शिरोधि प्रत्यग्रतामतिरसामधिकं दधन्ति" माघ० ५-६५। स्त्रियां **बिभ्राणा बिभ्राणा**. "बिभ्राणया बहलयावकपङ्कपिङ्ग-पिच्छावचूडमनुमाधवधाम जग्मुः" माघ० ५-१३।

बिम्ब बिम्ब (पुंन०) 1. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಮಂಡಲ. वी (गतौ) बन् नुम् ह्रस्वश्च निपा० (उ० ४-९५)। "बिम्बोऽस्त्री मण्डलं त्रिषु" अम०। "पतन्ति बिम्बादुत तिग्मतेजसः" किरा० १४-५३। 2. ಮಂಡಲದಂತೆ ವರ್ತುಲವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಆಕಾರ. "आरोहैर्निबिड-बृहन्नितम्बबिम्बैः" माघ० ८-८। 3. ಪ್ರತಿಮೆ, ವಿಗ್ರಹ. 4. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ಛಾಯೆ. "प्रभवति मणिर्बिम्बग्राहे मणिर्न मृदादयः" उ० रा० २-४। 5. ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮೂಲವಸ್ತು. 6. ಮುಖ. 7. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. (पुं०) 8. ಕೃಕಲಾಸ, ಓತಿಕೇತ. (न०) 9. ತೊಂಡೆಹಣ್ಣು. [ಸ್ತ್ರೀಯರ ತುಟಿಗೆ ಈ ಹಣ್ಣಿನ ಸಾಮ್ಯ ಕೊಡುವರು.] "बिम्बोष्ठं बहु मनुते तुरङ्गवक्त्रश्चुम्बन्तं मुखमिह किन्नरं प्रियायाः" माघ० ४-३८। "बिम्बोऽस्त्री मण्डलसमप्रतिमामुखलक्ष्मसु। प्रतिबिम्बे तत्प्रकृतौ क्लीबे तु स्याद्विम्बिकाफले" वैज०।

बिम्बक बिम्बक (न०) 1. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಮಂಡಲ. 2. ತೊಂಡೆಹಣ್ಣು.

बिम्बिका बिम्बिका (स्त्री०) 1. ತೊಂಡೆಗಿಡ. बिम्बीं कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಮಂಡಲ.

बिम्बित बिम्बित (वि०) ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಹೊಂದಿರುವ. ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿರುವ. बिम्बोऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। "अन्तरिक्षमणिदर्पणान्तरे बिम्बितेव भवती विभाव्यते" याद० १७-२५।

बिल बिल (न०) 1. ರಂಧ್ರ, ತೂತು, ಮುತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಕುಳಿ. बिलति—बिल (छेदने) "कः" (३-१-१३५)। "उद्वामेन्द्रसिक्ता भूर्बिलमग्नाविवोरगौ" रघु० १२-५। 2. ಗುಹೆ, ಗವಿ. [दैवनिर्मितವಾದ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಗುಹೆ.] "बिले तदीये विबुधालयोपमे विकल्प्यमानाकृति-मप्सरोगणैः" याद० १४-५९। 3. ಗುಳಿ, ಗುಂಡಿ, ಹಳ್ಳ. 4. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಇಂದ್ರಿಯನಾಳ, ಯೋನಿನಾಳ. (पुं०) 5. ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು, ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವ. "बिलं छिद्रे गुहायां च पुमानुच्चैःश्रवोहये" मेदि०।

बिलकारिन् बिलकारिन् (पुं०) 1. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. (वि०) 2. ಬಿಲವನ್ನು ಮಾಡುವ, ಗುಂಡಿಯನ್ನು ತೋಡುವ.

बिलयोनि बिलयोनि (वि०) ಬಿಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. बिलं योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य। "जितसिंहभया नागा यत्राश्वा बिलयोनयः" कुमा० ६-३९।

बिलेशय बिलेशय (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. बिले शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। सप्तम्या वा "अलुक्" (६-३-१८)। पक्षे **बिलशयः बिलशयः**. 2. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. "बिलेशयस्तु पुंलिङ्गो मूषके च भुजङ्गमे" मेदि०। (वि०) 3. ಬಿಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ.

बिलौकस् बिलौकस् (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 2. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. बिलमोकोऽस्य। (वि०) 3. ಬಿಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ.

बिल्ल बिल्ल (न०) 1. ಆಲವಾಲ, ಗಿಡಮರಗಳ ಕೆಳಗೆ ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಮಾಡುವ ಪಾತಿ. 2. ಗುಣೆ, ಗುಂಡಿ ಹಳ್ಳ. 3. ಹಿಂಗು.

बिल्व बिल्व (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಮರ. बिल (भेदने) "बन्" (उ० ४-९५)। निपा०। वबयोरभेदः। (न०) 2. ಬಿಲ್ವದ ಕಾಯಿ.

बिल्वकोया ಬಿಲ್ವಕೋಯಾ (स्त्री०) ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ.

बिल्वपत्र ಬಿಲ್ವಪತ್ರ (न०) ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷದ ಎಲೆ, ಬಿಲ್ವ ದಳ.

बिल्वपेशिका ಬಿಲ್ವಪೇಶಿಕಾ –पेशी –ಪೇಶೀ (स्त्री०) ಒಣಗಿದ ಬಿಲ್ವದ ಕಾಯಿ, ಬಿಲ್ವದ ಚಿಪ್ಪು.

बिल्ववन ಬಿಲ್ವವನ (न०) ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷಗಳ ಕಾಡು, ಬಿಲ್ವ ಮರಗಳ ತೋಪು.

बिस ಬಿಸ (न०) 1. ತಾವರೆಯ ದಂಟು, ತಾವರೆಬಳ್ಳಿಯ ಕಾಂಡ. बिस्यति—बिस (प्रेरणे) "कः" (३-१-१३५)। "अर्धोपभुक्तेन बिसेन जायां संभावयामास रथाङ्गनामा" कुमा० ३-३७। 2. ತಾವರೆದಂಟಿನ ನಾರು, –ತಂತು, –ಎಳೆ.

बिसकण्ठिका ಬಿಸಕಂಠಿಕಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಕೊಕ್ಕರೆ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಕಪಕ್ಷಿ, ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ. बिसमिव कण्ठोऽस्याः "कप्"।

बिसकण्ठिन् ಬಿಸಕಂಠಿನ್ (पुं०) ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ, ಬಕಪಕ್ಷಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. बिसमिव कण्ठोऽस्त्यस्य "इनिः"। (५-२-११५)।

बिसकुसुम ಬಿಸಕುಸುಮ (न०) ತಾವರೆಯ ಹೂವು, ಕಮಲ, ಪದ್ಮ. बिसस्थं कुसुमम्। –पुष्पम् –पुष्पम्, –प्रसूनम् –प्रसूनम्. "जक्षुर्बिसं घृतविकासिबिस-प्रसूनाः" माघ० ५-२८।

बिसज ಬಿಸಜ (न०) ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು.

बिसतन्त्र ಬಿಸತಂತು (पुं०) ತಾವರೆದಂಟಿನ ಎಳೆ, –ನಾರು.

बिसिनी ಬಿಸಿನೀ (स्त्री०) 1. ಪದ್ಮಲತೆ, ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ. 2. ತಾವರೆಬಳ್ಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. 3. ತಾವರೆ ಬಳ್ಳಿಗಳ ಸಮೂಹ. बिस "इनिः" (५-२-१३५)।

बिस्त ಬಿಸ್ತ (पुं०) ಚೆನ್ನದ ಒಂದು ತೂಕ, ಒಂದು ಕರ್ಷದ ತೂಕ, 20 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ. [ಐದು ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ ಒಂದು ಆದ್ಯಮಾಷಕ. ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ ಒಂದು ಕರ್ಷ. ಚೆನ್ನದ ಕರ್ಷ ತೂಕವು ಒಂದು ಬಿಸ್ತ] "गुञ्जाः पञ्चाद्यमाषकाः। ते षोडशाक्षः कर्षोऽस्त्री"। "सुवर्णबिस्तौ हेम्नोऽक्षे" अम०।

बीज ಬೀಜ (न०) 1. ಹೇತು, ಕಾರಣ. वजति कार्यं गच्छति—वज (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। वबयोरभेदः। पृषोदरादित्वात् ईत्वम्। 2. ಮೂಲ ಕಾರಣ. "यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः" शाकु० १-१। 3. ಬೀಜ, ಕಾಳು, ಧಾನ್ಯ. "अरण्यबीजाञ्जलिदानलालितास्तथा च तस्यां हरिणा विशश्वसुः" कुमा० ५-१५। 4. ಪುರುಷನ ವೀರ್ಯ, ಧಾತು. "उभ एव क्षमे वोढुमुभयोर्बीजमाहितुम्" कुमा० २-६०। 5. ನಾಟಕ (ರೂಪಕ) ಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ (ಮೂಲ) ಕಾರಣ. ಇದು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಮೇಣ ಬೆಳೆದು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. "स्तोकोद्दिष्टः कार्यहेतुः बीजं विस्तार्यनेकधा" दश०रू०। ಶ್ರೀಹರ್ಷನ ರತ್ನಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ರತ್ನಾವಳಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ವ್ಯಾಪಾರವು ಬೀಜ. ವೇಣೀಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ. ದ್ರೌಪದಿಯು ಬಿಚ್ಚಿದ್ದ ಕೇಶಪಾಶವನ್ನು ಪುನಃ ಗುಟುಹಾಕಲು ಮೂಲಕಾರಣವಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಉತ್ಸಾಹವು ಬೀಜ. 6. ಹಣ್ಣಿನ ತಿರುಳು. 7. ಅನ್ನ, ಆಹಾರ. "बीजं शुक्रे फलास्थ्यन्ने" वैज०। 8. ತತ್ತ್ವ. 9. ಮಹಾಮಂತ್ರಗಳ ಮುಖ್ಯಭಾಗವಾದ ಬೀಜಾಕ್ಷರ. 10. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಸಾರ, ಮಜ್ಜೆ. "बीजं रेतसि तत्त्वे च हेतावङ्कुरकारणे" विश्व०।

बीजकोश ಬೀಜಕೋಶ (पुं०) ತಾವರೆಹೂವಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೀಜಗಳ ಕೋಶ, ತಾವರೆಯ ಕಾಯಿ. बीजस्य कोशः।

बीजगणित ಬೀಜಗಣಿತ (न०) ಸಂಖ್ಯಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

बीजन्यास ಬೀಜನ್ಯಾಸ (पुं) ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥದ (ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ) ಮೂಲವು ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಕಾವ್ಯಾರ್ಥದ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಕಾವ್ಯಾರ್ಥದ ಸೂಚನೆ.

बीजपुरुष ಬೀಜಪುರುಷ (पुं०) ಒಂದು ವಂಶದ ಮೂಲ ಪುರುಷ.

बीजपुष्प ಬೀಜಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. (न०) 2. ಮಾರುಗ.

बीजपूर ಬೀಜಪೂರ (पुं०) 1. ಮಾದಳ ಗಿಡ. बीजैः पूर्यते—पूरी (आप्यायने) "कः" (३-१-१३५)। (न०) 2. ಮಾದಳ ಹಣ್ಣು.

बीजमन्त्र ಬೀಜಮಂತ್ರ (पुं०) ರಹಸ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮಹಾಮಂತ್ರ, ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ರಹಸ್ಯಾರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ ಮಂತ್ರ.

बीजमातृका ಬೀಜಮಾತೃಕಾ (स्त्री०) ಬೀಜಕೋಶ, ಸಸ್ಯದ ಪಕ್ವವಾದ ಬೀಜದ ಆವರಣ.

ಬೀಜವಪನ ಬೀಜವಪನ (ನ॰) 1. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಭೂಮಿ, ನೆಲ. ವೀಜಾನಿ ಉप्यन्तेऽत्र — ड्डु वप् (बीजसन्ताने) अधि॰ "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು. बीजानां वपनम्। ड्डुवप् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ಬೀಜವರ ಬೀಜವರ (ಪುं॰) ಮಾಷ, ಉದ್ದು.

ಬೀಜವಾಪ ಬೀಜವಾಪ (ಪುं॰) 1. ಬೀಜಗಳ ಬಿತ್ತನೆ. बीजानां वापः — ड्डु वप् (बीजसन्ताने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि॰) 2. ಬೀಜಗಳನ್ನು ಬಿತ್ತುವವನು.

ಬೀಜಸಞ್ಚಯ ಬೀಜಸಂಚಯ (ಪುं॰) ಬಿತ್ತನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬೀಜಗಳ ಸಂಗ್ರಹ.

ಬೀಜಸೂ ಬೀಜಸೂ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕ್ಷೇತ್ರ, ಭೂಮಿ, ನೆಲ.

ಬೀಜಾಕೃತ ಬೀಜಾಕೃತ (ನ॰) ಬೀಜ ಬಿತ್ತಿದ ಮೇಲೆ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ಷೇತ್ರ. बीजेन सहकृतं कृष्टम् — "डाच्" (५-४-५८)।

ಬೀಜಾಙ್ಕುರ ಬೀಜಾಂಕುರ (ಪುं॰) ಬೀಜದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮೊಳಕೆ, ಬೀಜದ ಮೊಳಕೆ. बीजस्याङ्कुरः। "बीजाङ्कुरः प्रागुदयादिवाम्भः" कुमा॰ ३-१८।

ಬೀಜಾಮ್ಲ ಬೀಜಾಮ್ಲ (ನ॰) ಹುಣಸೆಹಣ್ಣು.

ಬೀಜಿನ್ ಬೀಜಿನ್ (ಪುं॰) 1. ಕ್ಷೇತ್ರವಲ್ಲಿ ಬೀಜಾವಾಪ ಮಾಡಿದ ತಂದೆ, ಜನಕ. बीजमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "फलं त्वनभिसन्धाय क्षेत्रिणां बीजिनां तथा" मनु॰ ९-५२। (वि॰) 2. ಬೀಜವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಧಾನ್ಯ (ಕಾಳು) ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 3. ಬೀಜವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾಯಿ.

ಬೀಜ್ಯ ಬೀಜ್ಯ (वि॰) 1. ಬೀಜದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. बीजमस्यास्ति — "यप्" (वा॰ ५-२-१२०)।

ಬೀಭತ್ಸ ಬೀಭತ್ಸ (ಪುं॰) 1. ಬೀಭತ್ಸರಸ, ಶೃಂಗಾರ ವೀರ ಮೊದಲಾದ ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. बध (बन्धने) + चित्तविकारे "सन्" (वा॰ ३-१-६) "अः" (३-३-१०२)। बीभत्सास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। ಬೀಭತ್ಸ ರಸಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ ಜುಗುಪ್ಸೆ. ಇದು ಮಹಾಕಾಲ ದೇವತಾಕವಾದುದು. ಕೊಳೆತು ನಾರುವ ಮಾಂಸ ರಕ್ತ ಮೊದಲಾದುವು ಆಲಂಬನವಿಭಾವ. ಆವುಗಳಿಂದ ಹೊರಟು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕೃಮಿಕೀಟಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. ಉಗುಳುವುದು ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಮೊದಲಾದುವು ಅನುಭಾವಗಳು. ಮೋಹ ಆವೇಗ ವ್ಯಾಧಿ ಮೊದಲಾದುವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಗಳು. "जुगुप्सास्थायिभावस्तु बीभत्सः कथ्यते रसः। नीलवर्णो महाकालदैवतोऽयमुदाहृतः। दुर्गन्धमांसरुधिरमेदांस्यालम्बनं मतम्। तत्रैव कृमिपाताद्यमुद्दीपनमुदाहृतम्" इत्यादि. सा॰ द॰ ३। 2. ಅರ್ಜುನ. (वि॰) 3. ಕ್ರೂರ. 4. ಅಸಹ್ಯವಾದ, ಜುಗುಪ್ಸೆ ಹುಟ್ಟಿಸುವ. 5. ಅಸೂಯೆ ಪಡುವ. 6. ಚಿತ್ತವಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ. "बीभत्सो नार्जुने क्रूरघृणात्मविकृते त्रिषु" मेदि॰।

ಬೀಭತ್ಸು ಬೀಭತ್ಸು (ಪುं॰) 1. ಅರ್ಜುನ. बीभत्सति — बध (बन्धने) चित्तविकारार्थे "सन्" "उः" (३-२-१६८)। ಇದು ಅರ್ಜುನನ ಹತ್ತು ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अर्जुनः फल्गुनो जिष्णुः किरीटी श्वेतवाहनः। बीभत्सुर्विजयः कृष्णः सव्यसाची धनञ्जयः" भा॰ विरा॰ ४०-९। ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಅಸಹ್ಯವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "न कुर्यां कर्म बीभत्सं युध्यमानः कथंचन। तेन देवमनुष्येषु बीभत्सुरिति विश्रुतः" भा॰ विरा॰ ४०-१८।

ಬುक्क ಬುಕ್ಕ (ಪುंन॰) 1. ಹೃದಯ, ಎದೆ. 2. ಹೃದಯದೊಳಗಿನ ಮಾಂಸಖಂಡ. बुक्कयति — बुक् बुक् इति अव्यक्तशब्दं करोति। (ಪುं॰) 3. ಭಾಗ, ಒಡು. (ಪುंस्त्री॰) 4. ಸಮಯ, ವೇಳೆ, ಕಾಲ. (ಸ್ತ್ರೀ॰) **–क्का –क्कः** 5. ಶೋಣಿತ, ರಕ್ತ.

ಬುक्कन ಬುಕ್ಕನ (ನ॰) 1. ನಾಯಿ ಬಗುಳುವುದು, ನಾಯಿಯ ಕೂಗು. 2. ತಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶಬ್ದ. बुक्क (भषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ಬುक्कार ಬುಕ್ಕಾರ (ಪುं॰) ಸಿಂಹದ ನಾದ, ಸಿಂಹದ ಗರ್ಜನೆ. "बुक्कारः सिंहनादकः" हारा॰।

ಬುದ್ಧ ಬುದ್ಧ (ಪುं॰) 1. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಹೊಂದಿದ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಪುರುಷ, ಬುದ್ಧದೇವ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ದಿಪತ್ತಾರ. ಬುಧ್ಯತೆ — ಬುಧ (ಅವಗಮನೆ) "क्तः" (३-२-१८८)। ಕಲಿಯುಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಮೇಲೆ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸಲು ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಅವತಾರವಿದು. "ततः कलौ संप्रवृत्ते संमोहाय सुरद्विषाम्। बुद्धो नाम्ना जिनसुतः कीकटेषु भविष्यति" भाग॰ १-३-२४। ಬುದ್ಧನಿಂದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ದರ್ಶನವು ಬೌದ್ಧಮತ. ಈ ಬೌದ್ಧಮತವು ವೇದವನ್ನೂ ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಇದು ಅವೈದಿಕಮತ. ಗೀತಗೋವಿಂದದಲ್ಲಿ ಜಯದೇವ ಕವಿಯು ಬೌದ್ಧಾವತಾರವು ಒಂಬತ್ತನೆಯದೆಂದು ಹೇಳಿರು

ತ್ಯಾನೆ. "निन्दसि यज्ञविधेरहह श्रुतिजातं सहृदयहृदय-दर्शितपशुघातम्। केशव! धृतबुद्धशरीर, जयजगदीश हरे" ಗೀತಗೋ೦ ೧-೯। [ಬುದ್ಧನು ಶಾಕ್ಯಸಿಂಹ ಸರ್ವಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿ ಗೌತಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಕಬಂಧು ಎಂಬ ನಾಮಧೇಯ ಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಈತನು ಕಪಿಲವಸ್ತುರಾಜ ನಾದ ಶುದ್ಧೋದನನಿಗೆ ಮಾಯಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನು. ಈತನು ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕನಾದಾಗ ಜಗತ್ತಿ ನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಧಿ ಜರಾಮರಣಗಳಿಂದ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಿರುವ ಜನರನ್ನು ನೋಡಿ ವೈರಾಗ್ಯಹೊಂದುವನೆಂದು ದೈವಜ್ಞ ರಿಂದ ತಿಳಿದ ಶುದ್ಧೋದನನು ರತಿಕೇಳಿಕುಶಲರಾದ ಅನೇಕ ಯುವತಿಯರನ್ನು ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಇವನಿಗೆ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಭೋಗಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸೋಲದೆ ಗೌತಮನು ಪ್ರಪಂಚದ ಪರ್ಯಟನೆಗಾಗಿ ತಂದೆಯ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಹೊರಟು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಧಿ ಗಳಿಂದಲೂ ಜರೆಯಿಂದ ಬಂಧುಜನರ ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದ ಜನರ ನರಳಿಕೆಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಿದ್ದವ ರನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ವೈಶಾಲಿನಗರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಪರಮವಿರಕ್ತ ಶಿಖಾಮಣಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಗುರುವನ್ನು ಸೇರಿ ಅವರಿಂದ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿ ಸಂಕಟಗಳಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಜನರ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಮಾಡಿದನು.] "विकीर्य विज्ञानमयीं प्रभां प्रभुर्जगत्प्रदीपः प्रथितः प्रभाकरः। बुद्धः स राशिर्महसां महोज्ज्वलो ज्वलंश्च निर्वाणपदं परं गतः॥ प्रक्षाल्य त्रैलोक्यमलं मलीमसं प्रवृद्धहिंसार-सदूषितं विभुः। प्रबोधधाराधरभूरिवारिभी रराज देवो भुवि बोधभास्करः"॥ [ವಿವರಕ್ಕೆ "बौद्ध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ವಿದ್ವಾಂಸ, ಪಂಡಿತ, ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು, ಬುದ್ಧಿವಂತ. (ತ್ರಿ೦) 3. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಯುಳ್ಳವನು. 4. ಎಚ್ಚರವುಳ್ಳವನು 5. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. ಶ್ರುಧ "कृतः" (೩-೨-೧೦೨)। (ನ೦) 6. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅರಿವು. ಶ್ರುಧ ಭಾವೇ "क्तः" (೩-೩-೧೧೪)।

ಬುದ್ಧಗಯಾ ಬುದ್ಧಗಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಕೀಕಟ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಬೌದ್ಧರ ಗಯೆ. ಇದೊಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. ಇದು ಮಗಧ ದೇಶದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು.

ಬುದ್ಧಗುರು ಬುದ್ಧಗುರು (ಪುಂ) ಬುದ್ಧನ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ ಮಾಡುವ ಆಚಾರ್ಯ, ಬೌದ್ಧಮತಾನುಯಾಯಿ.

ಬುದ್ಧಧರ್ಮ ಬುದ್ಧಧರ್ಮ (ಪುಂ) ಅಹಿಂಸಾರೂಪವಾದ ಬುದ್ಧನ ಧರ್ಮ.

ಬುದ್ಧಪುರಾಣ ಬುದ್ಧಪುರಾಣ (ನ೦) ಬುದ್ಧದೇವನ ಅವತಾರ ಮತ್ತು ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಪುರಾಣ.

ಬುದ್ಧವತ್ ಬುದ್ಧವತ್ (ತ್ರಿ೦) ತಿಳಿದವನು, ಅರಿತವನು. ಶ್ರುಧ (ಅವಗಮನೇ) "क्तवतुः" (೩-೨-೧೦೨)। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ङीप्" (೪-೧-೬)। **-ವತೀ -ವತೀ.**

ಬುದ್ಧಿ ಬುದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ಶ್ರುಧ (ಅವಗಮನೇ) "क्तिन्" (೩-೩-೧೪)। ಯಾವುದಾದ ರೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ಬುದ್ಧಿಯೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಆತ್ಮನಿಷ್ಠವಾದ ಆತ್ಮಗುಣ. ಬುದ್ಧಿಯು (1) ಸಾತ್ತ್ವಿಕ (2) ರಾಜಸ ಮತ್ತು (3) ತಾಮಸಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಅಭ್ಯುದಯ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ದೇಶಕಾಲಾದಿ ಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಕಾರ್ಯ ಗಳನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾತಿಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನೂ (ಭಯಾಭಯ ಸ್ಥಾನ ಗಳನ್ನೂ) ಸಂಸಾರಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಬುದ್ಧಿಯು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕ.** "प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये। बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी" ಗೀತಾ ೧೮-೩೦। (2) ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಭಯಾಭಯಗಳನ್ನೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ (ಅಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ) ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವನೋ ಅದು **ರಾಜಸಬುದ್ಧಿ.** "यया धर्ममधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च। अयथावत् प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी" ಗೀತಾ ೧೮-೩೧। (3) ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಧರ್ಮವನ್ನಾಗಿಯೂ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಧರ್ಮವನ್ನಾಗಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಸಕಲವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯದೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಯಾವುದ ರಿಂದ ತಿಳಿಯುವನೋ ಅದು **ತಾಮಸಬುದ್ಧಿ.** "अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसावृता। सर्वार्थान् विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी" ಗೀತಾ ೧೮-೩೨। 2. (ನೈಯಾಯಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಸಕಲವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನ. "अर्थं ज्ञात्वा शब्दरचना" ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಕಲಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ಬುದ್ಧಿ. "सर्वव्यवहारहेतुर्ज्ञानं

बुद्धिः" त० स०। ಈ ಬುದ್ಧಿಯು (1) स्मृतिः (2) अनुभवः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅನುಭವವು (1) प्रत्यक्षम् ಮತ್ತು (2) अनुमितिः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಸನ್ನಿಕರ್ಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. ಇದು (1) घ्राणजम्. (2) रासनम्, (3) श्रावणम्, (4) चाक्षुषम्, (5) स्पार्शनम् ಮತ್ತು (6) मानसम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. ["प्रत्यक्ष" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಅನುಮಿತಿಯು (1) केवलान्वयि, (2) केवलव्यतिरेकि ಮತ್ತು (3) अन्वयव्यतिरेकि ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. 3. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿ, ಚುರುಕು ಬುದ್ಧಿ. "शास्त्रेष्वव्याहता बुद्धिः मौर्वी धनुषि चातता" रघु० १-११। 4. ವಿಷಯಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಚಯ. "बुद्धेर्बुद्धिमतां लोके नास्त्यगम्यं हि किंचन" पञ्चतं० ५-४६। 5. ಮನಸ್ಸು, ಚಿತ್ತ. "पुराणमित्येव न साधु सर्वं न चापि काव्यं नवमित्यवद्यम्। सन्तः परीक्ष्यान्यतरद्भजन्ते मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः" माल० १-२। 6. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಭಾವನೆ, ತೋಚುವುದು. 7. ನಂಬಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. "अनयैव बुद्धया तपोवनगतोऽपि घातितस्तपस्वी नन्दवंशीयः सर्वार्थसिद्धिः" मुद्रा० १। 8. ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಕುಗ್ಗಿಹೋಗಿದ್ದು ಮತ್ತೆ ಬಂದ ಜ್ಞಾನ. 9. ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಹದಿಮೂರು ಮಂದಿ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. 10. ಸಾಂಖ್ಯತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದಾದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ. "महत्तत्त्वमिति प्रोक्तं बुद्धितत्त्वं तदुच्यते"।

ಬುದ್ಧಿಯ ಐದು ಗುಣಗಳು: (1) इष्टानिष्टविपत्तिः (2) व्यवसायः, (3) समाधिता, (4) संशयः ಮತ್ತು (5) प्रतिपत्तिः। (1) ಇಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತು ಅನಿಷ್ಟವಾದ ವೃತ್ತಿಗಳ ನಾಶ. ಇದು ನಿದ್ರಾರೂಪವಾದುದು. (2) ಉತ್ಸಾಹ. (3) ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯ (ಚಿತ್ತ ವೃತ್ತಿ ನಿರೋಧ). (4) ಸಂಶಯ ಮತ್ತು (5) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣವೃತ್ತಿ.

ಬುದ್ಧಿಯ ಸಪ್ತ (7) ಗುಣಗಳು: (1) शुश्रूषा, (2) श्रवणम्, (3) ग्रहणम्, (4) धारणम्, (5) ऊहापोहः, (6) अर्थविज्ञानम् ಮತ್ತು (7) तत्त्वज्ञानम्।

ಬುದ್ಧಿಯ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಮಲಗಳು: (1) शोकः (ದುಃಖ), (2) क्रोधः (ಕೋಪ), (3) लोभः (ಅತಿಯಾದ ಆಸೆ), (4) कामः (ಆಸೆ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ), (5) मोहः (ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ), (6) परासुता, (7) ईर्ष्या (ಅಸಹನೆ), (8) मानः (ಗರ್ವ), (9) विचिकित्सा (ಸಂಶಯ), (10) हिंसा, (11) असूया (ಇತರರ ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷ ಹೇಳುವುದು) ಮತ್ತು (12) जुगुप्सा (ಪರನಿಂದೆ).

बुद्धिगम्य ಬುದ್ಧಿಗಮ್ಯ (वि०) ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ.

बुद्धिजीविन् ಬುದ್ಧಿಜೀವಿನ್ (वि०) ಜ್ಞಾನಬಲದಿಂದ ಬದುಕುವವನು, ವಿಚಾರಶೀಲ, ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವವನು, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನು. बुद्धया जीवति।

बुद्धितत्त्व ಬುದ್ಧಿತತ್ತ್ವ (न०) ಸಾಂಖ್ಯತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದಾದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ. "महत्तत्त्वमिति प्रोक्तं बुद्धितत्त्वं तदुच्यते"।

बुद्धिपूर्वं ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವ (वि०) ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾದ, ಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ. बुद्धिः पूर्वं यस्मिन् कर्मणि। (अव्य०) **-पुरःसरम् -पुरःसरम्, -पूर्वकम् -पूर्वकम्**. ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ. "द्रुमराक्षसविध्वंसमकार्षं बुद्धिपूर्वकम्" भट्टि० ९-१२८।

बुद्धिभ्रम ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮ (पुं०) ಬುದ್ಧಿಯು ಕೆರಳುವುದು, ಚಿತ್ತವು ವಿಕಾರ ಹೊಂದುವುದು, ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯುವುದು. बुद्धेः भ्रमः। **-भ्रमणम् -भ्रमणम्**. भ्रम् (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

बुद्धिमत् ಬುದ್ಧಿಮತ್ (वि०) 1. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಚುರುಕು ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. 2. ಉನ್ನತಮಟ್ಟದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. बुद्धिरस्यास्ति—प्रशंसायां "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मती -मती**. "बुद्धेर्बुद्धिमतां लोके नास्त्यगम्यं हि किंचन" पञ्चतं० ५-४६।

बुद्धिमत्ता ಬುದ್ಧಿಮತ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. बुद्धिमतो भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **-मत्त्वम् -मत्त्वम्**.

बुद्धियोग ಬುದ್ಧಿಯೋಗ (पुं०) ಮುಖ್ಯವಾದ ಫಲದಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಿ ಅಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮತ್ವಬುದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. ಫಲಸಂಗವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ದುಃಖರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವನು. ಬುದ್ಧಿಯೋಗದಿಂದ ಸಾಂಸಾರಿಕ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿ ಹೊಂದಿ ಮೋಕ್ಷ ಸಂಪಾದನೆಯಾಗುವುದು. "योगस्थः कुरु कर्माणि संगं त्यक्त्वा धनञ्जय। सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते॥ दूरेण ह्यवरं

कर्म बुद्धियोगाद्धनञ्जय। बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः॥ बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते। तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम्" गीता २-४८-५०।

बुद्धिलक्षण ಬುದ್ಧಿಲಕ್ಷಣ (ನಂ) ಉತ್ತಮ ಬುದ್ಧಿಯ ಲಕ್ಷಣ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ಗುರುತು.

बुद्धिशस्त्र ಬುದ್ಧಿಶಸ್ತ್ರ (ವಿಂ) ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಆಯುಧ ವುಳ್ಳ, ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುವ. बुद्धिरेव शस्त्रं यस्य। "बुद्धिशस्त्रः प्रकृत्यङ्गो घनसंवृतिकञ्चुकः। चारेक्षणो दूतमुखो पुरुषः कोऽपि पार्थिवः" माघ० २-८२।

बुद्धिशालिन् ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿನ್ (ವಿಂ) ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಉನ್ನತಮಟ್ಟದ ಅರಿವುಳ್ಳ. बुद्धया शालते--शाल् (कत्थने) "णिनिः" (३-२-७८)।

बुद्धिसहाय ಬುದ್ಧಿಸಹಾಯ (ಪುಂ) ಅಮಾತ್ಯ, ಮಂತ್ರಿ, ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಲಹೆಗಾರ. बुद्धौ सहायः बुद्धया सहायो वा।

बुद्धिहीन ಬುದ್ಧಿಹೀನ (ವಿಂ) ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು.

बुद्धीन्द्रिय ಬುದ್ಧೀಂದ್ರಿಯ (ನಂ) ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ. बुद्धयाः इन्द्रियम् (1) ಶ್ರೋತ್ರ, (2) ತ್ವಕ್, (3) ನೇತ್ರ, (4) ಜಿಹ್ವೆ ಮತ್ತು (5) ನಾಸಿಕೆ ಇವು ಐದೂ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು. "श्रोत्रं त्वक् चक्षुषी जिह्वा नासिका चैव पञ्चमी। बुद्धीन्द्रियाणि" मनु०।

बुद्बुद ಬುದ್ಬುದ (ಪುಂ) 1. ನೊರೆ, ನೀರಿನ ಮೇಲಿನ ಗುಳ್ಳೆ. बुद् इत्यव्यक्तध्वनिं बुन्दति करोति—बुन्दिर् (निशामने) "कः" (वा० ३-२-५)। "सततं जातविनष्टाः पयसामिव बुद्बुदाः पयसि" पिञ्चतं० ५-७। 2. ಗರ್ಭದ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ, ಐದು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಬೆಳೆದ ಗರ್ಭ, ಐದು ದಿನಗಳು ತುಂಬಿದ ಗರ್ಭ.

बुध ಬುಧ (ಪುಂ) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. बुध (अवगमने) "कः" (३-१-१३५)। "यदि शमगिरो वैयासिक्यो बुधैश्च समागमः" प्रबोध० ४-१२॥ 2. ದೇವತೆ. "निपीय यस्य क्षितिरक्षिणः कथास्तथाद्रियन्ते न बुधाः सुधामपि" नैष० १-१। 3. ಬುಧಗ್ರಹ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪತ್ನಿ ತಾರೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. "क्रूरग्रहः सकेतुः चन्द्रमसंपूर्णमण्डलमिदानीम्। अभिभवितुमिच्छति बलात् रक्षत्येनं तु बुधयोगः" मुद्रा० १-६। "अपि लङ्घितमध्वानं बुबुधे न बुधोपमः" रघु० १-४७।

ಬುಧನ ಉತ್ಪತ್ತಿ : [ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರನಾದ ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಮಸ್ತ ಓಷಧಿ ದ್ವಿಜ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಇದರಿಂದ ಗರ್ವಿತನಾದ ಚಂದ್ರನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾರೆಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಅವಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಚಂದ್ರನ ಸಾಹಾಯ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯರಾದ ಅಸುರರಿಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧ ನಡೆದು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ತಲ್ಲಣಿಸಿಹೋಗಲು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ ತಾರೆಯನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಅವಳನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿದನು. ಆಗ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ್ದ ತಾರೆಯು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಗರ್ಭವನ್ನು ಒಂದು ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲಿನ ಪೊದೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಳು. ಬಿಟ್ಟಕೂಡಲೆ ಅದು ದಿವ್ಯ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಶುವಾಗಿ ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸಿತು. ಈ ಮಗುವು ಯಾರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದುದು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಕೇಳಲು ತಾರೆಯು ಚಂದ್ರನ ಮಗನೆಂದು ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಹೇಳಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಳು. ಆಗ ಎಲ್ಲರೂ ಬುಧನು ಚಂದ್ರನ ಮಗನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು.] ಕಾಗ್ಹಾಂ ೪-೬।

ಬುಧನಿಗೆ ಮಿಥುನ ಮತ್ತು ಕನ್ಯಾರಾಶಿಗಳು ಕ್ಷೇತ್ರ. ಕನ್ಯಾರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚ. ಮೀನರಾಶಿಯು ನೀಚ. ಇವನಿಗೆ ರವಿ ಶುಕ್ರರು ಮಿತ್ರರು. ಚಂದ್ರನು ಶತ್ರು. ಬುಧನು ಶುಭಗ್ರಹ. ವೈಶ್ಯ. ಪೀತವರ್ಣವುಳ್ಳವನು. ಬುಧಗ್ರಹದ ದಶೆಯು ಕಾಲ ಹದಿನೇಳು (17) ವರ್ಷಗಳು.

ಬುಧಗ್ರಹದ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ :

ಭುಕ್ತಿ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	2	4	27
ಕೇತು ಭುಕ್ತಿ	0	11	27
ಶುಕ್ರ ಭುಕ್ತಿ	2	10	0
ರವಿ ಭುಕ್ತಿ	0	10	6
ಚಂದ್ರ ಭುಕ್ತಿ	1	5	0
ಕುಜ ಭುಕ್ತಿ	0	11	27
ರಾಹು ಭುಕ್ತಿ	2	6	18
ಗುರು ಭುಕ್ತಿ	2	3	6
ಶನಿ ಭುಕ್ತಿ	2	8	9

ತನ್ನ (ಸ್ಯ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಬುಧನ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ :

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ರವಿದಶೆ	0	10	6
ಚಂದ್ರದಶೆ	1	5	0
ಕುಜದಶೆ	0	11	27
ರಾಹುದಶೆ	2	6	18
ಗುರುದಶೆ	2	3	6
ಶನಿದಶೆ	2	8	9
ಸ್ವದಶೆ	2	4	27
ಕೇತುದಶೆ	0	11	27
ಶುಕ್ರದಶೆ	2	10	0

बुध – अवगमने (भ्वा० पर० सक० से०)। बोधति। बुबोध बुबुधतुः बुबुधुः। बोधिता। बोधिष्यति। बोधतु। अबोधत्। बोधेत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ತಿಳಿದುಕೊ, ಅರಿ.

कर्मणि :—बुध्यते। बुबुधे। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—बोधयति। बोधयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

बुध – अवगमने (दिवा० आत्म० सक० अनि०)। बुध्यते। बुबुधे। बोद्धा। बुध्यताम्। अबुध्यत। बुध्येत। अबोधि, अबुद्ध। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ತಿಳಿದುಕೊ, ಅರಿ. "विभुर्विभक्तावयवं पुमानिति क्रमादमुं नारद इत्यबोधि सः" माघ० १-३। "नाबुद्ध कल्पद्रुमतां विहाय जातं तमात्मन्यसिपत्रवृक्षम्" रघु० १४-४८। 2. ನಿದ್ರೆಯಿಂದೇಳು, ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು. "ते च प्रापुरुदन्वन्तं बुबुधे चादिपूरुषः" रघु० १०-६। 3. ಪ್ರಜ್ಞೆಹೊಂದು, ಚೇತರಿಸಿಕೊ. "शनैरबोधि सुग्रीवः सोऽलुञ्चीत्कर्णनासिकम्" भट्टि० १५-५७।

कर्मणि :—ಮೇಲಿನಂತೆ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

णिचि :—बोधयतीत्यादिरूपाणि।

कृत्सु :—बोद्धव्यम्। बोधनीयम्। बोध्यम्। बुद्धः। बुद्धवान्। बुध्यमानः। बोद्धुम्। बुद्धम्। बोधनम्। बुध्वा। विबुध्य। "बोद्धव्यं किमिव हि यत्त्वया न बुद्धम्" भट्टि० १०-७४।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) उद्+बुध=उद्बुध्यते। उद्बोधनम्। उद्बुद्धः। उद्बोधयत्। 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು, ನಿದ್ರೆಯಿಂದೇಳು. 2. ಚೇತನಗೊಳಿಸು, ಬದುಕಿಸು, ಉಸಿರಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು. 3. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡು, ಕೆರಳಿಸು, ಹುರಿದುಂಬಿಸು.

(2) नि+बुध = निबोधति। निबोधतु। 1. ತಿಳಿ, ಅರಿತುಕೊ. "सखी तदीया तमुवाच वर्णिनं निबोध साधो तव चेत् कुतूहलम्" कुमा० ५-५२। 2. ಕೇಳು, ಗಮನಿಸು, ಆಲಿಸು.

(3) दुर् + बुध = दुर्बोधः। दुर्बोधनम्। ಕಷ್ಟ ದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊ. "निसर्गदुर्बोधमबोधविक्लवाः क्व भूपतीनां चरितं क्व जन्तवः" किरा० १-६।

(4) प्र + बुध = प्रबुद्धः। प्रबोधनम्। प्रबोधितः। प्रबोधयत्। 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು, ನಿದ್ದೆಯಿಂದೇಳು, "प्रथमप्रबुद्धनदराजसुतावदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना" माघ० ९-३०। 2. ಅರಳು, ವಿಕಾಸಹೊಂದು. "साभ्रेऽह्नीव स्थलकमलिनीं न प्रबुद्धां न सुप्ताम्" मेघ० २-२७। 3. ತಿಳಿಸು, ಜ್ಞಾಪಿಸು. "तमभ्यनन्दत् प्रथमं प्रबोधितः प्रजेश्वरः शासनहारिणा हरेः" रघु० ३-६८।

(5) प्रति+बुध = प्रतिबुद्धः। प्रतिबोधितः। प्रतिबोध्यमानः। 1. ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು, ನಿದ್ದೆಯಿಂದೇಳು. 2. ಅರಳು, ವಿಕಾಸಹೊಂದು. "अप्रतिबुद्धोऽपि चूतप्रसवोऽत्र बन्धनभंगसुरभिर्भवति" शाकु० ६। 3. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸು, ನಿದ್ದೆಯಿಂದೆಬ್ಬಿಸು. 4. ತಿಳಿಸು, ಜ್ಞಾಪಿಸು. "प्रथमं सारङ्गाक्ष्या प्रियया प्रतिबोध्यमानमपि सुप्तम्" शाकु० ६-७।

(6) सम् + बुध = संबुद्धिः। सम्बोधनम्। 1. ಸಂಬೋಧಿಸು, ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಕರೆ. "सम्बुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्षे" पा० सू० १-१-१६। 2. ತಿಳಿ, ಅರಿ. "सम्भृतसीष्ठाः सुनयनयनैर्विद्विषामीहितानि" भट्टि० १९-३०। 3. ತಿಳಿಸು, ಜ್ಞಾಪಿಸು. "मृग्यश्च दर्भाङ्कुरनिर्व्यपेक्षास्तवागतिज्ञं समबोधयन्माम्" रघु० १३-२५।

बुधचक्र ಬುಧಚಕ್ರ (न०) ಬುಧಗ್ರಹವು ಬೇರೆ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಸುಖಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಚಕ್ರ. बुधस्य चक्रम्।

बुधचार ಬುಧಚಾರ (पुं०) ಬುಧಗ್ರಹವು ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಿಕೆ.

बुधजन ಬುಧಜನ (पुं०) ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ.

बुधतनय ಬುಧತನಯ, –सुत –ಸುತ (पुं०) ಪುರೂರವಸ್ಸು, ವೈವಸ್ವತಮನುವಿನ ಮಗಳಾದ ಇಳೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಬುಧನ ಮಗ.

ಬುಧವಾರ ಬುಧವಾಸ, -ವಾಸರ -ವಾಸರ (ಪುಂ) ಬುಧನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ವಾರ (ದಿವಸ). ಬುಧಸ್ಯ ವಾರ: ವಾಸರೋ ವಾ। ಬುಧವಾರ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಗುಣಶಾಲಿ. ಇತರರ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನು. ವಿಲಾಸ ಸ್ವಭಾವದವನು. ಬುದ್ಧಿವಂತ. ವಿಧೇಯ. ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನು. ಸುಂದರಾಕಾರವುಳ್ಳವನು. "ಗುಣೀ ಗುಣಜ್ಞ: ಕುಶಲೀ ಕ್ರಿಯಾದೌ ವಿಲಾಸಶಾಲೀ ಮತಿಮಾನ್ ವಿನೀತ:। ಮೃದುಸ್ವಭಾವ: ಕಮನೀಯಮೂರ್ತಿ: ಬುಧಸ್ಯ ವಾರೇ ಪ್ರಭವೋ ಮನುಷ್ಯ:"।

ಬುಧಾ ಬುಧಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಜಟಾಮಾಂಸಿ. ಬುಧ (ಅವಗಮನೇ) "ಕ:" (೩-೧-೧೩೫)।

ಬುಧಾನ ಬುಧಾನ (ಪುಂ) 1. ವೇದವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಗುರು. ಬೋಧಯತಿ—ಬುಧಿರ್ (ಬೋಧನೇ) "ಆನಚ್" (ಉ೦ ೨-೯೦)। (ವಿ೦) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು, ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವವನು, ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ. ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. 4. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾತಾಡುವವನು. 5. ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ ಮಾಡುವವನು. "ಬುಧಾನಸ್ತು ಗುರೌ ವಿಜ್ಞೇ" ಮೇದಿ೦।

ಬುಧಿತ ಬುಧಿತ (ವಿ೦) ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. ಬುಧ (ಅವಗಮನೇ) "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)। ಭ್ವಾದಿ೦ ಬುಧ ಧಾತುವು ಸೇಟ್ಕ. ದಿವಾ೦ ಧಾತುವು ಅನಿಟ್ಕ.

ಬುಧಿಲ ಬುಧಿಲ (ವಿ೦) ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. ಬುಧ (ಅವಗಮನೇ) "ಕಿಲಚ್" (ಉ೦ ೧-೫೬)।

ಬುಧ್ನ ಬುಧ್ನ (ಪುಂ) 1. ವೃಕ್ಷದ ಮೂಲ ಭಾಗ, ಮರದ ಬೇರು. ಬಧ್ನಾತಿ—ಬನ್ಧ (ಬನ್ಧನೇ) "ನಕ್" ಬುಧೀ ಆದೇಶಶ್ಚ (ಉ೦ ೩-೫)। 2. ಪಾತ್ರೆಯ ತಳಭಾಗ. 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "ಬುಧ್ನೋ ಗಿರಿಶಮೂಲಯೋ:" ಹೇಮ೦।

ಬುಭುಕ್ಷಾ ಬುಭುಕ್ಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಊಟಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ. ಹಸಿವು. ಭೋಕ್ತುಮಿಚ್ಛಾ—ಭುಜ (ಪರಿಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋ:) + ಸನ್ "ಅ:" (೩-೩-೧೦೨)।

ಬುಭುಕ್ಷಿತ ಬುಭುಕ್ಷಿತ (ವಿ೦) ಹಸಿದಿರುವವನು, ಊಟ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. ಬುಭುಕ್ಷಾಸ್ಯ ಸಞ್ಜಾತಾ "ಇತಚ್" (೫-೨-೩೬)। "ಅಜೀಗರ್ತ: ಸುತಂ ಹನ್ತುಮುಪಾಸರ್ಪದ್ಬುಭುಕ್ಷಿತ:" ಮನು೦ ೧೦-೧೦೫।

ಬುಭುಕ್ಷು ಬುಭುಕ್ಷು (ವಿ೦) ಹಸಿದಿರುವವನು, ಊಟ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. ಭೋಕ್ತುಮಿಚ್ಛು:—ಭುಜ (ಪರಿಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋ:) + ಸನ್ "ಉ:" (೩-೨-೧೬೮)।

ಬುಭುತ್ಸಾ ಬುಭುತ್ಸಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. ತಿಳಿಯಲು ಆಸೆ. ಬೋದ್ಧುಮಿಚ್ಛಾ—ಬುಧ (ಅವಗಮನೇ) + ಸನ್ "ಅ:" (೩-೨-೧೦೨)।

ಬುಭುತ್ಸು ಬುಭುತ್ಸು (ವಿ೦) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ತಿಳಿಯಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. ಬೋದ್ಧುಮಿಚ್ಛು:—ಬುಧ (ಅವಗಮನೇ) + ಸನ್ "ಉ:" (೩-೨-೧೬೮)। "ಬುಭುತ್ಸವೋ ದ್ರುತಂ ಸೀತಾಂ ಭುತ್ಸೀಧ್ವಂ ಪ್ರಬ್ರವೀಮಿ ವ:" ಭಟ್ಟಿ೦ ೭-೧೦೦।

ಬುಭೂಷಾ ಬುಭೂಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಆಗಲು ಆಸೆ, 2. ಇರಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. ಭವಿತುಮಿಚ್ಛಾ—ಭೂ (ಸತ್ತಾಯಾಮ್) + ಸನ್ "ಅ:" (೩-೩-೧೦೨)।

ಬುಭೂಷು ಬುಭೂಷು (ವಿ೦) 1. ಆಗಲು ಆಸೆಪಡುವ. 2. ಇರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. ಭವಿತುಮಿಚ್ಛು:—ಭೂ (ಸತ್ತಾಯಾಮ್) + ಸನ್ "ಉ:" (೩-೨-೧೬೮)। "ಪ್ರಭುರ್ಬುಭೂಷುರ್ಭುವನತ್ರಯಸ್ಯ ಯ: ಶಿರೋಽತಿರಾಗಾದ್ದಶಮಂ ಚಿಕರ್ತಿಷು:" ಮಾಘ೦ ೧-೪೧।

ಬುಸ ಬುಸ (ನ೦) 1. ಜಳ್ಳು, ತೆನೆಯ ಹುಲ್ಲು, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ, ಧಾನ್ಯದ ಕಡ್ಡಿ. ಬುಸ್ಯತೇ ಉತ್ಸೃಜ್ಯತೇ—ಬುಸ (ಉತ್ಸರ್ಗೇ) (೩-೨-೧೩೫)। 2. ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ತೆಳುವಾದ ಭಾಗ.

ಬುಸ್ತ ಬುಸ್ತ (ನ೦) 1. ಹಲಸು ಮೊದಲಾದ ಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆ ಹುಲ್ಲು ದಿಂಡು ಮೊದಲಾದುದು (ಬಿಸಾಡುವ ವಸ್ತು). ಬುಸ (ಅನಾದರೇ) "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)। 2. ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ.

ಬೃಹಜ್ಜಾತಕ ಬೃಹಜ್ಜಾತಕ (ನ೦) ವರಾಹಮಿಹಿರಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ.

ಬೃಹದ್ಡಕ್ಕಾ ಬೃಹದ್ಡಕ್ಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಭೇರೀವಾದ್ಯ, ನಗಾರಿ.

ಬೃಹತ್ ಬೃಹತ್ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. ಬೃಹ (ವೃದ್ಧೌ) "ಅತಿ:" (ಉ೦ ೨-೮೪)। "ಸ ಭೂಮಿಂ ವಿಶ್ವತೋ ವೃತ್ವಾ ಅತ್ಯತಿಷ್ಠದ್ದಶಾಙ್ಗುಲಮ್" "ಅಣೋರಣೀಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸರ್ವಾತಿಶಾಯಿ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೃಹತ್ತಾದವನು. "ವಿಪುಲಂ ಪರಮವ್ಯೋಮ ಮಹಿಮ್ನಾ ಚುಲಕೀಕೃತಮ್। ಯೇನ ನಾಮ್ನಾ ಬೃಹತ್ ಸ ಸ್ಯಾತ್ ಷಡರ್ಣಶ್ಚ ಬೃಹತ್ಪದ:" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿ:। "ಅಣುರ್ಬೃಹತ್ ಕೃಶ: ಸ್ಥೂಲ:" ವಿ೦ ಸ೦। (ವಿ೦) 2. ದೊಡ್ಡದಾದ, ದಪ್ಪವಾದ. "ವಿತರತಿ ಬೃಹದಶ್ಮಾ ಪರ್ವತ: ಪ್ರೀತಿಮಕ್ಷ್ಣೋ:" ಮಾಲತೀ೦ ೯-೫। 3. ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ವಿಶಾಲವಾದ. "ದಿಲೀಪಸೂನೋ: ಸ ಬೃಹದ್ಭುಜಾನ್ತರಂ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಭೀಮಾಸುರಶೋಣಿತೋಚಿತ:" ರಘು೦ ೩-೫೪। 4. ಉದ್ದವಾದ, ನೀಳ

ವಾದ. "धातुताम्राधरः प्रांशुर्देवदारुबृहद्भुजः" कुमा० ६-५१। 5. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "बृहत्सहायः कार्यान्ते क्षोदीयानपि गच्छति" माघ० २-१००। 6. ಧಾರಾಳವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (४-१-६)। **बृहती** ಬೃಹತೀ.

बृहतिका ಬೃಹತಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. बृहत्येव "कन्" (५-४-६)।

बृहती ಬೃಹತೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಮಾತು. बृह (वृद्धौ) "अतिः" (उ० २-८४)। "ङीप्" (४-१-६)। 2. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ, ಬಿಳಿ ಬದನೆ ಗಿಡ. 3. ದೊಡ್ಡ ವೀಣೆ. 4. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. "गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्च बृहती पङ्क्तिरेव च" ಕ್ಷಂ ೨०। 5. ನಾರದರ ವೀಣೆ. 6. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. 7. ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ. "बृहती क्षुद्रवार्ताक्यां छन्दोवसनभेदयोः। महत्यां वाचि वर्षन्याम्" हेम०।

बृंहित ಬೃಂಹಿತ (न०) ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆ, ಆನೆಯ ಕೂಗು. बृहि (वृद्धौ) "क्तः" (३-३-११४)।

बृहत्कथा ಬೃಹತ್ಕಥಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಗುಣಾಢ್ಯ ಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

बृहत्काय ಬೃಹತ್ಕಾಯ (ವಿ०) ದೊಡ್ಡ ದೇಹವುಳ್ಳವನು. बृहन् कायो यस्य।

बृहत्कुक्षि ಬೃಹತ್ಕುಕ್ಷಿ (ವಿ०) ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು. बृहन् कुक्षिर्यस्य।

बृहत्तिक्ता ಬೃಹತ್ತಿಕ್ತಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. बृहन् तिक्तो रसो यस्य।

बृहत्पाद ಬೃಹತ್ಪಾದ (पुं०) 1. ಆಲದ ಮರ. (ವಿ०) 2. ದೊಡ್ಡ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು.

बृहत्संहिता ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ವರಾಹಮಿಹಿರಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ.

बृहदङ्ग ಬೃಹದಂಗ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. बृहन्त्यङ्गानि अस्य। (ವಿ०) 2. ದೊಡ್ಡ ದೇಹವುಳ್ಳವನು.

बृहदारण्यक ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ (न०) ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು.

बृहद्गोल ಬೃಹದ್ಗೋಲ (न०) ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಹಣ್ಣು.

बृहद्भानु ಬೃಹದ್ಭಾನು (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಹರಳು ಗಿಡ.

बृहन्नला ಬೃಹನ್ನಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅರ್ಜುನ. ಪಾಂಡವರ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿರಾಟನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯನಾಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನ ಹೆಸರು.

बृहद्रथ ಬೃಹದ್ರಥ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಜರಾಸಂಧನ ತಂದೆ.

बृहस्पति ಬೃಹಸ್ಪತಿ (पुं०) 1. ದೇವತೆಗಳ ಗುರು, ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತ. बृहतां पतिः — सुडागमः तलोपश्च (वा० ६-१-१५७)। 2. ಒಂದು ಗ್ರಹ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನರಾಶಿಗಳು ಕ್ಷೇತ್ರ. ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚ, ಮಕರರಾಶಿ ನೀಚಸ್ಥಾನ. ರವಿ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಕುಜರು ಮಿತ್ರರು. ಶನಿ ಸಮ. ಬುಧ ಶುಕ್ರರು ಶತ್ರುಗಳು. ಗುರುವು ಶುಭಗ್ರಹ, ಶ್ವೇತವರ್ಣದ ದೇಹ ವುಳ್ಳವನು. ಪುರುಷಗ್ರಹ. ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗ್ರಹದ ದಶಾಕಾಲ ಹದಿನಾರು (16) ವರ್ಷಗಳು.

ಬೃಹಸ್ಪತಿ (ಗುರು) ಗ್ರಹದ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ಭುಕ್ತಿ	ವರ್ಷ	ಮಾಸ	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	2	1	18
ಶನಿ ಭುಕ್ತಿ	2	6	12
ಬುಧ ಭುಕ್ತಿ	2	3	6
ಕೇತು ಭುಕ್ತಿ	0	11	6
ಶುಕ್ರ ಭುಕ್ತಿ	2	8	0
ರವಿ ಭುಕ್ತಿ	0	9	18
ಚಂದ್ರ ಭುಕ್ತಿ	1	4	0
ಕುಜ ಭುಕ್ತಿ	0	11	6
ರಾಹು ಭುಕ್ತಿ	2	4	24

ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುವಿನ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸ	ದಿನಗಳು
ರವಿ ದಶೆ	0	9	18
ಚಂದ್ರ ದಶೆ	1	4	0
ಕುಜ ದಶೆ	0	11	6
ರಾಹು ದಶೆ	2	4	24
ಸ್ವದಶೆ	2	1	18
ಶನಿ ದಶೆ	2	6	12
ಬುಧ ದಶೆ	2	3	6
ಕೇತು ದಶೆ	0	11	6
ಶುಕ್ರ ದಶೆ	2	8	0

बृहस्पतिवार ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ, **-वासर-नासर**(पुं) ಗುರುವಾರ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ವಾರ.

बेर ಬೇರ (नं) ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರತಿಮೆ, ಮೂರ್ತಿ. "प्रतिच्छन्दः प्रतिनिधिः बेरं च प्रतिरूपकम्" ತ್ರಿಕಂ।

बैजिक ಬೈಜಿಕ (वि०) 1. ಬೀಜದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. बीजेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)। 2. ಧಾನ್ಯರೂಪ ಬೀಜದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

बैडाल ಬೈಡಾಲ (वि०) ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಮಾರ್ಜಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ. बिडालस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

बैम्ब ಬೈಂಬ (वि०) ಬಿಂಬ ಸಂಬಂಧವಾದ,

बैम्बिक ಬೈಂಬಿಕ (वि०) ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಕಾಮಾಸಕ್ತ, ಪ್ರಣಯಿ. "दाक्षिण्यं नाम बिम्बोष्ठि बैम्बिकानां कुलव्रतम्" माल० ४-१४।

बैल्व ಬೈಲ್ವ (वि०) 1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಬಿಲ್ವ ಪತ್ರೆ ಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. बिल्वस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। (नं०) 2. ಬಿಲ್ವಫಲ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಕಾಯಿ.

बोक्काण ಬೋಕ್ಕಾಣ (पुं) ಕುದುರೆಯು ಹುರುಳಿ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಚೀಲ. "यूग्यासनप्रसेवे तु द्वौ बोक्काणप्रसेहकौ" ತ್ರಿಕಂ।

बोध ಬೋಧ (पुं) 1. ವಿವೇಕ, ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅರಿವು. बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। "धृत्वा बोधजलैरबोधबहुलं तल्लोभजन्यं रजः" प्रबोध० ४-२३। 2. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಗ್ರಹಿಸುವುದು. "बालानां सुखबोधाय क्रियते तर्कसंग्रहः" त० सं०। "अधीतिबोधाचरणप्रचारणैर्दशाश्चतस्रः प्रणयन्नुपाधिभिः" नैष०। 3. ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವುದು, ಜಾಗೃತಿ, ಎಚ್ಚತ್ತಿರುವುದು 4. ಚೈತನ್ಯ. 5. ಉಪದೇಶಿಸುವುದು, ಬುದ್ಧಿವಾದ, ಸಲಹೆ. 6. ಶಿಕ್ಷಣ, ಬೋಧನೆ.

बोधक ಬೋಧಕ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟುಮಾಡುವ, ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. बोधयति —बुध (अवगमने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वर्णाः पदं प्रयोगार्हान्वितैकार्थबोधकाः" सा० द० २-४। 2. ಉಪದೇಶಿಸುವ, ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಡುವ. 3. ನಿವೇದಿಸುವ, ಆರುಹುವ, ಶ್ರುತಪಡಿಸುವ. 4. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ, ಎಬ್ಬಿಸುವ. 5. ಸಲಹೆ ಕೊಡುವ. 6. ಜ್ಞಾಪಿಸುವ, ನೆನಪುಕೊಡುವ. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **बोधिका** ಬೋಧಿಕಾ.

बोधकर ಬೋಧಕರ (पुं) 1. ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುವವನು. बोधं करोति —ट्वु क्रञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। (वि०) 2. ಉಪದೇಶಿಸುವವನು, ಶಿಕ್ಷಣಕೊಡುವವನು. 3. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವವನು. 4. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ, ಎಬ್ಬಿಸುವ.

बोधन ಬೋಧನ (नं०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, बुध भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "परिचयं चललक्ष्यनिपातने भयरुषोश्च तदिङ्गितबोधनम्" रघु० ९-४९। 2. ಉಪದೇಶ, ಶಿಕ್ಷಣ. बुध (अवगमने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಎಬ್ಬಿಸುವುದು, ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವುದು. "समयेन तेन चिरसुप्तमनोभवबोधनं समम-बोधिषत" माघ० ९-२४। 4. ನಿವೇದಿಸುವುದು, ಆರುಹುವುದು, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು, ಶ್ರುತಪಡಿಸುವುದು. 5. ತಿಳಿಸುವುದು, ಸೂಚಿಸುವುದು. (वि०) 6. ಉಪದೇಶಿಸುವ, ಶಿಕ್ಷಣಕೊಡುವ. 7. ನಿವೇದಿಸುವ, ಶ್ರುತಪಡಿಸುವ. 8. ಎಬ್ಬಿಸುವ, ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ. 9. ಸೂಚಿಸುವ. बुध कर्तरि "ल्युः" (३-१-१३४)।

बोधनी ಬೋಧನೀ (स्त्री०) 1. ತಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ. बोध्यतेऽनया —बुध (अवगमने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "बोधनी गन्धपिप्पल्याम्" मेदि०। 2. ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ಏಕಾದಶಿ.

बोधनीय ಬೋಧನೀಯ (वि०) 1. ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬೇಕಾದ, 3. ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. बुध (अवगमने) "अनीयर्" (३-२-९६)। "तव्यः"। **बोधितव्यः** ಬೋಧಿತವ್ಯಃ. बुध + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। **बोधयितव्यः** ಬೋಧಯಿತವ್ಯಃ. "अस्मदभिप्रायमुपनिषद्विवेकेन बोधयितव्या" प्रबोध० ६।

बोधयत् ಬೋಧಯತ್ (वि०) 1. ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶಿಕ್ಷಣಕೊಡುತ್ತಿರುವ, ಕಲಿಸುತ್ತಿರುವ. बुध (अवगमने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹಿತವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಲಹೆ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. "रावणं समय प्रीतिं बोधयन्तं हिताहितम्" भट्टि० ८-८२। 3. ನಿವೇದಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆರುಹುತ್ತಿರುವ, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. "मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम्" गीता १०-९।

ಬೋಧಾನ ಬೋಧಾನ (ಪ್ಲಂ) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಗುರು. 2. ವಿದ್ವಾಂಸ, ಪಂಡಿತ. (ವಿಂ) 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜಾಣ, ತಿಳಿದವನು. ಬುಧ (ಅವಗಮನೇ) "ಶಾನಚ್" (೩-೨-೧೪೪)।

ಬೋಧಿ ಬೋಧಿ (ಪ್ಲಂ) 1. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. ಬುಧ್ಯತೇ —ಬುಧ (ಅವಗಮನೇ) "ಇನ್" (ಉಂ ೪-೧೧೭)। 2. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 3. ಬೌದ್ಧರ ಸಮಾಧಿ. 4. ಬುದ್ಧದೇವ. 5. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 6. ಉತ್ತಮಜ್ಞಾನ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನ. (ವಿಂ) 7. ಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿದವನು. "ಬೋಧಿ: ಸಮಾಧೌ ಚ ಕುಕ್ಕುಟಾಶ್ವತ್ಥಬುದ್ಧಿಷು" ನಾನಾರ್ಥರಂ।

ಬೋಧಿತ ಬೋಧಿತ (ವಿಂ) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಬುಧ (ಅವಗಮನೇ) + ಣಿಚ್ "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)। 2. ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನಪುಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "ಸ್ಮರಿಷ್ಯತಿ ತ್ವಾಂ ನ ಸ ಬೋಧಿತೋಽಪಿ ಸನ್" ಶಾಕ್ತಂ ೪-೧। 3. ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ಮದಪಟ್ಟನಿನದದ್ಭಿರ್ಬೋಧಿತೋ ರಾಜಹಂಸೈ: ಸುರಗಜ ಇವ ಗಾಙ್ಗಂ ಸೈಕತಂ ಸುಪ್ರತೀಕ:" ರಘುಂ ೫-೭೫। 4. ನಿವೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ಬೋಧಿದ್ರುಮ ಬೋಧಿದ್ರುಮ (ಪ್ಲಂ) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. ಬೋಧಿಶ್ಚಾಸೌ ದ್ರುಮಶ್ಚ।

ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವ ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವ (ಪ್ಲಂ) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. ಬೋಧಿರ್ಜ್ಞಾನಂ ಸತ್ತ್ವಂ ಯಸ್ಯ। "ಬುದ್ಧಸ್ತು ಶ್ರೀಘನ: ಶಾಸ್ತಾ ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವೋ ವಿನಾಯಕ:" ವೈಜಂ। 2. ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆಯ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿರುವ ಬೌದ್ಧಸಂನ್ಯಾಸಿ. "ಏವಂವಿಧೈರ್ವಿಲಸಿತೈರತಿಬೋಧಸತ್ತ್ವೈ:" ಮಾಲತೀಂ ೧೦-೨೧।

ಬೋಧ್ಯ ಬೋಧ್ಯ (ವಿಂ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ, ಅರಿಯಲ್ಪಡುವ. ಬುಧ (ಅವಗಮನೇ) "ಣ್ಯತ್" (೩-೧-೧೨೪)। ಕರ್ತಂ "ತವ್ಯ:" (೩-೧-೯೬)। **ಬೋದ್ಧವ್ಯಮ್ ಬೋದ್ಧವ್ಯಮ್**. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ.

ಬೌಢ ಬೌದ್ಧ (ಪ್ಲಂ) 1. ಬುದ್ಧದೇವನಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು, –ತಿಳಿದವನು. ಬುಢೇನ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಶಾಸ್ತ್ರಮಧೀತೇ ವೇದ ವಾ "ಅಣ್" (೪-೨-೫೯)। 2. ಬುದ್ಧನ ಮತಾನುಯಾಯಿ, ಬುದ್ಧನ ಮತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವನು. ಬೌದ್ಧರು (1) ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ:, (2) ಯೋಗಾಚಾರಾ:, (3) ಸೌತ್ರಾಂತಿಕಾ: ಮತ್ತು (4) ವೈಭಾಷಿಕಾ: ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಬೌಢದರ್ಶನ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (ನಂ) 3. ಬೌದ್ಧಶಾಸ್ತ್ರ. ಬುಢೇನ ಪ್ರೋಕ್ತಮ್ "ಅಣ್" (೪-೩-೧೦೧)। (ವಿಂ) 4. ಬುದ್ಧನ ಸಂಬಂಧವಾದ. 5. ಬುದ್ಧಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. ಬುಢಸ್ಯ ಬುಢೇರ್ವಾ ಇದಮ್ "ಅಣ್" (೪-೩-೧೨೦)।

ಬೌಢದರ್ಶನ ಬೌದ್ಧದರ್ಶನ (ನಂ) ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿ ಬುದ್ಧದೇವನಿಂದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಒಂದು ದರ್ಶನ. ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ನಾಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನ. ಬೌದ್ಧಸಿದ್ಧಾಂತದ ತತ್ತ್ವಗಳಾದ ಶೂನ್ಯವಾದವೇ ಮೊದಲಾದುವು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಬುದ್ಧನು "ತಾಪಾತ್ ವೇಧಾಚ್ಚ ನಿಕಷಾತ್ ಸುವರ್ಣಮಿವ ಪಂಡಿತೈ:। ಪರೀಕ್ಷ್ಯ ಭಿಕ್ಷವ: ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ನ ತು ಮದ್ವಾಕ್ಯಗೌರವಾತ್"ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಬುದ್ಧನ ನಿರ್ವಾಣದ ಅನಂತರ ಮಹಾಸ್ಥವಿರರೆಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬುದ್ಧನ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಟ್ಟರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಮತಭೇದದಿಂದ ತ್ರಿಪಿಟಕಸಂಪ್ರದಾಯವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಈ ಪಿಟಕತ್ರಯಕ್ಕೂ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರೋಪದೇಶ ವಿನಯಭಾಷಾ ಮತ್ತು ಅಭಿಧರ್ಮ ವಿಭಾಷಾ ಎಂಬ ಮೂರು ಗ್ರಂಥಗಳು ರಚಿತವಾದುವು. **ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು** ಮತ್ತು **ಯೋಗಾಚಾರರು** "ಅಭಿಧರ್ಮವಿಭಾಷಾ" ಸಂಪ್ರದಾಯದವರು. **ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು** "ಸೂತ್ರೋಪದೇಶ" ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. **ವೈಭಾಷಿಕರು** "ವಿನಯಭಾಷಾ" ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥರು.

(1) **ಮಾಧ್ಯಮಿಕರ ಮತ**—ಬಾಹ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ ಆಂತರವೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ **ಶೂನ್ಯವಾದ** ಇವರದು.

(2) **ಯೋಗಾಚಾರರು**—ಬಾಹ್ಯ ವಸ್ತುಗಳಿಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ವೈರಾಗ್ಯೋಪದೇಶದಲ್ಲಿರುವವರು.

(3) **ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು** ಮತ್ತು **ವೈಭಾಷಿಕರು**—ಬಾಹ್ಯಾಂತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಇವರದು ಕ್ಷಣಿಕವಾದ. ಈ ಕ್ಷಣಿಕವಾದಿಗಳು ವಸ್ತುಗಳು ಸ್ಥಿರವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ದುಃಖಮಯಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದೆಂದೂ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಪರಮವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಪ್ರತಿ ವಸ್ತುವೂ ಅನಿತ್ಯ ಅಶಾಶ್ವತ ಮತ್ತು ನಶ್ವರ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯ ಹುಟ್ಟಬಹುದೆಂದು ವಸ್ತುಸ್ಥಿರವಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರೂ ವೈಭಾಷಿಕರೂ ಬಾಹ್ಯಾಂತರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಸರ್ವಾಸ್ತಿವಾದಿಗಳು ಎನ್ನುವರು. ಯೋಗಾಚಾರ ಮತದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ವಸ್ತುಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದರೂ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ

ವಸ್ತುಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದರೂ ಈ ಶೂನ್ಯವಾದವು ಪರಮಾರ್ಥ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ. ವ್ಯವಹಾರದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವು ದನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಬುದ್ಧನೇ ದೇವರು. ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ನಶ್ವರವಾದುದು, ದುಃಖ ಸಮುದಯ ಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ನಿರೋಧಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಆರ್ಯಸತ್ಯಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ತತ್ತ್ವಗಳು. ಇವರಿಗೆ ಸರ್ವಾಸ್ತಿತ್ವವಾದವು ಇಷ್ಟ ವಾದುದು. ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ದುಃಖಮಯವಾದುದ ರಿಂದ ಅದೇ ದುಃಖ. ಈ ದುಃಖವು ರೂಪ ವಿಜ್ಞಾನ ವೇದನಾ ಸಂಜ್ಞಾ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದು ಐದು ಸ್ಕಂಧ ಗಳಾಗಿರುವುವು. ಈ ಸ್ಕಂಧಪಂಚಕವು ದುಃಖಮೂಲ ಮತ್ತು ದುಃಖಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ದುಃಖರಾಶಿ. ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಈ ಸ್ಕಂಧಪಂಚಕಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತ ಆತ್ಮನಿಲ್ಲ. "सर्वकार्यशरीरेषु मुक्त्वाऽस्कन्ध-पञ्चकम्। सौगतानामिवात्मान्यो नास्ति मन्त्रो मही-भृताम्" माघ० २-२८। "बौद्धानां सुगतो देवो विश्वं च क्षणभङ्गुरम्। आर्यसत्याख्यया तत्त्वचतुष्टयमिदं क्रमात्। दुःखमायतनं चैव ततः समुदयो मतः। मार्ग-श्चेत्यस्य च व्याख्या क्रमेण श्रूयतामतः। दुःखं संसारिणः स्कन्धास्ते च पञ्च प्रकीर्तिताः। विज्ञानं वेदना संज्ञा संस्कारो रूपमेव च" स० द० सं०।

ನೈರಾತ್ಮ್ಯವಾದ—ಬೌದ್ಧರು ಆತ್ಮನನ್ನು ಒಪ್ಪುವು ದಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು. ನೈರಾತ್ಮ್ಯ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಮಮಕಾರವು ನಾಶವಾಗುವುದು. ಈ ನೈರಾತ್ಮ್ಯದರ್ಶನವೇ ನಿರ್ವಾಣವೆಂಬ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾಗುವುದು. ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವಪದವಿಯು ನಿರ್ವಾಣಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ.

ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವನಾಗಬೇಕಾದರೆ ತನ್ನ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಮಹಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಯಾಚಿಸಬೇಕು. ಮನೋನಿಗ್ರಹವಾಗಬೇಕು. ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕು. ಬುದ್ಧಶಿಷ್ಯನು ತನ್ನ ಭೋಜನಕಾಲದಲ್ಲಿ "ಈ ಭೋಜನ ದಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲಕೃಮಿಕೀಟಾದಿಗಳನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವನಾದನಂತರ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಉದ್ಧರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ" ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಬೇಕು.

ಬುದ್ಧದೇವನು ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳು ಇರುವವರೆಗೂ ಲೋಕದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಾನಿರ ಬೇಕೆಂದೂ ಎಲ್ಲರ ಪಾಪಗಳೂ ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಎಲ್ಲರೂ ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಲಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು. "आकाशस्य स्थितिर्यावत् यावदप्यवनेः स्थितिः। तावन्मम स्थितिर्भूयात् लोकपापानि निघ्नतः"।

ನಿರ್ವಾಣ—ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಮಹಾತ್ಮರ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೂ ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಉಪದೇಶವೂ ಲಭಿಸು ವುವು. ಸಮಸ್ತ ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿ ಕ್ಲೇಶಾವರಣವೂ ಜ್ಞೇಯಾ ವರಣವೂ ಮಾಯವಾಗಿ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಸಕಲ ದುಃಖಿಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವ ಕರುಣಾಮಯವಾದ ಬುದ್ಧಪದವಿಯು ಲಭ್ಯವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಪರಮಾ ನಂದ. ಇದೇ ನಿರ್ವಾಣ (ಮೋಕ್ಷ). "रागादिज्ञान-सन्तानवासनोच्छेदसंभवा। चतुर्णामपि बौद्धानां मुक्तिरेषा प्रकीर्तिता"।

ಬ್ರಘ್ನ ಬ್ರಧ್ನ (ಪುಂ) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. बध्नाति तिमिरम् —बन्ध (बन्धने) "नक्" ब्रधि आदेशश्च (उ० ३-५)। 2. ವೃಕ್ಷದ ಮೂಲಭಾಗ, ಮರದ ಬುಡ. 3. ಅರ್ಕ ವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 5. ದಿವಸ, ಹಗಲು. 6. ಆಶ್ವ, ಕುದುರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮನ್ ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮನ್ (ನಂ) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾರ್ಯ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ ಕಾರ್ಯ. "अहरहः सन्ध्यामुपासीत"। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕು ಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ.

ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮಸಮಾಧಿ ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮಸಮಾಧಿ (ಪುಂ) ಬ್ರಹ್ಮ ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತದ ಏಕಾಗ್ರತೆಯುಳ್ಳವನು, ಹವಿಸ್ಸು ಅಗ್ನಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕರ್ತೃ ಎಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತವಾದುದು (ಬ್ರಹ್ಮಮಯ) ಎಂದು ತಿಳಿಯು ವವನು. ब्रह्मात्मके कर्मणि समाधिः अनुसन्धानं (चित्तै-काग्र्यं) यस्य। ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸೌಟು ಮೊದಲಾದ ಉಪಕರಣಗಳು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕರ್ತೃ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಹವಿಸ್ಸು ಅಗ್ನಿ ಎಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಾರ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಮಯವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಾದ ಕರ್ತೃವು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವನು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮಮಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುವವನು ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮಸಮಾಧಿಯಾಗುವನು. ಇವನು ಬ್ರಹ್ಮಭೂತವಾದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದು ತ್ತಾನೆ. "ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविः ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम्। ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना" गीता ४-२४।

ब्रह्मकल्प ब्रह्मकल्प (पुं०) चतुर्मुखब्रह्मन वयस्सु, ब्रह्मन आयुस्सिन काल.

ब्रह्मकाण्ड ब्रह्मकाण्ड (पुं०) आत्मज्ञानक्के संबंधिसिद वेदद ऒंदु भाग.

ब्रह्मकाष्ठ ब्रह्मकाष्ठ (पुं०) हिप्पनेरळे गिड.

ब्रह्मकुण्ड ब्रह्मकुण्ड (न०) देवतेगळ स्नानक्काग बृह्मनिंद निर्मितवाद ऒंदु सरस्सु (कॊळ). ब्रह्मणा निर्मितं कुण्डम्। "पाण्डुनाथस्योत्तरस्यां ब्रह्मकुण्डाह्वयं सरः। ब्रह्मणा निर्मितं पूर्वं स्नानाय स्वर्गवासिनाम्। आयामेन शतव्यामं विस्तीर्णेन तदर्धकम्। सर्वपापहरं पुण्यं देवलोकात् समागतम्"।

ब्रह्मकूट ब्रह्मकूट (पुं०) ऒंदु पर्वत. ब्रह्मकुण्डदल्लि स्नानमाडि परमेश्वरनन्नु पूजिसि ई पर्वतवन्नु एरिदवरु मोक्ष पडेयुत्तारे. "ब्रह्मकुण्डजले स्नात्वा पूजयित्वा उमापतिम्। ब्रह्मकूटं समारुह्य मुक्तिमेवाप्नुयान्नरः" कालिकापु०।

ब्रह्मकूर्च ब्रह्मकूर्च (न०) पंचगव्यप्राशन, ऒंदु व्रत. अहोरात्र उपवास माडि मरुदिन प्रातःकाल माडुव पंचगव्यप्राशनवु ब्रह्मकूर्चवेनिसुवुदु. हुण्णिमेय दिन ई व्रताचरणेयु इन्नू विशेषवादुदु. "अहोरात्रोषितो भूत्वा पौर्णमास्यां विशेषतः। पञ्चगव्यं पिबेत्प्रातः ब्रह्मकूर्चविधिः स्मृतः"।

ब्रह्मकोश ब्रह्मकोश (पुं०) 1. वेदगळ राशि, समग्रवाद वेद. 2. ब्रह्माण्ड, जगत्तु. "क्षात्रो धर्मः श्रित इव तनुं ब्रह्मकोशस्य गुप्त्यै" उ० रा० ६-९।

ब्रह्मकोशी ब्रह्मकोशी (स्त्री०) अजवान. वादक्के. ऒमे.

ब्रह्मग्रन्थि ब्रह्मग्रंथि (पुं०) 1. देहदॊळगिन मूळेगळ कीलु, मूळेगळ संधि. 2. यज्ञोपवीतद गंटु.

ब्रह्मघातक ब्रह्महातक (पुं०) ब्रह्महत्ये माडुवनु, ब्राह्मणनन्नु कॊल्लुवनु. ब्रह्माणं विप्रं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पङ्क्तिभेदी वृथापाकी नित्यं ब्राह्मणनिन्दकः। आदेशी वेदविक्रेता पञ्चैते ब्रह्मघातकाः"। "णिनिः" (३-२-७८)। **-घातिन्** **-हातिन्**. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-घातिनी** **-हातिनी**.

ब्रह्मघोष ब्रह्मघोष (पुं०) वेदघोष, वेद पारायणद शब्द. ब्रह्मणः घोषः।

ब्रह्मघ्न ब्रह्मघ्न (पुं०) 1. ब्रह्महत्ये माडुवनु, ब्राह्मणनन्नु कॊल्लुवनु. ब्रह्माणं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)।

ब्रह्मचर्य ब्रह्मचर्य (न०) 1. ब्रह्मचर्य, वेदाध्ययन कालदल्लि कैगॊळ्ळुव ऒंदु व्रत, नियमु. ब्रह्मणे वेदार्थं वेदाध्ययनार्थं चर्यम् आचरणीयम्। नाल्कु आश्रमगळल्लॊंदु. वेदाध्ययन कालदल्लि ई व्रतक्काग स्वीकरिसुव आश्रमवु ब्रह्मचर्याश्रम. ब्रह्मचर्याश्रमदल्लिरुवनु अष्टांगमैथुनवन्नु त्यजिसबेकु.

अष्टांग मैथुनगळु: (1) स्मरणम् (पुरुषनिगे स्त्रीस्मरणे हॆंगसिगे पुरुषन स्मरणे), (2) कीर्तनम्, (3) केलिः (क्रीडे), (4) प्रेक्षणम् (नियमक्के विरुद्धवाद दृश्यगळ दर्शन), (5) गुह्यभाषणम् (रहस्यवागि माताडुवुदु), (6) संकल्पः, (7) अध्यवसायः (लौकिक कार्यगळल्लि प्रयत्न) मत्तु (8) क्रियानिर्वृत्तिः ईवॆल्लवू ब्रह्मचर्यक्के घातुक गळु. ईदु स्त्रीपुरुषरिगे समानवादुदु. "अविप्लुतब्रह्मचर्यो गृहस्थाश्रममाविशेत्" मनु० ३-२। "ये दीप्रस्य श्रेयसः पारकामाश्चत्वारोऽपि ब्रह्मचर्यं चरन्ति" म० वी० १-२४। 2. योगद अष्टांग गळल्लॊंदाद यमद ऒंदु भेद. (1) अहिंसा, (2) असत्यम्, (3) अस्तेयम्, (4) ब्रह्मचर्यम् मत्तु (5) अपरिग्रहः ईवु ऐदू यमद भेदगळु.

ब्रह्मचारिन् ब्रह्मचारिन् (पुं०) 1. ब्रह्मचर्याश्रमदल्लिरुवनु, वेदाध्ययनक्काग व्रतवन्नु कैगॊंडिरुवनु, उपनीतनागि वेदाध्ययन माडुवनु. ब्रह्म वेदः, तदध्ययनार्थं व्रतमपि ब्रह्म, ब्रह्म चरितुं शीलमस्य "णिनिः" (३-२-७८)। ब्रह्म तपो ज्ञानं वा चरति अर्जयत्यवश्यम् "णिनिः" (३-३-१७०)। इति वा। उपनयनवादनंतर गुरुविन सन्निधियल्लि षडंगसहितवागि वेदाध्ययन माडुवनु ब्रह्मचारि. 2. विवाहविल्लदे जीवनयात्रेयन्नु निर्वहिसुवनु.

ब्रह्मचारिय नियमगळु: प्रतिदिनवू स्नानमाडिदनंतर देवर्षिपितृतर्पणगळन्नू देवतार्चने मत्तु समिदाधानगळन्नू माड

ಬೇಕು. "नित्यं स्नात्वा शुचिः कुर्याद्देवर्षिपितृतर्पणम्। देवताभ्यर्चनं चैव समिदाधानमेव च" मनु० २-१७६। ಮಧು (ಜೇನುತುಪ್ಪ) ಮಾಂಸ ಕರ್ಪೂರ ಚಂದನ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳು ಪುಷ್ಪ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳ ಭಕ್ಷಣ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಿಂಸೆ ಅಭ್ಯಂಗಸ್ನಾನ ನೇತ್ರಾಂಜನ ಪಾದರಕ್ಷೆ ಛತ್ರಧಾರಣೆ ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭ ನೃತ್ಯ ಗಾನ ಜೂಜು ವೃಥಾಲಾಪ ಪರದೂಷಣ ಮಿಥ್ಯೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವೀಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಆಲಿಂಗನ ಪರಾಪಕಾರ ಇವೆಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ವರ್ಜ್ಯಗಳು. ವೇದಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನರಾದವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ತರಬೇಕು. "वर्जयेन्मधु मांसं च गन्धं माल्यं रसान् स्त्रियः। शुक्तानि यानि सर्वाणि प्राणिनां चैव हिंसनम्। अभ्यङ्गमञ्जनं चाक्ष्णोरुपानच्छत्रधारणम्। कामं क्रोधं च लोभं च नर्तनं गीतवादनम्। द्यूतं च जनवादं च परिवादं तथानृतम्। स्त्रीणां च प्रेक्षणालम्भमुपघातं परस्य च" मनु० २-१७६–१७९। ಈ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು. 3. ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಖ. "ब्रह्मचारी व्रती स्कन्दो दुर्गा तु ब्रह्मचारिणी" वैज०। **-चारिणी** **-ಚಾರಿಣೀ**. 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "वेदेषु चरते यस्मात् तेन सा ब्रह्मचारिणी" देवीपु०। 2. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. "आसीतामरणात् क्षान्ता नियता ब्रह्मचारिणी" मनु० ५-१५८।

ब्रह्मज **ಬ್ರಹ್ಮಜ** (ಪುಂ) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

ब्रह्मजन्मन् **ಬ್ರಹ್ಮಜನ್ಮನ್** (ನಂ) 1. ಉಪನಯನಸಂಪಾದನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜನ್ಮ. 2. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜನ್ಮ.

ब्रह्मजिज्ञासा **ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ** (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆ, ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. ज्ञातुमिच्छा जिज्ञासा, ब्रह्मणो जिज्ञासा। "अथातो ब्रह्मजिज्ञासा" ब्र० सू० १-१-१।

ब्रह्मजीविन् **ಬ್ರಹ್ಮಜೀವಿನ್** (ಪುಂ) 1. ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ವೇದವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವವನು, ಸಂಬಳ ಪಡೆದು ವೇದ ಪಾಠ ಹೇಳುವವನು. 2. ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. ब्रह्मणा वेदेन जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

ब्रह्मज्ञ **ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞ** (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. ब्रह्म वेदं जानाति अर्थपर्यन्तं साक्षात् करोति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "यो वेदानर्थतो वेत्ति सोऽपि ब्रह्मज्ञविश्रुतः" इति निरुक्तिः। "ब्रह्मविद् ब्राह्मणो ब्रह्मी ब्रह्मज्ञो ब्राह्मणप्रियः" वि० स०। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. "ब्रह्मप्रियो ब्राह्मणसन्नुती त्वं ब्रह्मज्ञो वै ब्राह्मणानां च नेता" भा० वन० २३३-११। (वि०) 3. ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತವನು, ಪರಮಪುರುಷನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡವನು, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು. 4. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು.

ब्रह्मज्ञान **ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ** (ನಂ) 1. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. (ಪಾತಂಜಲ ಮತದಲ್ಲಿ) ಕ್ಲೇಶಕರ್ಮವಿಪಾಕಾಶಯ ನಿವರ್ತಕವಾದ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನ. 3. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಅರಿವು. 4. ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆ. 5. ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷರ ವಿವೇಕ ವಿಷಯ ಜ್ಞಾನ.

ब्रह्मज्ञानिन् **ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿನ್** (ವಿಂ) ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದವನು. ब्रह्मज्ञानमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

ब्रह्मणस्पति **ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿ** (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. ब्रह्मणः चतुर्मुखस्य वेदस्य वा पतिः।

ब्रह्मण्य **ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ** (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. ब्रह्मणे हितः "यत्" (५-१-७)। ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಜೀವಾತ್ಮರ ಸರ್ವಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೂ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಭೋಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ. "जीवात्मा प्रकृतिश्चापि ब्रह्मेति व्यपदिश्यते। ताभ्यां यः स्थिति-भोगादेः सर्वावस्थासु कारणम्। ब्रह्मण्यः स च विज्ञेयः सप्तार्णो भोगदायकः" इति निरुक्तिः। "ब्रह्मण्यो ब्रह्मकृद्ब्रह्मा ब्रह्म ब्रह्मविवर्धनः" वि० स०। 2. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. ब्रह्मणि साधुः "यत्" (४-४-९८)। 3. ಮುಂಜತೃಣ. 4. ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ. 5. ಹೂವರಿಚಿ ಮರ. "तूदस्तु पूगः क्रमुको ब्रह्मण्यो ब्रह्मदारु च" अम०। 6. ಶನೈಶ್ಚರ, ಶನಿಗ್ರಹ. "ब्रह्मण्यः स्यात् ब्रह्मसाधुब्रह्मदारुशनैश्चरे" मेदि०। 7. ಹಿಪ್ಪನೇರಳೆ ಗಿಡ. (वि०) 8. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಹಿತವಾದ.

ब्रह्मण्यदेव **ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯದೇವ** (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ब्रह्मण्यो देवः।

ब्रह्मता **ಬ್ರಹ್ಮತಾ** (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮನಾಗುವಿಕೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಾಗುವಿಕೆ. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ

नागुविके. ब्रह्मणो भाव: "तल्" (५-१-११९)। "त्व:" (५-१-११९)। **ब्रह्मत्वम् ब्रह्मत्वम्.** 3. यागदल्लि ऋत्विक्किन कार्य्य. होत्रावाचिनो ब्रह्मन् शब्दस्य "त्व:" (५-१-१३६)। **ब्रह्मत्वम् ब्रह्मत्वम्.**

ब्रह्मद ब्रह्मद (पुं०) 1. आचार्य्य, गुरु. वेदाध्ययन माडिसुव उपाध्याय. 2. ब्रह्मविद्येयन्नु उपदेशिसुव गुरु. ब्रह्म ददाति—डु दान् (दाने) "क:" (३-२-३)।

ब्रह्मदण्ड ब्रह्मदंड (पुं०) 1. ब्राह्मणन शाप. ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य शापरूपो दण्ड:। "ब्रह्मदण्डहता ये च विद्युदग्निहताश्च ये। तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिण्डं ददाम्यहम्"॥ 2. ब्राह्मणन सिद्धियष्टि, ब्राह्मणन तपःसिद्धिरूपवाद दंड. ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य दण्ड: सिद्धयष्टि:। वसिष्ठमहर्षिय ब्रह्मदंड. "एकेन ब्रह्मदण्डेन सर्वास्त्राणि हतानि मे" रामा०। 3. ब्राह्मणनिगे नीडिद दान. 4. शिव, परमेश्वर.

ब्रह्मदर्भा ब्रह्मदर्भा (स्त्री०) आजवान, ओमवादक्कि.

ब्रह्मदाय ब्रह्मदाय (पुं०) वेदाध्ययन पूर्णवाद नंतर (समावर्तनवादनंतर) पूर्वदल्लि राजनु ब्राह्मणनिगे कॊडुत्तिद्द धन मत्तु भूरूपवाद दान. ब्रह्मणे विप्राय राज्ञा दीयते—डु दान् (दाने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

ब्रह्मदायाद ब्रह्मदायाद (पुं०) 1. वंशपारंपर्यवागि वेदाध्ययन माडिदवनु. ब्राह्मण. 2. ब्राह्मण कुलदल्लि जनिसिदवनु.

ब्रह्मदारु ब्रह्मदारु (न०) 1. हूवरिचि मर. 2. हिप्पनेरिळे गिड.

ब्रह्मदिन ब्रह्मदिन (न०) चतुर्मुखि ब्रह्मन ऒंदु हगलु (अहस्सु). ब्रह्मन ऒंदु दिनद अर्धभाग. ब्रह्मणो दिनम् अह:। मनुष्यन ऒंदु सौर वर्ष अथवा 365¼ दिनगळु देवतेगळिगे ऒंदु दिन. मनुष्यन 360 वर्षगळु देवतेगळिगे ऒंदु वर्ष. [निमेषादि कालविभागक्के "काल" पददल्लि नोडि.] मनुष्यन ऒंदु वर्षदल्लि आरु तिंगळु उत्तरायण मत्तु आरु तिंगळु दक्षिणायन गळिंदु एरडु अयनगळु इरुवुवु. ब्रह्मज्ञानि गळु उत्तरायणदल्लि अर्चिरादिमार्गदल्लि होगि पुनरावृत्तियिल्लदे परमात्मनन्नु सेरुत्तारे. पुण्यकर्ममाडिदवरु दक्षिणायनदल्लि धूमादिमार्गदल्लि होगि चंद्रनन्नु सेरुत्तारे. मत्ते हिंतिरुगुत्तारे. "अग्निर्ज्योतिरह: शुक्ल: षण्मासा उत्तरायणम्। तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जना:॥ धूमो रात्रिस्तथा कृष्ण: षण्मासा दक्षिणायनम्। तत्र चान्द्रमसं ज्योति: योगी प्राप्य निवर्तते" गीता ८-२४, २५। "तद्य इत्थं विदुर्ये चेमे अरण्ये श्रद्धा तप इत्युपासते तेऽर्चिषमभिसम्भवन्ति"। "अथ य इमे ग्राम इष्टापूर्ते दत्तमित्युपासते ते धूममभिसंभवन्ति" छान्दोग्य०। 12,000 देववर्षगळु अथवा 43,20.000 मानुष वर्षगळु ऒंदु चतुर्युगद (कृत, त्रेता, द्वापर मत्तु कलि) काल. देवतेगळ 1000 चतुर्युगगळु (देव वर्षगळु 1,20,00,000 अथवा मानुष वर्षगळु 4,32,00,00,000) ब्रह्मनिगे ऒंदु हगलु. मत्तु 1000 चतुर्युगगळ काल ब्रह्मनिगे ऒंदु रात्रि. "सहस्रयुगपर्यन्तमहर्यद्ब्रह्मणो विदु:। रात्रिं युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जना:" गीता ८-१७। हगलिन प्रारंभदल्लि चतुर्मुखन देहावस्थारूपवाद अव्यक्तदिंद मूरु लोकगळॊळगिरुव देहेंद्रियादि वस्तुगळिल्लवू हुट्टुत्तवे. रात्रिय प्रारंभकालदल्लि एल्लवू चतुर्मुखन देहदॊळगे लीनवागुत्तवे. "अव्यक्ताद्व्यक्तय: सर्वा: प्रभवन्त्यहरागमे। रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके" गीता ८-१८। ब्रह्मन हगलिनल्लि जगत्तिन सृष्टिकार्य्यवु नडॆयुवुदु. रात्रिकालदल्लि समस्त प्राणिवर्गवू अवन शरीरदल्लीं लयवॊंदुवुवु. ई रात्रिकालदल्लि नडॆयुव ई प्रलयवु नैमित्तिक प्रलय.

ब्रह्मद्विष ब्रह्मद्विष (त्रि०) वेदवन्नु निंदिसुवनु, वेदवन्नु खंडिसुवनु. ब्रह्म द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) + क्विप् "ऋत्विग्" (३-१-१३३)। उपधाया ह्रस्वम् (६-४-९०)।

ब्रह्मदेय ब्रह्मदेय (पुं०) 1. ब्राह्मविधिंदद विवाहवादवनु. (न०) 2. वेदाध्ययन माडिसुवुदु. (त्रि०) 3. वंशपरंपरेयिंद वेदाध्ययन माडिसुव कुलदवनु.

ब्रह्मदैत्य ब्रह्मदैत्य (पुं०) ब्रह्मराक्षस, ब्रह्म पिशाच. ब्रह्मा ब्राह्मणरूपो दैत्यः।

ब्रह्मद्विष् ब्रह्मद्विष् (वि०) 1. वेदवन्नु द्वेषिसुवनु. 2. ब्राह्मणनन्नु द्वेषिसुवनु. ब्रह्म द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "ब्रह्मद्विट् परिवित्तिश्च गणाभ्यन्तर एव च" मनु० ३-१५४। "ब्रह्मद्विषो ह्येष निहन्ति सर्वान्" म० वी० १-६२।

ब्रह्मद्वेष ब्रह्मद्वेष (पुं०) 1. वेदवन्नु द्वेषिसुवुदु. वेदवन्नु निंदिसुवुदु. 2. ब्राह्मणनन्नु द्वेषिसुवुदु,

ब्रह्मद्वेषिन् ब्रह्मद्वेषिन् (वि०) 1. वेददल्लि द्वेष बुद्धियुळ्ळवनु, वेदवन्नु द्वेषिसुववनु. 2. ब्राह्मणनन्नु द्वेषिसुववनु.

ब्रह्मन् ब्रह्मन् (पुं०) 1. ऐप्र. ब्राह्मण. बृंहति—बृहि (वृद्धौ) "मनिन्" नकारस्याकारश्च (उ० ४-१४६)। "ब्रह्मादयो ब्रह्महिताय तप्त्वा परःसहस्रं शरदस्तपांसि" म० वी० १-४२। 2. चतुर्मुखि, हिरण्यगर्भ, पितामह. बृंहति वर्धयति प्रजाः "मनिन्" (उ० ४-१४६)। 3. विष्कंभ मोदलाद 27 योगगळल्लोंदु. 4. सूर्य. 5. ऋत्विक्कु. 6. चंद्र. 7. अग्नि, बेंकि. 8. यज्ञ. 9. सद्योजात मोदलाद मंत्र. "ब्रह्माङ्गभूर्ब्रह्मणि योजितात्मा" कुमा० ३-१५। 10. रुद्र. 11. इंद्र. 12. जीवात्म. (न०) 13. श्रुति, वेद. बृहि "मनिन्"। "तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुह्यन्ति यत्सूरयः" भाग० १-१-१। "यद्ब्रह्म सम्यगाम्नातं यदग्नौ विधिना हुतम्। यच्च तप्तं तपस्तस्य विपक्वं फलमद्य नः" कुमा० ६-१६। 14. परमात्म, परब्रह्म. "निरतिशयकल्याणगुणगणैः स्वरूपगुणविभवैश्च बृंहति विश्वमनापेक्षिकं बृंहयति च। बृहत्वाद् बृंहणत्वाच्च ब्रह्मेति परिकीर्त्यते"। "ब्रह्म ब्रह्मविवर्धनः" वि० स०। "यद्वाचानभ्युदितं येन वागभ्युद्यते। तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते" केन०। "वदन्ति तत्तत्त्वविदस्तत्त्वं यज्ज्ञानमद्वयम्। ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शब्द्यते" भाग० १-२-११। "ब्रह्मणोऽस्तु तव शक्तिलतायां मूर्ध्नि विश्वमथ पत्युरहीनाम्" नैष० २१-१०९।

दार्शनिकरु अंगीकरिसिरुव परब्रह्म स्वरूपः

द्वैतदर्शनः विष्णुवे परब्रह्म. सच्चिदानंद स्वरूपनु. सकलकल्याणगुणगणपरिपूर्णनु. जगत्तिगे आदिकारणनु. सर्वांतर्यामि मत्तु स्वतंत्रनु. "स्वतन्त्रो भगवान् विष्णुः निर्दोषोऽशेषसद्गुणः" तत्त्ववि०। इदु इवर सिद्धान्त.

अद्वैतदर्शनः चैतन्यस्वरूपनाद परमात्मनే परब्रह्म. परब्रह्मवु सगुण मत्तु निर्गुण भेदगळिंद एरडु विध. मायेयेंब अविद्याविशिष्टनाद मत्तु जगत्कारणनाद ईश्वरनु सगुणब्रह्म. मायातीत मत्तु जाग्रदाद्यवस्थात्रयातीतवादुदु निर्गुण ब्रह्म. मायाविशिष्टनाद ईश्वरनु जगत्तिगे उपादानकारण. मत्तु जगत्तिन सृष्टिस्थितिलयगळिगे कारणनागिरुवनु. "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्म" तै० उ०। "निर्गुणं निष्कलं शान्तं निरवद्यं निरञ्जनम्" श्वेता० उप०। "अयमात्मा ब्रह्म"। "सर्वं खल्विदं ब्रह्म" एंब वाक्यगळिंद ब्रह्मवे सकल प्रपंचवेंदु इवर सिद्धान्त.

विशिष्टाद्वैतः लक्ष्मीनारायणने परब्रह्म. इवनु सकलजगन्नियामक. जगत्तिन सृष्टिस्थितिप्रलयगळिगे कारणनु. "जन्माद्यस्य यतः" ब्रं० सू० १-१-२। "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्म" तै० उ०। सूक्ष्म चिदचिद्विशिष्ट रूपदिंद परमात्मनु जगत्तिगे उपादान कारणनू निमित्तकारणनू आगिरुवनु. हेय गुणरहितनागिरुवुदरिंद निर्गुणनू सकल कल्याण गुणपरिपूर्णनादुदरिंद सगुणनू आगिरुवनु. सकल जीवरू परमात्मनिगे शरीरवागिरुवुदरिंद जीवरु शेषरु. परमात्मनु शेषि. ई शेष शेषिभाववु विशिष्टाद्वैत सिद्धान्तदल्लि ऒंदु विशेषवाद अंशवागिदे. परमात्मनु सर्वस्वतंत्रनु. लक्ष्मिगे परमात्मन अधीनवाद स्वातंत्र्य. उळिदेल्ला विषयगळल्लू सर्वसाम्य विरुवुदु. "वासुदेवः परं ब्रह्म कल्याणगुणसंयुतः।

भुवनानामुपादानं कर्ता जीवनियामकः"। ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವನು. ಸಕಲ ಜೀವಾತ್ಮರ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅವರವರ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. "य आत्मनि तिष्ठन्नात्मानमन्तरो यमयति" इति श्रुतिः। "तदेव वासुदेवाख्यं परं ब्रह्म निगद्यते। अन्तर्यामी जीवसंस्थो जीवप्रेरक ईरितः"। ಇದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ—ವೀರಶೈವದರ್ಶನ: ಪತಿ ಪರಶಿವ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ನಿತ್ಯವಾದ ಸತ್ಯವಸ್ತುವು ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ನಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಪರಿವರ್ತನ ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದುದು ಈ ಸತ್ಯವಸ್ತು. ಇದು ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದುದು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಶಕ್ತಿ ಸಂಪನ್ನನು. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವನು. "अज्ञो जन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयोः। ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वा श्वभ्रमेव वा" स० द० सं०। ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞ. "सर्वज्ञः सर्वकर्तृत्वात् साधनाङ्गफलैः सह। यो यज्जानाति कुरुते स तदेवेति सुस्थितम्"। ಪರಶಿವನು ನಿರಾಕಾರ, ನಿರವಯವ. ಆದರೂ ನಿರಾಕಾರಬ್ರಹ್ಮನ ಧ್ಯಾನಪೂಜಾದಿಗಳು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಈಶಾನಮಸ್ತಕ, ತತ್ಪುರುಷವಕ್ತ್ರ, ಅಘೋರ ಹೃದಯ, ವಾಮದೇವಗುಹ್ಯ ಮತ್ತು ಸದ್ಯೋಜಾತಪಾದ ಗಳೆಂಬ ಐದು ಶರೀರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು. ಮಲ ಕರ್ಮ ಮಾಯೆ ಮೊದಲಾದ ಪಾಶಜಾಲಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇವು ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರವಲ್ಲ. "मलाद्यसंभवाच्छाक्तं वपुर्नैतादृशं प्रभोः। तद्वपुः पञ्चभिर्मन्त्रैः पञ्चकृत्योपयोगिभिः। ईशतत्पुरुषाघोरवामाद्यैर्मस्तकादिपञ्चकृत्योपयोगिभिः। ईशतत्पुरुषाघोरवामाद्यैर्मस्तकादिमत्। साधकस्य तु रक्षार्थं तस्य रूपमिदं स्मृतम्" स० द० सं०। ಇದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. 15. ತತ್ತ್ವ. 16. ತಪಸ್ಸು. 17. ಆಕಾಶ. 18. ಅನ್ನ. 19. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿದ್ಯೆ. 20. ವೇದಜ್ಞಾನ. "ब्रह्मा विरिञ्चिद्विजयोः ऋत्विक्चन्द्रार्कयोगयोः। ब्रह्म प्रोक्तं तपोऽध्यात्मवेदज्ञानेषु सूरिभिः" विश्व०। 21. ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ಸು. "ब्रह्मा रुद्रेन्द्रभृग्वादिविप्रर्त्विक्यज्ञधातृषु। अर्केऽग्नौ क्ली तु वेदेऽन्ने स्वाध्यात्मात्मतपस्सु च" वैज०। 22. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ವೈರಾಗ್ಯ, ವಿಷಯ ಪರಿತ್ಯಾಗ, "भगवान् काश्यपः शाश्वते ब्रह्मणि स्थित इति प्रकाशः। इयं च वः प्रियसखी तदात्मजेति कथमेतत्" शाकु० १। 23. ವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮ. 24. ಸತ್ಯ. 25. ಪ್ರಕೃತಿ. "तस्मादेतद्ब्रह्म नाम रूपमन्नं च जायते" मुण्डक०। "मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन् गर्भं दधाम्यहम्" गीता १४-३। 26. ಪ್ರಣವ. "ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन्" गीता ८-१३। 27. ಜೀವಾತ್ಮ.

ब्रह्मनिर्वाण ಬ್ರಹ್ಮನಿರ್ವಾಣ (ನಂ) ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯಹೊಂದುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವುದು, ಮೋಕ್ಷ. "एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति। स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति" गीता २-७२। ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಅನಿಷ್ಟಗಳೂ ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿ ಪರಮಾನಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದೇ ಮೋಕ್ಷ. ಅಜ್ಞಾನವು ನಿವೃತ್ತಿ ಹೊಂದಿ "अहं ब्रह्मास्मि" ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದೇ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯ ಹೊಂದುವುದು. ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मनिर्वृतिं मोक्षं ऋच्छति ಎಂದು ಶ್ರೀ ಶಂಕರಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. (ಶ್ರೀ ಶಂಕರಭಾಷ್ಯ.) ब्रह्मनिर्वाण ಪದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸ ಹೇಳದೆ निर्वाणमयं ब्रह्म गच्छति सुखैकतानमात्मानं अवाप्नोति ಸುಖೈಕಸ್ವರೂಪನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಭಾಷ್ಯ).

अपरिगणितानन्तगुणगणं नारायणाख्यं परं ब्रह्म अपरोक्षज्ञानी ऋच्छति ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಯು ಸಕಲಗುಣಗಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಶ್ರೀಮದಾನನ್ದತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಭಾಷ್ಯ).

ब्रह्मपत्र ಬ್ರಹ್ಮಪತ್ರ (ನಂ) ಪಲಾಶಪತ್ರ, ಮುತ್ತುಗದ ಎಲೆ. "भोजनं ब्रह्मपत्रेषु कथयालोचनं हरेः। दर्शनं वैष्णवानां च महापातकनाशनम्"।

ब्रह्मपद ಬ್ರಹ್ಮಪದ (ನಂ) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ಥಾನ. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಸ್ಥಾನ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಪದವಿ.

ब्रह्मपवित्र ಬ್ರಹ್ಮಪವಿತ್ರ (ಪುಂ) ಕುಶ, ದರ್ಭೆ.

ब्रह्मपरिषद् ಬ್ರಹ್ಮಪರಿಷದ್ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಭೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಗೋಷ್ಠಿ.

ब्रह्मपादप ಬ್ರಹ್ಮಪಾದಪ (ಪುಂ) 1. ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. ब्रह्मा तदाख्यया प्रसिद्धः पादपः। 2. ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ.

ब्रह्मपारायण ಬ್ರಹ್ಮಪಾರಾಯಣ (ನ०) ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಾಧ್ಯಯನ. ब्रह्मणो वेदस्य पारायणं समग्राध्ययनम्। "तेषामिदानीं दायादो वृद्धः सीरध्वजो नृपः। याज्ञवल्क्यो मुनिर्यस्मै ब्रह्मपारायणं जगौ" म० वी० १-१४।

ब्रह्मपाश ಬ್ರಹ್ಮಪಾಶ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ. ब्रह्मणा दत्तः पाशः। "अबध्नादपरिस्कन्दं ब्रह्मपाशेन विस्फुरन्" भट्टि० ९-७६।

ब्रह्मपुत्र ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಒಂದು ನದ, ಒಂದು ಗಂಡು ಹೊಳೆ. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆಯು ನದಿ. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆಯು ನದ. ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರವು ಹಿಮಾಲಯದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬಂಗಾಳಕೊಲ್ಲಿಯನ್ನು ಸೇರುವುದು. 2. ಕಾಕೋಲಾದಿ ವಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ब्रह्मणः पुत्रः। "त्वं विष ब्रह्मणः पुत्रः सत्ये धर्मे व्यवस्थितः" याज्ञ० २-११०। "ब्रह्मपुत्रः क्वेऽभेदे नदभेदे च पुंस्ययम्" मेदि०। 3. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗ. ನಾರದ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರು. 4. ರುದ್ರ. "ब्रह्मपुत्रस्तु रुद्रेऽपि" वैज०। (स्त्री०) **-पुत्री** ಸರಸ್ವತೀ ನದಿ.

ब्रह्मपुरी ಬ್ರಹ್ಮಪುರೀ (स्त्री०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಾನ, ಜಪಕ್ಕಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ಥಾನವಾದ ಹೃದಯಕಮಲ, ಷೋಡಶದಳಾತ್ಮಕವಾದ ನಾಡೀಚಕ್ರ. ब्रह्मणः पुरी। 2. ಕಾಶೀನಗರ. "विद्याप्रबोधोदय-जन्मभूमिर्वाराणसी ब्रह्मपुरी निरत्यया" प्रबोध० २-१२।

ब्रह्मबन्धु ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧು (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಜನ್ಮ ಪಡೆದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಚಿತವಾದ ಯಾವ ಆಚಾರವೂ ಇಲ್ಲದವನು, ನಿಂದ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ब्रह्मा विप्रः बन्धुरुत्पादको यस्य ब्रह्मा ब्राह्मणजातिः बन्धुरस्य वा। "वपनं द्रविणा-दानं स्थानान्निर्वासनं तथा। एष हि ब्रह्मबन्धूनां वधो नान्योऽस्ति दैहिकः" भाग० १-७-५७। 2. ನಿರ್ದೇಶ, ತೋರಿಸುವುದು. ದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು. 3. ಅಧಿಕ್ಷೇಪ, ತಿರಸ್ಕಾರ. "ब्रह्मबन्धुरधिक्षेपे निर्देशे" अम०। "ब्रह्म-बन्धुरधिक्षिप्ते निर्देशे ब्राह्मणस्य ना" मेदि०।

ब्रह्मबिन्दु ಬ್ರಹ್ಮಬಿಂದು (पुं०) ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಂದ ಬೀಳುವ ನೀರಿನ ಹನಿ. ब्रह्मणो बिन्दवः। "पाठे विप्रुषो ब्रह्मबिन्दवः" अम०।

ब्रह्मब्रुवाण ಬ್ರಹ್ಮಬ್ರುವಾಣ (पुं०) 1. (ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲದವನು) ತಾನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವವನು. आत्मानं ब्राह्मणं ब्रूते—ब्रूञ् (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)। ಕರ್ಣನು ತಾನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಹೇಳಿ ಪರಶುರಾಮನಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು. 2. ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಜಾತಿ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವವನು.

ब्रह्मभद्रा ಬ್ರಹ್ಮಭದ್ರಾ (स्त्री०) ಕಹಿಬದನೆ, ನೀರಾಮೆ ಬಳ್ಳಿ.

ब्रह्मभाग ಬ್ರಹ್ಮಭಾಗ (पुं०) ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಭಾಗ. ब्रह्मणो भागः।

ब्रह्मभुवन ಬ್ರಹ್ಮಭುವನ (न०) ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ, ಸತ್ಯಲೋಕ. ब्रह्मणो भुवनम्। ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ವಿರಾಟ್ ಪುರುಷನ ಅವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಶಿರೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಇದು ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. "मूर्धभिः सत्यलोकस्तु ब्रह्मलोकः सनातनः" भाग० २। "आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन" गीता ८-१६।

ब्रह्मभूत ಬ್ರಹ್ಮಭೂತ (वि०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. शां० भा०। 2. ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶೇಷನಾಗಿರುವ ನೆಂಬ ಸ್ವಭಾವದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು. रा० भा०। "ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति। समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम्" गीता १८-५४।

ब्रह्मभूय ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯ (न०) 1. ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಭಾವ, ಬ್ರಹ್ಮನಾಗುವಿಕೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಲಯಹೊಂದುವಿಕೆ, ಮೋಕ್ಷ. ब्रह्मणि भावः—भू (सत्तायाम्) "क्यप्" (३-१-१०७)। ब्रह्मणो भावो वा। 2. ಆತ್ಮಾನುಭವ, ಬ್ರಹ್ಮಸಾಮ್ಯ. 3. ಸರ್ವದಾ ಬ್ರಹ್ಮಮನಸ್ಕನಾಗಿರುವಿಕೆ. "अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम्। विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते" गीता १८-५३। "यशोभिराब्रह्मसभं प्रकाशः स ब्रह्मभूयं गतिमाजगाम" रघु० १८-२८। 4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗುವಿಕೆ.

ब्रह्ममय ಬ್ರಹ್ಮಮಯ (वि०) ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪದ, ವೇದ ಸ್ವರೂಪದ. ब्रह्मन् "मयट्" (५-४-२२)। "अथा-जिनाषाढधरः प्रगल्भवाग्ज्वलन्निव ब्रह्ममयेन तेजसा" कुमा० ५-३०।

ब्रह्ममङ्गलदेवता ಬ್ರಹ್ಮಮಂಗಲದೇವತಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ.

ಬ್ರಹ್ಮಮಹ ಬ್ರಹ್ಮಮಹ (ಪುಂ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಂತೋಷಾರ್ಥ (ಗೌರವಾರ್ಥ) ನಡೆಸುವ ಉತ್ಸವ, ಸಂತೋಷಕೂಟ.

ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ವೇದಾಂತ, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಉತ್ತರ ಮೀಮಾಂಸೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ (ಪುಂ) ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ವೇದಾಧ್ಯಾಪನ, ವೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದು (ಪಾರಾಯಣ ಮಾಡುವುದು) ಮತ್ತು ಹೇಳಿಕೊಡುವುದು. ಇದು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಗೃಹಸ್ಥನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞ ಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम्। होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्" ಮನು೦ ೩-೭೦। ಇಲ್ಲಿ "अध्यापन" ಪದವು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೂ ಉಪಲಕ್ಷಣ.

ಬ್ರಹ್ಮಯೋಗ ಬ್ರಹ್ಮಯೋಗ (ಪುಂ) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಯೋನಿ ಬ್ರಹ್ಮಯೋನಿ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರ. ಬ್ರಹ್ಮಾ ಯೋನಿः ಕಾರಣಂ ಯಸ್ಯ। "त्वयैवं चिन्त्यमानस्य गुरुणा ब्रह्मयोनिना" ರಘು೦ ೧-೬೪। (ವಿ೦) 2. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. 3. ವೇದಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ. 4. ಬ್ರಹ್ಮನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ. "यस्य चेतसि वर्तेथाः स तावत् कृतिनां वरः। किं पुनर्ब्रह्मयोनेर्यः तव चेतसि वर्तते" ಕೂಮಾ೦ ೬-೧೮। 5. ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧ್ಯಾನ. "ब्राह्मणा ब्रह्म योनिस्थाः ये स्वकर्मण्यवस्थिताः" ಮನು೦ ೧೦-೭೪।

ಬ್ರಹ್ಮಯೋನೀ ಬ್ರಹ್ಮಯೋನೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಒಂದು ತೀರ್ಥ. ಇದು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀ ನದೀತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮಾ ಯೋನಿರುತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣಂ ಯಸ್ಯಾः।

ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರ (ನಂ) ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ರಂಧ್ರ, ತಲೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಹೊರಡುವ ಒಂದು ತೂತು. ब्रह्मणे ब्रह्मप्राप्तये रन्ध्रम्। ಈ ರಂಧ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ನಿರ್ಗಮಿಸಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವುದು. ಗುರುಮುಖದಿಂದ ಸುಷುಮ್ನಾ (ಮಧ್ಯನಾಡೀ) ಭೇದನ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಮಧ್ಯನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಅಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಮನಸ್ಸೂ ಲಯಹೊಂದುವುದು. ಪ್ರಾಣವಾಯು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಲಯಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವುದು. ಆಗ ಪುರುಷನು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಾಗುವನು. "ज्ञात्वा सुषुम्णासङ्केदं कृत्वा वायुं च मध्यगम्। स्थित्वा सदैव सुस्थाने ब्रह्मरन्ध्रे निरोधयेत्" ಹಠ೦ ೪-೧೬। "सुषुम्णा मध्यनाडी तस्याः सङ्केदं शोभनं भेदनप्रकारं ज्ञात्वा गुरुमुखाद्विदित्वा वायुं प्राणं मध्यगं मध्यनाडीसंचारिणं कृत्वा ब्रह्मरन्ध्रे मूर्धविकाशे निरोधयेत् नितरां रुद्धं कुर्यात्। प्राणस्य ब्रह्मरन्ध्रे निरोधो लयः। प्राणलये जाते मनोऽपि लीयते। प्राणमनसोर्लये सति भावनाविशेषरूपसमाधिसहकृतेनान्तःकरणेन अबाधितात्मसाक्षात्कारो भवति। तदा जीवन्नेव पुरुषो मुक्तो भवति" इति टीका।

ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ (ಪುಂ) ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ರಾಕ್ಷಸತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಪರಸ್ತ್ರೀಹರಣ ಪರಧನಾಪಹರಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ರಾಕ್ಷಸ ಜನ್ಮ ಪಡೆದ ಆತ್ಮ. (ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ). "परस्य योषितं हृत्वा परस्वमपहृत्य च। अरण्ये निर्जले देशे भवति ब्रह्मराक्षसः" ಯಾಜ್ಞ೦ ೩-೨೧೨। "संयोगं पतितैर्गत्वा परस्यैव च योषितम्। अपहृत्य च विप्रस्वं भवति ब्रह्मराक्षसः" ಮನು೦ ೧೨-೬೦।

ಬ್ರಹ್ಮರಾತ ಬ್ರಹ್ಮರಾತ (ಪುಂ) ಶುಕಮಹರ್ಷಿ.

ಬ್ರಹ್ಮರಾತ್ರಿ ಬ್ರಹ್ಮರಾತ್ರಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾತ್ರಿ. ದೇವತೆಗಳ 1000 ಚತುರ್ಯುಗಗಳ (1,20,00,000 ದೇವವರ್ಷಗಳು ಅಥವಾ 4,32,00,00,000 ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು) ಕಾಲ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಈ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯದೊಳಗಿನ ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ (ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮ) ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ದೇಹಾವಸ್ಥಾರೂಪವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತದಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವುವು. ಇದು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಲಯ. "अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे। राज्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके" ಗೀತಾ ೮-೧೮। [ವಿವರಕ್ಕೆ "ब्रह्मदिन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "दैविकानां युगानान्तु सहस्रं परिसंख्यया। ब्राह्ममेकमहश्चैवं तावती रात्रिरेव च" ಮನು೦ ೧-೭೨। "ब्राह्मो नैमित्तिको नाम तस्यान्ते प्रतिसंचरः। तदा हि दह्यते सर्वं त्रैलोक्यं भूर्भुवादिकम्" ವಿಷ್ಣುಪು೦ ೧-೩-೨೨। ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ರುದ್ರರೂಪಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ದಹಿಸಿ ತನ್ನ ನಿಶ್ವಾಸ

दिंद मेघगळन्नु सृष्टिसुवनु. ई मेघगळु नूरु वर्षगळ काल सततवागि भयंकरवाद सिडिलुगुडुगुगळोडने मळेयन्नु सुरिसि प्रळयाग्नियन्नु शांतगोळिसुवुवु. मत्ते परमात्मन निश्वासदिंद होरट वायुवु ई मेघगळन्नु चदुरिसिदनंतर ई वायुवन्नु पानमाडि विष्णुवु एकाकारवाद ई महासमुद्रदल्लि शेषशायियागि जनलोक निवासिगळाद सनकादि महर्षिगळिंद स्तुतिसल्पडुत्त योगनिद्रेयल्लि मग्ननागिरुवनु. "एकार्णवे तु त्रैलोक्ये ब्रह्मा नारायणात्मकः। भोगिशय्यां गतः शेते त्रैलोक्यग्रास-बृंहितः" विष्णुपु० १-३-२४।

ब्रह्मरीति ब्रह्मरीति (स्त्री०) हिंत्ताळि.

ब्रह्मरेखा ब्रह्मरेखा (स्त्री०) हणेय बरह, ब्रह्मनु मनुष्यन कर्मानुगुणवाद फलगळन्नु सूचिसलु हणेयल्लि बरेयुव रेखे, अदृष्टवन्नु सूचिसुव रेखे, ललाट रेखे.

ब्रह्मर्षि ब्रह्मर्षि (पुं०) 1. ब्रह्मन स्वरूपवन्नु अरितिरुव ऋषि, ब्रह्मज्ञानियाद ऋषि. 2. संपूर्ण वेदज्ञानवन्नु पडेद ऋषि. ब्रह्म परब्रह्म वेदं वा ऋषति वेत्ति—ऋषी (गतौ) "इन्" (उ० ४-१२०)। वसिष्ठ मोदलाद ऋषिगळु. "ब्रह्मर्षयो वसिष्ठाद्याः सुश्रुताद्याः श्रुतर्षयः"। "ब्रह्मर्षि-शब्दमतुलं स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः। यदि मे भगवन्नाह ततोऽहं विजितेन्द्रियः" भा०।

ब्रह्मर्षिदेश ब्रह्मर्षिदेश (पुं०) कुरुक्षेत्र मोद लाद नालु देशगळु, ब्रह्मर्षिगळ वासक्के योग्य वाद देशगळु. ब्रह्मर्षीणां देशः वासयोग्यो देशः। कुरुक्षेत्र, मत्स्यदेश, पंचालदेश मत्तु शूरसेन देश इवु ब्रह्मर्षिदेशगळु. "कुरुक्षेत्रं च मत्स्याश्च पञ्चालाः शूरसेनकाः। एष ब्रह्मर्षिदेशो वै ब्रह्मावर्तादनन्तरः" मनु० २-१९।

ब्रह्मलोक ब्रह्मलोक (पुं०) ब्रह्मन जगत्तु, सत्य लोक. ब्रह्मणो लोकः।

ब्रह्मवद्य ब्रह्मवद्य (न०) ब्रह्मन वाक्य, वेद. ब्रह्मणः वदनम् वाक्यन्—वद (व्यक्तायां वाचि) भावे "यत्" (३-१-१०६)।

ब्रह्मवर्चस ब्रह्मवर्चस (न०) 1. तपस्सु वेदाध्ययन इवुगळिंद उंटाद तेजस्सु. ब्रह्मणा तपसा वेदेन वा वर्चः "अच्" (५-४-७८)। वेदोक्त वाद आचारपरिपालनवु वृत्त, गुरुमुखदिंद वेदाध्ययनवु अध्ययन. ई वृत्त मत्तु अध्ययनगळिंद उंटागुव तेजस्सिन अभिवृद्धियु ब्रह्मवर्चस. "पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्का निरीतयः। यन्मदीयाः प्रजास्तस्य हेतुस्त्वद्ब्रह्मवर्चसम्" रघु० १-६३। 2. अंतःसत्त्व. "भवत्तु दृष्टं ब्रह्मवर्चसम्" शाकु० ६।

ब्रह्मवर्चस्विन् ब्रह्मवर्चस्विन् (पुं०) ब्रह्मवर्चस्सुळ्ळवनु, तपस्सु मत्तु वेदाध्ययनगळिंद तेजस्वियागिरुववनु. ब्रह्मवर्चस् "विनिः" (५-२-१२१)। "ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रा जायन्ते शिष्ट-संमताः" मनु० ३-३९।

ब्रह्मवर्धन ब्रह्मवर्धन (न०) ताम्रलोह.

ब्रह्मवाद ब्रह्मवाद (पुं०) 1. वेदपठन, वेद पारायण. ब्रह्मणो वेदस्य वादः वदनम् पठनमित्यर्थः। "बृहस्पतिर्ब्रह्मवादे आत्मतत्त्वे स्वयं हरिः" भाग० ४-२२-६२। 2. ब्रह्मनिर्णायक वाक्य, ब्रह्मतत्त्वन्नु निर्णयिसुव वाक्य. (त्रि०) 3. ब्रह्म (वेद) पठन माडुववनु, वेदपारायण माडुववनु. ब्रह्मवादो वेदपाठोऽस्यास्ति "अच्"।

ब्रह्मवादिन् ब्रह्मवादिन् (पुं०) 1. वेदपठन माडुववनु. ब्रह्मवादः वेदवादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपः क्रियाः। प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम्" गीता १७-२४। 2. वेदानुप्रतिपाद्यवाद परब्रह्मद विचारदल्लि वादमाडुववनु. "यद्ब्रह्म-वादिभिरुपासितवन्द्यपादे" म० वी० ४–२१।

ब्रह्मवादिनी ब्रह्मवादिनी (स्त्री०) गायत्रि.

ब्रह्मविद् ब्रह्मविद् (पुं०) 1. विष्णु. ब्रह्म अनन्तशाखं वेदं वेत्ति जानाति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "यो वेदानन्ततो वेत्ति स ब्रह्मविद् उदीरितः" इति निरुक्तिः। "ब्रह्मविद् ब्राह्मणो ब्रह्मी" वि० स०। 2. ब्रह्मस्वरूपवन्नु तिळिदवनु, ब्रह्मज्ञानवन्नु पडेदवनु, ब्रह्म परमात्मानं वेत्ति। ब्रह्मज्ञानियादवनु परमपदवन्नु हॊंदुत्तानॆ. "ब्रह्म-विदाप्नोति परम्" तै० उप०। 3. वेदाध्ययन माडिदवनु, संपूर्ण वेदार्थवन्नु तिळिदवनु.

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿಕೆ. ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ಯಾ। "ನ್ಯಾಯಾಗತಧನಃ ಶಾನ್ತೋ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಪರಾಯಣಃ। ಸ್ವಧರ್ಮಪಾಲಕೋ ನಿತ್ಯಂ ಸೋಽಮೃತತ್ವಾಯ ಕಲ್ಪತೇ" ಕೂರ್ಮಪು॰। 2. ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಉಪನಿಷತ್ತು.

ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ಧನ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ಧನ (ಪುಂ॰) ವಿಷ್ಣು. ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ತಪಸೋ ವಿವರ್ಧನಃ। "ತಪೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ" ಶ್ರುತಿಃ। "ತಪೋವಿವರ್ಧನಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಸ್ಮೃತೋ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ಧನಃ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮವಿವರ್ಧನಃ" ವಿ॰ ಸ॰।

ಬ್ರಹ್ಮವೃಕ್ಷ ಬ್ರಹ್ಮವೃಕ್ಷ (ಪುಂ॰) 1. ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ. ಮುತ್ತಗದ ಮರ. 2. ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ.

ಬ್ರಹ್ಮವೃತ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಜೀವನೋಪಾಯ. ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ವೃತ್ತಿಃ ಜೀವನೋಪಾಯಃ। "ಸ್ವದತ್ತಾಂ ಪರದತ್ತಾಂ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮವೃತ್ತಿಂ ಹರೇತ್ತು ಯಃ। ಷಷ್ಟಿವರ್ಷಸಹಸ್ರಾಣಿ ವಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಜಾಯತೇ ಕೃಮಿಃ" ಭಾಗ॰।

ಬ್ರಹ್ಮವೇದ ಬ್ರಹ್ಮವೇದ (ಪುಂ॰) 1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. 2. ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವೇದಾನ್ತ. ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವೇದಃ ಜ್ಞಾನಮ್।

ಬ್ರಹ್ಮವೇತ್ತೃ ಬ್ರಹ್ಮವೇದಿನ್ (ಪುಂ॰) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತವನು, ವೇದಾನ್ತಿ. ಬ್ರಹ್ಮ ವೇತ್ತಿ—ವಿದ (ಜ್ಞಾನೇ) "ಣಿನಿಃ" (೩-೧-೧೩೪)।

ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ (ನ॰) ಬಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣ, 18,000 ಗ್ರಂಥವುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಹಾಪುರಾಣ. ವಿವೃತಿರೇವ ವೈವರ್ತಮ್। ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವೈವರ್ತಮ್ ವಿವೃತಿಃ ಯತ್ರ। ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವು ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "ವಿವೃತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯೇನ ಕೃಷ್ಣೇನ ಯತ್ರ ಶೌನಕ। ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಕಂ ತೇನ ಪ್ರವದನ್ತಿ ಪುರಾವಿದಃ"।

ಬ್ರಹ್ಮಶಾಸನ ಬ್ರಹ್ಮಶಾಸನ (ನ॰) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಜ್ಞೆ, ಮನುಷ್ಯನು ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾಡಿರುವ ಕಟ್ಟಪ್ಪಣೆ. [ಸೂರ್ಯನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲೂ ಭೂಮಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಹಿಸಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಾಗಿರುವಂತೆ ಮತ್ತು ಆ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅವರು ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ಮಾನವರು ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಾಗಿರುವುದು. "ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತೀ ಮಮೈವಾಜ್ಞೇ ಯಸ್ತೇ ಉಲ್ಲಙ್ಘ್ಯ ವರ್ತತೇ। ಆಜ್ಞಾಚ್ಛೇದೀ ಮಮ ದ್ವೇಷೀ ನರಕಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ"। 2. ವೇದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಉಪದೇಶ. 3. ಬ್ರಹ್ಮದ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಗೋಷ್ಠಿ,

ಬ್ರಹ್ಮಶಿರಸ್ ಬ್ರಹ್ಮಶಿರಸ್ (ನ॰) ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ.

ಬ್ರಹ್ಮಸತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸತ್ರ (ನ॰) ವೇದಪಾಠ, ವೇದಾಧ್ಯಯನ, ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ. "ನೈತ್ಯಕೇ ನಾಸ್ತ್ಯನಧ್ಯಾಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಸತ್ರಂ ಹಿ ತತ್ ಸ್ಮೃತಮ್" ಮನು॰ ೨-೧೦೬।

ಬ್ರಹ್ಮಸಂಭವ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಭವ (ಪುಂ॰) 1. ನಾರದಮಹರ್ಷಿ. 2. ಮರೀಚಿ. 3. ಅತ್ರಿ. 4. ಅಂಗಿರಸ್ಸು. 5. ಪುಲಸ್ತ್ಯ. 6. ಪುಲಹ. 7. ಕ್ರತು. 8. ಪ್ರಚೇತಸ್ಸು. 9. ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು 10. ಭೃಗು. ಈ ದಶ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು.

ಬ್ರಹ್ಮಸಾಯುಜ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಯುಜ್ಯ (ನ॰) 1. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಮೋಕ್ಷ. ಸಮಾನೇನ ಗುಣೇನ ಯುಕ್ ಸಯುಕ್, ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಮಾನಗುಣಃ ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸಾಯುಜ್ಯಮ್। "ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿರಜೋ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋ ವಿಜಿಘತ್ಸೋಽಪಿಪಾಸಃ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣಗಳು. ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಈ ಗುಣಗಳು ಕರ್ಮವಶದಿಂದ ತಿರೋಹಿತವಾಗಿದ್ದು ಆತ್ಯಂತಿಕಕರ್ಮನಾಶವಾದನಂತರ ಮತ್ತೆ ಆವಿರ್ಭಾವ ಹೊಂದುವುವು. ಯುಜ್ಯತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಯುಕ್ ಗುಣಾಷ್ಟಕಂ ಸಮಾನಂ ಯುಕ್ ಯಯೋಃ ತೌ ಸಯುಜೌ, ಸಯುಜೋರ್ಭಾವಃ ಸಾಯುಜ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಯುಜ್ಯ ಶಬ್ದವು ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನ ಗುಣತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಾದಿ ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನಾನನ್ದ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳ ಸಾಮ್ಯವು ಸಾಯುಜ್ಯಪದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 2. ಸಮಾನ ಭೋಗ್ಯತ್ವ. 3. ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣಗಳ ಸಂಬಂಧ. 4. ಬ್ರಹ್ಮಭಾವ, ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯ ಹೊಂದುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವುದು. ಸಯುಜೌ ಭಾವಃ "ಷ್ಯಞ್" (೫-೧-೧೨೪)। ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಾಯುಜ್ಯಮ್। ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವುದು ಮೋಕ್ಷ.

ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿ (ಪುಂ॰) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ, ಹತ್ತನೆಯ ಮನ್ವಂತರದ ಅಧಿಪತಿ. ಈ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಶಂಭುವೆಂಬ ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪತ್ಯ ನಡೆಸುವನು.

ಬ್ರಹ್ಮಸುತ ಬ್ರಹ್ಮಸುತ, –ಪುತ್ರ –ಸೂನು (ಪುಂ॰) ಮರೀಚಿ ಅತ್ರಿ ವಸಿಷ್ಠ ನಾರದ ಮೊದಲಾದ ದಶ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು.

ब्रह्मसू ಬ್ರಹ್ಮಸೂ (पुं०) 1. कामदेव, मन्मथ. ब्रह्म तपः सुवति प्रेरयति चालयतीति यावत्—षू (प्रेरणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "ब्रह्मसूर्विश्वकेतुः स्यात्" अम०। 2. अनिरुद्ध. अनिरुद्धमूर्तियाद परमात्मनिंद ब्रह्मनु जनिसिदनु. "अनिरुद्धात्ततो ब्रह्मा तन्नाभिकमलोद्भवः" ब्रह्मपु०।

ब्रह्मसूत्र ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ (न०) 1. यज्ञसूत्र, यज्ञोपवीत. ब्रह्मणि वेदाध्ययनसमये उपनयनकाले धृतं सूत्रम्। "तस्योपनीयमानस्य सावित्रीं सविता-ब्रवीत्। बृहस्पतिर्ब्रह्मसूत्रं मेखलां कश्यपोऽददात्" भाग० ८-१८-१४। 2. व्यासमहर्षियिंद रचितवाद वेदान्तसूत्र, ब्रह्मस्वरूपवन्नु प्रतिपादिसुव मत्तु निर्णयिसुव सूत्र, शारीरकसूत्र. ब्रह्म-प्रतिपादकं सूत्रम्। "ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभि-र्विविधैः पृथक्। ब्रह्मसूत्रपदैश्चापि हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः" गीता १३-४। ब्रह्मसूत्रगळिगे एल्ला आचार्यरु गळू तम्म तम्म मतानुसार भाष्यगळन्नु बरेदिरुत्तारे.

ब्रह्मसून ಬ್ರಹ್ಮಸೂನು (पुं०) "ब्रह्मसुत" पदवन्नु नोडि.

ब्रह्मस्तम्ब ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಂಬ (पुं०) ब्रह्माण्ड, प्रपंच, जगत्तु. "ब्रह्मस्तम्बं निकासद्रुममिव रभसाद्विप्रकर्तुं क्षमा ये" म० वी० ५-३२।

ब्रह्मस्तेय ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತೇಯ (न०) न्यायवल्लद रीतियल्लि ज्ञानसंपादनें माडुवुदु. ओब्बनु वेदाध्ययन माडुत्तिरुवाग अवन अनुमतियिल्लदे केलि तिळिदु कोळ्ळुवुदु.

ब्रह्मस्व ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವ (न०) ब्राह्मणन स्वत्तु, ब्राह्मणन संपत्तु, ब्राह्मणन धन. ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य स्वं धनम्। "ब्रह्मस्वं वा गुरुस्वं वा देवस्वं वापि यो हरेत्। स कृतघ्न इति ज्ञेयो महापापी च भारते"।

ब्रह्महत्या ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ (स्त्री०) ब्राह्मणन वधे, ब्राह्मणन कोलेे. ब्रह्मणो हत्या हननम्। इदु पंचमहापातकगळल्लिंदु. "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह" मनु० ११-५४।

ब्रह्महन् ಬ್ರಹ್ಮಹನ್ (पुं०) ब्राह्मणनन्नु कोंदवनु. ब्रह्माणं ब्राह्मणं हतवान्।

ब्रह्माङ्गभू ಬ್ರಹ್ಮಾಂಗಭೂ (पुं०) 1. अश्व, कुदुरे. ब्रह्मणः अङ्गात् भवति—भू "क्विप्" (३-२-१७९)। 2. सद्योजातादि मंत्रगळ अंगभूतवाद हृदयादि मंत्रगळ स्थान. ब्रह्मणां सद्योजातादिमन्त्राणामङ्गानि हृदयादिमन्त्राः तेषां स्थानम्। "स च त्वदेकेषुनिपातसाध्यो ब्रह्माङ्गभूर्ब्रह्मणि योजितात्मा" कुमा० ३-१५। (वि०) 3. ब्रह्मन अंगदिंद हुट्टिद.

ब्रह्माञ्जलि ಬ್ರಹ್ಮಾಂಜಲಿ (पुं०) 1. वेदाध्ययनद प्रारंभदल्लि मत्तु कोनेयल्लि आचार्यनिगे कैजोडिसि माडुव नमस्कार. ब्रह्मणोऽञ्जलिः। "ब्रह्मारम्भेऽवसाने च पादौ ग्राह्यौ गुरोः सदा। संहृत्य हस्तावध्येयं स हि ब्रह्माञ्जलिः स्मृतः" मनु० २-७१। 2. वेदाध्ययनद कालदल्लि गौरवदिंद माडुव नमस्कार. "अध्येष्यमाणस्त्वाचान्तो यथाशास्त्र-मुदङ्मुखः। ब्रह्माञ्जलिकृतोऽध्याप्यो लघ्वासा जितेन्द्रियः" मनु० २-७०। "पाठे ब्रह्माञ्जलिः" अम०।

ब्रह्माणी ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀ (स्त्री०) 1. ब्रह्मन पत्नि, सरस्वति, सावित्रि, गायत्रि. ब्रह्माणमानयति जीवयति—अन (प्राणने) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। ब्रह्मनु ध्यानमाडुत्तिद्दाग अवन देहवन्नु भेदिसिकोंडु अर्ध स्त्रीरूप मत्तु अर्ध पुरुषरूपवुळ्ळ ओंदु अकृतियु आविर्भविसितु. आ स्त्रीरूपवे सरस्वति सावित्रि मत्तु गायत्रि. "ततः संजपतस्तस्य भित्त्वा देहमकल्मषम्। स्त्रीरूपमर्धमकरोदर्धं पुरुषरूपवत्। शतरूपा च सा ख्याता सावित्री च निगद्यते। सरस्वत्यथ गायत्री ब्रह्माणी च परन्तप" मत्स्यपु०। 2. दुर्गादेवि. "ब्रह्माणी ब्रह्मजननात् ब्रह्माक्षरपरा मता" देवीपु०।

ब्रह्माण्ड ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ (न०) प्रपंच, जगत्तु, सृष्टिकर्तनाद ब्रह्मनु हुट्टिद स्वर्णद अंडे. (स्वर्णदंते शुद्ध मत्तु स्वच्छवाद तत्ति.) ब्रह्माण्डदल्लि चतुर्दशलोकगळू अडगिरुत्तवे. परमात्मनु नानाविधवाद प्रजेगळन्नु सृष्टिसलु प्रथमवागि "आपो जायन्ताम् एंदु ध्यानमाडिद मात्रदिंदलेे जलसृष्टियायितु. आदरल्लि शक्तिरूपवाद बीजवन्नु इट्टनु. आ बीजवु सूर्यनंते प्रकाशमानवाद ओंदु सुवर्णद अंडवायितु. आ अंडदल्लि सकलजगत्तिगू पितामहनाद

ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ಆವಿರ್ಭಾವವಾಯಿತು. ಚತುರ್ಮುಖನು ಆದರಲ್ಲಿ (ಬ್ರಹ್ಮಮಾನದ) ಸಂವತ್ಸರ ಕಾಲ ಇದ್ದು ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಆ ಅಂಡವನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಆ ಎರಡು ಶಕಲಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಮತ್ತು ಭೂಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಮಧ್ಯೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಕು ಗಳನ್ನೂ ಸಮುದ್ರವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಆನಂತರ ಮಹದಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ब्रह्मात्मभू ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಭೂ (ಪುಂ) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. ब्रह्मण: आत्मन: शरीरात्भवति—ब्रह्मात्मन् + भू "क्विप्" (३-२-१७९)।

ब्रह्माधिगम ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಗಮ (ಪುಂ) ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು, ಗುರುಗಳಿಂದ ವೇದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು (ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು). ब्रह्मण: वेदस्य अधिगम: प्राप्ति:।

ब्रह्मानन्द ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ (ಪುಂ) 1. ಆನಂದಸ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮದ ಆನಂದ. ब्रह्मण: आनन्द:। ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬದ್ಧನಾಗಿ ಸ್ವರಾಕ್ಷರಭ್ರಂಶವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಂಗ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿಯೂ ಆಶುತರಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಹಿರಿಯರ ಆಶೀರ್ವಾದಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿಯೂ ಶಾರೀರ ಮತ್ತು ಮನೋಬಲಗಳಿಂದ ದೃಢಕಾಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಧನಸಂಪನ್ನನಾದ ಯುವಕನಿಗೆ ಸಕಲ ಪೃಥ್ವೀಮಂಡಲದಲ್ಲೂ ಸಕಲ ಭೋಗಸಾಧನವಾದ ದೃಷ್ಟಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಸಾಧನವಾದ ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥ ಗಳು ತುಂಬಿ ತುಳುಕಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಆನಂದವು ಮಾನುಷವಾದ ಆನಂದ. "युवा स्यात् साधु युवाध्यायिक:। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठ:। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुष आनन्द:" तै० उ०। ಈ ರೀತಿ ವಿಷಯೋಪ ಭೋಗಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ಶ್ರೋತ್ರಿಯನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರ ರಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾದ ಆನಂದವು ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದವಾಗುವುದು. ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವರ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಆನಂದವು ದೇವಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. (ಮನುಷ್ಯನ ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅಂತರ್ಧಾನಾದಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಗಂಧರ್ವತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದವರು ಮನುಷ್ಯ ಗಂಧರ್ವರು, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕವಾಸಿಗಳಾದ ಗಂಧರ್ವರು ದೇವಗಂಧರ್ವರು.) "ते ये शतं मानुषा आनन्दा:। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्द:। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दा:। स एको देवगन्धर्वाणामानन्द:" तै० उ०। ದೇವಗಂಧರ್ವರ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಆನಂದವು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದವಾಗುವುದು. ಪಿತೃಗಳ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಆನುದವು ಆಜಾನಜದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. ಆಜಾನಜದೇವತೆಗಳ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರ್ಮಡಿಯಷ್ಟು ಆನಂದವು ಕರ್ಮದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. ಕರ್ಮ ದೇವತೆಗಳ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರ್ಮಡಿಯಷ್ಟು ಆನಂದವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. ದೇವತೆಗಳ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರುಭಾಗ ಆಧಿಕವಾದ ಆನಂದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. ಇಂದ್ರನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರುಪಾಲು ಆಧಿಕವಾದ ಆನಂದವು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಆಧಿಕವಾದ ಆನಂದವು ಪ್ರಜಾಪತಿ (ಚತುರ್ಮುಖ)ಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ. ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೂರ್ಮಡಿಯಷ್ಟು ಆನಂದವು ಬ್ರಹ್ಮದ ಒಂದು ಆನಂದ. ಇದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ.

ब्रह्मारण्य ಬ್ರಹ್ಮಾರಣ್ಯ (ನಂ) ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. ब्रह्मणो वेदस्य अरण्यमिव। "स्याद्गायत्री तु सावित्री ब्रह्मारण्यं तु पाठभू:" त्रिकाण्ड०।

ब्रह्मारम्भ ಬ್ರಹ್ಮಾರಂಭ (ಪುಂ) ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭ. ब्रह्मणो वेदस्य आरम्भ:। "ब्रह्मारम्भेऽवसाने च पादौ ग्राह्यौ गुरो: सदा" मनु० २-७१।

ब्रह्मार्पण ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣ (ನಂ) 1. ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದು. ब्रह्मणि अर्पणम् सर्वकर्मणां न्यास:। ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಬಗೆ : ನಾನು ಕರ್ತನಲ್ಲ. ಮಾಡಿದವನು ಮಾಡಿಸಿದವನು ಎಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಆವನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣವಾಗುವುದು. "नाहं कर्ता सर्वमेतद्ब्रह्मैव कुरुते तया। एतद् ब्रह्मार्पणं प्रोक्तं ऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभि:"। ಈ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಲಿ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಗವತ್ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥ ಮಾಡುವುದೂ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣವಾಗುವುದು. "प्रीणात्तु भगवानीश: कर्मणानेन शाश्वत:। करोति सततं बुद्धया ब्रह्मार्पणमिदं परम्"। ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಅರ್ಪಿಸುವುದೂ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣವಾಗುವುದು. "यद्वा फलानां संन्यासं प्रकुर्यात्परमेश्वरे। कर्मणामेतदप्याहु: ब्रह्मार्पणमनुत्तमम्" कूर्मपु०। 2. ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಹವಿಸ್ಸು. ब्रह्म यस्य हविषोऽर्पणं तद्ब्रह्मार्पणम्। 3. ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅವನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣ.

ब्रह्मावर्त ब्रह्मावर्त (पुं०) सरस्वती मतु दृषद्वती नदिगळ मध्यप्रदेश. ब्रह्मणा ब्रह्मनिष्ठ-ब्राह्मणानामावर्त इव। "सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदन्तरम्। तं देवनिर्मितं देशं ब्रह्मावर्तं प्रचक्षते" मनु० २-१७।

ब्रह्मासन ब्रह्मासन (न०) 1. ध्यानसमयदल्लि हाकुव स्वस्तिकासन पद्मासन मोदलाद आसन, ब्रह्मसाक्षात्कारक्काग ध्यानमाडलु योग्यवाद आसन. ब्रह्मप्राप्त्यै आसनम्। ध्यानासन मतु योगासनगळिंदु ब्रह्मासनवु एरडु विध. परमार्थचिंतनेगागि ध्यानासन. चित्तवृत्तिनिरोधक्काग योगासन. 2. यागदल्लि ऋत्विक्किगे हाकुव आसन.

ब्रह्मास्त्र ब्रह्मास्त्र (न०) ब्रह्मदेवताकवाद अस्त्र. ब्रह्मदेवताकमस्त्रम्।

ब्रह्मिन् ब्रह्मिन् (पुं०) 1. विष्णु, परमात्म. ब्रह्म सर्वमेतत् प्रमाणप्रमेयरूपवस्त्वस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "मानमेयस्वरूपत्वात् स्वयं ब्रह्मीति कथ्यते" इति निरुक्तिः। "ब्रह्मविद् ब्राह्मणो ब्रह्मी ब्रह्मज्ञो ब्राह्मणप्रियः" वि० स०। 2. वेद मतु वेदार्थगळन्नु तिळिदवनु. ब्रह्म वेदो वेद्यतयास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

ब्रह्मिष्ठ ब्रह्मिष्ठ (पुं०) 1. रघुवंशद ओब्ब दोरे, सूर्यवंशद हिरण्यनाभन मगनाद कौसल्य राजन मग. (वि०) 2. वेद मतु वेदार्थगळन्नु चेन्नागि तिळिदवनु. ब्रह्मन् "इष्ठन्" (५-३-५५)। "ब्रह्मिष्ठमाधाय निजेऽधिकारे ब्रह्मिष्ठमेव स्वतनुप्रसूतम्" रघु० १८-२८।

ब्रह्मिष्ठा ब्रह्मिष्ठा (स्त्री०) दुर्गादेवि.

ब्रह्मी ब्रह्मी (स्त्री०) होनगोन्ने सोप्पु.

ब्राह्म ब्राह्म (पुं०) 1. ब्राह्ममुहूर्त, रात्रियकोनेय यामद मुहूर्त, अरुणोदयक्क पूर्वदल्लि ओंदु मुहूर्तकाल. (ओंदु मुहूर्तक्के 48 निमिषगळु.) "रात्रेश्च पश्चिमे यामे मुहूर्तो ब्राह्म उच्यते"। ब्राह्ममुहूर्तदल्लि मनस्सु निर्मलवागिरुवुदरिंद हासिगेयिंद एद्दु धर्मार्थगळ विषयवागियू वेदार्थगळ विषयवागियू चिंतिसबेकु. "ब्राह्मे मुहूर्ते बुध्येत धर्मार्थौ चानुचिन्तयेत्। कायक्लेशांश्च तन्मूलान् वेदतत्वार्थमेव च" मनु० ४-९२। 2. एंटु विध विवाहगळल्लिंदु. (1) ब्राह्मः, (2) दैवः, (3) आर्षः, (4) प्राजापत्यः, (5) आसुरः, (6) गान्धर्वः, (7) राक्षसः, मतु (8) पैशाचः एंदु विवाहवु एंटु बगे. वस्त्रमाल्यादिगळिंद अलंकृतनाद गुणशालियाद वरनन्नु पूजिसि उत्तम वस्त्रालंकारादिगळिंद भूषितळाद कन्येयन्नु आतनिगे कोट्टु शास्त्रोक्तवागि नडेसुव विवाहवु ब्राह्मवेनिसुवुदु. "आच्छाद्य चार्चयित्वा च श्रुतिशीलवते स्वयम्। आहूय दानं कन्यायाः ब्राह्मो धर्मः प्रकीर्तितः" मनु० ३-२१। 3. नारदमहर्षि. 4. पादरस. 5. राजन ओंदु धर्म, राजनु तन्न श्रेयस्सिगागि कैगोळ्ळुव कर्तव्यगळल्लिंदु. वेदाध्ययन पूर्तिमाडि गुरुकुलदिंद हिंतिरुगिद स्नातकनन्नु पूजिसि गौरविसुवुदु राजन कर्तव्यगळल्लिंदु. "आवृत्तानां गुरुकुलात् विप्राणां पूजको भवेत्। नृपाणामक्षयो ह्येष ब्राह्मो धर्मो विधीयते" मनु० ७-८२। (न०) 6. (आंगै) आंगुष्ठद मूलदल्लिट्टुकोंडु आचमन माडुव तीर्थ. ब्रह्मा देवता अस्य "अण्" (४-२-२४)। ई तीर्थदिंद आचमनवु विहितवागिरुवुदरिंद ई हेसरु. 7. ब्राह्मपुराण, अष्टादश पुराणगळल्लि 10,000 ग्रंथगळुळ्ळ ओंदु महापुराण. 8. ब्रह्मदेवताकवाद रोहिणी नक्षत्र. 9. ब्रह्मदेवताकवाद अस्त्र (ब्रह्मास्त्र.) "अमोघं सन्दधे चास्मै धनुष्येकधनुर्धरः। ब्राह्ममस्त्रं प्रियाशोकशल्यनिष्कर्षणौषधम्" रघु० १२-९७। (वि०) 10. परब्रह्म संबंधवाद. 11. चतुर्मुखि ब्रह्मन संबंधवाद. ब्रह्मणः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ब्राह्मं सरः कारणमाप्तवाचो बुद्धेरिवाव्यक्तमुदाहरन्ति" रघु० १३-६०। 12. ब्राह्मण संबंधवाद. 13. वेद संबंधवाद. (स्त्री०) **ब्राह्मी ब्राह्मी**. 14. भाषे, वाक्कु, मातु. 15. वाग्देवि, सरस्वतीदेवि. 16. ब्रह्मशक्ति. 17. होनगोन्ने सोप्पु. 18. कीरेसोप्पु.

ब्राह्मण ब्राह्मण (पुं०) 1. नाल्कु वर्णगळल्लि मोदलनेय वर्णदवनु. ब्रह्मणोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। "ब्राह्मणातिक्रमत्यागो भवतामेव भूतये। जामदग्न्यश्च वो मित्रमन्यथा दुर्मनायते" म० वी० २-१०।

2. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. ಶಪ್ತಾಧೀತೇ "ಅಣ್" (೪-೨-೫೯)। 3. ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತವನು, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. ಶಪ್ತ ಜಾನಾತಿ "ಅಣ್" (೪-೨-೧೨)। (ನ೦) 4. ವೇದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೆಂಬ ಒಂದು ಭಾಗ. ಸಂಹಿತೆಗಳು ಪ್ರಾಯಶಃ ಛಂದೋಬದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿ ಇಷ್ಟಪರಗಳ ಫಲಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳು ನಿಂದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಶಂಸೆಗಳು ರೋಗನಿವಾರಣ ಸಂಗ್ರಾಮವಿಧಾನ ವಿಜಯಸಾಧನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ದರ್ಶ ಪೌರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಇಷ್ಟಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಸೋಮಯಾಗ ಇವುಗಳ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಇವೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ವಿಧಾನ ಅದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಧನ ಸಂಪತ್ತುಗಳು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಧಿಕಾರಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸುವ ಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತು ರೀತಿ ಇವನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು "ವಿಧಿ" ರೂಪದಲ್ಲಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಋಗ್ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು : 2

(1) ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ 40 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಇವು ಐದೈದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಗೊಂದರಂತೆ ಎಂಟು ಪಂಚಿಕೆಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ.

(2) ಕೌಷೀತಕೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಇದರಲ್ಲಿ 30 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ ಸೋಮಯಾಗ ಈ ವಿಷಯಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಯಜುರ್ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು : 2

(1) ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಇದೊಂದು ಮಾತ್ರ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ 3 ಕಾಂಡಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಷ್ಟಕಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. 1 ಮತ್ತು 2 ನೆಯ ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟೆಂಟು ಪ್ರಪಾಠಕಗಳೂ 3 ನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ 12 ಪ್ರಪಾಠಕಗಳೂ ಇವೆ. 1 ನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನ ಗವಾಮಯನ ವಾಜಪೇಯ ನಕ್ಷತ್ರೇಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ರಾಜಸೂಯ ಇವುಗಳ ವಿಷಯ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 2 ನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಉಪಹೋಮ ಬೃಹಸ್ಪತಿಸವ ಮುಂತಾದ ಯಾಗಗಳ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. 3 ನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರೇಷ್ಟಿಯ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

(2) ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಇದು ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಣ್ವ ಮತ್ತು ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಗಳೆಂದು ಎರಡು ಪಾಠಗಳುಂಟು, ಕಾಣ್ವಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ 17 ಕಾಂಡಗಳೂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ 14 ಕಾಂಡಗಳೂ ಇವೆ.

ಸಾಮವೇದೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು: 9

(1) ತಾಂಡ್ಯಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (2) ಷಡ್ವಿಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (3) ಸಾಮವಿಧಾನಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (4) ಆರ್ಷೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (5) ದೈವತಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (6) ಉಪನಿಷದ್‌ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (7) ಸಂಹಿತೋಪನಿಷದ್‌ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, (8) ವಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು (9) ಜೈಮಿನೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.

ಅಥರ್ವವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : 1

ಗೋಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಈ ವೇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಇದೊಂದು ಮಾತ್ರ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಗೋಪಥ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಗೋಪಥಗಳೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಐದು ಪ್ರಪಾಠಕಗಳೂ ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಆರು ಪ್ರಪಾಠಕಗಳೂ ಇರುವುವು. 5. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮೂಹ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ "ಅಣ್" (೪-೨-೩೪)। "ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಘಾತೇ ವೇದಭಾಗೇ ನಪುಂಸಕಮ್। ಭೂಮಿದೇವೇ ತ್ರ ಪುಂಲಿಙ್ಗಃ" ಮೇದಿ೦। (ಸ್ತ್ರೀ೦) -ಣೀ -ಣ್ಯೀ. 6. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಪತ್ನಿ. 7. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸು. "ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀಂ ಯದ್ಯಗುಪ್ತಾಂ ತು ಗಚ್ಛೇತಾಂ ವೈಶ್ಯಪಾರ್ಥಿವೌ। ವೈಶ್ಯಂ ಪಞ್ಚಶತಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ ತು ಸಹಸ್ರಿಕಮ್" ಮನು೦ ೮-೩೭೬। 8. ಭಾರಂಗಿ. "ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀ ಹಿಜ್ಜಿಕಾ-ಸ್ಪೃಕ್ಕಾದ್ವಿಜಪತ್ನೀಷು ವಿಶ್ರುತಾ" ವಿಶ್ವ೦। 9. ಕಂಚು. 10. ಕೆಂಪುಬಾಲದ ಹಲ್ಲಿ (ಗೌಳಿ). "ಹಾಲಾಹಲಸ್ತ್ವಞ್ಜನಿಕಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀ ರಕ್ತಪುಚ್ಛಿಕಾ" ವೈಜ೦। 11. ಕಪಿಲ ವರ್ಣದ ದೊಡ್ಡ ಇರುವೆ, ಕಣಜದ ಹುಳ. "ಲೂತಾತಃ ಸ್ಯಾತ್ ಪಿಪೀಲಿಕಾ। ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀ ಚ ಮಹಾನ್ ಪಿಙ್ಗಃ" ವೈಜ೦।

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಚಕ್ಷುಸ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಚಕ್ಷುಸ್ (ನ೦) ವೇದ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಚಕ್ಷುರಿವ ಸರ್ವಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಾತ್। "ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತೀ ಚ ವಿಪ್ರಾಣಾಂ ಚಕ್ಷುಷೀ ದೇವನಿರ್ಮಿತೇ। ಕಾಣಸ್ತ್ವೇಕಯಾ ಹೀನಃ ಪ್ರಾಮ್ಯಾಮನ್ಧಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ" ಹಾರೀತ೦।

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಚಣ್ಡಾಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಚಂಡಾಲ (ಪುಂ) 1. ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ನಿಷಿದ್ಧಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಚಣ್ಡಾಲ ಇವ। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನಿಂದ

ಜನಿಸಿದವನು. "यस्तु तत्कारयेन्मोहात् सजात्या स्थितयान्यया। यथा ब्राह्मणचण्डालः पूर्वदृष्टस्तथैव सः" ಮನು॰ ೯-೮೪।

ब्राह्मणजीविका ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜೀವಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಜೀವನೋಪಾಯ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸುವ ವೃತ್ತಿ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಷಟ್‌ಕರ್ಮನಿರತನಾಗಿರಬೇಕು. (1) ಅಧ್ಯಯನ (ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ), (2) ಅಧ್ಯಾಪನ (ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರವಚನ), (3) ಯಜನ (ಯಾಗಮಾಡುವುದು), (4) ಯಾಜನ (ಯಾಗ ಮಾಡಿಸುವುದು), (5) ದಾನ (ಕೊಡುವುದು) ಮತ್ತು (6) ಪ್ರತಿಗ್ರಹ (ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು) ಇವು ಷಟ್ (6) ಕರ್ಮಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾಜನ ಅಧ್ಯಾಪನ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "ब्राह्मणा ब्रह्मयोनिस्था ये स्वकर्मण्यवस्थिताः। ते सम्यगुपजीवेयुः षट्कर्माणि यथाक्रमम्। अध्यापनमध्ययनं यजनं याजनं तथा। दानं प्रतिग्रहश्चैव षट्कर्माण्यग्रजन्मनः। षण्णां तु कर्मणामस्य त्रीणि कर्माणि जीविका। याजनाध्यापने चैव विशुद्धाच्च प्रतिग्रहः" ಮನು॰।

ब्राह्मणप्रिय ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪ್ರಿಯ (ಪುಂ॰) ವಿಷ್ಣು. ब्राह्मणाः वेदाधिकारिणः प्रिया अस्य। "वेदाधिकारिणो विप्राः प्रिया यस्येति वै सदा। ब्राह्मणप्रिय इत्युक्तो नवार्णो धर्मदो मनुः" इति निरुक्तिः। "ब्रह्मज्ञो ब्राह्मणप्रियः" वि॰ स॰।

ब्राह्मणब्रुव ಬ್ರಾಹ್ಮಣಬ್ರುವ (ಪುಂ॰) ಜಾತಿಮಾತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ब्राह्मणं जातिमात्रतया आत्मानं ब्रवीति — ब्रूञ् (व्यक्तायां वाचि) "कः" (३-१-१३५)। "विप्रः संस्कारयुक्तो न नित्यं सन्ध्यादि कर्म यः। नैमित्तिकं तु नो कुर्यात् ब्राह्मणब्रुव उच्यते" पाद्मपु॰।

ब्राह्मणयष्टिका ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯಷ್ಟಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಭಾರಂಗಿ ಮರ.

ब्राह्मणलक्षण ಬ್ರಾಹ್ಮಣಲಕ್ಷಣ (ನ॰) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಧರ್ಮ (ಲಕ್ಷಣ). ಯೋಗ ತಪಸ್ಸು ದಮ ದಾನ ಸತ್ಯ ಶೌಚ ದಯೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ವಿದ್ಯೆ ಆಸ್ತಿಕ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನ ಇವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಲಕ್ಷಣ. "योगस्तपो दमो दानं सत्यं शौचं दया श्रुतम्। विद्या विज्ञानमास्तिक्यमेतद्ब्राह्मणलक्षणम्"।

ब्राह्मणायन ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯನ (ಪುಂ॰) ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮಗ, ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮಗ. ब्राह्मणस्यापत्यम् "फक्" (४-१-९९)।

ब्राह्मणशस्त्र ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಸ್ತ್ರ (ನ॰) ಅಭಿಚಾರಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮಾತು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಶಾಪ. ब्राह्मणस्य शस्त्रमिव। "वाक्शस्त्रं वै ब्राह्मणस्य तेन हन्यादरीन् द्विजः" मनु॰।

ब्राह्मण्य ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ (ಪುಂ॰) 1. ಶನಿಗ್ರಹ. (ನ॰) 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಧರ್ಮ. ["ब्राह्मणलक्षणः" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮೂಹ. ब्राह्मणानां समूहः "यञ्" (४-२-४२)। 4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಭಾವ. ब्राह्मणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "शूद्रां शयनमारोप्य ब्राह्मणो यात्यधोगतिम्। जनयित्वा सुतं तस्यां ब्राह्मण्यादेव हीयते" मनु॰ ३-१७। "ब्राह्मण्यं ब्राह्मणत्वे च समूहे च द्विजन्मनाम्" मेदि॰।

ब्राह्ममुहूर्त ಬ್ರಾಹ್ಮಮುಹೂರ್ತ (ಪುಂ॰) "ब्राह्म" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ब्राह्माहोरात्र ಬ್ರಾಹ್ಮಾಹೋರಾತ್ರ (ಪುಂ॰) ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ. ದೇವತೆಗಳ 1000 ಚತುರ್ಯುಗಗಳು (1,20,00,000 ದೇವವರ್ಷಗಳು, 432,00,00,000 ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು) ಕಳೆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ಹಗಲು. ಇದು ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲ. ಇಷ್ಟೇ ಕಾಲವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ. ಇದು ಪ್ರಲಯಕಾಲ. ब्रह्मणोऽयम् "अण्" (४-३-१२०)। ब्राह्माहोरात्रः।

ब्राह्मी ಬ್ರಾಹ್ಮೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) "ब्राह्म" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ब्रुवत् ಬ್ರುವತ್ (ವಿ॰) ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. ब्रूञ् (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "इति ब्रुवन्तं तमुवाच स व्रती न वाच्यमित्थं पुरुषोत्तम त्वया" माघ॰ १-३१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **ब्रुवती ಬ್ರುವತೀ**.

ब्रुवाण ಬ್ರುವಾಣ (ವಿ॰) ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. ब्रूञ् (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)। "इति ब्रुवाणेन महेन्द्रसूनुं महर्षिणा तेन तिरोबभूवे" किरा॰ ३-३०।

ब्रूञ् — व्यक्तायां वाचि (अदा॰ उभ॰ सक॰ से॰)। लट्-परं॰ ಈ ಲಕಾರದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಐದು ವಚನಗಳಿಗೆ

(तिप् तस् झि सिप् थस् गळिगे) णल् अतुस् उस् थल् अथुस् मत्तु आह ಎಂಬ आदेशगळु विकल्पवागि बरुवुवु.

पक्षे—		आह / ब्रवीति	आहतुः / ब्रूतः	आहुः। / ब्रुवन्ति।
		आत्थ / ब्रवीषि	आहथुः / ब्रूथः	— / ब्रूथ।
		ब्रवीमि	ब्रूवः	ब्रूमः
	आत्म०	ब्रूते	ब्रुवाते	ब्रुवते।
		ब्रूषे	ब्रुवाथे	ब्रूध्वे।
		ब्रुवे	ब्रूवहे	ब्रूमहे।
लिट्—		ब्रुवो वच्यादेशः		
	पर०	उवाच	ऊचतुः	ऊचुः।
		उवचिथ / उवक्थ	ऊचथुः	ऊच।
		उवाच / उवच	ऊचिव	ऊचिम।
	आत्म०	ऊचे	ऊचाते	ऊचिरे।
		ऊचिषे	ऊचाथे	ऊचिध्वे।
		ऊचे	ऊचिवहे	ऊचिमहे।
लुट्—		वक्ता	वक्तारौ	वक्तारः।
	पर०	वक्तासि	वक्तास्थः	वक्तास्थ।
	आत्म०	वक्तासे	वक्तासाथे	वक्ताध्वे।
लृट्—	पर०	वक्ष्यति	आत्म०	वक्ष्यते।
लोट्—	पर०	ब्रवीतु / ब्रूतात्	ब्रूताम्	ब्रुवन्तु।
		ब्रूहि / ब्रूतात्	ब्रूतम्	ब्रूत।
		ब्रवाणि	ब्रवाव	ब्रवाम।
	आत्म०	ब्रूताम्	ब्रुवाताम्	ब्रुवताम्।
		ब्रूष्व	ब्रुवाथाम्	ब्रूध्वम्।
		ब्रवै	ब्रवावहै	ब्रवामहै।
लङ्—	पर०	अब्रवीत्	अब्रूताम्	अब्रुवन्।
		अब्रवीः	अब्रूतम्	अब्रूत।
		अब्रवम्	अब्रूव	अब्रूम।
	आत्म०	अब्रूत	अब्रुवाताम्	अब्रुवत।

विधिलिङ्—

पर०	ब्रूयात्	ब्रूयाताम्
आत्म०	ब्रुवीत	ब्रुवीयाताम् ೫೮೨೦೮.

कर्मणि:—उच्यते। ऊचे। वक्ता। वक्ष्यते। उच्यताम्। औच्यत। उच्येत। वक्षीष्ट। अवाचि। अवक्ष्यत।

कृत्सु:—वक्तव्यम्। वचनीयम्। वाच्यम्, वाक्यम्। उक्तः। उक्तवान्। ब्रुवन्, ब्रुवती, ब्रुवाणः। वक्तुम्। उक्तम्। वचनम्। उक्त्वा। प्रोच्य। उक्त्वोक्त्वा। वाचंवाचम्।

इति "ब" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

भ

भ भ ಇದು व्यंजनाक्षरगळल्लि "प" वर्गद नाल्कनेय मत्तु आभ्यंतर स्पृष्ट प्रयत्नदिंद ओष्ठस्थान दल्लि हुट्टुव महाप्राणवर्ण. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्"।

भ भ (पुं०) 1. शुक्राचार्यरु, दैत्यर गुरु. 2. शुक्रग्रह. 3. शंभु, परमेश्वर. 4. भ्रमर, दुंबि. 5. भाव, स्वभाव. 6. किरण. 7. मेघ, मोड. "भः शंभौ भ्रमरे भावे शुक्रेशौ जलदे पुमान्" नानार्थर०। (न०) 8. गगन, आकाश. 9. राशि. 10. नक्षत्र. 11. पुंड्र (त्रिपुंड्र मत्तु ऊर्ध्वपुंड्र). 12. चक्र. "क्लीबे त्रु गगने राशौ तारायां पुण्ड्रचक्रयोः" नानार्थर०।

भकार भकार (पुं०) "भ" वर्ण, भ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ.

भकूट भकूट (न०) विवाहक्कागि वधूवरर (जातक गळ) नक्षत्रगळ हॊंदिकॆगॆ नोडुव द्वादशकूट गळु.

भक्त ಭಕ್ತ (न०) 1. ಅನ್ನ, भज्यते—भज (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "गन्धेन स्फुरता मनागनुसृतो भक्तस्य सर्पिष्मतः कर्कन्धूफलमिश्रशाकपचनामोदः परिस्तीर्यते" उ० रा० ४-१। 2. ಆಹಾರ, ಧಾನ್ಯ. "यस्य त्रैवार्षिकं भक्तं पर्याप्तं भृत्यवृत्तये। अधिकं वापि विद्येत स सोमं पातुमर्हति" मनु० ११-७। (वि०) 3. ಪೂಜೆ ಮಾಡುವವನು, ಆರಾಧಿಸುವವನು, ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು. 4. ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವನು, (ದೇವರು ಗುರುಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ) ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. "भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम्" गीता ४-३। ಭಗವದ್ಭಕ್ತರು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠರು. ಸಕಲ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳೂ ಅವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿವೆ. ಅವರ ಪಾದ ಧೂಳಿಯಿಂದ ಸಕಲ ಪೃಥ್ವೀಮಂಡಲವೂ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗುವುದು. ಮಂತ್ರೋಪಾಸಕರಾಗಿ ಭಗವನ್ನಿವೇದಿತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಭುಜಿಸುವ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕರು. ಇಂತಹ ಭಕ್ತರು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ 10,000 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಮಾತ್ರ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವರು. ಅನಂತರ ವರ್ಣಭೇದವೆಲ್ಲಾ ನಾಶವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ವರ್ಣದವರಾಗುವರು. "पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यान्यपि च जाह्नवि। मद्भक्तानां शरीरेषु सन्ति पूतेषु सन्ततम्। मद्भक्तपादरजसा सद्यः पूता वसुन्धरा। मन्मन्त्रोपासका विप्रा ये मदुच्छिष्टभोजिनः। मामेव नित्यं ध्यायन्ते ते मत्प्राणाधिकाः प्रियाः। कलेर्दशसहस्राणि मद्भक्ताः सन्ति भूतले। एकवर्णा भविष्यन्ति मद्भक्तेषु गतेषु च" ब्रह्मवै०। 5. ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. भज कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। 6. ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. भज कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

भक्तकंस ಭಕ್ತಕಂಸ (पुं०) ಅನ್ನದ ಪಾತ್ರೆ.

भक्तकार ಭಕ್ತಕಾರ (पुं०) ಅಡಿಗೆಯವನು. भक्तं करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

भक्तदास ಭಕ್ತದಾಸ (पुं०) ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಜೀತಮಾಡುವವನು, ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವನು. भक्तेन दासः।

भक्तपुलाक ಭಕ್ತಪುಲಾಕ (पुं०) ಅನ್ನದ ಅಗಳು. भक्तस्य पुलाकः।

भक्तमण्ड ಭಕ್ತಮಂಡ (न०) ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ.

भक्तरोचन ಭಕ್ತರೋಚನ (वि०) ಅನ್ನವು ರುಚಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಸ್ತು, ಹಸಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥ. भक्तं रोचयते—रुच (दीप्तौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

भक्तवत्सल ಭಕ್ತವತ್ಸಲ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. भक्तेषु वत्सलः। "विशेषं वक्ति भक्तेषु योऽसौ स्यात् भक्तवत्सलः" इति निरुक्तिः। "लोकबन्धुर्लोकनाथो माधवो भक्तवत्सलः" वि० स०। (वि०) 2. ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ದಯೆಯುಳ್ಳ. "भक्तिमन्त इह भक्तवत्सले सन्ततस्मरणरीणकल्मषाः" माघ० १४-६३।

भक्ति ಭಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ದೇವರು ಮತ್ತು ಗುರುಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ಇಡುವ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿ, –ಗೌರವಬುದ್ಧಿ, –ಅನುರಾಗ, ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದೆ ಮಾಡುವ ಪರಮಪುರುಷನ ಪಾದಾರವಿಂದಗಳ ಧ್ಯಾನ भज (सेवायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। ನಿರ್ಮಲ ಚಿತ್ತದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕಥಾಶ್ರವಣ ಕೀರ್ತನ ಪಾದಸೇವನೆ ಅರ್ಚನೆ ಪ್ರಣಾಮ ಇತ್ಯಾದಿ 9 ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧ್ಯಾನವು ಭಕ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. "श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनम्। अर्चनं वन्दनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम्। इति पुंसार्पिता विष्णौ भक्तिश्चेन्नवलक्षणा" भाग० ७-५-२३। "सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं तत्परत्वेन निर्मलम्। हृषीकेण हृषीकेशसेवनं भक्तिरुच्यते"। "स्नेहपूर्वमनुध्यानं भक्तिरित्यभिधीयते"। सा च परानुरक्तिरीश्वरे। "स्वदत्तयैव स्वपदाब्जभाजा भक्त्या स्वयं तारयसे भवाब्धिम्" याद० २०-८३। "भक्त्या गुरौ मय्यनुकम्पया च" रघु० २-६३। 2. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ಭಾಗವಾಗುವುದು. 3. ರಚನೆ, ಗ್ರಥನೆ, ಜೋಡಣೆ. "भवति विरलभक्तिर्मालतीपुष्पोपहारः" रघु० ५-७४। 4. ಸೇವೆ, ಪೂಜೆ, ಉಪಾಸನೆ, ಆರಾಧನೆ. "सेवा भक्तिरुपास्तिः" इति कोशः। 5. ಶ್ರದ್ಧೆ. 6. ಗೌಣವೃತ್ತಿ, ಮುಖ್ಯವಾದ ಗುಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ವೃತ್ತಿ. 7. ಭಂಗಿ, ಫಕ್ಕ. "भक्तिः सेवागौणवृत्त्योः भङ्गयां श्रद्धाविभागयोः" हेम०। 8. ಆನಂದವಾಗುವಂತೆ ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ಆಭರಣ ಇವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. "कनककलशयुक्तं भक्तिशोभासनाथं क्षितिविरचितशय्यं कौतुकागारमागात्" कुमा० ७-९४।

भक्तिनम्र ಭಕ್ತಿನಮ್ರ (वि०) ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಗ್ಗಿರುವ, ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ತಗ್ಗಿರುವ. भक्त्या नम्रः।

भक्तिपूर्वक ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕ (अव्य०) ಪ್ರೀತಿಪುರಃಸರವಾಗಿ, ಭಕ್ತಿಯೊಡನೆ. भक्तिः पूर्वं यस्मिन् कर्मणि।

भक्तिभाज् भक्तिभाज् (वि०) भक्तियुळ्ळ, विशेषवाद प्रीति गौरवगळन्निट्टिरुव. भक्तिं भजति — भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२)। "भरताय परं नमोऽस्तु तस्मै प्रथमोदाहरणाय भक्तिभाजाम्" पाद्म० स०।

भक्तिमत् भक्तिमत् (वि०) भक्तियुळ्ळ, देवरु मत्तु गुरुहिरियरल्लि विशेषवाद प्रीतियिट्टिरुव. भक्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "भक्तिमन्त इह भक्तवत्सले सन्ततस्मरणरीणकल्मषाः" माघ० १४-६३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –मतीं.**

भक्तियोग भक्तियोग (पुं०) परमात्मन साक्षात्कारक्काग भक्तिरूपवाद ऒंदु उपायवु, आत्मदर्शनक्काग कैगॊळ्ळुव ऒंदु साधन. मोक्ष हॊंदलु आवश्यवाद उपायगळल्लॊंदु. भक्तिरेव योगः। परमात्मसाक्षात्कारक्के कर्म (योग) ज्ञान (योग) मत्तु भक्ति (योग) इवु मूरु साधनगळु.

कर्मयोगः मुमुक्षुवु तन्न स्वरूप ज्ञानवन्नु पडॆदु फलापेक्षॆयिल्लदॆ आचरिसुव कर्मदिंद सिद्धियन्नु पडॆयुवनु. ई कर्मवु मोक्षक्के परंपरॆयागि साधनवाद ऒंदु क्रियॆ. इदु (न्याय्यार्जित द्रव्यदिंद देवतार्चनॆ, दान, होम मुंतादुवन्नु आचरिसुव) दैव यज्ञ, (कृच्छ्र चान्द्रायण उपवासरूपवाद) तपोयज्ञ (पुण्यतीर्थपुण्यक्षेत्राटनरूपवाद) योगयज्ञ स्वाध्याय मत्तु ज्ञानयज्ञ ई रीति अनेक विध. इंतह कर्मानुष्ठानदिंदलॆ जनकादि महात्मरॆल्लरू सिद्धियन्नु पडॆदिरुत्तारॆ. ई कर्मानुष्ठानवु जनतॆगॆ मार्गदर्शनवागिरबॆकु. फलापेक्षॆयिल्लद कर्माचरणॆगागियॆ द्रव्यार्जनॆ माडबॆकल्लदॆ आत्मप्रयोजनक्काग माडुव द्रव्यार्जनॆयिंद कर्मबंधनक्कॊळगागुवनु. "यज्ञार्थात् कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः। तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर" गीता ३-९। "तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर। असक्तो ह्याचरन् कर्म परमाप्नोति पूरुषः॥ कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः। लोकसङ्ग्रहमेवापि संपश्यन् कर्तुमर्हसि" गीता ३-१९, २०। "द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे। स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः" गीता ४-२८।

ज्ञानयोगः परब्रह्मसाक्षात्कारक्के साधनवाद भक्तिगॆ उपायवाद आत्मचिंतनॆ, कर्मयोगदिंद चित्तनैर्मल्य हॊंदि परमात्मनिगॆ तानु शेषभूतनॆंदु तिळिदु माडुव प्रकृतिवियुक्तनाद आत्मन चिंतनॆ, ब्रह्मज्ञानवन्नु हॊंदुव ऒंदु उपायवु. मोक्षाभिलाषॆयिंद मात्र ज्ञानयोगक्के अधिकारियागुवुदिल्ल. कर्मयोगदिंद पापगळन्नु कळॆदुकॊंडु अनंतर ज्ञानयोगवन्नु कैगॊळ्ळबॆकु. कर्मयोगवन्नु बिट्टु ज्ञानयोगवन्नॆ आचरिसुववनिगॆ प्राचीन वासनॆयिंद उंटाद रागद्वेषादिगळु इंद्रियगळन्नु आया विषयगळल्लि प्रेरिसुत्तॆयादुदरिंद मॊदलॆ ज्ञानयोगक्के यत्निसबारदु. कर्मयोगदिंद प्रतिबंधकरूपवाद एल्ला दोषगळन्नु परिहरिसिकॊंडु, ज्ञानयोगवन्नु आचरिसबॆकु. कर्मवु द्रव्यमय मत्तु ज्ञान मयगळॆंब एरडु अंशगळिंद कूडिद्दु अवुगळल्लि ज्ञानमयवॆ श्रेयस्कर. फल संगविल्लद एल्ला कर्मगळू ज्ञानदल्लि परिसमाप्ति हॊंदुवुदरिंद ज्ञानयज्ञवु श्रेष्ठवादुदु. "सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः। यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम्" गीता ४-३०। "इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ। तयोर्न वशमागच्छेत् तौह्यस्य परिपन्थिनौ" गीता ३-३४। "तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ। पाप्मानं प्रजहिह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम्" गीता ३-४१। "श्रेयान् द्रव्यमयाद्यज्ञात् ज्ञानयज्ञः परन्तप। सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते" गीता ४-३३। ज्ञानयोगदिंद संपादिसिद ज्ञानवु अनादिकालप्रवृत्तवाद सकल कर्मराशियन्नू नाशपडिसुवुदु. "ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन" गीता ४-३७। आत्मज्ञानक्के समानवादुदू अदक्कंतलू पवित्रवादुदू यावुदू इल्ल. प्रतिदिनवू आचरिसल्पडुव ज्ञानाकारवाद कर्मयोगदिंद कालक्रमदल्लि आत्मज्ञानवन्नु संपादिसि अदरिंद निरतिशयवाद मोक्षवन्नु पडॆयबहुदु. "न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते। तत् स्वयं योग-

संसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति। श्रद्धावान् लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः। ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति" गीता ४-३८, ३९। ಜ್ಞಾನಯೋಗವು ಕಠಿನವಾದುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂದ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಕರ್ಮಯೋಗವೇ ಒಳ್ಳೆಯದು.

ಭಕ್ತಿಯೋಗ: ಆತ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಉಪಾಯ. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಕರ್ಮಯೋಗದ ಆನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವಾಗುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಭಗವದುಪಾಸಕನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಧ್ಯೇಯವಸ್ತುವು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾದುದರಿಂದ ಬಹಳ ಪ್ರಿಯರೂಪವಾದ ಸ್ಮೃತಿಸಂತಾನವೇ ಉಪಾಸನೆ. ಇದೇ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಮಾಡಿದವರು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಆರ್ತರು ಅರ್ಥಾರ್ಥಿಗಳು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಮತ್ತೆ ಅದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಆರ್ತ. ದಾರಿದ್ರ್ಯದಿಂದ ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಅರ್ಥಾರ್ಥಿ. ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತನಾದ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುವವನು ಜಿಜ್ಞಾಸು. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪರಮಪ್ರಾಪ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಜ್ಞಾನಿ. ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಅವನೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು. ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. "चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन। आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ॥ तेषां ज्ञानी नित्ययुक्तः एकभक्तिर्विशिष्यते। प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः" गीता ७-१६, १७। ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂವರು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಯಾದರೋ ಬೇರೆ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಭಕ್ತಿಯಿಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ಆಧಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಆತ್ಮನುತಿರುತ್ತಾನೆ. "उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम्। आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम्" गीता ७-१८। ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಪಾಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ದ್ವಂದ್ವಮೋಹದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಜರಾಮರಣಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದ ಭಕ್ತರು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಭಜಿಸುತ್ತಾರೆ. "येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम्। ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ताः भजन्ते मां दृढव्रताः" गीता ७-२८। ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಯುಕ್ತನಾದ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆರಾಧನ (ಉಪಾಸನಾ) ರೂಪವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವವರು ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವನ್ನೂ ಅಖಿಲವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. "जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये। ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम्" गीता ७-२९। ಇದು ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗ.

भक्तृ ಭಕ್ತೃ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುವವನು, ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು. भज (सेवायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಭಾಗಮಾಡುವವನು, ಬೇರೆಮಾಡುವವನು.

भक्ष – अदने (चुरा० उभ० सक० से०)। भक्षयति, –ते। भक्षयामास, –चकार। भक्षयिता। भक्षयिष्यति, –ते। भक्षयतु, –ताम्। अभक्षयत्, –त। भक्षयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. ತಿನ್ನು, ಊಟಮಾಡು.

कर्मणि:—भक्ष्यते। "यथामिषं जले मत्स्यैर्भक्ष्यते श्वापदैर्भुवि" पञ्चतं० २-१२२।

सनि:—बिभक्षति, –ते।

कृत्सु:—भक्षयितव्यः। भक्षणीयः। भक्ष्यः। भक्षयन्, –न्ती। भक्षितः। भक्षणम्। भक्षयित्वा। "भक्षयित्वा बहून् मत्स्यानुत्तमाधममध्यमान्" पञ्चतं० १-२३२।

भक्ष ಭಕ್ಷ (पुं०) 1. ಆಹಾರ, ಊಟ. 2. ಊಟಮಾಡುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು. 3. ತಿಂಡಿ.

भक्षक ಭಕ್ಷಕ (वि०) 1. ತಿನ್ನುವವನು, ಊಟಮಾಡುವವನು. भक्ष (अदने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "भक्ष्यभक्षकयोः प्रीतिर्विपत्तेः कारणं महत्" हितो० १-५५। 2. ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ, ಹಿತಮಿತವಿಲ್ಲದೆ ಊಟಮಾಡುವವನು.

भक्षकार ಭಕ್ಷಕಾರ (पुं०) ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು. भक्षं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

भक्षण ಭಕ್ಷಣ (न०) ತಿನ್ನುವುದು, ಊಟಮಾಡುವುದು. भक्ष (अदने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "न मांसभक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने" मनु० ५-५६।

भक्षणीय भक्ष्णीय (वि०) 1. తిన్నల్బడువ. 2. తిన్నలు యోగ్యవాద. 3. తిన్నబేకాద. भक्ष (अदने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "त्वद्वचनेन भक्षणीयास्ते दायादा:" पञ्चतं० ४। "तव्य:" (३-१-९६)। **–यितव्य:** –యితవ్య:.

भक्षित భక్షిత (न०) 1. తిన్నువుదు. भक्ष (अदने) + णिच् "क्त:" (३-३-११४)। 2. ఆహార. (वि०) 3. తిన్నల్పట్ట. भक्ष्यते स्म—भक्ष "क्त:" (३-२-१०२)। "ते च तेन शनै:शनैर्भक्षिता:" पञ्चतं० ४।

भक्ष्य భక్ష్య (न०) 1. తిండి. గట్టియాద ఆహార వస్తు, తిన్నల్పడువ వస్తు. भक्ष (अदने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "भक्ष्यभक्षकयो: प्रीति-विपत्ते: कारणं महत्" हितो० १-५५। (वि०) 2. తిన్నలు యోగ్యవాద, భక్షిసలు అర్హవాద.

भक्ष्यकार భక్ష్యకార (पुं०) తిండియన్ను తయారిసువవను, భక్ష్యగళన్ను మాడువవను. भक्ष्यं करोति—कृ (करणे) "अण्" (३-२-१)।

भग భగ (पुं०) 1. సూర్య, द्वादश (12) आदित्यरల్లొబ్ब. भज (सेवायाम्) "घ:" (३-३-११८)। (1) धाता, (2) मित्र:, (3) अर्यमा, (4) शक्र:, (5) वरुण:, (6) अंश:, (7) भग:, (8) विवस्वान्, (9) पूषा, (10) सविता, (11) त्वष्टा మత్తు (12) विष्णु:। ఈ హన్నెరడు మంది ఆదిత్యరూ ప్రళయ సమయదల్లి ఏకకాలదల్లి ప్రకాశిసువరు. 2. ఐశ్వర్య, సంపత్తు. 3. కామ, అపేక్షె, బయకె, ఇచ్ఛె. 4. మాహాత్మ్య. 5. ప్రయత్న. 6. అణిమాది ఐశ్వర్య. 7. ముక్తి, మోక్ష. 8. ధర్మ. 9. జ్ఞాన. 10. వైరాగ్య. 11. కీర్తి, యశస్సు. 12. వీర్య, పరాక్రమ. 13. తపస్సు. 14. కాంతి, సౌందర్య, సొబగు. 15. యోని, స్త్రీయర గుహ్యేంద్రియ. మేదినీ కోశకారరు ఆదిత్య ఎంబ అర్థదల్లి మాత్ర పుంలింగవెందు హేళి ఉళిదెల్ల అర్థగళల్లూ నపుంసకలింగవెందు హేళిరుత్తారె. "भगं श्रीयोनिवीर्येच्छाज्ञानवैराग्यकीर्तिषु। माहात्म्यैश्वर्य-यत्नेषु धर्मे मोक्षे च ना रवौ" मेदि०। नानार्थ रत्नमाले మత్తు వైజయన్తీ కోశగళల్లి యోని ఎంబ అర్థదల్లి మాత్ర నపుంసకలింగవెందు హేళి ఉళిదెల్ల అర్థగళల్లూ भग శబ్దవు పుంలింగవెందు హేళిదె. "भग: श्रीकाममाहात्म्ययत्नैश्वर्यार्कमुक्तिषु। इच्छावीर्यतप:कीर्तिवैराग्यज्ञानकान्तिषु। योनौ तु स्याद्भगं क्लीबे" नानार्थर०। "भगं योन्यां भगो यत्ने यशो-वीर्यार्कभूतिषु। कान्तीच्छाज्ञानवैराग्यधर्मैश्वर्यतपस्सु च" वैज०। (पुं०) 16. చంద్ర. (न०) 17. పూర్వఫల్గునీ నక్షత్ర. 18. సౌభాగ్య, అదృష్ట. "यस्य राष्ट्रे प्रजा: सर्वा: त्रस्यन्ते साध्व्यसाधुभि:। तस्य मत्तस्य नश्यन्ति कीर्तिरायुर्भगो गति:" भाग० १-१७-१०।

भगण భగణ (पुं०) 1. రాశిగళ సమూహ. 2. నక్షత్ర గళ సమూహ. भानां नक्षत्राणां गण: समूह:।

भगदत्त భగదత్త (पुं०) నరకాసురన హిరియ మగ. ఇవను प्राग्ज्योतिषपुरద దొరె. "ऋतुमत्यां तु जायायां कालेन नरक: क्रमात्। भगदत्तं महाशीर्षं मदवन्तं सुमालिनम्। चतुरो जनयामास पुत्रांस्तांश्च क्षिते: सुत:" कालिकापु०।

भगदैवत భగదైవత (न०) పూర్వఫల్గునీ నక్షత్ర. भगो दैवतं देवताऽस्य।

भगन्दर భగందర (पुं०) ఆసన కురు, గుహ్యస్థానద వ్రణ, "పిస్తులా" ఎంబ ఒందు వ్యాధి. भगं दारयति—दृ (विदारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४६)। मुमागम: (६-३-६७)। భగందరవు గుద ప్రదేశదల్లి ఉంటాగువ ఒందు వ్యాధి. ఇదు వాత పిత్త శ్లేష్మ సన్నిపాత మత్తు ఆగంతు నిమిత్తవాద (క్రమవాగి) शतपोनक उष्ट्रग्रीव परिस्रावि शंबूकावर्त मత్తు ఉన్మార్గిగళిందు ఐదు విధ, "वातपित्त-श्लेष्मसन्निपातागन्तुनिमित्ता: शतपोनकोष्ट्रग्रीवपरिस्रावि-शम्बूकावर्तोन्मार्गिणो यथासंख्यं पञ्च भगन्दरा भवन्ति" सुश्रुत० निदान० ४-३।

भगंदरद पूर्वरूप: గుదప్రదేశదల్లి మొదలు పిరిగళ నోవు నవె ఉరిత మత్తు ఊత గళు ఉంటాగువువు. "कटीकपालवेदना कण्डूदाह: शोफश्च गुदस्य भवति" सुश्रुत० निदान० ४-४।

(1) नाडीक (शतपोनक) भगंदर: ఈ మేలిన వికారగళుంటాదాగ అపథ్యాహార సేవనెయింద వాయువు ప్రకోపగొండు అల్లే నెలెసి గుదప్రదేశద సుత్తలూ ఒందెరడు అంగులగళష్టు మాంసరక్తగళన్ను కెడిసి అల్లి రక్తకురుగళన్నుంటు మాడువుదు. అదరింద అతీవ వేదనెయుంటాగువుదల్లదె ఇదు బలితు పక్వవాగి మూత్రాశయద సమీపదల్లిరువుదరింద ఆ కురువు తొయ్దుహోగి

ಜಲ್ಲಡಿಯಂತಿರುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಂಧ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿ ಕೊಸರಿಹೋಗಿ ಅನವರತವೂ ನೊರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಕ್ತವು ಸೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಆ ವ್ರಣದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ದುಡಿತವೂ ಕತ್ತರಿಯಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆಯೂ ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಂತೆಯೂ ಬಹಳ ವೇದನೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ವಾತ ಮೂತ್ರ ಮಲ ಮತ್ತು ರೇತಸ್ಸುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈ ರಂಧ್ರಗಳ ಮೂಲಕವೇ ಹೊರಗೆ ಬರುವುವು. ಇದು ವಾತನಿಮಿತ್ತವಾದ **"ಶತಪೋನಕ"** ಭಗಂದರ. "तत्रापथ्यसेविनां वायुः प्रकुपितः सन्निवृत्तः स्थिरीभूतो गुदमभितोऽङ्गुले द्व्यङ्गुले वा मांसशोणिते प्रदूष्यारुणवर्णां पिडकां जनयति। साऽस्य तोदादीन् वेदनाविशेषाञ्जनयति। अप्रतिक्रियमाणा च पाकमुपैति। मूत्राशयाभ्याशगतत्वाच्च व्रणः प्रक्लिन्नः शतपोनकवदणुमुखैश्छिद्रैरापूर्यते। तानि च छिद्राण्यजस्रमच्छं फेनानुविद्धमधिकमास्रावं स्रवन्ति। व्रणश्च ताड्यते भिद्यते छिद्यते सूचीभिरिव निस्तुद्यते गुदं चावदीर्यते। उपेक्षिते च वातमूत्रपुरीषरेतसामप्यागमश्च तैरेव छिद्रैर्भवति। तं भगन्दरं शतपोनकमित्याचक्षते" सुश्रुत० निदान० ४-५।

(2) ಪೈತ್ತಿಕ (ಉಷ್ಟ್ರಗ್ರೀವ) ಭಗಂದರ: ಪಿತ್ತವು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು ಒಂದೆರಡು ಅಂಗುಲಗಳಷ್ಟು ಮಾಂಸರಕ್ತಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ ಅಲ್ಲೇ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತು ಉಷ್ಟ್ರಗ್ರೀವದ (ಒಂಟಿಯ ಕತ್ತಿನ) ಆಕಾರದ ಕೆಂಪು ಕುರುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಈ ರಕ್ತಕುರುಗಳು ಉರಿತವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅಸಹ್ಯ ವೇದನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ಬಲಿತು ಪಕ್ವವಾದ ವ್ರಣವು ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟಂತೆ ಅತೀವ ವೇದನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಮತ್ತು ದುರ್ಗಂಧದ ರಕ್ತವು ಸೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ಇದರ ಮೂಲಕವೇ ವಾತ ಮೂತ್ರ ಮಲ ಮತ್ತು ರೇತಸ್ಸುಗಳು ಹೊರಡುವುವು. ಇದು **"ಉಷ್ಟ್ರಗ್ರೀವ"** ಭಗಂದರ. "पित्तं तु प्रकुपितमनिलेनाधः प्रेरितं पूर्ववदवस्थितं रक्तां तन्वीमुच्छ्रितामुष्ट्रग्रीवाकारां पिडकां जनयति। साऽस्य चोषादीन् वेदनाविशेषान् जनयति। अप्रतिक्रियमाणा च पाकमुपैति। व्रणश्च अग्निक्षाराभ्यामिव दह्यते। दुर्गन्धमुष्णमास्रावं स्रवति। उपेक्षितश्च वातमूत्रपुरीषरेतांसि विसृजति। तं भगन्दरमुष्ट्रग्रीवमित्याचक्षते" सुश्रुत० निदान० ४-६।

(3) ಶ್ಲೈಷ್ಮಿಕ (ಪರಿಸ್ರಾವಿ) ಭಗಂದರ: ಶ್ಲೇಷ್ಮ (ಕಫ)ವು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು ರಕ್ತ ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ ಅಲ್ಲೇ ನೆಲೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಬಿಳಿಯ ಕುರುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಇದರಿಂದ ತಾಳಲಾರದಷ್ಟು ನವೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ಕುರುವು ಬಲಿತು ವ್ರಣವಾಗಿ ಬಹಳ ಕಠಿನವಾಗಿ ಊದಿಕೊಂಡು ಅಸಹ್ಯವಾದ ನವೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಇದು ಶ್ಲೇಷ್ಮನಿಮಿತ್ತವಾದ **"ಪರಿಸ್ರಾವಿ"** ಭಗಂದರ. "श्लेष्मा तु प्रकुपितः समीरणेनाधः प्रेरितः पूर्ववदवस्थितः शुक्लावभासां स्थिरां कण्डूमतीं पिडकां जनयति। साऽस्य कण्ड्वादीन् वेदनाविशेषान् जनयति। अप्रतिक्रियमाणा च पाकमुपैति। व्रणश्च कठिनः संरम्भी कण्डूप्रायः पिच्छिलमजस्रमास्रावं स्रवति। उपेक्षितश्च वातमूत्रपुरीषरेतांसि विसृजति। तं भगन्दरं परिस्राविणमाचक्षते" सुश्रुत० निदान० ४-७।

(4) ಶಾಂಬೂಕಾವರ್ತ (ಶಂಬೂಕಾವರ್ತ) ಭಗಂದರ: ವಾಯುವು ಪ್ರಕೋಪಗೊಂಡು ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳೊಡನೆ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲೇ ನಿಂತು ಪಾದಾಂಗುಷ್ಠ ಗಾತ್ರದ ಕುರುವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಈ ಕುರುವು ಬಹಳ ನೋವು ಉರಿತ ಮತ್ತು ನವೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಯದಿದ್ದರೆ ವ್ರಣವು ಬಲಿತು ನಾನಾ ವರ್ಣದ ಕೀವು ರಕ್ತಗಳು ಸೋರುವುವು. ಇದು ಶಂಬೂಕದ (ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನ) ಆಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ವಿಶೇಷವಾದ ವೇದನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ **"ಶಂಬೂಕಾವರ್ತ"** ಭಗಂದರ. "वायुः प्रकुपितः प्रकुपितौ पित्तश्लेष्माणौ परिगृह्याधो गत्वा पूर्ववदवस्थितः पादाङ्गुष्ठप्रमाणां पिडकां जनयति। साऽस्य तोददाहकण्ड्वादीन् वेदनाविशेषान् जनयति। अप्रतिक्रियमाणा च पाकमुपैति। व्रणश्च नानाविधवर्णमास्रावं स्रवति। पूर्णनदीशम्बूकावर्तवच्चात्र समुत्तिष्ठन्ति वेदनाविशेषाः। तं भगन्दरं शम्बूकावर्तमित्याचक्षते" सुश्रुत० निदान० ४-८।

(5) ಆಗಂತುಕ (ಶಲ್ಯಜ, ಉನ್ಮಾರ್ಗಿ) ಭಗಂದರ: ಅನ್ನದೊಡನೆ ಮಾಂಸ ತಿನ್ನುವವನು ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ಎಲುಬಿನ ಚೂರನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ನುಂಗಿದಾಗ ಆ ಎಲುಬಿನ ಚೂರು ಪುರೀಷ (ಮಲ) ದೊಡನೆ ಬೆರೆತುಹೋಗಿ ಅಪಾನ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು ಮಾರ್ಗ ತಪ್ಪಿ ಬರು

वुदरिंद गुददल्लि गायवुंटागुवुदु. ಆ ಗಾಯವು ಕೊಳೆತು ದುರ್ಗಂಧವುಂಟಾಗುವುದು. ಆ ಗಾಯದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಕೀವುಗಳು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ಕ್ರಮೇಣ ಆ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಗುದಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತ ಬಂದು ಕೊನೆಗೆ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಗುದವನ್ನು ಸೀಳುವುದು. ಆದರ ಮೂಲಕ ವಾತ ಮಲ ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ರೇತಸ್ಸುಗಳು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುವು. ಇದು ಆಗಂತುಕ "ಉನ್ಮಾರ್ಗಿ" ಭಗಂದರ. "मूढेन मांसलुब्धेन यदस्थिशल्यमन्नेन सहाभ्यवहृतं यदाऽवगाढपुरीषोन्मिश्रमपानेनाधःप्रेरितम् असम्यगागतं गुदमपक्षिणोति तदा क्षतनिमित्तः कोथ उपजायते। तस्मिंश्च क्षते पूयरुधिरावकीर्णमांसकोथे भूमाविव जलक्लिन्नायां क्रिमयः संजायन्ते। ते भक्षयन्तो गुदम् अनेकधा पार्श्वतो दारयन्ति। तैर्मार्गैः वातमूत्रपुरीषरेतांस्यभिनिःसरन्ति। तं भगन्दरमुन्मार्गिणमित्याचक्षते" सुश्रुत० निदान० ४-९।

भगभक्षक भगभक्षक (पुं०) ತಲೆಹಿಡುಕ, ದುರ್ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. भगं योनिः तमुपाश्रित्य भक्षयति जीविकां निर्वाहयति—भक्ष (अदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भगवत् भगवत् (पुं०) 1. ಹರಿ, ವಿಷ್ಣು. 2. ಹರ, ಪರಶಿವ. 3. ಬುದ್ಧದೇವ. ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯ ವೀರ್ಯ ಯಶಸ್ಸು ಸಂಪತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯ ಈ ಆರು ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನು. भगः षडैश्वर्यमस्त्यस्य भग—नित्ययोगे "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)। "ऐश्वर्यस्य समग्रस्य वीर्यस्य यशसः श्रियः। ज्ञानवैराग्ययोश्चापि षण्णां भग इतीरणा"। "भगवानपि ता रात्रीः शारदोत्फुल्लमल्लिकाः। वीक्ष्य रन्तुं मनश्चक्रे योगमायामुपाश्रितः" भाग० १०-२९-१। (वि०) 4. ಪೂಜ್ಯ, ಸನ್ಮಾನ್ಯ. "भजन्तु प्रथमार्हेणां यथार्हं भगवानेष भवार्णवैकसेतुः" याद० १५-८२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती-वत्ति.** 5. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 6. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. "भगवत्युमा भगवान् रुद्रे पूज्ये हरे हरौ" वैजं०। 7. ಸರಸ್ವತಿ. 8. ಗಂಗೆ, 9. ಪೂಜ್ಯಳು, ಆರಾಧಿಸಲು ಅರ್ಹಳು. 10. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿನಿ.

भगवद्गीता भगवद्गीता (स्त्री०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಕರ್ಮ ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನಯೋಗಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ಗ್ರಂಥ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿರುವುವು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "गीता" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

भगवद्भक्त भगवद्भक्त (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಪರಮಾತ್ಮನ ಚರಣಾರವಿಂದಗಳ ಧ್ಯಾನ ಅರ್ಚನೆ ಪ್ರಣಾಮ ಪೂಜೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು. भगवतो भक्तः।

भगाङ्कुर भगाङ्कुर (पुं०) ಅರ್ಶಸ್ಸು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, भगे अङ्कुर इव।

भगाल भगाल (न०) ತಲೆಯೊಲುಬು, ತಲೆಬುರುಡೆ. भजति सुखदुःखादिकमनेन—भज (सेवायाम्) "कालन्" बाहु०। कुत्वम् (७-३-५३)।

भगालिन् भगालिन् (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. भगालं नृकपालमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "शम्भुर्भगाली कपिशाञ्जनश्च" त्रिकाण्ड०।

भगिन् भगिन् (वि०) ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ.

भगिनी भगिनी (स्त्री०) 1. ಸಹೋದರಿ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು, ಅಕ್ಕ ಮತ್ತು ತಂಗಿ. भगं इच्छा यत्नो वास्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ಹೆಂಗಸು. 3. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿನಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

भगिनीपति भगिनीपति (पुं०) ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರ ಪತಿ, ಸಹೋದರಿಯ ಗಂಡ. भगिन्याः पतिः।

भगीरथ भगीरथ (पुं०) ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ದಿಲೀಪರಾಜನ ಮಗ, ಸಗರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಅಂಶುಮಂತನ ಮೊಮ್ಮಗ. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನೂ ಪರಮ ಸಾಹಸಿಯೂ ಆದ ಭಗೀರಥನು ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ದಗ್ಧರಾದ ತನ್ನ ಮುತ್ತಾತಂದಿರಾದ ಅರವತ್ತುಸಹಸ್ರಮಂದಿ ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಭೂಲೋಕ ಮತ್ತು ಪಾತಾಲಲೋಕಗಳಿಗೆ ಕರೆತಂದು ಆ ನದಿಯ ನೀರಿನಿಂದ ಪಿತೃಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟನು.

भगीरथप्रयत्न भगीरथप्रयत्न (पुं०) ಮಹಾ ಪ್ರಯತ್ನ, ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸದ ಯತ್ನ, ಬಹಳ ಕಷ್ಟ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ನಡೆಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ. ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ತರಲು ಭಗೀರಥನು ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನ (ಪ್ರಯಾಸ)

ಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಭಗೀರಥಪ್ರಯತ್ನ ವೆಂದು ಜನರು ಹೇಳುವರು.

ಭಗೋಲ ಭಗೋಲ (ಪುಂ) ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಮಂಡಲ, ರಾಶಿಚಕ್ರ.

ಭಗ್ನ ಭಗ್ನ (ನಂ) 1. ಕಾಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೂಳೆ ಮುರಿಯುವುದು, ಎಲುಬು ಮುರಿದುಹೋಗುವುದು. ಭಜ್ಯತೇ ಆಮರ್ದ್ಯತೇ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಯತೇ—ಭಜ್ಜೋ (ಆಮರ್ದನೇ) ಭಾವೇ "ಕ್ತ:" (೩-೩-೧೧೪)। ಮೂಳೆಯ ಮುರಿತವು (1) ಸಂಧಿಮುಕ್ತ ಮತ್ತು (2) ಕಾಂಡಭಗ್ನ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಸಂಧಿಮುಕ್ತವು (1) ಉತ್ಪಿಷ್ಟ, (2) ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟ, (3) ವಿವರ್ತಿತ, (4) ಅವಕ್ಷಿಪ್ತ, (5) ಆತಿಕ್ಷಿಪ್ತ ಮತ್ತು (6) ತಿರ್ಯಕ್ಕ್ಷಿಪ್ತ ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. ಕಾಂಡಭಗ್ನವು (1) ಕರ್ಕಟಿಕ, (2) ಅಶ್ವಕರ್ಣ, (3) ಚೂರ್ಣಿತ, (4) ಪಿಚ್ಚಿತ, (5) ಅಸ್ಥಿಚ್ಛಲ್ಲಿತ, (6) ಕಾಂಡಭಗ್ನ, (7) ಮಜ್ಜಾನುಗತ, (8) ಅತಿಪಾತಿತ, (9) ವಕ್ರ, (10) ಭಿನ್ನ, (11) ಪಾಟಿತ ಮತ್ತು (12) ಸ್ಫುಟಿತ ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡುವಿಧ. ಸುಶ್ರುತಂ ನಿದಾನಂ ೧೪-೪, ೮। ಮಣಿಕಟ್ಟು ಮೊಳಕೈ ಜಾನು (ಮಂಡಿ) ಪಿರ್ರೆ ಬೆನ್ನೆಲುಬು ಇವುಗಳು ಮುರಿದರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಎಲುಬುಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಸೇರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. "ಮಣಿಬನ್ಧೇ ಕೂರ್ಪರೇ ಚ ಜಾನೌ ಭಗ್ನೇ ಕಟೌ ತಥಾ। ಪೃಷ್ಠವಂಶೇ ವಿಭಗ್ನೇ ಚ ಸಾಧ್ಯಾನ್ಯೇತಾನಿ ಸತ್ತಮ"। ಹೆಗಲು ಮತ್ತು ಮೊಳಕೈಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ ಬೆನ್ನೆಲುಬಿನ ಕೆಳಭಾಗ ಎದೆ ಮತ್ತು ತೊಡೆಗಳ ಎಲುಬುಗಳು ಮುರಿದರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "ಸ್ಕನ್ಧಕೂರ್ಪರಮಧ್ಯೇ ಚ ತಥಾ ಚ ತ್ರಿಕಮಧ್ಯತ:। ಉರಸಿ ಕ್ರೋಡಕೇ ಚೈವ ವಿಭಗ್ನಂ ತದಸಾಧ್ಯಕಮ್"। (ವಿ೦) 2. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಭಜ್ಜೋ (ಆಮರ್ದನೇ) "ಕ್ತ:" (೩-೨-೧೦೨)। "ಭಗ್ನದ್ರುಮಾಶ್ರಕ್ಷುರಿತಸ್ತತೋ ದಿಶ: ಸಮುಲ್ಲಸತ್ಕೇತನಕಾನನಾಕುಲಾ:" ಮಾಘ೦ ೧೨-೪೯। 3. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯರ್ಥಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ಆ: ಕಥಮಿದಾನೀಂ ಭಗ್ನಾ ಅಪಿ ಪುನ: ಪ್ರತಿನಿವೃತ್ತಾ: ಪೃಷ್ಠಾನುಸಾರಿಣ: ಪರ್ಯವಷ್ಟಮ್ಭಯನ್ತಿ ಮಾಂ ಚಮೂಪತಯ:" ಉ೦ ರಾ೦ ೫। 5. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ಭಗ್ನಪಾದಕ್ಷ ಭಗ್ನಪಾದಕ್ಷ (ನಂ) ಒಂದು ಪಾದವನ್ನು ಮುರಿದ ನಕ್ಷತ್ರ, ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಒಂದು ರಾಶಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರ, ತ್ರಿಪಾದಿ ನಕ್ಷತ್ರ. ಕೃತ್ತಿಕೆ, ಪುನರ್ವಸು, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ವಿಶಾಖೆ, ಉತ್ತರಾಷಾಢ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರ ಈ ಆರು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಭಗ್ನಪಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಇವಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಕರವೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆ. ಭಗ್ನಪಾದಂ ಋಕ್ಷಮ್। "ಪುನರ್ವಸೂತ್ತರಾಷಾಢಾ ಕೃತ್ತಿಕೋತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ। ಪೂರ್ವಭಾದ್ರಂ ವಿಶಾಖಾ ಚ ಷಡೇತೇ ಪುಷ್ಕರಾ: ಸ್ಮೃತಾ:"। ಇವುಗಳ ಒಂದೊಂದು ಪಾದಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಇವು ಭಗ್ನಪಾದಕ್ಷ್ಯಗಳು.

ಭಗ್ನಪೃಷ್ಠ ಭಗ್ನಪೃಷ್ಠ (ವಿ೦) 1. ಎದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ, ಸಮ್ಮುಖವಾಗಿರುವ. ಭಗ್ನಂ ಪೃಷ್ಠಂ ಯಸ್ಮಿನ್। "ಭಗ್ನಪೃಷ್ಠಸ್ತು ಸಂಮುಖ:" ತ್ರಿಕಾಣ್ಡಂ। 2. ಬೆನ್ನು ಮುರಿದಿರುವ, ಭಗ್ನವಾದ ಬೆನ್ನೆಲುಬುಳ್ಳ. "ಭಗ್ನಪೃಷ್ಠಕಟಿಗ್ರೀವಂ ಸ್ತಬ್ಧದೃಷ್ಟಿ ಹ್ಯಧೋಮುಖಮ್। ಕಷ್ಟೇನ ಲಿಖಿತಂ ಪುಸ್ತಂ ಯತ್ನೇನ ಪರಿಪಾಲಯೇತ್"।

ಭಗ್ನಪ್ರಕ್ರಮ ಭಗ್ನಪ್ರಕ್ರಮ (ಪುಂ) ಕ್ರಮಭಂಗ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು. ಭಗ್ನ: ಪ್ರಕ್ರಮ:। ಇದು ಪ್ರಕ್ರಮಭಂಗವಾಗುವುದು. "ಏವಮುಕ್ತೋ ಮನ್ತ್ರಿಮುಖ್ಯೈ: ರಾವಣ: ಪ್ರತ್ಯಭಾಷತ" ಇಲ್ಲಿ ವಚ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರಮಭಂಗ ಬಂದಿರುವುದು. ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯ ದೋಷ.

ಭಗ್ನಪ್ರತಿಜ್ಞ ಭಗ್ನಪ್ರತಿಜ್ಞ (ವಿ೦) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮುರಿದವನು, ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವವನು. ಭಗ್ನಾ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಯೇನ।

ಭಗ್ನಮನಸ್ ಭಗ್ನಮನಸ್ (ವಿ೦) ಉತ್ಸಾಹಭಂಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಧೈರ್ಯ ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಭಗ್ನಂ ಮನೋ ಯಸ್ಯ।

ಭಗ್ನಮನೋರಥ ಭಗ್ನಮನೋರಥ (ವಿ೦) ಆಶಾಭಂಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಫಲವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ. ಭಗ್ನೋ ಮನೋರಥೋ ಯಸ್ಯ। "ತಥಾ ಸಮಕ್ಷಂ ದಹತಾ ಮನೋಭವಂ ಪಿನಾಕಿನಾ ಭಗ್ನಮನೋರಥಾ ಸತೀ" ಕುಮಾ೦ ೫-೧।

ಭಗ್ನವ್ರತ ಭಗ್ನವ್ರತ (ವಿ೦) ನಿಯಮವನ್ನು ಮುರಿದವನು, ನಿಯಮದಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವವನು.

ಭಗ್ನಸನ್ಧಿ ಭಗ್ನಸಂಧಿ (ವಿ೦) ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲುಬುಗಳ ಕೀಲುಗಳುಳ್ಳವನು. ಭಗ್ನ: ಸನ್ಧಿ: ಯಸ್ಯ।

ಭಗ್ನಸನ್ಧಿಕ ಭಗ್ನಸಂಧಿಕ (ನಂ) ತಕ್ರ, ಮಜ್ಜಿಗೆ. ಭಗ್ನೋ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟ: ದಧ್ನ: ಸನ್ಧಿರತ್ರ।

ಭಗ್ನಾತ್ಮನ್ ಭಗ್ನಾತ್ಮನ್ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರ. ಭಗ್ನ: ಆತ್ಮಾ ಶರೀರಂ (ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷೇ) ಯಸ್ಯ।

ಭಗ್ನಾಶ ಭಗ್ನಾಶ (ವಿ೦) ಆಶಾಭಂಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಫಲವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ. ಭಗ್ನಾ ಆಶಾ ಯಸ್ಯ। "ಭಗ್ನಾಶಸ್ಯ ಕರಣ್ಡಪಿಣ್ಡಿತತನೋರ್ಗಲಿನೇನ್ದ್ರಿಯಸ್ಯ ಕ್ಷುಧಾ" ಭರ್ತೃ೦ ೧-೮೨।

ಭಗ್ನೋತ್ಸಾಹ ಭಗ್ನೋತ್ಸಾಹ (ವಿ೦) ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಧೈರ್ಯ ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎದೆಗುಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಭಗ್ನ: ಉತ್ಸಾಹ: ಯಸ್ಯ।

भग्नोद्यम ಭಗ್ನೋದ್ಯಮ (वि०) ವಿಫಲವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ ವುಳ್ಳ, ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ. भग्नः उद्यमः यस्य। "मन्ये दुर्जनचित्तवृत्तिहरणे धातापि भग्नोद्यमः" हितो० १-१६५।

भङ्क्तृ ಭಂಕ್ತೃ (वि०) ಒಡೆಯುವವನು, ಸೀಳುವವನು. भञ्जो (आमर्दने) "तृन्" (३-२-१३५)। "प्राकारस्य च भेत्तारं परिखाणां च पूरकम्। द्वाराणां चैव भङ्क्तारं क्षिप्रमेव प्रवासयेत्" मनु० ९-२८९।

भङ्ग ಭಂಗ (पुं०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಮುರಿಯುವುದು. भञ्जो (आमर्दने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "बभौ स भिन्दन् बृहतस्तरङ्गान् वार्यर्गलाभङ्ग इव प्रवृत्तः" रघु० ५-४५। 2. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಬಗ್ಗಿಸಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः" शाकु० १-७। 3. ಪ್ರತಿಬಂಧ, ತಡೆ. "प्रत्यब्रवीच्चैनमिषुप्रयोगे तत्पूर्वभङ्गे वितथप्रयत्नः" रघु० २-४२। 4. ಪರಾಜಯ, ಸೋಲು. "धनुषा सममाशु विद्विषां कुलमाशङ्कितभङ्गमानतिम्" माघ० १६-६३। 5. ತುಂಡು, ಚೂರು. "चित्रद्विपाः पद्मवनावतीर्णाः करेणुभिर्दत्तमृणालभङ्गाः" रघु० १६-१६। 6. ತಿರಸ್ಕಾರ, ನಿರಾಕರಣೆ. "अभ्यर्थनाभङ्गभयेन साधुर्मध्यस्थ्यमिष्टेऽप्यवलम्बतेऽर्थे" कुमा० १-५२। 7. ಬಿದರಿಹೋಗುವುದು. "अनन्तरं च यात्राभङ्गप्रचलितस्य महतः पौरनैगमजनस्य संकुलेन विघटितायां तस्याम्" मालती० १। 8. ಸೀಳು, ಬಿರುಕು, ಒಡಕು. 9. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸುವುದು. 10. ಒಂದು ರೋಗ. 11. ಅಲೆ, ತರಂಗ. भञ्जो कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। 12. ಗಮನ, ಚಲನ. 13. ನಾಲೆ, ಕಾಲುವೆ. 14. ನಾಶ. ಅಳಿವು. "प्रसभं भङ्गमभङ्गुरोदयः" माघ० १६-७२। 15. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. 16. ಕೌಟಿಲ್ಯ, ವಕ್ರತೆ. "भ्रूभङ्गे रचितेऽपि दृष्टिरधिकं सोत्कण्ठमुद्वीक्षते" अमरु० २८।

भङ्गवासा ಭಂಗವಾಸಾ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರೆ, ಆರಿಶಿನ. भङ्गेन वासः सौरभं यस्याः।

भङ्गा ಭಂಗಾ (स्त्री०) ಸಣಬಿನ ಗಿಡ. भज्यते — भञ्जो (आमर्दने) "घञ्" (३-३-१२१)।

भङ्गि ಭಂಗಿ, **भङ्गी** ಭಂಗೀ (स्त्री०) 1. ರೂಪಾಂತರ, ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರ, ಬೇರೆ ರೀತಿ. भञ्जो (आमर्दने) "इन्" (उ० ४-११७)। कुत्वम् (७-३-५३)। वा "ङीष्" (ग० ५०)। "पर्यायोक्तं तु गम्यस्य वचो भङ्ग्यन्तराश्रयम्"। 2. ಮುರುಕು, ಒಡಕು, ಬಿರುಕು. 3. ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ, ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವರ್ಣಕ್ರಿಯೆ. "यानादवातरददूरमहीतलेन मार्गेण भङ्गिरचितस्फटिकेन रामः" रघु० १३-६९। 4. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ, ಠಕ್ಕು. 5. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ, ಸಬೂಬು. "यः पाञ्चजन्यप्रतिबिम्बभङ्ग्या धाराम्भसः फेनमिव व्यनक्ति" विक्र० देवच०। 6. ಏಚಿ, ತರಂಗ, ಅಲೆ. 7. ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಉತ್ತರ. 8. ಡೊಂಕುಮಾರ್ಗ, ಸೊಟ್ಟು ದಾರಿ. 9. ವಿನಯ, ಗರ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 10. ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿ, ಹಾಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಂಗ್ಯದ ಮಾತು. 11. ಅವಕಾಶ, ನಡುವಣ ಕಾಲ. 12. ಫಕ್ಕ, ಚಾತುರ್ಯ.

भङ्गिन् ಭಂಗಿನ್ (वि०) ನಾಶಸ್ವಭಾವದ, ನಶ್ವರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ, ಕ್ಷಣಿಕವಾದ. भङ्गः नाशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "तदपि तत्क्षणभङ्गि करोति चेदहह कष्टमपण्डितता विधेः" भर्तृ० १-८६।

भङ्गुर ಭಂಗುರ (वि०) 1. ನಶ್ವರವಾದ, ನಾಶದ ಸ್ವಭಾವದ. भञ्जो (आमर्दने) "घुरच्" (३-२-१६१)। "सन्दृश्य क्षणभङ्गुरं तदखिलं धन्यस्तु संन्यस्यति" भर्तृ० ३-२०। 2. ಒಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ, ತುಂಡಾಗುವ, ಒಡೆದು ಚೂರಾಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. 3. ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾದ, ಕುಟಿಲವಾದ. "शशिमुखि तव भाति भङ्गुरभ्रूः युवजनमोहकरालकालसर्पी" गीतगो० १०-३। 4. ವಂಚನೆಯ, ಮೋಸದ. 5. ಬದಲಾವಣೆಯ ಸ್ವಭಾವದ. (पुं०) 6. ನದಿಯ ಡೊಂಕು. (स्त्री०) **-रा-रा**. 7. ಅತಿಬಜೆ.

भङ्ग्य ಭಂಗ್ಯ (न०) 1. ಸಣಬು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. भङ्गानां भवनं क्षेत्रम् वा "यत्" (५-२-४)। पक्षे "खञ्" (५-२-१)। **भाङ्गीनम्** ಭಾಂಗೀನವ್. (वि०) 2. ಮುರಿಯಲ್ಪಡುವ. 3. ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ನೋಯಿಸಲ್ಪಡುವ.

भचक्र ಭಚಕ್ರ (न०) 1. ರಾಶಿಚಕ್ರ. 2. ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲ.

भज – सेवायाम् (भ्वा० उभ० सक० अनि०)। भजति, -ते। बभाज, भेजे। भक्ता। भक्ष्यति, -ते। भजतु, ताम्। अभजत्, -त। भजेत्, -त। इत्यादि. 1. ಭಾಗಮಾಡು, ವಿಭಾಗಿಸು. "भजेरन् पैतृकं रिक्थमनीशास्ते हि जीवतोः" मनु० ९-१०४। 2. ಪಾಲು

ತೆಗೆದುಕೊ, ಹಂಚಿಕೊ. "पित्र्यं वा भजते शीलं मातुर्वोभयमेव वा" मनु० १०-५९। 3. ಸ್ವೀಕರಿಸು, ಆಂಗೀಕರಿಸು. "भजतु प्रथमार्हेणां यथार्हं भगवानेष भवार्णवैकसेतुः" याद० १५-८२। 4. ಆಶ್ರಯಿಸಿದು, ಅವಲಂಬಿಸು. "न कश्चिद्वर्णानामपथमपकृष्टोऽपि भजते" शाकु० ५-१०। 5. ಆಚರಿಸು, ಪಾಲಿಸು. "जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः" रघु० १-२१। 6. ಸೇವಿಸು, ಪೂಜಿಸು. "भजन्ति यस्मिन् पदयोरमुष्य न्यासं शुभं निश्चितयोगलक्ष्याः" याद० १८-५६। 7. ಪಡೆ, ಹೊಂದು, ತಾಳು. "अनुभूय हिरण्यरावणत्वे भजते सम्प्रति चेदिराजभावम्" याद० १५-१५। 8. ಹೊಂದು, ಅನುಭವಿಸು, ಗುರಿಯಾಗು. "भजन्ति विपदस्तूर्णमतिक्रामन्ति सम्पदः" भट्टि० १८-४। 9. ಸೇವಿಸು, ಉಪಚರಿಸು. "दोहावसाने पुनरेव दोग्ध्रीं भेजे भुजोच्छ्वासितशत्रुनिषण्णाम्" रघु० २-२३। 10. ಆರಿಸು, ಆಯ್ದುಕೊ. "सन्तः परीक्ष्यान्यतरद्भजन्ते मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः" माल० १-२। 11. ಅನುಗ್ರಹಿಸು, ಕೃಪೆಮಾಡು, ದಯೆ ತೋರಿಸು.

कर्मणि:—भज्यते। भज्यताम्। अभज्यत। भज्येत। अभाजि।

केवलात् कृत्सु:—भक्तव्यम्। भजनीयम्। भाग्यम्। भक्तः। भक्तवान्। भजन्, भजन्ती। भजमानः। भक्ष्यन्, -न्ती, भक्ष्यन्ती। भक्ष्यमाणः। भक्तम्। भक्तुम्। भजनम्। भक्त्वा। विभज्य। भाजंभाजम्। भक्त्वाभक्त्वा।

भजत् भजत् (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ. भज (सेवायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಪಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಆಶ್ರಯಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ. "दोषं तस्य तथाविधस्य भजतश्चापस्य गृह्णन् गुणम्" नैष० १२-९७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -न्त्री**. "सरित इव मृगीदृशस्तमेकं महितगुणौघमहोदधिं भजन्त्यः" याद० २४-६९।

भजन भजन (न०) 1. ಸೇವಿಸುವುದು, ಪೂಜಿಸುವುದು. भज (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೇವಿಸುವುದು, ಉಪಚರಿಸುವುದು. 3. ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು. 4. ಭಾಗಿಸುವುದು, ಭಾಗಮಾಡುವುದು.

भजमान भजमान (वि०) 1. ಭಾಗಮಾಡುವವನು. भज (सेवायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಸೇವಿಸುವವನು, ಪೂಜಿಸುವವನು. 3. ಉಪಚರಿಸುವವನು. 4. ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬಂದ, ತಿಳಿದವರು ಸಮ್ಮತಿಸಿದ, ಯುಕ್ತವಾದ. भज ताच्छील्ये "चानश्" (३-२-१२९)। "युक्तमौपयिकं लभ्यं भजमानाभिनीतवत्" अम०।

भञ्जक भंजक (वि०) 1. ಮುರಿಯುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು. भञ्जो (आमर्दने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತಡೆಯುವವನು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು. 3. ಕೆಡಿಸುವವನು, ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವವನು. 4. ನಿವಾರಿಸುವವನು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು.

भञ्जत् भंजत् (वि०) 1. ಮುರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಒಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ನೋವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. भञ्जो (आमर्दने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **भञ्जती** भंजती.

भञ्जन भंजन (न०) 1. ಮುರಿಯುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು. भञ्जो (आमर्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवमर्दः प्रतीघातः केतनानाञ्च भञ्जनम्" भा० शान्ति० ५८-६५। 2. ಕೆಡಿಸುವುದು, ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವುದು. 3. ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸುವುದು, ನೋಯಿಸುವುದು. 4. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ತಡೆಯುವುದು. 5. ನಿವಾರಿಸುವುದು, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು, ಪರಿಹರಿಸುವುದು. "तदुदितभयभञ्जनाय यूनां त्वदधरसीधुसुधैव सिद्धमन्त्रः" गीतगो० १०-३। (वि०) 6. ಮುರಿಯುವ, ಒಡೆಯುವ. भञ्जो कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। 7. ಕೆಡಿಸುವ, ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವ. 8. ನೋಯಿಸುವ. 9. ನಿವಾರಿಸುವ, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. 10. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ, ತಡೆಯುಂಟುಮಾಡುವ.

भञ्जनीय भंजनीय (वि०) 1. ಒಡೆದುಹಾಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಡೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಒಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 4. ಒಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. भञ्जो (आमर्दने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ನಿವಾರಿಸಬೇಕಾದ. 8. ನಿವಾರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 9. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 10. ತಡೆಯಬೇಕಾದ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 11. ತಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 12. ತಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 13. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 14. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 15. ವ್ಯರ್ಥ

पडिसलु अर्हवाद. 16. व्यर्थपडिसलु साध्यवाद. 17. नोयिसल्पडुव. 18. नोयिसबेकाद. 19. नोयिसलु साध्यवाद. 20. नोयिसलु अर्हवाद. "तव्यः" (३-१-९६)। भङ्क्तव्यम् भंक्तव्यम्.

भञ्जनक भंजनक (पुं) कफ मत्तु वातदोषदिंद मुखवन्नु वक्रवागिसुव मत्तु हल्लन्नु उदुरिसुव ऒंदु विध मुखरोग. भनक्ति—भञ्जो (आमर्दने) "ल्युः" (३-१-१३४)। संज्ञायां "कन्"। "वक्त्रं वक्रं भवेद्यस्य दन्तभङ्गश्च जायते। कफवातकृतो व्याधिः स भञ्जनकसंज्ञितः"।

भट भटि (पुं) 1. सैनिक, युद्धमाडुवनु, सिपायि. भटति—भट (भृतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "तैर्भुवापि समं विद्वान् सन्तोषं न भटा ययुः" कुमा० १६-३५। 2. म्लेच्छजातियवनु. 3. कूलिगागि कॆलसमाडुव सैनिक. 4. वीरपुरुष. "पदे पदे सन्ति भटा रणोद्भटा न तेषु हिंसारस एष पूर्यते" नैष० १-१३२। 5. पामर. "भटः पामरभेदे च वीरे च" विश्व०। 6. राक्षस.

भटा भटा (स्त्री०) ऐंद्रवारुणि, हावुमॆक्कॆगिड.

भटित्र भटित्र (न०) शूलदल्लिट्टु बेयिसल्पट्ट मांस, सलाकेय तुदियल्लि पक्ववाद मांस. भट (भृतौ) "इत्रः" (उ० ४-१७३)। "शूलाकृतं भटित्रं च" अम०।

भट्ट भट्ट (पुं) 1. स्तुतिपाठक, हॊगळुभट्ट. भट (भृतौ) "तन्" बाहु०। 2. हॊगळुव प्रवृत्तियुळ्ळ मिश्रजातियवनु. "क्षत्रियाद्विप्रकन्यायां भट्टो जातोऽनुवाचकः"। 3. विद्वांसर हॆसरिनॊडनॆ सॆरिसुव ऒंदु बिरुदु. "तदामुष्यायणस्य तत्रभवतो भट्टगोपालस्य पौत्रः पदवाक्यप्रमाणज्ञो भवभूतिर्नाम" मालती० १। भट्टनारायणः इत्यादि. 4. पण्डित, विद्वांस. (न०) 5. स्वामित्व, यजमानतन.

भट्टनारायण भट्टनारायण (पुं) वेणीसंहार नाटकवन्नु रचिसिद ऒब्ब कवि.

भट्टाचार्य भट्टाचार्य (पुं) उत्तम उपदेशकनिगॆ अथवा दॊड्ड पण्डितनिगॆ कॊडुव ऒंदु बिरुदु.

भट्टार भट्टार (पुं०) 1. स्वामि, यजमान. भट्टं स्वामित्वं ऋच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। 2. हॆसरिनॊडनॆ सॆरिसल्पडुव ऒंदु गौरवद पद, -बिरुदु. (वि०) 3. पूज्य, गौरवार्ह. "भट्टारो भगवान् पूज्यः" त्रिकाण्ड०।

भट्टारक भट्टारक (पुं०) 1. राज, दॊरॆ. (नाटकगळल्लि मात्र ई प्रयोग). भट्टार संज्ञायां "कन्"। 2. देवतॆ. 3. तपोधन, ऋषि. "भट्टारको नृपे नाट्यवाचा देवे तपोधने" मेदि०।

भट्टारिका भट्टारिका (स्त्री०) 1. राजमातॆ, राजन तायि (नाटकदल्लि मात्र ई प्रयोग.) "भट्टारिका राजमाता तत्पुत्री भर्तृदारिका" वैज०। 2. देवाङ्गनॆ.

भट्टि भट्टि (पुं०) रामचरितवॆंब ऒंदु महाकाव्यवन्नु रचिसिद ऒब्ब महाकवि. ई कवियु महा वैयाकरण. ईतन काव्यवु कविय हॆसरिनल्ले प्रसिद्धवागि "भट्टिकाव्यम्" ऎंदु व्यवहरिसल्पट्टिदॆ. ई भट्टिकाव्यवु व्याकरणशास्त्रद अध्ययनद फलवागि रचितवागिदॆ.

भट्टिनी भट्टिनी (स्त्री०) 1. राणि, महिषि, राजन पत्नि (नाटकगळल्लि मात्र ई प्रयोग). 2. ब्राह्मण पत्नि. "भट्टिनी द्विजभार्यायां नाट्योक्तौ राजयोषिति" मेदि०।

भड भड (पुं०) ऒब्ब मिश्रजातियवनु.

भडिल भडिल (पुं०) 1. वीर, शूर. 2. सेवक. भडि (परिभाषणे) "इलच्" (उ० १-५४)। "भडिलो शूरसेवकौ"।

भणक भणक (वि०) माताडुवनु. भण (शब्दे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भणत् भणत् (वि०) माताडुत्तिरुव, हेळुत्तिरुव. भण (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "स एष पक्षीति भणन्तमभ्यधात्" नैष० ९-१२८।

भणन भणन (न०) माताडुवुदु. भण (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

भणित भणित (वि०) हेळल्पट्ट. भण (शब्दे) "क्तः" (३-२-१०२)। "श्रीजयदेवभणितमतिसुन्दरमोहन-मधुरिपुरूपम्" गीतगो० २-८।

भणिति भणिति (स्त्री०) मातु, वाक्कु, वाक्य. भण (शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "न येषामानन्दं जनयति जगन्नाथभणितिः" भा० वि०।

भण्टाकी भण्टाकी (स्त्री०) बदनेगिड. भट (भृतौ) "आक:" (उ० ४-१५)। निपा०।

भण्ट्वक भण्ट्वक (पुं०) शोणाक वृक्ष, हेम्मर.

भण्ड भण्ड (पुं०) विदूषक, हास्यगार. भडि (परिभाषणे) "अच्" (३-१-१३४)।

भण्डक भण्डक (पुं०) दासरि हक्कि.

भण्डन भण्डन (न०) 1. कवच, अंगि. 2. युद्ध, काळग. 3. वंचने, मोस. भडि (परिभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५, ११७)। "भण्डनं कवचे युधि। खलीकारे" हेम०।

भण्डहासिनी भण्डहासिनी (स्त्री०) वेश्ये, सूळे. भण्डेन सह हसति—हसे (हसने) "णिनि:" (३-२-७८)। "ङीप्" (४-१-५)।

भण्डिल भण्डिल (पुं०) 1. शिरीषवृक्ष, बागेमर. भडि (परिभाषणे) "इलच्" (उ० १-५४)। "अथ भण्डिले। कपीतन: शिरीषश्च" बैज०। 2. दूत. 3. कल्याण, शुभ, मंगळ. "भण्डिलो दूत: कल्याणं च" उणा०।

भण्डी भण्डी (स्त्री०) 1. बागेमर. 2. मंजिष्ठे.

भण्डीर भण्डीर (पुं०) 1. बागेमर, शिरीषवृक्ष. 2. बिलुकीरे. भडि (परिभाषणे) "ईरन्" बाहु०। 3. आलदमर.

भण्डीरी भण्डीरी (स्त्री०) मंजिष्ठे.

भण्डील भण्डील (पुं०) मंजिष्ठे.

भण्डूक भण्डूक (पुं०) 1. ऒंदु जातिय मीनु. 2. शोणाक वृक्ष, हेम्मर.

भदन्त भदन्त (पुं०) 1. बौद्ध भिक्षु, बौद्ध संन्यासि. 2. जैन संन्यासि (नाटकगळल्लि मात्र ई प्रयोग). "अथ नाट्योक्तयो राजा देवो भट्टारकोऽपि च .... भदन्ता: स्यु: शाक्यक्षपणकादय:" बैज०। "भदन्त! निरूप्यतां तावदस्माकं प्रस्थानयोग्यदिवस:" मुद्रा० ४।

भदाक भदाक (पुं०) शुभ, मंगळ. भदि (कल्याणे सुखे च) "आक:" (उ० ४-१५)। नलोपश्च।

भद्र भद्र (पुं०) 1. शिव, परमेश्वर. भदि (कल्याणे सुखे च) "रक्" नलोपश्च (उ० २-२९)। 2. श्रीरामचंद्र. 3. श्रीरामन ऒब्ब दूत. "प्रच्छ भद्रं विजितारिभद्र:" रघु० १४-३१। 4. दासरि हक्कि, गीजगन हक्कि. 5. वृषभ, एत्तु. 6. ऒंदु जातिय आने. 7. मेरुपर्वत. 8. कदंब वृक्ष. (न०) 9. शुभ, मंगळ, कल्याण. "भद्रं भद्रं वितर भगवन् भूयसे मङ्गलाय" मालती० १-५। "विधाता भद्रं नो वितरतु मनोज्ञाय विधये" मालती० ६-७। 10. विवाह मोदलाद उत्सव. 11. मुस्तक, कोन्नारि. 12. सौख्य. 13. स्वर्ण, चिन्न. (वि०) 14. श्रेष्ठ. "प्रच्छ भद्रं विजितारिभद्र:" रघु० १४-३१। 15. साधुवाद, ऒळ्ळियुदाद. (स्त्री०) -द्रा-दा०. 16. गंगानदि. 17. सण्णराशि. 18. मुळ्ळगसे गिड. 19. शेटिक संधि. 20. तेंगद मर. 21. हिप्पलिगिड. 22. एरडू पक्षगळ बिदिगे. सप्तमि मत्तु द्वादशि तिथिगळु. (स्त्रीन०) 23. ज्योतिषदल्लि बव मोदलाद करणगळल्लि ऎळनेयदु. बव बालव कौलव तैतुल गरज वणिक् भद्र शकुनि चतुष्पात् नागव मत्तु किंस्तुघ्न ऎंबु हन्नॊंदु करणगळु. "भद्रो रुद्रे वृषे रामचन्द्रे मेरुकदम्बयो:" विश्व०। "भद्रं कल्याणसौख्ययो:" बैज०। "भद्र: शिवे खञ्जरीटे वृषभे च कदम्बके। करिजातिविशेषे ना क्लीबं मङ्गलमुस्तयो:। काञ्चने च स्त्रियां रास्नाकृष्णाव्योमनदीषु च। तिथिभेदे प्रसारिण्यां कट्फलानन्दयोरपि। त्रिषु श्रेष्ठे च साधौ च न पुंसि करणान्तरे" मेदि०।

भद्रकर्ण भद्रकर्ण (पुं०) गोकर्णक्षेत्र.

भद्रकर्णेश्वर भद्रकर्णेश्वर (पुं०) गोकर्ण (क्षेत्र)दल्लिरुव शिवलिंग.

भद्रकाली भद्रकाली (स्त्री०) 1. दुर्गादेवि. 2. कणजद हुळ. "भद्रकाली तु गन्धोल्यां कात्यायन्यामपि स्त्रियाम्" मेदि०।

भद्रकाष्ठ भद्रकाष्ठ (न०) देवदारु मर.

भद्रकुम्भ भद्रकुंभ (पुं०) पूर्णकुंभ, नीरिनिंद तुंबिद पूर्णकलश. भद्र: कुम्भ:।

भद्रदारु भद्रदारु (पुंन०) देवदारु वृक्ष. भद्रं दारु।

भद्रपर्णी भद्रपर्णी (स्त्री०) शेवनेय मर.

भद्रपीठ भद्रपीठ (न०) 1. मंगळासन, वैभवयुतवाद राजन आसन. 2. देवतेगळन्नु प्रतिष्ठे माडि पूजिसुव आसन. 3. गुरुहिरियरन्नु

ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಸತ್ಕರಿಸುವ ಆಸನ. "उपतस्थुः प्रकृतयो भद्रपीठोपवेशितम्" ರಘು॰ ೧೪-೧೦।

ಭದ್ರಬಲಾ ಭದ್ರಬಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಮುಳ್ಳುಗಸೆ ಗಿಡ, ಸಾರಣೆ ಗಿಡ. भद्रं बलमस्याः।

ಭದ್ರಮುಖ ಭದ್ರಮುಖ (ತ್ರಿ॰) ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮುಖ ವುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನಾಡುವವನು, ಸೌಮ್ಯವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು. [ಸುಶಿಕ್ಷಿತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆದರ ಮತ್ತು ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಬೋಧನೆ.] "भद्रमुख, न खल्वयं मुनिकुमारः" ಶಾಕು॰ ೪। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಷ್" (೪-೧-೪೪)। **–ಮುಖೀ –मुखी.**

ಭದ್ರಮುಸ್ತಕ ಭದ್ರಮುಸ್ತಕ (ಪುಂ॰) ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕೊನ್ನಾರಿ.

ಭದ್ರಮೃಗ ಭದ್ರಮೃಗ (ಪುಂ॰) ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಆನೆ.

ಭದ್ರಯವ ಭದ್ರಯವ (ಪುಂ॰) ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬೀಜ.

ಭದ್ರರೇಣು ಭದ್ರರೇಣು (ಪುಂ॰) ಐರಾವತ,

ಭದ್ರರೋಹಿಣೀ ಭದ್ರರೋಹಿಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ.

ಭದ್ರಶ್ರೀ ಭದ್ರಶ್ರೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಗಂಧದ ಮರ.

ಭದ್ರಾ ಭದ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) "ಭದ್ರ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ಭದ್ರಾಕರಣ ಭದ್ರಾಕರಣ (ನ॰) ಕ್ಷೌರ, ಆಯುಷ್ಕರ್ಮ, ಚೌಲ. ಭದ್ರ + ಷ್ಣಾಚ್ (ವಾ॰ ೫-೪-೬೪)। ಕೃತ್ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

ಭದ್ರಾಙ್ಗ ಭದ್ರಾಂಗ (ಪುಂ॰) ಬಲರಾಮ.

ಭದ್ರಾಶ್ವ ಭದ್ರಾಶ್ವ (ನ॰) ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಒಂಬತ್ತು ವರ್ಷ ಗಳಲ್ಲೊಂದು.

ಭದ್ರಾಶ್ರಯ ಭದ್ರಾಶ್ರಯ (ಪುಂ॰) ಗಂಧದ ಮರ. ಭದ್ರಸ್ಯ ಮಙ್ಗಲಸ್ಯಾಶ್ರಯः।

ಭದ್ರಾಸನ ಭದ್ರಾಸನ (ನ॰) 1. ವೈಭವಯುತವಾದ ರಾಜನ ಆಸನ, ರಾಜನ ರತ್ನಸಿಂಹಾಸನ. भद्रं च तदासनं च। 2. ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೂಡುವ ಒಂದು ಆಸನ, ತಪಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಕೂಡುವಾಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ವಿಧ ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸ. 3. ಮಂಗಳಾಸನ, ಹಸೆಮಣೆ. "भद्रासनं काञ्चनपाद-पीठम्" ಕುಮಾ॰ ೧೨-೨೦।

ಭದ್ರೈಲಾ ಭದ್ರೈಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ದಪ್ಪ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ.

ಭದ್ರಿಕಾ ಭದ್ರಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. (ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ) ಬಿದಿಗೆ ಸಪ್ತಮಿ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶಿ ತಿಥಿಗಳು. 2. ಎರಡು ನಗಣ ಗಳು ರಗಣ ಒಂದು ಲಘು ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವರ್ಣ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "ननरलगुरुभिश्च भद्रिका" ವೃ॰ ರ॰। 3. ತಾಯಿತ, ರಕ್ಷಾಕರಂಡಕ.

ಭಪञ्जर ಭಪಂಜರ (ನ॰) ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲ.

ಭಪತಿ ಭಪತಿ (ಪುಂ॰) 1. ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಅಧಿಪತಿ. 2. ರಾಶಿಯ ಅಧಿಪತಿ. **ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳು:**

ಮೇಷ ಮತ್ತು ವೃಶ್ಚಿಕ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ		ಕುಜ
ವೃಷಭ ಮತ್ತು ತುಲಾ	,,	ಶುಕ್ರ
ಮಿಥುನ ಮತ್ತು ಕನ್ಯಾ	,,	ಬುಧ
ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿಗೆ		ಚಂದ್ರ
ಸಿಂಹ ರಾಶಿಗೆ		ರವಿ
ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ		ಗುರು
ಮಕರ ಮತ್ತು ಕುಂಭ	,,	ಶನಿ

ಭಯ ಭಯ (ನ॰) 1. ಭೀತಿ, ಹೆದರಿಕೆ. ಜಿ ಭೀ (ಭಯೇ) "अच्" (ವಾ॰ ೩-೩-೫೬)। "भयस्य पूर्ववितर-स्तरस्विना मनस्सु येन द्युसदां न्यधीयत" ಮಾಘ॰ ೧-೪೩। 2. ದಿಗಿಲು, ಕಳವಳ, ಗಾಬರಿ. "अमोघत्वयशोभङ्ग-भयादिव निवर्तते। अखण्डितबले तस्मिन् दण्डो दण्ड-धरार्पितः" ಯಾದ॰ ೧೬-೩೫। 3. ಕುಬ್ಜಕ ವೃಕ್ಷದ ಹೂವು. 4. ಅಪಾಯ. (ತ್ರಿ॰) 5. ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಘೋರವಾದ. बिभेत्य-स्मादिति—ಜಿ ಭೀ (ಭಯೇ) "अच्" (ವಾ॰ ೩-೩-೫೬)। "भयं प्रतिभये घोरे प्रसूने कुब्जकस्य च" ಮೇದಿ॰।

ಭಯಕೃತ್ ಭಯಕೃತ್ (ಪುಂ॰) 1. ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. भयं करोति स्वशासनातिवर्तिनाम्—भय + कृञ् (करणे) "क्विप्" (೩-೨-೭೬)। "आज्ञातिलङ्घिनां पुंसां नरकादिभयंकरः। भयकृत् स समाख्यातः सप्तार्णो भववर्धनः" इति निरुक्तिः। "अमूर्तिरनघोऽचिन्त्यो भयकृत् भयनाशनः" ವಿ॰ ಸ॰। (ವಿ॰) 2. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಅಪಾಯಕರವಾದ.

ಭಯಙ್ಕರ ಭಯಂಕರ (ವಿ॰) ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. भयं करोति—ಜಿ ಭೀ (ಭಯೇ) ಕೃಞ್ (ಕರಣೇ) "खच्" (೩-೨-೪೩)। "भयङ्करः प्राणभृतां मृत्योर्भुज इवापरः" ಕಿರಾ॰ ೧೧-೧೭।

ಭಯಡಿण्डिಮ ಭಯಡಿಂಡಿಮ (ಪುಂ॰) ಭೇರಿ, ನಗಾರಿ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೊಡೆಯುವ ತಮಟೆ. भयाय शत्रुभयो-त्पादनाय डिण्डिमः। "रणतूर्यं तु संग्रामपटहो भय-डिण्डिमः" ತ್ರಿಕಾಂಡ॰।

भयद्रुत ಭಯದ್ರುತ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಓಡಿದವನು. भयात् द्रुतः। "कान्दिशीको भयद्रुतः" अम०।

भयन ಭಯನ (न०) ಭಯ, ಭೀತಿ, ಹೆದರಿಕೆ. त्रि भी (भये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तंकोऽस्त्री भीर्भिया भीतिः साध्वसं भयनं भयम्" वैज०।

भयनाशन ಭಯನಾಶನ (पुं०) 1. ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. भयं आज्ञानुवर्तिनां भयं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "आज्ञानुवर्तिनां स्वस्य भयं नाशयतीति यः। भयनाशन इत्युक्तो नवार्णः कर्मकारकः" इति निरुक्तिः। "भयकृत् भयनाशनः" वि० स०। (वि०) 2. ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

भयनाशिन् ಭಯನಾಶಿನ್ (वि०) 1. ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು. भयं नाशयति—णश (अदर्शने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–नाशिनी –ನಾಶಿನೀ.** 2. ನೀರಾಮೆ ಬಳ್ಳಿ.

भयभीत ಭಯಭೀತ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಹೆದರಿದ. भयात् भीतः।

भयभ्रष्ट ಭಯಭ್ರಷ್ಟ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಓಡಿದವನು. भयात् भ्रष्टः।

भयहेतु ಭಯಹೇತು (पुं०) 1. ಭಯದ ಕಾರಣ. भयस्य हेतुः कारणम्। (वि०) 2. ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ.

भयानक ಭಯಾನಕ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 2. ರಾಹು. 3. ಭಯಾನಕ ರಸ, ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಭಯಸ್ಥಾಯಿಭಾವವುಳ್ಳ ಒಂದು ರಸ.

ಈ ರಸಕ್ಕೆ ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವಾದಿಗಳು :

ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಅದರ ಭಯಂಕರ ವ್ಯಾಪಾರವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. ಪ್ರಲಯ ಸ್ವೇದ ರೋಮಾಂಚ ನಡುಕ ಮುಂತಾದುವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಗಳು. ಗದ್ಗದ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಾತಾಡುವುದು ಅನುಭಾವ. "भयानको भयस्थायिभावः कालाधिदैवतः। यस्मादुत्पद्यते भीतिस्तदत्रालम्बनं मतम्। चेष्टा घोरतरास्तस्य भवेदुद्दीपनं पुनः। अनुभावोऽत्र वैवर्ण्यगद्गदस्वरभाषणम्। प्रलयस्वेदरोमाञ्चकम्पदिक्प्रेक्षणादयः। जुगुप्सावेगसंमोहसंत्रासग्लानिदीनताः। ……व्यभिचारिणः" सा० द० ३-२३५-२३८। (वि०) 4. ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಭಯಂಕರವಾದ. बिभेत्यस्मात् —भि भी (भये) "आनकः" (उ० ३-८२)। "वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि" गीता ११-२७। "भयानकः स्मृतो व्याघ्रे रसे राहौ भयङ्करे" मेदि०। "मुरद्विषः स्वनितभयानकानकम्" माघ० १७-२०।

भयापह ಭಯಾಪಹ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. भयमपहन्यात् अप + हन (हिंसागत्योः) "डः" (३-२-४९)। "अनन्तरूपोऽनन्तश्रीर्जितमन्युर्भयापहः" वि० स०। "अनाथत्वभयं हन्ति वात्सल्येनैव मादृशाम्। भयापहः समाख्यातो वस्वर्णो मनुरुत्तमः" इति निरुक्तिः। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ, ಮಂಡಲಾಧಿಪತಿ. "राजाधिपो मण्डलेशः एकजन्मा भयापहः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 3. ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

भयार्त ಭಯಾರ್ತ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. भयेन आर्तः।

भयावह ಭಯಾವಹ (वि०) ಭಯವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ. भयमावहति—आ + वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः" गीता ३-३५।

भर ಭರ (पुं०) 1. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. भृञ् (भरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "पीनपयोधरभारभरेण हरिं परिरभ्य सरागम्" गीतगो० १-४०। 2. ಪುಂಜ, ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ. "स्फुरदुज्ज्वलाधरदलैर्विलसद्दशनांशुकेशरभरैः परितः" माघ० ९-४७। 3. ಭಾರ, ಹೊರೆ. "फलभरपरिणामश्यामजम्बूनिकुञ्जस्खलनमुखरभूरिस्रोतसो निर्झरिण्यः" उ० रा० २-२०। "भरोऽतिशयभारयोः" मेदि०। "रामकृष्णाविति भुवो भगवानहरद्भरम्" भाग० १-३-२३।

भरट ಭರಟ (पुं०) ಕುಂಭಕಾರ, ಕುಂಬಾರ.

भरण ಭರಣ (पुं०) 1. ಭರಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ. (न०) 2. ಕೂಲಿ. 3. ಸಂಬಳ. भ्रियतेऽनेन—भृञ् (भरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಪೋಷಿಸುವುದು, ಸಾಕುವುದು. भावे "ल्युट्"। "प्रजानां विनयाधानाद्रक्षणाद्भरणादपि" रघु० १-२४। 5. ಧರಿಸುವುದು, ಉಡುವುದು. 6. ಹೊರುವುದು. (वि०) 7. ಪೋಷಿಸುವವನು, ಸಾಕುವವನು. 8. ಧರಿಸುವವನು, ಉಡುವವನು. कर्तं० "ल्युः"।

भरणिक ಭರಣಿಕ (वि०) ಕೂಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು. भरणेन हरति—भरण "ठन्" (४-४-१६)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **भरणिकी ಭರಣಿಕೀ.**

ಭರಣೀ ಭರಣೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಭರಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. ಭರಣ "ಡೀಷ್" (೪-೧-೪೧)। ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಯಮ ದೇವತಾಕವಾದುದು. ಇದು ಮೇಷರಾಶಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಕಹಿ ಹೀರೆಗಿಡ. "ಭರಣೀ ಘೋಷಕೇ ಋಕ್ಷೇ" ಮೇದಿಂ।

ಭರಣೀಭೂ ಭರಣೀಭೂ (ಪುಂ) ರಾಹುಗ್ರಹ. ಭರಣೀ ಭೂರುತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಂ ಯಸ್ಯ।

ಭರಣೀಯ ಭರಣೀಯ (ವಿ) 1. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಸಾಕಲ್ಪಡುವವನು. 2. ಪೋಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. 3. ಪೋಷಿಸಬೇಕಾದವನು. ಭೃಞ್ (ಭರಣೇ) "ಅನೀಯರ್" (೩-೧-೯೬)। "ಸರ್ವಂ ಭವತು ತೇ ರಾಜ್ಯಂ ಪಞ್ಚ ಗ್ರಾಮಾನ್ ವಿಸರ್ಜಯ। ಅವಶ್ಯಂ ಭರಣೀಯಾ ಹಿ ಪಿತುಸ್ತೇ ರಾಜಸತ್ತಮ" ಭಾ॰ ಉದ್ಯೋಗ॰ ೧೫೦-೧೭। "ತವ್ಯ:" (೩-೧-೯೬)। **ಭರ್ತವ್ಯ: ಭರ್ತವ್ಯಃ**.

ಭರಣ್ಡ ಭರಂಡ (ಪುಂ) 1. ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ. ಭೃಞ್ (ಭರಣೇ) "ಅಣ್ಡಚ್" (ಉ॰ ೧-೧೨೬)। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. 3. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 4. ಕೃಮಿ, ಹುಳ.

ಭರಣ್ಯ ಭರಣ್ಯ (ನ॰) 1. ಸಂಬಳ. 2. ಕೂಲಿ. ಭರಣೇ ಸಾಧು "ಯತ್" (೪-೪-೯೮)। "ಭರಣ್ಯಂ ಭರಣಂ ಭರ್ಮ ವೇತನಂ ನಿಷ್ಕ್ರಯೋ ಭೃತಿ:" ಹೇಮ॰।

ಭರತ ಭರತ (ಪುಂ) 1. ದುಷ್ಮಂತನಿಗೆ ಶಕುಂತಲೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಗ ಭರತ ಕುಮಾರ, ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿ. ಇವನಿಗೆ ಸರ್ವದಮನನೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಇವನು ವಿದರ್ಭ ರಾಜನ ಮೂವರು ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವರಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಭರತನು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯ ಪರಿಪಾಲನ ಮಾಡುತ್ತ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೈದು ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಗಳನ್ನೂ ಯಮುನಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಟು ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದನು. 2. ದಶರಥನಿಗೆ ಕೈಕಯಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ, ಶ್ರೀರಾಮನ ತಮ್ಮ. [ಇವನು ಕುಶಧ್ವಜನ ಮಗಳಾದ ಮಾಂಡವಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಭರತನು ಮಾತುಲನಾದ ಯುಧಾಜಿತ್ತಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಶ್ರೀರಾಮನು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ಮಾವನ ಮನೆಯಿಂದ ಬಂದ ಭರತನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ಬಹಳ ಖಿನ್ನನಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ರಾಜ್ಯ ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೂ ಶ್ರೀರಾಮನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸದಿರಲು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಾದುಕೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ನಂದಿಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪಾದುಕಾ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತ ಪಾದುಕೆಗಳ ಆಜ್ಞೆ ಪಡೆದು ಶ್ರೀರಾಮನು ಅರಣ್ಯದಿಂದ ಬರುವವರೆಗೂ ಅವುಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದು ಅರಣ್ಯದಿಂದ ಬಂದನಂತರ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರನೆಂದು ಖ್ಯಾತಿಪಡೆದನು.] "ಭರತಾಯ ಪರಂ ನಮೋಽಸ್ತು ತಸ್ಮೈ ಪ್ರಥಮೋದಾಹರಣಾಯ ಭಕ್ತಿಭಾಜಾಮ್। ಯದುಪಜ್ಞಮಶೇಷತ: ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಪ್ರಥಿತೋ ರಾಘವಪಾದುಕಾಪ್ರಭಾವ:" ಪಾದ್ಮ॰ ಸ॰। 3. ಜಡಭರತ, ಋಷಭದೇವನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ. ["ಜಡಭರತ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 4. ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಾಗದ ಪುರೋಹಿತ. "ಯಾಜಕಾ ಭರತಾ ಯಜ್ಞಲಿಹ:" ವೇಜ॰। 5. ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯರಾದ ಭರತಮುನಿ, ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. 6. ಶೈಲೂಷ, ನಟ. ಭೃಞ್ (ಭರಣೇ) "ಅತಚ್" (ಉ॰ ೩-೧೧೦)। ಭರತೇನ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಮಧೀತೇ "ಅಣ್" (೪-೨-೫೯)। ಅಣೋ ಲುಕ್ (೪-೨-೬೪)। 7. ಒಂದು ವಾದ್ಯ. 8. ನೇಯಿಗೆಯವನು. 9. ಭಾರತ ವರ್ಷ. ಋಷಭದೇವನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನಾದ ಜಡಭರತನು ಈ ದೇಶವನ್ನು ಆಳಿದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾರತವರ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "ಭರತೋ ಜ್ಯಷ್ಠ: ಶ್ರೇಷ್ಠಗುಣ ಆಸೀದ್ಯೇನೇದಂ ವರ್ಷಂ ಭಾರತಮಿತಿ ವ್ಯಪದಿಶನ್ತಿ" ಭಾಗ॰ ೫-೪-೯। 10. ಶಬರ, ಕಿರಾತ. 11. ಕ್ಷೇತ್ರ. 12. ಸಂಚರ, ಮಾರ್ಗ. "ಭರತ: ಶಬರೇ ರಾಮಾನುಜೇ ಭಾರತವರ್ಷಕೇ। ದುಷ್ಯನ್ತಜೇ ನಟೇ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕೃತ್ತನ್ತುವಾಯಯೋ:" ನಾನಾರ್ಥರ॰। "ಭರತೋ ವಾದ್ಯಭೇದೇಽಪಿ ದೌಷ್ಯನ್ತೌ ಸಞ್ಚರೇ ನಟೇ। ರಾಮಾನುಜೇ ಚ ಭರತಸ್ತನ್ತುವಾಯೇಽಪಿ ಚ ಕ್ವಚಿತ್" ವಿಶ್ವ॰। "ಭರತ: ಶಬರೇ ನಟೇ। ಕ್ಷೇತ್ರೇ ರಾಮಾನುಜೇ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ದೌಷ್ಯನ್ತಾವೃಷಭಾತ್ಮಜೇ" ಹೈಮ॰।

ಭರತಖಣ್ಡ ಭರತಖಂಡ (ನ॰) ಭಾರತ ವರ್ಷದ ಒಂದು ಭಾಗ.

ಭರತಪುತ್ರಕ ಭರತಪುತ್ರಕ (ಪುಂ) ಶೈಲೂಷ, ನಟ. ಭರತಸ್ಯ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಣೇತುಃ ಪುತ್ರ ಇವ ಕಾಯತಿ—ಕೈ (ಶಬ್ದೇ) "ಕ:" (೩-೨-೩)।

ಭರತಪ್ರಸ್ಥ ಭರತಪ್ರಸ್ಥ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಶಕುಂತಲೆ, ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ತಾಯಿ. 2. ಕೈಕಯೀ, ದಶರಥ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ. 3. ಋಷಭದೇವನ ಪತ್ನಿ, ಜಡಭರತನ ತಾಯಿ.

ಭರತರ್ಷಭ ಭರತರ್ಷಭ (ಪುಂ) ಭರತವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು.

भरतवर्ष ಭರತವರ್ಷ (पुं०) ಭಾರತ ದೇಶ.

भरतवाक्य ಭರತವಾಕ್ಯ (न०) ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕ, ನಾಟಕಾಭಿನಯ ಪೂರ್ತಿಯಾದನಂತರ ಸಾಮಾಜಿಕರಿಗೆ ನಟನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಆಶೀರ್ವಚನ. "तथापीदमस्तु भरतवाक्यम्"। "प्रवर्ततां प्रकृतिहिताय पार्थिवः सरस्वती श्रुतमहतां महीयसाम्। ममापि च क्षपयतु नीललोहितः पुनर्भवं परिगतशक्तिरात्मभूः" शाकु० ७-३४। ಇದು (ಭರತವಾಕ್ಯ) ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲೂ ನಟನ ವಾಕ್ಯವಾಗಿರುವುದು.

भरताग्रज ಭರತಾಗ್ರಜ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ, ಭರತನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. भरतस्याग्रजः।

भरथ ಭರಥ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಲೋಕಪಾಲ, ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ. भृञ् (भरणे) "अथः" (उ० ३-११४)।

भरद्वाज ಭರದ್ವಾಜ (पुं०) 1. ಭರದ್ವಾಜ ಮುನಿ, ಅಣ್ಣನಾದ ಉತಥ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಮಮತೆಯಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. द्वाभ्यां जातः द्वाजः। पृषो०। ಒಬ್ಬನ (ಉತಥ್ಯನ) ಕ್ಷೇತ್ರ (ಪತ್ನಿ) ದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ (ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯ) ರಿಂದ ಜನಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈತನು ದ್ವಾಜನಾದನು. [ಪತಿಗೆ (ಉತಥ್ಯನಿಗೆ) ಹೆದರಿ ಶಿಶುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಮಮತೆಯನ್ನು ಕರೆದು भर (पुषाण) द्वाजम् (ಇಬ್ಬರ ಮಗುವಾದ ಈತನನ್ನು ಪೋಷಿಸು) ಎಂದು ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಲು ಆವಳು ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಈ ಶಿಶುವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ त्वमिमं भर ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ ಹೊರಟುಹೋದಳು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಮುನಿಗೆ "भरद्वाजः" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "मूढे भर द्वाजमिमं भर द्वाजं बृहस्पते। यातौ यदुक्त्वा पितरौ भरद्वाजस्ततस्त्वयम्" भाग० ९-२०-५। [ಈ ಮುನಿಯು ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಘೃತಾಚಿಯೆಂಬ ಅಪ್ಸರಸಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯೋಹಗೊಂಡು ವೀರ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ದ್ರೋಣ (ದೊನ್ನೆ) ದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟನು. ಆದರಿಂದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಜನಿಸಿದರು.] 2. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. [ವನವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟ ಶ್ರೀರಾಮನು ಪ್ರಯಾಗಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಚಿತ್ರಕೂಟ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಬಂದು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಭರತನು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಕರೆತರಬೇಕೆಂದು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಆವನಿಗೂ ಆವನ ಪರಿವಾರಕ್ಕೂ ದಿವ್ಯವಾದ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ನೀಡಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ವನವಾಸ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವಾಗ ಈ ಮುನಿಯು ಆಶ್ರಮದಿಂದಲೇ ಹನುಮಂತನ ಮೂಲಕ ಆಯೋಧ್ಯೆಗೆ ತಾನು ಬರುತ್ತಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು.] 3. ಭರದ್ವಾಜಪಕ್ಷಿ. "भरद्वाजः पक्षिभेदे बृहस्पतिसुतेऽपि च" हेम०।

भरित ಭರಿತ (वि०) 1. ಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿರುವ. भरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

भरिमन् ಭರಿಮನ್ (पुं०) 1. ಕುಟುಂಬ, ಸಂಸಾರ. डुभृञ् (धारणपोषणयोः) कर्म० "इमनिच्" (उ० ४-१४७)। "भरिमा कुटुम्बम्" उणा०। 2. ಪೋಷಿಸುವುದು, ಸಾಕುವುದು. डुभृञ् भावे "इमनिच्"। 3. ವಿಷ್ಣು. कर्तृ० इमनिच्।

भरु ಭರು (पुं०) 1. ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ. 2. ಪತಿ, ಗಂಡ. भरति—भृञ् (भरणे) "उः" (उ० १-७)। 3. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 4. ಹರ, ಪರಶಿವ. "भरुः स्वर्णे हरे पुंसि" मेदि०। "भरुर्भर्तृकनकयोः" हेम०। 5. ವಿಷ್ಣು. 6. ಸಮುದ್ರ.

भरुज ಭರುಜ (पुं०) ಸೃಗಾಲ, ಜಂಬುಕ, ನರಿ. भेति शब्देन रोजयति—रुज (हिंसायाम्) "कः" (३-१-१३५)। "सृगालो भरुजः क्रोष्टा श्वभीरुर्मृगमत्तकः" वैज०। स्त्रियां वा "ङीष्" (४-१-४५)। **भरुजा ಭರುಜಾ, भरुजी ಭರುಜೀ.**

भरुटक ಭರುಟಿಕ (न०) 1. ಹುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ. 2. ಕರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ. "अङ्गारेषु विपक्वं मांसं भूतिर्भरुटकं भ्रष्टम्" अभिधानर०।

भर्ग ಭರ್ಗ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. भृज्यन्तेऽनेन कामादयः—भृजी (भर्जने) "घञ्" (३-३-१२१)। कुत्वम् (७-३-७२)। "……भूतवर्गेण भर्गगृहिणीं रुधिरैर्धिनोमि" प्रबोध० ३-१५। 2. ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಈಶ್ವರಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ತೇಜಸ್ಸು. "आदित्यान्तर्गतं तेजो भर्गाख्यं तन्मुमुक्षुभिः। जन्ममृत्युविनाशाय दुःखस्य त्रितयस्य च। ध्यानेन पुरुषैर्यच्च द्रष्टव्यं सूर्यमण्डले" योगियाज्ञ०।

भर्जन ಭರ್ಜನ (न०) 1. ಹುರಿಯುವುದು. 2. ಕರಿಯುವುದು. भृजी (भर्जने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಬಾಣಲೆ, ಹುರಿಯುವ ಓಡು. भृज्यतेऽत्र—भृजी अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 4. ಹುರಿಯು

वमनु. 5. करियुववनु. भृजी कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

भर्जित भर्जित (वि०) 1. हुरियल्पट्ट. 2. करियल्पट्ट. भृजी (भर्जने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

भर्तृ भर्तृ (पुं०) 1. यजमान, पति, गंड. बिभर्ति —डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "स्त्रीणां भर्ता धर्मदाराश्च पुंसामित्यन्योन्यं वत्सयोर्जातमस्तु" मालती० ६-१८। "भर्तृभिः प्रणयसंभ्रमदत्तां वारुणीमतिरसां रसयित्वा" किरा० ९-५४। 2. स्वामि, यजमान, ओडेयं. "शापेनास्तंगमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्तुः" मेघ० १-१। 3. विष्णु. साधून् आत्मदानैकशीलः बिभर्ति पुष्णाति—डुभृञ् "तृन्" (३-२-१३५)। "यस्तान् पुष्णात्यात्मदानात् स भर्ता परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "संभवो भावनो भर्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः" वि० स०। 4. सृष्टिकर्तनाद चतुर्मुखि. (वि०) 5. पोषक, साकुवनु. "भर्ता स्वामिनि पुंसि स्यात् त्रिषु धातरि पोष्टरि" मेदि०। 6. यजमान, मुखिंड, मुंदाळु. नायक. "स्वभर्तृनामग्रहणाद्बभूव सान्द्रे रजस्यात्मपरावबोधः" रघु० ७-४१। "भर्तारौ स्वामिधारकौ" शाश्व०।

भर्तृघ्नी भर्तृघ्नी (स्त्री०) पतियन्नु कोल्लुव लक्षणद हस्तद ऒंदु रेखे. भर्तारं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "पतिघ्नी पाणिरेखा" सि० कौ०।

भर्तृदारक भर्तृदारक (पुं०) राजकुमार. भर्तुः अधिपस्य राज्ञः दारकः पुत्रः। [नाटकगळल्लि मात्र इदर प्रयोग.]

भर्तृदारिका भर्तृदारिका (स्त्री०) राजकुमारि. भर्तुः राज्ञः दारिका पुत्री। [नाटकगळल्लि मात्र इदर प्रयोग.]

भर्तृमती भर्तृमती (स्त्री०) सुमंगलि, पतियुळ्ळ हॆंगसु. "सतीमपि ज्ञातिकुलैकसंश्रयां जनोऽन्यथा भर्तृमतीं विशङ्कते" शाकु० ५-१७।

भर्तृहरि भर्तृहरि (पुं०) वाक्यपदीय शृंगार नीति मत्तु वैराग्यशतकगळन्नु रचिसिद ऒब्ब कवि.

भर्त्सन भर्त्सन (न०) अपकारद मातु, हॆदरिकॆयु मातु. भर्त्स (तर्जने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "युच्" (३-३-१०७)। (स्त्री०) भर्त्सना भर्त्सना. "भर्त्सनाश्च मधुरस्मितगर्भाः" माघ० १०-६९।

भर्त्सयत् भर्त्सयत् (वि०) हॆदरिसि मातनाडुशिरुव. भर्त्स (तर्जने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -यन्ती. "शानच्" (३-२-१२४)। -यमाणः -यमानः. "भर्त्सयन्निव वाग्जालैः प्रज्ञयोपहसन्निव" प्रबोध० २-२।

भर्त्सित भर्त्सित (वि०) 1. हॆदरिसल्पट्ट, बॆदरिसि मातनाडिसल्पट्ट. भर्त्स (तर्जने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. हॆदरिसि मातनाडुवुदु. भर्त्स भावे "क्तः" (३-३-११४)।

भर्मण्या भर्मण्या (स्त्री०) वेतन, कूलि, संबळ. भर्मणि भरणे साधुः—भर्मन् "यत्" (४-४-९८)।

भर्मन् भर्मन् (न०) 1. सुवर्ण, चिन्न. 2. कूलि, संबळ. भृञ् (भरणे) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "भूतिकाञ्चनयोर्भर्म" त्रिकाण्ड०। "भर्म स्यात् काञ्चने भूतौ" मेदि०। 3. पोषणॆ, साकुवुदु, कापाडुवुदु, सलहुवुदु. "भिषग्भिराप्तैरथ गर्भभर्मणि" रघु० ३-१९। 4. भार, हॊरॆ. 5. नाभि, हॊक्कळु. "भर्म स्वर्णे भृतौ भारे" विश्व०। 6. रेतस्सु, वीर्य. "हेम्नि रेतसि भर्म स्यात्" नानार्थर०।

भर्मिन् भर्मिन् (पुं०) ब्राह्मणनिंद पुल्कसियल्लि जनिसिदवनु. "पुल्कसी भर्मिणं सूते" वैज०।

भल्लह भल्लह (पुं०) नायि. "कौलेयकोऽस्थिखादश्च भवनो भल्लहोऽपि च" वैज०।

भल्ल भल्ल (पुं०) 1. भल्लूक, करडि. 2. अर्धचंद्राकारद ऒंदु शस्त्र. भल्ल (परिभाषणहिंसादानेषु) "अच्" (३-१-१३४)। "भल्लः स्यात्पुंसि भल्लूके शस्त्रभेदे पुनर्द्वयोः" मेदि०। "भल्लेन शितधारेण भिन्नोऽपि रिपुणाश्वगः" कुमा० १६-४४। "क्वचिदाकर्ण विकृष्टभल्लवर्षी" रघु० ९-६६।

भल्लात भल्लात (पुं०) गॆरुमर.

भल्लातक भल्लातक (त्रि०) 1. गॆरुमर. भल्ल इवाततति—अत (सातत्यगमने) "क्वुन्" (उ० २-३२)। "वीरवृक्षोऽरुष्करोऽग्निमुखी भल्लातकी त्रिषु" अम०। स्त्रियां भल्लातकी भल्लातकी. (न०) 2. गॆरुहण्णु:

भल्ली ಭಲ್ಲೀ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ಶಸ್ತ್ರ. "भल्लो भल्ली च बाणे स्यात् भल्लो भल्लक उच्यते" विश्व०। 2. ಗೇರುಮರ. "भल्लातक्यां स्त्रियां भल्ली" मेदि०।

भल्लु(ल्लू)क ಭಲ್ಲು(ಲ್ಲೂ)ಕ (पुं०) 1. ಕರಡಿ. भल्लति हिनस्ति—भल्ल (हिंसायाम्) "उः" बाहु०। "कन्" (५-३-८५)। "ऊकः" (उ० ४-४१)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **भल्लु(ल्लू)की ಭಲ್ಲು(ಲ್ಲೂ)ಕೀ.** "भल्लूको भल्लुकोऽपि च" शब्दभेद०। "अथ भल्लुके। ऋक्षाच्छभल्लभल्लूकाः" अम०। "दधति कुहरभाजामत्र भल्लूकयूनाम्" उ० रा० २-२१। 2. ವಾನರ, ಕಪಿ. "कपिः शाखामृगो हरिः। महावेगो दधिमुखः कुरङ्गो भल्लुकः पृथुः" वैज०।

भव ಭವ (पुं०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಶಂಕರ, ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. भवति भवते वा—भू (प्राप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "आलम्बताग्रकरमत्र भवो भवान्याः" किरा० ५-२९। "तावत्स वह्निर्भवनेत्रजन्मा" कुमा० ३-७२। 2. ಸಂಸಾರ. "तदिच्छामो विभो स्रष्टुं सेनान्यं तस्य शान्तये। कर्मबन्धच्छिदं धर्मं भवस्येव मुमुक्षवः" कुमा० २-५१। 3. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. भू "अप्" (३-३-५७)। "बभूव सर्वं शुभशंसि तत्क्षणं भवो हि लोकाभ्युदयाय तादृशाम्" रघु० ३-१४। 4. ಸತ್ತಿ, ಇರುವಿಕೆ. 5. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. 6. ಕ್ಷೇಮ, ಕುಶಲ, ಸೌಖ್ಯ. "भवः क्षेमेशसंसारे सत्तायां प्राप्तिजन्मनोः" मेदि०। (न०) 7. ಫಲ.

भवच्छिद् ಭವಚ್ಛಿದ್ (वि०) ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸುವ, ಇಹಲೋಕದ ಜೀವನವನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ. भवं संसारं छिनत्ति—छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "आगमादिव तमोऽपहादितः संभवन्ति मतयो भवच्छिदः" किरा० ५-२२।

भवच्छेद ಭವಚ್ಛೇದ (पुं०) ಸಂಸಾರದ ನಿವೃತ್ತಿ, ಇಹಲೋಕದ ಜೀವನವನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವುದು. भवस्य संसारस्य छेदः।

भवच्छेदकर ಭವಚ್ಛೇದಕರ (वि०) ಸಂಸಾರಬಂಧನವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ. भवस्य छेदं करोति—कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "भवान् भवच्छेदकरैः करोत्यधः" माघ० १-३५।

भवत् ಭವತ್ (त्रि०) 1. ನೀನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗೌರವದ ಪದ. भातीति भवान्—भा (दीप्तौ) "डवतुः" (उ० १-६३)। (पुं०) भवान् भवन्तौ भवन्तः। "भवद्विगरामवसरप्रदानाय वचांसि नः" माघ० २-८। "भवल्लङ्घवरोदीर्णस्तारकाख्यो महासुरः" कुमा० २-३२। (स्त्री०) भवती भवत्यौ भवत्यः। "देवि, प्रबलचिन्ताकुलहृदयामिव भवतीमवलोकयामि" प्रबोध० ५। ಈ भवत् ಪದವು अत्र ಮತ್ತು तत्र ಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಪೂಜ್ಯಾರ್ಥಕವಾಗುವುದು. "सङ्गीतरचनां कृत्वा अत्रभवतो दूतं प्रेषयतम्" माल० १। "आदिष्टोऽस्मि तत्रभवता काश्यपेन" शाकु० ४। 2. ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದ, ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದ. भू "शतृ" (३-२-१२४)। "भूतं भवद्भावि च यच्च किञ्चित् सर्वज्ञ सर्वं तव गोचरं तत्" कुमा० १२-४४। 3. ಹುಟ್ಟುವ, ಉಂಟಾಗುವ, ಸಂಭವಿಸುವ. "भवन् भयाय लोकानामाकम्पितमहीतलः" माघ० १९-४। 4. ಆಗಿರುವ, ಉಂಟಾಗಿರುವ, "भव्यो भवन्नपि मुनेरिह शासनेन क्षात्रे स्थितः पथि तपस्य हतप्रमादः" किरा० ५-४९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **भवन्ती ಭವನ್ತೀ.**

भवती ಭವತೀ (स्त्री०) ವಿಷಲೇಪನ ಮಾಡಿದ ಬಾಣ.

भवदीय ಭವದೀಯ (वि०) ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. भवतः अयम् "छस्" (४-२-११५)। "डवतु" ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತವಾದ ಸರ್ವನಾಮ भवत् ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ "छस्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದು. "शतृ" ಪ್ರತ್ಯಯಾನ್ತ भवत् ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು **भावतः ಭಾವತಃ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು. "अपि दृष्टमपि श्रुतं प्रभावं भवदीयं भविनस्तमोऽभिभूताः" याद० १५-२५।

भवन ಭವನ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. भवन्त्यत्र—भू (सत्तायाम्) "ल्युट्" (३-३-११७)। "भवनोदरेषु परिमन्दतया शयितोऽलसः स्फटिकयष्टिरुचः" माघ० ९-३९। "भवनवलभीतुङ्गवातायनस्था" मालती० १-१८। 2. ಭಾವ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 3. ಸತ್ತಿ, ಅಸ್ತಿತ್ವ, ಇರುವಿಕೆ. भू भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भवनं स्यात् गृहे भावे" मेदि०। 4. ಸ್ಥಾನ, ಆಶ್ರಯ. 5. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. "जन्माश्रयश्च भवनम्" त्रिकाण्ड०। 6. ಉಂಟಾಗುವುದು, ಸಂಭವಿಸುವುದು. (पुं०) 7. ನಾಯಿ. "कौलेयकोऽस्थिखादश्च भवनो भलुहोऽपि च" वैज०।

भवनीय ಭವನೀಯ (वि०) ಆಗಬೇಕಾದ, ಸಂಭವಿಸಬೇಕಾದ. भवितुमर्हम् भू "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **भवितव्यम् ಭವಿತವ್ಯಮ್.**

"विपत्तौ किं विषादेन सम्पत्तौ हर्षणेन किम्। भवितव्यं भवत्येव कर्मणामीदृशी गतिः"।

भवभूति भवभूति (पुं०) ಒಬ್ಬ ಮಹಾಕವಿ. ಈ ಕವಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ. 7 ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈತನು ವಿದರ್ಭದೇಶದ ಪದ್ಮಪುರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. ನೀಲಕಂಠನೆಂಬುವನು ಈತನ ತಂದೆ. ಜಾತುಕರ್ಣಿಯು ತಾಯಿ. ಶ್ರೀಕಂಠನೆಂದು ಈ ಕವಿಯ ನಾಮಕರಣದ ಹೆಸರು. ಈತನಿಗೆ ಆಶ್ರಯದಾತನಾಗಿದ್ದ ಯಶೋವರ್ಮರಾಜನು "ಸಾम्बा ಪುನಾತು ಭವಭೂತಿಪವಿತ್ರಮೂर्तिः" ಎಂಬ ಈ ಕವಿಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ಇವನಿಗೆ "ಭವಭೂತಿः" ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟು ಆದೇ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದನು. ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಬಂದು ಈತನಿಗೆ ಭೂತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದುದರಿಂದ ಭವಾದ್ಭೂತिरस्य ಎಂದು ಈತನಿಗೆ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮವಾಯಿತೆಂದು ಒಂದು ಕಥೆ. ಈ ಕವಿಯಿಂದ (1) ಮಹಾವೀರचರಿತम्, (2) ಮಾಲತೀಮಾಧವम् ಮತ್ತು (3) ಉತ್ತररಾಮचರಿತम् ಎಂಬ ಮೂರು ರೂಪಕಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಮೊದಲ ಎರಡು ರೂಪಕಗಳ ಶೈಲಿಯು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದುದು. "ಉತ್ತರे ರಾಮचರिते ಭವಭೂति-ವಿಶಿಷ್ಯತे" ಎಂದು ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಕವಿಯ ಶೈಲಿಯು ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತದಲ್ಲಿ ದ್ರಾಕ್ಷಾಪಾಕಕ್ಕಿಳಿದು ಭಾವುಕರಿಗೆ ಪರಮ ಭೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು.

भववीति भववीति (स्त्री०) ಸಂಸಾರಬಂಧವಿಮೋಚನೆ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. भवाद्धीतिः। "भववीतये हतबृहत्तमसामवबोधवारि रजसः शमनम्" किरा० ६-४१।

भवातिग भवातिग (वि०) ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಿದವನು, ಸಂಸಾರಬಂಧವಿಮೋಚನೆ ಹೊಂದಿದವನು. भवं संसार-मतिगच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

भवात्मज भवात्मज (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. 2. ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. भवस्य आत्मजः।

भवादृश् भवादृश् (वि०) ನಿನ್ನಂತಹ, ನಿನ್ನಂತಿರುವ. भवानिव दृश्यते—दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६०)। आत्वम् (६-३-९१)। "कञ्" (३-२-६०)। **भवादृशः भवादृशः**. "क्सः" (वा० ३-२-५७)। **भवादृक्षः भवादृक्षः**. क्विनि कञि च "ङीप्" (४-१-५, ४-१-१५)। **भवादृशी भवादृशी**. क्से "टाप्" (४-१-४)। **भवादृक्षा भवादृक्षा**. "ध्वंसते यदि भवादृशस्ततः कः प्रयातु वद तेन वर्त्मना" किरा० १३-४१। "भवादृशेषु प्रमदाजनोदितं भवत्यधिक्षेप इवानुशासनम्" किरा० १-२८।

भवानी भवानी (स्त्री०) ಭವನ ಪತ್ನಿ, ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸತಿ, ಪಾರ್ವತೀದೇವಿ. भवस्य पत्नी—भव "ङीष्" आनुक् आगमश्च (४-१-४९)। "आलम्बताग्रकरमत्र भवो भवान्याश्च्योतन्निदाघसलिलाङ्गुलिना करेण" किरा० ५-२१।

भवान्तकृत् भवान्तकृत् (पुं०) 1. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮ. "यदा स्वपिति शान्तात्मा तदा सर्वं निमीलति" मनु० १-५२। 2. ಸಂಸಾರಬಂಧವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನ.

भवायनी भवायनी (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ. भवः अयनं स्थानं यस्याः। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

भविक भविक (न०) 1. ಕುಶಲ, ಕ್ಷೇಮ. प्रशस्तो भवो भद्रप्राप्तिरत्रास्ति "ठन्" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಶುಭಕರವಾದ, ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

भवितव्य भवितव्य (वि०) ಆಗಬೇಕಾದ, ಸಂಭವಿಸಬೇಕಾದ. भवितुमर्हम् "तव्यः" (३-१-९६)। "विपत्तौ किं विषादेन सम्पत्तौ हर्षणेन किम्। भवितव्यं भवत्येव कर्मणामीदृशी गतिः"। "भवितव्यं भवत्येव यद्विधेर्मनसि स्थितम्"।

भवितव्यता भवितव्यता (स्त्री०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾಗುವಿಕೆ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವಿಕೆ. भवितव्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "सर्वंकषा भगवती भवितव्यतैव" मालती० १-२३।

भवितृ भवितृ (वि०) 1. ಮುಂದೆ ಆಗುವ, ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ. भू (सत्तायाम्) "तृन्" (३-२-१३५)। 2. ಮುಂದೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಿ ಆಗುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भवित्री भवित्री**. "नृपं तमावर्तमनोज्ञनाभिः सा व्यत्यगादन्यवधूर्भवित्री" रघु० ६-५२।

भविन् भविन् (वि०) 1. ಸಂಸಾರಿ, ಸಂಸಾರಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು. भवोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಜೀವಿಸಿರುವವನು, ಬದುಕಿರುವವನು.

भविल भविल (पुं०) 1. ಜಾರ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಉಪಪತಿ. भू "इलच्" (उ० १-५४)। "पीठकेलिः पीठमर्दो भविलश्छिद्रुरो विटः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಗೃಹ,

मने. 3. भव्यवाद भविष्यत्तु, शुभवाद मुंदिन काल. "भविलं भवने भव्ये" वैज०।

भविष्णु भविष्णु (वि०) 1. मुंदे चेन्नागि आगुव स्वभावद, मुंदे आभिवृद्धि हॊंदुव स्वभावद. भू (सत्तायाम्) "इष्णुच्" (३-२-१३८)। सिद्धान्त कौमुदियंते ई प्रयोग. महाभाष्यदल्लि "भवः इट्प्रतिषेधश्च" एंदिरुवुदरिंद "भविष्णु" पदवु निरंकुश कविगळ प्रयोग. 2. आगुव, संभविसुव, ऒदगुव. "सहेलहासच्छुरिताननेन्दु-स्ततः कुमारः पुरतो भविष्णुः" कुमा० १३-१३।

भविष्य(त्) भविष्य(त्) (पुं०) 1. मुंदिन काल, मुंदे बरुव काल. भू (सत्तायाम्) "स्यः" (३-१-३३)। वा "शतृ" (३-३-१४)। (वि०) 2. मुंदिन कालद, मुंदिन कालदल्लि उंटागुव, मुंदिन कालदल्लि संभविसुव. "भविष्यतः पत्युरुमा च शम्भोः समाससाद प्रतिहारभूमिम्" कुमा० ३-५८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-ष्यन्ती -ष्यन्ती.** "अव्याक्षेपो भविष्यन्त्याः कार्यसिद्धेर्हि लक्षणम्" रघु० १०-६। (न०) 3. भविष्य पुराण, मुंदिन कालदल्लि नडेयुव विषयगळन्नु कुरितु बरेद पुराण.

भविष्यत्काल भविष्यत्काल (पुं०) मुंदिन काल, मुंदे नडेयुव काल.

भविष्यवादिन् भविष्यवादिन् (वि०) मुंदिन काल दल्लि नडेयुवुदन्नु हेळुववनु, भविष्य नुडियुववनु. भविष्यं वदति—वद "णिनिः" (३-२-७८)।

भव्य भव्य (न०) 1. कुशल, क्षेम, शुभ. भवति—भू (सत्तायाम्) वा कर्तं० "यत्" (३-४-६८)। पक्षे भूयतेऽनेन—भावे "यत्"। "भव्यमुख्याः समारम्भाः प्रत्यवेक्ष्या निरत्ययाः" रघु० १७-५३। 2. अस्थि, एलुबु. 3. भविष्यत्काल, मुंदे नडेयुव काल. 4. सत्य, निज. 5. अदृष्ट, भाग्य. (वि०) 6. सत्यवाद, निजवाद. 7. शुभकर, मंगळवन्नुंटु माडुव. 8. यॊग्यनाद, अर्हनाद. "इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्तावुत्तिष्ठते जनः" किरा० ११-१३। 9. अदृष्टवंत, भाग्यशाली, पुण्यशाली. "सा भूधराणामधिपेन तस्यां समाधिमत्यामुदपादि भव्या" कुमा० १-२२। 10. श्रेष्ठनाद, उत्तमनाद. "यत्पादपद्ममभवाय भजन्ति भव्याः" भाग०। 11. भविष्यत्कालद, मुंदिन कालदल्लि नडेयुव. 12. अवश्यवागि नडेयबेकाद, अवश्यवागि आगबेकाद. "अवश्यभव्येष्वनवग्रहग्रहा यया दिशा धावति वेधसः स्पृहा" नैष० १-१२०। 13. शांतनाद, सौम्यनाद, ताळ्मेयुळ्ळ. "भव्यो भवन्नपि मुनेरिह शासनेन" किरा० ५-४९। 14. साधु, ऒळ्ळेयवनु. "वीतस्पृहाणामपि मुक्तिभाजां भवन्ति भव्येषु हि पक्षपातः" किरा० ३-१२। (पुं०) 15. कडारद गिड, दॊड्ड जातिय हॆरळे गिड. (स्त्री०) **-व्या -व्याः.** 16. गजहिप्पलि. 17. आगसि गिड. "भव्यं शुभे च सत्ये च योग्ये भाविनि च त्रिषु। कर्मरङ्गतरौ पुंसि स्त्रियां करिकणोमयोः। क्लीबमस्थनि" मेदि०।

भष भष (पुं०) 1. श्वान, नायि. भषति—भष (भर्त्सने) "अच्" (३-१-१३४)। (स्त्री०) **-षा -ष.** 2. घंटामणि सॊप्पु, कंकॊष्ठ.

भषक भषक (पुं०) श्वान, नायि. भष (भर्त्सने) "क्वुन्" (उ० २-३२)। "शुनको भषकः श्वा स्यात्" अम०। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६१)। **-की -की.**

भषण भषण (पुं०) 1. नायि, श्वान. भषति—भष (भर्त्सने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "श्वा सारमेयः शुनको भषणो मृगदंशकः" वैज०। (न०) 2. नायियु कूगु, नायि बगुळुवुदु. भष भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "बुक्कनं श्वकृतध्वाने भषणं भषितं शुनः" वैज०।

भषित भषित (न०) नायियु शब्द, नायियु कूगु. भष (भर्त्सने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "भषणं भषितं शुनः" वैज०।

भसत् भसत् (पुं०) 1. पक्षि, हक्कि. "नीडोद्भवः शुको नीडी मलूको विप्रुषो भसन्" वैज०। 2. काल, वेळॆ. "कालस्त्वपष्टुर्जहको भसन्तो भसदित्यपि" त्रिकाण्ड०।

भसद् भसद् (स्त्री०) 1. गणदेवते. 2. मांस. 3. योनि, स्त्रीयर गुह्यप्रदेश. गुह्यांग. भस (भर्त्सनदीप्त्योः) "अदिः" (उ० १-१२७)। "भसद्भास्वरमांसयोः" हेम०। "भसद्स्त्री भास्वरे योनौ" मेदि०।

भसन्त भसन्त (पुं०) काल, वेळॆ. बभस्ति—भस (भर्त्सनदीप्त्योः) "झच्" बाहु०।

भसित ಭಸಿತ (ನ०) ವಿಭೂತಿ, ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ. भस (दीप्तौ) "क्तः" (३-३-९४)। "भूतिर्भसितं भस्म क्षारं रक्षा च निर्दिष्टा" अभि० र०।

भस्त्रका ಭಸ್ತ್ರಕಾ (स्त्री०) 1. ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ. 2. ತೊಗಲಿನತಿದಿ. 3. ತೊಗಲಿನ ಪಾತ್ರೆ. भस (दीप्तौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१६७)। "टाप्" (४-१-४)। स्वार्थे "कन्"। वा इत् (७-३-४७)। इत्वपक्षे **भस्त्रिका ಭಸ್ತ್ರಿಕಾ.**

भस्त्रा ಭಸ್ತ್ರಾ (स्त्री०)1. ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ. 2. ತೊಗಲಿನತಿದಿ. 3. ತೊಗಲಿನ ಪಾತ್ರೆ. भस (दीप्तौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१६७)।

भस्मक ಭಸ್ಮಕ (ನ०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಹಸಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ರೋಗ, ತಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಬೇಗ ಜೀರ್ಣ ಮಾಡುವ ಒಂದು ರೋಗ. भस्मन् संज्ञायां "कन्"। ಬಹಳ ರೂಕ್ಷವಾದ (ವೇಗವಾದ) ಆಹಾರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಕಫವು ಕಡಮೆಯಾಗಿ ವಾತ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳು ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿ ಅಗ್ನಿಯು ವೇಗವಾಗುವುದರಿಂದ ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಬೇಗ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಸ್ಮಕ ರೋಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಕ್ಷಯರೋಗಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗ ಬೇಕಾಗುವುದು. "कट्वादिरूक्षान्नभुजां नराणां क्षीणे कफे मारुतपित्तवृद्धौ। अतिप्रवृद्धः पवनान्वितोऽग्निः भुक्तं क्षणाद्भस्म करोति यस्मात्। तस्मादसौ भस्मक-संज्ञकोऽभूदुपेक्षितोऽयं पचते च धातून्"॥ ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯ ವೇಗದಿಂದ ವಾಯುರೋಗ ಬೆವರು ಸಂತಾಪ (ಜ್ವರ) ಮೂರ್ಛೆ ಮುಂತಾದ ತೊಂದರೆಗಳಾಗಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಧಾತುಗಳು ನಾಶವಾಗುವುವು. "तृट्स्वेददाहमूर्च्छादीन् कृत्वैवात्यग्निसंभवान्। पक्वान्नमाशु धात्वादीन् स क्षिप्रं नाशयेद्ध्रुवम्" भावप्र०। 2. ವಾಯುವಿಳಂಗ. 3. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 4. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. "भस्मकं रोगभेदे स्याद्विडङ्गकलधौतयोः" विश्व०।

भस्मगन्धा ಭಸ್ಮಗಂಧಾ (स्त्री०) ರೇಣುಕ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. भस्मन इव गन्धोऽस्याः।

भस्मगन्धिनी ಭಸ್ಮಗಂಧಿನೀ (स्त्री०) ರೇಣುಕ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. भस्मनः गन्धोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "हरेणू रेणुका कौन्ती कपिला भस्मगन्धिनी" अम०।

भस्मगर्भा ಭಸ್ಮಗರ್ಭಾ (स्त्री०) ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಅಗುರು. "अथ पिच्छिलाऽगुरुर्शिशपाः। कपिला भस्मगर्भा सा" अम०।

भस्मतूल ಭಸ್ಮತೂಲ (ನ०) 1. ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹ, ಹಳ್ಳಿಗಳ ಗುಂಪು. भस्म तूलयति—तूल (निष्कर्षे) + णिच् "कः" (३-१-१३५)। 2. ಧೂಳಿನ ಸುರಿಮಳೆ. 3. ಹಿಮ, ಮಂಜು. "भस्मतूलं ग्रामकूटे पांसुवर्षे हिमेऽपि च" मेदि०।

भस्मधारण ಭಸ್ಮಧಾರಣ (ನ०) ವಿಭೂತಿಯ ಧಾರಣೆ, ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. भस्मनो धारणम्। **–लेपनम् –ಲೇಪನಮ್.**

ಭಸ್ಮಧಾರಣ ವಿಧಿ: ಕಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಅಮಂತ್ರಕವಾದ ಗಂಧ ಅಗುರು ಮತ್ತು ಕೇಸರಿ ಇವುಗಳನ್ನು ತಿರ್ಯಕ್‌ಪುಂಡ್ರವಾಗಿ ಧರಿಸಬೇಕು. ಈ ಪುಂಡ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದರೂ ಭಸ್ಮಧಾರಣೆಯಾಗಬೇಕು. "वैदिकैः मन्त्रैः रहितं चन्दनागुरुकुङ्कुमम्। तिर्यक्-पुण्ड्रात्मना धार्यं कान्तिसौख्याभिलाषिभिः। पुण्ड्रो धृत-श्चन्दनाद्यैरपि भस्म न संत्यजेत्। दह्येत भस्मसंत्यागी सतीशक्रोधवह्निवत्। चन्दनादुपरि प्राज्ञो धारयेद्भस्म वैदिकम्। लौकिकं चन्दनाद्यं तु भस्मोपरि न धारयेत्"। ಭಸ್ಮಧಾರಣೆಮಾಡಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಚಂದನಾದಿ ತ್ರಿಪುಂಡ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಕೂಡದು. ಭಸ್ಮಧಾರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಶಿವಪೂಜೆಯಿಂದ ಫಲವಿಲ್ಲ. "विना भस्मत्रिपुण्ड्रेण विना रुद्राक्षमालया। महादेवोऽर्चितो येन न च तस्य फलप्रदः" लिङ्गपु०।

भस्मन् ಭಸ್ಮನ್ (ನ०) 1. ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ. भस (दीप्तौ) "मनिन्" (३-२-७५)। 2. ವಿಭೂತಿ, ಧಾರಣೆಗಾಗಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಬೆರಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೂದಿ. "भस्मानुलिप्ते वपुषि स्वकीये सहेल-मादर्शतलं विमृज्य" कुमा० १-२८।

भस्मसात् ಭಸ್ಮಸಾತ್ (अव्य०) ಭಸ್ಮವಾಗಿ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಬೂದಿಯಾಗಿ. भस्म कात्स्न्र्येन सम्पन्नम्—भस्मन् वा "सातिः" (५-४-५२)। ಈ साति ಪ್ರತ್ಯಯವು कृञ् भू ಮತ್ತು अस ಧಾತುಗಳ ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಭೂತ ತದ್ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುದು. भस्म-साद्भवति, भस्मीभवति। अग्निसाद्भवति, अग्नीभवति, भस्मसात्करोति, भस्मीकरोति ಇತ್ಯಾದಿ.

भस्मावशेष ಭಸ್ಮಾವಶೇಷ (वि०) ಭಸ್ಮರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುವ. भस्मैवावशेषो यस्य। "तावत्स वह्नि-र्भवनेत्रजन्मा भस्मावशेषं मदनं चकार" कुमा० ३-७२।

भस्मासुर भस्मासुर (पुं०) ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. [ಈ ಅಸುರನು ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ತನಗೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಮರಣ ಕೂಡದೆಂದೂ ತಾನು ಯಾರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟರೂ ಅವರು ಭಸ್ಮವಾಗ ಬೇಕೆಂದೂ ವರ ಪಡೆದನು. ಈ ವರವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಒಂದು ಸಲ ಈಶ್ವರನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಡಲು ಹೋಗಲಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ವಿಷ್ಣುವು ಮೋಹಿನೀ ರೂಪ ಧರಿಸಿ ತಾನು ಮಾಡುವಂತೆಯೇ ನರ್ತನ ಮಾಡಿದರೆ ಅವನ ವಶವಾಗು ವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ನರ್ತನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟಾಗ ಭಸ್ಮಾಸುರನೂ ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ನರ್ತನಮಾಡಲು ಕೂಡಲೇ ಭಸ್ಮವಾದನು.]

भस्माह्वय भस्माह्वय (पुं०) ಕರ್ಪೂರ.

भस्मीकरण भस्मीकरण (न०) ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೂದಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. भस्मन्+क्वि अभूततद्भावे "च्विः" (५-४-५०)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। ईत् (७-४-३२)।

भस्मीकृत भस्मीकृत (वि०) ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. भस्मन्+कृञ् अभूततद्भावे "च्विः" (५-४-५०)। कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "भस्मीकृतानां सगरात्मजानां प्राहुःसुधां प्रापितदेवभावाम्" याद० १८-४६।

भस्मीभूत भस्मीभूत (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೂದಿಯಾದ. भस्मन्+भू अभूततद्भावे "च्विः" (५-४-५०)। कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। ईत् (७-४-३२)। "भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमनं कुतः"।

भा – दीप्तौ (अदा० पर० अक० अनि०)। भाति भातः भान्ति। बभौ बभतुः बभुः। भाता। भास्यति। भातु। अभात् अभाताम् अभुः। भायात्। अभासीत्। अभास्यत्। ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಹೊಳೆ. "अमुना धनैः क्षितिभृतातिभृता समतीत्य भाति जगती जगती" किरा० ५-२०। "बभौ च प्रेयसीवक्त्रं पत्युरुन्नमयन् करः" नैष० २०-५१। "भातु नाम सुदृशां दशनाङ्कः पाटलो धवलगण्डतलेषु" माघ० १०-८६।

कृत्सु:—भातव्यः। भानीयः। भेयः। भातः। भान्। भातम्। भात्वा। ಇತ್ಯಾದಿ.

भा भा (स्त्री०) 1. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ, ದೀಪ್ತಿ. भा (दीप्तौ) "अङ्" (३-३-१०४)। "अस्मत्किल श्रोत्रसुधां विधाय रम्भा चिरं भामतुलां नलस्य" नैष० ३-२६। 2. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು. "तावद्भा भारवेर्भाति यावन्माघस्य नोदयः" उद्भ०। 3. ಭೂಮಿ. 4. ಅಲಂಕಾರ. "भा भुव्यलंकृतौ दीप्तौ" नानार्थर०।

भाकुट भाकुटि (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. भया दीप्त्या कुटति—कुट (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३५)।

भाकूट भाकूटि (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. भायुक्ताः कूटाः शिखराणि यस्य। "भाकूटः शैलझषयोर्भेदे" मेदि०।

भाकोश भाकोश (पुं०) ಸೂರ್ಯ. भानां दीप्तीनां कोश इव। "दिनमणिहरिहेलिब्रध्नभाकोशभासुः" त्रिकाण्ड०।

भाक्त भाक्त (वि०) 1. ಗೌಣವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬಂದ, ಗೌಣ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿತವಾದ. भक्तेः गौणवृत्तेरागतः "अण्" (४-३-७६)। 2. ಅನ್ನದ ಸಂಬಂಧವಾದ. भक्तस्य अयम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ನಿಯತವಾಗಿ ಅನ್ನ ಕೊಡಲ್ಪಡುವವನು, ಆಶ್ರಿತ. भक्तमस्मै नियतं दीयते—वा "अण्" (४-४-६८)। पक्षे "ठक्" **भाक्तिकः भाक्तिकः**.

भाक्तिक भाक्तिक (वि०) "भाक्त" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

भाग भाग (पुं०) 1. ಭಾಗ, ಪಾಲು, ಹಿಸ್ಸೆ. भज (सेवायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "भागो यवीयसां तत्र यदि विद्यानुपालिनः" मनु० ९-२०४। 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಂಶ, ಒಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಏಕದೇಶ. भज कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 3. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 4. ಅದೃಷ್ಟ, ಭಾಗ್ಯ. 5. ರೂಪಾಯಿಯ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಅರ್ಧ ರೂಪಾಯಿ. "भागो रूप्यार्धके भाग्यैकदेशयोः" मेदि०। 6. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ, ಅವಕಾಶ. "उरस्यपर्याप्तनिवेशभागा प्रौढीभविष्यन्तमुदीक्षमाणा" रघु० १८-४७। 7. ರಾಶಿಯ 30 ನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "त्रिंशांशकस्तथा राशेर्भाग इत्यभिधीयते"। "भागा भाग्यांशतुर्यांशाः" वैज०।

भागधेय भागधेय (न०) 1. ಭಾಗ್ಯ, ಅದೃಷ್ಟ. भाग एव स्वार्थे "धेयः" (वा० ५-४-२५)। "भागधेयपरिपाकतस्तदा वासवो वसतिमभ्युपागतम्" याद० १७-६। 2. ಅಂಶ, ಪಾಲು. "अपत्यैरिव नीवारभागधेयोचितैर्मृगैः" रघु० १-५०। 3. ತೆರಿಗೆ, ಕಂದಾಯ, ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ

ಕೊಡಬೇಕಾದ ರಾಜಧನ. भागेन धीयतेऽसौ—धा+क्र्म० "यत्" (३-१-९७)। (पुं०) 4. ದಾಯಾದ, ಜ್ಞಾತಿ, ಪಾಲುದಾರ. "भागो भाग्ये भागधेयं दायादे तु पुमानयम्" नानार्थर०।

भागवत भागवत (न०) 1. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಪುರಾಣ ಗ್ರಂಥ. भगवतः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 12 ಸ್ಕಂಧಗಳೂ ಹದಿನೆಂಟು ಸಹಸ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಇವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ 24 ಅವತಾರ ಗಳು ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯ ಉಪದೇಶಪಡೆದ ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಭಾಗವತ ರಚನಾರಂಭ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ಜನನ ಅವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಲಾಭ ಅವನಿಂದ ಕಲಿಪುರುಷನ ನಿಗ್ರಹ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿರಾಡ್‌ರೂಪ ತತ್ತ್ವಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡನಿರ್ಮಾಣ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ಪತ್ತಿ ದಶವಿಧಸೃಷ್ಟಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ತಿರೋಧಾನ ಜಡಭರತನ ವೃತ್ತಾಂತ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುಸಂಹಾರ ಅಸುರರಿಂದ ದೇವತೆ ಗಳ ಪರಾಜಯ ಸಮುದ್ರಮಥನ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಆವಿರ್ಭಾವ ದೇವತೆಗಳ ಅಮೃತಪಾನದಿಂದ ವಂಚಿತರಾದ ದೈತ್ಯರ ಪರಾಜಯ ವಾಮನಾವತಾರ ಬಲಿನಿಗ್ರಹ ಶ್ರೀರಾಮಚರಿತ ಪರಶುರಾಮನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಸಂಹಾರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆ ಶಕಟ ತೃಣಾ ವರ್ತಾದಿ ಅಸುರರ ವಧೆ ಇಂದ್ರಮಖಿಭಂಗ ಗೋವಿಂದ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಕಂಸವಧೆ ರುಕ್ಮಿಣೀಕಲ್ಯಾಣ ಶಿಶುಪಾಲ ದಂತವಕ್ತ್ರರ ವಧೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಉದ್ಧವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋಪ ದೇಶ ಸತ್ಸಂಗಮಹಿಮೆ ಭಕ್ತಿಯ ಮಹತ್ತ್ವ ಧ್ಯಾನಯೋಗ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಭೂತಿವರ್ಣನೆ ಧರ್ಮನಿರೂಪಣೆ ತತ್ತ್ವ ಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷವಿವೇಕ ಕಲಿಧರ್ಮನಿರೂಪಣೆ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ದೇಹತ್ಯಾಗ ವೇದಗಳ ಶಾಖಾವಿಭಾಗ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನಿಂದ ಭಗವನ್ಮಾಯಾನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮಹಾಪ್ರಳಯಲೀಲಾದರ್ಶನ ಪುರಾಣಗಳ ಶ್ಲೋಕ ಸಂಖ್ಯೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಮಹತ್ತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯ ಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. 2. ದೇವೀಭಾಗವತ. ದೇವಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಪುರಾಣ. भगवत्याः दुर्गायाः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "भगवत्याश्च दुर्गायाश्चरितं यत्र विद्यते। तत्तु भागवतं प्रोक्तं न तु देवीपुराणकम्" शिवपु०। (वि०) 3. ಭಗವದ್ಭಕ್ತ. भगवान् श्रीमन्नारायणः भगवती दुर्गा वा देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। "सर्वभूतेषु यः पश्येत् भगवद्भावमात्मनः। भूतानि भगवत्यात्मन्येष भागवतोत्तमः" भाग० ११-२-४५। "सदाचाररताः शिष्टाः सर्वभूतानुकम्पकाः। शुचयस्त्यक्तरागा ये सदा भागवता हि ते" स्कान्द०। 4. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಬಂಧ ವಾದ.

भागशस् भागशस् (अव्य०) ಭಾಗವಾಗಿ, ಒಂದು ಅಂಶ ವಾಗಿ. भाग "शस्" (५-४-४२)।

भागिक भागिक (वि०) ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಒಂದು ಭಾಗವುಳ್ಳ (ಒಂದು ಮೊತ್ತ) ಶೇಕಡಾವಾರು ಬಡ್ಡಿ ಯುಳ್ಳ (ಒಂದು ಮೊತ್ತ). भागो वृद्ध्यादिरस्मिन् दीयते —वा "ठन्" (५-१-४९)। पक्षे "यत्"। **भाग्यम्** भाग्यम्. भागिकं शतम्। भागिका विंशतिः।

भागिन् भागिन् (वि०) 1. ಅಂಶವಿಶಿಷ್ಟವಾದ, ಭಾಗ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. भागोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಪಾಲುದಾರ, ಭಾಗ ಹೊಂದುವ ಹಕ್ಕುಳ್ಳವನು. भज (सेवायाम्) "घिनुण्" (३-२-१४२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भागिनी भागिनी.** "तस्येह भागिनौ दृष्टौ बीजी क्षेत्रिक एव च" मनु० ९-५३। 3. ಹಂಚಿ ಕೊಳ್ಳುವವನು, ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. 4. ಭಾಗ ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವನು. "औरसक्षेत्रजौ पुत्रौ पितृरिक्थस्य भागिनौ" मनु० ९-१६५।

भागिनेय भागिनेय (पुं०) ಸಹೋದರೆಯ ಮಗ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಮಗ, ಅಕ್ಕ ತಂಗಿಯರ ಮಗ. भगिन्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)।

भागीरथी भागीरथी (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ, ಭಗೀರಥನು ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದ ದೇವಲೋಕದ ನದಿ. भगीरथस्य अयम् "अण्" (४-३-१२०)। [ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧರಾಗಿ ಭಸ್ಮೀ ಭೂತರಾಗಿದ್ದ ತನ್ನ ಪೂರ್ವಜರಾದ 60 ಸಹಸ್ರ ಮಂದಿ ಸಗರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸದ್ಗತಿಯುಂಟುಮಾಡಲು ಭಗೀರಥನು ಉಗ್ರ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ದೇವಲೋಕ ದಿಂದ ಈ ನದಿಯನ್ನು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದಿದ್ದರಿಂದ ಈ ನದಿಗೆ "**भागीरथी**" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "भगीरथेन सा नीता तेन भागीरथी स्मृता" ब्रह्मवै०। "भागीरथीपावककृत्तिकानामानन्दबाष्पाकुललोचनानाम्" कुमा० ११-३।

भागुरि भागुरि (पुं०) ಒಬ್ಬ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಋಷಿ. "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः। आपंचैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" सि० कौ०।

भाग्य भाग्य (न०) 1. ಅದೃಷ್ಟ, ಶುಭ ಮತ್ತು ಅಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಹಣೆಯಬರಹ, ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮಗಳ ಪರಿಣಾಮ. भज्यते—भज (सेवायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "स्त्रियश्चरित्रं पुरुषस्य भाग्यं देवो न जानाति कुतो मनुष्यः"। "सा निन्दन्ती स्वानि भाग्यानि बाला बाहूत्क्षेपं क्रन्दितुं च प्रवृत्ता" शाकु० ५-३०। 2. ಅದೃಷ್ಟ, ಸುದೈವ, ದೈವಯೋಗ. "ग्रहैस्ततः पञ्चभिरुच्चसंश्रयैरसूयगैः सूचितभाग्यसम्पदम्" रघु० ३-१३। 3. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಧನಸಂಪತ್ತು. "भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः" शाकु० ४-१७। 4. ಜನ್ಮಾಂತರದ ಪಾಪ ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ. 5. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. "भाग्यं कर्मण्यन्यजन्मकर्मण्यपि शुभाशुभे" वैज०। (वि०) 6. ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಪಾಲು ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. भागमर्हति "यत्" (५-१-६६)। 7. ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಒಂದು ಭಾಗವುಳ್ಳ (ಒಂದು ಮೊತ್ತ), ಶೇಕಡಾವಾರು ಬಡ್ಡಿಯುಳ್ಳ (ಒಂದು ಮೊತ್ತ). भागो वृद्ध्यादिरस्मिन् दीयते—वा "यत्" (५-१-४९)। पक्षे "ठन्" (५-१-४९)। **भागिकम् भागिकम्**.

भाग्यक्रम भाग्यक्रम (पुं०) ಅದೃಷ್ಟದ ಸರದಿ, ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವಾದ ಶುಭ ಮತ್ತು ಅಶುಭಗಳ ಪರ್ಯಾಯ. भाग्यस्य क्रमः। "सत्यं न मे विभवनाशकृतास्ति चिन्ता भाग्यक्रमेण हि धनानि भवन्ति यान्ति" मृच्छ० १-१३।

भाग्ययोग भाग्ययोग (पुं०) ಅದೃಷ್ಟವು ಕೂಡಿಬರುವುದು, ಅದೃಷ್ಟಕಾಲವು ಸೇರಿಬರುವುದು. भाग्यस्य योगः।

भाग्यवत् भाग्यवत् (वि०) ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ, ಭಾಗ್ಯವಂತ. भाग्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वत्ī**.

भाग्यवशात् भाग्यवशात् (अव्य०) ದೈವಯೋಗದಿಂದ, ಸುದೈವದಿಂದ, ಭಾಗ್ಯಬಲದಿಂದ, ಅದೃಷ್ಟ ವಿಶೇಷದಿಂದ.

भाग्यविप्लव भाग्यविप्लव (पुं०) ಅದೃಷ್ಟವು ವಿಪರೀತವಾಗುವುದು, ದುರದೃಷ್ಟದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ದೌರ್ಭಾಗ್ಯದ ಘಟನೆ. भाग्यस्य विप्लवः।

भाङ्गीन भाङ्गीन (न०) ಸಣಬು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. भङ्गाया भवनं क्षेत्रम्—वा "खञ्" (५-२-१)। पक्षे "यत्" (५-२-४)। **भङ्ग्यम् भङ्ग्यम्**.

भाजक भाजक (वि०) ಭಾಗಿಸುವ, ಭಾಗಮಾಡುವ. भज (सेवायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भाजन भाजन (न०) 1. ಪಾತ್ರೆ (ತಪ್ಪಲೆ, ಬಟ್ಟಲು, ಕೊಳದಪ್ಪಲೆ ಮುಂತಾದುವು). भाज (पृथक्कर्मणि) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। "राजतैर्भाजनैरेषामथो वा रजतान्वितैः" मनु० ३-२०२। 2. ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ, ಪಾತ್ರ. "कल्याणानां त्वमसि महसां भाजनं विश्वमूर्ते" मालती० १-३। 3. ಯೋಗ್ಯ, ಅರ್ಹ. "भवादृशा एव भवन्ति भाजनान्युपदेशानाम्" काद०। 4. ಭಾಗಮಾಡುವುದು. भाज भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. (ಗಣಿತದಲ್ಲಿ) ಭಾಗಿಸುವುದು.

भाजित भाजित (वि०) 1. ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. भाज (पृथक्कर्मणि)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಭಾಗ, ಪಾಲು, ಅಂಶ. भाज भावे "क्तः" (३-३-११४)।

भाज्य भाज्य (वि०) 1. ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಡುವ. भज्यते विभज्यते—भज (सेवायाम्) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಭಾಗಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಭಾಗಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಭಾಗಮಾಡಬಹುದಾದ. 4. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿ.

भाटक भाटक (पुं०न०) ಬಾಡಿಗೆ, ಕೂಲಿ, ಇತರರ ಮನೆ ಗಾಡಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೊಡುವ ಹಣ. भट (भृतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "गृहवाप्यापणादीनि गृहीत्वा भाटकेन यः। स्वामिनो नार्पयेद्यावत्तावद्दाप्यः स भाटकम्"।

भाटि भाटि (स्त्री०) 1. ಬಾಡಿಗೆ, ಕೂಲಿ. 2. ವೇಶ್ಯೆಯ ಸಂಪಾದನೆ.

भाट्ट भाट्ट (पुं०) ಮೀಮಾಂಸಾದರ್ಶನಕಾರರಾದ ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟರ ಅನುಯಾಯಿ (ಶಿಷ್ಯ).

भाण भाण (पुं०) ದಶವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ರೂಪಕ.

ದಶರೂಪಕಗಳು: (1) नाटकम्, (2) प्रकरणम्, (3) भाणः, (4) प्रहसनम्, (5) डिमः, (6) व्यायोगः, (7) समवकारः, (8) वीथी, (9) अङ्कः ಮತ್ತು (10) ईहामृगः ಭಾಣದಲ್ಲಿ ಧೂರ್ತನಾಯಕನ ಚರಿತ್ರೆಯು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯ. ಒಂದೇ ಅಂಕ. ಒಂದೇ ಪಾತ್ರ. ಆಕಾಶ

ಭಾಷಿತದಿಂದ ಉಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ವೀರರಸಗಳು ಸೂಚಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಕಥೆಯು ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಮುಖ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣ ಸಂಧಿಗಳು ಮಾತ್ರ. "भागस्तु धूर्तचरितो नानावस्थान्तरात्मकः। एकाङ्क एक एवात्र निपुणः पण्डितो विटः। सम्बोधनोक्तिप्रत्युक्तीं कुर्यादाकाशभाषितैः। सूचयेद्वीरशृङ्गारौ शौर्यसौभाग्यवर्णनैः। तत्रेतिवृत्तमुत्पाद्यं वृत्तिः प्रायेण भारती। मुखनिर्वहणे सन्धी लास्याङ्गानि दशापि च" सा० द०।

भाण्ड भाण्ड (न०) 1. ಪಾತ್ರೆ (ಬಿದಿಗೆ, ಬಟ್ಟಲು, ತಪ್ಪಲೆ ಮುಂತಾದುವು). भणति—भण (शब्दे) "ड:" (उ० १-११४)। "अण्" (५-४-३८)। "हृत्वा तु काञ्चनं भाण्डं कृमियोनौ प्रजायते" भा० अनु० १७३-१०२। 2. ವರ್ತಕನ ಮೂಲಧನ. 3. ಆಶ್ವದ ಆಭರಣ, ಕುದುರೆಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಡವೆ. 4. ನದಿಯ ಪಾತ್ರ, ಎರಡು ತೀರಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹೊಳೆಯು ಹರಿಯುವ ಭಾಗ. 5. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. "भाण्डं मूलवणिग्वित्ते तुरङ्गाणां च मण्डने। नदीकूलद्वयीमध्ये भूषणे भाजनेऽपि च" हेम०। 6. ಘಟ, ಒಂದು ವಾದ್ಯ. 7. ಉಗ್ರಾಣ, ಸರಕುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಗೃಹ. "ब्रह्माण्डभाण्डोदरभ्राम्यत्पिण्डितचण्डिमा" म० वी० १-५४। 8. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಕರಂಡ, ಡಬ್ಬಿ, ಸಂಪ್ಪುಟ, ಚೀಲ.

भाण्डपुट भाण्डपुट (पुं०) ನಾಪಿತ, ನಾಯಿಂದ, ಕ್ಷೌರಿಕ. भाण्डे पुटा यस्य।

भाण्डागार भाण्डागार (पुंन०) 1. ಉಗ್ರಾಣ, ಸರಕುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಮನೆ. भाण्डानामगारः "भाण्डागारायुधागारान् धान्यागारांश्च सर्वशः" भा० शान्ति० ६८-५१। 2. ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ, ಸ್ಥಾನ.

भाण्डागारिक भाण्डागारिक (पुं०) ಉಗ್ರಾಣದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಉಗ್ರಾಣದ ಯಜಮಾನ. भाण्डागारे नियुक्तः "ठन्" (४-४-७०)।

भाण्डार भाण्डार (न०) ಉಗ್ರಾಣ, ಸರಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಮನೆ. भाण्डं तदाकारमृच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। पुस्तकभाण्डारम् ज्ञानभाण्डारम् इत्यादि.

भाण्डारिन् भाण्डारिन् (पुं०) ಭಂಡಾರದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಉಗ್ರಾಣದ ಯಜಮಾನ. भाण्डारमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "तृषितः क्षुधितः कामी विद्यार्थी कृषिकारकः। भाण्डारी च प्रवासी च सप्त सुप्तान् प्रबोधयेत्"।

भाण्डि भाण्डि (स्त्री०) ನಾಪಿತನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಕ್ಷೌರಿಕನ ಚೀಲ.

भाण्डिल भाण्डिल (पुं०) ನಾಪಿತ, ನಾಯಿಂದ.

भाण्डिवाह भाण्डिवाह (पुं०) ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ನಾಯಿಂದ. भाण्डि वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

भाण्डिशाला भाण्डिशाला (स्त्री०) ಕ್ಷೌರದ ಮನೆ, ನಾಯಿಂದನ ಅಂಗಡಿ, ಆಯುಷ್ಕರ್ಮದ ಶಾಲೆ.

भाण्डीर भाण्डीर (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ.

भात भात (न०) 1. ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. भा (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७१)। 2. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. भा भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ.

भाति भाति (स्त्री०) ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. भा (दीप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

भातु भातु (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. भा (दीप्तौ) "तुन्" (उ० १-७२)। "भातुरादित्यः" उणादिः। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಶೋಭಿಸುವ.

भाद्र भाद्र (पुं०) 1. ಭಾದ್ರಪದಮಾಸ, ಚೈತ್ರ ಮೊದಲು ಗೊಂಡು ಆರನೆಯ ತಿಂಗಳು. भाद्री पौर्णमास्यस्मिन् "अण्" (४-२-२१)। (स्त्री०) **भाद्रा भाद्रा**. 2. ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. **भाद्री भाद्री**. 3. ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. भद्रया युक्ता पौर्णमासी।

भाद्रपद भाद्रपद (पुं०) 1. ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸ, ಚೈತ್ರ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಆರನೆಯ ತಿಂಗಳು. भाद्रपदी पौर्णमास्यस्मिन् "अण्" (४-२-२१)। (स्त्री० ब० व०) **-पदा -पदाः**. 2. ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಪದಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಪದಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. **-पदी -पदीः**. ಭಾದ್ರಪದಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ.

भाद्रमातुर भाद्रमातुर (पुं०) ಪತಿವ್ರತೆಯ ಮಗ, ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗ. भद्रमातुरपत्यम् "अण्" (४-१-११५)।

भान भान (न०) 1. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ, ದೀಪ್ತಿ. 3. ಜ್ಞಾನ,

शिवलिङ्ग, ग्रहणशक्ति. भा (दीप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ानु भानु (पुं०) 1. सूर्य्य. भाति—भा (दीप्तौ) "नुः" (उ० ३-३२)। "तनोति भानोः परिवेष-कैतवात् तदा विधिः कुण्डलनां विधोरपि" नैष० १-१४। 2. किरण, रश्मि, कदिरु. "भानुर्ना किरणे सूर्ये" मेदि०। 3. विष्णु. अतिभास्वरेण भास्करेणापि उपजीव्यतेजा भाति इति भानुः। "रवेस्तेजस्करत्वाच्च भानुरित्यभिधीयते" इति निरुक्तिः। "अमृतांशूद्भवो भानुः शशबिन्दुः सुरेश्वरः" वि० स०। 4. दिवस, ऒंदु दिन. "भानुरंशौ रवौ दिने" हेम०। 5. हर, परशिव, परमेश्वर. "भानवोऽर्कहरांशवः" वैज०। 6. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. 7. राज, दोरे.

ानुज भानुज (पुं०) 1. सूर्य्यन मग. (स्त्री०) **–जा–जा.** 2. सूर्य्यन पुत्रि कालिंदी नदि.

ानुमत् भानुमत् (पुं०) 1. सूर्य्य. भानवः किरणा अस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "विशोषितां भानुमतो मयूखैः मन्दाकिनीपुष्करबीजमालाम्" कुमा० ३-६५। 2. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. (स्त्री०) **–ती –मती.** दुर्य्योधनन पत्नि.

ानेमि भानेमि (पुं०) 1. सूर्य्य. भानां नेमिरिव। 2. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. "दिनप्रणीस्त्वव्यधिषो भानेमिरप्रवतः" त्रिकाण्ड०।

ाम भाम (पुं०) 1. रवि, सूर्य्य. भा (दीप्तौ) "मन्" (उ० १-१३७)। 2. दीप्ति, प्रकाश, कांति. 3. क्रोध, कोप. भाम (क्रोधे) "घञ्" (३-३-१८)। "भामः क्रोधे रुचौ रवौ" हेम०। 4. सोदरिय गंड, अक्कतंगियर गंड. (स्त्री०) **–मा –मा.** 5. श्रीकृष्णन पत्नि सत्यभामे. "भामया भगवता च भाषिते" याद० १७-१३१।

ामिन् भामिन् (वि०) 1. कोपवुळ्ळवनु. भाम (क्रोधे) "णिनिः" (३-३-१७०)। भामिन् स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भामिनी भामिनि.** 2. कोपवुळ्ळ हेंगसु. "उपचीयत एव कापि शोभा परितो भामिनि ते मुखस्य नित्यम्" भामि० वि०।

ामिनीविलास भामिनीविलास (पुं०) जगन्नाथ पंडित विरचितवाद ऒंदु काव्य.

भार भार (पुं०) 1. हॊरे, तूकवुळ्ळ गंटु. भ्रियते —भृञ् (भरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "भारः कायो जीवितं वज्रकीलं काष्ठाः शून्याः निष्फलानीन्द्रियाणि" मालती० ९-३७। 2. तूक, भार, 3. समूह, गुंपु. "स्ववालभारस्य तदुत्तमाङ्गजैः स्वयं चमर्येव तुलाभिलाषिणः" नैष० १-२५। 4. अतिरेक, अतिशय, अधिक्य. "सा मुक्तकण्ठं व्यसनातिभाराच्चक्रन्द विग्ना क्ररीव भूयः" रघु० १४-६८। 5. विष्णु. 6. कावडि, लड्डे. 7. 2000 पलगळ तूक.

5 गुलगंजिगळ तूक	1 आद्यमाषक
16 आद्यमाषकगळु	1 कर्ष
4 कर्षगळु	1 पल
100 पलगळु	1 तुलै
20 तुलैगळु अथवा 2000 पलगळु	1 भार

"भारः स्याद्वीवधे विष्णौ पलानां द्विसहस्रके" मेदि०।

भारत भारत (न०) 1. वेदव्यासमहर्षिप्रणीत वाद श्रीमन्महाभारत ग्रंथ, भरत चक्रवर्तिय वंशद दॊरेगळ चरित्रेयन्नु वर्णिसुव ऒंदु इतिहास. भरतान् भरतवंशीयान् अधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। वेदादि सकल शास्त्रगळ सारांशवन्नु इदरल्लि विस्तरिसि हेळिरुवुदरिंद इदक्कॆ "भारत" वॆंदु हॆसरु. भारं वेदादिशास्त्रेभ्योऽपि सारांशं तनोति—तनु (विस्तारे) "डः" (३-२-१०१)। "तपसा ब्रह्मचर्येण व्यस्य वेदं सनातनम्। इतिहासमिमं चक्रे पुण्यं सत्यवतीसुतः" भा० आदि० १-३८। "महत्त्वाद्भारवत्त्वाच्च महाभारतमुच्यते" ई कारणदिंदलू इदु महाभारत वागिदॆ. शकुंतलॆ-दुष्मंतर पुत्रनाद भरत चक्रवर्तिय वंशसंभूतरादा राजर चरित्रेयन्नु ऒळगॊंडिरुवुदरिंदलू इदक्कॆ भारतवॆंदु हॆसरायितु.

कौरव-पांडवर युद्ध व्याजदिंद परमात्मनु भूभारवन्नु इळिसिद्दरिंद इदॊंदु बृहत्ताद इतिहासवायितु. महाभारतवु ऒंदु लक्ष ग्रंथात्मकवादुदु. दैवयोगदिंद कौरव पांडवरिगॆ वैरवुंटागि पांडवरन्नु राज्यभ्रष्टरन्नागि माडलु यत्निसिद दुर्य्योधननु द्यूत

ದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಪತ್ನೀ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರೊಡನೆ ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿದನು. ವನವಾಸ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಬಂದ ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಧರ್ಮಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡದೆ ದ್ರೋಹ ಮಾಡಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೂ ಪಾಂಡವರಿಗೂ ಘೋರಯುದ್ಧ ನಡದು ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ಅನೇಕ ರಾಜಾಧಿರಾಜರು ಹತರಾದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಪಾಂಡವರು ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಕರ್ಣ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ತಮಗೆ ಪರಮದ್ರೋಹ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿ ಸಕಲ ಕೌರವರನ್ನೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಮಾವಶೇಷ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕೃಪೆಯಿಂದಲೂ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ಅನುಮತಿಯಿಂದಲೂ ಧರ್ಮರಾಜನು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನು. ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತವು ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಇತಿಹಾಸ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಇದೊಂದು ನವರಸ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಮಹಾಕಾವ್ಯ. ಸಕಲ ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥವೂ ಆಗಿದೆ. ರಾಜಧರ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮ ಯುದ್ಧಧರ್ಮ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ. ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ನೀತಿಗ್ರಂಥ. ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮನಿರೂಪಣೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರ. ಇದರಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ ಪುರಾಣಗಳು ತಪಸ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಪೃಥಿವಿ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಗ್ರಹಗಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಯುಗಪ್ರಮಾಣ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ ಪ್ರಲಯಪ್ರಕಾರ ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಚತುಷ್ಟಯ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಜನಜೀವನ ಜೀವಾತುವಾದ ವಿಷಯಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳೂ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತಾವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೂ ನೋಡಲಾರೆವು. "ಯದಿಹಾಸ್ತಿ ತದನ್ಯತ್ರ ಯನ್ನೇಹಾಸ್ತಿ ನ ತತ್ ಕ್ವಚಿತ್" ಭಾ॰ ಸ್ವರ್ಗಾ॰ ೫-೫೦।

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣದಂತೆ ಮಹಾಭಾರತವು ಎಲ್ಲಾ ಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯರಚನೆಗೂ ಆಕರವಾಗಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತವು ಅಜ್ಞಾನಾಂಧಕಾರದಿಂದ ಅಂಧನಾಗಿರುವ ಮಾನವನಿಗೆ ನೇತ್ರಾಂಜನದಂತಿರುವುದು. ಪುರುಷಾರ್ಥಚತುಷ್ಟಯ ನಿರೂಪಣೆಯಿಂದ ಮಾನವನ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಅವನ ಹೃದಯವನ್ನು ಪರಿಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸುವುದು. ಭಾರತೀಯರ ಸನಾತನಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪರಿಚಯಮಾಡಿಕೊಡುವ ಜ್ಞಾನದೀವಿಗೆಯಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸರ್ವಾಂಗಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಮಹಾಭಾರತದ ಪಠನ ಮತ್ತು ಪಾಠನಗಳಿಂದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಾಗಿ ಬಾಳುವರು. ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲೂ ನಿಷ್ಣಾತರಾಗುವರು. "ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕವಿಮುಖ್ಯಾನಾಮುಪಜೀವ್ಯೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ। ಪರ್ಜನ್ಯ ಇವ ಭೂತಾನಾಮಕ್ಷಯೋ ಭಾರತದ್ರುಮಃ"। "ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷಾರ್ಥೈಃ ಸಮಾಸವ್ಯಾಸಕೀರ್ತನೈಃ। ತ್ವಯಾ ಭಾರತಸೂರ್ಯೇಣ ನೃಣಾಂ ವಿನಿಹತಂ ತಮಃ"। "ಯೇನ ತ್ವಯಾ ಭಾರತತೈಲಪೂರ್ಣಃ ಪ್ರಜ್ವಾಲಿತೋ ಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರದೀಪಃ"।

ಭಾರತವನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ಕೇಳುವವನಿಗೂ ಪಠನಮಾಡುವವನಿಗೂ ನಿತ್ಯವೂ ಪೂಜಿಸುವವನಿಗೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಜಯವು ಹಸ್ತಗತವಾಗುವುದು. "ಭಾರತಂ ಶೃಣುಯಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಭಾರತಂ ಪರಿಕೀರ್ತಯೇತ್। ಭಾರತಂ ಭವನೇ ಯಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಹಸ್ತಗತೋ ಜಯಃ"। 2. ಭಾರತದೇಶ, ಜಂಬೂದ್ವೀಪದೊಳಗಿರುವ (ನಮ್ಮ) ದೇಶ. ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಆಳಿದ ದೇಶ. ಭರತಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಇದಮ್ "ಅಣ್" (೪-೩-೧೨೦)। "ಏತದ್ದೃಢಗುರುಭಾರ ಭಾರತಂ ವರ್ಷಮದ್ಯ ಮಮ ವರ್ತತೇ ವಶೇ" ಮಾಘ॰ ೧೪-೫। 3. ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಭರತಸ್ಯ ಗೋತ್ರಾಪತ್ಯಮ್ "ಅಣ್" (೪-೧-೯೨)। 4. ಭರತಮುನಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ. (ಪುಂ ಬ॰ ವ॰) 5. ಭರತಮುನಿಪ್ರಣೀತನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡುವ ನಟರು, ಶೈಲೂಷರು. ಭರತೇನ ಪ್ರೋಕ್ತಮಧೀಯತೇ "ಅಣ್" (೪-೨-೫೯)। "ಉವಾಚ ಸ ಮಹಾತೇಜಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಪರಮೇಷ್ಠಿನಮ್। ಕೃತಂ ಮಯೇದಂ ಭಗವನ್ ಕಾವ್ಯಂ ಪರಮಪೂಜಿತಮ್॥ ಬ್ರಹ್ಮನ್ ವೇದರಹಸ್ಯಂ ಚ ಯಚ್ಚಾನ್ಯತ್ ಸ್ಥಾಪಿತಂ ಮಯಾ। ಸಾಙ್ಗೋಪನಿಷದಾಂ ಚೈವ ವೇದಾನಾಂ ವಿಸ್ತರಕ್ರಿಯಾ। ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾನಾಮುನ್ಮೇಷಂ ನಿಮಿಷಂ ಚ ಯತ್। ಭೂತಂ ಭವ್ಯಂ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚ ತ್ರಿವಿಧಂ ಕಾಲಸಂಜ್ಞಿತಮ್" ಭಾ॰ ಆದಿ॰ ೧।

ಭಾರತವರ್ಷ ಭಾರತವರ್ಷ (ಪುನ॰) ಭಾರತವರ್ಷ, ಜಂಬೂದ್ವೀಪದೊಳಗಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ, ಹಿಮಾಚಲಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಭಾರತದೇಶ. ಭಾರತಂ ಭರತಸಮ್ಬನ್ಧಿ ವರ್ಷಮ್। ಭಾರತವರ್ಷವು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದೊಳಗಿನ ಒಂಬತ್ತು ವರ್ಷ (ಭಾಗ) ಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಒಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳು:** (1) ಕುರು, (2) ಹಿರಣ್ಮಯ, (3) ರಮ್ಯಕ, (4) ಇಲಾವೃತ, (5) ಹರಿ, (6) ಕೇತುಮಾಲ,

(7) ಭದ್ರಾಶ್ವ, (8) ಕಿನ್ನರ ಮತ್ತು (9) ಭಾರತ. ಋಷಭ ದೇವನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನಾದ ಭರತನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಅಜನಾಭ ದೇಶಕ್ಕೆ "**ಭಾರತವರ್ಷ**"ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ["जडभरत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "भरतो ज्येष्ठः श्रेष्ठगुण आसीद्येनेदं वर्षं भारतमिति व्यपदिशन्ति" भाग० ५-४-९।

ारती भारatī (स्त्री०) 1. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು, ಭಾಷೆ. बिभर्ति—भृञ् (भरणे) "अतच्" (उ० ३-११०)। "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)। "भारतीमाहितभरामथानुद्धतमुद्धवः" माघ० २-६९। 2. ವಾಗ್ದೇವಿ, ವಾಕ್ಕಿಗೆ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ಸರಸ್ವತಿ. "वीणापुस्तकरञ्जितहस्ते भगवति भारति देवि नमस्ते"। 3. ಭಾರತೀವೃತ್ತಿ, ಭಾಷೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ಶೈಲಿ. वर्त्तते रसोऽनया ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ನಾಯಕಾದಿವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ಭಾಷೆಗಳ ಶೈಲಿಯು ವೃತ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. ಈ ವೃತ್ತಿಯು (1) ಕೈಶಿಕೀ (कैशिकी), (2) ಸಾತ್ವತೀ, (3) ಆರಭಟೀ ಮತ್ತು (4) ಭಾರತೀ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಈ ವೃತ್ತಿಗಳು ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತೃಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುವು. "चतस्रो वृत्तयो ह्येताः सर्वनाट्यस्य मातृकाः। स्युर्नायकादिव्यापारविशेषा नाटकादिषु" सा० द० ६-१२३। ಭಾರತೀವೃತ್ತಿಯು ಶೃಂಗಾರಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವುದು. "शृङ्गारे कैशिकी वीरे सात्वत्यारभटी पुनः। रसे रौद्रे च बीभत्से वृत्तिः सर्वत्र भारती" सा० द० ६-१२२। ಸಂಸ್ಕೃತಮಯವಾದ ನಟನ ಭಾಷೆಯು ಭಾರತೀವೃತ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. "भारती संस्कृतप्रायो वाग्व्यापारो नटाश्रयः" सा० द० ६-२९। ಭಾರತೀವೃತ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪ "या वाक्प्रधाना पुरुषप्रयोज्या स्त्रीवर्जिता संस्कृतवाक्ययुक्ता। स्वनामधेयैर्भरतैः प्रयुक्ता सा भारती नाम भवेत्तु वृत्तिः"। 4. ಲಾವಣ್ಯ. 5. ತುಲಸೀಗಿಡ. "अथ भारती। वचने च सरस्वत्यां पक्षिवृत्तिप्रभेदयोः" मेदि०। "सुगन्धौ श्वेतसुरसा भारती तुलसी शिवा" वैज०।

ारद्वाज भारadvāja (पुं०) 1. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು. भरद्वाजस्यापत्यम् "अण्" (४-१-९२)। ["भरद्वाज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಗ. 3. ಭಾರದ್ವಾಜಗೋತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. 4. ಭರದ್ವಾಜಪಕ್ಷಿ. "भारद्वाजः स्मृतो मुनौ। द्रोणे च वनकार्पास्यां भारद्वाजी च कथ्यते। भारद्वाजो गुरोः पुत्रे व्याघ्राटाख्यविहङ्गमे" विश्व०। (न०) 5. ಅಸ್ಥಿ, ಮೂಳೆ. "भारद्वाजं श्वदयितं सारसंघातकर्कराः" वैज०। (स्त्री०) **–जी–जि०**. 6. ಕಾಡುಹತ್ತಿ, ಗಿಡ. "भारद्वाजी तु सा वन्या" अम०।

भारभृत् भारabhṛt (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. मुक्तानां च बन्धसंसनस्वरूपाविर्भावस्वप्राप्तिभारं बिभर्ति—भृञ् (भरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "मुक्तानां बन्धमोक्षादिभारस्य भरणाद्धि सः। भारभृत् सप्तवर्णः स्यात् कार्यनिर्वाहशक्तिदः" इति निरुक्तिः। "भारभृत् कथितो योगी" वि० स०। 2. ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು. भारं बिभर्ति—भृञ् "क्विप्"।

भारयष्टि भारayaṣṭi (स्त्री०) ಅಡ್ಡಕೋಲು, ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರುವ ಅಡ್ಡ.

भारवह भारavaha (न०) ಕುದುರೆಯ ನೇರವಾದ ಓಟ, ಕುದುರೆಯು ಕುಪ್ಪಳಿಸಿದ ನಡಗೆ, ಅಶ್ವದ ರೇಚಿತವೆಂಬ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಗೆ. "रेचितं स्याद्भारवहं तच्चावक्रगतिर्द्वुता" वैज०।

भारवाह भारavāha (पुं०) ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು, ಕೂಲಿಯಾಳು. भारं वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–वाही –vāhī**. "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–वाहकः –vāhakaḥ** स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–वाहिका vāhikā**. "णिनिः" (३-२-७८)। **–वाहिन् (ही)–vāhin (hī)**. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वाहिनी –vāhinī**.

भारवि भारavi (पुं०) ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಕವಿ. "तावद्भा भारवेर्भाति यावन्माघस्य नोदयः। उदिते च पुनर्माघे भारवेर्भा रवेरिव" उद्भटः।

भारसह भारasaha (पुं०) ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. भारं सहते—षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। "रूक्षस्वरो धूम्रकर्णो नेमिर्भारसहः शलः" वैज०।

भारहार भारahāra (पुं०) ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು, ಕೂಲಿಯಾಳು. भारं हरति—हृञ् (हरणे) "अण्" (३-२-१)। "अच्" (३-१-१३४)। **–हरः –haraḥ**. ಮೂಟೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಜೀರೆ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "अच्" ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುವುವು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ **भारहारी bhārahārī**. ಮತ್ತು **भारहारा bhārahārā**.

भारिक ಛಾರಿಕ (पुं०) ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು, ಕೂಲಿಯಾಳು. भारोऽस्यास्ति वाह्यत्वेन "ठन्" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भारिकी** ಛಾರಿಕೀ. "भारवाहस्तु भारिकः" अम०।

भारिन् ಛಾರಿನ್ (पुं०) ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು, ಕೂಲಿಯಾಳು. भारोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "चक्रिणो दशमीस्थस्य रोगिणो भारिणः स्त्रियाः। स्नातकस्य च राज्ञश्च पन्था देयो वरस्य च" मनु० २-१३८।

भार्गव ಛಾರ್ಗವ (पुं०) 1. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು, ದೈತ್ಯರ ಗುರು. भृगोरपत्यम् "अण्" (४-१-११४)। 2. ಗಜ, ಆನೆ. 3. ಕುಶಾಲ, ಪಾಂಡವರು ಬಿಡಾರ ಮಾಡಿದ್ದ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ ಕುಂಬಾರ. "गत्वा तु तां भार्गव-कर्मशालां पार्थौ पृथां प्राप्य महानुभावौ" भा० १-१९०-१। 4. ಧನುರ್ಧರ, ಬಿಲ್ಲುಗಾರ. 5. ಪರಶುರಾಮ. "भार्गवो गजधन्विनोः। शुक्रे परशुरामे च" मेदि०। "कृत्वा रघूद्वहगतौ क्षणमन्तरायं यद्भार्गवः परगतेर्विहृतिं प्रपेदे" चं० रा०। (स्त्री०) **-वी** -ವೀ. 6. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 7. ಪಾರ್ವತಿ. 8. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. "भार्गवी पार्वतीश्रियोः। दूर्वायाम्" मेदि०। 9. ಭೃಗುವಂಶದ ಹೆಂಗಸು. "कस्माच्चिरायितोऽसीति पृष्टस्तामाह भार्गवीम्" भा० १-७६-३५।

भार्गवप्रिय ಛಾರ್ಗವಪ್ರಿಯ (पुं०) ವಜ್ರ, ಹೀರಕ. शुक्र ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ವಜ್ರವು ಪ್ರಿಯವಾದುದು.

भार्गी ಛಾರ್ಗೀ (स्त्री०) ಭಾರಂಗಿ ಮರ.

भार्या ಛಾರ್ಯಾ (स्त्री०) ಧರ್ಮಪತ್ನಿ, ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಡತಿ. भ्रियते — डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "सा भार्या या गृहे दक्षा सा भार्या या प्रियंवदा (प्रजावती)। सा भार्या या पतिप्राणा सा भार्या या पतिव्रता" भा० १-७४-४०। ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಭಾರ್ಯೆಯಿದ್ದರೆ ಹರ್ಷ. ಮಂಗಲಕ್ಕೆ ಭಾರ್ಯೆಯೇ ಕಾರಣ. ಸಂಸಾರಕ್ಕೂ ಭಾರ್ಯೆಯೇ ಕಾರಣ. ಸಕಲ ವಿಧ ಸಂಸಾರ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕೂ ಭಾರ್ಯೆಯೇ ಮೂಲಕಾರಣ. ಪತ್ನಿಯು ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸುವವನಿಗೆ ರಥವಿರುವಂತೆ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಮನೆಯಿರುವಂತೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಕಲವಿಧಭೋಗ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಭಾರ್ಯೆಯೇ ಮೂಲಕಾರಣ. "भार्यामूलः सदा हर्षः भार्यामूलञ्च मङ्गलम्। भार्यामूलश्च संसारः भार्यामूलञ्च सौरतम्। यथा रथश्च रथिनां गृहिणां च तथा गृहम्। सारथिस्तु यथा तेषां गृहस्थानां तथा प्रिया" ब्रह्मवै०।

भार्याट ಛಾರ್ಯಾಟ (पुं०) 1. ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸಲು ಹೊರಟಿರುವವನು, ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. भार्यां तद्दानमटति —अट (गतौ) "अण्" (३-२-१)। 2. ತಮಟೆ ಹೊಡೆದು ಜೀವಿಸುವವನು. "भार्याटः पटहाजीवो लोभात्स्वस्त्रीसमर्पके" हेम०।

भार्याटिक ಛಾರ್ಯಾಟಿಕ (पुं०) 1. ಪತ್ನಿಯಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಪತ್ನಿಗೆ ವಶನಾದವನು, ಪತ್ನಿಗೆ ಹೆದರುವವನು. भार्याया आटः गतिः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ, "भार्याटिको भवेद्भार्यानिर्जिते हरिणान्तरे" विश्व०।

भार्यापती ಛಾರ್ಯಾಪತೀ (पुं० द्वि०) ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಪತಿ, ಗಂಡ ಹೆಂಡಿರು, ದಂಪತಿಗಳು. भार्या च पतिश्च।

भार्यारु ಛಾರ್ಯಾರು (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 3. ನಿಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದವನು. भार्यां परभार्यामिच्छति —ऋ (गतौ) "उण्" (उ० १-१)। "भार्यारुः शैलभेदे स्यात् मृगभेदे च तत्र च। क्रीडया परभार्यायां पुत्रो येनोपपादितः" मेदि०।

भार्योढ ಛಾರ್ಯೋಢ (पुं०) ಮದುವೆಯಾದವನು, ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು. ऊढा भार्या येन—वा परनिपातः (२-२-३७)। पक्षे **ऊढभार्यः ऊढभार्यः**.

भाल ಛಾಲ (न०) 1. ಹಣೆ, ನೊಸಲು, ಲಲಾಟ. भां दीप्तिं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "भालं तेजोललाटयोः" मेदि०। "स्वामिन् भङ्गुरयालकं सतिलकं भालं विलासिन् कुरु" सा० द० ३।

भालनेत्र ಛಾಲನೇತ್ರ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. भाले नेत्रमस्य। **-लोचनः -ಲೋಚನಃ**. (स्त्री०) **-लोचना -ಲೋಚನಾ**. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

भालाङ्क ಛಾಲಾಂಕ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ. भाले अङ्कोऽस्य। 2. ಗರಗಸ. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಶಾಕ. 4. ಕಚ್ಛಪ, ಆಮೆ. 5. ಕೆಂಪುಮೀನು. 6. ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಪುರುಷನ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಪುರುಷ. "भालाङ्कः करपत्रे स्यात् शाकभेदे च रोहिते। महालक्षणसंपन्नपुरुषे कच्छपे हरे" मेदि०।

भालु ಭಾಲು (पुं०) ಆದಿತ್ಯ, ಸೂರ್ಯ.

भालूक ಭಾಲೂಕ (पुं०) ಕರಡಿಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ. भल (हिंसायाम्) "ऊकः" (उ० ४-४१)। "कोलङ्कस्तु जलको भालूको भल्लुकाकृतिः" वैज०।

भाव ಭಾವ (पुं०) 1. ಆಶಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. भू (सत्तायाम्) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "प्रसह्य चेतःसु समासजन्तमसंस्तुतानामपि भावमार्द्रम्" किरा० ३-२। 2. ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಭಾವ. भावयति ज्ञापयति मनोगतम् —भू + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "भावसूचित-मदृष्टविप्रियम्" कुमा० ८-१५। ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಭಾವವು (1) स्तम्भः, (2) प्रलयः, (3) रोमाञ्चः, (4) स्वरभङ्गः, (5) वेपथुः, (6) वैवर्ण्यम्, (7) अश्रु ಮತ್ತು (8) स्वेदः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. "स्तम्भः स्वेदोऽथ रोमाञ्चः स्वरभङ्गोऽथ वेपथुः। वैवर्ण्यमश्रुप्रलय इत्यष्टौ सात्त्विकाः स्मृताः" सा० द० ३-१३५। 3. ನಿರ್ವೇದ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತಮೂರು व्यभिचारिभावगಳು. [सा० द० ३-१४१ ನೋಡಿ] 4. ರತಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು. ಇವು 8 ಅಥವಾ 9. (1) रतिः, (2) हासः, (3) शोकः, (4) क्रोधः, (5) उत्साहः, (6) भयम्, (7) जुगुप्सा ಮತ್ತು (8) विस्मयः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. ಕೆಲವರು शांतिरसವನ್ನೂ ಆಂಗೀಕರಿಸಿ शमವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು 9 ಎಂದು ಹೇಳುವರು. "रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा। जुगुप्सा विस्मयश्चेत्य-मष्टौ प्रोक्ताः शमोऽपि च" सा० द० ३-१७५। "नानाभिनयसंबन्धाद्भावयन्ति रसान्यतः। तस्माद्भावा अमी प्रोक्ताः स्थायि सञ्चारि (व्यभिचारि) सात्विकाः" सा० द० ३-१८१। "कमपरमवशं न विप्रकुर्युः विभुमपि तं यदमी स्पृशन्ति भावाः" कुमा० ६-९५। 5. ಆಲಂಬನ ಮತ್ತು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು. "भ्रमति भुवने कन्दर्पाज्ञा विकारि च यौवनं ललितमधुरास्ते ते भावाः क्षिपन्ति च धीरताम्" मालती० १-२०। 6. ಸತ್ತೆ, ಇರುವಿಕೆ, ಅಸ್ತಿತ್ವ. "नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः। उभयोरपि दृष्टोन्तस्त्वनयो-स्तत्त्वदर्शिभिः" गीता २-१६। 7. ಸ್ಥಿತಿ, ದೆಸೆ, ಅವಸ್ಥೆ. "वसुदेववधूस्तनन्धयं तत् किमपि ब्रह्म किशोरभाव-दृश्यम्" गोपालवि०। 8. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. सर्व-विभूतिभिर्विशिष्टतया भवति — भू (सत्तायाम्) "णः" काशिकावृत्तिः (३-१-१४३)। भावयति — भू (प्राप्तौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) ಆ। "भावः प्रपञ्चात्मतया भाति सत्तास्वरूपतः" इति निरुक्तिः। "भूतकृत् भूतभृद्भावः" वि० स०। 9. ವಸ್ತು, ವಿಷಯ, ಪದಾರ್ಥ. "जगति जयिनस्ते ते भावा नवेन्दुकलादयः प्रकृतिमधुराः सन्त्येवान्ये मनो मदयन्ति च" मालती० १-३९। 10. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. "बबन्ध सा नोत्तम-सौकुमार्या कुमुद्वती भानुमतीव भावम्" रघु० ६-३६। 11. ದರ್ಜೆ, ಪದವಿ, ಅಂತಸ್ತು. "प्रेष्यभावेन नामेयं देवीशब्दक्षमा सती। स्नानीयवस्त्रक्रियया पत्नीर्णवोप-युज्यते" माल० ५-१२। 12. ವಸ್ತುವಿನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ. "तस्य भावस्त्वतलौ". (५-१-११९)। गोर्भावः गोत्वम्। घटस्य भावः घटत्वम्। 13. ಚಿತ್ತ, ವೃತ್ತಿ, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಸತ್ಯವಾದ ಬುದ್ಧಿ, ಭಕ್ತಿ. "अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते। इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः" गीता १०-८। 14. ಭಾವನೆ, ಕ್ರಿಯೆ, ಸಕಲ ಧಾತುವಾಚ್ಯವಾದ ಕ್ರಿಯಾ ಸಾಮಾನ್ಯ, ಸಿದ್ಧಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಧಾತ್ವರ್ಥ. सिद्धावस्थापन्ने धात्वर्थे वाच्ये धातोः "घञ्" सिं० कौ०। ಘಾಕ ಶಬ್ದವು ಘಚ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "घञ्" ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಪಾಕರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 15. ಸ್ವಭಾವ, ಸಹಜವಾದ ಗುಣ, ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣ, ಧರ್ಮ, ಪ್ರಕೃತಿ, ಹುಟ್ಟುಗುಣ. "न तेजस्तेजस्वी प्रसृतमपरेषां विषहते स तस्य स्वो भावः प्रकृतिनियतत्वाच्चकृतकः" उ० रा० ६-१४। 16. ಅರ್ಥ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ತಾತ್ಪರ್ಯ, ಸಾರಾಂಶ. 17. ಮನಸ್ಸು, ಚಿತ್ತ, ಹೃದಯ. "मनः-प्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः। भावसंशुद्धि-रित्येतत्तपो मानसमुच्यते" गीता १७-१६। 18. ರಂಗಸ್ಥಲದ ವಿದ್ವಾಂಸ, ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವಿತನಾದ ಮನುಷ್ಯ (ನಟ). "भावो विद्वान्" अम०। 19. ಜನ್ಮ, ಹುಟ್ಟು. 20. ವಿಭೂತಿ. 21. ಶುದ್ಧವಾದ ಧಾತ್ವರ್ಥ, ಕೇವಲ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥ. "धात्वर्थः केवलः शुद्धो भाव इत्यभिधीयते"। 22. ಪದಾರ್ಥಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಆರು ವಿಕಾರಗಳು. (1) उत्पत्ति, (2) स्थिति, (3) विपरिणामः, (4) बेळवणिगे (वर्धन), (5) क्षय ಮತ್ತು (6) नाश ಇವು ವಸ್ತುವಿನ ಆರು ವಿಕಾರಗಳು. "उत्पत्त्यादिरूपषड्भावविकारयुक्तः पदार्थः" इति यास्कः। 23. ನವಗ್ರಹಗಳ ಚೇಷ್ಟೆ, ಗ್ರಹಗಳ 12 ವಿಧ

व्यापार, कैलस. "शयनं चोपवेशश्च नेत्रपाणिः प्रकाशनम्। गमनं गमनेच्छा च सभायां वसतिस्तथा। आगमनं भोजनञ्च नृत्यलिप्सा च कौतुकम्। निद्रा ग्रहाणां भावाश्च द्वादशैते प्रकीर्तिताः"। 24. आत्म. 25. पर्य्यालोचने, चिंतने, विवेचने. "यदा भावेन भवति सर्वभावेषु निःस्पृहः। तदा सुख मवाप्नोति प्रेत्य चेह च शाश्वतम्" मनु० ६-८०। 26. ಒಂದು ವಿಧ ಅಭಿನಯ. 27. ಜಂತು, ಪ್ರಾಣಿ. 28. ಗೌರವಹೊಂದಿದ, ಮಾನ್ಯ, ಪೂಜ್ಯ. "भावो गौरविते जन्तौ पदार्थेऽभिनयान्तरे" त्रिका०ऽक०। 29. ಲಗ್ನ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ತನು ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಭಾವ ಗಳು. (1) ತನು. (2) ಧನ, ಕುಟುಂಬ, ವಾಕ್ಕು, ಪ್ರಯಾಣ, ನೇತ್ರ, ಮುಖ ಮುಂತಾದುವು. (3) ಭಗಿನಿ, ಸಹೋದರ, ಸತ್ತ್ವ, ಪರಾಕ್ರಮ ಮುಂತಾದುವು. (4) ಮಾತೃ, ಬಂಧು, ಸುಖ, ಪುಸ್ತಕ, ಗೃಹ, ಶಯ್ಯೆ, ಪಶು, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವು. (5) ಸಂತತಿ (ಸಂತಾನ), ಪ್ರತಿಭೆ ಮುಂತಾದುವು. (6) ಶತ್ರು, ರೋಗ, ಭಯ, ಪಾಪ, ಶಸ್ತ್ರ, ಆಪಣ (ಅಂಗಡಿ), ಜ್ಞಾತಿ ಮುಂತಾದುವು. (7) ಕಾಮ, ಪತ್ನಿ, ದ್ಯೂತ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ, ವಿವಾಹ, ಭೋಗ, ಅಲಂಕಾರ ಮುಂತಾದುವು. (8) ನಿಧನ, ನಾಶ, ಆಯುಷ್ಯ, ಜೀವನೋಪಾಯ, ಮೋಕ್ಷ ಮುಂತಾ ದುವು. (9) ಸುಕೃತ, ಗುರು, ಭಾಗ್ಯ, ಪಿತೃಜ್ಞಾನ, ದಯೆ, ಭಕ್ತಿ, ದೇವತೋಪಾಸನೆ, ಆನಂದ ಮುಂತಾದುವು. (10) ಪುಣ್ಯ, ಸತ್ಕರ್ಮ, ವೀರ್ಯ ಮುಂತಾದುವು. (11) ಆಯುಸ್ಸು, ಅರ್ಥಲಾಭ, ಜಯ ಮುಂತಾದುವು. (12) ವ್ಯಯ, ನರಕ, ನಾಶ ಮುಂತಾದುವು. ಇವು ತನ್ಮಾದಿ ದ್ವಾದಶ (12) ಭಾವಗಳು. 30. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಯೌವನ ದಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ 28 ವಿಧ ಅಲಂಕಾರ ಗಳಲ್ಲಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ, ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಯಾವ ರೀತಿಯ ವಿಕಾರ ವನ್ನೂ ಹೊಂದದಿರುವ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ಉಂಟಾ ಗುವ ವಿಕಾರ. "निर्विकारात्मके चित्ते भावः प्रथम-विक्रिया" सा० द० ३-९३। 31. ಯೋನಿ. 32. ಬುಧ, ಪಂಡಿತ. 33. ಲೀಲೆ. 34. ಉಪದೇಶ, ಸಲಹೆ. 35. ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ. "भावोऽभिप्राय-वस्तुनोः। · स्वभावजन्मसत्तात्मक्रियालीलाविभूतिषु। चेष्टायोन्योर्बुधे जन्तौ शृङ्गारादेश्च कारणे। शब्दप्रवृत्ति-हेतौ च" हेम०। 36. (ಸಾಂಖ್ಯ ಮತದಲ್ಲಿ) ಧರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಭಾವಗಳು. (1) धर्मः, (2) अधर्मः, (3) ज्ञानम्, (4) अज्ञानम्, (5) वैराग्यम्, (6) अवैराग्यम्, (7) ऐश्वर्यम् ಮತ್ತು (8) अनैश्वर्यम् ಇವು 8 ವಿಧ ಭಾವಗಳು. 37. (ದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ) ಚೇತನ ಮತ್ತು ಅಚೇತನ ಎಂಬ ಎರಡು ಭೇದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಸ್ವತಂತ್ರ ತತ್ತ್ವ. 38. (ವೈಶೇಷಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ದ್ರವ್ಯ ಗುಣ ಕರ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ಸಮವಾಯ ಗಳೆಂಬ ಆರು ಪದಾರ್ಥಗಳು. "द्रव्यादिषट्कान्यतमत्वं भावत्वम्" सि० मुक्ता०।

भावक भावक (पुं०) 1. ಚಿತ್ತವಿಕಾರ, ಭಾವನೆ. भाव स्वार्थे "कः"। (वि०) 2. ಭಾವಿಸುವ, ಕಲ್ಪಿಸುವ, ಊಹಿಸುವ. 3. ಉತ್ಪಾದಿಸುವ, ಸೃಷ್ಟಿಸುವ, ಕಾರ್ಯ ರೂಪಕ್ಕೆ ತರುವ. भू + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भावज भावज (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. भावे मनसि जायते — जनी "डः" (३-२-९७)।

भावज्ञ भावज्ञ (वि०) 1. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರಿತವನು, 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. भावं चित्तं आशयं वा जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

भावत भावत (वि०) ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದುವ ವಸ್ತುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪದಾರ್ಥಸಂಬಂಧ ವಾದ. भू (सत्तायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। भवतः इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

भावत्क भावत्क (वि०) ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. भवतः इदम् — "ठक्" (४-२-११५)। ವೃದ್ಧ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ भवत् ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ठक् ಪ್ರತ್ಯಯವೂ शतृ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ भवत् ಶಬ್ದಕ್ಕೆ अण् ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುವುದು.

भावन भावन (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. अनिष्टनिवारणादिना भावयति उज्जीवयति — भू (सत्तायाम्) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "जनित्वोज्जीवयति यो जनान् स्यात् भावनस्तु सः" इति निरुक्तिः। "संभवो भावनो भर्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः" वि० स०। 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (स्त्रीन०) **-ना -नी, -नम् -नम्**. 3. ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ. भू (सत्तायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५) वा। "नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना" गीता २-६६। 4. ಶ್ರದ್ಧೆ, ನಂಬಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. "मन्त्रे तीर्थे द्विजे देवे दैवज्ञे भेषजे गुरौ। यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी" पञ्चतं० ५-९९। 5. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕಲ್ಪನೆ, ಕಲ್ಪನೆಯ ಬಿಂಬ. "मुहुरवलोकित-मण्डनलीला मधुरिपुरहमिति भावनशीला" गीतगो०

६-४। 6. लेपन, बळियुवुदु, पूसुवुदु. 7. वासने कट्टुवुदु. "भावना लेपने ध्याने" विश्व०। 8. जन्मांतरद वासने, अनुभूतवस्तुविन स्मृतिगे कारणवाद संस्कार. 9. प्रयत्न. चैत्रः तण्डुलं पचति एंबल्लि आख्यातार्थवाद प्रयत्नवु भावने. 10. धातुवाच्यवाद व्यापार. पचति एंबल्लि पाकानुकूल व्यापारवु भावने. "व्यापारो भावना सैवोत्पादना सैव च क्रिया"। 11. (वैद्य शास्त्रदल्लि) औषधवन्नु तयारिसलु माडुव ऒंदु संस्कार, द्रव वस्तुविनल्लि चूर्णवन्नु बेरसि औषधक्के माडुव संस्कार. 12. पर्याय लोचने.

भावबोधक भावबोधक (वि०) अभिप्रायवन्नु सूचिसुव, मनोगतवन्नु तिळिसुव. (रोमांच भ्रूभंग मॊदलादुवु.) भावं बोधयति—बुध (अवगमने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भावमिश्र भावमिश्र (पुं०) (नाटकदल्लि) पूज्य, गौरवार्ह. "प्रसीदन्तु भावमिश्राः" शाकु० ६।

भाववचन भाववचन (न०) धात्वर्थवन्नु हेळुव पद, क्रियेयन्नु हेळुव पद. भावः क्रिया उच्यतेऽनेन।

भाववाचक भाववाचक (न०) धात्वर्थवन्नु हेळुव पद. भावस्य धात्वर्थक्रियाया वाचकम्।

भावशबलता भावशबलता (स्त्री०) भावगळ मिश्रण, परस्पर विरुद्धवाद अथवा उदासीनवाद भावगळ मिश्रण. "बाध्यबाधकभावमापन्नानाम् उदासीनानां वा भावानां शबलता व्यामिश्रणम्" रसगं०। "क्वाकार्यं शशलक्ष्मणः क्व च कुलं भूयोऽपि दृश्येत सा दोषाणां प्रशमाय मे श्रुतमहो कोपेऽपि कान्तं मुखम्। किं वक्ष्यन्त्यपकल्मषाः कृतधियः स्वप्नेऽपि सा दुर्लभा चेतः स्वास्थ्यमुपैहि कः खलु युवा धन्योऽधरं पास्यति" विक्र०। इल्लि वितर्क चित्तस्थैर्य मतिविस्मरण शंका मुंतादा भावगळ मिश्रण.

भावशान्ति भावशान्ति (स्त्री०) भावगळ नाश, विरुद्ध सामग्रिय बलदिंद भावगळु शांतवागु विके. भावस्य शान्तिः शमः। "सुतनु जहिहि कोपं पश्य पादानतं मां न खलु तव कदाचित् कोप एवंविधोऽभूत्। इति निगदति नाथे तिर्यगामीलिताक्ष्या नयनजलमनल्पं मुक्तमुक्तं न किञ्चित्" इल्लि कण्णीरु बिट्टिद्दरिंद ईर्ष्यारूप संचारि भावक्के नाश.

भावशून्य भावशून्य (वि०) 1. अनुरागशून्य, विश्वासविल्लद, प्रीतियिल्लद. भावेन शून्यः रहितः। "उपचारविधिर्मनस्विनीनां न तु पूर्वाभ्यधिकोऽपि भावशून्यः" मालं० ३-३। 2. अभिप्रायविल्लद, मनस्सिल्लद, उद्देशविल्लद. "इत्येवं त्यक्तहस्ते सपदि सुरगणे भावशून्ये समस्ते"।

भावसन्धि भावसंधि (पुं०) भावगळ संधि, विरुद्धवाद (संचारि) भावगळिगे ऒंदु कडे समावेश. अन्योन्याभिभूतयोः अन्योन्याभिभवनयोग्ययोर्भावयोः सामानाधिकरण्यं भावसन्धिः रसगं०। "नयनयुगासेचनकं मानसवृत्त्यापि दुष्प्रापम्। रूपमिदं मदिराक्ष्या मदयति हृदयं द्रुनोति च मे" इल्लि हर्ष मत्तु विषादगळिगे समावेशविरुवुदु.

भावसमाहित भावसमाहित (वि०) 1. भक्तिसंपन्न, भक्त. 2. श्रद्धाळु, धर्मबुद्धियुळ्ळवनु.

भावस्थ भावस्थ (वि०) अनुरागवुळ्ळवनु, प्रीतियुळ्ळवनु, विश्वासवुळ्ळवनु. भावे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "यदा बुधैः सर्वगतस्त्वमुच्यसे न वेत्सि भावस्थमिमं कथं जनम्" कुमा० ५-५८।

भावस्थिर भावस्थिर (वि०) मनस्सिनल्लि बेरूरिरुव, जन्मांतरवासनेयिंद हृदयदल्लि स्थिरवागिरुव. भावैः स्थिरम्। "तच्चेतसा स्मरति नूनमबोधपूर्वं भावस्थिराणि जननान्तरसौहृदानि" शाकु० ५-२।

भावाट भावाट (पुं०) 1. भावक. 2. साधु. 3. निवेश. 4. कामुक. 5. नट. भावेन अटति—अट (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "भावाटो भावके साधौ निवेशे कामुके नटे" मेदि०।

भावानुग भावानुग (वि०) 1. अभिप्रायवन्नु अनुसरिसि नडेयुववनु, आशयदंते नडेयुंववनु. भावमनुसृत्य गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। (स्त्री०) —अनुगा —अनुग. 2. छायॆ, नॆरळु.

भाविक भाविक (न०) 1. अर्थालंकारद ऒंदु भेद. हिंदॆ नडॆद अथवा मुंदॆ नडॆयुव विषयद साक्षात्कारवर्णने, भूत मत्तु भविष्यत्

ವಿಷಯಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು. "भाविकं भूतभाव्यर्थसाक्षात्कारस्य वर्णनम्" चन्द्रा०। "अहं विलोकयेऽद्यापि युध्यन्तेऽत्र सुरासुराः"। (वि०) 2. ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದ, ರಸಪ್ರಧಾನವಾದ. भावेन निर्वृत्तम्।

भावित ಭಾವಿತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. भू (प्राप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मा स्म भैष्ट मयि गोप्तरि स्थिते भावितानि भवुकानि सन्तु वः" याद० १७-१२५। 2. ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "ये चैनं प्रतिपद्यन्ते भक्तियोगेन भाविताः। तेषामेवात्मनात्मानं दर्शयत्येष हृच्छयः" भा० अनु० ४७-३९। 3. ಮಿಶ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. भू (अवकल्कने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अवकल्कनं मिश्रीकरणमित्येके। चिन्तनमित्यन्ये सि० कौ०। 5. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "भावितेयं त्वया साधु नवरागा खलु त्वयि" नैष० २०-३८। 6. ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "एतत् संसूचितं ब्रह्मन् तापत्रयचिकित्सितम्। यदीश्वरे भगवति कर्म ब्रह्मणि भावितम्" भाग० १-५-३२। 7. ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

भावितात्मन् ಭಾವಿತಾತ್ಮನ್ (वि०) ಶುದ್ಧಾತ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ. भावितः आत्मा यस्य।

भावित्र ಭಾವಿತ್ರ (न०) ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ, ಸ್ವರ್ಗ ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳು. भू (सत्तायाम्) "णित्रन्" (उ० ४-१७०)।

भाविन् ಭಾವಿನ್ (पुं०) 1. ಮುಂದಿನ ಕಾಲ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತು. भू (सत्तायाम्) "इनिः" (उ० ४-८)। "पदे पदे भाविनि भाविनी तं यथा करप्राप्यमवैति नूनम्" नैष० ३-११। (वि०) 2. ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ, ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲದ. भू "इनिः" (३-३-६)। "भूतं भवद्भावि च यच्च किञ्चित्" कुमा० १२-४४। "साह स्म नैवा-शकुनीभवेन्मे भाविप्रियावेदक एष हंसः" नैष० ३-९। 3. ಉಂಟಾಗುವ, ಸಂಭವಿಸುವ. "प्रस्थानं ते कथमपि सखे लम्बमानस्य भावि" मेघ० १-४१। 4. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದ, ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುವ. "यदभावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा" हितो० ४-८। 5. ಚಿಂತಿಸುವ, ಧ್ಯಾನಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-नी -ನೀ.** "पदे पदे भाविनि भाविनीतम्" नैष० ३-११।

भाविनी ಭಾವಿನೀ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಆಶಯವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. प्रशस्तो भावोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अनेन धर्मः सविशेषमद्य मे त्रिवर्गसारः प्रतिभाति भाविनि" कुमा० ५-३८। 2. ಪತಿವ್ರತೆ, ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. 3. ಸುಂದರಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

भावुक ಭಾವುಕ (पुं०) 1. ಸಹೋದರಿಯ ಪತಿ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಗಂಡ (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ). भू (सत्तायाम्) "उकञ्" (३-२-१५४)। "भावुको भगिनीपतिः" अभि० २०। (न०) 2. ಮಂಗಳ, ಕುಶಲ, ಕ್ಷೇಮ. "भावुकं भवुकं भव्यं कुशलं क्षेममस्त्रियाम्" अम०। (वि०) 3. ಮಂಗಳಕರ, ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 4. ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ವಭಾವದ. "प्रजनिष्णुस्तु भावुकः" वैज०। 5. ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನು, ರಸಿಕ.

भाव्य ಭಾವ್ಯ (वि०) 1. ಆವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದ, ತಪ್ಪದೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ. भू (सत्तायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२५)। 2. "भव्य" ಪದದ ಅರ್ಥ.

भाषण ಭಾಷಣ (न०) 1. ಮಾತಾಡುವುದು. भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಾತು, ನುಡಿ, ವಾಣಿ. 3. ನಿರ್ವಹಣಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. "सामदानादि भाषणम्" सा० द० ६-११३।

भाषणी ಭಾಷಣೀ (स्त्री०) ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ಬೈಗಳು. "परिवाग् भाषणीति च" वैज०।

भाषा ಭಾಷಾ (स्त्री०) 1. ಮನುಷ್ಯನ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು, ನುಡಿ. भाष (व्यक्तायां वाचि) "अः" (३-३-१०३)। [ಸಂಸ್ಕೃತ ಕನ್ನಡ ತಮಿಳು ತೆಲುಗು ಹಿಂದಿ ಮರಾಠಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಬಂಗಾಳಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಂತ ಭಾಷೆಗಳು.] 2. ವಾಕ್ಯ, ವಾಙ್ಮಯ. "कथा हि सर्वभाषाभिः संस्कृतेन च बध्यते। भूतभाषामयीं प्राहुरद्भुतार्थां बृहत्कथाम्" काव्या० १-३८। 3. ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ, ಮಾತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ. 4. (ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ) ದೋಷಾರೋಪ, ಫಿರ್ಯಾದು, ರಾಜನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೂರು ಹೇಳುವುದು. "यदावेदयते राज्ञे तद्भाषेत्यभि-

धीयते"। 5. ಲಕ್ಷಣ, ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಾತು. "स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव" गीता २-५४।

भाषापरिच्छेद भाषापरिच्छेद (पुं०) ನ್ಯಾಯ ವೈಶೇಷಿಕ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಶಬ್ದಗಳು ಮತ್ತು ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. ನ್ಯಾಯವೈಶೇಷಿಕ ಸಮ್ಮತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥ.

भाषासम भाषासम (पुं०) ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ (ಒಂದೇ ಆನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ) ನಾನಾಭಾಷೆಗಳ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಕ್ಯ. "शब्दैरेकविधैरेव भाषासु विविधास्वपि। वाक्यं यत्र भवेत् सोऽयं भाषासम इतीष्यते" सा० द० १०-१०। "मञ्जुल मणिमञ्जीरे कलगम्भीरे विहारसरसीतीरे। विरसासि केलिकीरे किमालि धीरे च गन्धसारसमीरे" ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಕೃತ ಶೌರಸೇನೀ ಪ್ರಾಚೀ ಅವಂತೀ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಆನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಶ್ಲೋಕ.

भाषित भाषित (न०) 1. ವಚನ, ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು, ನುಡಿ. भाष (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "आकारैरिङ्गितैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च। नेत्रवक्त्रविकारैश्च गृह्यतेऽन्तर्गतं मनः" मनु० ८-२६। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. भाष कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "फणिभाषितभाष्यफक्किकाविषमा कुण्डलनामवीपिता" नैष० २-९५।

भाषिन् भाषिन् (वि०) ಮಾತಾಡುವ, ಹೇಳುವ. भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भाषिणी भाषिणी**. "ततः प्रतीच्छ प्रहरेति भाषिणी परस्परोल्लासितशल्यपल्लवे" नैष० १-६८।

भाष्य भाष्य (न०) 1. ಸೂತ್ರಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗ್ರಂಥ. ಸೂತ್ರಗಳ ಪದಗಳಿಗೆ ಸೂತ್ರಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ. "सूत्रस्थं पदमादाय वाक्यैः सूत्रानुसारिभिः। स्वपदानि च वर्ण्यन्ते भाष्यं भाष्यविदो विदुः"। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 3. ಹೇಳಬೇಕಾದ. भाष "ण्यत्" (३-१-१२४)।

भाष्यकार भाष्यकार (पुं०) ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಭಾಷ್ಯ) ಬರೆದವರು. भाष्यं करोति—ण्वुल्तृचौ (करणे) "अण्" (३-२-१)।

ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಭಾಷ್ಯ) ಕಾರರು :

ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥ	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು	ಭಾಷ್ಯ
1. ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರಗಳು	ಪತಂಜಲಿಮುನಿ	ಮಹಾಭಾಷ್ಯ
2. ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರಗಳು	(1) ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು	ಶ್ರೀಶಾಂಕರ ಭಾಷ್ಯ
	(2) ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು	ಶ್ರೀಭಾಷ್ಯ
	(3) ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು	ಶ್ರೀಸುಧಾ
	(4) ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಪತಿ ಪಂಡಿತಾರಾಧ್ಯರು	ಶ್ರೀಕರಭಾಷ್ಯ
3. ಯೋಗ ಸೂತ್ರಗಳು	ವೇದವ್ಯಾಸರು	—
4. ಸಾಂಖ್ಯ ಸೂತ್ರಗಳು	ವಿಜ್ಞಾನಭಿಕ್ಷು	ಸಾಂಖ್ಯ ಪ್ರವಚನಭಾಷ್ಯ
5. ಗೌತಮ ಸೂತ್ರಗಳು	(1) ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ	ನ್ಯಾಯಭಾಷ್ಯ
	(2) ಮಸ್ಕರಿ	ಮಸ್ಕರಿಭಾಷ್ಯ
6. ಕಣಾದ ಸೂತ್ರಗಳು	ಪ್ರಶಸ್ತಪಾದ	ಪ್ರಶಸ್ತಪಾದ ಭಾಷ್ಯ
7. ಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರಗಳು	ಶಬರಸ್ವಾಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ	ಶಾಬರಭಾಷ್ಯ

भाष्यकृत् भाष्यकृत् (पुं०) "भाष्यकार" ಪದದ ಅರ್ಥ.

भास् भास् (स्त्री०) 1. ದೀಪ್ತಿ, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. भासृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-१७७)। "रोधोभुवां मुहुरमुत्र हिरण्मयीनां भासस्तटिद्विलसितानि विडम्बयन्ति" किरा० ५-४६। 2. ಮಯೂಖ, ಕಿರಣ. "अस्तापास्तसमस्तभासि नभसः पारं प्रयाते रवौ" रत्ना० १-२३। 3. ಇಚ್ಛೆ, ಆಪೇಕ್ಷೆ. 4. ಪ್ರಭಾವ, ಮಹಿಮೆ. 5. ಕರಣ, ಸಾಧನ. (न०) 6. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. 7. ರಾಶಿ. 8. ನಕ್ಷತ್ರ. 9. ಪುಂಡ್ರ. (ತಿರ್ಯಕ್ ಪುಂಡ್ರ ಮತ್ತು ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರ) 10. ಚಕ್ರ. "स्त्रियां भाः करणे द्युतौ। क्लीबे तु गगने राशौ तारायां पुण्ड्रचक्रयोः" नानार्थर०।

भास भास (पुं०) 1. ದೀಪ್ತಿ, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. भास् (दीप्तौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಗೋಮ್ಯ, ಹಸುವಿನ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. भासन्ते गावोऽत्र—भास् अधि०

"घञ्" (३-३-१९)। 3. गृध्र, हद्दु. 4. पक्षि, हक्कि. "भासस्तु भासि गृध्रशकुन्तयोः" हेम०। 5. कुक्कुट, कोळि. "भासो भासि समाख्यातो गोष्ठ कुक्कुटगृध्रयोः" विश्व०। 6. भासमहाकवि. ई कविय ग्रंथगळु संस्कृतवाङ्मयदल्लि बहळ प्रसिद्धवागिवे. ईतनु कविकुलतिलकनाद कालिदासन िंतलू प्राचीनने. कालिदासनु तन्न मालवि काग्निमित्रनाटकदल्लि "प्रथितयशसां भाससौमिल्ल-कविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य क्रियायां कथं बहुमानः" एंदु भासननु होगळिद्दाने.

भासकविय िंद रचितवाद हदिमूरु (13) नाटक (रूपक)गळु :

(1) प्रतिज्ञायौगंधरायण
(2) पंचरात्र
(3) स्वप्नवासवदत्त
(4) चारुदत्त
(5) प्रतिमा
(6) अभिषेक
(7) मध्यम व्यायोग
(8) दूतघटोत्कच
(9) दूतवाक्य
(10) बालचरित
(11) अविमारक
(12) कर्णभार
(13) ऊरुभंग

(स्त्री०) **भासी** भासी. गरुडन पत्नियरल्लोब्बळु.

भासक भासक (वि०) 1. प्रकाशपडिसुव, होळेयुवंते माडुव. 2. शिथियपडिसुव, तोरुवंते माडुव. भास् (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भासन भासन (न०) 1. होळेयुवुदु, प्रकाशिसुवुदु. भास् (दीप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. होळेयुवुदु, तोरुवुदु.

भासनीय भासनीय (वि०) 1. प्रकाशपडिसबेकाद. 2. प्रकाशपडिसलु शक्यवाद. 3. प्रकाशपडिसलु अर्हवाद. 4. तोर्पडिसबेकाद, तोरुवंते माडबेकाद. 5. तोरुवंते माडलु शक्यवाद. 6. तोरुवंते माडलु अर्हवाद. भास् (दीप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-सितव्यम् -सितव्यम्.**

भासमान भासमान (वि०) 1. प्रकाशिसुत्तिरुव, होळेयुत्तिरुव. 2. मनस्सिगे तोरुत्तिरुव, मनस्सिनल्लि होळेयुत्तिरुव. भास् (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

भासित भासित (न०) 1. होळेयुवुदु, प्रकाशिसुवुदु. 2. होळेयुवुदु, मनस्सिगे तोरुवुदु. भास् (दीप्तौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. प्रकाशगोंड, होळिद. 4. तोरिद, मनस्सिनल्लि होळिद. भास् कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

भासितवत् भासितवत् (वि०) 1. प्रकाशिसिद, होळिद. 2. मनस्सिनल्लि होळिद, मनस्सिगे तोरिद. भास् (दीप्तौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वत्ी.**

भासन्त भासंत (पुं०) 1. सूर्य. भास् (दीप्तौ) "झच्" (उ० ३-१२८)। भासन्तः सूर्यः उणा०। 2. चंद्र. 3. नक्षत्र. 4. भासपक्षि. (वि०) 5. सुंदरवाद आकारवुळ्ळ. "भासन्तो भे सूर्ये रम्यभासयोः" हेम०। "भासन्तः सुन्दराकारे त्रिषु ना भासपक्षिणि" मेदि०। (स्त्री०) **-न्ती -न्ती.** नक्षत्र.

भासु भासु (पुं०) सूर्य. भास् (दीप्तौ) "उण्" बाहु०। "भासुः पीतुस्तमोहन्ता" त्रिकाण्ड०।

भासुर भासुर (पुं०) 1. स्फटिकशिले. 2. वीर, शूर. (न०) 3. कल्याण, मंगळ, शुभ. "भासुरं भविकं भव्यं कल्याणं श्वोवसीयसम्" वैज०। (वि०) 4. प्रकाशमानवाद, होळेयुव. भास् (दीप्तौ) "घुरच्" (३-२-१६१)। "मणिमयूखचयांशुकभासुराः सुरवधू-परिभुक्तलतागृहाः" किरा० ५-५।

भास् – दीप्तौ (भ्वा० आत्म० अक० से०)। भासते। बभासे। भासिता। भासिष्यते। भासताम्। अभासत। भासेत। अभासिष्ट। इत्यादि.

भावे :—भास्यते। भास्यताम्। अभास्यत। इत्यादि.

कृत्सु :—भासितव्यः। भासनीयः। भास्यः। भासितः। भासितवान्, -वती। भासमानः। भासितम्। भासनम्।

भास्कर भास्कर (पुं०) 1. सूर्य. भासं करोति—कृञ् "टः" (३-३-२१)। "तोयान्तर्भास्करालीव रेजे

मुनिपरम्परा" कुमा० ६-४९। 2. अग्नि, ಬಿಂಕಿ. "भास्करोऽग्नौ प्रभाकरे" मेदि०। 3. ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯರು, ಸಿದ್ಧಾನ್ತಶಿರೋಮಣಿಯ ಗ್ರಂಥಕಾರರು. 4. ವೀರ. 5. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. (न०) 6. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

भास्करद्युति ಭಾಸ್ಕರದ್ಯುತಿ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. परमरि-भावुकप्रभावत्वात् भास्करस्येव द्युतिरस्य। "पर-प्रभावाभिभवलक्षणद्युतिमांश्च यः। स भास्करद्युतिः प्रोक्तो नेत्रवैमल्यदो मनुः" इति निरुक्तिः। "चन्द्रांशु-र्भास्करद्युतिः" वि० स०। (स्त्री०) 2. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶ, ಬಿಸಿಲು. भास्करस्य द्युतिः।

भास्करावर्त ಭಾಸ್ಕರಾವರ್ತ (पुं०) ತಲೆನೋವಿನ ಒಂದು ಭೇದ, ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಒಂದು ವಿಧ ತಲೆನೋವು. ಈ ರೋಗವು ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದ ನಂತರ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಸೂರ್ಯನು ಬೆಳೆದಂತೆಲ್ಲಾ ಇದೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾದ ಕೂಡಲೆ ಶಮನವಾಗುವುದು. "सूर्योदयं या प्रति मन्दमन्दमक्षिभ्रुवं रुक् समुपैति गाढम्। विवर्धते चांशुमता सहैव सूर्यापवृत्तौ विनिवर्तते च। शीतेन शान्तिं लभते कदाचित् उष्णेन जन्तुः सुखमाप्नुयाच्च। तं भास्करावर्तमुदाहरन्ति सर्वात्मकं कष्टतमं विकारम्" सुश्रुत० उत्तरत० २५-११, १२।

भास्करि ಭಾಸ್ಕರಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯಪುತ್ರ (1) ವೈವಸ್ವತ ಮನು. (2) ಶನಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು (3) ಕರ್ಣ. भास्कर-स्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

भास्वत् ಭಾಸ್ವತ್ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. भासःसन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "नृपनीलमणीगृहत्विषामुपधे-र्यत्र भयेन भास्वतः" नैष० २-७५। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 3. ಚಂದ್ರ. (वि०) 4. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. "भास्वन्ति रत्नानि महौषधीश्च पृथूप-दिष्टां दुदुहुर्धरित्रीम्" कुमा० १-२। 5. ತೇಜಶ್ಶಾಲಿಯಾದ. "न केवलं दरीसंस्थं भास्वतां दर्शनेन वः। अन्तर्गतमपास्तं मे रजसोऽपि परं तमः" कुमा० ६-६०। "भास्वानिन्दौ भास्वरेऽर्के" वैज०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-ती -ತೀ.**

भास्वद्वंश ಭಾಸ್ವದ್ವಂಶ (पुं०) ಸೂರ್ಯವಂಶ.

भास्वर ಭಾಸ್ವರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ. 3. ಹಗಲು. 4. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. भासृ (दीप्तौ) "वरच्" (३-२-१७५)। (पुं० ब० व०) 5. ಗಣದೇವತೆಗಳು. "आदित्यविश्ववसवस्तुषिताभास्वरानिलाः" अम०। (वि०) 6. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ.

भिक्षण ಭಿಕ್ಷಣ (न०) ಬೇಡುವುದು, ಯಾಚಿಸುವುದು. भिक्ष (भिक्षायामलाभे लाभे च) "ल्युट्" (३-३-११५)।

भिक्षमाण ಭಿಕ್ಷಮಾಣ (वि०) ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೇಡುತ್ತಿರುವ. भिक्ष (भिक्षायामलाभे लाभे च) "शानच्" (३-२-१२४)। "संदृश्य शरणं शून्यं भिक्षमाणो वनं प्रियाम्। प्राणान् दुहन्निवात्मानं शोकं चित्तमवारुधत्" भट्टि० ६-९।

भिक्षा ಭಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಭಿಕ್ಷೆ, ತಿರುಪೆ, ಯಾಚನೆ. भिक्ष (भिक्षायामलाभे लाभे च) "अः" (३-३-१०३)। "वाणिज्ये वसते लक्ष्मीः तदर्धं कृषिकर्मणि। तदर्धं राजसेवायां भिक्षायां नैव नैव च"। 2. ಭಿಕ್ಷೆ, ಉಪಾದಾನ, ಬೇಡಿ ತಂದ ವಸ್ತು. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಯತಿಗಳು ಗೃಹಸ್ಥರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆ ತೆಗೆದು ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕು. ಗೃಹಸ್ಥನೂ ಅವರಿಗೆ ಭಿಕ್ಷೆ ನೀಡಬೇಕು. "भिक्षां च भिक्षवे दद्याद्विधिवत् ब्रह्मचारिणे" मनु० ३-९४। 3. ವೇತನ, ಕೂಲಿ, ಸಂಬಳ. 4. ಸೇವೆ. "भिक्षा सेवाप्रार्थनयोर्भृतौ भिक्षितवस्तुषु" हेम०।

भिक्षाक ಭಿಕ್ಷಾಕ (पुं०) 1. ಭಿಕ್ಷುಕ, ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು. भिक्ष (भिक्षायामलाभे लाभे च) "षाकन्" (३-२-१५५)। 2. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 3. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. (स्त्री०) **-की -ಕೀ.** ಭಿಕ್ಷುಕಿ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವ ಹೆಂಗಸು.

भिक्षाचर ಭಿಕ್ಷಾಚರ (पुं०) ಭಿಕ್ಷುಕ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು. भिक्षां चरति—चर (गतिभक्षणयोः) "टः" (३-२-१७)।

भिक्षाटन ಭಿಕ್ಷಾಟನ (न०) 1. ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ತಿರುಗುವುದು, ಯಾಚನೆಗಾಗಿ ಅಲೆದಾಡುವುದು. 2. ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು, ಯತಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಮನೆ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವುದು. भिक्षायै अटनम्। "अर्धं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्धं शिवस्याहृतं देवेत्थं जगतीतले स्मरहराभावे समुन्मीलति। गङ्गा सागरमम्बरं शशिकला नागाधिपः क्ष्मातलं सर्वज्ञत्वमधीश्वरत्वमगमत्त्वां मां च भिक्षाटनम्"।

भिक्षान्न ಭಿಕ್ಷಾನ್ನ (न०) ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ತಂದ ಅನ್ನ.

भिक्षार्थिन् ಭಿಕ್ಷಾರ್ಥಿನ್ (पुं०) ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು, ಯಾಚಕ. भिक्षामर्थयते—अर्थ (याच्ञायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)।

भिक्षावृत्ति भिक्षावृत्ति (स्त्री०) 1. भिक्षೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಜೀವನ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಜೀವನ. 2. ಯಾಚನೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಜೀವನ.

भिक्षाशिन् भिक्षाशिन् (वि०) ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ತಿನ್ನುವವನು, ಭಿಕ್ಷುಕ. भिक्षामश्नाति — अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)।

भिक्षित भिक्षित (वि०) ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ. भिक्ष (भिक्षायामलाभे लाभे च) "क्तः" (३-२-१०२)। "भिक्षिता शतमखी सुकृतं यत्तत्परिश्रमविदः स्वविभूतौ" नैष० ५-२१।

भिक्षु भिक्षु (पुं०) 1. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 2. ಬ್ರಹ್ಮ ಚಾರಿ. भिक्ष (भिक्षायाम्) "उः" (३-२-१६८)। "भिक्षां च भिक्षवे दद्याद्विधिवत् ब्रह्मचारिणे" मनु० ३-९४। 3. ಸಂನ್ಯಾಸ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮ. 4. ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. "चीवरी श्रमणो भिक्षुर्वल्यश्चैत्रः" त्रिकाण्ड०।

भिक्षुक भिक्षुक (पुं०) ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು, ಯಾಚನೆ ಮಾಡುವವನು, ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. भिक्ष (भिक्षायाम्) "उकन्" बाहु०। "आकीर्णं भिक्षुकैर्वन्यैरगारमुपसंव्रजेत्" मनु० ६-५१। "ब्राह्मणं भिक्षुकं वापि भोजनार्थमुपस्थितम्। ब्राह्मणैरभ्यनुज्ञातः शक्तितः प्रतिपूजयेत्" मनु० ३-२४३। ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಗುರುಪೋಷಕ (ಭಿಕ್ಷಾನ್ನದಿಂದ ಗುರುವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು), ಅಧ್ವಗ (ಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿದ್ದು ಮನೆಗೆ ಬಂದವನು), ಕ್ಷೀಣವೃತ್ತಿ (ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದವನು) ಈ ಆರು ಮಂದಿ ಭಿಕ್ಷುಕರು. "ब्रह्मचारी यतिश्चैव विद्यार्थी गुरुपोषकः। अध्वगः क्षीणवृत्तिश्च षडेते भिक्षुकाः स्मृताः"।

भिक्षुसंघाटी भिक्षुसंघाटी (स्त्री०) ಚೀವರ, ಭಿಕ್ಷು ಗಳ ವಸ್ತ್ರ. भिक्षु + सम् + घट "अण्" (३-२-१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "पुरीषं कौक्कुटं केशान् चर्म सर्पत्वचं तथा। जीर्णं च भिक्षुसंघाटीं धूमनायोपकल्पयेत्" सुश्रुत० उत्तरत० ३३-६।

भित्त भित्त (न०) ಶಕಲ, ತುಂಡು, ಚೂರು. भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। नत्वाभावः निपा० (८-२-५९)।

भित्ति भित्ति (स्त्री०) 1. ಕುಡ್ಯ, ಗೋಡೆ. भिद्यते—भिदिर् (विदारणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "ज्योत्स्नाशंकामिह वितरति हंसश्येनीमध्येऽप्यह्नः स्फटिकरजतभित्तिक्षायां" किरा० ५-३१। 2. ತುಂಡು, ಶಕಲ, ಚೂರು. 3. ಆಶ್ರಯ, ಪ್ರದೇಶ, ಸ್ಥಾನ. "सैवेयं मम चित्रकर्मरचना भित्तिं विना वर्तते" मुद्रा० २-४। 4. ಅವಕಾಶ, ಬಿರುಕು, ಸಂದು. 5. ಪ್ರಕಾಶ. 6. ಭೇದನ, ಒಡೆಯುವಿಕೆ, ಮುರಿಯುವಿಕೆ. "भित्तिः कुड्ये भेदने स्यात् अवकाशप्रकाशयोः" नानार्थर०। "भित्तिः कुड्ये प्रदेशे च" हेम०।

भित्तिका भित्तिका (स्त्री०) 1. ಕುಡ್ಯ, ಗೋಡೆ. भिदिर् (विदारणे) "तिकन्" (उ० ३-१४७)। 2. ಗೌಳಿ, ಹಲ್ಲಿ.

भित्तिचोर भित्तिचोर (पुं०) ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನ ಕೊರೆದು ಕದಿಯುವವನು. भित्त्या भित्तिभेदनेन चोरयति—चुर (स्तेये) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

भित्तिपातन भित्तिपातन (पुं०) ಹೆಗ್ಗಣ. भित्तिं पातयति —पत्लृ (गतौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

भिद् भिद् (स्त्री०) 1. ಭೇದ, ತಾರತಮ್ಯ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। 2. ಭೇದನ, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು. 3. ಭೇದ, ಬಗೆ, ವಿಧ. (वि०) 4. ಒಡೆಯುವ, ಭೇದಿಸುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ). गोत्रभिद्, बलभिद् ಇತ್ಯಾದಿ. "खण्डितविग्रहं बलभिदो धनुरिह विविधाः" किरा० ५-४३। 5. ಅಗೆಯುವ, (ನೆಲವನ್ನು) ತೋಡುವ. "तुरगविचयव्यग्रानुर्वीभिदः सगराध्वरे" उ० रा० १-२३।

भिदक भिदक (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "क्वुन्" (उ० २-३७)। (न०) 2. ವಜ್ರ. 3. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ.

भिदा भिदा (स्त्री०) 1. ಭೇದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ತಾರತಮ್ಯ. भिदिर् (विदारणे) "अङ्" (३-३-१०४)। 2. ಭೇದನ, ಒಡೆಯುವಿಕೆ, ಭಾಗಮಾಡುವಿಕೆ. "विदूरपातेन भिदामुपेयुषश्च्युताः प्रवाहादमितः प्रसारिणः" किरा० ८-१०। 3. ಭೇದ, ವಿಧ, ಬಗೆ. 4. ಬೇರೆಯಾಗುವಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವಿಕೆ. 5. ಧನಿಯ.

भिदि भिदि (पुं०) ವಜ್ರಾಯುಧ. भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "इः" (उ० ४-१४२)। भिदिर्वज्रम् सि० कौ०।

भिदिर्-विदारणे (रुधा० उभ० सक० अनि०)। भिनत्ति। भिन्ते। बिभेद, बिभिदे। भेत्ता। भिनत्तु, भिन्ताम्। अभिनत्, अभिन्त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि:—भिद्यते। भिद्यताम्। अभिद्यत। भिद्येत। भिद्यात्। भिद्यादि.

कृत्ये:—भेत्तव्यम्। भेदनीयम्। भेद्यम्। भिन्नः। भिन्दन्, -न्ती। भिन्दानः। भिन्नम्। भेदनम्। 1. ಭೇದಿಸು, ಒಡೆ, ಚೂರುಮಾಡು, ತುಂಡುಮಾಡು. "ये सत्यमेव न गुरून् प्रतिमानयन्ति तेषां कथं नु हृदयं न भिनत्ति लज्जा" मुद्रा० ३-३३। 2. ವಿಕಾಸಹೊಂದು, ಅರಳು. "सूर्यांशुभिर्भिन्नमिवारविन्दम्" कुमा० १-३२। 3. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗು, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗು. "यद्वायुरन्विष्ट-मृगैः किरातैरासेव्यते भिन्नशिखण्डबर्हैः" कुमा० १-१५। 4. ಭಂಗಮಾಡು, ಮುರಿ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸು, ಅತಿಕ್ರಮಿಸು. "विद्वानपि तयोर्द्वास्थः समयं लक्ष्मणोऽभिनत्" रघु० १५-१४। 5. ಚದರಿಹೋಗು, ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗು. "मूर्तो विघ्नस्तपस इव नो भिन्नसारङ्गयूथः" शाकु० १-२९। 6. ಸಡಿಲಿಸು, ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಮಾಡು. "शनैः कृतप्राणविमुक्तिरीशः पर्यङ्कबन्धं निबिडं बिभेद" कुमा० ३-५९। 7. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದು, ಬದಲಾಗು. "न कारणात् स्वाद्विभिदे कुमारः प्रवर्तितो दीप इव प्रदीपात्" रघु० ५-३७। 8. ಹೊರಗೆಡಹು, ಬಯಲು ಮಾಡು, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು. "षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रः चतुष्कर्णः स्थिरो भवेत्। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन षट्कर्णं वर्जयेत् सुधीः" पञ्चतं० १-१०८। 9. ಬದಲಾಯಿಸು, ಮಾರ್ಪಡಿಸು. "न दुर्वहश्रोणिपयोधरार्ता भिन्दन्ति मन्दां गतिमश्वमुख्यः" कुमा० १-११। 10. ಕದಲಿಸು, ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟಮಾಡು, ಉಚ್ಚಾಟನೆಮಾಡು. "आनन्दजः शोकजमश्रु बाष्पस्तयोरशीतं शिशिरो बिभेद" रघु० १४-३।

भिदिर भिदिर (न०) ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. भिदिर् (विदारणे) "किरच्" (उ० १-५१)। भिदिरं वज्रम् सि० कौ०। "शतधारं शतारं चाभ्रोत्थं भिदिरमम्बुजम्" त्रिकाण्ड०। भिदिर् "कुः" (उ० १-२४)। भिदुः भिदुः. "वज्राशनिर्भिदुर्भिद्रः" त्रिकाण्ड०। भिदिर् "रक्" (उ० २-१३)। भिद्रः भिद्रः.

भिदुर भिदुर (पुं०) 1. ಪ್ಲಕ್ಷವೃಕ್ಷ, ಬಸುರಿಮರ. (न०) 2. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "कुरच्" (३-२-१६२)। "कुलिशं भिदुरं पविः" अम०। (वि०) 3. ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರೆತಿರುವ. "नीलाश्मद्युतिभिदुराऽम्भसोऽपरत्र" माघ० ४-२६। 4. ಭೇದಿಸುವ, ಒಡೆಯುವ.

भिद्य भिद्य (पुं०) ನದ, ಗಂಡುಹೊಳೆ. भिनत्ति तीरम् —भिदिर् (विदारणे) "क्यप्" (३-१-११५)। निपा०। ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ ನದಿ. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ ನದ. "तोयदागम इवोद्धतभिद्यो-र्नामधेयसदृशं विचेष्टितम्" रघु० ११-८।

भिन्दत् भिन्दत् (वि०) 1. ಒಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಸೀಳುತ್ತಿರುವ. भिदिर् (विदारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಅತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೀರುತ್ತಿರುವ. "निहतश्च स्थितिं भिन्दन् दानवोऽसौ बलद्विषा" भट्टि० ७-६८। 3. ಹೊರಗೆಡಹುತ್ತಿರುವ, ಬಯಲು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಸಡಿಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಕದಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ಮಾರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 7. ಚದರಿಸುತ್ತಿರುವ. 8. ಬೇರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "शानच्" भिन्दानः भिन्दानः.

भिन्दि भिन्दि (पुं०) ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು.

भिन्दिपाल भिन्दिपाल (पुं०) 1. ಕೈಯಿಂದ ಎಸೆಯಬಹುದಾದ ಸಣ್ಣ ಈಟಿ. 2. ಕವಣೆ, ದೂರಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲನ್ನು ಎಸೆಯುವ ಹಗ್ಗ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಸಾಧನ.

भिन्न भिन्न (वि०) 1. ವಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರೆತಿರುವ. भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। "भिन्नेषु रत्न-किरणैः किरणेष्विवेन्दोरुच्चावचैरुपगतेषु सहस्रसंख्याम्" माघ० ४-४६। 2. ಬೇರೆಯಾದ, ವಿಯುಕ್ತವಾದ. "विच्छित्तिर्नवचन्दनेन वपुषो भिन्नोऽधरोऽलक्तकैः" माघ० १६-८४। 3. ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ, ನಾನಾ ಬಗೆಯ. "संमूर्च्छन्नलघुविमानरन्ध्रभिन्नः प्रस्थानं समभिदधे मृदङ्गनादः" किरा० ७-१। 4. ಬೇರೆಯಾದ, ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾದ. "भिन्नस्वरमुखवर्णः शङ्कितदृष्टिः समुत्पतित-तेजाः" पञ्चतं० १-२१०। 5. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. "नवोषसा भिन्नमिवैकपङ्कजम्" शाकु० ७-१६। 6. ಚದರಿಹೋದ, ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿ ಓಡಿಹೋದ. "मूर्तो विघ्नस्तपस इव नो भिन्नसारङ्गयूथः" शाकु० १-२९। 7. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. "भिन्नो-रस्को शत्रुणाकृष्य दूरात् आसन्नत्वात्कौचिदेकेषुणैव" माघ० १८-६५। 8. ಶಿಥಿಲವಾದ, ಸಡಿಲವಾದ. 9. ಬದಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ. 11. ಒಡೆದಿರುವ, ಮುರಿದಿರುವ. "भिन्नतीक इव ध्यायन्" भट्टि० ५-८८।

ಭಿನ್ನಕ ಭಿನ್ನಕ (ಪ್ಂ) 1. ಬೌದ್ಧ. (ವಿ೦) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ.

ಭಿನ್ನಕಟ ಭಿನ್ನಕಟ (ವಿ೦) ಗಂಡಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮದೋದಕ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಮದಿಸಿರುವ. ಭಿನ್ನ: ಸ್ರವನ್ಮದ: ಕಟೌ ಯಸ್ಯ। "ಭೇಜೇ ಭಿನ್ನಕಟೈರ್ನಗೈರನ್ಯಾನುಪರುರೋಧ ಯೈ:" ರಘು೦ ೪-೮೩।

ಭಿನ್ನಕುಮ್ಭ ಭಿನ್ನಕುಂಭ (ವಿ೦) 1. ಜಾಮೀನಿನಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವ. 2. ಸಾಲ ತೀರಿಸಿ ಜೀತದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ. "ಸ್ವಸ್ಕನ್ದೌ ಭಿನ್ನ-ಕುಮ್ಭಶ್ಚ ಭುಜಿಷ್ಯೌ ದಾಸ್ಯಮೋಚಿತ:" ವೈಜ೦।

ಭಿನ್ನಕೂಟ ಭಿನ್ನಕೂಟ (ವಿ೦) ಉಪನಾಯಕನಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟ ಸೈನ್ಯ, ಉಪನಾಯಕನನ್ನು ಕಳಿದುಕೊಂಡ ಸೈನ್ಯ. "ಸೈನ್ಯಂ ತ್ವ ಭಿನ್ನಕೂಟಂ ತನ್ನಷ್ಟಾವಾನ್ತರನಾಯಕಮ್" ವೈಜ೦।

ಭಿನ್ನಕ್ರಮ ಭಿನ್ನಕ್ರಮ (ವಿ೦) ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದ, ಕ್ರಮದ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ ಕ್ರಮವುಳ್ಳ. ಭಿನ್ನ: ಕ್ರಮೋ ಯತ್ರ। ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ಶೈಲಿಯು ಕ್ರಮಭಂಗ ಹೊಂದಿದರೆ "ಭಿನ್ನಕ್ರಮ" ವಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ "ಭಗ್ನಪ್ರಕ್ರಮ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. "ಏವಮುಕ್ತೋ ಮನ್ತ್ರಿಮುಖ್ಯೈ ರಾವಣ: ಪ್ರತ್ಯಭಾಷತ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಚ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಆ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳದೆ ಭಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪ್ರತಿವಚನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಭಗ್ನ ಪ್ರಕ್ರಮ ರೂಪವಾದ ಕಾವ್ಯದೋಷವಿರುವುದು.

ಭಿನ್ನದೇಶ ಭಿನ್ನದೇಶ (ಪ್ಂ) 1. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳ. ಭಿನ್ನೌ ದೇಶ:। (ವಿ೦) 2. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳವುಳ್ಳ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದ ಸಂಬಂಧವಿರುವ. ಭಿನ್ನೌ ದೇಶ: ಯಯೋ:। "ಕೃತ್ಯಯೋರ್ಭಿನ್ನದೇಶತ್ವಾದ್ದ್ವೈಧೀಭವತಿ ಮೇ ಮನ:" ಶಾಕು೦ ೨-೧೭।

ಭಿನ್ನಪ್ರಕಾರ ಭಿನ್ನಪ್ರಕಾರ (ವಿ೦) ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ, ಬೇರೆ ರೀತಿಯುಳ್ಳವಾದ. ಭಿನ್ನ: ಪ್ರಕಾರೋ ಯಸ್ಯ।

ಭಿನ್ನದೇಹ ಭಿನ್ನದೇಹ (ವಿ೦) ಗಾಯಗೊಂಡ ಮೈಯುಳ್ಳ, ಮುರಿದ ದೇಹವುಳ್ಳ.

ಭಿನ್ನಮರ್ಮನ್ ಭಿನ್ನಮರ್ಮನ್ (ವಿ೦) ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಏಟು ಬಿದ್ದಿರುವ, ಮರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗೊಂಡಿರುವ.

ಭಿನ್ನಮರ್ಯಾದ ಭಿನ್ನಮರ್ಯಾದ (ವಿ೦) 1. ಎಲ್ಲೆಮೀರಿದ, ಹದ್ದುಮೀರಿದ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ. ಭಿನ್ನಾ ಮರ್ಯಾದಾ ಯೇನ। 2. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಿರುವ, ತಹಬಂದಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ.

ಭಿನ್ನರುಚಿ ಭಿನ್ನರುಚಿ (ವಿ೦) 1. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳ. ಭಿನ್ನಾ ರುಚಿ: ಯಸ್ಯ। "ನಾಟ್ಯಂ ಭಿನ್ನರುಚೇರ್ಜನಸ್ಯ ಬಹುಧಾಪ್ಯೇಕಂ ಸಮಾರಾಧಕಮ್" ಮಾಲ೦ ೧-೪। 2. ಬೇರೆ ಬೇರೆವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, "ನಾಸೌ ನ ಕಾಮ್ಯೋ ನ ಚ ವೇದ ಸಮ್ಯಕ್ ದ್ರಷ್ಟುಂ ನ ಸಾ ಭಿನ್ನರುಚಿರ್ಹಿ ಲೋಕ:" ರಘು೦ ೬-೩೦।

ಭಿನ್ನಲಿಙ್ಗ ಭಿನ್ನಲಿಂಗ (ಪ್ಂ) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳು. ಭಿನ್ನಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಯೇಷಾಮ್। "ಕೃತೋಽತ್ರ ಭಿನ್ನಲಿಙ್ಗಾನಾ-ಮನುಕ್ತಾನಾಂ ಕ್ರಮಾದೃತೇ" ಅಮ೦।

ಭಿನ್ನವೃತ್ತ ಭಿನ್ನವೃತ್ತ (ವಿ೦) 1. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜೀವನೋಪಾಯವುಳ್ಳ. ಭಿನ್ನಂ ವೃತ್ತಂ ಯಸ್ಯ। 2. ಹೀನವಾದ ಜೀವನವುಳ್ಳ, ಕಷ್ಟದ ಜೀವನವುಳ್ಳ. 3. ಛಂದೋನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವೃತ್ತವುಳ್ಳ. 4. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಚಾರವುಳ್ಳ.

ಭಿನ್ನವೃತ್ತಿ ಭಿನ್ನವೃತ್ತಿ (ವಿ೦) 1. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜೀವನೋಪಾಯವುಳ್ಳ. 2. ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಜೀವನವುಳ್ಳ. ಭಿನ್ನಾ ವೃತ್ತಿರ್ಯಸ್ಯ।

ಭಿಯಾ ಭಿಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. ಭೀಯತೇ—ಜಿ ಭೀ (ಭಯೇ) "ಅಙ್" (೩-೩-೧೦೪)। "ತಙ್ಕೋಽಸ್ತ್ರೀ ಭೀರ್ಭಿಯಾ ಭೀತಿ: ಸಾಧ್ವಸಂ ಭಯನಂ ಭಯಮ್" ವೈಜ೦।

ಭಿಲ್ಲ ಭಿಲ್ಲ (ಪ್ಂ) ಕಿರಾತ, ಬೇಡರವನು, ಒಬ್ಬ ಬಿರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "ಪುಲಿನ್ದಾ: ಶಬರಾ ಭಿಲ್ಲಾ: ಕಿರಾತಾಶ್ಚಾನ್ತ್ಯಜಾ: ಪೃಥಕ್" ತ್ರಿಕಾಣ್ಡ೦। "ದೇಶೇ ದೇಶೇ ಜಡಿಮಕುರಙ್ಗಾಸ್ತೇಜೋಭಲ್ಲೈರ್ದಿನಕರಭಿಲ್ಲೇ" ಚಂ೦ ಭಾ೦।

ಭಿಲ್ಲತರು ಭಿಲ್ಲತರು (ಪ್ಂ) ಲೋಧ್ರಗಿಡ.

ಭಿಲ್ಲಭೂಷಣ ಭಿಲ್ಲಭೂಷಣ (ಪ್ಂ) ಗುಲಗಂಜಿ ಗಿಡ.

ಭಿಷಜ್ ಭಿಷಜ್ (ಪ್ಂ) 1. ವೈದ್ಯ, ರೋಗದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸುವವನು. ಬಿಭೇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ರೋಗ:—ಜಿ ಭೀ (ಭಯೇ) "ಅಜಿ:" ಪ್ರಕೃತೇ: ಷುಗಾಗಮಶ್ಚ (ಉ೦ ೧-೧೩೫)। "ಆಪ್ತೇನ ತಕ್ಷಣಾ ಭಿಷಜೇವ ತತ್ಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಚಕ್ರಮೇ ಲಙ್ಘನಪೂರ್ವಕ: ಕ್ರಮ:" ಮಾಘ೦ ೧೨-೨೫। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. ಭಿಷಜ್ಯತಿ ಸಮ್ಯಗ್ವಿದಿತನಿದಾನತಯಾ ಚಿಕಿತ್ಸತಿ। "ಭವರೋಗನಿದಾನಜ್ಞೋ ಯೋಽಸೌ-ಭಿಷಗುದೀರಿತ:" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿ:। "ತ್ರಿಸಾಮಾ ಸಾಮಗ: ಸಾಮ ನಿರ್ವಾಣಂ ಭೇಷಜಂ ಭಿಷಕ್" ವಿ೦ ಸ೦। 3. ಔಷಧ.

ಭಿಸ್ಸಟಾ ಭಿಸ್ಸಟಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸೀದುಹೋದ ಅನ್ನ. ಭಿಸ್ಸಾಮನ್ನಂ ಟೀಕತೇ—ಟೀಕೃ (ಗತೌ) "ಡ:" (೩-೨-೧೦೧)। "ಭಿಸ್ಸಟಾ ದಗ್ಧಿಕಾ" ಅಮ೦।

ಭಿಸ್ಸಾ ಭಿಸ್ಸಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಅನ್ನ. ಬಭಸ್ತಿ—ಭಸ (ದೀಪ್ತೌ) "ಸ:" ಬಾಹು೦। ಇತ್ವಮ್ (೭-೪-೭೮)।

भिस्सिटा भिस्सिटा (स्त्री०) ಸೀದುಹೋದ ಅನ್ನ. भिस्सां टीकते — पृषो०। "दग्धान्नं भिस्सिटा क्षिल्ली" वैज०।

भि भी – भये (जुहो० पर० अक० अनि०)। बिभेति बिभितः बिभीतः बिभ्यति। बिभाय। भेता। भेष्यति। बिभेतु। अबिभेत्। बिभियात्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಹೆದರು, ಭಯಪಡು, ಅಂಜು. "निर्जराः प्रतिनिशामयमानाः बिभ्यति स्म जगदुश्च जयोक्तिम्" याद० २१-४४।

भावे:—भीयते। बिभयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। बिभ्ये। भायिता, भेता। भायिष्यते, भेष्यते। भीयताम्। भीयेत ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—भापयति, भीषयते, भाययति, –ते ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—भेतव्यम्। भयनीयम्। भेयम्। भीतः। भीतवान्, –वती। बिभ्यत्, –ती। भीतम्। भयनम्। भीत्वा। बिभीय। भायंभायम्। भीत्वा भीत्वा।

भी भी (स्त्री०) ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ, ಅಂಜಿಕೆ. भि भी (भये) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "स चिन्तयत्येव भियस्त्वदेष्यतीरहो दुरन्ता बलवद्विरोधिता" किरा० १-२३।

भीकर भीकर (वि०) ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. भियं करोति — कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

भीत भीत (न०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. भि भी (भये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "भीतं भये भययुते" हेम०। (वि०) 2. ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ. भी कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "प्रलम्बहन्तुः प्रसमीक्ष्य वेगं भीताः पलायन्त भृशार्तनादाः" याद० २०-१२।

भीति भीति (स्त्री०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ, ಅಂಜಿಕೆ. भि भी (भये) "क्तिन्" (३-३-९४)। "भीतिकोपसमवायरूपया दोलयेव समकृष्यत द्विधा" याद० १७-४६। 2. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. "भीतिः साध्वसकम्पयोः" हेम०।

भीतिनाटितक भीतिनाटितक (न०) ಭಯದ ಅಭಿನಯ, ಭಯಗೊಂಡವನಂತೆ ನಟಿಸುವುದು.

भीम भीम (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ, ಪಾಂಡುರಾಜನ ಮಗ, ಮಧ್ಯಮ ಪಾಂಡವ. [ಭೀಮಸೇನನು ಕುಂತೀ ದೇವಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವನಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು. ಕುಂತಿಯು ದುರ್ವಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಉಪದೇಶಹೊಂದಿದ ವಾಯುದೇವತಾಕ ಮಂತ್ರದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಈತನನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಇವನ ಅಣ್ಣ. ಅರ್ಜುನನು ಇವನ ತಮ್ಮ. ನಕುಲ ಸಹದೇವರು ಇವನ ಬಲತಾಯಿಯ ಮಕ್ಕಳು. ಇವನು ಚಿಕ್ಕಮಗುವಾಗಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದಿನ ತಾಯಿಯ ಮಡಿಲಿನಿಂದ ಉರುಳಿ ಶತಶೃಂಗಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ. ಆ ಪರ್ವತವು ಪುಡಿ ಪುಡಿಯಾಯಿತು. ಭೀಮನು ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಅಸಾಧಾರಣ ಶಕ್ತಿ ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಭೀಮನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳೊಡನೆ ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಭೀಮನು ಬಲರಾಮನಲ್ಲಿ ಗದಾಯುದ್ಧವನ್ನು ಕಲಿತನು. ದುರ್ಯೋಧನನ ಮೋಸವನ್ನು ಅರಿತ ಭೀಮಸೇನನು ಆರಗಿನ ಮನೆಯಿಂದ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಅವನ ತಂಗಿಯಾದ ಹಿಡಿಂಬಿ (ಕಮಲಪಾಲಿಕೆ) ಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ಅವಳಲ್ಲಿ ಘಟೋತ್ಕಚನು ಜನಿಸಿದನು. ದ್ರೌಪದಿ, ಹಿಡಿಂಬಿ ಮತ್ತು ಜಲಂಧರೆಯೆಂಬ ಮೂವರು ಇವನ ಪತ್ನಿಯರು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜರಾಸಂಧನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ಬಾಹುಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಾನಭಂಗಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಿದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಊರುಭಂಗಮಾಡುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದನು. ವನವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಕಿಮ್ಮೀರ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದನು. ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಇವನಿಗೆ ವಲಲನೆಂಬ ಹೆಸರು. ಪಾಂಡವರು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಇವನನ್ನು ಜಯೇಶನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಾನಭಂಗಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಿದ ಕೀಚಕನನ್ನೂ ಉಪಕೀಚಕರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಮಹಾಭಾರತದ ಏಳನೆಯ ದಿನದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಎಂಟು ಮಂದಿ ಸಹೋದರರನ್ನೂ ಕೊಂದು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿದನು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನಿಗೆ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡಲು ಬಂದ ದುರ್ಜಯನನ್ನು ಕೊಂದು ಕರ್ಣನನ್ನು ಓಡಿಸಿದನು. ಶಕುನಿಯನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ದುಃಶಾಸನನ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಮುರಿದು ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಅವನ ರಕ್ತಪಾನ ಮಾಡಿದನು. ಕೊನೆಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಒಂದು ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಕೃಷ್ಣನೊಡನೆ ಭೀಮನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ವೀರವಾದಪೂರ್ವಕ ಗದಾಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಊರು (ತೊಡೆ) ಗಳನ್ನು ಮುರಿದು ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸಿ ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟು ಮಾಡಿದನು.] 2. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ದೊರೆ, ದಮಯಂತಿಯ

ತಂದೆ. 3. ವಿಷ್ಣು. बिभ्यति अस्मात् स्वनिदेशाति-वर्तिनः—बि भी (भये) "मक्" (उ० १-१४५)। "भीमो यस्मात् बिभ्यति तु शरभात् पवनादयः" इति निरुक्तिः। "अतुलः शरभो भीमः" वि० स०। 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 5. ಭಯಾನಕ ರಸ. 6. ಹುಳಿ ಹಬ್ಬಿ ಗಿಡ. (वि०) 7. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ. "भीमकान्तैर्नृपगुणैः स बभूवोपजीविनाम्" रघु० १-१६।

भीमतिथि ಭೀಮತಿಥಿ (स्त्री०) ಭೀಮೈಕಾದಶಿ. ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಏಕಾದಶಿ. भीमेनोपासिता तिथिः।

भीमद्वादशी ಭೀಮದ್ವಾದಶೀ (स्त्री०) ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ದ್ವಾದಶಿ.

भीमनाद ಭೀಮನಾದ (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. भीमो भयंकरो नादो यस्य। 2. ಭಯಂಕರ ಶಬ್ದ. भीमो नादः। 3. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಏಳು ಮೇಘಗಳಲ್ಲೊಂದು. (वि०) 4. ಭಯಂಕರ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ.

भीमपराक्रम ಭೀಮಪರಾಕ್ರಮ (वि०) ಭಯಂಕರವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ.

भीमपुर ಭೀಮಪುರ (न०) ಕುಂಡಿನನಗರ, ವಿದರ್ಭದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ.

भीमरथ ಭೀಮರಥ (पुं०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

भीमरथी ಭೀಮರಥೀ (स्त्री०) 1. ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ 77ನೆಯ ವರ್ಷದ 7ನೆಯ ತಿಂಗಳ 7ನೆಯ ರಾತ್ರಿ. ಈ ರಾತ್ರಿಯು ಬಹಳ ಕ್ರೂರವಾದುದರಿಂದ ಶಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "सप्तसप्ततिवर्षाणां सप्तमे मासि सप्तमी। रात्रिर्भीमरथी नाम नराणामतिदुस्तरा"। 2. ಒಂದು ನದಿ. ಈ ನದಿಯು ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವುದು. "गोदावरी भीमरथी कृष्णवेण्या-दिकास्तथा। सह्यपादोद्भवा नद्यः स्मृताः पापभयापहाः" विष्णुपु०।

भीमसेन ಭೀಮಸೇನ (पुं०) ಮಧ್ಯಮ ಪಾಂಡವ, ಕುಂತೀ ಪುತ್ರ, ಧರ್ಮರಾಜನ ತಮ್ಮ. ["भीम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

भीमा ಭೀಮಾ (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ.

भीमादेवी ಭೀಮಾದೇವೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. भीमाख्या देवी। "पुनश्चाहं यदा भीमं रूपं कृत्वा हिमाचले। रक्षांसि क्षपयिष्यामि मुनीनां त्राणकारणात्। तदा मां मुनयः सर्वे स्तोष्यन्त्यानम्रमूर्तयः। भीमादेवीति विख्यातं तन्मे नाम भविष्यति" देवीमा०।

भीमैकादशी ಭೀಮ್ಯೈಕಾದಶೀ (स्त्री०) ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಏಕಾದಶಿ.

भीर ಭೀರ (वि०) ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಭೀತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ. भियं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "भूरिभिर्भारिभिर्भीरैर्भूभारैरभिरेभिरे" माघ० १९-६६।

भीरु ಭೀರು (पुं०) 1. ಇಂಗುದೀವೃಕ್ಷ, ಗಾರೆಗಿಡ. "क्रूसरे भीरुमार्जारकिंशुका इङ्गुदी न षण्" वैज०। 2. ಸೌತೆ ಗಿಡ. "भीरुस्त्ववरुकर्कटी" वैज०। (स्त्री०) 3. ಭಯಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು. भि भी (भये) "रुः" (३-२-१७४)। "शुभानना: साम्बुरुहेषु भीरवः" किरा० ८-४२। (वि०) 4. ಭಯಸ್ವಭಾವದವನು. "तेषामर्थे नियुञ्जीत शूरान् दक्षान् कुलोद्गतान्। शुचीनाकरकर्मान्ते भीरूनन्तर्निवेशने" मनु० ७-६२।

भीरुक ಭೀರುಕ (वि०) ಭಯಸ್ವಭಾವದವನು, ಹೆದರುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಅಂಜುಬುರುಕ. भि भी (भये) "रुकन्" (वा० ३-२-१७४)।

भीरुपर्णी ಭೀರುಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಶತಾವರೀ ಗಿಡ.

भीरुक ಭೀರುಕ (वि०) ಭಯದ ಸ್ವಭಾವದವನು. भि भी (भये) "रुकन्" (३-२-१७४)।

भीरू ಭೀರೂ (स्त्री०) ಹೆದರುವ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು. भीरु "ऊङ्" (४-१-६६)।

भीषण ಭೀಷಣ (पुं०) 1. ಭಯಾನಕ ರಸ. भीषयते—भि भी (भये) + णिच् षुक् (७-६-४०)। "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಆನೆಬೇಲ. 3. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳ. "भीषणो रसे सल्लक्यां ना गाढे दारुणे त्रिषु" मेदि०। (न०) 4. ಭಯಪಡಿಸುವುದು, ಹೆದರಿಸುವುದು. भी + णिच् + षुक् "ल्युट्" (३-३-११५)। "कर्षणं भीषणं चैव युद्धे चैव बहुक्षयम्" भा० आश्रम० ८-४। (वि०) 5. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭಯವುಂಟುಮಾಡುವ. "स बिभर्ति भीषणभुजङ्गभुजः पृथु विद्विषां भयविधायि धनुः" किरा० ६-३२।

भीषा ಭೀಷಾ (स्त्री०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. 2. ಭಯ ಪಡಿಸುವುದು, ಹೆದರಿಸುವುದು. भि भी (भये) + णिच् षुक् भावे "अः" (३-३-१०३)।

भीष्म ಭೀಷ್ಮ (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ, ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಶಂತನುರಾಜನಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಪುತ್ರ. [ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಶಾಪ

ಹೊಂದಿ ಗಂಗೆಯ ಪುತ್ರರಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮನು ಕೊನೆಯ ಪುತ್ರ. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪರಶು ರಾಮನಿಂದ ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಡೆಯಿತು. ಒಂದು ದಿನ ಶಂತನುವು ನದೀತೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದಾಶರಾಜನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸತ್ಯವತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿತನಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ತನಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ದಾಶರಾಜ ನನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಅವಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗನಿಗೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ದಾಶರಾಜನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವನ್ನು ತಿಳಿದ ಭೀಷ್ಮನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಈ ಕಾರಣ ದಿಂದ ತಾನು ಮದುವೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಸತ್ಯವತಿಯನ್ನು ತಂದು ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಸಂತೋಷ ಗೊಂಡ ಶಂತನುವು ಭೀಷ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಮರಣರೂಪವಾದ ವರವನ್ನಿತ್ತನು. ಭೀಷ್ಮನು ಸತ್ಯವತಿಯ ಮಗನಾದ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನಿಗೆ ಕಾಶಿರಾಜನ ಪುತ್ರಿಯರಾದ ಅಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಅಂಬಾಲಿಕೆಯರನ್ನು ತಂದು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಸಿ ದನು. ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನಿಗೆ ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದೆ ಹೋದುದ ರಿಂದ ಸತ್ಯವತಿಯ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಅಂಬಿಕೆ ಯಲ್ಲಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೂ ಅಂಬಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುವೂ ಜನಿಸಿದರು. ದ್ರೌಪದೀ ಸ್ವಯಂವರಾನಂತರ ಭೀಷ್ಮನು ಪಾಂಡುಪುತ್ರರಾದ ಧರ್ಮರಾಜಾದಿಗಳನ್ನು ಕರೆತರಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಧ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು. ಪಾಂಡವರು ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಿತರಾಗಿ ವನವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವರನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನನು ಪತ್ತೆಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಅವರೊಡನೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದನು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಮಹಾರಥರೂ ಮಡಿಯಲು ದುರ್ಯೋಧನನು ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಸೇನಾಪತಿ ಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಭೀಷ್ಮನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆ ಯನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಲದಿಂದ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಜಯವು ಸಿದ್ಧವೆಂದೂ ಅವರೊಡನೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ ಪುನಃ ಹೇಳಿದನು. ಭೀಷ್ಮನು ಶಸ್ತ್ರತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ತಾನು ಪಾಂಡವರನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವು ದಾಗಿ ಕರ್ಣನು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸೇನಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡು ವಂತೆ ಹೇಳಿದನು. ಶಿಖಂಡಿಯು ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ಬಂದಾಗ ತಾನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭೀಷ್ಮನು ಶಸ್ತ್ರತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ತನ್ನನ್ನು ಈಗ ಸಂಹರಿಸಬಹುದೆಂದು ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದನು. ಆಗ ಕೌರವ ಪಾಂಡವರೆಲ್ಲರೂ ಭೀಷ್ಮನ ಪಾದಾರವಿಂದಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಅರ್ಜುನನು ಭೀಷ್ಮನಿಗೆ ಶರತಲ್ಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಭೀಷ್ಮನ ಆಭೀಷ್ಟದಂತೆ ಪರ್ಜನ್ಯಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತೋಡಿ ಪಾತಾಳ ಗಂಗೆಯಿಂದ ಅವನ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದನು. ಶರತಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ದ್ದಾಗ ಧರ್ಮರಾಜನು ಧರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಗಾಯ ಗೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲು ತನ್ನ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಭೀಷ್ಮನಿಗೆ ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಆಗ ಭೀಷ್ಮನು ಧರ್ಮರಾಜ ನಿಗೆ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮ ಆಪದ್ಧರ್ಮ ರಾಜನೀತಿ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಉಪ ದೇಶಿಸಿದನು. ಅನುಶಾಸನ ಪರ್ವದ ದಾನಧರ್ಮಪರ್ವ ದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮನು ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಬಳಿಕ ಭೀಷ್ಮನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಾದಿಗಳ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಯೋಗಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಕಣ್ಮರೆ ಯಾದನು.] 2. ಭಯಾನಕ ರಸ. 3. ರುದ್ರ, ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ರಾಕ್ಷಸ. (ತ್ರಿ॰) 5. ಭಯಂಕರವಾದ. "ಭೀಷ್ಮೋ ರುದ್ರೇ ಚ ಗಾಙ್ಗೇಯೇ ರಾಕ್ಷಸೇ ಚ ಭಯಙ್ಕರೇ" ಹೇಮ॰।

ಭೀಷ್ಮಕ ಭೀಷ್ಮಕ (ಪುಂ) 1. ಭೀಷ್ಮ. 2. ರುಕ್ಮಿಣೀ ದೇವಿಯ ತಂದೆಯಾದ ಭೀಷ್ಮಕರಾಜ, ವಿದರ್ಭದೇಶದ ದೊರೆ. ವಿದರ್ಭದೇಶದಲ್ಲಿ ಭೋಜಕಟವೆಂಬುದು ಇವನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. "ರಾಜ್ಞೇ ಭೋಜಕಟಸ್ಥಾಯ ಮಹಾಮಾತ್ರಾಯ ಧೀಮತೇ। ಭೀಷ್ಮಕಾಯ ಸ ಧರ್ಮಾತ್ಮಾ ಸಾಕ್ಷಾದಿನ್ದ್ರಸಖಾಯ ವೈ" ಭಾ॰ ಸಭಾ॰ ೩೨-೬೪।

ಭೀಷ್ಮಪಞ್ಚಕ ಭೀಷ್ಮಪಂಚಕ (ನ॰) 1. ಕಾರ್ತಿಕ ಶುಕ್ಲ ಏಕಾದಶಿ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಐದು ತಿಥಿಗಳು (ಏಕಾದಶಿ, ದ್ವಾದಶಿ, ತ್ರಯೋದಶಿ, ಚತುರ್ದಶಿ ಮತ್ತು ಹುಣ್ಣಿಮೆ). 2. ಈ ಐದು ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ವ್ರತ.

ಭೀಷ್ಮಜನನೀ ಭೀಷ್ಮಜನನೀ, -ಗ್ನೀ-ಸೂ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಭೀಷ್ಮನ ತಾಯಿ, ಗಂಗಾನದಿ.

ಭೀಷ್ಮಾಷ್ಟಮೀ ಭೀಷ್ಮಾಷ್ಟಮೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಅಷ್ಟಮಿ, ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯನು ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ತಿಥಿ.

ಭೂ ಭೂ (ಪುಂ) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮ. 3. ಚಂದ್ರ. "ಭೂಃ ಶರ್ವೋ ಧಾತರೀನ್ದೌ ನಾ" ನಾನಾರ್ಥರ॰।

ಭುಕ್ತ ಭುಕ್ತ (ನ॰) 1. ಭೋಜನ, ಊಟಮಾಡುವುದು. ಭುಜ (ಪರಿಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ) ಭಾವೇ "ಕ್ತಃ" (೩-೩-೧೧೪)।

"आसितं शयितं भुक्तं सूत रामस्य कीर्तय" रामा०। 2. ಅನುಭವಿಸುವುದು. 3. ಆಹಾರ. (वि०) 4. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. भुज कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "अपूजितं तु तद्भुक्तमुभयं नाशयेदिदम्" मनु० २-५५। 5. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मनुप्रभृतिभिर्मान्यैर्भुक्ता यद्यपि राजभिः" रघु० ४-७। 6. ಕಳೆದುಹೋದ, ನಡೆದುಹೋದ (ಕಾಲ).

भुक्तभोग भुक्तभोग (वि०) ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದವನು. भुक्तो भोगो येन।

भुक्तवत् भुक्तवत् (वि०) ಊಟಮಾಡಿದವನು. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "भुक्तवान् विहरेच्चैव स्त्रीभिरन्तःपुरे सह" मनु० ७-२२१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती-वत्ी.**

भुक्तशेष भुक्तशेष (पुं०) ತಿಂದು ಉಳಿದುದು, ಊಟಮಾಡಿದ ಉಳಿಕೆ.

भुक्तसमुज्झित भुक्तसमुज्झित (वि०) ತಿಂದು ಉಳಿದುದು, ಊಟವಾದ ನಂತರ ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು. भुक्तं पश्चात् समुज्झितम्।

भुक्ति भुक्ति (स्त्री०) 1. ಭೋಜನ, ಊಟ. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಭೋಗ, ಅನುಭವ, ಗೃಹ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸ್ವಾಧೀನಾನುಭವ. "आहर्ता शोधयेद् भुक्तिमागमं चापि संसदि। तत्सुतो भुक्तिमेवैकां पौत्रादिषु न किञ्चन"। "प्रत्यक्षं यस्य यद्भुक्तं क्षेत्राद्यं दश वत्सरान्। तत्र भुक्तिः प्रमाणं स्यात् न साक्षी नाक्षराणि च" पञ्चतं० ३-९२। 3. ರಾಶಿಯಿಂದ ರಾಶಿಗೆ ರವಿ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರ. 4. ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) ಪ್ರಮಾಣ. (2) ಲಿಖಿತ. (3) ಭುಕ್ತಿ ಮತ್ತು (4) ಸಾಕ್ಷಿ. "प्रमाणं लिखितं भुक्तिः साक्षिणश्चेति कीर्तितम्। एषामन्यतमाभावे दिव्यान्यतममुच्यते"। 5. ಭೋಗ, ಸುಖಾನುಭವ.

भुग्न भुग्न (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿರುವ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. भुजो (कौटिल्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "भुग्नभागस्ततस्स ह्यस्तदाक्रमणयन्त्रितः" याद० २२-२०४। 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

भुज् भुज् (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) 1. ತಿನ್ನುವ, ಊಟಮಾಡುವ. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಅನುಭವಿಸುವ. 3. ಉಪಭೋಗಿಸುವ. 4. ಆಳುವ, ಪಾಲಿಸುವ. "अभियोग इमान् महीभुजो भवता तस्य कृतः कृतावधेः" किरा० २-४६।

भुज – परिपालनाभ्यवहारयोः (रुधा० पालनार्थे पर० सक० अनि०)। 1. भुनक्ति भुङ्क्तः भुञ्जन्ति। बुभोज। भोक्ता। भोक्ष्यति। भुनक्तु भुङ्क्तात् भुङ्क्ताम् भुञ्जन्तु। अभुनक्। भुञ्ज्यात्। भुज्यात् भुज्यास्ताम्। अभौक्षीत्। अभोक्ष्यत्। 2. पालनभिन्नेऽर्थे "भुजोऽनवने" इत्यात्मनेपदम्। भुङ्क्ते भुञ्जाते भुञ्जते। बुभुजे। भोक्ता। भोक्ष्यते। भुङ्क्ताम्। अभुङ्क्त। भुञ्जीत। इत्यादि.

1. ಪಾಲಿಸು, ರಕ್ಷಿಸು. 2. ಅನುಭವಿಸು. 3. ಭುಜಿಸು, ಊಟಮಾಡು.

कर्मणि :—भुज्यते। भुज्यताम्। अभुज्यत। भुज्येत। अभोजि। इत्यादि.

कृत्सु :—भोक्तव्यम्। भोजनीयम्। भोज्यम् भक्ष्यार्थे। भोग्यम् अन्यत्। भुक्तः। भुक्तवान्, -वती। भुञ्जन्, पालनभिन्नेऽर्थे भुञ्जानः। भोक्तुम्। भुक्तम्। भुक्त्वा।

भुज भुज (पुंस्त्री०) 1. ಬಾಹು, ತೋಳು. भुज्यतेऽनेन—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। "ज्ञास्यसि कियद्भुजो मे रक्षति मौर्वीकिणाङ्क इति" शाकु० १-१३। 2. ಕೈ, ಹಸ್ತ. ಪಾಣಿ. "चञ्चद्भुज भ्रमितचण्डगदाभिघातसंचूर्णितोरुयुगलस्य सुयोधनस्य" वेणी० १-२१। 3. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. (स्त्री०) **भुजा भुजा.** "अथ बाहौ पाणौ भुजा द्वयोः" नानार्थर०। 4. ವಕ್ರತೆ, ಕೌಟಿಲ್ಯ, ಡೊಂಕು. 5. (ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಸರಳ ರೇಖಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಬಾಹು. त्रिभुजः Triangle (त्रिभुजाकृतिः), चतुर्भुजः Quadrangle (चतुर्भुजाकृतिः)।

भुजकोटर भुजकोटर (पुं०) ಕಕ್ಷ, ಕಂಕಳು. भुजस्य कोटर इव।

भुजग भुजग (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. भुजो (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३५)। भुजः सन् गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। डित्वसामर्थ्यात् अभस्यापि टेर्लोपः। "हित्वा तस्मिन् भुजगवलयं शंभुना दत्तहस्ता" मेघ० १-६०। 2. ಆಶ್ಲೇಷಾನಕ್ಷತ್ರ.

भुजगपति भुजगपति (पुं०) 1. ಆದಿಶೇಷ, ಸರ್ಪಗಳ ರಾಜ. भुजगानां पतिः। "जटाजूटापीडं भुजगपति-

भोगोपमभुजं ददर्श श्रीमन्तं विपिनभुवि सीतासहचरम्" चं० रा०। 2. वासुकि. 3. पतंजलिमुनि. 4. पिंगळ मुनि. **भुजगराजः** भुजगराजः. "भुजगराजसितेन नभःश्रिता कनकराजिविराजितसानुना" किरा० ५-४।

भुजगरिपु भुजगरिपु, **–शत्रु–शत्रु** (पुं०) 1. गरुड. भुजगानां रिपुः शत्रुर्वा। 2. नविलु.

भुजगाधिप भुजगाधिप (पुं०) 1. आदिशेष. 2. वासुकि.

भुजगान्तक भुजगान्तक (पुं०) 1. गरुड. 2. नविलु. भुजगानामन्तकः।

भुजगाशन भुजगाशन (पुं०) 1. गरुड. 2. नविलु. भुजगानश्नाति—अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

भुजगेन्द्र भुजगेन्द्र, **–ईश –ईश** (पुं०) 1. सर्पराज, वासुकि. 2. आदिशेष. 3. पतंजलिमुनि. 4. (छंदःशास्त्र प्रवर्तक) पिंगळमुनि. 5. बलराम. "भुजगेन्द्रफणारत्नशङ्काहेमणिचित्रितैः" याद० १६-५५।

भुजङ्ग भुजंग (पुं०) 1. सर्प, हावु. भुजेन कौटिल्येन गच्छति—गम्लृ (गतौ) "खच्" (वा० ३-२-३८)। खच्च वा डित् (३-२-३८)। टिलोपः। "आक्रान्तपूर्वमिव मुक्तविषं भुजङ्गं प्रोवाच कोसलपतिः प्रथमापराद्धः" रघु० ९-७९। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **भुजङ्गी** भुजंगी. "जागर्ति दंशाय निशातदंष्ट्राकोटिविषोद्गारगुरुर्भुजङ्गी" मालती० ६-१। 2. मिंडे, उपपति, विट. "भुजङ्गो भुजगे षिद्गे" त्रिकाण्ड०। "अभूमिरेषा भुजङ्गभङ्गिभाषितानाम्" काद०। स्त्रियां "ङीष्"।

भुजङ्गप्रयात भुजंगप्रयात (न०) वृत्तरत्ना करोक्तवाद वर्णवृत्तद ऒंदु भेद, नाल्कु यगणगळुळ्ळ ऒंदु वृत्त. **इदर लक्षणः** "भुजङ्गप्रयातं भवेद्यैश्चतुर्भिः" वृ० र०। **गणविन्यासः**

य य य य
।ऽऽ ।ऽऽ ।ऽऽ ।ऽऽ

भुजङ्गभुज् भुजंगभुज् (पुं०) 1. गरुड. 2. मयूर, नविलु. भुजङ्गं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

भुजङ्गम भुजंगम (पुं०) 1. सर्प, हावु. भुजेन कौटिल्येन गच्छति—गम्लृ (गतौ) "खच्" (वा० ३-२-३८)। खच्च डिद्वा इति डित्त्वस्य वैकल्पिकत्वात् टिलोपो न। "पटीरस्कन्धविषयास्तत्र तेषां भुजङ्गमाः" याद० २२-१९८। 2. आश्लेषानक्षत्र. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **–गमी –ಗಮೀ.**

भुजङ्गलता भुजंगलता (स्त्री०) ताम्बूलवल्ली, वीळ्यदेलेय बळ्ळि.

भुजङ्गहन् भुजंगहन् (पुं०) गरुड. भुजङ्गं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। अत्र ब्रह्मभ्रूणेत्यादिनियमस्य प्रायिकत्वात् अन्येष्वप्युपपदेषु "क्विप्" भवत्येव। "तृच्" (३-१-१३३)। **–हन्तृ (तृ) –ಹಂತೃ(ತೃ).**

भुजङ्गाक्षी भुजंगाक्षी (स्त्री०) सर्पाक्षिबळ्ळि, ईश्वरीहंबु. "नकुलेष्टा भुजङ्गाक्षी छत्राकी सुवहा च सा" अम०।

भुजशिरस् भुजशिरस् (न०) स्कंध, हेगलु. भुजस्य शिर इव।

भुजा भुजा (स्त्री०) 1. बाहु, तोळु. भुज "टाप्" (४-१-४)। "गच्छता दशरथेन निर्वृतिं भूभुजामसुलभां भुजाबलात्" चं० रा०। 2. कर, कै, हस्त.

भुजादल भुजादल (पुं०) हस्त, कै, पाणि.

भुजान्तर भुजान्तर, **–अन्तराल –ಅಂತರಾಲ** (न०) बाहुगळ मध्यभाग, वक्षस्थल, एदे. भुजयोरन्तरम्। "दिलीपसूनोः स बृहद्भुजान्तरं प्रविश्य भीमासुरशोणितोचितः" रघु० ३-५४। "भुजान्तरालेन विभुः प्रतीच्छन्" याद० २३-४१।

भुजि भुजि (पुं०) 1. अग्नि, बेंकि. भुनक्ति भुङ्क्ते वा सर्वान्—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "इः" (उ० ४-१४१)। 2. भुज धातु.

भुजिष्य भुजिष्य (पुं०) 1. परिचारक, सेवक, आळु. भुङ्क्ते स्वाम्युच्छिष्टम्—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "किष्यन्" (उ० ४-१७८)। "वध्यमभिहतभुजिष्यमुं सह चानया स्थविरराजकन्यया" माघ० १५-६३। 2. स्वतंत्र, इतररिगे अधीननल्लदवनु. 3. हस्त सूत्र, कंकण. स्त्रियां **भुजिष्या** भुजिष्या. 4. दासि. "अथाङ्गदाश्लिष्टभुजं भुजिष्या हेमाङ्गदं नाम कलिङ्गनाथम्" रघु० ६-५३। 5. वेश्या, सूळे. "भुजिष्यस्तु स्वतन्त्रे च हस्तसूत्रकदासयोः। स्त्रियां दासीगणिकयोः" मेदि०।

भुज्यु भुज्यु (पुं०) 1. भाजन, पात्र. भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "युक्" (उ० ३-२१)। कित्त्वाभ्न गुणः। 2. अग्नि. 3. आहार.

भुञ्जत् भुंजत् (पुं०) 1. ಊಟಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಭೋಜನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ. भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। पालनभिन्नार्थे "शानच्" (३-२-१२४)। **भुञ्जानः** भुंजानः.

भुवन भुवन (न०) 1. ಲೋಕ, ಜಗತ್ತು. भवन्त्यत्र—भू (सत्तायाम्) "क्युन्" (उ० २-८०)। ಭುವನವು (1) ಸ್ವರ್ಗ (2) ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು (3) ಪಾತಾಳಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. "गुणैर्वरं भुवनहितच्छलेन यं सनातनः पितरमुपागमत् स्वयम्" भट्टि० १-१। ಮತ್ತು (1) भूः (2) भुवः (3) सुवः (4) महः (5) जनः (6) तपः ಮತ್ತು (7) सत्यम् ಇವು ಏಳು ಊರ್ಧ್ವ ಲೋಕಗಳು. (1) अतलम् (2) वितलम् (3) सुतलम् (4) रसातलम् (5) तलातलम् (6) महातलम् ಮತ್ತು (7) पातालम् ಇವು ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳು. ಈ ರೀತಿ ಭುವನವು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಾಗಿದೆ. "भूर्भुवःस्वर्महश्चैव जनश्च तप एव च। सत्यलोकश्च सप्तैते लोकास्तु परिकीर्तिताः"॥ "अतलं वितलं चैव सुतलं च गभस्तिमत्। रसातलं महातलं पातालं सप्तमं स्मृतम्"। "भ्रमति भुवने कन्दर्पाज्ञा विकारि च यौवनम्" मालती० १-२०। 2. ಭೂಮಿ. 3. जल, ನೀರು. 4. गगन, ಆಕಾಶ. "भुवनं विष्टपे महां सलिलेऽपि वियत्यपि" विश्व०। 5. जन, ಮನುಷ್ಯ.

भुवनत्रय भुवनत्रय (न०) ಸ್ವರ್ಗ ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳು. भुवनानां त्रयम्। "प्रभुर्बुभूषुर्भुवनत्रयस्य यः शिरोऽतिरागाद्दशमं चिकर्तिषुः" माघ० १-४९।

भुवनेश भुवनेश, -ईश्वर -ईश्वर (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ, ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ.

भुवनेश्वरी भुवनेश्वरी (स्त्री०) ಅಂಬಿಕೆಯ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ.

भुवन्यु भुवन्यु (पुं०) 1. रवि, ಸೂರ್ಯ. भू (सत्तायाम्) "कन्युच्" (उ० ३-५१)। 2. प्रभु, स्वामि, ಯಜಮಾನ. "भुवन्युः स्वामिसूर्ययोः" सि० कौ०। 3. वह्नि, ಅಗ್ನಿ. "भुवन्यौ वह्निभास्करौ" वैज०। 4. चंद्र, "भुवन्युः स्यात् पुमान् भानौ ज्वलने शशलाञ्छने" मेदि०।

भुवर्लोक भुवर्लोक (पुं०) ಭೂಲೋಕ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. भुवश्चासौ लोकश्च। "भूमिसूर्यान्तरं यच्च सिद्धादिमुनिसेवितम्। भुवर्लोकस्तु सोऽप्युक्तो द्वितीयो मुनिसत्तम" विष्णुपु० २-७-१७।

भुवस् भुवस् (अव्य०) 1. गगन, आकाश. भवति—भू (सत्तायाम्) "असुन्" (उ० ४-२१६)। ಇದು ಸಪ್ತ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. "भूर्लोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः" भाग० २-५-३८। "भूः पादौ यस्य नाभिर्वियत्"। 2. ಮಹಾವ್ಯಾಹೃತಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "अकारं चाप्युकारं च मकारं च प्रजापतिः। वेदत्रयान्निरदुहद्भूर्भुवः स्वरितीति च" मनु० २-७६।

भू—सत्तायाम् (भ्वा० पर० अक० से०)।

लट्—	भवति	भवतः	भवन्ति।
	भवसि	भवथः	भवथ।
	भवामि	भवावः	भवामः।
लिट्—	बभूव	बभूवतुः	बभूवुः।
लुट्—	भविता	भवितारौ	भवितारः।
लृट्—	भविष्यति	भविष्यतः	भविष्यन्ति।
लोट्—	भवतु / भवतात्	भवताम्	भवन्तु।
लङ्—	अभवत्	अभवताम्	अभवन्।
विधिलिङ्—	भवेत्	भवेताम्	भवेयुः।
आशीर्लिङ्—	भूयात्	भूयास्ताम्	भूयासुः।
लुङ्—	अभूत्	अभूताम्	अभूवन्।
लृङ्—	अभविष्यत्	अभविष्यताम्	अभविष्यन्।

1. ಇರು. "अभून्नृपो विबुधसखः परन्तपः श्रुतान्वितो दशरथ इत्युदाहृतः" भट्टि० १-१। 2. ಆಗು, ಆಗಿರು. "भवन्ति ते सभ्यतमा विपश्चितां मनोगतं वाचि निवेशयन्ति ये" किरा० १४-४। "भव हृदय साभिलाषं संप्रति सन्देहनिर्णयो जातः" शाकु० १-२४। 3. ಸಂಭವಿಸು, ಆಗು, ಉಂಟಾಗು. "नाततायिवधे दोषो हन्तुर्भवति कश्चन" मनु० ८-३५१। 4. ಜೀವಿಸಿರು, ಬದುಕಿರು. "ऋतेऽपि त्वा न भविष्यन्ति सर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः" गीता ११-३२। 5. ಇರು, ನಿಲ್ಲು, ವಾಸಮಾಡು. "अस्मिन्नेव लतागृहे त्वमभवस्तन्मार्गदत्तेक्षणः सा हंसैः कृतकौतुका चिरमभूद्गोदावरीसैकते" उ० रा० ३-३७। 6. ಹಿತವಾಗಿರು, ಅನುಕೂಲವಾಗಿರು.

"तस्याः प्रकामं प्रियदर्शनोऽपि न स क्षितीशो रुचये बभूव" रघु० ६-४४। 7. ಸಾಧ್ಯವಾಗು. "भवति भवान् याजयिष्यति"।

भावे :—भूयते। बभूवे। भाविता, भविता। भाविष्यते, भविष्यते। भूयताम्। अभूयत। भूयेत। भाविषीष्ट। अभावि। अभविष्यत।

णिचि:—आत्म० भावयते भावयेते भावयन्ते।
पर० भावयति भावयतः भावयन्ति।
भावयां चक्रे, -बभूव -आस। भावयां चकार, -बभूव, -आस। भावयिता। भावयताम्, -तु। अभावयत, अभावयत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—बुभूषति। बुभूषां चकार, -बभूव, -आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—"तव्यत्तव्यानीयरः"। तव्यः—भवितव्यम्। अनीयर्—भवनीयम्। "अचो यत्" भवतीति भव्यः। भव्यमनेन वा। भावे "क्तः"—भूतं घटेन। "क्तवतुः"—भूतवान्। "शतृ"—भवन्। स्त्रियां "ङीप्"—भवन्ती। "तुमुन्"—भवितुम्। भावे "ल्युट्"—भवनम्। करणे अधिकरणे च "ल्युट्"—भवत्यनेन अत्र वा भवनम्। कर्तरि "ल्युट्"—भवनः। भवत्यस्यामिति भवनी। शुभस्य भवनी शुभभवनी सुमुहूर्तयात्रा। "क्त्वा" भूत्वा। ग्रामणीभूत्वा व्यवहरति। समासे क्त्वो "ल्यप्"—संभूय, परिभूय। अनुभूय। "णमुल्" भावं भावम्।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಅವ್ಯಯಗಳ ಮತ್ತು ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अधि+भू**=अधिभूः। अधिभवति। ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಆಗು, ದೊಡ್ಡವನಾಗಿ ಆಗು, ಯಜಮಾನನಾಗಿ ಆಗು. "अधिभूर्नायको नेता" अम०। "रक्षोनाथो रघूणां त्वरितमधिभुवा" म० वीं० ६-५६।

(2) **अनु + भू**=अनुभवति। अनुभवः। अनुभूय। ಅನುಭವಿಸು, ಸವಿನೋಡು. "अनुभूय न तृप्यति स्म नाथः तमपि प्रेमविलीनचेतसस्ताः" याद० २४-७५।

(3) **अभि + भू** = अभिभवति। अभिभवनम्। ತಿರಸ್ಕರಿಸು, ಆಕ್ರಮಿಸು, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು. "अभ्यभूयत वाहानां चरतां गात्रसिञ्जितैः। धर्मभिः पवनोद्धूतराजतालीवनध्वनिः" रघु० ४-५६। "धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत" गीता १-४०।

(4) **आविस् + भू** = आविर्भवति। आविर्बभूव। ಆವಿರ್ಭವಿಸು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗು, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು, ಮೈದೋರು. "आविर्भूतमभूतपूर्वमपरं यत्किञ्चिदेकं महः" चं० रा०।

(5) **उद् + भू** = उद्भवति। उदभूत्। उद्भवः। ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದು. "दिलीपसूनुर्मणिराकरोद्भवः प्रयुक्तसंस्कार इवाधिकं बभौ" रघु० ३-१८।

(6) **परा + भू** = पराभवः। 1. ಪರಾಭವ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮಾನ. 2. ವಿಪತ್ತು, ವಿನಾಶ. "परैरपर्यासितवीर्यसंपदां पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम्" किरा० १-४१।

(7) **परि+भू**=परिभवः। ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮಾನ. "परिभवोऽरिभवो हि सुदुःसहः" माघ० ६-४५।

(8) **प्रति + भू** = प्रतिभूः। ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗು, ಜಾಮೀನಾಗು. "अभूदभीष्टप्रतिभूः स तस्याः वरं हि दृष्टा ददते परं ते" नैष० १४-४।

(9) 1. **सम्+भू**=संभवति। संभवः। ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ. "प्रियस्य सुहृदो यत्र मम तत्रैव संभवः। भूयात्" मालती० ९-४१।

2. **सम्+भ+णिच्**=संभावना। ಮರ್ಯಾದೆ, ಗೌರವ. "संभावनां भूतिमिवोद्वरिष्यन्" किरा० ३-३९।

भू भू(पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ध्रुवानुबन्धेन सर्वाधारो भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। "औत्तानपादिसंबन्धात् सर्वाधारतया तथा। भवतीति च भूः प्रोक्तो भक्तानां भूतिदो मनुः" इति निरुक्तिः। "अनिर्विण्णः स्थविष्ठो भूः" वि० स०। 2. ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿ. (स्त्री०) 3. ಭೂಮಿ, ಪೃಥಿವಿ. भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७८)। "स्वैरं समाचक्रुषिरे भुवि वेल्लनाय" माघ० ५-५३। 4. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. 5. ನೆಲ, ಪ್ರದೇಶ. "अन्तस्तोयं मणिमयभुवस्तुङ्गभभ्रंलिहाग्राः" मेघ० २-१। 6. ಮಹಾವ್ಯಾಹೃತಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ. (वि०) 7. ಹುಟ್ಟುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದುವ. (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ). आत्मभूः स्वयंभूः ಇತ್ಯಾದಿ.

भूक भूक (पुं०) 1. ಛಿದ್ರ, ರಂಧ್ರ, ಬಿಲ. 2. ಸಮಯ, ಕಾಲ. भू (सत्तायाम्) "कक्" (उ० ३-४१)। "भूकश्छिद्रं काले" हेम०। 3. ಅಂಧಕಾರ.

भूकम्प भूकंप (पुं) ಭೂಮಿಯು ಅಲುಗಾಡುವುದು, ಭೂಮಿಯ ನಡುಕ, ನೆಲ ಗುಡುಗು.

भूकर्ण भूकर्ण (पुं) ಭೂಮಿಯ ಋಜುರೇಖೆ, ಅಡ್ಡಳತೆ, ಭೂಮಿಯು ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಎದುರು ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಹಾದುಹೋಗುವ ವ್ಯಾಸ.

भूकश्यप भूकश्यप (पुं) ವಸುದೇವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಂದೆ.

भूकाक भूकाक (पुं) 1. ಕೊಕ್ಕರೆ. 2. ಕ್ರೌಂಚಪಕ್ಷಿ. 3. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳ.

भूकेश भूकेश (पुं) 1. ಪಾಚಿ, ಶೈವಾಲ. 2. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. (स्त्री०) **–केशी –केशी.** 3. ಬಾಹುಜಿಗಿಡ. "भूकेशः शैवले वटे। भूकेश्यवल्गुजेऽपि स्यात्" मेदि०। **–केशा –केशा.** 4. ರಾಕ್ಷಸಿ.

भूक्षित् भूक्षित् (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. भुवं क्षिणोति —क्षि (हिंसायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। "सूचीरोमा बहुसूराखनिकः स्थूलनासिको भूक्षित्" त्रिकाण्ड०।

भूगर्भ भूगर्भ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. भूः भूमिः गर्भः सदानुभवेन भरणीयतया गर्भभूता अस्य। "यस्य भूर्भरणीयाभूत् भूगर्भोऽनुभवेन सः" इति निरुक्तिः। "हिरण्यगर्भो भूगर्भः" वि० स०।

भूगृह भूगृह (न०) ಭೂಮಿಯೊಳಗಿನ ಮನೆ, ನೆಲ ಮಾಳಿಗೆ. भूमध्यस्थं गृहम्।

भूगोल भूगोल (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಮಂಡಲ, ಗೋಳಾಕಾರದ ಭೂಮಿ. भूः गोल इव। "वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोलमुद्बिभ्रते" गीतगो०। ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವ ಸುವರ್ಣಾಂಡ (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ) ದ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಆವಕಾಶದಲ್ಲಿ ಭೂರ್ಭುವಃ-ಸ್ವರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತು ಅಡಗಿರುವುದು. ಇದು ಗೋಲಾಕಾರವಾಗಿರುವುದು. "ब्रह्माण्डमेतत् सुषिरं तत्रेदं भूर्भुवादिकम्। कटाहद्वितयस्यैव संपुटं गोलकाकृतिः" सू० सि० १२-२१। ಈ ಗೋಲಾಕಾರವಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಮಧ್ಯದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಧಾರಣಾತೀತವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಧರಿಸಿರುವನು. ಭೂಗೋಲದ ಧಾರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಂಡಾಂತರ್ಗತವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವುದು. "मध्ये समन्तादण्डस्य भूगोलो व्योम्नि तिष्ठति। बिभ्राणः परमां शक्तिं ब्रह्मणो धारणात्मिकाम्" सू० सि० १२-३२।

भूच्छाय भूच्छाय (न०) 1. ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು. (राहु). भुवःछाया भूच्छायम् विकल्पेन नपुंसकत्वम्। पक्षे भूच्छाया भूछाया. 2. ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. "सारङ्गं कतिचिच्च संजगरिरे भूच्छायमैच्छन् परे" कुव०।

भूत भूत (पुं०) 1. ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷ. 2. ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷದ ಚತುರ್ದಶಿ. "भूतं कृष्णचतुर्दश्याम्" त्रिकाण्ड०। 3. ದೇವಾಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಂದು ಬಾಲಗ್ರಹ. 4. ಕುಮಾರ. (न०) 5. ಪೃಥಿವಿ ಅಪ್ಪ (ಜಲ) ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳೆಂಬ ಪಂಚ ಮಹಾ ಭೂತಗಳು. 6. ಪ್ರಾಣ, ಜನ್ತು. "स्वाध्याये नित्य युक्तः स्याद्दान्तो मैत्रः समाहितः। दाता नित्यमनादाता सर्वभूतानुकम्पकः" मनु० ६-८। "भूतान् यो नानुगृह्णाति ह्यात्मनः शरणागतान्। भूतार्थास्तस्य नश्यन्ति हंसाः पद्मवने यथा" पञ्चतं० ३-१३१। "क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते" गीता १५-१६। 7. ಸತ್ಯ, ಯಥಾರ್ಥ, ನಿಜ. 8. ಐದು ಸಂಖ್ಯೆ. 9. ಸ್ಥಾವರ ಮತ್ತು ಜಂಗಮ ರೂಪವಾದ ವಸ್ತು. "रक्षन् धर्मेण भूतानि राजा वध्यांश्च घातयन्। यजतेऽहरहर्यज्ञैः सहस्रशतदक्षिणैः" मनु० ८-३०६। 10. ಪಿಶಾಚ, ದೆವ್ವ. 11. ತತ್ತ್ವಾನುಸಂಧಾನ. 12. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಉಪಮಾನ, ಹೋಲಿಕೆ. 13. ಭೂತಕಾಲ, ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲ. "भूतभव्यभवद्भात्मनः प्रभो यन्निदानमखिलस्य शाश्वतम्" याद० १७-१०३। (वि०) 14. ಭೂತಕಾಲದ, ಕಳೆದು ಹೋದ ಕಾಲದ, ಅತೀತವಾದ. "भूतं भवद्भविष्यं वा किं तत् स्यात् जगति प्रिये। भवती यन्न जानीयात् इति सर्वोऽप्युवाच ताम्"। 15. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 16. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಉಚಿತವಾದ, ನ್ಯಾಯವಾದ. 17. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. 18. ಸತ್ಯವಾದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ, ನಿಜವಾದ. 19. ನಡೆದುಹೋದ. "भूतं क्ष्मादौ पिशाचादौ जन्तौ क्लीबं त्रिषूचिते। प्राप्ते वृत्ते समे सत्ये देवयोन्यन्तरे तु ना। कुमारेऽपि" मेदि०। "भूतं सत्योपमानयोः। प्राप्तेऽतीते पिशाचादौ पृथ्व्यादौ जन्तुयुक्तयोः" हेम०। 20. ದೇವಲಕ, ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರ ಪೂಜೆಮಾಡುವವನು. "भूतो देवलके प्राप्तवृत्तयोरभिधेयवत्" विश्व०।

भूतकाल भूतकाल (पुं०) ನಡೆದುಹೋದ ಕಾಲ, ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲ, ಹಿಂದಿನಕಾಲ.

भूतकृत् ಭೂತಕೃತ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಪರಮಾತ್ಮ. सर्वाणि भूतानि करोति सृजति —डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "भूतानि योऽसौ सृजति स्वातन्त्र्येण स भूतकृत्" इति निरुक्तिः। "भूतकृत् भूतभृत् भावः" वि० स०। "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते" श्रुतिः।

भूतकेश ಭೂತಕೇಶ (पु०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ. भूतानां केश इव।

भूतक्रान्ति ಭೂತಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) ಭೂತದ ಆವೇಶ, ಪಿಶಾಚ ಹಿಡಿಯುವುದು. भूतस्य क्रान्तिः।

भूतगुण ಭೂತಗುಣ (पुं०) ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚ ಭೂತಗಳ ಗುಣಗಳು. ಪೃಥಿವಿಗೆ–ಗಂಧ. ಜಲಕ್ಕೆ–ರಸ. ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ–ರೂಪ. ವಾಯುವಿಗೆ–ಸ್ಪರ್ಶ. ಆಕಾಶಕ್ಕೆ–ಶಬ್ದ. ಇದು **ನೈಯಾಯಿಕರ** ಮತ. **ಸಾಂಖ್ಯರು**–ಆಕಾಶವು ಶಬ್ದಗುಣಕ. ವಾಯುವು ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶಗುಣಕ. ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶ ರೂಪಗುಣತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾದುದು ತೇಜಸ್ಸು. ಜಲವು ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪ ರಸಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪ ರಸಗಂಧಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಪೃಥ್ವಿ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು.

भूतगण ಭೂತಗಣ (पुं०) 1. ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸಮೂಹ. "गुणसंपदानुगुणतां गमितः कुरुतेऽस्य भक्तिमिव भूतगणः" किरा० ६-३३। 2. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಮೂಹ. भूतानां गणः।

भूतघ्न ಭೂತಘ್ನ (पुं०) 1. ಭುಜಪತ್ರಿ. भूतं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। ಭುಜಪತ್ರಿಯ ಧಾರಣೆಯಿಂದ ಬಾಲಗ್ರಹ ಪಿಶಾಚಿ ಇವುಗಳ ಉಪದ್ರವವು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದು. 2. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. 3. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟಿ. (वि०) 4. ಭೂತಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

भूतघ्नी ಭೂತಘ್ನೀ (स्त्री०) ತುಲಸಿ.

भूतचतुर्दशी ಭೂತಚತುರ್ದಶೀ (स्त्री०) ಕಾರ್ತಿಕ ಕೃಷ್ಣ ಚತುರ್ದಶಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಯಮಚತುರ್ದಶಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ದಿವಸ ಚಂದ್ರೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಧರ್ಮರಾಜನ ಪೂಜೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ನರಕಭೀತಿ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದು. "कार्तिके कृष्णपक्षे तु चतुर्दश्यां विधूदये। अवश्यमेव कर्तव्यं स्नानं नरकभीरुभिः" स्कान्द०। "चतुर्दश्यां धर्मराजपूजा कार्या प्रयत्नतः। स्नानमावश्यकं कार्यं नरैर्नरकभीरुभिः" पाद्मपु०।

भूतद्राविन् ಭೂತದ್ರಾವಿನ್ (पुं०) ಕೆಂಪು ಗಣಿಗಿಲಿಗಿಡ.

भूतद्रुम ಭೂತದ್ರುಮ (पुं०) ಚಳ್ಳಿಮರ. भूतप्रियो द्रुमः।

भूतधात्री ಭೂತಧಾತ್ರೀ (स्त्री०) ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. भूतानि दधाति—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "ङीप्" (४-१-५)। "सखि भूतधात्रि, वत्से वैदेहि समाश्वसिहि" उ० रा० ७। "निष्पन्नशालीक्षुयवादिशस्यां भयैर्विमुक्तामुपशान्तवैराम्। संहृष्टलोकां कलिदोषमुक्तां क्षत्रं तदा शास्ति च भूतधात्रीम्" बृहत्सं०।

भूतनाथ ಭೂತನಾಥ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. भूतानां नाथः। "तद्भूतनाथानुग नार्हसि त्वं संबन्धिनो मे प्रणयं विहन्तुम्" रघु० २-५८। **–पतिः –पशिः, –भर्ता –ಭರ್ತಾ.**

भूतनायिका ಭೂತನಾಯಿಕಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. भूतानां नायिका।

भूतपत्री ಭೂತಪತ್ರೀ (स्त्री०) ತುಲಸಿ.

भूतपुष्प ಭೂತಪುಷ್ಪ (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ಅಶ್ವತ್ಥಮರ.

भूतपूर्णिमा ಭೂತಪೂರ್ಣಿಮಾ (स्त्री०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ.

भूतपूर्व ಭೂತಪೂರ್ವ (वि०) 1. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆದ, ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದ. पूर्वं भूतः भूतपूर्वः—पूर्वनिपातः। 2. ಹಿಂದಿನಕಾಲದ, ಪೂರ್ವಕಾಲದ. "पश्यामि च जनस्थानं भूतपूर्वखरालयम्" उ० रा० २-१७।

भूतभावन ಭೂತಭಾವನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. भूतानि पृथिव्यादीनि भावयति धारकपोषकभोग्यप्रदानेन वर्धयति —भू (सत्तायाम्) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "धारकादिप्रदानेन यश्च वर्धयति स्वयम्। भूतानि नित्यं झडिति स तु स्याद्भूतभावनः" इति निरुक्तिः। "भूतात्मा भूतभावनः" वि० स०। 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "अभिवाद्यो महाकर्मा तपस्वी भूतभावनः" भा०। (वि०) 3. ಭೂತಗಳ ಧಾರಕ ಮತ್ತು ನಿಯಾಮಕ. "भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः" गीता ९-५।

भूतभाषा ಭೂತಭಾಷಾ (स्त्री०) ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಮಾತು.

भूतभृत् ಭೂತಭೃತ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. भूतानि बिभर्ति —डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "भूतभृद्भूतभरणात्" इति निरुक्तिः। "भूतकृद्भूतभृद्भावः" वि० स०। "बिभर्त्यव्यय ईश्वरः" गीता १५-१७। (वि०) 2. ಭೂತಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. "भूतभृन्न च भूतस्थः ममात्मा भूतभावनः" गीता ९-५।

ಭೂತಮಹೇಶ್ವರ ಭೂತಮಹೇಶ್ವರ (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು. ಭೂತಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಯಮಾದಯ ಈಶ್ವರಾ:, ತೇಷಾಮಪಿ ಈಶ್ವರತಯಾ ಮಹಾಂಶ್ಚಾಸೌ ಈಶ್ವರಶ್ಚ। "ಭೂತೇಶ್ವರಾಣಾಂ ಸ ಬ್ರಹ್ಮಯಮಾದೀನಾಂ ನಿಯನ್ತ್ರಣಾತ್। ಕಾರಣಂ ಜಗತಾಂ ಯಶ್ಚ ಸ ಸ್ಯಾತ್ ಭೂತಮಹೇಶ್ವರಃ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ಸಿಹೋ ಭೂತಮಹೇಶ್ವರಃ" ವಿ॰ ಸ॰।

ಭೂತಯಜ್ಞ ಭೂತಯಜ್ಞ (ಪುಂ) ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು, ವೈಶ್ವದೇವ. ಇದು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಯಜ್ಞ. ಭೂತಾನಿ ವಾಯಸಾದೀನ್ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಯಜ್ಞಃ। "ಋಷಿಯಜ್ಞಂ ದೇವಯಜ್ಞಂ ಭೂತಯಜ್ಞಂ ಚ ಸರ್ವದಾ। ನೃಯಜ್ಞಂ ಪಿತೃಯಜ್ಞಂ ಚ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ನ ಹಾಪಯೇತ್" ಮನು॰ ೪-೨೧।

ಭೂತಯೋನಿ ಭೂತಯೋನಿ (ಪುಂ) ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೂ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಕಾರಣನು, ಭೂತಾನಾಂ ಯೋನಿಃ ಕಾರಣಮ್।

ಭೂತಲ ಭೂತಲ (ನ॰) 1 ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಮೈ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗ. ಭುವಃ ತಲಮ್। "ಭುವಸ್ತಲಮಿವ ವ್ಯೋಮ ಕುರ್ವನ್ ವ್ಯೋಮೇವ ಭೂತಲಮ್" ರಘು॰ ೪-೨೯। 2. ಪಾತಾಳ, ಭೂಮಿಯ ಕೆಳಭಾಗ, ಭೂಮಿಯ ತಳಭಾಗ. "ಜಗತ್ತ್ರಯೈಕಸ್ಥಪತಿಸ್ತ್ವಮುಚ್ಚಕೈರಹೀಶ್ವರಸ್ತಮ್ಭಶಿರಸ್ಸು ಭೂತಲಮ್" ಮಾಘ॰ ೧-೩೪।

ಭೂತಲಿಪಿ ಭೂತಲಿಪಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚ ಭೂತಗಳು ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳು. ಭೂತಸ್ಯ ಲಿಪಿಃ। "ವಾಯ್ವಗ್ನಿಭೂಜಲಾಕಾಶಾಃ ಪಞ್ಚಾಶಲ್ಲಿಪಯಃ ಕ್ರಮಾತ್। ಪಞ್ಚ ಹ್ರಸ್ವಾಃ ಪಞ್ಚ ದೀರ್ಘಾಃ ಬಿನ್ದ್ವನ್ತಾಃ ಸನ್ಧಿ-ಸಂಭವಾಃ। ಪಞ್ಚಶಃ ಕಾದಯಃ ಷಕ್ಷಲಸಹಾನ್ತಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ"।

ಭೂತವರ್ಣ ಭೂತವರ್ಣ (ಪುಂ) 1. ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಪಂಚ ಭೂತಗಳ ವರ್ಣಗಳು. ಭೂತಾನಾಂ ವರ್ಣಃ।

ಪೃಥಿವಿಗೆ	—ಪೀತ (ಹಳದಿ)
ಜಲಕ್ಕೆ	—ಶುಕ್ಲ (ಬಿಳುಪು)
ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ	—ರಕ್ತ (ಕೆಂಪು)
ವಾಯುವಿಗೆ	—ಕೃಷ್ಣ (ಕಪ್ಪು)
ಆಕಾಶಕ್ಕೆ	—ಸ್ವಚ್ಛ (ನಿರ್ಮಲ)

"ಸ್ವಚ್ಛಂ ವಿಯನ್ಮರುತ್ಕೃಷ್ಣೋರಕ್ತೋಽಗ್ನಿರ್ವಿಶದಂ ಪಯಃ। ಪೀತಾ ಭೂಮಿಃ ಪಞ್ಚ ಭೂತಾನ್ಯೇಕೈಕಾಧಾರತೋ ವಿದುಃ"। 2. ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳು ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳು.

ಭೂತವಿದ್ಯಾ ಭೂತವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಭೂತ (ಪಿಶಾಚ)ಗಳನ್ನು ಒಡಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ, ಗ್ರಹಗಳ ಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಾಂತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿದ್ಯೆ. ಭೂತಾದಿನಿವಾರಣಾರ್ಥಾ ವಿದ್ಯಾ।

ಭೂತವೃಕ್ಷ ಭೂತವೃಕ್ಷ (ಪುಂ) 1. ತಾರೆಗಿಡ. 2. ಹೆಮ್ಮರ.

ಭೂತಶುದ್ಧಿ ಭೂತಶುದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) (ಶರೀರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ) ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಶುದ್ಧಿ. ಭೂತಾನಾಂ ದೇಹಾರಮ್ಭಕಾಣಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಾಂ ಭಾವನಾವಿಶೇಷಾತ್ ಶುದ್ಧಿಃ।

ಭೂತಸಞ್ಚಾರ ಭೂತಸಂಚಾರ (ಪುಂ) ಪಿಶಾಚಗಳ ಆವೇಶ, ಪಿಶಾಚ ಹಿಡಿಯುವುದು. ಭೂತಾನಾಂ ಸಞ್ಚಾರಃ।

ಭೂತಸಂಪ್ಲವ ಭೂತಸಂಪ್ಲವ (ಪುಂ) ಜಗತ್ತಿನ ಮಹಾ ಪ್ರಳಯ. ಭೂತಾನಾಂ ಸಂಪ್ಲವಃ।

ಭೂತಸರ್ಗ ಭೂತಸರ್ಗ (ಪುಂ) ಭೂತಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ಪಂಚ ಭೂತಗಳ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ. ಈ ಭೂತ ಸೃಷ್ಟಿಯು (1) ಬ್ರಾಹ್ಮಮ್, (2) ಪ್ರಜಾಪತೀಯಮ್, (3) ಸೌಮ್ಯಮ್, (4) ಐನ್ದ್ರಮ್, (5) ಗಾನ್ಧರ್ವಮ್, (6) ಕೌಬೇರಮ್, (7) ರಾಕ್ಷಸಮ್, (8) ಪೈಶಾಚಮ್, (9) ಮಾನುಷಮ್, (10) ಸ್ಥಾವರಮ್, (11) ಪಾಶವಮ್, (12) ಮಾರ್ಗಮ್, (13) ಸಾರ್ಪಮ್ ಮತ್ತು (14) ಶಾಕುನಿಕಮ್ ಎಂದು 14 ವಿಧ. ಭೂತಾನಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಚ ಸರ್ಗಃ ಸೃಷ್ಟಿಃ।

ಭೂತಸ್ರಷ್ಟ್ ಭೂತಸ್ರಷ್ಟ್ (ಪುಂ) ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. ಭೂತಾನಿ ಸೃಜತಿ—ಸೃಜ (ವಿಸರ್ಗೆ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೭೬)। "ಬಹುಧಾ ಗತಾಂ ಜಗತಿ ಭೂತಸೃಜಾ ಕಮನೀಯತಾಂ ಸಮಭಿಹೃತ್ಯ ಪುರಾ" ಕಿರಾ॰ ೬-೪೨।

ಭೂತಹನ್ತ್ರೀ ಭೂತಹಂತ್ರೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಬಿಳಿ ಗರಿಕೆ. ಭೂತಾನಿ ಹನ್ತಿ—ಹನ (ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ) "ತೃಚ್" (೩-೧-೧೩೩)। "ಙೀಪ್" (೪-೧-೫)। ಬಿಳಿ ಗರಿಕೆಯನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ಹೆಂಗಸರ ಗರ್ಭಧಾರಣೆಗೆ ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ ಭೂತಬೀಷ್ಟೆಯು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದು.

ಭೂತಾತ್ಮನ್ ಭೂತಾತ್ಮನ್ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಮಾತ್ಮಾ। ಶರೀರಭೂತವಾದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಆತ್ಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "ಶರೀರಭೂತಭೂತಾನಾಂ ಭೂತಾತ್ಮಾऽಽತ್ಮತಯಾ ಸ್ಥಿತಃ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ಭೂತಾತ್ಮಾ ಭೂತಭಾವನಃ" ವಿ॰ ಸ॰। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. ಭೂತಾನಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪಞ್ಚಭೂತಾನಿ ಆತ್ಮಾ ಸ್ವರೂಪಂ ಯಸ್ಯ। "ಯಃ ಕರೋತಿ ತು ಕರ್ಮಾಣಿ ಸ ಭೂತಾತ್ಮೋಚ್ಯತೇ ಬುಧೈಃ"। 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 4. ಜೀವಾತ್ಮ, ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಜೀವ. "ಭೂತಾತ್ಮಾ ಪವನೇ ದೇಹೇ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತಾ ತನೌ ಪುಮಾನ್" ವೈಜ॰। 5. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ.

"भूतात्मा पुंसि निर्दिष्टो देहे च परमेष्ठिनि" मेदि०।

भूतादि ಭೂತಾದಿ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. भूतैः प्राणिभिः आदीयते उपादीयते—भूत + आ + डुदाञ् (दाने) "किः" (३-३-९२)। "भूतैर्यः प्राणिभिर्नित्यं स्पृहणीयतमत्वतः। उपादानाद्धि भूतादिरुच्यते सुन्दराकृतिः" इति निरुक्तिः। "भूतादिर्निधिरव्ययः" वि० स०।

भूतारि ಭೂತಾರಿ (पुं०) ಹಿಂಗು. भूतानामरिः। ಹಿಂಗಿನ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಭೂತಗಳು ಓಡುವುವು.

भूतार्थ ಭೂತಾರ್ಥ (पुं०) ಯಥಾರ್ಥ, ಸತ್ಯ.

भूतावास ಭೂತಾವಾಸ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. भूतानामावासः। "यस्मिन् वसन्ति भूतानि भूतावासः स उच्यते" इति निरुक्तिः। "भूतावासो वासुदेवः" वि० स०। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ದೇಹ, ಶರೀರ. 4. ತಾರೆ ಗಿಡ.

भूताविष्ट ಭೂತಾವಿಷ್ಟ (वि०) ಭೂತದ ಆವೇಶವುಳ್ಳವನು, ಪಿಶಾಚ ಹಿಡಿದವನು. भूतेन आविष्टः।

भूतावेश ಭೂತಾವೇಶ (पुं०) ಭೂತದ ಆವೇಶ, ಪಿಶಾಚ ಹಿಡಿಯುವುದು.

भूति ಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. भू (सत्तायाम्) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "मग्नां द्विषच्छ्वभ्रनि पङ्कभूते संभावनां भूतिमिवोद्धरिष्यन्" किरा० ३-३९। 2. ಶ್ರೇಯಸ್ಸು, ಅಭ್ಯುದಯ, ಉತ್ಕರ್ಷ. "चिचीषतां जन्मवतामलघ्वीं यशोवतंसामुभयत्र भूतिम्" किरा० ३-११। 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. "न महानपि भूतिमिच्छता फलसंपत्प्रवणः परिक्षयः" किरा० २-८। 4. ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ. "भूतभूतिरहीनभोगभाग्विजितानेकपुरोऽपि विद्विषाम्" माघ० १६-७१। 5. ಗಜಶೃಂಗಾರ, ಆನೆಯ ಅಲಂಕಾರ. "भक्तिच्छेदैरिव विरचितां भूतिमङ्गे गजस्य" मेघ० १-१९। "भूतिर्मतिङ्गशृङ्गारे जातौ भस्मनि संपदि" विश्व०। 6. ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯ. "विभूतिर्भूतिरैश्वर्यमणिमादिकमष्टधा" अम०। 7. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. भू "क्तिन्" (३-३-९४)। 8. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. "यस्तयोः पुरुषः साक्षात् विष्णुर्यज्ञस्वरूपधृक्। या स्त्री सा दक्षिणा भूतेरंशभूतानपायिनी" भाग० ४-१-४। "भूतिः श्रीजन्मभस्मसु" वैज०। 9. ಸತ್ತೆ, ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. 10. ವಿಷ್ಣು. "भूशयो भूषणो भूतिः" वि० स०।

भूतिक ಭೂತಿಕ (पुं०) 1. ನೆಲಬೇವು. भूत्या कायति—कै (शब्दे) "कः"। 2. ಕಾಚಿಹುಲ್ಲು, ಗಂಜಿಗೆಕೆ ಹುಲ್ಲು. 3. ತೇಗದ ಮರ. 4. ಕರ್ಪೂರ. 5. ಹುಲ್ಲು. 6. ಗಂಧದ ಮರ. 7. ಓಮ, ಅಜವಾನ. 8. ಮಾರವಳಿ ಹುಲ್ಲು, ಕಾದಂಬಿ ಹುಲ್ಲು. "स्याद्भूतिकं तु भूनिम्बे दीप्यभूस्तृणकत्तृणे" अम०। ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "भूतीक" (पृषो०) ಎಂದೂ ಆಗುವುದು. "भूतीकमपि भूनिम्बदीप्यकर्पूरकत्तृणे" विश्व०।

भूतेश ಭೂತೇಶ (पुं०) 1. ಮಹೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. भूतानामीशः। "भूतेशस्य भुजङ्गवल्लिवलयस्रङ्नद्धजूटा जटाः" मालती० १-१। 2. ಬ್ರಹ್ಮ. 3. ವಿಷ್ಣು.

भूत्तम ಭೂತ್ತಮ (न०) ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. भुवि उत्तमम्।

भूदार ಭೂದಾರ (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. भुवं दारयति—दृ (विदारणे) "अण्" (३-२-१)।

भूदेव ಭೂದೇವ (पुं०) ವಿಪ್ರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. भुवि देव इव।

भूधर ಭೂಧರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरति—धृञ (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। भुवो धरः। "अखिलं हि हिनस्ति भूधरं तरुशाखान्तनिघर्षजोऽनलः" किरा० २-५१। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "दंष्ट्राग्रकोट्या भगवंस्त्वया धृता विराजते भूधर भूः सभूधरा" भाग० ३-१३-४०। 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "भूधरो नागमौञ्जी च नागकुण्डलकुण्डली" भा० अनु० १४-१५५।

भूध्र ಭೂಧ್ರ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. भुवं धरति—धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)।

भूनिम्ब ಭೂನಿಂಬ (पुं०) ನೆಲಬೇವು. भुवो निम्ब इव।

भूप ಭೂಪ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भुवं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। "भूपं व्यलोकत न दूरतरानुरक्तं सा कुण्डिनावनिपुरन्दरनन्दिनी तम्" नष० ११-९३।

भूपति ಭೂಪತಿ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भुवः पतिः। "अखण्डमाखण्डलतुल्यधामभिश्चिरं धृता भूपतिभिः स्ववंशजैः" किरा० १-२९।

भूपदी ಭೂಪದೀ (स्त्री०) ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ.

भूपाल ಭೂಪಾಲ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भुवं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "प्रलीन भूपालमपि स्थिरायति प्रशासदावारिधि मण्डलं भुवः"

किरा० १-२३। "ष्वुल्" (३-१-१३३)। **-पालकः -ಪಾಲಕಃ.**

भूपुत्र ಭೂಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ. 2. ನರಕಾಸುರ. भुवः पुत्रः। **-पुत्री -ಪುತ್ರೀ.** 3. ಸೀತಾದೇವಿ.

भूभर्तृ ಭೂಭರ್ತೃ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. भुवो भर्ता। "भूभर्तुरस्य रतिरेषि मृगाक्षि मूर्ता सोऽयं तवास्तु कुसुमायुध एव मूर्तः" नैष० ११-१२१। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "भूभर्तुः समधिकमादधे तदोर्व्याः श्रीमत्तां हरिसखवाहिनी निवेशः" किरा० ७-२७।

भूभुज् ಭೂಭುಜ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भुवं भुङ्क्ते भुनक्ति पालयति वा—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "गच्छता दशरथेन निर्वृतिं भूभुजामसुलभां भुजाबलात्" चं० रा०।

भूभृत् ಭೂಭೃತ್ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. भुवं बिभर्ति पालयति—डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "उपरुध्यमानमिव भूभृतां बलैः पुटभेदनं दनुसुतारिरैक्षत" माघ० १३-२६। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. भुवं बिभर्ति धारयति—डुभृञ् "क्विप्" (३-२-७६)। "भूभृद्भिरप्यस्खलिताः खलून्नतैरपह्नुवाना सरितः पृथूरपि" माघ० १२-२३।

भूमण्डल ಭೂಮಂಡಲ (न०) ಗೋಳಾಕಾರದ ಭೂಮಿ, ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಭೂಮಿ. भुवो मण्डलम्।

भूमन् ಭೂಮನ್ (पुं०) 1. ಆತಿಶಯ, ಸಮೃದ್ಧಿ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. बहोर्भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। बहोर्भूभावः इलोपश्च (६-४-१५८)। "भूम्ना रसानां गहनाः प्रयोगाः सौहार्दहृद्यानि विचेष्टितानि" मालती० १-६। 2. ಬಹುತ್ವ, ಅನೇಕತ್ವ. "भार्या जायाऽथ पुंभूम्नि" अम०। "भूमनिन्दाप्रशंसासु नित्ययोगेऽतिशायने" सि० कौ० श्लोकवार्तिकम्। 3. ಬ್ರಹ್ಮ.

भूमि ಭೂಮಿ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ, ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಲೋಕ. भवन्त्यस्यां भूतानि—भू (सत्तायाम्) "मिः" (उ० ४-४५)। "अस्त्रं भूमौ यच्चकासांचकार" माघ० १८-६९। "भूमेर्दिवमिवारूढं मन्ये भवदनुग्रहात्" कुमा० ६-५५। 2. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ, ಪ್ರದೇಶ. "भूमिः क्षितौ स्थानमात्रे" वैज०। "मृगैर्वर्तितरोमन्थमुटजाङ्गन-भूमिषु" रघु० १-५२। 3. ಎಲ್ಲೆ, ಅವಧಿ, ಪರಿಮಾಣ, ಅಳತೆ. "प्रकुपितमभिसारणेऽनुनेतुं प्रियमियती ह्यबला-जनस्य भूमिः" किरा० १०-५८। 4. ವಿಷಯ, ಪಾತ್ರ, ಗುರಿ. प्रेमभूमिः विश्वासभूमिः कोपभूमिः। 5. ನೆಲ, ಮಣ್ಣಿನ ಭೂಭಾಗ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆಲ್ಲ. "आयुष्मन् उद्घातिनी भूमिरिति मया रश्मिसंयमनात् रथस्य मन्दीकृतो वेगः" शाकु० १।

भूमिकन्दर ಭೂಮಿಕಂದರ (न०) ನಾಯಿಕೊಡೆ.

भूमिकम्प ಭೂಮಿಕಂಪ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ನಡುಕ, ನೆಲಗುಡುಗು, ಭೂಮಿಯು ಅಲುಗಾಡುವುದು. भूमेः कम्पः।

भूमिका ಭೂಮಿಕಾ (स्त्री०) 1. ವೇಶ, ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳ ರೂಪಾಂತರ. "अन्यरूपेयंदन्यस्य प्रवेशः स तु भूमिका"। "अवाप्य शैलूष इवैष भूमिकाम्" माघ० १-६९। 2. ಅಲಂಕಾರ, ವೇಷರಚನೆ. "भूमिका रचनायां स्याद्वेशान्तरपरिग्रहे" मेदि०। 3. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವಹಿಸುವ ಪಾತ್ರ, ನಟನ ಪಾತ್ರ, ನಾಟಕಕಾರನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ. "सौगतजरत्प्रव्राजिकायाः कामन्दक्यास्तु प्रथमां भूमिकां भाव एक एवाधीते" मालती० १। 4. ಮನೆಯ ಮಹಡಿ, ಮಾಳಿಗೆ, ಅಂತಸ್ತು, ಉಪ್ಪರಿಗೆ. पञ्चभूमिकः, सप्तभूमिकः प्रासादः। 5. ಹಂತ, ಘಟ್ಟ. 6. ಸಣ್ಣ ಹಲಗೆ, ಬರೆಯುವ ಮಣೆ. 7. ಸ್ಥಳ, ಜಾಗ, ಪ್ರದೇಶ. 8. ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಬರೆಯುವ ಉಪೋದ್ಘಾತ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ.

भूमिज ಭೂಮಿಜ (पुं०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ, ಅಂಗಾರಕ. 2. ನರಕಾಸುರ. 3. ಮನುಷ್ಯ. (त्रि०) 4. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०) **-जा -ಜಾ.** 5. ಸೀತಾದೇವಿ. "भूमिजो नरकेऽङ्गारे सीतादेव्यां तु भूमिजा" मेदि०।

भूमिजम्बुका ಭೂಮಿಜಂಬುಕಾ (स्त्री०) 1. ನಾಯಿನೇರಿಳೆ. 2. ಕಾಗೆ ಹೇರಿಳೆ.

भूमिजीविन् ಭೂಮಿಜೀವಿನ್ (पुं०) 1. ವೈಶ್ಯ. 2. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. (त्रि०) 3. ಭೂಮಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ (ಬೆಳೆ)ಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. भूम्या तत्कर्षणादिना जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

भूमिदेव ಭೂಮಿದೇವ (पुं०) ವಿಪ್ರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. भूमौ देव इव। "भूमिदेवनरदेवसंगमे पूर्वदेवरिपुरर्हणां हरिः" माघ० १४-५८।

भूमिधर ಭೂಮಿಧರ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। भूमेः धरः।

भूमिप ಭೂಮಿಪ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भूमिं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

भूमिपति ಭೂಮಿಪತಿ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भूमेः पतिः। "तत्तद्भूमिपतिः पत्ये दर्शयन् प्रियदर्शनः" रघु० १-४७।

भूमिपाल ಭೂಮಿಪಾಲ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. भूमिं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "नरेन्द्रमार्गाट्ट इव प्रपेदे विवर्णभावं स च भूमिपालः" रघु० ६-६७। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–पालकः** **–ಪಾಲಕಃ.**

भूमिभाग ಭೂಮಿಭಾಗ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ, –ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ.

भूमिभृत् ಭೂಮಿಭೃತ್ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. भूमिं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणे) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. भूमिं बिभर्ति पोषयति—भृञ् (पोषणे) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 3. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ. "भूमिभृदिति परहारितभूस्त्वमुदाह्रियस्व कथमन्यथा जनैः" माघ० १५-२९।

भूमिरुह ಭೂಮಿರುಹ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. भूमौ रोहति—रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३५)।

भूमिसंभव ಭೂಮಿಸಂಭವ (पुं०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ, ಅಂಗಾರಕ. 2. ನರಕಾಸುರ. (स्त्री०) **–संभवा** **–ಸಂಭವಾ.** 3. ಸೀತಾದೇವಿ.

भूमिस्पृश् ಭೂಮಿಸ್ಪೃಶ್ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. 2. ವೈಶ್ಯ. 3. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 4. ಅಂಧ, ಕುರುಡ. भूमिं स्पृशति—स्पृश (स्पर्शने) "क्विन्" (३-२-५८)। 5. ಹೆಳವ, ಕುಂಟ. "भूमिस्पृग्वैश्यनरयोः" विश्व०।

भूमी ಭೂಮೀ (स्त्री०) ಭೂಮಿ ಪದದ ಅರ್ಥ. भूमि वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

भूयस् ಭೂಯಸ್ (वि०) 1. ಅಧಿಕ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳ (संख्यैयल्लि). अतिशयेन बहु—बहु "ईयसुन्" (५-३-५७)। बहोः भूः ईलोपश्च (६-४-१५८)। (पुं०) भूयान् भूयांसौ भूयांसः। "भूयांसः क्वचिदपि काममस्खलन्तः" माघ० १६-८२। (स्त्री०) भूयसी भूयस्यौ भूयस्यः। "इदं जिघत्सामपहाय भूयसीं न सस्यमम्येति मृगीकदम्बकम्" किरा० ४-३३। (न०) भूयः भूयसी भूयांसि। "भद्रं भद्रं वितर भगवन् भूयसे मङ्गलाय" मालती० १-३। 2. ದೊಡ್ಡದಾದ, ವಿಪುಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. "पञ्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम्" शाकु० १-७। (अव्य०) 3. ಪುನಃ, ಮತ್ತೆ, ತಿರುಗಿ. "रिपुतिमिरमुदस्योदीयमानं दिनादौ दिनकृतमिव लक्ष्मीस्त्वां समभ्येतु भूयः" किरा० १-४६। 4. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ. "भूयो बभौ दर्पणमादधाना" कुमा० ७-२६।

भूयस्त्व ಭೂಯಸ್ತ್ವ (न०) ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಧಿಕವಾಗಿರುವಿಕೆ.

भूयिष्ठ ಭೂಯಿಷ್ಠ (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) 1. ಪ್ರಧಾನವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವ. अतिशयेन बहु "इष्ठन्" (५-३-५५)। इष्ठस्य यिट् च (६-४-१५९)। "तेषां सदश्वभूयिष्ठाः तुङ्गा द्रविणराशयः" रघु० ४-७०। 2. ಬಹುಭಾಗವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. "निर्वाणभूयिष्ठमथास्य वीर्यम्" कुमा० ३-५२। 3. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳವಾದ. (अव्य०) 4. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ. "भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी" शाकु० ४-१७।

भूयोभूयस् ಭೂಯೋಭೂಯಸ್ (अव्य०) ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ. "भूयो भूयः सविधनगरीरथ्यया पर्यटन्तम्" मालती० १-१८।

भूरि ಭೂರಿ (पुं०) 1. ವಾಸುದೇವ, ವಿಷ್ಣು. भू (सत्तायाम्) "क्रिः" (उ० ४-६५)। 2. ಶಿವ, ಮಹೇಶ್ವರ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. (न०) 4. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (वि०) 5. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "भूरिभिर्भारिभिर्भूरिभूभारैरभिरेभिरे" माघ० ११-६६। 6. ದೊಡ್ಡದಾದ (ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ). 7. ಬಹಳ, ಪೇರಳ. "तान् भूरिधाम्नश्चतुरोऽपि दूरं विहाय यामानिव वासरस्य" किरा० ३-३५। (अव्य०) 8. ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ. "भूरिर्ना वासुदेवे च हरे च परमेष्ठिनि। नपुंसकं सुवर्णे च प्राज्ये स्यात् वाच्यलिङ्गकः" मेदि०।

भूरिज् ಭೂರಿಜ್ (स्त्री०) ಭೂಮಿ, ಪೃಥ್ವಿ. भृञ् (भरणे) "इजिः" ऊकारादेशश्च (उ० २-७३)।

भूरिगम ಭೂರಿಗಮ (पुं०) ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ.

भूरिद ಭೂರಿದ (वि०) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವ. भूरि ददाति—दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

भूरिदक्षिण ಭೂರಿದಕ್ಷಿಣ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ವಾಸುದೇವ. हयमेधादिभिः यजमानतया भूरयो दक्षिणा अस्य। "हयमेधादिभिर्यज्ञैः जगदाचार्यकाय वै। यजमानः स विज्ञेयः सर्वदा भूरिदक्षिणः" इति निरुक्तिः। "कपीन्द्रो भूरिदक्षिणः" वि० स०। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ದಕ್ಷಿಣೆಯುಳ್ಳ, ಅಧಿಕವಾದ ದಾನವುಳ್ಳ. भरिर्दक्षिणा यस्य।

भूरिमाय ಭೂರಿಮಾಯ (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. भूरयो माया यस्य। (वि०) 2. ಅಧಿಕ ಮಾಯೆಯುಳ್ಳ.

भूरिशस् ಭೂರಿಶಸ್ (अव्य०) ಅನೇಕವಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. भूरि "शस्" (५-४-४२)।

भूरुण्डी ಭೂರುಂಡೀ (स्त्री०) ಗುರುಗುಲು ಗಿಡ, ಅಣ್ಣೆ ಗಿಡ.

भूरुह् ಭೂರುಹ್ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. भुवि रोहति —रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भवि च) "क्विप्" (३-२-७६)। "सरजसमकरन्दनिर्भरासु प्रसवविभूतिषु भूरुहां विरक्तः" माघ० ७-४२। (वि०) 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

भूरुह ಭೂರುಹ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. भुवि रोहति—भू+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भवि च) "कः" (वा० ३-२-५)। "विहाय निःसारतयेव भूरुहान् पदं वनश्रीर्वनितासु संदधे" किरा० ८-२०।

भूर्ज ಭೂರ್ಜ (पुं०) ಭುರ್ಜಪತ್ರ ಗಿಡ. भूः ऊर्जोऽस्य। "न्यस्ताक्षरा धातुरसेन यत्र भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दु शोणाः" कुमा० १-७।

भूर्जकण्टक ಭೂರ್ಜಕಂಟಿಕ (पुं०) ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. "व्रात्यात्तु जायते विप्रात् पापात्मा भूर्जकण्टकः" मनु० १०-२१।

भूर्णि ಭೂರ್ಣಿ (स्त्री०) ಧರಣಿ, ಭೂಮಿ. डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "निः" (उ० ४-५२)।

भूर्लोक ಭೂರ್ಲೋಕ (पुं०) ಭೂಲೋಕ, ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕ, ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕ. भूरिति लोकः। ಪಾದಗಳಿಂದ ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಲೋಕ. "पादगम्यं च यत्किञ्चित् वस्त्वस्ति पृथिवीमयम्। स भूर्लोकः समाख्यातः विस्तारोऽस्य मयोदितः" विष्णुपु० २-५।

भूवलय ಭೂವಲಯ (न०) ಭೂಮಂಡಲ.

भूशय ಭೂಶಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. स्वयंव्यक्तादिरूपेण भुवि शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। "स्वयंव्यक्तादिरूपेण को शेते भूशयश्च सः" इति निरुक्तिः। "भूशयो भूषणो भूतिः" वि० स०। (वि०) 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗುವವನು.

भूषण ಭೂಷಣ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. विश्वजनीनेन शीलेन श्रियःपतिमात्मानं भूषयति मण्डयति —भूष (अलंकारे) +णिच् "युच्" (३-२-१५१)। "एवं विश्वजनीनेन शिवेन च श्रियःपतिः। य आत्मानं भूषयति भूषणः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "भूशयो भूषणो भूतिः" वि० स०। (न०) 2. ಅಲಂಕಾರ, ಒಡವೆ, ಆಭರಣ. भूष्यतेऽनेन —भूष (अलंकारे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "नक्षत्रभूषणं चन्द्रो नारीणां भूषणं पतिः"। "अन्योन्यशोभाजननाद्भवं साधारणो भूषणभूष्यभावः" कुमा० १-४२। 3. ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ, ಶೃಂಗರಿಸುವಿಕೆ. भूष भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

भूषणीय ಭೂಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಲಂಕರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಲಂಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. भूष (अलंकारे)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **भूषयितव्यः ಭೂಷಯಿತವ್ಯಃ.**

भूषयत् ಭೂಷಯತ್ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. भूष (अलंकारे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ.**

भूषयितृ ಭೂಷಯಿತೃ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸುವ, ಶೃಂಗರಿಸುವ. भूष (अलंकारे)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

भूषा ಭೂಷಾ (स्त्री०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ. भूष (अलंकारे) "अः" (३-३-१०३)। 2. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. "दम्पत्योः पर्यदात् प्रीत्या भूषावासःपरिच्छदान्" भाग० ३-२२-२२। "तां मदो दयितसङ्गमभूषः" माघ० १०-३३। "भूषाभिरुच्चैरपि संस्कृते यम्" नैष० १०-३८।

भूषित ಭೂಷಿತ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. भूष (अलंकारे) "क्तः" (३-२-१०२)। "भृङ्गालीकोकिलकुड्भिः वाशनैः पश्य लक्ष्मण। रोचनैर्भूषितां पम्पामस्माकं हृदयाविधम्" भट्टि० ६-७३।

भूष्णु ಭೂಷ್ಣು (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. भू (सत्तायाम्) "क्स्नुः" (३-२-१३८)। "क्षत्रियं चैव सर्पं च ब्राह्मणं च बहुश्रुतम्। नावमन्येत वै भूष्णुः क्वशानपि कदाचन" मनु० ४-१३५।

भूसुत ಭೂಸುತ (पुं०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ. 2. ನರಕಾಸುರ. भुवः सुतः 4ತ (स्त्री०) **–सुता –ಸುತಾ.** 3. ಸೀತಾದೇವಿ.

भूस्पृश् ಭೂಸ್ಪೃಶ್ (पुं०) ಮನುಷ್ಯ. भुवं स्पृशति—स्पृश (स्पर्शने) "क्विप्" (३-२-५८)।

भूस्वर्ग ಭೂಸ್ವರ್ಗ (पुं०) ಸುಮೇರುಪರ್ವತ.

भृगु भृगु (पुं०) 1. ब्रह्मन हृदयवन्नु भेदिसि हॊरट (जनिसिद) ऒब्ब ब्रह्मर्षि. ई ऋषियु स्वायंभुव मन्वंतरदवनु. ख्यातियॆंबुवळु ई ऋषिय पत्नि. ई ऋषिगॆ कवि मत्तु च्यवन रॆंब इब्बरु पुत्ररु. भृगुपत्नि ख्यातियल्लि लक्ष्मियु अवतरिसिद्दरिंद लक्ष्मिगॆ भार्गवियॆंदु हॆसरु. "ब्रह्मणो हृदयं भित्त्वा निःसृतो भगवान् भृगुः। भृगोः पुत्रः कविर्विद्वान् शुक्रः कविसुतो ग्रहः। स्वयंभुवा नियुक्तः सन्भुवनं परिधावति। तस्मिन्नियुक्ते विधिना योगक्षेमाय भार्गवे। अन्यमुत्पादयामास पुत्रं भृगुर-निन्दितम्। च्यवनं दीप्ततपसं धर्मात्मानं यशस्विनम्" भा० आदि० ६७। 2. जमदग्नि ऋषि, परशुरामन तंदॆ. 3. शुक्राचार्यरु, असुरर गुरु. 4. शुक्र ग्रह. 5. बॆट्टद तप्पलु प्रदॆश, प्रस्थभूमि. 6. परमॆश्वर, परशिव. 7. समवाद बॆट्टद तुदि. हळ्ळतिट्टिल्लद पर्वतद शिखर. 8. शुक्रवार. (पुं० ब० व०) 9. भृगुविन वंशदल्लि हुट्टिदवरु.

भृगुज भृगुज (पुं०) 1. भृगुविन पुत्र, शुक्राचार्य, असुरर गुरु. 2. शुक्र ग्रह. भृगोर्जायते — जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९८).

भृगुतनय भृगुतनय (पुं०) 1. भृगु पुत्रनाद शुक्राचार्य, असुरर गुरु. 2. शुक्र ग्रह. भृगोः तनयः। **–पुत्रः –पुत्रः, –सुतः –सुतः.**

भृगुपति भृगुपति (पुं०) परशुराम, भृगु वंशॊत्पन्नर पति. भृगूणां तद्वंशीयानां पतिः। "केशव धृतभृगुपतिरूप जयजगदीश हरे" गीतगो०.

भृगुवार भृगुवार, –वासर –वासर (पुं०) शुक्र वार.

भृङ्ग भृंग (पुं०) 1. भ्रमर, दुंबि. बिभर्ति — डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "गन्" नुट् च (उ० १-१२२). "आरण्याः सुमनसः ईषिरे न भृङ्गैरौचित्यं गणयति को विशेषकामः" माघ० ८-१०. 2. कळिंग पक्षि, कपलॊडॆद पुक्कवुळ्ळ ऒंदु जातिय हक्कि. 3. भृंगराज, गरगदसॊप्पु. 4. जार, उपपति, मिंड. (न०) 5. लवंगपट्टॆ, दाल्चिन्नि. "भृङ्गो धूम्याटषिङ्गयोः। मधुव्रते भृङ्गराजे पुंसि भृङ्गं गुडत्वचि" मेदि०. 6. आभ्रक, कागॆबंगार. 7. बिस्नद गिंडि.

भृङ्गपर्णी भृंगपर्णी (स्त्री०) सण्ण यालक्कि गिड. भृङ्ग इव पर्णमस्याः।

भृङ्गप्रिया भृंगप्रिया (स्त्री०) माधवीलतॆ, कादिरुवंतिगॆ गिड.

भृङ्गराज भृंगराज (पुं०) 1. गरगद सॊप्पु. 2. भ्रमर, दुंबि. 3. कळिंग पक्षि. "मार्कवो भृङ्ग-राजः स्यात्" अम०. "धूम्याटेऽलौ भृङ्गराजः" वैज०.

भृङ्गार भृंगार (पुं०) 1. बिन्नद गिंडि. बिभर्ति जलम् — डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "आरन्" (उ० ३-१३६). "मदनहुतभुगङ्गार सदृशकमलभृङ्गारमधुरस-सङ्गारचितमदभृङ्गारव०....." चं० भा०. 2. झाडि, हूजि मॊदलाद नीरिन पात्रॆ. 3. लवंग. 4. सुवर्ण, बिन्न. (स्त्री०) **–री –रीं.** 5. जीरुंडॆ हुळ, बिम्मुंडि. स्वार्थॆ "कः"। **भृङ्गारिका भृंगारिका.**

भृङ्गिन् भृंगिन् (पुं०) 1. परमॆश्वरन ऒब्ब अनुचर. 2. आलदमर.

भृङ्गिरिटि भृंगिरिटि (पुं०) परमॆश्वरन ऒब्ब अनुचर.

भृज्जकण्ठ भृज्जकंठ (पुं०) ब्राह्मण हॆंगसिनल्लि व्रात्यब्राह्मण (संस्कारविल्लद ब्राह्मण) निंद हुट्टिदवनु. "विप्रा व्रात्याद्भृज्जकण्ठम्" वैज०.

भृज्जत् भृज्जत् (वि०) हुरियुत्तिरुव. भ्रस्ज (पाके) "शतृ" (३-२-१२४). स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६). **–ती –तीं, –न्ती –न्ती.** "शानच्" (३-२-१२४). **भृज्जमानः भृज्जमानः.**

भृज्जन भृज्जन (पुं०) हुरियुव ऒडु, बाणलि.

डु भृञ् – धारणपोषणयोः (जुहो० उभ० सक० अनि०).

लट्—	पर०	बिभर्ति	बिभृतः	बिभ्रति।
	आत्म०	बिभृते	बिभ्राते	बिभ्रते।
लिट्—	पर०	बभार	बभ्रतुः	बभ्रुः।
		बिभरां बभूव –आस।		
	आत्म०	बभ्रे	बभ्राते	बभ्रिरे।
लृट्—		भर्ता	भर्तारौ	भर्तारः।
		भर्तासि, –से	भर्तास्मि, –हे।	
लृट्—		भरिष्यति।	भरिष्यते।	
लोट्—	पर०	बिभर्तु / बिभृतात्	बिभृताम्	बिभ्रतु।
	आत्म०	बिभृताम्	बिभ्राताम्	बिभ्रताम्।

लङ्— पर०	अबिभः	अबिभृताम्	अबिभरुः।
आत्म०	अबिभृत	अबिभ्राताम्	अबिभ्रत।
लिङ्— पर०	बिभृयात्	बिभृयाताम्	बिभृयुः।
आत्म०	बिभ्रीत	बिभ्रीयाताम्	बिभ्रीरन्।

आशीर्लिङ्—

पर०	भ्रियात्।	आत्म०	भृषीष्ट।
लुङ्— पर०	अभार्षीत्।	आत्म०	अभृत।
लृङ्— पर०	अभरिष्यत्।	आत्म०	अभरिष्यत।

1. ಪೊರಿಸು, ಹೊರು. "बिभ्रत्यस्त्राणि सामर्षा रणकाम्यन्ति चामराः" भट्टि० १८-२४। 2. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "बिभर्ति वंशः कतमस्तमोपहं भवादृशं नायकरत्नमीदृशम्" नैष० ९-६। 3. ಪೋಷಿಸು, ಸಾಕು, ಸಲಹು. "प्रजानां विनयाधानाद्रक्षणाद्भरणादपि" रघु० १-२४। 4. ತುಂಬು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸು. "अभार्षीद्धनिना लोकानभ्राजिष्ट क्षयाग्निवत्" भट्टि० १५-२४। 5. ತುಂಬು, ಭರ್ತಿಮಾಡು. "सुहृदामुपकारकारणात् द्विषतां चाप्यपकारकारणात्। नृपसंश्रय इष्यते बुधैर्जठरं को न बिभर्ति केवलम्" पञ्चतं० १-२२। 6. ಧರಿಸು, ತಾಳು. "जटाश्च बिभृयान्नित्यं श्मश्रुलोमनखानि च" मनु० ६-६। 7. ಅನುಭವಿಸು, ಸಂತೋಷ ಪಡು ಅಥವಾ ಕಷ್ಟಪಡು. "भावशुद्धिसहितैर्मुदं जनो नाटकैरिव बभार भोजनैः" माघ० १४-५०। 8. ಉಂಟು ಮಾಡು. 9. ನೀಡು, ಕೊಡು. "यौवने सदलंकाराः शोभां बिभ्रति सुभ्रुवः"।

कर्मणि:—भ्रियते भ्रियेते भ्रियन्ते। भर्ता। भरिष्यते। भ्रियताम्। अभ्रियत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—भर्तव्यः। भरणीयः। भार्यः। भृतः। भृतवान्। बिभ्रत्। बिभ्रती। बिभ्राणः। भर्तुम्। भृतम्। भरणम्। भृत्वा। संभृत्य। "अप्रभूतमभवज्जगत्त्रयं बिभ्रतस्त्रिजगदेकदम्पती" याद० १७-५७। "बिभ्रती त्वदभिलाषचेतसोः स्वादुतां प्रसदनं च शाश्वतम्" याद० १७-२७। "बिभ्राणमायतिमतीमवृथा शिरोधि प्रत्यग्रतामतिरसामधिकं दधन्ति" माघ० ५-६५।

भृत भृत (पुं०) 1. ಸಂಬಳ ಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇವಕ. भ्रियते स्म—डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "उत्तमस्त्वायुधीयो यो मध्यमस्तु कृषीवलः। अधमो भारवाही स्यादित्येवं त्रिविधो भृतः"। "भृतो नार्तो न कुर्याद्यो दर्पात् कर्म यथोदितम्" मनु० ८-२१५। (न०) 2. ಭರಣ, ಪೋಷಿಸುವುದು. 3. ಮೂಟೆ ಹೊರುವುದು. भृञ् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 4. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. "भृतनिखिलरसातलः सरत्नः शिखरिसमोर्मितिरोहितान्तरिक्षः" भट्टि० १०-५८।

भृतक भृतक (पुं०) 1. ಸಂಬಳದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. भृत स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। 2. ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಕೂಲಿಯಾಳು.

भृतकाध्ययन भृतकाध्ययन (न०) ಸಂಬಳ ಪಡೆದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು, –ಪಾಠ ಕಲಿಯುವುದು. भृतकादध्ययनम्।

भृतकाध्यापक भृतकाध्यापक (पुं०) ಸಂಬಳ ಪಡೆದು ಪಾಠ ಕಲಿಸುವವನು. भृतकः सन् अध्यापयति—अधि+इङ् (अध्ययने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "भृतकाध्यापको यश्च भृतकाध्यापितस्तथा" मनु० ३-१५६।

भृतकाध्यापित भृतकाध्यापित (वि०) ಸಂಬಳ ಪಡೆದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಿಂದ ಕಲಿತವನು. भृतकादध्यापितः। "भृतकाध्यापितस्तथा" मनु० ३-१५६।

भृति भृति (स्त्री०) 1. ವೇತನ, ಸಂಬಳ. 2. ಕೂಲಿ. डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्तिन्" (३-३-९४)। "भृत्यानां च भृतिं विद्यात् भाषाश्च विविधा नृणाम्" मनु० ९-२३२। 3. ಪೋಷಣೆ, ಸಾಕುವುದು. 4. ಮೂಲ್ಯ. "भृतिर्भरणमूल्ययोः" त्रिकाण्ड०। 5. ಬಾಡಿಗೆ. भृञ् कर० "क्तिन्"।

भृतिभुज् भृतिभुज् (पुं०) ಕೂಲಿಯಾಳು, ಜೀತದಾಳು, ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. भृतिं वेतनं भुङ्क्ते "क्विप्" (३-२-७६)।

भृत्य भृत्य (पुं०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. भृञ् (भरणे) "क्यप्" (३-१-११२)। भृत्याः कर्मकराः सि० कौ०। "त्वद्भृत्यभृत्यपरिचारकभृत्यभृत्यभृत्यस्य भृत्य इति मां स्मर लोकनाथ" मु० रा०। 2. ರಾಜನ ಮಂತ್ರಿ, ಅಮಾತ್ಯ. 3. ಸರಕಾರದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಸುವರ್ಣವನ್ನು ತೂಕಮಾಡಿ ಉಜ್ಜಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಮತ್ತು ಕಾಯಿಸಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಭೃತ್ಯನನ್ನು ಅವನ ವಿದ್ಯೆ ಶೀಲ ಕುಲ ಮತ್ತು ಅವನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते तुलाघर्षणच्छेदनतापनेन। तथा चतुर्भिः भृतकः परीक्ष्यते श्रुतेन शीलेन कुलेन कर्मणा"। "भृत्यैर्विना स्वयं राजा

लोकानुग्रहकारिभिः। मयूखैरिव दीप्तांशुस्तेजस्व्यपि न शोभते" पञ्चतं० १-८८। (वि०) 4. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಸಾಕಲ್ಪಡುವವನು.

भृत्यत्व भृत्यत्व (न०) ಸೇವಕತನ, ದಾಸ್ಯ. भृत्यस्य भावः "तल्"।

भृत्या भृत्या (स्त्री०) 1. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. 2. ಸಂಬಳ. भृञ् (भरणे) "क्यप्" (३-३-९९)। 3. ಪೋಷಣೆ, ಸಲಹುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. "कुमारभृत्याकुशलैरनुष्ठिते भिषग्भिराप्तैरथ गर्भमर्मणि" रघु० ३-१९।

भृश भृश (न०) 1. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. भृशु (अधःपतने) अन्तर्भावित णिच् "कः" (३-१-१३५)। (वि०) 2. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೇರಳವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "भृशकुसुमशरेषुपातमोहादनवसितार्थपदाकुलोऽभिलापः" किरा० १०-६१। (क्रि० वि०) 3. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಹೇರಳವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. "भृशस्विदः पुलकविकासिमूर्तयो रसाधिके मनसि निविष्टसाहसाः" माघ० १७-४८। 4. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ. "भृशं वियोगानलतप्यमान किं विलीयसे न त्वमयोमयं यदि" नैष० ९-८९। 5. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ.

भृष्ट भृज्ज् (वि०) ಹುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. भ्रस्ज (पाके) "क्तः" (३-२-१०२)। संप्रसारणम् (६-१-१६)।

भृष्टि भृज्ज्, (स्त्री०) 1. ಹುರಿಯುವುದು. भ्रस्ज (पाके) "क्तिन्" (३-३-९४)। संप्रसारणम् (६-१-१६)। 2. ಗಿಡಮರಗಳಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ, ಸಸ್ಯಗಳಿಲ್ಲದ ತೋಟ. "भृष्टिः स्याद्भूर्जने शून्यवाटिकायां च योषिति" मेदि०।

भेक भेक (पुं०) 1. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. भि भी (भये) "कन्" (उ० ३-४३)। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **भेकी भेकी.** 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. "भेको मण्डूकमेघयोः" मेदि०। (त्रि०) 3. ನಕ್ಷತ್ರ. "भेकस्तु तारके। त्रिषु वर्षाम्बि पुंसि स्यात्" नानार्थर०। (वि०) 4. ಭೀರು, ಭಯದ ಸ್ವಭಾವದವನು. "भेको मेघमण्डूकभीरुषु" हेम०।

भेकट भेकट (पुं०) ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. भेक इव टलति—टल (वैक्लव्ये) "डः" (वा० ३-२-४८)।

भेकपर्णी भेकपर्णी (स्त्री०) ಮುಂಜಿಷ್ಠೆ.

भेड भेड (पुं०) ಮೇಷ, ಟಗರು, ಗಂಡುಕುರಿ. स्त्रियां "ङीष्"। **-डी -डी.**

भेतव्य भेतव्य (वि०) ಭಯಪಡಬೇಕಾದ, ಹೆದರಬೇಕಾದ. भि भि (भवे) "तव्यः" (३-१-९६)। "भेतव्यं नृपतेस्ततः सचिवतो राज्ञस्ततो वल्लभादन्येभ्यश्च वसन्ति येऽस्य भवने लब्धप्रसादा विटाः" मुद्रा० ३-१४। "अनीयर्" (३-१-९६)। **भयनीयम् भयनीयम्.**

भेत्तव्य भेत्तव्य (वि०) 1. ಒಡೆಯಬೇಕಾದ, ಸೀಳಬೇಕಾದ. 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸಬೇಕಾದ, ಬೇರಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ರಂಧ್ರಮಾಡಬೇಕಾದ, ವೆಜ್ಜಕೊರೆಯಬೇಕಾದ. 4. (ರಹಸ್ಯವನ್ನು) ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಮಲ ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. भिदिर् (विदारणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **भेदनीयम् भेदनीयम्.**

भेत्तृ भेत्तृ (वि०) 1. ಭೇದಿಸುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು, ಸೀಳುವವನು. भिदिर् (विदारणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವವನು, ನೆಮ್ಮದಿಗೆ ಭಂಗವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು. 3. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವವನು, ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-४)। **भेत्री भेत्री.**

भेद भेद (पुं०) 1. ಭೇದಿಸುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು. 2. ಬೇರೆಮಾಡುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. 3. ರಂಧ್ರ ಮಾಡುವುದು, ತೂತು ಮಾಡುವುದು, ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯುವುದು. 4. ಬಿರುಕು ಮಾಡುವುದು, ಕಂಡಿ ಹೊಡೆಯುವುದು. भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१८)। 5. ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಭೇದೋಪಾಯ. भिदिर् कर० "घञ्" (३-३-१२१)। ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವನ ಮಿತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಾಯವಿದು. "परस्परं तु ये दुष्टाः क्रुद्धा भीतावमानिताः। तेषां भेदं प्रयुञ्जीत भेदसाध्या हि ते मताः"। 6. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ತಾರತಮ್ಯ. "न वस्तुभेदप्रतिपत्तिरस्ति मे तथापि भक्तिस्तरुणेन्दुशेखरे" भर्तृ० ३-८४। 7. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಬದಲಾವಣೆ. "न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसङ्गिनाम्" गीता ३-२६। 8. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು, ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹುವುದು. 9. ವೈವಿಧ್ಯ, ಬಗೆ ಬಗೆಯಾಗಿರುವುದು. "अथ नायिका त्रिभेदा स्वान्या साधारणी स्त्रीति" सा० द० ३-५६। 10. ವಿರೇಚನ, ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ.

भेदक भेदक (वि०) 1. ಭೇದಿಸುವ, ಸೀಳುವ. 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ. 3. ರಂಧ್ರಮಾಡುವ.

4. व्यत्यास तोरिसुव. 5. रहस्यवन्नु बहिरंग पडिसुव. 6. मलविसर्जनॆ माडिसुव. भिदिर् (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियां **भेदिका** **भेदिका.**

भेदन भेदन (न०) 1. सीळुवुदु, ओडॆयुवुदु. 2. बेर्पडिसुवुदु, बेरॆ माडुवुदु. 3. रंध्र माडुवुदु, तूतु कॊरॆयुवुदु. 4. व्यत्यास तोरिसुवुदु. 5. रहस्यवन्नु बहिरंगपडिसुवुदु. 6. मलविसर्जनॆ माडिसुवुदु. भिदिर् (विदारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 7. सीळुव. 8. बेर्पडिसुव. 9. रंध्र माडुव. 10. गुट्टन्नु हॊरगॆडहुव. 11. व्यत्यास तोरिसुव. 12. मलविसर्जनॆ माडिसुव. भिदिर् +णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (पुं०) 13. सूकर, वराह, हंदि. 14. अम्लवेतस, हुळिहब्बि.

भेदनीय भेदनीय (वि०) 1. भेदिसबेकाद, सीळबेकाद, ओडॆयबेकाद. 2. बेर्पडिसबेकाद. 3. रंध्र माडबेकाद. 4. व्यत्यास तोरिसबेकाद. 5. बहिरंगपडिसबेकाद. 6. मलविसर्जनॆ माडिसबेकाद. भिदिर् (विदारणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **भेत्तव्यः भेत्तव्य**।०

भेदित भेदित (वि०) 1. सीळल्पट्ट, भेदिसल्पट्ट. 2. बेर्पडिसल्पट्ट, तुंडुमाडल्पट्ट. 3. रंध्र माडल्पट्ट, तूतु कॊरॆयल्पट्ट. 4. व्यत्यास तोरिसल्पट्ट. 5. (रहस्य) बहिरंगपडिसल्पट्ट. 6. विरेचन माडिसल्पट्ट. भिदिर्—(विदारणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

भेदिन् भेदिन् (वि०) 1. सीळुव, भेदिसुव. 2. बेर्पडिसुव, बेरॆ माडुव. 3. रंध्र कॊरॆयुव. 4. व्यत्यासतोरिसुव. 5. गुट्टन्नु बहिरंगपडिसुव. 6. विरेचन माडिसुव. भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-२-७८)। (पुं०) 7. हुळिहब्बि.

भेद्वर भेदुर (न०) वज्रायुध. भिद्वर पृषो०।

भेद्य भेद्य (वि०) 1. सीळल्पडुव. 2. बेरॆ माडल्पडुव, बेर्पडिसल्पडुव. 3. रंध्र माडल्पडुव. 4. व्यत्यास तोरिसल्पडुव. 5. (रहस्य) बहिरंगपडिसल्पडुव. भिदिर् (विदारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 6. विशेष्य. भेदं नित्यमर्हति "यत्" (५-१-६४)।

भेद्यगामि भेद्यगामि (वि०) विशेष्याधीनवाद. भेद्यं विशेष्यं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "त्रिष्वेषां भेद्यगामि यत्" अम०।

भेद्यलिङ्ग भेद्यलिंग (वि०) विशेष्याधीन लिंगवुळ्ळ (शब्द).

भेन भेन (पुं०) 1. सूर्य्य. रवि. 2. चंद्र. भानां गभस्तीनां नक्षत्राणां वा इनः। "भेनः सूर्ये निशाकरे" वैज०।

भेर भेर (पुं०) पटह, भेरि, नगारि बिभेत्यस्मात्—भि भी (भये) "रन्" (उ० २-२९)। निपा०।

भेरि भेरि, भेरी भेरी (स्त्री०) नगारि. भि भी (भये) "क्रिन्" (उ० ४-६६)। "रन्" (उ० २-२९) वा। "ङीष्" (४-१-४१)। "शङ्खान् दध्मुस्ताडयन्ति स्म भेरीः" चं० भा०।

भेरुण्ड भेरुंड (पुं०) 1. भेरुंड पक्षि, ऒंदु जातिय हक्कि. (न०) 2. गर्भधारणॆ, गर्भधरिसुवुदु. (वि०) 3. भयंकरवाद. (स्त्री०) 4. यक्षिणि, यक्ष हॆंगसु. 5. ऒंदु देवतॆ. "भेरुण्डो देवताभेदे पक्षिभेदे भयङ्करे" नानार्थर०। "भेरुण्डा देवताभेदयक्षिण्यन्तरयोः स्त्रियाम्। भयानके वाच्यवत्" मेदि०।

भेल भेल (पुं०) 1. सण्ण जातिय हुलि. भि भी (भये) "रन्" (उ० २-२९)। रस्य लत्वम्। "हुण्डश्चाल्पस्त्वयं द्वीपी चुलको भेलमेहितौ" वैज०। 2. तॆप्प, हरिगोलु. 3. ऒब्ब मुनि. (वि०) 4. भय स्वभावदवनु. 5. मूर्ख, बुद्धियिल्लदवनु, दड्ड. "भेलः प्लवे मुनिभेदे भीरौ बुद्धिविवर्जिते" हेम०। 6. चंचलवाद.

भेलक भेलक (पुंन०) तॆप्प, हरिगोलु. भेल स्वार्थे "क:"।

भेष भेष (पुं०) रोगभय.

भेषज भेषज (न०) औषध, मद्दु. भेषं रोगभयं जयति—जि (जये) "डः" (३-२-१०१)। "अतिवीर्यवतीव भेषजे बहुरल्पीयसि दृश्यते गुणः" किरा० २-४। [औषध सेवनेय काल मत्तु क्रमगळिगॆ "भैषज्य" पददल्लि नोडि.]

भेषजाङ्ग भೇಷಜಾಙ್ಗ (ನ೦) ಔಷಧಸೇವನೆಯ ನಂತರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ನೀರು ಮೊದಲಾದುದು. भेषजस्याङ्गम्।

भैक्ष भೈಕ್ಷ (ನ೦) 1. ಭಿಕ್ಷೆ, ಬೇಡುವಿಕೆ, ಯಾಚಿಸುವುದು. भिक्षा स्वार्थे "अण्"। 2. ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ತಂದ ವಸ್ತು. "मृतं क्ली याचितं भैक्षममृतं स्यादयाचितम्" ವೈಜ೦। 3. ಭಿಕ್ಷೆಯ ಸಮೂಹ, ಯಾಚಿಸಿ ತಂದ ವಸ್ತುಗಳ ರಾಶಿ. भिक्षाणां समूहः "अण्" (४-२-३८)। 4. ಭಿಕ್ಷೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. भिक्षा "अण्" (४-३-७३)।

भैक्षचर्या ಭೈಕ್ಷಚರ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ, ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ತಿರುಗಾಟ.

भैक्षजीविका ಭೈಕ್ಷಜೀವಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವಿಕೆ, ಯಾಚನೆಯು ಆಹಾರದಿಂದ ಬದುಕುವುದು. भैक्षेण जीविका।

भैक्षुक ಭೈಕ್ಷುಕ (ನ೦) ಭಿಕ್ಷುಕರ ಸಮೂಹ, ಯಾಚಕರ ಗುಂಪು. भिक्षुकाणां समूहः "अञ्" (४-२-४५)।

भैक्ष्य ಭೈಕ್ಷ್ಯ (ನ೦) ಭಿಕ್ಷೆ, ತಿರುಪೆಯಿಂದ ಪಡೆದ ಆಹಾರ. भिक्षा स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

भैदिक ಭೈದಿಕ (ವಿ೦) ನಿತ್ಯವೂ ಒಡೆಯಲು ಆರ್ಹವಾದ. भेदं नित्यमर्हति "ठक्" (५-१-६४)।

भैमी ಭೈಮೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಭೀಮ್ಯೈಕಾದಶಿ, ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಏಕಾದಶಿ. भीमेन उपासिता भीमस्येयं वा "अण्" (४-३-१२०)। "माघमासे शुक्लपक्षे सूर्यर्क्षेण युता पुरा। एकादशी तथा चैषा भीमेन समुपोषिता"। 2. ಭೀಮರಾಜನ ಪುತ್ರಿ ದಮಯಂತಿ. भीमस्य राज्ञः अपत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "भैमीं निरीक्ष्याभिमुखीं मघोनः स्वाराज्यलक्ष्मीरभृताभ्यसूयाम्। दृष्ट्वा ततस्तत्परिहारिणीं तां व्रीडं बिडौजःप्रवणाभ्यपादि" नैष० १४-३५।

भैमरथी ಭೈಮರಥೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ 77 ನೆಯ ವರ್ಷದ 7 ನೆಯ ಮಾಸದ 7 ನೆಯ ರಾತ್ರಿ. ಇದು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಒಂದು ಗಂಡಕಾಲವಾದುದರಿಂದ ಈ ದಿವಸ ಶಾಂತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "या सप्तसप्ततितमे वर्षे मासि च सप्तमे। सप्तमी प्राणिनां घोरा रात्रिर्भैमरथी हि सा" ವೈಜ೦।

भैमसेनि ಭೈಮಸೇನಿ (ಪುಂ೦) ಭೀಮಸೇನನ ಮಗ. भीमसेनस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

भैरव ಭೈರವ (ಪುಂ೦) 1. ಪರಶಿವ, ಶಂಕರ, ಪರಮೇಶ್ವರ भीर्भयङ्करो रवो यस्य भीरवः ततः स्वार्थे "अण्"। 2. ಸಂಗೀತದ ರಾಗದ ಒಂದು ಭೇದ. ಈ ರಾಗವು ಮಹಾದೇವನ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಟಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 3. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "अभ्रद्रौ शृङ्गिभैरवौ" ವೈಜ೦। 4. ಭಯಾನಕ ರಸ. भीरोरिदं भैरवम् "अण्" (४-३-१२०)। 5. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. (ವಿ೦) 6. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "भैरवो भीषणे रुद्रे रागभेदेऽथ माधवः" ಹೇಮ೦।

भैरवी ಭೈರವೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಚಾಮುಂಡಿಕಾ. भैरव "ङीप्" (४-१-१५)। "चामुण्डा चर्चिका चर्ममुण्डा मार्जारकर्णिका। कर्णमोटी महागन्धा भैरवी च कपालिनी"।

भैषज्य ಭೈಷಜ್ಯ (ನ೦) ಔಷಧ, ಮದ್ದು. भेषज स्वार्थे "ञ्यः" (५-४-२३)। ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡತಕ್ಕ ವಸ್ತುವು (ಔಷಧ) ಭೈಷಜ್ಯ. "तदेव युक्तं भैषज्यं यदारोग्याय कल्पते" चरक० सूत्र० २।

ಆಯಾ ರೋಗಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಔಷಧ ಸೇವನೆಯ ಕಾಲ ಮತ್ತು ಕ್ರಮ:

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಔಷಧವನ್ನು ಆದರಲ್ಲೂ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ (ಬೆಳಿಗ್ಗೆ) ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಔಷಧವನ್ನು ಐದು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು. (1) ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕಾಲ (2) ಹಗಲು ಊಟದ ಕಾಲ (3) ಸಾಯಂಕಾಲ (4) ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನಕಾಲ ಮತ್ತು (5) ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ. "भैषज्यमभ्यवहरेत् प्रभाते प्रायशो बुधः। कषायांस्तु विशेषेण तत्र भेदस्तु दर्शितः। ज्ञेयः पञ्चविधः कालो भैषज्यग्रहणे नृणाम्। किञ्चित्सूर्योदये जाते तथा दिवसभोजने। सायन्तने भोजने च मुहुश्चापि तथा निशि"॥

ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫ (श्लेष्म) ಉಲ್ಬಣವಾದಾಗಲೂ ಭೇದಿ ಮತ್ತು ವಾಂತಿಗಾಗಿ ಔಷಧ ಸೇವಿಸುವಾಗಲೂ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ (ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕಾಲ) ದಲ್ಲಿ ಖಾಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಬೇಕು. "प्रायः पित्तकफोद्रेके विरेकवमनार्थयोः। लेखनार्थे च भैषज्यं प्रभातेऽन्नमाहरेत्"।

ಅಪಾನವಾಯುವು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದಾಗ ಹಗಲು ಭೋಜನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಬೇಕು. "भैषज्यं विगुणेऽपाने भोजनाग्रे प्रशस्यते। अरुची चित्रभोज्यश्च मिश्रं तच्चिरमाहरेत्"।

ಸಮಾನವಾಯುವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಂಡಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂದವಾಗುವುದರಿಂದ ವೈದ್ಯನು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಊಟದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. "समानवाते विगुणे मन्देऽग्नावतिदीपनम्। दद्याद्भोजनमध्ये च भैषज्यं कुशलो भिषक्"॥

ವ್ಯಾನವಾಯುವು ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡಾಗ ಭೋಜನಾನಂತರ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಗೂ ವಾತರೋಗಗಳಿಗೂ ಊಟಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೂ ಅನಂತರವೂ ಸೇವಿಸಬೇಕು. "व्यानकोपे तु भैषज्यं भोजनान्ते समाहरेत्। हिक्काक्षेपककम्पेषु पूर्वमन्ते च भोजनात्"।

ಉದಾನವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾದಾಗ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ದೋಷಕಂಡರೆ ಸಾಯಂಕಾಲ ಭೋಜನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಕಬಳದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೂ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಬೇಕು. "उदाने कुपिते वाते स्वरभङ्गादिकारिणि। ग्रासग्रासान्तरे देयं भैषज्यं सान्ध्यभोजने"।

ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಂಡಾಗ ಸಾಯಂಕಾಲದ ಊಟದ ನಂತರ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಬೇಕು. "प्राणे प्रदुष्टे सान्ध्यस्य भुक्तस्यान्ते प्रदीयते। औषधं प्रायशो धीरैः कालोऽयं स्यात् तृतीयकः"॥

ಪದೇ ಪದೇ ದಾಹ ವಾಂತಿ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ ಮತ್ತು ಉಬ್ಬಸ ಬಾಧೆಗಳುಂಟಾದಾಗ ರಾತ್ರಿ ಊಟದ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಇದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಾಲ. "मुहुर्मुहुश्च तृद्दाहदहिक्काश्वासगरेषु च। सान्नं च भेषजं दद्यादिति कालश्चतुर्थकः"॥ "ऊर्ध्वजत्रुविकारेषु लेखने बृंहणे तथा। पाचने शमने देयमनन्नं भेषजं निशि" ಇದು ಐದನೆಯ ಕಾಲ.

भोक्तव्य ಭೋಕ್ತವ್ಯ (ವಿ॰) 1. ಭುಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿನ್ನಬೇಕಾದ. 3. ತಿನ್ನಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "प्रारब्धं किल भोक्तव्यं शुभं वाप्यथवाशुभम्"। भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **भोजनीयम् ಭೋಜನೀಯಮ್.**

भोक्तृ ಭೋಕ್ತೃ (ಪುಂ॰) 1. ವಿಷ್ಣು. भक्तैरर्पितं घृतक्षीरमधुपर्कसहिततण्डुलपक्वपायसादिकं अमृतमिव भुङ्क्ते-भुनक्ति पालयति वा—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "भोक्तार्जितस्य भोक्तृत्वात् भोक्ता स्यादमृतस्य वा" इति निरुक्तिः। "भ्राजिष्णुर्भोजनं भोक्ता" वि॰ स॰। (ವಿ॰) 2. ಭೋಜನ ಮಾಡುವವನು, ಊಟಮಾಡುವವನು. ಭುಜ "तृच्"। 3. ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. 4. ಕಾಪಾಡುವವನು, ಸಲಹುವವನು. 5. ಅನುಭವಿಸುವವನು, ಉಪಯೋಗಿಸುವವನು.

भोग ಭೋಗ (ಪುಂ॰) 1. ಸುಖ, ಸೌಖ್ಯ. भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "तं रागबन्धिष्ववितृप्तमेव भोगेषु सौभाग्यविशेषभोग्यम्" रघु॰ १८-१९। 2. ದುಃಖ. 3. ಸುಖ ದುಃಖಗಳ ಅನುಭವ. 4. ಭೋಜನ, ಊಟ. 5. ಪೋಷಣೆ, ಪಾಲನೆ. 6. ದೇಹ, ಶರೀರ. 7. ಬಾಡಿಗೆ. 8. ವೇಶ್ಯೆಯ ಬಾಡಿಗೆ, ಸೂಳೆಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣ. 9. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. 10. ಸರ್ಪದ ದೇಹ. 11. ಸರ್ಪದ ಹೆಡೆ. 12. ರಾಜ್ಯ. 13. ಭೂಮಿಯ ಫಲಾನುಭವ. 14. ಸ್ರಕ್ ಚಂದನಾದಿ ಸುಖದ ವಸ್ತುಗಳು. 15. ಭೋಜನಕೂಟ, ಔತಣದ ಸಮಾರಂಭ. "भोगो राज्ये धने सौख्ये पालनाभ्यवहारयोः। फणे देहे च सर्पस्य वेश्यादीनां भृतावपि" वैज॰। 16. ಮೇಷಾದಿ ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರ.

भोगगृह ಭೋಗಗೃಹ (ನ॰) 1. ವಾಸವಾಡುವ ಮನೆ. भोगार्थं गृहम्। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. 3. ಅಂತಃಪುರ.

भोगदेह ಭೋಗದೇಹ (ಪುಂ॰) ಪಾಪಪುಣ್ಯಗಳ ಫಲಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಶರೀರ. भुज्यते सुखदुःखादिकमत्र—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) अधि॰ "घञ्" (३-३-१२१)। स चासौ देहश्च।

भोगभूमि ಭೋಗಭೂಮಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಏರ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ, ಭಾರತ ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಭೂಮಿ, ಸ್ವರ್ಗ. भोगार्था भूमिः। ಭಾರತವು ಕರ್ಮಭೂಮಿ. ಉಳಿದವು ಪುಣ್ಯಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಭೋಗಭೂಮಿಗಳು. "अत्रापि भारतं श्रेष्ठं जम्बूद्वीपे महामुने। यतो हि कर्मभूरेषा ह्यतोऽन्या भोगभूमयः" विष्णुपु॰ २-३-२२।

भोगवत् ಭೋಗವತ್ (ಪುಂ॰) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. भोगः फणाऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ನಾಟ್ಯ. "भोगवान् नाट्यनागयोः" त्रिकाण्ड॰। (ವಿ॰) 3. ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು, ಸುಖಪಡುವವನು. भोगोऽस्यास्ति। स्त्रियां "ङीन्" (४-१-७३)। **-वती -ವತೀ.** 4. ಪಾತಾಳ ಲೋಕ, ಸರ್ಪಗಳ ಲೋಕ. 5. ಪಾತಾಳ ಗಂಗೆ. 6. ಹೆಣ್ಣು ಹಾವು. "नागा बहुफणाः

सर्पास्तेषां भोगवती पुरी" वैज०। "भोगवती भुजङ्गानां नगरीसरितोरपि" विश्व०।

भोगसद्मन् भोऽगसद्मन् (न०) 1. वासद मने. भोगार्थं सद्म। 2. राणिवास, अंतःपुर.

भोगावली भोऽगावलीऽ (स्त्री०) स्तुतिपाठकन प्रशंसावचन.

भोगावास भोऽगावास (पुं०) 1. राणिवास, अंतःपुर. भोगार्थं आवासः। 2. वासद मने.

भोगिक भोऽगिक (पुं०) अश्वपालक, कुदुरेयन्नु उपचरिसुवनु.

भोगिकान्त भोऽगिकान्त (पुं०) वायु, गाळि. "भोगिकान्तः कम्पलक्ष्मा पञ्चधारावनिश्च सः" त्रिकाण्ड०।

भोगिन् भोऽगिन् (पुं०) 1. राज, दोरे. 2. सर्प, हाव्रु. "भोगिवेष्टनमार्गेषु चन्दनानां समर्पितम्" रघु० ४-४८। 3. ग्रामाधिपति, ग्रामद यजमान. 4. नापित, क्षौरिक. 5. आश्लेषानक्षत्र. (वि०) 6. विषयासक्त, विषय लंपट, सौख्यवन्नु अनुभविसुवनु. भोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भोगिनी भोऽगिनीऽ**. 1. सौख्यवन्नु अनुभविसुव हेंगसु. 2. राजन पट्टमहिषिगिंत बेरेयाद इतर पत्नियरु. "भोगी भुजङ्गभे राज्ञि ग्रामण्यां नापितेऽपि च। विहाय महिषीं चान्ययोषिति भोगिनी" मेदि०।

भोगिभुज् भोऽगिभुज् (पुं०) 1. मयूर, नविलु. भोगिनं भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. मुंगुसि, कीर.

भोगीन्द्र भोऽगीन्द्र, -ईश ईश (पुं०) 1. आदिशेष, सर्पगळ राज. 2. वासुकि. भोगिनामिन्द्रः ईशो वा।

भोग्य भोऽग्य (न०) 1. धन, संपत्तु. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. धान्य, काळु. (वि०) 3. अनुभविसल्पडुव. "शापेनास्तंगमितमहिमा वर्षभोग्येन भर्तुः" मेघ० १-१। 4. अनुभविसलु योग्यवाद. 5. सुखवन्नु अनुभविसलु अर्हवाद. "तं रागबन्धिष्ववितृप्तमेव भोगेषु सौभाग्यविशेषभोग्यम्" रघु० १८-१९। (स्त्री०) **भोग्या भोऽग्या**. 6. वेश्ये, सूळे.

भोज भोऽज (पुं०) 1. भोजराज, मालवदेशद सिंधुलराजन पुत्र. इवन राजधानि धारानगर. [सिंधुल राजनु तन्न व्यद्धत्वदल्लि राज वन्नु तम्मनाद मुंजनिगे वहिसि 5 वर्षद भोजकुमारनन्नू अवनिगे ऒप्पिसिदनु. ऒंदु दिन राजनु सभेयल्लिद्दाग ऒब्ब ज्योतिषियु बंदु भोज राजनु ऐवत्त्यैदु वर्षगळु एळु तिंगळु मत्तु मूरु दिनगळिकाल दक्षिणापथवन्नु आळुवनेंदु हेळिदाग मुंजनु चिंताक्रान्तनागि सामंत राजनाद वत्सराजन मूलक भोजकुमारन वधेगे आज्ञापिसिदनु. वत्सराजनु राजाज्ञेयिंद कुमारन वधेगे यत्निसिदाग अवन सहोदरन "एक एव सुहृद्धर्मो निधनेऽप्यनुयाति यः। शरीरेण समं नाशं सर्वमन्यच्च गच्छति" ऎंब वाक्यवन्नु केळि वैराग्य हॊंदिदवनागि भोजनन्नु रक्षिसि कृत्रिमवाद अवन शिरस्सन्नु तंदु राजनिगे ऒप्पिसिदनु. शिरश्छेदन समयदल्लि भोजनु हेळिद नेंब "मान्धाता च महीपतिः कृतयुगालङ्कारभूतो गतः सेतुर्येन महोदधौ विरचितः क्वासौ दशास्यान्तकः। अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो याता दिवं भूतले नैकेनापि समं गता वसुमती मुञ्ज त्वया यास्यति" ई श्लोकवन्नू केळि राजनु बहळ दुःखितनागि केळगे बिद्दु ऒद्दाडिदनु. बळिक इदक्के शास्त्रज्ञरिंद हेळल्पट्ट प्रायश्चित्तक्काग राजनु अग्निप्रवेशक्के सिद्धनागलु ऒब्ब कापालिकनु बंदु भोजकुमारनन्नु बदुकिसिकॊडुवुदागि हेळि वत्सराजनु तन्न मनेयल्लि रक्षिसिट्टिद्द भोजनन्नु करेतंदु राजनिगे ऒप्पिसिदनु. मुंजनु बहळ संतोषगॊंडु भोजकुमारनिगे पट्टाभिषेकमाडि राज्यवन्नु अवनिगे ऒप्पिसि तानु अरण्यक्के तेरळिदनु. भोज राजनु सुखिवागि धर्मदिंद राज्यवन्नाळिदनु. भोजनु राजनु मात्रवल्लदे संस्कृतदल्लि दॊड्ड कवियू आगिद्दनु. चंपूरामायण सरस्वतीकंठाभरण इत्यादि ग्रंथगळु भोजराजविरचित वादवु.] 2. विदर्भदेशद ऒब्ब दोरे. "अथेश्वरेण क्रथकैशिकानां स्वयंवरार्थं स्वसुरिन्दुमत्याः। आप्तः कुमारानयनोत्सुकेन भोजेन दूतो रघवे विसृष्टः" रघु० ५-३९। (पुं० ब० व०) 3. भोजदेश. 4. भोज देशद जनरु.

भोजक भोऽजक (वि०) 1. ಊಟ ಮಾಡುವವನು. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ರಸಾಸ್ವಾದ ಮಾಡುವವನು. 3. ಊಟ ಮಾಡಿಸುವವನು. भुज + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भोजकट भोऽजकट (पुं०) 1. ಭೋಜ ದೇಶ. (न०) 2. ಭೋಜಕಟಪುರ. ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಸಹೋದರನಾದ ರುಕ್ಮಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ನಗರ. ಇದು ವಿದರ್ಭ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ.

भोजदेव भोऽजदेव (पुं०) ಭೋಜ ಮಹಾರಾಜ. ಧಾರಾ ನಗರದ ದೊರೆ.

भोजन भोऽजन (न०) 1. ಊಟ. भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

भोजन क्रमः ಮೊದಲು ದ್ರವರೂಪದ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಠಿನವಾದ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರವಾಹಾರವನ್ನೂ ಸೇವಿಸುವವನಿಗೆ ಬಲ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯ ಕೆಡುವುದಿಲ್ಲ. "प्राग्द्रवं पुरुषोऽश्नन् वै मध्ये च कठिनाशनः। पुनरन्ते द्रवाशी तु बलारोग्ये न मुञ्चति"।

भोजनक्के कूडलु दिक्किन नियमः ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖನಾಗಿಯೂ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖನಾಗಿಯೂ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖನಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖನಾಗಿಯೂ ಕುಳಿತು ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕು. "आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः। श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते ह्युदङ्मुखः" मनु० २-५२।

भोजनद प्रमाणः ಜಠರದ (ಹೊಟ್ಟೆಯ) ಅರ್ಧ ಭಾಗವನ್ನು ಆಹಾರ (ಅನ್ನ) ದಿಂದಲೂ ಕಾಲು ಭಾಗ ನೀರಿನಿಂದಲೂ ತುಂಬಿ ಕಾಲು ಭಾಗದಷ್ಟು ಅವಕಾಶವನ್ನು ವಾಯು ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಡಬೇಕು "जठरं पूरयेदर्धमन्नेभागं जलेन च। वायोः सञ्चरणार्थं तु चतुर्थमवशेषयेत्" विष्णुपु०।

ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದಾಗ ಮೊದಲು ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಗುಲ್ಮರೋಗವೂ ಹಸಿದಿರುವಾಗ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದರೆ ಜಲೋದರರೋಗವೂ ಬರುವುದು. "तृषितस्तु न चाश्नीयात्क्षुधितो न जलं पिबेत्। तृषितस्तु भवेद्गुल्मी क्षुधितस्तु जलोदरी"। ಭೋಜನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದರೂ ನೀರು ಕುಡಿಯದೆ ಊಟಮಾಡಿದರೂ ಅನ್ನವು ಸರಿಯಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಜಾಠರಾಗ್ನಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವಾಗ ಪದೇ ಪದೇ ಮಿತವಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. "अत्यम्बुपानान्न विपच्यतेऽन्नमनम्बुपानाच्च स एव दोषः। तस्मान्नरो वह्निविवर्धनाय मुहुर्मुहुर्वारि पिबेदभूरि"। ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿದನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಬಳಿಕ ನಾವು ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಯಜ್ಞದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳು ನಮಗೆ ಸಕಲ ಸುಖಸಾಧನಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಅವರಿಗೆ ನಿವೇದಿಸದೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ದೊಡ್ಡ ಅಪರಾಧ. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವವನು ಕಳ್ಳನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. "इष्टान् भोगान् हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः। तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः" गीता ३-१२। 2. ವಿಷ್ಣು. उपासितृभिः सुखेन भुज्यते अनुभूयते — भुज कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। लिङ्गमशिष्यं लोकाश्रयात्। "सुखेन भोजनं प्राहुर्यो भक्तेरनुभूयते" इति निरुक्तिः। "भ्राजिष्णुर्भोजनं भोक्ता" वि० स०। (वि०) 3. ಊಟ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಪೋಷಿಸುವವನು, ಸಲಹುವವನು.

भोजनीय भोऽजनीय (वि०) 1. ಊಟಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಊಟ ಮಾಡಬಹುದಾದ. 3. ಊಟ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. भुज (अभ्यवहारे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಊಟಮಾಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 5. ಊಟಮಾಡಿಸಬಹುದಾದ. 6. ಊಟಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. भुज + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तत्र ये भोजनीयाः स्युः ये च वर्ज्या द्विजोत्तमाः" मनु० ३-१२४। "तव्यः"। **भोजयितव्यः** भोऽजयितव्यः.

भोजपति भोऽजपति (पुं०) ಭೋಜ ವಂಶದ ದೊರೆ, ಕಂಸ. भोजानां तद्वंशीयानां पतिः।

भोजपुर भोऽजपुर (न०) ಭೋಜರಾಜನ ನಗರ, ಧಾರಾನಗರ. भोजस्य पुरम्।

भोजयत् भोऽजयत् (वि०) 1. ಊಟ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿನ್ನಿಸುತ್ತಿರುವ. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪೋಷಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ति.**

भोजयितृ भोऽजयितृ (वि०) 1. ಊಟಮಾಡಿಸುವ, ಭೋಜನಮಾಡಿಸುವ. 2. ಪೋಷಿಸುವ, ಸಾಕುವ, ಸಲಹುವ. भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) + णिच्

"तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री-ಯಿತ್ರಿ.**

भोजिन् ಭೋಜಿನ್ (वि०) ಊಟಮಾಡುವವನು, ತಿನ್ನುವವನು. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ.) भुज (अभ्यवहारे) "णिनिः" (३-२-७८)। उष्णभोजी शीघ्रभोजी ಇತ್ಯಾದಿ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **भोजिनी ಭೋಜಿನೀ.**

भोज्य ಭೋಜ್ಯ (वि०) 1. ಭುಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಿನ್ನಲು ಅರ್ಹವಾದ. भुज (अभ्यवहारे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (न०) 2. ಆಹಾರ, ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಭೋಜನದ್ರವ್ಯ. ಆರು ವಿಧ ಆಹಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಆರು ವಿಧ ಆಹಾರಗಳು** "आहारं षड्विधं चूष्यं पेयं लेह्यं तथैव च। भोज्यं भक्ष्यं तथा चर्व्यं गुरु विद्याद्यथोत्तरम्"। ಹೀರಿ ಕುಡಿಯುವ ರಸವುಳ್ಳ ವಸ್ತು **ಚೂಷ್ಯ.** ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದುದು. ನೀರು ಪಾನಕ ಮೊದಲಾದುದು **ಪೇಯ.** ನಾಲಗೆಯಿಂದ ನೆಕ್ಕಿ ರಸಾಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡಿ ತಿನ್ನುವ ಆಹಾರ **ಲೇಹ್ಯ.** ಊಟಮಾಡುವ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು **ಭೋಜ್ಯ.** ತಿಂಡಿ ತಿನುಸು ಮೊದಲಾದ ತಿನ್ನುವ ಆಹಾರ **ಭಕ್ಷ್ಯ.** ದಂತದಿಂದ ಅಗಿದು ತಿನ್ನುವ ಹುರಿಗಡಲೆ ಮೊದಲಾದುದು **ಚರ್ವ್ಯ.** "त्वमेव हव्यं होता च भोज्यं भोक्ता च शाश्वतः" कुमा० २-१५। 3. ಹಬ್ಬದ ಊಟ. "क्षणः पर्व च कल्याणं भोज्यं तु जठरोत्सवः" वैज०। (स्त्री०) **-ज्या-ಜ್ಯಾ.** 4. ಇಂದುಮತಿ, ಅಜ ಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿ. भोजस्य गोत्रापत्यम् स्त्री "ष्यङ्" (ग० ४-१-८०)। "पूर्वानुशिष्टां निजगाद भोज्याम्" रघु० ६-५९।

भोज्यसंभव ಭೋಜ್ಯಸಂಭವ (पुं०) ಶರೀರದೊಳಗಿನ ರಸಧಾತು. संभवत्यस्मात् इति संभवः — सम् + भू "अप्" (३-३-५७)। भोज्यं संभवोऽस्य।

भोल ಭೋಲ (पुं०) ನಟಿಯಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. (ವ್ರಾತ್ಯನಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಸವರ್ಣ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ನಟಿ.) "मैत्री वाटं नटी भोलं प्रसूते कालुषी किटम्" वैज०।

भोलि ಭೋಲಿ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. "भोलिर्वह्निकरो वक्रग्रीवः" त्रिकाण्ड०।

भोस् (भोः) ಭೋಸ್ (ಭೋಃ) (अव्य०) 1. ಕರೆ, ಸಂಬೋಧನೆ. भाति—भा (दीप्तौ) "डोस्" बाहु०। ಹಿರಿಯರನ್ನೂ ಪೂಜ್ಯರಾದವರನ್ನೂ ಕರೆಯುವಾಗಲೂ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಾಗಲೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ. "भोः शब्दं कीर्तयेदन्ते स्वस्य नाम्नोऽभिवादने। नाम्नां स्वरूपभावो हि भोभावो ऋषिभिः स्मृतः" मनु० १-१२४। 2. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರ ಸಂಬೋಧನೆ. "भोभोः शङ्कर-गृहाधिवासिनो जानपदाः" मालती० ३।

भौजङ्ग ಭೌಜಂಗ (पुं०) 1. ಸರ್ಪದೇವತಾಕವಾದ ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಸರ್ಪ ಸಂಬಂಧವಾದ. भुजङ्गस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

भौत ಭೌತ (पुं०) 1. ದೇವಲಕ, ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವವನು. 2. ಭೂತಯಜ್ಞ, ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. "होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्" मनु० ३-७०। 3. ಪಿಶಾಚಗಳ ಆರಾಧಕ, ಭೂತಗಳ ಉಪಾಸಕ. (स्त्री०) **-ती-ತೀ.** 4. ರಾತ್ರಿ. "श्यामा याम्या दोषा तुङ्गी भौती शताक्षी च" त्रिकाण्ड०। (वि०) 5. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

भौतिक ಭೌತಿಕ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. "एकपाद्भौतिको भद्रः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಮುತ್ತು, ಪೌಕ್ತಿಕ, मुक्ताफल. भूतानां विकारः "ठक्"। (वि०) 3. ಭೂತಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಭೂತಯಜ್ಞ.) "जपोऽहुतो हुतो होमः प्रहुतो भौतिको बलिः" मनु० ३-७४। 4. ಪಂಚ ಭೂತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಉಪದ್ರವ). ["आधि-भौतिक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 5. ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಶರೀರ ಮುಂತಾದುದು.) "एकान्तविध्वंसिषु मद्विधानां पिण्डेष्वनास्था खलु भौतिकेषु" रघु० २-५७। 6. ಪಿಶಾಚಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

भौम ಭೌಮ (पुं०) 1. ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. 2. ನರಕಾಸುರ. भूमेरपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। "त्वयि भौमं गते जेतुमरौत्सीत्स पुरीमिमाम्" माघ० २-३९। 3. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. (वि०) 4. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ. "भौमो मुनेः स्थानपरिग्रहोऽयम्" रघु० १३-३६। 5. ಭೂಮಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 6. ಕುಜಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

भौमन ಭೌಮನ (पुं०) ದೇವಶಿಲ್ಪಿಯಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. भूमा ब्रह्मा, तस्यापत्यम् "अण्" (४-१-९२)।

भौमरत्न ಭೌಮರತ್ನ (न०) ಪ್ರವಾಳ, ಹವಳ.

भौमवासर ಭೌಮವಾಸರ (पुं०) ಮಂಗಳವಾರ.

भौमिक भौमिक (वि०) 1. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ. 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ. "स्पृशन्ति बिन्दव: पादौ य आचामयत: परान्। भौमिकैस्ते समा ज्ञेया न तैरप्रयतो भवेत्" मनु० ५-१४२।

भौमी भौमी (स्त्री०) ಸೀತಾದೇವಿ, ಜಾನಕಿ.

भौरिक भौरिक (पुं०) ಸುವರ್ಣಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಬೊಕ್ಕಸದಲ್ಲಿರುವ ಸುವರ್ಣದ ಅಧಿಕಾರಿ. भूरिणि सुवर्णे नियुक्त: "ठक्" (४-४-६९)।

भ्रंश भ्रंश (पुं०) 1. ಕೆಳಗೆ ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಳಚಿಬೀಳುವುದು. भ्रंशु (अवस्रंसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "सेहेऽस्य न भ्रंशमतो न लोभात्स तुल्यपुष्पाभरणो हि भीर:" रघु० १६-७४। 2. ನ್ಯಾಯವಾದ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಪದಚ್ಯುತನಾಗುವುದು. 3. ನಾಶ, ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाश: बुद्धिनाशात्प्रणश्यति" गीता २-६३। 4. ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ಇಳಿಮುಖವಾಗುವುದು, ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು. 5. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಗುಂಪನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು, ಗುಂಪಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. ಭಾವೇ "ल्युट्" (३-३-११५)। **भ्रंशनम्** भ्रंशनम्.

भ्रंशनीय भ्रंशनीय (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರಿ ಬೀಳಬೇಕಾದ. 2. ಜಾರಿ ಬೀಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. भ्रंशु (अवस्रंसने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. भ्रंशु + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:"। **भ्रंशितव्यम्** भ्रंशितव्यम्.

भ्रंशित भ्रंशित (वि०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. भ्रंशु (अवस्रंसने) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)।

भ्रंशिन् भ्रंशिन् (वि०) 1. ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುವ, ಜಾರಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವ. भ्रंशु (अवस्रंसने) "णिनि:" (३-१-१३४)। 2. ಕ್ಷಯಹೊಂದುವ, ಕಡಮೆಯಾಗುವ, ಇಳಿಮುಖವಾಗುವ. 3. ಗುಂಪಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. 4. ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವ, ಪದಚ್ಯುತನಾಗುವ. 5. ನಾಶವಾಗುವ, ಕಳೆದುಹೋಗುವ.

भ्रकुंस भ्रकुंस (पुं०) ಸ್ತ್ರೀವೇಷಧಾರಿಯಾಗಿ ಕುಣಿಯುವ ಗಂಡಸು. भ्रुवा कुंसो भाषणं शोभा वा अस्य। भ्रुवा कुंसयति—कुंसि (भाषार्थे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) वा। भ्रूशब्दस्य ह्रस्व: अकारादेशश्च (वा० ६-३-६१)। "भ्रकुंसश्च भ्रुकुंसश्च भ्रूकुंसश्चेति नर्तक:। स्त्रीवेषधारी पुरुष:" अम०।

भ्रकुटि भ्रकुटि (भ्रुकुटि)(भ्रूकुटि) ಕುಟಿ (स्त्री०) ಹುಬ್ಬು ಗಂಟುಹಾಕುವುದು. भ्रुव: कुटि:—कुट (कौटिल्ये) "इन्" (उ० ४-१२०)। "भ्रकुंस" ದಂತೆ ಇದಕ್ಕೂ ಮೂರು ರೂಪಗಳು. "बडबानलधूमराजिरूक्षा भ्रुकुटिस्तस्य मुखे परिस्फुरन्ती" याद० १५-१०२।

भ्रम् – चलने (भ्वा० पर० अक० से०)। भ्रमति, भ्रम्यति। बभ्राम। भ्रमतु, भ्रम्यतु। अभ्रमीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಅಲೆ, ಸುತ್ತಾಡು, ತಿರುಗಾಡು. "मनो निष्ठाशून्यं भ्रमति च किमप्यालिखति च" मालती० १-३४। 2. ಸುಮ್ಮನಿರು, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಓಡಾಡು. "भ्रमति च भुवने कन्दर्पाज्ञा विकारि च यौवनम्" मालती० १-२०।

णिचि:—भ्रमयति, –ते। भ्रमयिता। भ्रमयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

भ्रम भ्रम (पुं०) 1. ಚಲನೆ, ಸುತ್ತಾಡುವುದು, ಅಲೆದಾಡುವುದು. भ्रमु (चलने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತಿರುಗುವುದು, ಗಿರಗಿರನೆ ತಿರುಗುವುದು, ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದು. 3. ಭ್ರಾಂತಿ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅದಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ (ಅದರ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ) ಅದು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ. शुक्तौ रजतत्वज्ञानं भ्रम:। 4. ಮಿಥ್ಯಾ ಜ್ಞಾನ. "देवो जगाद तं भद्र कोऽयं ते मनसि भ्रम:" राजत०। 5. ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುವ ಚಕ್ರ, ಕಶ್ಮಲ ಮಸೆಯುವ ಯಂತ್ರ. "आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यत्नोल्लिखितो विभाति" रघु० ६-३२। 6. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು. 7. ಸುಳಿ, ಆವರ್ತ. 8. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. "विचिकित्सा तु सन्देह: संशयो विशयो भ्रम:" वैज०। 9. ಬೈರಿಗೆ, ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯುವ ತಿರುಪುಳಿ. "आस्फोटनी वेधनिका भ्रम:" वैज०। 10. ಜಲನಿರ್ಗಮಸ್ಥಾನ, ನೀರು ದಾರಿ, ತೂಬು. "भ्रमागतैरम्बुभिरम्बुराशि:" माघ० ३-३८।

भ्रमण भ्रमण (न०) 1. ತಿರುಗಾಡುವುದು, ಸುತ್ತಾಡುವುದು. भ्रमु (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗಿರಗಿರನೆ ತಿರುಗುವುದು. "भ्रमणरयविकीर्णस्वर्णभासा खगेन" नैष० २-१०८। 3. ಸಂಚಾರ, ನಡೆದಾಡುವುದು. 4. ಪುನಃ ಪುನಃ ಬರುವುದು. "नवाग्निधूमसंरोधो दिङ्मोहो भ्रमणानि च" काम० नी०। 5. ತತ್ತರಿಸುವುದು, ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಯಾಗುವುದು.

भ्रमणी भ्रमणी (स्त्री०) 1. क्रीडासंचार, विनोद संचार. 2. जलौकै, जिगणे. भ्रम् (चलने) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। "भ्रमणी कारण्डिकायां क्रीडाटद्यायामधीशितुः मेदि०। 3. आटद सावमानु.

भ्रमणीय भ्रमणीय (वि०) 1. तिरुगिसल्पडुव, सुत्तिसल्पडुव. भ्रम् (चलने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ओडाडिसल्पडुव, नडेसल्पडुव. 3. सुत्तिसबेकाद, तिरुगिसबेकाद. 4. तिरुगाडिस बेकाद. भ्रम् "अनीयर्"। 5. भ्रान्तिपडबेकाद. 6. संदेहपडबेकाद.

भ्रमत् भ्रमत् (वि०) 1. तिरुगुत्तिरुव, चक्रदंते सुत्तुत्तिरुव. भ्रम् (चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रलयोदन्वदावर्ते भ्रमन्त इव पर्वता:" यादं० २२-१०८। 2. तिरुगाडुत्तिरुव, ओडाडुत्तिरुव. "भ्रमन्नमुष्या-मुपकारिकायामायस्य भैमीविरहात्क्शीयान्" नैष० ६-३६। 3. चलिसुत्तिरुव. 4. अलेयुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **भ्रमन्ती** भ्रमन्ति.

भ्रमत्कुटी भ्रमत्कुटि (स्त्री०) ओलगरि हाल्लः मोदलादवुगळिंद तयारिसल्पट्ट कोडे. भ्रमन्ती कुटीव। "कावारी जङ्घमकुटी भ्रमत्कुटयथ खर्परः" त्रिकाण्ड०।

भ्रमन्त भ्रमन्त (पुं०) सण्ण मने. "गर्भागारोऽपवरको भ्रमन्तो गृहकोऽल्पकः" वैज०।

भ्रमर भ्रमर (पुं०) 1. मधुकर, भृंग, दुंबि. भ्रम् (अनवस्थाने) "अरः" (उ० ३-१३२)। "भ्रमर-कुलाकुलोल्बणसुगन्धिपुष्पतरुः" भट्टि० २१-२१। 2. कामुक, स्त्रीलोल, शृंगारप्रिय.

भ्रमरक भ्रमरक (पुं०) 1. हणेय मेलि जोलाडुत्तिरुव गुंगुरु कूदलु. भ्रमर इव कायति—के (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "ते ललाटे भ्रमरकाः" अम०। 2. भ्रमर, दुंबि. भ्रमर स्वार्थे "कः"। 3. नीरिन सुळि, आवर्त. 4. बैरिगे, वज्र कोरेयुव तिरुपुळि. 5. चट्टिलि, सण्ण जातिय इलि. 6. गैरिक, बिट्टदल्लि हुट्टिद धातु मोदलादुवु. 7. जल, नीरु. "भ्रमरको जले भृङ्गे गिरिजे चूर्ण-कुन्तले" विश्व०। 8. जेनुतुप्प, "भ्रमरं तु भ्रमरकं क्षौद्रं सारघमाक्षिके" वैज०।

भ्रमरकरण्डक भ्रमरकरण्डक (पुं०) दुंबिगळिंद तुंबिद पेट्टिगे. [कळ्ळरु पेट्टिगेयल्लि दुंबिगळन्नु तुंबिकोंडु होगि अवनन्नु (तावु कळ्ळतनक्के नुग्गुव मोदलु) मनेयोळक्के बिडुत्तारे. अवु दीपद मेलि संचरिसि दीपवन्नु आरिसिदाग तावु मनेयोळक्के प्रवेशिसुत्तारे.]

भ्रमरकीट भ्रमरकीट (पुं०) कणजिग, कणजद हुळ.

भ्रमरालक भ्रमरालक (पुं०) हणेय मेलि जोलाडुत्तिरुव गुंगुरु कूदलु.

भ्रमरी भ्रमरी (स्त्री०) हेण्णु दुंबि. भ्रमर "ङीष्" (४-१-६३)। "अमरीकबरीभारभ्रमरीमुखरीकृतम्। दूरीकरोतु दुरितं गौरीचरणपङ्कजम्" कुव०।

भ्रमरेष्ट भ्रमरेष्ट (पुं०) हेम्मर, तिगडुमर. भ्रमरस्येष्टः।

भ्रमरोत्सवा भ्रमरोत्सवा (स्त्री०) माधवीलते, काडिरुवंतिके गिड. भ्रमराणामुत्सवो मदो यस्मात्।

भ्रमासक्त भ्रमासक्त (वि०) (साणेकल्लिन मेलि) कत्ति मसेयुवनु. भ्रमे निशानार्थे चक्रभ्रमणे आसक्तः।

भ्रमि भ्रमि –मी –मिः (स्त्री०) 1. भ्रमण, तिरुगुविके. भ्रम् (अनवस्थाने) "इक्" (वा० ३-३-१०८)। "नेत्रच्छटाभारभीमोत्तमाङ्गभ्रमिप्रस्तुतालातचक्र०..... ....." मालतीं० ५-२३। 2. जलावर्त, नीरिन सुळि. 3. सुंटरगाळि. 4. मंडलाकारवागि सुत्तुवुदु, मंडलाकारद गमन, –नडगे. "अचीकरच्चारु हयेन या भ्रमीर्निजातपत्रस्य तलस्थले नलः" नैष० १-७३। 5. मंडलाकारद सैन्यरचने. "वीरान् सहस्रशो दृष्ट्वा भ्रमिभिः पर्यवस्थितान्"। 6. तप्पु, दोष, अशुद्ध.

भ्रमितव्य भ्रमितव्य (वि०) 1. तिरुगिसबेकाद, सुत्तिसबेकाद. 2. संदेहपडबेकाद. 3. भ्रान्ति पडबेकाद. 4. तिरुगिसलु योग्यवाद. 5. संदेहपडलु अर्हवाद, संशयक्के अर्हवाद 6. भ्रान्तिपडलु तक्कुदाद. भ्रम् (अनवस्थाने) "तव्यः" (३-१-९६)।

भ्रमिन् भ्रमिन् (वि०) 1. सुत्तुत्तिरुव, चक्रदंते तिरुगुत्तिरुव. भ्रमति — भ्रम् (चलने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. संचरिसुत्तिरुव, तिरुगाडुत्तिरुव. "भ्रमी कदम्बसम्पन्नः पवनः शमिनामपि"

भद्दि० ७-५। 3. भ्रान्तियुळ्ळ, मिथ्याज्ञानवुळ्ळ. 4. संशयवुळ्ळ, संदेहवुळ्ळ. भ्रमोऽस्य विद्यते "इनिः" (५-२-११५)।

भ्रम्य भ्रम्य (वि०) 1. सुत्तिसल्पडुव, तिरुगिस ल्पडुव. 2. संदेहिसल्पडुव. भ्रम् (अनवस्थाने) "यत्" (३-१-९८)।

भ्रशिमन् भ्रशिमन् (पुं०) बहळ हेच्चागिरुविके, अतिशयवागिरुविके. भृशस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२३)। रत्वं (वा० ५-१-१२३)।

भ्रश्यत् भ्रश्यत् (वि०) 1. केळगे कळचि बीळुत्तिरुव, जारि बीळुत्तिरुव. 2. केळके बीळुत्तिरुव. भ्रंशु (अवस्रंसने अधःपतने वा) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -न्त्य.

भ्रष्ट भ्रष्ट (वि०) 1. केळके कळचिकोंड. 2. केळगे बिद्दिरुव. भ्रंशु (अवस्रंसने अधःपतने वा) "क्तः" (३-४-७२)। "पतगेन्द्रध्वजत्रासाद् भ्रष्टकुण्डलितात्मनाम्" याद० २२-१९५। 3. तप्पिसिकोंड, ऒंदु समूहदिंद बेरेयाद, समूहवन्नु बिट्टु होगिरुव. 4. न्यायदिंद होरगिरुव, न्यायवन्नु मीरि नडेदिरुव. 5. पदच्युतनादवनु, ऒंदु पदवियन्नु कळेदुकोंडवनु. राज्याद् भ्रष्टः। अधिकाराद् भ्रष्टः।

भ्राज् -दीप्तौ (भ्वा० आत्म० अक० से०)। भ्राजते। बभ्राजे बभ्राजाते बभ्राजिरे। भ्राजिता। भ्राजिष्यते। भ्राजताम्। अभ्राजत। इत्यादि. प्रकाशिसु, होळे.

कृत्सु :—भ्राजितव्यः। भ्राजनीयः। भ्राज्यः। भ्राजितः। भ्राजितवान्। भ्राजमानः। भ्राजनम्। भ्राजितम्। भ्राजित्वा।

भ्राजक भ्राजक (न०) 1. पित्त. (वि०) 2. प्रकाशिसुव, होळेयुव. भ्राज् (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भ्राजन भ्राजन (न०) प्रकाशिसुवुदु, होळेयुवुदु. भ्राज् (दीप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

भ्राजथु भ्राजथु (पुं०) प्रकाश, कान्ति. ✓ भ्राज् (दीप्तौ) "अथुच्" (३-३-८९)।

भ्राजमान भ्राजमान (वि०) प्रकाशिसुत्तिरुव, होळेयुत्तिरुव. भ्राज् (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

भ्राजित भ्राजित (वि०) 1. प्रकाशगॊंड. भ्राज् (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. प्रकाशपडिसल्पट्ट, होळपु कॊडल्पट्ट. भ्राज् + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 3. प्रकाशिसुवुदु, होळेयुवुदु. भ्राज् भावे "क्तः"।

भ्राजिष्णु भ्राजिष्णु (पुं०) 1. विष्णु. भ्राज् (दीप्तौ) "इष्णुच्" (३-२-१३८)। उपासकरिगे प्रकाशन स्वभावदवनु परमात्म. "उपासितृभ्यो भ्राजिष्णुः स्वप्रकाशनशीलतः" इति निरुक्तिः। "भ्राजिष्णुर्भोजनं भोक्ता" वि० स०। (वि०) 2. होळेयुव, प्रकाशिसुव.

भ्रातृ भ्रातृ (पुं०) 1. सहोदर, ऒडहुट्टिदवनु. भ्राजते—भ्राज् (दीप्तौ) "तृन्" जलोपश्च निपा० (उ० २-९६)। "भ्रातुस्ते तनयेन शौरिगुरुणा ग्यालेन गाण्डीविनः" वेणी० ६-२७। "भ्रातरि न्यस्य यातो मां मृगाविन् मृगयामसौ" भट्टि० ५-८२। 2. विश्वास पात्रनाद गेळेयनु. 3. सामान्य गेळेयनु. "भ्रातः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षविशेषाकृतिः" भर्तृ० १-२६। (पुं० द्विव०) 4. सहोदर मत्तु सहोदरे. भ्राता च स्वसा च भ्रातरौ—एकशेषः (१-२-६८)। "भ्रातृभगिन्यौ भ्रातरावुभौ" अम०।

भ्रातृक भ्रातृक (वि०) सहोदरनिगे संबंधिसिद, सहोदरनिंद बंद. भ्रातृ "ठञ्" (४-२-७७)।

भ्रातृज भ्रातृज (पुं०) सहोदरन पुत्र, ऒडहुट्टिदवन मग. भ्रातुर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। -जा -ज्ञा. —मगळु.

भ्रातृजाया भ्रातृजाया (स्त्री०) सहोदरन पत्नि, ऒडहुट्टिदवन हॆंडति. भ्रातुर्जाया।

भ्रातृत्व भ्रातृत्व (न०) सहोदर भाव.

भ्रातृद्वितीया भ्रातृद्वितीया (स्त्री०) कार्तिक शुक्ल द्वितीया. [कार्तिक शुद्ध बिदिगॆय दिन हॆण्ण मक्कळु तम्म सहोदरनन्नु मनॆगे करॆतंदु ऊटोपचारगळिंद सत्करिसुत्तारॆ. यमुनॆयू सह आ दिवस तन्न सहोदरनाद यमधर्मरायनॆन्नु करॆदु सत्करिसिदुदरिंद ई बिदिगॆ यमद्वितीया ऎंदू हॆसरु.] "यस्यां तिथौ यमुनया यमराजदेवः संभोजितः प्रतिजगत् स्वसृसौहृदेन। तस्यां स्वसुः करतलादिह यो भुनक्ति प्राप्नोति रत्नसुखधान्यमनुत्तमं सः"।

भ्रातृव्य भ्रातृव्य (पुं०) 1. सहोदरन पुत्र. भ्रातुरपत्यम् "व्यत्" (४-१-१४४)। "जयराजानुजं राज्ञा यशोराजं निवेशितम्। तन्मतेनानुचस्कन्द भ्रातृव्यं राजकाभिधः"। 2. शत्रु, वै०. भ्रातृ "व्यन्" (४-१-१४५)। "भ्रातृव्यमेतं त्वमदभ्रवीर्यमुपेक्षयाध्येधितमप्रमत्तः" भाग० ५-११-१७।

भ्रातृश्वशुर भ्रातृश्वशुर (पुं०) 1. पतियु ज्येष्ठ सहोदर, पतियु हिरियु अण्णं. भ्राता श्वशुर इव पूज्यत्वात्। 2. सहोदरन पत्नियु तंदे, सहोदरन मावं. भ्रातुः श्वशुरः।

भ्रात्र भ्रात्र (पुं०) 1. बिळि सासवे. "त्रिष्ठभभात्रक्षोष्णाः" वैज०। (वि०) 2. सहोदरन संबंधवाद. भ्रातुरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

भ्रात्रीय भ्रात्रीय (पुं०) सहोदरन पुत्र, ओड हुट्टिदवन मग. भ्रातुरपत्यम् "छः" (४-१-१४४)। "भ्रात्रीयो भ्रातृजे" अम०।

भ्रान्त भ्रान्त (वि०) 1. भ्रमेगॊंड, संशय पॊंदिद. 2. मिथ्याज्ञानवुळ्ळवनु, अदल्लद वस्तुविनल्लि अदु एंब ज्ञानवुळ्ळवनु. भ्रम् (चलने) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। 3. सुत्ताडिद, तिरुगाडिद. 4. सुत्तिद, चक्रदंते तिरुगिद. (न०) 5. भ्रमण, चक्रदंते तिरुगुविके, सुत्ताट. 6. संचार, तिरुगाडुवुदु, सुत्ताडुवुदु. भ्रम् भावे "क्तः"। (पुं०) 7. दतूरिगिद. 8. मदिसिद आने.

भ्रान्ति भ्रान्ति (स्त्री०) 1. मिथ्याज्ञान, तप्पु तिळिवळिके. भ्रम् (चलने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "श्रितासि चन्दनभ्रान्त्या दुर्विपाकं विषद्रुमम्" उ० रा० १-४७। 2. संशय, संदेह. 3. भ्रमण, चक्रदंते तिरुगुवुदु. 4. सुत्ताडुवुदु, तिरुगाडुवुदु, अलेदाडुवुदु.

भ्रान्तिमत् भ्रान्तिमत् (पुं०) 1. अर्थालंकारद ॊंदु भेद. सादृश्यदिंद ॊंदु वस्तुविनल्लि मत्तॊंदु वस्तुविन भ्रमेयुंटागुवल्लि भ्रांति मुदलंकारवागुवुदु. उदा: "अयं प्रमत्तमधुपः त्वन्मुखं वेत्ति पङ्कजम्"। इल्लि मुखदल्लि पंकजत्व भ्रमेयु वर्णितवागिरुवुदरिंद भ्रांतिमुद लंकार. (वि०) 2. भ्रांतियिंद कूडिद, तप्पु तिळिवळिकेयुळ्ळ. भ्रान्तिरस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। 3. सुत्तुत्तिरुव, तिरुगुत्तिरुव. "बिन्दुक्षेपान् पिपासुः परिसरति शिखी भ्रान्तिमद्वारियन्त्रम्" माल० २-१२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मती-मत्ति०.**

भ्रान्तिहर भ्रान्तिहर (पुं०) 1. सचिव, मंत्रि, अमात्य. (वि०) 2. मिथ्याज्ञानवन्नु निवारिसुव, तप्पु तिळिवळिकेयन्नु हॊगलाडिसुव. भ्रान्तिं हरति—हृ (हरणे) "अच्" (३-२-९)।

भ्राम भ्राम (पुं०) 1. चक्रदंते तिरुगुवुदु, सुत्तुवुदु. 2. संचरिसुवुदु, तिरुगाडुवुदु. 3. मिथ्याज्ञान, तप्पु तिळिवळिके. भ्रम् (चलने) "घञ्" (३-१-१४०)।

भ्रामक भ्रामक (पुं०) 1. जंबुक, नरि. 2. आयस्कांत मणि, सूजिगल्लु. 3. धूर्त, वंचक, मोसगार. 4. सूर्यकांति हूवु. भ्रम् (चलने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "भ्रामको जम्बुके धूर्ते सूर्यवर्तांशभेदयोः" विश्व० मत्तु मेदि०। (वि०) 5. तिरुगिसुव, सुत्तिसुव, सुत्तलू चलिसुवंते माडुव. 6. मिथ्याज्ञानवुंटुमाडुव, तप्पु तिळिवळिके कॊडुव.

भ्रामण भ्रामण (न०) तिरुगुवंते माडुवुदु, चक्रदंते तिरुगिसुवुदु, सुत्तुवंते माडुवुदु. भ्रम् (चलने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

भ्रामयत् भ्रामयत् (वि०) तिरुगिसुत्तिरुव, सुत्तिसुत्तिरुव. भ्रम् (चलने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति। भ्रामयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया" गीता १८-६१।

भ्रामर भ्रामर (पुं०) 1. आयस्कांत शिले, सूजिगल्लु. (न०) 2. मधु, जेनुतुप्प. भ्रमरेण कृतम् "अञ्" (४-३-११९)। "भ्रामरं मधुनि स्मृतम्। पुंसि प्रस्तरभेदे" मेदि०। (वि०) 3. भ्रमर संबंधवाद. भ्रमरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

भ्रामरी भ्रामरी (स्त्री०) पार्वति, दुर्गादेवि. भ्रामरो भ्रमरवर्णः अस्या अस्ति "अच्" (५-२-१२७)। "ङीष्" (४-१-४१)।

भ्राष्ट्र भ्राष्ट्र (पुं०) 1. बाणलि, हुरियुव ॊडु. भृज्यतेऽत्र—भ्रस्ज (पाके) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१६०)।

"रौद्रे चक्षुषि तज्जितस्तनुमनुभ्राष्ट्रं च यच्चिक्षिपे" नैष० ३-१२८। 2. आकाश, अंतरिक्ष.

भ्राष्ट्रक भ्राष्ट्रक (पुंन०) भाणलि, हुरियुव ओडु. भ्राष्ट्र स्वार्थे "कः"। "उत्पतितोऽपि हि चणकः शक्तः किं भ्राष्ट्रकं भङ्क्तुम्" पञ्चतं० (१-१-४३)।

भ्रुकुंस भ्रुकुंस (पुं०) "भ्रकुंस" पददल्लि नोडि.

भ्रुकुटि(टी) भ्रुकुटि(टी) (स्त्री०) "भ्रकुटि" पददल्लि नोडि. "भ्रुकुटीकठोरितललाटमाननम्" माघ० १५-९। "भ्रुकुटी तस्य मुखे परिस्फुरन्ती" याद० १५-१०१।

भ्रू भ्रू (स्त्री०) हुब्बु, कण्णिन मेलि इरुव रोम पङ्क्ति. भ्रमु (अनवस्थाने) "डूः" (उ० २-६९)। "भ्रुवा स्फुरन्त्या मदनस्य मौर्वी ज्याघातरेखामभिदर्शयन्ती" याद० १३-५४।

भ्रूकुटि भ्रूकुटि (स्त्री०) "भ्रकुटि" पददल्लि नोडि.

भ्रूकुंस भ्रूकुंस (पुं०) "भ्रकुंस" पददल्लि नोडि.

भ्रूक्षेप भ्रूक्षेप (पुं०) हुब्बिनिंदा कुणिदाडिसुवुदु, हुब्बुगळ मूलक माडुव सुज्ञे, भ्रुवोः क्षेपः। यावुदादरू विषयवन्नु रहस्यवागि अथवा मौनदिंद सूचिसलु हुब्बुगळन्नु आडिसुवुदु ऒंदु संकेत. "प्रवेशयामास च भर्तुरेनां भ्रूक्षेपमात्रानुमतप्रवेशाम्" कुमा० ३-६०।

भ्रूजाह भ्रूजाह (न०) हुब्बिन मूलभाग, हुब्बिन प्रारंभद भाग. भ्रुवः मूलम् "जाहच्" (५-२-२४)।

भ्रूण भ्रूण (पुं०) 1. हॆंगसर गर्भ. 2. शिशु, बालक. भ्रूण्यते — भ्रूण (आशाविशङ्कयोः) "घञ्" (३-३-१९)। "भ्रूणोऽर्भके स्त्रैणगर्भे" अम०।

भ्रूणघ्न भ्रूणघ्न (वि०) 1. भ्रूणहत्ये माडुवनु, शिशुवन्नु कॊल्लुवनु. 2. स्त्रीयर गर्भवन्नु नाशपडिसुवनु. भ्रूणं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)।

भ्रूणहत्या भ्रूणहत्या (स्त्री०) 1. स्त्रीयर गर्भवन्नु नाशपडिसुवुदु. 2. शिशुवन्नु कॊल्लुवुदु. भ्रूणस्य हत्या।

भ्रूभङ्ग भ्रूभंग (पुं०) हुब्बन्नु गंटुमाडुवुदु, असमाधान तोरिसलु हुब्बु गंटिक्कुवुदु. "सभ्रूभङ्गं मुखमिव पयो वेत्रवत्याश्चलोर्मि" मेघ० १-२४।

भ्रूभेद भ्रूभेद (पुं०) "भ्रूभङ्ग" पदद अर्थ.

भ्रूभेदिन् भ्रूभेदिन् (वि०) असमाधान अथवा कोपवन्नु सूचिसलु गंटुमाडिद हुब्बुळ्ळ. भ्रूभेदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

भ्रेष भ्रेष (पुं०) 1. जलन, अलुगाडुवुदु, अळ्याडुवुदु. भ्रेषृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. यॊग्यवाद ऒंदु स्थानदिंद (पदवि अथवा वृत्ति) कॆळकॆ बरुवुदु, उचितवाद स्थानवु तप्पुवुदु. "भ्रेषो भ्रंशो यथोचितात्" अम०। 3. तत्तरिसि नडॆयुवुदु, तप्पु हॆज्जॆ हाकुवुदु. 4. दारि बिट्टु होगुवुदु, तप्पु दारियल्लि नडॆयुवुदु. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **भ्रेषणम् भ्रेषणम्.**

भ्रौवेय भ्रौवेय (पुं०) भ्रू ऎंब हॆंगसिन मग. भ्रूर्नाम काचित् स्त्री, तस्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२५)। वुगागमश्च।

भ्लक्ष भ्लक्ष (पुं०) तिन्नुवुदु. ऊटमाडुवुदु. भ्लक्ष (अदने) "घञ्" (३-३-१८)।

इति "भ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

म

म **मः** इದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "ಥ" ವರ್ಗದ ಐದನೆಯ ಮತ್ತು ಆಭ್ಯಂತರ ಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಓಷ್ಠ ಮತ್ತು ನಾಸಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅನುನಾಸಿಕ ವರ್ಣ. "कादयो मावसाना: स्पर्शा:"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्"। "उपूपध्मानीयानामोष्ठौ"। "अमङ्णनानां नासिका च" सि० कौ०।

म **मः** (पुं०) 1. समय, काल. 2. श्रीकृष्ण. 3. ब्रह्म, चतुर्मुख. 4. महादेव, परशिव, परमेश्वर. 5. यम. 6. चंद्र. 7. विष्ण. "मः शिवश्चन्द्रमा वेधा:" एका०। 8. इंद्र. 9. बंधन. 10. मूरु गुरुवर्णगळुळ्ळ "म" गण. 11. शिरस्सु, तले. "मो यमे समयेऽपि स्यात् विष्णे च मधुसूदने" मेदि०। (न०) 12. जल, नीरु. "मः शम्भौ धातरीन्द्रे च जले तु स्यान्नपुंसकम्। मः शिरो मा च मध्ये च बन्धने मः प्रकीर्तित:" रत्न०। (स्त्री०) **मा** **मम्.** 13. मध्यम स्वर. 14. लक्ष्मि. "मा स्त्री पद्मालयायां स्यात् पुंलिङ्गश्चन्द्रशेखरे" मेदि०।

मकर **मकर** (पुं०) 1. पौत्स्यप ಒಂದು भेद. मङ्कते —मकि (भूषायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। मकं राति —रा (दाने) "क:" (३-२-३)। "झषाणां मकरश्चास्मि" गीता १०-३१। 2. मेषमೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ರಾಶಿ. 3. ಕುಬೇರನ ಒಂಬತ್ತು ನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. मं विषं किरति —कृ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)।

मकरकुण्डल **मकरकुण्डल** (न०) ಮಕರಾಕಾರದ ಒಂದು ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಹತ್ತ್ರಕಡುಕ. कुण्डलं मकर इव। "महाकिरीटकटक: स्फुरन्मकरकुण्डल:" भाग० ३-४-३७।

मकरकेतन **मकरकेतन** (पुं०) मन्मथ, कामदेव. मकर: केतनम् अस्य। एवं मकरकेतु:---ध्वज: इत्यादि. "शरीरिणा जैत्रशरेण यत्र नि:शङ्कमूषे मकरध्वजेन" माघ० ३-६१।

मकरन्द **मकरन्द** (पुं०) 1. पुष्परस, ಹೂವಿನ ರಸ. मकरं द्यति —दो (अवखण्डने) "क:" (३-२-३)। पृषो०। "प्रस्थानप्रणतिभिरङ्गुलीषु चक्रुर्मौलिस्रक्च्युत-मकरन्दरेणुगौरम्" रघु० ४-८८। (न०) 2. केसर, किंजल्क, ಹೂವಿನ ಕುಸುರು.

मकरव्यूह **मकरव्यूह** (पुं०) ಮಕರದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸೈನ್ಯಗಳ ಗುಂಪು. मकराकार: व्यूह:।

मकरसंक्रान्ति **मकरसंक्रान्ति** (स्त्री०) 1. ಸೂರ್ಯನು ಮಕರ ರಾಶಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. 2. ಸೂರ್ಯನು ಮಕರ ರಾಶಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಿವಸ. मकरे मकरराशौ (रवे:) संक्रान्ति:।

मकराङ्क **मकराङ्क** (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ.

मकरालय **मकरालय** (पुं०) ಸಮುದ್ರ. मकराणा-मालय:।

मकरिन् **मकरिन्** (पुं०) ಸಮುದ್ರ. मकरोऽस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)।

मकुट **मकुट** (न०) ಕಿರೀಟ. मङ्कतेऽनेन—मकि (मण्डने) "उट:" बाहु०। "अधराहितचारुवंशनाला: मकुटा-लम्बिमयूरपिञ्छमाला:" याद० १५-९०।

मकुति **मकुति** (पुं०) ಸರ್ಕಾರವು ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ. "मकुति: शूद्रशासनम्" त्रिकाण्ड०।

मकुर **मकुर** (पुं०) 1. दर्पण, ಕನ್ನಡಿ. मकि (मण्डने) "उरच्" (उ० १-४०)। 2. ಕುಲಾಲನ ದಂಡ, ಕುಂಬಾರನು ಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವ ಕೋಲು. 3. ವಕುಳವೃಕ್ಷ. 4. ಕೋರಕ, ಮೊಗ್ಗು. "मुकुरो मकुरो यथा। कुलालदण्डे वकुले कोरकादर्शयोरपि" हेम०।

मकुल **मकुल** (पुं०) 1. ವಕುಳವೃಕ್ಷ, ಪವಳದ ಗಿಡ. मकि (मण्डने) "उलच्" बाहु०। पृषो०। 2. ಮೊಗ್ಗು.

मकुष्टक **मकुष्टक** (पुं०) ಕಾಡುಹೆಸರು. मकि (मण्डने) "उ:" बाहु०। मकुं स्तकति —ष्टक (प्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३४)।

मकुष्ठ **मकुष्ठ** (पुं०) 1. ಕಾಡುಹೆಸರು. (वि०) 2. ಮೊಲ್ಲನೆಯ, ನಿಧಾನವಾದ, ತಾಮಸದ. "मकुष्ठो व्रीहिभेदे ना मन्थरे पुनरन्यवत्" मेदि०। "मकुष्ठो वनमुद्ग: स्यान्मकुष्ठकमुकुष्ठकौ"।

मकूलक **मकूलक** (पुं०) ಜಾಪಾಳ. मकि (मण्डने) "ऊलच्" (उ० ३-९०)।

मक्कोल **मक्कोल** (पुं०) ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. "शिलाधातु: सितोपल: मक्कोल:" त्रिकाण्ड०।

मक्वण मक्वण (पुं०) 1. ಚಿಕ್ಕ ಆನೆ, ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ಆನೆ. 2. ಸಾಲದಲ್ಲಿ ದಂತ ಹುಟ್ಟದಿರುವ ಆನೆ. "कालेऽप्यजातदन्तश्च स्वल्पाङ्गोऽपि च मक्वण:" वैज०।

मक्ष मक्ष (पुं०) 1. ಸಿಟ್ಟು, ಕೋಪ. 2. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು, ಸಮೂಹ. 3. ಕಪಟ, ದಂಭಾಚಾರ. मक्ष (संघाते रोषे च) "घञ्" (३-३-१८)। 4. ತನ್ನ ತಪ್ಪನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು. "स्वदोषाच्छादनं मक्ष:" हारा०।

मक्षवीर्य मक्ष्वीर्य (पुं०) ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಪೊರಟಿಗಿಡ. मक्षं वीर्यमस्य।

मक्षिका मक्ष्किका (स्त्री०) ನೊಣ. मक्ष (संघाते रोषे च) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "चुलकगतसमुद्रास्वादने कुम्भयोनेरितरकरनिरस्ता मक्षिकोत्सारणीत्या" चं० रा०। **मक्षीका** मक्षीका. पृषो०।

मक्षिकामल मक्ष्किकामल (न०) ಜೇನುಮೇಣ. मक्षिकाया मलम्।

मख मख (पुं०) ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ, ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆ. मखन्ति देवा अत्र—मख (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "मखेष्वखिन्नोऽनुमत: पुरोधसा धिनोति हव्येन हिरण्यरेतसम्" किरा० १-२२।

मखत्रातृ मखत्रातृ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. मखस्य विश्वामित्रयागस्य त्राता रक्षक:। "रावणारिर्मखत्राता सीताया: पतिरित्यपि"।

मखद्विष् मखद्विष् (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ, ಅಸುರ. (वि०) 2. ಯಜ್ಞವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು, ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವವನು. मखं द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "त्रिलोकनाथेन सदा मखद्विषस्त्वया नियम्या ननु दिव्यचक्षुषा" रघु० ३-४५।

मखाग्नि मखाग्नि (पुं०) ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದ ಯಾಗಾಗ್ನಿ. ಏವ **मखानल:** मखानल: ಇತ್ಯಾದಿ. "महावीरो मखानल:" त्रिकाण्ड०।

मगध मगध (पुं० ब० व०) 1. ಮಗಧ ದೇಶ, ಈಗಿನ ಬಿಹಾರ ಪ್ರಾಂತದ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗ. "मगधा: कीकटा मता:" त्रिकाण्ड०। "अस्ति मगधेषु पुष्पपुरी नाम नगरी" दशकु०। 2. ಮಗಧ ದೇಶದ ಜನರು. "इङ्गितज्ञाश्च मगधा: प्रेक्षितज्ञाश्च कोसला:" भा० कर्ण० ३८-३४।

मगधा मगधा (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ.

मगधेश मगधेश, **-ईश्वर** -ईश्वर (पुं०) 1. ಜರಾಸಂಧ. 2. ಮಗಧ ದೇಶದ ದೊರೆ. मगधानामीश: ईश्वरो वा। "प्राक्सन्निकर्षं मगधेश्वरस्य नीत्वा कुमारीमवदत्सुनन्दा" रघु० ६-२०।

मग्न मग्न (वि०) 1. ಮುಳುಗಿದ, ನೀರಿನೊಳಗೆ ಹೋಗಿರುವ. ट्रु मस्जो (शुद्धौ) "क्त:" (३-४-७२)। तकारस्य नत्वम् (८-२-४५)। "कृत: प्रयत्नो न च देव लब्धं मग्नं पयस्याभरणोत्तमं ते" रघु० १६-७६। 2. ಒಳಗೆ ಅಡಗಿರುವ, ಒಳಕ್ಕೆ ಹುದುಗಿಕೊಂಡ, ಒಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "मग्नां द्विषच्छ्मनि पङ्कभूते संभावनां भूतिमिवोद्धरिष्यन्" किरा० ३-३९।

मघ मघ (पुं०) 1. ಒಂದು ದ್ವೀಪ. 2. ಒಂದು ದೇಶ. मंघि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। (न०) 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪುಷ್ಪ. 4. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ.

मघवत् मघवत् (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ರಾಜ. मह्यते पूज्यते—मह (पूजायाम्) "कनि:" (उ० १-१५७)। निपा०। मघवा मघवानौ मघवान:। "तव प्रयातस्य जयाय तेषां क्रियादघानां मघवा विघातम्" किरा० ३-५२। "मघवा बहुलम्" (६-४-१२८) इति "तृ" आदेशे मघवान् मघवन्तौ मघवन्त: इति रूपम्। "हविर्जक्षति नि:शङ्को मखेषु मघवानसौ" भट्टि० १८-११। (वि०) 2. ಧನವುಳ್ಳವನು, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. मघं धनमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

मघा मघा (स्त्री०) ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಹತ್ತನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದು ಪಂಚತಾರಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಒಂದು ಮನೆಯ ಆಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು. ಪಿತೃಗಣವು ಇದರ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ. ಮಖಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಕಠಿನ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ತೀಕ್ಷ್ಣಸ್ವಭಾವದವನು. ಶುದ್ಧ ವಿದ್ಯಾವಂತ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. **मघी** मघी. ಒಂದು ಧಾನ್ಯ.

मघात्रयोदशी मघात्रयोदशी (स्त्री०) ಮಘಾ ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತ್ರಯೋದಶೀ ತಿಥಿ, ಭಾದ್ರಪದ ಕೃಷ್ಣ ತ್ರಯೋದಶಿ.

मङ्कु मंकु (पुं०) ಮೈಮೇಲಿನ ಚಿಬ್ಬು, ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿನ ಮಚ್ಚೆ. "मङ्कुस्तु सिध्म सिध्मं च" वैज०।

मङ्कुर मंकुर (पुं०) ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. मंकि (मण्डने) "उरच्" बाहु०।

मङ्कुश मंकुश (पुं०) संगीत मत्तु कुणित बल्लवनु.

मङ्क्तृ मंक्तृ (वि०) स्नानमाडुववनु. ट्टु मस्जो (शुद्धौ) "तृच्" (३-१-१३३)। नुम् (७-१-६०)।

मङ्क्षु मंक्षु (अव्य०) 1. जागृतेयागि, शीघ्र वागि, कूडले. मज्जति — ट्टुमस्जो (शुद्धौ) "सुः" बाहु०। नुमागमः (७-१-६०)। "यद्दन्तिनः कट-कटाहतटान्मिमङ्क्षोर्मङ्क्षूदपाति परितः पटलैरलीनाम्" माघ० ५-३७। 2. अधिकवागि, हेच्चागि. 3. निज वागि, वास्तववागि, यथार्थवागि. "मङ्क्षु शीघ्रे भृशे तथ्ये" हेम०।

मङ्ग मंग (पुंन०) हडगिन तुदि, नौकेयं शिखिर. मगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "नौशिरो मङ्गमरित्रयाम्" वैज०।

मङ्गल मंगल (न०) 1. मंगळ ग्रह, अंगारक, कुज. मगि (गतौ) "अलच्" (उ० ५-७०)। "कुजारमङ्गलाङ्गारः लोहिताङ्गो महीसुतः" वैज०। 2. आनंद, हर्ष, सुख. "भद्रं भद्रं वितर भगवन् भूयसे मङ्गलाय" मालती० १-३। 3. मल्लिगे हूविन वासने, मल्लिगे हूविनल्लिरुव परिमळ. "मल्लिकायां स्थितो गन्धो मङ्गल्यो मङ्गलश्च सः" वैज०। 4. कल्याण, मंगळ, शुभ. "प्रत्यातश्च्छे परितो दिगन्तांस्तूर्यस्वने मूर्च्छति मङ्गलार्थे" रघु० ६-९। 5. श्रेयस्सु, क्षेम. "संगः सतां किमु न मङ्गल-मातनोति"। 6. शुभनिमित्त, ओळ्ळेय शकुन. (स्त्री०) **-ला** - ला. 7. बिळि गरिके. 8. दुर्गादेवि, पार्वति. "मङ्गला सितदूर्वायामुमायां पुंसि भूमिजे। नपुंसकन्तु कल्याणे सर्वार्थलक्षणे" मेदि०। 9. पतिव्रते, पतिगे अनुकूलवागिरुव हेंगसु, पतिसेवेयल्लि निरतळाद हेंगसु. 10. अरिशिन.

मङ्गलक्ष मंगलक्ष (वि०) मंगळवन्नु उंटु माडुव. क्षेमवन्नुंटुमाडुव. श्रेयस्सन्नु उंटुमाडुव. मङ्गलं करोति — डुकृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

मङ्गलकर मंगलकर (वि०) मंगळवन्नु उंटु माडुव. क्षेमवन्नुंटुमाडुव. श्रेयस्सन्नु उंटुमाडुव. मङ्गलं करोति — डुकृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

मङ्गलकारक मंगलकारक (वि०) शुभवन्नुंटु माडुव. क्षेमवन्नुंटुमाडुव. मङ्गलं करोति — कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मङ्गलकार्य मंगलकार्य (न०) शुभकार्य, विवाह मोदलाद कल्याणकार्य, हुट्टद आचरणे.

मङ्गलग्रह मंगलग्रह (पुं०) 1. कुजग्रह, अंगारक. 2. शुभग्रह, शुभ फलवन्नु कोडुव ग्रह.

मङ्गलच्छाय मंगलच्छाय (पुं०) प्लक्षवृक्ष. मङ्गला-मङ्गलजनिका छायास्य।

मङ्गलतूर्य मंगलतूर्य, -वाद्य -वाद्य (न०) मंगळकार्यगळल्लि नडेयुव वाद्य. "सुखश्रवा मङ्गलतूर्यनिस्वनाः प्रमोदनृत्यैः सह वारयोषिताम्" रघु० ३-१९।

मङ्गलपाठक मंगलपाठक (पुं०) मंगळवन्नु परिसुववनु, स्तुतिसुववनु, होगळुभट. पठति— पठ (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। मङ्गलस्य पाठकः।

मङ्गलप्रद मंगलप्रद (वि०) मंगळवन्नुंटु माडुव, क्षेमवन्नुंटुमाडुव, श्रेयस्स, न्नुंटुमाडुव. मङ्गलं प्रददाति — प्र + डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-६)। (स्त्री०) **-प्रदा -प्रदा**. अरिशिन.

मङ्गलवार मंगलवार (पुं०) कुजवार.

मङ्गलसूत्र मंगलसूत्र (न०) 1. सौभाग्यवन्नु कोडुव सूत्र, शुभसूचक सूत्र, कैगे कट्टुव प्रतिसर, शुभकार्यगळल्लि कट्टुव कंकण. 2. विवाहदल्लि हेंगसरिगे कंठदल्लि कट्टुव मंगळ सूत्र, मांगल्यद सूत्र.

मङ्गल्य मंगल्य (पुं०) 1. नीरावि बळ्ळि. 2. अश्वत्थ वृक्ष, अरळिमर. 3. बिल्ववृक्ष, बिल्वपत्रे मर. 4. काडुकडले. (न०) 5. मल्लिगे हूविन वासने युळ्ळ अगुरु. "मल्लिकायां स्थितो गन्धः मङ्गल्या मङ्गलश्च सः" वैज०। 6. दधि, मोसरु. 7. कुंकुमकेसरि पच्चकर्पूर हरिद्रे मुरे मुस्तॆ मुंतादा सुगंधद्रव्य गळिंद मिश्रवाद नीरिन स्नान. "यत्तु सर्वौषधिस्नानं तन्मङ्गल्यम्" वैज०। (वि०) 8. मंगळकरवाद, शुभकरवाद, कल्याणवन्नुंटुमाडुव. मङ्गलाय-हितम् "यत्" (५-१-५)। (स्त्री०) **-ल्या -ल्या**. 9. शमीवृक्ष, बन्निमर. 10. काडुसब्बसिगे. 11. बेंडगिड. 12. बिळि बजे. 13. मल्लिगे हूविन वासने. "मल्लिकायां स्थितो गन्धः मङ्गल्या मङ्गलश्च सः" वैज०। 14. शंखिपुष्पद गिड. 15. प्रेंकण गिड, प्रियंगुलते. 16. कपित्थ

पृक्ष. 17. गोरोचन. "मङ्गल्यः स्यात् त्रायमाणाश्वत्थबिल्वमसूरके। स्त्रियां शम्यामधः पुष्पीमिसीशुक्लवचासु च। रोचनायामथो दध्नि क्लीबं शिवकरे त्रिषु" मेदि०।

मङ्गल्यक मङ्गल्यक (पुं०) काडुकडले. मङ्गले साधुः "यत्" (४-४-९८)। स्वार्थे "कन्"।

मङ्गिनी मङ्गिनी (स्त्री०) नौके, हडगु.

मचर्चिका मचर्चिका (स्त्री०) प्रशस्तवाद, श्रेष्ठवाद. नामपदद कोनेयल्लि इदर प्रयोग गोमचर्चिका श्रेष्ठवाद हसु.

मज्जकृत् मज्जकृत् (न०) देहदोळगिन एलुबु. मज्जानं करोति—डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। ऊटमाडिद अन्नवु रसवागि परिणमिसि क्रमेण रक्त मांस मेदस्सु अस्थि मज्जे मत्तु शुक्र धातुगळन्नु उंटुमाडुवुदु. "रसाद्रक्तं ततो मांसं मांसान्मेदः प्रजायते। मेदसोऽस्थि ततो मज्जा मज्जः शुक्रं तु जायते" सुश्रुत० सूत्र० १४-१०।

मज्जत् मज्जत् (वि०) नीरिनल्लि मुळुगुत्तिरुव, स्नानमाडुत्तिरुव. टुमस्जो (शुद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "यद्गोप्रतरकल्पोऽभूत् संमर्दस्तत्र मज्जताम्" रघु० १५-१०१।

मज्जन् मज्जन् (पुं०) 1. एलुबिनोळगिन नेण, देहसार. टुमस्जो (शुद्धौ) "कनिः" (उ० १-१५७)। निघा०। "एते निष्कृष्य जङ्घानलकमुदयिनीर्मज्जधाराः पिबन्ति" मालती० ५-१७। 2. मरद चीगु, मरद सार.

मज्जन मज्जन (न०) 1. नीरिनोळगे मुळुगुवुदु, नीरिनल्लिळिदु स्नानमाडुवुदु. टु मस्जो (शुद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "इति धौतपुरन्ध्रिमत्सरान् सरसि मज्जनेन" माघ० ८-७१। 2. मज्जे, देहसार.

मज्जा मज्जा (स्त्री०) 1. एलुबिनोळगिन नेण, देह सार, सत्व. मज्जति—टु मस्जो (शुद्धौ) "अच्" (३-१-१३४)। "लज्जावद्राजवन्मज्जा मांससारास्थिसारयोः" इति भागुरिः। "मज्जोक्ता मज्जया सह" द्विरूप०। 2. मरद सार, मरद रस.

मज्जाज मज्जाज (न०) 1. वीर्य, शुक्रधातु. मज्जाया जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. गुग्गुळ.

मज्जारस मज्जारस (पुं०) शुक्रधातु, वीर्य. मज्जाया रसः।

मज्जासार मज्जासार (पुं०) जायिकायि. मज्जायां सारोऽस्य।

मञ्च मञ्च (पुं०) 1. मंच, पल्लंग. मञ्चते—मचि (धारणोच्छ्रायपूजनेषु) "अच्" (३-१-१३४)। 2. उन्नतवाद आसन, एत्तरवाद पीठ. "स तत्र मञ्चेषु मनोज्ञवेषान् सिंहासनस्थानुपचारवत्सु" रघु० ६-१। 3. अट्टण, कावलुगारनिगागि एत्तरवागि कट्टुव गुडिसलु, एत्तरद जोपडि.

मञ्चक मञ्चक (पुं०) 1. पल्यंक, मंच. मञ्च स्वार्थे "कः"। "वृद्धोऽयं पतिरेष मञ्चकगतः स्थूणावशेषं गृहम्" सा० द०। 2. अट्टण, एत्तरवागि कट्टिद गुडिसलु, एत्तरद जोपडि.

मञ्चकाश्रय मञ्चकाश्रय (पुं०) मत्कुण, तिगणि. मञ्चकः आश्रयो यस्य।

मञ्चमण्डप मञ्चमण्डप (पुं०) होलगळल्लि पैरुगळन्नु कायलु नाल्कु कंबगळ मेले कट्टुव गुडिसलु, एत्तरद जोपडि.

मञ्चिका मञ्चिका (स्त्री०) 1. कुर्चि, नाल्कु पादगळ आसन. 2. दनकरुगळिगे नीरु हाकुव हरिदोणि, तोट्टि. 3. उद्दद तट्टि.

मञ्जर मञ्जर (न०) 1. तिलकवृक्ष. 2. मुत्तु. 3. लते.

मञ्जरि(री) मञ्जरि(रि) (स्त्री०) 1. हूवु मोदलादुवुगळ गोंचलु. मञ्जु मनोहरतां ऋच्छति—ऋ (गतौ) "इः" (उ० ४-१३९)। "स्फुरन्नखांशूत्करमञ्जरीभृतः" किरा० ८-५। 2. अंकुर, होसदागि होरटिरुव चिगुरु. "मञ्जर्यु-दारा शुशुभेऽर्जुनस्य" रघु० १६-५१। 3. दप्प मुत्तु. 4. तुलसि. 5. तिलकवृक्ष. 6. लते.

मञ्जा मञ्जा (स्त्री०) 1. आडु. 2. हूवु मोदलादुवुगळ गोंचलु. 3. लते.

मञ्जि मञ्जि (स्त्री०) 1. मंजरि, गोंचलु. 2. लते, बळ्ळि. "चमरी मञ्जरं नना। मञ्जिश्च" त्रिकाण्ड०।

मञ्जिका मञ्जिका (स्त्री०) वेश्ये, सूळे.

मञ्जिष्ठा मञ्जिष्ठा (स्त्री०) मंजिष्ठे.

मञ्जीर ಮಂಜೀರ (पुं०) 1. ನೂಪುರ, ಕಾಲಿನ ಒಂದು ಆಭರಣ, ಗೆಜ್ಜೆ ಸರಪಣಿ. मञ्ज् (ध्वनौ) [सौत्रधातुः) "इरन्" बाहु०। 2. ಪೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಮಂಥಿನ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ.

मञ्जीरक ಮಂಜೀರಕ (वि०) ನೂಪುರದಂತೆ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವವನು. मञ्जीर इव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

मञ्जु ಮಂಜು (वि०) 1. ರಮಣೀಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. मञ्ज (मार्जने शब्दे च) "कुः" (उ० १-३७)। "चरणसञ्चरणरणरणायमानमञ्जुमञ्जीररणितानुविद्ध-....." मालती० १। 2. ಇಂಪಾದ, ಮಧುರವಾದ (ಧ್ವನಿ). "स्खलदसमञ्जसमञ्जुजल्पितं ते" उ० रा० ४-४।

मञ्जुकेशिन् ಮಂಜುಕೇಶಿನ್ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ.

मञ्जुघोष ಮಂಜುಘೋಷ (पुं०) 1. ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ, ಮನೋಹರವಾದ ಶಬ್ದ. मञ्जुर्मञ्जुलो घोषः शब्दः। (वि०) 2. ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ.

मञ्जुभाषिन् ಮಂಜುಭಾಷಿನ್ (वि०) ಇಂಪಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. मञ्जु भाषते—भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-भाषिणी -भाषिणे, -वादिन् -वादिन्, -वादिनी -वादिनी.**

मञ्जुभाषिणी ಮಂಜುಭಾಷಿಣೀ (स्त्री०) ವೃತ್ತ ರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ 13 ನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "सजसा जगौ भवति मञ्जुभाषिणी" वृ० र०।

ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:

स	ज	स	ज	गु।
।।ऽ	।ऽ।	।।ऽ	।ऽ।	ऽ

मञ्जुवाच् ಮಂಜುವಾಚ್ (वि०) ಇಂಪಾದ ಮಾತುಳ್ಳ, ಮನೋಹರವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. मञ्जुः वाक् यस्य। "अनुवदति शुकस्ते मञ्जुवाक्पञ्जरस्थः" रघु० ५-७४।

मञ्जुल ಮಂಜುಲ (पुं०) 1. ನೀರುಕೋಳಿ. मञ्जु "लच्" (५-२-९७)। (न०) 2. लतागृह, ನಿಕುಂಜ, ಪೊದೆ. 3. ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆ, ಊಟೆ. 4. ಚಿತ್ರವರ್ಣ, ಶಬಲವರ್ಣ. (वि०) 5. ಮಧುರವಾದ, ಇಂಪಾದ (ಧ್ವನಿ). 6. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "मञ्जुलन्तु जलाञ्चले। रम्ये कुञ्जे मञ्जुलस्तु दात्यूहे" हेम०।

मञ्जूषा ಮಂಜೂಷಾ (स्त्री०) 1. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. टु मञ्जो (शुद्धौ) "ऊषन्" (उ० ४-७७) नुम् च। 2. ಪುರ, ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ. "पेठा पुरी च मञ्जूषा" वैज०। 3. ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ, ಮುಂಕರಿ. "भक्ष्याशयाहिमञ्जूषां दष्ट्वाखुस्तेन भक्षितः"। चन्द्रा०। 4. ಮುಂಜಿಷ್ಠೆ. 5. ಪಾಷಾಣ, ಶಿಲೆ.

मटची ಮಟಚೀ (स्त्री०) ಅಲಿಕಲ್ಲು ಮಳೆ, ಶಿಲಾವೃಷ್ಟಿ. "घनोपलस्तु करकः पुञ्जिका मटचीति च" वैज०।

मठ ಮಠ (पुं०) 1. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ. मठत्यत्र —मठ (मदनिवासयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। "मठश्छात्रादि-निलयः" अम०। 2. ಸಣ್ಣ ಕೊಠಡಿ, ಚಿಕ್ಕ ಕೋಣೆ. 3. ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಮುನಿಯ ಆಶ್ರಮ. 4. ಗುಡಿ, ದೇವಾಲಯ. 5. ಎತ್ತುಗಳು ಎಳೆಯುವ ಗಾಡಿ.

मठर ಮಠರ (पुं०) 1. ಕಠಿನತೆ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಿರುಸಾಗಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಕಠಿನವಾದ, ಬಿರುಸಾಗಿರುವ. "कर्कशे परुषो रूक्षो मठरः खोरणः खरः" वैज०। 3. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಅಮಲೇರಿದವನು, ಕುಡಿದು ಮದವೇರಿದವನು.

मड्डु ಮಡ್ಡು (पुं०) ಒಂದು ಚರ್ಮದ ವಾದ್ಯ, ಡಿಕ್ಕಿಯೆಂಬ ವಾದ್ಯ. "वाद्यप्रभेदा डमरुमड्डुडिण्डिम-झर्झराः" अम०।

मड्डुक ಮಡ್ಡುಕ (पुं०) ಡಿಕ್ಕಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಚರ್ಮವಾದ್ಯ.

मणि ಮಣಿ (पुं०स्त्री०) 1. ರತ್ನ, ವಜ್ರ, ಮುತ್ತು ಮುಂತಾದುವು. मण्यते—मण (शब्दे) "इन्" (उ० ४-११७)। स्त्रीलिंगದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **मणी** ಮಣೀ. "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४। 2. ಮಣಿಬಂಧ, ಮಣಿಕಟ್ಟು, ಹಸ್ತದ ಮೂಲಭಾಗ. "मणिबन्धो मणिः पाणिमूले" वैज०। 3. ಆಡಿನ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುವ ಮಾಂಸದ ಬುಗುಟಿ (ಗಂಟು), ಅಜಾಗಲಸ್ತನ. 4. ಗುಡಾಣ, ದೊಡ್ಡ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ, ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಮಡಕೆ. "अक्ली मणिरजाकण्ठस्तने रत्नेऽप्यलिञ्जरे" वैज०। 5. ಲಿಂಗದ ಅಗ್ರಭಾಗ. "मणिः स्त्रीपुंसयोरश्मजातौ मुक्तादिकेऽपि च। कण्ठदेशस्तनेऽजाया लिङ्गाग्रेऽलिञ्जरेऽपि च" मेदि०।

मणिक ಮಣಿಕ (पुं०) ಗುಡಾಣ, ನೀರು ಮತ್ತು ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ದೊಡ್ಡ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. मणि

संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "अलिञ्जरः स्यान्मणिकः" अम०।

मणिकर्णिका ಮಣಿಕರ್ಣಿಕಾ (स्त्री०) काशीक्षेत्र दल्लिरुव ऒंदु पुण्यतीर्थ.

मणिकार ಮಣಿಕಾರ (पुं०) वज्रव्यापार माडु वनु, मुत्तु रत्न वज्रगळ आभरणगळन्नु माडुववनु, ಅಕ್ಕಸಾಲೆ. मणिं करोति—ट्वकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "मणिकारो वैघटिकः शैल्बिकस्ताम्रकुट्टकः" वैज०।

मणिग्रीव ಮಣಿಗ್ರೀವ (पुं०) कुबेरन मग.

मणिच्छिद्रा ಮಣಿಚ್ಛಿದ್ರಾ (स्त्री०) 1. हॆरिगॆ हाले यॆंब ऒंदु मूलिकॆ. 2. मॆदा ऎंब मूलिकॆ. "मणिच्छिद्रा तु मेदायामृषभाख्यौषधेऽपि च" मेदि०।

मणित ಮಣಿತ (न०) रतिकालद शब्द, संभोग कालदल्लि स्त्रीयर अव्यक्त शब्द. मण (शब्दे) "क्तः" (३-३-११४)। "सीत्कृतानि मणितं करुणोक्तिः स्निग्ध-मुक्तमलमर्थवचांसि" माघ० १०-७५।

मणितारक ಮಣಿತಾರಕ (पुं०) सारस पक्षि, नीरु हक्कि, तावरॆ हक्कि. मणिरिव तारकाऽस्य। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

मणिदर्पण ಮಣಿದರ್ಪಣ (न०) रत्नकन्नडि, रत्नखचित वाद कन्नडि.

मणिदीप ಮಣಿದೀಪ (पुं०) 1. रत्न कॆत्तिद दीप. मणिखचितो दीपः। 2. दीपदंतॆ बॆळगुव रत्न. मणिर्दीप इव।

मणिपीठ ಮಣಿಪೀಠ (न०) रत्न कॆत्तिद आसन, मण मयवाद मण. मणिमयं पीठम्। "अनारतं यौ मणिपीठशायिनावरञ्जयद्राजशिरःस्रजां रजः" किरा० १-४०।

मणिपुष्पक ಮಣಿಪುಷ್ಪಕ (पुं०) सहदेवन शंख. "नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ" गीता १-१६।

मणिपुर ಮಣಿಪುರ (न०) कळिंगदेशद मुख्य पट्टण, बभ्रुवाहन (अर्जुनन मग) न राजधानि.

मणिपूर ಮಣಿಪೂರ (न०) नाभियल्लि षट्चक्रान्त र्गतवाद ऒंदु पद्म. इदु सुषुम्नानाडि यॊळगॆ षट्चक्रगळ मध्यदल्लि नाभियल्लिरुवुदु. "तदूर्ध्वे नाभिदेशे तु मणिपूरं महाप्रभम्। मेघाभं विद्युदाभं च बहुतेजोमयं ततः"।

मणिबन्ध ಮಣಿಬಂಧ (पुं०) 1. मणिकट्टु, हस्तद मूलभाग. मणिर्बध्यतेऽत्र—बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. रत्न मुत्तु मुंतादवन्नु कट्टुवुदु. "उपनतमणिबन्धे मूर्ध्नि पौलस्त्यशत्रोः सुरभि सुरविमुक्तं पुष्पवर्षं पपात" रघु० १२-१०२।

मणिबन्धन ಮಣಿಬಂಧನ (न०) 1. अलंकारक्काग मुत्तु रत्नगळन्नु कट्टुवुदु. 2. मणिकट्टु, हस्तद मूलभाग. मणिर्बध्यतेऽत्र—बन्ध (बन्धने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

मणिबीज ಮಣಿಬೀಜ (पुं०) 1. दाळिंबॆ गिड. (न०) 2. दाळिंबॆ हण्णु.

मणिमण्टप ಮಣಿಮಂಟಪ (पुं०) 1. रत्नखचितवाद मंटप. मणिमयो मण्टपः। 2. आदिशेषन वास स्थान.

मणिमाला ಮಣಿಮಾಲಾ (स्त्री०) 1. मुत्तिन हार. 2. रत्नद हार. 3. हन्नॆरडनॆय छंदस्सिन ऒंदु वृत्त. "त्यौ त्यौ मणिमाला छिन्ना गुरुवक्त्रैः" कृ० र०। प्रति पाददल्लियू तगण यगण तगण यगण गळिद्दु आरु वर्णगळिगॆ यतियिरुवुदु "**मणि माला**" वृत्तवागुवुदु.

त य त य
UUI IUU UUI IUU ।

इदु ई वृत्तद गणविन्यास. 4. दंतक्षत, संभोग कालदल्लि उंटागुव हल्लिन गाय. "मणिमाला तु हारे दन्तक्षतान्तरे" मेदि०। 5. दीप्ति, प्रकाश. 6. लक्ष्मि.

मणिमेखला ಮಣಿಮೇಖಲಾ (स्त्री०) रत्नखचितवाद वड्याण, –डाबु, –नडुकट्टु.

मणिसानु ಮಣಿಸಾನು (पुं०) मेरुपर्वत.

मणीच ಮಣೀಚ (पुं०) 1. हस्तद अग्रभाग, कैय तुदि. 2. मुत्तु. 3. पुष्प, हूवु. "मणीच-मग्रहस्तेऽपि पुष्पमौक्तिकयोरपि" वैज०।

मणीचक ಮಣೀಚಕ (न०) पुष्प, हूवु. "मणीचकं प्रसूनं च सूनं सुमनसः स्त्रियः" वैज०।

मण्ड ಮಂಡ (पुं०) 1. अन्नद मेलिन कॆनॆ, गंजि. मण्डयते—मडि (भूषायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "सर्वरसाग्रे मण्डमस्त्रियाम्" अम०। "नीवारौदन-मण्डमिश्रमधुरं सद्यःप्रसूतप्रियापीतादभ्यधिकं तपोवनमृगः

पर्याप्तमाचामति" उ० रा० ४-१। 2. ಪೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. 3. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. 4. ಪರಳುಗಿಡ. 5. ಸಾರ, ತಿರುಳು, ಸತ್ತ್ವಾಂಶ. 6. ಹಕ್ಕಯ ಪುಕ್ಕ. 7. ಒಂದು ಶಾಕ. 8. ಕೆನೆ, ನೊರೆ, ಮೇಲಿನ ರಸ. 9. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. मण्डति वर्षाकाले हृष्यति—मडि "अच्" (३-१-१३४)। (स्त्री०) **मण्डा मंडा.** 10. ನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ. "मण्डो मस्तुनि भूषायामेरण्डे सार-पिच्छयोः। शाके मण्डात्वामलक्याम्" हेम०।

मण्डक मंडक (पुं०) ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯ, ಮಂಡಿಗೆ. मण्ड संज्ञायां "कन्"।

मण्डन मंडन (न०) 1. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ, ಆಭರಣ. मडि (भूषायाम्) "ल्युट्" (३-३-११७)। "विपक्ष-चित्तोन्मथना नखव्रणास्तिरोहिता विभ्रममण्डनेन" किरा० ८-३४। "सा मण्डनान्मण्डनमन्वभुङ्क्त" कुमा० ७-५। 2. ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ, ಶೃಂಗರಿಸುವಿಕೆ. मडि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मामक्षमं मण्डन-कालहानेर्वेत्तीव बिम्बाधरबद्धतृष्णम्" रघु० १३-१६। (वि०) 3. ಅಲಂಕರಿಸುವ, ಶೃಂಗರಿಸುವ. मण्डयति — मडि (भूषायाम्) "युच्" (३-२-१५१)। "मण्डनं स्यादलङ्कारेऽलङ्करिष्णुनि वाच्यवत्" विश्व०।

मण्डप मंडप (पुंन०) 1. ತೆರೆದ ಚಪ್ಪರ, ಸುತ್ತಲೂ ಮರೆಯಿಲ್ಲದ ಚಪ್ಪರ, ಜನರ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಳ, ಚಾವಡಿ. 2. ದೇವಾಲಯ, ಗುಡಿ. 3. ಮದುವೆ ಮುಂಜಿ ಮುಂತಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಚಪ್ಪರ. "दीर्घेष्वमी नियमिताः पटमण्डपेषु निद्रां विहाय वनजाक्ष वनायुदेश्याः" रघु० ५-७३। 4. ಲತಾಗೃಹ, ಪೊದೆ, ಪೊದರು. मडि (भूषायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। मण्डं पाति—पा "कः" (३-२-३)। "प्रत्यासन्नौ कुरवकवृतेर्माधवी-मण्डपस्य" मेघ० २-१५। (वि०) 5. ಹಾಲು ಮೊಸರು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆಯನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. मण्डं मस्तु पिबति—पा (पाने) "कः"।

मण्डनीय मंडनीय (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಲಂಕರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಲಂಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. मडि (भूषायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "ल्यः"। **मण्डयितव्यः मंडयितव्यः**

मण्डयत् मंडयत् (वि०) ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. मडि (भूषायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यंत्ती.** "प्रचलितचटुलभ्रू।ण्डवैर्मण्डयन्त्या" उ० रा० ३-१७।

मण्डयन्त मंडयंत (पुं०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಆಭರಣ, ಒಡವೆ, ಭೂಷಣ. मडि (भूषायाम्) + णिच् "झच्" (उ० ३-१२८)। झस्यान्तादेशः (७-१-३)। 2. ಆಸ್ಥ. 3. ನಟ, ನರ್ತಕ. 4. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಮೂಹ.

मण्डयन्ती मंडयंत्ती (स्त्री०) ಪೆಂಗಸು. मण्डयति — मडि (भूषायाम्) + णिच् "झच्" (उ० ३-१२८)। "स्त्रीवधूर्योषिता रामा मण्डयन्ती वधूजनः" त्रिकाण्ड०।

मण्डल मंडल (पुं०) 1. ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಎಂಟು ವಿಧ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಎಂಟು ವಿಧ ಸಂಧಿಗಳು:** (1) कोराः, (2) उलूखलाः, (3) सामुद्गाः, (4) प्रतराः, (5) तुन्नसेविन्यः, (6) वायसतुण्डाः, (7) मण्डलाः ಮತ್ತು (8) शङ्खावर्ताः। ಬೆರಳು ಮಣಿಕಟ್ಟು ಗುಲ್ಫ (ಕಾಲಿನ ಗಂಟು) ಜಾನು (ಮಂಡಿ) ಮತ್ತು ಕೂರ್ಪರ (ಮೊಳಕೈ)ಗಳಲ್ಲಿ **ಕೋರಸಂಧಿಗಳೂ** ಕಂಕಳು ತೊಡೆಗಳ ಸಂಧಿ ಮತ್ತು ದಂತಗಳಲ್ಲಿ **ಉಲೂಖಲಸಂಧಿಗಳೂ** ಹೆಗಲು ಗುದಪ್ರದೇಶ ಯೋನಿ ಮತ್ತು ನಿತಂಬಗಳಲ್ಲಿ **ಸಾಮುದ್ಗಸಂಧಿಗಳೂ** ಕತ್ತು ಮತ್ತು ಬೆನ್ನೆಲುಬುಗಳಲ್ಲಿ **ಪ್ರತರಸಂಧಿಗಳೂ** ಶರಸ್ಸು, ಪಿರ್ರೆ ಮತ್ತು ಕಪಾಲ (ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪು)ಗಳಲ್ಲಿ **ತುನ್ನಸೇವನೀಸಂಧಿಗಳೂ** ಕೆನ್ನೆಯ ಮೇಲುಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ **ವಾಯಸತುಂಡಸಂಧಿಗಳೂ** ಕಂಠ ಹೃದಯ ನೇತ್ರಗಳು ಮೂತ್ರಕೋಶ ಮತ್ತು ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ **ಮಂಡಲಸಂಧಿಗಳೂ** ಶ್ರೋತ್ರ (ಕಿವಿ) ಶೃಂಗಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ **ಶಂಖಾವರ್ತಸಂಧಿಗಳೂ** ಇರುವುವು. सुश्रुत० शारीर० ५-२७। 2. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. "यक्ष इन्द्रमहश्वाल: कपिलो मण्डल: शुनः" वैज०। (त्रि०) 3. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಮಂಡಲ, –ಬಿಂಬ. "अपर्वणि ग्रहकलुषेन्दुमण्डला" माल० ४-१६। 4. ದೇಶ, ರಾಷ್ಟ್ರ. "तेन सिंहासनं पित्र्यमखिलं चारि-मण्डलम्" रघु० ४-४। 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ, ಮಂಡಲದ ಹಾವು. 6. ಪರಿಧಿ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ (ಚಕ್ರಾಕಾರದ) ಪರಿವೇಷ. 7. ಹನ್ನೆರಡು ರಾಜರುಗಳ ಸಮೂಹ. 8. ಕುಷ್ಠ ರೋಗ "मण्डलो बिम्बदेशयोः। भुजङ्गभेदे परिधौ शुनि द्वादश-राजके। सङ्घाते कुष्ठभेदे च" हेम०। (न०) 9. ಸಮೂಹ, ಸಮುದಾಯ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. "छायामण्डल-लक्ष्येण तमदृश्या किल स्वयम्" रघु० ४-५। "स्फुरति सुरमुनीनां मण्डलं व्यस्तमेतत्" माघ० ११-३

10. ಹಳ್ಳಿಗಳ ಸಮುದಾಯ, ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹ. 11. ಹನ್ನೆರಡು ರಾಜರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. 12. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ಛಾಯೆ. त्रिलिङ्गं मण्डलं वृन्दे ग्रामौघ प्रतिबिम्बयोः। उपसूर्ये कुष्ठरोगे देशे द्वादशराजके" वैज०। ವೈಜಯನ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಯನ್ನು ಪುಂಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಉಳಿದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತ್ರಿಲಿಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಹೇಮಕೋಶ (ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹ) ದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪುಂಲಿಂಗದಲ್ಲೂ ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಾಯನ್ನು ಪುಂಲಿಂಗದಲ್ಲೂ ಸಮೂಹ ಮತ್ತು ಬಿಂಬಗಳನ್ನು ತ್ರಿಲಿಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಪರಿಧಿ ಕುಷ್ಠ ದೇಶ ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ರಾಜರ ಸಮೂಹ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "मण्डलं परिधौ कोठे देशे द्वादशराजसु। क्लीबेऽथ निवहे बिम्बे त्रिषु पुंसि तु कुक्कुरे" मेदि०। 13. ಸೈನ್ಯಗಳ ಸಮೂಹ. 14. ಗೋಳ, ವಲಯ, ವರ್ತುಲ, ವೃತ್ತ. "प्रशासदावारिधि मण्डलं भुवः" किरा० १-२३। 15. ಬಿಲ್ಲುಗಾರನು ನಿಲ್ಲುವ ಒಂದು ರೀತಿ, ಮೂರಡಿಯ ಅಗಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು (ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ) ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ. "त्रिवितस्त्यन्तरौ पादौ मण्डलं तोरणाकृती" वैज०। 16. ಋಗ್ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ. [ಋಗ್ವೇದವು ಹತ್ತು ಮಂಡಲಗಳಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.] 17. ಹುಲಿಯುಗುರು ಗಿಡ. 18. ಜಿಲ್ಲೆ, ದೇಶದ ಒಂದು ಭಾಗ.

मण्डलक मण्डलक (न०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. मण्डल स्वार्थे "कः"। 2. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಬಿಂಬ. 3. ವಲಯ, ಗೋಳ, ವೃತ್ತ. 4. ಸೈನ್ಯದ ವ್ಯೂಹ, ಸೇನೆಗಳ ಸಮೂಹ. 5. ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. 6. ಕುಷ್ಠ ರೋಗ. 7. ದೇಶ, ರಾಷ್ಟ್ರ. (पुं०) 8. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. "भवेन्मण्डलकं बिम्बे कुष्ठभेदे च दर्पणे" मेदि०।

मण्डलनृत्य मण्डलनृत्य (न०) ಚಕ್ರದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತ ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ.

मण्डलपत्रिका मण्डलपत्रिका (स्त्री०) 1. ಕೆಂಪು ಕೊಮ್ಮೆ ಗಿಡ. 2. ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಅಗುರು. "कपिला पिच्छिला भस्मगर्भा मण्डलपत्रिका" वैज०।

मण्डलाग्र मण्डलाग्र (पुं०) ಖಡ್ಗ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿರುವ ಕತ್ತಿ. मण्डलमिवाग्रमस्य। "कौक्षेयको मण्डलाग्रः" अम०।

मण्डलाधिप मण्डलाधिप, –अधिपति –अधिपति (पुं०) 1. ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಒಡೆಯ. 2. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. मण्डलस्य अधिपः अधिपतिर्वा।

मण्डलावृत्ति मण्डलावृत्ति (स्त्री०) ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದು, ಚಕ್ರದಂತೆ ಸುತ್ತುವುದು. मण्डलमिव आवृत्तिः। "भ्रमिषु कृतपुटान्तर्मण्डलावृत्तिचक्षुःप्रचलित-चटुलभ्रूताण्डवैर्मण्डयन्त्या" उ० रा० ३-१९।

मण्डलिन् मण्डलिन् (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. मण्डलमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 3. ನಾಯಿ. 4. ಅಜಗರ, ಹೆಬ್ಬಾವು. 5. ಬಿಡಾಲ, ಬೆಕ್ಕು. 6. ಸೂರ್ಯ. 7. ಇಂದ್ರ. "मण्डली ना राज्ञि सूर्ये शक्रेऽहौ श्वबिडालयोः" नानार्थर०।

मण्डली मण्डलीं (स्त्री०) 1. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. 2. ವೃತ್ತ, ವಲಯ, ಗೋಳ. 3. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 4. ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದು. मण्डल गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

मण्डलेश मण्डलेश, –ईश्वर –ईश्वर (पुं०) "मण्डलाधिप" ಪದದ ಅರ್ಥ.

मण्डहारक मण्डहारक (पुं०) ಮದ್ಯ ತೆಗೆಯುವವನು, ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವವನು. मण्डं हरति — हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मण्डा मण्डा (स्त्री०) ನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ. मडि (भूषायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "आमलक्यां स्त्रियां मण्डा" मेदि०।

मण्डित मण्डित (वि०) ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मडि (भूषायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "भाति केसरवतेव मण्डिता बन्धुजीवतिलकेन कन्यका" कुमा० ८-४०।

मण्डूक मण्डूक (पुं०) 1. ಕಪ್ಪೆ. मण्डयति वर्षाकालम् —मडि (भूषायाम्) "ऊकण्" (उ० ४-४२)। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **मण्डूकी मण्डूकी.** "पशुमण्डूकमार्जारश्वसर्पनकुलाखुभिः" मनु० ४-१२६। 2. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡೆ ಮರ. 3. ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. "मण्डूकौ भेकशोणकौ" हेम०। (न०) 4. ಒಂದು ವಿಧ ಸುರತ ಬಂಧ.

मण्डूकपर्ण मण्डूकपर्ण (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡು ಮರ. मण्डूक इव पर्णमस्य।

मण्डूकपर्णी मण्डूकपर्णी (स्त्री०) 1. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. मण्डूक इव पर्णमस्याः "ङीष्" (४-१-६४)। "मण्डूकपर्णी

मण्डीरी भण्डी योजनवल्यपि" अम०। 2. ब्राह्मणी ಗಿಡ, ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ. "मण्डूकपर्णी मञ्जिष्ठाब्राह्मण्यो-र्न तु शोणके" मेदि०। 3. ಒಂದೆಲಿಗನ ಗಿಡ. 4. ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು.

मण्डूकप्लुति ಮಂಡೂಕಪ್ಲುತಿ (स्त्री०) ಕಪ್ಪೆಯ ನಡಗೆ ಕಪ್ಪೆಯ ನೆಗೆತ. ಕಪ್ಪೆಯು ನಡೆಯುವಾಗ ಭೂಮಿಯ ಸ್ಪರ್ಶವಿಲ್ಲದೆ ನೆಗೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ. मण्डूकस्य प्लुतिः। ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪದಗಳ ಅನುವೃತ್ತಿಯು ಮಂಡೂಕಪ್ಲುತಿಯಂತಿರುವುದು. ಒಂದು ಸೂತ್ರದ ಪದಗಳನ್ನೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ದೂರದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು. ಈ ಪದಗಳು ಮಂಡೂಕದಂತೆ ಹಾರಿಹೋಗಿ ದೂರದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಂಡೂಕಪ್ಲುತಿ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರ. "मण्डूकप्लुत्यानुवर्तते" सि० कौ०।

मण्डूकमातृ ಮಂಡೂಕಮಾತೃ (स्त्री०) ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲತೆ, ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಗಿಡ.

मण्डूका ಮಂಡೂಕಾ (स्त्री०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

मण्डूकी ಮಂಡೂಕೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಕಪ್ಪೆ. 2. ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಗಿಡ. 3. ಗಡುಸಾದ ಹೆಂಗಸು, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

मण्डूर ಮಂಡೂರ (न०) ಲೋಹದ ಮಲ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಲುಬು, ತುಕ್ಕು. मण्डति — मडि (भूषायाम्) "ऊरः" (उ० ४-९०)।

मत ಮತ (न०) 1. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಮನೋಗತ, ಆಶಯ. मन (ज्ञाने) "क्तः" (३-३-११४)। "मम तावन्मत-मिदं शृणुतामङ्ग वामपि" माघ० २-१२। 2. ಒಂದು ಪಕ್ಷ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಕ್ಷೆ. "सुहृदः सहजास्तथे-तरे मतमेषां न विलङ्घयन्ति ये" किरा० २-४५। 3. ಸಂಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಅಂಗೀಕಾರ. 4. ಉಪದೇಶ, ತತ್ತ್ವ ಬೋಧನೆ. "ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः" गीता ३-३१। 5. ಉದ್ದೇಶ. 6. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 7. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ. (वि०) 8. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಸಂಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "बभौ च सा तेन सतां मतेन श्रद्धेव साक्षाद्विधिनोपपन्ना" रघु० २-१६। 11. ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 12. ಅಭಿಪ್ರಾಯಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मतं तु सम्मते ज्ञाते" मेदि०। "मतं स्यात्सम्मतेऽर्चिते" हेम०।

मतङ्ग ಮತಂಗ (पुं०) 1. ಮತಂಗ ಋಷಿ. "मतङ्ग-शापादवलेपमूलादवाप्तवानस्मि मतङ्गजत्वम्" रघु० ५-५३। 2. ಗಜ, ಆನೆ. 3. ಮೋಘ, ಮೋಡ.

मतङ्गज ಮತಂಗಜ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. मतङ्गादृषेर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "त्वयात्म-हस्तेन मही मदच्युता मतङ्गजेन स्रगिवापवर्जिता" किरा० १-२९। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

मतल्लिका ಮತಲ್ಲಿಕಾ (स्त्री०) ಪ್ರಶಸ್ತ, ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. मतं मतिमलति — अल (भूषणादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। पृषो०। ಇದು ನಿಯತಲಿಂಗ. ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ. **गोमतल्लिका** गोमतल्लिका. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸು.

मतानुग ಮತಾನುಗ (वि०) 1. ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ನಡೆಯುವ, ಆಶಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವ. 2. ಉಪದೇಶದಂತೆ ನಡೆಯುವ, मतमनुसृत्य गच्छति — अनु+गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "वसिष्ठस्य मतानुगः" रामा०।

मतान्तर ಮತಾಂತರ (न०) 1. ಬೇರೆ ಮತ, ಬೇರೆ ಪಂಥ. 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದ, ಭಿನ್ನವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 3. ಭಿನ್ನವಾದ ಉದ್ದೇಶ. अन्यत् मतम्।

मतावलम्बन ಮತಾವಲಂಬನ (न०) ಒಂದು ಮತವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಒಂದು ಮತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು. मतस्यावलम्बनम्।

मति ಮತಿ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. मन्यते अनया — मन (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "क्व सूर्य-प्रभवो वंशः क्व चाल्पविषया मतिः" रघु० १-२। 2. ಬುದ್ಧಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ. "कुरु तन्मतिमेव विक्रमे नृप निर्धूय तमःप्रमादजम्" किरा० २-२२। 3. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. 4. ಸ್ಮೃತಿ, ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. 5. ಉದ್ದೇಶ. 6. ಪ್ರಣವ. "मतिः स्त्रीच्छा-धियोः स्मृतौ" मेदि०। "ओंकारः प्रणवस्तारस्तारकं सर्वविन्मतिः" वैज०। 7. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ನಂಬಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. "विधिरहो बलवानिति मे मतिः" भर्तृ० १-८५। 8. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. 9. ಸಲಹೆ, ಉಪದೇಶ. 10. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಮನೋಗತ, ಆಶಯ. "मतिभेदतमस्तिरोहिते गहने कृत्यविधौ विवेकिनाम्" किरा० २-३३। 11. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. "मम तु मतिर्न मनागपैतु धर्मात्" भामि० वि०।

मतिपूर्व मतिपूर्व (वि०) 1. बुद्धिपूर्वकवादः (क्रि० वि०) 2. बुद्धिपूर्वकवागि, उद्देशपूर्वकवागि, **-पूर्वकम् -पूर्वकम्.**

मतिभेद मतिभेद (पुं०) 1. उद्देशभेद, बेरेयाद उद्देश. 2. अभिप्रायभेद, भिन्नवाद अभिप्राय. मतेर्भेदः। "मतिभेदतमस्तिरोहिते गहने कृत्यविधौ विवेकिनाम्" किरा० २-३३।

मतिभ्रम मतिभ्रम (पुं०) 1. चित्तभ्रमे, बुद्धियु कदलुविके, बुद्धियु तारुमारागुविके. मतेर्भ्रमः। "स्वप्नो नु माया नु मतिभ्रमो नु विलष्टं नु तावत्फलमेव पुण्यम्" शाकु० ६-१०। 2. तप्पु तिळिवळिके, व्यत्यास वागि तिळिदुकोळ्ळुविके.

मतिभ्रंश मतिभ्रंश (पुं०) बुद्धिनाश, बुद्धियु पल्लटु, उन्माद, हुच्चु. मतेर्भ्रंशः।

मतिभ्रान्ति मतिभ्रांति (स्त्री०) 1. चित्तभ्रमे, बुद्धियु कदलुविके, बुद्धियु तारुमारागुविके. 2. तप्पु तिळिवळिके. मतेर्भ्रान्तिः।

मतिविभ्रम मतिविभ्रम (पुं०) बुद्धियु नाश, उन्माद, हुच्चु.

मतिमत् मतिमत् (वि०) बुद्धिशाली, उत्तम प्रज्ञेयुळ्ळवनु. प्रशस्ता मतिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "मतिमान् विनयप्रमाथिनः समुपेक्षेत समुन्नतिं द्विषः" किरा० २-५२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मती -मत्यी.**

मतिशालिन् मतिशालिन् (वि०) बुद्धिशाली, ज्ञानी. मत्या शालते—शालृ (कत्थने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-शालिनी -शालिन्यी.**

मतिहीन मतिहीन (वि०) बुद्धियिल्लदवनु, मूर्ख, दड्डा. मत्या हीनः। "मतिहीनः पशुरेष मर्षणीयः" याद० १५-६२।

मत्क मत्क (पुं०) 1. तिगणे, मंचद हुळ. मदी (हर्षे) "क्विप्" (३-२-७६)। मद् स्वार्थे "कन्"। (वि०) 2. नन्न संबंधवाद, नन्नदाद. ममेदम् "कन्" (५-२-७८)। "नैतन्मतं मत्कमिति ब्रुवाणः सहस्रशोऽसौ शपथानशप्यत्" भट्टि० ३-३२।

मत्कुण मत्कुण (पुं०) 1. तिगणे, मंचद हुळ. मद (तृप्तियोगे) "क्विप्" (३-२-७६)। मद् कुणति—कुण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "मत्कुणाविव पुरा परिप्लवौ सिन्धुनाथशयने निषेदुषः" माघ० १४-६८। 2. दंतविल्लद गज, कोंबु बिळियद आने. 3. गड्डविल्लद पुरुष, गड्ड बिळियद मनुष्य. "अथ मत्कुणः। खट्टाकीटे निर्विषाणगजे निश्मश्रुपूरुषे" नानार्थर०। 4. तेंगिन मर. "मत्कुणोऽश्मश्रुपूरुषे। उद्देशे नारिकेले च निर्विषाणगजेऽपि च" हेम०। (न०) 5. मोणकालिन होदिके, जंघात्राण. "जङ्घात्राणं तु मत्कुणम्" वैज०। (स्त्री०) **-णी -णः.** तरुणिय जननेंद्रिय, युवतिय गुह्येंद्रिय.

मत्कुणारि मत्कुणारि (पुं०) सेणबिन गिड, गांचा गिड, बंगि.

मत्त मत्त (पुं०) 1. मदिसिद आने, अमलेरिद आने. माद्यति—मदी (हर्षे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. अमलेरिद मनुष्य. 3. पिक, कोगिले. 4. महिष, एम्मे. 5. दत्तूरिगिड. (वि०) 6. कुडिदु अमलेरिदवनु. 7. संतोषगोंडवनु. 8. विवेकशून्य, अविवेकि. "हृष्टे मत्तस्तृप्तः प्रह्लन्नः प्रमुदितः प्रीतः" अम०।

मत्तकाशिनी मत्तकाशिनी (स्त्री०) उत्तम हेंगसु, मोहगोळिसुव पेंगसु. मत्तेव काशते—काशृ (दीप्तौ) "णिनिः" (३-२-७९)। "वरारोहा मत्तकाशिन्युत्तमा वरवर्णिनी" अम०।

मत्तमयूर मत्तमयूर (पुं०) 1. मोघे, मोड. मत्तो मयूरो यस्मात्। 2. संतोषगोंड नविलु. (न०) 3. हदिमूरनेयु छंदस्सिन ओंदु वृत्त, प्रतिपादददल्लियू मगण तगण यगण सगण मत्तु ओंदु गुरुवर्णविरुव ओंदु वृत्त. **इदर लक्षणः** "वेदैरब्धौ स्तौ यसगा मत्तमयूरम्" वृ० र०। **इदर गणविन्यासः**

म	त	य	स	गु।
०००	००।	।००	।।०	०

मत्तर मत्तर (वि०) नन्नगिंतलू अधिकनाद, नन्नगिंतलू अतिशयनाद. अस्मत् "तरप्"।

मत्तवारण मत्तवारण (पुं०) 1. मदिसिद आने, अमलेरिद आने. मत्तो वारणः। 2. वलभि, मनेय सूरिगे आधारवागिट्टिरुव मुंदक्के चाचिद मरद पट्टि, कपोत पालिके. "कूटागारं तु वलभी निर्यूहो मत्तवारणम्" वैज०। 3. पल्यंक, मंचक. "आसन्दी मञ्चकः खट्टापाश्रयो मत्तवारणम्" वैज०। 4. मनेय

ಮಹಡಿಯ ಮುಂದಿನ ಪಡಸಾಲೆ, ವರಂಡ. "अथो मत्त-वारणः। प्रासादवीथीवरण्डे मत्तहस्तिन्यपाश्रये" हेम०।

मत्ता ಮತ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. मदोऽस्त्यस्मात् "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಮಗಣ ಭಗಣ ಸಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರು ವರ್ಣ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "मत्ता ज्ञेया मभसगयुक्ता" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣ ವಿನ್ಯಾಸ:**

म म स गु।
ऽऽऽ ऽ।। ।।ऽ ऽ

मत्ताक्रीडा ಮತ್ತಾಕ್ರೀಡಾ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "मत्ताक्रीडा मोस्तौ नौ नाविति लगिति च वसुशरदृश्यतिका" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

म म त न न न न ल गु।
ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽ। ।।। ।।। ।।। ।।। । ऽ

मत्तालम्ब ಮತ್ತಾಲಂಬ (पुं०) ಮಸಾರೆ, ಪಡಸಾಲೆ, ಜಗುಲಿ, ವರಂಡ. मत्तैरालम्ब्यते—आ+लबि (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१९)।

मत्तेभ ಮತ್ತೇಭ (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಗಜ, ಅಮಲೇರಿದ ಆನೆ. मत्तः इभः। "मत्तेभरदनोत्कीर्णव्यक्तविक्रम-लक्षणम्" रघु० ४-५९। (न०) 2. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ತಗಣ ಭಗಣ ಯಗಣ ಜಗಣ ಸಗಣ ರಗಣ ನಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವರ್ಣ ದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "तो भो यजौ सरनगाः पङ्क्तिसूर्ययति मत्तेभमत्र कथितम्" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

त भ य ज स र न गु।
ऽऽ। ऽ।। ।ऽऽ ।ऽ। ।।ऽ ऽ।ऽ ।।। ऽ

मत्स्य ಮತ್ಸ್ಯ (न०) 1. ಉತ್ತಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಮಮಾಡುವ ಒಂದು ಹಲಗೆ, ಹಲುಬೆ, ಕುಂಟೆ. मते समीकरणे साधु "यत्" (४-४-९८)। 2. ಕುಡಗೋಲು ಮಚ್ಚುಕತ್ತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹಿಡಿ.

मत्स्य ಮತ್ಸ್ಯ (पुं०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ. 2. ಮತ್ಸ್ಯರಾಜ. माद्यति—मदी (हर्षे) "सन्" बाहुं०।

मत्सर ಮತ್ಸರ (पुं०) 1. ಮಾತ್ಸರ್ಯ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು, ಇತರರ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ದ್ವೇಷಿಸುವುದು. मदी (हर्षे) "सरः" (उणा० ३-७३)। "त्वयि मत्सरादिव निरस्तदयः सुतरां क्षिणोति खलु तां मदनः" माघ० ९-६३। 2. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. 3. ವೈರ, ದ್ವೇಷ, ಹಗೆತನ, ಶತ್ರುತ್ವ. "विरोधिसत्त्वोज्झितपूर्वमत्सरम्" कुमा० ५-१७। 4. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ, ಅಭಿಮಾನ. "इति धौतपुरन्ध्रिमत्सरान्" माघ० ८-७१। 5. ಲೋಭ, ಅತಿಯಾದ ಆಸೆ, ಕಾರ್ಪಣ್ಯ. (वि०) 6. ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ, ಅತಿಯಾದ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. 7. ಅಸೂಯೆಯುಳ್ಳವನು, ಇತರರ ಭಾಗ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಹಿಸದವನು. "धनवन्तमदातारं पुरुषं मत्सरं विदुः" शाश्व०। "मत्सरः परसम्पत्त्यक्षमायां तद्वति क्रुधि। कृपणे" हेम०। (पुंस्त्री०) 8. ನೊಣ. स्त्रियां मत्सरा। "मक्षिकायां च मत्सरः" त्रिकाण्ड०। "मत्सरा मक्षिकायां स्यात्" मेदि०।

मत्सरिन् ಮತ್ಸರಿನ್ (वि०) 1. ದ್ವೇಷವುಳ್ಳವನು, ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು. मत्सरोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "वैरायितारस्तरलाः स्वयं मत्सरिणः परे" माघ० २-११५। 2. ಅಸೂಯೆಯುಳ್ಳವನು, ಇತರರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನೋಡಿ ಸಹಿಸದವನು, ಇತರರ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. "परवृद्धिमत्सरि मनो हि मानिनाम्" माघ० १५-१।

मत्स्य ಮತ್ಸ್ಯ (पुं०) 1. ಮೀನು. माद्यति—मदी (हर्षे) "स्यन्" (उ० ४-२)। "नादेया मधुरा मत्स्याः गुरवो मारुतापहाः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-११४। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅವತಾರ.

ಸೋಮಕನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ವೇದಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ಮತ್ಸ್ಯರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಆ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ವೇದಗಳ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದನು. [ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ವೈವಸ್ವತಮನುವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನೂ ಕಾಪಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಒಂದುದಿನ ಮನುವು ತರ್ಪಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಒಂದು ಮೀನನ್ನು ದಯೆಯಿಂದ ಕಾಪಾಡಲು ತನ್ನ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟನು. ಅದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹದಿನಾರು ಅಂಗುಲದಷ್ಟು ಬೆಳೆದು ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿತು. ಅನಂತರ ಬೃಹದಾಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರಿತು. ಆಗ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಇನ್ನು ಕೆಲವು

ಕಾಲದಲ್ಲೇ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗಲಿರುವ ಚರಾಚರ ಜಗತ್ತನ್ನು ದೇವನಿರ್ಮಿತವಾದ ಈ ಹಡಗಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಳಯವಾತದಿಂದ ಹಡಗು ವಿಚಲಿತವಾದರೆ ನನ್ನ ಕೊಂಬಿನ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಳಯಾನಂತರ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಲಿರುವ ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ನೀನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಪತಿಯಾಗುವೆಯೆಂದೂ ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಧೈರ್ಯ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ನಿನಗೆ ಲಭಿಸುವುವೆಂದೂ ಹೇಳಿದನು.] "युगान्तवाताभिहता यदा भवति नौर्नृप। शृङ्गेऽस्मिन् मम राजेन्द्र तदेमां संयमिष्यसि॥ ततो लयान्ते सर्वस्य स्थावरस्य चरस्य च। प्रजापतिस्त्वं भविता जगतः पृथिवीपते" मत्स्यपु०। 3. ಮೀನರಾಶಿ, ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ರಾಶಿ. (पुं० ब० व०) 4. ವಿರಾಟರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಮತ್ಸ್ಯದೇಶ, ಈ ದೇಶವು ಈಗಿನ ಜಯಪುರ ಸಂಸ್ಥಾನ ಆಳ್ವಾರ್ ಸಂಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಭರತಪುರದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಪಾಂಡವರು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ವನವಾಸ ಮಾಡಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಳೆದರು. 5. ಮತ್ಸ್ಯದೇಶದ ಜನರು.

मत्स्यकरण्डिका **ಮತ್ಸ್ಯಕರಂಡಿಕಾ** (स्त्री०) ಮೀನಿನ ಬುಟ್ಟಿ.

मत्स्यगन्धा **ಮತ್ಸ್ಯಗಂಧಾ** (स्त्री०) ಸತ್ಯವತಿ, ದಾಶರಾಜನ ಸಾಕುಮಗಳು, ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. मत्स्यस्येव गन्धोऽस्याः। [ಈಕೆಯು ಉಪರಿಚರವಸುವಿನ ವೀರ್ಯವನ್ನು ನುಂಗಿದ ಒಂದು ಮತ್ಸ್ಯದ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ದಾಶರಾಜನಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು. ಇವಳಿಗೆ ಸತ್ಯವತೀ ಯೋಜನಗಂಧಾ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. ಒಂದು ದಿನ ದಾಶರಾಜನ ಭೋಜನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಬಂದ ಪರಾಶರರನ್ನು ತಂದೆಯ ಆದೇಶದಂತೆ ನದಿಯ ಆಚೆ ದಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದಳು. ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯ ನೋಡಿ ಮೋಹಗೊಂಡ ಪರಾಶರರಿಂದ ತಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಸಂಗಮವು ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯಕೂಡದೆಂದೂ ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯು ಲುಪ್ತವಾಗಕೂಡದೆಂದೂ ತನ್ನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಸೌಗಂಧ್ಯವಿರಬೇಕೆಂದೂ ವರವನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಇವಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನರು (ವ್ಯಾಸರು) ಜನಿಸಿದರು.]

मत्स्यजीविन् **ಮತ್ಸ್ಯಜೀವಿನ್** (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯದಿಂದ ಜೀವನಮಾಡುವ ಬೆಸ್ತ. मत्स्येन जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

मत्स्यण्डी **ಮತ್ಸ್ಯಂಡೀ** (स्त्री०) ಕಾಕಂಬಿ, ಜೋನುಬೆಲ್ಲ, ಕಬ್ಬಾ ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕ. मदं मधुररसं स्यन्दते—स्यन्द् (प्रस्रवणे) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। "मत्स्यण्डी फाणितं खण्डविकारे" अम०। "इक्षो रसो यः संपक्वो घनः किञ्चिद्द्रवान्वितः। मदवत् स्यन्दते यस्मात् मत्स्यण्डीति निगद्यते" भावप्र०।

मत्स्यदेश **ಮತ್ಸ್ಯದೇಶ** (पुं०) ವಿರಾಟ ರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ದೇಶ.

मत्स्यधानी **ಮತ್ಸ್ಯಧಾನೀ** (स्त्री०) ಮೀನಿನ ಬುಟ್ಟಿ, ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿದು ತುಂಬುವ ಬುಟ್ಟಿ. मत्स्याः धीयन्तेऽत्र ---डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)।

मत्स्यनाशन **ಮತ್ಸ್ಯನಾಶನ** (पुं०)1. ಕುರುವಹಕ್ಕಿ, ಮೀನು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ, ಕಡಲ ಹದ್ದು. मत्स्यान् नाशयति—णश (अदर्शने) "ल्युः" (३-१-१३४)। (त्रि०) 2. ಮತ್ಸ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು.

मत्स्यपित्ता **ಮತ್ಸ್ಯಪಿತ್ತಾ** (स्त्री०) ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. मत्स्यस्य पित्तमिव रसोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

मत्स्यपुराण **ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ** (न०) ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಮತ್ಸ್ಯರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಉಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಈ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "पुण्यं पवित्रमायुष्यमिदानीं शृणुत द्विजाः। मात्स्यं पुराणमखिलं यज्जगाद गदाधरः" मत्स्यपु०। ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 14,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ.

मत्स्यबन्धक **ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧಕ** (पुं०) ಬೆಸ್ತರವನು, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು. मत्स्यान् बध्नाति—बन्ध (बन्धने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **-बन्धकी -ಬಂಧಕೀ.**

मत्स्यबन्धन **ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧನ** (न०) ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳ. मत्स्याः बध्यन्तेऽनेन—बन्ध (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

मत्स्यबन्धिन् **ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧಿನ್** (त्रि०) ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು, ಬೆಸ್ತರವನು. मत्स्यान् बध्नाति—बन्ध (बन्धने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६३)। **-बन्धिनी -ಬಂಧಿನೀ.**

मत्स्यमुद्रा **ಮತ್ಸ್ಯಮುದ್ರಾ** (स्त्री०) ಬಲಗೈಯ ಕೆಳಗೆ ಎಡಗೈಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ಎರಡು ಹೆಬ್ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ಆಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. "दक्षपाणिपृष्ठदेशे वामपाणितलं न्यसेत्। अङ्गुष्ठौ चालयेत्सम्यक् मुद्रेयं मत्स्यरूपिणी" तन्त्रसा०।

मत्स्यराज ಮತ್ಸ್ಯರಾಜ (पुं०) 1. ವಿರಾಟರಾಜ, ಮತ್ಸ್ಯ ದೇಶದ ದೊರೆ. मत्स्यानां राजा। 2. ರೋಹಿತವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

मत्स्यवेधन ಮತ್ಸ್ಯವೇಧನ (न०) 1. ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳ. मत्स्या विध्यन्ते अनेन — व्यध (ताडने) "ल्युट्" (३-३-११७)। (स्त्री०) **-वेधनी वेधनीं०** "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಮೀನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಡಲಹಕ್ಕಿ.

मत्स्याक्षी ಮತ್ಸ್ಯಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) 1. ಹೊನಗೊನ್ನೆಸೊಪ್ಪು. मत्स्याक्षीवास्त्यस्याः पुष्पम् "षच्" (५-४-११३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು. 3. ಸೋಮಲತೆ.

मत्स्यादन ಮತ್ಸ್ಯಾದನ, **-अशन -अशन** (पुं०) 1. ಮೀನು ತಿನ್ನುವವನು. मत्स्यानत्ति अश्नाति वा अद (भक्षणे) अश (भोजने) वा "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಸಮುದ್ರದ ಪಕ್ಷಿ, ಕಡಲ ಹಕ್ಕಿ. (स्त्री०) **-अदनी -अदनीं** 3. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ.

मत्स्यावतार ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ (पुं०) ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅವತಾರ. मत्स्यरूपेण अवतारः।

मथन ಮಥನ (पुं०) 1. ಉಜ್ಜಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಒಂದು ಮರ. 2. ಕಡೆಯುವುದು. 3. ಕಲಕುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಗಾಯಮಾಡುವುದು. 5. ಆರೆಯುವುದು. 6. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. मथे (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 7. ಕಡೆಯುವ. 8. ಹಿಂಸಿಸುವ. 9. ಕಲಕುವ, ಕೀಳು ಮೇಲು ಮಾಡುವ. 10. ಆರೆಯುವ. 11. ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಕೊಲ್ಲುವ. मथे कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। "मधुमथनदये त्वां वारिधारा विशेषैः" दयाश०।

मथित ಮಥಿತ (न०) 1. ನೀರು ಬೆರಸದೆ ಕಡೆದ ಮೊಸರು. मथे (विलोडने) कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रमथितभूभृतः प्रतिपथं मथितस्य भृशं महीभृता" माघ० ३·८२। 3. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मथिताम्भसो रयविकीर्ण-मृदितकदलीगवेधुकाः" किरा० १२-५१। 4. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मथितं पुनः। क्लीबं निर्जल-घोले स्यात् त्रिष्वालोडितघृष्टयोः" मेदि०।

मथिन् ಮಥಿನ್ (पुं०) (ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ) ಕಡೆಗೋಲು, ಮುಂಥನ ದಂಡ. मथ्यतेऽनेन—मन्थ (विलोडने) "इनिः" (उ० ४-११)। "मुहुः प्रणुन्नेषु मथां विवर्तनैर्नदत्सु कुम्भेषु मृदङ्गमन्थरम्" किरा० ४-१६।

मथुरा ಮಥುರಾ (स्त्री०) ಮಧುರಾ ನಗರ, ಶೂರಸೇನ ದೇಶದ ದೊರೆ ಸುಷೇಣನ ನಗರ. ["मधुरा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "कलिन्दकन्या मथुरां गतापि गङ्गोर्मिसंसक्त-जलेन भाति" रघु० ६-४८।

मन्थत् ಮಥ್ನತ್ (वि०) 1. ಕಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಕಲಕುತ್ತಿರುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಆರೆಯುತ್ತಿರುವ. मन्थ (विलोडने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-ती -तीं**

मथ्यमान ಮಥ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಕಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಕಲಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಆರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. मथे (विलोडने) कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)।

मद ಮದ (पुं०) 1. ಮತ್ತು, ಆಮಲು. मदी (हर्षे) "अप्" (३-३-६७)। "घूर्णयन् मदिरास्वादमदपाटलित-द्युती" माघ० २-१६। 2. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. "प्रभ-वन्त्यभिमानशालिनां मदमुत्तम्भयितुं विभूतयः" किरा० २-४८। 3. ದರ್ಪ, ಕೊಬ್ಬು. "मदमानसमूढतं नृपं न वियुङ्क्ते नियमेन मूढता" किरा० २-४९। 4. ಮದೋದಕ, ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಲದಿಂದ ಹೊರಡುವ ರಸಿಕೆ, ಮದಜಲ. "मदानिलैरधिमधुच्चूतगन्धिभिर्द्विपा द्विपा-नभिययुरेव रंहसा" माघ० १७-६७। 5. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 6. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 7. ವೀರ್ಯ, ರೇತಸ್ಸು. 8. ಕಸ್ತೂರಿ. "मदो रेतसि कस्तूर्यां गर्वे हर्षेभदानयोः" मेदि०। "मदो रेतस्यहंकारे मद्ये हर्षेभदानयोः। कस्तूरिकायां क्षीब्ये च" हेम०। 9. ಉನ್ಮಾದದ ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥೆ, ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯುವ ಪೂರ್ವದ ಸ್ಥಿತಿ.

मदकल ಮದಕಲ (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ, ಆಮಲೇರಿದ ಆನೆ. मदेन कलः अव्यक्तध्वनिरस्य। मदेन कलो मनोज्ञो वा। (वि०) 2. ಮದದಿಂದ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. 3. ಮದದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತ ಧ್ವನಿಮಾಡುವ. "विकचतामरसा गृहदीर्घिका मदकलोदकलोलविहङ्गमाः" रघु० ९-३७। 4. ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನು, ಉನ್ಮತ್ತ.

मदगन्ध ಮದಗಂಧ (पुं०) 1. ಸಪ್ತಚ್ಛದ, ಏಳಿಲೆ ಬಾಳೆ ಗಿಡ. (स्त्री०) **-गन्धा -गंधा**. 2. ಮದ್ಯ. 3. ಅತಸೀ ಗಿಡ, ಅಗಸೆ ಗಿಡ.

मदच्युत् मदच्युत् (वि०) 1. मदजलवನ್ನು ಸುರಿ ಸುವ. मदं मदजलं च्योतति—च्युतिर् (आसेचने) "क्विप्" (३-२-७६)। "त्वयात्महस्तेन मही मदच्युता मतङ्गजेन स्रगिवापवर्जिता" किरा० १-२९। 2. ಕಾಮುಕ, ಕಾಮಾಸಕ್ತ.

मदजल मदजल (न०) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಲದಿಂದ ಹೊರಡುವ ನೀರು (ರಸಿಕೆ).

मदन मदन (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मदयति —मदी (हर्षग्लेपनयोः) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। माद्यत्यनेन—मदी करः "ल्युट्" (३-३-११७) वा। "इदमिह मदनस्य जैत्रमस्त्रं सहजविलासनिबन्धनं शरीरम्" मालती० २-६। 2. ಕಾಮ, ವಿಷಯವಾಸನೆ. "मदनमुपदधे स एव तासां दुरधिगमा हि गतिः प्रयोजनानाम्" किरा० १०-४०। 3. ವಸಂತಋತು. 4. ಜೇನು ನೊಣ. 5. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. "मदनः स्मरधुत्तूरवसन्तद्रुमसिक्थकाः" विश्व०। 6. ವಕುಳವೃಕ್ಷ. 7. ಖದಿರ ವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 8. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 9. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "वशकुमंदनः पीतुमंशाको मदुरो द्विजः" वैज०। 10. ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆ ಆಲಿಂಗನ. 11. ಮುಂಗಾರೆ ಗಿಡ. (स्त्री०) **मदना मदना**. 12. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "मदिरा सुरा। मदना मोहकलिका" वैज०।

मदनकण्टक मदनकंटक (पुं०) ರೋಮಾಂಚ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮೈಗೂದಲು ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ. मदननिमित्तः कण्टक इव।

मदनकलह मदनकलह (पुं०) ಮನ್ಮಥ ಯುದ್ಧ, ಸಂಭೋಗ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮ. "क्षिपन्निद्रामुद्रां मदनकलहच्छेदसुभगामुपात्तोत्कम्पानां विहगमिथुनानां प्रथमतः" मालती० २-१२।

मदनगृह मदनगृह (न०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. मदनस्य गृहम्। 2. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

मदनगोपाल मदनगोपाल (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. मदन इव गोपालः।

मदनचतुर्दशी मदनचतुर्दशी (स्त्री०) ಚೈತ್ರ ಶುದ್ಧ ಚತುರ್ದಶಿ. [ಮದನೋತ್ಸವವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ದಿನ.]

मदनत्रयोदशी मदनत्रयोदशी (स्त्री०) ಚೈತ್ರ ಶುದ್ಧ ತ್ರಯೋದಶಿ. [ಮದನೋತ್ಸವವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ದಿನ.]

मदनद्वादशी मदनद्वादशी (स्त्री०) ಚೈತ್ರ ಶುದ್ಧ ದ್ವಾದಶಿ. [ಮದನೋತ್ಸವವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ದ್ವಾದಶಿ.]

मदनपाठक मदनपाठक (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ.

मदनमोहन मदनमोहन (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. मदनमपि मोहयति सौन्दर्येण।

मदनलेख मदनलेख (पुं०) ತಮ್ಮ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸ (ಅನುರಾಗ)ಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ನಾಯಿಕೆ ಮತ್ತು ನಾಯಕರು ಪರಸ್ಪರ ಕಳುಹಿಸುವ ಪ್ರೇಮಪತ್ರ. मदनज्ञापनार्थो लेखः पत्रम्। "तव न जाने हृदयं मम पुनः कामो दिवापि रात्रावपि। निर्घृण तपति बलीयस्त्वयि वृत्तमनोरथान्यङ्गानि" शाकु० ३-१३।

मदनसदन मदनसदन (न०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. मदनस्य सदनम्। 2. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

मदनाग्रक मदनाग्रक (पुं०) ಹಾರಕ ಧಾನ್ಯ. मदनं मदनविकारजनकमग्रमस्य।

मदनाङ्कुश मदनाङ्कुश (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಪುರುಷನ ಲಿಂಗ. 2. ಸಂಭೋಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ನಖಕ್ಷತ.

मदनान्तक मदनान्तक -अरि-अरि (पुं०) ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. मदनस्य अन्तकः अरिर्वा।

मदनालय मदनालय (पुं०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. मदनस्यालयः। 2. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

मदनावस्था मदनावस्था (स्त्री०) ಕಾಮುಕರಿಗೆ ಮನ್ಮಥ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅವಸ್ಥೆ. दृक् मनःसङ्गः संकल्पः जागरः कृशता अरतिः। ह्रीत्यागः उन्मादः मूर्च्छा अन्तः इवु ಹತ್ತು ಮದನಾವಸ್ಥೆಗಳು.

मदना मदना (स्त्री०) ಸುರೆ, ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ.

मदनोत्सव मदनोत्सव (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥನ ಪೂಜೆ, ಹೋಳಿಹಬ್ಬ. (स्त्री०) **-वा-वा**. 2. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ವೇಶ್ಯೆ.

मदयत् मदयत् (वि०) 1. ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಾಮವಿಕಾರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ. मदी

(हर्षग्लेपनयोः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಆಮಲೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ.

मदयन्ती ಮದಯನ್ತ್ರೀ (स्त्री०) ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ.

मदयित्नु ಮದಯಿತ್ನು (वि०) 1. ಕಾಮವಿಕಾರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. 2. ಆಮಲೇರಿಸುವ, ಮದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. मदी (हर्षग्लेपनयोः) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 3. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ.**

मदयित्नु ಮದಯಿತ್ನು (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मदी (हर्षे) + णिच् "इत्नुच्" (उ० ३-२९)। 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. "मदयित्नुर्वायुदारुर्व्योमधूमो नभोगजः" त्रिकाण्डं। (न०) 3. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. (वि०) 4. ಮದ್ಯ ತೆಗೆಯುವವನು, ಹೆಂಡ ಇಳಿಸುವವನು. 5. ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಆಮಲೇರಿಸುವ. 6. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ.

मदलेखा ಮದಲೇಖಾ (स्त्री०) 1. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಏಳನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಮಗಣ ಸಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರು ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "म्सौ गः स्यान्मदलेखा" ಕೃ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

म स ग।
ऽऽऽ ।।ऽ ऽ

2. ಮದೋದಕದ ಗೆರೆ, ಮದಜಲ ಬೀಳುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ಗೆರೆ.

मदसार ಮದಸಾರ (पुं०) ಹತ್ತಿಗಿಡ. मदं सारयति दूरीकरोति—सृ (गतौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

मदस्थान ಮದಸ್ಥಾನ (न०) ಮದ್ಯದ ಮನೆ, ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ. मदस्य स्थानम्। "शुण्डापानं मदस्थानम्" वैज०।

मदस्मृति ಮದಸ್ಮೃತಿ (स्त्री०) ಮದಜಲವು ಸುರಿಯುವಿಕೆ, ಮದೋದಕವು ಸೋರುವುದು. मदस्य स्मृतिः। "दधति क्षतीः परिणतद्विरदे मुदितालियोषिति मदस्मृतिभिः" किरा० ६-७।

मदाकुल ಮದಾಕುಲ (वि०) ಮದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮದದಿಂದ ಆವೇಶಗೊಂಡ. मदेनाकुलः।

मदाढ्य ಮದಾಢ್ಯ (पुं०) 1. ತಾಳವೃಕ್ಷ, ತಾಳೆ ಮರ. मदेन मदजनकरसेन आढ्यः। (वि०) 2. ಮದದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಆಮಲೇರಿದವನು.

मदात्यय ಮದಾತ್ಯಯ (पुं०) ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. मदेन अत्ययो नाशोऽत्र। "विषस्य ये गुणा दृष्टाः सन्निपातप्रकोपनाः। त एव मद्ये दृश्यन्ते विषे तु बलवत्तराः। तस्मादविधिपीतेन तथा मात्राधिकेन च। युक्तेन चाहितैरन्नैरकाले सेवितेन च। मद्येन खल जायन्ते मदात्ययमुखा गदाः" भावप्र०।

मदाम्नात ಮದಾಮ್ನಾತ (पुं०) ಆನೆಯ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಲಾದ ನಗಾರಿ. मदाय मदोद्रेकाय आम्नातः।

मदाम्बर ಮದಾಂಬರ (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. मदोऽम्बरमिवास्य। 2. ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಆನೆ.

मदार ಮದಾರ (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. 2. ವರಾಹ, ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. 3. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 4. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. मदी (हर्षे) "आरन्" (उ० ३-१३४)। 5. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. "मदारो हस्ति धूर्तयोः" मेदि०।

मदार्मन् ಮದಾರ್ಮನ್ (न०) ಮದದಿಂದುಂಟಾಗುವ ನೇತ್ರರೋಗ.

मदार्मद ಮದಾರ್ಮದ (पुं०) ಫಲಕಮತ್ಸ್ಯ. मदार्मणं मदजन्यं नेत्ररोगं ददाति। "राजग्रीवो मदार्मदः" त्रिकाण्डं।

मदालस ಮದಾಲಸ (वि०) ಮದದಿಂದ ಬಳಲಿದವನು.

मदालापिन् ಮದಾಲಾಪಿನ್ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. मदेनालपति — आ + लप "णिनिः" (३-१-१३४)।

मदाह्व ಮದಾಹ್ವ (पुं०) ಕಸ್ತೂರಿ, ಮೃಗದ ಮದ. मदः मृगमदः आह्वाऽस्य। "कस्तूरी गन्धचेलिका। मदाह्वश्च" त्रिकाण्डं।

मदिर ಮದಿರ (पुं०) 1. ರಕ್ತಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. मदी (हर्षे) "किरच्" (उ० १-५१)। (वि०) 2. ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 4. ಮದಿಸಿರುವ.

मदिरा ಮದಿರಾ (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. माद्यत्यनेन—मदी (हर्षे) "किरच्" (उ० १-५१)। ಮದ್ಯವು (1) माध्वीकम् (2) पानसम् (3) द्राक्षम् (4) खार्जूरम् (5) तालम् (6) ऐक्षवम् (7) मैरेयम् (8) माक्षिकम् (9) टाङ्कम् (10) मधूकम् (11) नारिकेलजम् ಮತ್ತು (12) मुख्यम् ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ. "न स्रजो रुचिरे रमणीभ्यश्चन्दनानि विरहे मदिरा वा" किरा० १-३५।

मदिराक्षी मदिराक्षी (स्त्री०) मोहगೊಳಿಸುವ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಮದನವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. मदिरे इव अक्षिणी यस्याः "षच्" (५-४-११३)। "ह्रीष्" (४-१-४१)। मदिरे मत्ते अक्षिणी यस्याः वा। "मधुकर मदिराक्ष्याः शंस तस्याः प्रवृत्ति वरतनुरथवासी नैव दृष्टा त्वया मे" विक्र० ४-४२।

मदिरागृह मदिरागृह (न०) ಮದ್ಯದ ಮನೆ, ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ, ಬಟ್ಟಿಯನ್ನು ಇಳಿಸುವ ಮನೆ.

मदिरासख मदिरासख (पुं०) ಮಾವಿನಮರ. मदिराया सखा "टच्" (५-४-९१)।

मदिष्ठा मदिष्ठा (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. अतिशयेन मदयित्री "इष्ठन्" (५-३-५५)। "मदिरा सुरा। मदना मोहकलिका मदिष्ठा काचमालिका" वैज०।

मदी मदी (स्त्री०) ಉತ್ತಭೂಮಿಯ ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟಿಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡುವ ಕುಂಟಿ.

मदीय मदीय (वि०) ನನ್ನ, ನನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ನನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. मम अयम् इदं वा—अस्मद् "छः" (४-२-११४)। "मः" (७-२-९८)। "ईयः" (७-१-२)। "स त्वं मदीयेन शरीरवृत्ति देहेन निर्वर्तयितुं प्रसीद" रघु० २-४५। स्त्रियां **मदीया मदीया**.

मदोत्कट मदोत्कट (पुं०) 1. ಮದವೇರಿದ ಆನೆ, ಅಮಲೇರಿದ ಆನೆ. मदेन मदोदकेन उत्कटः। 2. ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ, ಕಪೋತ ಪಕ್ಷಿ. "पारावतः कलरवो रक्तदृष्टिर्मदोत्कटः" वैज०। (न०) 3. ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಮದ್ಯ. "मधुमद्ये तु माध्वीकं कामिकान्तं मदोत्कटम्" वैज०। (वि०) 4. ಮದದಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತನಾದ, ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದ. 5. ಮದದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿದ. "ते तान् ग्राम्यगजान् दृष्ट्वा सर्वे वनगजास्तदा। समाद्रवन्त वेगेन जिघांसन्तो मदोत्कटाः" भा०।

मदोदग्र मदोदग्र, -उद्धत -उद्धत (वि०) ಮದದಿಂದ ಆವೇಶ ಹೊಂದಿದ, ಅಮಲಿನಿಂದ ಕುಪಿತವಾದ, ಮದವೇರಿದ. मदेन उदग्रः उद्धतो वा। "मदोदग्राः ककुभन्तः सरितां कूलमुद्भुजाः" रघु० ४-२२। "मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुः" कुमा० ३-३१।

मदोद्गार मदोद्गार (पुं०) ಮದಸ್ರಾವ, ಮದ ಸುರಿಯುವುದು, ಮದೋದಕ ಸೋರುವುದು. मदस्योद्गारः। "खर्जूरीस्कन्धनद्धानां मदोद्गारसुगन्धिषु" रघु० ४-४७।

मदोन्मत्त मदोन्मत्त (वि०) ಗರ್ವದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿರುವ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತನಾದ. मदेन उन्मत्तः।

मद्गु मद्गु (पुं०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೀನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ, ಒಂದು ಜಲಚರ ಪಕ್ಷಿ. मज्जति—ट्टु मस्जो (शुद्धौ) "उः" (उ० १-७)। कुत्वम् (७-३-५३)। सस्य दः (८-४-५३)। "मद्गुः-पानीयकाकिका"। 2. ಕಾಡಿನ ಪಶು ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಮನುಷ್ಯ. "मेदान्ध्रचञ्चुमद्गूनामारण्यपशु-क्षिसनम्" वैज०। 3. ಉಡ ನಕ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವ ಬೇಡರವನು. 4. ಮೀನು ಹಿಡಿಯಲು ಅಪ್ಪಣೆ ಸಾರುವವನು. "स्यात् पारघेनुको वेनो गोघादि-वधबन्धकृत्। स निषादो मत्स्यघातान् मद्गुराघोषणेन सः" वैज०। 5. ಮಾಗಧ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

मद्गुर मद्गुर (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. मज्जति—ट्टु मस्जो (शुद्धौ) मदी (हर्षे) वा "उरच्" (उ० १-४१)। निपा०। 2. ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. 3. ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪಿಗಾಗಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವವನು. स्वार्थे "कन्"। **मद्गुरकः मद्गुरकः**.

मद्गुरप्रिया मद्गुरप्रिया (स्त्री०) ಮದ್ಗುರ ಜಾತಿಯ ಹೆಣ್ಣು ಮೀನು. ಇದಕ್ಕೆ ಶೃಂಗಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. "मद्गुरस्य प्रिया शृङ्गी" अम०।

मद्य मद्य (न०) 1. ಹೆಂಡ, ಸಾರಾಯಿ. माद्यत्यनेन—मदी (हर्षे) "यत्" (३-१-१००)। "मद्यमन्द-विगलत्त्रपमीषच्चक्षुरुन्मिषितपक्ष्म दधत्या" माघ० १०-१७। (वि०) 2. ಮದವುಂಟುಮಾಡುವ, ಅಮಲೇರಿಸುವ. 3. ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುವ, ಉಲ್ಲಾಸವುಂಟುಮಾಡುವ. ಮದ್ಯವು 12 ವಿಧ. ["मदिरा" पदದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

मद्यप मद्यप (वि०) ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು, ಹೆಂಡವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು. मद्यं पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)।

मद्यपान मद्यपान (न०) ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು. मद्यस्य पानम्।

मद्यपुष्पा मद्यपुष्पा (स्त्री०) ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗು. मद्यसाधनं पुष्पमस्याः।

मद्यवासिनी मद्यवासिनी (स्त्री०) ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗಿನ ಗಿಡ.

मद्यसन्धान ಮದ್ಯಸಂಧಾನ (ನ॰) ಹೆಂಡವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು, ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವುದು.

मद्र ಮದ್ರ (पुं॰) 1. ಮದ್ರದೇಶದ ದೊರೆ. (पुं॰ ब॰ व॰) 2. ಮದ್ರ ದೇಶ. 3. ಮದ್ರ ದೇಶದ ಜನರು. [ಮದ್ರ ದೇಶವು ಈಗಿನ ಪಂಜಾಬ ದೇಶ. ಮದ್ರ ದೇಶದ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ (ರಾಜಧಾನಿ) ಶಾಕಲ ನಗರ. ಚಂದ್ರಭಾಗಾ-ಇರಾವತೀನದಿಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಪ್ರದೇಶವು ಮದ್ರ ದೇಶ.]

मद्रक ಮದ್ರಕ (वि॰) ಮದ್ರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. मद्रे जातः "कन्" (४-२-१३१)।

मद्रकार ಮದ್ರಕಾರ (वि॰) ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ, ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. मद्रं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-४४)। पक्षे "खच्" (३-२-४४)। **मद्रङ्करः ಮದ್ರಂಕರಃ.**

मद्रराज ಮದ್ರರಾಜ (पुं॰) ಮದ್ರದೇಶದ ದೊರೆ, ಶಲ್ಯ, ಋತಾಯನರಾಜನ ಮಗ, ಮಾದ್ರಿಯ ಸಹೋದರ. ["शल्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

मद्रसुता ಮದ್ರಸುತಾ (स्त्री॰) ಮದ್ರರಾಜನ ಮಗಳು, ಮಾದ್ರಿ, ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪತ್ನಿ. मद्रस्य सुता।

मद्वन् ಮದ್ವನ್ (पुं॰) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. मदी (हर्षे) "वनिप्" (उ॰ ४-११२)।

मद्वर्गीण ಮದ್ವರ್ಗೀಣ (वि॰) ನನ್ನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ, ನನ್ನ ಕಡೆ ಇರುವ. मम वर्गे पक्षे भवः—वा "खः" (४-३-६४)। पक्षे "छः" (४-३-६४)। **मद्वर्गीयः ಮದ್ವರ್ಗೀಯಃ.** पक्षे "यत्" (४-३-६४)। **मद्वर्ग्यः ಮದ್ವರ್ಗ್ಯಃ.**

मद्विध ಮದ್ವಿಧ (वि॰) ನನ್ನಂತಿರುವ. मम विधेव विधा यस्य। "मद्विधा विषमवृत्तिशालिनः" याद॰ १७-१७।

मधु ಮಧು (पुं॰) 1. ಚೈತ್ರ ಮಾಸ. मन्यते—मन (ज्ञाने) "उः" (उ॰ १-१८)। नस्य धश्च। "रेजतुर्गति-वशात्प्रवर्तिनौ भास्करस्य मधुमाधवाविव" रघु॰ ११-७। 2. ವಸಂತ ಋತು. "निवेशयामास मधुर्द्विरेपान्नामाक्ष-राणीव मनोभवस्य" कुमा॰ ३-२७। 3. ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. 4. ಸೀಹಾಲೆ ಗಿಡ. 5. ಹಿಪ್ಪೆ ಮರ. 6. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "शत्रुघ्नश्च मधोः पुत्रं लवणं नाम राक्षसम्। हत्वा मधुवने चक्रे मथुरां नाम वै पुरीम्," भाग॰ ९-११-१४। 7. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕರ್ಣಮಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಇವನು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಹತನಾದನು. भा॰ व॰ २०६। (न॰) 8. ಅತಿಮಧುರ. 9. ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪರಸ. "मधु द्विरेफः कुसुमैकपात्रे पपौ प्रियां स्वामनुवर्तमानः" कुमा॰ ३-३६। 10. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "तत्तथा हि दयितानन्दत्तं व्यानशे मधु रसातिशयेन" किरा॰ ९-५८। 11. ಜೇನುತುಪ್ಪ. "एतास्ता मधुनो धाराः श्च्योतन्ति सविषास्त्वयि" उ॰ रा॰ ३-३४। 12. ಮಧುರ ರಸ. 13. ಜಲ, ನೀರು. 14. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. "ना वसन्ते रसेऽस्मरे। चैत्रे मधूके क्लीत्वप्सु मद्ये पुष्परसे मधु" वैज॰। "गव्यं ज्येष्ठं मधु क्षीरम्" वैज॰। "मधु क्षौद्रे जले क्षीरे मद्ये पुष्परसे मधुः। दैत्ये चैत्रे वसन्ते च जीवा-शोके मधुद्रुमे" विश्व॰। (वि॰) 15. ಮಧುರವಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ.

मधुक ಮಧುಕ (पुं॰) 1. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. 2. ಅತಿಮಧುರ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. (न॰) 4. ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ. मधु मधुरं कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "मधुको वन्दिभेदे स्याज्ज्येष्ठयाह्वे विहगान्तरे। मधुकं मधुपर्ण्यां स्यात्" विश्व॰। 5. ಹಳೆಯ ಜೇನುತುಪ್ಪ. "मधूलं तु मधुर्नस्त्री मधुकं तत् पुरातनम्" वैज॰।

मधुकण्ठ ಮಧುಕಂಠ (पुं॰) ಕೋಗಿಲೆ. मधुः मधुरः कण्ठोऽस्य। "मधुकण्ठो घोषयित्नुः कामतालः सुतर्दनः" त्रिकाण्ड॰। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **-कण्ठी -ಕಂಠೀ.**

मधुकर ಮಧುಕರ (पुं॰) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु करोति—डु कृञ् (करणे) ताच्छील्ये "टः" (३-२-२०)। "आमोक्ष्यन्ते त्वयि मधुकरश्रेणिदीर्घान् कटाक्षान्" मेघ॰ १-३५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **मधुकरी ಮಧುಕರೀ.** 2. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟ, ಕಾಮಾಸಕ್ತ.

मधुकृत् ಮಧುಕೃತ್ (पुं॰) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु करोति—कृञ् "क्विप्" (३-२-७६)।

मधुकैटभ ಮಧುಕೈಟಭ (पुं॰ द्वि॰) ಮಧು ಮತ್ತು ಕೈಟಭರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರು. मधुश्च कैटभश्च। ["कैटभ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "मधुकैटभमेरुमर्दिनस्ते" याद॰ १५-१८।

मधुकोश ಮಧುಕೋಶ (पुं॰) ಜೇನುಗೂಡು. मध्वर्थं कृतः कोशः।

मधुक्रम ಮಧುಕ್ರಮ (पुं॰) ಮದ್ಯಪಾನದ ಕ್ರಮ.

मधुखर्जूरी मधुखर्जूरी (स्त्री०) ಓಂಡಖರ್ಜೂರ, ಮೆದುವಾದ (ಸಿಹಿ) ಖರ್ಜೂರ. मधुः मधुरा खर्जूरी।

मधुगायन मधुगायन (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. मधु गायति —गै (शब्दे) "ण्युट्" (३-१-१४७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –गायनी –गायनी.

मधुघोष मधुघोष (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. मधुर्मधुरः घोषः अस्य।

मधुज मधुज (न०) ಜೇನುಮೇಣ. मधुनो जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

मधुजा मधुजा (स्त्री०) 1. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. 2. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. मधुनो जायते—जनी "डः" (३-२-९८)।

मधुजित् मधुजित् (पुं०) ವಿಷ್ಣು. मधुं जितवान्—जि (जये) "क्विप्" (३-२-७६)।

मधुतृण मधुतृण (पुंन०) ಕಬ್ಬು. मधुः मधुरः तृणः मधुरं तृणं वा।

मधुत्रय मधुत्रय (न०) ಮಧುರವಾದ ಮೂರು ವಸ್ತುಗಳು. ತುಪ್ಪ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಇವು ಮೂರು ಮಧುರ ವಸ್ತುಗಳು. मधूनां मधुरवस्तूनां त्रयम्।

मधुदूत मधुदूत (पुं०) ಮಾವಿನ ಮರ. मधोर्वसन्तस्य दूत इव।

मधुद्रुम मधुद्रुम (पुं०) ಹಿಪ್ಪೆ ಮರ. मधुनामा द्रुमः। मध्वर्थं मधूत्पादको वा द्रुमः इति वा।

मधुद्विष् मधुद्विष् (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. "मधुद्विषो वर्णमृषां मणीनाम्" याद० १८-१०७।

मधुनिषूदन मधुनिषूदन, –रिपु –रिपु, –सूदन –सूदन (पुं०) ವಿಷ್ಣು. मधुं मधुनामराक्षसं निषूदते मधोःरिपुः मधुं सूदयति वा। मधुं सूरीणां करणं सूदयति आत्मन्युपसंहरति इति वा—षूद (क्षरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "मध्वाख्यमसुरं हन्ति सूरीणां करणं च वा। उपसंहरति स्वस्मिन् मधुसूदन इष्यते" इति निरुक्तिः। "माधवो मधुसूदनः" वि० स०।

मधुनेतृ मधुनेतृ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु नयति पुष्पेभ्यः—णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

मधुप मधुप (पुं०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु पिबति —पा (पाने) "कः" (३-२-३)। "वकुलपुष्परसासवपेशलध्वनिरगान्निरगान्मधुपावलिः" माघ० ६-७। (वि०) 2. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು, ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವವನು.

मधुपर्क मधुपर्क (पुं०) 1. ಮೊಸರು ತುಪ್ಪ ಜಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಇವುಗಳ ಬೆರಕೆ. ಇವು ಐದನ್ನೂ ಬೆರಸಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೂ ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ವರನಿಗೂ ಕೊಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಬೇಕು. "दधि सर्पिर्जलं क्षौद्रं सिता चैतैश्च पञ्चभिः। प्रोच्यते मधुपर्कस्तु सर्वदेवौघतुष्टये"। ಇದು ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಷೋಡಶೋಪಚಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಒಂದು ವರ್ಷದ ನಂತರ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ರಾಜ ಋತ್ವಿಕ್ಕು ಸ್ನಾತಕ (ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿದವನು) ಗುರು ಅಳಿಯ ಮಾವ (ಶ್ವಶುರ) ಮತ್ತು ಸೋದರಮಾವ ಇವರನ್ನು ಮಧುಪರ್ಕದಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕು. "राजर्त्विक्स्नातकगुरून् प्रियश्वशुरमातुलान्। अर्हयेन्मधुपर्केण परिसंवत्सरात् पुनः" मनु० ३-११९। (न०) 2. ದಧಿ ಮಿಶ್ರವಾದ ಮಧು, ಮೊಸರು ಬೆರಸಿದ ಜೇನುತುಪ್ಪ. "मधुपर्कं दधिमधुघृतमर्पितं कांस्येन"। "असिस्वदद्यन्मधुपर्कमर्पितं स तद्व्यधात्तर्कमुदर्कदर्शिने" नैष० १६-१३।

मधुपर्णिका मधुपर्णिका (स्त्री०) 1. ನೀಲಿಗಿಡ. 2. ಶೀವನೆ ಮರ. 3. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. मध्विव पर्णान्यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)।

मधुपर्णी मधुपर्णी (स्त्री०) 1. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. मध्विव पर्णान्यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)। 2. ಶೀವನೆ ಮರ. "मधुपर्णी च गाम्भीर्यां नीलीसंज्ञौषधावपि" मेदि०। 3. ನೀಲಿಗಿಡ. "अथ नीलीविशल्ययोः। मधुपर्णी" वैज०।

मधुपान मधुपान (न०) ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು.

मधुपायिन् मधुपायिन् (पुं०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. (वि०) 2. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು, ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವವನು. मधु पिबति—पा (पाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां –पायिनी –पायिनी.

मधुपुरी मधुपुरी (स्त्री०) ಮಧುರಾನಗರ. मधोः दैत्यस्य पुरी। "नैमिषं फाल्गुणं सेतुः प्रभासोऽथ कुशस्थली। वाराणसी मधुपुरी पम्पा बिन्दुसरस्तथा" भाग० ७-१४-३१।

मधुपुष्प मधुपुष्प (पुं०) 1. ಹಿಪ್ಪೆಮರ. 2. ಬಾಗೆ ಮರ. 3. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 4. ಪವಳದ ಗಿಡ, ವಕುಳವೃಕ್ಷ.

मधुप्रमेह मधुप्रमेह (पुं०) ಮೂತ್ರರೋಗ, ಮೂತ್ರಾತಿಸಾರ.

मधुप्रिय ಮಧುಪ್ರಿಯ (पुं०) ಬಲರಾಮ. मधु मद्यं प्रियं यस्य।

मधुबहुला ಮಧುಬಹುಲಾ (स्त्री०) ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ.

मधुबीज ಮಧುಬೀಜ (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. (न०) 2. ದಾಳಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು.

मधुमक्षिका ಮಧುಮಕ್ಷಿಕಾ (स्त्री०) ಜೇನು ಹುಳ. मधुकर्त्री मक्षिका।

मधुमत् ಮಧುಮತ್ (वि०) 1. ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಬೆರೆತಿರುವ. 2. ಸಿಹಿಯಾದ, ಮಧುರವಾದ. मधु मधुरसोऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मती -ಮತೀ.** (स्त्री०) 3. ಒಂದು ನದಿ. ಈ ನದಿಯು ಮಾಳವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿದು ಸಿಂಧು ನದಿಯೊಡನೆ ಸೇರುವುದು. "अयं च मधुमतीसिन्धु-संभेदपावनो भगवान् भवानीपतिः" मालती० ९।

मधुमत्त ಮಧುಮತ್ತ (वि०) ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಮದಿಸಿದವನು, ಹೆಂಡ ಕುಡಿದು ಅಮಲೇರಿದವನು. मधुना मत्तः।

मधुमथन ಮಧುಮಥನ (पुं०) ಮಧುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣು. मधुं मथ्नाति—मन्थ (विलोडने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "मधुमथनवधूरिवाह्वयन्ति" माघ० ७-२५।

मधुमल्ली ಮಧುಮಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಮಾಲತೀಲತೆ, ಜಾಜಿ ಗಿಡ. मधुप्रधाना मल्ली।

मधुमस्तक ಮಧುಮಸ್ತಕ (न०) ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ತೈಲ ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯ.

मधुमेह ಮಧುಮೇಹ (पुं०) ಮೂತ್ರರೋಗ, ಮೂತ್ರಾತಿಸಾರ.

मधुयष्टि ಮಧುಯಷ್ಟಿ, **-यष्टी -ಯಷ್ಟೀ** (स्त्री०) 1. ಕಬ್ಬು. 2. ಅತಿಮಧುರ. मधुः मधुरा यष्टिः।

मधुयष्टिका ಮಧುಯಷ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಅತಿಮಧುರ. 2. ಕಬ್ಬು.

मधुर ಮಧುರ (पुं०) 1. ಮಧುರ ರಸ, ಸಿಹಿರಸ. मधु माधुर्यं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-४)। मधु माधुर्यमस्यास्ति "रः" (५-२-१०७) वा। "मधुरस्तु रसश्चिनोति केशान् वपुषः स्थैर्यबलौजोवीर्यदायी" राजनि०। (न०) 2. ವಿಷ. 3. ತವರ. (वि०) 4. ಮಧುರವಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ, ರುಚಿಯಾದ. "मधुरं मधु पीयूषं तस्मात्तस्मात्कवेर्वचः" चन्द्रा०। "न धर्मशास्त्रं पठतीति कारणं न चापि वेदाध्ययनं दुरात्मनः। स्वभाव एवात्र तथातिरिच्यते यथा प्रकृत्या मधुरं गवां पयः" हितो० १-१७। 5. ಇಂಪಾದ. "अभिभवति मनः कदम्बवायौ मधुमधुरे च शिखण्डिनां निनादे" किरा० १०-२३। 6. ಅಂದವಾದ, ಚೆಲುವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. "यथा प्रसिद्धैर्मधुरं शिरोरुहैर्जटाभिरप्येवमभूत्तदानीम्" कुमा० ५-९। 7. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಹಿತವಾದ, ಸಂತೋಷಕರವಾದ. "मधुरं बहिरन्तरप्रियं कृतिनाऽवाचि वचस्तथा त्वया" माघ० १६-१७। 8. ಪ್ರಶಾಂತವಾದ, ಪ್ರಸನ್ನವಾದ, ಕ್ರೂರವಲ್ಲದ. "मधुरैरवशानि लम्भयन्नपि तिर्यञ्चि शमं निरीक्षितैः" किरा० ३-५५। (क्रि० वि०) 9. ಸಿಹಿಯಾಗಿ. 10. ಪ್ರಿಯವಾಗಿ, ಸಂತೋಷಕರವಾಗಿ. 11. ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿ. 12. ಇಂಪಾಗಿ. 13. ಸೊಗಸಾಗಿ, ಅಂದವಾಗಿ. "मधुरं विषम्। मधुरस्तु प्रिये स्वादौ रसे च रसवत्यपि" हेम०।

मधुरक ಮಧುರಕ (पुं०) ಹಕ್ಕಸಿಳ್ಳೆ ಗಿಡ.

मधुरता ಮಧುರತಾ (स्त्री०) 1. ಸಿಹಿ, ಮಾಧುರ್ಯ. मधुरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "बिभ्रतो मधुरतामतिमात्रं रागिभिर्युगपदेव पपाते" माघ० १०-८। 2. ರಮಣೀಯತೆ. 3. ಇಂಪು. 4. ಸೊಗಸು, ಚೆಲುವು. "त्वः" (५-१-११९)। **मधुरत्वम् ಮಧುರತ್ವಮ್.** "आहिते नु मधुना मधुरत्वे चेष्टितस्य गमिते नु विकासम्" किरा० ९-६९।

मधुरत्रय ಮಧುರತ್ರಯ (न०) "मधुत्रय" ನೋಡಿ.

मधुरस ಮಧುರಸ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬು, ಇಕ್ಷು. 2. ತಾಳಮರ, ಪನೆಮರ, ತಾಟಿಮರ. मधुः मधुरो रसोऽस्य।

मधुरसा ಮಧುರಸಾ (स्त्री०) 1. ದ್ರಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣು. मधुर्मधुरो रसोऽस्याः। 2. ಕಾರಟಗೆ ಗಿಡ. 3. ಹಾಲು ತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ. "भवेन्मधुरसा द्राक्षामूर्विकादुग्धिकासु च" मेदि०।

मधुरा ಮಧುರಾ (स्त्री०) 1. ಮಧುರಾನಗರ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವತರಿಸಿದ ಸ್ಥಳ, ಶೂರಸೇನನ ರಾಜಧಾನಿ. 2. ಅತಿಮಧುರ. 3. ಹುಳಿತ ಗಂಜಿ. 4. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. 5. ಸಕ್ಕರೆಕುಂಬಳ, ಸಿಹಿಕುಂಬಳ. 6. ಕುರುಟಗೆ ಗಿಡ. 7. ಆಜುವಾನ, ಓಮ. मधुरस्त्यस्याः। "मधुरा मधुरापुर्यां यष्टि-मोदामधूलिषु। मधुकर्कटिकायां च मिश्रेयाशतपुष्पयोः" हेम०। 8. ಲವಣಾಸುರನನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಕಾಳಿಂದೀ ನದೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಘ್ನನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಒಂದು ನಗರ.

"उपकूलं तु कालिन्द्याः पुरीं पौरुषभूषणः। निर्ममे निर्ममोऽर्थेषु मधुरां मधुराकृतिः" रघु० १५-२८।

मधुराम्लक **ಮಧುರಾಮ್ಲಕ** (पुं०) ಅಮಟಿ ಮರ.

मधुरिका **ಮಧುರಿಕಾ** (स्त्री०) ಸಬ್ಬಸಿಗೆಸೊಪ್ಪು. "छत्रा मधुरिका मिसिः" अम०।

मधुरिपु **ಮಧುರಿಪು** (पुं०) ವಿಷ್ಣು. मधोः असुरस्य रिपुः। "श्रीजयदेवभणितमतिसुन्दरमोहनमधुरिपुरूपम्" गीतगो० २-९।

मधुल **ಮಧುಲ** (न०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. मधु पुष्परसं लाति कारणत्वेन स्वीकरोति—ला (आदाने) "कः" (३-२-४)।

मधुलिका **ಮಧುಲಿಕಾ** (स्त्री०) ಕರಿ ಸಾಸಮೆ.

मधुलिह् **ಮಧುಲಿಹ್** (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु लेढि—लिह (आस्वादने) "क्विप्" (३-२-७६)। "नयन्मधुलिहः श्वेत्यमुदग्रदशनांशुभिः" माघ० २-२१।

मधुलेहिन् **ಮಧುಲೇಹಿನ್** (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु लेढि—लिह (आस्वादने) "णिनिः" (३-१-१३४)। मधु लेढुं शीलमस्य "णिनिः" (३-२-७८) वा। "दत्तावधानं मधुलेहिगीतौ प्रशान्तचेष्टं हरिणं जिघांसुः" भट्टि० २·७।

मधुवन **ಮಧುವನ** (न०) 1. ಮಧುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅರಣ್ಯ. ಇದು ಯಮುನಾ ತೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ವನ. 2. ಸುಗ್ರೀವನ ಉದ್ಯಾನವನ. (पुं०) 3. ಕೋಗಿಲೆ.

मधुवर्ग **ಮಧುವರ್ಗ** (पुं०) ಎಂಟು ವಿಧ ಜೇನುತುಪ್ಪ. "माक्षिकं भ्रामरं क्षौद्रं पौतिकं छात्रमेव च। आर्घ्यमौद्दालकं दालमित्यष्टौ मधुजातयः" योगर०।

(1) ನೀಲಿ ಬಣ್ಣದ ಮಧ್ಯಮಾಕೃತಿಯ ಜೇನುಹುಳಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ಮಾಕ್ಷಿಕ**.

(2) ಭ್ರಮರ (ದುಂಬಿಗಳಿಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಅದೇ ಆಕಾರದ ಜೇನುದುಂಬಿ) ಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ಭ್ರಾಮರ**.

(3) ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಚಿಕ್ಕ ಜೇನುನೊಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ಕ್ಷೌದ್ರ** (ಕಿರಿ ಜೇನು).

(4) ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ದೊಡ್ಡ ಜೇನುನೊಣಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ಪೌತಿಕ**. (ಹಜ್ಜೇನು).

(5) ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಜೇನುಹುಳಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ಛಾತ್ರ** (ತುಡುವೆ).

(6) ಮಧುವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ರವಿಸುವ ಸಾರವು **ಆರ್ಘ್ಯ**.

(7) ಗೆದ್ದಲುಹುಳುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ಔದ್ದಾಲಕ** (ನಸಲು).

(8) ಮರಗಳ ಪೊಟರೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಳಗಳು ಕಟ್ಟುವ ಅಥವಾ ಆಯಾ ಮರಗಳ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಜಿನುಗಿದ ಮಕರಂದವು ಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದರಿಂದಾಗುವ ಜೇನುತುಪ್ಪವು **ದಾಲ**. ಈ ಎಂಟು ವಿಧ ಜೇನುತುಪ್ಪಗಳೂ ಮಧುವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು.

मधुवार **ಮಧುವಾರ** (पुं०) ಮದ್ಯಪಾನದ ಕ್ರಮ, ಪದೇ ಪದೇ ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವುದು, ಮದ್ಯಪಾನಾಭ್ಯಾಸ. मधुनो मद्यस्य वारः पर्यायः। "फुल्ललोचनविनील-सरोजैरङ्गनास्यचषकैर्मधुवारः" किरा० ९-५७।

मधुव्रत **ಮಧುವ್ರತ** (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. मधु तत्संग्रहो व्रतमस्य। "मालां मधुव्रतवरूथगिरापघुष्टाम्" भाग० ३-२८-२८। स्त्रियां "ङीष्"। "मधुव्रतीनां मधुरैः प्रणादैः प्रियंवदं प्रेषयतीव गन्धम्" याद० १८-११४।

मधुशर्करा **ಮಧುಶರ್ಕರಾ** (स्त्री०) ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದಾದ ಸಕ್ಕರೆ. मधुजाता शर्करा।

मधुशिग्रु **ಮಧುಶಿಗ್ರು** (पुं०) ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ ನುಗ್ಗೆಮರ. मधुप्रधानः शिग्रुः। "मधुशिग्रुः सरस्तिक्तः शोफघ्नो दीपनः कटुः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-२३७।

मधुशेष **ಮಧುಶೇಷ** (न०) ಜೇನುಮೇಣ. मधुनः शेषोऽत्र।

मधुश्रेणी **ಮಧುಶ್ರೇಣೀ** (स्त्री०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. मधुनः श्रेणिरत्र। "मधूलिका मधुश्रेणी गोकर्णी पीलुपर्ण्यपि" अम०।

मधुष्ठील **ಮಧುಷ್ಠೀಲ** (पुं०) ಹಿಪ್ಪೆಮರ. मधु ष्ठीवति—ष्ठिव (निरसने) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। "मधुपुष्पे मधुष्ठीलो वानप्रस्थो मधूकवत्" वैज०।

मधुसख **ಮಧುಸಖ** (पुं०) ಕಾಮದೇವ, ವಸಂತ. मधोर्वसन्तस्य सखा "टच्" (५-४-९१)।

मधुसूदन **ಮಧುಸೂದನ** (पुं०) 1. ಮಧುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣು. मधुं सूदयति—षूद (क्षरणे) +णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "भक्तानां कर्मणां चैव सूदनान्मधुसूदनः"। "मध्वाख्यमसुरं हन्ति सूरीणां करणं च वा। उपसंहरति स्वस्मिन् मधुसूदन इष्यते" इति निरुक्तिः। "माधवो मधुसूदनः" वि० स०।

2. भ्रमर, दुंबि. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। "अथ मधुसूदनः। भ्रमरे केशवे" हेम०।

मधुस्रव मधुस्रव (पुं०) 1. मोरटीगिड. मधूनि स्रवन्त्यस्याः—स्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। (स्त्री०) **-स्रवा-स्रवा.** 2. अतिमधुर. 3. श्रावण मासद शुक्ल तदिगे. 4. सीहाली गिड.

मधुस्रवस् मधुस्रवस् (पुं०) हिप्पेमर.

मधुस्वर मधुस्वर (पुं०) 1. कोगिले. मधुः मधुरः स्वरोऽस्य। (वि०) 2. मधुरवाद कंठवुळ्ळ, इंपाद स्वरवुळ्ळ.

मधूक मधूक (पुं०) 1. हिप्पेमर. (न०) 2. हिप्पे हूवु. 3. अतिमधुर. मह (पूजायाम्) "ऊकः" (उ० ४-४१)। "पर्याक्षिपत्काचिदुदारबन्धं द्रुवाविता पाण्डुमधूकदाम्ना" कुमा० ७-१६।

मधूच्छिष्ट मधूच्छिष्ट (न०) जेनुमेण. मधुनः उच्छिष्टम्।

मधूत्सव मधूत्सव (पुं०) वसंतोत्सव.

मधूपघ्न मधूपघ्न (पुं०) मधुवेंब राक्षसन वासस्थानवाद लवणपुर, मधुरे. मधुनः उपघ्नः आश्रयः। "स च प्राप मधूपघ्नं कुम्भीनस्याश्च कुक्षिजः" रघु० १५-१५।

मधूल मधूल (पुं०) 1. नीरुहिप्पे मर. मधु लाति---ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। स्वार्थे "कन्"। **मधूलकः मधूलकः.** 2. सिहि मत्तु कहि मिश्रवाद कषायि रस. "स्वादुतिक्तकषाये तु मधूलः" वैज०। (पुंन०) 3. जेनुतुप्प. "मधूलं तु मधुनं स्त्री" वैज०। (स्त्री०) **-ली-लिः.** 4. सिहि कुंबळ. 5. माविन मर. 6. अतिमधुर.

मधूलिका मधूलिका (स्त्री०) 1. कुरटगे गिड. 2. अतिमधुर. मधूक स्वार्थे "कन्"। "टाप्"।

मधूली मधूलिः (स्त्री०) "मधूल" नोडि.

मध्य मध्य (पुंन०) 1. (a) शरीरद मध्यभाग, नडु, सॊंटे. मां शोभां धत्ते—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "यक्" (उ० ४-११२) निपा०। (b) श्रोणियर सॊंटद मुंभाग, जघन. "ननाम मध्योऽतिगुरुत्व-भाजा नितान्तमाक्रान्त इवाङ्गनानाम्" माघ० ३-१५। 2. मध्यभाग, एरडु वस्तुगळ अंतरप्रदेश, एरडु वस्तुगळ मधद जागा (स्थळ). 3. कालद मध्यभाग, मध्यकाल (कालावकाश). 4. वस्तुविन मध्यभाग, ऒळभाग. 5. वस्तुविन मध्यभाग. "एकं मुक्तागुणमिव भुवः स्थूलमध्येन्द्रनीलम्" मेघ० १-४६। 6. एरडु स्थानगळ मध्यप्रदेश. 7. मनुष्यन आयुष्काल्द मध्यमावस्थे, हदिनारनेय वर्षदिंद एप्पत्तनेय वर्षगळवरगिन काल. बाल्य मध्य मत्तु वृद्ध एंदु वयस्सु मूरु विध. हदिनारु वर्षगळॊळगिन वयस्सिनवरु बालरु. बाल्यावस्थेयल्लि ऒंदु वर्षदवरेगे क्षीरवन्नु कुडियुवरु. एरडु वर्ष वयस्सिनवरेगे क्षीर मत्तु अन्न तिन्नुवरु. एरडु वर्षगळनंतर अन्नादरु. हदिनारु वर्ष वयस्सिनंतर एप्पत्तरवरेगे मध्यवयस्सु. ई अवस्थेयल्लि बॆळवणिगे (वृद्धि) यौवनसंपूर्णते मत्तु परिहानिगळुंटागुवुवु. इप्पत्तु वर्षगळवरेगे वृद्धि. मूवत्तरवरेगे यौवन (प्राय). नलवत्तु वर्षगळवरेगे सकलधातुगळ मत्तु इंद्रियगळ बल वीर्य ओजगळ संपूर्णते युंटागुवुदु. अनंतर एप्पत्तनेय वयस्सिन वरेगे परिहानि. एप्पत्तु वर्षगळनंतर धातु मत्तु इंद्रियगळ बलवु कडमॆयागि वीर्योत्साहगळु कुग्गुवुवु. कासश्वास मॊदलाद उपद्रवगळिंद पीडितनागि यावव कॆलसक्कू असमर्थनागुवनु. इदु वृद्धावस्थे. "वयस्तु त्रिविधम्—बाल्यम् मध्यम् वृद्धमिति। तत्रोनषोडशवर्षीया बालाः। ते च क्षीरपाः क्षीरान्नादाः अन्नादाः इति त्रिविधाः। संवत्सरपराः क्षीरपाः। द्विसंवत्सरपराः क्षीरान्नादाः। परतोऽन्नादाः। इयं बाल्यावस्था। षोडशसप्तत्योरन्तरे मध्यं वयः। तस्य विकल्पः (भेदः) वृद्धिः यौवनम् संपूर्णता परिहाणिरिति। आविंशतेः वृद्धिः। आत्रिंशतो यौवनम्। आचत्वारिंशतः सर्वधात्विन्द्रियबलवीर्य-संपूर्णता। अत ऊर्ध्वं ईषत्परिहाणिर्यावत् सप्ततिरिति। सप्ततेरूर्ध्वं क्षीयमाणधात्विन्द्रियबलवीर्योत्साहमहन्यहनि वलीपलितजुष्टं कासश्वासप्रभृतिभिः उपद्रवैः परिभूयमानं सर्वक्रियास्वसमर्थं वृद्धमाचक्षते" सुश्रुत० सूत्र० ३५-२१। (न०) 8. हदिनारु अंकगळुळ्ळ ऒंदु संख्ये. ["परार्ध" पददल्लि नोडि.] 9. ऒंदु प्रदेशद मध्य (नडुवण) भाग. "नेक्षेतोद्यन्तमादित्यं नास्तं यन्तं कदाचन। नोपसृष्टं न वारिस्थं न मध्यं नभसो

गतम्" मनु० ४-३७। 10. अवसान, विराम, अन्त्य. "अवसानं तु विरामो मध्यम्" त्रिकाण्ड०। 11. नृत्य गीत मतु॒ वाद्यगळ विलंबित मतु॒ द्रुतगतिगळ मध्यकाल. "विलम्बितं द्रुतं मध्यं तत्त्वमोघो घनं क्रमात्" अम०। (वि०) 12. न्यायप्राप्तवाद. 13. मध्यकालद. 14. मध्यप्रदेशद. 15. मध्य दल्लिरुव, ओळगडेयिरुव. 16. तटस्थनाद, मध्यस्थ नाद. 17. अधम, नीच. "मध्यं विलग्ने न स्त्री स्यान्न्याय्येऽन्तरेऽधमेऽन्यवत्" मेदि०। 18. सामान्य वाद, उत्तम अथवा निकृष्टवल्लद. "प्रारभ्य विघ्नविहता: विरमन्ति मध्या:" भर्तृ०। (क्रि० वि०) 19. ऒंदु गुंपिन मध्य, –मध्यदिंद, –मध्यदल्लि.

मध्यतस् मध्यतस् (अव्य०) 1. मध्यभाग. 2. मध्य भागदिंद. 3. मध्यभागदल्लि. मध्यं "तसि:" (वा० ५-४-४४)।

मध्यदेश मध्यदेश (पुं०) हिमाचल मतु॒ विंध्य पर्वतगळ मध्यदल्लि (गंगा-यमुनेगळ मध्यदल्लि) सरस्वतीनदियु॒ गुप्तगामिनियागुव स्थळक्के पूर्वदल्लि मतु॒ प्रयागक्के पश्चिम भागदल्लि इरुव प्रदेश. "हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्यं यत्प्राग्विनशनादपि। प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेश: प्रकीर्तित:" मनु० २-२१।

मध्यदेशय मध्यदेश्य (वि०) मध्यदेशदल्लि हुट्टिद, मध्यदेशदल्लिरुव. मध्यदेशे भव: "यत्" (४-३-५४)।

मध्यन्दिन मध्यंदिन (न०) हगलिन मध्य, मध्याह्न. मध्यं दिनस्य। ष॰त॰।

मध्यम मध्यम (पुं०) 1. संगीतदल्लि ऐदनेय स्वर. इदु क्रौंचपक्षिय कंठक्के समानवाद स्वर. निषाद ऋषभ गांधार षड्ज मध्यम धैवत मतु॒ पंचमगळेंदु स्वरगळु ऐदु. "स्यु: षड्जर्षभ-गान्धारमध्यमा: पञ्चमस्तथा। धैवतश्च निषादश्च तन्त्रीकण्ठोद्भवा: स्वरा:। ते केकिचातकाजकुङ्कुपिक-भेकगजस्वरा:" वैज०। [विवरक्के "ऋषभ" पददल्लि नोडि.] 2. मध्यप्रदेश. ["मध्यदेश" पददल्लि नोडि.] 3. (व्याकरण शास्त्रदल्लि) हुध्यम पुरुष. 4. मध्यवर्तियाद राज, उदासीन, तटस्थ. इवनु एरडु शत्रुराष्ट्रगळ मध्य इरुव दॊरे. "अरेश्च विजिगीषोश्च मध्यमो भूम्यनन्तर:"। "नृपा इवोपप्लविन: परेभ्यो धर्मोत्तरं मध्यममाश्रयन्ते" रघु० १३-७। "मध्यमस्य प्रचारं च विजिगीषोश्च चेष्टितम्" मनु० ७-१५५। (पुं०) 5. नडु, सॊंट. (वि०) 6. मध्यदल्लिरुव, मध्यदल्लि उंटाद. मध्ये भव: "म:" (४-३-८)। "तां देवतापित्रतिथिक्रियार्थ-मन्वग्ययौ मध्यमलोकपाल:" रघु० २-१६। 7. मध्यम दर्जियु, उत्तम मतु॒ अधमगळ मध्यवर्ति यादद, मध्यम तरगतियु. 8. मध्यदल्लि हुट्टिद (सहोदर). "प्रणमति पितरौ वां मध्यम: पाण्डवोऽ-यम्" वेणी० ५-२६। 9. तटस्थ, यावप पक्षवन्नू सेरदिरुव. 10. साधारणवाद, हेच्चु कडमॆयिल्लद. "तेन मध्यमशक्तीनि मित्राणि स्थापितान्यत:" रघु० १७-५८।

मध्यमपद मध्यमपद (न०) समस्त पदगळ मध्य दल्लिरुव पद.

मध्यमपदलोपिन् मध्यमपदलोपिन् (पुं०) तत्पुरुष समासद ऒंदु भेद, मध्यम पदक्के लोप बरुव ऒंदु समास. शाकप्रिय: पार्थिव: ऎंबल्लि प्रिय पदक्के लोपबंदु शाकपार्थिव: ऎंदागिरुवुदु. छायाप्रधान: तरु: छायातरु: इत्यादि.

मध्यमपाण्डव मध्यमपाण्डव (पुं०) अर्जुन, पांडव सहोदररल्लि मध्य हुट्टिदवनु.

मध्यमपुरुष मध्यमपुरुष (पुं०) (व्याकरण शास्त्र दल्लि) क्रियापदद मध्यमपुरुष. [सुबंत शब्द गळिगॆ ऎळु विभक्तिगळिरुवंतॆ तिङन्त (क्रियापद) गळिगॆ 1. प्रथमपुरुष. 2. मध्यमपुरुष मतु॒ 3. उत्तमपुरुषगळेंदु मूरु पुरुष गळिरुवुवु.]

मध्यमभृतक मध्यमभृतक (पुं०) कृषीवल, रैत, बेसायगार. [तन्न मतु॒ तन्न यजमानन सलुवागि कॆलसमाडुवुदरिंद रैतनिगॆ ई हॆसरु.]

मध्यमलोक मध्यमलोक (पुं०) भूलोक, स्वर्ग मतु॒ पाताळगळ मध्यॆ इरुव लोक.

मध्यमलोकपाल मध्यमलोकपाल (पुं०) राज, दॊरॆ, भूलोकवन्नु पालिसुव प्रभु. "तां देवता पित्रतिथिक्रियार्थमिन्वग्ययौ मध्यमलोकपाल:" रघु० २-१६।

मध्यमवयस् मध्यमवयस् (न॰) बाल्य मत्तु वार्द्धक (मुप्पु) गळ नडुवण वयस्सु. ["मध्य" पददल्लि नोडि.]

मध्यमसंग्रह मध्यमसंग्रह (पुं॰) पुष्प आभरण वस्त्र इत्यादि वस्तुगळन्नु कळुहिसि ओळसंचिनिंद परस्त्रीयन्नु ओलिसिकॊळ्ळुवुदु. साधारण दर्जेय पुरुषनु परस्त्रीयन्नु वशपडिसिकॊळ्ळलु इदॊंदु उपाय. "प्रेषणं गन्धमाल्यानां स्वयमूषणवाससाम्। प्रलोभनं चान्नपानैर्मध्यमः संग्रहः स्मृतः"।

मध्यमसाहस मध्यमसाहस (न॰) 1. अपराधिगळिगॆ विधिसुव मूरु विध शिक्षॆगळल्लि एरडनेयदु. 250 पणगळ दंडवु प्रथमसाहस. 500 पणगळ दंडवु मध्यमसाहस. 1000 पणगळ दंडवु उत्तमसाहस. "पणानां द्वे शते सार्धे प्रथमः साहसः स्मृतः। मध्यमः पञ्च विज्ञेयः सहस्रं त्वेव चोत्तमः" मनु॰ ८-१३८। 2. इतरर मनॆय वस्तु आहार दनकरुगळु मुंतादुवन्नु अपहरिसुव अपराध.

मध्यमा मध्यमा (स्त्री॰) 1. मध्यद बॆरळु. 2. तरुणॆ, प्रायद हॆंगसु, विवाहक्कॆ योग्यवाद वयस्सिन कन्यॆ, ऋतुमतियाद कन्यॆ. 3. मूरु विध स्त्रीया नायिकॆयरल्लॊब्बळु. ["मध्या" पददल्लि नोडि]. 4. पद्मद बीजकोश. 5. मूरु अक्षरगळुळ्ळ ऒंदु वृत्त, ऒंदु "म" गण मात्रविरुव मूरनेय छंदस्सिन ऒंदु वृत्त. "मध्यमः....स्त्रियां दृष्टरजोनायां कर्णिकाङ्गुलिभेदयोः। अक्षरच्छन्दसि" मेदिं। 6. हृदयदिंद हॊरडुव शब्दद नाल्कु विध प्रवृत्तिगळल्लॊंदु. वैखरी मध्यमा पश्यन्ती मत्तु परा ऎंदु शब्दवु हृदयदिंद हॊरटु अदु वाग्रूपवागि गोचर वागुववरॆगू नाल्कु प्रवृत्ति (अवस्थॆ) गळुंटु. "वैखरी शब्दनिष्पत्तिः मध्यमा श्रुतिगोचरा। द्योतितार्था च पश्यन्ती परा वागनपायिनी"। "पुराणस्य कवेस्तस्य चतुर्मुखसमीरिता। प्रवृत्तिरासीच्छब्दानां चरितार्था चतुष्टयी" कुमा॰ २-१७। ["परा", "पश्यन्ती" पदगळल्लि नोडि].

मध्यमोपल मध्यमॊपल (पुं॰) नायकमणि, हारद मध्यद मणि. "मध्यमोपलनिभे लसदंशावेकतश्च्युतिमुपेयुषि मानी" किरा॰ १-२।

मध्यरात्र मध्यरात्र (पुं॰) अर्धरात्र, नडुविरुळु. रात्रिय मूरनेयु भाव. मध्यं रात्रेः "अत्र्" (५-४-८७)। पुंलिङ्गता (२-४-२९)।

मध्यलोक मध्यलोक (पुं॰) भूलोक, स्वर्ग मत्तु पातालु लोकगळ मध्यॆ इरुव मर्त्य लोक. मध्यश्चासौ लोकश्च।

मध्यवर्तिन् मध्यवर्तिन् (त्रि॰) 1. मध्यस्थ, व्यवहार तीर्पिगागि वादि प्रतिवादिगळ मध्यॆ निल्लुव पंचायतदार. मध्ये वर्तते—वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. मध्यदल्लि निल्लुव, मध्यदल्लिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-वर्तिनी -वर्तिनी.**

मध्यस्थ मध्यस्थ (त्रि॰) 1. वादि प्रतिवादिगळ मध्य निल्लुवनु. 2. उदासीन, तटस्थ, यावप पक्षवन्नू सेरदिरुववनु. मध्ये तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 3. मध्यदल्लिरुव.

मध्या मध्या (स्त्री॰) मूरु विध स्वीया नायिकॆयर ल्लॊब्बळु, विशेष कामविकारवुळ्ळ नायिकॆ. "साधि कथिता त्रिभेदा मुग्धा मध्या प्रगल्भेति"। "मध्या विचित्रसुरता प्ररूढस्मरयौवना" सा॰ द॰ ३।

मध्याह्न मध्याह्न (पुं॰) मध्यहगलु, हगलिन मध्यभाग. मध्यमह्नः—अह्नादेशः (५-४-८८)। "मध्याह्नार्कमरीचिकास्विव पयःपूरो यदज्ञानतः" प्रबोध॰ १-१।

मध्व मध्व (पुं॰) मध्वाचार्यरु, द्वैतसिद्धान्त स्थापकरादा श्री पूर्णप्रज्ञरु. ["पूर्णप्रज्ञ" पददल्लि नोडि]. वायुदेवरु श्रीमन्मध्वाचार्यरागि अवतरिसि द्वैतमत प्रचार माडिदरु.

मध्वासव मध्वासव (पुं॰) हिप्पॆ (मधूक) हूविन रस (मकरंद) दिंद तयारिसल्पट्ट आसव (मद्य). मध्वना कृतः आसवः।

मन – ज्ञाने (दिवा॰ आत्म॰ सक॰ अनि॰) मन्यते मन्येते मन्यन्ते। मेने मेनाते। मन्ता। मंस्यते। मन्यताम्। अमन्यत। मन्येत इत्यादि. 1. तिळि, ऊहिसु. "मन्येऽमुना कर्णलतामयेन पाशद्वयेन च्छिदुरेतरेण। एकाकिपाशं वरुणं विजिग्येऽनङ्गीकृतायासततीरतीशः" नैष॰ ७-६४। 2. अभिप्रायपडु, भाविसु. "मन्यसेऽरिवधः श्रेयान् प्रीतये नाकिनामिति" माघ॰ २-१०६। 3. तिळिदुकॊ, नंबु, एणिसु. "अमंस्त चानेन परार्ध्यजन्मना

स्थितेरभेत्ता स्थितिमन्तमन्वयम्" रघु० ३-२७। 4. ಕಲ್ಪಿಸು, ಚಿಂತಿಸು, ಭಾವಿಸು. "अङ्कं केऽपि शशाङ्करे जलनिधेः पङ्कं परे मेनिरे" कुव०।

कर्मणि:—कर्तरि रूपपदंते.

कृत्सु:—मन्तव्यम्। मननीयम्। मान्यम्। मतम्, मतवान्, –वती। मन्यमानः। मन्तुम्। मतम्। मननम्। मत्वा। इत्यादि.

मनन मनन (न०) 1. ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ. मन (ज्ञाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಊಹೆ, ಕಲ್ಪನೆ.

मननीय मननीय (वि०) 1. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವ, ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಧ್ಯಾನಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. मन (ज्ञाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಊಹಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಊಹಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ. "मन (ज्ञाने) "तव्यः" (३-१-९६)। **मन्तव्यः मन्तव्यः**. मन् (अवबोधने) "तव्यः" (३-१-९६)। **मनितव्यः मनितव्यः**.

मनःशिला मनःशिला (स्त्री०) 1. ಮಣಶಿಲೆ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. मनःशब्दवाच्या शिला—शाकपार्थिवादिः। "अथाङ्गुलिभ्यां हरितालमार्द्रं माङ्गल्यमादाय मनःशिलां च" कुमा० ७-२३। 2. ಅರಿಶಿನ. वैज०।

मनःसङ्ग मनःसंग (पुं०) 1. ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧ, ಮನಸ್ಸು ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಡನೆ ಸೇರುವುದು, ಮನಸ್ಸು ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗ ಹೊಂದುವುದು. 2. ಹತ್ತು ವಿಧ ಮನ್ಮಥಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. "चक्षुःप्रीतिर्मनःसङ्गो जागरः कृशताऽरतिः। ह्रीत्यागोन्माद-मूर्च्छान्ता इत्यनङ्गदशा दश"।

मनस् मनस् (न०) 1. ಚಿತ್ತ, ಹೃದಯ. मन (ज्ञाने) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "द्विषन्निमित्ता यदियं दशा ततः समूलमुन्मूलयतीव मे मनः" किरा० १-४१। 2. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ನವದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशकालदिगात्म-मनांसि" (नवद्रव्याणि)। ಇದು ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಸುಖಾದಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ. 3. (द्वैत ಮತ್ತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮತ) ಮನಸ್ಸು ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯೋಭಯಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ. 4. (ಅದ್ವೈತ ಮತ) ಸಂಕಲ್ಪ ವಿಕಲ್ಪಾತ್ಮಕವಾದ ಒಂದು ಅಂತಃಕರಣ. ಅಂತಃಕರಣವು ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಅಹಂಕಾರ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "मनो बुद्धिरहंकार इत्यन्तःकरणं त्रिधा"। ಅಂತಃಕರಣವು ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದುದು. 5. (ಆಯುರ್ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಮಣಶಿಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. 6. ಭಾವನೆ, ಕಲ್ಪನೆ, ಊಹೆ. "सा दुष्प्रधर्षा मनसापि हिंस्रैरित्यद्रिशोभाप्रहितेक्षणेन" रघु० २-२७। 7. ಬುದ್ಧಿ, ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ. "मनश्चित्ते मनीषायाम्" मेदि०। 8. ಮನೋಧರ್ಮ, ಭಾವ, ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ. 9. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಇಚ್ಛೆ. 10. ಉದ್ದೇಶ, ಆಶಯ.

मनसा मनसा (स्त्री०) ಜರತ್ಕಾರು ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ವಾಸುಕಿಯ ಸಹೋದರಿ, ಆಸ್ತಿಕ ಮುನಿಯ ತಾಯಿ. ["जरत्कारु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಇವಳೇ ಮನಸಾದೇವಿ.

मनसिज मनसिज (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मनसि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१४)। "सुरपतितनये परा निरासे मनसिजजैत्रशरं विलोचनार्धम्" किरा० १०-५२।

मनस्कार मनस्कार (पुं०) ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸುಖದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. मनसः कारः व्यापारः—डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "चित्ताभोगो मनस्कारः" अम०।

मनस्ताप मनस्ताप (पुं०) 1. ಮನೋವ್ಯಥೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟಾಗುವಿಕೆ. मनसस्तापः। 2. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ.

मनस्तुष्टि मनस्तुष्टि (पुं०) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತೋಷ, ತೃಪ್ತಿ. मनसस्तुष्टिः।

मनस्विता मनस्विता (स्त्री०) 1. ಉದಾತ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿರುವಿಕೆ, ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. मनस्विनो भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "निराश्रया हन्त हता मनस्विता" किरा० १-४३।

मनस्विन् मनस्विन् (पुं०) 1. ಶರಭಮೃಗ. (वि०) 2. ಅಭಿಮಾನಶಾಲಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. प्रशस्तं मनोऽस्यास्ति "विनिः" (५-२-१२१)। "स्थित्यति-क्रान्तिभीरूणि स्वच्छान्याकुलितान्यपि। तोयानि तोयराशीनां मनांसि च मनस्विनाम्" किरा० ११-५४। 3. ಧೀರ, ಶೂರ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ. "अभिमानवतो मनस्विनः प्रियमुच्चैः पदमारुरुक्षतः" किरा० २-१३। 4. ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದ. 5. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–स्विनी –स्विनी**. 6. ಬುದ್ಧಿ

शालिनियाद हेंगसु. "तया मेने मनस्विन्या लक्ष्म्या च वसुधाधिपः" रघु० १-३२। 7. दृढचित्तळाद हेंगसु. "कदाचिदासन्नसखीमुखेन मनोरथज्ञं पितरं मनस्विनी" कुमा० ५-६।

मनाक् मुनाक् (अव्य०) 1. अल्पवागि, कोंचवागि. मन (ज्ञाने) "आक्" बाहु०। "मनागनभ्यावृत्त्या वा कामं क्षाम्यतु यःक्षमी" माघ० २-४३। 2. मेल्लगे, निधानवागि. "मनागप्यल्पमन्दयोः" मेदि०।

मनाक्कर मुनाक्कर (वि०) स्वल्पवागि माडुव. मनाक् करोति—कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

मनायी मुनायीं (स्त्री०) मनुविन पत्नि. मनोः स्त्री—वा "ऐ" (३-१-३८)। पक्षे "ङी" (३-१-३८)। **मनावी मुनावीं.** ऐ कार आथवा ङी कारादेशगळु बंदाग मात्र "ङीष्" प्रत्ययु बरुवुदु. [अदु स्न्योग शिष्ट.] ई आदेशगळिल्लदिद्दाग मनु एंदे रूप.

मनित मुनित (वि०) तिळियल्पट्ट, अरियल्पट्ट. मनु (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। "यस्य विभाषा" (७-२-१५)। इति निषेधस्यानित्यत्वात् इडागमः।

मनितवत् मुनितवत् (वि०) तिळिदवनु, अरितवनु. मनु (अवबोधने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

मनीक मुनीक (न०) ऒंदु नेत्राञ्जन.

मनीषा मुनीषा (स्त्री०) 1. बुद्धि, प्रज्ञे. मनसः ईषा। शकन्ध्वादित्वात् पररूपम्। "प्रविभज्य पृथङ्-मनीषया स्वगुणं यत्किल तत् करिष्यसि" माघ० १६-४२। 2. इच्छे, अपेक्षे. "यो दुर्जनं वशयितुं तनुते मनीषाम्" भा० विरा० १-९५।

मनीषित मुनीषित (वि०) 1. अपेक्षिसल्पट्ट वस्तु, बेकाद वस्तु. मनसः ईषितम्। "मनीषितं द्यौरपि येन दुग्धा" रघु० ५-३३। 2. प्रियवाद, प्रीतिपात्रवाद. "मनीषिताः सन्ति गृहेषु देवताः तपः क्व वत्से क्व च तावकं वपुः" कुमा० ५-४।

मनीषिन् मुनीषिन् (पुं०) 1. पण्डित, विद्वांस. मनीषा अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। "संस्कार-वत्येव गिरा मनीषी तया स पूतश्च विभूषितश्च" कुमा० १-२८। (वि०) 2. पूज्य, सत्पुरुष. मनसः इषी। शक०। "गृहानुपेतुं प्रणयादभीत्सवो भवन्ति नापुष्य-कृतां मनीषिणः" माघ० १-१४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-षिणी -षिणीं.**

मनु मुनु (पुं०) स्वायंभुव मोदलाद हदिनाल्कु मंदि मनुगळु. ई हदिनाल्कु मनुगळू चतुर्मुखन ऒंदु कल्पकाल (ब्रह्मन ऒंदु दिन) दल्लि राज्यभार माडुवरु.

हदिनाल्कु मनुगळ राज्यभार कालदल्लि स्वर्गदल्लि हदिनाल्कु मंदि इंद्ररु आडळित नडेसुवरु.

हदिनाल्कु मंदि

मनुगळु	इंद्ररु
(1) स्वायंभुव	यज्ञ
(2) स्वारोचिष	रोचन
(3) उत्तम	सत्यजित्
(4) तामस	त्रिशिखि
(5) रैवत	विभु
(6) चाक्षुष	मंत्रद्रुम
(7) वैवस्वत (ई ग नडेयु त्तिरुव मन्वन्तर)	पुरंदर
(8) सावर्णि	वैरोचन
(9) दक्षसावर्णि	शुत
(10) ब्रह्मसावर्णि	शंभु
(11) धर्मसावर्णि	वैधृत
(12) रुद्रसावर्णि	ऋतुधाम
(13) देवसावर्णि	दिवस्पति
(14) इंद्रसावर्णि	शुचि

मनुवेंबुदु अधिकारद हेसरु. ऒब्ब व्यक्तिय हेसरल्ल.ईगिन ब्रह्मनकालदल्लि आरु मंदि मनुगळ कालकळिदु एळनेय वैवस्वतमन्वन्तर नडेयुत्तिद्दे. ई मन्वन्तरदल्लि चतुर्युगगळू इप्पत्तेळु सल कळिदु ईग इप्पत्तॊंटनेय कलियुगवु नडेयुत्तिद्दे. ई कलियुगवु मुगिद नंतर हीगेये चतुर्युगगळु मत्ते नलवत्तमूरु सल कळिदरे ई वैवस्वत मन्वन्तरवु मुगियुवुदु. इन्नु मुंदे सावर्णि मोदलाद एळु मंदि मनुगळु राज्यभार माडुवरु. ब्रह्मनिगे ईग मोदलनेय परार्धवु कळिदु द्वितीय परार्धवु नडेयुत्तिद्दे. ईग ब्रह्मन आयुस्सिनल्लि ऐवत्तॊंदनेय वर्षद मोदलनेय तिंगळल्लि इप्पत्तेृदु

ದಿನಗಳು ಕಳೆದು ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಹಗಲಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಯಾಮವು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈಗ ನಾವು ಶ್ವೇತವರಾಹ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿದ್ದೇವೆ.

मनुज मनुज (पुं०) ಮನುಷ್ಯ. मनोजायते — जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९८)। "अयमच्युतश्च वचनेन सरसिरुहजन्मनः प्रजाः। पातुमसुरनिधनेन विभू भुवमेत्य मनुजेषु तिष्ठतः" किरा० १२-३५। स्त्रियां गौरा० "ङीष्"। **मनुजी** ಮನುಜೀ.

मनुजाधिप मनुजाधिप, –अधिपति –अधिपति (पुं०) ಮನುಷ್ಯರ ರಾಜ, ದೊರೆ. मनुजानामधिपः अधिपतिर्वा।

मनुज्येष्ठ मनुज्येष्ठ (पुं०) ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ.

मनुष्य मनुष्य (पुं०) ಮನುಷ್ಯ, ಮಾನವ. मनु "यत्" षुक् च (४-१-१६१)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। "दिवौकसो देवगृहं विहाय मनुष्यसाधारणतामवाप्ताः" कुमा० १२-३७।

मनुष्यधर्मन् मनुष्यधर्मन् (पुं०) ಕುಬೇರ. मनुष्यस्येव धर्मोऽस्य "अनिच्" (५-४-१२४)। "विभिन्नशङ्खः कलुषीभवन्मुहुर्मदेन दन्तीव मनुष्यधर्मणः" माघ० १-५५।

मनुष्ययज्ञ मनुष्ययज्ञ (पुं०) (ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ) ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पञ्चमहायज्ञ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

मनुष्यलोक मनुष्यलोक (पुं०) ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸ ಮಾಡುವ ಲೋಕ, ಭೂಲೋಕ, ಮಧ್ಯಮಲೋಕ. मनुष्याणां लोकः।

मनुष्यी मनुष्यी (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. मनुष्य गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

मनुष्येश्वर मनुष्येश्वर (पुं०) ಮನುಷ್ಯರ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. मनुष्याणामीश्वरः। "मार्गं मनुष्येश्वरधर्मपत्नी श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत्" रघु० २-२।

मनुसंहिता मनुसंहिता (स्त्री०) ಮನುಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. ಮನುಸ್ಮೃತಿ. [ಮನಸ್ಮೃತಿಯು ಮೊದಲನೆಯ ಮನುವಾದ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು]. **–स्मृतिः –स्मृतिः**.

मनोगत मनोगत (वि०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ, ಹೃದಯದೊಳಗಿರುವ. मनसि गतम्। "मणिजालमम्भसि निमग्नमपि स्फुरितं मनोगतमिवाकृतयः" किरा० ६-९।

मनोगुप्ता मनोगुप्ता (स्त्री०) 1. ಮೆಣಶಿಲೆ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. मनसा गुप्ता। (वि०) 2. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ (ಮನದೊಳಗೇ) ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

मनोज मनोज (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मनसि जायते — जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९७)। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. (वि०) 3. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

मनोजन्मन् मनोजन्मन् (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मनसि जन्म यस्य। (वि०) 2. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

मनोजव मनोजव (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. मनसोऽन्तःकरणस्येव जवो वेगोऽस्य। "भक्तानां संपदः शीघ्रं करोतीति मनोजवः" इति निरुक्तिः। "मनोजवः तीर्थकरः" वि० स०। 2. ನಿಷಾದಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "विप्रादावृतमुग्रस्त्री निषादी तु मनोजवम्" वैज०। 3. ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗ. मनसो जवः। (वि०) 4. ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳ. मनस इव वेगो यस्य। "मनोजवानां निजसायकानाम्" याद० २३-३७।

मनोजवस मनोजवस (वि०) ತಂದೆಯಂತಿರುವ, ತಂದೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ. मनो जवतेऽस्मिन् पिता—जु "असच्" बाहु०। "मनोजवसः पितृसन्निभः" अम०।

मनोजवा मनोजवा (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು (ಸಪ್ತ) ಜಿಹ್ವೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು (ಸಪ್ತ) ಜಿಹ್ವೆಗಳು: "सप्त जिह्वा पुनः काली कराली विष्फुलिङ्गिनी। धूमवर्णी विश्वरुचिर्लोहिता च मनोजवा" वैज०।

मनोज्ञ मनोज्ञ (वि०) 1. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. मनसा जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। "इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि तन्वी किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम्" शाकु० १-१७। (स्त्री०) **–ज्ञा –ज्ञा**. 2. ಮೆಣಶಿಲೆ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. 3. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 4. ಜೀರಿಗೆ.

मनोभव मनोभव (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मनसि भवति—भू "अच्" (३-१-१३४)। "निवेशयामास मधुद्विरेफान्नामाक्षराणीव मनोभवस्य" कुमा० ३-२७। 2. ಕಾಮೇಚ್ಛೆ, ಕಾಮತೃಷ್ಣೆ. "अत्यारूढो हि नारीणामकालज्ञो मनोभवः" रघु० १२-३३। (वि०) 3. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ, ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ.

मनोभू ಮನೋಭೂ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मनसि भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। "उपैति शुष्यन् कलमः सहाम्भसा मनोभुवा तप्त इवाभिपाण्डुताम्" किरा० ४-३४। (वि०) 2. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ.

मनोयोनि ಮನೋಯೋನಿ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मनः योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य।

मनोरथ ಮನೋರಥ (पुं०) ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ. मन एव रथोऽत्र, मनः रथ इव वा। "उमास्तनोद्भेद-मनु प्रवृद्धो मनोरथो यः प्रथमं बभूव" कुमा० ७-२४। "मनोरथान्नः सफलीकुरुष्व" किरा० ३-५४।

मनोरम ಮನೋರಮ (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. मनो रमयति—रमु (क्रीडायाम्)+णिच् "अण्" (३-२-१)। "मनोरमं प्रापितमन्तरं भ्रुवोरलंकृतं केसररेणुनाणुना" किरा० ४-७। स्त्रियां **-रमा-रमा**. 2. ಸುಂದರಿ, ಚೆಲುವೆ. "मनोरमामात्मवधूमिव श्रियम्" किरा० १-३१। 3. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ನ ಗಣ ರ ಗಣ ಜ ಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "नरजगैर्भवेन्मनोरमा" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

न	र	ज	गु
।।।	०।०	।०।	०

मनोराज्य ಮನೋರಾಜ್ಯ (न०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ರಾಜ್ಯ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಅರಮನೆ.

मनोव्यथा ಮನೋವ್ಯಥಾ (स्त्री०) ಮನೋವೇದನೆ, ಮನಸ್ಸಿನ ನೋವು.

मनोहत ಮನೋಹತ (वि०) ಉತ್ಸಾಹ ಕುಂದಿದವನು, ಮನಸ್ಸು ಕೆಟ್ಟಿರುವವನು. मनसि हतः।

मनोहर ಮನೋಹರ (पुं०) 1. ಕುಂದವೃಕ್ಷ. (न०) 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (स्त्री०) **-हरा-हरा**. 3. ತಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ. (वि०) 4. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ, ಮನವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ, ಸುಂದರವಾದ. मनः हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "पर्याप्तपुष्पस्तबक-स्तनाभ्यः स्फुरत्प्रवालोष्ठमनोहराभ्यः" कुमा० ३-३९।

मनोहर्तृ ಮನೋಹರ್ತೃ (वि०) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ. मनो हरति—हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **-हारिन्-हारिन्**. "अतोऽर्हसि क्षन्तुमसाधु साधु वा हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः" किरा० १-४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-हारिणी-हारिणी**.

मनोह्लाद ಮನೋಹ್ಲಾದ (पुं०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಹರ್ಷ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಗುವ ಆನಂದ.

मनोह्वा ಮನೋಹ್ವಾ (स्त्री०) ಮಣಿಶಿಲೆ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. मनः ह्वयति—ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "कः" (३-२-३)।

मन्तव्य ವ ನ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವ, ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಡುವ. मन (ज्ञाने) "तव्यः" (३-१-९६)। "आत्मा वारे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः" श्रुतिः। 2. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ.

मन्तु ಮಂತು (पुं०) 1. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. मन (ज्ञाने) "तुः" (उ० १-७२)। "सतीव्रतैस्तीव्रमिमं तु मन्तु-मन्तर्वरं वज्रिणि मार्जितास्मि" नैष० ६-११०। 2. ಮನುಷ್ಯ. 3. ಪ್ರಜಾಪತಿ. "मन्तुः पुंस्यपराधेऽपि मनुष्येऽपि प्रजापतौ" मेदि०।

मन्तृ ಮಂತೃ (वि०) 1. ತಿಳಿಯುವವನು, ಅರಿಯುವವನು. मन्यते—मन (ज्ञाने) "तृच्" (उ० २-९५)। 2. ಧ್ಯಾನಿಸುವವನು, ಚಿಂತನೆಮಾಡುವವನು. 3. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವವನು.

मन्त्र ಮಂತ್ರ (पुं०) 1. ರಹಸ್ಯ ಭಾಷಣ, ಗುಟ್ಟಾದ ಮಾತುಕತೆ. मन्त्र्यते—मत्रि (गुप्तभाषणे) "घञ्" (३-३-१९)। भावे "घञ्" (३-३-१८) वा। "मन्त्रो योध इवाधीरः सर्वाङ्गैः संवृतैरपि। चिरं न सहते स्थातुं परेभ्यो भेदशङ्कया" माघ० २-२९। 2. ವೇದ ಮಂತ್ರ, ದೇವತೆ ಮೊದಲಾದವರ ಅನುಗ್ರಹಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಹೇಳುವ ವೇದವಾಕ್ಯ. "संमोहनं नाम सखे ममास्त्रं प्रयोगसंहारविभक्तमन्त्रम्" रघु० ५-५७। 3. ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನುಳಿದು ಸಂಹಿತೆ ಸೇರಿದ ವೇದ. "मन्त्रो वेदविशेषे स्याद्देवादीनां च साधने। गुह्यवादेऽपि च पुमान्" मेदि०। 4. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ, ಸಲಹೆಗಾರರೊಡನೆ ನಡೆಸುವ ಮಾತುಕತೆ.

मन्त्रकृत् ಮಂತ್ರಕೃತ್ (पुं०) 1. ಮಂತ್ರಿ, ಸಚಿವ, ಸಲಹೆಗಾರ. मन्त्रं करोति—डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-८९)। 2. ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟನಾದ ಋಷಿ,

"अध्यग्रणीर्मन्त्रकृतामृषीणां कुशाग्रबुद्धे कुशली गुरुस्ते" रघु० ५-४। 3. ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಋಷಿ. "तव मन्त्रकृतो मन्त्रैः दूरात्प्रशमितारिभिः" रघु० १-६१।

मन्त्रजिह्व ಮಂತ್ರಜಿಹ್ವ (पुं०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. मन्त्र एव जिह्वा यस्य। "अमृतं नाम यत्सन्तो मन्त्रजिह्वेषु जुह्वति" माघ० २-१०७। "मन्त्रजिह्वः सप्तजिह्वः सुजिह्वो हव्यवाहनः" वैज०।

मन्त्रज्ञ ಮಂತ್ರಜ್ಞ (पुं०) 1. ಮಂತ್ರಿ, ರಾಜನ ಸಲಹೆಗಾರ. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 3. ಗೂಢಚಾರ. मन्त्रं जानाति —ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। (वि०) 4. ಮಂತ್ರವನ್ನರಿತವನು. 5. ರಾಜನಿಗೆ ಸಲಹೆ ಕೊಡಲು ನಿಪುಣನಾದವನು. "मन्त्रज्ञैर्मन्त्रिभिश्चैव विनीतः प्रविशेत्सभाम्" मनु० ८-१।

मन्त्रण ಮಂತ್ರಣ (न०) ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತುಕತೆ ನಡೆಸುವುದು. मन्त्रि (गुप्तभाषणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "युच्" (३-३-१०७)। **मन्त्रणा ಮಂತ್ರಣಾ.**

मन्त्रद ಮಂತ್ರದ (पुं०) ಗುರು, ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಆಚಾರ್ಯ. मन्त्रं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "तृच्" (३-१-१३३)। **-दातृ -दात्र्.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-दात्री -दात्र्री.**

मन्त्रदर्शिन् ಮಂತ್ರದರ್ಶಿನ್ (पुं०) ಮಂತ್ರವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವವನು, ಮಂತ್ರವನ್ನು ನೋಡುವವನು. मन्त्रं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

मन्त्रदीधिति ಮಂತ್ರದೀಧಿತಿ (पुं०) ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. मन्त्रेण दीधितिरस्य। "छागवाहनसृदाकुर्बर्हिषः स्वर्णसप्तघृत मन्त्रदीधितिः" त्रिकाण्ड०।

मन्त्रपूत ಮಂತ್ರಪೂತ (वि०) ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. मन्त्रेण पूतः। "मन्त्रपूतमनुप्लवं हविः" याद० १७-१२६।

मन्त्रवादिन् ಮಂತ್ರವಾದಿನ್ (पुं०) 1. ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವನು. 2. ಮಾಂತ್ರಿಕ, ಮಾಟಗಾರ, ಮಾಯಗಾರ. मन्त्रं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-वादिनी -वादिनी.**

मन्त्रविद् ಮಂತ್ರವಿದ್ (पुं०) 1. ಗೂಢಚಾರ. "सर्वं तत्त्वं मन्त्रविद्भ्यो निवेद्य" भा०। (वि०) 2. ವೇದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "सहस्रं हि सहस्राणामनूचां यत्र भुञ्जते। एकस्तान् मन्त्रवित् प्रीतः सर्वानर्हति धर्मतः" मनु० ३-१३१। 3. ರಾಜನಿಗೆ ಸಲಹೆ ಕೊಡುವವನು. मन्त्रं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-७६)।

मन्त्रव्याख्याकृत् ಮಂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಕೃತ್ (पुं०) ಗುರು, ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವ ಆಚಾರ್ಯ. मन्त्रस्य वेदस्य व्याख्यां करोति—डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

मन्त्रसिद्धि ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಯೋಗವು ಫಲಿಸುವಂತೆ ಪಡೆಯುವ ಒಂದು ವಿಧ ಶಕ್ತಿ.

मन्त्रित ಮಂತ್ರಿತ (वि०) 1. ಮಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मन्त्रोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। अथवा मन्त्रि (गुप्तभाषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

मन्त्रिन् ಮಂತ್ರಿನ್ (पुं०) 1. ಸಚಿವ, ಅಮಾತ್ಯ. मन्त्रो गुप्तभाषणमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। अथवा मन्त्रयते अवश्यम् — मन्त्रि (गुप्तभाषणे) "णिनिः" (३-३-१७०)। "मन्त्रज्ञैर्मन्त्रिभिश्चैव विनीतः प्रविशेत् सभाम्" मनु० ८-१। 2. ಮಾಯಗಾರ, ಮಾಟಗಾರ. (वि०) 3. ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಶ್ರಮ ಹೊಂದಿದವನು. 4. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು.

मन्थ ಮಂಥ (पुं०) 1. ಕಡೆಗೋಲು, ಮಂತು. मथ्यतेऽनेन —मन्थ (विलोडने) करः "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. मथ्नाति त्रिभुवनं स्वकिरणैः—मन्थ (विलोडने) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ತುಪ್ಪ (ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ) ಬಿರಸಿದ ಹುರಿಹಿಟ್ಟು. "मन्थः स्यात् पुंसि मन्थाने साक्तवे च दिवाकरे" मेदि०। "चक्षुष्याः सक्तवः कणाः। ते घृतादियुता मन्थः" वैज०। 4. ನೇತ್ರಮಲ, ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು. 5. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ. 6. ನೇತ್ರರೋಗ. "मन्थो रवौ मथि। साक्तवे नेत्ररोगे च" हेम०। 7. ಕಡೆಯುವುದು, ಕಲಕುವುದು. "प्राङ् मन्थादनभिव्यक्तरत्नोत्पत्तिरिवार्णवः" रघु० १०-३।

मन्थदण्डक ಮಂಥದಂಡಕ (पुं०) ಮಂತು, ಕಡೆಗೋಲು.

मन्थन ಮಂಥನ (पुं०) 1. ಕಡೆಗೋಲು, ಮಂತು. मथ्नात्यनेन—मन्थ (विलोडने) करः "ल्युट्" (३-३-११७)। (न०) 2. ಕಡೆಯುವುದು, ಕಲಕುವುದು. मन्थ (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

मन्थनघटी ಮಂಥನಘಟೀ (स्त्री०) ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. मन्थनार्था घटी।

मन्थनी ಮಂಥನೀ (स्त्री०) ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. मथ्यतेऽस्याम्—मन्थ (विलोडने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

मन्थर ಮಂಥರ (पुं०) 1. ಕೋಶ, ಬೊಕ್ಕಸ. 2. ಕೋಪ, ಕ್ರೋಧ, ಸಿಟ್ಟು. 3. ಫಲ, ಹಣ್ಣು. 4. ಕಡೆಗೋಲು, ಮಂತು. 5. ಬಾಧೆ, ಪೀಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. 6. ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವನು. (न०) 7. ಕುಸುಂಬೆ ಗಿಡ. (वि०) 8. ಮಂದಗಮನವುಳ್ಳ, ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡೆಯುವ. 9. ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾದ. 10. ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ. 11. ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಅಲುಗಾಡದಿರುವ, ಅಲಸ, ಜಡ. "मन्थरः सूचके कोशे वक्रे मन्दे पृथौ मथि। मन्थरं तु कुसुम्भ्यां स्यात्" हेम०। "मन्थरः कोशफलयोर्बाधमन्थानयोः पुमान्। कुसुम्भ्यां न द्वयोर्मन्दे पृथौ वक्रेऽभिधेयवत्" मेदि०। (स्त्री०) -रा -रा. ಕೈಕಯಿಯ ದಾಸಿ, ಮಂಥರೆ.

मन्थरु ಮಂಥರು (पुं०) ಚಾಮರದ ಗಾಳಿ. "कठेरु र्मन्थरुः" त्रिकाण्ड०।

मन्थशैल ಮಂಥಶೈಲ (पुं०) ಮಂದರಪರ್ವತ. मन्थाय समुद्रमथनाय शैलः।

मन्थान ಮಂಥಾನ (पुं०) 1. ಕಡೆಗೋಲು, ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಕೋಲು. मन्थति—मन्थ (विलोडने) "घानश्" (३-२-१२९)। 2. ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. 3. ಮಂದರಪರ್ವತ.

मन्थिन् ಮಂಥಿನ್ (वि०) 1. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ. (स्त्री०) -नी -निः. 2. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ.

मन्द ಮಂದ (पुं०) 1. ಶನಿಗ್ರಹ. मन्दते—मदि (स्तुति-मोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु) "अच्" (३-१-१३४)। "भौमगुरुशुक्रमन्दाश्चन्द्रान्मेषूरणर्क्षगाः प्रसवे। जनयन्ति नरं धीरं कुटुम्बयुक्तं धनोपेतम्" सारा०। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಆನೆ. 3. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. (वि०) 4. ನಿಧಾನವಾದ, ಚುರುಕಾಗಿಲ್ಲದ. "भिन्दन्ति मन्दा गति-मध्वमुख्यः" कुमा० १-११। 5. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ. 6. ಅಲಸ, ಸೋಮಾರಿ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. "प्रायेणाल्पायुषः सभ्य कलावस्मिन् युगे जनाः। मन्दाः सुमन्दमतयो मन्दभाग्या ह्युपद्रुताः" भाग० १-१-१०। 7. ಮೂಢ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಮತಿಹೀನ. "मन्दः कवियशःप्रार्थी गमिष्याम्यपहास्यताम्" रघु० १-३। 8. ಅದೃಷ್ಟಹೀನ, ಭಾಗ್ಯವಿಲ್ಲದವನು. 9. ಸ್ವತಂತ್ರ, ಇತರರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಲ್ಲದ. 10. ಮೂರ್ಖ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು. "प्रयोजनमनुद्दिश्य न मन्दोऽपि प्रवर्तते"। 11. ಅಶಕ್ತ, ಬಲವಿಲ್ಲದವನು. 12. ರೋಗಿ, ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ. 13. ದುರ್ಜನ. "मन्दः पुंसि रवेः सूनौ गजभेदे त्वयं त्रिषु। खलमूर्खजडस्वैर-स्वल्पनिर्भाग्यरोगिषु" नानार्थर०। "यमराड्यमुना-भ्राता मन्दो वैवस्वतोऽन्तकः" वैज०। (अव्य०) 14. ಮೆಲ್ಲಗೆ, ನಿಧಾನವಾಗಿ. "यातं यच्च नितम्बयोर्गुरुतया मन्दं विलासादिव" शाकु० २-२। 15. ಮೃದುವಾಗಿ, ಮೆತ್ತಗೆ, ಬಿರುಸಾಗಿಲ್ಲದೆ. "मन्दं मन्दं नुदति पवनश्चानु-कूलो यथा त्वाम्" मेघ० २-९।

मन्दग ಮಂದಗ (पुं०) 1. ಶನಿಗ್ರಹ. (वि०) 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡೆಯುವ. मन्दं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। -गतिः -गतिः.

मन्दगामिन् ಮಂದಗಾಮಿನ್ (वि०) ನಿಧಾನವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡೆಯುವ. मन्दं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां -गामिनी -गामिनीः.

मन्दधी ಮಂದಧೀ, -प्रज्ञ -बुद्धि -मति -ह्रज्ञ -बुद्धि -मति (वि०) ಮೂರ್ಖ, ದಡ್ಡ. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. मन्दा धीः प्रज्ञा बुद्धिः मतिर्वा यस्य।

मन्दन ಮಂದನ (न०) ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. मदि (स्तुतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

मन्दभाग्य ಮಂದಭಾಗ್ಯ (वि०) ಅದೃಷ್ಟವಿಲ್ಲದವನು, ಭಾಗ್ಯಹೀನ. मन्दं भाग्यं यस्य।

मन्दर ಮಂದರ (पुं०) 1. ಮಂದರಪರ್ವತ, ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದ ಪರ್ವತ. मदि "अरः" बाहु०। "शोभेव मन्दरक्षुब्धक्षुभिताम्भोधिवर्णना" माघ० २-१०७। ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಾಸುರರು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆಯಲು ಕಡೆಗೋಲಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಪರ್ವತವಿದು. "पृषतै-र्मन्दरोद्धूतैः क्षीरोर्मय इवाच्युतम्" रघु० ४-२७। 2. ಮಂದಾರವೃಕ್ಷ, ಇಂದ್ರನ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚ ದೇವತರುಗಳಲ್ಲೊಂದು. 3. ಎಂಟು ಎಳಿಗಳುಳ್ಳ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ. 4. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. (वि०) 5. ನಿಧಾನವಾದ, ತಡವಾದ, ಸಾವಕಾಶವಾದ. 6. ದೊಡ್ಡದಾದ, ದಪ್ಪವಾದ, ಸ್ಥೂಲವಾದ. "मन्दरस्तु पुमान्

मन्थशैले मन्दारपादपे। वाच्यवत् बहले मन्दे" मेदि०। "मन्दरो मन्थपर्वते। स्वर्गमन्दारयोर्मन्दे बहले" हेम०।

मन्दाक ಮಂದಾಕ (पुं०) 1. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 2. प्रवाह. मदि (स्तुत्यादौ) "आकः" बाहु०।

मन्दाकिनी ಮಂದಾಕಿನೀ (स्त्री०) 1. गंगानदी. मन्द मकितुं शीलमस्याः—अक (कुटिलायां गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "मयूरपिञ्छातपवारणश्रीर्मन्दाकिनी-हेमसरोजभृङ्गैः" याद० १८-४९। 2. देवनदी, देव गंगे, स्वर्गलोकद नदी. "मन्दाकिनीनन्दनयोर्विहारे देवे धवे देवरि माधवे च। श्रेयः श्रियां यातरि यच्च सख्यां तच्चेतसा भाविनि भावयस्व" नैष० ६-८३।

मन्दाक्रान्ता ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಾ (स्त्री०) वृत्तरत्ना करोक्तवाद हदिनेळनेय छंदस्सिन ऒंदु वृत्त, प्रति पाददल्लियू म गण भ गण न गण त गण द्वय मत्तु गुरुद्वयविद्दल्लि मंदाक्रांता वृत्त. **इदर लक्षण:** "मन्दाक्रान्ता जलधिषडगै-र्मोनतौ तो गुरू चेत्" वृ० र०। **इदर गण विन्यास:**

म भ न त त : गु गु।
ऽऽऽ ऽ।। ।।। ऽऽ। ऽऽ। ऽ ऽ

मन्दाक्ष ಮಂದಾಕ್ಷ (न०) 1. लज्जे, नाचिके, संकोच. मन्दे सङ्कुचिते अक्षिणी यस्मात्। "मन्दाक्षमन्दाक्षर-मुद्रमुक्त्वा तस्यां समाकुञ्चितवाचि हंसः" नैष० ३-६१। (वि०) 2. बलहीनवाद नेत्रगळुळ्ळवनु, ताण विल्लद कण्णुगळुळ्ळवनु. मन्दे अक्षिणी यस्य।

मन्दाग्नि ಮಂದಾಗ್ನಿ (पुं०) 1. तिंद आहारवन्नु जीर्णिसलागद ज्ञठराग्नि. ज्ञाठराग्नियु (1) मन्दः (2) तीक्ष्णः (3) विषमः मत्तु (4) समः ऎंदु नाल्कु विध. **मंदाग्नियु** कफदिंद उंटाद विकारगळन्नु उंटुमाडुवुदु. **तीक्ष्णाग्नियु** पित्तविकारगळन्नु उंटुमाडुवुदु. **विषमाग्नियु** वातविकारगळन्नु उंटुमाडुवुदु. **समाग्नियु** तिंद आहारवन्नु चेन्नागि जीर्ण माडुवुदु. "विषमो वातजान् रोगान् तीक्ष्णः पित्तसमुद्भवान्। करोत्यग्निस्तथा मन्दो विकारान् कफसम्भवान्। समो समाग्नेरशिता मात्रा सम्यग्वि-पच्यते"। (वि०) 2. अजीर्ण रोगवुळ्ळवनु.

मन्दायमान ಮಂದಾಯಮಾನ (वि०) निधानवागि आगुत्तिरुव, सावकाशवागि आगुत्तिरुव. मन्द "क्यष्" (३-१-१३)। "शानच्" (३-२-१२४)। "मन्दायमानगमनो हरितायत्तरूं कपिः" भट्टि० ८-६५।

मन्दार ಮಂದಾರ (पुं०) 1. इंद्रन उद्यानवनदल्लिरुव ऐदु देवतरुगळल्लिंदु. मन्दयते मोदयते—मदि (स्तुत्यादौ) "आरन्" (उ० ३-१३४)। "मन्दाकिन्याः सलिलशिशिरैः सेव्यमाना मरुद्भिः मन्दाराणा-मनुतटरुहां छायया वारितोष्णाः" मेघ० २-४। 2. पारिजातद गिड. 3. अर्कवृक्ष, ऎक्कद गिड. "मन्दारः स्यात्सुरद्रुमे। पारिभद्रेऽर्कवृक्षे च" मेदि०। 4. उम्मत्तिगिड. 5. गज, आने. "मन्दारो हस्ति-धूर्तयोः" मेदि०।

मन्दारमाला ಮಂದಾರಮಾಲಾ (स्त्री०) मंदार वृक्षद पुष्पगळ हार. "आमृष्टवक्षोहरिचन्दनाङ्का मन्दारमाला हरिणा पिनद्धा" शाकु० ७-२।

मन्दिर ಮಂದಿರ (पुं०) 1. समुद्र. मदि "किरच्" (उ० १-५१)। 2. देह, शरीर. "मन्दिरं देह-पुर्योश्च" वैज०। (न०) 3. गृह, मने. मन्द्यते सुप्यतेऽत्र— मदि (स्तुत्यादौ) "किरच्" (उ० १-५१)। "मन्दिरो मकरावासे मन्दिरं नगरे गृहे" हेम०। 4. नगर, पट्टण. "प्रावेशयन्मन्दिरमृद्धमेनमागुल्फ-कीर्णापणमार्गपुष्पम्" कुमा० ७-५५। 5. वासस्थळ.

मन्दीकुर्वत् ಮಂದೀಕುರ್ವತ್ (वि०) 1. निधानवागि माडुत्तिरुव, तडमाडुत्तिरुव. 2. कडमे माडुत्तिरुव. अमन्दं मन्दं संपद्यमानं कुर्वन्— मन्द +डुकृञ् (करणे) अभूतत० "च्विः" (वा० ५-४-५०)। "शतृ" (३-२-१२४)।

मन्दीकृत ಮಂದೀಕೃತ (वि०) 1. निधानवागि माड ल्पट्ट. 2. कडमे माडल्पट्ट. अमन्दः मन्दः संपद्यमानः कृतः—मन्द+डुकृञ् (करण) अभूतत० "च्विः" (वा० ५-४-५०)। "क्तः" (३-२-१०२)। "उद्घातिनी भूमिरिति मया रश्मिसंयमनाद्रथस्य मन्दी-कृतो वेगः" शाकु० १।

मन्दीभवत् ಮಂದೀಭವತ್ (वि०) 1. निधानवागि आगुत्तिरुव, मेल्लगागुत्तिरुव. अमन्दः मन्दः संपद्य-मानो भवन्—मन्द+भू (सत्तायाम्) अभूतत० "च्विः" (वा० ५-४-५०)। "शतृ" (३-२-१२४)। 2 कडमे यागुत्तिरुव.

ಮನ್ದೀಭೂತ ಮಂದೀಭೂತ (ವಿ॰) 1. ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆಗಿರುವ, ಮೆಲ್ಲಗಾಗಿರುವ. अमन्दः मन्दः संपद्यमानं भूतम् —मन्द + भू (सत्तायाम्) अभूतत॰ "च्विः" (वा॰ ५-४-५०)। "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಆಗಿರುವ.

ಮನ್ದುರಾ ಮಂದುರಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಅಶ್ವಶಾಲೆ, ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ. मन्दन्तेऽत्र —मदि (स्तुत्यादौ) "उरच्" (उ॰ १-३८)। "प्रभ्रष्टोऽयं प्लवङ्गः प्रविशति नृपतेर्मन्दिरं मन्दुरायाः" रत्ना॰ २-२। 2. ಹಾಸಿಗೆ, ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ. "मन्दुरा वाजिशालायां शयनीयार्थवस्तुनि" मेदि॰।

ಮನ್ದೋತ್ಕಣ್ಠ ಮಂದೋತ್ಕಂಠ (ವಿ॰) ಕಡಮೆ ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ, ಕಡಮೆ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. मन्दा उत्कण्ठा यस्य। "मन्दोत्कण्ठाः कृतास्तेन गुणाधिकतया गुरौ" रघु॰ ४-९।

ಮನ್ದೋಷ್ಣ ಮಂದೋಷ್ಣ (ನ॰) 1. ಕೊಂಚ ಉಷ್ಣ, ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿ. मन्दं च तदुष्णं च। (वि॰) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವ, ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ. "कोष्णं कवोष्णं मन्दोष्णं कदुष्णं त्रिषु तद्वति" अम॰।

ಮನ್ದೌತ್ಸುಕ್ಯ ಮಂದೌತ್ಸುಕ್ಯ (ವಿ॰) ಕಡಮೆ ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಉತ್ಸಾಹದ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ. मन्दमौत्सुक्यं यस्य। "मन्दौत्सुक्योऽस्मि नगरगमनं प्रति" शाकु॰ १।

ಮನ್ದ್ರ ಮಂದ್ರ (ಪುಂ॰) 1. ಗಂಭೀರವಾದ (ಧ್ವನಿ), ಶಾಂತವಾದ (ಶಬ್ದ), ಮೃದುವಾದ (ಶಬ್ದ). मदि (स्तुत्यादौ) "रक्" (उ॰ २-१३)। "मन्द्रस्निग्धैर्ध्वनिभिरबला-वेणिमोक्षोत्सुकानि" मेघ॰ २-३६। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಆನೆ. (वि॰) 3. ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ. "सध्वानं निपतितनिर्झरासु मन्द्रैः संमूर्च्छत्प्रतिनिनदैरधित्यकासु" किरा॰ ७-२२। "भद्रो मन्द्रो मृग इति गजाः संकरजास्तथा" वैज॰।

ಮನ್ದ್ರಭದ್ರ ಮಂದ್ರಭದ್ರ (ಪುಂ॰) ಮಂದ್ರ ಮತ್ತು ಭದ್ರ ಇವುಗಳ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯ ಆನೆ. "मन्द्रभद्रादयोऽप्येवमिति संकरजा नव" वैज॰।

ಮನ್ದ್ರಭದ್ರಮೃಗ ಮಂದ್ರಭದ್ರಮೃಗ (ಪುಂ॰) ಮಂದ್ರಭದ್ರ ಮೃಗಜಾತಿ ಇವುಗಳ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯ ಆನೆ. "भद्रमन्द्रो भद्रमृगो मन्द्रभद्रमृगोऽपि च" वैज॰।

ಮನ್ಮಥ ಮನ್ಮಥ (ಪುಂ॰) 1. ಮದನ, ಕಾಮದೇವ. मनो मथ्नाति—मन्थ (विलोडने) "अच्" (३-१-१३४)। "मनो मथ्नाति सर्वेषां पञ्चबाणेन कामिनाम्। तन्नाम मन्मथस्तेन प्रवदन्ति मनीषिणः"। "मधुश्च ते मन्मथ साहचर्यादसावनुक्तोऽपि सहाय एव" कुमा॰ ३-२१। ಮನ್ಮಥನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಥೆ : "काम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 2. ಕಾಮಚಿಂತೆ, ಮನೋವಿಕಾರ. "क्व वयं क्व परोक्ष-मन्मथो मृगशावैः सममेधितो जनः" शाकु॰ २-१८। 3. ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದಮರ.

ಮನ್ಮಥಾಲಯ ಮನ್ಮಥಾಲಯ (ಪುಂ॰) 1. ಚೂತವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನಮರ. मन्मथस्यालय इव। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ.

ಮನ್ಮನ ಮನ್ಮನ (ಪುಂ॰) ದಂಪತಿಗಳ ರಹಸ್ಯಭಾಷಣ. "सुरते कर्णमूले तु निजदेशीयभाषया। दम्पत्योः कथनं यत्तु मन्मनं तं विदुर्बुधाः"।

ಮನ್ಯಮಾನ ಮನ್ಯಮಾನ (ವಿ॰) ಅರಿತಿರುವ, ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ. मन (ज्ञाने) "शानच्" (३-२-१२४)। "तथा शृगालोऽयमिति मन्यमानेन ममोपरि स्वामिना यद्यवज्ञा क्रियते तदप्ययुक्तम्" पञ्चतं॰ १।

ಮನ್ಯಾ ಮನ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕತ್ತಿನ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ನರ. मन्यतेऽनया —मन (ज्ञाने) "क्यप्" (३-३-९९)। "पश्चाद्ग्रीवासिरा मन्या" अम॰।

ಮನ್ಯು ಮನ್ಯು (ಪುಂ॰) 1. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. मन (ज्ञाने) "युच्" (उ॰ ३-२०)। "वसूनि वाञ्छन्न वशी न मन्युना स्वधर्म इत्येव निवृत्तकारणः" किरा॰ १-१३। 2. ಶೋಕ, ದುಃಖ. "स वल्कवासांसि तवाधुना हरन् करोति मन्युं न कथं धनञ्जयः" किरा॰ १-३५। 3. ದೈನ್ಯ, ಕೀಳುತನ, ದುರವಸ್ಥೆ. 4. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. "मन्युर्दैन्ये क्रतौ क्रुधि" अम॰। 5. ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ.

ಮನ್ವನ್ತರ ಮನ್ವಂತರ (ನ॰) ಮನುವು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುವ ಕಾಲ, ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮನುವಿನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲ, ದೇವತೆಗಳ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಚತುರ್ಯುಗಗಳ ಕಾಲ. मनोरन्तरमस्मिन्। "मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः" अम॰। [ವಿವರಕ್ಕೆ "मनु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. मनवः स्वायंभुवादयः, तेषामन्तरमवकाशोऽवधिरस्मिन् इति वा। ಒಂದು ಚತುರ್ಯುಗಕ್ಕೆ 12000 ದೇವವರ್ಷಗಳು. 4320000 ಮಾನುಷವರ್ಷಗಳು. ದೇವತೆಗಳ 71 ಚತುರ್ಯುಗಗಳು ಒಂದು ಮನ್ವಂತರ. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮೊದಲಾದ ಆರು

ಮನುಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲ ಕಳೆದು ಏಳನೆಯ ಮನುವಾದ ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈಗ ನಾವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರ. ಮುಂದೆ ಸಾವರ್ಣಿ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಮನುಗಳ ಕಾಲ (ಏಳು ಮನ್ವಂತರಗಳು) ಕಳೆದರೆ ಈಗಿನ ಬ್ರಹ್ಮ (ಚತುರ್ಮುಖ)ನ ಒಂದು ಹಗಲು. ಈ ವೈವಸ್ವತಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ದ್ವಿತೀಯ ಪರಾರ್ಧವು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈಗ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ ವರ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ತಿಂಗಳ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ದಿನಗಳು ಕಳೆದು ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಹಗಲಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಯಾಮವು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ನಾವು ಈಗ ಶ್ವೇತವರಾಹ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿದ್ದೇವೆ.

मम ಮಮ (अव्य०) ನನ್ನ, ನನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. "अस्मद्" ಶಬ್ದದ ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ "मम" ಎಂಬುದು ಒಂದು ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತಿರೂಪಕಾವ್ಯಯ. ಈ ರೂಪವು ಲಿಂಗ ತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಸಮಾನವಾದುದು.

ममकार ಮಮಕಾರ (पुं०) ಸ್ವಾರ್ಥಪರತೆ, ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ, ತನಗೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆ.

ममता ಮಮತಾ (स्त्री०) 1. ನನ್ನದು ತನ್ನದು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನ. मम भावे "तल्" (५-१-११९)। "वत्स, ममतावासनानिबन्धनोऽयं व्यामोहः" प्रबोध० ५। 2. ದರ್ಪ, ಕೊಬ್ಬು. 3. ದೀರ್ಘತಮಸ್ಸಿನ ತಾಯಿ, ಉತಥ್ಯನ ಪತ್ನಿ. "त्वः" (५-१-११९)। **ममत्वम्** ಮಮತ್ವಮ್. "क्षुद्रेऽपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्व-मुच्चैःशिरसां सतीव" कुमा० १-१२।

मम्मट ಮಮ್ಮಟ (पुं०) ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತ.

मय ಮಯ (पुं०)1. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ, ದಾನವರ ಶಿಲ್ಪಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. [ಇವನು ಖಾಂಡವವನದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನು. ಅಗ್ನಿಯು ಖಾಂಡವವನವನ್ನು ಸುಡಲು ತೊಡಗಿದಾಗ ಇವನು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಮರೆಹೊಕ್ಕು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದಲೂ ಅಭಯ ಪಡೆದನು. ಆ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಒಂದು ಸಭೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಈ ಸಭಾಭವನದಲ್ಲೇ ಧರ್ಮರಾಜನು ರಾಜಸೂಯಯಾಗ ಮಾಡಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವರ ಪಡೆದು ತಾರಕಾಸುರನ ಮಕ್ಕಳಾದ ತಾರಾಕ್ಷ ಕಮಲಾಕ್ಷ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಿಗಳಿಗೆ ಸುವರ್ಣಪುರ ರಜತಪುರ ಮತ್ತು ಅಯಃಪುರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಟ್ಟನು.] 2. ಉಪ್ಪು, ಒಂಟೆ. मयते—मय (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಒಂದು ಬಿರಕೆಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ. "मयो दैत्योष्ट्रवेसराः" हेम०। (त्रि०) 4. ಸಂಚರಿಸುವವನು.

मय(यु)ष्टक मय(यु)ष्क (पुं०) ಕಾಡು ಹೆಸರು. मयुं स्तकति—ष्टक (प्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०।

मयट ಮಯಟ್ (पुं०) ಹುಲ್ಲಿನ ಗುಡಿಸಲು.

मयु ಮಯು (पुं०) 1. ಮೃಗ, ಜಿಂಕೆ. डुमिञ् (प्रक्षेपणे) "उः" (उ० १-७)। 2. ಕಿನ್ನರ, ಕಿಂಪುರುಷ. "मयुर्ना किन्नरे मृगे" मेदि०।

मयूख ಮಯೂಖ (पुं०) 1. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. मिमीते—माङ् (माने) "ऊखः" मयादेशश्च (उ० ५-२५)। "सक्ति जवादपनयत्यनिले लतानां वैरोचनेर्द्विगुणिताः सहसा मयूखैः" किरा० ५-४६। 2. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ, ತೇಜಸ್ಸು. "व्यक्तोदितस्मितमयूखविभासितोष्ठस्तिष्ठन् मुनेरभिमुखं स विकीर्णधाम्नः" किरा० २-५९। 3. ಜ್ವಾಲೆ, ಉರಿ. "मयूखः किरणेऽपि च। ज्वालायामपि शोभायाम्" मेदि०।

मयूर ಮಯೂರ (पुं०) 1. ನವಿಲು. मयते—मय (गतौ) "ऊरन्" (उ० १-६७)। "उद्ग्रीवैर्घनरव-शङ्कया मयूरैः सोत्कण्ठं ध्वनिरुपशुश्रुवे रथानाम्" किरा० ७-२२। 2. ಓಮ, ಅಜವಾನ. 3. ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣಿ ಗಿಡ. "मयूरो बर्हिचूडायामपामार्गे शिखण्डिनि" मेदि०। स्त्रियां "ङीप्"। **-री**-ರೀ.

मयूरक ಮಯೂರಕ (पुं०)1. ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣಿ ಗಿಡ. 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. (न०) 3. ವೈಲುತುತ್ತ. मयूरस्य प्रतिकृतिः "कन्" (४-३-९६)। "मयूरक-स्त्वपामार्गे मयूरकन्तु तुत्थके" हेम०।

मयूरकेतु ಮಯೂರಕೇತು (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. मयूरः केतुः यस्य।

मयूरग्रीवक ಮಯೂರಗ್ರೀವಕ (न०) ವೈಲುತುತ್ತ.

मयूरचटक ಮಯೂರಚಟಕ (पुं०) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ.

मयूरचूडा ಮಯೂರಚೂಡಾ (स्त्री०) 1. ನವಿಲಿನ ಜುಟ್ಟು. 2. ಕೋಳಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಜುಟ್ಟು.

मयूरत्रुत्थ ಮಯೂರತುತ್ಥ (न०) ವೈಲುತುತ್ತ.

मयूरध्वज ಮಯೂರಧ್ವಜ (पुं०) ಮಣಿಪುರದ ದೊರೆ. [ಇವನು ಧರ್ಮರಾಜನ ಅಶ್ವಮೇಧದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರು ಆಗ ವಿಪ್ರವೇಷದಿಂದ ಇವನಲ್ಲಿಗೆ

ಹೋಗಿ ಇವನ ಶರೀರವನ್ನು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಅರ್ಧಾರ್ಧ ಭಾಗ ಮಾಡಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಮಯೂರ ಧ್ವಜನು ಆದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿ ತನ್ನ ಮಗ ತಾಮ್ರಧ್ವಜನಿಗೆ ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಕೊಯ್ಯಲು ಅನುವಾಗಿ ಕುಳಿತನು. ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಇವನ ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹೊರಟನು.]

मरक ಮರಕ (ಪುಂ) ಒಂದು ವಿಧ ಅಂಟುಜಾಡ್ಯ.

मरकत ಮರಕತ (ನ) ಗಾರುತ್ಮತಮಣಿ, ಪಚ್ಚೆ. मरकं तरन्त्यनेन —तृ (प्लवनतरणयोः) "डः" (वा० ३-२-४८)। "मरकतमणिमेदिनीषु भानोस्तरुविटपान्तरपातिनो मयूखाः" माघ० ४-५६।

मरण ಮರಣ (न) 1. ನಿಧನ, ಸಾವು. मृङ् (प्राणत्यागे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "संभावितस्यचाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते"। 2. ವತ್ಸನಾಭವೆಂಬ ಒಂದು ವಿಷ.

मरन्द ಮರಂದ (पुं) ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪದರಸ. "मकरन्दो मरन्दोऽस्य रसे" वैज०।

मराल ಮರಾಲ (पुं) 1. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. मृङ् "कालन्" बाहु०। "कृतप्रियादूत्यमहोपकारमरालमोहद्रढिमानमूहे" नैष० ६-७२। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **मराली** ಮರಾಲೀ. 2. ಕೆಂಪು ಗಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. "चण्डातोऽश्वरिपुः श्वेते मरालस्त्वतिलोहिते" वैज०। (पुंन०) 3. ಕಾರಂಡವ ಪಕ್ಷಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಾತುಕೋಳಿ. 4. ಕುದುರೆ. 5. ಮೋಘ, ಮೋಡ. 6. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡದ ಕಾಡು. 7, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. (त्रि०) 8. ಮೃದು ವಾದ, ಕೋಮಲವಾದ. 9. ನಯವಾದ, ನುಣುಪಾದ.

मरि(री)च ಮರಿ(ರೀ)ಚ (पुं) 1. ಮೆಣಸಿನ ಗಿಡ. (न०) 2. ಮೆಣಸು. म्रियते विषमनेन—मृङ् (प्राणत्यागे) "ईचः" बाहु०।

मरिमन् ಮರಿಮನ್ (पुं) ಮೃತ್ಯು.

मरीचि ಮರೀಚಿ (पुं) 1. ಮರೀಚಿಮಹರ್ಷಿ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಬ್ಬ ಮಾನಸಪುತ್ರ. 2. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದಶ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. मृङ् (प्राणत्यागे) "ईचिः" (उ० ४-७०)। "अहं प्रजाः सिसृक्षुस्तु तपस्तप्त्वा सुदुश्चरम्। पतीन् प्रजानामसृजं महर्षीनादितो दश॥ मरीचिमत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम्। प्रचेतसं वसिष्ठं च भृगुं नारदमेव च" मनु० १-३४, ३५। 3. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. (पुंस्त्री०) 4. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. "जलदजालघनैरसिताश्मनामुपहतप्रचयेह मरीचिभिः" किरा० ५-४८। "मरीचिः कृपणे घृणौ। ऋषिभेदे" हेम०। (स्त्री०) 5. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

मरीचिका ಮರೀಚಿಕಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೀರಿನ ಭ್ರಮೆ, ಬಿಸಿಲುಕುದುರೆ. मरीचिरिव "कन्" (५-३-९६)। "मध्याह्नार्कमरीचिकास्विव पयःपूरो यदज्ञानतः खं वायुर्ज्वलनो जलं क्षितिरिति त्रैलोक्यमुन्मीलति" प्रबोध० १-१।

मरु ಮರು (पुं) 1. ಮರುಪ್ರದೇಶ, ನೀರಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ. म्रियन्तेऽत्र प्राणिनः—मृङ् (प्राणत्यागे) "उः" (उ० १-७)। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "मरुर्ना गिरिधन्वनोः" मेदि०। 3. ಕೆಂಪು ಗೋರಂಟಿಗಿಡ, ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ ಮುಳ್ಳು ಗೋರಂಟಿಗಿಡ. (पुं ब० व०) 4. ದಶೇರಕ ದೇಶ.

मरुज ಮರುಜ (पुं) ನಖಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

मरुत् ಮರುತ್ (पुं) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. मृङ् (प्राणत्यागे) "उतिः" (उ० १-९४)। "परिरेभिरेऽभिमुखमेत्य सुखाः सुहृदः सखायमिव तं मरुतः" किरा० ६-३। 2. ದೇವತೆ. "व्याहृत्य मरुतां पत्याविति वाचमवस्थिते" किरा० ११-३७। 3. ವಾಯುದೇವತೆ. "इति दर्शितविक्रियं सुतं मरुतः कोपपरीतमानसम्" किरा० २-२५। 4. ಪ್ರಾಣವಾಯು. "अन्तश्चराणां मरुतां निरोधान्निवातनिष्कम्पमिव प्रदीपम्" कुमा० ३-४८।

मरुत्तनय ಮರುತ್ತನಯ (पुं) 1. ಭೀಮಸೇನ. 2. ಆಂಜನೇಯ.

मरुत्पथ ಮರುತ್ಪಥ (पुं) ಆಕಾಶ.

मरुत्पुत्र ಮರುತ್ಪುತ್ರ (पुं) 1. ಭೀಮಸೇನ. 2. ಆಂಜನೇಯ. मरुतो वायोः पुत्रः।

मरुत्प्लव ಮರುತ್ಪ್ಲವ (पुं) ಸಿಂಹ.

मरुत्वत् ಮರುತ್ವತ್ (पुं) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. मरुतः सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "विभिन्नपर्यन्तगमीनपङ्क्तयः पुरो विगाढाः सखिभिर्मरुत्वतः" किरा० ८-३०। 2. ಆಂಜನೇಯ, ಹನುಮಂತ. (वि०) 3. ವಾಯುಸಹಿತವಾದ, ಗಾಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "बभौ मरुत्वान् विकृतः समुद्रः बभौ मरुत्वान् विकृतः समुद्रः" भट्टि० १०-११।

मरुत्सख ಮರುತ್ಸಖ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. मरुतां देवानां सखा "टच्" (५-४-९१)। 2. ಅಗ್ನಿ. मरुतो वायोः सखा "टच्"। "मरुत्प्रयुक्ताश्च मरुत्सखाभं तमर्च्य-मारादभिवर्तमानम्" रघु० २-१०। 3. ಚಿತ್ರಕವೃಕ್ಷ. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ.

मरुत्सुत ಮರುತ್ಸುತ (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ. 2. ಆಂಜನೇಯ. मरुतो वायोः सुतः।

मरुद्रथ ಮರುದ್ರಥ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. मरुद्वायुः रथ इवास्य। 2. ದೇವತೆಗಳ ರಥ.

मरुद्रुम ಮರುದ್ರುಮ (पुं०) ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

मरुद्वाह ಮರುದ್ವಾಹ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. ಬೆಂಕಿ. 2. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. मरुता वायुना उह्यतेऽसौ — वह् (प्रापणे) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। "धूमसम्भोमरुद्वाहखत-मालशिखिध्वजाः" त्रिकाण्ड०।

मरुद्विप ಮರುದ್ವಿಪ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. मरौ द्विप इव। "लम्बोष्ठाध्वगवासन्तकुलनाशमरुद्विपाः" त्रिकाण्ड०।

मरुन्माला ಮರುನ್ಮಾಲಾ (स्त्री०) ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

मरुप्रिय ಮರುಪ್ರಿಯ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. मरुः निर्जलप्रदेशः प्रियोऽस्य।

मरुभू ಮರುಭೂ, **-भूमि** -ಭೂಮಿ (स्त्री०) ಮರು ಭೂಮಿ, ಊಷರ ಭೂಮಿ, ಜಲವಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ, ನೀರಿಲ್ಲದ ದೇಶ.

मरुल ಮರುಲ (पुं०) 1. ಕಾರಂಡವ ಪಕ್ಷಿ. 2. ಜಲ, ನೀರು. "तोयं मरुलं मेघजं कथम्" वैज०।

मरुवक ಮರುವಕ (पुं०) 1. ಮರುಗ. मरौ वाति— वा (गतिगन्धनयोः) "क्वुन्" (उ० २-३२)। 2. ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. "समीरणो मरुवकः" अम०। "पिण्डीतको मरुवकः श्वसः करहाटकः" अम०।

मरूक ಮರೂಕ (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 2. ಕಚೋರ. मृङ् (प्राणत्यागे) "ऊकः" (उ० ४-३९)।

मरूद्भवा ಮರೂದ್ಭವಾ (स्त्री०) 1. ಹತ್ತಿ ಗಿಡ. 2. ಶೀಟಕ ಸಂಧಿ. मरौ उद्भवति—उद्+भू "अच्" (३-१-१३४)।

मरोलि ಮರೋಲಿ (पुं०) ಮಕರ, ವೊಸಳೆ. मरौ निर्जल-प्रदेशे लीयते—लीङ् (श्लेषणे) "इन्" (उ० ४-११७)। पृषो०। "जलरूपस्तु मकरो मरोलिरसिदंष्ट्रकः" त्रिकाण्ड०। स्वार्थे "कन्"। **मरोलिकः** ಮರೋಲಿಕಃ.

मर्क ಮರ್ಕ (पुं०) 1. ಪ್ರಾಣವಾಯು. 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. 3. ಮರ್ಕಟ, ಕಪಿ.

मर्कट ಮರ್ಕಟ (पुं०) 1. ವಾನರ, ಕಪಿ, ಕೋತಿ. मर्कति —मर्क (गतौ) "अटन्" (उ० ४-८१)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **-टी** -ಟೀ. 2. ಜೇಡರಹುಳ. 3. ಸುರತದ ಒಂದು ಭೇದ. "मर्कटस्तु कपावूर्णनाभे स्त्रीकरणान्तरे" हेम०।

मर्कटक ಮರ್ಕಟಕ (पुं०) 1. ವಾನರ, ಕಪಿ. 2. ಜೇಡರ ಹುಳ. 3. ಒಂದು ಸಸ್ಯ. "अथ मर्कटकः सस्यभेदे वानरलूतयोः" मेदि०।

मर्कटपिप्पली ಮರ್ಕಟಪಿಪ್ಪಲೀ (स्त्री०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣಿ ಗಿಡ. मर्कटप्रिया पिप्पली।

मर्कटास्य ಮರ್ಕಟಾಸ್ಯ (न०) 1. ತಾಮ್ರಲೋಹ. मर्कटस्यास्यमिव। "ताम्रं शुल्बं मर्कटास्यं रक्तं व्यष्ठं कनीयसम्" वैज०। (वि०) 2. ಕಪಿಯ ಮುಖದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ. मर्कटस्यास्यमिवास्यं यस्य।

मर्कटी ಮರ್ಕಟೀ (स्त्री०) 1. ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣಿ ಗಿಡ. 2. ಓಮ, ಅಜವಾನ, ವಾಡಕ್ಕಿ. 3. ನಸ ಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. 4. ಹೆಣ್ಣು ಕಪಿ. 5. ಹುಲಿಯುಗುರು ಗಿಡ. "मर्कटी करञ्जभेदः स्यात् शूकशिम्बी च वानरी" हेम०।

मर्कर ಮರ್ಕರ (पुं०) 1. ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು. 2. ಪಾತ್ರೆ, ಬಿದಿಗೆ ಕೊಳೆದಪ್ಪಲಿ ಮೊದಲಾದುವು. (स्त्री०) **-रा** -ರಾ. 3. ದರಿ, ಡೊಗರು. 4. ಬಂಜೆ ಹೆಂಗಸು, ಗೊಡ್ಡು ಹೆಂಗಸು.

मर्जू ಮರ್ಜೂ (पुं०) 1. ರಜಕ, ಅಗಸ. (स्त्री०) 2. ಶುದ್ಧಿ, ಚೊಕ್ಕಟ. मृजू (शुद्धौ) "कः" (उ० १-८२)। (वि०) 3. ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು. "मर्जूः शुद्धौ रजकेऽपि च" हेम०।

मर्त ಮರ್ತ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. 2. ಭೂಮಿ, ಭೂಲೋಕ. मृङ् (प्राणत्यागे) "तन्" (उ० ३-८६)।

मर्त्य ಮರ್ತ್ಯ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ, ಮಾನವಜಾತಿಯವನು. मर्ते भवः "यत्" (४-३-५३)। 2. ಭೂಲೋಕ. "क्षमाद्रिकीला च जगद्वहा च पुंसि स्थितौ मध्यमलोक-मर्त्यौ" त्रिकाण्ड०। (न०) 3. ಶರೀರ, ದೇಹ. "तस्यास्तद्योगविधुतमार्त्यं मर्त्यमभूत्सरित्" भाग० ३-३३-३२। (वि०) 4. ಮರಣಸ್ವಭಾವದ.

मर्त्यभाव ಮರ್ತ್ಯಭಾವ (पुं०) ಮನುಷ್ಯಸ್ವಭಾವ.

मर्त्यलोक ಮರ್ತ್ಯಲೋಕ (पुं०) ಭೂಲೋಕ. मर्त्यानां लोकः। "मर्त्यलोको जीवलोको मर्तोऽपि" वैज०। "क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति" गीता ९-२१। "मर्त्यलोकदुरवापमवाप्तरसोदयम्" माघ० १३-६९।

मर्द ಮರ್ದ (पुं०) 1. ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 2. ಉಜ್ಜುವುದು. 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 4. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 5. ಒತ್ತುವುದು. मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 6. ಒತ್ತುವ. 7. ಪುಡಿಮಾಡುವ. 8. ಹಿಂಸಿಸುವ. 9. ನಾಶಪಡಿಸುವ. 10. ಉಜ್ಜುವ, ತೀಡುವ, ತಿಕ್ಕುವ.

मर्दक ಮರ್ದಕ (वि०) "मर्दन" ಪದದ (वि०) ಅರ್ಥ. मृद (क्षोदे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मर्दन ಮರ್ದನ (न०) 1. (कै कालु मोदलादुवन्नु) ಒತ್ತುವಿಕೆ. मृद (क्षोदे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೂರ್ಣಮಾಡುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 3. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು, ತೀಡುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು, ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆ ಕೊಡುವುದು. 5. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಧ್ವಂಸಮಾಡುವುದು. (वि०) 6. ಪುಡಿಮಾಡುವ. 7. ಉಜ್ಜುವ, ತಿಕ್ಕುವ. 8. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. 9. ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ. मृद "ल्युः" (३-१-१३४)। 10. ಒತ್ತುವ, ಹಿಸುಕುವ. (पुं०) 11. ಮದ್ದಳೆ. "मड्डुको मर्दनो मेन्द्रः" त्रिकाण्ड०।

मर्दनीय ಮರ್ದನೀಯ (वि०) 1. ಒತ್ತಬೇಕಾದ, 2. ಪುಡಿಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಹಿಂಸಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಉಜ್ಜಬೇಕಾದ. 6. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ. 7. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 8. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 9. ಒತ್ತಲ್ಪಡುವ. 10. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ. मृद (क्षोदे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 11. ಒತ್ತಲು ಅರ್ಹವಾದ. 12. ಉಜ್ಜಲು ಅರ್ಹವಾದ. 13. ಪುಡಿಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 14. ಹಿಂಸಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 15. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तव्यः"। **मर्दितव्यम्** ಮರ್ದಿತವ್ಯಮ್. मृद+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। **मर्दयितव्यम्, मर्दनीयम्** ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇತು ಮತ್ತು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಗಳು.

मर्दयत् ಮರ್ದಯತ್ (वि०) 1. ಒತ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪುಡಿಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹಿಂಸೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಉಜ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ. मृद (क्षोदे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯನ್ತೀ**.

मर्दयितृ ಮರ್ದಯಿತೃ (वि०) 1. ಉಜ್ಜಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವ. 3. ಒತ್ತಿಸುವ, ಹಿಸುಕುವಂತೆ ಮಾಡುವ. 4. ಪುಡಿಮಾಡಿಸುವ. 5. ಹಿಂಸಿಸುವ. मृद (क्षोदे)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ**.

मर्दल ಮರ್ದಲ (पुं०) ಮದ್ದಳೆಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ, ಮೃದಂಗ. मर्दमुपमर्दं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "कृतसमाजेनमर्दलमण्डलध्वनिजया निजया स्वनसंपदा" माघ० ६-३१।

मर्दित ಮರ್ದಿತ (वि०) 1. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. मृद (क्षोदे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 6. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

मर्मकील ಮರ್ಮಕೀಲ (पुं०) ಪತಿ, ಗಂಡ. मर्मणि रहस्यविषये कील इव।

मर्मघ्न ಮರ್ಮಘ್ನ (वि०) ಹೃದಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ. मर्म हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)।

मर्मच्छिद् ಮರ್ಮಚ್ಛಿದ್ (वि०) ಹೃದಯವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ. मर्म छिनत्ति—छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

मर्मच्छेदिन् ಮರ್ಮಚ್ಛೇದಿನ್ (वि०) ಹೃದಯವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ. मर्म छिनत्ति—छिदिर् (द्वैधीकरणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "प्रहरति विधिर्मर्मच्छेदी न कृन्तति जीवितम्" मालती० ९-१२।

मर्मज्ञ ಮರ್ಮಜ್ಞ (वि०) 1. ಮರ್ಮವನ್ನು ಅರಿತವನು, ಹೃದಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಹೃದಯದ ಆಳವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. मर्म जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। 2. ರಹಸ್ಯವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं मर्मज्ञं व्यवसायिनम्। अर्धराज्यहरं भृत्यं यो न हन्यात् स हन्यते" पञ्चतं० १-२७१। 3. ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅರಿತವನು. 4. ಅವಯವಗಳ ಸಂಧಿಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "तेषामापततां वीरः शीघ्रं पूर्वमथो दृढम्। क्षिप्रास्त्रो न्यवधीद् व्रातान् मर्मज्ञो मर्मभेदिभिः" भा०।

मर्मत्र ಮರ್ಮತ್ರ (न०) ಕವಚ, ಅಂಗಿ. मर्म त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

मर्मन् ಮರ್ಮನ್ (न०) 1. ಹೃದಯ, ಎದೆ, ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಜೀವಸ್ಥಾನ, ಪ್ರಾಣಾಧಾರಸ್ಥಾನ. म्रियतेऽनेन —मृङ् (प्राणत्यागे) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "तथैव तीव्रो हृदि शोकशङ्कुर्मर्माणि कृन्तन्नपि किं न सोढः" उ० रा० ३-३५। 2. ರಹಸ್ಯ, ಗುಟ್ಟು. 3. ಕಾವ್ಯದ ಸಾರ, ತಿರುಳು. ತತ್ತ್ವ, ಗೂಢಾರ್ಥ. "नत्वा गङ्गाधरं मर्मप्रकाशं तनुते गुरुम्। रसगङ्गाधरमणे-रतिगूढार्थसंविदे" रसगं०। 4. (ಇನ್ನೊಬ್ಬನ) ಅಶಕ್ತತೆ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ. 5. (ಅವಯವಗಳ) ಕೀಲು, ಸಂದು, ಗಂಟು. 6. ಸತ್ಯ, ನಿಜ. 7. ಸ್ವರೂಪ, ತತ್ತ್ವ, ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯ. "मृगया न विगीयते नृपैरपि धर्मागममर्मपारगैः" नैष० २-९।

मर्मभिद् ಮರ್ಮಭಿದ್ (वि०) 1. ಹೃದಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ಎದೆಯನ್ನು ಸೀಳುವ. मर्म भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "सुकुमारमेक-मणु मर्मभिदामतिदूरगं युतममोघतया" किरा० ६-४०। 2. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯುವ.

मर्मभेद ಮರ್ಮಭೇದ (पुं०) 1. ಎದೆಯನ್ನು ಸೀಳುವುದು. 2. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯುವುದು. 3. ಇತರನ ಹೃದಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹುವುದು. मर्मणः भेदः।

मर्मभेदक ಮರ್ಮಭೇದಕ (वि०) 1. ಹೃದಯವನ್ನು ಒಡೆಯುವ, ಎದೆಯನ್ನು ಸೀಳುವ. मर्म भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯುವ.

मर्मभेदन ಮರ್ಮಭೇದನ (न०) 1. ಎದೆಯನ್ನು ಸೀಳುವುದು. 2. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯುವುದು. मर्मणः भेदनम्। (वि०) 3. ಹೃದಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ಎದೆಯನ್ನು ಸೀಳುವ. 4. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯುವ, ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹುವ. मर्म भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

मर्मभेदिन् ಮರ್ಮಭೇದಿನ್ (वि०) "मर्मभेदन" ಪದದ 3 ಮತ್ತು 4 ನೆಯ ಅರ್ಥ.

मर्मर ಮರ್ಮರ (पुं०) 1. ಮರ್ಮರ ಶಬ್ದ, ತರಗಲೆಗಳ ಶಬ್ದ, ಗರಿಮುರಿಯಾದ ಬಟ್ಟೆಯ ಶಬ್ದ. "मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुर्वनस्थलीर्मर्मरपत्रमोक्षाः" कुमा० ३-३१। 2. ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಶಬ್ದ. 3. ಮೆಲುನುಡಿ, ಗೊಣಗಾಟ. (स्त्री०) **-री -रि.** 4. ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. "मर्मरो वस्त्रपर्णादि-स्वने स्त्री पीतदारुणि" मेदि०।

मर्मरीक ಮರ್ಮರೀಕ (पुं०) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. मृङ् (प्राणत्यागे) "ईकन्" रुक् च (उ० ४-६०)। निपा०। 2. ನೀಚ, ಅಧಮ.

मर्मविद् ಮರ್ಮವಿದ್ (वि०) "मर्मज्ञ" ಪದದ ಅರ್ಥ. विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। **-वेधिन् -भेदिन्.** विद "णिनिः" (३-१-१३४)।

मर्मस्थल ಮರ್ಮಸ್ಥಲ, -स्थान -स्थान (न०) ಹೃದಯ ಮೊದಲಾದ ಜೀವಾಧಾರಸ್ಥಾನ, ಅವಯವಗಳ ಸಂಧಿಸ್ಥಾನ, ಕೀಲು, ಸಂದು. मर्मणः स्थलं स्थानं वा।

मर्मस्पृश् ಮರ್ಮಸ್ಪೃಶ್ (वि०) ಹೃದಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ, ಮರ್ಮವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. मर्म स्पृशति—स्पृश (संस्पर्शने) "क्विन्" (३-२-५८)।

मर्मविध् ಮರ್ಮವಿಧ್ (वि०) ಹೃದಯ ಮೊದಲಾದ ಜೀವಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ಮರ್ಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ. मर्माणि विध्यति—व्यध (ताडने) "क्विप्" (३-२-७६)। पूर्वपदस्य दीर्घः (६-३-११६)। "परस्य मर्माविधमुज्झतां निजं द्विजिह्वतादोषमजिह्मगामिभिः" माघ० १-६३। मर्मावित् मर्माविधौ मर्माविधः।

मर्या ಮರ್ಯಾ (अव्य०) ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. [ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವೂ ಉಂಟೆಂದು ಕೆಲವರ.]

मर्यादा ಮರ್ಯಾದಾ (स्त्री०) 1. ಮರ್ಯಾದೆ, ನ್ಯಾಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವುದು, ಯೋಗ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. मर्या सीमा तत्र दीयते—डुदाञ् (दाने) "अङ्" (३-३-१०६)। "आः तातापवादिन्, भिन्नमर्याद अपि हि नाम प्रगल्भसे" उ० रा० ५। 2. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. ಇದು ದೇಶರೂಪಮರ್ಯಾದೆ. 3. ಅವಧಿ, ಗಡು, ಮಾಯಿದೆ. ಇದು ಕಾಲರೂಪಮರ್ಯಾದೆ. 4. ಕಡಲದಡ, ಸಮುದ್ರದ ತೀರ. "स्तम्भी स्तम्भिर्महोदधिः। कूलेऽस्य मर्यादा" वैज०।

मर्श ಮರ್ಶ (पुं०) ಆಲೋಚನೆ, ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. मृश (आमर्शने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

मर्शन ಮರ್ಶನ (न०) 1. ಆಲೋಚಿಸುವುದು, ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು, ದೀರ್ಘಕಾಲ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. मृश (आमर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. 3. ವಿವರಿಸುವುದು, ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು.

मर्ष मर्ष (पुं०) 1. सहने, तालै. मृष (तितिक्षायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. क्षमे.

मर्षक मर्षक (वि०) 1. सहिसिकॊळ्ळुव. 2. क्षमिसुव. मृष (तितिक्षायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मर्षण मर्षण (न०) 1. क्षान्ति, सहने, तालै. मृष (तितिक्षायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. धर्षण, व्यभिचार. "न चाप्यधर्मे न सुहृद्विभेदने परस्वहारे परदारमर्षणे" भा० वन० ३१४-२९। (वि०) 3. क्षमिसुव. 4. सहिसुव. मृष+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "इदं पवित्रं परमीशचेष्टितं यशस्यमायुष्यमघौघमर्षणम्" भाग० ४-७-६१।

मर्षणीय मर्षणीय (वि०) 1. सहिसल्पडुव. 2. क्षमिसल्पडुव. 3. सहिसलु अर्हवाद. 4. क्षमिसलु अर्हवाद. 5. क्षमिसबेकाद. मृषु (सहने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **मर्षितव्यः मर्षितव्यः** मृषु+णिच् "अनीयर्" **मर्षणीयः मर्षणीयः** मृषु+णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। **मर्षयितव्यः मर्षयितव्यः** "मनुजस्य तदर्चने विगायन् मतिहीनः पशुरेष मर्षणीयः" याद० १५-६२।

मर्षयत् मर्षयत् (वि०) 1. क्षमिसुत्तिरुव. 2. सहिसुत्तिरुव. मृष (तितिक्षायाम्)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -य.न्ति.

मर्षयितृ मर्षयितृ (वि०) 1. क्षमिसुववनु. 2. सहिसुववनु. मृष (तितिक्षायाम्)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री** -यित्री.

मर्षित मर्षित (न०) 1. सहिसुवुदु, तालुवुदु. 2. क्षमिसुवुदु. मृषु (सहने) भावे "क्तः" (३.३-११४)। (वि०) 3. सहिसुववनु, तालै यिंदिरुववनु. मृषु कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। 4. क्षमिसुववनु, क्षमेयिंद कूडिरुववनु. 5. सहिसल्पट्ट, तालल्पट्ट. 6. क्षमिसल्पट्ट. मृषु कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)।

मर्षिन् मर्षिन् (वि०) तालैयुळ्ळवनु, स्थैर्ययुळ्ळवनु. मर्षोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

मल मल (पुंन०) 1. देहदॊळगिन मत्तु हॊरगिन मल, शरीरदॊळगिन मत्तु मेलिन कॊळे. मल (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। देहदॊळगिन मत्तु मेलिन कॊळे 12 विध. **12 विध मलगळु:** (1) कॊब्बु, (2) शुक्रधातु (वीर्य), (3) रक्त, (4) मज्जे, (5) मूत्र, (6) विष्ठे (पुरीष), (7) कविय कॊळे (गुग्गे), (8) सिंबळ, (9) श्लेष्म (कफ), (10) कण्णीरु, (11) नेत्रमल (कण्णिन पिसुरु) मत्तु (12) स्वेद (बिवरु). मनु० ५-१३५। 2. कॊळे, कश्मल, धूळु. "छाया न मूर्च्छति मलोपहतप्रसादे शुद्धे तु दर्पणतले सुलभावकाशा" शाकु० ७-३२। 3. पुरीष, विष्ठे, हिक्के, सगण. 4. पाप, पातक. "पश्चिमां तु समासीनो मलं हन्ति दिवाकृतम्" मनु० २-१०२। 5. लोहद कॊळे, कलुबु. 6. कर्पूर. 7. वात पित्त मत्तु कफ. 8. कंचु. "घण्टास्वनं भूरिलोहं रवणं लोहजं मलम्" वैज०। 9. चेळिन बाळद कॊंडि. "वृश्चिके त्वाल्यलिङ्गणा मलं तत्पुच्छकण्टकः" वैज०। (वि०) 10. कृपण, जिप्पु. "मलोऽस्त्री पापविट्किट्टे कृपणेत्वभिधेयवत्" मेदि०। 11. दुष्टवाद, दोषदिंद कूडिद.

मलघ्न मलघ्न (पुं०) 1. बूरुगद मर. (वि०) 2. मलवन्नु नाशपडिसुव, कॊळेयन्नु हॊगलाडिसुव. 3. पापवन्नु हॊगलाडिसुव. मलं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (स्त्री०) **-घ्नी** -घ्नी. नागदमनि गिड.

मलज मलज (न०) कीवु. मलाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

मलदूषित मलदूषित (वि०) मलिनवाद, मूसिद. मलेन दूषितम्।

मलन मलन (पुं०) 1. पटवास, वस्त्रगृह. डेरे. मलते धारयति वृष्टितापौ—मल (धारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. आरॆयुवुदु, मर्दिसुवुदु, पुडिमाडुवुदु. मल भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मलनः पटवासे ना मर्दने तु नपुंसकम्" मेदि०।

मलप्ल मलप्लु (पुं०) कल्लाट्टिगिड, ब्रह्ममेंडि. मलं मलस्थानं प्लुनाति—प्लुञ् (पवने) "क्विप्" (३-२-७६)।

मलभुज् मलभुज् (पुं०) वायस, कागॆ.

मलमास मलमास (पुं०) अधिकमास, संक्रमण विल्लद चान्द्रमास, शून्यमास. मलो दुष्टो मासः।

ಎರಡು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸೂರ್ಯಸಂಕ್ರಮಣವು ಇಲ್ಲದ ಮಾಸವು ಮಲಮಾಸ. "अमावास्याद्वयं यत्र रविसंक्रान्तिवर्जितम्। मलमास: स विज्ञेय:"। ಮಲ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಶುಭಕಾರ್ಯವು ನಿಷಿದ್ಧ. "अधिमासे विवाहं यात्रां चूडां तथोपनयनादि। कुर्यान्न सावकाशं माङ्गल्यं न तु विशेषेज्याम्"।

मलय ಮಲಯ (पुं०) 1. ಮಲಯಪರ್ವತ, ಭಾರತ ದೇಶದ ದಕ್ಷಿಣ ಘಾಟಿನಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನ ಒಂದು ಪರ್ವತ. मल (धारणे) "कयन्" (उ० ४-९९)। "दिनमुखानि रविर्हिमनिग्रहैर्विमलयन् मलयं नगमत्यजत्" रघु० ९-२५। ಇದು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. 2. ಮಲಯ ಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ದೇಶ, ಮಲೆಯಾಳ ಸೀಮೆ. 3. ಬೆಟ್ಟದ ಒಂದು ಭಾಗ. 4. ಆರಾಮ, ಉದ್ಯಾನವನ. 5. ನಂದನವನ. (स्त्री०) **-या** -यस. 6. ಕೆಂಪುತಿಗಡೆ. "मलय: पर्वतान्तरे। शैलांशे देश आरामे निवृतायां तु योषिति" मेदि०। "उद्याने मलयं ना तु गिर्यंशगिरिभेदयो:" वैज०। ಎಂದು ವೈಜಯನ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಯಾನವನದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

मलयज ಮಲಯಜ (पुं०) 1. ಚಂದನ ವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದ ಮರ. मलये जात: — जनी (प्रादुर्भवि) "ड:" (३-१-९७)। 2. ಮಲಯಪರ್ವತದ ಗಾಳಿ, ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ. (वि०) 3. ಮಲಯಾಳ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

मलयपर्वत ಮಲಯಪರ್ವತ, **-अचल** -ಅಚಲ, **-अद्रि** -ಅದ್ರಿ (पुं०) ಮಲಯಪರ್ವತ, ಭಾರತದೇಶ ದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ.

मलयानिल ಮಲಯಾನಿಲ, **-मारुत** -ಮಾರುತ, **-वात** -ವಾತ, **-समीर** -ಸಮೀರ (पुं०) ಮಲಯ ಪರ್ವತದ ಗಾಳಿ, ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಬೀಸುವ ವಸಂತ ಕಾಲದ ಗಾಳಿ. "ललितलवङ्गलतापरिशीलनकोमल-मलयसमीरे" गीतगो० १। ಮಲಯಮಾರುತವು ವಿರಹಿಗಳಿಗೆ ಕಾಮವೇದನೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದೆಂದು ಕವಿಸಮಯವಿದ್ದ. "स एव सुरभि: काल: स एव मलयानिल:। सैवेयमबला किन्तु मनोऽन्यदिव दृश्यते" सा० द०।

मलयू ಮಲಯೂ (स्त्री०) ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮಮೇಡಿ. मलपू: पृषो०।

मलाका ಮಲಾಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಮುಕಿ, ಕಾಮಾತುರ ವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. 2. ದೂತಿ. 3. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. मल (धारणे) "आक:" (उ० ४-१४)।

मलिन् ಮಲಿನ್ (वि०) 1. ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಕೊಳಕಾಗಿರುವ. 3. ಪಾಪವುಳ್ಳ. मलमस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)।

मलिन ಮಲಿನ (न०) 1 ಜಲ, ನೀರು. मल "इनच्" (५-२-११४)। "सलिलं मलिनं तोयं मरुलं मेघजं कतम्" वैज०। (वि०) 2. ಮಾಸಿದ, ಕೊಳೆಯಾದ, ಧೂಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "मलिनं रणरेणुभिर्मुहुर्द्विषतां क्षालितमङ्गनाश्रुभि:" माघ० १६-६२। 3. ದೂಷಿತ ವಾದ, ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಕಾಂತಿಹೀನ ವಾದ. "मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति" शाकु० १-२०। 5. ನಿಕೃಷ್ಟ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ. "धृतिमग्रहीत् ग्रहगणो लघव: प्रकटीभवन्ति मलिनाश्रयत:" माघ० ९-२३। (स्त्री०) **-ना** -ನಾ., **-नी** -ನೀ. 6. ರಜಸ್ವಲೆ, ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. "रजस्वला च मलिना स्त्रीर्धर्मिण्यृतुमत्यपि" वैज०। "मलिनी रजस्वलायाम् ಎಂದು ಈಕಾರಾಂತವಾಗಿ हेम०।

मलिनता ಮಲಿನತಾ (स्त्री०) 1. ಕೊಳೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ. मलिनस्य भाव: "तल्" (५-१-११९)। 2. ನೀಚತನ, ನಿಕೃಷ್ಟತೆ. "त्व:"। **मलिनत्वम्** ಮಲಿನತ್ವಮ್.

मलिनमुख ಮಲಿನಮುಖ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ಗೋಲಾಂಗೂಲ, ಹಸುವಿನ ಬಾಲದಂತೆ ಬಾಲವುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವಾನರ. (वि०) 3. ಕ್ರೂರ. "मलिनमुखोऽग्नौ गोलाङ्गूले पुंसि त्रिषु क्रूरे" मेदि०। 4. ಕಪ್ಪುಮುಖ ವುಳ್ಳ, ಮಾಸಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ.

मलिनिमन् ಮಲಿನಿಮನ್ (पुं०) 1. ಮಾಲಿನ್ಯ, ಕೊಳೆ. मलिनस्य भाव: "इमनिच्" (५-१-१२२)। 2. ಕಪ್ಪು, ಮಾಸಲು ಕಪ್ಪು. "गुणवदाश्रयलब्धगुणोदये मलिनि-मालिनि माधवयोषिताम्" माघ० ६-४।

मलिनीकरण ಮಲಿನೀಕರಣ (न०) ಕೊಳೆಯಾಗಿ ಮಾಡು ವುದು, ಹೊಲಸಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಕಪ್ಪಾಗಿ ಮಾಡು ವುದು.

मलिनीकृत ಮಲಿನೀಕೃತ (वि०) 1. ಕೊಳೆಯಾಗಿ ಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಪ್ಪಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಳೆಗೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

मलिम्लुच ಮಲಿಮ್ಲುಚ (पुं०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. मली सन् म्लोचति गच्छति — म्लुच (गतौ) "क:"

(वा० ३-२-५)। "न परेषु महौजसश्छलादपकुर्वन्ति मलिम्लुचा इव" माघ० १६-५२। 2. मशक, सोळ्ळे. "मलिम्लुचास्तु मशका बम्भरीली तु मक्षिका" वैज०। 3. अग्नि, बेंकि. 4. अधिकमास, मलमास. "मलिम्लुचो मासभेदे चौरज्वलनयोः पुमान्" मेदि०। 5. वायु, गाळि. "मलिम्लुचस्तु तस्करे। वाते" हेम०। 6. पंच महायज्ञगळन्नु माडदे बिट्टवनु. "यज्ञत्यागी वृथाजातोऽपचयज्ञो मलिम्लुचः" वैज०।

मलिष्ठा मलिष्ठा (स्त्री०) रजस्वले, ऋतुमतियाद हेंगसु. अतिशयेन मलिनी "इष्ठन्" (५-३-५५)। "मलिष्ठा सरजाः" त्रिकाण्ड०।

मलीमस मलीमस (वि०) 1. मलिनवागिरुव, कप्पगिरुव. मलोऽस्यास्ति "ईमसच्" (५-२-११४)। "ऋते रवेः क्षालयितुं क्षमेत कः क्षपातमस्काण्डमलीमसं नभः" माघ० १-३८। 2. कळंकदिंद कूडिद, दोषदिंद कूडिद. "मा ते मलीमसविकारघना मतिर्भूत्" मालती० १-३५। 3. नीचवाद, क्षुद्रवाद, निंद्यवाद. "पथः श्रुतेर्दर्शयितार ईश्वरा मलीमसामाददते न पद्धतिम्" रघु० ३-४६। (न०) 4. कब्बिण. 5. मैलुतुत्त. 6. गंधकाम्लवण. "मलीमसं पुनःपुष्पकासीसे मलिनायसोः" हेम०। मेदिनीकोशदल्लि पुंलिंगवेंदु उक्तवागिदे. "मलीमसस्तु मलिने पुष्पकासीसलोहयोः" मेदि०।

मल्ल मल्ल (पुं०) 1. जट्टि, बाहुबलवन्नु प्रदर्शिसि युद्धमाडबल्लवनु. मल्ल (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "सुराधिपाधिष्ठितहस्तिमल्ललीलां दधौ राजतगण्डशैलः" माघ० ४-१३। 2. कुडियुव पात्रे. 3. कपोल, कॆन्ने. 4. ऒंदु जातिय मीनु. "मल्लः पात्रे कपोले च मत्स्यभेदे बलीयसि" मेदि०। 5. बलशालियाद मनुष्य. 6. जातिभ्रष्टनाद क्षत्रियनिंद क्षत्रियस्त्रीयल्लि हुट्टिदवनु. "लिच्छिवं क्षत्रिया व्रात्यात् जल्लं सा विप्रपूर्विका। व्रात्यपूर्वा तु सा मल्लं क्षत्रपूर्वा तु सा नटम्" वैज०। 7. ऒंदु देश. (न०) 8. भद्र, मंगळ, शुभ. "भद्रं मल्लं शिवं तथा" त्रिकाण्ड०।

मल्लक मल्लक (पुंस्त्री०) 1. दीपस्तंभ. मल्यते धियतेऽत्र—मल्ल (धारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. दीप. 3. दन्त, हल्लु. 4. तॆंगिन चिप्पिनिंद माडिद बट्टलु. (स्त्री०) -ल्लिका-ल्लिके.

मल्लज मल्लज (न०) मॆणसु. मल्ले मल्लदेशे जायते —जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-१-९७)।

मल्लतूर्य मल्लतूर्य (न०) जट्टिगळु बारिसुव ऒंदु वाद्य, तुत्तूरि नगारि मॊदलादुवु.

मल्लनाग मल्लनाग (पुं०) 1. वात्स्यायन ऋषि. 2. इंद्रन आने, ऐरावत. मल्लो बलिष्ठो नागः। 3. वार्तापत्रगळन्नु ऒय्युवनु, लेखहार. 4. ऒंदु कामशास्त्र ग्रंथ. "लेखहारे मल्लनागो वात्स्यायनसुरेभयोः" हेम०।

मल्लभू मल्लभू, **-भूमि** -भूमि (स्त्री०) जट्टिगळ काळगद भूमि, जट्टिगळ युद्धक्षेत्र. मल्लानां भूः भूमिर्वा।

मल्लयुद्ध मल्लयुद्ध (न०) कुस्ति, जट्टिगळ काळग. मल्लानां युद्धम्।

मल्लशाला मल्लशाला (स्त्री०) गरडिमने.

मल्लिक मल्लिक (पुं०) 1. हंसद ऒंदु भेद, कंदु बण्णद कॊक्कु मत्तु कालुगळुळ्ळ हंस. मल्यते धार्यतेऽसौ—मल्ल (धारणे) "इन्" (उ० ४-११७)। स्वार्थे "कन्"। (स्त्री०) -का-कि. 2. मल्लिगॆ गिड. "वनेषु सायन्तनमल्लिकानां विजृम्भणोद्गन्धिषु कुड्मलेषु" रघु० १६-४७। 3. मल्लिगॆ हूवु. "स्नानार्द्रमुक्तेष्वनुधूपवासं विन्यस्तसायन्तनमल्लिकेषु" रघु० १६-५०। 4. मत्स्य, मीनु. 5. मृत्पात्रे, मण्णिन पात्रे. "मल्लिको हंसभिद्यपि। मल्लिका तृणशून्येऽपि मीनमृत्पात्रभेदयोः" मेदि०। 6. पान पात्रे, कुडियुव पात्रे.

मल्लिकाक्ष मल्लिकाक्ष (पुं०) कंदुबण्णद कॊक्कु मत्तु कालुगळुळ्ळ हंस. मल्लिकापुष्पमिव अक्षिणी यस्य "अच्" (५-४-७६)। "एतस्मिन्मदकलमल्लिकाक्ष-पक्षव्याधूतस्फुरदुरुदण्डपुण्डरीकाः" उ० रा० १-३१।

मल्लिकाख्य मल्लिकाख्य (पुं०) कंदुबण्णद कॊक्कु मत्तु कालुगळुळ्ळ हंस. मल्लिक इत्याख्या अस्य।

मल्ली मल्ली (स्त्री०) 1. मल्लिगॆ गिड. मल्ल (धारणे) "इन्" (उ० ४-११७)। "मल्लीं चूतवनादिव स्नुहिवने म्लेच्छेन संस्थापिताम्" च० रा०। 2. बॆय्यिसुव पात्रे.

मल्लीकर/मल्लीकर (पुं०) चोर, कळ्ळ.

मवित ಮವಿತ (वि०) कट्टल्पट्ट, बन्धिसल्पट्ट. मव (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)।

मश ಮಶ (पुं०) 1. सॊळ्ळॆ. 2. कोपव, सिट्टु.

मशक ಮಶಕ (पुं०) 1. सॊळ्ळॆ. मश (शब्दे रोषकृते) "अच्" (३-१-१३४)। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "तुदन्त्यामत्वचं दंशाः मशका मत्कुणादयः। रुदन्तं विगतज्ञानं कृमयः कृमिकं यथा" भाग० ३-३१-२७। 2. नीरु तुंबुव तॊगलिन चील. 3. ऒंदु चर्मरोग. "मशकः क्षुद्ररुग्जन्तुभेदयोः" हेम०।

मशकहरी ಮಶಕಹರೀ (स्त्री०) सॊळ्ळॆ परदॆ.

मशकिन् ಮಶಕಿನ್ (पुं०) उदुंबरवृक्ष, अत्तिमरः. मशकाः सन्त्यस्मिन् "इनिः" (५-२-११५)।

मशी ಮಶೀ (स्त्री०) शायि, मशि.

मशुन ಮಶುನ (पुं०) श्वान, नायि.

मषि ಮಷಿ, **-षी**-ಷೀ (स्त्री०) शायि, मशि. मष (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

मषीधान ಮಷೀಧಾನ (न०) मसिय कुडिकॆ, दॊति. मषी धीयतेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५) **-धानी** -धानीं ऎंदु स्त्रीलिंगद रूपवू इदे ऽर्थ दल्लि उंटु.

मस ಮಸ (पुं०) अळतॆ, परिमाण.

मसन ಮಸನ (न०) 1. अळतॆ, तूक. 2. बाहुजिगॆ गिड.

मसार ಮಸಾರ (पुं०) इंद्रनीलमणि. मसं परिमाणं ऋच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "मसारतारक्षि ससारमात्मना तनोषि संसारमसंशयं यतः" नैष० ९-१०४।

मसि ಮಸಿ, **मसी** ಮಸೀ (स्त्री०) 1. मसि, शायि. मस्यति — मसी (परिणामे) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "वर्णिका मसी मसिर्ना" ऎंदु त्रिकांडशेषदल्लि इकारांत शब्दवु पुंलिंग वॆंदू ईकारांतवु स्त्रीलिंगवॆंदू उक्तवागिदॆ. 2. दीपद कप्पु, काडिगॆ.

मसि(सी)धान ಮಸಿ(ಸೀ)ಧಾನ (न०) मसिय कुडिकॆ, दॊति. मसिः(सी)धीयतेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)।

मसि(सी)धानी ಮಸಿ(ಸೀ)ಧಾನೀ (स्त्री०) मसिय कुडिकॆ, दॊति. मसेः धानी।

मसि(सी)पण्य ಮಸಿ(ಸೀ)ಪಣ್ಯ (पुं०) गुमास्तॆ, लॆखक, बरवणिगॆयिंद जीविसुववनु. मसिः पण्यमस्य।

मसि(सी)प्रसू ಮಸಿ(ಸೀ)ಪ್ರಸೂ (स्त्री०) लॆखिनि, मसियन्नु तुंबिरुव कॊळवॆ, मसियन्नु हॊरक्कॆ तरुव कॊळवॆय लॆखिनि (Fountain pen).

मसि(सी)भाजन ಮಸಿ(ಸೀ)ಭಾಜನ (न०) मसिय कुडिकॆ, दॊति. मसेर्भाजनम्।

मसु(सू)र ಮಸು(ಸೂ)ರ (पुंस्त्री०) 1. काडुकडलॆ. मस्यति — मसी (परिणामे) "उरन्" (उ० १-४३)। "ऊरन्" (उ० ५-३)। "मसुरस्तु मसूरकः। मङ्गल्यं पृथुसूप्यश्च" वॆज०। 2. वॆंशॆ, सूळॆ. (पुं०) 3. तलॆदिंबु. स्त्रियां **मसुरा** ಮಸುರಾ, **मसूरा** ಮಸೂರಾ. "मसूरा मसुरा वाना वेश्या व्रीहिप्रभेदयोः। उपधाने पुनः पुमान्" मेदि०। "मसूरो मसुरोऽपि च। मसुरा च मसूरा च चत्वारः पण्ययोषिति। तथा व्रीहिविशेषे च" हेम०।

मसूरक ಮಸೂರಕ (पुं०) 1. तलॆदिंबु. 2. काडु कडलॆ. "मसुरस्तु मसूरकः" वॆज०।

मसूरिका ಮಸೂರಿಕಾ (स्त्री०) 1. सॊळ्ळॆपरदॆ, सॊळ्ळॆ तॆरॆ. "दंशांश्च मशकांश्चैव वर्षाकाले निवारयेत्। मसूरिकाभिः प्रावृत्य मञ्चशायिनमच्युतम्" पाद्मपु०। 2. तलॆहिडकॆ, कुंटुलगित्ति. 3. काडुकडलॆ. 4. सिडुबारोग. "मङ्गल्यं पृथुसूप्यश्च व्रीहिकंको मसूरिका" वॆज०।

मसूरी ಮಸೂರೀ (स्त्री०) 1. कॆंपुतिगडॆ मर. 2. सिडुबारोग. "मसूरी क्षुद्ररोगे स्यादुपधाने पुनः पुमान्" मेदि०।

मसृण ಮಸೃಣ (वि०) 1. स्निग्धवाद, जिड्डागिरुव. समृणोति — ऋणु (गतौ) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। 2. नयुवाद, नुणुपाद. "अयं बाहुः कण्ठे शिशिरमसृणो मौक्तिकसरः" उ० रा० १-३८। 3. मृदुवाद, मॆत्तगिरुव, कोमलवाद, कठिन वल्लद. "करुणामसृणैः कटाक्षपातैः कुरु मामम्ब कृतार्थसार्थवाहम्"। 4. अनुरागदिंद कूडिद, प्रेम पूर्णवाद. "मसृणमुकुलितानां प्रान्तविस्तारभाजाम्"

मालती० १-३०। (स्त्री०) –णा –ङ्गा. 5. ಆಗಸಿಗಿಡ. "मसृणोऽकर्कशे स्निग्धे त्रिषूमायां तु योषिति" मेदि०।

मस्कर ಮಸ್ಕರ (पुं०) 1. ವಂಶ, ಬಿದಿರು. मस्कतेऽनेन—मस्क (गतौ) "अरः" बाहु०। 2. ಟೊಳ್ಳು ಬೊಂಬು, ಒಳಗೆ ಪೊಟರೆಯಾಗಿರುವ ಬಿದಿರು. 3. ಜ್ಞಾನ. 4. ಗಮನ, ಚಲನೆ.

मस्करिन् ಮಸ್ಕರಿನ್ (पुं०) ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಭಿಕ್ಷು. मस्करो वेणुरस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। मस्करो ज्ञानमस्यास्ति इति वा "इनिः" (६-१-१५४)। निपा०।

मस्त ಮಸ್ತ (न०) ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. मस्यते स्म—मसी (परिणामे) "क्तः" (३-२-१०२)।

मस्तक ಮಸ್ತಕ (पुंन०) 1. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. मस्त स्वार्थे "कः" (५-४-५)। "अतिलोभाभिभूतस्य चक्रं भ्रमति मस्तके" पञ्चतं० ५-२२। 2. ಶಿಖರ, ತುದಿ. "न ससत्त्वेषु गर्तेषु न गच्छन्नापि च स्थितः। न नदीतीरमासाद्य न च पर्वतमस्तके" मनु० ४-४७।

मस्तकज्वर ಮಸ್ತಕಜ್ವರ (पुं०) ತಲೆಶೂಲೆ, ತಲೆನೋವು.

मस्तकस्नेह ಮಸ್ತಕಸ್ನೇಹ (पुं०) ಎಣ್ಣೆಯು, ಮಸ್ತಿಷ್ಕ.

मस्तिष्क ಮಸ್ತಿಷ್ಕ (न०) ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ನೇಹ, ಎಣ್ಣೆಯು. मसी (परिणामे) "क्तिन्" (३-३-९४)। मस्ति मस्कते—मस्क (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "मस्तिष्कान्त्रवसाभिपूरितमहामांसाहुतीर्जुह्वताम्" प्रबोध० ३-१३।

मस्तु ಮಸ್ತು (न०) ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. मसी (परिणामे) "तुन्" (उ० १-६९)। "अथ मस्तु प्राग्घाटो दधिमण्डके" वैज०।

मस्तुलुङ्ग ಮಸ್ತುಲುಂಗ (पुंन०) 1. ಎಣ್ಣೆಯು, ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ನೇಹ. (न०) 2. ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. "मस्तुलुङ्गः शिरःस्नेहे न स्त्री क्ली दधिमण्डके" वैज०। स्वार्थे "कन्"। –लुङ्गकः –लुंगकः.

मह ಮಹ (पुं०) 1. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ, ಸಂತೋಷದ ಕಾರ್ಯ. महति—मह (पूजायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "न खलु दूरगतोऽप्यतिवर्तते महमसाविति बन्धुतयोदितैः" माघ० ६-१९। 2. ತೇಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ. 3. ಯಜ್ಞ. 4. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. "मह उत्सवतेजसोः" मेदि०।

महत् ಮಹತ್ (पुं०) 1. ದರ್ಶನಕಾರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ. ["तत्त्व" पददल्लि नोडि.] "अन्या तु प्रकृतेर्विभज्य पुरुषस्योदाहरन्ती भिदां तत्त्वानां गणनापरा महदहंकारादिसर्गक्रमैः" प्रबोध० ६-२१। (न०) 2. ರಾಜ್ಯ, ಆಧಿಪತ್ಯ. "महद्राज्यविशालयोः" वैज०। 3. ಬ್ರಹ್ಮ. "श्रुतेन श्रोत्रियो भवति तपसा विन्दते महत्" भा० वन० ३१४-५०। (वि०) "महत्" ಶಬ್ದದ ಪುಂಲಿಂಗರೂಪ. महान् महान्तौ महान्तः। ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ ರೂಪ: महती महत्यौ महत्यः। ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ರೂಪ: महत् महती महान्ति। (4) ದೊಡ್ಡದಾದ (ಆಕಾರದಲ್ಲಿ). "महता मत्प्रयुक्तेन वज्रेण ज्वलितात्मना" याद० १६-३३। 4. (क) ದೊಡ್ಡದಾದ (ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ). "महतो दैत्यनगरात् निरगान्नरकासुरः" याद० १६-७८। ಕರ್ಮಧಾರಯ ಮತ್ತು ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ "महत्" ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆ ಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುವುದು. **ಕರ್ಮಧಾರಯ:** "महागजानां गुरुभिस्तु गर्जितैः" कुमा० १४-४२। **ಬಹುವ್ರೀಹಿ:** "महात्मानोऽनुगृह्णन्ति भजमानान् रिपूनपि" माघ० २-१०४। "महानुभावा हि नितान्तमर्थिनः" माघ० १-१७। 5. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಹೇರಳವಾದ. "महतः कुकुरान्धकद्रुमानतिमात्रं दववद्दहन्नपि" माघ० १६-७९। "महताप्यर्थसारेण यो विश्वसिति शत्रुषु। भार्यासु च विरक्तासु तदन्तं तस्य जीवितम्" पञ्चतं० २-४८। 6. ಉತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. "महते फलाय तदवेक्ष्य शिवं विकसन्निमित्तकुसुमं स पुरः" किरा० ६-२८। 7. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ, ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ. "सदनागतसूदनापवादो महतां सम्प्रति मा च भूदयं वः" याद० १५-८१। 8. ದೊಡವನಾದ, (ಗುಣದಲ್ಲಿ) ಹಿರಿಯನಾದ, ಸತ್ಪುರುಷನಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತನಾದ. "तर्कोऽप्रतिष्ठः श्रुतयो विभिन्नाः नैको मुनिर्यस्य मतं प्रमाणम्। धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां महाजनो येन गतः स पन्थाः" भा० वन० ३१३-११७। 9. ಮುಖ್ಯವಾದ, ಪ್ರಧಾನವಾದ. 10. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹ. "महतस्तरसा विलङ्घयन्निजदोषेण कुधीर्विनश्यति" माघ० १६-३५। "महती मेदिनी दीनं निजाङ्के पतितं सुतम्" याद० १६-१०९। 11. ಅಧಿಕವಾದ, ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ, ತಾಳಲಾರದ. "महदपि परदुःखं शीतलं सम्यगाहुः प्रणयमगणयित्वा यन्ममापद्गतस्य" विक्र० ४-२७। 12. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. "महान्तो मण्डलं चेरुर्मध्ये प्रतिबलं

द्विपाः" याद० २२-१०८। 13. ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಎತ್ತರದ (ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ). "महास्वनः सैन्यविमर्दसंभवः कर्णान्तकूलङ्कषतामुपेयिवान्" कुमा० १४-३२। 14. ಬಹು (ಮೂಲ್ಯದ) ಹೆಚ್ಚು (ಬೆಲೆಬಾಳುವ). "महार्हशय्यापरिवर्तनच्युतैः स्वकेशपुष्पैरपि या स्म दूयते" कुमा० ५-१२। "महतीमुपदां तेषां द्विपरत्नादिशालिनीम्" याद० २२-१८९। 15. ಮಂದವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ, ಸಾಂದ್ರವಾದ, ನಿಬಿಡವಾದ. 16. ದೀರ್ಘವಾದ, ಉದ್ದವಾದ. "निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात् प्रमुच्यते" गीता ५-३। 17. ಬಲಿಷ್ಠ, ಹೆಚ್ಚು ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ವನು. "महर्द्धेः स्पर्धमानस्य विपदेव गरीयसी" पञ्चतं० १-४०४। 18. ಅಧಿಕವಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "महौजसो मानधना धनार्चिता धनुर्भृतः संयति लब्धकीर्तयः" किरा० १-१९। 19. ಹಿರಿಯ ನಾದ, (ಮಹಿಮೆಯಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡವನಾದ. "न वर्त्म कस्मैचिदपि प्रदीयतामिति व्रतं मे विहितं महर्षिणा" किरा० १४-१४। 20. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. (ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ). "न महानपि भूतिमिच्छता फलसंपत्प्रवणः परिक्षयः" किरा० २-८।

महती ಮಹತೀ (स्त्री०) 1. ನಾರದರ ವೀಣೆ. "स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः" माघ० १-१०। 2. ಒಂದು ವಿಧ ವೀಣೆ. 3. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ.

महतीद्वादशी ಮಹತೀದ್ವಾದಶೀ (स्त्री०) ಶ್ರವಣ ದ್ವಾದಶಿ, ಭಾದ್ರಪದಮಾಸದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ವಾದಶಿ. महतीति प्रख्याता द्वादशी। "मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादशी श्रवणान्विता। महती द्वादशी ज्ञेया उपवासे महाफला"।

महत्तत्त्व ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ (न०) "महत्" ಪದದ 1 ನೆಯ ಅರ್ಥ.

महत्तर ಮಹತ್ತರ (वि०) 1. ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ದೊಡ್ಡದಾದ ಒಂದು, ಹೆಚ್ಚು ಉದ್ದವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ದಪ್ಪವಾದ. अयमनयोरतिशयेन महान्—महत् "तरप्" (५-३-५७)। "ददर्श भृशदुर्दर्शं सर्वदेवैरभिष्टुतम्। अणीयांसमणुभ्यश्च बृहद्भ्यश्च महत्तरम्" भा० द्रोण० २०२-६६। 2. ದೊಡ್ಡವನು, ಹಿರಿಯನು. "रघुकुलमहत्तराणां वधूः" उ० रा० ४। 3. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-तरी** -ತರೀ.

महत्तरी ಮಹತ್ತರೀ (स्त्री०) ಆಶೀರ್ವಾದ ಮತ್ತು ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ ವೃದ್ಧ ಹೆಂಗಸು. "आशीः स्वस्त्ययनाभिज्ञा या वृद्धा सा महत्तरी" वैज०।

महत्त्व ಮಹತ್ತ್ವ (न०) 1. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಹಿರಿಮೆ, ದೊಡ್ಡತನ, ಘನತೆ. महतो भावः "त्वः" (५-१-११९)। "महत्त्वयोगाय महामहिम्नामाराधनीं तां नृप देवतानाम्" किरा० ३-२३। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. "जनश्च शूद्रोऽपि महत्त्वमीयात्" रामा०।

महनीय ಮಹನೀಯ (वि०) ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಮಾನ್ಯನಾದ, ಗೌರವಾರ್ಹ. गण्य. महते—मह (पूजायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "इत्थं व्रतं धारयतः प्रजार्थं समं महिष्या महनीयकीर्तेः" रघु० २-२५।

महर् ಮಹರ್ (अव्य०) ಸ್ವರ್ಲೋಕ ಮತ್ತು ಜನೋ ಲೋಕಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಒಂದು ಲೋಕ, ಭೂರಾದಿ ಸಪ್ತಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಲೋಕ. "स्वर्महश्च क्रमाल्लोकाः महरेव महानपि। प्राजापत्यो जनस्तस्मात् गोलोकस्तु तपो न पुम्" वैज०।

महर्लोक ಮಹರ್ಲೋಕ (पुं०) "महर्" ಪದ ನೋಡಿ. "भूर्भुवः स्वर्महश्चैव जनश्च तप एव च। सत्यलोकश्च सप्तैते लोकास्तु परिकीर्तिताः"। ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲಿನ (ದಿನದ) ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಭೂರಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ದಗ್ಧವಾಗುವವು, ಆಗ ಆ ತಾಪವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಮಹರ್ಲೋಕವಾಸಿಗಳು ಜನೋಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುವರು. "चतुर्मुखदिनस्यान्ते जगदेतच्चराचरम्। तदा हि दह्यते सर्वं त्रैलोक्यं भूर्भुवादिकम्। जनं प्रयान्ति तापार्ता महर्लोकनिवासिनः"।

महर्षि ಮಹರ್ಷಿ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಋಷಿ, ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ಋಷಿ, ಹೆಚ್ಚು ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಋಷಿ. महांश्चासौ ऋषिश्च। ವೇದವ್ಯಾಸ ಮೊದಲಾದವರು ಮಹರ್ಷಿಗಳು. "इति ब्रुवाणेन महेन्द्रसूनुं महर्षिणा तेन तिरोबभूवे" किरा० ३-३०।

महल्ल(ल्लि)क ಮಹಲ್ಲ(ಲ್ಲಿ)ಕ (पुं०) ರಾಜನ ಆಂತಃಪುರದ ಕಾವಲುಗಾರ. महान्तं चरित्रगुणं लाकयति आस्वादयति—लक (आस्वादने) + णिच् "अच्" (३-१ १३४)। महान्तं चरित्रगुणं लिखति वा—लिख "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। "मुष्कशून्योऽनुपस्थो यः स्त्रीस्वभावो महल्लिकः"।

महस् ಮಹಸ್ (न०) 1. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ. मह (पूजायाम्) "असुन्" (उ० ४-१८९)। 2. ತೇಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. "कल्याणानां त्वमसि महसां भाजनं विश्वमूर्ते धृयौ लक्ष्मीमिह मयि भृशं धेहि देव प्रसीद" मालती० १-५। "महस्तूत्सवतेजसोः" अम०।

महाकन्द ಮಹಾಕಂದ (पुं०) 1. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. महत् कन्दमस्य। "लशुनं गृञ्जनारिष्टमहाकन्दरसोनकाः" अम०। 2. ಹಸಿಶುಂಠಿ. "शृङ्गिबेरं महाकन्दं हंसच्छत्रं कलापकम्" वैज०।

महाकाय ಮಹಾಕಾಯ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. महान् कायोऽस्य। "दन्तावलो महाकायो वारणः कुञ्जरोऽस्रुरः" वैज०। 2. ದೊಡ್ಡ ದೇಹ, ಸ್ಥೂಲವಾದ ಶರೀರ. महांश्चासौ कायश्च। 3. ಈಶ್ವರನ ದ್ವಾರಪಾಲಕನಾದ ನಂದಿ. (वि०) 4. ದೊಡ್ಡ ಶರೀರವುಳ್ಳ.

महाकाल ಮಹಾಕಾಲ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. "कलनात्सर्वभूतानां महाकालः प्रकीर्तितः"। ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ರೂಪವಿದು. 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ದ್ವಾರಪಾಲಕನಾದ ನಂದಿ. 3. ಇಂದ್ರ ವಾರುಣ ಗಿಡ, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ. "महाकालो महादेवे किम्पाके प्रमथान्तरे" मेदि०। 4. ಬಾಣಾಸುರ. "महाकालस्तु किम्पाके हरे बाणासुरेऽपि च" वैज०।

महाकाली ಮಹಾಕಾಲೀ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

महाकाव्य ಮಹಾಕಾವ್ಯ (न०) ಸರ್ಗಬಂಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯ. ಶಿಶುಪಾಲವಧ, ರಘುವಂಶ, ನೈಷಧ, ಕುಮಾರಸಂಭವ, ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ ಮುಂತಾದುವು ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು. **ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ:** ಸರ್ಗಬಂಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಸರ್ಗಗಳು ಅತಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಯೂ ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿಯೂ ಇರಕೂಡದು. ಎಂಟಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸರ್ಗಗಳಿರಬೇಕು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸರ್ಗದಲ್ಲೂ ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ವೃತ್ತವಿದ್ದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭಿನ್ನವೃತ್ತವಿರಬೇಕು. ಕೆಲವೆಡೆ ಮಾತ್ರ ಭಿನ್ನ ವೃತ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರ್ಗವಿರಬಹುದು. (ಮಾಘದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸರ್ಗ ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸರ್ಗ) ಧೀರೋದಾತ್ತಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಬ್ಬ ಸುರ (ದೇವತೆ) ಅಥವಾ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾದ ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ (ರಾಜ) ನಾಗಲಿ ಒಂದೇ ವಂಶದ ಅನೇಕ ರಾಜರಾಗಲಿ ನಾಯಕ (ನಾ) ರಾಗಿರಬೇಕು. ಶೃಂಗಾರ ವೀರ ಶಾಂತ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪ್ರಧಾನ (ಅಂಗಿ) ರಸವಾಗಿರಬೇಕು. ಇತಿವೃತ್ತ (ಕಥೆ) ವು ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸತ್ಪುರುಷರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷರೂಪ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಚತುಷ್ಟಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಮುಖ್ಯ ಫಲವಾಗಿರಬೇಕು. ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಶೀರ್ವಾದ ನಮಸ್ಕಾರ ಅಥವಾ ವಸ್ತುನಿರ್ದೇಶರೂಪವಾದ ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯಿರಬೇಕು. ಸತ್ಪುರುಷರ ಗುಣ ದುರ್ಜನರ ನಿಂದೆಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಸರ್ಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಸರ್ಗದ ವಿಷಯ ಸೂಚಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ರಾತ್ರಿ ಹಗಲು ಪ್ರಭಾತ ಬೇಟೆ ಶೈಲ ಋತು ನಗರ ಸಮುದ್ರ ಸಂಭೋಗ ಮತ್ತು ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರ ಸ್ವರ್ಗಯಾಗ ಪ್ರಯಾಣ ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ. सा० द० ६-३१५-२५। "श्लोकैरिव महाकाव्यं व्यूहैस्तदभवद्बलम्" माघ० १९-४१।

महाकुल ಮಹಾಕುಲ (न०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಂಶ, ಉತ್ತಮ ಸಂತತಿ, ದೊಡ್ಡ ಪೀಳಿಗೆ. महच्च तत्कुलं च। 2. ಹತ್ತು ತಲೆಮೊರೆಯವರೆಗೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ವಂಶ. "दशपूरुषविख्यातात् श्रोत्रियाणां महाकुलात्" याज्ञ० १-५४। (वि०) 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ತಮ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. महत् कुलं यस्य।

महाकुलीन ಮಹಾಕುಲೀನ (वि०) ಮಹಾಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. महाकुलस्यापत्यम् पक्षे "खः" (४-१-१३९)।

महाक्रतु ಮಹಾಕ್ರತು (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महान् सर्वसुकरः संस्कारस्वादूकृतः क्रतुर्यज्ञः तदुपलक्षिताराधनं च अस्य। "सर्वैश्च सुकरा पूजा यस्य स्यात् स महाक्रतुः" इति निरुक्तिः। "महाक्रतुर्महायज्वा महायज्ञो महाहविः" वि० स०। 2. ದೊಡ್ಡ ಯಜ್ಞ, ಅಶ್ವಮೇಧ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗ. "तदङ्गमग्र्यं मघवन् महाक्रतोरमुं तुरङ्गं प्रतिमोक्तुमर्हसि" रघु० ३-४६।

महाक्रम ಮಹಾಕ್ರಮ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महान् क्रमः परमनिम्नभवपातालात् जीवानारोहयतो महत्यारोहणसोपानपर्वानुपूर्वी अस्य। "परमोन्नतिमात्मानं सो निम्नाद्भवपातकात्। जीवान् समारोहयतो

ज्ञानभक्त्यादिरूपिणी। सर्वानुपूर्वी यस्यास्ति महाक्रम इतीरितः" इति निरुक्तिः। "महाक्रमो महाकर्मा" वि० स०।

महाखर्व ಮಹಾಖರ್ವ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ, 100,000,000,000. (वि०) 2. ಬಹಳ ಕುಳ್ಳಗಿರುವ, ಮೋಟಾಗಿರುವ.

महागण ಮಹಾಗಣ (पुं०) ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ, ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಬೃಂದ. 100,000,000,000,000. "अन्ये त्वाहुः शतं कोटिः शङ्कुर्बृन्दं महागणः। पद्मं महाम्बुजं चेति क्रमाल्लक्षगुणोत्तरम्" वैज०।

महागद ಮಹಾಗದ (पुं०) 1. ಜ್ವರ. 2. ದೊಡ್ಡರೋಗ. महांश्चासौ गदश्च। "वातव्याधिः प्रमेहश्च कुष्ठमर्शो भगन्दरः। अश्मरी मूढगर्भश्च तथैवोदरमष्टमम्। अष्टावेते प्रकृत्यैव दुश्चिकित्स्या महागदाः" सुश्रुत० सूत्र० ३३-४। 3. ಒಂದು ಔಷಧ. (वि०) 4. ದೊಡ್ಡ ರೋಗವುಳ್ಳವನು.

महागन्ध ಮಹಾಗಂಧ (पुं०) 1. ನೀರುಹಬ್ಬೆ. महान् गन्धोऽस्य। (न०) 2. ಬಾಣಂತಿಬೋಳ. 3. ಅರಿಸಿನ ಬಣ್ಣದ ಚಂದನ. (वि०) 4. ಹೆಚ್ಚು ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. (स्त्री०) **-गन्धा -ಗಂಧಾ**. 5. ಬೋಳಂಗಡಲೆ.

महागुरु ಮಹಾಗುರು (पुं०) ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯ. ಇವರು ಮಹಾಗುರುಗಳು. "पिता माता तथाचार्यो महागुरुरिति स्मृतः"। ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಪತಿಯು ಮಹಾಗುರು. ಅವಿವಾಹಿತಕನ್ಯೆಗೆ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ಮಹಾಗುರುಗಳು.

महाग्रीव ಮಹಾಗ್ರೀವ (पुं०) 1. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. महती ग्रीवाऽस्य। (वि०) 2. ಉದ್ದವಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳ.

महाघोष ಮಹಾಘೋಷ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ. (न०) 2. ಅಂಗಡಿ, ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳ, ಸಂತೆ. (वि०) 3. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ. (स्त्री०) **-घोषा -ಘೋಷಾ**. 4. ಆನೆಬೇಲ.

महाङ्ग ಮಹಾಂಗ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. महान्त्यङ्गानि अस्य। "उष्ट्रे क्रमेलकमयमहाङ्गाः करभः शिशुः" अम०।

महाजन ಮಹಾಜನ (पुं०) 1. ಗುಣದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯವನಾದವನು, ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯ, ವಿವೇಕಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಆಸ್ತಿಕ, ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. महांश्चासौ जनश्च। "धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां महाजनो येन गतः स पन्थाः" भा०। 2. ಮಂದಿ, ಜನ ಸಮೂಹ. "विलोक्य वृद्धोक्षमधिष्ठितं त्वया महाजनः स्मेरमुखो भविष्यति" कुमा० ५-७०। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮನುಷ್ಯ, ಹೆಸರಾಂತವನು, ಸತ್ಪುರುಷ. "महाजनस्य संसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः"।

महाजाली ಮಹಾಜಾಲೀ (स्त्री०) ಹಳದಿಹೂವಿನ ಕಾಡು ಹೀರೆಗಿಡ.

महातपस् ಮಹಾತಪಸ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महत् पूज्यं तपः ज्ञानमस्य। "महत्पूज्यं तपो ज्ञानं यस्येति स महातपाः" इति निरुक्तिः। "अमृतः शाश्वतस्थाणुर्वरारोहो महातपाः" वि० स०।

महातरु ಮಹಾತರು (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಮರ, ಎತ್ತರವಾದ ಮರ. 2. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ.

महातल ಮಹಾತಲ (न०) ಕೆಳಗಿನ ಸಪ್ತಲೋಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) अतलम् (2) वितलम् (3) सुतलम् (4) तलातलम् (5) महातलम् (6) रसातलम् ಮತ್ತು (7) पातालम् ಇವು ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳು.

महातेजस् ಮಹಾತೇಜಸ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महत् तामसानामपि अनाद्यविद्यातमस्तस्करं तेजोऽस्य। "अनाद्यविद्याख्यतमोहारितेजो महद्यतः। महातेजा ह्यतः ख्यातस्तेजदो वसुवर्णकः" इति निरुक्तिः। "महाक्रमो महाकर्मा महातेजा महोरगः" वि० स०। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. 3. ಶಂಕರ, ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. 4. ಅಗ್ನಿ. 5. ಹರಳುಗಿಡ. 6. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. (न०) 7. ಪಾದರಸ.

महात्मन् ಮಹಾತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. "युगपत्तु प्रलीयन्ते यदा तस्मिन् महात्मनि। तदायं सर्वभूतात्मा सुखं स्वपिति निर्वृतः" मनु० १-५४। 2. ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ. "मनः पृथिव्यां तामद्भिः तेजसापोऽनिलेन तत्। खे वायुं धारयंस्तच्च भूतादौ तं महात्मनि" भाग० १-७-२५। (वि०) 3. ದೊಡ್ಡಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಉದಾರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. महान् आत्मा यस्य। "महात्मानोऽनुगृह्णन्ति भजमानान् रिपूनपि" माघ० २-१०४। 4. ದೊಡ್ಡವನು, ಮಹಾಮಹಿಮಶಾಲಿ, ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ, ಸತ್ಪುರುಷ. "समुन्नयन् भूतिमनार्य-संगमाद्वरं विरोधोऽपि समं महात्मभिः" किरा० १-८।

महादशा ಮಹಾದಶಾ (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯನ ಅದೃಷ್ಟ (ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ) ಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅವನ ಮೇಲೆ ರವಿ ಚಂದ್ರ

ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವ ಕಾಲ, ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟಿರುವ ಮನುಷ್ಯನ ಮೇಲೆ ಗ್ರಹಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವ ಕಾಲ. ಅವರವರ ಅದೃಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಆಯಾ ಗ್ರಹಗಳು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುವು.

ದಶಾಧಿಪತಿ ಗ್ರಹಗಳು	ದಶಾಕಾಲ
ರವಿ	6 ವರ್ಷಗಳು
ಚಂದ್ರ	10 "
ಕುಜ	7 "
ರಾಹು	18 "
ಗುರು	16 "
ಶನಿ	19 "
ಬುಧ	17 "
ಕೇತು	7 "
ಶುಕ್ರ	20 "

महादान ಮಹಾದಾನ (ನ೦) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನ. महच्च तत् दानं च। ಮಹಾದಾನವು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭದಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಾನ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದಾನ, ಗೋಸಹಸ್ರದಾನ, ಸುವರ್ಣದ ಕಾಮಧೇನುದಾನ, ಸುವರ್ಣದ ಅಶ್ವದಾನ. ಭೂದಾನ, ಸುವರ್ಣಗಜದಾನ ಮುಂತಾಗಿ ಹದಿನಾರು ವಿಧ.

महादारु ಮಹಾದಾರು (ಪುಂ) ದೇವದಾರು ಮರ.

महादेव ಮಹಾದೇವ (ಪುಂ) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. महांश्चासौ देवश्च। "ब्रह्मादीनां सुराणां च मुनीनां ब्रह्मवादिनाम्। तेषां च महतां देवो महादेवः प्रकीर्तितः"। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महानभ्यधिकः पूज्यो वा देवः तैः क्रीडनकैः क्रीडंश्चेति महादेवः। "ब्रह्मादिभिः क्रीडति यो महादेवः स उच्यते" इति निरुक्तिः। "आदिदेवो महादेवो देवेशो देवभृद्गुरुः" वि० स०।

महादेवी ಮಹಾದೇವೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಪಾರ್ವತೀದೇವಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. महती चासौ देवी च। 2. ಮಹಾರಾಣಿ, ರಾಜನ ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿ. "पूज्यते या सुरैः सर्वैः महांश्चैव प्रमाणतः। धातुर्महेति पूजायां महादेवी ततः स्मृता" देवीपु०।

महाद्रुम ಮಹಾದ್ರುಮ (ಪುಂ) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಆರಳಿಮರ. महांश्चासौ द्रुमश्च।

महाद्वार ಮಹಾದ್ವಾರ (ನ०) ಹೊರಬಾಗಿಲು, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಹೊರಗಡೆಯ ಹಿರಿಯ ಬಾಗಿಲು, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಬಾಗಿಲು. महच्च तत् द्वारं च।

महाधन ಮಹಾಧನ (ನ०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 2. ಅಧಿಕ ಬೆಲೆ. 3. ಅಧಿಕ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರ. 4. ಲೋಬಾನ, ತುರುಷ್ಕದೇಶದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "महाधनं महामूल्ये सुवस्त्रे सिह्लकेऽपि च" मेदि०। (वि०) 5. ಬಹು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ, ಅಧಿಕ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ. "पुराधिरूढः शयनं महाधनं विबोध्यसे यः स्तुतिगीतिमङ्गलैः" किरा० १-३८; 6. ಹೆಚ್ಚು ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವನು.

महाधातु ಮಹಾಧಾತು (ಪುಂ) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 2. ಮೇದಸ್ಸು. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

महानट ಮಹಾನಟ (ಪುಂ) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. महान् नटः नर्तकः। "महाकालो महानटः" अम०।

महानद ಮಹಾನದ (ಪುಂ) ದೊಡ್ಡ ಗಂಡುಹೊಳೆ.

महानदी ಮಹಾನದೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ದೊಡ್ಡ ನದಿ, ಬಹಳ ದೂರ (ಸಮುದ್ರದವರೆಗೆ) ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ. महती च सा नदी च। "संभूयाम्भोधिमभ्येति महानद्या नगापगा" माघ० २-१००। 2. ಗಂಗಾನದಿ. "अम्बुजमम्बुनि जातं जातु न जायते अम्बुजादम्बु। मुरहर तव विपरीतं पादाम्बुजान्महानदी जाता" उद्भ०।

महानन्द ಮಹಾನಂದ (ಪುಂ) 1. ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದ, ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷ. महान् आनन्दः। 2. ಅಪವರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. महान् आनन्दोऽत्र। 3. ಒಂದು ವಿಧ ವೇಣುವಾದ್ಯ.

महानन्दा ಮಹಾನಂದಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಮಾಘಶುಕ್ಲ ನವಮಿ. 2. ಒಂದು ನದಿ. 3. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "माघमासस्य या शुक्ला नवमी लोकपूजिता। महानन्देति सा प्रोक्ता"।

महानवमी ಮಹಾನವಮೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಆಶ್ವಯುಜ ಶುದ್ಧ ನವಮಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ನವಮಿ. महती चासौ नवमी च। "दुर्गातन्त्रेण मन्त्रेण कुर्युर्दुर्गामहोत्सवम्। महानवम्यां शरदि बलिदानं नृपादयः॥ आश्विने शुक्लपक्षस्य भवेद्या अष्टमी तिथिः। महाष्टमीति सा प्रोक्ता देव्याः प्रीतिकरा परा॥ ततोऽनुनवमी या स्यात् सा महानवमी स्मृता। सा तिथिः सर्वलोकानां पूजनीया शिवप्रिया" कालिकापु०।

महानस ಮಹಾನಸ (ನ०) ಪಾಕಶಾಲೆ, ಅಡಿಗೆಯ ಮನೆ. महच्च तत् अनश्च "टच्" (५-४-९४)। ಮಹಾನಸವು ಶುಚಿಯಾದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಮಹಾನಸದೊಳಗೆ ನೈರ್ಮಲ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಡಿಗೆ

पात्रैगळु यावागलू शुभ्रवागिरबेकु. जालरि यिंद कूडिद गवाक्षगळिद्दु गाळि बेळकु चेन्नागिर बेकु. अल्लि केलसमाडुववरन्नु आगाग्गे परीक्षिसु त्तिरबेकु. वैद्यगुणवुळ्ळवनन्नु मुख्यपाचक नन्नागियू नोडलु लक्षणवागिरुव शुचियागि रुव विनयसंपन्नराद मत्तु निपुणरादवरन्नु पाचकरन्नागियू नेमिसबेकु. "प्रशस्तदिग्देशकृतं शुचिभाण्डं महच्छुचि। सजालकं गवाक्षाढ्यं आप्त-वर्गनिषेवितम्॥ परीक्षितस्त्रीपुरुषं भवेच्चापि महा-नसम्। तत्राध्यक्षं नियुञ्जीत प्रायो वैद्यगुणान्वितम्। शुचयो दक्षिणा दक्षा विनीता: प्रियदर्शना:। तस्य चाज्ञाविधेया: स्यु: विविधा: परिकर्मिण:" सुश्रुत० कल्प० १।

महानाटक ಮಹಾನಾಟಕ (न०) दृश्यकाव्यगळल्लि ऒंदु दॊड्ड नाटक. इदु हनुमद्विरचितवाद रामचरित्रात्मकवाद ऒंदु नाटक. नाटकक्के हेळि रुव एल्ला पताकास्थानगळिंद कूडि हत्तु अंक गळिंद रचितवाद नाटकवु महानाटकवेनिसुवुदु. "एतदेव यदा सर्वै: पताकास्थानकैर्युतम्। अङ्कैश्च दशभि-र्धीरा महानाटकमूचिरे" सा० द० ६-२२३। "एष श्रीलहनूमता विरचिते श्रीमन्महानाटके वीरश्रीयुत-रामचन्द्रचरिते प्रत्युद्धते विक्रम:। मिश्रश्रीमधुसूदनेन कविना सन्दर्भ्य सज्जीकृते स्वर्गारोहणनामकोऽत्र नवमो यातोऽङ्क एवेत्यसौ"।

महानाडी ಮಹಾನಾಡೀ (स्त्री०) कण्डरा ऎंब महा नाडि, महास्नायु. महती चासौ नाडी च। ["कण्डरा" पददल्लि विवरक्के नोडि.]

महानाद ಮಹಾನಾದ (पुं०) 1. गज, आने. महान् नादोऽस्य। 2. दॊड्ड शब्द, गट्टियाद शब्द. महा-श्चासौ नादश्च। 3. गर्जिसुव मेघ, गुडुगुव मोड. "महानाद: कुञ्जरे स्याद्घर्घुकाब्दे महास्वने" मेदि०। 4. सिंह "सिंहो मृगेन्द्र: पञ्चास्य: पारीन्द्र: श्वेतपिङ्गल:। व्यादीर्णास्यो महानाद: शार्दूलस्तुल्य-विक्रम:" वैज०। 5. कर्ण, किवि. 6. ऒष्ठ, ऒंटि. 7. गोसुंबि, फळिगॆगॊंदु बण्ण बदलायिसुव ऒडिकॆत. 8. हॆब्बावु, दासरहावु. (वि०) 9. दॊड्ड शब्दवुळ्ळ, गट्टियाद सद्दुळ्ळ. "शरवर्षी महानाद: स्फुरत्कार्मुककेतन:। नीलच्छविरसौ रेजे केशवच्छलनीरद:" माघ० १९-९६।

महानिशा ಮಹಾನಿಶಾ (स्त्री०) रात्रिय मध्यद ऎरडु जाव, रात्रि ऒंबत्तु गंटॆयिंद मूरु गंटॆयवरॆगिन काल. "महानिशा तु विज्ञेया मध्यमं प्रहरद्वयम्। तत्र स्नानं न कुर्वीत काम्यनैमित्तिकादृते" ऎंदु वचनविरुवुदरिंद काम्यव्रत मत्तु नैमित्तिक कारणगळ हॊरतु मध्यरात्रियल्लि स्नानादिगळु निषिद्ध.

महानील ಮಹಾನೀಲ (पुं०) 1. इंद्रनीलमणि, नीलरत्न. महांश्चासौ नीलश्च। "महामहानीलशिलारुच: पुरो निषेदिवान् कंसकृष: स विष्टरे" माघ० १-१६। 2. भृंगराज, गरगद सॊप्पु. 3. ऒंदु जातिय आने. "महानीलो भृङ्गराजे मणिनागविशेषयो:" मेदि०।

महानुभाव ಮಹಾನುಭಾವ (वि०) महात्मनाद, महामहिमॆयुळ्ळ, हॆच्चु प्रभावशालियाद. महान् अनुभावो यस्य। "ग्रहीतुमार्यान् परिचर्यया मुहुर्महानुभावा हि नितान्तमर्थिन:" माघ० १-१७।

महापञ्चमूल ಮಹಾಪಂಚಮೂಲ (न०) ऐदु महा मूलिकॆगळु. 1. बिल्व 2. अग्निमंथ 3. श्योनाक (हॆम्मर) 4. काश्मरी (शॆवनॆय मर) मत्तु 5. पाटला (हसुरु पादरि) इवु (ऐदू) महा पंच मूलगळु.

महापञ्चविष ಮಹಾಪಂಚವಿಷ (न०) दॊड्ड विष पंचक. "शृङ्गी च कालकूटश्च मुस्तको वत्सनाभक:। शङ्खकर्णीति योगोऽयं महापञ्चविषाभिध:"।

महापथ ಮಹಾಪಥ (पुं०) 1. मुख्य रस्तॆ, राज मार्ग, हॆद्दारि. महांश्चासौ पन्थाश्च "अ:" (५-४-७४)। "सन्तानकाकीर्णमहापथं तच्चीनांशुकै: कल्पितकेतुमालम्" कुमा० ७-३। 2. हिमाचलदिंद स्वर्गक्के हत्तुव मार्ग.

महापद्म ಮಹಾಪದ್ಮ (पुं०) 1. कुबेरन ऒंबत्तु निधिगळल्लि ऒंदु. "महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकर-कच्छपौ। मुकुन्द: कुन्दनीलौ च वरश्च निधयो नव" अम०। 2. सर्प, हावु. "शङ्खपालो महापद्म: काकोदर इतीरिता:" वैज०। 3. ऎण्णॆदिग्गजगळल्लि ऒंदु. 4. ऒंदु दॊड्ड संख्ये. "महापद्म: पुनर्निधौ। नागसंख्याभिदो:" हेम०। (न०) 5. बिळि तावरॆ, श्वेतकमल, पुंडरीक. "पुण्डरीकं महापद्मं पवित्रं पुण्यगन्धिकम्" वैज०।

महापातक **ಮಹಾಪಾತಕ** (ನ॰) ಮಹಾಪಾಪ, ದೊಡ್ಡ ಪಾಪ, ಮಾಡಬಾರದ ಘೋರವಾದ ಪಾಪ. महच्च तत् पातकं च। "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। महान्ति पातकान्याहुः तत्संसर्गश्च पञ्चमः" मनु॰ ११-५५। ಇವು ಐದೂ ಮಹಾಪಾತಕಗಳು.

महापातकिन् **ಮಹಾಪಾತಕಿನ್** (ವಿ॰) ಮಹಾಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಪಾಪ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವನು. महापातकमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "महापातकिनो ये च पतितास्ते प्रकीर्तिताः। पतितानां न दाहः स्यात् नास्थेष्टिर्नास्थिसञ्चयः"।

महापुराण **ಮಹಾಪುರಾಣ** (ನ॰) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಪುರಾಣಗಳು, ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರಾಣಗಳು. **ಪುರಾಣದ ಹನ್ನೊಂದು ಲಕ್ಷಣಗಳು:** "सृष्टिश्चापि विसृष्टिश्च स्थितिस्तेषां च पालनम्। कर्मणां वासना वार्ता मनूनां च क्रमेण च। वर्णनं प्रलयानां च मोक्षस्य च निरूपणम्। उत्कीर्तनं हरेरेव देवानां च पृथक् पृथक्। दशाधिकं लक्षणं च महतां परिकीर्तितम्" ब्रह्मवै॰।

महापुरुष **ಮಹಾಪುರುಷ** (पुं॰) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. 2. ಪರಮಪುರುಷ. 3. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ ಮನುಷ್ಯ. महान् पुरुषः। 4. 32 ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯ.

महापुष्पा **ಮಹಾಪುಷ್ಪಾ** (स्त्री॰) ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ ಗಿಡ.

महापृष्ठ **ಮಹಾಪೃಷ್ಠ** (पुं॰) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟಿ. महत् पृष्ठं यस्य।

महाप्रभु **ಮಹಾಪ್ರಭು** (पुं॰) 1. ದೊಡ್ಡ ಯಜಮಾನ. 2. ಪರಮೇಶ್ವರ. महांश्चासौ प्रभुश्च।

महाप्रलय **ಮಹಾಪ್ರಲಯ** (पुं॰) ಚತುರ್ಮುಖ (ಬ್ರಹ್ಮ)ನ ಆಯುಸ್ಸಿನ (ಬ್ರಹ್ಮಮಾನದಲ್ಲಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ) ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಲಯವಾಗುವುದು. ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶವಾಗುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "प्राकृतप्रलय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

महाप्रसाद **ಮಹಾಪ್ರಸಾದ** (पुं॰) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ನೈವೇದ್ಯ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ಪಾದತೀರ್ಥ ಮುಂತಾದುವು. "पादोदकं च निर्माल्यं नैवेद्यं च विशेषतः। महाप्रसाद इत्युक्त्वा ग्राह्यं विष्णोः प्रयत्नतः"। 2. ದೇವರು ಗುರು ಹಿರಿಯರು ಮುಂತಾದವರ ಅನುಗ್ರಹ, –ಒಲಿಮೆ.

महाप्राण **ಮಹಾಪ್ರಾಣ** (पुं॰) 1. ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಲು ನಡೆಯುವ ಒಂದು ಯತ್ನ. ಈ ಯತ್ನವು ಆಭ್ಯಂತರ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಈ ಮಹಾಪ್ರಾಣ ಯತ್ನವು ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು:** (1) ವಿವಾರ, (2) ಸಂವಾರ, (3) ಶ್ವಾಸ, (4) ನಾದ, (5) ಘೋಷ, (6) ಅಘೋಷ, (7) ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣ, (8) ಮಹಾಪ್ರಾಣ, (9) ಉದಾತ್ತ, (10) ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು (11) ಸ್ವರಿತ. 2. ಮಹಾಪ್ರಾಣ ಯತ್ನದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ). **ಮಹಾಪ್ರಾಣ (ಬಾಹ್ಯ) ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಕ್ಷರಗಳು:** ಕವರ್ಗ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರ್ಗದ 2 ಮತ್ತು 4ನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು. ಖ ಘ ಛ ಝ ಠ ಢ ಥ ಧ ಫ ಭ ಮತ್ತು ಶ ಷ ಸ ಹ ಇವು ಮಹಾಪ್ರಾಣ ವರ್ಣಗಳು. [**ಇಲ್ಲೊಂದು ತಿದ್ದುಪಡಿ:** ಖ ಘ ಛ ಝ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಪ್ರಾಣ ವರ್ಣಗಳು **ಆಭ್ಯಂತರ** ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುವು ಎಂದು ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ತಪ್ಪು ಬಿದ್ದಿರುವುದು. **"ಬಾಹ್ಯ ಮಹಾಪ್ರಾಣ ಪ್ರಯತ್ನ"** ಎಂದು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.] (ವಿ॰) 3. ಹೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. "एवं सुरगणान् क्रुद्धो भीषयन् वपुषा रिपून्। व्यनदत् सुमहाप्राणो येन लोका विचेतसः" भाग॰ ६-११-६। 4. ರಣಹದ್ದು, ಮಂಡಕಾಗೆ.

महाफल **ಮಹಾಫಲ** (पुं॰) 1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. (ನ॰) 2. ದೊಡ್ಡ ಫಲ. 3. ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಜನ. (ವಿ॰) 4. ದೊಡ್ಡ ಫಲವುಳ್ಳ. 5. ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ.

महाफला **ಮಹಾಫಲಾ** (स्त्री॰) 1. ಹಾವು ಮೆಕ್ಕೆ. 2. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ನೇರಳೆ ಗಿಡ, ರಾಜನೇರಳೆ. 3. ಕಹಿ ಸೋರೆ. 4. ಪಡವಲ ಗಿಡ.

महाबल **ಮಹಾಬಲ** (पुं॰) 1. ವೇಗವಾದ ವಾಯು. महत् बलं यस्य। "शुष्मिंमहाबलो वेगी नभोजातः सदागतिः" वैज॰। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महत् बलम् अपरिमितक्रियत्वेऽपि अनाकलितश्रमत्वलक्षणशक्तिरस्य। "कर्त्रन्तरानपेक्षो यः सृष्टेः स स्यान्महाबलः" इति निरुक्तिः। "महोत्साहो महाबलः" वि॰ स॰। 3. ಬುದ್ಧ. **ಬುದ್ಧನ ಹತ್ತು ಬಲಗಳು:** (1) दानम्, (2) शीलम्, (3) क्षमा, (4) वीर्यम्,

(5) ध्यानम्, (6) प्रज्ञा, (7) बलम्, (8) उपायः, (9) प्रणिधिः मत्तु (10) ज्ञानम्। (न०) 4. सीस लोहः. (वि०) 5. हेच्चु बलशालियाद.

महाबाहु मुहाबाहु (पुं०) 1. विष्णु, नारायण. (वि०) 2. उद्दवाद तोळुगळुळ्ळवनु.

महाबिल मुहाबिल (न०) आकाश, आंतरिक्ष.

महाभाग मुहाभाग (वि०) बहळ अदृष्टशालि, पुण्यवंत, दशावंत. "महाभाग सदृशं खलु ते निर्माणस्य वचनमधुरतया" मालती० २।

महाभाग्य मुहाभाग्य (वि०) हेच्चु अदृष्ट, हेच्चु ऐश्वर्य, समृद्धि, अभ्युदय. महच्च तत् भाग्यं च।

महाभारत मुहाभारत (न०) व्यासमहर्षि प्रणीतवाद ओंदु इतिहास ग्रंथ. महान्तं भारं तनोति — तनु (विस्तारे) "कः" (का० ३-२-४८)। पूर्वदल्लि देवतेगळेल्लरू सेरि ओंदु तक्कडियल्लि ओंदु कडे नाल्कु वेदगळन्नू इन्नोंदु कडे महाभारतवन्नू इट्टु तूगिदरु. नाल्कु वेदगळिगिंतलू महाभारतवे हेच्चु भारवागि तूगितु. आगि निंद विषयद महत्त्वदिंदलू गुरुत्वदिंदलू ई ग्रंथक्के "महाभारत" वेंदु हेसरायितु. "एकतश्चतुरो वेदा भारतं चैकदेशतः। पुरा किल सुरैः सर्वैः समेत्य तुलया धृतम्॥ चतुर्भ्यः सरहस्येभ्यो वेदेभ्यो ह्यधिकं यदा। तदाप्रभृति लोकेऽस्मिन् महाभारतमुच्यते॥ महत्त्वे च गुरुत्वे च ध्रियमाणं यतोऽधिकम्। महत्त्वाद्भारवत्त्वाच्च महाभारतमुच्यते" भा० आदि० १-२९७-९९। [विवरगळिगे "भारत" पददल्लि नोडि.]

महाभाष्य मुहाभाष्य (न०) 1. दोड्ड व्याख्यान. 2. पतंजलिमहर्षियु पाणिनिसूत्रगळिगे बरेद व्याकरण मुहाभाष्य.

महाभीष्म मुहाभीष्म (पुं०) शंतनु राज, भीष्मन तंदे. "महाभीष्मस्तु शन्तनुः प्रतीपः" त्रिकाण्ड०।

महाभूत मुहाभूत (पुं०) 1. विष्णु, नारायण. महान्तः महात्मानः भूताः स्वभूता अस्य। "महाभूतो महात्मानः स्वभूता यस्यचोच्यते" इति निरुक्तिः। "महाभूतो महानिधिः" वि० स०। (न०) 2. पृथिवि जल आकाश वायु मत्तु तेजस्सुगळेंब पंच महाभूतगळु. "तं वेधा विदधे नूनं महाभूतसमाधिना" रघु० १-२९।

महाभैरव मुहाभैरव (पुं०) 1. शरभरूपियाद परमेश्वर. महान् भैरवः। (स्त्री०) -भैरवी -भैरवी. 2. ओंदु विद्ये. "तन्महाभैरवीं विद्यां धर्मश्रद्धयोराहरणाय प्रस्थापयामः" प्रबोध० ३-२४।

महाभोग मुहाभोग (वि०) 1. हेच्चु वैशाल्य वुळ्ळ. महान् आभोगः पूर्णता यस्य। (स्त्री०) -भोगा -भोगा. 2. दुर्गादेवि. महान् भोगः सुखरूपमस्याः। "महार्थसाधनी देवी महाभोगा ततः स्मृता" देवीपु०।

महामनस् मुहामनस् (पुं०) 1. शरभमृग. (वि०) 2. दोड्ड मनस्सुळ्ळ, उदारवाद मनस्सुळ्ळ. महत् उत्कृष्टं मनो यस्य।

महामन्त्र मुहामंत्र (पुं०) वीर्यवत्तादा वेद मंत्र.

महामांस मुहामांस (न०) पुरुषन मांस. महत् निन्दितं मांसम्। "अशस्त्रपूतमव्याजं पुरुषाङ्गोपकल्पितम्। विक्रीयते महामांसं गृह्यतां गृह्यतामिति" मालती० ५-१२।

महामात्र मुहामात्र (पुं०) 1. प्रधानामात्य, मुख्य मंत्रि. महती मात्रा गौरवपरिमाणं यस्य। "मन्त्रे कर्मणि भूषायां वित्ते माने परिच्छदे। मात्रा च महती येषां महामात्रास्तु ते स्मृताः"। 2. मावटिगर यजमान. "हस्त्यारोहा निषादिनः। तत्प्रधाना महामात्राः" वैज०। (वि०) 3. हेच्चु ऐश्वर्यवंत, दोड्ड धनिक. "लक्ष्मीवान् लक्ष्मणः श्रीलो महामात्रोऽधिकाधिकः" वैज०।

महामाया मुहामाया (स्त्री०) अविद्ये, ओंदु वस्तुवु मत्तोंदरंते तोरुवुदु. इदु जगत्तिगे मूलकारणवादुदरिंद महामायेयेनिसुवुदु.

महामाष मुहामाष (पुं०) कारामणि, अलसंदे.

महामुनि मुहामुनि (पुं०) 1. अगस्त्यऋषि. 2. धनिय, कोत्तुंबरि. "अथ महामुनिः। अगस्तिकुस्तुम्बुरुणोः" हेम०।

महामूल मुहामूल (न०) राजीरुळ्ळि. महत् (वीर्यकारित्वात्) श्रेष्ठं मूलमस्य।

महामूल्य ಮಹಾಮೂಲ್ಯ (ನ॰) 1. ಪದ್ಮರಾಗ, ಮಾಣಿಕ್ಯ. (ವಿ॰) 2. ಅಧಿಕ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ. "महामूल्यं महार्घे स्यात् पद्मरागमणावपि" विश्व॰।

महामृग ಮಹಾಮೃಗ (पुं॰) 1. ಶರಭ, ಕಡವೆಮೃಗ. 2. ದೊಡ್ಡ ಮೃಗ, ಗಜ, ಆನೆ. महान् मृगः।

महामोह ಮಹಾಮೋಹ (पुं॰) 1. ಅರುಳು-ಮರಳು, ಬುದ್ಧಿನಾಶ, ಅವಿವೇಕ, ಅಜ್ಞಾನ. महान् मोहः। "वत्स, मया महामोहस्य विवेकसकाशादत्याहितं श्रुतम्। तेन तद्वृत्तान्तं प्रत्येतुमागतोऽस्मि" प्रबोध॰ २। 2. ವಿಷಯೇಚ್ಛೆ, ಸುಖಾನುಭವದ ಆಸೆ. "तमोऽविवेको मोहः स्यात् अन्तःकरणविभ्रमः। महामोहस्तु विज्ञेयो ग्राम्य-भोगसुखैषणा"।

महायज्ञ ಮಹಾಯಜ್ಞ (पुं॰) ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು; (1) ಬ್ರಹ್ಮ ಯಜ್ಞ (ವೇದಾಧ್ಯಯನ), (2) ದೇವಯಜ್ಞ (ಅಗ್ನಿ ಕಾರ್ಯ), (3) ಪಿತೃಯಜ್ಞ (ತರ್ಪಣ), (4) ಭೂತ ಯಜ್ಞ (ಬಲಿ) ಮತ್ತು (5) ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ (ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರ). "अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम्। होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्" मनु॰ ३-७०।

महारजत ಮಹಾರಜತ (न॰) ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. महच्च तत् रजतं च।

महारजन ಮಹಾರಜನ (न॰) 1. ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವು. 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "महारजनमुद्दिष्टं शातकुम्भ-कुसुम्भयोः" विश्व॰।

महारथ ಮಹಾರಥ (पुं॰) 1. ದೊಡ್ಡ ರಥ. महान् रथः। 2. ಮಹಾಶೂರನಾದ ಯೋಧ. "एको दश-सहस्राणि योधयेद्यस्तु धन्विनाम्। शस्त्रशास्त्रप्रवीणश्च विज्ञेयः स महारथः"। ಹತ್ತು ಸಹಸ್ರ ಯೋಧರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಬಲ್ಲ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ ಯೋಧನು ಮಹಾರಥ. 3. ತನ್ನನ್ನೂ ಸಾರಥಿಯನ್ನೂ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬಲ್ಲವನು. "आत्मानं सारथिं चाश्वान् रक्षन् युध्येत यो नरः। स महारथसंज्ञः स्यात् इत्याहुर्नीतिकोविदाः"। "महा-रथः पुष्यरथं रथाङ्गी क्षिप्रं क्षपानाथ इवाधिरूढः" माघ॰ ३-२२।

महारस ಮಹಾರಸ (पुं॰) 1. ಕಬ್ಬು. 2. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. महान् रसो यस्य। "इक्षुर्वृष्यो मधुतृणे मृत्युपुष्पो महारसः" वैज॰। 3. ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ. 4. ಪಾದರಸ. 5. ಗೂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ರೇಷ್ಮೆಹುಳು. "महारसः स्यात् खर्जूरे कोशकारकशेरुणोः" मेदि॰। (न॰) 6. ಗಂಜಿ, ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. **-रसा-ಶಸಾ.** 7. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ ಗಿಡ. "विष्णुकान्ता तु सुमुखी गवसी स्यान्महारसा" वैज॰। 8. ನೀಲಿಗಿಡ. "श्रीफल्यां क्लीतकी नीली नीलकेशी महारसा" वैज॰।

महाराज ಮಹಾರಾಜ (पुं॰) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ, ಅರಸು. महांश्चासौ राजा च। 2. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಗೌರವ ಪದ. "अथ नाट्योक्तयो राजा देवो भट्टारकोऽपि च। महाराजश्च" वैज॰। 3. ನಖ, ಉಗುರು. "पुनर्भवः पाणिरुहो महाराजः पुनर्भवः" वैज॰।

महाराजाधिराज ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ (पुं॰) ಸಾರ್ವ ಭೌಮ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಸಾಮಂತ ರಾಜರ ಅಧಿಪತಿ, ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಧಿಪತಿ, ಚಕ್ರಾಧಿಪತಿ.

महाराजिक ಮಹಾರಾಜಿಕ (पुं॰ ब॰ व॰) ಗಣದೇವತೆ ಗಳು. महती राजिः पङ्क्तिर्येषाम् "कप्" (५-४-१५४)। "महाराजिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः" अम॰।

महाराज्ञी ಮಹಾರಾಜ್ಞೀ (स्त्री॰) ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿ, ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತಳಾದ ರಾಜನ ಪತ್ನಿ.

महारात्रि ಮಹಾರಾತ್ರಿ (स्त्री॰) 1. ರಾತ್ರಿಯ ಮಧ್ಯದ ಎರಡು ಜಾವಗಳ ಕಾಲ. "महानिशा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 2. ಮಹಾಪ್ರಳಯ, ಬ್ರಹ್ಮನ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಆಯಸ್ಸು ಕಳೆದ ನಂತರದ ಕಾಲ, ಮಹಾಕಲ್ಪ. "ब्रह्मणश्च निपाते च महाकल्पो भवेन्नृप। प्रकीर्तिता महारात्रिः"।

महाराष्ट्र ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ (पुं॰) 1. ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದೇಶ. महान् राष्ट्रः। 2. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ದೇಶ. (पुं॰ ब॰ व॰) 3. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ದೇಶದ ಜನರು.

महाराष्ट्री ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀ (स्त्री॰) 1. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ದೇಶದ ಭಾಷೆ, ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. "महाराष्ट्राश्रयां भाषां प्रकृष्टं प्राकृतं विदुः" काव्या॰ १-३४। 2. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. स देशः कारणत्वेना-स्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। "ङीष्" (४-१-४१)।

महारोग ಮಹಾರೋಗ (पुं॰) ಎಂಟು ವಿಧ ಮಹಾ ವ್ಯಾಧಿಗಳು: (1) ಉನ್ಮಾದ:, (2) ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾ (ಕ್ಷಯ ರೋಗ), (3) ಶ್ವಾಸ: (ದಮ್ಮು ಉಬ್ಬಸ), (4) ತ್ವಗ್ದೋಷ: (ಚರ್ಮವ್ಯಾಧಿ), (5) ಮಧುಮೇಹ: (ಮೂತ್ರರೋಗ.),

(6) अश्मरी (मूत्रातिसार, सक्करिरोग), (7) उदर-रोग: (हॊट्टेशूलॆ) मत्तु (8) भगन्दर (आसनव्रण, नाडीव्रण). "उन्मादो राजयक्ष्मा च श्वासस्त्वग्दोष एव च। मधुमेहश्चाश्मरी च तथोदरभगन्दरौ। इत्येतेऽष्टौ महारोगा महापातकसंभवा:"।

महारौरव ಮಹಾರೌರವ (पुं०) ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ವಿಧ ನರಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "नरक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

महार्घ ಮಹಾರ್ಘ (वि०) 1. ಬಹು ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ. महान् अर्घो मूल्यं यस्य। (पुं०) 2. ಲಾವಕ್ಕಿ. "महार्घस्तु महामूल्ये तथा लावकपक्षिणि" विश्व०।

महार्णव ಮಹಾರ್ಣವ (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಸಮುದ್ರ, ತುಂಬಿದ ಸಮುದ್ರ. महान् अर्णव:। पूर्णश्चन्द्रोदया-काङ्क्षी दृष्टान्तोऽत्र महार्णव:" माघ० २-३१।

महार्बुद ಮಹಾರ್ಬುದ (न०) ಹತ್ತು ಅರ್ಬುದ, ನೂರು ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆ.

महार्ह ಮಹಾರ್ಹ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ, ಅಧಿಕ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ. महान् अर्हः मूल्यं यस्य। "महार्हशय्या-परिवर्तनच्युतैः" कुमा० ५-१२।

महालय ಮಹಾಲಯ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಮನೆ, ವಿಶಾಲವಾದ ಮತ್ತು ಎತ್ತರವಾದ ಮನೆ. महान् आलय:। 2. ದೇವಾಲಯ, ಗುಡಿ. 3. ತೀರ್ಥಸ್ಥಾನ, ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ. 4. ಕನ್ಯಾಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. 5. ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. 6. ಪರಮಾತ್ಮ. महान् लयोऽत्र।

महालक्ष्मी ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ. 2. ಎಂಟು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "सेवे सैरिभमर्दिनीमिह महा-लक्ष्मीं सरोजस्थिताम्"।

महावराह ಮಹಾವರಾಹ (पुं०) ಆದಿವರಾಹ, ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಕೈಗೊಂಡ ಮೂರನೆಯ ಅವತಾರ. "समुज्जिहीर्षुं जगतीं महाभरां महा-वराहं महतोऽर्णवादिव" किरा० १४-४०। "महावराहो गोविन्द:" वि० स०।

महावरोह ಮಹಾವರೋಹ (पुं०) ಆಲದಮರ, ವಟವೃಕ್ಷ. महान् अवरोहो यस्य।

महावाक्य ಮಹಾವಾಕ್ಯ (न०) ಅನೇಕ ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ವಾಕ್ಯ, ದೀರ್ಘವಾದ ವಾಕ್ಯ, ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮುದಾಯ. ಮಹಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವಾಕ್ಯ.

महाविद्या ಮಹಾವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಹತ್ತು ವಿಧ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲೊಂದು.

महाविष ಮಹಾವಿಷ (पुं०) ಎರಡು ತಲೆ ಹಾವು. महत् उत्कटं विषमस्य।

महाविषुव ಮಹಾವಿಷುವ (न०) ಮೇಷಸಂಕ್ರಾಂತಿ. महच्च तत् विषुवच्च—"व:" (५-२-१०९)। ಇಲ್ಲಿ विषु ಪದಕ್ಕೆ "व" ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ.

महाविष्णु ಮಹಾವಿಷ್ಣು (पुं०) 1. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. 2. ಕಪಿಲ ಮಹರ್ಷಿ. "कपिलस्तु महाविष्णु:" वैज०।

महावीचि ಮಹಾವೀಚಿ (पुं०) ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ನರಕ. महान् अवीचिरत्र।

महावीर ಮಹಾವೀರ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಸಿಂಹ, 3. ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿ. 4. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. 5. ಬಿಳಿ ಕುದುರೆ. 6. ಗಿಡಗ, ಡೇಗೆ ಹಕ್ಕಿ. "महावीरस्तु गरुडे शूरे सिंहे मखानले। वज्रे श्वेततुरङ्गे च सच्चालविहगेऽपि च" मेदि०। 7. ಕೋಗಿಲೆ. 8. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 9. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 10. ಹಂಸ. 11. ವಿಷ್ಣು. 12. ಯಾಗದ ಪಾತ್ರೆ. 13. ಒಳ್ಳೆಯ ಯೋಧ, ಉತ್ತಮ ಸೈನಿಕ. 14. ಅಗ್ನಿ. (वि०) 15. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. 16. ಶೂರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. "महावीरो यज्ञपात्रे गरुडे सुभटे खगे। वज्रेऽश्वे तनये हंसे शूरेऽग्नौ प्रवरे हरौ" वैज०। "महावीर: पवौ तार्क्ष्ये शूरे सिंहेऽपि कोकिले" विश्व०।

महावीरचरित ಮಹಾವೀರಚರಿತ (न०) ಭವಭೂತಿ ಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನಾಟಕ.

महावीर्य ಮಹಾವೀರ್ಯ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ವಾರಾಹಿ ಗಿಡ. (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಬಲವುಳ್ಳವನು. (स्त्री०) **-र्या -वीर्या**. 4. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿ. "त्रसरेणुर्महावीर्या स्वातिसूर्या सुवर्चला" त्रिकाण्ड०। 5. ಕಾಡುಹತ್ತಿ ಗಿಡ.

महाव्यसन ಮಹಾವ್ಯಸನ (न०) ದುರ್ಮಾರ್ಗ, ಕೆಟ್ಟ ಚಾಳಿ, ತಪ್ಪುದಾರಿ, ದುರ್ನಡತೆ. **ಮಹಾವ್ಯಸನವು ಏಳು ವಿಧ**: (1) मृगया (ಬೇಟೆ), (2) अक्ष: (ಪಗಡೆಯಾಟ), (3) स्त्रिय: (ಪರಸ್ತ್ರೀ ಸಹವಾಸ), (4) पानम् (ಕುಡಿತ), (5) वाक्पारुष्यम् (ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವಿಕೆ, ಮನ ನೋಯಿಸುವಂತೆ ಮಾತಾಡುವುದು), (6) अर्थदूषणम् (1. ದುಂದುವೆಚ್ಚ. 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಆಸ್ತಿ ಹಾಳು ಮಾಡುವುದು. 3. ಅಪಾರ್ಥಮಾಡುವುದು) ಮತ್ತು

(7) दण्डपारुष्यम् (కఠిన శిక్షే కొడువుదు). "मृगयाक्षाः स्त्रियः पानं वाक्पारुष्यार्थदूषणे। दण्डपारुष्यमित्येतत् महाव्यसनसप्तकम्" वैज०।

महाव्याहृति మహావ్యాహృతి (స్త్రీ०) ప్రణవపూర్వక వాద భూర్భువः సువः ఎంబ మూరు వ్యాహృతిగళు. "ओंकारपूर्विकास्तिस्रः महाव्याहृतयोऽव्ययाः। त्रिपदा चैव सावित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखम्" मनु० २-८१।

महाव्रत మహావ్రత (न०) 1. దొడ్డ వ్రత, దొడ్డ నియమ, మతసంబంధవాద దొడ్డ కార్యాచరణే. महत् व्रतम्। "तीव्रं महाव्रतमिवात्र चरन्ति वप्राः" माघ० ४-५८। 2. ముఖ్య కార్య, ప్రధానవాద ధర్మ, అవశ్యవాద కార్య. "प्राणैरपि हिता वृत्तिरक्षोहो व्याजवर्जनम्। आत्मनीव प्रियाधानमेतन्मैत्रीमहाव्रतम्" म० वी० ५-५९।

महाशङ्ख మహాశంఖ (పుం०) 1. శంఖు, దొడ్డ శంఖ. 2. మనుష్యన ఎలుబు. 3. ఒందు సంఖ్యే 100000000000. ["परार्ध" పదదల్లి నోడి.] 4. లలాట, హణే. "महाशङ्खो मनुष्यास्थिसंख्याभेदालिकेषु च" मेदि०। 5. కుబేరన నవనిధిగళల్లొందు. "महाशङ्खो निधिभेदे संख्याभेदे नरास्थिनि" हेम०।

महाशठ మహాశఠ (పుం०) 1. దత్తూరి గిడ. (वि०) 2. దొడ్డ ధూర్త, మహా వేషధారి, మోసగార.

महाशय మహాశయ (పుం०) మహాత్మ, మహానుభావ, ఉదారవాద మనస్సుళ్ళవను. महान् उदारः आशयो यस्य।

महाशल्क మహాశల్క (పుం०) ఒందు జాతియ సముద్రద మీను.

महाशुक्ति మహాశుక్తి (స్త్రీ०) ముత్తిన చిప్పె. महती शुक्तिः।

महाशूद्र మహాశూద్ర (పుం०) 1. గొల్ల, గోపాలక. స్త్రియాం "ङीष्" (४-१-६३)। **-शूद्री -शूद्र्यि.** గొల్లర జాతియ హెంగసు. "आभीरस्तु महाशूद्रः गोपो गोसंख्यगोदुहौ" वैज०। "आभीरी तु महाशूद्री" अम०। 2. ఉత్తమ స్థితియల్లిరువ శూద్ర.

महाश्वास మహాశ్వాస (పుం०) కాసరోగ, దమ్ము, ఉబ్బస.

महाश्वेता మహాశ్వేతా (స్త్రీ०) 1. సరస్వతి. महान् श्वेतो वर्णो यस्याः। 2. నీలి విష్ణుక్రాంత. "विष्णुक्रान्ता परास्फोताश्वखुरी शीतलाऽत्र तु। नीलायां तु महाश्वेता" वैज०।

महाषष्ठी మహాషష్ఠీ (స్త్రీ०) దుర్గాదేవి. "ओं दुं दुं दुं दुर्गे दुर्गे नाशय नाशय हन हन दह दह मथ मथ वध वध सर्वहिंस्रान् महाषष्ठीरूपेण बालकं रक्ष रक्ष चिरजीविनं कुरु श्रीं ह्रीं हूं फट् स्वाहा" महाषष्ठीकवचम्।

महाष्टमी మహాష్టమీ (స్త్రీ०) ఆశ్వయుజ శుక్ల పక్షద అష్టమి. महत्याः महादेव्याः अष्टमी। "आश्विने शुक्लपक्षस्य भवेद्या अष्टमीतिथिः। महाष्टमीति सा प्रोक्ता देव्याः प्रीतिकरा परा" कालिकापु०।

महासत्त्व మహాసత్త్వ (పుం०) 1. ఒందు దొడ్డ ప్రాణి. (वि०) 2. దృఢవాద మనస్సుళ్ళవను, సంతోష మత్తు దుఃఖగళింద మనస్సు కెడదవను. "अविकत्थनः क्षमावानतिगम्भीरो महासत्त्वः" सा० द०। 3. ప్రామాణిక, నీతిజ్ఞ.

महासर्ग మహాసర్గ (పుం०) మహాప్రళయదనంతర పునः నడెయువ జగత్తిన సృష్టి.

महासर्ज మహాసర్జ (పుం०) 1. పనసవృక్ష, హలసిన మర. 2. హొన్నెమర.

महासहा మహాసహా (స్త్రీ०) 1. దొడ్డ గోరంటి. "अम्लानस्तु महासहा" अम०। 2. కాడుద్దిన గిడ. "माषपर्णी महासहा" अम०।

महासुप्ति మహాసుప్తి (స్త్రీ०) చతుర్యుగ బ్రహ్మన నిద్రాసమయ, బ్రహ్మన రాత్రి. "चतुर्युगसहस्रं तु कल्पस्तद्ब्रह्मणो दिनम्। तद्रात्रौ तु महासुप्तिः समसुप्तिर्जगत्क्षयः" वैज०।

महासेन మహాసేన (పుం०) 1. స్కంద, కుమారస్వామి, షణ్ముఖ. महती सेना यस्य। (वि०) 2. దొడ్డ సైన్య హొందిరువ సేనాపతి.

महि మహి (స్త్రీ०) 1. భూమి. मह (पूजायाम्) "इः" (उ० ४-१३९)। వా "ङीष्" (గ० ४-१-४५)। **मही** మహీ. 2. మహత్తత్త్వ. "विज्ञानशक्तिं महिमामनन्ति सर्वात्मनोऽन्तःकरणं गिरित्रम्" भाग० २-१-३५। 3. మహిమె. "तत ऐरावतो नाम वारणेन्द्रो विनिर्गतः। दन्तैश्चतुर्भिः श्वेताद्रेः हरन् भगवतो महिम्" भाग० ८-८-४।

महिका మహికా (स्त्री०) హిమ, మంజు. मह (पूजायाम्) "क्वुन्" (उ० २-३२)।

महित ಮಹಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मह (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "गुणसंपदा समधिगम्य संपदं महिमानमत्र महिते जगताम्" किरा० ५-२४। 2. ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಪೂಜ್ಯವಾದ. "विविधकामहिता महिताम्भसः स्फुटसरोजवना जवना नदीः" किरा० ५-७।

महिन ಮಹಿನ (न०) ರಾಜ್ಯ. मह्यते—मह (पूजायाम्) "इनन्" (उ० २-५७)। महिनम् राज्यम् सि० कौ०।

महिमन् ಮಹಿಮನ್ (पुं०) 1. ಮಹತ್ತ್ವ, ಉತ್ಕರ್ಷ, ಘನತೆ, ಹಿರಿಮೆ. महतो भावः—महत् "इमनिच्" (५-१-१२२)। "तृप्तियोगः परेणापि न महिम्ना महात्मनाम्" माघ० २-३१। 2. ಅಣಿಮಾದಿ ಎಂಟು ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. 3. ಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಭಾವ. "तिसृभिस्त्वमवस्थाभिः महिमानमुदीरयन्" कुमा० २-६। "प्रायः स्वं महिमानं क्षोभात्प्रतिपद्यते हि जनः" शाकु० ६-३१।

महिर ಮಹಿರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. "मिहिरमहिरपीथाः कालकृत्पद्मपाणिः स्वमणिररुणशूरावंशुमानंशुमाली" त्रिकाण्ड०।

महिला ಮಹಿಲಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. मह्यते—मह (पूजायाम्) "इलच्" (उ० १-५४)। "चित्रं दिदर्शयिषुणा जनितस्य यस्यां मध्यं विनैव विधिना महिलाजनस्य" चं० भा०। 2. ಪ್ರಿಯಂಗು ಲತೆ, ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. "महिला फलिनीस्त्रियोः" मेदि०।

महिष ಮಹಿಷ (पुं०) 1. ಎಮ್ಮೆ, ಕೋಣ. मह (पूजायाम्) "टिषच्" (उ० १-४५)। "महिषक्षतागुरुतमालनलदसुरभिः सदागतिः" किरा० १२-५०। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **महिषी** ಮಹಿಷೀ. 2. ಮಹಿಷಾಸುರ.

महिषमर्दिनी ಮಹಿಷಮರ್ದಿನೀ (स्त्री०) ಮಹಿಷಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಚಾಮುಂಡಾದೇವಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. महिषं महिषासुरं मृद्नाति—मृद (क्षोदे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-५)।

महिषवाहन ಮಹಿಷವಾಹನ (पुं०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯ.

महिषासुर ಮಹಿಷಾಸುರ (पुं०) ಮಹಿಷನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ಇಂದ್ರನು ದಿತಿಯ ಮಕ್ಕಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಹರಿಸಲು ದಿತಿಯು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದೆ ಸುಪಾರ್ಶ್ವಮುನಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಎಮ್ಮೆಯಂತೆ ನಿಂತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನಿನಗೆ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಮಗನು ಹುಟ್ಟುವನೆಂದು ಹೇಳಿ ಹೋದನು. ಸುಪಾರ್ಶ್ವಮುನಿಯು ನಿನಗೆ ಕೋಣನಂತೆ ಮಗನು ಹುಟ್ಟಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬೇಡಲು ಮುಖವು ಮಾತ್ರ ಎಮ್ಮೆಯಂತೆಯೂ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಪುರುಷಾಕೃತಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅದರಂತೆ ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಮಹಿಷಾಸುರನು ಹುಟ್ಟಿ ಪರಶಿವನಿಂದ ಹೆಂಗಸಿನಿಂದ ಮಾತ್ರ ತನಗೆ ಮರಣವಾಗಬೇಕೆಂಬ ವರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಇವನ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಸುಂದರಿಯೊಬ್ಬಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಆವಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಈ ತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿಯು ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮಹಿಷನು ಇವಳನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇವಳಿಂದ ಹತನಾದನು.] शिवपु०।

महिषी ಮಹಿಷೀ (स्त्री०) 1. ಎಮ್ಮೆ. 2. ರಾಜನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತಳಾದ ಪತ್ನಿ, ರಾಜನ ಮುಖ್ಯ ಪತ್ನಿ. "इत्थं व्रतं धारयतः प्रजार्थं समं महिष्या महनीयकीर्तेः" रघु० २-२५। "महिषी पशुराट्पत्न्योः" वैज०। 3. ಪುಷ್ಯ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. "पौषी तु महिषी मता" वैज०।

मही ಮಹೀ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ. मह (पूजायाम्) "इः" (उ० ४-१३९)। महिः वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "अस्तशैलगहनं नु विवस्वानाविवेश जलधिं नु महीं नु" किरा० ९-७। 2. ಒಂದು ಹೊಳೆ. "मही नद्यन्तरे भूमौ मह उत्सवतेजसोः" मेदि०। 3. ರಾಜ್ಯ, ದೇಶ. "कृतप्रणामस्य महीं महीभुजे जितां सपत्नेन निवेदयिष्यतः" किरा० १-२।

महीक्षित् ಮಹೀಕ್ಷಿತ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. मह्यां क्षियति—क्षि (निवासगत्योः) "क्विप्" (३-२-७६)। "आसीन्महीक्षितामाद्यः प्रणवश्छन्दसामिव" रघु० १-११।

महीज ಮಹೀಜ (पुं०) 1. ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. मह्यां जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ನರಕಾಸುರ. 3. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. (न०) 4. ಹಸಿಶುಂಠಿ. (स्त्री०) **-जा-जा.** 5. ಸೀತಾದೇವಿ.

महीतल ಮಹೀತಲ (न०) ಭೂಮಿ. मह्याः तलम्। "निजौजसोज्जासयितुं जगद्द्रुहामुपाजिहीर्षा न महीतलं यदि" माघ० १-३७।

महीधर ಮಹೀಧರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। मह्याः

धरः। "महीधरं मार्गवशादुपेतं स्रोतोवहा सागरगामिनीव" रघु० ६-५२। 2. ವಿಷ್ಣು. "महीधरो महाभागो वेगवानमिताशनः" वि० स०।

महीध्र ಮಹೀಧ್ರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. महीं धरति—धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)। "यियासतस्तस्य महीध्रस्रन्ध्रभिदापटीयान् पटहप्रणादः" माघ० ३-२४। 2. ವಿಷ್ಣು.

महीप ಮಹೀಪ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. महीं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

महीपति ಮಹೀಪತಿ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ, ಅರಸು. महाः पतिः। "उपसान्त्वयितुं महीपतिर्द्विरदं दुष्टमिवोपचक्रमे" किरा० २-२५। **-पालः -क्षयः.** "अलं महीपाल तव श्रमेण प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात्" रघु० २-३४।

महीभुज् ಮಹೀಭುಜ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. महीं भुङ्क्ते—भुज (परिपालने) "क्विप्" (३-२-७६)। "प्रविश्य कृष्णासदनं महीभुजा तदाचचक्षेऽनुजसन्निधौ वचः" किरा० १-२६।

महीभृत् ಮಹೀಭೃತ್ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. महीं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "दीपितस्त्वमनुभावसंपदा गौरवेण लघयन् महीभृतः" किरा० १३-३८। "सौगतानामिवात्मान्यो नास्ति मन्त्रो महीभृताम्" माघ० २-२८। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ, ಗಿರಿ. "महीभृता पक्षवतेव भिन्ना विगाह्य मध्यं परवारणेन" किरा० १६-१३।

महीयस् ಮಹೀಯಸ್ (वि०) 1. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡವನಾದ ಒಬ್ಬ, -ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ. अनयोरतिशयेन महान्—महत् "ईयसुन्" (५-३-५७)। "विरराम महीयांसः प्रकृत्या मितभाषिणः" माघ० २-१३। "महीयसां महति दिगन्तदन्तिनामनीकजे रजसि मुखानुषङ्गिनि" माघ० १७-५७। 2. ಎರಡರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ದೊಡ್ಡದಾದ ಒಂದು. "मुहुर्महिम्ना महसां महीयसाम्" माघ० १-६२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **महीयसी** ಮಹೀಯಸೀ.

महीरुह् ಮಹೀರುಹ್ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. महीं रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "यत्राधिरूढेन महीरुहोच्चैरुन्निद्रपुष्पाक्षिसहस्रभाजा" माघ० ४-१३।

महीरुह ಮಹೀರುಹ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. महीं रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। "दधुरायतवल्लिवेष्टितानामुपमानं मनुजा महीरुहाणाम्" माघ० २०-४९।

महीलता ಮಹೀಲತಾ (स्त्री०) ಎರುಬುಹುಳ, ಕೆಸರಿನ ಹುಳ, ಮಳೆಹುಳ. महीव लतेव।

महीसुत ಮಹೀಸುತ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರ (1) ಅಂಗಾರಕ. (2) ನರಕಾಸುರ. महाः सुतः। (स्त्री०) **-सुता -सुका.** (3) ಸೀತಾದೇವಿ.

महीसुर ಮಹೀಸುರ (पुं०) ಭೂದೇವತೆ, ವಿಪ್ರ, ಪ್ರಥಮ ವರ್ಣದವನು. महाः सुर इव। "उच्चैर्गतिर्जंगति सिद्धयति धर्मतश्चेत्तस्य प्रमा च वचनैः कृतकेतरैश्चेत्। तेषां प्रकाशनदशा च महीसुरैश्चेत् तानन्तरेण निपतेत् क्व नु मत्प्रणामः" चं० रा०।

महीसूनु ಮಹೀಸೂನು (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಮಗ (1) ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. (2) ನರಕಾಸುರ. महाः सूनुः।

महेच्छ ಮಹೇಚ್ಛ (वि०) 1. ಮಹಾಶಯ, ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಉದಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. महती इच्छा यस्य। "महीं महेच्छः परिकीर्य सूनौ मनीषिणे जैमिनयेऽर्पितात्मा" रघु० १८-३३। 2. ದೊಡ್ಡ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು, ಹಿರಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು, ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. "विद्यावतां महेच्छानां शिल्पविक्रमशालिनाम्" पञ्चतं० १-३८।

महेज्य ಮಹೇಜ್ಯ (पुं०) ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಯಜನವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. महती अकामहता इज्या अव्यवधानेन यजनमस्य। "इज्या हि महती यस्य महेज्यः स उदाहृतः" इति निरुक्तिः। "यज्ञ इज्यो महेज्यश्च" वि० स०।

महेन्द्र ಮಹೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. पूर्णपरमैश्वर्यतया महांश्चासाविन्द्रश्च। "परमैश्वर्यवत्त्वेन महेन्द्र इति शब्द्यते" इति निरुक्तिः। "सुभुजो दुर्धरो वाग्मी महेन्द्रो वसुदो वसुः" वि० स०। 2. ದೇವೇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. "इमं महेन्द्रप्रभृतीनधिश्रियः चतुर्दिगीशानवमत्य मानिनी" कुमा० ५-५३। 3. ಮಹೇಂದ್ರಪರ್ವತ. "स प्रतापं महेन्द्रस्य मूर्ध्नि तीक्ष्णं न्यवेशयत्" रघु० ४-३९।

महेन्द्रधनुस् ಮಹೇಂದ್ರಧನುಸ್ (न०) ಇಂದ್ರನ ಧನಸ್ಸು, ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು, ಮಳೆಬಿಲ್ಲು. "शैलपतिरिव महेन्द्रधनुः परिवीतभीमगहनो विदिद्युते" किरा० १२-९।

महेन्द्रनगरी ಮಹೇಂದ್ರನಗರೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಣ, ಅಮರಾವತಿ.

महेन्द्रनाथ ಮಹೇಂದ್ರನಾಥ (ಪುಂ) ಕಾಳಿಂಗರಾಜ. "श्रियं महेन्द्रनाथस्य जहार न तु मेदिनीम्" रघु० ४-४३।

महेरणा ಮಹೇರಣಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ತದುಕಿನ ಗಿಡ, ಆನೆಬೀಲ. "महेरणा कुन्दुरुकी" अम०।

महेश ಮಹೇಶ (ಪುಂ) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. महांश्चासौ ईशश्च। "स्वयं महेशस्तनयो गणेशः सखा धनेशः श्वशुरो नगेशः" विश्वगु०। **-ईशानः -ಈಶಾನಃ, -ईश्वरः -ಈಶ್ವರಃ** ಇತ್ಯಾದಿ. "हरिर्यथैकः पुरुषोत्तमः स्मृतो महेश्वरस्त्र्यम्बक एव नापरः" रघु० ३-४९। "महेश्वरोपान्तिकवर्तमानम्" कुमा० १२-२५। (स्त्रीं) **-ईश्वरी -ಈಶ್ವರೀ**. 1. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಕಂಚು. "राजरीत्यां ब्रह्मरीतिः स्वर्णरीतिर्महेश्वरी" वैज०।

महोक्ष ಮಹೋಕ್ಷ (ಪುಂ) ದೊಡ್ಡ ಎತ್ತು, ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ವೃಷಭ. महांश्चासौ उक्षा च "अच्" (५-४-७७)। "उत्क्षिप्तान्यवृषभाः सरितां नदन्तो रोधांसि घीरमवचस्करिरे महोक्षाः" माघ० ५-६३।

महोत्पल ಮಹೋತ್ಪಲ (ಪುಂ) 1. ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ. (ನಂ) 2. ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. महच्च तदुत्पलं च।

महोत्सव ಮಹೋತ್ಸವ (ಪುಂ) ದೊಡ್ಡ ಹಬ್ಬ, ಸಂತೋಷದ ಸಮಾರಂಭ. महांश्चासावुत्सवश्च। "महोत्सवे तत्र समागतानां गन्धर्वविद्याधरसुन्दरीणाम्" कुमा० ११-३४।

महोत्साह ಮಹೋತ್ಸಾಹ (ಪುಂ) 1. ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯಮ, ಹೆಚ್ಚು ಉತ್ಸಾಹ, ಅಧಿಕವಾದ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಮಾನ, ಅಧಿಕವಾದ ಗರ್ವ. "ये जात्यादिमहोत्साहान्नरेन्द्रान्नोपयान्ति च" पञ्चतं० १-३९। 3. ವಿಷ್ಣು. "अतीन्द्रियो महामायो महोत्साहो महाबलः" वि० स०। (ವಿಂ) 4. ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನು. 5. ಅಧಿಕ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು.

महोदधि ಮಹೋದಧಿ (ಪುಂ) ದೊಡ್ಡ ಸಮುದ್ರ, ತುಂಬಿದ ಸಮುದ್ರ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಡಲು. महान् उदधिः। "महोदधेः पूर इवेन्दुदर्शनाद्गुरुः प्रहर्षः प्रबभूव नात्मनि" रघु० ३-१७।

महोदय ಮಹೋದಯ (ಪುಂ) 1. ಕಾನ್ಯಕುಬ್ಜ ದೇಶ. महान् उदयो वृद्धिर्यस्य। 2. ಸ್ವಾಮ್ಯ, ಯಜಮಾನತನ. 3. ಅಪವರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷ. "महोदयः कान्यकुब्जेऽप्याधिपत्यापवर्गयोः" विश्व०। 4. ಏಳಿಗೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಉತ್ಕರ್ಷ. 5. ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ. 6. ಮಹೋದಯ ಪುಣ್ಯಕಾಲ. 7. ಹಿರಿಮೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮಹಿಮೆ. (ನಂ) 8. ಕಾನ್ಯಕುಬ್ಜ ದೇಶದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. "महोदयं पुरे। महोदयः स्वाम्यमुक्त्योः" हेम०। (ವಿಂ) 9. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಏಳಿಗೆಯುಳ್ಳ. महान् उदयो यस्य। "महोदयं-स्तस्य हितानुबन्धिभिः प्रतीयते धातुरिवेहितं फलैः" किरा० १-२०।

महोदर ಮಹೋದರ (ನಂ) 1. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆ. 2. ಒಂದು ರೋಗ, ಜಲೋದರ. (ವಿಂ) 3. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) **-री -ರೀ**. 4. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ, ಪಿಲ್ಲಪಿಚ್ಚರ.

महोद्यम ಮಹೋದ್ಯಮ (ಪುಂ) 1. ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯಮ, ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯೋಗ. (ವಿಂ) 2. ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು, ಹೆಚ್ಚು ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. महान् उद्यमो यस्य। **-उद्योगः -ಉದ್ಯೋಗಃ**.

महोन्नत ಮಹೋನ್ನತ (ಪುಂ) 1. ತೆಂಗಿನಮರ. 2. ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ. (ವಿಂ) 3. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ.

महोन्नति ಮಹೋನ್ನತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಬಹಳ ಎತ್ತರ. 2. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. महती उन्नतिः।

महोपकार ಮಹೋಪಕಾರ (ಪುಂ) ದೊಡ್ಡ ಉಪಕಾರ, ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾಹಾಯ್ಯ. महान् उपकारः।

महोपाध्याय ಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ (ಪುಂ) ದೊಡ್ಡ ಗುರು, ಹೆಚ್ಚು ವಿದ್ಯಾವಂತನಾದ ಆಚಾರ್ಯ. महान् उपाध्यायः।

महोरस्क ಮಹೋರಸ್ಕ (ವಿಂ) ವಿಶಾಲವಾದ ವಕ್ಷಸ್ಥಲವುಳ್ಳವನು, ಅಗಲವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳವನು. महत् उरः यस्य। "कप्" (५-४-१५१)।

महौजस् ಮಹೌಜಸ್ (ಪುಂ) 1. ಸ್ಕಂದ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಷಣ್ಮುಖ. "सेनानीः शिखिवाहनः। स्वामी गाङ्गेयगौरेयब्रह्मचारिमहौजसः" वैज०। (ನಂ) 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರ. (ವಿಂ) 3. ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ. महत् ओजो यस्य। "ओजो महौजाः कृत्वाधस्तत्क्षणादुत्तमौजसः" माघ० १९-१६।

महौषध ಮಹೌಷಧ (ನಂ) 1. ಒಣಶುಂಠಿ. 2. ಅತಿಬಜೆ. 3. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. "महौषधं तु शुण्ठ्यां स्याद्विषायां लशुनेऽपि

च" मेदि०। 4. ಹಸಿಶುಂಠಿ. "महौषधं शृङ्गिबेरे विषायां लशुनेऽपि च" विश्व०। 5. ಹಿಪ್ಪಲಿ.

मा ಮಾ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. मा (माने) "कः" (३-२-३)। "मानिषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः" रामा०। 2. ಜನನಿ, ತಾಯಿ. 3. ಮೇಧೆ, ಬುದ್ಧಿ. 4. ಪ್ರಮಾಣ, ಅಳತೆ. 5. ತೀರ, ದಡ. 6. ಮೃತಿ. 7. ಮಧ್ಯ ಪ್ರದೇಶ. "मा स्त्री माने मृतौ वेलामेधाश्रीमध्यमातृषु। माऽव्ययं प्रतिषेधे च जले तु स्यान्नपुंसकम्" रत्न०। (अव्य०) 8. ತಡೆ, ಆಡ್ಡಿ, ಪ್ರತಿಷೇಧ. "मा वेदि यदसावेको जेतव्यश्चेदिराडिति" माघ० २-९६।

मांस ಮಾಂಸ (न०) 1. ಮಾಂಸ, ಬಾಡು, ದೇಹದೊಳಗಿನ ಒಂದು ಧಾತು. मन्यते—मन (ज्ञाने) "सः" दीर्घश्च (उ० ३-६४)। "उत्पक्वस्रंसि मांसं प्रचलदुभयतः सन्धिनिर्मुक्तमारात्" मालती० ५-१७। "मांसभक्षयिताऽमुत्र यस्य मांसमिहाद्म्यहम्। एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः" मनु० ५-५५। (पुं०) 2. ಕೀಟ, ಕೃಮಿ. 3. ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು.

मांसकारि ಮಾಂಸಕಾರಿ (न०) ರಕ್ತ. ರಕ್ತದಿಂದ ಮಾಂಸ ಧಾತುವುಂಟಾಗುವುದು. "रसाद्रक्तं ततो मांसं मांसान्मेदः प्रजायते" सुश्रुत० सूत्र० १४-१०।

मांसग्रन्थि ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ (पुं०) ಮಾಂಸಪಿಂಡ. मांसस्य ग्रन्थिः।

मांसज ಮಾಂಸಜ (न०) ಮೇದಸ್ಸು, ಕೊಬ್ಬು. मांसाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "मांसान्मेदः प्रजायते" सुश्रुत०।

मांसपेशी ಮಾಂಸಪೇಶೀ (स्त्री०) 1. ಗರ್ಭದೊಳಗಿನ ಒಂದು ಭಾಗ. 2. ಮಾಂಸದ ತುಂಡು. 3. ಮಾಂಸಖಂಡ.

मांसल ಮಾಂಸಲ (वि०) 1. ಶಕ್ತನಾಗಿರುವ, ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. मांसमस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)। 2. ಮಾಂಸ ಪುಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ. "स्निग्धमसृणशोभमानमांसलदेहसौभाग्येन" उ० रा० १। 3. ಶೀತವಾದ, ದಪ್ಪನಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. "ध्वनिश्च माङ्गल्यमृदङ्गमांसलः" उ० रा० ६-२५। 4. ಹೆಚ್ಚಿದ, ಅಧಿಕವಾದ. "माकरन्दनिष्यन्दसंवलितमांसलगन्धबन्धुः" मालती० ९-१३।

मांसविक्रयिक ಮಾಂಸವಿಕ್ರಯಿಕ (वि०) ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. मांसविक्रयेण जीवति—विक्रय "ठन्" (४-४-१३)।

मांसविक्रयिन् ಮಾಂಸವಿಕ್ರಯಿನ್ (वि०) ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರುವವನು. मांसविक्रयः अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

मांसिक ಮಾಂಸಿಕ (वि०) ಮಾಂಸ ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. मांसं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)।

मांसिनी ಮಾಂಸಿನೀ (स्त्री०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ. मांसवत् पदार्थोऽस्यामस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

मांसी ಮಾಂಸೀ (स्त्री०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ. मांसवत् पदार्थोऽस्यामस्ति "अच्" (५-२-१२७)।

माकन्द ಮಾಕಂದ (पुं०) 1. ಆಮ್ರವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ. माः परिमिताः कन्दा इव फलान्यस्य। "आम्रे कामाङ्गमाकन्दो" वैज०। "माकन्दशालिनि वने विषवल्लरीव हा हन्त केकयकुले कथमाविरासीत्" चं० रा०। 2. ಆಮಲಕ, ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. 3. ಒಂದು ನಗರ. "माकन्दः सहकारोऽस्त्री धात्रीनगरभेदयोः" मेदि०।

माकर ಮಾಕರ (वि०) 1. ಮಕರ ಸಂಬಂಧವಾದ. मकरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। (स्त्री०) –री –रिः. 2. ಮಕರಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿ. मकरयुक्ता पौर्णमास्यत्र—मकर "अण्" (४-२-२१)। "तन्मे रोगं च शोकं च माकरी हन्तुमर्हति"। "माघे मासि सिते पक्षे सप्तमी कोटिभास्करा। ददात् स्नानार्घ्यदानाभ्यामायुरारोग्यसंपदः" भविष्यपु०।

माकरन्द ಮಾಕರಂದ (वि०) ಮಕರಂದಸಂಬಂಧವಾದ, ಪುಷ್ಪರಸದಿಂದುಂಟಾದ. मकरन्दस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "माकरन्दनिष्यन्दसंवलितमांसलगन्धबन्धुः" मालती० ९-१३।

माक्षिक ಮಾಕ್ಷಿಕ (न०) 1. ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. मक्षिकाभिः कृतम् "अण्" (४-३-११७)। 2. ಅಗ್ನಿ ಶಿಲೆ, ಸ್ವರ್ಣವಾಕ್ಷಿಕ, ಸುವರ್ಣಮುಖಿ ಎಂಬ ಶಿಲೆ. "अभ्रकं व्योममेघाख्यं चक्षुसंज्ञं तु माक्षिकम्" वैज०। **माक्षीकम् ಮಾಕ್ಷೀಕಮ್**. दीर्घः निपा०।

मागध ಮಾಗಧ (पुं०) 1. ವಂದಿ, ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳು ಭಟ. "वन्दी तु स्तुतिपाठकः। मागधो मधुकः" वैज०। 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "वैश्याद्वैदेहकं विप्रा क्षत्रकन्या तु मागधम्" वैज०। 3. ಅನೂಢೆ (ಮದುವೆಯಾಗದ ಕನ್ಯೆ) ಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ದೂರದ ದಾರಿ ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಬಾವಿ

यल्लिळिदु कश्मल तेगेयुवुदु कोळकुबट्टे ओगयुवुदु इवुगळिंद जीविसुववनु. "मागधोऽसावनूढाजो जंघाकरिकवृत्तिकः। वाग्याद्यवतरेच्छुद्धये क्षालये-न्मलिनाम्बरम्" वैज०। 4. अंगडिबीदियल्लि राजनिगे पदार्थगळ विवरगळन्नु तिळिसुववनु. "वणिक्पथे मागधस्य वाग्भी राजप्रबोधनम्" वैज०। 5. आयोगव, चित्रकेलसदिंद जीविसुववनु. "मागधश्चित्रकर्मणा" वैज०। 6. बिळि जीरिगे. (वि०) 7. मगध देशदल्लि हुट्टिदवनु. (स्त्री०) -धी -धिः. 8. हिप्पलि गिड. 9. ऒंदु जातिय काडु मल्लिगे. "मागधी स्त्री कणायूष्योर्वाच्यवन्मगधोद्भवे। पुंसि वैश्यात् क्षत्रियाजे शुक्लजीरकवन्दिनोः" मेदि०। 10. प्राकृत भाषेय ऒंदु भेद. [देश भेददिंद भाषेयु भिन्नवागुवुदु. मगध देशद भाषेयु मागधिः. शूरसेन देशद भाष शौरसेनिः. लाटदेशद भाषे लाटिः. इत्यादि.] "प्राकृत" पददल्लि नोडि. "मागधी स्यात्तु पिप्पली। यूथी भाषाविशेषश्च" हेम०। 11. उद्दद पडवलकायि. "अथ जिह्वी दीर्घफला मागधी मलनोत्तरा" वैज०। 12. मगधराजन मगळु, सुदक्षिणादेवि. "तयो-र्जगृहतुः पादान् राजा राज्ञी च मागधी" रघु० १-५७।

माघ मूफ (पुं०) 1. ऒंदु चान्द्रमास, मूफ मास. मघानक्षत्रेण युक्ता माघी पूर्णिमा—सा यस्मिन् मासे स माघो मासः। 2. मूफकवि, "शिशुपाल वध" महाकाव्यवन्नु रचिसिद ऒब्ब महाकवि. मूफकविय विषयवागि हेच्चु संगतिगळु तिळियदिद्दरू ग्रंथदिंद केलवु विषयगळन्नु तिळियबहुदागिदे. दत्तकपुत्रनाद मूफकविय्यु महापंडितनागिद्दनु. इवनु कालिदास भवभूति भारवि मोदलाद महाकविगळंते कीर्तियन्नु संपादिसुव आभिलाषेयिंद "शिशुपालवध" वेंब महाकाव्यवन्नु रचिसिदनु. "तस्यात्मजः सुकविकीर्तिदुराशयादः काव्यं व्यधत्त शिशुपालवधाभि-धानम्"। परमु दारिद्र्यपीडितनाद मूफकविय पत्नियु भोजराजनन्नु काणलु बंदु पतियिंद कळुहिसल्पट्ट ऒंदु पत्रवन्नु राजनिगे कोट्टळु. अदरल्लिद्द "कुमुदवनमपश्रि श्रीमदम्भोजखण्डं त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः। उदयमहिमरश्मिर्याति शीतांशुरस्तं हतविधिलसितानां ही विचित्रो विपाकः" माघ० ११-६४ ऎंब प्रातःकालद वर्णनेय श्लोकवन्नु ओदि नोडि बहळ संतोषपट्टु राजनु मूरु लक्ष नाण्यगळन्नु कोट्टु मरुदिन मूफकवियन्नु कंडु नमस्करिसलु बरुवुदागि पत्नियु मूलक हेळिकळुहिसिदनु. अवळु अदन्नु तेगेदुकोंडु बरुत्तिरुवाग मार्गदल्लि तन्न पतिय गुणगानवन्नु माडुत्तिद्द याचकरिगे अवेल्लवन्नू दानमाडि रिक्तहस्तळागि बंदु तन्न पतिगे एल्ला विषयगळन्नू तिळिसिदळु. मूफनु अद रिंद बहळ संतोषगोंडु इन्नुमुंदे बरुव याचकरिगे कोडलु एनू इल्लवेंदु बहळ दुःखिसु वनु. आग ऒब्ब याचकनु बंदु मूफकविय्यन्नु नोडि "आश्वास्य पर्वतकुलं तपनोपतप्तमुद्दामदाव-विधुराणि च काननानि। नानानदीनदशतानि च पूरयित्वा रिक्तोऽसि यज्जलद सेव तवोत्तमा श्रीः" एंदु अवनन्नु होगळिदनु. ई ऒंदेरडु विषय गळिंद मूफकविय पांडित्य मत्तु दानशूरत्व गळु मात्र तिळिदुबरुवुवु. इदरिंद भोज राजन कालदल्लि ई कविय्यु इद्दनेंदु तिळियबहु दागिदे. 3. मूफकविय्यिंद रचितवाद "शिशुपाल वध" काव्य. काव्यगळु कविय हेसरिनिंदलू प्रसिद्धि हॊंदुवुवु. "कवेर्वृत्तस्य वा नाम्ना नायकस्येतरस्य वा" सा० द० ६-३२४। "पुष्पेषु जाती नगरेषु काञ्ची नारीषु रम्भा पुरुषेषु विष्णुः। नदीषु गङ्गा नृपतौ च रामः काव्येषु माघः कविकालिदासः"। (स्त्री०) **माघी** मूफिः. 4. मूफमासद हुण्णिमे. मघायुक्ता पौर्णमासी—माघ "अण्" (४-२-३)। "ङीष्" (४-१-१५)।

माघ्य मूफ्य (न०) कुंदकुसुम, मॊल्लेहूवु. माघे भवम्।

माङ्गलिक मांगळिक (वि०) मंगळवन्नु सूचिसुव, शुभवन्नु तिळिसुव, ऒळ्ळेयदागुवुदन्नु तोरिसुव. मङ्गलं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "मुदमस्य माङ्गलिकतूर्यकृतां ध्वनयः प्रतेनुरनुवप्रमपाम्" किरा० ६-४।

माङ्गल्य मांगल्य (न०) 1. मंगळ, कल्याण, शुभ. मङ्गलमेव स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। (वि०) 2. मंगळक्के हितवाद. मङ्गलाय हितम् "यत्" (५-१-५)।

माच ಮಾಚ (पुं०) ರಸ್ತೆ, ದಾರಿ.

माचल ಮಾಚಲ (पुं०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 2. ಮೊಸಳೆ. 3. ರೋಗ. 4. ಹೊಗಳುಭಟ. "अथ माचलः। वन्दिचौरे रुजि ग्राहे" हेम०।

माचिका ಮಾಚಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನೊಣ. 2. ಅಂಬಷ್ಠೆ, ಆಗುರುಶುಂಠಿ.

माचिरम् ಮಾಚಿರಮ್ (अव्य०) ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. मा चिरम्। "अथाब्रवीत्तदा मत्स्यः तानृषीन् प्रहसन् शनैः। अस्मिन् हिमवतः शृङ्गे नावं बध्नीत माचिरम्" मा० वन०।

माञ्जिष्ठ ಮಾಂಜಿಷ್ಠ (न०) 1. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ, ರಕ್ತವರ್ಣ. (वि०) 2. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ, ರಕ್ತವರ್ಣದ. 3. ಮಂಜಿಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಆದ್ದಿದ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ ಬಣ್ಣ ಕಟ್ಟಿದ. मञ्जिष्ठया रक्तम् "अण्" (४-२-१)। "लग्नोऽप्यग्निश्चामरेषु प्रकामं माञ्जिष्ठेषु व्यज्यते न स्म सैन्यैः" माघ० १८-३४।

माञ्जिष्ठक ಮಾಂಜಿಷ್ಠಕ (वि०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಆದ್ದಿದ (ವಸ್ತ್ರ), ಮಂಜಿಷ್ಠೆಯ ಬಣ್ಣ ಕಟ್ಟಿದ (ಬಟ್ಟೆ). "मौर्व्या मेखल्या नियन्त्रितमधो वासश्च माञ्जिष्ठकम्" म० वी० १-१८।

माटङ्क ಮಾಟಂಕ (पुं०) ಉಪ್ಪಿನ ಅಂಗಡಿ. "माटङ्को लवणापणः" वैज०।

माठर ಮಾಠರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ, ಸೂರ್ಯನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಗದೇವತೆ. मठ (ज्ञाने) "अरः" ठकारश्चान्तादेशः (उ० ५-३९)। मठस्यापत्यम् "अञ्" (४-१-१०४)। 2. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ. 3. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "माठरो व्यासविप्रयोः। सूर्यानुगे च" हेम०।

माठि ಮಾಠಿ (स्त्री०) ಅಂಗಿ, ಕವಚ. "तनुत्रं कवचोऽस्त्रियाम्। माठिः स्त्री जागरो वक्षच्छदस्संनाहकंकटौ" वैज०।

माढि ಮಾಢಿ (स्त्री०) 1. ಎಲೆಯ ಮಧ್ಯದ ಸಿರೆ, ನರ. "पत्रमध्यसिरा माढिः" वैज०। 2. ದೈನ್ಯ, ಬಡತನ. 3. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ, ಸತ್ಕಾರ. "माढिर्दैन्यं पत्रसिराऽर्चा" हेम०।

माणव ಮಾಣವ (पुं०) 1. ಬಾಲಕ, ಹುಡುಗ. मनोः कुत्सितमपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। णत्वम्। "अपत्ये कुत्सिते मूढे मनोरौत्सर्गिकः स्मृतः। तकारस्य च मूर्धन्य तेन सिध्यति माणवः" इति भाष्यम्। 2. ಇಪ್ಪತ್ತು ಎಳೆಗಳ ಹಾರ. "विंशतियष्टिको हारः माणवः परिकीर्तितः"।

माणवक ಮಾಣವಕ (पुं०) 1. ಬಾಲಕ, ಹುಡುಗ. माणव "कन्" (५-३-८५)। "मायामाणवको हरिः" भाग०। 2. ಇಪ್ಪತ್ತು ಎಳೆಗಳ ಹಾರ. 3. ದುರ್ಜನ, ಕೆಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯ. "माणवकः कुपुंसि स्याद्बालहारभिदोरपि" हेम०। 4. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. "माणवको हारभेदे बाले कापुरुषे वटौ" मेदि०।

माणविका ಮಾಣವಿಕಾ (स्त्री०) ಹುಡುಗಿ, ಬಾಲಿಕೆ.

माणवीन ಮಾಣವೀನ (वि०) ಹುಡುಗನಿಗೆ ಹಿತವಾದ. माणवाय हितम् "खञ्" (५-१-११)।

माणव्य ಮಾಣವ್ಯ (न०) ಬಾಲಕರ ಸಮೂಹ, ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗರ ಗುಂಪು. माणवानां समूहः "यञ्" (४-२-४२)।

माणिक्य ಮಾಣಿಕ್ಯ (न०) 1. ರತ್ನ, ಕೆಂಪು. मणिरिव कायति—कै (शब्दे) "डः" (वा० ३-२-१०१)। मणिके मणिपुराख्ये नगरे भवम् "ञ्यः" (४-३-१२)। "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४) वा। "रत्नभेदास्तु मौक्तिकम्। माणिक्यं पौष्यकम् शङ्खः" वैज०। (स्त्री०) **-क्या -क्री**. 2. ಗಳಿ, ಹಲ್ಲಿ. "टट्टनी मुसली पल्ली माणिक्या गृहगोधिका" वैज०।

माणिमन्थ ಮಾಣಿಮಂಥ (पुं०) ಸೈಂಧವಲವಣ. मणिमन्थगिरौ भवः "अण्" (४-३-५३)।

माण्डलिक ಮಾಂಡಲಿಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ಮಂಡಲದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಒಂದು ಪ್ರಾಂತ (ಸಂಸ್ಥಾನ)ದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಒಂದು ದೇಶವನ್ನು ಆಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ. 2. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ.

मातङ्ग ಮಾತಂಗ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. मतङ्गस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "तदीयमातङ्गघटाविघट्टितैः कटस्थलप्रोषितदानवारिभिः" माघ० १-६४। 2. ಕಿರಾತ, ಒಬ್ಬ ಬೇರೆಜಾತಿಯವನು.

मातङ्गी ಮಾತಂಗೀ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಹತ್ತು ಮಹಾವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ.

मातापितरौ ಮಾತಾಪಿತರೌ (पुं०द्वि०) ತಾಯಿ ಮತ್ತು ತಂದೆ. माता च पिता च—मातृशब्दस्य "आनङ्" (६-३-२५)। मातृशब्दस्यारङादेशे **मातरपितरौ** ಮಾತರಪಿತರೌ.

मातरिश्वन् ಮಾತರಿಶ್ವನ್ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. मातरि जनन्यां श्वयति—टु ओ श्वि (गतिवृद्धयोः) "कनिन्" (उ० १-१५७)। सप्तम्या अलुक् च निपा०। "कान्तानां गगननदीतरङ्गशीतः सन्तापं विरमयति स्म मातरिश्वा" किरा० ७-१०।

मातलि ಮಾತಲಿ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಸಾರಥಿ, ಇಂದ್ರನ ರಥದ ಚಾಲಕ. मतलस्य अपत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५)। "अये, मातलिः। स्वागतं महेन्द्रसारथे" शाकु० ६।

माता ಮಾತಾ (स्त्री०) ಜನನಿ, ತಾಯಿ. मान (पूजायाम्) "तन्" निपा०।

मातामह ಮಾತಾಮಹ (पुं०) 1. ತಾಯಿಯ ತಂದೆ, ತಾಯಿಕಡೆಯ ಅಜ್ಜ. मातुः पिता — मातृ "डामहच्" (वा० ४-२-३६)। (स्त्री०) **–मही –ಮಹೀ.** ತಾಯಿಯ ತಾಯಿ, ತಾಯಿಕಡೆಯ ಅಜ್ಜಿ. (पुं०ब०व०) 2. ತಾಯಿ ಕಡೆಯ ಪೂರ್ವಿಕರು, ತಾಯಿವಂಶದ ಹಿರಿಯರು.

माति ಮಾತಿ (स्त्री०) 1. ಅಳತೆ. 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 3. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ.

मातुल ಮಾತುಲ (पुं०) 1. ಸೋದರಮಾವ, ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರ. मातुः भ्राता — मातृ "ङुलच्" (वा० ४-२-३८)। "मातुर्भ्राता तु मातुलः" अम०। "मातुलो विह्वलो दृष्ट्वा कुम्भं वालिसुतो नगैः" भट्टि० १५-११८। 2. ಮದನವೃಕ್ಷ, ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಾವು, ಊಸರವಳ್ಳಿ ಹಾವು. 4. ಒಂದು ಧಾನ್ಯ. "मातुलो मदनद्रुमे। धत्तूरेऽहिन्नीहिभिदोः पितुः स्याले" हेम०।

मातुलपुत्रक ಮಾತುಲಪುತ್ರಕ (पुं०) 1. ಸೋದರ ಮಾವನ ಮಗ. मातुलस्य पुत्रः "कन्"। 2. ದತ್ತೂರಿ ಕಾಯಿ. मातुलस्य पुत्र इव "कन्" (५-३-९६)। "मातुलो मदनश्चास्य फले मातुलपुत्रकः"।

मातुलानी ಮಾತುಲಾನೀ (स्त्री०) 1. ಅತ್ತೆ, ಸೋದರ ಮಾವನ ಹೆಂಡತಿ. मातुलस्य स्त्री — वा "आनुक्" (४-१-४९)। ङीष् च। पक्षे **मातुली ಮಾತುಲೀ.** 2. ಸಣಬು, ಮಂಜಿಯ ನಾರು.

मातुलाहि ಮಾತುಲಾಹಿ (पुं०) ಊಸರವಳ್ಳಿ ಹಾವು. मातुलश्चासौ अहिश्च।

मातुली ಮಾತುಲೀ (स्त्री०) ಸೋದರಮಾವನ ಹೆಂಡತಿ. मातुलस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-४८)।

मातुलुङ्गक ಮಾತುಲುಂಗಕ (पुं०) 1. ಮಾದಳದ ಗಿಡ. मातुश्चासौ लुङ्गश्च — स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "फलपूरो बीजपूरो रुचको मातुलुङ्गकः" अम०। "तद्भुवो भागाः प्रेङ्खितमातुलुङ्गवृतयः प्रेयो विधास्यन्ति वाम्" मालती० ६-१९। (न०) 2. ಮಾದಳದ ಹಣ್ಣು.

मातृ ಮಾತೃ (स्त्री०) 1. ಜನನಿ, ತಾಯಿ. मान्यते पूज्यते —मान (पूजायाम्) "तृच्" (उ० २-९५)। "उमेति मात्रा तपसो निषिद्धा पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम" कुमा० १-२६। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತ (ಏಳು) ಮಾತೃಗಳು. (1) ब्राह्मी, (2) माहेश्वरी, (3) कौमारी, (4) वैष्णवी, (5) वाराही, (6) इन्द्राणी ಮತ್ತು (7) चामुण्डा ಇವರು ಸಪ್ತಮಾತೃಗಳು. 3. ಭೂಮಿ. 4. ಗೋವು. 5. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 6. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "माता गौर्दुर्गा जननी मही। मातरस्तु ब्रह्माण्याद्याः" हेम०। 7. ಪುಷ್ಯಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. "पौर्णमास्याग्रहायणी। पौषी तु महिषी माता" वैज०। 8. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಕೆಳಗಿನ ಕಲ್ಲು. 9. "अ" कार ಮೊದಲಾದ ಅಕ್ಷರಗಳು. "माता तु गव्यकारादौ ब्राह्मयाद्यासु प्रसूमयोः" वैज०। (वि०) 10. ಅಳತೆಮಾಡುವವನು, ಅಳೆಯುವವನು. मा+ङ् (माने) "तृच्"।

मातृक ಮಾತೃಕ (पुं०) 1. ಸೋದರಮಾವ. (वि०) 2. ತಾಯಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ತಾಯಿಯ ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದ. मातुरयम् मातुरागतो वा "ठञ्" (४-३-७८)। "पित्र्यमंशमुपवीतलक्षणं मातृकं च धनुरूर्जितं दधत्" रघु० ११-६४। (स्त्री०) **मातृका ಮಾತೃಕಾ.** 3. ಉಪ ಮಾತೆ, ದಾದಿ. 4. ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತ ಮಾತೃಗಳು. 5. ವರ್ಣಮಾಲೆ, "अ" कार ಮೊದಲಾದ ಅಕ್ಷರಸಮಾಮ್ನಾಯ. 6. ತಾಯಿ, ಜನನಿ. "मातृका धातृकामात्रोः देवीभिद्वर्णमालयोः" मेदि०।

मातृबन्धु ಮಾತೃಬಂಧು (पुं०) ತಾಯಿಯ ಕಡೆಯ ನೆಂಟರು. ತಾಯಿಯ ಸೋದರತ್ತೆಯ ಮಕ್ಕಳು, ತಾಯಿಯ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ದೊಡ್ಡಮ್ಮ ಇವರ ಮಕ್ಕಳು, ತಾಯಿಯ ಸೋದರಮಾವನ ಮಕ್ಕಳು ಇವರು ಮಾತೃಬಂಧುಗಳು. "मातुः पितृष्वसुः पुत्राः मातुर्मातृष्वसुः सुताः। मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया मातृबन्धवः"।

मातृशासित ಮಾತೃಶಾಸಿತ (पुं०) ಮೂರ್ಖ, ತಾಯಿಯಿಂದ ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪುತ್ರ, ತಾಯಿಯು ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ಬೆಳೆಸಿದ ಮಗ. मात्रा शासितः। ತಾಯಿಯು ಪುತ್ರ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ದಂಡಿಸದೆ ಬೆಳೆದ ಮಗನು ಮೂರ್ಖನಾಗುತ್ತಾನೆ.

मातृष्वस् ಮಾತೃಷ್ವಸ್ (स्त्री०) ತಾಯಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು, ತಾಯಿಯ ಅಕ್ಕ ಮತ್ತು ತಂಗಿ, ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡಮ್ಮ. मातुः स्वसा। ಇಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ अलुक् ಸಮಾಸ ಬಂದು मातुः ष्वसा मातृष्वसा ಎಂದೂ अलुक् ಸಮಾಸ ಬಂದಾಗ षत्व ವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬಂದು मातुःस्वसा मातुःष्वसा ಎಂದೂ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

मातृष्वसेय ಮಾತೃಷ್ವಸೇಯ (पुं०) ತಾಯಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಮಗ, ತಾಯಿಯ ಸೋದರಿಯ ಮಗ. मातृष्वसुः अपत्यम् "ढक्" (४-१-१३४)। "छण्" (४-१-१३४)। **मातृष्वस्रीयः** ಮಾತೃಷ್ವಸ್ರೀಯಃ ढकि स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **मातृष्वसेयी** ಮಾತೃಷ್ವಸೇಯೀ. छणि "टाप्" (४-१-४)। **मातृष्वस्रीया** ಮಾತೃಷ್ವಸ್ರೀಯಾ.

मात्र ಮಾತ್ರ (न०) 1. ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯ, ಸಾಕಲ್ಯ. 2. ಅವಧಾರಣ. मात्र् (माने) "त्रन्" (उ० ४-१६७)। ಸಾಕಲ್ಯೆ—प्राणिमात्रं न हिंसति। ಅವಧಾರಣೆ—क्षणमात्रं पात्रं भवति। 3. ಅಳತೆ. —ಇದು ಕಾಲ ಉದ್ದ ಆಗಲ ಎತ್ತರ ಅಂತರ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ. अङ्गुलिमात्रम्। क्षणमात्रम्। रेखामात्रम्। क्रोशमात्रम्। ಇತ್ಯಾದಿ. "रेखामात्रमपि क्षुण्णादामनोर्वर्त्मनः परम्" रघु० १-१७। 4. ಕೂಡಲೆ, ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ, ಆಗಲೇ. "प्रविष्टमात्र एव तत्रभवति राजनि निरुपद्रवाणि नः कार्याणि" शाकु० ३।

मात्रा ಮಾತ್ರಾ (स्त्री०) 1. ಪರಿಚ್ಛದ, ಉಪಕರಣ, ಸಾಧನ. मायतेऽनया — मा (माने) "त्रन्" (उ० ४-१६७)। 2. ಅರ್ಥ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. "शून्यमठिकायां मात्राः समवतार्यं" दशकु०। 3. ಅಂಶ, ಭಾಗ. "सुरेन्द्रमात्राश्रितगर्भगौरवात् प्रयत्नमुक्तासनया गृहागतः" रघु० ३-११। 4. ಅಕ್ಷರದ ಅವಯವ, ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಕಾಲ, ಹ್ರಸ್ವವರ್ಣವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಬೇಕಾಗುವ ಕಾಲ. "एकमात्रो भवेद्ध्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्"। 5. ಎಣಿಕೆ, ಪರಿಗಣನೆ. "कायस्थ इति लघ्वी मात्रा" मुद्रा० १। 6. ಮಾನ, ಅಳತೆ. ಪರಿಮಾಣ, ಕಾಲ ಉದ್ದ ಆಗಲ ಎತ್ತರ ಅಂತರ ಇತ್ಯಾದಿ. 7. ಮುನ್ನಡೆ, ಪ್ರಗತಿ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. 8. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ. "मात्रा परिच्छदेऽर्थांशे प्रवृत्तौ कर्णभूषणे। अक्षरावयवे माने मात्रं कात्स्न्र्येऽवधारणे" वैज०। 9. ಅಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. 10. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. 11. ಇಂದ್ರಿಯವಿಷಯ, ಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯಗಳು. "मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः" गीता २-१४। 12. ಇಂದ್ರಿಯ. 13. ಅವಯವ, ಅಂಗ. "चन्द्रवित्तेशयोश्चैव मात्रा निर्हृत्य शाश्वतीः" मनु० ७-४। 14. (ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಕಾಲದ ಅಳತೆ. 15. ರೂಪ. "तस्य मात्रा गुणः शब्दः लिङ्गं यद्द्रष्टृदृश्ययोः" भाग० २-५-२५।

मात्राच्युतक ಮಾತ್ರಾಚ್ಯುತಕ (न०) ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಓದುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯ: मात्रायाः च्युतिर्यत्र। "मूलस्थितिमधः कुर्वन् पात्रैर्जुष्टो गताक्षरैः। विटः सेव्यः कुलीनस्य तिष्ठतः पथिकस्य सः" ಇಲ್ಲಿ विट ಪದದ इ ಕಾರವನ್ನು ತೆಗೆದು ಓದಲಾಗಿ वट ಪದದ ಅರ್ಥವುಂಟಾಗುವುದು.

मात्राच्छन्दस्, -वृत्त -वृत्त (न०) ಅಕ್ಷರಗಳ ಮಾತ್ರೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ರಚಿಸುವ ಛಂದಸ್ಸು, ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತ. ಆರ್ಯಾ ವೈತಾಳೀಯ ಗೀತಿ ಉಪಗೀತಿ ಮೊದಲಾದುವು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತಗಳು. "मात्रावर्णविभेदेन छन्दस्तदिह कथ्यते" वृ० र०।

मात्रास्पर्श ಮಾತ್ರಾಸ್ಪರ್ಶ (पुं०) ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧ. मात्राणां स्पर्शः संबन्धः। "मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः" गीता २-१४।

मात्सर्य ಮಾತ್ಸರ್ಯ (न०) ಅಸೂಯೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು, ಇತರನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ. मत्सर एव —स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "मात्सर्यरागोपहतात्मनां हि स्खलन्ति साधुष्वपि मानसानि" किरा० ३-५३।

मात्स्यिक ಮಾತ್ಸ್ಯಿಕ (वि०) ಮತ್ಸ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವವನು. मात्स्यान् हन्ति "ठक्" (४-४-३५)।

माथ ಮಾಥ (पुं०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. मथ्यते पीड्यते जनोऽत्र—मन्थ (विलोडने) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಕಡೆಯುವಿಕೆ, ಮಥನ. मन्थ भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "व्याधिव्याप्यामया माथ रोगामा देहमर्दनः" वैज०।

माथिक ಮಾಥಿಕ (पुं०) ಬೇವಿನ ಮರ. "निम्बे पार्वतकेऽर्यद्वेषिच्छर्दनमाथिकाः" वैज०।

माथुर ಮಾಥುರ (त्रि०) 1. ಮಥುರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. मथुरायां जातः "अण्" (४-३-२५)। 2. ಮಥುರೆಯಿಂದ ಬಂದವನು. मथुराया आगतः "अण्" (४-३-७४)।

माद ಮಾದ (पुं०) 1. ಮದ, ಅಮಲು, ಮತ್ತು. मदी (हर्षे) "घञ्" (३-३-१८। 2. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 3. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ, ಕೊಬ್ಬು.

मादक ಮಾದಕ (वि०) 1. ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಅಮಲೇರಿಸುವ. मादयति — मदी (हर्षग्लेपनयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸಂತೋಷವುಂಟು ಮಾಡುವ. 3. ಗರ್ವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ.

मादन ಮಾದನ (पुं०) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. मादयति — मदी (हर्षग्लेपनयोः) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಅಮಲೇರಿಸುವುದು, ಮದವುಂಟುಮಾಡುವುದು. 3. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವುದು. 4. ಗರ್ವವುಂಟುಮಾಡುವುದು. मदी + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ಮದವುಂಟುಮಾಡುವ, ಅಮಲೇರಿಸುವ. 6. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. 7. ಗರ್ವವುಂಟುಮಾಡುವ.

मादृश् ಮಾದೃಶ್ (वि०) ನನ್ನಂತಿರುವ, ನನಗೆ ಸಮಾನವಾದ. अहमिव दृश्यते — दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६०)। मादृक् मादृशौ मादृशः। "कञ्" (३-२-६०)। **मादृशः ಮಾದೃಶಃ**. "क्सः" (वा० ३-२-५७)। **मादृक्षः ಮಾದೃಕ್ಷಃ**. "आत्मघातिभिरहम्मतिग्रहान्मादृशैस्त्वदितरेषु रागिभिः" याद० १७-९३। "प्रवृत्तिसाराः किल मादृशां गिरः" किरा० १-२५।

माद्यत् ಮಾದ್ಯತ್ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ. मदी (हर्षे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-२-६)। **माद्यन्ती ಮಾದ್ಯಂತೀ**. "पायं पायं प्रेयसः कान्तिमाध्वीं माद्यन्तीभिर्मञ्जुलालापिनीभिः" याद० २४-८८।

माद्री ಮಾದ್ರೀ (स्त्री०) ಮದ್ರರಾಜನ ಮಗಳು, ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪತ್ನಿ.

माद्रीनन्दन ಮಾದ್ರೀನಂದನ, -तनय -ತನಯ, -पुत्र -ಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ (पुं०) ಮಾದ್ರಿಯ ಮಗ (1) ನಕುಲ. (2) ಸಹದೇವ.

माधव ಮಾಧವ (पुं०) 1. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. मायाः लक्ष्म्याः धवः। "यावदर्थविदां वाचमेवमादाय माधवः" माघ० २-१३। मधुकुलोद्भवतया मधोरपत्यम् इति वा माधवः। "लोकनाथत्वसम्बन्धः श्रीमतश्चेति माधवः। मधोर्वंशोद्भवत्वाच्च माधवः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "वीरहा माधवो मधुः"। "लोकबन्धुर्लोकनाथो माधवो भक्तवत्सलः" वि० स०। 2. ವಸಂತಋತು. "स माधवेनाभिमतेन सख्या" कुमा० ३-२३। 3. ವೈಶಾಖಮಾಸ. "रेजतुर्गतिवशात् प्रवर्तितौ भास्करस्य मधुमाधवाविव" रघु० ११-७। 4. ಸರ್ವದರ್ಶನ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರು. ಇವರೂ ಇವರ ಸಹೋದರರಾದ ಸಾಯಣರೂ ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. 5. ಯಾದವರು. "प्रहितः प्रघनाय माधवानहमाकारयितुं महीभृता" माघ० १६-५२। (स्त्री०) **-वी -वीः**. 6. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 7. ಕಾಂತಿ. 8. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ. "पत्राणामिव शोषणेन मरुता स्पृष्टा लता माधवी" शाकु० ३-१०। "वासन्ती माधवीलता। रमायामपि शोभायां मधुसंबन्धिनि त्रिषु" नानार्थर०। 9. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. 10. ತಲೆಹಿಡಕಿ, ಕುಟ್ಟಿನಿ. 11. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 12. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಗಿಡ. 13. ಹಸು ಎಮ್ಮೆ ಇವುಗಳ ಸಂಪತ್ತು. "माधवोऽजे मधौ राधे यादवे ना स्त्रियां मिसौ। मधुशर्करावासन्तीकुट्टिनीमदिरासु च। गोमहिष्यादिसम्पत्तौ" मेदि०। (वि०) 14. ವಸಂತಋತು ಸಂಬಂಧವಾದ. 15. ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

माधवक ಮಾಧವಕ (पुं०) ಹಿಪ್ಪೆಹೂವಿನ ಹೆಂಡ. मधुनाकृतः — मधु "वुञ्" (४-३-११८)। "मध्वासवो माधवकः" अम०।

माधविका ಮಾಧವಿಕಾ (स्त्री०) ಮಾಧವೀಲತೆ, ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ.

माधवी ಮಾಧವೀ (स्त्री०) "माधव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

माधवेष्टा ಮಾಧವೇಷ್ಟಾ (स्त्री०) ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ.

माधुकर ಮಾಧುಕರ (वि०) 1. ಭ್ರಮರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ದುಂಬಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. मधुकरस्य अयम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-करी -करीः**. 2. ಮಧುಕರದ ವೃತ್ತಿ. ಮಧುಕರ (ಭ್ರಮರ)ವು ಹೂವಿನಿಂದ ಹೂವಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮಕರಂದವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಮನೆ ಮನೆಗೂ ಹೋಗಿ ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಂದು ಶೇಖರಿಸುವುದು ಮಧುಕರ ವೃತ್ತಿ. 3. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮನೆಗಳಿಂದ ತಂದ ಭಿಕ್ಷೆ.

माधुर ಮಾಧುರ (न०) 1. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವು. "मल्लिकायां च माधुरम्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಸಿಹಿವಸ್ತುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಸಿಹಿವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ.

माधुरी ಮಾಧುರೀ (स्त्री०) 1. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 2. ಮಾಧುರ್ಯ, ಸಿಹಿ. मधुर "ङीष्" (४-१-४१)। "वाङ्माधुरीविरसीकृतकलकण्ठा" दशकु०।

माधुर्यं ಮಾಧುರ್ಯ (न०) 1. ಸಿಹಿ, ಸವಿ. मधुरस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "माधुर्यं मधुबिन्दुना रचयितुं क्षीराम्बुधेरीहते" भर्तृ० १-६। 2. ಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಗುಣ. (ಶಬ್ದವನ್ನು) ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಹ್ಲಾದಗೊಳಿಸುವ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಗುಣ. ದೀರ್ಘ ಸಮಾಸಗಳಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಮಾಧುರ್ಯ ಗುಣ. "पृथक् पदत्वं माधुर्यम्" का०या० सू०। ३-१-२०। 3. ನಾಯಕನ ಎಂಟು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "शोभा विलासो माधुर्यं गाम्भीर्यं धैर्यतेजसी। ललितौदार्यमित्यष्टौ सत्त्वजा: पौरुषा गुणा:" सा० द० ३-५०। ಎಂತಹ ಕ್ಷೋಭೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಸಂಭವಿಸಿದರೂ ಉದ್ವೇಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಮಾಧುರ್ಯಗುಣ. "संक्षोभेष्वप्यनुद्वेगो माधुर्यं परिकीर्तितम्" सा० द० ३-५२।

माध्यन्दिन ಮಾಧ್ಯಂದಿನ (वि०) 1. ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದ, ಹಗಲಿನ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. मध्यन्दिने भवम् "अञ्" (४-१-८६)। "माध्यन्दिनाय नियमाय महर्षिसेव्यां पुण्यामवाप तमसां तमसां निहन्त्रीम्" चं० रा०। (न०) 2. ಶುಕ್ಲಯಜುಃ ಶಾಖೆ.

माध्यम ಮಾಧ್ಯಮ (वि०) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, मध्ये भवम् "मण्" (४-३-६०) ಸೂತ್ರದ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಶಿಕಾ ವಿಹಿತ ಪ್ರತ್ಯಯ.

माध्यमिक ಮಾಧ್ಯಮಿಕ (पुं०) 1. ಬಾಹ್ಯ ಮತ್ತು ಆಂತರ ವಸ್ತು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶೂನ್ಯವಾದಿಯಾದ ಬೌದ್ಧ. 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಮಧ್ಯಭಾಗದ.

माध्यस्थ्य ಮಾಧ್ಯಸ್ಥ್ಯ (न०) 1. ಉದಾಸೀನತೆ, ಸಮವರ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು, ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. मध्यस्थस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಉಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನಿಃಸ್ಪೃಹತೆ. "अभ्यर्थनाभङ्गभयेन साधुर्माध्यस्थ्यमिष्टेऽप्यवलम्बतेऽर्थे" कुमा० १-५२।

माध्याह्निक ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕ (वि०) ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ. मध्याह्नेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)। मध्याह्ने भवम् "ठञ्" (४-३-११) वा।

माध्व ಮಾಧ್ವ (पुं०) ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮತಾನುಯಾಯಿ, ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯದವನು. मध्वस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)।

माध्वक ಮಾಧ್ವಕ (न०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ.

माध्वी ಮಾಧ್ವೀ (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. मधु "अण्" (६-४-१७५)। "ङीप्" (४-१-१५)। "माध्वी च मधु माध्वीकं कपिशीकाचमालिका" त्रिकाण्ड०।

माध्वीक ಮಾಧ್ವೀಕ (न०) 1. ಮಧೂಕ (ಹಿಪ್ಪೆ) ಪುಷ್ಪದಿಂದ ತೆಗೆದ ಮದ್ಯ. माध्वी स्वार्थे "कन्"। 2. ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಹಣ್ಣು. 3. ಮಧು, ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪರಸ. "घयत्तु नलिने माध्वीकं वा न वाभिनवागत:" नैष० ११-३३।

मान ಮಾನ (पुं०) 1. ಆತ್ಮಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. मन (अवबोधने) "घञ्" (३-३-१८)। "जन्मिनो मानहीनस्य तृणस्य च समा गति:" किरा० ११-५९। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪ್ರಣಯಕೋಪ, ಪ್ರೇಮಶಂಕೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಸಮಾಧಾನ. "मानभङ्गपटुना सुरतेच्छां तन्वता ग्रथयता दृशि रागम्" माघ० १०-२५। 3. ಕೋಪ, ಕ್ರೋಧ, ರೋಷ. "तन्नूनं पदमवलोकयांबभूवे मानस्य द्रुतमपयानमास्थितस्य" माघ० ९-८४। 4. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. "मान: स्त्रीणां कोपभेदे गर्वे चित्तोन्नतावपि। मानं प्रमाणे प्रस्थादौ" नानार्थर०। "मदमानसमुद्धतं नृपं न वियुङ्क्ते नियमेन मूढता" किरा० २-४९। (न०) 5. ಅಳತೆ, ಪರಿಮಾಣ. (ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಅಗಲ). मा (माने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पूर्वापरौ तोयनिधी वगाह्य स्थित: पृथिव्या इव मानदण्ड:" कुमा० १-१। 6. (1) ಪಾವು ಸೇರುಗಳಿಂದ ಅಳೆಯುವಿಕೆ. (2) ಬಿರಳು ಕೋಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಅಳೆಯುವುದು. (3) ತಕ್ಕಡಿಯಿಂದ ತೂಗುವುದು. 7. ಅಳತೆಯ ಕೋಲು. –ಸರಪಣಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನ. मा करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 8. ಪ್ರಮಾಣ, ಆಧಾರ, ದಾಖಲೆ. "माधुर्यौज:प्रसादानां रसधर्मत्वे किं मानम्" रसगं०।

मानग्रन्थि ಮಾನಗ್ರಂಥಿ (पुं०) 1. ಗರ್ವಭಂಗ, ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವುದು. 2. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯುಂಟು ಮಾಡುವುದು. मानस्य ग्रन्थि: बन्धनं यस्मात्।

मानद ಮಾನದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. मानमर्जुनादिभ्य: महारथिकत्व आधिराज्यरूपं बहुमानं ददाति—डु दाञ् (दाने) "क:" (३-२-३)। "स

मानदोऽर्जुनादिभ्यो मानं राज्यं च दत्तवान्" इति निरुक्तिः। "अमानी मानदो मान्यः" वि० स०। (वि०) 2. गौरव तोरिसुव, मर्यादे कोडुव. मानं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। 3. गौरववन्नु होगलाडिसुव, मर्यादेगे हानियुंटुमाडुव. मानं द्यति—दो (अवखण्डने) "कः" (३-२-३)।

मानदण्ड ಮಾನದಂಡ (पुं०) अळतेय कोलु.

मानधन ಮಾನಧನ (वि०) मानवे धनवागि उळ्ळ. हेच्चु मानशालियाद. मानमेव धनं यस्य। "महौजसो मानधना धनार्चिता धनुर्भृतः संयति लब्धकीर्तयः" किरा० १-१९।

मानन ಮಾನನ (न०) 1. गौरविसुवुदु, सत्करिसुवुदु. मान (पूजायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. हिंसिसुवुदु, पीडिसुवुदु. मन (स्तम्भे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "युच्" (३-३-१०७)। **मानना ಮಾನನಾ.** "भवतोऽभिमनाः समीहिते सरुषः कर्तुमुपेत्य माननाम्" माघ० १६-२।

माननीय ಮಾನನೀಯ (वि०) 1. पूज्यनाद, पूजिसलु अर्हनाद. 2. पूजिसल्पडुव. 3. गौरविसबेकाद. मान (पूजायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "वैवस्वतो मनुर्नमि माननीयो मनीषिणाम्" रघु० १-११।

मानभङ्ग ಮಾನಭಂಗ (पुं०) अवमान, तिरस्कार.

मानयत् ಮಾನಯತ್ (वि०) गौरविसुत्तिरुव, सत्करिसुत्तिरुव, पूजिसुत्तिरुव. मान (पूजायाम्)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ಯನ್ತಿ.** "मनुष्यतां मानयतो विहारैः स्वामेव देवीमुपयच्छतस्ते" याद० १३-९९।

मानयितृ ಮಾನಯಿತೃ (वि०) गौरविसुवनु, पूजिसुवनु, सत्करिसुवनु. मान (पूजायाम्)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ.**

मानव ಮಾನವ (पुं०) 1. मनुष्य, नर. मनोरयम् "अण्" (४-३-१२०)। "मानवाशक्यनिर्माणा कूर्मा-द्यङ्कबिला शिला। न श्रद्धापयते मुग्धास्तीर्थिकाध्वनि वः कथम्" नैष० १७-१०३। 2. बालक, हुडुग. स्त्रियां **-वी -ವೀ.** मनुष्यजातियळ हेंगसु. "दिवौकसं कामयते न मानवी नवीनमश्रावि तवाननादिदम्" नैष० ९-४१।

मानवत् ಮಾನವತ್ (वि०) 1. गर्ववुळ्ळवनु. अहंकारवुळ्ळवनु. 2. गौरववुळ्ळवनु, मर्यादेयुळ्ळवनु. मानोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.** "योषिद्वृत्ततमनोभवरागा मानवत्यपि ययौ दयिताङ्कम्" किरा० ९-६८।

मानवधर्मशास्त्र ಮಾನವಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ (न०) मनुष्यन धर्मगळन्नु हेळुव मनुधर्मशास्त्र. मनुस्मृति.

मानवराक्षस ಮಾನವರಾಕ್ಷಸ (पुं०) मनुष्य रूपद राक्षस, राक्षसरंते हिंसिसुव मनुष्य. मानवो राक्षस इव। "तेऽमी मानवराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये" भर्तृ० २-७४।

मानवर्जित ಮಾನವರ್ಜಿತ (वि०) 1. मानविल्लदवनु, मर्यादेयिल्लदवनु. 2. नीच, अधम.

मानवी ಮಾನವೀ (स्त्री०) 1. मनुष्यजातिय हेंगसु. 2. मल्लि गिड. "यूथिकायां मनोज्ञाला मानवी च" वैज०।

मानवीय ಮಾನವೀಯ (वि०) 1. मनुष्यसंबंधवाद. मानवस्येदम् "छः" (४-२-११४)। 2. मनुष्यनल्लि हुट्टिद. मानवे जातम् "छः" (४-२-११४)।

मानशालिन् ಮಾನಶಾಲಿನ್ (वि०) अभिमानशाली, आत्मगौरववुळ्ळवनु. मानेन शालते—शाङ् (कत्थने) "णिनिः" (३-२-७८)। "स्वधर्ममनुरुन्धन्ते नातिक्रम-मरातिभिः। पलायन्ते कृतध्वंसा नाहवान्मानशालिनः" किरा० ११-७८।

मानस ಮಾನಸ (न०) 1. मनस्सु, चित्त, अन्तःकरण. मन्यतेऽनेन—"असुन्" (उ० ४-१५)। मन एव—स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "महारथः सत्यधनस्य मानसं दुनोति नो कच्चिदयं वृकोदरः" किरा० १-३४। 2. मानस सरोवर, कैलास पर्वतद ऒंदु सरस्सु (कॊळ). "विकचवारिरुहं दधतं सरः सकलहंसगणं शुचि मानसम्" किरा० ५-१३। (वि०)3. मनस्सिन संबंधवाद, मनस्सिनल्लि उंटाद. मनसः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "मनुष्या मानसैर्दुःखैः युज्यन्ते स्वल्पबुद्धयः" भा० शान्ति० ३३८-४। 4. मनस्सिनिंद हुट्टिद. "महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा। मद्भावा मानसा जाताः येषां लोक इमाः प्रजाः" गीता

१०-६। स्त्रियां **मानसी** ಮಾನಸೀ. "स मानसीं मेरुसखः पितृणां कन्यां कुलस्य स्थितये स्थितिज्ञः" कुमा० १-१८।

मानसव्रत ಮಾನಸವ್ರತ (न०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ನಿಯಮ. ಅಹಿಂಸೆ, ಸತ್ಯ, ಅಸ್ತೇಯ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಲೋಭ ಮುಂತಾದುವು ಮಾನಸವ್ರತಗಳು.

मानसिक ಮಾನಸಿಕ (वि०) 1. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. मानसे भवः "ठञ्"। (पुं०) 2. ವಿಷ್ಣು. "वैकुण्ठ अपराजित मानसिक नावमिक नामं-नामिक" भा० शान्ति० ३४६-४।

मानसौकस् ಮಾನಸೌಕಸ್ (पुं०) ಹಂಸ. मानसं मानस-सरः ओको यस्य। ವರ್ಷರ್ತುವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಕೂಡಲೆ ಹಂಸಗಳು ಮಾನಸ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುವೆಂದು ಕವಿಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. "मेघश्यामा दिशो दृष्ट्वा मानसोत्सुकचेतसाम्। कूजितं राजहंसानां नेदं नूपुरशिञ्जितम्" विक्र० ४-१४। "यस्यास्तोये कृतवसतयो मानसं संनिकृष्टं नाध्यास्यन्ति व्यपगत-शुचस्त्वामपि प्रेक्ष्य हंसाः" मेघ० २-१३।

मानहीन ಮಾನಹೀನ (वि०) ಮಾನವಿಲ್ಲದವನು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದವನು. मानेन हीनः। "जन्मिनो मानहीनस्य तृणस्य च समा गतिः" किरा० ११-५९।

मानित ಮಾನಿತ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मान (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "अग्रजे मयि दिवौकसां पितुः पुत्रभावमुपसेदुषा त्वया। मानितोऽहमवमानितः स्वयं वानरानुचरितैः स्वचेष्टितैः" याद० १७-९६।

मानिन् ಮಾನಿನ್ (वि०) 1. ಸಿಂಹ. मानोऽस्यास्ति "इनिः" (४-२-११५)। (वि०) 2. ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನು, ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳವನು. "परैरपर्यासितवीर्यसंपदां पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम्" किरा० १-४१। 3. ಪೂಜ್ಯ, ಮರ್ಯಾದೆಯುಳ್ಳವನು, ಗೌರವವುಳ್ಳವನು. "मानिनो मानयेः काले त्रस्तान् पौलस्त्य सान्त्वयेः" भट्टि० १९-२४। 4. ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳವನು, ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು. "करुणमपि समर्थं मानिनां मानभेदे रुदितमुदितमस्त्रं योषितां विग्रहेषु" माघ० ११-३५। 5. (ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಭಾವಿಸುವವನು, ತಿಳಿಯುವವನು. **पण्डित-मानी** ಪಂಡಿತಮಾನೀ. पण्डितमात्मानं मन्यते — मन (ज्ञाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **मानिनी** ಮಾನಿನೀ. 6. ಅಭಿಮಾನಶಾಲಿನಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "यदवोच-दवेक्ष्य मानिनी परितः स्नेहमयेन चक्षुषा" किरा० २-२। 7. ಪ್ರಣಯ ಕೋಪವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "मानिनीभि-रपहस्तितधैर्यैः सादयन्नपि मदोऽवललम्बे" किरा० ९-३६।

मानुष ಮಾನುಷ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ, ಮಾನವ. मनु "अञ्" षुगागमश्च (४-१-१६१)। "मानुषानभिलष्यन्ती रोचिष्णुर्दिव्यधर्मिणी" भट्टि० ४-२२। स्त्रियां **मानुषी** ಮಾನುಷೀ. ಮನುಷ್ಯಹೆಂಗಸು. "मातरं त्रिजगतां तव प्रियां मानुषीति मनुते स्म मद्वधूः" याद० १७-९०। 2. ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ. मानुषस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अकृत्वा मानुषं कर्म यो दैवमनुवर्तते। वृथा श्राम्यति संप्राप्य पतिं क्लीबमिवाङ्गना" भा० अनु० ९-२२। स्त्रियां **मानुषी** ಮಾನುಷೀ. "देवीनां मानुषीणां च प्रतिहर्ता त्वमापदाम्" रघु० १-६०।

मानुषता ಮಾನುಷತಾ (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. मनुष्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **-त्वम् -ತ್ವಮ್**. "मानुषत्वकवचान्तरि-तेन स्पर्धते स्म हरिणा हतचित्तः" याद० २१-१।

मानुष्य ಮಾನುಷ್ಯ (न०) 1. ಮನುಷ್ಯತ್ವ. ಮನುಷ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. मनुष्यस्य भावः। "स वञ्चितो बतात्मघ्रुक् कृच्छ्रेण महता भुवि। लब्ध्वापवर्ग्यं मानुष्यं विषयेषु विषज्जते" भाग० ४-२३-२८। (वि०) 2. ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ. "मानुष्यो बलवान् गन्धो घ्राणं तर्पयतीव मे" भा० आदि० १५१-११।

मानुष्यक ಮಾನುಷ್ಯಕ (न०) 1. ಮನುಷ್ಯರ ಸಮೂಹ. मनुष्याणां समूहः "वुञ्" (४-२-३९)। "माणवानां तु माणव्यं बाडव्यं तु द्विजन्मनाम्। राजन्यकं मानुष्यकं राजकं च पृथक् पृथक्" वैज०। 2. ಮನುಷ್ಯ ಜಾತಿ, ಮನುಷ್ಯ ಜನ್ಮ. "यावन्मानुष्यके शक्यं तत्सर्वमुपपाद्य-ताम्" काद०।

मानोज्ञक ಮಾನೋಜ್ಞಕ (न०) ಮನೋಹರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮನೋಜ್ಞತ್ವ. मनोज्ञस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)।

मान्त्रिक ಮಾಂತ್ರಿಕ (पुं०) ಮಂತ್ರವಾದಿ, ಮಾಯಗಾರ, ಮಾಟಗಾರ, ಗಾರುಡಿ. मन्त्रेण जीवति — "ठक्" (४-४-१२)।

मान्थर्यं ಮಾಂಥರ್ಯ (न०) 1. ನಿಧಾನ, ಮಾಂದ್ಯ. 2. ಅಶಕ್ತತೆ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ. मन्थरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

मान्द्य ಮಾಂದ್ಯ (न०) 1. ಮಂದಡು, ಸೋಮಾರಿತನ. मन्दस्य भावः "यक्" (५-१-१२८)। 2. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಅಶಕ್ತತೆ. 3. ದಡ್ಡತನ, ಮೂರ್ಖತನ. 4. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "सन्तापोऽपाटवं मान्द्यमाकुल्यं रुग्जुो स्त्रियौ" वैज०।

मान्धात्र ಮಾಂಧಾತೃ (पुं०) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಯುವನಾಶ್ವನ ಮಗ. [ಯುವನಾಶ್ವನು ಸಂತಾನ ವಿಲ್ಲದೆ ಕೊರಗುತ್ತಿರಲು ಋಷಿಗಳು ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿ ಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಒಂದು ಕಲಶದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಪುತ್ರಪ್ರದವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಋಷಿಗಳು ಮಲಗಿ ದ್ದರು. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ರಾಜನು ತಿಳಿ ಯದೆ ಅದನ್ನು ಕುಡಿದು ತಾನೇ ಗರ್ಭ ಧರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಗರ್ಭವು ಬೆಳೆದು ಬಲ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಶಿಶುವು ಹೊರಬಂದಿತು. ಶಿಶುವಿಗೆ ಸ್ತನ್ಯಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರಲು ಇಂದ್ರನು ಬಲಗೈ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಮೃತರಸವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಬಂದು मां धास्यति ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆ ಬೆರಳನ್ನು ಚೀಪಿ ಅಮೃತರಸ ಪಾನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಶಿಶುವಿಗೆ "मान्धाता" ಎಂಬ ಹೆಸ ರಾಯಿತು.] भा० वन०।

मान्धीर ಮಾಂಧೀರ (पुं०) ಕಪಟದ ಹಕ್ಕಿ, ಬಾವಲಿ. "मान्धीरो वाग्गुदस्तुल्यः" वैज०।

मान्मथ ಮಾನ್ಮಥ (वि०) ಮನ್ಮಥನ ಸಂಬಂಧವಾದ. मन्मथस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "आचार्यकं विजयि मान्मथमाविरासीत्" मालती० १-१६।

मान्य ಮಾನ್ಯ (वि०) ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹ. मान (पूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "मान्यः स मे स्थावरजङ्गमानां सर्गस्थितिप्रत्यवहारहेतुः" रघु० २-४४। स्त्रियां **मान्या ಮಾನ್ಯಾ**. "परिणतिरमणीयाः प्रीतयस्त्वद्विधानामहमपि तव मान्या हेतुभिस्तैश्च तैश्च" मालती० ६-१६।

मापक ಮಾಪಕ (वि०) ಅಳೆಯುವ, ಅಳತೆಮಾಡುವ. मा (माने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मापन ಮಾಪನ (पुं०) 1. ತಕ್ಕಡಿ, ತ್ರಾಸು. माङ् (माने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (न०) 2. ಅಳತೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. मा (माने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

मामक ಮಾಮಕ (पुं०) 1. ಮಾತುಲ, ಸೋದರಮಾವ. "मामकं तु मदीये स्यात् मामको मातुले स्मृतः" हेम०। 2. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. (वि०) 3. ನನ್ನವನು, ನನ್ನ ಸಂಬಂಧದವನು. ममायम्—अस्मद् "अण्" (४-३-१)। ममकादेशः (४-३-३)। "मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय" गीता १-१।

मामकीन ಮಾಮಕೀನ (वि०) ನನ್ನ ಸಂಬಂಧದವನು, ನನ್ನವನು, ಆತ್ಮೀಯನು. ममायम्—अस्मद् "खञ्" (४-३-१)। ममकादेशः (४-३-३)। "यो मामकीनस्य मनसो द्वितीयं निबन्धनम्" मालती० २।

माय ಮಾಯ (पुं०) 1. ಮಾಯಗಾರ, ತಂತ್ರಗಾರ, ಠಕ್ಕ, ಗಾರುಡಿಗ, ಕಣ್ಕಟ್ಟುಮಾಡುವವನು. मायाऽस्यास्ति—"अच्" (५-२-१२७)। 2. ಮಯಾಸುರನ ಮಗ. 3. ಶೈಲೂಷ, ನಟ. "मायः पीताम्बरेऽसुरे" मेदि०।

माया ಮಾಯಾ (स्त्री०) 1. ಗಾರುಡಿ, ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲದ ವಸ್ತುವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆ, ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟುವ ವಿದ್ಯೆ, ಠಕ್ಕು, ಮೋಸ, ಶಾಂಬರ ಮಾಯೆ. मीयते अपरोक्षवत् प्रदर्श्यते अनया—मा (माने) "यः" (उ० ४-१०९)। "स्वप्नो नु माया नु मतिभ्रमो नु" शाकु० ६-१०। 2. ಮೋಕ್ಷಪ್ರದಗಳಾದ ಏಳು ನಗರಿಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. "अयोध्या मधुरा माया काशी काञ्ची अवन्तिका। पुरी द्वारवती चैव सप्तैता मोक्षदायिकाः"। 3. ಇಲ್ಲದ ವಸ್ತುವು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ. "तं विस्मितं धेनुरुवाच साधो मायां मयोद्भाव्य परीक्षितोऽसि" रघु० २-६२। 4. ಬುದ್ಧಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆ. "माया स्यात् शाम्बरीबुद्धयोः" मेदि०। 5. ಒಂದು ವಿಧ ರಾಜಕೀಯಚಾತುರ್ಯ, ರಾಜನು ಉಪಯೋಗಿಸ ಬಹುದಾದ ಒಂದು ಉಪಾಯ. "मायोपेक्षेन्द्रजालानि क्षुद्रोपाया इमे त्रयः"। 6. ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು, ಇಲ್ಲದು ದನ್ನು ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು., ಅವಿದ್ಯಾ, ಅಜ್ಞಾನ. "ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या"। ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ಜಗ ತ್ತನ್ನು ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆ ಯಿಂದ ಮಾಯೆಯಿಂದ. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಯವಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮ ಮಾತ್ರ. ಅವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಈ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು. 7. ಪ್ರಕೃತಿ. "मायां तु प्रकृतिं विद्यात् मायिनन्तु महेश्वरम्" पञ्चद०। 8. ಪರಮಾತ್ಮನ

ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. ಮೇಘವು ವರ್ಷಿಸುವುದೂ ವಾಪೀತಟಾಕಗಳು ತುಂಬುವುದೂ ಹಾಗೆಯೇ ಜಲವಿಲ್ಲದ ಒಣಗುವುದೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆ (ಶಕ್ತಿ). "पर्जन्यो वर्षते यत्र तज्जलेन प्रपूर्यते। देशो निर्जलतां याति एषा माया मम प्रिये"। ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಕ್ಷೀಣನಾಗುವುದೂ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆ. "सोमोऽपि क्षीयते पक्षे पक्षे वापि विवर्धते। अमायां स न दृश्येत मायेयं मम सुन्दरि"। ಸೂರ್ಯನು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸ್ತನಾಗುವುದೂ ಪ್ರಾತಃ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸುವುದೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆ. "पश्चिमां दिशमास्थाय यदस्तं याति भास्करः। उदेति पूर्वतः प्रातः मायेयं मम सुन्दरि"। ಜೀವನು ಗರ್ಭವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ತಿಳಿಯುವುದೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನಂತರ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮರೆತುಬಿಡುವುದೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆ. "जीवः प्रविश्य गर्भं तु सुखदुःखानि विन्दति। जातश्च विस्मरेत् सर्वमेषा माया ममोत्तमा"। ಇತ್ಯಾದಿ. ಜನರು ರೋಗಪೀಡಿತರಾಗಿ ಔಷಧವನ್ನು ಕುಡಿಯುವಾಗ ಆ ಔಷಧದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಮಾಯೆಯಿಂದ ವೀರ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. "रोगार्ता जन्तवः केचित् भक्षयन्ति महौषधम्। तस्य वीर्यं समाश्रित्य मायां तु विसृजाम्यहम्"। ಆಯುಸ್ಸು ಮುಗಿದವರು ಔಷಧ ಕುಡಿಯುವಾಗ ಅದನ್ನು ನಿರ್ವೀರ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಹರಣ ಮಾಡುವುದೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆಯಿಂದ. "औषधे क्षीयमाने तु जन्तुः पञ्चत्वमेति यत्। निर्वीर्यमौषधं कृत्वा कालो भूत्वा हराम्यहम्"। ಒಂದು ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿದರೆ ಅದು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಅದು ಅಧಿಕವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಅಮೃತವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದೇ ಕಾರಣ. "एकबीजात् प्रकीर्णाद्वै जायन्ते तानि भूरिशः। तत्रामृतं विसृजामि मायायोगेन माधवि"। ಇತ್ಯಾದಿ. ವರಾಹಪು०। 9. ಶಾಠ್ಯ, ಮೂರ್ಖತನ, ಕಪಟ. "माया तु शठता शाठ्यं कुसृतिर्निकृतिश्च सा"। 10. ಕೃಪೆ, ದಯೆ. 11. ದರ್ಪ, ಕೊಬ್ಬು.

मायाकार ಮಾಯಾಕಾರ (ಪುಂ०) 1. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಮಂತ್ರದಿಂದ ಕಣ್ಣು ಕಟ್ಟಿ ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಇರುವಂತೆ ತೋರಿಸುವವನು. मायां करोति — ಡ ಕೃಞ್ (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. ಮಾಟಗಾರ, ಶೂನ್ಯಮಾಡುವವನು.

मायाकृत् ಮಾಯಾಕೃತ್ (ಪುಂ०) "मायाकार" ಪದದ ಅರ್ಥ. मायां करोति—कृञ् "क्विप्" (३-२-७६)।

मायाजीविन् ಮಾಯಾಜೀವಿನ್ (ಪುಂ०) ಗಾರುಡಿಗ, ಯಕ್ಷಿಣಿಯುವನು, ಮಾಯಾಕಾರ, ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. मायया जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

मायाद ಮಾಯಾದ (ಪುಂ०) ಮೊಸಳೆ. मायया छलेन अत्ति —अद (भक्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। "जलशूकरमायादझषाशनह्रदग्रहः" त्रिकाण्ड०।

मायादेवी ಮಾಯಾದೇವೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಬುದ್ಧದೇವನ ತಾಯಿ. **-सुतः-सुतः**. ಬುದ್ಧದೇವ.

मायावत् ಮಾಯಾವತ್ (ತ್ರಿ०) 1. ಮೋಸಗಾರ, ವಂಚಕ, ಕಪಟಿ. 2. ಮಾಯಗಾರ, ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆಯನ್ನರಿತವನು, ಯಕ್ಷಿಣಿಯುವನು. मायाऽस्यास्ति "मत्वर्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वत्ी**.

मायावती ಮಾಯಾವತೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಕಾಮನ ಪತ್ನಿ, ರತಿ. "एष ते तनयः सुभ्रु हत्वा शम्बरमागतः। हृतो येनाभवद्बालो भवत्याः सूतिकागृहात्॥ इयं मायावती भार्या तनयस्यास्य ते सती" विष्णुपु०। 2. ಶಂಬರಾಸುರನ ಹೆಂಡತಿ. [ಶಂಬರಾಸುರನು ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಶಿಶುವನ್ನು (ಜನಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ) ಮಾಯೆಯಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದನು. ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ಒಂದು ಮೀನು ನುಂಗಿತು. ಬೆಸ್ತನೊಬ್ಬನು ಆ ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಶಂಬರನ ಅರಮನೆಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಅದರೊಳಗಿದ್ದ ಶಿಶುವನ್ನು ಮಾಯಾವತಿಯು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸಲಹಿ ಮಹಾಮಾಯಾವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿ ಶಂಬರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿ ನಾರದರಿಂದ ಮನ್ಮಥನೆಂದು ತಿಳಿದ ನಂತರ ಅವನನ್ನು ರುಕ್ಮಿಣಿಯಲ್ಲಿಗೆ ತಂದು ಒಪ್ಪಿಸಿದಳು.] "भवान् नारायणसुतः शम्बरेणाहृतो गृहात्। अहं तेऽधिकृता पत्नी रतिः कामो भवान् प्रभो। एष त्वानिर्दशं सिन्धावक्षिपत् शम्बरोऽसुरः। मत्स्योऽग्रसीत्तदुदरात् इह प्राप्तो भवान् प्रभो। तमिमं जहि दुर्धर्षं दुर्जयं शत्रुमात्मनः। मायाशतविदं त्वं च मायाभिर्मोहनादिभिः॥ प्रभाष्यैवं ददौ विद्यां प्रद्युम्नाय महात्मने। मायावती महामायां सर्वमायाविनाशिनीम् इत्यादि. भाग० १०-५५।

मायाविन् ಮಾಯಾವಿನ್ (ವಿ०) 1. ಮೋಸಗಾರ, ಕಪಟಿ, ವಂಚಕ. मायाऽस्यास्ति "विनिः" (५-२-१२१)।

"व्रजन्ति ते मूढधियः पराभवं भवन्ति मायाविषु ये न मायिनः" किरा० १-३०। 2. ಇಂದ್ರಜಾಲ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಮಾಯಾಕಾರ.

मायिक ಮಾಯಿಕ (वि०) "मायाविन्" ಪದದ ಅರ್ಥ.

मायिन् ಮಾಯಿನ್ (पुं०) 1. ಮಾಯಾಕಾರ, ಗಾರುಡಿಗ, ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಯಕ್ಷಿಣಿಯವನು. मायास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಮೋಸಗಾರ, ವಂಚಕ, ಕಪಟಿ. "भवन्ति मायाविषु ये न मायिनः" किरा० १-३०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **मायिनी ಮಾಯಿನೀ**.

मायु ಮಾಯು (पुं०) 1. ಪಿತ್ತ, ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಒಂದು ಧಾತು. मिनोति देह ऊष्माणम् — डुमिञ् (प्रक्षेपणे) "उण्" (उ० १-१)। 2. ಪಿತ್ತರೋಗ. "पित्तं मायुः फलंकरः" त्रिकाण्ड०।

मायुराज ಮಾಯುರಾಜ (पुं०) ನಳಕೂಬರ, ಕುಬೇರನ ಮಗ. "सुतोऽस्य मायुराजः स्यात् तथा वर्णकविर्निधौ" त्रिकाण्ड०।

मायूर ಮಾಯೂರ (न०) 1. ನವಿಲುಗಳ ಗುಂಪು, ಮಯೂರಗಳ ಸಮೂಹ. मयूराणां समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 2. ನವಿಲಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. मयूरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-री -ರೀ**.

मायूरिक ಮಾಯೂರಿಕ (पुं०) ನವಿಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವವನು. मयूरान् हन्ति "ठक्" (४-४-३५)।

मायूरी ಮಾಯೂರೀ (स्त्री०) ಮಾರ್ಜನೆಯ ಒಂದು ಭೇದ, ಮೂರು ವಿಧ ಮೃದಂಗಧ್ವನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "मार्जना" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಮಯೂರ ಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "निर्ह्रादिन्युपहितमध्यमस्वरोत्था मायूरी मदयति मार्जना मनांसि" माल० १-२१।

मार ಮಾರ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. मारयति —मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "अनुममार न मार कथं नु सा रतिरतिप्रथितापि पतिव्रता" नैष० ४-७६। 2. ವಿಷ್ಣು, ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. 3. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. म्रियन्ते अनेन—मृङ् (प्राणत्यागे) "घञ्" (३-३-१२१)। "मारो मृत्यौ स्मरे विघ्ने" मेदि०।

मारक ಮಾರಕ (पुं०) 1. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮ ಸ್ಥಾನಗಳ ಅಧಿಪತಿ. ಎರಡು ಮತ್ತು ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳು ಮಾರಕಸ್ಥಾನಗಳು. 2. ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆಯುವ ವ್ಯಾಧಿ, ಕೊಲ್ಲುವ ರೋಗ. 3. ಗಿಡಗ ಪಕ್ಷಿ, ಡೇಗೆ ಹಕ್ಕಿ. (पुं०) 4. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ನಾಶ. (वि०) 5. ಕೊಲ್ಲುವವನು, ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. मारयति — मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मारकस्थान ಮಾರಕಸ್ಥಾನ (न०) ಜಾತಕ ಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳು. "अष्टमं चायुषः स्थानमष्टमादष्टमं च यत्। तयोरपि व्ययस्थानं मारकस्थानमुच्यते"।

मारजित् ಮಾರಜಿತ್ (पुं०) ಜಿನದೇವ. मारं मन्मथं जितवान्। "मारजिल्लोकजिज्जिनः" अम०।

मारण ಮಾರಣ (न०) ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ, ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆಯುವಿಕೆ मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

मारि ಮಾರಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಾಗುವ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನಾಶ. मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "इन्" (उ० ४-११७)। "सर्वलोकतते मृत्यौ मारिः स्त्री मारकोऽस्त्रियाम्" वैज०। 2. ಸಿಡುಬು, ದೊಡ್ಡಮ್ಮ. "मारिर्मसूरीरुग्भेदाः" वैज०। 3. ಕೊಲ್ಲುವುದು, ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆಯುವುದು.

मारित ಮಾರಿತ (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಾಶ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

मारिष ಮಾರಿಷ (पुं०) 1. ಆರ್ಯ, ಪೂಜ್ಯ. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಯೋಗ.) रिष (हिंसायाम्) "कः" (३-१-१३५)। ನಿಷೇಧವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸಮಾಸ. 2. ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು. "मारिषे जीवशाकः स्याद-त्राल्पे तण्डुलीयकः" वैज०। "मारिषस्त्वार्यशाकयोः" हेम०।

मारिषा ಮಾರಿಷಾ (स्त्री०) ದಕ್ಷನ ತಾಯಿ. "मारिषः शाकभिद्यार्ये नाट्योक्तौ पुंसि योषिति। दक्षाम्बायाम्" मेदि०।

मारी ಮಾರೀ (स्त्री०) 1. ಚಂಡಿ. 2. ಜನರ ನಾಶ. 3. ಮಾಹೇಶ್ವರ ಶಕ್ತಿ.

मारीच ಮಾರೀಚ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ, ಕಶ್ಯಪಮಹರ್ಷಿ. 2. ತಾಟಕೆಯ ಮಗ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ಸುನಂದನೆಂಬ ಯಕ್ಷನ ಮಗನಾದ ತಾಟಕೆಯ ಮಗ. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಇವನಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸರೂಪ

ಬಂದಿತು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಯಾಗದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀರಾಮನ ಬಾಣದಿಂದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟನು. ರಾವಣನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ತನಗೆ ನೆರವಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಲು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕದಿರುವಂತೆ ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಕೇಳದ ರಾವಣನ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ ಮಾರೀಚನು ಮಾಯಾಮೃಗದ ವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿ ಬಹಳ ದೂರಕ್ಕೆ ರಾಮನನ್ನು ಒಯ್ದು ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಹತನಾದನು.] 3. ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಪುರೋಹಿತ, ಋತ್ವಿಕ್ಕು. 4. ರಾಜನ ಆನೆ. (ನಂ) 5. ಮಣಿಸಿನ ತೋಟ. "मारीचोद्भ्रान्तहारीता मलयाद्रेरुपत्यकाः" ರಘು೦ ೪-೪೬। (ಸ್ತ್ರೀ೦) -ची -ಚೀ. 6. ಮಾಯಾದೇವಿ, ಬುದ್ಧದೇವನ ತಾಯಿ.

मारण्ड ಮಾರಂಡ (ಪುಂ) 1. ಹಾವಿನ ಮೊಟ್ಟೆ, ಸರ್ಪದ ತತ್ತಿ. 2. ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿಯ ರಾಶಿ. 3. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. "मारण्डस्तु भुजङ्गाण्डे मार्गे गोमयमण्डले" ಹೇಮ೦।

मारुत ಮಾರುತ (ಪುಂ) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. मरुत् वायुः —स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "मुरलामारुतोद्धूतमगमत्केतकं रजः" ರಘು೦ ೪-೫೫। 2. ಒಂದು ದೇಶ. "मारुता धेनुकाश्चैव तङ्गणाः परतङ्गणाः। बाह्लीकास्तित्तिराश्चैव चोलाः पाण्ड्याश्च भारत॥ एते जनपदा राजन् दक्षिणं पक्षमाश्रिताः" ಭಾ೦ ಭೀಷ್ಮ೦ ೫೦-೫೧, ೫೨। (ವಿ೦) 3. ವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ, मरुतः इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

मारुतव्रत ಮಾರುತವ್ರತ (ನ೦) ರಾಜನ ಧರ್ಮ, ಸ್ವಪರರ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಚಾರರ ಮೂಲಕ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ರಾಜನ ಕಾರ್ಯ. ಗಾಳಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹದೊಳಗೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ರಾಜನು ಚಾರರ ಮೂಲಕ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಕಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "मारुतव्रत" ವೆಂದು ಹೆಸರು. "प्रविश्य सर्वभूतानि यथा चरति मारुतः। तथा चारैः प्रवेष्टव्यं व्रतमेतद्धि मारुतम्" ಮನು೦ ೯-೩೦೬।

मारुतात्मज ಮಾರುತಾತ್ಮಜ (ಪುಂ) 1. ಆಂಜನೇಯ, ಹನುಮಂತ. 2. ಭೀಮಸೇನ. मारुतस्यात्मजः।

मारुताशन ಮಾರುತಾಶನ (ಪುಂ) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. मारुतः वायुः अशनं यस्य।

मारुति ಮಾರುತಿ (ಪುಂ) 1. ಆಂಜನೇಯ. "प्रवृत्तावुपलब्धायां तस्याः सम्पातिदर्शनात्। मारुतिः सागरं तीर्णः संसारमिव निर्ममः" ರಘು೦ ೧೨-೬೦। 2. ಭೀಮಸೇನ. मारुतस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "संग्रहेऽस्य महाबाहुर्मारुतिः कुपितोऽब्रवीत्" ಭಾಗ೦ ೨-೭-೨೧।

मार्कण्ड ಮಾರ್ಕಂಡ (ಪುಂ) ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಮುನಿ. मृकण्डोरपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। ಪೃಷೋ೦।

मार्कण्डेय ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ (ಪುಂ) ಮೃಕಂಡು ಮುನಿಯ ಪುತ್ರ. मृकण्डोरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)। ಪೃಷೋ೦। ಈ ಮುನಿಯು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಕಲ್ಪಗಳ ಕಾಲ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದನು. "पुनश्चचार च तपः परमेश्वरतुष्टये। एवं बहुतिथे काले प्रादुरासीन्महेश्वरः। .....त्वया तप्तेन तपसा तोषितोऽहं भृशं मुने। दीर्घमायुर्मया दत्तं मृत्युश्च प्रतिबोधितः" ಭಾ೦ ವನ೦ ೧೩೦। ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳು ಮಾತ್ರ ಆಯುಸ್ಸೆಂದು ಹೇಳಿದ ಒಬ್ಬ ದೈವಜ್ಞನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವನ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ಬಹಳ ದುಃಖಿತರಾದರು. ಅವರ ದುಃಖದ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿದು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಇದನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನನ್ನು ಕಂಡು ಮೃತ್ಯುವು ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿತು. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಮಂತನಾದನು. ನೃಸಿಂಹಪು೦। ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಭಗವನ್ಮಾಯೆಯನ್ನು ತೋರುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. "तस्यैवं युञ्जतश्चित्तं तपः स्वाध्यायसंयमैः। अनुग्रहायाविरासीन्नरनारायणो हरिः॥ .....भो भो ब्रह्मर्षिवर्योसि सिद्ध आत्मसमाधिना। मयि भक्त्यानपायिन्या तपः स्वाध्यायसंयमैः॥ वयं ते परितुष्टाः स्मः त्वद्बृहद्व्रतचर्यया। वरं प्रतीच्छ भद्रं ते वरदेशादभीप्सितम्"। ಭಗವನ್ಮಾಯಾಪ್ರದರ್ಶನ: ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಮುನಿಯು ಪುಷ್ಪಭದ್ರಾತೀರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸಿತು. ಅದರೊಡನೆ ಭಯಂಕರವಾದ ಪ್ರಚಂಡ ಮೇಘಗಳೂ ಬರಲಾರಂಭಿಸಿ ಗುಡುಗು ಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಮಳೆಯು ಸುರಿಯಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನುಂಗಿಬಿಡುವಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಸಮುದ್ರಗಳೂ ವೇಗವಾದ ಗಾಳಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಅಲೆಗಳು ಜಲಜಂತುಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ

ಘೋರವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ, ಈ ಮುನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಿದುದರಿಂದ ಮುನಿಗೆ ದಿಕ್ಕೇ ತೋಚದಂತಾಗಿ ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮೊಸಳೆ ತಿಮಿಂಗಿಲಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ ಗಾಢವಾದ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡುತ್ತ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕಳೆದನು. ವಿಷ್ಣುಮಾಯೆಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಅಲೆದಾಡುತ್ತ ಒಂದು ದಿನ ಒಂದು ಆಲದ ಮರದಲ್ಲಿ ಆಲದ ಎಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ ಆಟವಾಡುತ್ತ ತನ್ನ ಪಾದಾರವಿಂದವನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬೆರಳನ್ನು ಚೀಪುತ್ತಿದ್ದ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ ಶಿಶುವೊಂದನ್ನು ಕಂಡನು. ಆ ಶಿಶುವಿನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಮುನಿಯ ಆಯಾಸವೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹೃತವಾಗಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತನಾಗಿ ಆ ಬಾಲಕನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಆಗ ಆ ಶಿಶುವಿನ ಶ್ವಾಸ ಮಾರುತದಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಇದರ ಶರೀರದೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡನು. ಅಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಚರಾಚರ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಪುಷ್ಪಭದ್ರಾತೀರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಶ್ರಮವನ್ನೂ ಕಂಡನು. ಹೀಗೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೇ ಶಿಶುವಿನ ಶ್ವಾಸಮಾರುತದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ವಟಪತ್ರಶಾಯಿಯಾದ ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ಕಂಡು ಇದನ್ನು ಆಲಂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇದರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಂತರ್ಧಾನ ಹೊಂದಿದನು. ಆ ಕೂಡಲೇ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸಿದ್ದ ನೀರೆಲ್ಲವೂ ಮಾಯವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಮುನಿಯು ಎಂದಿನಂತೆ ಪುಷ್ಪಭದ್ರಾತೀರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲೇ ಕುಳಿತನು. ಭಾಗಂ ೧೨-೯।

मार्कण्डेयपुराण ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಪುರಾಣ (ನ॰) ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಮುನಿಯು ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಜೈಮಿನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಕಥೆ. [ಇದು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಪೂರ್ವಜನ್ಮವೃತ್ತಾಂತ ಇಂದ್ರನ ಬದಲಾವಣೆ ಪಾಂಡವರ ವೃತ್ತಾಂತ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಕಥೆ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಕಥೆ ಸೃಷ್ಟಿವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಗಳಿರುವುವು.] ನಾರದಪು॰ ೪೨।

मार्कव ಮಾರ್ಕವ (ಪುಂ॰) ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು. मारयति—मृङ् (प्राणत्यागे)+णिच् "क्विप्" (३-२-१७८)। मारि केशशौक्ल्यनाशने कूयते—कुङ् (शब्दे) "अप्" (३-३-५७)। "मार्कवो भृङ्गराजः स्यात्" अम॰।

मार्ग–अन्वेषणे (वा चुरा॰ उभ॰ सक॰ से॰)। मार्गयति, –ते। पक्षे भ्वा॰ मार्गति। अमार्गीत्। 1. ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡು, ಹುಡುಕು. 2. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು, ಬೇಡು, ಯಾಚಿಸು. "वरं वरेण्यो नृपतेरमार्गीत्" भट्टि॰ १-१२।

कर्मणि:—मृग्यते, मार्ग्यते। अमार्ग्यत।

कृत्सु:—मार्गितव्यम्। मार्गणीयम्। मार्ग्यम्। मार्गन्, मार्गमाणः, मार्गयन्, मार्गयमाणः। मार्गितः, –तम्। मार्गणम्।

मार्ग ಮಾರ್ಗ (पुं॰) 1. ದಾರಿ, ರಸ್ತೆ. मार्ग्यते—मार्ग (अन्वेषणे) "घञ्" (३-३-१८)। "मार्गं मनुष्येश्वरधर्मपत्नी श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत्" रघु॰ २-२। 2. ವಿಶಾಲವಾದ ಮಾರ್ಗ, ಅಗಲವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಬಯಲು. "वायोरिमं परिवहस्य वदन्ति मार्गम्" शाकु॰ ७-६। 3. ಕಲೆ, ಗುರುತು, ಮಚ್ಚೆ. "भोगिवेष्टनमार्गेषु चन्दनानां समर्पितम्" रघु॰ ४-४८। 4. ಉಪಾಯ, ದಾರಿ. "तदुपहितकुटुम्बः शान्तिमार्गोत्सुकोऽभूत्" रघु॰ ७-४१। 5. ಗ್ರಂಥದ ಶೈಲಿ, ರೀತಿ. "अस्त्यनेको गिरां मार्गः सूक्ष्मभेदः परस्परम्। तत्र वैदर्भगौडीयौ वर्ण्येते प्रस्फुटान्तरौ" काव्या॰ १-४०। 6. ಆಚಾರ, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿ. कुलमार्गः। 7. ಮೃಗಮದ, ಕಸ್ತೂರಿ. 8. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸ. मृगो मृगशिराः तद्युक्ता पौर्णमास्यत्र—मृग "अण्" (४-२-२१)। 9. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. 10. ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. "मार्गो मृगमदे मार्गशीर्षे चान्वेषणाध्वनोः" मेदि॰। "मार्गो मासे मृगमदेऽन्वेषणे पथि सौम्यभे" नानार्थर॰। 11. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ನಿಜವಾದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. "तत्त्वार्थैकथनं मार्गः" सा॰ द॰। ಇದು ಗರ್ಭಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. 12. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. उपासकैः मृग्यते—मार्ग (अन्वेषणे) कर्म॰ "घञ्" (३-३-१९)। "उपासकैर्मृग्यमाणो मार्गो वाञ्छितसिद्धये" इति निरुक्तिः। "विक्षरो रोहितो मार्गः" वि॰ स॰।

मार्गक ಮಾರ್ಗಕ (क्लं॰) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸ.

मार्गण ಮಾರ್ಗಣ (पुं॰) 1. ಶರ, ಬಾಣ. मार्गयति—मार्ग (अन्वेषणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "विदधे विलसत्तडिल्लताभैः किरणैर्व्योमनि मार्गणस्य मार्गः" किरा॰ १३-२२। 2. ಯಾಚಕ. ಭಿಕ್ಷುಕ. मार्गति—मार्ग "युच्" (उ॰ २-७८)। (न॰) 3. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. 4. ಯಾಚನೆ, ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡುವುದು. "मार्गणं याचनेऽन्वेषे मार्गणस्तु शरेऽर्थिनि" हेम॰। **–णा–ना॰** (स्त्री॰) 5. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. "मार्गणा तु गवेषणा। पर्येषणा परीच्छा च" वैज॰।

मार्गणीय मार्गणेय्य (वि०) 1. हुडुकल्पडुव. 2. हुडुकबेकाद. 3. हुडुकलु शक्यवाद. 4. हुडुकलु अर्हवाद. मार्ग (अन्वेषणे) "अनीयर्" (३-२-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **मार्गितव्यः मार्गितव्यः**. 5. बेडल्पडुव. 6. बेडबेकाद. 7. बेडबहुदाद. 8. बेडलु अर्हवाद.

मार्गत् मार्गत् (वि०) 1. हुडुकुत्तिरुव. मार्ग (अन्वेषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. बेडुत्तिरुव, याचिसुत्तिरुव. "शानच्" (३-२-१२४)। **मार्गमाणः मार्गमाणः**.

मार्गयत् मार्गयत् (वि०) हुडुकिसुत्तिरुव, अन्वेषण माडिसुत्तिरुव. मार्ग (अन्वेषणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" (३-२-१२४)। **मार्गयमाणः मार्गयमाणः**.

मार्गणक मार्गणक (पुं०) याचक, भिक्षुक. मार्गण स्वार्थे "कन्"।

मार्गतोरण मार्गतोरण (न०) रस्तेयल्लि विजयोत्सवद निमित्त कट्टुव तोरण. "धन्विनौ तमृषिमन्वगच्छतां पौरदृष्टिकृतमार्गतोरणौ" रघु० ११-५।

मार्गदर्शक मार्गदर्शक (वि०) दारियन्नु तोरिसुवनु, मार्गं दर्शयति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **-दर्शिन् -दर्शिन्**. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-दर्शिनी -दर्शिनी**.

मार्गदर्शन मार्गदर्शन (न०) 1. दारि तोरिसुवुदु. 2. उपायवन्नु सूचिसुवुदु.

मार्गधेनुक मार्गधेनुक (न०) ऒंदु योजन.

मार्गशोधक मार्गशोधक (वि०) मार्गवन्नु सुगमवागि माडुवनु, राज मत्तु अवन परिवारदवरिगे दारियन्नु संचारयोग्यवन्नागि माडिकॊडुवनु. मार्गं शोधयति — शुध (शुद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मार्गशोधन मार्गशोधन (न०) दारियन्नु सुगमवन्नागि माडुवुदु. मार्गस्य शोधनम्।

मार्गशिर मार्गशिर (पुं०) मार्गशीर्षमास. मृगशिरानक्षत्रयुक्ता पौर्णमास्यत्र — मृगशिरा "अण्" (४-२-२१)। "शुक्ले मार्गशिरे पक्षे योषिद्भर्तुरनुज्ञया। आरभेत व्रतमिदं सर्वकामिकमादितः" भाग० ६-१९-२।

मार्गशीर्ष मार्गशीर्ष (पुं०) 1. मार्गशीर्ष मास, चान्द्रमानद ऒंबत्तनेय तिंगळु. मृगशीर्षेण युक्ता पौर्णमासी अस्मिन् "अण्" (४-२-२१)। (स्त्री०) **मार्गशीर्षी मार्गशीर्षी**. 2. मार्गशीर्ष मासद हुण्णिमे.

मार्गिक मार्गिक (वि०) 1. बेटिगार, मृगगळन्नु कॊल्लुवनु. मृगान् हन्ति—"ठक्" (४-४-३५)। 2. पथिक, दारि नडेयुवनु. मार्गोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

मार्गित मार्गित (वि०) 1. हुडुकल्पट्ट. मार्ग (अन्वेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. बेडल्पट्ट.

मार्ग्य मार्ग्य (वि०) 1. हुडुकल्पडुव. 2. हुडुकबेकाद. मार्ग (अन्वेषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. बेडल्पडुव. 4. तॊळेयल्पडुव, होगलाडिसल्पडुव. 5. तॊळेयबेकाद, होगलाडिसबेकाद. मृजू (शुद्धौ) वा "क्यप्" पक्षे "ण्यत्" (३-१-१२४)। "मन्युस्तस्य त्वया मार्ग्यो मृज्यः शोकश्च तेन ते" भट्टि० ६-५६।

मार्ज मार्ज (पुं०) 1. विष्णु. 2. रजक, अगस.

मार्जक मार्जक (पुं०) 1. तॊळेयुवनु, शुद्ध माडुवनु. मृजूष् (शुद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ऊजुवनु, बिळिगुवनु. 3. अळिसुवनु. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)।

मार्जत् मार्जत् (वि०) 1. शुद्धमाडुत्तिरुव, तॊळेयुत्तिरुव. मृजूष् (शुद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ऊजुत्तिरुव, शिक्क शुभ्रमाडुत्तिरुव. 3. अळिसुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-ती -ती**.

मार्जन मार्जन (पुं०) 1. लोध्रवृक्ष. (न०) 2. तॊळेयुवुदु, शुद्धमाडुवुदु. मृजू (शौचालंकारयोः) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "स वै मनः कृष्णपदारविन्दयोः वचांसि वैकुण्ठगुणानुवर्णने। करौ हरेर्मन्दिरमार्जनादिषु श्रुतिं चकाराच्युतसत्कथोदये" भाग० ९-४-१८। 3. ऊजुवुदु. 4. अळिसुवुदु, तॊडेयुवुदु, ऒरेसुवुदु. 5. प्रोक्षिसुवुदु, मंत्रिसिद नीरन्नु कैयल्लिट्टुकॊंडु प्रोक्षिसुवुदु. (वि०) 6. शुद्धमाडुव, तॊळेयुव. 7. अळिसुव, तॊडेदुहाकुव. 8. ऊजुवु. 9. प्रोक्षिसुव. मृजू "ल्युः" (३-१-१३४)।

मार्जना ಮಾರ್ಜನಾ (स्त्री०) 1. ಮದ್ದಳೆಯ ಶಬ್ದ, ಮೃದಂಗದ ಶಬ್ದ. मार्ज (शब्दे) + णिच् भावे "युच्" (३-३-१०७)। ಮೃದಂಗದ ಧ್ವನಿಯು (ಮಾರ್ಜನೆಯು) (1) ಮಾಯೂರೀ. (2) ಅರ್ಧಮಾಯೂರೀ ಮತ್ತು (3) ಕರ್ಮಾರವಿ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "मायूरी चार्ध-मायूरी तथा कर्मारवीति च। तिस्रस्तु मार्जना ज्ञेया: पुष्करेषु स्वराश्रया:" भ० ना०। "निर्ह्रादिन्युपहित-मध्यमस्वरोत्था मायूरी मदयति मार्जना मनांसि" माल० १-२१। 2. ಶುದ್ಧಮಾಡುವಿಕೆ, ತೊಳೆಯುವಿಕೆ, ಬೆಳಗುವಿಕೆ. **-नी -नः.** 3. ಬರಲು, ಕಸಬರಿಕೆ, ಪೊರಕೆ. मार्ज्यतेऽनया—मृजू (शुद्धौ) करः "ल्युट्" (३-३-११७)।

मार्जनीय ಮಾರ್ಜನೀಯ (वि०) 1. ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುವ, ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ, ಅಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒರೆಸಲ್ಪಡುವ. 3. ತೊಳೆಯಬೇಕಾದ. 4. ಅಳಿಸಬೇಕಾದ. मृजू (शौचालंकारयो:) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। **मार्जितव्य: ಮಾರ್ಜಿತವ್ಯಃ.** मृजू + णिच् "तव्य:" (३-१-९६)। **मार्जयितव्य: ಮಾರ್ಜಯಿತವ್ಯಃ.**

मार्जयत् ಮಾರ್ಜಯತ್ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೊಳೆಯಿಸುತ್ತಿರುವ. मृजूष् (शुद्धौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉಜ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ತೊಡೆದುಹಾಕಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ति.** "शानच्" (३-२-१२४)। **-यमान: -यमानः.**

मार्जार ಮಾರ್ಜಾರ (पुं०) 1. ಬೆಕ್ಕು, ಕೊತ್ತಿ. मार्ष्टि मुखम् — मृजू (शुद्धौ) "आरन्" (उ० ३-१३७)। "कपाले मार्जार: पय इति करान् लेढि शशिन:" काव्यप्र० १०। 2. ಕಾಡುಬೆಕ್ಕು. 3. ಪುನುಗುಬೆಕ್ಕು. "अथ मार्जार: स्यात् खट्टाशबिडालयो:" हेम०।

मार्जारक ಮಾರ್ಜಾರಕ (पुं०) 1. ಬೆಕ್ಕು. 2. ನವಿಲು. मार्जार संज्ञायां "कन्" (४-३-१४७)। "प्रचलाकी-सितापाङ्गशिखाचलगलव्रता:। मर्जारक:" त्रिकाण्ड०।

मार्जारकण्ठ ಮಾರ್ಜಾರಕಂಠ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. मार्जारस्येव कण्ठ कण्ठस्वरोऽस्य। "मार्जार-कण्ठ: केकालिर्विष्किरो नर्तनप्रिय:" वैज०।

मार्जारकर्णी ಮಾರ್ಜಾರಕರ್ಣೀ (स्त्री०) ಚಾಮುಂಡಾ ದೇವಿ. "मार्जारकर्णी चामुण्डा कर्णमोटिश्च चर्चिका" त्रिकाण्ड०।

मार्जारी ಮಾರ್ಜಾರೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಬೆಕ್ಕು. 2. ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು. 3. ಕಸ್ತೂರಿ.

मार्जारीय ಮಾರ್ಜಾರೀಯ (पुं०) 1. ಶೂದ್ರ. 2. ಬಿಡಾಲ, ಬೆಕ್ಕು. 3. ದೇಹವನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು, ಶರೀರವನ್ನು ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು. "मार्जारीय: स्मृत: शूद्रे बिडाले कायशोधने" मेदि०। 4. ಯಾಗ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತೊಳೆಯುವ ಸ್ಥಳ. "ओतौ चारौ धौतिदेशे मार्जारियोऽङ्गशोधने" वैज०। (वि०) 5. ರಮ್ಯ ವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ.

मार्जालीय ಮಾರ್ಜಾಲೀಯ (पुं०) 1. ಶೂದ್ರ. 2. ಬಿಡಾಲ, ಬೆಕ್ಕು. 3. ಶರೀರಶೋಧನೆ. मृजू (शुद्धौ) "आलीयच्" (उ० १-११३)। "मार्जालीय: शूद्र-बिडालयो:। शरीरशोधने" हेम०।

मार्जित ಮಾರ್ಜಿತ (वि०) 1. ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುದ್ಧ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. मृजू (शौचालंकारयो:) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಒರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मार्ज (शब्दे) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)।

मार्जितव्य ಮಾರ್ಜಿತವ್ಯ (वि०) "मार्जनीय" ನೋಡಿ.

मार्जिता ಮಾರ್ಜಿತಾ (स्त्री०) 1. ಫ್ಯೋಷ (ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು) ಚತುರ್ಜಾತ (ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಜಾಪತ್ರೆ ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರ) ಗುಡ (ಬೆಲ್ಲ) ಹಸಿಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಜೀರಿಗೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಬೆರೆತ (ಹಸಿ) ಮೊಸರು. "अपक्वतक्रं सव्योषचतुर्जातगुडार्द्रकम्। सजीरकं रसाल: स्यान्मार्जिता" वैज०। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯ. ಅರ್ಧ ಆಢಕ ಹಳೆಯ (ಹುಳಿ) ಮೊಸರು ಶುಭ್ರ ವಾದ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಹದಿನಾರು ಪಲದ ತೂಕ ಒಂದು ಪಲ ತುಪ್ಪ, ಒಂದು ಪಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಎರಡು ಕರ್ಷ ಮೆಣಸು, ಅರ್ಧ ಪಲದ ತೂಕ ಶುಂಠಿ ಚತುರ್ಜಾತದ ಅರ್ಧ ಪಲ. ಇವುಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಅರೆದು ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರದ ವಾಸನೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಭಕ್ಷ್ಯ.

मार्तण्ड ಮಾರ್ತಂಡ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. मृतेऽण्डे भव:। शक०। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ. 3. ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. "मार्तण्ड: क्रोडसूर्ययो:" मेदि०। "पुनर्मार्तण्डमाभरत्" ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಮಧ್ಯಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ "मार्तण्ड:" ಎಂದೂ ರೂಪವುಂಟು.

मार्तण्डवल्लभा ಮಾರ್ತಂಡವಲ್ಲಭಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ.

मार्त्तिक ಮಾರ್ತ್ತಿಕ (पुं०) 1. ಹರಿವೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಗಡಿಗೆ. मृत्तिकाया विकारः "ठक्" (४-३-१३४)। (वि०) 2. ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ.

मार्दङ्ग ಮಾರ್ದಂಗ (न०) ಪಟ್ಟಣ, ನಗರ. "मार्दङ्गं पत्तनं विदुः" हारा०।

मार्दङ्गिक ಮಾರ್ದಂಗಿಕ (पुं०) ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು. मृदङ्गवादनं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)।

मार्दव ಮಾರ್ದವ (न०) 1. ಮೃದುತ್ವ, ಕೋಮಲತೆ, ಸುಕುಮಾರತ್ವ. मृदोर्भावः वा "अण्" (५-१-१२२)। पक्षे "इमनिच्"। **मार्दिमा ಮೃದಿಮಾ.** "तदानपेक्ष्य स्वशरीरमार्दवं तपो महत्सा चरितुं प्रचक्रमे" कुमा० ५-१८। 2. ಮೃದುಸ್ವಭಾವ, ಸೌಮ್ಯತೆ, ಶಾಂತವಾಗಿರು ವಿಕೆ. "समवृत्तिरुपैति मार्दवं समये यश्च तनोति तिग्मताम्" किरा० २-३८। 3. ದಯೆ, ಕನಿಕರ, ಮನ ಕರಗು ವಿಕೆ. "अतितप्तमयोऽपि मार्दवं भजते कैव कथा शरीरिणाम्" रघु० ८-४३।

मार्द्वीक ಮಾರ್ದ್ವೀಕ (पुंन०) ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯ. मृद्वीका द्राक्षा तस्या विकारः "अण्" (५-१-१३४)। "मधु मार्द्वीकमद्वयोः" अम०।

मार्मिक ಮಾರ್ಮಿಕ (वि०) ಮರ್ಮವನ್ನು ಅರಿತವನು, ಒಳರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "परिणतमकरन्दमार्मिकास्ते जगति भवन्तु चिरायुषो मिलिन्दाः"।

मार्ष्टि ಮಾರ್ಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡುವಿಕೆ, ಶೋಧನೆ, ತೊಳೆಯುವುದು, ತಾರಿಸುವುದು. मृज् (शुद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯದಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಲೇಪನ ಮಾಡುವುದು. "मार्ष्टिश्चर्चा च चर्चिक्यं समालम्भनमित्यपि" वैज०।

माल ಮಾಲ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. मां लक्ष्मीं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಜನ, ಮನುಷ್ಯ. 3. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯವನು. (न०) 4. ಕಪಟ, ಠಕ್ಕು, ಬೂಟಾಟಿಕೆ. 5. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. "मालं तु कपटे वने। मालो जने स्यात्" हेम०। 6. ಉನ್ನತವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಎತ್ತರವಾದ ಭೂಮಿ. "मालमुन्नतभूः" नानार्थर०। "सद्यः सीरोत्कर्षणसुरभि क्षेत्रमारुह्य मालम्" मेघ०। 7. ಏಳು ಅಂತರ ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಏಳು ಅಂತರ ದ್ವೀಪಗಳು:** (1) ವೈದ್ಯುತ್ವತ, (2) ಮಾಲ, (3) ಮೈನ, (4) ವ್ರತ, (5) ಜಾಲ, (6) ನಾರ ಮತ್ತು (7) ಆಸಂಗ. **ಈ** ಅಂತರ ದ್ವೀಪಗಳು ಭಾರತಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವುವು. "अथाप्यन्येऽन्तरद्वीपाः भारतात सप्त दक्षिणाः। एको वैद्युत्वतो नाम विद्युत्वान् यत्र पर्वतः। मालं मैनं व्रतं जालं नारासङ्गे पराणि षट्" वैज०। 8. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಭೂಮಿ. "मालं क्षेत्रम्" मेदि०। 9. ಅರಿದಳ.

मालक ಮಾಲಕ (पुं०) 1. ಬೇವಿನಮರ. मलते—मल (धारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अरिष्टः सर्वतोभद्रहिंगुनिर्यासमालकाः" अम०। 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 3. ಸ್ಥಲಪದ್ಮ, ನೆಲದಾವರೆ. 4. ತೆಂಗಿನ ಚಿಪ್ಪಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾತ್ರೆ.

मालती ಮಾಲತೀ (स्त्री०) 1. ಜಾಜಿಗಿಡ. मां लक्ष्मीं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। मालं विष्णुं अतति—अत (सातत्यगमने) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। "परिसुरपतिसूनुधाम सद्यः समुपदधन्मुकुलानि मालतीनाम्" किरा० १०-२०। 2. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 3. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. 4. ರಾತ್ರಿ. 5. ಯುವತಿ, ತರುಣಿ. 6. ಕಾಚಿಗಿಡ. 7. ಒಂದು ನದಿ. "मालती युवतौ काकमाच्यां जातीविशल्ययोः। ज्योत्स्नायां निशि नद्यां च" हेम०।

मालतीतीरज ಮಾಲತೀತೀರಜ (पुं०) ಟಂಕಣ, ಬಿಳಿಗಾರ.

मालतीपत्रिका ಮಾಲತೀಪತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಜಾಯಿಪತ್ರೆ.

मालतीफल ಮಾಲತೀಫಲ (न०) ಜಾಯಿಕಾಯಿ.

मालतीमाधव ಮಾಲತೀಮಾಧವ (न०) ಭವಭೂತಿ ಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ರೂಪಕ (प्रकरण).

मालय ಮಾಲಯ (पुं०) 1. ಗಂಧದ ಮರ. मलये भवः "अण्" (४-३-५३)। (वि०) 2. ಮಲಯ ಪರ್ವತ ಸಂಬಂಧವಾದ. मलयस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

मालव ಮಾಲವ (पुं० ब० व०) 1. ಮಾಲವದೇಶ, ಮಧ್ಯ ಭಾರತದಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ಮಾಲ್ವ. 2. ಮಾಲವ ದೇಶದ ಜನರು.

मालवक ಮಾಲವಕ (पुं०) ಗಂಡನು ಬದುಕಿರುವಾಗ ಜಾರನಿಂದ ಶೂದ್ರ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "शूद्रकुण्डो मालवकः" वैज०।

माला ಮಾಲಾ (स्त्री०) 1. ಮಾಲೆ, ಹಾರ. मां शोभां लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು, ಶ್ರೇಣಿ. "ददौ भुजालम्बमिवात्तशीकरस्तरङ्ग-

मालान्तरगोचरोऽनिलः" किरा० ८-२८। 3. जपसर, अक्षमाले. 4. गेरे, पट्टि, ओळि.

मालाकण्ठ मालाकण्ठ (पुं०) अपामार्ग, उत्तरेण गिड.

मालाकार मालाकार (पुं०) 1. हूवाडिग, हूवन्नु मारुवनु. 2. हूविन मालेयन्नु तयारिसुवनु. मालां करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

मालातृण मालातृण (न०) कादंबि हुल्लु, मारुवळि हुल्लु.

मालादीपक मालादीपक (न०) अर्थालंकारद ऒंदु भेद, दीपक मत्तु आवृत्ति अलंकारगळ लक्षणगळु इरुवल्लि मालादीपकालंकार. "दीपकैकावलीयोगान्मालादीपकमुच्यते" चन्द्रा०।

मालिक मालिक (पुं०) 1. मालाकार. माला पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। 2. ऒंदु हक्कि. 3. बण्ण बळियुवनु.

मालिका मालिका (स्त्री०) 1. हार, मालॆ, सर. 2. पङ्क्ति, श्रेणि, सालु. 3. पुत्रि, मगळु. 4. कण्ठाभरण. 5. ऒंदु नदि. 6. वीरजाजि, हॆज्जॆजि. "मालिका सप्तला पुत्रीग्रीवालंकरणेषु च। पुष्पमाल्ये नदीभेदे" मेदि०। 7. सुण्ण बळिदिरुव उप्परिगॆ मनॆ. "सौधोऽस्त्री सुधया श्वेतं मेटो हर्म्यं च मालिका" वैज०। 8. मद्य, हॆण्ड. "माध्वी च मधु माध्वीकं कापिशीका च मालिका" त्रिकाण्ड०। "आवलिः पद्धतिः पङ्क्तिरालिर्लेखा च मालिका" वैज०।

मालिन् मालिन् (पुं०) 1. हूवाडिग, हूवन्नु मारुवनु. माला पण्यत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। 2. मालेयन्नु धरिसिरुवनु. मालास्यास्ति "इनिः"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)।

मालिनी मालिनी (स्त्री०) 1. हूवाडिगन हॆण्डति. 2. गौरि, पार्वति. 3. चंपानगर. 4. हदिनैदनेय छंदस्सिन ऒंदु वृत्त. "ननमयययुतेयं मालिनी भोगिलोकैः" वृ० र०। **इदर गणविन्यासः**

न	न	म	य	य
।।।	।।।	ऽऽऽ	।ऽऽ	।ऽऽ

"छन्दश्चम्पा च मालिनी" त्रिकाण्ड०। 5. मालिनी नदि. 6. विराटनगरदल्लिद्दाग द्रौपदिय हॆसरु. 7. गंगानदि.

मालिन्य मालिन्य (न०) कॊळॆ, कॊळकु, कश्मल. मलिनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

मालु मालु (स्त्री०) 1. हॆंगसु, 2. ऒंदु लत.

मालुधान मालुधान (पुं०) 1. ऊसरवळ्ळि हावु, चित्रबण्णद हावु. मालुरोषधी, तत्र धानमस्य। (स्त्री०) **-धानी -धानी**. 2. ऒंदु लत.

मालूर मालूर (पुं०) 1. बिल्वपत्रॆ मर. मां परेषां लक्ष्मीं लुनाति—लूञ् (छेदने) "रक्" वाह्व०। "बिल्वे शाण्डिल्यशैलूषौ मालूरश्रीफलावपि" अम०। 2. कपित्थ वृक्ष, बीलद मर.

माल्य माल्य (न०) 1. पुष्प, हूवु. मालायां साधु "यत्" (४-४-१८)। 2. हूविन मालॆ, पुष्पद हार. मालॆव "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "माल्यं मालाकुसुमयोः" हेम०। "नराधिपैर्माल्यमिवास्य शासनम्" किरा० १-२१।

माल्यवत् माल्यवत् (पुं०) 1. सप्तकुलपर्वतगळल्लॊन्दु. 2. माल्यवंत, रावणन मंत्रिगळल्लॊब्ब. (त्रि०) 3. हूविन मालॆयन्नु धरिसिरुव. माल्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

माशब्दिक माशब्दिक (त्रि०) शब्दवन्नु माडबेड ऎंदु हेळिदवनु. मा शब्दं कार्षीः इति य आह सः माशब्दिकः—माशब्द "ठक्" (वा० ४-४-१)।

माष माष (पुं०) 1. उद्दिन गिड. 2. उद्दु. "माषस्तु मलदो नन्दी" वैज०। "तिलेभ्यः प्रतियच्छति माषान्" सि० कौ०। 3. ऎंटु गुलगंजि तूकद चिन्ह, ऒंदु पणद 20 नेय ऒंदु भाग. 4. मूर्ख, तिळिगेडि, दड्ड. 5. चर्मद दोष. "माषो व्रीह्यन्तरे मूर्खे मानत्वग्दोषभेदयोः" विश्व०।

माषपर्णी माषपर्णी (स्त्री०) काडु उद्दिन गिड. माषस्येव पर्णान्यस्य।

माषपर्पट माषपर्पट (पुं०) उद्दिन हप्पळ.

माषवर्धक माषवर्धक (पुं०) स्वर्णकार, अक्कसालिग. माषं माषपरिमितं स्वर्णं वर्धयति—वर्ध (छेदने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

माषाद माषाद (पुं०) कूर्म, आमॆ.

माषीण माषीण (न०) उद्दु बिळियलु योग्यवाद भूमि. माषाणां भवनं क्षेत्रम्—माष वा "खञ" (५-२-४)। पक्षे "यत्" माष्यम्।

मास् ಮಾಸ್ (पुं०) 1. ಮಾಸ, ತಿಂಗಳು. माङ् (माने) "असिः"। बाहु०। माः मासौ मासः। "चतुर्थे मासि कर्तव्यं गृहान्निष्क्रमणं शिशोः" मनु० २-३४। 2. ಚಂದ್ರ.

मास ಮಾಸ (पुं०) ಮಾಸ, ತಿಂಗಳು. मस्यते परिमीयतेऽनेन — मसी (परिमाणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "न मासे प्रतिपत्तासे मां चेन्मर्तासि मैथिलि" भट्टि० ८-९५। ಮಾಸವು ಚಾಂದ್ರ ಸಾವನ ಮತ್ತು ಸೌರಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಶುಕ್ಲಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (ಪಾಡ್ಯ)ನಿಂದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ವರೆಗೆ ಚಾಂದ್ರಮಾಸ. ಮೂವತ್ತು ದಿನಗಳು ಪೂರ್ಣವಾದರೆ ಸಾವನಮಾಸ. ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲವು ಸೌರಮಾಸ. "चान्द्रः शुक्लादिदर्शान्तः सावनस्त्रिंशता बुधैः। एकराशौ रविर्यावत् कालं मासः स भास्करः"।

मासजात ಮಾಸಜಾತ (वि०) ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಹುಟ್ಟಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳಾಗಿರುವ. मासो जातस्य।

मासदेय ಮಾಸದೇಯ (वि०) ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ. मासे देयम्।

मासप्रमित ಮಾಸಪ್ರಮಿತ (वि०) ಪ್ರತಿಪಚ್ಚಂದ್ರ, ಪಾಡ್ಯದ (ಬಾಲ) ಚಂದ್ರ. मासं प्रमितः। मासं परिच्छेत्तुमारब्धवान् इत्यर्थः।

मासप्रवेश ಮಾಸಪ್ರವೇಶ (पुं०) ಮಾಸದ ಪ್ರಾರಂಭ, ತಿಂಗಳಿನ ಪ್ರಾರಂಭ.

मासर ಮಾಸರ (पुं०) ಅನ್ನದ ಕೆನೆ, ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ಗಂಜಿ. मा श्रीः सरत्यत्र—सृ (गतौ) "घः" (३-३-११८)।

मासावर ಮಾಸಾವರ (वि०) ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಚಿಕ್ಕವನು, ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಿರಿಯವನು. मासेन अवरः।

मासिक ಮಾಸಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಮಾಸದಲ್ಲೂ ಬರುವ, ಒಂದೊಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲೂ ಬರುವ. मासे भवम् "ठञ्" (४-३-११)। 2. ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲೂ ಕೊಡಬೇಕಾದ (ಸಂಬಳ, ಕೂಲಿ, ಬಡ್ಡಿ ಇತ್ಯಾದಿ). 3. ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ (ಸಾಲ). 4. ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶ್ರಾದ್ಧ.

मासुरी ಮಾಸುರೀ (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ, ದೊಡ್ಡಮ್ಮ. "पितृष्वसा पितुर्भग्नी मातुर्भग्नी च मासुरी" ब्रह्मवै०।

मास्म ಮಾಸ್ಮ (अव्य०) ತಡೆ, ನಿವಾರಣೆ, ನಿಷೇಧ. मा च स्म चानयोः समाहारः।

माहाकुल ಮಾಹಾಕುಲ (वि०) ದೊಡ್ಡ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. महाकुले भवः—वा "अञ्" "खञ्" च (४-१-१४१)। अभि माहाकुलः। खभि **माहाकुलीनः**। पक्षे "खः" (४-१-१३१)। **महाकुलीनः**।

माहाजनिक ಮಾಹಾಜನಿಕ (वि०) 1. ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದ. महाजनाय हितम् "ठञ्" (वा० ५-१-९)। स्त्रियां **–जनिकी –जनिकी**. 2. ಧನಿಕನಿಗೆ ಹಿತವಾದ.

माहात्म्य ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ (न०) 1. ಮಹಿಮೆ, ಪ್ರಭಾವ, ಮಹತ್ತ್ವ, ಹಿರಿಮೆ. महात्मनो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "त्वं वह्निर्मुनयो वसिष्ठगृहिणी गङ्गा च यस्या विदुर्माहात्म्यं यदि वा रघोः कुलगुरुः देवः स्वयं भास्करः" उ० रा० ४-५। 2. ಮರ್ಯಾದೆ, ಗೌರವ.

माहानस ಮಾಹಾನಸ (वि०) 1. ದೊಡ್ಡ ಗಾಡಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಮಹಾನಸ (ಅಡಿಗೆ ಮನೆ) ಸಂಬಂಧವಾದ. महानसं इदम् महानसस्य इदं वा "अण्" (४-३-१२०)।

माहिर ಮಾಹಿರ (पुं०) ಇಂದ್ರ. मह्यते पूज्यते — मह (पूजायाम्) "इरण्"। बाहु०।

माहिष ಮಾಹಿಷ (वि०) ಮಹಿಷ ಸಂಬಂಧವಾದ. महिष-स्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

माहिषिक ಮಾಹಿಷಿಕ (पुं०) 1. ಹಾದರಗಿತ್ತಿಯ ಗಂಡ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿಯ ಗಂಡ, ಜಾರ. "महिषीत्युच्यते नारी या च स्यादव्यभिचारिणी। तां दुष्टां कामयति यः स वै माहिषिकः स्मृतः"। 2. ವ್ಯಭಿಚಾರದ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "महिषीत्युच्यते नार्या भगेनोपार्जितं धनम्। उपजीवति यस्तस्याः स वै माहिषिकः स्मृतः"।

माहिष्मती ಮಾಹಿಷ್ಮತೀ (स्त्री०) ಹೈಹಯ ರಾಜರ ರಾಜಧಾನಿ, ಹೈಹಯ ದೇಶದ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ. "निरुद्ध-वीवधासारप्रसारा गा इव व्रजम्। उपरुन्धन्तु दाशार्हाः पुरीं माहिष्मतीं द्विषः" माघ० २-६४।

माहिष्य ಮಾಹಿಷ್ಯ (पुं०) 1. ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು. "सूनं विप्रा नृपाद्वैश्या माहिष्यम् (सूते)" वैज०। 2. ನೃತ್ಯ ಗೀತೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಬೇಡರ ಜಾತಿಯವನು. "निषादो मृगघातात्स माहिष्यो नृत्तगीतवित्" वैज०।

माहेन्द्र ಮಾಹೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರಕೀಲಪರ್ವತ, ಮಹೇಂದ್ರಗಿರಿ. "माहेन्द्रं नगमभितः करेणुवर्याः पर्यन्तस्थितजलदा दिवः पतन्तः" किरा० ७-२०। (वि०) 2. ಇಂದ್ರನಸಂಬಂಧವಾದ. महेन्द्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "निदाघकालोल्बणतापयेव माहेन्द्रमम्भः प्रथमं पृथिव्या" कुमा० ७-८४। 3. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. (स्त्री०) **–न्द्री –ನ್ದ್ರೀ**. 4. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. 5. ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಶಚೀದೇವಿ. 6. ಹಸು, ಆಕಳು. 7. ಮಧುರಂಗದ ಬಾಳೆ ಗಿಡ. "कृष्णा तु लम्पा कदली माहेन्द्री तु बृहत्फला" वैज०।

माहेय ಮಾಹೇಯ (पुं०) 1. ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರ (1) ಕುಜ ಗ್ರಹ. (2) ನರಕಾಸುರ. महा अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। (स्त्री०) **–यी –ಯೀ**. 2. ಹಸು, ಆಕಳು. महते पूज्यते—मह (पूजायाम्) "घः" (३-३-११८)। "माहेयी सौरभेयी गौः" अम०।

माहेशी ಮಾಹೇಶೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

माहेश्वर ಮಾಹೇಶ್ವರ (वि०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. महेश्वरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಬಂದ. महेश्वरादागतम् "अण्" (४-३-७४)। "महेश्वरादागतानि माहेश्वराणि" (चतुर्दशसूत्राणि अइउण् इत्यादीनि) सि० कौ०। (स्त्री०) **–री –ರೀ**. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

मित ಮಿತ (वि०) 1. ಪರಿಮಿತವಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ, ಒಂದು ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ, ಒಂದು ಅಳತೆಗೊಳಪಟ್ಟಿರುವ. मा (माने) "क्तः" (३-४-७२)। इकारादेशः (७-४-४०)। "सुरभिगन्धिषु शुश्रुविरे गिरः कुसुमितासु मिता वनराजयः" रघु० ९-३४। "मितं च सारश्च वचो हि वाग्मिता" नैष० ९-८। 2. ಅಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. मा (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. डु मिञ् (प्रक्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। (अव्य०) 4. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ. 5. ಕೊಂಚವಾಗಿ. "किञ्चिन्मात्रं मितम्" वैज०। 6. ಹೇಳಿದ, ಶಬ್ದಮಾಡಿದ. मा (माने शब्दे च) "क्तः"।

मितङ्गम ಮಿತಂಗಮ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ನಡೆಯುವವನು. मितं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "खच्" (वा० ३-२-३८)। मुमागमः (६-३-६७)। 3. ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–गमा –ಗಮಾ**.

मितद्रु ಮಿತದ್ರು (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. मितं द्रवति द्रु (गतौ) "कुः" (वा० ३-२-१८०)। "वार्धिमितद्रुतिमिकोशमहाशयाश्च" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಮಿತವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು. 3. ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು.

मितभाषिन् ಮಿತಭಾಷಿನ್ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ, ಅವಶ್ಯವಾದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಮಾತನಾಡುವ. मितं भाषितुं शीलं यस्य—भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। "त्यागाय संभृतार्थानां सत्याय मितभाषिणाम्" रघु० १-७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–भाषिणी –ಭಾಷಿಣೀ**.

मितम्पच ಮಿತಂಪಚ (वि०) 1. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. मितं परिमितं पचति—डु पचष् (पाके) "खच्" (३-२-३४)। मुमागमः (६-३-६७)। 2. ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವವನು, ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವವನು. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–पचा –ಪಚಾ**. "मितम्पचा ब्राह्मणी" सि० कौ०।

मिति ಮಿತಿ (स्त्री०) 1. ಪರಿಮಾಣ ಅಳತೆ. मा ङ् (माने शब्दे च) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 3. ಅವಚ್ಛೇದ, ನಿರ್ಣಯ, ನಿರ್ಧಾರ. 4. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. डुमिञ् (प्रक्षेपणे) "क्तिन्"। "मितिर्मानेऽप्यवच्छेदे" मेदि०।

मित्र ಮಿತ್ರ (पुं०) 1. ಅರ್ಕ, ಸೂರ್ಯ. मिमिदा (स्नेहने) "क्त्रः" (उ० ४-१६४)। "मित्रस्य लुप्ततमसोऽप्यतिरागभाजः" याद० १९-७४। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. (न०) 3. ಗೆಳೆಯ, ಸ್ನೇಹಿತ. "तस्य मित्राण्यमित्रास्ते ये च ये चोभये नृपाः" माघ० २-१०२। "तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं यत्" भर्तृ० २-६८। 4. (ರಾಜನಿಗೆ) ತನ್ನ ಪಕ್ಕದ ದೇಶಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ದೇಶದ ರಾಜ. "विषयानन्तरो राजा शत्रुमित्रमतः परम्" अम०। ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಎದುರಿಗೆ) ಚೆನ್ನಿಯಂತೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತ, ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಘಾತುಕನಾಗಿ ದ್ರೋಹಮಾಡುವಂತಹ ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ದೂರದಲ್ಲಿಡಬೇಕು. "परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम्। वर्जयेत्तादृशं मित्रम् मायामयमरिं तथा" हितो० १-७७।

मित्रकार्य ಮಿತ್ರಕಾರ್ಯ, –कृत्य –ಕೃತ್ಯ (न०) ಸುಹೃತ್ಕಾರ್ಯ, ಸ್ನೇಹಿತನ ಕೆಲಸ. मित्रस्य कार्यं कृत्यं वा। "मित्रकृत्यमपदिश्य पार्श्वतः प्रस्थितं तमनवस्थितं प्रियाः" रघु० १९-३२।

मित्रत्व ಮಿತ್ರತ್ವ (ನ೦) ಗೆಳೆತನ, ಸ್ನೇಹ, ಮೈತ್ರಿ.

मित्रद्रुह् ಮಿತ್ರದ್ರುಹ್ (ವಿ೦) ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಮಾಡುವವನು, ಗೆಳೆಯನಿಗೆ ಮೋಸಮಾಡುವವನು, ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಕೆಡುಕುಮಾಡುವವನು. मित्राय द्रुह्यति—द्रुह (जिघांसायाम्) "क्विप्" (३-२-६१)।

मित्रभेद ಮಿತ್ರಭೇದ (ಪುಂ) ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮುರಿಯುವುದು, ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಭಂಗತಂದು ದ್ವೇಷವುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಜಗಳವುಂಟುಮಾಡುವುದು. मित्राणां भेदः।

मित्रयु ಮಿತ್ರಯು (ಪುಂ) 1. ಸ್ನೇಹಿತ, ಗೆಳೆಯ, ಮಿತ್ರ. मित्रं याति—या (प्रापणे) "कुः" (उ० १-३७)। (ವಿ೦) 2. ಸ್ನೇಹಮನೋಭಾವವುಳ್ಳವನು, ಸ್ನೇಹಿತರಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳವನು. "सम्बन्धी गुणवान् सम्यङ्मित्रयु-मित्रवत्सलः" त्रिकाण्ड०।

मित्रलाभ ಮಿತ್ರಲಾಭ (ಪುಂ) ಸ್ನೇಹಿತನ ಸಂಪಾದನೆ, ಪರಸ್ಪರ ಮೈತ್ರಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮಿತ್ರನ ಲಾಭ. मित्रस्य लाभः।

मित्रविन्दा ಮಿತ್ರವಿಂದಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಷ್ಟ ಮಹಿಷಿಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. ಇವಳು ಅವಂತಿ ದೇಶದ ದೊರೆಯಾದ ಜಯಸೇನನ ಮಗಳು. ವಸುದೇವನ ತಂಗಿಯಾದ ರಾಜಾಧಿದೇವಿಯು ಇವಳ ತಾಯಿ. ಮಿತ್ರವಿಂದೆಗೆ ವೃಕ ಹರ್ಷ ಅನಿಲ ಗೃಧ್ರ ವರ್ಧನ ಉನ್ನಾದ ಮಹಾಶ ಪಾವನ ವಹ್ನಿ ಮತ್ತು ಕ್ಷುಧಿಯೆಂಬ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು.

मित्रशी ಮಿತ್ರಶೀ (ಪುಂ) ಮಿತ್ರನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. मित्रं शास्ति—शासु (अनुशिष्टौ) "क्विप्" (३-२-७६)। ह्रस्वम् दीर्घश्च।

मित्रसप्तमी ಮಿತ್ರಸಪ್ತಮಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮಾರ್ಗಶಿರ ಶುದ್ಧ ಸಪ್ತಮಿ. मित्रस्य सप्तमी। ಕಶ್ಯಪನಿಂದ ಅದಿತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಿತ್ರನೆಂಬ ಸೂರ್ಯನು ಮಾರ್ಗಶಿರ ಶುದ್ಧ ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಈ ತಿಥಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "अदितेः कश्यपाज्जज्ञे मित्रो नाम दिवाकरः। मार्ग-शीर्षस्य मासस्य शुक्ले पक्षे शुभे तिथौ। सप्तम्यां तेन सा ख्याता लोकेऽस्मिन् मित्रसप्तमी"।

मित्रा ಮಿತ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಸುಮಿತ್ರೆ, ದಶರಥನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಶತ್ರುಘ್ನರ ತಾಯಿ. 2. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

मिथस् ಮಿಥಸ್ (ಅವ್ಯ೦) 1. ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ, ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ. मेथति—मेथृ (संगमे) "असुन्" (उ० ४-१७९)। पृषो०। "बलवदपि बलं मिथो विरोधि प्रभवति नैव विपक्षनिर्जयाय" किरा० १०-३७। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ. "तथापि वाचालतया युनक्ति मां मिथस्त्वदा-भाषणलोलुपं मनः" माघ० १-४०। "अथ विश्वात्मने देवीं सन्दिदेश मिथः सखीम्" कुमा० ६-१।

मिथि ಮಿಥಿ (ಪುಂ) ನಿಮಿರಾಜನ ಪುತ್ರ, ಜನಕಮಹಾರಾಜ. मेथते शत्रुकुलम्—मेथृ (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)। पृषो०। "निमिः परमधर्मात्मा सर्वसत्त्ववतां वरः। तस्य पुत्रो मिथिर्नाम जनकः" रामा०।

मिथिल ಮಿಥಿಲ (ಪುಂ) 1. ಜನಕರಾಜ. "जन्मना जनकः सोऽभूत् वैदेहस्तु विदेहजः। मिथिलो मथनाज्जातो मिथिला येन निर्मिता" भाग० ९-१३। (ಪುಂ ಬ० ವ०) 2. ಮಿಥಿಲಾನಗರದ ಜನರು.

मिथिला ಮಿಥಿಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮಿಥಿಲಾನಗರ, ವಿದೇಹ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ. मथ्यन्तेऽत्र रिपवः—मन्थ (विलोडने) "इलच्" अनुनासिकलोपः अकारस्य इत्वं च निपा० (उ० १-५७)।

मिथुन ಮಿಥುನ (ನ೦) 1. ದ್ವಂದ್ವ, ಎರಡು, ಒಂದು ಜೊತೆ. मिथि (सौत्रधातुः) "उनन्" (उ० ३-५५)। "तीरान्तराणि मिथुनानि रथाङ्गनाम्नां नीत्वा विलोलित-सरोजवनश्रियस्ताः" किरा० ८-५६। 2. ಮೇಷ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಮೂರನೆಯ ರಾಶಿ (ಮಿಥುನ ರಾಶಿ). 3. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. 4. ಜೇನುತುಪ್ಪ. "मधु सर्पिश्च मिथुनम्" वैज०। 5. ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಜೋಡಿ. "मिथुनं न द्वयो राशिभेदे स्त्रीपुंसयुग्मके" मेदि०। "मानिषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः। यत्क्रौञ्चमिथुनादेक-मवधीः काममोहितम्" रामा०।

मिथ्या ಮಿಥ್ಯಾ (ಅವ್ಯ೦) 1. ಅಸತ್ಯ, ಸುಳ್ಳು, ಸಟೆ. मथे (विलोडने) "यक्" (उ० ४-११२) निपा०। "मिथ्यैव व्यसनं वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः" शाकु० २-५। 2. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ. "मिथ्या कारयते चारैर्घोषणां राक्षसाधिपः" भट्टि० ८-४४। (ಸ್ತ್ರೀ೦) 3. ಅಧರ್ಮದ ಪತ್ನಿ. ವಂಚಕರೆಲ್ಲರೂ ಇವಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು. ಇವಳು ಸತ್ಯ (ಕೃತ) ಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಾರ ದೃಷ್ಟಿಗೂ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ. ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಗೋಚರವಾಗುವಳು. ದ್ವಾಪರ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಭಯದಿಂದ ಅರ್ಧ ಮಾತ್ರ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮದ ಪ್ರಾಚುರ್ಯ

वादंतेल्ला जगत्तिनल्लि एल्ला कडेयल्लू व्याप्तिसुवळु. तन्न सहोदरनाद कपटदोडने सेरि प्रतियोंदु मनेयेल्लू भयविल्लदे तन्न महिमेयन्नु तोरुत्तिरुवळु. "अधर्मपत्नी मिथ्या सा सर्वधूर्तैश्च पूजिता। यथा विना जगन्मुक्तमुच्छन्नविधिनिर्मितम्। सत्ये चादर्शना या च त्रेतायां सूक्ष्मरूपिणी। अर्धावयवरूपा च द्वापरे संवृता भिया। कलौ महाप्रमत्ता च सर्वत्र व्यापिका बलात्। कपटेन समं भ्रात्रा भ्रमत्येव गृहे गृहे" ब्रह्मवै०।

मिथ्याग्रह मिथ्याग्रह (पुं०) तप्पुतिळिवळिके, तप्पागि तिळिदुकोळ्ळुवुदु.

मिथ्याचर्या मिथ्याचर्या (स्त्री०) वेष, बूटाटिके, इन्नोब्बरिगागि माडुव कपटाचरणे.

मिथ्याचार मिथ्याचार (पुं०) 1. कपटाचार, इन्नोब्बनन्नु मेच्चिसलु माडुव दंभाचार. (वि०) 2. कपटाचारवुळ्ळवनु, इन्नोब्बनिगागि वेषहाकि केलसमाडुववनु. मिथ्या आचारो यस्य। "कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन्। इन्द्रियार्थान् विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते" गीता ३-६।

मिथ्याज्ञान मिथ्याज्ञान (न०) तप्पुतिळिवळिके, भ्रांति.

मिथ्यादृष्टि मिथ्यादृष्टि (स्त्री०) 1. निजवागि इरुवुदन्नु सुळ्ळागि नोडुवुदु, इरुव वस्तुविनल्लि इल्लवेंब बुद्धि. 2. परलोकविल्लवेंब बुद्धि, नास्तिकते. मिथ्याचासौ दृष्टिश्च। 3. विवेकशत्रुवाद महामोहन पत्नि. "श्रद्धां व्याकृष्य मिथ्यादृष्टिरेव विलासिनी परं प्रगल्भेति तदस्मिन् विषये सैव नियुज्यताम्" प्रबोध० २।

मिथ्याध्यवसिति मिथ्याध्यवसिति (स्त्री०) अर्थालंकारद ऒंदु भेद. ऒंदु विषयद मिथ्यात्वसिद्धिगागि मत्तॊंदु मिथ्याभूतविषयकल्पनेयु मिथ्याध्यवसितियेंब अलंकारवागुवुदु. "किञ्चिन्मिथ्यात्वसिद्ध्यर्थं मिथ्यार्थान्तरकल्पनम्। मिथ्याध्यवसितिर्वेद्यां वशयेत् खस्रजं वहन्" चन्द्रा०।

मिथ्याध्यवसाय मिथ्याध्यवसाय (पुं०) 1. मिथ्योत्साह. 2. मिथ्याप्रयत्न. मिथ्याभूतोऽध्यवसायः।

मिथ्यानिरसन मिथ्यानिरसन (न०) शपथ, प्रतिज्ञे. मिथ्या असत्यं निरस्यते अनेन—निर् + असु (क्षेपणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

मिथ्यापवाद मिथ्यापवाद (पुं०) इल्लद दोष हेळुवुदु, सल्लद दूषणेयन्नु माडुवुदु.

मिथ्याप्रतिज्ञ मिथ्याप्रतिज्ञ (वि०) प्रतिज्ञेयन्नु सुळ्ळुमाडिदवनु, प्रतिज्ञाभंगमाडिदवनु. मिथ्या असत्या प्रतिज्ञा यस्य।

मिथ्याभियोग मिथ्याभियोग (पुं०) इल्लद्दन्नु आरोपिसि मातनाडुवुदु, सुळ्ळुहेळि वादमाडुवुदु, सुळ्ळु आपादने. मिथ्या असत्यमभियोगः।

मिथ्याभिशंसन मिथ्याभिशंसन (न०) सुळ्ळुहेळि अपराध हॊरिसुवुदु, मिथ्यारोप. मिथ्या असत्यस्य अभिशंसनम्।

मिथ्याभिशाप मिथ्याभिशाप (पुं०) मिथ्यापवाद, सुळ्ळु आपादने, सुळ्ळुहेळि तप्पुहॊरिसुवुदु. मिथ्या अभिशापः।

मिथ्यामति मिथ्यामति (स्त्री०) भ्रांति, तप्पु तिळिवळिके, ऒंदु वस्तुवन्नु बेरे वस्तुवन्नागि तिळियुवुदु. मिथ्याचासौ मतिश्च।

मिथ्यावाद मिथ्यावाद (पुं०) सुळ्ळुमातु, असत्य वाद मातु.

मिथ्यावादिन् मिथ्यावादिन् (वि०) सुळ्ळु हेळुववनु, असत्यवन्नु नुडियुववनु. मिथ्या वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-२-५)। **-वादिनी -वादिनी०.** "मिथ्यावादिनि दूति बान्धवजनस्याज्ञातपीडागमे" अमरु० १०५।

मिथ्यासाक्षिन् मिथ्यासाक्षिन् (वि०) सुळ्ळु साक्षि, नोडदिद्दुदन्नु नोडिदुदागि सुळ्ळु हेळुव साक्षि. मिथ्याभावी साक्षी।

मिथ्योत्तर मिथ्योत्तर (न०) सुळ्ळु उत्तर, मातन्नु बदलायिसि हेळुवुदु, अपलाप. **सुळ्ळु हेळुवुदु नाल्कु विध:** (1) इदु सुळ्ळु. (2) इदु ननगे तिळियदु. (3) नानु अल्लिरलिल्ल. मत्तु (4) नानु आकालदल्लि हुट्टियो इरलिल्ल. "मिथ्यैतन्नाभिजानामि मम तत्र न सन्निधिः। अजातश्चास्मि तत्काले इति मिथ्या चतुर्विधम्"।

मिद्ध मिद्ध (न०) 1. चित्तसंकोच. 2. निद्रा. 3. सोमारितन. "मिद्धं चित्ताभिसंक्षेपे निद्रायाम्" त्रिकाण्ड०। "मिद्धं चित्ताभिसंक्षेपे क्लीबमालस्यनिद्रयोः" मेदि०।

मिन्न मिन्न (वि०) 1. कोब्बिरुव, पुष्पवागिरुव. मिमिदा (स्नेहने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. कोब्बु बळिदिरुव. 3. जिड्डु बळिदिरुव. 4. प्रीतियं मनोभाववुळ्ळ.

मिन्मिन मिन्मिन (वि०) अरेमूग, अनुनासिक सहित वागि मातनाडुववनु. कफसहितवाद वायुवु धमनिगळन्नु आवरिसिकोंडु मनुष्यनन्नु मूक नन्नागियू अरेमूगनन्नागियू तोदलुत्त माताडुवनन्नागिसू माडुवुदु. "आवृत्य वायुः सकफो धमनीः शब्दवाहिनीः। नरान् करोत्यक्रियकान् मूकमिन्मिनगद्गदान्"।

मिमङ्क्षा मिमंक्षा (स्त्री०) नीरिनल्लि मुळुगलु आसे, नीरिनल्लि इळियलु अपेक्षे. मङ्क्तुमिच्छा ट्टमस्जो (शुद्धौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

मिमङ्क्षु मिमंक्षु (वि०) नीरिनल्लि मुळुगलु अपेक्षिसुव. मङ्क्तुमिच्छुः—ट्टमस्जो (शुद्धौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "यद्दन्तिनः कटकटाहतटान्मिमङ्क्षोर्मङ्क्षूदपाति परितः पटलैरलीनाम्" माघ० ५-३७।

मिमिर मिमिर (वि०) एवेयिल्लद कण्णुगळुळ्ळ, रेप्पे मुच्चदे नोडुत्तिरुव. "मिमिरः स्तब्धलोचनः" वैज०।

मिलत् मिलत् (वि०) 1. ओट्टिगे सेरुत्तिरुव, ओट्टुगूडुत्तिरुव. 2. एदुरुगोळ्ळुत्तिरुव. मिल (संगमे) "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" (३-२-१२४)। मिलमानः मिलमानः, स्त्रियां "ङीप्" (४-२-६)। **-ती -त्यौ, -न्ती -न्त्यः.**

मिलन मिलन (न०) 1. ओट्टिगे सेरुवुदु, ओट्टुगूडुवुदु. मिल (संगमे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. बेरेतिरुवुदु, मिश्रवागिरुवुदु. 3. एदुरुगोळ्ळुवुदु. 4. भेटियागुवुदु.

मिलित मिलित (वि०) 1. ओट्टिगे सेरिरुव, ओंदु गूडिरुव, ओंदु कडे कलेतिरुव. मिल (संगमे) कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "मिलितेषु मिथो योद्धुं दन्तिषु प्रसभं भटाः" कुमा० १६-३१। 2. बेरेतिरुव, मिश्र वागिरुव. 3. ओंदक्कोंदु संबंध हॊंदिरुव, अंटिकॊंडिरुव. "मिश्रितोरु मिलिताधरं मिथः" नैष० १८-१५२। (न०) 4. बेरेतिरुवुदु, मिश्रवागिरुवुदु. मिल भावे "क्तः" (३-३-११४)।

मिलितवत् मिलितवत् (वि०) 1. ओंदुगूडिरुव, ओंदु कडे सेरिरुव. मिल (संगमे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. बेरेतिरुव, मिश्रवागिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वत्यौ.**

मिलिन्द मिलिंद (पुं०) भ्रमर, दुंबि. "परिणतमकरन्दमामिकास्ते जगति भवन्तु चिरायुषो मिलिन्दाः" भामि० वि०।

मिश्र मिश्र (पुं०) 1. श्रेष्ठ, गौरवद मनुष्य मत्तु पूज्यरल्लि उपयोगिसुव पद. आर्यमिश्रः मण्डनमिश्रः कृष्णमिश्रः इत्यादि. 2. ओंदु जातिय हॆसरु. 3. कृत्तिका मत्तु विशाखा नक्षत्रगळ गुंपु. (न०) 4. बेरकॆ, बेरेतिरुवुदु. (वि०) 5. बेरेतिरुव, ओट्टिगे सेरिकॊंडिरुव, कलेतिरुव. मिश्र (संपर्के) अच् (३-१-१३४)। "करम्बः कम्बरो मिश्रः संपृक्तः खचितः समाः" वैज०।

मिश्रक मिश्रक (न०) 1. देवोद्यान, देवतेगळ उद्यानवनु. "देवोद्यानानि वैभ्राजं मिश्रकं सिध्रकारणम्" त्रिकाण्ड०। 2. ऊषर लवण, उप्पु मण्णिनिंद तयारादा उप्पु. 3. बेरकॆ. ओट्टिगे सेरिरुवुदु. (वि०) 4. बेरेतिरुव, ओट्टिगे सेरिरुव.

मिश्रज मिश्रज (पुं०) हॆसरगत्ति. मिश्रात् भिन्नजातीययोः संपर्कात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

मिश्रजाति मिश्रजाति (स्त्री०) 1. बेरकॆजाति. (वि०) 2. बेरकॆजातियु.

मिश्रण मिश्रण (न०) बेरसुवुदु, ओंदागि सेरिसुवुदु. मिश्र (संपर्के) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

मिश्रणीय मिश्रणीय (वि०) 1. बेरसल्पडुव. 2. बेरसबेकाद. 3. बेरसलु अर्हवाद. मिश्र (संपर्के) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। मिश्रितव्यः मिश्रितव्यः.

मिश्रपुष्पा मिश्रपुष्पा (स्त्री०) मॊंत्य. मिश्राणि परस्परं संश्लिष्टानि पुष्पाण्यस्याः।

मिश्रवर्ण मिश्रवर्ण (न०) 1. कृष्णागरु. 2. बिरकि बण्ण. 3. बिरकि जाति. (वि०) 4. बिरकिजातियु. 5. बिरकि बण्णद.

मिश्रशब्द मिश्रशब्द (पुं०) बिरकिजातियु हेसरगत्ति. मिश्रः मिलितः अश्वरासभयोरिव शब्दोऽस्य।

मिश्रित मिश्रित (वि०) 1. गौरविसल्पट्ट. 2. बिरसल्पट्ट. 3. ऒंदुगूडिसल्पट्ट. मिश्र (संपर्के)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ऒट्टिगे सेरिकॊण्डिरुव. "मिश्रितोरु मिलिताधरं मिथः" नैष० १८-१५२।

मिश्रेया मिश्रेया (स्त्री०) सब्बसिगेसॊप्पु. मिश्रयति—मिश्र (संपर्के)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। ईयते—इण् (गतौ) "यत्" (३-२-९७)। मिश्राचासौ एया च। शक०।

मिष मिष (न०) 1. व्याज, नेपु. मिष (स्पर्धायाम्) "कः" (३-१-१३५)। "प्रियासु बालासु रतक्षमासु च द्विपत्रितं पल्लवितं च बिभ्रतम्। स्मराजितं रागमहीरुहांकुरं मिषेण चञ्चन्नाश्चरणद्वयस्य च" नैष० १-११८। 2. मोस, वंचने. 3. स्पर्श, संबंध. (पुं०) 4. स्पर्ध, मेलाट. "इति व्यायन् मिषं कृत्वा तदैवास्फुटया गिरा। निर्गत्यैव विशुद्धात्मा धनदेवान्तिकं ययौ" कथास०। "मिषं व्याजे स्पर्धने ना" मेदि०।

मिषत् मिषत् (वि०) 1. नोडुत्तिरुव. मिष (स्पर्धायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "यज्वभिः संभृतं हव्यं विततेष्वध्वरेषु सः। जातवेदोमुखान्मायी मिषतामाच्छिनत्ति नः" कुमा० २-४६। 2. होरादु ोत्तिरुव, स्पर्धिसुत्तिरुव. 3. चलिसुत्तिरुव.

मिषि मिषि (स्त्री०) 1. जटामांसि. 2. सब्बसिगे सॊप्पु. 3. काडु सब्बसिगे.

मिषिका मिषिका (स्त्री०) जटामांसि.

मिषित मिषित (वि०) चलिसिद, होरळाडिद. मिष (स्पर्धायाम्) "क्तः" (३-४-७२)।

मिषी मिषी (स्त्री०) जटामांसि.

मिष्ट मिष्ट (पुं०) 1. मधुररस, सिहि. मिष्ट (सेचने) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. मिठायि. (वि०) 3. मधुरवाद, सिहियाद. "तरुणं सर्षपशाकं नवोदनं पिच्छिलानि च दधीनि। अल्पव्ययेन सुन्दरि ग्राम्यजनो मिष्टमश्नाति"। 4. चिमुकिसल्पट्ट, तेवमाडल्पट्ट. 5. होराडल्पट्ट, स्पर्धिसल्पट्ट. मिष्ट (सेचने, स्पर्धायां वा) "क्तः" (३-२-१०२)।

मिष्टान्न मिष्टान्न (न०) मधुररसदिंद कूडिद अन्न मुंतादुदु. मिष्टमन्नम्।

मिसि(सी) मिसि(सी) (स्त्री०) 1. काडु सब्बसिगे. 2. सब्बसिगेसॊप्पु. मसीं (परिणामे) "इन्" (उ० ४-११७)। इकारः बाहु०। 3. जटामांसि. 4. अजवान, ओमु.

मिहिका मिहिका (स्त्री०) हिमु, मंजु. मिह (सेचने) "क्वुन्" (उ० २-३२)। "तुषारस्तुहिनं हिमम्। प्रालेयं मिहिका" अम०। "विशति युवतित्यागे रात्रीमुचं मिहिकारुचम्" नैष० १९-३५।

मिहिर मिहिर (पुं०) 1. रवि, सूर्य. मिह (सेचने) "किरच्" (उ० १-५२)। "पृथुवर्तुलतन्नितम्बकृन्मिहिरस्यन्दनशिल्पशिक्षया" नैष० २-३६। 2. वृद्ध, मुदुक. "मिहिरो भास्करे वृद्धे" विश्व०। 3. वायु, गाळि. 4. मोघ, मोड. 5. चंद्र. 6. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. 7. बुद्धदेव. "मिहिरोऽर्केऽम्बुदे बुद्धे" हेम०। "मिहिरा वायुमेघार्काः" वैज०। 8. वराहमिहिर, विक्रमादित्यन आस्थानदल्लिद्द नवरत्नगळल्लॊब्ब पंडित (रत्न). "ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य"।

मीढ मीढ (पुं०) 1. टगरु, मोत्त. मिह (सेचने) "क्तः" (३-४-७२)। "एडकोऽप्युरणो मीढ उरभ्रो रोमशोऽप्यविः" वैज०। (वि०) 2. मूत्रिसल्पट्ट. मिह "क्तः" (३-२-१०२)। (स्त्री०) -ढा -ढा. 3. लज्जेयिल्लद हॆंगसु. "प्रसभा निरिणा मीढा निर्लज्जा धर्षणीति च" वैज०।

मीन मीन (पुं०) 1. मत्स्य, मीनु. मीयते—मीञ् (हिंसायाम्) "नक्" (उ० ३-३)। निघा०। "अथ स्फुरन्मीनविधूतपङ्कजा" किरा० ८-२७। 2. महाविष्णुविन मॊदलनेय अवतार, -मत्स्यावतार. 3. मेष मॊदलागि हन्नेरडनेय लग्न मत्तु राशि.

मीनकेतन मीनकेतन (पुं०) मन्मथ. कामदेव. मीनः केतनं यस्य।

मीनगोधिका ಮೀನಗೋಧಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ, ಜಲಾಶಯ. "पल्वलं दीर्घिका वापी यष्टिका मीनगोधिका" त्रिकाण्ड०। वैज०।

मीनघातिन् ಮೀನಘಾತಿನ್ (ಪುಂ೦) 1. ಬಕಪಕ್ಷಿ. मीनं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-२-७८)। (ವಿ೦) 2. ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವವನು.

मीनरङ्क ಮೀನರಂಕ (ಪುಂ೦) ಮತ್ಸ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಪಕ್ಷಿ.

मीना ಮೀನಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಗುದ್ದಲಿಯ ಕಾವು. "यष्टिर्न्ने क्ली स्त्रियां मीना खनित्रं तु विशाखिका" वैज०।

मीनाङ्क ಮೀನಾಂಕ (ಪುಂ೦) ಮದನ, ಮನ್ಮಥ. मीनः अङ्कोऽस्य। "कन्दर्पो दर्पकोऽनङ्गः मीनाङ्को मकरध्वजः" वैज०।

मीनाक्षी ಮೀನಾಕ್ಷೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮತ್ಸ್ಯದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. मीनस्य अक्षिणी इव अक्षिणी यस्याः।

मीनाम्रीण ಮೀನಾಮ್ರೀಣ (ಪುಂ೦) 1. ಕಾಡಿಗೆಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ದಾಸರಿಹಕ್ಕಿ. 2. ಮೀನಿನ ಸಾರು.

मीमांसक ಮೀಮಾಂಸಕ (ಪುಂ೦) 1. (ಪೂರ್ವ) ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನರಿತವನು. 2. ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. मीमांसां वेत्ति अधीते वा "ठक्" (४-२-६१)। ಜೈಮಿನಿಯು **ಪೂರ್ವ ಮೀಮಾಂಸಾ** ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟರು ವೃತ್ತಿಯನ್ನು - ಬರೆದರು. ಶಬರ ಸ್ವಾಮಿಯು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ವೇದವ್ಯಾಸ ಮುನಿಯು ಉತ್ತರ ಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದರು. ಅವಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅದ್ವೈತ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೂ ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೂ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ದ್ವೈತಭಾಷ್ಯವನ್ನೂ ಬರೆದರು.

मीमांसा ಮೀಮಾಂಸಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ, ಶೋಧನೆ. ಅನ್ವೇಷಣ. मान (विचारे) + "सन्" (३-१-६)। "अः" (३-३-१०२)। "रसगङ्गाधरनाम्नीं करोति कुतुकेन काव्यमीमांसाम्" रसगं०। 2. ವೇದಾರ್ಥ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಗ್ರಂಥ. 3. ಮೀಮಾಂಸಾ ದರ್ಶನ. ಇದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಆರು ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "मीमांसादर्शन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

मीमांसाकार ಮೀಮಾಂಸಾಕಾರ (ಪುಂ೦) ಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಜೈಮಿನಿಮುನಿ.

मीमांसादर्शन ಮೀಮಾಂಸಾದರ್ಶನ, -शास्त्र -ಶಾಸ್ತ್ರ (ನ೦) ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ, ವೇದಾರ್ಥವಿಚಾರಶಾಸ್ತ್ರ. ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವು ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ (ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ) ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ (ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾ) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಇಹ ಪರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮ (ಕಾರ್ಯ) ಗಳು. ಈ ಕರ್ಮ (ಧರ್ಮ) ಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಚಾರ ಪೂರ್ವಕ ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ (ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ) ಎಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವೇದಾರ್ಥವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ (ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾ) ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಜೈಮಿನಿಮುನಿಯು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. "अथातो धर्मजिज्ञासा" ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರ. ಮೊದಲು ಧರ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ "चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः" ಎಂದು ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಯಃ ಒಂದು ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯು ಏರ್ಪಡಬೇಕಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪದ್ಧತಿಯೊಂದು ಇರಲೇಬೇಕು. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ವೈದಿಕಪದ್ಧತಿಯು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದರಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ಆಲಸ್ಯವೇ ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಇಂತಹ ಆಲಸ್ಯಮೂಲಕವಾದ ಧರ್ಮವಿರುದ್ಧವಾದ ಪದ್ಧತಿಯು ಶುದ್ಧವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ವೈದಿಕಮತೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅದರ ಖಂಡನಾತ್ಮಕವಾದ ಹೊಸ ಮತವೊಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯು ಕ್ಲೇಶಕರವಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಲಸ್ಯವುಂಟಾಗಿ ಯಾವ ಕರ್ಮನಿರ್ಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದ ಹೇತು ದರ್ಶನಗಳು ಹುಟ್ಟಿದುವು. ಈ ಕರ್ಮನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವುಂಟಾಯಿತು. ಭಕ್ಷ್ಯಾಭಕ್ಷ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದಂತಾಯಿತು. ದೇಹವು ಸದಾ ಮಲಿನವೆಂದೂ ಆತ್ಮನೇ ಸದಾ ಪರಿಶುದ್ಧನೆಂದೂ ಸ್ನಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅಹಿಂಸಾತತ್ತ್ವವೇ ಸರ್ವ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದೂ ಕೆಲವು ಜನರಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಇಂತಹ ಹೇತುವಾದದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಡದೆ ಕೇವಲ ಧರ್ಮದಲ್ಲೇ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಮಹಾಜನರಿಂದ ಪರಿಗೃಹೀತವಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕೊಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ಮೀಮಾಂಸಾದರ್ಶನವು ಹುಟ್ಟಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ

चार्वाकादिमतगळन्नु निराकरिसलु ई मतवु हुट्टदेकायितु.

वेदवेंदरे अनादिसंप्रदायदिंद बंद मत्तु मुहाजनरिंद परिगृहीतवाद ग्रंथराशि. इदु नियमपूर्वकवागि गुरुशिष्यपरंपरेयिंद महात्मराद ऋषिगळ हृदयदल्लिरुवुदु. पुराणगळल्लि कंडुबरुव वेदवाक्यगळु लौकिकवाक्यगळादुदरिंद अवक्कि अध्ययन नियमविल्ल. अवन्नु एल्लरू अधिकरिसबहुदु. ई विषयवन्नु कुमारिल भट्टरु "तानेव वैदिकान् वर्णान् भारतादिनिवेशितान्। स्वाध्यायनियमं हित्वा लोकबुद्धया प्रयुञ्जते" एंदु हेळिरुत्तारे.

मीर मी॰र (पुं॰) 1. समुद्र. 2. एल्ले, गडि. 3. जल, नीरु. 4. पर्वतद ऒंदु भाग.

मील – निमेषणे (भ्वा॰ पर॰ सक॰ से॰)। मीलति मीलतः मीलन्ति। मिमील मिमीलतुः मिमीलुः। मीलिता। मीलिष्यति। मीलतु। अमीलत्। मीलेत्। मील्यात्। इत्यादि. मुच्चु, मुच्चिकॊ. "मीलत्यसौ कुमुदिनी सह तारकाभिः" यादॊ १९-७४।

कर्मणि:—मील्यते। मिमीले। मीलिता। मील्यताम्। इत्यादि.

णिचि:—मीलयति, –ते। मीलयां चकार –चक्रे, –बभूव, –आस। मीलयिता। मीलयतु, –ताम् इत्यादि.

कृत्सु:—मीलितव्यम्। मीलनीयम्। मील्यम्। मीलितः। मीलितवान्। मीलन्, –न्ती। मीलितुम्। मीलितम्। मीलनम्। मीलित्वा। उन्मील्य।

ई धातुविगॆ उपसर्गगळ यॊगदिंद उंटागुव अर्थभेदगळु:

(1) **उत् + मील** = उन्मीलति। उन्मीलनम्। उन्मीलितः। उन्मील्य। 1. बिच्चु, (कण्णु) तॆरॆ. "उन्मील्य नेत्रयुगमुत्तमपञ्जरस्थाः पात्रावशिष्टकदलीफलपायसानि"। 2. उद्रेकगॊळ्, उद्दीपित नागु, प्रेरितनागु. "बोधितस्तनुशयस्तरुणीनामुन्मिमील विशदं विषमेषुः" माघ॰ १०-७४। 3. काणिसिकॊ, प्रत्यक्षनागु. "खं वायुर्ज्वलनो जलं क्षितिरिति त्रैलोक्यमुन्मीलति" प्रबोध॰ १-१। 4. अरळु, विकास गॊळ्. "उन्मीलन्मुकुलकरालकुन्दकोशप्रच्योतद्घनमकरन्दगन्धबन्धो" मालती॰ २-४१। 5. प्रदर्शिसु, तॊरिसु. "त्वयाद्य साधुत्वमुन्मीलितम्"।

(2) **नि + मील** = निमीलति। निमीलितः। न्यमीलत्। 1. कण्णु मुच्चिकॊ. "शृङ्गेण च स्पर्शनिमीलिताक्षीं मृगीमकण्डूयत कृष्णसारः" कुमा॰ ३-३६। 2. (अरळिद हॊवु) मुकुळितवागुवुदु. ३-३६। "निमीलितानामिव पङ्कजानाम्"। 3. मरॆयागु, काणॆसदिरु. "द्यौर्निमीलितनक्षत्रा"। 4. अप्रसिद्धनागु, अप्रकाशनागु. "सोऽहमित्याविशद्धात्मा प्रजालोपनिमीलितः" रघु॰ २-६८।

मीलत् मी॰लत् (वि॰) 1. (कण्णु) मुच्चिकॊळ्ळुत्तिरुव. मील (निमेषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "मिषतां मीलतां वापि द्रुतं धावति जीविते। अनघं तत्तु क्षेम्यमान्तरं धनमक्षयम्" याद॰ २२-४०। 2. अरळुत्तिरुव, विकासहॊंदुत्तिरुव.

मीलन मी॰ल॰न (न॰) 1. कण्णु मुच्चुवुदु, रॆप्पॆयाडुवुदु. मील (निमेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. मुकुळितवागुवुदु, अरळिद हॊवु मुच्चिकॊळ्ळुवुदु.

मीलित मी॰लित (न॰) 1. अर्थालंकारद ऒंदु भेद. सादृश्यदिंद एरडु वस्तुगळिगॆ परस्पर भेदवे तिळियदिरुव कडॆ मीलितालंकार. "मीलितं यदि सादृश्यादभेद एव न दृश्यते"। **उदा॰**: "रसो नालक्षि लाक्षायाश्चरणे सहजारुणे" चन्द्रा॰। सहजवागियॆ कॆंपागिरुव कालिगू अदक्कॆ बळिदिरुव लाक्षारसक्कू भेदवे तिळियलिल्लवॆंदु वर्णित वागिरुवुदरिंद इल्लि मीलितालंकार. (वि॰) 2. मुच्चिकॊंडिरुव, मुकुळितवागिरुव, अरळदॆ इरुव. (हॊवु) 3. मुच्चिकॊंडिरुव (कण्णु). 4. कण्मरॆयाद, तिरॊधान हॊंदिद.

मीवर मी॰वर (पुं॰) सॆनॆय अधिकारि, सेनापति. डु मीञ् (हिंसायाम्) "ष्वरच्" (उ॰ ३-१)। निपा॰।

मीवा मी॰वा (स्त्री॰) 1. वायु, गाळि. 2. हॊट्टॆय ऒळ्ळॆ अन्ननाळदल्लि सॆरि बाधॆ पडिसुव लाडिहुळ. मीञ् (हिंसायाम्) "वन्" (उ॰ १-१५२)। निपा॰। मीवा उदरकृमिः वायुश्च सिं॰ कौ॰। 3. शॆकर, नीरिन हॆसि. 4. सार, तिरुळु.

मृ ड (पुं॰) 1. परमॆश्वर. 2. संसारबंधनदिंद बिडुगडॆ, मोक्ष. 3. निर्बंध, सॆरॆ, बंधन.

मुक **मुक** (पुं) 1. सगणेय वासने. 2. हसुविन गंजल (मूत्र) द वासने. "उद्दंशे देहलिर्गोवि-ण्मूत्रयोः मुकमुर्मुरौ" वैज०।

मुक्त **मुक्त** (पुं) अपवर्ग, मोक्ष, संसार बंधनदिंद बिडुगडे. मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" बाहु०।

मुकुट **मुकुट** (न०) किरीट. मक्कतेऽनेन — मकि (मण्डने) "उटः" बाहु०। षुषो०। "मुकुटांशुरञ्जित-परागमग्रतः स न यावदाप शिरसा महीतलम्" माघ० १३-९।

मुकुटी **मुकुटी** (स्त्री०) बिरळुगळन्नु उज्जि चिटुकि हाकुवुदु, बिरळुगळन्नु उज्जि शब्दमाडुवुदु.

मुकुन्द **मुकुन्द** (पुं०) 1. श्रीकृष्ण, विष्णु. मुक्तं मोक्षं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। षुषो०। "तैः प्रार्थितः स्वयं मुक्तिं मुकुन्दः स्याद्ददाति सः" इति निरुक्तिः। "जीवो विनयिता साक्षी मुकुन्दोऽमितविक्रमः" वि० स०। "मुकुन्द मूर्ध्ना प्रणिपत्य याचे भवन्तमेकान्तमियन्तमर्थम्" मृ० मा०। 2. कुबेरन नवनिधिगळल्लिंदु. "महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकरकच्छपौ। मुकुन्दः कुन्दनीलौ च वरश्च निधयो नव" अम०। 3. पादरस, पारद. 4. ऒंदु जातिय रत्न. "मुकुन्दः पारदे रत्नविशेषे गरुडध्वजे" हेम०। 5. कुंदुरुष्कवेंब गंदिगर ऒंदु सरकु, पाल्कि. "मुकुन्दः निधिभिद्विष्णु-रत्नभेदे च कुन्दुरौ" मेदि०।

मुकुन्दक **मुकुन्दक** (पुं०) 1. ईरुळ्ळि. "पलाण्डुस्तु श्वेतकन्दो मुकुन्दकः" वैज०। 2. ऒंदु धान्य.

मुकुम् **मुकुम्** (अव्य०) 1. भक्तिरस. 2. प्रेम. "मुकुम् भक्तिरसप्रेमवचनं वेदसम्मतम्। यस्तद्ददाति भक्तेभ्यो मुकुन्दस्तेन कीर्तितः" ब्रह्मवै०। 3. निर्वाण, मोक्ष. "मुकुमव्ययमान्तं च निर्वाणं मोक्षवाचकम्"

मुकुर **मुकुर** (पुं०) 1. दर्पण, कन्नडि. मक्कते — मकि (मण्डने) "उरच्" (उ० १-४०)। उकारश्च निपा०। "मुकुरेण वेपथुभृतोऽतिभरात् कथमप्यपाति न वधूकरतः" माघ० ९-७३। 2. रत्नगन्नडि. 3. कुलालन दंडे, कुंबारन कोलु. "कुलालदण्डे मुकुरो दर्पणादर्शयोरपि" नानार्थर०। 4. वकुळ वृक्ष. 5. कोरक, मॊग्गु. "मुकुरो मकुरो यथा। कुलाल दण्डे वकुले कोरकादर्शयोरपि" हेम०।

मुकुल **मुकुल** (पुंन०) 1. अरळुत्तिरुव मॊग्गु. मकि (मण्डने) "उलच्" बाहु०। निपा०। "कलिका कोरकश्चाथ कुड्मलो मुकुलोऽस्त्रियाम्" वैज०। 2. मॊग्गिनंतिरुव वस्तु. "आलक्ष्यदन्तमुकुलान्" शाकु० ७-१७।

मुकुलित **मुकुलित** (वि०) 1. हॊविन मॊग्गु बिच्चिरुव. मुकुलोऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. अर्ध मॊग्गागिरुव, अर्ध अरळिरुव. 3. अर्ध मुच्चिरुव, अर्ध मुच्चिकॊंडिरुव. "सार्धं मुकुलिताक्षीं रुद्रसंरम्भभीत्या" कुमा० ३-७६।

मुकूलक **मुकूलक** (पुं०) छापाळ.

मुक्त **मुक्त** (वि०) 1. बिडल्पट्टवनु, स्वतंत्रनागि माडल्पट्टवनु. मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "मुक्ता बभूवुरघुना तदिमान् विहाय कर्तास्म्यमुं समरभूमिपशूपहारम्" कुमा० १७-९। 2. बिडुगडेहॊंदिद, स्वतंत्रवाद. 3. ऒंदु वस्तुविन संबंध बिट्टुबंदिरुव, ऒंदु वस्तुविनिंद कळचि बंदिरुव. "कृपाणभिन्नद्विपकुम्भमुक्ता मुक्ताः पतन्त्यो रणवप्रभूमौ" याद० २०-५२। मुच्लृ कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। 4. मोक्ष हॊंदिदवनु, संसारबंधनदिंद बिडुगडे हॊंदिदवनु. "सुभाषितेन गीतेन युवतीनां च लीलया। मनो न भिद्यते यस्य स वै मुक्तोऽथवा पशुः"। 5. त्यजिसल्पट्ट, बिडल्पट्ट. "मुक्तमूललघुरुज्झितपूर्वैः पश्चिमे नभसि संभृतसान्द्रः" किरा० ९-५। 6. बिडल्पट्ट, एसेयल्पट्ट, प्रयोगिसल्पट्ट (बाण). "मुक्तानेक-शरं प्राणानहरद्भूयसां द्विषाम्" माघ० १९-१०१। 7. सुरिसल्पट्ट, कॆळकॆ बीळिसल्पट्ट (मळेय नीरु). "मुक्तं मुक्तागौरमिह क्षीरमिवाभ्रैः वापी-ष्वन्तर्लीनमहानीलदलासु" माघ० ४-४४। 8. हॊर दूडिसल्पट्ट, हॊरडिसल्पट्ट, इट्टल्पट्ट, दब्बल्पट्ट.

मुक्तक **मुक्तक** (न०) 1. यंत्र अथवा बंदूकु इदरिंद हारिसलागुव ऒंदु अस्त्र, क्षेपणि. मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ऒंदु विध काव्य. "वृत्तगन्धोज्झितं गद्यं मुक्तकं वृत्तगन्धि च" सा० द० ६।

मुक्तकञ्चुक **मुक्तकंचुक** (पुं०) परेबिट्ट हावु. मुक्तः कञ्चुको येन।

मुक्तकण्ठ ಮುಕ್ತಕಂಠ (वि०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುತ್ತಿರುವ. (अव्य०) 2 ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ.

मुक्तरसा ಮುಕ್ತರಸಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣರಾಸ್ನೆ. मुक्तो रसो यस्याः।

मुक्तलज्ज ಮುಕ್ತಲಜ್ಜ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ತೊರೆದವನು, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. मुक्ता लज्जा येन।

मुक्तसङ्ग ಮುಕ್ತಸಂಗ (पुं०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ. मुक्तः सङ्गो विषयसम्बन्धो येन। (वि०) 2. ಫಲಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನು. "मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः" गीता १८-२६।

मुक्तहस्त ಮುಕ್ತಹಸ್ತ (वि०) ದಾನಶೀಲ, (ದಾನಕ್ಕಾಗಿ) ತೆರೆದ ಕೈಯುಳ್ಳವನು. मुक्तो दानाय प्रसारितो हस्तो येन।

मुक्ता ಮುಕ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಮುಕ್ತಾಫಲ, ಮುತ್ತು. मुच्यते शुक्तिभिः। "मुक्ताभिः स्थलिरयास्तशुक्तिपेशी मुक्ताभिः क्वतरुचि सैकतं नदीनाम्" माघ० ८-९। 2. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. "पुंश्चल्यां मौक्तिके मुक्ता" वैज०।

मुक्ताकलाप ಮುಕ್ತಾಕಲಾಪ (पुं०) ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ. मुक्तानां कलापः समूहोऽस्मिन्। "कण्ठस्य तस्याः स्तनबन्धुरस्य मुक्ताकलापस्य च निस्तलस्य" कुमा० १-४२।

मुक्तागार ಮುಕ್ತಾಗಾರ (न०) ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. मुक्तायाः अगारमिव।

मुक्तादामन् ಮುಕ್ತಾದಾಮನ್ (न०) ಮುತ್ತಿನಹಾರ. "सुवानिष्यन्दिभिः स्थूलैः मुक्तादामभिरावृतम्" याद० १६-१३५।

मुक्ताप्रसू ಮುಕ್ತಾಪ್ರಸೂ (स्त्री०) ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. मुक्तां प्रसूते—प्र+षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

मुक्ताफल ಮುಕ್ತಾಫಲ (न०) 1. ಮುತ್ತು. मुक्ता फलमिव। "विदन्ति मार्गं नखरन्ध्रमुक्तैः मुक्ताफलैः केसरिणां किराताः" कुमा० १-६। 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಸೀತಾಫಲ. "मुक्ताफलं घनसारे मौक्तिके लवलीफले" हेम०।

मुक्तालता ಮುಕ್ತಾಲತಾ (स्त्री०) ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ, ಮುತ್ತಿನ ಸರ. मुक्ताभिः लतेव।

मुक्तावलि ಮುಕ್ತಾವಲಿ (स्त्री०) 1. ಮುಕ್ತಾಹಾರ, ಮುತ್ತಿನ ಸರ. मुक्तानामावलिरत्र। 2. ಸಿದ್ಧಾನ್ತ ಮುಕ್ತಾವಲಿ, ಒಂದು ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ಗ್ರಂಥ.

मुक्तास्फोट ಮುಕ್ತಾಸ್ಫೋಟ (पुं०) ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. मुक्ताः स्फुटन्त्यत्र। स्फुट (विकसने) "घञ्" (३-३-१२१)।

मुक्ति ಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಬಿಡುಗಡೆ. ವಿಮೋಚನೆ. मुक्ल्म (मोक्षणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಂಸಾರ ಬಂಧನ ನಿವೃತ್ತಿ, ಆನಂದಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಅಪವರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷ, ಸಂಸಾರ ಪಾಶದಿಂದ ವಿಮೋಚನೆ. "इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्तावुत्तिष्ठते जनः" किरा० ११-१३।

ಮುಕ್ತಿಸ್ವರೂಪಃ ನಿರವಧಿಕಸುಖ, ಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವ, ಅವಿದ್ಯಾನಾಶಪೂರ್ವಕ ಪರಮಾತ್ಮಾನುಭವ. ಭಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ದೇಹಾವಸಾನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡೀಮೂಲಕ ಸುಖವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ಶ್ರೀವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಸಕಲವೈಭವದೊಡನೆ ಶ್ರೀಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತನಾಗಿ ಬಿಜಯೆಮಾಡಿಸಿರುವ ಶ್ರೀ ಪರವಾಸುದೇವನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳೊಡನೆ ನಿತ್ಯಕಿಂಕರನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮಾನುಭವವೆಂಬ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು ಮುಕ್ತಿ ಎಂದು **ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾನ್ತ.**

ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾನ್ತದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯುಂಟಾಗಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಸಾರತ್ವಬುದ್ಧಿಯೂ ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವೈರಾಗ್ಯವೂ ಪುತ್ರಕಳತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಿಹ್ಞಾಸೆಯೂ ಉಂಟಾಗಿ ಸದ್ಗುರುವಿನಿಂದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದು ಶ್ರವಣಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಹೊಂದಿ ಅಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೇ ಮುಕ್ತಿ.

ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾನ್ತದಲ್ಲಿ ಗುರುಕುಲವಾಸ ಗುರುಭಕ್ತಿ ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ ಸಂಸಾರದುಃಖಾನುಭವದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವೈರಾಗ್ಯ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ತಾರತಮ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಪರಮಾತ್ಮಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಆದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಿನಾಶವುಂಟಾಗುವುದು. ದೇಹಾವಸಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನು

ಬ್ರಹ್ಮನಾಡೀಮೂಲಕ ಹೊರಟು ಅರ್ಚಿರಾದಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಲೋಕಾಧಿಪತಿಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಭಗವಲ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ಲಭಿಸುವ ಸಾಲೋಕ್ಯ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯ ರೂಪವಾದ ಆನುದಾನುಭವವೇ ಮೋಕ್ಷ (ಮುಕ್ತಿ).

ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾನ್ತದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಧಾರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಭಕ್ತ ಮಹೇಶ ಪ್ರಸಾದಿ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಶರಣ ಮತ್ತು ಐಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಷಟ್ ಸೋಪಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಮಲತ್ರಯನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವುದೇ ಮುಕ್ತಿ.

ಮುಕ್ತಿಯು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ನಿರ್ವಾಣರೂಪ. (2) ಹರಿಭಕ್ತಿರೂಪ. ವೈಷ್ಣವರು ಹರಿಭಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಇತರರು ನಿರ್ವಾಣರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. "मुक्तिस्तु द्विविधा सार्ध्व श्रुत्युक्ता सर्वसंमता। निर्वाणपददात्री च हरिभक्तिप्रदा नृणाम्। हरिभक्तिस्वरूपाञ्च मुक्तिं वाञ्छन्ति वैष्णवाः। अन्ये निर्वाणरूपाञ्च मुक्तिमिच्छन्ति साधवः" ब्रह्मवै०। 3. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದುವುದು. 4. ಸಂಪೂರ್ಣ ದುಃಖ ನಿವೃತ್ತಿ, ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಖಾನುಭವ, ಕೈವಲ್ಯ.

मुक्तिमार्ग ಮುಕ್ತಿಮಾರ್ಗ (ಪುಂ) ಮೋಕ್ಷದ ಮಾರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷದ ಉಪಾಯ. मुक्तेः मोक्षस्य मार्गः उपायः। "असंमतः कस्तव मुक्तिमार्गं पुनर्भवक्लेशभयात्प्रपन्नः" कुमा० ३-५।

मुख ಮುಖ (ನ) 1. ಮುಖ, ಬಾಯಿ, ವದನ. खन्यते खनु (अवदारणे) "अच्" धातोर्मुडागमश्च (उ० ५-२०)। "प्राक् खनो मुडुदात्तश्च ततोऽच्च प्रत्ययो भवेत्। प्रजासृजा यतः खातं तस्मादाहुर्मुखं बुधाः" इति निरुक्तम्। "मुखेन सा पद्मसुगन्धिना निशि प्रवेपमानाधरपत्रशोभिना। तुषारवृष्टिक्षतपद्मसंपदां सरोजसन्धानमिवाकरोदपाम्" कुमा० ५-२७। ಮುಖ (ವದನ)ವು ಏಳು ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. (1) ತುಟಿಗಳು, (2) ತಾಲು, (ದವಡೆ), (3) ಗಲ (ಗಂಟಲು), (4) ದನ್ತಮೂಲ. (5) ದಂತ. (6) ಜಿಹ್ವೆ (ನಾಲಗೆ) ಮತ್ತು (7) ಗಲಾದಿ (ಗಂಟಲಿನ ಆದಿಭಾಗ) ಇವು ಮುಖದ (ಬಾಯಿಯ) ಏಳು ಅವಯವಗಳು. "ओष्ठौ च दन्तमूलानि दन्ता जिह्वा च तालु च। गलो गलादि सकलं सप्ताङ्गं मुखमुच्यते" भावप्र०। 2. ಮುಖ, ಮೋರೆ. "मुखैः सरोजानि च दीर्घलोचनैः सुरस्त्रियः साम्यगुणान्निरासिरे" किरा० ८-२९। 3. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಮೂತಿ, ಮುಸುಡಿ, ಬಾಯಿ. "मुखैरसौ विद्रुमभङ्ग-लोहितैः शिखाः पिशङ्गीः कलमस्य बिभ्रती" किरा० ५-३६। 4. ಬಾಣದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬಾಣದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ (ತುದಿ). "बभूव युद्धं तुमुलं जयैषिणोरघोमुखैरूर्ध्वमुखैश्च पत्रिभिः" रघु० ३-५७। 5. ಪ್ರಾರಂಭ, ಆದಿಭಾಗ, ಉಪಕ್ರಮ. "अथ विधिमवसाय्य शास्त्रदृष्टं दिवसमुखोचितमञ्चिताक्षिपक्ष्मा" रघु० ५-७६। 6. ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖಂಡ, ನಾಯಕ. "राजा मुखं मनुष्याणां नदीनां सागरो मुखम्। नक्षत्राणां मुखं चन्द्र आदित्यस्तेजसां मुखम्" भा० सभा० ४१-२८। 7. ಸೈಂಧವಲವಣ. "विशुन्थलवणं संगं सिन्धि सिन्धूद्भवं मुखम्" वैज०। 8. ಉಪಾಯ. 9. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 10. ಪ್ರಧಾನ ದ್ವಾರ, ಹೊರಬಾಗಿಲು. "मुखं तु वदने मुख्ये ताम्रे द्वाराभ्युपाययोः" वैज०। 11. ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವ ದಾರಿ, ಬೀದಿಯ ಬಾಗಿಲಿನ ಪ್ರವೇಶ ಮಾರ್ಗ. "क्षिप्ते मुखं निःसरणम्" अम०। 12. ನಾಟಕದ ಪಂಚಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು. "मुखं प्रतिमुखं गर्भो विमर्श उपसंहृतिः" सा० द० ६-७५। 13. ಶಬ್ದ. "मुखं निःसरणे वक्त्रे प्रारम्भोपाययोरपि। सन्ध्यन्तरे नाटकादेः शब्देऽपि च नपुंसकम्" मेदि०। 14. ಸ್ತನಾಗ್ರ, ಚೂಚುಕ, ಸ್ತನದ ತುದಿ. "स्तनद्वयं पाण्डु तथा प्रवृद्धम्। मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम्" कुमा० १-४०। 15. ವೇದ. 16. ಅಗ್ರಭಾಗ. "तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रबोधयितुमीश्वरीम्। ब्रह्मद्वारमुखे सुप्तां मुद्राभ्यासं समाचरेत्" हठ० ३-५।

मुखकमल ಮುಖಕಮಲ (ನ) ಕಮಲದಂತಿರುವ ಮುಖ. मुखं कमलमिव। "मुखकमलमधूपमैः प्रकामम्" याद० २४-६०।

मुखगन्धक ಮುಖಗಂಧಕ (ಪುಂ) ಈರುಳ್ಳಿ. मुखे गन्धोऽस्मात् "कप्" (५-४-१५४)।

मुखज ಮುಖಜ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ವಿಪ್ರ. ब्रह्मणो मुखाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्" श्रुतिः। (वि) 2. ಮುಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

मुखदूषण ಮುಖದೂಷಣ (ಪುಂ) ಪಲಾಂಡು, ಈರುಳ್ಳಿ. मुखं दूष्यतेऽनेन—दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)।

मुखदूषिका मुखदूषिका (स्त्री०) ಮುಖವನ್ನು ವಿಕಾರಗೊಳಿಸುವ ಗುಳ್ಳೆ. मुखं दूषयति—दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मुखदोष मुखदोष (पुं०) ಮಾತಿನ ದೋಷ, ನಾಲಗೆಯ ದೋಷ, ಮಾತಾಡುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ನಾಲಗೆಯ ದೋಷ.

मुखधावन मुखधावन (न०) ಮುಖಪ್ರಕ್ಷಾಲನ, ಮುಖವನ್ನು ತೊಳೆಯುವುದು. मुखस्य धावनम्।

मुखनिरीक्षक मुखनिरीक्षक(पुं०)ಆಲಸ,ಸೋಮಾರಿ. मुखं निरीक्षते—निर् + ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मुखनिवासिनी मुखनिवासिनी (स्त्री०) ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ. मुखे निवसति—नि+वस (निवासे) "णिनिः" (३-१-१३४)। ಸರಸ್ವತಿಯು ವಾಗ್ದೇವತೆಯಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

मुखपट मुखपटि (पुं०) ಪರದೆ, ಬುರುಖಿ, ಮುಸುಕು.

मुखपाक मुखपाक (पुं०) ಬಾಯಿಯ ಉರಿತ.

मुखप्रसाद मुखप्रसाद (पुं०) ಮುಖದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ದಯೆ, ಮುಖದಲ್ಲಿ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ನೋಟ.

मुखप्रिय मुखप्रिय (पुं०) 1. ಕಿತ್ತಲೆ. (न०) 2. ಲವಂಗ. (वि०) 3. ಬಾಯಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿರುವ. मुखस्य प्रियः।

मुखबन्ध मुखबंध (पुं०) ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಟೀಕೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ.

मुखबन्धन मुखबंधन (न०) 1. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಟೀಕೆ. 2. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ, ವಿಷಯಸಂಗ್ರಹ.

मुखभूषण मुखभूषण (न०) 1. ತಾಂಬೂಲ. 2. ಮುಖದ ಅಲಂಕಾರ, ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಒಡವೆ.

मुखभेद मुखभेद (पुं०) ಮುಖವು ಒಡೆಯುವಿಕೆ, ಮುಖವು ವಿಕಾರಹೊಂದುವುದು.

मुखमण्डन मुखमंडन (न०) ಮುಖದ ಅಲಂಕಾರ.

मुखमण्डनक मुखमंडनक (पुं०) 1. ತಿಲಕವೃಕ್ಷ. (वि०) 2. ಮುಖವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವ. मुखं मण्डयति—मडि (भूषायाम्) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

मुखयन्त्रण मुखयंत्रण (न०) ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ, ಲಗಾಮು. मुखं अश्वानां यन्त्र्यतेऽनेन—यत्रि (संकोचे) करः "ल्युट्" (३-३-११७)।

मुखर मुखर (पुं०) 1. ಮುಂದಾಳು, ಮುಖಂಡ, ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. मुखं मुख्यकार्यं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "न गणस्याग्रतो गच्छेत् सिद्धे कार्ये समं फलम्। यदि कार्यविपत्तिः स्यात् मुखरस्तत्र हन्यते" हितो० १-२९। 2. ಶಂಖ. 3. ಕಾಗೆ. ವಾಯಸ. (वि०) 4. ಮಾಚಾಳಿ, ಹರಟೆಹೊಡೆಯುವವನು. 5. ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು, ಬಿರುನುಡಿಯಾಡುವವನು, ದುರ್ಮುಖ. "एका भार्या प्रकृतिमुखरा चञ्चला च द्वितीया"। 6. ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುವ. "वियद्गतः पुष्पकचन्द्रशालाः क्षणं प्रतिश्रुन्मुखराः करोति" रघु० १३-४०।

मुखरज्जु मुखरज्जु (स्त्री०) ಮೂಗುದಾರ.

मुखराग मुखराग (पुं०) ಮುಖದ ಬಣ್ಣ. ಮುಖದ ಛಾಯೆ, ಮುಖದ ಕಾಂತಿ. मुखस्य रागः। "ददृशुर्विस्मितास्तस्य मुखरागं समं जनाः" रघु० १२-८।

मुखरित मुखरित (वि०) ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸದ್ದಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶಬ್ದವುಂಟಾದ. मुखरोऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। "गण्डोड्डीनालिमालामुखरित-ककुभस्ताण्डवे शूलपाणेः" मालती० १-२।

मुखरीकृत मुखरीकृत (वि०) ಶಬ್ದವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अमरीकबरीभारभ्रमरीमुखरीकृतम्" कुव०।

मुखरोग मुखरोग (पुं०) ಬಾಯೊಳಗೆ ಬರುವ ರೋಗ, ಹುಣ್ಣು ಅಮೃತಗ್ರಂಥಿ ಮೊದಲಾದುದು. ಮುಖಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಾವಯವಗಳಿರುವುವು. ["मुख" 1. ನೋಡಿ.] ಈ ಸಪ್ತಾವಯವಗಳಿಗೂ 67 ವಿಧ ರೋಗಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುವು. **ಅವುಗಳ ವಿವರ:**

(1)	ತುಟಿಗಳಿಗೆ	8 ವಿಧ
(2)	ದಂತಮೂಲಕ್ಕೆ	16 ,,
(3)	ದಂತಗಳಿಗೆ	8 ,,
(4)	ನಾಲಗೆಗೆ	5 ,,
(5)	ತಾಲುವಿ (ದವಡೆ)ಗೆ	9 ,,
(6)	ಕಂಠಕ್ಕೆ	18 ,,
	ಮತ್ತು	
(7)	ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ	3 ,,
		—
	ಒಟ್ಟು	67 ವಿಧ.

"स्युरष्टावोष्ठयोर्दन्तमूले तु दश षट् तथा। दन्तेष्वष्टौ रसज्ञायां पञ्च स्युर्नव तालुनि। कण्ठेत्वष्टादश प्रोक्तास्त्रयः सर्वेषु च स्मृताः" भावप्र०। ಇವಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಗಾಗಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮುಖ ರೋಗಾಧಿಕಾರ ನೋಡಿ.

मुखलाङ्गल मुखलाङ्गल (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. मुखं लांगलमिवास्य।

मुखवाद्य मुखवाद्य (न०) ಬಾಯಿಂದ ನುಡಿಸುವ ವಾದ್ಯ, ಬಾಯಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡಿಸುವ ವಾದ್ಯ. मुखेन वाद्यम्।

मुखवास(न) मुखवास(न) (पुं०) ಬಾಯನ್ನು ಸುಗಂಧವಾಗಿ ಮಾಡುವ ದ್ರವ್ಯ, ಬಾಯಿಗೆ ವಾಸನೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ದ್ರವ್ಯ. मुखस्य वासः सौरभ्यमस्मात्। मुखं वासयति—वास (उपसेवायाम्) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४) इति वा।

मुखविष्ठा मुखविष्ठा (स्त्री०) ಜಿರಳೆ. मुखे विष्ठा मलमस्याः।

मुखव्यादान मुखव्यादान (न०) 1. ಬಾಯಿತೆರೆಯುವುದು. 2. ಆಕಳಿಕೆ. मुखस्य व्यादानम्।

मुखशुद्धि मुखशुद्धि (स्त्री०) ಬಾಯನ್ನು ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಬಾಯಿ ತೊಳೆಯುವುದು. मुखस्य शुद्धिः।

मुखशोधन मुखशोधन (न०) 1. ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. 2. ಬಾಯನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ಬಾಯಿತೊಳೆಯುವುದು. (वि०) 3. ಬಾಯನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವ. मुखं शोधयति—शुध (शौचे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

मुखशोधिन् मुखशोधिन् (पुं०) ನಿಂಬೆ ಗಿಡ. मुखं शोधयति—शुध (शौचे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

मुखश्री मुखश्री (स्त्री०) ಮುಖದ ಕಾಂತಿ, ಮುಖದ ಸೌಂದರ್ಯ. मुखस्य श्रीः।

मुखस्राव मुखस्राव (पुं०) ಲಾಲಾಜಲ, ಬಾಯಿಂದ ಬೀಳುವ ಜೊಲ್ಲು.

मुखाग्नि मुखाग्नि (पुं०) 1. ವಿಪ್ರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. मुखमग्निरिवास्य। 2. ದಾವಾಗ್ನಿ, ಕಾಡುಕಿಚ್ಚು. 3. ಕೊಳ್ಳಿಪಿಶಾಚಿ. ಇದರ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವುದು. 4. ಯಾಗಾಗ್ನಿ.

मुखास्त्र मुखास्त्र (पुं०) ನಳ್ಳಿ, ಏಡಿ. मुखं अस्त्रमिवास्य।

मुख्य मुख्य (पुं०) 1. ಉತ್ತಮ ಪಕ್ಷ, ಪ್ರಥಮ ಕಲ್ಪ. मुखमिव—मुख "यः" (५-३-१०३)। "मुख्यः स्यात् प्रथमः कल्पः" अम०। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. 3. ಪ್ರಧಾನ, ಪ್ರಮುಖ.

मुख्यमन्त्रिन् मुख्यमन्त्रिन् (पुं०) ಪ್ರಧಾನ ಸಚಿವ, ಮಂತ್ರಿ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರಿ. मुख्यः प्रधानः मन्त्री।

मुख्यार्थ मुख्यार्थ (पुं०) ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ, ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತೋರುವ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. "मुख्यार्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युः तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द०।

मुख्योपाय मुख्योपाय (पुं०) ಮುಖ್ಯವಾದ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳು, ಉಪಾಯಚತುಷ್ಟಯ. (1) ಸಾಮ, (2) ದಾನ, (3) ಭೇದ ಮತ್ತು (4) ದಂಡ ಇವು ನಾಲ್ಕು ಮುಖ್ಯೋಪಾಯಗಳು.

मुग्ध मुग्ध (वि०) 1. ಅರಿವಿಲ್ಲದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಅನುಭವವಿಲ್ಲದ, ಸರಳರೀತಿಯ. मुह (वैचित्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "कदम्बगोलाकृतिमाश्रितः कथं विशुद्धमुग्धः कुलकन्यकाजनः" मालती० ७-१। 2. ಅಜ್ಞ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ಮೂರ್ಖ. "शशाङ्कः केन मुग्धेन सुधांशुरिति भाषितः" भा० वि०। 3. ಮಂಕುಹಿಡಿದ, ಮಬ್ಬುಹಿಡಿದ. 4. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದ, ಗಾಬರಿಗೊಂಡ, ಕಳವಳಗೊಂಡ. 5. ಕೃತ್ರಿಮಸ್ವಭಾವವಿಲ್ಲದ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಸರಳಸ್ವಭಾವದ. "अयमाचरत्यविनयं मुग्धासु तपस्विकन्यासु" शाकु० १-२१। 6. ಸುಂದರವಾದ, ಚಿಲುವಾದ, ಆಕರ್ಷಕವಾದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ. मुह (वैचित्ये) + णिच् "क्तः" (३-४-७२)। "मुग्धाः स्वमुष्टिपरिमेयमनोज्ञमध्याः पर्यायचापलतिका इव पञ्चबाणः" याद० १९-२४। 7. ನವೀನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. "स मुग्धकान्तास्तनसङ्गभङ्गुरैरुरोविदारं प्रतिचस्करे नखैः" माघ० १-४७। 8. ಮೋಹಗೊಂಡ, ಮೋಹಪರವಶಳಾದ. "मुग्धा दधामि कथमित्थमथापशङ्कां संक्रन्दनादिकपटः स्फुटमीदृशोऽयम्" नैष० १३-४६। (स्त्री०) **–ग्धा –ग्धा**. 9. ಸ್ವಕೀಯನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ, ಯೌವನದಿಂದ ಮನವನ್ನಾಕರ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. मुग्धा मध्या ಮತ್ತು प्रगल्भा ಎಂದು ಸ್ವಕೀಯ ನಾಯಿಕೆಯ ಭೇದಗಳು ಮೂರು. ಹೊಸ ಯೌವನ ಮತ್ತು ಮದ ವಿಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ರತಿಯಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದರೂ ಲಜ್ಜೆ

यिंद (रति) प्रतिकूलळागिरुववळु **मुग्धनायिका** "सापि कथिता त्रिभेदा मुग्धा मध्या प्रगल्भेति। प्रथमावतीर्णयौवनमदविकारा रतौ वामा। कथिता मृदुश्च माने समधिकलज्जावती मुग्धा" सा० द० ३-५७, ५८।

मुचिर ಮುಚಿರ (पुं०) 1. धर्मवेंदु माडुव दान, परोपकारक्कागि माडुव दान. (वि०) 2. उदार स्वभावदवनु, मुक्तहस्त, कॊडुगै युळ्ळवनु, दानशील. "मुचिरो धर्मदातारौ" वैज०।

मुचुकुन्द ಮುಚುಕುಂದ (पुं०) 1. सूर्यवंशद ऒब्ब दॊरे, मान्धात्रराजन मग. पुरुकुत्स मत्तु अंबरीषमहाराज इवन सहोदररु. युद्धदल्लि देवतेगळिगे साहाय्य माडिद्दक्कागि देवतेगळु इवनिगे यारिंदलू तॊंदरेयागद मत्तु दीर्घवाद निद्रारूप वरवन्नू यारिंद आदरू निद्राभंगवादरे अवरु अग्नियिंद भस्म वागलि एंदु वरवन्नू कॊट्टरु. श्रीकृष्णनु कालयवननन्नु संहरिसलु आट्टिकॊंडु बरु शिथिरुवाग अवनु मुचुकुंदनु निद्रिसुत्तिद्द गुहे यॊळक्के सेरिदनु. आग मुचुकुंदन नेत्राग्नियिंद कालयवननु दग्धनादनु. अदरिंद मुचुकुंदनु श्रीकृष्णन अनुग्रहक्के पात्रनादनु. 2. ऒंदु मर. 3. ऒब्ब मुनि. 4. ऒब्ब राक्षस. "मुचुकुन्दस्तु द्वभेदे मुनिदैत्ययोः" हेम०।

मुचुकुन्दप्रसादक ಮುಚುಕುಂದಪ್ರಸಾದಕ (पुं०) मुचुकुंदनन्नु अनुग्रहिसिद श्रीकृष्ण. ["मुचुकुन्द" पददल्लि नोडि.]

मुचुटि ಮುಚುಟಿ (स्त्री०) मुष्टि, हिडि. "अक्लीबौ मुष्टिमुस्तू द्वौ संग्राहो मुचुटिः स्त्रियाम्" वैज०।

मुचुलिन्द ಮುಚುಲಿಂದ (पुं०) कडारद गिड, दॊड्ड हॆरळॆ गिड.

मुच्लृ – मोक्षणे (तुदा० उभ० सक० अनि०)। मुञ्चति, –ते। मुमोच, मुमुचे। मोक्ता। मुञ्चतु, मुञ्चताम्। अमुञ्चत्, –त। इत्यादि. 1. बिडु, बंधनदिंद बिडुगडॆमाडु, स्वेच्छॆयागिरुवंतॆ बिडु. "वनाय पीतप्रतिबद्धवत्सां यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच" रघु० २-१। 2. सडिलिसु, बिगितप्पिसु. "कण्ठं मुञ्चति बर्हिणः समदनो नीपः प्रदीपायते" मृच्छ० ५-१४। 3. बिडु, शब्दहॊरडिसु, ध्वनियन्नु कॊडु. "संयामवन्तो यतिवन्निगदानपरेऽमुचन्" भट्टि० ७-५७। 4. अस्त्रवन्नु बिडु, प्रयोगमाडु, ऎसॆ. "स तामबिभ्रमद्भीमां वानरेन्द्रस्य चामुचत्" भट्टि० १५-५३। 5. बिडु, त्यजिसु, बिट्टुबिडु, तॊरॆदुबिडु. "रात्रिर्गता मतिमतां वर मुञ्च शय्याम्" रघु० ५-६६। इत्यादि.

कर्मणि:—मुच्यते। मुमुचे। मुच्यताम्। अमुच्यत। मुच्येत। इत्यादि.

णिचि:—मोचयति, –ते, मोचयां चकार, –चक्रे –बभूव, आस। मोचयिता। मोचयतु, –ताम्। अमोचयत्, –त। इत्यादि.

कृत्सु:—मोक्तव्यः। मोचनीयः। मोच्यः। मुक्तः। मुक्तवान्। मुञ्चन्, –न्ती, –न्ती। मुञ्चमानः। मोक्ष्यन् –न्ती, –न्ती। मोक्तुम्। मुक्तम्। मुक्त्वा।

मुञ्चत् ಮುಂಚತ್ (वि०) 1. बिडुत्तिरुव, त्यजिसुत्तिरुव. मुच्लृ (मोक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "तत्प्रतीतं हि तातेन मां च प्राणांश्च मुञ्चता" उ० रा० १-४१। 2. सुरिसुत्तिरुव, कॆळक्कॆ बीळिसुत्तिरुव. "स्नेहव्यक्तिश्चिरविरहजं मुञ्चतो बाष्पमुष्णम्" मेघ० १-१२। 3. बिडुत्तिरुव, (बाण) प्रयोगिसुत्तिरुव. "मुञ्चतीशे शरान् जिष्णौ पिनाकस्वनपूरितः" किरा० १५-३४। "शानच्" (३-२-१२४)। **मुञ्चमानः ಮುಂಚಮಾನಃ**. कर्म० "शानच्"। **मुच्यमानः ಮುಚ್ಯಮಾನಃ**, बिडल डुत्तिरुव. "मोहेनान्तर्वरतनुरियं लक्ष्यते मुच्यमाना" विक्र० १-९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –न्ती**. "विलोचनाम्बु मुञ्चन्तीम्" भट्टि० ९-८७।

मुञ्ज ಮುಂಜ (पुं०) 1. हग्गवन्नु माडुव मुंज वॆंब ऒंदु जातिय हुल्लु, ब्रह्मचारियु नडुविगॆ कट्टिकॊळ्ळुव मौंजियन्नु तयारिसुव हुल्लु. "मुञ्जालाभे तु कर्तव्याः कुशाश्मन्तकबल्बजैः। त्रिवृता ग्रन्थिनैकेन त्रिभिः पञ्चभिरेव वा" मनु० २-४३। 2. भोजराजन चिक्कप्प, धारानगरद दॊरॆ.

मुञ्जकेश ಮುಂಜಕೇಶ (पुं०) 1. विष्णु. 2. परमेश्वर, परशिव. मुञ्ज इव केशा अस्य। "गदाग्रजो मुञ्जकेशो दाशार्हो दशरूपभृत्" अम०।

मुञ्जन मञ्जन (न०) शब्द, ध्वनि. मुज (शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "कणिह्रादो रसो ध्रूणा घोषो मुञ्जनमुञ्जने" वैज०।

मुञ्जर मञ्जर (न०) कमल नैदिले मोदलादुवु गळ गड्डि.

मुण्ड मुण्ड (पुं०) 1. राहु. 2. ओब्ब दैत्य, मुडि (खण्डने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। मुण्डः मुण्डनम् अस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। (पुंन०) 3. शिरस्सु, तले. मुण्ड्यते—मुडि कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 4. नाभित, क्षौरिक. मुण्डो मुण्डनं जीविकात्वेनास्त्यस्य "अच्"। 5. अयस्सु, कब्बिण. (वि०) 6. मुण्डन (क्षौर) माडल्पट्टवनु. "मुण्डोऽस्त्री मस्तकोऽप्यस्त्री" वैज०। मुण्डो मुण्डितशीर्षयोः। राहौ दैत्यान्तरे" हेम०। (स्त्री०) **-ण्डा-ण्डी**. 7. मुण्डीरिकेयेंबुदिड. "मुण्डो दैत्यान्तरे राहुग्रहे ना मुण्डिते त्रिषु। मुण्डा मुण्डीरिकायां स्यात् स्त्रियामस्त्री तु मूर्धनि" मेदि०।

मुण्डक मुण्डक (पुं०) 1. नाभित, क्षौरिक. मुण्डयति—मुडि (खण्डने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (न०) 2. शिरस्सु, तले. मुण्ड स्वार्थे "कन्"। 3. तलेयेल्ला सवरि गुंडगे माडिरुव मर.

मुण्डकोपनिषद् मुण्डकोपनिषद् (स्त्री०) अथर्ववेदद ओंदु उपनिषत्तु.

मुण्डचणक मुण्डचणक (पुं०) नेलगडलेकायि.

मुण्डन मुण्डन (न०) 1. क्षौर, चौळ. मुडि (खण्डने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. रक्षणे, पालने. "मुण्डनं रक्षणे क्षौरे" हेम०। 3. ऊज्जुवुदु, तिक्कुवुदु. मुडि (मर्दने) "ल्युट्"।

मुण्डनीय मुण्डनीय (वि०) 1. क्षौरमाड बेकाद. 2. क्षौरमाडल्पडुव. मुडि (खण्डने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ऊज्जबेकाद. 4. ऊज्जल्पडुव. मुड (मर्दने) "अनीयर्"।

मुण्डफल मुण्डफल (पुं०) 1. तेंगिन मर. मुण्डवत् फलमस्य। (न०) 2. तेंगिनकायि.

मुण्डमण्डली मुण्डमुण्डली (स्त्री०) केळमट्ट्पद जनर गुंपु, हीनजनर गुंपु. "वरमल्पबलं सारं न कुर्यान्मुण्डमण्डलीम्" हितो० ३-८९।

मुण्डलोह मुण्डलोह (पुंन०) कब्बिण.

मुण्डशालि मुण्डशालि (पुं०) मुळ्ळिल्लद बत्त, कोनेयल्लि चूपागिल्लद बत्त. मुण्डः शूकशून्यः शालिः।

मुण्डित मुण्डित (वि०) 1. क्षौरमाडल्पट्टवनु. 2. रेंटे कत्तरिसि गुंडगे माडल्पट्ट (मर.) मुडि (मण्डने) "क्तः" (३-२-१०२)।

मुण्डिन् मुण्डिन् (पुं०) दिवाकीर्ति, नाभित, क्षौरिक. मुण्डयति—मुडि (खण्डने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

मुद् मुद् (स्त्री०) हर्ष, संतोष. मुद (हर्षे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "मुदे मुरारेरमरैः सुमेरोरानीय यस्योपचितस्य शृङ्गैः" माघ० ४-१०।

मुदा मुदा (स्त्री०) हर्ष, संतोष. मुद (हर्षे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः।

मुदित मुदित (न०) 1. संतोष, हर्ष. (वि०) 2. आनंदगोंड, हर्षगोंड, संतोषपट्ट. मुद (हर्षे) "क्तः" (३-४-७२)। "मुदितैस्तदेति दितिजन्मनां रिपौ" किरा० १३-२४। 3. तृप्ति हॊंदिद, समाधान हॊंदिद. "दधती क्षतीः परिगतद्विरदे मुदितालियोषिति मदस्रुतिभिः" किरा० ६-७।

मुदितवत् मुदितवत् (वि०) संतोषगोंड, हर्षहॊंदिद. मुद "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "ङीप्" (४-१-६)। **-ती-वती**.

मुदिर मुदिर (पुं०) 1. मोघ, मोड. मोदन्तेऽनेन —मुद (हर्षे) "किरच्" (उ० १-५१)। "मुञ्चसि नाद्यापि रुषं भामिनि मुदिरालिरुदियाय" भा० वि०। 2. कामुक, स्त्रीलोल. "मुदिरः कामुके मेघे" हेम०। 3. मण्डूक, कप्पे.

मुद्ग मुद्ग (पुं०) 1. हेसरु. मुद (हर्षे) "गक्" (उ० १-१२५)। 2. नीरुकागे.

मुद्गपर्णी मुद्गपर्णी (स्त्री०) काडुहेसरु गिड. मुद्गपर्णसदृशः पर्णोऽस्याः "ङीष्" (४-१-६४)।

मुद्गर मुद्गर (पुं०) 1. गदे, कब्बिणद ओंदु आस्त्र. गृ (निगरणे) "अच्" (३-१-१३४)। मुद्गो गरः। "पादप्राविद्धपरिघः शिलानिष्पिष्टमुद्गरः" रघु० १२-७३।

2. ಚಮ್ಮಟಿಗೆ, ಕೊಡತಿ, ಸುತ್ತಿಗೆ. 3. ಕೋರಕ, ಮೊಗ್ಗು. "मुद्गर: कोरकास्त्रयो:। लोष्टादिभेदने" ಹೇಮ೦।

मुद्रण मुद्रण (ನ೦) 1. ಅಚ್ಚುಮಾಡುವುದು, ಅಚ್ಚೊತ್ತುವುದು. 2. ಮುದ್ರೆ ಹಾಕುವುದು, ಮೊಹರು ಹಾಕುವುದು, ಠಸ್ಸೆಹಾಕುವುದು.

मुद्रा मुद्रा (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಮೊಹರು, ಠಸ್ಸೆ, ಮುದ್ರೆ. मुद (ಹರ್ಷೆ) "रक्" (ಉ೦ ೧-೧೮೦)। "मुद्रा प्रत्यय-कारिणी" ತ್ರಿಕಾಂಡ೦। 2. ಮುದ್ರೆಯ ಉಂಗುರ, ಮೊಹರು ಹಾಕುವ ಉಂಗುರ. "अनया मुद्रया मुद्रयैनम्" ಮುದ್ರಾ೦ ೧। 3. ಪರವಾನೆ, ರಹದಾರಿ, ಆಪ್ಪಣೆ ಚೀಟಿ. "अगृहीतमुद्र: सलेख: पुरुषो गृहीत:" ಮುದ್ರಾ೦ ೫। 4. ನಾಣ್ಯ, ಅಂಕಿಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಟಂಕ. 5. ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ, ಅಂಕಿತ. "नागमुद्रासनाथमङ्गुलीयकं स्निग्धं निभालयन्ती तवोपालम्भे पतितास्मि" ಮಾಲ೦ ೧। 6. ಬಿರುದಿನ ಬಿಲ್ಲೆ, ಪದಕ. 7. ದೇವರ ಪೂಜೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ದೊಡನೆ ಇತರ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ರೀತಿ, –ಸ್ಥಿತಿ, –ಅವಸ್ಥೆ. 8. ಐದು ವಿಧ ಲಿಪಿಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. (1) ಮುದ್ರಾಲಿಪಿ: (2) ಶಿಲ್ಪಲಿಪಿ: (3) ಲೇಖನೀ-ಲಿಪಿ: (4) ಗುಂಡಿಕಾಲಿಪಿ: ಮತ್ತು (5) ಘುಣಲಿಪಿ: ಇವು ಐದು ವಿಧ ಲಿಪಿಗಳು. "मुद्रालिपि: शिल्पलिपि: लिपि-र्लेखनिसम्भवा। गुण्डिकाघुणसंभूता लिपय: पञ्चधा स्मृता:" वाराहीतन्त्रम्।

मुद्राङ्कित मुद्रांकित (ವಿ೦) 1. ಮೊಹರು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಠಸ್ಸೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. मुद्रया अङ्कित:। 2. ಗುರುತು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಹ್ನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

मुद्रालिपि मुद्रालिपि (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಐದು ವಿಧ ಲಿಪಿಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. ["मुद्रा" 8 ನೆಯ ಅರ್ಥ ನೋಡಿ.]

मुद्रायन्त्र मुद्रायंत्र (ನ೦) ಛಾಪಿಸುವ ಯಂತ್ರ, ಪುಸ್ತಕ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವ ಯಂತ್ರ, ಅಚ್ಚು ಹಾಕುವ ಯಂತ್ರ.

मुद्राराक्षस मुद्राराक्षस (ನ೦) ವಿಶಾಖದತ್ತ ಕವಿ ವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನಾಟಕ.

मुद्रिका मुद्रिका (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಮುದ್ರೆಯ ಉಂಗುರ, ಮೊಹರು ಹಾಕುವ ಉಂಗುರ. 2. ಮೊಹರು, ಮುದ್ರೆ, ಠಸ್ಸೆ. मुद्रा स्वार्थे "कन्"। 3. ಮುದ್ರೆ ಒತ್ತುವುದು. 4. ಅಂಕಿಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಣ್ಯ.

मुद्रित मुद्रित (ವಿ೦) 1. ಮುದ್ರೆ ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುದ್ರೆಯಿಂದ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मुद्रा अस्य सञ्जाता "इतच्" (೫-೨-೩೬)। 2. ಗುರುತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಹ್ನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "त्याग: सप्तसमुद्रमुद्रितमहीनिर्व्याजिदानावधि:" ಶ೦ ವೀ೦ ೨-೩೬। 3. ಅಚ್ಚುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುದ್ರಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಪುಸ್ತಕ ಮೊದಲಾದುದು). 4. ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅರಳದಿರುವ (ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು). 5. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मुद्रितान्यजनसंकथन: सम्भारदं बलरिपु: समवादीत्" ನೈಷ೦ ೫-೧೨।

मुधा मुधा (ಅವ್ಯ೦) 1. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ. मुह (वैचित्ये) "का" बाहु०। पृषो०। "मुधापवादो मुग्धाक्षि स्वन्मुखाम्भं किलाम्बुजम्" चन्द्रा०। "मुधार्पितं मूर्धसु रत्नमेभि:" ನೈಷ೦ ೧೦-೬೩। 2. ಸುಳ್ಳಾಗಿ, ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿ.

मुनि मुनि (ಪುಂ೦) 1. ಋಷಿ. (ವ್ಯಾಸ ವಸಿಷ್ಠ ಪರಾಶರ ಮೊದಲಾದವರು). मन (ज्ञाने) "इन्" उच्च (ಉ೦ ೪-೧೨೩)। "हेतुं तदभ्यागमने परीप्सु: सुखोपविष्टं मुनिमाबभाषे" किरा० ३-४। 2. ತಪಸ್ವಿ, ಮೌನವ್ರತವುಳ್ಳವನು. ಸುಖದುಃಖಿಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಭಾವಿಸುವವನೂ ಕಾಮಕ್ರೋಧಭಯಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನೂ ಮುನಿಯೆನಿಸುವನು. "दु:खेष्वनुद्विग्नमना: सुखेषु विगत-स्पृह:। वीतरागभयक्रोध: स्थिरधीर्मुनिरुच्यते" गीता २-५६। "मुनिरस्मि निरागस: कुतो मे भयमित्येष न भूतयेऽभिमान:" किरा० १३-७। 3. ಕುಶ, ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲು. "कुशो मुनि: कुथो दर्भ:" ವೈಜ೦। 4. ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ. 5. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟಿ ಗಿಡ. 6. ಜಿನದೇವ. 7. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. "मुनिर्वाचंयमेऽर्हति। प्रियालोऽगास्ति: पालाश:" हेम०। 8. ಬುದ್ಧದೇವ. "मुनीन्द्र: श्रीघन: शास्ता मुनि:" अम०। 9. ಸಪ್ತ (ಏಳು) ಸಂಖ್ಯೆ. "मुनिशरविरतिर्नाम्यौ पुटोऽयम्" वृ० र०।

मुनिकुमार मुनिकुमार, –दारक –दारक (ಪುಂ೦) ಋಷಿಪುತ್ರ.

मुनिच्छद मुनिच्छद (ಪುಂ೦) ಏಳೆಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ. मुनि-संख्याका: छदा: यस्य।

मुनित्रय मुनित्रय (ನ೦) ಪಾಣಿನಿ ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮತ್ತು ಪತಂಜಲಿಮುನಿಗಳು.

मुनिद्रुम ಮುನಿದ್ರುಮ (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ಅಗಸ್ತ್ಯವೃಕ್ಷ. मुनेरगस्त्यस्य प्रियो द्रुमः। "मुनिद्रुमः कोरकितः शितिद्युतिः वनेऽमुनाऽमन्यत सिंहिकासुतः" नैष० १-९६।

मुनिपित्तल ಮುನಿಪಿತ್ತಲ (न०) ತಾಮ್ರಲೋಹ. मुनीनां पित्तलमिव।

मुनिपुङ्गव ಮುನಿಪುಂಗವ (पुं०) ಋಷಿಶ್ರೇಷ್ಠ. मुनिषु पुङ्गवः।

मुनिपुत्रक ಮುನಿಪುತ್ರಕ (पुं०) ಕಾಡಿಗೆಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ. "काकछदिः स्वञ्जखेलस्तातनो मुनिपुत्रकः" त्रिकाण्ड०।

मुनिभेषज ಮುನಿಭೇಷಜ (न०) 1. ಅಳಲೆಕಾಯಿ. मुनीनां भेषजम्। 2. ಲುಘನ, ಉಪವಾಸ. 3. ಅಗಸ್ತ್ಯವೃಕ್ಷ. "मुनिभेषजं त्वगस्तिपथ्यायां लङ्घनेऽपि च" हेम०।

मुनिवृत्ति ಮುನಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಋಷಿಯ ಜೀವನ, ಋಷಿಯು ನಡೆಸುವ ಜೀವನ. मुनेः वृत्तिः। (वि०) 2. ಋಷಿಯಂತೆ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು, ಋಷಿಯಂತೆ ಕಂದ ಮೂಲಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವವನು. मुनेः वृत्तिरिव वृत्तिर्यस्य। "वार्धके मुनिवृत्तीनां योगेनान्ते तनुत्यजाम्" रघु० १-८।

मुनिव्रत ಮುನಿವ್ರತ (न०) ಋಷಿಗಳ ನಿಯಮ, ಋಷಿಗಳು ಆಚರಿಸುವ ಚಾಂದ್ರಾಯಣಾದಿವ್ರತ. मुनीनां व्रतम्। "मुनिव्रतैस्त्वामतिमात्रकर्शितां दिवाकराप्लुष्टविभूषणास्पदाम्" कुमा० ५-४८।

मुनीन्द्र ಮುನೀಂದ್ರ (पुं०) 1. ಋಷಿಶ್ರೇಷ್ಠ, ಮಹಾತಪಸ್ವಿಯಾದ ಋಷಿ. मुनीनां योगिनामिन्द्रः श्रेष्ठः। "उद्धृत्य मेघैस्तत एव तोयमर्थं मुनीन्द्रैरिव संप्रणीताः" माघ० ३-७५। 2. ಬುದ್ಧದೇವ.

मुमुक्षत् ಮುಮುಕ್ಷತ್ (वि०) 1. ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮುಕ್ತಿಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. मुच्ल् (मोक्षणे) + सन् "शत्" (३-२-१२४)। 2. ಬಿಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ತ್ಯಜಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ.

मुमुक्षा ಮುಮುಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮುಕ್ತಿಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛೆ. मुच्ल् (मोक्षणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ತ್ಯಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 3. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ. 4. (ಬಾಣವನ್ನು) ಎಸೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಆಸೆ.

मुमुक्षु ಮುಮುಕ್ಷು (वि०) 1. ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಮುಕ್ತಿಪಡೆಯಲು ಆಸೆಪಡುವ. मोक्तुमिच्छुः—मुच्ल् (मोक्षणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "कर्मबन्धच्छिदं धर्मं भवस्येव मुमुक्षवः" कुमा० २-५१। 2. (बाण) ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. "तस्यापरेष्वपि मृगेषु शरान्मुमुक्षोः" रघु० ९-५८। 3. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

मुमुषित् ಮುಮುಷಿತ್ (वि०) ಕದಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಪಹರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. मुष (स्तेये) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

मुमुषिषा ಮುಮುಷಿಷಾ (स्त्री०) ಕದಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಪಹರಿಸಲು ಆಸೆ. मोषितुमिच्छा—मुष (स्तेये) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

मुमुषिषु ಮುಮುಷಿಷು (वि०) ಅಪಹರಿಸಲು ಆಸೆಪಡುವ, ಕದಿಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. मोषितुमिच्छुः—मुष (स्तेये) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

मुमूर्षत् ಮುಮೂರ್ಷತ್ (वि०) ಪ್ರಾಣಬಿಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಜೀವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ. मर्तुमिच्छन्—मृङ् (प्राणत्यागे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

मुमूर्षा ಮುಮೂರ್ಷಾ (स्त्री०) ಪ್ರಾಣಬಿಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಜೀವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಆಸೆ. मर्तुमिच्छा—मृङ् (प्राणत्यागे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "ज्याघुष्टकठिनाङ्गुष्ठं राममायान्मुमूर्षया" भट्टि० ५-५७।

मुमूर्षु ಮುಮೂರ್ಷು (वि०) ಪ್ರಾಣಬಿಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಜೀವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಆಸೆಪಡುವ. मर्तुमिच्छुः—मृङ् (प्राणत्यागे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

मुर ಮುರ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "ययक्षमाणेनाहृतः पार्थेनाथ द्विषन् मुरम्" माघ० २-१। (न०) 2. ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು. मुर (संवेष्टने) भावे "कः" (३-१-१३५)। (स्त्री०) -रा-रा. 3. ಮುರೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ವಸ್ತು.

मुरज ಮುರಜ (पुं०) 1. ಮೃದಂಗ, ಮದ್ದಳೆ. मुराद्वेष्टनाज्जातः—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ತಮಟೆ, ಡಬಕೆ, ಟುಮಕು.

मुरजित् ಮುರಜಿತ್ (पुं०) ಮುರಾಸುರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. मुरं जितवान्—जि (जये) "क्विप्"

(३-२-६१)। एवं -द्विष् -द्विच्, -भिद् -भिद्, -विद्विष् -विद्विच्. "मुखमब्यरोहि मुरविद्विषः श्रिया" माघ० १३-११। "सुदृशो (वदनारविन्दम्) रराज मुरजिद्दिदृक्षया" माघ० १३-३५।

मुररिपु मुररिपु, **-वैरिन्** -वैरिन् (पुं०) श्रीकृष्ण. मुरस्य रिपुः वैरी वा। "न ममौ कपाटतटविस्तृतं तनौ मुरवैरिवक्ष उरसि क्षमाभुजः" माघ० १३-१०। "जिह्वे कीर्तय केशवं मुररिपुं चेतो भज श्रीधरम्" मु० मा०।

मुरला मुरला (स्त्री०) 1. मुरळानदि, केरळ देशद ऒंदु नदि. मुरं वेष्टनं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "मुरलामारुतोद्धूतमगमत्केतकं रजः" रघु० ४-५५। 2. नर्मदानदि. "ततः प्रविशति नदीद्वयं तमसा मुरला च" उ० रा० २।

मुरली मुरली (स्त्री०) कॊळलु, बिदरिन कॊळवेयिंद तयारिसल्पट्ट ऒंदु वाद्य. "वंशे तु वंशिका पूरी मुरली वेणुका च सा" वैज०। "वादयन् मुरलीं कृष्णः शृङ्गं वेणुं तथापरम्"।

मुरलीधर मुरलीधर (पुं०) श्रीकृष्ण, वेणु गोपाल. मुरल्याः धरः।

मुरारि मुरारि (पुं०) 1. श्रीकृष्ण, मुरनेंब राक्षसन वैरि. मुरस्यारिः। "न केवलं यः स्वतया मुरारेरनन्यसाधारणतां दधानः" माघ० ३-११। 2. अनर्घराघवनन्नु रचिसिद कवि.

मुर्भणी मुर्भणी (स्त्री०) अग्निष्टिकॆ.

मुर्मुर मुर्मुर (पुं०) 1. सूर्यन कुदुरॆ. 2. मन्मथ. 3. तुषाग्नि, हॊट्टिनिंद माडिद बेंकि. मुर (वेष्टने) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। "मुर्मुरस्तुषवह्नौ स्यात् मन्मथे रविवाजिनि" मेदि०। 4. गोमूत्र. 5. गोमयद, सगणि. "उद्दंशे देहलिर्गोविण्मूत्रयोर्मुकमुर्मुरौ" वैज०।

मुष -स्तेये (क्रया० पर० सक० से०)। मुष्णाति। मुमोष। मोषिता। मोषिष्यति। मुष्णातु, मुष्णीतात्। मुषाण। अमुष्णात्। मुष्णीयात्। इत्यादि. 1. कदि, कळ्ळतन माडु. "पुरीमवस्कन्द लुनीहि नन्दनं मुषाण रत्नानि हरामराङ्गनाः" माघ० १-५१। 2. कसिदुकॊ, सुलिगॆ माडु. 3. ऒडिसु, दूरमाडु. "किं देव्याः कृतदीर्घरोषमुषितस्निग्धस्मितं तन्मुखम्" रत्ना० ३-१९। 4. मंचिसु, मोसमाडु. "शीघ्रं न यात यदि तन्मुषिताः स्थ मूढाः" रत्ना० ४-३। 5. आवरिसु, मुच्चु. "सैन्यरेणुमुषितार्कदीधितिः" रघु० ११-५१। 6. अतिशयवागिरु, मेलागिरु, मीरिसु. "मुष्णन्तमिव तेजांसि विस्तीर्णोरःस्थलं पुरः" भट्टि० ९-९२। इत्यादि.

कर्मणि:—मुष्यते। मुमुषे। मोषिता। मुष्यताम्। अमुष्यत। इत्यादि.

कृत्सु:—मोषितव्यम्। मोषणीयम्। मोष्यम्। मुषितः। मुषितवान्। मुष्णन्, -न्ती। मोषितुम्। मुषितम्। मोषणम्। मुषित्वा, मोषित्वा। परिमुष्य। परिमोष्य।

मुष् मुष् (वि०) (समासान्त्यदल्लि) 1. कदियुव. मुष (स्तेये) "क्विप्" (३-२-१७८)। 2. मंचिसुव. 3. मुच्चुव, कवियुव, आवरिसुव. 4. कसिदुकॊळ्ळुव, सुलिगॆहॊडॆयुव. 5. मीरुव, अतिशयुवागिरुव, मेलागिरुव. "संप्रत्येष सरोरुह-द्युतिमुषः पादांस्तवासेवितुम्" रत्ना० १-२२।

मुषा मुषा (स्त्री०) (लोहवन्नु करगिसुव) मूसॆ, कूवॆ. मुष (स्तेये) "कः" (३-१-१३५)।

मुषित मुषित (न०) 1. कदियुवुदु, कळ्ळतन, अपहरिसुवुदु. मुष (स्तेये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. कदियल्पट्ट, अपहरिसल्पट्ट. मुष "क्तः" (३-२-१०२)। 3. मंचिसल्पट्ट, मोसमाडल्पट्ट. "शीघ्रं न यात यदि तन्मुषिताः स्थ मूढाः याता सुदूरमधुना गजगामिनी सा" रत्ना० ४-३। 4. कसिदुकॊळ्ळल्पट्ट, सुलियल्पट्ट. 5. आवरिसल्पट्ट, कवियल्पट्ट, मुच्चल्पट्ट. "उच्चचाल बलभित्सखो वशी सैन्यरेणुमुषितार्क-दीधितिः" रघु० ११-५१। 6. मीरिसल्पट्ट.

मुष्क मुष्क (पुं०) 1. अंडकोश, बीज, वृषण. मुष्णाति रेतः—मुष (स्तेये) "कक्" (उ० ३-४१)। "स्थानाच्च्युतममुक्तं हि मुष्कयोरन्तरेऽनिलः" वाग्भटः। 2. मोक्षवृक्ष, मॊक्कॆ मर. 3. समूह, गुंपु, राशि. 4. चोर, कळ्ळ. 5. पर्वत, बॆट्ट. "मुष्कोऽण्डकोशे मोक्षेऽद्रौ" नानार्थर०। (वि०) 6. पुष्टियागि बॆळॆदिरुव. "मुष्को मोक्षद्रुमे सङ्घे तस्करे मांसलाण्डयोः" हेम०।

मुष्कक मुष्क्क (पुं०) 1. वोक्षकवृक्ष, मोक्के मर. 2. आंडकोश, वृषण. मुष्क स्वार्थे "कः"।

मुष्कर मुष्कर (वि०) जोलाडुव वृषणगळुळ्ळ वनु. प्रशस्तः मुष्कोऽस्यास्ति "रः" (५-२-१०७)।

मुष्टि मुष्टि (पुस्त्री०) 1. हिडि, बिगिहिडिद कै, मुच्चिद हस्त. मुष्यतेऽनया—मुष (स्तेये) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तस्यापरेष्वपि मृगेषु शरान्मुमुक्षोः कर्णान्तमेत्य बिभिदे निबिडोऽपि मुष्टिः" रघु० ९-५८। 2. ऒंदु पलद तूक. 3. तुंबिद ऒंदु हिडि. "श्यामाकमुष्टिपरिवर्धितको जहाति सोऽयं न पुत्रकृतकः पदवीं मृगस्ते" शाकु० ४-१३। 4. खड्गद मुष्टि, कत्तियु हिडि. "मुष्टिर्द्वयोः फले। बद्धपाणौ त्सरौ" मेदि०। 5. कदियुवुदु, कळ्ळतन.

मुष्टिक मुष्टिक (पुं०) 1. कंसन आस्थानद ऒब्ब जट्टि. इवनु बलराम मत्तु श्रीकृष्णरॊडने कुस्तिमाडि हतनादनु. "मुष्टिकासुरचाणूरमल्लयुद्धविशारदः"। 2. अक्कसालि, चिन्न बिल्ल कॆलसदवनु. मुष्टिर्भोषणं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)।

मुष्टिन्धय मुष्टिंधय (पुं०) 1. बालक, सण्ण मगु. मुष्टिं धयति पिबति—धेट् (पाने) "खश्" (३-२-३०)। मुमागमः (६-३-६७)। (वि०) 2. नुंगुव, कबळिसुव. "अपि निखिललोकसुचरितमुष्टिन्धयदुरितमूर्च्छनादुष्टम्" दया०।

मुष्टिबन्ध मुष्टिबंध (पुं०) कै बिगिहिडियुविकॆ, हस्तवन्नु मुच्चि हिडियुविकॆ.

मुष्णत् मुष्णत् (वि०) 1. कदियुत्तिरुव, अप हरिसुत्तिरुव. मुष (स्तेये) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. निवारिसुत्तिरुव, हॊगलाडिसुत्तिरुव. "राजीवराजीवशलोलभृङ्गं मुष्णन्तमुष्णं ततिभिस्तरूणाम्" माघ० ४-९। 3. मीरुत्तिरुव, मिगिलागिरुव, अतिशयवागिरुव. "मुष्णन्तमिव तेजांसि विस्तीर्णोरःस्थलं पुरः" भट्टि० ९-९२)। 4. वंचिसुत्तिरुव, मॊसपडिसुत्तिरुव. 5. ओडिसुत्तिरुव, दूरमाडुत्तिरुव. 6. मुच्चुत्तिरुव, कवियुत्तिरुव, आवरिसुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६)। **-ती -ष्णी.**

मुसल मुसल (पुंन०) 1. ऒनके. मुस्यत्यनेन—मुस (खण्डने) "कलच्" (उ० १-१०६)। "न्यपतन् मुसले गृध्रा दीप्तयापाति चोल्कया" भट्टि० १५-२७। 2. ऒनकेय शब्द, धान्यवन्नु कुट्टुवाग आगुव ऒनकेय सद्दु. "मुसलमिदमियं च पातकाले मुहुरनुयाति कलेन हुंकृतेन" मुद्रा० १-४। 3. गदे.

मुसलपाणि मुसलपाणि (पुं०) बलराम. मुसलः पाणौ यस्य। "संप्रत्यसांप्रतं वक्तुमुक्ते मुसलपाणिना" माघ० २-७०।

मुसलायुध मुसलायुध (पुं०) बलराम. मुसलमायुधं यस्य।

मुसलिन् मुसलिन् (पुं०) 1. बलराम. मुसलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. बीरॆ बीरॆ बण्णद कालुगळुळ्ळ कुदुरॆ. "मुसल्यन्यप्रभैकाङ्घ्रिः करालो तु जरूर्दरः" वैज०।

मुसली मुसली (स्त्री०) 1. गॊळि, हल्लि. 2. नॆलताळि. "गोधा निहाका मुसली"। "टट्टनी मुसली पल्ली" वैज०। "मुसली तालमूलिका" अम०।

मुसल्य मुसल्य (वि०) ऒनकेयिंद कॊल्लल्पडुवमनु. मुसलेन वध्यः "यत्" (५-१-६६)। "विष्यो विषेण यो वध्यो मुसल्यो मुसलेन यः" अम०।

मुस्त मुस्त (पुं०) ऒंदु विध विष. "वत्सनाभो हलाहलः। मुस्तः कुष्ठो मेषशृङ्गः इत्याद्याश्च" वैज०।

मुस्तक मुस्तक (पुंन०) 1. भद्रमुस्ते. कॊन्नारियु ऒंदु भेद. मुस्तयति—मुस्त (संघाते) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (पुं०) 2. ऒंदु विध विष. "चत्वारि वत्सनाभानि मुस्तके द्वे प्रकीर्तिते" सुश्रुत० कल्प० २।

मुस्ता मुस्ता (स्त्री०) भद्रमुस्ते, कॊन्नारियु ऒंदु भेद. मुस्तयति—मुस्त (संघाते) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "विस्रब्धं क्रियतां वराहततिभिः मुस्ताक्षतिः पल्वले" शाकु० २-६।

मुस्ताद मुस्ताद (पुं०) वराह, हंदि. मुस्तामत्ति —अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

मुस्तु मुस्तु (पुस्त्री०) मुष्टि, हिडि, बिगिहिडिद कै. मुस्यति खण्डयत्यनेन—मुस (खण्डने) "तुक्" बाहु०। "अक्लीबो मुष्टिमुस्तू द्वौ संग्राहो मुचुटिः स्त्रियाम्" वैज०।

मुहिर मुहिर (पुं०) 1. कामदेव, मन्मथ. 2. मूर्ख, अज्ञ, अविवेकि. मुह्यति सभायाम् -मुह

(वैचित्ये) "किरच्" (उ० १-५२)। "मुहिरः काम-मूर्खयोः मेदि०।

मुहुस् ಮುಹುಸ್ (अव्य०) 1. ಮತ್ತೆ, ಪುನಃ, ತಿರುಗಿ. मुह (वैचित्ये) "उस्" बाहु०। "जयमिच्छति तस्य जातशङ्के मनसीमं मुहुराददे वितर्कम्" किरा० १३-२। 2. ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ. "असंस्तावन्मुहुरुपचितैः दृष्टिरालुप्यते मे" मेघ० २-४२। "मुहुः क्षणेऽनुक्षणे च" वैज०।

मुहूर्त ಮುಹೂರ್ತ (पुं०) 1. ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತಕಾಲ, ನಲವತ್ತೆಂಟು (48) ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲ, ಎರಡು ಘಳಿಗೆಗಳ ಕಾಲ, ಹನ್ನೆರಡು ಕ್ಷಣಗಳ ಕಾಲ, ದಿವಸದ ಹದಿನೈದನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. हर्छा (कौटिल्ये) "क्तः" मुडागमश्च (उ० ३-८९)। बाहु०।

ಹದಿನೈದು ನಿಮೇಷಗಳು	1 काष्ठा
ಮೂವತ್ತು ಕಾಷ್ಠೆಗಳು	1 कली
ಮೂವತ್ತು ಕಲಿಗಳು	1 क्षण
ಹನ್ನೆರಡು ಕ್ಷಣಗಳು	1 मुहूर्त.

2. ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲ, ಅಲ್ಪಕಾಲ. "ते मुहूर्तमथ मूर्तिम-पीप्यन् प्रेम मानमवधूय वधूः स्वाः" माघ० १०-२। "नवाम्बुदानीकमुहूर्तलाञ्छने धनुष्यमोघं समधत्त सायकम्" रघु० ३-५३। "मुहूर्तमल्पकाले स्याद्घटिकाद्वितयेऽपि च" हेम०।

मूक ಮೂಕ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ದಾನವ, ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "सुरकृत्यमेतदवगम्य निपुणमिति मूकदानवः" किरा० १२-३६। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "आत्माशी शम्बरो मूकः" त्रिकाण्ड०। 3. ಹೇಸರಕತ್ತೆಯಿಂದ ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿ. "मूकरुण्डौ तु वेसरात्" वैज०। 4. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. (वि०) 5. ಮೂಗ, ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದವನು. मू इति शब्दं कायति —कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वाचको जल्पको वा" भर्तृ० १-४७। "विरोधि-वचसो मूकान् वागीशातपि कुर्वते" माघ० २-२५। "मूको दैत्याऽवाग्दीनेषु" हेम०।

मूकाम्बा ಮೂಕಾಂಬಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

मूढ ಮೂಢ (वि०) 1. ಅಜ್ಞ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ಅವಿವೇಕಿ, ಮೂರ್ಖ. मुह (वैचित्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "मूढं बुद्धमिवात्मानं हैमीभूतमिवायसम्" कुमा० ६-५५। 2. ಮರುಳುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಭ್ರಮೆಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಂಕುಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रत्यासन्नविपत्ति-मूढमनसां प्रायो मतिः क्षीयते" पञ्चतं० २-४। 3. ದಡ್ಡ, ಪೆದ್ದ, ಮಂಕ, ಮಡ್ಡಿ, ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. "सन्तः परीक्ष्यान्यतरद्भजन्ते मूढः परप्रत्ययनेय-बुद्धिः" माल० १-२। 4. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ, ಕಳವಳಗೊಂಡ. "ह्रीमूढानां भवति विफलप्रेरणा चूर्णमुष्टिः" मेघ० २-५। 5. ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪಿದವನು, ಮೂರ್ಛೆರೋಗ ಹಿಡಿದವನು. 6. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು, ಯೋಚನೆ ಮಾಡದವನು. "अल्पस्य हेतोर्बहु हातुमिच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम्" रघु० २-४७। 7. ಆಲಸ, ಸೋಮಾರಿ. "मूढे मूढो मोहिनि तन्द्रिते" वैज०। "मूढस्तन्द्रिते जडे" हेम०।

मूढचेतन ಮೂಢಚೇತನ, -मति -ಮತಿ (वि०) ಅಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಮೂರ್ಖ. मूढा चेतना यस्य। "अवगच्छति मूढचेतनः प्रियनाशं हृदि शल्यमर्पितम्" रघु० ८-८८।

मूढता ಮೂಢತಾ (स्त्री०) ಅಜ್ಞತೆ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. मूढस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" **-त्वम् -ತ್ವಮ್.**

मूढधी ಮೂಢಧೀ (वि०) ದಡ್ಡ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ಮಂಕ, ಮಡ್ಡಿ. मूढा धीर्यस्य। "व्रजन्ति ते मूढधियः पराभवं भवन्ति मायाविषु ये न मायिनः" किरा० १-३०।

मूत ಮೂತ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. मूङ् (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "बद्धे सन्दानितं मूतमुद्दितं सन्दितं सितम्" अम०।

मूत्र ಮೂತ್ರ (न०) ಮೂತ್ರ, ಉಚ್ಚೆ. मूत्र (प्रस्रवणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "नाप्सु मूत्रं पुरीषं वा ष्ठीवनं वा समुत्सृजेत्" मनु० ४-५६। ಆಹಾರದ ಸಾರಾಂಶವು ರಸವಾಗುವುದು. ಸಾರವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತುವು ಮಲದ್ರವವಾಗುವುದು. ಆ ದ್ರವವಸ್ತುವು ಸಿರೆಗಳ ಮೂಲಕ ಬಸ್ತಿಗೆ ಬಂದು ಅದು ಮೂತ್ರವಾಗುವುದು. "आहारस्य रसः सारः सारहीनो मलद्रवः। सिराभि-स्तज्जलं नीतं बस्तौ मूत्रत्वमाप्नुयात्"।

मूत्रकृच्छ्र ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ (न०) ಉರಿಮೂತ್ರ, ಆಶ್ಮರೀ ರೋಗ, ಮೂತ್ರರೋಗ. मूत्रे कृच्छ्रम्।

मूत्रकोश ಮೂತ್ರಕೋಶ (पुं०) ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ, ಬಸ್ತಿ.

मूत्रक्षय ಮೂತ್ರಕ್ಷಯ (पुं०) ಸರಿಯಾಗಿ ಮೂತ್ರ ಇಳಿಯದಿರುವಿಕೆ.

मूत्रदोष ಮೂತ್ರದೋಷ (पुं०) ಮೇಹರೋಗ. मूत्रस्य दोषो यस्मात्।

मूत्रपाक ಮೂತ್ರಪಾಕ (पुं०) ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು.

मूत्रपुट ಮೂತ್ರಪುಟ (न०) ನಾಭಿಯ ಆಧೋಭಾಗ, ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ, ಕೆಳಹೊಟ್ಟೆ. मूत्रस्य पुटम्।

मूत्राघात ಮೂತ್ರಾಘಾತ (पुं०) ಮೂತ್ರವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಒಂದು ರೋಗ. ಈ ರೋಗವು ಹದಿಮೂರು ವಿಧ.

मूत्राशय ಮೂತ್ರಾಶಯ (पुं०) ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ. मूत्रस्याशयः।

मूर्ख ಮೂರ್ಖ (वि०) 1. ದಡ್ಡ, ಮಂಕ, ಪೆದ್ದ. मुह्यति —मुह (वैचित्ये) "खः" मूर्च्च (उ० ५-२२)। 2. ಅಜ್ಞ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು, ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. "भुजङ्गमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धारयेत् न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत्" भर्तृ० २-३। 3. ಮಾಷ, ಉದ್ದು. "मूर्खः पुरीषमो माषः" त्रिकाण्ड०।

मूर्खता ಮೂರ್ಖತಾ (स्त्री०) 1. ದಡ್ಡತನ, ಮಂಕು. 2. ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ಅವಿವೇಕ, ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. मूर्खस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "खः"। **–त्वम् –त्वम्**.

मूर्च्छना ಮೂರ್ಚ್ಛನಾ (स्त्री०) 1. ಸ್ವರದ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಧ್ವನಿಯು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಸ್ವರಗಳ ಆರೋಹಣಾವರೋಹಣ. मुर्च्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "युच्" (३-३-१२८)। ಸ್ವರವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ರಾಗವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು ಮೂರ್ಚ್ಛನೆ. ಇದು ಗ್ರಾಮದ (ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹದ) ಏಳನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "स्वरः संमूर्च्छितो यत्र रागतां प्रतिपद्यते। मूर्च्छनामिति तामाहुः कवयो ग्रामसंभवाम्" सं० दा०। "स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः" माघ० १-१०। 2. ಮೂರ್ಛೆ ರೋಗ.

मूर्च्छा ಮೂರ್ಚ್ಛಾ (स्त्री०) 1. ಮೂರ್ಛೆರೋಗ. मुर्च्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "अङ्" (३-३-१०६)। "प्रहारमूर्च्छापगमे रथस्था यन्तृनुपालभ्य निवर्तिताश्वान्" रघु० ७-४४। 2. ಲೋಹದ ಭಸ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಧಾನ. 3. ಸ್ವರದ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಸ್ವರದ ಆರೋಹಣಾವರೋಹಣ. 4. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಬೆಳೆಯುವುದು.

मूर्च्छाल ಮೂರ್ಚ್ಛಾಲ (वि०) ಮೂರ್ಛೆರೋಗ ಹಿಡಿದವನು, ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿದವನು. मूर्च्छाऽस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)।

मूर्च्छित ಮೂರ್ಚ್ಛಿತ (वि०) 1. ಮೂರ್ಛೆರೋಗ ಹಿಡಿದವನು. मूर्च्छाऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

मूर्त ಮೂರ್ತ (वि०) 1. ಮೂರ್ಛೆರೋಗವುಳ್ಳವನು. मुर्च्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "क्तः" (३-४-७२)। न नत्वम् (८-२-५७)। 2. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ದಡ್ಡ, ಹೆಡ್ಡ, ಮಂಕ. 4. ಮೂರ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಶರೀರವನ್ನು ತಾಳಿದ. "मूर्तो विघ्नस्तपस इव नो भिन्नसारङ्गयूथः" शाकु० १-३३। 5. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. मुर्वी (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। 6. ಕಠಿನವಾದ. ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವಿ ಜಲ ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಇವು ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯಗಳು. "पृथिव्यप्तेजोवायुमनांसि मूर्तद्रव्याणि"। "क्रियाश्रयत्वं मूर्तत्वम्" न्यायबोधिनी।

मूर्तत्व ಮೂರ್ತತ್ವ (न०) 1. ಒಂದು ಆಕಾರ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. 2. ಗೊತ್ತಾದ ಒಂದು ಎಳತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಚಲನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "परिच्छिन्नपरिमाणवत्त्वम् क्रियावत्त्वं वा मूर्तत्वम्"।

मूर्ति ಮೂರ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಆಕಾರ, ರೂಪ, ದೇಹ. मुर्च्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "क्तिन्" (३-३-९४)। "ध्वजाग्रधामा ददृशेऽथ शौरेः संक्रान्तमूर्तिर्मणिमेदिनीषु" माघ० ३-२३। 2. ವಿಗ್ರಹ, ಪ್ರತಿಮೆ. 3. ಸ್ವರೂಪ. "आचार्यो ब्रह्मणो मूर्तिः पिता मूर्तिः प्रजापतेः। भ्राता मरुत्पतेर्मूर्तिः माता साक्षात् क्षितेस्तनूः" भाग० ६-७-२९। 4. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ, ಮೈದೋರುವಿಕೆ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 5. ಕಾಠಿನ್ಯ, ದೃಢತೆ. 6. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. "मूर्तिर्देहप्रतिमयोःकाककाठिन्ययोरपि" वैज०।

मूर्तिमत् ಮೂರ್ತಿಮತ್ (वि०) 1. ದೇಹವನ್ನು ತಾಳಿದ, ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. मूर्तिरस्यास्ति —"मतुप्" (५-२-९४)। "स्वयमागृहीतकमनीयकंकणस्तव मूर्तिमानिव महोत्सवः करः" मालती० ९-९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –मत्ī**. "शकुन्तला मूर्तिमती च सत्क्रिया" शाकु० ५-१५। 2. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. (पुं०) 3. ದೇಹ, ಶರೀರ.

मूर्धकर्परी ಮೂರ್ಧಕರ್ಪರೀ (स्त्री०) ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. "कावारी मूर्धकर्परी" हारा०।

मूर्धज ಮೂರ್ಧಜ (पुं०) ತಲೆಯ ಕೂದಲು. मूर्ध्नि जायते—जनीं (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "बन्धे संसिनि चैकहस्तयमिताः पर्याकुला मूर्धजाः" शाकु० १-२६।

मूर्धन् ಮೂರ್ಧನ್ (पुं०) 1. शिरस्सु, ತಲೆ. मुह्यन्त्यस्मिन्—मुह (वैचित्ये) "कनिः" (उ० १-१५७)। उपधादीर्घः धोऽन्तादेशः रादेशश्च निपा०। "पादाहतं यदुत्थाय मूर्धानमधिरोहति" माघ० २-४६। 2. शिखर, ತುದಿ, ಮೇಲುಭಾಗ. "सप्रतापं महेन्द्रस्य मूर्ध्नि तीक्ष्णं न्यवेशयत्" रघु० ४-३९। 3. ಮುಂಭಾಗ, ಮುಂದೆ ಇರುವ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶ. "स किल संयुगमूर्ध्नि सहायतां मववतः प्रतिपद्य महारथः" रघु० ९-११। 4. ಮುಂದಲೆ, ಹಣೆ. 5. ಮುಂದಾಳು, ಮುಖಂಡ.

मूर्धन्य ಮೂರ್ಧನ್ಯ (वि०) 1. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ, ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ. मूर्ध्नि भवः "यत्" (४-३-५५)। "स्वेदायतश्वसितवेगनिरस्तमुग्धमूर्धन्यरत्ननिकरैरिव हास्तिकानि" माघ० ५-३०। 2. ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಋ ೠ ಌ ೡ (ಟ ಠ ಡ ಢ ಣ) ರ ಮತ್ತು ಷ ವರ್ಣಗಳು. "ऋटुरषाणां मूर्धा"। 3. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ, ಮುಖಂಡ.

मूर्धपुष्प ಮೂರ್ಧಪುಷ್ಪ (पुं०) ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆ ಮರ. मूर्ध्नि पुष्पमस्य।

मूर्धरस ಮೂರ್ಧರಸ (पुं०) ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ರಸ, ಮಂಡೆ, ಕೆನೆ. मूर्ध्नि भवः रसः।

मूर्धवेष्टन ಮೂರ್ಧವೇಷ್ಟನ (न०) ರುಮಾಲು, ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ, ಪೇಟಾ. मूर्ध्नः वेष्टनम्।

मूर्धाभिषिक्त ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತ (पुं०) 1. ರಾಜ್ಯದ ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ರಾಜ, –ಕ್ಷತ್ರಿಯ. मूर्ध्नि अभिषिक्तः। "महोन्नतेनाप्यभिनन्द्य मूर्ध्ना मूर्धाभिषिक्तं कुमुदो बभाषे" रघु० १६-८१। 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. 3. ಮಂತ್ರಿ, ಸಚಿವ, ಅಮಾತ್ಯ. "मूर्धाभिषिक्तो भूपाले मन्त्रिणि क्षत्रियेऽपि च" मेदि०।

मूर्धाभिषेक ಮೂರ್ಧಾಭಿಷೇಕ (पुं०) ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ರಾಜದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ.

मूर्धावसिक्त ಮೂರ್ಧಾವಸಿಕ್ತ (पुं०) 1. ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ದೊರೆ. 2. ಸೇನಾಪತಿ. 3. ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು. 4. ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದವನು, ಧನುರ್ಧರ. 5. ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವವನು, ರತ್ನದ ಗುಣವನ್ನರಿತವನು. 6. ಔಷಧಗಳ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. मूर्धावसिक्तस्सेनेशो धनुर्वेदास्त्रधारकः। मणिरत्नौषधिज्ञश्च" वैज०। 7. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ (ವಿವಾಹಿತ) ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

मूर्वा ಮೂರ್ವಾ (स्त्री०) ಕುರುಚಗೆ ಬಳ್ಳಿ. मूर्वति—मुर्वी (बन्धने) "अच्" (३-१-१३४)।

मूल ಮೂಲ (पुंन०) 1. ಮೂಲನಕ್ಷತ್ರ, ಆಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲು ಗೊಂಡು ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. मूलति—मूल (प्रतिष्ठायाम्) "कः" (३-१-१३५)। "हस्ता स्वाती श्रवणा अक्लीबे मृगशिरो न पुंसि। स्यात् पुंसि पुनर्वसुपुष्यौ मूलं त्वस्त्री स्त्रियां शेषाः"। 2. ಶಿಫೆ, ಬಿಳಲು. 3. ನಿಕುಂಜ, ಪೊದರು. 4. ಬೇರು, ಗಿಡ ಮರಗಳನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಭೂಮಿಯೊಳಗಿರುವ ಮರದ ಭಾಗ. "बद्धमूलस्य मूलं हि महद्वैरतरोःस्त्रियः" माघ० २-३८। 5. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಕೆಳಭಾಗ, ಆದಿ ಭಾಗ, ಬುಡ. "कस्याश्चिदासीद्दशना तदानीमङ्गुष्ठमूलार्पितसूत्रशेषा" रघु० ७-१०। 6. ಮರದ ಬುಡ, ಮರದ ಅಡಿಯ ಭಾಗ, ಮರದ ಕೆಳಭಾಗ. 7. ಕಾರಣ, ನಿದಾನ. "तौ हि मूलमुदेष्यन्त्याः जिगीषोरात्मसंपदः" माघ० २-७६। 8. ಪ್ರಾರಂಭ, ಮೊದಲು. 9. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. 10. ಶಿಲೆ, ಕಲ್ಲು. 11. ವಶೀಕರಣ. 12. ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ. 13. ಆಧಾರ, ಮೂಲಕಾರಣ. "रक्षोगृहस्थितिर्मूलमग्निशुद्धौ त्वनिश्चयः" उ० रा० १-६। 14. ಮೂಲ ಗ್ರಂಥ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ ಗ್ರಂಥ, ಮೂಲ ಪಾಠ. 15. (ರಾಜನ) ರಾಜ್ಯ, (ರಾಜನ) ವಾಸಸ್ಥಳ. "स गुप्तमूलप्रत्यन्तः शुद्धपार्ष्णिरयान्वितः" रघु० ४-२६। 16. ಮೂಲಧನ, ಬಂಡವಾಳ. 17. ಪಾರ್ಶ್ವ, ಒಂದು ಪಕ್ಷ. 18. ತಳ, ಕೆಳಭಾಗ, "मूलं पार्श्वाध्वयोरुडौ। निकुञ्जशिफयोः स्वीये शिलायां च वशीकृतौ। प्रतिष्ठायाम्" हेम०। 19. ಹಿಪ್ಪಲಿ ಬೇರು. 20. ಸೂರಣ ಗೆಡ್ಡೆ. 21. ತನ್ನದಲ್ಲದ (ಇತರನ) ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಮಾರುವವನು. 22. ಮೂಲ ಕಾರಣ, ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ. 23. ಆದ್ಯಂತರಹಿತವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಚರಾಚರಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಕಾರಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ.

मूलक ಮೂಲಕ (ನ॰) ಮೂಲಂಗಿ ಗೆಡ್ಡೆ. मूलयति—मूल (रोपणे) "क्वुन्" (उ॰ २-३२)। "वर्जनीयं सदा विप्रैर्मूलकं मदिरासमम्" ब्राह्मपु॰।

मूलकर्मन् ಮೂಲಕರ್ಮನ್ (ನ॰) ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮೂಲಿಕಾಪ್ರಯೋಗ, ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಮೂಲಕ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯ.

मूलकार ಮೂಲಕಾರ (पुं॰) ಮೂಲಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು. मूलं करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

मूलकारण ಮೂಲಕಾರಣ (ನ॰) 1. ಆದ್ಯಕಾರಣ, ಪ್ರಧಾನಕಾರಣ. मूलं कारणम्। "क्रियाणां खलु धर्म्याणां सत्पत्न्यो मूलकारणम्" कुमा॰ ६-१३। 2. ಸಾಂಖ್ಯ ಮತೋಕ್ತವಾದ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ.

मूलकारिका ಮೂಲಕಾರಿಕಾ (स्त्री॰) 1. ಮೂಲ ಗ್ರಂಥದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಪದ್ಯರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥ. 2. ಮೂಲಧನದ ಬಡ್ಡಿ.

मूलज ಮೂಲಜ (ನ॰) 1. ಬೇರು ಅಥವಾ ಗೆಡ್ಡೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ. (1) ಹಸಿಶುಂಠಿ (2) ಆರಿಶಿನ (3 ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. (वि॰) 2. ಮೂಲನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 3. ಮೂಲತತ್ತ್ವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

मूलत्रिकोण ಮೂಲತ್ರಿಕೋಣ (ನ॰) ರವಿ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ರಾಶಿರೂಪವಾದ ಗೃಹ.

ರವಿಗೆ	ಸಿಂಹ
ಚಂದ್ರನಿಗೆ	ವೃಷಭ
ಕುಜನಿಗೆ	ಮೇಷ
ಬುಧನಿಗೆ	ಕನ್ಯಾ
ಗುರುವಿಗೆ	ಧನುಸ್ಸು
ಶುಕ್ರನಿಗೆ	ತುಲಾ
ಶನಿಗೆ	ಕುಂಭ

ಇವು ಮೂಲತ್ರಿಕೋಣಗಳು. "सिंहो वृषश्च मेषश्च कन्या धन्वी घटो घटः। अर्कादीनां त्रिकोणानि मूलानि राशयः क्रमात्"।

मूलदेव ಮೂಲದೇವ (पुं॰) ಕಂಸ. "कंसः स्याद्-उग्रसेनजः। कर्णीसुतो मूलदेवः" त्रिकाण्ड॰।

मूलद्रव्य ಮೂಲದ್ರವ್ಯ, -धन -ಧನ (न॰) ಮೂಲ ಧನ, ಬಂಡವಾಳ.

मूलधातु ಮೂಲಧಾತು (पुं॰) ಕೀವು, ಲಸಿಕೆ, ಮೈನೀರು.

मूलपर्णी ಮೂಲಪರ್ಣೀ (स्त्री॰) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. मूले पर्णमस्याः।

मूलप्रकृति ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ (स्त्री॰) 1. ಪ್ರಧಾನ, ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ ಅದಿಶಕ್ತಿ. मूलाचासौ प्रकृतिश्च। ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಮೂಲಕಾರಣವೆಂದು ಸಾಂಖ್ಯರ ಮತ. ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ. प्रकरोति इति प्रकृतिः ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಇದು ಮತ್ತೊಂದರ ವಿಕೃತಿಯಲ್ಲ. ಮಹದಾದಿತತ್ತ್ವಗಳ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಇದು ಮೂಲವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. "प्रकृतेर्महान् ततोऽहंकारस्तस्माद्गणश्च षोडशकः। तस्मादपि षोडशकात् पञ्चभ्यः पञ्च भूतानि" सां॰ का॰। (पुं॰ ब॰ व॰) 2. ವಿಜಿಗೀಷು ಅರಿ ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಉದಾಸೀನರೆಂಬ ರಾಷ್ಟ್ರ ಪ್ರಮುಖರು. ಅಮಾತ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರ ದುರ್ಗ ಮತ್ತು ಅರ್ಥ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಮೇಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಮೂಲವು. "मध्यमस्य प्रचारं च विजिगीषोश्च चेष्टितम्। उदासीनप्रचारं च शत्रोश्चैव प्रयत्नतः। एताः प्रकृतयो मूलं मण्डलस्य समासतः" मनु॰ ७-१५५, १५६।

मूलभृत्य ಮೂಲಭೃತ್ಯ (पुं॰) ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಸೇವಕ.

मूलरस ಮೂಲರಸ (पुं॰) ಕುರಟಗೆ ಬಳ್ಳಿ.

मूलवित्त ಮೂಲವಿತ್ತ (न॰) ಮೂಲಧನ, ಬಂಡವಾಳ.

मूलवर्तिन् ಮೂಲವರ್ತಿನ್ (वि॰) ಗೆಡ್ಡೆ ಗೆಣಸುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವವನು.

मूलशाकट ಮೂಲಶಾಕಟ (न॰) ಗೆಡ್ಡೆ ಗೆಣಸುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. मूलानां भवनं क्षेत्रम्—मूल "शाकटः" (वा॰ ५-२-२९)। **-शाकिनम्-शाकिनम्.**

मूलस्थान ಮೂಲಸ್ಥಾನ (न॰) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. 2. ತಳಹದಿ, ಆಧಾರ. 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ.

मूला ಮೂಲಾ (स्त्री॰) ಶತಾವರೀ ಗಿಡ.

मूलाधार ಮೂಲಾಧಾರ (पुं॰) ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಜನನೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮಧ್ಯದ ಎರಡು ಅಂಗುಲಗಳ ಪ್ರದೇಶ. ಇದು ದೇಹದೊಳಗಿನ ಸಕಲ ನಾಡಿಗಳಿಗೂ ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಮೂಲಾಧಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣವರ್ಣದ ಚತುರ್ದಲ ಪದ್ಮವೊಂದಿರುವುದು. ಆ ಪದ್ಮದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾದ ತ್ರಿಕೋಣವೊಂದಿರುವುದು. ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೋಟಿಸೂರ್ಯ ಸಮಾನಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗವಿರುವುದು.

"मूलाधारे त्रिकोणाख्ये इच्छाज्ञानक्रियात्मके। मध्ये स्वयम्भुलिङ्गन्तु कोटिसूर्यसमप्रभम्" तन्त्रसा०।

मूलाह्व ಮೂಲಾಹ್ವ (न०) ಮೂಲಂಗಿ. मूलमाह्वा अस्य।

मूलिन् ಮೂಲಿನ್ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ, ಗಿಡ, ಲತೆ. मूलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ठन्" **मूलिकः** ಮೂಲಿಕಃ. 2. ಸಾಳ್ಸಾಕ್ಷಿ. "मध्यस्थः प्राश्निकः साक्षी मूली स्याद्दृष्टसाक्षिणि" वैज०।

मूलोच्छेदन ಮೂಲೋಚ್ಛೇದನ (न०) ಬುಡವನ್ನು ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು, ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. मूलस्योच्छेदनम्।

मूलोत्पाटन ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ (न०) ಬೇರುಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದ, ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. मूल +उद्+पट (भाषार्थे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

मूल्य ಮೂಲ್ಯ (न०) 1. ಬೆಲೆ, ಧಾರಣೆ. 2. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. मूलेनानाम्यम् मूलेन समो वा "यत्" (४-४-९१)। "मल्यं वेतनवस्तयोः" वैज०। (वि०) 3. ಬೇರು ಸಹಿತ ಕೀಳಲ್ಪಡುವ, ಬುಡಸಹಿತ ಕೀಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. मूलतः उत्पाट्यते—मूलमार्बहि यस्य मूल्यो मुद्गादिः मूल "यत्" (४-४-८८)।

मूष ಮೂಷ (पुं०) 1. ಲೋಹವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಮೂಸಿ, ಕೂವೆ. 2. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. मूष (स्तेये) "अच्" (३-१-१३४)। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **मूषी** ಮೂಷೀ.

मूषक ಮೂಷಕ (पुं०) 1. ಇಲಿ, ಹೆಗ್ಗಣ. मूष (स्तेये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ.

मूषकपर्णी ಮೂಷಕಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಇಲಿಯಾಲದ ಗಿಡ, ಇಲಿ ಕಿವಿಯ ಗಿಡ. मूषक इव पर्णान्यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)। "प्रत्यक्श्रेणी सुतश्रेणी रण्डा मूषकपर्ण्यपि" अम०।

मूषका ಮೂಷಕಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಇಲಿ. मूष (स्तेये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)।

मूषकारातिः ಮೂಷಕಾರಾತಿ (पुं०) ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. मूषकस्यारातिः।

मषण ಮೂಷಣ (न०) ಕಳ್ಳತನ, ಕಳವು. मूष (स्तेये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

मूषणीय ಮೂಷಣೀಯ (वि०) 1. ಕದಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಕದಿಯಬೇಕಾದ. 3. ಕದಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಕದಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. मूष (स्तेये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **मूषितव्यः** ಮೂಷಿತವ್ಯಃ.

मूषत् ಮೂಷತ್ (वि०) ಕದಿಯುತ್ತಿರುವ, ಅಪಹರಿಸುತ್ತಿರುವ. मूष (स्तेये) "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-ती** -ತೀ.

मूषा ಮೂಷಾ (स्त्री०) ಲೋಹವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಮೂಸಿ, ಕೂವೆ. मूष (स्तेये) "कः" (३-१-१३५)। "बृहद्ब्राण्डे तुषैः पूर्णे मध्ये मूषां विधारयेत्। क्षिप्त्वाग्निं मुद्रयेद्ब्राण्डं तद्ब्राण्डं पुटमुच्यते" भावप्र०।

मूषातुत्थ ಮೂಷಾತುತ್ಥ (न०) ನೀಲ ಮೈಲುತುತ್ತ. मूषाजातं तुत्थम्।

मूषिक ಮೂಷಿಕ (पुं०) 1. ಇಲಿ. मुष्णाति धान्यादिकम् —मुष (स्तेये) "किकन्" (उ० २-४२)। दीर्घश्च। "धनेन बलवान् सर्वो धनाद्भवति पण्डितः। पश्यायं मूषिकः पापः स्वजातिसमतां गतः" हितो०। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **-का** -ಕಾ. 2. ಹೆಣ್ಣು ಇಲಿ. 3. ಕಾಡು ಇಲಿ. 4. ಜೇಡರಹುಳು. "मूषिका लूतिका लूता तन्तुवायश्च जालिकः" वैज०। 5. ಮೂಸಿ, ಕೂವೆ.

मूषिकवाहन ಮೂಷಿಕವಾಹನ (पुं०) ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ.

मूषिकाञ्चन ಮೂಷಿಕಾಂಚನ (पुं०) ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ.

मूषिकाह्वय ಮೂಷಿಕಾಹ್ವಯ (पुं०) ಇಲಿಯಾಲದ ಗಿಡ.

मूषी ಮೂಷೀ (स्त्री०) ಮೂಸಿ, ಕೂವೆ, ಲೋಹವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ.

मृकण्डु ಮೃಕಂಡು (पुं०) ಮೃಕಂಡು ಋಷಿ. मृगस्य कण्डुः पृषो० गलोपः।

मृग ಮೃಗ (पुं०) 1. ಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ, ಚಿಗರಿ. मृग्यते व्याधैः —मृग (अन्वेषणे) "घञ्" (३-३-१९)। "अङ्काधिरोपितमृगश्चन्द्रमा मृगलाञ्छनः" माघ० २-५६। 2. ಪ್ರಾಣಿ, ಪಶು, ತಿರ್ಯಕ್ಜಂತು. "न विरोधिनी रुषमियाय पथि मृगविहङ्गसंहतिः" किरा० १२-४६। "नाभिषेको न संस्कारः सिंहस्य क्रियते मृगैः। विक्रमार्जितराज्यस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता"। 3. ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. "पर्येषणा परीच्छा च मृगणान्वेषणा मृगः" वैज०। 4. ಮೃಗಶೀರ್ಷನಕ್ಷತ್ರ. "मृगस्तु मृगशीर्षऽपि" वैज०। 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಆನೆ.

6. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. 7. ಬೇಟೆ. "मृगः कुरङ्गे याच्ञायां मृगयायां गजान्तरे। पशौ नक्षत्रभेदेऽपि" हेम०। 8. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸ. 9. ಮಕರರಾಶಿ. "मृगकर्कट-संक्रान्ती द्वे तूदग्दक्षिणायने। विषुवती तुलामेषे गोलमध्ये तथापरा:"।

मृगजल मृगजल (न०) ಮರೀಚಿಕೆ, ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ.

मृगजालिका मृगजालिका (स्त्री०) ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬೀಸುವ ಬಲೆ. मृगाणां जालिका।

मृगजीवन मृगजीवन (पुं०) ವ್ಯಾಧ, ಕಿರಾತ, ಬೇಡರವನು. मृगैर्जीवति—जीव (प्राणधारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

मृगणा मृगणा (स्त्री०) ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. मृग (अन्वेषणे) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "मार्गणं मृगणा मृगः" अम०।

मृगतृष् मृगतृष् (स्त्री०) ಮರೀಚಿಕೆ, ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ. मृगाणां तृट् अस्त्यत्र। एवं **मृगतृषा मृगतृषा, -तृष्णा -तृष्णा**.

मृगतृष्णिका मृगतृष्णिका (स्त्री०) ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ. मृगतृष्णा स्वार्थे "कः"। "टाप्" (४-१-४)। "स्रोतोवहां पथि निकामजलामतीत्य जातःसखे प्रणयवान् मृगतृष्णिकायाम्" शाकु० ६-१६। ಬಾಯಾರಿದ ಜಿಂಕೆಗಳು ದೂರದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಿರಣವನ್ನು ನೋಡಿ ನೀರಿನ ಭ್ರಾನ್ತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಓಡಿಹೋಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

मृगदंशक मृगदंशक (पुं०) ನಾಯಿ. मृगान् दशति—दंश (दशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कौलेयकः सारमेयः कुक्कुरो मृगदंशकः" अम०।

मृगदृश् मृगदृश् (स्त्री०) ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. मृगस्य दृगिव दृक् यस्याः। "हिमधाम्नि दर्पणतले च मुहुः स्वमुखश्रियं मृगदृशो ददृशुः" माघ० ९-५३।

मृगद्विष् मृगद्विष् (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. 2. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. मृगान् द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

मृगधर मृगधर (पुं०) ಚಂದ್ರ. मृगस्य धरः।

मृगधूर्त मृगधूर्त (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. मृगेषु धूर्तः। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। **-धूर्तकः -धूर्तकः**.

मृगनाभि मृगनाभि (पुं०) ಮೃಗಮದ, ಕಸ್ತೂರಿ. मृगस्य नाभिः। "प्रस्थं हिमाद्रेर्मृगनाभिगन्धि किञ्चित्क्वणत्किन्नरमध्युवास" कुमा० १-५४।

मृगनाभिजा मृगनाभिजा (स्त्री०) ಮೃಗದ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಸ್ತೂರಿ. मृगनाभौ जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

मृगनेत्रा मृगनेत्रा (स्त्री०) ಮೃಗಶೀರ್ಷನಕ್ಷತ್ರವೇ ನಾಯಕನಾಗಿ ಉಳ್ಳ ರಾತ್ರಿಗಳು. मृगो मृगशीर्षं नेता यासां ता मृगनेत्रा रात्रयः—मृग + नेतृ "अप्" (वा० ५-४-११५)।

मृगपति मृगपति (पुं०) 1. ಮೃಗರಾಜ, ಸಿಂಹ. मृगाणां पतिः। "यल्लीलां मृगपतिराददेऽनवद्यामादातुं स्वजन-मनांस्युदारवीर्यः" भाग० ५-२५-१०। 2. ಗಂಡು ಜಿಂಕೆ. 3. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ.

मृगपिप्लु मृगपिप्लु (पुं०) ಚಂದ್ರ, ಮೃಗವೇ ಲಾಂಛನವಾಗಿರುವ ಹಿಮಾಂಶು. मृगः कुरङ्गः पिप्लुरस्मिन्। "सुधांगमौ द्वौ मृगपिप्लुपक्षजौ दशाश्वसिप्रप्रहणेभि-चन्दिराः" त्रिकाण्ड०।

मृगपोत मृगपोत (पुं०) ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿ. मृगस्य पोतः। **-पोतकः -पोतकः, -शावः -शावः, -शावकः -शावकः**. "क्व वयं क्व परोक्षमन्मथो मृगशावैः सममेधितो जनः" शाकु० २-१८।

मृगबन्धनी मृगबन्धनी (स्त्री०) ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. मृगा बध्यन्तेऽनया—बन्ध (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

मृगबन्धिनी मृगबन्धिनी (स्त्री०) ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. मृगान् बध्नाति—बन्ध (बन्धने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

मृगमद मृगमद (पुं०) ಕಸ್ತೂರಿ. मृगस्य मदः।

मृगया मृगया (स्त्री०) ಬೇಟೆ. मृग्यन्तेऽत्र मृगाः—मृग (अन्वेषणे) "शः" यक् च निपा० (वा० ३-३-१०१)। "मिथ्यैव व्यसनं वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः" शाकु० २-५।

मृगयु मृगयु (पुं०) ವ್ಯಾಧ, ಬೇಟೆಗಾರ, ಬೇಡರವನು. मृगान् याति—या (प्रापणे) "कुः" (उ० १-३७)। "हन्ति नोपशयस्थोऽपि शयालुर्मृगयुर्मृगान्" माघ० २-८०।

मृगराज् मृगराज् (पुं०) 1. ಮೃಗಗಳ ರಾಜ, ಸಿಂಹ. मृगाणां राट्। "पतिते पतङ्गमृगराजि निजप्रतिबिम्ब-रोषित इवाम्बुनिधौ" माघ० ९-१८। **-राजः -राजः**. मृगाणां राजा। "टच्" (५-४-९१)। "शिलाविभङ्गै-

मृगराजशावस्तुङ्गं नगोत्सङ्गमिवारुरोह" रघु० ६-३। 2. सिंहराशि. 3. चंद्र.

मृगरिपु म्रुगरिपु (पुं०) सिंह. मृगाणां रिपुः।

मृगरोमन् म्रुगरोमन् (न०) ಉಣ್ಣೆ, ತುಪಟ. मृगस्य रोम।

मृगरोमज म्रुगरोमज (न०) ರಾಂಕವ, ಶಾಲು, ಉಣ್ಣೆಯ ಬಟ್ಟೆ. मृगस्य रोमभ्यो जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

मृगलाञ्छन म्रुगलाञ्छन (पुं०) चंद्र. मृगो लाञ्छनं यस्य। "अङ्काधिरोपितमृगश्चन्द्रमा मृगलाञ्छनः" माघ० २-५३।

मृगलोचन म्रुगलोचन (पुं०) 1. चंद्र. (स्त्री०) **-लोचना** -लोचना. 2. ಜಿಂಕೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. मृगस्य लोचने इव लोचने यस्याः।

मृगवधाजीव म्रुगवधाजीव (पुं०) ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಜೀವಿಸುವ ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. मृगवधेन आजीवति — आ + जीव (प्राणधारणे) "कः" (३-१-१३५)।

मृगविद्विष् म्रुगविद्विष् (पुं०) सिंह. मृगाणां विद्विट्। "मृगविद्विषामिव यदित्थमजनि मिषतां पृथासुतैः" माघ० १५-३४।

मृगव्य म्रुगव्य (न०) ಬೇಟೆ. मृगाः व्यथ्यन्तेऽत्र—व्यथ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-१०१)। "अयमेव मृगव्यसत्रकामः प्रहरिष्यन् मयि मायया शमस्थे" किरा० १३-९।

मृगशिरस् म्रुगशिरस् (न०) ಮೃಗಶೀರ್ಷನಕ್ಷತ್ರ. मृगस्येव शिरोऽस्य। **-शिरा** -शिरा. ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ರೂಪವೂ ಉಂಟು.

मृगशीर्ष म्रुगशीर्ष (न०) ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. मृगस्येव शीर्षमस्य। **-शीर्षा** -शीर्ष (स्त्री०) **-शीर्षन्** -शीर्षन् (पुं०) ರೂಪಗಳೂ ಉಂಟು.

मृगहन् म्रुगहन् (पुं०) ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು, ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು, ಬೇಟೆಗಾರ.

मृगाक्षी म्रुगाक्षी (स्त्री०) 1. ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. मृगस्येव अक्षिणी यस्याः "षच्" (५-४-११३)। "अपयाति सरोषया निरस्ते कृतकं कामिनि चुक्षुवे मृगाक्ष्या" माघ० ९-८३। 2. ಇಂದ್ರವಾರುಣೀ ಲತೆ, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ. 3. ರಾತ್ರಿ. "मृगाक्षी मृगलोचना। त्रियामेन्द्रवारुणी च" हेम०।

मृगाङ्क म्रुगाङ्क (पुं०) चंद्र. मृगः अङ्को यस्य। "विनिद्रपत्रालिगतालिकैतवात् मृगाङ्कचूडामणिवर्जनार्जितम्" नैष० १-७८।

मृगाङ्कमूर्ति म्रुगाङ्कमूर्ति (पुं०) चंद्र. मृगाङ्का मूर्तिरस्य। "उत्सङ्गसङ्गिहरिणस्य मृगाङ्कमूर्तेः" माघ० ४-२२।

मृगाङ्गना म्रुगाङ्गना (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ. मृगस्याङ्गना। "तया गृहीतं नु मृगाङ्गनाभ्यस्ततो गृहीतं नु मृगाङ्गनाभिः" कुमा० १-४६।

मृगाजिन म्रुगाजिन (न०) ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ, ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ. मृगस्य अजिनं चर्म।

मृगाजीव म्रुगाजीव (पुं०) 1. ವ್ಯಾಧ, ಮೃಗಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಿ ಜೀವಿಸುವವನು. 2. ಚಿರತೆ, ಕಿರುಬ, ಶಿವಂಗಿ.

मृगाण्डजा म्रुगाण्डजा (स्त्री०) ಕಸ್ತೂರಿ. मृगस्य अण्डाकारात् नाभिस्थितपिण्डात् जायते।

मृगादन म्रुगादन (पुं०) ನಾಯಿಹುಲಿ, ಕತ್ತಿಕಿರುಬ. मृगान् अत्ति—अद (भक्षणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

मृगाधिप म्रुगाधिप (पुं०) सिंह, ಮೃಗಗಳ ರಾಜ. मृगाणामधिपः। "किमपेक्ष्य फलं पयोधरान् ध्वनतः प्रार्थयते मृगाधिपः" किरा० २-२१। **-अधिराजः** -अधिराजः. मृगाणामधिराजः। "इति प्रगल्भं पुरुषाधिराजो मृगाधिराजस्य वचो निशम्य" रघु० २-४१।

मृगारति म्रुगारति (पुं०) 1. सिंह. 2. ನಾಯಿ. 3. ಹುಲಿ, ವ್ಯಾಘ್ರ. मृगाणामरातिः।

मृगित म्रुगित (वि०) ಅನ್ವೇಷಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. मृग (अन्वेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

मृगी म्रुगी (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣುಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು.

मृगेक्षणा म्रुगेक्षणा (स्त्री०) ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. मृगस्येवेक्षणे यस्याः।

मृगेन्द्र म्रुगेन्द्र (पुं०) 1. सिंह, ಮೃಗಗಳ ರಾಜ. मृगाणामिन्द्रः। "आक्षिप्यमाणं रिपुभिः प्रमादात् नागैरिवालूनसटं मृगेन्द्रम्" किरा० ३-५०। 2. सिंह ರಾಶಿ. 3. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ.

मृगेन्द्रचटक म्रुगेन्द्रचटक (पुं०) ಗಿಡಗಪಕ್ಷಿ, ಡೇಗೆ. मृगेन्द्र इव हिंस्रः चटकः।

मृग्य ಮೃಗ್ಯ (वि०)1. ಹುಡುಕಲ್ಪಡುವ. 2. ಹುಡುಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. मृग (अन्वेषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "तत्र कोशो मृग्यः"। "तत्र मूलं मृग्यम्"।

मृग्यमाण ಮೃಗ್ಯಮಾಣ (वि०) ಹುಡುಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. मृग्यते —मृग (अन्वेषणे) "शानच्" (३-२-१२४)। मुमागमः (७-२-८२)। "मृग्यमाणमपि यद्दुरासदं भूरिसारमुपनीय तत्स्वयम्" माघ० १४-३९।

मृजा ಮೃಜಾ (स्त्री०)1. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ತೊಳೆಯುವುದು. मृजूष् (शुद्धौ) "अङ्" (३-३-१०४)। 2. ಶುದ್ಧಿ, ಶುಚಿ, ನೈರ್ಮಲ್ಯ.

मृजावत् ಮೃಜಾವತ್ (वि०) ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ, ಶುಚಿಯಾದ. मृजास्यास्ति "मत्वुप्" (५-२-९४)। "कमण्डलुकपालेन शिरसाच मृजावता" भट्टि० ५-६२।

मृजत् ಮೃಜತ್ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ತಾರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ. मृजूष् (शुद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

मृजित ಮೃಜಿತ (न०)1. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ತೊಳೆಯುವುದು. 2. ತಾರಿಸುವುದು. 3. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. मृजूष् (शुद्धौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 4. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ತಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಿ ಬೆಳಗಲ್ಪಟ್ಟ. मृजष् कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)।

मृजितवत् ಮೃಜಿತವತ್ (वि०)1. ಶುದ್ಧಮಾಡಿದವನು. 2. ತಾರಿಸಿದವನು. 3. ಉಜ್ಜಿದವನು. मृजूष् (शुद्धौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

मृड ಮೃಡ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. मृड (सुखे) "कः" (३-१-१३५)।

मृडानी ಮೃಡಾನೀ (स्त्री०) ಈಶ್ವರನ ಪತ್ನಿ, ಪಾರ್ವತಿ. मृडस्य स्त्री—"ङीष्" आनुक् च (४-१-४९)।

मृणाल ಮೃಣಾಲ (पुंन०) 1. ಬಿಸ, ತಾವರೆಯ ದಿಂಡು (ದಂಟು). मृण्यते —मृण (हिंसायाम्) "कालन्" (उ० १-११५)। "मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम्" कुमा० १-४०। (न०) 2. ಲಾಮಂಚದ ಬೀರು. "मृणालं नलदे क्लीबं पुंनपुंसकयोर्बिसे" मेदि०।

मृणालसूत्र ಮೃಣಾಲಸೂತ್ರ (न०) ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನ ನಾರು, –ಎಳೆ, –ತಂತು. "मृणालसूत्रामलमन्तरेण स्थितश्च सच्चामरयोर्द्वयं सः" माघ० ३-३।

मृणालिका ಮೃಣಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನ ನಾರು, ಬಿಸತಂತು. मृणाली स्वार्थे "कन्"। "मृणालिकापेलवमेवमादिभिर्व्रतैः स्वमङ्गं गलपयन्त्यहर्निशम्" कुमा० ५-२९।

मृणालिनी ಮೃಣಾಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಲತೆ, ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ. मृणालमस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्"। "मृणालिनीनामनुरञ्जितं त्विषा विभिन्नमम्भोजपलाशशोभया" किरा० ४-२०। 2. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. 3. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. मृणालान्यत्र देशे सन्ति—"इनिः" (५-२-१३५)।

मृणाली ಮೃಣಾಲೀ (स्त्री०) ಬಿಸತಂತು, ತಾವರೆ ದಂಟಿನ ನಾರು, –ಎಳೆ. मृणाल गौरा० "ङीष्" (४-१-६३)। "परिमृदितमृणालीम्लानमङ्गं प्रवृत्तिः कथमपि परिवारप्रार्थनाभिः क्रियासु" मालती० १-२५।

मृत ಮೃತ (न०)1. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. मृङ् (प्राणत्यागे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿತಂದ ಆಹಾರ. "मृतं तु याचितं भैक्षम्" मनु० ४-५। ಬೇಡಿತಂದ ಆಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವುದು ಮೃತಜೀವನ. ಬೇಡದೆ ತಾನಾಗಿ ಲಭಿಸಿದ ಆಹಾರವು ಅಮೃತ. (वि०) 3. ಮರಣಹೊಂದಿದ, ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ. मृङ् "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು, ವ್ಯರ್ಥ ಜೀವನವುಳ್ಳವನು. ಇಂತಹ ಮನುಷ್ಯನು ಮೃತಪ್ರಾಯ. "मृतो दरिद्रः पुरुषो मृतं मैथुनमप्रजम्। मृतमश्रोत्रियं श्राद्धं मृतो यज्ञस्त्वदक्षिणः" पञ्चतं० २-९४। "मृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठलोष्टसमं क्षितौ। विमुखा बान्धवा यान्ति धर्मस्तमनुगच्छति" मनु० ४-२४१।

मृतक ಮೃತಕ (न०) 1. ಮರಣಾಶೌಚ. मृतेन मरणेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। (वि०) 2. ಮರಣಹೊಂದಿದವನು.

मृतकल्प ಮೃತಕಲ್ಪ (वि०) ಸತ್ತವನಂತಿರುವ, ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪಿರುವ, ಮೈಮರೆತಿರುವ. ईषदसमाप्तौ मृतः—"कल्पप्" (५-३-६७)।

मृतजीव ಮೃತಜೀವ (पुं०) ತಿಲಕದ ಮರ. मृतः नष्टः सन् पुनः जीवति।

मृतवत्सा ಮೃತವತ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ತಾಯಿ. 2. ಕರುಸತ್ತ ಹಸು.

मृतसञ्जीवन मृतसंजीवन (न०) 1. सत्त्वनु पुनः बदुकिकॊळ्ळुवुदु. –मत्ते जीविसुवुदु. (वि०) 2. सत्त्वनन्नु मत्ते बदुकिसुव. मृतं सञ्जीवयति—सम् + जीव (प्राणधारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

मृतसञ्जीवनी मृतसंजीवनी (स्त्री०) 1. सत्त्वनन्नु बदुकिसुव मन्त्र. 2. सत्त्वनन्नु बदुकिसुव ऒषध. मृतं सञ्जीवयति—सम्+जीव (प्राणधारणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

मृति मृति (स्त्री०) मरण, सावु. मृङ् (प्राणत्यागे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

मृत्तिका मृत्तिका (स्त्री०) मण्णु.

मृत्कर मृत्कर (पुं०) कुलाल, कुंबार. मृदां करः।

मृत्यु मृत्यु (पुं०) 1. यमधर्मराय. 2. मरण, सावु. मृङ् (प्राणत्यागे) "त्युक्" (उ० ३-२१)। "भयङ्करः प्राणभृतां मृत्योर्भुज इवापरः" किरा० ११-१७। "मृत्युर्ना मरणे यमे" मेदि०।

मृत्युञ्जय मृत्युंजय (पुं०) शिव, परमेश्वर. मृत्युं जितवान्—जि (जये) "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)।

मृत्युनाशक मृत्युनाशक (वि०) 1. पादरस. (रसायन शास्त्ररीत्या) पादरसवन्नु शोधिसि सेविसिदरे सावन्नु तडेयुवुदु. (वि०) 2. सावन्नु तडेयुव, तडेगट्टुव.

मृत्युनाशन मृत्युनाशन (न०) सुधे, अमृत. अमृतपानवु मृत्युवन्नु तडेगट्टुवुदु.

मृत्युफला मृत्युफला (स्त्री०) कदळि गिड, बाळे गिड. मृत्यवे फलमस्याः।

मृत्युबीज मृत्युबीज (पुं०) बिदिरु. मृत्यवे आत्मनाशाय बीजमस्य। "मृत्युबीजस्तु वंशः स्यात् केतकः ऋकचच्छदः" त्रिकाण्ड०।

मृत्युभृत्य मृत्युभृत्य (पुं०) व्याधि, रोग. मृत्योः भृत्य इव।

मृत्युसूति मृत्युसूति (स्त्री०) एडि, नळि. मृत्यवे सूतिः प्रसवो यस्याः।

मृत्सा मृत्सा (स्त्री०) 1. उत्तमवाद मण्णु, मृत्तिके. मृद् "सः" (५-४-४०)। 2. तॊगरिगिड. "मृत्सा काक्ष्यां श्रेष्ठमृदि" मेदि०।

मृत्स्ना मृत्स्ना (स्त्री०) 1. उत्तमवाद मण्णु, श्रेष्ठवाद मृत्तिके. प्रशस्ता मृत् "स्नः" (५-४-४०)। "त्वमादिरन्तो जगतोऽस्य मध्यं घटस्य मृत्स्नेव परः परस्मात्" भाग० ८-६-१०। 2. तॊगरि. "मृत्स्ना मृत्सातुवर्योः स्त्री" मेदि०।

मृद् मृद् (स्त्री०) मृत्तिके, मण्णु. मृद्यते—मृद (क्षोदे) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। "प्रभवति शुचिर्बिम्बग्राहे मणिर्न मृदां चयः" उ० रा० २-४। "टाप्"। मृदा मृद्भा. "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा"।

मृदङ्ग मृदंग (पुं०) 1. मद्दळि, तबल. मृद्यते—मृद (क्षोदे) "अङ्गच्" (उ० १-११८)। "संमूर्च्छन्नलघुविमानरन्ध्रभिन्नः प्रस्थानं समभिदधे मृदङ्गनादः" किरा० ७-१। 2. घोष, शब्द. "मृदङ्गः पटहे घोषे" मेदि०। 3. बिदिरिन जल्लि.

मृदङ्गफल मृदंगफल (पुं०) 1. हलसिन मर. मृदङ्ग इव फलमस्य। (न०) 2. हलसिन हण्णु.

मृदित मृदित (वि०) 1. उज्जल्पट्ट, तिक्कल्पट्ट. "मृदितकिसलयः सुराङ्गनानां ससलिलवल्कलभारभुग्नशाखः" किरा० १०-९। "मृदितौ कण्ठभूषणैः" यादः १६-६६। 2. हिंडल्पट्ट. 3. पुडिमाड ल्पट्ट. 4. ऒत्तल्पट्ट, हिसकल्पट्ट. मृद (क्षोदे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता तनिम्ना शोभन्ते गलितविभवाश्चार्थिषु नृपाः" भर्तृ० १-३५।

मृदु मृदु (वि०) 1. मॆदुवाद, मृत्तगिरुव, कठिनवल्लद. मृद (क्षोदे) "क्तुः" (उ० १-२८)। "स्तृणता तृणैः प्रतिनिशं मृदुभिः शयनीयतामुपयतीं वसुधाम्" किरा० ६-२६। 2. कोमलवाद, सुकुमारवाद. "मृदुचरणतलाग्रदुःस्थितत्वादसहतरा कुचकुम्भयोर्भरस्य" माघ० ७-४८। 3. शान्तवाद, सौम्यवाद. "बाणं कृपामृदुमनाः प्रतिसंजहार" रघु० १-५७। 4. अशक्त, दुर्बल. "ततस्ते मृदवोऽभूवन् गन्धर्वाः शरपीडिताः" भा०। 5. निधानवाद, वेगवल्लद, मंदगतियुळ्ळ. "खातमूलमनिलो नदीरयैः पातयत्यपि मृदुस्तटद्रुमम्" रघु० ११-७६। 6. मॊंडागिरुव, हरितवल्लद, मॊनचागिल्लद. (पुं०) 7. शनिग्रह. (न०) 8. मार्दव, मृत्तगिरुविके.

9. ಕೋಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. (अव्य०) 10. ಮೆಲ್ಲಗೆ, ಮೆತ್ತಗೆ, ಕೋಮಲವಾಗಿ. "रहस्याख्यायीव स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः" शाकु० १-२०। स्त्रियां वा "ङीप्" (४-१-४४)। मृद्वी मृदुः।

मृदुचर्मिन् ಮೃದುಚರ್ಮಿನ್, -त्वच् -ತ್ವಚ್ (पुं०) 1. ಭೂಜಪತ್ರಿಗಿಡ. मृदु कोमलं चर्मास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಮುಂಜವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಧರಿಸುವ ನಡುಕಟ್ಟು (ಮೌಂಜಿ) ಮಾಡುವ ಹುಲ್ಲು. "मुञ्जस्तु यज्ञियो मेध्यो मृदुत्वक् ब्रह्ममेखलः" वैज०।

मृदुच्छद ಮೃದುಚ್ಛದ (पुं०) ಭೂಜಪತ್ರಿ ಗಿಡ. मृदवः छदाः अस्य।

मृदुता ಮೃದುತಾ (स्त्री०) 1. ಮೃದುತ್ವ, ಮಾರ್ದವ. मृदोर्भावः "तल्" (५-१-११९। 2. ಸೌಮ್ಯಭಾವ, ಶಾಂತತೆ. "स चानुनीतः प्रणतेन पश्चात् मया महर्षिर्मृदुतामगच्छत्" रघु० ५-५४।

मृदुत्वच् ಮೃದುತ್ವಚ್ (पुं०) ಭೂಜಪತ್ರಿ ಗಿಡ. मृदु त्वक् यस्य। "भूर्जे चर्ममृदुत्वचौ" अम०।

मृदुपर्वक ಮೃದುಪರ್ವಕ (पुं०) 1. ಬೆತ್ತದ ಹುಲ್ಲು. (वि०) 2. ಮೆದುವಾದ ಗಿಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. मृदूनि पर्वाण्यस्य। "कप्"।

मृदुपुष्प ಮೃದುಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆ ಮರ. मृदूनि पुष्पाण्यस्य। (न०) 2. ಕೋಮಲವಾದ ಹೂವು. (वि०) 3. ಕೋಮಲವಾದ ಪುಷ್ಪಗಳುಳ್ಳ.

मृदुफल ಮೃದುಫಲ (पुं०) 1. ಹುಳಿಬೀಲದ ಮರ. मृदूनि फलान्यस्य। (न०) 2. ಕೋಮಲವಾದ ಹಣ್ಣು. (वि०) 3. ಕೋಮಲವಾದ ಹಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. मृदूनि फलानि यस्य।

मृदुरोमन् ಮೃದುರೋಮನ್ (पुं०) 1. ಶಶ, ಮೊಲ. मृदूनि रोमाण्यस्य। (न०) 2. ಕೋಮಲವಾದ ಕೂದಲು. (वि०) 3. ಕೋಮಲವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ. मृदूनि रोमाणि यस्य।

मृदुल ಮೃದುಲ (वि०) 1. ಮೆತ್ತಗಿರುವ, ಮೆದುವಾಗಿರುವ. मृदुर्गुणोऽस्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। 2. ಕೋಮಲವಾದ, ಸುಕುಮಾರವಾದ.

मृद्वीका ಮೃದ್ವೀಕಾ (स्त्री०) ದ್ರಾಕ್ಷಿಯಬಳ್ಳಿ. मृद्यते — मृद (क्षोदे) "कीकन्" (उ० ४-२५)।

मृध ಮೃಧ (न०) ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. मृधु (हिंसायाम्) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। "मृधमास्कन्दनं संख्यं समीकं सांपरायिकम्" अम०।

मृष-तितिक्षायाम् (दिवा० उभ० सक० से०)। मृष्यति, -ते। ममर्ष, ममृषे। मर्षिता। मर्षिष्यति, -ते। मृष्यतु, मृष्यताम्। इत्यादि. 1. ಸಹಿಸು, ತಾಳು. "मृष्यतां मम विभो व्यतिक्रमः प्रस्मृतत्वदुपकारपद्धतेः" याद० १७-११८। 2. ಕ್ಷಮಿಸು, ಮನ್ನಿಸು. "मृष्यन्त्विदानीं लवस्य बालिशतां तातपादाः" उ० रा० ६।

कर्मणिः—मृष्यते। ममृषे। मर्षिता। मृष्यताम्। अमृष्यत। इत्यादि.

कृत्सु:—मर्षितव्यम्। मर्षणीयम्। मृष्यम्। मर्षितः। मर्षितवान्। मृष्यन् -न्ती। मर्षणम्। मर्षितम्।

मृषा ಮೃಷಾ (अव्य०) 1. ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. मृष्यते — मृषु (सहने) "का"। "न मृषा परमार्थमेव मे शृणु विज्ञापनमेकमग्रतः" स्तोत्रर०। 2. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ.

मृषार्थक ಮೃಷಾರ್ಥಕ (न०) ಅಸಂಭವದ ಮಾತು, ಸುಳ್ಳು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಾತು. मृषार्थो यस्य। "कूर्मलोमतनुत्राणः, शशशृङ्गधनुर्धरः। एष वन्ध्यासुतो याति, खपुष्पकृतशेखरः इत्यादि.

मृषाज्ञान ಮೃಷಾಜ್ಞಾನ (न०) ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ.

मृषाभाषिन् ಮೃಷಾಭಾಷಿನ್ (वि०) ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. मृषा भाषते—भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। -भाषिणी -भाषिणः. एवं -वादिन् -वादिन्. "ङीप्" -वादिनी -वादिनः.

मृषावाद ಮೃಷಾವಾದ (पुं०) ಸುಳ್ಳು ಮಾತು, ನಿಜವಲ್ಲದ ಮಾತು.

मृषासाक्षिन् ಮೃಷಾಸಾಕ್ಷಿನ್ (वि०) ಸುಳ್ಳು ಸಾಕ್ಷ್ಯ ಹೇಳುವವನು.

मृषोद्य ಮೃಷೋದ್ಯ (न०) ಮಿಥ್ಯಾವಚನ, ಸುಳ್ಳು ಮಾತು. मृषा उद्यते — वद (व्यक्तायां वाचि) कर्मः "क्यप्" (३-१-११४)। "मृषोद्यं प्रवदन्तीं तां सत्यवद्यो रघूत्तमः" भट्टि० ५-६०।

मृष्ट ಮೃಷ್ಟ (न०) 1. ಮಿಣಸು. (वि०) 2. ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. मृज् (शुद्धौ) कर्मः "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ತೊಡೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "मृष्टचन्दनविशेषकभक्तिर्भ्रष्ट-भूषणकदर्थितमाल्यः" माघ० १०-८४।

मृष्टेरुक ಮೃಷ್ಟೇರುಕ (वि०) 1. ವದಾನ್ಯ, ದಾನಶೀಲ, ಕೊಡುಗೈಯುಳ್ಳವನು. 2. ಭೋಗಿ, ಮಿಷ್ಟಾನ್ನವನ್ನು ಭುಜಿಸುವವನು. 3. ಸ್ವಾರ್ಥಪರ, ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ, ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. "मृष्टेरुको वदान्येऽपि मिष्टाशिन्यतिथिद्विषि" मेदि०।

मेक ಮೇಕ (पुं०) ಥಾಗ, ಆಡು, ಮೇಕೆ.

मेकल ಮೇಕಲ (पुं० ब० व०) 1. ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ದೇಶ. "मेकलाः कुसटाः सैरा जाङ्गलाः पृथवा वृकाः। पटच्चरादयश्चान्ये मध्यदेशस्य नीवृतः" वैज०। 3. ಒಂದು ಪರ್ವತ.

मेकलकन्यका ಮೇಕಲಕನ್ಯಕಾ (स्त्री०) ನರ್ಮದಾನದಿ. मेकलस्याद्रेः कन्यका। "रेवा तु नर्मदा सोमोद्भवा मेकलकन्यका" अम०।

मेखला ಮೇಖಲಾ (स्त्री०) 1. ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ, ಹೊಗಸರ ನಡುಕಟ್ಟು. मखं गतिं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। पृषो०। "नारावं व्यतनुत मेखला-कलापः कस्मिन् वा सजलगुणे गिरां पटुत्वम्" माघ० ८-४५। 2. ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶ. "आमेखलं सञ्चरतां घनानां छायामधःसानुगतां निषेव्य" कुमा० १-५। 3. ಮೌಂಜಿ, ಮುಂಜತೃಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ನಡುಕಟ್ಟು. "मौञ्जी त्रिवृत्समा श्लक्ष्णा कार्या विप्रस्य मेखला" मनु० २-४२। 4. ಕತ್ತಿಯನ್ನು ತಗಲು ಹಾಕುವ ನಡುಕಟ್ಟು. 5. ನಿತಂಬ, ಕಟಿಪ್ರದೇಶ. "अथ मेखला। श्रोणिस्थानेऽद्रिकटके कटिबन्धेऽसिबन्धने" वैज०।

मेखलिन् ಮೇಖಲಿನ್ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ.

मेघ ಮೇಘ (पुं०) 1. ಮೋಡ, ಮುಗಿಲು. मेहति—मिह (सेचने) "अच्" (३-१-१३४)। "उद्धृत्य मेघैस्तत एव तोयमर्थं मुनीन्द्रैरिव संप्रणीताः" माघ० ३-७५। 2. ಕೊನ್ನೆರಿ ಹುಲ್ಲು. "मेघःस्यान्मुस्तके घने" विश्व०।

मेघकफ ಮೇಘಕಫ (पुं०) ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು. मेघानां कफ इव।

मेघघोष ಮೇಘಘೋಷ (पुं०) ಮೋಡದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. मेघानां घोषः। "सादृश्यं दधति गभीरमेघ-घोषैः" किरा० ७-३९।

मेघचिन्तक ಮೇಘಚಿಂತಕ (पुं०) 1. ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. मेघानां चिन्तकः। (वि०)2. ಮೇಘದ ಚಿಂತೆಯುಳ್ಳವನು.

मेघजीवन ಮೇಘಜೀವನ (पुं०) ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. मेघो जीवनमस्य।

मेघज्योतिस् ಮೇಘಜ್ಯೋತಿಸ್ (पुंन०) ಮೋಡಗಳ ಪರಸ್ಪರ ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮಿಂಚಿನ ಪ್ರವಾಹ, ಮೋಡದ ಕಾಂತಿ. मेघादुत्पन्नो ज्योतिः।

मेघडम्बर ಮೇಘಡಂಬರ (पुं०) ಮೇಘದ ಗರ್ಜನೆ, ಗುಡುಗು.

मेघदीप ಮೇಘದೀಪ (पुं०) ಮಿಂಚು. मेघस्य दीप इव।

मेघदूत ಮೇಘದೂತ (न०) ಕಾಳಿದಾಸ ವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ.

मेघद्वार ಮೇಘದ್ವಾರ (न०) ಆಕಾಶ, ಗಗನ, ಅಂತರಿಕ್ಷ.

मेघनाद ಮೇಘನಾದ (पुं०) 1. ವರುಣ. मेघं नादयति —नद+णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. 3. ಇಂದ್ರಜಿತ್ತು. "मेघनादोऽम्बुदध्वाने वरुणे रावणात्मजे" हेम०। "मेघनादः परिस्कन्दन् परिष्कन्दन्तमाश्वरिम्" भट्टि० ९-७५। "गरुडापात-विश्लिष्टमेघनादास्त्रबन्धनः" रघु० १२-७६।

मेघनादानुलासक ಮೇಘನಾದಾನುಲಾಸಕ, **-अनुलासिन्-ಅನುಲಾಸಿನ್** (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. मेघनादमनुलसति — अनु + लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-२-७८) वा। "शिखावलः शिखी केकी मेघनादानुलास्यपि" अम०।

मेघनामन् ಮೇಘನಾಮನ್ (पुं०) ಮುಸ್ತ, ಕೊನ್ನೆರಿ ಹುಲ್ಲು. मेघस्य नामेव नाम यस्य।

मेघनिर्घोष ಮೇಘನಿರ್ಘೋಷ (पुं०) ಮೇಘದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. मेघस्य निर्घोषः।

मेघपुष्प ಮೇಘಪುಷ್ಪ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. मेघस्य पुष्पमिव। 2. ನದಿಯ ನೀರು. 3. ಹಿಮದ ಗಡ್ಡೆ. "मेघपुष्पं तु नादेये पिण्डाभ्रे सलिलेऽपि च" हेम०। (पुं०) 4. ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ. मेघ इव पुष्यति प्रकाशते — पुष्प (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)।

मेघभूति ಮೇಘಭೂತಿ (स्त्री०) ವಜ್ರಾಯುಧ. मेघात् भूतिरस्य।

मेघमाला ಮೇಘಮಾಲಾ (स्त्री०) ಮೇಘಗಳ ಸಾಲು, ಮೇಘಗಳ ಪಙ್ಕ್ತಿ. मेघानां माला। "मेघमालेव यश्चायमारादिव विभाव्यते" उ० रा० २-२४।

मेघयोनि मेघयोनि (पुं) धूमः, हೊಗೆ. मेघस्य योनिः—उत्पत्तिकारणम्।

मेघवर्त्मन् मेघवर्त्मन् (न०) गगन, आकाश, आंतरिक्ष. मेघस्य वर्त्म।

मेघवह्नि मेघवह्नि (पुं) 1. ಬಳ್ಳಿ ವಿಂಬು, ಸರಪಣಿ ವಿಂಬು. 2. ಸಿಡಿಲು. मेघस्य वह्निः।

मेघवाहन मेघवाहन (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. मेघा वाहनमस्य, मेघान् वाहयति—वह (प्रापणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४) वा। "अवलम्बितैलविलपाणि-पल्लवः श्रयति स्म मेघमिव मेघवाहनः" माघ० १३-१८। 2. ರುದ್ರ, ಶಿವ. "रुद्रेन्द्रौ मेघवाहनौ" वैज०।

मेघवेश्मन् मेघवेश्मन् (न०) आकाश, गगन, आंतरिक्ष. मेघानां वेश्म।

मेघागम मेघागम (पुं०) ವರ್ಷಾಕಾಲ, ವರ್ಷರ್ತು. मेघानामागमोऽत्र।

मेघानन्दिन् मेघानन्दिन् (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. मेघेन आनन्दति—टुनदि (समृद्धौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

मेघान्त मेघान्त (पुं०) ಶರತ್ಕಾಲ, ಶರದೃತು. मेघानामन्तोऽत्र।

मेघास्थि मेघास्थि (न०) ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು. मेघानामस्थीव। "करकः स्यात् घनकुको बीजोदकमिराचरम्। मेघास्थि" त्रिकाण्ड०।

मेचक मेचक (पुं०) 1. ನವಿಲುಗರಿಯ ಕಣ್ಣು. मेचको वर्णोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "मेचको बर्हचन्द्रकः" वैज०। "प्रेङ्खद्भूरिमयूरमेचकचयैरुन्मेषिचाषच्छदच्छाया" मालती० ६-५। 2. कृष्णवर्ण, ನೀಲವರ್ಣ. 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. (न०) 4. अन्धकार, ತಿಮಿರ. "मेचकः श्यामले कृष्णे तिमिरे बर्हिचन्द्रके" हेम०। 5. सौवीरांजन, ಸೌವೀರಾಂಜನ. "मेचकस्तु मयूरस्य चन्द्रके श्यामले पुमान्। तद्युक्ते वाच्यवत् क्लीबं स्रोतोऽञ्जनान्धकारयोः" मेदि०। 6. ಚೂಚುಕ, ಸ್ತನಾಗ್ರ. "स्तनाग्रे पिप्पलं वृन्तं चूचुकं मेचकं शिखा" मेदि०। (वि०) 7. ಕಪ್ಪಗಿರುವ, ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ. "गज-कदम्बकमेचकमुच्चकैर्नभसि वीक्ष्य नवाम्बुदमम्बरे" माघ० ६-२६।

मेचटिक मेचटिक (पुं०) ಎಣ್ಣೆಯ ಗಬ್ಬು ನಾತ, ಹಳೆಯೆಣ್ಣೆಯ ದುರ್ವಾಸನೆ. "स्नेहदोषे मेचटिकः" वैज०।

मेट मेट (पुंन०) ಸುಣ್ಣ ಬಳಿದ ಮಾಳಿಗೆಯ ಮನೆ. "सौधोऽस्त्री सुधया श्वेतं मेटो हर्म्यं च मालिका" वैज०।

मेठ मेठ (पुं०) ಹಸ್ತಿಪಕ, ಮಾವಟಿಗ, ಗಜಪಾಲಕ. "मेठो मेण्डो हस्तिपके" त्रिकाण्ड०।

मेढ्र मेढ्र (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. मेहत्यनेन—मिह (सेचने) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। 2. ಟಗರು. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)।

मेण्ट मेण्ट (पुं०) ಹಸ್ತಿಪಕ, ಮಾವಟಿಗ.

मेण्ढ मेण्ढ (पुं०) ಟಗರು, ಕುರಿ.

मेथि(थि) मेथि(थि) (पुं०) ಮೇಟಿಕುಂಬ, ಕಣದಲ್ಲಿ ಕಡ್ಡಿಕಾಳುಗಳನ್ನು ತುಳಿಯಲು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕುಣಿ. मेथृ(ध्) (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)। "पुंसि मेथिः खले दारु न्यस्तं यत्पशुबन्धने" अम०।

मेथिका मेथिका (स्त्री०) 1. ಮೆಂತ್ಯದ ಸೊಪ್ಪು. मेथृ (हिंसायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "टाप्"। 2. ಮೆಂತ್ಯ.

मेथी मेथी (स्त्री०) 1. ಮೆಂತ್ಯ. 2. ಮೆಂತ್ಯದ ಸೊಪ್ಪು. मेथृ (हिंसायाम्) कृदिकारादक्तिनः इति पक्षे "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

मेदक मेदक (पुं०) ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ವಸ್ತು, ಬಟ್ಟೆ ಇಳಿಸುವ ವಸ್ತು. मेद्यति—मि मिदा (स्नेहने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वुन्" (उ० ५-१३)। वा।

मेदस् मेदस् (न०) ಕೊಬ್ಬು, ಮಾಂಸದಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಧಾತು) ರಸ. मि मिदा (स्नेहने) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "मेदश्छेदकृशोदरं लघु भवत्युत्थानयोग्यं वपुः" शाकु० २-५।

मेदस्कृत् मेदस्कृत् (न०) ಮಾಂಸ. मेदः करोति—डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

मेदस्विन् मेदस्विन् (वि०) ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ಧಾತು ಬಲವುಳ್ಳ, ರಸಪುಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ. मेदोऽस्यास्ति—"विनिः" (५-२-१२१)। "मेदस्विनः सरभसोपगतानभीकान्" माघ० ५-६४।

मेदिनी मेदिनी (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ, ನೆಲ. मेद्यति—मेदोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "स्वयं प्रदुग्धेऽस्य गुणैरुपस्तुता वसूपमानस्य वसूनि मेदिनी"

किरा० १-१८। 2. मेदिनिकर पंडितनिंद रचित वाद नानार्थशब्दकोशवेंब ऒंदु निघंटु.

मेदिनीपति ವೇದಿನೀಪತಿ (पुं०) राजा, दोरे, भूमियु ऒडेयु. मेदिन्याः पतिः। "अधितिष्ठति लोकमोजसा स विवस्वानिव मेदिनीपतिः" किरा० २-३८।

मेदिनीश ವೇದಿನೀಶ (पुं०) राजा, दोरे. मेदिन्या ईशः।

मेदुर ವೇದುರ (वि०) 1. दट्टवाद, निबिडवाद, तुंबिरुव. मि मिदा (स्नेहने) "घुरच्" (३-२-१६१)। "मेघैर्मेदुरमम्बरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैः" गीतगो० १-१। 2. बहळ मृदुवाद, बहळ नुणुपाद. "सान्द्रस्निग्धस्तु मेदुरः" अम०।

मेदुरित ವೇದುರಿತ (वि०) सांद्रवागिरुव, दट्टवागिरुव, निबिडवागिरुव. मेदुर "इतच्" (५-२-३६)। "सन्ततमभिष्यन्दमानमेघमेदुरितनीलिमा जनस्थानमध्यगो गिरिः." उ० रा० १।

मेदोज ವೇದೋಜ (न०) ऎस्थि, मूळे, ऎलुबु. मेदसो जायते—जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९८)।

मेध ವೇಧ (पुं०) 1. यागा, यज्ञ. मेध्यतेऽत्र—मेधृ (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१२१)। "मेधः क्रतौ मेधा तु शेमुषी" हेम०। 2. यागद पशु. मेधृ कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

मेधा ವೇಧಾ (स्त्री०) 1. ग्रहणशक्तियुळ्ळ बुद्धि, ज्ञापकशक्तियुळ्ळ बुद्धि. मेधते संगच्छते सर्वमस्याम्—मेधृ (संगमे) "अः" (३-३-१०३)। "धीर्धारणावती मेधा" अम०। नञ् दुस् मत्तु सु इव गळिगे परदल्लिरुव मेधा शब्दक्के बहुव्रीहियल्लि "असिच्" (५-४-१२२) प्रत्ययं बंदु अमेधाः दुर्मेधाः सुमेधाः ऎंदु रूपगळागुवुवु. "नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन। यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा विवृणुते तनूं स्वाम्" मुण्डकं। 2. बुद्धि. 3. धन.

मेधाजित् ವೇಧಾಜಿತ್ (पुं०) वररुचि मुनि, कात्यायन महर्षिः. मेधां जितवान्। "अथ मेधाजित् कात्यः कात्यायनश्च सः" त्रिकाण्डं।

मेधातिथि ವೇಧಾತಿಥಿ (पुं०) 1. मनुस्मृतिगे व्याख्यान बरेद ऒब्ब ऋषि. 2. कर्दमप्रजापतियु ऒब्ब पुत्रः. मेधाया अतिथिरिव।

मेधाविन् ವೇಧಾವಿನ್ (पुं०) 1. शुकपक्षि, गिळि. मेधास्त्यस्य "विनिः" (५-२-१२१)। "शुकस्त्रिकेतुर्मेधावी श्रीमान् वाग्मी फलाशनः" वैज०। 2. पंडित, विद्वांस. "विद्वान् सन् कोविदः सूरिर्मेधावी पण्डितो बुधः" वैज०। (वि०) 3. बुद्धिवंत, ज्ञापकशक्तियुळ्ळवनु. "यस्य यस्य हि यो भावः तस्य तस्य हि तं नरः। अनुप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवशं नयेत्" पञ्चतं० १-७४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–विनी** –विन्.

मेधाविनी ವೇಧಾವಿನೀ (स्त्री०) ब्रह्मन पत्नि. "मेधावी ना शुके ब्राह्म्यां स्त्रियां मेधान्विते त्रिषु" मेदि०।

मेधि ವೇಧಿ (पुं०) मोटिकंब, कणदल्लि धान्यगळन्नु तुळियलु ऎत्तुगळन्नु कट्टुवकंबु. मेधृ (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)।

मेधिर ವೇಧಿರ (वि०) बुद्धिशालि, ज्ञापकशक्तियुळ्ळवनु, धारणशक्तियुळ्ळवनु. मेधास्यास्ति "इरन्" (५-२-१०९)। इति काशिका।

मेध्य ವೇಧ್ಯ (पुं०) 1. मुंजतृण, मौंजिहुल्लु, ब्रह्मचारियु नडुविगे कट्टुव मौंजियन्नु माडुव ऒंदु विध हुल्लु. मेधायै हितः "यत्" (५-१-२)। "मुञ्जस्तु यज्ञियो मेध्यो मृदुत्वक् ब्रह्ममेखलः" वैज०। 2. शग्गलि मर. 3. मेके. (वि०) 4. पवित्रवाद, शुद्धवाद. मेध्यते—मेधृ "ण्यत्" (३-१-१२४)। "भुवं कोष्णेन कुण्डोघ्नी मेध्येनावभृथादपि। प्रस्नवेनाभिवर्षन्ती" रघु० १-८४। 5. यागसंबंधवाद, यागक्के अर्हवाद. मेधमर्हति—"यत्" (५-१-६३)। "गुरोर्ययक्षोः कपिलेन मेध्ये रसातलं संक्रमिते तुरङ्गे" रघु० १३-३। (स्त्री०) **–ध्या –ध्री**. 6. कंपु बजे. 7. बन्नि मर. 8. कंपु बूरुगद मर.

मेनका ವೇನಕಾ (स्त्री०) 1. हिमवंतन पत्नि, मेनकादेवि. मेनैव मेनका। 2. ऒब्ब अप्सरस्सु, शकुंतलेय तायि.

मेनकात्मजा ವೇನಕಾತ್ಮಜಾ (स्त्री०) मेनकेय पुत्रि, पार्वति. मेनकाया आत्मजा।

मेना ವೇನಾ (स्त्री०) 1. हिमवंतन पत्नि, पार्वतिय तायि. मान्यते पूज्यते—मान (पूजायाम्) "इनच्"

(उ० २-५०)। "मेनां मुनीनामपि माननीयामात्मानुरूपां विधिनोपयेमे" कुमा० १-१८। 2. ಒಂದು ನದಿ.

मेनाद ಮೇನಾದ (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 2. ಮೇಕೆ, ಆಡು. मे इति नादोऽस्य। 3. ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. "मेनादः केकिनि च्छागे मार्जरि" हेम०।

मेन्धिका ಮೇಂಧಿಕಾ (स्त्री०) ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. मां शोभां इन्धयति—प्रकाशयति।

मेन्धी ಮೇಂಧೀ (स्त्री०) ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. मां शोभां इन्धयति—मि इन्धी (दीप्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)।

मेय ಮೇಯ (वि०) 1. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಅಳೆಯಬೇಕಾದ. 4. ಅಳೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. माङ् (माने) कर्मं० "यत्" (३-१-९७)। 5. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. 6. ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 7. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ. 8. ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

मेरु ಮೇರು (पुं०) 1. ಮೇರುಪರ್ವತ, ಸುಮೇರುಪರ್ವತ. मिनोति प्रक्षिपति ज्योतींषि—डु मिञ् (प्रक्षेपणे) "रुः" (उ० ४-१०१)। "प्रोषितार्यमणं मेरोरन्धकारस्तटीमिव" माघ० २-३९। 2. ಜಪಮಾಲೆಯ ಮಧ್ಯದ ಮಣಿ. 3. ಹಾರದ ಮಧ್ಯದ ಮಣಿ.

मेरुक ಮೇರುಕ (पुं०) ಯಕ್ಷಧೂಪ, ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ರಸ. मिनोति क्षिपति गन्धान्—डु मिञ् (प्रक्षेपण) "रुः" (उ० ४-१०१)। संज्ञायां "कन्"।

मेरुसावर्णि ಮೇರುಸಾವರ್ಣಿ (पुं०) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಮನು. "ततस्तु मेरुसावर्णिर्ब्रह्मसूनुर्मनुः स्मृतः। ऋतुश्च ऋतुधामा च विष्वक्सेनो मनुस्तथा" मत्स्यपु०।

मेल ಮೇಲ (पुं०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಂದುಕಡೆ ಕೂಡುವುದು. मिल (श्लेषणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

मेलक ಮೇಲಕ (पुं०) 1. ಸಂಗಮ. 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. मेल स्वार्थे "कः"।

मेलन ಮೇಲನ (न०) 1. ಸೇರುವುದು, ಒಂದು ಕಡೆ ಕೂಡುವುದು. 2. ಸಂಗಮ. मिल (श्लेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "यत्तया मेलनं तत्र लाभो मे यश्च तद्गतेः। तदेतत्काकतालीयमवितर्कितसंभवम्" चन्द्रा०।

मेला ಮೇಲಾ (स्त्री०) 1. ಸೇರುವಿಕೆ, ಒಂದು ಕಡೆ ಕೂಡುವುದು. 2. ಸಂಗಮ. 3. ಅಂಜನ. 4. ಮಸಿ, ಶಾಯಿ. "मेलात्वञ्जने मेलकेऽपि च" हेम०। "मेला मेलके मसौ" मेदि०।

मेलानन्दा ಮೇಲಾನಂದಾ (स्त्री०) ಮಸಿಯ ಕುಡಿಕೆ, ಮಸಿಯ ಪಾತ್ರೆ. मेलया आनन्दोऽस्याः।

मेलान्धु ಮೇಲಾಂಧು (स्त्री०) ಮಸಿಯ ಕುಡಿಕೆ, ದೌತಿ.

मेलाम्बु ಮೇಲಾಂಬು (पुं०) ಮಸಿಯ ಕುಡಿಕೆ, ದೌತಿ, "मेलानन्दा मसिघटी मेलाम्बुर्मलिनाम्बु च" वैज०।

मेष ಮೇಷ (पुं०) 1. ಟಗರು, ಗಂಡು ಕುರಿ. मिषति—मिष (स्पर्धायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "पितॄणां प्राभवाल्लेभे मेषस्य वृषणं वृषा" चं० रा०। 2. ಮೇಷ ರಾಶಿ, ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ರಾಶಿ, ಸೂರ್ಯನು ಅಶ್ವಿನಿ, ಭರಣಿ ಮತ್ತು ಕೃತ್ತಿಕೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ರಾಶಿ. 3. ಮೇಷಲಗ್ನ. ಮೇಷಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯದ ಲಗ್ನ. 4. ಮೇಷ ಮಾಸ, ಸೂರ್ಯನು ಅಶ್ವಿನಿ, ಭರಣಿ ಮತ್ತು ಕೃತ್ತಿಕೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾಸ (ಕಾಲ). "यदा तपतः मेषतुलयोर्वर्तते तदाहोरात्राणि समानानि भवन्ति, यदा वृषभादिषु पञ्चसु राशिषु चरति तदाहान्येव वर्धन्ते ह्रसति च मासि मास्येका घटिका रात्रिषु, यदा वृश्चिकादिषु पञ्चसु वर्तते तदाहोरात्राणि विपर्ययाणि भवन्ति" भाग० २१-४, ५।

मेषकम्बल ಮೇಷಕಂಬಲ (पुं०) ಕುರಿಯ ಕೂದಲಿ (ऊर्णा) ನಿಂದ ತಯಾರಾದ ಕಂಬಳಿ. मेषेण तल्लोम्ना निर्मितः कम्बलः। "मेषकम्बल ऊर्णायुः" अम०।

मेषपाल ಮೇಷಪಾಲ (पुं०) ಕುರಿ ಕಾಯುವವನು, ಕುರಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕುರುಬ. मेषं पालयति—पाल (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। —पालकः—पालकः.

मेषशृङ्गी ಮೇಷಶೃಂಗೀ (स्त्री०) ಬಲಮುರಿ ಗಿಡ, ಕುರುಟಿಗೆ ಗಿಡ.

मेषा ಮೇಷಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. मिष्यते—मिष (स्पर्धायाम्) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)।

मेषाण्ड ಮೇಷಾಂಡ (पुं०) ಇಂದ್ರ. मेषस्याण्डमिवाण्डमस्य।

मेषी ಮೇಷೀ (स्त्री०) ಕುರಿ.

मेह ಮೇಹ (पुं०) 1. ಕುರಿ, ಟಗರು. 2. ಮೂತ್ರ. मिह (सेचने) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಮೂತ್ರರೋಗ. मिहति शुक्रादिरनेन—मिह "घञ्" (३-३-१२१)।

मेहघ्नी मेऽहघ्नी (स्त्री०) हरिद्र, ಆರಿಶಿನ. मेहं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

मेहन मेऽहन (न०) 1. शिश्न, पुरुषन जननेंद्रियु, लिंग. मिहन्त्यनेन —मिह (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. मूत्र. मिह कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "मेहनं मूत्रशिश्नयोः" मेदि०। 3. मूत्रिसुवुदु, जलवन्नु विसर्जिसुवुदु. मिह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

मेहल मेऽहल (पुं०) मूत्रद दुर्वासने, मूत्रद नात. "चिन्नो यक्ष्मति प्लये तु पूतिर्मूत्रे तु मेहलः" वैज०।

मैत्र मैत्र (पुं०) 1. ब्राह्मण, विप्र. "वक्त्रजस्त्वनमो विप्रो वर्णज्येष्ठः कठो द्विजः" त्रिकाण्ड०। 2. मित्र, सुहृत्तु, स्नेहित. मित्रमेव—स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 3. सूर्योदयद मुहूर्तदिंद मूरनेय मुहूर्त. "आर्द्रः सार्द्रः तथा मैत्रः शुभो वासव एव च"। "मैत्रे मुहूर्ते शशलाञ्छनेन योगं गतासूत्तरफल्गुनीषु" कुमा० ७-६। 4, ಒಬ್ಬ मिश्रजाति यवनु, वृश्यवात्य, संस्कारविल्लद वैश्यनिंद जनिसिदवनु. "मैत्रं सा वैश्यपूर्विका" वैज०। (न०) 5. स्नेह, गेळितन. मित्रस्य भावः "अण्"। "लोभात् मोहाद्भयान्मैत्रात्कामात्क्रोधात्तथैव च। अज्ञानाद्बालभावाच्च साक्ष्यं वितथमुच्यते" मनु० ८-११८। 6. अनूराधा नक्षत्र. मित्रो देवतास्य "अण्" (४-२-२४)। 7. मलविसर्जने. (वि०) 8. मित्र संबंधवाद. मित्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ऋतं मैत्रं च भाषन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः" भा०। 9. मित्रनिंद बंद, स्नेहितनिंद प्राप्तवाद. मित्रादागतः "अण्" (४-३-७४)।

मैत्रक मैत्रक (पुं०) बौद्ध देवालयद अर्चक. "मानुषस्त्वर्चयेन्मातुः शाक्यचैत्यादि मैत्रकः" वैज०।

मैत्रभ मैत्रभ (न०) अनूराधा नक्षत्र. मैत्रं च तत् भच्च।

मैत्रावरुण मैत्रावरुण (पुं० द्वि०) 1. मित्र मत्तु वरुण देवतेगळु. मित्रश्च वरुणश्च "आनङ्" (६-३-२६)। (पुं०) 2. वसिष्ठ महर्षि. "त्वां मैत्रावरुणोऽभिनन्दतु" उ० रा० ५-२८।

मैत्रावरुणि मैत्रावरुणि (पुं०) अगस्त्य महर्षि. मित्रावरुणयोरपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

मैत्री मैत्री (स्त्री०) स्नेह, सौहार्द. मित्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "ङीष्" (४-१-४१)। "असन्मैत्री हि दोषाय कूलच्छायेव सेविता" किरा० ११-५५।

मैत्रेय मैत्रेय (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ब्रह्मर्षि. ई मुनियु पराशरमुनियिंद श्रीविष्णुपुराण वन्नु केळि तिळिदुकोंडनु. "पराशरं मुनिवरं कृतपौर्वाह्णिकक्रियम्। मैत्रेयः परिपप्रच्छ प्रणिपत्याभिवाद्य च" विष्णुपु० १-१। 2. बुद्धदेवन अनुयायि ಒಬ್ಬ बौद्ध. 3. ಒಬ್ಬ मिश्रजातियवनु.

मैत्रेयी मैत्रेयी (स्त्री०) 1. ಒಂದು उपनिषत्तु. 2. याज्ञवल्क्यमुनिय पत्नि.

मैथिल मैथिल (पुं०) 1. मिथिलेयल्लि हुट्टिद जनक राजु. मिथिलायां भवः "अण्" (४-३-५३)। "तं न्यमन्त्रयत संभृतक्रतुः मैथिलः स मिथिलां व्रजन् वशी" रघु० ११-३२। (पुं० ब० व०) 2. मिथिलेयल्लि वासिसुव जनरु.

मैथिली मैथिली (स्त्री०) मैथिलपत्रिय्याद सीतादेवि. मैथिलस्यापत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। "मायामृगेण तव मैथिलि वञ्चितायाः शाखामृगेण पुनरागतिरित्ययुक्तम्" चं० रा०।

मैथिलेय मैथिलेय (पुं०) मैथिलिय पुत्र. 1. कुश. 2. लव. मैथिल्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

मैथुन मैथुन (न०) 1. अग्निकार्य, दंपतिगळु माडुव आग्न्याधानरूपवाद कार्य. मिथुनस्य स्त्रीपुंसयोर्युगलस्य कर्म "अण्" (५-१-१२९)। 2. स्त्रीपुरुषर संगम, संभोग, सुरत, रतिक्रीडे. "असपिण्डा तु या मातुः असगोत्रा च या पितुः। सा प्रशस्ता द्विजातीनां दारकर्मणि मैथुने"। "व्यवायो ग्राम्यधर्मो मैथुनं निधुवनं रतम्" अम०। 3. संबंध. ಒಟ್ಟುಗೂಡುवुदु, कूट, ಒಟ್ಟಿಗೆ सेरुवुदु. "सम्बन्धे मैथुनं रते" वैज०।

मैनाक मैनाक (पुं०) मैनाकपर्वत, हिमवंतन पुत्र, मेनादेविय मग. रेक्केगळ बलदिंद हाराडुत्त जनरिगे तॊंदरे कॊडुत्तिद्द पर्वतगळ रेक्केगळन्नु इंद्रनु कत्तरिसुत्तिद्दाग मैनाक

पर्वतवु समुद्रदल्लि आश्रय पडेदु रेक्कॆगळन्नु रक्षिसिकॊंडु इंद्रनिंद ओदगिद्द भयदिंद पारायितु. इदरिंद मैनाकनिगॆ समुद्रद स्नेहवु बॆळॆयितु. "अस्तूत सा नागवधूपभोग्यं मैनाकमम्भोनिधिबद्धसख्यम्। क्रुद्धेऽपि पक्षच्छिदि वृत्रशत्रावविदनाज्ञं कुलिशक्षतानाम्" कुमा० १-२०।

मैनिक मैनिक (पुं०) बेस्तरवनु, मीनु हिडियुवनु. मीनं हन्ति—मीन "कक्" (४-४-३५)।

मैन्द मैन्द (पुं०) 1. ओब्ब असुर. 2. ओब्ब वानर.

मैरेय मैरेय (न०) इक्षुरस पुष्परस मुंतादवुगळिंद तयारिसल्पट्ट मद्य, ऒंदु विध आसव. मिरायां भवम् "ढक्" (४-२-९७)। निपा०। "मैरेयं धातकीपुष्पगुडधानादिसंहितम्"। "अधिरजनि वधूभिः पीतमैरेयरिक्तं कनकचषकमेतद्रोचनालोहितेन" मा.घ० ११-५१।

मोक मोक (पुं०) 1. पशु, चतुष्पादप्राणि. "पशुस्तु मलुको मोकः" वैज०। 2. विद्यार्थि, शिष्य. "छात्रस्तु शिष्यो मोकः स्यात्" वैज०।

मोक्तृ मोक्तृ (वि०) 1. बिडुव, बिडुगडॆमाडुव. 2. स्वतंत्रनन्नागि माडुव, निर्बंधवन्नु तप्पिसुव. मुच्लृ (मोक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-क्त्री-क्ट्री०**

मोक्ष मोक्ष (पुं०) 1. अपवर्ग, संसारदिंद बिडुगडॆ, जन्म मत्तु मरणगळिंद पारागुवुदु, चतुर्विधपुरुषार्थगळल्लॊंदु. "धर्मार्थकाममोक्षाणामवतार इवाङ्गवान्" रघु० १०-८४। "तदित्यनभिसन्धाय फलं यज्ञतपःक्रियाः। दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः" गीता १७-२५। 2. स्वातंत्र्य, बाधनदिंद बिडुगडॆ. "लब्धमोक्षास्तदादेशात् यथेष्टगतयोऽभवन्" रघु० १७-२०। 3. बिडुगडॆ, बिट्टुकॊडुवुदु. "ताभ्यो मोक्षस्तव यदि सखे धर्मलब्धस्य न स्यात्" मेघ० १-६१। 4. मेरु पर्वत, देवतॆगळ विहारस्थान. 5. मरण. "मोक्षस्तु मृत्यो मरुद्गिरौ" वैज०। 6. मॊक्कॆमर. 7. बाणगळन्नु बिडुवुदु, बाणगळ प्रयोग. 8. कॆळकॆ बीळुवुदु, कॆळकॆ उदुरुवुदु. "मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुर्वनस्थलीमर्मरपत्त्रमोक्षाः" कुमा० ३-३१। 9. मोचन, बिडिसुवुदु. "मोक्षोपवर्गे मृत्यौ च मोचने मुष्ककद्रुमे" नानार्थर०।

मोक्षक मोक्षक (वि०) बिडिसुववनु, बिडुगडॆ माडिसुववनु. मोक्ष "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "असन्दितानां सन्दाता सन्दितानां च मोक्षकः" मनु० ८-३४२।

मोक्षण मोक्षण (न०) 1. बिडिसुवुदु, बिडुगडॆ माडिसुवुदु, निर्बंध तप्पिसुवुदु. 2. एसॆयुवुदु. 3. बाणवन्नु प्रयोगिसुवुदु, बाणवन्नु बिडुवुदु. मोक्ष (असने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

मोक्षार्थिन् मोक्षार्थिन् (वि०) मोक्षवन्नु आपॆक्षिसुववनु. मोक्षमर्थयते—अर्थ (उपयाच्ञायाम्) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-अर्थिनी -अर्थिन्०**

मोघ मोघ (वि०) 1. व्यर्थवाद, प्रयोजन इल्लद. मुह्यन्त्यस्मिन्—मुह (वैचित्त्ये) "घञ्" (३-३-१२१)। "तत्र नाहमनुमन्तुमुत्सहे मोघवृत्ति कलभस्य चेष्टितम्" रघु० ११-३९। 2. दीन. 3. हीनवाद, इल्लदिरुव. "सज्जन एव हि विद्या शोभायै भवति दुर्जने हीना"। (पुं०) 4. बॆंलि. "मोघो दीने निष्फले च मोघा स्यात्पाटलातरौ" हेम०। (स्त्री०) **-घा -घ्नी०** 5. हसुरु पादरि गिड.

मोघपुष्पा मोघपुष्पा (स्त्री०) बाजि, मुक्कळन्नु हडॆयद हॆंगसु.

मोच मोच (पुं०) 1. नुग्गॆमर. मुञ्चति त्वचम्—मुच्लृ (मोक्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। "पनसाँल्लिकुचान् मोचान् खर्जूरानम्लवेतसान्" भा०। (स्त्री०) **-चा-छा०** 2. शाल्मलि वृक्ष. 3. बाळॆगिड. "मोचः शोमाञ्जने पुंसि मोचा शाल्मलिरम्भयोः" मेदि०।

मोचक मोचक (पुं०) 1. नुग्गॆमर. 2. बाळॆगिड. मुञ्चति त्वचम्—मुच्लृ (मोक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. अपवर्ग, मोक्ष, संसारदिंद बिडुगडॆ हॊंदुव साधन. मोचयति संसारात्—मुच्लृ+णिच् "ण्वुल्"। 4. यति, विरक्त, वैराग्य हॊंदिदवनु. मुञ्चति विषयान्। 5. मॊक्कॆमर. "मोचको मोक्षकदली शिग्रुद्रुमविरागिषु" हेम०। (वि०) 6. बिडिसुववनु, बिडुगडॆ माडिसुववनु, निर्बंध

दिंद पारुमाडुवपनु. मुच्लृ + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

मोचन मोऽचन (न०) 1. बिडिसुवुदु, निर्बंधदिंद बिडुगडे माडिसुवुदु. मुच्लृ (मोक्षणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. मुक्ति, मोक्ष, अपवर्ग. मुच्लृ "ल्युट्"। 3. ऋणविमोचने. सालद तीर्पे. 4. बिडुगडेहोंदुवुदु. (वि०) 5. सालवन्नु तीरिसुव, ऋणवन्नु परिहरिसि कोडुव. मुच्लृ (मोक्षणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **-ना -नी.** 6. बिडिसुव, निर्बंध तप्पिसुव.

मोचयत् मोऽचयत् (वि०) 1. बिडिसुत्तिरुव, निर्बंध तप्पिसुत्तिरुव. मुच्लृ (मोक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ऋणविमुक्तनन्नागि माडिसुत्तिरुव, सालवन्नु तीरिसिकोडुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ति.**

मोचयितृ मोऽचयितृ (वि०) 1. बिडिसुव, बिडुगडे माडिसुव, निर्बंध तप्पिसुव. मुच्लृ (मोक्षणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ऋणबाधेयन्नु तप्पिसुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -यित्र्यौ.**

मोचाट मोऽचाट (पुं०) 1. करि जीरिगे. 2. बाळेदिंडु. 3. गंधद मर. "मोचाटः कृष्णजीरे च रम्भास्थिन मलयोद्भवे" मेदि०।

मोटक मोऽटक (पुं०) श्राद्धदल्लि उपयोगिसुव मूरु पर्वगळिंद माडिद भुग्न, एरडागि माडिसिद कुशत्रय. मुट (मर्दने) "घञ्" (३-३-१९)। स्वार्थे "कन्"।

मोटन मोऽटन (न०) 1. मुर्दन, जज्जुवुदु, सज्जुगुज्जुवमाडुवुदु. मुट (संचूर्णने) "ल्युट्" (३-३-११५)। (पुं०) 2. वायु, गाळि.

मोट्टायित मोऽट्टायित (न०) प्रियन विरहकाल दल्लि सदा अवन चिंतेयल्लेयिरुव स्त्रीयसियु अवन विषयवाद मातुगळन्नु केळि कविगळन्नु केरेयुवुदु आकर्षिसुवुदु मैमुरियुवुदु मोदलाद माडुव चेष्टे. "तद्भावभाविते चित्ते वल्लभस्य कथादिषु। मोट्टायितमिति प्राहुः कर्ण-कण्डूयनादिकम्" सा० द० ३-१०२।

मोद मोऽद (पुं०) हर्ष, संतोष. मुद (हर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। "यत्रानन्दाश्च मोदाश्च यत्र पुण्याश्च संपदः। वैराजानाम ते लोकास्तेजसाः सन्तु ते शिवाः" उ० रा० २-१२।

मोदक मोऽदक (पुंन०) 1. कडुबु, उड्लि. मोदयति — मुद (हर्षे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "किमेतेन खण्डेन मोदकाः क्रियन्ते?" रत्ना० १। (नपुं०) 2. शूद्रस्त्रीयल्लि क्षत्रियनिंद जनिसिद मिश्रजातियनु. (वि०) 3. हर्षवुंटुमाडुव, संतोषपडिसुव.

मोदन मोऽदन (न०) 1. संतोषपडिसुवुदु, हर्षवुंटुमाडुवुदु. मुद (हर्षे) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. हर्ष, संतोष. 3. संतोषपडुवुदु. मुद भावे "ल्युट्"। 4. जेनुमेण. (वि०) 5. हर्षवुंटुमाडुव, संतोषपडिसुव. मुद+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

मोदनीय मोऽदनीय (वि०) 1. संतोषपड बेकाद. 2. संतोषपडलु अर्हवाद. मुद (हर्षे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. संतोषपडिसल्पडुव. 4. संतोषपडिसबेकाद. 5. संतोषपडिसलु अर्हनाद. मुद + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। मुद "तव्यः" (३-१-९६)। **मोदितव्यः मोदितव्यः.** मुद+णिच् "तव्यः"। **मोदयितव्यः मोदयितव्यः.**

मोदमान मोऽदमान (वि०) संतोषपडुत्तिरुव. मुद (हर्षे) "शानच्" (३-२-१२४)।

मोदयत् मोऽदयत् (वि०) 1. हर्षवुंटुमाडुत्तिरुव, संतोषपडिसुत्तिरुव. मुद (हर्षे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. बेरसुत्तिरुव, मिश्र माडुत्तिरुव. मुद (संसर्गे) + णिच् "शतृ"। "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ति.** "शानच्" (३-२-१२४)। **-यमानः -यमानः.**

मोदयितृ मोऽदयितृ (वि०) 1. संतोषपडिसुव, हर्षवुंटुमाडुव. मुद (हर्षे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. बेरकेमाडिसुव, मिश्रमाडिसुव. मुद (संसर्गे) + णिच् "तृच्"। स्त्रियां "ङीप्". (४-१-६)। **-यित्री -यित्र्यौ.**

मोदा मोऽदा (स्त्री०) अजवान, ओमु. मोदयति गन्धेन—मुद (हर्षे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

मोक्ति मोदित (वि०) संतोषपडिसल्पट्ट, हर्षवुंटुमाडल्पट्ट. मुद (हर्षे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

मोदित्रु मोदित्रु (वि०) संतोषपडुव. मुद (हर्षे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-त्री-त्र्यै.**

मोदिन् मोदिन् (वि०) 1. हर्षवुंटुमाडुव, संतोषपडिसुव. मुद (हर्षे)+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. मिश्रमाडुव, बेरसुव. मुद (संसर्गे)+णिच् "णिनिः"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **मोदिनी मोदिनी.**

मोदिनी मोदिनी (स्त्री०) 1. अजवान, ओम. मोदयति—मुद (हर्षे)+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. कस्तूरि. 3. मद्य. 4. ऒंदुबगे काडुमल्लिगे.

मोरक मोरक (न०) करुहाकिद एळु दिनगळ नंतरद हसुविन हालु. "आसप्ताहात्तु पीयूषं ततो मोरटमोरके" वैज०।

मोरट मोरट (न०) 1. इक्षुमूल, कब्बिन बेरु. मुर (संवेष्टने) "अटन्" (उ० ४-८१)। 2. तक्र, मज्जिगे. 3. अंकोल हूवु. 4. करुहाकिद एळु दिनगळनंतरद हसुविन हालु. (स्त्री०) **-टा-टी.** 5. गरिकेहुल्लु. 6. कुरटगे गिड. "द्वयां स्त्रीक्षुमूले क्ली गोरसेऽपि च मोरटम्" वैज०। "मोरटं तु भवेदिक्षुमूलाङ्कोटसूनयोः। सप्तरात्रात्परक्षीरे मूर्विकायां तु मोरटा" मेदि०।

मोष मोष (पुं०) 1. कदियुवुदु, कळ्ळतन, चौर्य. मुष (स्तेये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. अपहार, सूरे. "न पुष्पमोषमर्हत्युद्यानलता" मृच्छ० १।

मोषक मोषक (पुं०) चोरे, तस्कर, कळ्ळ. मुष्णाति—मुष (स्तेये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "दस्युतस्करमोषकाः" अम०।

मोषण मोषण (न०) 1. कदियुवुदु. 2. कळ्ळतन, कळुवु. मुष (स्तेये) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. कदियुववनु, अपहरिसुववनु. मुष "ल्युः" (३-१-१३४)।

मोषणीय मोषणीय (वि०) 1. कदियल्पडुव. 2. कदियबेकाद. 3. कदियलु शक्यवाद. 4. कदियलु अर्हवाद. मुष (स्तेये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **मोषितव्यम् मोषितव्यम्.**

मोषित्रु मोषित्रु (वि०) कदियुववनु, कळ्ळतन माडुववनु. मुष (स्तेये) "तृन्" (३-२-१३५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री-त्र्यै.**

मोह मोह (पुं०) 1. प्रज्ञ्ञेतप्पुविके, ज्ञान होगुविके. मुह (वैचित्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "तीव्राभिषङ्गप्रभवेण वृत्ति मोहेन संस्तम्भयतेन्द्रियाणाम्" कुमा० ३-७३। वातादि दोषगळिंद प्रज्ञ्ञेयु हरियुव नाडिगळल्लि तमस्सु (तमोगुण) सेरुवुदु. इदु प्राणिय सुखदुःखादि अनुभववन्नु होग लाडिसुवुदु. सुखदुःखानुभवद नाशदिंद मनुष्यनु ज्ञानविल्लदे नेलक्के बीळुवनु. इदे मोह. "संज्ञावहासु नाडीषु पिहितास्वनिलादिभिः। तमोऽभ्युपैति सहसा सुखदुःखव्यपोहकृत्।। सुखदुःखव्यपोहाच्च नरः पतति काष्ठवत्। मोहो मूर्च्छेति तां प्राहुः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४६-६, ७। 2. अज्ञान, तिळिगेंडितन. "तितीर्षुर्दुस्तरं मोहादुडुपेनास्मि सागरम्" रघु० १-२। 3. अविद्य, तत्त्ववन्नु तिळियलु अड्डियागुव अज्ञान. 4. दिग्भ्रमे, तब्बिब्बु. "यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव" गीता ४-३५। 5. कोप, क्रोध. 6. मौर्ख्य, मौढ्य, दड्डतन. "मोहः क्रुन्मौर्ख्यमूढताः" वैज०। 7. कळवळ, गाबरि. 8. दुःख. 9. अभिमान, प्रीति, विश्वास. "मोहो नृलिंगः स्यादविद्यायां च मूर्च्छने" मेदि०। 10. धर्मविषयदल्लि मौढ्य, धर्मद ज्ञान विल्लदिरुविके. "मोहो धर्मविमूढत्वं मानस्त्वात्माभिमानिता"। 11. अज्ञान, मंकु. "मोहान्मया सुतनु पूर्वमुपेक्षितस्ते" शाकु० ७-२५।

मोहकलिका मोहकलिका (स्त्री०) मद्य, हेंड. "प्रसन्ना मदिरा सुरा। मदना मोहकलिका मदिष्ठा कादमालिका" वैज०।

मोहकलिल मोहकलिल (न०) मोहरूपवाद कालुष्य. "यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति" गीता २-५२।

मोहन मोहन (पुं०) 1. मन्मथन पंचबाणगळल्लोंदु. मोहयति—मुह (वैचित्ये)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "अस्य बाणा मोहनोन्मादनौ तथा।

सन्तापनः शोषणश्च निश्चेष्टाकरणोऽपि च" त्रिकाण्ड०। 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. (ನಂ) 3. ಸುರತ, ಸಂಭೋಗ. "नन्विमौ मानसं मोहनं परस्परमनुभवतः" मालती० ४। 4. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಯಂಟುಮಾಡುವುದು, ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾಡುವುದು. 5. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಮಂಕು ಹಿಡಿಸುವುದು. 6. ಸತೀತ್ವವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು, ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 7. ಮೂರ್ಛೆ. (ಕ್ರಿ೦) 8. ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ. 9. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. "म्लानस्य जीवकुसुमस्य विकासनानि सन्तर्पणानि सकलेन्द्रियमोहनानि" मालती० ६-८। 10. ಮರುಳುಮಾಡುವ, ಭ್ರಮೆಯುಂಟುಮಾಡುವ. 11. ಮಂಕುಹಿಡಿಸುವ. 12. ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪಿಸುವ.

मोहनास्त्र मोहनास्त्र (ನಂ) ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ.

मोहनीय मोहनीय (ವಿ೦) 1. ಮೋಹಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮರುಳುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. मुह (वैचित्ये) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮೋಹಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಮೋಹಗೊಳಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. (ಬುದ್ಧಿಗೆ) ಮಂಕು ಹಿಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಮಂಕು ಹಿಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಮಂಕು ಹಿಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿಸಬೇಕಾದ. 9. ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "तृच:" (३-१-९६)। **मोहितव्यः मोहितव्यः**.

मोहयत् मोहयत् (ವಿ೦) 1. ಮೋಹವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಮಂಕುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. मुह (वैचित्ये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ती**. "शानच्" (३-२-१२४) **-यमानः -यमानः**.

मोहयितृ मोहयितृ (ವಿ೦) 1. ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ. 2. ಮಂಕುಹಿಡಿಸುವ. 3. ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿಸುವ. 4. ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. मुह (वैचित्ये) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -यित्री**.

मोहरात्रि मोहरात्रि (ಸ್ತ್ರೀ೦) ದೈನಂದಿನ ಪ್ರಳಯ, ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರತಿದಿನದ (ಹಗಲಿನ) ಕೊನೆಯಲ್ಲಾಗುವ ಆಪಾಂತರಪ್ರಳಯ, ಚತುರ್ವಿಂಶತಿನ ಐವತ್ತು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದು ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರತಿದಿನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಾಗುವುದು ಮೋಹರಾತ್ರಿ. ಉಳಿದ ದಿನಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಾಗುವ ಪ್ರಳಯವು ಕಾಲರಾತ್ರಿ. "एवं पञ्चाशदब्दे च गते तु ब्रह्मणो नृप। दैनन्दिनस्तु प्रलयं वेदेषु परिकीर्तितम्। मोहरात्रिश्च सा प्रोक्ता वेदविद्भिः पुरातनैः"। ಈ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಕೆಳಗಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳೂ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಆದಿತ್ಯರು ವಸುಗಳು ರುದ್ರರು ಎಲ್ಲಾ ಋಷಿಗಳು ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ದಿಕ್ಪಾಲಕರು ಮನುಗಳು ಇಂದ್ರರು ರಾಕ್ಷಸರು ಮತ್ತು ಸಕಲ ಮಾನವರೂ ನಾಶಹೊಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರುವರು. "तत्र सर्वे प्रणष्टाश्च चन्द्रार्कादिदिगीश्वराः। आदित्या वसवो रुद्राः मन्विन्द्रा मानवादयः। ऋषयो मुनयश्चैव गन्धर्वा राक्षसादयः। नाडीजङ्घो बकश्चैव सर्वे नष्टाश्च तत्र वै। ब्रह्मलोकादधः सर्वे लोका नागालयास्तथा। ब्रह्मलोकं ययुः सर्वे ब्रह्मलोकादधस्तथा"। ಈ ಪ್ರಳಯಕಾಲ ಕಳೆದನಂತರ ಚತುರ್ಮುಖನು ಪುನಃ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವನು. "गते दैनन्दिने ब्रह्मा लोकांश्च ससृजे पुनः" ब्रह्मवै०।

मोहशास्त्र मोहशास्त्र (ನಂ) ಮೋಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

मोहित मोहित (ವಿ೦) 1. ಮೋಹವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಮಂಕುಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. मुह (वैचित्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

मोहिन् मोहिन् (ವಿ೦) "मोहयत्" ಪದದ ಅರ್ಥ. मुह (वैचित्ये) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **मोहिनी मोहिनी**.

मोहिनी मोहिनी (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸಮುದ್ರಮಥನದ ನಂತರ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ವಂಚಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಮೃತವನ್ನು ಹಂಚಲು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ತಾಳಿದ ಒಂದು ಅವತಾರ. मोहयति सौन्दर्यात्—मुह (वैचित्ये) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

मौकुलि मौकुलि (ಪುಂ) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. "गृञ्जत्कुञ्जकुटीरकौशिकघटाघूत्कारवत्कीचकस्तम्बाडम्बरमूकमौकुलिकुलः क्रौञ्चाभिधोऽयं गिरिः" उ० रा० २-२९।

मौक्तिक मौक्तिक (ನಂ) ಮುತ್ತು, ಮುಕ್ತಾಫಲ. मुक्तैव "ठक्" (५-४-३४)। "घर्मजनितपुलकेन लसद्गजमौक्तिकावलिगुणेन वक्षसा" किरा० १२-४०। "शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे। साधवो न हि सर्वत्र चन्दनं न वने वने" चाणक्य०।

मौक्तिकदाम ಮೌಕ್ತಿಕದಾಮ (ನ॰) ನಾಲ್ಕು ಜಗಣ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ಇದರ ಲಕ್ಷಣ: "चतुर्जगणं यदि मौक्तिकदाम"। ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:

ज ज ज ज ।
।ऽ। ।ऽ। ।ऽ। ।ऽ।

मौक्तिकदामन् ಮೌಕ್ತಿಕದಾಮನ್ (ನ॰) ಮುತ್ತಿನ ಸರ. मौक्तिकानां दाम।

मौक्तिकसर ಮೌಕ್ತಿಕಸರ (पुं॰) ಮುತ್ತಿನ ಸರ. मौक्तिकानां सरः। "अयं बाहुः कण्ठे शिशिरमसृणो मौक्तिकसरः" उ॰ रा॰ १-३८।

मौक्य ಮೌಕ್ಯ (ನ॰) ಮೂಕತನ, ಮೂಗು, ಮಾತಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. मूकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

मौखर्य ಮೌಖರ್ಯ (ನ॰) ವಾಚಾಳತನ, ಬಹುವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು, ಹರಟೆ. मुखरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

मौख्य ಮೌಖ್ಯ (ನ॰) ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದು, ಆದ್ಯತೆ, ಮೊದಲು ಬರುವುದು. मुख्यस्य भावः।

मौग्ध्य ಮೌಗ್ಧ್ಯ (ನ॰) 1. ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ಅಜ್ಞತೆ. मुग्धस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸರಳತೆ, ಕೃತ್ರಿಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಸೌಂದರ್ಯ, ಲಾವಣ್ಯ, ಸೊಬಗು.

मौञ्जी ಮೌಂಜೀ (स्त्री॰) ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಕಟಿಸೂತ್ರ, ಮುಂಜತೃಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಉಡುದಾರ. मुञ्जस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "प्रतिक्षणं सा कृतरोमविक्रियां व्रताय मौञ्जीं त्रिगुणां बभार याम्" कुमा॰ ५-१०। "पिशङ्गमौञ्जीयुजमर्जुनच्छविम्" माघ॰ १-५।

मौञ्जीबन्ध ಮೌಂಜೀಬಂಧ (पुं॰) ಮೌಂಜಿಯನ್ನು ಧರಿಸುವುದು, ಉಪನಯನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೌಂಜಿಯ ಕಟಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. मौञ्ज्याः बन्धः बन्धनम्। "मौञ्जीबन्धः शुभः प्रोक्तश्चैत्रे मीनगते रवौ"।

मौढ्य ಮೌಢ್ಯ (न॰) 1. ದಡ್ಡತನ, ಮೂರ್ಖತನ. मूढस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "यो मां सर्वेषु भूतेषु सन्तमात्मानमीश्वरम्। हित्वार्चां भजते मौढ्याद्भस्मन्येव जुहोति सः" भाग॰ ३-२१-२२। 2. ಬಾಲ್ಯ, ಹುಡುಗುತನ. 3. ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪುವುದು. (पुं॰) 4. ಮೂಢನ ಮಗ. मूढ "ष्यः" (४-१-१५१)।

मौण्ड्य ಮೌಂಡ್ಯ (न॰) 1. ಕ್ಷೌರ. 2. ಒಟ್ಟೆತಲೆ. मुण्डस्य भावः।

मौद्गलि ಮೌದ್ಗಲಿ (पुं॰) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. "कारवः परमृत्युश्च लुण्टाको मौद्गलिर्द्विकः" त्रिकाण्ड॰।

मौद्गल्य ಮೌದ್ಗಲ್ಯ (पुं॰) ಮುದ್ಗಲ ಋಷಿಯ ಮಗ.

मौद्गीन ಮೌದ್ಗೀನ (न॰) ಹೆಸರು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಭೂಮಿ). मुद्गानां भवनं क्षेत्रम् "खञ्" (५-२-१)।

मौन ಮೌನ (न॰) 1. ಮಾತಾಡದಿರುವಿಕೆ. मुनेः कर्म भावो वा "अण्" (५-१-१३१)। "मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वाचको जल्पको वा" भर्तृ॰ १-४७। 2. ಗದ್ದಲವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶಬ್ದಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. 3. ಮಾತನಾಡದಿರುವ ನಿಯಮ. "मौनेन व्रतनिष्ठानां स्वाक्रोशं मन्यते स्म सः" नैष॰ १७-१७८।

मौनिन् ಮೌನಿನ್ (पुं॰) 1. ಮುನಿ, ತಪಸ್ವಿ. मौनमस्यास्ति —"इनिः" (५-२-११५)। (वि॰) 2. ಮಾತನಾಡದಿರುವ, ಮೌನವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುವ. 3. ಮಾತನಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವ. 4. ಮಾತನಾಡದಿರುವ, ಗದ್ದಲವಾಡದಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **मौनिनी** ಮೌನಿನೀ. "मौनिन्यामेव सा तस्यां तदुक्तीरिव शृण्वती" नैष॰ २०-६५।

मौरजिक ಮೌರಜಿಕ (पुं॰) ಮೃದಂಗವನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು, ಮೃದುಂಗ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. मुरज-वाद्यं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। "मार्दङ्गिका मौरजिकाः" अम॰।

मौर्ख्य ಮೌರ್ಖ್ಯ (न॰) ದಡ್ಡತನ, ಅವಿವೇಕ, ಮೂರ್ಖತನ. मूर्खस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

मौर्वी ಮೌರ್ವೀ (स्त्री॰) ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ, ಹೆದೆ. मूर्वाया विकारः "अण्" (४-३-१३५)। "ङीप्" (४-१-१५)। "शास्त्रेष्वकुण्ठिता बुद्धिर्मौर्वी धनुषि चाततां" रघु॰ १-११।

मौल ಮೌಲ (पुं॰) 1. ಅಪ್ತನಾದ ಸಚಿವ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಮಂತ್ರಿ. "समौलरक्षोहरिभिः ससैन्यस्तूर्य-स्वनानन्दितपौरवर्गः" रघु॰ १४-१०। (वि॰) 2. ಮೂಲಭೂತವಾದ, ಮೊದಲಿನಿಂದ ಬಂದ, ಬಹಳ ಹಿಂದಿನ. मूलादागतः "अण्" (४-३-७४)। 3. ಮೂಲವನ್ನು ಅರಿತವನು, ಗೃಹ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹಿಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 4. ಮೂಲಸಂಬಂಧವಾದ, ಬೂಡಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

मौलि मौलि (पुंस्त्री०) 1. मस्तक, तले, शिरस्सु. मूलस्यादूरे भवः "इञ्" (४-२-८०)। "यदनेन मौलिदलनेऽप्युदासितं सुचिरं स्त्रियेव नृपचक्रसन्निधौ" वेणी० ३-३९। 2. किरीट, मुकुट. "करोति पादावुपगम्य मौलिना विनिद्रमन्दाररजोरुणाङ्गुली" कुमा० ५-८०। 3. जुट्टु. 4. जडे, ओट्टुगूडिसिद तलेय कूदलु, मुडिगंटु. "दुःशासनेन कचकर्षणभिन्नमौलिः सा द्रौपदी कथयत क्व पुनः प्रदेशे" वेणी० ६-३५। 5. (पर्वतद शिखरद) अग्रभाग, (शिखरद) तुदि. "मेघालम्बितमौलिनीलशिखराः क्षोणीभृतो दक्षिणाः" उ० रा० २-३०। (पुं०) 6. अशोकवृक्ष. (स्त्री०) 7. भूमि. "मौलिः किरीटे धम्मिल्ले चूडायामनपुंसकम्। नाऽशोकद्रौ स्त्रियां भूमौ" मेदि०। "मौलिः किरीटे धम्मिल्ले चूडाकङ्केलिमूर्धसु" हेम०।

मौलिक मौलिक (पुं०) 1. बेरुगळन्नु मारुवनु, मूलिकेगळ वर्तक. मूलं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। (वि०) 2. मूलक्के संबंधिसिद, मोदलिन, प्रारंभद. 3. बेरिगे संबंधिसिद, बेरिनिंद हुट्टिद. 4. मूलरूपद, मूलरूपक्के संबंधिसिद. 5. मोदलनेयु, प्रधानवाद, प्रमुखवाद. "सञ्जीवनोपायस्तु मौलिक एव रामभद्रस्य संनिहितः" उ० रा० ३।

मौल्य मौल्य (न०) 1. क्रय, बेले, धारणे. मूल्य स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. वेतन, कूलि.

मौष्टा मौष्टा (स्त्री०) मुष्टियिंदे आयुधवागिरुव क्रीडे. मुष्टिः प्रहरणमस्यां क्रीडायाम्—मुष्टि "णः" (४-२-५७)।

मौष्टिक मौष्टिक (पुं०) 1. वंचक, मोसगार. 2. अक्कसाले. "नाडिन्धमः स्वर्णकारः कलादो मौष्टिकः समाः" वैज०।

मौसल मौसल (न०) 1. मौसलपर्व, महाभारतद ओंदु पर्व. [ईपर्वदल्लि यादवरु प्रभासक्षेत्रक्के होगि परस्पर मुसलप्रहारदिंद होडेदाडि मडिद कथेयिरुवुदु.] मुसलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. मुसल (ओनके) दिंद माडुव युद्ध.

मौहूर्त मौहूर्त (पुं०) दैवज्ञ, जोयिस, ज्योतिःशास्त्र तिळिदवनु. मुहूर्तमधिकृत्य कृतं ग्रन्थमधीते वेद वा "अण्" (४-२-५९)। "भिक्षुकाः प्राड्विवाकाश्च मौहूर्ता दैवचिन्तकाः" भा० शान्ति० १२१-४६।

मौहूर्तिक मौहूर्तिक (पुं०) दैवज्ञ, जोयिस, ज्योतिःशास्त्रवन्नु तिळिदवनु. मुहूर्तमधिकृत्य कृतं ग्रन्थमधीते वेद वा "ठक्" (४-२-६०)।

म्लात म्लात (वि०) 1. अभ्यासमाडल्पट्ट, मत्तॆ माडल्पट्ट. 2. अभ्यासमाडल्पट्ट, कलियल्पट्ट. म्ला (अभ्यासे) "क्तः" (३-२-१०२)।

म्रक्ष म्रक्ष (पुं०) 1. तन्न दोषवन्नु मुच्चि कॊळ्ळुवुदु, तन्न तप्पु यारिगू तिळियदिरुवंते नडॆदुकॊळ्ळुवुदु. म्रक्ष (संघाते) "घञ्" (३-३-१८)। 2. राशि, गुंपु. "स्वदोषगूहनं म्रक्षः" त्रिकाण्ड०।

म्रक्षण म्रक्षण (न०) 1. तैल, ऎण्णॆ. म्रक्ष (संघाते) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. राशिहाकुवुदु, ओट्टिगॆ कूडुहाकुवुदु.

म्रदिमन् म्रदिमन् (पुं०) 1. म्यदुत्व, मार्दव, मॆत्तगिरुविकॆ. 2. दौर्बल्य, अशक्तॆ. 3. शांतते, सौम्यते, नम्रते. मृदोः भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "तुल्येऽपराधे स्वभानुः भानुमन्तं चिरेण यत्। हिमांशुमाशु ग्रसते तन्म्रदिम्नः स्फुटं फलम्" माघ० २-४९।

म्रदीयस् म्रदीयस् (वि०) 1. बहळ म्यदुवाद, बहळ मॆत्तगिरुव, कोमलवाद. अतिशयेन मृदुः "ईयसुन्" (५-३-५७)। "म्रदीयसा स्नानजलस्य वाससा" नैष० १५-२४। 2. शांतवागिरुव, सौम्यवागिरुव. 3. बहळ नुणुपागिरुव, बहळ नयवागिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यसी -यसी. "म्रदीयसीमपि घनामनल्पगुणकल्पिताम्" माघ० २-७४।

म्लान म्लान (पुं०) 1. मनेयल्लि हुट्टिद कप्पॆ. म्लै (हर्षक्षये) "क्तः" (३-४-७२)। "मण्डूकश्चैष गृहजो म्लानः" वैज०। (वि०) 2. बाडिद, सॊरगिद, कळॆगुंदिद. "म्लानस्य जीवकुसुमस्य विकासनानि" मालती० ६-८। 3. मलिनवाद, कॊळॆयाद. "मलिनं कच्चरं म्लानं क्लमलं च मलीमसम्" अभि० चि०। 4. दुर्बलवाद, शक्तियिल्लद. 5. दणॆदिरुव, आयासगॊंडिरुव (न०) 6. बाडुवुदु. 7. मलिनवागुवुदु. 8. दुर्बल वागुवुदु. 9. दणॆयुवुदु.

म्लानि म्लानि (स्त्री०) 1. बाडुवुदु, कळॆगुंदुवुदु. म्ल (हर्षक्षये) "क्तिन्" (३-३-९४)।

2. ಮಾಲಿನ್ಯ, ಕೊಳೆ. "म्लानिस्पृशः स्पर्शनिषेधभूमेः सेयं त्रिशङ्कोरिव संपदस्य" ನೈಷ० २२-३६। 3. ದಣಿವು, ಆಯಾಸ. 4. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಅಶಕ್ತತೆ.

म्लानीय म्लानीय (वि०) 1. ಬಾಡಬೇಕಾದ. 2. ದಣಿಯಬೇಕಾದ. म्लै (हर्षक्षये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **म्लातव्यः म्लातव्यः**। म्लै + णिच् "अनीयर्"। **म्लापनीयः म्लापनीयः**। "तव्यः"। **म्लापयितव्यः म्लापयितव्यः**. 3. ಬಾಡಿಸಬೇಕಾದ, ಕಳೆಗುಂದಿಸಬೇಕಾದ. 4. ದಣಿಸಬೇಕಾದ, ಆಯಾಸಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ.

म्लायत् म्लायत् (त्रि०)1. ಬಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸೊರಗುತ್ತಿರುವ, ಕಳೆಗುಂದುತ್ತಿರುವ. म्लै (हर्षक्षये) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತಿರುವ. 3. ಮಲಿನವಾಗುತ್ತಿರುವ. म्लै+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। **म्लापयत् म्लापयत्**. 4. ಬಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಳೆಗುಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. "म्लापयन्नभिमानोष्णैर्वनमालां मुखानिलैः" माघ० २-१७। 5. ಮಲಿನವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕೊಳೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 6. ದಣಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **म्लायन्ती म्लायन्ती**. **म्लापयन्ती म्लापयन्ती**.

म्लायिन् म्लायिन् (वि०) 1. ಬಾಡುವ, ಕಳೆಗುಂದುವ, ಸೊರಗುವ. 2. ಕ್ಷೀಣವಾಗುವ, ನಾಶಹೊಂದುವ, ಇಳಿಮುಖವಾಗುವ. म्लायति—म्लै (हर्षक्षये) "णिनिः" (३-१-१३४)। "माने म्लायिनि खण्डिते च वसुनि व्यर्थे प्रयातेऽर्थिनि" भर्तृ० ३-७८।

म्लिष्ट म्लिष्ट (न०) 1. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು, ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಆಡದ ಮಾತು, ಅರ್ಥವಾಗದ ಮಾತು. म्लेच्छ (अव्यक्ते शब्दे) "क्तः" (७-२-१८)। निपा०। (वि०) 2. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. 3. ಬಾಡಿದ, ಸೊರಗಿದ, ಕಳೆಗುಂದಿದ. "म्लिष्टं त्रिष्वव्यक्तवाचि म्लाने" मेदि०। "अथ म्लिष्टमविस्पष्टभाषितम्" हेम०।

म्लेच्छ म्लेच्छ (पुं०) 1. ಅನಾಗರಿಕ, ಕಾಡುಮನುಷ್ಯ, ಮ್ಲೇಚ್ಛರ ಮಾತಾಡುವ ಕಿರಾತ. म्लेच्छ (अव्यक्ते शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "म्लेच्छाः स्युर्विप्रकृष्टा ये म्लेच्छवाचो वनौकसः" वैज०। 2. ವ್ಯವಸಾಯ ಮತ್ತು ಆಯುಧ ತಯಾರಿಕೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "दस्युम्लेच्छगणानान्तु कृषिशस्त्रोपजीवनम्" वैज०। 3. ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಜಾತಿ, ಕಿರಾತ ಜಾತಿ. 4. ತುರುಷ್ಕರ ಜಾತಿ, ಪಾಮರ ಜಾತಿ. 5. ಅನಾಗರಿಕ ಮಾತು. "अथ म्लेच्छो जातिभेदेऽपभाषणे" हेम०। "गोमांसस्वादको यस्तु विरुद्धं बहु भाषते। सर्वाचारविहीनश्च म्लेच्छ इत्यभिधीयते" बोधायनः। (न०) 6. ತಾಮ್ರಲೋಹ. "म्लेच्छं वरिष्ठं म्लेच्छास्यम्" वैज०।

म्लेच्छकन्द म्लेच्छकंद (पुं०) ಲಶುನ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. म्लेच्छप्रियः कन्दः। "लशुनस्तु रसोनः स्याद्दुग्रगन्धो महौषधम्। अरिष्टो म्लेच्छकन्दश्च पवनेष्टो रसोनकः"।

म्लेच्छजाति म्लेच्छजाति (स्त्री०) ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಆಚಾರವೂ ಇಲ್ಲದ ಒಂದು ಜಾತಿ, ಗೋಮಾಂಸ ತಿನ್ನುವ ಜಾತಿ. म्लेच्छरूपा जातिः। "सर्वाचारविहीनश्च म्लेच्छ इत्यभिधीयते"।

म्लेच्छदेश म्लेच्छदेश (पुं०) ತುರುಷ್ಕರು ವಾಸ ಮಾಡುವ ದೇಶ, ಜಾತಿ ಮತ್ತು ಆಚಾರವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಶ, ಆರ್ಯಾವರ್ತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೊರಗಿನ ದೇಶ. म्लेच्छानां देशः। "चातुर्वर्ण्यव्यवस्थानं यस्मिन् देशे न विद्यते। म्लेच्छदेशः स विज्ञेयः आर्यावर्तः ततः परम्"।

म्लेच्छभाषा म्लेच्छभाषा (स्त्री०) ತುರುಷ್ಕರ ಭಾಷೆ, ಹಿಂದೂಸ್ತಾನಿ ಮಾತು. म्लेच्छानां भाषा।

म्लेच्छभोजन म्लेच्छभोजन (पुं०) 1. ಗೋಧಿ. भुज्यते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) कर्मं० "ल्युट्" (३-३-११३)। म्लेच्छानां भोजनः। "गोधूमो म्लेच्छभोजनः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಅಲಸಂದೆ.

म्लेच्छभोज्य म्लेच्छभोज्य (पुं०) ಗೋಧೂಮ, ಗೋಧಿ. म्लेच्छानां भोज्यम्। "गोधूमस्तु म्लेच्छभोज्यः सुमनः श्लेष्मलो गुरुः" वैज०।

म्लेच्छमण्डल म्लेच्छमण्डल (न०) ಮ್ಲೇಚ್ಛರ ದೇಶ. म्लेच्छानां मण्डलं समूहो यत्र।

म्लेच्छमुख म्लेच्छमुख (न०) ತಾಮ್ರಲೋಹ. म्लेच्छे म्लेच्छदेशे मुखमुत्पत्तिरस्य। "शुल्बं म्लेच्छमुखं द्वयष्टवरिष्ठोदुम्बराणि च" अम०।

म्लेच्छाश म्लेच्छाश (पुं०) ಗೋಧೂಮ, ಗೋಧಿ. म्लेच्छैरश्यते—अश (भोजने) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)।

म्लेच्छित म्लेच्छित (न०)1. ಅಪಶಬ್ದ, ಮ್ಲೇಚ್ಛರ ಭಾಷೆ, ಹೊರ ದೇಶದ ಭಾಷೆ. 2. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು, ಅರ್ಥವಾಗದ ಮಾತು. "म्लेच्छितं परभाषायाम्" हारा०।

इति "म" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

य

य यु ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ. ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಹಲ್ ವರ್ಣ. ಈ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ವು ತಾಲು (ದವಡೆ) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಭ್ಯಂತರಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಆಂತಸ್ಥ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರ. "यरलवा अन्तस्था:"। "वर्गाणां प्रथमतृतीययमौ यरलवाश्चाल्पप्राणा:" सि० कौ०।

य यु (पुं०) 1. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. याति वाति—या (प्रापणे) "ड:"। 3. ತ್ಯಾಗ, ವರ್ಜಿಸುವುದು. 4. ನಡೆಯುವವನು, ಚಲಿಸುವವನು. 5. ರಥ, ವಾಹನ. 6. ದಾನಮಾಡುವವನು. "यशो य: कथित: प्राज्ञैर्यो वायुरिति शब्दित:। याने यातरि यस्त्यागे कथित: शब्दवेदिभि:" एका०। 7. ಯಮ. 8. ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ. "यस्त्यागे निलये वायौ यमे दातरि यातरि" नानार्थर०। 9. ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಲಘು ವರ್ಣವುಳ್ಳ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳ ಒಂದು ಗಣ, ಯಗಣ. "आदिमध्यावसानेषु यरता यान्ति लाघवम्। भजसा गौरवं यान्ति मनौ तु गुरुलाघवम्" वृ० र०। 10. ಸಂಯಮ, ತಡೆ. (स्त्री०) या यಾ. 11. ವಾಹನ, ಬಂಡಿ, ಗಾಡಿ. 12. ಪುಷ್ಪಗುಚ್ಛ, ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. 13. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ. 14. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 15. ನಿರ್ಮಾಣ, ತಯಾರಿಕೆ. "या स्त्रियां यानमज्यो: शोभालक्ष्म्योश्च निर्मिती" नानार्थर०।

यकार यु॰कार (पुं०) "य" ವರ್ಣ, ಯ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ.

यकृत् यु॰कृत् (न०) 1. ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಲಗಡೆ ಇರುವ ಒಂದು ಮಾಂಸದ ಪಿಂಡ. यं संयमं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "कालखण्डयकृती तु समे इमे" अम०। 2. ಈ ಮಾಂಸಪಿಂಡವನ್ನು ಬಿಳಿಸುವ ಒಂದು ರೋಗ. "अधो दक्षिणतश्चापि हृदयाद्यकृत: स्थिति:। तत्तु रञ्जकपित्तस्य स्थानं शोणितजं मतम्" भावप्र०।

यकृदात्मिका यु॰कृदात्मिका (स्त्री०) ಜಿರಳೆ, ಜೊಂಡಿಗ. यकृत इव आत्मा स्वरूपं यस्या:।

यकृद्वैरिन् यु॰कृद्वैरिन् (पुं०) ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗದ ಗಿಡ. यकृतो वैरी नाशक:। "प्लीहघ्नो मांसदलनो यकृद्वैरी चलच्छद:"।

यक्ष यु॰क्ष (पुं०) 1. ದೇವಯೋನಿವಿಶೇಷ, ಕುಬೇರನ ಅನುಚರರು, ಕುಬೇರನ ಬೊಕ್ಕಸ ಮತ್ತು ಉದ್ಯಾನಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವರು. यक्ष्यते पूज्यते—यक्ष (पूजायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। "यस्यां यक्षा: सितमणिमयान्येत्य हर्म्यस्थलानि" मेघ० २-३। 2. ಕುಬೇರ, ಯಕ್ಷರರಾಜ. ईं लक्ष्मीमक्ष्णोति—अक्षू (व्याप्तौ) "अण्" (३-२-१)। "यक्षो गुह्यकमात्रे च गुह्यकाधीश्वरेऽपि च" मेदि०। 3. ನಾಯಿ. "दीर्घनादी गृहमृग: कुक्कुर: क्रोधन: शुनि:। यक्ष इन्द्रमहभ्राल:" वैज०। (पुंन०) 4. ಪೂಜೆ.

यक्षकर्दम यु॰क्षकर्दम (पुं०) ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ ಅಗುರು ಕಸ್ತೂರಿ ತಕ್ಕೋಲ ಇವುಗಳ ಬೆರಕೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. यक्षप्रिय: कर्दम:।

यक्षतरु यु॰क्षतरु (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. यक्षेण उपाश्रितो वृक्ष:।

यक्षधूप यु॰क्षधूप (पुं०) ಸರ್ಜರಸ, ಸಾಲವೃಕ್ಷ (ಮತ್ತಿಮರ) ದ ಹಾಲು. यक्षप्रियो धूप:।

यक्षप्रश्न यु॰क्षप्रश्न (पुं०) ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮುಂಚೆ ಅವರನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಯಮಧರ್ಮರಾಯನು ಜಿಂಕೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಬಂದು ಅವರಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಯಮಧರ್ಮರಾಯನು ಜಿಂಕೆಯ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಪಾಂಡವರ ಆಶ್ರಮದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಅರಣಿಯನ್ನು ಒಯ್ದನು. ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ಹೋದ ಭೀಮಾರ್ಜುನ ನಕುಲ ಸಹದೇವರನ್ನು ಮರೆಯಾಗಿ ನಿಂತು ಕೆಲವು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರು ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಧರ್ಮರಾಜನು ಬಂದು ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಹೇಳಿ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದನು.

यक्षरस यु॰क्षरस (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಮದ್ಯ.

यक्षराज् यु॰क्षराज् (पुं०) ಕುಬೇರ, ಯಕ್ಷರ ಒಡೆಯ. यक्षेषु राजते—राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। –राज:–राजः. यक्षाणां राजा "टच्" (५-४-९१)।

यक्षरात्रि यु॰क्षरात्रि (स्त्री०) ಕಾರ್ತಿಕ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ರಾತ್ರಿ. यक्षप्रिया रात्रि:।

यक्षाधिप यु॰क्षाधिप (पुं०) ಕುಬೇರ.

यक्षावास यक्ष्मावास (पुं०) वटवृक्ष, ಆಲದ ಮರ. यक्षाणामावासः।

यक्षिणी यक्ष्मिणी (स्त्री०) 1. कुबेरन पत्नि. 2. यक्ष्मन पत्नि.

यक्षी यक्ष्मी (स्त्री०) 1. कुबेरन पत्नि. यक्षस्य स्त्री "ङीष्" (४-२-४८)। 2. यक्ष्मन पत्नि.

यक्ष्मघ्नी यक्ष्मन्+घ्नी (स्त्री०) दाक्षि. यक्ष्माणं हन्ति —हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

यक्ष्मन् यक्ष्मन् (पुं०) क्षयरोग. यक्ष्यते—यक्ष (पूजायाम्) "मनिन्" (उ० ४-१५०)। मलमूत्रगळन्नु बहळ होत्तु तडेयुवदरिंदलू धातु क्षयदिंदलू बलिष्ठरोडने होराडुवुद रिंदलू अत्यल्प भोजन अधिक भोजन अथवा अकाल भोजन इवुगळिंदलू क्षयरोगवु बरुवुदु. "वेगरोधात् क्षयाच्चैव साहसाद्विषमाशनात्। त्रिदोषो जायते यक्ष्मा गदो हेतुचतुष्टयात्" चरक०। ई रोगवु चंद्रनिगू इरुवुदरिंद इदक्के "राजयक्ष्मा" एंदु हेसरायितु. "राज्ञश्चन्द्रमसो यस्मादभूदेष किलामयः। तस्मात्तं राजयक्ष्मेति केचिदाहुर्मनीषिणः"।

यक्ष्मिन् यक्ष्मन् (वि०) क्षयरोगवुळ्ळवनु. यक्ष्मास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "यक्ष्मी च पशुपालश्च परिवेत्ता निराकृतिः" मनु० ३-१५४।

यच्छत् यच्छ्+शतृ (वि०) दानमाडुत्तिरुव, कॊडुत्तिरुव. दाण् (दाने) "शतृ" (३-२-१२४)।

यज – देवपूजासङ्गतिकरणदानेषु (भ्वा० उभ० सक० अनि०)।

लट्—	पर०	यजति	यजतः	यजन्ति।
	आत्म०	यजते	यजेते	यजन्ते।
लिट्—	पर०	इयाज	ईजतुः	ईजुः।
		इयजित / इयष्ठ	ईजथुः	ईज।
		इयाज / इयज	ईजिव	ईजिम।
	आत्म०	ईजे	ईजाते	ईजिरे।
लुट्—	पर० / आत्म०	यष्टा	यष्टारौ	यष्टारः।
		यष्टासि	यष्टास्थः	यष्टास्थ।
		यष्टासे	यष्टासाथे	यष्टाध्वे।
लृट्—	पर०	यक्ष्यति	यक्ष्यतः	यक्ष्यन्ति।
	आत्म०	यक्ष्यते	यक्ष्येते	यक्ष्यन्ते।
लोट्—	पर०	यजतु / यजतात्	यजताम्	यजन्तु।
	आत्म०	यजताम्	यजेताम्	यजन्ताम्।
लङ्—	पर०	अयजत्	अयजताम्	अयजन्।
	आत्म०	अयजत	अयजेताम्	अयजन्त।

इत्यादि. 1. देवतेगळन्नु पूजिसु, यागा माडु. "यजतां पाण्डवः स्वर्गमवत्विन्द्रस्तपत्विनः" माघ० २-६५। "ईजुर्देवान् पुरोहिताः" भट्टि० १४-९०। 2. अर्पिसु, समर्पणे माडु. "वाग्देवत्यैश्च चरुभिर्यजेरंस्ते सरस्वतीम्" मनु० ८-१०५। 3. कॊडु, दानमाडु.

कर्मणि:—इज्यते। ईजे। यष्टा। यक्ष्यते। इज्यताम्। ऐज्यत। इत्यादि.

णिचि:—याजयति। याजयां चकार, –बभूव, –आस। याजयिता। याजयिष्यति। याजयतु। इत्यादि.

सनि:—यियक्षति। यियक्षां चकार, –बभूव, –आस। यियक्षिता। यियक्षतु। अयियक्षत्। इत्यादि.

कृत्सु:—यष्टव्यम्। यजनीयम्। याज्यम्। इष्टः। इष्टवान्। यजन्, –न्ती। यजमानः। यष्टुम्। इष्टम्। यजनम्। इष्ट्वा।

यज यज (पुं०) 1. यज्ञ, याग. 2. अग्नि. "सप्ततन्तुर्मखः सवः। सहसानुर्यजः सानुः वसुनो विश्वहर्यकः" वैज०।

यजत यजत (पुं०) ऋत्विक्कु, यागद कार्यवन्नु निर्वहिसुववनु. यजति—यज (देवपूजायाम्) "अतच्" (उ० ३-११०)।

यजत् यजत् (वि०) याग माडुत्तिरुववनु. यज (देवपूजादौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –ष्यति०

यजति यजति (पुं०) याग, यज्ञ. यज (देवपूजादौ) "अतिः" बाहु०।

यजत्र यजत्र (पुं०) यागद उपकरण. यज (देवपूजादौ) "अत्रन्" (उ० ३-१०४)। "अथ यज्ञोपकरणं यजत्रं यजनं च तत्" वैज०।

यजन यजन (न०) 1. याग. इज्यते—यज (देवपूजादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. यागद स्थल,

ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಾನ. इज्यतेऽत्र—अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಯಾಗದ ಉಪಕರಣ. इज्यतेऽनेन —यज कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಯಾಗ ಮಾಡುವುದು. ಭಾವೇ "ल्युट्"। "अध्यापनं अध्ययनं यजनं याजनं तथा। दानं प्रतिग्रहश्चैव ब्राह्मणानाम-कल्पयत्" मनु० १०-८८।

यजनीय यऽजनीयऽ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ. (ದೇವತೆ) यज (देवपूजादौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

यजन्त यऽजन्त (पुं०) ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು. यज (देवपूजादौ) "झच्" बाहु०।

यजमान यऽजमान (पुं०) 1. ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು, ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. यजते—यज (देवपूजादौ) कर्तं० "शानन्" (३-२-१२८)। "धुरं निधायैकनिधिर्गुणानां जगाम यज्वा यजमान-लोकम्" रघु० १८-१२। 2. ಮುಖಂಡ, ಮುಖ್ಯ. (ಗೌಣಪ್ರಯೋಗ).

यजि यऽजि (पुं०) 1. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. यज (देवपूजादौ) "इन्" (उ० ४-११७)। "आजीवनार्थं धर्मस्तु दान-मध्ययनं यजिः" मनु० १०-७९। 2. ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು, ಯಜಮಾನ. 3. यज धातु. "इक्श्तपौ धातुनिर्देशे" (वा० ३-३-१०८।

यजुर्वेद यऽजुर्वेऽद (पुं०) ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವೇದವು ಋಗ್ವೇದ ಯಜುರ್ವೇದ ಸಾಮವೇದ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವವೇದಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅಖಂಡವಾದ ವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ಮುಂದೆ ಅಲ್ಪಾಯುಗಳಾದ ಜನರು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದೆಂದು ತಿಳಿದು ಮಹರ್ಷಿಗಳು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದರು. "क्षीणायुषः क्षीणसत्त्वान् दुर्मेधान् वीक्ष्य कालतः। वेदान् ब्रह्मर्षयो व्यस्यन् हृदिस्थाच्युत-चोदिताः" भाग० १२-६-४७। ಪರಾಶರಸುತರಾದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳು ಈ ವೇದರಾಶಿಯನ್ನು ಋಗ್ಯಜು ಸ್ಸಾಮಾಥರ್ವಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. "पराशरात् सत्यवत्यामंशांशकलया विभुः। अवतीर्णो महाभाग वेदं चक्रे चतुर्विधम्। ऋगथर्वयजुःसाम्नां राशीनुद्धृत्य वर्गशः। चतस्रः संहिताश्चक्रे मन्त्रैर्मणिगणा इव" भाग० १२-६-४९, ५०। [ವಿವರಕ್ಕೆ "कृष्णयजु-र्वेद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

यजुस् यऽजुऽस् (न०) ಯಜುರ್ವೇದದ ಮಂತ್ರ. इज्यतेऽनेन -यज (देवपूजादौ) "उसिः" (उ० २-११)। ಋಕ್‌ಸಾಮಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಗಾನರಹಿತವಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಯಜುರ್ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳು. शेषे यजुः शब्दः। शेषे ऋक्सामभिन्ने मन्त्रजाते यन्मन्त्रजातं प्रश्लिष्य पठितं गानादिविच्छेदरहितं तद्यजुरिति जैमिनिः। ["कृष्णयजुर्वेद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

यज्ञ यऽज्ञ (पुं०) 1. ಯಾಗ, ದೇವಪೂಜೆ. इज्यन्ते देवता अत्र—यज (देवपूजादौ) "नङ्" (३-३-९०)। "यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः"। "दुदोह गां स यज्ञाय" रघु० १-२६। ಯಜ್ಞವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗವು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕ**. "अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते। यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः" गीता १७-११। (2) ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ದಂಭಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞವು **ರಾಜಸ**. "अभिसन्धाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यः। इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम्" गीता १७-१२। (3) ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ ಅಮಂತ್ರಕವಾಗಿಯೂ ಮಾಡುವ ಯಾಗವು **ತಾಮಸ**. "विधिहीन-मसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणम्। श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते" गीता १७-१३। ಇದು ದ್ರವ್ಯಯಜ್ಞ ತಪೋಯಜ್ಞ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಯಜ್ಞ ಮುಂತಾಗಿ ನಾನಾವಿಧ. "द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञा-स्तथापरे। स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः" गीता ४-२८। 2. ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. ["पञ्चमहायज्ञ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. स्वाराधन-धर्मसमृद्धिरिक्तानां तदर्थिनां स्वयमेव यज्ञः तादृशो धर्मः —यज "नङ्"। "जपयज्ञस्वरूपत्वात् यज्ञ इत्युच्यते बुधैः" इति निरुक्तिः। "यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा यज्ञाङ्गो यज्ञवाहनः" वि० स०। 4. ಆತ್ಮ, ಜೀವ. 5. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "यज्ञोऽन्यात्महरीष्टिषु" वैज०।

यज्ञकुण्ड यऽज्ञकुण्ड (पुं०) ಯಾಗಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲು ಮಾಡಿದ ಗುಳಿ.

यज्ञकृत् यऽज्ञकृत् (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. जगद्धिताय यज्ञं करोति आदौ सृजति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "जगद्धिताय कृतवान्यज्ञमादौ स यज्ञकृत्"

इति निरुक्तिः। "यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञी यज्ञभुक् यज्ञसाधनः" वि० स०। (वि०) 2. यागवन्नु माडुववनु. "तामागतां तत्र न कश्चनाद्रियत् विमानितां यज्ञकृतो भयाज्जनः" भाग० ४-४-७।

यज्ञघ्न यज्ञघ्न (पुं०) राक्षस. यज्ञं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)।

यज्ञदीक्षा यज्ञदीक्षा (स्त्री०) यागक्काग कैगॊळ्ळुव नियमः. यज्ञार्थं दीक्षा। "तृतीयं यज्ञदीक्षायां द्विजस्य श्रुतिचोदनात्" मनु० २-१६९।

यज्ञपति यज्ञपति (पुं०) विष्णु, नारायण. यज्ञस्य पतिः स्वाराधनफलप्रदतया स्वामी। "यज्ञस्य फलदो यस्मात्तस्माद्यज्ञपतिः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा" वि० स०।

यज्ञपशु यज्ञपशु (पुं०) कुदुरे आडु मॊदलाद्दु. यज्ञार्थः पशुः।

यज्ञपुरुष यज्ञपुरुष (पुं०) महाविष्णु. यज्ञरूपः पुरुषः। "सत्रे ममास भगवान् हयशीरषाथो साक्षात्स यज्ञपुरुषस्तपनीयवर्णः" भाग० २-७-११।

यज्ञभुज् यज्ञभुज् (पुं०) विष्णु. यज्ञं भुङ्क्ते भुनक्ति वा—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। "भुङ्क्ते तान् वा भोजयति यज्ञभुक् स च कथ्यते" इति निरुक्तिः। "यज्ञभुग्यज्ञसाधनः" वि० स०।

यज्ञभृत् यज्ञभृत् (पुं०) विष्णु, नारायण. यज्ञं विकलमपि स्वस्मरणपूर्णाहुतिभ्यां बिभर्ति पुष्णाति—भृञ् (पोषणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "पूर्णाहुति-स्वस्मृतिभ्यां विफलं यज्ञमप्युत। पुष्णाति यज्ञभृत् स स्यात् सप्तार्णो मनुरुत्तमः" इति निरुक्तिः। "यज्ञ-भृद्यज्ञकृद्यज्ञी" वि० स०।

यज्ञभोक्तृ यज्ञभोक्तृ (पुं०) विष्णु. यज्ञं भुनक्ति—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "तृच्" (३-१-१३३)।

यज्ञवराह यज्ञवराह (पुं) वराह रूपवेत्तिद महाविष्णु, महाविष्णुविन मूरनेय अवतार. यज्ञरूपो वराहः।

यज्ञवल्ली यज्ञवल्ली (स्त्री०) सोमलते. यज्ञस्य वल्ली।

यज्ञवाट यज्ञवाट (पुं०) याग माडुव स्थळ. यज्ञस्य वाटः गृहम्। "इत्युक्त्वा मुनिपत्न्यस्ता यज्ञवाटं पुनर्गताः" भाग० १०-२३-३३।

यज्ञवाहन यज्ञवाहन (पुं०) विष्णु. यज्ञं वाहयति निर्वर्तयति वहति निर्वहति वा—वह (प्रापणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। वह कर्तृ० "ल्युट्" वा। वाहनमाहितात् इति निपातः।

यज्ञवेदि यज्ञवेदि (स्त्री०) यागद जगुलि, यागद बलिपीठ.

यज्ञवृक्ष यज्ञवृक्ष (पुं०) अश्वत्थ मर. यज्ञस्य वृक्षः।

यज्ञशरण यज्ञशरण (न०) यागशाले.

यज्ञशाला यज्ञशाला (स्त्री०) यागद मने.

यज्ञश्रेष्ठा यज्ञश्रेष्ठा (स्त्री०) सोमलते.

यज्ञसाधन यज्ञसाधन (पुं०) विष्णु. यज्ञाः साधनानि ज्ञानद्वारा स्वसिद्ध्युपाया अस्य। "ज्ञानद्वारा सिद्ध्युपाये यः स स्यात् यज्ञसाधनः" इति निरुक्तिः। "यज्ञभृग्यज्ञ-साधनः" वि० स०।

यज्ञसूत्र यज्ञसूत्र (न०) यज्ञोपवीत. यज्ञे धृतं सूत्रम्।

यज्ञसेन यज्ञसेन (पुं०) द्रुपदराज.

यज्ञस्थान यज्ञस्थान (न०) यागशाले. यज्ञस्य स्थानम्।

यज्ञागार यज्ञागार (न०) यागशाले.

यज्ञाङ्ग यज्ञाङ्ग (पुं०) 1. विष्णु. समर्थानुष्ठितोऽपि अन्यो यज्ञः अङ्गं तद्वच्छेषभूतमस्य। "शेषः शक्तकृतो यज्ञोऽप्यस्य यज्ञाङ्ग उच्यते" इति निरुक्तिः। "यज्ञाङ्गो यज्ञवाहनः" वि० स०। 2. उदुम्बर वृक्ष, अश्वत्थ मर. यज्ञमङ्गति प्राप्नोति अगि (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "यज्ञाङ्गो ब्रह्मवृक्षश्च हेमदुग्धोऽप्युदुम्बरः"। "उदुम्बरो जन्तुफलो यज्ञाङ्गो हेमदुग्धकः" अम०। 3. कप्पु चुक्कि गळाळ्ळ जिंके. "कृष्णस्तु कृष्णसारो निरञ्जनः। यज्ञाङ्ग एणः" वैज०। (न०) 4. यागद ऒंदु भाग. 5. यागद उपकरण, –सामग्रि. "यज्ञाङ्गयोनित्वमवेक्ष्य यस्य सारं धरित्रीधरणक्षमं च" कुमा० १-१७।

यज्ञान्त यज्ञान्त (पुं०) यज्ञद समारोप, अवभृथ स्नान. यज्ञस्यान्तः।

यज्ञान्तकृत् यज्ञान्तकृत् (पुं०) विष्णु, नारायण. यज्ञस्यान्तं पर्यवसानभूतं स्वतत्त्वज्ञानं करोति—कृञ् "क्विप्" (३-२-६१)। "समाप्तिं चैव यज्ञानां

स्वतत्त्वज्ञानतः क्षणात्। निरपेक्षं यः करोति स यज्ञान्तकृदुच्यते" इति निरुक्तिः। "यज्ञान्तकृद्यज्ञगुह्यः" वि० स०।

यज्ञिक यज्ञिक (पुं०) पलाशवृक्ष, मुत्तुगद मर.

यज्ञिय यज्ञिय (पुं०) 1. द्वापरयुग. यज्ञाय हितः। "कृतं सत्ययुगं त्रेताग्नायी द्वापरयज्ञियौ" त्रिकाण्ड०। 2. देवते. 3. मौंजिहुल्लु. "मुञ्जस्तु यज्ञियो मेध्यो मृदुत्वक् ब्रह्ममेखलः" वैज०। 4. कग्गलि मर. 5. पलाशवृक्ष, मुत्तुगद मर. (वि०) 6. यागक्के योग्यवाद, यागार्हवाद. "यज्ञियं यज्ञकर्महें" वैज०। 7. यागसंबंधिवाद.

यज्ञियदेश यज्ञियदेश (पुं०) यागक्के योग्यवाद देश. यज्ञियो देशः। "कृष्णसारस्तु चरति मृगो यत्र स्वभावतः। स ज्ञेयो यज्ञियो देशः म्लेच्छदेशस्ततः परः" मनु० १२-२३।

यज्ञियशाला यज्ञियशाला (स्त्री०) यागशाले, यागमंटप. यज्ञिया शाला।

यज्ञीय यज्ञीय (पुं०) 1. उदुंबर वृक्ष, अत्ति मर. यज्ञ "छः" (४-२-१३८)। (वि०) 2. यागसंबंधिवाद.

यज्ञेश्वर यज्ञेश्वर (पुं०) विष्णु. यज्ञानामीश्वरः।

यज्ञोपवीत यज्ञोपवीत (न०) मंत्रपूर्वकवागि धरिसुव यज्ञसूत्र, मुम्मडियाद पवित्र सूत्र. यज्ञेन संस्कृतमुपवीतम्। विप्रनिगे कार्पास (हत्तियु) सूत्र क्षत्रियनिगे शणसूत्र वैश्यनिगे कुरियु उण्णेयिंद माडिद सूत्र. "कार्पासमुपवीतं स्याद्विप्रस्योर्ध्ववृतं त्रिवृत्। शणसूत्रमयं राज्ञः वैश्यस्याविकसौत्रिकम्" मनु० २-४४।

यज्यु यज्यु (पुं०) यजुर्वेदवन्नु तिळिद अध्वर्यु. यजति—यज (देवपूजायाम्) "युच्" (उ० ३-२०)।

यज्वन् यज्वन् (पुं०) 1. शास्त्रक्रमदल्लि यागमाडिदवनु. यजते—यज (देवपूजायाम्) "क्वनिप्" (३-२-१०३)। "ग्रामेष्वात्मविसृष्टेषु यूपचिह्नेषु यज्वनाम्" रघु० १-४४। "यज्वभिः संभृतं हव्यं विततेष्वध्वरेषु सः" कुमा० २-४६। 2. विष्णु, नारायण. अशक्तानुष्ठेयं सन्ध्यादिकं कर्म स्वयमेवानुष्ठाय तदर्थं स्वयमेव यजते—यज "क्वनिप्"। "अशक्तं तु स्वयं यष्टा तं यज्वेति प्रचक्षते" इति निरुक्तिः। "यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा" वि० स०।

यज्वर यज्वर (पुं०) 1. अश्व, कुदुरे. 2. अध्वर, यागः. "यज्वरौ तु हयाध्वरौ" वैज०।

यत् यत् (अव्य०) हेतु, कारण. यावकारणदिंद. यम (उपरमे) "क्विप्" (३-२-१७८)। "अत्र स्थिता तृणमदाद्वह्नशो यदेभ्यः" उ० रा० ३-२१।

यत् यत् (वि०) होगुत्तिरुव, चलिसुत्तिरुव. इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **यती यत्ती**. "अभिवीक्ष्य सामिकृतमण्डनं यतीः कररुद्धनीविगलदंशुकाः स्त्रियः" माघ० १३-३१।

यत यत (न०) 1. मावटिगनु आनेयन्नु कालिनिंद नडेसुवुदु. "आरोहा गजजीवनाः। पादकर्म यतं तेषाम्" वैज०। (वि०) 2. विधेयु, विनीत, नम्रः. "प्रणेयः प्रश्रितो वश्यो विधेयो निभृतो यतः" वैज०। 3. विश्रांतिहोंदिद, विरामहोंदिद. 4. बंधिसल्पट्ट, कट्टल्पट्ट. "बद्धोपरतयोर्यतः" वैज०। 5. निग्रहिसल्पट्ट, निग्रहिसल्पट्ट, वशदल्लिरिसल्पट्ट. "यतेन्द्रियमनोबुद्धिः मुनिर्मोक्षपरायणः" गीता ५-२८।

यतत् यतत् (वि०) प्रयत्नमाडुत्तिरुव, प्रयत्नशीलनागिरुव. यती (प्रयत्ने) "शतृ" (३-२-१२४)। आत्मनेपदियाद यती धातुव परस्मैपददल्लियू प्रयोगिसल्पट्टिदे. "यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः" गीता २-६०।

यतन यतन (न०) प्रयत्न. यती (प्रयत्ने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

यतनीय यतनीय (वि०) 1. यत्निसबेकाद. 2. यत्निसलु अर्हवाद. यती (प्रयत्ने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **यतितव्यम् यतितव्यम्**.

यतम यतम (वि०) इवर मध्यदल्लि यारु? ई बहु मंदिगळल्लि यारु? ई अनेक वस्तुगळल्लि यावुदु? एषां मध्ये यः? यद्—वा "डतमच्" (५-३-९३)। बहूनाम् मध्ये निर्धारणे वा डतमच्।

यतमान यतमान (वि०) प्रयत्नपडुत्तिरुव. यती (प्रयत्ने) कर्तृ० "शानच्" (३-२-१२४)। "या न ययौ प्रियमन्यवधूभ्यः सारतरागमना यतमानम्" माघ० ४-४५।

यतर यತರ (वि०) ಈ ಇಬ್ಬರ ಮಧ್ಯೆ ಯಾರು? ಈ ಎರಡರ ಮಧ್ಯೆ ಯಾವುದು? एतयोर्मध्ये यः?—यत्? । यद् "डतरच्" (५-३-९२) ।

यतस् यತಸ್ (अव्य०) 1. ಯಾರಿಂದ? ಯಾವುದರಿಂದ? ಎಲ್ಲಿಂದ? यद् "तसिल्" (५-३-७) । यस्मात् ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—"अप्यग्रणीर्मन्त्रकृतामृषीणां कुशाग्रबुद्धे कुशली गुरुस्ते। यतस्त्वया ज्ञानमशेषमाप्तं लोकेन चैतन्यमिवोष्णरश्मेः" रघु० ५-४। "यतश्च भयमाशङ्केत् प्राचीं तां कल्पयेद्दिशम्" मनु० ७-१८९। 2. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? ಯಾರಿಂದ? येन ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—यद् "तसिल्" (५-३-१४)। "यद्रूपं यदधिष्ठानं यतः सृष्टमिदं प्रभो" भाग० २-५-२। 3. ಎಲ್ಲಿ? ಯಾರಲ್ಲಿ? 4. ಯಾವಾಗ. यदा ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "दिशामधीशांश्चतुरो यतः सुरान् अपास्य तं रागहृताः सिषेविरे" माघ० १-४४ ।

यतस्त्य यತಸ್ತ್ಯ (वि०) ಯಾವ ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ. यतः आगतः "त्यप्" (४-२-१०४) ।

यति यತಿ (पुं०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. यतते मोक्षाय—यती (प्रयत्ने) "इन्" (उ० ४-११७)। "ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा। एते गृहस्थप्रभवाश्चत्वारः पृथगाश्रमाः" मनु० ६-८७। (स्त्री०) 2. ಸುಖವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಸೌಕರ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಪದಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ವಿರಾಮ, ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ನಾಲಗೆಗೆ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಕೊಡುವ ವಿರಾಮ. यम्यतेऽत्र जिह्वा—यम (उपरमे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "ज्ञेयः पादश्चतुर्थोंऽशो यतिर्विच्छेदसंज्ञिका" वृ० र० । 3. ಕಾರಾಗೃಹ, ಸೆರೆಮನೆ. 4. ಸಂಯಮ, ಸೈರಣೆ, ತಾಳ್ಮೆ. "कारासंयमयोर्यतिः" वैज० । 5. ಪರಿಭವ, ಅವಮಾನ. "यतिः स्त्री पाठविच्छेदे निकारयतिनोः पुमान्" मेदि० ।

यतित यತಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. यत (निकारोपस्कारयोः) "क्तः" (३-२-१०२) ।

यतिन् यತಿನ್ (पुं०) ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಭಿಕ್ಷು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. यम (उपरमे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। यतमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "कर्मन्दी मस्करी यती" वैज० । "ये निर्जितेन्द्रियग्रामा यतिनो यतयश्च ते" अम० ।

यत्त यತ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟಿರುವ, ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸಿರುವ. यती (प्रयत्ने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸಿರುವ, ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುವ, ಕಾವಲಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ. 3. ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ. "भृशमाराधने यत्तः स्वाराध्यस्य मरुत्वतः" किरा० ११-४४ ।

यत्न यತ್ನ (पुं०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ, ಉದ್ಯೋಗ. यती (प्रयत्ने) "नङ्" (३-३-९०)। "न ज्ञातं तात यत्नस्य पौर्वापर्यममुष्य ते" किरा० ११-४२। 2. ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಕಾವಲು; ಜಾಗರೂಕತೆ. "भवानपीदं परवानवैति महान्हि यत्नस्तव देवदारौ" रघु० २-५६। 3. ಆಯಾಸ, ಶ್ರಮ, ಕಷ್ಟ. "शेषाङ्गनिर्माणविधौ विधातुर्वि[illegible] उत्पाद्य इवास यत्नः" कुमा० १-३५। **यत्नेन** यತ್ನೇನ **यत्नतः** यತ್ನತಃ **यत्नात्** यತ್ನಾತ್ (अव्य०) ಬಹಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ, ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ.

यत्नवत् यತ್ನವತ್ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. यत्नोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४) ।

यत्र यತ್ರ (अव्य०) ಎಲ್ಲಿ? ಯಾವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ, ಯಾರಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. यद् "त्रल्" (५-३-१०) । "यत्र कोपैः कृताः स्त्रीणामाप्रसादार्थिनः प्रियाः" कुमा० ६-४५। यत्र यत्र ಯಾವ ಯಾವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಯಾವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ. "यत्र यत्र धूमस्तत्रतत्राग्निः" त० स० । यत्र कुत्रचित् यत्र क्वचन ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಡೆ, ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ.

यत्रत्य यತ್ರತ್ಯ (वि०) ಯಾವ ಜಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಯಾವ ಕಡೆಯಿರುವ. यत्र "त्यप्" (४-२-१०४) ।

यथा यಥಾ (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ. 1. ಹೇಗೆ, ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ. यद् "थाल्" (५-३-२३)। अत्वम् (७-२-१०२)। "यथा प्रह्लादनाच्चन्द्रः प्रतापात्तपनो यथा। तथैव सोऽभूदन्वर्थो राजा प्रकृतिरञ्जनात्" रघु० ४-१२। 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "वितरति गुरुः प्राज्ञे विद्यां यथैव तथा जडे" उ० रा० २-४। 3. ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನಾಗಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. "अकथितोऽपि ज्ञायत एव यथायमाभोगस्तपोवनस्येति" शाकु० २। 4. ಯೋಗ್ಯತೆ, ಅನುರೂಪ್ಯ, ಸಾಮಂಜಸ್ಯ, ಹೊಂದಿಕೆ. 5. ಅನುಲ್ಲಂಘನೆ, ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರದಿರುವುದು. "यथा सादृश्ययोग्यत्ववीप्सास्वर्थानतिक्रमे" वैज० । 6. ಕಾರಣ,

ಹೇತು. "यथेतोमुखागतैरस्माभिः कलकलः श्रुतस्तथा तर्कयामि पारक्यं बलमन्यदपि उपगतमिति" मालती० ८। 7. (यथा) ಹೇಗೋ (तथा) ಹಾಗೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ. "यथा कस्यापि पिण्डखर्जूरैरुद्वेजितस्य तिन्तिण्यामभिलाषो भवेत् तथा स्त्रीरत्नपरिभाविनो भवत इयमभ्यर्थना" शाकु० २। 8. "यथा तथा" ಹೇಗೆ ಆಗಬೇಕೋ ಹಾಗೆ ಮಾಡು. "तस्मान्मुच्ये यथा तात संविधातुं तथार्हसि" रघु० १-७२। यथा ಪದವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅವ್ಯಯೀಭಾವ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ यथा ಪದವು ಅನುಗುಣ, ಅನುರೂಪ, ಅನತಿಕ್ರಮ, ಸಾದೃಶ್ಯ, ಯೋಗ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

यथाकामम् यथाकामम् (अव्य०) 1. ಇಷ್ಟದಂತೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋಚಿದಂತೆ. काममनतिक्रम्य यथाकामम्। अव्ययी०। "यथाविधि हुताग्नीनां यथाकामार्चितार्थिनाम्" रघु० १-६। 2. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ, ತನಗೆ ತೋರಿದಂತೆ, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ. "स निर्विश्य यथाकामं तटेष्वालीनचन्दनौ" रघु० ४-५१। (वि०) 3. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ.

यथाकामिन् यथाकामिन् (वि०) ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ, ಇಚ್ಛೆಗೆ ಮೀರದೆ ನಡೆಯುವ, ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ. यथाकामोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

यथाकालम् यथाकालम् (अव्य०) ಕಾಲವನ್ನು ಮೀರದೆ, ಸಮಯವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ. कालमनतिक्रम्य यथाकालम्। अव्ययी०। "यथाकालप्रबोधिनाम्" रघु० १-६।

यथाक्रमम् यथाक्रमम् (अव्य०) ಕ್ರಮವನ್ನು ಮೀರದೆ, ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ. क्रममनतिक्रम्य यथाक्रमम्। अव्ययी०। "यथाक्रमं पुंसवनादिकाः क्रियाः घृतेश्च धीरः सदृशीर्व्यधत्त सः" रघु० ३-१०।

यथागतम् यथागतम् (अव्य०) ಬಂದಂತೆ, ಬಂದ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ. आगतमनतिक्रम्य। "तथेति कामं प्रतिशुश्रुवान्रघोर्यथागतं मातलिसारथिर्ययौ" रघु० ३-६७।

यथाजात यथाजात (वि०) ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞ, ಅರಿವಿಲ್ಲದವನು, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಇರುವವನು. जातं जन्मसमयमनतिक्रम्य यथाजातम्। अव्ययी०। यथाजातमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "अज्ञे मूढयथाजातमूर्खंवैधेयबालिशाः" अम०।

यथातथम् यथातथम् (अव्य०) 1. ನಿಜವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ. तथानतिक्रम्य यथातथम्। अव्ययी०। यथावर्तते तथा। 2. ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ, ಅನುರೂಪವಾಗಿ.

यथापराधम् यथापराधम् (अव्य०) ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ತಪ್ಪಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. अपराधमनतिक्रम्य। अव्ययी०। "यथापराधदण्डानाम्" रघु० १-६।

यथापूर्वं यथापूर्व (वि०) ಮೊದಲಿನಂತಿರುವ, ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂತೆ ಇರುವ. यथापूर्वमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "तैस्त्रयाणां शितैर्बाणैर्यथापूर्वविशुद्धिभिः" रघु० १२-४८।

यथापूर्वम् यथापूर्वम् (अव्य०) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ, ಮೊದಲು ಇದ್ದಂತೆ, ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂತೆ. पूर्वमनतिक्रम्य। अव्ययी०। "धाता यथापूर्वमकल्पयत्"।

यथाप्रदेशम् यथाप्रदेशम् (अव्य०) ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಸರಿಯಾದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ. प्रदेशमनतिक्रम्य। अव्ययी०। "सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं विनिवेशितेन" कुमा० १-४९।

यथाप्रधानम् यथाप्रधानम् (अव्य०) ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ದರ್ಜೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. प्रधानमनतिक्रम्य यथाप्रधानम्। अव्ययी०। "कम्पेन मूर्ध्नः शतपत्रयोनिं वाचा हरिं वृत्रहणं स्मितेन। आलोकमात्रेण सुरानशेषान् संभावयामास यथाप्रधानम्" कुमा० ७-४६।

यथाप्राप्तम् यथाप्राप्तम् (अव्य०) ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ.

यथाभागम् यथाभागम् (अव्य०) ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಕ್ಲುಪ್ತವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ. भागमनतिक्रम्य यथाभागम्। अव्ययी०। "कश्चिद्यथाभागमवस्थितेऽपि स्वसन्निवेशाद्व्यतिलङ्घिनीव" रघु० ६-१९।

यथाभागशस् यथाभागशस् (अव्य०) ಭಾಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ, ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ.

यथाभिलषितम् यथाभिलषितम् (अव्य०) ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. **–अभिरुचितम् –अभिरुचितम्, –अभीष्टम् –अभीष्टम्**. अभिलषितम् अभिरुचितम् अभीष्टं वा अनतिक्रम्य। अव्ययी०।

यथामुखीन यथामुखीन (वि०) ನೇರವಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಂತಿರುವ. मुखस्य सदृशं यथामुखम् प्रतिबिम्बम् सादृश्येऽव्ययीभावः। निपा०। दृश्यतेऽत्रेति दर्शनः—यथामुखं दर्शनः। "यथामुखीनः सीतायाः पुप्लुवे बहु लोभयन्" भट्टि० ५-४८।

यथायथम् यथायथम् (अव्य०) 1. ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ಗುಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ. यथा शब्दस्य वीप्सायां द्वित्वं निपा० (८-१-१४)। "असक्तमाराधयतो यथायथं विभज्य भक्त्या समपक्षपातया" किरा० १-११। 2. ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ, ತಾವಾಗಿ.

यथार्थ यथार्थ (वि०) 1. ನಿಜವಾದ, ಸತ್ಯವಾದ. अर्थमनतिक्रान्तः। "सौम्येति चाभाष्य यथार्थभाषी" रघु० १४-४४। "यथार्थशौर्या यदुवीरयोधाः" याद० २०-१८। 2. ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ. "करिष्यन्निव नामास्य यथार्थमरिनिग्रहात्" रघु० १५-६। (अव्य०) 3. ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. 4. ನಿಜವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ. अर्थमनतिक्रम्य। अव्ययी०।

यथार्थतस् यथार्थतस् (अव्य०) ತತ್ತ್ವರೂಪದಿಂದ, ಸತ್ಯರೂಪದಿಂದ. यथार्थ "तसिल्" (५-३-१४)। "रथाधिरूढं च रथं च रक्षन् यथार्थतो दर्शयति स्म यन्ता" याद० २३-२२।

यथार्थनामन् यथार्थनामन् (वि०) ಅನುರೂಪವಾದ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು, ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣ (ಸರಿಯಾದ) ವಾದ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು. यथार्थं नामास्य। "राजा प्रजारञ्जनलब्धवर्णः परन्तपो नाम यथार्थनामा" रघु० ६-२१।

यथार्ह यथार्ह (अव्य०) 1. ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಮೀರದೆ. अर्हं योग्यमनतिक्रम्य। अव्ययी०। "यथार्हं संसृष्टो यदुभिरखिलैरर्चितपदः" याद० १५-१३४। (वि०) 2. ಉಚಿತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. अर्हमनतिक्रान्तः। "यथार्हसेवावसरे प्रमाद्यतां यदन्वितः सन्नभिगम्यतां ययौ" याद० १४-७५।

यथार्हवर्ण यथार्हवर्ण (पुं०) ಗೂಢಚಾರ, ದೂತ. यथार्हं वर्णयति—वर्ण (वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "यथार्हवर्णः प्रणिधिरपसर्पश्चरः स्पशः" अम०।

यथावकाशम् यथावकाशम् (अव्य०) 1. ಅವಕಾಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. 2. ಬಿಡುವಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಪುರಸತ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. 3. ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ, ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮೀರದೆ. अवकाशं प्रदेशं कालं स्थानं वा अनतिक्रम्य। "प्रालम्बमुत्कृष्य यथावकाशं निनाय साचीकृतचारुवक्त्रः" रघु० ६-१४।

यथावत् यथावत् (अव्य०) 1. ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ, ಸರಿಯಾಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ. यथा "वतिः" (५-१-११७)। "ततो यथावद्विहिताध्वराय तस्मै स्मयावेशविवर्जिताय" रघु० ५-१९। 2. ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಸರಿಯಾಗಿ. "लिपेर्यथावद्ग्रहणेन वाङ्मयं नदीमुखेनेव समुद्रमाविशत्" रघु० ३-२८। 3. ನಿಜವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ.

यथाविधि यथाविधि (अव्य०) ನಿಯಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. विधिमनतिक्रम्य। अव्ययी०। "यथाविधि हुताग्नीनाम्" रघु० १-६।

यथावृद्धम् यथावृद्धम् (अव्य०) ಹಿರಿಯರ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ, ಹಿರಿಯರನ್ನು ಮೀರದೆ. वृद्धाननतिक्रम्य—अव्ययी०। "गगनादवतीर्णा सा यथावृद्धपरम्परा" कुमा० ६-४९।

यथावृत्तम् यथावृत्तम् (अव्य०) ನಡೆದಂತೆ, ನಡೆದಹಾಗೆ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ನಡೆದಿರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ. वृत्तमनतिक्रम्य यथावृत्तम्।

यथाशक्ति यथाशक्ति (अव्य०) ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರದೆ, ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. शक्तिमनतिक्रम्य यथाशक्ति। अव्ययी०। "पश्य मां निर्जितं शक्रवृकणायुधभुजं मृधे। घटमानं यथाशक्ति तव प्राणजिहीर्षया" भाग० ६-१२-१६।

यथाशास्त्रम् यथाशास्त्रम् (अव्य०) ಶಾಸ್ತ್ರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. शास्त्रमनतिक्रम्य यथाशास्त्रम्। अव्ययी०। "सर्वेऽपि क्रमशस्त्वेते यथाशास्त्रं निषेविताः। यथोक्तकारिणं विप्रं नयन्ति परमां गतिम्" मनु० ६-८८।

यथाश्रुतम् यथाश्रुतम् (अव्य०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಲ್ಲಿ. श्रुतमनतिक्रम्य। अव्ययी०। 2. ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಕೇಳಿದ ಹಾಗೆ. "सत्तामनन्यामिव सद्गुणानां यथाश्रुतं प्रेक्षत यादवेन्द्रः" याद० १३-२।

यथासङ्ख्य यथासंख्य (न०) अर्थालंकारद ಒಂದು ಭೇದ. ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಪದಗಳಿಗೆ ಆ ಸಂಖ್ಯಾಕ್ರಮದಿಂದ ಅನ್ವಯ ಹೇಳುವಲ್ಲಿ **यथासंख्यालंकारः.** ಮೊದಲನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪದದೊಡನೆಯೂ ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಪದದೊಡನೆಯೂ ಈ ರೀತಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಯಥಾಸಂಖ್ಯವಾಗುವುದು. "यथासङ्ख्यं क्रमेणैव क्रमिकाणां समन्वयः"। उदा०: "शत्रुं मित्रं विपत्तिं च जय रञ्जय भञ्जय"। ಇಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಂ ಜಯ ಮಿತ್ರಂ ರಞ್ಜಯ ವಿಪತ್ತಿಂ ಭಞ್ಜಯ ಎಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "यथासङ्ख्यमनुदेशः समानाम्" पा० सू० १-३-१०।

यथासमयम् यथासमयम् (अव्य०) 1. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. 2. ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. समयमनतिक्रम्य।

यथासुखम् यथासुखम् (अव्य०) ಸುಖಕರವಾಗಿ, ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ. "सुखमनतिक्रम्य। "अथ यथासुखमार्तवमुत्सवं समनुभूय विलासवतीसखः" रघु० ९-४८।

यथास्थानम् यथास्थानम् (अव्य०) 1. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ, ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ. 2. ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ. स्थानमनतिक्रम्य। "यथास्थानं प्रतिष्ठापयामि"।

यथास्थित यथास्थित (वि०) 1. ಇದ್ದಂತೆ ಇರುವ, ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ನಿಜವಾದ, ಸತ್ಯವಾದ. स्थितमनतिक्रान्तः। "रामं यथास्थितं सर्वं भ्राता ब्रूते स्म विह्वलः" भट्टि० ६-८। (अव्य०) 3. ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ. 4. ನಿಜವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ.

यथास्थिति यथास्थिति (अव्य०) 1. ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. 2. ವಾಡಿಕೆಯಂತೆ, ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ.

यथास्वम् यथास्वम् (अव्य०) 1. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮದನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ. स्वमनतिक्रम्य यथास्वम्। अव्ययी०। "अध्यासते चीरभृतो यथास्वं चिरोज्झितान्याश्रममण्डलानि" रघु० १३-२२। 2. ನಿಜವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ. 3. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ. 4. ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ. "यथास्वमाश्रमैश्चक्रे वर्णैरपि षडंशभाक्" रघु० १७-६५।

यथेच्छम् यथेच्छम् (अव्य०) 1. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋಚಿದಂತೆ. इच्छामनतिक्रम्य। अव्ययी०। 2. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಅಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. (वि०)3. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ. **-इष्टम् -इष्टम्, -ईप्सितम् -ईप्सितम्.** इष्टम् ईप्सितं वाऽनतिक्रम्य। "कुर्युर्यथेष्टं तत्सर्वमीशास्ते स्वधनस्य वै"। "तान् प्रत्यवादीदथ राघवोऽपि यथेप्सितं प्रस्तुतकर्म धर्म्यम्" भट्टि० २-२८।

यथोक्त यथोक्त (वि०) 1. ಮೊದಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. उक्तमनतिक्रान्तः। "प्रातर्यथोक्तव्रतपारणान्ते प्रास्थानिकं स्वस्त्ययनं प्रयुज्य" रघु० २-७०। (अव्य०) 2. ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ.

यथोचित यथोचित (वि०)1. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅನುರೂಪವಾದ. (अव्य०) 2. ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ, ಅನುರೂಪವಾಗಿ, ಅನುಗುಣವಾಗಿ. उचितमनतिक्रम्य। "कर्माणि च यथाकालं यथादेशं यथाबलम्। यथोचितं यथावित्तमकरोद्ब्रह्मसात्कृतम्" भाग० ४-२२-५०।

यथोदित यथोदित (वि०) 1. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 2. ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ. उदितमनतिक्रम्य। अव्ययी०।

यथोद्दिष्ट यथोद्दिष्ट (वि०) 1.ಉದ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ, ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ. उद्दिष्टमनतिक्रान्तः। (अव्य०) 2. ಸೂಚನೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. उद्दिष्टमनतिक्रम्य। अव्ययी०।

यथोद्देशम् यथोद्देशम् (अव्य०) ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ಸೂಚನೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. उद्देशमनतिक्रम्य। अव्ययी०।

यद् यद् (त्रि०) ಇದೊಂದು ಸಂಬಂಧಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸರ್ವನಾಮಪದ. **ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ರೂಪಗಳು:**

(पुं०)	यः	यौ	ये
	यम्	यौ	यान्
	येन	याभ्याम्	यैः
	यस्मै	,,	येभ्यः
	यस्मात्	,,	,,
	यस्य	ययोः	येषाम्
	यस्मिन्	,,	येषु।

(स्त्री०)	या	ये	याः
	याम्	ये	याः
	यया	याभ्याम्	याभिः
	यस्यै	,,	याभ्यः
	यस्याः	,,	,,
	यस्याः	ययोः	यासाम्
	यस्याम्	,,	यासु।
(न०)	यत्	ये	यानि
	,,	,,	,,
	येन	याभ्याम्	यैः

ಮುಂತಾಗಿ ಪುಂಲಿಂಗದಂತೆ ರೂಪಗಳು. ಯಾರು ಯಾವಳು ಯಾವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ತದ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು. "यस्य चेतसि वर्तेथाः स तावत् कृतिनां वरः" कुमा० ६-१८। "अध्यूषुषो यामभवज्जनस्य याः संपदस्ता मनसोऽप्यगम्याः" माघ० ३-५९। ಕೆಲವು ಕಡೆ अदस् इदम् ಮತ್ತು एतद् ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಇದರ ವಾಕ್ಯವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು. "जगत्यपर्याप्तसहस्रभानुना न यन्नियन्तुं समभावि भानुना। प्रसह्य तेजोभिरसह्यतां गतैरदस्त्वया नुत्तमनुत्तमं तमः" माघ० १-२७। "आलप्यालमिदं बभ्रोर्यत्स दारानपाहरत्। कथापि खलु पापानामलमश्रेयसे यतः" माघ० २-४०। "यद्" ಶಬ್ದವು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕ ಸರ್ವನಾಮ್ಯ ದೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಸರ್ವನಾಮಾವ್ಯಯದೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಸೇರಿದಾಗ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡುವುದು. "सुतो वा सूतपुत्रो वा यो वा को वा भवाम्यहम्" वेणी० ३-३३। ಇಲ್ಲಿ ಯಾವನಾದರೂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ यत्रकुत्रापि यत्रक्वापि यत्रकुत्रचित् ಎಲ್ಲಾದರೂ ಒಂದು ಕಡೆ यःकश्चित् ಯಾವನಾದರೂ ಒಬ यत्किञ्चित् ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು याकाचित् ಯಾವಳಾದರೂ ಒಬ್ಬಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವುದು. (अव्य०) ಹೇತು, ಕಾರಣ. तद् ततः ಎಂಬ ಹೇತ್ವರ್ಥಕ ಅವ್ಯಯದಿಂದ ವಾಕ್ಯಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು. "द्विषन्निमित्ता यदियं दशा ततः समूलमुन्मूलयतीव मे मनः" किरा० १-४१।

यदर्थम् ಯದರ್ಥಮ್ (अव्य०) ಯಾತಕ್ಕೋಸ್ಕರ?, ಯಾತಕ್ಕಾಗಿ?, ಯಾರಿಗಾಗಿ? यस्मै इदम् यदर्थम्। अस्वपदविग्रहः (वा० २-१-३६)। "यदर्थमम्भोजमिवोष्णवारणं कृतं तपःसाधनमेतया वपुः" कुमा० ५-५२।

यदपि ಯದಪಿ (अव्य०) ಆದರೂ, ಹಾಗಾದರೂ, ಏನೇ ಆದರೂ. "वक्रः पन्था यदपि भवतः प्रस्थितस्योत्तराशाम्" मेघ० १-२७।

यदा ಯದಾ (अव्य०) 1. ಯಾವಾಗ?, ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ? "तदा" ಪದವು ಇದರ ವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು. यद् काले "दा" (५-३-१५)। "यदा च तस्याधिगमे जगत्पतेरपश्यदन्यं न विधिं विचिन्वती। तदा सहास्माभिरनुज्ञया गुरोरियं प्रपन्ना तपसे तपोवनम्" कुमा० ५-५९। 2. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? "यदा बुधैः सर्वगतस्त्वमुच्यसे न वेत्सि भावस्थमिमं कथं जनम्" कुमा० ५-५८। 3. —ರೆ. (ಆದರೆ, ಹೋದರೆ, ಬಂದರೆ, ಮಾಡಿದರೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ.)

यदि ಯದಿ (अव्य०) 1. —ರೆ, ಆದರೆ. यती (प्रयत्ने) "इन्" (उ० ४-११८)। पृषो०। यदि पदद प्रयोಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ तर्हि ಪದದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದು. "यदि प्रमाणीकृतमार्यचेष्टितं (तर्हि) किमित्यदोषेण तिरस्कृता वयम्" किरा० १४-११। ಕೆಲವೆಡೆ तत् ततः तदा ಮತ್ತು अत्र ಇವು ಗಳಿಂದಲೂ ಅರ್ಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು. "यदि कुत्रचित् तं जीवन्तं पश्यसि तद्गत्वा त्वमरण्यं शोधय" पञ्चतं० २। "यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ्नेता ततः प्रजा। अकर्णधारा जलधौ विप्लवेनेह नौरिव" पञ्चतं० ३-७१। "यदि स्यात् पावकः शीतः प्रोष्णो वा शशलाञ्छनः। स्त्रीणां तदा सतीत्वं स्यात् यदि स्याद्दुर्जनो हितः" पञ्चतं० ३-१९३। 2. —ರೆ. (ಆದರೆ, ಹೋದರೆ, ಬಂದರೆ, ಮಾಡಿದರೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ.) "निजौजसोज्जासयितुं जगद्द्रुहामुपाजिहीर्षा न महीतलं यदि" माघ० १-३७। 3. ಹಾಗಾದರೆ, ಒಂದುವೇಳೆ, ಪಕ್ಷಾಂತರದಲ್ಲಿ. "पूर्वं स्पृष्टं यदि किल भवेदङ्गमेभिस्तवेति" मेघ० २-४४। 4. ಯಾವಾಗ? 5. ಸಂಭಾವನೆ, ಊಹೆ. 6. ನಿಂದೆ. 7. ವಿಕಲ್ಪ. "यदि गर्हाविकल्पयोः" मेदि०। यद्यपि—1. ಆದರೂ, ಹಾಗಾದರೂ. "यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः" गीता १-३८। 2. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. "भूयांसः क्वचिदपि काममस्खलन्तस्तुङ्गत्वं दधति च यद्यपि द्वयेऽपि" माघ० १६-८२। यदि वा ಅಥವಾ. "यद्वा जयेम यदिवा नो जयेयुः" गीता २-६।

यदीय ಯದೀಯ (वि०) ಯಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಯಾವುದರ ಸಂಬಂಧವಾದ; यस्यायं—यद् "छः"

(४-२-११४)। "यदीयभित्तौ प्रतिबिम्बिताङ्गमात्मानमालोक्य रुषा करीन्द्राः" कुमा० १-४२।

यदु यदु (पुं०) 1. ययातिराजन हिरिय मग, यादवर मूलपुरुष, शुक्राचार्यर मगळाद देवयानिय पुत्र. ईवनु तंदेय मुदितन वन्नु तेगेदुकोंडु तन्न यौवनवन्नु तंदेगे कोडलु संमतिसदे तंदेय शापदिंद तनगू तन्न वंशवरिगू राज्याधिकारवन्नु कळेदुकोंडनु. ई कारणदिंद ईवन वंशदल्लि जनिसिद श्रीकृष्णनू सहे कंसनन्नु संहरिसिद नंतरवू सिंहासनवन्नेरलिल्ल. 2. यदुवंशदल्लि हुट्टिदवनु.

यदुनन्दन, -नाथ, -श्रेष्ठ यदुनंदन, -नाथ, -श्रेष्ठ (पुं०) श्रीकृष्ण. "यदुनन्दनेन तदुदन्वतः पयः शशिनेव राजकुलमाप नन्दथुम्" माघ० १३-६५।

यदुनाथ, -पति यदुनाथ, -पति (पुं०) श्रीकृष्ण. यदूनां नाथः पतिर्वा।

यदृच्छा यदृच्छा (स्त्री०) 1. स्वातंत्र्य, इतररिगे अधीनवागिल्लदिरुविके, अड्डि आतंकगळिल्लदिरुविके. ऋच्छ (गतौ) "अः" (३-३-१०४)। यादृच्छा यदृच्छा। "यदृच्छयाचोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम्" गीता २-३२। 2. स्वेच्छे, तन्न इष्ट. "ससञ्चरिष्णुर्भुवनान्तरेषु यां यदृच्छयाशिश्रयदाश्रयः श्रियः" माघ० १-४६। 3. अकस्मात्, अनिरीक्षित, दैवगति. "वसिष्ठधेनुश्च यदृच्छयागता श्रुतप्रभावा ददृशेऽथ नन्दिनी" रघु० ३-४०।

यदृच्छालाभ यदृच्छालाभ (पुं०) प्रयत्नविल्लदे तानागि प्राप्तवागुवुदु, यावचिसदे अकस्मात्तागि बंदोदगुवुदु. यदृच्छया लाभः। "यदृच्छालाभसंतुष्टः द्वन्द्वातीतो विमत्सरः" गीता ४-२२।

यदृच्छाशब्द यदृच्छाशब्द (पुं०) संज्ञेय पद, अर्थविल्लद शब्द, जाति गुण क्रियादिगळिल्लद शब्द. डित्थ डवित्थ मोदलाद शब्दगळु ओब्बनन्नु संबोधिसि करेयलु मात्र उपयोगिसुव शब्दगळे हौरतु अवक्के अर्थविल्ल. "असंपादयतः कंचिदर्थं जातिक्रियागुणैः। यदृच्छाशब्दवत्पुंसः संज्ञायै जन्म केवलम्" माघ० २-४७।

यदृच्छातस् यदृच्छातस् (अव्य०) अकस्मात्तागि, अनिरीक्षितवागि. यदृच्छा "तसिल्" (५-३-७)।

यद्यपि यद्यपि (अव्य०) 1. आदरू, हागादरू. "यद्यप्येते न पश्यन्ति कामोपहतचेतसः" गीता १-३८। 2. अवधारणे, निश्चये. "तुङ्गत्वं दधति च यद्यपि द्वयेऽपि" माघ० १६-८२। इल्लि यद्यपि दधति दधत्येव एंदु यद्यपि पदक्के अवधारणेय अर्थ.

यद्वत् यद्वत् (अव्य०) 1. प्रश्ने. 2. संशय. "यद्वत् प्रश्ने वितर्के च" मेदि०।

यद्वा यद्वा (अव्य०) अथवा, ओंदु पक्षदल्लि, पक्षांतरदल्लि. "यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः" गीता २-६।

यन्तृ यंतृ (पुं०) 1. सारथि, रथवन्नु नडेसुववनु, गाडि नडेसुववनु. यम (उपरमे) "तृच्" (३-१-१३३)। "अथ यन्तारमादिश्य धुर्यान् विश्रामयेति सः" रघु० १-५४। 2. मावटिग, आनेयु सवार. "अङ्कुशं द्विरदस्येव यन्ता गम्भीरवेदिनः" रघु० ४-३९। "यन्ता यातुः प्रत्यरीभं द्विपस्य" माघ० १८-३०। (क्रि०) 3. आकेयल्लिडुववनु, हतोटियल्लिडुवनु.

यन्त्र यंत्र (न०) 1. कोटेय कंदकद होरगडे शत्रुगळन्नु तडेयलु इट्टिरुव चक्र. यम (उपरमे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "वारकादीनि यन्त्राणि परिखाया बहिर्भुवि" वैज०। 2. अगळि, बागिलिन अड्डपट्टि अथवा बीग. 3. भीति मत्तु रोग निवारणेगागि देवते मत्तु मंत्रगळन्नु बरेदिरुव लोहद तगडु, ताय्यित, रक्षाकरंड. 4. उपकरण, साधन, केलसक्के सहायकवाद सामानु (वस्तु). कूपयन्त्रम् बावियिंद नीरन्नु एळेयुव राटि. गृहयन्त्रम् मनेय मेले ध्वज (बावुट) वन्नु कट्टुव कंब. "गृहयन्त्रपताकाश्चीरपौरादरनिर्मिता" कुमा० ६-४१। 5. संयम, अंकि, निर्बंध. 6. बैरिगे, बडगियु मरवन्नु कोरेयुव (तूतुमाडुव) साधन. 7. औषध वन्नु कुदियिसि पाकमाडुव भांड. 8. देवते गळन्नु आवाहने माडुव चक्र मोदलादुदु. 9. अग्नियन्नु उगुळुव बंदूक फिरंगि मोदलादुदु. 10. वैद्यनु शस्त्रचिकित्सेयन्नु माडुवाग उपयोगिसुव मोंडाद हरितवल्लद ओंदु आयुध, चिमुटे इक्कळ मोदलादुदु.

ಈ ಯಂತ್ರವು ಸ್ವಸ್ತಿಕಯಂತ್ರ ಸಂದಂಶಯಂತ್ರ ತಾಲ ಯಂತ್ರ ನಾಡೀಯಂತ್ರ ಶಲಾಕಾಯಂತ್ರ ಮತ್ತು ಉಪ ಯಂತ್ರಗಳೆಂದು ಆರು (6) ವಿಧ. (1) ಸ್ವಸ್ತಿಕಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು (24) ವಿಧ. (2) ಸಂದಂಶಯಂತ್ರವು ಎರಡು (2) ವಿಧ. (3) ತಾಲಯಂತ್ರವು ಎರಡು (2) ವಿಧ. (4) ನಾಡೀಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತು (20) ವಿಧ. (5) ಶಲಾಕಾಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು (28) ವಿಧ. (6) ಉಪಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು (25) ವಿಧ. "तानि यन्त्राणि स्वस्तिकयन्त्राणि, संदंशयन्त्राणि, तालयन्त्राणि, नाडीयन्त्राणि, शलाकायन्त्राणि, उपयन्त्राणि चेति षट्-प्रकाराणि" सुश्रुत० सूत्र० ७। 11. ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಯಂತ್ರದಂತಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬ ಯಂತ್ರ. "ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति। भ्रामयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया" गीता १८-६१।

यन्त्रक यंत्रक (पुं०) 1. ಯಂತ್ರವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. 2. ಯಂತ್ರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನುರಿತವನು. (न०) 3. ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ. 4. ಗುಡಿಗಾರನ ಚಕ್ರ, ಕಡತ ಹಿಡಿಯುವವನ ಚಕ್ರ. (वि०) 5. ತಡೆಯುವವನು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವವನು. यन्त्रयति—यत्रि (संकोचे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 6. ಅಣಕಟ್ಟನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವವನು.

यन्त्रकरण्डिका यंत्रकरंडिका (स्त्री०) ತಾಯಿತ, ಮಂತ್ರ ಬರೆದಿರುವ ತಗಡನ್ನು ಇಡುವ ಕೊಳವೆ.

यन्त्रकर्मकृत् यंत्रकर्मकृत् (पुं०) 1. ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಪಂಚಾಳ. 2. ಕಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಚಿತ್ರಕಲೆ ಮುಂತಾದುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು.

यन्त्रगृह यंत्रगृह (न०) 1. ಎಣ್ಣೆಯ ಗಿರಣಿ. 2. ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕಾರಖಾನೆ. यन्त्रस्य गृहम्। 3. ಎಣ್ಣೆಯಿಂದ ನಡೆಸುವ ಯಂತ್ರದ ಮನೆ.

यन्त्रचेष्टित यंत्रचेष्टित (न०) 1. ಮಂತ್ರ, ಮೋಹನ ವಿದ್ಯೆ; 2. ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

यन्त्रगोल यंत्रगोल (पुं०) ನೆಲಗಡಲೆ ಬಟಾಣಿ ಮುಂತಾದ ಕಾಳು (ಬೀಜ).

यन्त्रण यंत्रण (न०)1. ತಡೆಹಿಡಿಯುವುದು, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು. यम (उपरमे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "करयन्त्रणदन्तुरान्तरे व्यलिख-च्चञ्चपुटेन पक्षती" नैष० २-२। 2. ರಕ್ಷಣೆ. "यन्त्रणं रक्षणे स्मृतम्। बन्धने स्यान्नियमने" मेदि०। यम + णिच् "युच्" (३-३-१०७। **यन्त्रणा यंत्रणा.** 3. ಅಂಕೆ, ಹತೋಟಿ, ನಿರ್ಬಂಧ. "ह्रीयन्त्रणां तत्क्षण-मन्वभूवन्नन्योन्यलोलानि विलोचनानि" कुमा० ७-७५। 4. ಬಂಧಿಸುವುದು, ಕಟ್ಟುವುದು. "निबिडपीनकुचद्वय-यन्त्रणा तमपराधमधात् प्रतिबध्नती" नैष० ४-१०। 5. ಕ್ಲೇಶ, ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ. "अलमलमुपचारयन्त्रणया" माल० ४।

यन्त्रपेषणी यंत्रपेषणी (स्त्री०) ಅರೆಯುವ ಯಂತ್ರ, ಪುಡಿಮಾಡುವ ಯಂತ್ರ. यन्त्रमेव पेषणी।

यन्त्रिका यंत्रिका (स्त्री०) ಪತ್ನಿಯ ಕಿರಿಯ ತಂಗಿ, ಹೆಂಡತಿಯ ತಂಗಿ. यन्त्रयति पीडयति—यत्रि + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कनिष्ठा श्यालिका हाली यन्त्रिका केलिकुञ्चिका" अभि० चि०।

यन्त्रित यंत्रित (वि०) 1. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. यत्रि (संकोचे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

यन्त्रिन् यंत्रिन् (वि०) 1. ಕುದುರೆಯ ಅಲಂಕಾರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 2. ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 3. ಬಂಧಿಸುವವನು, ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವವನು. "अस्त्रेणोन्मुक्तमात्मानं ज्ञात्वा पैतामहाद्वरात्। मर्षयन् राक्षसान् वीरो यन्त्रिणस्तान् यदृच्छया" रामा०।

यभन यभन (न०) ಸಂಭೋಗ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಿಬ್ಬರ ಸಂಗಮ. यभ (मैथुने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

यम – उपरमे (भ्वा० पर० सक० अनि०)। यच्छति। ययाम येमतुः येमुः। येमिथ, ययन्थ येमथुः येम। ययाम, यय्म येमिव येमिम। यन्ता। यंस्यति। यच्छतु। अयच्छत्। यच्छेत्। यम्यात्। 1. ತಡೆಗಟ್ಟು, ನಿರ್ಬಂಧಿಸು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡು. 2. ನಿಲ್ಲಿಸು, ವಿರಾಮ ಹೊಂದು. "पापाद्यच्छति"। 3. ಕಟ್ಟು, ಕಟ್ಟಿಹಾಕು, ಬಂಧಿಸು.

कर्मणि:—यम्यते। येमे येमाते येमिरे। यन्ता। यंस्यते। यम्यताम्। अयम्यत। इत्यादि.

कृत्सु:—यन्तव्यः। यमनीयः। यम्यः। यतः। यतवान्, –वती। यच्छन्, –न्ती। यन्तुम्। यतम्। यमनम्। यत्वा। संयम्य।

यम – परिवेषणे (चुरा० उभ० सक० से०)। यमयति, –ते। ಸುತ್ತುವರಿ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು. "यमयति चन्द्रम्" परिवेष्टते इत्यर्थः।

यम ಯಮ (पुं०) 1. ಯೋಗದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. यम (उपरमे) वा "अप्" (३-३-६३)। पक्षे "घञ्"। **यामः** ಯಾಮಃ. ಯಮವು (1) ಅಹಿಂಸಾ (2) अस्तेयम् (3) सत्यम् (4) ब्रह्मचर्यम् ಮತ್ತು (5) अपरिग्रहः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. ಶರೀರಮಾತ್ರದಿಂದ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಅಹಿಂಸೆ ಸತ್ಯ ಅಸ್ತೇಯ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪರಿಗ್ರಹಗಳು ಯಮವು. "शरीरसाधनापेक्षं नित्यं यत्कर्म तद्यमः" अम०। "अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहाः यमाः" पा० यो० सू०। "यमनियमकृशीकृतस्थिराङ्गः परिददृशे विधृतायुधः स ताभिः" किरा० १०-१०। 2. ವಿಷ್ಣು. यच्छति अकण्टकम् अनुकूलं च निखिलम्—यम "अच्" (३-१-१३४)। "अकण्टकं चानुकूलं यच्छतीत्यखिलं यमः" इति निरुक्तिः। "धृतात्मा नियमो यमः" वि० स०। 3. ಆನೆ, ಹತ್ತುಕೋಟಿ, ನಿರ್ಬಂಧ. 4. ಆತ್ಮಸಂಯಮನ, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ. 5. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 6. ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಕುದುರೆ. "यमो हीनाधिकाङ्गकः" वैज०। 7. ಒಂದು ಜೊತೆ, ಒಂದು ಜೋಡಿ. "मिथुनं द्वितयं द्वैतं द्वयं द्वन्द्वं युगं यमम्" वैज०। 8. ಶನಿಗ್ರಹ. 9. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. (वि०) 10. ಅವಳಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. यच्छति एकत्र गर्भाशये—यम (उपरमे) "अच्" (३-१-१३४)। "यमोऽन्यलिङ्गो यमजे ना काके शमने शनौ। शरीरसाधनापेक्षनित्यकर्मणि संयमे" मेदि०।

यमक ಯಮಕ (न०) 1. ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. यमं युग्मभावं कायति प्राप्नोति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। ಅಕ್ಷರಗಳ ಪದಗಳ ಮತ್ತು ಪಾದಗಳ ಆವೃತ್ತಿಯು ಯಮಕವೆನಿಸುವುದು. ಈ ಆವೃತ್ತಿಯು ಅವ್ಯವಹಿತವಾಗಿಯೂ ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. "अव्यपेतव्यपेतात्मा व्यावृत्तिर्वर्णसंहतेः। यमकम्"। ಈ ವಿಧವಾದ ಯಮಕವು ಪಾದಗಳ ಆದಿ ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಇದ್ದು ಮೂರು ವಿಧ ಯಮಕಗಳಾಗುವುವು. "तच्च पादानामादिमध्यान्तगोचरम्" काव्या० ३-१। ಈ ಮೂರು ಭೇದಗಳೂ ಪಾದಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಪಾದ ಮಧ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಪಾದಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಬಂದು (ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ) ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಗಳಾಗುವುವು. "एकद्वित्रिचतुष्पादयमकानां विकल्पनाः। आदिमध्यान्त मध्यान्त मध्याद्याद्यन्तसर्वतः। अत्यन्तबहवस्तेषां भेदाः संभेदयोनयः" काव्या० ३-२, ३।

ಪ್ರಥಮ ಪಾದಾದಿಯಮಕ—"मानेन मानेन सखि प्रणयोऽभूत् प्रिये जने। खण्डिता कण्ठमाश्लिष्य तमेव कुरु सत्रपम्"।

ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದಾದಿಯಮಕ—"मेघनादेन हंसानां मदनो मदनोदिना। नुन्नमानं मनः स्त्रीणां सह रत्या विराजते"॥

ತೃತೀಯ ಪಾದಾದಿಯಮಕ—"राजन्वत्यः प्रजा जाता भवन्तं प्राप्य सत्पतिम्। चतुरं चतुरम्भोधिरसनोर्वीकरग्रहे"॥

ಚತುರ್ಥ ಪಾದಾದಿಯಮಕ—"अरण्यं कैश्चिदाक्रान्तं कैश्चित्सद्म दिवौकसाम्। पदातिरथनागाश्वरहितैरहितैस्तव"।

ಪ್ರಥಮ ದ್ವಿತೀಯ (ಆದಿಮಧ್ಯ) ಪಾದಗತ ಯಮಕ—"मधुरं मधुरम्भोजवदने वदनेत्रयोः। विभ्रमं भ्रमरभ्रान्त्या विडम्बयति किं नु ते"॥

ಪ್ರಥಮ ತೃತೀಯ (ಆದಿಮಧ್ಯ) ಪಾದಗತ ಯಮಕ—"वारणो वारणोद्दामो हयो वा स्मर दुर्धरः। न यतो नयतोऽन्तं नः तदहो विक्रमस्तव"॥

ಪ್ರಥಮ ಚತುರ್ಥ (ಆದಿಮಧ್ಯ) ಪಾದಗತ ಯಮಕ—"राजितैः राजितैरक्ष्येन जीयते त्वादृशैर्नृपैः। नीयते च पुनस्तृप्तिं वसुधा वसुधारया"॥ ಹೀಗೆಯೇ ದ್ವಿತೀಯ ತೃತೀಯಪಾದಗತ ದ್ವಿತೀಯ ಚತುರ್ಥ ಪಾದಗತ ತೃತೀಯ ಚತುರ್ಥಪಾದಗತ ಪ್ರಥಮ ದ್ವಿತೀಯ ತೃತೀಯಪಾದಗತ ದ್ವಿತೀಯ ತೃತೀಯ ಚತುರ್ಥಪಾದಗತ ಪ್ರಥಮ ತೃತೀಯ ಚತುರ್ಥ ಪಾದಗತ ಪ್ರಥಮ ದ್ವಿತೀಯ ತೃತೀಯ ಚತುರ್ಥ ನಾಲ್ಕೂ ಪಾದಗತ ಮುಂತಾದ ಅವ್ಯಪೇತ ಯಮಕಗಳೂ ಮುಂದೆ ವ್ಯಪೇತಯಮಕಗಳೂ ಅವ್ಯಪೇತವ್ಯಪೇತಮಿಶ್ರ ಯಮಕಗಳೂ ಸೇರಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಭೇದಗಳುಂಟಾಗುವುವು. 2. ವ್ಯೂಹ, ಸಮೂಹ. "यमकं मण्डलं कृत्वा तान् योधान् प्रत्यवाटयत्" भा० विरा० ५७-४२। (पुं०) 3. ಸಂಯಮ, ಅಡ್ಡಿ, ಆನೆ, ನಿರ್ಬಂಧ, ನಿಗ್ರಹ. यम भावे "अप्" (३-३-६३)। "यमकं यमजे शब्दालंकारे पुंसि संयमे" मेदि०। (वि०) 4. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. "मण्डलानि विचित्राणि यमकानीतराणि च।

सन्यानि च विचित्राणि दक्षिणानि च सर्वशः" भा० वन० ११-८। 5. ಆವಳಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.

यमज यमज (पुं० द्विव०) ಆವಳಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು, ಒಂದೇ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. यमौ सन्तौ जायेते—जनी "डः" (३-२-१०१)।

यमदूत यमदूत (पुं०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಸೇವಕ. यमस्य दूतः।

यमदूतक यमदूतक (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ.

यमदूतिका यमदूतिका (स्त्री०) ಹುಣಸೆ ಮರ.

यमदेवता यमदेवता (स्त्री०) ಭರಣೀನಕ್ಷತ್ರ. यमो देवतास्याः।

यमद्वितीया यमद्वितीया (स्त्री०) ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ದ್ವಿತೀಯೆ (ಬಿದಿಗೆ). ಈ ಬಿದಿಗೆಯ ದಿನ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ತಮ್ಮ ಸಹೋದರರನ್ನು ಕರೆದು ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕು. "कार्तिके तु द्वितीयायां शुक्लायां भ्रातृपूजनम्। या न कुर्यात् विनश्यन्ति (तस्याः) भ्रातरः सप्तजन्मनि"। "कार्तिके शुक्लपक्षस्य द्वितीयायां युधिष्ठिर। यमो यमुनया पूर्वं भोजितः स्वगृहे स्वयम्" भा०।

यमन यमन (पुं०)1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. यमयति नियमयति—यम (उपरमे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟುವುದು. 3. ತಡೆಯುವುದು, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿರಿಸುವುದು. 4. ಕೆಲಸದಿಂದ ವಿಶ್ರಾಂತಿಪಡೆಯುವುದು, ವಿರಾಮಹೊಂದುವುದು. यम भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "यमनं बन्धने चोपरतौ क्लीबं यमे पुमान्" मेदि०।

यमनिका यमनिका (स्त्री०) ತೆರೆ, ಪರದೆ.

यमपत्नी यमपत्नी (स्त्री०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಪತ್ನಿ—(1) ಧೂಮೋರ್ಣೆ, (2) ವಿಜಯಾ. **-भार्या -भार्या**.

यमप्रिय यमप्रिय (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ.

यमभगिनी यमभगिनी (स्त्री०) ಯಮುನಾನದಿ, ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ತಂಗಿ. **-स्वसा -स्वसा**.

यमराज् यमराज् (पुं०) ಯಮಧರ್ಮರಾಜ. **-राजः -राजः**.

यमल यमल (न०)1. ಜೊತೆ, ಜೋಡಿ. यमं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। (पुं० द्विव०) 2. ಆವಳಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. "यमलार्जुनदृष्टबालकेलि यमुनासाक्षिकयौवतं युवानम्" गोपालवि०। (स्त्री०) **-ली -लीः**. 3. ವಸ್ತ್ರದ ಎರಡು ತುಂಡುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಉಡುಪು. "यमलं युगले क्लीवं यमली चोटिकाद्वये" मेदि०।

यमलपत्रक यमलपत्रक (पुं०) ಕೋವಿದಾರ ವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಬಾಳ ಗಿಡ. यमलं यमजं पत्रमस्य "कप्" (५-४-१५४)।

यमलार्जुन यमलार्जुन (पुं० द्विव०) ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಎರಡು ಮತ್ತಿ ಮರಗಳು. यमलौ च तौ अर्जुनौ च। ಕುಬೇರನ ಮಕ್ಕಳಾದ ನಳಕೂಬರ—ಮಣಿಗ್ರೀವರು ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಈ ವೃಕ್ಷಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆ ಹೊಂದಿದರು.

यमवत् यमवत् (वि०) ಆತ್ಮಸಂಯಮವುಳ್ಳವನು, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು, ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. यमोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "दशरथः प्रशशास महारथो यमवतामवतां च धुरि स्थितः" रघु० ९-१।

यमवाहन यमवाहन (पुं०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. यमस्य वाहनः।

यमानिका यमानिका (स्त्री०) ಅಜವಾನ, ಓಮ, ಮಾದಕ್ಕಿ. यमानी स्वार्थे "कन्"।

यमानी यमानी (स्त्री०) ಅಜವಾನ, ಓಮ.

यमित यमित (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. यम (उपरमे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "बन्धे संसिनि चैकहस्तयमिताः पर्याकुला मूर्धजाः" शाकु० १-२६। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

यमिन् यमिन् (वि०) ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು, ಆತ್ಮಸಂಯಮವುಳ್ಳವನು. यमोऽस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)।

यमितवत् यमितवत् (वि०) 1. ಗಂಟುಹಾಕಿಸಿದವನು, ಕಟ್ಟಿಸಿದವನು. 2. ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. यम+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

यमी यमी (स्त्री०) ಯಮುನಾನದಿ. "तापी तु यमुना यमी" त्रिकाण्ड०। "तृतीयां वडकामेके तासां संज्ञासुतास्त्रयः। यमो यमी श्राद्धदेवः छायायाश्च सुतान् शृणु" भाग० ८-१३-९।

यमुना यमुना (स्त्री०) 1. ಯಮುನಾನದಿ, ಕಾಳಿಂದೀ ನದಿ. यच्छति—यम (उपरमे) "उनन्" (उ० ३-६१)। "यमुनामतीतमथ शुश्रुवानमुं तपसस्तनूज इति नाधुनोच्यते" माघ० १३-१। 2. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

ययाति.ययाति (पुं०) ನಹುಷ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ. यस्य वायोरिव यातिः सर्वत्र रथगमनमस्य। [ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮಗಳಾದ ದೇವಯಾನಿ ಮತ್ತು ವೃಷಪರ್ವ ರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆ ಇಬ್ಬರೂ ಯಯಾತಿಯ ಪತ್ನಿಯರು. ದೇವಯಾನಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಯದು ಮತ್ತು ತುರ್ವಸು. ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯ ಮಕ್ಕಳು ಅನು ದ್ರುಹ್ಯ ಮತ್ತು ಪೂರು. ದೇವಯಾನಿಯು ಯಯಾತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಾಗ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗ ಕೂಡದೆಂದೂ ಅವಳು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ತನಗೆ ದಾಸಿಯಾಗಿರ ಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳಿ ಅವನಿಂದ ಮಾತು ಪಡೆದಿದ್ದಳು. ಅನಂತರ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯು ಯಯಾತಿಯಿಂದ ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ದೇವಯಾನಿಯು ತಾನು ಅಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದಳು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಯಯಾತಿಗೆ ಮುದುಕನಾಗುವಂತೆ ಶಾಪವಿತ್ತರು. ಅನಂತರ ಇವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಬೇರೊಬ್ಬನ ಯೌವನವನ್ನು ಪಡೆದು ಮುದಿತನವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಡಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ತಮ್ಮ ಯೌವನವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮ್ಮತಿಸದ ಯದು ಅನು ದ್ರುಹ್ಯ ಮತ್ತು ತುರ್ವಸುಗಳಿಗೆ ಶಾಪವನ್ನಿತ್ತು ತನಗೆ ಯೌವನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮುದಿತನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಪೂರುವಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಯೌವನಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ಮುದಿತನವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ತೆರಳಿದನು.]

यया यय्या (पुं०) 1. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಕುದುರೆ. या (प्रापणे) "ईः" (उ० ३-१३९)। 2. ಪರಮೇಶ್ವರ. यायते प्राप्यते भक्तैः—या "ईः"।

ययु ययु (पुं०) 1. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಕುದುರೆ. या (प्रापणे) "उः" (उ० १-२१)। 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "ययुः पुमानश्वमेधतुरङ्गे तुरगेऽपि च" मेदि०। "तूर्णमथ ययुमिवानुययुर्दमघोषसूनुमवनीशसूनवः" माघ० १५-६१। 3. ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗ. (स्त्री०) 4. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು. (वि०) 5. ಉದ್ದವಾದ ಕೋಲು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. "ययुर्नौ मोक्षमार्गेऽश्वे स्त्रीत्वाप्तौ दीर्घयष्टिके" वैज०।

यर्हि यर्हि (अव्य०) ಯಾವಾಗ ?, ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. यद् "र्हिल्" (५-३-२१)। ಇದೊಂದು ಸಂಬಂಧಾರ್ಥಕ ಅವ್ಯಯ. तर्हि एतर्हि ಇವು ಇದರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದಾಗ ವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದು.

यव यव (पुं०) 1. ಜವೆಗೋಧಿ, ಯವಧಾನ್ಯ. यौति—यु (मिश्रणे) "अच्" (३-१-१३४)। "यवाः प्रकीर्णा न भवन्ति शालयः" मृच्छ० ४-१७। 2. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನಲ್ಲಿರುವ ಯವಾಕಾರದ ರೇಖೆ, ಧನಧಾನ್ಯಾದಿ ಲಾಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ರೇಖೆ. 3. ಆರು ಗೌರ ಸರ್ಷಪಗಳ ಆಥವಾ 576 ತ್ರಸರೇಣುಗಳ ಪರಿಮಾಣ. "जालान्तरगते भानौ यत् सूक्ष्मं दृश्यते रजः। तेऽष्टभिर्भवेल्लिक्षा लिक्षाषड्भिश्च सर्षपः। षट्सर्षपे यवस्त्वेको गुञ्जैका तु यवैस्त्रिभिः"। 4. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು. यु (अमिश्रणे) "अप्" (३-३-५७)। "यवो धान्ये पृथक्कृतौ" हेम०।

यवक यवक (पुं०) ಜವೆಗೋಧಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. "यवके तोयपर्णिका" वैज०।

यवक्य यवक्य (न०) ಗೋಧಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. यवकानां भवनं क्षेत्रम् "यत्" (५-२-३)।

यवक्षार यवक्षार (पुं०) ಪೆಟ್ಟ್ಲಪ್ಪು, ಸೋರುಪ್ಪು. यवानां क्षारः।

यवचूर्ण यवचूर्ण (न०) ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟು.

यवज यवज (पुं०) ಯವಕ್ಷಾರ, ಪೆಟ್ಲ್ಲಪ್ಪು.

यवजोद्भव यवजोद्भव (न०) ತವಕ್ಷೀರ.

यवद्वीप यवद्वीप (पुं०) ಆರು ಅನುದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಆರು ಅನುದ್ವೀಪಗಳು :** (1) ಅಂಗದ್ವೀಪ (2) ಯವದ್ವೀಪ (3) ಮಲಯದ್ವೀಪ (4) ಶಂಖದ್ವೀಪ (5) ಕುಶದ್ವೀಪ ಮತ್ತು (6) ವರಾಹದ್ವೀಪ. "अङ्गद्वीपाश्च षट् तेषामङ्गद्वीपादयो यथा। अङ्गद्वीपं यवद्वीपं मलयद्वीपमित्यपि। शङ्खद्वीपं कुशद्वीपं वराहद्वीपमित्यपि" वैज०। ಈ ಯವದ್ವೀಪವು ಪೂರ್ವಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವುದು. "पूर्वाब्धौ तु यवद्वीपं यत्र कालोदकोऽर्णवः" वैज०।

यवन यवन (पुं०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ವೈಶ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "सूतं विप्रा नृपाद्वैश्या माहिष्यं यवनञ्च सः" वैज०। 2. ಆನೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು. "निषादो व्यालादिवधाद्यवनः कुञ्जरग्रहात्" वैज०। 3. ಚೌಳುಪ್ಪು, ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ಉಪ್ಪು.

"ऊषमूषरजं क्षेत्र्यं पांसुजं यवनं पटु" वैज०। 4. ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಅಥವಾ ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯವನು. "वृषलत्वं गता लोके ब्राह्मणा दर्शनेन च। पौण्ड्रकाश्चौड्र-द्रविडाः काम्बोजा यवनाः शकाः। पारदाः पह्लवा-श्चीनाः किराता दरदाः खशाः" मनु० १०-४४। (पुं० ब० व०) 5. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. "अथोदीच्या जनपदास्तत्र चीनाः स्वरम्भराः। गान्धा-रास्तु दिहण्डाः स्युः यवनास्तु हुरुष्कराः" वैज०। 6. ಯವನ ದೇಶದ ಜನರು. 7. ಯವನ ದೇಶದ ರಾಜರು. "यदवस्तत्र निस्त्रासाः यवनैः स्तनयित्नुभिः" यादः २२-९१। 8. ವೇಗ. 9. ಅಧಿಕ ವೇಗವುಳ್ಳ ಕುದುರೆ. "यवनो देशभेदे ना वेगवेगाधिकाश्वयोः" मेदि०। (वि०) 10. ಅಧಿಕ ವೇಗವುಳ್ಳ. "तमश्ववारा यवनाश्वयायिनं प्रकाशरूपा मनुजेशमन्वयुः" नैष०।

यवनानी ಯವನಾನೀ (स्त्री०) ಯವನರ ಲಿಪಿ, ಯವನ ಭಾಷೆಯ ಅಕ್ಷರ. यवनानां लिपिः "आनुक्" "ङीष्" च (४-१-४९)।

यवनिका ಯವನಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಪರದೆ, ತೆರೆ. युनात्या-वृणोत्यनया—युञ् (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಯವನಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು, ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಹೆಂಗಸು.

यवनी ಯವನೀ (स्त्री०) ಯವನಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. यवन "ङीष्" (४-१-६३)। "यवनीमुखपद्मानां सेहे मधुमदं न सः" रघु० ४-६१।

यवनेष्ट ಯವನೇಷ್ಟ (पुं०) 1. ಹತ್ತು ವಿಧ ಈರುಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. यवनानामिष्टः। "गृञ्जनो यवनेष्टश्च पलाण्डोर्दश जातयः" वैज०। 2. ಬೀವಿನ ಮರ. "पिचुमन्दः पारिभद्रो नेता काकफलश्च सः। यवनेष्टः पीतसारः" कल्पद्रु०। (न०) 3. ಸೀಸಲೋಹ. "अथ सीसोऽस्त्री योगेष्टं भुजगाह्वयम्। यवनेष्टं समोलूकम्" वैज०। 4. ರಾಜೀರುಳ್ಳಿ. 5. ಬಿಳುಳ್ಳಿ. 6. ಮೆಣಸು. "मरीचं मरिचं चापि मिरीचं मिरिचं पुनः। यवनेष्टं वृत्तफलम्" कल्पद्रु०। (स्त्री०) **-नेष्टा** **-नेष्टा**. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. "हयप्रिया तु निःश्रेणी यवनेष्टा दुरारुहा" कल्पद्रु०।

यवफल ಯವಫಲ (पुं०) 1. ಬಿದಿರು ಮೆಳೆ. यव इव फलान्यस्य। 2. ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. 3. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. "भवेद्यवफलो वेणौ मांसीकुटजयोरपि" मेदि०।

यवलास ಯವಲಾಸ (पुं०) ಯವಕ್ಷಾರ, ಪಟ್ಟುಪ್ಪು.

यवशूक ಯವಶೂಕ (पुं०) ಯವಕ್ಷಾರ, ಪಟ್ಟುಪ್ಪು.

यवस ಯವಸ (न०) (ಹಸು ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವು ತಿನ್ನಬಹುದಾದ) ಹುಲ್ಲು. यौति—यु (मिश्रणे अमिश्रणे च) "असच्" (उ० ३-११९)। "तत्स्यादायुधसंपन्नं धनधान्येन वाहनैः। ब्राह्मणैः शिल्पिभिर्यन्त्रैः यवसेनोद-केन च" मनु० ७-७५।

यवा ಯವಾ (स्त्री०) ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. "ओड्रका प्रातिका सूर्यप्रिया चापि यवा पुनः" कल्पद्रु०।

यवागू ಯವಾಗೂ (स्त्री०) ಅಕ್ಕಿಯ ಗಂಜಿ, ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ಅಂಬಲಿ. यौति—यु (मिश्रणे अमिश्रणे च) "आगूच्" (उ० ३-८१)।

यवाग्रज ಯವಾಗ್ರಜ (पुं०) ಯವಕ್ಷಾರ, ಪಟ್ಟುಪ್ಪು, ಸೋರುಪ್ಪು. यवाग्रात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "यवक्षारो यवाग्रजः" अम०।

यवानी ಯವಾನೀ (स्त्री०) ಅಜವಾನ, ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ. दुष्टो यवः "आनुक्" (४-१-४९)। "ङीष्" च। "कन्" (५-३-९६)। **यवानिका** ಯವಾನಿಕಾ. "अजमोदातूग्रगन्धा ब्रह्मदर्भा यवानिका" अम०।

यवापत्य ಯವಾಪತ್ಯ (न०) ಯವಕ್ಷಾರ. यवस्यापत्यम्।

यवास ಯವಾಸ (पुं०) ತೀಟಕ ಸಂಧಿ. यु (मिश्रणे अमिश्रणे च) "आसः" (उ० ४-२)। "यासो यवासो दुस्पर्शः" अम०।

यवासक ಯವಾಸಕ (पुं०) ತೀಟಕ ಸಂಧಿ. यवास स्वार्थे "कन्"। "गुडूचीत्रिफलावासात्रायमाणायवासकैः। क्वथितैर्विधिवत् पक्वमेतैः कल्कीकृतैः समैः। पीतं सर्पिः क्षयश्वासकासजीर्णज्वरान् जयेत्" सुश्रुत० उत्तरतं० ३९।

यविष्ठ ಯವಿಷ್ಠ (वि०) ಇವರಲ್ಲಿ ಇವನು ಬಹಳ ಕಿರಿಯ, ಬಹಳ ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಯದವನು. अयमेषामतिशयेन युवा—युवन् "इष्ठन्" (५-३-५५)। वनो लोपः गुणः अवादेशः (६-४-१५६)।

यवीयस् ಯವೀಯಸ್ (पुं०) 1. ತಮ್ಮ, ಅನುಜ. (वि०) 2. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಇವನು ಕಿರಿಯ, -ಎಳೆಯ, -ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನವನು. अयमनयोरतिशयेन युवा—युवन् "ईयसुन्" (५-३-५७)। वनो लोपः गुणः (६-४-१५६)। अवादेशः। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **यवीयसी** ಯವೀಯಸೀ. "अवाच्यो दीक्षितो नाम्ना यवीयानपि यो भवेत्" मनु० २-१२८। (पुं०) यवीयान् यवीयांसौ

यवीयांसः। (स्त्री०) यवीयसी यवीयस्यौ यवीयस्यः। (न०) यवीयः यवीयसी यवीयांसि।

यवीयस ಯವೀಯಸ (न०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ.

यव्य ಯವ್ಯ (पुं०) 1. ಒಂದು ಚಾಂದ್ರಮಾಸ. यवेभ्यो हितः "यत्" (५-१-७)। "यव्यद्वयं श्रावणादि सर्वा नद्यो-रजस्वलाः। तासु स्नानं न कुर्वीत वर्जयित्वा समुद्रगाः" प्रायश्चित्ततत्त्वम्। (न०) 2. ಜವೆಗೋಧಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಭೂಮಿ). यवानां भवनं क्षेत्रम् "यत्" (५-२-३)। (वि०) 3. ಗೋಧಿಗೆ ಹಿತವಾದ. यवाय हितः "यत्"।

यशःपटह ಯಶಃಪಟಹ (पुं०) ಡವಣೆ (ಢಕ್ಕೆ) ಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. यशःसूचकः पटहः।

यशःशरीर ಯಶಃಶರೀರ (न०) ಕೀರ್ತಿಯು ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ದೇಹ, ಕೀರ್ತಿಯೆಂಬ ಶರೀರ. यश एव शरीरम्। "किमप्यहिंस्यस्तव चेन्मतोऽहं यशःशरीरे भव मे दयालुः" रघु० २-५७।

यशःशेष ಯಶಃಶೇಷ (वि०) ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವವನು, ಭೌತಿಕ ಶರೀರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನು. यश एव शेषो यस्य। **-शेषता शेषता.** ಕೀರ್ತಿರೂಪವಾದ ಶರೀರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವುದು. यशः शेषस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

यशद ಯಶದ (न०) ತವರವೆಂಬ ಒಂದು ಧಾತು. "यशदं तुवरं तिक्तं शीतलं कफपित्तहृत्" भावप्र०।

यशस् ಯಶಸ್ (न०) ಕೀರ್ತಿ, ಖ್ಯಾತಿ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ. अश्नोति व्याप्नोति—अशू (व्याप्तौ) "असुन्" (उ० ४-१९०)। युट् च। "यशोऽधिगन्तुं सुखलिप्सया वा मनुष्यसंख्या-मतिवर्तितुं वा" किरा० ३-४०।

यशस्कर ಯಶಸ್ಕರ (वि०) ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. यशः करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। विसर्गस्य सत्वम् (८-३-४६)। "एतेषां निग्रहो राज्ञः पञ्चानां विषये स्वके। साम्राज्यकृ-त्सजात्येषु लोके चैव यशस्करः" मनु० ८-३८७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **यशस्करी ಯಶಸ್ಕರೀ.**

यशस्य ಯಶಸ್ಯ (वि०) 1. ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾದ. यशसे हितम् "यत्" (५-१-५)। "आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः। श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते हंयुदङ्मुखः" मनु० २-५२। **-स्या -स्या.** (स्त्री०) 2. ಶೇಂಗಾಲೆ ಗಿಡ.

यशस्वत् ಯಶಸ್ವತ್ (वि०) ಕೀರ್ತಿ ಪಡೆದವನು, ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳವನು. यशोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

यशस्विन् ಯಶಸ್ವಿನ್ (वि०) ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ, ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆದವನು. यशोऽस्यास्ति "विनिः" (५-२-१२२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-स्विनी -स्विनी.**

यशोद ಯಶೋದ (पुं०) 1. ಪಾದರಸ, ರಸಧಾತು. "रसधातुर्हरतेजो यशोदः" कल्पद्रु०। (वि०) 2. ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ. यशो ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (स्त्री०) **-दा -दा.** 3. ನಂದಗೋಪನ ಪತ್ನಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಾಕುತಾಯಿ.

यशोधन ಯಶೋಧನ (वि०) ಕೀರ್ತಿಯೇ ಧನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ಯಶಸ್ಸೇ ಐಶ್ವರ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. यश एव धनं यस्य। "वनाय पीतप्रतिबद्धवत्सां यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच" रघु० २-१।

यशोधर ಯಶೋಧರ (वि०) ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು. धरति "अच्" (३-१-१३४)। यशसो धरः।

यष्टि ಯಷ್ಟಿ (पुंस्त्री०) 1. ದಂಡ, ಕೋಲು, ಬೆತ್ತ, ದೊಣ್ಣೆ. यक्ष्यते—यक्ष (पूजायाम्) "क्तिच्" (३-३-१७४)। कलोपः (८-२-२९)। ष्टुत्वम् (८-४-४१)। "दण्डोऽस्त्री लगुडः पुमान्। यष्टिर्द्वयोः स्त्रियां यष्टी" कल्पद्रु०। (स्त्री०) **यष्टी ಯಷ್ಟೀ.** 2. ಗದೆ. 3. ಕಂಬ, ಗಣೆ. 4. ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕೂರುವ ಕೋಲು. 5. ಧ್ವಜದಂಡ, ಧ್ವಜ (ಪತಾಕೆ) ಏರಿಸುವ ಕಂಬ. 6. ಹಾರದ ಎಳೆ, ಮುಕ್ತಾಹಾರ. "विमुच्य सा हारमहार्यनिश्चया विलोलयष्टिप्रविलुप्तचन्दनम्" कुमा० ५-८। 7. ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಮೃದು (ಕೋಮಲ) ವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕತ್ತಿ. "हरकस्तरवारि स्त्री यष्टि-श्चापि मृदौ पृथौ" वैज०। 8. ಅತಿಮಧುರ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಧು. 9. ಭಾರಂಗಿ, ಭಾರ್ಗಿ. "यष्टिर्भार्ग्यां मधुयष्ट्यां ध्वजदण्डेऽस्त्रहारयोः" हेम०। (स्त्री०) 10. ಬಳ್ಳಿ, ಲತೆ. 11. ವೃಕ್ಷದ ಶಾಖೆ, ಮರದ ರೆಂಬೆ. "स्त्यावलि स्रग्लता यष्टिः" कल्पद्रु०। "चूतयष्टिरिवाभ्याशे मधौ परभृतोन्मुखी" कुमा० ६-२। (वि०) 12. ತೆಳುವಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. "तं वीक्ष्य वेपथुमती सरसाङ्गयष्टिः" कुमा० ५-८५। (पुं०) 13. ಭುಜದಂಡ, ತೋಳು. 14. ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ. "बद्धपाणौ त्सरौ यष्टिः पुंसि

स्याद्भुजदण्डके। द्वयोर्हारिलताभार्य्योर्मधुकाशस्त्रभेदयोः" मेदि०।

यष्टिक यष्टिक (पुं०) 1. ನೀರುಕೋಳಿ. यष्टिरिव—"कन्" (५-३-९६)। 2. ದಾಡ, ಕೋಲು, ದೊಣ್ಣೆ. यष्टि स्वार्थे "कन्"।

यष्टिका यष्टिका (स्त्री०) 1. ಹಾರ, ಸರ. यष्टि स्वार्थे "कन्"। 2. ವಾರಾಹಿ ಗಿಡ, ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ. "अथ वाराही ब्रह्मपुत्री च यष्टिका" कल्पद्रु०। 3. ಪುಷ್ಕರಿಣಿ, ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ. "अथ पुष्करिणीत्यपि। दीर्घा स्त्री यष्टिका वापी" कल्पद्रु०। 4. ದೊಣ್ಣೆ, ಕೋಲು. "अथ शक्तिश्च शक्ती च यष्टिर्यष्टी च यष्टिका। दण्डः काण्डोऽपि लगुडः पशुघ्नो दण्डकोऽपि च" शब्दरत्नावलिः।

यष्टिग्रह यष्टिग्रह (वि०) ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು, ದೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. यष्टिं गृह्णाति —ग्रह (उपादाने) "अच्" (वा० ३-२-९)।

यष्टिनिवास यष्टिनिवास (पुं०) ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕೂರಲು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರುವ ಆಡ್ಡಕೋಲು ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಬಿ. यष्टिरेव निवासः वासस्थानम्। "वृक्षेशया यष्टिनिवासभङ्गान्मृदङ्गशब्दापगमादलास्याः" रघु० १६-१४।

यष्टिमधु यष्टिमधु (न०) ಅತಿಮಧುರ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಧು. यष्ट्यां मधु माधुर्यमस्य। "कप्" (५-४-१५४)। **–मधुकम् –मधूकम्.**

यष्टी यष्टी (स्त्री०) 1. ಅತಿಮಧುರ. यष्टि "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರ.

यष्टीक यष्टीक (न०) ಅತಿಮಧುರ.

यष्टीमधु यष्टीमधु (न०) ಅತಿಮಧುರ.

यष्टृ यष्टृ (पुं०) ಯಜಮಾನ, ಯಾಗಮಾಡುವವನು. यजते —यज (देवपूजायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)।

यसु – प्रयत्ने (दिवा० पर० अक० से०)। यस्यति, यसति। ययास। यसिता। यस्यतु, यसतु। इत्यादि. ಯತ್ನಿಸು, ಪ್ರಯತ್ನಪಡು, ಶ್ರಮಿಸು, ಹೋರಾಡು.

या – प्रापणे (अदा० पर० सक० अनि०)।

लट्—	याति	यातः	यान्ति।
	यासि	याथः	याथ।
	यामि	यावः	यामः।
लिट्—	ययौ	ययतुः	ययुः।
	ययिथ / ययाथ	ययथुः	यय।
	ययौ	ययिव	ययिम।
लुट्—	याता	यातारौ	यातारः।
लृट्—	यास्यति। लोट्—यातु, यातात्, याहि, यातात्। लङ्—अयात्।		
विधिलिङ्—	यायात् यायाताम्। आशीर्लिङ्—यायात् यायास्ताम् यायासुः।		
लुङ्—	अयासीत्।	लृङ्—अयास्यत्।	

1. ಹೋಗು, ನಡೆ. "तां देवतापितृतिथिक्रियार्थामन्वग्ययौ मध्यमलोकपालः" रघु० २-१६। 2. ಹೊರಡು, ಮುಂದೆ ಹೋಗು. "यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठते" शाकु० ४-५। 3. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "शिरीषपुष्पाधिकसौकुमार्यः खेदं स यायादपि भूषणेन" रघु० १८-४५। 4. ಹೊಂದು, ತಲುಪು, ಸೇರು. "या न ययौ प्रियमन्यवधूभ्यः सारतरागमना यतमानम्" माघ० ४-४५। 5. ಕಳೆದುಹೋಗು (ಕಾಲ). "विनयादिव यापयन्ति ते धृतराष्ट्रात्मजमात्मसिद्धये" किरा० २-४५। 6. ವಹಿಸಿಕೊ, ಕೈಗೊಳ್ಳು, ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊ. 7. ಅದೃಶ್ಯವಾಗು, ಮರೆಯಾಗು. "भाग्यक्रमेण हि धनानि भवन्ति यान्ति" मृच्छ० १-१३।

णिचि:—यापयति, –ते। यापयां –चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। यापयिता –सि, –से, –हे। यापयतु, –ताम्। अयापयत्, –त। यापयेत्, –त। याप्यात्। इत्यादि.

कृत्सु:—यातव्यः। यानीयः। येयः। यातः। यातवान्। यान्, यान्ती। यातुम्। यातम्। यानम्। यात्वा। प्रयाय।

याग याग (पुं०) ಯಜ್ಞ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮ. इज्यते — यज (देवपूजायाम्) "घञ्" (३-३-१९)।

दु याचृ – यच्ञायाम् (भ्वा० उभ० द्विक० से०)।

लट्—	पर०	याचति	याचतः	याचन्ति।
	आत्म०	याचते	याचेते	याचन्ते।
		याचसे	याचेथे	याचध्वे।
		याचे	याचावहे	याचामहे।
लिट्—	पर०	ययाच	ययाचतुः	ययाचुः।
	आत्म०	ययाचे	ययाचाते	ययाचिरे।

लृट्— याचिता याचितारौ याचितारः। याचितासि, याचितासे। याचितास्मि, याचिताहे।

लृट्—याचिष्यति, -ते। लोट्—याचतु, याचताम्। लङ्—अयाचत्, -त।

विधिलिङ्—याचेत्, -त। आशीर्लिङ्—याच्यात्, याचिषीष्ट। इत्यादि.

ಬೇಡು, ಯಾಚಿಸು. "याचते स्म परिधापिकाः सखीः सा स्वनीविनिबिडक्रियां यदा" ನೈಷ० १८-५१। "केचित् संचुकुटुर्भीताः लेजिरेऽन्ये पराजिताः। संग्रामाद् बभ्रशुः केचित् ययाचुश्चापरेऽभयम्" भट्टि० १४-१०५।

कर्मणि:—याच्यते याच्येते याच्यन्ते। याच्यताम्। अयाच्यत। याच्येत। अयाचि इत्यादि.

णिचि:—याचयति। याचयां चकार, -बभूव, -आस। याचयिता। याचयतु। अयाचयत् इत्यादि.

कृत्सु:—याचितव्यम्। याचनीयम्। याच्यम्। याचितः। याचितवान्। याचन्, -न्ती, याचमानः। याचितम्। याचितुम्। याचनम्।

याचक ಯಾಚಕ (वि०) ಭಿಕ್ಷುಕ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು, ತಿರುಕ. ದ್ವ याच् (याच्ञायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

याचत् ಯಾಚತ್ (वि०) 1. ಬೇಡುತ್ತಿರುವ. ದ್ವ याच् (याच्ञायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "याचतः स्वगयाश्राद्धं भूतस्याविश्य कञ्चन" ನೈಷ० १७-९०। 2. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುತ್ತಿರುವ.

याचन ಯಾಚನ (न०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಕೋರಿಕೆ, ಬೇಡಿಕೆ. ದ್ವ याच् (याच्ञायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भीमजार्थपरयाचनचाटौ यूयमेव गुरवः करणीयाः" ನೈಷ० ५-११२। 2. ಯಾಚಿಸುವುದು, ಬೇಡುವುದು, ತಿರುಪೆ ಕೇಳುವುದು. (वि०) 3. ಬೇಡುವವನು, ಕೋರುವವನು. 4. ಯಾಚಿಸುವವನು, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು. याच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

याचनक ಯಾಚನಕ (पुं०) ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು, ತಿರುಕ. ದ್ವ याच् (याच्ञायाम्) "ल्युः" (३-१-१३४)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "वनीयको याचनको मार्गणो याचकार्थिनौ" अम०। "आचारहीनः क्लीबश्च नित्यं याचनकस्तथा" मनु० ३-१६'

याचना ಯಾಚನಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಕೋರಿಕೆ. ದ್ವ याच् (याच्ञायाम्)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "ज्यानिघातकठिनाङ्गुलिर्वृथा बध्यतामभययाचना-ऽञ्जलिः" रघु० ११-७८। 2. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವುದು, ತಿರುಪೆ ಕೇಳುವುದು.

याचनीय ಯಾಚನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. ದ್ವ याच् (याच्ञायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. 5. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲು ಅರ್ಹನಾದ. 6. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **याचितव्यः** ಯಾಚಿತವ್ಯಃ.

याचमान ಯಾಚಮಾನ (वि०) 1. ಬೇಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕೋರುತ್ತಿರುವ. ದ್ವ याच् (याच्ञायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೇಡುತ್ತಿರುವ. "याचमानजनमानसवृत्तेः पूरणाय बत जन्म न यस्य। तेन भूमिरतिभारवतीयं न द्रुमैर्न गिरिभिर्न समुद्रैः" ನೈಷ० ५-८८।

याचित ಯಾಚಿತ (न०) 1. ಬೇಡಿಕೆ, ಕೋರಿಕೆ. 2. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವುದು, ತಿರುಪೆ ಕೇಳುವುದು. ದ್ವ याच् (याच्ञायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೋರಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ. याच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "याचितश्चिरयति क्व नु धीरः प्राणने क्षणमपि प्रतिभूः कः" ನೈಷ० ५-१२६।

याचितक ಯಾಚಿತಕ (न०) ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ತಂದ ವಸ್ತು. याचितेन निर्वृत्तम् "कन्" (४-४-२१)।

याचितवत् ಯಾಚಿತವತ್ (वि०) 1. ಬೇಡಿದವನು, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದವನು, ಕೋರಿದವನು. ದ್ವ याच् (याच्ञायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "माममीभिरिह याचितवद्भिर्दातृजातमवमत्य जगत्याम्" ನೈಷ० ५-९०। 2. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿದವನು, ತಿರುಪೆ ಕೇಳಿದವನು.

याचितव्य ಯಾಚಿತವ್ಯ (वि०) "याचनीय" ನೋಡಿ.

याचितृ ಯಾಚಿತೃ (वि०) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವವನು, ಕೋರುವವನು, ಬೇಡುವವನು. ದ್ವ याच् (याच्ञायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)। "उमा वधूर्भवान् दाता याचितार इमे वयम्" कुमा० ६-८२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **याचित्री** ಯಾಚಿತ್ರೀ.

याच्ञा ಯಾಚ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು, ಬೇಡುವುದು. ದ್ವ याच् (याच्ञायाम्) "नङ्" (३-३-९०)। "तेनार्थित्वं त्वयि विधिवशाद्दूरबन्धुर्गतोऽहं याच्ञा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा" मेघ० १-६। 2. ಭಿಕ್ಷೆ

ಬೇಡುವುದು, ತಿರುಪೆ ಕೇಳುವುದು. "अथास्ति शक्तिः कृतमेव याच्ञया" किरा० १४-२०।

याच्य यಾಚ್ಯ (वि०) 1. ಬೇಡಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ. ಟ್ಟ याच् (याच्ञायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲ್ಪಡುವ.

याज यಾಜ (पुं०) ಕಾಶ್ಯಪನ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ದ್ರುಪದರಾಜನಿಂದ ಸಂತಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಿದನು.

याजक यಾಜಕ (पुं०) 1. ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಜಮಾನನಿಂದ ದಕ್ಷಿಣೆ ಪಡೆದು ಯಾಗಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು. याजयति — यज (देवपूजादौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. 3. ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು. 4. ರಾಜನ ಆನೆ. "याजको राजकुञ्जरे। याज्ञिके च" हेम०।

याजन यಾಜನ (न०) ಯಾಗ ಮಾಡಿಸುವುದು. याज्यते— यज (देवपूजादौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳು:** (1) यजनम् (2) याजनम् (3) अध्ययनम् (4) आध्यापनम् (5) दानम् ಮತ್ತು (6) प्रतिग्रहः। "अध्यापनाध्ययने यजनं याजनं तथा। दानं प्रतिग्रहश्चैव षट्कर्माण्यग्रजन्मनः" मनु० १०-७५।

याजनीय यಾಜನೀಯ (वि०) 1. ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. यज (देवपूजादौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –यीयनः.**

याजयत् यಾಜಯತ್ (वि०) ಯಾಗ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. यज (देवपूजादौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

याजयितृ यಾಜಯಿತೃ (वि०) ಯಾಗ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಋತ್ವಿಕ್ಕು. यज (देवपूजादौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

याजि यಾಜಿ (पुं०) 1. ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. यज (देवपूजादौ) "इञ्" (उ० ४-१२४)। 2. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ.

याजित यಾಜಿತ (वि०) 1. ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. यज (देवपूजादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಯಾಗ ಮಾಡಿಸುವುದು. यज + णिच् भावे "क्तः"।

याजितवत् यಾಜಿತವತ್ (वि०) ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಿದವನು. यज (देवपूजायाम्) + णिच् "क्वतुः" (३-२-१०२)।

याजिन् यಾಜಿನ್ (वि०) (ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು. यजते — यज (देवपूजादौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "सोमपायिनि भविष्यते मया वाञ्छितोत्तमवितानयाजिना" माघ० १४-१०।

याजुष यಾಜುಷ (वि०) 1. ಯಜುರ್ವೇದ ಸಂಬಂಧವಾದ. यजुषः अयम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಯಜುಃ ಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದವನು, ಯಜುರ್ವೇದದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು.

याज्या यಾಜ್ಯಾ (स्त्री०) ಋಗ್ವೇದಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕು ಪಠಿಸುವ ಋಕ್ಕು. इज्यतेऽनया — यज (देवपूजादौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "याज्यया यजनकर्मिणोऽत्यजन् द्रव्यजातमपदिश्य देवताम्" माघ० १४-२०।

याज्ञवल्क्य यಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. ಇವರು ರಚಿಸಿದ ಸ್ಮೃತಿಯು "ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ" ಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಆಚಾರ, ವ್ಯವಹಾರ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಇವರು ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ವೈಶಂಪಾಯನಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿದುದರಿಂದ ವೈಶಂಪಾಯನರ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿ ಅವರಿಂದ ಕಲಿತ ವೇದಗಳನ್ನು ವಾಂತಿ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಇತರ ಋಷಿಗಳು ಆ ವೇದಗಳನ್ನು ತಿತ್ತಿರಿಪಕ್ಷಿರೂಪದಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಆನಂತರ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಋಷಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಿದರು.

याज्ञसेनी यಾಜ್ಞಸೇನೀ (स्त्री०) ಯಜ್ಞಸೇನನ ಮಗಳು, ದ್ರುಪದರಾಜನ ಮಗಳು, ದ್ರೌಪದೀದೇವಿ. यज्ञसेनस्य द्रुपदस्य अपत्यं स्त्री "इञ्" (४-१-९५)। "ङीष्" (४-१-६५)।

याज्ञिक यಾಜ್ಞಿಕ (पुं०) 1. ಯಾಗವಿದ್ಯೆ ತಿಳಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ದಕ್ಷಿಣೆ ಪಡೆದು ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು. यज्ञं यज्ञविद्यामधीते वेद वा—यज्ञ "ठक्" (४-२-६०)। 2. ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು, ಯಜಮಾನ. यज्ञः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "इष्ट्वेह देवता यज्ञैः स्वर्लोकं याति याज्ञिकः" भाग० ११-१०-२३।

3. दर्भ, कुश. यज्ञमर्हति—"ठक्" (५-१-६३)। 4. अश्वत्थवृक्ष, आरळि मर. 5. खदिरवृक्ष, कग्गलि मर. 6. मुत्तुगद मर.

याज्ञिक्य यज्ञिक्य (न०) यज्ञिकन कार्य, यज्ञिकन धर्म, यज्ञ. याज्ञिक "ष्यञ्" (४-३-१२९)।

याज्य यज्य (पुं०) 1. यजमान, याग माडिसल्पडुववनु. यज (देवपूजादौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "गुरौ शिष्यश्च याज्यश्च स्तेनो राजनि किल्बिषम्" मनु० ८-३१७। 2. यागकार्यवन्नु निर्वहिसुव ऋत्विक्कु. (न०) 3. यागभूमि. इज्यतेऽत्र—यज "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. ऋत्विक्कुगे कोडुव संभावने. (स्त्री०) **-ज्या -ज्या**. यागदल्लि उपयोगिसुव ऋक्कु. इज्यतेऽनया—यज कर० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "याज्यया यजनकर्मिणोऽयजन् द्रव्यजातमपदिश्य देवताम्" माघ० १४-२०।

यात् यात् (वि०) होगुत्तिरुव, नडेयुत्तिरुव, चलिसुत्तिरुव. या (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "यान्तोऽन्यतः प्लुतकृतस्वरमाशु दूरादुद्वाहुना जुहुविरे मुहुरात्मवर्ग्याः" माघ० ५-१५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-ती -ती, -न्ती -न्ती**. "यान्तीनां सममसितभ्रुवां नतत्वादंसानां महति नितान्तमन्तरेऽपि" माघ० ८-२।

यात यात (न०) 1. गमन, नडगे, चलने. या (प्रापणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "सलीलयातानि न भर्तुरभ्रमोर्नं चित्रमुच्चैःश्रवसः पदक्रमम्" माघ० १-५२। 2. मुंदे नडेयुवुदु, मुंदे सागुवुदु. 3. अंकुशदिंद आनेयन्नु नडेसुवुदु. "पादकर्म यतं तेषां यातमंकुशवारणम्" वैज०। (वि०) 4. नडेद, मुंदे सागिद. या कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। 5. होरटुहोद. 6. कळेदु होद (काल). 7. होंदिद, संपादिसिद, पडेद, प्राप्तवाद. "यातैश्चातुर्विध्यमस्त्रादिभेदादव्यासङ्गैः सौष्ठवाल्लाघवाच्च" माघ० १८-११।

यातना यातना (स्त्री०) 1. हेच्चु वेदने, बहळ नोवु, सहिसलागद नोवु. यत (निकारोपस्कारयोः) +णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "हिरण्यकशिपुः पुत्रं प्रह्लादं केशवप्रियम्। जिघांसुरकरोन्नानायातना मृत्युहेतवे" भाग० ७-१। 2. नरकशिक्षेयिंद उंटागुव नोवु. "मा भीर्मन्दमनो विचिन्त्य बहुधा यामीश्चिरं यातनाः" मु० मा०।

यातयाम यातयाम (वि०) 1. हेच्चु काल कळेदिरुव, हेच्चु वयस्सु कळेदिरुव, मुदुक. यातायामाः यस्य। "यातयामं विजितवान् स रामो यदि किं ततः" भट्टि० ५-३९। 2. जीर्णवाद, तिंदु आरगिद. 3. उपभोगिसल्पट्ट, अनुभविसि बिडल्पट्ट. "जीर्णं च परिभुक्तं च यातयाममिदं द्वयम्" अम०। 4. पर्युषितवाद, हळियदाद. यातो गतो यामः उपभोगकालो यस्य। 5. बहळ कालदिंदिरुव आहार, हेच्चु काल कळेदु गुणवन्नु कळेदु कोंडिरुव आहार. "यातयामं गतरसं पूति पर्युषितञ्च यत्" गीता १७-१०।

यातवत् यातवत् (वि०) होरटिरुव. या (प्रापणे) "क्तवतुः" (३-१-९६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वती**.

यातव्य यातव्य (वि०) 1. होगबेकाद. 2. होगलु योग्यवाद. 3. होरडलु अर्हवाद. या (प्रापणे) "तव्यः" (३-१-९६)। 4. एदुरिसि होगलु अर्हनाद, युद्धक्कागि होरटु एदुरिसलु योग्यनाद. "यातव्यपार्ष्णिग्राहादिमालायामधिकद्युतिः" माघ० २-९२। "अनीयर्" (३-१-९६)। **यानीयः यानीयः**.

यातिक यातिक (वि०) प्रयाणिक, पांथ, यात्रिक. यातमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)।

यातु यातु (पुं०) 1. काल, समय. 2. वायु, गाळि. या (प्रापणे) "तुः" (उ० १-७२)। (न०) 3. राक्षस. "यातु नः पदवी सैषा यातुनश्चास्य लक्ष्मण" चं० रा०। (वि०) 4. प्रयाणिक, यात्रिक, पथिक. "यातुरध्वगकालयोः। रक्षसि क्लीबम्" सि० कौ०।

यातुक यातुक (पुं०) ओंदु याम, ओंदु जाव, मूरु गंटेगळ काल. "यामे प्रहरयातुकौ" वैज०।

यातुधान यातुधान (पुं०) राक्षस. यातूनि रक्षांसि दधाति पुष्णाति—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११३)। "एको दाशरथिः कामं यातुधानाः सहस्रशः" रघु० १२-४५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-धानी -धानी**.

यातृ यातृ (पुं०) 1. प्रयाणक, दारि नडेयुवनु, पथिक. या (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। याता यातारौ यातारः। "उल्का शुभदा पुरतो दिवाकर विनिःसृता यातुः" बृहत्सं० ३३-१३। 2. सारथि, रथ नडेसुवनु. "यानस्य चैव यातुश्च यानस्वामिन एव च" मनु० ८-२९०। (स्त्री०) 3. सहोदरन पत्नि, अण्णतम्मंदिर पत्नियरु. (परस्पर). याता यातरौ यातरः। "भार्यास्तु भ्रातृवर्गस्य यातरः स्युः परस्परम्" अम०।

यातृक यातृक (पुं०) पान्थ, प्रयाणक.

यात्य यात्य (पुं०) 1. नरकदल्लि वासमाडुव प्राणिगळु. "नारका जन्तवः प्रेता यात्या अप्यातिवाहिकाः" वैज०। (वि०) 2. प्रयत्निसबेकाद. 3. प्रयत्नि सलु अर्हवाद. यती (प्रयत्ने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

यात्रा यात्रा (स्त्री०) 1. प्रयाण, गमन, होरटु बरुवुदु. या (प्रापणे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१६७)। "यात्रा तौ परिवञ्चितुं किसलयं मारीचमायाविधिः" म० वी० ६-१। 2. जैत्रयात्रे, शत्रुजयक्कागि राजन प्रयाण. "शक्येष्वेवाभवद्यात्रा तस्य शक्तिमतः सतः" रघु० १७-५६। 3. तीर्थयात्रे, पुण्यक्षेत्र गळल्लि कैगॊळ्ळुव संचार. 4. देवर उत्सव, हब्ब, जात्रे. "अद्य खलु भगवतः कालप्रियानाथस्य यात्रायामार्यमिश्रान् विज्ञापयामि" उ० रा० १। 5. शरीर यात्रे, देहपोषण. देहधारणे, जीवन. "शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः" गीता ३-८। 6. व्यवहार, नडवळिके, सामाजिक कार्य. "प्रत्यहं लोकयात्रायाः प्रत्यक्षं स्त्रीनिबन्धनम्" मनु० ९-२७। 7. काल कळियुवुदु. "यात्रामात्रं त्वहरहर्देवादुपनमत्युत" भाग० १०-८६-१५। 8. मेरवणिगे. "प्रत्यासन्नस्त्वरयतितरां जन्ययात्राप्रवेशः" मालती० ६-२। 9. संप्रदाय, पद्धति, आचार, वाडिके. "एषोदिता लोकयात्रा नित्यं स्त्रीपुंसयोः परा" मनु० ९-२५। 10. उपाय. "यात्रा तु यापनेऽपि स्याद्गमनोत्सवयोः स्त्रियाम्" मेदि०। "यात्रा तु यापनोपाये गतौ देवार्चनोत्सवे" विश्व०।

यात्रिक यात्रिक (पुं०) 1. प्रयाणिक, पथिक, दारि नडेयुवनु. 2. पुण्यक्षेत्रगळल्लि संचरिसुवनु. 3. देहयात्रे नडेसुवनु, जीवन नडेसुवनु. 4. नडेयुवनु, होगुवनु. (न०) 5. दंड यात्रे, युद्धक्काग मादुव प्रयाण.

याथातथ्य याथातथ्य (न०) 1. निजस्थिति, सत्य, इरबेकाद रीतियल्लि इरुविके. यथातथा भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. आर्जव, ऋजुस्वभाव, सरळते, कपटविल्लदिरुविके.

याथार्थ्य याथार्थ्य (न०) अर्थक्के अनुसारवागिरुविके, निजस्थिति. यथार्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "गृहीतदिक्करैरपुर्ननिवृत्तिभिश्चिराय याथार्थ्यमलम्भि दिग्गजैः" माघ० १-६४।

यादःपति यादःपति (पुं०) 1. समुद्र, जलचर प्राणिगळ रक्षक. यादसां जलजन्तूनां पतिः। 2. वरुणः "अथ वरुणे यादसां पतिः। यादःपतिश्च तावब्धौ" वैज०।

यादव यादव (पुं०) 1. श्रीकृष्ण. यदोर्गोत्रापत्य पुमान् "अण्" (४-१-९२)। "सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव माधवेति" गीता ११-४१। 2. यदुवंशदल्लि हुट्टिदवनु. "यादवाम्भोनिधीन् रुन्धे वेलेव भवतः क्षमा" माघ० २-५८। (स्त्री०) **-वी -वी.** (1) यदुवंशद हेंगसु. (2) दुर्गा देवि. (न०) 3. हसु एम्मे मॊदलाद संपत्तु.

यादस् यादस् (न०) 1. जलचर प्राणि, जलजंतु. यान्ति वेगेन—या (प्रापणे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "अधृष्यश्चाभिगम्यश्च यादोरत्नैरिवार्णवः" रघु० १-१६। 2. जल, नीरु. "जीवनं भुवनं यादः पावनं क्षणदं दकम्" कल्पद्रु०।

यादसांनाथ यादसांनाथ, -पति -पति (पुं०) 1. समुद्र. 2. वरुण. यादसां नाथः पतिर्वा—वा षष्ठ्या अलुक् (६-३-१४)। पक्षे **यादोनाथः, यादःपतिः**। "यादोनाथः शिवजलपथः कर्मणे नौचराणाम्" रघु० १७-८१।

यादृक्ष यादृक्ष (वि०) यावव विधवाद, यावव तेरनाद. य इव पश्यति—दृशिर् "क्सः" (वा० ३-२-५७)। "कञ्" (६-२-६०)। **यादृशः यादृशः** चात् "क्विन्" (३-२-६०)। **यादृश् यादृश्.** "तत् क्षेत्रं यच्च यादृक् च यद्विकारि यतश्च यत्" गीता १३-३। स्त्रियां **यादृशी यादृशी.**

यादृच्छिक यादृच्छिक (वि०) अकस्मात्तागि संभविसिद, तानागि ओदगिबंद, अनिरीक्षितवागि बंदु सेरिद.

यान यान (न०) 1. वाहन, आने कुदुरे रथ मोदलाद संचारद साधन. यान्त्यनेन—या (प्रापणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "यानाञ्जनः परिजनैरवतार्यमाणा राज्ञीर्नरापनयनाकुलसोविदल्लाः" माघ० ५-१७। 2. गमन, संचार, नडे. या भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. प्रयाण, होरटु बरुवुदु. "समेत्य सिंहीमिव तामनन्यां यानोद्यतं यादवपञ्चवक्त्रम्" यादः १३-३४। 4. राजन आरु गुणगळल्लोंदु. **राजन आरु गुणगळु:** (1) सन्धिः (2) विग्रहः (3) यानम् (4) आसनम् (5) द्वैधीभावः मत्तु (6) समाश्रयः। यानवु (1) विगृह्ययानम् (2) सन्धाययानम् मत्तु (3) संभूययानम् एंदु मूरु विध.

(1) शत्रुवु व्यसनपीडितनेंदु तिळिदागलू तन्न सैन्यदिंद पीडितरादा शत्रुविन प्रकृतिगळु अवनल्लि अनुरागशून्यरागिरुवरेंदु तिळिदागलू शत्रुविगे अग्नि प्रवाह व्याधि दुर्भिक्ष मुंतादुवुगळिंद कोश मत्तु रक्षणेय कोरतेयुंटागिरुवुदु एंदु तिळिदागलू कैगॊळ्ळुव प्रयाणवु **विगृह्ययान.** "यदा वा पश्येत् "व्यसनी परः, स्वचक्रपीडिता विरक्ता वास्य प्रकृतयः कर्शिता निरुत्साहाः परस्परं भिन्नाः, अग्न्युदकव्याधिदुर्भिक्षादिनिमित्तक्षीणपुरुषरक्षाविधानः" इति तदा विगृह्य यायात्" अर्थशा० अधि० ७—अध्या० ४।

(2) विगृह्ययानक्के उक्तवाद सन्निवेशवु तन्नल्लिल्लवेंदु तिळिदाग कैगॊळ्ळुव प्रयाणवु **संधाययान.** "एतद्विपर्यये सन्धाय यायात्" अर्थशा० ७-४।

(3) सहायकरिल्लदे तानॊब्बने युद्धक्के होगुवुदु साध्यविल्लवेंदु तिळिदाग तनगे समु, तनगिंतलू बलिष्ठ मत्तु तनगिंतलू हीनरादा सामवायिकरॊडने कूडि युद्धक्के होरडुवुदु **संभूययान.** "यदा वा पश्येत्—न शक्यमेकेन यातुं अवश्यं च यातव्यम्" इति तदा समहीनज्यायोभिः सामवायिकैः संभूय यायात्" अर्थशा० ७-४।

यानपात्र यानपात्र (न०) चिक्क हडगु, हुट्टु हाकि नडेसुव हडगु. यानसाधनं पात्रम्।

यानमुख यानमुख (न०) गाडिय मूकि, रथद मुंभाग. यानस्य मुखम्।

यान्त्रिक यान्त्रिक (वि०) यंत्रसंबंधवाद, यंत्रदल्लि उंटाद, यंत्रविषयवन्नु विवरिसुव. यन्त्रविषयकग्रन्थस्य व्याख्यानो यन्त्रे भवो वा "ठक्" (४-३-७२)।

यापन यापन (न०) 1. नडॆयिसुवुदु, मुंदे सागुवंते माडुवुदु, होरडिसुवुदु. 2. काल कळॆयुवुदु. या (प्रापणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. नृत्य, कुणिदाट. 4. असॆयुवुदु, बिसाडुवुदु. "यापनं स्यान्निरसने नृत्ते प्रस्थापनेऽपि च" वैज०। "प्रस्थापने निरसने कालक्षेपे च यापनम्" नानार्थर०। 5. रोग वासिमाडुवुदु.

यापित यापित (वि०) 1. कळॆयल्पट्ट (काल). 2. होरडिसल्पट्ट, कळुहिसल्पट्ट. या (प्रापणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

याप्य यापय (वि०) 1. कॆळदर्जियवनु, नीच, अधम, निंदॆगॆ अर्हनादवनु. या (प्रापणे) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 2. चिकित्सॆगॆ असाध्यवाद. "शोणितं तदसाध्यं स्याद्याप्यं संवत्सरोत्थितम्" सुश्रुत० निदान० १-५०। 3. चिकित्सॆ नडॆसिदरू गुणवागद व्याधि, चिकित्सॆयन्नु नडॆसबारद व्याधि. "साध्या याप्या असाध्याश्च व्याधयस्त्रिविधाः स्मृताः। सुखसाध्यः कष्टसाध्यो द्विविधः साध्य उच्यते" भावप्र०। "यापनीयं तु तं विद्यात्क्रियां धारयते हिताम्। क्रियायां तु निवृत्तायां सद्यो यश्च विनश्यति। प्राप्ता क्रिया धारयति याप्यव्याधितमातुरम्" सुश्रुत० सूत्र० २३।

याप्ययान यापयान (न०) कॆळदर्जियवरिंद होरल्पट्ट ऒंदु वाहन, मेनाः, पल्लक्कि. याप्यैः वाह्यं यानम्। "शिबिका याप्ययानं स्यात्" अम०।

याभ यापय (पुं०) मैथुन, स्त्रीपुरुषर संभोग. यभ्यते—यभ (मैथुने) "घञ्" (३-३-१८)। "पीवानं श्मश्रुलं प्रेष्ठं मीढांसं याभकोविदम्" भाग० ९-१९-६।

याम यामय (पुं०) 1. जाव, दिवसद ऎंटनेय ऒंदु भाग, मूरु गंटॆगळ काल. याति—या

(प्रापणे) "मन्" (उ० १-१४०)। "पश्चिमा-द्यामिनीयामात् प्रसादमिव चेतना" रघु० १७-१। "भृशमायामियामासु यामिनीष्वभितप्यते" किरा० ११-४९। 2. संयम, इन्द्रिय निग्रह, ताळ्मे, सैरणे. "संयामसंयमौ यामः" वैज०। "यामौ प्रहरसंयमौ" हेम०। 3. कवच, अंगि. "कञ्चुको वारवाणो ना यामस्तूलयुतोऽप्यथ" कल्पद्रु०। 4. हिरिय वनु, वयस्सादवनु. "झर्झरोऽपि च यामः स्याद्वर्षीयान् दशमीत्यपि" कल्पद्रु०।

यामघोष यामघोष (पुं०) कुक्कुट, कोळि. यामे प्रतियामं घोषो रवोऽस्य। रात्रि प्रतियाम दल्लियू कोळियु कूगुवुदरिंद ई हेसरु· (स्त्री०) **-घोषा** -घोषा. रात्रिवेळेयल्लि प्रति यामदल्लियू जावद गंटे होडेयुव गडियार अथवा जागटे.

यामनाली यामनाली (स्त्री०) जावद गंटे होडेयुव जागटे. "नालीघटी यामनाली दण्डढक्का यमेरुका। यामघोषाः" त्रिकाण्ड०।

यामल यामल (न०) 1. युग्म, ऒंदु जोते, द्वंद्व. "युगलद्वन्द्वयुग्मानि युगं यमलयामले" त्रिकाण्ड०। 2. ऒंदु तंत्रशास्त्र. इदु (1) आदियामलम् (2) ब्रह्मयामलम् (3) विष्णुयामलम् (4) रुद्रयामलम् (5) गणेशयामलम् मत्तु (6) आदित्ययामलम् ऎंदु आरु विध.

यामवती यामवती (स्त्री०) रात्रि. यामाः प्रहराः सन्त्यस्याम् "मतुप्" (५-२-९४)। "ताराविताननतरला इव यामवत्यः" किरा० ८-५६।

यामि यामि, **-मी** -मी (स्त्री०) हेंगसु, महिळे. याति कुलात् कुलान्तरम्—या (प्रापणे) "मिः" बाहु०। "जोषिज्जोषा महेली च यामिर्यामी च जादिमे" कल्पद्रु०।

यामिक यामिक (पुं०) रात्रिय वेळेय कावलु गार, पोलीसिनवनु. यामे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। "यामिकाननुपमृद्य च मादृक् तां निरीक्षितुमपि क्षमते कः?" नैष० ५-११०। (स्त्री०) **-का** -का.

यामिनी यामिनी (स्त्री०) 1. रात्रि. यामाः सन्त्यस्याम्—याम "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "यामिनीदिवससन्धिसंभवे तेजसि व्यवहिते सुमेरुणा" कुमा० ८-५५। 2. हळिनु.

यामिनीपति यामिनीपति (पुं०) चंद्र. यामिन्याः पतिः। **-ईशः -ईशः**. "यामिनीपतिरिवेष दिनान्ते" भाग०।

यामी यामी (स्त्री०) 1. दक्षिण दिक्कु. यमस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. कुलस्त्री, पतिव्रतेयाद हेंगसु. "मातापितृभ्यां यामीभिः भ्रात्रा पुत्रेण भार्यया। दुहित्रा दासवर्गेण विवादं न समाचरेत्" मनु० ४-१८०। 3. धर्म पुरुषन पत्नि (वि०) 4. यमन संबंधवाद. "मा भीर्मन्दमनो विचिन्त्य बहुधा यामीश्चिरं यातनाः" मृ० मा०।

यामुन यामुन (न०) 1. अंजन, कण्णन कप्पु, काडिगे. "अथाञ्जनम्। नादेयं यामुनं कृष्णं चक्षुष्यं वारिसंभवम्" कल्पद्रु०। (वि०) 2. यमुना नदिय संबंधवाद. यमुनाया इदम्। "आह्लादि कह्लारसमीरणाहृते पुरः पपाताम्भसि यामुने रजः" माघ० १२-६६।

यामेय यामेय (पुं०) भागिनेय, ऒडहुट्टिदवळ मग. यामेरपत्यं पुमान्—"ढक्" (४-१-१२०)।

याम्य याम्य (पुं०) 1. आगस्त्यमहर्षि. यामी दिक् निवासोऽस्य "यत्"। 2. गंधद मर. (स्त्री०) **-म्या** -म्या. 3. दक्षिण दिक्कु. 4. भरणि नक्षत्र. (वि०) 5. दक्षिणदिक्किनल्लिरुव. "याम्याऽवाच्यां भरण्यां च पुंस्यगस्त्ये च चन्दने" मेदि०।

यायजूक यायजूक (पुं०) पदे पदे यज्ञ माडुव स्वभावदवनु. पुनः पुनः यजते—यज (देवपूजादौ) "यङ्" (३-१-२२)। "ऊकः" (३-२-१६६)। "तं यायजूकाः सह भिक्षुमुख्यैः तपःकृशाः शान्त्युदकुम्भ-हस्ताः" भट्टि० २-२०।

यायावर यायावर (पुं०) 1. जरत्कारु महर्षि. "यायावरो जरत्कारुर्वसिष्ठस्तु कुशारणिः" वैज०। 2. अश्वमेधयागद कुदुरे. पुनः पुनः याति देशाद्देशान्तरम्—या (प्रापणे) "यङ्" (३-१-२२)। "वरच्" (३-२-१७६)। "यायावरोऽश्वमेधीयः पारसीकः परादनः" त्रिकाण्ड०। 3. ग्राम्यैकरात्र संचरिसुव संन्यासि.

याव ಯಾವ (पुं०) 1. ಅಲಕ್ಕ, ಅರಗು. यौति — यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಯವ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಹಾರ. "यावोऽलक्ते पाकभिदि" हेम०।

यावक ಯಾವಕ (पुं०) 1. ಅರಗು, ಲಾಕ್ಷೆ. याव स्वार्थे "कन्" (५-४-२९)। "लभ्यते स्म परिरक्ततयात्मा यावकेन वियतापि युवत्याः" माघ० १०-९। 2. ಯವ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಹಾರ. 3. ಮೊನೆಯಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯ.

यावत् ಯಾವತ್ (वि०) 1. ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ, ಯಾವ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. यत् परिमाणमस्य—यद् "वतुप्" (५-२-३९)। "पुरे तावन्तमेवास्य तनोति रविरातपम्। दीर्घिकाकमलोन्मेषो यावन्मात्रेण साध्यते" कुमा० २-३३। (अव्य०) 2. ಸಾಕಲ್ಯ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. "यावद्दीयते तावद्-भुज्यते"। 3. ಅವಧಿ, ಗಡು, ಆವರೆಗೆ, ಈವರೆಗೆ (ಆ ಕಾಲದವರೆಗೆ, ಈ ಮನೆಯವರೆಗೆ, ಕತ್ತಿನವರೆಗೆ). "मन्नियोगतः स्तन्यपानं यावत्पुत्रयोरवेक्षस्व" उ० रा० ७। "यावद्युगान्तानि यशोधनानि" याद० २०-५४। 4. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ, ಈ ಮಧ್ಯೆ, ಈ ನಡುವೆ. "यावद्गृहिणी-माहूय संगीतकमनुतिष्ठामि" शाकु० १। 5. ಆ ಕೂಡಲೆ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಸಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. "आत्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुम्। अलैस्तावन्मुहुरुपचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे" मेघ० २-४२। 6. ಎಷ್ಟು ಅಳತೆ. ಎಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ. "यावद्दत्तं तावद् भुक्तम्"। 7. ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ, ಎಷ್ಟು ಕಾಲದವರೆಗೆ. "यावद्वित्तो-पार्जनशक्तस्तावन्निजपरिवारो रक्तः" मोहमु०। 8. ಯಾವಾಗ. "यावदुत्थाय निरीक्षते तावद्धंसोऽवलोकितः काण्डेन हतः" हितो० ३। 9. ಆದುದರಿಂದ, ಈ ಕಾರಣ ದಿಂದ. "अहह श्रान्तोऽस्मि। यावदस्या गिरिणद्यास्तीरे तरङ्गवातमासेविष्ये" विक्र० ४। 10. ಮುಂಚೆ, ಮೊದಲು, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ. "यावदेते सरसो नोत्पतन्ति तावदेतेभ्योऽवगमयितव्या प्रवृत्तिः" विक्र० ४। 11. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. "यावत् पात्रं तावद् ब्राह्मणा-नामन्त्रयस्व"। 12. ಎಷ್ಟು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ. "आश्रमवासिनो यावदवेक्ष्याहमुपावर्ते तावदार्द्र-पृष्ठाः क्रियन्तां वाजिनः" शाकु० १।

यावतिथ ಯಾವತಿಥ (वि०) ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ, ಎಷ್ಟು ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. यावतां पूरणः—यावत् "डट्" (५-२-४८)। "इथुक्" (५-२-५३)। "यो यो यावतिथश्चैषां स स तावद्गुणः स्मृतः" मनु० १-२०।

यावन ಯಾವನ (पुं०) 1. ಲೋಬಾನ, ತುರುಷ್ಕ ದೇಶದ ಒಂದು ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. यवनदेशे भवः "अण्" (४-३-५३)। (वि०) 2. ಯವನರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಯವನರ ಸಂಬಂಧವಾದ. यवनानामिदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **यावनी ಯಾವನೀ.**

याष्टीक ಯಾಷ್ಟೀಕ (पुं०) ದೊಣ್ಣೆಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ದೊಣ್ಣೆ ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು. यष्टिः प्रहरणमस्य—यष्टि "ईकन्" (४-४-५९)।

यास ಯಾಸ (पुं०) 1. ಶೀಟಕ ಸಂಧಿ. यसनं यासः—यासोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಪ್ರಯತ್ನ. यसु (प्रयत्ने) "घञ्" (३-३-१८)।

यास्क ಯಾಸ್ಕ (पुं०) ನಿರುಕ್ತ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "निरुक्त" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

यियक्षमाण ಯಿಯಕ್ಷಮಾಣ (वि०) ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. यज (देवपूजायाम्) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "यियक्षमाणेनाहूतः पार्थेनाथ द्विषन् मुरम्" माघ० २-१।

यियक्षा ಯಿಯಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. यष्टुमिच्छा — यज (देवपूजायाम्) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

यियक्षु ಯಿಯಕ್ಷು (वि०) ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಯುಳ್ಳ. यष्टुमिच्छुः — यज (देवपूजायाम्) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

यियासत् ಯಿಯಾಸತ್ (वि०) ಹೊರಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸು ತ್ತಿರುವ, ಹೋಗಲು ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ. या (प्रापणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "यियासतस्तस्य महीध्र-रन्ध्रभिदापटीयान् पटहप्रणादः" माघ० ३-२४।

यियासा ಯಿಯಾಸಾ (स्त्री०) ಹೊರಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹೋಗಲು ಆಸೆ. यातुमिच्छा—या (प्रापणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

यियासित ಯಿಯಾಸಿತ (वि०) ಹೊರಡಲು ಇಷ್ಟವಾದ, ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. यातुमिष्टम्—या (प्रापणे) + सन् "क्तः" (३-२-१०२)। "यियासितामथ मधुभि-र्द्विवस्वता जनो जरन्महिषविषाणधूसराम्" माघ० १७-४१।

यियासु ಯಿಯಾಸು (ವಿ॰) ಹೊರಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಹೋಗಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. यातुमिच्छा—या (प्रापणे) +सन् "उः" (३-२-१६८)। "महाहवाम्भोधिविगाहनोद्धतं यियासुमन्वागमदीशनन्दनम्" कुमा॰ १४-११।

यु – मिश्रणे अमिश्रणे च (अदा॰ पर॰ सक॰ से॰)। यौति युतः युवन्ति। युयाव युयुवतुः युयुवुः। यविता। यौतु. युतात् युताम् युवन्तु। यायात्। ण्त्यादि. 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು, ಒಟ್ಟುಗೂಡು. 2. ಬೆರಸು. 3. ಬೇರೆಯಾಗು. "यौति काले कुलस्त्रीभिः क्षत्रसन्तान-वृद्धये"।

युक्त ಯುಕ್ತ (ವಿ॰) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. युजिर् (योगे) "क्तः" (३-४-७२)। "युक्ताः स्वशक्त्या मुनयः प्रजानां हितोपदेशैरुपकारवन्तः" किरा॰ १८-२४। 2. ಸರಿಯಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸಮುಚಿತವಾದ. 3. ಜೊತೆಗೂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತಿರುವ. "तारामिरिन्दुरिव भानुरिव प्रभाभिः युक्तो वशाभिरिव वारणयूथनाथः" याद॰ २४-८७। 4. ನ್ಯಾಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದ, ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ (द्रव्य). 5. ಸಿದ್ಧನಾದ, ಸನ್ನದ್ಧನಾದ. "युक्तः प्रजानामनुरञ्जने स्यास्तस्माद्यशो यत्परमं धनं वः" त॰ रा॰ १-११। 6. ಅನುರೂಪವಾದ, ಸದೃಶವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. "रघवप्लवगराजयोरिव प्रेम युक्तमितरेतराश्रयम्" किरा॰ १३-५७। 7. ಆಸಕ್ತನಾದ, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲನಾದ. "युक्तानां खलु महतां परोपकारे कल्याणी भवति रुजत्स्वपि प्रवृत्तिः" किरा॰ ७-१३। 8. ನ್ಯಾಯವಾದ. 9. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. (पुं॰) 10. ಆತ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಕೃತ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಆತ್ಮಾವಲೋಕವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯೋಗಿ. "युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकाञ्चनः" गीता ६-८। (अव्य॰) 11. ಸರಿಯಾಗಿ, ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ. 12. ನ್ಯಾಯವಾಗಿ. 13. ಅನುರೂಪವಾಗಿ, ತಕ್ಕಂತೆ. "अन्तःसेनं विद्विषामाविशन्तो युक्तं चक्रुः सायका वाजितायाः" माघ॰ १८-१३।

युक्तकर्मन् ಯುಕ್ತಕರ್ಮನ್ (न॰) 1. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ. 2. ಅನುರೂಪವಾದ ಕೆಲಸ. 3. ನ್ಯಾಯವಾದ ಕೆಲಸ. (वि॰) 4. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ. 5. ತಕ್ಕ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ. 6. ನ್ಯಾಯವಾದ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ. 7. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು.

युक्तदण्ड ಯುಕ್ತದಂಡ (वि॰) ನ್ಯಾಯವಾದ ಶಿಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಶಿಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. "स हि सर्वस्य लोकस्य युक्तदण्डतया मनः" रघु॰ ४-८।

युक्तरसा ಯುಕ್ತರಸಾ (स्त्री॰) ಸಣ್ಣರಾಶ್ಯ. युक्तो रसो यस्याः।

युक्तरूप ಯುಕ್ತರೂಪ (वि॰) ಬಹಳ ಯೋಗ್ಯವಾದ. अतिशयेन युक्तम् प्रशंसायां "रूपप्" (५-३-६६)। "अनुकारिणि पूर्वेषां युक्तरूपमिदं त्वयि" शाकु॰ २-१६।

युक्ति ಯುಕ್ತಿ (स्त्री॰) 1. ಸೇರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು. युजिर् (योगे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಉಪಾಯ, ತಂತ್ರ. "तां पुत्र चिन्तयेर्युक्तिं त्वमन्यैर्भ्रातृभिः सह" कथास॰। 3. ಹೇತು, ಕಾರಣ. 4. ನ್ಯಾಯ. "तस्य तद्वचनं श्रुत्वा धर्मयुक्तिसमन्वितम्" पञ्चत॰ ३-१५६। 5. ರಚನೆ, ಕಲ್ಪನೆ. 6. ಅತಿಸಂಧಾನ, ಮೋಸ, ವಂಚನೆ. 7. ಪ್ರಯೋಗ, ಬಳಕೆ, ವ್ಯವಹಾರ. "धर्मशास्त्रविरोधे तु युक्तियुक्तो विधिः स्मृतः"। 8. ಯೋಗ, ಸಂಬಂಧ. "युक्तिः स्त्री न्याययोगयोः" मेदि॰। 9. ಅನುಮಾನ. "युक्तिष्वप्यवसन्नासु शपथेनैनमर्दयेत्"।

युक्तितस् ಯುಕ್ತಿತಸ್ (अव्य॰) 1. ಉಪಾಯದಿಂದ, ತಂತ್ರದಿಂದ. 2. ನ್ಯಾಯವಾಗಿ.

युक्तिमत् ಯುಕ್ತಿಮತ್ (वि॰) 1. ಉಪಾಯವುಳ್ಳವನು, ತಂತ್ರದಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡಬಲ್ಲವನು. युक्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನ್ಯಾಯಬದ್ಧವಾದ.

युक्तियुक्त ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತ (वि॰) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನ್ಯಾಯಬದ್ಧವಾದ. युक्त्या युक्तः। "युक्तियुक्तं वचो ग्राह्यं बालादपि शुकादपि"। 2. ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರ ಸಂಮತವಾದ. "धर्मशास्त्रविरोधे तु युक्तियुक्तो विधिः स्मृतः" । 3. ಉಪಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

युग ಯುಗ (पुं॰) 1. ನೇಗಿಲಿನ ಮತ್ತು ಬಂಡಿಯ ನೊಗ. 2. ಗಾಡಿಯ ಮಧ್ಯದ ಉದ್ದದ ಮರ, ಬಂಡಿಯ ಮೂಕಿ ಮರ. युज्यते — युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-११)। "युवा युगव्यायतबाहुरंसलः कपाटवक्षाः परिणद्धकन्धरः" रघु॰ ३-३४। (न॰) 3. ಎರಡು, ಒಂದು ಜೊತೆ. "युग्मं तु युगलं युगम्" अम॰। "उपनेतुमुन्नतिमतेव दिवं कुचयोर्युगेन तरसा कलिताम्" माघ॰ ९-७२। 4. ಕೃತ ತ್ರೇತಾ ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು

ಯುಗಗಳು. [ಯುಗಗಳ (ವರ್ಷ) ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ "ಅಬ್ದ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಚತುರ್ಯುಗ ಪರಿಮಾಣ (ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು) 432000 ವರ್ಷಗಳು. "परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्। धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे"। 5. ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತಗಳ ಪ್ರಮಾಣ, ನಾಲ್ಕು ಮೊಳಗಳ ಅಳತೆ. "चतुर्हस्तो चतुर्दण्डो धनुर्धन्वन्तरं युगम्" ವೈಜ°। 6. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ. 7. ಒಂದು ಸಂತತಿ, ಒಂದು ತಲೆಮೊರೆ. "जात्युत्कर्षो युगे ज्ञेयः पञ्चमे सप्तमेऽपि वा" ಯಾಜ್ಞ° ೧-೯೬। 8. ವೃದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗುಂದಿಗರ ವಸ್ತು. "युगो रथहलाद्यंशे न द्वयोस्तु कृतादिषु। युग्मे हस्तचतुष्केऽपि वृद्धिनामौषधेऽपि च" ಮೇದಿ°।

ಯುಗಕೀಲಕ ಯುಗಕೀಲಕ (ಪುಂ°) ಕಡೆಗೂಟ, ನೊಗವು (ಎತ್ತಿನ ಕತ್ತಿನಿಂದ) ಜಾರದಿರಲು (ನೊಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಹಾಕುವ ಗೂಟ. ಯುಗಸ್ಯ ಕೀಲಃ ಸ್ವಾರ್ಥೇ "ಕನ್"। "शम्या स्त्री युगकीलकः" ಅಮ°।

ಯುಗಂಧರ ಯುಗಂಧರ (ಪುಂ°) ಬಂಡಿಯ ಮೂಕಿ ಮರ. (ನೊಗವನ್ನಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವ) ಗಾಡಿಯ ಮರ. ಯುಗಂ ಬನ್ಧನ-ಕಾಷ್ಠಂ ಧಾರಯತಿ—ಧೃಞ್ (ಧಾರಣೇ) + ಣಿಚ್ "ಖಚ್" (೩-೨-೪೬)। ಮುಮಾಗಮಃ (೬-೩-೬೭)।

ಯುಗಪತ್ ಯುಗಪತ್ (ಅವ್ಯ°) ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. "अथ रिरंसुमसुं युगपद्गिरौ कृतयथा-स्वतरुप्रसवश्रिया" ಮಾಘ° ೬-೧।

ಯುಗಪತ್ರ ಯುಗಪತ್ರ (ಪುಂ°) ಕೋವಿದಾರ ವೃಕ್ಷ. ಯುಗಂ ಪತ್ರಂ ಯಸ್ಯ। ಸ್ವಾರ್ಥೇ "ಕನ್"। -ಪತ್ರಕಃ -ಪತ್ರಕಃ.

ಯುಗಪಾರ್ಶ್ವಗ ಯುಗಪಾರ್ಶ್ವಗ (ಪುಂ°) ಪಳಗಿಸಲು ನೊಗಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಎತ್ತು. ಯುಗಸ್ಯ ಪಾರ್ಶ್ವಂ ಗಚ್ಛತಿ—ಗಮ್ಲೃ (ಗತೌ) "ಡಃ" (ವಾ° ೩-೨-೪೮)। "ಪ್ರಷ್ಠವಾಡ್ ಯುಗಪಾರ್ಶ್ವಗಃ" ಅಮ°। ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಗಾಡಿಗೆ ಪಳಗಿಸಲು ಮೊದಲು ನೊಗದ ತುದಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ನಡೆಸುವರು.

ಯುಗಲ ಯುಗಲ (ನ°) ಒಂದು ಜೊತೆ, ಎರಡು, ಒಂದು ಜೋಡಿ. ಯುಗಂ ಯುಗ್ಮಂ ಲಾತಿ—ಲಾ (ಆದಾನೇ) "ಕಃ" (೩-೨-೩)। "भुजयोस्तयापि युगलेन दीर्घयोः विकटी-कृतेन परितोऽभिषस्वजे" ಮಾಘ° ೧೩-೧೦।

ಯುಗಲಮನ್ತ್ರ ಯುಗಲಮಂತ್ರ (ಪುಂ°) ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಮಂತ್ರ, ಶರಣಾಗತಿ ಮಂತ್ರ. ಯುಗಲಾಖ್ಯೋ ಮನ್ತ್ರಃ।

ಯುಗಾಂಶಕ ಯುಗಾಂಶಕ (ಪುಂ°) ವರ್ಷ, ಸಂವತ್ಸರ. ಯುಗಸ್ಯ ಅಂಶಕಃ। "कालग्रन्थिः समाः संवन्मासमानो युगांशकः" ಹಾರಾ°। "वत्सरस्तु युगांशकः" ತ್ರಿಕಾಂಡ°।

ಯುಗಾದ್ಯಾ ಯುಗಾದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ°) ಯುಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ತಿಥಿ. ಯುಗಸ್ಯಾದ್ಯಾ ಆದಿಭೂತಾ (ತಿಥಿಃ)। ವೈಶಾಖ ಶುಕ್ಲ ತೃತೀಯಾ ತಿಥಿಯು ಕೃತಯುಗಾದಿ ತಿಥಿ. ಕಾರ್ತಿಕ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ನವಮಿಯು ತ್ರೇತಾಯುಗಾದಿಯ ತಿಥಿ. ಭಾದ್ರಪದ ಕೃಷ್ಣ ತ್ರಯೋದಶಿಯು ದ್ವಾಪರಯುಗಾದಿಯ ತಿಥಿ. ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯು ಕಲಿಯುಗಾದಿಯ ತಿಥಿ. "वैशाखे शुक्लपक्षे तु तृतीयायां कृतं युगम्। कार्तिके शुक्लपक्षे तु त्रेताथ नवमेऽहनि। अथ भाद्रपदे कृष्णत्रयोदश्यान्तु द्वापरम्। माघे च पौर्णमास्यां वै घोरं कलियुगं स्मृतम्" ಬ್ರಾಹ್ಮಪು°।

ಯುಗಾನ್ತ ಯುಗಾಂತ (ಪುಂ°) 1. ಯುಗದ ಕೊನೆ, ಕೃತ ಯುಗ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಪ್ರಳಯ. ಯುಗಾನಾಮನ್ತೋ ಯತ್ರ॥ "युगान्तकाल-प्रतिसंहृतात्मनो जगन्ति यस्यां सविकासमासत" ಮಾಘ° ೧-೨೩। 2. ನೊಗದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ.

ಯುಗಿನ್ ಯುಗಿನ್ (ಪುಂ°) ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ವೇದ ಮತ್ತು ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನು ಓದಿದವನು. "अधीतसाङ्गवेदो यः सोऽनूचानो युगी गणिः" ವೈಜ°।

ಯುಗ್ಮ ಯುಗ್ಮ (ನ°) 1. ಎರಡು, ಒಂದು ಜೊತೆ, ಒಂದು ಜೋಡಿ. युज्यते—युजिर् (योगे) "मक्" (ಉ° ೧-೧೪೩)। "तत्र युग्मचारिणोः क्रौञ्चयोरेकं व्याधेन वध्यमानं ददर्श" ಉ° ರಾ ೨। 2. ಮಿಥುನರಾಶಿ. 3. ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂತೆ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳ ರಚನೆ. "द्वाभ्यां युग्ममिति प्रोक्तं त्रिभिः श्लोकैर्विशेषकम्। कालापकं चतुर्भिः स्यात्तदूर्ध्वं कुलकं मतम्"। (ವಿ°) 4. ಸಮವಾದ, ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ. "युग्मासु पुत्रा जायन्ते स्त्रियोऽयुग्मासु रात्रिषु" ಮನು° ೩-೪೮।

ಯುಗ್ಮಜ ಯುಗ್ಮಜ (ವಿ°) ಅವಳಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

ಯುಗ್ಮಪತ್ರ ಯುಗ್ಮಪತ್ರ (ಪುಂ°) ಕೆಂಪು ಕಾಂಚವಾಳದ ಗಿಡ. ಯುಗ್ಮಂ ಪತ್ರಮಸ್ಯ।

ಯುಗ್ಯ ಯುಗ್ಯ (ಪುಂ°) 1. ಗಾಡಿಯನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು. ಯುಗಂ ವಹತಿ "यत्" (೪-೪-೭೬)। "हरियुग्यं रथं तस्मै प्रजिघाय पुरंदरः" ರಘು° ೧೨-೮೪। (ನ°) 2. ರಥ, ಗಾಡಿ, ವಾಹನ. "यत्रापवर्तते युग्यं वैगुण्यात्प्राजकस्य तु। तत्र स्वामी भवेद्दण्ड्यो हिंसायां द्विशतं दमम्" ಮನು° ೮-೨೯೩। 3. ಈಶ್ವರನ ಧನುಸ್ಸು, ಪರಶಿವನ ಬಿಲ್ಲು. "पिनाकोऽजगवं युग्यमजगावमजीगवम्" ವೈಜ°।

युज्(क्) ಯುಜ್(ಕ್) (ವಿ॰) 1. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧ ವುಳ್ಳ, ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವ. युज्यते—युज (समाधौ) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಯುಗ್ಮ, ಜೋಡಿ, ಜೊತೆ. युज्यते परस्परम्। 3. ಸಮವಾದ, ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. "युक्षु कुर्वन् दिनक्षेषु सर्वान् कामान् समश्नुते। अयुक्षु तु पितॄन् सर्वान् प्रजां प्राप्नोति पुष्कलाम्" मनु॰ ३-२७७।

युज्(ङ्) ಯುಜ್(ಙ್) (ವಿ॰) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತಿರುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ. युजिर् (योगे) "क्विन्" (३-२-५९)। 2. ಸಮವಾದ, ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ. "युजोर्जेन सरिद्भर्तुः पथ्यावक्त्रं प्रकीर्तितम्" वृ॰ र॰। 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವವನು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸುವವನು. "भ्रातरं युड् भियः सङ्घचे घोषेणाऽऽपूरयन् दिशः" भट्टि॰ ६-११८।

युजिर्—योगे (रुधा॰ उभ॰ सक॰ अनि॰)।

युनक्ति	युङ्क्तः	युञ्जन्ति।
युङ्क्ते	युञ्जाते	युञ्जते।
युयोज	युयुजतुः	युयुजुः।
युयुजे	युयुजाते	युयुजिरे।
योक्ता।	योक्तासि,	योक्तासे।
योक्ष्यति, –ते।	युनक्तु / युङ्क्तात्	युङ्क्ताम् / युञ्जन्तु।
युङ्क्ताम्	युञ्जाताम्	युञ्जताम्।
अयुनक्	अयुङ्क्ताम्	अयुञ्जन्।
अयुङ्क्त	अयुञ्जाताम्	अयुञ्जत।
	युञ्ज्यात्,	युञ्जीत।

ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ-ಸೇರಿಸು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು. "युयुजुः स्यन्दनानश्वैरीजुर्देवान् पुरोहिताः" भट्टि॰ १४-९०। 2. ಉಪಯೋಗಿಸು, ಪ್ರಯೋಗಿಸು. "प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते" गीता १७-२६। 3. (ಚಿತ್ತವನ್ನು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಧ್ಯೇಯ ವಸ್ತುವಿನೊಡನೆ) ಸೇರಿಸು. "तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः। उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगमात्म-विशुद्धये" गीता ६-१२। 4. ಅನುರೂಪವಾಗಿರು, ತಕ್ಕಂತೆ ಇರು. ಸರಿಹೊಂದು. "या यस्य युज्यते तां खलु भूमिकां सर्वे वर्ण्याः पाठिताः" मालती॰ १।

कर्मणि :—

लट्—	युज्यते	युज्येते	युज्यन्ते।
लोट्—	युज्यताम्	युज्याताम्	युज्यन्ताम्।
लङ्—	अयुज्यत	अयुज्येताम्	अयुज्यन्त।
विधिलिङ्—	युज्येत	युज्येयाताम्	युज्येरन्।
लुङ्—	अयोजि	अयोजिषाताम्	अयोजिषत।

ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಲಕಾರಗಳ ರೂಪಗಳೂ ಇದರ ಆತ್ಮನೇ ಪದದ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

प्रेरणार्थ :—योजयति योजयतः योजयन्ति। योजयते योजयेते योजयन्ते। योजयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। योजयिता। सि, हे, से। अयोजयत्, –त। योजयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. "पापान्निवारयति योजयते हिताय" भर्तृ॰ २-७१।

कृत्सु :—योक्तव्यम्। योजनीयम्। युग्यः—शकटादिना योक्तव्यः। प्रयोज्यः—प्रयोक्तुं शक्यः। नियोज्यः—नियोक्तुं शक्यः। योग्यः—योक्तुमर्हः। कर्म॰ "क्तः" युक्तः। युक्तवान् –वती। युञ्जन्, –न्ती। योक्तुम्। भावे "क्तः" युक्तम्। योजनम्। युक्त्वा। प्रयुज्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥ ಭೇದಗಳು :

(1) अनु + युजिर् = अनुयुयोज। अन्वयुङ्क्त। 1. ಕೇಳು, ಪ್ರಶ್ನಿಸು. "स्वजनस्य वार्तमयमन्वयुङ्क्त च" माघ॰ १३-६८। 2. ಪರೀಕ್ಷಿಸು, ವಿಚಾರಣೆಮಾಡು. "प्राड्विवाकोऽनुयुञ्जीत विधिनानेन सान्त्वयन्" मनु॰ ८-७९।

(2) अभि + युजिर् = अभियुज्यते। अभियोगः। 1. ಉದ್ಯೋಗಶೀಲನಾಗು, ಕಾರ್ಯತತ್ಪರನಾಗು. "एते वयं स्वकर्मणि अभियुज्यामहे। प्रियं नः, वयमपि स्वकर्मणि अभियुज्यामहे" मुद्रा॰ ३। 2. ಆಕ್ರಮಿಸು, ಮೇಲೆ ಬೀಳು, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು. "स प्रापदप्राप्तपराभियोगं नरेन्द्रगुप्तं नगरं मुहूर्तात्" कुमा॰ ७-५०। 3. ಹೊಸ ದಾದ ಅವಮಾನ, ಪರಾಭವ. "अभियोग इमान् महीभुजो भवता तस्य कृतः कृतावधेः" किरा॰ २-४६। 4. ಅಪರಾಧದ ಆಪಾದನೆಗೊಳಗಾಗು. "अभियोग-मनिस्तीर्य नैनं प्रत्यभियोजयेत्" याज्ञ॰ २-९। 5. ಆಭಿನಿವೇಶಹೊಂದು, ಆಸಕ್ತಿಹೊಂದು. "अथ कस्यां कलायामभियोगो भवतः?"। 6. ಹಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೇಳು, ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಕೇಳು, ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿ ಕೇಳು. "विभावितैक-देशेन देयं यदभियुज्यते" विक्र॰ ४-३३। 7. ತಡೆಗಟ್ಟು.

"क्षभितं वनगोचराभियोगात्" किरा० १३-१०। 8. ಹೇಳು, ಮಾತನಾಡು. "नाभियोक्तुमनृतं त्वमिष्यसे कस्तपस्विविशिखेषु चादरः" किरा० १३-५८।

(3) आ+युजिर्=आयुज्यते। आयुक्तः। आयोगः। आयोजितः। 1. (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ಒಂದು ಕಡೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು. "आयोजितस्तपस्यात्मा" काद०। 2. ನೇಮಿಸು, ನೇಮಕಮಾಡು. "कुशलोऽन्वेषणस्याहमायुक्तो दूतकर्मणि" भट्टि० ८-११५। 3. ಸೇರಿಸು, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿಸು.

(4) उद्+युजिर् = उद्युङ्क्ते। उद्युक्तः। उद्योगः। ಪ್ರಯತ್ನಿಸು. "भवन्तमभियोक्तुमुद्युङ्क्ते" दशकु०।

(5) उप + युजिर् = उपयुङ्क्ते। उपयुञ्जीत। उपयुक्तः। उपयोगः। 1. ಉಪಯೋಗಿಸು, ಬಳಸು. "षाड्गुण्यमुपयुञ्जीत शक्त्यपेक्षो रसायनम्" माघ० २-९३। 2. ಅನುಭವಿಸು. "सर्वाणि तावच्छ्रुतवृद्धयोगात्फलान्युपायुङ्क्त स दण्डनीतेः" रघु० १८-४६। 3. ಪ್ರೀತಿಸು, ಪ್ರೀತಿಯಿಡು. "न वै प्राज्ञा गतश्रीकं भर्तारमुपयुञ्जते"। 4. ಖರ್ಚು ಮಾಡು, ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ಬಳಸು. "दातव्यं सर्ववर्णेभ्यो राज्ञा चोरैर्हृतं धनम्। राजा तदुपयुञ्जानः चोरस्याप्नोति किल्बिषम्" मनु० ८-४०।

(6) नि+युजिर् = नियुङ्क्ते। नियुक्तः। नियोगः। 1. ನೇಮಿಸು, ನೇಮಕಮಾಡು, ಒಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡು. "अवैमि ते सारमतः खलु त्वां कार्ये गुरुण्यात्मसमं नियोक्ष्ये कुमा० ३-१३। 2. ಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನಾಗಿ ಕಳುಹಿಸು. "यन्मां विधेयविषये सभवान् नियुङ्क्ते" मालती० १-१२।

(7) प्र + युजिर् = प्रयुङ्क्ते। प्रयुयुजे। प्रयोगः। प्रयुक्तः। 1. ಪ್ರಯೋಗಿಸು, ಬಳಸು. "सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत् प्रयुज्यते" गीता १७-२६। 2. ಉಪಯೋಗಿಸು. "सभाजने मे भुजमूर्ध्वबाहुः सव्येतरं प्राग्वमितः प्रयुङ्क्ते" रघु० १३-४३। 3. ಅನುಗ್ರಹಿಸು, ದಯಪಾಲಿಸು. "आशिषं प्रययुजे न वाहिनीं सा हि रक्षणविधौ तयोः क्षमा" रघु० ११-६। 4. ಪ್ರೇರಿಸು, ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸು. "अथावमानेन पितुः प्रयुक्ता दक्षस्य कन्या भवपूर्वपत्नी" कुमा० १-२१। 5. ಮಾಡು, ಆಚರಿಸು, ನಿರ್ವೇರಿಸು. "इत्थं विधिज्ञेन पुरोहितेन प्रयुक्तपाणिग्रहणोपचारौ" कुमा० ७-८६। 6. ಪ್ರಯೋಗಿಸು, ಬಿಡು, ಎಸೆ. "अलं महीपाल तव श्रमेण प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात्" रघु० २-३४। 7. ಅಭಿನಯಿಸು, ಮಾಡಿತೋರಿಸು. "तवाक्षिसादृश्यमिव प्रयुञ्जते" कुमा० ५-३५। ಇತ್ಯಾದಿ.

युजिन यजिन (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. युजिर् (योगे) "इनन्" (उ० २-४८)। "मातरिश्वा समीरणः। युजिनो लघुगो वातिः" वैज०।

युञ्जान युञ्जान (पुं०) 1. ಸಾರಥಿ, ರಥ ನಡೆಸುವವನು. 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. युजिर् (योगे) "शानच्" (३-२-१२४)। "युञ्जानः सारथौ विप्रे" वैज०। 3. ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಪಡೆಯಲು ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಯೋಗಿ. युज (समाधौ) "शानच्" (३-२-१२४)। (वि०)4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆಯುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಕೂಡುವ. "शतृ" (३-२-१२४)। **युञ्जत् युञ्जत्**.

युत युत (न०) 1. ನಾಲ್ಕು ಹಸ್ತಗಳ ಪ್ರಮಾಣ, ನಾಲ್ಕು ಮೊಳಗಳ ಅಳತೆ. (वि०) 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "स्त्रीभिर्युतान्यप्सरसामिवौघैर्मेरोः शिरांसीव गृहाणि यस्याम्" भट्टि० १-७। 3. ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾದ. 4. ಬೆರೆಯದಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗದಿರುವ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "क्तः" (३-४-७२)। "पृथक् संयुक्तयोर्युतम्" वैज०। "युतो युक्तोऽपृथग्भूते क्लीबं हस्तचतुष्टये" मेदि०।

युतक युतक (न०) 1. ಜೊತೆ, ಜೋಡಿ, ದ್ವಂದ್ವ. 2. ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಗಳು ಮತ್ತು ಅಳಿಯನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಉಡುಗೊರೆ. 3. ಹೆಂಗಸರು ಧರಿಸುವ ಉಡುಪು. 4. ಹೆಂಗಸರ ವಸ್ತ್ರದ ಅಂಚು, –ಸೆರಗು. 5. ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. 6. ಮೊರದ ತುದಿಯ ಭಾಗ. 7. ಅನಾಥಾಶ್ರಮ, ಅನಾಥರ ರಕ್ಷಣಾಲಯ. 8. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. (वि०) 9. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "युतकं युगले युक्ते यौतके वसनाञ्चले। संशयेऽग्रे च शूर्पस्य वस्त्रभेदे च योषितः" वैज०।

युति युति (स्त्री०) 1. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. 2. ಒಗ್ಗಟ್ಟು, ಐಕ್ಯ. 3. ಕೂಡುವುದು, ಸೇರುವುದು. यु (मिश्रणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

युद्ध युद्ध (न०) 1. ಸಮರ, ಕಾಳಗ. युध (संप्रहारे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "युद्धाय धावतां धीरं वीराणामितरेतरम्" कुमा० १६-३। 2. ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ

ಗ್ರಹಗಳು ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭವಿಸುವ ಗ್ರಹಗಳ ಯುದ್ಧ.

ಯುದ್ಧರಂಗ ಯುದ್ಧರಂಗ (ಪುಂ) 1. ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಭೂಮಿ, ಯುದ್ಧದ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಯುದ್ಧಸ್ಯ ರಂಗಃ। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. ಯುದ್ಧೇ ರಂಗೋ ರಾಗೋಽಸ್ಯ। "ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಜಘ್ನಿರೇ ಕ್ರುದ್ಧಾಃ ಯುದ್ಧರಂಗಗತಾ ನರಾಃ" ಭಾ॰ ದ್ರೋಣ॰ ೧೮-೧೮।

ಯುದ್ಧವೀರ ಯುದ್ಧವೀರ (ಪುಂ) 1. ವೀರ, ಶೂರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. 2. ನಾಯಕನ ಒಂದು ಭೇದ. ಉತ್ಸಾಹಸ್ಥಾಯಿ ಭಾವವುಳ್ಳ ವೀರರಸದಲ್ಲಿ ನಾಯಕನು (1) ದಾನವೀರ (2) ಧರ್ಮವೀರ (3) ಯುದ್ಧವೀರ ಮತ್ತು (4) ದಯಾವೀರ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ದಾನ ಧರ್ಮ ಯುದ್ಧ ಮತ್ತು ದಯೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತನಾಗಿ (ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿ) ಇರುವವನು ಆಯಾಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. "ಸ ಚ ದಾನಧರ್ಮಯುದ್ಧದಯಯಾ ಚ ಸಮನ್ವಿತಃ ಚತುರ್ಧಾ ಸ್ಯಾತ್" ಸಾ॰ ದ॰ ೩-೨೩೪।

ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ (ನಂ) **–ಕ್ಷ್ಮ –ಭೂ –ಭೂಮಿ –ಭೂಮಿ** (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಭೂಮಿ, ಕದನ ನಡೆಯುವ ಜಾಗ.

ಯುಧ್ ಯುಧ್ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಯುದ್ಧ, ಕದನ, ಜಗಳ. ಯುಧ (ಸಂಪ್ರಹಾರೇ) "ಕ್ವಿಪ್" (ವಾ॰ ೩-೩-೧೦೮)। "ಯುಧೇ ಪರೈಃ ಸಹ ದೃಢಬದ್ಧಕಕ್ಷಯಾ ಕಲಕ್ವಣನ್ಮಧುಪಕುಲೋಪಗೀತಯಾ" ಮಾಘ॰ ೧೪-೨೪।

ಯುಧಾಜಿತ್ ಯುಧಾಜಿತ್ (ಪುಂ) ಕೇಕಯ ದೇಶದ ಅಶ್ವಪತಿ ರಾಜನ ಮಗ, ಕೈಕಯಿಯ ಸಹೋದರ, ಭರತನ ಸೋದರ ಮಾವ.

ಯುಧಾನ ಯುಧಾನ (ಪುಂ) 1. ಯೋಧ, ಭಟ, ಸೈನಿಕ. ಯುಧ (ಸಂಪ್ರಹಾರೇ) "ಆನಕ್" (ತ॰ ೨-೧೦)। 2. ರಿಪು, ಶತ್ರು.

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ (ಪುಂ) 1. ಧರ್ಮರಾಜ, ಪಾಂಡು ರಾಜನ ಹಿರಿಯ ಮಗ. ಯುಧಿ ಸ್ಥಿರಃ। ಷತ್ವಮ್ (೮-೩-೧೫)। ಸಾಮ್ಯಾ ಅಲ್ಲುಕ್ (೬-೩-೧)। ಇವನಿಗೆ ಧರ್ಮಪುತ್ರ ಅಜಾತಶತ್ರು ಮುಂತಾದ ಹೆಸರಗಳೂ ಉಂಟು. ಧರ್ಮರಾಜನು ಪಾಂಡುವಿನ ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯಲ್ಲಿ ಯಮ ಧರ್ಮರಾಜನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಜನಿಸಿದನು. ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಡೆಯಿತು. ಇವನಿಗೆ ಯೌವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ ನಡೆದ ನಂತರ ದುರ್ಯೋಧನನು ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಇವನನ್ನು ಆರಗಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಶಪಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ವಿದುರನಿಂದ ತಿಳಿದ ಭೀಮಸೇನನು ಸುರಂಗ ಮಾರ್ಗದ ಮೂಲಕ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಹೊರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ಧರ್ಮರಾಜನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವೇಷದಿಂದ ಸಹೋದರರೊಡನೆ ದ್ರುಪದನ ನಗರಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ದ್ರೌಪದೀ ಸ್ವಯಂವರವಾದನಂತರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಆನಂತರ ದ್ರೌಪದಿಯೊಡನೆ ಹಸ್ತಿನಾವತಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದನು. ದ್ರೌಪದಿಯಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಪ್ರತಿವಿಂಧ್ಯನೆಂಬ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದನು. ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಯನಿರ್ಮಿತವಾದ ಸಭೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ರಾಜಸೂಯಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಸೋತು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಅರಣ್ಯವಾಸ ಅನುಭವಿಸಿದನು. ವನವಾಸದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅಕ್ಷಯ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಪಡೆದನು. ದುರ್ಯೋಧನನು ತನ್ನ ಸಕಲ ವೈಭವದೊಡನೆ ದ್ವೈತವನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಸಂಕಟವುಂಟುಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಗಂಧರ್ವರಾಜನಾದ ಚಿತ್ರಸೇನನು ಹಿಂಗಟ್ಟು ಬಿಗಿದು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರಲು ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಧರ್ಮರಾಜನು ಅಪ್ಪಣೆಯಾಡಿ ಗಂಧರ್ವರಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸ ಕಳೆದು ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಸಂಜಯನನ್ನು ಸಂಧಿಗಾಗಿ ಧರ್ಮರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಲು ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಸಂಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮೂಲಕ ಸಂಧಿಗಾಗಿ ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಯುದ್ಧವಾಗಲೇಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಲು ಸೇನಾಸಮೇತನಾಗಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತನ್ನ ಏಳು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೂ ದ್ರುಪದಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಮುಖರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನನ್ನು ಸರ್ವಸೇನಾಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ರಥದಿಂದ ಇಳಿದು ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಪಡೆಯುವಂತೆ ವರ ಪಡೆದನು. ಹದಿನೆಂಟು ದಿನಗಳ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೌರವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸಿ ಬಂಧುಗಳ ನಾಶದಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜನು ದುಃಖಿಗೊಂಡು ರಾಜ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ತಪಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ರಾಜ್ಯ

ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು ಬಹಳ ಅವಮಾನಕರವೆಂದು ಭೀಮಾರ್ಜುನಾದಿಗಳು ಹೇಳಿ ತಡೆದರು. ಹಸ್ತಿನಾವತಿಯಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಅನಂತರ ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಾಜಧರ್ಮಗಳ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದನು. ಬಂಧುಗಳ ಹತ್ಯೆಯಿಂದುಂಟಾದ ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನು. 2. ಮಹೇಂದ್ರ, ದೇವರಾಜ, ಶಕ್ರ. "भूरिश्रवाश्चित्ररथ-स्सुनासीरो युधिष्ठिरः" ವೇಜ೦.

युध्म युध्म (पुं०) 1. ಯೋಧ, ಭಟ, ಸೈನಿಕ. 2. ಯುದ್ಧ. 3. ಬಾಣ. 4. ಧನಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. युध (संप्रहारे) "मक्" (उ० १-१४२)।

युध्यमान युध्यमान (वि०) ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ. युध (संप्रहारे) "शानच्" (३-२-१२४)। "युध्यमाना हयारूढा देवानामपि दुर्जयाः" हितो० ३-८५।

युयुत्सा युयुत्सा (स्त्री०) ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಆಸೆ, ಯುದ್ಧದ ಅಪೇಕ್ಷೆ. योद्धुमिच्छा—युध (संप्रहारे)+सन् "अः" (३-३-१०२)। "सपदि कंकुभामीशनम्या-गमत्स युयुत्सया" कुमा० १६-४१।

युयुत्सु युयुत्सु (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ದಾಸಿಯ ಮಗ. (वि०) 2. ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. योद्धुमिच्छुः—युध (संप्रहारे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः। मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय" गीता १-१। "युयुत्सुनैव कवचं किमामुक्तमिदं त्वया" किरा० ११-१५।

युयुधान युयुधान (पुं०) 1. ಯದುವಂಶದ ಸತ್ಯಕನ ಮಗ ಸಾತ್ಯಕಿ. "शैनेयस्तु शिनेर्नप्ता युयुधानश्च सात्यकिः" त्रिकाण्ड०। ಇವನು ಮರುತ್ತುಗಳ ಅಂಶದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು. ಕೌರವರೊಡನೆ ಪಾಂಡವರು ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಕೂಡದೆಂದೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಇವನು ಸಂಧಿಯ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ತಡೆದನು. 2. ಇಂದ್ರ. 3. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. 4. ಭಟ, ಯೋಧ.

युवखलति युवखलति (वि०) 1. ಬಕ್ಕತರುಣ, ಪಟ್ಟೆತಲೆಯ ತರುಣ. युवा खलतिः। (स्त्री०) -खलती -खलतिः. 2. ಪಟ್ಟೆ ತಲೆಯ ಹೆಂಗಸು.

युवति युवति (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. युवन् "तिः" (४-१-७७)। "हिमऋतावपि ताः स्म भृशस्विदो युवतयः सुतरामुपकारिणि" माघ० ६-६। 2. ಯಾವುದಾದರೂ ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರಾಣಿ.

युवती युवतीः (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. युवन् (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङिप्" (४-१-६)। "विधुवतीर्युवतीः शिशिरानिलः" माघ० ६-६२। 2. ಯಾವುದಾದರೂ ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರಾಣಿ.

युवन् युवन् (पुं०) 1. ಪ್ರಾಯದ ಹುಡುಗ, ಹದಿನಾರು ವರ್ಷ ಮೀರಿದ ತರುಣ. युवन् (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "कनिन्" (उ० १-१५४)। युवा युवानौ युवानः। "यस्यामसेवन्त नमद्वलीकाः समं वधूभिर्वलभीर्युवानः" माघ० ३-५३। "आषोडशाद्भवेद्बालः ततस्तरुण उच्यते"। (वि०) 2. ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಶಕ್ತಿವಂತನಾದ. 3. ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. "युवा स्यात्तरुणे श्रेष्ठे निसर्गबलशालिनि" मेदि०।

युवराज युवराज (पुं०) ರಾಜಕುಮಾರ, ಅರಸಿನ ಮಗ. युवा चासौ राजा च। "निसर्गसंस्कारविनीत इत्यसौ नृपेण चक्रे युवराजशब्दभाक्" रघु० ३-३५।

युष्मद् युष्मद् (त्रि०) ನೀನು ಎಂಬ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಒಂದು ಸರ್ವನಾಮ ಪದ, ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷದ ಒಂದು ಕರ್ತೃಪದ. ಲಿಂಗತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ರೂಪ ಸಮಾನವಾದುದು. युष्मद् "त्व" आदेशः (७-२-९४)।

त्वम्	युवाम्	यूयम्।
त्वाम् / त्वा	युवाम् / वाम्	युष्मान् / वः।
त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः।
तुभ्यम् / ते	युवाभ्याम् / वाम्	युष्मभ्यम् / वः।
त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्।
तव / ते	युवयोः / वाम्	युष्माकम् / वः।
त्वयि	युवयोः	युष्मासु।

"त्वमेव हव्यं होता च भोज्यं भोक्ता च शाश्वतः" कुमा० २-१५। "त्वामामनन्ति प्रकृतिं पुरुषार्थ-प्रवर्तिनीम्" कुमा० २-१३। "त्वया साधु समारम्भि नवे वयसि यत्तपः" किरा० ११-१०। "नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं प्राक्सृष्टेः केवलात्मने" कुमा० २-४। "स चिन्तयत्येव भियस्त्वदेष्यतीः" किरा० १-२३। "तवैव संकल्पकलांशतः क्वचित् समर्थवादाः परमेष्ठिनामपि"

यादः १४-३९। "त्वयि नस्तिष्ठते प्रीतिस्तुभ्यं तिष्ठामहे वयम्" भट्टि० ८-१२। बहुवचन विवक्षे यिरुवाग समासद आदियल्लि ई रूपविरुवुदु.

युष्मच्छाला, युष्मत्पुत्रः, युष्मच्छासनम् इत्यादि.

युष्मदीय **ಯುಷ್ಮದೀಯ** (वि०) निम्म संबंधवाद.

युवयोः युष्माकं वा अयम् "छः" (४-३-१)।

युष्मादृश् **ಯುಷ್ಮಾದೃಶ್** (वि०) निम्मंतह, निमगे समानवागिरुव. यूयमिव पश्यति—युष्मद् + दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६०)। सूत्रे चकारात् "कञ्" च। युष्मादृशः **ಯುಷ್ಮಾದೃಶಃ**.

यूक **ಯೂಕ** (पुं०) हेनु, कूरे. यौति—यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "कन्" (उ० ३-४७)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। यूका **ಯೂಕಃ**. "स्वेदजं दंशमशकं यूकामक्षिकमत्कुणम्" मनु० १-४५।

यूति **ಯೂತಿ** (स्त्री०) मिश्रण, बेरके. यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "क्तिन्" (३-३-९७)। दीर्घश्च निपा०।

यूथ **ಯೂಥ** (पुंन०) तिर्यक् प्राणिगळ गुंपु, पशु प्राणिगळु मत्तु हक्किगळ समूह. यौति—यु (मिश्रणे) "थक्" (उ० २-१२)। निपा०। "बृन्दे तिरश्चां यूथोऽस्त्री" वैज०। "यूथानि सञ्चार्य रविप्रतप्तः शीतं दिवा स्थानमिव द्विपेन्द्रः" शाकु० ५-५।

यूथनाथ **ಯೂಥನಾಥ** (पुं०) सलग, कादानेगळ गुंपिगे मुखंडवाद आने. यूथस्य हस्तिबृन्दस्य नाथः। **-पः-पः, -पतिः-पतिः**. यूथान् पाति यूथानां पतिर्वा।

यूथिका **ಯೂಥಿಕಾ** (स्त्री०) 1. कादुमल्लिगे. यूथमस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "उद्यानानां नवजलकणैर्यूथिकाजालकानि" मेघ० १-२६। 2. दोड्ड गोरंटि मर. "यूथिकाम्लानके पुष्पविशेषेऽपि च योषिति" मेदि०।

यूथी **ಯೂಥೀ** (स्त्री०) कादुमल्लिगे. यूथमस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

यूप **ಯೂಪ** (पुं०) 1. यागद पशुवन्नु कट्टुव कंब. यु (मिश्रणे) "पः" दीर्घश्च (उ० ३-२७)। "ग्रामेष्वात्मविसृष्टेषु यूपचिह्नेषु यज्वनाम्" रघु० १-४४। 2. जयस्तंभ. "अष्टादशद्वीपनिखातयूपः" रघु० ६-३८।

यूपकटक **ಯೂಪಕಟಕ** (पुं०) यागद पशुवन्नु कट्टुव कंबद तुदियल्लिरुव बळे. यूपस्य कटकः। "चषालो यूपकटकः" अम०।

यूपाग्र **ಯೂಪಾಗ್ರ** (न०) यज्ञपशु स्तंभद कोनेय भाग.

यूष **ಯೂಷ** (न०) मांसद सारु.

येन **ಯೇನ** (अव्य०) 1. यावa कारणदिंद. "किं तत् येन मनो हर्तुमलं स्यातां न शृण्वताम्" रघु० १५-६४। 2. यावुदर मूलक. 3. यावुदरिंद. "येनापविद्धसलिलः स्फुटनागसद्मा देवासुरैरमृतमम्बुनिधिर्ममन्थे" किरा० ५-३०। इत्यादि. 4. अदरिंद. "दर्शय तं चोरसिंहं येन व्यापादयामि" पञ्चतं० ४।

योक्तृ **ಯೋಕ್ತೃ** (वि०) 1. ओट्टिगे सेरिसुवavanu, ओट्टुगूडिसुवavanu. युजिर् (योगे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. एत्तिन कत्तिगे नोगavittu कट्टुवavanu. 3. सारथि, गाडि नडेसुवavanu.

योक्त्र **ಯೋಕ್ತ್ರ** (न०) 1. नेगिलिन नोगक्के कट्टुव हग्ग. 2. एत्तिन कोरळिगे नोगavannu सेरिसि कट्टुव हग्ग. युज्यतेऽनेन—युजिर् (योगे) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। 3. दनकरुगळन्नु कट्टिहाकुव हग्ग.

योग **ಯೋಗ** (पुं०) 1. ओट्टिगे सेरुवुदु, संधिसुवुदु, परस्पर समागम. युजिर् (योगे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "श्रियमतिशयिनां समेत्य जग्मुः गुणमहतां महते गुणाय योगः" किरा० १०-२५। 2. मिश्रण, बेरके, ओट्टुगूडिसुवुदु. 3. उपाय, साधन. 3(a). संबंध. "तमङ्कमारोप्य शरीरयोगजैः सुखैर्निषिञ्चन्तमिवामृतं त्वचि" रघु० ३-२६। 4. ध्यान, ध्येयavastuविनल्लि मनस्सन्नु स्थिरवागिरिसुवुदु. युज (समाधौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "वार्धके मुनिवृत्तीनां योगेनान्ते तनुत्यजाम्" रघु० १-६। इदु योगद एंटु अंगगळल्लोंदु. 5. युक्ति, उपाय, तंत्र. 6. सन्नाह, सिद्धते, सज्जु. 7. साम दान मोदलाद उपाय. "तन्त्रावापविदा योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता" माघ० २-८८। 8. नोग. 9. कवच धारण, अंगि कोडuvudu. 10. अपूर्व धनलाभ, होस संपादने. 11. प्रयत्न. "इन्द्रियाणां जये योगं समातिष्ठेद्दिवानिशम्" मनु० ७-४४।

12. ಮೂಲಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ತಂಭನಾದಿ ಪ್ರಯೋಗ, ಮಂತ್ರಪ್ರಯೋಗ. 13. ದೇಹದಾರ್ಢ್ಯ. 14. ಔಷಧ. 14(a). ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ, ನಂಬಿದವನಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡುವವನು. 15. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. 16. ಪ್ರಯೋಗ, ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು, ಬಳಸುವುದು. "सुरगज इव दन्तैः भग्नवैत्यासिधारैः नय इव पणबन्ध-व्यक्तयोगैरुपायैः" रघु० १०-८६। 17. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳು. (1) ವಿಷ್ಕಂಭ (2) ಪ್ರೀತಿ (3) ಆಯುಷ್ಮಾನ್ (4) ಸೌಭಾಗ್ಯ (5) ಶೋಭನ (6) ಅತಿಗಂಡ (7) ಸುಕರ್ಮ (8) ಧೃತಿ (9) ಶೂಲ (10) ಗಂಡ (11) ವೃದ್ಧಿ (12) ಧ್ರುವ (13) ವ್ಯಾಘಾತ (14) ಹರ್ಷಣ (15) ವಜ್ರ (16) ಸಿದ್ಧಿ (17) ವ್ಯತೀಪಾತ (18) ವರೀಯಾನ್ (19) ಪರಿಘ (20) ಶಿವ (21) ಸಿದ್ಧ (22) ಸಾಧ್ಯ (23) ಶುಭ (24) ಶುಕ್ಲ (25) ಬ್ರಹ್ಮ (26) ಐಂದ್ರ ಮತ್ತು (27) ವೈಧೃತಿ ಇವು ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳು. 18. ತಿಥಿ, ವಾರ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಮೃತಾದಿ ಯೋಗಗಳು. 19. (ಸೂರ್ಯನನ್ನುಳಿದು) ಗ್ರಹಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಯೋಗ. अनफा सुनफा ಮತ್ತು ದುರುಧರಾ ಎಂದು ಈ ಯೋಗಗಳು ಮೂರು. "हित्वाकं सुनफाऽनफा दुरुधराः स्वान्योभयस्थैर्ग्रहैः शीतांशोः" बृह० १३-३। "दधतेव योगमुभयग्रहान्तरस्थितिकारितं दुरुधराख्यमिन्दुना" माघ० १३-२२। 20. ಲಗ್ನ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರಾಜಯೋಗ, ನಾಭಸಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ. 21. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧ, ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಿಂದಲೂ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. "योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः" पा० यो० सू०। ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ನಿರೋಧರೂಪವಾದ ಈ ಯೋಗದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ ಆಗುವುವು. ಈ ಜೀವಾತ್ಮ-ಪರಮಾತ್ಮ ಸಂಯೋಗವೇ ಯೋಗವು. "संयोगो योग इत्युक्तो जीवात्मपरमात्मनोः" याज्ञ०। ಜೀವಾತ್ಮರು ಪರಮಾತ್ಮಸಮರಾಗಿ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವರೆಂದೂ ಸರ್ವ ಪ್ರಪಂಚಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಜೀವಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದೂ ಈ ಯೋಗದರ್ಶನಕಾರರಾದ ಪತಂಜಲಿಮಹರ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಯೋಗಕ್ಕೆ (1) यमः (2) नियमः (3) आसनम् (4) प्राणायामः (5) प्रत्याहारः (6) धारणा (7) ध्यानम् ಮತ್ತು (8) समाधिः ಎಂದು ಎಂಟು ಅಂಗಗಳು ಇರುವುವು. [ಇವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ನಿರೋಧರೂಪವಾದ ಈ ಯೋಗವು ರಾಜಯೋಗ ಮತ್ತು ಹಠಯೋಗಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಯೋಗವು ಪತಂಜಲಿ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾದುದು. ಹಠಯೋಗವು ತಂತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದುದು. कर्मयोगः ज्ञानयोगः ಮತ್ತು भक्तियोगः ಎಂದು ಯೋಗ (ಉಪಾಯ)ವು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧ. "योगास्त्रयो मया प्रोक्ता नृणां श्रेयो-विधित्सया। ज्ञानं कर्म च भक्तिश्च नोपायोऽन्योऽस्ति कुत्रचित्" भाग० ११-२०। "स्वधर्मस्थो यजन् यज्ञैः अनाशीः काम उद्धव। न याति स्वर्गनरकौ यद्यन्यन्न समाचरेत्। अस्मिल्लोके वर्तमानः स्वधर्मस्थोऽनघः शुचिः। ज्ञानं विशुद्धमाप्नोति मद्भक्तिं वा यदृच्छया" भाग० ११-२०। 22. ಶಬ್ದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ, ಪದದ ಅವಯವ ಶಕ್ತಿ. ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಶಬ್ದವು (1) ರೂಢ (2) ಯೋಗ ಮತ್ತು (3) ಯೋಗರೂಢವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) (ಶಬ್ದದ) ಕೇವಲ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಶಬ್ದವು ರೂಢವೆನಿಸುವುದು. **ಉದಾ:** ಕಿತ್ಥ: ಕರಿತ್ಥ: ಇತ್ಯಾದಿ. (2) ಕೇವಲ ಅವಯವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಶಬ್ದವು ಯೋಗವೆನಿಸುವುದು. **ಉದಾ:** पाठकः पाचकः ಇತ್ಯಾದಿ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಧಾತು ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಶಕ್ತಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವುದು. ಇದು ಕೇವಲ ಅವಯವಾರ್ಥ. (3) ಶಬ್ದಸಮುದಾಯ ಮತ್ತು ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಶಬ್ದವು ಯೋಗರೂಢವೆನಿಸುವುದು. **ಉದಾ:** पङ्कजम्। ಪಂಕದಲ್ಲಿ ಮಂಡೂಕ ಮೊದಲಾದುವು ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಶಬ್ದದ ಅವಯವ ಮತ್ತು ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಗಳು ಕಮಲ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ पङ्कज ಶಬ್ದವು ಯೋಗರೂಢ. 23. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪ್ರಭಾವ, ಮಹಿಮೆ.

योगक्षेम ಯೋಗಕ್ಷೇಮ (ನ.) ಹೊಸ ಸಂಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಅದರ ರಕ್ಷಣೆ. योगश्च क्षेमं च अनयोः समाहारः। "अलब्धस्य लाभो योगः (स्यात्) क्षेमं तत्परिरक्षणम्"। "अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते। तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम्" गीता ९-२२। ಹೊಸದಾಗಿ ಲಭಿಸಿದ ಧನವು ಯೋಗ. ಅದರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯು ಕ್ಷೇಮ. ಇದು ಯೋಗಕ್ಷೇಮ. ಇದರಂತೆಯೇ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಯೋಗವಾಗುವುದು, ಪರಮಾತ್ಮ

प्राप्तिर्यादनंतरं अपुनरावृत्तिरूपवाद मोक्षवु क्षेमवागुवुदु. योगक्षेमं वहाम्यहम् एंब गीताचार्यन सूक्तिगे इदे अर्थ.

योगचक्षुस् योगचक्षुस् (क्लं०) विप्र, प्रथम वर्णदवनु.

योगचूर्ण योगचूर्ण (न०) मंत्रिसिद पुडि, जनरन्नु वशपडिसिकोळ्ळलु तयारिसुव मंकु बूदि. "कल्पितमनेन योगचूर्णमिश्रितमौषधं चन्द्रगुप्ताय" मुद्रा० २।

योगनिद्रा योगनिद्रा (स्त्री०) 1. प्रळयकालदल्लि परमात्मन योगदशे, प्रळयकालदल्लि परमेश्वरनु सकल जीवराशिगळन्नू तन्न उदरदल्लि सेरिसिकोंडु माडुव निद्रे, प्रळयकालदल्लि परमात्मनु अंतर्मुखिनागिरुविके. योगरूपा निद्रा। योगो मनसो विषयान्तरव्यावृत्तिः तद्रूपा निद्रा। "योगनिद्रान्तविशदैः पावनैरवलोकनैः" रघु० १०-१४। 2. एच्चर मत्तु निद्रे इवुगळ मध्यद अवस्थे, जाग्रदवस्थे मत्तु सुषुप्त्यवस्थे इवुगळ मध्यद अवस्थे, समाध्यवस्थे. "ब्रह्मज्ञानाभ्यसनविधिना योगनिद्रां गतस्य" भर्तृ० ३-९८।

योगपट्ट योगपट्ट (न०) योगाभ्यास समयदल्लि बेन्नु मत्तु मोणकालुगळन्नु बळसि (सुत्ति) कट्टुव वस्त्र. योगाभ्यासार्थं पट्टम्। "पृष्ठजान्वोः समायोगे वस्त्रं वलयवद्दृढम्। परिवेष्टय यद्बध्नंज्ञः तिष्ठेत्तद्योगपट्टकम्"।

योगपीठ योगपीठ (न०) योगाभ्यासक्के तक्क आसन. योगयोग्यमासनम्।

योगमाया योगमाया (स्त्री०) 1. परमात्मन जगत्सृष्टिशक्ति. 2. परमात्मन अनिर्वचनीयवाद ओंदु शक्ति, मनुष्य मोदलाद आकारवन्नु हॊंदुव ओंदु शक्ति. "नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः। मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम्" गीता ७-२५। 3. दुर्गादेवि. योग एव माया। "ततश्च शौरिर्भगवत्प्रचोदितः सुतं समादाय स सूतिकागृहात्। यदा बहिर्गन्तुमियेष तर्ह्यजा या योगमायाजनि नन्दजायया" भाग० १०-३-४७।

योगरूढ योगरूढ (पुं०) अवयवशक्ति मत्तु समुदायशक्तिगळिंद अर्थकॊडुव शब्द. योगश्च रूढिश्च योगरूढी—तौ स्तोऽस्य "अच्" (५-२-१२७)। योग मत्तु रूढिगळ परस्पर सहकारदिंद अर्थवन्नु कॊडुव पदवु योगरूढ. पङ्कज पदवु पङ्कात्जायते एंब अवयव शक्तियिंदलू पंकदल्लि हुट्टुवुदेंब रूढियिंदलू कमल रूपवाद अर्थवन्नु बोधिसुवुदरिंद पङ्कज पदवु योगरूढ.

योगरूढि योगरूढि (स्त्री०) शब्दद अवयव शक्तियिंद कूडिद समुदाय शक्ति. इदु अभिधा वृत्तिय ओंदु भेद. योगेन सहिता रूढिः। पङ्कज पददल्लि पंकदल्लि हुट्टिद कमलरूपवाद अर्थवे रूढियागिरुवुदु. इल्लि अवयवशक्ति मत्तु समुदायशक्तिगळिरडरिंदलू कमल रूपवाद रूढ्यर्थबोधवुंटागुवुदरिंद ई पदवु योगरूढ. ई पददल्लि ई अर्थवु रूढि. यत्र योगार्थान्वितरूढ्यर्थावबोधः तत्र सर्वत्र योगरूढिः।

योगवाह योगवाह (पुं०) अनुस्वार विसर्ग जिह्वामूलीय मत्तु उपध्मानीय. योगं वर्णान्तरेण संबन्धं वाहयति—वह (प्रापणे+णिच् "अण्" (३-२-१)।

योगवाहिन् योगवाहिन् (पुं०) 1. पादरस. 2. अम्लतेयन्नु हॊगलाडिसुव क्षार. (न०) 3. जीनुतुप्प.

योगसार योगसार (पुं०) सकल रोगगळन्नू निवारिसुव उपाय. योगस्य औषधप्रयोगस्य सारः।

योगसूत्र योगसूत्र (न०) पतंजलिमहर्षि प्रणीतवाद योगशास्त्रद सूत्रगळु.

योगारूढ योगारूढ (वि०) योगसिद्धियन्नु हॊंदिदवनु. आत्मव्यतिरिक्तवाद प्राकृत विषयगळल्लियू तत्संबंधवाद कर्मगळल्लियू संबंधवन्नु त्यजिसि आत्मावलोकन माडुववनु योगारूढनागुत्तानॆ. "यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते। सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते" गीता ६-४।

योगासन योगासन (न०) योगाभ्यासक्काग माडिकॊळ्ळुव अंगविन्यास, ब्रह्मासन, ध्यानासन. योगसाधनमासनम्। पद्मासन, स्वस्तिकासन,

ಕುಕ್ಕುಟಾಸನ, ಕೂರ್ಮಾಸನ, ಧನುರಾಸನ, ವೀರಾಸನ ಇತ್ಯಾದಿ. "ಧ್ಯಾನಯೋಗಾಸನೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಸನಮ್" ಅಮ೦। "ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಸರ್ವೇ ಏವಾಸ್ಥುಃ ಬದ್ಧ್ವಾ ಯೋಗಾಸನಾನಿ ತೇ" ಭಟ್ಟಿ೦ ೭-೮೮। [ಆಸನಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ "ಹಠಯೋಗ ಪ್ರದೀಪಿಕಾ" ಪ್ರಥಮೋಪದೇಶ ನೋಡಿ.]

योगिन् ಯೋಗಿನ್ (ಪುಂ೦) 1. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಚಿತ್ತವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಲೌಕಿಕವಿಷಯ ಗಳಾವುದರಲ್ಲೂ ಆಸೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನು, ಸ್ವರ್ಣ ಲೋಷ್ಟ ಗೃಹ ವನ ಮು೦ತಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಸು೦ನ್ಯಾಸಿ. ಯುಜ (ಸಮಾಧೌ) "ಘಿನುಣ್" (೩-೨-೧೪೨)। "ಸ್ವರ್ಣೇ ಲೋಷ್ಟೇ ಗೃಹೇಽರಣ್ಯೇ ಸುಸ್ನಿಗ್ಧೇ ಚನ್ದನೇ ತಥಾ। ಸಮತಾಭಾವನಾ ಯಸ್ಯ ಸ ಯೋಗೀ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ" ಬ್ರಹ್ಮವೈ೦। 2. ಸುಖವಾಗಲಿ ದುಃಖವಾಗಲಿ ತನ್ನ೦ತೆಯೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದುದೆ೦ದು ತಿಳಿಯುವವನು. "ಆತ್ಮೌಪಮ್ಯೇನ ಸರ್ವತ್ರ ಸಮಂ ಪಶ್ಯತಿ ಯೋಽರ್ಜುನ। ಸುಖಂ ವಾ ಯದಿ ವಾ ದುಃಖಂ ಸ ಯೋಗೀ ಪರಮೋ ಮತಃ" ಗೀತಾ ೬-೩೨। 3. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. "ತ್ವಮೇವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಣೀಯ ಇತ್ಯತಃ ಕಿಮಸ್ತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಗುರು ಯೋಗಿನಾಮಪಿ" ಮಾಘ೦ ೧-೩೧। 4. ಮಾ೦ಸಿಕ, ಮಾಟಗಾರ. 5. ವಿಷ್ಣು. ಅಘಟಿತಾರ್ಥ ಘಟನರೂಪವಾದ ಪ್ರಭಾವವಿರುವುದರಿ೦ದ ಈ ಹೆಸರು. "ಯೋಗೋಽಘ್ರ-ಘಟಿತಾರ್ಥಸ್ಯ ಘಟನಂ ತೇನ ಸರ್ವದಾ। ಯಸ್ಯಾಸ್ತಿ ನಿತ್ಯಸಂಬನ್ಧಃ ಸ ಯೋಗೀ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ಭಾರಭೃತ್ ಕಥಿತೋ ಯೋಗೀ" ವಿ೦ ಸ೦। (ಸ್ತ್ರೀ೦) -ನೀ -ನ್ಯೀ. 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಮಾಟಗಾರ್ತಿ, 3. ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತಳಾದ ಹೆ೦ಗಸು, ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ಹೆ೦ಗಸು.

योगीश ಯೋಗೀಶ, -ईश्वर -ಈಶ್ವರ (ಪುಂ೦) 1. ಯೋಗಿರಾಜ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯೋಗಿ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ತಪಸ್ವಿ. योगिनाम् ईशः ईश्वरो वा। 2. ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಮುನಿ.

योगीश्वरी ಯೋಗೀಶ್ವರೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

योगेश्वर ಯೋಗೇಶ್ವರ (ಪು೦) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. योगानाम् ईश्वरः। "ಯತ್ರ ಯೋಗೇಶ್ವರಃ ಕೃಷ್ಣೋ ಯತ್ರ ಪಾರ್ಥೋ ಧನುರ್ಧರಃ। ತತ್ರ ಶ್ರೀರ್ವಿಜಯೋ ಭೂತಿಃ ಧ್ರುವಾ ನೀತಿರ್ಮತಿರ್ಮಮ" ಗೀತಾ ೧೮-೭೮। "ಯೋಗೇಶ್ವರೋ ಯುವತಿಭಿಃ ಸಹ ಮೋದಮಾನಃ" ಭಾದ೦ ೨೪-೮೭। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "ನಮಸ್ತೇ ಭಗವನ್ ದೇವ ನಮಸ್ತೇ ಭಕ್ತವತ್ಸಲ। ಯೋಗೇಶ್ವರ ನಮಸ್ತೇಽಸ್ತು ನಮಸ್ತೇ ವಿಶ್ವಸಂಭವ" ಭಾ೦ ಅನು೦। **-ईश्वरी -ಈಶ್ವರೀ.** ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

योगेष्ट ಯೋಗೇಷ್ಟ (ನ೦) ಸೀಸಲೋಹ. योगाय योजनाय इष्टम्। "ನಾಗಸೀಸಕಯೋಗೇಷ್ಟವಪ್ರಾಣಿ" ಅಮ೦।

योग्य ಯೋಗ್ಯ (ಪುಂ೦) 1. ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರ. युज्यते—यृजिर् (योगे) "ಘ್ಯತ್" (೩-೧-೧೨೪)। "ಯೋಗ್ಯಃ ಸಿದ್ಧಶ್ಚ ಪುಷ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್" ವೈಜ೦। (ನ೦) 2. ವಾಹನ, ಗಾಡಿ, ರಥ. "ವಾಹನಂ ವಾಹ್ಯಧೋರಣೇ। ಯೋಗ್ಯಂ ಚಾಸ್ಮಿನ್ ಚಕ್ರ್ಯುತೇ" ವೈಜ೦। 3. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. "ಗವ್ಯಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಮಧುಕ್ಷೀರಂ ಯೋಗ್ಯಮ್" ವೈಜ೦। 4. ಯ೦ತ್ರ. 5. ಚ೦ದನ, ಗ೦ಧ. 6. ಅಪೂಪ, ರೊಟ್ಟಿ. 7. ಅಭ್ಯಾಸ. 8. ಋದ್ಧಿಯೆ೦ಬ ಒ೦ದು ಗ೦ಧಿಗರ ವಸ್ತು. "ಯೋಗ್ಯಮೃದ್ಧಿಃ ಸಿದ್ಧಿಲಕ್ಷ್ಮ್ಯೌ" ಅಮ೦। (ವಿ೦) 9. ನಿಪುಣ, ಸಮರ್ಥ, ಪ್ರವೀಣ. 10. ಶಕ್ತ, ಸಮರ್ಥ. 11. ಅರ್ಹನಾದ, ಯುಕ್ತನಾದ, ಒಪ್ಪುವ, ಹೊ೦ದಿಕೆಯುಳ್ಳ. "ಯೋಗ್ಯೈರ್ನೈಜಜ್ಞಿಃ ನೃಪಜಾ ವರೀತುಂ ವೀರೈ-ರನ್ಯೈಃ ಪ್ರಸಭೇನ ಹರ್ತುಮ್" ನೈಷ೦ ೧೦-೩। 12. ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. योगाय प्रभवति "यत्" (೫-೧-೧೦೨)। 13. ಉಪಾಯವನ್ನು ಆರಿತವನು. (ಸ್ತ್ರೀ೦) **-ग्या -ಗ್ಯಾ.** 14. ಅಭ್ಯಾಸ. 15. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. 16. ಪುಣ್ಯ. 17. ಭೂಮಿ. "ಯೋಗ್ಯಂ ಕ್ಲೀಬೇಽಪ್ಯೂಪ-ಯಾನಚನ್ದನಾಭ್ಯಾಸವಾಚಕಮ್। ಪ್ರವೀಣೋಪಾಯವಚ್ಛಕ್ತಯೋಗಾರ್ಹೇ-ಷ್ವವ್ಯಯಂ ತ್ರಿಷು" ನಾನಾರ್ಥರ೦। "ಯೋಗ್ಯಃ ಪ್ರವೀಣಯೋಗಾರ್ಹೋ-ಪಾಯಿಶಕ್ತೇಷು ವಾಚ್ಯವತ್। ಕ್ಲೀಬಮೃದ್ಧಘೌಷಧೇ ಪುಷ್ಯೇ ನಾ ಸ್ತ್ಯಭ್ಯಾಸಾರ್ಕಯೋಷಿತೋಃ" ಮೇದಿ೦। "ಯೋಗ್ಯಾಭ್ಯಾಸಃ ಕ್ಷಮಾ-ಪುಣ್ಯೇ" ವೈಜ೦।

योग्यता ಯೋಗ್ಯತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. योग्यस्य भावः "तल्" (೫-೧-೧೧೯)। "ನ ಯುದ್ಧ-ಯೋಗ್ಯತಾಮಸ್ಯ ಪಶ್ಯಾಮಿ ಸಹ ರಾಕ್ಷಸೈಃ" ರಾಮಾ೦ ಬಾಲ೦। 2. ಅರ್ಹತೆ, ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. "ಶರೀರಭಾಜಾಂ ಭವದೀಯದರ್ಶನಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ ಕಾಲತ್ರಿತಯೇಽಪಿ ಯೋಗ್ಯತಾಮ್" ಮಾಘ೦ ೧-೨೬। 3. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸ೦ಬ೦ಧದ ಅರ್ಹತೆ, ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಬೋಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಯೋಗ್ಯತೆ. "ಏಕಪದಾರ್ಥೇಽಪರಪದಾರ್ಥಸಂಸರ್ಗೋ ಯೋಗ್ಯತಾ" ತರ್ಕಕೌ೦। "ಯೋಗ್ಯತಾ ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಪರಸ್ಪರಸಂಬನ್ಧೇ ಬಾಧಾಭಾವಃ" ಸಾ೦ ದ೦। "ವಹ್ನಿನಾ ಸಿಞ್ಚತಿ" ಎ೦ಬಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಗೆ ಸೇಚನಕರಣತ್ವವು ಬಾಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿ೦ದ ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸ೦ಬ೦ಧದ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಶಾಬ್ದ ಬೋಧವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

योजक ಯೋಜಕ (ವಿ೦) 1. ಸೇರಿಸುವವನು, ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ನೊಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವವನು. ಯುಜಿರ್ (ಯೋಗೇ)

"ष्ट्रन्" (३-१-१३३)। 2. सेरिसुववनु, ऒट्टु गूडिसुववनु. 3. उपायवन्नरितवनु, युक्ति वंत. "अमन्त्रमक्षरं नास्ति नानौषधिर्वनस्पतिः। अयोग्यः पुरुषो नास्ति योजकस्तत्र दुर्लभः"।

योजन ಯೋಜನ (न०) 1. ऎत्तिन कत्तिगे नॊगवन्नु सेरिसि कट्टुवुदु. युजिर् (योगे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. सेरिसुविके, ऒट्टुगूडिसुवुदु. 3. ऒट्टुगूडिसुव साधन, सेरिसुव सलकरण. युजिर् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. नाल्कु क्रोशगळ दूरद अळते, ऎंटु मैलिगळ दूर. "योजनानि परिरम्भणेऽन्तरं रोमहर्षजमपि स्म बोधतः" नैष० १८-११३। "न योजनशतं दूरं बाध्यमानस्य तृष्णया। सन्तुष्टस्य करप्राप्तेऽप्यर्थे भवति नादरः" हितो० १-१४८। 5. परमात्म. 6. योग. "योजनं परमात्मनि। चतुष्क्रोश्यां च योगे" मेदि०। 7. एर्पाडु, व्यवस्थे. (स्त्री०) **-ना-**ना. 8. व्याकरण नियमदंते वाक्यगळ जोडणे.

योजनगन्धा ಯೋಜನಗಂಧಾ (स्त्री०) 1. सत्यवति, व्यासमहर्षिय तायि. 2. सीतादेवि. 3. कस्तूरि. "योजनगन्धा सीता कस्तूरी व्यासमाता च" वैज०।

योजनीय ಯೋಜನೀಯ (वि०) 1. सेरिसल्पडबेकाद. 2. ऒट्टुगूडिसबेकाद. 3. ऒट्टिगॆ सेरिसलु अर्हवाद. 4. सेरिसलु शक्यवाद. युजिर् (योगे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **योक्तव्यः ಯೋಕ್ತವ್ಯಃ.**

योजयितृ ಯೋಜಯಿತೃ (वि०) 1. नॊगक्कॆ ऎत्तुगळन्नु सेरिसि कट्टुववनु. 2. सेरिसुववनु, जॊते गूडिसुववनु. युजिर् (योगे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "कनकभूषणसंग्रहणोचितो यदि मणिस्त्रपुणि प्रतिबध्यते। न स विरौति न चापि न शोभते भवति योजयितुर्वचनीयता" पञ्चतं० १-८१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री-ಯಿತ್ರೀ.**

योजित ಯೋಜಿತ (वि०) 1. ऒंदु कार्यक्कागि नेमिसल्पट्ट. युजिर् (योगे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "योजितोऽथ यदुवंशकेतुना ख्यातकीर्तिरमृतापहारतः" याद० १७-४५। 2. ऒट्टिगॆ सेरिसल्पट्ट, ऒंदागूडिसल्पट्ट. "योजितोद्धतकरौ युयुधाते दर्पदारुणदिशागजसत्त्वौ" याद० २१-५४।

योत्र योत्र (न०) ऎत्तिन कत्तिगॆ नॊगवन्नु सेरिसि कट्टुव मिरि, -हॆग्ग. यु (मिश्रणे) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)।

योद्ध योद्ध (पुं०) युद्धमाडुववनु, कादाडुववनु, भट. युध (संप्रहारे) "तृच्" (३-१-१३३)। "भग्नेऽपीभे स्वे परावर्त्य देहं योद्धा सार्धं व्रीडया मुञ्चतेषून्" माघ० १८-३९।

योध योध (पुं०) 1. भट, बंट, युद्धमाडुव सैनिक. युध (संप्रहारे) "अच्" (३-१-१३४)। "मन्त्रो योध इवाधीरः सर्वाङ्गैः संवृतैरपि" माघ० २-२९। 2. युद्ध, काळग, कदन. युध भावे "घञ्" (३-३-१८)।

योधन योधन (पुं०) 1. सैनिक, भट. युध (संप्रहारे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. अस्त्र, आयुध. युध्यतेऽनेन —युध कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. युद्धद शब्द. "युद्धध्वाने क्रन्दनयोधने" वैज०। 4. युद्ध, कदन. युध भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

योधसंराव योधसंराव (पुं०) वीररु परस्पर युद्धक्कॆ आह्वान कॊडुवुदु.

योनि योनि (पुंस्त्री०) 1. मूल, कारण. यौति—यु (मिश्रणे) "निः" (उ० ४-९१)। "ऋषयो राक्षसीमाहुर्वाचमुन्मत्तदृप्तयोः। सा योनिः सर्ववैराणां सा हि लोकस्य निष्कृतिः" उ० रा० ५-२९। 2. स्थान, जाग, स्थळ. 3. ताम्रलोह. 4. गण. 5. स्त्रीयर जननेंद्रिय. 6. प्राणिगळ उत्पत्तिस्थान. "योनिश्च उत्पत्तिस्थाने भगेऽपि च" त्रिकाण्ड०। "योनिः स्त्रीणां भगस्थाने कारणे ताम्रकेऽप्यषण्" वैज०। "योनिः स्त्रीपुंसयोश्च स्यादाकरे स्मरमन्दिरे" मेदि०। प्राणिगळ उत्पत्तिस्थानवु ऎंबत्तनाल्कुलक्षविध. प्राणिगळ उत्पत्तियु नाल्कु विध. "चतुरशीति लक्षाणि चतुर्भेदाश्च जन्तवः। अण्डजाः स्वेदजाश्चैव उद्भिज्जाश्च जरायुजाः"॥ इवुगळल्लि

(1) पक्षि सर्प मॊदलाद अण्डजगळु 21 लक्ष विध.
(2) कृमि नॊण ,, स्वेदजगळु 21 लक्ष विध.
(3) गिड मर ,, उद्भिज्जगळु 21 लक्ष विध.
(4) मनुष्य पशु ,, जरायुजगळु 21 लक्ष विध.

7. जल, नीरु. 8. उत्पत्ति स्थान. 9. पूर्व फल्गुनी नक्षत्र.

योनिज ಯೋನಿಜ (वि॰) 1. ಜರಾಯುಜ, ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪಶುಗಳು. 2. ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಪಕ್ಷಿ ಸರ್ಪ ಮೊದಲಾದುವು. योनिस्थानाज्जायते — जनी (प्रादुर्भवि) "ड:" (३-२-९८)।

योनिरोग ಯೋನಿರೋಗ (पुं॰) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ. ಈ ವ್ಯಾಧಿಯು ಹದಿನಾರು ವಿಧ. (1) उदावर्त्ता (2) वन्ध्या (3) विप्लुता

ವಾತ ದೋಷದಿಂದ	5 ವಿಧ
ಪಿತ್ತ ದೋಷದಿಂದ	5 ವಿಧ
ಕಫ ದೋಷದಿಂದ	5 ವಿಧ ಮತ್ತು
ತ್ರಿದೋಷಗಳಿಂದ	1 ವಿಧ

योषा ಯೋಷಾ (स्त्री॰) ಹೆಂಗಸು. योष्यते — युष (सेवायाम्) + णिच् कर्म॰ "क्त:" (३-२-१०२)। "योषयैव स्मरासन्नतापाङ्गया सेव्यतेऽनेकया संनतापाङ्गया" माघ॰ ४-४२।

योषित् ಯೋಷಿತ್ (स्त्री॰) ಹೆಂಗಸು. युष (सेवायाम्) "इति:" (उ॰ १-९७)। "अभ्यम्भ: कथमपि योषितां समूहै: तैरुर्वीनिहितचलत्पदं प्रचेले" माघ॰ ८-१। ಹಲನ್ತವಾದುದರಿಂದ योषिता ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುವುದು. "स्त्री वधूर्योषिता रामा मण्डयन्ती वधूजन:" त्रिकाण्ड॰।

योषित्प्रिया ಯೋಷಿತ್ಪ್ರಿಯಾ (स्त्री॰) ಅರಿಶಿನ. योषित: प्रिया।

यौक्तिक ಯೌಕ್ತಿಕ (पुं॰) 1. ರಾಜನ ನರ್ಮಸಚಿವ. (वि॰) 2. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಂದ, ಉಪಾಯದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. युक्त्या आगत: "ठक्" (४-३-७४)।

यौगपद्य ಯೌಗಪದ್ಯ (न॰) 1. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ಏಕಸಮಯದಲ್ಲಿರುವುದು ಯೌಗಪದ್ಯ. युगपदो भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. "अयौगपद्याज्ज्ञानानां तस्याणुत्वमिहोच्यते" भाषाप॰।

यौगिक ಯೌಗಿಕ (न॰) ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ, ಅವಯವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಪದ. योगात् प्रकृतिप्रत्ययार्थसंबन्धात् अर्थप्रतिपादकं पदम्। योगाय प्रभवति — "ठञ्" (५-१-१०२)। "पचति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪಾಕ ಮಾಡುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಂಟಾಗುವುದು. "योगलभ्यार्थमात्रस्य बोधकं नाम यौगिकम्। समासस्तद्धितान्तं च कृदन्तञ्चेति तत्त्रिधा" ಎಂದು ಯೌಗಿಕ ಪದವು ಮೂರು ವಿಧ.

यौगिकरूढ ಯೌಗಿಕರೂಢ (वि॰) ಅವಯವಾರ್ಥ ಮತ್ತು ರೂಢ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ. यौगिकं तद्रूढं च। "अश्वगन्धा" ಪದವು अश्वस्य गन्धोऽस्याम् ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ (वाजिशाला) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೂ ಅಶ್ವ ಪದದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ "अश्वगन्धा" ಪದವು ಒಂದು ಔಷಧದಲ್ಲೇ ರೂಢವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಯೌಗಿಕರೂಢವು. ಇಲ್ಲಿ ಯೌಗಿಕ ಮತ್ತು ಸಮುದಾಯಾರ್ಥಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ.

यौजनशतिक ಯೌಜನಶತಿಕ (वि॰) ಒಂದು ನೂರು ಯೋಜನದಷ್ಟು ದೂರ ನಡೆಯುವವನು. योजनशतं गच्छति "ठञ्" (वा॰ ५-१-७४)।

यौजनिक ಯೌಜನಿಕ (वि॰) ಒಂದು ಯೋಜನದಷ್ಟು ದೂರ ನಡೆಯುವವನು. योजनं गच्छति "ठञ्" (५-१-७४)।

यौतक ಯೌತಕ (न॰) 1. ಮದುವೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಗಳು ಮತ್ತು ಅಳಿಯನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಧನ, –ಬಳುವಳಿ. युतयोर्वधूवरयो: इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "मातुस्तु यौतकं यत्स्यात् कुमारीभाग एव स:" मनु॰ ९-१३१। (वि॰) 2. ಸ್ವಂತ ಆಸ್ತಿ, ನ್ಯಾಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ತನ್ನ ಪಾಲಿನ ಆಸ್ತಿ. "पित्रादे: कन्ययाप्तेऽर्थे क्लीं स्वीये त्रिषु यौतकम्" वैज॰।

यौतव ಯೌತವ (न॰) ಒಂದು ಅಳತೆ. यु (मिश्रणे) "तुन्" बाहु॰। योतु:। तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

यौत्तुक ಯೌತುಕ (न॰) ಮದುವೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಳಿಯನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಧನ, –ಬಳುವಳಿ. "कन्यादाने तु यद्दत्तं यौतकं यौतुकं च तत्" वैज॰।

यौवत ಯೌವತ (न॰) ತರುಣಿಯರ ಸಮೂಹ, ಯುವತಿಯರ ಗುಂಪು. युवतीनां समूह: "अण्" (४-२-३८)। "अवधूत्य दिवोऽपि यौवतैर्नसहाधीतवतीमिमामहम्" नैष॰ २-४१।

यौवन ಯೌವನ (न॰) 1. ತಾರುಣ್ಯ, ಪ್ರಾಯ, ಹದಿನಾರು ವರ್ಷಗಳು ಮೀರಿದ ವಯಸ್ಸು. यूनो भाव: "अण्" (५-१-१३०)। "विपुलकमपि यौवनोद्धतानां

घनपुलकोदयकोमलं चकाशे" माघ० ७-७०। 2. ಯುವತಿಯರ ಸಮೂಹ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸರ ಗುಂಪು. "राजन्यकं मानुष्यकं राजकं च पृथक् पृथक्। गार्भिणं यौवनं तासाम्" वैज०।

यौवनलक्षण ಯೌವನಲಕ್ಷಣ (ನ०) 1. ಲಾವಣ್ಯ, ಮೋಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೌಂದರ್ಯ. यौवनस्य लक्षणम्। यौवनं लक्ष्यतेऽनेन। 2. ಸ್ತನ, ಕುಚ. ಇವು ಗಳ ಆವಿರ್ಭಾವವು ಯೌವನದ ಲಕ್ಷಣ. "यौवनलक्षण-मप्याख्यातं लावण्यकुचयोश्च" मेदि०।

यौवनाश्व ಯೌವನಾಶ್ವ (पुं०) ಯುವನಾಶ್ವ ರಾಜನ ಮಗ, ಮಾಂಧಾತೃ ಚಕ್ರವರ್ತಿ. युवनाश्वस्य अपत्यम् "अण्" (४-२-९१)।

यौवराज्य ಯೌವರಾಜ್ಯ (ನ०) ಯುವರಾಜಪದವಿ, ಯುವರಾಜನ ಕಾರ್ಯ. युवराजस्य कर्म भावो वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "स यौवराज्ये नवयौवनोद्धतं निधाय दुःशासनमिद्धशासनः" किरा० १-२२।

यौष्माक ಯೌಷ್ಮಾಕ (वि०) ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ, ನಿಮ್ಮದಾದ. युष्माकमिदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। -की -कं.

यौष्माकीण ಯೌಷ್ಮಾಕೀಣ (वि०) ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ, ನಿಮ್ಮದಾದ. युष्माकमिदम् पक्षे "खञ्" (४-३-१)। अणि युष्माकादेशः (४-३-२)।

इति "य" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

र

र ರ ಇದು ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ). ಈ ವರ್ಣವು ಈಷತ್‌ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನ ದಿಂದ ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಂತಃಸ್ಥವರ್ಣ. "ऋटुरषाणां मूर्धा"। "यरलवा अन्तःस्थाः"। "ईषत् स्पृष्टमन्तःस्थानाम्" सि० कौ०।

र ರ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಉಷ್ಣ, ಬಿಸಿ. 3. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 4. ವಜ್ರ. 5. ಕ್ಷಯ, ನಾಶ. 6. ಹಸ್ತ, ಕೈ. 7. ಋತು. "रः पुमान् पावके कामे क्षये वज्रे शये ऋतौ" मेदि०। 8. ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಮಧ್ಯ ಲಘುವುಳ್ಳ ಒಂದು (र) ಗಣ. 9. ಧೈರ್ಯ. 10. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. 11. ರಾಜನಿಂದ ಭಯ. 12. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. 13. ಹೆಂಗಸು. 14. ಗಾಳಿ, ವಾಯು. (न०) 15. ರಕ್ತ. 16. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. 17. ಧ್ಯಾನ. 18. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. 19. ನಕ್ಷತ್ರ. 20. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. 21. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. 22. ತ್ಯಾಗ, ದಾನ. 23. ವಕ್ತ್ರ, ಮುಖ. (वि०) 24. ಬಿಸಿಯಾದ. 25. ವಿರಸವಾದ. "रः पुमान् पावके कामे क्षये वज्रे शये धृतौ। रं क्लीबे रुधिरे मूर्ध्नि ध्यानव्योमोडुकुक्षिषु। वक्त्रे भये च त्रिषु तु विरसे त्यागतीक्ष्णयोः" नानार्थर०। (पुं०) 26. ರಾಮ. 27. ಭೂಮಿ. 28. ಇಂದ್ರಿಯ. "रश्च रामेऽनिले वह्नौ भूमावपि धनेऽपि च। इन्द्रिये" हारा०।

रंहस् ರಂಹಸ್ (न०) ವೇಗ. रंहत्यनेन — रहि (गतौ) "असुन्" (उ० ४-२१३)। "रोषावेशादाभिमुख्येन कोचित् पाणिग्राहं रंहसैवोपयातौ" माघ० १८-१२।

रक्त ರಕ್ತ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. 2. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 3. ಕುಸುಂಬಿ ಹೂವು. (न०) 4. ರಕ್ತ, ನೆತ್ತರು. रज्यते स्म — रञ्ज (रागे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आदौ रक्तं सैनिकानामजीवैर्जीवैः पश्चात् पत्त्रिपूगैरपायि" माघ० १८-७४। 5. ತಾಮ್ರಲೋಹ. "ताम्रं शुल्बं मर्कटास्यं रक्तं व्यष्टं कनीयसम्" वैज०। 6. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಚಂದನ. 7. ಪ್ರಾಚೀನಾಮಲಕ. 8. ನೀರು ಹಲಸಿನ ಮರ. 9. ಸಿಂದೂರ. 10. ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಜಸ್ಸು, ಹೆಂಗಸರ ಮುಟ್ಟು. "ऋतुः पुंस्यार्तवं रक्तम्" वैज०। (वि०) 11. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ, ಕೆಂಪು ಜಾತಿಯ. "रक्ता-शोकलताविशेषितगुणः बिम्बाधरालक्तकः" माल० ३-५। 12. ಬಣ್ಣ ಕಟ್ಟಿದ, ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ. 13. ಕೆಂಪಗಿರುವ. "आभाति बालातपरक्तसानुः सनिर्झरोद्गार इवाद्विराजः" रघु० ६-६०। 14. ಮಧುರವಾದ,

೫೦ಪಾದ. "अक्षव्यान्तर्भवननिधय: प्रत्यहं रक्तकण्ठै:" मेघ० २-८। 15. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. 16. ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತನಾದ, ಆಟದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ.

रक्तक रक्तक (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. 2. ದೊಡ್ಡ ಗೋರಂಟಿ. 3. ಕೆಂಪು ಬಟ್ಟೆ. (वि०) 4. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. "रक्तकोऽम्लानबन्धूक रक्तवस्त्रानुरागिषु" मेदि०।

रक्तकन्द रक्तकंद (पुं०) 1. ಈರುಳ್ಳಿ. 2. ಹವಳದ ಗಿಡ. रक्त: कन्दोऽस्य।

रक्तकमल रक्तकमल (न०) ಕೆಂದಾವರೆ.

रक्तकेसर रक्तकेसर (पुं०) ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷ.

रक्तकैरव रक्तकैरव (न०) ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ. रक्तवर्णं कैरवम्।

रक्तकोकनद रक्तकोकनद (न०) ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ, ರಕ್ತೋತ್ಪಲ. रक्तं कोकनदम्।

रक्तगन्धक रक्तगंधक (न०) ಬಾಣಂತಿಬೋಳ. रक्तवर्णं गन्धकम्।

रक्तघ्न रक्तघ्न (पुं०) 1. ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗದ ಗಿಡ. रक्तं हन्ति — हन (हिंसागत्यो:) "टक्" (३-२-५३)। (स्त्री०) -घ्नी -घ्नी. 2. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು.

रक्तचूर्ण रक्तचूर्ण (न०) 1. ಸಿಂದೂರ. 2. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ.

रक्तजिह्व रक्तजिह्व (पुं०) ಸಿಂಹ.

रक्ततुण्ड रक्ततुंड (पुं०) ಶುಕ, ಗಿಣಿ. रक्तं तुण्डमस्य।

रक्ततेजस् रक्ततेजस् (न०) ಮಾಂಸ.

रक्तत्रिवृत् रक्तत्रिवृत् (स्त्री०) ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆ ಮರ. रक्ता त्रिवृत्।

रक्तदन्तिका रक्तदंतिका (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. -न्ती -न्ती.

रक्तदृश् रक्तदृश् (पुं०) 1. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. रक्ता दृगस्य। -दृष्टि: -दृष्टि:, -नेत्र: -नेत्र: ಇತ್ಯಾದಿ. (वि०) 2. ಕೆಂಪಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ.

रक्तधातु रक्तधातु (पुं०) 1. ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು, ಶಿಲಾಜಿತು. रक्तवर्णो धातु:। 2. ತಾಮ್ರಲೋಹ.

रक्तप रक्तप (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. रक्तं पिबति — पा (पाने) "क:" (३-२-३)। (वि०) 2. ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. (स्त्री०) -पा -पा. 3. ಜಿಗಣೆ, ಜಲೂಕೆ. 4. ಡಾಕಿನಿ. "रक्तपा स्याज्जलौकायां डाकिन्यां ना तु राक्षसे" मेदि०।

रक्तपल्लव रक्तपल्लव (पुं०) ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. रक्त: पल्लवोऽस्य।

रक्तपाद रक्तपाद (पुं०) 1. ಶುಕ, ಗಿಣಿ. 2. ಗಜ, ಆನೆ. रक्त: पादोऽस्य। "रक्तपादो मतङ्गजे" हेम०।

रक्तपायिन् रक्तपायिन् (पुं०) 1. ತಿಗಣೆ. (वि०) 2. ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. रक्तं पातुं शीलमस्य — पा (पाने) "णिनि:" (३-२-७८)। (स्त्री०) -पायिनी -पायिनी. 3. ಜಿಗಣೆ, ಜಲೂಕೆ.

रक्तपारद रक्तपारद (न०) ರಸಸಿಂದೂರ, ಇಂಗಲೀಕ. "पारदं तु हिङ्गुल: स्याद्धिङ्गुलं रक्तपारदम्" त्रिकाण्ड०।

रक्तपित्त रक्तपित्त (न०) ಒಂದು ರೋಗ, ರಕ್ತದ ತಾರುಮಾರು, ಪಿತ್ತವಿಕಾರದಿಂದುಂಟಾದ ರಕ್ತದ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಮಿತಿಮೀರಿದ ಆತಪಸೇವನೆ, -ವ್ಯಾಯಾಮ, -ಶೋಕ, -ದಾರಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ, -ವ್ಯವಾಯ (ಮೈಥುನ, ಸಂಭೋಗ) -ತೀಕ್ಷ್ಣ (ಚುರುಕಾದ ಮೆಣಸು ಮುಂತಾದುದು) -ಉಷ್ಣ (ಬೆಂಕಿಯ ಶಾಖ), -ಕ್ಷಾರ, -ಲವಣ, -ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಕಹಿ ಇವುಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದ ರಕ್ತವು ಶೋಷಿತವಾಗಿ ಪಿತ್ತೋಲ್ಬಣವಾಗಿ "रक्तपित्त" ರೋಗವುಂಟಾಗುವುದು.

रक्तपित्तहा रक्तपित्तहा (स्त्री०) ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. रक्तपित्तं हन्ति — हन (हिंसागत्यो:) "क्विप्"।

रक्तपुष्प रक्तपुष्प (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. 2. ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. 3. ಪುನ್ನಾಗ ವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿ ಮರ. 4. ಗಣಿಗಲೆ ಗಿಡ. रक्तं पुष्पमस्य। -पुष्पा -पुष्पा. (स्त्री०) 5. ಶಾಲ್ಮಲಿ ವೃಕ್ಷ.

रक्तफल रक्तफल (पुं०) 1. ಅಂಜೂರದ ಗಿಡ. 2. ಮಟ ವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. (स्त्री०) -फला -फला. 3. ತೊಂಡೆ ಗಿಡ. (न०) 4. ತೊಂಡೆಹಣ್ಣು. 5. ಅಂಜೂರದ ಹಣ್ಣು, 6. ಆಲದ ಹಣ್ಣು.

रक्तबीज रक्तबीज (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. रक्तवर्णानि बीजान्यस्य। 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ಇವನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಒಂದೊಂದು ರಕ್ತದ ಬಿಂದುವೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ವರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಶುಂಭ ನಿಶುಂಭ ರಾಕ್ಷಸರು ತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿಯೊಡನೆ

ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅವನ ಸಾಹಾಯ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ರಕ್ತ ಬೀಜನ ಶರೀರದಿಂದ ಬಿದ್ದ ರಕ್ತಬಿಂದುಗಳೆಲ್ಲವೂ ರಾಕ್ಷಸ ರಾಗುತ್ತಾ ಬರಲು ಚಾಮುಂಡಾಂಬಿಕೆಯು ಅವನ ರಕ್ತ ವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಾನಮಾಡುತ್ತ ಅವನ ಶಕ್ತಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿಸುತ್ತ ಬಂದಳು. ಆಗ ತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿಯಿಂದ ಹತ ನಾದನು.]

रक्तमञ्जर रक्तमंजर (पुं) ನೀರುಹಲಸಿನ ಮರ. रक्ता मञ्जरी अस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

रक्तरेणु रक्तरेणु (पुं) 1. ಸಿಂದೂರ. रक्ता रेणवोऽस्मिन्। 2. ಮುತ್ತಗದ ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು. 3. ಪುನ್ನಾಗ ವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿ ಮರ. "रक्तरेणुस्तु सिन्दूरे पलाशकोरके पुमान्," ಮೇದಿ०।

रक्तरेणुका रक्तरेणुका (स्त्री०) ಮುತ್ತಗದ ಮೊಗ್ಗು.

रक्तवालुका रक्तवालुका (स्त्री०) ಸಿಂದೂರ.

रक्तशालि रक्तशालि (पुं) ಕೆಂಪು ಜಾತಿಯ ಬತ್ತ.

रक्तसन्दंशिका रक्तसंदंशिका (स्त्री०) ಜಿಗಣಿ, ಜಲೂಕೆ. रक्तपानाय सम्यक् दशति —दंश (दशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

रक्तसन्ध्यक रक्तसंध्यक (न०) ಕೆಂಪುನೈದಿಲೆ. रक्तं सन्ध्येव —इवार्थे "कन्" (५-३-९६)।

रक्तसरोरुह रक्तसरोरुह (न०) ಕೆಂದಾವರೆ. रक्तं सरोरुहम्।

रक्तसार रक्तसार (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 2. ಹುಳಿಹಬ್ಬಿ ಗಿಡ. (न०) 3. ಕೆಂಪು ಚಂದನ.

रक्तसौगन्धिक रक्तसौगंधिक (न०) ಕೋಕನದ, ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ. रक्तवर्णं सौगन्धिकम्।

रक्ता रक्ता (स्त्री०) ಗುಲಗಂಜಿ.

रक्ताक्त रक्ताक्त (वि०) 1. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ. रक्तेन रक्तवर्णेन अक्तम्। (न०) 2. ಕೆಂಪು ಚಂದನ.

रक्ताक्ष रक्ताक्ष (पुं) 1. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. रक्ते अक्षिणी अस्य। "षच्" (५-४-११३)। 2. ರಾಕ್ಷಸ. 3. ಎಮ್ಮೆ. "रक्ताक्षौ रक्षोमहिषौ" वैज०। 4. ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ. (वि०) 5. ಕ್ರೂರ, ಕೆಂಗಣ್ಣುಳ್ಳವನು. "रक्ताक्षः कासरे क्रूरे पारावतचकोरयोः" मेदि०। "रक्ताक्षो रक्तलोचने। चकोरे महिषे क्रूरे पारावते" हेम०।

रक्ताङ्ग रक्ताङ्ग (पुं०) 1. ಕುಜ, ಅಂಗಾರಕ. 2. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 3. ತಿಗಣೆ. 4. ಕಟಿಲೆಹಿಟ್ಟು ಎಂಬ ಔಷಧ. (पुंन०) 5. ವಿದ್ರುಮ, ಹವಳ. "रक्ताङ्गो भौमविद्रुमौ" नानार्थर०। (न०) 6. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. (स्त्री०) -ङ्गी-ङ्गिन्. ಸೀಹಾಲೆ ಗಿಡ. "रक्ताङ्गस्तु महोसुते। कम्पिल्ले स्त्री तु जीवन्त्याम्" मेदि०।

रक्तातिसार रक्तातिसार (पुं०) ಒಂದು ರೋಗ. ದೇಹದಿಂದ ರಕ್ತವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. रक्तमत्यन्तं सरत्यस्मात् —सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)।

रक्ताधार रक्ताधार (पुं०) ಚರ್ಮ. ದೇಹವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

रक्ताम्बर रक्तांबर (न०) 1. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ ವಸ್ತ್ರ, ಕಾಷಾಯ ವಸ್ತ್ರ. रक्तं रञ्जितमम्बरम्। (वि०) 2. ಕಾಷಾಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಯತಿ. रक्तमम्बरं यस्य।

रक्ताम्लान रक्तावम्लान (पुं०) ಕೆಂಪು ಗೋರಂಟಿ.

रक्तार्श्स् रक्तार्शस् (न०) ರಕ್ತ ಸೋರುವ ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿ.

रक्ताशय रक्ताशय (पुं०) ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಶೇಖರ ವಾಗುವ ಸ್ಥಾನ.

रक्ति रक्ति (स्त्री०) 1. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ. 2. ಸಂತೋಷ.

रक्तोत्पल रक्तोत्पल (न०) ಕೋಕನದ, ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ. रक्तं च तत् उत्पलं च।

रक्तोपल रक्तोपल (पुं०) ಕೆಂಪು ಶಿಲೆ, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು. रक्त उपलः।

रक्षःसभ रक्षःसभ (न०) ರಾಕ್ಷಸರ ಸಭೆ. रक्षसां सभा। नपुंसकत्वम् (२-४-२३)।

रक्षक रक्षक (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. रक्षति —रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕಾವಲುಗಾರ.

रक्षण रक्षण (न०) 1. ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. रक्ष (पालने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रजानां विनयाधानाद्रक्षणाद्भरणादपि" रघु० १-२४। 2. ಕಾಯುವುದು, ಕಾವಲು.

रक्षणारक रक्षणारक (पुं०) ಮೂತ್ರ ರೋಗ.

रक्षणीय ರಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 2. ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದವನು. 3. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. रक्ष (पालने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। रक्षितव्यः ರಕ್ಷಿತವ್ಯಃ. "रक्षणीयेन सततं बालेनाज्ञानुवर्तिना" वेणी० ४-७।

रक्षत् ರಕ್ಷತ್ (वि०) ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ. रक्ष (पालने) "शतृ" (३-२-१२४)। "रक्षन् धर्मेण भूतानि राजा वध्यांश्च घातयन्" मनु० ८-३०६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -ತ್ತಿ.

रक्षस् ರಕ್ಷಸ್ (न०) ರಾಕ್ಷಸ. रक्षन्त्यस्माद्धविः — रक्ष (पालने) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "स रावणो नाम निकामभीषणं बभूव रक्षः क्षतरक्षणं दिवः" माघ० १-४८।

रक्षा ರಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. रक्ष (पालने) "अः" (३-३-१०३)। "रक्षापदेशान्मुनिहोमधेनोर्वन्यान् विनेष्यन्निव दुष्टसत्त्वान्" रघु० २-८। 2. ಕಾವಲು, ಕಾಯುವುದು. 3. ಭಸ್ಮ, ವಿಭೂತಿ, "स्त्रियां रक्षा विभूतिः स्यात्" कल्पद्रु०। 4. ಅರಗು, ಯಾವಕ. "रक्षा जतुरक्षणयोः" मेदि०। 5. ಯಂತ್ರ, ಕಾಪು. "अहो रक्षाकरण्डकमस्य मणिबन्धे न दृश्यते" शाकु० ७। 6. ಕಂಕಣ. (ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕೆಡಕೂ ಉಂಟಾಗದಂತೆ ಧರಿಸುವ) ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಒಂದು ರಕ್ಷಣೆಯ ಸಾಧನ.

रक्षाकरण्डक ರಕ್ಷಾಕರಂಡಕ (न०) ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಯಂತ್ರವನ್ನಿಡುವ ಒಂದು ತಾಯಿತ, ಯಂತ್ರವು ಭದ್ರವಾಗಿರಲು ಅದನ್ನು ಇಡುವ ಡಬ್ಬಿ.

रक्षागृह ರಕ್ಷಾಗೃಹ (न०) ಪ್ರಸವ ಗೃಹ, ಸೂತಿಕಾ ಗೃಹ, ಶಿಶು ಬಾಣಂತಿಯರು ಸುಖ ಮತ್ತು ಕ್ಷೇಮದಿಂದಿರುವುದ ಕ್ಕಾಗಿ ಯಂತ್ರ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಗೃಹ. "रक्षागृहगता दीपाः प्रत्यादिष्टा इवाभवन्" रघु० १०-६८।

रक्षापुरुष ರಕ್ಷಾಪುರುಷ (पुं०) 1. ಕಾವಲುಗಾರ, ಪಹರೆಯವನು. 2. ಪೋಲಿಸಿನವನು.

रक्षाप्रदीप ರಕ್ಷಾಪ್ರದೀಪ (पुं०) ಭೂತಾದಿಗಳ ಭಯ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಇಡುವ ದೀಪ.

रक्षाबन्धन ರಕ್ಷಾಬಂಧನ (न०) ಕೈಗೆ ಕಂಕಣವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಯೂ ಆಗದಂತೆ ಕೈಗೆ ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು.

रक्षिक ರಕ್ಷಿಕ (पुं०) 1. ಪೋಲಿಸಿನವನು. 2. ಕಾವಲುಗಾರ, ಪಹರೆಯವನು.

रक्षित ರಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. रक्ष (पालने) "क्तः" (३-२-१०२)। "राक्षसीमकृत रक्षितप्रजस्तेजसाधिकविभीषणां पुरीम्" माघ० १४-५१। 2. ಕಾಯಲ್ಪಟ್ಟ.

रक्षितृ ರಕ್ಷಿತೃ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡುವವನು, ರಕ್ಷಣೆ ಕೊಡುವವನು. रक्ष (पालने) "तृच्" (३-१-१३३)। "रक्षितारमिति तत्र कर्मणि न्यस्य दुष्टदमनक्षमं हरिम्" माघ० १४-५१। 2. ಕಾವಲುಗಾರ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। -त्री -ತ್ರೀ.

रक्षिन् ರಕ್ಷಿನ್ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡುವವನು. रक्ष (पालने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "निपीय यस्य क्षितिरक्षिणः कथास्तथाद्रियन्ते न बुधाः सुधामपि" नैष० १-१। 2. ಕಾವಲುಗಾರ, ಪಹರೆಯವನು. "रक्षिलक्षवृतत्वेन बाधनं न तपोधनैः" नैष० १७-२०९।

रक्षिवर्ग ರಕ್ಷಿವರ್ಗ (पुं०) ಅಂಗರಕ್ಷಕ ಸೇನೆ, ಮೈಗಾವಲಿನ ಪಡೆ. रक्षिणां वर्गः।

रक्षोघ्न ರಕ್ಷೋಘ್ನ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸುವೆ. रक्षो हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "त्रिष्टुभभ्रात्ररक्षोघ्नाश्शठः सिद्धार्थतोटकौ" वैज०। 2. ಗೇರುಮರ. "अर्शोहितस्तु रक्षोघ्नो भल्लातक्यथ" त्रिकाण्ड०। (न०) 3. ಅಕ್ಕಿಯ ಗಂಜಿ, ಆಂಬಲಿ. "काञ्जिकं तु तुषोदकम्। गृहाम्लं सिद्धसलिलं रक्षोघ्नं धातुनाशनम्" त्रिकाण्ड०। 4. ಹಿಂಗು. (स्त्री०) -घ्नी -ಘ್ನೀ. 5. ಬಜೆ.

रक्षण ರಕ್ಷಣ (पुं०) ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ. रक्ष (पालने) "नङ्" (३-३-९०)। "रक्षणस्त्राणे रणः क्वणे" अम०।

रक्ष्य ರಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಕಾಪಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಕಾಯಲ್ಪಡುವ. 4. ಕಾಯಬೇಕಾದ. रक्ष (पालने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

रघु ರಘು (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ದಿಲೀಪರಾಜನ ಮಗ, ಅಜಮಹಾರಾಜನ ತಂದೆ. लघि (गतौ) "क्कुः" (उ० १-२९)। लघु। रस्य वा "लः" (उ० वा० १-२९)। ಸಕಲ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾಭಿಜ್ಞನಾದ ದಿಲೀಪ ಮಹಾರಾಜನು लघि ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ತನ್ನ ಕುಮಾರನು ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತನೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು

ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಪಾರವನ್ನು ಮುಟ್ಟಲು ಸಮರ್ಥನೂ ಆಗುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನಿಗೆ "रघु" ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದನು. "श्रुतस्य यायादयमन्तमर्भकस्तथा परेषां युधि चेति पार्थिवः। अवेक्ष्य धातोर्गमनार्थमर्थवित्चकार नाम्ना रघुमात्मसंभवम्" रघु० ३-२१। ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ರಘುಮಹಾರಾಜನು ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ರಾಜರನ್ನು ಗೆದ್ದು ಕೀರ್ತಿಪತಾಕೆಯನ್ನು ಹಾರಿಸಿ ಜಯಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ನೆಡಿಸಿ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ "विश्वजित्" ಎಂಬ ಯಾಗವನ್ನು ನಡೆಸಿದನು. "स गुप्तमूलप्रत्यन्तः शुद्धपार्ष्णिरथान्वितः। षड्विधं बलमादाय प्रतस्थे दिग्जिगीषया। स ययौ प्रथमं प्राचीं तुल्यः प्राचीनबर्हिषा। अहिताननिलोद्धूतैः तर्जयन्निव केतुभिः" रघु० ४-२६, २८। (पुं० ब० व०) 2. ರಘುವಂಶದ ದೊರೆಗಳು. रघोर्गोत्रापत्यम् "अण्" (४-१-१६६)। अणो लुक् (२-४-६२)। 3. ರಘುವಂಶ ಮಹಾಕಾವ್ಯ. रघुमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। लुक् (वा० ४-२-६०)।

रघुकार रघुकार (पुं०) ರಘುವಂಶ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕಾಳಿದಾಸ ಕವಿ. "रघुकारः कालिदासो मेधारुद्रश्च कोटिजित्" त्रिकाण्ड०।

रघुनन्दन रघुनंदन (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮ, ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ. रघुं नन्दयति रघुवंशप्रभवान् सन्तोषयति—टु नदि (समृद्धौ)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

रघुनाथ रघुनाथ, **-कुलनाथ** -ಕುಲನಾಥ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮ. रघूणां रघुकुलस्य वा नाथः। "अथ रघुकुलनाथो मध्यमाम्बानियोगात्" चं० रा०। "रघुनाथोऽप्यगस्त्येन मार्गसंदर्शितात्मना" रघु० १५-५४।

रघुपति रघುಪತಿ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮ. रघूणां पतिः।

रघुवंश रघುವಂಶ (पुं०) 1. ರಘುಮಹಾರಾಜನ ವಂಶ, -ಸಂತತಿ, -ಪೀಳಿಗೆ. रघूणां वंशः सन्ततिः। (न०) 2. ಕಾಳಿದಾಸ ಮಹಾಕವಿಯಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಮಹಾಕಾವ್ಯ. रघुवंशमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। अणो लुक् (वा० ४-२-६०)। ಕಾವ್ಯ ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕತ್ವ.

रघुवंशतिलक रघುವಂಶತಿಲಕ, **-प्रदीप** -ಪ್ರದೀಪ (पुं०) ರಘುವಂಶಕ್ಕೆ ತಿಲಕಪ್ರಾಯನೂ ದೀಪಪ್ರಾಯನೂ ಆದ ಶ್ರೀರಾಮ. "जयति रघुवंशतिलकः कौसल्यानन्दवर्धनो रामः" रामा०।

रघुवर रघುವರ, **-श्रेष्ठ** -ಶ್ರೇಷ್ಠ (पुं०) ರಘುವಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶ್ರೀರಾಮ.

रघूद्वह रघೂದ್ವಹ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮ. रघूणामुद्वहः।

रङ्क रंक (पुं०) 1. ದೀನ, ಬಡವ, ಹಸಿದಿರುವವನು. रकि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "आत्तस्नाय्वान्त्रनेत्रः प्रकटितदशनः प्रेतरङ्कः करङ्कात्" मालती० ५-१६। (वि०) 2. ನಿಧಾನವಾದ, ಮಂದವಾದ, ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "रङ्कः कृपणमन्दयोः" मेदि०। 3. ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ. "रङ्कस्य नृपतेर्वापि जिह्वासौख्यं समं स्मृतम्" पञ्चतं० १-२७७।

रङ्कु रंकು (पुं०) ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ, ಬಿಗರಿ. रमते—रमु (क्रीडायाम्) "कुः" (उ० १-३७)। "बहुरूपकसालभञ्जिकामुखचन्द्रेषु कलङ्करङ्कवः" नैष० २-८३।

रङ्ग रंग (पुं०) 1. ರಂಗಭೂಮಿ, ಅಭಿನಯ ಸ್ಥಳ, ನೃತ್ಯ ಸ್ಥಾನ. रज्यतेऽत्र—रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१२१)। "यन्नाट्यवस्तुनः पूर्वं रङ्गविघ्नोपशान्तये" सा० द० ६-२२। 2. ರಂಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಸಮೂಹ, -ಸಾಮಾಜಿಕರ ಗುಂಪು. "रङ्गं प्रसाद्य मधुरैः श्लोकैः काव्यार्थसूचकैः" सा० द० ६-२८। 3. ಯುದ್ಧಭೂಮಿ. रजति आसज्जति योधोऽत्र—रञ्ज (रागे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "वृष्णीनां परदेवतेति विदितो रङ्गं गतः साग्रजः" भाग० १०-४३-१७। 4. ನೃತ್ಯ, ನರ್ತನ. "रङ्गोपजीवी कैवर्तः कुण्डाशी गरदस्तथा" विष्णुपु०। 5. ಬಣ್ಣ. 6. ಅನುರಾಗ. 7. ಯುದ್ಧ: (पुं०) 8. ತಮರ. "रङ्गो ना रागे नृत्ये रणक्षितौ। अस्त्री त्रपुणि" मेदि०। 9. ಸೀಸಲೋಹ. "त्रपु नागं चीनपट्टं रङ्गमप्यथ पिच्चटम्। रङ्गं वङ्गं त्रपु क्षोम्यम्" वैज०। (वि०) 10. ದುರ್ಜನ, ದುಷ್ಟ. "नृत्ये रणे खले रागे रङ्गः क्लीबे त्रपुण्यपि" त्रिकाण्ड०। "रङ्गं त्रपुणि रङ्गो ना रागे नृत्यस्थले रणे" नानार्थर०।

रङ्गकार रंगकार (पुं०) 1. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು. 2. ಚಿತ್ರಕಾರ.

रङ्गचर रंगचर (पुं०) 1. ನಟ, ರಂಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. 2. ಭಟ, ಯೋಧ, ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವವನು. रङ्गे चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

रङ्गज रंगज (न०) सिंदूर, चंद्र, ಒಂದು ಗೈರಿಕ ಧಾತು.

रङ्गजीवक रंगजीवक (पुं०) 1. ನಟ, ರಂಗಸ್ಥಾನದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ನಾಟ್ಯದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು. 2. ಚಿತ್ರಕಾರ, ಚಿತ್ರ ಬರೆದು ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು. 3. ಬಣ್ಣ ಬಳಿದು ಜೀವಿಸುವವನು. रङ्गेण जीवति—जीव (प्राणधारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

रङ्गद रंगद (पुं०) 1. ಟಂಕ, ಬಿಳಿಗಾರ. 2. ಖದಿರ ರಸ, ಕಗ್ಗಲಿಮರದ ಸಾರ. रङ्गे ददाति—दो (अवखण्डने) "कः" (३-२-३)।

रङ्गपत्री रंगपत्री, –पुष्पी –पुष्पी (स्त्री०) ನೀಲಿ ಗಿಡ.

रङ्गबीज रंगबीज (न०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. रङ्गं बीजमुत्पत्तिकारणमस्य। "रूप्यश्वेतं रङ्गबीजम्" त्रिकाण्ड०।

रङ्गभूमि रंगभूमि (स्त्री०) 1. ನಾಟ್ಯಸ್ಥಳ, ಅಭಿನಯ ಸ್ಥಾನ. 2. ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ. रङ्गस्य भूमिः।

रङ्गमण्डप रंगमंडप (पुं न०) ನಾಟ್ಯಶಾಲೆ, ಅಭಿನಯ ಸ್ಥಾನ, ರಂಗಭೂಮಿ.

रङ्गमातृ रंगमातृ (स्त्री०) 1. ಅರಗು, ಲಾಕ್ಷೆ. 2. ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡಕಿ. 3. ಮರಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ರೋಗ. "रङ्गमाता त कुट्टन्यां वृक्षरोगान्तरे स्त्रियाम्" मेदि०।

रङ्गशाला रंगशाला (स्त्री०) ನಾಟ್ಯಶಾಲೆ, ಅಭಿನಯ ಸ್ಥಾನ.

रङ्गाजीव रंगाजीव (पुं०) 1. ಚಿತ್ರಕಾರ. 2. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು. रङ्गमाजीवो जीवनोपायो यस्य। "रङ्गाजीवस्तु चित्रकृत्" वैज०। 3. ನಟ, ಅಭಿನಯದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು. "रङ्गाजीवस्तु चित्रकृत्" वैज०। "शैलाली भरतो नटः। रङ्गाजीवो नृतुर्नप्रः" वैज०।

रङ्गावतारिन् रंगावतारिन् (पुं०) 1. ನಟ, ವೇಷ ಧರಿಸಿ (ಅಭಿನಯಕ್ಕಾಗಿ) ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುವವನು. रङ्गमवतरति — अव + तॄ (प्लवनतरणयोः) "णिनिः" (३-१-१३४)। "रङ्गाजीवो नृतुर्नप्रो नण्डो रङ्गावतार्यपि" वैज०। 2. ರುದ್ರನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುವ ನಟ. "नर्तको भूमिकां प्राप्तो देवानामर्धमानुषः। रङ्गावतारी रुद्रस्य" वैज०।

रचना रचना (स्त्री०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. रच (प्रतियत्ने) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "सन्मङ्गलोपचाराणां सैवादिरचनाभवत्" रघु० १०-७७। 2. ಏರ್ಪಾಡು, ವ್ಯವಸ್ಥೆ. 3. ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. "देवाहृतार्थरचना ऋषयोऽपि देव युष्मत्प्रसङ्गविमुखा इह संसरन्ति" भाग० ३-९-१०। 4. ರಚಿಸುವುದು, ತಯಾರಿಸುವುದು. "कुसुमान्यादाय विदग्धरचनामनोहरां स्रजमभिनिर्मातुमारब्धवान्" मालती० १। 5. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು, ಪ್ರಬಂಧ ತಯಾರಿಸುವುದು. "ग्रन्थनं ग्रन्थनं गुम्फः सन्दर्भो रचना न ना" वैज०। 6. ತಯಾರಿಸುವುದು, ಅಸಾಧಾರಣಚಮತ್ಕಾರಜನಕವಾದ ನಿರ್ಮಾಣ. "असाधारणचमत्कारकारिणी रचना हि निर्मितिः" अलं० कौस्तु०। 7. (ತಲೆಯ) ಜಡೆ ಹೆಣೆದು ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ಗಂಧ ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಸಂತೋಷ ವುಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. "रचना स्यात्परिस्पन्दः" अम०। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಾವೇ "ल्युट्" (३-३-११५)। रचनम् रचनम् ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುವುದು.

रचनीय रचनीय (वि०) 1. ಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. रच (प्रतियत्ने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ರಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ರಚಿಸಬೇಕಾದ, ತಯಾರಿಸಬೇಕಾದ. 7. ರಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ನಿರ್ಮಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 8. ತಯಾರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ರಚಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಇತ್ಯಾದಿ. "तव्यः" (३-१-९६)। रचयितव्यम् रचयितव्यं०.

रचयत् रचयत् (वि०) 1. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ರಚಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಯಾರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿರುವ. रच (प्रतियत्ने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –न्ती –यन्ती०.

रचयितृ रचयितृ (वि०) 1. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. 2. ನಿರ್ಮಿಸುವವನು, ತಯಾರಿಸುವವನು. 3. ಚಿತ್ರಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವವನು. 4. ಏರ್ಪಡಿಸುವವನು, ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡುವವನು. रच (प्रतियत्ने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –यित्री –यित्री०.

रचित रचित (वि०) 1. बरेयल्पट्ट (ग्रंथ). 2. माडल्पट्ट. 3. निर्मिसल्पट्ट. 4. तयारिसल्पट्ट, सृष्टिसल्पट्ट. रच (प्रतियत्ने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विस्मेरान् गगनसदः करोत्यमुष्मिन्नाकाश रचितमभित्ति चित्रकर्म" माघ० ४-५३। 5. अर्पडिसल्पट्ट, व्यवस्थे माडल्पट्ट.

रज रज (पुं०)1. रेणु, धूळु. 2. परागु, पुष्पद धूळु. रञ्जयति—रजि (भाषार्थे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 3. स्त्रीयर रजस्सु, हेंगसर मुट्टु. 4. रजोगुण सत्त्व मोदलाद मूरु गुणगळल्लोंदु. "रजो रेणौ परागे स्यादार्तवे च गुणान्तरे" मेदि०। "रजोऽरजसा सार्धं स्त्रीपुष्पगुणधूलिषु"।

रजक रजक (पुं०) 1. अगसि, मडिवाळ, दोभि. रजति—रञ्ज (रागे) "क्वुन्" (उ० २-३३)। "नग्नक्षपणके देशे रजकः किं करिष्यति"। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४८)। **रजकी** रजकी. अगसन हेंडति. 2. रजस्वलेयागि मूररनेयं दिनदल्लिरुव हेंगसु.

रजत् रजत् (त्रि०) 1. बण्ण बळियुत्तिरुव. 2. प्रीतिसुत्तिरुव. 3. संतोषपडिसुत्तिरुव. रञ्ज (रागे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **—न्ती**—नी. "शानच्"। **रजमानः** रजमानः.

रजत रजत (न०) 1. बेळ्ळि. रज्यतेऽनेन—रञ्ज (रागे) "अतच्" (उ० ३-१११)। "संमूर्च्छतां रजतभित्तिमयूखजालैः" किरा० ५-४१। 2. सुवर्ण, चिन्न. 3. रक्त, नेत्तरु. 4. मुक्ताहार, मुत्तिन सर. 5. हृद, मडु, जलाशय. 6. शैल, बेट्ट. 7. आने. 8. दन्त, हल्लु. (त्रि०)9. बिळुपागिरुव. "रजतो दन्तिदन्तयोः। धवले शोणिते हारे दुर्वर्णे हृदशैलयोः" हेम०। "रजतं हेम्नि रूप्ये सिते त्रिषु" अम०। कोशकाररु पुंलिंग मत्तु नपुंसक एरडु लिंगगळल्लू हेळिरुत्तारे.

रजतद्युति रजतद्युति (पुं०) आंजनेय. रजतस्येव द्युतिरस्य।

रजतप्रस्थ रजतप्रस्थ (पुं०) कैलासपर्वत. रजतमयः प्रस्थो यस्य।

रजतादि रजतादि, —अद्रि—आद्रि (पुं०) कैलास पर्वत, बेळ्ळिय बेट्ट.

रजन रजन (न०) 1. राग, बण्ण. रञ्ज (रागे) "क्युन्" (उ० २-८०)। 2. कुसुंबे हूवु.

रजनि रजनि (स्त्री०) रात्रि. रञ्ज (रागे) "अनिः"। बाहु०। "अभजत परिवृत्ति साथ पर्यस्तहस्ता रजनिरवनतेन्दुलंज्जयाधोमुखीव" माघ० १०-९१।

रजनी रजनी (स्त्री०) 1. रात्रि. रजनि "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "भवन्ति यत्रौषधयो रजन्यामतैलपूराः सुरतप्रदीपाः" कुमा० १-१०। 2. हरिद्रे, अरिशिन. 3. नीलिगिड. रज्यतेऽनया—रञ्ज (रागे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. कंपु अरगु. "रजनी नीलिनीरात्रिहरिद्राजतुकासु च" मेदि०।

रजनीकर रजनीकर (पुं०) 1. चंद्र. रजनीं करोति —डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "रजनीकरः किमिव चित्रमदो यदुरागिणां गणमनङ्गलघुम्" माघ० ९-३८। 2. कर्पूर.

रजनीचर रजनीचर (पुं०) 1. राक्षस. रजन्यां चरति —चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। 2. चोर, कळ्ळ. 3. कावलुगार, पहरेयुवनु. (त्रि०) 4. रात्रियल्लि संचरिसुववनु. **—पतिः—पतिः, —राजः —राजः**. राक्षसाधिप, —चक्रवर्ति.

रजनीजल रजनीजल (न०) घनीभूतवाद मंजु, गड्डेयागिरुव इब्बनि. रजन्या जलम्। "हिमभिन्द्राग्निधूमश्च खबाष्पो रजनीजलम्" हारा०।

रजनीपुष्प रजनीपुष्प (पुं०) तपसिगिड. रजन्याः हरिद्रायाः पुष्पमिव पुष्पमस्य।

रजनीमुख रजनीमुख (न०) सायंकाल, रात्रियु प्रारंभकाल, संध्याकाल, संजे. रजन्याः मुखम्।

रजस् रजस् (न०) 1. परागु, हूविन धूळु. रञ्ज (रागे) "असुन्" (उ० ४-११७)। "पुनरुषसि विविक्तैर्मातरिश्वाऽवचूर्ण्य ज्वलयति मदनाग्नि मालतीनां रजोभिः" माघ० ११-१७। 2. रेणु, धूळु. "रजोभिः स्यन्दनोद्धूतैर्गजैश्च घनसन्निभैः" रघु० ४-२९। 3. सत्त्व मोदलाद मूरु गुणगळल्लोंदु, रजोगुण. "रजोजुषे जन्मनि सत्त्ववृत्तये स्थितौ प्रजानां प्रलये तमःस्पृशे" काद०। 4. आर्तव, स्त्रीयर रजस्सु, हेंगसर मुट्टु. "नारीणां

रजसि चोपचीयमाने शनैः शनैः स्तनगर्भाशययोन्यभिवृद्धिर्भवति" सुश्रुत० सूत्र० १४। 5. शरदृतु, शरत् काल. "शरद्येवार्तवे रजः" वैज०। 6. रेतस्सु, वीर्य. "रेतस्यपि रजः" वैज०। 7. गवाक्षद विवरगळल्लि बीळुव सूर्यकिरणदल्लि काणुव अति सूक्ष्मवाद धूळिन कण, त्रसरेणु, आरु परमाणुगळिंद कूडिद धूळिन कण. "जालान्तरगते भानौ यत्सूक्ष्मं दृश्यते रजः। प्रथमं तत्प्रमाणानां त्रसरेणुं प्रचक्षते" मनु० ८-२३२। 8. कुसुंबि हूवु. "रजः क्लीबं गुणान्तरे। आर्तवे च परागे च रेणुमात्रे च दृश्यते" मेदि०। 9. चित्तक्षोभ, मनोविकार. "अपथे पदमर्पयन्ति हि श्रुतवन्तोऽपि रजोनिमीलिताः" रघु० ९-७४। 10. तमर. 11. अंधकार, कत्तलि.

रजःशय रजःशय (पुं०) कुक्कुर, नायि. रजसि शेते —शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)।

रजसानु रजसानु (पुं०) मेघ, मोड. रञ्ज (रागे) "असानुः" उणा०।

रजस्वल रजस्वल (पुं०) 1. महिष, एम्मे. रजोऽस्त्यस्य "वलच्" (५-२-११२)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **–ली –लिः.** (वि०) 2. रजोगुणदिंद कूडिद. "जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरम्। रजस्वलमनित्यं च भूतावासमिमं त्यजेत्" मनु० ६-७७। 3. धूळिनिंद कूडिद: "तं शयानं धरोपस्थे कावेर्यां सह्यसानुनि। रजस्वलैस्तनूदेशैर्निगूढामलतेजसम्" भाग० ७-१३-१२।

रजस्वला रजस्वला (स्त्री०) ऋतुमतियाद हेंगसु, मुट्टाद हेंगसु. रजोऽस्त्यस्याः "वलच्" (५-२-११२)। "अथ रजस्वला। स्त्रीधर्मिण्यविरात्रेयी" अम०। "समुल्लसद्दिनकरवक्त्रकान्तयो रजस्वलाः परिमलिताम्बरश्रियः" माघ० १७-६१।

रजोगुण रजोगुण (पुं०) सत्त्व मोदलाद मूरु गुणगळल्लि एरडनेय गुण. "गुणाः सत्त्वं रजस्तमः" अम०। "काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः। महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम्" गीता ३-३७। कामा क्रोधगळु रजोगुणदिंद हुट्टिदुवु. कामवु महाशत्रुवागि विषयगळ कडे मनस्सन्नु आकर्षिसुवुदु. इष्टप्राप्तिगे विघ्न वुंटादरे इदु (कामवु) क्रोधवागि परिणमिसि परहिंसादिकार्यदल्लि प्रवर्तिसुवंते माडुवुदु. आदुदरिंद इदु महापापियाद शत्रु.

रजोबल रजोबल (न०) अंधकार, कत्तलि. रज इव वलते —वल (संचलने) "अच्" (३-१-१३४)। "तमसस्तु निशाचर्म नीलपङ्के रजोबलम्" त्रिकाण्ड०।

रजोबन्ध रजोबंध (पुं०) स्त्रीयरिगे रजस्सु संपूर्णवागि निल्लुवुदु. रजसो बन्धः।

रजोहर रजोहर (पुं०) रजक, अगसि. रजो हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)।

रज्जु रज्जु (स्त्री०) 1. पाश, हग्ग. सृज्यते —सृज (विसर्गे) "उः" असुम् सलोपश्च (उ० १-१५)। "उदयति विततोर्ध्वरश्मिरज्जावहिमरुचौ हिमधाम्नि याति चास्तम्" माघ० ४-२०। 2. वेणि, तलेय जडे, हेरळु. "रज्जुर्वेण्यां गुणे योषित्" मेदि०। 3. एंटु हस्तगळ अथवा 192 अंगुलगळ अळत.

रज्जुदालक रज्जुदालक (पुं०) काडुकोळि.

रज्यत् रज्यत् (वि०) 1. कॆंपगागुत्तिरुव. रञ्ज (रागे) "शतृ" (३-२-१२४)। "किरति कलितकिञ्चित्कोपरज्यन्मुखश्रीः" उ० रा० ५-२। 2. बण्ण हाकुत्तिरुव. 3. प्रीतिसुत्तिरुव. 4. संतोष पडिसुत्तिरुव. "शानच्" (३-२-१२४)। **रज्यमानः रज्यमानः**. "हिमरुचिरुणिम्ना राजते रज्यमानैः जरठकमलकन्दच्छेदगौरैर्मयूखैः" माघ० ११-१४।

रञ्जक रंजक (पुं०) 1. बण्ण बळियुववनु. रञ्जयति — रंजि (भाषार्थे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. प्रीत्साहिसुववनु, उत्तेजन कॊडुववनु, हुरिदुंबिसुववनु. (न०) 3. सिंदूर. 4. रक्तचंदन.

रञ्जन रंजन (न०) 1. संतोषवुंटुमाडुवुदु. रञ्ज (रागे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "यथा प्रह्लादनाच्चन्द्रः प्रतापात्तपनो यथा। तथैव सोऽभूदन्वर्थो राजा प्रकृतिरञ्जनात्' रघु० ४-१२। 2. बण्ण बळियुवुदु. 3. बण्ण, वर्ण. रज्यतेऽनेन — रञ्ज कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. हिंगुळि, सिंदूर. 5. कॆंपुगंध, रक्तचंदन. (वि०) 6. संतोष वुंटुमाडुववनु. 7. बण्ण बळियुववनु. रञ्ज + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

रञ्जनी रंजनी (स्त्री०) 1. नीलिगिडे. रज्यतेऽनया—रञ्ज (रागे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "रञ्जनी श्रीफली तुत्था द्रोणी दोला च नीलिनी" अम०। 2. हरिद्रे, अरिशिन. 3. मञ्जिष्ठे. 4. मद्य, हेण्ड. "शुण्डारोचनिकानीलीमञ्जिष्ठासु च रञ्जनी" मेदि०।

रञ्जनीय रंजनीय (वि०)1. बण्ण बळियबेकाद. 2. प्रीतिसबेकाद. 3. संतोषपडिसबेकाद. रञ्ज (रागे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **रङ्क्तव्य्** रंक्तव्यः

रञ्जित रंजित (वि०) 1. बण्णहाकल्पट्ट. रञ्ज (रागे) "क्तः" (३-२-१०२)। "रञ्जिता नु विविधास्तरुशैली नामितं नु गगनं स्थगितं नु" किरा० ९-१५। 2. प्रोत्साहिसल्पट्ट. 3. संतोषपडिसल्पट्ट.

रट् रट् (वि०) कर्कशवागि कूगुत्तिरुव, अरचुत्तिरुव. रट (परिभाषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-२-६)। **-न्ती** -न्ती०

रटन रटन (न०) अरचुवुदु, कर्कशवागि कूगुवुदु. रट (परिभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

रटनीय रटनीय (वि०) अरचबेकाद, कर्कशवागि किरुचबेकाद. रट (परिभाषणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **रटितव्यम्** रटितव्यम्.

रटित रटित (न०) कर्कशवागि शब्द माडुवुदु. रट (परिभाषणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

रण रण (पुंस्त्री०) 1. युद्ध, कदन, काळग. रणन्ति शब्दायन्तेऽत्र—रण (शब्दे) "अप्" (वा० ३-३-५८)। "रणेषु तस्य प्रहिताः प्रचेतसा सरोषहुंकारपराङ्मुखीकृताः" माघ० १-५६। (पुं०) 2. शब्द, सद्दु. रण "अच्" (३-१-१३४)। "रणोऽस्त्री युधि ना ध्वनौ" वैज०। 3. वीणे मुंटीलु मोदलादुवन्नु बारिसुव साधन. "रणः कोणे क्वणे युधि" हेम०। 4. गति, गमन, नडे.

रणक्षेत्र रणक्षेत्र (न०) युद्धभूमि, काळग माडुव जाग.

रणत् रणत् (वि०) शब्द माडुत्तिरुव. रण (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "रणद्भिराघट्टनया नभस्वतः पृथग्विभिन्नश्रुतिमण्डलैः स्वरैः" माघ० १-१०।

रणतूर्य रणतूर्य (न०) युद्धदल्लि बारिसुव नगारि, रणदुंदुभि. रणस्य तूर्यम्। "धीरनिजरव-विलीनगुरुप्रतिशब्दमस्य रणतूर्यमावधि" माघ० १५-७३।

रणत्कार रणत्कार (पुं०) 1. रण रण एंदु शब्द माडुवुदु. 2. शब्द, सद्दु. 3. दुंबियंते माडुव रौंकार शब्द.

रणधुरा रणधुरा (स्त्री०) युद्धभूमिय मुंभागदल्लि निंतु वहिसुव युद्धद होणे, -धुर. रणस्य धुरा। "ताते चापद्वितीये वहति रणधुरां को भयस्यावकाशः" वेणी० ३-७।

रणन रणन (न०) 1. शब्द माडुवुदु. रण (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. शब्द, ध्वनि.

रणनीय रणनीय (वि०) शब्द माडबेकाद. रण (शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **रणितव्यम्** रणितव्यम्.

रणपण्डित रणपंडित (पुं०) युद्धदल्लि निपुणनाद योधे. रणे पण्डितः। "रणपण्डितोऽग्रचविबुधारिपुरे कलहं स राममहितः कृतवान्" भट्टि० १०-२।

रणप्रिय रणप्रिय (पुं०) 1. श्येनपक्षि, गिडगद हक्कि. 2. विष्णु. "स्तव्यः स्तवप्रियः स्तोत्रं स्तुतिः स्तोता रणप्रियः" वि० स०। (वि०) 3. युद्धदल्लि प्रीतियुळ्ळवनु, युद्धदल्लि आसक्तियुळ्ळवनु. रणः प्रियो यस्य।

रणभू रणभू, **-भूमि** -भूमि (स्त्री०) युद्ध क्षेत्र, युद्ध माडुव जाग. "रणभुवि शरतल्पे लीलया शायितेन" याद० २३-६१।

रणमुख रणमुख (न०) युद्धभूमिय मुंभाग. रणस्य मुखम्।

रणमूर्धन् रणमूर्धन् (पुं०) युद्ध भूमिय मुंभाग. रणस्य मूर्धा।

रणरङ्ग रणरंग (पुं०) 1. आनेय कोंबुगळ मध्य भाग. 2. आने, गज.

रणरङ्ग रणरंग (पुं०) युद्धभूमि, कदन नडेयुव जाग.

रणरण रणरण (पुं०) 1. चिगटे, सोळ्ळे. रणरण इति शब्दोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "मशको घोषो रणरणश्च सः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. उद्ग्राह,

ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. "अथोद्वाहनं रणरणं च तत्" त्रिकाण्ड०। 3. ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ.

रणरणक ರಣರಣಕ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. "रणरणको रतिरमण: संसारगुरुर्मनोजन्मा" त्रिकाण्ड०। 2. ಉತ್ಕಂಠೆ, ಹಂಬಲ, ಚಿಂತೆ, ಲಾಲಸೆ. "रणरणक-विवृद्धि बिभ्रदावर्तमानं ज्वलति हृदयमन्तस्तन्मयत्वं च धत्ते" मालती० १-४४।

रणसंकुल ರಣಸಂಕುಲ (न०) ತುಮುಲಯುದ್ಧ, ದೊಂಬಿ ಕಾಳಗ. रणस्य संकुलम्।

रणसंमद ರಣಸಂಮದ (पुं०) ಯುದ್ಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹರ್ಷ. रणेन संमद:। "रणसंमदोदयविकासिबल-कलकलाकुलीकृते" माघ० १५-७७।

रणाङ्गण ರಣಾಂಗಣ (न०) ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ, ಕದನ ನಡೆಯುವ ಭೂಮಿ. रणस्याङ्गणम्। **-अजिरम्** **-ಅಜಿರಮ್**.

रणाभियोग ರಣಾಭಿಯೋಗ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧದ ಪ್ರಯತ್ನ. 2. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ. 3. ಯುದ್ಧದ ಅಭ್ಯಾಸ. रणस्य अभियोग:।

रणित ರಣಿತ (न०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. रण (शब्दे) भावे "क्त:" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ, ಸದ್ದುಮಾಡಿದ. रण कर्तं० "क्त:" (३-४-७२)।

रणितवत् ರಣಿತವತ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡಿದ, ಸದ್ದು ಮಾಡಿದ. रण (शब्दे) "क्तवतु:" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** **-ವತೀ**.

रण्ड ರಂಡ (पुं०) 1. ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ. 2. ಗೊಡ್ಡುಮರ, ಫಲಬಿಡದ ವೃಕ್ಷ. रमु (क्रीडायाम्) "ड:" (उ० १-१११)।

रण्डा ರಂಡಾ (स्त्री०) 1. ವಿಧವೆ. 2. ಇಲಿಯಾಲದ ಮರ. रमु (क्रीडायाम्) "ड:" (उ० १-११२)। "रण्डा मूषकपर्ण्यां च विधवायां च योषिति" मेदि०।

रत ರತ (न०) 1. ಸಂಭೋಗ, ಮೈಥುನ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮ. रमु (क्रीडायाम्) भावे "क्त:" (३-३-११४)। "अन्वभूत्परिजनाङ्गनारतं सोऽवरोधभयवेपथूत्तरम्" रघु० १९-२३। "यद्रतं च सदयं प्रियस्य तत्पार्वती विषहते स्म नेतरत्" कुमा० ८-९। 2. ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನ. "रतं सुरतगुह्ययो:" मेदि०। (वि०) 3. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳವನು, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. "रतस्त्रिष्वनुरक्ते स्यात्" मेदि०। 4. ಉತ್ಸಹವುಳ್ಳವನು. "हृते योद्धुं जन: पांसौ स दृग्घि रतो यया" माघ० १०-७६। 5. ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು. "तेष्वेव नित्यं शुश्रूषां कुर्यात्प्रियहिते रत:" मनु० २-२३५।

रतकील ರತಕೀಲ (पुं०) ನಾಯಿ. रते मैथुने कीलति—कील (बन्धने) "क:" (३-१-१३५)।

रतकूजित ರತಕೂಜಿತ (न०) ಸಂಭೋಗಕಾಲದ ಮಾತು, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ರಹಸ್ಯ ಗೊಣಗಾಟ. रते कूजितम् अस्पष्टवचनम्।

रतक्रिया ರತಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಸಂಭೋಗ, ಮೈಥುನ. रतरूपा क्रिया।

रतगुरु ರತಗುರು (पुं०) ಪತಿ, ಗಂಡ. रते: गुरु:। "प्राणनाथ: सुखोत्सव:। हृदयेशो रतगुरु:" त्रिकाण्ड०।

रतज्वर ರತಜ್ವರ (पुं०) ವಾಯುಸ, ಕಾಗೆ. "काको रतज्वर: सूची" त्रिकाण्ड०।

रततालिन् ರತತಾಲಿನ್ (पुं०) ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. रते तालयति—तल (प्रतिष्ठायाम्) "णिनि:" (३-२-७८)।

रततली ರತತಾಲೀ (स्त्री०) ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡಕಿ. "अथ कुट्टनी। इज्या स्याद्रततली च घटदासी गणेरुका" त्रिकाण्ड०।

रतनारीच ರತನಾರೀಚ (पुं०) 1. ನಾಯಿ. 2. ಸ್ಮರ, ಮನ್ಮಥ, 3. ಹೆಂಗಸರ ಸೀತ್ಕಾರ. "रतनारीचो नारीणां सीत्कारे च शुनि स्मरे" मेदि०। 4. ವ್ಯಭಿಚಾರಿ.

रतर्द्धिक ರತರ್ದ್ಧಿಕ (न०) 1. ಸುಖಸ್ನಾನ. 2. ದಿವಸ, ಹಗಲು. 3. ಅಷ್ಟವಿಧ ಮಂಗಲವಸ್ತುಗಳು. ["अष्ट-मङ्गल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. रतस्य ऋद्धिरत्र "कप्" (५-४-१५४)। "रतर्द्धिकं तु दिवसे सुखस्नानेऽष्ट-मङ्गले" हेम०।

रतव्रण ರತವ್ರಣ (पुं०) ನಾಯಿ. रतेन व्रणोऽस्य।

रतहिण्डक ರತಹಿಂಡಕ (पुं०) ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. रतार्थं हिण्डते—हिडि (गत्य-नादरयो:) "ष्वुल्" (३-१-१३३)।

रतामर्द ರತಾಮರ್ದ (पुं०) ನಾಯಿ. रते रतकाले आमर्दोऽस्य।

रतार्थिन् ರತಾರ್ಥಿನ್ (पुं०) ಸುರತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಸಂಭೋಗದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. रतमर्थयते—अर्थं (याच्ञायाम्) "णिनि:" (३-१-१३४)।

(स्त्री०) -र्थिनी -ರ್ಥಿನೀ. ಕಾಮುಕ ಹೆಂಗಸು, ಕಾಮಾತುರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "कामुकी तु वृषस्यन्तं रतार्थिनी" ವೈಜ०।

रति ರತಿ (स्त्री०) 1. ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ. रम्यतेऽनया — रमु (क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "रतिद्वितीयेन मनोभवेन ह्रदात्सुधायाः प्रविगाह्यमानात्" कुमा० ९-४। 2. ಸಂಭೋಗ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮ. "कान्तवेश्म बहु संदिशतीभिर्यातमेव रतये रमणीभिः" किरा० ९-३७। 3. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ. "कामं प्रिया न सुलभा मनस्तु तद्भावदर्शनायासि। अकृतार्थेऽपि मनसिजे रतिमुभयप्रार्थना कुरुते" शाकु० २-१। 4. ಎಂಟು ವಿಧ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಶೃಂಗಾರ ರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. "रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा। जुगुप्सा विस्मयश्चेत्थमष्टौ प्रोक्ताः शमोऽपि च" सा० द० ३-१७५। 5. ಶ್ರದ್ಧೆ, ಆಸಕ್ತಿ. "तस्य धर्मरतेरासीद्वृद्धत्वं जरसा विना" रघु० १-२३। 6. ಪ್ರಮೋದ, ಸಂತೋಷ. "सेवते स्म शयनं पराङ्मुखं सा तथापि रतये पिनाकिनः" कुमा० ८-२। 7. ಗುಹ್ಯ ಸ್ಥಾನ. "रतिः स्त्री स्मरदारेषु रागे सुरतगुह्ययोः" मेदि०।

रतिकर्मन् रतिकर्मन् (न०) ಸಂಭೋಗ, ಮೈಥುನ.

रतिकुहर रतिकुहर (न०) ಯೋನಿ.

रतिकूजित रतिकूजित (न०) ಸಂಭೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ರಹಸ್ಯ ಗೊಣಗಾಟ.

रतिगृह रतिगृह, -भवन -भवन, -मन्दिर -मन्दिर (न०) 1. ಮಲಗುವ ಮನೆ, ಸಂಭೋಗದ ಮನೆ. 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನ, ಯೋನಿ.

रतितस्कर रतितस्कर (पुं०) ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಸತೀತ್ವವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ.

रतिपति रतिपति, -प्रिय -प्रिय (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮ. रत्याः पतिः प्रियो वा। "दधति स्फुटं रतिपतेरिषवः" माघ० ९-६६।

रतिरस रतिरस (पुं०) ಸಂಭೋಗದ ಸೌಖ್ಯ, ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ.

रतिलक्ष रतिलक्ष (न०) ಮೈಥುನ, ಸಂಭೋಗ. रतिं लक्षयति — लक्ष + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

रतिशूर रतिशूर (वि०) ಸಂಭೋಗಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಪ್ರಜನನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು.

रतिसर्वस्व रतिसर्वस्व (न०) ಸಂಭೋಗದ ಮೂಲ ಕಾರಣ. रतेः सर्वस्वम्। "करौ व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरम्" शाकु० १-२०।

रत्न रत्न (न०) 1. ಮಣಿ. 2. ಮುತ್ತು, ಮಾಣಿಕ್ಯ ಹವಳ ಪಚ್ಚೆ ವೈಡೂರ್ಯ ಮುಂತಾದುವು. रमन्तेऽस्मिन् — रमु (क्रीडायाम्) "नः" (उ० ३-१४)। "रत्नस्तम्भेषु संक्रान्तप्रतिमास्ते चकाशिरे" माघ० २-४। 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಸ್ತು, ಉತ್ತಮವಾದ ಪದಾರ್ಥ. "जातौ जातौ यदुत्कृष्टं तद्रत्नमभिधीयते"। "स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे धातुर्विभुत्वमनुचिन्त्य वपुश्च तस्याः" शाकु० २-९। 4. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ವಸ್ತು, ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥ. 5. ಅಯಸ್ಕಾಂತ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು.

रत्नगर्भ रत्नगर्भ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. रत्नं गर्भेऽस्य। 2. ಕುಬೇರ. "कुडः पुण्यजनेश्वरः। इच्छावसूरत्नगर्भो रत्नहस्तःसितोदरः" वैज०। (स्त्री०) -र्भा -र्भा. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. "रत्नगर्भा काश्यपी भूः कुह्वर्यवनिरुर्वरा" वैज०।

रत्नदर्पण रत्नदर्पण (पुं०) ರತ್ನಖಚಿತ ಕನ್ನಡಿ, ಮಣಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ಕನ್ನಡಿ.

रत्ननिधि रत्ननिधि (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಮೇರುಪರ್ವತ.

रत्नप्रभा रत्नप्रभा (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ.

रत्नमाला रत्नमाला (स्त्री०) ರತ್ನಹಾರ, ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ.

रत्नराज रत्नराज (पुं०) ಮಾಣಿಕ್ಯ, ಕೆಂಪು, ಪದ್ಮರಾಗ.

रत्नसानु रत्नसानु (पुं०) ಮೇರುಪರ್ವತ, ರತ್ನಗಳ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ ಬೆಟ್ಟ.

रत्नसू रत्नसू (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. रत्नानि सूयते—षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)। "न मामवति सद्वीपा रत्नसूरपि मेदिनी" रघु० १-६५।

रत्नाकर रत्नाकर (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. रत्नानामाकरः। "रत्नाकरं वीक्ष्य मिथः स जायां रामाभिधानो हरिरित्युवाच" रघु० १३-१। 2. ರತ್ನಗಳ ಗಣಿ, ಮಣಿಗಳು ಸಿಕ್ಕುವ ಸ್ಥಳ.

रत्नाभरण रत्नाभरण (न०) ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಒಡವೆ.

रत्नावलि, -ली रत्नावलि, -ली (स्त्री०) 1. ರತ್ನದ ಹಾರ, ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ, -सर. रत्नानामावलिः आवली

वा। "प्रेम्णोपकण्ठं मुहुरङ्कभाजो रत्नावलीरम्बुधि-राबबन्ध" माघ० ३-३६। 2. श्रीहर्ष कवि विरचित वाद ಒಂದು ಉಪರೂಪಕ (ನಾಟಿಕೆ). रत्नावलीमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। अणो लुक् (वा० ४-२-६०)।

रत्नि रश्नि (पुंस्त्री०) ಒಂದು ಗುದ್ದುಮೊಳ, ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹಾಕುವ ಮೊಳ. ऋच्छति—ऋ (गतौ) "कत्निच्" (उ० ४-२)। "हस्तो मुष्टया तु बद्धया। स रत्निः स्यात्" अम०।

रथ रथ (पुं०) 1. ರಥ, ತೇರು. रमु (क्रीडायाम्) "कथन्" (उ० २-२)। "शनैरनीयन्त रथात्पतन्तो रथाः क्षितिं हस्तिनखादखेदैः" माघ० ३-६८। 2. ಬಂಡಿ, ಗಾಡಿ. 3. ಹಬ್ಬಿಗಿಡ, ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. "शीतोऽभ्रपुष्पो वानीरो वञ्जुलो वेतसो रथः" वैज०। 4. ಯುದ್ಧದ ಗಾಡಿ. 5. ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ. "चक्रवाको रथः कोक-श्चक्रश्चक्राह्वयाह्वयः" वैज०। 6. ಅಂಗ, ಅವಯವ. "रथः पुमानवयवे स्यन्दने वेतसेऽपि च" मेदि०। 7. ಶರೀರ, ದೇಹ. "आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव वा" कठ०। 8. ಪಾದ, ಚರಣ, ಕಾಲು. "रथः स्यात् स्यन्दने काये चरणे वेतसेऽपि च" विश्व०। 9. ಪೌರುಷ, ಪುರುಷ ಪ್ರಯತ್ನ, ಪುರುಷನ ಕಾರ್ಯ. "रथः पौरुषदेहयोः" त्रिकाण्ड०।

रथकट्या रथकट्या (स्त्री०) ರಥಗಳ ಸಮೂಹ, ಗಾಡಿಗಳ ಗುಂಪು. रथानां समूहः "कट्यच्" (४-२-४१)। "रथकट्या रथव्रजे" अम०।

रथकार रथकार (पुं०) 1. ರಥಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಬಡಗಿ, ಮರಗೆಲಸದವನು. रथं करोति—ड कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "रथकारश्च काष्ठतट्" अम०। 2. ಮಾಹಿಷ್ಯನಿಂದ ಕರಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. [ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ವೈಶ್ಯಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಮಾಹಿಷ್ಯ. ವೈಶ್ಯನಿಂದ ಶೂದ್ರಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಕರಣಿ:] "रथकारस्तु माहिष्यात्करण्यां यस्य संभवः" अम०। 3. ನಿಧಿಯ ವಿಷಯ ಜೂಜಿನ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹೇಳುವವನು. "रथकारो निधिप्रश्न-द्यूतापणनिरूपणात्" वैज०। 4. ಜಿಂಕೆ ಮತ್ತು ಕಾಡು ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಜೀವಿಸುವವನು "रथकारो व्यालमृगहिंसावृत्तिरिति क्वचित्" वैज०। 5 गृह निर्माणकार्य (वास्तुशिल्प) पूजाविधान यज्ञ कार्य मत्तु उपनयन इवुगळ विषयुवन्नु तिळिदिरुवनु. "रथकारो वास्तुवृत्तिरिज्याधानोपनीतिमान्" वैज०।

रथकुट्टम्बिन् रथकुटुम्बिन् (पुं०) सारथि, रथवन्नु नडेसुवनु. रथं कुट्टम्बयितुं शीलमस्य "णिनिः" (३-२-७८)।

रथकूबर रथकूबर (पुं०) गाडिय मूकि, नोग वन्निट्टु कट्टुव मूकिय मर.

रथगर्भक रथगर्भक (पुं०) हगलिनिंद ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಡೋಲಿ ಮುಂತಾದುವು. "कर्णीरथः प्रवहणं डयनं रथगर्भके" वैज०।

रथगुप्ति रथगुप्ति (स्त्री०) (बाण मोदलादुवुगळिंद) रथवन्नु रक्षिसुव चर्मद बारुकि अथवा लोहद आवरण. रथस्य गुप्तिः शरादिभ्यो रक्षार्थमावरणम्।

रथचरण रथचरण (पुं०न०) 1. रथद चक्र, गाडिय गालि. रथस्य चरणः। 2. चक्रायुध. "रथचरण-धराङ्गनाकराब्जव्यतिकरसंपदुपात्तसौमनस्याः" माघ० ७-२८। (पुं०) 3. चक्रवाकपक्षि.

रथद्रु रथद्रु (पुं०) ನಿಮ್ಮಿಗಿಡ. रथस्य द्रुः। रथ निर्माणक्काग उपयोगिसुव मर.

रथमुख रथमुख (न०) रथद मूकि, गाडिय मुंभाग.

रथयात्रा रथयात्रा (स्त्री०) देवर रथोत्सव. रथेन यात्रा।

रथसप्तमी रथसप्तमी (स्त्री०) माघशुद्ध सप्तमि.

रथाक्ष रथाक्ष (पुं०) 1. रथद चक्र. 2. रथद अच्चु, गाडिय अच्चु. 3. 104 अंगुलगळ अळत.

रथाङ्ग रथाङ्ग (न०) 1. गाडिय चक्र. 2. रथद अवयव, गाडिय भाग. रथस्याङ्गम्। "रथो रथाङ्गध्वनिना विजज्ञे विलोलघण्टाक्वणितेन नागः" रघु० ७-४१। 3. विष्णुविन चक्रायुध. "रथाङ्ग-भर्तेऽभिनवं वराय यस्याः पितेव प्रतिपादितायाः" माघ० ३-३६। 4. कुंबारन चक्र. (पुं०) 5. चक्रवाक पक्षि. "इह सहचरीं नामग्राहं रथाङ्गविहङ्गमाः" नैष० १९-३५।

रथाङ्गनामन् रथाङ्गनामन् (पुं०) ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. रथाङ्ग इति नाम यस्य। "अर्धोपभुक्तेन बिसेन जायां संभावयामास रथाङ्गनामा" कुमा० ३-३७।

रथाङ्गपाणि रथाङ्गपाणि (पुं०) ಚಕ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು. रथाङ्गं पाणौ यस्य। "रथाङ्गपाणेः पटलेन रोचिषामृषित्विषः संवलिता विरेजिरे" माघ० १-२१।

रथाङ्गाह्वय रथाङ्गाह्वय (पुं०) ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ. रथाङ्गस्याह्वयो नाम यस्य।

रथाश्मन् रथाश्मन् (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ರಥಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. "विप्रादावृतमुग्रस्त्री निषादी तु मनोजवम्। रथकारी रथाश्मानमावृती तु खरुञ्जकम्" वैज०।

रथिक रथिक (पुं०) 1. ರಥದ ಯಜಮಾನ. रथोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। 2. ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. (वि०) 3. ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. रथेन चरति—"ष्ठन्" (४-४-१०)। 4. ರಥದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು.

रथिन् रथिन् (पुं०) 1. ರಥದ ಸ್ವಾಮಿ, ಗಾಡಿಯ ಯಜಮಾನ. रथोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 2. ರಥವನ್ನು ಏರಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. "पत्तिः पत्तिमभीयाय रणाय रथिनं रथी" कुमा० १६-२।

रथिन रथिन (पुं०) ರಥದ ಯಜಮಾನ. रथस्येनः प्रभुः। शक०।

रथ्य रथ्य (पुं०) 1. ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಕುದುರೆ, ಗಾಡಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಕುದುರೆ. रथं वहति—"यत्" (४-४-७६)। "विभिन्नवर्णा गरुडाग्रजेन सूर्यस्य रथ्याः परितः स्फुरन्त्या" माघ० ४-१४। "धावन्त्यमी मृगजवाक्षमयेव रथ्याः" शाकु० १-८। 2. ರಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರ ಮುಂತಾದುದು. रथस्येदम् "यत्" (४-३-१२१)। (वि०) 3. ರಥಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ರಥಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ, ಗಾಡಿಗೆ ಬೇಕಾದ. "रथ्यो रथहितेऽमुष्य स्वीयेऽस्याश्वे च वोढरि" वैज०।

रथ्या रथ्या (स्त्री०) 1. ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆ, ದೊಡ್ಡ ರಸ್ತೆ, ಹೆದ್ದಾರಿ. रथं वहति—"यत्" (४-४-७६)। "नरेन्द्रमार्गं रथ्येव पपात द्विषतां बलम्" माघ० १९-४३। "वशी विवेश चायोध्यां रथ्यासंस्कारशोभिताम्" रघु० १५-३८। 2. ರಥಗಳ ಸಮೂಹ, ಗಾಡಿಗಳ ಗುಂಪು. रथानां समूहः "यत्" (४-२-५०)। "रथ्याघोषैर्बृंहणैर्वारणानामैक्यं गच्छन् वाजिनां ह्रेषया च" माघ० १८-३। 3. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಸೇರುವ ಚೌಕ. 4. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. "रथ्या तु रथसंघाते प्रतोल्यां पथि चत्वरे" हेम०।

रथ्यामृग रथ्यामृग (पुं०) ನಾಯಿ.

रथ्यावाद रथ्यावाद (पुं०) ಬೀದಿಯ ಮಾತು, ದಾರಿ ಹೋಕರ ಮಾತು.

रद रद (पुं०) 1. ದನ್ನ, ಹಲ್ಲು. रदति—रद (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। "उत्क्षिप्योच्चैः प्रस्फुरन्तं रदाभ्यामीषादन्तः कुञ्जरं शात्रवीयम्" माघ० १८-३८। 2. ಪರಚುವುದು. 3. ಹಲ್ಲು (ಗುಳಿ) ಬೀಳುವಂತೆ ಗೀರುವುದು. रद—भावे "अच्"। "रदो दन्तविलेखयोः" वैज०।

रदच्छद रदच्छद (पुं०) ತುಟಿ, ಒಸಡು, ಅಧರ. रदाश्छाद्यन्तेऽनेन—छद (अपवारणे) + णिच् "घः" (३-३-११८)।

रदन रदन (पुं०) 1. ದನ್ನ, ಹಲ್ಲು. रद्यतेऽनेन—रद (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११७)। (न०) 2. ಸೀಳುವುದು, ಗುಳಿಬೀಳುವಂತೆ ಗೀರುವುದು. रद भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

रदनच्छद रदनच्छद (पुं०) ತುಟಿ, ಅಧರ, ಒಸಡು. रदनाश्छाद्यन्तेऽनेन—छद (अपवारणे) + णिच् "घः" (३-३-११८)।

रदिन् रदिन् (वि०) ಗಜ, ಆನೆ. रदौ प्रशस्तदन्तावस्य "इनिः" (५-२-११५)। एवम् **रदनिन् रदनिन्**.

रन्तव्य रन्तव्य (वि०) 1. ಕ್ರೀಡಿಸಬೇಕಾದ, ಆಟವಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಸಂಭೋಗಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ. रमु (क्रीडायाम्) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्"। **रमणीयम् रमणीयम्**.

रन्तिदेव रन्तिदेव (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. "कालकुन्थो रन्तिदेवः केशवो गरुडध्वजः" वैज०। 2. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. [ಈ ರಾಜನು ಅನೇಕ ಯಾಗಮಾಡಿ ಯಜ್ಞಪಶುಗಳ ಚರ್ಮಗಳನ್ನು ರಾಶಿಹಾಕಿದ್ದನು. ಆದರಿಂದ ಒಂದು ನದಿಯು ಹರಿದು ಬಂದಿತು. ಇದೇ ಚರ್ಮಣ್ವತೀ ನದಿ. ಈ ರಾಜನು ಪತ್ನೀಪುತ್ರರೊಡನೆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತ ಒಂದು ಸಲ 48 ದಿನಗಳ ಉಪವಾಸಮಾಡಿದನು. 49 ನೆಯ ದಿನ ದೇವ

ಲೋಕದಿಂದ ಷಡ್ರಸೋಪೇತವಾದ ಭೋಜನವು ಇವನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಅದನ್ನು ಪತ್ನೀಪುತ್ರರಿಗೆ ಹಂಚಿ ಉಳಿದುದನ್ನು ತಾನು ಊಟಮಾಡಲು ಕುಳಿತಾಗ ಒಬ್ಬ ವಿಪ್ರನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲು ಅವನಿಗೆ ಬಡಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಶೂದ್ರನು ಬಂದು ಅನ್ನವನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಅವನಿಗೂ ಬಡಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದನು. ಆಕೂಡಲೇ ಒಬ್ಬ ಬೇಡನು ನಾಯಿಗಳೊಡನೆ ಬಂದು ಅನ್ನವನ್ನು ಕೇಳಲಾಗಿ ಉಳಿದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವನಿಗೂ ನಾಯಿಗಳಿಗೂ ಕೊಟ್ಟು ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಅವನಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿದ್ದ ನೀರನ್ನು ಒಬ್ಬ ಹರಿಜನನು ಬಂದು ಯಾಚಿಸಲು ಅವನಿಗೂ ಅದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಯಾವ ವಿಕಾರವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳದೆ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಇವನ ಮಾಯಾಪಾಶವನ್ನು ಕಳಚಿಹಾಕಲು ಇವನು ಪರಮಜ್ಞಾನಿಯಾದನು]. ಭಾಂ ಶಾನ್ತಿಂ।

रन्तु रंतु (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 2. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ.

रन्धक रंधक (त्रि०) ಗಮಸಣಿಗೆ, ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. "भवेत् क्षुरसमुद्गं तु त्रिष्वाकर्णकरन्धके" वैजं।

रन्ध्र रंध्र (न०) 1. ಬಿಲ, ವಿವರ, ಕಂಡಿ, ತೂತು, ಛಿದ್ರ. रध (हिंसासंराद्धयोः) "रक्" बाहु०। "अधिगम्य च रन्ध्रमन्तरा जनयन् मण्डलभेदमन्यतः" माघ० १६-७३। "एवमुक्ते तदा साध्व्या रन्ध्रात्सद्यो-भवाद्भुवः" रघु० १५-८२। **ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ರಂಧ್ರಗಳು :** ಕಣ್ಣು ಕಿವಿ ಮತ್ತು ಮೂಗುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು ರಂಧ್ರಗಳು. ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ಗುದ ಮತ್ತು ಬಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಹೀಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ರಂಧ್ರಗಳಿರುವುವು. ಅಲ್ಲದೆ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ರಂಧ್ರವೂ ಸೇರಿ ಹತ್ತು ರಂಧ್ರಗಳು. "नासानयनकर्णानां द्वे द्वे रन्ध्रे प्रकीर्तिते। मेहनापानवक्त्राणामेकैकं रन्ध्र-मुच्यते। दशमं मस्तके प्रोक्तं रन्ध्राणीति नृणां विदुः। ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಸ್ತನಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮತ್ತು ಗರ್ಭದ್ವಾರವೊಂದು ಸೇರಿ ಪುರುಷರಿಗಿಂತಲೂ ಮೂರು ರಂಧ್ರಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುವು. "स्त्रीणां त्रीण्यधिकानि स्युः स्तनयो-र्गर्भवर्त्मनः" शार्ङ्गधरः। 2. ಯೋನಿ. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 3. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿ. "आवृणोदात्मनो रन्ध्रं रन्ध्रेषु प्रहरन् रिपून्" रघु० १७-६१। 4. ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. 5. ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆ. "रन्ध्रं तु दूषणे छिद्रे" मेदिं। 6. ಲಗ್ನದಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

रन्धबभ्रु रंध्रबभ्रु (पुं०) ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. रन्ध्र बभ्रुरिव। "उन्दुरस्तुत्दमो रन्धबभ्रुः" त्रिकाण्ड०।

रभस रभस (पुं०) 1. ವೇಗ, ತ್ವರೆ. रभतेऽनेन — रभ (राभस्ये) "असच्" (उ० ३-११७)। "रभसेन हारपददत्तकाञ्चयः प्रतिमूर्धजं विहितकर्णपूरकाः" माघ० १३-३२। 2. ದುಡುಕು, ಯೋಚಿಸದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವಿಕೆ. "अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्तेः" भर्तृ० १-९५। 3. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. "रभसो वेगहर्षयोः" मेदिं। 4. ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಉತ್ಸಾಹ. "मनसि रभसविभवे हरिहृदयस्थ सुकृतेन" गीतगो० ५। 5. ವಿಷ, ನಂಜು. 6. ಸಿಟ್ಟು, ಕೋಪ. (त्रि०) 7. ವೇಗವಾದ, ಜೋರಾದ. 8. ಉತ್ಕಟವಾದ. "अथ जयाय नृ मेरुमहीभृतो रभसया नृ दिगन्तदिदृक्षया" किरा० ५-१। 9. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ, ಹರ್ಷವುಳ್ಳ.

रभ्रू रभ्रू (पुं०) ದೂತ, ಸಂದೇಶವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು. "दूतः सान्देशिको रभ्रूः" वैजं।

रम रमु (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. रमते — रमु (क्रीडायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಕೆಂಪು ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. "रमः कान्ते रक्ताशोके मन्मथे च" हेम०।

रमक रमक (पुं०) ಪತಿ, ಗಂಡ. रमते — रमु (क्रीडायाम्) "क्वुन्" (उ० २-३४)।

रमठ रमठ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. (न०) 2. ಹಿಂಗು. रमु (क्रीडायाम्) "अठः" बाहु०। (वि०) 3. ರಮಠ ದೇಶದ ನಿವಾಸಿ.

रमण रमण (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. रमयति — रमु (क्रीडायाम्) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "रमण-मृजुतया पुरः सखीनामकलितचापलदोषमालिलिङ्ग" माघ० ७-४६। 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 3. ಅರುಣ, ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿ. 4. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. (न०) 5. ಜಘನ, ಹೆಂಗಸರ ಸೊಂಟದ ಮುಂಭಾಗ. 6. ಪಡವಲದ ಬೇರು. "रमणं पुनः। पटोलमूले जघने रमणो रासभे प्रिये" हेम०। 7. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. 8. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. 9. ಸುರತಕ್ರೀಡೆ, ಸಂಭೋಗ. रमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रमदमदनमाद्य-द्यौवनोद्दामरामारमणरमसखेदस्वेदविच्छेददक्षः" माघ०

११-१९। (वि०) 10. रमणीयवाद, सुंदरवाद, मनोहरवाद.

रमणा रमणा (स्त्री०) पत्नि, हेंडति.

रमणी रमणी (स्त्री०)1. हेंगसु. 2. पत्नि, हेंडति. रम्यतेऽस्याम्—रमु (क्रीडायाम्) "ल्युट्" (३-३-११७)। "क्षुभ्यन्ति प्रसभमहो विनापि हेतोः लीलाभिः किमु सति कारणे रमण्यः" माघ० ८-२४। 3. सुंदरियाद हेंगसु.

रमणीय रमणीय (वि०) 1. सुंदरवाद, मनोहरवाद. रमु (क्रीडायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "वितरसि दिक्षु रणे दिक्पतिकमनीयं दशमुखमौलिबलिं रमणीयम्" गीतगो० १-७। 2. संतोषगोलिसुव, आनंदवुंटुमाडुव. "प्रातिभं त्रिसकरेण गतानां वक्रवाक्यरचनारमणीयः" माघ० १०-१२। 3. आटवाडलु अर्हवाद. 4. आटवाड बेकाद. 5. संतोषपडबेकाद.

रमणीयता रमणीयता (स्त्री०) सुंदरवागिरुविके, मनोहरवागिरुविके. रमणीयस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "क्षणे क्षणे यन्नवतामुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः" माघ० ४-१७।

रमण्य रमण्य (वि०) रमणीयवाद, सुंदरवाद. रमु (क्रीडायाम्) "अन्यः" (उ० ३-१०१)।

रमति रमति (पुं०) 1. काल, समय. 2. काम, मन्मथ. रमु (क्रीडायाम्) "अतिः" (उ० ४-६३)। "रमतिः कालकामयोः" सि० कौ०। 3. नायक. 4. स्वर्ग. "रमतिर्नायके नाके" मेदि०। 5. वायस, काग.

रमा रमा (स्त्री०) 1. महालक्ष्मि. रमयति—रमु (क्रीडायाम्)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "एष प्रसन्नवदनो रमयात्मशक्त्या यद्यत्करिष्यति गृहीतगुणावतारः" भाग० ३-९-२३। 2. शोभे, कांति. 3. संपत्तु, ऐश्वर्य. 4. अदृष्ट, सुयोग.

रमाकान्त रमाकान्त, -नाथ -नाथ, -पति -पति (पुं०) महालक्ष्मियं पति, श्री महाविष्णु. रमायाः कान्तः नाथः पतिर्वा। "रमापतौ गारुडभूधरद्युतौ रसाधिका रत्नलतेव सा बभौ" यादo १४-५७।

रमु -क्रीडायाम् (भ्वा० आत्म० अक० अनि०)। रमते रमेते रमन्ते। रेमे रेमाते रेमिरे। रन्ता, -से, -हे। रंस्यते। रमताम्। रमै रमावहै रमामहै। अरमत। रमेत। रंसीष्ट। अरंस्त। अरंस्यत। 1. संतोष पडु, आनंदिसु. "व्रजति विरहे वैचित्र्यं नः प्रसीदति सन्निधौ रहसि रमते प्रीत्या वाचं ददात्यनुवर्तते" मालती० ३-२। 2. क्रीडिसु, आटवाडु. 3. स्त्रीयरोडने संभोगमाडु, रतिक्रीडे नडेसु.

भावे:—रम्यते। रेमे। रन्ता। रंस्यते। रम्यताम्। अरम्यत। इत्यादि.

णिचि:—रमयति, -ते। रमयां चकार -चक्रे, -बभूव -आस। रमयिता। रमयतु, -ताम्। अरमयत्, -त। रमयेत्, -त। इत्यादि.

कृत्सु:—रन्तव्यम्। रमणीयम्। रम्यम्। रतम्। रतवान्। रममाणः। रन्तुम्। रतम्। रमणम्। रत्वा। विरम्य।

वि आङ् परि ई उपसर्गगळ योगदिंद ई धातुवु परस्मैपदियागुवुदु.

वि + रमु = विरमति। विरराम। "विरराम महीयांसः प्रकृत्या मितभाषिणः" माघ० २-१३।

आ + रमु = आरमति।

परि + रमु = परिरमति।

उप उपसर्गद योगदिंद सकर्मक रमु धातुवु नित्यवागियू अकर्मक रमु धातुवु विकल्पवागियू परस्मैपदियागुवुदु. **सक०**—यज्ञदत्तमुपरमति—अंतर्भावितण्यर्थ. उपरमयति एंब अर्थवन्नु कोडुवुदरिंद सकर्मक. **अक०**—उपरमति उपरमते वा निवर्तते इत्यर्थः।

रम्भ रंभ (पुं०) 1. वेणु, बिदिरु. 2. ओब्ब वानर. रभि (शब्दे) "घञ्" (३-३-१९)। "रम्भा कदल्यप्सरसोर्ना वेणौ वानरान्तरे" मेदि०। 3. कळवळदिंद कूगुवुदु, गर्जिसुवुदु, अब्बरिसुवुदु. रभि भावे "घञ्" (३-३-१८)। "स्यादाक्रन्दः पिञ्जरम्भौ" कल्पद्रु०। 4. दंड, कोलु. "रम्भस्तु दण्डो दरकरोऽपि च" कल्पद्रु०।

रम्भण रंभण (न०) दनगळ कूगु, हसुगळु कूगुव ध्वनि. रभि (शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तन्दनं रम्भणं रम्भा रम्भितं च गवां ध्वनिः" वैज०।

रम्भा रंभा (स्त्री०)1. बाळेय गिड. रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१९)। "तरुमूरुयुगेन सुन्दरी किमु रम्भां

परिणाहिना परम्" नैष० २-३७। 2. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು, ನಳಕೂಬರನ ಪತ್ನಿ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲೀ ಅತಿಸುಂದರಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. "रम्भा कदल्यप्सरसोः" मेदि०। 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. 4. ಹಸುಗಳು ಕೂಗುವ ಧ್ವನಿ. 5. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅರಚುವುದು, ಗಾಬರಿಯಿಂದ ಕೂಗಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು. 6. ಬಿಳಿಯ ಎಲೆಯ ಬಾಳೆಯ ಗಿಡ. "कदली दीर्घपर्णी च रम्भा सा गौरपर्णिका" वैज०। 7. ನೂಲಿನ ಉಡುದಾರ, ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ನೂಲಿನ ದಾರ. "मौर्वीत्वेकलमात्रिका। सैत्री तु धटिनी रम्भा" वैज०।

रम्भागर्भ ರಂಭಾಗರ್ಭ (पुं०) ಬಾಳೆಯ ದಿಂಡು. रम्भाया गर्भः। "रम्भागर्भनिभं तवोरुयुगलं बाहू मृणालोपमौ" रत्ना० ३-११।

रम्भित ರಂಭಿತ (न०) ದನಗಳ ಕೂಗು, ಹಸುಗಳು ಕೂಗುವ ಶಬ್ದ. "रम्भितं च गवां ध्वनिः" वैज०।

रम्य ರಮ್ಯ (पुं०) 1. ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. रम्यतेऽनेन — रमु (क्रीडायाम्) "यत्" (३-१-९८)। (न०) 2. ಪಡವಲದ ಬೇರು. (वि०) 3. ಆಂದವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "गत्वा नूनं वैबुधं सद्म रम्यं मूर्च्छाभाजामाजगामान्तरात्मा" माघ० १८-६३। 4. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ, ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "रम्यास्तपोधनानां प्रतिहतविघ्नाः क्रियाः समवलोक्य। ज्ञास्यसि कियद्भुजो मे रक्षति मौर्वीकिणाङ्क इति" शाकु० १-१२। (स्त्री०) **रम्या** ರಮ್ಯಾ. 5. ರಾತ್ರಿ. "रम्या रात्रौ चम्पके ना मनोज्ञेत्वभिधेयवत्। नपुंसकं पटोलस्य मूले सूरिभिरिष्यते" मेदि०।

रम्यक ರಮ್ಯಕ (न०) 1. ನೀಲಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. "उदक् तु रम्यकं नैलं नीलाद्रेरुत्तरं हि यत्" वैज०। 2. ಪಡವಲದ ಬೇರು. "पटोलं स्याद्राजफलं तस्य मूले तु रम्यकम्" त्रिकाण्ड०।

रय ರಯ (पुं०) 1. ವೇಗ, ಜೋರು. रयतेऽनेन — रय (गतौ) "घः" (३-३-११८)। "शनैरनीयन्त रयात्पतन्तो रथाः क्षिति हस्तिनखादखेदैः" माघ० ३-६८। 2. ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ. "तस्यास्तिक्तैर्वनगजमदैर्वासितं वान्तवृष्टिर्जम्बूकुञ्जप्रतिहतरयं तोयमादाय गच्छेः" मेघ० १-२०।

रयी ರಯೀ (स्त्री०) ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. "द्युम्नं स्त्रियौ रा रयी ना कोशोऽर्थो विभवेऽपि च" कल्पद्रु०।

रल्लक ರಲ್ಲಕ (पुं०) 1. ಕಂಬಳಿ, ಶಾಲು. रत् इच्छा, तां लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। स्वार्थे "कन्"। रतं क्रीडां लाति — ला "क्वुन्" वा। 2. ಕಂಬಲಮೃಗ. ಈ ಮೃಗದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಶಾಲು ತಯಾರಾಗುವುದು. "रल्लकः कम्बले स्मृतः। तथैव कम्बलमृगे" हेम०। 3. ರೆಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲು. "युवतिरल्लकमल्लसमाहतो भवति को न युवा गतचेतनः"।

रव ರವ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. रु (शब्दे) "अच्" (३-३-५७)। "रवः कठिनकर्षणत्रुटितचापजन्मा क्षणात्" चं० रा०। 2. ಮೃಗಗಳ ಶಬ್ದ, ಆನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗರ್ಜನೆ. "इह मुहुर्मुदितैः कलभै रवः प्रतिदिशं क्रियते कलभैरवः" माघ० ४-६०।

रवण ರವಣ (पुं०) 1. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. रौति — रु (शब्दे) "युच्" (३-२-१४८)। "अर्थोज्झितोद्गारविशृङ्खलैर-स्वरः स्वनाम निन्ये रवणः स्फुटार्थताम्" माघ० १२-९। 2. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. "निर्ह्रादो रवणो नादः" वैज०। 3. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "अथोष्ट्रेऽलौ रवणः" वैज०। 4. ಕಹಿಪಡವಲದ ಗಿಡ. "पटोलके तु राजीवान् रवणः कर्कशः पटुः" वैज०। (न०) 5. ಕಂಚು. "घण्टास्वनं भूरिलोहं रवणं लोहजं मलम्" वैज०। (वि०) 6. ಕೂಗಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. "उत्कण्ठावर्धनैः शुभ्रं रवणैरम्बरं ततम्" भट्टि० ७-१४। 7. ಚಂಚಲವಾದ. 8. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ.

रवथ ರವಥ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. रु (शब्दे) "अथः" (उ० ३-११३)।

रवा ರವಾ (स्त्री०) ಹಕ್ಕಿ, ಗಿಡ.

रवि ರವಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. रूयते स्तूयते — रु (शब्दे) "इः" (उ० ४-१३९)। "प्रध्वंसितान्धतमसः तत्रोदाहरणं रविः" माघ० २-३३। "सहस्रगुणमुत्स्रष्टुमादत्ते हि रसं रविः" रघु० १-१८। 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 3. ಹನ್ನೆರಡು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. (ಆದಿತ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆ 12).

रविग्रावन् ರವಿಗ್ರಾವನ್ (पुं०) ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. "स्फटिकोऽर्को रविग्रावा सूर्यकान्तोऽनलोपमः" वैज०।

रविज -तनय -तनय, -पुत्र -पुत्र, -सुत -सुत, -सूनु -सूनु (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ. (1) ಸುಗ್ರೀವ. (2) ಕರ್ಣ. (3) ಶನಿಗ್ರಹ.

(4) ವೈವಸ್ವತಮನು. (5) ಧರ್ಮರಾಯ. (6) ಸಾವರ್ಣಿ ಮನು. [ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ವೈವಸ್ವತಮನುವೂ ಛಾಯಾ ದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವರ್ಣಿಮನವೂ ಜನಿಸಿದರು.]

रविदिन ರವಿದಿನ (ನ) ಭಾನುವಾರ, ಆದಿತ್ಯವಾರ, ಮೊದಲನೆಯ ವಾರ.

रविनेत्र ರವಿನೇತ್ರ (ತ್ರಿ) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. रविर्नेत्रं लोचनं यस्य ।

रविप्रिय ರವಿಪ್ರಿಯ (ಪುಂ) 1. ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. (ನ) 2. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 3. ರಕ್ತಕಮಲ, ಕೆಂದಾವರೆ.

रविरत्न ರವಿರತ್ನ (ನ) ಮಾಣಿಕ್ಯ, ಪದ್ಮರಾಗ, ಕೆಂಪು. रवेः प्रियं रत्नम् ।

रशना रशना (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ವಡ್ಯಾಣ, ಡಾಬು. अश्नाति—अश (भोजने) "युच्" रशादेशश्च (ಉ॰ ೨-೭೬) । "रशनाकलापकगुणेन वधूमंकरध्वजद्विरदमाकलयत्" ಮಾಘ॰ ೯-೪೫ । 2. ಹಗ್ಗ, ರಜ್ಜು. 3. ಚಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ.

रश्मि रश्मि (ಪುಂ) 1. ಕಿರಣ. अश्नुते — अशू (व्याप्तौ) "मिः" धातोः रशादेशश्च (ಉ॰ ೪-೪೬) । "सुदृशोऽभिभर्तृशशिरश्मिगलज्जलबिन्दुमिन्दुमणिदारुवधूम्" ಮಾಘ॰ ೯-೩೫ । 2. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. "सयत्नसूतायत-रश्मिभग्नग्रीवाग्रसंसक्तयुगेस्तुरङ्गैः" ಮಾಘ॰ ೩-೬೮ । 3. ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆ, ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ. "रश्मिज्वालाप्रग्रहौ च" ವೈಜ॰ । 4. ರೆಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲು. "रश्मिः पुमान् दीधितौ स्यात् पक्ष्मप्रग्रहयोरपि" ಮೇದಿ॰ । 5. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ. "रश्मिस्तु ग्रहे द्युतौ" ನಾನಾರ್ಥ॰ । 6. ಚಾವಟಿ, ಗಾಡಿಯ ಎತ್ತು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಾರುಗೋಲು.

रश्मिमालिन् रश्मिमालिन् (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯ. रश्मीनां मालाऽस्यास्ति — "इनिः" (೫-೨-೧೧೬) ।

रस रस (ಪುಂ) 1. ಗಿಡ ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಾರ. रस्यते — रस (आस्वादने) "घञ्" (೩-೩-೧೯) । 2. ಜಲ, ನೀರು. "सहस्रगुणमुत्स्रष्टुमादत्ते हि रसं रविः" ರಘು॰ ೧-೧೮ । 3. ಪಾದರಸ. "रसस्तु पारदः सूतो हिङ्गुलो दारदो रसः" ವೈಜ॰ । 4. ದ್ರವವಸ್ತು, ತಿಳಿಯಾದ ವಸ್ತು. "न्यस्ताक्षरा धातुरसेन यत्र भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः" ಕುಮಾ॰ ೨-೭ । 5. ಮದ್ಯ. "वर्जयेन्मधु मांसं च गन्धं माल्यं रसान् स्त्रियः" ಮನು॰ ೨-೧೭೭ । 6. ವಿಷ, ನಂಜು. "अस्मत्प्रयुक्तैः तीक्ष्णरसदायिभिः किमनुष्ठितम्" ಮುದ್ರಾ॰ ೨ । 7. ಆಹ್ಲಾದ, ಸಂತೋಷ. "विश्रामो हृदयस्य यत्र जरसा यस्मिन्नहार्यो रसः" ಉ॰ ರಾ॰ ೧-೩೯ । 8. ಸ್ಪೃಹೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. "इष्टे वस्तुन्युपचितरसाः प्रेमराशी भवन्ति" ಮೇಘ॰ ೨-೪೯ । 9. ಮಧುರ (ಸಿಹಿ) ಮೊದಲಾದ ಆರು ಭೋಜ್ಯ (ಊಟದ) ರಸಗಳು. (1) ಮಧುರ (ಸಿಹಿ) (2) ಅಮ್ಲ (ಹುಳಿ) (3) ಲವಣ (ಉಪ್ಪು) (4) ಕಟು (ಕಾರ) (5) ತಿಕ್ತ (ಕಹಿ) ಮತ್ತು (6) ಕಷಾಯ (ಒಗರು) ಇವು ಆರು ಭೋಜ್ಯ ರಸಗಳು.

(1) ಪೃಥ್ವಿ ಮತ್ತು ಜಲದ ಅಧಿಕಾಂಶದಿಂದ ಮಧುರ ರಸವೂ

(2) ಪೃಥ್ವಿ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ ಅಧಿಕಾಂಶದಿಂದ ಅಮ್ಲ ರಸವೂ

(3) ಜಲ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ ಅಧಿಕಾಂಶದಿಂದ ಲವಣ ರಸವೂ

(4) ವಾಯು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ ಅಧಿಕಾಂಶದಿಂದ ಕಟುರಸವೂ

(5) ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶದ ಅಧಿಕಾಂಶದಿಂದ ತಿಕ್ತರಸವೂ ಮತ್ತು

(6) ಪೃಥ್ವಿ ಮತ್ತು ವಾಯುವಿನ ಅಧಿಕಾಂಶದಿಂದ ಕಷಾಯರಸವೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದುವುವು. ಮಧುರ ಅಮ್ಲ ಮತ್ತು ಲವಣಗಳು ವಾತಹರ. ಮಧುರ ತಿಕ್ತ ಮತ್ತು ಕಷಾಯಗಳು ಪಿತ್ತಹರ. ಕಟು ತಿಕ್ತ ಮತ್ತು ಕಷಾಯಗಳು ಶ್ಲೇಷ್ಮಹರ. 10. (ವಿಭಾವ ಅನುಭಾವ ಮತ್ತು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಟವಾದ ರತಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾಯಿ ಭಾವಗಳುಳ್ಳ) ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳು. (1) ಶೃಂಗಾರ (2) ವೀರ (3) ಕರುಣ (4) ಅದ್ಭುತ (5) ಹಾಸ್ಯ (6) ಭಯಾನಕ (7) ಬೀಭತ್ಸ ಮತ್ತು (8) ರೌದ್ರ ಎಂದು ರಸಗಳು ಎಂಟು. (9) ಶಾಂತರಸವೂ ಸೇರಿ ಒಂಬತ್ತು. "शृङ्गार-हास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः। बीभत्सोऽद्भुत इत्यष्टौ रसाः शान्तस्तथा मतः" ಸಾ॰ ದ॰ ೩-೧೮೨ । (1) ರತಿ (2) ಉತ್ಸಾಹ (3) ಶೋಕ (4) ವಿಸ್ಮಯ (5) ಹಾಸ (6) ಭಯ (7) ಜುಗುಪ್ಸೆ ಮತ್ತು (8) ಕ್ರೋಧ ಇವು ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ರಸಗಳ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು. ಶಮ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವುಳ್ಳ ಶಾಂತರಸವೂ ಸೇರಿ ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳು. 11. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. "स्वेडो स्वानो स्वनिः कवः। कणिह्रादो रसो घ्रूणा" ವೈಜ॰ । 12. ಗಂಧ ರಸ, ರಕ್ತಬೋಳ. "प्राणो गन्धरसो रसः" ವೈಜ॰ । 13. ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. "मदने तु फणी रसः। पिण्डीतको

मरुवकः" वैज० । 14. ಹಸುರು ಈರುಳ್ಳಿ. "पलाण्डुस्तु श्वेतकन्दो मुकुन्दकः। हरितेऽस्मिन् लताकः स्यात् फरुण्डो द्रुद्रुमो रसः" वैज० । 15. ದೇಹದ ಸಾರ, ಮೈಯೊಳಗಿನ ರಸಿಕೆ, ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಸಪ್ತ ಧಾತುಗಳಲ್ಲೊಂದು. 16. ವೀರ್ಯ, ರೇತಸ್ಸು. 17. ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ. 18. ರುಚಿ, ಸವಿ. "स्वादनेन सुतनोरविचारात् ओष्ठतः समचरिष्ट रसोऽत्र" माघ० १०-७ । 19. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 20. ಅಮೃತ. 21. ಪ್ರೀತಿ. 22. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 23. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "रसो रागे विषे वीर्ये तिक्तादौ पारदे द्रवे। रेतस्यास्वादने हेम्नि निर्यासेऽमृतशब्दयोः" वैज० । "रसः स्वादे जले वीर्ये शृङ्गारादौ विषे द्रवे। चोले रोगे देहधातौ तिक्तादौ पारदेऽपि च" हेम० । 24. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ. "रसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वानन्दी भवति" श्रुतिः।

रसक ರಸಕ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಾರ. "रसकस्त्वयसः सारः" वैज० । 2. ಹಿಂದೆ ಕಂಡು ಅನುಭವಿಸಿದ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯವಾದ ಸ್ವಪ್ನ. "संस्कारमात्रजः स्वप्नः कामिको रसकोऽपि च" वैज० । 3. ಅಮ್ಲತೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ, ಯೋಗವಾಹಿ. 4. ಮಾಂಸದ ಸಾರು. ಅಂಬ್ರ. "रसको मांसनिष्क्वाथः पिष्टमांसकृतो रसः" वैज० । 5. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "चषको रसकः सीधुः" कल्पद्रु० ।

रसकर्पूर ರಸಕರ್ಪೂರ (पुं०) ಪಾದರಸದ ಭಸ್ಮ.

रसकर्मन् ರಸಕರ್ಮನ್ (न०) ಪಾದರಸವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕಾರ್ಯ.

रसकेसर ರಸಕೇಸರ (न०) ಕರ್ಪೂರ.

रसगर्भ ರಸಗರ್ಭ (पुं०) 1. ರಸಾಂಜನ. 2. ಹಿಂಗುಳ, ಗಂಧರಸ, ಗಂಧಕಾಮ್ಲ.

रसज ರಸಜ (न०) 1. ರಕ್ತ. भुक्तान्नरसाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८) । (पुं०) 2. ಬೆಲ್ಲ ಸಕ್ಕರೆ ಕಾಕಂಬಿ. रसात् इक्षुरसात् जायते—जनी "डः"।

रसज्ञ ರಸಜ್ಞ (वि०) 1. ರಸಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತವನು. 2. ರಸವಾದಿ, ರಸಮಿಶ್ರಿತವಸ್ತುವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. 3. ಕವಿ. रसं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३) ।

रसज्ञा ರಸಜ್ಞಾ (स्त्री०) ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. रसं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३) ।

रसत् ರಸತ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕೂಗುತ್ತಿರುವ. रस (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४) । "रसन्नरोदीत् भृशमम्बुवर्षव्याजेन यस्या बहिरम्बुवाहः" माघ० ३-४२ ।

रसदोष ರಸದೋಷ (पुं०) ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗತವಾದ ದೋಷ, ರಸದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ. ರಸದ ವರ್ಣನೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರಸಶಬ್ದ ಶೃಂಗಾರ ವೀರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದ ಸ್ಥಾಯಿ ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳ ಶಬ್ದ ಇವುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳುವುದು ರಸಗತವಾದ ದೋಷವಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ವಿರುದ್ಧ ರಸಗಳ ಆಂಗವಾದ ವಿಭಾವಾದಿಗಳ ವರ್ಣನೆ ಅಂಗಿ (ಪ್ರಧಾನ) ರಸದ ವಿಚ್ಛೇದ ಅಪ್ರಧಾನರಸದ ವರ್ಣನೆ ಅನುಚಿತವಾದ ಅರ್ಥ ವರ್ಣನೆ ಇವೂ ರಸಗತವಾದ ದೋಷಗಳು. "रसस्योक्तिः स्वशब्देन स्थायिसञ्चारिणोरपि। परिपन्थिरसाङ्गस्य विभावादेः परिग्रहः" इत्यादि सा० द० ७-१२ ।

रस मत्तु शृंगारशब्दः "तामुद्वीक्ष्य कुरङ्गाक्षीं रसो नः कोऽप्यजायत। चन्द्रमण्डलमालोक्य शृङ्गारे मग्नमन्तरम्।"

स्थायिभाव शब्दः "अजायत रतिस्तस्याः त्वयि लोचनगोचरे"।

रसधातु ರಸಧಾತು (पुं०) ಪಾದರಸ, ಪಾರದ. रसाख्यो धातुः।

रसन ರಸನ (स्त्रीन०) 1. ಆಸ್ವಾದನ, ರುಚಿ ನೋಡುವುದು. रस (आस्वादने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. (न०) 3. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು, ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ರುಚಿನೋಡುವ ಇಂದ್ರಿಯ. ಜಿಹ್ವೇಂದ್ರಿಯ. "इन्द्रियं रसग्राहकं रसनम्। तच्च जिह्वाग्रवृत्ति" त० सं० । 5. ಕಷಾಯ. 6. ಅನ್ನ. 7. ದ್ರವ. 8. ಸ್ನೇಹ, ಜಿಡ್ಡು. 9. ನಂಜು, ವಿಷ. 10. ಫಲ, ಹಣ್ಣು. 11. ನಿರ್ಯಾಸ, ಮರದ ಅಂಟು. 12. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 13. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. "रसनं क्लीबे कषायेऽन्ने द्रवे स्नेहे विषे फले। निर्यासे हेम्नि रूप्ये च जिह्वास्वादनयोर्नना" वैज० ।

रसना ರಸನಾ (स्त्री०) 1. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. रसयति—रस (आस्वादने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "रसनाग्रलग्नकिरणाङ्कुरान् जनो हरिणान् गृहीतकवलानिवैक्षत" माघ० १३-५६। 2. ಸಣ್ಣರಾಶಿ. "रसनं स्वादने ध्वनौ। जिह्वायां च न पुंसि स्यात् रास्नायां रसना स्त्रियाम्" मेदि० ।

रसनाथ रसनाथ (पुं०) पारद, पादरस. रसानां नाथः श्रेष्ठः।

रसपाकज रसपाकज (पुं०) 1. बिल्ल, गुड. रसपाकाज्जायते—जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९८)। 2. रक्त.

रसफल रसफल (पुं०) तेंगिन मर. रसो जलं फले यस्य। "नारिकेलः शिरःफलः। सदाफलो रसफलः" कल्पद्रु०।

रसभङ्ग रसभंग (पुं०) रसद विच्छेद, विरुद्ध रसद वर्णनेयिंद प्रकृतरसानुभवक्के उंटागुव अड्डि.

रसमय रसमय (वि०) 1. रसस्वरूपवाद, रस रूपवाद, रसात्मकवाद, द्रवरूपवाद. रस "मयट्" (५-४-२१)। 2. प्रीतियिंद कूडिद.

रसमल रसमल (न०) पुरीष, विष्ठे.

रसमान रसमान (वि०) शब्दमाडुव स्वभावद, कूगुव स्वभाववुळ्ळ. रस (शब्दे) "चानश्" (३-२-१२९)। "परिरम्भरुचि ततिर्जलानामभिनद्धा रसमानसारसेन" माघ० ६-७५।

रसराज रसराज (पुं०) 1. पारद, पादरस. 2. रसाञ्जन.

रसवत् रसवत् (वि०)1. रसदिंद कूडिद, रसभरित वाद. रसोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९५)। 2. अनुरागदिंद कूडिद, प्रीतियिंद कूडिरुव. "नासेवन्ते रसवन्न नवरतममन्दरागतामरसदृशः" माघ० ४-५१। 3. रुचियुळ्ळिरुव, हितवागिरुव. "संसार-सुखवृक्षस्य द्वे एव रसवत्फले। काव्यामृतसुखास्वादः संपर्कः सज्जनैः सह"। 4. रमणीयवाद, सोग साद. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -वतीः. "रोषोऽपि रसवतीनां न कर्कशो वा चिरानुबन्धी वा"।

रसवती रसवती (स्त्री०) पाकशाले, अडिगेय मने. रसो स्वाद्यरसो विद्यतेऽत्र—रस "मतुप्" (५-२-९५)। "ङीप्" (४-२-६)। "वातायनं गवाक्षश्च रसवत्यां महानसम्" वैज०।

रसवत्ता रसवत्ता (स्त्री०) रमणीयते, सोगसु, सौंदर्य. रसवतो भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वम्"। **रसवत्त्वम्** रसवत्त्वम्.

रसवर रसवर (पुं०) पारद, पादरस.

रससिद्ध रससिद्ध (वि०) 1. भगवत्साक्षात्कार रूपवाद सिद्धियन्नु पडेदिरुव. "रसो वै सः"। सिद्धो रसो यस्य। 2. कवि, शृंगार मोदलाद रससिद्धियन्नु पडेदवनु, नवरसभरितवाद काव्य निर्माणदल्लि निपुणनादवनु. सिद्धो रसो शृङ्गारादिः यस्य। "जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः" भर्तृ० १-२०।

रससिन्दूर रससिंदूर (न०) सतु पादरस गंधक्काम्ल मत्तु यवक्षारगळिंद तयारिसल्पट्ट ओंदु औषध, सिंदूर रस. रसजातं सिन्दूरम्।

रसा रसा (स्त्री०) 1. पृथ्वि, भूमि. रसोऽस्यामस्ति "अच्" (५-२-१२७)। "फणावतस्त्रासयितुं रसाया-स्तलं विवक्षन्निव पन्नगारिः" माघ० ३-२३। 2. द्राक्षि. 3. अगुरु शुंठि. "पाठाम्बष्ठा विद्धकर्णी प्राचीना श्रेयसी रसा" अम०। 4. जिह्वे, नालगे. रस्यतेऽनया—रस (आस्वादने) "घञ्" (३-३-१२१)। 5. सल्लकी वृक्ष, आनेबेल. "रसा तु रसना पाठासल्लकीक्षिति-कङ्गुषु" हेम०। 6. नवणे. 7. पाताललोक, भूमियु केळगिन लोक. "रसातलं तलं नागलोको दैत्यक्षयो रसा" वैज०।

रसाग्र रसाग्र (पुं०) अन्नद मोलिन कॆनॆ, गंजि. "क्षैरेयी चाथ मण्डोऽस्त्री रसाग्रः" वैज०।

रसाञ्जन रसांजन (न०) काडिगे, ओंदु विध अंजन.

रसातल रसातल (पुं०)1. वासनॆकट्टिद वीळ्यदलॆयु तट्टि. "नागवल्लीपलाशानां तैलाक्तानां रसातलः" वैज०। (न०) 2. पाताललोक. "जग्राह वेदा-नखिलान् रसातलगतो हरिः" भा०शान्ति० ३४७-५८। 3. सप्तपाताळ लोकगळल्लिंदु. अतलम् वितलम् सुतलम् तलातलम् महातलम् रसातलम् मत्तु पातालम इवु सप्त अधोलोकगळु.

रसाधार रसाधार (पुं०) सूर्य. रसां पृथ्वीं धरति—धृञ् (धारणे) "अण्" (३-२-१)।

रसाधिक रसाधिक (पुं०) 1. टंकण, बिळिगार. रसानां स्वर्णादिलोहानां द्रावणाय अधिकः। (वि०) 2. रुचियागिरुव, सवियागिरुव. रसेन अधिकः। 3. सोगसागिरुव, उत्तमवागिरुव, शृंगारादि रसगळु मत्तु मधुरादि रसगळु इवुगळिंद उत्तम

ವಾಗಿರುವ. "भवनेषु रसाधिकेषु सर्वं क्षितिरक्षार्थ-मुशन्ति ये निवासम्" शाकु० ७-२०।

रसाधिका ರಸಾಧಿಕಾ (स्त्री०) ದ್ರಾಕ್ಷೆ.

रसाभास ರಸಾಭಾಸ (पुं०) ಅಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ರಸವರ್ಣನೆ. [ಭರತಮುನಿಯು ಹೇಳಿರುವ ಸಂಪೂರ್ಣಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರದೆ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕೂಡಿರುವುದು ಅನುಚಿತವಾದ ವರ್ಣನೆ (ಅಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯದು)]. ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತ ಮತ್ತು ಸದ್ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧ ನಾಯಕ ಮತ್ತು ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗ ವರ್ಣನೆಯು ಅನುಚಿತವಾದುದು. [ಉಪನಾಯಕ ಮುನಿ ಮುನಿಪತ್ನಿ ಗುರು ಗುರುಪತ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಷಿದ್ಧ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರು.] ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರಿಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾರೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನುರಾಗ ವರ್ಣನೆಯೂ ನಾಯಿಕೆಗೆ ಅನೇಕ ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿನಾಯಕನಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವರ್ಣನೆಯೂ ಅನುಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಶೃಂಗಾರ ರಸಾಭಾಸ.

ವೀರರಸದಲ್ಲಿ ಅಧಮಪಾತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಧ ವರ್ಣನೆ.

ಕರುಣರಸದಲ್ಲಿ ದೈವಿಕವಾದ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶೋಕವರ್ಣನೆ.

ಅದ್ಭುತರಸದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನವ್ಯಕ್ತಿಗತವಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯ ವರ್ಣನೆ.

ಹಾಸ್ಯರಸದಲ್ಲಿ ಗುರುಹಿರಿಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯ ವರ್ಣನೆ.

ಭಯಾನಕರಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಯ ವರ್ಣನೆ.

ಬೀಭತ್ಸರಸದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವಿಷಯಕವಾದ ಜುಗುಪ್ಸಾವರ್ಣನೆ.

ರೌದ್ರರಸದಲ್ಲಿ ಗುರುಹಿರಿಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧ ವರ್ಣನೆ.

ಶಾಂತರಸದಲ್ಲಿ ಹೀನಪಾತ್ರಗತವಾದ ಶಮವರ್ಣನೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅನುಚಿತವಾದುದರಿಂದ ರಸಾಭಾಸವಾಗುವುದು. सा० द० ३-२६३-२६५।

रसायन ರಸಾಯನ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 2. ಪಕ್ಷಿರಾಜ, ಗರುಡ. (न०) 3. ಜರಾವ್ಯಾಧಿನಾಶಕವಾದ ಔಷಧ. रसाः रसरक्तादयः ईयन्ते अनेन — ईङ् (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। "षाड्गुण्यमुपयुञ्जीत शक्त्यपेक्षो रसायनम्" माघ० २-९३। "यज्जराव्याधिविध्वंसि वयसस्तम्भकं तथा। चक्षुष्यं बृंहणं वृष्यं भेषजं तद्रसायनम्"। "रसायनो विहङ्गमे। पक्षीन्द्रे, रसायनं तु जराव्याधिजिदौषधे" हेम०।

रसायनफला ರಸಾಯನಫಲಾ (स्त्री०) ಆಳಲೆ ಗಿಡ. रसायनमिव फलमस्याः। "रसायनफला पथ्या शक्रसृष्टा सुधोद्भवा" त्रिकाण्ड०।

रसायनी ರಸಾಯನೀ (स्त्री०) 1. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. "विशल्यापि रसायनी" कल्पद्रु०। 2. ಕಾಚಿಗಿಡ, ಗಣಿಕೆ ಗಿಡ. "रसायनी काकमाची स्वादुपाका विराविणी" कल्पद्रु०। 3. ಕಬ್ಬು. "गोरक्षदुग्धा गोरक्षी ताम्रदुग्धा रसायनी" कल्पद्रु०।

रसाल ರಸಾಲ (पुं०) 1. ಮಾವಿನ ಮರ. रसमलति — अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)। "रसालवन्या मधुपानुविद्धं सौभाग्यमप्राप्तवसन्तयेव" नैष० ३-४६। 2. ಇಕ್ಷು, ಕಬ್ಬು. रसेन अलति — अल "अच्" (३-१-१३४)। "रसालश्चेक्षुचूतयोः" मेदि०। 3. ವ್ಯೋಷ (ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು) ಚತುರ್ಜಾತ (ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ) ಯಾಲಕ್ಕಿ ಜಾಪತ್ರಿ ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರ (ನಾಗಸುಂಪಿಗೆ) ಗುಡ ಆರ್ದ್ರಕ (ಹಸಿಶುಂಠಿ) ಮತ್ತು ಜೀರಿಗೆ ಇವನ್ನು ಬೆರಸಿದ ಹಸಿ ಮೊಸರು. "अपक्वतक्रं सव्योषचतुर्जातगुडार्द्रकम्। सजीरकं रसालः स्यात्" वैज०। 4. ಗೋಧಿ. "गोधूमः सुमनो पूपः क्षीरी निस्तुष इत्यपि। रसालश्च" कल्पद्रु०। (न०) 5. ಸಿಹ್ಲಕ, ಲೋಬಾನ, ತುರುಷ್ಕದೇಶದ ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. 6. ಬಾಣಾತಿ ಬೋಳ. (स्त्री०) **–ला –ला.** 7. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. 8. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 9. ಬಿಳಿಯ ನೆಲಗುಂಬಳ. 10. ವ್ಯೋಷ ಚತುರ್ಜಾತ ಗುಡ ಆರ್ದ್ರಕ ಜೀರಿಗೆ ಇವುಗಳೊಡನೆ ಬೆರೆತ ಹಸಿ ಮೊಸರು. "रसाला रसनाद्राक्षाविदारीमार्जितासु च। रसालं सिह्लके बोले रसालश्चेक्षुचूतयोः" मेदि०।

रसाली ರಸಾಲೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು, ರಸದಾಳಿ ಕಬ್ಬು.

रसास्वाद ರಸಾಸ್ವಾದ (पुं०) 1. ಮಧುರ ಮೊದಲಾದ ಭೋಜ್ಯರಸದ ಸವಿ ನೋಡುವುದು. रसस्य आस्वादः आस्वादनम्। 2. ಶೃಂಗಾರ ವೀರ ಮೊದಲಾದ ರಸಗಳ ಅನುಭವ. 3. ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾನುಭವ. रसस्य मधुरादीनां शृङ्गारादीनां ब्रह्मानन्दस्य चास्वादः अनुभवः।

रसास्वादिन् रसास्वादिन् (वि०) 1. मधुर (सिहि) मॊदलाद भोज्यरसगळ रुचिनोडुवनु. 2. शृंगार मॊदलाद नाट्यरसगळन्नु अनुभविसुवनु. 3. ब्रह्मानंदवन्नु अनुभविसुवनु. रसमास्वदते — आ + स्वद (आस्वादने) "णिनिः" (३-१-१३४)। (पुं०) 4. भ्रमर, दुंबि. रसं पुष्परसमास्वदते — स्वद "णिनिः"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। —आस्वादिनी — आस्वादिनी.

रसिक रसिक (पुं०) 1. कायिसल्पडद कब्बिन रस. "पक्वैरिक्षुरसैरस्त्री शीधुः पङ्करसः शिवः। शीतपङ्को रूक्षणीयोऽप्यपक्वैरसिकासवौ" वैज०। 2. अश्व, कुदुरे. 3. गज, आने. 4. सारसपक्षि, तावरेहक्कि. (वि०) 5. सुंदरवाद वस्तुवन्नु मेच्चुवनु, उत्तमवाद विषयदल्लि मेच्चुगेकॊडुवनु, गुणग्रहणमाडुवनु. "रसिकः प्रेक्षत नदीं रङ्गपर्यन्तनर्तकीम्" याद० २२-१६६। 6. मधुरादि भोज्यरसद सवियन्नु तिळिदवनु. 7. शृंगारादि रसानुभववुळ्ळवनु. रसोऽस्यास्ति — रस "ठन्" (५-२-११५)। 8. प्रीतियुळ्ळवनु. "तत्संपर्कं प्राप्य पुरा मोहनलीलां कामेकान्ते सा रसिका का कुरुते न" माघ० ६-७६। "पिबत भागवतं रसमालयं मुहुरहो रसिका भुवि मानवाः" भाग० १-१-३। 9. काव्यरसाभिज्ञ.

रसिका रसिका (स्त्री०) 1. डाबु, हॆंगसर नडुकट्टु. 2. जिह्वॆ, नालगॆ. 3. द्राक्षिबळ्ळि. 4. कब्बिन रस.

रसित रसित (न०) 1. मेघद शब्द, गुडुगु. रस (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "उरगेन्द्र-मूर्धरुहरत्नसंनिधेर्मुहुरुन्नतस्य रसितैः पयोमुचः" माघ० १३-५८। 2. शब्द, सद्दु, ध्वनि. "पर्यन्तभूधर-निकुञ्जविजृम्भणेन हेरम्बकण्ठरसितप्रतिमानमेति" मालती० १-३। 3. तिर्यक्प्राणिगळ शब्द, पशु पक्षि मॊदलादुवुगळ कूगु. (वि०) 4. स्वर्ण खचितवाद, चिन्नदिंद मेरगु कॊडल्पट्ट. "रसितं स्वर्णादिलिप्ते स्तस्तनितयोरपि" हेम०। 5. शब्द माडुव. रस कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। 6. रोदनमाडुव.

रसितृ रसितृ (वि०) 1. कूगुव, शब्दमाडुव. रस (शब्दे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. रोदन माडुव. ळुवु. "आश्लिष्टभूमि रसितास्मुच्चैः लोलद्भुजाकारबृहत्तरङ्गम्" माघ० ३-७२।

रसिन् रसिन् (वि०) 1. रसवुळ्ळ, रसदिंदकूडिद. 2. रसानुभववुळ्ळवनु. 3. रसाभिज्ञनाद. रसोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

रसेन्द्र रसेन्द्र (पुं०) पारद, पादरस. रसानामिन्द्रः। "असाध्यो यो भवेद्रोगो यस्य नास्ति चिकित्सतम्। रसेन्द्रो हन्ति तं रोगं नरकुञ्जरवाजिनाम्" भावप्र०।

रसोत्तम रसोत्तम (पुं०) 1. उत्तमवाद रस. रसेषु उत्तमः। 2. मुद्ग, हॆसरु. रसः उत्तमो यस्य।

रसोद्भव रसोद्भव (न०) 1. सिंदूर. रसात् पारदादुद्भवति — उद् + भू "अप्" (३-३-५७)। 2. मुत्तु. (वि०) 3. पादरसदिंद उंटाद.

रसोन रसोन (पुं०) बॆळ्ळुळि. रसे आस्वादने ऊन्यते पातकहेतुत्वात्—ऊन (परिहाणे) "घञ्" (३-३-१९)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। रसोनकः रसोनकः.

रसोपल रसोपल (न०) मुत्तु, मौक्तिक. रसवत् उपलम्। "अथ मौक्तिकम्। रसोपलं शुक्तिबीजम्" त्रिकाण्ड०।

रस्य रस्य (न०) 1. रक्त. रसात् भुक्तान्नरसात् आगतम्। (वि०) 2. रसवत्तादद, रसभरितवाद. रस्यन्ते—रस (आस्वादने) "यत्" (३-१-९७)। "रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः" गीता १७-८।

रस्या रस्या (स्त्री०) सण्णरागॆ. रसाय हिता। "रास्ना युक्तरसा रस्या सुवहा रसना रसा" भावप्र०।

रहण रहण (न०) बिडुवुदु, त्यजिसुवुदु. रह (त्यागे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

रहस् रहस् (न०) 1. निर्जनप्रदेश, एकांत स्थळ. रह (त्यागे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "यद्यदेव रुरुचे रुचिरेम्यः सुभ्रुवो रहसि तत्तदकुर्वन्" माघ० १०-७९। 2. सुरत, संभोग. 3. तत्त्व, निज, सत्य. 4. गोप्य, गुट्टु, रहस्य. "रहस्तत्त्वे रते गुह्ये" मेदि०। (अव्य०) 5. रहस्यवागि, गुट्टागि. "तेन सहेह बिभर्ति रहः स्त्री सारतरागम-नायतमानम्" माघ० ४-४५। "विविक्तविजनच्छन्न-निःशलाकास्तथा रहः। रहश्चोपांशुचालिङ्गे" अम०।

रहस्य ರಹಸ್ಯ (न०) 1. ಗುಟ್ಟು. रहसि भवम् "यत्" (४-३-५४)। "रहस्यं साधूनामनुपधि विशुद्धं विजयते" उ० रा० २-२। 2. ಗೂಢವಾದ ವಿಷಯ, ಅರ್ಹರಲ್ಲದವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬಾರದಾದ ವಿಷಯ. "भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम्" गीता ४-३। (वि०) 3. ರಹಸ್ಯವಾದ, ಗುಟ್ಟಾದ, ಗೋಪ್ಯವಾದ. "गूढसूचितरहस्यसाहसः सुभ्रुवां प्रववृते परिहासः" माघ० १०-१२। (अव्य०) 4. ಗುಟ್ಟಾಗಿ, ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ. "अनभिख्यातदोषस्तु रहस्यं व्रतमाचरेत्" याज्ञ० ३-३००। (स्त्री०) **–स्या–स्त्री०** 5. ಒಂದು ನದಿ. "रहस्या स्त्री नदीभेदे गोपनीयेऽभिधेयवत्" मेदि०।

रहस्यभेद ರಹಸ್ಯಭೇದ (पुं०) ಗುಟ್ಟಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೊರಗೆಡುಹುವುದು, ಗುಟ್ಟನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು. रहस्यस्य भेदः।

रहित ರಹಿತ (वि०) 1. ಬೇರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. रह (त्यागे) "क्त" (३-२-१०२)। "गुणलवरहितं मां गोप्तुकामा दये त्वम्" दयाश०। "रहितं कलाभिरखिलाभिः" माघ० १५-३।

रा ರಾ (रै शै) (स्त्री०) 1. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. रा (दाने) "डैः" (उ० २-६७)। राः रायौ रायः। "आत्मानमनु ये चेह ये रायः पशवो गृहाः। विसृज्य सर्वानन्यांश्च मामेवं विश्वतोमुखम्" भाग० ३-२५-३९। 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. "रास्तु सुवर्णे जलदे धने" हेम०। 4. ಶಾಲೆ, ಮನೆ. 5. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಕೋರಿಕೆ. 6. ಗತಿ, ಗಮನ, ನಡಿಗೆ. रा (दाने) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "रा स्त्रियां हेम्नि शालायामाशंसायां गतावपि" नानार्थर०।

राक ರಾಕ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. रा (दाने) "कः" (उ० ३-४०)। "रागोऽनुरागे लाक्षादौ त्विषि राकस्तु पूष्णि च" वैज०। (स्त्री०) **–का–स्त्री०** 2. ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಸಂಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನುಳ್ಳ ತಿಥಿ. राति शुभम् – रा (दाने) "कः" (उ० ३-४०)। "पूर्णे राका निशाकरे" अम०। 3. ಯೌವನಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಹೆಂಗಸು, ಯುವತಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹುಡುಗಿ. "प्राप्तर्तुर्दिवकरी राका युवतिस्तल्पनी चरी" वैज०। 4. ಒಂದು ನದಿ. 5. ನವೆ, ತುರಿ. "राका नद्यन्तरे कच्छ्वां नवजातरजःस्त्रियाम्। संपूर्णेन्दुतिथौ" मेदि०। 6. ತಿರ ಮತ್ತು ಶೂರ್ಪಣಖೆಯರ ತಾಯಿ.

राक्षस ರಾಕ್ಷಸ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ, ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು. रक्ष एव—स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "राक्षसानां मयि गते रामः प्रणिहनिष्यति" भट्टि० ८-१२१। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–सी –स्त्री०** ರಾಕ್ಷಸ ಹೆಂಗಸು. "तवोपशायिका यावद्राक्षस्यश्चेतयन्ति न" भट्टि० ८-१२३। 2. ಎಂಟು ವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. "ब्राह्मो दैवस्तथैवार्षः प्राजापत्यस्तथासुरः। गान्धर्वो राक्षसश्चैव पैशाचश्चाष्टमोऽधमः" मनु० ३-२१। ಕನ್ಯೆಯ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಬಡಿದು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಳುತ್ತಿರುವ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮನೆಯಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿವಾಹವು ರಾಕ್ಷಸವಿವಾಹ. "हत्वा छित्वा च भित्त्वा च क्रोशन्तीं रुदतीं गृहात्। प्रसह्य कन्याहरणं राक्षसो विधिरुच्यते" मनु० ३-३३। 3. ನಂದರಾಜನ ಮಂತ್ರಿ, ಅಮಾತ್ಯ ರಾಕ್ಷಸ. (वि०) 4. ರಾಕ್ಷಸ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–सी –स्त्री०** "राक्षसीमकृत रक्षितप्रजस्तेजसाधिक-विभीषणां पुरीम्" माघ० १४-८१। 5. ರಾಕ್ಷಸ ಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ, ಕ್ರೂರವಾದ. "मुनयो राक्षसीमाहुः वाचमुन्मत्तदृप्तयोः" उ० रा० ५-३०। (स्त्री०) **–सी –स्त्री०** 6. ಕರಿಯ ಕಬೊರ. "अथ राक्षसी। चण्डा धनहरी क्षेमदुष्पत्रगणहासकाः" अम०। 7. ಕೋರೆ ಹಲ್ಲು. 8. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ, ಸಾಯಂಕಾಲ. "सायाह्नस्त्रि-मुहूर्तः स्यात् श्राद्धं तत्र न कारयेत्। राक्षसी नाम सा वेला गर्हिता सर्वकर्मसु"।

राक्षसेन्द्र ರಾಕ್ಷಸೇಂದ್ರ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸರಾಜನಾದ ರಾವಣ. राक्षसानामिन्द्रः।

राक्षा ರಾಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಯಾವಕ, ಅಲಕ್ತ, ಅರಗು. रक्ष्यतेऽनया – रक्ष (पालने) "अः" (३-३-१०३)।

राग ರಾಗ (पुं०) 1. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१८)। "रागं दर्शयते सैषा वयस्याः सूनृतामृतैः। मम त्वमिति वक्तुं मां मौनिनी मानिनी पुनः" नैष० २०-३३। 2. ಪ್ರೇಮ, ಅನುರಾಗ. "रागकान्तनयनेषु नितान्तं विद्रुमारुणकपोलतलेषु" किरा० ९-६३। 3. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. "अभ्युन्नताङ्गुष्ठनख-प्रभाभिर्निक्षेपणाद्रागमिवोद्गिरन्तौ" कुमा० १-३३। 4. ಅಂಗರಾಗ, ಅನುಲೇಪನ, ಚಂದನ ಮೊದಲಾದುದು. "यो बाह्यः स खलु जलैर्निरासि रागो यश्चित्ते स तु

तदवस्थ एव तेषाम्" माघ० ८-५८। 5. ಬಣ್ಣ, ವರ್ಣ. "विसृष्टरागादधरान्निवर्तितः स्तनाङ्गरागारुणिताच्च कन्दुकात्" कुमा० ५-११। 6. ಸಂಗೀತದ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಸ್ವರ, ತಾಳಬದ್ಧವಾದ ಸ್ವರ: ವಸಂತ, ಲಲಿತ ಶಂಕರಾಭರಣ ತೋಡಿ ಭೈರವಿ ಮೊದಲಾದ ರಾಗಗಳು. ಮೂರು ಲೋಕ ನಿವಾಸಿಗಳಿಗೂ ಹೃದಯರಂಜಕವಾಗುವ ಸ್ವರವಿಶೇಷವೇ ರಾಗ. "यैस्तु चेतांसि रज्यन्ते जगत्त्रितयवर्तिनाम्। ते रागा इति कथ्यन्ते मुनिभि र्भरतादिभिः"। "तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हृतः" शाकु० १-५। 7. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಾನುಗುಣವಾದ ರಾಗ. ಇದು (1) ಪುಂರಾಗ (2) ಸ್ತ್ರೀರಾಗ ಮತ್ತು (3) ನಪುಂಸಕರಾಗಗಳಿಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ವೀರ ಅದ್ಭುತ ಮತ್ತು ರೌದ್ರ—ಪುಂರಾಗ. ಶೃಂಗಾರ ಹಾಸ್ಯ ಮತ್ತು ಕರುಣ—ಸ್ತ್ರೀರಾಗ. ಭಯಾನಕ ಬೀಭತ್ಸ ಮತ್ತು ಶಾಂತ—ನಪುಂಸಕರಾಗ. "रौद्रेऽद्भुते तथा वीरे पुंरागेण प्रगीयते। शृङ्गारहास्यकरुणाः स्त्रीरागेण प्रकीर्तिताः। भयानके च बीभत्से शान्ते गेयो नपुंसके"। "तौ सन्धिषु व्यञ्जितवृत्तिभेदं रसान्तरेषु प्रतिबद्धरागम्" कुमा० ७-९१। 8. ಸಂಗೀತದ ಮೂಲಭೂತವಾದ ರಾಗಗಳು. (1) ಭೈರವ (2) ಕೌಶಿಕ (3) ಹಿಂದೋಳ (4) ದೀಪಕ (5) ಶ್ರೀರಾಗ ಮತ್ತು (6) ಮೇಘರಾಗಗಳಿಂದು ರಾಗಗಳು ಆರು ವಿಧ. 9. ಮಾತ್ಸರ್ಯ, ಅಸೂಯೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು. 10. ಇಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. ಇದು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಪಂಚಕ್ಲೇಶಗಳಲ್ಲೊಂದು. अविद्या अस्मिता रागः द्वेषः ಮತ್ತು ಅಭಿನಿವೇಶ: ಇವು ಪಂಚಕ್ಲೇಶಗಳು. अभिमतविषयाभिलाषः क्लेशः। 11. ರಾಜ, ದೊರೆ. 12. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ. "रागोऽनुरागे लाक्षादौ त्विषि राकस्तु पूर्णि च" वैज०। "रागस्तु मात्सर्ये लोहितादिषु। क्लेशादावनुरागे च गान्धारादौ नृपेऽपि च" मेदि०। 13. ಚಂದ್ರ. 14. ಸೂರ್ಯ.

रागचूर्ण रागचूर्ण (पुं०) 1. ಮದನ, ಮನ್ಮಥ. रागस्य चूर्णं इव। 2. ಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. "रागचूर्णस्तु खदिरे मकरध्वजे" हेम०। 3. ಅರಗು, ಯಾವಕ. -4. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ.

रागदालि रागदाली (पुं०) ಕಾಡುಕಡಲೆ.

रागपुष्प रागपुष्प (पुं०) 1. ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. 2. ಕೆಂಪು ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. रागयुक्तं पुष्पमस्य।

रागबन्ध रागबंध (पुं०) ರಂಜನೆಯಾಗುವಂತೆ ರಾಗಗಳ ನಿರೂಪಣೆ. रागाणां बन्धः रञ्जनत्वयोगः। "भावो भावं नुदति विषयाद्रागबन्धः स एव" माल० २-८।

रागरज्जु रागरज्जु (पुं०) ಮನ್ಮಥ. रागो रज्जुरिव यस्य।

रागलता रागलता (स्त्री०) ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ, ರತಿ.

रागवत् रागवत् (वि०) 1. ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. रागोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "मनसि रागवतामनुरागिता नवनवा वनवायुभिरादधे" माघ० ६-३२। 2. ರಕ್ತವರ್ಣದ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "शशधरमहरादौ राग-वानुष्णरश्मिः" माघ० ११-६२।

रागसूत्र रागसूत्र (न०) 1. ರಕ್ತಸೂತ್ರ, ಕೆಂಪುದಾರ. 2. ಬಣ್ಣದ ದಾರ. 3. ರೇಷ್ಮೆ ದಾರ. 4. ತಕ್ಕಡಿಯ ದಾರ. "रागसूत्रं पट्टसूत्रे तुलासूत्रे नपुंसकम्" मेदि०।

रागाढ्या रागाढ्या (स्त्री०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

रागाशनि रागाशनि (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವ. रागस्य विषयस्य अशनिरिव।

रागिन् रागिन् (वि०) 1. ಕಾಮುಕ. रागोऽनुरागोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अनिमिषमविरामा रागिणां सर्वरात्रं नवनिधुवनलीलाः कौतुकेनातिवीक्ष्य" माघ० ११-१८। 2. ಬಣ್ಣಹಾಕುವವನು. 3. ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳವನು, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳವನು. "रागी कामिनि रङ्क्तरि" हेम०। 4. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು, ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನು. "स्याद्रक्तः कामी च रागिणौ" त्रिकाण्ड०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-णी -ಣೀ.** ಕಾಮುಕಿ, ಹೆಚ್ಚು ಕಾಮವಿಕಾರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

रागिणी रागिणी (स्त्री०) 1. ಮೇನಕೆಯ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು. "रागिणी नाम संजाता ज्येष्ठा मेनासुता मुने"। 2. ಲಕ್ಷ್ಮಿ.

राघव राघव (पुं०) 1. ಶ್ರೀರಾಮ. 2. ರಘುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ದೊರೆ. रघोर्गोत्रापत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। "देवसूतभुजालम्बी जैत्रमध्यास्त राघवः" रघु० १२-८५। 3. ಸಮುದ್ರದ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "तिमिङ्गिलगिलोऽप्यस्ति तद्गिलोऽप्यस्ति राघवः"। "राघवोऽब्धेर्महामीनभेदे च रघुवंशजे" मेदि०।

राङ्कव ರಾಂಕವ (न०) 1. ಶಾಲು, ರಂಕುವೆಂಬ ಮೃಗದ ರೋಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರ. रङ्कोर्विकार: "अण्" (४-३-१३७)। 2. ಕಂಬಳಿ. "राङ्कवं मृग-रोमजम्" अम०। (वि०) 3. ರಂಕುಮೃಗ ಸಂಬಂಧವಾದ.

राज् ರಾಜ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "समितावितिं विक्रमानमृध्यन् गत-भीराह्वत चेदिराण्मुरारिम्" माघ० २०-१।

राजक ರಾಜಕ (न०)1. ರಾಜರ ಸಮೂಹ. राज्ञां समूह: "वुञ्" (४-२-३९)। "मखविघ्नाय सकलमित्थमुत्थाप्य राजकम्" माघ० २-१०२। (पुं०) 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. "तवाङ्गं तिलश:कृत्वा श्वभ्यो दास्यामि राजक" हरिवं०।

राजकीय ರಾಜಕೀಯ (वि०) ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಸರ್ಕಾರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. राजन् "छ:" ककारश्चान्ता-देश: (४-२-१४०)।

राजकुल ರಾಜಕುಲ (न०) 1. ರಾಜನ ವಂಶ, ರಾಜನ ಸಂತತಿ. 2. ರಾಜನ ವಾಸಗೃಹ, ಅರಮನೆ. राज्ञ: कुलम्। "यदुनन्दनेन तदुदन्वत: पय: शशिनेव राज-कुलमाप नन्दथुम्" माघ० १३-६५।

राजखर्जूरी ರಾಜಖರ್ಜೂರೀ (स्त्री०) ಪಿಂಡಖರ್ಜೂರ. राजप्रिया खर्जूरी।

राजगामिन् ರಾಜಗಾಮಿನ್ (वि०) ರಾಜನನ್ನು ಸೇರುವ. ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ. राजानं गच्छति —गम्लृ (गतौ) "णिनि:" (३-१-१३४)। "अनृतं च समुत्कर्षे राजगामि च पैशुनम्। गुरोश्चालीकनिर्बन्ध: समानि ब्रह्महत्यया" मनु० ११-५५। ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನ ಧನವು ಪತ್ನಿಗೆ ಸೇರುವುದು. ಪತ್ನಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತಾಯಿಗೆ. ತಾಯಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಹೋದರರು ಭಾಗಿಗಳು. ಅವರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವರ ಪುತ್ರರು. ಅವರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆತನ ವಂಶದವರು. ಅವನ ಕುಲದವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಾಗ ಬಂಧುಗಳು. ಬಂಧುಗಳು ಇಲ್ಲದಾಗ ಶಿಷ್ಯರು ಭಾಗಿಗಳು. ಶಿಷ್ಯರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿಗೆ ಸೇರುವುದು. ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ರಾಜನಿಗೆ ಸೇರುವುದು. (ರಾಜಗಾಮಿಯಾಗುವುದು).

राजग्रीव ರಾಜಗ್ರೀವ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ.

राजघ ರಾಜಘ (वि०) ರಾಜನನ್ನು ವಧಿಸುವವನು. राजानं हन्ति —हन (हिंसागत्यो:) "टक्" (वा० ३-२-५५)। "प्रदक्षिणीकृत्य जयाय सृष्ट्या रराज नीराजनया स राजघ:" नैष० १-१०।

राजजम्बू ರಾಜಜಂಬೂ (स्त्री०) 1. ಪಿಂಡಖರ್ಜೂರ. जम्बूनां राजा —परनिपात: (२-२-३१)। 2. ಜಂಬು ನೇರಳೆ.

राजत् ರಾಜತ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. राजृ (दीप्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "राजद्भि: पथि मरुतामभिन्नरूपैरुल्काचि:स्फुटगतिभि-र्ध्वजांशुकानाम्" किरा० ७-६।

राजत ರಾಜತ (वि०) 1. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. रजतस्य विकार: "अण्" (४-३-१५४)। 2. ರಜತಮಯವಾದ. "सुराधिपा-धिष्ठितहस्तिमल्ललीलां दधौ राजतगण्डशैल:" माघ० ४-१३। (न०) 3. ಬೆಳ್ಳಿ.

राजतरु ರಾಜತರು (पुं०) 1. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. 2. ಬೆಟ್ಟ ಗುಣಗಿಲೆ. तरूणां राजा। परनिपात: (२-२-३१)।

राजता ರಾಜತಾ (स्त्री०) ರಾಜನ ಭಾವ, ರಾಜತ್ವ, ರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆ. राज्ञो भाव: "तल्" (५-१-११९)। "त्व:"। राजत्वम् ರಾಜತ್ವಮ್.

राजताल ರಾಜತಾಲ (पुं०) ಆಡಿಕೆಮರ.

राजदण्ड ರಾಜದಂಡ (पुं०) ರಾಜನು ವಿಧಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆ. राज्ञो दण्ड:।

राजदन्त ರಾಜದನ್ತ (पुं०) ಮೇಲುಸಾಲಿನ ಮಧ್ಯದ ಎರಡು ಹಲ್ಲುಗಳು. दन्तानां राजा। परनिपात:। (२-२-३१)।

राजधर्म ರಾಜಧರ್ಮ (पुं०) ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನೆ. राज्ञो धर्म:। ಅರಾಜಕವಾದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಪರಮಾತ್ಮನು ರಾಜನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "अराजके हि लोकेऽस्मिन् सर्वतो विद्रुते भयात्। रक्षार्थमस्य सर्वस्य राजानमसृजत्प्रभु:" मनु० ७-३। ರಾಜನು ಸದಾ ಉದ್ಯಮಶೀಲನಾಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾರೂ ಅವನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಡುವುದಿಲ್ಲ. "नित्योद्युक्तेन वै राज्ञा भवितव्यं युधिष्ठिर। प्रशस्यते न राजा हि नारीवोद्यम-वर्जित:" भा० शान्ति० ५६-१। ಗರ್ವದಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಉನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವೃತ್ತನಾದವನು ಆಚಾರ್ಯನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನನ್ನು ರಾಜನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. "गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानत:। उत्पथं

प्रतिपन्नस्य परित्यागो विधीयते" भा० शान्ति० ५६-७। ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಸುವುದೇ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಧರ್ಮ. ಸತ್ಯ ಪರಿಪಾಲನೆ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಋಜುವಾದ ಮಾರ್ಗ ಇವೂ ರಾಜನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಧರ್ಮ. "लोकरञ्जनमेवात्र राज्ञां धर्मः सनातनः। सत्यस्य रक्षणं चैव व्यवहारस्य चार्जवम्" भा० शान्ति० ५६-११। ರಾಜನು ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಧರ್ಮಗಳ ಸಾಂಕರ್ಯವುಂಟಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಅವನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸನಾತನಧರ್ಮ. "चातुर्वर्ण्यस्य धर्माश्च रक्षितव्या महीक्षिता। धर्मसंकररक्षा च राज्ञां धर्मः सनातनः" भा० शान्ति० ५६-१५। ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಸಜ್ಜನರಿಂದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸ ಕೂಡದು. ದುರ್ಜನರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಬೇಕು. "न चाददीत वित्तानि सतां हस्तात्कदाचन। असद्भ्यश्च समादाय सद्भ्यस्तु प्रतिपादयेत्" भा० शान्ति० ५६-२१। ರಾಜನು ತನಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರನಿರ್ವಾಹಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕರಾಗಿರುವವರಿಗೆ ಧನಕನಕಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡಿ ಭೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇಬ್ಬರೂ ಸಮಾನರಾಗಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಛತ್ರ ಚಾಮರಾದಿ ಗೌರವ ಮತ್ತು ರಾಜಾಜ್ಞೆ ಈ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರಾಜನು ಪ್ರಭುವಾಗಿರಬೇಕು. "सहायान् सततं कुर्याद्राजा भूतिपरिष्कृतान्। तैश्च तुल्यो भवेद्भोगैश्छत्रमाज्ञयाऽधिकः" भा० शान्ति० ५६-२५। ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ರರು ಸೌಖ್ಯನಿಮ್ಮದಿಗಳಿಂದ ವಾಸಿಸುವಂತೆ ಯಾವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ಸೌಖ್ಯ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಚರಿಸುವರೋ ಅಂತಹ ರಾಜನೇ ರಾಜಪುಂಗವನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. "पुत्रा इव पितुर्गेहे विषये यस्य मानवाः। निर्भया विचरिष्यन्ति स राजा राजसत्तमः" भा० शान्ति० ५६-३३। ಯಾವ ರಾಜನ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪುರಜನರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನಿಗೂಢವಾಗಿಡದೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಾಗಿರುವರೋ ಮತ್ತು ನೀತಿ ಅನೀತಿಗಳನ್ನು ಅರಿತಿರುವರೋ ಅಂತಹವನೇ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠನು. "अगूढविभवा यस्य पौरा राष्ट्रनिवासिनः। नयापनयवेत्तारः स राजा राजसत्तमः" भा० शान्ति० ५६-३४। ರಾಜನು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಳ್ಳು ವಂಚನೆ ಮಾತ್ಸರ್ಯ ಮಾಯೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶಕೊಡದೆ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತರನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅವನ ಸನಾತನಧರ್ಮ. "न यस्य कूटं कपटं न माया न च मत्सरः। विषये भूमिपालस्य तस्य धर्मः सनातनः" भा० शान्ति० ५६-३७। ಇತ್ಯಾದಿ.

राजधान राजधान, -धानक -धानक (न०) ರಾಜನು ವಾಸಿಸುವ ನಗರ.

राजधानी राजधानी (स्त्री०) ರಾಜನು ವಾಸಮಾಡುವ ನಗರ, ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ನಡೆಸುವ ಮುಖ್ಯನಗರ. राजानो धीयन्तेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "स तक्षपुष्कलौ पुत्रौ राजधान्योस्तदाख्ययोः" रघु० १५-८९।

राजधामन् राजधामन् (न०) ರಾಜನ ವಾಸಗೃಹ, ಅರಮನೆ. राज्ञो धाम निवासः।

राजन् राजन् (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ, ಅರಸು. राजते — राजृ (दीप्तौ) "कनिन्" (उ० १-१५४)। "उदेतुमत्यजन्नीहां राजसु द्वादशस्वपि" माघ० २-८१। 2. ಚಂದ್ರ. "राजप्रियाः कैरविण्यो रमन्ते मधुपैः सह" भामि० वि०। 3. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. "तत्सुराज्ञि भवति स्थिते पुनः कः क्रतु यजतु राजलक्षणम्" माघ० १४-१४। 4. ಪ್ರಭು, ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ. 5. ಸೋಮಲತೆ. "राजा तु क्षत्रिये चन्द्रे लताभेदे नृपे प्रभौ" वैज०। 6. ಶಕ್ರ, ಇಂದ್ರ. 7. ಯಕ್ಷ. "राजा प्रभौ च नृपतौ क्षत्रिये रजनीपतौ। यज्ञे शक्रे च पुंसि स्यात्" मेदि०।

राजनय राजनय, (पुं०) **-नीति -नीति** (स्त्री०) 1. ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ವ್ಯವಹಾರದ ತಂತ್ರ. राज्ञो नयः नीतिर्वा। ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನೆಗಾಗಿ ರಾಜನು ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಸಿಸಬೇಕು. ಸಾಮಾದಿ ಉಪಾಯ ಚತುಷ್ಟಯವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ರಾಜ್ಯ ಭಾರವು ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಅವಶ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆಯನ್ನು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಕ್ಕೆ ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಬಾಧೆಯುಂಟಾಗದಂತೆಯೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ರಾಜನು ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯೂ ಪ್ರಜಾನುರಾಗಸಂಪನ್ನನ್ನಾಗಿಯೂ ವಿರಾಜಿಸುವನು. "अविरोधेन धर्मस्य अर्थस्योपार्जनं च यत्। सर्वसत्त्वानुगमनं कामवर्गफलं च यत्। परत्रेह च यच्छ्रेयः पुत्र तत् कर्म चाचर। यथा श्लाघां प्रयास्यद्य यथा कीर्तिर्भवेत्तव" चाणक्यः। ರಾಜನು ತನಗೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಪರಿಭವವುಂಟಾಗದೆ ಗೌರವ

दिंद नडेदुकॊळ्ळुत्तिरुवाग शांतचित्तनागि एल्ल रल्लू क्षमेयन्नु तोरिसुत्तिरबेकु. परिभव वॊदगिदाग मात्र तन्न पराक्रमवन्नु प्रदर्शिसुत्तू विरोधिगळ नाशक्क यत्निसबेकु. राजनु सामाद्युपायगळन्नु समयानुसारवागि उपयोगिसुत्त चारर मूलक स्वपरराष्ट्रगळ विचारगळन्नु तिळिदुकॊंडु व्यवस्थितवागि राज्यवाळबेकु. "इति क्रमात्प्रयुञ्जानो राजनीतिं चतुर्विधाम्। अतीर्थदप्रतीघातं स तस्याः फलमानशे" रघु० १७-६८। राजनु सदा तन्न अभिवृद्धियन्नू शत्रुगळ अवनतियन्नू गमनदल्लिट्टुकॊंडु वर्तिसबेकु. केवल अल्पवाद संपत्तिनिंदलेय तृप्तिहॊंदि आदे स्थिर वेंदु तिळिदु पौरुषहीननागि कुळितिरुव अल्प संतुष्टनाद राजनन्नु दैववु लक्ष्मिसदे अवन आ संपत्तन्नु एंदेंदिगू अभिवृद्धिपडिसुवुदिल्ल. "संपदा सुस्थिरमन्यो भवति स्वल्पयापि यः। कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य ताम्" माघ० २-३२। ई कारणगळिंद राजनु तन्न प्रभुशक्तिगे निदान भूतवाद मंत्रोत्साह शक्तिगळन्नु तन्नल्लि बेळेसि कॊळ्ळलु यत्निसबेकु. "प्रज्ञोत्साहावतः स्वामी यतेताधातुमात्मनि। तौ हि मूलमुदेष्यन्त्या जिगीषोरात्मसंपदः" माघ० २-७६। प्रजेगळिगे राजनु तंदेयंतेयू राजनिगे प्रजेगळु पुत्ररंतेयू इरुवुदरिंद राजनु प्रजेगळन्नु तन्न मक्कळंते पालिसबेकु. "राजानः पितरः प्रोक्ताः पुत्रा जनपदास्तथा। अतो भूपाः पालयन्ति प्रजाः पुत्रानिवौरसान्"। तन्न राज्यक्क कल्याणवुंटागबेकेंब अपेक्षेयुळ्ळ राजनु प्रतिदिनवू हितॊहितगळ विषयवागि चिंतिसुत्तिरबेकु. "नृपाः कल्याणमिच्छन्तो निजराज्यशुभाशुभम्। पश्यन्ति नित्यं विप्रेन्द्र सत्वराश्चारचक्षुषः" पाद्मपु०। 2. राज्यशास्त्रवन्नु प्रतिपादिसुव ग्रंथ. कामंदकीय नीतिशास्त्र, शुक्रनीति मुंतादुवु.

राजन्य राजन्य (पुं०) 1. क्षत्रियनु, राजवंशदल्लि हुट्टिदवनु. राज्ञोऽपत्यम् "यत्" (४-१-१३७)। "काकुत्स्थश्चिरविरहोत्सुकावरोधान् राजन्यान् स्वपुरनिवृत्तयेऽनुमेने" रघु० ४-८७। 2. अग्नि.

राजन्यक राजन्यक (न०) 1. क्षत्रियर समूह. राजन्यानां समूहः "वुन्" (४-२-३९)। "राजन्यकान्यपायज्ञैरेकार्थानि चरैस्तव" माघ० २-११४।

(पुं०) 2. राजपुत्र (क्षत्रिय)र देश. राजन्य "वुञ्" (४-२-५३)।

राजन्वत् राजन्वत् (वि०) राजधर्मपरायणनाद राजनन्नु हॊंदिरुव (देश). शोभनो राजा यस्य — राजन् प्रशंसायां "मत्तुप्" (८-२-१४)। निपा०। राजन्वान् देशः। राजन्वती भूमिः। "कामं नृपाः सन्तु सहस्रशोऽन्ये राजन्वतीमाहुरनेन भूमिम्" रघु० ६-२२।

राजपथ राजपथ (पुं०) 1. राजनु संचरिसलु योग्यवाद मार्ग, हत्तु धनस्सुगळष्टु आगलवाद रस्ते. राजगमनयोग्यः पन्थाः — पथिन् "अः" (५-४-७४)। "धनूंषि दश विस्तारे श्रीमान् राजपथः स्मृतः। नृवाजिरथनागानामसंबाधः सुसञ्चरः" देवीपु०। "तावत्पताकाकुलमिन्दुमौलिरुत्तोरणं राजपथं प्रपेदे" क्रुमा० ७-६३। 2. विस्तारवाद रस्ते, आगलवाद रस्ते, मुख्य रस्ते. 3. राजनु अनुसरिसुव मार्ग, –पद्धति, –रीति. **–मार्गः–मार्गः.**

राजपलाण्डु राजपलाण्डु (पुं०) कॆंपु ईरुळ्ळि. पलाण्डूनां राजा। परनिपातः (२-२-३१)।

राजपुत्र राजपुत्र (पुं०) 1. राजकुमार, दॊरेय मग. 2. चंद्रन मग, बुधग्रह. "बुधो हेमा राजपुत्र एकदेहः प्रहर्षणः" त्रिकाण्ड०। 3. वैश्यॆयल्लि अंबष्ठनिंद हुट्टिद मिश्रजातियवनु.

राजफल राजफल (पुं०) 1. दॊड्ड जातिय पडवल गिड. (स्त्री०) **–फला–फलाः.** 2. नेरळि मर.

राजबला राजबला (स्त्री०) सारण गिड, मुळ्ळगसे गिड. बलानां बलप्रदानां राजेव।

राजबदर राजबदर (न०) 1. लवण, उप्पु. 2. कॆंपु नॆल्लि.

राजबीजिन् राजबीजिन् (पुं०) क्षत्रिय वंशदल्लि हुट्टिदवनु, राजन संततियल्लि जनिसिदवनु. राज्ञो बीजमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "राजबीजी राजवंश्यः" अम०।

राजभद्रक राजभद्रक (पुं०) 1. देवदारु वृक्ष. 2. निंब वृक्ष.

राजभोग राजभोग (पुं०) 1. राजन आहार, राजभोजन. राज्ञो भोगः। 2. राजनु अनुभविसुव आनंद, –संतोष.

राजभोग्य ರಾಜಭೋಗ್ಯ (ಪುಂ) 1. ಪ್ರಿಯಾಲ ವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟೆ ಮರ. (ನಂ) 2. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. (ತ್ರಿಂ) 3. ರಾಜನು ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ರಾಜನಿಂದ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವ (ವಸ್ತು). राज्ञा भोक्तुं योग्यम्— भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

राजमल्ल ರಾಜಮಲ್ಲ (ಪುಂ) ಉದ್ಧತ, ಕೊಬ್ಬಿದವನು.

राजमार्ग ರಾಜಮಾರ್ಗ (ಪುಂ) "राजपथ" ನೋಡಿ.

राजमाष ರಾಜಮಾಷ (ಪುಂ) 1. ಕಾರಾಮಣಿ, ಅಲಸಂದೆ, ತಡಗುಣಿ. 2. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಉದ್ದು. माषेषु राजा। परनिपातः (२-२-३१)। "राजमाषस्तु बर्बटः" त्रिकाण्ड०।

राजमुद्ग ರಾಜಮುದ್ಗ (ಪುಂ) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹೆಸರು. मुद्गानां राजा। परनिपातः (२-२-३१)।

राजयक्ष्मन् ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮನ್ (ಪುಂ) ಕ್ಷಯರೋಗ. राजा चासौ यक्ष्मा च, राज्ञः चन्द्रस्य क्षयकारको यक्ष्मा वा। ಕ್ಷಯರೋಗವು ಸಕಲ ರೋಗಗಳಿಗೂ ಅಕರವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "मा वेदि यदसावेको जेतव्यश्चेदिराडिति। राजयक्ष्मेव रोगाणां समूहः स महीभृताम्" माघ० २-९६। "अनेकरोगानुगतो बहुरोगपुरोगमः। राजयक्ष्मा क्षयः शोषो रोगराडिति च स्मृतः॥ नक्षत्राणां द्विजानां च राज्ञोऽभूद्यदयं पुरा। यच्च राजा च यक्ष्मा च राजयक्ष्मा ततो मतः"॥ इति वाग्भटः।

राजयोग ರಾಜಯೋಗ (ಪುಂ) 1. ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ (ಮೋಕ್ಷ) ಸಾಧನವಾದ ಎರಡು ವಿಧ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ. ಬಾಹ್ಯವಿಷಯಗಳಿಂದ ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸ ಬೇಕಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ನಿರಂತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ (ಲಯ) ಮಾಡುವುದು ಯೋಗ. ಇದೇ ಸಮಾಧಿ. ಇದು ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯೋಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಯೋಗವು (1) ರಾಜಯೋಗ ಮತ್ತು (2) ಹಠಯೋಗಗಳಿಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಈ ರಾಜಯೋಗವು ಪತಂಜಲಿಮುನಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾದುದು. योगानां राजा। परनिपातः।

ವೃತ್ತ್ಯಂತರ ನಿರೋಧಪೂರ್ವಕ ಧಾರಾವಾಹಿ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪ (ಜ್ಞಾತೃ ಮತ್ತು ಜ್ಞೇಯಗಳ ಭೇದತೋರದೆ ಧ್ಯೇಯ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೇ ಲಯಹೊಂದಿದ) ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ರಾಜಯೋಗ.

ರಾಜಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಧಾರಣಾಧ್ಯಾನ ಸಮಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಧಾರಣೆಯಿಂದ ಪಂಚಭೂತಜಯವೂ ಪ್ರಕೃತಿವಶತ್ವ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಗಳೂ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಸಗುಣೇಶ್ವರಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಸಮಾಧಿಯಿಂದ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದರೂಪವಾದ ಸ್ವರೂಪಾವಸ್ಥಿತಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುವು. ಇದೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಮೋಕ್ಷ.

ರಾಜಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಹಠಯೋಗೋಕ್ತವಾದ ಆಸನಾದಿಗಳು ಅಪೂರ್ಣವಾಗುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ರಾಜಯೋಗದಿಂದಲೇ ಹಠಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕ್ಯ. "राजयोगं विना पृथ्वी राजयोगं विना निशा। राजयोगं विना मुद्रा विचित्रापि न शोभते" ह्ठ० ३-२६।

ರಾಜನ (ದೊರೆಯ) ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿಗೆ ಕಳೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ರಾಜಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಪೃಥ್ವೀಶಬ್ದ ಲಕ್ಷಿತವಾದ ಆಸನಾದಿಗಳೂ ರಾಜನ (ಚಂದ್ರನ) ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣಸಂಚಾರರಹಿತವಾದ ರಾತ್ರಿಯು ಶೋಭಿಸದಿರುವಂತೆ ನಿಶಾಶಬ್ದಲಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಾಣಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ ಕುಂಭಕವೂ ರಾಜಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಶೋಭಿಸದು.

ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಮುದ್ರೆಗೆ (ಮೊಹರಿಗೆ) ಗೌರವವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ರಾಜಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಮಹಾ ಮುದ್ರಾದಿಗಳು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿದ್ದರೂ ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ರಾಜಯೋಗದಿಂದ ಜ್ಞಾನ ವಿದೇಹಮುಕ್ತಿ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಅಣಿಮಾದಿಸಿದ್ಧಿಗಳು ಲಭಿಸುವುದರಿಂದ ರಾಜಯೋಗದ ಮಹಿಮೆಯು ಅಪಾರವಾದುದು. ಇದು ಆಚಾರ್ಯರ ಕೃಪಾಮಾತ್ರಲಭ್ಯ. "राजयोगस्य माहात्म्यं को वा जानाति तत्त्वतः। ज्ञानं मुक्तिः स्थितिः सिद्धिः गुरुवाक्येन लभ्यते" ह्ठ० ४-८। 2. ರಾಜನಾಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಮನುಷ್ಯನ ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಳವಡಿಸುವ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಇಂತಹ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅನೇಕ ರಾಜಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(1) **ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ** ಚಂದ್ರನು ಮೀನದಲ್ಲಿಯೂ ಕುಜನು ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನವಾದ ಮಕರದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರ್ಯನು ಸಿಂಹದಲ್ಲಿಯೂ ಶನಿಯು ಕುಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರೆ ಸಕಲಕಲಾವಲ್ಲಭನಾದ ರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ. "उदयति मीने शशिनि नरेन्द्रः सकलकलाढ्यः क्षितिसुत उच्चे। मृगपतिसंस्थे दशशतरश्मौ घटघरगे स्यादिनकपुत्रे" सारा० ३५-१४।

(2) **ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ** ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರನೂ ಮೇಷದಲ್ಲಿ ಕುಜನೂ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಕಟಕರಾಶಿಯಲ್ಲಿ)

ಗುರುವೂ ಇದ್ದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜನಾಗುವನು. "शुक्रो घटे कुजो मेषे स्वोच्चे देवपुरोहितः। यदि राजा भवेन्नूनं स्वयशोधौतदिङ्मुखः" सारा० ३५-१७।

(3) ಗುರುವು ಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ ಶನಿಯು ಚಂದ್ರನೊಡನೆ ತುಲಾರಾಶಿಯಲ್ಲೂ ಸೂರ್ಯನು ಉಚ್ಚನಾಗಿ ಲಗ್ನವಾದ ಮೇಷರಾಶಿಯಲ್ಲೂ ಇದ್ದರೆ ಬಹಳ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ. "कार्मुके त्रिदशनायकमन्त्री भानुजो वणिजि चन्द्रसमेतः। मेषगस्तु तपनो यदि लग्ने भूपतिर्भवति सोज्ज्वलकीर्तिः" सारा० ३५-२५।

(4) ಶುಕ್ರ ಬುಧ ಮತ್ತು ಕುಜರು ಲಗ್ನದಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುವಿನೊಡನೆ ಚಂದ್ರನು ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು ಶನಿಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟರೆ ರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ. "लग्नगाः सितशशाङ्कजभौमाः सप्तमे शशिनि वाक्पतियुक्ते। तिग्मरश्मितनयेन च दृष्टे जायते पृथुयशाः पृथिवीशः" सारा० ३५-७२।

(5) ಲಾಭ (ಏಕಾದಶ) ಮತ್ತು ಧರ್ಮ (ನವಮ) ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯಗ್ರಹಗಳೂ ಕರ್ಮ (ದಶಮ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಾಪಗ್ರಹಗಳೂ ಇದ್ದರೆ ರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ. "लाभधर्मस्थिताः सौम्याः पापाः कर्मणि संस्थिताः। नृपतीनामयं योगः भवेत्कलशसंज्ञितः" सारा० ३५-९६।

(6) ತನ್ನ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿಯು ಚಂದ್ರನನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಗಜತುರಗಬಲದೊಡನೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. "लग्नाधिपतिः स्वोच्चे पश्यन् मृगलाञ्छनं नृपं कुरुते। बहुगजतुरगबलैः क्षपितविपक्षं महाविभवम्" सारा० ३५-११०।

राजयोग्य ರಾಜಯೋಗ್ಯ (ವಿ०) ರಾಜನಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದ, ರಾಜನು ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. राज्ञो योग्यः। (ಸ್ತ್ರೀ०) **-योग्या -योग्या**. ರಾಜನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಳಾದ ಹೆಂಗಸು. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಬುಧಗ್ರಹವು ತ್ರಿಕೋಣ ಮತ್ತು ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲೂ ಪಾಪಗ್ರಹವು ಉಪಚಯ (3, 6, 10, 11) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಹೆಂಗಸು ರಾಜಯೋಗ್ಯಳು. "त्रिकोणकण्टके सौम्ये पापे चोपचयस्थिते। राजयोग्या भवेन्नारी सुन्दरी कुलवर्द्धिनी" जातकामृतम्।

राजरङ्ग ರಾಜರಂಗ (ನ०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. राजार्हं रङ्गम्।

राजराज ರಾಜರಾಜ (ಪುಂ०) 1. ಧನಾಧಿಪತಿ, ಕುಬೇರ, ಯಕ್ಷರ ರಾಜ. राज्ञां यक्षाणां राजा — राजन् "टच्" (५-४-९१)। "इत्युक्त्वा सपदि हितं प्रियार्हे धाम स्वं गतवति राजराजभृत्ये" किरा० ५-५१। 2. ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಚಕ್ರಾಧಿಪತಿ, ರಾಜರ ರಾಜ. राज्ञामपि राजा। 3. ಚಂದ್ರ. "राजराजः कुबेरेऽपि सार्वभौमे सुधाकरे" मेदि०।

राजरीति ರಾಜರೀತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹಿತ್ತಾಳೆ.

राजर्षि ರಾಜರ್ಷಿ (ಪುಂ०) 1. ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವನ ಮತ್ತು ದೈವಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ರಾಜ, ಋಷಿಯಂತೆ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ದೊರೆ. राजा ऋषिरिव। "राजर्षिवंशस्य रविप्रसूतेरुपस्थितः पश्यत कीदृशोऽयम्" रघु० १४-३७। 2. ಜನಮೇಜಯ, ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ಮಗ. "राजर्षिर्जनमेजयसंज्ञकः। पारिक्षितोऽपि" त्रिकाण्ड०।

राजलक्ष्मी ರಾಜಲಕ್ಷ್ಮೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ರಾಜನ ಸಂಪತ್ತಿನ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ. 2. ರಾಜನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪ್ರಭುತ್ವದ ವರ್ಚಸ್ಸು. 3. ರಾಜನಿಗಿರಬೇಕಾದ ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಮೊದಲಾದ ಚಿಹ್ನೆ. राज्ञो लक्ष्मीः।

राजवंश्य ರಾಜವಂಶ್ಯ (ಪುಂ०) ಕ್ಷತ್ರಿಯವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. राजवंशे भवः "यत्" (४-३-५४)।

राजवत् ರಾಜವತ್ (ವಿ०) ರಾಜನುಳ್ಳ, ರಾಜನಿರುವ (ದೇಶ.) राजास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। **श्रेष्ठ.** ನಾದ ರಾಜನಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶವು "राजन्वान्" ಎಂದೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ರಾಜನಿರುವ ದೇಶವು "राजवान्" ಎಂದೂ ಆಗುವುದು.

राजवर्त्मन् ರಾಜವರ್ತ್ಮನ್ (ನ०) ರಾಜಮಾರ್ಗ, ರಾಜನು ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ರಸ್ತೆ. राज्ञो वर्त्म।

राजवाह ರಾಜವಾಹ (ಪುಂ०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. राजानं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

राजवाह्य ರಾಜವಾಹ್ಯ (ಪುಂ०) ರಾಜನನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಆನೆ. राज्ञां वाह्यः। "राजवाह्यो विजयकुञ्जरः" त्रिकाण्ड०।

राजवृक्ष ರಾಜವೃಕ್ಷ (ಪುಂ०) ಕಕ್ಕೆಗಿಡ.

राजस ರಾಜಸ (ವಿ०) 1. ರಜೋಗುಣ ಸಂಬಂಧವಾದ, ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. रजसः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ರಜೋಗುಣ. 3. ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಹೊಂದಲು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಹೊಗಳಿಕೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. राजसं ज्ञानम्। राजसी बुद्धिः। राजसं दानम्। "सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत्। क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम्" गीता। स्त्रियां **राजसी** ರಾಜಸೀ.

राजसदन राजसदन (न०) राजन गृह, आरमने. राज्ञः सदनम्। "सौधोऽस्त्री राजसदनम्" अम०। -सद्मन् -सद्मन्.

राजसभा राजसभा (स्त्री०) राजन सभे. राज्ञः सभा। राजपर्यायपदवु मात्र पूर्वदल्लिरुव सभा पदवु नपुंसकवागुवुदु. इनसभम् ईश्वरसभम् इत्यादि.

राजसर्षप राजसर्षप (पुं०) 1. करि सासवे. सर्षपाणां राजा। परनिपातः (२-२-३१)। 2. इप्पत्तनाल्कु त्रसरेणुगळ परिमाण. आरु परमाणुगळिंद कूडिद धूलिन कणवु त्रसरेणु. "त्रसरेणवोऽष्टौ विज्ञेया लिक्षैका परिमाणतः। ता राजसर्षपस्तिस्रस्ते त्रयो गौरसर्षपः" मनु० ८-१३३।

राजसूय राजसूय (पुं०) राजनु (मात्र) माड बेकाद यागा. राज्ञा सोमलता सूयतेऽत्र — राज्ञा सूयते वा—षु (प्रसवैश्वर्ययोः) "क्यप्" (३-१-११४)। राजनु समस्त राजरन्नू जयिसि सार्वभौमनागि राजसूय अश्वमेध मोदलाद यागगळन्नु माडबेकु. "यक्ष्यन्ति च नरव्याघ्रा निर्जित्य पृथिवीमिमाम्। राजसूयाश्वमेधाद्यैः क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः"।

राजस्व राजस्व (न०) 1. राजन धन. 2. राजनिगे कोडबेकाद तेरिगे, कंदायि. राज्ञो देयं (कररूपं) स्वं धनम्।

राजस्कन्ध राजस्कन्ध (पुं०) अश्व, कुदुरे. "राजस्कन्धो मरुद्रथः। वातायनश्चैकशफः" त्रिकाण्ड०।

राजहंस राजहंस (पुं०) 1. हंसपक्षि, केंपु कोक्कु मत्तु कालुगळुळ्ळ हंस. हंसानां राजा। परनिपातः (२-२-३१)। "राजहंसास्तु ते चञ्चुचरणैर्लोहितैः सिताः" अम०। "सा राजहंसैरिव संनताङ्गी गतेषु लीलाञ्चितविक्रमेषु" कुमा० १-३४। 2. दोड्ड जातिय पक्षि. 3. श्रेष्ठनाद दोरे. राजा हंस इव।

राजादन राजादन (न०) 1. प्रियाल वृक्ष, मोरटे गिड. राजभिरद्यते—अद (भक्षणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "राजादनं प्रियालः स्यात्" अम०। (पुं०) 2. हालेगिड. 3. मुत्तुगद गिड, किंशुकवृक्ष. "राजादनः प्रियालद्रौ क्षीरिकायां त्रिपत्रके" हेम०।

राजाधिराज राजाधिराज (पुं०) सार्वभौम, चक्रवर्ति, राजरिगे राज.

राजाधिष्ठान राजाधिष्ठान (न०) (राजन) राजधानि, राजन मुख्य पट्टण.

राजापसद राजापसद (पुं०) नीचनाद दोरे, अधमनाद राज, अयोग्यनाद राज.

राजार्क राजार्क (पुं०) बिळि एक्कद गिड. अर्काणां राजा। परनिपातः (२-२-३१)।

राजालाबू राजालाबू (स्त्री०) सिहि सोरे. अलाबूनां राजा। परनिपातः (२-२-३१)।

राजावर्त राजावर्त (पुं०) 1. केळदर्जियु वज्र, केळमट्टद वयिर. राजानमावर्तयति — आ + वृतु (वर्तने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। (न०) 2. चीटिबट्टि, चित्रवर्णद बट्टि. "राजावर्तं चित्रपटे" वैज०।

राजार्ह राजार्ह (न०) 1. आगुरु चंदन. राजानमर्हति — अर्ह (पूजायाम्) "अण्" (३-२-१)। (वि०) 2. राजनिगे योग्यवाद (वस्तु). राज्ञामर्हम्। "राजार्हं जोङ्गके क्लीबं राजयोग्येऽभिधेयवत्" मेदि०।

राजि राजि (स्त्री०) 1. पंक्ति, साल. राजति—राजृ (दीप्तौ) "इन्" (उ० ४-११८)। "तं स द्विपेन्द्रतुलितातुलतुङ्गशृङ्गमभ्युल्लसत्कदलिकावनराजिमुच्चैः" माघ० ५-२। 2. रेखे, गेरे. "चक्रुरेव ललनोरुषु राजीः स्पर्शलोभवशलोलकराणाम्। कामिनामनिभृतान्यपि रम्भास्तम्भकोमलतलेषु नखानि" माघ० १०-६६।

राजिका राजिका (स्त्री०) 1. पंक्ति, साल. राजि स्वार्थे "कः"। 2. रेखे, गेरे. 3. करि सासवे. 4. केदार, बत्त मोदलादुवन्नु बेळेयुव गद्दे. "राजिका चापि केदारे राजसर्षपरेखयोः" मेदि०। "राजिका पङ्क्तौ रेखायां केदारे राजसर्षपे" हेम०।

राजिमत् राजिमत् (पुं०) मुंडलद हावु, मैय मेले पट्टेगळिरुव हावु. "राजिमन्तो राजियुता राजीलाः" वैज०।

राजिल राजिल (पुं०) 1. एरडु तलेगळिरुव विषविल्लद हावु. राजिः रेखास्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। "समौ राजिलडुण्डुभौ" अम०। "किं महोरगविसर्पिविक्रमो राजिलेषु गरुडः प्रवर्तते" रघु० ११-२७।

2. ಮುಂಡಲದ ಹಾವು, ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳಿರುವ ಹಾವು. "राजिमन्तो राजियुता: राजीला राजिलाश्च ते" ವೆಜ಼ಂ.

राजी ರಾಜೀ (ಸ್ತ್ರೀ಼ಂ) ಪಂಕ್ತಿ, ಸಾಲು. राजति—राज् (दीप्तौ) "इन्" (ಉ಼ಂ ೪-೧೧೮)। "ङीष्" (ಗ಼ಂ ೫೦)। "राजीवराजीवशलोलभृङ्गं मुष्णन्तमुष्णं ततिभिस्तरूणाम्" ಮಾಘ಼ಂ ೪-೯।

राजीमत् ರಾಜೀಮತ್ (ತ್ರಿ಼ಂ) ಮಂಡಲದ ಹಾವು.

राजील ರಾಜೀಲ (ತ್ರಿ಼ಂ) ಮಂಡಲದ ಹಾವು. ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳಿರುವ ಹಾವು. "राजिमन्तो राजियुता: राजीला राजिलाश्च ते" ವೆಜ಼ಂ।

राजीव ರಾಜೀವ (ತ್ರಿ಼ಂ) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ, ತಲೆಯಿಂದ ಬಾಲದವರೆಗೂ ಬಿನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯು ಗೆರೆಯಿರುವ ಜಿಂಕೆ. राजिरस्यास्ति "व:" (ವಾ಼ಂ ೫-೨-೧೦೯)। "यज्ञाङ्ग एणस्ताम्रस्तु हरिणस्तृणसञ्चर:। राजीवस्त्वेष राजीमान्" ವೆಜ಼ಂ। 2. ಮೈಮೇಲೆ ಗೆರೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 3. ಗಜ, ಆನೆ. "हस्ती महामृगो पीलु: सिन्धुरो दीर्घमारुत:। राजीवो जलकाङ्क्षश्च" ತ್ರಿಕಾಂ಼ಂ। स्त्रियां "ङीष्" (೪-೧-೬೩)। (ನ಼ಂ) 4. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. राजी दलराजिरस्यास्ति "व:" (ವಾ಼ಂ ೫-೨-೧೦೯)। "राजीवराजीवशलोल-भृङ्गं मुष्णन्तमुष्णं ततिभिस्तरूणाम्" ಮಾಘ಼ಂ ೪-೯।

राजीवत् ರಾಜೀವತ್ (ಪುಂ಼ಂ) ಪಡವಲ ಗಿಡ. "पटोलके तु राजीवान्" ವೆಜ಼ಂ।

राजेन्दु ರಾಜೇಂದು (ಪುಂ಼ಂ) ಉತ್ತಮನಾದ ರಾಜ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೊರೆ. राजा इन्दुरिव। "दिलीप इति राजेन्दु-रिन्दु: क्षीरनिधाविव" ರಘು಼ಂ ೧-೧೨।

राजेन्द्र ರಾಜೇಂದ್ರ (ಪುಂ಼ಂ) ಉತ್ತಮನಾದ ರಾಜ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೊರೆ. राजा इन्द्र इव। ನಾಲ್ಕು ಯೋಜನ ಪ್ರದೇಶದ ಅಧಿಪತಿಯು ನೃಪ. ಅದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನವನು ಮಂಡಲೇಶ್ವರ. ಅದಕ್ಕೆ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಅಧಿಕ ಪ್ರದೇಶದ ಅಧಿಪತಿಯು ರಾಜೇಂದ್ರ. "चतुर्योजन-पर्यन्तमधिकारी नृपो भवेत्। यो राजा तच्छतगुण: स एव मण्डलेश्वर:। तस्माद्दशगुणो राजा राजेन्द्र:" ಬ್ರಹ್ಮವೈ಼ಂ।

राज्ञी ರಾಜ್ಞೀ (ಸ್ತ್ರೀ಼ಂ) 1. ರಾಣಿ, ರಾಜನ ಮಹಿಷಿ, ದೊರೆಯ ಪತ್ನಿ. राज्ञ: स्त्री "ङीष्" (೪-೧-೪೮)। "थानाज्जन: परिजनैरवतार्यमाणा राज्ञीर्नरापनयनाकुल-सोविदल्ला:" ಮಾಘ಼ಂ ೫-೧೪। 2. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಅಥವಾ ಕೆಂಬು. "काञ्चनी कपिला राज्ञी ब्राह्मणी कपिलोहकम्" ವೆಜ಼ಂ। 3. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. "राज्ञी राजप्रियायां च भार्यायां भास्करस्य च" ಮೇದಿ಼ಂ।

राज्य ರಾಜ್ಯ (ನ಼ಂ) 1. ರಾಜತ್ವ, ಪ್ರಭುತ್ವ, ದೊರೆತನ. राज्ञो भाव: "यक्" (೫-೧-೧೨೮)। "किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा" ಗೀತಾ ೧-೩೨। 2. ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನರೂಪವಾದ ರಾಜನ ಕಾರ್ಯ. राज्ञ: कर्म "यक्" (೫-೧-೧೨೮)। "स राज्यं गुरुणा दत्तं प्रतिपद्याधिकं बभौ" ರಘು಼ಂ ೪-೧। 3. ರಾಷ್ಟ್ರ, ದೇಶ. "राज्येन किं तद्विपरीतवृत्त: प्राणैरुपक्रोश मलीमसैर्वा" ರಘು಼ಂ ೨-೪೩। ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಾಮಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವು ರಾಜ್ಯ. ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಾಮಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ. ನೂರು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಾಮಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವು ಮಹಾಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ. "लक्षाधिपत्यं राज्यं स्यात् साम्राज्यं दशलक्षके। शतलक्षे महेशानि महासाम्राज्यमुच्यते" वरदातन्त्रम्।

राज्यच्युत ರಾಜ್ಯಚ್ಯುತ (ವಿ಼ಂ) ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟನಾದ, ರಾಜ್ಯದ ಆಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ. राज्यात् च्युत:। **-भ्रष्ट: -भ्रष्ट**।. राज्यात् भ्रष्ट:।

राज्यतन्त्र ರಾಜ್ಯತಂತ್ರ (ನ಼ಂ) ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಬೇಕಾದ ರಾಜನೀತಿ, ರಾಜ್ಯಭಾರದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಏರ್ಪಾಡು. राज्यस्य तन्त्रम्। "वृषल एव केवलं प्रधानप्रकृति: अस्मासु आरोपित-राज्यतन्त्रभार: सततमुदास्ते" ಮುದ್ರಾ಼ಂ ೧।

राज्यधुरा ರಾಜ್ಯಧುರಾ (ಸ್ತ್ರೀ಼ಂ) ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ. राज्यस्य धुरा। **-भार: -भार**:.

राज्यलोभ ರಾಜ್ಯಲೋಭ (ಪುಂ಼ಂ) ರಾಜ್ಯದ ಆಸೆ, ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ.

राज्याङ्ग ರಾಜ್ಯಾಂಗ (ನ಼ಂ) ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಅಂಗಗಳು, ರಾಜನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಧನಗಳು. राज्यस्य अङ्गानि। ಈ ಅಂಗಗಳು (1) ಸ್ವಾಮಿ (ರಾಜ) (2) अमात्य: (ಮಂತ್ರಿ) (3) सुहृत् (ಮಿತ್ರ) (4) कोश: (ಬೊಕ್ಕಸ) (5) राष्ट्रम् (ಜನಪದ) (6) दुर्गम् (ಕೋಟೆ) ಮತ್ತು (7) बलम् (ಸೈನ್ಯ) ಎಂದು ಏಳು. ಮತ್ತು ಪೌರರೂ ಸೇರಿ ಎಂಟು ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳು. "स्वाम्यमात्यश्च राष्ट्रं च दुर्गं कोशो बलं सुहृत्। परस्परोपकारीद

सप्ताङ्गं राज्यमुच्यते। पौरश्रेणिभिः सह अष्टाङ्गमपि राज्यम्" कामन्द०।

राज्याधिकार ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರ (पुं०) ಪ್ರಭುತ್ವ, ರಾಜ್ಯದ ಒಡೆತನ, ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲಿರುವ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ. राज्यस्य अधिकारः स्वामित्वम्।

राटि ರಾಟಿ (स्त्रीं०) 1. ಸರಕುಟ ಹಕ್ಕಿ. राटयति — रट (परिभाषणे) + स्वार्थे णिच् "इन्" (उ० ४-११८)। 2. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ, ಕಾಳಗ. राटयति आह्लादयति अत्र — रट + णिच् "इन्" (उ० ४-११८)। **राडिः** ರಾಡಿಃ, **रातिः** ರಾತಿಃ.

राढा ರಾಢಾ (स्त्री०) 1. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 2. ಗೌಡ ದೇಶದ ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆ. 3. ಆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ. "गौडं राष्ट्रमनुत्तमं निरुपमा तत्रापि राढापुरी" प्रबोध० २-७। 4. ಸುಹ್ಮದೇಶ. 5. ಸುಹ್ಮ ದೇಶದ ಜನರು. "आत्मा संरक्षितः सुह्मैर्वृत्तिमाश्रित्य वैतसीम्" रघु० ४-३५। "राढा स्त्री सुह्मशोभयोः" मेदि०।

रात्र ರಾತ್ರ (न०) 1. ಜ್ಞಾನ. "रात्रं च ज्ञानवचनं ज्ञानं पञ्चविधं स्मृतम्"। 2. ರಾತ್ರಿ. "क्षेत्रप्रतिग्रहे चैव ग्रहसूतकयोस्तथा। त्रीणि रात्राण्युपोषित्वा तेन पापाद्विमुच्यते" भा० अनु० १३६-११।

रात्रक ರಾತ್ರಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ವೇಶ್ಯಾ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು. (न०) 2. ಐದು ರಾತ್ರಿಗಳ ಕಾಲ. रात्रं ज्ञानं तेन कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "रात्रकं पञ्चरात्रे ना वेश्यावेश्माब्दवासिनि" मेदि०।

रात्रि ರಾತ್ರಿ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ, ಇರುಳು. राति सुखम् — रा (दाने) "त्रिप्" (उ० ४-६७)। "प्रणिजगदुरकाकुश्रावकस्निग्धकण्ठाः परिणतिमिति रात्रेर्मागधा माघवाय" माघ० ११-१। 2. ಹರಿದ್ರ, ಅರಿಶಿನ. ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ತಿಂಗಳಕಾಲ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ (ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ಹಗಲು ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ರಾತ್ರಿ). ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ. (ಉತ್ತರಾಯಣ ಹಗಲು ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ರಾತ್ರಿ). "मासेन च नराणां च पितॄणां तदहर्निशम्। कृष्णपक्षे दिनं प्रोक्तं शुक्ले रात्रिः प्रकीर्तिता।। वत्सरेण नराणां च देवानां च दिवानिशम्। उत्तरायणे दिनं प्रोक्तं रात्रिश्च दक्षिणायने" ब्रह्मवै०।

रात्रिकर ರಾತ್ರಿಕರ (पुं०) ಚಂದ್ರ. रात्रिं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)।

रात्रिचर ರಾತ್ರಿಚರ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. रात्रौ चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। पक्षे मुमभावः। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-चरी** -ಚರೀ. "यान्तं वने रात्रिचरी डुढौके" भट्टि० २-२३। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ಕಾವಲುಗಾರ. (वि०) 4. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. मुमागमः (६-३-७२)। **रात्रिंचरः** ರಾತ್ರಿಂಚರಃ. स्त्रियां **-चरी** -ಚರೀ.

रात्रिचर्या ರಾತ್ರಿಚರ್ಯಾ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ.

रात्रिजागर ರಾತ್ರಿಜಾಗರ (पुं०) 1. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವುದು. रात्रौ जागरः। "आरुरोह कुमुदाकरोपमां रात्रिजागरपरो दिवाशयः" रघु० १९-३४। 2. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. "जिह्वापानः पुरोगामी कृतज्ञो रात्रिजागरः" वैज०। 3. ಕಾವಲುಗಾರ. (वि०) 4. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವವನು. रात्रौ जागर्ति — जागृ (निद्राक्षये) "अच्" (३-१-१३४)।

रात्रिन्दिवम् ರಾತ್ರಿಂದಿವಮ್ (अव्य०) ರಾತ್ರಿಹಗಲು, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲೂ ಹಗಲಿನಲ್ಲೂ. रात्रौ च दिवा च। रात्रिशब्दस्य मान्तत्वं निपात्यते। दिवा इत्याकारान्तमव्ययम् (५-४-७७)। "भानुः सकृद्युक्ततुरङ्ग एव रात्रिन्दिवं गन्धवहः प्रयाति" शाकु० ५-४।

रात्रिपुष्प ರಾತ್ರಿಪುಷ್ಪ (न०) ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಹೂವು, ಉತ್ಪಲ.

रात्रिमट ರಾತ್ರಿಮಟ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. रात्रौ अटति — अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "सन्ध्याबलो रात्रिमटो हनूषः शमनीषदः" त्रिकाण्ड०। पक्षे मुमभावे **रात्र्यटः** ರಾತ್ರ್ಯಟಃ. (वि०) 2. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು.

रात्रिमणि ರಾತ್ರಿಮಣಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. रात्रेर्मणिरिव। 2. ಕರ್ಪೂರ.

रात्रिवासस् ರಾತ್ರಿವಾಸಸ್ (न०) 1. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಡುವ ವಸ್ತ್ರ. 2. ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ.

रात्रिविगम ರಾತ್ರಿವಿಗಮ (पुं०) ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. रात्रेर्विगमो यस्मिन्।

रात्रिविश्लेषगामिन् ರಾತ್ರಿವಿಶ್ಲೇಷಗಾಮಿನ್ (पुं०) ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ. रात्रौ विश्लेषं विच्छेदं गच्छति — गम्ल (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

रात्रिहास ರಾತ್ರಿಹಾಸ (पुं०) ಬಿಳ್ನೈದಿಲೆ. रात्रौ हासो विकासो यस्य। रात्रेर्हास इव वा।

रात्रिहिण्डक ರಾತ್ರಿಹಿಂಡಕ (पुं०) ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಕಾವಲುಗಾರ. रात्रौ हिण्डति भ्रमति—हिडि (गतौ) "ष्वुल्" (३-१-१३३)।

रात्री ರಾತ್ರೀ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ, ಇರುಳು. रा (दाने) "त्रिप्" (उ० ४-६७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

रात्र्यट ರಾತ್ರ್ಯಟ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. रात्रौ अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು.

रात्र्यन्ध ರಾತ್ರ್ಯಂಧ (पुं०) 1. ವಾಯಸ ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿ. रात्रावन्धः दृष्टिशून्यः। (वि०) 2. ಸಂಜೆಗಣ್ಣಿನವನು, ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದವನು. ದೇವದಾರುವಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ವಾರಗಳಕಾಲ ಆ ಅಂಜನವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಿದರೆ ಇರುಳುಗಣ್ಣಿನ ದೋಷವು ನಾಶವಾಗುವುದು. "देवदारोश्च वै चूर्णं अजामूत्रेण भावयेत्। एकविंशति वै वारमक्षिणी तेन चाञ्जयेत्। रात्र्यन्धता पटलता नश्येदिति विनिश्चयः" गरुडपुराणम्।

राद्ध ರಾದ್ಧ (वि०) 1. ಸಿದ್ಧವಾದ, ಪಕ್ವವಾದ. राध (संसिद्धौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಫಲವಾದ, ಯಶಸ್ವಿಯಾದ. 3. ಸಿದ್ಧವಾದ, ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ. 4. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. राध कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 5. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "पूर्तेन तपसा यज्ञैर्दानैर्योगैः समाधिना। राद्धं निःश्रेयसं पुंसां मत्प्रीतिस्तत्त्वविन्मतम्" भाग० ३-९-४१। 6. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಸಿದ್ಧವಾದ, ತೀರ್ಮಾನವಾದ.

राद्धि ರಾದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಸಾಧನೆ, ನೆರವೇರಿಸುವಿಕೆ. राध (संसिद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಫಲವಾಗುವಿಕೆ, ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. 3. ಪಡೆಯುವುದು, ಸಂಪಾದಿಸುವುದು.

राध ರಾಧ (पुं०) ವೈಶಾಖ ಮಾಸ. राधा विशाखा, तद्वती पौर्णमासी राधी—राधी अस्मिन्नस्ति "अण्" (४-२-२१)।

राधन ರಾಧನ (न०) 1. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಾಭ, ಗಳಿಕೆ. राध (संसिद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಾಧನೆ. 3. ಉಪಾಯ. 4. ತೃಪ್ತಿ, ಸಂತೋಷ. "राधनं प्राप्तितोषयोः। साधने" हेम०। (स्त्री०) **-ना -ना**. 5. ಭಾಷಣ. "राधनं साधने प्राप्तौ राधना भाषणे स्त्रियाम्" मेदि०।

राधरङ्क ರಾಧರಂಕ (पुं०) 1. ನೇಗಿಲು. 2. ಶೀಕರ, ನೀರಿನ ತುಂತುರು, ಜಲಕಣ. 3. ಆಲಿಕಲ್ಲು, ವರ್ಷೋಪಲ. "राधरङ्कः पुमान् सीरे शीकरे च घनोपले" मेदि०।

राधा ರಾಧಾ (स्त्री०) 1. ವಿಶಾಖಾನಕ್ಷತ್ರ. राध (संसिद्धौ) "अच्" (३-१-१३४)। "राधा विशाखा" अम०। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಖಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಗೋಪಾಂಗನೆ. "मेघैर्मेदुरमम्बरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैः नक्तं भीरुरयं त्वमेव तदिमं राधे गृहं प्रापय। इत्थं नन्दनिदेशतश्चलितयोः प्रत्यध्वकुञ्जद्रुमं राधामाधवयोर्जयन्ति यमुनाकूले रहःकेलयः" गीतगो०। 3. ಕರ್ಣನ ಸಾಕುತಾಯಿ. 4. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. 5. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ ಗಿಡ. 6. ಬಿಲ್ಲುಗಾರನ ಒಂದು ನಿಲುವು, ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ನಿಲ್ಲುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ. 7. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. "राधा चित्रभेदे च धन्विनाम्। गोपी विशाखामलकी विष्णुक्रान्तासु विद्युति" मेदि०। "राधा कर्णस्योपमाता विशाखागोपिकासु च। ना वैशाखे" नानार्थर०।

राधाकान्त ರಾಧಾಕಾಂತ, **-पति -ಪತಿ, -रमण -ರಮಣ** (पुं०) ರಾಧೆಯ ಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. राधायाः कान्तः पतिः रमणो वा।

राधातनय ರಾಧಾತನಯ, **-सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು** (पुं०) ರಾಧೆಯ ಮಗನಾದ ಕರ್ಣ. राधायाः तनयः सुतः सूनुर्वा।

राधी ರಾಧೀ (स्त्री०) ವೈಶಾಖಿಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. राधया युक्ता पौर्णमासी।

राधाभेदिन् ರಾಧಾಭೇದಿನ್ (पुं०) ಅರ್ಜುನ. राधां धन्विनां चित्रविशेषं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

राधेय ರಾಧೇಯ (पुं०) ರಾಧೆಯ ಮಗನಾದ ಕರ್ಣ. राधाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। ರಾಧೆಯು ಕರ್ಣನನ್ನು ಪುತ್ರನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಪೋಷಿಸಿದುದರಿಂದ ಅಪತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ.

राप्य ರಾಪ್ಯ (वि०) ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. रप (व्यक्तायां वाचि) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२६)।

राभस्य ರಾಭಸ್ಯ (न०) 1. ವೇಗ. रभसस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ.

राम ರಾಮ (पुं०) 1. श्रीरामः, रामचंद्रः, दशरथन ज्येष्ठ पुत्रः. रमन्ते योगिनोऽस्मिन्—रमु (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१२१)। "राशब्दो विश्ववचनो मश्चापीश्वरवाचकः। विश्वानामीश्वरो यो हि तेन रामः प्रकीर्तितः" ब्रह्मवै०। "पितुर्निदेशाद्वनवासमेवं निस्तीर्य रामः प्रतिपन्नराज्यः। धर्मार्थकामेषु समां प्रपेदे यथा तथैवावरजेषु वृत्तिम्" रघु० १४-२१। [श्री ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರಾಮಾವತಾರವು ಏಳನೆಯದು. ಶ್ರೀರಾಮನು ರಾಕ್ಷಸರ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ದಶರಥನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪತ್ನಿಯಾದ ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದನು. ಶಬ್ದಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅತಿಮಧುರವೂ ಸರಳವೂ ಆಹ್ಲಾದಕರವೂ ಪಾವನವೂ ಸಕಲಸಂಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥವೂ ಆದ "ರಾಮ" ಎಂಬ ನಾಮಧೇಯವನ್ನು ಮನಸಾ ಯೋಚಿಸಿ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯು "ರಾಮ" ಎಂದು ನಾಮಕರಣಮಾಡಿದರು. "राम इत्यभिरामेण वपुषा तस्य चोदितः। नामधेयं गुरुश्चक्रे जगत्प्रथममङ्गलम्" रघु० १०-६७। ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯು ತನ್ನ ಯಾಗದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಜನಕರಾಜನ ತನುಜೆಯಾದ ಸೀತೆಯೊಡನೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಸಿದನು. ದಶರಥನು ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ಕೈಕೆಯಿಯ ಮೂಲಕ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡಿಸಿ ಅವತಾರದ ಉದ್ದೇಶದ ಸಾಫಲ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವನವಾಸದ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಅಲ್ಲಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ನಾನಾರೀತಿಯಿಂದ ತೊಂದರೆಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತ ಮುಖ್ಯವಾದ ರಾವಣನ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಶೂರ್ಪಣಖೆಯ ಮೂಲಕ ರಾವಣನಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸರ ವಧೆಯ ವೃತ್ತಾಂತ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ ರಾವಣನಿಂದ ಸೀತಾಪಹಾರ ರೂಪವಾದ ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿಸಿ ರಾವಣನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ವಾನರೇಶ್ವರನಾದ ಸುಗ್ರೀವನ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಾನರ ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಸಮುದ್ರತರಣಮಾಡಿ ರಾವಣನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಿ ಸೀತಾದೇವಿಯೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಿಜಯಮಾಡಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಹನ್ನೊಂದು ಸಹಸ್ರ ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ಧರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನ ಮಾಡಿದನು.] 2. परशुरामः, जमदग्नि महर्षिय पुत्रः. "रामेण त्रिःसप्तकृत्वो हृदानां चित्रं चक्रे पञ्चकं क्षत्रियासृक्" माघ० १८-७०। ["परशुराम" पददल्लि नोडि]. 3. बलरामः. बलरामनु वसुदेवन पत्नियाद देवकिय एळनेय गर्भदल्लि जनिसिदनु. बलरामनु आदिशेषावतार. [विवरक्के "बलराम" पददल्लि नोडि]. "ओष्ठेन रामो रामोष्ठ-बिम्बचुम्बनचुञ्चुना" माघ० २-१४। 4. वरुण, नीरिन अधिदेवते. 5. अश्व, कुदुरे. 6. ओंदु जातिय जिंके. (न०) 7. कुष्ठरोग. 8. चक्कोतद सोप्पु. (वि०) 9. कप्पगिरुव, कृष्ण वर्णद. 10. बिळियबण्णद. 11. सुंदरवाद, मनोहरवाद. (स्त्री०) **-मा -मू.** 12. सुंदरि, चेलुवाद हेंगसु. रमते—रमु (क्रीडायाम्) "णः" (३-१-१४०)। "आबद्धप्रचुरपरार्ध्यकिंकिणीको रामाणामनवरतोदगाह-भाजाम्" माघ० ८-४५। 13. हिंगु. 14. नदि, होळे. "रामा योषा हिङ्गुनद्योः क्लीबं वास्तूक-कुष्ठयोः। ना राघवे च वरुणे रेणुकेये हलायुधे। हये च पशुभेदे च त्रिषु चारौ सितेऽसिते" मेदि०।

रामक ರಾಮಕ (पुं०) 1. बट्टेय होलिगे मत्तु बण्णहाकुवुदरिंद जीविसुववनु. "मौकल्यो रामको वस्त्रस्यूतिरञ्जनजीवनात्" वैज०। 2. दूत तनदिंद जीविसुवमनु. "धीवरो मार्गसंत्राणात् रामको दौत्यजीवनात्" वैज०।

रामगिरि ರಾಮಗಿರಿ (पुं०) ओंदु पर्वत. ई पर्वतवु मध्यप्रदेशदल्लि नागपुरद समीप दल्लिरुवुदु. पूर्वदल्लि शंबूकनु तपस्सुमाडुत्तिद्दाग श्रीरामनु अतनन्नु संहरिसिद्दु इदे पर्वतदल्लि. कालिदास कविय मेघदूत काव्यदल्लि वर्णिसिरुवुदू इदे पर्वत. "यक्षश्चक्रे जनक-तनयास्नानपुण्योदकेषु स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं राम-गिर्याश्रमेषु" मेघ० १-१।

रामचन्द्र ರಾಮಚಂದ್ರ (पुं०) श्रीरामः, दशरथ महाराजन ज्येष्ठ पुत्रः, श्रीमहाविष्णुविन ओंदु अवतार. रामश्चन्द्र इव।

रामजननी ರಾಮಜನನೀ (स्त्री०) 1. श्रीरामन तायि कौसल्यादेवि. 2. परशुरामन तायि रेणुकादेवि. 3. बलरामन तायि रोहिणीदेवि.

रामठ ರಾಮಠ (न०) 1. हिंगु. रमन्तेऽनेन—रमु (क्रीडायाम्) "अठः" वृद्धिश्च (उ० १-१०१)।

"बाह्लीकं हिङ्गु रामठम्" अम०। (पुं०) 2. ಒಂದು ದೇಶ. 3. ಅಂಕೋಲೆ ಮರ.

रामणीयक रामणीयक (न०) 1. ಸೌಂದರ್ಯ. ಚೆಲುವು. रमणीयस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३२)। "सा रामणीयकनिधेरधिदेवता वा सौन्दर्यसारसमुदाय-निकेतनं वा" मालती० १-२४। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ, ಚೆಲುವಾದ.

रामदूत रामदूत (पुं०) ಆಂಜನೇಯ, ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕ. रामस्य दूतः।

रामनवमी रामनवमी (स्त्री०) ಚೈತ್ರ ಶುಕ್ಲನವಮಿ, ಶ್ರೀರಾಮನ ಅವತಾರದ ದಿನ.

रामभद्र रामभद्र (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. राम एव भद्रः मङ्गलप्रदत्वात्।

रामा रामा (स्त्री०) "राम" ಪದದ (स्त्री०) ನೋಡಿ.

रामायण रामायण (न०) ಶ್ರೀರಾಮನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಹಾಕಾವ್ಯ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಆದಿಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಕವಿಗಳಿಗೂ ಒಂದು ಆಕರಗ್ರಂಥ. रामस्य अयनमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। ರಾಮಾಯಣ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಮಾಣ :

ಇದರ ಸರ್ಗಗಳು	500
ಒಟ್ಟು ಶ್ಲೋಕಗಳು	24000

(1) ಬಾಲಕಾಂಡ (2) ಆಯೋಧ್ಯಾಕಾಂಡ (3) ಆರಣ್ಯಕಾಂಡ (4) ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಕಾಂಡ (5) ಸುಂದರಕಾಂಡ (6) ಯುದ್ಧಕಾಂಡ ಮತ್ತು (7) ಉತ್ತರಕಾಂಡಗಳಿಂದು ಸಪ್ತ ಕಾಂಡಗಳಿರುವುವು. "प्राप्तराज्यस्य रामस्य वाल्मीकि-र्भगवान् ऋषिः। चकार चरितं कृत्स्नं विचित्रपद-मर्थवत्। चतुर्विंशत्सहस्राणि श्लोकानामुक्तवान् ऋषिः। तथा सर्गशतान् पञ्च षट्काण्डानि तथोत्तरम्" रामा० बालकाण्डम्। ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಶ್ರೀರಾಮರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ಪರತತ್ತ್ವವೆಂದು ಶ್ರೀರಾಮಾಯಣದ ಸಪ್ತಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. "श्रीविष्णोः प्रथमेकाण्डे जगज्जननहेतुता। द्वितीये स्थितिहेतुत्वं तृतीये मोक्षदायिता। चतुर्थे गुणसम्पत्तिः पञ्चमे सर्व-हर्तृता। षष्टे वेदान्तवेद्यत्वं सप्तमे स्रष्टृहेतुता। एवं विष्णुः परं तत्त्वं रामात्मेति सुनिश्चितम्"। ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪರತತ್ತ್ವದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯಭೂತವಾದ ಶರಣಾಗತಿಯು ಶ್ರೀಮದ್ವಾಲ್ಮೀಕಿರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರದವರೆಗೂ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ರಾಮಾಯಣಕ್ಕೆ "**ಶರಣಾಗತಿ ಶಾಸ್ತ್ರ**"ವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ "देवगन्धर्वयक्षाश्च ततस्त्वां शरणं गताः" ಎಂದು ರಾವಣವಧರೂಪವಾದ ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಜಾತಿಯ ಶರಣಾಗತಿಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ "इह मे स्थण्डिले शीघ्रं कुशानास्तर सारथे। आर्यं प्रत्युपवेक्ष्यामि यावन्मे न प्रसीदति" ಎಂದು ಶ್ರೀರಾಮಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕರೂಪ ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಭರತನ ಶರಣಾಗತಿ. "नगरस्थो वनस्थो वा त्वं नो राजा जनेश्वर" ಎಂದು ದಂಡಕಾರಣ್ಯವಾಸಿಗಳಾದ ಋಷಿಗಳಿಂದ ರಾಕ್ಷಸವಧರೂಪಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಶರಣಾಗತಿ. "स पित्रा च परित्यक्तः सुरैश्च समहर्षिभिः। त्रीन् लोकान् संपरिक्रम्य तमेव शरणं गतः" ಎಂದು ಕಾಕಾಸುರನ ಶರಣಾಗತಿ. ಅನಂತರ ಸುಗ್ರೀವನ ಶರಣಾಗತಿ. "सर्वलोकशरण्याय राघवाय महात्मने। निवेदयत मां क्षिप्रं विभीषणमुपस्थितम्" ಎಂದು ವಿಭೀಷಣನ ಶರಣಾಗತಿ. ಈ ರೀತಿ ರಾಮಾಯಣದ ಆದ್ಯಂತ ಶರಣಾಗತಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಶರಣಾಗತಿಶಾಸ್ತ್ರವಾಯಿತು. "श्रीमद्भागवतं शास्त्रं मूलमन्त्रोपबृंहणम्। चरमश्लोकतात्पर्यग्राहकं भारतं महत्। इदं रामायणं शास्त्रं त्रयमन्त्रोपबृंहणम्"।

रामिल रामिल (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. "रामिलो रमणे कामे" हेम०।

रम्भ रम्भ (पुं०) 1. ವೇಣುದಂಡ, ಬಿದಿರಿನ ಕೋಲು. 2. ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ದಂಡ. रम्भस्य वेणोः विकारः "अण्" (४-३-१४१)। "पालाशो दण्ड आषाढो व्रते रम्भस्तु वैणवः" अम०।

राल राल (पुं०) ಸಜ್ಜರಸ, ಸರ್ಜವೃಕ್ಷದ ರಸ, ಮತ್ತಿ, ಮರದ ಹಾಲು. न राति दुःखम् — रा (दाने) "लक्" बाहु०।

राव राव (पुं०) ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು, ಧ್ವನಿ.

रावण रावण (पुं०) ರಾಕ್ಷಸರ ರಾಜ, ರಾಕ್ಷಸಾಧಿಪತಿ, ಲಂಕಾಪುರದ ದೊರೆ. विश्रवसोऽपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। प्रकृतेः रवणादेशः। रावयति—रु (शब्दे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। इति वा। "यस्मा-ल्लोकत्रयं चैतत् रावितं भयमागतम्। तस्मात्त्वं रावणो नाम नाम्ना वीरो भविष्यसि" रामा०। "स रावणो

नाम निकामभीषणं बभूव रक्षः क्षतरक्षणं दिवः" माघं १-४८। [ರಾವಣನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರನಾದ ಪುಲಸ್ತ್ಯಮುನಿಯ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಮಗ. ಇವನ ತಾಯಿ ಕೈಕಸಿ. ಕುಂಭಕರ್ಣ ಮತ್ತು ವಿಭೀಷಣರು ಇವನ ಸಹೋದರರು. ರಾವಣನು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನ. ಇವನು ಗೋಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರತು ಮತ್ತಾರಿಂದಲೂ ತನಗೆ ಮರಣ ಕೂಡದೆಂದು ವರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ನಂದಿಯನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿ ಕಪಿಗಳ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ವಂಶ ನಿರ್ಮೂಲವಾಗಲೆಂದು ಶಾಪಹೊಂದಿದನು. ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಲು ಹೋಗಿ ಅದರ ಭಾರವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳಲು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಇವನಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ರಾವಣನೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮೊಮ್ಮಗಳಾದ ವೇದವತಿಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿದಾಗ ಆಕೆ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತ "ಮತ್ತೊಂದು ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಯೋನಿಜೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ನಿನ್ನ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣಳಾಗುತ್ತೇನೆ" ಎಂದು ಶಪಿಸಿದಳು. ರಂಭೆಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿ "ಪರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿದರೆ ಅದೇ ನಿನಗೆ ಮೃತ್ಯುವಾಗಲಿ" ಎಂಬ ಶಾಪಪಡೆದನು. ಅಯೋನಿಜೆಯಾಗಿ ಜನಿಸಿದ (ವೇದವತಿ) ಸೀತೆಯು ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಅರಣ್ಯವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದ ರಾವಣನು ಮಾರೀಚನ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ವಿಭೀಷಣಾದಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶವನ್ನೂ ತ್ರಿಜಟೆಯು ತಿಳಿಸಿದ ದುರ್ನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಕುಂಭಕರ್ಣ ಮಹಾಪಾರ್ಶ್ವ ಮುಂತಾದವರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ವಾನರಸೇನೆಯೊಡನೆ ಬಂದ ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಘೋರ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಹತನಾದನು.] "रावणस्यापि रामास्तो भित्वा हृदयमाशुगः। विवेश भुवमास्थातुमुरगेभ्य इव प्रियम्" रघु० १२-९१। "रामरावणयोर्युद्धं रामरावणयोरिव"।

रावणारि ರಾವಣಾರಿ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. रावणस्य अरिः।

रावणि ರಾವಣಿ (पुं०) ರಾವಣನ ಮಗ, ಇಂದ್ರಜಿತ್ತು. रावणस्य अपत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-१५)।

राशि ರಾಶಿ (पुं०) 1. ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗುಪ್ಪೆ, ಗುಡ್ಡೆ. अश्नुते — अश (व्याप्तौ) "इण्" रुडागमश्च (उ० ४-१३२)। "राशिर्मणीनामिव गारुडानां सपद्मरागः फलितो विभाति" रघु० १३-५३। 2. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಂಡಲದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳ 12ನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಎರಡೂಕಾಲು ($2\frac{1}{4}$) ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು. **ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳು:** (1) मेषः (2) वृषभः (3) मिथुनम् (4) कर्कटिकः (5) सिंहः (6) कन्या (7) तुला (8) वृश्चिकः (9) धनुः (10) मकरः (11) कुम्भः ಮತ್ತು (12) मीनः। $2\frac{1}{4}$ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಒಂದು ರಾಶಿಯಂತೆ 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ 12 ರಾಶಿಗಳು. ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ 4 ಪಾದಗಳು. $2\frac{1}{4}$ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ 9 ಪಾದಗಳು. "राशिर्मेषादिपुञ्जयोः" मेदिं।

ರವಿ ಮೊದಲಾದ ನವಗ್ರಹಗಳು ದ್ವಾದಶ (12) ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲ:

ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ		1 ತಿಂಗಳು
ಚಂದ್ರ	,,	$2\frac{1}{4}$ ದಿನಗಳು
ಕುಜ	,,	ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳು (45 ದಿನಗಳು)
ಬುಧ	,,	18 ದಿನಗಳು
ಗುರು	,,	1 ವರ್ಷ (12 ತಿಂಗಳು)
ಶುಕ್ರ	,,	28 ದಿನಗಳು
ಶನಿ	,,	$2\frac{1}{2}$ ವರ್ಷಗಳು (30 ತಿಂಗಳು)
ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು	,,	$1\frac{1}{2}$ ವರ್ಷಗಳು (18 ತಿಂಗಳು)

"रविर्मासं निशानाथः सपादद्विदवसद्वयम्। पक्षत्रयं भूमिपुत्रो बुधोऽष्टादशवासरान्॥ वर्षमेकं सुराचार्यश्चाष्टाविंशदिनं भृगुः। शनिः सार्धद्वयं वर्षं स्वर्भानुः सार्धवत्सरम्। एवं प्रमाणात् सकलाः स्वराशिं भुञ्जते ग्रहाः" ज्योतिस्तत्त्वम्।

राशिचक्र ರಾಶಿಚಕ್ರ (न०) ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಾದಶ (12) ರಾಶಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಮಂಡಲ (ವೃತ್ತ). राशीनां चक्रम्। ರಾಶಿಗಳ ಮಂಡಲ, ಕುಂಡಲಿ.

राशिभोग ರಾಶಿಭೋಗ (पुं०) ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರ.

राश्यधिपति राश्यधिपति (पुं) द्वादश (12) राशिगळ आधिपतिगळु.

राशिगळु	आधिपति
मेष, वृश्चिक	कुज
वृषभ, तुला	शुक्र
मिथुन, कन्या	बुध
कर्कटक	चंद्र
सिंह	सूर्य
धनुस्सु, मीन	गुरु
मकर, कुंभ	शनि

राष्ट्र राष्ट्र (न०) 1. जनपद, देश. राजति—राज् (दीप्तौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। इदु सप्त (7) राज्यांगगळल्लिॊंदु. "स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गबलानि च। राज्याङ्गानि" अम०। 2. मूर कि॰तलू हॆच्चु ग्रामगळिंद कूडिद देश. "राष्ट्रं तु विषयः सोऽपि युक्तो ग्रामैः शताधिकैः" वैज०। (पुं० न०) 3. जंतु, प्राणि. "राष्ट्रोऽस्त्री विषये जन्तौ" वैज०। 4. उपद्रव, विप्लव, दुर्घटने. "राष्ट्रं स्यादुपवर्तने। उपद्रवे क्लीबपुंसोः" मेदि०।

राष्ट्रक राष्ट्रिक (पुं०) राष्ट्रदल्लि वासमाडुवनु.

राष्ट्रिका राष्ट्रिका (स्त्री०) मुळ्ळु बदनेकायि, हॆग्गळॆ. "प्रचोदनी कुली क्षुद्रा दुस्पर्शा राष्ट्रिकेत्यपि" अम०।

राष्ट्रिय राष्ट्रिय (पुं०) 1. राष्ट्रदल्लि हुट्टि वास माडुवनु. राष्ट्रे जातः भवो वा "घः" (४-२-९३)। "राष्ट्रियैः सह तद्राष्ट्रं क्षिप्रमेव विनश्यति" मनु० १०-६१। 2. (नाट्योक्तियल्लि) राजन भाव मैदुनु. राष्ट्रेऽधिकृतः—राष्ट्र "घः"। "राजश्यालस्तु राष्ट्रियः" अम०। 3. राज, दॊरॆ. "ततः संप्रेषयेद्राष्ट्रे राष्ट्रियाय च दर्शयेत्" भा० शान्ति० ८५-१२।

रास रास (पुं०) 1. गोपालकर क्रीडॆ, रासक्रीडॆ. रासृ (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "तत्रारभत गोविन्दो रासक्रीडामनुव्रतैः। स्त्रीरत्नैरन्वितः प्रीतैरन्योन्याबद्धबाहुभिः। रासोत्सवः सम्प्रवृत्तो गोपीमण्डलमण्डितः। योगेश्वरेण कृष्णेन तासां मध्ये द्वयोर्द्वयोः" भाग० १०-३३-२, ३। 2. शब्द, ध्वनि, सद्दु. 3. नर्तन, कुणितॆ.

रासक रासक (न०) उपरूपकगळल्लॊंदु भेद. **इदर लक्षण:** इदरल्लि ऐदु पात्रगळिरबेकु. मुखि मत्तु निर्वहण संधिगळु मात्र. भारतीमत्तु कैशिकी वृत्तिगळु. सूत्रधारनिल्ल. ऒंदु अंक मात्र. प्रसिद्धळाद नायिकॆ. मूर्ख नायक. ई लक्षणगळिंद कूडिरुवुदु रासक. "रासकं पञ्चपात्रं स्यान्मुखनिर्वहणान्वितम्। भाषाविभाषाभूयिष्ठं भारती कैशिकीयुतम्। असूत्रधारमेकाङ्कं सवीथ्यङ्गं कलान्वितम्। श्लिष्टनान्दीयुतं ख्यातनायिकं मूर्खनायकम्" सा० द० ६-२८८-९०।

रासन रासन (न०) 1. शब्दमाडुवुदु, ध्वनिकॊडुवुदु. 2. नर्तन माडिसुवुदु, कुणिदाडिसुवुदु. रासृ (शब्दे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. नालगॆगॆ संबंधिसिद. रसनाया इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

रासभ रासभ (पुं०) गर्दभ, कत्तॆ. रासते—रासृ (शब्दे) "अभच्" (उ० ३-१२५)। "भूरेणुना रासभधूसरेण तिरोहिते वर्त्मनि लोचनानाम्" किरा० १३-७। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **-भी -भ्यॆ.**

रासमण्डल रासमण्डल (न०) नर्तनक्कागि सरपणियु हॆण्णिगॆयंतॆ इब्बिब्बर मध्यदल्लि सुत्ताडलु मंडलाकारवागि निल्लुवुदु, श्रीकृष्णन रासक्रीडा मंडल.

रासेरस रासेरस (पुं०) 1. गोष्ठि, सभॆ. 2. क्रीडॆ, आट, नर्तन. 3. शृंगाररस. 4. षष्ठीजागर, प्रसववादनुतर आरनॆय दिनद रात्रि. 5. रस सिद्धि, रसद नैपुण्य. रासे क्रीडाविषये रसः "अल्लच्" (६-३-९)।

रास्ना रास्ना (स्त्री०) 1. सण्ण रास्नॆ. रासृ (शब्दे) "नः" (उ० ३-१५)। "एलापर्णी तु सुवहा रास्ना युक्तरसा च सा" अम०। 2. ईश्वरीहंबु, सर्पाक्षि. "नाकुली सुरसा रास्ना सुगन्धा गन्धनाकुली" अम०।

राहु राहु (पुं०) 1. ऒब्ब राक्षस, सिंहिकॆयॆंब राक्षसिय मग. रहति गृह्णीत्वा त्यजति चन्द्रम्—रह (त्यागे) "उण्" बाहु०। राहुवु नवग्रहगळल्लि ऎंटनॆय ग्रह. समुद्र मथनदिंद लब्धवाद अमृतवन्नु परमात्मनु देवतॆगळिगॆ हंचुत्तिद्दाग देवतॆगळ मध्यदल्लि राहुवू बंदु

ಕುಳಿತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. ವಿಷ್ಣುವು ರಾಹುವಿನ ಶಿರಶ್ಛೇದನ ಮಾಡಿದನು. ಅದರಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ರಾಹುವು ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರಿಗೆ ಪರಮಶತ್ರುವಾಗಿ ಅವರ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಅದೇ ಗ್ರಹಣ. ಶಿರಶ್ಛೇದನ ಮಾಡಿದಾಗ ರಾಹುವು ಕೊಂಚ ಅಮೃತಪಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಜೀವವು ಹೋಗದೆ ಶಿರಸ್ಸು ಮತ್ತು ದೇಹಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪಡೆದವು. ರಾಹುವು ಒಂದು ಪಾಪಗ್ರಹ. ಕನ್ಯಾರಾಶಿ ಈ ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ. ಸಿಂಹರಾಶಿ ಮೂಲ ತ್ರಿಕೋಣ. ಮಿಥುನ ರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚ. ಧನುಸ್ಸು ನೀಚ ರಾಶಿ. **ರಾಹುಗ್ರಹದ ದಶಾವರ್ಷಗಳು 18.** ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ **ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾಹುವಿನ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:**

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ರವಿದಶೆ	—	10	24
ಚಂದ್ರದಶೆ	1	6	—
ಕುಜದಶೆ	1	0	18
ರಾಹುದಶೆ	2	8	12
ಗುರುದಶೆ	2	4	24
ಶನಿದಶೆ	2	10	6
ಬುಧದಶೆ	2	6	18
ಕೇತುದಶೆ	1	0	18
ಶುಕ್ರದಶೆ	3	0	0

ರಾಹುದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ(ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ಭುಕ್ತಿ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	2	8	12
ಗುರುಭುಕ್ತಿ	2	4	24
ಶನಿಭುಕ್ತಿ	2	10	6
ಬುಧಭುಕ್ತಿ	2	6	18
ಕೇತುಭುಕ್ತಿ	1	0	18
ಶುಕ್ರಭುಕ್ತಿ	3	0	0
ರವಿಭುಕ್ತಿ	0	10	24
ಚಂದ್ರಭುಕ್ತಿ	1	6	0
ಕುಜಭುಕ್ತಿ	1	0	18

ರಾಹುವು 3, 6 ಮತ್ತು 11 ರಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶುಭಫಲಪ್ರದನಾಗುವನು.

राहुग्रसन राहुग्रसन (न०) ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ, ರಾಹುವು ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರನ್ನು ನುಂಗುವುದು. राहोः ग्रसनम्। **-ग्रासः -ग्रासः, -ग्राहः -ग्राहः, -स्पर्शः -स्पर्शः.**

राहुग्रस्त राहुग्रस्त (वि०) ರಾಹುವಿನಿಂದ ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ (ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ). राहुणा ग्रस्तः।

राहुच्छत्र राहुच्छत्र (न०) ಹಸಿಶುಂಠಿ.

राहुबृहस्पतियोग राहुबृहस्पतियोग (पुं०) ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ರಾಹು ಇವರ ಸಮಾಗಮ, ರಾಹುವಿನೊಡನೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಸೇರುವುದು. राहोः बृहस्पतिना योगः। ರಾಹು ಮತ್ತು ಗುರು ಇವರು ಒಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಾಗ ವಿವಾಹ ಉಪನಯನ ಮುಂತಾದ ಮಾಂಗಲ್ಯಕಾರ್ಯ ನಿಷಿದ್ಧ. "एकराशौ स्थितौ स्यातां यदि राहुबृहस्पती। विवाहव्रतयज्ञादि सर्वं तत्र परित्यजेत्" स्मृतिसारः।

राहुभेदिन् राहुभेदिन् (पुं०) ವಿಷ್ಣು. राहुं भिनत्ति —भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

राहूच्छिष्ट राहूच्छिष्ट (पुं०) ಲಶುನ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. राहोरुच्छिष्टः। "राहूच्छिष्टो रसोनकः" त्रिकाण्ड०।

रिक्त रिक्त (पुं०) 1. ಕ್ಷೀಣತಿಥಿಯುಳ್ಳ ಪಕ್ಷ, ತಿಥಿಯು ಕಡಮೆಬರುವ ಪಕ್ಷ. "क्षीयमाणतिथिः प्रायः पक्षो रिक्तः" वैज०। (न०) 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. (वि०) 3. ಶೂನ್ಯವಾದ, ಬರಿದಾದ. रिच्यते स्म —रिच (वियोजनसंपर्चनयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "रिक्तं शून्ये वने" मेदि०। "रुद्धे गजेन सरितः सरुषावतारे रिक्तोदपात्रकरमास्त चिरं जनौघः" माघ० ५-३३। 4. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. "रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय" मेघ० १-२०। स्वार्थे "कः"। **रिक्तकः रिक्तकः.**

रिक्तता रिक्तता (स्त्री०) 1. ಶೂನ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬರಿದಾಗಿರುವಿಕೆ. रिक्तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "पयस्यभिद्रवति भुवं युगावधौ सरित्पतिर्न हि समुपैति रिक्तताम्" माघ० १७-४०। 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. "त्वः"। **रिक्तत्वम् रिक्तत्वम्.**

रिक्तपाणि रिक्तपाणि (पुं०) 1. ಬರಿಯಕೈ, ಹಣ್ಣು ಹೂವು ಮೊದಲಾದವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದ ಕೈ. (वि०) 2. ಬರಿಯ ಕೈಯುಳ್ಳ. ಶೂನ್ಯವಾದ ಹಸ್ತವುಳ್ಳ. रिक्तः पाणिः यस्य। "रिक्तपाणिर्न पश्येत्तु राजानं दैवतं

गुरुम्। दैवज्ञं पुत्रकं मित्रं फलेन फलमादिशेत्"। "अहमपि देवीं प्रेक्षितुमरिक्तपाणिर्भवामि" माल० १। -हस्तः -ಹಸ್ತಃ.

रिक्ता ರಿಕ್ತಾ (स्त्री०) रिक्ततिथि, (शुक्ल मत्तु कृष्ण) पक्षगळ चतुर्थि, नवमि मत्तु चतुर्दशि तिथिगळु. "नन्दा भद्रा जया रिक्ता पूर्णा च तिथयः क्रमात्" तिथितत्त्वम्।

रिक्थ ರಿಕ್ಥ (न०) 1. धन, हण. रिच्यते—रिचिर् (विरेचने) "थक्" (उ० २-७)। "बालदायादिकं रिक्थं तावद्राजानुपालयेत्। यावत्स स्यात्समावृत्तो यावच्चातीतशैशवः" मनु० ८-२७। 2. स्वत्तु, आस्ति. "ऊर्ध्वं पितुश्च मातुश्च समेत्य भ्रातरः समम्। भजेरन् पैतृकं रिक्थमनोशास्ते हि जीवतोः" मनु० ९-१०४।

रिक्थग्राह ರಿಕ್ಥಗ್ರಾಹ (वि०) पित्रार्जित आस्तिय पालुदार, आस्तिय हक्कुदार. रिक्थं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)।

रिक्थग्राहिन् ರಿಕ್ಥಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) आस्तिय हक्कुदार, पालुदार. रिक्थं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)। -भागिन् -ಭಾಗಿನ್, -हारिन् -ಹಾರಿನ್.

रिक्थिन् ರಿಕ್ಥಿನ್ (वि०) 1. ऐश्वर्यवंत, धनिक. रिक्थमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. आस्तिय पालुदार.

रिङ्खण ರಿಂಖಣ (न०) 1. तेवळुवुदु, अंबिगालिडुवुदु, हरिदाडुवुदु. रिखि (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मुक्त्वाथ रिङ्खणविधिं पादचङ्क्रमणक्षमः। कुमारः पञ्चवर्षीयः कलाभ्यासं विधास्यति"। 2. मार्गबिट्टुहोगुवुदु, दारितप्पि नडेयुवुदु.

रिङ्खा ರಿಂಖಾ (स्त्री०) 1. अश्वगतिय ऒंदु भेद. 2. नर्तन. 3. नसुगुन्नि गिड. 4. कुदुरेय गॊरसु.

रिङ्गण ರಿಂಗಣ (न०) "रिङ्खण" पदद अर्थ. रिगि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

रिपु ರಿಪು (पुं०) 1. वैरि, शत्रु, हगे. रपति—रप (व्यक्तायां वाचि) "कुः" इत् च (उ० १-२६)। "म्रियते यावदेकोऽपि रिपुस्तावत्कुतः सुखम्। पुरः क्लिश्नाति सोमं हि सैंहिकेयोऽसुरद्रुहाम्" माघ० २-३५। 2. (ज्योतिषदल्लि) लग्नदिंद आरनेय स्थान, शत्रु स्थान. "षष्ठं च रिपुरित्याहुः क्षत इत्यभिधीयते"। 3. काम क्रोध लोभ मोह मद मत्तु मात्सर्यगळेंब आरु शत्रुगळु, आरिषड्वर्ग.

रिपुघातिन् ರಿಪುಘಾತಿನ್, -घ्न -ಘ್ನ, -सूदन -ಸೂದನ (वि०) शत्रुवन्नु नाशपडिसुव, हगेयन्नु कॊल्लुव. रिपुं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-२-८६)। "कः" (वा० ३-२-५)। रिपुं सूदयति—षूद (क्षरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४) वा। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। -घातिनी -ಘಾತಿನೀ. "टाप्" (४-१-४)। -घ्ना -ಘ್ನಾ, -सूदना -ಸೂದನಾ.

रिपुञ्जय ರಿಪುಂಜಯ (वि०) शत्रुवन्नु जयिसुववनु. रिपुं जयति—जि (जये) "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)।

रिप्फ ರಿಪ್ಫ (पुं०) लग्नदिंद हन्नेरडनेय स्थान.

रिप्र ರಿಪ್ರ (न०) 1. पाप. 2. धूळु. (वि०) 3. अधम, नीच.

रिरंसमाण ರಿರಂಸಮಾಣ (वि०) रमिसलु इच्छिसुत्तिरुव, आटवाडलु अपेक्षिसुत्तिरुव. रन्तुमिच्छन्—रमु (क्रीडायाम्)+सन् "शानच्" (३-२-१२४)।

रिरंसा ರಿರಂಸಾ (स्त्री०) आटवाडलु अपेक्षे, क्रीडिसलु आसे. रन्तुमिच्छा—रमु (क्रीडायाम्) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

रिरंसु ರಿರಂಸು (वि०) आटवाडलु अपेक्षेयुळ्ळ, क्रीडिसलु इच्छेयुळ्ळ. रन्तुमिच्छुः—रमु—(क्रीडायाम्)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "अथ रिरंसुममुं युगपद्गिरौ कृतयथास्वतरुप्रसवश्रिया" माघ० ६-१। "रिरंसवो यत्र सुराः प्रियाभिः" कुमा० ९-४५।

रिश्य ರಿಶ್ಯ (पुं०) जिंके, चिगरि, हुल्ले. रिशति—रिश (हिंसायाम्) "यक्" (उ० ४-१११)। "एणः कुरङ्गमो रिश्यः सादृश्यश्चारुलोचनः" त्रिकाण्ड०।

रिषित ರಿಷಿತ (वि०) हिंसिसल्पट्ट, पीडिसल्पट्ट. रिष (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। वा इडागमः (७-२-४८)। इडभावे रिष्टः।

रिष्ट ರಿಷ್ಟ (पुं०) 1. खड्ग, कत्ति. 2. आंटुवाळद गिड. 3. सीगेगिड. (न०) 4. क्षेम. 5. अशुभद अभाव, शुभ. 6. अशुभ, अमंगळ. 7. नाश.

8. पाप. 9. तॊंदरॆ, पीडॆ. (वि०) 10. पीडिस ल्पट्ट. 11. अदृष्टहीन. रिष (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "रिष्टं क्षेमाशुभाभावे पुंसि खड्गे च फेनिले" मेदि०। "रिष्टं स्यादशुभक्षेमनाशनिस्त्रिश-पाप्मसु" नानार्थर०।

रिष्टि ರಿಷ್ಟಿ (पं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. रिष (हिंसायाम्) "क्तिच्" (३-३-१७४)। (स्त्री०) 2. अशुभ, अमंगळ. "रिष्टिः खड्गे नाऽशुभे स्त्री" मेदि०।

रिष्य ರಿಷ್ಯ (पुं०) ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ, ಹುಲ್ಲೆ. रिष्यते—रिष (हिंसायाम्) "यक्" (उ० ४-१११)। "ऋश्य ऋष्यो रिश्यरिष्यो एणः स्यादेणकोऽपि च" कोशः।

रिष्व ರಿಷ್ವ (वि०) ಘಾತುಕ, ಕೊಲ್ಲುವವನು. रिष (हिंसायाम्) "वन्" (उ० १-१५१)। निपा०।

री ರೀ (स्त्री०) 1. गति, गमन, चलनॆ. रीं (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। 2. शब्द, सद्दु. 3. वधॆ.

रीढा ರೀಢಾ (स्त्री०) 1. अवहेळन, अवमान, तिरस्कार, परिभव. रिह (निन्दायाम्) "क्तः" निपा०। 2. निंदॆ, दूषणॆ. 3. अगौरव.

रीण ರೀಣ (वि०) ಸೋರಿಹೋಗಿರುವ, ಸುರಿದುಹೋಗಿರುವ. रीङ् (स्रवणे) "क्तः" (३-४-७२)।

रीति ರೀತಿ (स्त्री०) 1. ಹಿತ್ತಾಳೆ. रीयते—रीङ् (स्रवणे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "रीतिः स्त्रियामारकूटः" अम०। 2. स्रविसुविकॆ, सोरुविकॆ. 3. लोहद मल, कब्बिण मॊदलादुवुगळ किलुबु. 4. सीमॆ, ऎल्लॆ, गडि. 5. संचार, नडॆ, गमन. "रीतिः प्रचारे स्यन्दे च लोहकिट्टारकूटयोः" विश्व०। "रीतिः स्त्रियां स्यन्दप्रचारयोः। पित्तले लोहकिट्टे च" मेदि०। 6. वाक्‌सरणि, वाक्यप्रयोगद क्रम, रसानु गुणवाद पदगळ जोडणॆ, काव्यक्कॆ आत्मभूतवाद रसगळिगॆ अनुगुणवाद पदविन्यास. "पदसंघटना रीतिरङ्गसंस्थाविशेषवत्। उपकर्त्री रसादीनाम्" सा० द० ९-१। रीतियु वैदर्भी गौडी पाञ्चाली मत्तु लाटी ऎंदु नाल्कु विध.

(1) ललित मत्तु कोमलवर्णगळिंदलू मत्तु अल्पसमासगळिंदलू कूडिद पदविन्यासवु **वैदर्भी रीति.**

(2) समासभूयिष्ठवाद मत्तु महा प्राणाक्षरगळिंद कूडिद सरणियु **गौडी रीति.**

(3) नाल्कारु समस्तपदगळिंदकूडिद शैलियु **पाञ्चाली रीति.**

(4) वैदर्भीमिश्रवाद पाञ्चालीरीतियु **लाटी रीति.** सा० द० ९-२-५।

रीतिपुष्प ರೀತಿಪುಷ್ಪ (न०) ಕುಸುಮಾಂಜನ. रीतेः पित्तलस्य पुष्पमिव।

रुक्प्रतिक्रिया ರುಕ್‌ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ರೋಗದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ. रुजः प्रतिक्रिया।

रुक्म ರುಕ್ಮ (न०) 1. सुवर्ण, चिन्न. रोचते शोभते —रुच (दीप्तौ) "मक्" कुश्च (उ० १-१४३)। 2. स्वर्णाभरण, चिन्नद ऒडवॆ. "परितश्च घौतमुख-रुक्मविलसदहिमांशुमण्डलाः" माघ० १५-७८। 3. लोहॊ, कब्बण. (पुं०) 4. उम्मत्ति गिड. 5. नागकेसर वृक्ष. 6. ऒंदु विध आंजन. (वि०) 7. प्रकाशमानवाद. "रुक्मं हेम सुलोहं च" हेम०।

रुक्मकारक ರುಕ್ಮಕಾರಕ (पुं०) चिन्न मत्तु बॆळ्ळियु कॆलसमाडुव अक्कसालॆ. रुक्मं स्वर्णाभरणं करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "नाडिन्धमः स्वर्णकारः कलादो रुक्म-कारके" अम०।

रुक्मिणी ರುಕ್ಮಿಣೀ (स्त्री०) भीष्मकराजन मगळु, श्रीकृष्णन हिरिय राणि. रुक्मिणियु तंदॆयाद भीष्मकराजनु ईवळन्नु शिशुपालनिगॆ कॊट्टु विवाह माडबेकॆंदु गॊत्तुमाडिद्दु रुक्मिणिगॆ इदु संमतवागदॆ श्रीकृष्णनिगॆ रहस्यवागि कागद बरॆदु कळुहिसिदळु. श्रीकृष्णनु गौरीपूजॆगागि दॆवस्थानक्कॆ हॊगिद्द रुक्मिणियन्नु अपहरिसि मदुवॆयादनु. रुक्मिणियु महालक्ष्मिय अवतारवागि श्रीकृष्णन पत्नियादळु. "राघवत्वेऽ-भवत् सीता रुक्मिणी कृष्णजन्मनि। अन्येषु चावतारेषु विष्णोरेषानपायिनी" पाद्मोत्तरखण्डः।

रुक्मिन् ರುಕ್ಮಿನ್ (पुं०) 1. भीष्मकराजन हिरिय मग, रुक्मिणियु अण्ण. (वि०) 2. स्वर्णवन्नु हॊंदिरुवनु. रुक्ममस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. स्वर्णद आभरणवन्नु धरिसिरुवनु. 4. स्वर्णद मुलामु हाकिद आभरण.

रुक्ष ರುಕ್ಷ (वि०) 1. कठिनवाद, ऒरटागिरुव. 2. स्नेह विल्लद, जिड्डिन अंशविल्लद. 3. नुणुपागिल्लद,

रुग्ण ರುಗ್ಣ (ವಿ०) 1. ರೋಗಪೀಡಿತನಾದವನು. 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಕ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. रुजो (भङ्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। नत्वम् (८-२-४५)। "भग्नोरुरोधः परिपूरिताम्भसः समस्थलीकृत्य पुरातनीर्नदीः" माघ० १२-६०।

रुच–दीप्तावभिप्रीतौ च (भ्वा० आत्म० अक० से०)। रोचते रोचेते रोचन्ते, रुरुचे रुरुचाते रुरुचिरे। रोचिता। रोचिष्यते। रोचताम्। अरोचत। ೪೮೨ದಿ. लुङ्—वा परस्मैपदम्—अरोचत्, अरोचिष्ट।

भावे:—रुच्यते। रुच्यताम्। अरुच्यत। रुच्येत। अरोचि। ೪೮೨ದಿ.

णिचि:—रोचयते। रोचयांचक्रे। रोचयिता। रोचयताम्। ೪೮೨ದಿ.

1. ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಹೊಳೆ. "विकचबाणदलावलयोऽधिकं रुरुचिरे रुचिरेक्षणविभ्रमाः" माघ० ६-४७। 2. ೪ಷ್ಟಪಡು, ಒಪ್ಪು, ಸಂಮತಿಸು. "यदेव रोचते यस्मै भवेत्तत्तस्य सुन्दरम्" हितो० २-५३। "न स्रजो रुरुचिरे रमणीभ्यः" किरा० ९-३५। "इयमिष्टगुणाय रोचतां रुचिरार्था भवतेऽपि भारती" किरा० २-५।

रुच् ರುಚ್ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. रुच (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। "क्रान्तं रुचा काञ्चनवप्रभासा नवप्रभाजालभृतां मणीनाम्" माघ० ४-३। 2. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ. "भेजेऽभितः पातुकसिद्धसिन्धोरभूतपूर्वां रुचमम्बुराशेः" माघ० ३-३। 3. ಜ್ವಾಲೆ, ಉರಿ. 4. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ. "रुग्ज्वालाकान्तिवाञ्छासु" वैज०। 5. ಕಿರಣ, ಮಿರಿಚಿ. "क्षिप्ता इवेन्दोः स रुचोऽधिवेलं मुक्तावलीराकलयां चकार" माघ० ३-७३।

रुचक ರುಚಕ (पुं०) 1. ಮಾದಳದ ಗಿಡ. 2. ದನ್ನ, ಹಲ್ಲು. 3. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳ. 4. ನಿಷ್ಕ. रोचते—रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) "क्वुन्" (उ० २-३२)। (न०) 5. ಭೂಷಣ, ಆಶ್ವದ ಆಭರಣ. 6. ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ. 7. ಲವಣ. 8. ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ. 9. ಸೌವರ್ಚಲವಣ. 10. ಮಂಗಲದ್ರವ್ಯ. 11. ವಾಯಿವಿಳಂಗ. 12. ಗೋರೋಚನ. (वि०) 13. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವ. ರುಚಿಸುವ. 14. ಉತ್ಕಟವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. "रुचको बीजपूरे च निष्के दन्तकपोतयोः। न द्वयोः सर्जिकाक्षारेऽप्यश्वाभरणमाल्ययोः। सौवर्चलेऽपि माङ्गल्यद्रव्ये चाप्युत्कटेऽपि च" मेदि०।

रुचा ರುಚಾ (स्त्री०) "रुच्" ಪದದ ಅರ್ಥ. रुच् वा "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः।

रुचि ರುಚಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) "इन्" (उ० ४-११९)। 2. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ, ಶೋಭೆ. "रुचिमासने रुचिरधाम्नि बिभ्रतावलघुन्यथ न्यवदतां नृपाच्युतौ" माघ० १३-६४। 3. ಕಿರಣ. ರಶ್ಮಿ. "रुचिभर्तुरस्य विरहाधिगमादिति सन्ध्ययापि सपदि व्यगमि" माघ० ९-१७। 4. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಆಸೆ. "रुचिकरमपि नार्थवद्बभूव स्तिमितसमाधिशुचौ पृथातनूजे" किरा० १०-६२। 5. ೪ಷ್ಟ, ಅಭಿರುಚಿ, ಪ್ರೀತಿ. "त्रैगुण्योद्भवमत्र लोकचरितं नानारसं दृश्यते नाट्यं भिन्नरुचेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधनम्" माल० १-४। 6. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೇಮ, ಪ್ರೀತಿ. 7. ಆಸಕ್ತಿ 8. ಗೋರೋಚನ. 9. ರುಚಿ, ಸವಿ. 10. ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಾಣುವಂತೆ ನಗುವುದು. "रुचिः स्त्री हसितं दृष्टदन्ते विहसितं श्रुते" वैज०। 11. ಹಸಿವು. ಊಟದ ಬಯಕೆ. "रुचिः स्त्री दीप्तौ शोभायामभिष्वङ्गाभिलाषयोः" मेदि०।

रुचित ರುಚಿತ (न०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ. रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) "क्तः" (३-३-११४)। "वसामेह क्षपामेकां रुचितं यदि तेऽनघ" भा० वन० ९८-८२। (वि०) 2. ೪ಷ್ಟವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ. "मातले कश्चिदत्रापि रुचितस्ते वरो भवेत्" भा० उद्योग० १००-१६।

रुचिर ರುಚಿರ (न०) 1. ಮೂಲಂಗಿ. 2. ಲವಂಗ. 3. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. रुच (दीप्तौ) "किरच्" (उ० १-५२)। (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "स्नान्तीनां बृहदमलोदबिन्दुचित्रौ रेजाते रुचिरदृशामुरोजकुम्भौ" माघ० ८-५३। 5. ಮಧುರವಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ. रुचिं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। (स्त्री०) **–रा –रा**. 6. ಗೋರೋಚನ.

रुचिष्य ರುಚಿಷ್ಯ (वि०) 1. ಸಿಹಿಯಾದ, ಮಧುರವಾದ. रुच्यते — रुच (दीप्तौ) "किष्यन्" (उ० ४-१७८)। "सिण्डाकी वातला सान्द्रा रुचिष्यानलदीपिनी" सुश्रुत०। 2. ೪ಷ್ಟವಾದ.

रुची ರುಚೀ (स्त्री०) "रुचि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

रुचु रुचु (पुं०) 1. ಕುರಿಯ ಆಕಾರದ ಬಿಳಿಯ ಜಿಂಕೆ. 2. ಹಂದಿಯ ಆಕಾರದ ಹಳದಿ ಜಿಂಕೆ. "रुचुस्तु शुक्लो मेषाभः स पीतः सूकराकृतिः" वैज०।

रुच्य रुच्य (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. रोचते — रुच (दीप्तौ) "क्यप्" (३-१-११४)। "रुच्यः प्रियः पतिर्भर्ता सेक्ता वरयिता धवः" वैज०। 2. ಕತಕವೃಕ್ಷ, ಚಿಲ್ಲದ ಗಿಡ. "रुच्यस्तिक्तफलो गुच्छाफलः कतफलश्च सः" कल्पद्रु०। (न०) 3. ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ. "जरणं कृष्णलवणमक्ष्यं कोद्रविकं पुनः। रुच्यं स्यात्" कल्पद्रु०। (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "कान्तं मनोहरं रुच्यम्" अम०।

रुच्यकन्द रुच्यकन्द (पुं०) ಸೂರಣದ ಗಿಡ. रुच्यः कन्दो यस्य। "रुच्यकन्दस्तीव्रकन्दः सूरकन्दः सितोपरः" कल्पद्रु०।

रुज् रुज् (स्त्री०) 1. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ, ಬೇನೆ. रुजति देहम् — रुजो (भङ्गे) "क्विप्" (वा० ३-२-१७८)। "इत्यदर्शितरुजोऽस्य मन्त्रिणः शश्वदूचुरघशङ्किनीः प्रजाः" रघु० १९-५२। 2. ಒಡೆಯುವಿಕೆ, ಮುರಿಯುವಿಕೆ. "स्रस्ताङ्गसन्धौ विगताक्षपाटवे रुजा निकामं विकलीकृते रथे" माघ० १२-२५। 3. ನೋವು, ವೇದನೆ.

रुजत् रुजत् (वि०) 1. ನೋವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಒಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಮುರಿಯುತ್ತಿರುವ. रुजो (भङ्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। "रुजन्महेषून् बहुधाशुपातिनो मुहुः शरौघैरपवारयन् दिशः" किरा० १५-५१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –त्यै, –न्ती –न्त्यै.**

रुजा रुजा (स्त्री०) 1. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 2. ಭಂಗ, ಮುರಿಯುವಿಕೆ. रुजो (भङ्गे) "क्विप्" (वा० ३-२-१७८)। वा "टाप्"। 3. ನೋವು. "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः। "क्व रुजा हृदयप्रमाथिनी क्व च ते विस्मयनीयमायुधम्" माल० ३-२। "रुजात्वामयभङ्गयोः" हेम०। 4. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ. रुज (हिंसायाम्) + णिच् "क्विप्"। "टाप्"।

रुजाकर रुजाकर (पुं०) 1. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. रुजायाः करः। (वि०) 2. ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ವೇದನೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ.

रुण्ड रुण्ड (पुं०) 1. ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಹ, ಕತ್ತಿಗೆ ಕೆಳಗಿನ ಶರೀರ. "रुण्डोऽशिराः कबन्धोऽस्त्री" वैज०। 2. ಶಿರಃಕಪಾಲ, ತಲೆಬುರುಡೆ. "वेल्लद्भैरवरुण्डखण्डनिकरैर्वीरो विधत्ते भुवम्" उ० रा० ५-६।

रुण्डिका रुण्डिका (स्त्री०) 1. ಯುದ್ಧಭೂಮಿ. 2. ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಿನ ಹೊಸ್ತಿಲು. 3. ದೂತಿ. "रुण्डिका द्वारपिण्डयां च दूतिकायां रणक्षितौ" मेदि०।

रुत रुत (न०) ಶಬ್ದ, ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕೂಗಾಟ. रु (शब्दे) "क्तः" (३-३-११४)। "तिरश्चां वाशितं रुतम्" अम०। "रुतमथ कृकवाकोस्तारमाकर्ण्य कल्ये" माघ० ११-१।

रुतज्ञ रुतज्ञ (वि०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಾತುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಶಕುನ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. रुतं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

रुदत् रुदत् (वि०) ಅಳುತ್ತಿರುವ, ರೋದನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. रुदिर् (अश्रुविमोचने) "शतृ" (३-२-१२४)। "व्रीडया रुददिवालिविरावैर्नीलनीरजमगच्छदधस्तात्" माघ० १०-११। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –त्यै.** "दिवसं भृशोष्णरुचिपादहतां रुदतीमिवानवरतालिकुलैः" माघ० ९-३४।

रुदथ रुदथ (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. रोदिति — रुदिर् (अश्रुविमोचने) "अथः" (उ० ३-११६)। 2. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. "रुदथः कुक्कुटशुनोः" हेम०। 3. ಶಿಶು, ಮಗು.

रुदित रुदित (न०) ಅಳುವುದು, ರೋದನಮಾಡುವುದು. रुदिर् (अश्रुविमोचने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "नूनं तस्याः प्रबलरुदितोच्छूननेत्रं प्रियायाः" मेघ० २-२१।

रुद्ध रुद्ध (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अम्भोधिरोधसि पृथुप्रतिमानभागरुद्धोरुदन्तमुसलप्रसरो निपेते" माघ० ५-३६। "रुद्धालोके नरपतिपथे सूचिभेद्यैस्तमोभिः" मेघ० १-३७। 2. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "गत्वोद्रेकं जघनपुलिने रुद्धमध्यप्रदेशः कामभ्रूरुद्रुमभुजलताः पूर्णनाभीह्रदान्तः" माघ० ७-७४। 3. ಮುಚ್ಚಿಗೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

रुद्र रुद्र (पुं०)1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. रोदयति — रुदिर् (अश्रुविमोचने) + णिच् "रक्" (उ० २-२२)। णिचो लोपश्च। "इन्द्रो महेन्द्रः सुरनायको वा रुद्रस्त्रिणेत्रस्त्रिपुरान्तको वा" रामा०।

(पुं० ब० व०) 2. ಏಕಾದಶ ರುದ್ರರು, ಗಣದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು. रोदयन्त्यसुरान्। **ಏಕಾದಶ ರುದ್ರರು:** (1) अजैकपात् (2) अहिर्बुध्न्यः (3) विरूपाक्षः (4) सुरेश्वरः (5) जयन्तः (6) बहुरूपः (7) त्र्यम्बकः (8) अपराजितः (9) वैवस्वतः (10) सावित्रः ಮತ್ತು (11) हरः। "रुद्राणामपि मूर्धानः क्षतहुंकारशंसिनः" कुमा० २-२६। 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 4. ಹನ್ನೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆ. "रसै रुद्रैश्छिन्ना यमनसभलगः शिखरिणी" वृ० र०।

रुद्रकवच ರುದ್ರಕವಚ (न०) ಸಕಲ ಅವಯವಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಈಶ್ವರನ ನಾಮಗಳು. "रुद्रो मामग्रतः पातु पृष्ठतः पातु शङ्करः। कपर्दी दक्षिणे पातु वामपार्श्वे तथा हरः। शिवःशिरो मे च पातु ललाटे नीललोहितः। नेत्रयोस्त्र्यम्बकः पातु मुखे पातु महेश्वरः। कर्णयो-र्नासिकायां च जिह्वायां शम्भुरव्ययः। श्रीकण्ठस्तु गले पातु बाह्वोः पातु पिनाकधृक्। हृदयं मे महादेवः ईश्वरस्तु तथोदरम्। नाभौ कुक्षौ कटिस्थाने पातु सर्वं प्रजापतिः। ऊरू जानू महादेवः पादौ पातु महेश्वरः। सर्वं रक्षतु भूतेशः सर्वगात्राणि यत्नतः" तन्त्रसा०।

रुद्रगण ರುದ್ರಗಣ (पुं०) ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥಗಣಗಳು.

रुद्रज ರುದ್ರಜ (पुं०) 1. ಷಣ್ಮುಖ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ. (न०) 2. ಪಾದರಸ. रुद्रात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

रुद्रभूमि ರುದ್ರಭೂಮಿ (स्त्री०) ಪಿತೃವನ.

रुद्रविंशति ರುದ್ರವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಪ್ರಭವ ವಿಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ (ಕೊನೆಯ) ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳು. ಮೊದಲನೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳು ಬ್ರಹ್ಮದೇವತಾಕವಾದುವು. ಎರಡನೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳು ವಿಷ್ಣುದೇವತಾಕವಾದುವು. ಮೂರನೆಯ (ಕೊನೆಯ) ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳು ರುದ್ರದೇವತಾಕವಾದುವು. "आद्या तु विंशतिर्ब्राह्मी द्वितीया वैष्णवी स्मृता। तृतीया रुद्रदैवत्या श्रेष्ठा मध्याधमा भवेत्"।

रुद्रसावर्णि ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿ (पुं०) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಮನು. ["इन्द्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

रुद्राक्ष ರುದ್ರಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ರುದ್ರಾಕ್ಷ ವೃಕ್ಷ. (न०) 2. ರುದ್ರಾಕ್ಷ ವೃಕ್ಷದ ಬೀಜ, ಜಪಮಾಲೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರುದ್ರಾಕ್ಷ. **ರುದ್ರಾಕ್ಷದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ.** "विना भस्मत्रिपुण्ड्रेण विना रुद्राक्षमालया। पूजितोऽपि महादेवो न स्यात्तस्य फलप्रदः"। **ರುದ್ರಾಕ್ಷದ ಭೇದಗಳು:** ರುದ್ರಾಕ್ಷವು ಒಂದರಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವದನಗಳವರೆಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಾಗಿರುವುವು. ರುದ್ರಾಕ್ಷವನ್ನು ಮಂತ್ರವಿಲ್ಲದೆ ಧರಿಸಿದರೆ ದೋಷ. "विना मन्त्रेण यो धत्ते रुद्राक्षं भुवि मानवः। स याति नरकान् घोरान् यावदिन्द्राश्चतुर्दश"।

रुद्राक्षमाला ರುದ್ರಾಕ್ಷಮಾಲಾ (स्त्री०) ರುದ್ರಾಕ್ಷಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಜಪಮಾಲೆ. रुद्राक्षैः निर्मिता माला। "भस्मोद्धूलन भद्रमस्तु भवते रुद्राक्षमाले शुभं हा सोपानपरम्परे गिरिसुताकान्तालयालंकृते" कुव०।

रुद्राणी ರುದ್ರಾಣೀ (स्त्री०) ರುದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಪಾರ್ವತಿ. रुद्रस्य पत्नी—रुद्र "ङीष्" आनुक् च (४-१-४९)।

रुद्रारि ರುದ್ರಾರಿ (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. रुद्रोऽरिर्यस्य।

रुधिर्—आवरणे (रुधा० उभ० सक० अनि०)। रुणद्धि, रुन्धे। रुरोध, रुरुधे। रोद्धा। रोत्स्यति, -ते। अरुधत्। अरौत्सीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡು, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು. "आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशोह्यङ्गनानां सद्यःपाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि" मेघ० १-१०। 2. ಆವರಿಸು, ಸುತ್ತುವರಿ, ಬಳಸು. "रुणद्मि सवितुर्मार्गं भिनद्मि कुलपर्वतान्" भट्टि० ६-३५। 3. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು. "इदं रुणद्धि मां पद्ममन्तःक्वणितषट्पदम्" विक्र० ४-४०। 4. ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕು. "रोत्स्यन्ति वारणघटा नगरं मदीयाः" मुद्रा० ४-१७।

कर्मणि:—रुध्यते। रुध्यताम्। अरुध्यत। रुध्येत। अरोधि। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—रोद्धव्यम्। रोधनीयम्। रोध्यम्। रुद्धः। रुद्धवान्। रुन्धन्, -ती। रुन्धानः। रुद्धम्। रोधनम्।

रुधिर ರುಧಿರ (पुं०) 1. ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜ. 2. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. रुधिर् (आवरणे) "किरच्" (उ० १-५९)। (न०) 3. ಮೈಯೊಳಗಿನ ಒಂದು ಧಾತು, ರಕ್ತ. "पानार्थे रुधिरं धातौ रक्षार्थे भुवनं शराः" माघ० १९-१०३। 4. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. "असृक्कुंकुमयोः क्लीबम्"। "रुधिरं भूसुते पुमान्" नानार्थर०। "गन्धवद्रुधिर-चन्दनोक्षिता" रघु० ११-२०।

रुन्धत् ರುಂಧತ್ (वि०) 1. ತಡೆಯುವ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವ. रुधिर् (आवरणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

2. तडेहिडियुवे, हिडिदु निल्लिसुवे. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -त्री -ङ्यां. "उत्तरीयविनयात् त्रपमाणा रुन्धती किल तदीक्षणमार्गम्" माघ० १०-४२।

रमा रुमा (स्त्री०) 1. सुग्रीवन हेंडति. 2. उप्पु समुद्र. "रमा सुग्रीवभार्यायां सैव स्याल्लवणाकरे" नानार्थर०।

रमाभव रुमाभव (न०) लवण, उप्पु.

रुरु रुरु (पुं०) 1. हरिण, जिंकॆ, हुल्लॆ. रौति — रु (शब्दे) "कुन्" (उ० ४-१०३)। "तुरगवल्गन-चञ्चलकुण्डलो विरुरुचे रुरुचेष्टितभूमिषु" रघु० ९-५१। 2. ऒब्ब राक्षस. "दैत्यभेदे मृगे रुरुः" त्रिकाण्ड०। 3. सर्पक्किंतलू क्रूरवाद ऒंदु प्राणि. ई प्राणियिंद ई लोकदल्लि पीडिसल्पट्ट जंतुगळे मुंदॆ रुरुगळागि हुट्टि नरकदल्लि आदनु हिंसिसुवुवु. "इह लोकेऽमुना ये तु हिंसिता जन्तवः पुरा। त एव रुरवो भूत्वा परत्र पीडयन्ति तम्" देवीभा०। आदुदरिंद आ नरकक्कॆ "रौरवः" ऎंदु प्रसरायितु.

रुरुक्षत् रुरुक्ष्-अत् (वि०) 1. आविर्भविसलु अपेक्षिसुत्तिरुव. रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. बॆळॆयलु आपेक्षिसुव.

रुरुक्षा रुरुक्ष्-आ (स्त्री०) 1. आविर्भविसलु अपेक्षॆ. रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. बॆळॆयलु अपेक्षॆ.

रुरुक्षु रुरुक्ष्-उ (वि०) 1. आविर्भविसलु अपेक्षिसुव. रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. बॆळॆयलु आपेक्षिसुव.

रुरुदिषत् रुरुदिष्-अत् (वि०) अळलु इच्छिसुत्तिरुव. रोदितुमिच्छन् — रुदिर् (अश्रुविमोचने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -त्री -ङ्यां.

रुरुदिषा रुरुदिष्-आ (स्त्री०) अळलु आसॆ. रोदितुमिच्छा —रुदिर् (अश्रुविमोचने) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "रुरुदिषा वदनाम्बुरुहश्रियः सुतनु सत्यमलंकरणाय ते" माघ० ६-१७।

रुरुदिषु रुरुदिष्-उ (वि०) अळलु आसॆपडुवे. रोदितुमिच्छुः — रुदिर् (अश्रुविमोचने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

रुवथ रुवथ (पुं०) 1. कुक्कुट, कोळि. 2. शब्द, सद्दु, ध्वनि. "रुवतः कुक्कुटे ध्वनौ" वैज०।

रुव् रुव् (पुं०) ऎरंडवृक्ष, हरळुगिड.

रुव्क रुव्क (पुं०) ऎरंडवृक्ष, हरळुगिड.

रुशत् रुशत् (वि०) हिंसिसुत्तिरुव. रुश (हिंसायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -त्री -न्त्यां.

रुशती रुशती (स्त्री०) अशुभवाद मातु, अमंगळ वचन. रुश (हिंसायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)।

रुष् रुष् (स्त्री०) कोप, सिट्टु, मुनिसु. रुष (हिंसायाम्) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "रुषा मिथो मिलद्दन्तिदन्तसंघर्षजोऽनलः" कुमा० १६-३२।

रुषा रुषा (स्त्री०) सिट्टु, कोप. रुष् "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः।

रुषित रुषित (वि०) 1. कोपगॊंड, सिट्टुमाडिकॊंड. रुष (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। वा इडागमः (७-२-२८)। इडभावे **रुष्टः** रुष्टः. "जघान रुषितो रुष्टान् त्वरितस्तूर्णमागतान्" भट्टि० ९-२०। (न०) 2. रोष, कोप, सिट्टु. ष भावे "क्तः" (३-३-११४)। स्त्रियां **रुष्टा** रुष्टा "इत्थं शशापाद्रिसुता हुताशं रुष्टा रतानन्दसुखस्य भङ्गात्" कुमा० ९-१६।

रुष्टि रुष्टि (स्त्री०) क्रोध, कोप, सिट्टु. रुष (हिंसायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

रुह – बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च (भ्वा० पर० अक० अनि०)। रोहति। रुरोह। रोढा। रोक्ष्यति। रोहतु। अरुक्षत्। 1. हुट्टु, जन्मताळु. 2. बॆळॆ, चिगुरु, मॊळकॆयोळु. "छिन्नोऽपि रोहति तरुः क्षीणोऽप्युपचीयते चन्द्रः" भर्तृ० १-७९।

भावे:—रुह्यते। रुरुहे। रोढा। रुह्यताम्। अरुह्यत। इत्यादि.

णिचि:—रोपयति, -ते, रोहयति, -ते। रोहयां, रोपयां चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। रोपयिता, रोहयिता। रोपयतु, -ताम्, रोहयतु, -ताम्। इत्यादि.

ण्यन्तात् कर्मणि:—रोप्यते, रोह्यते। रोपयां, -रोहयां चक्रे, -बभूवे, आसे। रोपयिता, रोपिता, रोहयिता, रोहिता। रोप्यताम्, रोह्यताम्। इत्यादि.

कृत्सु:—रोढव्यम्। रोहणीयम्। रोह्यम्। रूढः। रूढवान्। रोहन्, –न्ती। रूढम्। रोहणम्।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

आ + रुह = आरोहति। आरूढः। आरुरोह। ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತು. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರು. "आरूढः पतित इति स्वसंभवोऽपि" माघ० ८-५४।

अव + रुह = अवरोहति। अवरुरोह। अवरोहः। ಕೆಳಗೆ ಇಳಿ. "तत्राक्षोभ्यं यशोराशिं निवेश्यावरुरोह सः" रघु० ४-८०।

रुह् रुह् (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, 2. ಬೆಳೆದ. रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "विपाकपिङ्गास्तुहिनस्थलीरुहः" माघ० १-५।

रुह रुह (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) 1. ಹುಟ್ಟುವ, 2. ಬೆಳೆಯುವ. रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। "विहङ्गराजाङ्गरुहैरिवायतैर्हिरण्मयो-र्वीरुहवल्लितन्तुभिः" माघ० १-७। –हा–हा. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು.

रूक्ष रूक्ष (पुं०) 1. वृक्ष, ಮರ. "तरुः शाखी कुरः कुजः। वसुः करालिकोऽगच्छो जर्णो रूक्षः पुलाक्यपि" वैज०। (न०) 2. ಅನಿಯ ಮದೋದಕದ ವಾಸನೆ. 3. ಶ್ಲೇಷ್ಮವಾದ ಕಬ್ಬಿಣ. "अथ कालायसं तीक्ष्णं सुलोहं रूक्षमासुरम्" वैज०। (वि०) 4. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಮೆದುವಾಗಿಲ್ಲದ, ಬಿರುಸಾದ ಶಬ್ದ. (ಮಾತು.) "रूक्षस्वरं वाशति वायसोऽयम्" मृच्छ० ९-१०। "विलङ्घितस्थितिमभिवीक्ष्य रूक्षया रिपोर्गिरा गुरुमपि गान्दिनीसुतम्" माघ० १७-१२। 5. ಕಠಿನವಾದ, ಒರಟಾಗಿರುವ. "कर्णार्पितो लोध्रकषायरूक्षे गोरोचना-क्षेपनितान्तगौरे" कुमा० ७-१७। 6. ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು, ಬಿರುಸಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು. "शक्लो मधुरवाक् चाथ रूक्षो लक्षो विपर्यये" वैज०। 7. ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. "नितान्तरूक्षाभिनिवेशमीशम्" रघु० १४-४३। 8. ನುಣುಪಾಗಿಲ್ಲದ, ಒರಟಾಗಿರುವ. "रूक्षो निष्प्रेम्ण्यचिक्कणे" वैज०। 9. ಒಣಗಿಹೋಗಿರುವ, ಬತ್ತಿಹೋದ, ರಸವಿಲ್ಲದೆ ಬೆಂದುಹೋಗಿರುವ. "स्निग्ध-श्यामाः क्वचिदपरतो भीषणाभोगरूक्षाः" उ० रा० २-१४।

रूक्षगन्ध रूक्षगंध (पुं०) ಗುಗ್ಗುಲು. रूक्षो गन्धो यस्य।

रूक्षण रूक्षण (न०) 1. ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ. 2. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮೇದಸ್ಸನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡಲು ನಡೆಯುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

रूक्षणीय रूक्षणीय (पुं०) ಕಬ್ಬಿನ ರಸದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯ, –ಹೆಂಡ. "पक्वैरिक्षुरसैरस्त्री शीघ्रः पङ्करसः शिवः। शीतपङ्को रूक्षणीयः" वैज०। (स्त्री०) –या –यम्. ಕಾಡುಗೋಧಿ. "रूक्षणीया जन्तुफला गवेधुश्च गवेधुका" वैज०।

रूक्षपत्र रूक्षपत्र (पुं०) ಶಾಖೋಟವೃಕ್ಷ, ಕಾರೆಗಿಡ. रूक्षाणि पत्राण्यस्य।

रूक्षस्वर रूक्षस्वर (पुं०) 1. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. रूक्षः स्वरो यस्य। "रूक्षस्वरो धूम्रकर्णो नेमिर्भारसहः शलः" वैज०। 2. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ.

रूक्षित रूक्षित (वि०)1. ಕಠಿನವಾಗಿರುವ. 2. ಒರಟಾಗಿರುವ. रूक्षोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 3. ಒರಟಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. रूक्ष (प्रारुष्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

रूढ रूढ (पुं०) 1. ಯವಧಾನ್ಯ. "यवे रूढो दीर्घशूक-रिशतशूको महाबुसः" वैज०। 2. (प्रकृति प्रत्ययगळ अर्थवन्नु अपेक्षिसदे) समुदायशक्तियिंद अर्थवन्नु कोडुव शब्द, रूढि शक्तियिंद अर्थवन्नु कोडुव शब्द, संकेत शब्द, व्युत्पत्तिरहितवाद शब्द. "स्वदे मुखसुरं प्रमदाभ्यो नाम रूढमपि च व्युदासादि" माघ० १०-२३। (वि०) 3. प्रसिद्धवाद, नडेनुडिगळिंद प्रसिद्धिपडेद. "तस्य दाक्षिण्य-रूढेन नाम्ना मगधवंशजा" रघु० १-३१। 4. अवयवार्थ (व्युत्पत्ति)दिंद प्रसिद्धवाद, प्रकृति प्रत्ययार्थगळिंद प्रसिद्धिहोंदिद. "क्षतात् किल त्रायत इत्युदग्रः क्षत्रस्य शब्दो भुवनेषु रूढः" रघु० २-५३। 5. हुट्टिद, उत्पत्तिहोंदिद, उंटाद. रुह (बीजजन्मादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "येन श्रियः संश्रयदोषरूढं स्वभावलोलेत्ययशः प्रमृष्टम्" रघु० ६-४१। 6. बेळेद, वृद्धिहोंदिद.

रूढि रूढि (स्त्री०) 1. उत्पत्ति, हुट्टुवुदु. 2. बेळवणिगे, वृद्धिहोंदुवुदु. रुह (बीजजन्मादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. प्रसिद्धि. 4. शब्दद समुदाय शक्ति, अवयवार्थविल्लदे शब्दद अर्थक्किरुव संकेत.

रूढिलक्षणा रूढिलक्षणा (स्त्री०) "निरूढिलक्षणा" पदद अर्थ.

ರೂಪ ರೂಪ (ನ॰) 1. ಸೌಂದರ್ಯ ಲಾವಣ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಕಾರ. ರೂಪಮಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ಅಚ್" (೫-೨-೧೨೭)। "ಮಾನುಷೀಷು ಕಥಂ ವಾ ಸ್ಯಾದಸ್ಯ ರೂಪಸ್ಯ ಸಂಭವ:" ಶಾಕು॰ ೧-೨೨। 2. ಆಕಾರ. "ರೂಪಮಪ್ರತಿವಿಧಾನಮನೋಜ್ಞಂ ಪ್ರೇಮ ಕಾರ್ಯಮನಪೇಕ್ಷ್ಯ ವಿಕಾಸಿ" ಮಾಘ॰ ೧೦-೩೭। 3. ಸ್ವಭಾವ. 4. ಬಿಳುಪು ಹಸುರು ಕೆಂಪು ಮೊದಲಾದ ಬಣ್ಣ, ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳಿರುವ 24 ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಈ ಗುಣವು ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು. "ಚಕ್ಷುರ್ಮಾತ್ರ-ಗ್ರಾಹ್ಯೋ ಗುಣೋ ರೂಪಮ್" ತ॰ ಸಂ॰। ಇದು ಶುಕ್ಲ ನೀಲ ಪೀತ ರಕ್ತ ಹರಿತ ಕಪಿಶ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಗಳೆಂದು ಸಪ್ತವಿಧ. 5. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು. 6. ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಕ. 7. ಶ್ಲೋಕ, ಪದ್ಯ. 8. ಪಶು. 9. ಶಬ್ದ, ಪದ, (ಸುಬನ್ತ ಅಥವಾ ತಿಙನ್ತ). 10. ಗ್ರಂಥದ ಆವೃತ್ತಿ, ಕಂಠಸ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದುವುದು. "ರೂಪಂ ಸ್ವಭಾವೇ ಸೌಂದರ್ಯೇ ನಾಣಕೇ ಪಶುಶಬ್ದಯೋ:। ಗ್ರನ್ಥಾವೃತ್ತೌ ನಾಟಕಾದಾವಾಕಾರಶ್ಲೋಕಯೋರಪಿ" ವಿಶ್ವ॰। 11. ತತ್ತ್ವ, ಲಕ್ಷಣ, ನಿಜಸ್ವರೂಪ. "ರೂಪಂ ತತ್ತ್ವಂ ಸತತ್ತ್ವಂ ಚ ಸ್ವರೂಪಂ ಚ ಸಲಕ್ಷಣಮ್" ವೈಜ॰। "ಕ್ಷಣೇ ಕ್ಷಣೇ ಯನ್ನವತಾ-ಮುಪೈತಿ ತದೇವ ರೂಪಂ ರಮಣೀಯತಾಯಾ:" ಮಾಘ॰ ೪-೧೭। 12. ರಜತಲೋಹ, ಬೆಳ್ಳಿ. "ದುರ್ವರ್ಣಂ ಪುಂಸಿ ವಾ ರೂಪ್ಯಂ ರೂಪಂ ರೌಪ್ಯಂ ಯವೀಯಸಮ್" ಕಲ್ಪದ್ರು॰। 13. ನಾಣ್ಯ. "ರೂಪಮಾಕಾರ ಸೌನ್ದರ್ಯನಾಣಕೇಷ್ವಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ" ತ್ರಿಕಾಣ್ಡ॰।

ರೂಪಕ ರೂಪಕ (ಪುಂ॰) 1. ರೂಪಾಯಿ ನಾಣ್ಯ. (ನ॰) 2. ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ. ನಟನಲ್ಲಿ ರಾಮಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಆರೋಪಮಾಡುವುದರಿಂದ ದೃಶ್ಯ ಕಾವ್ಯವು ರೂಪಕವೆನಿಸುವುದು. "ತದ್ರೂಪಾರೋಪಾತ್ತು ರೂಪಕಮ್" ಸಾ॰ ದ॰ ೬-೧। "ಯಥಾ ಮುಖಾದೌ ಪದ್ಮಾದೇರಾರೋಪೋ ರೂಪಕಂ ಮತಮ್। ತಥೈವ ನಾಯಕಾರೋಪೋ ನಟೇ ರೂಪಕಮುಚ್ಯತೇ"। ಈ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯವು (ರೂಪಕವು) (1) ನಾಟಕಮ್ (2) ಪ್ರಕರಣಮ್ (3) ಭಾಣ: (4) ಪ್ರಹಸನಮ್ (5) ಡಿಮ: (6) ವ್ಯಾಯೋಗ: (7) ಸಮವಾಕಾರ: (8) ವೀಥೀ (9) ಅಙ್ಕ: ಮತ್ತು (10) ಈಹಾಮೃಗ: ಎಂದು ಹತ್ತು ವಿಧ. ಸಾ॰ ದ॰ ೬-೩। 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಉಪಮೇಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನದ ಆಹಾರ್ಯಾಭೇದ ಅಥವಾ ತಾದ್ರೂಪ್ಯ ರಂಜನವು ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ. "ವಿಷಯ್ಯಭೇದತಾದ್ರೂಪ್ಯರಞ್ಜನಂ ವಿಷಯಸ್ಯ ಯತ್। ರೂಪಕಂ ತತ್" ಚನ್ದ್ರಾ॰। ರೂಪಕಾಲಂಕಾರವು ಅಭೇದ ಮತ್ತು ತಾದ್ರೂಪ್ಯಗಳಿಂದು ಎರಡು ವಿಧ ಇವೆರಡೂ ನ್ಯೂನ ಅಧಿಕ ಮತ್ತು ಉಭಯಭೇದ ಗಳಿಂದ ಆರು ವಿಧಗಳಾಗುವುವು. "ತ್ರಿಧಾಧಿಕ್ಯನ್ಯೂನತ್ವಾನ್ಮ-ಯೋಕ್ತಿಭಿ:" ಚನ್ದ್ರಾ॰। (ವಿ॰) 4. ರೂಪವುಳ್ಳ, ಶರೀರವುಳ್ಳ.

ರೂಪಣ ರೂಪಣ (ನ॰) ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಆರೋಪ. ರೂಪ (ರೂಪಕ್ರಿಯಾಯಾಮ್) + ಣಿಚ್ ಭಾವೇ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರ ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರ (ನ॰) ಉತ್ಕಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ರೂಪಗುಣವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ರಸಶೂನ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯ, ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ತನ್ಮಾತ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರವು ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ.

ರೂಪಧಾರಿನ್ ರೂಪಧಾರಿನ್ (ಪುಂ॰) 1. ನಟ, ವೇಷಧರಿಸಿ ಅಭಿನಯ ಮಾಡುವವನು. ರೂಪಂ ಧಾರಯತಿ—ಡ್ವಿ ಧಾಞ್ (ಧಾರಣೇ) + ಣಿಚ್ "ಣಿನಿ:" (೩-೧-೧೩೪)। (ವಿ॰) 2. ಸುಂದರ, ರೂಪವಂತ.

ರೂಪವತ್ ರೂಪವತ್ (ವಿ॰) 1. ಆಕಾರವುಳ್ಳ, ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ. ರೂಪಮಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ಮತುಪ್" (೫-೨-೯೫)। "ವಾಯೋರಪಿ ವಿಕುರ್ವಾಣಾತ್ ಕಾಲಕರ್ಮಸ್ವಭಾವತ:। ಉದಪದ್ಯತ ವೈ ತೇಜೋ ರೂಪವತ್ ಸ್ಪರ್ಶಶಬ್ದವತ್" ಭಾಗ॰ ೨-೫-೨೭। 2. ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "ರೂಪವಾನ್ ಸುಭಗ: ಶ್ರೀಮಾನ್ ಕನ್ದರ್ಪ ಇವ ಮೂರ್ತಿಮಾನ್"। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **-ವತೀ -ವತೀ**. ಸುಂದರಿ, ಚೆಲುವಾದ ಹೆಂಗಸು.

ರೂಪಾಜೀವಾ ರೂಪಾಜೀವಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ವೇಶ್ಯೆ. ರೂಪಮಾಜೀವೋ ಜೀವಿಕಾ ಅಸ್ಯಾ:। "ವಾರಸ್ತ್ರೀ ಗಣಿಕಾ ವೇಶ್ಯಾ ರೂಪಾಜೀವಾ" ಅಮ॰।

ರೂಪಿನ್ ರೂಪಿನ್ (ವಿ॰) 1. ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ, ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿದ. ರೂಪಮಸ್ಯಾಸ್ತಿ —"ಇನಿ:" (೫-೨-೧೧೫)। "ರೂಪೀ ಕೋಪ ಇವ ವ್ಯಾಘ್ರ:" ದಶಕು॰। 2. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ, ಚೆಲುವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ. ಪ್ರಶಸ್ತಂ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ।

ರೂಪ್ಯ ರೂಪ್ಯ (ನ॰) 1. ಮುದ್ರಿಸಿದ ಬೆಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ, ರೂಪಾಯಿ. ಆಹತಂ ರೂಪಮಸ್ಯ "ಯತ್" (೫-೨-೧೨೦)। 2. ಕರಗಿಸಿದ, ಕರಗಿಸದೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವ ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿ. 3. ಬೆಳ್ಳಿ, ರಜತಲೋಹ. 4. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಒಡವೆ, ರಜತಲೋಹದ ಆಭರಣ. "ರಾಜತೇ ಭೂಷಣೇ ರೂಪ್ಯಂ ರಜತೇ ಹೇಮ್ನಿ ಚಾಹತೇ" ವೈಜ॰। (ಪುಂ॰) 5. ಒಂದು ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯ. "ಹೇತುಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯೋಽನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ ರೂಪ್ಯ:" ಪಾ॰ ಸೂ॰ (೪-೩-೮೧)। (ವಿ॰) 6. ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ. ಪ್ರಶಸ್ತಂ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ — **ರೂಪ ಪ್ರಶಂಸಾಯ**,

"यप्" (५-२-१२०)। "रूप्यः स्यात् सुन्दरे त्रिषु। आहतस्वर्णरजते रजते च नपुंसकम्" मेदि०।

रूप्यक रूप्यक (पुं०) नाण्य, रूपायि.

रूप्याध्यक्ष रूप्याध्यक्ष (पुं०) 1. कोशाधिकारि, बोक्कसद यजमान. 2. टंकसालेय अधिकारि, नाणमन्नु मुद्रिसुव शालेय अधिकारि. रूप्यस्याध्यक्षः।

रूष्क रूष्क (पुं०) एरंड वृक्ष, हरळु गिड.

रूषक रूषक (पुं०) बण्ण मोदलादुवन्नु बळियुवनु, लेपनमाडुवनु. रूष (भूषायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

रूषण रूषण (न०) 1. बळियुवुदु, लेपनमाडुवुदु. 2. अलंकरिसुवुदु. रूष (भूषायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

रूषित रूषित (वि०) 1. बळियल्पट्ट. 2. अलंकरिसल्पट्ट. 3. व्याप्तवाद. रूष (भूषायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "परिश्रमैर्ल्लोहितचन्दनोचितः पदातिरन्तर्गिरि रेणुरूषितः" किरा०-१-३४। 4. बेरसल्पट्ट, मिश्रमाडल्पट्ट.

रे रे (अव्य०) संबोधनार्थक अव्यय, नीच संबोधन. "रे रे राक्षस मा वधूं प्ररुदतीं मुञ्चेति गृध्राधिपः" चं० रा०।

रेक रेक (पुं०) 1. शंके, संशय, संदेह. रेक् (शङ्कायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. विरेचन, भेदि. रिचिर् (विरेचने) "घञ्" (३-३-१८)। 3. नीच. "रेकः शङ्काविरेकयोः। हीनेऽपि" हेम०। "रेकः शङ्कानीचविरेचने" मेदि०।

रेकणस् रेक्णस् (न०) सुवर्ण, चिन्न. रिचिर् (विरेचने) "असुन्" (उ० ४-१९८)। नुडागमश्च।

रेखा रेखा (स्त्री०) 1. गेरे, एळे. लिख (अक्षरविन्यासे) "अङ्" (३-३-१०४)। लस्य रः। "रेखामात्रमपि क्षुण्णादामनोर्वर्त्मनः परम्" रघु० १-१७। 2. पंक्ति, सालु. 3. बरवणिगे, बरयुवुदु. "रेखा तु श्रेणिलेखयोः" नानार्थर०। 4. अल्प, स्वल्प. 5. कपट, मोस, वंचने. 6. अभोग, पूर्णवागिरुविके. "रेखा स्यादल्पके छद्मन्याभोगोल्लेखयोरपि" विश्व०। 7. चित्रबरेयुव मोदलु गुरुतिसुव आकृति सूचकवाद रूपरेखे. "तथापि तस्या लावण्यं रेखया किञ्चिदन्वितम्" शाकु० ६-१४।

रेखागणित रेखागणित (न०) ज्यामिति, गेरेय मूलक क्षेत्रगळ प्रमाणसंबंधवाद शास्त्र. रेखाया गणितं प्रमाणस्य रूपं यत्र।

रेचक रेचक (पुं०) 1. यमक्ष्मार. रेचयति—रिच (वियोजनसंपर्चनयोः)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "क्षारं तु स्याद्यवक्षारे यवशूकश्च रेचकः" त्रिकाण्ड०। 2. तिलकवृक्ष. "तिलकाह्वस्तु रेचकः" कल्पद्रु०। 3. चीरुकोळवि, पिचकारि. 4. उसिरन्नु होरगे बिडुवुदु, श्वासकोशवन्नु खालिमाडुवुदु. (न०) 5. भेदिमाडिसुव औषध. (वि०) 6. उसिरन्नु होरगेबिडिसुव. 7. मलबंधवन्नु परिहरिसुव, भेदिमाडिसुव. 8. होट्टेयन्नु बरिदुमाडुव.

रेचत् रेचत् (वि०) 1. उसिरन्नु होरगे बिडुत्तिरुव. 2. भेदिमाडुत्तिरुव. 3. बरिदुमाडुत्तिरुव. रिचिर् (विरेचने) "शतृ" (३-२-१२४)।

रेचन रेचन (न०) 1. भेदियागुविके. 2. उसिरन्नु होरगेबिडुवुदु. 3. होट्टेयन्नु बरिदुमाडुवुदु. रिचिर् (विरेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

रेचनी रेचनी (स्त्री०) 1. जाजाळ. 2. कंपु तिगडे मर. "रेचनी गुन्द्रा दन्ती रोचनिका त्रिवृत्" हेम०।

रेचनीय रेचनीय (वि०) 1. (उसिरन्नु) होरगे बिडबेकाद. 2. होरगेबिडल्पडुव. 3. बरिदुमाडबेकाद. 4. बरिदुमाडल्पडुव. रिचिर् (विरेचने) "अनीयर् (३-१-९६)। 5. भेदिमाडिसबेकाद. 6. बरिदुमाडिसबेकाद. 7. उसिरन्नु होरगे बिडिसबेकाद.

रेचयत् रेचयत् (वि०) 1. (उसिरन्नु) होरगे बिडिसुत्तिरुव. 2. बरिदुमाडुत्तिरुव. 3. भेदिमाडिसुत्तिरुव. रिच (वियोजनसंपर्चनयोः)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

रेचित रेचित (वि०) 1. भेदिमाडिसल्पट्ट. रिचिर् (विरेचने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. खालि माडिसल्पट्ट, बरिदुमाडिसल्पट्ट. रिच (वियोजनसंपर्चनयोः)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "रेचितं परिजनेन महीयः केवलाभिरतदम्पति धाम" माघ०

१०-५५। (न०) 3. कुदುರೆಯ ನಡಗೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. रिचिर् (विरेचने) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। "आस्कन्दितं घोरितकं रेचितं वल्गितं प्लुतम्" अम०। 4. ಒಂದು ಹುಬ್ಬನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗಂಟು ಹಾಕುವುದು. "रेचितं त्वेकया भ्रुवा" वैज०। 5. ಉಸಿರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಬಿಡುವುದು. 6. ಪಾಲಿಮಾಡುವುದು, ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬರಿದುಮಾಡುವುದು.

रेच्य रेच्य (पुं०) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಬಿಡಲ್ಪಡುವ ವಾಯು.

रेणु रेणु (पुंस्त्री०) 1. ಧೂಳು, ಹುಡಿಮಣ್ಣು. रीङ् (गतिरेषणयोः) "णुः" (उ० ३-३८)। "नभस्तलं बहुलतरेण रेणुना ततोऽगमत् त्रिजगदिवैकतां स्फुटम्" माघ० १७-६५। 2. ಪರಾಗ, ಹೂವಿನ ಕೇಸರದ ಧೂಳು. (पुं०) 3. ಪರ್ಪಟ, ಹಪ್ಪಳ.

रेणुका रेणुका (स्त्री०) 1. ಜಮದಗ್ನಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಪರಶುರಾಮನ ತಾಯಿ, ಪ್ರಸೇನಜಿತ್ತೆಂಬ ದೊರೆಯ ಮಗಳು. ರೇಣುಕೆಗೆ ರುಮಣ್ವಂತ ಸುಷೇಣ ವಸು ವಿಶ್ವಾವಸು ಮತ್ತು ಪರಶುರಾಮ ಎಂಬ ಐವರು ಪುತ್ರರು. ರೇಣುಕೆಯು ಒಂದು ದಿನ ಗಂಗಾನದಿಗೆ ನೀರು ತರಲು ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯರೊಡನೆ ಜಲಕ್ರೀಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಚಿತ್ರರಥ ಗಂಧರ್ವನನ್ನು ನೋಡಿ ವ್ಯೋಹದಿಂದ ಅಲ್ಲೇ ಕೆಲವುಕಾಲವಿದ್ದು ಕಾಲಮೀರಿ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಾಗಿ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯಭಂಗವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದು ಇವಳ ಕತ್ತನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಜಮದಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಹಿರಿಯ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೇಳಲು ಅವರು ಹಿಂಜರಿದರು. ಅವರನ್ನೂ ರೇಣುಕೆಯನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲಲು ಪರಶುರಾಮನಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲಾಗಿ ಅವನು ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಇದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ತಂದೆಯಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡದು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಬದುಕಿಸಿದನು. 2. ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ.

रेणुकातनय रेणुकातनय, **-सुत** -सुत, **-पुत्र** -पुत्र, **-सूनु** -सूनु (पुं०) ರೇಣುಕಾದೇವಿಯ ಮಗ, ಪರಶುರಾಮ. रेणुकायाः तनयः पुत्रः सूनुर्वा।

रेणुरूषित रेणुरूषित (पुं०) 1. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. (वि०) 2. ಧೂಳಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಧೂಳಿನಿಂದ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. रेणुना रूषितः। "पदातिरन्तर्गिरि रेणुरूषितः" किरा० १-३४।

रेणुवास रेणुवास (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "इन्दिन्दिरः पुष्पकीटः मधुव्रो मधुकेशटः। रेणुवासः" त्रिकाण्ड०।

रेणुसार रेणुसार (पुं०) ಕರ್ಪೂರ. "रेणुसारस्तु कर्पूरश्चन्द्रमस्म हिमाह्वयः" त्रिकाण्ड०।

रेतस् रेतस् (न०) 1. ವೀರ್ಯ, ಶುಕ್ರಶೋಣಿತ, ದೇಹದೊಳಗಿನ ಮಜ್ಜೆಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ ಒಂದು ಧಾತು. रिणाति—री (गतिरेषणयोः) "असुन्" (उ० ४-२०१)। तुडागमश्च। 2. ಪಾದರಸ, ಪಾರದ. "रेतः शुक्रे पारदे च" मेदि०। 3. ಜಲ, ನೀರು. "रेतसी शुक्रमम्बु च" वैज०।

रेत रेत (न०) ವೀರ್ಯ, ಶುಕ್ರಶೋಣಿತ ಇತ್ಯಾದಿ. "रेतस्" ಪದದ ಅರ್ಥ. "सर्वे सान्ता अदन्ताश्च" ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ "रेत" ಎಂದು ಅದಂತವೂ ಉಂಟು.

रेतज रेतज (न०) 1. ಸಂತಾನ, ಶಿಶು. (स्त्री०) **-जा** -जा. 2. ಮರಳು.

रेतन रेतन (न०) ಶುಕ್ರಧಾತು.

रेत्र रेत्र (न०) 1. ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ. 2. ಸುಧೆ, ಅಮೃತ. 3. ಸುಗಂಧಚೂರ್ಣ, ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. 4. ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. 5. ಸೂತಕ. "रेत्रं रेतसि पीयूषे पटवासे च सूतके" मेदि०।

रेप रेप (वि०) 1. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. 2. ನೀಚ, ಅಧಮ. "रेपः क्रूरे विगर्हिते" हेम०।

रेपस् रेपस् (वि०) 1. ಅಧಮ, ನೀಚ. 2. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. 3. कृपण, ಜಿಪುಣ. "रेपाः स्यादधमे क्रूरे कृपणेऽप्यभिधेयवत्" मेदि०। 4. ದುಷ್ಟ.

रेफ रेफ (पुं०) 1. "र" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ, ರ ವರ್ಣ. र "इफः" (वा० ३-३-१०८)। (वि०) 2. ನೀಚ, ಅಧಮ. रिफयते—रिफ (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। "रेफो वर्णे च पुंसि स्यात् कुत्सिते पुनरन्यवत्" मेदि०।

रेफस् रेफस् (वि०) "रेपस्" ಪದದ ಅರ್ಥ.

रेभण रेभण (न०) ಹಸುವಿನ ಶಬ್ದ, ಆಕಳುವಿನ ಕೂಗು. रेभृ (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "हम्भा रेभणं च गवां ध्वनौ" त्रिकाण्ड०।

रेरिहाण रेरिहाण (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "रेरिहाणस्तु पुंसि स्यात् महादेवेऽसुरेऽपि च" मेदि०।

रेवट रेवट (पुं०) 1. ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. रेवृ (प्लवगतौ) "अटच्" बाहु०। 2. ವೇಣು. 3. ಉನ್ಮತ್ತ, ಹುಚ್ಚ. 4. ವಿಷವೈದ್ಯ.

रेवती रेवती (स्त्री०) 1. ಬಲರಾಮನ ಪತ್ನಿ, ರೇವತ ರಾಜನ ಮಗಳು. "रेवतीवदनोच्छिष्टपरिपूतपुटे दृशौ" माघ० २·१६। 2. ರೇವತೀನಕ್ಷತ್ರ. ಇಪ್ಪತ್ತೈದೇ ನಕ್ಷತ್ರ ಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. 3. ಆಕಳು, ಹಸು. "रेवती हलिपत्न्यां भे" त्रिकाण्ड०। 4. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 5. ಒಂದು ನದಿ.

रेवतीज रेवतीज (पुं०) 1. ಷಣ್ಮುಖ, ಸ್ಕಂದ. "षष्ठी-प्रियो रेवतीजः पवित्रो मातृवत्सलः" कल्पद्रु०। 2. ಶನಿಗ್ರಹ. "सौरिः क्रोडो रेवतीजः" कल्पद्रु०।

रेवतीरमण रेवतीरमण (पुं०) ಬಲರಾಮ.

रेवा रेवा (स्त्री०) 1. ನರ್ಮದಾನದಿ. 2. ರತಿ, ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ. 3. ನೀಲಿಗಿಡ. "अथ रेवा स्यान्नील्यां रत्यां नदीभिदि" मेदि०।

रेषण रेषण (न०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. रिष (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕುದುರೆಯಂತೆ ಕೆನೆಯುವುದು.

रै रै (पुं०) 1. ಧನ, ಹಣ. राति सुखम् — रा (दाने) "डै:" (उ० २-६७)। 2. ಮೋಘ, ಮೋಡ. 3. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "रास्तु सुवर्णे जलदे धने" हेम०। राः रायौ रायः। रायं रायौ रायः। राया राभ्याम् राभिः। ಇತ್ಯಾದಿ. (पुंस्त्री०) 4. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. "रास्तु द्वयोर्ध्वनौ स्वर्णे" रत्न०।

रैवत रैवत (पुं०) 1. ರೈವತಕ ಪರ್ವತ, ರೇವತೀನದಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ. रेवत्या अदूरे देशे भवः "अण्" (४-२-७०)। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. "रैवतस्तु सुवर्णाली शैलभेदेऽपि शङ्करे" मेदि०। 4. ಶನಿಗ್ರಹ. ಸ್ವಾರ್ಥೇ "कः"। **रैवतकः** रैवतकः. "रैवत" ಪದದ ಅರ್ಥ. "नीलोपलस्यूत-विचित्रधातुमसौ गिरिं रैवतकं ददर्श" माघ० ४-१।

रोक रोक (पुं०) 1. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 2. ಅಂಶು, ಕಿರಣ. रुच (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ನಗದು ವ್ಯಾಪಾರ. (न०) 4. ನೌಕೆ, ಹಡಗು. ಜಹಜು. 5. ರಂಧ್ರ, ವಿವರ, ಬಿಲ. "रोको रश्मौ बिले न पुम्" वैज०। (वि०) 6. ಚಲಿಸುವ. "रोकं क्षयणभेदे नावि बिले चले। रोकोंऽशौ" हेम०। "रोकस्तु क्षयभिद्दीप्त्योः रोकं नावि बिले चले" मेदि०।

रोक्य रोक्य (न०) ಶೋಣಿತ, ರಕ್ತ. "रुधिरं लोहितं रक्तमस्रं क्षतजमासुरम्। रोक्यं शोध्यम्" वैज०।

रोग रोग (पुं०) ವ್ಯಾಧಿ, ಜಾಡ್ಯ. रुजति — रुजो (भङ्गे) "घञ्" (३-३-१६)। "इति नरपतिरस्त्रं यद्यदाविश्चकार प्रकुपित इव रोगः क्षिप्रकारी विकारम्" माघ० २०-७६। ವ್ಯಾಧಿಯು (1) ಆಗಂತುಕ (2) ಶಾರೀರ (3) ಮಾನಸ ಮತ್ತು (4) ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

(1) ಅಭಿಘಾತ (ಆಪಘಾತ) ದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿಯು ಆಗಂತುಕ.

(2) ಆಹಾರ ಪಾನೀಯಗಳ ದೋಷದ ಕಾರಣ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫ ಶೋಣಿತಾದಿಗಳ ವೈಷಮ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿಯು ಶಾರೀರ.

(3) ಕೋಪ ದುಃಖ ಭಯ ಈರ್ಷ್ಯೆ ಹರ್ಷ ಮಾತ್ಸರ್ಯ ಕಾಮ ಲೋಭ ಮುಂತಾದುವು ಮಾನಸವ್ಯಾಧಿಗಳು.

(4) ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮುಪ್ಪು ನಿದ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವ್ಯಾಧಿಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಜನ್ಮಾಂತರದಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಎರಡರಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವುವು.

रोगघ्न रोगघ्न (न०) 1. ಔಷಧ, ಮದ್ದು. रोगं हन्ति — हन् (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। 2. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರ. (वि०) 3. ರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ, ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

रोगभू रोगभू (स्त्री०) ರೋಗಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಶರೀರ, ರೋಗವು ಹುಟ್ಟಲು ಸ್ಥಾನವಾದ ದೇಹ. रोगाणां भूः।

रोगराज रोगराज (पुं०) ಕ್ಷಯರೋಗ.

रोगलक्षण रोगलक्षण (न०) ವ್ಯಾಧಿಯ ಗುರುತು, ರೋಗದ ಚಿಹ್ನೆ. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಧಾತುಗಳ ವೈಷಮ್ಯದಿಂದ ರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳ ವಿರಿತಗಳಿಂದ ರೋಗಗಳ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಕಂಡುಬರುವುವು. ಅವು ಸಮವಾಗಿದ್ದರೆ ಆರೋಗ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "रोगस्तु दोषवैषम्यं दोषसाम्यमरोगता"।

रोगशिला रोगशिला (स्त्री०) ಮಣಶಿಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಧಾತು.

रोगहर रोगहर (न०) 1. ಔಷಧ. रोगान् हरति — हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। (वि०) 2. ರೋಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ.

रोगहारिन् रोगहारिन् (पुं०) 1. ವೈದ್ಯ, ಚಿಕಿತ್ಸಕ. रोगान् हरति—हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ರೋಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ.

रोगिन् ರೋಗಿನ್ (वि०) ರೋಗವುಳ್ಳವನು, ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. रोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "दर्शनस्पर्शनप्रश्नैः परीक्षेदथ रोगिणम्। आयुरादि दृशा स्पर्शच्छीतादेः प्रश्नतोऽपरम्" वाग्भटः।

रोचक ರೋಚಕ (पुं०) 1. ಗೋಣಿಚೀಲ. "हस्तिकर्णस्तु रोचकः। शाणी गोणी छिद्रवस्त्रैश्चीरं कण्डलमस्त्रियाम्" हेम०। (न०) 2. ಹಸಿವು. 3. ಚಟ್ನಿ. 4. ಕದಳೀಫಲ, ಬಾಳೆಹಣ್ಣು. 5. ರಾಜೀರುಳ್ಳಿ. (वि०) 6. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. 7. ಸುಖಕರವಾದ, ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. 8. ಹಸಿವುಂಟುಮಾಡುವ. रुच (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

रोचन ರೋಚನ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಬೂರುಗದ ಮರ, ಬಿಟ್ಟ ಬೂರುಗದ ಮರ. रोचयति—रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಜೀರ್ಣಕಾರಿಯಾದ ಔಷಧ, ಹಸಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಔಷಧ. 3. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 4. ಇಷ್ಟವಾಗುವ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವ. (वि०) 5. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. 6. ಸುಂದರವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. (स्त्री०) **—ना—ना** 7. ಗೋರೋಚನ. "त्वं रोचनागौरशरीरयष्टिः" रघु० ६-६५। 8. ಕೆಂಪುನೈದಿಲೆ. 9. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹೆಂಗಸು, ಸುಂದರಿ. 10. ಈರುಳ್ಳಿ. 11. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. "रोचनः कूटशाल्मली। रोचना रक्तकल्हारे गोपित्ते वरयोषिति" हेम०। "रोचनः कूटशाल्मल्यां पुंसि स्याद्रोचके त्रिषु। रोचना रक्तकल्हारे गोपित्तवरयोषितोः" मेदि०।

रोचनक ರೋಚನಕ (पुं०) ನಿಂಬೆಗಿಡ. रोचनाय कायति —कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

रोचना ರೋಚನಾ (स्त्री०) "रोचन" ನೋಡಿ.

रोचनी ರೋಚನೀ (स्त्री०) ಕಪಿಲೆಹಿಟ್ಟು ಎಂಬ ಔಷಧಿ.

रोचमान ರೋಚಮಾನ (पुं०) 1. ಕುದುರೆಯ ಕತ್ತಿನ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಸುಳಿ, —रोमावर्त. "श्रीवृक्षको हृदावर्तः रोचमानो गलोद्भवः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) "शानच्" (३-२-१२४)। 3. ಇಷ್ಟವಾಗಿರುವ, ಸಂಮತವಾಗಿರುವ, ಒಪ್ಪುವ. "रोचमानः कुदृष्टिभ्यो रक्षोभ्यः प्रत्तवान् श्रियम्" भट्टि० ८-७३।

रोचिष्णु ರೋಚಿಷ್ಣು (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. रुच (दीप्तौ) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "रोचिष्णुकाञ्चनचयांशुपिशङ्गिताशा वंशध्वजैर्जलदसंहतिमुल्लिखन्त्यः" माघ० ५-२०।

रोचिस् ರೋಚಿಸ್ (न०) ಪ್ರಭೆ, ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. रुच (दीप्तौ) "इसिः" (उ० २-१०८)। "स्थाङ्गपाणेः पटलेन रोचिषामृषित्विषः संवलिता विरेजिरे" माघ० १-२१।

रोटिका ರೋಟಿಕಾ (स्त्री०) ರೊಟ್ಟಿ, ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ವಿಧ ಭಕ್ಷ್ಯ.

रोड ರೋಡ (पुं०) 1. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. रोड्ड (अनादरे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದ. "रोडः क्षोदे भवेत्पुंसि तृप्ते तु वाच्यलिङ्गकः" मेदि०।

रोदन ರೋದನ (न०) ಅಳುವುದು. रुदिर् (अश्रुविमोचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "दुर्बलस्य बलं राजा बालानां रोदनं बलम्। बलं मूर्खस्य मौनित्वं चोराणामनृतं बलम्" चाणक्य०। ಮೃತರಿಗಾಗಿ ಅತ್ತರೆ ಅವರಿಗೆ ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. "ज्ञानिनो मा रुदन्त्येव मा रोदीः पुत्र सांप्रतम्। रोदनाश्रुप्रपतनान्मृतानां नरकं ध्रुवम्" ब्रह्मवै०।

रोदनिका ರೋದನಿಕಾ (स्त्री०) ತೀಟಕಸಂಧಿ.

रोदनी ರೋದನೀ (स्त्री०) ತೀಟಕಸಂಧಿ.

रोदनीय ರೋದನೀಯ (वि०) 1. ಅಳಬೇಕಾದ. 2. ಅಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. रुदिर् (अश्रुविमोचने) "अनीयर" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **रोदितव्यः ರೋದಿತವ್ಯಃ.**

रोदस् ರೋದಸ್ (न०) 1. ಸ್ವರ್ಗ. 2. ಭೂಮಿ. रुदिर् (अश्रुविमोचने) "असुन्" (उ० ४-१५०)। 3. ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **रोदसी ರೋದಸೀ.** "रोदोरन्ध्रं व्यश्नुवानानि लोलैरङ्गस्यान्तर्मार्पितैः स्थावराणि" माघ० १८-१५। "रोदश्च रोदसीति च। दिवि भूमौ पृथक् च स्यात् सहोक्तयाप्येतयोस्तथा" मेदि०।

रोदसी ರೋದಸೀ (स्त्री०) "रोदस्" ನೋಡಿ. रोदसी इत्यव्ययमपि। "रवः श्रवणभैरवः स्थगितरोदसीकन्दरः" वेणी० २-४।

रोदस्यौ ರೋದಸ್ಯೌ (स्त्री० द्वि०) ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ. "भूद्यावौ रोदस्यौ रोदसी च ते" अम०।

रोद्धव्य ರೋದ್ಧವ್ಯ (ವಿ೦) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. रुधिर् (आवरणे) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಆವರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕಲ್ಪಡುವ. 4. ತಡೆಯಬೇಕಾದ. 5. ಸುತ್ತುವರಿಯಬೇಕಾದ. 6. ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಬೇಕಾದ. "अनीयर्" (३-१-९६)। **रोधनीयः** ರೋಧನೀಯಃ.

रोद्धृ ರೋದ್ಧೃ (ವಿ೦) ತಡೆಯುವವನು, ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವವನು.

रोध ರೋಧ (ಪುಂ೦) 1. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. रुधिर् (आवरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "विततशीकररशिभिरुच्छ्वसितैरुपलरोधविवर्तिभिरम्बुभिः" किरा० ५-१५। 2. ಆವರಿಸುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುವರಿಯುವಿಕೆ. "प्रीतिरोधमसहिष्ट सा पुरी स्त्रीव कान्तपरिभोग-मायतम्" रघु० ११-५२। 3. ತಡೆದುನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 4. ನದಿಯ ತೀರ, ಹೊಳೆಯ ದಡ. 5. ಶರ, ಬಾಣ. "चित्रपुङ्खो वीरशङ्कुः शरो रोध इषुर्न षण्" वैज०।

रोधन ರೋಧನ (ನ೦) 1. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, रुधिर् (आवरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತಡೆದುನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 3. ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು. (ವಿ೦) 4. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು. 5. ತಡೆದುನಿಲ್ಲಿಸುವವನು. 6. ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವವನು. रुधिर् कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)। (ಪುಂ೦) 7. ಬುಧಗ್ರಹ. "स्यात् पश्चार्चिः श्रविष्ठाजश्यामाङ्गैकाङ्गरोधनाः" त्रिकाण्ड०।

रोधनीय ರೋಧನೀಯ (ವಿ೦) "रोद्धव्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿರಿ.

रोधस् ರೋಧಸ್ (ನ೦) ನದಿಯ ತೀರ, ಹೊಳೆಯ ದಡ. रुधिर् (आवरणे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "उच्छृङ्गितान्यवृषभाः सरितां नदन्तो रोधांसि धीरमपचस्करिरे महोक्षाः" माघ० ५-६३।

रोधिन् ರೋಧಿನ್ (ವಿ೦) ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವವನು.

रोधोवक्रा ರೋಧೋವಕ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ನದಿ, ಹೊಳೆ. रोधसा वक्रा। "नदी निर्झरिणी रोधोवक्रा सागर-गामिनी" त्रिकाण्ड०।

रोध्र ರೋಧ್ರ (ಪುಂ೦) 1. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. (ನ೦) 2. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. 3. ಪಾಪ. रुध्यतेऽनेन — रुधिर् (आवरण) "रन्" बाहु०।

रोप ರೋಪ (ಪುಂ೦) 1. ಶರ, ಬಾಣ, ಅಂಬು. रोप्यते — रूप (विमोहने) + णिच् "घञ्" (३-३-१९)। "एकौघैः समकालमभ्रमुदयो रोपैस्तदाऽऽतस्तरे" माघ० ११-१२०। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು, ಹತ್ತಿಸುವುದು. 3. ಬೀಜ ಬಿತ್ತುವುದು, ಬೀಜ ನೆಡುವುದು. रुह (बीज-जन्मादौ) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। (ನ೦) 4. ರಂಧ್ರ, ಬಿಲ. "रोपौ रोपणेषू रोपं रन्ध्रे" हेम०।

रोपण ರೋಪಣ (ನ೦) 1. ಏರಿಸುವುದು, ಹತ್ತಿಸುವುದು. रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। ह्रस्य पः (७-३-४३)। 2. ನೆಡುವುದು, ಗಿಡಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳಸುವುದು. 3. ಬಿತ್ತಿಸುವುದು, ಔಷಧಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ರಣವನ್ನು ಒಣಗಿಸುವುದು, ಗಾಯವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವುದು. 4. ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು. (ವಿ೦) 5. ಏರಿಸುವವನು, ಹತ್ತಿಸುವವನು. 6. ಬಿತ್ತುವವನು, ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳಸುವವನು. 7. ವ್ರಣವನ್ನು ಒಣಗಿಸುವವನು. 8. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನ್ಯಥಾ ತಿಳಿಯುವವನು.

रोपित ರೋಪಿತ (ವಿ೦) 1. ನೆಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬೆಳಸಲ್ಪಟ್ಟ. रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। ह्रस्य पः (७-३-४३)।

रोमक ರೋಮಕ (ನ೦) ಪಾಂಸುಲವಣ.

रोमकर्ण ರೋಮಕರ್ಣ (ಪುಂ೦) ಶಶ, ಮೊಲ. रोमाणि कर्णेऽस्य। "शशस्तु रोमकर्णः स्यान्मृदुरोमा च शूलिकः" वैज०।

रोमकूप ರೋಮಕೂಪ (ಪುಂ೦) (ಮೈಯಲ್ಲಿ) ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟುವ ಗುಳಿ. रोम्णां कूप इव।

रोमगुत्स ರೋಮಗುತ್ಸ (ಪುನ೦) ಚಾಮರ. रोम्णां गुत्सः स्तबकः। "चामरं रोमगुत्सं च केसरं चाव-चूलकम्" त्रिकाण्ड०।

रोमगुच्छक ರೋಮಗುಚ್ಛಕ (ಪುಂ೦) ಚಾಮರ.

रोमन् ರೋಮನ್ (ನ೦) ಮೈಗೂದಲು, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ತುಂಡು ಕೂದಲು. रु (शब्दे) "मनिन्" (उ० ४-१५०)। निपा०। "भ्रूयुगेन सपदि प्रतिपेदे रोमभिश्च समेव विभेदः" माघ० १०-६३।

रोमन्थ ರೋಮಂಥ (ಪುಂ೦) ಮೆಲಕುಹಾಕುವುದು, ತಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಪುನಃ ಬಾಯಿಗೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು

ಆಗಿಯುವುದು. रोगं मथ्नाति—मन्थ (विलोडने) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। "छायाबद्धकदम्बक मृगकुलं रोमन्थमभ्यस्यतु" शाकु० २-६।

रोमभूमि ರೋಮಭೂಮಿ (स्त्री०) ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ, ಚರ್ಮ. रोम्णां भूमिरिव।

रोमरन्ध्र ರೋಮರಂಧ್ರ (न०) ರೋಮಕೂಪ, ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟುವ ಗುಳಿ. रोम्णां रन्ध्रम्।

रोमराजि ರೋಮರಾಜಿ, -लता -ಲತಾ (स्त्री०) ರೋಮಪಙ್ಕ್ತಿ, ಕೂದಲಿನ ಸಾಲು. रोम्णां राजिः लतेव वा। "मदनरसमहौघपूर्णनाभीह्रदपरिवाहितरोमराजयस्ताः" माघ० ७-२३।

रोमवत् ರೋಮವತ್ (वि०) ರೋಮಯುಕ್ತವಾದ, ಕೂದಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. रोमाणि सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)।

रोमविकार ರೋಮವಿಕಾರ (पुं०) ರೋಮಾಂಚ. रोम्णां विकारः।

रोमविभेद ರೋಮವಿಭೇದ (पुं०) ರೋಮಾಂಚ, ಮೈ ಮುಳ್ಳು, ನಿಲುಗೂದಲು. रोम्णां विभेदः। "मानिनीमभिमुखाहितचित्तां शंसति स्म घनरोमविभेदः" किरा० ९-४६।

रोमश ರೋಮಶ (पुं०) 1. ಮೇಷ, ಟಗರು. रोमाणि सन्त्यस्य "शः" (५-२-१००)। "एडकोऽप्युरणो मीढ उरभ्रो रोमशोऽप्यविः" वैज०। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **-शी -ಶೀ.** 2. ನಿಂಬವೃಕ್ಷ, ಬೇವಿನ ಮರ. "निम्बे पार्वतकैडर्यद्वेषिच्छर्दनमाधिकाः। रोमशः पिचुमन्दश्च" वैज०। 3. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. **-शी -ಶೀ.** ಹೆಣ್ಣು ಹಂದಿ. (वि०) 4. ಮೈಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕೂದಲುಳ್ಳವನು, ಹೆಚ್ಚು ಕೂದಲುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ. स्त्रियां "ङीप्"। **-शी -ಶೀ.**

रोमहर्ष ರೋಮಹರ್ಷ (पुं०) ರೋಮಾಂಚ, ಮೈ ಮುಳ್ಳು, ನಿಲುಗೂದಲು. रोम्णां हर्ष इव। "वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते" गीता १-२९।

रोमहर्षण ರೋಮಹರ್ಷಣ (पुं०) 1. ತಾರೆಗಿಡ. रोमाणि हर्षयति—हृष (तुष्टौ)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ರೋಮಾಂಚ, ನಿಲುಗೂದಲು. रोम्णां हर्षणम्। "स्याद्रोमहर्षणाख्या तु रोमोद्गमे विभीतके" हेम०। (वि०) 3. ರೋಮಾಂಚವುಂಟುಮಾಡುವ. "संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम्" गीता १८-७४।

रोमाञ्च ರೋಮಾಂಚ (पुं०) ಮೈ ಮುಳ್ಳುಬರುವುದು, ನಿಲುಗೂದಲು. रोम्णामञ्चनम्—अञ्चु (गतिपूजनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। ಇದು ಎಂಟು ವಿಧ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು. "स्तम्भः स्वेदोऽथ रोमाञ्चः स्वरभङ्गोऽथ वेपथुः। वैवर्ण्यमश्रुप्रलयः इत्यष्टौ सात्त्विकाः स्मृताः" सा० द० ३-१३६। ಸಂತೋಷ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಭಯ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ರೋಮಾಂಚವುಂಟಾಗುವುದು. "हर्षाद्भुतभयादिभ्यो रोमाञ्चो रोमविक्रिया" सा० द० ३-१३७।

रोमाञ्चित ರೋಮಾಂಚಿತ (वि०) ರೋಮಾಂಚವುಂಟಾಗಿರುವ, ನಿಲುಗೂದಲುಟ್ಟಾಗಿರುವ. रोमाञ्चः सञ्जातोऽस्य "इतच्" (५-२-३६)। "रोमाञ्चिताङ्गीमनु तत्कटाक्षैर्भ्रान्तेन कान्तेन रतेर्निदिष्टः" नैष० ६-२३।

रोमालि ರೋಮಾಲಿ, -आवलि -ಆವಲಿ (स्त्री०) ರೋಮಪಙ್ಕ್ತಿ, ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲಿನ ಸಾಲು. रोम्णामालिः आवलिर्वा—वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **आवली ಆವಲೀ.** "लोभयति तव तनूदरि जघनतलादुपरि रोमाली"। "रोमावलीरज्जुमुरोजकुम्भौ" नैष० ७-८४।

रोमोद्गम ರೋಮೋದ್ಗಮ, -उद्भेद -ಉದ್ಭೇದ (पुं०) ರೋಮಾಂಚ. रोम्णामुद्गमः उद्भेदो वा। "रोमोद्गमः प्रादुरभूदुमायाः स्विन्नाङ्गुलिः पुंगवकेतुरासीत्" कुमा० ७-७७।

रोलम्ब ರೋಲಂಬ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. रौति—रु (शब्दे) "विच्"। रौः कूजन् सन् लम्बते—लबि (अवस्रंसने) "अच्" (३-१-१३४)। "भ्रमरश्चञ्चरीकः स्याद्रोलम्बो मधुसूदनः" त्रिकाण्ड०।

रोष ರೋಷ (पुं०) ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. रुष (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "आर्द्रतां हृदयमाप च रोषो लोलति स्म वचनेषु वधूनाम्" माघ० १०-३६।

रोषण ರೋಷಣ (पुं०) 1. ಒರೆಗಲ್ಲು, ಚಿನ್ನ ಬಿಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಬಣ್ಣ ನೋಡುವ ಕಲ್ಲು. 2. ಪಾದರಸ. 3. ಊಪರ ಭೂಮಿ, ಕರಳು ಭೂಮಿ. (न०) 4. ಕೋಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು. रुष (हिंसायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ಕೋಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. रुष "युच्" (३-२-१५१)। 6. ಕೋಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. रुष कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)।

रोषणीय रोऽषणीऽय (वि०) 1. कोपपुंटु माडल्पडुव. 2. कोपपुंटुमाडबेकाद. रुष (हिंसायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। रोषितव्यः रोऽषितव्यः. इडभावे रोष्टव्यः रोऽष्टव्यः.

रोषित रोऽषित (वि०) कोपपुंटुमाडल्पट्ट. रुष (हिंसायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

रोह रोऽह (पुं०) 1. अंकुर, मॊळके. रुह (बीजजन्मादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अग्निः स्तोको वर्धतेऽभ्याज्यसिक्तो बीजं चैकं रोहसाहस्रमेति। आयव्ययौ विपुलौ सन्निशाम्य तस्मादल्पं नावमन्येत वित्तम्" भा० शान्ति १२०-३८। 2. बॆळॆयुवुदु, अभिवृद्धि हॊंदुवुदु. 3. मेलक्के एरुवुदु, हत्तुवुदु. रुह भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 4. बॆळॆयुव, वृद्धिहॊंदुव. 5. मेलक्के एरुव, हत्तुव.

रोहण रोऽहण (पुं०) 1. ऒंदु पर्वत. रोहत्यस्मिन् — रुह (बीजजन्मादौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। (न०) 2. हत्तुवुदु. 3. बॆळॆयुवुदु, वृद्धि हॊंदुवुदु. रुह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. मेलक्के हत्तुव. 5. बॆळियुव, वृद्धि हॊंदुव.

रोहन्त रोऽहंत (पुं०) 1. वृक्ष, मर. (स्त्री०) -न्ती -ऽन्ति. 2. लते. बळ्ळि.

रोहि रोऽहि (पुं०) 1. धार्मिक मनुष्य. 2. वृक्ष, मर. 3. बीज. 4. जिंकॆ, हरिण, हुल्लॆ. रुह (बीजजन्मादौ) "इन्" (उ० ४-११८)।

रोहिण रोऽहिण (पुं०) 1. वटवृक्ष, आलदमर. 2. मुळ्ळु मुत्तगद मर. 3. शाल्मलिद्वीपद ऒंदु पर्वत.

रोहिणी रोऽहिणी (स्त्री०) 1. रोहिणीदेवि, वसुदेवन पत्नि, बलरामन तायि. 2. आकळु, कॆंपु हसु. रोहित "ङीप्" नकारादेशश्च (४-१-३९)। "वर्धिष्णुधाराध्वनि रोहिणीः पयश्चिरं निदध्यौ दुहतः स गोदुहः" माघ० १२-४०। 3. रोहिणी नक्षत्र. 27 नक्षत्रगळल्लि 4नेयदु. 4. मिंचु. 5. कटुक रोहिणि. 6. ऒंबत्तु वर्ष वयस्सिन कन्ये. "अष्टवर्षा भवेत्कन्या नववर्षा च रोहिणी"। 7. ऒंदु विध कंठरोग. 8. बिळि कग्गलि मर. "रोहिणी कण्ठरुग्भिदि। तटित्कटम्भरासोमवल्केषु लोहितागवोः" मेदि०। 9. अळले गिड. 10. आकळु, हसु. 11. पार्वति. "रोहिणी रोहिता पथ्या कन्योमाकटुरोहिणी। गौस्तारा कण्ठरोगश्च" नानार्थर०।

रोहिणीश रोऽहिणीऽश, -पति -पति (पुं०) 1. रोहिणीदेविय पतियाद वसुदेव. रोहिण्याः ईशः पतिर्वा। 2. चंद्र.

रोहिणीजानि रोऽहिणीऽजानि (पुं०) 1. वसुदेव. 2. चंद्र. रोहिणी जाया यस्य — जायाया निङादेशः (५-४-१३४)।

रोहिणीतनय रोऽहिणीऽतनय, -सुत -सुत, -सूनु -सूनु (पुं०) 1. बलराम. 2. बुधग्रह.

रोहिण्यष्टमी रोऽहिण्यष्टमी (स्त्री०) रोहिणी नक्षत्रदिंद कूडिद भाद्रपद कृष्णाष्टमि, श्रीकृष्ण जन्माष्टमि.

रोहित् रोऽहित् (पुं०) 1. सूर्य. रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "इतिः" (उ० १-९७)। 2. ऒंदु जातिय मत्स्य, -मीनु. (स्त्री०) 3. हण्णु जिंकॆ. 4. ऒंदु लते. (वि०) 5. सुंदरवाद, मनोहरवाद. "रोहिन्मृग्यां लताभेदे स्त्री नाके ललितं त्रिषु" मेदि०।

रोहित रोऽहित (पुं०) 1. कॆंपुबण्ण. रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "इतन्" (उ० ३-९४)। "लोहितो रोहितो रक्तः" अम०। 2. जिंकॆ, चिगरि, हुल्लॆ. "गोकर्णपृषतैर्णश्यरोहिताः" अम०। 3. रक्तमत्स्य, कॆंपु मीनु. ई मीनिन हॊट्टॆ मुख कण्णु मत्तु रॆक्कॆगळु कॆंपागू मत्तु रॆक्कॆगळु तॆळु वागियू इरुवुवु. "रक्तोदरो रक्तमुखो रक्ताक्षो रक्तपक्षतिः। रक्तपक्षो झषश्रेष्ठो रोहितः कथितो बुधैः" भावप्र०। 4. हरिश्चंद्र महाराजन मग. 5. मुळ्ळुमुत्तगद मर. "रोहिते रौहिषो रोही रक्तो रौहितकोऽपि च" वैज०। 6. जंबुक, नरि. (न०) 7. रक्त, नॆत्तरु. 8. नॆट्टगिरुव इंद्र धनुस्सु. "रोहितमृजुशक्रास्त्रे रक्ते ना मृगमीनयोः" त्रिकाण्ड०। 9. कुंकुमकेसरि. "रोहितं कुंकुमे रक्ते ऋजुशक्रशरासने। पुंसि स्यान्मीनमृगयोर्भेदे रोहितकद्रुमे" मेदि०।

रोहितक ರೋಹಿತಕ (पुं०) ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗದ ಮರ. रोहित "कन्" (५-३७५)।

रोहिताश्व ರೋಹಿತಾಶ್ವ (पुं०) 1. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "रोहिताश्वश्चित्रभानौ हरिश्चन्द्रनृजात्मजे" मेदि०।

रोहिन् ರೋಹಿನ್ (पुं०) 1. ರೋಹಿತಕವೃಕ್ಷ, ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗದ ಮರ. 2. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. 3. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. "रोही रोहितकेऽश्वत्थे वटे" हेम०। (वि०) 4. ಹತ್ತುವ, ಏರುವ. 5. ಬೆಳೆಯುವ. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ.

रोहिष ರೋಹಿಷ (पुं०) 1. ಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ. 2, ಕಾಡಿಹುಲ್ಲು, ಗಣಕೆಹುಲ್ಲು. 3. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. "अथ रोहिषः। मृगकत्तृणमत्स्येषु" हेम०।

रौक्म ರೌಕ್ಮ (वि०) 1. ಸುವರ್ಣ ಸಂಬಂಧವಾದ. रुक्मस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಸುವರ್ಣದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುವರ್ಣದ ವಿಕಾರ. रुक्मस्य विकारः "अञ्" (४-३-१५४)। "रौक्मा रेजुः स्थासका मूर्तिभाजः" माघ० १८-५।

रौक्मिणेय ರೌಕ್ಮಿಣೇಯ (पुं०) ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಪುತ್ರ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ. रुक्मिण्याः अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२०)।

रौक्ष्य ರೌಕ್ಷ್ಯ (न०) 1. ಪಾರುಷ್ಯ, ಕಾಠಿನ್ಯ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. रूक्षस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಒರಟಾಗಿರುವಿಕೆ, ನಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ಕ್ರೂರತನ. "तस्मादुपच्छन्दयति प्रयोज्यं मयि त्वया न प्रतिषेधरौक्ष्यम्" रघु० ५-५८।

रौद्र ರೌದ್ರ (पुं०) 1. ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ಅಷ್ಟ (ನವ?) ರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. ರೌದ್ರರಸಕ್ಕೆ ಕ್ರೋಧವು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. ರಕ್ತವರ್ಣ. ರುದ್ರಾಧಿದೇವತಾಕವಾದುದು ರೌದ್ರರಸ. ಶತ್ರುವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಶತ್ರುವಿನ ಕ್ರೂರವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. ಭ್ರೂಭಂಗ ಭುಜಾಸ್ಫಾಲನ ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆ ರೋಮಾಂಚ ಸ್ವೇದ ಮುಂತಾದುವು ಅನುಭಾವಗಳು. ಮೋಹ ಅಮರ್ಷ ಕ್ರೂರದೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದುವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಗಳು. रुद्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "रौद्रः क्रोधस्थायिभावो रक्तो रुद्राधिदैवतः। आलम्बनमरिस्तत्र तच्चेष्टोद्दीपनं मतम्। भ्रूविभङ्गौष्ठनिर्दंशबाहुस्फोटनतर्जनाः। आत्मावदानकथनमायुधोत्क्षेपणानि च। उग्रतावेगरोमाञ्चस्वेदवेपथवो मदः। अनुभावास्तथाक्षेपक्रूरसन्दर्शनादयः। मोहामर्षादयस्तत्र भावाःस्युर्व्यभिचारिणः" सा० द० ३-२२७-३१। (न०) 2. ಆತಪ, ಬಿಸಿಲು. "अथातपो रौद्रमिद्धम्" वैज०। 3. क्रौर्य. 4. ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವಿಕೆ. (वि०) 5. ಉಗ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಬಿರುಸಾದ. 6. ಭಯಂಕರವಾದ. 7. ತೀವ್ರವಾದ. 8. ರುದ್ರ ಸಂಬಂಧವಾದ. (स्त्री०) **-द्री -द्रा**. ಪಾರ್ವತಿ, ಗೌರಿ. "रौद्रो भीष्मे रसे तीव्रे रौद्री गौर्याम्" हेम०।

रौप्य ರೌಪ್ಯ (न०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. रूप्यम् स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

रौरव ರೌರವ (पुं०) 1. ಒಂದು ನರಕ, ತಾಮಿಸ್ರ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ನರಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "नरक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. (वि०) 2. ಭಯಂಕರವಾದ. "रौरवो भीषणे नरकान्तरे" हेम०। 3. ಜಿಂಕೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. रुरोः मृगस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

रौहिण ರೌಹಿಣ (पुं०) 1. ಚಂದನವೃಕ್ಷ, ಗುಧದ ಮರ. 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ.

रौहिणेय ರೌಹಿಣೇಯ (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣ. रोहिण्याः अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२०)। "यां रेवतीजानिरियेष हातुं न रौहिणेयो न च रोहिणीशः" माघ० ३-६०। 2. ಬುಧಗ್ರಹ. 3. ವತ್ಸ, ಕರು. "वत्से बले बुधे रौहिणेयः" त्रिकाण्ड०। (न०) 4. ಮರಕತಮಣಿ.

रौहिष ರೌಹಿಷ (पुं०) 1. ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ, ಹುಲ್ಲೆ. रौहिषं कत्तृणमत्ति—"अण्" (४-२-९१)। (न०) 2. ಕಾಡಿಹುಲ್ಲು, ಕಿಂಪು ಗಣಕೆಹುಲ್ಲು. (स्त्री०) **-षी -षी**. 3. ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆ. 4. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು.

इति "रेफा" दिपदार्थनिरूपणम्।

ल

ल ಇದು ಅವರ್ಗೀಯವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣ. ಇದು ದನ್ತ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅಂತಃಸ್ಥ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣ ವರ್ಣ. "ಲೃತುಲಸಾನಾಂ ದನ್ತಾ:"। "ಪ್ರಥಮತೃತೀಯಯಮೌ ಯರಲವಾಶ್ಚ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣಾ:"। "ಯರಲವಾ ಅನ್ತ:ಸ್ಥಾ:" ಸಿ೦ ಕೌ೦।

ಲ ಲ (ಪುಂ) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 3. ಭೂಮಿ. 4. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. 5. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 6. ಶ್ಲೇಷ. 7. ಲವಣ, ಉಪ್ಪು. 8. ಪ್ರಳಯ. 9. ಭಯ. 10. ಆಶ್ರಯ, ಆಭಿಪ್ರಾಯ. 11. ಸಾಧನ. 12. ಮನಸ್ಸು. 13. ವರುಣ. 14. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು. 15. ಆಹ್ಲಾದನ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು. "ಲೋ ದೀಪ್ತೌ ಛಾಂ ಲಶ್ಚ ಭೂಮೌ ಭಯೇ ಚಾಹ್ಲಾದನೇऽಪಿ ಚ। ಲೋ ವಾತೇ ಲವಣೇ ಚ ಸ್ಯಾಲ್ಲೋ ದಾನೇ ಚ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತ:। ಲ:ಶ್ಲೇಷೇ ಚಾಶಯೇ ಚೈವ ಪ್ರಲಯೇ ಸಾಧನೇऽಪಿ ಲ:। ಮಾನಸೇ ವರುಣೇ ಚೈವ ಲಕಾರ: ಸಾನ್ತ್ವನೇऽಪಿ ಚ" ಏಕಾ೦। 16. (ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಲಘು ವರ್ಣ. 17. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಲಕಾರ. ಲಟ್ ಲಿಟ್ ಲುಟ್ ಲೃಟ್ ಲೋಟ್ ಲಙ್ ಆಶೀರ್ಲಿಙ್ ವಿಧಿಲಿಙ್ ಲುಙ್ ಲೃಙ್ ಇವು ಲಕಾರಗಳು. "ಲ: ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಭಾವೇ ಚಾಕರ್ಮಕೇಭ್ಯ:" ಪಾ೦ ಸೂ೦ ೩-೪-೬೯। 18. ಚಂದ್ರ.

ಲಕುಚ ಲಕುಚ (ಪುಂ) 1. ಗಜನಿಂಬೆ ಗಿಡ. ಲಕ್ಯತೇ—ಲಕ (ಆಸ್ವಾದನೇ) "ಉಚ:" ಬಾಹು೦। (ನ೦) 2. ಗಜನಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು.

ಲಕ್ತಕ ಲಕ್ತಕ (ಪುಂ) ಯಾವಕ, ಅರಗು, ಲಾಕ್ಷೆ. ರಕ್ತೇನ ರಕ್ತವರ್ಣೇನ ಕಾಯತಿ—ಕೈ (ಶಬ್ದೇ) "ಕ:" (೩-೨-೩)।

ಲಕ್ಷ ಲಕ್ಷ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಒಂದು ನೂರು ಸಾವಿರ, ಒಂದು ಲಕ್ಷ, ಒಂದು ಸಾವಿರ ನೂರು. ಲಕ್ಷಯತಿ—ಲಕ್ಷ (ದರ್ಶನಾಙ್ಕನಯೋ:) + ಣಿಚ್ "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। "ಲಕ್ಷೈ: ಕ್ವಣತ್ಕಾಞ್ಚನಕಿಙ್ಕಿಣೀಕುಲೈರಮಜ್ಜಿ ಧೂಲೀಜಲಘೌ ನಭೋಗತೇ" ಕುಮಾ೦ ೧೪-೪೬। (ನ೦) 2. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗುರಿ. ಲಕ್ಷ್ಯತೇ—ಲಕ್ಷ (ಆಲೋಚನೇ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೯)। 3. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 4. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. "ಲಕ್ಷಂ ಚಿಹ್ನೇ ವಿಖ್ಯಾತಂ ಲಕ್ಷಂ ಸಂಖ್ಯಾಶರವ್ಯಯೋ:" ವಿಶ್ವ೦। "ಸಂಖ್ಯಾಯಾಂ ತು ನ ನಾ ಲಕ್ಷಂ ಕ್ಲೀಬಂ ವ್ಯಾಜಶರವ್ಯಯೋ:" ತ್ರಿಕಾಣ್ಡ೦।

ಲಕ್ಷಕ ಲಕ್ಷ್ಮಕ (ಪುಂ) 1. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದ. ಲಕ್ಷಯತಿ—ಲಕ್ಷ (ದರ್ಶನಾಙ್ಕನಯೋ:) "ಣ್ವುಲ್" (೩-೧-೧೩೩)। ["ಲಕ್ಷಣಾ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಒಂದು ನೂರು ಸಾವಿರ, ಒಂದು ಲಕ್ಷ. (ತಿ೦) 3. ತೋರಿಸುವ, ಸೂಚಿಸುವ.

ಲಕ್ಷಣ ಲಕ್ಷ್ಮಣ (ಪುಂ) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಶ್ರೀರಾಮನ ತಮ್ಮ, ಸುಮಿತ್ರೆಯ ಮಗ. "ಲಕ್ಷಣಸ್ತು ಸೌಮಿತ್ರೌ ಲಕ್ಷ್ಮಣೌ ಯಥಾ" ಹೇಮ೦। (ನ೦) 2. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. ಲಕ್ಷಯತಿ—ಲಕ್ಷ (ದರ್ಶನಾಙ್ಕನಯೋ:) + ಣಿಚ್ "ನ:" ಅಡಾಗಮಶ್ಚ (ಉ೦ ೩-೭)। ಲಕ್ಷ್ಯತೇऽನೇನ—ಕರ೦ "ಲ್ಯುಟ್" ವಾ। "ವಧೂದುಕೂಲಂ ಕಲಹಂಸ ಲಕ್ಷಣಂ ಗಜಾಜಿನಂ ಶೋಣಿತಬಿನ್ದುವರ್ಷಿ ಚ" ಕುಮಾ೦ ೫-೬೭। 3. ಸೂಚನೆ. "ಅವ್ಯಾಕ್ಷೇಪೋ ಭವಿಷ್ಯನ್ತ್ಯಾ: ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧೇರ್ಹಿ ಲಕ್ಷಣಮ್" ರಘು೦ ೧೦-೬। 4. ಸ್ವರೂಪ ವಿವರಣೆ, ಗುಣ ನಿರೂಪಣೆ. "ಉಪಕಾರಾಪಕಾರೌ ಹಿ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಲಕ್ಷಣಮೇತಯೋ:" ಮಾಘ೦ ೨-೩೭। 5. ಹೆಸರು, ನಾಮಧೇಯ. "ತೇಷಾಂ ದಿಕ್ಷು ಪ್ರಥಿತವಿದಿಶಾಲಕ್ಷಣಾಂ ರಾಜಧಾನೀಮ್" ಮೇಘ೦ ೧-೨೪। 6. ಮುದ್ರೆ, ಮೊಹರು. 7. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ, ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷ. "ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶ್ಯ: ಕಕುದಂ ನೃಪಾಣಾಂ ಕಾಕುತ್ಸ್ಥ ಇತ್ಯಾಹಿತಲಕ್ಷಣೋऽಭೂತ್" ರಘು೦ ೬-೭೧। 8. ತೆರಿಗೆಯ ದರ, ಸುಂಕದ ದರ, ನಿಗದಿಯಾದ ಸುಂಕ. "ನದೀತೀರೇಷು ತದ್ವಿದ್ಯಾತ್ ಸಮುದ್ರೇ ನಾಸ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಮ್" ಮನು೦ ೮-೪೦೬। 9. ದರ್ಶನ, ನೋಟ. 10. ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ, ಇತರ ವ್ಯಾವರ್ತಕ ಧರ್ಮ. ಇದು ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "ಸಚ್ಚಿದಾನನ್ದೋ ಬ್ರಹ್ಮ" "ಚೋದನಾಲಕ್ಷಣೋऽರ್ಥೋ ಧರ್ಮ:" ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪ ಲಕ್ಷಣ. "ಪತಾಕಾವತ್ ದೇವದತ್ತಗೃಹಮ್" "ಗನ್ಧವತೀ ಪೃಥಿವೀ" ಇಲ್ಲಿ ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣ. 11. ಆಲೋಚನೆ. 12. ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಿಷಯ.

ಲಕ್ಷಣಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಹೆಣ್ಣು ತಾವರೆ ಹಕ್ಕಿ, ಹೆಣ್ಣು ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ. 2. ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಪದಕ್ಕೆ ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದ ಶಕ್ಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ರೂಢಿ ಅಥವಾ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನವಿರಬೇಕು. "ಗಙ್ಗಾಯಾಂ ಘೋಷ:" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾದ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಘೋಷ (ಆಭೀರಪಲ್ಲಿ) ವಿರುವುದು ಅಸಂಭವವಾಗಿ ಗಙ್ಗಾ ಪದಕ್ಕೆ ಗಂಗಾತೀರವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತೋರುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸಂಬಂಧದಿಂದ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಶೈತ್ಯ

ಮತ್ತು ಪಾವನತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಯೋಜನ ಲಭಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಗಙ್ಗಾ ಪದಕ್ಕೆ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣೆ. "मुख्यार्थबाधे तद्युक्तो ययान्योऽर्थः प्रतीयते। रूढेः प्रयोजनाद्वासौ लक्षणा शक्तिरर्पिता" सा० द० २-५। लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। ಈ ಲಕ್ಷಣೆಯು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. [ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣ ನೋಡಿ].

लक्षा लक्ष्मा (स्त्रीन०) ಒಂದು ಲಕ್ಷ, ಒಂದು ನೂರು ಸಾವಿರ, ಒಂದು ಸಾವಿರ ನೂರು. लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "टाप्"। "लक्षा न पुंसि संख्यायाम्" मेदि०।

लक्षित लक्ष्मित (वि०) 1. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥ. लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "गङ्गायां घोषः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗಂಗಾತೀರ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಿತ. 2. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "द्युतसमीरचलैः क्षणलक्षितव्यवहिता विटपैरिव मञ्जरी" माघ० ६-२८। 3. ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लक्ष (आलोचने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

लक्षितलक्षणा लक्ष्मितलक्ष्मणा (स्त्री०) ಲಕ್ಷಿತ ಪದದ ಶಕ್ಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ (ಲಕ್ಷಣೆ) ಅರ್ಥ. लक्षितस्य पदस्य लक्षणा। "द्विरेफ" ಪದದಿಂದ ಎರಡು ರೇಫಗಳುಳ್ಳ ಭ್ರಮರಪದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಾ. ಈ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಭ್ರಮರರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧವುಂಟಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ "द्विरेफ" ಪದಕ್ಕೆ ಭ್ರಮರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಿತಲಕ್ಷಣೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

लक्ष्मण लक्ष्मण (पु०) 1. ಶ್ರೀರಾಮನ ಅನುಜ (ತಮ್ಮ), ದಶರಥನ ಪತ್ನಿ ಸುಮಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ. लक्ष्मणमस्यास्य "अच्" (५-२-१२७)। ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಶ್ರೀರಾಮನಲ್ಲಿ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಇದ್ದು ಅವನ ಎಲ್ಲಾ ಕಷ್ಟ ಸುಖಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಗಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಾಗ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೂ ಊರ್ಮಿಳೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ಇವನಿಗೆ ಅಂಗದ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಕೇತುಗಳೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು. ಶ್ರೀರಾಮನ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾನೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಶ್ರೀರಾಮ ಮತ್ತು ಸೀತಾದೇವಿಯುವರ ಚರಣಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿದ್ದನು. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಶೂರ್ಪಣಖೆಯ ಕರ್ಣನಾಸಾಚ್ಛೇದನಮಾಡಿದನಂತರ ರಾವಣನಿಂದ ಸೀತೆಯು ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಡಲು ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಲಂಕೆಗೆ ತೆರಳಿ ಅನೇಕ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಿಯೆನಿಸಿದ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನ ನಾಗಪಾಶಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಮೂರ್ಛಿತನಾಗಿ ಆಂಜನೇಯನು ತಂದ ಸಂಜೀವನ ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ಬದುಕಿದನು. ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನ ವಧೆಯು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದವನಿಂದ ಆಗಬೇಕೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ವರದಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ನಿದ್ರಾಹಾರಗಳಿಲ್ಲದೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ನಿಕುಂಬಿಳಾಯಾಗಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ರಾವಣನ ಸಂಹಾರಾನಂತರ ಸೀತಾರಾಮರೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ತೆರಳಿ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಶುಭ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಸದಾ ಶ್ರೀರಾಮನ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿದ್ದನು. 2. ತಾವರೆಹಕ್ಕಿ, ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ, ಹಂಸದ ಒಂದು ಭೇದ. **-णा -ण्या.** ಹೆಣ್ಣು ತಾವರೆಹಕ್ಕಿ. (न०) 3. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. (वि०) 4. ಶುಭ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ.

लक्ष्मन् लक्ष्मन् (न०) 1. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. लक्ष्यते— लक्ष (दर्शने) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "प्रतिदिशं प्लवगाधिपलक्ष्मणा विशिखसंहतितापितमूर्तिभिः" किरा० १४-६४। 2. ಕಲೆ, ಚುಕ್ಕಿ, ಬೊಟ್ಟು. "मलिन-मपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति" शाकु० १-१७। 3. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. लक्ष्यतेऽनेन — लक्ष (दर्शने) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "लक्ष्म चिह्नप्रधानयोः" अम०। (वि०) 4. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "लक्ष्म चिह्नवरिष्ठयोः" वैज०।

लक्ष्मी लक्ष्मी (स्त्री०) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ, ಜಗನ್ಮಾತೆ. लक्ष्यति पश्यति नीतिज्ञम् — लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) "ईः" मुट् च (उ० ३-१६०)। ದೇವದಾನವರು ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥನಮಾಡಿದಾಗ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಆವಿರ್ಭವಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾಣಿಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದಳು. ದುರ್ವಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟನಾಗಲು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಸೇರಿದಳು. ಆಗ ಪರಮದುಃಖಾಕ್ರಾಂತರಾದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಿ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಶರಣು ಹೊಂದಿದರು. ಪರಮದಯಾಳುವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥಿಸಲು ಮಹೇಂದ್ರನ ಸಂಪತ್ಸ್ವರೂಪಿಣಿಯಾದ

ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಆಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಳು. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ದೇವತೆಗಳು ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಮತ್ತೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದರು.

ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರು: ಶೀಘ್ರ ಭೋಜಿಯೂ ಚಿರಸ್ನಾಯಿಯೂ ಪುಷ್ಪವನ್ನು (ಮೂಗಿನಿಂದ) ಆಘ್ರಾಣಮಾಡದವನೂ ನಗ್ನಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ನೋಡದಿರುವವನೂ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವನು. "चिरं स्नाति हुतं भुङ्क्ते पुष्पं घ्राय न जिघ्रति। यो न पश्येत् स्त्रियं नग्नां नियतं स च मे प्रियः"॥

ಧರ್ಮಶೀಲನೂ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನೂ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ವಿನೀತನೂ ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದವನೂ ಗರ್ವವಿಲ್ಲದವನೂ ಜನಾನುರಾಗ ಸಂಪಾದಿಸಿದವನೂ ಆದ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕೃಪೆಯು ಉಂಟಾಗುವುದು. "यो धर्मशीलो विजितेन्द्रियश्च विद्याविनीतो न परोपतापी। अगर्वितो यश्च जनानुरागी तस्मिन् सदाहं पुरुषे वसामि"।

(1) ಶಿರಸ್ಸನ್ನು (ಸ್ನಾನದಿಂದ) ಶುಚಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. (2) ಪಾದಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. (3) ಉತ್ತಮಸ್ತ್ರೀಸಹವಾಸವು. (4) ಆಲ್ಪ ಭೋಜನ. (5) ವಸ್ತ್ರವನ್ನುಟ್ಟು ಮಲಗುವುದು ಮತ್ತು (6) ಪರ್ವಕಾಲ ಬಿಟ್ಟು ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮ ಇವು ಆರೂ ನಷ್ಟವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವುವು. "शिरः सुधौतं चरणौ सुमार्जितौ वराङ्गनासेवनमल्पभोजनम्। अनग्नशायित्वमपर्वमैथुनं चिरप्रणष्टां श्रियमानयन्ति षट्"॥ 2. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು, ಭಾಗ್ಯ. "अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः फलमानुषङ्गिकम्" किरा० २-१९। 3. ಕಾಂತಿ, ಸೊಬಗು, ಸೌಂದರ್ಯ. "सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यं मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति" शाकु० १-२०। 4. ಲವಂಗ. "लक्ष्मीरिव लवङ्गेशीः पद्मायां कान्तिसम्पदोः" वैज०। 5. ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ವಿಷ್ಣು ಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "आचारा वैष्णवी सूक्ष्मा लक्ष्मीः पुष्टिर्निरञ्जना। जीवनी मोहनी माया नवैता विष्णुशक्तयः" वैज०। 6. ಕರಿಗೆಜ್ಜುಗದ ಗಿಡ. 7. ಋದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಔಷಧ. "लक्ष्मीः सम्पत्तिशोभयोः। ऋद्धौषधे च पद्मायां वृद्धिनामौषधेऽपि च। फलिन्याम्" मेदि०। 8. ವೈಭವ. "अखिल विबुधचमूनां प्राप्य लक्ष्मीमनूनाम्" कुमा० १३-५१।

लक्ष्मीकान्त लक्ष्मीकान्त, **-पति** -पति, **-रमण** -रमण (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. लक्ष्म्याः कान्तः पतिः रमणो वा।

लक्ष्मीगृह लक्ष्मीगृह (न०) ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಉತ್ಪಲ. लक्ष्म्याः गृहम् वासस्थानम्।

लक्ष्मीजनार्दन लक्ष्मीजनार्दन (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ.

लक्ष्मीनाथ लक्ष्मीनाथ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. लक्ष्म्याः नाथः।

लक्ष्मीपति लक्ष्मीपति (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. लक्ष्म्याः पतिः। "विहाय लक्ष्मीपतिलक्ष्म कार्मुकम्" किरा० १-४४। "लक्ष्मीपतिः पुमान् वासुदेवे नरपतावपि" मेदि०।

लक्ष्मीपुत्र लक्ष्मीपुत्र (पुं०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 3. ಲವ ಮತ್ತು ಕುಶ. लक्ष्म्याः पुत्रः।

लक्ष्मीफल लक्ष्मीफल (पुं०) ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ, ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ लक्ष्म्याः स्तनजं फलं यस्य।

लक्ष्मीवत् लक्ष्मीवत् (पुं०) 1. ಕತಕದ ಬೀಜ, ನೀರನ್ನು ತಿಳಿಯಾಗಿಮಾಡುವ ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ. लक्ष्मीः शोभास्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. "सर्वलक्षणलक्षण्यो लक्ष्मीवान् समितिञ्जयः" वि० स०। (वि०) 3. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ, ಭಾಗ್ಯವಂತ, ಪುಣ್ಯವಂತ. 4. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. 5. ಸುಂದರವಾದ, ಲಕ್ಷಣವಾದ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ. लक्ष्मीरस्यास्ति "मतुप्"। "लक्ष्मीवान् सरसि रराज केशहस्तः" माघ० ८-२७। 6. ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ. "लक्ष्मीवतः क्षितिपतेस्तनयस्य वीर्यम्" किरा० १५-५३।

लक्ष्मीवेष्ट लक्ष्मीवेष्ट (पुं०) ಸರಳವೃಕ್ಷದ ಹಾಲು ಮಡ್ಡಿ. लक्ष्मीयुक्तो वेष्टः।

लक्ष्य लक्ष्य (न०) 1. ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ. लक्ष्यते—लक्ष (आलोचने) "अच्" (३-१-९७)। "उत्कर्षः स च धन्विनां यदिषवः सिद्धयन्ति लक्ष्ये चले" शाकु० २-५। 2. ವ್ಯೂಹ, ನೆಪ. लक्ष "ण्यत्" (३-१-१२४)। "रोमाञ्चलक्ष्येण स गात्रयष्टिं भित्त्वा निराक्रामदराल-केश्याः" रघु० ६-८१। "लक्ष्यं स्यादपदेशेऽपि शरव्येऽपि नपुंसकम्" मेदि०। 3. ಉದಾಹರಣೆ, ಲಕ್ಷಣದ ಸಮನ್ವಯ ಸ್ಥಳ. "अलङ्कारेषु बालानामवगाहनसिद्धये।

ललितः क्रियते तेषां लक्ष्यलक्षणसंग्रहः" चन्द्रा०। 4. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಆರ್ಥ. (वि०) 5. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ, ನೋಡಬಹುದಾದ. "दूराल्लक्ष्यं सुरपतिधनुश्चारुणा तोरणेन" मेघ० २-१२। 6. ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ. "यमामनन्त्यात्मभुवोऽपि कारणं कथं स लक्ष्यप्रभवो भविष्यति" कुमा० ५-८१। 7. ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "प्रवेपमानाधरलक्ष्यकोपया" कुमा० ५-७४।

लक्ष्यभेद **ಲಕ್ಷ್ಯಭೇದ** (पुं०) ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವುದು. लक्ष्यस्य भेदः। "सह पूर्वतरं नु चित्तवृत्तेरपतित्वा नु चकार लक्ष्यभेदम्" किरा० १३-२७।

लक्ष्यमाण **ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಣ** (वि०) ಕಾಣುತ್ತಿರುವ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿರುವ. लक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)। "स्तस्तावगुण्ठनपटाः क्षणलक्ष्यमाणवक्त्रश्रियः सभयकौतुकमीक्षते स्म" माघ० ५-१७।

लखण्ड **ಲಖಂಡ** (न०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "लखण्डं भद्रकं न्युंखं लडहं चारु बन्धुरः" त्रिकाण्ड०। 2. ಇಂಪಾದ, ಮಧುರವಾದ.

लगन **ಲಗನ** (न०) ಸೇರುವುದು, ಸಂಬಂಧಹೊಂದುವುದು. लगे (सङ्गे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लगित **ಲಗಿತ** (न०) 1. ಸೇರುವುದು, ಸಂಬಂಧಹೊಂದುವುದು. लगे (सङ्गे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಬಂಧವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. लगे "क्तः" (३-३-१०२)।

लगुड **ಲಗುಡ** (पुं०) ಕೋಲು, ದುಡ, ದೊಣ್ಣೆ. लगे (सङ्गे) "उडच्" बाहु०। "अल्पप्रयोजनकृतोत्तरप्रयासैरुद्गूर्णलोष्टलगुडैः परितोऽनुविद्धम्" माघ० ५-२५।

लग्न **ಲಗ್ನ** (न०) 1. ಮೇಷ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳ ಉದಯ. लगति फले—लगे (सङ्गे) "क्तः" (७-२-१८)। निरु०। ಒಂದು ದಿನದ ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳು ಉದಯಿಸುವುವು. ಪೂರ್ವಾಚಲ ಸಂಬಂಧವೇ ಉದಯ. ಈ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಲಗ್ನವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "राशीनामुदयो लग्नं ते तु मेषवृषादयः" अम०। "लग्ने कर्कटके पुनर्वसुयुते मेषं गते पूषणि" चं० रा०।

ದ್ವಾದಶ (12) ಲಗ್ನಗಳು: (1) ಮೇಷ. (2) ವೃಷಭ. (3) ಮಿಥುನ (4) ಕರ್ಕಾಟಕ (5) ಸಿಂಹ (6) ಕನ್ಯಾ (7) ತುಲಾ (8) ವೃಶ್ಚಿಕ (9) ಧನಸ್ಸು (10) ಮಕರ (11) ಕುಂಭ ಮತ್ತು (12) ಮೀನ (पुं०) 2. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. "लग्नाः प्रातर्गेयाः स्तुतिव्रताः" त्रिकाण्ड०। 3. ಮುದಿಸಿದ ಆನೆ. "लग्नो मदकलो मत्तः प्रभिन्नोऽन्यथ निर्मदः" वैज०। (वि०) 4. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ. "लग्नद्विरेफाञ्जनभक्तिचित्रं मुखे मधुश्रीस्तिलकं प्रकाश्य" कुमा० ३-३०। 5. ಲಜ್ಜಿತ, ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡ. ओलस्जी (व्रीडायाम्) "क्तः"। तस्य नः (८-२-४५)। जस्य गः। निपा०। "लग्नं राश्युदये क्लीबं सक्तलज्जितयोस्त्रिषु" मेदि०।

लग्नक **ಲಗ್ನಕ** (पुं०) ಜಾಮೀನುದಾರ, ಹೊಣೆಗಾರ. लज्यते स्म—ओ लस्जी (व्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "स्युर्लग्नकाः प्रतिभुवः" अम०।

लग्निका **ಲಗ್ನಿಕಾ** (स्त्री०) ಋತುಮತಿಯಾದ ಕನ್ಯೆ.

लघटि **ಲಘಟಿ** (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. लघि (गतौ) "अटिः" (उ० १-१३२)।

लघयत् **ಲಘಯತ್** (वि०) 1. ಲಘುವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹಗುರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. लघि (गतौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತುಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾತುತ್ತಿರುವ. "लघयन् खलु तेजसा जगन्न महानिच्छति भूतिमन्यतः" किरा० २-१८। 3. ಲಘುವಾಗಿ ಮಾತುತ್ತಿರುವ, ಕೆಳಮಟ್ಟದ್ದಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "सनुदितं निचयेन तटित्वतीं लघयता शरदम्बुदसंहतिम्" किरा० ५-४।

लघिमन् **ಲಘಿಮನ್** (पुं०) 1. ಲಘುವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹಗುರವಾಗಿರುವಿಕೆ. लघोर्भावः—लघु "इमनिच्" (५-१-१२२)। "घ्रात्वा हविर्गन्धि रजोविमुक्तः समश्नुते मे लघिमानमात्मा" रघु० १३-३७। 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಷ್ಟವಿಧ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा। प्राप्तिः प्राकाम्यमीशित्वं वशित्वं चाष्टभूतयः" अम०। 3. ಕೀಳುತನ, ತುಚ್ಛಭಾವ. "मानुषतासुलभो लघिमा मां प्रश्नकर्मणि नियोजयति" काद०। 4. ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ. 5. ಸಣ್ಣತನ, ಕೆಳಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. "यदि मयि लघिमानमागतायाम्" माघ० ७-१४।

लघिष्ठ **ಲಘಿಷ್ಠ** (वि०) 1. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಹಳ ಹಗುರವಾದ. अयमेतेषामतिशयेन लघुः—लघु "इष्ठन्"

(५-३-५५)। 2. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಕೆಳಮಟ್ಟದ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ತುಚ್ಛವಾದ. 3. ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ.

लघीयस् ಲಘೀಯಸ್ (वि०) 1. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ನಿಕೃಷ್ಟನಾದ ಒಬ್ಬ, ಗೌರವವಿಲ್ಲದ, ಮಯರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದ. अयमनयोरतिशयेन लघुः—लघु "ईयसुन्" (५-३-५७)। "उच्चैर्भवति लघीयसां हि धाष्टर्यम्" माघ० ८-६०। 2. ಎರಡರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹಗುರವಾದ ಒಂದು. 3. ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ; –ಸಣ್ಣದಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६); **–यसी –ಯಸೀ.**

लघु ಲಘು (पुं०) 1. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವು ಲಘು ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "लघुर्मध्योत्तरोत्याख्यः प्राणायामस्त्रिधोदितः"। "लघुर्द्वादशमात्रस्तु द्विगुणः स तु मध्यमः। त्रिगुणाभिस्तु मात्राभिरुत्तमः परिकीर्तितः"। (न०) 2. ಅಶ್ವಿನಿ ಪುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಹಸ್ತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "लघु हस्ताश्विनपुष्याः पण्यरतिज्ञानभूषणकलासु। शिल्पौषधयानादिषु सिद्धिकराणि प्रदिष्टानि" बृहत्सं०। 3. ಅಗುರು 4. ಲಾಮಂಚದ ಜೇರು. "लामज्जकं लघु लयमवदाहेष्टकापथे" अम०। 5. ಶೀಘ್ರ. ಬೇಗ. "शीघ्रं त्वरितं लघुक्षिप्रमरं द्रुतम्" अम०। 6. ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರ (अ, इ, उ ಇತ್ಯಾದಿ.) (वि०) 7. ಶೀಘ್ರವಾದ. ವೇಗವಾದ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾದ. "संहारविक्षेपलघुक्रियेण हस्तेन तीराभिमुखः सशब्दम्" रघु० ५-४५। 8. ಸುಲಭವಾದ, ಕಷ್ಟವಲ್ಲದ. "महार्णव परिक्षेपं लङ्कायाः परिखालघुम्" रघु० १२-६६। 9. ನೀಚ, ಅಧಮ. "द्युतिमग्रहोद्ग्रहगणो लघवः प्रकटीभवन्ति मलिनाश्रयतः" माघ० ९-२३। 10. ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ, ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ, ಪ್ರಿಯವಾದ. "पूर्वजन्मधनुषा समागतः सोऽतिमात्रलघुदर्शनोऽभवत्" रघु० ११-८०। 11. ಸಾರವಿಲ್ಲದ, ಒಳಗೆ ತಿರುಳಿಲ್ಲದ, ಅಂತಃಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ. 12. ಕೆಳಮಟ್ಟದ, ತುಚ್ಛವಾದ. 13. ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ, ಪ್ರಾಯದ. "दीव्यत्युच्चैर्लघु. रघुपतिः" म० वी० ६-५३। 14. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. 15. ಹಗುರವಾದ, ಭಾರವಿಲ್ಲದ. "मेदश्छेदकृशोदरं लघु भवत्युत्थानयोग्यं वपुः" शाकु० २-५। 16. ಸಂಗ್ರಹವಾದ, ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ. "लघुसन्देशपदा सरस्वती" रघु० ८-७७। 17. ಹ್ರಸ್ವವಾದ, ಉದ್ದವಲ್ಲದ. 18. ರೋಗವಿಲ್ಲದ, ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 19. ಮನೋಹರವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. "लघुरगुरौ मनोज्ञे निःसारे वाच्यवत् क्लीबम्। कृष्णागुरुणि च पुंस्कानामौषधौ तु स्त्री" मेदि०। "अल्पास्नुरगदो नीरुगनातङ्को लघुः पुनः" कल्पद्रु०। 20. ದೇಹವನ್ನು ಹಗುರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ. "पित्तप्रकोपि तीक्ष्णोष्णं रूक्षं दीपनरोचनम्। रसे पाके च कटुकं कफघ्नं मरिचं लघु" अष्टाङ्ग०। 21. ಅಲ್ಪವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪವಾದ, ಕೊಂಚವಾದ. "लघुतुषारतुषारजलश्च्युतं घृतसदानसदाननदन्तिनम्" किरा० ५-९। 22. ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಪೌರುಷ ಶೂನ್ಯವಾದ. "निदर्शनमसाराणां लघुबंहुतृणं नरः" माघ० २-५०। (अव्य०) 23. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ. ವೇಗವಾಗಿ. 24. ಸುಲಭವಾಗಿ, ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ. 25. ಸುಂದರವಾಗಿ. ಸೊಗಸಾಗಿ. 26. ಹಗುರವಾಗಿ. ಭಾರವಿಲ್ಲದೆ. 27. ಅಲ್ಪವಾಗಿ. ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ. "प्रथमोपकृतं महत्त्वतः प्रतिपत्त्या लघु मन्यते भवान्" शाकु० ७-१। स्त्रियां वा "ङीप्" (४-१-४४)। **लघ्वी लघुः ಲಘ್ವೀ ಲಘುಃ.** "कायस्थ इति लघ्वी मात्रा" मुद्रा० १।

लघु ಲಘು (स्त्री०) ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಔಷಧಿ.

लघुकाय ಲಘುಕಾಯ (पुं०) 1. ಆಡು, ಮೇಕೆ. लघुः कायोऽस्य। "अल्पायुर्लघुकायश्च मेनादः पर्णभोजनः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಸಣ್ಣ ಮೈಯುಳ್ಳ, ಚಿಕ್ಕ ದೇಹವುಳ್ಳ.

लघुगण ಲಘುಗಣ (पुं०) ಅಶ್ವಿನಿ ಪುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಹಸ್ತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು.

लघुचिर्भटी ಲಘುಚಿರ್ಭಟೀ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಸೌತೆಗಿಡ.

लघुजङ्घल ಲಘುಜಂಘಲ (पुं०) ಲಾವಕಪಕ್ಷಿ, ಗೀಜಗದ ಹಕ್ಕಿ.

लघुता ಲಘುತಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣತನ. ಕೆಳಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. ಅಲ್ಪತನ. लघोर्भावः "तल्" (५-१-११९)। "न च मेऽवगच्छति यथा लघुतां करुणां यथा च कुरुते स मयि" माघ० ९-५६। 2. ಹಗುರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಭಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "व्रजदपि लघुतां बभूव भारः सपदि हिरण्मयमण्डनं सपत्न्याः" माघ० ७-५९। 3. ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಅಗೌರವ, ಅಪಮರ್ಯಾದೆ. "त्वः" (५-१-११९)। **लघुत्वम् ಲಘುತ್ವಮ್.** "अभिपतितुमना लघुत्वभीतेरभवदमुच्चति वल्लभेऽतिगर्वी" माघ० ७-५१।

लघुमांस लघुमांस (न०) तित्तिरिपक्षि.

लघुलय लघुलय (न०) लावमुंचद बीरु. लघु लीयते—लीङ् (श्लेषणे) "अच्" (३-१-१३४)।

लघुहस्त लघुहस्त (वि०) शीघ्रवागि कॆलसमाडुव हस्तगळुळ्ळ, चुरुकाद कैगळुळ्ळ. लघुः क्षिप्रकारी हस्तो यस्य।

लक्ष्मी लक्ष्मी (स्त्री०) 1. सुकुमारळाद हॆंगसु, सॊगसागि अलंकरिसिकॊळ्ळुव हॆंगसु. 2. चिक्क रथ, हगुरवाद गाडि. "लक्ष्मी लाघवयुक्तायां प्रभेदे स्यन्दनस्य च" मेदि०। "क्षिप्तावरोधाङ्गनमुत्सवेन गां विलङ्घ्य लक्ष्मीं करभो बभञ्जतुः" माघ० १२-२४। 3. लाघववुळ्ळ, गौरवविल्लद, मर्यादॆयिल्लद. 4. हगुरवाद, भारविल्लद.

लङ्का लंका (स्त्री०) 1. लंकापट्टण, रावणन राजधानि. लक (आस्वादने) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। पृषो०। "पयोधिमाबद्धचलज्जलाविलं विलङ्घ्य लङ्कां निकषा हनिष्यति" माघ० १-६८। 2. शाखॆ, रॆंबॆ. 3. वॆश्यॆ, सूळॆ. 4. शाकिनि. "लङ्का रक्षःपुरीशाखाशाकिनीकुलटासु च" मेदि०।

लङ्काधिपति लंकाधिपति (पुं०) लंकॆय दॊरॆयाद रावण. -नाथः-नाथः, -पतिः-पतिः, -ईशः-ईशः, -ईश्वरः ईश्वरः.

लङ्ग लंग (पुं०) 1. संग, संबंध. 2. विट, स्त्रीलोल, कामुक, उपपति. लङ्गति—लगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "लङ्गस्तु सङ्गषिद्गयोः" मेदि०।

लङ्घन लंगन (न०) गमन, गति, नडॆयुवुदु. लगि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

लङ्गूल लंगूल (न०) लांगूल, बाल.

लङ्घन लंघन (न०) 1. दाटुवुदु, हारुवुदु. लघि (गतौ अभोजने च) "ल्युट्" (३-३-११५)। "हंसा नभोलङ्घनलोलपक्षाः" रघु० १६-३३। 2. उपवास. "तत्रामे लङ्घनं कार्यं विदग्धे वमनं हितम्। विष्टब्धे स्वेदनं पथ्यं रसशेषे शयीत च" सुश्रुत० सूत्र०। "आप्तेन तक्ष्णा भिषजेव तत्क्षणं प्रचक्रमे लङ्घनपूर्वकः क्रमः" माघ० १२-२५। 3. मॆलॆक्कॆ ऎरुवुदु, उन्नतस्थान हॊंदुवुदु. "यथाश्रुतं वेदविदां वरत्वया जनोऽयमुच्चैः पदलङ्घनोत्सुकः" कुमा० ५-६४। 4. आक्रमिसुवुदु, मुत्तिगॆहाकुवुदु. 5. मीरुवुदु, अतिक्रमिसुवुदु. "दीर्घदर्शिभिरकारि वधूनां लङ्घनं न नयनैः श्रवणस्य" माघ० १०-४०।

लङ्घनीय लंघनीय (वि०) 1. दाटल्पडुव. 2. मीरल्पडुव. 3. आक्रमिसल्पडुव. 4. मॆलॆक्कॆ ऎरल्पडुव. लघि (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. दाटबॆकाद. 6. मीरबॆकाद, अतिक्रमिसबॆकाद. 7. मॆलॆक्कॆ ऎरबॆकाद. 8. आक्रमिसबॆकाद. 9. दाटलु शक्यवाद. 10. मीरलु शक्यवाद, अतिक्रमिसलु शक्यवाद. 11. आक्रमिसलु शक्यवाद. 12. मॆलॆक्कॆ हत्तलु शक्यवाद. "आत्मोद्धतैरपि रजोभिरलङ्घनीया धावन्त्यमी मृगजवाक्षमयेव रथ्याः" शाकु० १-८। "त्वः" (३-१-९६)। **लङ्घितव्यम्** लंघितव्यम्.

लङ्घयत् लंघयत् (वि०) 1. दाटुत्तिरुव. लघि (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. अतिक्रमिसुत्तिरुव, मीरुत्तिरुव. "लङ्घयन्नहरहर्भवदाज्ञामस्मि हा विधिनिषेधमयीं यः" नैष० २१-११६। 3. आक्रमिसुत्तिरुव, मुत्तिगॆ हाकुत्तिरुव. 4. मॆलॆक्कॆ ऎरुत्तिरुव.

लङ्घित लंघित (वि०) 1. दाटल्पट्ट. लघि (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अम्बिर्लङ्घित एव वानरभटैः किं त्वस्य गम्भीरतामापातालनिमग्नपीवरतनुर्जानाति मन्याचलः" अनर्घ०। 2. आक्रमिसल्पट्ट. "लङ्घित एष भूयोऽपि शकुन्तलाव्याधिना" शाकु० ६। 3. मीरल्पट्ट, अतिक्रमिसल्पट्ट. "ज्वालासटैर्लङ्घितमेघपङ्क्तिः" किरा० १६-५०।

लङ्घ्य लंघ्य (वि०) 1. दाटल्पडुव. 2. दाटलु शक्यवाद. 3. दाटबॆकाद. लघि (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. मीरल्पडुव. 5. मीरलु शक्यवाद. 6. मीरबॆकाद. "अध्वानमध्वान्तविकार-लङ्घ्यस्ततार तारापिपखण्डवारी" कुमा० ७-४८।

लज्जमान लज्जमान (वि०) नाचिकॆपडुत्तिरुव. ओ लस्जी (व्रीडायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। "अङ्कमारोपयामास लज्जमानामरुन्धती" कुमा० ६-९१।

लज्जरी लज्जरि (स्त्री०) मुट्टिदरॆ मुनियॆंब गिड.

लज्जा लज्जा (स्त्री०) 1. नाचिकॆ, अवमान. ओ लस्जी (व्रीडायाम्) "अः" (३-३-१०३)। (मान

ಬಾರದ ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇತರರಿಗೆ ಮುಖ ತೋರಿಸಲೂ ಅವಕಾಶಕೊಡದಿರುವ ಮನೋಭಾವ.) "स त्वं निवर्तस्व विहाय लज्जां गुरोर्भवान् दर्शितशिष्य भक्तिः" रघु० २-४०। 2. ನಾಚಿಕೆ, ಸಂಕೋಚ, ಸಿಗ್ಗು. "नितम्बिनीमिच्छसि मुक्तलज्जाम् कण्ठे स्वयंग्राहनिषक्त-बाहुम्" कुमा० ३-७। 3. ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಯೆಂಬ ಗಿಡ. "स्पर्शलज्जापि लज्जालुः स्याल्लज्जा लज्जरी-त्यपि" कल्पद्रु०।

लज्जालु लज्जालु (पुं०) ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಯೆಂಬ ಗಿಡ. "स्पर्शलज्जापि लज्जालुः" कल्पद्रु०।

लज्जावत् लज्जावत् (वि०) ನಾಚಿಕೆಯುಳ್ಳವನು.

लज्जाशील लज्जाशील (वि०) ನಾಚಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಸಂಕೋಚದ ಸ್ವಭಾವದನು. लज्जा शीलमस्य।

लज्जित लज्जित (वि०) 1. ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡವನು. लज्जास्य संजाता "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಅವಮಾನಗೊಂಡವನು. "लज्जितोदधिघोषेण लङ्काद्वीपमकम्पयत्" याद० २२-१८७।

लञ्ज लञ्ज (पुं०) 1. ಕಾಲು, ಪಾದ. 2. ಕಚ್ಚೆ, ನಡುವಿನೊಳಗೆ ಮಡಿಸಿ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಉಡುವ ಪಂಚೆಯ ಸೆರಗು. "लञ्जः पदे च कच्छे च" हेम०। 3. ಪುಚ್ಛ, ಬಾಲ.

लञ्जिका लञ्जिका (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. लञ्जयति —लञ्जि (भाषार्थे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

लट्वा लट्वा (स्त्री०) 1. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. 2. ಫಲ, ಹಣ್ಣು. 3. ಒಮ್ಮು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. 4. ಹೊಂಗೆ ಮರ. "लट्वा करञ्जभेदे स्यात् फले वाद्ये खगान्तरे" मेदि०। 5. ಹಣೆಯು ಮೇಲಿರುವ ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು. 6. ಕುಸುಂಭದ ಹೂವು. "लट्वा पक्षिकुसुम्भयोः" हेम०।

लडह लडह (वि०) ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "कथं नाम नवबधूविस्रम्भणोगायाभिज्ञं लडहं विदग्धं मधुरभाषिणमरोषणं ते भ्रातरमासाद्य न दुर्मनायिष्यते मे प्रियसखी" मालती० ७।

लड्डु लड्डु (पुं०) ಲಾಡು, ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟಿನ ಅರಳು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಉಂಡೆ. लड (विलासे) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। स्वार्थे "कः" लड्डुकः।

लण्ड लण्ड (पुंन०) ಸಾಲಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕುದುರೆಯ ಲದ್ದಿ, ಕುದುರೆಯ ಹಿಕ್ಕೆ, –ಮಲ. लडि (उत्क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१९)। "विष्ठा चाप्यथ लण्डोऽस्त्री विष्ठा राजियुता दृढा" वैज०।

लण्ड्र लण्ड्र (पुं०) ಲಂಡನ್ ನಗರ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ರಾಜಧಾನಿ.

लता लता (स्त्री०) 1. ಬಳ್ಳಿ, ಹಂಬು. लतति —लत (आघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "निबद्धनिश्वास-विकम्पितावरा लता इव प्रस्फुरितैकपल्लवाः" किरा० ४-१५। 2. ಕವಲು ಹಂಬುಗಳಿಂದ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಳ್ಳಿ. "लता प्रतानिनी वीरुद्गुल्मिन्युलप इत्यपि" अम०। 3. ಪ್ರೇಂಖಣ ಗಿಡ. 4. ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ. 5. ಮಾಧವೀಲತೆ, ಕಾಡಿರುವಂತಿಕೆ. 6. ಗರಿಪುಲ್ಲು. 7. ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 8. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ಲತೆ, ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ. 9. ಕಸ್ತೂರಿ. "लता ज्योति-ष्मतीदूर्वाशाखावल्लीप्रियङ्गुषु। स्पृक्कामाधव्योः कस्तू-र्याम्" हेम०। 10. ಚಪ್ಪರದಬದನೆ ಗಿಡ. "वार्ताकी हिङ्गुदी कुली। लता बृहत्यां सुस्निग्धा धन्या प्रहसनी लता" वैज०। 11. ಚಾವಟಿಯ ಏಟು. 12. ಹೆಂಗಸು.

लतागृह लतागृह (न०) ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನೆ, ಲತೆಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಮನೆ, ಹೊಸರು. "लतागृह-द्वारगतोऽय नन्दी वामप्रकोष्ठार्पितहेमवेत्रः" कुमा० ३-४१।

लताजिह्व लताजिह्व (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. लतेव जिह्वाऽस्य। –रसनः –रसनः.

लतातरु लतातरु (पुं०) 1. ಕತ್ತಲೆ ಗಿಡ. 2. ತಾಳೆ ಮರ. 3. ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. लतेव दीर्घस्तरुः।

लताप्रतान लताप्रतान (पुंन०) ಬಳ್ಳಿಗಳ ಸಣ್ಣ ಕುಡಿ, ಬಳ್ಳಿಗಳ ಸಣ್ಣ ಹಂಬು. लतानां प्रतानः। "लता-प्रतानोद्ग्रथितैः स केशैरधिज्यधन्वा विचचार दावम्" रघु० २-८।

लताबृहती लताबृहती (स्त्री०) ಚಪ್ಪರದ ಬದನೆ ಗಿಡ, ಸೀಮೆಬದನೆ ಗಿಡ.

लताभवन लताभवन (न०) ಲತಾಗೃಹ, ಹೊಸರು. ಲತೆಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಮನೆ.

लतामणि लतामणि (पुं०) ಪ್ರವಾಳ, ಹವಳ.

लतामण्डप लतामण्डप (पुंन०) ಲತಾಗೃಹ, ಹೊಸರು, ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಮನೆ.

लतामाधवी लतामाधवी (स्त्री०) ಮಾಧವೀ ಲತೆ, ಕಾಡಿರುಮಾತಿಗೆ ಗಿಡ. लताप्रधाना माधवी।

लतायावक लतायावक (न०) ಪ್ರವಾಳ, ಹವಳ. "किसलयमपि तरुरागं विद्रुलतायावकं प्रवालं च" हारा०।

लताकं ಲತಾರ್ಕ (पुं०) ಹಸುರು ಈರುಳ್ಳಿ, ರಾಜ ಈರುಳ್ಳಿ. "पलाण्डुस्तु सुकन्दकः। लताकंदुद्रुमौ तत्र हरिते" अम०।

लतावेष्ट ಲತಾವೇಷ್ಟ (पुं०) ಆಲಿಂಗನದ ಒಂದು ಭೇದ. ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳವ ಒಂದು ರೀತಿ. "बाहुभ्यां पादयुग्माभ्यां वेष्टयित्वा स्त्रियं रमेत्। लघुलिङ्गताडनं योनौ लतावेष्टमुच्यते" रसमं०। **-वेष्टितकम्** **-ವೇಷ್ಟಿತಕವ್**.

लतिका ಲತಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ಲತೆ, ಚಿಕ್ಕ ಬಳ್ಳಿ, ತೆಳುವಾದ ಬಳ್ಳಿ. लता स्वार्थे "कन्"। 2. ಹಾರದ ಒಂದು ಎಳೆ.

लपत् ಲಪತ್ (वि०) ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ, ನುಡಿಯುತ್ತಿರುವ. लप (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ**.

लपन ಲಪನ (न०) 1. ಆನನ, ಮುಖ, ಬಾಯಿ. लप्यतेऽनेन —लप (व्यक्तायां वाचि) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "संपूर्णलब्धललनालपनोपमानम्" माघ० ४-२२। 2. ಮಾತಾಡುವುದು. लप भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लपनीय ಲಪನೀಯ (वि०) 1. ಮಾತಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಮಾತಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, 3. ಮಾತಾಡಬಹುದಾದ. लप (व्यक्तायां वाचि) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-८६)। **लपितव्यम्** ಲಪಿತವ್ಯಮ್.

लपित ಲಪಿತ (न०) 1. ಮಾತಾಡುವುದು, ಹೇಳುವುದು, ನುಡಿಯುವುದು. लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. लप कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)।

लपितवत् ಲಪಿತವತ್ (वि०) ಮಾತಾಡಿದವನು. ಹೇಳಿದವನು. लप (व्यक्तायां वाचि) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ**.

लब्ध ಲಬ್ಧ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. लभ्यते स्म —डुलभष् (प्राप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "महौजसो मानधना धनार्चिता धनुर्भृतः संयति लब्धकीर्तयः" किरा० १-१९। "जगाद लब्धेऽवसरे सुरेन्द्रः" कुमा० १२-४३। 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 3. ಪಡೆಯುವುದು, ಹೊಂದುವುದು.

लब्धकाम ಲಬ್ಧಕಾಮ (वि०) ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆದವನು, ಬಯಸಿದುದನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. लब्धः कामो येन।

लब्धकीर्ति ಲಬ್ಧಕೀರ್ತಿ (वि०) ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದವನು. लब्धा कीर्तिर्येन सः। "धनुर्भृतः संयति लब्धकीर्तयः" किरा० १-१९।

लब्धचेतस् ಲಬ್ಧಚೇತಸ್ (वि०) ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು, ಜ್ಞಾನ ಬಂದವನು. लब्धं चेतः येन।

लब्धनामन् ಲಬ್ಧನಾಮನ್ (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದವನು, ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದವನು, ಕೀರ್ತಿ ಪಡೆದವನು. लब्धं नाम येन।

लब्धलक्ष, -लक्ष्य ಲಬ್ಧಲಕ್ಷ, -ಲಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದವನು. लब्धं लक्ष्यं येन। 2. ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು.

लब्धवर्ण ಲಬ್ಧವರ್ಣ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ, ವಿದ್ಯಾವಂತ. लब्धो वर्णो वर्णनं स्तुतिः येन। "लब्धवर्णो विचक्षणः" अम०। (वि०) 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದವನು, ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದವನು.

लब्धविद्य ಲಬ್ಧವಿದ್ಯ (वि०) ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿತವನು. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು. लब्धा विद्या येन।

लब्धव्य ಲಬ್ಧವ್ಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಬೇಕಾದ. 2. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. डुलभष् (प्राप्तौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

लब्धानुज्ञ ಲಬ್ಧಾನುಜ್ಞ (पुं०) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿ ಗುರುವಿನ ಅಪ್ಪಣೆಪಡೆದು ಹಿಂತಿರುಗಿದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. लब्धा अनुज्ञा गुरोराज्ञा येन।

लब्धि ಲಬ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸಂಪಾದನೆ. डुलभष् (प्राप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಆದಾಯ, ಲಾಭ, ವರಮಾನ.

लभस ಲಭಸ (पुं०) 1. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. डुलभष् (प्राप्तौ) "असच्" (उ० ३-११७)। 2. ಯಾಚಕ, ತಿರುಕ, ಭಿಕ್ಷುಕ. लभसो धनं याचकश्च सि० कौ०। (न०) 3. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ.

लभ्य ಲಭ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೊಂದಬೇಕಾದ. "लभ्या धरित्री तव विक्रमेण ज्यायांश्च वीर्यस्त्रिजगद्विपक्षः" किरा० ३-१७। 3. ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯವಾದ. डुलभष् (प्राप्तौ) "यत्" (३-१-९८)। "लभ्या कथं नु वैदेहीं शक्यो द्रष्टुं कथं रिपुः" भट्टि० ६-४७। 5. ನ್ಯಾಯವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ. "न्याय्यलभ्यययोर्लभ्यम्" वैज०।

लमक ಲಮಕ (पुं) ವಿಟಪುರುಷ. ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಕಾಮುಕ. रमते—रमु (क्रीडायाम्) "क्वुन्" (उ० २-३४)। रस्य वा लं:। पक्षे **रमक: ರಮಕಃ**.

लम्पट ಲಂಪಟ (पुं) 1. ಪರಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಜಾರ, ಕಾಮುಕ. (वि०) 2. ಅತಿಯಾದ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. रमु (क्रीडायाम्) "अटन्" (उ० ४-८१)। "एषोऽपि दधिभक्तलम्पट: एतत्पञ्जरमुद्घाट्य दुष्टवानर: अतिक्रान्त:" रत्ना० २।

लम्पा ಲಂಪಾ (स्त्री०) ಕರಿ ಬಾಳೆಗಿಡ. "कदली दीर्घपत्रा च रम्भा सा गौरपर्णिका। कृष्णा तु लम्पा कदली" वैज०।

लम्पाक ಲಂಪಾಕ (पुं) 1. ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಕಾಮುಕ, ಜಾರ. (पुं० ब० व०) 2. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಒಂದು ದೇಶ. "लम्पाको लम्पटे देशे" हेम०।

लम्फ ಲಂಫ (पुं) ನೆಗೆಯುವುದು, ಹಾರುವುದು.

लम्फन ಲಂಫನ (न०) ನೆಗೆಯುವುದು, ಹಾರುವುದು.

लम्ब ಲಂಬ (पुं) 1. ನರ್ತಕ, ಕುಣಿಯುವವನು. 2. ಅಂಗ, ಅವಯವ. 3. ಉತ್ಕೋಚ, ಲಂಚ. (वि०) 4. ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ. "पाण्डचोऽयमंसार्पितलम्बहार: कल्पाङ्गरागो हरिचन्दनेन" रघु० ६-६०। 5. ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ. लबि (शब्देऽवस्रंसने च)। "अच्" (३-१-१३४)। 6. ದೀರ್ಘವಾದ, ಉದ್ದವಾದ. "दूरत: शोभते मूर्ख: लम्बशाटपटावृत:। तावच्च शोभते मूर्खो यावत् किञ्चिन्न भाषते" चाणक्य०।

लंबकर्ण ಲಂಬಕರ್ಣ (पुं०) 1. ಆಡು, ಮೇಕೆ. 2. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. 3. ಗಜ, ಆನೆ. 4. ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ, ಗಿಡಗ. 5. ಜೋಲಾಡುವ ಕಿವಿ. "लम्बकर्णललाटां च लम्बोदर-पयोधराम्" रामा०। 6. ರಾಕ್ಷಸ. 7. ಅಂಕೋಲೆ ಮರ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६४)। **-कर्णी-ಕರ್ಣೀ** ಜೋಲು ಕಿವಿಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. (वि०) 8. ಜೋಲು ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. लम्बौ कर्णौ यस्य।

लम्बकेश ಲಂಬಕೇಶ (पुं०) 1. ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು. 2. ಉದ್ದವಾದ ಅಗ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದರ್ಭಾಸನ. "ऊर्ध्व-केशो भवेद्ब्रह्मा लम्बकेशस्तु विष्टर:"। (वि०) 3. ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ. लम्बा: केशा यस्य।

लम्बन ಲಂಬನ (पुं) 1. ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. (न०) 2. ಸರ, ಹೊಕ್ಕಳಿನವರೆಗೂ ಜೋಲಾಡುವ ಹಾರ. लम्बते—लबि (अवस्रंसने) "ल्यु:" (३-१-१३४)। 3. ಕುಚ್ಚು, ಗೊಂಡೆ. 4. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ.

लम्बमान ಲಂಬಮಾನ (वि०) ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವ. लबि (अवस्रंसने) "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रस्थानं ते कथमपि सखे लम्बमानस्य भावि" मेघ० १-४१।

लम्बा ಲಂಬಾ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 2. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 3. ಕಹಿ ಸೋರೆ. "लम्बा पद्मालयागौर्यो: तिक्ततुम्ब्या-मपि स्त्रियाम्" मेदि०। 4. ಲಂಚ, ಉತ್ಕೋಚ. "लम्बा तूत्कोच आमिष:" वैज०।

लम्बिका ಲಂಬಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಿರುನಾಲಗೆ. लबि (अवस्रंसने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತಾಲು, ಮವಡೆ. "सुधास्रवा लम्बिका स्यात्" कल्पद्रु०। 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "वृषाकपायी षष्ठी स्यात्तासस्यपि च लम्बिका" कल्पद्रु०।

लम्बित ಲಂಬಿತ (वि०) 1. ಜೋಲಾಡುವ. ತೂಗಾಡುವ. लबि (अवस्रंसने) "क्त:" (३-४-७२)। 2. ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದಿರುವ. 3. ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लबि (अवस्रंसने) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। 4. ತೂಗುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लबि (शब्दे) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। 6. ಬಾಚಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ. "करेण वातायनलम्बितेन स्पृष्टस्त्वया चण्डि कुतूहलिन्या" रघु० १३-२१।

लम्बोदर ಲಂಬೋದರ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ, ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ. लम्बमुदरं यस्य। 2. ತಿಂಡಿಪೋತ, ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ. (वि०) 3. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. "लम्बोदर: स्यादाद्यूने प्रमथानां च नायके" हेम०।

लम्बोष्ठ ಲಂಬೋಷ್ಠ (पुं०) 1. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. लम्बौ ओष्ठौ यस्य। "तालुनाशश्च लम्बोष्ठोऽध्वगो भोलिर्मरु-प्रिय:" कल्पद्रु०। (वि०) 2. ಜೋಲಾಡುವ ತುಟಿಯುಳ್ಳ, ಉದ್ದವಾದ ತುಟಿಯುಳ್ಳ.

लम्भन ಲಂಭನ (न०) ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಪಡೆಯುವುದು. डुलभष् (प्राप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लम्भित ಲಂಭಿತ (वि०) 1. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. डुलभष् (प्राप्तौ) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। "अनारतं तेन पदेषु लम्भिता विभज्य सम्यग्विनियोगसत्क्रिया:" किरा० १-१५। 2. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "चूर्णमुष्टिरिव लम्भितकान्तिर्वासवस्य दिशमंशसमूह:" किरा० ९-१७। 3. ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ

ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "स्वादितः स्वयमर्थैधितमानं लम्भितः प्रियतमैः सह पीतः" किरा० ९-५५। 4. ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೈಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "गोपितुं भुवमिमां मरुत्वता शैलवासमनुनीय लम्भितः" किरा० १३-६७। 5. ಸಿಕ್ಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳಪಡುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "चिरमतिरसलौल्याद्बन्धनं लम्भितानाम्" माघ० ११-६०।

लय लय (पुं) 1. ಸಂಶ್ಲೇಷ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. लिङ् (श्लेषणे) "अच्" (३-३-५६)। 2. ನೃತ್ಯಗೀತವಾದ್ಯಗಳ ಕಾಲಸಾಮ್ಯ. ನೃತ್ಯ ಗೀತ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯ ಇವುಗಳ ಏಕತಾನತಾರೂಪವಾದ ಸಾಮ್ಯ. "अङ्गैरन्तर्निहितवचनैः सूचितः सम्यगर्थैः पादन्यासो लयमुपगतः तन्मयत्वं रसेषु" माल० २-८। 3. ಪ್ರಳಯ ಕಾಲ, ಜಗತ್ತಿನ ವಿನಾಶದ ಸಮಯ. 4. ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. ಆಳಿವು. 5. ವಿವಿಧ ವಸ್ತುಗಳು ಒಂದುಗೂಡುವಿಕೆ, ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ (ಕಾಣದೆ) ಸೇರಿ ಹೋಗುವಿಕೆ. 6. ಚಿತ್ತದ ಏಕಾಗ್ರತೆ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವಿಷಯಾಂತರವೃತ್ತಿ ನಿರೋಧ. "पश्यन्ती शिवरूपिणं लयवशादात्मानमभ्यागता" मालती० ५-२। 7. (ಸಂಗೀತವಲ್ಲಿ) ನಿಲುಗಡೆ, ವಿರಾಮ, ಯತಿಸ್ಥಾಯಿ. 8. ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಾನ. 9. ಮೂರ್ಛೆ, ಜ್ಞಾನತಪ್ಪುವುದು. 10. ಬಾಣದ ಅಧೋಮುಖವಾದ ವೇಗ, ಬಾಣವು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ವೇಗದಿಂದ ಹೋಗುವುದು. "कैरातीं गतिरूर्ध्वाधःप्रकर्षस्तु गते लये" वैज०। 11. ವಾದ್ಯ. 12. ಆಲಿಂಗನ, ಆಶ್ಲೇಷ. "श्लेषवाद्ययोः। लयः" त्रिकाण्ड०। 13. ಪರಮಾತ್ಮ.

लयन लयन (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. लीयतेऽत्र —लीङ् (श्लेषणे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "लयनेषु लोहितकनिर्मिता भुवः शितिरत्नरश्मिहरितीकृतान्तराः" माघ० १३-५२। 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿ. 3. ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ. 4. ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

लल लल (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ಹೊಳೆಯುವ. ललति —लल (विलासे) "अच्" (३-१-१३४)। "ललौ लीलां ललोऽलोलः शशीशशिशुशीः शशन्" किरा० १५-५। 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಆಸೆಪಡುವ. 3. ಆಟವಾಡುವ. 4. ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ.

ललजिह्व ललजिह्व (पुं) 1. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 2. ನಾಯಿ. (वि०) 3. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಕೊಲ್ಲುವ. 4. ಜೋಲಾಡುವ ನಾಲಗೆಯುಳ್ಳ. लला जिह्वा यस्य। "ललजिह्वोऽन्यवत् हिंस्रे क्रमेलकशुनोः पुमान्" हेम०।

ललज्जिह्व ललज्जिह्व (पुं०) "ललजिह्व" ಪದದ ಅರ್ಥ.

ललत् ललत् (वि०) 1. ಆಡುತ್ತಿರುವ, ಆಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. लल (विलासे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रविगलदसृक्पङ्कः पाणिर्ललन्नरजाङ्गलः" मालती० ५-५। 2. ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ.

ललन ललन (पुं०) 1. ಬಾಲಕ. 2. ಸಾಲವೃಕ್ಷ. 3. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಪೊರಟೆ ಮರ. (न०) 4. ಆಟ, ಕ್ರೀಡೆ. 5. ಜೋಲಾಡುವುದು. लल (विलासे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ललना ललना (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. ललते —लल (ईप्सायाम्) "ल्युः" (३-१-१३४)। "युच्" (उ० २-७८) वा। "प्रमदा मानिनी कान्ता ललना च नितम्बिनी" अम०। "शठ नाकलोकललनाभिरविरतरतं रिरंससे" माघ० १५-८८। 2. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. 3. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ಕಾಮುಕ ಹೆಂಗಸು. ललते—लल (विलासे) "ल्युः"। "ललना कामिनीनारीभेदजिह्वासु योषिति" मेदि०।

ललनाप्रिय लललनाप्रिय (पुं०) 1. ಕದಂಬವೃಕ್ಷ. ललनानां प्रियः। (न०) 2. ಮಾಡಿವಾಳ. (वि०) 3. ನಾಲಗೆಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ. 4. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ.

ललनिका लललनिका (स्त्री०) ದಯಿತೋರಿಸಲು ಆರ್ಹಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಸಣ್ಣ ಹೆಂಗಸು. ललना अल्पार्थे "कन्" (५-३-७६)।

ललन्तिका लललन्तिका (स्त्री०) 1. ಹೊಕ್ಕಳಿನವರೆಗೂ ಜೋಲಾಡುವ ಹಾರ, ಉದ್ದವಾದ ಹಾರ. लडति —लड (विलासे) "शतृ" (३-३-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)। ललन्त्येव —स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। 2. ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ.

ललाट लललाट (न०) ಫಾಲ, ಹಣೆ, ನೊಸಲು. ललमीप्सामटति—अट (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "अयं दरिद्रो भवितेति वेधसा लिपिं ललाटेऽर्थिजनस्य जाग्रतीम्" नैष० १-१५। "न्यस्तं ललाटे तिलकं दधानः" रघु० १८-४४।

ललाटक लललाटक (न०) ಉದವಾದ ಹಣೆ.

ललाटन्तप ಲಲಾಟಂತಪ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. ललाटं तपति—तप (सन्तापे) "खश्" (३-२-३६)। मुमागमः (६-३-६७)। (वि०) 2. ಹಣೆಯನ್ನು ತಾಪಗೊಳಿಸುವ. "हविर्भुजामेधवतां चतुर्णां मध्येललाटन्तपसप्तसप्तिः" रघु० १३-४१।

ललाटपट्ट ಲಲಾಟಪಟ್ಟ (पुं०) 1. ಹಲಗೆಯಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಹಣೆ. 2. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ, ತಲೆಕಟ್ಟುಪಟ್ಟಿ.

ललाटिका ಲಲಾಟಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನೊಸಲಿನ ಒಡವೆ, ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ. ललाटस्यालंकारः "कन्" (४-३-६५)। "पत्त्रवाह्या ललाटिका" अम०। 2. ತಿಲಕ, (ಕಸ್ತೂರಿ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಹಣೆಯ ಮೇಲಿನ ಬಟ್ಟು. "तदा-प्रभृत्युन्मदना पितुर्गृहे ललाटिकाचन्दनधूसरालका" कुमा० ५-५५।

ललाम ಲಲಾಮ (न०) 1. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ, ಅಲಂಕಾರ. ललमिति—अम (गत्यादौ) "अण्" (३-२-१)। "अभ्येति भस्मरिपाण्डुरितस्मरारेरुद्वह्निलोचनललाम-ललाटलीलाम्" माघ० ४-२८। 2. ಪುಚ್ಛ, ಬಾಲ. 3. ಶೃಂಗ, ಕೊಂಬು. 4. ಧ್ವಜ, ಪತಾಕೆ. 5. ತಿಲಕ. 6. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 7. ಆತ್ಮ. ಕುದುರೆ. 8. ಪೌರುಷ, ಪರಾಕ್ರಮ. 9. ಪಂಕ್ತಿ, ಸಾಲು, ಶ್ರೇಣಿ. 10. ಪ್ರಭಾವ. 11. ಸೌಂದರ್ಯ. 12. ಕುದುರೆಯ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ. "ललामं लाञ्छने ध्वजे। शृङ्गे प्रधाने भूषायां तथा वालधिपुण्ड्रयोः। तुरङ्गे च प्रभावे च" मेदि०। (वि०) 13. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "रम्ये प्रधाने भूषायाम्" हेम०। **ललामन्** ಲಲಾಮನ್ ಎಂದು "न" ಕಾರಾಂತವೂ ಉಂಟು. "ललामवल्ललामाऽश्वे" हेम०। 14. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "ललामोऽस्त्री ललामापि प्रभावे पौरुषे ध्वजे। श्रेष्ठे भूषापुण्ड्रशृङ्गपुच्छचिह्नाश्वलिङ्गिषु" वैज०।

ललामक ಲಲಾಮಕ (न०) ಮುಖ (ಹಣೆ)ದ ಮೇಲೆ ಜೋಲಾಡುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಹೂವಿನ ಸರ. "प्रभ्रष्टकं शिखालम्बि पुरोन्यस्तं ललामकम्" अम०।

ललित ಲಲಿತ (न०) 1. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಧರ್ಮಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದ ವರ್ಣನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ (ಪ್ರತಿಬಿಂಬ) ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ "ಲಲಿತ" ಅಲಂಕಾರ. "प्रस्तुते वर्ण्यवाक्यार्थप्रतिबिम्बस्य वर्णनम्"। उदा: "ललितं निर्गते नीरे सेतुमेषा चिकीर्षति"। ಇಲ್ಲಿ ಕೋಪದಿಂದ ನಾಯಕನನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಪುನಃ ಅವನನ್ನು ಕರೆತರುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ ನಾಯಿಕಾವೃತ್ತಾಂತ ವರ್ಣನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಗತಜಲಸೇತು ಬಾಧನ ರೂಪವಾಕ್ಯಾರ್ಥವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಲಲಿತಾಲಂಕಾರ. 2. ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮನೋಹರವಾದ ಶೃಂಗಾರರಸ ಸೂಚಕವಾದ ವಿಲಾಸ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. "सुकुमारतयाङ्गानां विन्यासो ललितं भवेत्" सा० द० ३-१०५। "सललितचलित-त्रिकाभिरामा शिरसिजसंयमनाकुलैकपाणिः" किरा० १०-५२। 3. ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರ. (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. "हारभेदे विलासे च ललितं सुन्दरे त्रिषु" नानार्थर०। "ललितमधुरास्ते ते भावाः क्षिपन्ति च धीरताम्" मालती० १-२०। 5. ರಮಣೀಯವಾದ, ಮಧುರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ. "कान्तापराध-कुपितेष्वनया विनेतुः सन्दर्शितेव ललिताभिनयस्य शिक्षा" माल० ४-९। 6. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ललितं हारभेदे स्यादीप्सिते ललितेऽपि च" विश्व०। 7. ಸುಕುಮಾರವಾದ, ಕೋಮಲವಾದ. "अवसितललिताक्रियेण बाह्वो-र्ललिततरेण तनीयसा युगेन" माघ० ७-६४।

ललितललित ಲಲಿತಲಲಿತ (वि०) ಸುಕುಮಾರವಾದ, ಕುಸುಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸುಕುಮಾರವಾದ, ಬಹಳ ಕೋಮಲವಾದ. ललितादपि ललितम्। "ललितललितैर्ज्योत्स्ना-प्रायैरकृत्रिमविभ्रमैः" उ० रा० १-२०।

ललिता ಲಲಿತಾ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಕಸ್ತೂರಿ. 3. ಹೆಂಗಸು. 4. ಕಾಮುಕಿ, ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ.

ललितापञ्चमी ಲಲಿತಾಪಂಚಮೀ (स्त्री०) ಆಶ್ವಯುಜ ಶುಕ್ಲ ಪಂಚಮಿ.

ललितासप्तमी ಲಲಿತಾಸಪ್ತಮೀ (स्त्री०) ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿ.

लव ಲವ (पुं०) 1. ಶ್ರೀರಾಮನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ. ಸೀತೆಯು ಅವಳಿಮಕ್ಕಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿಯು ಕುಶ ಮತ್ತು ಗೋಪುಚ್ಛರೋಮಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಸೀತೆಯು ಗರ್ಭವನ್ನು ಸವರಿದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಕುಶ ಮತ್ತು ಲವ ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು. "स तौ कुशलवावेव चकार किल

नामतः" रघु० १५-३२। [विवरक्के "कुश" पददल्लि नोडि.] 2. लेश, अल्प, कोंचे, सण्ण प्रमाण. 3. जलबिंदु. "द्वीपान्तरानीतलवङ्गपुष्पैरपाकृत-स्वेदलवा मरुद्भिः" रघु० ६-५७। 4. चूरु, तुंडु. 5. लय, विनाश. 6. कोय्युवुदु, कत्तरिसुवुदु. "लवो लेशे विनाशे च छेदने रामनन्दने" मेदि०। 7. एरडु काष्ठगळ काल. (18सल रेप्पेगळ न्नाडिसुव कालवु ऒंदु काष्ठे.) 8. गोप्पच्चेद कूदलु, हसुविन बालव कूदलु. 9. विलास, क्रीडे. 10. किंजल्क, हूविन कुसुरु. 11. कण्णिन रेप्पेय कूदलु. "लवः कालभिदि छिदि। विलासे रामजे क्लेशे तथा किञ्जल्कलक्ष्मणोः। गोपुच्छलोमस्वपि च" हेम०। (न०) 12. मेकॆ मॊदलादुवुगळ कूदलु. "लवं मेषादिलोम्नि स्यात्" नानार्थर०। 13. लवंग. 14. जायिकायि. 15. लामंचद बीरु. (अव्य०) 16. स्वल्पवागि, कॊंचवागि.

लवङ्ग लवंग (पुं०) 1. लवंगद गिड. (न०) 2. लवंग. लूञ् (छेदने) "अङ्गच्" (उ० १-१२०)। "लवङ्गमालाकलितावतंसास्ते नारिकेलान्तरपः पिबन्तः" माघ० ३-८१।

लवङ्गक लवंगक (न०) लवंग.

लवङ्गकलिका लवंगकलिका (स्त्री०) लवंग.

लवण लवण (पुं०) 1. सप्त समुद्रगळल्लॊंदु. लुनाति—लूञ् (छेदने) "ल्युः" (३-१-१३४)। (1) लवण (2) इक्षु (3) सुरा (4) सर्पिस् (5) दधि (6) क्षीर मत्तु (7) जल समुद्रगळेंदु समुद्रगळु पळु. 2. ऒब्ब राक्षस. इवनु श्रीरामन तम्मनाद शत्रुघ्ननिंद हतनादनु. "लवणेन विलुप्तेज्यास्तामिस्रेण तमभ्ययुः। मुनयो यमुनाभाजः शरण्यं शरणार्थिनः" रघु० १५-२। 3. लवणरस, आरु भोज्यरसगळल्लॊंदु. (न०) 4. उप्पु. (वि०) 5. लवणरसदिंद कूडिद, उप्पु बेरकेयागिरुव. लवणेन संसृष्टः "ठक्" (४-४-२२)। ठको लुक् (४-४-२४)। लवणं शाकम्। (स्त्री०) —णा—ङी. 6. ऒंदु नदि. 7. दीप्ति, कांति, प्रकाश. "लवणं सैन्धवादौ ना सिन्धुरक्षोभिदो रसे। तद्युक्ते वाच्यलिङ्गः स्यात् नदीभेदत्विषोः स्त्रियाम्" मेदि०।

लवणाकर लवणाकर (पुं०) लवणसमुद्र, उप्पु नीरिन समुद्र. —अर्णवः—अर्णवः.

लवणान्तक लवणांतक (पुं०) शत्रुघ्न.

लवणाब्धि लवणाब्धि, —अम्बुराशि —अंबुराशि (पुं०) लवणसमुद्र, उप्पुनीरिन समुद्र. "आभाति वेला लवणाम्बुराशेर्धारानिबद्धेव कलङ्करेखा" रघु० १३-१५।

लवणाम्भस् लवणांभस् (पुं०) 1. उप्पुनीरिन समुद्र. लवणमम्भः यस्य। "स सेतुं बन्धयामास प्लवगैर्लवणाम्भसि" रघु० १२-७०। (न०) 2. उप्पु नीरु.

लवणोत्तम लवणोत्तम (न०) सैंधव लवण.

लवणोद लवणोद (पुं०) लवणसमुद्र, उप्पु नीरिन समुद्र. लवणमुदकं यस्य। उदकस्योदादेशः (वा० ६-३-५७)।

लवन लवन (न०) 1. कत्तरिसुवुदु, कॊय्युवुदु. लूञ् (छेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. कुड गोलु. 3. ईरुगॆमणि. लूयतेऽनेन—लूञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

लवनीय लवनीय (वि०) 1. कत्तरिसल्पडुव. 2. कत्तरिसबेकाद. 3. कत्तरिसलु शक्यवाद. 4. कत्तरिसलु योग्यवाद. लूञ् (छेदने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। लवितव्यः लवितव्यः.

लवली लवली (स्त्री०) लवलीलते.

लवि लवि (वि०) कत्तरिसुव हरितवाद आलुगुळ्ळ (आयुध). लूयतेऽनेन—लूञ् (छेदने) "इः" (उ० ४-१३८)।

लवित्र लवित्र (न०) कुडगोलु, कॊय्युव, —कत्तरिसुव ऒंदु आयुध. लूयतेऽनेन—लूञ् (छेदने) "इत्रः" (३-२-१८४)।

लशुन लशुन (न०) बॆळ्ळुळि. अश्नाति—अश (भोजने) "उनन्" लश् च (उ० ३-५७)। "भक्षितेऽपि लशुने न शान्तो व्याधिः"।

लषण लषण (न०) अपेक्षिसुवुदु, आसॆपडुवुदु. लष (कान्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लषणीय लषणीय (वि०) 1. अपेक्षिसल्पडुव. 2. अपेक्षिसबेकाद. 3. अपेक्षिसलु अर्हवाद.

लष (कान्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। लषितव्यम् **लषितव्यम्**.

लषित लषित (वि०) 1. आपेक्षिसि ्ट. लष (कान्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. आपेक्षै, इच्छै, अभिलाषै. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

लष्यत् लष्यत् (वि०) आपेक्षिसुत्तिरुव, इच्छिसुत्तिरुव. लष (कान्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्" (३-२-१२४)। **–माणः** -माणः. वा "श्यन्" (३-१-७०)। पक्षे **लषत्** लषत्, **लषमाणः** लषमाणः. शत्रन्तात् "ङीप्" (४-१-६)। **लष्यती –न्ती**, **लष्यन्ती –न्ती**, **लषन्ती लषन्ती**.

लसत् लसत् (वि०) 1. प्रकाशिसुव, होळेयुव. लस (श्लेषणे क्रीडने च) "शतृ" (३-२-१२४)। "लसद्विसच्छेदसिताङ्गसङ्गिना" माघ० २-८। 2. प्रसरिसिरुव, हरडिरुव. "मध्यमोपलनिभे लसदंशावेकतश्च्युतिमुपेयुषि भानौ" किरा० ९-२। 3. आट माडुत्तिरुव. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **लसन्ती** लसन्ती. "शानच्" (३-२-१२४)। **लसमानः** लसमानः. "वहति यः परितः कनकस्थलीः सहरिता-लसमाननवांशुकाः" माघ० ४-२१।

लसा लसा (स्त्री०) 1. हरिद्रे, अरिशिन. लसति—लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "प्रहर्षिणी निशाह्वा च लसा गन्धफलासिका" हारा०। 2. कुंकुमकेसरि.

लसिका लसिका (स्त्री०) 1. स्नायु, मांसखंड. 2. लाला, जोल्लु.

लसित लसित (वि०) 1. प्रकाशिसुव, होळेयुव. 2. संतोषगोंडिरुव. लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "क्तः" (३-४-७२)।

लसिका लसिका (स्त्री०) 1. देहसार, मैयोळगिन रसिके. 2. कीवु. 3. लालाजल, जोल्लु. 4. कब्बिन रस.

लस्त लस्त (वि०) 1. आलिंगन माडल्पट्ट, अप्पि कोळ्ळल्पट्ट. लस (श्लेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. आटवाडिद, क्रीडिसिद. लस (क्रीडने) "क्तः" (३-४-७२)। आगमशास्त्रस्यानित्यत्वात् नेडागमः। इडागमे **लसितः** लसितः.

लस्तक लस्तक (पुं०) धनुस्सिन मध्यभाग. लस्त स्वार्थे "कन्" (५-४-३८)। "लस्तकस्तु धनुर्मध्यम्" अम०।

लस्तकिन् लस्तकिन् (पं०) बिल्लु. लस्तक "इनिः" (५-२-११५)।

लहरि(री) लहरि(रि) (स्त्री०) दोड्ड अले, महा तरंग. "करेणोत्क्षिप्तास्ते जननि विजयन्ता लहरयः" गङ्गाल०।

लहुड लहुड (पुं०) अल्प, स्वल्प, कोंचे. "अपि स्याल्लहुडः स्वल्पे" कल्पद्रु०।

ला ला (स्त्री०) 1. स्वीकरिसुवुदु, तेगेदुकोळ्ळुवुदु. 2. दान, कोडुगे. "लःशक्रे ला तु दाने स्यात् ग्रहणेऽपि निगद्यते" मेदि०।

लाक्षणिक लाक्षणिक (पुं०) 1. लक्षणावृत्तियिंद अर्थकोडुव शब्द, वाच्य मत्तु व्यंग्यगळिगिंतलू अतिरिक्तवाद अर्थवन्नु कोडुव शब्द. "स्याद्वाचको लाक्षणिकः शब्दोऽत्र व्यञ्जकस्त्रिधा" काव्यप्र०। (वि०) 2. लक्षणवन्नु तिळिदवनु अथवा अध्ययन माडुवनु. लक्षणमधीते वेद वा—लक्षण "ठक्" (४-२-६०)।

लाक्षा लाक्षा (स्त्री०) लाखि, अरगु. लक्ष्यतेऽनया—लक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। पृषो०। "दिव्य-स्त्रीणां सचरणलाक्षारागा रागायाते निपतितपुष्पापीडाः" किरा० ५-२३।

लाक्षारस लाक्षारस (पुं०) अरगिन रस. लाक्षाया रसः। "निष्ठ्यूतश्चरणोपभोगसुलभो लाक्षारसः केनचित्" शाकु० ४-४।

लाक्षातरु लाक्षातरु (पुं०) पलाशवृक्ष, मुत्तुगद मर. लाक्षाया उत्पादकः तरुः।

लाघव लाघव (न०) 1. लघुत्व, हगुरवागिरुवुदु, भारविल्लदिरुवुदु. लघोर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। 2. संक्षेप, संग्रह. "प्रसादरम्यमोजस्वी गरीयो लाघवान्वितम्" किरा० ११-३८। 3. पटुत्व, चटुवटिके, कैचळक. "परिमोहयमाणेन शिक्षालाघवलीलया" किरा० १५-३६। 4. अगौरव, अवमर्यादे. "सेवां लाघवकारिणीं कृतधियः स्थाने ऋवृत्तिं विदुः" मुद्रा० ३-१४। 5. सामर्थ्यविल्लदिरुविके, पौरुषहीनते, कार्यशक्तियिल्लदिरुविके. "कुरुतेऽस्मिन्नमोघेऽपि निर्वाणालातलाघवम्" कुमा० २-२३। 6. आरोग्य, वातादिरोगविल्लदे देहवु हगुरवागिरुविके. 7. सण्णतन, चिक्कदागिरुवुदु. 8. अल्प

ತನ, ನೀಚತನ. "गौरवेण ददृशे समुन्नतिर्लाघवेन च नतिस्तदद्भुतम्" यादः १७-८१। 9. ಶೀಘ್ರತೆ, ವೇಗ. "लाङ्गली जलधिलङ्घनदक्षं लाघवेन लघयन् विचचार" यादः २१-५७। 10. ಸಮಂಜಸವಾಗಿ, ಶೀಘ್ರಾರ್ಥೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅರ್ಥಬೋಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸುಲಭೋಪಾಯ. 11. ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿರುವುದು, ಮಿತವಾಗಿರುವುದು. "अक्रोधो गुरुशुश्रूषा शौचमाहारलाघवम्"।

लाङ्गल ಲಾಂಗಲ (न०) 1. ನೇಗಿಲು, ಏರು. लङ्गति—लगि (गतौ) "कलच्" (ग० १९७)। वृद्धिश्च। 2. ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನೆಮರ. 3. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರ. (स्त्री०) -ली -लीः. 4. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. 5. ಒಂದು ಪುಷ್ಪ. "लाङ्गली तोयपिप्पल्यां क्लीबं तु कुसुमान्तरे। गोदारणे तृणराजगृहदारुविशेषयोः" मेदि०। 6. ಶಿಶ್ನ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. "लिङ्गं तु लाङ्गलं शेफःसाधनं मदनाङ्कुशः" त्रिकाण्ड०।

लाङ्गलदण्ड ಲಾಂಗಲದಂಡ (पुं०) ನೇಗಿಲಿನ ಈಚು, ನೇಗಿಲಿನ ಉದ್ದದ ಮರ. लाङ्गलस्य दण्डः।

लाङ्गलध्वज ಲಾಂಗಲಧ್ವಜ (पुं०) ಬಲರಾಮ.

लाङ्गलपद्धति ಲಾಂಗಲಪದ್ಧತಿ (स्त्री०) ನೇಗಿಲಿನ ಜಾಡು, ನೇಗಿಲಿನ ಗೆರೆ. लाङ्गलस्य पद्धतिः। "सीता लाङ्गलपद्धतिः" अम०।

लाङ्गलिन् ಲಾಂಗಲಿನ್ (पुं०) 1. ನೇಗಿಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಬಲರಾಮ. लाङ्गलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "हित्वा हालामभिमतरसां रेवतीलोचनाङ्कां बन्धुप्रीत्या समरविमुखो लाङ्गली यः प्रपेदे" मेघ० १-४९। 2. ತೆಂಗಿನ ಮರ. "लाङ्गली नारिकेलद्रौ रेवतीरमणे पुमान्" मेदि०।

लाङ्गली ಲಾಂಗಲೀ (स्त्री०) 1. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. "लाङ्गली तोयपिप्पल्याम्" मेदि०। 2. ಕೋಳಿಕುಟುಕನಗಿಡ. "लाङ्गली शारदी तोयपिप्पली" अम०। "स्याल्लाङ्गलोत्वग्निशिखा" अम०।

लाङ्गूल ಲಾಂಗೂಲ (न०) 1. ತಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬಾಲ, ಪುಚ್ಛ. लङ्गति—लगि (गतौ) "ऊलच्" (उ० ४-९०)। "अण्" (५-४-३८)। "लाङ्गूलविक्षेपविसर्पिशोभैरितस्ततश्चन्द्रमरीचिगौरैः" कुमा० १-१३। 2. ಶಿಶ್ನ, ಲಿಂಗ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. "लाङ्गूलं पुच्छशेफयोः" मेदि०।

लाङ्गूलिका ಲಾಂಗೂಲಿಕಾ (स्त्री०) ನರಿ ಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು. "लाङ्गूलिका सिंहपुच्छी" कल्पद्रु०।

लाज ಲಾಜ (पुं०) 1. ನೆನೆಸಿದ ಅಕ್ಕಿ, ಒದ್ದೆಯಾದ ಅಕ್ಕಿ. लज (भर्जने भर्त्सने च) "घञ्" (३-३-१९)। (पुं० ब० व०) 2. ಅಕ್ಷತೆ, ಒಡೆಯದ (ಪೂರ್ಣವಾದ). ಅಕ್ಕಿ. 3. ಹುರಿದ ಅಕ್ಕಿ, ಪುರಿ. "अवाकिरन् बाललताः प्रसूनैराचारलाजैरिव पौरकन्याः" रघु० २-१०। (न०) 4. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. "लाजाः पुंभूम्नि चाक्षताः" अम०। "लाजः स्यादार्द्रतण्डुले। लाजास्तु भ्रष्टधान्ये स्युर्लाजं पुनरुशीरके" हेम०।

लाञ्छन ಲಾಂಛನ (न०) 1. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. लाञ्छ्यते —लाछि (लक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "क्षितिषु ददृशिरे पदानि जिष्णोरुपहितकेतुरथाङ्गलाञ्छनानि" किरा० १०-७। 2. ಕಳಂಕ, ಮಚ್ಚೆ. "दिवापि निष्ठ्यूतमरीचिभासा बाल्यादनाविष्कृतलाञ्छनेन" कुमा० ७-३५। 3. ಹೆಸರು, ಸಂಜ್ಞೆ. "लाञ्छनं लक्ष्मसंज्ञयोः" हेम०। "पवित्रकीर्तेः नीलकण्ठस्य पुत्रः श्रीकण्ठपदलाञ्छनः पदवाक्यप्रमाणज्ञो भवभूतिर्नाम" मालती० १। "तत्रभवान् काश्यपः श्रीकण्ठपदलाञ्छनो भवभूतिर्नाम" उ० रा० १। 4. ಅಪವಾದ, ಅಪಕೀರ್ತಿ. 5. ಗುರುತು ಮಾಡುವುದು.

लाञ्छनी ಲಾಂಛನೀ (स्त्री०) ಸ್ವೈರಿಣಿ, ಕುಲಟೆ, ಹಾದರಗಿತ್ತಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. "बन्धकी लाञ्छनी खण्डशीला" कल्पद्रु०।

लाञ्छिका ಲಾಂಛಿಕಾ (स्त्री०) ಸ್ವೈರಿಣಿ, ಕುಲಟೆ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ.

लाञ्छित ಲಾಂಛಿತ (वि०) 1. ಗುರುತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. लाछि (लक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "बिभ्रदरुणनयनेन रुचं शिखिपिच्छलाञ्छितकपोलभित्तिना" किरा० १२-४१। 3. ಹೆಸರಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬಣ್ಣಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "निर्मलेऽपि शयनं निशात्यये नोज्झितं चरणरागलाञ्छितम्" कुमा० ८-८९।

लाट ಲಾಟ (पुं० ब० व०) 1. ಲಾಟದೇಶ. (पुं०) 2. ಲಾಟದೇಶದ ದೊರೆ. 3. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 4. ಹಳೆಯಬಟ್ಟೆ ಒಡವೆ ಮುಂತಾದುವು. "लाटो देशान्तरेंऽशुके" मेदि०।

लाटानुप्रास ಲಾಟಾನುಪ್ರಾಸ (पुं०) ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಐದು ವಿಧ ಅನುಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು.

ಅನುಪ್ರಾಸವು (1) छेकानुप्रासः (2) वृत्त्यनुप्रासः (3) श्रुत्यनुप्रासः (4) अन्त्यानुप्रासः ಮತ್ತು (5) लाटानुप्रासः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳ ಪೌನರುಕ್ತ್ಯವಿದ್ದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯೌನ್ವಯವಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭೇದವಿರುವುದು ಲಾಟಾನುಪ್ರಾಸ. "शब्दार्थयोः पौनरुक्त्यं भेदे तात्पर्यमात्रतः। लाटानुप्रास इत्युक्तः" सा० द० १०-७। "स्मेरे राजीवनयने नयने किं निमीलिते। पश्य निर्जितकन्दर्पे कन्दर्पवशगं प्रियम्"। ಇಲ್ಲಿ "नयन" ಪದಕ್ಕೂ ಅದರ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಪೌನರುಕ್ತ್ಯವಿದ್ದು ಮೊದಲನೆಯ "नयन" ಪದಕ್ಕೆ ಸೌಂದರ್ಯಗುಣ ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವರೂಪವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಲಾಟಾನುಪ್ರಾಸ.

लाटी **ಲಾಟೀ** (स्त्री०) 1. ಲಾಟದೇಶದ ಭಾಷೆ, ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. "शौरसेनी च गौडी च लाटी चान्या च तादृशी। याति प्राकृतमित्येवं व्यवहारेषु सन्निधिम्" काव्या० १-३५। 2. ಭಾಷಾಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಭೇದ, ಲಾಟದೇಶದ ಕವಿಗಳು ಅನುಸರಿಸುವ ಭಾಷಾಶೈಲಿ (रीति). ಮೃದುಮರ್ಣಪದಘಟಿತಸಮಸ್ತಪದಗಳಿಂದಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಅಸಂಯುಕ್ತ ವರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ ಯೋಗ್ಯವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವುದು ಲಾಟೀ ಶೈಲಿ (रीति).

लात **ಲಾತ** (न०) 1. ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ला (आदाने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ला कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

लातवत् **ಲಾತವತ್** (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು. ला (आदाने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** **-वत्यौ**.

लातव्य **ಲಾತವ್ಯ** (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ. 3. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ. ला (आदाने) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **-नीयः** **-नीयौ**.

लाति **ಲಾತಿ** (स्त्री०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. ला (आदाने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

लाप **ಲಾಪ** (पुं०) ಮಾತಾಡುವುದು, ಹೇಳುವುದು. लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

लापन **ಲಾಪನ** (न०) ಮಾತಾಡಿಸುವುದು, ಮಾತಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ल्यट्" (३-३-११५)।

लापनीय **ಲಾಪನೀಯ** (वि०) 1. ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. लप (व्यक्तायां वाचि) +णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮಾತಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಮಾತಾಡಿಸಬಹುದಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **लापयितव्यः** **ಲಾಪಯಿತವ್ಯಃ**.

लापयत् **ಲಾಪಯತ್** (वि०) ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ. लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** **-यन्त्यौ**.

लापित **ಲಾಪಿತ** (न०) 1. ಮಾತಾಡಿಸುವುದು. लप (व्यक्तायां वाचि) +णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लप + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

लापितवत् **ಲಾಪಿತವತ್** (वि०) ಮಾತಾಡಿಸಿದವನು. लप (व्यक्तायां वाचि) +णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** **-वत्यौ**.

लाप्य **ಲಾಪ್ಯ** (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಬೇಕಾದ, ಮಾತಾಡಬೇಕಾದ. लप (व्यक्तायां वाचि) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

लाभ **ಲಾಭ** (पुं०) 1. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸಂಪಾದನೆ. ङ्लभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "अतो नृपाम्बक्षमिरे समेताः स्त्रीरत्नलाभं न तदात्मजस्य" रघु० ७-३४। 2. ಹೆಚ್ಚು ಸಂಪಾದನೆ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನ, ಖರ್ಚು ಕಳೆದು ಉಳಿದ ಆದಾಯ. "सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ। ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि" गीता २-३८।

लाभकर **ಲಾಭಕರ** (वि०) ಲಾಭವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಹೆಚ್ಚು ವರಮಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಹೆಚ್ಚು ಆದಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವ. लाभस्य करः।

लामज्जक **ಲಾಮಜ್ಜಕ** (न०) ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. लाति दोषान्—ला (आदाने) "क्विप्" (३-२-१७८)। ला मज्जा सारोऽस्य। "कप्" (५-४-१५४)। "लामज्जकं लघुलयमवदाहेष्टकापथे" अम०।

लालक **ಲಾಲಕ** (वि०) 1. ಲಾಲಿಸುವವನು, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸುವವನು, ಮುದ್ದಾಡುವವನು. लल (ईप्सायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಮಾತಾಡುವವನು, ತೊದಲುತ್ತ ಮಾತಾಡುವವನು. "लालको बालानुकृतौ" वैज०।

लालन ಲಾಲನ (पुं०) 1. ಸಜ್ಜರಸ, ರಾಗಿ. "अथ सर्जनो लालनो रसः" वैज०। (न०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸುವುದು, ಮುದ್ದಾಡುವುದು. लल (ईप्सायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "दौर्मन्त्र्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात् सुतो लालनात्" भर्तृ० १-३३।

लालस ಲಾಲಸ (पुंस्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆ, ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಲಾಷೆ. लस (कान्तौ) भृशार्थे "यङ्" (३-१-२२)। "घञ्" (३-३-१८)। (स्त्री०) -सा-स०. यङन्तात् "अः" (३-३-१०२)। "टाप्"। "युधे त्रिलोकी-जयकेलिलालसः" कुमा० १५-५। 2. ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ತವಕ. 3. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. 4. ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಬಯಕೆ. (वि०) 5. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಆಸಿಪಡುವ, ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. "तस्मिन् मुहूर्ते सुरसुन्दरीणामीशानसंदर्शन-लालसानाम्" कुमा० ७-६६। 6. ಔತ್ಸುಕ್ಯವುಳ್ಳ. 7. ಆಸಕ್ತನಾದ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "छायां निजस्त्रीचटु-लालसानाम्" माघ० ४-६। "लालसो लोलयाच्चयोः। तृष्णातिरेके औत्सुक्ये" हेम०।

लाला ಲಾಲಾ (स्त्री०) ಬಾಯಿನೀರು, ಜೊಲ್ಲು. लल (ईप्सायाम्)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "कृमि-कुलचितं लालाक्लिन्नं विगन्धि जुगुप्सितम्" भर्तृ० १-९।

लालाटिक ಲಾಲಾಟಿಕ (पुं०) 1. ಆಲಿಂಗನದ ಒಂದು ಭೇದ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. (वि०) 2. ಹಣೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಹಣೆಯ ಮೇಲಿರುವ. 3. ಯಜಮಾನನ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ನಿಂತಿರುವ, ಯಜಮಾನನ ಮುಖಭಾವವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವ. दूरे स्थित्वा प्रभोः ललाटं पश्यति न तु कार्येषु उपतिष्ठते—ललाट "ठक्" (४-४-४६)। 4. ಅಪ್ರಯೋಜಕ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು, ಸೋಮಾರಿ. "लालाटिकः स्यादाश्लेषभेदे कार्यक्षमेऽपि च। प्रभोर्भालदर्शिनि च" हेम०।

लालाविष ಲಾಲಾವಿಷ (पुं०) ಜೇಡರ ಹುಳ. लालायां विषमस्य।

लालास्राव ಲಾಲಾಸ್ರಾವ (पुं०) 1. ಜೇಡರ ಹುಳ. लालां स्रावयति—स्रु (गतौ)+णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುವುದು. लालायाः स्रावः।

लालिक ಲಾಲಿಕ (पुं०) 1. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. (स्त्री०) -का-क०. 2. ವಿನೋದವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಉತ್ತರ.

लालित ಲಾಲಿತ (वि०) 1. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುದ್ದಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬೇರೆ ಗುಣ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रवसतः सुतरामुदकम्पयद्विदलकन्दलकम्पनलालितः" माघ० ६-३०। 3. ಸೆತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "श्रिय-मलिकुलगीतैर्लालिता पङ्कजान्तर्भवनमधिशयानामादरा-त्पश्यतीव" माघ० ११-६१।

लालित्य ಲಾಲಿತ್ಯ (न०) ಮಾಧುರ್ಯ, ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು. ललितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "उपमा कालिदासस्य भारवेरर्थगौरवम्। दण्डिनः पदलालित्यं माघे सन्ति त्रयो गुणाः"।

लाव ಲಾವ (पुं०) ಲಾವಕ್ಕಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ. लूञ् (छेदने) स्वार्थे "णिच्" "अच्" (३-१-१३४)। स्वार्थे "कन्"। लावकः ಲಾವಕಃ.

लावक ಲಾವಕ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ಛೇದಿಸುವವನು. लून् (छेदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಲಾವಕ್ಕಿ.

लावण ಲಾವಣ (वि०) ಲವಣ ಸಂಬಂಧವಾದ. लवण-स्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

लावणिक ಲಾವಣಿಕ (पुं०) 1. ಉಪ್ಪು ಮಾರುವವನು, ಉಪ್ಪಿನ ವರ್ತಕ. लवणं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५२)। (वि०) 2. ಲಾವಣ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. लावण्यमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। इकः (७-३-५०)। यलोपः (६-४-१५०)। "लीलयैव सुतनोस्तुलयित्वा गौरवाढ्य-मपि लावणिकेन" माघ० १०-३८। 3. ಲವಣದಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लवणेन संस्कृतम्—लवण "ठक्" (४-४-३)। (न०) 4. ಲವಣದ ಪಾತ್ರೆ.

लावण्य ಲಾವಣ್ಯ (न०) 1. ಲವಣತ್ವ, ಲವಣದ ಭಾವ. लवणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ದೇಹ ಸೌಂದರ್ಯ, ಮೈ ಸೊಬಗು. लवणा दीप्तिः—स्वार्थे "ष्यञ्" (५-१-१२३)। "मुक्ताफलेषु च्छायायास्तरलत्व-मिवान्तरा। प्रतिभाति यदङ्गेषु तल्लावण्यमिहोच्यते"। "सौवर्णं वलयमवागलत्करात्रात् लावण्यश्रिय इव शेष-मङ्गनायाः" माघ० ८-३४।

लाषुक ಲಾಷುಕ (वि०) ಅತಿ ಆಸೆಪಡುವವನು, ಲೋಭಿ. लष (कान्तौ) "उकन्" (३-२-१५४)।

लास ಲಾಸ (पुं०) 1. ನೃತ್ಯ, ಅನುಕರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಕುಣಿತ. लस (श्लेषणक्रीडनयोः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ನರ್ತನ, ಹೆಂಗಸರ ಕುಣಿತ. 3. ಮಾಂಸದ ಸಾರು.

लासक ಲಾಸಕ (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. लसति—लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

2. नर्तक, कुणिदाडुवनु, नर्तन मादुवनु. "लासको केकिनर्तकौ" हेम० । 3. आलिंगन. (वि०) 4. प्रकाशवुंटुमाडुव, बेळकन्नु कोडुव. (स्त्री०) -की-कीं. 5. नर्तकि, नर्तन माडुव हेंगसु.

लासिका ಲಾಸಿಕಾ (स्त्री०) 1. नर्तकि, नर्तनमाडुव हेंगसु. 2. व्यभिचारिणि, स्वैरिणि, वेश्य. लसति —लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३) । "टाप्" । "नर्तकीलासिके समे" अम० ।

लास्य ಲಾಸ್ಯ (न०) 1. नर्तन, नृत्य, कुणित. "लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "वृक्षेशयायष्टिनिवासभङ्गात् मृदङ्गशब्दापगमादलास्याः" रघु० १३-१४। 2. संगीत मत्तु वाद्यगळिंद कूडिद स्त्रीयर नर्तन. "लास्यं तौर्यत्रिके मतम्। नृत्ये च' मेदि०। "पुंनृत्यं ताण्डवं प्राहुः स्त्रीनृत्यं लास्यमुच्यते"। 3. अनुकरणात्मकवू भावाश्रयवू आद नृत्य.

लिकुच ಲಿಕುಚ (पुं०) 1. गजनिंब गिड. लक (आस्वादने) "उचः" बाहु०। पृषो०। "लकुचो लिकुचो डहुः" अम०। (न०) 2. चक्कोतद सोप्पु. "दलाम्लं चुक्रवास्तूकं लिकुचम्" कल्पद्रु०।

लिक्षा ಲಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. हेनिन मोट्टे, कूरेय तत्ति, सीरु. लक्ष (आलोचने) "घञ्" (३-३-१९)। पृषो०। "महिषस्था महद्यूका लिक्षा यूकाण्डम्" कल्पद्रु०। 2. एटु त्रसरेणुगळु. "त्रसरेणुभिरष्टाभिर्लिक्षा" वेज०। 3. गवाक्ष मोदलाद सःदि (किंडि) यल्लि बीळुव सूर्य रश्मियल्लि अतिसूक्ष्मवागि काणुव धूळु त्रसरेणु. अंतह 8 त्रसरेणुगळिगे ऒंदु "लिक्षा" एंदु हेसरु. "जालान्तरगते भानौ यत्सूक्ष्मं दृश्यते रजः। प्रथमं तत्प्रमाणानां त्रसरेणुं प्रचक्षते। त्रसरेणवोऽष्टौ विज्ञेया लिक्षैका परिमाणतः" मनु० ८-१३२, ३३।

लिख ಲಿಖ (पुं०) लेखक, बरमणिगेयवनु, बरेयुववनु. लिख (अक्षरविन्यासे) "कः" (३-१-१३५)।

लिखन ಲಿಖನ (न०) 1. लेखन, बरवणिगे. लिख (अक्षरविन्यासे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. बरहे, लिपि, लिखित. "विधातुश्च विधाताऽहं येषां यल्लिखनं कृतम्। ब्रह्मादीनां च क्षुद्राणां न तत् खण्डयं कदाचन" ब्रह्मवै०। 3. गीरुवुदु, (कड्डि मोदलादुवुगळिंद) गेरे एळेयुवुदु. 4. चित्र बरेयुवुदु, नक्षे तयारिसुवुदु.

लिखित लिखित (पुं०) 1. ऒब्ब स्मृतिकाररु, शंखरुंब मुनियु सहोदररु. (न०) 2. लेखन, बरवणिगे. 3. कागद. पत्र, दस्तावेजु. 4. लिपि. 5. बरेद पुस्तक. (वि०) 6. बरेयल्पट्ट. 7. चित्र बरेयल्पट्ट. "लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च" मालती० ५-१०। लिख (अक्षरविन्यासे) भावे कर्मणि च "क्तः"।

लिङ्ग ಲಿಂಗ (पुं०) 1. मूर्ख, अज्ञ, तिळिवळिकेयिल्लदवनु. 2, जिंकि, चिगरि, हरिण. लगे (सङ्गे) "कुः" (उ० १-३६)। (न०) 3. चित्त, मनस्सु. "लिङ्गं चित्तम् लिङ्गमूर्खः" सि० कौ०। 4. भूभाग, भूमियु मोलण भाग. "भूप्रदेशे मृगे लिङ्गः" वैज०।

लिङ्ग ಲಿಂಗ (न०) 1. चिह्न, गुरुतु, लक्षण. लिगि (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "यथर्तुलिङ्गान्यृतवः स्वयमेवर्तुपर्यये। स्वानि स्वान्यभिपद्यन्ते तथा कर्माणि देहिनः" मनु० १-३०। 2. वेष, सोगु. "स च मया क्षपणकलिङ्गधारी नन्दवधप्रतिज्ञानन्तरमेव कुसुमपुरमुपनीय नन्दामात्यैः सह सख्यं ग्राहितः" मुद्रा० १। 3. शब्दरूपद लिंग, शब्दद साधुत्ववन्नु तिळिसुव शब्ददल्लिरुव धर्म. पुंलिङ्गः स्त्रीलिङ्गः नपुंसकलिङ्गः। 4. अनुमान, व्याप्तिय आश्रय. 5. रोगद चिह्न, रोगवन्नु सूचिसुव लक्षण. 6. सांख्यमतोक्तवाद प्रकृति. "तत्र जरामरणकृतं दुःखं प्राप्नोति चेतनः पुरुषः। लिङ्गस्याविनिवृत्तेः तस्माद्दुःखं स्वभावेन" सां० का०। 7. स्त्रीपुरुषर भेदवन्नु सूचिसुव चिह्न. "गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः" उ० रा० ४-११। 8. पुरुषन जननेंद्रिय. "एका लिङ्गे गुदे तिस्रस्तथैकत्र करे दश" मनु० ५-१३४। 9. परशिवन ऒंदु मूर्ति, ऒंदु रूप. "लिङ्गं चिह्नेऽनुमाने च साङ्ख्योक्तप्रकृतावपि। शिवमूर्तिविशेषेऽपि मेहनेऽपि नपुंसकम्" मेदि०। 10. शब्दद सामर्थ्य, पदगळिगे अर्थकोडुव परस्परविरुव ऒंदु संबंध. "संयोगो विप्रयोगश्च साहचर्यं विरोधिता। अर्थः प्रकरणं लिङ्गं शब्दस्यान्यस्य सन्निधिः" सा० द०।

"कुपितो मकरध्वजः" ಎಂಬಲ್ಲಿ "कुपित" ಪದದ ಸಂಬಂಧವು "मकरध्वज" ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಮ (ಮನ್ಮಥ) ನಲ್ಲೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವುದು. 11. ಪ್ರಮಾಣ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ ನಿದರ್ಶನ. 12. ಒಂದು ಪುರಾಣ, ["लिङ्गपुराण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 13. ಹೇತು, ಕಾರಣ.

लिङ्गक लिंगक (पुं०) ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದ ಮರ.

लिङ्गपुराण लिंगपुराण (न०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಯೋಗದ ವಿಷಯ ಕಲ್ಪ ಲಿಂಗದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಲಿಂಗದ ಪೂಜೆ ದಧೀಚಿ ಚರಿತ್ರೆ ಯುಗಧರ್ಮಗಳು ಸೃಷ್ಟಿ ಕ್ರಮ ಲಿಂಗಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಸದಾಚಾರವಿವರಣೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಕಾಶಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಶೈಲದ ವರ್ಣನೆ ವರಾಹಾವತಾರ ಮತ್ತು ನೃಸಿಂಹಾವತಾರಕಥೆ ಶಿವಸಹಸ್ರನಾಮ ದಕ್ಷ ಯಜ್ಞಧ್ವಂಸ ಕಾಮದಹನ ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣ ವಿನಾಯಕೋಪಾಖ್ಯಾನ ಪರಮೇಶ್ವರನ ನೃತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ.]

लिङ्गवर्धिनी लिंगवर्धिनी (स्त्री०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರೇಣಿ ಗಿಡ. लिङ्गं वर्धयति—वृधु (वर्धने)+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

लिङ्गविपर्यय लिंगविपर्यय (पुं०) ಶಬ್ದದ ಲಿಂಗ ಬದಲಾವಣೆ.

लिङ्गवृत्ति लिंगवृत्ति (वि०) ಜೀವಿಕೆ (ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು) ಗಾಗಿ ವೇಷ ಹಾಕಿದವನು. ಧಾರ್ಮಿಕ ವೇಷಧರಿಸಿ ಜೀವಿಸುವವನು. लिङ्गं वेषधारणमेव वृत्तिः जीवनोपायो यस्य। "धर्मध्वजी लिङ्गवृत्तिः" अम०। "जीविकादिनिमित्तं तु यो बिभर्ति जटादिकम्। धर्मध्वजी लिङ्गवृत्तिर्द्वयं तत्र निगद्यते"।

लिङ्गिन् लिंगिन् (पुं०) 1. (ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ) ವೇಷಧರಿಸಿದವನು, ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿ ವೇಷ ಹಾಕಿದವನು. लिङ्गमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "स वर्णिलिङ्गी विदितः समाययौ युधिष्ठिरं द्वैतवने वनेचरः" किरा० १-१। 2. ಹೇತುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಹ್ನಿ. लिङ्गं हेतुरस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯು ಹೇತುವಾದ ಧೂಮಸಹಿತವಾದುದರಿಂದ ವಹ್ನಿಯು ಲಿಂಗಿಯಾಯಿತು. 3. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. 4. ಯತಿ, ಸನ್ಯಾಸಿ. "स्त्रीविप्रलिङ्गिबालेषु प्रहर्तव्यं न कर्हिचित्" पञ्चतं० ४-४०। 5. ಗಜ, ಆನೆ. (स्त्री०) **-नी -न्यी**. ಪರಿವ್ರಾಜಿಕೆ, ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ.

लिपि लिपि (स्त्री०) 1. ವರ್ಣ, ಅಕ್ಷರ. लिप्यते—लिप (उपदेहे) "इक्" (वा० ३-३-१०८)। "लिपेर्यथावद्ग्रहणेन वाङ्मयं नदीमुखेनेव समुद्रमाविशत्" रघु० ३-२८। 2. ಲೇಖನ, ಬರಹ, ಬರವಣಿಗೆ. "अयं दरिद्रो भवितेति वेधसा लिपिं ललाटेऽथिजनस्य जाग्रतीम्" नैष० १-१५। 3. ಬಣ್ಣಬಳಿಯುವುದು, ಲೇಪನಮಾಡುವುದು. 4. ಬರೆದ ಕಾಗದ ಪುಸ್ತಕ ಮೊದಲಾದುವು. "लिपिर्न देवी सुपठा भुवीति" नैष० ६-७७। ವಾ "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **-पी -पिः**.

लिपिकर लिपिकर (पुं०) 1. ಗುಮಾಸ್ತ, ಬರವಣಿಗೆಯವನು. लिपिं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। 2. ಲೇಪನಮಾಡುವವನು, ಬಳಿಯುವವನು. "व्योमाङ्गणे लिपिकरान् किरणप्ररोहैः सान्द्रैरशेषककुभां पलितंकरिष्णून्" कुमा० १७-२०।

लिपिका लिपिका (स्त्री०) ಲಿಪಿ, ಅಕ್ಷರ, ವರ್ಣ. लिपि स्वार्थे "कन्"।

लिपिज्ञ लिपिज्ञ (पुं०) ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು. लिपिं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

लिपिफलक लिपिफलक (न०) ಬರೆಯುವ ಹಲಗೆ.

लिप्त लिप्त (वि०) 1. ಲೇಪನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. लिप (उपदेहे) "क्तः" (३-२-१०२)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **लिप्तकः लिप्तकः**. 2. ವಿಷದಿಂದ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). "लिप्तं भुक्तविलिप्तयोः। विषाक्ते" हेम०। 3. ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. "लिप्तो भक्षितदिग्धयोः" वैज०। 4. ಮಿಳಿತವಾದ, ಬೆರೆತಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "शुकाङ्गनीलोपलनिर्मितानां लिप्तेषु भासा गृहदेहलीनाम्" माघ० ३-४८।

लिप्तक लिप्तक (पुं०) ವಿಷದ ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಣ.

लिप्सा लिप्सा (स्त्री०) 1. ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪಡೆಯಲು ಆಸೆ. लब्धुमिच्छा—डुलभष् (प्राप्तौ)+सन् "अः" (३-३-१०२)। "यशोऽधिगन्तुं सुखलिप्सया वा मनुष्यसंख्यामतिवर्तितुं वा"। किरा० ३-४०। 2. ಆಸೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಬಯಕೆ. "वाञ्छा लिप्सा मनोरथः" अम०।

लिप्सु लिप्सु (वि०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಪಡೆಯಲು ಆಸೆಪಡುವ. लब्धुमिच्छुः—डुलभष् (प्राप्तौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

लिबि लिबि (स्त्री०) "लिपि" पदद अर्थ. पस्य वा "बः" (३-२-२१)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–बी –बिः**.

लिम्प लिंप (पुं०) सुण्ण मॊदलादुंदन्नु बळियुव, लेपनमाडुव. लिम्पति —लिप (उपदेहे) "शः" (३-१-१३८)।

लिम्पट लिंपट (वि०) 1. अतियाद आसेयुळ्ळ. 2. परस्त्रीलोल, जार, कामुक.

लिम्पत् लिंपत् (वि०) लेपनमाडुत्तिरुव, बळियुत्तिरुव. लिप (उपदेहे) "शतृ" (३-२-१२४)। "तप्तहेमद्रवौघेण लिम्पन्निव दिशो दश" याद० १६-५३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **लिम्पती, –न्ती**।

लिम्पाक लिंपाक (पुं०) 1. निंबेगिड. 2. गर्दभ, कत्तॆ.

लिष्ट लिष्ट (वि०) 1. चिक्कदागिमाडिरुव, सण्णदागि माडिरुव. लिश (अल्पीभावे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. कॊंचवागिमाडिरुव.

लिष्व लिष्व (पुं०) नर्तक. लष (कान्तौ) "वन्" (उ० १-१५१)। इत्वमपि। निपा०।

लिह – आस्वादने (अदा० उभ० सक० अनि०)।

लट्—	लेढि	लीढः	लिहन्ति।
	लीढे	लिहाते	लिहते।
लिट्—	लिलेह	लिलिहतुः	लिलिहुः।
	लिलिहे	लिलिहाते	लिलिहिरे।
लुट्—	लेढा	लेढारौ	लेढारः।
	लेढासि, –से। लेढास्मि, –हे।		
लोट्—	लेढु / लीढात्	लीढाम्	लिहन्तु।
	लेहानि	लेहाव	लेहाम।
	लीढाम्	लिहाताम्	लिहताम्।
	लेहै	लेहावहै	लेहामहै।
लङ्—	अलेट्	अलीढाम्	अलिहन्।
	अलीढ	अलिहाताम्	अलिहत।

इत्यादि. नॆक्कु, रुचिनोडु.

कर्मणि:—लिह्यते। लिह्याताम्। अलिह्यत। लिह्येत। अलेहि। ऊळिद लकारगळ रूपगळु कर्तृ लकारद आत्मनेपदद रूपगळंतागुवुवु.

कृत्सु:—लेढव्यम्। लेहनीयम्। लेह्यम्। लीढः। लीढवान्। लिहन्, –न्ती। लिहानः। लीढम्। लेहनम्।

लिह् लिह् (पुं०) मृदुवाद वायु, मंद मारुत. "मृदुवातस्त्रिश्चिलिको लेढा लिट् सोरतोऽपि च" वैज०।

लिहत् लिहत् (वि०) 1. आस्वादिसुत्तिरुव, रुचि नोडुत्तिरुव. 2. नॆक्कुत्तिरुव. लिह (आस्वादने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **लिहन्ती लिहन्ति**. "प्रीत्या नियुक्तान् लिहतीः स्तनन्धयान् निगृह्य पारीमुभयेन जानुनोः" माघ० १२-४०। "शानच्" (३-२-१२४)। **लिहानः लिहानः**.

ली ली (वि०) 1. आलिंगिसुव, अप्पिकॊळ्ळुव. 2. अंटिकॊळ्ळुव, सेरिकॊळ्ळुव. 3. करगुव. 4. अवितुकॊळ्ळुव, अडगिकॊळ्ळुव. 5. अदृश्य वागुव, काणदेहोगुव. (स्त्री०) 6. भय, हॆदरिके. 7. आलिंगन. "लीः श्लेषे च भयेऽपि च" रत्न०। लीङ् (श्लेषणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। लीं (द्रवीकरणे) वा "क्विप्"।

लीङ् – संश्लेषणे (दिवा० आत्म० अक० अनि०)। लीयते। लिल्ये। लाता, लेता। लाग्यते, लेष्यते। लीयताम्। अलीयत। इत्यादि. 1. अप्पिकॊ, आलिंगिसु. 2. अंटिकॊ, सेरिकॊ. 3. अदृश्य वागु, काणदेहोगु. 4. अवितुकॊंडिरु, दृष्टिगॆ बीळदिरु. 5. करगिहोगु.

कृत्सु:—लेतव्यम्, लातव्यम्। लयनीयम्, लानीयम्। लेयम्। लीनः। लीनवान्। लीयमानः। लानम्।

लीढ लीढ (वि०) 1. आस्वादिसल्पट्ट, रुचिनोड ल्पट्ट. लिह (आस्वादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "परिसरविषयेषु लीढमुक्ताः हरिततृणोद्गमशङ्कया मृगीभिः" किरा० ५-३८। 2. नॆक्कल्पट्ट. 3. तिन्न ल्पट्ट.

लीन लीन (वि०) 1. ऐक्यवागिरुव, सेरिकॊंडिरुव. लीङ् (श्लेषणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. कळितिरुव, विश्रांति पडेयुत्तिरुव. "कार्या सैकतलीन-हंसमिथुना स्रोतोवहा मालिनी" शाकु० ६-१७। 3. सेरिकॊंडिरुव, अदृश्यवागिरुव, काणदे होगिरुव, अवितुकॊंडिरुव. "दिवाकरादक्षति यो गुहासु लीनं दिवाभीतमिवान्धकारम्" कुमा० १-१२। 4. करगि होगिरुव, द्रववागि होगिरुव. "लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च"

मालती० ५-१०। 5. ಆಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವ, ಆಲಿಂಗನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ.

लीयमान लीयमान (त्रि०) 1. ಐಕ್ಯವಾಗುತ್ತಿರುವ. ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. ली॒ङ् (श्लेषणे) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಅವಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಅದೃಶ್ಯವಾಗುತ್ತಿರುವ, 3. ಕರಗಿಹೋಗುತ್ತಿರುವ. 4. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 5. ಒಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. "उत्क्षिप्तकाण्डपटकान्तरलीयमानमन्दानिलप्रशमितश्रमघर्मतोयैः" माघ० ५-२२।

लीला लीला (स्त्री०) 1. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. ली॒ड् (श्लेषणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। लीः। लियं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "क्लमं ययौ कन्दुकलीलयापि या तया मुनीनां चरितं व्यगाहत" कुमा० ५-१९। 2. ವಿಲಾಸ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೃಂಗಾರ ಭಾವದ ಕಾರ್ಯ. "लीलयैव सुतनोस्तुलयित्वा गौरवाढ्यमपि लाघविकेन" माघ० १०-३८। 3. ಪತಿಯನ್ನು ಆನು ಕರಿಸುವುದು, ಪತಿಯು ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. "वल्लभानुकृतिर्लीला" वैज०। "अङ्गैर्वेषैरलङ्कारैः प्रेमभिर्वचनैरपि। प्रीतिप्रयोजितैर्लीलां प्रियस्यानुकृतिं विदुः" सा० द० ३-९८। 4. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ. "ललौ लीलां ललोऽल्लोलः शशीशशिशुशीः शशान्" किरा० १५-५। 5. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "सावरोधमपि सात्वतां पतिं लीलयैव गरुडो वहन् ययौ" यादo १७-१। 6. ಅತಿಶಯ, ಸಮೃದ್ಧಿ. "परिमोह्यमाणेन शिक्षालाघवलीलया" किरा० १५-३६। 7. ರೂಪ, ಆಕಾರ, ಬಿಡಗು. "महेन्द्रमास्थाय महोक्षरूपं यः संयति प्राप्तपिनाकिलीलः" रघु० ६-७२। 8. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೌಭಾಗ್ಯ, ರಮಣೀಯತೆ. "वैमानिकानां महतामपश्यदाकृष्टलीलान्नरलोकपालान्" रघु० ६-१। 9. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ.

लीलाचतुर लीलाचतुर (त्रि०) ವಿಲಾಸದಿಂದ ರಮಣೀಯವಾಗಿರುವ, ಹಾವಭಾವಗಳಿಂದ ಸುಂದರವಾಗಿರುವ. लीलया चतुरः। "तां वीक्ष्य लीलाचतुरामनङ्गः स्वचापसौन्दर्यमदं मुमोच" कुमा० १-४७।

लीलामनुष्य लीलामनुष्य (पुं०) ನೆಪಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯ, ಕಪಟ ಮನುಷ್ಯ, ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ನಟಿಸುವವನು.

लीलावत् लीलावत् (त्रि०) 1. ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತ, ಆಟದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ. लीलाऽस्यास्ति "मतुप्" (४-१-९४)। 2. ವಿಲಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 3. ಸುಂದರವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -वतीः.**

लीलावती लीलावतीः (स्त्री०) 1. ವಿಲಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು, ಹಾವಭಾವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. लीला अस्त्यस्याः 2. ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ.

लीलोद्यान लीलोद्यानः (न०) ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಉದ್ಯಾನವನ, ವಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ಕೃತೋಟ. लीलार्थम् उद्यानम्।

लुक् लुक् (पुं०) ಲೋಪ, ಅದರ್ಶನ. "लुक् तद्धितलुकि" (१-२-४९)। ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ಉಪಸರ್ಜನವಾದ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ "लुक्" ಲೋಪಬರುವುದು. फल्गुन्योर्जातः ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದು "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪವುಂಟಾಗಿ फल्गुनः ಎಂದಾಗುವುದು.

लुञ्चत् लुञ्चत् (त्रि०) ಕೀಳುತ್ತಿರುವ. लुञ्च (अपनयने) "शतृ" (३-२-१२४)।

लुञ्चन लुञ्चन (न०) ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು, ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು. लुञ्च (अपनयने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

लुञ्चनीय लुञ्चनीय (वि०) 1. ಕೀಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಕಿತ್ತುಹಾಕಬೇಕಾದ. 3. ಕಿತ್ತುಹಾಕಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಕಿತ್ತುಹಾಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. लुञ्च (अपनयने) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **लुञ्चितव्यः लुञ्चितव्यः.**

लुञ्चित लुञ्चित (वि०) ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. लुञ्च (अपनयने) "क्तः" (३-२-१०२)।

लुञ्चितृ लुञ्चितृ (वि०) ಕೀಳುವವನು, ಕಿತ್ತುಹಾಕುವವನು. लुञ्च (अपनयने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री -त्र्यी.**

लुट(ठ)न लुटि(ठ)न (न०) ಶ್ರಮಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕುದುರೆಯು ಹೊರಳಾಡುವುದು, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಉರುಳಾಡುವುದು. लुट(ठ) (संश्लेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लुटि(ठि)त लुटि(ठि)त (पुं०) 1. ಶ್ರಮಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಳಾಡಿದ ಕುದುರೆ. लुट(ठ) (प्रतिघाते) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಳಾಡುವುದು.

लुडित लुडित (न०) 1. कलकुवुदु, कदडुवुदु. लुड (विलोडने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. कलक ल्पट्ट, कदडल्पट्ट. लुड कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

लुण्टक लुण्टिक (वि०) चोर, कळ्ळ. लुटि (स्तेये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

लुण्टत् लुण्टित् (वि०) कदियुत्तिरुव, अपहरिसु त्तिरुव. लुटि (स्तेये) "शतृ" (३-२-१२४)।

लुण्टन लुण्टिन (न०) कदियुवुदु, अपहरिसुवुदु. लुटि (स्तेये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लुण्टाक लुण्टाक (वि०) 1. कदियुव स्वभावदवनु, कळ्ळतनद चाळियुळ्ळवनु. लुटि (स्तेये) "षाकन्" (३-२-१५५)। 2. वायस, कागे. "श्रावको गूढ-मैथुनः। कारवः परभृत्युश्च लुण्टाको मोद्गलिद्विपौ" त्रिकाण्ड०।

लुण्टित लुण्टित (न०) 1. कळ्ळतन. लुटि (स्तेये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. कदियल्पट्ट, अपहरिसल्पट्ट. लुटि (स्तेये) "क्तः" (३-२-१०२)।

लुण्ठक लुण्ठिक (वि०) कदियुववनु, कळ्ळतन माडुवनु. लुठि (स्तेये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

लुण्ठत् लुण्ठित् (वि०) कदियुत्तिरुव. लुठि (स्तेये) "शतृ" (३-२-१२४)।

लुण्ठन लुण्ठिन (न०) कदियुवुदु, कळ्ळतन माडुवुदु. लुठि (स्तेये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "यदस्य दैत्या इव लुण्ठनाय काव्यार्थचौराः प्रगुणी-भवन्ति" वि० दे० च० १-११।

लुण्ठि लुण्ठि (स्त्री०) कळ्ळतने, कदियुवुदु.

लुण्ठित लुण्ठित (वि०) कदियल्पट्ट. लुठि (स्तेये) "क्तः" (३-२-१०२)।

लुन्थ लुन्थ (पुं०) 1. कोल्लुवुदु. 2. हिंसिसुवुदु. लुथि (हिंसासंक्लेशनयोः) "घञ्" (३-३-१८)।

लुन्थन लुन्थन (न०)1. हिंसिसुवुदु, पीडिसुवुदु. 2. कोल्लुवुदु. लुथि (हिंसासंक्लेशनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

लुप – विमोहने (दिवा० पर० अक० से०)। लुप्यति। लुलोप। लोपिता। लोपिष्यति। लुप्यतु। अलुप्यत्। लुप्येत्। लुप्यात्। इत्यादि.

कृत्सु :—लोपितव्यम्। लोपनीयम्। लोप्यम्। लुप्तः। लुप्तवान्। लुप्यन्, -न्ती। लुप्तम्। लोपनम्। नष्टवागु, कळिदुहोगु, नाशहोंदु.

लुप्त लुप्त (वि०) 1. नष्टवाद, कळिदुहोद. लुप (विमोहने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "सा लुप्तसंज्ञा न विवेद दुःखं प्रत्यागतासुः समतप्यतान्तः" रघु० १४-४६। 2. गाबरिपट्टिरुव, कळवळगॊंडिरुव. 3. कदियल्पट्ट, अपहरिसल्पट्ट. लूल्ह (छेदने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. कत्तरिसल्पट्ट. (न०) 5. कदियल्पट्ट वस्तु, दरोडे माडितंद वस्तु. 6. नाशपडिसुवुदु. 7. गाबरिपडुवुदु, कळवळगॊळ्ळुवुदु. 8. कत्तरिसुवुदु. लूल्ह (छेदने) लुप (विमोहने) वा—भावे "क्तः" (३-३-११४)।

लुप्तप्रतिज्ञ लुप्तप्रतिज्ञ (वि०) आडिदमातिगे तप्पिदवनु, मातिगे तप्पि नडेदवनु. लुप्ता प्रतिज्ञा येन।

लुब्ध लुब्ध (पुं०) 1. व्याध, बेडरवनु. लुभ (गार्ध्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. कामुक, व्यभिचारि. 3. अतियाद आसेयुळ्ळवनु. "वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः" किरा० २-३०। 4. गाबरिगॊंड, कळवळगॊंड. लुभ (विमोहने) "क्तः" (३-४-७२)। "लुब्ध आकाङ्क्षिणि व्याधे" मेदि०।

लुब्धक लुब्धक (पुं०) 1. बेटिगार, व्याध, बेडर वनु. लुब्ध संज्ञायाम् "कन्" (५-३-७५)। "मृगमीन सज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम्। लुब्धकधीवर-पिशुना निष्कारणवैरिणो जगति" भर्तृ० २-६१। 2. व्यभिचारि, स्त्रीलोल, कामुक. (वि०) 3. अतियाद आसेयुळ्ळवनु.

लुभित लुभित (वि०) गाबरिगॊळिसल्पट्ट, भ्रमे हिडिसल्पट्ट, तब्बिब्बु माडल्पट्ट. लुभ (विमोहने) "क्तः" (३-२-१०२)।

लुलाय लुलाय (पुं०) महिष, एम्मे. लुल चलन-मयते—अय (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

लुलित लुलित (वि०) 1. कलकल्पट्ट, अलुगाडिसल्पट्ट, क्षोभे हॊंदिसल्पट्ट. लुल (विमर्दने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सुरालयप्राप्तिनिमित्तमम्भस्त्रैस्रोतसं नौलुलितं ववन्दे" रघु० १६-३४। 2. कॆदरिसल्पट्ट (तलॆगूदलु). 3. तिक्कल्पट्ट, अदुमल्पट्ट, नज्जु गुज्जुमाडल्पट्ट. "तस्याः पुष्पमयी शरीरलुलित

शय्या शिलायामियम्" शाकु० ३-२३। 4. ಆಯಾಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಃಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "साक्षात्कामं नवमिव रतिमलिती माधवं यद्गाढोत्कण्ठा लुलितलुलितैरङ्गकैस्ताम्यतीति" मालती० १-१८। 5. ಸುಂದರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. "विचित्रस्तबकोद्भासि वनं लुलितपल्लवम्" भट्टि० ९-५६। 6. ಕಲಃಪಿತವಾದ, ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "लुलित-नयनतारः क्षामवक्त्रेन्दुबिम्बाः" माघ० ११-२०। 7. ಭ್ರಮಣಮಾಡಿದ, ಭಯದಿಂದ ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗಿದ. "लुलितदृष्टि मदादिव चस्खले" किरा० १८-६।

लूता ಲೂತಾ (स्त्री०) 1. ಜೇಡರ ಹುಳ. 2. ಇರುವೆ. लूञ् (छेदने) "तन्" (उ० ३-८६)। 3. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "लूता तु रोगे पिपीलिकोर्णनाभयोः" हेम०।

लूतात ಲೂತಾತ (पुं०) ಪಿಪೀಲಿಕೆ, ಇರುವೆ. "घुणः कृमिः काष्ठभवो लूतातः स्यात् पिपीलिका" वैज०।

लूतापट्ट ಲೂತಾಪಟ್ಟ (पुं०) ಜೇಡರಹುಳದ ಮೊಟ್ಟೆ. "लूतापट्टस्तु तत्कोशः" वैज०।

लूतिका ಲೂತಿಕಾ (स्त्री०) ಜೇಡರಹುಳ. "मूषिका लूतिका लूता तन्तुवायश्च जालिकः" वैज०।

लून ಲೂನ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. लूञ् (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। नत्वम् (८-२-४४)। लून-भूरिभुजशाखमुज्झितच्छायमर्जुनवनं व्यधादयम्" माघ० १४-८०। 2. ಕೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಹೂವು). "तस्याः सखीभ्यां प्रणिपातपूर्वं स्वहस्तलूनः शिशिरात्यये यस्य। व्यकीर्यत त्र्यम्बकपादमूले पुष्पोच्चयः पल्लव-भङ्गभिन्नः" कुमा० ३-६१।

लूनक ಲೂನಕ (पुं०) 1. ಪಶು, ತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿ. (वि०) 2. ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "लूनको भेदिते पशौ" मेदि०।

लूम ಲೂಮ (न०) ಲಾಂಗೂಲ, ಪುಚ್ಛ, ಬಾಲ. लूयते—लूञ् (छेदने) "मक्" बाहु०। "पुच्छोऽस्त्री लूम-लाङ्गूले" अम०।

लूमविष ಲೂಮವಿಷ (पुं०) ಬಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷವುಳ್ಳ ಚೇಳು ಮೊದಲಾದುದು. लूमे विषं यस्य।

लेख ಲೇಖ (पुं०) 1. ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಗದ, ಕಾಗದ, ಪತ್ರ, ದಸ್ತಾವೇಜು. लिख्यते—लिख (अक्षरविन्यासे) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। "अयं स मुद्रितो लेखः" मुद्रा० १। "लेखोऽयं न ममेति नोत्तरमिदं मुद्रा मदीया यतः सौहार्दं शकटेन खण्डितमिति श्रद्धेयमेतत् कथम्?" मुद्रा० ५-१८। 2. ಲೇಖನ, ಬರವಣಿಗೆ. लिख्यते—लिख भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ. लिख्यतेऽत्र—लिख अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 4. ದೇವತೆ, ಅದಿತಿಯ ಮಕ್ಕಳು. "आदितेया दिविषदो लेखा अदितिनन्दनाः" अम०।

लेखक ಲೇಖಕ (पुं०) 1. ಬರಹಗಾರ, ಗ್ರಂಥ ಬರೆಯುವವನು. 2. ಗುಮಾಸ್ತ, ಕಾರಕೂನ, ಕರಣಿಕ. लिखति—लिख (अक्षरविन्यासे) "ण्वुल्" (३-१-१४५)। **उत्तम गुमास्त्रय लक्षण:** ಒಂದು ಸಲ ಹೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲವನೂ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರೆಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಕ್ಷರಜ್ಞಾನ ವುಳ್ಳವನೂ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಜ್ಞನೂ ಉತ್ತಮ ಗುಮಾಸ್ತ. "सकृदुक्तगृहीतार्थो लघुहस्तो जिताक्षरः। सर्वशास्त्र-समालोकी प्रकृष्टो लेखकः स्मृतः" चाणक्यः। 3. ಚಿತ್ರಗಾರ, ಒಳ್ಳೆಯ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು.

लेखन ಲೇಖನ (न०) 1. ಬರವಣಿಗೆ, ಬರಹ. लिख्यते—लिख (अक्षरविन्यासे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವುದು. 3. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಗೀರುವುದು, ಗಾಯಮಾಡುವುದು. 4. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುವುದು, ಪ್ರೇರಿಸುವುದು. 5. ಬರೆಯುವ ಸಾಧನ, ಕಾಗದ ಓಲೆಗರಿ ಮುಂತಾದುವು. 6. ಭುಜಪತ್ರ ಗಿಡ. 7. ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ, ಕತ್ತರಿ ಚಾಕು ಮುಂತಾದುವು. "अथ लेखनम्। भूर्जे छेदे लिपिन्यासे" हेम०। 8. ಮಾಂತಿ ಮಾಡುವುದು. "लेखनं छर्दने भूर्जे लिपिन्यासे" मेदि०। (पुं०) 9. ಜಾಜಿ ಹುಲ್ಲು, ಕಾಶತೃಣ. लिख कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)।

लेखनिक ಲೇಖನಿಕ (पुं०) 1. ಬರಹಗಾರ, ಗುಮಾಸ್ತ, ಕಾರಕೂನ. लेखनं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। 2. ಲೇಖಿಹಾರಕ, ಕಾಗದವನ್ನು ಒಯ್ದು ತಲುಪಿಸುವವನು. 3. ತನ್ನ ಸಹಿಯನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಬರೆಯಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ತನ್ನ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ ಬರೆಯಿಸುವವನು.

लेखनी ಲೇಖನೀ (स्त्री०) 1. ಬರೆಯುವ ಸಾಧನ, ಬರೆಯುವ ಕಡ್ಡಿ, ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ. लिख (अक्षरविन्यासे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ವರ್ತಿಕೆ, ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ಕುಂಚ, ತೂಲಿಕೆ. "लेखनी वर्णतूलिका" हारा०।

लेखनीय ಲೇಖನೀಯ (वि०) 1. ಬರೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಬರೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಬರೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. लिख

... (अक्षरविन्यासे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। लेखितव्यम् लेखितव्यम्.

लेखर्षभ लेखर्षभ (पुं०) शक्र, इंद्र, देवेंद्र. लेखेषु ऋषभः। "जिष्णुर्लेखर्षभःशक्रः" अम०।

लेखहार लेखहार (पुं०) कागदवन्नु ओय्युवनु. लेखं पत्रं हरति—हृञ् (हरणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। -हारकः -हारकः.

लेखा लेखा (स्त्री०) 1. पंक्ति, सालु, निरंतरवाद गेरे, सेरिदंते हाकुव गेरे. लिख्यते—लिख (अक्षरविन्यासे) "अङ्" (३-३-१०४)। "कान्तिर्भ्रुवोरायतलेखयोर्वा" कुमा० १-४७। 2. चित्र मोदलादुवन्नु बरेयुवुदु. "पाणिर्लेखाविधिषु नितरां वर्तते किं करोमि" मालती० १-३८। 3. चंद्रन कले. "लेखया विमलविद्रुमभासा संततं तिमिरमिन्दुरुदासे" किरा० ९-२२। 4. मुद्रे, ओंदु वस्तुवन्नु ओत्तुवुदरिंद उंटागुव गुरुतु, ओंदु वस्तुविन हॊर रूप, -हॊर आकृति. "इह सनियमयोः सुरापगायामुषसि सयावकसव्यपादरेखा" किरा० ५-४०। 5. लिपि, वर्ण, अक्षर. "लेखो लेख्ये दैवते च लेखा राज्यां लिपावपि" हेम०। 6. तोळु कैन्ने स्तन गळल्लि बरेयुव चित्र. "पत्तिस्तु पत्रकं लेखा बाह्वगण्डस्तनादिषु" वैज०।

लेख्य लेख्य (न०) 1. बरेयल्पट्ट कागद. लिख (अक्षरविन्यासे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "तस्यैवापरलेख्यसूचितमिदं पत्रं प्रयोगाश्रयम्" मुद्रा० ५-१५। 2. शासन, शिले नाण्य लोहद पट्टिगळल्लि कॆत्तिद मातुगळु. 3. कैयक्षरदल्लि बरेद नकलु, मूल प्रतिगे सरियाद हस्तलिखित पत्र. 4. दाखले पत्र, प्रमाण पत्र. 5. चित्र बरेयुवुदु, बण्ण हाकुवुदु. 6. बरेयलु अर्हवाद कागद.

लेख्यपत्र लेख्यपत्र (न०) बरेयलु अर्हवाद कागद. लेख्यं लेखार्हं पत्रम्।

लेख्यस्थान लेख्यस्थान (न०) टपालु कचेरि, आंचॆ कचेरि. लेख्यानां स्थानम्। "लेख्यस्थानं ग्रन्थकूटः" त्रिकाण्ड०।

लेण्ड लेण्ड (न०) पुरीष, मल.

लेप लेप (पुं०) 1. लेपनमाडुवुदु, बळियुवुदु. लिप्यते—लिप (उपदेहे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. भोजन, ऊट. 3. सुण्ण. लिप्यते अनेन—लिप कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "लेपस्तु लेपने। अशने च सुधायां च" हेम०। 4. गर्व, अहंकार. "लेपो भोजनगर्वयोः" नानार्थर०। 5. मुलाम. 6. गंध मॊदलाद वासनेय द्रव्यवन्नु हच्चुवुदु. 7. पाप. 8. कळंक, कले, दोष.

लेपक लेपक (वि०) 1. सुण्ण बळियुववनु. लिप्यति—लिप (उपदेहे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पलगण्डस्तु लेपकः" अम०। 2. बण्ण हाकुववनु. 3. एरक मॊय्युवनु. 4. मुलाम हाकुवनु.

लेपन लेपन (न०) 1. सुण्ण बळियुवुदु. 2. बण्ण हाकुवुदु. लिप (उपदेहे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. मुलाम. 4. गंध मॊदलादुवन्नु हच्चुवुदु. (पुं०) 5. गुग्गळ, धूपद पुडि. लिप कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

लेपनी लेपनी (स्त्री०) 1. गारे बळियुव करण. 2. सुण्ण बळियुव मट्टि. 3. बण्ण बळियुव कुंचे.

लेपनीय लेपनीय (वि०) 1. लेपन माडल्पडुव. 2. लेपन माडबेकाद. 3. लेपन माडलु अर्हवाद. लिप (उपदेहे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। लेप्तव्यम् लेपनीयम्.

लेपिन् लेपिन् (वि०) 1. बण्ण बळियुवनु. 2. सुण्ण बळियुवनु. लिप (उपदेहे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 3. गंध मॊदलादुवन्नु हच्चुवनु. 4. मुलाम हच्चुवनु. 5. लेपनदिंद कूडिद.

लेप्य लेप्य (वि०) 1. लेपन माडल्पडुव, बळियल्पडुव. लिप (उपदेहे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (न०) 2. लेपन, बळियुवुदु. 3. गंध हच्चुवुदु. 4. सुण्ण बळियुवुदु.

लेप्यकृत् लेप्यकृत् (वि०) लेपन माडुवनु. लेप्यं करोति—कृञ् "क्विप्" (३-२-७६)।

लेलिहान लेलिहान (पुं०) 1. सर्प, हावु. पुनः पुनः अतिशयेन वा लेढि—लिह (आस्वादने) + यङ् "शानच्" (३-२-१२४)। "वायुपर्यायभक्षश्च लेलिहानो

विषायुध:" कल्पद्रु०। 2. शिव, ईश्वर. (वि०) 3. मत्ते, मत्ते, रसवन्नु हीरुव स्वभावद.

लेश लेश (पुं०) 1. चूरु, तुंडु, सण्णदाद ऒंदु भाग. लिश (अल्पीभावे) "घञ्" (३-३-१९)। "रविकिरणसहिष्णु स्वेदलेशैरभिन्नम्" शाकु० २-४। 2. अल्प, स्वल्प, कॊंचॆ. "लवलेशकणाणव:" अम०। "एष ते राजधर्माणां लेश: समनुवर्णित:" भा० शान्ति० ५८-२४। 3. अर्थालंकारद ऒंदु भेद. गुणदल्लि दोषवू दोषदल्लि गुणवू वर्णित वागिरुवल्लि **लेशालंकार.** "लेश: स्याद्दोषगुणयो-र्गुणदोषत्वकल्पनम्"। **उदा:** "अखिलेष विहङ्गेषु हन्त स्वच्छन्दचारिषु। शुक पञ्जरबन्धस्ते मधुराणां गिरां फलम्" चन्द्रा०।

लेष्टु लेष्टु (पुंन०) मण्णिन हॆंटॆ. लिश (अल्पीभावे) "तुन्" बाहु०। "लोष्टमस्त्र्यस्त्रियां लेष्टु:" कल्पद्रु:।

लेष्टुभेदन लेष्टुभेदन (पुं०) मण्णिन हॆंटॆयन्नु ऒडॆयुव कॊडितॆ. लेष्टुं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "ल्यु:" (३-१-१३४)।

लेह लेह (पुं०) 1. आस्वादने, नालगॆयिंद हीरि रुचिनोडुवुदु. 2. नॆक्कुवुदु. लिह (आस्वादने) "घञ्" (३-३-१८)। 3. आहार. 4. लेह्य. लिह कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "पचेल्लेहं सिताक्षौद्र-पलार्धकुडवान्वितम्। त्रिवृच्चूर्णयुतं शीतं पित्तघ्नं तद्वि-रेचनम्" सुश्रुत० सूत्र० ४४-१८। (वि०) 5. आस्वादने माडुव, नालगॆयिंद हीरि रुचिनोडुव. 6. नॆक्कुव. लिह—कर्त० "ण:" (३-१-१४१)। "दह्येऽहं मधुनो लेहैर्दीवैरुग्रैर्यथा गिरि:" भट्टि० ६-८२।

लेहन लेहन (न०) नालगॆयिंद हीरि रुचिनोडुवुदु. लिह (आस्वादने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "जिह्वास्वादस्तु लेहनम्" वैज०।

लेहनीय लेहनीय (वि०) 1. आस्वादिसल्पडुव, रुचिनोडल्पडुव. 2. नॆक्कल्पडुव. 3. रुचिनोड बेकाद. 4. नॆक्कबेकाद. 5. रुचिनोडबहुदाद. 6. नॆक्कबहुदाद. लिह (आस्वादने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। लेढव्यम् लेढव्यम्.

लेह्य लेह्य (न०) 1. अमृत. 2. नालगॆयिंद नॆक्कि तिन्नुव आहार. लिह (आस्वादने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। **आहारवु** (1) चूष्यम् (2) पेयम् (3) लेह्यम् (4) भोज्यम् (5) भक्ष्यम् मत्तु (6) चर्व्यम् ऎंदु आरु विध. "आहार षड्विधं चूष्यं पेयं लेह्यं तथैव च। भोज्यं भक्ष्यं तथा चर्व्यं गुरु विद्याद्यथोत्त-रम्" भावप्र०। (वि०) 3. नालगॆयिंद नॆक्कल्प डुव. लिह कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

लैङ्ग लैंग (न०) 1. लिंगपुराण, व्यासमहर्षि रचितवाद अष्टादश पुराणगळल्लॊंदु. लिङ्ग-मधिकृत्य कृतो ग्रन्थ: "अण्" (४-३-८७)। [विवरक्कॆ "लिङ्गपुराण" पददल्लि नोडि]. (वि०) 2. लिंग संबंधवाद. लिङ्गस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

लैङ्गिक लैंगिक (वि०) 1. लिंगदर्शनदिंद ऊंटागुव (ज्ञान). लिङ्गेन निर्वृत्तम्। "यत्र धूमस्तत्राग्नि:" ऎंब साहचर्यनियमदिंद पर्वतो वह्निमान् धूमात् ऎंबल्लि धूमरूपवाद लिंगदर्शनदिंद पर्वतदल्लि वह्नि मत्त्वज्ञानवुंटागुवुदु. इदु **लैंगिक.** 2. लिंगदिंद जीविसुववनु, लिंगव्यापार दिंद जीवन नडॆसुववनु. लिङ्गेन जीवति—लिङ्ग "ठक्" (४-४-१२)। 3. लिंगसंबंधवाद.

लोक लोक (पुं०) 1. भुवन, जगत्तु, प्रपंच. लोक्यते—लोकृ (दर्शने) "घञ्" (३-३-१९)। "न हीश्वरव्याहृतय: कदाचित्पुष्णन्ति लोके विपरीतमर्थम्" कुमा० ३-६३। 2. जन, मनुष्य. "स विधेयपदेषु दक्षतां नियतिं लोक इवानुरुध्यते" किरा० २-११। 3. दर्शन, नोटु. लोकृ भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. हदिनाल्कु संख्यॆ. लोकगळु हदिनाल्कु—ऊर्ध्वलोकगळु एळु. अधोलोकगळु एळु.

ऊर्ध्वलोकगळु: (1) भूलोक: (2) भुवर्लोक: (3) स्वर्लोक: (4) महर्लोक: (5) जनोलोक: (6) तपोलोक: मत्तु (7) सत्यलोक:।

अधोलोकगळु: (1) अतलम् (2) वितलम् (3) सुतलम् (4) तलातलम् (5) महातलम् (6) रसातलम् मत्तु (7) पातालम्। ई 14 लोकगळु विराट् पुरुषन अवयवगळागि कल्पितवागिवॆ. ["चतुर्दश-भुवन" पददल्लि नोडि.]

लोकचक्षुस् लोकचक्षुस् (पुं०) रवि, सूर्य. लोकानां चक्षुरिव।

लोकजननी लोकजननी (स्त्री०) जगन्मातॆ, महालक्ष्मि. लोकानां जननी।

लोकजित् ಲೋಕಜಿತ್ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. लोकं जयति—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। "समन्तभद्रो भगवान् मारजिल्लोकजिज्जिनः" अम०। (वि०) 2. ಲೋಕವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು.

लोकत्रय ಲೋಕತ್ರಯ (न०) ಸ್ವರ್ಗ ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು. लोकानां त्रयम्। "उत्खातलोकत्रयकण्टकेऽपि सत्यप्रतिज्ञेऽप्यविकत्थनेऽपि" रघु० १४-७३।

लोकनाथ ಲೋಕನಾಥ (पुं०) ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ. ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಮಹೇಶ್ವರ. लोकानां नाथः। "लोकबन्धुर्लोकनाथो माधवो भक्तवत्सलः" वि० स०।

लोकपाल ಲೋಕಪಾಲ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. लोकान् पालयति—पाल (रक्षणे) +णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರು. (1) ಇಂದ್ರ (2) ವಹ್ನಿ (3) ಪಿತೃಪತಿ (ಯಮ) (4) ನೈರ್ಋತ (5) ವರುಣ (6) ವಾಯು (7) ಕುಬೇರ ಮತ್ತು (8) ಈಶ್ವರ ಇವರು ಎಂಟು ದಿಕ್ಪಾಲಕರು. "तं लोकपालाः पुरुहूतमुख्याः श्रीलक्षणोत्सर्गविनीतवेषाः" कुमा० ७-४५। (वि०) 2. ಲೋಕವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು.

लोकप्रवाद ಲೋಕಪ್ರವಾದ (पुं०) ಜನರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು. लोकस्य जनस्य प्रवादः। "लोकप्रवादः सत्योऽयं पण्डितैः समुदाहृतः" रामा०।

लोकबन्धु ಲೋಕಬಂಧು (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. लोकानां बन्धुः। "लोकबन्धुर्लोकनाथः" वि० स०। **–बान्धवः** –ಬಾಂಧವಃ. 2. ಸೂರ್ಯ.

लोकबाह्य ಲೋಕಬಾಹ್ಯ (वि०) 1. ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ದೂರವಾದವನು. 2. ಸಮಾಜದಿಂದ ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಜನರ ಗುಂಪಿನಿಂದ ದೂರವಾದವನು, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.

लोकमर्यादा ಲೋಕಮರ್ಯಾದಾ (स्त्री०) ಲೋಕರೂಢಿ, ಜನರ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ವೃದ್ಧಾಚಾರ, ಸತ್ಪುರುಷರ ನಡವಳಿಕೆ. **–आचारः** –ಆಚಾರಃ.

लोकमातृ ಲೋಕಮಾತೃ (स्त्री०) ಜಗನ್ಮಾತೆ, ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. लोकानां माता। "इन्दिरा लोकमाता मा रमा मङ्गलदेवता" अम०।

लोकाचार ಲೋಕಾಚಾರ (पुं०) ಜನರ ಆಚಾರ, ಜನರು ಅನುಸರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ, –संप्रदायः.

लोकायत ಲೋಕಾಯತ (पुं०) 1. ದೇಹಾತ್ಮವಾದಿ, ನಾಸ್ತಿಕ, ಚಾರ್ವಾಕಮತಾನುಯಾಯಿ. (न०) 2. ಚಾರ್ವಾಕಮತ. लोकेषु आयतं विस्तीर्णम्। [ಚಾರ್ವಾಕ ಮತತತ್ತ್ವವು ಕೆಲವು ಜನರಿಗೆ ಬಹಳ ಹಿತವಾಗಿ ಕಂಡು ಬಂದಿದ್ದರಿಂದ ಆದು ಲೋಕಾಯತ ಮತವಾಯಿತು.]

लोकायतिक ಲೋಕಾಯತಿಕ (पुं०) ದೇಹಾತ್ಮವಾದಿ, ನಾಸ್ತಿಕ, ಚಾರ್ವಾಕ. लोकायतं मतमस्य "ठन्" (५-२-११५)।

लोकालोक ಲೋಕಾಲೋಕ (पुं०) ಚಕ್ರವಾಳ ಪರ್ವತ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ. लोक्यते—लोक् (दर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। न लोकः अलोकः। लोकालोकौ प्रकाशान्धकारौ स्तोऽत्र। लोकश्चासावलोकश्च इति वा। ಈ ಪರ್ವತವು ಭೂಮಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಕಿರಣವು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಬಿದ್ದು ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಬೀಳದೆ ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಕಾಲೋಕವೆಂದು ಹೆಸರು. "प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोक इवाचलः" रघु० १-६८।

लोकेश ಲೋಕೇಶ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. लोकानामीशः। "हिरण्यगर्भो लोकेशः" अम०। 2. ಇಂದ್ರ, ಲೋಕಪಾಲ. "तवैव सन्देशहरादिशांपतिः शृणोति लोकेश तथा विधीयताम्" रघु० ३-६६। 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. 4. ಜಗತ್ತಿನ ಅಧಿಪತಿ. **–ईश्वरः** **–ಈಶ್ವರಃ**.

लोचक ಲೋಚಕ (पुं०) 1. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ. 2. ನೀಲಿ ಬಟ್ಟೆ. 3. ಹೆಂಗಸರ ನೆತ್ತಿಯ ಆಭರಣ, ನೆತ್ತಿಯ ಬೊಟ್ಟು, ಚುಟ್ಟಿ ಪದಕ. 4. ಬಾಳೆಗಿಡ. लोच् (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 5. ಕರ್ಣಾಭರಣ. 6. ಹದೆ, ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಆಂಬು. 7. ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪು, ಕಾಡಿಗೆ. 8. ಮಾಂಸಪಿಂಡ. 9. ನೀಲಿ ಗಿಡ. 10. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. 11. ಹುಬ್ಬು. 12. ಕೆಂಪು ಬಟ್ಟೆ. (वि०) 13. ಕೆಟ್ಟ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. 14. ಕ್ಷೀರವೇ ಆಹಾರವಾಗಿರುವವನು. "लोचको मांसपिण्डे स्यान्नीलिन्यां चर्मणि भ्रुवि। रक्तांशुके दुष्टबुद्धौ क्षीराहारस्तु लोचकः" वैज०। "लोचको मांसपिण्डेऽक्षितारकायां च कज्जले। ललाटाभरणे स्त्रीणां कदलीनीलवस्त्रयोः। निर्बुद्धौ कर्णपूरे च मौर्व्यां भ्रूश्लयचर्मणि" मेदि०।

लोचन ಲೋಚನ (न०) 1. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. लोचृ (दर्शने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अगूढभावापि विलोकने सा न लोचने मीलयितुं विषेहे" किरा० ३-३६। 2. ನೋಟ, ನೋಡುವುದು. लोचृ भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

लोचमस्तक ಲೋಚಮಸ್ತಕ (पुं०) ಆಜವಾನ, ಓಮ. "कारवी च खराश्वोग्रा दीप्यका लोचमस्तकः" वैज०।

लोचमालक ಲೋಚಮಾಲಕ (पुं०) ರಾತ್ರಿ 9 ಗಂಟೆಯ ಮೇಲೆ 12 ಗಂಟೆಯೊಳಗೆ ಆಗುವ ಸ್ವಪ್ನ, ಅರ್ಧ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಸ್ವಪ್ನ. "प्रदोषे बलक: स्वप्न: निशीथे लोचमालक:" वैज०।

लोटन ಲೋಟನ (न०) 1. ಉರುಳಾಡುವುದು, ಹೊರಳಾಡುವುದು. 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲಾಡುವುದು. "संवीक्षणं विचयनं लोटनं तु विवेष्टनम्" वैज०।

लोडन ಲೋಡನ (न०) ಆಡಿಸುವುದು, ಕಲಕುವುದು. लोड़ (उन्मादे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

लोत ಲೋತ (पुं०) 1. ಕಣ್ಣೀರು. लूञ् (छेदने) "तन्" (उ० ३-८६)। 2. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. "लोतोऽश्रु नयनोदकम्" वैज०। "लोत: स्यादश्रुचिह्नयो:" सि० कौ०। (न०) 3. ಲೂಟಿಮಾಡಿ ತಂದ ಹಣ, ಕದ್ದುತಂದ ವಸ್ತು.

लोत्र ಲೋತ್ರ (न०) ಕದ್ದುತಂದ ವಸ್ತು, ಲೂಟಿಮಾಡಿ ತಂದ ಹಣ. लूञ् (छेदने) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "लोत्रेण गृहीतस्य कुम्भीलकस्य अस्ति वा प्रतिवचनम्" विक्र०।

लोध्र ಲೋಧ್ರ (पुं०) 1. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ, ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಗಿಡ. "गालव: शाबरो लोध्र:" अम०। "लोध्रद्रुमं सानुमत: प्रफुल्लम्" रघु० २-२९। (न०) 2. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷದ ಪುಷ್ಪ. "शरीरसादादसमग्रभूषणा मुखेन सालक्ष्यत लोध्रपाण्डुना" रघु० ३-२।

लोप ಲೋಪ (पुं०) 1. ಅಭಾವ, ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. लुप्लृ (छेदने) "घञ्" (३-३-१८)। "सोऽहमिज्या-विशुद्धात्मा प्रजालोपनिमीलित:" रघु० १-६८। 2. ನಾಶ, ಧ್ವಂಸ, ಪ್ರಳಯ. 3. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಅದರ್ಶನ (ವರ್ಣನಾಶ) ರೂಪವಾದ ಲೋಪ. "अदर्शनं लोप:" पा० सू० १-१-६०। 4. ನಾಶ, ಚ್ಯುತಿ, ತಪ್ಪಿನಡೆಯುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘನೆ. "धर्मलोपभयाद्राज्ञीमृतुस्नातामिमां स्मरन्। प्रदक्षिण-क्रियार्हायां तस्यां त्वं साधु नाचर:" रघु० १-७६।

लोपक ಲೋಪಕ (पुं०) ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ ಬೆರಸಿದ ರೊಟ್ಟಿಯ ಹಿಟ್ಟು. "अपूपचूर्णे सगुडे चुरीमोदक इत्यपर्। पिष्टे घृतगुडोन्मिश्रे लोपक:" वैज०।

लोपन ಲೋಪನ (न०) 1. ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ನಡೆಯುವುದು, ತಪ್ಪಿನಡೆಯುವುದು, ಮೀರಿನಡೆಯುವುದು. लुप्लृ (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಲೋಪ, ಅಭಾವ.

लोपा ಲೋಪಾ (स्त्री०) ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿಯ ಪತ್ನಿ, ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಪುತ್ರಿ.

लोपाक ಲೋಪಾಕ (पुं०) 1. ನೀರುಕೋಳಿ. 2. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. लोपं शीघ्रमदर्शनं अकति गच्छति—अक (कुटिलायां गतौ) "अण्" (३-२-१)। लोपमदर्शनम् आप्नोति—आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **लोपाक: ಲೋಪಾಪಕಃ.**

लोपामुद्रा ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಪುತ್ರಿ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अगस्त्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

लोपाश ಲೋಪಾಶ (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. लोपमदर्शन-मश्नुते द्रुतम्—अशू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "जम्बुको वनमत: स्याल्लोपाशो वनकुक्कुर:" वैज०। स्त्रियां **लोपाशी ಲೋಪಾಶೀ.** "लोपाश्युल्कामुखी गण्ड:" वैज०।

लोपाशिका ಲೋಪಾಶಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುನರಿ. "शिवा लोपाशिका ज्ञेया" हारा०।

लोप्त्र ಲೋಪ್ತ್ರ (न०) ಕದ್ದುತಂದ ವಸ್ತು (धन). लुप्यते—लुप्लृ (छेदने) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "चौरिका स्तैन्यचौर्ये च स्तेयं लोप्त्रं तु तद्धनम्" अम०।

लोभ ಲೋಭ (पुं०) 1. ಅತಿಆಸೆ, ಇತರರ ಧನವನ್ನು ಕಸಿಯುವ ಇಚ್ಛೆ. लुभ (गार्ध्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "परवित्तादिकं दृष्ट्वा नेतुं यो हृदि जायते। अभिलाषो द्विजश्रेष्ठ स लोभ: परिकीर्तित:" पद्मपु०। "लोभा-द्भयाद्वाभिगत: कपीन्द्रो न राघवं येन भवेद्विभेद्य:" भट्टि० १२-४०। 2. ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ, ಬಯಕೆ. "कर्णे लोल: कथयितुमभूदाननस्पर्शलोभात्" मेघ० २-४०।

लोभन ಲೋಭನ (न०) 1. ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮರುಳು ಗೊಳಿಸುವುದು, ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮೋಹವುಂಟುಮಾಡುವುದು. लुभ (विमोहने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

2. स्वर्ण, चिन्न, बंगार. "लोभनं कनकं शुक्लं सुवर्णं चन्द्रकाञ्चने" वैज०। 3. आसेतोरिसुवुदु.

लोभनीय लोभनीय (वि०) 1. चित्ताकर्षकवाद, आपेक्षिसलु योग्यवाद. लुभ (गार्ध्ये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "कुसुममिव लोभनीयं यौवनमङ्गेषु संनद्धम्" शाकु० १-१८। 2. मरुळुमाडलु योग्यनाद, आसेतोरिसि मोहगॊळिसलु अर्हनाद. लुभ (विमोहने) "अनीयर्" (३-१-९६)।

लोभिन् लोभिन् (वि०) 1. अति आसेयुळ्ळवनु, परधनवन्नु कसियलु आसेपडुववनु. लोभोऽस्यास्ति" इनिः (५-२-११५)। 2. मोहगॊळिसुववनु, मरुळुमाडुववनु. लोभयति — लुभ (विमोहने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

लोभ्य लोभ्य (वि०) 1. आसेपडलु योग्यवाद. 2. आपेक्षिसल्पडुव. लुभ (गार्ध्ये) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. मरुळुगॊळिसल्पडुव. लुभ (विमोहने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। (पुं०) 4. हेसरुकाळु. "मुद्गस्तु प्रतमो लोम्यो बलाङ्गो हरितो हरिः" वैज०।

लोमकर्ण लोमकर्ण (पुं०) 1. शश, मोल. लोमानि कर्णे यस्य। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६४)। (वि०) 2. कूदलिनिंद कूडिद कवियुळ्ळ. लोमयुक्तौ कर्णौ यस्य।

लोमकूप लोमकूप (पुं०) कूदलिन गुळि, मैयल्लि कूदलु हुट्टुव रंध्र. लोम्नां कूप इव।

लोमगर्त लोमगर्त (पुं०) कूदलिन गुळि, मैयल्लि कूदलु हुट्टुव रंध्र.

लोमघ्न लोमघ्न (न०) तलेय कूदलन्नु उदुरि सुव ऒंदु रोग. लोमानि हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। रोमकूपद पित्तवु वातदॊडने बेरेतु कूदलन्नु उदुरिसुवुदु. बळिक कफवु रक्तदॊडने सेरि रोमकूपवन्नु मुच्चुवुदरिंद मुंदे कूदलु बेळेयुवुदिल्ल. इदरिंद बट्टु तलेयवनागुत्तानॆ.

लोमन् लोमन् (न०) मै कूदलु. लूयते—लूञ् (छेदने) "मनिन्" (३-२-७५)। "षष्ठे मासि च नारीणां वैदिके नाधिकारिता। उदरस्थस्य बालस्य नखलोमप्रवर्तनात्" इति स्मृतिः।

लोमपाद लोमपाद (पुं०) आंगदेशद ऒब्ब दॊरे. लोमानि पादयोरस्य। ई दॊरेयु ऋष्य शृंगमुनियु श्वशुर (मावं). रोमपादनेंदू इवनिगे नामान्तर. इवनु दशरथन पुत्रिय्याद शांतादेवियन्नु साकुमगळन्नागि माडिकॊंडु ऋष्यशृंगमहर्षिगे कॊट्टु विवाहमाडिदनु. अनावृष्टिपीडितवागिद्द रोमपादन राज्यक्के ई ऋषियु प्रवेशिसिद कूडले ऒळ्ळेयु मळे यागि देशवु सुभिक्षवायितु.

लोमश लोमश (पुं०) 1. टगरु, गंडुकुरि. लोमानि बाहुल्येन सन्त्यस्य "शः" (५-२-१००)। 2. ऒब्ब ऋषि. (वि०) 3. हॆच्चु कूदलिनिंद कूडिद. "धान्यं हृत्वा तु पुरुषो लोमशः संप्रजायते" भा० अनु० १७४-१२०। "लोमशो मुनिमेषयोः। लोमान्विते च" मेदि०। (स्त्री०) -शा -श्य. 4. हॆण्ण नरि. 5. नसुगुन्नि. 6. महामेद. 7. शाकिनि. -शी -श्यी. 8. जटामांसि.

लोमशपर्णिका लोमशपर्णिका (स्त्री०) कादुद्दिन गिड.

लोमशपुष्पक लोमशपुष्पक (पुं०) शरीष वृक्ष, बागॆमर.

लोमशातन लोमशातन (न०) कूदलन्नु उदुरिसुव औषध. लोमानि शातयति—शद्लृ (शातने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

लोमहर्षण लोमहर्षण (न०) 1. रोमांच, मैमुळ्ळु ऎळुवुदु. लोम्नां हर्षणम्। (वि०) 2. रोमांचवन्नुंटुमाडुव. "तस्मिन् महाभये घोरे तुमुले लोमहर्षणे" भा०।

लोल लोल (पुं०) 1. दॊड्ड युद्ध, घोरवाद कदन. "वीराशंसनमाजेर्भूर्घोरो लोलो महारणम्" वैज०। (वि०) 2. चंचलवाद, चलिसुव. लोडति — लुड (विलोडने) "अच्" (३-१-१३४)। डलयोरभेदः। "लोलदृष्टि वदनं दयितायाश्चुम्बति प्रियतमे रभसेन" किरा० ९-४७। 3. कंपिसुव, नडुगुव, अलुगाडुव. "लोलैरलोलद्युतिभाञ्जि मुष्णन् रत्नानि रत्नाकरतामवाप" माघ० ३-३८। 4. चंचलवाद, क्षणिकवाद, स्थिरवल्लद. "येन श्रियः संश्रयदोषरूढं स्वभावलोलेत्ययशः प्रमृष्टम्" रघु० ६-४१। 5. आसेयिंद

ಕೂಡಿದ, ಆಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. "वसनमपि निशान्ते नेष्यते तत्प्रदातुं रथचरणविशालश्रोणिलोलेक्षणेन" माघ० ११-२३। (स्त्री०) -ला -ळा. 6. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 7. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಗೆ. "लोलः स्याद्वाच्यलिङ्गकः। सतृष्णे चञ्चले लोला जिह्वाकमलयोः स्त्रियाम्" मेदि०। 8. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು.

लोलमान ಲೋಲಮಾನ (वि०) ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವದ. लुड (विलासे) "चानश्" (३-२-१२९)। "लोलमान-विततागुलिहस्तैः" माघ० १०-५९।

लोलम्ब ಲೋಲಂಬ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "अलि-र्द्विरेफो लोलम्बो भालसः पुष्पलोलुपः" वैज०।

लोलिका ಲೋಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ತೃಣ ಧಾನ್ಯ. "अव्यादा लोलिका सेव्या जलजा तृणधान्यकम्" वैज०। 2. ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ. "चाङ्गेरी चुक्रिका दन्तशठाम्बष्ठाम्ललोणिका" अम०। "क्षुद्रा दन्तशठाम्बष्ठा चाङ्गेरी लोलिका च सा"।

लोलित ಲೋಲಿತ (वि०) ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಲಕಲ್ಪಟ್ಟ. लुड (विलोडने)+णिच् "कः" (३-२-१०२)। लडयोरभेदः।

लोलुप ಲೋಲುಪ (वि०) ಆತಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ತವಕಪಡುವ, ಆತುರಪಡುವ. गर्हितं लुम्पति—लुप्लृ (छेदने)+यङ् "अच्" (३-१-१३४)। "अभिनव-मधुलोलुपस्त्वम्" शाकु० ५-१। "आश्लेषलोलुपवधू-स्तनकार्कश्यसाक्षिणीम्" माघ० २-१७। "लुभ (गार्ध्ये) + यङ् "अच्" (३-१-१३४)। **लोलुभः ಲೋಲುಭಃ**. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ.

लोष्ट ಲೋಷ್ಟ (न०) 1. ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆ. लोष्टते—लोष्ट (संघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "उद्गूर्ण-लोष्टलगुडैः परितोऽनुविद्धम्" माघ० ५-२५। 2. ಲೋಹಮಲ, ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು.

लोष्टभञ्जन ಲೋಷ್ಟಭಂಜನ (पुं०) "लोष्टभेदन" ನೋಡಿ.

लोष्टभेदन ಲೋಷ್ಟಭೇದನ (पुं०) 1. ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಕೊಡಿಶಿ. लोष्टं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "कोटिशो लोष्टभेदनः" अम०। 2. ಕುಂಟೆ, ಹೊಲವನ್ನು ಹರಗುವ ಸಲಿಕೆ, ಹಲುಕು. "प्रतोदः प्राजनं तोत्रं कोटिशो लोष्ट-भञ्जनः" वैज०।

लोष्ठ ಲೋಷ್ಠ (पुं०) ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಟೆ.

लोह ಲೋಹ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣ. लूयतेऽनेन—लूञ् (छेदने) "हः" बाहु०। 2. ಆಗರ. लुह्यते—लुह (गार्ध्ये) "घञ्" (३-३-१९)। "वंशकागुरुराजार्हलोहं कृमिजजोङ्गकम्" अम०। 3. ಧಾತುಸಾಮಾನ್ಯ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಾಮ್ರ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಕಂಚು ತವರ ಸೀಸ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣ ಉಕ್ಕು ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳು. "सर्वं स्यात्तैजसं लोहम्" अम०। 4. ಆಯುಧ. "लोहोऽस्त्री शस्त्रके लौहे जोङ्गके सर्वतैजसे" मेदि०। 5. ರಕ್ತ. (वि०) 6. ರಕ್ತವರ್ಣದ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ. "भ्रमतश्च वराहस्य लोहस्य प्रमुखे समम्" भा० आदि०। 7. ಕಬ್ಬಿಣದ, ಲೋಹಮಯವಾದ. "तं शम्भुराक्षिप्त-महेषुजालं लोहैः शरैर्मर्मसु निस्तुतोद" किरा० १७-४३।

लोहकान्त ಲೋಹಕಾಂತ (पुं०) ಆಯಸ್ಕಾಂತಶಿಲೆ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು. लोहः कान्तोऽस्य।

लोहकार ಲೋಹಕಾರ (पुं०) ಲೋಹದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕರ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. लोहं करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-कारकः -ಕಾರಕಃ**.

लोहकिट्ट ಲೋಹಕಿಟ್ಟ (न०) ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು, -ಕೆಲುಬು.

लोहचूर्ण ಲೋಹಚೂರ್ಣ (न०) ಲೋಹಮಲ, ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು, -ಕೆಲುಬು.

लोहज ಲೋಹಜ (न०) ಲೋಹಮಲ, ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು, -ಕೆಲುಬು. लोहाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

लोहद्राविन् ಲೋಹದ್ರಾವಿನ್ (पुं०) ಟಂಕಣ. ಬಿಳಿಗಾರ.

लोहनाल ಲೋಹನಾಳ (पुं०) ಬಾಣ. लोहस्य नालो यस्य।

लोहपृष्ठ ಲೋಹಪೃಷ್ಠ (पुं०) ಕಂಕಪಕ್ಷಿ, ರಣಹದ್ದು. लोहस्येव कठिनं पृष्ठमस्य।

लोहप्रतिमा ಲೋಹಪ್ರತಿಮಾ (स्त्री०) ಲೋಹಮಯ ವಿಗ್ರಹ. लोहमयी प्रतिमा।

लोहल ಲೋಹಲ (वि०) 1. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತುಳ್ಳವನು, ಅಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. लुह (गार्ध्ये) भावे "घञ्" (३-३-१८)। लोहं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಕಬ್ಬಿಣದ ಸರಪಣಿಯ ಒಂದು ವಲಯ. "लोहलोऽस्फुटवादिनि। शृङ्खलाधार्ये" हेम०।

लोहवर ಲೋಹವರ (न०) ಸ್ವರ್ಣ,ಚಿನ್ನ. लोहेषु वरः

लोहश्लेषण लोहश्लेषण (पुं०) टंकण, बिळिगार. लोहानि श्लेषयति—श्लिष+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

लोहाभिसार लोहाभिसार (पुं०) 1. राजनु विजययात्रेगे पूर्व महानवमिय दिन माडुव आयुधगजाश्वपूजे. लोहं शस्त्रं अभिसार्यते प्रस्थाप्यतेऽत्र—अभि+सृ (गतौ)+णिच् "घञ्" (३-३-१२१)। 2. राजनु आयुध गजाश्व पूजे माडिद नंतर आयुधगळन्नु धरिसि युद्धक्के होरटागे रक्षेयागि अवनिगे आरति निवाळिसुवुदु.

लोहाभिहार लोहाभिहार (पुं०) आयुधगळन्नु धरिसि युद्धक्के होरट राजनिगे रक्षेयागि आरति एत्तुवुदु.

लोहि लोहि (न०) बिळियं टंकण.

लोहिका लोहिका (स्त्री०) कब्बिणद पात्रे.

लोहित लोहित (पुं०) 1. रक्तवर्ण, कंपु बण्ण. 2. ऒंदु जातिय जिंके. 3. ऒंदु नद. 4. आंगारक, कुज. रुह (बीजजन्मादौ) "इतन्" रस्य वा लः (उ० ३-९४)। 5. मत्स्य, मीनु. (न०) 6. ताम्रलोहद. 7. रक्त. "ततोऽनुपूर्वायतवृत्तबाहुःश्रीमान् क्षरल्लोहितदिग्धदेहः" किरा० १७-५०। 8. कुंकुमकेसरि. 9. युद्ध. 10. रक्त चंदन. (वि०) 11. रक्तवर्णद, कंपु बण्णद. "स्रस्तांसावतिमात्रलोहिततलौ बाहू घटोत्क्षेपणात्" शाकु० १-२६। स्त्रियां वा "ङीप्" तकारस्य नकारादेशश्च (४-१-३९)। **लोहिनी** लोहिनी. पक्षे **लोहिता** लोहिता.

लोहितक लोहितक (पुं०) 1. पद्मराग. लोहित एव स्वार्थे "कन्"। "नयनेषु लोहितकनिर्मिता भुवः शितिरत्नरश्मिहरितीकृतान्तराः" माघ० १३-५२। 2. आंगारक ग्रह. (न०) 3. हितळु. (वि०) 4. रक्तवर्णद, कंपु बण्णद. "नीलपीतासितश्यामैः सितैर्लोहितकैरपि" भा० सभा०।

लोहितकृष्ण लोहितकृष्ण (वि०) कंपु मत्तु कप्पु बेरेत बण्ण, एळेगंपु बण्ण.

लोहितचन्दन लोहितचंदन (पुं०) 1. कंपु गंध. 2. केसरि. लोहितं चन्दनम्। "परिभ्रमन् लोहितचन्दनोचितः पदातिरन्तर्गिरि रेणुरूषितः" किरा० १-३४।

लोहितपुष्पक लोहितपुष्पक (पुं०) दाळिंबि गिड. लोहितं पुष्पमस्य।

लोहिताङ्ग लोहितांग (पुं०) 1. आंगारक ग्रह. रुजग्रहे. लोहितमङ्गमस्य। 2. कपिलेहिट्टु ऎंब ऒषधि.

लोहितानन लोहितानन (पुं०) नकुल, कीरे, मुंगसि.

लोहितायस् लोहितायस् (न०) ताम्रलोहद. लोहितमयः।

लोहितिमन् लोहितिमन् (पुं०) कंपु. लोहितस्य भावः—लोहित "इमनिच्" (५-१-१२२)।

लौकायतिक लौकायतिक (पुं०) चार्वाकमतानुयायि, चार्वाकमत तत्त्ववन्नु अध्ययनमाडिदवनु मत्तु तिळिदवनु. लोकायतमधीते वेद वा "ठक्" (४-२-६०)।

लौकिक लौकिक (वि०) 1. लोकदल्लि एल्लरिगू तिळिदिरुव, लोकप्रसिद्धवाद. लोके विदितः "ठञ्" (५-१-४४)। 2. लोकव्यवहारसिद्धवाद. "जायापती लौकिकमेषणीयमार्द्राक्षतारोपणमन्वभूताम्" कुमा० ७-८८। 3. लोकव्यवहारवन्नु तिळिदिरुव. लोकं वेत्ति—"ठक्" (४-२-५९)। "लौकिकानां हि साधूनामर्थं वागनुवर्तते। ऋषीणां पुनराद्यानां वाचमर्थोऽनुधावति" उ० रा० १-१०।

लौल्य लौल्य (न०) 1. चंचलते, अस्थिरवागिरुविके. 2. हॆच्चु आसॆयिंद कूडिरुविके, कुतूहलदिंदिरुविके. लोलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "नालिनं लौल्यात् कुमुदेन नूनमुपात्तमन्तर्ह्रदवासिना तत्" रघु० १६-७६।

लौह लौह (पुं०) 1. कब्बिण, लोह. लोह एव "अण्" (५-४-३८)। "लौहभारसहस्रेण निर्मिता निरकारि मे" भट्टि० १५-५४। (वि०) 2. लोह निर्मितवाद, कब्बिणदिंद तयारिसल्पट्ट. 3. ताम्र लोह संबंधवाद.

लौहितीक लौहितीक (वि०) कंपगिरुवंते काणुव, बेरॆ वस्तुविन संपर्कदिंद कंपगॆ काणुव. लोहित इव "ईकक्" (५-३-११०)।

लौहित्य लौहित्य (न०) 1. कंपु. लोहितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। (पुं०) 2. ऒंदु नद, ऒंदु गुडुहॊळॆ. "लौहित्यं लोहितत्वे च क्लीबं पुंसि नदान्तरे" मेदि०। "चकम्पे तीर्णलौहित्ये तस्मिन् प्राग्ज्योतिषेश्वरः" रघु० ४-८१।

इति "ल" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

व

व व ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ. ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಹಲ್‌ವರ್ಣ. ಈ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ)ವು ದನ್ತ ಮತ್ತು ಓಷ್ಠ್ಯಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಈಷತ್‌ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅಂತಃಸ್ಥ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರ. "यरलवा अन्तःस्थाः"। "ईषत्स्पृष्टमन्तःस्थानाम्"। "वर्गाणां प्रथमतृतीययमौ यरलवाश्चाल्पप्राणाः" सि० कौ०।

व व (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ವರುಣ, ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. 3. ಸಾಂತ್ವನ, ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು. 4. ಸಂಯಮ. 5. ಮನ್ಮಥ. वा (गतिगन्धनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "वः सान्त्वने च वाते च वरुणे च निगद्यते" मेदि०। 6. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ. 7. ವರುಣನ ಗೃಹ. 8. ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಕೆಂಪುನೈದಿಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗಡ್ಡೆ. (न०) 9. ವರುಣ. (अव्य०) 10. ಇವ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. "वं प्रचेतसि जानीयात् इवार्थे च तदव्ययम्" मेदि०।

वंश वंश (पुं०) 1. ಸಂತತಿ, ಕುಲ, ಬಿದಿರುಬುಟ್ಟಿ. वश (कान्तौ) "घञ्" (३-३-१९)। नुम् (७-१-८०)। "क्व सूर्यप्रभवो वंशः क्व चाल्पविषया मतिः" रघु० १-२। 2. ಬಿದಿರು. "धनुर्वंशविशुद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति" हितो०। 3. ವೇಣು, ಕೊಳಲು ವಾದ್ಯ. "स कीचकैर्मारुतपूर्णरन्ध्रैः कूजद्भिरापादितवंशकृत्यम्" रघु० २-१२। 4. ಗುಂಪು, ರಾಶಿ, ಸಮೂಹ. "उत्थापितः संयति रेणुरश्वैः सान्द्रीकृतः स्यन्दनवंशचक्रैः" रघु० ७-३९। 5. ಬೆನ್ನಿನ ಮೂಳೆ. 6. ಬಿದಿರಿನ ಗಿಣ್ಣು. "वंशः संघेऽन्वये वेणौ पृष्ठास्थ्यवयवेऽपि च" हेम०। 7. ಇಕ್ಷು, ಕಬ್ಬು. 8. ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ.

वंशक वंशक (पुं०) 1. ಬಿದಿರಿನ ಗಿಣ್ಣು. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 4. ಆಗುರು. वंश इव प्रतिकृतिः "कन्" (५-३-९६)।

वंशकर वंशकर (पुं०) ಪುತ್ರ, ಮಗ. "वंशस्थितिं वंशकरेण तेन संभाव्य भावी स सखा मघोनः" रघु० १८-३१।

वंशचरित वंशचरित (न०) ಒಂದು ಕುಟುಂಬದ ಚರಿತ್ರೆ.

वंशज वंशज (वि०) 1. ಒಂದು ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. वंशे जायते –जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "तस्य दाक्षिण्यरूढेन नाम्ना मगधवंशजा" रघु० १-३१। (पुं०) 2. ಸಂತಾನ. 3. ಬಿದಿರಿನ ಅಕ್ಕಿ. (स्त्री०) 4. ತವಕ್ಷೀರ.

वंशतण्डुल वंशतंडुल (पुं०) ಬಿದಿರಿನ ಅಕ್ಕಿ.

वंशधर वंशधर (पुं०) ಒಂದು ವಂಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಆದನ್ನು ಬೆಳಗುವ. "अन्तर्जले प्रसूतासि रघुवंशधरौ सुतौ" उ० रा० ७-३।

वंशपरम्परा वंशपरंपरा (स्त्री०) ವಂಶದ ಶ್ರೇಣಿ, ಸಂತತಿಯ ಅನುಕ್ರಮ, ಸಂತಾನವು ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬರುವಿಕೆ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಬಂದ ಸಂತತಿ.

वंशरोचना वंशरोचना, –लोचना– लोचना (स्त्री०) ತವಕ್ಷೀರ.

वंशप्रतिष्ठा वंशप्रतिष्ठा (स्त्री०) ವಂಶವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತು ಭದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ.

वंशस्थिति वंशस्थिति (स्त्री०) ಕುಲವು ಬೆಳೆದು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವುದು. वंशस्य स्थितिः।

वंशाङ्कुर वंशांकुर (पुं०) 1. ಬಿದಿರಿನ ಮೊಳಕೆ. 2. ವಂಶದ ಚಿಗುರು, ವಂಶಕ್ಕೆ ಮೊಳಕೆಯಂತಿರುವ ಸಂತಾನ.

वंशानुचरित वंशानुचरित (न०) ವಂಶದ ಚರಿತ್ರೆಯು ವರ್ಣನೆ. वंशस्य अनुचरितम्। ಇದು ಪುರಾಣದ ಐದು ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च। वंशानुचरितं चेति लक्षणानां तु पञ्चकम्"।

वंशावलि वंशावली (स्त्री०) ಒಂದು ವಂಶದ (ಸಂತತಿಯ) ಪರಂಪರೆ, ವಂಶದ ಅನುಕ್ರಮ, ಪೀಳಿಗೆ. वंशस्य आवलिः।

वंशिक वंशिक (न०) ಆಗುರು ಚಂದನ. वंशोऽस्त्यस्य। "ठन्" (५-२-११५)।

वंशी वंशी (स्त्री०) 1. ವೇಣುವಾದ್ಯ, ಕೊಳಲು. वंशः कारणत्वेनास्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ರಕ್ತಕೋಶಕ್ಕೆ ರಕ್ತವನ್ನು ತುಂಬುವ ರಕ್ತನಾಳ. 3. ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಷಗಳ ತೂಕ.

वंश्य वंश्य (पुं०) 1. ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. वंशे भवः "यत्" (४-३-५४)। "नूनं मत्तः परं वंश्याः पिण्डविच्छेददर्शिनः" रघु० १-६६। (वि०) 2. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 3. ಒಂದು ವಂಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಒಂದು ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. 4. ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "वंश्या गुणाः खल्वपि लोककान्ताः प्रारम्भसूक्ष्माः प्रथिमानमापुः" रघु० १८-४९। 5. ಮನೆಯ ಮೇಲುಭಾಗದ ಮರದ ದೂಲ, ತೊಲೆ. 6. ತೋಳಿನ ಎಲುಬು.

वकुल वकुल (पुं०) ವಕುಳವೃಕ್ಷ, ಪಗಳದ ಗಿಡ. वङ्कते —वकि (गतौ) "उलच्"। बाहु०। "बभञ्जुरमितामोदान् वकुलान् वृष्णिकुञ्जराः" याद० २२-२१३।

वक्तव्य वक्तव्य (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಬೇಕಾದ. 3. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. वच (परिभाषणे) "तव्यः" (३-१-९६)। 4. ನಿಂದಾರ್ಹ, ಅಸಭ್ಯ. 5. ನೀಚ, ಹೀನ. "वक्तव्यो वाच्यवद्गर्ह्ये वचोहीनयोरपि" हेम०। (न०) 6. ವಚನ, ಮಾತು. वच भावे "तव्यः"। 7. ನಿಂದೆ, ಬೈಗುಳು.

वक्तृ वक्तृ (वि०) 1. ಮಾತನಾಡುವವನು, ಹೇಳುವವನು. वच (परिभाषणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "विशेषविदुषः शास्त्रं यत्तवोद्ग्राह्यते पुरः। हेतुः परिचयस्थैर्ये वक्तुर्गुणनिकैव सा" माघ० २-७४। 2. ಭಾಷಣ—, ಪ್ರವಚನ—, ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವನು. "किं करिष्यन्ति वक्तारः श्रोता यत्र न विद्यते"। 3. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. 4. ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ, ನ್ಯಾಯಪರನಾದ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದ. 5. ವಾಗ್ಮಿ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **वक्त्री** वक्त्री०. "वक्त्री वेदान् भातु मे वाजिवक्त्रा" हयग्री०। "वक्ता तु पण्डितेऽपि स्याद्वाग्मिन्यप्यन्यलिङ्गकः" मेदि०।

वक्त्र वक्त्र (न०) 1. ಮುಖ, ಬಾಯಿ. उच्यतेऽनेन—वच (परिभाषणे) "त्रः" (उ० ४-१६६)। "ककुभिकन्यावक्त्रान्तर्वासलब्धाधिवासया" माघ० २-२०। 2. ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಭೇದ. "वक्त्रं नाद्यान्नसौ स्यातामन्धेर्योऽनुष्टुभि ख्यातम्" वृ० र०। 3. ಬಾಣದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬಾಣದ ಮೊನಚಾದ ಕೊನೆ. 4. ಪ್ರಾರಂಭ.

वक्त्रक्षुर वक्त्रक्षुर (पुं०) ದಂತ, ಹಲ್ಲು. वक्त्रस्य क्षुर इव। ष०।

वक्त्रज वक्त्रज (पुं०) 1. ವಿಪ್ರ, ಪ್ರಥಮ ವರ್ಣದವನು. वक्त्रात् ब्रह्मणो मुखात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)। "ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्" श्रुतिः। (वि०) 2. ಮುಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

वक्त्रताल वक्त्रताल (पुं०) ಮುಖವಾದ್ಯ, ಬಾಯಿಂದ ನುಡಿಸುವ ವಾದ್ಯ. वक्त्रस्य तालम्।

वक्त्रपट्ट वक्त्रपट्ट (पुं०) ಕುದುರೆಗೆ ಕಾಳನ್ನು ತಿನ್ನಿಸುವ ಚೀಲ.

वक्त्रभेदिन् वक्त्रभेदिन् (पुं०) ತಿಕ್ತರಸ, ಕಹಿರಸ. वक्त्रं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

वक्त्रवास वक्त्रवास (पुं०) 1. ನಾರಂಗಫಲ, ಕಿತ್ತಲೆ ಹಣ್ಣು. वक्त्रं वासयति—वस+णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಬಾಯಿಯ ವಾಸನೆ.

वक्त्रशोधन वक्त्रशोधन (न०) 1. ಬಾಯನ್ನು ತೊಳೆಯುವುದು, ಬಾಯನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. वक्त्रस्य शोधनम्। 2. ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣು.

वक्त्रशोधिन् वक्त्रशोधिन् (पुं०) 1. ನಿಂಬೆಯ ಗಿಡ. (वि०) 2. ಮುಖವನ್ನು (ಬಾಯನ್ನು) ಶುದ್ಧಮಾಡುವ. वक्त्रं शोधयति—शुध (शौचे) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)।

वक्र वक्र (पुं०) 1. ಶನಿಗ್ರಹ. वञ्चयति—वञ्चु (प्रलोभने) +णिच् "रक्" (उ० २-१३)। 2. ಕುಜ, ಅಂಗಾರಕ ಗ್ರಹ. 3. ರುದ್ರ. 4. ಪರ್ಪಟ, ಹಪ್ಪಳ. 5. ವಕ್ರಗತಿಯುಳ್ಳ ಗ್ರಹ. (न०) 6. ಹೊಳೆಯ ತಿರುವು, ನದಿಯ ವಕ್ರತೆ. 7. ಗ್ರಹಗಳ ವಕ್ರಗತಿ, ಗ್ರಹಗಳ ಹಿಂಚಲನೆ. (वि०) 8. ವಕ್ರವಾಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. "वलेन्दुवक्राग्यविकासभावाद्बभुः पलाशान्यतिलोहितानि" कुमा० ३-२९। 9. ನೇರವಲ್ಲದ, ಬಳಸಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸದ. "प्रातिभं त्रिसरकेण गतानां वक्रवाक्यरचनारमणीयः" माघ० १०-१२। 10. ಕ್ರೂರವಾದ. "वक्रः शनैश्चरे पुंसि पुटभेदे नपुंसकम्। त्रिषु क्रूरे च कुटिले" मेदि०।

वक्रकण्ट वक्रकण्ट (पुं०) ಬದರವೃಕ್ಷ, ಎಲಚಿ ಮರ, ಬೋರೆ ಮರ. वक्राः कण्टाः कण्टकाः अस्य।

वक्रकण्टक वक्रकण्टक (पुं०) ಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

वक्रखड्ग वक्रखड्ग (पुं०) ಬಾಗುಕತ್ತಿ, ಕೊಂಕುಕತ್ತಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿರುವ ಕತ್ತಿ. वक्रः खड्गः।

वक्रगति वक्रगति (स्त्री०) 1. ಡೊಂಕು ನಡಗೆ, ವಕ್ರವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ಬಳಸಿ ಹೋಗುವುದು. वक्रा गतिः। (वि०) 2. ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ, ನೇರವಾಗಿ ಹೋಗದಿರುವ. वक्रा गतिर्यस्य। 3. ಹಿಂಚಲನೆ. **–गामिन् –गामिन्**. वक्रं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–गामिनी –गामिनी**.

वक्रग्रीव वक्रग्रीव (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. वक्रा ग्रीवा अस्य।

वक्रचञ्चु वक्रचंचु (पुं०) ಶುಕಪಕ್ಷಿ, ಗಿಣಿ. वक्रा चञ्चुर्यस्य।

वक्रता वक्रता (स्त्री०) 1. ಕುಟಿಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಋಜುವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ನೇರವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "ऋजुता वक्रतां प्राप वक्रता च तथार्जवम्" चं० रा०।

वक्रतुण्ड वक्रतुंड (पुं०) 1. ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. 2. ಶುಕಪಕ್ಷಿ, ಗಿಣಿ. वक्रं तुण्डं यस्य।

वक्रदंष्ट्र वक्रदंष्ट्र (पुं०) ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. वक्रा दंष्ट्रा अस्य।

वक्रनक्र वक्रनक्र (पुं०) 1. ಶುಕಪಕ್ಷಿ, ಗಿಣಿ. वक्रः नक्र इव हिंस्रश्च। 2. ದುರ್ಜನ. "वक्रनक्रस्तु पिशुने तथैव शुकपक्षिणि" मेदि०।

वक्रनासिक वक्रनासिक (पुं०) ಉಲೂಕ, ಘೂಕ, ಗೂಬೆ.

वक्रपुच्छ वक्रपुच्छ (पुं०) ಶ್ವನ, ನಾಯಿ. वक्रं पुच्छं यस्य। **–वालधि –वालधि**.

वक्रपुष्प वक्रपुष्प (पुं०) ಕಿಂಶುಕವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. वक्राणि पुष्पाण्यस्य।

वक्रभणित वक्रभणित (न०) ವಕ್ರವಾದ ಮಾತು, ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಾಧಿಸದ ಮಾತು, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಮಾತು. वक्रं कुटिलं भणितम्।

वक्रम वक्रम (पुं०) ಪಲಾಯನ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. अव + क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। अल्लोपः। "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः"।

वक्रवक्त्र वक्रवक्त्र (पुं०) 1. ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. वक्रं वक्त्रं यस्य। (वि०) 2. ವಕ್ರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ.

वक्राङ्ग वक्रांग (पुं०) 1. ಹಂಸ. वक्रमङ्गमस्य। (न०) 2. ವಕ್ರವಾದ ಅಂಗ, –ಅವಯವ. (वि०) 3. ವಕ್ರವಾದ ಅವಯವವುಳ್ಳ.

वक्रिन् वक्रिन् (वि०) 1. ವಕ್ರವಾಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. वक्रोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಹಿಂಚಲನೆಯುಳ್ಳ.

वक्रिमन् वक्रिमन् (पुं०) 1. ಡೊಂಕಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕೌಟಿಲ್ಯ. वक्रस्य भावः — "इमनिच्" (५-१-१२२)। 2. ಬಳಸಿಕೊಂಡು (ಮಾತು) ಆಡುವುದು, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. "तद्वक्त्राम्बुजसौरभं स च सुधास्यन्दी गिरां वक्रिमा" गीतगो० ३-५।

वक्रीकृत वक्रीकृत (वि०) ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಡೊಂಕಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अवक्रः वक्रः संपद्यमानः कृतः — वक्र + कृञ् (करणे) "च्विः" (वा० ५-४-५०)। "क्तः" (३-२-१०२)।

वक्रीभूत वक्रीभूत (वि०) ವಕ್ರವಾಗಿ ಆಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. अवक्रः वक्रः संपद्यमानो भूतः — वक्र + भू (सतायाम्) "च्विः" (वा० ५-४-५०)। "क्तः" (३-४-७२)।

वक्रोक्ति वक्रोक्ति (स्त्री०) 1. ಕುಟಿಲವಾದ ಮಾತು, ಸುದಿಗ್ಧವಾದ ಮಾತು, ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತು. वक्रा उक्तिः। 2. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿಗೆ ಶ್ಲೇಷ ಅಥವಾ ಕಾಕುವಿನಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳುವುದು "ವಕ್ರೋಕ್ತಿ" ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "वक्रोक्तिः श्लेषकाकुभ्यामपरार्थप्रकल्पनम्" चन्द्रा०। उदा: "मुंच मानं दिनं प्राप्तं नेह नन्दी हरान्तिके" चन्द्रा०।

वक्रोष्ठिका वक्रोष्ठिका (स्त्री०) ಮಂದಸ್ಮಿತ, ಮುಗುಳ್ನಗೆ. वक्रः ओष्ठोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)।

वक्षण वक्षण (न०) ವಕ್ಷಸ್ಸು, ಎದೆ. वक्षत्यनेन — वक्ष (रोषे संघाते च) "ल्युट्" (३-३-११७)।

वक्षस् वक्षस् (न०) ಎದೆ. वक्षति — वक्ष (संघाते) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "तेनोपनीयेत तमालनील-मामुक्तमुक्तातलमस्य वक्षः" माघ० ३-८।

वक्षःपीठी वक्षःपीठी (स्त्री०) ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳವೇ ಪೀಠವಾಗಿ ಉಳ್ಳ.

वक्षःस्थल वक्षःस्थल (न०) ಎದೆ. वक्षसः स्थलम्।

वक्षोज वक्षोज (न०) ಸ್ತನ, ಕುಚ. वक्षसि जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "उद्वीक्ष्य प्रियकरकुड्मलापविद्धवक्षोजद्वयमभिषिक्तमन्यनार्याः" माघ० ८-३७।

वक्षोरुह वक्ष्णोरुह (पुं०) स्तन, कुच. वक्षसि रोहति—रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३५)।

वक्ष्यमाण वक्ष्यमाण (वि०) मुंदे हेळल्पडुव, भविष्यत्कालदल्लि हेळल्पडुव. वच (परिभाषणे)+स्यः+शानच् (३-२-१२४)। मुगागमः (७-२-८२)।

वगाह वगाह (पुं०) नीरिनल्लिळियुवुदु, नीरिनॊळक्के प्रवेशिसुवुदु. अव + गाह (विलोडने) "घञ्" (३-३-११५)। अल्लोपः। "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः"।

वग्नु वग्नु (पुं०) 1. मातनाडुवनु. वच (परिभाषणे) "नुः" गश्च (उ० ३-३३)। 2. हेच्चु मात नाडुवनु, अधिकवागि हरटिहॊडेयुवनु.

वङ्क वङ्क (पुं०) 1. कुदुरेय जीनिन अग्रभाग. 2. नदिय पात्र. 3. नदिय तिरुवु. नदियु वक्रवागि तिरुगि हरियुवुदु. वकि (कौटिल्ये गतौ च) "अच्" (३-१-१३४)। "वङ्कःपर्याणभागे ना नदीपात्रे च भङ्गरे" मेदि०।

वङ्कल वङ्कल (पुं०) कंटक, मुळ्ळु. वकि (कौटिल्ये) "इलच्" बाहु०।

वङ्किक वङ्किक (पुंन०) 1. ऒंदु विध वाद्य. वकि (कौटिल्ये) "क्विन्" (उ० ४-६६)। 2. पार्श्वास्थि, पक्कॆगळ ऎलुबु. 3. मनॆय मेलुछावणिय मर. "वङ्किर्वास्थिभेदो गृहदारु पार्श्वास्थि च" सि० कौ०।

वङ्क्षण वङ्क्षण (पुं०) तॊडॆगळ संधि. वक्ष (संघाते) "ल्युट्" (३-३-११३)। नुमागमः (७-१-८०)।

वङ्क्षु वङ्क्षु (स्त्री०) गुगानदिय ऒंदु शाखॆ.

वङ्ग वङ्ग (न०) 1. सीसलोहद. 2. तवर. (पुं०) 3. बदनॆ गिड. 4. हसिरु. (पुं० ब० व०) 5. वंग देश. वगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "वङ्गं सीसकरङ्गयोः। वातकिऽपि च कार्पासे पुंभूम्नि नीवृदन्तरे" मेदि०। 6. वंगदेशद राजरु. "वङ्गानुत्खाय तरसा नेता नौसाधनोद्यतान्" रघु० ४-३६।

वङ्गज वङ्गज (न०) 1. सिंदूर. (वि०) 2. वंग देशदल्लि हुट्टिद. वङ्गात् वङ्गे वा जायते—जनी "डः" (३-२-९८, ९७।

वच वच (पुं०) 1. शुकपक्षि, गिळि. वक्ति—वच (परिभाषणे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. बजॆ. 3. मातनाडबल्ल ऒंदु पक्षि. "वचः कीरे वचौषधौ। शारिकायां च" मेदि०।

वचक्नु वचक्नु (पुं०) 1. ब्राह्मण. वक्ति—वच (परिभाषणे) "अक्नुच्" (उ० ३-८१)। (वि०) 2. वाग्मि, चॆन्नागि मातनाडुवनु. "वचक्नुर्विप्रवाग्मिनोः" सि० कौ०। "वचक्नुस्तु पुमान् विप्रे वावदूकेऽभिधेयवत्" मेदि०।

वचन वचन (न०) 1. मातु, नुडि. वच (परिभाषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वचनैरसतां महीयसी न खलु ख्येति गुरुत्वमुद्धतेः" माघ० १६-२७। 2. भाषण, हेळिके, उपन्यास. "ननु वक्तृविशेषनिःस्पृहा गुणगृह्या वचने विपश्चितः" किरा० २-५। 3. अर्थवन्नु हेळुवक्क पद, अर्थवन्नु कॊडुव शब्द. मेघवचनः पयोधरशब्दः। 4. (व्याकरण शास्त्रदल्लि) संख्यॆयन्नु हेळुव सुप् मत्तु तिङ् प्रत्ययगळिंदु वचनगळु मूरु. ई मूरु वचनगळू क्रमवागि ऒंदु ऎरडु मूरु मत्तु अदक्किंतलू हॆच्चु संख्यॆगळन्नु हेळुवुवु. "द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने" पा० सू० १-४-२२। "बहुषु बहुवचनम्" पा० सू० १-४-२१। 5. शुंठि.

वचनकर वचनकर (वि०) विधेय, हेळिदुदन्नु माडुवनु. करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। वचनस्य करः।

वचनकारिन् वचनकारिन् (वि०) मातिनंतॆ नडॆदु कॊळ्ळुवनु, हेळिद कॆलसवन्नु माडुवनु. वचन + डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां **-कारिणी**—**कारिणः**.

वचनग्राहिन् वचनग्राहिन् (वि०) विधेय, आज्ञॆयंतॆ नडॆदुकॊळ्ळुवनु. वचनं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां **-ग्राहिणी**—**ग्राहिणः**.

वचनीय वचनीय (वि०) 1. हेळल्पडुव. वच (परिभाषणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. हेळबेकाद. "उच्यतां स वचनीयमशेषं नेश्वरे परुषता सखि साध्वी" किरा० ९-३९। 3. हेळलु अर्ह

ವಾದ. (ನ೦) 4. ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. 5. ಅಪವಾದ. "ममात्र भावैकरसं मनःस्थितं न कामवृत्तिर्वचनीयमीक्षते" कुमा० ५-८२।

वचनीयता वचनीयता (स्त्री०) ಲೋಕಾಪವಾದ, ಜನತೆಯ ನಿಂದೆ. वचनीयस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

वचनेस्थित वचनेस्थित (वि०) ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆಯುವವನು, ವಿಧೇಯ. वचने स्थितः—सप्तम्याः "अलुक्" (६-३-१४)।

वचर वचर (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. अव अन्तरे चरति —चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। अलोपः। "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः"।

वचलु वचलु (पुं०) ವೃಠಿ, ಶತ್ರು.

वचस् वचस् (न०) 1. ಮಾತು, ನುಡಿ. उच्यते—वच (परिभाषणे) भावे "असुन्" (उ० ४-१८८)। "वचसस्तस्य सपदि क्रिया केवलमुत्तरम्" माघ० २-२२। 2. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗಾನ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಮಧುರವಾದ ಶಬ್ದ. "कलयता वचसः परिवादिनीस्वरजिता रजिता वशमाययुः" माघ० ६-९।

वचःप्रवृत्ति वचःप्रवृत्ति (स्त्री०) ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರ, ಮಾತನಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ. वचसां प्रवृत्तिः। "अव्यक्तवर्णरमणीयवचःप्रवृत्तीन्" शाकु० ७-१७।

वचसांपति वचसांपति (पुं०) ಬೃಹಸ್ಪತಿ. वचसां वाचां पतिः। षष्ठ्या अलुक्। बहु०।

वचस्कर वचस्कर (वि०) ವಿಧೇಯ, ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡುವವನು. वचसः करः।

वचा वचा (स्त्री०) ಒಜೆ. वच (परिभाषणे) अन्तर्भावितण्यिच् "अच्" (३-१-१३४)। "वचोग्रगन्धा षड्ग्रन्था" अम०।

वचोग्रह वचोग्रह (पुं०) ಕರ್ಣ, ಕಿವಿ. गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अच्" (३-१-१३४)। वचसां ग्रहः।

वज्र वज्र (पुं०) 1. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. (पुंस्त्री०) 2. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ, ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ದಧೀಚಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಅಸ್ಥಿಯಿಂದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ಆಯುಧ. वज (गतौ) "रन्" (उ० ३-२८)। "आशंसन्ते सुरयुवतयो बद्धवैरा हि दैत्यैरस्याधिज्ये धनुषि विजयं पौरुहूते च वज्रे" शाकु० २-१५। 3. ವಜ್ರ, ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು ರತ್ನ. **वज्र (रत्न) द गुण :** ಸರ್ವ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸುವುದು. ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವುದು. ಸಕಲವಿಧ ಸೌಖ್ಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४। (न०) 4. ಬಾಲಕ, ಮಗು. 5. ಆಮಲಕ. (स्त्री०) **–त्रा –ज्री.** 6. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. 7. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 8. ಎಳ್ಳಿನ ಹೂವು. 9. ಉಕ್ಕು. **–त्री –ज्री.** 10. ಕಳ್ಳಿಗಿಡದ ಒಂದು ಭೇದ. "वज्रं स्यात् बालके धात्र्यां क्लीबं योगान्तरे पुमान्। वज्रा स्नुह्यां गुडूच्यां च वज्री स्नुह्यन्तरे स्मृता। दम्भोलौ हीरकेऽप्यस्त्री" मेदि०। 11. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. 12. ವಜ್ರದಂತೆ ಕಠಿನವಾದ ವಸ್ತು. "वज्रादपि कठोराणि मृदूनि कुसुमादपि। लोकोत्तराणां चेतांसि को हि विज्ञातुमर्हति" उ० रा० २-७।

वज्रक वज्रक (न०) ಒಂದು ತೈಲ. ಈ ತೈಲದ ಅಭ್ಯಂಗದಿಂದ ಕುಷ್ಠರೋಗ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದು. सुश्रुत० चिकित्सा० अध्या० ९।

वज्रकङ्कट वज्रकङ्कट (पुं०) ಆಂಜನೇಯ, ಹನುಮಂತ. वज्रः दृढः कङ्कटो देहावरणमस्य।

वज्रकण्टक वज्रकण्टक (पुं०) 1. ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. 2. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ.

वज्रकील वज्रकील (पुं०) ವಜ್ರದಂತೆ ಕಠಿನವಾದ ಕೀಲು. "भारः कायो जीवितं वज्रकीलम्" मालती० ९-३७।

वज्रजित् वज्रजित् (पुं०) ಗರುಡ. वज्रं जयति—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)।

वज्रज्वाला वज्रज्वाला (स्त्री०) ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. वज्रस्य ज्वाला।

वज्रतुण्ड वज्रतुण्ड (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. वज्रतुल्यं कठिनं तुण्डमस्य। 3. ಗೃಧ್ರ, ಹದ್ದು. 4. ಮಶಕ, ಸೊಳ್ಳೆ.

वज्रदन्त वज्रदन्त (पुं०) 1. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. 2. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. वज्रमिव कठिना दन्ता अस्य। **–रदः –रदः, –रदनः –रदनः.**

वज्रद्रु वज्रद्रु (पुं०) ಮುಂಡಕಳ್ಳಿ ಗಿಡ.

वज्रधर वज्रधर (पुं०) 1. ದೇವೇಂದ್ರ. वज्रस्य धरः। "ततः परं वज्रधरप्रभावस्तदात्मजः संयति वज्रघोषः" रघु० १८-२१। 2. ಉಲೂಕ, ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. **–भृत् –भृत्.**

वज्रनिर्घोष वज्रनिर्घोष (पुं०) ಸಿಡಿಲಿನ ಶಬ್ದ. वज्रस्य निर्घोषः।

वज्रपाणि वज्रपाणि (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. वज्रं वज्रायुधं पाणौ यस्य। "जडीकृतस्त्र्यम्बकवीक्षणेन वज्रं मुमुक्षन्निव वज्रपाणिः" रघु० २-४२। 2. ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ.

वज्रपात वज्रपात (पुं०) ಸಿಡಿಲು ಬೀಳುವುದು, ಸಿಡಿಲಿನ ಹೊಡೆತ.

वज्रपुष्प वज्रपुष्प (न०) ಎಳ್ಳಿನ ಹೂವು. वज्रमिव पुष्पम्।

वज्रपुष्पा वज्रपुष्पा (स्त्री०) ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ. वज्रमिव पुष्पं यस्याः।

वज्रलेप वज्रलेप (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಸಿಮೆಂಟು, ಕಲ್ಲು ಗಾರೆ, ಬೆಲ್ಲ ಉದ್ದಿನ ರಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಲಸಿದ ಗಾರೆ. "प्रत्युप्तेव च वज्रलेपघटितेवोत्कीर्णरूपेव च" मालती० ५-१०।

वज्रवृक्ष वज्रवृक्ष (पुं०) ಮುಂಡಕಳ್ಳಿ ಗಿಡ.

वज्रशल्य वज्रशल्य (पुं०) ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ. वज्रमिव शल्यं लोमशलाका यस्य।

वज्रसार वज्रसार (वि०) ವಜ್ರದಂತೆ ಕಠಿನವಾಗಿರುವ, ವಜ್ರದಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ.

वज्रा वज्रा (स्त्री०) "वज्र" ಪದದ (स्त्री०) ನೋಡಿ.

वज्राङ्ग वज्राङ्ग (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. वज्रमिवाङ्गमस्य। (वि०) 2. ವಜ್ರದಂತೆ ದೃಢವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳವನು.

वज्राङ्गिन् वज्राङ्गिन् (वि०) ವಜ್ರಖಚಿತವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳ. वज्राङ्गमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

वज्राघात वज्राघात (पुं०) 1. ಸಿಡಿಲಿನ ಹೊಡೆತ. वज्रस्याघातः। 2. ಆಕಸ್ಮಿಕ ಘಟನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗಾಬರಿ, ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ಕಳವಳ.

वज्रायुध वज्रायुध (न०) 1. ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ. (पुं०) 2. ಇಂದ್ರ. वज्रमायुधमस्य।

वज्रिन् वज्रिन् (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. वज्रमस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)। "वज्रिणःशरगणः समापत-न्वाहनं खगपतौ मुरद्विषः" यादः १७-५४। 2. ಉಲೂಕ, ಘೂಕ, ಗೂಬೆ.

वज्री वज्री (स्त्री०) ಕಳ್ಳಿಗಿಡದ ಒಂದು ಭೇದ, ಮುಂಡಕಳ್ಳಿ.

वञ्चक वंचक (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. वञ्चयते प्रलोभयति — वञ्चु (प्रलोभने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಮುಂಗುಸಿ. (वि०) 3. ಧೂರ್ತ, ಮೋಸಗಾರ. 4. ದುರ್ಜನ, ಅಸಭ್ಯ. "वञ्चकस्तु खले धूर्ते गृहबभ्रौ च जम्बुके" मेदि०।

वञ्चथ वंचथ (वि०) ಮೋಸಗಾರ, ಧೂರ್ತ. वञ्चति प्रलोभयति—वञ्चु (गतौ) "अथः" (उ० ३-११३)।

वञ्चन वंचन (न०) 1. ಮೋಸಮಾಡುವುದು. वञ्चु (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वञ्चनं चापमानं च मतिमान्न प्रकाशयेत्" चाणक्यः। (स्त्री०) **-ना -नम्** वञ्चु + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಮೋಸ, ಪ್ರತಾರಣ, ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಂಟುಮಾಡುವುದು. "स्वर्गाभिसन्धिसुकृतं वञ्चनामिव मेनिरे" कुमा० ६-४७। 3. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ, ಪ್ರತಿಬಂಧ. "मन्यते स्म पिबतां विलोचनैः पक्ष्म-पातमपि वञ्चनां मनः" रघु० ११-३६।

वञ्चत् वंचत् (वि०) ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. वञ्चु (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -न्ति०**

वञ्चनीय वंचनीय (वि०) 1. ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. वञ्चु (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮೋಸಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಮೋಸಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. 4. ಮೋಸಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 5. ಹೋಗಬೇಕಾದ, ತಲುಪಬೇಕಾದ. 6. ಹೋಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ಹೋಗಲು ಅರ್ಹವಾದ. वञ्चु (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **वञ्चितव्यः वंचितव्यः**.

वञ्चित वंचित (वि०) 1. ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वञ्चु (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अवैमि सौभाग्यमदेन वञ्चितं तव प्रियं यच्चतुरावलोकिनः" कुमा० ५-४९। 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

वञ्चुक वंचुक (वि०) ಮೋಸಪಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. वञ्चु (गतौ) "उकञ्" बाहु०।

वञ्च्य वंच्य (वि०) ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. वञ्चु (गतौ) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

वञ्जुल वंजुल (पुं) 1. अशोकवृक्ष, नेम्मिगिड. वज (गतौ) "उलच्" बाहु० नुम् च। 2. हब्बिगिड. 3. अशोकवृक्ष. "वञ्जुलः पुंसि तिनिशे वेतसाशोकयोरपि" मेदि०। 4. बित्त, टोळ्ळुनाळद गिड. "आमञ्जुवञ्जुललतानि च तान्यमूनि" उ० रा० २-२३।

वञ्जुलद्रुम वंजुलद्रुम, -वृक्ष -वृक्ष (पुं) 1. अशोक वृक्ष. 2. तिनिशवृक्ष. 3. हब्बिगिड.

वञ्जुला वंजुला (स्त्री०) 1. हेच्चु हालुकरेयुव हसु. 2. ऒंदु नदि.

वट वट (पुं०) 1. न्यग्रोध वृक्ष, आलदमर. वटति —वट (वेष्टने) "अच्" (३-१-१३४)। "त्वया पुरस्तादुपयाचितो यः सोऽयं वटः श्याम इति प्रतीतः" रघु० १३-५३। 2. साम्य, सादृश्य. 3. हग्ग, दार. 4. ऒंदु गुण्डाद आकृति. 5. कवडे. 6. ऒंदु विध भक्ष्य. "वटो गोले गुणे भक्ष्ये वृक्षे साम्यवराटयोः" हेम०। **-पत्रम् -पत्रम्**. आलद एले.

वटक वटक (पुं) 1. ऒंदु भक्ष्य, वडे. 2. मात्रे, गुळिगे.

वटर वटर (पुं) 1. कुक्कुट, कोळि. 2. चोर, कळ्ळ. 3. चापे. 4. वस्त्र, बट्टे. (वि०) 5. शठ, मूर्ख. "वटरः कुक्कुटे वस्त्रे शठे च" मेदि०।

वटवासिन् वटवासिन् (पुं) यक्ष. वटे वटवृक्षे वसति —वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)।

वटाकर वटाकर (पुं) नूलु, दार.

वटारक वटारक (पुं) नूलु, दार, हग्ग.

वटि वटि (स्त्री०) गेद्दलु.

वटिका वटिका (स्त्री०) मात्रे, गुळिगे.

वटी वटी (स्त्री०) 1. मात्रे, गुळिगे. वट (वेष्टने) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। (त्रि०) 2. रज्जु, हग्ग.

वट्ट वट्ट (पुं०) 1. ब्रह्मचारि. वट (परिभाषणे) "उः" (उ० १-८)। "निवार्यतामालि किमप्ययं वटुः पुनर्विवक्षुः स्फुरितोत्तराधरः" कुमा० ५-८३। 2. बालक, हुडुग.

वट्टक वट्टक (पुं०) 1. बालक, हुडुग. वट्ट स्वार्थे "कन्"। 2. ब्रह्मचारि.

वठर वठर (पुं०) 1. मूर्ख, दड्ड, अज्ञ, अविवेकि. वच (परिभाषणे) "अरः" ठश्चादेशः (उ० ५-३९)। 2. नीच, असभ्य. 3. वैद्य.

वडवा वडवा (स्त्री०) 1. हेण्णुकुदुरे. 2. ब्राह्मण हेंगसु. 3. कुंभदासि, सेवकि, दासि. 4. वेश्ये, सूळे. "वडवा द्विजयोषिति। अश्वायां कुम्भदास्यां च नारीजात्यन्तरेऽपि च" मेदि०। 5. ऒंदु जातिय हेंगसु. ["वडवा" पददल्लि नोडि.]

वडवाग्नि वडवाग्नि (पुं०) समुद्रदल्लि कुदुरेय मुखदिंद होरटु अग्नि. **-अनलः -अनलः, -मुखः -मुखः**.

वड्र वड्र (वि०) दोड्डदाद, बृहत्त्वद, विस्तार वाद. वल (संवरणे) "रक्" बाहु०। लडयोरभेदः।

वणिज् वणिज् (पुं०) 1. वर्तक, व्यापारि. पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "इजिः" पस्य वकारादेशश्च (उ० २-७०)। "यस्यागमः केवलजीविकायै तं ज्ञानपण्यं वणिजं वदन्ति" माल० १-१७। 2. तुलाराशि. (स्त्री०) 3. वाणिज्य, व्यापार. 4. ऒंदु करण. "वणिग्वाणिज्यजीविनि। वाणिज्ये करणे भेदे" हेम०।

वणिज वणिज (पुं०) 1. वर्तक, व्यापारि. 2. तुलाराशि.

वणिज्या वणिज्या (स्त्री०) व्यापार, वर्तकनु माडुव क्रय मत्तु विक्रय कार्य. वणिजि साधुः "यत्" (४-४-९८)। वणिज्यमपि।

वण्ट वण्ट (पुं०) 1. मदुवेयागदवनु, ब्रह्मचारि. 2. ऒंदु भाग, ऒंदु अंश. 3. कुडुगोलिन हिडि, कुयिलु कत्तिय मुष्टि.

वण्टक वण्टक (पुं०) 1. भाग, अंश. वण्ट स्वार्थे "कन्"। "अंशभागौ तु वण्टकः" अम०। (वि०) 2. भागमाडुवनु. वटि (विभाजने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

वण्टाल वण्टाल (पुं०) 1. ऒंदु विध युद्ध. 2. नौके, हडगु. 3. गुद्दलियेंब आयुध, आगियुव ऒंदु साधन. "वण्टालो युद्धभेदे च नौकायां च खनित्रके" मेदि०।

वण्ठ वण्ठ (पुं०) 1. कुंतायुध, कोंत. 2. वामन, कुब्ज, कुळ्ळ. 3. सेवक, आळु. 4. मदुवे यागदवनु, ब्रह्मचारि. "वण्ठःस्यादक्षतोद्वाहे वरे

कुन्तायुधेऽपि च" मेदि०। "वण्ठः कुन्तायुधे खर्वे भृत्याकृतविवाहयोः" हेम०।

वण्ठर वंठर (पुं०) 1. ಮೂರ್ಖ, ದಡ್ಡ. 2. ಶಠ, ಅಯೋಗ್ಯ: "वण्ठरो मूर्खशठयोः" हेम०। 3. ನಾಯಿಯ ಬಾಲ. 4. ತಾಳಿಗಿಡದ ಚಿಗುರು. 5. ಮೋಘ, ಮೋಡ. 6. ನಾಯಿ. 7. ಬಿದಿರಿನ ಚಿಗುರಿನ ಮೇಲಿನ ಪೊರೆ, –ಹೊದಿಕೆ.

वतंस वतंस (पुं०)1. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಡವೆ. अवतंस्यतेऽनेन — अव + तसि (अलङ्कारे) "घञ्" (३-३-१२१)। अल्लोपः। 2. ಶಿರೋಭೂಷಣ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ಒಡವೆ. "वतंसस्तु पुमान् कर्णपूर-शेखरयोरपि" मेदि०।

वत्र वत्र (पुं०) 1. ರಸ್ತೆ, ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. 2. ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ, ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. (स्त्री०) 3. ದೇವ ನದಿ, ಆಕಾಶಗಂಗೆ.

वतोका वतोका (स्त्री०) ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು. अवगतं तोकं यस्याः। अल्लोपः इति भागुरिः।

वत्स वत्स (पुं०) 1. ಹಸುವಿನ ಕರು. 2. ಪಶುಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶಿಶು, –ಮರಿ. वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "सः" (उ० ३-६२)। "यं सर्वशैलाः परिकल्प्य वत्सं मेरौ स्थिते दोग्धरि दोहदक्षे" कुमा० १-२। 3. ಪುತ್ರ, ಮಗ, ಮಗು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ ಮತ್ತು ಅಭಿಮಾನಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯೋಗ. "उत्तिष्ठ वत्सेत्यमृतायमानं वचो निशम्योत्थितमुत्थितः सन्" रघु० २-६१। "वत्सायाश्च रघूद्वहस्य च शिशावस्मिन्नभिव्यज्यते" उ० रा० ४-२२। 4. ಸಂವತ್ಸರ, ವರ್ಷ. 5. ವತ್ಸದೇಶ, ಉದಯನನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ವತ್ಸರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ದೇಶ. (पुं० ब० व०) 6. ಆ ದೇಶದ ಜನರು. (न०) 7. ಉರಃಸ್ಥಲ, ವಕ್ಷಸ್ಸು, ಎದೆ. "वत्सः पुत्रादिवर्षयोः। तर्णके नोरसि" मेदि०। **वत्सा वत्सा**. 8. ಹೆಣ್ಣು ಕರು. 9. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು.

वत्सक वत्सक (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ಕರು, ಚಿಕ್ಕಕರು. वत्स ह्रस्वे "कन्" (५-३-८६)। 2. ಮಗು, ಶಿಶು. 3. ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. "कुटजः शक्रो वत्सको गिरिमल्लिका" अम०। (न०) 4. ಗಂಧಕಾಮ್ಲ ಲವಣ. वत्स संज्ञायां "कन्"।

वत्सकामा वत्सकामा (स्त्री०) 1. ಪುತ್ರಸಂತಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. 2. ಕರುವಿಗಾಗಿ ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ ಆಕಳು. वत्सं कामयते—कमु (कान्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

वत्सतर वत्सतर (पुं०) ಪಳಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ವಯಸ್ಸಿನ ಹೋರಿ. वत्स "स्तरच्" (५-३-९१)। "महोक्षतां वत्सतरः स्पृशन्निव द्विपेन्द्रभावं कलभः श्रयन्निव" रघु० ३-३२। **–तरी –तरी**. ಕಡಸು, ಕರುಹಾಕದಿರುವ ಎಳೆಯ ಹಸು. "श्रोत्रियायाभ्यागताय वत्सतरीं महोक्षं वा पचन्ति गृहमेधिनः" उ० रा० ४।

वत्सनाभ वत्सनाभ (पुं०) ಉಗ್ರವಾದ ಒಂದು ವಿಷ. वत्सान् नभ्नाति — णभ (हिंसायाम्) "अण्" (३-२-१)।

वत्सपाल वत्सपाल (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. वत्सान् पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಬಲರಾಮ. (वि०) 3. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. "स तत्र वयसा तुल्यैः वत्सपालैः सहानघः"।

वत्सर वत्सर (पुं०) 1. ಸಂವತ್ಸರ, ವರ್ಷ. वसन्ति ऋतुमासादयोऽत्र — वस (निवासे) "सरः" (उ० ३-७१)। सस्य तकारः (७-४-४९)। "दाताऽस्याः स्वर्गमाप्नोति वत्सरान् रोमसंमितान्" याज्ञ० १-२०५। 2. ವಿಷ್ಣು. "पुरुषार्थस्थापनाय सर्वान्तर्वसनाच्च यः। धर्मात्मा वत्सरः स. स्यात् मुन्यर्णो भीष्मदो मनुः" इति निरुक्तिः। "वत्सरो वत्सलो वत्सी" वि० स०।

वत्सरान्तक वत्सरान्तक (पुं०) ಫಾಲ್ಗುನ ಮಾಸ.

वत्सल वत्सल (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. वत्सान् स्वोत्सुकान् कामयते—वत्स "लच्" (५-२-९८)। "सर्वस्यान्तर्निवसने हेतुः स्याद्वत्सलः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "वत्सरो वत्सलो वत्सी" वि० स०। (वि०) 2. ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿರುವ, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವ. वत्से पुत्रेऽभिलाषोऽस्यस्य "लच्" (५-२-९८)।

वत्सादन वत्सादन (पुं०) 1. ವೃಕ, ತೋಳ. वत्सानादनो भक्षकः। (स्त्री०) **–अदनी –अदनी**. 2. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. वत्सैरद्यते—अद (भक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११३)।

वद – व्यक्तायां वाचि (भ्वा० पर० अक० से०)। वदति। उवाद। वदिता। वदिष्यति। वदतु। अवदत्। वदेत्। उद्यात्। अवादीत्। अवदिष्यत्।

ಹೇಳು, ಮಾತನಾಡು. "वद विधुन्तुदमालि मदीरितैः त्यजसि किं द्विजराजधिया रिपुम्" नैष० ४-७०।

कर्मणि :—उद्यते। ऊदे। वदिता। वदिष्यते। उद्यताम्। औद्यत। उद्येत। ೧೮೨ಗಿ.

णिचि :—वादयते। वादयां चक्रे, -बभूव, -आस। वादयिता। वादयिष्यते। वादयताम्। ೧೮೨ಗಿ.

यन्तात् कर्मणि :—वाद्यते। वादयां चक्रे, -बभूवे, -आसे। वादयिता, वादिता। वाद्यताम्। अवाद्यत। ೧ತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—वदितव्यम्। वदनीयम्। अनुवाद्यम्। ब्रह्मोद्यम्, ब्रह्मवद्यम्। उदितः। उदितवान्। वदन्, -न्ती। विवदमानः। वदितुम्। उदितम्। वदनम्। उदित्वा। अनूद्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अति + वद = अतिवदति। अतिवादः। 1. ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡು, ಮಿತಿಮೀರಿ ಮಾತಾಡು. 2. ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತಾಡು, ಎಲ್ಲೆಮೀರಿ ಮಾತಾಡು. "अतिवादान् तितिक्षेत नावमन्येत कञ्चन" मनु० ६-४७।

(2) अनु + वद = अनुवदति। अनुवादः। 1. ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು, ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಪುನರುಚ್ಚರಿಸುವುದು. "अनुवदति शुकस्ते मञ्जुवाक्यञ्जरस्थः" रघु० ५-७४। 2. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳು, ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು. "सभाभित्तिप्रतिध्वानैः भयादन्ववदन्निव" माघ० २-६७। 3. ಪುನಃ ಹೇಳು, ಮತ್ತೆ ಉಚ್ಚರಿಸು. "निजमनोरथमनुवदति"। 4. ವಿವರಿಸಿಹೇಳು. 5. ಭಾಷಾಂತರಮಾಡು, ಪರಿವರ್ತಿಸು. ೧ತ್ಯಾದಿ.

(3) अप + वद = अपवदति। अपवादः। 1. ನಿಂದಿಸು, ತೆಗಳು, ಆಕ್ಷೇಪಿಸು. "नार्तोऽप्यपवदेद्विप्रान् न दत्वा परिकीर्तयेत्" मनु० ४-२३६। 2. ನಿರಾಕರಿಸು, ತ್ಯಜಿಸು. "न्यायमपवदते" सि० कौ०। 3. ವಿರೋಧಿಸಿ ಹೇಳು, ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳು, ತಪ್ಪೆಂದು ನಿರೂಪಿಸು. "स्नातानपवदेयुस्तानितिहासैः पुरातनैः" याज्ञ० ३-७।

(4) प्र + वद = प्रवादः। प्रवदति। 1. ಬೀದಿಮಾತು, ಸುದ್ದಿ, ಸಮಾಚಾರ. "अनुरागप्रवादस्तु वत्सयोः सार्वलौकिकः" मालती० १-१६। 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "अनुपभोगनिरर्थकत्वदोषप्रावादममृजन्नगनिम्नगानाम्" माघ० ५-२८। 3. ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಮಾತಾಡು ವುದು. "इत्थं प्रवादं युधि संप्रहारं प्रचक्रतू रामनिशाविहारौ" भट्टि० २-३६।

(5) प्रति + वद = प्रतिवदति। प्रतिवादः। प्रत्यवदत्। 1. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳು, ಉತ್ತರ ಹೇಳು. "नरेन्द्रसूनुः प्रतिसंहरन्निषुं प्रियंवदः प्रत्यवदत्सुरेश्वरम्" रघु० ३-६४। 2. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳು, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳು. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಹೇಳು. ೧ತ್ಯಾದಿ.

वद ವದ (ವಿ०) ಮಾತಾಡುವವನು. वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-१-१३४)।

वदत् ವದತ್ (ವಿ०) ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. वद (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "इति वदति सखीजनेऽनुरागाद्दयिततमामपरश्चिरं प्रतीक्ष्य" माघ० ७-१३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **वदन्ती** ವದನ್ತೀ.

वदन ವದನ (ನ०) 1. ಮುಖ, ಮೋರೆ. वदन्त्यनेन—वद (व्यक्तायां वाचि) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "आसीद्विवृत्तवदना च विमोचयन्ती शाखासु वल्कलमसक्तमपि द्रुमाणाम्" शाकु० २-१२। 2. ಬಾಯಿ. "रेवतीवदनोच्छिष्टपरिपूतपुटे दृशौ" माघ० २-१६। 3. ಹೇಳುವುದು, ಮಾತಾಡುವುದು. वद भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಅಗ್ರಭಾಗ, ತುದಿ.

वदनासव ವದನಾಸವ (ಪುं०) ಅಧರಾಮೃತ.

वदनीय ವದನೀಯ (ವಿ०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಬೇಕಾದ. 3. ಹೇಳಬಹುದಾದ. वद (व्यक्तायां वाचि) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **वदितव्यम्** ವದಿತವ್ಯಮ್.

वदान्य ವದಾನ್ಯ (ವಿ०) 1. ದಾನಶೀಲ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡುವವನು. वद (व्यक्तायां वाचि) "आन्यः" (उ० ३-१०४)। "गतो वदान्यान्तरमित्ययं मे माभूत् परीवादनवावतारः" रघु० ५-२४। 2. ವಾಗ್ಮಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. 3. ಉದಾರವಾಗಿ ನೀಡುವವನು, ಧಾರಾಳವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. "वदान्यो दानशौण्डे च चारुवादिनि वाच्यवत्" मेदि०।

वदावद ವದಾವದ (ವಿ०) ಮಾತಾಡುವವನು. वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-१-१३४)। वा द्वित्वम् आगागमश्च (वा० ३-१-१३४)। पक्षे वदः। "वदो वदावदो वक्ता" अम०।

वध वध (पुं०) संहार, कೊल्लುವುದು. हन (हिंसा-गत्योः) "अप्" (३-३-७६)। वधादेशश्च। "वधेन संख्ये पिशिताशनानां क्षत्त्रान्तकस्याभिभवेन चैव" भट्टि० ३-१।

वधक वधक (वि०) 1. संहರಿಸುವವನು, ಕೊಲ್ಲುವವನು. हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्वुन्" (उ० २-३७) वधादेशश्च। 2. ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು. 3. ಮೃತ್ಯು.

वधकर्मन् वधकर्मन् (न०) ಪ್ರಾಣತೆಗೆಯುವ ಕಾರ್ಯ.

वधकर्माधिकारिन् वधकर्माधिकारिन् (पुं०) ಪ್ರಾಣತೆಗೆಯುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ.

वधत्र वधत्र (न०) ಆಯುಧ. वध्यतेऽनेन—वध (हिंसायाम्) "अत्रन्" (उ० ३-१०५)।

वधदण्ड वधदण्ड (पुं०) ಮರಣದಂಡನೆ, ಪ್ರಾಣತೆಗೆಯುವ ಶಿಕ್ಷೆ.

वधागार वधागार (न०) ಕಾರಾಗಾರ, ಬಂದೀಖಾನೆ.

वधार्ह वधार्ह (वि०) ವಧಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. वधमर्हति—अर्ह (पूजायाम्) "अण्"। "वधार्हमपि काकुत्स्थ कृपया पर्यपालयः" रामा०।

वधिन् वधिन् (पुं०) ಕೊಲ್ಲುವವನು.

वधू वधू (स्त्री०) 1. ಮಹಿಳೆ, ಹೆಂಗಸು. वहति उह्यते वा—वह (प्रापणे) "ऊः" धश्च (उ० १-८३)। "राजावरोधनवधूरवतारयन्तः" माघ० ५-१८। 2. ಸೊಸೆ, ಮಗನ ಪತ್ನಿ. "वधूचतुष्केऽपि तथैव नान्या प्रिया तनूजास्य यथैव सीता" उ० रा० ४-१६। 3. ಮದುವೆಯ ಹೆಣ್ಣು, ಮದವಣಗಿತ್ತಿ. "वधूं द्विजः प्राह तवैष वत्से वह्निर्विवाहं प्रति कर्मसाक्षी" कुमा० ७-८३। 4. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. "वधूर्भक्तिमती चैनामर्चितामा तपोवनात्। प्रयता प्रातरन्वेतु सायं प्रत्युद्व्रजेदपि" रघु० १-९०। 5. ಕನ್ಯೆ, ವಿವಾಹವಾಗದಿರುವ ಮಹಿಳೆ. "विधिर्विधत्ते विधुना वधूनां किमाननं काञ्चनसञ्चकेन" नैष० २२-४६। 6. ಕಿರಿಯ ಬಂಧುಗಳ ಪತ್ನಿ. 7. ಹೆಣ್ಣುಮೃಗ. 8. स्पृक्का ಎಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 9. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ. 10. ಕಬೋರ. "वधूः स्त्री शारिवौषधौ। स्नुषाशटीनवोढासु भार्यापृक्काङ्गनासु च" मेदि०।

वधूजन वधूजन (पुं०) 1. ಪತ್ನಿ. 2. ಹೆಂಗಸು.

वधूटशयन वधूटशयन (न०) ಗವಾಕ್ಷ, ಕಿಟಕಿ.

वधूटी वधूटी (स्त्री०) 1. ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. वधूट "ङीप्" (वा० ४-१-२०)। वधूट-चिरण्टशब्दौ यौवनवाचिनौ" सि० कौ०। 2. ಸೊಸೆ, ಮಗನ ಪತ್ನಿ.

वधोद्यत वधोद्यत (वि०) ವಧಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು, ಕೊಲೆಗಾರ.

वध्य वध्य (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವ, ವಧಿಸಲ್ಪಡುವ. हन (हिंसागत्योः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಕೊಲ್ಲಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. वधमर्हति—वध "यत्" (५-१-६६)। 3. ಆಶಿವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಸಾಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು. "अद्यापि वध्यमानां वध्यः को नेच्छति शिक्षां मे" मुद्रा० १-९। 4. ಮರಣದಂಡನೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಮರಣದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಯಾದವನು. "अर्थपथे एवात्मनो जीवितं परिरक्षन्तोऽप्रमत्ता एते अवाप्त-वध्यस्थानं वध्यं व्यापादयन्ति" मुद्रा० ६।

वध्यपटह वध्यपटह (पुं०) ಮರಣದಂಡನೆಯು ಸಮಯುದಲ್ಲಿ ಹೊಡೆಯುವ ತಮಟೆ.

वध्यपाल वध्यपाल (पुं०) ಕಾರಾಗೃಹದ ಅಧಿಕಾರಿ.

वध्यभूमि वध्यभूमि (स्त्री०) ಮರಣದಂಡನೆಯನ್ನು ಕಾರ್ಯಗೊಳಿಸುವ ಸ್ಥಳ.

वन वन (न०) 1. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. वनति—वन (संभक्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "यदेतदस्यानुतटं विभाति वनं ततानेकतमालजालम्" माघ० ४-३१। 2. ಜಲ, ನೀರು. वन्यते सेव्यते—वन "घः" (३-३-११८)। 3. ಚಿಲುಮೆ, ನೀರು ಜಿನುಗುವ ಸ್ಥಳ, ಊಟೆ. 4. ಗೃಹ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ. 5. ಪ್ರವಾಸ. 6. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. वन्यते हिंस्यतेऽनेन तमः—वन (हिंसायाम्) "घः" (३-३-११८)। "वनं कानन-नीरयोः। प्रवासे निलये चापि वनं प्रस्रवणेऽपि च" विश्व०।

वनकदली वनकदली (स्त्री०) ಕಾಡುಬಾಳೆ.

वनकुक्कुट वनकुक्कुट (पुं०) ಕಾಡುಕೋಳಿ.

वनगोचर वनगोचर (पुं०) 1. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. वनं गोचरो यस्य। (वि०) 2. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. "इमानप्यनुयुञ्जीत पुरुषान् वनगोचरान्" मनु० ८-२५९। 3. ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ. "जहास चाहो वनगोचरो मृगः" भाग० ३-१८-२।

वनज वनज (पुं०) 1. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. वने जले जायते—जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९७)। 2. ಗಜ, ಆನೆ. (न०) 3. ಪದ್ಮ, ತಾವರೆ. "निद्रां विहाय वनजाक्ष वनायुदेश्याः" रघु० ५-७३। (वि०) 4. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 5. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०) **-जा-ज्ञा.** 6. ಕಾಡುಹೆಸರು ಗಿಡ. 7. ಕಾಡು ಹತ್ತಿ. 8. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. "वनजो मुस्तके स्तम्बेरमे वनजमम्बुजे। वनजा तु मुद्गपर्ण्याम्" हेम०।

वनतिक्तका वनतिक्तका (स्त्री०) ಆಗುರು ಶುಂಠಿ.

वनद वनद (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वनं जलं ददाति —डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

वनपिप्पली वनपिप्पली (स्त्री०) ಕಾಡುಹಿಪ್ಪಲಿ.

वनप्रिय वनप्रिय (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. वनं प्रियमस्य। "अयि वनप्रिय विस्मृत एव किं बलिभुजो विघसो भवताधुना" उद्भटः। (न०) 2. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. (वि०) 3. ಅರಣ್ಯವೇ ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವ.

वनमक्षिका वनमक्षिका (स्त्री०) ಕಾಡುನೊಣ.

वनमल्ली वनमल्ली (स्त्री०) ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ.

वनमाला वनमाला (स्त्री०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಧರಿಸುವ ಮಾಲೆ. वनजातपुष्पनिर्मिता माला। "आजानुलम्बिनी माला सर्वर्तुकुसुमोज्ज्वला। मध्ये स्थूलकदम्बाढ्या वनमालेति कीर्तिता"।

वनमालिन् वनमालिन् (पुं०) ವಿಷ್ಣು. वनमालास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। "वनमाली बलिध्वंसी कंसारातिरधोक्षजः" अम०। "वनमाली तु गोविन्दे" मेदि०। "धीरसमीरे यमुनातीरे वसति वने वनमाली" गीतगो०।

वनमालिनी वनमालिनी (स्त्री०) 1. ಹಂದಿ ಗಡ್ಡೆ. 2. ದ್ವಾರಕಾನಗರ. वनमाली अस्यामस्ति "इनिः" (५-२-११६)। "ङीप्" (४-१-५)। "द्वारका वनमालिनी" त्रिकाण्ड०। "वाराह्यां वनमालिनी" मेदि०।

वनमुच् वनमुच् (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वनं जलं मुञ्चति —मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

वनमुद्ग वनमुद्ग (पुं०) 1. ಕಾಡುಹೆಸರು. बनजातो मुद्गः। (स्त्री०) **-द्गा** ङीप्. 2. ಕಾಡುಹೆಸರು ಗಿಡ.

वनरक्षक वनरक्षक (पुं०) ಅರಣ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ.

वनराज वनराज (पुं०) ಸಿಂಹ. वनस्य राजा—राजन् "टच्" (५-४-९१)।

वनवास वनवास (पुं०) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. वने वासः। "तरुभिरियं वनवासबन्धुभिः" शाकु० ४-९। "इच्छाविहारवनवासमहोत्सवानाम्" माघ० ५-५०।

वनवासन वनवासन (पुं०) ಪುನುಗುಬೆಕ್ಕು. वनं वासयति —वस (स्नेहच्छेदापहरणेषु) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "गन्धोतुः खट्टाशो वनवासनः" त्रिकाण्ड०।

वनवासिन् वनवासिन् (पुं०) 1. ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು. (वि०) 2. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. वने वसति —वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)।

वनशृङ्गाट वनशृंगाट (पुं०) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. वनस्य शृङ्गाट इव। "गोकण्टको गोक्षुरको वनशृङ्गाट इत्यपि" भावप्र०। स्वार्थे "कन्"। वनशृङ्गाटकः।

वनश्वन् वनश्वन् (पुं०) 1. ನರಿ, ಜಂಬುಕ. 2. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 3. ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು. "वनश्वा गन्धमार्जारे वञ्चकव्याघ्रयोः पुमान्" मेदि०।

वनसङ्कट वनसंकट (पुं०) ಕಾಡುಕಡಲೆ.

वनसमूह वनसमूह (पुं०) ಅರಣ್ಯಗಳ ಸಮೂಹ. वनानां समूहः।

वनस्थ वनस्थ (पुं०) 1. ಮೃಗ, ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ. वने तिष्ठति —ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 2. ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಮೂರನೇ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು. "त्रिगुणं स्याद्वनस्थानां यतीनां तु चतुर्गुणम्" मनु० ५-१३७। (वि०) 3. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು.

वनस्थली वनस्थली (स्त्री०) ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಅರಣ್ಯದ ಭೂಮಿ. वनस्य स्थली। "सद्यो वसन्तेन समागतानां नक्षक्षतानीव वनस्थलीनाम्" कुमा० ३-२९।

वनस्पति वनस्पति (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. वनस्य पतिः —सुडागमः (६-१-१५७)। "तमाशु विघ्नं तपसस्तपस्वी वनस्पतिं वज्र इवावभज्य" कुमा० ३-७४। 2. ಪುಷ್ಪವಿಲ್ಲದೆ ಫಲಿಸುವ ವೃಕ್ಷ. "वानस्पत्यः फलं: पुष्पात् तैरपुष्पाद्वनस्पतिः" अम०। "अपुष्पाः फलवन्तो ये ते वनस्पतयः स्मृताः" मनु० १-४७।

वनहरिद्रा ವನಹರಿದ್ರಾ (स्त्री०) ಕಾಡು ಅರಿಶಿನ. वनसंजाता हरिद्रा ।

वनाखु ವನಾಖು (पुं०) ಮೊಲ, ಶಶ. वनस्य आखुः ।

वनायु ವನಾಯು (पुं०) ಒಂದು ದೇಶ.

वनायुज ವನಾಯುಜ (पुं०) ವನಾಯುದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆ. वनायुदेशे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७) ।

वनार्चक ವನಾರ್ಚಕ (पुं०) ಹೂವಾಡಿಗ, ಪುಷ್ಪ ಮಾಲೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. वनस्य अर्चक इव ।

वनाश्रम ವನಾಶ್ರಮ (पुं०) ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ, ಮೂರನೇ ಆಶ್ರಮ.

वनाश्रमिन् ವನಾಶ್ರಮಿನ್ (पुं०) ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು. वनाश्रमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५) ।

वनाश्रय ವನಾಶ್ರಯ (पुं०) 1. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. 2. ದ್ರೋಣಕಾಕ, ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಕಾಗೆ.

वनि ವನಿ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. वन (संभक्तौ) "इः" (उ० ४-१३९) । 2. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. वनु (याचने) "इन्" (उ० ४-११८) ।

वनिका ವನಿಕಾ (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕ ಅರಣ್ಯ, ಸಣ್ಣ ಕಾಡು.

वनित ವನಿತ (वि०) 1. ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ. वनु (याचने) "क्तः" (३-२-१०२) । 2. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

वनिता ವನಿತಾ (स्त्री०) 1. ಮಹಿಳೆ, ಹೆಂಗಸು. वन्यते—वन (संभक्तौ) "क्तः" (३-२-१०२) । "पृथु निरन्तरमिष्टभुजान्तरं वनितयाऽनितया न विषेहिरे" माघ० ६-६० । 2. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. 3. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. "वसिष्ठधेनोरनुयायिनं तमावर्तमानं वनिता वनान्तात्" रघु० २-१९ ।

वनिन् ವನಿನ್ (पुं०) ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು.

वनी ವನೀ (स्त्री०) ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು.

वनीक ವನೀಕ (वि०) ಯಾಚಿಸುವವನು, ಬೇಡುವವನು.

वनीयक ವನೀಯಕ (वि०) ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷುಕ. वनिं याच्ञामिच्छति—"क्यच्" (३-१-८) । वनीय "ण्वुल्" (३-१-१३३) । "वनीयको याचनको मार्गणो याचकार्थिनौ" अम० । "वनीयकानां स हि कल्पभूरुहः" नैष० १५-६० ।

वनेचर ವನೇಚರ (पुं०) ಕಿರಾತ, ಬೇಟೆಗಾರ. वने चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६) । अलुक् (६-३-१४) । "स वर्णिलिङ्गी विदितः समाययौ युधिष्ठिरं द्वैतवने वनेचरः" किरा० १-१ ।

वनौकस् ವನೌಕಸ್ (पुं०) 1. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ತಪಸ್ವಿ, ಋಷಿ. वनम् ओको यस्य । 2. ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಮೂರನೇ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು. 3. ವಾನರ, ಕಪಿ. "वनौकसां पत्युरहीन्द्रशोभिना" याद० १४-५६ ।

वन्दक ವಂದಕ (पुं०) 1. ಭಾರಂಗಿ. (वि०) 2. ನಮಸ್ಕರಿಸುವವನು.

वन्दथ ವಂದಥ (पुं०) 1. ಹೊಗಳುವವನು, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವವನು. वन्दते स्तौति—वदि (अभिवादन-स्तुत्योः) "अथः" (उ० ३-११३) । 2. ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. वन्दथः स्तोता स्तुत्यश्च सि० कौ० ।

वन्दन ವಂದನ (न०) 1. ನಮಸ್ಕಾರ, ಪ್ರಣಾಮ. वदि (अभिवादनस्तुत्योः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । 2. ಪೂಜಿಸುವುದು, ಆರಾಧಿಸುವುದು. ಇದು ಹದಿನಾರು ವಿಧ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "आद्यं तु वैष्णवं प्रोक्तं शङ्खचक्राङ्कनं हरेः । धारणं चोर्ध्वपुण्ड्राणां तन्मन्त्राणां परिग्रहः ॥ अर्चनं च जपो ध्यानं तन्नामस्मरणं तथा । कीर्तनं श्रवणं चैव वन्दनं पादसेवनम् ॥ तत्पादोदक-सेवा च तन्निवेदितभोजनम् । तदीयानां च संसेवा द्वादशीव्रतनिष्ठता ॥ तुलसीरोपणं विष्णोर्देवदेवस्य शार्ङ्गिणः । भक्तिः षोडशधा प्रोक्ता भवबन्धविमुक्तये" ॥ 3. ಹದಿನಾರು ವಿಧ ಪೂಜೋಪಚಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) आसनम् (2) स्वागतम् (3) पाद्यम् (4) अर्घ्यम् (5) आचमनीयम् (6) मधुपर्कः (7) आचमनम् (8) स्नानम् (9) वसनम् (10) आभरणम् (11) गन्धः (12) पुष्पम् (13) धूपः (14) दीपः (15) नैवेद्यम् ಮತ್ತು (16) वन्दनम् ಇವು ಷೋಡಶೋಪಚಾರಗಳು.

वन्दनमाला ವಂದನಮಾಲಾ (स्त्री०) ಬಾಳೆಕಂಬಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಅಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಮಾವಿನ ಎಲೆಯ ತೋರಣ. वन्दनार्था माला । "कुर्याद्वन्दनमालां यो रम्भास्तम्भैः सुशोभनैः । चूतवृक्षोद्भवैः पत्रैर्जागरे चक्रपाणिनः । युगानि पत्रसंख्यानां स्वर्गे तस्योत्सवो भवेत् । पूज्यते वासवाद्यैश्च क्रीडते चाप्सरोवृतः" । **–मालिका –ಮಾಲಿಕಾ.**

वन्दना ವಂದನಾ (स्त्री०) 1. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "युच्" (वा० ३-३-१०७) । 2. ಪೂಜೆ.

वन्दनी वंदनी (स्त्री०) 1. प्रणामः, नमस्कारः. 2. जीवनौषधं, बदुकिसुव औषध. 3. याचिसुवुदु, बेडुवुदु.

वन्दनीय वंदनीय (वि०) 1. नमस्करिसल्पडुव. 2. नमस्करिसलु योग्यनाद. 3. स्तुतिसल्पडुव, होगळल्पडुव. 4. स्तुतिसलु अर्हनाद. वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "अनीयर्" (३-१-९६)।

वन्दनीया वंदनीया (स्त्री०) गोरोचन.

वन्दा वंदा (स्त्री०) 1. बदनिकॆ गिड, मरद मेलॆ बॆळॆयुव ऒंदु बळ्ळि. वन्दते वृक्षान्तरम् — वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "अच्" (३-१-१३४)। "टाप्" (४-१-४)। 2. भिक्षुकि, भिक्षॆबेडुव हॆंगसु. "वन्दा लतान्तरे स्मृता। भिक्षुक्यामपि" मेदि०।

वन्दाक वंदाक (पुं०) बदनिकॆ गिड. **वन्दाका वंदाका, वन्दाकी वंदाकी.**

वन्दारु वंदारु (वि०) नमस्करिसुवनु. वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "आरुः" (३-२-१७३)। "वन्दारुरभिवादकः" अम०।

वन्दि वंदि (पुं०) 1. स्तुतिपाठक. 2. सॆरॆयाळु. (स्त्री०) 3. होगळिकॆ, स्तोत्र.

वन्दिग्राह वंदिग्राह (पुं०) चोर, कळ्ळ, डक्कायित. वन्दिमिव गृह्णाति—ग्रह(उपादाने) "णः" (३-१-१४३)। "वन्दिग्राहान् तथा वाजिकुञ्जराणां च हारिणः। असह्यघातिनश्चैव शूलानारोपयेन्नरान्"।

वन्दिचोर वंदिचोर (पुं०) डक्कायित, कळ्ळ, मनॆयल्लिरुववनन्नु सॆरॆहिडिदु (कट्टिहाकि) एल्लवन्नू दोचिकॊळ्ळुवनु. वन्दिमिव कृत्वा चोरः।

वन्दिन् वंदिन् (पुं०) होगळुवनु, स्तुतिसुवनु, होगळुभट. वन्दते स्तौति—वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "णिनिः" (३-१-१३४)। "परिकल्पितसांनिध्या काले काले च वन्दिषु। स्तुत्यं स्तुतिभिरर्थ्याभिरुपतस्थे सरस्वती" रघु० ४-६।

वन्दिपाठ वंदिपाठ (पुं०) स्तोत्रग्रंथ. वन्दिः स्तोत्रं तस्य पाठोऽत्र।

वन्दी वंदी (स्त्री०) स्तोत्र, होगळिकॆ. वन्दि—वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)।

वन्द्य वंद्य (वि०) 1. नमस्करिसल्पडुव. 2. नमस्करिसलु योग्यनाद. वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "लङ्केश्वरप्रणतिभङ्गदृढव्रतं तद्वन्द्यं युगं चरणयोर्जनकात्मजायाः" रघु० १३-७८। 3. स्तुतिसल्पडुव, होगळल्पडुव. (स्त्री०) **-द्या -द्या.** 4. गोरोचन.

वन्द्र वंद्र (न०) 1. कल्याण, शुभ. वन्द्यते स्तूयते—वदि (अभिवादनस्तुत्योः) "रक्" (उ० २-१३)। (वि०) 2. पूजिसुववनु.

वन्ध्य वंध्य (पुं०) 1. फलिसद वृक्ष, फलबिडद मर. बन्धे साधुः "यत्" (४-४-९८)। बबयोरभेदः। "सिक्तं स्वयमिव स्नेहाद्वन्ध्यमाश्रमवृक्षकम्" रघु० १-७०। 2. प्रयोजनविल्लद, फलविल्लद, व्यर्थवाद. "वन्ध्याश्रमास्ते सरयूं विगाह्य तमूचुरम्लानमुखप्रसादाः" रघु० १६-७५। (स्त्री०) **-ध्या -ध्या.** 3. गॊडु हॆंगसु, बंजॆ हॆंगसु, मक्कळन्नु हडॆयद हॆंगसु. 4. करुहाकदिरुव हसु, बंजॆ हसु.

वन्य वन्य (पुं०) 1. हॆंदिगड्डॆ, वाराहीकंद. 2. काडुप्राणि. वने भवः "यत्"। 3. करियु नॆलगुंबळ. (न०) 4. लवंगपट्टॆ. 5. कॊन्नारियु ऒंदु भेद. 6. अरण्यदल्लि हुट्टिद गॆड्डॆ गॆणसु. "रामोऽपि सह वैदेह्या वने वन्येन वर्तयन्" रघु० १२-२०। (वि०) 7. अरण्यदल्लि हुट्टिद. "वन्येभमस्तकनिखातनखाग्रमुक्तमुक्ताफलप्रकरभाञ्जि गुहागृहाणि" माघ० ५-१२।

वन्या वन्या (स्त्री०) 1. अरण्यगळ समूह, दट्टवाद काडु. वनानां समूहः "यः" (४-२-४९)। 2. जलप्रवाह. "वन्यं त्रिषु वनोद्भूते स्त्री वनाम्बुसमूहयोः" मेदि०।

वन् वन् (पुं०) भागवन्नु पडॆयुववनु, पालुदार. वन (संभक्तौ) "रन्" (उ० २-२८)। "वनो विभागी" सि० कौ०।

वपत् वपत् (वि०) 1. बीजवन्नु बित्तुत्तिरुववनु. ड्डु वप् (बीजसन्ताने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. क्षौर माडुत्तिरुववनु. 3. बट्टॆ नॆयुत्तिरुववनु. "शानच्" (३-२-१२४)। **-मानः -मानः.**

वपन वपन (न०) 1. बीज बित्तुवुदु. 2. क्षौर माडुवुदु. ड वप् (बीजसन्ताने)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वपनं बीजाधाने च मुण्डने" मेदि०।

वपनीय ವಪನೀಯ (ವಿ೦) 1. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಬೇಕಾದ. 2. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ಕ್ತ ವಪ್ (ಬೀಜಸನ್ತಾನೇ) "ಅನೀಯರ್" (೩-೧-೯೬)। 3. ಕ್ಷೌರ ಮಾಡಬೇಕಾದ.

वपा ವಪಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಧಾತು, ಎಲುಬಿನ ನೆಣ, ಮೂಳೆಯ ಪೊಳ್ಳುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೊಬ್ಬು, ಮೇದಸ್ಸು. ತಪ್ಯತೇ—ಕ್ತ ವಪ್ (ಬೀಜಸನ್ತಾನೇ) "ಅಕ್" (೩-೩-೧೦೭)। "ಪತತ್ರಿಣಸ್ತಸ್ಯ ವಪಾಮುದ್ಧೃತ್ಯ ನಿಯತೇನ್ದ್ರಿಯ:। ಋತ್ವಿಕ್ ಪರಮಸಂಪನ್ನ: ಸ್ನಪಯಾಮಾಸ ಶಾಸ್ತ್ರತ:" ರಾಮಾ೦। 2. ಕುಹರ, ವಿವರ, ಬಿಲ. "ವಪಾ ವಿವರಮೇದಸೋ:" ಹೇಮ೦।

वपिल ವಪಿಲ (ಪುಂ೦) ಜನಕ, ತಂದೆ. ವಪತಿ ಬೀಜಮ್—ಡು ವಪ್ (ಬೀಜಸನ್ತಾನೇ) "ಇಲಚ್" ಬಾಹು೦।

वपुस् ವಪುಸ್ (ನ೦) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ. ಉಪ್ಯತೇ—ಡು ವಪ್ (ಬೀಜಸನ್ತಾನೇ) "ಉಸಿ:" (ಉ೦ ೨-೧೧೭)। "ವಪುರನ್ವಲಿಪ್ತ ಪರಿರಮ್ಭಸುಖವ್ಯವಧಾನಭೀರುಕತಯಾ ನ ವಧೂ:" ಮಾಘ೦ ೯-೫೧। 2. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರ. "ವಪು: ಕ್ಲೀಬೆ ತನೌ ಶಸ್ತಾಕೃತಾವಪಿ" ಮೇದಿ೦। 3. ಅಂಶ, ಒಂದು ಭಾಗ. "ಅಷ್ಟಾನಾಂ ಲೋಕಪಾಲಾನಾಂ ವಪುರ್ಧರಿಯತೇ ನೃಪ:" ಮನು೦ ೫-೯೬।

वपुर्गुण ವಪುರ್ಗುಣ (ಪುಂ೦) ದೇಹಸೌಂದರ್ಯ, ಶರೀರದ ಲಾವಣ್ಯ. ವಪುಷೋ ಗುಣ:। "ನಿರ್ವಾಣಭೂಯಿಷ್ಠಮಥಾಸ್ಯ ವೀರ್ಯಂ ಸನ್ಧುಕ್ಷಯನ್ತೀವ ವಪುರ್ಗುಣೇನ" ಕುಮಾ೦ ೩-೫೨।

वपुःस्रव ವಪುಃಸ್ರವ (ಪುಂ೦) ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ರಸಧಾತು. ವಪುಷ: ಸ್ರವ: ಕ್ಷರಣಂ ಯಸ್ಯ।

वपुष्मत् ವಪುಷ್ಮತ್ (ವಿ೦) ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿರುವ. ವಪುರಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ವಪುಸ್ "ಮತುಪ್" (೫-೨-೯೪)। "ದದೃಶೇ ಜಗತೀಭುಜಾ ಮುನಿ: ಸ ವಪುಷ್ಮಾನಿವ ಪುಣ್ಯಸಂಚಯ:" ಕಿರಾ೦ ೨-೫೬।

वप्तृ ವಪ್ತೃ (ಪುಂ೦) 1. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವವನು. ಕ್ತ ವಪ್ (ಬೀಜಸನ್ತಾನೇ) "ತೃಚ್" (೩-೧-೧೩೩)। "ನ ಶಾಲೇ: ಸ್ತಮ್ಬಕರಿತಾ ವಪ್ತುರ್ಗುಣಮಪೇಕ್ಷತೇ" ಮುದ್ರಾ೦ ೧-೩। 2. ತಂದೆ, ಜನಕ.

वप्र ವಪ್ರ (ಪುನ೦) 1. ಕೋಟೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆ. ಉಪ್ಯತೇ—ಡು ವಪ್ (ಬೀಜಸನ್ತಾನೇ) "ರನ್" (ಉ೦ ೨-೨೪)। 2. ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. "ವಪ್ರೇಣ ಪರ್ಯನ್ತಚರೋಡುಚಕ್ರ: ಸುಮೇರುವಪ್ರೋಜ್ಝಹಮನ್ವಕಾರಿ" ಮಾಘ೦ ೩-೩೪। 3. ಸಾನುಪ್ರದೇಶ, ಪರ್ವತದ ಇಳಿಜಾರು ಭೂಮಿ. "ಸುಮೇರುವಪ್ರೋಜ್ಝಹಮನ್ವಕಾರಿ" ಮಾಘ೦ ೩-೩೪। 4. ತಟ, ದಡ. "ಸುರಾಪಗಾಯಾ ವಪ್ರಾನ್ತಸ್ಖಲಿತವಿವರ್ತನಂ ಪಯೋಭಿ:" ಕಿರಾ೦ ೭-೧೧। 5. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಕೇದಾರ, ಗದ್ದೆ. 6. ರೇಣು, ಧೂಳು. 7. ಸಮೂಹ. 8. ಮಣ್ಣಿನ ದಿಬ್ಬ, ದಿಣ್ಣೆ. "ಶೃಙ್ಗಾಗ್ರಲಗ್ನಾಮ್ಬುದವಪ್ರಪಙ್ಕ:" ರಘು೦ ೧೩-೪೪। (ನ೦) 9. ಸೀಸಲೋಹ. (ಪುಂ೦) 10. ತಾತ, ತಂದೆ. "ವಪ್ರಸ್ತಾತೇ ಪುಮಾನಸ್ತ್ರೀ ರೇಣೌ ಕ್ಷೇತ್ರೇ ಚಯೇ ತಟೇ" ಮೇದಿ೦।

वप्रक्रीडा ವಪ್ರಕ್ರೀಡಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಆನೆ ಮತ್ತು ವೃಷಭಗಳು ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆಯನ್ನು ಅಗೆದು ಆಡುವ ಆಟ. "ವಪ್ರಕ್ರೀಡಾಪರಿಣತಗಜಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಂ ದದರ್ಶ" ಮೇಘ೦ ೧-೨।

वप्रा ವಪ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

वप्रि ವಪ್ರಿ (ಪುಂ೦) 1. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಗದ್ದೆ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಸಾಯದ ಭೂಮಿ. ವಪತಿ ಬೀಜಮತ್ರ—ಡು ವಪ್ (ಬೀಜಸನ್ತಾನೇ) "ಕ್ರಿನ್" (ಉ೦ ೪-೬೬)। 2. ದುರ್ಗತಿ, ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. 3. ಸಮುದ್ರ.

वप्री ವಪ್ರೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. ವಪ್ರೀ ಪೃಷೋ೦।

टु वमु – उद्गिरणे (ಭ್ವಾ೦ ಪರ೦ ಸಕ೦ ಸೇ೦)। ವಮತಿ। ವವಾಮ। ವಮಿತಾ। ವಮಿಷ್ಯತಿ। ವಮತು। ಅವಮತ್। ವಮೇತ್। ವಮ್ಯಾತ್। ಅವಮೀತ್। ಅವಮಿಷ್ಯತ್।

ಕರ್ಮಣಿ:—ವಮ್ಯತೇ। ವವಮೇ। ವಮಿತಾ। ವಮಿಷ್ಯತೇ। ವಮ್ಯತಾಮ್। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಣಿಚಿ:—ವಮಯತಿ, –ತೇ, ವಾಮಯತಿ, –ತೇ। ವಮ್ಯಾತ್, ವಾಮಯಾಂ ಚಕಾರ, –ಚಕ್ರೇ, –ಬಭೂವ, –ಆಸ। ವಮಯಿತಾ, ವಾಮಯಿತಾ। ವಮಯತು, –ತಾಮ್, ವಾಮಯತು, –ತಾಮ್। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕೃತ್ಸು:—ವಮಿತವ್ಯ:। ವಮನೀಯ:। ವಮ್ಯ:। ವಾನ್ತ:। ವಾನ್ತವಾನ್। ವಮನ್, –ನ್ತೀ। ವಾನ್ತಮ್। ವಮನಮ್।

ಣ್ಯನ್ತಾತ್ಕೃತ್ಸು:—ವ(ವಾ)ಮಯಿತವ್ಯ:। ವ(ವಾ)ಮನೀಯ:। ವ(ವಾ)ಮ್ಯ:। ವಮಿತ:, ವಾಮಿತ:। ವಮಿತವಾನ್, ವಾಮಿತವಾನ್। ವಮಯನ್, ವಾಮಯನ್, ವಮಯಮಾನ:, ವಾಮಯಮಾನ:। ವಮಿತಮ್, ವಾಮಿತಮ್। 1. ವಾಂತಿಮಾಡು. "ಮುಮೂರ್ಚ್ಛುರ್ವವಮೂರಕ್ತಂ ತತೃಷುಶ್ಚೋಭಯೇ ಭಟಾ:" ಭಟ್ಟಿ೦ ೧೪-೩೦। 2. ಹೊರಗೆ ಬಿಡು, ಬೆಳಕು ಶಾಖ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸು. "ಸ್ಪರ್ಶಾನುಕೂಲಾ ಇವ ಸೂರ್ಯಕಾನ್ತಾಸ್ತದನ್ಯತೇಜೋಽಭಿಭವಾದ್ವಮನ್ತಿ" ಶಾಕು೦ ೨-೭। 3. ಕೆಳಗೆ ಎಸೆ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸು. "ಕಯಾಚಿದುದ್ವೇಷ್ಟನವಾನ್ತಮಾಲ್ಯ:" ರಘು೦ ೭-೬।

वम ವಮ (ಪುಂ೦) ವಮನ, ವಾಂತಿಮಾಡುವುದು.

वमत् ವಮತ್ (ವಿ೦) 1. ವಾಂತಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ಕ್ತ ವಮ್ (ಉದ್ಗಿರಣೇ) "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। 2. ಹೊರಗೆ

ಬಿಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६)। **वमन्ती** वमन्ति।

वमथु वमथु (पुं०) 1. ವಾಂತಿ. ट्वमु (उद्गिरणे) "अथुच्" (३-३-८९)। 2. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ಹೊರಟ ಜಲ. "रजनिवमथुप्रालेयाम्भःकणसंभृतैः" नैष० १९-६।

वमन वमन (न०) 1. ವಾಂತಿ, छर्दन. ट्वमु (उद्गिरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "मधुराम्लौ रसौ वापि वमनाय प्रदापयेत्" सुश्रुत० सूत्र०। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯುವುದು, ಹೊರಗೆ ಬರಮಾಡುವುದು. "स्वर्गाभिष्यन्दवमनं कृत्वेवोपनिवेशितम्" कुमा० ६-३७। (पुं०) 3. ಸಣಬಿನ ಗಿಡ.

वमनीय वमनीय (वि०) 1. ವಾಂತಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ವಾಂತಿಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ವಾಂತಿಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ट्वमु (उद्गिरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। ट्वमु + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। **वमनीयः, वामनीयः** वमनीयः, वामनीयः. 4. ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ವಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. 6. ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। णिजभावे **वमितव्यः** वमितव्यः. णिचि **वमयितव्यः, वामयितव्यः** वमयितव्यः, वामयितव्यः. (स्त्री०) **वमनीया** वमनीया ಮಕ್ಷಿಕ, ನೊಣ.

वमनी वमनी (स्त्री०) ಜಿಗಣೆ, ಜಲೌಕೆ.

वमि वमि (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. वमति — ट्वमु (उद्गिरणे) "इक्" (वा० ३-३-१०८)। 2. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. (स्त्री०) 3. ವಾಂತಿ. ट्वमु "इन्" (उ० ४-११७)। "आमलक्या रसेनाथ घृष्टं चन्दनकं मधु। गुटिकामलमानेन लेहो हन्ति वमिं ध्रुवम्"।

वमित वमित (वि०) 1. ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ट्वमु (उद्गिरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। वा मित्त्वम्। मित्त्वाभावे **वामितः** वामितः. (न०) 2. ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವುದು. वमु + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

वमितवत् वमितवत् (वि०) ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಿದವನು. ट्वमु (उद्गिरणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। वा मित्त्वम्। **वामितवान्** वामितवान्.

वयत् वयत् (त्रि०) ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುತ್ತಿರುವ. वेञ् (तन्तुसन्ताने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **वयन्ती** वयन्ती. "शानच्" (३-२-१२४)। **वयमानः** वयमानः.

वयन वयन (न०) ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವುದು. वेञ् (तन्तुसन्ताने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

वयस् वयस् (न०) 1. ಬಾಲ್ಯ ಕೌಮಾರ ಯೌವನ ಮೊದಲಾದ ಅವಸ್ಥೆ, ಜೀವಿತದ ಕಾಲ. वयते — वय (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "वयसी शिशुता तदुत्तरे सुदृशि स्वाभिविधिं विधित्सुनी" नैष० २-३०। 2. ಯೌವನ, ಪ್ರಾಯ. 3. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "वयः पक्षिणि बाल्यादौ यौवने च नपुंसकम्" मेदि०। "आलोकशब्दं वयसां विरावैः" रघु० २-९। ವಯಸ್ಸು ಬಾಲ್ಯ ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಗಳಿಂದು ಮೂರು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "मध्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "तुल्यशील-वयोवृत्तां तुल्याभिजनलक्षणाम्। राघवोऽर्हति वैदेहीं तं चेयमसितेक्षणाम्" रामा०।

वयःस्थ वयःस्थ (वि०) ಪ್ರಾಯದವನು. वयसि यौवने तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "पित्रा पुत्रो वयःस्थोऽपि सततं वाच्य एव तु" भा० आदि० ४२-४।

वयस्था वयस्था (स्त्री०) 1. ನೆಲ್ಲಿಮರ. 2. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. 3. ಹೊನಗೊನೆಸೊಪ್ಪು. 4. ಕಾಕೋಳಿಸೊಪ್ಪು. 5. ಸಣ್ಣ ಯೊಲಕ್ಕಿ. "वयस्था तु स्त्रियां ब्राह्मी-गुडूच्यामलकीषु च। सूक्ष्मैलायां च काकोल्याम्" मेदि०।

वयस्य वयस्य (पुं०) ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ, ಸಮಾನ ವಯಸ್ಸಿನವನು. वयसा तुल्यः — वयस् "यत्" (४-४-११)। "द्रुतपदमिति मा वयस्य यासीः ननु सुतनुं परिपालयानुयान्तीम्" माघ० ७-१२। (स्त्री०) **-स्या** -स्या. ಗೆಳತಿ, ಸಖಿ.

वयुन वयुन (पुं०) 1. ದೇವಾಲಯ. वीयते गम्यतेऽत्र अज (गतिक्षेपणयोः) "उनन्" वीभावः गुणः अयादेशश्च (उ० ३-६०)। "वयुनं देवमन्दिरम्" सि० कौ०। 2. ಜ್ಞಾನ. वीयते प्राप्यते गम्यते विषयोऽनेन। "हस्ताग्राह्ये रचयति विधिं पीठकोलूखलाद्यैश्छिद्रं ह्यन्तर्निहितवयुनःशिक्यभाण्डेषु तद्वित्" भाग० १०-८-३०।

वयोधस् वयोधस् (पुं०) ಯುವಕ, ತರುಣ, ಪ್ರಾಯದವನು. वयः यौवनं दधाति — वयस् + धाञ् "असिः" (उ० ४-२२८)। वयोधास्तरुणः सि० कौ०।

वयोऽवस्था वयोऽवस्था (स्त्री०) जीवमानद काल, बाल्य कौमार यौवन मोदलाद अवस्थे गळु. वयसः अवस्था। "वयोऽवस्थां तस्याः शृणुत सुहृदो यत्र मदनः प्रगल्भव्यापारश्चरति हृदि मुग्धश्च वपुषि" मालती० ९-२९।

वयोवृद्ध वयोवृद्ध (वि०) मुदुक, हेच्चु वयस्सादवनु. वयसा वृद्धः।

वर वर (पुं०) 1. देवतेगळ अनुग्रहदिंद लभिसुव इष्टार्थ, देवतेगळन्नु प्रार्थिसि पडेयुव हितवाद इष्टार्थ. वृञ् (वरणे) "अप्" (३-३-५८)। 2. अळियु. "प्रमुदितवरपक्षमेकतस्तत् क्षितिपति-मण्डलमन्यतो वितानम्" रघु० ६-८६। 3. वरण, आय्के. 4. विट, स्त्रीलोल, व्यभिचारि. (वि०) 5. श्रेष्ठवाद, उत्तमवाद. "रथाङ्गनाम्नोऽभिनवं वराय" माघ० ३-३६। (न०) 6. कुंकुमकेसरि. "वरो जामातरि वृतौ देवतादेरभीप्सिते। त्रिषु श्रेष्ठे कुङ्कुमे तु नपुंसकम्" मेदि०। (अव्य०) 7. श्रेष्ठ, उत्तम, ओळ्ळियदु. "वरं विरोधोऽपि समं महात्मभिः" किरा० १-८।

वरक्रतु वरक्रतु (पुं०) देवेंद्र. वराः श्रेष्ठाः क्रतवो यस्य।

वरट वरट (पुं०) हंसपक्षि. वृणीते सेवते—वृङ् (संभक्तौ) "अटन्" (उ० ४-८१)। (स्त्री०) -टा -टी. हेण्ण हंस. "मदेकपुत्रा जननी जरातुरा नवप्रसूतिर्वरटा तपस्विनी" नैष० १-१३५।

वरटा वरटा (स्त्री०) 1. कणजद हाळ. वृणोति—वृञ् (वरणे) "अटन्" (उ० ४-८१)। "गण्डोली वरटा द्वयोः" अम०। 2. हेण्ण हंस.

वरटी वरटी (स्त्री०) हेण्ण हंस. वरट जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

वरण वरण (पुं०) 1. कोटे, प्राकार. वृणोति—वृञ् (वरणे) "ल्युट्" (३-३-११३)। 2. वलसे गिड. 3. उष्ण, ओंटे. (न०) 4. आय्के, इष्टवादुदन्नु आरिसुवुदु. 5. कन्येयन्नु वरिसुवुदु, (तनगे) इष्टवाद वधुवन्नु आरिसुवुदु. वृञ् (वरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "न च विप्रेष्वधीकारो विद्यते वरणं प्रति। स्वयंवरः क्षत्रियाणामितीयं प्रथिता श्रुतिः" भा० आदि०। 6. प्रार्थिसुवुदु, बेडुवुदु. 7. सुत्तुवरियुवुदु.

वरणमाला वरणमाला (स्त्री०) (विवाहसमयदल्लि) वधूवररु परस्पर हाकुव पुष्पमाले. वरणार्थं माला।

वरणीय वरणीय (वि०) 1. बेडल्पडुव, याचिसल्पडुव. 2. इष्टार्थवन्नु याचिसलु योग्यवाद, याचिसबहुदाद. 3. याचिसबेकाद, प्रार्थिसबेकाद. वृञ् (वरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "प्रथमा चरमा च देवता त्वं वरणीया वरदा च विश्ववन्द्या" यादव० १५-२१। "तव्यः"। **वरितव्यः वरितव्यः**.

वरण्ड वरण्ड (पुं०)1. समूह, गुंपु. 2. मनेय मुखमंटप, द्वारमंटप. 3. ऒंदु विध मुखरोग, मुखद मेलि एळुव गुळ्ळे. वृञ् (वरणे) "अण्डन्" (उ० १-१२६)।

वरण्डक वरण्डक (पुं०) 1. आनेय मेलि कूडलु हाकुव आसन. 2. मुखद मेलि एळुव गुळ्ळे. 3. गोडे. 4. वर्तुल, गोळ. वरण्ड संज्ञायां "कन्"। 5. दिब्बे, भूमियु दिण्णे. "वरण्डकस्तु मातङ्गवेद्यां यौवनकण्टके। वर्तुले" मेदि०। (वि०) 6. एसारवाद. 7. भयग्रस्त. 8. कृपण, दरिद्र, बडव.

वरण्डा वरण्डा (स्त्री०) 1. चूरि, कत्ति. 2. दीपद बत्ति. 3. ऒंदु जातियु पक्षि. "वरण्डा शारिका-वर्तिशस्त्रभेदे च योषिति" मेदि०।

वरण्डालु वरण्डालु (पुं०) हरळुगिड, एरंडवृक्ष.

वरत्रा वरत्रा (स्त्री०) 1. तोगलिन हग्ग. व्रियतेऽनेन —वृञ् (वरणे) "अत्रन्" (उ० ३-१०७)। "विततपृथुवरत्रातुल्यरूपैर्मयूखैः कलश इव गरीयान् दिग्भिराकृष्यमाणः" माघ० ११-४४। 2. आनेयन्नु कट्टुव हग्ग.

वरत्वच वरत्वच (पुं०) निंबवृक्ष.

वरद वरद (वि०) 1. वरवन्नु कोडुववनु, बेडिदुदन्नु कोडुववनु. वरं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. शांतचित्तनाद. "वरदः पुनः। प्रसन्ने शान्तचित्ते च वरदा तु कुमारिका" हेम०। 3. प्रसन्ननागिरुव, सुमुखनागिरुव.

"वरदा स्त्रियाम्। कन्यायां वाच्यलिङ्गस्तु प्रसन्ने च समर्द्धके" मेदि०। "वरद वरदारोधोवृक्षैः सहावनतो रिपुः" माघ० ५-१। "वरणीया वरदा च विश्ववन्द्या" यादः १५-२१।

वरदक्षिणा वरदक्षिणा (स्त्री०) कन्येय तंदेयुं वरनिगे बहुमानवागि कोडुव धन. (ई अनिष्ट पद्धतियु बहळ कालदिंदलू इद्दु ईगलू कन्यापितनिगे बहळ आतंककरवागिदे.)

वरदा वरदा (स्त्री०) 1. कन्ये. 2. ऒंदु नदि. वरद "टाप्" (४-१-४)।

वरदातृ वरदातृ (वि०) बेडिद इष्टार्थवन्नु कोडुवनु. वरं ददाति—डुदाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-दात्री** -दात्री.

वरदान वरदान (न०) वरवन्नु कोडुवुदु, इष्टवाद बेडिकेयन्नु पूरैसुवुदु. वरस्य दानम्।

वरपक्ष वरपक्ष (पं०) (विवाहदल्लि) वरन कडेय बांधुगळु. वरस्य पक्षः। "प्रमुदितवरपक्षमेकतस्तत्-क्षितिपतिमण्डलमन्यतो वितानम्" रघु० ६-८६।

वरप्रद वरप्रद (वि०) 1. वरवन्नु कोडुवनु. वरं प्रददाति—दाञ् "कः" (३-२-३)। (स्त्री०) -प्रदा -प्रदा. 2. अगस्त्य महर्षिय पत्नि लोपामुद्रे.

वरफल वरफल (पुं०) तेंगिनमर.

वरयात्रा वरयात्रा (स्त्री०) वरनु विवाहक्कागि शुभमुहूर्तदल्लि कन्येय मनेगे होरटुबरुवुदु, शुभविवाहक्कागि वरनु प्रयाणमाडि होरटुबरुवुदु. वरस्य विवाहार्थं यात्रा।

वरयितृ वरयितृ (वि०) 1. बेडुवनु, याचिसुवनु. (पुं०) 2. विवाहक्कागि कन्येयन्नु वरिसुवनु. वरयते—वृञ् (वरणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

वरद वरद (वि०) वरवन्नु कोडुवनु, बेडिद इष्टार्थवन्नु कोडुवनु. वरान् राति ददाति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "वररोऽविवरो वैरिविवारी वारिरारवः" माघ० १९-१००।

वररुचि वररुचि (पुं०) ऒब्ब दोड्ड कवि, प्रसिद्धनाद ऒब्ब महाकवि. ई कवियु विक्रमादित्य राजन आस्थानदल्लिद्द ऒंबत्तु कवि (नवरत्न) गळल्लोब्ब. "धन्वन्तरिः क्षपणकामरसिंहशङ्कुवेतालभट्ट-घटकर्परकालिदासाः। ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य"। ई कवियेय पाणिनिसूत्रगळिगे वार्तिकवन्नु बरेद कात्यायनेनेंदु केलवर अभिप्रायु.

वरलक्ष्मी वरलक्ष्मी (स्त्री०) अभीष्टवन्नु अनुग्रहिसुव लक्ष्मि.

वरवत्सला वरवत्सला (स्त्री०) अत्तेय पत्नियु तायि. वरे वत्सला।

वरवर्णिनी वरवर्णिनी (स्त्री०) 1. श्रेष्ठ हेंगसु, उत्तमस्त्री. वरः वर्णोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "शीते सुखोष्ण-सर्वाङ्गी ग्रीष्मे या सुखशीतला। भर्तृभक्ता च या नारी सा भवेद्वरवर्णिनी"। 2. हरिद्रे, अरिशिन. 3. गोरोचन. 4. लाक्षे, अरगु. 5. प्रियंकणि गिड. 6. कटुकरोहिणि. 7. हेंगसु. "वरवर्णिन्यङ्गना-लाक्षा प्रियङ्गुषु। रोचनायां हरिद्रायामथ स्यात् शकुलादनी। कट्वाम्" हेम०। 8. लक्ष्मि. 9. सरस्वति. 10. दुर्गादेवि.

वरस्रज् वरस्रज् (स्त्री०) विवाहसमयदल्लि वधू वररु परस्पर हाकुव हूविनमाले.

वरा वरा (स्त्री०) 1. आमलक. 2. अळलेकायि. 3. तारेकायि. 4. अमृतबळ्ळि. 5. होनगोने सोप्पु. 6. वायिविळंग. 7. अगरुशुंठि. 8. अरिशिन.

वराक वराक (पुं०) 1. युद्ध, कदन. वृङ् (संभक्ती) "षाकन्" (३-२-१५५)। 2. शिव, परमेश्वर. (वि०) 3. बहळ कष्टस्थितियल्लिरुवनु, अदृष्ट हीन, शोचनीयनु, दीन. "तन्मया न युक्तं कृतं यत्स वराकः संमानेन वियोजितः" पञ्चतं० १। 4. नीच, निकृष्ट, अधम. "यं कञ्चित्पुरुषाधमं कतिपयग्रामेशमल्पार्थदं सेवायै मृगयामहे नरमहो मूका वराका वयम्" मु० रा०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **वराकी** वराकी.

वराङ्ग वराङ्ग (पुं०) 1. विष्णु, नारायण. वरं देवक्या प्रियमाणम् अङ्गम् औपनिषदम् अनिह्नुत-दिव्यचिह्नमाविष्कृतं रूपमस्य। "देवक्याः प्रीतये गुप्त-

दिव्यलाञ्छनमङ्गलम्। आविष्कृतं स्वतो येन वराङ्गः स तु कथ्यते" इति निरुक्तिः। "सुवर्णवर्णो हेमाङ्गो वराङ्गश्चन्दनाङ्गदी" वि० स०। 2. गज, ಆನೆ. (न०) 3. श्रेष्ठमाद ಅವಯವ. 4. ಲಿಂಗಪಟ್ಟಿ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. 5. ಯೋನಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ. 6. ಮಸ್ತಕ, ತಲೆ. "वराङ्गं योनिमातङ्गमस्तकेषु गुडत्वचि" मेदि०।

वराङ्गक वराङ्गक (न०) 1. ಲಿಂಗಪಟ್ಟಿ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. वरमङ्गमस्य। "कप्"। (वि०) 2. श्रेष्ठमाद ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವನು.

वराङ्गना वराङ्गना (स्त्री०) श्रेष्ठमाद ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. वरा श्रेष्ठा अङ्गना।

वराङ्गिन् वराङ्गिन् (पुं०) 1. ಹುಲಿಹಬ್ಬಿ. (वि०) 2. श्रेष्ठमाद ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವನು. वराणि श्रेष्ठान्यङ्गानि यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

वराङ्गी वराङ्गी (स्त्री०) ಹರಿದ್ರೆ. ಅರಿಶಿನ. वरमङ्गमन्तरावयवोऽस्याः।

वराट वराट (पुं०) 1. ಕವಡೆ. 2. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. वरमटति—अट (गतौ) "अण्" (३-२-१)।

वराटक वराटक (पुं०) 1. ಕವಡೆ. वरमटति — अट (गतौ) "क्वुन्" (उ० २-३२)। "प्राप्तः काणवराटकोऽपि न मया तृष्णे सकामा भव" भर्तृ० ३-३। 2. ತಾವರೆಕಾಯಿ. 3. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. वराट संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "वराटकः पद्मबीजकोशे रज्जौ कपर्दके" मेदि०।

वराटिका वराटिका (स्त्री०) ಕವಡೆ. वराट संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "टाप्" (४-१-४)। "बहुकम्बुमणिर्वराटिकागणनाटत्करकर्कटोत्करः" नैष० २-८७।

वराण वराण (पुं०) ಇಂದ್ರ. व्रियते—वृङ् (संभक्तौ) "युच्" पृषो०।

वरारक वराारक (न०) ವಜ್ರ. वरं श्रेष्ठं धनिनं ऋच्छति — ऋ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

वरारोह वराारोह (पुं०) 1. ಮಾವಟಿಗ. वरः आरोहो यस्मिन्। 2. ಇಳಿಯುವುದು. "वरारोहस्तु कथितो हस्त्यारोहावरोहयोः" विश्व०।

वरारोहा वराारोहा (स्त्री०) 1. ರೂಪಲಾವಣ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು. वरः आरोहो नितम्बो यस्याः। "कामं कुरु वरारोहे देहि मे परिरम्भणम्" मालती० ६-११। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ನಿತಂಬ ಪ್ರದೇಶ. "वरारोहो गजारोहे वरारोहा कटावपि" हेम०।

वराशि वराशि (पुं०) ದಪ್ಪ ಬಟ್ಟೆ. "वराशिः स्थूलशाटकः" अम०।

वरासन वराासन (पुं०) 1. ವಿಟಪುರುಷ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. वरां स्वां वनिताम् अस्यति परित्यजति — अस्तु (क्षेपणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. वरान् श्रेष्ठान् जनान् अस्यति निष्कासयति— अस्तु (क्षेपणे) "ल्युः"। (न०) 3. ಉತ್ತಮವಾದ ಆಸನ. 4. ದಾಸಿವಾಳದ ಹೂವು.

वरासि वराासि (पुं०) 1. ದಪ್ಪಬಟ್ಟೆ. 2. ಖಡ್ಗವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. वरोऽसिः यस्य।

वराह वराह (पुं०) 1. ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. वरान् आहन्ति — आ + हन (हिंसागत्योः) "ङः" (३-२-१०१)। "विस्रब्धं क्रियतां वराहततिभिः मुस्ताक्षतिः पल्वले" शाकु० २-६। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯು ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿಹೋಗಲಾಗಿ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗಲು ಬ್ರಹ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸತೊಡಗಿದನು. ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಸಾರಂಧ್ರದಿಂದ ಒಂದು ವರಾಹಶಿಶುವು ಆವಿರ್ಭವಿಸಿ ಹೊರಗೆಬಂದು ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಜದಂತೆ ಬೆಳೆದು ಬೃಹದ್ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿತು. ಆಗ ಚತುರ್ಮುಖನು ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿದು ಆ ವರಾಹವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆ ವರಾಹಮೂರ್ತಿಯಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಳಯಾರ್ಣವದ ಮಧ್ಯ ಮುಳುಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಲದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅಂತರ್ಧಾನಹೊಂದಿದನು. "परमेष्ठी त्वपां मध्ये तथा सन्नामवेक्ष्य गाम्। कथमेनां समुन्नेष्य इति दध्यौ धिया चिरम्। सृजतो मे क्षितिर्वार्भिः प्लाव्यमाना रसां गता। अथात्र किमनुष्ठेयमस्माभिः सर्गयोजितैः। इत्यभिध्यायतो नासाविवरात्सहसानघ। वराहतोको निरगादङ्गुष्ठपरिमाणकः॥ तस्याभिपश्यतः स्वस्थः क्षणेन किल भारत। गजमात्रः प्रववृधे तदद्भुतमभून्महत्"॥ "स इत्थं भगवानुर्वीं विष्वक्सेनः प्रजापतिः। रसाया लीलयोन्नीतामप्सु न्यस्य ययौ हरिः" भाग० ३-१३। 3. ಒಂದು ಅಳತೆ. 4. ಒಂದು ಪರ್ವತ. 5. ಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನೆ. "वराहः सूकरे विष्णौ मानभेदेऽद्रिमुस्तयोः" मेदि०। 6. ಒಂದು ನಾಣ್ಯ. 7. ಮೀಳ್ಗೆ,

मोड. "वराहो नाणके किटौ। मेघे मुस्तौ गिरौ विष्णौ" हेम०।

वराहकन्द वराहकंद (पुं०) हंदिगड्डे. वराहप्रियः कन्दः।

वराहकल्प वराहकल्प (पुं०) चतुर्मुखि ब्रह्मन मूवत्तु कल्पगळल्लोंदाद श्वेतवराहकल्प. [विवरक्के "कल्प" पददल्लि नोडि.] ई कल्पदल्लेवराहावतारवादुदु.

वराहमिहिर वराहमिहिर (पुं०) बृहत्संहितेयन्नु रचिसिद वराहमिहिराचार्यरु. इवरु प्रसिद्धराद दैवज्ञरु. इवरु विक्रमादित्यराजन आस्थानदल्लिद्द नवरत्नगळल्लोब्बरेंदु प्रतीति. "ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य"।

वरिवसित वरिवसित (वि०) 1. उपासनेमाडल्पट्ट. 2. पूजिसल्पट्ट, गौरविसल्पट्ट. 3. शुश्रूषेमाडल्पट्ट, सेविसल्पट्ट. वरिवस् "क्यच्" (३-१-१९)। "क्तः" (३-२-१०२)। वा यलोपः (६-४-५०)। पक्षे **वरिवस्यितः वरिवस्यितः**.

वरिवस्या वरिवस्या (स्त्री०) 1. शुश्रूषे, सेवे. 2. पूजे, गौरविसुवुदु, मर्यादेयिंद काणुवुदु. वरिवस् "क्यच्" (३-१-१९)। "अः" (३-३-१०२)। "अयजन्त पुरा यमेकमाद्यं वरिवस्यामिह तस्य वारयेत्कः" याद० १५-६५।

वरिष वरिष (पुं०) वर्ष, संवत्सर. "वर्षः स्यात् वरिषोऽपि च"। "वर्षाः स्युर्वरिषाभिश्च" शब्द भेदप्रकाशः।

वरिष्ठ वरिष्ठ (पुं०)1. तित्तिरि पक्षि. (न०)2. ताम्र लोहद. 3. मेणसु. (वि०) 4. एल्लरिगिंतलू श्रेष्ठनाद. 5. एल्लक्किंतलू दोड्डदाद. अयमेतेषामतिशयेन उरुः—उरु "इष्ठन्" (५-३-५५)। वर् आदेशः (६-४-१५७)। "स्याद्वरिष्ठस्तु तित्तिरौ। वरिष्ठं मरिचे ताम्रे वरोरुतमयोस्त्रिषु" हेम०।

वरी वरी (स्त्री०)1. शतावरि गिड. वृणोति गन्धेनेन्द्रियम् —वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "अभीरुरिन्दीवरी वरी" अम०। 2. छायादेवि, सूर्यन पत्नि. "छाया स्यात्तपतीमन्दजननी भूमयी वरी" त्रिकाण्ड०।

वरीयस् वरीयस् (वि०) 1. एरडरल्लि उत्तमवाद ऒंदु, इब्बरल्लि श्रेष्ठनाद ऒब्ब. अयमनयोरतिशयेन वरः—वर "ईयसुन्" (५-३-५७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यसी -यसी.** 2. विष्कंभ मोदलाद इप्पत्तेरळु योगगळल्लोंदु. **ई योगदल्लि जनिसिदवन फल.** ऒळ्ळेय दानशील. दयाळु. ऒळ्ळेय वेषभूषणवुळ्ळवनु. सत्कार्य निरतनु. हितवाद स्वभाववुळ्ळवनु. बलशाली. धनिक. जनबलवुळ्ळवनु. योगि. "दाता दयालुः सुतरां सुवेषः सत्कार्यकर्ता मधुरस्वभावः। नरो बलीयान् धनवान् जनाढ्यः योगी वरीयान् यदि जन्मकाले"।

वरीवर्द वरीवर्द (पुं०) बलीवर्द, एत्तु, होरि.

वरीषु वरीषु (पुं०) कामु, मन्मथ.

वरुड वरुड (पुं०) निम्नवर्गदवनु.

वरुण वरुण (पुं०)1. जलाधिदेवते, नीरिन अधिपति. वृणोति—वृञ् (वरणे) "उनन्" (उ० ३-५३)। वरुणनु पश्चिम दिक्किन अधिपतियादुदरिंद अष्टदिक्पालकरल्लोब्ब. "अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य दिशा भृशमन्वरज्यदतुषारकरः" माघ० ९-७। 2. वलसे गिड. 3. जल, नीरु. 4. रवि, सूर्य, द्वादश आदित्यरल्लोब्ब. "वरुणोऽर्केऽप्पतौ वृक्षे" हेम०। "वरुणस्तरुभेदेऽप्सु पश्चिमाशापतावपि" मेदि०। 5. विष्णु, नारायण. सकल जगत्तन्नू आवरिसिकोंडिरुवुदरिंद परमात्मनु वरुण. "यः स्थितः सर्वमावृत्य वरुणः स तु कथ्यते" इति निरुक्तिः। "वरुणो वारुणो वृक्षः" वि० स०।

वरुणदैवत वरुणदैवत (न०) शतभिषक् नक्षत्र.

वरुणात्मजा वरुणात्मजा (स्त्री०) मद्य, हेंड. वरुणस्यात्मजा।

वरुणानी वरुणानी (स्त्री०) वरुणन पत्नि. वरुणस्य स्त्री—वरुण आनुक् "ङीष्" च (५-१-४९)।

वरुत्र वरुत्र (न०) हॊदेयुव वस्त्र. वृणोति—वृञ् (वरणे) "उत्रः" (उ० ४-१७२)।

वरूथ वरूथ (पुं०) 1. रथवन्नु रक्षिसुव चर्मद हॊदिके. (न०) 2. चर्म. 3. गृह, मने. 4. कवच, अंगि. क्रियतेऽनेन—वृञ् (वरणे) "ऊथन्" (उ० २-६)। "वरूथो रथगुप्तौ स्यात् वरूथं चर्मवेश्मनोः" मेदि०। 5. सैन्य. "तेऽनीकपा रघुपते-

रभिपत्य सर्वे द्वंद्वं वरूथमिभपत्तिरथाश्वयोधैः" भाग० ९-१०-२०।

वरूथिन् वरूथिन् (वि०) ರಥವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಚರ್ಮದ ಹೊದಿಕೆಯುಳ್ಳ. वरूथः अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अवनिमेकरथेन वरूथिना जितवतः किल तस्य घनुर्भृतः" रघु० ९-११।

वरूथिनी वरूथिनी (स्त्री०) ಸೈನ್ಯ. वरूथं तनुत्रादिकमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "चिक्लिशुर्भृशतया वरूथिनीमुत्तटा इव नदीरयाः स्थलीम्" रघु० ११-५८।

वरेण्य वरेण्य (वि०) 1. ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ. वृञ् (वरणे) "एण्यः" (उ० ३-९८)। "अमंस्त कण्ठार्पितबाहुपाशां विदर्भराजावरजां वरेण्यः" रघु० ७-८४। 2. ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯನಾದ, ಇಷ್ಟನಾದ. "अनेन चेदिच्छसि गृह्यमाणं पाणिं वरेण्येन कुरु प्रवेशे" रघु० ६-२४। 3. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. "सन्तर्पणो नाकसदां वरेण्यः" भट्टि० १-४। (न०) 4. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ.

वरोट वरोट (पुं०) ಮರುಗ.

वर्कर वर्कर (पुं०) 1. ಕುರಿಮರಿ. 2. ಆಡಿನ ಮರಿ. वृक्यते—वृक (आदाने) "अरः" बाहु०। 3. ಪರಿಹಾಸ್ಯ, ವಿನೋದದ ಮಾತು. 4. ಯುವಪಶು, ಯಾವುದಾದರೂ ಪಶುಪ್ರಾಣಿಯ ಮರಿ. 5. ಛಾಗ, ಮೇಕೆ, ಆಡು. "वर्करः परिहासे स्याच्छागे युवपशावपि" मेदि०।

वर्कराट वर्करराट (पुं०) 1. ಕಟಾಕ್ಷ, ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ. 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪಯೋಧರ ಮತ್ತು ಊರು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಿರುವ ದನ್ತಕ್ಷತ ನಖಕ್ಷತಗಳು. "वर्कराटः कटाक्षे स्यात्तरुणादित्यरोचिषि। नारीपयोधरोत्सङ्गकान्तदन्तनखक्षते" मेदि०। 3. ಉದಯಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ.

वर्ग वर्ग (पुं०) 1. ಸಮಾನಜಾತಿಯ ಮೃಗಗಳ ಮತ್ತು ಸಮಾನಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರ ಸಮೂಹ. वृज्यते—वृजी (वर्जने) "घञ्" (३-३-१९)। "व्रताय तेनानुचरेण धेनोर्न्यषेधि शेषोऽप्यनुयायिवर्गः" रघु० २-४। 2. ಒಂದು ಗುಂಪು, ಒಂದು ಪಕ್ಷ, ಒಂದು ಮಂಡಲ. "वर्गविभौ देवमहीधराणाम्" कुमा० ७-५३। 3. ಒಂದು ವಿಭಾಗ. 4. ಭಿನ್ನವಸ್ತುಗಳು ಸೇರಿದ ಒಂದು ಗುಂಪು. त्रिवर्गः, त्रयाणां धर्मकामार्थानां वर्गः समूहः।

वर्गमूल वर्गमूल (न०) ಸಮಾನವಾದ ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸಿ ಬಂದ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಮೂಲ ಸಂಖ್ಯೆಯು ವರ್ಗಮೂಲ,

4 × 4 = 16 ಈ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಮೂಲ 4
9 × 9 = 81 ಈ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಮೂಲ 9
15 × 15 = 225 ಈ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಮೂಲ 15
16 ಕ್ಕೆ ವರ್ಗಮೂಲ 4
81 ಕ್ಕೆ ವರ್ಗಮೂಲ 9
225 ಕ್ಕೆ ವರ್ಗಮೂಲ 15 ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

वर्गशस् वर्गशस् (अव्य०) 1. ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ. 2. ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. वर्ग "शस्" (५-४-४२)।

वर्गीय वर्गीय (वि०) ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ (ವ್ಯಂಜನ) ವರ್ಣಗಳು, ಕವರ್ಗ ಚವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳು. ಕವರ್ಗ ಮೊದಲಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳು. ಕಾದಿ ಪಂಚ ಚಾದಿ ಪಂಚ ಟಾದಿ ಪಂಚ ತಾದಿ ಪಂಚ ಮತ್ತು ಪಾದಿ ಪಂಚ ವರ್ಣಗಳು ವರ್ಗೀಯವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳು.

वर्ग्य वर्ग्य (वि०) ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು, ಒಂದು ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿರುವವನು. वर्गे भवः—वर्ग "यत्" (४-३-५४)। "तावद्भूमिकास्तथैव भावेन सर्वे वर्ग्याः पाठिताः" मालती० १।

वर्चस् वर्चस् (न०) 1. ತೇಜಸ್ಸು. वर्च (दीप्तौ) "असुन्" (उ० ४-१८९)। 2. ರೂಪ, ಆಕಾರ. 3. ವಿಷ್ಠೆ, ಮಲ, ಆವಿೀಧ್ಯ. "वर्चो मुञ्चत्यल्पमल्पं सफेनं रूक्षं श्यावं सानिलं मारुतेन" सुश्रुत० उत्तरतं० ४०। (पुं०) 4. ಚಂದ್ರನ ಮಗ. "वर्चो नपुंसकं रूपे विष्ठायामपि तेजसि। पुंसि चन्द्रस्य तनये" मेदि०। "रोहिण्यामभवद्वर्चा वर्चस्वी येन चन्द्रमाः"।

वर्चस्क वर्चस्क (पुंन०) 1. ವಿಷ್ಠೆ, ಮಲ, ಪುರೀಷ. वर्चस् कुत्सायां "कन्" (५-३-७४)। 2. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 3. ವೀರ್ಯ, ಶಕ್ತಿ.

वर्चस्विन् वर्चस्विन् (वि०) 1. ತೇಜಃಶಾಲಿಯಾದವನು. 2. ಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನನಾದವನು. 3. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. वर्चोऽस्यास्ति—वर्चस् "विनिः" (५-२-१२१)। (पुं०) 4. ಚಂದ್ರ.

वर्जक वर्जक (वि०) ತ್ಯಜಿಸುವವನು, ಬಿಡುವವನು. वृजी (वर्जने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

वर्जन वर्जन (न०) 1. त्यजिसुवुदु, बिट्टुबिडुवुदु, तॊरेदुबिडुवुदु. वृजी (वर्जने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. हिंसिसुवुदु. "वर्जनं त्यागहिंसयोः" हेम०।

वर्जनीय वर्जनीय (वि०) 1. बहिष्करिसल्पडुव. तॊरेयल्पडुव. वृजी (वर्जने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. बहिष्करिसबेकाद. 3. बहिष्करिसलु अर्हनाद. "तव्यः"। **वर्जितव्यः वर्जितव्यः**। 4. त्यजिसल्पडुव. 5. त्यजिसबेकाद. 6. त्यजिसलु अर्हवाद.

वर्जयत् वर्जयत् (वि०) 1. बिट्टुबिडुत्तिरुव, बहिष्करिसुत्तिरुव. वृजी (वर्जने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. त्यजिसुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यन्ती -यन्ति**। "वर्जयन्त्या जनैः सङ्गमेकान्ततः" माघ० ४-४२।

वर्जित वर्जित (वि०) बहिष्करिसल्पट्ट, बिडल्पट्ट. वृजी (वर्जने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

वर्ज्य वर्ज्य (वि०) 1. बिडल्पडुव, तॊरेयल्पडुव, त्यजिसल्पडुव. वृजी (वर्जने) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. त्यजिसल्पडुव, बहिष्करिसल्पडुव.

वर्ण वर्ण (पुं०) 1. बण्ण. वर्णं (वर्णक्रियायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "कृत्वा तासामभिगममपां सौम्य सारस्वतीनामन्तः शुद्धस्त्वमपि भविता वर्णमात्रेण कृष्णः" मेघ० १-४९। 2. ब्राह्मण क्षत्रिय मॊदलाद जाति. वर्ण्यते प्रेर्यते—वर्ण (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः" (गीता ४-१३) एंब गीताचार्यन सूक्तियंते सत्त्वादि गुण मत्तु कर्मगळ विभागद मेले ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य मत्तु शूद्र एंब नाल्कु वर्ण (जाति) गळु एर्पट्टुवु. शमः (बाह्येंद्रियनियमन) दमः (आंतरिंद्रिय नियमन) तपः (सौख्यदल्लि अपेक्षेयन्नु तॊरेदु शास्त्रसिद्धवाद कायक्लेश) शौचम् (शास्त्रविहित कर्मानुष्ठानयोग्यते) क्षान्तिः (इतररिंद पीडिसल्पट्टरू चित्तविकार हॊंददिरुवुदु) आर्जवम् (कपटविल्लदे मनस्सिनल्लिरुवंतेये कार्याचरणे) ज्ञानम् (परावरतत्त्वज्ञान) विज्ञानम् (परतत्त्वगतवाद असाधारण विशेषज्ञान) आस्तिक्यम् (वेदार्थगळल्लि दृढवाद नंबिके) इवेल्लवू **ब्राह्मणनिगे स्वभावसिद्धवाद कर्मगळु.** "शमो दमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च। ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्म कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४२।

शौर्यम् (युद्धदल्लि भयविल्लदे प्रवेशिसुव सामर्थ्य) तेजः (इतररिंद पराभवगॊळ्ळदिरुवुदु) धृतिः (धैर्य) दाक्ष्यम् (एल्ला कार्यगळन्नू साधिसुव सामर्थ्य) युद्धे अपलायनम् (युद्धक्षेत्रदिंद हिंजरियदिरुवुदु) दानम् (कॊडुगे) ईश्वरभावः (एल्लरन्नू ऒंदु अंकेयल्लिडुव सामर्थ्य) **क्षत्रियनिगे इवेल्लवू स्वभावसिद्ध कर्मगळु.** "शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम्। दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४३।

कृषिः (भूमियन्नु उत्तु बिळियुवुदु) गोरक्ष्यम् (पशुपालने) वाणिज्यम् (क्रय विक्रय रूपवाद व्यापार) **इवु वैश्यन कर्मगळु.**

परिचर्या (सेवे) इदु **नाल्कनेय वर्णदवनिगे स्वभावसिद्धवाद कर्म.** "कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यं कर्म स्वभावजम्। परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम्" गीता १८-४४। 3. अक्षर, लिपि, अकार मॊदलाद वर्ण. **वर्णगळ उत्पत्तिक्रमः** आत्मनु बुद्धियॊडने सेरि बाह्यविषयगळ संपर्क हॊंदि मनस्सन्नु मातनाडलु प्रेरिसुवनु. मनस्सु शरीरदॊळगिन अग्नियन्नु तट्टुवुदु. आ अग्नियु वायुवन्नु प्रेरिसुवुदु. वायुवु हृदयदल्लि संचरिसुत्त कंठद मूलक शिरस्सिन वरेगू हॊंगि अल्लिंद वक्त्रवन्नु मुट्टि वर्णगळन्नु उत्पत्तिमाडुवुदु. "आत्मा बुद्ध्या समेत्यार्थान् मनो युङ्क्ते विवक्षया। मनः कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम्। सोदीर्णो मूर्ध्न्यभिहतो वक्त्रमापद्य मारुतः। वर्णान् जनयते तेषां विभागः पञ्चधा मतः" पा० शि०। **वर्णगळु हुट्टुव स्थानगळु :**

वर्णगळु	स्थान
अ कवर्ग ह विसर्गाणाम्	कण्ठः
इ चवर्ग यशानाम्	तालुः
ऋ टवर्ग रषाणाम्	मूर्धा
ऌ तवर्ग लसानाम्	दन्ताः
उ पवर्ग उपध्मानीयानाम्	ओष्ठौ

ವರ್ಣಗಳು	ಸ್ಥಾನ
वकारस्य	दन्तोष्ठम्
एदैतोः	कण्ठतालु
ओदौतोः	कण्ठोष्ठम्
जिह्वामूलीयस्य	जिह्वामूलम्
ञमङणनानाम्	नासिका स्व स्ववर्गीयस्थानं च
अनुस्वारस्य	नासिका

"वर्णैः कतिपयैरेव ग्रथितस्य स्वरैरिव। अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव विचित्रता" माघ० २-७२। 4. ರೂಪ, ಆಕಾರ. 5. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 6. ವ್ರತ. 7. ಗುಣ. 8 ಭೇದ. 9. ಚಿತ್ರ. 10. ಯಶಸ್ಸು. "राजा प्रजारञ्जनलब्धवर्णः परन्तपो नाम यथार्थनामा" रघु० ६-२१। 11. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 12. ವಿಲೇಪನ, ಮೈಗೆ ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಪೂಸುವುದು. 13. ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ತಾಳ. 14. ಅನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ರತ್ನಗಂಬಳಿ. (न०) 15. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. "वर्णः स्वर्णे व्रते स्तुतौ। रूपे द्विजादौ शुक्लादौ कथायामक्षरे गुणे। भेदे गीतक्रमे चित्रे यशस्तालविशेषयोः। अङ्गरागे च वर्णं तु कुङ्कुमे" हेम०।

वर्णक ವರ್ಣಕ (पुं०) 1. ನರ್ತನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಖದ ಮುಸುಕು, ಮುಖವಾಪು, ಮೊಗವಾಡ. वर्णयति नृत्यादीन् विस्तारयति — वर्ण (वर्णक्रियाविस्तारगुण-वचनेषु) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸ್ತುತಿಸುವವನು, ಹೊಗಳುವವನು. (पुंन०) 3. ಗಂಧ. 4. ವಿಲೇಪನ, ಬಣ್ಣಬಳಿಯುವುದು. 5. ಅಂಗರಾಗ. "वर्णकश्चारणेऽस्त्री तु चन्दने च विलेपने" मेदि०। "अपि रहसि कृतानां वाग्विहीनोऽपि जातः सुरतविलसितानां वर्णको वर्णकोऽसौ" माघ० ११-२९। (न०) 6. ಚಂದನ ಲೇಪನ, ಗಂಧಪೂಸುವುದು. 7. ಅರಿದಳ. 8. ವಲಯ, ಮಂಡಲ.

वर्णकूपिका ವರ್ಣಕೂಪಿಕಾ (स्त्री०) ದೌತಿ ಮಣೆ, ಮಸೀಕುಡಿಕೆಗಳನ್ನಿಡುವ ಮಣೆ. "मासिधानी मसि मणिर्मेलान्धुर्वर्णकूपिका" त्रिकाण्ड०।

वर्णचारक ವರ್ಣಚಾರಕ (पुं०) ಚಿತ್ರಕಾರ, ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. वर्णान् चारयति विस्तारयति — चर (गतौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

वर्णज्येष्ठ ವರ್ಣಜ್ಯೇಷ್ಠ (पुं०) 1. ವಿಪ್ರ, ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣದವನು. वर्णेषु ज्येष्ठः। "वक्त्रजस्त्वनमो विप्रो वर्णज्येष्ठः कठो द्विजः" त्रिकाण्ड०। 2. (ಜ್ಯೋತಿಷ ದಲ್ಲಿ) ಕರ್ಕಾಟಕ, ವೃಶ್ಚಿಕ ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳು. "मीनकर्कटवृश्चिकविप्राः सिंहतुलाधनुः क्षत्रिय उक्तः। कुम्भनरद्वयमेषविशः स्युः मकरवृषस्त्री कथितावर-जातिः"।

वर्णतूलि ವರ್ಣತೂಲಿ (स्त्री०) 1. ಲೇಖನಿ, ಬರೆಯುವ ಕಡ್ಡಿ. 2. ಕುಂಚ. वर्णानां तूलिरिव। **-तूलिका -ತೂಲಿಕಾ, -तूली -ತೂಲೀ.** "लेखनी वर्णतूली स्यात्" त्रिकाण्ड०।

वर्णदात्री ವರ್ಣದಾತ್ರೀ (स्त्री०) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. वर्णस्य दात्री।

वर्णदूत ವರ್ಣದೂತ (पुं०) ಪತ್ರ, ಕಾಗದ. वर्णा एव दूता यत्र। "लेखो वाचिकहारकः। वर्णदूतः स्वस्ति-मुखः" त्रिकाण्ड०।

वर्णधर्म ವರ್ಣಧರ್ಮ (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣದವನಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ ಧರ್ಮ (ಕರ್ಮ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಯಾಜನ-ಯಾಜನ ಅಧ್ಯಯನ-ಅಧ್ಯಾಪನ ಮತ್ತು ದಾನ-ಪ್ರತಿಗ್ರಹ ಈ ಆರು ಕರ್ಮಗಳು. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ದಾನ ಅಧ್ಯಯನ ಯಜ್ಞ ಈ ಮೂರು ಕರ್ಮಗಳು. ತುರೀಯ ವರ್ಣದವನಿಗೆ ಪರಿಚರ್ಯೆಯು ಕರ್ಮ.

वर्णन ವರ್ಣನ (न०) 1. ಸ್ತುತಿಸುವುದು, ಹೊಗಳುವುದು. वर्ण (स्तुतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. "उत्थाय कृष्णगुणवर्णनजातमन्युः" भाग० १०-७४-३०। 3. ಬಣ್ಣಹಾಕುವುದು. 4. ಬರೆಯುವುದು. वर्ण+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **वर्णना ವರ್ಣನಾ.** ವರ್ಣಿಸುವುದು, ಗುಣಕಥನ. "शोभेव मन्दर-क्षुब्धक्षुभिताम्भोधिवर्णना" माघ० २-१०७।

वर्णनीय ವರ್ಣನೀಯ (वि०) 1. ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 3. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 4. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ. 5. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಸ್ತುತಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಸ್ತುತಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. वर्ण (स्तुतौ)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **वर्णितव्यम् ವರ್ಣಿತವ್ಯಮ್.**

वर्णप्रसादन ವರ್ಣಪ್ರಸಾದನ (न०) ಅಗುರು. वर्णस्य प्रसादनं यस्मात्।

वर्णमातृ ವರ್ಣಮಾತೃ (स्त्री०) ಲೇಖನಿ, ಬರೆಯುವ ಕಡ್ಡಿ. वर्णस्य मातेव अक्षरजनकत्वात्।

वर्णमातृका ವರ್ಣಮಾತೃಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸರಸ್ವತಿ. वर्णानां वर्णमालानां मातृकेव।

वर्णमाला ವರ್ಣಮಾಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ವರ್ಣಗಳ ಶ್ರೇಣಿ, ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮೂಹ. वर्णानां माला श्रेणिः।

वर्णयत् ವರ್ಣಯತ್ (ವಿ०) 1. ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಗಳುತ್ತಿರುವ. 2. ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ವಿಸ್ತರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಬಣ್ಣಹಾಕುತ್ತಿರುವ. वर्ण (वर्णक्रिया-विस्तारगुणवचनेषु) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯನ್ತಿ**.

वर्णयितृ ವರ್ಣಯಿತೃ (ವಿ०) 1. ಹೊಗಳುವವನು, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು. 2. ಕಥೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವವನು. 3. ಬಣ್ಣಹಾಕುವವನು. वर्ण + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ**.

वर्णरे(ले)खा ವರ್ಣರೇ(ಲೇ)ಖಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ಕುಂಚ. 2. ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಲೇಖನಿ. वर्णाः लिख्यन्तेऽनया — लिख (अक्षरविन्यासे) करः "घञ्" (३-३-१२१)। रलयोरभेदः। "वर्णलेखा च कठिनी कक्खटी खटी" त्रिकाण्ड०।

वर्णवती ವರ್ಣವತೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. वर्णोऽस्त्यस्यां वर्णं "मतुप्" (५-२-९५)।

वर्णविपर्यय ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯ (ಪುं०) ಅಕ್ಷರದ ಬದಲಾವಣೆ. वर्णस्य विपर्ययः। "भवेद्वर्णागमाद्धंसः सिंहो वर्णविपर्ययात्"।

वर्णविलोडक ವರ್ಣವಿಲೋಡಕ (ಪುं०) 1. ಕೃತಿಚೋರ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಬರೆದಿದ್ದನ್ನು ಕದ್ದು ಬರೆಯುವವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ವಿಷಯವನ್ನು ತೆಗೆದು ಬರೆದು ತನ್ನದೆಂದು ಹೇಳುವವನು. वर्णान् विलोडयति—वि+लुडि (स्तेये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮನೆಗೆ ಕನ್ನಹಾಕುವವನು, ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕೊರೆದು ಕದಿಯುವವನು. "वर्णविलोडक एष श्लोकस्तेने च सन्धिचौरे च" मेदि०।

वर्णवृत्त ವರ್ಣವೃತ್ತ (ನ०) ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯ ನಿಯಮದಿಂದ ರಚಿಸುವ ವೃತ್ತ. वर्णसंख्यया रचितं वृत्तम्। "मात्रावर्णविभेदेन छन्दस्तदिह कथ्यते" वृ० र०।

वर्णसंसर्ग ವರ್ಣಸಂಸರ್ಗ (ಪುं०) 1. ಭಿನ್ನವರ್ಣಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಬೇರೆಬೇರೆ ಜಾತಿಗಳ ಸಂಬಂಧ. वर्णानां भिन्नजातीनां संसर्गः संबन्धः विवाहादिना। 2. ಬೇರೆಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳ ಸಂಬಂಧ.

वर्णसंकर ವರ್ಣಸಂಕರ (ಪುं०) 1. ಮಿಶ್ರಜಾತಿ. वर्णानां संकरो मिश्रणं यत्र। 2. ವರ್ಣಗಳ ಸಾಂಕರ್ಯ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವರ್ಣಗಳ ಮಿಶ್ರಣ. "स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसंकरः" गीता १-४१।

वर्णसमाम्नाय ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯ (ಪುं०) ವರ್ಣಮಾಲೆ, ಅಕ್ಷರಮಾಲೆ. ಅಕಾರದಿಂದ ಹಕಾರದವರೆಗಿನ ಅಕ್ಷರಗಳು.

वर्णसि ವರ್ಣಸಿ (ಪುं०) ಜಲ, ನೀರು. वृणोति भूमिम्—वृञ् (वरणे) "असिः" धातोः नुगागमश्च (उ० ४-१०७)।

वर्णाट ವರ್ಣಾಟ (ಪುं०) 1. ಗಾಯಕ, ಹಾಡುಗಾರ, ಸಂಗೀತಗಾರ. वर्णान् अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಚಿತ್ರಗಾರ, ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. 3. ಹೆಂಗಸಿನ ಸಂಪಾದನೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "वर्णाटो गायने चित्रकरे स्त्रीकृतजीवने" मेदि०।

वर्णात्मन् ವರ್ಣಾತ್ಮನ್ (ಪುं०) ಶಬ್ದ, ಪದ. वर्णः अक्षरम् आत्मा स्वरूपं यस्य।

वर्णाधिप ವರ್ಣಾಧಿಪ (ಪುं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣಗಳ ಅಧಿಪತಿ. वर्णानां विप्रादीनामधिपः। ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣದ ಅಧಿಪತಿಯು ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರ. ಎರಡನೆಯ ವರ್ಣದ ಅಧಿಪತಿಯು ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಂಗಾರಕ. ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣದ ಅಧಿಪತಿಯು ಚಂದ್ರ. ತುರೀಯವರ್ಣದ ಅಧಿಪತಿಯು ಬುಧ. "ब्राह्मणे शुक्र-वागीशौ क्षत्रिये भौमभास्करौ। चन्द्रो वैश्ये बुधः शूद्रे पतिः" ज्योतिस्तत्त्वम्।

वर्णाश्रम ವರ್ಣಾಶ್ರಮ (ಪುं० ब० व०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಆಶ್ರಮಗಳು. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ ಎಂದು ಈ ಆಶ್ರಮಗಳು ನಾಲ್ಕು. "ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुश्चतुष्टये। आश्रमोऽस्त्री" अम०। "वर्णाश्रमाणां गुरवे स वर्णी विचक्षणः प्रस्तुतमाचचक्षे" रघु० ५-१९।

वर्णि ವರ್ಣಿ (न०) ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. वर्ण (वर्णक्रिया-विस्तारगुणवचनेषु) "इन्" (उ० ४-१२३)।

वर्णिक ವರ್ಣಿಕ (ಪುं०) 1. ಲೇಖಕ, ಬರೆಯುವವನು. वर्णो लेख्यत्वेनास्त्यस्य — वर्ण "ठन्" (५-२-११५)। (ಸ್ತ್ರೀ०) **-का -ಕಾ**. 2. ಲೇಖನಿ. 3. ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ಕುಂಚ. 4. ಮಸಿ. "वर्णिका मसिः" त्रिकाण्ड०।

5. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ನಟನ ಪಾತ್ರ. "प्रकरणनायकस्य मालतीवल्लभस्य माधवस्य वर्णिकापरिग्रहः कथम्" मालती० १।

वर्णित वर्णित (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೊತ್ತ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वर्ण (वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "वर्णितं जयदेवेन हरेरिदं प्रणतेन" गीतगो०। 3. ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "चतुर्थमेतद्विपुलं वैराटं पर्व वर्णितम्" भा० आदि० २। 4. ಬಣ್ಣಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

वर्णिन् वर्णिन् (पुं०) 1. ಲೇಖಕ. वर्णाः अक्षराणि लेख्यत्वेनास्त्यस्य — वर्ण "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. वर्णः स्तुतिरस्यास्ति "इनिः" (५-२-१३४)। "सखी तदीया तमुवाच वर्णिनं निबोध साधो तव चेत्कुतूहलम्" कुमा० ५-५२। 3. ಬಣ್ಣಹಾಕುವವನು. "वर्णी स्याल्लेखके चित्रकरेऽपि ब्रह्मचारिणि" मेदि०। (वि०) 4. ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

वर्णिनी वर्णिनी (स्त्री०) 1. ಮಹಿಳೆ, ಹೆಂಗಸು. 2. ಅರಿಸಿನ.

वर्ण्य वर्ण्य (वि०) ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ. वर्ण + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। ಇದು ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಸ್ತುತ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "वर्ण्योपमानधर्मणामुपमावाचकस्य च। एकद्वित्र्यनुपादानाद्भिन्ना लुप्तोपमाष्टधा"।

वर्तक वर्तक (पुं०) 1. ಲಾವಕ್ಕಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. वृतु (वर्तने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕುದುರೆಯ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. (न०) 3. ಹತ್ತಿಬೆಳೆ. (वि०) 4. ಪೂಜಿಸುವವನು, ಆರಾಧಿಸುವವನು. स्त्रियां वर्तका वर्तिका.

वर्तजन्मन् वर्तजन्मन् (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ.

वर्तन वर्तन (न०) 1. ವೃತ್ತಿ, ಜೀವನೋಪಾಯ. वर्तन्ते जीवन्त्यनेन — वृतु (वर्तने) करः "ल्युट्" (३-३-११७)। "देवतापितृमर्त्यानामतिथीनां च वर्तनम्। यस्यावशिष्टेनान्नेन पुंसस्तस्य गृहं त्यज" मार्क०। (स्त्रीन०) 2. ಹತ್ತಿಯ ಪಿಂಜಿ, ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ನೂಲಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಪಿಂಜಿ. 3. ಕವಿರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿರುಗಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಅದರ ತಳದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಭಾರವಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಗುಂಡು. 4. ಜೀವನ, ಬದುಕು. वृतु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. ಇರುವಿಕೆ, ವಾಸಮಾಡುವುದು. "स्मरसि सुतनु तस्मिन् पर्वते लक्ष्मणेन प्रतिविहितसपर्यासुस्थयोस्तान्यहानि। स्मरसि सरसनीरां तत्र गोदावरीं वा स्मरसि च तदुपान्तेष्वावयोर्वर्तनानि" उ० रा० १-२६। (पुं०) 6. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ. (वि०) 7. ಇರುವ, ವಾಸಮಾಡುವ. "वर्तनो वामने क्लीबं वृत्तौ स्त्री पेषणाध्वनोः। न पुंसि तूलनालायां तर्कुपिण्डे च जीवने। वर्तिर्णी त्रिषु" मेदि०। (स्त्री०) -नी -ङीः. 8. ಆರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 9. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ.

वर्तनि वर्तनि (पुं०) 1. ಭಾರತದ ಪೂರ್ವಪ್ರದೇಶ. (स्त्री०) 2. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. वृतु (वर्तने) "अनिः" (उ० २-१०७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। -नी -ङीः.

वर्तनीय वर्तनीय (वि०) 1. ಇರಬೇಕಾದ. 2. ಇರಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಇರಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वृतु (वर्तने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **वर्तितव्यम्** वर्तितव्यम्.

वर्तमान वर्तमान (पुं०) 1. (व्याकरणದಲ್ಲಿ) ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ. "वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा" (३-३-१३१)। एषोऽहं गच्छामि — एषोऽहं गमिष्यामि। (वि०) 2. ಈಗ ಇರುವ, ಈಗ ಜೀವಿಸಿರುವ. "प्रथितयशसां भाससौमिल्लककविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य क्रियायां कथं बहुमानः" माल० १। "छायामपास्य महतीमपि वर्तमानामागामिनीं जगृहिरे जनतास्तरूणाम्" माघ० ५-१४। 3. ಈಗಿನ ಕಾಲದ. 4. ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ.

वर्तरूक वर्तरूक (पुं०) 1. ಒಂದು ನದಿ. 2. ನೀರಿನ ಗುಂಡಿ, ನೀರು ನಿಂತಿರುವ ಹಳ್ಳ. 3. ಕಾಗೆಯ ಗೂಡು. 4. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 5. ಜಲಾವರ್ತ, ನೀರಿನ ಸುಳಿ. वर्तो वर्तनं राति गृह्णाति—रा "ऊकः" बाहु०। "वर्तरूको नदीभेदे काकनीडे जलावटे" मेदि०। द्वाःस्थितो वेत्रधारकः। दौःसाधिको वर्तरूको गर्वाटो दण्डवासिनि" त्रिकाण्ड०।

वर्तलोह् वर्तलोह (न०) ಹತ್ತಿಬೆಳೆ. वर्तश्चासौ लोहश्च।

वर्ति वर्ति (स्त्री०) 1. दीपद बत्ति. वर्त्यते — वृतु (वर्तने)+णिच् "इः" (उ० ४-१३९)। "उज्ज्वलालोकया स्निग्धा त्वया त्यक्ता न राजते। मलीमसमुखी वर्तिः प्रदीपशिखया यथा" मालती० १०-४। 2. कण्णिन अंजन, मुलामु, कण्णिन कप्पु. "इयं गेहे लक्ष्मीरियममृतवर्तिर्नयनयोः" उ० रा० १-३८। 3. वस्त्रद कोने, बट्टेय सेरगु. 4. औषधवन्नु तयारिसुवुदु. 5. रेखे, गेरे, गीटु. 6. पात्रेय सुत्तलू उब्बिरुव भाग. 7. गंधद बिल्ले. 8. दीप. "वर्तिर्गात्रानुलेपन्यां दशायां दीपकस्य च। दीपे भेषजनिर्माणे नयनाञ्जनलेखयोः" हेम०। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **वर्ती** वर्ति.

वर्तिक वर्तिक (पुं०) लावक्कि, ऒंदु जातिय पक्षि.

वर्तिका वर्तिका (स्त्री०) 1. बण्णिसुव कुंचि, तूलिके. "वर्तते स्म स कथंचिदालिखन्नङ्गुलीक्षरणसन्नवर्तिकः" रघु० १९-११। 2. दीपद बत्ति. 3. लावक्कि. "श्येनावपातचकितानवर्तिकेव किं नेक्षसे ननु मया कवलीकृतासि" मालती० ८-८।

वर्तिन् वर्तिन् (वि०) (समासद कोनेयल्लि इदर प्रयोग) 1. इरुव, वासवागिरुव. वर्तते — वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. संचरिसुत्तिरुव, नडेयुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **वर्तिनी** वर्तिनी. "अथो वयस्यां परिपार्श्ववर्तिनीम्" कुमा० ५-११।

वर्तिष्णु वर्तिष्णु (वि०) 1. इरुववनु, स्थिरवागि निल्लुव स्वभावदवनु. वृतु (वर्तने) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। 2. युद्धदल्लि हिंजरियदे धैर्यवागि निल्लुव स्वभावदवनु. "निराकरिष्णू वर्तिष्णू वर्धिष्णू परितो रणम्" भट्टि० ५-१।

वर्तिष्यमाण वर्तिष्यमाण (वि०) 1. भविष्यत् कालद, मुंदे नडेयुव कालद, मुंदे नडेयुव. "वृत्तवर्तिष्यमाणानां कथांशानां निदर्शकः"। 2. भविष्यत्कालदल्लिरुव. "वर्तिष्यमाणमात्मानं सीता पत्युरिवान्तिके" भट्टि० ८-३८।

वर्तुल वर्तुल (पुं०) 1. बटाणि बीज, बटाणिकाळु. वृतु (वर्तने) "उलच्" बाहु०। (न०) 2. वृत्त, चक्राकार, दुंडु. (वि०) 3. गुंडागिरुव, चक्रद आकारदल्लिरुव, गोळाकारदल्लिरुव. (स्त्री०) -ला -ळा. 4. कदिरु बेन्नागि तिरुगलु अनुकूलिसुवंते अदर तळदल्लि कट्टुव भारवाद मण्णिन गुंडु. -ली -ळी. 5. गजहिप्पलि.

वर्त्मन् वर्त्मन् (न०) 1. मार्ग, दारि. वर्ततेऽनेन—वृतु (वर्तने) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "पारसीकान् ततो जेतुं प्रतस्थे स्थलवर्त्मना" रघु० ४-६०। 2. आचार, पद्धति. "रेखामात्रमपि क्षुण्णादामनोर्वर्त्मनः परम्" रघु० १-१७। 3. अवकाश, आस्पद. "न वर्त्म कस्मैचिदपि प्रदीयतामिति व्रतं मे विहितं महर्षिणा" किरा० १४-१४। 4. कण्णिन रेप्पे. "सितासितं च तन्मध्ये नेत्रयोर्मण्डलं हि यत्। प्रच्छादनं भवेद् वर्त्म चाक्षिकूटमतःपरम्"।

वर्त्मनि वर्त्मनि (स्त्री०) मार्ग, दारि. वृतु (वर्तने) "अनिः" मुडागमश्च (उ० २-१०६)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **वर्त्मनी** वर्त्मनी.

वर्त्स्यत् वर्त्स्यत् (वि०) अभिवृद्धिहोंदुत्तिरुव. वृधु (वृद्धौ) लृटः सत् (३-३-१४)। "शतृ" (३-२-१२४)। इडभावः (७-२-५९)। "समौ हि शिष्टैराम्नातौ वर्त्स्यन्तावामयः स च" माघ० २-१०।

वर्धक वर्धक (पुं०) 1. भारंगि. 2. मरगेलसदवनु, बडगि. (वि०) 3. तुंबुववनु. 4. कत्तरिसुववनु. वर्ध (छेदने पूरणे च)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 5. वृद्धिपडिसुववनु.

वर्धकि वर्धकि (पुं०) बडगि, मरगेलसदवनु. वर्धते छिनत्ति—वर्ध (छेदने) "अच्" (३-१-१३४)। वर्धं कषति—कष (हिंसायाम्) "किः" बाहु०। "कर्मान्तिकान् शिल्पकरान् वर्धकीन् खनकानपि" रामा०।

वर्धकिन् वर्धकिन् (पुं०) बडगि, मरगेलसदवनु.

वर्धन वर्धन (न०) 1. अभिवृद्धि होंदुवुदु, एळिगे होंदुवुदु. वर्ध (छेदनपूरणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. हेच्चुवुदु, अधिकवागुवुदु. 3. बेळियुवुदु. 4. कत्तरिसुवुदु, तुंडुमाडुवुदु. "प्राङ्नाभिवर्धनात् पुंसो जातकर्म विधीयते" मनु० २-२९। 5. तुंबुवुदु. (वि०) 6. बेळियुववनु, अभिवृद्धि होंदुव स्वभावदवनु. वर्धते—वृधु (वृद्धौ) "युच्" (३-२-१४९)। 7. कत्तरिसुववनु. वर्ध (छेदने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

8. विष्णु. "वर्धनो वर्धमानश्च" वि० स०। वृधु (वृद्धौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

वर्धनी ವರ್ಧನೀ (स्त्री०) 1. ಮಣ್ಣಿನ ಹೂಜಿ. 2. ಸುಮಾರ್ಜನಿ, ಪೊರಕೆ. 3. ಸಣ್ಣ ಮಣ್ಣಿನ ಗಡಿಗೆ.

वर्धनीय ವರ್ಧನೀಯ (वि०) 1. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಡುವ. 4. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಬೇಕಾದ. 6. ಬೆಳೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 7. ಬೆಳೆಯಬೇಕಾದ. 8. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 9. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಬೇಕಾದ. वृधु (वृद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "वर्धनीयविभवा वयं पुनः त्वत्प्रदिष्टपुरपत्तनेश्वराः" यादo १७-१०६। 10. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ. 11. ಕತ್ತರಿಸಬೇಕಾದ. 12. ಕತ್ತರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 13. ತುಂಬಲ್ಪಡುವ. 14. ತುಂಬಬೇಕಾದ. 15. ತುಂಬಲು ಅರ್ಹವಾದ. वर्ध (छेदनपूरणयोः) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **वर्धितव्यम् ವರ್ಧಿತವ್ಯಮ್**.

वर्धमान ವರ್ಧಮಾನ (वि०) 1. ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "यदुपुङ्गवमातङ्गैः वर्धमान इवाभवत्" यादo २२-२१८। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಏಳಿಗೆಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. (पुं०) 4. ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳುಗಿಡ. 5. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वर्धयन् भक्तान् स्वयमपि वर्धते — वृधु (वृद्धौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "वर्धयंस्तान् स्वयमपि वर्धमानश्च वर्धनात्" इति निरुक्तिः। "वर्धनो वर्धमानश्च" वि० स०। 6. ಶರಾವ, ಶ್ರಾವೆ. 7. ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಗಿಲಿಲ್ಲದ ಮನೆ. "द्वारालिन्दोऽन्तगतः प्रदक्षिणोऽन्यः शुभस्ततश्चान्यः। तद्वच्च वर्धमाने द्वारं तु न दक्षिणं कुर्यात्" बृहत्सं०।

वर्धमानक ವರ್ಧಮಾನಕ (पुं०) ಶರಾವ, ಶ್ರಾವೆ. वर्धमान संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)।

वर्धयत् ವರ್ಧಯತ್ (वि०) 1. ಬೆಳೆಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. वृधु (वृद्धौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 4. ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ತುಂಬುತ್ತಿರುವ. वर्ध (छेदनपूरणयोः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯನ್ತೀ**. "रम्या इति प्राप्तवतीः पताका रागं विविक्ता इति वर्धयन्तीः" माघo ३-५३।

वर्धयितृ ವರ್ಧಯಿತೃ (वि०) 1. ಬೆಳಿಸುವವನು. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವನು. 3. ಹೆಚ್ಚಿಸುವವನು. वृधु (वृद्धौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 4. ಕತ್ತರಿಸುವವನು. 5. ತುಂಬುವವನು. वर्ध (छेदनपूरणयोः) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ**.

वर्धापन ವರ್ಧಾಪನ (न०) 1. ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಕುಡಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 2. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಛೇದಿಸುವುದು. 3. ಜನ್ಮದಿನ ಮಹೋತ್ಸವ, ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ. 4. ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಶುಭಕಾರ್ಯ.

वर्धित ವರ್ಧಿತ (वि०) 1. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. वर्ध (छेदने पूरणे च) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಬೆಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वृधु (वृद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वर्धितं प्रसृते छिन्ने पूरिते" मेदि०।

वर्धिष्णु ವರ್ಧಿಷ್ಣು (वि०) 1. ಬೆಳೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ. 3. ಅಧಿಕವಾಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. वृधु (वृद्धौ) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "वैरोचनेर्दीनजलावसेकाद्वर्धिष्णुना वामनपादपेन" यादo १८-५७।

वर्ध्र ವರ್ಧ್ರ (न०) 1. ಚರ್ಮ. वृधु (वृद्धौ) "रन्" (उ० २-२८)। 2. ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ. "वर्ध्रबिद्धा घोरितेन प्रयातामश्वीयानामुच्चकैरुच्चलन्तः" माघo १८-५।

वर्ध्री ವರ್ಧ್ರೀ (स्त्री०) ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ. वर्ध्र "ङीष" (४-१-४१)।

वर्मन् ವರ್ಮನ್ (न०) 1. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. वृञ् (वरणे) "मनिन्" (३-२-७५)। "अभ्यभूयत वाहानां चरतां गात्रशिञ्जितैः। वर्मभिः पवनोद्धूतराजतालीवनध्वनिः" रघु० ४-५६। 2. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪು. "तस्येव बुद्धिविशिखेन भिनत्ति मर्म वर्मेभवेद्यदि न दैवमदृश्यमानम्" मुद्रा० २-८। (पुं०) 3. ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿನ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಪದ. "कौलूत-श्चित्रवर्मा मलयनरपतिः सिंहनादो नृसिंहः" मुद्रा० १-२०।

वर्मित ವರ್ಮಿತ (वि०) 1. ಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವವನು. वर्म सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಡುಗೆ ತೊಡಿಗೆಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ.

"वाजिनां वर्मिताङ्गानां क्रुद्धस्य मम सायकाः। अद्य भित्त्वा प्रवेक्ष्यन्ति शरीराणि मयेरिताः" रामा०।

वर्मुष ವರ್ಮುಷ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ, -ಮೀನು.

वर्य ವರ್ಯ (पुं०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. वर्यते प्रार्थ्यते —वर (ईप्सायाम्) "यत्" (३-१-९७)। (वि०) 2. प्रधान, ಮುಖ್ಯ. "अन्वीतः स कतिपयैः किरातवर्यैः" किरा० १२-५४। 3. श्रेष्ठ, ಉತ್ತಮ. "यथा धर्मादयश्चार्थाः मुनिवर्यानुकीर्तिताः" भाग० ३-१-५७। 4. ವರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಯ್ಕೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. व्रियते—वृञ् (वरणे) "यत्" (३-१-९७)। (स्त्री०) **-र्या-ऱ्या.** 5. ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ತಾನೇ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೆಣ್ಣು. वृङ् (संभक्तौ) "यत्" (३-१-१०१)।

वर्वर ವರ್ವರ (पुं०) 1. ಪಾಮರ, ನಿಮ್ನವರ್ಗದವನು. 2. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. 3. ವರ್ವರದೇಶ. (पुं० ब० व०) 4. ವರ್ವರ ದೇಶದ ಜನರು.

वर्वरक ವರ್ವರಕ (न०) ಒಂದು ವಿಧ ಗಂಧದ ಮರ.

वर्वरीक ವರ್ವರೀಕ (पुं०) 1. ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು. वृञ् (वरणे) "ईकन्" धातोर्द्वित्वं रुगागमश्च (उ० ४-१९)। 2. ನಾರಂಜೀಳೆ ಗಿಡ.

वर्ष ವರ್ಷ (पुंन०) 1. ಸಂವತ್ಸರ, ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ. वृषु (सेचने) "अच्" (वा० ३-३-५६)। "शापेनास्तंगमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्तुः" मेघ० १-१। 2. ವೃಷ್ಟಿ, ಮಳೆ. "महद्भिरपि तत्सैन्ये संपतद्भिः सुहृद्बलैः। न वृद्धिरभवद्दृश्या वर्षतोयैरिवाम्बुधौ" याद० २२-६७। 3. ಪುಷ್ಪ ಕನಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸುರಿಮಳೆ. "सुरभि सुरविमुक्तं पुष्पवर्षं पपात" रघु० १२-१०२। 4. ಮೋಘ, ಮೋಡ. वर्षति—वृषु "अच्" (३-१-१३४)। 5. ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಭಾಗ. ಜಂಬೂದ್ವೀಪವು ಒಂಬತ್ತು ಭಾಗಗಳಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ವರ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತವರ್ಷವು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ["भारतवर्ष" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "एतद्बृहद्गुरुभार भारतं वर्षमद्य मम वर्तते वशे" माघ० १४-५। (स्त्री० ब० व०) 6. ಒಂದು ಋತು, ವಸಂತ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಋತುಗಳಲ್ಲೊಂದು. "वर्षातिकाल-जलदद्युतयो नभोन्ते" कुमा० १७-३५। "वर्षोस्त्री भारतादौ च जम्बूद्वीपाब्दवृष्टिषु। प्रावृट्काले स्त्रियां भूम्नि" मेदि०।

वर्षकरी ವರ್ಷಕರೀ (स्त्री०) ಜೀರುಂಡೆ. वर्षं वर्षसूचनां करोति शब्देन—ङ्यु कृञ् "टः" (३-२-२०)।

वर्षकोश ವರ್ಷಕೋಶ (पुं०) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ. वर्षस्य वत्सरस्य कोश इव। ಒಂದು ಪೂರ್ಣವರ್ಷದ ಫಲವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಜೋಯಿಸನು ಕೋಶದಂತಿರುವನು. 2. ಮಾಸ, ತಿಂಗಳು.

वर्षज ವರ್ಷಜ (वि०) 1. ಮಳೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. 2. ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. 3. ಮೋಘದಿಂದ ಉಂಟಾದ. 4. ಜಂಬೂದ್ವೀಪವಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. वर्षात् वर्षे वा जातः जनी "डः" (३-२-९८, ९७)।

वर्षण ವರ್ಷಣ (न०) 1. ವೃಷ್ಟಿ, ಮಳೆ ಸುರಿಯುವುದು. 2. ಕೆಳಗೆ ಸುರಿಯುವುದು. वृषु (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

वर्षणि ವರ್ಷಣಿ (स्त्री०) 1. ಯೋಗ, ಯಜ್ಞ. 2. ಮಳೆ ಸುರಿಯುವುದು. 3. ವರ್ತನ, ಇರುವಿಕೆ. वृषु (सेचने) "अनिः" (उ० २-१०२)।

वर्षप्रतिबन्ध ವರ್ಷಪ್ರತಿಬಂಧ (पुं०) ಮಳೆಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ತಡೆ, ಮಳೆಯು ಬೀಳದಿರುವುದು. ಬರ, ಕ್ಷಾಮ. वर्षस्य प्रतिबन्धः।

वर्षवर ವರ್ಷವರ (पुं०) ಪೆಂಡ, ನಪುಂಸಕ. वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। वर्षस्य रेतःपातस्य वरः। "ये त्वल्पसत्त्वाः प्रथमा क्लीबाश्च स्त्रीस्वभाविनः। जात्या न दुष्टाः कार्येषु ते वै वर्षवराः स्मृताः"। "नष्टं वर्षवरैर्मनुष्यगणनाभावादपास्य त्रपाम्" रत्ना० २-३।

वर्षवृद्धि ವರ್ಷವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) ಜನ್ಮದಿನ, ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬದ ದಿವಸ. वर्षस्य वृद्धिर्यत्र। "सर्वैश्च जन्मदिवसे स्नातैर्मङ्गलपाणिभिः। गुरुदेवाग्निविप्राश्च पूजनीयाः प्रयत्नतः"।

वर्षशत ವರ್ಷಶತ (न०) ಒಂದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳು. वर्षाणां शतम्।

वर्षांश ವರ್ಷಾಂಶ (पुं०) ವರ್ಷದ ಭಾಗ, ಮಾಸ, ತಿಂಗಳು. वर्षस्यांशः।

वर्षाकाल ವರ್ಷಾಕಾಲ (पुं०) ವರ್ಷಋತು, ಮಳೆಗಾಲ

वर्षाभू ವರ್ಷಾಭೂ (पुं०) 1. ಭೇಕ, ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. वर्षासु भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१०९)। 2. ಎರೆಹುಳು, ಮಣ್ಣುಹುಳು. (स्त्री०) 3. ಪುನರ್ನವಾ, ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ.

वर्षाम्वी वर्षाम्भ्वी (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುಕಪ್ಪೆ. "भेक्यां पुनर्नवायां स्त्री वर्षाभूर्दर्दुरे पुमान्"। ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲೂ ವರ್ಷಾಭೂ ಎಂದೇ ಸರಿಯಾದ ರೂಪವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

वर्षामद वर्षामद (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. ವರ್ಷಾಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಮಯೂರವು ಮದಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. वर्षासु मदोऽस्य।

वर्षाचिस् वर्षार्चिस् (पुं०) ಕುಜಗ್ರಹ, ಮಂಗಳ ಗ್ರಹ, ಅಂಗಾರಕ.

वर्षावसान वर्षावसान (पुं०) ಶರದೃತು. वर्षाणामवसानमत्र।

वर्षिष्ठ वर्षिष्ठ (वि०) 1. ಬಹಳ ಮುದುಕನಾಗಿರುವ. अयमेषामतिशयेन वृद्धः—वृद्ध "इष्ठन्" (५-३-५५)। वृद्धस्य वर्षिः आदेशः (६-४-१५७)। 2. ಬಹಳ ಹಳೆಯದಾದ.

वर्षीयस् वर्षीयस् (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಮುದುಕನಾದ ಒಬ್ಬ. अयमनयोरतिशयेन वृद्धः—वृद्ध "ईयसुन्" (५-३-५७)। वर्षिरादेशः (६-४-१५७)। ಸುಮಾರು ತೊಂಬತ್ತು ವರ್ಷಗಳು ಮೀರಿದವನು. "आषोडशाद्भवेद्बालः तरुणस्तत उच्यते। वृद्धः स्यात्सप्ततेरूर्ध्वं वर्षीयान् नवतेः परम्" स्मृतिः।

वर्षुक वर्षुक (वि०) ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. वर्षति—वृषु (सेचने) "उकञ्" (३-२-१५४)। "जग्मुः प्रसादं द्विजमानसानि द्यौर्वर्षुका पुष्पचयं बभूव" भट्टि० २-३७।

वर्षुकाब्द वर्षुकाब्द (पुं०) ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೋಘ. वर्षुकश्चासौ अब्दश्च।

वर्षोपल वर्षोपल (पुं०) ಆಲಿಕಲ್ಲು. वर्षाणामुपलः।

वर्ष्मन् वर्ष्मन् (न०) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ. वृष्यते—वृषु (सेचने) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। 2. ಪ್ರಮಾಣ, ಎತ್ತರದ ಆಳತೆ. "गजवर्ष्मं किरातेभ्यः शशंसुर्देवदारवः" रघु० ४-७६। 3. ಮೇಲುಭಾಗ, ಹೊರ ಭಾಗ. "शकुनिशबलनीडानोकहस्निग्धवर्ष्मा" मालती० ९-५। 4. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರ. "वर्ष्मं देहप्रमाणाति-सुन्दराकृतिषु स्मृतम्"।

वलत् वलत् (वि०) 1. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. वल (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. "वलद्राधां राधां सरसमिदमूचे सहचरी" गीतगो०। 3. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ.

वलन वलन (न०) 1. ಚಲಿಸುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. वल (सञ्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು. 3. ತಿರುಗುವುದು, ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವುದು.

वलभि(भी) वलभि(भ्री) (स्त्री०) 1. ಹೆಂಚುಹೊದಿಸುವ ಇಳಜಾರು ಚಾವಣಿಯ ಸೂರಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ. वलति—वल (संवरणे) "अभच्" बाहु०। "ङीष्" (४-१-४१)। "सौधान्यत्यर्थतापाद्वलभिपरिचयद्वेषिपारावतानि" माल० २-१२)। 2. ಮನೆಯ ಎತ್ತರವಾದ ಭಾಗ. "दृष्ट्वा दृष्ट्वा भवनवलभीतुङ्गवातायनस्था" मालती० १-१८।

वलय वलय (पुंन०) 1. ಬಳೆ, ಕೈಕಡಗ. वलते—आवृणोति हस्तम्—वल (संवरणे) "कयन्" (उ० ४-११)। "निसर्गरक्तैर्वलयावनद्धताम्राश्मरश्मिच्छुरितैर्नखाग्रैः" माघ० ३-७। 2. ಮಂಡಲ, ಗುಂಡಗಿರುವ ಆವರಣ. "स वेलावप्रवलयां परिखीकृतसागराम्" रघु० १-३०। 3. ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ವಸ್ತು ವಿನ ಸುತ್ತು, ಸುರುಳಿ ಸುಂಬಿ. "पादाकृष्टव्रततिवलयासङ्गसञ्जातपाशः" शाकु० १-२९। (पुं०) 4. ಒಂದು ವಿಧ ಕುಠರೋಗ. "वलयः कण्ठरोगे ना कटके पुंनपुंसकम्" मेदि०। 5. ಬೇಲಿ.

वलयत् वलयत् (वि०) ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वल (सञ्चलने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२०)। "तनुतरङ्गतति सरसां दलत्कुवलयं वलयन्मरुदाववौ" माघ० ६-३।

वलयित वलयित (वि०) 1. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वलयोऽस्य संजातः—वलय "इतच्" (५-२-३६)। "व्याजिह्वया वलयितोत्कटकोटिदंष्ट्रम्" उ० रा० ४-२९। 2. ಗುಂಡಾಗಿ ಆಗಿರುವ, ವಲಯಾಕಾರವಾಗಿ ಆಗಿರುವ. "वात्यासंवेगविष्वग्विततवलयितस्फीतधूम्याप्रकाशम्" मालती० ५-६।

वलाहक वलाहक (पुं०) ಮೋಘ, ಮೋಡ. बलाकाभिर्हयते गम्यते—ओ हाङ् (गतौ) "क्वुन्" (उ० २-३७)। "अपामपायधवला वलाहकततीः" माघ० ४-५४।

वल्लि(ली) वल्लि(ल्ली) (स्त्री०) 1. ಉದರದ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಚರ್ಮದ ಮಡಿಕೆ, –ಪದರ. ಇದು

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಉದರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು. ಪುರುಷರಿಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಮಹಾಭಾಗ್ಯಸೂಚಕಮಹಾಪುರುಷ ಲಕ್ಷಣ. "प्रणयिनः परिरब्धुमथाङ्गना ववलिरे वलि-रेचितमध्यमाः" माघ० ६-३८। "त्रिवलीवान् त्र्यवनतः चतुर्व्यङ्गचस्त्रिशीर्षवान्" रामा०। 2. ಮುದುಕರ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾದ ಸುಕ್ಕು. "वलीभिर्मुख-माक्रान्तं पलितेनाङ्कितं शिरः" भर्तृ० ३-८।

वलिन वलिन (वि०) 1. ಸುಕ್ಕುಹಿಡಿದ ಮೈಯುಳ್ಳವನು, ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಜೋಲುಬಿದ್ದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು. वलि "नः" (५-२-१००)। 2. ಉದರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮಡಿಕೆಯಿರುವವನು. **-नः -नी**. वलिरस्यास्ति—वलि "भः" (५-२-१३९)। स्त्रियां **-ना -नी**. ಉದರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮಡಿಕೆಯುಳ್ಳ ಸುಂದರ ಹೆಂಗಸು. वलयः त्रिवलयो विद्यन्ते यस्याः। "प्रणयिनं रभसादुदरश्रिया वलिभयालिभयादिव सस्वजे" माघ० ६-१३।

वलिभ वलिभ (वि०) "वलिन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

वलिर वलिर (वि०) ಮಾಲುಗಣ್ಣುಳ್ಳವನು, ಓರೆನೋಟ ದವನು. वलते—वल (संवरणे) "किरच्" बाहु०।

वलिश वलिश (न०) ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಗಾಳ.

वलीक वलीक (न०) ಹುಲ್ಲು ಅಥವಾ ತೆಂಗಿನ ಗರಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾವಣಿಯ ಸೂರು, –ಚಾವಣಿಯ ತುದಿ. वलते आवृणोति कुड्यादिकम्—वल (संवरणे) "कीकन्" (उ० ४-२५)। निपा०। "यस्या-मसेवन्त नमद्वलीकाः समं वधूभिर्वलभीर्युवानः" माघ० ३-५३।

वलीमुख वलीमुख (पुं०) ವಾನರ. वली मुखेऽस्य।

वल्क वल्क (न०) ಕಮಲದ ಬೇರು, ತಾವರೆಯ ಬುಡ. वल (संवरणे) "ऊकः" (उ० ४-४०)।

वल्क वल्क (पुंन०) 1. (ಮರದ) ತೊಗಟೆ. वल (संवरणे) "कन्" (उ० ३-४२)। "स वल्कवासांसि तवाधुना हरन्" किरा० १-३५। 2. ಶಕಲ, ತುಂಡು. ಚೂರು.

वल्कल वल्कल (पुंन०) 1. ತೊಗಟೆ. वल (संवरणे) "कलः" बाहु०। 2. ತೊಗಟೆ (ಮರದ ನಾರು) ಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಸ್ತ್ರ, ನಾರುಬಟ್ಟೆ. "इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि तन्वी" शाकु० १-१७।

वल्किल वल्किल (पुं०) ಕಂಟಕ, ಮುಳ್ಳು. वल्क "इलच्" बाहु०।

वल्गत् वल्गत् (वि०) 1. ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. वल्गु (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "वल्गद्घनस्तनतटस्खलितानि मन्दम्" माघ० ५-२९। 2, ಆಡುತ್ತಿರುವ, ನಡುಗುತ್ತಿರುವ. "वल्गद्गरीयः स्तनकम्प्रकञ्चुकं ययुः" माघ० १२-२०। 3. ಕುಣಿದಾಡುತ್ತಿರುವ. "सैन्यैः कण्ठच्छेदलीने कबन्धाङ्कूयो बिम्बे वल्गतः सासिपाणेः" माघ० १८-५३।

वल्गन वल्गन (न०) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು. वल्गु (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तुरग-वल्गनचञ्चलकुण्डलो विरुरुचे रुरुचेष्टितभूमिषु" रघु० ९-५१। 2. ಕುಣಿಯುವುದು. 3. ಆಡುವುದು, ನಡುಗುವುದು.

वल्गा वल्गा (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ, ಲಗಾಮು. वल्गयतेऽनया—वल्गु (गतौ) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "आलाने गृह्यते हस्ती वाजी वल्गासु गृह्यते" मृच्छ० १-५०। "वल्गाविभागकुशलो गमयांबभूव" माघ० ५-६०।

वल्गित वल्गित (न०) 1. ಅಶ್ವದ ಒಂದು ವಿಧ ಗತಿ, ಕುದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟ. वल्गु (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "आस्कन्दितं धोरितकं रेचितं वल्गितं प्लुतम्" अम०। 2. ಅಹಂಕಾರದ ಮಾತು, ಜಂಬದ ಮಾತು, ಗರ್ವದ ಮಾತು, "निमित्तादपराद्धेषो-र्धनुष्कस्येव वल्गितम्" माघ० २-२७। (वि०) 3. ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वल्ग कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "वल्गितभ्रु गलद्घर्मजलमालोहिते क्षणम्" काव्या० २-७३।

वल्गु वल्गु (पुं०) 1. ಆಜ, ಮೇಕೆ, ಆಡು. वलते—वल (सञ्चलने) "उः" गुणागमश्च (उ० २-२०)। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. "तद्वल्गुना युगपदुन्मिषितेन तावत्" रघु० ५-६८। (अव्य०) 3. ಸುಂದರವಾಗಿ, ಮನೋಹರವಾಗಿ. "वल्गुवल्गद्घन स्तनतटस्खलितानि मन्दम्" माघ० ५-२९। "वल्गुः स्यात् छगले पुंसि सुन्दरे चाप्यभिधेयवत्" मेदि०।

वल्गुक वल्गुक (न०) 1. ಚಂದನ, ಗಂಧ. 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 3. ಬೆಲೆ, ಮೂಲ್ಯ. (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ, ಆಂದವಾದ.

वल्गुलिका वल्गुलिका (स्त्री०) ಜಿರಳೆ.

वल्भन वल्भन (न०) 1. ಭೋಜನ, ಊಟ. 2. ಆಹಾರ. वल्भ (भोजने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

वल्मीक वल्मीक (पुं०) 1. ಹುತ್ತ. वलन्ते प्राणिनोऽत्र —वल (सञ्चलने) "कीकन्" (उ० ४-२५)। निपा०। "वल्मीकाग्रात् प्रभवति धनुःखण्डमाखण्डलस्य" मेघ० १-१५। (पुं०) 2. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿ. 3. ದೇಹದ ಚರ್ಮವು ಆನೆಯ ಚರ್ಮದಂತೆ ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ರೋಗ. "वल्मीको नाकुवाल्मिक्यो रोगभेदे" हेम०। "वल्मीको रोगभेदे च नाकौ च पुंनपुंसकम्" मेदि०।

वल्ल वल्ल (पुं०) 1. ಒಂದೂವರೆ ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕ. 2. ಎರಡು ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕ. 3. ಮೂರು ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕ. वल्लते—वल्ल (संवरणे) "अच्" (३-१-१३४)। 4. ಮುಚ್ಚಳ. 5. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು.

वल्लकी वल्लकी (स्त्री०) 1. ವೀಣೆ. वल्ल (संवरणे) "क्वुन्" (उ० २-३२)। "अजस्रमास्फालितवल्लकी-गुणक्षतोज्ज्वलाङ्गुष्ठनखांशुभिन्नया" माघ० १-९। 2. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೇಬೀಲ.

वल्लभ वल्लभ (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯ, ಪತಿ. वल्ल (संवरणे) "अभच्" (उ० ३-१२५)। "व्यवहितमविजानती किलान्तर्वनभुवि वल्लभमाभिमुख्यभाजम्" माघ० ७-३५। 2. ಅಧ್ಯಕ್ಷ. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆ. "वल्लभो दयितेऽध्यक्षे सल्लक्षणतुरङ्गमे" मेदि०। (वि०) 4. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ, ಇಷ್ಟನಾದ. **–भा–भ्रा.** ಪತ್ನಿ. "यैस्तोयैरसिचत वल्लभां विलासी" माघ० ८-३८।

वल्लर वल्लर (न०) 1. ಕೃಷ್ಣಾಗುರು. 2. ಲತಾಗೃಹ. 3. ಪೊದೆ, ಮೆಳೆ, ಕಾಡು. 4. ಗೊಂಚಲು.

वल्लरि(री) वल्लरि(रि) (स्त्री०) 1. ಗೊಂಚಲು, ಗುಚ್ಛ. वल्लं ऋच्छति—ऋ (गतौ) "इः" (उ० ४-१३९)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "किञ्जल्कव्यतिकरपिञ्जरान्तराभिश्चित्रश्रीरलमलकाग्र वल्लरीभिः" माघ० ८-५६। 2. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. "अनपायिनि संश्रयद्रुमे गजभग्ने पतनाय वल्लरी" कुमा० ४-३१। 3. ಚಿತ್ರಮೂಲ.

वल्लव वल्लव (पुं०) 1. ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ. "शशिनमिव सुरौघाः सारमुद्धर्तुमेते कलशिमुदधिगुर्वीं वल्लवा लोडयन्ति" माघ० ११-८। 2. ಭೀಮಸೇನ. ಭೀಮಸೇನನು ವಿರಾಟನಗರವಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಈ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದನು. "पौरोगवो ब्रुवाणोऽहं वल्लवो नाम नामतः। उपस्थास्यामि राजानं विराटमिति मे मतिः" भा० विरा० २-१। 3. ಅಡಿಗೆಯವನು.

वल्लवी वल्लवी (स्त्री०) ಗೊಲ್ಲರ ಹೆಂಗಸು. वल्लवस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-४८)। "निरीक्षितुं नोपरराम वल्लवीरभिप्रनृत्ता इव वारयोषितः" किरा० ४-१७।

वल्लि वल्लि (स्त्री०) ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. वल्ल (संवरणे) "इन्" (उ० ४-११८)। "भूतेशस्य भुजङ्गवल्लि वलयस्रङ्नद्धजूटाजटाः" मालती० १-२। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। वल्ली **वल्ली**. "अवचितकुसुमा विहाय वल्लीः युवतिषु कोमलमाल्यमालिनीषु" माघ० ७-६१।

वल्लिदूर्वा वल्लिदूर्वा (स्त्री०) ಬಳ್ಳಿಯಾಗಿ ಹಬ್ಬುವ ಗರಿಕೆ. वल्लीरूपा दूर्वा।

वल्ली वल्ली (स्त्री०) 1. ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ. वल्लि "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಆಜವಾನ, ವಾದಕಿ. "वल्ली स्यादजमोदायां व्रतत्यामपि योषिति" मेदि०।

वल्लीज वल्लीज (न०) ಮೆಣಸು. वल्लयां जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

वल्लीमुद्ग वल्लीमुद्ग (पुं०) ಕಾಡುಹೆಸರು.

वल्लूर वल्लूर (त्रि०) 1. ಒಣಗಿಸಿದ ಮಾಂಸ. 2. ಕಾಡು ಹಂದಿಯ ಮಾಂಸ. वल्ल्यते संव्रियते—वल्ल (संवरणे) "ऊरच्" बाहु०। (न०) 3. ಕ್ಷೇತ್ರ. 4. ಗೊಂಚಲು. 5. ಜಲವಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ. 6. ಊಷರಭೂಮಿ. 7. ಪೊದೆ, ಕಾಡು, ಮೆಳೆ. "वल्लूरो त्रिषु संशुष्कमांससूकर मांसयोः। वल्लूरं स्याद्वनक्षेत्रे गहनोषरयोरपि" मेदि०।

वल्ल्या वल्ल्या (स्त्री०) ಧಾತ್ರೀವೃಕ್ಷ, ನೆಲ್ಲಿಮರ. "मण्डा तिष्यफला धात्री वल्ल्या पञ्चरसा शिवा" हारा०।

वश वश (न०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಆಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ. "आक्रान्ततो न वशमेति महान् परस्य" माघ० ५-४१। 3. ಪ್ರಭುತ್ವ, ಅಧಿಕಾರ. (वि०) 4. ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ, ಆಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿರುವ. वश (कान्तौ) "अप्" (वा० ३-३-५८)। (पुं०) 5. ವೇಶ್ಯಾಗೃಹ. 6. ಜನ್ಮ, ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ. (स्त्री०) **–शा–शा.** 7. ವಂಧ್ಯೆ, ಬಂಜೆ, ಗೊಡ್ಡಿ. 8. ಮಂಗಳ. 9. ಆಕಳು, ಹಸು.

10. ಹೆಂಗಸು. 11. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. "वशा वन्ध्या-सुता-योषास्त्रीगवीकरिणीषु च। त्रिष्वायत्ते क्लीबमायत्तत्वे चेच्छाप्रभुत्वयोः" मेदि०। 12. ಗೊಡ್ಡು ಹಸು, ಬಂಜೆಯಾದ ಆಕಳು.

वशंवद वशंवद (वि०) ಒಬ್ಬನಿಗೆ ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವವನು, ಒಬ್ಬನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು, ಒಬ್ಬನಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. वशं आत्मानमधीनं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "खच्" (३-२-३८)। मुमागमः (६-३-६७)। "विशिष्य सा भीमनरेन्द्रनन्दना मनोभवाज्ञैकवशंवदं मनः" नैष० १-३३।

वशक्रिया वशक्रिया (स्त्री०) ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯ, ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯ.

वशग वशग (वि०) ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವ, ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವ. वशं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "नमस्यामो देवान्ननु हतविधेस्तेऽपि वशगाः" भर्तृ० १-९१।

वशा वशा (स्त्री०) "वश" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

वशि वशि (न०) ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ. वश (कान्तौ) भावे "इन्"।

वशिक वशिक (वि०) 1. ಶೂನ್ಯವಾದ, ಬರಿದಾದ. वशि "कन्" (५-३-७५)। 2. ತುಚ್ಛವಾದ, ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ. "वशिकं तुच्छरिक्तके" अम०। (स्त्री०) **-का-ऋ.** 3. ಆಗುರು. "वशिकनृपगृहे सा वासुदेवेऽप्यदीव्यत्" याद० १३-१०९।

वशिता वशिता (स्त्री०) 1. ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 2. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರುವಿಕೆ, ತನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. वशिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **वशित्वम् वशित्वम्.** 3. ಈಶ್ವರನ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा। प्राप्तिः प्राकाम्य-मीशित्वं वशित्वं चाष्टभूतयः"।

वशिन् वशिन् (वि०) 1. ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು. वशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಪ್ರಭುತ್ವವುಳ್ಳವನು, ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು. 3. ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು. "वशिनं क्षितेरयनयाविवेश्वरं नियमो यमश्च नियतं यतिं यथा" माघ० १३-२३।

वशिनी वशिनी (स्त्री०) 1. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. 2. ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ.

वशिर वशिर (न०) 1. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. (पुं०) 2. ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ. वश (कान्तौ) "किरच्" बाहु०। 3. ಉತ್ತರೇಣಿ ಗಿಡ. "वशिरःघुमान्। किणिहीगज-पिप्पल्योः क्लीबेऽम्बिलवणे स्मृतः" मेदि०। 4. ಬಜೆ. 5. ಚವ್ಯ.

वशीकरण वशीकरण (न०) 1. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಮಾಯೆಗಳಿಂದ ತನಗೆ ಅಧೀನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. वश+कृञ् "च्विः" (५-४-५०)। "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನ. वश+कृञ् "च्विः" (५-४-५०)। कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "एकैकमेव हि वशीकरणं गरीयः" मालती० ६-१७।

वशीकृत वशीकृत (वि०) ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅಧೀನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वश+कृञ् (करणे) "च्विः" (५-४-५०)। "क्तः" (३-२-१०२)।

वशीभूत वशीभूत (वि०) ವಶನಾಗಿರುವ, ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿ ಆಗಿರುವ. वश+भू (सत्तायाम्) "च्विः" (५-४-५०)। "क्तः" (३-४-७२)।

वश्य वश्य (वि०) 1. ಅಧೀನನಾಗಿರುವ, ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವ, ಒಬ್ಬನ ವಶದಲ್ಲಿರುವ. वशं गतः "यत्" (४-४-८६)। "आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति" गीता २-६४। 2. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಮನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः" गीता ६-३६। 3. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯನಾದ. वश (कान्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "मनो नवद्वारनिषिद्धवृत्ति हृदि व्यवस्थाप्य समाधि-वश्यम्" कुमा० ३-५०। (स्त्री०) **-श्या-श्री.** ವಶಳಾಗಿ ವಿಧೇಯಳಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು (ಪತ್ನಿ).

वषट् वषट् (अव्य०) ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮಂತ್ರ. उह्यते हविरनेन—वह (प्रापणे) "डषट्"।

वषट्कार वषट्कार (पुं०) ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದು. (ಹೋಮಮಾಡುವುದು).

वषट्कृत वषट्कृत (वि०) ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ) (ಹವಿಸ್ಸು). वषडिति मन्त्रेण कृतम्।

वस – आच्छादने (अदा० आत्म० सक० से०)। वस्ते वसाते वसते। वस्से वसाथे। ववसे। वसिता।

वसिष्यते। वस्ताम् वसाताम् वसताम्। वस्स्व वसाथाम् वध्वम्। अवस्त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि:—वस्यते। ववसे। वस्यताम्। अवस्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—वसितव्यम्। वसनीयम्। वास्यम्। वसितः। वसितवान्। वसानः। वसितम्। वसनम्। ಹೊದೆ, ಉಡು, ತೊಡು, ಧರಿಸು. "स्फुरद्रुशभित्ति वसनं ववसे" माघ० ९-७५।

वस – निवासे (भ्वा० पर० अक० अनि०)। वसति। उवास ऊषतुः ऊषुः। उवसिथ, उवस्थ ऊषथुः ऊष। उवास उवस ऊषिव ऊषिम। वस्ता। वत्स्यति। वसतु। अवसत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

भावे:—उष्यते। ऊषे। वस्ता। वत्स्यते। उष्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—वासयते। वासयां चक्रे, -बभूव, -आस। वासयिता। वासयताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—वस्तव्यम्। वसनीयम्। वास्यम्। उषितः। उषितवान्। वसन्, वसन्ती। उषितम्। वसनम्। ವಾಸವಾಗಿರು, ವಾಸಮಾಡು, ನೆಲಸು. "वसन्ति हि प्रेम्णि गुणा न वस्तुनि" किरा० ८-३७।

वसत् वसत् (वि०) ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वस (निवासे) "शतृ" (३-२-१२४)। "वसन् ददर्शावितरन्तमम्बरात्" माघ० १-१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -न्।

वसति वसति (स्त्री०) 1. ವಾಸಮಾಡುವುದು. वस (निवासे) "अतिः" (उ० ४-६०)। "ग्रामीणैः पुनरध्वगस्य वसतिर्ग्रामे निषिद्धा यथा" अमरु० १३। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. वसन्त्यस्याम् — वस "अतिः"। "वसतिं प्रिय कामिनां प्रियास्त्वदृते प्रापयितुं क ईश्वरः" कुमा० ४-११। 3. ರಾತ್ರಿ. "तस्य मार्गवशादेका बभूव वसतिर्यतः" रघु० १५-११। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। -ती -त्।

वसथ वसथ (न०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗೂಡು, ಹಕ್ಕಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ.

वसन वसन (न०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. वस्यते आच्छाद्यतेऽनेन —वस (आच्छादने) करः "ल्युट्" (३-३-११७)। "गृहमेष्यति प्रियतमे सुदृशां वसनाङ्गरागसुमनःसुमनः" माघ० ९-५०। 2. ಹೊದೆಯುವುದು, ಉಡುವುದು, ಧರಿಸುವುದು, वस भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ವಾಸಮಾಡುವುದು. वस (निवासे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಗೃಹ, ಮನೆ. वसत्यस्मिन्—वस अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ವಡ್ಯಾಣ, ಡಾಬು, ಹೆಂಗಸರ ನಡುಕಟ್ಟು.

वसना वसना (स्त्री०) ವಡ್ಯಾಣ, ಡಾಬು, ಹೆಂಗಸರ ನಡುಕಟ್ಟು.

वसन्त वसंत (पुं०) 1. ಒಂದು ಋತು, ಆರು ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು. वसन्त्यत्र मदनोत्सवाः—वस (निवासे) "झच्" (उ० ३-१२८)। ಚೈತ್ರ ಮತ್ತು ವೈಶಾಖ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಸೇರಿದ ಋತುವು ವಸಂತರ್ತು. "सद्यो वसन्तेन समागतानां नखक्षतानीव वनस्थलीनाम्" कुमा० ३-२१। 2. ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ ವಸಂತಋತು, ಶರೀರವನ್ನು ತಾಳಿದ ಮನ್ಮಥನ ಮಿತ್ರ ವಸಂತಋತು. 3. ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ರಾಗ. 4. ಅತಿಸಾರ ರೋಗ. 5. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನ ಹೆಸರು.

वसन्तकाल वसंतकाल (पुं०) ವಸಂತಋತು.

वसन्तघोषिन् वसंतघोषिन् (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. वसन्ते घोषति—घुषिर् "णिनिः" (३-१-१३४)।

वसन्ततिलक वसंततिलक (न०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **इदर लक्षणः** "उक्तं वसन्ततिलकं तभजा जगौ गः"। **इदर गणनिन्यासः**

त	भ	ज	ज	गु	गु
ऽऽ।	ऽ।।	।ऽ।	।ऽ।	ऽ	ऽ

उदाः "दृष्ट्वा वसन्ततिलकं सहकारवाटीं सिंहोद्धतान्वितगतौ रघुवीरसिंहः। उद्धर्षिणीं मनसिजस्य यथास्त्रपङ्क्तिं शोभावतीं जनकजां मनसा जगाम"।

वसन्तदूत वसंतदूत (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. वसन्तस्य दूतः। 2. ಚೈತ್ರಮಾಸ. 3. ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮರಾಗ. "वसन्तदूतश्चैत्रे स्यात् पिकपञ्चमरागयोः" मेदि०।

वसन्तदूती वसंतदूती (स्त्री०) 1. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ. वसन्तस्य दूतीव। 2. ಹಸುರು ಪಾದರಿ.

वसन्तद्रुम वसंतद्रुम (पुं०) ಆಮ್ರವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ. वसन्तस्य द्रुमः।

वसन्तबन्धु वसंतबंधु (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ.

वसन्तोत्सव वसंतोत्सव (पुं०) ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ.

वसा वसा (स्त्री०) ಮೇದಸ್ಸು, ಕೊಬ್ಬು, ಎಲುಬಿನ ನೆಣ. वस (निवासे) "अच्" (३-१-१३४)। "निर्वर्त्य-

धापि नैते स्रुतबहलवसावाहिनो हव्यवाहाः" मुद्रा० ३-२८।

वसान वसान (वि०) ಉಟ್ಟಿರುವ, ಧರಿಸಿರುವ. वस (आच्छादने) "शानच्" (३-२-१२४)। "मान्यमग्रज-वर्णेन वसानो दिव्यमम्बरम्" याद० १६-५९।

वसि वसि (पुं०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. वस्ते आच्छादयति शरीरमनेन—वस (आच्छादने) "इः" (उ० ४-१३९)। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. वसत्यत्र—वस (निवासे) "इः" (उ० ४-१३९)।

वसिर वसिर (न०) 1. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. वसिं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। (पुं०) 2. ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ. वस्ते—वस (आच्छादने) "किरच्" वाह्व०। 3. ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರೇಣ ಗಿಡ. "वसिरः पुमान्। किणिहीहस्तिपिप्पल्योः" मेदि०।

वसिष्ठ वसिष्ठ (पुं०) ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ, ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಪುರೋಹಿತರು. ಈ ಮಹರ್ಷಿಯು ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರು. ಅರುಂಧತಿಯು ಈ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯು ಅರುಂಧತಿಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. वशवतां वशिनां जितेन्द्रियाणां श्रेष्ठः "इष्ठन्"। मत्वर्थो लुक् (५-३-६५)। ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯು ಅನೇಕ ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದವರು. ಇವರ ಅಪಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕಂಡ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಅವರಂತೆ ತಾವೂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ ಸಹಸ್ರ ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ಎನಿಸಿಕೊಂಡರು.

वसु वसु (पुं० ब० व०) 1. ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಗಣ. वसन्ति—वस (निवासे) "उः" (उ० १-१०)। ಈ ದೇವತೆಗಳು (1) धरः (2) ध्रुवः (3) सोमः (4) विष्णुः (5) अनिलः (6) अनलः (7) प्रत्यूषः ಮತ್ತು (8) प्रभासः ಎಂದು ಎಂಟು ಮಂದಿ. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರೊಡನೆ ಕೂಡಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತ ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ನಂದಿನೀಧೇನುವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರಲು ಕ್ರುದ್ಧರಾದ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಶಪಿಸಿದರು. ಈ ವೇಳೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಾಪದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿದುಬಂದ ಗಂಗೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಗಂಗೆಯು ಏಳು ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಪತಿಯಾದ ಶಂತನು ಮಹಾರಾಜನು ಎಂಟನೆಯ ಮಗುವನ್ನು ಅವಳ ಕೈಗೆ ಕೊಡದೆ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆ ಶಿಶುವೇ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯನು. (पुं०) 2. ಅಗ್ನಿ. 3. ಎತ್ತಿನ ಕತ್ತಿಗೆ ನೊಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಮಿಳಿ, –ಹಗ್ಗ. 4. ಬಕಪುಷ್ಪ. 5. ರಾಜ, ದೊರೆ. 6. ಕುಬೇರ. 7. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 8. ಎಂಟುಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. 9. ಸೂರ್ಯ. 10. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. (न०) 11. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. वसत्यत्र गुणैः—वस (निवासे) "उः" (उ० २-१०)। "निरकासयद्रविमपेतवसुं वियदालयादपरदिग्गणिका" माघ० ९-१०। 12. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 13. ಜಲ, ನೀರು. 14. ಒಂದು ವಿಧ ಲವಣ. 15. ರತ್ನ. 16. ವೃದ್ಧಿಯೆಂಬ ಔಷಧ. (वि०) 17. ಮಧುರವಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ. 18. ಶುಷ್ಕವಾದ, ಒಣಗಿರುವ. "वसुर्ना देवभेदाग्निभायोक्त्रबक-राजसु। क्लीबे वृद्धौषधे श्यानरैरत्ने मधुरे त्रिषु" मेदि०।

वसुक वसुक (पुं०) 1. ಬಕಪುಷ್ಪ. 2. ಅರ್ಕಪರ್ಣ, ಎಕ್ಕದ ಎಲೆ. (न०) 3. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. "वसुकं रोमके पुंसि शिवमल्ल्यर्कपर्णयोः" मेदि०।

वसुकोट वसुकोट (पुं०) ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷುಕ. वसुनि धने कोट इव।

वसुद वसुद (पुं०) ವಿಷ್ಣು. वसु ददाति लघुभ्यः—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "वसुदो धन-दानाच्च धनायद्भ्यो विशेषतः" इति निरुक्तिः। "महेन्द्रो वसुदो वसुः" वि० स०।

वसुदेव वसुदेव (पुं०) ಯದುವಂಶದ ಶೂರರಾಜನ ಮಗ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಂದೆ. वसुषु दीव्यति—दिवु (क्रीडादौ) "अच्" (३-१-१३४)।

वसुदेवता वसुदेवता (स्त्री०) ವಸುಗಳು ದೇವತೆಗಳಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಧನಿಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ. वसवो देवता अस्याः।

वसुदेवतनय वसुदेवतनय, –पुत्र –पुत्र, –सुत –सुत, –सूनु –सूनु (पुं०) ವಸುದೇವನ ಮಗನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. वसुदेवस्य तनयः पुत्रः सुतः सूनुर्वा।

वसुधा वसुधा (स्त्री०) 1. ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. वसूनि रत्नानि दधाति धारयति—ड धाञ् (धारणपोषणयोः)

"कः" (३-२-३)। "रथेनानुद्घातस्तिमितगतिना तीर्णजलधिः पुरा सप्तद्वीपां जयति वसुधामप्रतिरथः" शाकु० ७-३३। 2. नेल.

वसुधाधिप ವಸುಧಾಧಿಪ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. वसुधाया अधिपः।

वसुन्धरा ವಸುಂಧರಾ (स्त्री०) ಭೂಮಿ. वसूनि धारयति —धृ (धारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४६)। ह्रस्वः (४-६-७४)। मुम् (६-३-६७)। "वसुन्धरायां कृत्स्नायां नास्ति वालिसमो बली" भट्टि० ६-१०८।

वसुप्रभा ವಸುಪ್ರಭಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತಜಿಹ್ವೆಗಳಲ್ಲೊಂದು.

वसुप्राण ವಸುಪ್ರಾಣ (पुं०) ಅಗ್ನಿ, ವಹ್ನಿ.

वसुमत् ವಸುಮತ್ (वि०) 1. ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. वसु अस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-मती** -ಮತೀ. 2. ಭೂಮಿ. "अन्येचापि युधिष्ठिरप्रभृतयो याता दिवं भूतले नैकेनापि समं गता वसुमती मुञ्ज त्वया यास्यति" भोजप्र०।

वसुरोचिस् ವಸುರೋಚಿಸ್ (न०) ಯಜ್ಞ. वसवो रोचन्तेऽस्मिन्—रुच (दीप्तौ) "इसिन्" (उ० २-११२)। वसुरोचिर्यज्ञः सि० कौ०।

वसुश्रेष्ठ ವಸುಶ್ರೇಷ್ಠ (न०) 1. ಬೆಳ್ಳಿ, ರಜತ. वसुना दीप्त्या श्रेष्ठम्। 2. ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ ಚಿನ್ನ.

वसुषेण ವಸುಷೇಣ (पुं०) ಕರ್ಣ.

वसुस्थली ವಸುಸ್ಥಲೀ (स्त्री०) ಕುಬೇರನ ಪಟ್ಟಣ, ಅಲಕಾನಗರ.

वस्कय ವಸ್ಕಯ (पुं०) ಒಂದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಕರು.

वस्कयिणी ವಸ್ಕಯಿಣೀ (स्त्री०) ಬಹಳಕಾಲ ಕಳೆದು ಕರು ಹಾಕಿದ ಹಸು. बस्कयोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

वस्ति ವಸ್ತಿ (पुंस्त्री०) 1. ವಾಸಮಾಡುವುದು. वस (निवासे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪಿಚಕಾರಿ, ದೇಹದೊಳಗಿನ ದೋಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. 3. ನಾಭಿಯ ಅಧೋ ಭಾಗ, ಹೊಕ್ಕುಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ, ಮೂತ್ರಾಶಯ. वसति मूत्रादिकमत्र—वस "तिः" (उ० ४-१७९)।

वस्तिमल ವಸ್ತಿಮಲ (न०) ಮೂತ್ರ. वस्तेः नाभेरधो भागस्य मलम्।

वस्तु ವಸ್ತು (न०) 1. ದ್ರವ್ಯ, ಪದಾರ್ಥ. वसति—वस (निवासे) "तुन्" (उ० १-७५)। "वस्तु विश्वमुदरे तव दृष्ट्वा बाल्यवत् किल मृकण्डुतनूजः" नैष० २१-१०८। 2. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. "गृहेषु दारेषु सुतेषु बन्धुषु द्विपोत्तमस्यन्दनवाजिवस्तुषु" भाग० ९-४-२७। 3. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ಕಥಾವಿಷಯ. "अहमस्यां कालिदासग्रथितवस्तुना नवेन त्रोटकेन उपस्थास्ये" विक्र० १। "पूर्वरङ्गः प्रसङ्गाय नाटकीयस्य वस्तुनः" माघ० २-८। 4. ವಿಷಯದ ಸಾರ, ವಿಷಯದ ತಿರುಳು. 5. ವಿಷಯ, ಆಲೋಚನೆಯ ವಸ್ತು, ಭಾಷಣದ ವಸ್ತು. ಇತ್ಯಾದಿ. "अथाङ्गिरसमग्र्यमुदाहरणवस्तुषु" कुमा० ६-६५।

वस्तुक ವಸ್ತುಕ (न०) ವಾಸ್ತೂಕ, ಚಕ್ಕೋತದಸೊಪ್ಪು.

वस्त्य ವಸ್ತ್ಯ (न०) ಗೃಹ, ಮನೆ. वस (निवासे) "क्तिन्" (३-३-९४)। वस्तौ साधु "यत्" (४-४-९८)।

वस्त्र ವಸ್ತ್ರ (न०) ಬಟ್ಟೆ. वस्यते आच्छाद्यतेऽनेन—वस (आच्छादने) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "वस्त्रं पत्रमलंकारं कृतान्नमुदकं स्त्रियः। योगक्षेमं प्रचारं च न विभाज्यं प्रचक्षते" मनु० ९-२१९। ಯಾವಾಗಲೂ ಶುಭ್ರವಾದ ಮತ್ತು ಶುಚಿಯಾದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸ ಬೇಕು. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಧರಿಸಿದ್ದ ಮಲಿನವಾದ ಅಂಚಿಲ್ಲದ ಜೀರ್ಣವಾದ ಮತ್ತು ರಕ್ತವರ್ಣದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸ ಕೂಡದು. "वस्त्रं नान्यधृतं धार्यं न रक्तं मलिनं तथा। जीर्णं वापदशं चैव श्वेतं धार्यं प्रयत्नतः"।

वस्त्रकुट्टिम ವಸ್ತ್ರಕುಟ್ಟಿಮ (न०) 1. ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. वस्त्रनिर्मितं कुट्टिममिव। "प्रोतोत्सादनं वस्त्रकुट्टिमम्। छत्रं पुटोटजम्" त्रिकाण्ड०। 2. ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ, ಗುಡಾರ.

वस्त्रगृह ವಸ್ತ್ರಗೃಹ (न०) ಡೇರೆ, ಗುಡಾರ. वस्त्रनिर्मितं गृहम्। **-वेश्मन्** -ವೇಶ್ಮನ್.

वस्त्रपुत्रिका ವಸ್ತ್ರಪುತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಪುತ್ಥಳಿ, ವಸ್ತ್ರ ದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬೊಂಬೆ. वस्त्रनिर्मिता पुत्रिका।

वस्त्रपूत ವಸ್ತ್ರಪೂತ (वि०) ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, (ನೀರು ಮುಂತಾದುದು). "दृष्टिपूतं पदं न्यस्येत् वस्त्रपूतं जलं पिबेत्। सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत्" मनु० ६-४६।

वस्न ವಸ್ನ (न०) 1. ವೇತನ, ಸಂಬಳ, ಕೂಲಿ. वसत्यत्र —वस (निवासे) "नः" (उ० ३-६)। 2. ಮೂಲ್ಯ,

ಬೆಲೆ. 3. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 4. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. "वस्नं वस्त्रे धने मूल्ये मृतौ" ಹೇಮ. 5, ವಾಸಮಾಡುವುದು. 6. ಚರ್ಮ.

वस्नसा ವಸ್ನಸಾ (ಸ್ತ್ರೀ.) ಸ್ನಾಯು, ಮಾಂಸಖಂಡ. वस्ते —वस (आच्छादने) "नः" (उ. ३-६)। वस्नं चर्म स्यति—षो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)।

वस्वौकसारा ವಸ್ವೌಕಸಾರಾ (ಸ್ತ್ರೀ.) 1. ಅಮರಾವತಿ, ಇಂದ್ರನ ನಗರ. 2. ಕುಬೇರನ ನಗರ, ಅಲಕಾಪುರಿ.

वह – प्रापणे (स्वा. उभ. द्विक. अनि.)। वहति, –ते। उवाह, –ऊहे। वोढा। वक्ष्यति, –ते। वहतु, –ताम्। अवहत्, –त। वहेत्, वहेत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—उह्यते। ओह्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—वोढव्यम्। वहनीयम्। वाह्यम्। वह्यम् करणम्। वहन्, –न्ती। वहमानः। ऊढम्। वहनम्। ऊढ्वा। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ವಹಿಸು, ಹೊರು, ಎತ್ತಿಕೊ. "वहति यः परितः कनकस्थलीः" माघ. ४-२१। 2. ಒಯ್ಯಿ, ಸಾಗಿಸು, ಹಗುರವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊ. "त्रिस्रोतसं वहति यो गगनप्रतिष्ठाम्" शाकु. ७-६। 3. ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. "वहति जलमियं पिनष्टि गन्धान्" मुद्रा. १-४। 4. ವಹಿಸಿಕೊ, ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರು. "अपुत्राया जनन्या मे योगक्षेमं वह" माल. ४। 5. ಪ್ರವಹಿಸು, ಹರಿ. "परोपकाराय वहन्ति नद्यः"। 6. ವಹಿಸು, ತಾಳು, ಹೊಂದು, ಧರಿಸು. "तन्वन्तमिद्धमभितो गुरुमंशुजालं लक्ष्मीमुवाह सकलस्य शशाङ्कमूर्तेः" किरा. २-५९। 7. ಧರಿಸು, ಉಡು, ತೊಡು. "खलत्यागः सुहृत्प्राप्तिरितीदं कवचद्वयम्। वहन्वं मन्त्रदेहस्य भेदं परिजिहीर्षवः" याद. २२-२०। 8. ಬೀಸು, ತೀಡು. 9. ಮುಂದೆ ನಡೆ, ಮುಂದೆ ಸಾಗು, ಚಲಿಸು. "उदीरितोऽर्थः पशुनापि गृह्यते हयाश्च नागाश्च वहन्ति चोदिताः" पञ्चत. १-४४।

वह ವಹ (पुं.) 1. ವೃಷಭದ ಹೆಗಲು. वहति युगमनेन —वह (प्रापणे) "घः" (३-३-११९)। निपा.। 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "वहः स्यात् वृषभस्कन्धे वाहे गन्धवहेऽपि च" मेदि.। 4. ವಾಹನ, ಸಂಚಾರದ ಸಾಧನ. 5. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. "पन्थास्तु खल्लमो वहः" त्रिकाण्ड.। 6. ನದ, ಗಂಡುಹೊಳೆ. (वि.) 7. ಹೊರುವವನು, ವಹಿಸುವವನು, ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವವನು. 8. ಮುಂದೆ ಸಾಗುವವನು, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವವನು.

वहत् वहच् (वि.) 1. ವಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. वह (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "वहन्नसौ काञ्चनपद्मरेणून् व्योमापगावीचिविहारशीलः" याद. १८-५०। 2. ಧರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಾಳುತ್ತಿರುವ, ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. "वहतो बहुशैवलक्ष्मतां धृतरुद्राक्षमधुव्रतं खगः" नैष. २-६। 3. ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಧರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೊಡುತ್ತಿರುವ. "पुरातनीं ब्रह्मकपालमालां कण्ठे वहन्तं पुनराश्वसन्तीम्" कुमा. १२-१७। 5. ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರುತ್ತಿರುವ. 6. ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬರುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –त्र्यृ.** "एतस्मिन्नधिकपयःश्रियं वहन्त्यः" माघ. ४-५९।

वहत ವಹತ (पुं.) 1. ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವನು. वह (प्रापणे) "अतच्" बाहु.। 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು.

वहाति ವಹತಿ (पुं.) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 3. ಸಚಿವ, ಮಂತ್ರಿ, ಸಲಹೆಗಾರ. वह (प्रापणे) "अतिः" (उ. ४-६०)। "वहतिर्धेन्वां सचिवेऽपि" हेम.। (स्त्री.) 4. ಗೋವು, ಆಕಳು.

वहत्तु ವಹತ್ತು (पुं.) 1. ಪಾಂಥ, ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. वह (प्रापणे) "क्त्तुः" (उ. १-७८)। "वहत्तुः पथिके वृषभे पुमान्" मेदि.।

वहन ವಹನ (न.) 1. ದೋಣಿ, ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಬಳಸುವ ತೆಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುದು. उह्यतेऽनेन —वह (प्रापणे) कर. "ल्युट्" (३-३-११७)। "होडस्तरान्धुर्वहनं वहित्रं वार्वटः पुमान्" त्रिकाण्ड.। 2. ತಲುಪಿಸುವುದು, ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು. वह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಹರಿಯುವುದು, ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. 4. ಸಂಚಾರಸಾಧನವಾದ ರಥ ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವು. (वि.) 5. ಸೇರಿಸುವ, ತಲುಪಿಸುವ. वहति—वह "ल्युः" (३-१-१३४)।

वहन्त ವಹನ್ತ (पुं.) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. वहति—वह (प्रापणे) "झच्" (उ. ३-१२८)। 2. ಬಾಲಕ. उह्यते—वह (प्रापणे) कर्म. "झच्"।

वहल ವಹಲ (न.) 1. ದೋಣಿ. 2. ತೆಪ್ಪ. उह्यतेऽनेन —वह (प्रापणे) "अलच्" बाहु.। "पहलं वार्भटः पोतः" हारा.। (वि.) 3. ದೃಢವಾದ.

वहा ವಹಾ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)।

वहित्र ವಹಿತ್ರ (न०) 1. ದೋಣಿ. 2. ತೆಪ್ಪ. वहति जनान्—वह (प्रापणे) "इत्रः" (उ० ४-१७१)। "वहित्रं वार्वटः पुमान्" त्रिकाण्ड०। "प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदं विहितवहित्रचरित्रमखेदम्" गीतगो०। स्वार्थे "कन्"। **वहित्रकम् ವಹಿತ್ರಕಮ್**.

वह्नि ವಹ್ನಿ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. वहति हव्यम्—वह (प्रापणे) "निः" (उ० ४-५१)। "जयेति वाचा महिमानमस्य संवर्धयन्तौ हविषेव वह्निम्" कुमा० ७-४३। 2. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. "वह्निर्वैश्वानरेऽपि स्याच्चित्रकाख्यौषधौ पुमान्" मेदि०। 3. ಗೇರು ಮರ. 4. ಜಾಠರಾಗ್ನಿ, ದೇಹದೊಳಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ.

वह्निगन्ध ವಹ್ನಿಗಂಧ (पुं०) ಸಜ್ಜರಸ, ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ರಸ.

वह्निगर्भ ವಹ್ನಿಗರ್ಭ (पुं०) 1. ವಂಶ, ಬಿದಿರು. वह्निर्गर्भेऽस्य। (स्त्री०) –र्भा –ರ್ಭಾ. 2. ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ.

वह्निदीपक ವಹ್ನಿದೀಪಕ (पुं०) 1. ಕುಸುಂಬೆ ಗಿಡ. वह्निं दीपयति—दीपी (दीप्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (स्त्री०) –पिका –ಪಿಕಾ. 2. ಅಜವಾನ, ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ.

वह्निनामन् ವಹ್ನಿನಾಮನ್ (पुं०) ಗೇರುಮರ.

वह्निभोग्य ವಹ್ನಿಭೋಗ್ಯ (न०) ಘೃತ, ಆಜ್ಯ, ತುಪ್ಪ. वह्नेर्भोग्यम् भोगार्हम्।

वह्निरेतस् ವಹ್ನಿರೇತಸ್ (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. वह्नौ रेतोऽस्य।

वह्निशिख ವಹ್ನಿಶಿಖ (न०) ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವು.

वह्निसंज्ञक ವಹ್ನಿಸಂಜ್ಞಕ (पुं०) ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ.

वह्निसख ವಹ್ನಿಸಖ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. वह्नेः सखा "टच्" (५-४-९१)।

वह्य ವಹ್ಯ (न०) 1. ವಾಹನ. 2. ರಥ, ಗಾಡಿ. वहत्यनेन—वह (प्रापणे) "यत्" (३-१-१०२)। निपा०।

वा ವಾ (अव्य०) 1. ಉಪಮಾ, ಸಾದೃಶ್ಯ. वा (गतिगन्धनयोः) "क्विप्" (३-२-१७८)। "जातां मन्ये शिशिरमथितां पद्मिनीं वान्यरूपाम्" मेघ० २-२०। 2. ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ, ಪಕ್ಷಾಂತರದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ. "अवलीढसनाभिरश्वसेनः प्रसभं खाण्डवजातवेदसा वा। प्रतिकर्तुमुपागतः समन्युः कृतमन्युर्यदि वा वृकोदरेण" किरा० १३-११। 3. ಸಮುಚ್ಚಯ. "यशोऽधिगन्तुं सुखलिप्सया वा मनुष्यसंख्यामतिवर्तितुं वा" किरा० ३-४०। 4. ವಿತರ್ಕ, ಊಹೆ. 5. ಅವಧಾರಣ, ನಿಜವಾಗಿ, ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ. "सुता न यूयं किमु तस्य राज्ञः सुयोधनं वा न गुणैरतीताः" किरा० ३-१३। 6. ಪಾದಪೂರಣ. "देवासुरगणान् वापि सगन्धर्वोरगान् भुवि" रामा०।

वा – गतिगन्धनयोः (अदा० पर० अक० अनि०)। वाति वातः वान्ति। ववौ ववतुः। वाता। वास्यति। वातु। वाहि। अवात्। इत्यादि.

कृत्सु:—वातव्यम्। वानीयम्। वेयः। वातः। वातवान्। वान्, –न्ती। वातम्। वानम्। 1. ಬೀಸು, ತೀಡು, ಹಿಂಸಿಸು. 2. ಸೂಚಿಸು. 3. ಚಲಿಸು. "वाता ववुः सौख्यकराः प्रसेदुराशा विधूमो हुतभुग्दिदीपे" कुमा० ११-३७।

वांश ವಾಂಶ (वि०) ವಂಶದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿದಿರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಂಶಸಂಬಂಧವಾದ. वंशस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां **वांशी ವಾಂಶೀ**.

वांशिक ವಾಂಶಿಕ (पुं०) 1. ವೇಣುವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. वंशीवादनं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। (वि०) 2. ಭಾರವಾದ ವಂಶವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು ಮತ್ತು ಹೊರುವವನು, ಬಿದಿರಿನ ಹೊರೆಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು ಮತ್ತು ಹೊರುವವನು. भारभूतान् वंशान् हरति वहति आवहति वा "ठक्" (५-१-५०)।

वांशी ವಾಂಶೀ (स्त्री०) ತವಕ್ಷೀರ.

वाक ವಾಕ (पुं०) 1. ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು. उच्यतेऽनेन—वच (परिभाषणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "इदं कविभ्यः पूर्वेभ्यः नमोवाकं प्रशास्महे" उ० रा० १-१। (न०) 2. ಬಕಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಮೂಹ. बकानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 3. ಬಕಪಕ್ಷಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. बकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। वबयोरभेदः।

वाकुची ವಾಕುಚೀ (स्त्री०) ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ.

वाक्कीर ವಾಕ್ಕೀರ (पुं०) ಸ್ಯಾಲ, ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. वाचि कीर इव।

वाक्चापल्य ವಾಕ್ಚಾಪಲ್ಯ (न०) ದುಡುಕಿ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಯೋಚಿಸದೆ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಅವಿವೇಕದಿಂದ ಮಾತನಾಡುವುದು.

वाक्छल ವಾಕ್‌ಛಲ (ನ೦) ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು, ಉಪಾಯದಿಂದ ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನೆಪಹಾಕಿ ಆಡುವ ಮಾತು. वाचा छलम्।

वाक्पति ವಾಕ್‌ಪತಿ (ಪುಂ) 1. ಮಾತಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ. वाचां पतिः। "उदगारोग्यसुभिक्षक्षेमकरो वाक्पतिश्चरन् भानाम्" बृहत्सं०। (ವಿ) 2. ದೋಷ ರಹಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು, ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ಪಟುವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು.

वाक्पारुष्य ವಾಕ್‌ಪಾರುಷ್ಯ (ನ೦) ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಬಿರುಸಾದ ಮಾತು, ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು. वाचा पारुष्यम्। ಇದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ವಾಙ್ಮಯಪಾಪಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. **ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ವಾಙ್ಮಯ ಪಾಪಗಳು:** (1) वाक्पारुष्यम् (2) अनृतम् (3) पैशुन्यम् ಮತ್ತು (4) असम्बद्धप्रलापः।

वाक्य ವಾಕ್ಯ (ನ೦) ಪದಗಳ ಸಮೂಹ. उच्यते—वच (परिभाषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। ಸುಬನ್ತ ಪದಗಳ ಅಥವಾ ತಿಙನ್ತ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ ಅಥವಾ ಕಾರಕದೊಡಗೂಡಿದ ಕ್ರಿಯೆಯು ವಾಕ್ಯ. "सुप्तिङन्तचयो वाक्यं क्रिया वा कारकान्विता" अम०। **ಸುಬನ್ತ ಚಯ** "प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम्"। **ತಿಙನ್ತ ಚಯ** "धावति पश्य"। **ಕಾರಕಾನ್ವಿತ ಕ್ರಿಯೆ** (सुप्तिङन्तचयः) "राजा सूतमुवाच"। "तमोपहैस्तत्त्वविदामृषीणां वाक्यैस्त्रिवेदीमनुसञ्जिहानैः" याद० २३-२।

वागर ವಾಗರ (ಪುಂ) 1. ಮುಮುಕ್ಷು, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿ. 2. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ. 3. ಒರಗಲ್ಲು. 4. ನಿರ್ಣಯ, ನಿಶ್ಚಯ. 5. ಆಡ್ಡಿ, ತಡೆ. 6. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. 7. ವೃಕ, ತೋಳ. 8. ಪಂಡಿತ. वाचा इयर्ति—ऋ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "वागरो वाटके शाणे निर्णये बाडवे वृके। मुमुक्षौ पण्डिते चापि परित्यक्तभयेऽपि च" हेम०।

वागारु ವಾಗಾರು (ವಿ) ವಚನಭ್ರಷ್ಟ. ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದವನು, ಆಸೆಯುಂಟುಮಾಡಿ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದವನು.

वागीश ವಾಗೀಶ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. वाचां विद्यानामीशः। "वागीशं वाग्भिरर्थ्याभिः प्रणिपत्योपतस्थिरे" कुमा० २-३। 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವತೆಗಳ ಗುರು. (ವಿ) 3. ವಾಗ್ಮಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. **-ईश्वरः -ಈಶ್ವರಃ.**

वागीशा ವಾಗೀಶಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ. वाचामीशा। "वागीशा यस्य वदने लक्ष्मीर्यस्य च वक्षसि। यस्यास्ते हृदये संवित् तं नृसिंहमहं भजे"। **-ईश्वरी -ಈಶ್ವರೀ.**

वागुजी ವಾಗುಜೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ.

वागुरा ವಾಗುರಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. वा (गतिगन्धनयोः) "उरच्" गुगागमश्च (उ० १-४२)। "वागुरा मृगबन्धनी" अम०।

वागुरिक ವಾಗುರಿಕ (ಪುಂ) ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. वागुरया चरति "ठक्" (४-४-८)। "श्वगणिवागुरिकैः प्रथमास्थितं व्यपगतानलदस्यु विवेश सः" रघु० ९-५३।

वाग्गुलिक ವಾಗ್ಗುಲಿಕ (ಪುಂ) ರಾಜನಿಗೆ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. "ताम्बूलदो वाग्गुलिकः" त्रिकाण्ड०।

वाग्जाल ವಾಗ್ಜಾಲ (ನ೦) ಆಡಂಬರದ ಮಾತು, ಜಂಬದ ಮಾತು. वाचो जालम्। "अनिर्लोडितकार्यस्य वाग्जालं वाग्मिनो यथा" माघ० २-२७।

वाग्दण्ड ವಾಗ್ದಂಡ (ಪುಂ) ವಾಗ್ರೂಪವಾದ ಶಿಕ್ಷೆ, ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. वाग्रूपो दण्डः।

वाग्दान ವಾಗ್ದಾನ (ನ೦) ಮಾತುಕೊಡುವುದು, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ ಮಾತನ್ನಾಡುವುದು. वाचा दानम्।

वाग्दुष्ट ವಾಗ್ದುಷ್ಟ (ವಿ) ಮಾತಿನಿಂದ ಅಸಭ್ಯನಾದವನು. वाचा दुष्टः।

वाग्देवता ವಾಗ್ದೇವತಾ, -देवी -ದೇವೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ವಾಗಧೀಶ್ವರಿಯಾದ ಸರಸ್ವತಿ. वाचो देवता देवी वा। "वाग्देवतापि स्मितपूर्वमुर्वीसुपर्वराजं रभसाद्बभाषे" नैष० १४-८६।

वाग्दोष ವಾಗ್ದೋಷ (ಪುಂ) 1. ಮಾತಿನ ದೋಷ, ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ. वाचि दोषः। 2. ಮಾತಿನ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿರುವ ದೋಷ. "द्वीपिचर्मपरिच्छन्नो वाग्दोषात् गर्दभो हतः" हितो०। 3. ವ್ಯಾಕರಣಶುದ್ಧವಲ್ಲದ ಮಾತು. 4. ನಿಂದೆ, ಬೈಗುಳ.

वाग्बन्धन ವಾಗ್ಬಂಧನ (ನ೦) ಮಾತನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಮಾತಾಡುವುದನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು. वाचो बन्धनम्। "कर्णलम्बितपद्मरागशकलं विन्यस्य चञ्चोः पुरो व्रीडार्तां प्रकरोति दाडिमफलव्याजेन वाग्बन्धनम्" अमरु० १६।

वाग्मिन् ವಾಗ್ಮಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವಗುರು. "वाग्मी पटौ सुराचार्ये" मेदि०। 2. ವಿಷ್ಣು. "सुभुजो

दुर्धरो वाग्मी" वि० स०। (वि०) 3. ಮಾತಾಡುವವನು, ಮಾತಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದವನು. वाक् प्रशस्ताऽस्यास्ति "ग्मिनिः" (५-२-१२४)। "नोपतापि मनः सोष्म वागेका वाग्मिनः सतः" माघ० २-१०९। 4. ಪಟುವಾದವನು, ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳವನು.

वाग्य वाग्य (वि०) 1. ಸ್ವಲ್ಪಮಾತಾಡುವವನು, ಮಿತಭಾಷಿ. 2. ಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವವನು. वाचं परिमितं वाक्यं याति—या (प्रापणे) "कः" (३-२-३)। (पुं०) 3. ನಿರ್ದೇಶ. 4. ವಿನಯ, ವಿಧೇಯತೆ.

वाग्यत वाग्यत (वि०) ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಯಮವುಳ್ಳವನು, ಮಿತಭಾಷಿ, ವಿವೇಕದಿಂದ ತಡೆದು ಮಾತಾಡುವವನು. वाचि यतः।

वाग्यम वाग्यम (पुं०) ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಯಮ, ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹತೋಟಿ, ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಅರಿತು ಆಸಂಗತವಾಗಿ ಮಾತಾಡದಿರುವುದು. वाचि यमः।

वाग्याम वाग्याम (पुं०) ಮಾತನಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮೌನದಿಂದ ಇರುವುದು.

वाग्युद्ध वाग्युद्ध (न०) ಮಾತಿನಿಂದ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧ, ಬಿರುಸಾದ ಮಾತಿನಿಂದ ನಡೆಯುವ ಕಾಳಗ. वाचा युद्धम्।

वाग्वज्र वाग्वज्र (पुं०) ವಜ್ರದಂತಿರುವ ಮಾತು, ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಮನನೋಯಿಸುವ ಮಾತು. वाक् वज्र इव। "अहह अतितीव्रोऽयं वाग्वज्रः" उ० रा० १।

वाग्विभव वाग्विभव (पुं०) ವಾಕ್‌ಸಂಪತ್ತು, ವಾಕ್ ಶಕ್ತಿ, ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವ ಶಕ್ತಿ. वाचां विभवः सम्पत्। "रघूणामन्वयं वक्ष्ये तनुवाग्विभवोऽपि सन्" रघु० १-९।

वाग्विलास वाग्विलास (पुं०) ಸೊಗಸಾದ ಮಾತು, ಲಲಿತವಾದ ಮಾತು, ಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ ಲಾಲಿತ್ಯ, ಭಾಷಣದ ಸೊಬಗು.

वाग्व्यवहार वाग्व्यवहार (पुं०) ಕೇವಲ ಮಾತಿನ ವ್ಯವಹಾರ, ಮಾತಿನಿಂದಲೇ ನಡೆಯುವ ಚರ್ಚೆ. वाचा व्यवहारः। "प्रयोगप्रधानं हि नाट्यशास्त्रं किमत्र वाग्व्यवहारेण" माल० १।

वाग्व्यापार वाग्व्यापार (पुं०) 1. ಮಾತನಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ವಾಗಿಂದ್ರಿಯದ ಕ್ರಿಯೆ. 2. ಮಾತನಾಡುವ ರೀತಿ.

वाङ्क वाङ्क (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. "पुमान् कचङ्गलो वाङ्कः कूलङ्कषपराङ्गवौ" त्रिकाण्ड०।

वाङ्मनस वाङ्मनस (न० द्विव०) ಮಾತು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು. वाक् च मनश्च—अजन्त निपा० (५-४-७७)।

वाङ्मय वाङ्मय (न०) 1. ಭಾಷೆ, ಮಾತು. वाक् प्राचुर्ये समूहे स्वार्थे वा "मयट्" (५-४-२२)। "समस्तं वाङ्मयं (वाग्जालम्) व्याप्तं त्रैलोक्यमिव विष्णुना" वृ० र०। "अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव विचित्रता" माघ० २-७२। 2. ಕವಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಕಾವ್ಯಗ್ರಂಥ, ಕಾವ್ಯರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಸಮೂಹ. "आदिराजयशोबिम्बमादर्शं प्राप्य वाङ्मयम्" काव्या० १-५। -मयी -मयिा. 3. ಸರಸ್ವತಿ.

वाङ्मुख वाङ्मुख (न०) ಉಪನ್ಯಾಸದ ಪ್ರಾರಂಭ, ಭಾಷಣದ ಪೀಠಿಕೆ. वाचां मुखमिव। मुखमुपक्रमः।

वाच् वाच् (स्त्री०) 1. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು, ವಾಕ್ಯ. उच्यतेऽनया—वच (परिभाषणे) "क्विप्" (उ० २-५८)। दीर्घः असंप्रसारणं च। "अदीयसीमपि घनामनल्पगुणकल्पिताम्। प्रसारयन्ति कुशलाश्चित्रां वाचं पटीमिव" माघ० २-७४। 2. ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ. "प्रणम्य वाचं निःशेषपदार्थोद्योतदीपिकाम्" कथास०।

वाचंयम वाचंयम (पुं०) 1. ಮೌನವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುವ ಮುನಿ. वाचः यच्छति—यम (उपरमे) "खच्" (३-२-४०)। वाचः अमन्तत्वं निपात्यते (६-३-६९)। "वाचंयमोऽहमनृते सत्यमेतद्ब्रवीमि ते" भट्टि० ६-१०२। (वि०) 2. ಮೌನದಿಂದಿರುವ, ಮಾತನಾಡದಿರುವ. "वाचंयमान् स्थण्डिलशायिनश्च युयुक्षमाणाननिशं मुमुक्षून्" भट्टि० ३-४२।

वाचक वाचक (पुं०) 1. ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದ. वक्ति अभिधावृत्त्या बोधयत्यर्थान्—वच (परिभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "साक्षात् संकेतितं योऽर्थमभिधत्ते स वाचकः" काव्यप्र०। 2. ಪಠಿಸುವವನು, ಪಠಿಸಿ ಹೇಳುವವನು. वच (परिभाषणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಮಾತಾಡುವವನು.

वाचन वाचन (न०) 1. ಓದುವುದು, ಪಠಿಸುವುದು. वच (परिभाषणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರತಿಪಾದನೆ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. "शब्दैः स्वभावादेकार्थैः श्लेषोऽनेकार्थवाचनम्" सा० द० १०-५८।

वाचनक वाचनक (न०) ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ, ಒಗಟು, ಗೂಢಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತು. वाचनेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "प्रहेलकं वाचनकम्" हारा०।

वाचनिक वाचनिक (वि०) केवल मातिनिंद नडेदि रुव, बायिमातिनिंद आगिरुव. वचनेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)।

वाचस्पति वाचस्पति (पुं०) 1. मातिन अधिपति, बृहस्पति, देवतेगळ गुरु. वाचां पतिः। "वाचस्पतिरुवाचेदं प्राञ्जलिर्जलजासनम्" कुमा० २-३०। 2. बृहस्पतिदेवताकवाद पुष्यनक्षत्र.

वाचस्पत्य वाचस्पत्य (न०) वाग्मित्व, सभेगळल्लि पटुवागि मातनाडुविके, वाचस्पतेः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "तदूरीकृत्य कृतिभिः वाचस्पत्यं प्रतायते" माघ० २-३०।

वाचा वाचा (स्त्री०) 1. वाक्कु, मातु. वाच् "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः। 2. सरस्वति, वाग्देवि.

वाचाट वाचाट (वि०) 1. हरटिहोडेयुववनु, बहळ माताडुवनु, प्रयोजनविल्लदे अधिकवागि गर्वद माताडुवनु. वाच् "आटच्" (५-२-१२५)। "त्यज नक्तंचरि क्षोभं वाचाटे रावणो ह्यहम्" भट्टि० ५-२३। 2. जंबद माताडुवनु. 3. हेच्चु माताडुवनु. 4. माताडुव, शब्द माडुव. "आलच्" (५-२-१२५)। **वाचालः** वाचालः. "वाचालरत्नवलयैर्निजहस्ततालैः" याद० १९-९।

वाचिक वाचिक (न०) 1. बायल्लि हेळिकळुहिसिद मातु. वाच् "ठक्" (५-४-३६)। "सन्देशवाग्वाचिकं स्यात्" अम०। "निर्धारितेऽर्थे लेखेन खलूक्त्वा खलु वाचिकम्" माघ० २-७०। 2. वाक्य रंभ. 3. वृत्तान्त, समाचार.

वाचिकपत्र वाचिकपत्र (न०) व्यवहार पत्र, सुदेश पत्र.

वाचिकहारक वाचिकहारक (पुं०) 1. सुदेशवन्नु तलुपिसुव पत्र. 2. सुदेशवन्नु तलुपिसुव (ऒय्युव) दूत, पत्रवन्नु अथवा बायि मातन्नु ऒय्युव सेवक. वाचिकस्य सन्देशस्य हारकः।

वाचिन् वाचिन् (वि०) हेळुव, तिळिसुव, अर्थवन्नु कॊडुव. (समासान्त्यदल्लि) वक्ति — वच (परिभाषणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

वाचोयुक्ति वाचोयुक्ति (स्त्री०) 1. मातिन भंगि, वाक्यजोडणे. वाचो युक्तिः। अलुक् (वा० ६-३-२१)। "यत्र खल्वियं वाचोयुक्तिः" मालती० १। 2. युक्तियिंद आडुव मातु.

वाचोयुक्तिपटु वाचोयुक्तिपटु (वि०) चेन्नागि मातनाडलु समर्थनादवनु. वाचोयुक्तौ पटुः।

वाच्य वाच्य (वि०) 1. हेळल्पडुव. वच (परिभाषणे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "वाच्यस्त्वया मद्वचनात्स राजा वह्नौ विशुद्धामपि यत्समक्षम्" रघु० १४-६१। 2. हेळबेकाद. 3. हेळलु अर्हनाद. "भाग्यायत्तमतःपरं न खलु तद्वाच्यं वधूबन्धुभिः" शाकु० ४-१६। 4. निंदेगे अर्हनाद. 5. हीन, तुच्छ. "गुरवोऽपि निषद्य यन्निदद्धुर्धनुषि क्षमापतयो न वाच्यमेतत्" माघ० २०-३४। (न०) 6. अपवाद. "श्रीनिर्मितिप्राप्तघृणक्षतैकवर्णोपमा वाच्यमलं समाजे" माघ० ३-५८। 7. विशेषण, गुणवाचक. (वि०) 8. अभिधाशक्तियिंद बोध्यवागुव अर्थ. "अर्थो वाच्यश्च लक्ष्यश्च व्यङ्ग्यश्चेति त्रिधा मतः" सा० द० २-२। "वाच्योऽर्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युस्तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द० २-३।

वाच्यता वाच्यता (स्त्री०) 1. निंदे, दूषण. वाच्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **वाच्यत्वम्** वाच्यत्वम्. 2. अपकीर्ति, अपख्याति.

वाञ्छ – इच्छायाम् (भ्वा० पर० सक० से०)। वाञ्छति। ववाञ्छ। वाञ्छिता। वाञ्छिष्यति। वाञ्छतु। इत्यादि.

कर्मणि:—वाञ्छ्यते। ववाञ्छे। वाञ्छिता। वाञ्छिष्यते। वाञ्छ्यताम्। इत्यादि.

कृत्सु:—वाञ्छितव्यः। वाञ्छनीयः। वाञ्छ्यः। वाञ्छितः। वाञ्छितवान्। वाञ्छन्, -न्ती। वाञ्छितम्। वाञ्छनम्। इच्छिसु, अपेक्षिसु, बयसु. "न संहतास्तस्य न भिन्नवृत्तयःप्रियाणि वाञ्छन्त्यसुभिः समीहितुम्" किरा० १-१९।

वाज वाज (पुं०) 1. शब्द, सद्दु. 2. बाणद गरि, बाणद रेक्के. वजत्यनेन — वज (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "तद्भीमसैन्यं भगवान् गदाग्रजो

विचित्रवाजैर्निशितैः शिलीमुखैः" भाग० १०-५९-१६। 3. वेग. 4. शक्ति, बल. (न०) 5. घृत, तुप्प. 6. यज्ञ. 7. अन्न. 8. सलिल, नीरु, जल. "वाजो निस्वनपक्षयोः। वेगे पुमानथ क्लीवे घृतयज्ञान्न-वारिषु" मेदि०। 9. गo, रेक्कि. 10. मुनि. "वाजस्तु पक्षे मुनौ निःस्वनवेगयोः" हेम०।

वाजपेय ವಾಜಪೇಯ (पुंन०) ಒಂದು ಯಾಗ. वाजः घृतम् पेयमत्र।

वाजसनेय ವಾಜಸನೇಯ (पुं०) ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಮುನಿ. ವಾಜಸನೇಯ ಸಂಹಿತೆಯು ಈ ಮುನಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದುದು.

वाजसनेयिन् ವಾಜಸನೇಯಿನ್ (पुं०) ವಾಜಸನೇಯ ಮುನಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ಯಜುರ್ವೇದಿ. वाजसनेयेन प्रोक्त-मस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ब्रह्मदत्तेति विख्यातो विप्रो वाजसनेयिनाम्"।

वाजिगन्धा ವಾಜಿಗಂಧಾ (स्त्री०) ಅಶ್ವಗಂಧಾ.

वाजिदन्त(क) ವಾಜಿದಂತ(ಕ) (पुं०) ಅಡುಸೋಗೆ. वाजिनो दन्त इव पुष्पमस्य। स्वार्थे "कन्"। -वन्तकः -दन्तकः.

वाजिन् ವಾಜಿನ್ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. वाजो वेगोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ध्वजेषु नागेषु रथेषु वाजिषु क्षणेन तस्थौ सुरसैन्यजं रजः" कुमा० १४-३४। 2. शर, बाण. वाजः पक्षोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "वाजिनः शत्रुसैन्यस्य समारब्धनवाजिनः" माघ० १९-६२। 3. पक्षि, हक्कि. "वाजिबाणाश्वपक्षिषु" मेदि०। (वि०)4. वेगवुळ्ळ, वेगवाद. 5. बलशालियाद, शक्तिवंत. वाजोऽ-स्यास्ति। "इनिः"। 6. रेक्किगळुळ्ळ, गरिगळुळ्ळ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **वाजिनी** ವಾಜಿನೀ. 1. हेण्णु कुदुरे. 2. अश्वगंधा.

वाजिभक्ष ವಾಜಿಭಕ್ಷ (पुं०) ಚಣಕ, ಕಡಲೆ. वाजिभिः भक्ष्यते — भक्ष (अदने) "घञ्" (३-३-१९)।

वाजिभोजन ವಾಜಿಭೋಜನ (पुं०) ಮುದ್ಗ, ಹೆಸರು ಕಾಳು. वाजिभिः भुज्यते — भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "ल्युट्" (३-३-११३)।

वाजिशाला ವಾಜಿಶಾಲಾ (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ. वाजिनां शाला।

वाजीकरण ವಾಜೀಕರಣ (वि०) ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ, ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. अवाजी वाजी क्रियतेऽनेन —डु कृञ् (करणे) + च्विः "ल्युट्" (३-३-११७)। "यद्द्रव्यं पुरुषं कुर्यात् वाजिवत् सुरतक्षमम्। तद्वाजीकर-माख्यातं मुनिभिर्भिषजां वरैः। "वाजीकरणमन्विच्छेत् सततं विषयी पुमान्। तुष्टिः पुष्टिरपत्यं च गुणवत्तत्र संश्रितम्" वाग्भटः।

वाञ्छत् ವಾಂಛತ್ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಯಸುತ್ತಿರುವ. वाछि (इच्छायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "वसूनि वाञ्छन्न वशी न मन्युना" किरा० १-१३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-४१)। -न्ती -न्त्य.

वाञ्छन ವಾಂಛನ (न०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು, ಬಯಸುವುದು, ಇಚ್ಛಿಸುವುದು. वाछि (इच्छायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

वाञ्छनीय ವಾಂಛನೀಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वाछि (इच्छायाम्) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **वाञ्छितव्यः** ವಾಂಛಿತವ್ಯಃ.

वाञ्छा ವಾಂಛಾ (स्त्री०) ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. वाछि (इच्छायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "वाञ्छैव सूचयति पूर्वतरं भविष्यत् पुंसां यदन्यतनुजं त्वशुभं शुभं वा" पञ्चतं० २-८७।

वाञ्छित ವಾಂಛಿತ (न०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಬಯಕೆ. वाछि (इच्छायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वाछि कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "वाञ्छितादधिकार्थस्य संसिद्धिश्च प्रहर्षणम्" चन्द्रा०।

वाञ्छितवत् ವಾಂಛಿತವತ್ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನು, ಬಯಸಿದವನು. वाछि (इच्छायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। -वती -वत्य.

वाञ्छ्य ವಾಂಛ್ಯ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. वाछि (इच्छायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

वाट ವಾಟ (पुं०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ, ರಸ್ತೆ. वट (वेष्टने) "घञ्" (३-३-१९)। 2 ಊರ ಹೊರಗಡೆ ಬೇಲಿಹಾಕುವ ಸ್ಥಾನ. (न०) 3. ವರಾಂಡ, ಮನೆಯ ಹೊರ ಆವರಣ, ಮೊಗಸಾಲೆ. (वि०)4. ವಟ ಸಂಬಂಧ

वाद, ಆಲದಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. वटस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ब्राह्मणो बैल्वपालाशौ क्षत्रियो वाटखादिरौ" मनु० २-४५। (स्त्री०) -टी-ಟೀ. 5. ಕುಟೀರ, ಸಣ್ಣಮನೆ, ಗುಡಿಸಲು. 6. ವಾಸ್ತು, ಗೃಹದ ನಿವೇಶನ. "वाटो मार्गे वृतिस्थाने स्यात् कुटीवास्तुनोः स्त्रियाम्" मेदि०।

वाटशृङ्खला ವಾಟಶೃಂಖಲಾ (स्त्री०) ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ತಡೆಯಾಗಿ ಹಾಕುವ ಸರಪಣಿ, ದಾರಿಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಸರಪಣಿ. वाटरोधिका शृङ्खला।

वाटिका ವಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ತೋಟ, ಫಲಪುಷ್ಪಗಳ ತೋಟ. वटयते वेष्टयते प्रान्तवृतिभिः—वट (वेष्टने) "ण्वुल्" (३-३-१०९)। "अये दक्षिणेन वृक्षवाटिकामालाप इव श्रूयते" शाकु० १।

वाटयाल(क) ವಾಟ್ಯಾಲ(ಕ) (पुं०) ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ. वाटीमलति — अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)।

वाटयाली ವಾಟ್ಯಾಲೀ (स्त्री०) ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ. वाटीमलति भूषयति — अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

वाडव ವಾಡವ (पुं०) ಬಡಬಾಗ್ನಿ. बडवायां भवः "अण्" (४-३-५३)। वडवयोरभेदः।

वाणि ವಾಣಿ (स्त्री०) 1. ನೇಯ್ಗೆ, ಒಟ್ಟಿಯನ್ನು ನೇಯುವುದು. वण (शब्दे) + णिच् "इः" (उ० ४-१३९)। 2. ನೇಯುವ ಕೋಲು, ನೇಯುವ ಕೊಳವಿ, ತಾಕುಹಲಗೆ. वण कर० "इन्" (उ० ४-११७)। "वाणिर्व्यूतिः स्त्रियौ तुल्ये" अम०। 3. ಸರಸ್ವತಿ. 4. ಮೋಘ, ಮೋಡ. 5. ಬೆಲೆ. "वाणिरम्बुदे। व्यूतौ मूल्ये सरस्वत्याम्" हेम०।

वाणिजक ವಾಣಿಜಕ (पुं०) 1. ವರ್ತಕ. 2. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. "अथो वाणिजको बाडबाग्नौ वणिज्यपि" मेदि०।

वाणिज्य ವಾಣಿಜ್ಯ (न०) ವ್ಯಾಪಾರ, ವರ್ತಕತನ. वणिजो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वाणिनी ವಾಣಿನೀ (स्त्री०) 1. ನರ್ತಕಿ, ನರ್ತನಮಾಡುವವಳು. 2. ಮತ್ತಳಾದ ಹೆಂಗಸು. वण (शब्दे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "यस्मिन् महीं शासति वाणिनीनां निद्रां विहारार्धपथे गतानाम्" रघु० ६-७५। 3. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. "वाणिनी नर्तकीमत्ताविदग्धवनितासु च" मेदि०।

वाणी ವಾಣೀ (स्त्री०) 1. ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ. वण (शब्दे) "इञ्" (वा० ३-३-१०८)। "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। "वाणीविलासमपरत्र कृतोपलम्भमम्भोजभूरसहमान इवाविरासीत्" चं० रा०। 2. ಮಾತು, ವಚನ. "वाणीभिराभिः परिपक्त्रिमाभिर्नरेन्द्रमानन्दजडं चकार" नैष० २२-१०१। "सत्यपूतां वदेद्वाणीं बुद्धिपूतं च चिन्तयेत्"। "इति संरम्भिणो वाणीर्बलस्यालेख्यदेवताः" माघ० २-६७।

वात ವಾತ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. वाति — वा (गतिगन्धनयोः) "तन्" (उ० ३-८६)। "सा चामरौर्वैरुपचर्यमाणा वातावधूतैरिव काशजालैः" याद० १३-२१। 2. ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭೂತ. **ವಾಯು ಭೂತದ ಗುಣಗಳು:** (1) धारणम् (2) चालनम् (3) क्षेपः (4) संकोचः ಮತ್ತು (5) प्रसरणम्। "धारणं चालनं क्षेपः संकोचः प्रसरस्तथा। वायुः पञ्चगुणः प्रोक्तः ब्रह्मज्ञानेन भाषितम्" ब्रह्मज्ञानतंत्रम्। 3. ದೇಹದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಮೂರು ಧಾತುಗಳಲ್ಲೊಂದು, (1) वातः (2) पित्तम् ಮತ್ತು (3) कफः ಇವು ಮೂರು ಧಾತುಗಳು. ಇವಕ್ಕೆ ತ್ರಿದೋಷಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವಾತಧಾತುವು ಶರೀರದ ಅಧೋಭಾಗ (ಶ್ರೋಣಿ ಮತ್ತು ಗುದ) ದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಈ ಮೂರು ಧಾತುಗಳೂ ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮೂರು ಕಂಬಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಗೃಹವು ಭದ್ರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಶರೀರವೂ ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುವುದು. ಇವು ವಿಷಮಿಸಿದರೆ ಆರೋಗ್ಯವು ಕೆಟ್ಟು ಶರೀರನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುವು. "वातपित्तश्लेष्माण एव देहसंभवहेतवः। तैरेवाव्यापन्नैरधोमध्योर्ध्वस्थितैः शरीरमिदं धार्यतेऽगारमिव स्थूणाभिस्तिसृभिः। त एव च व्यापन्नाः प्रलयहेतवः" सुश्रुत० सूत्र० २२-३। "वातः श्रोणिगुदसंश्रयः, तदुपर्यधो नाभेः पक्वाशयः, पक्वामाशयमध्यं पित्तस्य, आमाशयः श्लेष्मणः इति दोषस्थानानि" सुश्रुत० सूत्र० २१-६। 4. ವಾಯುದೇವತೆ. 5. ವಾತರೋಗ, ಮಂಡಿ ಮೊಳಕೈ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು. ಊತ ಉರಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಸಂಧಿವಾತ.

वातक ವಾತಕ (पुं०) ಜಾರ, ವಿಟಪುರುಷ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. वात इव चञ्चलः — इवार्थे "कन्" (५-३-९६)।

वातकिन् ವಾತಕಿನ್ (वि०) ವಾತರೋಗವುಳ್ಳವನು. वातोऽतिशयेनास्ति — वात "इनिः" कुक् आगमश्च (५-२-१२९)। "वातकी वातरोगी स्यात्" अम०।

वातकुम्भ वातकुंभ (पुं०) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಲದ ಕೆಳಭಾಗ.

वातकेतु वातकेतु (पुं०) ಧೂಳು. वातस्य केतुरिव।

वातकेलि वातकेलि (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯತಮನ ದನ್ತಕ್ಷತ. 2. ಸುರತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಹೇಳುವ ಪಿಸುಮಾತು, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಪಿಸುಗುಟ್ಟುವುದು. "वातकेलि: कलालापे षिङ्गदन्तक्षते पुमान्" मेदि०।

वातखुडा वातखुडा (स्त्री०) ಬಿರುಗಾಳಿ.

वातगामिन् वातगामिन् (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುವ ಹಕ್ಕಿ. वातेन सह गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

वातगुल्म वातगुल्म (पुं०) 1. ಚಂಡಮಾರುತ, ಬಿರುಗಾಳಿ. 2. ವಾತರೋಗ.

वातघ्न वातघ्न (वि०) 1. ವಾತವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. वातं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (स्त्री०) -नी -घ्नी. 2. ನಾಲಪರ್ಣಿ, ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ.

वातध्वज वातध्वज (पुं०) ಮೋಘ, ಮೋಡ. वातो ध्वजो यस्य।

वातपुत्र वातपुत्र (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ. 2. ಆಂಜನೇಯ. 3. ಪಂಚಕ, ಧೂರ್ತ, ಮೋಸಗಾರ. "वातपुत्रो महाधूर्ते भीमसेने हनूमति" मेदि०।

वातपोथ वातपोथ (पुं०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತಗದ ಮರ. वातं वातरोगं पुथ्यति हिनस्ति — पुथ (हिंसायाम्) "अण्" (३-२-१)। "पलाशे किंशुकः पर्णो वातपोथः" अम०।

वातप्रमी वातप्रमी (पुं० स्त्री०) ಗಾಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ ವಾಯುಮೃಗ. वातं प्रमिमीते—प्र+माङ् (माने) "ई" (उ० ४-१)। -मृगः -मृगः.

वातमण्डली वातमंडली (स्त्री०) ಸುಂಟರ ಗಾಳಿ, ಬಿರುಗಾಳಿಯ ಸಮೂಹ. वातस्य मण्डली।

वातमृग वातमृग (पुं०) "वातप्रमी" ಪದ ನೋಡಿ.

वातरङ्ग वातरंग (पुं०) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ.

वातरथ वातरथ (पुं०) ಮೋಘ, ಮೋಡ. वातो रथो यस्य।

वातरायण वातरायण (पुं०) 1. ಉನ್ಮತ್ತ, ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನು. 2. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿ ಅಮಲೇರಿದವನು. 3. ಸೋಮಾರಿ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ. 4. ಶರ. ಬಾಣ. 5. ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಶೃಂಗ, ಶಿಖರ, 6. ಗರಗಸ. 7. ಸರಳವೃಕ್ಷ. 8. ಬಾಣದ ಎಸೆತದ ದೂರ. "वातरायण उन्मत्ते निष्प्रयोजनपूरुषे। काण्डे च करपत्रे च कूटे च शरसंक्रमे" विश्व०।

वातरूष वातरूष (पुं०) 1. ವಾತಸಮೂಹ, ಸುಂಟರ ಗಾಳಿ, ಬಿರುಗಾಳಿ. 2. ಉತ್ಕೋಚ, ಲಂಚ. 3. ಇಂದ್ರನ ಬಿಲ್ಲು. वातेन रूष्यते—रूष (भूषायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। "वातरूषस्तु वातूलोत्कोचयोः शक्रकार्मुके" मेदि०।

वातरोग वातरोग (पुं०) ವಾತದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ. वातसंभवो रोगः। -व्याधिः -व्याधिः.

वातरोगिन् वातरोगिन् (वि०) ವಾತವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನು. वातरोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

वातल वातल (पुं०) 1. ಚಣಕ, ಕಡಲೆಕಾಳು. वातं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಗಾಳಿಯ ಸಮೂಹ. (वि०) 3. ಗಾಳಿಯಿಂದ ತೊಂದರೆಪಡುವ, ವಾತದ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದ. "वातलः पुंसि वात्यायां वाच्यवन्मारुतासहे" मेदि०।

वातापि वातापि (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಇಲ್ವಲನ ತಮ್ಮ. ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ಋಷಿಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅವರ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೀಳಿ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ರೀತಿ ಋಷಿಗಳ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯು ಮಾಂಸರೂಪದಿಂದ ತಮ್ಮ ಉದರದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಈ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ತಮ್ಮ ತಪಃಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲೇ ಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದರು.

वातापिद्विष् वातापिद्विष्, -सूदन -सूदन (पुं०) ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ.

वातायन वातायन (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. वातस्येवायनं यस्य। "वात्यायनश्चैकशफः" त्रिकाण्ड०। 2. ಗವಾಕ್ಷ, ಕಿಟಕಿ. वातस्य अयनं मार्गः। "भूयो भूयः सविधनगरीरथ्यया पर्यटन्तं दृष्ट्वा दृष्ट्वा भवनवलभीतुङ्गवातायनस्था" मालती० १-१८। 3. ಎವರ, ಸಂದು, ಕಂಡಿ. "दधति परिपतन्त्यो जालवातायनेभ्यः" माघ० ११-५०।

वातायु वातायु (पुं०) ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ. वातमयते — अय (गतौ) "उण्" बाहु०।

वातारि ವಾತಾರಿ (पुं०) ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳುಗಿಡ. वातस्य वातरोगस्य अरिः।

वातालि ವಾತಾಲಿ (स्त्री०) ವಾಯುವಿನ ಸಮೂಹ, ಬಿರುಗಾಳಿ. वातानामालिर्यत्र।

वाताश्व ವಾತಾಶ್ವ (पुं०) ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. वात इव शीघ्रगामी अश्वः।

वाति ವಾತಿ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. वाति—वा (गतिगन्धनयोः) "अतिः" (उ० ५-६)। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಚಂದ್ರ. "वातिरादित्यसोमयोः" कोशः।

वातिक ವಾತಿಕ (पुं०) ವಾತದೋಷದಿಂದುಂಟಾದ ವ್ಯಾಧಿ. वातादागतः "ठक्" (४-३-७८)।

वातिङ्गण ವಾತಿಂಗಣ (पुं०) ಬದನೆಗಿಡ. "वातिंगणस्तु वातक्विः" त्रिकाण्ड०।

वातीय ವಾತೀಯ (न०) 1. ಕಾಂಜಿಕ, ಅಕ್ಕಿಯ (ಅನ್ನದ) ಗಂಜಿ. वाताय हितम् "छः" (५-१-५)। (वि०) 2. ವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ. वातस्येदम् "छः" (४-२-११४)।

वातुल ವಾತುಲ (पुं०) 1. ಸುಂಟರಗಾಳಿ, ಬಿರುಗಾಳಿ, ಸುಳಿಗಾಳಿ. वातानां समूहः "तलः" बाहु०। (वि०) 2. ಗಾಳಿಯನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವ. वातं न सहते "तलः" बाहु०। 3. ವಾತರೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವ. 4. ಉನ್ಮತ್ತ, ಹುಚ್ಚ. "वातूलो वातुलोऽपि स्यात्"।

वातूल ವಾತೂಲ (पुं०) 1. "वातुल" पदद अर्थ. वातस्य समूहः "ऊलः" (वा० ५-२-१२१)। (वि०) 2. ವಾತರೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವ. वातं न सहते। "वातूलः पुंसि वात्यायामपि वातासहे त्रिषु" अम०।

वात्या ವಾತ್ಯಾ (स्त्री०) ವಾಯು ಸಮೂಹ, ಸುಂಟರ ಗಾಳಿ, ಸುಳಿಗಾಳಿ. वातस्य समूहः "यः" (४-२-४९)। "अथ क्षणादन्तरितान्तरिक्षा वात्या विहङ्गेन्द्रविहार-जाता" याद० २०-३८।

वात्सक ವಾತ್ಸಕ (न०) 1. ಕರುಗಳ ಸಮೂಹ, ಕರುಗಳ ಗುಂಪು. वत्सानां समूहः "वुन्" (४-२-३६)। 2. ಬಿಟ್ಟವಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. वत्सकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वात्सल्य ವಾತ್ಸಲ್ಯ (न०) 1. ಸ್ನೇಹ, ಪ್ರೀತಿ. वत्सलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "विधातपोयोग-पथमास्थितं तमधीश्वरम्। चरन्तं विश्वसुहृदं वात्सल्या-ल्लोकमङ्गलम्" भाग० ४-६-३५। ಪುತ್ರಮಿತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯವು ಸ್ನೇಹವೆನಿಸುವುದು. ಪತಿಪತ್ನಿಗತವಾದ ವಾತ್ಸಲ್ಯವು ಅನುರಾಗವೆನಿಸುವುದು. "गृहोऽपि येषां प्रथमाप्तजन्मनां न पुत्रवात्सल्यमपाकरिष्यति" कुमा० ५-२४। "अन्वितः पतिवात्सल्यात् गृहवर्ज-मयोध्यया" रघु० १५-९८। (पुं०)2. ಶಾಂತರಸದಂತೆ ಒಂದು ರಸ, ಶೃಂಗಾರಾದಿರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು ರಸ.

वात्स्य ವಾತ್ಸ್ಯ (पुं०) ವತ್ಸಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. वत्सस्य गोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)।

वात्स्यायन ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ (पुं०) 1. ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ ಮುನಿ. वत्सस्य गोत्रापत्यं युवा-वत्स "यञ्"(४-१-१०५)। यूनि "फक्" (४-१-१०१)। ಈ ಮುನಿಯು "ಕಾಮಸೂತ್ರ" ವೆಂಬ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. 2. ನ್ಯಾಯಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ.

वाद ವಾದ (पुं०) 1. ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಡುವ ಮಾತು, ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ತರ್ಕಬದ್ಧವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು. वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। ಈ ವಾದವು प्रतिज्ञा हेतुः उदाहरणम् उपनयः ಮತ್ತು निगमनम् ಎಂಬ ಐದು ನ್ಯಾಯದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. "अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम्" गीता १०-३२। 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಾತು, ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಾತು. ಈ ವಾದವು सत्कार्यवादः असत्कार्यवादः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. परिणामवादः ಮತ್ತು विवर्तवादः ಎಂದು ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದವು ಎರಡು ವಿಧ. ಪರಿಣಾಮವಾದವನ್ನು **ಸಾಂಖ್ಯರು** ಮತ್ತು **ರಾಮಾನುಜೀಯರು** ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ, ಕಾರಣದ್ರವ್ಯವೇ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದೆಂದು ಇವರ ಮತ. ಇದೇ ಪರಿಣಾಮವಾದ. **ಅದ್ವೈತಿಗಳು** ವಿವರ್ತವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದ ತೋರುವುದಾದುದರಿಂದ ಕಾರಣವು ಸತ್ಯವೆಂದೂ ಕಾರ್ಯವು ಅಸತ್ಯವೆಂದೂ ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. **ದ್ವೈತಿಗಳು** ಅಸತ್ಕಾರ್ಯ ವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕಾರ್ಯವು ಇಲ್ಲದೆ ಅನಂತರ ಸಾಮಗ್ರೀರೂಪವಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಘಟಾದಿಕಾರ್ಯವು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. पूर्वमसदेव घटादिकार्यं दण्डचक्रमृदादि-कारणात् भिन्नं सदुत्पद्यते ಎಂದು ಇವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 3. ಉಕ್ತಿ, ಮಾತು. "सामवादाः सकोपस्य

तस्य प्रत्युत दीपिका:" माघ० २-५५। 4. इतिहास विषय, कथे. "शाकुन्तलादीनितिहासवादान्प्रस्तावितानन्यपरैर्वचोभि:" मालती० ३-३। 5. चर्चे, विषय जिज्ञासेयिंद चर्चिसुवुदु.

वादक ವಾದಕ (वि०) 1. मातादुवनु, हेळुवनु. वद (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. वाद्यवन्नु नुडिसुवनु. वद+णिच् "ण्वुल्"। "क्वचिन्नृत्यत्सु चान्येषु गायको वादको स्वयम्। शशंसतुर्महाराज साधु साध्विति वादिनौ" भाग० १०-१८-१३।

वादन ವಾದನ (न०) 1. वाद्य. वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। 2. नुडिसुवुदु. वद + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

वादनीय ವಾದನೀಯ (वि०) 1. मातादिसल्पडुव. 2. मातादिसबेकाद. 3. मातादिसबहुदाद. 4. मातादिसलु शक्यनाद. वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. नुडिसल्पडुव. 6. नुडिसबेकाद. 7. नुडिसबहुदाद. 8. नुडिसलु शक्यवाद. "तव्य:"। **वादयितव्य: ವಾದಯಿತವ್ಯ:**

वादयत् ವಾದಯತ್ (वि०) 1. मातादिसुत्तिरुव. 2. नुडिसुत्तिरुव. वद+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शैलस्य दर्दुरपुटानिव वादयन्त:" माघ० ५-९।

वादयमान ವಾದಯಮಾನ (वि०) 1. मातादिसुत्तिरुव. 2. नुडिसुत्तिरुव. वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

वादाल ವಾದಾಲ (पुं०) सावि कोरेहल्लुगळुळ्ळ मीनु.

वादित ವಾದಿತ (न०) 1. मातादिसुवुदु. 2. नुडिसुवुदु. वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "क्त:" (३-३-११४)। 3. मातादिसल्पट्ट. वद + णिच् कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)। "वादितेषु विहगेष्वनुक्षणं मञ्जु गायति च षट्पदव्रजे" याद० १७-२०। 4. नुडिसल्पट्ट.

वादित्र ವಾದಿತ್ರ (न०) 1. (वीणे मोदलाद तंतीवाद्य मृदंग मोदलाद चर्मवाद्य कोळलु मोदलाद मुखवाद्य ताळ मोदलाद कंचिन वाद्य) ई नाल्कु विध वाद्यगळु. वाद्यते — वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "णित्रन्" (उ० ४-१७०)। (वि०) 2. याचकरन्नु रक्षिसुवनु. वादिन: अर्थिनस्त्रायते — त्रैङ् (पालने) "क:" (३-२-३)।

वादिन् ವಾದಿನ್ (वि०) 1. मातादुवनु, हेळुवनु. वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनि:" (३-१-१३४)। "न च हन्यात् स्थलारूढं न क्लीबं न कृताञ्जलिम्। न मुक्तकेशं नासीनं न तवास्मीति वादिनम्" मनु० ७-९१। 2. चर्चेमाडुवनु, सभेयल्लि वादमाडुवनु. "तस्याङ्गीकरणेन वादिन इव स्यात् स्वामिनो निग्रह:" मुद्रा० ५-१०। 3. अर्थि, याचक. 4. दूरुवनु, तप्पन्नु आपादिसुवनु.

वादिरङ्ग ವಾದಿರಂಗ (पुं०) अश्वत्थवृक्ष, अरळिमर.

वाद्य ವಾದ್ಯ (न०) 1. नुडिसलु योग्यवाद ऒंदु साधन, नुडिसल्पडुव ऒंदु वस्तु. वाद्यते ऽवन्यते —वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। ई वाद्यवु (1) वीणे मोदलाद तंतीवाद्य (2) मृदंग मोदलाद चर्मवाद्य (3) वेणु (कॊळलु) मोदलाद मुखवाद्य मत्तु (4) ताळ मोदलाद कंचिन वाद्यगळिंदु नाल्कु विध. ई नाल्कु वाद्यगळू सेरिदरे वादित्रवागुवुदु. "चतुर्विधमिदं वाद्यं वादित्रातोद्यनामकम्" अम०। 2. वाद्यद ध्वनि, वाद्यद शब्द. "श्रोत्रेषु संमूर्च्छति रक्तमासां गीतानुगं वारिमृदङ्गवाद्यम्" रघु० १६-६४।

वाद्यकर ವಾದ್ಯಕರ (त्रि०) वाद्य नुडिसुवनु, संगीतगार, हाडुवनु. वाद्यं करोति।

वाद्यभाण्ड ವಾದ್ಯಭಾಂಡ (न०) जलतरंगवेंब वाद्यद पात्रे. वाद्यं वादनीयं भाण्डम्।

वाधूक्य ವಾಧೂಕ್ಯ (न०) विवाह, मदुवे. "दारकर्मग्रह:। वाधूक्यं च विवाहे स्यात्" त्रिकाण्ड०।

वान ವಾನ (न०) 1. ऒणगिद कायि, ऒणगिद हण्णु. वन्यते — वनु (याचने) "घञ्" (३-३-१८)। "शुष्के वानम्" अम०। 2. बट्टे, नेयुवुदु. 3. गमन, गति, चलने. 4. सुरंग. 5. सौरभ, परिमळ. 6. (गाळि) बीसुवुदु. 7. नीरिन मेले बीसिद वातद तरंगगळु. (वि०) 8. ऒणगिद, शुष्कवाद. 9. बीसिद (गाळि). "वानं शुष्कफले शुष्के सीवने गमने कटे। जलसंप्लुतवातोर्मिसुरङ्गासौरभेषु च" हेम०। 10. वनसंबंधवाद. वनस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वानप्रस्थ वानप्रस्थ (पुं०) 1. मधूक वृक्ष, हिप्पे मर. वनप्रस्थे वनैकदेशे भवः "अण्" (४-३-५३)। 2. ब्रह्मचर्य मॊदलाद नाल्कु आश्रमगळल्लि मूरनेयु आश्रमु. "वानप्रस्थोमधूकेऽपि स्यात् तृतीयाश्रमे पुमान्" मेदि०। मक्कळु प्राप्तवयस्कराद नंतर तायि तंदॆगळु वनवासदल्लिद्दुकॊंडु वनदल्लि बॆळॆद हण्णु गॆड्डॆगॆणसुगळन्नु आहारवागि उपयोगिसुत्त तपस्सु मत्तु परमात्मन पूजादिगळल्लि निरतरागिरबेकु. इदे वानप्रस्थाश्रमु. "अपत्यसन्ततिं दृष्ट्वा प्राज्ञो देहस्य चायतिम्। वानप्रस्थाश्रमं गच्छेदात्मनः शुद्धिकारणात्" वा० पु०।

वानर वानर (पुं०) 1. मर्कट, कपि. वा विकल्पेन नरः। "वानरा मुष्टिभिर्जघ्नुर्दंशुर्दशनैस्तथा। निरासुश्च गिरींस्तुङ्गान् द्रुमान् विचकृषुस्तथा" भट्टि० १४-२५। स्त्रियां "ङीष्" **-री** -ऽ०. (वि०) 2. वानर संबंधमाद. वानरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वानरेन्द्र वानरेंद्र (पुं०) वानराधिपति, सुग्रीव. वानराणामिन्द्रः।

वानस्पत्य वानस्पत्य (पुं०) पुष्पबिट्टु फलिसुव वृक्ष, पुष्पदिंद फलबिडुव मर. वनस्पतौ भवः "ण्यः" (४-१-८५)। "वानस्पत्यः फलैः पुष्पात्" अम०। पुष्पिसदॆ फलकॊडुव मरवु वनस्पति. "तैरपुष्पात् वनस्पतिः" अम०।

वाना वानी (स्त्री०) गवुजगहक्कि, लावक्कि.

वानायु वानायु (पुं०) भारतदेशक्कॆ उत्तर पश्चिम (वायव्य) दिक्किनल्लिरुव ऒंदु देश.

वानायुज वानायुज (पुं०) वनायु देशदल्लि हुट्टिद कुदुरॆ. वनायुदेशे भवः "ञः" (३-२-९७)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

वानीर वानीर (पुं०) बॆत्त, लाळद गिड. "वानीरप्रसवैर्निकुञ्जसरितामासक्तवासं पयः" मालती० १-१५।

वानीरक वानीरक (पुं०) मुंजतृण.

वानेय वानेय (न०) कैवर्तमुस्तॆ, कॊन्नारिय भेद. वने जले भवम् — "ढक्" (४-२-९७)।

वान्त वांत (वि०) 1. वांतिमाडल्पट्ट. ट्टु वमु (उद्गिरणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. हॊरक्कॆ हॊरडिसल्पट्ट, हॊरगॆ बिडल्पट्ट.

वान्ताद वांताद (पुं०) नायि, श्वान. वान्तम् अत्ति — अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

वान्ति वांति (स्त्री०) 1. छर्दि, वमन. ट्टु वमु (उद्गिरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. हॊरक्कॆ हॊरडिसुवुदु, हॊरक्कॆ बिडुवुदु.

वाप वाप (पुं०) 1. बीज बित्तुवुदु. ङ्ड वप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१८)। "कालं प्रतीक्षस्व सुखोदयस्य पक्तिं फलानामिव बीजवापः" भा० सभा०। 2. नेयुवुदु. 3. मुंडन, भ्रूधाकरण, क्षौर. "कृतवापो वसेद्गोष्ठे चर्मणा तेन संवृतः" मनु० ११-१०९। 4. गर्भाधान माडुवुदु.

वापक वापक (वि०) 1. बीज बित्तिसुववनु. ङ्ड वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१२३)। 2. बट्टॆ नेयिसुववनु. 3. क्षौर माडिसुववनु.

वापदण्ड वापदंड (पुं०) ताकुहलगॆ, नेयुव कॊळवि, नेयिगॆयल्लि हासु ऎळिगळ नडुवॆ हॊक्कु ऎळिगळन्नु हायिसुव लाळि. वापाय दण्डः।

वापन वापन (न०) 1. बीज बित्तिसुवुदु. 2. बट्टॆ नेयिसुवुदु. 3. क्षौरमाडिसुवुदु. ङ्ड वप् (बीजसन्ताने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

वापनीय वापनीय (वि०) 1. बीज बित्तिसल्पडुव. 2. बित्तिसबेकाद. 3. बित्तिसलु योग्यवाद. ङ्ड वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. बट्टॆ नेयिसल्पडुव. 5. बट्टॆ नेयिसबेकाद. 6. बट्टॆ नेयिसबहुदाद. "तव्यः" (३-१-९६)। **वापयितव्यः वापयितव्यः.**

वापयत् वापयत् (वि०) 1. बीज बित्तिसुत्तिरुव. 2. बट्टॆ नेयिसुत्तिरुव. ङ्ड वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -ऽ०. "शानच्"। **-यमानः** -यमानः.

वापित वापित (वि०) 1. बीज बित्तिसल्पट्ट. 2. बट्टॆ नेयिसल्पट्ट. ङ्ड वप् (बीजसन्ताने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. क्षौर माडिसल्पट्ट.

वापितवत् वापितवत् (वि०) 1. बीज बित्तिसिदवनु. 2. बट्टॆ नेयिसिदवनु. 3. क्षौरमाडिसिदवनु. ङ्ड वप (बीजसन्ताने) + णिच् "क्तवतु" (३-२-१०२)।

वापि(पी) ವಾಪಿ(ಪೀ) (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ. उप्यतेऽस्यां पद्मादि—ड्डु वप् (बीजसन्ताने) "इञ्" (उ० ४-१२४)। "वाप्यो भवन्ति विमलाः स्फुटन्ति कमलानि वापीषु। कमलेषु पतन्त्यलयः करोति संगीत-मलिषु पदम्"। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

वापीह ವಾಪೀಹ (पुं०) ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. वापीं जहाति—ओ हाक् (त्यागे) "कः" (३-२-३)।

वाप्य ವಾಪ್ಯ (न०) 1. ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ. वाप्यां भवम् "यत्" (४-३-५४)। "वाप्यं पाकलमुत्पलम्" अम०। "वातश्लेष्मकरं वाप्यं सक्षारं कटुपित्तलम्" सुश्रुत० सूत्र० ४५। (वि०) 2. ಬಿತ್ತಲ್ಪಡುವ. 3. ಮುಂಡನ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. ड्डु वप् (बीजसन्ताने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

वाम ವಾಮ (न०) 1. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. वा (गतिगन्धनयोः) "मन्" (उ० १-१३७)। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ, ಸೊಗಸಾದ. "वामभ्रुवां वलयपङ्क्तिषु सञ्चरन्त्यो मञ्जु क्वणन्ति मणिपञ्जर-शारिकास्ते" याद० ११-१२। 3. ಎಡಗಡೆಯ, ಎಡ ಭಾಗದ. ड्डु वमु (उद्गिरणे) "णः" (३-१-१४०)। "वामपादतललुप्तमन्मथश्रीमदेन मुखवीक्षिणानिशम्" नैष० १८-११०। 4. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ. "यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः" शाकु० ४-१७। 5. ಅಧಮ, ನೀಚ. "आसक्तास्तास्वमी मूढा वामशीला हि जन्तवः" किरा० ११-२४। (पुं०) 6. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 7. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 8. ಪಯೋಧರ, ಸ್ತನ, ಕುಚ. "वामं धने पुंसि हरे कामदेवे पयोधरे। वल्गुप्रतीपसव्येषु त्रिषु" मेदि०। (स्त्री०) **–मा –मी.** 9. ಹೆಂಗಸು. **–मी –मी.** 10. ಹೆಣ್ಣುನರಿ. 11. ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ. "अथोष्ट्रवामी-शतवाहितार्थं प्रजेश्वरं प्रीतमना महर्षिः" रघु० ५-३२। 12. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. 13. ಹೆಣ್ಣು ಕತ್ತೆ. "नार्यां स्त्रियामथ। वामी शृगालीबडवा रासभीकरभीषु च" मेदि०।

वामदृश् ವಾಮದೃಶ್ (स्त्री०) ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. वामा मनोहरा दृक् यस्याः।

वामदेव ವಾಮದೇವ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. वामयति दुष्टानां मदम्—ड्डु वमु (उद्गिरणे)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। वामश्चासौ देवश्च।

वामक ವಾಮಕ (वि०) 1. ಎಡಗಡೆಯ, ಎಡಭಾಗದ. 2. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ, ವಿಪರೀತವಾದ. "विवृण्वतेव कल्याणमान्तरज्ञेन चक्षुषा। स्फुरता वामकेनापि दाक्षिण्यमवलम्बते" मालती० १-११।

वामन ವಾಮನ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಐದನೆಯ ಅವತಾರ, ಉಪೇಂದ್ರಾವತಾರ. वामयति दुष्टानां मदम् —ड्डु वमु (उद्गिरणे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ಪರಮವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನೂ ಪರಮಧಾರ್ಮಿಕನೂ ಆದ ಬಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಇಂದ್ರಲೋಕವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದನು. ದೇವೇಂದ್ರನ ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಕಶ್ಯಪನು ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ತನಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಬಲಿನಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ವರ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಪರಮಾತ್ಮನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಮತಿಸಿ ಅದಿತಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಮ್ಮನಾಗಿ ಉಪೇಂದ್ರನಾಗಿ ಜನಿಸಿದನು. ಮೌಂಜ್ಯಜಿನದಂಡಧಾರಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿವೇಷದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸ್ತುತಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡಲು ಬೇಡಿದರು. ವಾಮನಾವತಾರ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗಿ ಮೂರು ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದನು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ತನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಯಾಚಿಸಿದಾಗ ಬಹಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಬಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಮತಿಸಲು ಸಕಲ ಪೃಥ್ವೀಮಂಡಲವನ್ನು ಒಂದು ಪಾದದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಪಾದದಿಂದಲೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವನ್ನು ಬಲಿ. ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬಲಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಇದೇ ವಾಮನ ಅಥವಾ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾವತಾರ. "प्रतिगृह्य बलेर्लोकान् वटुवेषेण दैत्यहा। महेन्द्राय ददौ प्रीत्या काश्यपिर्विष्णुरव्ययः" पाद्मोत्तरखण्डः। 2. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ ದಿಗ್ಗಜ. 3. ಆನೆಕೋಟದ ವೃಕ್ಷ. 4. ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಕಾಶಿಕಾವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತ. "वामनोऽप्यतिखर्वे च त्रिषु पुंसि तु दिग्गजे। हरावङ्कोटवृक्षे च" मेदि०। (वि०) 5. ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ, ಮೋಟು. "प्रांशुलभ्ये फले लोभा-दुद्बाहुरिव वामनः" रघु० १-३। 6. ನೀಚ, ಅಧಮ.

वामलूर ವಾಮಲೂರ (पुं०) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ.

वामा ವಾಮಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 3. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 4. ಸರಸ್ವತಿ. वमति सौन्दर्यम् — वम् (उद्गिरणे) "णः" (३-१-१४०)। "श्लिष्यति कामपि चुम्बति कामपि कामपि रमयति वामाम्" गीतगो०।

वामाचार ವಾಮಾಚಾರ (पुं०) 1. ರಮ್ಯವಾದ ಆಚಾರ, ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ ಆಚಾರ. वामः मनोहरः आचारः। 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಆಚಾರ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಆಚಾರ. वामः प्रतिकूलः आचारः। "क्वौ युवां युवानौ, कुतस्त्यौ, वामाचारवत् प्रतिभाति वामाचारः" चं० रा०।

वामावर्त ವಾಮಾವರ್ತ (पुं०) ಬಲಗಡೆಯಿಂದ ಎಡಗಡೆಗೆ ಸುತ್ತಿರುವ ಸುಳಿ. वामः आवर्तः।

वामिल ವಾಮಿಲ (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ಆಂದವಾದ. 2. ದಾಂಭಿಕ, ಕಪಟಿ. 3. ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು, ದರ್ಪವುಳ್ಳವನು. "वामिलो दाम्भिके वामे" मेदि०।

वामी ವಾಮೀ (स्त्री०) "वाम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

वामोरू ವಾಮೋರೂ (स्त्री०) ಸುಂದರವಾದ ತೊಡೆಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. वामौ सुन्दरावूरू यस्याः — वामोरू "ऊङ्" (४-१-७०)। "त्रस्यन्ती चलशफरीविघट्टितोरू-र्वामोरूरतिशयमाप विभ्रमस्य" माघ० ८-२४।

वाय ವಾಯ (पुं०) ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವುದು. वेञ् (तन्तु-सन्ताने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

वायक ವಾಯಕ (पुं०) 1. ನೇಯಿಗೆಯವನು, ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವವನು. वेञ् (तन्तुसन्ताने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು.

वायन ವಾಯನ (न०) 1. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯಿಸುವುದು. वेञ् (तन्तुसन्ताने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ.

वायवी ವಾಯವೀ (स्त्री०) ವಾಯು ದಿಕ್ಕು, ಉತ್ತರ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು. वायोरियम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीष्" (४-१-१५)।

वायव्य ವಾಯವ್ಯ (वि०) 1. ವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ (ದಿಕ್ಕು). 2. ವಾಯುದೇವತಾಕವಾದ (ಹವಿಸ್ಸು). वायुर्देवता यस्य — वायु "यत्" (४-२-३१)। 3. ವಾಯು ದೇವತಾಕವಾದ ಆಸ್ತ್ರ. "वायव्यास्त्रेण तं पाणिं रामोऽच्छैत्सीत्सहायुधम्" भट्टि० १५-६७।

वायस ವಾಯಸ (पुं०) 1. ಕಾಗೆ. वयते — वय (गतौ) "असच्" (उ० ३-१२०)। "विरसमिह रटन्तो रक्तगन्धानुलिप्तं बलिमिव परिभोक्तुं वायसास्तर्कयन्ति" मृच्छ० १०-३। 2. ಅಗುರುವೃಕ್ಷ. 3. ಸರಳ ವೃಕ್ಷದ ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ. (वि०) 4. ವಾಯಸ ಸಂಬಂಧವಾದ.

वायसादनी ವಾಯಸಾದನೀ (स्त्री०) ಮಹಾಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ಲತೆ.

वायसारातिः ವಾಯಸಾರಾತಿ (पुं०) ಉಲೂಕ, ಗೂಬೆ, ಘೂಕ. वायसस्यारातिः।

वायसी ವಾಯಸೀ (स्त्री०) 1. ಕಲ್ಲುತ್ರಿಗಿಡ. 2. ಕಾಚಿಗಿಡ, ಗಣಿಕೆ ಗಿಡ. "वायसी काकोदुम्बरी काकमाच्यपि" हेम०।

वायसोली ವಾಯಸೋಲೀ (स्त्री०) ಕಾಕೋಲಿಯೆಂಬ ವಿಷ.

वायु ವಾಯು (पुं०) 1. ಗಾಳಿ. वाति — वा (गति-गन्धनयोः) "उण्" (उ० १-१)। युक् (७-३-३३)। ವಾಯುವು ಸಪ್ತಸ್ಕಂಧವಾಗಿ ಆಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. (1) आवहः (2) प्रवहः (3) विवहः (4) परावहः (5) संवहः (6) उद्वहः ಮತ್ತು (7) परिवहः। ಈ ಏಳು ವಾಯುಗಳು ಆಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುವು. "भूवायुरावह इह प्रवहस्तदूर्ध्वः स्यादुद्वहस्तदनु संवहसंज्ञकश्च। अन्य-स्ततोऽपि सुवहः परिपूर्वकोऽस्मात् वाहः परावह इमे पवनाः प्रसिद्धाः" सिद्धान्तशि०। "तस्य द्वितीय-हरिविक्रमनिस्तमस्कं वायोरिमं परिवहस्य वदन्ति मार्गम्" शाकु० ७-६। 2. ಉತ್ತರ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ವಿದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. 3. ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭೂತ. 4. ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಪಂಚ ವಾಯುಗಳು. (1) प्राणः (2) अपानः (3) समानः (4) उदानः ಮತ್ತು (5) व्यानः ಇವು ಪಂಚವಾಯುಗಳು. **ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಈ ಪಂಚವಾಯುಗಳ ಸ್ಥಾನ:**

ಹೃದಯದಲ್ಲಿ	ಪ್ರಾಣವಾಯು
ಗುದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ	ಅಪಾನವಾಯು
ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ	ಸಮಾನವಾಯು
ಕಂಠದಲ್ಲಿ	ಉದಾನವಾಯು
ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ	ವ್ಯಾನವಾಯು.

ವಿವರಕ್ಕೆ "प्राण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. 5. ವಾಯು ದೇವತೆ.

वायुकेतु **ವಾಯುಕೇತು** (पुं०) ಧೂಳು. वायुः केतुः ध्वजो यस्य ।

वायुगण्ड **ವಾಯುಗಂಡ** (पुं०) ಉದರದಲ್ಲಿ ವಾಯು ತುಂಬಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಜೀರ್ಣವ್ಯಾಧಿ. "अजीर्णो वायुगण्डोऽन्तर्वभिश्चपलताशयः" त्रिकाण्ड० ।

वायुगुल्म **ವಾಯುಗುಲ್ಮ** (पुं०) ನೀರಿನ ಸುಳಿ. वायुना कृतः गुल्म इव । "अम्भसां भ्रमः । तानूरो वायुगुल्मश्च" त्रिकाण्ड० ।

वायुदारु **ವಾಯುದಾರು** (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वायुना दीर्यते—दृ (विदारणे) "उण्" (उ० १-३) । "मदयित्नुर्वायुदारुः" त्रिकाण्ड० ।

वायुपुत्र **ವಾಯುಪುತ್ರ** (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ. 2. ಆಂಜನೇಯ. वायोः पुत्रः । **–सुतः –सुशः, –सूनुः –सूनुः.**

वायुपुराण **ವಾಯುಪುರಾಣ** (न०) ಅಷ್ಟಾದಶ (18) ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.

वायुफल **ವಾಯುಫಲ** (न०) 1. ಇಂದ್ರಧನುಸ್ಸು. 2. ಆಲಿಕಲ್ಲು. वायुना फलति—फल (विशरणे) "अच्" (३-१-१३४) । "अथ वायुफलं शक्रकार्मुके करकेऽपि च" मेदि० ।

वायुभक्ष **ವಾಯುಭಕ್ಷ** (पुं०) ವಾಯುವೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, 1. ತಪಸ್ವಿ. 2. ಸರ್ಪ. वायुं भक्षयति—भक्ष (अदने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) ।

वायुवर्त्मन् **ವಾಯುವರ್ತ್ಮನ್** (न०) ಆಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. वायोर्वर्त्म ।

वायुवाह **ವಾಯುವಾಹ** (पुं०) ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. वायुना उह्यते—वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१९) ।

वायुवाहिनी **ವಾಯುವಾಹಿನೀ** (स्त्री०) ಸಿರೆ, ಧಮನಿ, ನರ. वायुं वहति—वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४) । "ङीप्" (४-१-५) ।

वायुसख **ವಾಯುಸಖ** (पुं०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. वायोः सखा—सखि "टच्" (५-४-९१) । वायुः सखाऽस्य ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾದಲ್ಲಿ सखि ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "अनङ्" (७-१-९३) ಆದೇಶ ಬಂದು **वायुसखा** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು.

वार् **ವಾರ್** (न०) ಜಲ, ನೀರು. वारयति—वृञ् (वरणे) + णिच् "क्विप्" (३-२-१७८) । वाः वारी वारि । वारा वार्भ्यामि वार्भिः ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು.

वार **ವಾರ** (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ದಿವಸ. **ವಾರಗಳಿಗೆ ಚರಕ್ಷಿಪ್ರಾದಿ ಸಂಜ್ಞೆಗಳು:** ಬುಧ–ಚರ, ಗುರು–ಕ್ಷಿಪ್ರ, ಶುಕ್ರ–ಮೃದು, ರವಿ–ಧ್ರುವ, ಶನಿ–ದಾರುಣ, ಭೌಮ (ಕುಜ)–ಉಗ್ರ, ಚಂದ್ರ–ಸಮ. "चरक्षिप्रैः प्रयातव्यं प्रवेष्टव्यं मृदुध्रुवैः। दारुणोग्रैश्च योद्धव्यं क्षत्रियैर्जयकाङ्क्षिभिः ॥ नृपाभिषेकोऽग्निकार्यं सूर्यवारे प्रशस्यते। सोमे तु लेपयानं च कुर्याच्चैव गृहादिकम् ॥ सैनापत्यं शौर्ययुद्धं शस्त्राभ्यासः कुजे तथा। सिद्धिकार्यं च मन्त्रश्च यात्रा चैव बुधे स्मृता ॥ पठनं देवपूजा च वस्त्राद्याभरणे गुरौ। कन्यादानं गजारोहः शुक्रे स्यात् समयः स्त्रियाः ॥ स्याप्यं गृहप्रवेशश्च गजबन्धः शनौ शुभः"। ವಾರವು ಸೂರ್ಯೋದಯಾನಂತರ ಮರುದಿನ ಸೂರ್ಯೋದಯದವರೆಗೆ ಗಣಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಸೂರ್ಯನು ಸರ್ವದಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಉದಯಾಸ್ತಗಳಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾದಾಗ ಉದಯ ಮತ್ತು ಹಗಲೆಂದೂ ಗೋಚರವಾಗದಾಗ ಅಸ್ತ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ ವ್ಯವಹಾರ. "नैवास्तमनमर्कस्य नोदयः सर्वदा सतः। उदयास्तमनाख्यं हि दर्शनादर्शनं रवेः" विष्णुपु० । 2. ದ್ವಾರ, ಬಾಗಿಲು. 3. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 5. ಸಮೂಹ. "वारी वारैः सस्मरे वारणानाम्" माघ० १८-५६ । 6. ಸರದಿ, ಅವಕಾಶ, ಸಮಯ. "तेन दूतिविदितं निवेदुषा पृष्ठतः सुरतवाररात्रिषु" रघु० १९-१८ । 7. ಸಲ, ಸರತಿ, ಬಾರಿ. 8. ಸಂದರ್ಭ, ಸಮಯ, ಅವಕಾಶ. 9. ಕುಬ್ಜ ವೃಕ್ಷ. "वारः सूर्यादिवासरे । द्वारे हरे कुब्जवृक्षे वृन्दावसरयोःक्षणे" मेदि० । (न०) 10. ಮದ್ಯದ ಪಾತ್ರೆ.

वारक **ವಾರಕ** (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. 2. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಿಗೆ. वृञ् (वरणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३) । (न०) 3. ಕಷ್ಟದ ಸ್ಥಾನ, ತೊಂದರೆಯ ಸ್ಥಳ. 4. ಮುಡಿವಾಳ. (त्रि०) 5. ತಡೆಯುವವನು, ನಿಷೇಧಿಸುವವನು.

वारकिन् **ವಾರಕಿನ್** (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ. वारकोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५) । 2. ಪಯೋಧಿ, ಸಮುದ್ರ. 3. ಚಿತ್ರಾಶ್ವ. 4. ಎಲೆಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವವನು. "वारकी शत्रुचित्राश्वपर्णाजीविपयोधिषु" मेदि० ।

वारकीर ವಾರಕೀರ (पुं०) 1. स्याल, पत्नीय सहोदर. वारे अवसरे किरति—क (विक्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। "नागरो देवरः श्यालो वारकीरः" त्रिकाण्ड०। 2. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. 3. ಬಾಚಣಗೆ. 4. ಹೇನು. (वि०) 5. ಆರತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕುದುರೆ. 6. ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು. "वारकीरस्तु पुंसि स्यात् भारग्राहिणि बाडवे। यूकायां वेणिवेधिन्यां नीराजितहयेऽपि च" मेदि०।

वारङ्क ವಾರಂಕ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "स्युः खगोत्पत-वारङ्ककण्ठाग्निर्व्योमचारिणः" त्रिकाण्ड०।

वारङ्ग ವಾರಂಗ (पुं०) ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳ ಹಿಡಿ. वृञ् (वरणे) "अङ्गच्" (उ० १-११९)। "मूलेऽङ्कुशवदावृत्तवारङ्गाणि स्वस्तिकयन्त्राणि" सुश्रुत० सूत्र० ७।

वारट ವಾರಟ (न०) 1. क्षेत्र, ಭೂಮಿ, ಜಮೀನು. वार् जलमटति — अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "क्षेत्रे वारटमुच्यते" त्रिकाण्ड०। 2. क्षेत्रगळ समूह **-टा-टी०** (स्त्री०) 3. ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸ. वारि जले अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

वारण ವಾರಣ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. वारयति शत्रून्—वृञ् (आवरणे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "नागेन लब्धपरवारणमारुतेन" माघ० ५-३६। 2. ಯುದ್ಧ ಕವಚ. "वारणा यस्य सौवर्णाः पृष्ठे भासन्ति दंशिताः" भा० विरा० ४२-२। (न०) 3. प्रतिषेध, ತಡೆಯುವಿಕೆ, ನಿಷೇಧಿಸುವಿಕೆ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. वृञ् + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "न भवति बिसतन्तु-वरिणं वारणानाम्" भामि० वि०। "वारणं प्रतिषेधे स्याद्वारणस्तु मतङ्गजे" मेदि०। (वि०) 4. ತಡೆಯುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ. 5. ನಿಷೇಧಿಸುವ. 6. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. वारि जले रणति—रण (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

वारणबुसा ವಾರಣಬುಸಾ (स्त्री०) ಬಾಳೆಗಿಡ. वारणानां बुसा—बुस (उत्सर्गे) "कः" (३-१-१३५)। "कदली वारणबुसा" अम०।

वारणवल्लभा ವಾರಣವಲ್ಲಭಾ (स्त्री०) ಕದಳೀ ವೃಕ್ಷ, ಬಾಳೆಗಿಡ. वारणानां वल्लभा प्रिया।

वारणसी ವಾರಣಸೀ (स्त्री०) ವಾರಾಣಸಿ, ಕಾಶಿ. वरणा च असी च नदीद्वयम्—तस्य अदूरे भवा "अण्" (४-२-७०)। पृषो०।

वारणा ವಾರಣಾ (स्त्री०) ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ನಿಷೇಧಿಸುವುದು. वृञ् (आवरणे) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "वारणामिव विधातुमभीक्ष्णं कक्षया च वलयैश्च शिशिञ्जे" माघ० १०-६२।

वारणावत ವಾರಣಾವತ (न०) ಹಸ್ತಿನಾವತಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ, ಪಾಂಡವರು ಕೆಲವುಕಾಲ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ನಗರ. ಇದು ಪಾಂಡವರು ದುರ್ಯೋಧನನೊಡನೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ತಾವು ಕೇಳಿಕೊಂಡ ಐದು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) अविस्थलम् (2) वृकस्थलम् (3) माकन्दी (4) वारणावतम् ಮತ್ತು (5) ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. ಇವು ಐದು ಗ್ರಾಮಗಳು. "अविस्थलं वृकस्थलं माकन्दीं वारणावतम्। अवसानं अवत्वत्र किंचिदेकं च पञ्चमम्" भा० विरा० ३१-१९।

वारणीय ವಾರಣೀಯ (वि०) 1. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನಿಷೇಧಿಸಬೇಕಾದ. 4. ತಡೆಯಬೇಕಾದ. 5. ನಿಷೇಧಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ತಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. वृञ् (आवरणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **वारयितव्यः** ವಾರಯಿತವ್ಯಃ.

वारत्र ವಾರತ್ರ (न०) ತೊಗಲ ಹಗ್ಗ.

वारवाण ವಾರವಾಣ (पुंन०) 1. ಯುದ್ಧಕವಚ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾಣವನ್ನು ತಡೆಯುವ ನಿಲುವಂಗಿ. बाणं वारयति वृञ् (आवरणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। परनिपातः (२-२-३१)। "पीनकुचतटनिपीडदलद्वार-वाणमुरसालिलिङ्गिरे" माघ० १५-८४। 2. ಹೆಂಗಸರ ಕುಪ್ಪಸ. "वारवाणस्तु कूर्पासे कवचेऽपि च" हेम०।

वारबुषा ವಾರಬುಷಾ (स्त्री०) ಕದಳೀವೃಕ್ಷ, ಬಾಳೆಗಿಡ.

वारमुख्या ವಾರಮುಖ್ಯಾ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಳಾದವಳು, ಜನರಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂಳೆ. वारेषु वेश्यासमूहेषु मुख्या। "वारमुख्याश्च शतशो यानैस्तद्दर्शनोत्सुकाः" भाग० २-६-१९।

वारयत् ವಾರಯತ್ (वि०) 1. ತಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಿರುವ.

वारयितृ ವಾರಯಿತೃ (वि०) 1. ತಡೆಯುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ. 2. ನಿಷೇಧಿಸುವ. वृञ् (आवरणे)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री** **-ಯಿತ್ರೀ**.

वारवधू ವಾರವಧೂ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. वारस्य समूहस्य वधूः — सर्वसाधारणा ।

वारला ವಾರಲಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸ. 2. ಕಣಜದ ಹುಳ. वारं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "वरला वारला चापि गन्धोलीहंसकान्तयोः" मेदि० ।

वारवाणि ವಾರವಾಣಿ (पुं०) 1. ವೇಣುವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. 2. ಗಾಯಕ, ಸಂಗೀತಗಾರ. 3. ಸಂವತ್ಸರ. 4. ನ್ಯಾಯಪಾಲ, ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ. (स्त्री०) 5. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. "वेश्या शूला वारवाणिः" त्रिकाण्ड० ।

वारवाणी ವಾರವಾಣೀ (स्त्री०) ಬಹುಜನರ ಆದರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಳಾದ ವೇಶ್ಯೆ.

वारविलासिनी ವಾರವಿಲಾಸಿನೀ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. वारस्य जनसमूहस्य विलासिनी ।

वारवृषा ವಾರವೃಷಾ (स्त्री०) ಬಾಳೆಗಿಡ.

वारसुन्दरी ವಾರಸುಂದರೀ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. वारस्य जनसमूहस्य सुन्दरी।

वारस्त्री ವಾರಸ್ತ್ರೀ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. वारस्य जनसमूहस्य स्त्री० ।

वारंवारम् ವಾರಂವಾರಮ್ (अव्य०) 1. ಪದೇ ಪದೆ, ಪುನಃ ಪುನಃ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ. 2. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ. "वारंवारं तिरयति दृशावुद्गतो बाष्पपूरः" मालती० १-३८ ।

वारांनिधि ವಾರಾಂನಿಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. वारां निधिः — षष्ठ्या अलुक् बाहु० ।

वाराणसी ವಾರಾಣಸೀ (स्त्री०) ಕಾಶೀ ನಗರ. वरणा च असी च तयोर्नद्योरदूरे भवा "अण्" (४-२-७०)। पृषो०। "वरणासी च नद्यौ द्वे पुण्ये पापहरे उभे। तयोरन्तर्गता या तु सैषा वाराणसी स्मृता"।

वाराणसेय ವಾರಾಣಸೇಯ (वि०) 1. ವಾರಾಣಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. 2. ವಾರಾಣಸಿಯಲ್ಲಿರುವವನು. वाराणस्यां जातो भवो वा "ढक्" (४-२-९७)।

वाराशि ವಾರಾಶಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ. वारां राशिरत्र ।

वारासन ವಾರಾಸನ (न०) 1. ಜಲಾಶಯ, ನೀರು ನಿಂತಿರುವ ಕೆರೆ ಕೊಳ ಮುಂತಾದುವು. वाराम् आसनम्। 2. ನೀರುತೊಟ್ಟಿ, ನೀರು ತುಂಬಿರುವ ತೊಟ್ಟಿ. "वारासनं वाःसदनम" त्रिकाण्ड० ।

वाराह ವಾರಾಹ (पुं०) 1. ವರಾಹ, ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. वराह एव — स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಶ್ವೇತವರಾಹಕಲ್ಪ, ಚತುರ್ಮುಖನ ಮೂವತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अयं तु कथितः कल्पो द्वितीयस्यापि भारत। वाराह इति विख्यातो यत्रासीत् सूकरो हरिः" भाग० ३-११-३७। (न०) 3. ಅಗುರು. (वि०) 4. ವರಾಹಸಂಬಂಧವಾದ. वराहस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 5. ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ.

वाराही ವಾರಾಹೀ (स्त्री०) 1. ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ. वराहस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "विष्वक्सेनप्रिया धृष्टिर्वाराही बदरेत्यपि" अम०। 2. ವರಾಹಾವತಾರವೆತ್ತಿದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಕ್ತಿ. "यज्ञ-वाराहमतुलं रूपं या बिभ्रतो हरेः। शक्तिः साप्याययौ तत्र वाराहीं बिभ्रती तनुम्"। 3. ಒಂದು ಔಷಧಿ. 4. ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಮಾತೃಕೆ. "ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा। वाराही चैव चेन्द्राणी चामुण्डाः सप्त मातरः" अम०। "वाराही मातृभेदे स्यात् विष्वक्सेनप्रियौषधौ। राजार्हंजोङ्गके क्लीबं राज-योग्येऽभिधेयवत्" मेदि० ।

वारि ವಾರಿ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. वृञ् (वरणे)+णिच् "इञ्" (उ० ४-१२४)। "यस्याश्चलद्वारिधिवारि-वीचिच्छटोच्छलच्छङ्खकुलाकुलेन" माघ० ३-३७। 2. ಮುಡಿವಾಳ. (स्त्री०) 3. ವಾಕ್ಕು. 4. ಸರಸ್ವತಿ. 5. ಗಜಬಂಧನಸ್ಥಲ, ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜಾಗ. 6. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ, —ಸರಪಣಿ. "वारि-वाग्गजबन्धन्योः स्त्री क्लीबेऽम्बुनि बालके। ह्रीबेरे" मेदि०। "बभौ स भिन्दन् बृहतस्तरङ्गान् वार्यर्गलाभङ्ग इव प्रवृत्तः" रघु० ५-४५। 7. ಸೆರೆಯಾಳು, ಬಂದಿ, ಕೈದಿ. 8. ಸಣ್ಣ ಬಿಂದಿಗೆ.

वारिकण्टक ವಾರಿಕಂಟಕ (पुं०) ಕುಬ್ಜಕ ವೃಕ್ಷ. वारिणः कण्टक इव। "कुब्जको वारिकण्टकः" त्रिकाण्ड० । **वारिकुब्जः -कुब्जकः** इत्यादि.

वारिक्रिमि ವಾರಿಕ್ರಿಮಿ (पुं०) ಜಲೌಕೆ, ಜಿಗಣೆ. वारिणः क्रिमिः। "वारिक्रिमिस्तु जलमक्षिका" त्रिकाण्ड० ।

वारिचर ವಾರಿಚರ (पुं०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. वारिषु चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। (वि०) 2. ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ. 3. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

वारिचामर ವಾರಿಚಾಮರ (ನ॰) ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. वारिणः चामरमिव।

वारिज ವಾರಿಜ (ನ॰) 1. ಕಮಲ, ತಾವರೆ, ಪದ್ಮ. वारिणि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "नारीभिर्गुरुजघनस्थलाहतानामास्यश्रीविजितविकासि-वारिजानाम्" माघ॰ ८-४७। 2. ಲವಂಗ. (पुं॰) 3. ಶಂಖ. 4. ಕಪ್ಪುಚಿಪ್ಪು. (वि॰) 5. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

वारितस्कर ವಾರಿತಸ್ಕರ (पुं॰) ಮೇಘ, ಮೋಡ.

वारित्रा ವಾರಿತ್ರಾ (स्त्री॰) ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. वारिणः त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-४)।

वारिद ವಾರಿದ (पुं॰) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. वारि ददाति—डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "नव-तमालनिभस्य नभस्तरोरचिररोचिररोचत वारिदैः" माघ॰ ६-२८। 2. ಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿ. (वि॰) 3. ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವವನು. "वारिदस्तृप्तिमाप्नोति सुखमक्षय्यमन्नदः" मनु॰ ४-२२९।

वारिधर ವಾರಿಧರ (पुं॰) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वारिणो धरः। "विगतवारिधरावरणाः क्वचित् ददृशुरुल्लसिताऽसिलताऽसिताः" माघ॰ ६-५१।

वारिधारा ವಾರಿಧಾರಾ (स्त्री॰) ಧಾರಾಕಾರವಾದ ಮಳೆ, ಸುರಮಳೆ.

वारिधि ವಾರಿಧಿ (पुं॰) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. वारीणि धीयन्तेऽस्मिन्—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "तस्य ते न खलु तत्त्ववेदिनो वारिधेरिव वयं तटस्थिताः" याद॰ १७-११३।

वारिनाथ ವಾರಿನಾಥ (पुं॰) 1. ವರುಣ. 2. ಸಮುದ್ರ. वारीणां नाथः।

वारिनिधि ವಾರಿನಿಧಿ (पुं॰) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. वारीणि निधीयन्तेऽत्र—नि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)।

वारिपथिक ವಾರಿಪಥಿಕ (वि॰) ನೀರಿನ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋಗುವ ಅಥವಾ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. वारिपथेन गच्छति आहृतं वा "ठञ्" (वा॰ ५-१-७७)।

वारिपर्णी ವಾರಿಪರ್ಣೀ (स्त्री॰) ನೀರುಕಾಗೆ, ಕಡಲ ಹಕ್ಕಿ. वारिणि पर्णान्यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)।

वारिप्रवाह ವಾರಿಪ್ರವಾಹ (पुं॰) ಬಿಟ್ಟಿದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ. वारिणः प्रवाहः।

वारिमसि ವಾರಿಮಸಿ (पुं॰) ಮೇಘ, ಮೋಡ.

वारिमुच् ವಾರಿಮುಚ್ (पुं॰) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वारि मुञ्चति—मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "आदानं हि विसर्गाय सतां वारिमुचामिव" रघु॰ ४-८६।

वारिमूली ವಾರಿಮೂಲೀ (स्त्री॰) ನೀರುಕಾಗೆ, ಕಡಲ ಹಕ್ಕಿ. वारिणि मूलं यस्याः।

वारिरथ ವಾರಿರಥ (पुं॰) 1. ದೋಣಿ. 2. ತೆಪ್ಪ. 3. ಹಡಗು. वारिणि रथ इव। "वारिरथो नौस्तरिकः प्लवः" त्रिकाण्ड॰।

वारिराशि ವಾರಿರಾಶಿ (पुं॰) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. वारीणां राशयो यत्र। "वारिराशिरशनामवलिम्पन्" याद॰ २१-४८। 2. ತಟಾಕ, ಕೆರೆ, ಜಲಾಶಯ.

वारिरुह ವಾರಿರುಹ (न॰) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. वारिणि रोहति—रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३५)। "दयितावलोकविकसन्नयन प्रसरप्रणुन्नमिव वारिरुहम्" माघ॰ ९-७१। "विकच-वारिरुहं दधतं सरः" किरा॰ ५-१३। (वि॰) 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

वारिलोमन् ವಾರಿಲೋಮನ್ (पुं॰) ವರುಣ. वारि लोम्नि यस्य।

वारिवास ವಾರಿವಾಸ (पुं॰) ಮದ್ಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು. वारिसमीपे वासोऽस्य।

वारिवाह ವಾರಿವಾಹ (पुं॰) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वारि वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

वारिवाहक ವಾರಿವಾಹಕ (पुं॰) ಮೇಘ, ಮೋಡ. वारीणां वाहकः। —वाहनः—वाहनः। "चातकः को वराकोऽयं यस्येन्द्रो वारिवाहकः" पञ्चतं॰ २-१४९।

वारिसम्भव ವಾರಿಸಂಭವ (न॰) 1. ಲವಂಗ. 2. ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. 3. ಸೌವೀರಾಂಜನ.

वारी ವಾರೀ (स्त्री॰) 1. ಆನೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಹಾಕುವ ಸ್ಥಳ. 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. वार्यतेऽनया—वृञ् (वरणे) + णिच् "इन्" (उ॰ ४-१२५)। "वारी तु गजबन्धनी" अम॰। 3. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಹಾಕುವ ಸ್ಥಳ, ಗಜಶಾಲೆ. "वार्यर्गलाभङ्ग इव प्रवृत्तः" रघु॰ ५-४५। 4. ಕಲಶ, ಘಟ, ಬಿಂದಿಗೆ. "वारी स्याद्गजबन्धन्यां कलस्यामपि योषिति" मेदि॰।

वारीट ವಾರೀಟ (पुं॰) ಗಜ, ಆನೆ. वार्यमिटति—इट (गतौ) "कः" (३-१-१३५)।

वारीश ವಾರೀಶ (पुं०) समुद्र. वारीणामीशः।

वारु ವಾರು (पुं०) युद्धद आने. वारयति शत्रून् — वृञ् (आवरणे) + णिच् "उण्" बाहु०।

वारुण ವಾರುಣ (न०)1. जल, नीरु. वरुणो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। 2. शतभिषानक्षत्र. (पुं०) 3. भारतवर्षद ऒंदु खण्ड. (वि०) 4. वरुण संबंधवाद. वरुणस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 5. वरुण देवताकवाद. "स स्मेरवक्त्रकमलोज्झक-शत्रुसूनुर्बाणासनेन समधत्त स वारुणास्त्रम्" कुमा० १७-४०।

वारुणि ವಾರುಣಿ (पुं०)1. ऒगस्त्यमहर्षि. वरुणस्यापत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५)। "समुद्रं स समासाद्य वारुणिर्भगवानृषिः। उवाच सहितान् देवानृषींश्चैव समागतान्" भा० वन० १०५-१। 2. भृगुमुनि. "सत्याग्निर्वारुणिर्विन्ध्यकूटो वातापिसूदनः" त्रिकाण्ड०। "भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार" तै० उ०।

वारुणी ವಾರುಣೀ (स्त्री०) 1. मद्य. वरुणस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "वारुणीमदविशङ्कमथावि-ऋक्षुषोऽभवदसाविव रागः" माघ० १०-१९। 2. मद्यद अधिदेवते. "किमेतदिति सिद्धानां दिवि चिन्तयतां ततः। बभूव वारुणी देवी मदाघूर्णितलोचना" विष्णुपु०। 3. वरुणन पत्नि. 4. पश्चिम दिक्कु. "किमु दिवं पुनरेति यदीदृशः पतित एष निषेव्य हि वारुणीम्" नैष० ४-७०। 5. ऒंदु जातिय गरिकेहुल्लु. "वारुणी गण्डदूर्वायां प्रतीचीसुरयोरपि" मेदि०। 6. शतभिषानक्षत्र कूडिद चैत्र कृष्ण त्रयोदशि. 7. वारुणदेवि.

वारुणीवल्लभ ವಾರುಣೀವಲ್ಲಭ (पुं०) वरुण. वारुण्या वल्लभः।

वारुण्ड ವಾರುಂಡ (पुं०) 1. सर्पगळ राजा. (पुंन०) 2. दोणियिंद नीरन्नु होरगे चेल्लुव पात्रे. 3. नेत्रमल. 4. कर्णमल. (स्त्री०)-ण्डी-ण्ड्यै. 5. बागिल होस्तिलमेट्टलु "वारुण्डी द्वारपिण्डयां स्त्री फणिनां राजके पुमान्। न स्त्रियां सेकपात्रे च मलेऽक्ष्णः श्रवणस्य च" मेदि०।

वारूढ ವಾರೂಢ (पुं०) 1. बट्टेय सेरगु. 2. अग्नि. पंजर. 4. कवाट, कद, बागिलु. 5. तट, दड. "वारूढः शम्बले वस्त्राञ्चलेऽग्नौ पञ्जरेऽरे" हेम०।

वार्क्ष ವಾರ್ಕ್ಷ (न०) 1. वन, अरण्य, काडु. वृक्षाणां समूहः "अण्" (४-२-३७)। 2. वृक्ष संबंधवाद. वृक्षस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वार्णिक ವಾರ್ಣಿಕ (पुं०) गुमास्ते. वर्णलेखनं शिल्पमस्य "ठञ्" (४-४-५५)।

वार्त्त ವಾರ್ತ್ತ (न०) 1. आरोग्य. "हरिराकुमार-मखिलाभिधानवित् स्वजनस्य वार्त्तमयमन्वयुङ्क्त च" माघ० १३-६८। 2. ज्ञाने, चातुर्य, निपुणते. "अनुयुक्त इव स्ववार्त्तमुच्चैः परिरेभे नु भृशं विलोचना-भ्याम्" किरा० १३-३४। (वि०) 3. रोगविल्ल दवनु. वृत्तिरस्यास्ति "णः" (वा० ५-२-१०१)। 4. उद्योगशाली, वृत्तिनिरत, कसबुदार. वृत्ति-रस्त्यस्य। 5. सारविल्लद, तिरुळिल्लद. "वार्त्तं त्वारोग्या-रोगफल्गुषु। वृत्तिशालिनि" हेम०। "वार्त्तं पाटव-मारोग्यम्" यादवः।

वार्त्ता ವಾರ್ತ್ತಾ (स्त्री०) 1. जीवनोपाय, जीवना धार, होट्टेपाडु. वृत्तिरस्त्यस्याम् — वृत्ति "णः" (वा० ५-२-१०१)। "आजीवो जीविका वार्त्ता" अम०। 2. कृषि, व्यवसाय, वैश्यन उद्योग, -कसबु. "ते सेतुवार्त्तागजबन्धमुख्यैरभ्युच्छ्रिताः कर्मभिरप्यवन्ध्यैः" रघु० १६-२। 3. बदनेगिड. 4. वृत्तान्त, समाचार. 5. मातु. "वार्त्ताऽपि नासत्यपि सान्यमेति योगादरन्ध्रे हृदि यां निरुन्धे" नैष० ३-४४। 6. दुर्गादेवि.

वार्त्तक ವಾರ್ತ್ತಾಕ (पुं०) बदनेगिड. वार्त्तमारोग्य-माकयति — अक (कुटिलायां गतौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)। जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **वार्त्ताकी** ವಾರ್ತ್ತಾಕೀ.

वार्त्ताकिन् ವಾರ್ತ್ತಾಕಿನ್ (पुं०) बदनेगिड.

वार्त्ताकु ವಾರ್ತ್ತಾಕು (पुं०) बदनेगिड. वर्ततेऽनेन—वृतु (वर्तने) "काकुः" (उ० ३-७९)। "वातिङ्गणस्तु वार्त्ताकुः" त्रिकाण्ड०।

वार्त्तायन ವಾರ್ತ್ತಾಯನ (पुं०) प्रणिधि, दूत, बायिमातिनिंद समाचार तिळिसुवनु. वार्त्तानाम-यनमनेन।

वार्त्तावह ವಾರ್ತ್ತಾವಹ (पुं०) 1. अड्डे होरुवनु, कावडि होरुवनु. 2. संदेशवन्नु ऒय्युवनु, बायिमातन्नु तलुपिसुवनु. वार्तायाः वहः। वार्तायाः हरः —**वार्त्ताहरः** ವಾರ್ತ್ತಾಹರಃ.

वार्त्तिक वार्त्तिक (पुं०) 1. समाचारवन्नु तिळिद वनु. वृत्ति वेद "ठक्" (४-२-६०)। 2. चेर, दूत, सन्देशवन्नु ओय्युवनु. "अथ वार्त्तिकः। वार्त्तायिनः प्रवृत्तिज्ञः" त्रिकाण्ड०। (न०) 3. ग्रंथ सूत्रगळ विवरणेयन्नु तिळिसुव ऒंदु ग्रंथ, सूत्रगळल्लिरुव न्यूनाधिरेकगळन्नु तिळिसुव ग्रंथ. "उक्तानुक्तदुरुक्तार्थचिन्ताकारि तु वार्त्तिकम्"। वृत्तिः ग्रन्थसूत्रविवरणम्, तत्र साधुः "ठक्" (४-४-१०२)।

वार्त्रघ्न वार्त्रघ्न (पुं०) 1. इन्द्रपुत्रनाद अर्जुन. वृत्रघ्नः अपत्यं पुमान् — वृत्रहन् "अण्" (४-१-९२)। "सव्यसाची सुभद्रेशः शब्दभेदी कपिध्वजः। वार्त्रघ्नश्चापि बीभत्सुः" त्रिकाण्ड०। "अथ भूतानि वार्त्रघ्नशरेभ्यस्तत्र तत्रसुः" किरा० १५-१। 2. जयन्त. (वि०) 3. इन्द्रन संबंधवाद. वृत्रघ्नः इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वार्दर वार्दर (न०) 1. गुलगंजि. 2. बलगडे सुळियिरुव शंख. 3. जल, नीरु. 4. गुलगंजिय बळ्ळि. 5. मातु, वाक्कु. "वार्दरं कृष्णलाबीज-दक्षिणावर्तशङ्खयोः। नीरे च काकचिञ्चायां भारत्यां च नपुंसकम्" मेदि०। 6. माविन बीज. "काकचिञ्चाम्रबीजेऽपि वाचि वार्दरमिष्यते" विश्व०।

वार्दल वार्दल (न०) 1. दुर्दिन, मेघदिंद आवृतवाद दिन. वार्भिः दलति — दल (विशरणे) "घः" (३-३-११८)। (पुं०) 2. मसिकुडिके. "वार्दलं दुर्दिने मेलानन्दायां वार्दलः स्मृतः" मेदि०।

वार्द्धक वार्द्धक (न०) 1. मुप्पु, मुदितन. वृद्धस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)। "वार्द्धके मुनिवृत्तीनां योगेनान्ते तनुत्यजाम्" रघु० १-८। 2. वृद्धन कार्य. वृद्धस्य कर्म "वुञ्" (५-१-१३३)। 3. वृद्धर समूह. वृद्धानां समूहः "वुञ्" (वा० ४-२-३९)। "स्थितैः समादाय महर्षिवार्द्धकाद्वने तदातिथ्यमशिक्षि शाखिभिः" नैष० १-७७।

वार्द्धक्य वार्द्धक्य (न०) मुप्पु, मुदितन. वार्द्धक स्वार्थे "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वार्धि वार्धि (पुं०) समुद्र, कडलु. वारि जलं धीयतेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

वार्धुषि वार्धुषि (पुं०) बड्डियु हणदिंद जीविसुवनु. वार्द्धुषिक पृषो० कलोपः।

वार्धुषिक वार्धुषिक (पुं०) बड्डिय हणदिंद बदुकुवनु. वृद्धयर्थं द्रव्यं वृद्धिः, तां प्रयच्छति "ठक्" (४-४-३०)। वृद्धेः वृधुषिभावः (वा० ४-४-३०)।

वार्धुष्य वार्धुष्य (न०) अधिक बड्डियन्नु संपादिसुवुदु. वार्धुषेर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "वार्धुष्यं धान्यवर्धनी" त्रिकाण्ड०।

वार्ध्र वार्ध्र (न०) चर्मद हग्ग. वर्द्धयै इदम् "अण्" (५-१-१५)।

वार्ध्रीणस वार्ध्रीणस (पुं०) 1. खड्गमृग, फ्रेंडा मृग. 2. कादुमेकि.

वार्भट वार्भट (पुं०) मोसळे. वारि जले भट इव।

वार्मण वार्मण (न०) कवचगळ समूह. वर्मणां समूहः "अण्" (४-२-३८)।

वार्मिण वार्मिण (न०) कवचवन्नु तॊट्टिरुव योधर समूह. वर्मिणां समूहः "अण्" (४-२-३८)।

वार्मुच् वार्मुच् (पुं०) मेघ, मोड. वाः वारि मुञ्चति — मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

वार्य वार्य (वि०) 1. प्रार्थिसल्पडुव, कोरल्पडुव. 2. याचिसल्पडुव, बेडल्पडुव. वृङ् (संभक्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

वार्यमाण वार्यमाण (वि०) तडेयल्पडुत्तिरुव. वृञ् (आवरणे) +णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "सद्मुः सरोषपरिचारकवार्यमाणा दामाञ्चलस्खलित लोलपदं तुरङ्गाः" माघ० ५-६१।

वार्वणा वार्वणा (स्त्री०) नीलिनॊण.

वार्ष वार्ष (वि०) 1. वर्षसंबंधवाद. 2. मळेय संबंधवाद.

वार्षिक वार्षिक (न०) 1. कहिदसरु, नीरावरि बळ्ळि. वर्षासु साधु "ठक्" (४-३-१८)। (वि०) 2. वर्षदल्लि उंटाद, ऒंदु संवत्सरदल्लि हुट्टिद. वर्षे भवः "ठञ्" (४-३-११)। "यात्राबलिविधानं च सर्ववार्षिकपर्वसु" भाग० ११-११-३७। 3. वर्षाकालदल्लि उंटाद. वर्षासु भवम् "ठक्" (४-३-११)। "वार्षिकं संजहारेन्द्रो धनुर्जैत्रं रघुर्दधौ" रघु० ४-१६।

वार्षिला वार्षिला (स्त्री०) अलिकल्लु, शिलावृष्टि, वर्षोपल. वारिजाता शिला। पृषो०।

वार्षक ವಾರ್ಷಕ (वि०) ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ. ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ. वृष्ट (सेचने) "उकन्" (३-२-१५४)। स्वार्थे "अण्"।

वार्ष्णेय ವಾರ್ಷ್ಣೇಯ (पुं०) ವೃಷ್ಣಿವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಯಾದವರ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. वृष्णेर्गोत्रापत्यं पुमान् — वृष्णि "ढक्" (४-१-१२२)। "सरित्पतीनामिव सन्निपाते वार्ष्णेयदैतेयबलोदधीनाम्" याद० २०-२२।

वाल ವಾಲ (पुं०) ಕೇಶ, ಕೂದಲು. वलति—वल (प्राणने) "ण:" (३-१-१४०)। वबयोरभेद:। ಮುಂತಾಗಿ बाल ಪದದ ಅರ್ಥ.

वालक ವಾಲಕ (पुं०) "बालक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. वबयोरभेद:।

वालिन् ವಾಲಿನ್ (पुं०) ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ವಾನರರಾಜ, ಇಂದ್ರನ ಪುತ್ರ, ಸುಗ್ರೀವನ ಅಣ್ಣ. ಇವನ ಪತ್ನಿ ತಾರೆ. ಅಂಗದನು ಇವನ ಪುತ್ರ. [ಋಕ್ಷರಜಸ್ಸೆಂಬ ವಾನರನೊಬ್ಬನು ಒಂದು ದಿನ ಸ್ತ್ರೀರೂಪ ಪಡೆದಿದ್ದಾಗ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸು ಕಂಠದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅದರಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಇಂದ್ರನ ತೇಜಸ್ಸು ಬಾಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ವಾಲಿಯು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಋಕ್ಷರಜಸ್ಸಿನ ತರುವಾಯ ವಾಲಿಯು ರಾಜನಾದನು. ವಾಲಿಯು ಮಹಾಬಲಶಾಲಿ. ಎದುರಾಳಿಯು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ ಅರ್ಧ ಶಕ್ತಿಯು ಇವನಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ವರವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಅಹಿತಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನನ್ನೂ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಓಡಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ಹೆದರಿದ ಸುಗ್ರೀವನು ವಾಲಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದ ಮತಂಗಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಸಂಗಡಿಗರೊಡನೆ ಹೋಗಿ ನೆಲೆಸಿದನು. ಸೀತಾಪಹಾರವಾದ ನಂತರ ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಡನೆ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನಿದ್ದ ಋಶ್ಯಮೂಕ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಬರಲು ಸುಗ್ರೀವನು ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ತನ್ನ ಕಷ್ಟವನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿಕೊಂಡನು. ಶ್ರೀರಾಮನ ಬಲದಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನು ವಾಲಿಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಾಗ ವಾಲಿಯು ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಹತನಾದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಅಂಗದನನ್ನು ಯುವರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು.]

वालुक ವಾಲುಕ (न०) 1. ಸುರುಸುರುಕೆ ಗಿಡ. (स्त्री०) —का—का. 2. ಮರಳು.

वाल्क ವಾಲ್ಕ (न०) 1. ನಾರುಬಟ್ಟೆ. वल्कस्य विकार: "अण्" (४-३-१३४)। (वि०) 2. ನಾರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

वाल्कल ವಾಲ್ಕಲ (न०) 1. ನಾರುಬಟ್ಟೆ. (वि०) 2. ನಾರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वल्कलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वाल्मीकि ವಾಲ್ಮೀಕಿ (पुं०) ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿ, ರಾಮಾಯಣ (ಆದಿಕಾವ್ಯ)ವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಆದಿಕವಿ, ಪ್ರಚೇತಸನ ಪುತ್ರ. वल्मीके भव: वल्मीकस्यापत्यं वा "इञ्" (४-१-१५)। [ಈ ಮಹರ್ಷಿಯು ಬೇಡರ ಸಹವಾಸದಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಚೋರನಾಗಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶದಿಂದ ರಾಮಧ್ಯಾನ ಪರಾಯಣನಾಗಿದ್ದ ಈ ಋಷಿಯ ಮೇಲೆ ವಲ್ಮೀಕ (ಹುತ್ತ)ವು ಬೆಳೆದುಹೋಗಿದ್ದಿತು. ಮತ್ತೆ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಬಂದು ಇವನನ್ನು ಹುತ್ತದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರಮಾಡಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು. ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿಯು ಒಮ್ಮೆ ನದಿಗೆ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಕ್ರೌಂಚ ದಂಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷಪಕ್ಷಿಯೊಂದನ್ನು ಒಬ್ಬ ಬೇಡನು ಸಂಹರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡು ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಶಾಪವು ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಹೊರಟಿತು. ಇದರಿಂದ ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾಗಿದ್ದ ಈ ಋಷಿಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಂಧಿಸಿ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಮಂಗಳಾರ್ಥಪ್ರದವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿ ಈ ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಂತರ್ಧಾನನಾದನು. ಅನಂತರ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥಾಸಾರವನ್ನು ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಕರತಲಾಮಲಕವಾದ ರಾಮಾಯಣ ಕಥೆಯನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಹಸ್ರ ಗ್ರಂಥ (ಶ್ಲೋಕ)ಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣಕ್ಕೆ **"ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣ"** ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಶ್ರೀರಾಮನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಲು ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿಯು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಋಷಿಪತ್ನಿಯರಮೂಲಕ ಸೀತೆಯನ್ನು ಉಪಚರಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯು ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಲವಕುಶರೆಂದು ನಾಮಕರಣಮಾಡಿದರು. ಲವಕುಶರಿಗೆ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ಅವರಿಂದ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಹಾಡಿಸಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿ.] "वाल्मीकेररहितरामलक्ष्मणानां साधर्म्यं दधति गिरां महासरस्य:" माघ० ४-५९।

वाल्लभ्य ವಾಲ್ಲಭ್ಯ (ನ०) ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ. वल्लभस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वावदूक ವಾವದೂಕ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡುವವನು, ಹರಟೆಹೊಡೆಯುವವನು. अतिशयेन वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) + "यङ्" (३-१-२२)। "ऊक:" (उ० ४-४१)। यङो लुक् (२-४-७४)। "वावदूकोऽतिवक्तरि" अम०। "अनृतस्यावमन्तारो वक्तारो जनसंसदि। चरन्ति वसुधां कृत्स्नां वावदूका बहुश्रुता:" भा० शान्ति० १९-२८।

वावय ವಾವಯ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ತುಲಸಿ.

वावट ವಾವುಟ (पुं०) 1. ಹಡಗು. 2. ದೋಣಿ. 3. ತೆಪ್ಪ.

वावृत्त ವಾವೃತ್ತ (वि०) ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಯ್ಕೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वावृत्त (वर्तने) "क्त:" (३-२-१०२)।

वावृत्यमान ವಾವೃತ್ಯಮಾನ (वि०) ಆರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡುವವನು. वावृत्त (वर्तने) "शानच्" (३-२-१२४)। "ततो वावृत्यमानाऽसौ रामशालां व्यविक्षत" भट्टि० ४-२८।

वाशक ವಾಶಕ (पुं०) 1. ಆಡುಸೋಗೆ. (वि०) 2. ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುವ. वाशृ (शब्दे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वाशको वाजिदन्तक:" अम०।

वाशन ವಾಶನ (ನ०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು, ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು. वाशृ (शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಕೂಗು, ಪಕ್ಷಿಗಳ ಧ್ವನಿ. 3. ದುಂಬಿಯ ರೆಂಕಾರ. (वि०) 4. ಶಬ್ದಮಾಡುವ. 5. ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವ. वाशृ "ल्यु:" (३-१-१३४)।

वाशिका ವಾಶಿಕಾ (स्त्री०) ಆಡುಸೋಗೆ ಗಿಡ.

वाशित ವಾಶಿತ (न०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಶಬ್ದ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಕೂಗು. वाशृ (शब्दे) भावे "क्त:" (३-३-११४)। "नैरन्तर्याच्छिन्नदेहान्तरालं दुर्भक्षस्य ज्वालिना वाशितेन" माघ० १८-७६।

वाशिता ವಾಶಿತಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ಹೆಣ್ಣಾನೆ.

वाशुरा ವಾಶುರಾ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ. वाश्यतेऽस्याम्—वाश् (शब्दे) "उरच्" (उ० १-३८)।

वाश्र ವಾಶ್ರ (पुं०) 1. ದಿವಸ, ಒಂದು ದಿನ. (न०) 2. ವಾಸಗೃಹ, ಮನೆ. 3. ಚತುಷ್ಪಥ, ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ (ಚೌಕ) ಜಾಗ. वाश्यतेऽत्र—वाशृ (शब्दे) "रक्" (उ० २-१३)। "वाश्रो ना दिवसे क्लीबं मन्दिरे च चतुष्पथे" मेदि०।

वास ವಾಸ (पुं०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. वसन्त्यस्मिन्—वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१२१)। "नेवंविधेषु वासेषु भयमस्ति वरानने" हरिवं०। 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. वास्यते—वास (उपसेवायाम्) + णिच् "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ವಾಸಮಾಡುವುದು, ಇರುವುದು, ಆವಸ್ಥಾನ. वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१८)। "वासो वेश्मन्यवस्थाने" हेम०। "सौधवासमुटजेन विस्मृत:" रघु० ११-२। 4. ಪರಿಮಳ, ಸೌರಭ, ಕಂಪು. 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು.

वासक ವಾಸಕ (पुं०) 1. ಆಡುಸೋಗೆ ಗಿಡ. 2. ದಿವಸ. 3. ವಾಸಗೃಹ. (वि०) 4. ವಾಸನೆಯುಂಟುಮಾಡುವ.

वासकर्णी ವಾಸಕರ್ಣೀ (स्त्री०) 1. ಯಜ್ಞಶಾಲೆ, ಯಾಗ ನಡೆಯುವ ಜಾಗ. 2. ಪ್ರದರ್ಶನ ಶಾಲೆ.

वासकसज्जा ವಾಸಕಸಜ್ಜಾ (स्त्री०) ಸಂಕೇತದ ದಿವಸ, ಪ್ರಿಯನ (ನಾಯಕನ) ಸಮಾಗಮವನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಶಯನಗೃಹಾಲಂಕಾರ ಮಾಡುವ ನಾಯಿಕೆ. वासके प्रियागमनवासरे सज्जति—षस्ज (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "कुरुते मण्डनं यस्या: सज्जिते वासवेश्मनि। सा तु वासकसज्जा स्याद्विदितप्रियसंगमा" सा० द०।

वासका ವಾಸಕಾ (स्त्री०) ಆಡುಸೋಗೆ ಗಿಡ.

वासगृह ವಾಸಗೃಹ (न०) ಮನೆಯ ಒಳಭಾಗ, ಅಂತರ್ಗೃಹ, ಶಯನಗೃಹ. वासस्य गृहम्। "देव्यास्ततो विमनस: परिसान्त्वनाय धर्मासनाद्विशति वासगृहं नरेन्द्र:" उ० रा० १-७।

वासतेय ವಾಸತೇಯ (वि०) 1. ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. वसतौ साधु "ढञ्" (४-४-१०४)। "वनेषु वासतेयेषु निवसन् पर्णसंस्तर:" भट्टि० ४-८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **वासतेयी ವಾಸತೇಯೀ**. 2. ರಾತ್ರಿ. "वासागारं प्रभुरधिगतो वासतेयीं निनाय" याद० १८-१३६।

वासभवन ವಾಸಭವನ (न०) ವಾಸಮಾಡುವ ಮನೆ. **-मन्दिरम् -ಮಂದಿರಮ್, -सदनम् -ಸದನಮ್**.

वासन ವಾಸನ (न०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. वास्यते—वास (उपसेवायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। 2. ವಾಸನೆಕಟ್ಟುವುದು. वस (स्नेहने) + णिच् भावे "ल्युट्"

(३-३-११५)। 3. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವುದು, ಉತ್ಸಾಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. 4. ಗಿಂಡಿ ಹೂಜಿ ಮುಂತಾದ ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ. "वासनं धूपनेऽपि च। वारिधान्यां च वस्त्रे च" मेदि०। 5. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 6. ವಾಸಮಾಡುವುದು. 7. (ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ) ಆಧಾರವಾದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ವಸ್ತುವನ್ನಿಟ್ಟು ಮೊಹರು ಮಾಡಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. (वि०) 8. ವಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. वस्त्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 9. ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. वसनेन क्रीतम् "अण्" (५-१-२७)। (स्त्री०) -ना-नी. 10. ಪ್ರತ್ಯಾಶೆ, ಪ್ರತೀಕ್ಷೆ, ಎದುರು ನೋಡುವುದು. वस + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 11. ಜ್ಞಾನ. 12. ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸಹಜವಾದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ, ಜನ್ಮಾಂತರ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ಮೃತಿಗೆ ತರುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. 13. ಒಲುವು, ಪ್ರೀತಿ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ. 14. ವಾಸನೆಕಟ್ಟುವುದು. "प्रत्याशाज्ञानयोः स्त्रियाम्" मेदि०।

वासन्त ವಾಸಂತ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. वसन्ते भवः "अण्" (४-३-१६)। 2. ಒಂಟೆಯ ಮರಿ. 3. ಆನೆಯ ಮರಿ. 4. ಮಲಯ ಮಾರುತ, ಮಲಯ ಪರ್ವತದಿಂದ ಬೀಸುವ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ ಗಾಳಿ. 5. ವಿಟಪುರುಷ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. (वि०) 6. ವಸಂತಋತುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. वसन्तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 7. ವಸಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. वसन्ते भवः "अण्" (४-३-१६)। 8. ಗಮನಿಸುವ, ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ನೋಡುವ. "वासन्तः परपुष्टे स्यात्करभेऽवहिते विटे" हेम०।

वासन्तक ವಾಸಂತಕ (वि०) ವಸಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. वसन्ते उप्तम् – वा "वुञ्" (४-३-४६)। पक्षे वासन्तम्।

वासन्तिक ವಾಸಂತಿಕ (वि०) 1. ವಸಂತಋತುವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ತಿಳಿದವನು. वसन्तः वसन्तवर्णनपरो ग्रन्थः-तमधीते वेद वा—"ठक्" (४-२-६३)। 2. ವಸಂತ ಸಂಬಂಧವಾದ. वसन्तस्येदम् "ठञ्" (४-३-२०)। "सप्रणवशिरस्त्रिपदां सावित्रीं ग्रैष्मवासन्तिकान् मासानधीयानमप्यसमवेतरूपं ग्राहयामास" भाग० ५-९-५। (पुं०) 3. (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) ವಿದೂಷಕ.

वासन्ती ವಾಸಂತೀ (स्त्री०) 1. ಕಾಡಿರುಮಂತಿಗೆ ಗಿಡ. वसन्तस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. 3. ಹಸರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. "वासन्ती माधवी यूथीपाटलासु" हेम०।

वासयोग ವಾಸಯೋಗ (पुं०) ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ, ಸುಗಂಧ ಚೂರ್ಣ. वासाय योगः उपायः।

वासर ವಾಸರ (पुंन०) 1. ದಿವಸ, ಹಗಲು. वासयति—वस (निवासे) + णिच् "अरः" (उ० ३-१३२)। "नवकनकपिशङ्गं वासराणां विधातुः ककुभि कुलिशपाणेर्भाति भासां वितानम्" माघ० ११-४३। (पुं०) 2. ಒಂದು ನಾಗ, ಒಂದು ಸರ್ಪ. "वासरस्तु पुमान् नागप्रभेदे दिवसेऽस्त्रियाम्" मेदि०।

वासरपति ವಾಸರಪತಿ (पुं०) ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. वासरस्य दिवसस्य पतिः।

वासव ವಾಸವ (पुं०) 1. ಶಕ್ರ, ಇಂದ್ರ. वसूनि रत्नान्यस्य सन्ति—वसु "अण्" (वा० ५-२-१०३)। "वासवस्य वचनं निशम्य तद्भावशुद्धिपरिकर्मिताक्षरम्" याद० १७-१२१। (न०) 2. ವಸುದೇವತಾಕವಾದ ಧನಿಷ್ಠಾ ನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 3. ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. वासवस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **वासवी** ವಾಸವೀ. "रक्षाहेतोर्नवशशिभृतः वासवीनां चमूनाम्" मेघ० १-४३।

वासवी ವಾಸವೀ (स्त्री०) ಸತ್ಯವತಿ, ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. वसोरपत्यं स्त्री — वसु "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। "दृष्ट्वैव स च तां धीमांश्चकमे चारुहासिनीम्। दिव्यां तां वासवीं कन्यां रम्भोरूं मुनिपुङ्गवः" भा० आदि० ६४-८६।

वासस् ವಾಸಸ್ (न०) ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. वस्यतेऽनेन—वस (आच्छादने) कर० "असुन्" (उ० ४-२१८)। "ग्रन्थिमुद्ग्रथयितुं हृदयेशे वाससः स्पृशति मानवनायाः" माघ० १०-६३। "उपानहौ च वासश्च धृतमन्यैर्न धारयेत्" मनु० ४-६६।

वासागार ವಾಸಾಗಾರ (न०) 1. ವಾಸಗೃಹ. 2. ಮನೆಯ ಒಳಗಿರುವ ಕೋಣೆ, ಶಯನಗೃಹ. वासस्य गृहम्। "वासागारं प्रभुरधिगतः वासतेयीं निनाय" याद० १८-१३६।

वासि ವಾಸಿ (पुं०) ಬಾಚಿ, ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವ ಮರಗೆಲಸದವನ (ಬಡಗಿಯ) ಒಂದು ಆಯುಧ. वस (निवासे) "इञ्" (उ० ४-१२४)।

वासित ವಾಸಿತ (न०) 1. ತಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶಬ್ದ, ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ ಕೂಗು. वासृ (शब्दे) भावे "क्तः",

(३-३-११४)। 2. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. (वि०) 3. ವಾಸನೆಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. वास्यते —वस (स्नेह-नादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वासितं भाविते रक्ते" मेदि०। 4. ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. "वासितं सुरभीकृते। ज्ञानमात्रे खगारावे वासितं वस्त्रवेष्टिते" विश्व०।

वासिता वासिता (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. वासयति —वस (निवासे) + णिच् "क्तः" (३-४-७२)। "वासिता करिणीनार्योः" विश्व०।

वासिष्ठ वासिष्ठ (पं०) 1. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. वसिष्ठस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಗ್ರಂಥ. वसिष्ठेन कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-११६)। (वि०) 3. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. वसिष्ठस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वासी वासी (स्त्री०) ಬಾಚಿ, ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವ (ಬಡಗಿಯ) ಒಂದು ಆಯುಧ.

वासु वासु (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वसन्त्यत्र सर्वे —वस (निवासे) "उण्" बाहु०। "कोकः पुराणपुरुषो नलिनेशयश्च वासुर्नरायणपुनर्वसुविश्वरूपाः" त्रिकाण्ड०।

वासुकि वासुकि (पुं०) ಸರ್ಪಗಳ ರಾಜ. वसुकस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "वासुकिस्तु सर्पराजः" अम०। "ज्वलन्मणिशिखाश्चैनं वासुकिप्रहिता निशि" कुमा० २-३८।

वासुकेय वासुकेय (पुं०) ವಾಸುಕಿ, ಸರ್ಪಗಳ ರಾಜ. वसुकस्यापत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)।

वासुदेव वासुदेव (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ವಸುದೇವನ ಪುತ್ರ. वसुदेवस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११४)। वसति —वस (निवासे) "उण्" बाहु०। वासुश्चासौ देवश्च इति वा। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. "सर्वत्रासौ समस्तं वा वसत्यत्रेति वै यतः। ततोऽसौ वासुदेवेति विद्वद्भिः परिगीयते" विष्णुपु० १-२-१२। "वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः" गीता ७-१९।

वासुरा वासुरा (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ರಾತ್ರಿ. 3. ಭೂಮಿ. "वासुरा वासितारात्र्योर्भुवि" हेम०। "वासुरा वासितायां स्याद्वासितेय्यां मता भुवि" विश्व०। 4. ಹೆಣ್ಣಾನೆ.

वासू वासू (स्त्री०) ಬಾಲಕಿ, ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗಿ. वास्यते स्वगृहे —वस (निवासे) + णिच् "उः" बाहु०। (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ).

वासौकस् वासौकस् (न०) ವಾಸದ ಮನೆ, ಗರ್ಭಗೃಹ, ಒಳಮನೆ, ಶಯನಗೃಹ. वासाय ओकः।

वास्तव वास्तव (न०) ನಿಜವಾದ ವಸ್ತು, ಸ್ಥಿರವಾದ ವಸ್ತು, ಶಾಶ್ವತವಾದ ವಸ್ತು. वस्तु स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम्" भाग० १-१-२।

वास्तविक वास्तविक (वि०) ಶಾಶ್ವತವಾದ (ವಸ್ತು), ಸ್ಥಿರವಾದ (ವಸ್ತು), ನಿಜವಾಗಿರುವ (ವಸ್ತು). वस्तुना निर्वृत्तम् "ठक्" (५-१-७९)।

वास्तव्य वास्तव्य (वि०) ವಾಸಮಾಡುವವನು, ಇರುವವನು. वसति —वस (निवासे) "तव्यत्" (वा० ३-१-९६)। "प्रसूनकल्पान्ति दधतः सदर्तवः पुरेऽस्य वास्तव्यकुटुम्बितां ययुः" माघ० १-६६।

वास्तु वास्तु (पुंन०) 1. ಗೃಹದ ನಿವೇಶನ, ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ, ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. वसन्त्यत्र —वस (निवासे) "तुन्" स च णित् (उ० १-७०)। "वेश्मभूवास्तुरस्त्रियाम्" अम०। ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ (ವಾಸ್ತು) ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಥಮತಃ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಗರ್ಗಮಹರ್ಷಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅನಂತರ ಅವರಿಂದ ಪರಾಶರರಿಗೆ ಅವರಿಂದ ಬೃಹದ್ರಥನಿಗೆ ಈ ರೀತಿ ಮುನಿ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಈಗ ಜಗತ್ತಿನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "वास्तुज्ञानमथातः कमलभवान्मुनिपरम्परायातम्। क्रियतेऽधुना मयेदं विदग्धसांवत्सरप्रीत्यै" बृहत्सं० ५३-१। "इति प्रोक्तं वास्तुशास्त्रं पूर्वं गर्गाय धीमते। गर्गात्पराशरः प्राप तस्मात्प्राप बृहद्रथः॥ बृहद्रथाद्विश्वकर्मा प्राप्तवान् वास्तुशास्त्रकम्। स विश्वकर्मा जगतो हिताय कथयत्पुनः" विश्वकर्मप्रकाशिका। **वास्तु पुरुषन सृष्टिः** ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಅಡಚಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಭೂತವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಅದನ್ನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಅದರ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ನಿಂತರು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಅದನ್ನು ಅಮರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ವಾಸ್ತುಪುರುಷನನ್ನಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದನು. "किमपि किल

भूतमभवद्वुन्धानं रोदसी शरीरेण। तदमरगणेन सहसा विनिगृह्याधोमुखं न्यस्तम्॥ यत्र च येन गृहीतं विबुधेनाधिष्ठितः स तत्रैव। तदमरमयं विधाता वास्तुनरं कल्पयामास" बृहत्सं० ५३-२, ३। ಸಕಲ ದೇವದಾನವರಿಲ್ಲರೂ ಇದರ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಾಸ್ತುವೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "येन यत्रैव चाक्रान्तं स तत्रैवाभवत् पुनः। निवासात् सर्वदेवानां वास्तुरित्यभिधीयते" मत्स्यपु०। ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಾನಂತರ ಗೃಹಪ್ರವೇಶಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತುಪೂಜೆ ಹೋಮಗಳು ನಡೆಯಬೇಕು. ವಾಸ್ತುವಿನ ಮಧ್ಯೆ ಇಡುವ ಬಲಿಯೇ ವಾಸ್ತುಪುರುಷನಿಗೆ ಆಹಾರ. ಸಕಲವಿಘ್ನಪರಿಹಾರ ಪೂರ್ವಕ ಸನ್ಮಂಗಳಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಈ ವಾಸ್ತುಪೂಜಾ ಹೋಮಗಳು ನಡೆಯಬೇಕು. "ततो ब्रह्मादिभिः प्रोक्तं वास्तुमध्ये तु यो बलिः। आहारो वैश्वदेवान्ते न्यूनमस्मिन् भविष्यति। वास्तूपशमनो यज्ञस्तवाहारो भविष्यति। एवमुक्तस्ततो हृष्टः स वास्तुरभवत्तदा। वास्तुयज्ञः स्मृतस्तस्मात् ततः प्रभृति शान्तये" मत्स्यपु०। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. "रवेरविषये वास्तु किं न दीपः प्रकाशयेत्"।

वास्तुक ವಾಸ್ತುಕ (न०) ಚಕ್ಕೋತದ ಸೊಪ್ಪು. वास्तु स्वार्थे "कन्"। **वास्तूकम्** ವಾಸ್ತೂಕಮ್.

वास्तेय ವಾಸ್ತೇಯ (वि०) 1. ವಾಸಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 3. ಮೇಕೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. वस्ति "ढञ्" (४-३-५६)। 4. ವಸ್ತಿ ಸದೃಶವಾದ. वस्तिरिव—"ढञ्" (५-३-१०१)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **वास्तेयी** ವಾಸ್ತೇಯೀ.

वास्तोष्पति ವಾಸ್ತೋಷ್ಪತಿ (पुं०) ಇಂದ್ರ. वास्तोः गृहक्षेत्रस्य पतिः। निपातनात् (४-२-३२) अलुक्। षत्वम् (८-३-४८)। "वास्तोष्पतिः सुरपतिः" अम०।

वास्त्र ವಾಸ್ತ್ರ (पुं०) 1. ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಥ. वस्त्रेण परिवृतो रथः "अण्" (४-२-१०)। 2. ವಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. वस्त्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

वास्र ವಾಸ್ರ (पुं०) ದಿನ, ದಿವಸ. "वास्रो व्युष्टांशके दिनम्" त्रिकाण्ड०।

वाह ವಾಹ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. उह्यतेऽनेन—वह (प्रापणे) करः "घञ्" (३-३-१९)। "अभ्यभूयत वाहानां चरतां गात्रसिञ्जितैः" रघु० ४-५६। 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. "खे खेलगामी तमुवाह वाहः सशब्दचामीकरकिंकिणीकः" कुमा० ७-४९। 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 4. ಬಾಹು, ತೋಳು. 5. ನಾಲ್ಕು ಭಾರಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಒಂದು ಅಳತೆ. "वाहो भुजे पुमान् मानभेदाश्ववृषवायुषु" मेदि०। "सार्धसूर्पो भवेत् खारी द्वे खार्यौ गोण्युदाहृता। तामेव भारं जानीयात् वाहो भारचतुष्टयम्"। 6. ಪ್ರವಾಹ. "गङ्गायमुनयोर्वाहौ भातः सुगतये नृणाम्" कथास०। 7. ವಾಹನ, ಸಂಚಾರಸಾಧನ. "तच्छ्रुत्वा तत्र भेकानां राजा वाहसमुत्सुकः। जलादुत्तीर्य तत्पृष्ठमारोहत् गतभीर्मुदा" कथास०।

वाहक ವಾಹಕ (वि०) ಮೂಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊರುವವನು, ಹೊತ್ತು ತರುವವನು. वहति—वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आचेरुर्विविधाः क्रीडाः वाह्यवाहकलक्षणाः" भाग० १०-१८-२१।

वाहद्विषत् ವಾಹದ್ವಿಷತ್ (पुं०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. वाहानां द्विषन्। "वाहद्विषत्कासरसंरिभाः" अम०।

वाहन ವಾಹನ (न०) 1. ಪ್ರಯಾಣಸಾಧನ, ಸಂಚಾರಸಾಧನ, ರಥ ಆನೆ ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು. वाहयति—वह (प्रापणे) + स्वार्थे णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। "उह्यमान इव वाहनोचितः पादचारमपि न व्यभावयत्" रघु० ११-१०। 2. ಮೂಟೆ ಹೊರಿಸುವುದು. वह + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಮೂಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವವನು. वह + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

वाहस ವಾಹಸ (पुं०) 1. ಅಜಗರ, ಹೆಬ್ಬಾವು, ದಾಸರ ಹಾವು. उह्यते—वह (प्रापणे) "असच्" (उ० ३-११९)। 2. ನೀರು ಹೊರಡುವುದು, ನೀರು ಹರಿಯುವುದು. 3. ನೀರುಚಂಚಲಿ ಗಿಡ. "वाहसः स्यादजगरेऽम्बुनिर्याणसुनिषण्णयोः" हेम०।

वाहिक ವಾಹಿಕ (वि०) ನಾಲ್ಕು ಭಾರಗಳಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. वाहेन क्रीतः—वाह "ठक्" (५-१-२०)।

वाहित्थ ವಾಹಿತ್ಥ (न०) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಕೆಳಭಾಗ, ಆನೆಯ ಹಣೆಯ ಕೆಳಭಾಗ. अवश्यं वहति—वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-३-१७०)। सः तिष्ठत्यत्र—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (वा० ३-३-५८)। "अधः कुम्भस्य वाहित्थम्" अम०।

वाहिनी ವಾಹಿನೀ (स्त्री०) 1. ಸೈನ್ಯ, ಸೇನೆ. वाहाः वाजिप्रभृतयः सन्त्यस्याम् "इनिः" (५-२-११५)।

"हरेरपि प्रति परकीयवाहिनीरधिस्यदं प्रववृतिरे चमूचराः" माघ० १७-५०। 2. ಮೂರು ಗಣಗಳ ಸೇನಾಸಮೂಹ.

3 ಪತ್ತಿಗಳು	1 ಸೇನಾಮುಖ
3 ಸೇನಾಮುಖ	1 ಗುಲ್ಮ
3 ಗುಲ್ಮಗಳು	1 ಗಣ
3 ಗಣಗಳು	1 ವಾಹಿನಿ.

81 ಆನೆಗಳು 81 ರಥಗಳು 243 ಕುದುರೆಗಳು 405 ಪದಾತಿಗಳು ಒಂದು ವಾಹಿನಿ. 3. ನದಿ, ಹೊಳೆ. वहति—वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "नावः समुपकर्षध्वं तारयिष्याम वाहिनीम्" रामा०। "वाहिनी स्यात्तरङ्गिण्यां सेना सैन्यप्रभेदयोः" मेदि०।

वाहिनीपति ವಾಹಿನೀಪತಿ (पुं०) ಸೇನಾಪತಿ, ದಳಪತಿ. वाहिनीनां पतिः।

वाह्य ವಾಹ್ಯ (वि०) 1. ಹೊರಲ್ಪಡುವ, ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ. वह (प्रापणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "मनुष्यवाह्यं चतुरस्रयानमध्यास्य कन्या परिवारशोभि" रघु० ६-१०। 2. ಹೊರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಹೊರಲು ಶಕ್ಯವಾದ. (पुं०) 4. ಎತ್ತು, ವೃಷಭ. (न०) 5. ರಥ, ಗಾಡಿ.

वि ವಿ (पुं०) 1. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. 2. ಆಕಾಶ. 3. ವಾಯು. 4. ಪರಮಾತ್ಮ. 5. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "विश्वक्षुषि व्योम्नि वाते परमात्मनि पक्षिणि" नानार्थर०। वा (गतिगन्धनयोः) "इण्" (उ० ४-१३३)। "वीनासुपसरं दृष्ट्वा तेऽन्योन्योपहवा गुहाम्" भट्टि० ७-६०। (अव्य०) 6. ನಿಯೋಗ. 7. ನಿಗ್ರಹ, ದಂಡಿಸುವುದು. 8. ಪಾದಪೂರಣ. 9. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಣಯ. 10. ಅಸಹನೆ. 11. ಹೇತು, ಕಾರಣ. 12. ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ. 13. ಪರಿಭವ, ಅವಮಾನ. 14. ವಿನಿಯೋಗ, ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. 15. ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ. 16. ಶುದ್ಧಿ. 17. ಆಲಂಬನ, ಆಶ್ರಯ. 18. ವಿಜ್ಞಾನ. "वि निग्रहे नियोगे च तथैव पादपूरणे। निश्चयेऽसहने हेतावव्याप्तिविनियोगयोः। ईषदर्थे परिभवे शुद्धावालम्बनेऽपि च। विज्ञाने" मेदि०। ಇದೊಂದು ಉಪಸರ್ಗ. ಇದು ಕ್ರಿಯಾಪದ ಮತ್ತು ನಾಮಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಈ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. 1. ಬೇರೆಯಾಗು, ಬೇರ್ಪಡು, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗು, ಅಗಲು. "वियोगभाजां हृदि कण्टकैः कटुर्निधीयसे कर्णिशरः स्मरेण यत्" नैष० १-७९। 2. ಲೀಲೆ, ಆಟ, ಅನಾಯಾಸ. "विहारसंक्षोभितवैरिसिन्धुः" याद० १३-२७। 3. ಹೆಚ್ಚಾಗು, ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು. "यद्बहुर्बहिरवाप्य विकासं व्यानशे तनुरुहाप्यपि हर्षः" माघ० १०-५०। 4. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. "विहरस्यधरोत्तरक्रमेषु स्ववशैरेव सुरासुरैः स्वतन्त्रः" याद० १५-२२। 5. ಸಂಚಾರ. "विहरन् वने विजन एव महति दधदेष गोपताम्" माघ० १५-२५। 6. ವೈರೂಪ್ಯ. 7. ವಿಶೇಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. "वपुर्विशेषेष्वतिगौरवाः क्रियाः" कुमा० ५-३१। 8. ವಿರುದ್ಧ, ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ. क्रयः–विक्रयः। स्मृतिः–विस्मृतिः। 9. ವಿರೋಧ, ಆಡ್ಡಿ, ಅಡಚಣೆ. "विरोधि सिद्धेरिति कर्तुमुद्यतः स वारितः किं भवता न भूपतिः" किरा० १४-८। 10. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಬದಲಾವಣೆ. "विकारं याति नो चित्तं वित्ते यस्य कदाचन" पञ्चतं० २-११६। 11. ಅನೇಕ, ನಾನಾ. "विविधपरागविभक्तचूर्णचित्रम्" याद० २४-२९। 12. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ತಾರತಮ್ಯ, ಅಂತರ.

विंश ವಿಂಶ (वि०) 1. ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ. विंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। (पुं०) 2. ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "कुर्युरर्घं यथापण्यं ततो विंशं नृपो हरेत" मनु० ८-३९८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **विंशी ವಿಂಶೀ.**

विंशक ವಿಂಶಕ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. विंशत्या क्रीतः—विंशति "ड्वुन्" (५-१-२४)। अकादेशः। तिलोपः (६-४-१४२)।

विंशति ವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಇಪ್ಪತ್ತು. द्वौ दशतौ परिमाणमस्य संघस्य "शतिच्" प्रकृतेः विन् भावः अनुस्वारश्च निपा० (५-१-५९)। "विंशत्याद्याः सदैकत्वे सर्वाः संख्येयसंख्ययोः" अम०। ವಿಂಶತಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಖ್ಯಾಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಏಕವಚನದಲ್ಲೇ ಪ್ರಯೋಗ. विंशतिर्गविः। विंशतिर्गजाः। त्रिंशत् हयाः। चत्वारिंशत् रथाः ಇತ್ಯಾದಿ.

विंशतिक ವಿಂಶತಿಕ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. विंशति "कन्" (५-१-२४)।

विंशतितम ವಿಂಶತಿತಮ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ. विंशतेः पूरणः—वा "तमट्" (५-२-५६)। पक्षे "डट्"। **विंशः ವಿಂಶಃ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

विंशिन् ವಿಂಶಿನ್ (पुं०) ಇಪ್ಪತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳ ಅಧಿಪತಿ. विंशतिः ग्रामाः सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "दशी कुलं तु भुञ्जीत विंशी पञ्चकुलानि च" मनु० ७-११९।

विक विक (न०) सद्यः करुहाकिद हसुविन हालु. "क्षीरं सद्यः प्रसूताया: पेयूषं पालनं विकम्"।

विकङ्कत विकंकत (पुं०) हुळि बेल. इदरिंद यज्ञद पात्रेगळन्नु माडुवरु. वि + कक्कि (गतौ) "अतच्" बाहु०।

विकच विकच (वि०) 1. विकसितवागिरुव, अरळिरुव. कचति—कच (बन्धने) "अच्" (३-१-१३४)। विगतः कचोऽस्मात्। "विकचकमलगन्धैरन्धयन् भृङ्गमालाः सुरभितमकरन्दं मन्दमावाति वातः" माघ० ११-१९। 2. केशविल्लद, कूदलु इल्लद. 3. विस्तृतवाद, हरडिरुव. "घृतप्रेमा बाहुर्विकचविकरालव्रणमुखः" उ० रा० ५-२६। (पुं०) 4. बौद्धसंन्यासि, क्षपणक. 5. गुरुविन 65 मंदि मक्कळु. "विकचा नाम गुरुसुताः सितैकतारा: शिखापरित्यक्ताः" बृहत्सं० ११-१९। इवु प्रतियोंदू एकतारात्मकवाद शुभ्रवाद बिळियु नक्षत्रगळु. 6. केतु. "विकचः क्षपणे केतौ नाऽकेशे स्फुटितेऽन्यवत्" मेदि०।

विकट विकट (पुं०) 1. धृतराष्ट्रन ऒब्ब मग. "दुर्मदो दुष्प्रहर्षश्च विविंत्सुर्विकटः समः" भा० आदि०। 2. हॊप्पे, कुरु. (वि०) 3. विशालवाद, अगल वाद. "आवरिष्ट विकटेन विवोढुर्वक्षसैव कुचमण्डल-मन्या" माघ० १०-४२। 4. भयंकरवाद. "कर्णि-म्यर्णविदीर्णसृक्कविकटव्यादानदीप्ताग्निभिः" मालती० ५-१३। 5. सुंदरवाद.

विकत्थन विकत्थन (न०) 1. आत्मश्लाघने, जंब, बडायि, आत्मस्तुति. वि+कत्थ (श्लाघायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "विकत्थनं संयति विक्लवानां वीरोदधौ गोष्पदवद्विलिल्ये" यादo २०-५६। (वि०) 2. आत्मश्लाघने माडिकॊळ्ळुवनु, तन्नन्नु तानें हॊगळिकॊळ्ळुवनु. विकत्थते—वि+कत्थ "ल्युः" (३-१-१३४)। (स्त्री०) **-कत्थना-कत्थना.** आत्म स्तुति, तन्नन्नु हॊगळिकॊळ्ळुवुदु. वि+कत्थ+णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

विकत्थनीय विकत्थनीय (वि०) 1. श्लाघिसल्पडुव, हॊगळल्पडुव. वि+कत्थ (श्लाघायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "हृतस्य शेषानिव कुङ्कुमस्य तान् विकत्थनीयान् दधुरन्यथा स्त्रियः" किरा० ८-३४। 2. हॊगळबेकाद. 3. हॊगळलु अर्हवाद.

विकत्थमान विकत्थमान (वि०) आत्मस्तुति माडि कॊळ्ळुत्तिरुव, तन्नन्नु तानें हॊगळिकॊळ्ळुत्तिरुव. वि + कत्थ (श्लाघायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)।

विकत्थिन् विकत्थिन् (वि०) 1. आत्मश्लाघनेय स्वभावदवनु. वि + कत्थ (श्लाघायाम्) "घिनुण्" (३-२-१४३)। 2. हॆच्चु गर्जिसुव स्वभावद. "विकत्थी याचते प्रत्तमविश्रम्भी मुहुर्जलम्" भट्टि० ७-११।

विकम्पन विकंपन (न०) हॆच्चु अलुगाडुवुदु, हॆच्चु नडुगुवुदु. वि+कपि (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विकम्पित विकंपित (वि०) हॆच्चु नडुगिद, हॆच्चागि अदुरिद. वि+कपि (चलने) "क्तः" (३-४-७२)।

विकरण विकरण (पुं०) शिप् मॊदलाद प्रत्ययगळु परवादाग धातुगळिगॆ विधिसल्पडुव शप् मॊदलाद प्रत्ययगळु. इवक्कॆ विकरणगळिंदु संज्ञॆ.

विकराल विकराल (वि०) भयंकरवाद. विशेषेण कराल:। "घृतप्रेमा बाहुर्विकचविकरालव्रणमुखः" उ० रा० ५-२६।

विकर्ण विकर्ण (पुं०) 1. कौरवर कडॆय ऒब्ब योध. (वि०) 2. कर्णगळिल्लदवनु, कविगळन्नु कळॆदुकॊंडवनु. विगतौ कर्णौ यस्य।

विकर्तन विकर्तन (पुं०) 1. रवि, सूर्य. विकर्तयति रोगान्—वि + कृती (छेदने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। "आरोग्यं भास्करादिच्छेत्"। 2. अर्क वृक्ष, एक्कद गिड.

विकर्मकृत् विकर्मकृत् (वि०) निषिद्धवाद कार्यवन्नु माडुववनु. विकर्म निषिद्धं कर्म करोति—डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "न साक्षी नृपतिः कार्यः न कारुककुशीलवौ। नाव्यधीनो न वक्तव्यो न दस्युर्न विकर्मकृत्" मनु० ८-६६।

विकर्मस्थ विकर्मस्थ (वि०) निषिद्धकार्यदल्लि तॊडगिरुववनु, विरुद्धव्यवहारदल्लि निरतनाद वनु. विकर्मणि तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "पाषण्डिनो विकर्मस्थान् बैडालव्रतिकान् शठान्। हैतुकान् बकवृत्तींश्च वाङ्मात्रेणापि नार्चयेत्" मनु० ४-३०।

विकर्ष विकर्ष (पुं०) 1. बाण. विकृष्यन्ते परप्राणा अनेन—वि+कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. एळेयुवुदु. वि+कृष भावे "घञ्" (३-३-१८)।

विकर्षण विकर्षण (न०)1. आकर्षण, एळेयुवुदु. वि + कृष (विलेखने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अविलङ्घ्य विकर्षणं परैः प्रथितज्यारवकर्म कार्मुकम्" किरा० ३-५७। 2. विभागिसुवुदु, भागमाडुवुदु, विंगडिसुवुदु. "ऋषीणां जन्मकर्माणि वेदस्य च विकर्षणम्" भाग० ३-७-२९।

विकल विकल (वि०) 1. यावुदादरॊंदु कॊरतेयुळ्ळ, —न्यूनतेयुळ्ळ. विगता कला यस्य। "भूयिष्ठद्विजबालवृद्धविकलस्त्रैणश्च पौरो जनः" उ० रा० ४-२५। 2. भयदिंद गाबरिगॊंड, हेदरिकेयिंद कळवळिगॊंड. "नादस्तावद्विकलकुररीकूजित-स्निग्धतारः" मालती० ५-२०। 3. स्वभाव शून्यवाद, एदॆगुंदिद, शक्तियुडुगिद. "वहति विकलः कायो मोहं न मुञ्चति चेतनाम्" उ० रा० ३-३१।

विकला विकला (स्त्री०) रजस्वलेयागिरुव हॆंगसु. विगतः कलो मधुरशब्दो यस्याः। ऋतुकालदल्लि स्त्रीयरु मौनवन्नु आचरिसबेकॆंदु सदाचार विरुवुदु.

विकलाङ्ग विकलाङ्ग (वि०) यावुदादरॊंदु अवयवविल्लद, अंगहीनवाद. विकलमङ्गं यस्य। "विकलाङ्गस्तु पोगण्डः" अम०।

विकलेन्द्रिय विकलेन्द्रिय (वि०) इंद्रियवन्नु कळॆदुकॊंडिरुव, इंद्रिय शून्यवाद. विकलानि इन्द्रियाणि यस्य।

विकल्प विकल्प (पुं०) 1. भ्रांति, भ्रमॆ, वस्तुस्थितिगॆ विरुद्धवाद कल्पनॆ. वि + कृप् (सामर्थ्ये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. संशय, संदेह. "रात्रिंदिव-विभागेषु यदादिष्टं महीक्षिताम्। तत्तिसषेवे नियोगेन स विकल्पपराङ्मुखः" रघु० १७-४९। 3. अनेकविध, नानाभागॆ. "प्रच्छन्नं वा प्रकाशं वा तन्निषेवेत यो नरः। तस्य दण्डविकल्पः स्याद्यथेष्टं नृपतेस्तथा" मनु० ९-२२८। 4. उपाय, तंत्र. "मायाविकल्परचितैरपि यै तदीयैर्न स्यन्दनैस्तुलितकृत्रिमभक्तिशोभाः" रघु० १३-७५। 5. (व्याकरणशास्त्रदल्लि) पक्षान्तर, संदर्भक्कॆ तक्कंतॆ इच्छॆगॆ अनुगुणवागि मार्पाडिसुवुदु, –बदलायिसुवुदु, एरडु विधिगळल्लि यावुदादरॊंदन्नु आय्दु विधिसुवुदु. "व्रीहिभिर्वा यवैर्वा यजेत"। 6. दोष, तप्पु. 7. दॆवतॆ. "विकल्पः पुंसि भ्रान्तौ च कल्पने" मेदि०।

विकल्पन विकल्पन (न०) 1. संशयपडुवुदु. 2. इच्छॆगॆ अनुगुणवागि हेळुवुदु. 3. पर्याॅलोचिसदॆ कार्यमाडुवुदु, दुडुकि कार्यमाडुवुदु. 4. ऒंदु निर्णयक्कॆ बारदिरुवुदु. विपरीतं कल्पनम्।

विकल्पित विकल्पित (वि०) संशयवुंटाद, संदेहवुंटाद (सदृशवागिरुवुदरिंद संशय). विकल्पोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "विकल्पितानि त्रिदिवेन भूमौ वर्षाणि दिव्यानि विलोकयेथाः" याद० १८-१२।

विकल्प्यमान विकल्प्यमान (वि०) (संशयवागिरुवुदरिंद) संशयवुंटुमाडल्पडुत्तिरुव. वि + कृप् (सामर्थ्ये) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "बिले तदीये विबुधाल्योपमे विकल्प्यमानाकृतिमप्सरोगणैः" याद० १४-५९।

विकस विकस (पुं०) चंद्र. विकसति — कस (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "तारापीडः स्वचमसो विकसः सिन्धुनन्दनः" त्रिकाण्ड०।

विकसत् विकसत् (वि०) 1. विकासवन्नु हॊंदुत्तिरुव, अरळुत्तिरुव. वि + कस (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "दधति च विकसद्विचित्रकल्पद्रुमकुसुमैरभिगुम्फितानिवैताः" माघ० ४-५०। 2. प्रसरिसुत्तिरुव, हरडुत्तिरुव. "यां चन्द्रकैर्मदजलस्य महानदीनां नेत्रश्रियं विकसतो विदधुर्गजेन्द्राः" माघ० ५-४०। 3. वृद्धिहॊंदुत्तिरुव, अधिकवागुत्तिरुव, हॆच्चुत्तिरुव. 4. शोभिसुत्तिरुव, प्रकाशिसुत्तिरुव. 5. संतोषपडुत्तिरुव. "परगुणपरमाणून् पर्वतीकृत्य नित्यं निजहृदि विकसन्तः स्यापयन्तः कियन्तः" भर्तृ० १-७०।

विकसन विकसन (न०) 1. अरळुवुदु, विकासहॊंदुवुदु. 2. हॆच्चुवुदु, अधिकवागुवुदु. 3. प्रसरिसुवुदु, हरडुवुदु. वि+कस (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. शोभिसुवुदु, प्रकाशिसुवुदु.

विकसा ವಿಕಸಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. विकसति —वि + कस (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "मञ्जिष्ठा विकसा जिङ्गी" अम०।

विकसित ವಿಕಸಿತ (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. वि + कस (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "विकसित-कुसुमाधरं हसन्तीं कुरवकराजिवधूं विलोकयन्तम्" किरा० १०-३२। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಅಧಿಕವಾದ.

विकस्वर ವಿಕಸ್ವರ (वि०) 1. ಅರಳುವ ಸ್ವಭಾವದ. वि+कस (गतौ) "वरच्" (३-२-१७५)। "कुशेशयैरत्र जलाशयोषिता मुदा रमन्ते कलभा विकस्वरैः" माघ० ४-३३। 2. ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಎತ್ತರವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೇಳಿಸುವ (ಶಬ್ದ). "उदङ्गीयत वैक्रुतात्करग्रहजादस्य विकस्वरस्वरैः" नैष० २-५।

विकार ವಿಕಾರ (पुं०) 1. ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯತ್ಯಾಸ, –ಬದಲಾವಣೆ, –ಮಾರ್ಪಾಡು. वि + डुकृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "विकारं याति नो चित्तं वित्ते यस्य कदाचन" पञ्चतं २-११६। 2. ಕೆರಳುವುದು, ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳುವುದು, ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದುವುದು. "प्रसेदिवांसं न तमाप कोपः कुतः परस्मिन् पुरुषे विकारः" किरा० १७-२३। 3. ವಕ್ರತೆ, ಹಾಸ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮುಖವನ್ನು ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. "अपि शयनसखीभ्यो दत्तवाचं कथंचित्प्रमथमुखविकारैर्हसियामास गूढम्" कुमा० ७-९५। 4. ಭಾವನೆ, ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ, ವಿಶೇಷ, ಮನೋಭಾವ. "तव स्पर्शे स्पर्शे मम हि परिमूढेन्द्रियगणो विकार-श्चैतन्यं भ्रमयति च संमीलयति च" उ० रा० १-३५। 5. ಪ್ರಕೃತಿಯು ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು, ಪ್ರಕೃತಿಯು ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದುವುದು. 6. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वाऽनारम्भः प्रतीकारस्य" शाकु० ४।

विकारिन् ವಿಕಾರಿನ್ (वि०) ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಮನೋಭಾವವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. वि + डुकृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "भ्रमति भुवने कन्दर्पाज्ञा विकारि च यौवनं ललित-मवुरास्ते ते भावाः क्षिपन्ति च धीरताम्" मालती० १-२०।

विकाल ವಿಕಾಲ (पुं०) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾಲ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾಲ. विरुद्धः कालः। ಸಾಯಂಕಾಲವು ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ ಕಾಲ. "न लङ्घये-त्तथैवासृक्ष्ठीवनोद्वर्तनानि च। नोद्यानादौ विकालेषु प्राज्ञस्तिष्ठेत्कदाचन" मार्क०।

विकालिका ವಿಕಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ನೀರ್ಗಡಿಯಾರ, ಗಂಟೆ (ಕಾಲ)ಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧ ಹಳೆಯ ಕಾಲದ ಗಡಿಯಾರ. विज्ञातः कालो यया। ಸುತ್ತಲೂ ಸಣ್ಣ ದಾಗಿ ರಂಧ್ರಮಾಡಿದ ಒಂದು ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅದರೊಳಗೆ ನೀರು ತುಂಬಿದಂತೆಲ್ಲಾ ಸಮಯವನ್ನು (ಗಂಟೆಯನ್ನು) ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಒಂದು ವಿಧ ಗಡಿಯಾರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸು ತ್ತಿದ್ದರು.

विकाश ವಿಕಾಶ (पुं०) 1. ಪ್ರಸಾರ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ ಗತಿ. विशेषेण काशः प्रकाशः। "विकाशमीयुर्जगतीश-मार्गणाः" जगतीशस्य अर्जुनस्य मार्गणाः बाणाः प्रसार-मीयुः। 2. (ಪ್ರತಿರೋಧದಿಂದ) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗತಿ. ईशमार्गणाः गिरीशबाणाः विकाशं विषमगतिमीयुः। 3. ಉಲ್ಲಾಸ, ಸಂತೋಷ. जगतीशमार्गणाः दानवानां मारः मारकाः गणाः प्रमथाः विकाशमुल्लासमीयुः। 4. ಆಕಾಶ, ಆಂತರಿಕ್ಷ. जगतीशमार्गणाः त्रैलोक्यनाथस्य मार्गणाः अन्वेषकाः ऋषयो देवताश्च विकाशं (वीनां पक्षिणां काशो यत्र) आकाशमीयुः। "विकाशमीयु-र्जगतीशमार्गणा विकाशमीयुर्जगतीशमार्गणाः। विकाश-मीयुर्जगतीशमार्गणाः विकाशमीयुर्जगतीशमार्गणाः" किरा० १५-५२। 5. ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು, ಅರಳುವುದು. 6. ರಹಸ್ಯ.

विकास ವಿಕಾಸ (पुं०) 1. ಅರಳುವುದು, ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು. वि + कस (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ. "विधृते दिवा सवयसा च पुरः परिपूर्णमण्डलविकासभृति" माघ० ९-५३। 3. ವೃದ್ಧಿ, ಆಧಿಕ್ಯ. "यद्बहुर्बहिरवाप्य विकासं व्यानशे तनुरुहाण्यपि हर्षः" माघ० १०-५०। 4. ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಉತ್ಸಾಹ. "युगपद्विकासमुदयाद्रमिते शशिनः शिलीमुखगणोऽलभत" माघ० ९-४१।

विकासन ವಿಕಾಸನ (न०) 1. ಅರಳಿಸುವುದು, ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿಸುವುದು. वि+कस (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು ವುದು. 3. ಶೋಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

विकासयत् ವಿಕಾಸಯತ್ (वि०) 1. ಅರಳಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + कस (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

2. ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -यन्ती।

विकासित ವಿಕಾಸಿತ (वि०) 1. ಅರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+कस (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विकासिन् ವಿಕಾಸಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಫುಲ್ಲವಾಗುವ, ಅರಳುವ. वि+कस (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "नारीभिर्गुरुजघनस्थलाहतानामास्यश्रीविजितविकासिवारिजानाम्" माघ० ८-४७। 2. ಅಧಿಕವಾಗುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ. "रूपमप्रतिविधानमनोज्ञं प्रेम कार्यमनपेक्ष्य विकासि" माघ० १०-३७। 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಶೋಭಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. "असकलकलिकाकुलीकृतालिस्खलनविकीर्णविकासिकेसराणाम्" माघ० ७-२६।

विकिर ವಿಕರ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. विकरति—वि+कृ (विक्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। "कक्कोलीफलजग्धमुग्धविकिरव्याहारिणस्तद्भुवो भागाः प्रेङ्खितमातुलुङ्गवृतयः प्रेयो विधास्यन्ति वाम्" मालती० ६-१९। 2. ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು, ಬಿಸಾಡಿದ ಪದಾರ್ಥ. विकीर्यते —वि+कृ घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। 3. ಕೂಪ, ಬಾವಿ. "अन्धुर्विकिरश्चूडकश्च सः" त्रिकाण्ड०।

विकिरण ವಿಕರಣ (न०) 1. ಎರಚುವುದು, ಚೆಲ್ಲುವುದು. वि+कृ (विक्षेपे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹರಡುವುದು. 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 4. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. (पुं०) 5. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

विकिरत् ವಿಕರತ್ (वि०) 1. ಎರಚುತ್ತಿರುವ, ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. वि+कृ (विक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹರಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)।

विकीर्ण ವಿಕೀರ್ಣ (वि०) 1. ಚೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ, ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ. वि+कृ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "रिरसयिषति भूयः शष्पमग्रे विकीर्णं पटुतरचपलौष्ठः प्रस्फुरत्प्रोथमश्वः" माघ० ११-११। 3. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವ, ಚೆದುರಿಹೋಗಿರುವ. "रतिकलहविकीर्णैर्भूषणैरर्चितेषु" माघ० ११-३६। 4. ಪ್ರಸರಿಸಿರುವ, ಹರಡಿರುವ. "तिष्ठन्मुनेरभिमुखं स विकीर्णधाम्नः" किरा० २-५९।

विकुक्षि ವಿಕುಕ್ಷಿ (पुं०) ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ. "वैवस्वतमनोरासीदिक्ष्वाकुः पृथिवीपतिः। तस्य पुत्रशतं चासीद्विकुक्षिर्ज्येष्ठ उच्यते"।

विकुर्वाण ವಿಕುರ್ವಾಣ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹರ್ಷಗೊಂಡಿರುವ. विकुरुते—वि+कृञ (करणे) "शानच्" (३-२-१२४)। "हर्षमाणो विकुर्वाणः प्रमना हृष्टमानसः" अम०। 2. ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ. "आकाशस्तु विकुर्वाणः स्पर्शमात्रं ससर्ज ह। बलवानभवद्वायुः तस्य स्पर्शो गुणो मतः"। 3. ವಿವಿಧವಾದ ಸ್ವರವನ್ನು ಮಾಡುವ. "विकुर्वाणः स्वरानद्य बलं तस्य निहन्म्यहम्" भट्टि० ८-२०।

विकुल ವಿಕುಲ (पुं०) ಚಂದ್ರ. वि+कस (गतौ) "रक्" उपधायाः उत्त्वं च (उ० २-१८)। विकुलश्चन्द्रः सि० कौ०।

विकृत ವಿಕೃತ (न०) 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಬದಲಾವಣೆ, ಮಾರ್ಪಾಡು. वि+डुकृञ् (करणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. 3. ಜುಗುಪ್ಸೆ. (वि०) 4. ಭಯಂಕರವಾದ. 5. ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟುಮಾಡುವ. 6. ರೋಗಿ, ವ್ಯಾಧಿಪೀಡಿತ. 7. ಅಂಗವಿಹೀನ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅವಯವವಿಲ್ಲದ. 8. ಉದ್ರೇಕ, ಪುಳ್ಕ, ಕೋಪಗೊಂಡ. "निभृतैरपि पूर्वमकमत्यात् विकृतस्याथ विरुद्धचेष्टितानि" यादo १५-१०७।

विकृति ವಿಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಕಾರ, ರೂಪಬದಲಾವಣೆ, ರೂಪವ್ಯತ್ಯಾಸ. वि+डुकृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "शरीरमात्रं विकृतिं प्रपेदे तथैव तस्थुः फणरत्नशोभाः" कुमा० ७-३४। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 3. ಉದ್ರೇಕ, ಕೆರಳುವುದು. "सावलेपमुपलिप्सिते परैरभ्युपैति विकृतिं रजस्यपि" किरा० १३-५६। 4. (सांख्यमತದಲ್ಲಿ) ಮೂರನೆಯ ತತ್ತ್ವವಾದ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಹದಿನಾರು ತತ್ತ್ವಗಳ ಸಮೂಹ, ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧ ತತ್ತ್ವಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಹದಿನಾರು ತತ್ತ್ವಗಳ ಗಣ. ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಮನಸ್ಸೂ ಸೇರಿ ಏಕಾದಶೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ತಾಮಸಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾವಸ್ಥೆಗಳಾದ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳೂ ಹುಟ್ಟುವುವು. ಇವೇ ಷೋಡಶ ಗಣ. ರಾಜಸಾಹಂಕಾರವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಮತ್ತು ತಾಮಸ

ಗಳಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿರುವುದು. "प्रकृतेर्महान् ततोऽहंकारस्तस्माद्गणश्च षोडशकः। तस्मादपि षोडशकात्पञ्चभ्यः पञ्च भूतानि" स० द० सं०। "षोडशकस्तु विकारः" सां० का०। 5. ಭಯ ಮತ್ತು ಕೋಪ ಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮನೋವಿಕಾರ. "सत्त्वानामपि लक्ष्यते विकृतिमच्चित्तं भयक्रोधयोः" शाकु० २-५। 6. ಸ್ವಭಾವದ ಬದಲಾವಣೆ, ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯ ವಿಕಾರ. 7. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ.

विकृष्ट ವಿಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + कृष (विलेखने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "विकृष्टधन्वा विससर्ज बाणान्" याद० २०-७६। 2. ದರದರನೆ ಎಳೆದಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ಎಳೆದಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विकृष्यमाण ವಿಕೃಷ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + कृष (विलेखने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "कर्णान्तमेत्य दितिजेन विकृष्यमाणं कोदण्डमेतदमितः सुषुवे शरौघान्" कुमा० १७-२०। 2. ದರದರನೆ ಎಳೆದಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

विकोश ವಿಕೋಶ (वि०) ಕೋಶವಿಲ್ಲದ, ಒರೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದಿರುವ. विगतः कोशो यस्य। "विकोशनिर्धौततनोर्महासेः फणावतश्च त्वचि विच्युतायाम्" किरा० १७-४५।

विक्क ವಿಕ್ಕ (पुं०) ಆನೆಯ ಮರಿ. विक् इति कायति शब्दं करोति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "मदप्रयोगो व्यस्तारो विक्कस्तु करिशावकः" त्रिकाण्ड०।

विक्रम ವಿಕ್ರಮ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. त्रयीमयेन वैनतेयेन क्रमः क्रमणमस्य—क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। "गमनं पक्षिराजेन यस्य विक्रम उच्यते" इति निरुक्तिः। "ईश्वरो विक्रमी धन्वी मेधावी विक्रमः क्रमः" वि० स०। 2. ಶಕ್ತಿ, ಪರಾಕ್ರಮ. "विक्रमप्रभवे तेषां विजयश्रीस्वयंवरे। वन्दिकृत्यं द्विषश्चक्रुरप्सरोभिः स्वयंवृताः" याद० २२-१३६। 3. ಪಾದನ್ಯಾಸ, ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು. "सा राजहंसैरिव संनताङ्गी गतेषु लीलाञ्चितविक्रमेषु" कुमा० १-३४। 4. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. 5. ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ, ಅನ್ಯಾದೃಶವಾದ ವೀರ್ಯ. "अन्योन्यदर्शनप्राप्तविक्रमावसरं चिरात्" रघु० १२-८७। 6. ಸೃಷ್ಟಿ. "संप्लवः सर्वभूतानां विक्रमः प्रतिसंक्रमः" भाग० २-८-२०। 7. ಸಂಚರಿಸುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. 8. ಉಜ್ಜಯಿನಿ ದೊರೆಯಾದ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ರಾಜ. ಈ ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನವಮಣಿ ಪ್ರಾಯರಾದ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಉದ್ದಾಮ ಪಂಡಿತರಿದ್ದರು. "धन्वन्तरिक्षपणकामरसिंहशङ्कुवेतालभट्टघटकर्परकालिदासाः। ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य"।

विक्रमण ವಿಕ್ರಮಣ (न०) 1. ಸಂಚರಿಸುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. 2. ದೊಡ್ಡ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು, ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕುವುದು. वि + क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "छलयसि विक्रमणे बलिमद्भुतवामन पदनखनीरजनितजनपावन" गीतगो० १-५।

विक्रमादित्य ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ (पुं०) ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

विक्रमार्क ವಿಕ್ರಮಾರ್ಕ (पुं०) ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ದೊರೆ.

विक्रमिन् ವಿಕ್ರಮಿನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. विक्रमः नित्यमतिशयेनास्यास्ति "इनिः" (५-२-१३७)। "विक्रमं पौरुषं प्रोक्तः तद्वत्त्वात् विक्रमी बुधैः" इति निरुक्तिः। "ईश्वरो विक्रमी धन्वी" वि० स०। 2. ಸಿಂಹ. (वि०) 3. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ, ವೀರನಾದ. "व्योम्नि कथमपि चकर्थ पदं व्यपदिश्यसे जगति विक्रमीत्यतः" माघ० १५-२८।

विक्रय ವಿಕ್ರಯ (पुं०) 1. ಮಾರಾಟ, ಕ್ರಯಮಾಡುವುದು, ಮಾರುವುದು. डुक्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "अच्" (३-३-५६)। "नान्यदन्येन संसृष्टरूपं विक्रयमर्हति" मनु० ८-२०३। 2. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ಮಾರಾಟದ ಸ್ಥಳ. विक्रीयतेऽस्मिन् इति विक्रयदेशो विक्रयः। "विक्रयाद्यो धनं किञ्चित् गृह्णीयात्कुलसन्निधौ" मनु० ८-२०१।

विक्रयण ವಿಕ್ರಯಣ (न०) ಮಾರುವುದು, ಮಾರಾಟ. वि+डुक्रीञ् (द्रव्यविनिमये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विक्रयिक ವಿಕ್ರಯಿಕ (वि०) ಮಾರುವವನು, ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದರ ಬೆಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ವಸ್ತುವನ್ನು ಮಾರಿ ಅದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. विक्रयेण जीवति—विक्रय "ठन्" (४-४-१३)। "दीक्षितस्य कदर्यस्य क्रतुविक्रयिकस्य च। तक्षणश्चर्मविकर्तुश्च पुंश्चल्या रजकस्य च। चिकित्सकस्य यच्चान्नमभोज्यं रक्षिणस्तथा" भा० शान्ति० ३५-२९, ३०।

विक्रयिन् विक्रयिन् (वि०) मारुववनु, विक्रयिसुववनु. विक्रीणाति—वि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "णिनिः" (३-१-१३४)।

विक्रान्त विक्रान्त (वि०) 1. वीर, पराक्रमि. विक्रामति—वि+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)। "विक्रान्तैर्नयशालिभिः सुसचिवैः श्रीवंक्रनासादिभिः" मुद्रा० २-२३। (पुं०) 2. सिंह. (न०) 3. हेज्जे यिडुवुदु. 4. पराक्रमु, शौर्य. 5. वैक्रान्त मणि. ["वैक्रान्त" पददल्लि नोडि.] 6. वामनावतारदल्लि विष्णुवु एरडनेय हेज्जेयिट्ट अन्तरिक्ष. "हे द्वितीयप्रक्रम त्वं विष्णोर्विक्रान्तं द्वितीयपादप्रक्षेपेण जितमन्तरिक्षमसि"।

विक्रान्ति विक्रान्ति (स्त्री०) 1. अश्वद ओंदु विध गति, कुदुरेय ओंदु विध नडगे. वि + क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "विक्रान्तिस्तु पलायितम्" त्रिकाण्ड०। 2. पादन्यास, हेज्जे यिडुवुदु. 3. पराक्रमु, वीर्य, शौर्य.

विक्रायक विक्रायक (वि०) विक्रयिसुववनु, वर्तक, मारुववनु. वि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विक्रिया विक्रिया (स्त्री०) 1. मार्पाटु, बदलावणे. वि + डु कृञ् (करणे) "शः" (३-३-१००)। "श्मश्रुप्रवृद्धिजनितानन विक्रियांश्च प्लक्षान् प्ररोहजटिलानिव मन्त्रिवृद्धान्" रघु० १३-७१। 2. मनोविकार, मनस्सिनल्लि उंटागुव उद्रेक. "प्रयत्नसंस्तम्भितविक्रियाणां कथंचिदीशा मनसां बभूवुः" कुमा० ३-३४। 3. विरुद्धकार्यदिंद उंटागुव अपचार. "इत्याप्तवचनाद्रामो विनेष्यन् वर्णविक्रियाम्" रघु० १५-४८। 4. स्वभावद व्यत्यास, स्वभावद बदलावणे. 5. कोप ईर्ष्ये मुंतादुवुगळ मनोभाव. "लिङ्गैर्मुदः संवृतविक्रियास्ते ह्रदाः प्रसन्ना इव गूढनक्राः" रघु० ७-३०।

विक्रीणत् विक्रीणत् (वि०) मारुत्तिरुववनु, क्रयक्के कोडुत्तिरुववनु. वि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **विक्रीणती विक्रीणती**. "शानच्" (३-२-१२४)। **विक्रीणानः विक्रीणानः**. "संभूय वणिजां पण्यमनर्घेणोपरुन्धताम। विक्रीणतां वा विहितो दण्ड उत्तमसाहसः" याज्ञ० २-२५०।

विक्रीत विक्रीत (वि०) विक्रयिसल्पट्ट, मारल्पट्ट. वि + डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "क्तः" (३-२-१०२)। "अदत्तत्यक्तविक्रीतं कृत्वा स्वं लभते धनी"। विक्रीतमपि विक्रेयं पूर्वक्रेतर्यगृह्णति" याज्ञ० २-२५५।

विक्रुष्ट विक्रुष्ट (न०) 1. कूगिकोळ्ळुवुदु, रक्षणेगागि करेयुवुदु. वि + क्रुश (आह्वाने रोदने च) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. अळुवुदु, करिचुवुदु. 3. निंदे, बैगुळ. (वि०) 4. निष्ठुरवाद, कठिनवाद, दयेयिल्लद.

विक्रेतृ विक्रेतृ (वि०) वर्तक, मारुववनु. वि+डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "तृच्" (३-१-१३३)। "विक्रेतुर्दर्शनाच्छुद्धिः स्वामी द्रव्यं नृपोदमम्" याज्ञ० २-१७०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री -त्र्री**.

विक्रेय विक्रेय (वि०) विक्रयिसलु अर्हवाद, मारलु योग्यवाद. विक्रेतुं योग्यम्—वि+डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "यत्" (३-१-९७)।

विक्लव विक्लव (वि०) 1. मूढवाद, सामर्थ्य इल्लद. विक्लवते—वि + क्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "निसर्गदुर्बोधमबोधविक्लवाः क्व भूपतीनां चरितं क्व जन्तवः" किरा० १-६। 2. भयगोंड, भीतनाद. "आचकाङ्क्ष घनशब्दविक्लवाः ता विवृत्य विशतीर्भुजान्तरम्" रघु० १९-३८। 3. जुगुप्सेहोंदिद, बेसरगोंड. "ममापि काश्यपसुतामनुस्मृत्य मृगयाविक्लवं चेतः" शाकु० २। 4. शक्तिकुंदिद, बळलिद, सोरिरुव. "प्रस्थानविक्लवगतेरवलम्बनार्थी" शाकु० ५-३।

विक्लिन्न विक्लिन्न (वि०) 1. नेनेदिरुव, ओद्देयाद, तेवदवाद. वि + क्लिदू (आर्द्रीभावे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. मुप्पिनिंद जीर्णवाद. 3. शिथिलवाद, क्षीणवाद. "विक्लिन्नो जरसा जीर्णे शीर्णे चार्द्रे च वाच्यवत्" मेदि०। 4. मेदुवाद, मृदुवाद, कोमलवाद.

विक्लित्ति विक्लित्ति (स्त्री०) मेदुवागुवुदु, पाकदिंद (तंडुल मोदलादुवु) मृदुवागुवुदु. वि + क्लिदू (आर्द्रीभावे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विक्लिष्ट विक्लिष्ट (न०) 1. तप्पु उच्चारणे, अस्पष्टवाद उच्चारणे. (वि०) 2. पीडिसल्पट्ट, तोंदरे पडिसल्पट्ट. वि + क्लिशू (विबाधने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विक्लेद विक्लेद (पुं०) 1. ಒದ್ದೆಯಾಗುವುದು, ತೇವವಾಗುವುದು. 2. ಕರಗುವುದು, ದ್ರವವಾಗುವುದು. वि + क्लिद्ल (आर्द्रीभावे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಮೆದುವಾಗುವುದು.

विक्लेदन विक्लेदन (न०) 1. ತೇವಮಾಡುವುದು, ಒದ್ದೆಮಾಡುವುದು. वि + क्लिद्ल (आर्द्रीभावे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕರಗಿಸುವುದು. 3. ಮೆದುಮಾಡುವುದು.

विक्लेश विक्लेश (पुं०) ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ, ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾಡುವ ಉಚ್ಚಾರಣೆ. वि+क्लिश्नु (उपतापे) "घञ्" (३-३-१८)।

विक्षत विक्षत (न०) 1. ಗಾಯದ ಹುಣ್ಣು, व्रण. वि+क्षणु (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। (वि०) 2. ಗಾಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+क्षणु "क्तः" (३-२-१०२)।

विक्षाव विष्वाव (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. वि + ट्क्षु (शब्दे) "घञ्" (३-३-२५)। 2. ಸೀನುವುದು, ಸೀನುವ ಶಬ್ದ. "यात यूयं यमश्रायं दिशं नायेन दक्षिणाम्। विक्षावैस्तोयविश्रावं तर्जयन्तो महोदधेः" भट्टि० ७-३६।

विक्षिपत् विक्षिपत् (वि०) 1. ನೀಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚುತ್ತಿರುವ. 2. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. 3. ಬಿಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. (ಗಮನವನ್ನು) ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುತ್ತಿರುವ. 5. ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "विक्षिपन् भुवि निस्त्रिंशो वक्त्रपुष्पाणि वैरिणाम्" याद० २२-१४०। 6. ಇಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. 7. ಎರಚುತ್ತಿರುವ, ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. "विक्षिपन् भुवि निस्त्रिंशः" याद० २२-१४०।

विक्षिप्त विक्षिप्त (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. वि + क्षिप (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "वायुविक्षिप्तकुसुमैस्तथान्यैरपि पादपैः" भा० आदि० २७-७। 3. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದ (ಮನಸ್ಸು). 4. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ಬಾಣ). 5. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विक्षेप विक्षेप (पुं०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. 2. ಎರಚುವುದು, ಚೆಲ್ಲುವುದು. वि + क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಬಿಡುವುದು, ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. 4. (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು. 5. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 6. ಆಡಿಸುವುದು, ಅಳ್ಳಾಡಿಸುವುದು. "लाङ्गूलविक्षेपविसर्पिशोभैरितस्ततः चन्द्रमरीचिगौरैः" कुमा० १-१३। 7. ನೀಡುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚುವುದು. "संहारविक्षेपलघुक्रियेण हस्तेन तीराभिमुखः सशब्दम्" रघु० ५-४५। वि+क्षिप भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्षेपणम् –क्षेपण**म्.

विक्षोभ विक्षोभ (पुं०) 1. ಚಲಿಸುವುದು. 2. ಕಲಕುವುದು, ಕದಡುವುದು. 3. ತಿಕ್ಕಾಟ. 4. ಹೊಡೆತ, ಬಡಿತ. वि+क्षुभ (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१८)। "सरसीष्वरविन्दानां वीचिविक्षोभशीतलम्" रघु० १-४३।

विखुर विखुर (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. "पलाशो विखुरः शंकुः" त्रिकाण्ड०। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ.

विख्य विख्य (वि०) ನಾಸಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಮೂಗಿಲ್ಲದವನು. विगता नासिका यस्य। नासिकायाः ख्यादेशः (वा० ८-४-२८)।

विख्यात विख्यात (वि०) ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಹೊಂದಿದ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. वि+ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विख्याति विख्याति (स्त्री०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. वि + ख्या (प्रकथने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विख्यापन विख्यापन (न०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. वि + ख्या (प्रकथने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विख्यापयत् विख्यापयत् (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + ख्या (प्रकथने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ति**.

विख्यापयित्र विख्यापयित्र (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನು. वि + ख्या (प्रकथने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –यित्रि**.

विगणन विगणन (न०) ಸಾಲ ಆಥವಾ ಕರ (ಕಂದಾಯ)ವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು, ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಕಂದಾಯ ಪಾವತಿಮಾಡುವುದು. वि + गण (संख्याने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। विगणनम् ऋणादेः निर्यातनम् सि० कौ० (१-३-३६)।

विगत विगत (वि०) 1. ಹೊರಟುಹೋದ, ತೆರಳಿದ. वि + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಬಿಟ್ಟ

ಹೋದ, ಅದೃಶ್ಯವಾದ. "विगततिमिरपङ्कं पश्यति व्योम यावत् धुवति विरहखिन्नः पक्षती यावदेव" माघ० ११-२६। 3. ಇಲ್ಲದಿರುವ, ರಹಿತವಾದ. "विगत-सस्यजिघत्सयाघट्टयत् कलमगोपवधूर्नं मृगव्रजम्" माघ० ६-४९। 4. ಪ್ರಕಾಶರಹಿತವಾದ, ಕಾಂತಿಶೂನ್ಯವಾದ, ಕತ್ತಲಾಗಿರುವ. 5. ಶಾಂತನಾಗಿರುವ. "विगतो निष्प्रभे वीते" हेम०। (न०) 6. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗಮನ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟ. वीनां पक्षिणां गतं गमनम्। "विगतं विगतं ललितं ललितम्" भट्टि० १०-९।

विगतकल्मष ವಿಗತಕಲ್ಮಷ (वि०) ಪಾಪವನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಂಡಿರುವ, ಶುದ್ಧಾತ್ಮನಾದ. विगतं कल्मषं यस्य।

विगतस्पृह ವಿಗತಸ್ಪೃಹ (वि०) ಆಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದವನು. विगता स्पृहा यस्मात्।

विगतार्तवा ವಿಗತಾರ್ತವಾ (स्त्री०) ಮುಟ್ಟುನಿಂತು ಹೋದ ಹೆಂಗಸು. विगतमार्तवं रजोऽस्याः।

विगम ವಿಗಮ (पुं०) 1. ವಿರಾಮ, ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ. वि + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "चारु नृत्यविगमे च तन्मुखं स्वेदभिन्नतिलकं परिश्रमात्" रघु० १९-१५। 2. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "आशास्यमीति-विगमप्रभृति प्रजानाम्" माल० ५-२०।

विगर्हण ವಿಗರ್ಹಣ (न०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. वि + गर्ह (कुत्सायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ. "कृष्णे च भवतो द्वेष्ये वसुदेवविगर्हणात्"।

विगर्हणा ವಿಗರ್ಹಣಾ (स्त्री०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. वि+गर्ह (कुत्सायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "प्राप्ता नाम विगर्हणा स्थितिमतां मध्येऽनुजानामपि" वेणी० १-१२। 2. ಬೆದರಿಕೆ.

विगर्हित ವಿಗರ್ಹಿತ (वि०) 1. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + गर्ह (कुत्सायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "विगर्हितं धर्मधनैर्निबर्हणं विशिष्य विश्वासजुषां द्विषामपि" नैष० १-१३१। 2. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನೀಚ, ಅಸಭ್ಯ, ಅಧಮ. 4. ದುರ್ಜನ.

विगलत् ವಿಗಲತ್ (वि०) 1. ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ಇಳಿಮುಖವಾಗುತ್ತಿರುವ. वि + गल (अवस्रंसने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "मद्यमन्दविगलत्त्रप-मीषच्चक्षुरुन्मिषितपक्ष्म दधत्या" माघ० १०-१७। 2. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಜಾರುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. "विगलन्मधुव्रतकुलाश्रुजलं न्यमिमीलदब्जनयनं नलिनी" माघ० ९-११। 4. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ, ಕೆಳಗೆ ಉದುರುತ್ತಿರುವ. "कबरीकलापमंसावसक्तं विगलत्प्रसूनम्" कुमा० ९-२१।

विगलित ವಿಗಲಿತ (वि०) 1. ಜಾರಿದ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸರಿದ. विशेषेण गलितः। "विगलितवसनं परिहृतरशनं घटय जघनमपिधानम्" गीतगो०। 2. ಜಿನುಗಿದ, ಸ್ರವಿಸಿದ. 3. ಶಿಥಿಲವಾದ, ಸಡಿಲವಾದ. "कौशेयं व्रजदपि गाढता-मजस्रं सस्रंसे विगलितनीवि नीरजाक्ष्याः" माघ० ८-६। 4. ನಾಶವಾದ, ಅಳಿದುಹೋದ. "सितकरवपुषासौ लक्ष्यते संप्रति द्यौर्विगलितकिरणेन व्यङ्क्तलेकेक्षणेव" माघ० ११-६३। 5. ಕಳಚಿ ಬಿದ್ದಿರುವ. "स्त्रीलोकः परिकलयांचकार तुल्यं पल्यङ्कैर्विगलितहारचारुभिः स्वैः" माघ० ८-९।

विगाढ ವಿಗಾಢ (वि०) 1. ಆಳವಾದ, ಬಹಳವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. वि+गाहू (विलोडने) "क्तः" (३-४-७२)। "अविन्दतस्त्वाममितामृतोदधिं विगाढतृष्णाविवशान्त-रात्मनः" याद० १४-५०। 2. ನೀರಿನ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ, ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ. "विगाढ-मात्रे रमणीभिरम्भसि प्रयत्नसंवाहितपीवरोरुभिः" किरा० ८-३१।

विगाढृ ವಿಗಾಢೃ (वि०) 1. ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗುವವನು, ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವವನು. 2. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗುವವನು, ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವವನು. वि + गाहू (विलोडने) "तृच्" (३-१-१३३)। "विगाढारं वनस्यासौ शत्रूणां गाहिता कपिः" भट्टि० ९-२९।

विगान ವಿಗಾನ (न०) ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. विरुद्धं गानम्।

विगाह ವಿಗಾಹ (पुं०) 1. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಇಳಿದು ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದು. वि + गाहू (विलोडने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು.

विगाहन ವಿಗಾಹನ (न०) 1. ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗುವುದು, ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. वि + गाहू (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಇಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದು.

विगाहनीय ವಿಗಾಹನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 3. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि+गाहू (विलोडने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "विगाहनीयाः प्रतिभान्ति वीचिका मरीचिकानामपि

भोगसंपदाम्" याद० १४-५०। 4. ಇಳಿದು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 5. –ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. –ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तव्य:" (३-१-९६)। –गाहितव्य: –गाहितव्यः, –गाढव्य: –गाढव्यः

विगाहमान ವಿಗಾಹಮಾನ (वि०) 1. ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ. वि+गाह् (विलोडने) "शानच्" (३-२-१२४)। "स्वच्छन्दमेकचरमुज्ज्वल-दानशक्तिमुत्सेकिना बलमदेन विगाहमानम्" मृद्रा० १-२६। 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಕ್ಷೋಭೆಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "नभो विमानेन विगाहमानो मनोतिवेगेन जगाम तत्र" कुमा० ११-४।

विगाह्य ವಿಗಾಹ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಇಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. वि+गाह् (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विगाह्यमान ವಿಗಾಹ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಇಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + गाह् (विलोडने) कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)। "ऋद्धापणं राजपथं स पश्यन् विगाह्यमानां सरयूं च नौभि:" रघु० १४-३०।

विगीत ವಿಗೀತ (वि०) 1. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. वि + गै (शब्दे) "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. विशेषेण गीतम्। 4. ತಪ್ಪಾಗಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. विरुद्धं गीतम्। "यश्चाधरोत्तरानर्थान् विगीतान्नावबुध्यते" मनु० ८-४३।

विगीति ವಿಗೀತಿ (स्त्री०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 2. ತಪ್ಪಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. विरुद्धा गीति:।

विगुण ವಿಗುಣ (वि०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ, ವಿಪರೀತವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ. विरुद्धो गुणो यस्य। "फलैर्हीना वृक्षा विगुणविधियोगादिव नया:" मुद्रा० ६-११। 2. ಗುಣಶೂನ್ಯನಾದ, ಯಾವುದೊಂದು ಗುಣವೂ ಇಲ್ಲದ. विगतो गुणो यस्य। "अवसन्नतापमतमिस्रमभावपदो-षतैव विगुणस्य गुण:" माघ० ९-१२। 3. ದಾರವಿಲ್ಲದ, ಸೂತ್ರವಿಲ್ಲದ. 4. ಮೌರ್ವಿಯಿಲ್ಲದ, ಹೆದೆ (ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ) ಯಿಲ್ಲದ (ಧನುಸ್ಸು).

विगूढ ವಿಗೂಢ (वि०) 1. ಬಹಳ ರಹಸ್ಯವಾದ, ಬಹಳ ಗುಟ್ಟಾದ. विशेषेण गूढ:। 2. ನಿಂದಿತವಾದ, ತೆಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. "विगूढो गर्हितेऽपि च। गुप्तेऽपि त्रिषु" मेदि०।

विगृहीत ವಿಗೃಹೀತ (वि०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ग्रह (उपादाने) "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ಎದುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "बन्धुना विगृहीतोऽहं भूयांसं जीवक: कथम्" भट्टि० ६-८६।

विग्न ವಿಗ್ನ (वि०) ಭಯಗ್ರಸ್ತವಾದ, ಹೆದರಿದ. ओ विजी (भयचलनयो:) "क्त:" (३-४-७२। निष्ठा-तकारस्य नत्वम् (८-२-४५)। "महता मदगन्धेन तस्य विग्ना विबभ्रमु:" याद० १६-२०।

विग्र ವಿಗ್ರ (वि०) ಮೂಗಿಲ್ಲದವನು, ಮೂಗನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. विगता नासिका यस्य, नासिकाशब्दस्य ग्रादेश: (वा० ५-१-११८)। "विग्रस्तु गतनासिक:" अम०।

विग्रह ವಿಗ್ರಹ (पुं०) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ. विविधं सुखं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अच्" (३-१-१३४)। विविधैर्व्याधिभि: गृह्यते वा—ग्रह "अप्" (३-३-५८)। "कुसुमकामुककार्मुकसंहतिद्रुतशिलीमुखखण्डितविग्रहा:" माघ० ६-१६। 2. ಪ್ರಣಯ ಕಲಹ, ಪ್ರೇಮಿಯ ಜಗಳ. "करुणमपि समर्थं मानिनां मानभेदे रुदितमुदितमस्त्रं योषितां विग्रहेषु" माघ० ११-३५। 3. ಯುದ್ಧ, ಕದನ, ಸಂಗ್ರಾಮ. ರಾಜನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಆರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "सन्धिं च विग्रहं चैव यानमासनमेव च। द्वैधीभावं संश्रयं च षड्गुणांश्चिन्तयेत्सदा" मनु०। ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಕಾಶಯುದ್ಧ ಕೂಟಯುದ್ಧ ಮೌನಯುದ್ಧಗಳಿಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "विग्रहस्तव शक्रेण बृहस्पति-पुरोधसा। सार्धं कुमारसेनान्या शून्यश्चासीति को नय:" भट्टि० ५-७। 4. ವಿಭಾಗ, ಒಂದು ಪಾಲು. 5. ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು. "विग्रहो युधि विस्तारे प्रविभागशरीरयो:" हेम०। 6. ಸಮಸ್ತ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಪದಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯ, ಸಮಾಸ ವೃತ್ತಿಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ. "वृत्त्यर्थविबोधकं वाक्यं विग्रह:" सि० कौ०। 7. ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು. वीनां पक्षिणां ग्रहो ग्रहणम्।

विग्रहवत् ವಿಗ್ರಹವತ್ (वि०) ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ. विग्रहोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "एष विग्रहवान् धर्म:"। स्त्रियां "ङीप्" (४-२-६)। **विग्रहवती** ವಿಗ್ರಹವತೀ. "त्रयी विग्रहवत्येव सममध्यात्मविद्यया"–माल० १-१४।

विग्रहावर विग्रहावर (न०) पृष्ठभाग, देहद हिंभाग. विग्रहमावृणोति—आ+वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)।

विघटन विघटन (न०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಬೇರ್ಪಡುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವುದು. वि + घट (चेष्टायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಒಡೆಯುವುದು, ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವುದು. वि +घट + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಚೆದರಿಹೋಗುವುದು, ಪ್ರಸರಿಸುವುದು. 4. ನಾಶ, ಅಳಿವು. 5. ನಾಶಮಾಡುವುದು, ಹಾಳುಮಾಡುವುದು.

विघटनीय विघटनीय (वि०) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वि + घट (चेष्टायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಚೆದರಿಸಬೇಕಾದ. 7. ಚದರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 8. ಚದರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 9. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 10. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 11. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 12. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। —घटितव्यम् —ಘಟಕವ್ಯವ್.

विघटिका विघटिका (स्त्री०) ವಿಘಳಿಗೆ, ಘಳಿಗೆಯ 60ನೇ ಒಂದು ಭಾಗ.

विघटित विघटित (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + घट (चेष्टायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पौलस्त्यस्य जटायुषा विघटितः काष्णायसोऽयं रथस्ते चैते पुरतः पिशाचवदनाः कङ्कालशेषाः खराः" उ० रा० ३-४३। 4. ವಿಶ್ಲೇಷಹೊಂದಿದ, ಸಂಬಂಧಬಿಟ್ಟಿರುವ, ದೂರಸರಿದಿರುವ. "घटित-विघटितः प्रियस्य वक्षस्तटभुवि कन्दुकविभ्रमं बभार" माघ० ७-१५।

विघट्टन विघट्टन (न०) 1. ಹೊಡೆತ, ತಿಕ್ಕಾಟ, ಉಜ್ಜಾಟ, ಘರ್ಷಣೆ. वि+घट्ट (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "गाम्भीर्यं दधदपि रन्तुमङ्गनाभिः संक्षोभं जघनविघट्टनेन नीतः" माघ० ८-२६। 2. (ಕರಾರನ್ನು) ಮುರಿಯುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು. 3. ಚೆದರಿಸುವುದು, ಓಡಿಸುವುದು.

विघट्टनीय विघट्टनीय (वि०) 1. ಅತಿಯಾಗಿ ಕುಲುಕಿಸಬೇಕಾದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಳ್ಳಾಡಿಸಬೇಕಾದ. वि+घट्ट (चलने)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಉಜ್ಜಬೇಕಾದ, ತಿಕ್ಕಬೇಕಾದ, ತೀಡಬೇಕಾದ.

विघट्टित विघट्टित (वि०) 1. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + घट्ट (चलने) "क्तः" (३-२-१०२)। "त्रस्यन्ती चलशफरीविघट्टितोरूर्वामोरुरतिशयमाप विभ्रमस्य" माघ० ८-२४। 2. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तदीयमातङ्गघटाविघट्टितैः कटस्थलप्रोषितदानवारिभिः" माघ० १-६४। 3. ಮುಚ್ಚಳ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಡಿಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विघन विघन (पुं०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಸುತ್ತಿಗೆ.

विघस विघस (पुं०) 1. ಭೋಜನಶೇಷ, ದೇವತೆಗಳು ಪಿತೃಗಳು ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳು ಊಟಮಾಡಿದ ನಂತರ ಉಳಿದ (ಆಹಾರ) ಅನ್ನ. विशिष्टैः गुर्वादिभिरद्यते—अद (भक्षणे) "अप्" (३-३-५९)। अदेः घस्लृ आदेशः (२-४-३८)। 2. ಆಹಾರ. "अयि वनप्रिय विस्मृत एव किं बलिभुजो विघसो भवताऽघुना" उद्भटः। (न०) 3. ಜೇನುಮೇಣ.

विघसाशिन् विघसाशिन् (वि०) ಪಿತೃಗಳು ಗುರುಗಳು ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳು ಭೋಜನಮಾಡಿದನಂತರ ಉಳಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಊಟಮಾಡುವವನು. विघसमश्नाति — अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)।

विघात विघात (पुं०) 1. ವಿಘ್ನ, ಪ್ರತಿಬಂಧ. वि + हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। "अजस्रदीक्षाप्रयतस्य मद्गुरोः क्रियाविघाताय कथं प्रवर्तसे" रघु० ३-४४। 2, ನಾಶ, ಅಳಿವು. "तव प्रयातस्य जयाय तेषां क्रियादघानां मघवा विघातम्" किरा० ३-५२। 3. ಸಂಹಾರ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "द्विषां विघाताय विधातुमिच्छतो रहस्यनुज्ञामधिगम्य भूभृतः" किरा० १-३। 4. ಏಟು, ಹೊಡೆತ.

विघातक विघातक (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ, ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವ. 3. ಸಂಹರಿಸುವ. 4. ಹೊಡೆಯುವ. वि +हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विघातिन् विघातिन् (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವ. 2. ಹೊಡೆಯುವ. 3. ಸಂಹರಿಸುವ. विघातोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 4. ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವ.

विघूर्णत् विघूर्णत् (वि०) ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + घूर्ण (भ्रमणे) "शतृ"

(३-२-१२४)। "कापिशायनसुगन्धि विघूर्णन्नुन्मदोऽधिशयितुं समशेत" माघ० १०-४०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-घूर्णन्ती** -घूर्णन्ती।

विघूर्णन विघूर्णन (न०) तिरुगुवुदु, सुत्ताडुवुदु. वि+घूर्ण (भ्रमणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विघूर्णयत् विघूर्णयत् (वि०) तिरुगिसुत्तिरुव, सुत्तिसुत्तिरुव. वि+घूर्ण (भ्रमणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

विघूर्णित विघूर्णित (वि०) तिरुगिसल्पट्ट, सुत्तिसल्पट्ट. वि+घूर्ण (भ्रमणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विघ्न विघ्न (पुं०) 1. अड्डि, अडचणे, एडरु. विहन्यतेऽनेन — वि + हन (हिंसागत्योः) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। "अतर्कयद्विघ्नमिवेष्टसाहसः प्रसादमिच्छासदृशं पिनाकिनः" माघ० १-४९। (वि०) 2. विघ्नवुंटुमाडुव. "विराधं तपसां विघ्नम्" भट्टि० ९-१३३।

विघ्नकर विघ्नकर (वि०) विघ्नवन्नुंटुमाडुव, अड्डिपडिसुव. विघ्नस्य करः। डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

विघ्नकारिन् विघ्नकारिन् (वि०) 1. विघ्नवन्नुंटुमाडुव, अड्डियन्नोड्डुव. विघ्नं कर्तुं शीलमस्य — डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. भयंकरवागि काणुव. "विघ्नकारी विघातस्य कारके घोरदर्शने" हेम०।

विघ्नकृत् विघ्नकृत् (वि०) विघ्नवन्नुंटुमाडुव, अडचणेयुंटुमाडुव. विघ्नं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

विघ्नध्वंस विघ्नध्वंस (पुं०) विघ्नद नाश, विघ्नद निवारणे. विघ्नस्य ध्वंसः।

विघ्ननायक विघ्ननायक (पुं०) विघ्नगळिगे यजमानने गणपति, विघ्नगळन्नु तनगे अधीन माडिट्टुकोंडिरुवुदरिंद गणपतिगे ई हेसरु. विघ्नानां नायकः नियन्ता।

विघ्ननाशक विघ्ननाशक (पुं०) 1. गणपति. विघ्नान् नाशयति — णश (अदर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ल्युः" (३-१-१३४)। **-नाशनः** -नाशनः. (वि०) 2. विघ्नगळन्नु परिहरिसुव.

विघ्नराज विघ्नराज (पुं०) गणपति. विघ्नानां राजा — राजन् "टच्" (५-४-९१)।

विघ्नहारिन् विघ्नहारिन् (पुं०) 1. गणपति. विघ्नान् हरति — हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. विघ्नगळन्नु परिहरिसुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-हारिणी** -हारिणी.

विघ्नित विघ्नित (वि०) विघ्नवुंटाद, अडचणेयुंटाद. विघ्नोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

विघ्नेश विघ्नेश, **-ईशान** -ईशान, **-ईश्वर** -ईश्वर (पुं०) गणपति. विघ्नानामीशः ईशानः ईश्वरो वा।

विङ्ग विङ्ग (पुं०) कुदुरेय कालिन गोरसु. "प्रतोदोऽथ खुरो विङ्गः पुटः" त्रिकाण्ड०।

विचकिल विचकिल (पुं०) 1. मदनवृक्ष, मंगारे गिड. 2. ओंदु जातिय मल्लिगे. "भवेद्विचकिलो मल्लीप्रभेदे मदने पुमान्" मेदि०।

विचक्षण विचक्षण (पुं०) 1. पंडित, विद्वांसः. विचष्टे — वि+ चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) "युच्" (३-२-१४९)। "हरिर्विप्रतिषेधं तमाचचक्षे विचक्षणः" माघ० २-६। (वि०) 2. निपुण, समर्थ, प्रवीण. "तस्मात् पुरःसरविभीषणदर्शितेन सेवाविचक्षणहरीश्वरदत्तहस्तः" रघु० १३-६९।

विचक्षुस् विचक्षुस् (वि०) 1. अंध, कुरुड. 2. तब्बिब्बुमाडल्पट्टवनु, भ्रमेहिडिसल्पट्टवनु.

विचय विचय (पुं०) अन्वेषण, हुडुकुवुदु. वि + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "तुरगविचयव्यग्रानुर्वीभिदः सगराध्वरे कपिलमहसा रोषात्लुष्टान् पितुश्च पितामहान्" उ० रा० १-२३। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-चयनम्** -चयनम्. "अन्वेषणं विचयनं मार्गणं मृगणा मृगः" अम०।

विचरण विचरण (न०) चलिसुवुदु, संचरिसुवुदु, तिरुगाडुवुदु. वि + चर (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विचरणीय विचरणीय (वि०) 1. संचरिसबेकाद, तिरुगाडबेकाद. 2. संचरिसलु योग्यवाद. वि + चर (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

विचरत् विचरत् (वि०) संचरिसुत्तिरुव, नडेयुत्तिरुव, तिरुगाडुत्तिरुव. वि + चर (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-चरन्ती** -चरन्ती.

विचरित ವಿಚರಿತ (ವಿ॰) 1. ಸಂಚರಿಸಿದ, ತಿರುಗಾಡಿದ. वि + चर (गतौ) कर्त॰ "क्तः" (३-४-७२)। (ನ॰) 2. ಸಂಚರಿಸುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. वि + चर भावे "क्तः" (३-३-११४)।

विचर्चिका ವಿಚರ್ಚಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕಜ್ಜಿ, ತುರಿ, ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಆಂಟುರೋಗ. विचर्च्यते — चर्च (अध्ययने) "ण्वुल्" (३-३-१०८)। "कच्छां तु पाम पामा विचर्चिका" अम॰।

विचल ವಿಚಲ (ವಿ॰) ಚಲಿಸುವ, ಕಂಪಿಸುವ, ಅಳ್ಳಾಡುವ. विशेषेण चलति—चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)।

विचलत् ವಿಚಲತ್ (ವಿ॰) 1. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸರಿಯುತ್ತಿರುವ. वि + चल (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–चलन्ती** –ಚಲನ್ತ್ಯೀ.

विचलन ವಿಚಲನ (ನ॰) 1. ಚಲಿಸುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು, ನಡುಗುವುದು. 2. ಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವುದು, ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದು. वि + चल (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विचलित ವಿಚಲಿತ (ವಿ॰) 1. ಚಲಿಸಿದ, ಕದಲಿದ. वि + चल (कम्पने) कर्त॰ "क्तः" (३-४-७२)। "रुचिरचित्रतनूरुहशालिभिर्विचलितः परितः प्रियकव्रजैः" माघ॰ ४-३२। 2. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆದ, ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆದ, ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದ. "दण्डो हि सुमहत् तेजो दुर्धरश्चाकृतात्मभिः। धर्माद्विचलितं हन्ति नृपमेव सबान्धवम्" मनु॰ ७-२८। (ನ॰) 3. ಚಲಿಸುವುದು, ಕದಲುವುದು. भावे "क्तः"। 4. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು.

विचार ವಿಚಾರ (ಪುಂ॰) 1. ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ, ವಿಮರ್ಶೆ. वि + चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "अल्पस्य हेतोः बहु हातुमिच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम्" रघु॰ २-४७। 2. ಚರ್ಚೆ, ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವ ವಾದ. 3. ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯ. 4. ವಿಚಾರಣೆ, ಪರೀಕ್ಷೆ. "विषसलिलतुलाग्निप्रार्थिते मे विचारे कथमिह शरीरे वीक्ष्य दातव्यमद्य" मृच्छ॰ ९-४३। 5. ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಪರೋಕ್ಷವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು. "विचारो युक्तिवाक्यैर्यदप्रत्यक्षार्थसाधनम्" सा॰ द॰ ६-१८३। 6. ತನಿಖೆ, ವಿಚಾರಣೆ. 7. ವಿವೇಕ, ವಿವೇಚನೆ.

विचारज्ञ ವಿಚಾರಜ್ಞ (ವಿ॰) 1. ವಿಮರ್ಶಿಸಲು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಬಲ್ಲವನು. विचारं जानाति —ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। 2. ನಿರ್ಣಯಿಸಬಲ್ಲವನು, ತೀರ್ಮಾನಕೊಡಲು ಶಕ್ತನಾದವನು, ತೀರ್ಪುಗಾರ.

विचारण ವಿಚಾರಣ (ನ॰) 1. ವಿಮರ್ಶೆ, ವಿವೇಚನೆ. वि + चर (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪರೀಕ್ಷೆ, ವಿಚಾರಣೆ. 3. ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಾಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಮಾಡುವ ಚರ್ಚೆ. 4. ತನಿಖೆ. 5. ಶಂಕೆ, ಸಂಶಯ, ಅನಿಶ್ಚಯತೆ. वि + चर (संशये) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **–चारणा** –ಚಾರಣಾ.

विचारणीय ವಿಚಾರಣೀಯ (ವಿ॰) 1. ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ವಿಚಾರಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + चर (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "वृद्धास्ते न विचारणीयचरितास्तिष्ठन्तु दूरं वर्तते सुन्दस्त्रीमथनेऽप्यकुण्ठयशसो लोके महान्तो हि ते" उ॰ रा॰ ५-३४। 4. ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

विचारदृश् ವಿಚಾರದೃಶ್ (ವಿ॰) ವಿವೇಕವೇ ನೇತ್ರವಾಗಿರುವ, ವಿವೇಕದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವ. विचारो विवेको दृग्यस्य। "अमित्रजिन्मित्रजिदोजसा स यद्विचारदृक्चारदृगप्यवर्तत" नैष॰ १-१३।

विचारयत् ವಿಚಾರಯತ್ (ವಿ॰) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + चर (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಊಟಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + चर (भक्षणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

विचारित ವಿಚಾರಿತ (ವಿ॰) 1. ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2 ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+चर (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आपत्कल्पेन यो धर्मं कुरुतेऽनापदि द्विजः। स नाप्नोति फलं तस्य परत्रेति विचारितम्" मनु॰ ११-२८।

विचाल ವಿಚಾಲ (ಪುಂ॰) 1. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಅನೇಕ ಭಾಗಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಭಾಗಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಕೊಡುವುದು. एकं राशिं पञ्चधा कुरु ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾಶಿಯನ್ನು ಐದು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿ ಆ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಐದು

ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಥಮ್ಚನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "ಧಾ" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿರುವುದು. (೫-೩-೪೩) ನೋಡಿ. 2. ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಒಳಭಾಗ.

विचालन विचालन (ನ॰) ಕದಲಿಸುವುದು, ಅಳ್ಳಾಡಿಸುವುದು. वि + चल (कम्पने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विचालनीय विचालनीय (वि॰) 1. ಕದಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕದಲಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಕದಲಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಕದಲಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + चल (कम्पने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–चालयितव्यः –चालयितव्यः**.

विचालित विचालित (वि॰) ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + चल (कम्पने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विचाल्य विचाल्य (वि॰) 1. ಕದಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕದಲಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वि + चल (कम्पने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

विचि विचि (पुंस्त्री॰) ತರಂಗ, ಅಲೆ, ತೆರೆ. विनक्ति जलानि पृथगिव करोति — विचिर् (पृथग्भावे) "इन्" (उ॰ ४-११९)।

विचिकित्सा विचिकित्सा (स्त्री॰) ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳ ಜ್ಞಾನ. वि + कित (संशये) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विचिचीषत् विचिचीषत् (वि॰) ಅನ್ವೇಷಣಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹುಡುಕಲು ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವ. विचेतुमिच्छन् — वि + चिञ् (चयने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

विचिचीषा विचिचीषा (स्त्री॰) ಹುಡುಕಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹುಡುಕಲು ಇಚ್ಛೆ. वि + चिञ् (चयने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विचिचीषु विचिचीषु (वि॰) ಹುಡುಕಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಹುಡುಕಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು. वि + चिञ् (चयने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

विचित विचित (वि॰) 1. ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि+चिञ् (चयने) "क्तः" ३-२-१०२। (न॰) 2. ಹುಡುಕುವುದು. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

विचिति विचिति (स्त्री॰) ಹುಡುಕುವುದು. वि + चिञ् (चयने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विचित्र विचित्र (वि॰) 1. ನಾನಾಬಗೆಯ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ, ವಿವಿಧ ಬಣ್ಣದ. विशेषेण चित्रम्। "दधति च विकसद्विचित्रकल्पद्रुमकुसुमैरभिगुम्फितानिवेताः" माघ॰ ४-५०। 2. ಅದ್ಭುತವಾದ, ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. "रेजे विचित्रैरपि या सचित्रैः गृहैर्विशालैरपि भूरिशालैः" माघ॰ ३-५०। 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆಯಿಂದ ನಡೆಸುವ ಪ್ರಯತ್ನದ ವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ **ವಿಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ.** "विचित्रं तत्प्रयत्नश्चेद्विपरीतफलेप्सया" चन्द्रा॰। **उदा:** "नमन्ति सन्तस्त्रैलोक्यादपि लब्धुं समुन्नतिम्"। ಸತ್ಪುರುಷರು ಮೂರು ಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಬಗ್ಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿ ನಡೆಯುವ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಅಧೋಗತಿಯು ಫಲವಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಔನ್ನತ್ಯರೂಪ ಫಲದ ಆಸೆಯಿಂದ ನಮನರೂಪ ಪ್ರಯತ್ನವು ನಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ.

विचित्रक विचित्रक (पुं॰) ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷ, ಭುಜಪತ್ರೆ ಗಿಡ.

विचित्रवीर्य विचित्रवीर्य (पुं॰) ಶಂತನು ರಾಜನಿಗೆ ಸತ್ಯವತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ (ಪುತ್ರ). [ಅಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಅಂಬಾಲಿಕೆ ಇವರು ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯರು. ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನು ಸಂತಾನಹೀನನಾಗಿ ಕಾಲವಾಗಲು ಸತ್ಯವತಿಯ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಅನುಗ್ರಹದ ಫಲವಾಗಿ ಈತನ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಪಾಂಡು ಎಂಬ ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು.]

विचित्रित विचित्रित (वि॰) ನಾನಾಬಣ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विचिन्तन विचिन्तन (न॰) 1. ಯೋಚಿಸುವುದು, ಚಿಂತಿಸುವುದು. 2. ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು. वि + चिति (स्मृत्याम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विचिन्तनीय विचिन्तनीय (वि॰) 1. ಯೋಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಚಿಂತಿಸಬೇಕಾದ. 4. ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಚಿಂತಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಧ್ಯಾನಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. वि + चिति (स्मृत्याम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–चिन्तितव्यः –चिंतितव्यः**. 7. ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕಾದ.

विचिन्तयत् विचिन्तयत् (वि॰) 1. ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + चिति (स्मृत्याम्) + णिच्

"शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-चिन्तयन्ती -ಚಿನ್ತಯನ್ತೀ.** "विचिन्तयन्ती यमनन्यमानसा तपोधनं वेत्सि न मामुपस्थितम्" शाकु० ४-१।

विचिन्तित ವಿಚಿಂತಿತ (वि०) योचिसल्पट्ट, विमर्शिसल्पट्ट. वि + चिति (स्मृत्याम्) + णिच् "क्तः"।

विचिन्त्य ವಿಚಿಂತ್ಯ (वि०) 1. योचिसल्पडुव. 2. ध्यानिसल्पडुव. वि + चिति (स्मृत्याम्) "यत्" (३-१-९७)। 3. विमर्शिसल्पडुव. (अव्य०) 4. योचिसि, चिंतिसि. "अस्मान् साधु विचिन्त्य संयमधनानुच्चैः कुलं चात्मनः" शाकु० ४-१६। 5. चिन्नागि विमर्शिसि. 6. ध्यानमाडि.

विचिन्वत् ವಿಚಿನ್ವತ್ (वि०) 1. हुडुकुत्तिरुव. वि + चिञ् (चयने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. परिशीलिसुत्तिरुव, विमर्शिसुत्तिरुव. 3. परीक्षिसुत्तिरुव, परीक्षिसि व्यत्यासवागि तिळियुत्तिरुव. "शानच्" (३-२-१२४)। **-चिन्वानः -ಚಿನ್ವಾನಃ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-चिन्वती -ಚಿನ್ವತೀ.** "विचिन्वतीः पान्थपतङ्गहिंसनैरपुण्यकर्मण्यलिकज्जलच्छलात्" नैष० १-८६।

विचेतन ವಿಚೇತನ (वि०) 1. बुद्धियिल्लदवनु, विवेकविल्लदवनु. 2. प्रज्ञेतप्पिदवनु, ज्ञानविल्लदवनु. विगता चेतना यस्य। "प्रमदाः पतिवर्त्मगा इति प्रतिपन्नं हि विचेतनैरपि" कुमा० ४-३३।

विचेतव्य ವಿಚೇತವ್ಯ (वि०) 1. हुडुकल्पडुव. 2. परीक्षिसल्पडुव. वि + चिञ् (चयने) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्"। **-चयनीयः -ಚಯನೀಯಃ.** 3. हुडुकबेकाद. 4. परीक्षिसबेकाद, विमर्शिसबेकाद.

विचेतस् ವಿಚೇತಸ್ (वि०) 1. दुःखदिंद कूडिद मनस्सुळ्ळवनु. 2. केट्ट मनस्सुळ्ळवनु. विगतं विरुद्धं वा चेतो यस्य। 3. प्रज्ञेतप्पिदवनु. "एवं सुरगणान् क्रुद्धो भीषयन् वपुषा रिपून्। व्यनदत् सुमहाप्राणो येन लोका विचेतसः" भाग० ६-११-६।

विचेय ವಿಚೇಯ (वि०) 1. हुडुकल्पडुव. 2. हुडुकबेकाद. 3. हुडुकलु योग्यवाद. वि + चिञ् (चयने) "यत्" (३-१-९७)। "तनुप्रकाशेन विचेयतारका प्रभातकल्पा शशिनेव शर्वरी" रघु० ३-२।

विचेष्ट ವಿಚೇಷ್ಟ (वि०) 1. प्रयत्नविल्लदवनु, व्यापारविल्लदवनु. विगता चेष्टा यस्मात्। 2. केलस विल्लदवनु.

विचेष्टन ವಿಚೇಷ್ಟನ (न०) 1. हेच्चु केलसमाडुवुदु. 2. कालिनिंद ओदेयुवुदु. 3. विरुद्धवाद कार्यमाडुवुदु. वि + चेष्ट (चेष्टायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विचेष्टनीय ವಿಚೇಷ್ಟನೀಯ (वि०) 1. हेच्चु केलसमाडबेकाद. 2. हेच्चु केलसमाडलु शक्यनाद. 3. हेच्चु केलसमाडलु अर्हवाद. वि + चेष्ट (चेष्टायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-चेष्टितव्यम् -ಚೇಷ್ಟಿತವ್ಯಮ್.** हेच्चु प्रयत्नपडबेकाद.

विचेष्टमान ವಿಚೇಷ್ಟಮಾನ (वि०) 1. हेच्चु केलसमाडुत्तिरुव. 2. हेच्चु प्रयत्नपडुत्तिरुव. 3. हेच्चु नडेयुत्तिरुव. वि + चेष्ट (चेष्टायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)।

विचेष्टा ವಿಚೇಷ್ಟಾ (स्त्री०) 1. प्रयत्न, उद्यम. विशिष्टा चेष्टा। 2. नडते, वर्तने.

विचेष्टित ವಿಚೇಷ್ಟಿತ (न०) 1. कार्य, केलस. वि + चेष्ट (चेष्टायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "उरुक्रमस्याखिलबन्धमुक्तये समाधिनानुस्मर तद्विचेष्टितम्" भाग० १-५-१३। 2. चेष्टे, व्यापार. "असुलभा सकलेन्दुमुखी च सा किमपि चेदमनङ्गविचेष्टितम्" विक्र० २-९। 3. प्रयत्न, प्रयास. 4. भावाभिनय. 5. हेच्चु संचार, अधिकवाद नडगे. (वि०) 6. प्रयत्नविल्लदवनु. 7. हेच्चु केलसमाडिदवनु. 8. विरुद्धवाद कार्यमाडिदवनु. विरुद्धं चेष्टितं यस्य।

विच्छन्दक ವಿಚ್ಛಂದಕ (पुं०) उप्परिगे मने, अनेक महडिगळ मने, धनिकर गृह. विशिष्टच्छन्दोऽत्र। "उपर्युपरि यद्गेहं तद्विच्छन्दकसंज्ञकम्"।

विच्छर्दक ವಿಚ್ಛರ್ದಕ (पुं०) "विच्छन्दक" पदद अर्थ.

विच्छर्दन ವಿಚ್ಛರ್ದನ (न०) वांतिमाडुवुदु. वि + छर्द (वमने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विच्छर्दित ವಿಚ್ಛರ್ದಿತ (वि०) 1. वांतिमाडिसल्पट्ट. वि + छर्द (वमने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मदयन्तिकामात्र-विच्छर्दितजीवित:" मालती० ७। 3. ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಕ್ತಿಕುಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विच्छाय ವಿಚ್ಛಾಯ (वि०) 1. ಕಾಂತಿರಹಿತವಾದ, ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ತೇಜಸ್ಸಿಲ್ಲದ. विगता छाया कान्तिर्यस्य। "विलोक्योद्विग्नहृदयो विच्छायमनुजं नृप:। पृच्छति स्म सुहृन्मध्ये संस्मरन्नारदेरितम्" भाग० १-१४-२४। 2. ನೆರಳಿಲ್ಲದ. विगता छाया यत्र। (न०) 3. ಪಕ್ಷಿಗಳ ನೆರಳು. वीनां पक्षिणां छाया—क्लीबत्वम् (२-४-२२)। (पुं०) 4. ಮಣಿ, ರತ್ನ. विशिष्टा छाया कान्तिर्यस्य।

विच्छित्ति ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಚ್ಛೇದ, ನಿಲುಕಡೆ, ನಿಲ್ಲುವುದು. वि + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮೈಗೆ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪೂಸಿ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ದೇಹಕ್ಕೆ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. "विच्छित्तिर्नवचन्दनेन वपुषो भिन्नोऽधरोऽलक्तकै:" माघ० १६-८४। 3. ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರ. 4. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 5. ವಿನಾಶ. 6. ವಿಭಾಗ, ಭಾಗಮಾಡುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವುದು. "विच्छित्तिरङ्ग-रागे विच्छेदे हारभेदे स्त्री" मेदि०। 7. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಆಶಯ. "विच्छित्तौ भावलेपने" नानार्थर०। "भेदे विनाशे विच्छित्ति:" त्रिकाण्ड०। 8. ಮನೆಯ ಎಲ್ಲೆ. ಮನೆಯ ಸರಹದ್ದು, –ಮೇರೆ. 9. ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಯತಿ. 10. ನರ್ತನಮಾಡುವಾಗ ಮೈ ಕುಲುಕುವುದು. 11. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ವೇಷರಚನೆ. 12. ವಿರಹ.

विच्छिन्न ವಿಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यदर्थे विच्छिन्नं भवति कृतसन्धानमिव तत्" शाकु० १-९। 3. ಬಣ್ಣ ಬಳಿದು ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಅಡಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆಯೊಡ್ಡಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಕುಟಿಲವಾದ, ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. 7. ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विच्छिन्नं तु कुटिले स्यात् समालब्धविभक्तयो:" हेम०।

विच्छुरित ವಿಚ್ಛುರಿತ (वि०) 1. ಮೇಲ್ಮಟ್ಟ ಸಮವಾಗಿರುವಂತೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತು). 2. ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + छुर (छेदने) "क्त:" (३-२-१०२)। "मन:शिलाविच्छुरिता निषेदु: शैलेयनद्धेषु शिलातलेषु" कुमा० १-५५।

विच्छेद ವಿಚ್ಛೇದ (पुं०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. वि+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತುಂಡಾಗುವುದು, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗುವುದು. "अह्नाय स्तनकलश-द्वयादुपेये विच्छेद: सहृदयेव हारयष्ट्या" माघ० ८-५१। 3. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "प्रमदमदनमाद्यद्यौवनोद्दामरामा-रमणरभसखेदस्वेदविच्छेददक्ष:" माघ० ११-२२। 4. ನಿಲ್ಲುವುದು, ನಿಲುಕಡೆ, ಬಿಡುವು. ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪದಗಳು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ರಚಿಸುವುದು ಯತಿ. "यतिर्विच्छेदसंज्ञिका" वृ० र०। 5. ವಿಯೋಗ, ವಿರಹ. 6. ಲೋಪ, ನಿಂತು ಹೋಗುವುದು. "नूनं मत्त: परं वंश्या: पिण्डविच्छेद-दर्शिन:" रघु० १-६६। 7. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವುದು. 8. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ.

विच्यवन ವಿಚ್ಯವನ (न०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು. वि + च्युङ् (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು, ದಿಢೀರನೆ ಮಾರ್ಗಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 3. ತಪ್ಪುಮಾಡುವುದು, ತಪ್ಪುದಾರಿ ಹಿಡಿಯುವುದು.

विच्यवनीय ವಿಚ್ಯವನೀಯ (वि०) ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಬಹುದಾದ. वि + च्युङ् (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तस्य:" **विच्योतंग्रम् विच्यौतव्यम्**. ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಬೇಕಾದ.

विच्यवमान ವಿಚ್ಯವಮಾನ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. 2. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ತಪ್ಪುದಾರಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. वि + च्युङ् (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

विच्युत ವಿಚ್ಯುತ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ, ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದಿರುವ, वि + च्युङ् (गतौ) कर्तं० "क्त:" (३-४-७२)। 2. ತಪ್ಪುದಾರಿ ಹಿಡಿದಿರುವ, ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆದಿರುವ.

विच्युति ವಿಚ್ಯುತಿ (स्त्री०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕಳಚಿ ಬೀಳುವುದು. 2. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವುದು. 3. ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ನೀತಿಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವುದು. 4. ಅವನತಿ ಹೊಂದುವುದು, ಕ್ಷಯಿಸುವುದು. वि+च्युङ् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विजन ವಿಜನ (वि०) ರಹಸ್ಯವಾದ, ಜನರಿಲ್ಲದ, ಜನರಹಿತವಾದ, ಜನರ ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ (ಪ್ರದೇಶ). विगतो जनो

यस्मात्। "विजनमिति बलादमुं गृहीत्वा क्षणमथ वीक्ष्य विपक्षमन्तिकेऽन्या" माघ० ७-५१।

विजनन विजनन (न०) जनन, प्रसव, हुट्टु. वि + जनीं (प्रादुर्भावे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विजन्मन् विजन्मन् (न०) 1. हुट्टु, उत्पत्ति. (पुं०) 2. जारनिंद हुट्टिदवनु, व्यभिचारदिंद हुट्टिदवनु, अक्रमसंबंधदिंद जनिसिदवनु. विरुद्धं जन्म यस्य। 3. वर्णसांकर्यदिंद हुट्टिदवनु. "वैश्यात्तु जायते व्रात्यात्सुधन्वाचार्य एव च। कारूषश्च विजन्मा च मैत्रः सात्त्वत एव च" मनु० १०-२३।

विजय विजय (पुं०) 1. जय, गेलवु. वि + जि (जये) भावे "अच्" (३-३-५६)। "अजितस्य जिगीषतो मयाऽसौ विजयारम्भमहोत्सवो विधेयः" याद० १५-९। 2. अर्जुन, कुंतिय पुत्र. युद्धदल्लि शत्रुगळन्नु एदुरिसिहोगि अवरन्नु जयिसदे हिंतिरुगुवुदिल्लवादुदरिंद विजयनेंदु हेसरु. "अभिप्रयामि संग्रामे यदहं युद्धदुर्मदान्। नाजित्वा विनिवर्तामि तेन मां विजयं विदुः" भा० विरा० ४०-१४। 3. व्योमयान, विमान. "विजयो जये। पार्थे विमाने" हेम०। 4. यमधर्मराय. 5. प्रभव मोदलाद अरवत्तु संवत्सरगळल्लि इप्पत्तेळनेय संवत्सर. 6. महाविष्णुविन ओब्ब द्वारपालक. (स्त्री०) **-जया -जया** 7. पक्षद 3, 8 मत्तु 13नेय तिथिगळु, तदिगे अष्टमि मत्तु त्रयोदशी तिथिगळु.

विजयकुञ्जर विजयकुंजर (पुं०) राजनु विजयक्काग पत्ति हॊरडुव आने. विजयाय कुञ्जरः।

विजयच्छन्द विजयच्छंद (पुं०) ऐनूरु एळेगळुळ्ळ ओंदु विध हार. "सुरभूषणं लतानां सहस्रमष्टोत्तरं चतुर्हस्तम्। इन्द्रच्छन्दो नाम्ना विजयच्छन्दस्तदर्धेन" बृहत्सं० ८१-३१।

विजयडिण्डिम विजयडिंडिम, -मर्दल -मर्दल (पुं०) विजयक्काग बारिसुव ढिमकि मत्तु ढक्के येंब वाद्य. विजयार्थं डिण्डिमः मर्दलो वा। ढक्क नगारियेंब वाद्यद भेदगळु. "ढक्का विजय-मर्दलः" त्रिकाण्ड०।

विजयदशमी विजयदशमी (स्त्री०) राजनु शत्रुगळन्नु जयिसलु यात्रेयन्नु कैगॊळ्ळुव दिवस, आश्वयुज शुद्ध दशमि. विजयाय दशमी।

विजयन विजयन (न०) जयिसुवुदु, गेल्लुवुदु. वि + जि (जये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विजयनगर विजयनगर (न०) आंध्रप्रदेशदल्लिरुव ओंदु पट्टण.

विजयसिद्धि विजयसिद्धि (स्त्री०) जयदगळिके, गेल्लुवुदु. विजयस्य सिद्धिः।

विजया विजया (स्त्री०) 1. पक्षद 3, 8 मत्तु 13नेय तिथिगळु, तदिगे अष्टमि मत्तु त्रयोदशी तिथिगळु. ["जया" पददल्लि नोडि.] 2. दुर्गादेवि, पार्वति. 3. पार्वतिय ओब्ब अनुचरे. 4. विश्वामित्रमहर्षियु तम्म तपोवनदल्लि श्रीरामनिगे उपदेशिसिद ओंदु विद्ये. "विद्यामथैनं विजयां जयां च रक्षोगणं क्षिप्नु-मविक्षतात्मा" भट्टि० २-२१। "विजयोमातत्सख्यो-स्तिथावपि" हेम०। 5. हळदि मल्लिगे. 6. बजे. 7. मंजिष्ठे. 8. तक्कोलद गिड. 9. ओंदु विध नेल्लि गिड. 10. यमधर्मरायन पत्नि. 11. रवि वारद दिन बरुव शुक्लपक्षद सप्तमि.

विजयिन् विजयिन् (वि०) विजयवन्नु पडेदवनु, जयशालियादवनु. विशेषेण जेतुं शीलमस्य — वि + जि (जये) "इनिः" (३-२-१५७)। "विजयिन-मुपयान्तं वीक्ष्य सत्यासहायं व्यतनुत मुदितेव द्वारका वन्दिकृत्यम्" याद० १८-१३३।

विजयोत्सव विजयोत्सव (पुं०) 1. जय लभिसिदुद क्काग नडेयुव संतोष समारंभ. 2. विजय दशमिय दिन नडेयुव देवर उत्सव. विजय प्राप्तिगागि शमीवृक्षद केळगे श्रीरामनन्नु पूजिसि शमीवृक्षद पूजेयन्नु नडेसबेकु. "राजोपचारैः श्रीरामं शमीवृक्षतलं नयेत्। सीताकान्तं शमीयुक्तं भक्तानामभयङ्करम्। अर्चयित्वा शमीवृक्षमर्चये-द्विजयाप्तये"।

विजर विजर (वि०) मुप्पिल्लदवनु. विगता जरा यस्य। "यः सर्वौषधियुक्तिज्ञः चक्रे सिद्धरसायनः। आत्मानं तं च राजानं विजरं चिरजीवितम्" कथास०।

विजल विजल (वि०) जलरहितवाद, नीरिल्लद. विगतं जलं यस्मात्। "नष्टार्कचन्द्रकिरणातिरजोऽवनद्धा तोयाशयाश्च विजलाः सरितोऽपि तन्व्यः" बृहत्सं० १९-२०।

विजल्प विजल्प (पुं०) I. मूर्खन मातु. 2. द्वेषद मातु.

विजात विजात (वि०) विरुद्धवाद जन्मवुळ्ळवनु, अक्रम संबंधदिंद जनिसिदवनु, जारज. विरुद्धं जातं यस्य।

विजाता विजाता (स्त्री०) मक्कळन्नु हेत्तवळु. विशेषेण जातो यस्याः। "विजातो विक्रते जाते विजाता तु प्रसूतिका" हेम०।

विजाति विजाति (स्त्री०) भिन्नजाति, बेरे जाति.

विजातीय विजातीय (वि०) 1. बेरे जातियु, बेरे कुलद, भिन्नजातियल्लि हुट्टिद. विजाति "छः" (४-२-११४)। 2. भिन्नवस्तुविन गुंपिगे सेरिद. गोविजातीयो घटः—गोविनल्लि गोत्वविं घटदल्लि घटत्वविं इरुवुदरिंद इवु भिन्नजातिगे (गुंपिगे) सेरिदवु. आदुदरिंद इवु विजातीय वादुवु.

विजानत् विजानत् (वि०) तिळिदिरुव, अरितिरुव. वि + ज्ञा (अवबोधने) "शतृ" (३-२-१२४)। "विजानता भावि शिरोनिकृन्तनं प्रज्ञेन शोकादिव तस्य मौलिना" कुमा० १५-२८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-जानती** -जानतीः. "शानच्"। **-जानान** : -जानानः.

विजिगीषत् विजिगीषत् (वि०) जयिसलु अपेक्षिसुत्तिरुव. वि+जि (जये)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

विजिगीषा विजिगीषा (स्त्री०) जयिसलु आसे, जयगळिसलु इच्छे. विजेतुमिच्छा—वि+जि (जये) + सन् "अः" (३-२-१०२)।

विजिगीषु विजिगीषु (वि०) जयिसलु अपेक्षेयुळ्ळवनु, जयिसलु आसेपडुववनु. विजेतुमिच्छुः—वि+जि (जये) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "विजिगीषोर्नृपतयः प्रयान्ति परिवारताम्" माघ० २-९०।

विजित विजित (वि०) जयिसल्पट्ट. वि + जि (जये) "क्तः" (३-२-१०२)। "नारीभिर्गुरुजघनस्थलाहतानामास्यश्रीविजितविकासिवारिजानाम्" माघ० ८-४७।

विजिति विजिति (स्त्री०) विजय, गेलुवु. वि + जि (जये) "क्तिन्" (३-३-९४)। "क्षितिविजितिस्थितिविहितिव्रततयः परगतयः" काव्या० ३-८५।

विजिल विजिल (वि०) 1. जिड्डिनिंद कूडिद, जिड्डागिरुव. 2. कॆनेयिंद कूडिद अन्न. 3. रसवागिरुव व्यंजन, द्रववागिरुव व्यंजन, सांबार सहितवाद गंजि. "स्यात्सिक्थिलं तु विजिलम्" अम०।

विजिह्म विजिह्म (वि०) वक्रवाद, कुटिलवाद. विशेषेण जिह्मः। "न तेन सज्यं क्वचिदुद्यतं धनुः कृतं न वा कोपविजिह्ममाननम्" किरा० १-२१।

विजुल विजुल (पुं०) शाल्मलिवृक्ष, बूरुगद मर.

विजृम्भण विजृंभण (न०) 1. विकासहॊंदुवुदु, अरळुवुदु. वि+जृंभि (गात्रविनामे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वनेषु सायन्तनमल्लिकानां विजृम्भणोद्गन्धिषु कुड्मलेषु" रघु० १६-४७। 2. वृद्धिहॊंदुवुदु, बॆळियुवुदु, दॊड्डदागुवुदु. 3. अकळिसुवुदु. 4. प्रत्यक्षवागुवुदु, मैदोरुवुदु, काणिसिकॊळ्ळुवुदु.

विजृम्भमाण विजृंभमाण (वि०) 1. विकासहॊंदुत्तिरुव, अरळुत्तिरुव. वि + जृंभि (गात्रविनामे) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. अकळिसुत्तिरुव. "स्वनाभितस्सप्तमजन्मभागिनो विजृम्भमाणस्य विधेर्यदृच्छया" याद० १४-२९। 3. बॆळियुत्तिरुव, वृद्धिहॊंदुत्तिरुव. दॊड्डदागुत्तिरुव. 4. प्रत्यक्षवागुत्तिरुव, मैदोरुत्तिरुव, काणिसिकॊळ्ळुत्तिरुव.

विजृम्भित विजृंभित (न०) 1. अकळिके. वि + जृंभि (गात्रविनामे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. दॊड्डदागि बॆळियुवुदु. 3. कार्यद रीति. "यस्याः पुरा परिचयप्रतिबद्धबीजमुद्भूतभूरिफलशालि विजृम्भितेन" मालती० १०-२१। 4. विकासहॊंदुवुदु, अरळुवुदु. 5. प्रत्यक्षवागुवुदु, काणिसिकॊळ्ळुवुदु. (वि०) 6. अकळिसिद. "जलधरविवृद्धहनुना विजृम्भितमिवान्तरिक्षेण" मृच्छ० ५-५१। 7. विकास हॊंदिद, अरळिद. 8. दॊड्डदागि बॆळिद. 9. प्रत्यक्षवागिरुव, काणिसिकॊंडिरुव. 10. व्याप्तवाद, हरडिरुव. "आवृण्वतो लोचनमार्गमाजौ

रजोऽन्धकारस्य विजृम्भितस्य" रघु० ७-४२। "विजृम्भितं तु चेष्टायां क्लीबं त्रिषु विकस्वरे" मेदि०।

विज्जल ವಿಜ್ಜಲ (न०) ಬಾಣ. "तीरं विज्जलसायके" त्रिकाण्ड०।

विज्जुल ವಿಜ್ಜುಲ (न०) ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ.

विज्जुलिका ವಿಜ್ಜುಲಿಕಾ (स्त्री०) ಕಪಟದ ಹಕ್ಕಿ.

विज्ञ ವಿಜ್ಞ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. (वि०) 2. ಅಭಿಜ್ಞ, ನಿಪುಣ. विशेषेण जानाति — वि + ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३६)। "एवं विपर्ययं बुद्ध्वा नृणां विज्ञाभिमानिनाम्" भाग० ६-१६-६१। 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. "विज्ञेन विज्ञाप्यमिदं नरेन्द्रे तस्मात् त्वयास्मिन् समयं समीक्ष्य" नैष० ३-९६।

विज्ञपन ವಿಜ್ಞಪನ (न०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದು. 2. ತೋರಿಸುವುದು. 3. ಕೊಲ್ಲಿಸುವುದು. वि + ज्ञा (मारणतोषणनिशामनेषु) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विज्ञपनीय ವಿಜ್ಞಪನೀಯ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲು ಆರ್ಹನಾದ. 4. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಬಹುದಾದ. 5. ತೋರಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ತೋರಿಸಬೇಕಾದ. 7. ತೋರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 8. ತೋರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 9. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಡುವ. 10. ಕೊಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ. 11. ಕೊಲ್ಲಿಸಲು ಆರ್ಹನಾದ. 12. ಕೊಲ್ಲಿಸಬಹುದಾದ. वि + ज्ञा (मारणतोषणनिशामनेषु) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–ज्ञपयितव्यः –ज्ञापयितव्यः.**

विज्ञपित ವಿಜ್ಞಪಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ज्ञा (मारणतोषणनिशामनेषु) "क्तः" (३-२-१०२)।

विज्ञपयत् ವಿಜ್ಞಪಯತ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೊಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + ज्ञा (मारणतोषणनिशामनेषु) + णिच् "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियां **–ज्ञपयन्ती –ज्ञापयन्ती.**

विज्ञप्त ವಿಜ್ಞಪ್ತ (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ज्ञा (मारणतोषणनिशामनेषु) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। मित्त्वात् ह्रस्वः। इडागमाभावो णिलोपश्च वा निपात्यते (७-२-२७)। पक्षे विज्ञपितः।

विज्ञप्ति ವಿಜ್ಞಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪನೆ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. वि + ज्ञप (ज्ञाने ज्ञापने च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "विज्ञप्तिमन्तःसभयः स भैम्या मध्येसभं वासवसम्भलीयाम्" नैष० ६-७६। 2. ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು.

विज्ञात ವಿಜ್ಞಾತ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। "विज्ञातोऽसि मया चिह्नैर्विना चक्रं जनार्दनः" हरिवं०। 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದವನಾದ. वि + ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१८८)।

विज्ञातव्य ವಿಜ್ಞಾತವ್ಯ (वि०) "विज्ञानीय" ನೋಡಿ.

विज्ञान ವಿಜ್ಞಾನ (न०) 1. ಲೌಕಿಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ. वि + ज्ञा (अवबोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶಿಲ್ಪಜ್ಞಾನ. "मोक्षे धीर्ज्ञानमन्यत्र विज्ञानं शिल्पशास्त्रयोः" अम०। 3. ನಾನಾವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನ. विविधं ज्ञानम्। "चतुर्दशानां विद्यानां धारणं हि यथार्थतः। विज्ञानमितरद्विद्याद्येन धर्मो विवर्धते" कूर्मपु०। 4. ಜೀವಾತ್ಮ. 5. ಇಂದ್ರಿಯ. 6. ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ. ನಿಪುಣತೆ. "आपरितोषाद्विदुषां न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम्" शाकु० १-२। 7. ಪರತತ್ತ್ವಗತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನ. 8. ವಿವೇಚನಾಪೂರ್ವಕ ಜ್ಞಾನ.

विज्ञानमयकोश ವಿಜ್ಞಾನಮಯಕೋಶ (पुं०) ಜೀವನಿಗೆ ಆವರಣವಾಗಿರುವ ಪಂಚಕೋಶಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿ. **ಪಂಚ ಕೋಶಗಳು:** (1) ಅನ್ನಮಯ ಕೋಶ (2) ಪ್ರಾಣಮಯ ಕೋಶ (3) ಮನೋಮಯ ಕೋಶ (4) ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಕೋಶ ಮತ್ತು (5) ಆನಂದಮಯ ಕೋಶ.

विज्ञानिक ವಿಜ್ಞಾನಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರವೀಣ, ನಿಪುಣ, ಜಾಣ. विज्ञानमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११६)। 2. ಪಂಡಿತ, ಸಕಲವಿಧ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು.

विज्ञानीय ವಿಜ್ಞಾನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + ज्ञा (अवबोधने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–ज्ञातव्यम् –ज्ञातव्यम्.**

विज्ञापक ವಿಜ್ಞಾಪಕ (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪನೆ ಮಾಡುವವನು, ಗೌರವದಿಂದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು.

वि + ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. बोधिसुववनु, उपदेशमाडुववनु, शिक्षक.

विज्ञापन ವಿಜ್ಞಾಪನ (न०) 1. गौरवदिंद आरुहु वुदु, मर्यादेयिंद तिळिसुवुदु. वि + ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. तिळियडिसुवुदु. "तया विज्ञापनायाहं प्रेषितः स्वीकुरुष्व ताम्" कथास०। वि+ज्ञा+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **-ज्ञापना -ಜ್ಞಾಪನಾ.** "कालप्रयुक्ता खलु कार्यविद्भि-र्विज्ञापना भर्तृषु कार्यसिद्धये" कुमा० ७-९३।

विज्ञापनीय ವಿಜ್ಞಾಪನೀಯ (वि०) 1. विज्ञापिसल्पडुव. 2. विज्ञापिसबेकाद. 3. विज्ञापिसलु अर्हवाद. वि+ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **-ज्ञापयितव्यः -ಜ್ಞಾಪಯಿತವ್ಯಃ.** "आर्यपुत्र चित्रदर्शनेन प्रत्युत्पन्नदोहदाया मम विज्ञापनीय-मस्ति" उ० रा० १।

विज्ञापित ವಿಜ್ಞಾಪಿತ (वि०) 1. तिळिसल्पट्ट. 2. गौरवदिंद आरुहल्पट्ट. वि + ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "समाप्तविद्येन मया महर्षि-र्विज्ञापितोऽभूद्गुरुदक्षिणायै" रघु० ५-२०। 3. उप देशिसल्पट्ट.

विज्ञाप्य ವಿಜ್ಞಾಪ್ಯ (वि०) 1. विज्ञापिसल्पडुव, गौरवदिंद हेळल्पडुव. वि + ज्ञा (अवबोधने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 2. तिळिसल्पडुव. 3. उप देशिसल्पडुव.

विज्ञेय ವಿಜ್ಞೇಯ (वि०) तिळियलु योग्यवाद. विज्ञातुं योग्यम् — वि + ज्ञा (अवबोधने) "यत्" (३-१-९७)।

विज्वर ವಿಜ್ವರ (वि०) ज्वरविल्लद, ज्वरदिंद बिडुगडे हॊंदिद. विगतो ज्वरो यस्मात्।

विञ्जोली ವಿಂಜೋಲೀ (स्त्री०) पंक्ति, श्रेणि, सालु. "विञ्जोली पङ्क्तिरावली" त्रिकाण्ड०।

विट ವಿಟ (पुं०) 1. पर्वत, बेट्ट. वेटति — विट (शब्दे) "कः" (३-१-१३५)। 2. उपपति, जार. "त्वद्वल्लभः क्व नु तपस्विजनस्य हन्ता कन्याविटः पतिरसौ परिरक्षतु त्वाम्" मालती० ८-८। 3. विषयास क्त, विषयुलंपट, भोगदल्लि आसेयुळ्ळवनु. 4. लवण. 5. मूषिक, इलि. 6. खदिर वृक्ष. 7. नागरंग वृक्ष. "विटोऽद्रौ लवणे षिङ्गे मूषिके खदिरेऽपि च" मेदि०।

विटङ्क ವಿಟಂಕ (पुं०) 1. पक्षिगळ गूडु, हक्किगळ वासस्थान. "वितर्दिनिर्यूहविटङ्कनीडः" माघ० ३-५५। 2. शिखर, बहळ एत्तर प्रदेश. विशेषेण टङ्कयन्तेऽत्र —टकि (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। "अयमेव मधुमतीस्रोतःसन्दानितपवित्रमेखलो महीधरविटङ्कः" मालती० १०। स्वार्थे "कन्"। **विटङ्कक: ವಿಟಂಕಕಃ.**

विटप ವಿಟಪ (पुं०) 1. लते (बळ्ळि) मर मॊद लादुवुगळ शाखे, रॆंबे मत्तु कुडिगळ गुंपु. विटान् पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। "मधुकरविटपानमितास्तरुपङ्क्तीर्बिभ्रतोऽस्य विटपान-मिताः" माघ० ४-४८। 2. पल्लव, चिगुरु. "व्रज विटपममुं ददस्व तस्यै भवतु यतः सदृशोश्चिराय योगः" माघ० ७-५३। 3. पॊदॆ, पॊदरु. (पुं०) 4. विटर यजमान, जारपुरुषरन्नु रक्षिसुववनु. "विटपो न स्त्रियां स्तम्बशाखाविस्तारपल्लवे। विटाधिपे ना" मेदि०।

विटपिन् ವಿಟಪಿನ್ (पुं०) वृक्ष, मर. विटपोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

विटपिमृग ವಿಟಪಿಮೃಗ (पुं०) शाखामृग, मर्कट, वानर, कपि. विटपिसंचारी मृगः।

विटमाक्षिक ವಿಟಮಾಕ್ಷಿಕ (पुं०) ऒंदु गैरिक धातु.

विटि ವಿಟಿ (स्त्री०) हळदि चंदन.

विठ्ठल ವಿಠ್ಠಲ (पुं०) श्रीकृष्णपरमात्मन ऒंदु रूप.

विट्खदिर ವಿಟ್ಖದಿರ (पुं०) दुर्गंधद कग्गलि मर. विड्वत् दुर्गन्धःखदिरः।

विट्चर ವಿಟ್ಚರ (पुं०) वराह, ग्रामगळल्लि संचरिसुव हंदि. विषि चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "विट्चरः सूकरो ग्राम्यः" अम०।

विट्पति ವಿಟ್ಪತಿ (पुं०) मगळ गंड, कन्यॆय पति, अळियु. विषः कन्यायाः पतिः।

विड ವಿಡ (न०) उप्पुमण्णिनिंद तयारिसल्पट्ट उप्पु. विड (भेदने) "कः" (३-१-१३५)। "पाक्यं विडं च कृतके द्वयम्" अम०।

विडङ्ग ವಿಡಂಗ (पुं०) 1. वायिविळंग. विडति—विड (भेदने) "अङ्गच्" (उ० १-१२१)। (वि०) 2. बुद्धिवंत, ज्ञाण, तिळिदवनु. "विडङ्गस्त्रिष्वभिज्ञे स्यात् कृमिघ्ने पुंनपुंसकम्" मेदि०।

विडम्ब ವಿಡಂಬ (पुं०) 1. ಅನುಕರಿಸುವುದು, ಅಣಕಿಸುವುದು, ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. विडम्ब (अनुकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು.

विडम्बन ವಿಡಂಬನ (न०) 1. ಅಣಕಿಸುವುದು, ಅನುಕರಿಸುವುದು. विडम्ब (अनुकरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹಿಂಸಿಸುವ್ವದು, ನೋಯಿಸುವುದು.

विडम्बना ವಿಡಂಬನಾ (स्त्री०) 1. ಅನುಕರಣ, ಹೋಲುವುದು. विडम्ब + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "कुटजपुष्पपरागकणाः स्फुटं विदधिरे दधिरेणुविडम्बनाम्" माघ० ६-३५। 2. ಪರಿಹಾಸ್ಯ. "इयं च तेऽन्या पुरतो विडम्बना यद्दूढया वारणराजहार्यया" कुमा० ५-७०। 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ನೋಯಿಸುವುದು.

विडम्बयत् ವಿಡಂಬಯತ್ (वि०) 1. ಅನುಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೋಲುತ್ತಿರುವ. विडम्ब (अनुकरणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "उत्क्षिप्तगात्रः स्म विडम्बयन्नभः समुत्पतिष्यन्तमगेन्द्रमुच्चकैः" माघ० १२-५। 2. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ.

विडम्बित ವಿಡಂಬಿತ (वि०) 1. ಹಾಸ್ಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. विडम्ब (अनुकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विडम्बितान् गोपुरवारिबिम्बैः देवान् विभोरैक्षत दिव्यदेहे" याद० २३-३४।

विडीन ವಿಡೀನ (न०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರಾಟ. प्रडीनम् उड्डीनम् संडीनम् विडीनम् अवडीनम् डीनम् निडीनम् तिर्यग्डीनम् परिडीनम् ಇವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟದಲ್ಲಿ ನೂರ ಒಂದು ಭೇದಗಳಿರುವುವು.

विड्लवण ವಿಡ್ಲವಣ (न०) ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಲವಣ. विड्वत् दुर्गन्धं लवणम्।

विड्वराह ವಿಡ್ವರಾಹ (पुं०) ಊರೊಳಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ ವರಾಹ, –ಹಂದಿ. विट्प्रियो वराहः। "छत्राकं विड्वराहं च लशुनं ग्रामकुक्कुटम्। पलाण्डुं गृञ्जनं चैव मत्या जग्ध्वा पतेद्द्विजः" मनु० ५-२९।

वितंस ವಿತಂಸ (पुं०) ಮೃಗ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಧನ. वितंस्यते—वि+तसि (अलङ्कारे) "घञ्" (३-३-१९)। "वितंसस्तूपकरणं बन्धने मृगपक्षिणाम्" अम०।

वितण्ड ವಿತಂಡ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ.

वितण्डा ವಿತಂಡಾ (स्त्री०) 1. ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ವಾದ, ಹೊರಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತೋರಿದರೂ ಆವಿವೇಕದಿಂದ ಮಾಡುವ ವಾದ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನದ ವಾದ. वितण्डयते—वि+तडि (ताडने) "अः" (३-३-१०३)। 2. ಸೌಟು. 3. ಕುತರ್ಕದ ಚರ್ಚೆ. 4. ಗಣಿಗಿಲೆ ಗಿಡ.

वितत ವಿತತ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ. वि+तनु (विस्तारे) "क्तः" (३-४-७२)। "विततशीकरराशिभिरुच्छ्रितैरुपलरोधविवर्तिभिरम्बुभिः" किरा० ५-१५। 2. ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + तनु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "हित्वा क्षणं विततपक्षतिरन्तरिक्षे" माघ० ५-३८। 3. ಮುಚ್ಚಿರುವ. (न०) 4. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯ.

वितति ವಿತತಿ (स्त्री०) 1. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. वि + तनु (विस्तारे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "सुकृतं तदस्तु कतमस्त्वयं विधिर्यदकालमेघवितति‌र्व्यधूयुजत्" मालती० ९-४९। 2. ವಿಸ್ತಾರ, ಹರಡುವುದು, ಪ್ರಸರಿಸುವುದು. "बध्नीहि सेतुमिह ते यशसो वितत्यै गायन्ति दिग्विजयिनो यमुपेत्य भूपाः" भाग० ९-१०-१५। 3. ಸಮೂಹ. "व्रततिवितततिभिस्तिरोहितायां प्रतियुवतौ वदनं प्रियः प्रियायाः" माघ० ७-४५।

वितथ ವಿತಥ (वि०) 1. ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ, ಸುಳ್ಳಾದ (ಮಾತು). विगतं तथात्वमसत्यं यस्मात्। "आजन्मनो न वितथं भवता किलोक्तम्" वेणी० ३-१५। 2. ವ್ಯರ್ಥವಾದ, ವಿಫಲವಾದ. "प्रत्यब्रवीच्चैनमिषुप्रयोगे तत्पूर्वभङ्गे वितथप्रयत्नः" रघु० २-४२।

वितस्ता ವಿತಸ್ತಾ (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ. ಈ ನದಿಯು ಪಂಜಾಬ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವುದು.

वितन्तु ವಿತಂತು (पुं०) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ಅಶ್ವ, (स्त्री०) 2. ವಿಧವೆ, ಪತಿಯಿಲ್ಲದವಳು. (वि०) 3. ದಾರವಿಲ್ಲದ.

वितन्त्री ವಿತಂತ್ರೀ (स्त्री०) ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ತಂತಿಯುಳ್ಳ ವೀಣೆ. वि विषमबद्धा तन्त्री—तत्रि (कुटुम्बधारणे) "ईः" (उ० ३-१५८)। "अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा श्रोतुर्वितन्त्रीरिव ताड्यमाना" कुमा० १-४५।

वितन्यमान ವಿತನ್ಯಮಾನ (वि०) "वितायमान" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

वितन्वत् ವಿತನ್ವತ್ (वि०) 1. ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹರಡುತ್ತಿರುವ. वि+तनु (विस्तारे) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्वं रागादुपरि वितन्वतोत्तरीयं कान्तेन प्रतिपदवारितातपाया:" माघ० ८-५। 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. "विलासिनस्तस्य वितन्वता रतिं न नर्मसाचिव्यमकारि नेन्दुना" माघ० १-५९। 3. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿರುವ. "श्रेणी बन्धाद्वितन्वद्भिरस्तम्भां तोरणस्रजम्" रघु० १-४१। 4. ರಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ, ಗ್ರಥನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "वितन्वती क्षेममदेवमातृकाश्चिराय तस्मिन् कुरवश्चकासति" किरा० १-१७। "शानच्" (३-२-१२४)। **-तन्वान: -ತನ್ವಾನಃ.**

वितमस् ವಿತಮಸ್ (वि०) ತಮಸ್ಸಿಲ್ಲದ, ಅಂಧಕಾರವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. विगतं तमो यस्मात्। "वितमसि विषये स्थिता इवासन् विरतिविहीनविहारजागरेण" याद० २४-७०।

वितरण ವಿತರಣ (न०) 1. ದಾನಮಾಡುವುದು, ಕೊಡುವುದು. वि+तॄ (प्लवनतरणयो:) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अनुविहितमहोत्सवो यथार्हं वितरणतोषितवन्दिबन्धुवर्ग:" याद० २४-३०। 2. ದಾಟುವುದು.

वितर्क ವಿತರ್ಕ (पुं०) 1. ಊಹೆ, ಭಾವಿಸುವುದು. वि+तर्क (भाषार्थे) "घञ्" (३-३-१८)। "शिरीषपुष्पाधिकसौकुमार्यौ बाहू तदीयाविति मे वितर्क:" कुमा० १-४१। 2. ಸಂಭಾವನಾತ್ಮಕಜ್ಞಾನ, ಸಂಶಯಜ್ಞಾನ. किं पद्मम् किमिन्दु: किं मुखम् ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಿಂ ಪದದ ಅರ್ಥ. "ननोद तस्य स्थलपद्मिनीगतं वितर्कमाविष्कृतफेनसन्तति" किरा० ४-५।

वितर्कण ವಿತರ್ಕಣ (न०) 1. ಊಹಿಸುವುದು. 2. ಸಂಶಯಪಡುವುದು. वि+तर्क भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

वितर्दि ವಿತರ್ದಿ (स्त्री०) ವೇದಿಕೆ, ಜಗುಲಿ. विगता तर्दि: हिंसाऽस्या:—तर्द (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११८)। "रतान्तरे यत्र गृहान्तरेषु वितर्दिनिर्यूहविटङ्कनीड:" माघ० ३-५५। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **-र्दी -ದಿ.**

वितर्दिका ವಿತರ್ದಿಕಾ (स्त्री०) ವೇದಿಕೆ, ಜಗುಲಿ. वितर्दि स्वार्थे "कन्"।

वितल ವಿತಲ (न०) ಸಪ್ತ ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು.

वितस्ता ವಿತಸ್ತಾ (स्त्री०) ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಒಂದು ನದಿ. ಈ ನದಿಯು ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಪಾಕಿಸ್ಥಾನದ ಮೂಲಕ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಸಿಂಧು ನದಿಯೊಡನೆ ಕಲೆತು ಅರಬ್ಬಿಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವುದು.

वितस्ति ವಿತಸ್ತಿ (पुंस्त्री०) ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ, ನೀಡಿದ ಅಂಗುಷ್ಠ (ಹೆಬ್ಬೆರಳು) ದಿಂದ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆ (ಕಿರುಬೆರಳು) ವರೆಗಿನ ಅಳತೆ. "वितस्तिर्द्वादशाङ्गुल:" अम०।

वितान ವಿತಾನ (पुंन०) 1. ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು, ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಛಾವಣಿ. वितन्यते—वि+तनु (विस्तारे) "घञ्" (३-३-१९)। "बृहत्तुलैरप्यतुलैर्वितानमालापिनद्धैरपि चावितानै:" माघ० ३-५०। 2. ವಿಸ್ತಾರ, ಹರಡುವುದು. "विलुलितकमलौघ: कीर्णवल्लीवितान:" माघ० ११-२८। 3. ಸಮೂಹ, "नवकनकपिशङ्गं वासराणां विधातु: ककुभि कुलिशपाणेर्भाति भासां वितानम्" माघ० ११-४३। 4. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. "सोमपायिनि भविष्यते मया वाञ्छितोत्तमवितानयाजिना" माघ० १४-१०। (न०) 5. ಎಂಟನೇ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. 6. ಅವಸರ, ಸಮಯ. (वि०) 7. ತುಚ್ಛನಾದ, ನೀಚನಾದ. 8. ಶೂನ್ಯವಾದ, ಬರಿದಾದ, ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ. "प्रमुदितवरपक्षमेकतस्तत्क्षितिपतिमण्डलमन्यतो वितानम्" रघु० ६-८६। 9. ಮಂಕಾಗಿರುವ, ಜಡ, ದಡ್ಡ, ಗುಗ್ಗು. "वितानो यज्ञविस्तारोल्लोचेषु ऋतुकर्मणि। वृत्तभेदावसरयो: वितानं तुच्छमन्दयो:" विश्व०।

वितानक ವಿತಾನಕ (पुंन०) 1. ಪುಂಜ, ಸಮೂಹ. वितान स्वार्थे "कन्"। "बर्हीयसा दीप्तिवितानकेन चकासयामासतुरुल्लसन्ती" माघ० ३-६। 2. ಉಲ್ಲೋಚ, ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು. 3. ವಿಸ್ತಾರ.

वितायमान ವಿತಾಯಮಾನ (वि०) ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि+तनु (विस्तारे)+यक् "शानच्" (३-२-१२४)। वा आत्वम् (६-४-४४)। "संपश्यतामिति शिवेन वितायमनं लक्ष्मीवत: क्षितिपतेस्तनयस्य वीर्यम्" किरा० १५-५३। आत्वाभावे **वितन्यमान: ವಿತನ್ಯಮಾನಃ.**

वितारयमाण ವಿತಾರಯಮಾಣ (वि०) 1. ದಾಟಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+तॄ (प्लवनतरणयो:)+णिच् "शानच्"

(३-२-१२४)। 2. ದಾನಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕೊಡಿಸುತ್ತಿರುವ.

वितार्यमाण ವಿತಾರ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ದಾಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ದಾನಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

वितीर्ण ವಿತೀರ್ಣ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + तॄ (प्लवनतरणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "वितीर्णे सर्वस्वे तरुण-करुणापूर्णहृदया:स्मरन्तः संसारं विगुणपरिणामां विधि-गतिम्" भर्तृ० ३-८६। 3. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निहित-दशनवासना कपोले विषमवितीर्णपदं बलादिवान्या" माघ० ७-२१। 4. ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದಿರುವ. "आरूढमद्री नुदधीन् वितीर्णम्" रघु० ६-७७।

वितीर्यमाण ವಿತೀರ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + तॄ (प्लवनतरणयोः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

वितुन्न ವಿತುನ್ನ (न०) 1. ಸುನವಲು ಗಿಡ. 2. ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. "वितुन्नं सुनिषण्णे च शैवाले च नपुंसकम्" मेदि०।

वितुन्नक ವಿತುನ್ನಕ (न०) 1. ಧನಿಯ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ. 2. ಮೈಲುತುತ್ತ. 3. ನೆಲನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. "वितुन्नकं तु धान्याके झाटामलमयूरके" मेदि०।

वितृष्ण ವಿತೃಷ್ಣ (वि०) ಆಸೆಯಿಲ್ಲದವನು. विगता तृष्णा यस्मात्।

वित्त ವಿತ್ತ (न०) 1. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ. विद्लृ (लाभे) "क्तः" (८-२-५८)। निपा०। "वित्तं यदा यस्य समं विभक्तं गूढश्चरः संनिभृतश्च मन्त्रः" हितो० ४-५०। (वि०) 2. ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ. वित्तः पुरुषः सि० कौ०। 3. ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರೀಕ್ಷೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. विद (विचारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। वा नत्वम् (८-२-५५)। **विन्नः** ವಿನ್ನಃ. 4. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

वित्तद ವಿತ್ತದ (वि०) 1. ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. 2. ದಾನಮಾಡುವವನು. वित्तं ददाति —डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

वित्तवत् ವಿತ್ತವತ್ (वि०) ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಧನಿಕ. वित्तमस्यास्ति —"मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)।

वित्ति ವಿತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. विद (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಲಾಭ, ಗಳಿಕೆ, ಸಂಪಾದನೆ. विद्लृ (लाभे) "क्तिन्"। 3. ವಿಚಾರಣೆ, ವಿಮರ್ಶೆ. विद (विचारणे) "क्तिन्"। 4. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. विद (सत्तायाम्) "क्तिन्"।

वित्तेश ವಿತ್ತೇಶ, **-ईश्वर -ಈಶ್ವರ** (पुं०) ಧನಪತಿ, ಕುಬೇರ. वित्तस्येशः ईश्वरो वा। "रुद्राणां शङ्करश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम्" गीता १०-२३।

वित्रस्त ವಿತ್ರಸ್ತ (वि०) ಹೆದರಿದವನು. वि + त्रसी (उद्वेगे) "क्तः" (३-४-७२)। "कुर्वन्ति यस्य न मनो विवशं तरुण्यो वित्रस्तमुग्धहरिणीसदृशैः कटाक्षैः" भर्तृ० २-८।

वित्रास ವಿತ್ರಾಸ (पुं०) ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. वि + त्रसी (उद्वेगे) "घञ्" (३-३-१८)। "ततोऽभूत् परसैन्यानां हृदि वित्रासवेपथुः" भाग०।

वित्रासयत् ವಿತ್ರಾಸಯತ್ (वि०) ಬಹಳ ಹೆದರಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + त्रसी (उद्वेगे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -ಯನ್ತೀ.

वित्रासित ವಿತ್ರಾಸಿತ (वि०) ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+त्रसी (उद्वेगे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वित्रासितविहङ्गमाम्"। "वित्रासितेव त्रिदशारि-लक्ष्मीः इयेष गन्तुं यदुवीरदुर्गम्" याद० २०-९।

विद – ज्ञाने (अदा० पर० सक० से०)।

लट्—	वेत्ति	वित्तः	विदन्ति।
	वेत्सि	वित्थः	वित्थ।
	वेद्मि	विद्वः	विद्मः।
	वेद	विदतुः	विदुः।
	वेत्थ	विदथुः	विद।
	वेद	विद्व	विद्म।
लिट्—	विवेद	विविदतुः	विविदुः।
	विवेदिथ	विविदथुः	विविद।
	विवेद	विविदिव	विविदिम।

आम्पक्षे विदांचकार ಇತ್ಯಾದಿ.

लृट्—	वेदिता	वेदितारौ	वेदितारः।
लृट्—	वेदिष्यति	वेदिष्यतः	वेदिष्यन्ति।

लोट्—	वेत्तु विदांकरोतु विदांकुरुतात्	विदांकुरुताम्	विदांकुर्वन्तु।
	विदांकुरु विदां कुरुतात्	विदांकुरुतम्	विदांकुरुत।
	विदांकरवाणि	विदांकरवाव	विदांकरवाम।
लङ्—	अवेत्	अवित्ताम्	अविदुः।
	विद्यात्	अवेदीत्	इत्यादि.

1. ತಿಳಿದುಕೊ, ಅರಿತುಕೊ. "वेत्थ मानेऽपि मत्त्यागदूना स्वं मां च यन्मिथः" नैष० २०-७७। "विदांचकार वैदेहीं रामादन्यनिरुत्सुकाम्" भट्टि० ६-१। "विदांकुर्वन्तु रामस्य वृत्तमित्यवदत् स्वकान्" भट्टि० ६-४। 2. ತಿಳಿದುಕೊ, ಅನುಭವಿಸಿ ಕಂಡುಕೊ. "परायत्तः प्रीतेः कथमिव रसं वेत्तु पुरुषः" मुद्रा० ३-४। 3. ತಿಳಿ, ಭಾವಿಸು, ಎಣಿಸು. "तेन योजितसंबन्धं वित्त मामप्यवञ्चितम्" कुमा० ६-३०।

कर्मणि :—वेद्यते। विविदे। वेदिता। वेदिष्यते। वेद्यताम्। इत्यादि.

कृत्सु :—वेत्तव्यम्। वेदनीयम्। वेद्यम्। विदितः। विदन्, विदन्ती। विदितम्। वेदनम्। इत्यादि.

विदंश ವಿದಂಶ (पुं०) ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಆಹಾರ. ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಹುರಿಗಾಳು ಮುಂತಾದುವು. "स्वादितः सकृदिवासव एव प्रत्युत क्षणविदंशपदेऽभूत्" माघ० १०-१०।

विदग्ध ವಿದಗ್ಧ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. वि + दह (भस्मीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "ताम्बूलमिव गृहीत्वा विदग्धमुखमण्डनं विशत" विद० मु० म० १-८। 2. ನಿಪುಣ, ಪ್ರವೀಣ, ನಿಷ್ಣಾತ. "विदग्धैर्निर्ग्राह्यो न पुनरविदग्धैरतिशयः" उ० रा० ४-२१। (वि०) 3. ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विदग्धता ವಿದಗ್ಧತಾ (स्त्री०) 1. ಪಾಂಡಿತ್ಯ. 2. ನೈಪುಣ್ಯ. विदग्धस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

विदग्धा ವಿದಗ್ಧಾ (स्त्री०) ನಿಪುಣಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

विदत् ವಿದತ್ (वि०) ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವ, ಅರಿಯುತ್ತಿರುವ. विद (ज्ञाने) "शतृ" (३-२-१०२)।

विदथ ವಿದಥ (पुं०) 1. ಯೋಗಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 2. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. विद (ज्ञाने) "अथः" (उ० ३-११५)। "विदथो योगिकृतिनोः" मेदि०।

विदधत् ವಿದಧತ್ (वि०) 1. ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "कृष्णोत्तरासङ्गरुचं विदधच्चौतपल्लवीम्" माघ० २-११। "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "जगदेकपतेरमुष्य पूजां विदधानेन युधिष्ठिरेण पुत्री" याद० १५-९२।

विदर ವಿದರ (पुं०) 1. ಒಡೆದುಹೋಗುವುದು, ಸೀಳಾಗುವುದು, ಹೋಳಾಗುವುದು. वि+दृ (विदारणे) "अप्" (३-३-५७)। (न०) 2. ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ ಹಣ್ಣು.

विदर्भ ವಿದರ್ಭ (पुं० ब० व०) 1. ವಿದರ್ಭದೇಶ. विशिष्टा दर्भाः कुशा यत्र। "एको ययौ चैत्ररथप्रदेशान् सौराज्यरम्यानपरो विदर्भान्" रघु० ५-६०। 2. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ಜನರು, ವಿದರ್ಭದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಜನರು. (पुं०) 3. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ದೊರೆ. "विदर्भपुत्रीश्रवणावतंसिकामणीमहः किंशुककार्मुकोदरे" नैष० १५-४०। 4. ಮರುಭೂಮಿ. विगता दर्भाः यत्र।

विदर्भकन्या ವಿದರ್ಭಕನ್ಯಾ, -तनया -ತನಯಾ (स्त्री०) ದಮಯಂತಿ, ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಪುತ್ರಿ.

विदर्भजा ವಿದರ್ಭಜಾ (स्त्री०) 1. ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಪುತ್ರಿ, ದಮಯಂತಿ. "विदर्भजाया मदनस्तथा मनो नलावरुद्धं वयसैव वेशितः" नैष० १-३२। 2. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಲೋಪಾಮುದ್ರೆ. 3. ರುಕ್ಮಿಣಿ.

विदर्भराज ವಿದರ್ಭರಾಜ (पुं०) ವಿದರ್ಭದೇಶದ ದೊರೆ—1. ಭೀಮನೃಪತಿ. "विदर्भराजः क्षितिपाननुक्षणं शुभक्षणासन्नतरत्वसत्वरः" नैष० १६-५। 2. ಭೀಷ್ಮಕ, ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ತಂದೆ. विदर्भानां राजा—"टच्" (५-४-९१)। "विदर्भराजो धर्मात्मा भीष्मको नाम धार्मिकः"। "विदर्भराजेन विदेहभूभृता समक्रमं दुग्धपयोधिना च सः" याद० १४-६०।

विदर्भसुभ्रू ವಿದರ್ಭಸುಭ್ರೂ (स्त्री०) ದಮಯಂತಿ. "विदर्भसुभ्रूस्तनतुङ्गतापत्तये घटानिवापश्यदलं तपस्यतः" नैष० १-८२।

विदर्भाधिपति ವಿದರ್ಭಾಧಿಪತಿ (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಕರಾಜ, ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ತಂದೆ. 2. ಭೀಮರಾಜ, ದಮಯಂತಿಯ ತಂದೆ. विदर्भानामधिपतिः।

विदल ವಿದಲ (न०) 1. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾತ್ರೆ, ಮಕ್ಕರಿ, ಬುಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದುವು. 2. ದಾಳಿಂಬೆಯ ತೊಗಟೆ. 3. ಮರದ ರೆಂಬೆ. 4. ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯದ ಬೇಳೆ.

(वि०) 5. विकसितवाद, अरळिरुव. 6. सीळुव, ओडेयुव.

विदलत् विदलत् (वि०) 1. ओडेयुत्तिरुव, सीळुत्तिरुव, भेदिसुत्तिरुव. वि+दल (विशरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "विदलत्पुष्कराकीर्णाः पतच्छल्लिकुलाकुलाः" माघ० १९-७७। 2. अरळुत्तिरुव.

विदलन विदलन (न०) ओडेयुवुदु, भेदिसुवुदु, सीळुवुदु. वि + दल (विशरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विदलित विदलित (वि०) भेदिसल्पट्ट, ओडेयल्पट्ट, सीळल्पट्ट. वि+दल (विशरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "विदलितमहाकूलामुष्णां विषाणविघट्टनैः" माघ० १२-७७।

विदा विदा (स्त्री०)1. ज्ञान. 2. बुद्धि. विद (ज्ञाने) "अङ्" (३-३-१०४)। "विदा ज्ञाने च निर्दिष्टा मनीषायां च योषिति" मेदि०।

विदाय विदाय (पुं०) होरडलु अनुमतिकोडुवुदु. विगतो दायः साक्षात्करणरूपं ऋणं येन। "विदायं देहि संप्रीत्या क्षणं मे प्राणवल्लभे" ब्रह्मवै०।

विदार विदार (पुं०) 1. सीळुवुदु, ओडेयुवुदु, भेदिसुवुदु. वि+दृ (विदारणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. युद्ध, समर, काळग. 3. जलोच्छ्वास, कॆरयिंद हॆच्चाद नीरु होरगॆ होगुवुदु. "विदारो जलोच्छ्वासाजिदारणे" मेदि०।

विदारक विदारक (पुं०) 1. नीरिन मध्यदल्लिरुव शलै मर मुंतादुवु. 2. नीरिल्लदॆ बत्तिहोगिरुव नदियल्लि नीरिगागि तोडुव हळ्ळ, चिलुमॆ. विदृणाति जलमार्गयानानि — दृ (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (न०) 3. क्षारभूमि. (वि०) 4. कत्तरिसुव, सीळुव, ओडेयुव.

विदारण विदारण (न०) 1. सीळुवुदु, ओडेयुवुदु, भेदिसुवुदु. वि + दृ (विदारणे) णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. पीडिसुवुदु, हिंसिसुवुदु. (पुंन०) 3. रण, युद्ध. 4. नीरिन मध्यदल्लिरुव मर बंडॆ मुंतादुवु. "विदारणं विडम्बे च भेदे क्लीबं रणे द्वयोः" मेदि०। (पुं०) 5. चॆट्टगणॆगिलॆ गिड. (वि०) 6. भेदिसुव, ओडेयुव. वि + दृ + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "श्रुतं सखे श्रवणविदारणं वचः" मुद्रा० ५। 7. हिंसिसुव, पीडिसुव.

विदारिका विदारिका (स्त्री०) सालपर्णि, मूरलॆ हॊन्नॆ.

विदारिगन्धा विदारिगंधा (स्त्री०) मूरलॆ हॊन्नॆ.

विदारिणी विदारिणी (स्त्री०) शॆमनॆय मर.

विदारिन् विदारिन् (वि०) सीळुववनु, ओडेयुववनु, भेदिसुववनु. वि+दृ (विदारणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

विदारी विदारी (स्त्री०) 1. बिळियु नॆलगुंबळ. 2. मूरलॆ हॊन्नॆ. 3. तॊडॆयु संधिनल्लि ऊदि कॊळ्ळुव ऒंदु रोग. विदारयति — वि + दृ (विदारणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

विदारु विदारु (पुं०) कृकलास, ओणिकॆत, हॆंटिगॊद्द.

विदाह विदाह (पुं०) 1. सुडुवुदु. 2. मॆय्युरियुवुदु, उरित.

विदाहिन् विदाहिन् (वि०) 1. दॆहदल्लि उरित वन्मॊंटुमाडुव (वस्तु). विदहति — वि + दह (भस्मीकरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. उरियुंटुमाडुव. 3. सुडुव.

विदित विदित (वि०) 1. तिळियल्पट्ट, अरियल्पट्ट. विद (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "ननु जनविदितैर्भवद्बधलीकैश्चिरपरिपूरितमेव कर्णयुग्मम्" माघ० ७-५४। 2. अरितवनु, विषयवन्नु तिळिदवनु. विदितं वेदनमस्यास्ति — "अच्" (५-२-१२७)। "स वर्णिलिङ्गी विदितः समाययौ युधिष्ठिरं द्वैतवने वनेचरः" किरा० १-१। 3. प्रख्यात, प्रसिद्ध. "जातं वंशे भुवनविदिते पुष्करावर्तकानां जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः" मेघ० १-६। (पुं०) 4. पंडित, ज्ञानि. (न०) 5. ज्ञान, अरिवु, तिळिवळिकॆ. विद भावे "क्तः" (३-३-११४)।

विदिश् विदिश् (स्त्री०) ऎरडु दिक्कुगळ मध्यद दिक्कु, मूलॆय दिक्कु. द्वयोर्दिशोर्विगता। आग्नेय (पूर्व–दक्षिण मध्य) नैर्ऋति (दक्षिण–पश्चिम मध्य) वायु (उत्तर–पश्चिम मध्य) ईशान्य (उत्तर–पूर्व मध्य). "क्लीबाव्ययं त्वपादिशं दिशोर्मध्ये विदिक् स्त्रियाम्" अम०।

विदीर्ण ವಿದೀರ್ಣ (वि०) ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि+दृ (विदारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "कर्णाभ्यर्णविदीर्णसूक्तविकटव्यादानदीप्ताग्निभिः" मालती० ५-१३।

विदिशा ವಿದಿಶಾ (स्त्री०) 1. ದಶಾರ್ಣದೇಶದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ, ದಶಾರ್ಣದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ. "तेषां दिक्षु प्रथितविदिशालक्षणां राजधानीं गत्वा सद्यः फलमविकलं कामुकत्वस्य लब्धा" मेघ० १-२४। 2. ಮಾಲವ ದೇಶದ ಒಂದು ನದಿ.

विद्म ವಿದ್ಮ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. वेत्ति संज्ञामत्र घातेन—विद (ज्ञाने) "क्मः" बाहु०। "क्रुम्भौ तु शिरसः पिण्डौ तयोर्मध्ये विद्मः पुमान्" अम०। 2. ಕುದುರೆಯ ಕಿವಿಯ ಕೆಳಭಾಗ. "विद्मर्मर्म-विद्मश्चैव कर्णस्याधः षडङ्गुले"।

विद्वर ವಿದುರ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. वेत्ति वेदनशीलः—विद (ज्ञाने) "क्वरच्" (३-२-१६२)। 2. ಕೌರವರ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ, ಪಾಂಡುಮಹಾರಾಜನ ತಮ್ಮ. ವಿದುರನು ಅಣಿಮಾಂಡವ್ಯಋಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿ ಅಂಬಿಕೆಯ ದಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ದ್ವೈಪಾಯನ ಋಷಿಯಿಂದ ಜನಿಸಿದನು. ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ವಿದುರನು ಯಾವಾಗಲೂ ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಪಾಂಡವರು ಹಸ್ತಿನಾವತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಾರಣಾವತಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ಇವರ ವಿನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅರಗಿನ ಮನೆಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ವಿದುರನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ನೀತಿ ಬೋಧೆ ಮಾಡಿದನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ದುರ್ಯೋಧನನಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಧಿಗಾಗಿ ದೌತ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಹೋದಾಗ ವಿದುರನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಕೌರವ ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರ ಯುದ್ಧದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿದುರನು ಅಲ್ಲಿರಲಾರದೆ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡನು. ವಿದುರನು ಪ್ರಭಾಸಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ದೇಹತ್ಯಾಗಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಅವನ ತೇಜಸ್ಸು ಧರ್ಮರಾಜನ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. (वि०) 3. ಕಪಟಿ, ತಂತ್ರಿ. 4. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜಾಣ, ಜ್ಞಾನಿ. "ज्ञाता तु विदुरो विद्वः" अम०।

विदुल ವಿದುಲ (पुं०) 1. ವೇತಸವೃಕ್ಷ, ಹಬ್ಬಿಗಿಡ. 2. ನೀರುಹಬ್ಬಿ. "विदुलस्तु पुमानम्बुवेतसे वेतसेऽपि च" मेदि०। 3. ಗಂಧರಸ, ಬಾಣಂತಿ ಬ್ಯೋಳ.

विदुषी ವಿದುಷೀ (स्त्री०) 1. ಪಂಡಿತೆ, ವಿದ್ಯಾವಂತೆ. वेत्ति—विद (ज्ञाने) "शतृ" (३-२-१२४)। शतुर्वसुः (७-१-३६)। "चिकुरप्रकरा जयन्ति ते विदुषी मूर्धनि सा बिभर्ति यान्" नैष० २-२०। (वि०) 2. ತಿಳಿಯುವ, ಅರಿಯುವ. "विदुषीव दर्शनममुष्य युवतिरतिदुर्लभं पुनः" माघ० १५-९४।

विदुष्मती ವಿದುಷ್ಮತೀ (स्त्री०) ಪಂಡಿತರೊಡನಿರುವವಳು. विद्वानस्यामस्ति विद्वस् "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

विदून ವಿದೂನ (वि०) ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + दूङ् (परितापे) "क्तः" (३-२-१०२)। निष्ठातकारस्य नत्वम् (८-२-४५)।

विदूर ವಿದೂರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. "विदूर-भूमिर्नवमेघशब्दादुद्भिन्नया रत्नशलाकयेव" कुमा० १-२४। (वि०) 2. ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. विशिष्टं दूरं यस्य। "एषा प्रसन्नस्तिमितप्रवाहा सरिद्विदूरा-न्तरभावतन्वी" रघु० १३-४८।

विदूराद्रि ವಿದೂರಾದ್ರಿ (पुं०) ವಿದೂರ ಪರ್ವತ.

विदूषक ವಿದೂಷಕ (पुं०) 1. ಹಾಸ್ಯಗಾರ, ನಕಲಿ, ನಗೆಯುಂಟುಮಾಡುವವನು. 2. ರಾಜನಿಗೆ ವಿನೋದವುಂಟುಮಾಡುವ ಒಬ್ಬ ಮಿತ್ರ. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಕುಸುಮ, ವಸಂತ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು. ತನ್ನ ವೇಷ ಭಾಷೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ನಗಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. ರಾಜನಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ಮತ್ತು ಕಲಹಪ್ರಿಯ. "कुसुमवसन्ताद्यभिधः कर्मवपुर्वेषभाषाद्यैः। हास्यकरः कलहरतिः विदूषकः स्यात्स्वकर्मज्ञः" सा० द० ३-४२। 3. ಕಾಮುಕ, ವಿಟ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. विदूषय-त्यात्मानम्—वि + दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 4. ಕೆಡಿಸುವವನು, ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. विशेषेण दूषयति।

विदूषण ವಿದೂಷಣ (न०) 1. ಕೆಡಿಸುವುದು, ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 2. ಅಗೌರವಪಡಿಸುವುದು, ಅಪಮಾನಪಡಿಸುವುದು. वि + दुष (वैकृत्ये) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विदेश ವಿದೇಶ (पुं०) ಬೇರೆ ದೇಶ, ಹೊರದೇಶ. विप्रकृष्टो देशः। "भजते विदेशमधिकेन जितस्तदनुप्रवेशमथवा कुशलः" माघ० ९-४८। "कोऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम्। को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम्" चाणक्यः।

विदेह विदेह (पुं० ब० व०) 1. ವಿದೇಹದೇಶ. 2. ವಿದೇಹದೇಶದ ಜನರು. (पुं०) 3. ಜನಕರಾಜನ ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷ. 4. ಜನಕ ರಾಜ. (वि०) 5. ಶರೀರವಿಲ್ಲದ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "जनक" ಮತ್ತು "निमि" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] **–देह: –देहा.** ಮಿಥಿಲಾನಗರ, ವಿದೇಹದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ. "बभौ तमनुगच्छन्ती विदेहाधिपतेः सुता" रघु० १२-२६।

विद्ध विद्ध (वि०) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)। "भृङ्गश्रेणीश्यामभासां समूहैः नाराचानां विद्धनीरन्ध्र-देहः" माघ० १८-४१। 2. ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೂತು ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. 5. ಎದುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 7. ಗಾಯ. "विद्धं स्याद्वेधिते क्षिप्ते सदृशे बाधिते त्रिषु" मेदि०।

विद्धकर्ण विद्धकर्ण (वि०) 1. ಚುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಚುಚ್ಚಿದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. विद्धौ कर्णौ यस्य। (पुं०) 2. ಅಗುರು ಶುಂಠಿ.

विद्धकर्णी विद्धकर्णी (स्त्री०) ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. विद्धः कर्ण इव पत्रमस्याः।

विद्यमान विद्यमान (वि०) 1. ಈಗ ಇರುವ. 2. ಉಪಸ್ಥಿತನಾಗಿರುವ. 3. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇರುವ. विद्यते — विद (सत्तायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। "को विद्यमानगतिरासितुमुत्सहेत" माघ० ५-३७।

विद्या विद्या (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. विदन्त्यनया — विद (ज्ञाने) "क्यप्" (३-३-९९)। ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ರೂಪವಾದ ವಿದ್ಯೆಯು ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ವಿದ್ಯೆಯೆನಿಸುವುದು. ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ವಿದ್ಯೆಯು परा ಮತ್ತು अपरा ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ವಿದ್ಯೆಯು परा ಎನಿಸುವುದು. "ययाक्षरमधिगम्यते सा परा"। ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು ಮತ್ತು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು अपरा ವಿದ್ಯೆ. "द्वे विद्ये वेदितव्ये इति ह स्म ब्रह्मविदो वदन्ति परा चैवापरा च। तत्रापरा ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्ववेदः शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्योतिषमिति" श्रुतिः। 2. ಶಾಸ್ತ್ರ. (क) (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ವಿದ್ಯೆಗಳು ನಾಲ್ಕು (4). (1) आन्वीक्षिकी (2) त्रयी (3) वार्ता ಮತ್ತು (4) दण्डनीतिः। ನ್ಯಾಯವಿದ್ಯೆಯು ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕಿ. ವೇದವಿದ್ಯೆಯು ತ್ರಯೀ. ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವು ವಾರ್ತೆ. ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ದಂಡನೀತಿ. (ख) (ಪೌರಾಣಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ವಿದ್ಯೆಗಳು ಹದಿನಾಲ್ಕು (14). (1) ಪುರಾಣಗಳು (2) ನ್ಯಾಯ (3) ಮೀಮಾಂಸಾ (4) ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ (5) ನಾಲ್ಕು (4) ವೇದಗಳು. (6) ಆರು (6) ವೇದಾಂಗಗಳು. ಇವು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು. (ग) (ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ರೀತ್ಯಾ) ವಿದ್ಯೆಗಳು ಹದಿನೆಂಟು. ಮೇಲಿನ ಹದಿನಾಲ್ಕು (14) ವಿದ್ಯೆಗಳು. (15) ಆಯುರ್ವೇದ (16) ಧನುರ್ವೇದ (17) ಗಾಂಧರ್ವವೇದ ಮತ್ತು (18) ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಇವೂ ಸೇರಿ ವಿದ್ಯೆಗಳು ಹದಿನೆಂಟು. "अङ्गानि वेदाश्चत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः। धर्मशास्त्रं पुराणं च विद्याह्येताश्चतुर्दश। आयुर्वेदो धनुर्वेदो गान्धर्वश्चेति ते त्रयः॥ अर्थशास्त्रं चतुर्थं च विद्याह्यष्टादशैव ताः" विष्णुपु०। **विद्या प्रशंसे.** ಕುಂಡಲ ಹಾರ ನೂಪುರ ಮೊದಲಾದ ಭೂಷಣಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತನಾಗದಿದ್ದರೂ ವಿದ್ಯೆಯು ಲೋಕರಂಜಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. ನಶ್ವರವಾದ ಮತ್ತು ಚೋರಹಾರ್ಯವಾದ ಧನಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿದ್ಯಾಧನವು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದು. ವಿದ್ಯೆಯು ಯಶಾವಾಗಲೂ ಸಕಲ ಭೋಗವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವುದು. ವಿದ್ಯೆಯು ಯಶಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಗುರುವಿಗೂ ವಿದ್ಯೆಯು ಪರಮಾರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗುರುವಾಗಿರುವುದು. ವಿದೇಶಪರ್ಯಟನಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆಯು ಬಂಧುವಿನಂತೆ ಪರಮೋಪಕಾರಕವಾಗಿರುವುದು. ಸರ್ವಾಭೀಷ್ಟಫಲಪ್ರದವಾದುದರಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯೇ ಪರದೇವತೆ. ರಾಜನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸನಿಗೆ ಬಹಳ ಗೌರವವುಂಟು. ಆದುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾವಿಹೀನನಾದವನು ಪಶುಸಮಾನನು. "विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः। विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परा देवता विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्याविहीनः पशुः" भर्तृ० १-१६। ಎಲ್ಲಾ ವೃದ್ಧರಲ್ಲಿಯೂ ವಿದ್ಯಾವೃದ್ಧನಿಗೆ ಗೌರವ. ತುರೀಯವರ್ಣದವರಲ್ಲಿ ವಯೋವೃದ್ಧನಿಗೆ ಗೌರವ. ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಧನಿಕನಿಗೆ ಗೌರವ. ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ವೀರಪುರುಷನಿಗೆ ಮಾನ್ಯತೆ. ವಿಪ್ರರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸನಿಗೆ (ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾರಂಗತನಿಗೆ) ಮಾನ್ಯತೆ. "सर्वेषामेव वृद्धानां विद्यावृद्धे हि मान्यता। वयोवृद्धो हि शूद्राणां विशानां धनवान् यतः। क्षत्रियाणां तु वीर्येण विप्राणां शास्त्रपारगः"॥

ಬಾಲ್ಯದಕಾರಣದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡದೆ ಅವಿದ್ಯಾವಂತನಾಗುವುದರಿಂದ ಯೌವನದಲ್ಲಿ ಧನಯೋಗವೂ ಇಲ್ಲದೆ ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸೌಖ್ಯ ವಿಹೀನನಾಗುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಪಶುಜೀವನದಲ್ಲೇ ಕಾಲಕಳೆಯಬೇಕಾಗುವುದು. "ये बालभावान्न पठन्ति विद्यां ये यौवनस्था अधना अदाराः। ते शोचनीया इह जीवलोके मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति"। ವಿದ್ಯಾದಾನವು ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದು. ಶಾಸ್ತ್ರದಾನ ಗೋದಾನ ಮತ್ತು ಭೂದಾನಗಳು ಸಮಾನವಾದವು. ಅವು ಮೂರೂ ಸಮಾನ ಫಲಗಳನ್ನು ನೀಡುವುವು. "त्रीणि तुल्यप्रदानानि त्रीणि तुल्यफलानि च। शास्त्रं कामदुघा धेनुः पृथिवी चैव शाश्वती॥ विद्यादानात् परं दानं न भूतं न भविष्यति। येन दानेन चाप्नोति शिवं परमकारणम्। विद्या च श्रूयते लोके सर्वधर्मप्रदायिका। तस्माद्विद्या सदा देया पण्डितैर्धर्मकाङ्क्षिभिः"॥ 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

विद्याचुञ्चु विद्याचुंचु, -चण -चण (वि०) ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದವನು, ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಖ್ಯಾತಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು. विद्यया वित्तः "चुञ्चुप्चणपौ" (५-२-२६)।

विद्यादातृ विद्यादातृ (वि०) ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುವವನು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವವನು. विद्यां ददाति—डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುವ ಗುರುವು ತಂದೆಗೆ ಸಮಾನನು. "अन्नदाता भयत्राता पत्नीतातस्तथैव च। विद्यादाता जन्मदाता पञ्चैते पितरो नृणाम्" ब्रह्मवै०।

विद्यादान विद्यादान (न०) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ದಾನಮಾಡುವುದು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವುದು. ಅಧ್ಯಾಪನ. विद्याया दानम्। ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದವನು ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅಧರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿಯಲಾರನಾದುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾವಂತನಾದವನು ತಾನು ಕಲಿತ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮೂಲಕ ಜನತೆಯನ್ನು ಪ್ರಬುದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. "धर्माधर्मं न जानन्ति लोकोऽयं विद्यया विना। तस्मात् सदैव धर्मात्मन् विद्यादानपरो भव" अग्निपु०।

विद्यादेवी विद्यादेवी (स्त्री०) ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿ.

विद्याधन विद्याधन (न०) 1. ವಿದ್ಯಾರೂಪವಾದ ಧನ. विद्यारूपं धनम्। 2. ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಧನ. विद्यया प्राप्तं धनम्।

विद्याधर विद्याधर (पुं०) ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಜನ್ಮಪಡೆದ ಒಂದು ವರ್ಗದವನು. विद्यां धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "अवाङ्मुखस्योपरि पुष्पवृष्टिः पपात विद्याधरहस्तमुक्ता" रघु० २-६०। स्त्रियां -धरी -धर्।.

विद्याभ्यास विद्याभ्यास (पुं०) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವುದು. विद्याया अभ्यासः। -अभ्यसनम् -अभ्यसनम्.

विद्यारम्भ विद्यारंभ (पुं०) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು.

विद्यार्जन विद्यार्जन (न०) ವಿದ್ಯೆಯ ಸಂಪಾದನೆ, ವಿದ್ಯೆಯ ಕಲಿಕೆ. विद्याया आर्जनम्।

विद्यार्थिन् विद्यार्थिन् (पुं०) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. विद्यामर्थयते—अर्थ (उपयाच्ञायाम्) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

विद्यालय विद्यालय, -शाला -शाला (पुं०) (स्त्री०) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವ ಶಾಲೆ, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶಾಲೆ.

विद्यावत् विद्यावत् (पुं०) ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ಯಾವಂತ, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು. विद्यास्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "विद्यावतां वृजिनराशिमिवान्तरात्मा" याद० १९-४७। "विद्यावतां महेच्छानां शिल्पविक्रमशालिनाम्। सेवावृत्तिविदां चैव नाश्रयः पार्थिवं विना" पञ्चतं० १-३८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)।

विद्याविहीन विद्याविहीन (वि०) ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯದವನು, ಅವಿದ್ಯಾವಂತ. विद्यया विहीनः। "आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं विद्याविहीनमकुलीनमसंस्कृतं वा" पञ्चतं० १-३६।

विद्यावृद्ध विद्यावृद्ध (वि०) ಹೆಚ್ಚು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು, ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ಯಾವಂತ. विद्यया वृद्धः। ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಿರಿಯನಾದರೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನನಾದವನು ವಿದ್ಯಾವೃದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ.

विद्यासख विद्यासख (पुं०) ತ್ರಯೀಸಹಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. विद्यायाः सखा "टच्" (५-४-९१)। "आत्मानमेवार्यममण्डलस्थं विद्यासखं व्यञ्जयति स्म देवः" याद० १३-३२।

विद्यास्नातक विद्यास्नातक (पुं०) ಸಮಗ್ರ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ಸ್ನಾತಕ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ

ವ್ರತವನ್ನು ನಡೆಸಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವವನು.

विद्युज्जिह्व विद्युज्जिह्व (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. विद्युदिव तरला जिह्वाऽस्य। "विद्युज्जिह्वो द्विजिह्वश्च सूर्यशत्रुश्च राक्षसः". रामा०।

विद्युज्ज्वाला विद्युज्ज्वाला (स्त्री०) ಮಿಂಚಿನ ಪ್ರಭೆ. विद्युतो ज्वाला।

विद्युत् विद्युत् (स्त्री०) 1. ಮಿಂಚು. विशेषेण द्योतते —द्युत (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-१७७)। "विद्युतेव परिष्वक्तं वासरान्तशरद्घनम्" याद० १६-१७। (वि०) 2. ಪ್ರಭೆಯಿಲ್ಲದ, ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ. विगता द्युत् प्रभा यस्य। 3. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಭೆಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. विशिष्टा द्युत् दीप्तिः यस्य।

विद्युत्प्रिय विद्युत्प्रिय (न०) ಕಾಂಸ್ಯಲೋಹ, ಕಂಚು. विद्युतः प्रियम्।

विद्युत्त्वत् विद्युत्त्वत् (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. "सोऽहं तृष्णातुरैर्वृष्टि विद्युत्त्वानिव चातकैः" कुमा० ६-२७। (वि०) 2. ಮಿಂಚಿನೊಡನೆಕೂಡಿದ, ವಿದ್ಯುತ್ ಸಹಿತವಾದ. विद्युदस्मिन्नस्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "विद्युत्त्वन्तं ललितवनिताः सेन्द्रचापं सचित्राः" मेघ० २-१।

विद्युन्माला विद्युन्माला (स्त्री०) 1. ವೃತ್ತ ರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಎಂಟನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **इदर लक्षण**: "मो मो गो गो विद्युन्माला" वृ० र०। ಮಗಣದ್ವಯ ಗುರುದ್ವಯಗಳುಳ್ಳ ವೃತ್ತವು ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಾವೃತ್ತವಾಗುವುದು. **इदर गणविन्यासः**

म म गुगु।
ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽ

"सा लोलाक्षी दूरे सीता कालो घोरः प्राप्तो वार्षः। नीले मेघे दीप्ता मह्यं पीडां दत्ते विद्युन्माला"। 2. ಮಿಂಚುಗಳ ಸಾಲು, ಮಿಂಚುಗಳ ಶ್ರೇಣಿ.

विद्युन्मालिन् विद्युन्मालिन् (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "धर्मस्य पुत्रो बलवान् सुषेण इति विश्रुतः। स विद्युन्मालिना सार्धं अयुध्यत महाकपिः" रामा०।

विद्योतन विद्योतन (न०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. वि+द्युत (दीप्तौ)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ. वि + द्युत + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

विद्र विद्र (न०) ರಂಧ್ರ, ತೂತು.

विद्रधि विद्रधि (स्त्री०) ಒಳಕುರು. ದೇಹದೊಳಗೆ ಕೀವು ತುಂಬಿ ಆಗಿರುವ ಕುರು. विद्रस्य धानम्। विद्रं धीयतेऽस्याम्—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

विद्रधिनाशन विद्रधिनाशन (पुं०) ನುಗ್ಗೆಮರ. विद्रधिं नाशयति—विद्रधि + णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

विद्रव विद्रव (पुं०) 1. ಪಲಾಯನ, ಓಟ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. वि + द्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। 2. ವಿನಾಶ, ಅಳಿವು. "भौमे कुमारबलपतिसैन्यानां विद्रवोऽग्निशस्त्रभयम्" बृहत्सं०। 3. ಬುದ್ಧಿ. "विद्रवो धीः पलायनम्" हेम०।

विद्रावण विद्रावण (न०) 1. ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕರಗಿಸುವುದು. वि+द्रु (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಓಡಿಸುವುದು, ಆಟ್ಟುವುದು.

विद्रावित विद्रावित (वि०) 1. ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + द्रु (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विद्रुत विद्रुत (वि०) 1. ಓಡಿಹೋದ. वि+द्रु (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "विद्रुतक्रतुमृगानुसारिणं येन बाणमसृजत् वृषध्वजः" रघु० ११-४४। 2. ಕರಗಿದ, ದ್ರವವಾಗಿರುವ.

विद्रुम विद्रुम (पुं०) 1. ಪವಳದ ವೃಕ್ಷ, ಹವಳದ ಗಿಡ. विशिष्टो द्रुमः। 2. ಪವಳ, ಹವಳ. "विद्रुमो रत्नवृक्षेऽपि प्रवालेऽपि पुमानयम्" मेदि०। "पुष्पं प्रवालोपहितं यदि स्यान्मुक्ताफलं वा स्फुटविद्रुमस्थम्" कुमा० १-४४। 3. ಚಿಗುರು.

विद्वत्कल्प विद्वत्कल्प, –देशीय –देशीय, –देश्य –देश्य (वि०) ಸಾಮಾನ್ಯಪಂಡಿತ, ಅಲ್ಪವಿದ್ಯಾವಂತ, ಸ್ವಲ್ಪಕಡಿಮೆ ಪಾಂಡಿತ್ಯವುಳ್ಳ ವಿದ್ವಾಂಸ. ईषदूनो विद्वान् —"कल्पप्" "देशीयर्" "देश्यः" (५-३-६७)।

विद्वत्तम विद्वत्तम (वि०) ಈ ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಇವನು ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಪಂಡಿತ, –ದೊಡ್ಡವಿದ್ವಾಂಸ. अयमेषामतिशयेन विद्वान्—विद्वस् "तमप्" (५-३-५५)।

विद्वत्तर विद्वत्तर (वि०) ಈ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಇವನು ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಪಂಡಿತ, –ದೊಡ್ಡವಿದ್ವಾಂಸ. अयमनयोरतिशयेन विद्वान्—विद्वस् "तरप्" (५-३-५७)।

विद्वस् ವಿದ್ವಸ್ (वि०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. वेत्ति—विद (ज्ञाने) "शतृ" (३-२-१२४)। "वसुः" (७-१-३६)। 2. ಅಭಿಜ್ಞ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. "शब्दार्थौ सत्कविरिव द्वयं विद्वानपेक्षते" माघ० २-८६। 3. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು.

विद्विष् ವಿದ್ವಿಷ್ (पुं०) ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು. विशेषेण द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "अकृत्वा हेलया पादमुच्चैर्मूर्धसु विद्विषाम्। कथंकारमनालम्बा कीर्तिर्द्यामधिरोहति" माघ० २-५२।

विद्विषत् ವಿದ್ವಿಷತ್ (पुं०) ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು. वि+द्विष (अप्रीतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। (वि०) ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. "विदांकुर्वन्तु महतस्तलं विद्विषदम्भसः" माघ० २-१११।

विद्विष्ट ವಿದ್ವಿಷ್ಟ (वि०) ದ್ವೇಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + द्विष (अप्रीतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

विद्वेष ವಿದ್ವೇಷ (पुं०) ವೈರ, ದ್ವೇಷ, ಹಗೆತನ. वि + द्विष (अप्रीतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

विद्वेषक ವಿದ್ವೇಷಕ (वि०) ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. वि + द्विष (अप्रीतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "न मित्रध्रुङ्नैकृतिकः कृतघ्नः शठोऽनृजुः धर्मविद्वेषकश्च" भा०।

विद्वेषण ವಿದ್ವೇಷಣ (न०) 1. ದ್ವೇಷಿಸುವುದು. वि+द्विष (अप्रीतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ದ್ವೇಷಿಸುವವನು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. वि+द्विष "ल्युः" (३-१-१३४)।

विद्वेषिन् ವಿದ್ವೇಷಿನ್ (वि०) ದ್ವೇಷಿಸುವವನು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. वि+द्विष (अप्रीतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अपरे स्वल्पविज्ञाना धर्मविद्वेषिणो नराः" भा०। "तृच्" (३-१-१३३)। **–द्वेष्टा –द्वेष्टृ.**

विधा ವಿಧಾ (स्त्री०) 1. ಅನೆಯ ಆಹಾರ. 2. ಕುದುರೆಯ ಆಹಾರ. 3. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. 4. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. 5. ಶುಭ, ಸುಯೋಗ. 6. ವಿಧ, ಬಗೆ. 7. ಸಮೃದ್ಧಿ. "विधा गजाश्ने ऋद्धौ च प्रकारे वेतने विधौ" मेदि०।

विधातृ ವಿಧಾತೃ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. विदधाति—वि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "युवां सोऽयं प्रेयानिह सुवदने मुञ्च जडतां विधातुर्वैदग्ध्यं विलसतु सकामोऽस्तु मदनः" मालती० ६-१५। 2. ವಿಷ್ಣು. "अविज्ञाता सहस्रांशुर्विधाता कृतलक्षणः" वि० स०। 3. ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. "विधाता तु वेधसि। स्मरे ना" मेदि०। 5. ಮುದ್ಯ. 6. ಅದೃಷ್ಟ, ಭಾಗ್ಯ. "तस्माच्च तेन च तथा च तदा च तच्च तावच्च तत्र च विधातृवशादुपैति" हितो०। (वि०) 7. ನೀಡುವವನು, ಕೊಡುವವನು. "स्वयं विधाता तपसः फलानां केनापि कामेन तपश्चकार" कुमा० ७-३६। 8. ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು, ನಿರ್ಮಿಸುವವನು. "इत्यद्भुतैकप्रभवः प्रभावात्प्रसिद्धनेपथ्यविधेर्विधाता" कुमा० ७-३६। 9. ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವವನು. "तया हीनं विधातर्मां कथं पश्यन्न दूयसे" रघु० १-७०। 10. ಮಾಡುವವನು.

विधातृभू ವಿಧಾತೃಭೂ (पुं०) ನಾರದಮಹರ್ಷಿ.

विधात्रायुस् ವಿಧಾತ್ರಾಯುಸ್ (न०) ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸು. ["अब्द" ಮತ್ತು "कल्प" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

विधात्री ವಿಧಾತ್ರೀ (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ.

विधान ವಿಧಾನ (न०) 1. ವಿಧಿ, ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಳೆ. वि+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "एतद्विधानं विज्ञेयं विभागस्यैकयोनिषु। बह्वीषु चैकजातानां नानास्त्रीषु निबोधत" मनु० ९-१४८। 2. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು, ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದು. "अस्मिन् द्वये रूपविधानयत्नः पत्युः प्रजानां वितथोऽभविष्यत्" रघु० ७-१४। 3. ಮಾಡುವುದು, ರಚನೆ, ನಿರ್ಮಿಸುವುದು. "आर्ये यदि नेपथ्यविधानमवसितम् इतस्तावदागम्यताम्" शाकु० १। 4. ಗಜಗ್ರಾಸ, ಆನೆಯ ಆಹಾರದ ಕಬಳ. "उत्क्षिप्तहस्ततलदत्तविधानपिण्डस्नेहस्रुतिस्नपितबाहुरिभाधिराजम्" माघ० ५-५१। 5. ನೋವು, ಯಾತನೆ. 6. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. "विधिर्विधानं कर्मस्त्री क्रिया कृत्या विधा कृतिः" त्रिकाण्ड०। 7. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ನಿರ್ವಹಣ ಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. ಸುಖ ಮತ್ತು ದುಃಖಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರ್ಯ. "सुखदुःखकृतो योऽर्थस्तद्विधानमिति स्मृतम्" सा० द० ६-८५। 8. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. 9. ಅತಿಥಿಪೂಜೆ, ಆತಿಥ್ಯ. 10. ಉಪಾಯ. 11. ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ, ವಿಹಿತಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ. 12. ಪ್ರಕಾರ, ರೀತಿ. 13. ಪ್ರೇರಣೆ. "विधानं हस्तिकवले प्रेरणेऽभ्यर्चने धने। चेतनोपायविधिषु प्रकारे वैरकर्मणि" हेम०। 14. ವೇದ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಶ್ರುತಿ. "त्वमेकोह्यस्य सर्वस्य विधानस्य स्वयम्भुवः" मनु० १-३। 15. ದ್ವೇಷ.

विधानक ವಿಧಾನಕ (ನ॰) 1. ನೋವು, ಯಾತನೆ. 2. ವಿಧಿ, ನಿಯಮ. (ವಿ॰) 3. ನಿಯಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ಅರಿತವನು.

विधायक ವಿಧಾಯಕ (ವಿ॰) 1. ವಿಧಿಸುವ, ನಿಯಮವನ್ನು ರೂಪಿಸುವ. वि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ನಿಯಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ.

विधायिन् ವಿಧಾಯಿನ್ (ವಿ॰) 1. ಉಂಟುಮಾಡುವ. वि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "णिनिः" (३-१-१३४)। "छायाविधायिभिरनुज्झितभूतिशोभैरुच्छ्रायिभिर्बहल-पाटलधातुरागैः" माघ॰ ५-२१। 2. ನಿಯಮವನ್ನು ವಿಧಿಸುವ, ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ. 3. ಕಾರ್ಯದ ವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ. 4. ಆಚರಿಸುವ, ಮಾಡುವ.

विधि ವಿಧಿ (पुं॰) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. विधत्ते—वि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "तदेनमुल्लङ्घितशासनं विधेर्विधेहि कीनाशनिकेतना-तिथिम्" माघ॰ १-७३। 2. ನಿಯತಿ, ಅದೃಷ್ಟ, ಭಾಗ್ಯ. विधीयतेऽनेन—वि + धाञ् "किः" (३-३-९२)। "मतिमतां च निरीक्ष्य दरिद्रतां विधिरहो बलवानिति मे मतिः" भर्तृ॰ १-८५। 3. ವಿಷ್ಣು. 4. ಕಾಲ, ಸಮಯ, ವೇಳೆ. 5. ವಿನಯ, ನಮ್ರತೆ. 6. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು, ಕಲ್ಪಿಸುವುದು. "प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः" कुमा॰ ३-२८। 7. ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ, ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ. "स चेत् स्वयं कर्मसु धर्मचारिणां त्वमन्तरायो भवसि च्युतो विधिः" रघु॰ ३-४५। 8. ಗಜಗ್ರಾಸ, ಆನೆಯ ಆಹಾರದ ಕವಳ. 9. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. "यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः। न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम्" गीता १६-२३। 10. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. "अस्याः सर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो नु कान्तिप्रदः शृङ्गारैकरसः स्वयं नु मदनो मासो नु पुष्पाकरः" विक्र॰ १-८। 11. ವಿಧಿ, ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಳೆ. "या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री" शाकु॰ १-१। 12. ವಿಧಾಯಕ ವಾಕ್ಯ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ ವಾಕ್ಯ. "ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत"। "ओदनकामस्तण्डुलं पचेत" ಇತ್ಯಾದಿ. 13. ಆಜ್ಞಾತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಬೋಧಿಸುವ ವಾಕ್ಯ. 14. ಆರು ವಿಧ ಸೂತ್ರಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "संज्ञा च परिभाषा च विधिर्नियम एव च। अतिदेशोऽधिकारश्च षड्विधं सूत्रलक्षणम्"। (1) ಯಾವ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದಿರುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧಿ. (2) ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಧಿಸುವುದು ನಿಯಮ ವಿಧಿ. "क्विप्च" (३-२-७६) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವಧಾತುಗಳಿಗೂ ವಿಧಿಸ್ಪಟ್ಟ "क्विप्" ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ "ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप्" (३-२-८७) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಷ್ವೇವ ಹನ್ತೇರೇವ ಭೂತ ಏವ ಎಂದು ನಿಯಮವು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 15. ಕ್ರಮ. 16. ಪ್ರಕಾರ, ರೀತಿ. "विधिर्ब्रह्मविधानयोः। विधिवाक्ये च देव च प्रकारे कालकल्पयोः" हेम॰। 17. ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯ, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು. "कल्याणी विधिषु विचित्रता विधातुः" किरा॰ ७-७।

विधिज्ञ ವಿಧಿಜ್ಞ (पुं॰) ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಕಾರ್ಯಗಳ ವಿಧಾನವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. विधिं कार्य-विधानं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

विधित्सा ವಿಧಿತ್ಸಾ (स्त्री॰) 1. ಮಾಡಲು ಆಸೆ, ಆಚರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. विधातुमिच्छा। वि + डु धाञ् (धारण-पोषणयोः) + सन् "अः" (३-३-१०३)। 2. ನಿರ್ಮಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. "विदग्धलीलोचितदन्तपत्रिकाविधित्सया नूनमनेन मानिना" माघ॰ १-६०।

विधित्सु ವಿಧಿತ್ಸು (वि॰) ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. विधातुमिच्छुः—वि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः + सन् "उः" (३-२-१६८)। "अथ कृतकविलोभनं विधित्सौ युवतिजने हरिसूनुदर्शनेन" किरा॰ १०-१७।

विधिदर्शिन् ವಿಧಿದರ್ಶಿನ್ (पुं॰) ಯಾಗಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಹೇಳುವ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. विधिं द्रष्टुं शीलमस्य—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "सदस्या विधिदर्शिनः" अम॰।

विधिपूर्वक ವಿಧಿಪೂರ್ವಕ (अव्य॰) ಶಾಸ್ತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ.

विधिवत् ವಿಧಿವತ್ (अव्य॰) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವಂತೆ. विधिमर्हति—विधि "वतिः" (५-१-११७)। "विधिवदनुविधाय देवयात्रां प्रतिपुर-वीथिपरिक्रमेण दृश्यम्" याद॰ २४-१९।

विधु ವಿಧು (पुं॰) 1. ಚಂದ್ರ. विशेषेण धयन्त्येनं सुराः—वि + धेट् (पाने) "कुः" (उ॰ १-२३)। विध्यति विरहिणम्—व्यध (ताडने) "कुः"। विध्यते राहुणा—व्यध "कुः" वा। "विरहपाण्डुकपोलतले विधुर्व्यधित

भीमभुवः प्रतिबिम्बितः" नैष० ४-२६। 2. कर्पूर. 3. विष्णु. 4. ब्रह्मा. 5. काल, समय. 6. वायु. 7. राक्षस. 8. अग्नि. "विधुर्ना कर्पूरेन्दु-विष्णुषु" मेदि०। "विधुः सुधाकरे काले विष्णौ वातेऽग्निरक्षसोः" नानार्थर०।

विधुत विधुत (न०) 1. ಅಲುಗಾಡುವುದು, ಅಳ್ಳಾಡುವುದು. 2. ನಡುಗುವುದು. वि + धुञ् (कम्पने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಅಲುಗಾಡಿದ. 4. ನಡುಗಿದ. वि+धुञ् कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। 5. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + धुञ् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "स तत्र निर्मुक्तसमस्तसङ्ग आत्मानुभूत्या विधुतत्रिलिङ्गः" भाग० ९-११-२५। 6. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विधुति विधुति (स्त्री०) 1. ಅಲುಗಾಡುವುದು. ಅಳ್ಳಾಡುವುದು. वि + धुञ् (कम्पने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "वैनायक्यश्चिरं वो वदनविधुतयः पान्तु चीत्कारवत्यः" मालती० १-२। 2. ನಡುಗುವುದು.

विधुनन विधुनन (न०) 1. ಅಲುಗಾಡುವುದು. 2. ನಡುಗುವುದು. वि + धू (विधूनने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। पृषो० ह्रस्वः।

विधुन्तुद विधुन्तुद (पुं०) ರಾಹು. विधुं तुदति—तुद (व्यथने) "खश्" (३-२-३५)। मुमागमः (६-३-६७)। "अयि विधुन्तुदमालि मदीरितैः त्यजसि किं द्विजराज-धिया रिपुम्" नैष० ४-७०।

विधुन्वत् विधुन्वत् (वि०) ಅಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + धुञ् (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। "मूर्धानं निहितशिताङ्कुशं विधुन्वन् यन्तारं न विगणयां चकार नागः" किरा० ७-३३। "शानच्" (३-२-१२४)। **–धुन्वानः –धुन्वानः**

विधुर विधुर (न०) 1. ವಿಶ್ಲೇಷ, ಅಗಲುವಿಕೆ. विगता धूर्भारो यस्मात् "अः" (५-४-७४)। 2. ಭಯದ ಸೂಚನೆ "विना विधुरदर्शनं स्वामिनो मन्दादरा भवन्ति" हितो० २। 3. प्रत्यवाय, दोष. 4. कष्ट, दुःख. "विधुरं किमतः परं परैरवगीतां गमिते दशामिमाम्" किरा० २-७। 5. ಹೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ. (वि०) 6. ವಿಕಲವಾಗಿರುವ, ಹೀನವಾಗಿರುವ. "वैकल्येऽपि च विश्लेषे विधुरं विकले त्रिषु" त्रिकाण्ड०। 7. ಪತಿಯು ಅಥವಾ ಪತ್ನಿಯು ವಿಶ್ಲೇಷವುಳ್ಳ. "मयि च विधुरे भावः कोऽयं कान्ताप्रवृत्तिपराङ्मुखः" विक्र० ४-३९। 8. ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದಕೂಡಿದ, ಆಕಸ್ಮಿಕ ಘಟನೆಯಿಂದ ವಿಸ್ಮಯಗೊಂಡ. "रहस्त्रपाविधुरवधूरतार्थिनां नभःसदामुपकरणीयतां ययुः" माघ० १७-६६। 9. ಜೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "वातेन तेन विधुराः सुरसैन्यमध्ये" कुमा० १७-३१।

विधुरा विधुरा (स्त्री०) ಲವಂಗ ಜಾಯಿಪತ್ರೆ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ ಸಂಭಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೊಸರು.

विधुरित विधुरित (वि०) ಅಶಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಕಲಕಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. विधुरमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)। "सति मघावभवन् मदनव्यथाविधुरिता धुरि ताः कुरर-स्त्रियः" माघ० ६-१५।

विधुवन विधुवन (न०) ಅಲುಗಾಡುವುದು, ನಡುಗುವುದು. वि + धू (विधूनने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विधूननं विधुवनम्" अम०।

विधूत विधूत (वि०) 1. ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + धूञ् (कम्पते) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्राणेशानभि विदधुर्विधूतहस्ताः सीत्कारं समुचितमुत्तरं तरुण्यः" माघ० ८-१३। 2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विधूतकेशः परिलोलितस्रजः सुराङ्गनानां प्रविलुप्तचन्दनाः" किरा० ८-३३।

विधूति विधूति (स्त्री०) 1. ಆಡುವುದು, ಅಳ್ಳಾಡುವುದು, ಅಲುಗಾಡುವುದು. वि + धूञ् (कम्पने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ನಡುಗುವುದು.

विधूनन विधूनन (न०) 1. ನಡುಗಿಸುವುದು. 2. ಅಳ್ಳಾಡಿಸುವುದು, ಅಲುಗಾಡಿಸುವುದು. वि + धूञ् (कम्पने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विधूनयत् विधूनयत् (वि०) 1. ನಡುಗಿಸುತ್ತಿರುವ, 2. ಆಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + धूञ् (कम्पने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ती**. "विधूनयन्ती गहनानि भूरुहां तिरोहितोपान्तनभोदिगन्तरा" किरा० १४-४७।

विधूनित विधूनित (वि०) 1. ಆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಳ್ಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + धूञ् (कम्पने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विधूयमान विधूयमान (वि०) ಆಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + धूञ् (कम्पने)

कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "मुहुरनुपतता विधूयमानं विरचितसंहति दक्षिणानिलेन" किरा० १०-३३।

विधूत ವಿಧೂತ (वि०) 1. ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. विशेषेण धृतम्। "विधृते दिवा सवयसा च पुरः परिपूर्णमण्डल-विकासभृति" माघ० ९-५३। 2. ಆಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೈಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "विधृतनिशितशस्त्रैः" भट्टि० ११-४६।

विधेय ವಿಧೇಯ (वि०) 1. ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವವನು, ಹೇಳಿದಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. "अङ्गानि प्रसभं त्यजन्ति पटुतामाज्ञाविधेयानि मे" मुद्रा० ३-१। वि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "अच्" (३-१-९७)। 2. ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. "अतः प्रकर्षाय विधिर्विधेयः प्रकर्षतन्त्रा हि रणे जयश्रीः" किरा० ३-१७। 3. ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಮಾಡಬೇಕಾದ. "यन्मां विधेयविषये स भवान् नियुङ्क्ते स्नेहस्य तत्फलमसौ प्रणयस्य सारः" मालती० १-१२। 5. ವಿಧಿಸಬೇಕಾದ. "अनुवाद्य-मनुक्त्वैव न विधेयमुदीरयेत्"।

विधेयता ವಿಧೇಯತಾ (स्त्री०) 1. ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೇಳಿದಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. विधेयस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಅಧೀನನಾಗಿರುವಿಕೆ.

विधौत ವಿಧೌತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. विशेषेण धौतम्। "स्वच्छाम्भः-स्नपनविधौतमङ्गमोष्ठः" माघ० ८-७०।

विध्वंस ವಿಧ್ವಂಸ (पुं०) 1. ನಾಶ, ಅಳಿವು. वि + ध्वंसु (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। "अघौघविध्वंस-विधौ पटीयसीर्नतेन मूर्ध्ना हरिरग्रहीदपः" माघ० १-१८। 2. ಅಪಕಾರ. "विधाय विध्वंसमनात्मनीनं शमैकवृत्तेर्भवतश्छलेन" किरा० ३-१६। "ल्युट्" (३-३-११५)। **-ध्वंसनम् -ಧ್ವಂಸನಮ್.**

विध्वंसिन् ವಿಧ್ವಂಸಿನ್ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಅಳಿದು ಹಾಕುವ. विध्वंसयति — ध्वंसु (अवस्रंसने) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८।

विध्वस्त ವಿಧ್ವಸ್ತ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ध्वंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विनत ವಿನತ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. 2. ತಲೆ ಬಗ್ಗಿಸಿರುವ. 3. ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾದ. 4. ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. वि + णम (प्रह्वत्वे) "क्तः" (३-४-७२)। 5. ಸಭ್ಯ ನಡವಳಿಕೆಯು ಶಿಕ್ಷಣಪಡೆದವನು.

विनता ವಿನತಾ (स्त्री०) 1. ವಿನತಾದೇವಿ, ಗರುತ್ಮಂತನ ತಾಯಿ, ಕಶ್ಯಪನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. ವಿನತೆಯ ಪುತ್ರರು— ಗರುಡ ಮತ್ತು ಅರುಣ. "विनतापि सुसिद्धार्था बभूव मुदिता तदा। जनयामास पुत्रौ द्वावरुणं गरुडं तथा" भा० आदि०। 2. ಬಾಟ್ಲಿ.

विनतातनय ವಿನತಾತನಯ, **-नन्दन -ನಂದನ, -सुत -ಸುತ, -सूनु -ಸೂನು** (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಅರುಣ. विनतायाः तनयः नन्दनः सुतः सूनुर्वा।

विनति ವಿನತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. 2. ಬಗ್ಗುವುದು. 3. ವಕ್ರವಾಗುವುದು, ಡೊಂಕಾಗುವುದು. वि + णम (प्रह्वत्वे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विनमत् ವಿನಮತ್ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + णम (प्रह्वत्वे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಬಗ್ಗುತ್ತಿರುವ, ತಲೆತಗ್ಗಿಸುತ್ತಿರುವ. "विनमद्भिरधःस्थितैः खगैः" नैष० २-७०।

विनम्र ವಿನಮ್ರ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗಿರುವ. विशेषेण नम्रः। "विनम्रशालिप्रसवौघशालिनीरुपेतपद्माः ससरोरुहाम्भसः" किरा० ४-२। 2. ವಿನೀತನಾದ, ಬಗ್ಗಿ ನಡೆಯುವ, ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ. 3. ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. "विनम्र-देवासुरपृष्ठगाभ्यामादाय तं पाणिसरोरुहाभ्याम्" कुमा० ११-२१।

विनय ವಿನಯ (पुं०) 1. ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ನೀಡುವ ಶಿಕ್ಷಣ. विशेषेण नयति—वि+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "प्रजानां विनयाधानाद्रक्षणा-द्भरणादपि" रघु० १-२४। 2. ಸಭ್ಯತೆ, ಮರ್ಯಾದೆ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಡವಳಿಕೆ. "वपुःप्रकर्षादजयद्गुरुं रघु-स्तथापि नीचैर्विनयाददृश्यत" रघु० ३-३४। 3. ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಜಯಿಸಿರುವುದು. "अनुयास्यन् मुनि-तनयां सहसा विनयेन वारितप्रसरः" शाकु० १-२५। 4. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. 5. ಇಂದ್ರಿಯಜಯ. "सम्यगाराधिता विद्या प्रबोधविनयाविव" रघु० १०-७१। 6. ವರ್ತಕ. 7. ಆಕರ್ಷಣ, ಎಳೆಯುವುದು. "उत्तरीय-विनयात्तपमाणा रुन्धती किल तदीक्षणमार्गम्" माघ० १०-४२। 8. ದಂಡ. 9. ಶೀಲ, ಸ್ವಭಾವ. (स्त्री०) **-या -ಯಾ.** 10. ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ. "विनया तु बलायां स्त्री शिक्षायां प्रणतौ पुमान्" मेदि०।

विनयत् ವಿನಯತ್ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮರ್ಯಾದೆಯ ರೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + णीञ्

(प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "परिदृष्टपरावर-स्तमीषद्विनयन् विष्णुपदीसुतो बभाषे" यादः १५-५५। 2. ಎಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ತೆಗೆದುಹಾಕುತ್ತಿರುವ. "अम्बरं विनयतः प्रियपाणेर्योषितश्च करयोः कलहस्य" माघ० १०-६२। 3. ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ.

विनयन विनयन (न०) 1. ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ಹೋಗ ಲಾಡಿಸುವುದು. वि + णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वक्ष्यस्यध्वश्रमविनयने तस्य शृङ्गे निषण्णः शोभां शुभ्रत्रिनयनवृषोत्खातपङ्कोपमेयाम्" मेघ० १-५२। 2. ಒಯ್ಯುವುದು. 3. ಶಿಕ್ಷಣ, ತರಬೇತಿ.

विनशन विनशन (न०) 1. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ, ಗಂಗಾ ಮತ್ತು ಯಮುನಾ ನದಿಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಗಂಗಾ ಯಮುನೆ ಗಳ ಸಂಗಮಸ್ಥಳ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಅಂತರ್ವಾಹಿನಿಯಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "विनशन" ಎಂದು ಹೆಸರು. विनश्यति अन्तर्धाति सरस्वत्यत्र—वि + णश (अदर्शने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "गङ्गायमुनयोर्मध्ये यत्र गुप्ता सरस्वती"। 2. ವಿನಾಶ.

विनष्ट विनष्ट (वि०) 1. ನಾಶವಾದ. वि + णश (अदर्शने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕೆಟ್ಟುಹೋದ, ಹಾಳಾದ.

विनष्टि विनष्टि (स्त्री०) 1. ವಿನಾಶ, ಕೇಡು. 2. ಕೆಡುವುದು, ಹಾಳಾಗುವುದು. वि+णश (अदर्शने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विनस विनस (वि०) ಮೂಗಿಲ್ಲದವನು. विगता नासिका यस्य—नासिकाशब्दस्य "अच्" नसादेशश्च (५-४-११९)। "यद्यहं नाथ नाऽस्यास्यं विनसा हतबान्धवा" भट्टि० ५-८।

विना विना (अव्य०) ಹೊರತು, ಬಿಟ್ಟು, ಉಳಿದು. निषेधार्थात् विशब्दात् "ना" (५-२-२७)। विना ಪದದ ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ तृतीया पंचमी ಮತ್ತು द्वितीया ವಿಭಕ್ತಿಗಳು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುವು. (२-३-३२)।

तृतीया: "त्वया विना सोऽपि समुत्सुको भवेत्सखीजनस्ते किमुतार्द्रसौहृदः" विक्र० १-११।

पंचमी: "प्रियेषु यैः पार्थ विनोपपत्तेः विचिन्त्यमानैः क्लममेति चेतः" किरा० ३-५२।

द्वितीया: "विद्या ह्यद्यापि सावद्या विना विनय-सम्पदम्"। "स्यादस्या नलदं विना न दलने तापस्य कोऽपि क्षमः" नैष० ४-११६।

विनाकृत विनाकृत (वि०) ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ. विना अन्तरेण कृतम्।

विनायक विनायक (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ. विशिष्टो नायकः विगतो नायको नियन्ता अस्य इति वा। ["गजानन" ಮತ್ತು "गणपति" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಗರುಡ. वीनां पक्षिणां नायकः। 3. ಬುದ್ಧ. 4. ವಿಘ್ನ. 5. ಗುರು, ಆಚಾರ್ಯ. "विनायकस्तु हेरम्बे तार्क्ष्ये विघ्ने जिने गुरौ" मेदि०।

विनायिका विनायिका (स्त्री०) ಗರುತ್ಮಂತನ ಪತ್ನಿ.

विनाश विनाश (पुं०) 1. ನಾಶ, ಅಳಿವು. वि + णश (अदर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "विनाशमव्य-यस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति" गीता २-१७। 2. ಶಿರೋ ಧಾನ, ಮರೆಯಾಗುವುದು, ಅದರ್ಶನ.

विनाशक विनाशक (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. वि+ णश (अदर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "राजैव कर्ता भूतानां राजैव च विनाशकः। धर्मात्मा यः स कर्ता स्यादधर्मात्मा विनाशकः" भा० शान्ति० ९१-९।

विनाशन विनाशन (न०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಹಾಳು ಮಾಡುವುದು. वि + णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. वि+ णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

विनाशयत् विनाशयत् (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + णश (अदर्शने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -यत्री०.

विनाशिन् विनाशिन् (वि०) ನಾಶಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ. वि + णश (अदर्शने) "णिनिः" (३-२-७८)।

विनिक्षिपत् विनिक्षिपत् (वि०) 1. ಇಡುತ್ತಲಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಲಿರುವ. वि + नि + क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬಿಸಾಡುತ್ತಿರುವ.

विनिक्षिप्त विनिक्षिप्त (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ. वि+नि+क्षिप (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विनिगमना विनिगमना (स्त्री०) ಯುಕ್ತಿ, ಉಪಾಯ. "अयमेव पक्षो ग्राह्यः पक्षान्तरं न ग्राह्यमित्यत्र विनिगमनाविरहः"।

विनिग्रह विनिग्रह (पुं०) 1. ತಡೆಯುವುದು, ಹತೋಟಿ ಯಲ್ಲಿ ಇಡುವುದು. वि+नि+ग्रह (उपादाने) "अप्"

(३-३-५८)। "आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः" गीता १३-७। 2. परस्पर विरुद्ध वाद हेरारुट.

विनिघ्नत् विनिघ्नत् (वि०) हेडेयुत्तिरुव, बडियुत्तिरुव. वि+नि+हन (हिंसागत्योः) "शतृ" (३-२-१२४)। "विनिघ्नतो दैत्यबलौघमग्रे चापाभियोगो युधि शम्बरारेः" याद० २०-४०।

विनिद्र विनिद्र (वि०) 1. विकासहॊंदिद, अरळिरुव. विगता निद्रा यस्य। "करोति पादावुपगम्य मौलिना विनिद्रमन्दाररजोरुणाङ्गुली" कुमा० ५-८०। 2. निद्रे यिल्लदिरुव, एच्चरगॊंडिरुव. "तामेकतस्तव विभर्ति गुरुर्विनिद्रस्तस्या भवानपरधुर्यपदावलम्बी" रघु० ५-६६।

विनिद्राण विनिद्राण (वि०) निद्रिसुव, निद्रेमाडुव, निद्रेबंदिरुव. वि + नि + द्रा (कुत्सायां गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। नः (८-२-४३)।

विनिपतत् विनिपतत् (वि०) कॆळगॆ बीळुत्तिरुव. वि + नि + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

विनिपतन विनिपतन (न०) 1. कॆळगॆ बीळुवुदु. वि + नि + पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. अधोगति हॊंदुवुदु, नाशहॊंदुवुदु.

विनिपात विनिपात (पुं०) 1. कॆळगॆ बीळुवुदु. वि + नि + पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. विपत्तु, अनर्थ, नाश. "विवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः" भर्तृ० १-१०। 3. मरण. "भवतो भजतामनन्यसाध्यं विनिपातं प्रणिपातवृत्त्यनर्हैः" याद० १५-१७। 4. अवमान. "मङ्गलाचारयुक्तानां नित्यं च प्रयतात्मनाम्। जपतां जुह्वतां चैव विनिपातो न विद्यते" मनु० ४-१४६।

विनिमय विनिमय (पुं०) 1. परस्पर बदलायिसि कॊळ्ळुवुदु, ऒंदन्नु कॊट्टु मत्ॊंदन्नु पडॆयुवुदु, अदलु बदलु माडिकॊळ्ळुवुदु. वि+नि+मी (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "दुदोह गां स यज्ञाय सस्याय मघवा दिवम्। सम्पद्विनिमयेनोभौ दधतुर्भुवनद्वयम्" रघु० १-२६। 2. अडवु, गिरवि इडुवुदु.

विनियत विनियत (वि०) अंकॆयल्लिरुव, हठॊटि यल्लिरुव, निर्बंधदल्लिरुव. वि+नि+यम (उपरमे) "क्तः" (३-४-७२)।

विनियम विनियम (पुं०) हठॊटि, पिडित, निरॊध. आंकि. वि+नि+यम (उपरमे) "अप्" (३-३-६३)।

विनियुक्त विनियुक्त (वि०) 1. उपयॊगिसल्पट्ट. 2. हंचल्पट्ट, ऎल्लरिगू कॊडल्पट्ट. "प्रत्येकं विनियुक्तात्मा कथं न ज्ञास्यसि प्रभो" कुमा० २-३१। वि + नि + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. नियमिसल्पट्ट. "वयं भवन्तो ये चान्ये महान्तः सर्व एव ते। विश्वगुप्तौ जगत्कर्त्रा विनियुक्ता विभूतयः" याद० २२-४। 4. बॆर्पडिसल्पट्ट.

विनियोग विनियॊग (पुं०) 1. कॊडुवुदु. 2. हंचुवुदु. 3. नियमिसुवुदु, ऒंदु कार्य माडुवंतॆ नॆमिसुवुदु. वि+नि+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "विनियोगप्रसादा हि किंकराः प्रभविष्णुषु" कुमा० ६-६२। 4. उपयॊगिसुवुदु. "बभूव विनियोगज्ञः साधनीयेषु वस्तुषु" रघु० १७-६७। 5. बॆर्पडिसुवुदु.

विनिर्गत विनिर्गत (वि०) हॊरटुहॊद. वि + निर् + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

विनिर्गम विनिर्गम (पुं०) 1. हॊरडुवुदु. वि + निर् + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. हॊरटुहॊगुवुदु. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-गमनम् -गमनम्**.

विनिर्जय विनिर्जय (पुं०) संपूर्ण जय. वि + निर् + जि (जये) "अच्" (३-३-५६)।

विनिर्जित विनिर्जित (वि०) संपूर्णवागि जयिसल्पट्ट. वि+निर्+जि (जये) "क्तः" (३-२-१०२)।

विनिर्णय विनिर्णय (पुं०) 1. पूर्ति तीर्मान. 2. संशयविल्लद नंबिकॆ. वि+निर्+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)।

विनिर्दिशत् विनिर्दिशत् (वि०) प्रदर्शिसुत्तिरुव, तॊरिसुत्तिरुव. वि + निर् + दिश (अतिसर्जने) "शतृ" (३-२-१२४)। "विनिर्दिशन् मार्गमवान् विशेषान् विश्वासयामास विदर्भकन्याम्" याद० १३-३८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-ती -तीः, -न्ती -न्त्यौ**.

विनिर्दिष्ट विनिर्दिष्ट (वि०) तॊरिसल्पट्ट. वि + निर् + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विनिर्देश विनिर्देश (पुं०) प्रदर्शिसुवुदु, तॊरिसुवुदु. वि + निर् + दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)।

विनिर्मुक्त ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತ (ವಿ೦) ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + निर् + मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

विनिर्मुक्ति ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಬಿಡುಗಡೆ.

विनिर्यत् ವಿನಿರ್ಯತ್ (ವಿ೦) ಹೊರಗೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. वि + निर् + इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–निर्यती –ನಿರ್ಯತೀ.** "विनिर्यतीनां गुरुखेदमन्थरं सुराङ्गनानामनुसानु वर्त्मनः" किरा० ८-२६।

विनिर्वर्तित ವಿನಿರ್ವರ್ತಿತ (ವಿ೦) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + निर् + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-३-१०२)।

विनिर्वृत्त ವಿನಿರ್ವೃತ್ತ (ವಿ೦) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರಿದ. वि + निर् + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಿದ್ಧವಾದ.

विनिवर्तन ವಿನಿವರ್ತನ (ನ೦) ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹೊರಟುಹೋಗುವುದು. वि + नि + वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विनिवर्तित ವಿನಿವರ್ತಿತ (ವಿ೦) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + नि + वृतु (वर्तने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विनिवारित ವಿನಿವಾರಿತ (ವಿ೦) ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + नि + वृञ् (आवरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विनिवारितभानुतापमेकं सकलस्यापि मुरद्विषो बलस्य" माघ० २०-१६।

विनिवृत्त ವಿನಿವೃತ್ತ (ವಿ೦) 1. ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿದ. 2. ಬಿಟ್ಟುಹೋದ. वि + नि + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः" गीता १५-५।

विनिवृत्ति ವಿನಿವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಪರಿಹರಿಸುವುದು. वि+नि+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अतिष्ठदेकोनशतक्रतुत्वे शङ्काभ्यसूयाविनिवृत्तये यः" रघु० ६-७४। 2. ಮುಕ್ತಾಯ, ಸಮಾಪ್ತಿ.

विनिवेदन ವಿನಿವೇದನ (ನ೦) ಅರುಹುವುದು, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು, ತಿಳಿಸುವುದು. वि+नि+विद (ज्ञाने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विनिवेदनीय ವಿನಿವೇದನೀಯ (ವಿ೦) 1. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅರುಹಲ್ಪಡುವ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಬೇಕಾದ, ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತಿಳಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + नि + विद (ज्ञाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–वेदयितव्यम् –ನೇದಯಿತವ್ಯಮ್.**

विनिवेदयत् ವಿನಿವೇದಯತ್ (ವಿ೦) ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + नि + विद (ज्ञाने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विनिवेदयता रिपो रुदन्तं दिविषद्वैभवदावचित्रभानुम्" यादo १५-९।

विनिवेदयितृ ವಿನಿವೇದಯಿತೃ (ವಿ೦) ತಿಳಿಸುವವನು. वि+नि+विद (ज्ञाने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-२-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

विनिवेदित ವಿನಿವೇದಿತ (ವಿ೦) ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+नि+विद (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "विनिवेदितविश्वकार्य इत्थं कृतिना तेन कृताहंणो यथाहंम्" यादo १५-२९।

विनिवेद्य ವಿನಿವೇದ್ಯ (ವಿ೦) 1. ನಿವೇದಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. वि+नि+विद (ज्ञाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ತಿಳಿಸಿ, ನಿವೇದಿಸಿ, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿ. वि+नि+विद "क्त्वा"। "ल्यप्" (७-१-३७)।

विनिवेश ವಿನಿವೇಶ (ಪುं೦) ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. वि + नि + विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। "कथमपि चरणोत्पलैश्चलद्भ्रमृंशविनिवेशवशात्परस्परस्य" माघ० ७-६७।

विनिवेशित ವಿನಿವೇಶಿತ (ವಿ೦) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+नि+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-२-१०२)। "वक्त्रारविन्दविनिवेशितपाञ्चजन्यः" गोपालवि०।

विनिश्चय ವಿನಿಶ್ಚಯ (ಪುं೦) 1. ನಿರ್ಣಯ. 2. ತೀರ್ಮಾನ. वि + निस् + चिञ् (चयने) "अप्" (३-३-५८)।

विनिःश्वसत् ವಿನಿಃಶ್ವಸತ್ (ವಿ೦) ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಡುತ್ತಿರುವ. वि + निस् + श्वस (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)।

विनिःश्वसन ವಿನಿಃಶ್ವಸನ (ನ೦) ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಡುವುದು. वि + निस् + श्वस (प्राणने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विनिःश्वसित ವಿನಿಃಶ್ವಸಿತ (ನ೦) ನಿಟ್ಟುಸಿರು. वि + निस् + श्वस (प्राणने) "क्तः" (३-३-११४)।

विनिःश्वास ವಿನಿಃಶ್ವಾಸ (ಪುं೦) ನಿಟ್ಟುಸಿರು, वि + निस् + श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८)।

विनिष्पेष ವಿನಿಷ್ಪೇಷ (पुं०) ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. वि + निस् + पिष (सञ्चूर्णने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–पेषणम् –ಪೇಷಣಮ್**.

विनिहत ವಿನಿಹತ (वि०) ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. वि + नि + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)।

विनिहित ವಿನಿಹಿತ (वि०) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "विनिहितं परितापिनि चन्दनं हृदि तया घृतबुद्बुदमाबभौ" नैष० ४-२८।

विनीत ವಿನೀತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಸ್ತಿನಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ. वि+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಮ್ರನಾಗಿರುವವನು, ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವವನು, ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. 3. ಗೌರವದಿಂದಿರುವವನು, ತಗ್ಗಿ ನಡೆಯುವವನು. "तत्प्राज्ञेन विनीतेन ज्ञानविज्ञानवेदिना" मनु० ९-४१। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಾಂತ ಸ್ವಭಾವದ. "तपस्विसंसर्गविनीतसत्त्वे तपोवने वीतभया वसास्मिन्" रघु० १४-७५। 5. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ. "शान्तो दान्तः कुलीनश्च विनीतः शुद्धवेशवान्"। 6. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರ ದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ದಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಶುದ್ಧಾತ್ಮನಾದ. (पुं) 10. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿದ ಕುದುರೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ ಕುದುರೆ. 11. ವರ್ತಕ. "विनीतः सुवहाश्वे स्यात् वणिज्यपि पुमांस्त्रिषु। जितेन्द्रियेऽपनीते च निभृते विनयान्विते" मेदि०।

विनीति ವಿನೀತಿ (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿಸುವುದು. 2. ದಂಡಿಸುವುದು. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೌರವಿಸುವುದು.

विनीय ವಿನೀಯ (पुं०) 1. ಕಲ್ಕ, ಗಸಿ, ಗಷ್ಟು, 2. ಪಾಪ. वि+णीञ् (प्रापणे) "क्यप्" (३-१-११७)। निपा०।

विनेतृ ವಿನೇತೃ (पुं०) 1. ಗುರು, ಆಚಾರ್ಯ. 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. "स तथेति विनेतुरुदारमतेः प्रतिगृह्य वचो विससर्ज मुनिम्" रघु० ८-९१। (वि०) 3. ನಿರ್ದೇಶನ ಮಾಡುವವನು, ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಬೋಧಿಸುವವನು. वि + णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 4. ದಂಡಿಸುವವನು, ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. "अयं विनेता दृप्तानामेकवीरो जगत्पतिः। वयं वसिष्ठधौरेयाः सर्वे प्रतिभुवोऽत्र वः" म० वी० ३-४६। 5. ಶಿಕ್ಷಕ, ಬೋಧಕ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. "विनेतुरद्रव्यपरिग्रहोऽपि बुद्धिलाघवं प्रकाशयति" माल० १। 6. ನಿಯಾಮಕ, ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು, ಆಳುವವನು. "तेनास लोकः पितृमान् विनेत्रा" रघु० १४-२३।

विनेय ವಿನೇಯ (वि०) ದಂಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. वि+णीञ् (प्रापणे) "यत्" (३-१-९७)। "ज्योतिर्ज्ञानं तथोत्पातमविदित्वा तु ये नृणाम्। श्रावयत्यर्थलोभेन विनेयास्तेऽपि यत्नतः"।

विनेष्यत् ವಿನೇಷ್ಯತ್ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಿಸುವ. वि + णीञ् (प्रापणे) + स्यः "शतृ" (३-२-१२४)। "वन्यान् विनेष्यन्निव दुष्टसत्त्वान्" रघु० २-८। 2. ಪರಿಹರಿಸುವ. "विनेष्यन् वर्णविक्रियाम्" रघु० १५-४८।

विनोद ವಿನೋದ (पुं०) 1. ಆನಂದ, ಪ್ರಮೋದ, ಸಂತೋಷ. वि + णुद (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "जनयतु रसिकजनेषु मनोरमरतिरसभावविनोदम्" गीतगो०। 2. ವಿರಹ ಕಷ್ಟ ಮೊದಲಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯುವ ಉಪಾಯ; ಆಟ ಪಾಟ ಮೊದಲಾದುವು. "मत्सङ्गं वा हृदयनिहितारम्भमास्वादयन्ती प्रायेणैते रमणविरहेष्वङ्गनानां विनोदाः" मेघ० २-२४। 3. ದಬ್ಬುವುದು, ಅಟ್ಟುವುದು, ನೂಕುವುದು. 4. ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "विनोदमिच्छन्नथ दर्पजन्मनो रणेन कण्डास्त्रिदशैः समं पुनः" माघ० १-४८। 5. ಆಶ್ಚರ್ಯದ ವಿಷಯವನ್ನು ನೋಡುವ ಆಸೆ, ಕುತೂಹಲ. "मिथ्यैव व्यसनं वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः" शाकु० २-५। 6. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. 7. ಒಂದು ವಿಧ ರಾಜಗೃಹ. 8. ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ಒಂದು ವಿಧ ಆಲಿಂಗನ.

विनोदन ವಿನೋದನ (न०) 1. ಆನಂದಗೊಳಿಸುವುದು, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು. वि + णुद (प्रेरणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಷಯದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು. 3. ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುದು. 4. ಕ್ರೀಡಿಸುವುದು, ಆಟವಾಡುವುದು. (वि०) 5. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. 6. ಪರಿಹರಿಸುವ, ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವ. वि + णुद + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

विनोदनीय ವಿನೋದನೀಯ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. वि + णुद (प्रेरणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **विनोदयितव्यः ವಿನೋದಯಿತವ್ಯಃ**.

विनोदयत् ವಿನೋದಯತ್ (ವಿ೦) 1. ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಪಾಯ ದಿಂದ ಕಾಲಯಾಪನೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+णुद (प्रेरणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯನ್ತೀ**

विनोदित ವಿನೋದಿತ (ವಿ೦) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + णुद (प्रेरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "विनोदित-दिनक्लमाः कृतरुचश्च कादम्बरम्" माघ० ४-६६।

विन्ध्य ವಿ೦ಧ್ಯ (ಪುಂ೦) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. विरुद्धं ध्यायति — ध्यै (चिन्तायाम्) "कः" (३-१-१३६)। पृषो०। ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತವು ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರವನ್ನೂ ತಡೆಗಟ್ಟುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರಲು ಸೂರ್ಯನು ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿಯ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ತನ್ನ ಕಷ್ಟವನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿ ಕೊಂಡನು. ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿಯು ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತವು ಇನ್ನೂ ಮುಂದೆ ಬೆಳೆಯಕೂಡದೆಂದೂ ತನ್ನ ಶಿಖರವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿ ಪರ್ವತವು ಮುಂದೆ ಬೆಳೆಯದೆ ತನ್ನ ಶಿಖರವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡಿತು. "पुरा हि विन्ध्येन दिवाकरस्य गतिर्निरुद्धा गगनेचरस्य। रविस्ततः कुम्भभवं समेत्य होमावसाने वचनं बभाषे॥ समागतोऽहं च द्विजर्षभ त्वां कुरुष्व मय्युद्धरणं मुनीन्द्र। ददस्व दानं मम यन्मनीषितं चरामि येन त्रिदिवे सुनिर्वृतः॥ .....गत्वा वचः प्राह मुनिर्महीध्रं यास्ये महातीर्थवरं सुपुण्यम्। वृद्धोऽप्यशक्तश्च तवाधिरोढुं तस्माद्भवान् नीचतरोऽस्तु सद्यः॥ इत्येवमुक्तो मुनिसत्तमेन स नीचशृङ्गस्त्वभवन्महीध्रः॥ समाक्रम्च्चापि महर्षिमुख्यः प्रोल्लङ्घ्य विन्ध्यं द्विज आह शैलम्। यावन्न भूयो निजमाव्रजामि महाश्रमं धौतवपुःसुतीर्थात्। त्वया न तावत्त्विह वर्धितव्यं न चेत् शपिष्येऽहमवज्ञया ते॥ विन्ध्योऽपि दृष्ट्वा गगने महाश्रमं वृद्धिं न यात्येव भयान्महर्षेः" वामनपु०। ಈ ಪರ್ವತದಿಂದ ತಪತೀ ಪಯೋಷ್ಣೀ ನಿರ್ವಿಂಧ್ಯಾ ಕ್ಷಿಪ್ರಾ ಋಷಭಾ ವೈತರಣೀ ಕುಮುದ್ವತೀ ಮುಂತಾದ ನದಿಗಳು ಹರಿಯುತ್ತವೆ. "अन्तरं पूरयामास विन्ध्यनीहारभूभृतोः" याद० २२-२२८। 2. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಟೆಗಾರ.

विन्ध्यकूट ವಿಂಧ್ಯಕೂಟ (ಪುಂ೦) ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. विन्ध्ये कूटं माया यस्य।

विन्ध्यवासिनी ವಿಂಧ್ಯವಾಸಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

विन्ध्या ವಿಂಧ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಲವಲೀ ಗಿಡ. 2. ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. "विन्ध्या त्रुटौ लवल्यां च" हेम०।

विन्ध्यावली ವಿಂಧ್ಯಾವಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪತ್ನಿ, ಬಾಣಾಸುರನ ತಾಯಿ.

विन्न ವಿನ್ನ (ವಿ೦) 1. ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. विद्यते स्म— विद (विचारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। वा नत्वम् (८-२-५५)। पक्षे **वित्तम् ವಿತ್ತಮ್**. 2. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. विदॢ (लाभे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. विद (ज्ञाने) "क्तः"। 4. ಇರುವ. विद—(सत्तायाम्) "क्तः"।

विन्यसन ವಿನ್ಯಸನ (ನ೦) ಕೆಳಗೆ ಇಡುವುದು, ಕೆಳಗೆ ಇರಿಸುವುದು. वि+नि+असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विन्यस्त ವಿನ್ಯಸ್ತ (ವಿ೦) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + नि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्तप्तचामीकरवल्गुवर्णं विभागविन्यस्तमहार्घरत्नम्" भट्टि० ३-३। 2. ಹುದುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಳಗೆ ಸಮವಾಗಿ ಕೊರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विन्यस्तवैडूर्य-शिलातलेऽस्मिन्नाबद्धमुक्ताफलभक्तिचित्रे" कुमा० ७-१०। 3. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಿದ್ದಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "विन्यस्तशुक्लागुरु चक्रुरङ्गं गोरोचनापत्रविभक्तमस्याः" कुमा० ७-१५। 4. ನೆಲೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದುಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿಡ ಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದುಕಡೆ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सुतविन्यस्तपत्नीकस्तया वानुगतो वनम्" याज्ञ० ३-४५।

विन्यस्यत् ವಿನ್ಯಸ್ಯತ್ (ವಿ೦) ಇಡುತ್ತಿರುವ. वि+नि+असु (क्षेपणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

विन्यास ವಿನ್ಯಾಸ (ಪುಂ೦) 1. ನಿಕ್ಷೇಪ, ಭದ್ರವಾಗಿರಲು ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ವಸ್ತು. विन्यस्यते—वि+नि+असु (क्षेपणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 2. ನ್ಯಾಸ, ಇಡುವುದು. 3. ರಚನೆ, ರಚನಾಕ್ರಮ, ಜೋಡಣೆ. "तया कवितया किंवा तया वनितया च किम्। पदविन्यासमात्रेण यया नापहृतं मनः"। 4. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಳಗೆ ಸಮತಲವಾಗಿ ಕೂಡಿಸುವುದು.

विपक्व ವಿಪಕ್ವ (ವಿ೦) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ. विशेषेण पक्वम्। 2. ಫಲಿಸಿದ, ಸಿದ್ಧಿಸಿದ. "यच्च तप्तं तपस्तस्य विपक्वं फलमद्य नः" कुमा० ६-१६।

विपक्ष ವಿಪಕ್ಷ (ಪುಂ೦) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ. विरुद्धः पक्षो यस्य। "विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा खलु दुर्लभा"

माघ० २-३४। 2. विरुद्धವಾದ ಪಕ್ಷ, ಸವತಿ ಮೊದಲಾದವರು. "विजनमिति बलादमुं गृहीत्वा क्षणमथ वीक्ष्य विपक्षमन्तिकेऽन्या" माघ० ८-५१। 3. ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪಕ್ಷ. निश्चितसाध्याभाववान् विपक्षः। पर्वतो वह्निमान् धूमात् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ವಹ್ನಿಯು ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪರ್ವತವು ಸಪಕ್ಷ. ह्रदो वह्निमान् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ವಹ್ನಿಯು ಹ್ರದದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರದವು ವಿಪಕ್ಷ. (वि०) 4. ಯಾವುದೊಂದು ಪಕ್ಷವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ. विगतः पक्षो यस्य। 5. ಪ್ರತಿವಾದಿ, ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. "हृतोत्तरं तत्त्वविचारमध्ये वक्तेव दोषैर्गुरुभिर्विपक्षम्" किरा० १७-४३।

विपक्षभाव विपक्षभाव (पुं०) ಶತ್ರುತ್ವ, ವೈರ, ದ್ವೇಷ. विपक्षस्य भावः। "तथापि शत्रुव्यवहारनिष्ठुरे विपक्षभावे चिरमस्य तस्थुषः" रघु० ३-६२।

विपञ्चिका विपञ्चिका (स्त्री०) ವೀಣೆ, ಒಂದು ತಂತೀವಾದ್ಯ. वि+पचि (विस्तारे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विपञ्ची विपञ्ची (स्त्री०) 1. ವೀಣೆ, ಒಂದು ತಂತೀವಾದ್ಯ. विपञ्चयति विस्तारयति शब्दम् वि + पचि (विस्तारे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. "विपञ्ची-केलिवीणयोः" मेदि०।

विपण विपण (पुं०) 1. ವಿಕ್ರಯ, ಮಾರಾಟ. वि+पण (व्यवहारे) "घञ्" (३-३-१८)। "विपणेन च जीवन्तो वर्ज्याः स्युर्हव्यकव्ययोः" मनु० ३-१५२। 2. ಅಂಗಡಿಯ ಬೀದಿ. "प्रपाश्च विपणांश्चैव यथोद्देशं समादिशेत्" भा० शान्ति०।

विपणि विपणि (पुं० स्त्री०) 1. ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ. विपण्यन्तेऽत्र — वि+पण (व्यवहारे) "इक्" (वा० ३-३-१०८)। "पर्यापतत्क्रयिकलोकमगण्यपण्यपूर्णापणा विपणिनो विपणीर्विभेजुः" माघ० ५-२४। 2 ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ವಸ್ತು. 3. ಅಂಗಡಿ. "विपणिः पण्यवीथ्यां च भवेदापणपण्ययोः" मेदि०। (स्त्री०) **विपणी विपणि**.

विपणिन् विपणिन् (पुं०) ವರ್ತಕ, ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸುವವನು. विपणः विक्रयोऽस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)। "पर्यापतत्क्रयिकलोकमगण्यपण्यपूर्णापणा विपणिनो विपणीर्विभेजुः" माघ० ५-२४।

विपत्ति विपत्ति (स्त्री०) 1. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ. वि+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪದಾತಿ, ಕಾಲಾಳು. "स्यन्दना नो च तुरगाः सुरेभा वा विपत्तयः" किरा० १५-१६। 3. ನಾಶ, ಮರಣ, ನಿಧನ. "अस्यास्तु-वत्स तव हेतुरहं विपत्तेर्यत्कारितोऽस्यविनयं न च रक्षितोऽसि" वेणी० ४-६। 4. ಯಾತನೆ, ನೋವು. "विपत्तिरपि यातनापदोर्योषिति" मेदि०।

विपथ विपथ (पुं०) 1. ತಪ್ಪುದಾರಿ, ಕೆಟ್ಟಮಾರ್ಗ. विरुद्धः पन्थाः। 2. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ದಾರಿ. "सत्पथं कथमुत्सृज्य यास्यामि विपथं वद" भा० शान्ति०। "विपथेन सदैष विप्रधावन्" याद० १५-१७।

विपद् विपद् (स्त्री०) 1. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ. वि + पद (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "ऋतुगणेन निषेवितुमादधे भुवि पदं विपदन्तकृतं सताम्" माघ० ६-१। 2. ವಿನಾಶ, ಮರಣ. "वामे विधौ वद कथं विपदां निवृत्तिः"। "सिंहादवापद्विपदं नृसिंहः" रघु० १८-३५। "टाप्"। **विपदा विपदाः.** भागुरिः।

विपन्न विपन्न (वि०) 1. ನಾಶವಾದ, ಅಳಿದುಹೋದ. वि+पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಲುಕಿದ, ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ. (पुं०) 3. ಸರ್ಪ. "विपन्नो भुजगे नष्टे" हेम०।

विपरिणमन विपरिणमन (न०) ವಿಕಾರಹೊಂದುವುದು, ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದುವುದು, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವುದು. वि+परि+णम (प्रह्वत्वे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "घञ्" (३-३-१८)। **-परिणामः -परिणामः.**

विपरीत विपरीत (वि०) 1. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ. वि+परि+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "राज्येन किं तद्विपरीतवृत्तेः प्राणैरुपक्रोशमलीमसैर्वा" रघु० २-५३। 2. ಹಿಂದು ಮುಂದಾದ. "विपरीतगतिं सूर्यमुदीच्यास्तमजानत" याद० २२-१०२।

विपरीता विपरीता (स्त्री०) ಕಾಮುಕಹೆಂಗಸು, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ.

विपर्यय विपर्यय (पुं०) ವ್ಯತ್ಯಾಸ. वि+परि+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "विपर्ययो वा किं न स्याद्गतिर्धातुर्दुरत्यया" भाग० १०-१-५०।

विपर्यस्त विपर्यस्त (वि०) ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದಿದ, ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದಿದ. वि + परि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-४-७२)। "विपर्यस्तमनश्चेष्टः शिला-शकलवर्ष्मभिः" मृच्छ० ८-६।

विपर्यास विपर्यास (पुं०) 1. व्यत्यास, बदलावणे. वि + परि + असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। "पुरा यत्र स्रोतः पुलिनमधुना तत्र सरितां विपर्यासं यातो घनविरलभावः क्षितिरुहाम्" उ० रा० २-२७। 2. प्रतिकूलवागिरुविके. 3. अपराध, तप्पु, दोष.

विपश्चित् विपश्चित् (पुं०) पंडित, विद्वांस. विप्रकृष्टं निश्चिनोति चिन्तयति वा पृषो०। "भवन्ति ते सभ्यतमा विपश्चितां मनोगतं वाचि निवेशयन्ति ये" किरा० १४-४।

विपाक विपाक (पुं०) 1. फलोन्मुखवाद स्थिति, फलवन्नु कोडुव अवस्थे. वि+डुपचष् (पाके) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "कौरवैरनुकूलानां विपाकैरिव कर्मणाम्" याद० २२-१७। 2. परिणाम काल, फलकोडुव काल. "धीरास्त्रिलोकीसुहृदः प्रसादात् विपाकरम्या विपदः प्रसेहुः" याद० २३-४। 3. जीर्णवागुवुदु, आहारवु पचनवागुवुदु. "जाठरेणाग्निना योगात् यदुदेति रसान्तरम्। रसानां परिणामान्ते स विपाक इति स्मृतः" सुश्रुत०। 4. बलियुवुदु, हण्णागुवुदु. "पिशंगतां गता विपाकेन फलस्य शालयः" किरा० ४-२६। 5. कर्म फल, जन्मान्तरद पुण्यद अथवा पापद फल. "अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्तेः भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः" भर्तृ० १-९५। 6. दशे, अवस्थे, अनिरीक्षित परिस्थिति. "ईदृशानां विपाकोऽपि जायते परमाद्भुतः" उ० रा० ३-३।

विपाट्(श्) विपाट्(श्) (स्त्री०) पंजाबिनल्लि हरियुव ओंदु नदि.

विपाठ विपाठ (पुं०) बाण.

विपाण्डु विपाण्डु (वि०) शुभ्रवाद, बिळुपाद. विशेषेण पाण्डुः। "विपाण्डुभिर्म्लानतया पयोधरैः च्युताचिराभागुणहेमदामभिः" किरा० ४-२४।

विपाण्डुर विपाण्डुर (वि०) शुभ्रवाद, बिळुपाद. विशेषेण पाण्डुरः। "क्षुभितसैन्यपरागविपाण्डुरद्युतिरयं तिरयन्नुदभूद्दिशः" माघ० ६-६४।

विपादिका विपादिका (स्त्री०) कालु ओडेयुवुदु, वात मत्तु श्लेष्मदिंद कालु बिरियुवुदु. इदोंदु रोग. "कण्डूमती दाहरुजोपपन्ना विपादिका पादगतेयमेव" सुश्रुत०।

विपाशा विपाशा (स्त्री०) पंजाबिनल्लि हरियुव ओंदु नदि.

विपिन विपिन (न०) अरण्य, काडु. वेपन्तेऽत्र—डु वेपृ (कम्पने) "इनन्" धातोः ह्रस्वश्च (उ० २-५२)। "गोगर्भिणीप्रियनवोपलमालभारिसेव्योपकण्ठविपिनावलयो विभान्ति" मालती० ९-२।

विपुल विपुल (पुं०) 1. मेरुविन पश्चिमभागद पर्वत. "विपुलः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वश्चोत्तरे स्मृतः" मेदि०। 2. हिमाचल. (वि०) 3. अगलवाद, विस्तारवाद. "विपुलं नितम्बदेशे मध्ये क्षामं समुन्नतं कुचयोः" माल० ३-७। 4. अगाधवाद, आळवाद. गाढवाद. "प्रसन्नकर्कशा यत्र विपुलार्था च भारती" म० वी० १-२। 5. अधिकवाद, हेच्चाद, अतिशयवाद. "तपसा तथा न मुदमस्य ययौ भगवान् यथा विपुलसत्त्वतया" किरा० १८-१४। 6. उद्दवाद, पुलक, नीळवाद रोमाञ्च. "विपुलेन निपीडय निर्दयं मुदमायातु नितान्तमुन्मनाः" माघ० १६-३। 7. बृहत्तादद, दोड्डदाद. "विपुलेन सागरशयस्य कुक्षिणा भुवनानि यस्य पपिरे युगक्षये" माघ० १३-४०।

विपुलरस विपुलरस (पुं०) कब्बु.

विपुला विपुला (स्त्री०) 1. पृथ्वि, भूमि. वि+पुल (महत्त्वे) "कः" (३-१-१३५)। 2. आर्यावृत्तद ओंदु भेद. पूर्वार्ध मत्तु उत्तरार्धगळल्लि मोदलनेय मूरु गणगळिगे ओंदु पादवागु वल्लि विपुलार्या वृत्तवागुवुदु. "उल्लङ्घ्य गणत्रयमादिमं शकलयोर्द्वयोर्भवति पादः। यस्यास्तां पिङ्गलनागो विपुलामभिसमाख्याति" वृ० र०।

विप्लय विप्लय (पुं०) मुंजतृण, मौंजियहुल्लु. वि + प्लङ् (पवने) "क्यप्" (३-१-११७)। निपा०। "वासानां वल्कले शुद्धे विप्लयैः कृतमेखलाम्" भट्टि० ६-६०।

विप्र विप्र (पुं०) 1. द्विज, ब्राह्मण. डु वप् (बीजसन्ताने) "रन्" (उ० २-२९)। विशेषेण प्राति पूरयति षट्कर्माणि—वि + प्रा (पूरणे) "कः" (३-१-१३६)। "जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयः संस्कारैर्द्विज उच्यते। विद्यया याति विप्रत्वं त्रिभिःश्रोत्रियलक्षणम्"। 2. अश्वत्थ वृक्ष, अरळिमर.

विप्रकर्ष विप्रकर्ष (पुं०) बहळ दूर.

विप्रकार ವಿಪ್ರಕಾರ (ಪುಂ) ಅಪಕಾರ, ಅವಮಾನ, वि + प्र + डुकृञ् (करणे) "भावे" घञ् (३-३-१८)। "नवीकृतोद्ग्राहितविप्रकाराम्" किरा० ३-५५।

विप्रकृत ವಿಪ್ರಕೃತ (वि०) 1. ಅಪಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + प्र + कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೆಣಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ज्वलति चलितेन्धनोऽग्निर्विप्रकृतः पन्नगः फणां कुरुते" शाकु० ६-३१। 3. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅಪಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "त्वया विप्रकृतश्चैद्यः" माघ० २-३८।

विप्रकृति ವಿಪ್ರಕೃತಿ (स्त्री०) ಅಪಕಾರ, ಅವಮಾನ. वि + प्र + कृञ् "क्तिन्" (३-३-९४)।

विप्रकृष्ट ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟ (वि०) ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. वि + प्र + कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)। "इदमस्तु संनिकृष्टं समीपतरवर्ति चैतदो रूपम्। अदसस्तु विप्रकृष्टं तदिति परोक्षे विजानीयात्"। "विप्रकृष्टं महेन्द्रस्य न दूरं विन्ध्यपर्वतात्" भट्टि० ८-१११। स्वार्थे "कन्"। **विप्रकृष्टकम् ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟಕಮ್.** "स्याद्दूरं विप्रकृष्टकम्" अम०।

विप्रचित्ति ವಿಪ್ರಚಿತ್ತಿ (पुं०) ದನುವಿನ ಮಗ. ದನುವಿನ ನಲವತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಚಿತ್ತಿಯು ಜ್ಯೇಷ್ಠನು.

विप्रतिपत्ति ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಶಯ, ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರದಿಪಾದಿಸುವ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂದೇಹ. "पर्वतो वह्निमान्" ಮತ್ತು "पर्वतो न वह्निमान्" ಎಂಬ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ "पर्वतो वह्निमान् न वा" ಎಂಬ ಸಂಶಯವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ. 2. ವಿರೋಧ. 3. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ.

विप्रतिपन्न ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನ (वि०) 1. ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+प्रति+पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಂಶಯವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ.

विप्रतिषेध ವಿಪ್ರತಿಷೇಧ (पुं०) 1. ವಿರೋಧ. ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಯಾವುದನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವುದು ವಿಪ್ರತಿಷೇಧ. वि+प्रति+षिध (गत्याम्) "घञ्" (३-३-१८)। "गुरुद्वयाय गुरुणोरुभयोरथ कार्ययोः। हरिर्विप्रतिषेधं त माचचक्षे विचक्षणः" माघ० २-६। 2. ಅಂಕೆ, ನಿರ್ಬಂಧ, ಹತೋಟಿ. "क्रव्याद्भ्य इव भूतानामदान्तेभ्यः सदा भयम्। तेषां विप्रतिषेधार्थं राजा सृष्टः स्वयंभुवा" भा०। 3. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಸಮಾನ ಬಲವುಳ್ಳ ಎರಡು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಒಂದು ಕಡೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಿರೋಧ. ಇಂತಹ ತುಲ್ಯಬಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವುಂಟಾದಾಗ ಪರಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "विप्रतिषेधे परं कार्यम्" पा० सू० १-४-२। 4. ಪ್ರತಿಷೇಧ, ನಿಷೇಧ.

विप्रतिसार ವಿಪ್ರತಿಸಾರ (पुं०) 1. ಅನುಶಯ, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. वि+प्रति+सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। वा दीर्घः (६-३-१२२)। **-प्रतीसारः -ಪ್ರತೀಸಾರಃ.** "प्रापि चेतसि सविप्रतिसारे सुभ्रुवामवसरः सरकेण" माघ० १०-२०। 2. ರೋಷ, ಕೋಪ. 3. ಅಕೃತ್ಯ, ಅಕಾರ್ಯ.

विप्रप्रिय ವಿಪ್ರಪ್ರಿಯ (पुं०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. विप्राणां प्रियः।

विप्रस्व ವಿಪ್ರಸ್ವ (न०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಆಸ್ತಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಧನ, -ಐಶ್ವರ್ಯ.

विप्रयुक्त ವಿಪ್ರಯುಕ್ತ (वि०) ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ, ವಿಶ್ಲೇಷ ಹೊಂದಿದ. वि + प्र + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-४-७२)।

विप्रयोग ವಿಪ್ರಯೋಗ (पुं०) 1. ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರ ವಿರಹ, ಪತಿಪತ್ನಿಯರು ಅಗಲುವುದು. वि+प्र+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "सद्यःपाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि" मेघ० १-१०। 2. ಸಂಯೋಗದ ಅಭಾವ, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "अशङ्खचक्रो हरिः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕದಾಚಿತ್ ಶಂಖಚಕ್ರಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ ಉಂಟು. ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಕೊಡುವುದು.

विप्रलब्ध ವಿಪ್ರಲಬ್ಧ (वि०) ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೋಸ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + प्र + डुलभष् (प्राप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। (स्त्री०) **-धा -ಧಾ.** ನಾಯಕನು ಸಂಕೇತಸಮಯಕ್ಕೆ ಬರದೆ ವಂಚಿತಳಾದ ನಾಯಿಕೆ.

विप्रलम्भ ವಿಪ್ರಲಂಭ (पुं०) 1. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. वि + प्र + डुलभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "विप्रलम्भोऽपि लाभाय सति प्रियसमागमे" किरा० ११-२७। 2. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು; ವಿರುದ್ಧ

ವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನುಡಿಯುವುದು. 3. ವಿರಹ, ವಿಶ್ಲೇಷ, ಅಗಲುವುದು. 4. ಶೃಂಗಾರರಸದ ಒಂದು ಭೇದ, ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ವಿರಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ಅನುಭವಿಸುವ ವೇದನೆ. ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವು ಬೆಳೆದು ಅವರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗಮವೇರ್ಪಡದಿರುವಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರ. ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರವು (1) ಪೂರ್ವರಾಗ (2) ಮಾನ (3) ಪ್ರವಾಸ ಮತ್ತು (4) ಕರುಣಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಭೇದ. "स च पूर्वरागमान प्रवासकरुणात्मकश्चतुर्धा स्यात्" सा० द० ३-१८७। (1) ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರ ಗುಣಕಥನ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಅಥವಾ ಪರಸ್ಪರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಪ್ರೇಮವು ಬೆಳೆದು ಅವರ ಸಂಗಮವು ಏರ್ಪಡದಿರುವ ಅವಸ್ಥೆ **ಪೂರ್ವರಾಗ.** (2) ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಯ ಅಥವಾ ಈರ್ಷ್ಯೆಯಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸುವ ಕೋಪವು **ಮಾನವಿಪ್ರಲಂಭ.** (3) ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯನಿಮಿತ್ತ ಅಥವಾ ಶಾಪದಕಾರಣ ನಾಯಕನು ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ **ಪ್ರವಾಸ ವಿಪ್ರಲಂಭ.** (4) ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೊಬ್ಬರು ಲೋಕಾಂತರವನ್ನು ಸೇರಿ ಮತ್ತೆ ಸಮಾಗಮ ವೇರ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದಾಗ ದುಃಖದಿಂದ ಪ್ರಲಪಿಸುವುದು **ಕರುಣವಿಪ್ರಲಂಭ.** ಆದರೆ ಅಶರೀರವಾಣಿಯು ಮೂಲಕ ಪುನಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವ ಪ್ರತ್ಯಾಶೆಯಿಂದ ರತಿಯು ಉದ್ಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕರುಣವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರರಸವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

विप्रलम्भन विप्रलंभन (न०) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ.

विप्रलय विप्रलय (पुं०) ನಿವೃತ್ತಿ, ನಾಶ, ಲಯ. वि + प्र + लीङ् (श्लेषणे) "अच्" (३-३-५६)। "विद्याकल्पेन मरुता मेघानां भूयसामपि। ब्रह्मणीव विवर्तानां क्वापि विप्रलयः कृतः" उ० रा० ६-६।

विप्रलाप विप्रलाप (पुं०) 1. ವಿರೋಧವಾದ ಮಾತು, ವಿರೋಧವಾಗಿ ನುಡಿಯುವುದು. "वि + प्र + लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "विप्रलापो विरोधोक्तिः" अम०। 2. ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಮಾತು, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. 3. ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವುದು. "विप्रलापो विरुद्धोक्तावनर्थकवचस्यपि" हेम०।

विप्रवास विप्रवास (पुं०) ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು, ಸ್ವದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು.

विप्रश्निका विप्रश्निका (स्त्री०) ಮನುಷ್ಯರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನೋಡಿ ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವಳು. विविधः प्रश्नोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "विप्रश्निका-त्वीक्षणिका दैवज्ञा" अम०।

विप्रिय विप्रिय (पुं०) 1. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. विरुद्धं प्रीणाति। "आनयैनमनुनीय कथं वा विप्रियाणि जनयन्ननुनेयः" किरा० १-३१। (वि०) 2. ಪ್ರಿಯವಲ್ಲದ, ಸಂಮತವಲ್ಲದ.

विप्रुष् विप्रुष् (स्त्री०) 1. ಬಿಂದು, ನೀರಿನ ಹನಿ. "संतापं नवजलविप्रुषो गृहीत्वा" माघ० ८-४०। 2. ವೇದಪಾಠದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಂದ ಬೀಳುವ ನೀರಿನ ತುಂತುರು. विशेषेण प्रोषति—प्रुष् (दाहे) "क्विप्" (३-२-६१)। "विप्रुषो ब्रह्मबिन्दवः" अम०।

विप्रोषित विप्रोषित (वि०) ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿರುವ, ವಿದೇಶದ ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿರುವ. वि+प्र+वस (निवासे) "क्तः" (३-४-७२)।

विप्लव विप्लव (पुं०) 1. ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು, ಲೂಟಿ ಮಾಡುವುದು. वि+प्लुङ् (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಹರಿಯುವುದು, ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. 3. ತೇಲಾಡುವುದು. 4. ಗೊಂದಲ, ಗಾಬರಿ, ಗಲಿಬಿಲಿ. 5. ಪರರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಭಯ, ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಪಾಯದ ಭಯ. 6. ನಾಶ, ಅಳಿವು. 7. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡುವುದು. 8. ಕೊಳೆ, ಮಾಲಿನ್ಯ. 9. ಪ್ರಮಾಣದ ಬಾಧೆ. "अपवर्जितविप्लवे शुचौ हृदयग्राहिणि मङ्गलास्पदे। विमला तव विस्तरे गिरां मतिरादर्श इवाभिदृश्यते" किरा० २-२६। 10. ಅತಿಕ್ರಮ, ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು. "गुरूपदिष्टेन रिपौ सुतेऽपि वा निहन्ति दण्डेन स धर्मविप्लवम्" किरा० १-१३। 11. ಪಾಪ, ದೋಷ. 12. ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು, ಹೊರಗೆಡುಹುವುದು, ರಹಸ್ಯವನ್ನು ರಟ್ಟುಮಾಡುವುದು. 13. ಜಲಪ್ರಳಯ, ಜಲಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅನಾಹುತ.

विप्लवन विप्लवन (न०) 1. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಡಗೆ. 2. ತೇಲಾಡುವುದು. 3. ಪ್ರವಹಿಸುವುದು.

विप्लाव विप्लाव (पुं०) 1. ಅಶ್ವದ ಒಂದು ವಿಧ ಗತಿ, ಕುದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟ. वि + प्लुङ् (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಜಲಪ್ರಳಯ, ನೆರೆಯಿಂದಾಗುವ ಅನಾಹುತ.

विप्लुत ವಿಪ್ಲುತ (ವಿ೦) 1. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಾಧೆಪಟ್ಟಿರುವ, ದುಃಖದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿರುವ. (वि + प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ, ಕಳವಳಗೊಂಡ. 3. ತೇಲಿಹೋದ. 4. ನಾಶಹೊಂದಿದ. 5. ಮುಚ್ಚಿಹೋದ. "विप्लुताम्बुजरुचि रजःकणैः" याद० १७-२९।

विफल ವಿಫಲ (ವಿ೦) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಸಾರ್ಥಕ್ಯವಿಲ್ಲದ. विगतं फलं यस्य। "विफलविनययत्नाः कामिनीनां वयस्याः" माघ० ११-३६।

विफला ವಿಫಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕೇತಕೀವೃಕ್ಷ, ತಾಳೆಹೊವಿನ ಮರ.

विबन्ध ವಿಬಂಧ (ಪುಂ०) ಮಲಮೂತ್ರ ಬಂಧ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ. वि + बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "आनाहस्तु विबन्धःस्यात्" अम०।

विबुध ವಿಬುಧ (ಪುಂ०) 1. ದೇವತೆ, ಸುರ. विबुध्यन्ते — वि+बुध (अवगमने) "कः" (३-१-१३५)। "अवदच्च तमेतमग्रगण्यं विबुधानां पितरं पतिं गुरुं च" याद० १५-३७। 2. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. 3. ಚಂದ್ರ.

विबुधान ವಿಬುಧಾನ (ಪುಂ०) 1, ಆಚಾರ್ಯ, ಗುರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. वि + बुध (अवगमने) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ.

विबोध ವಿಬೋಧ (ಪುಂ०) 1. ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು, ನಿದ್ರೆಯು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಆಗುವ ಎಚ್ಚರ. वि+बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। ಇದೊಂದು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವ. "निद्रापगमहेतुभ्यो विबोधश्चेतनागमः" सा० द० ३-१५१। 2. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "स एवमाराधितपादतीर्थादधौततत्त्वात्मविबोधमार्गः" भाग० ३-४-२०। 3. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಲಕ್ಷ್ಯ ಕೊಡದಿರುವಿಕೆ, ಗಮನಕೊಡದಿರುವಿಕೆ.

विबोधन ವಿಬೋಧನ (ನ०) 1. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವುದು, ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುವುದು. वि + बुध (अवगमने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಜಾಗರಣೆ, ನಿದ್ದೆಯಿಲ್ಲದೆ ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವುದು.

विभक्त ವಿಭಕ್ತ (ವಿ०) 1. ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಾಲು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + भज (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "भ्रातॄणां जीवतोः पित्रोः सहवासो विधीयते। तदभावे विभक्तानां धर्मस्तेषां विवर्धते"। 2. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "विभुर्विभक्तावयवं पुमानिति क्रमादमुं नारद इत्यबोधि सः" माघ० १-३। 3. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ, ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿರುವ. 4. ವಿಕಾಂತದಲ್ಲಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಮರ್ಶೆಯಿಂದ ಹೇಳಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विभक्तसामान्यविशेषधर्मा" याद० २३-३१।

विभक्तज ವಿಭಕ್ತಜ (ಪುಂ०) ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದವನು. विभक्ते सति जायते। "पित्रा सह विभक्ता ये सापत्न्या वा सहोदराः। जघन्यजाश्च ये तेषां पितृभागहरास्तु ते"।

विभक्ति ವಿಭಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ವಿಭಾಗ, ಪಾಲು. वि+भज (सेवायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) सुप् ಮತ್ತು तिङ् ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಸಂಜ್ಞೆ.

सुप्	तिङ्
सु औ जस्	तिप् तस् झि
अम् औट् शस्	सिप् थस् थ
टा भ्याम् भिस्	मिप् वस् मस्
ङे भ्याम् भ्यस्	त आताम् झ
ङसि भ्याम् भ्यस्	
ङस् ओस् आम्	थास् आथाम् ध्वम्
ङि ओस् सुप्	इट् वहि महिङ्

ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಚನಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ಸಪ್ತಕಕ್ಕೂ ಪುರುಷತ್ರಯಕ್ಕೂ "विभक्ति" ಎಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. "सु औ जस् इत्यादीनां सप्तानां त्रिकाणां प्रथमादयः सप्तम्यन्ताः प्राचां संज्ञाः" सि० कौ०। "विभक्तिश्च" (१-४-१०४) "न विभक्तौ तुस्माः" (१-३-४)। सि० कौ०। "संख्यात्वव्याप्यसामान्यैः शक्तिमान् प्रत्ययस्तु यः। सा विभक्तिर्द्विधा प्रोक्ता सुप्तिङ् चेति प्रभेदतः"। "क्रियेत चेत् साधु विभक्तिचिन्ता व्यक्तिस्तदा सा प्रथमाभिधेया। या स्वौजसां साधयितुं विलासैः तावत् क्षमा नाम पदं बहु स्यात्" नैष० ३-२३। 3. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ಬೇರ್ಪಡುವುದು. 4. ತಂದೆಯು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಭಾಗಮಾಡುವುದು.

विभङ्ग ವಿಭಂಗ (ಪುಂ०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಮುರಿಯುವುದು. वि+भञ्जो (आमर्दने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ, ಅಡಚಣೆ. 3. ಸಂಕೋಚ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "अङ्गुलीकिसलयाग्रतर्जनं भ्रूविभङ्गकुटिलं च वीक्षितम्" रघु० १९-१७। 4. ಸೋಪಾನ

ವೆಟ್ಟಲು. "शिलाविभङ्गेमृगराजशावस्तुङ्गं नगोत्सङ्ग-मिवारुरोह" रघु० ६-३।

विभङ्गुर ವಿಭಂಗುರ (वि०) ಸ್ಖಲಿತವಾದ, ಎಡವಿದ. वि + भञ्जो (आमर्दने) "उरच्" (३-२-१६१)। "प्रेक्षणीयकमिव क्षणमासन् ह्रीविभङ्गुरविलोचनपाताः" माघ० १०-८२।

विभजत् ವಿಭಜತ್ (वि०) ವಿಭಾಗಮಾಡುವ, ಹಂಚುವ, ಪಾಲುಮಾಡಿಕೊಡುವ. वि+भज (सेवायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-भजन्ती** -ಭಜನ್ತ್ರೀ. "शानच्" (३-२-१२४)। **-भजमानः** -ಭಜಮಾನಃ.

विभजन ವಿಭಜನ (न०) ಭಾಗಮಾಡುವುದು, ಪಾಲು ಮಾಡುವುದು, ಹಂಚುವುದು. वि + भज (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विभजनीय ವಿಭಜನೀಯ (वि०) 1. ವಿಭಾಗಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ವಿಭಾಗ ಮಾಡಬೇಕಾದ. वि + भज (सेवायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-भक्तव्यम्** -ಭಕ್ತವ್ಯಮ್.

विभव ವಿಭವ (पुं०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು, विभवति —वि + भू (सत्तायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "विभवोचितमीश्वरानुरूपं सुहृदर्हं च समर्चयांबभूवुः" याद० १५-३१। 2. ಧನ, ಹಣ. 3. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. "भवता हरे स वृजिनोऽवसादितो नरसिंह नाथ विभवाय नो भव" भाग० ७-८-५५। 4. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಸತ್ತ್ವ. "रघूणामन्वयं वक्ष्ये तनुवाग्विभवोऽपि सन्" रघु० १-९। 5. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. "सुभिक्षं क्षेममारोग्यं सर्वे व्याधिविवर्जिताः। प्रशान्ता मानवास्तत्र बहुशस्या वसुन्धरा। हृष्टास्तुष्टा जनाः सर्वे विभवे च वरानने"। "विभवो रैमोक्षैश्वर्ये" मेदि०।

विभा ವಿಭಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. वि + भा (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३६)। "कमलेव मतिर्मतिरिव कमला तनुरिव विभा विभेव तनुः। धरणीव धृति-धृतिरिव धरणी सततं विभाति बत यस्य तव" सा० द०। 2. ಕಿರಣ. 3. ಶೋಭೆ, ಕಾಂತಿ.

विभाकर ವಿಭಾಕರ (पुं०) ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. विभां करोति —डुकृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)।

विभाग ವಿಭಾಗ (पुं०) 1. ಭಾಗ, ಪಾಲು, ಅಂಶ. वि+भज (सेवायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಆಸ್ತಿಯ ಭಾಗ, ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯ ಪಾಲು, ಹಿಸ್ಸೆ. "विभागोऽर्थस्य पित्र्यस्य पुत्रैर्यत्र प्रकल्प्यते। दायभाग इति प्रोक्तं तद्विवादपदं बुधैः"। 3. ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಂಗಡಣೆ. "गुणत्रयविभागाय प्रश्नाद्भेदमुपेयुषे" कुमा० २-४।

विभाजक ವಿಭಾಜಕ (वि०) ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಡುವವನು. विभजते—वि+भज (सेवायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विभाजन ವಿಭಾಜನ (न०) ಭಾಗಮಾಡಿಸಿ ಕೊಡುವುದು. वि + भज (सेवायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विभाज्य ವಿಭಾಜ್ಯ (वि०) 1. ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಭಾಗಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಭಾಗಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಭಾಗಮಾಡಬಹುದಾದ. वि + भज (सेवायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विभाण्डक ವಿಭಾಂಡಕ (पुं०) ಋಷ್ಯಶೃಂಗಮಹರ್ಷಿಯ ತಂದೆಯಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

विभात ವಿಭಾತ (न०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. वि+भा (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७१)।

विभाभाविन् ವಿಭಾಭಾವಿನ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುವ. विभां विशिष्टाभां भावयति संपादयति—भू (सत्तायाम्) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "विभावी विभवी भाऽऽभो विभाभावी विवो विभीः" माघ० १९-८६।

विभाव ವಿಭಾವ (पुं०) 1. ಕಾವ್ಯನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕನಿಷ್ಠವಾದ ರತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ ಕಾರಣಗಳು. ರಾವಣಾದಿಗತವಾದ ರತಿಯನ್ನು ಉದ್ಬೋಧಗೊಳಿಸಲು ಸೀತೆ ಮೊದಲಾದವರು ಕಾರಣರು. विभाव्यन्ते आस्वादाङ्कुरप्रादुर्भावयोग्याः क्रियन्ते सामाजिकरत्यादि-भावाः एभिः। "रत्याद्युद्बोधका लोके विभावाः काव्य-नाट्ययोः" सा० द० ३-२८। ವಿಭಾವವು (1) ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ (2) ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "अलम्बनोद्दीपनाख्यौ तस्य भेदावुभौ स्मृतौ" सा० द० ३-२९। ಈ ವಿಭಾವಗಳು ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುವು. ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರು, ನಾಯಕ-ಪ್ರತಿನಾಯಕರು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಇವರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ರತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳನ್ನು ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಿ ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ

ಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "आलम्बन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "विभावेनानुभावेन व्यक्तः सञ्चारिणा तथा। रसतामेति रत्यादिः स्थायिभावः सचेतसाम्" सा० द० ३-१। 2. ಪರಿಚಯ, ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ ಗುರುತು. "विभावः स्यात्परिचये रसस्योद्दीपनादिषु" मेदि०।

विभावन विभावन (न०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಾವಿಸುವುದು, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. वि+भू (सत्तायाम्)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "युच्" (३-३-१०७)। **–ना–ना.**

विभावना विभावना (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ ವಿಭಾವನಾಲಂಕಾರ. "विभावना विनापि स्यात् कारणं कार्यजन्म चेत्"। ಉದಾ० "अप्यलक्षारसासिक्तं रक्तं स्वच्चरणद्वयम्" चन्द्रा०।

विभावरी विभावरी (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. विभाति नक्षत्रादिभिः—वि+भा (दीप्तौ) "क्वनिप्" (३-२-७४)। रादेशः "ङीप्" च (४-१-७)। "अपर्वणि ग्रहकलुषेन्दु-मण्डला विभावरी कथय कथं भविष्यति" माल० ४-१६। 2. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. 3. ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡುಕಿ. 4. ಹರಟುವ ಹೆಂಗಸು, ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. 5. ವಿವಾದ. 6. ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ. 7. ವಕ್ರವಾಗಿ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. "विभावरी हरिद्रायां रजन्यां च विभावरी। विवादे वस्त्रकुट्यां च कुट्टन्यां वक्रयोषिति" विश्व०।

विभावसु विभावसु (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. विभैव वसु समृद्धिर्यस्य। 2. ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. विभा प्रभा वसु धनं यस्य। "विभावसुः सारथिनेव वायुना घनव्यपायेन गभस्तिमानिव" रघु० ३-३७। 3. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ಒಂದು ವಿಧ ಹಾರ. विभावसुः पुमान् सूर्ये हारभेदे च पावके" मेदि०। 5. ಚಂದ್ರ. "विभावसुस्तु भास्करे। हुताशने हारभेदे चन्द्रे" हेम०। 6. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ.

विभावित विभावित (वि०) 1. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. वि+भू (सत्तायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विभावितं शिक्षितनाट्यवेदै रुद्गाहसंगीतमुदारकल्पम्" याद० १३-८१। 2. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "ततः शरीरीति विभाविताकृतिम्" माघ० १-३। 4. ಉತ್ಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "विभावितैकदेशेन देयं यदभियुज्यते" विक्र० ४-३३।

विभाविन् विभाविन् (वि०) ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ. विभावोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "विभावी विभवी भाऽभो विभाभावी विवो विभीः" माघ० १९-८६।

विभाव्य विभाव्य (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಕಾಣಬಹುದಾದ. वि+भू (सत्तायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "विततवलिविभाव्य-पाण्डुरेखाङ्कितपरभागविलीनरोमराजिः" माघ० ७-३३। 2. ವಿವೇಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ವಿವೇಚಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

विभाषा विभाषा (स्त्री०) ವಿಕಲ್ಪ, ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವುದು, ಎರಡು ವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದನ್ನು ಆಯ್ದು ವಿಧಿಸುವುದು. विकल्पत्वेन भाष्यते—भाष (व्यक्तायां वाचि) "अः" (३-३-१०३)। "विभाषा ग्रहः" (३-१-१४३)। ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗ್ರಹ ಧಾತುವಿಗೆ "ण" ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. जलचरे ग्राहः। पक्षे "अच्"। ज्योतिषि ग्रहः।

विभिन्दत् विभिन्दत् (वि०) ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ, ಚುಚ್ಚುತ್ತಿರುವ, ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+भिदिर् (विदारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "विभिन्दता दुष्कृतिनीं मम श्रुतिं दिगिन्द्रदुर्वाचिकसूचिसंचयैः" नैष० ९-६२। "शानच्" (३-२-१२४)। **–भिन्दानः –भिंदानः.**

विभिन्न विभिन्न (वि०) 1. ಚೆದರಿಹೋದ, ಗುಂಪನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಓಡಿಹೋದ. वि+भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। "विभिन्नपर्यन्तगमीनपङ्क्तयः पुरो विगाढाः सखिभिर्मरुत्वतः" किरा० ८-३०। 2. ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "विभिन्नपातिताश्वीयनिरुद्धरथ-वर्त्मने" किरा० १५-२४। 3. ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "विभिन्नं धन्विनां बाणैर्व्यथातंमिव विह्वलम्" कुमा० १६-१२। 4. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ, ನಾನಾವಿಧವಾದ, ಮಿಶ್ರವಾದ. "विभिन्नवर्णा गरुडाग्रजेन सूर्यस्य रथ्याः परितः स्फुरन्त्या" माघ० ४-१४। 5. ಭಿನ್ನವಾದ, ನಾನಾರೀತಿಯ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ. "विभिन्नमतयः"। 6. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "विभिन्नशङ्खः कलुषीभवन् मुहुः" माघ० १-५५।

विभी विभी (वि०) ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. विगता भीर्यस्य। "विभाभावी विवो विभीः" माघ० १९-८६।

विभीतक विभीतक (त्रि०) ತಾರೆಗಿಡ. विगतं भीतं रोग-भयमस्मात्। विशिष्टं भीतमस्माद्वा। ಭೂತ ಮತ್ತು ಕಲಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

विभीषण विभीषण (पुं०) 1. ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೈಕಸಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪುತ್ರ. ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣರ ಇವರು ಇವನ ಅಣ್ಣಂದಿರು. ಶೂರ್ಪಣಖೆಯು ಇವನ ಸೋದರಿ. [ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಕಸಿಯು ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕ್ರೂರವಾದ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣರು ಹುಟ್ಟಿದರು. ಇದರಿಂದ ಖಿನ್ನಳಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮನೂ ಭಗವದ್ಭಕ್ತನೂ ಆದ ವಿಭೀಷಣನು ಜನಿಸಿದನು. ನಿರಂತರವೂ ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿರಂಜೀವಿಯಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಲಂಕಾದಹನ ಮಾಡಿದ ಆಂಜನೇಯನನ್ನು ವಧಿಸಲು ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದ ರಾವಣನಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ದೂತವಧೆಯು ನಿಷಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಿ ರಾವಣನನ್ನು ತಡೆದನು. ಆಣ್ಣ ರಾವಣನಿಗೆ ಎಷ್ಟೇ ನೀತಿ ಬೋಧಿಸಿದರೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಶರಣಾಗತನಾದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ವಿಭೀಷಣನಿಗೆ ಅಭಯಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿದನು. ಇಂದ್ರಜಿತ್ತು ಮಾಯಾಸೀತೆಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದಾಗ ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಪ್ರಲಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಂದ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನ ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿಸಿದನು. ರಾವಣನ ಸಂಹಾರಾನಂತರ ದುಃಖಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವಿಭೀಷಣನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ವಿಭೀಷಣನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಮಾಡಿಸಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಹೊರಡಲು ವಿಭೀಷಣನು ಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನವನ್ನು ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮನ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಶ್ರೀರಾಮಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಾನೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಬಂದನು.] (वि०)2. ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. विशेषेण भीषयते—वि+भिभी (भये)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

विभीषिका विभीषिका (स्त्री०) ಹೆದರಿಸುವುದು, ಭಯ ಪಡಿಸುವುದು. "यदि नो सन्ति सन्त्येव केयमद्य विभीषिका। किमुक्तैरेभिरधुना तां पताकां हरामि वः" उ० रा० ४-२८।

विभु विभु (वि०) 1. ಸರ್ವಗತ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ, ದೇಶಕಾಲ ಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದ, ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಸಂರಕ್ಷಣ ಪ್ರಳಯ ರೂಪವಾದ ವಿವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದುದರಿಂದ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ. वि+भू (सत्तायाम्) "डुः" (३-२-१८०)। "विभुर्विभक्तावयवं पुमानिति क्रमादमुं नारद इत्यबोधि सः" माघ० १-३। "स त्वं कथं मम विभोऽक्षिपथः परात्मा योगेश्वरैः श्रुतिदृशामल-हृद्विभाव्यः" भाग० १०-६४-२६। 2. ನಿತ್ಯ, ಶಾಶ್ವತ. 3. ಸ್ವತಂತ್ರ, ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಶನಾಗದಿರುವ. "कमपरमवशं न विप्रकुर्युर्विभुमपि तं यदमी स्पृशन्ति भावाः" कुमा० ६-९५। 4. ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ. 5. ಪ್ರಭು, ಸ್ವಾಮಿ. "अध्यनारभमाणस्य विभोरुत्पादिताः परैः" माघ० २-९१। (पुं०) 6. ವಿಷ್ಣು. 7. ಶಂಕರ, ಮಹಾದೇವ. 8. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 9. ಜೀವಾತ್ಮ. "न शक्यश्चक्षुषा द्रष्टुं देहे सूक्ष्मतमो विभुः। दृश्यते ज्ञानचक्षुर्भिस्तपश्चक्षुर्भिरेव च" सुश्रुत० शारीर०। "विभुः प्रभुः सर्वगतः शङ्करे द्रुहिणे पुमान्" मेदि०। "अनवच्छिन्नसद्भावं वस्तु यद्देशकालतः। तन्नित्यं विभु चेच्छन्तीत्यात्मनो विभुनित्यता" स० द० सं०।

विभुत्व विभुत्व (न०)1. ಸರ್ವಗತತ್ವ, ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಸರ್ವವಿಧದಲ್ಲೂ ಇರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 3. ನಿತ್ಯತ್ವ, ದೇಶಕಾಲಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 4. ನಿರತಿಶಯವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ. विभोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तल्"। —ता—ತಾ.

विभुग्न विभुग्न (वि०) ಬಗ್ಗಿರುವ, ಮಡಿಚಿಕೊಂಡಿರುವ वि+भुजो (कौटिल्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "कामिनाम-सकलानि विभुग्नैः स्वेदवारिमृदुभिः करजाग्रैः" माघ० १०-५७।

विभूति विभूति (स्त्री०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. वि+भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "चतुर्दिगावर्जितसंभृतां यो मृत्पात्रशेषामकरोद्विभूतिम्" रघु० ६-७६। 2. ಸಮೃದ್ಧಿ, ಹೇರಳ. "सरजसमकरन्द-निर्भरासु प्रसवविभूतिषु भूरुहां विरक्तः" माघ० ७-४२। 3. ಅಮಾನುಷವಾದ ಶಕ್ತಿ, ಮನುಷ್ಯನ ಶಕ್ತಿಗೆ ಮೀರಿದ ಶಕ್ತಿ, ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿ. ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯ. (1) अणिमा (2) महिमा (3) गरिमा (4) लघिमा (5) प्राप्तिः (6) प्राकाम्यम् (7) ईशित्वम् ಮತ್ತು (8) वशित्वम् ಇವು ಎಂಟು ವಿಧ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು. "व्यक्तो व्यक्तेतर-श्चासि प्राकाम्यं ते विभूतिषु" कुमा० २-११। 4. ಭಸ್ಮ, ಪರಶಿವನು ಧರಿಸಿದ ಗೋಮಯದ ಭಸ್ಮ. 5. ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆ, ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿರಂಕುಶ

ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅನಂತ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಗಣಂಗಳು. "सा विभूतिरनुभावसंपदां भूयसी तव यदायतायति" माघ० १४-५। ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯು ಅನಂತವಾದುದು. ಆವನ ಮಹಿಮೆಯು ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಲೆಕ್ಕಹಾಕಿ ಎಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. "यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह" श्रुतिः। "संख्यानं परमाणूनां कालेन क्रियते मया। न तथा मे विभूतीनां सृजतोऽण्डानि कोटिशः" भाग० ११-१६-३९। ಪರಮದಯಾಳುವಾದ ಈಶ್ವರನು ಸಕಲಮನುಜರಿಗೂ ಸಮಾಶ್ರಯಣ ಸುಲಭವಾದ ಮನುಷ್ಯಾವತಾರ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ತಮ್ಮ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮೂಢರಾದವರು ಅವನ ಪರತ್ವವನ್ನರಿಯದೆ ಅವನನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದು ತಿರಸ್ಕಾರಭಾವದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. "अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम्। परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम्" गीता ९-११। "परात्परतरं तत्त्वं परं ब्रह्मैकमव्ययम्। नित्यानन्दं स्वयं ज्योतिरद्वयं तमसः परम्। ऐश्वर्यं तस्य यन्नित्यं विभूतिरिति गीयते"।

विभूषण विभूषण (न०) ಒಡವೆ, ಆಭರಣ. विभूष्यतेऽनेन—वि + भूष (अलङ्कारे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "उद्वोढुं कनकविभूषणान्यशक्तः सध्रीचावलयितपद्मनालसूत्रः" माघ० ८-४४।

विभूषणीय विभूषणीय (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಲಂಕರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಲಂಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + भूष (अलङ्कारे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–भूषितव्यम् –ಭೂಷಿತವ್ಯಮ್.**

विभूषयत् विभूषयत् (वि०) ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + भूष (अलङ्कारे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–भूषयन्ती –ಭೂಷಯನ್ತೀ.**

विभूषा विभूषा (स्त्री०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ. 2. ಒಡವೆ. ಆಭರಣ. वि + भूष (अलङ्कारे) "अः" (३-३-१०३)। "संपेदे श्रमसलिलोद्गमो विभूषां रम्याणां विकृतिरपि श्रियं तनोति" किरा० ७-५।

विभूषित विभूषित (वि०) ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡವೆಗಳಿಂದ ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+भूष (अलङ्कारे) "क्तः" (३-२-१०२)।

विभृत विभृत (वि०) 1. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि+ड्भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विभेद विभेद (पुं०) 1. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. वि+ भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಭಂಗ, ಗಂಟು ಬಿಚ್ಚುವುದು. "भ्रूयुगेन सपदि प्रतिपेदे रोमभिश्च सममेव विभेदः" माघ० १०-६३। 3. ಒಡೆಯುವುದು, ವಿಶ್ಲೇಷವುಂಟುಮಾಡುವುದು. "विभेदमन्तः पदवीनिरोधम्" किरा० १७-२७।

विभ्रम विभ्रम (पुं०) 1. ಭ್ರಾಂತಿ, ಭ್ರಮೆ. वि+भ्रम् (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ವಿಲಾಸ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೃಂಗಾರಭಾವದ ಕಾರ್ಯ. 3. ಹೆಂಗಸರ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ, ಸ್ತ್ರೀಯರು ಆತುರ ಮತ್ತು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. "त्वरया हर्ष-रागादेर्देयितागमनादिषु। अस्थाने विभ्रमादीनां विन्यासो विभ्रमो मतः" सा० द० ३-१०४। "विभ्रमं मधुमदः प्रमदानां धातुलीनमुपसर्ग इवार्थम्" माघ० १०-१५। 4. ವಿಕಾರ, ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದ ವಿಚಿತ್ರಭಾವನೆ, ವಿಪರೀತ ಕಲ್ಪನೆ. "गन्तुमुत्थितमकारणतः स्म द्योतयन्ति मदविभ्रमगासाम्" माघ० १०-१६। 5. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು, ಶೋಭೆ. "विकचबाणदलावलयोऽधिकं रुरुचिरे रुचिरेक्षणविभ्रमाः" माघ० ६-४६। 6. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. "कुर्वन्नकाण्डनिर्मेघवर्षासमयविभ्रमम्" कथास०। 7. ಭ್ರಮಣ, ಸುತ್ತಾಡುವುದು. वि+भ्रमु (अनवस्थाने) "घञ्"।

विभ्राज् विभ्राज् (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಶೋಭಿಸುವ. वि+भ्राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-१७७)।

विभ्रान्त विभ्रान्त (वि०) 1. ಭ್ರಾಂತಿಗೊಂಡ, ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಂಶಯಹೊಂದಿದ. वि+भ्रमु (चलने) कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಅದಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅದು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. "अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः" गीता १६-१६। 3. ಸುತ್ತಾಡಿದ, ತಿರುಗಾಡಿದ. भ्रमु (अनवस्थाने) कर्तृ० "क्तः"। 4. ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗಿದ. (न०) 5. ಭ್ರಮಣ. ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುವುದು. 6. ಸುತ್ತಾಟ, ತಿರುಗಾಡುವುದು. भ्रमु (अनवस्थाने) भावे "क्तः"।

विभ्रान्ति विभ्रान्ति (स्त्री०) 1. ಭ್ರಮೆ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ. वि+भ्रमु (चलने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "स्फुरद्द्वैत-

विभ्रान्तिसन्तानसन्तप्तवन्दारुसंसारनिद्रापहारैकदक्ष" प्रबोध० ४। 2. संशय. 3. गाबरि, कळवळ, तब्बिब्बु.

विमत विमत (वि०) 1. विरुद्धवाद अभिप्रायवुळ्ळवनु. वि+मन (ज्ञाने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. तुच्छवागि काणल्पट्ट, कडेगणिसल्पट्ट, उपेक्षिसल्पट्ट. (पुं०) 3. शत्रु, वैरि. विरुद्धं मतं यस्य। "विहारास्तस्य जन्येषु विमतानेव निघ्नतः" याद० २२-८०।

विमति विमति (स्त्री०) 1. भिन्नाभिप्रायु, विरुद्धवाद बुद्धि. विरुद्धा मतिः। "विमतिं भजतस्तदर्हणायाम्" याद० १५-६९। 2. मूर्खतन. (वि०) 3. मूर्ख. विरुद्धा मतिर्यस्य।

विमथन विमथन (न०) 1. कडेयुवुदु. 2. कलकुवुदु. वि+मथे (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. हिंसिसुवुदु. 4. कोल्लुवुदु.

विमथनीय विमथनीय (वि०) 1. कडेयल्पडुव, 2. कलकल्पडुव. वि+मथे (विलोडने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. कडेयबेकाद. 4. कलकबेकाद. 5. हिंसिसबेकाद. 6. हिंसिसल्पडुव. "तव्यः"। **–मथितव्यम्** –मथितव्यम्.

विमथित विमथित (वि०) 1. कडेयल्पट्ट. 2. कलकल्पट्ट. वि+मथे (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विमथ्नत् विमथ्नत् (वि०) 1. कडेयुत्तिरुव. 2. कलकुत्तिरुव. वि + मन्थ (विलोडने) "शतृ" (३-२-१२४)। "लक्ष्मीसुधासञ्जननाय तूर्णं विमथ्नता वेगमनेन दत्तम्" याद० १८-३१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती** –ती.

विमथ्यमान विमथ्यमान (वि०) 1. कडेयल्पडुत्तिरुव. 2. कलकल्पडुत्तिरुव. वि+मथे (विलोडने) "शानच्" (३-२-१२४)। 3. हिंसिसल्पडुत्तिरुव. 4. लूटिमाडल्पडुत्तिरुव. "विमथ्यमानात्स्वपुराद्यदूनां मन्थाचलेनेव महाबलेन" याद० २०-२०। 5. हिंडल्पडुत्तिरुव, हिसुकल्पडुत्तिरुव. "वनौकसां पत्युरहीन्द्रशोभिना विमथ्यमानादचलेन बाहुना" याद० १४-५६।

विमत्सर विमत्सर (वि०) मात्सर्यविल्लदवनु, इतररa अभिवृद्धियन्नु द्वेषिसदिरुववनु. विगतो मत्सरो यस्य। "यदृच्छालाभसन्तुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः" गीता ४-२२।

विमनस् विमनस् (वि०) 1. दुःखिदिंद कूडिद मनस्सुळ्ळवनु. विगतं मनो यस्य। "देव्यास्ततो विमनसः परिसान्त्वनाय धर्मासनाद्विशति वासगृहं नरेन्द्रः" उ० रा० १-७। 2. बुद्धिसरियागिल्लदवनु, चित्त विक्षोभवुळ्ळवनु. 3. तिरस्कारहोंदिदवनु. 4. दिग्भ्रमेहिडिदवनु. "कप्"। **–मनस्कः** –मनस्कः.

विमर्द विमर्द (पुं०)1. संघर्ष, तिक्काट, उज्जाट. वि+मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। "कस्तूरिकामृगविमर्दसुगन्धिरेति रागीव सक्तिमधिकां विषयेषु वायुः" माघ० ४-६१। 2. स्पर्श, संपर्क. "असौ महेन्द्रद्विपदानगन्धिस्त्रिमार्गगावीचिविमर्दशीतः" रघु० १३-२०। 3. अरियुवुदु, पुडिमाडुवुदु. 4. युद्ध, समर, काळग. "उपायानां भावादविरतविनोदव्यतिकरैर्विमर्दैर्वीराणां जनितजगदत्यद्भुतरसः" उ० रा० ३-४४। 5. नाश, अळिवु. "पुरा जनस्थानविमर्दशङ्की सन्धाय लङ्काधिपतिः प्रतस्थे" रघु० ६-६२। 6. कलह, जगळ. "कार्यार्थिनां विमर्दो हि राज्ञां दोषाय कल्पते" रामा०। 7. कॆडिसुवुदु, हाळुमाडुवुदु, नाशपडिसुवुदु. 8. सूर्यचंद्रर समागम, सूर्य मत्तु चंद्र इवरु ओट्टिगे सेरुवुदु. 9. ग्रहण.

विमर्दक विमर्दक (वि०) 1. उज्जुवनु, तिक्कुवनु. वि+मृद (क्षोदे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. अरियुवनु, पुडिमाडुवनु, 3. नाशपडिसुवनु. 4. सुगंध द्रव्यगळन्नु कुट्टि पुडिमाडुवनु.

विमर्दन विमर्दन (न०) 1. अरियुवुदु, पुडिमाडुवुदु. वि + मृद (क्षोदे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. उज्जुवुदु, तिक्कुवुदु. 3. नाशपडिसुवुदु.

विमर्दनीय विमर्दनीय (वि०) 1. उज्जल्पडुव. 2. उज्जबेकाद. 3. उज्जबहुदाद. वि + मृद (क्षोदे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. अरियल्पडुव. 5. अरियबेकाद. 6. अरियबहुदाद. 7. नाशपडिसल्पडुव. 8. नाशपडिसबेकाद. 9. नाशपडिसबहुदाद. "तव्यः"। **–मर्दितव्यम्** –मर्दितव्यम्.

णिचि "अनीयर्"। **-मर्दनीयम्** -ಮರ್ದನೀಯಮ್. "तव्यः"। **-मर्दयितव्यम्** -ಮರ್ದಯಿತವ್ಯಮ್.

विमर्दयत् विಮರ್ದಯತ್ (वि०)1. ಉಜ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪುಡಿಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+मृद (क्षोदे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -ಯನ್ತೀ.

विमर्दित विಮರ್ದಿತ (वि०)1. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + मृद (क्षोदे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विमर्श विಮರ್ಶ (पुं०)1. ವಿವೇಚನೆ, ವಿಚಾರ. वि+मृश (आमर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। साध्यತೆ-ಅಸಾಧ್ಯತೆ, ಲಾಭ-ನಷ್ಟ, ಕಷ್ಟ-ಸುಖ ಇವುಗಳ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯು ವಿಮರ್ಶೆ. ಸರಿಯಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸಿ (ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿ) ಕೆಲಸಮಾಡಬೇಕು. "प्रत्ययः स्त्रीषु मृष्णाति विमर्शं विदुषामपि" कथास०। "वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः" किरा० २-३०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-मर्शनम्** -ಮರ್ಶನಮ್. 2. ಸಂಶಯ, ವಿತರ್ಕ.

विमर्शन विಮರ್ಶನ (न०) 1. ಜ್ಞಾನ. विमृश्यतेऽनेन— वि + मृश (आमर्शने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "कर्मणा कर्मनिर्हारो न ह्यात्यन्तिक इष्यते। अविद्वदधिकारित्वात् प्रायश्चित्तं विमर्शनम्" भाग०। 2. ವಿಮರ್ಶೆ, ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ, ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು.

विमर्शनीय विಮರ್ಶನೀಯ (वि०) 1. ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ವಿವೇಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ವಿವೇಚಿಸಬೇಕಾದ, ಆಲೋಚಿಸಬೇಕಾದ. 3. ವಿವೇಚಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಆಲೋಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. वि + मृश (आमर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-मर्ष्टव्यम् -ಮರ್ಷ್ಟವ್ಯಮ್, -मृष्टव्यम् -ಮೃಷ್ಟವ್ಯಮ್.**

विमल विಮಲ (न०) 1. ಚಿನ್ನದ ಮಾಲಾಮು ಹಾಕಿದ ಬೆಳ್ಳಿ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ರೇಕಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದ ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮು. विगतं मलं यस्मात्। (वि०)2. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. "दन्तोज्ज्वलासु विमलोपल मेखलासु सद्रत्नचित्रकटकासु बृहन्नितम्बाः" माघ० ४-४०। 3. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ತಿಳಿಯಾದ (ನೀರು ಮುಂತಾದುದು), 4. ಶುದ್ಧವಾದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "रुचिरधाम्नि भर्तरि भृशं विमलाः परलोकमभ्युपगते विविशुः ज्वलनम्" माघ० ९-१३। (पुं०) 5. ಅರ್ಹಂತ, ಬೌದ್ಧಸಂನ್ಯಾಸಿ.

विमलमणि विಮಲಮಣಿ (पुं०) ಸ್ಫಟಿಕ. विमलः स्वच्छो मणिः।

विमला विಮಲಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮುಂಡಕಲ್ಲಿ. "विमला सातला भूरिफेना चर्मकषेत्यपि" अम०।

विमलाद्रि विಮಲಾದ್ರಿ (पुं०) ಶತ್ರುಂಜಯಪರ್ವತ.

विमातृ विಮಾತೃ (स्त्री०) ಮಲತಾಯಿ, ಅಕ್ಕರೆಯಿಲ್ಲದ ತಾಯಿ. विरुद्धा माता। "मातुः पितुः कनीयांसं नमेद्वयसाधिकः। नमस्कुर्याद्गुरोः पत्नीं भ्रातृजायां विमातरम्" स्मृतिः।

विमातृज विಮಾತೃಜ (पुं०) ಮಲತಾಯಿಯ ಮಗ. विमातुर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

विमान विಮಾನ (पुंन०) 1. ವಿಮಾನ, ವಾಯುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾರುವ ಯಂತ್ರ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಲು ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ಸಾಧನ. विगतं मानमुपमास्य। "खिलीभूते विमानानां तदापातभयात्पथि" कुमा० २-४५। 2. ವಾಹನ, ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ರಥ ಬಂಡಿ ಮೊದಲಾದವು. 3. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 4. ಚಿಕ್ಕ ಹಡಗು. 5. ಏಳು ಮಹಡಿಗಳುಳ್ಳ, ಸೌಧ, ಸಿರಿವಂತರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮನೆ. "नेत्रा नीताः सततगतिना यद्विमानाग्रभूमीरालेख्यानां नवजलकणैर्दोषमुत्पाद्य सद्यः" मेघ० २-६। "विमानो व्योमयाने च सार्वभौमगृहेऽपि च। घोटके यानपात्रे च पुंनपुंसकयोर्मतः" मेदि०।

विमानना विಮಾನನಾ (स्त्री०) ಅವಮಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ. वि+मान (पूजायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "अलभ्यशोकाभिभवेयमाकृतिर्विमानना स्वा स्रु कुतः पितुर्गृहे" कुमा० ५-४३।

विमानित विಮಾನಿತ (वि०) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + मान (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

विमार्ग विಮಾರ್ಗ (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟಮಾರ್ಗ, ಕೆಟ್ಟರಸ್ತೆ. विरुद्धो मार्गः। 2. ದುರ್ಮಾರ್ಗ, ತಪ್ಪುದಾರಿ. "नियमयसि विमार्गप्रस्थितानात्तदण्डः प्रशमयसि विवादं कल्पसे रक्षणाय" शाकु० ५-८। 3. ಸಂಮಾರ್ಜನಿ. वि+मृज् (शुद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

विमार्गगा विಮಾರ್ಗಗಾ (स्त्री०) ದುರ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಹೆಂಗಸು, ಸ್ವೈರಿಣಿ, ಅಸಭ್ಯ ಹೆಂಗಸು. विमार्गं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-१०१)।

विमार्गण ವಿಮಾರ್ಗಣ (ನ०) ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. वि+मार्ग (अन्वेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विमार्गित ವಿಮಾರ್ಗಿತ (वि०) ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि+मार्ग (अन्वेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

विमार्जना ವಿಮಾರ್ಜನಾ (स्त्री०) 1. ಮೈತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. वि+मृज् (शौचालंकारयोः)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ಒಡವೆಗಳಿಂದ ಶೃಂಗರಿಸುವುದು.

विमार्जयत् ವಿಮಾರ್ಜಯತ್ (वि०) 1. ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वि+मृज् (शौचालंकारयोः)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತಿ.** "विमार्जयन्ती वृजिनात् पुनीते विष्णोरियं विक्रमवैजयन्ती" याद० १८-४३।

विमिश्र ವಿಮಿಶ್ರ (वि०) ಬೆರೆತಿರುವ, ಕಲೆತಿರುವ. विशेषेण मिश्रः।

विमिश्रित ವಿಮಿಶ್ರಿತ (वि०) ಬೆರೆತಿರುವ, ಕಲೆತಿರುವ. वि+मिश्र (संपर्के) "क्तः" (३-४-७२)।

विमुक्त ವಿಮುಕ್ತ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "वाजिनः स्यन्दने भानोर्विमुक्तप्रग्रहा इव" भट्टि० ७-५०। 2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रसाधितदिशो युष्मान् विमुक्तान्यमहीभृतः। संपदः प्रतिपत्स्यन्ते सरितः सागरानिव" याद० २२-४५। 3. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ, ದೂರ ಸರಿದಿರುವ. "त्यक्त्वा भीतिवृतांस्तत्र विमुक्तान् जीविताशया" याद० १६-९४। 4. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विमुक्तमाशंसितशत्रुनिर्जयैरनेकमेकावसरं वनेचरैः" किरा० १४-५१। "संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि" गीता ८-२८। 5. ಸಂಸಾರ ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದ.

विमुक्ति ವಿಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಬಿಡುಗಡೆ. वि+मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮೋಕ್ಷ, ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. "पितॄन्नमस्ये दिवि ये च मूर्ताः स्वधाभुजः काम्यफलाभिसन्धौ। प्रदानशक्ताः सकलेप्सितानां विमुक्तिदा येऽनभिसंहितेषु"। 3. ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ. 4. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಆಪಾಯದಿಂದ ದೂರಸರಿಯುವುದು.

विमुख ವಿಮುಖ (वि०) 1. ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹಿಮ್ಮುಖವಾದ. विनिवर्तितं मुखं यस्य। "श्वासाविलाकुलमुखा विमुखा रणस्य" कुमा० १७-६। 2. ಅನುಕೂಲವಲ್ಲದ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ. 3. ಒಲವಿಲ್ಲದ, ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ, ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ. "न क्षुद्रोऽपि प्रथमसुकृतापेक्षया संश्रयाय प्राप्ते मित्रे भवति विमुखः किं पुनर्यस्तथोच्चैः" मेघ० १-१७। 4. ವಿಫಲನಾದ, ನಿರಾಶನಾದ. "यस्यार्थिनो वा शरणागता वा नाशाभिभङ्गाद्विमुखाः प्रयान्ति" हितो० १-१९४। 5. ವಿವಿಧ ಮುಖಗಳುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ಮುಖಗಳುಳ್ಳ. "धन्विनस्तुरगोपेतान् विमुखान् भुजगानिव" याद० २२-९। 6. ತಿರಸ್ಕೃತನಾದ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विमुखान् द्रष्टुमप्येनं जनंगम इव द्विजान्" नैष० १७-१२१।

विमुच्यमान ವಿಮುಚ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि+मुच्लृ (मोक्षणे) "विमुच्यमानैरपि तस्य मन्थरं गवां हिमानीविशदैः कदम्बकैः" किरा० ४-१२। 2. ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

विमुञ्चत् ವಿಮುಂಚತ್ (वि०) 1. ಬಿಡುತ್ತಿರುವ, 2. ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+मुच्लृ (मोक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ, –न्ती –ನ್ತಿ.**

विमुद्र ವಿಮುದ್ರ (वि०) 1. ಮುದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ, ಮೊಹರುಹಾಕದಿರುವ. 2. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಆರಳಿರುವ. विगता मुद्रा यस्य।

विमूढ ವಿಮೂಢ (वि०) 1. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಂಡ, ಗಾಬರಿಗೊಂಡಿರುವ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಿರುವ. 2. ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿಸಿ ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಂಕುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विमृदित ವಿಮೃದಿತ (वि०) 1. ಕುಟ್ಟಿಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि+मृद (क्षोदे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विमृद्नत् ವಿಮೃದ್ನತ್ (वि०) 1. ಪುಡಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅರೆಯುತ್ತಿರುವ. वि+मृद (क्षोदे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. 3. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –ತೀ.**

विमृद्य ವಿಮೃದ್ಯ (वि०) 1. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುವ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. वि+मृद (क्षोदे) "ल्यप्" (३-१-१२४)।

विमृशत् विमृशत् (वि०) 1. विमर्शमाडुत्तिरुव, विचारमाडुत्तिरुव, पर्यालोचिसुत्तिरुव. वि + मृश (आमर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. हुडुकि नोडुत्तिरुव, मुट्टि हुडुकुत्तिरुव. "रागिणामित इतो विमृशद्भिः पाणिभिर्जगृहिरे हृदयानि" माघ० १०-५६।

विमृश्य विमृश्य (वि०) 1. विमर्शिसल्पडुव, विवेचनेमाडल्पडुव, विचारमाडल्पडुव. वि+मृश (आमर्शने) "ण्यत्" (३-२ १२४)। 2. हुडुकल्पडुव. (अव्य०) 3. विमर्शिसि, चेन्नागि आलोचिसि. "इदमत्रोत्तरं न्याय्यमिति बुद्धया विमृश्य यः" कुमा० ६-८७।

विमृष्ट विमृष्ट (वि०) 1. आलोचिसल्पट्ट, विमर्शमाडल्पट्ट. वि+मृश (आमर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. शुद्धमाडल्पट्ट. वि + मृज् (शुद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

विमोक्ष विमोक्ष (पुं०) 1. मोक्ष, अपवर्ग. संसारदिंद बिडुगडे, मुक्ति. वि+मोक्ष (अवसाने) +णिच् "अच्" (३-३-५६)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–मोक्षणम् –मोक्षणम्**. 2. त्यजिसुवुदु, तोरेदु बिडुवुदु.

विमोचन विमोचन (न०) 1. बिडुगडे, दास्यदिंद बिडिसुवुदु. वि + मुच्लृ (मोक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. मुक्ति, संसारबंधनदिंद बिडुगडे. 3. त्यजिसुवुदु.

विमोचनीय विमोचनीय (वि०) 1. बिडुगडे माडल्पडुव. 2. बिडुगडेमाडबेकाद. 3. बिडुगडेमाडलु अर्हनाद. वि + मुच्लृ (मोक्षणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–मोक्तव्यः –मोक्तव्यः**.

विमोच्य विमोच्य (वि०) बिडल्पडुव, बिडुगडे माडल्पडुव. वि + मुच्लृ (मोक्षणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विमोह विमोह (पुं०) मंकुजाड्य, भ्रमे. वि+मुह (वैचित्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "ह्रीविमोहमहरद्दयितानामन्तिकं रतिसुखाय निनाय" माघ० १०-२२।

विमोहक विमोहक (वि०) प्रलोभनदिंद मरुळुमाडुववनु. वि+मुह (वैचित्ये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विमोहन विमोहन (न०) 1. आसेतोरिसि मरुळु गोळिसुवुदु, उपायदिंद मोसगोळिसुवुदु. वि+मुह (वैचित्ये) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. मोहगोळिसुववनु, आसेतोरिसि वंचिसुववनु. वि+मुह (वचित्ये) "ल्युः" (३-१-१३४)।

विमोहनीय विमोहनीय (वि०) 1. मरुळु माडल्पडुव., आसेतोरिसि वंचिसल्पडुव. वि+मुह (वैचित्ये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–मोघ्यम् –मोढव्यम्, –मोग्धव्यम् –मोढव्यम्**. 2. मरुळुमाडबेकाद. 3. मरुळु माडलु शक्यनाद.

विमोह्य विमोह्य (वि०) मोहगोळिसल्पडुव, मरुळुमाडल्पडुव, मोहगोळिसि वंचिसल्पडुव. वि+मुह (वैचित्ये) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विमोहित विमोहित (वि०) 1. वंचिसल्पट्ट, आसेतोरिसि मरुळुमाडल्पट्ट. वि+मुह (वैचित्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. अविवेकियागि माडल्पट्ट, मूर्खनागि माडल्पट्ट. "यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः" गीता १६-१५। 3. भ्रमेहिडिसल्पट्ट, बेडगुगोळिसल्पट्ट. "मदविमोहितचित्ता" माघ० १०-२१।

वियत् वियत् (न०) आकाश, अंतरिक्ष. वियच्छति—वि+यम (उपरमे) "क्विप्" (३-२-१७८)। "वियत्पयोधि तरतां विशालं विमानदीप्तेन गरुत्मता नः" याद० १८-१८। "वियति बहुतरं स्तोकमुर्व्यां प्रयाति" शाकु० १-७।

वियद्गङ्गा वियद्गंगा (स्त्री०) आकाशगंगे. वियतो गङ्गा।

वियद्भूति वियद्भूति (स्त्री०) अंधकार, कत्तलि, तमस्सु. वियतो भूतिरिव।

वियन्मणि वियन्मणि (पुं०) सूर्य. वियतो मणिः।

वियम वियम (पुं०) 1. निरोध, हतोटि, संयमु. वि+यम (उपरमे) "अप्" (३-३-६३)। 2. कष्ट, पीडे, यातने. 3. विरामु, निलुगडे, बिडुवु. "घञ्" (३-३-१८)। **–वियामः –वियामः**.

वियात वियात (वि०) 1. लज्जेयिल्लदवनु, नाचिकेयन्नु तोरिदवनु. विरुद्धं यातः। 2. भाग्यरहित, अदृष्टहीन.

वियाम वियामः (पुं०) "वियम" नोडि.

वियुक्त वियुक्त (वि०) बेरेयाद, आगलिद. वि+युजिर् (योगे) "क्तः" (३-४-७२)। "परस्परा-क्रन्दिनि चक्रवाकयोः पुरोवियुक्ते मिथुने कृपावती" कुमा० ५-२६।

वियोग वियोगः (पुं०) 1. आगलुविके, बेरेयागुवुदु, दूरदल्लिरुवुदु. वि+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "सोत्कण्ठं किमपि पृथासुतः प्रदध्यौ संधत्ते भृशमरतिं हि सद्वियोगः" किरा० ५-५१। 2. कळिदुकॊळ्ळुवुदु, निरंतरवागि आगलुवुदु. "यस्य योगं न वाञ्छन्ति वियोगभयकातराः। भजन्ति चरणाम्भोजं मुनयो हरिमेधसः" भाग० ९-१३-९।

वियोगभाज् वियोगभाज् (वि०) वियोगवन्नु हॊंदिरुव, परस्पर आगलिरुव. वियोगं विश्लेषं भजति—भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२)। "वियोगभाजां हृदि कण्टकैः कटुर्निधीयसे कर्णिशरः स्मरेण यत्" नैष० १-७९।

वियोगिन् वियोगिन् (वि०) 1. आगलिकेयुळ्ळ, वियोगहॊंदिरुव. वियोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "वियोगिदाहाय कटूभवत्त्विषस्तुषार-भानोरिव खण्डमाहृतम्" नैष० १६-७४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-नी** -नी. 2. विरहहॊंदिरुव हॆंगसु.

वियोगिनी वियोगिनी (स्त्री०)1. विरहहॊंदिरुव हॆंगसु. 2. पक्षिगळ संबंधहॊंदिरुव वृक्ष, लते. वियोगोऽस्या अस्ति, वीनां पक्षिणां योगः सम्बन्धोऽस्यास्ति वा "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "वियोगिनीमेक्षत दाडिमीमसौ प्रियस्मृतेः स्पष्टमुदीतकण्टकाम्" नैष० १-८३।

वियोजित वियोजित (वि०) आगलिसल्पट्ट, बेर्पडिसल्पट्ट. वि+युजिर् (योगे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विरक्त विरक्त (वि०) 1. वैराग्यदिंद कूडिद, एल्ला लौकिक विषयगळल्लू प्रीतियन्नु तॊरेदिरुव. वि+रञ्ज (रागे) "क्तः" (३-४-७२)। "हानादान-विरक्तमार्गनिरतः कश्चित्तपस्वी स्थितः" भर्तृ० ३-९५। 2. बहळ कॆंपाद. "विरक्तसन्ध्याकपिशं पुरस्तात् यतो रजः पार्थिवमुज्जिहीते" रघु० १३-६४। 3. यावव बण्णवू इल्लद, वर्णरहितवाद. 4. कामु क्रोधादिगळन्नु त्यजिसिरुव.

विरक्ता विरक्ता (स्त्री०) प्रीतियिल्लद–इष्टविल्लद–हॆंगसु, अनुकूलवागिल्लद हॆंगसु. "यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता सा चान्यमिच्छति जनं स जनोऽन्यरक्तः। अस्मत्कृतेऽपि परितुष्यति काचिदन्या धिक् तां च तं च मदनं च इमां च मां च" नीतिशतकम्।

विरक्ति विरक्ति (स्त्री०) 1. वैराग्य, लौकिक एल्ला विषयगळल्लू प्रीतियन्नु तॊरेयुविके. वि+रञ्ज (रागे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "देहो गुरुर्मम विरक्ति-विवेकहेतुः" भाग० ११-९-२५। 2. अतृप्ति, असमाधान, संतोषविल्लदिरुविके. 3. विश्वासविल्लदिरुविके. 4. इष्टविल्लदिरुविके, अपेक्षेयिल्लदिरुविके.

विरचन विरचन (न०) 1. एर्पाडु, व्यवस्थे, क्रमदल्लिडुवुदु, अणियमाडुवुदु. वि+रच (प्रतियत्ने)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "दूष्यैरिव क्षितिभृतां द्विरदैरुदारतारावलीविरचनैर्व्यरुचन्निवासाः" माघ० ५-२१। 2. रचिसुवुदु, निर्मिसुवुदु. 3. उत्पत्ति माडुवुदु, सृष्टिसुवुदु, उंटु माडुवुदु. 4. रचने, ग्रथन, जोडणॆ. "युच्" (३-३-१०७)। **-रचना** -रचना.

विरचयत् विरचयत् (वि०) 1. रचिसुत्तिरुव. 2. निर्मिसुत्तिरुव. 3. सृष्टिसुत्तिरुव. 4 एर्पडिसुत्तिरुव. वि+रच (प्रतियत्ने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** -यन्ती.

विरचित विरचित (वि०) 1. माडल्पट्ट. 2. रचिसल्पट्ट (ग्रंथ). वि+रच (प्रतियत्ने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "इति विरचितवाग्भिर्वन्दिपुत्रैः कुमारः" रघु० ५-७५। 3. निर्मिसल्पट्ट. 4. एर्पडिसल्पट्ट.

विरजस् विरजस् (वि०) 1. धूळिल्लद. विगतं रजो धूलिर्यत्र। "एष नो विरजाः पन्थाः दृश्यते देवसद्मनः" भा०। 2. स्वच्छवाद, कॊळेयिल्लद, मालिन्यविल्लद. 3. दोषविल्लद, शुद्धवाद. 4. रजोगुणविल्लद. "असक्तदृष्टिर्विरजाः सदैव देवोऽपरः सुप्रभदेवनामा" माघ०। (स्त्री०) 5. मुट्टुनिंतुहॊद हॆंगसु. विनिवृत्तं रजः शोणितं यस्याः। "कप्"। **-रजस्का** -रजस्का.

विरजस्तमस् विरजस्तमस् (वि०) ರಜೋಗುಣ ಮತ್ತು ತಮೋಗುಣಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ, ರಜೋಗುಣ ಮತ್ತು ತಮೋಗುಣಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. विगते रजस्तमसी यस्मात्।

विरजा विरजा (स्त्री०) 1. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು, 2 ನಹುಷನ ಪತ್ನಿ, ಯಯಾತಿಯ ತಾಯಿ. 3. ಒಂದು ನದಿ.

विरत विरत (वि०) 1. ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿದ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದಿದ. वि+रम् (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2 ವಿರಾಮಹೊಂದಿದ, ನಿಂತುಹೋದ.

विरति विरति (स्त्री०) 1. ನಿವೃತ್ತಿ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ. 2. ವಿರಾಮ, ನಿಲ್ಲುವುದು, ನಿಲುಕಡೆ. वि+रम् (क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "वितमसि विषये स्थिता इवासन् विरतिविहीनविहारजागरेण" याद० २४-७०।

विरल विरल (वि०) 1. ಅವಕಾಶವುಳ್ಳ, ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ವ್ಯವಧಾನವುಳ್ಳ, ಮಧ್ಯೆ ಅಂತರವುಳ್ಳ. वि रा॒ति—रा (दाने) "कलन्" बाहु०। "पुरा यत्र स्रोतः पुलिनमधुना तत्र सरितां विपर्यासं यातो घनविरलभावः क्षिति-रुहाम्" उ० रा० २-२७। 2. ಅಲ್ಪವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪವಾದ. "विरलातपच्छविरनुष्णवपु परितो विपाण्डु दधदभ्रशिरः" माघ० ९-३। 3. ತೆಳುವಾದ, ಒತ್ತಾಗಿಲ್ಲದ. 4. ಅಪೂರ್ವವಾದ, ದುರ್ಲಭವಾದ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣಬರದ. "स्तिमितोन्नतसंचारा जनसन्तापहारिणः। जायन्ते विरला लोके जलदा इव सज्जनाः" पञ्चतं० १-३०। (अव्य०) 5. ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ, ದುರ್ಲಭವಾಗಿ, (न०) 6. ಮೊಸರು.

विरस विरस (वि०)1. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದ, ಯಾತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. विगतो रसो यस्मात्। "सरले साहसरागं परिहर रम्भोरु मुञ्च संरम्भम्। विरसं विरहायासं सोढुं तव चित्तमसहं मे" मालती० ६-१०। 2. ರಸವಿಲ್ಲದ, ರುಚಿಯಿಲ್ಲದ, ಮಧುರ ಮೊದಲಾದ ಭೋಜ್ಯ ರಸವಿಲ್ಲದ. 3. ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, 4. ದ್ರವವಿಲ್ಲದ, ಸಾರವಿಲ್ಲದ. 5. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಶೂನ್ಯವಾದ.

विरह विरह (पुं०) 1. ಅಗಲಿಕೆ, ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು, ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಸ. वि+रह (त्यागे) "घः" (३-३-११८)। "अमृतस्रुतोऽपि विरहाद्भवतो यदमूं दहन्ति हिमरश्मिरुचः" माघ० ९-६८। 2. ವಿಚ್ಛೇದ, ಪತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪತ್ನಿಯು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಸಮಾಡುವುದು. ಇದು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಆರು ವಿಧ ದೋಷಗಳಲ್ಲೊಂದು. "पानं दुर्जनसंसर्गः पत्या च विरहोऽटनम्। स्वप्नोऽन्यगेहे वासश्च नारीणां दूषणानि षट्" मनु० ९-१३। 3. ಪರಿತ್ಯಾಗ, ತೊರೆದು ಬಿಡುವುದು, ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದು. 4. ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿರುವುದು, ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವುದು, ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿರುವುದು.

विरहिणी विरहिणी (स्त्री०) 1. ಪತಿಯಿಂದ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. 2. ಪತಿಯು ಪ್ರವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ವೇದನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಹೆಂಗಸು. विरहोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

विरहित विरहित (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+रह (त्यागे) "क्तः" (३-२-१०२)। "कररुद्धनीवि-दयितोपगतौ गलितं त्वराविरहितासनया" माघ० ९-७५। 2. ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವ. 3. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪತ್ನಿಯ ವಿರಹವುಳ್ಳ.

विरहिन् विरहिन् (वि०)1. ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವ. 2. ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ಅಗಲಿರುವ. विरहोऽस्यास्ति—विरह "इनिः" (५-२-११५)। "विरहिणः प्रहिणस्ति शरीरिणः" भर्तृ० २-८१। 3. ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವ. ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿರುವ.

विराग विराग (पुं०) 1. ಅಪರಾಗ, ಅವಿಶ್ವಾಸ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. वि+रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१८)। "आर्येण तेषु तेषु विरागकारणेषु परिहृतेषु सुगृहीत-नामधेये देवे चन्द्रगुप्ते दृढमनुरक्ताः प्रकृतयः" मुद्रा० १। 2. ಒಲವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದರ, –ತಾತ್ಸಾರ. (वि०)4. ನಾನಾವಿಧ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 5. ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ.

विरागिन् विरागिन् (वि०) 1. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದೆ. "इदमपास्य विरागि परागिणीः" माघ० ६-११। 2. ಒಲವಿಲ್ಲದ. 3. ಸೌಖ್ಯದಲ್ಲಿ ಆದರವಿಲ್ಲದ.

विराज् विराज् (पुं०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. विशेषेण राजते—राज् (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ವಿರಾಟ್‌ಪುರುಷ, ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. ಚತುರ್ಮುಖನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅನುಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಒಂದು ಅರ್ಧದಿಂದ ಪುರುಷನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಯಿತು. ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಧವು ಸ್ತ್ರೀಯಾಗಿ ಆಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ವಿರಾಟ್‌ಪುರುಷನು

ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದನು. ವಿರಾಟ್‌ಪುರುಷನು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮನುವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "द्विधा कृत्वात्मनो देहमर्धेन पुरुषोऽभवत्। अर्धेन नारी तस्यां स विराजमसृजत्प्रभुः॥ तपस्तप्त्वाऽसृजद्यं तु स स्वयं पुरुषो विराट्। तं मां वित्तास्य सर्वस्य स्रष्टारं द्विजसत्तमाः" मनु० १-३२, ३३। ಈ ವಿರಾಟ್ ಪುರುಷನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ದಶಭುವನಗಳೂ ಸೇರಿ ಕೊಂಡಿವೆ. .["चतुर्दशभुवन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

विराजमान विराजमान (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. वि + राज् (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "गण्डोज्ज्वलामुज्ज्वलनाभिचक्रया विराजमानां नवयोदरश्रिया" माघ० १२-८।

विराजित विराजित (वि०) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೋಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + राज् (दीप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

विराट विराट (पुं०) ವಿರಾಟರಾಜ, ಮತ್ಸ್ಯದೇಶದ ಅಧಿಪತಿ. ಸುರಥೆ ಮತ್ತು ಸುದೇಷ್ಣೆ ಇವನ ಪತ್ನಿಯರು. ಶ್ವೇತ ಮತ್ತು ಶಂಖವೆಂಬುವರು ಸುರಥೆಯ ಪುತ್ರರು. ಉತ್ತರಕುಮಾರನೂ ಉತ್ತರೆಯೂ ಸುದೇಷ್ಣೆಯ ಮಕ್ಕಳು. [ಪಾಂಡವರು 12 ವರ್ಷ ವನವಾಸಮಾಡಿ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ವಿರಾಟನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿದರು. ಎಲ್ಲರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಪಡೆದರು. ಉತ್ತರಗೋಗ್ರಹಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಕುಮಾರನಿಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗಿದ್ದು ಕೌರವಸೇನೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಹೆದರಿಹೋದ ಉತ್ತರನ ಪರವಾಗಿ ಕೌರವರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಓಡಿಸಿದವನು ಅರ್ಜುನನೆಂದು ಕಂಕ (ಧರ್ಮರಾಜ)ನು ಹೇಳಲು ವಿರಾಟನು ಪಗಡೆಯ ದಾಳದಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು ಹೊಡೆದನು. ವಿರಾಟನು ಪಾಂಡವರ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದನಂತರ ಭಯದಿಂದ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಬೇಡಿ ತನ್ನ ಪುತ್ರಿ ಉತ್ತರೆಯನ್ನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆಮಾಡುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದನು. ಭಾರತ ಮಹಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿರಾಟನು ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದು ಬಹಳ ಹೋರಾಡಿದನು. ಉತ್ತರೆಯು ಅರ್ಜುನನ ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಳು.]

विराद्ध विराद्ध (वि०) ಅಪಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+राध (संसिद्धौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "विराद्ध एवं भवता विराद्धा बहुधा च नः" माघ० २-४१।

विराद्ध विराद्ध (वि०) ಅಪಕಾರಮಾಡುವ, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. वि+राध (संसिद्धौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "विराद्ध एवं भवता विराद्धा बहुधा च नः" माघ० २-४१।

विराध विराध (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತುಂಬುರು ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. [ಒಮ್ಮೆ ರಂಭೆಯನ್ನು ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ರಾಕ್ಷಸನಾಗಿ ಜನಿಸುವಂತೆ ಶಾಪ ಪಡೆದು ವಿರಾಧನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತ ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡನೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಇವನ ಭುಜಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಹಾಕಿದರು. ಆಗ ಇವನು ಗಂಧರ್ವಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆದು ಹೊರಟುಹೋದನು.]

विराधन विराधन (न०) ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. वि+राध (संसिद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विराम विराम (पुं०)1. ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ಬಿಡುವು. ನಿಲುಕಡೆ. वि + रम् (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "सुधां विना न प्रयुर्विरामम्" भर्तृ० १-७१। 2. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. "सेकः शीकरिणा करेण विहितः कामं विरामे पुनः न स्नेहादनरालनालनलिनीपत्रातपत्रं धृतम्" मालती० ९-३४। 3. ಕಾರ್ಯದ ಮಧ್ಯೆ ಕೊಡುವ ನಿಲುಕಡೆ, ಕೆಲಸದ ಮಧ್ಯದ ಅವಕಾಶ, ಕಾರ್ಯ ಮಾಡದೆ ಮಧ್ಯೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವ ಕಾಲ. 4. ಸಂಗೀತದ ಮಧ್ಯೆ ಕೊಡುವ ಕಾಲಾವಕಾಶ. "वर्णानामपि मूर्च्छना-न्तरगतं तारं विरामे हृतम्" मृच्छ० ३-५। 5. ವಿಷ್ಣು. वरप्रदैः ब्रह्मादिभिः अवध्यत्वादिभिः वरैः विरम्यतेऽस्मिन्—वि + रम् अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "वरप्रदैर्ब्रह्ममुख्यैरवध्यत्वादिभिर्वरैः। यस्मिन्विरम्यत इति स विरामः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "रामो विरामो विरतः" वि० स०।

विराव विराव (पुं०) ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. वि + रु (शब्दे) "घञ्" (३-३-२२)। "अनुपतति विरावैः पत्रिणां व्याहरन्ती रजनिमचिरजाता पूर्वसन्ध्या सुतेव" माघ० ११-४०।

विराविन् विराविन् (वि०) 1. ಶಬ್ದಗೈದ ಕೂಡಿದ, ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವ, ಕಿರಿಚುವ. विरावोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

विरिक्त विरिक्त (वि०) ವಿರೇಚನಮಾಡಿದ, ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬರಿದುಮಾಡಿದ.

विरिञ्चि ವಿರಿಂಚಿ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. विरचयति — रच (प्रतियत्ने) + णिच् "इः" (उ० ४-१३९)। पृषो० अकारस्य इत्वम् नुम् च। इत्वाभावे विरञ्चिः इत्यपि रूपम्। "विरिञ्चिपूर्वैरपि दुर्निरीक्षं विश्वाश्रयं रूपमशेषमूर्तेः" याद० २३-३३। 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

विरिब्ध ವಿರಿಬ್ಧ (पुं०) ಉದಾತ್ತಾದಿ ಸ್ವರ. वि + रेभृ (शब्दे) "क्तः" (७-२-१८)। इडभावो निपा०। उपधाया इत्वमपि। "विधिविहितविरिब्धैः सामधेनी-रधीत्य" माघ० ११-४१।

विरुग्ण ವಿರುಗ್ಣ (वि०) 1. ಮುರಿದುಹೋದ ಧಾರೆ (ಆಲುಗು) ಯುಳ್ಳ, ಬಗ್ಗಿರುವ, ಮಡಿಚಿಕೊಂಡಿರುವ. वि+रुजो (भङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "विरुग्णोदग्र-धाराग्रः कुलिशो मम वक्षसि" भट्टि० ५-२५। 2. ಭಿನ್ನವಾದ, ಒಡೆದುಹೋದ, ಭಗ್ನವಾದ. "विरुग्णसंकीर्ण-विपन्नभिन्नैः" भट्टि० १२-७५। 3. ಕುಟಿಲವಾದ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿರುವ. 4. ರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿದಃ "त्वया विहीनस्तव शोकरुग्णः" रामा०।

विरुत ವಿರುತ (न०) ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. विशेषं रुतम्। "संहर्षादलिविरुतैरितीव गायल्लोलोमौ पयसि महोत्पलं ननर्त" माघ० ८-२३।

विरुद ವಿರುದ (क्लीं०) 1. ರಾಜಸ್ತುತಿ, ರಾಜನನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಗದ್ಯಪದ್ಯಮಯ ಕಾವ್ಯ. "गद्यपद्यमयी राजस्तुतिर्विरुदमुच्यते" सा० द० ६-३३७। वबयोर-भेदः। 2. ಕೂಗಾಟ, ಕಿರುಚಾಟ.

विरुद्ध ವಿರುದ್ಧ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಿಪರೀತವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ. "सुहृदर्थमीहितमजिह्मधियां प्रकृते-र्विराजति विरुद्धमपि" माघ० १-६२। 3. ಶತ್ರುತ್ವವುಳ್ಳ. ದ್ವೇಷವುಳ್ಳ. 4. ಭಿನ್ನವಾದ, ಬೇರೆಯಾದ, ಅಸಂಗತವಾದ, ಸಮಂಜಸವಲ್ಲದ. 5. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ, ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विरूढ ವಿರೂಢ (वि०) 1. ಮೊಳಕೆಹೊರಟು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದಿರುವ. वि + रुह (बीजजन्मादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "तास्वेव संप्रति विरूढतृणाङ्कुरासु बीजाञ्जलिः पतति" मृच्छ० १-९। 2. ಹುಟ್ಟಿರುವ. "गङ्गाप्रपातान्तविरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश" रघु० २-२६। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿರುವ. 4. ಬೆಳೆದಿರುವ, ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ. "लीला-लूनपुनर्विरूढशिरसो वीरस्य लिप्सोर्वरम्" अनर्घ०।

विरूप ವಿರೂಪ (न०) 1. ವಿಕಾರವಾದ ರೂಪ. ಅಂದವಲ್ಲದ ರೂಪ. विकृतं रूपम्। (वि०) 2. ವಿಕಾರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಕೆಟ್ಟ ಆಕಾರವುಳ್ಳ. "सुरूपं वा विरूपं वा पुमानित्येव भुञ्जते" मनु० ९-१४। विकृतं रूपं यस्य। 3. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಅನುರೂಪವಲ್ಲದ, ಸದೃಶವಲ್ಲದ. "विरूपयोः संघटना या च तद्विषमं मतम्" सा० द०। "सद्यः करस्पर्शमवाप्य चित्रं रणे रणे यस्य कृपाणलेखा। तमालनीला शरदिन्दुपाण्डु यशस्त्रिलोकाभरणं प्रसूते"। (स्त्री०) **-पा-ऽऽ**. 4. ಶೀಟುಕಸಂಧಿ. 5. ಆತಿಬಜೆ.

विरूपाक्ष ವಿರೂಪಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. विरूपे अक्षिणी यस्य। "या नः प्रीतिर्विरूपाक्ष त्वदनु-ध्यानसंभवा" कुमा० ६-२१। 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "विरूपाक्षस्ततोऽक्रीडत् संग्रामे मत्तहस्तिना" भट्टि० १७-७८। (वि०) 3. ವಿಕಾರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. विरूपाण्यक्षीणि यस्य। "वपुर्विरूपाक्षमलक्ष्यजन्मता दिगम्बरत्वेन निवेदितं वसु" कुमा० ५-७२।

विरेक ವಿರೇಕ (पुं०) ವಿರೇಚನ, ಭೇದಿಯಾಗುವುದು. वि + रिचिर् (विरेचने) "घञ्" (३-३-१८)।

विरेचन ವಿರೇಚನ (न०) 1. ಮಲವಿಮೋಚನೆ, ಭೇದಿ. वि + रिचिर (विरेचने) "ल्युट्" (३-३-१८)। "हरीतकी समगुडा मधुना सह पेषिता। विरेचनकरी रुद्र भवतीति न संशयः"। (वि०) 2. ಭೇದಿಮಾಡಿಸುವ (ಔಷಧ). विशेषेण रेचयति — रिचिर् (विरेचने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

विरेचित ವಿರೇಚಿತ (वि०) ಭೇದಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಟ್ಟೆ ಬರಿದುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + रिचिर् (विरेचने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विरोक ವಿರೋಕ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ. (न०) 2. ರಂಧ್ರ, ಛಿದ್ರ, ವಿವರ. वि + रुच (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "नासाविरोकपवनोल्लसितं तनीयो रोमाञ्चतामिव जगाम रजःपृथिव्याः" माघ० ५-५४।

विरोचन ವಿರೋಚನ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. विरोचते—वि + रुच (दीप्तौ) "युच्" (३-२-१४९)। "दीप्तिनिर्जितविरोचनादयं गां विरोचनसुतादभीप्सतः" माघ० १४-७४। 2. ಚಂದ್ರ. "तासां तद्वचनं श्रुत्वा

दक्षः सोममथाब्रवीत्। समं वर्तस्व भार्यासु मा त्वां शप्से विरोचन" भा०। 3. अग्नि. 4. प्रह्लादन पुत्र. "विरोचनः प्रह्लादस्य तनयेऽर्केऽग्निचन्द्रयोः" मेदि०। 5. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड.

विरोचनसुत ವಿರೋಚನಸುತ (पुं०) ವಿರೋಚನನ ಪುತ್ರನಾದ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ. विरोचनस्य सुतः। "गां विरोचनसुतादभीप्सतः" माघ० १४-७४।

विरोचिष्णु ವಿರೋಚಿಷ್ಣು (वि०) ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. वि + रुच (दीप्तौ) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "वायोरपि विकुर्वाणात् विरोचिष्णु तमोनुदम्" मनु० १-७७।

विरोद्धव्य ವಿರೋದ್ಧವ್ಯ (वि०) 1. ವಿರೋಧಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ, ದ್ವೇಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ದ್ವೇಷಿಸಬೇಕಾದ. 3. ದ್ವೇಷಿಸಲು ಆರ್ಹನಾದ. वि + रुधिर् (आवरणे) "तव्यः" (३-१-९६)। 4. ತಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 5. ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 6. ತಡೆಯಬೇಕಾದ. 7. ಅಡ್ಡಿಮಾಡಬೇಕಾದ. "अनीयर्" (३-१-९६)। **–रोधनीयः –रोधनीयः**.

विरोद्धृ ವಿರೋದ್ಧೃ (वि०) ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. वि+रुधिर् (आवरणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

विरोध ವಿರೋಧ (पुं०) 1. ವೈರ, ದ್ವೇಷ, ಹಗೆತನ. वि + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "विरोधो विश्रान्तः प्रसरति रसो निर्वृतिघनस्तदौद्धत्यं क्वापि व्रजति विनयः प्रह्वयति माम्" उ० रा० ६-११। 2. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ, ನಿರ್ಬಂಧ. 3. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವುದು, ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡುವುದು. 4. ಅಸಂಗತವಾದ ವರ್ತನೆ, ಅಸಂಬದ್ಧ ನಡವಳಿಕೆ. 5. ಕಲಹ, ಜಗಳ. "विदधे विरोधमथ तेन सह" माघ० ९-५९। "संजहार सहसा परिरब्धप्रेयसीषु विरहव्य विरोधम्" माघ० १०-४४। 6. ವಿಪರೀತವಾದ ಅರ್ಥ. "श्रुति-स्मृतिविरोधे तु श्रुतिरेव गरीयसी" स्मृतिः। 7. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "यस्त्वं प्राणविरोधेन कीर्तिमिच्छसि शाश्वतीम्" भा०। 8. ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ, ಆಪಾತತಃ (ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ) ವಿರೋಧವು ಕಂಡುಬಂದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವಿರುವಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. ಇದನ್ನೇ "**ವಿರೋಧಾಭಾಸ**" ವೆಂದು ಹೇಳುವರು. "आभासत्वे विरोधस्य विरोधाभास उच्यते"। उदाः "विनापि तन्वि हारेण वक्षोजौ तव हारिणौ"। 9. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ಘಟ ಮತ್ತು ಪಟಾಭಾವ ಇವೆರಡೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏಕತ್ರ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ. 10. ಆಡುವ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಬಾಧೆ. "स्ववाग्विरोधो यत्र स्यात् विरोधः स प्रकीर्तितः"। उदाः "वन्ध्या मे जननीत्येष विरोधः स्वोक्तिबाधतः"। ನನ್ನ ತಾಯಿ ಬಂಜೆ ಎಂದು ತಾಯಿಯ ಉದರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಹೇಳುವ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಬಾಧೆವೇ ವಿರೋಧ.

विरोधन ವಿರೋಧನ (न०) 1. ದ್ವೇಷಿಸುವುದು. वि + रुधिर् (आवरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "ईदृक्-पापफलं पुत्र मातापित्रोर्विरोधनम्"। 2. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "अदुष्टस्य हि संत्यागः सत्पथे निरतस्य च। निर्दहेदपि शक्रस्य द्युतिं धर्मविरोधनात्" रामा०। 3. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ವಿಮರ್ಶಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. ಕಾರ್ಯನಾಶದ ಜ್ಞಾನವು ವಿರೋಧನ. "कार्यात्ययोपगमनं विरोधनमिति स्मृतम्" सा० द०। "भीमेन प्रियसाहसेन रभसादल्पावशेषे जये सर्वे जीवितसंशयं वयममी वाचा समारोपिताः" वेणी० ६-१।

विरोधिकृत् ವಿರೋಧಿಕೃತ್ (पुं०) ಪ್ರಭವಾದಿ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲೊಂದು. विरोधिनं करोति—कृ कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

विरोधिन् ವಿರೋಧಿನ್ (पुं०) 1. ವೈರಿ, ಶತ್ರು, ಹಗೆ. विरोधोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। विरुणद्धि —वि + रुधिर् (आवरणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "विरोधिनां विग्रहभेददक्षा मूर्तेव शक्तिः क्वचिदस्खलन्ती" माघ० ३-१८। 2. ಪ್ರಭವಾದಿ ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲೊಂದು ಸಂವತ್ಸರ. (वि०) 3. ಪರಸ್ಪರ ವೈರವುಳ್ಳ, ದ್ವೇಷವುಳ್ಳ. "विरोधिसत्त्वोज्झितपूर्वमत्सरं द्रुमैरभीष्ट-प्रसवार्चितातिथि" कुमा० ५-१७। 4. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವ, ತಡೆಯುವ. 5. ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. 6. ಸಾಮಂಜಸ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 7. ಅಸಂಗತವಾದ ವರ್ತನೆಯುಳ್ಳ. 8. ಕಲಹಪ್ರಿಯನಾದ, ಜಗಳಗಂಟಿಯಾದ. 9. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ಅನುಕೂಲವಲ್ಲದ.

विरोपण ವಿರೋಪಣ (न०) 1. ಗಿಡವನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸುವುದು. वि + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. (ಗಾಯವನ್ನು) ವಾಸಿಮಾಡುವುದು, –ಒಣಗಿಸುವುದು. (वि०) 3. (ಗಾಯವನ್ನು) ವಾಸಿಮಾಡುವ, –ಒಣಗಿಸುವ. कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। "यस्य त्वया व्रणविरोपणमिङ्गुदीनां तैलं न्यषिच्यत मुखे कुशसूचिविद्धे" शाकु० ४-१३।

विरोह विरोह (पुं०) बेळियुवुदु. (सस्यगळु) बेळिदु मेलक्के एळुवुदु. वि + रुह (बीजजन्मादौ) "घञ्" (३-३-१८)।

विलक्ष विलक्ष (वि०) 1. विस्मयगॊंड, आश्चर्यदिंद कूडिद. विशेषेण लक्षयते—लक्ष (आलोचने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "इति विज्ञाप्य सा देवी विषादाभावमात्मनः। विरराम ततस्तस्मै विलक्षा विश्वधारिणी" याद० १६-१२९। 2. लज्जेयुळ्ळ, अपराधदिंद नाचिकॆपडुव. "विलूनमूलद्रुमसन्निभं स तं विलक्षमुत्थाप्य विहारयादवः" याद० १४-५४। "आत्मनः स्खलिते सम्यक् ज्ञातेऽन्यैर्यस्य जायते। अपत्रपाऽतिमहती स विलक्ष इति स्मृतः"।

विलक्षण विलक्षण (न०) 1. प्रयोजनविल्लद परिस्थिति. विगतं लक्षणम् आलोचनं यत्र—वि + लक्ष (आलोचने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. आलोचिसुवुदु. (वि०) 3. एल्लक्किंतलू भिन्नवाद, असाधारणवाद. "अथैवमखिललोकपालसमो विलक्षणैर्जडवदभूतवेशभाषाचरितैरविलक्षितभगवत्प्रभावः" भाग० ५-६-६। 4. विशिष्टवाद लक्षणगळिंद कूडिद. विशिष्टं लक्षणं यस्य। 5. विरुद्धलक्षणगळिंद कूडिद.

विलक्षित विलक्षित (वि०) 1. चिन्हागि आलोचिसल्पट्ट. 2. विशेषवागि परिगणिसल्पट्ट. 3. तब्बिब्बु उंटु माडल्पट्ट, किरिकिरियुंटुमाडल्पट्ट, दिग्भ्रमॆ युंटुमाडल्पट्ट.

विलग्न विलग्न (पुंन०) 1. मध्यप्रदेश, कटिभाग, सॊंटे, नडु. विशेषेण लग्नम्। 2. जन्मलग्न, हुट्टिद लग्न. "गोचरे वा विलग्ने वा ये ग्रहा रिष्टसूचकाः। पूजयेत्तान् प्रयत्नेन पूजिताः स्युः शुभावहाः"। 3. मेष मॊदलाद लग्न. (वि०) 4. तॆळुवाद, सण्णदाद. "मध्येन सा वेदिविलग्नमध्या वलित्रयं चारु बभार बाला" कुमा० १-३९। 5. इट्टिरुव, संक्रान्तवाद, सेरिकॊंडिरुव. "स प्रापदप्राप्तपराभियोगं नरेन्द्रगुप्तं नगरं मुहूर्तात्। पुरोविलग्नैर्हरदृष्टिपातैः सुवर्णसूत्रैरिव कृष्यमाणम्" कुमा० ७-५०। 6. आंटिकॊंडिरुव, कूडिकॊंडिरुव, ऒंदागि सेरिकॊंडिरुव. "किमलम्बताम्बरविलग्नमधः किमवर्धतोर्ध्वमवनीतलतः" माघ० ९-२०। "विलग्नं न स्त्रियां मध्ये त्रिषु स्याल्लग्नमात्रके" मेदि०।

विलङ्घन विलंघन (न०) 1. (आज्ञॆयन्नु) मीरुवुदु, -उल्लंघिसुवुदु. वि + लंघ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. मीरुवुदु, मेलागिरुवुदु, अतिशयवागिरुवुदु.

विलङ्घनीय विलंघनीय (वि०) 1. दाटल्पडुव. 2. दाटबेकाद. 3. दाटबहुदाद. 4. दाटलु साध्यवाद. 5. मीरल्पडुव. 6. मीरबेकाद. 7. मीरबहुदाद. 8. मीरलु साध्यवाद. वि+लंघि (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **-लङ्घितव्यः -लंघितव्यः.**

विलङ्घमान विलंघमान (वि०) 1. दाटुत्तिरुव. 2. मीरुत्तिरुव, उल्लंघिसुत्तिरुव, वि + लंघि (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

विलङ्घयत् विलंघयत् (वि०) 1. दाटिसुत्तिरुव. वि + लंघि (भाषार्थे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विलङ्घयन् व्योमपथेन सिन्धुं त्वद्दर्शने दीप्तकुतूहलानाम्" याद० १८-११३। 2. मीरिसुत्तिरुव, अतिशयवागुत्तिरुव. "विलङ्घयन्तः सुदृशां कटाक्षा विलिल्यिरे कृष्णमवाप्य लक्ष्यम्" याद० १३-७०।

विलङ्घित विलंघित (वि०) 1. दाटल्पट्ट. वि+लंघि (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "निवेशयामास विलङ्घिताध्वा क्लान्तं रजोधूसरकेतु सैन्यम्" रघु० ५-४२। 2. मीरल्पट्ट, उल्लंघिसल्पट्ट. "विलङ्घितस्थितिमभिवीक्ष्य रूक्षया रिपोर्गिरा गुरुमपि गान्दिनीसुतम्" माघ० १७-१२। 3. जयिसिरुव, मेलुगैयागिरुव, अतिशयवागिरुव.

विलज्ज विलज्ज (वि०) लज्जॆयिल्लद, नाचिकॆयन्नु बॊरेदिरुव. विगता लज्जा यस्य। "तनयगतदिनेशे शैशवे सौख्यभागी न भवति फलभागी यौवने व्याधियुक्तः। जनयति सुतमेकं निर्णयं नाशयित्वा चपलमतिर्विलज्जः क्रूरकर्मा कुचेलः"।

विलपत् विलपत् (वि०) 1. अळुत्तिरुव, रोदन माडुत्तिरुव. वि + लप (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. दुःखदिंद माताडुत्तिरुव, स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-लपन्ती -लपन्ती.**

विलपन विलपन (न०) 1. अळुवुदु, रोदन. वि+लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. दुःखदिंद आडुवमातु.

विलम्ब विलंब (पुं०) 1. सावकाश, तड, तामस, वि + लबि (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. तूगाडुवुदु, तूंगुवुदु. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-लम्बनम् -लंबनम्**. "तन्मुग्धे विफलं विलम्बनमसौ रम्योऽभिसारक्षणः" गीतगो०।

विलम्बमान विलंबमान (वि०) जोलाडुत्तिरुव, तूगाडुत्तिरुव. वि + लबि (अवस्रंसने) "शानच्" (३-२-१२४)। "विलम्बमानाकुलकेशपाशया कयाचिदाविष्कृतबाहुमूलया" किरा० ८-१८।

विलम्बित विलंबित (न०) 1. विलंबकालद नृत्य, करचरण मोदलादुवुगळिंद निधानवागि अभिनयिसुव नृत्य (कुणित). विलम्ब्यन्ते करचरणादयोऽत्र — वि+लबि (अवस्रंसने) "क्तः" (३-४-७६)। (वि०) 2. तूगुहाकिरुव, तूंगाडुव. 3. सावकाश माडल्पट्ट. 4. निधानवागिरुव, तडवागिरुव. "विलम्बितफलैः कालं स निनाय मनोरथैः" रघु० १-३३।

विलम्बिन् विलंबिन् (पुंन०) 1. प्रभवादि अरवत्तु संवत्सरगळल्लि मूवत्तेरडनेय संवत्सर. (वि०) 2. जोलाडुत्तिरुव, तूंगुत्तिरुव, विलम्बते — वि + लबि (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "विलम्बिनीलोत्पलकर्णपूराः कपालभित्तीरिव लोध्रगौरीः" माघ० ४-८। 3. तडमाडुव, तामस माडुव. "भवति विलम्बिनि विगलितलज्जा विलपति रोदिति वासकसज्जा" गीतगो०।

विलम्भ विलंभ (पुं०) दान. कोडुगे. वि+डुलभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)।

विलय विलय (पुं०) 1. प्रळय, जगत्तिन नाश, प्रपंचद अळिवु. विशेषेण लयः नाशः। विशेषेण लीयन्ते पदार्थाः अस्मिन् — वि + लीङ् (श्लेषणे) "अच्" (३-३-५६)। इति वा। 2. विनाश, अळिवु. "दिवसोऽनुमित्रमगमद्विलयम्" माघ० ९-१७। 3. अवसान, कोने.

विलयन विलयन (न०) करगिसुवुदु, द्रववागि माडुवुदु. वि + ली (द्रवीकरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलसत् विलसत् (वि०) 1. प्रकाशिसुव, होळेयुव. वि + लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्फुरदुज्ज्वलाधरदलैर्विलसद्दशनांशुकेसरभरैः परितः" माघ० ९-४७। 2. क्रीडिसुव, आटवाडुव. 3. थट्टने होळेयुव, थट्टने स्फुरिसुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-लसन्ती -लसन्ति**. "बहिरपि विलसन्त्यः काममानिन्यिरे यद्दिवसकररुचोऽन्तं ध्वान्तमन्तर्गृहेषु" माघ० ११-५९।

विलसन विलसन (न०) 1. प्रकाशिसुवुदु, होळेयुवुदु. 2. आटवाडुवुदु. वि + लस (श्लेषणक्रीडनयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलसित विलसित (न०) 1. व्यापार, वर्तने. चेष्टे. वि+लस (श्लेषणक्रीडनयोः) भावे "क्तः" (३-४-७२)। "विलसितमनुकुर्वती पुरस्ताद्धरणिरुहाधिरुहो वधूर्लतायाः" माघ० ७-४६। 2. मिनुगु, नुण्पळकु, मिंचिन बेळकु. "रोधोभुवां मुहुरमुत्र हिरण्मयीनां भासस्तटिद्विलसितानि विडम्बयन्ति" किरा० ५-४६। 3. लीले, विनोद, आट. "अतिपिशुनानि चैकान्तनिष्ठुराणि दैवहतकस्य विलसितानि" काद०। 4. फल, परिणाम. "सुकृतविलसितानां स्थानमूर्जस्वलानाम्" मालती० २-९। (वि०) 5. होळेयुव, प्रकाशिसुव, 6. क्रीडिसुव, आटवाडुव.

विलाप विलाप (पुं०) 1. रोदन, अळुवुदु. वि + लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। 2. दुःखदिंद आडुव मातु.

विलापन विलापन (न०) 1. अळुवंतेमाडुवुदु. वि + लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. अळुवंतेमाडुवनु. वि + लप + णिच् कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. करगिसुवुदु. वि + लीङ् (श्लेषणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलास विलास (पुं०) 1. विनोदक्कागि एर्पट्ट क्रीडे, विश्रांतिगागि आडुव आट. वि+लस (क्रीडने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. स्त्रीयर शृंगार भावद कार्य, स्त्रीयर स्वभावसिद्धवाद लीले, इष्टवस्तुविन दर्शनदिंद उंटागुव शृंगार चेष्टे. "यानस्थानासनादीनां मुखनेत्रादिकर्मणाम्। विशेषस्तु विलासः स्यात् इष्टसंदर्शनादिना" सा० द०। "स्निग्धं वीक्षितमन्यतोऽपि नयने यत्प्रेषयन्त्या तया यातं यच्च नितम्बयोर्गुरुतया मन्दं विलासादिव" शाकु०

२-२। 3. सौन्दर्य, सोबगु, चेलुवु. "इदमिह मदनस्य जैत्रमस्त्रं सहजविलासनिबन्धनं शरीरम्" मालती० २-६। 4. लीले, क्रीडे, आट. 5. भोग, सौख्य, विषयानुभव.

विलासमन्दिर विलासमंदिर (न०) क्रीडागृह, आटद मने, विनोदक्काग आटवाडुव गृह. विलासस्य मन्दिरम्।

विलासवती विलासवती (स्त्री०) हावभावगळिंद कूडिद अनुरक्तळाद हेंगसु.

विलासिन् विलासिन् (वि०) 1. क्रीडासक्तनाद, आटद स्वभावव्युळ्ळ. वि + लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "घिनुण्" (३-२-१४३)। "कुर्वद्भिर्मुखरुचिमुज्ज्वलामजस्रं यैस्तोयैरसिचत वल्लभां विलासी" माघ० ८-३८। 2. भोगि, विषयासक्त, स्त्रीलंपट "परभृताविरुतैश्च विलासिनः स्मरबलैरबलैकरसाःकृताः" रघु० ९-४३। (पुं०) 3. कृष्ण, विष्णु. 4 चंद्र. 5 अग्नि. 6. सर्प. 7. शिव, परमेश्वर. 8. कामदेव, मन्मथ.

विलासिनी विलासिनी (स्त्री०) 1. हावभावादि विलासवुळ्ळ, हेंगसु. विलासोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "विलासिनीबाहुलता वनालयो विलेपनामोदहृताः सिषेविरे" किरा० ८-५। 2. महिळे, हेंगसु. "इत्योषधिप्रस्थविलासिनीनां शृण्वन् कथाःश्रोत्रसुखास्त्रिनेत्रः" कुमा० ७-६९। 3. वेश्ये, सूळे. "सिद्धचारणगन्धर्वैः साध्यैर्यांति विलासिनी" भा० वन० ४४-२९।

विलिखत् विलिखत् (वि०) 1. बरेयुत्तिरुव. वि + लिख (अक्षरविन्यासे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. केरेदुकोळ्ळुत्तिरुव. 3. चित्रबरेयुत्तिरुव. 4. ओळगडे सेरिसुत्तिरुव, ओळभागदल्लि इडुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-लिखन्ती** -लिखंती.

विलिखन विलिखन (न०) 1. बरवणिगे. 2. केरेयुवुदु. 3. बण्णहाकुवुदु.

विलिखित विलिखित (न०) 1. बरवणिगे, बरेयुवुदु. वि + लिख (अक्षरविन्यासे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2 केरेदुकोळ्ळुवुदु 3. चित्र बरेयुवुदु. 4. ओळगडे सेरिसुवुदु. 5. गीरुवुदु, गेरे हाकुवुदु. (वि०) 6. बरेयल्पट्ट. 7. केरेदुकोळ्ळल्पट्ट. 8. चित्रिसल्पट्ट, बण्णहाकल्पट्ट. 9. ओळगडे सेरिसल्पट्ट. 10. गेरहाकल्पट्ट. गीरल्पट्ट.

विलिख्यमान विलिख्यमान (वि०) 1. बरेयल्पडुत्तिरुव. 2. केरेयल्पडुत्तिरुव. वि+लिख (अक्षरविन्यासे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 3. गेरेहाकल्पडुत्तिरुव. 4. चित्रिसल्पडुत्तिरुव.

विलिप्त विलिप्त (वि०) 1. बळियल्पट्ट, लेपन माडल्पट्ट. वि+लिप (उपदेहे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. मलिनवागि माडल्पट्ट.

विलिप्यमान विलिप्यमान (वि०) बळियल्पडुत्तिरुव, बण्ण हाकल्पडुत्तिरुव. वि+लिप (उपदेहे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

विलिम्पत् विलिंपत् (वि०) 1. बण्ण हाकुत्तिरुव, बण्ण बळियुत्तिरुव. वि + लिप (उपदेहे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. मुलाम हाकुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -ंती. "शानच्" (३-२-१२४)। **-लिम्पमानः** -लिंपमानः.

विलीन विलीन (वि०) 1. करगिरुव, द्रववागिरुव. वि + लीङ् (श्लेषणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ऒंद कॊंदु अंटिकॊंडिरुव, बिडिसलागदंते सेरि कॊंडिरुव. 3. ऒंदरॊळगे सेरिकॊंडिरुव, बेरे बेरे गुरुतिसलागदंते सेरिहोगिरुव. "विततवलिविभाव्यपाण्डुरेखाङ्कितपरभागविलीनरोमराजिः" माघ० ७-३३। 4. ऒळगे अडगिकॊंडिरुव, ऒळगे सेरिरुव.

विलीयमान विलीयमान (वि०) 1. करगिसल्पडुत्तिरुव, द्रवमागि माडल्पडुत्तिरुव. वि + लीङ (श्लेषणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. गुरुतु सिक्कदंते ऒंदरॊळगॊंदु सेरिसल्पडुत्तिरुव. 3. अदृश्यवागि माडल्पडुत्तिरुव, काणदंते माडल्पडुत्तिरुव.

विलुञ्चत् विलुंचत् (वि०) 1. तॆगेदुहाकुत्तिरुव. सिप्पॆ मॊदलादुवन्नु ऎडॆयुत्तिरुव, -सुलियुत्तिरुव. वि+लुञ्च (अपनयने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. कित्तुहाकुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -ंती.

विलुञ्चन विलुंचन (न०) 1. तॆगेदुहाकुवुदु, सिप्पॆ मॊदलादुवन्नु ऎडॆयुवुदु, -सुलियु

वुदु. वि + लुञ्च (अपनयने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. कित्तु हाकुवुदु.

विलुञ्चनीय ವಿಲುಂಚನೀಯ (वि०) 1. तेगेदुहाक ल्पडुव, सुलियल्पडुव. 2. सुलियबेकाद. 3. सुलियलु शक्यवाद. वि + लुञ्च (अपनयने) "अनीयर्" (३-१-९६)। **-लुञ्चितव्यः -ಲುಂಚಿತವ್ಯಃ.**

विलुञ्चित ವಿಲುಂಚಿತ (वि०) सुलियल्पट्टिरुव, एडेयल्पट्टिरुव. वि + लुञ्च (अपनयने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विलुञ्च्य ವಿಲುಂಚ್ಯ (वि०) सुलियल्पडुव, एडेयल्पडुव. वि + लुञ्च (अपनयने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विलुठन ವಿಲುಠನ (न०) होरळाडुवुदु, उरुळाडुवुदु. वि + लुठ (संश्लेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलुठित ವಿಲುಠಿತ (वि०) केरळिसल्पट्ट, रेगिसल्पट्ट, उद्रेकगोळिसल्पट्ट. वि + लुठ (संश्लेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

विलुण्टत् ವಿಲುಂಟತ್ (वि०) कदियुत्तिरुव, अपहरिसुत्तिरव. वि+लुटि (स्तेये) "शतृ" (३-२-१२४)।

विलुण्टन ವಿಲುಂಟನ (न०) कदियुवुदु, अपहरिसुवुदु. वि + लुटि (स्तेये) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलुण्टनीय ವಿಲುಂಟನೀಯ (वि०) 1. कदियल्पडुव, अपहरिसल्पडुव. 2. कदियबेकाद. 3. कदियलु शक्यवाद. वि+लुटि (स्तेये) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **-लुण्टितव्यः -ಲುಂಟಿತವ್ಯಃ.**

विलुण्टित ವಿಲುಂಟಿತ (वि०) कदियल्पट्ट, अपहरिसल्पट्ट. वि + लुटि (स्तेये) "क्तः" (३-२-१०२)।

विलुण्ट्य ವಿಲುಂಟ್ಯ (वि०) अपहरिसल्पडुव. वि+लुटि (स्तेये) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विलुप्त ವಿಲುಪ್ತ (वि०) 1. होगलाडिसल्पट्ट, तॊडेदुहाकल्पट्ट. वि + लुप्लृ (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। "विलुप्तमूर्धन्यलिपिक्रमाणां सुरेन्द्रचूडापदलालितानाम्" हयग्री०। 2. कत्तरिसल्पट्ट, ओडेयल्पट्ट, तुंडुमाडल्पट्ट. 3. नाशपडिसल्पट्ट.

विलुम्पक ವಿಲುಂಪಕ (पुं०) 1. कळ्ळ, चोर. (वि०) 2. कत्तरिसुववनु, तुंडुमाडुववनु. वि+लुप्लृ (छेदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विलुलित ವಿಲುಲಿತ (वि०) अलुगाडिसल्पट्ट, अल्लाडिसल्पट्ट. वि + लुल (विमर्दने) "क्तः" (३-२-१०२)। "विलुलितकमलौघः कीर्णवल्लीवितानः" माघ० ११-२८।

विलून ವಿಲೂನ (वि०) कत्तरिसल्पट्ट, तुंडुमाडल्पट्ट. वि + लून् (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। तकारस्य नः (८-२-४४)। "विलूनमूलद्रुमसन्निभं स तं विलक्षमुत्थाप्य विहारयादवः" याद० १४-५४।

विलेखन ವಿಲೇಖನ (न०) 1. बरेयुवुदु. 2. गेरे हाकुवुदु, गीरुवुदु. 3. केरेयुवुदु. 4. बेर्पडिसुवुदु, ओडेयुवुदु. 5. सिगिदु गायगॊळिसुवुदु. वि + लिख (अक्षरविन्यासे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलेप ವಿಲೇಪ (पुं०) 1. देहक्के पूसुव गंध मॊदलाद सुवासनेय वस्तु. वि+लिप (उपदेहे) "घञ्" (३-३-१९)। "अथ व्रजन् राजपथेन माधवः स्त्रियं गृहीताङ्गविलेपभाजनाम्" भाग० १०-४२-१। 2. मनेगे बळियुव सुण्ण अथवा बण्ण. 3. गायवासियागलु हाकुव मुलामु. 4. देहद सौंदर्यक्काग पूसिकॊळ्ळुव वासनेय मुलामु.

विलेपन ವಿಲೇಪನ (न०) 1. देहक्के गंध मॊदलादुवन्नु पूसुवुदु. वि+लिप (उपदेहे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. मनेगे सुण्ण मत्तु बण्ण बळियुवुदु. 3. गायक्के मुलामु हाकुवुदु. 4. देहद सौंदर्यक्काग सुगंध द्रव्यवन्नु बळियुवुदु. (वि०) 5. देहक्के पूसुव गंध मॊदलादुदु. विलिप्यन्तेऽङ्गान्यनेन — वि + लिप करं "ल्युट्" (३-३-११७)। "न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालंकृता मूर्धजाः" भर्तृ० १-१५। 6. मनेगे बळियुव सुण्ण मत्तु बण्ण. 7. गायक्के हाकुव मुलामु. 8. देहद सौंदर्यक्काग पूसुव सुगंध द्रव्य.

विलेपनी ವಿಲೇಪನೀ (स्त्री०) 1. सुगंधद्रव्यगळिंद पूसल्पट्ट हॆंगसु. 2. चॆन्नागि अलंकरिसल्पट्ट हॆंगसु. विलिप्यते — वि + लिप (उपदेहे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। 3. अक्कियु गंजि. "विलेपनी सुवेषस्त्रीयवाग्वोरपि योषिति" मेदि०।

विलेपिन् ವಿಲೇಪಿನ್ (वि०) लेपनमाडुववनु, बण्ण मॊदलादुवन्नु बळियुववनु. वि + लिप (उपदेहे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

विलेपी विलेपी (स्त्री०) ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ.

विलेप्य विलेप्य (वि०) 1. ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪೂಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಳಿಯಲ್ಪಡುವ. वि+लिप (उपदेहे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विलोक विलोक (पुं०) ನೋಟ, ದೃಷ್ಟಿಬೀಳಿಸುವುದು, ಕಣ್ಣೋಡಿಸುವುದು. वि + लोक्ष (दर्शने) "घञ्" (३-३-१८)।

विलोकन विलोकन (न०) ದರ್ಶನ, ನೋಡುವುದು, ದೃಷ್ಟಿಹಾಯಿಸುವುದು. वि + लोक्ष (दर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "विलोकनेनैव तवामुना मुने कृतः कृतार्थोऽस्मि निबर्हितांहसा" माघ० १-२९।

विलोकनीय विलोकनीय (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ನೋಡಬೇಕಾದ. 3. ನೋಡಲು ಆರ್ಹವಾದ. 4. ನೋಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वि + लोक्ष (दर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **-लोकितव्यम्** **-लोकितव्यम्**.

विलोकमान विलोकमान (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. वि + लोक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)।

विलोकयत् विलोकयत् (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. वि + लोक्ष (भाषार्थे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विकसितकुसुमाधरं हसन्तीं कुरवकराजिवधूं विलोकयन्तम्" किरा० १०-३२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती** **-यन्ती**. "विलोकयन्त्यो वपुरापुरक्ष्णां प्रकामविस्तारफलं हरिण्यः" रघु० २-११।

विलोकित विलोकित (वि०) ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+लोक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "विलोकितानामिह न व्यवस्था नेदियसां देवि दवीयसां वा" याद० १८-७१।

विलोक्य विलोक्य (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. वि + लोक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ನೋಡಿ, ಆವಲೋಕಿಸಿ. वि + लोक्ष "क्त्वा"। क्त्वो "ल्यप्" (७-१-३७)।

विलोचन विलोचन (न०) 1. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. विलोच्यते दृश्यतेऽनेन—वि+लोचृ (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "हरेरभिख्यामनुपाधिरम्यां विलोचनैर्वीतनिमेषविघ्नैः" याद० १३-६९। 2. ದರ್ಶನ, ನೋಡುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विलोडन विलोडन (न०) ಕಡೆಯುವುದು, ಮಥನಮಾಡುವುದು. वि + लुड (विलोडने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तात नोदधिविलोडनं प्रति त्वद्विनाथ वयमुत्सहामहे" माघ० १४-८३।

विलोडित विलोडित (वि०) 1. ಮಥನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + लुड (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ತಕ್ರ, ಮಜ್ಜಿಗೆ. भावे "क्तः" (३-३-११४)।

विलोप विलोप (पुं०) 1. ವಿಶೇಷವಾದ ಲೋಪ, -च्युति, -नाश. वि + लुप्ल (छेदने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 3. ಅಪಹರಿಸುವುದು, ಲೂಟಿಮಾಡುವುದು, ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-लोपनम्** **-लोपनम्**.

विलोभ विलोभ (पुं०) ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮೋಸಪಡಿಸುವುದು, ಮರುಳುಮಾಡುವುದು. वि + लुभ (विमोहने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-लोभनम्** **-लोभनम्**. "प्रयुज्य सामाचरितं विलोभनं भयं विभेदाय धियः प्रदर्शितम्" किरा० १४-७।

विलोभनीय विलोभनीय (वि०) 1. ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಮೋಸಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಮೋಸಪಡಿಸಲು ಆರ್ಹನಾದ. वि + लुभ (विमोहने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **-लोभितव्यः** **-लोभितव्यः**.

विलोभित विलोभित (वि०) ಆಸೆತೋರಿಸಿ ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि +लुभ (विमोहने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

विलोम्यमान विलोभ्यमान (वि०) ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮರುಳುಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि+लुभ (विमोहने) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

विलोम विलोम (पुं०) 1. ವರುಣ. 2. ಸರ್ಪ. 3. ನಾಯಿ. (न०) 4. ಏತ, ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರು ಎತ್ತಲು ಹಾಕಿರುವ ಚಕ್ರ. (वि०) 5. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿಪರೀತವಾದ. "विलोमस्तु प्रतीपे स्याद्भुजङ्गे वरुणे शुनि। आमलक्यां विलोमी च विलोमं चारघट्टके" मेदि०। स्वार्थे "कन्"। **-लोमकः** **-लोमकः**.

विलोमक्रिया विलोमक्रिया (स्त्री०) ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕೆಲಸ, ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯ.

विलोमजिह्व विलोमजिह्व (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. विलोमा जिह्वा यस्य।

विलोमित विलोमित (वि०) ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विलोमिताङ्गोत्किरणा-द्रूहद्गादिना दृश्यविलोचनादि" नैष० २२-४६।

विलोमी विलोमिन् (वि०) नेल्लिगिड.

विलोल विलोल (वि०) 1. कदलिद, ञारिद. विशेषेण लोलः। "यावच्चलासनविलोलनितम्बबिम्बविस्रस्तवस्त्रमवरोधवधूः पपात" माघ० ५-७। 2. चंचलवाद, अलुगाडिद. "विमुच्य सा हारमहार्यनिश्चया विलोलयष्टिप्रविलुप्तचन्दनम्" कुमा० ५-८। 3. कॆदरिद, बिट्टिद, बिडियाद, कट्टद सडिलवाद. "परिपाण्डुदुर्बलकपोलसुन्दरं दधती विलोलकबरीकमाननम्" उ० रा० ३-४। 4. उरुळाडुव, हॊरळाडुव.

विलोलन विलोलन (न०) 1. हॊरळाडुवुदु, उरुळाडुवुदु. वि + लुड (विलोडने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. आडुवुदु, अळ्याडुवुदु. 3. चलिसुवुदु, कदलुवुदु. 4. कॆदकुवुदु, कदडुवुदु. 5. कॆरळिसुवुदु, उद्रेकगॊळिसुवुदु. लडयोरभेदः।

विलोलित विलोलित (वि०) 1. अलुगाडिसल्पट्ट, अळ्याडिसल्पट्ट. 2. कॆरळिसल्पट्ट, उद्रेकगॊळिसल्पट्ट. 3. कदलिसल्पट्ट. 4. कॆदकल्पट्ट, कलकल्पट्ट. वि + लुड (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विलोलुप विलोलुप (वि०) आसॆयिल्लद, आसॆयन्नु तॊरॆदिरुव. वि + लुप्लृ (छेदने) + यङ् "अच्" (३-१-१३४)।

विलोहित विलोहित (पुं०) 1. मूगिनल्लि रक्तसुरियुव ॊंदु रोग. (वि०) 2. बहळ कॆंपाद. विशेषेण लोहितः। "ततः सकृत्वा धनुरायतज्यं धनुर्धरः कोपविलोहिताक्षः" रघु० १६-७७।

विलोहिता विलोहिता (स्त्री०) अग्नियु सप्त जिह्वॆगळल्लॊंदु.

विल्ल विल्ल (न०) आलवाल, गिडगळ कॆळगॆ नीरु निल्लुव मूडिरुव पात्रॆ. "तल्लं विल्लं तलं च तत्। द्विजप्रपालवालम्" त्रिकाण्ड०।

विवक्षत् विवक्षत् (वि०) हॆळलु �additionsिसुव, मातनाडलु आपॆक्षिसुव. वक्तुमिच्छन् — वच (परिभाषणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "विवक्षता दोषमपि च्युतात्मना त्वयैकमीशं प्रति साधु भाषितम्" कुमा० ५-८१।

विवक्षा विवक्षा (स्त्री०) 1. मातनाडलु ॊच्छॆ, हॆळलु आपॆक्षॆ. वक्तुमिच्छा — वच (परिभाषणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. अर्थ, भाव, अभिप्राय, तात्पर्य.

विवक्षित विवक्षित (वि०) हॆळलु आपॆक्षिसल्पट्ट, हॆळलु ॊच्छिसल्पट्ट. वक्तुमिष्टम्। वच (परिभाषणे) + सन् "क्तः" (३-२-१०२)। "विवक्षितामर्थविदस्तत्क्षणप्रतिसंहृताम्" माघ० २-१५।

विवक्षु विवक्षु (वि०) मातादलु आपॆक्षिसुव, हॆळलु ॊच्छिसुव. वक्तुमिच्छुः — वच (परिभाषणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "निवार्यतामालि किमप्ययं वटुः पुनर्विवक्षुः स्फुरितोत्तराधरः" कुमा० ५-८३।

विवत्सा विवत्सा (स्त्री०) 1. मक्कळिल्लद हॆंगसु. 2. करुविल्लद हसु.

विवदन विवदन (न०) विवाद, वाग्युद्ध, चर्चॆ. वि + वद (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विवदमान विवदमान (वि०) विवादमाडुत्तिरुव, चर्चॆसुत्तिरुव, वाग्युद्धमाडुत्तिरुव. वि + वद (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)।

विवदितव्य विवदितव्य (वि०) 1. वाग्वाद मूडल्पडुव. 2. वाग्वाद माडबॆकाद. 3. वाग्वाद माडबहुदाद. वि + वद (व्यक्तायां वाचि) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **–वदनीयः** –वदनीयः.

विवदिषत् विवदिषत् (वि०) मातादलु आपॆक्षिसुत्तिरुव. वद (व्यक्तायां वाचि) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

विवदिषा विवदिषा (स्त्री०) मातादलु आपॆक्षॆ. वद (व्यक्तायां वाचि) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विवदिषु विवदिषु (वि०) मातादलु आपॆक्षॆयुळ्ळवनु. वद (व्यक्तायां वाचि) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

विवध विवध (पुं०) 1. सामानुगळन्नु हॊरलु हॆगल मॆलॆ ॊट्टुकॊळ्ळुव अड्डॆ, कावडि. विविधो वधो हननं गमनं वा यत्र। वा दीर्घः (६-३-१३७)। **वीवधः** वीवधः. 2. मार्ग, दारि. 3. भार, हॊरॆ. "विवधो वीवधश्चापि पर्यहारेऽध्वभारयोः" मेदि०।

विवधिक विवधिक (पुं०) कावडि हॊरुववनु, कावडियल्लि सामानन्नु सागिसुववनु. विवधेन हरति — विवध "ठन्" (४-४-१७)। वा दीर्घः (६-३-१३७)। **वीवधिकः** वीवधिकः.

विवन्दिषा ವಿವಂದಿಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಸ್ತುತಿಸಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ. वंदि (अभिवादन-स्तुत्योः)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

विवन्दिषु ವಿವಂದಿಷು (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 2. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ. वंदि (अभिवादनस्तुत्योः) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

विवर ವಿವರ (न०) 1. ರಂಧ್ರ, ತೂತು. विवृणोति—वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "यच्चकार विवरं शिलाघने ताटकोरसि स रामसायकः रघु० ११-१८। 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "विवरं दूषणे गर्ते" मेदि०। 3. ದೋಷ, ತಪ್ಪು, ಅಪರಾಧ. 4. ಅವಕಾಶ, ನಡುವೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ, ಕಂಡಿ, ಸಂದು.

विवरण ವಿವರಣ (न०) 1. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. वि + वृञ् (वरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮುಚ್ಚದೆ ಇಡುವುದು, ತೆರೆದಿಡುವುದು. 3. ನಿರೂಪಿಸುವುದು, ವರ್ಣಿಸುವುದು.

विवर्जन ವಿವರ್ಜನ (वि०) ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. वि+वृजी (वर्जने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विवर्जनीय ವಿವರ್ಜನೀಯ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತ್ಯಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. वि + वृजी (वर्जने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। -वर्जितव्यः -ನರ್ಜಿತವ್ಯಃ.

विवर्जित ವಿವರ್ಜಿತ (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + वृजी (वर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विवर्ण ವಿವರ್ಣ (पुं०) 1. ನಿಮ್ನವರ್ಗದವನು. विरुद्धो वर्णः। "भैक्षचर्या विवर्णेषु जघन्या वृत्तिरिष्यते" मार्क०। (वि०) 2. ಕಳೆಗುಂದಿದ, ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ. "नरेन्द्रमार्गाट्ट इव प्रपेदे विवर्णभावं स स भूमिपालः" रघु० ६-६७। 3. ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ, ವರ್ಣಹೀನವಾದ. "इदमशिशिरैरन्तस्तापाद्विवर्णमणीकृतम्" शाकु० ३-१०।

विवर्त ವಿವರ್ತ (पुं०) 1. ಬದಲಾವಣೆ, ಪರಿಣಾಮ. वि + वृतु (वर्तने) "घञ्" (३-३-१८)। "एको रसः करुण एव निमित्तभेदाद्विन्नः पृथक् पृथगिव श्रयते विवर्तान्" उ० रा० ३-४७। ತಾತ್ತ್ವಿಕವಲ್ಲದ ಅನ್ಯಥಾ ಭಾವ, ನಿಜವಲ್ಲದ ಬೇರೆ ರೂಪ, ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತೋರುವ ರೂಪ, ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತೋರುವ ರೂಪ. ಸರ್ಪವಲ್ಲದ ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ಪದ ಭ್ರಾಂತಿಯಂತೆ ಶುಕ್ತಿ (ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು) ಯಲ್ಲಿ ರಜತದ ಭ್ರಾಂತಿಯಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ವರೂಪವಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಾಸವು ವಿವರ್ತವಾಗುವುದು. ಈ ವಿವರ್ತವಾದವು ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪರಿಣಾಮವಾದವು ಇನ್ನೊಂದು ಭೇದ. ಪರಿಣಾಮವಾದವು ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಮತ. ವಿವರ್ತವಾದವು ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಮತ. ಕಾರಣವೇ ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದ ತೋರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಕಾರಣವು ಮಾತ್ರ ಸತ್ಯ. ಕಾರ್ಯವು ಸತ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಇವರ ಮತ. ಇವರ ಮತದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಜಗದಾದಿಗಳ ಅಧ್ಯಾಸವು ಉಂಟಾಗಿ ರಜತಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶುಕ್ತಿಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ರಜತದ ಭ್ರಾಂತಿಯು ನಿವೃತ್ತಿ ಹೊಂದುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಜಗದಾದಿಭೇದ ಜ್ಞಾನವು (ಭ್ರಾಂತಿಯು) ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಸತ್ಯ. ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆ. "सर्वजीवे सर्वसंस्थे बृहंते अस्मिन् हंसो भ्राम्यते ब्रह्मचक्के। पृथगात्मानं प्रेरितारं च मत्वा जुष्टस्ततस्तेनामृतत्वमेति" श्वेता० उप० १-६। "एक एव हि भूतात्मा भूते भूते व्यवस्थितः। एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचन्द्रवत्"। 2. ಸಮುದಾಯ, ಗಣ, ಸಮೂಹ. 3. ನೃತ್ಯ. 4. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. "संवर्तप्रकटविवर्तसप्तपाथोनाथोर्मिव्यतिकरविभ्रम-प्रचण्डः" म० वी० ६-२६। 5. ಪರಾಙ್ಮುಖವಾಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. "विवर्तः समुदाये स्यादपवर्तननृत्ययोः" मेदि०। 6. ಸುತ್ತಲೂ ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುವುದು.

विवर्तन ವಿವರ್ತನ (न०) 1. ಹೊರಳಾಡುವುದು, ಉರುಳಾಡುವುದು. वि+वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "शय्याप्रान्तविवर्तनैर्विगमयत्युन्निद्र एव क्षपाः" शाकु० ६-५। 2. ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 3. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಬದಲಾವಣೆ, ವಿರುದ್ಧವಾದ ವರ್ತನೆ. "पुनरकाण्डविवर्तनदारुणः प्रविशनिष्ट विधिर्मनसो रुजम्" मालती० ४-७। 4. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಯಾಕಾರ್ಯ, ಪರಿಭ್ರಮಣ. "कथयति शिवयोः शरीरयोगं विषमपदा पदवी विवर्तनेषु" किरा० ५-४०। 5. ಅಲೆದಾಡುವುದು. "तमिस्रादिषु चोग्रेषु नरकेषु विवर्तनम्" मनु० १२-७५। 6. ಪ್ರಸರಿಸುವುದು, ಹರಡುವುದು. "घर्मम्भोविसरविवर्तनैरिदानीम्" मालती० १-४०।

विवर्तमान ವಿವರ್ತಮಾನ (वि०) ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಇರುವ, ತೊದರೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + वृत्

(वर्तने) "शानच्" (३-२-१२४)। "भवन्तमेतर्हि मनस्विगर्हिते विवर्तमानं नरदेव वर्त्मनि" किरा० १-३२।

विवर्तवाद विवर्तवाद (पुं०) "विवर्त" पदद 2नेऽ अर्थ नोडि.

विवर्तयत् विवर्तयत् (वि०) तिरुगिसुत्तिरुव, हॊरळाडिसुत्तिरुव. वि + वृतु (वर्तने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विवर्तयन् मदकलुषीकृते दृशौ कराहतक्षितिकृतभैरवारवः" माघ० १७-१३।

विवर्तित विवर्तित (वि०) 1. मुंडलाकारवागि माडलॅट्ट, वर्तुलवागि माडलॅट्ट. वि+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-२-१०२)। "वात्याभिर्वियति विवर्तितः समन्तात् आधत्ते कनकमयातपत्रलक्ष्मीम्" किरा० ५-३९। 2. हिम्मुखवागि तिरुगिसलॅट्ट, मत्तॊंदु कडॆगॆ तिरुगिसलॅट्ट. "अयो वयस्यां परिपार्श्ववर्तिनीं विवर्तितानञ्जननेत्रमैक्षत" कुमा० ५-५१। 3. हॊडॆदु कॊच्चलॅट्ट, ऒरटॊरटागि कत्तरिसलॅट्ट. "संसक्त-त्रुटितविवर्तितान्त्रजालव्याकीर्णस्फुरदपवृत्तरुण्डखण्डः" मालती० ३-१७। 4. ऒंदु स्थळदिंद कदलिसलॅट्ट, ऒंदु जागदिंद नूकलॅट्ट. "जनैस्तदा युगपरिवर्त-वायुभिर्विवर्तिता गिरिपतयः प्रतीयिरे" माघ० १७-१२।

विवर्तिन् विवर्तिन् (वि०) 1. हिंतिरुगुव, हिंदक्कॆ होगुव. विवर्तते — वि + वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. सुत्तलू तिरुगुत्तिरुव, चक्र दंतॆ सुत्तुत्तिरुव. 3. हिम्मुखवागि तिरुगुव, मुखवन्नु हिंदक्कॆ तिरुगिसुव.

विवर्धन विवर्धन (न०) 1. हॆच्चिसुवुदु, अधिकगॊळिसुवुदु. वि + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. बॆळिसुवुदु. 3. हॆच्चुवुदु, अधिकवागुवुदु. वि + वृधु "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. बॆळियुवुदु, बॆळॆत. 5. कत्तरिसुवुदु, तुंडु माडुवुदु. वि+वर्ष (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. तुंबुवुदु.

विवर्धनीय विवर्धनीय (वि०) 1. अधिकगॊळिसल्पडुव. 2. अधिकगॊळिसबेकाद. 3. अधिकगॊळिसलु अर्हवाद. 4. अधिकगॊळिसलु साध्यवाद. 5. बॆळिसल्पडुव. 6. बॆळिसबेकाद. 7. बॆळिसलु अर्हवाद. 8. बॆळिसलु साध्यवाद. वि + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **-वर्धितव्यः -वर्धितव्यः.**

विवर्धमान विवर्धमान (वि०) 1. बॆळियुत्तिरुव. 2. वृद्धिहॊंदुत्तिरुव, अधिकवागुत्तिरुव. वि + वृधु (वृद्धौ) "शानच्" (३-२-१२४)। णिच् "शानच्" (३-२-१२४)। **-वर्धयमानः -वर्धयमानः.** 3. बॆळिसुत्तिरुव. 4. अधिकगॊळिसुत्तिरुव, वृद्धिपडिसुत्तिरुव.

विवर्धित विवर्धित (वि०) 1. बॆळिसल्पट्ट. 2. अधिक पडिसल्पट्ट. वि + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वेश्यासौ मदनज्वालारूपेन्धन विवर्धिता" भर्तृ० २-५९। 3. कत्तरिसल्पट्ट, तुंडुमाडल्पट्ट. 4. तुंबल्पट्ट. वि + वर्ध (छेदनपूरणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 5. बॆळवणॆगॆ. 6. अधिकवागुवुदु. वि + वृधु (वृद्धौ) "क्तः" (३-३-११४)।

विवश विवश (वि०) 1. इन्नॊब्बनिगॆ अधीनवल्लदवनु, इन्नॊब्बनिगॆ वशनागदवनु, यारिगू अडगदिरुवनु. विरुद्धं वष्टि — वि + वश (कान्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. इन्नॊब्बनिगॆ वशनागिरुवनु, इन्नॊब्बनिगॆ अधीनवागिरुवनु. "भयविह्वलमाशु दन्दशूकैर्विवशैराविविशे स्वमेव धाम" माघ० २०-५८। "मित्रस्नेहाद्विवशमधुना साहसे मां नियुङ्क्ते" मुद्रा० ६-१९। 3. प्रज्ञाशून्य, ज्ञानतप्पिदवनु. "विवशा कामवधूर्विबोधिता" कुमा० ४-१। 4. अशुभदिंद हॆदरिद बुद्धियुळ्ळवनु. 5. गतिसिद, पंचत्ववन्नु हॊंदिद. "उपलब्धवती दिवश्च्युतं विवशा शापनिवृत्तिकारणम्" रघु० ८-८२।

विवसन विवसन (वि०) दिगंबर, वस्त्रवन्नु धरिसदिरुवनु. विगतं वसनं यस्य।

विवस्वत् विवस्वत् (पुं०) 1. रवि, सूर्य, विविधं वस्ते आच्छादयति — वस (आच्छादने) "क्विप्" (३-२-७६)। विवो रश्मिः। विवोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "विवस्वतानायिषतेव मिश्राः स्वगो-सहस्रेण समं जनानाम्। गावोऽपि नेत्रापरनामधेयास्तेनेद-मान्ध्यं खलु नान्धकारैः" नैष० २२-३४। 2. दॆवतॆ. 3. अरुण. 4. वैवस्वतमनु. 5. अर्कवृक्ष, ऎक्कद गिड. (स्त्री०) **-ती -ती.** 6. सूर्यन नगर. "विवस्कान् विबुधे सूर्ये तन्नगर्यां विवस्वती" मेदि०।

विवह विवह (पुं०) सप्तवायुगळल्लॊंदु. विवहति — वि + वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)।

"आवहो विवहश्चैव प्रवहश्च समीरणः। परावहः संवहश्च उद्वहश्च महाबलः। तथा परिवहः श्रीमान्" ಇವು ಸಪ್ತವಾಯುಗಳು.

विवाद ವಿವಾದ (पुं०) 1. ವ್ಯವಹಾರ, ವ್ಯಾಜ್ಯ, ಹೋರಾಟ. विरुद्धो वादः। ಆಸ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಮೊಕದ್ದಮೆ. "विवादेऽन्विष्यते पत्रं तदभावेऽपि साक्षिणः" पञ्चतं० १-४३६। 2. ವಾಗ್ವಾದ, ವಾಗ್ಯುದ್ಧ, ಕಲಹ. "अलं विवादेन यथाश्रुतस्त्वया तथाविधस्तावदशेषमस्तु सः" कुमा० ५-८२। 3. ಚರ್ಚೆ, ವಾಗ್ವಾದದಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. 4. ಆಜ್ಞಾವಚನ, ರಾಜನ ಆಜ್ಞೆ. "तस्यानानादुच्चरितो विवादश्चस्खाल वेलास्वपि नार्णवानाम्" रघु० १८-४३। ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಅವಕಾಶ ಗಳಿರುವುವು. ["अष्टादशविवादपद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

विवादिन् ವಿವಾದಿನ್ (पुं०) 1. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ಹೂಡಿರುವ ವಾದಿ, ಕಕ್ಷಿಗಾರ, ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನು. विवादोऽस्यास्ति—विवाद "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಚರ್ಚೆಮಾಡುವವನು. 3. ಜಗಳವಾಡುವವನು.

विवार ವಿವಾರ (पुं०) ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು, ಅಗಲವಾಗುವುದು. ಇದು वर्णोत्पत्तिಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) विवारः (2) संवारः (3) श्वासः (4) नादः (5) घोषः (6) अघोषः (7) अल्पप्राणः (8) महाप्राणः (9) उदात्तः (10) अनुदात्तः ಮತ್ತು (11) स्वरितः ಇವು वर्णोच्चारणೆಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬಾಯೊಳಗೆ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು.

विवाह ವಿವಾಹ (पुं०) ಪರಿಣಯ, ಮದುವೆ. विशिष्टं वहनम्—वि + वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१८)। "वधूं द्विजः प्राह तवैष वत्से वह्निर्विवाहं प्रति कर्मसाक्षी" कुमा० ७-८३। ವಿವಾಹವು (1) ब्राह्मः (2) दैवः (3) आर्षः (4) प्राजापत्यः (5) आसुरः (6) गान्धर्वः (7) राक्षसः ಮತ್ತು (8) पैशाचः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

विवाहित ವಿವಾಹಿತ (वि०) ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡವನು, ಮದುವೆಯಾದವನು. विवाहोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

विवाह्य ವಿವಾಹ್ಯ (वि०) ವಿವಾಹವಾಗಲು ಯೋಗ್ಯ—(1) ವಧೂ (2) ವರ. वि + वह (प्रापणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विविक्त ವಿವಿಕ್ತ (वि०) 1. ನಿರ್ಜನವಾದ, ಜನಗಳ ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ. विविञ्चन्ति जना अत्र—वि+विचिर् (पृथग्भावे) "क्तः" (३-४-७६)। "विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि" गीता १३-१०। 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ. "प्रत्यग्रमज्जनविशेषविविक्तकान्तिः कौसुम्भरागरुचिरस्फुरदंशुकान्ता" रत्ना० १-२१। 3. ತೇವವಿಲ್ಲದ, ಒದಕೊ್ಕಂದು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದೆ ಧೂಳಾಗಿರುವ. "पुनरुषसि विविक्तैर्मातरिश्वाञ्चचूर्ण्यं ज्वलयति मदनाग्निं मालतीनां रजोभिः" माघ० ११-१७। 4. ರಹಿತವಾದ, ಶೂನ್ಯವಾದ. "प्रसन्नदिक्पांसुविविक्तवातं शङ्खस्वनानन्तरपुष्पवृष्टि" कुमा० १-२३। 5. ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವ, ಏಕಾಕಿಯಾಗಿರುವ. 6. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ. 7. ವಿವೇಕಿಯಾದವನು. "विविक्तं त्रिष्वसंपृक्ते रहःपूतविवेकिषु" मेदि०। 8. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ, ಒಂದಕೊ್ಕಂದು ಸೇರದಿರುವ, ಸ್ಪುಟವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯುಳ್ಳ. "विविक्तवर्णाभरणा सुखश्रुतिः" किरा० १४-३। 9. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. "स तर्कयामास विविक्ततर्कः" किरा० १६-१। (न०) 10. ಏಕಾಂತ, ರಹಸ್ಯ. "विविक्तं स्यादसंपृक्ते विवेकान्वितपूतयोः। वाच्यवद्दर्शितो धीरैर्विविक्तं रहसि स्मृतम्" विश्व०। (स्त्री०) -क्ता -क्ता. 11. ದುರದೃಷ್ಟಹೆಂಗಸು, ಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸದ ಹೆಂಗಸು.

विविक्षत् ವಿವಿಕ್ಷತ್ (वि०) ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. विश (प्रवेशने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

विविक्षा ವಿವಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಒಳಗೆ ಹೋಗಲು ಆಸೆ. विश (प्रवेशने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विविक्षु ವಿವಿಕ್ಷು (वि०) ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. विश (प्रवेशने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "कामस्तु बाणावसरं प्रतीक्ष्य पतंङ्गवद्वह्निमुखं विविक्षुः" कुमा० ३-६४।

विविग्न ವಿವಿಗ್ನ (वि०) ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ. वि+ओविजी (भयचलनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "दृष्टः कथंचिद्गवयैर्विविग्नैरसोढसिंहध्वनिरुन्ननाद" कुमा० १-५६।

विवित्सा ವಿವಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪಡೆಯಲು ಆಸೆ. वेत्तुमिच्छा—विद्लृ (लाभे) + सन्

"अः" (३-३-१०२)। "विवित्सावेतालीविगम-परिशुद्धेऽपि हृदये" दयाश०।

विवित्सु विविद्सु (वि०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. विद्लृ (लाभे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

विविदिषा विविदिषा (स्त्री०) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. विद (ज्ञाने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विविदिषु विविदिषु (वि०) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. विद (ज्ञाने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

विविध विविध (वि०) ನಾನಾಬಗೆಯಾದ, ಅನೇಕ ರೀತಿಯದಾದ, ನಾನಾರೂಪವಾದ. विचित्रा विधा यस्य। "संलक्ष्यते विविधरत्नकरानुविद्धमूर्ध्वप्रसारितसुराधिप-चापचारु" माघ० ४-४९।

विवीत विवीत (पुं०) 1. ತೃಣಕಾಷ್ಠಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. 2. ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು, ಗೋಮಾಳ. **–भर्तृ** **–भृत्**. ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನ ಯಜಮಾನ.

विवृण्वत् विवृण्वत् (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪುಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+वृञ् (वरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "विवृण्वतेव कल्याणमान्तरज्ञेन चक्षुषा" मालती० १-११। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वृण्वती** **–वृञ्ञ्ती**. "विवृण्वती शैलसुतापि भावमङ्गैः स्फुरद्वालकदम्बकल्पैः" कुमा० ३-६८। "शानच्" (३-२-१२४)। **–वृण्वान**: **–वृञ्ञ्नः**.

विवृत विवृत (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡ. वि + वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಾಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+वृञ् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "विवृतोरुबाह्वपरिघेण सरभसपदं निधित्सता" माघ० १५-५७। 3. ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹರಡಿರುವ, ಪ್ರಸರಿಸಿರುವ. 5. ತೆರೆದಿರುವ. ಅಗಲವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ, ಮುಚ್ಚದಿರುವ. "दर्भैरधविलीढैः श्रमविवृतमुखभ्रंशिभिः कीर्णवर्त्मा" शाकु० १-७। 6. ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಗಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, "विवृतमूष्मणां स्वराणां च। ह्रस्वस्यावर्णस्य प्रयोगे संवृतम्। प्रक्रियादशायां तु विवृतमेव" सि० कौ०।

विवृताक्ष विवृताक्ष (पुं०) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. विवृते अक्षिणी यस्य।

विवृति विवृति (स्त्री०) ವಿವರಣೆ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. वि+वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "वाक्यस्य शेषाद्विवृतेर्वदन्ति सान्निध्यतः सिद्धपदस्य वृद्धाः"।

विवृत्त विवृत्त (वि०) ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಚಲಿಸಿದ, ತಿರುಗಿದ, ಸುತ್ತಾಡಿದ. वि+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "विवृत्तपार्श्वं रुचिराङ्गहारं समुद्वहच्चारुनितम्बबिम्बम्" भट्टि० २-१६।

विवृत्ति विवृत्ति (स्त्री०) ತಿರುಗುವುದು, ಸುತ್ತಾಡುವುದು. वि + वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विवृद्ध विवृद्ध (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. 2. ಹೆಚ್ಚಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ. वि + वृधु (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। "ततः किरातधिपतेरलघ्वीमाजिक्रियां वीक्ष्य विवृद्धमन्युः" किरा० १६-१।

विवृद्धि विवृद्धि (स्त्री०) 1. ಬೆಳವಣಿಗೆ. वि + वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "न केवलं गच्छति तस्य काले ययुः शरीरावयवा विवृद्धिम्" रघु० १८-४९। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. "गर्भं दधत्यर्कमरीचयोस्माद्विवृद्धिमत्राश्नुवते वसूनि" रघु० १३-४। 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ.

विवेक विवेक (पुं०) 1. ವಿವೇಚನೆ, ವಿಮರ್ಶೆ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. वि + विचिर् (पृथग्भावे) "घञ्" (३-३-१८)। "घ्रातुमक्षि पतति भ्रमरः स्म भ्रान्तिभाजि भवति क्व विवेकः" माघ० १०-५। 2. ಪೃಥಗ್ಭಾವ, ಭೇದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ. "परात्मीयविवेकं च प्रामुष्णात् कपिरक्षसाम्" भट्टि० १७-६०। 3. ತಾರತಮ್ಯಜ್ಞಾನ, ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಾವರ್ತಕ ಧರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪ ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷಭೇದಜ್ಞಾನ. ಈ ವಿವೇಕೋದಯಕ್ಕೆ "प्रबोधचंद्रोदय" ನೋಡಿ. 4. ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ. "विवेकः स्याज्जलद्रोण्यां पृथग्भावविचारयोः" मेदि०। 5. ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ. "विवेकवैराग्यविदेशवर्तिना" यादo १४-४७। 6. ಶುದ್ಧವಾದ ಆಹಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸತ್ತ್ವಶುದ್ಧಿ. "विवेको नामादुष्टादन्नात्सत्त्व-शुद्धिः" रामानुजदर्शनम् स० द० सं०।

विवेकिन् विवेकिन् (वि०) 1. ವಿವೇಕವುಳ್ಳವನು, ವಿವೇಚನೆಯುಳ್ಳವನು, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು. विवेकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "दम्भी भवति विवेकी प्रियवक्ता भवति धूर्तजनः" पञ्चतं० १-४५१। 2. ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿತವನು, ತಾರತಮ್ಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ವಿವೇಕಶಾಲಿ.

विवेक्तृ विवेक्तृ (वि०) 1. विवेचनेमाडुववनु, विमर्शेमाडुववनु, सूक्ष्मवागि परिशीलिसुववनु. वि+विचिर् (पृथग्भावे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. पृथक्करिसुववनु, बेरे बेरे माडुववनु.

विवेचक विवेचक (पुं०) "विवेक्तृ" पदद अर्थ. वि + विचिर् (पृथग्भावे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

विवेचन विवेचन (न०) 1. विचारमाडुवुदु, विमर्शिसुवुदु, सूक्ष्मवागि परिशीलिसुवुदु. वि + विचिर् (पृथग्भावे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. निर्णय, तीर्मान. "यस्य शूद्रस्तु कुरुते राज्ञो धर्मविवेचनम्। तस्य सीदति तद्राष्ट्रं पङ्के गौरिव पश्यतः" मनु० ८-२१।

विवेचनीय विवेचनीय (वि०) 1. चेन्नागि विमर्शिसल्पडुव. 2. विवेचनेमाडबेकाद. 3. विवेचने माडबहुदाद. 4. निर्णयिसल्पडुव. 5. निर्णयिसबेकाद, 6. निर्णयिसबहुदाद. वि+विचिर् (पृथग्भावे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–वेक्तव्यम् –वेक्तव्यम्.**

विवोढृ विवोढृ (पुं०) 1. वर, गंड, मदुवेयाद वनु. वि + वह (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "आवरिष्ट विकटेन विवोढुर्वक्षसैव कुचमण्डलमन्या" माघ० १०-४२। 2. अळियु, पुत्रियु पति.

विश् विश् (पुं०) 1. वैश्य, तृतीयु वर्णदवनु. विशति — विश (प्रवेशने) "क्विप्" (३-२-१७८)। "केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्डः कार्यः प्रमाणतः। ललाट संमितो राज्ञः स्यात्तु नासान्तिको विशः" मनु० २-४६। 2. मानव, मनुष्य. "विट् पुंसि मनुजे वैश्ये" मेदि०। "अथ प्रदोषे दोषज्ञः संवेशाय विशांपतिम्। सूनुः सूनृतवाक् स्रष्टुर्विससर्जोर्जितश्रियम्" रघु० १-९३। 3. प्रवेश. "विट् स्मृतो वैश्यमनुजप्रवेशे तु मनीषिभिः" विश्व०।

विश विश (न०) मृणाळ, तावरेयु दंटु. विश (प्रवेशने) "कः" (३-१-१३४)। "पद्मनालं मृणालं स्यात्तथा विशमिति स्मृतम्" भावप्र०।

विशकलित विशकलित (वि०) चेन्नागि विमर्शिसल्पट्ट, योचिसि विमर्शिसल्पट्ट. "इति विशकलितार्थमौद्धवीं वाचमेनाम्" माघ० २-११८।

विशङ्क विशङ्क (वि०) 1. भयविल्लद, हेदरिकेयिल्लद. विगता शङ्का यस्य। "धनुर्भृतोऽप्यस्य दयार्द्रभाव-माख्यातमन्तःकरणैर्विशङ्कैः" रघु० २-११। 2. संशय विल्लद. (क्रिं० वि०) 3. भयविल्लदे, हेदरिकेयिल्लदे. 4. संशयविल्लदे. "वारुणीमदविशङ्कमथाविश्रक्षुषोऽभवदसाविव रागः" माघ० १०-१९।

विशङ्कट विशंकट (वि०) 1. दोड्डदाद, बृहत्ताद. वि "शङ्कटच्" (५-२-२८)। 2. विशाल वाद, विस्तारवाद, अगलवाद. "विशङ्कटो वक्षसि बाणपातिः संपन्नतालद्वयसः पुरस्तात्" भट्टि० २-५०। 3. भयंकरवाद, करालवाद, रौद्र. 4. बलशाली, प्रचंड. (अव्य०) 5. विशालवागि. 6. दोड्डदागि. 7. भयंकरवागि.

विशङ्कनीय विशंकनीय (वि०) 1. ऊहिसल्पडुव. 2. ऊहिसबेकाद. 3. ऊहिसबहुदाद. 4. ऊहिसलु शक्यवाद. वि + शकि (शङ्कायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–शङ्कितव्यः –शंकितव्यः.** 5. हेदरबेकाद, भयपडबेकाद.

विशङ्कमान विशंकमान (पुं०) 1. ऊहिसुव, संदेहपडुव. विशङ्कते—वि+शकि (शङ्कायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। "विशङ्कमानो भवतः पराभवं नृपासनस्थोऽपि वनाधिवासिनः" किरा० १-७। 2. हेदरुव, भयपडुव.

विशङ्का विशंका (स्त्री०) 1. भय, हेदरिके. 2. शंके, संदेह, ऊहे. वि+शकि (शङ्कायाम्)

विशङ्कित विशंकित (वि०) ऊहिसल्पट्ट, संदेहपडल्पट्ट. वि + शकि (शङ्कायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

विशङ्किन् विशंकिन् (वि०) 1. ऊहिसुव, संदेहपडुत्तिरुव. विशङ्काऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "पश्यन् प्रतिद्विरदकुम्भविशङ्किचेताः" माघ० ५-३४। 2. हेदरुव, भयपडुव.

विशङ्क्य विशंक्य (वि०) ऊहिसल्पडुव. वि+शकि (शङ्कायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विशत् विशत् (वि०) प्रवेशिसुत्तिरुव, ओळगे होगुत्तिरुव. विश (प्रवेशने) "शतृ" (३-२-१२४)। "विशन्तो वाहिनीं तस्य त्रिस्रोतसमिवापराम्" याद० २२-१४५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ती –त्यै, –न्ती –त्यै.**

विशद विशद (वि०) 1. शुभ्रवाद, स्वच्छवाद, निर्मलवाद. वि + शद्लृ (शातने) "अच्"

(३-१-१३४)। "विशदप्रभापरिगतं विबभावुदयाचल-व्यवहितेन्दुवपुः" माघ० ९-२६। 2. प्रकाशिसुव, हॊळेयुव. "ओष्ठस्ताम्बूलद्युतिविशदो विलासिनी-नाम्" माघ० ८-७०। 3. निर्मलवाद, कॊळेयिल्लद. "स्पर्शभाजि विशदद्युतिचारौ कल्पिते मृगदृशां सुरताय" माघ० १०-३९। 4. स्वच्छवाद, संशयविल्लद, स्पष्टवाद. 5. बिळियु, श्वेतवर्णद. "ततोऽनुकुर्याद्विशदस्य तस्यास्ताम्रौष्ठपर्यंस्तरुचः स्मितस्य" कुमा० १-४४। 6. स्फुटवाद, व्यक्तवाद. "विशदोच्छ्वसितेन मेदिनी कथयामास कृतार्थतामिव" रघु० ८-३। 7. नॆम्मदियिंद कूडिद, चिंतॆयिल्लद. "जातो ममायं विशदः प्रकामम्" शाकु० ४-२१। (अव्य०) 8. स्पष्टवागि, व्यक्तवागि, स्फुटवागि. "मधुमर्दनगीतगर्भया तद्विशदं नारदवीणयान्ववादि" याद० १५-८६। 9. निर्मलवागि. 10. संशयविल्लदॆ. (पुं०) 11. श्वेतवर्ण, बिळियबण्ण.

विशदन विशदन (न०) 1. विशदपडिसुवुदु, स्पष्टपडिसुवुदु, स्फुटवागि तिळिसुवुदु. वि + शद्ऌ (शातने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. स्वच्छवागि माडुवुदु, तिळियागि माडुवुदु. 3. कॊळेयिल्लदंतॆ माडुवुदु.

विशदनीय विशदनीयु (वि०) विशदपडिसबेकाद, स्पष्टपडिसबेकाद. वि+शद्ऌ (शातने) "अनीयर्" (३-१-९६)।

विशदीकरण विशदीकरण (न०) स्पष्टपडिसुवुदु, स्फुटवागि तिळिसुवुदु. वि + शद्ऌ (शातने) + कृञ् (करणे) "च्विः" (५-४-५०)। "ल्युट्" (३-३-११५)।

विशब्दन विशब्दन (न०) शब्ददिंद अभिप्रायप्रकाशन, शब्ददिंद अभिप्रायतिळिसुवुदु. "शब्देन अभिप्रायप्रकाशनं विशब्दनम्" बालमनोरमा। "घुषिर-विशब्दने" पा० सू० ७-२-२३।

विशय विशय (पुं०) 1. संशय, संदेह. वि+शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-१-१३४)। इदु मीमांसाशास्त्रद अधिकरणाङ्गगळल्लॊंदु. "अधिकरण" पददल्लि नोडि. 2. आश्रय, रक्षणालय.

विशायिन् विशयिन् (वि०) संशयवुळ्ळ, संदेहवुळ्ळ. विशयोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)।

विशर विशर (पुं०) 1. वधॆ, कॊल्लुवुदु. वि + शॄ (हिंसायाम्) "अप्" (३-३-५७)। 2. तुंडु माडुवुदु, हरिदुहाकुवुदु.

विशरण विशरण (न०) मरण, कॊल्लुवुदु. वि+शॄ (हिंसायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विशरारु विशरारु (वि०) चूरुचूरागि बिद्दिरुव, चॆल्लाचिल्लियागि बिद्दिरुव. वि + शॄ (हिंसायाम्) "आरुः" (३-२-१७२)। "तनुतरविशिखविताडन-विघटितविशरारुताटकाताटकेय" रघु० ग०।

विशल्य विशल्य (वि०) 1. शल्यविल्लद, गूटविल्लद, मॊनचाद सलाकियिल्लद. विगतं शल्यं यस्मात्। 2. आतंकविल्लद, कळवळविल्लद. 3. नोविल्लद. 4. चूपाद बाणविल्लद. "विशल्यो विरुजः शीघ्र-मुदतिष्ठन्महीतलात्" रामा०।

विशल्यकरणी विशल्यकरणी (स्त्री०) दॆहदल्लिन समस्त नोवु मत्तु व्याधिगळन्नु परिहरिसुव ऒंदु औषध. विशल्यं क्रियतेऽनया। विशल्य + कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११७)।

विशल्या विशल्या (स्त्री०) 1. अमृतबळि. 2. जापाळद गिड. 3. बिण्णबिदिरु. 4. अजपान. 5. सण्णयालक्कि.

विशसन विशसन (पुं०) 1. खड्ग, कत्ति. विशसति—वि+शसु (हिंसायाम्) "ल्युः" (३-१-१३४)। **खड्गद ऎंटु हॆसरुगळु:** (1) असिः (2) विशसनः (3) खड्गः (4) तीक्ष्णधारः (5) दुरासदः (6) श्रीगर्भः (7) विजयः मत्तु (8) धर्मपालः। (न०) 2. मरण, कॊल्लुवुदु. वि + शसु "ल्युट्" (३-३-११५)। "तस्यास्त्वद्दुहितुस्तथा विशसनं किं दारुणे मृष्यथाः" उ० रा० ४-५।

विशसित विशसित (वि०) वधिसल्पट्ट, कॊल्लल्पट्ट. वि + शसु (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

विशस्त विशस्त (वि०) अविनीत, दिट्टतनवुळ्ळवनु. वि+शसु (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। अविनये इडागमाभावः (७-२-१९)।

विशस्तृ विशस्तृ (पुं०) वधिसुववनु, कॊल्लुववनु, कटुक. वि+शसु (हिंसायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)। "आहर्ता चानुमन्ता च विशस्ता क्रयविक्रयी। संस्कर्ता चोपभोक्ता च खादकः सर्व एव ते" भा० शान्ति०।

विशस्त्र ವಿಶಸ್ತ್ರ (वि०) ಆಯುಧವಿಲ್ಲದವನು, ಆಯುಧವನು ಧರಿಸದಿರುವವನು.

विशाख ವಿಶಾಖ (पुं०) 1. षण्मुखि, स्कंद, कुमार स्वामि. विशाखायां जातः "अण्" (४-३-१६)। अणो लुक् (४-३-३४)। स्त्रीप्रत्ययस्य लुक् (१-२-४९)। 2. याचक, भिक्षुक. "विशाखो याचके स्कन्दे विशाखा भे कठिल्लके" हेम०। (वि०) 3. शाखे यिल्लद, रंबेयिल्लद. विगता शाखा यस्य।

विशाखा ವಿಶಾಖಾ (स्त्री०) 1. विशाखानक्षत्र, अश्विनी मोदलाद इप्पत्तेळु नक्षत्रगळल्लि हदिनारनेय नक्षत्र. विशाखति — शाखृ (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। इदु इंद्राग्निदेवतेयाद नक्षत्र. व्याघ्रयोनिगे सेरिदुदु. राक्षसगण. ई नक्षत्रदल्लि हुट्टिदवरिगे जन्मकालदल्लि गुरुदशेयु प्रारंभवागुवुदु. ई दशेय प्रमाण हदिनारु वर्षगळु. विशाखानक्षत्रद मोदल मूरु पाद गळु तुलाराशिगू नाल्कनेय पादवु वृश्चिक राशिगू सेरिदुदु. 2. हागलगिड. "विशाखा भे कठिल्लके" हेम०।

विशातन ವಿಶಾತನ (न०) 1. केळगे बीळिसुवुदु, केळगे तळ्ळुवुदु. वि + शद्लृ (शातने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "यतमानाः प्रयत्नेन द्रोणानीकविशातने" भा० द्रोण० १३-२०। 2. कत्तरिसुवुदु, सीळुवुदु. 3. चूपुमाडुवुदु, हरितवागि माडुवुदु. (वि०) 4. बिडुगडेमाडिसुववनु, बंधनदिंद बिडिसुववनु. वि+शद्लृ+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "नमस्ते देवदेवेश सनातन विशातन" भा० द्रोण० ८३-१८।

विशाय ವಿಶಾಯ (पुं०) कावलुगारनु सरदियंते मलगुवुदु. वि + शीङ् (स्वप्ने) "घञ्" (३-३-३९)। "उपशायो विशायश्च पर्यायशयनार्थकौ" अम०।

विशारण ವಿಶಾರಣ (न०) 1. संहरिसुवुदु, कोल्लुवुदु. वि+शॄ (हिंसायाम्) + स्वार्थे णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. हरिदुहाकुवुदु, चूरुमाडुवुदु.

विशारद ವಿಶಾರದ (पुं०) 1. ओळ्ळेय विद्वांसंत, पंडित. 2. बुद्धिवंत, ज्ञान, कुशल. विशिष्टः शारदः। "विशारदो बुधे धृष्टे" हेम०। "अजिताधिगमाय मन्त्रिभिर्युयुजे नीतिविशारदैरजः" रघु० ८-१७।

विशाल ವಿಶಾಲ (वि०) 1. दोड्डदाद, विस्तारवाद, अगलवाद. विश (प्रवेशने) "कालन्" (उ० १-११५)। "वसनमपि निशान्ते नेष्यते तत्प्रदातुं रथचरणविशालश्रोणिलोलेक्षणेन" माघ० ११-२३। 2. संपत्समृद्धवाद. "पूर्वोद्दिष्टामनुसर पुरीं श्रीविशालां विशालाम्" मेघ० ३०। 3. उन्नतदर्जियु, श्रेष्ठवाद, घनवाद. (पुं०) 4. विस्तारवाद मनेय एकदेश, गृहद ओंदु भाग. "गृहैर्विशालैरपि भूरिशालैः" माघ० ३-५०। 5. ओंदु जातिय जिंके. 6. ओंदु जातिय पक्षि. (स्त्री०) -ला-लाः 7. उज्जयिनी नगर. 8. हावुमेक्केगिड. "विशालात्विन्द्रवारुण्यामुज्जयिन्यान्तु योषिति। मृगपक्षिभिदोः पुंसि पृथुलेत्वभिधेयवत्" मेदि०। -ली-लीः 9. आजवान.

विशालाक्ष ವಿಶಾಲಾಕ್ಷ (पुं०) 1. विष्णु. 2. महेश्वर. 3. गरुड. विशाले अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। (वि०) 4. विस्तारवाद नेत्रगळुळ्ळ. "विशालाक्षो महेश्वरे। तार्क्ष्ये विशालनेत्रे च" हेम०। (स्त्री०) -क्षी-क्षीः 5. पार्वति. 6. उत्तमजातिय हेंगसु.

विशिख ವಿಶಿಖ (पुं०) 1. शर, बाण. विशिष्टा शिखा अग्रमस्य। "अनिशं निजैरकरुणः करुणं कुसुमेषुरुत्तपति यद्विशिखैः" माघ० ९-६७। 2. ईटि, भल्ल. (वि०) 3. शिखेयिल्लदवनु, जुट्टिल्लदवनु. (स्त्री०) -शिखा-शिखाः 4. मार्ग, रस्ते. "विशिखान्तराण्यतिपपात सपदि जवनैः स वाजिभिः" माघ० १५-७०। 5. नेल आगेयुवुदु हुल्लु कित्तुवुदु मुंतादा कार्यगळिगागि उपयोगिसुव गुद्दलि, सनिकि. 6. कदिरु, दारसुत्तुव आसरे कंबि.

विशिष ವಿಶಿಷ (न०) 1. गृह, मने. विशन्त्यत्र—विश (प्रवेशने) "कषन्" (उ० ३-१८५)। 2. देवालय. 3. राजभवन. "विशिषं मन्दिरम्" सि० कौ०।

विशिष्ट ವಿಶಿಷ್ಟ (वि०) 1. कूडिरुव, सेरिरुव. वि + शिष्लृ (विशेषणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. विलक्षणवाद, विशेषवाद, असाधारणवाद. 3. हॊंदिरुव, पडेदिरुव, 4. ज्ञानदिंद हिरियनादवनु. (पुं०) 5. विष्णु, नारायण. विशिष्यते

स्वत एव तदनपेक्षवैलक्षण्यतया—वि+शिष्लृ "क्तः"। "विलक्षणो विशिष्टो यः सर्वांस्तान् अनपेक्ष्य सः" इति निरुक्तिः। "असंख्येयोऽप्रमेयात्मा विशिष्टः शिष्टकृत् शुचिः" वि० स०।

विशिष्टाद्वैतदर्शन विशिष्टाद्वैतदर्शन (न०) ಅಸ್ಮಿಕ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ವೇದಾನ್ತದರ್ಶನದ ಒಂದು ಭೇದ. ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ ಇವರಿಗಿರುವ ಭೇದ ಮತ್ತು ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂಬ ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವ ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶ್ರೀ ಭಗವದ್ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಒಂದು ದರ್ಶನ.

ಏಕತತ್ತ್ವವಾದ. ಈ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಿದಚಿದಾತ್ಮಕ ಶರೀರವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಕಾರಣರೂಪ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಸ್ಥೂಲಚಿದಚಿದಾತ್ಮಕಶರೀರವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಕಾರ್ಯರೂಪಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಐಕ್ಯ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ विशिष्टयोरद्वैतम् ಎಂದು ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದೇ ರಾಮಾನುಜದರ್ಶನದ ತತ್ತ್ವ. ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರನೊಬ್ಬನೇ ತತ್ತ್ವವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "**ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ**" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಸಕಲತತ್ತ್ವಗಳೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಏಕತತ್ತ್ವವಾದವು ಸ್ಥಿರಪಡುವುದು.

ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೂರು. ಈಶ್ವರ ಚಿತ್ ಮತ್ತು ಅಚಿತ್ ಭೇದದಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೂರು. ಈಶ್ವರ ಚಿತ್ ಜೀವ ಮತ್ತು ಅಚಿತ್ ಜಡ. ಜೀವನು ಭೋಕ್ತಾ. ಜಡವಸ್ತುವು ಭೋಗ್ಯ. ಈಶ್ವರನು ನಿಯಾಮಕ. "ईश्वरः चिदचिच्चेति पदार्थत्रितयं हरिः। ईश्वरः चिदिति प्रोक्तो जीवः दृश्यमचित्पुनः"। ಈ ರೀತಿ ಭೋಕ್ತೃ ಭೋಗ್ಯ ನಿಯಾಮಕಭೇದದಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೂರೆಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಯಿತು.

ಆತ್ಮ. "अत (सातत्यगमने) ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಸತತಗಮನವುಳ್ಳ ಆತ್ಮನ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಶರೀರದೊಳಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುವನು. "तदेव वासुदेवाख्यं परं ब्रह्म निगद्यते। अन्तर्यामी जीवसंस्थो जीवप्रेरक ईरितः"। ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳೂ ಶರೀರ. "चराचराणि भूतानि सर्वाणि भगवद्वपुः"। ಪರಮಾತ್ಮನು ಶರೀರಿ. ಮನುಷ್ಯ ಮೃಗ ಘಟ ಪಟ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಜೀವಾತ್ಮಪರ್ಯನ್ತವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಪರ್ಯನ್ತವಾಗುವುವು. ದೇವದತ್ತ ಶಬ್ದವು ದೇವದತ್ತ ನೊಳಗಿರುವ ಜೀವಾತ್ಮನೊಳಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಶಬ್ದಗಳು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗದೆ ಜೀವಾತ್ಮಪರ್ಯನ್ತ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲೂ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗದೆ ಪರಮಾತ್ಮಪರ್ಯನ್ತ ಹೋಗಿ ನಿಲ್ಲುವುವು. ಇದೇ ಅಪರ್ಯವಸಾನವೃತ್ತಿ. ಇದರಿಂದ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕವಾದುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "देवो मनुष्यो यक्षो वा पिशाचो-रगराक्षसाः। पक्षी वृक्षो लता काष्ठं शिला तृणं घटः पटः। इत्यादयः सर्वे शब्दाः परमात्मपर्यन्तसंघात-वाचकाः" स० द० स०।

ಜೀವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪ. ಜೀವಾತ್ಮನು ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು. "वालाग्रशतभागस्य शतधा कल्पितस्य च। भागो जीवः स विज्ञेयः स चानन्त्याय कल्पते" श्वेता० उप० ५-१। ಈ ಜೀವನು ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲ. ಪುರುಷನಲ್ಲ, ನಪುಂಸಕನೂ ಅಲ್ಲ. ಕರ್ಮಾಧೀನನಾಗಿ ತಾನು ಪಡೆಯುವ ಶರೀರದಿಂದ ಇವನ ರಕ್ಷಣೆಯಾಗುವುದು. "नैव स्त्री न पुमानेषः न चैवायं नपुंसकः। यद्यच्छरीरमादत्ते तेन तेन स रक्ष्यते" श्वेता० उप० ५-१०। ಜೀವನು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಜನು. ನಾಶರಹಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯನು. ಸದಾ ಏಕರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಶ್ವತನು. ಯಾವಾಗಲೂ ಹೊಸಬನಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ಪುರಾಣನು. ನಾಶಪಡಿಸಲಶಕ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಅಚ್ಛೇದ್ಯ. ಅದಾಹ್ಯ ಅಕ್ಲೇದ್ಯ ಮತ್ತು ಅಶೋಷ್ಯ. ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಸಂಖ್ಯಾತನು. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು ಮತ್ತು ಸುಖಸ್ವರೂಪನು. "अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च। नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः" गीता १-२४। "न जायते म्रियते वा विपश्चिन्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः। अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे" कठ०।

ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾದ ನಾನಾರೂಪಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಜೀವನು ತನ್ನ ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಂಸರಿಸುವನು. "गुणान्वयो यः फलकर्मकर्ता कृतस्य तस्यैव स चोपभोक्ता। स विश्वरूपस्त्रिगुणस्त्रिवर्त्मा प्राणाधिपः संचरति स्वकर्मभिः" श्वेता० उप० ५-७।

ಈ ಜೀವಾತ್ಮತತ್ತ್ವವು ನಿತ್ಯ ಮುಕ್ತ ಮತ್ತು ಬದ್ಧ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲದ ಆನಂತ್ಯ ಗರುಡ ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾದಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರಿಜನರು ನಿತ್ಯರು. ಇವರೇ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳು. ಶುಕ ವಾಮದೇವ ಪರಾಶರ ವ್ಯಾಸ ಆಳ್ವಾರುಗಳು ಆಚಾರ್ಯರು ಮೊದಲಾದವರು ಮುಕ್ತರು. ಇವರು ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾದವರು. ಈಗ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧಹೊಂದಿದ ಸಂಸಾರಿಗಳು ಬದ್ಧರು.

ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ಸಕಲಜೀವಾತ್ಮವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಆವರಣವಾಗಿರುವ ಶರೀರಭೇದವೇಹೊರತು ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮವಸ್ತುಗಳೂ ಸಮಾನವಾದುವು. ಆಧೇಯತ್ವ ವಿಧೇಯತ್ವ ಶೇಷತ್ವ ಪರತಂತ್ರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವಾತ್ಮನು ಸರ್ವಾಧಾರನಾಗಿಯೂ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾಗಿಯೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು. ಈ ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಈ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳು ಹೊರತು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರತಿ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮಸಾಮ್ಯವೆಂಬ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅವಕಾಶವುಂಟು. ಈ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರಿಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹವು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ. ಈ ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದನೆಗೆ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಾದ ಸಾಧನಗಳುಂಟು. ಈ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿ ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಜಾತಿ ಕುಲ ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ (ಮೋಕ್ಷ)ವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಈ ಸಿದ್ಧಾನ್ತವು ಸರ್ವವಿಧದಿಂದಲೂ ಸಕಲ ಜೀವಾತ್ಮರೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದೆಂಬ ಔದಾರ್ಯ ತೋರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಪರಮಪದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರೆಂದು ಖ್ಯಾತಿಪಡೆದಿರುವರು.

ಪರಮಾತ್ಮ. ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣನೇ ಪರಮಾತ್ಮ. ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲ ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೂ ಧಾರಕನು, ನಿಯಾಮಕನು, ಶರೀರಿ. ಚರಾಚರ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಕಾರಣನು. ದೋಷರಹಿತನು, ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸರ್ವಶಕ್ತ, ಪರಮಕಾರುಣಿಕ. ಸಕಲ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನು. ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಸರ್ವಕರ್ಮಸಮಾರಾಧ್ಯನು. ಸರ್ವ ಸಮಾಶ್ರಯಣೀಯನು. ಸರ್ವಾಭೀಷ್ಟಫಲಪ್ರದನು. ಪರಮಾನಂದಸ್ವರೂಪನು. ಪರಮಪ್ರಾಪ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಪಕನು. ಪರಮಾತ್ಮನ ದೇಹವು ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವಮಯ. ಅಪ್ರಾಕೃತ ದಿವ್ಯ ಮಂಗಳ ವಿಗ್ರಹ. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಗೂ ಇವೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರೂಪಗಳಿದ್ದು ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ತದಧೀನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವುಂಟು. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸ್ತಂಬಪರ್ಯಂತವಾದ ಈ ಜಗತ್ತು ಯಾರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೋ ಯಾರಿಂದ ಜೀವಿಸಿರುವುದೋ ಮತ್ತು ಯಾರಿಂದ ಪ್ರಲಯಹೊಂದುವುದೋ ಅದೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ: "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति" तै० उप०। ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾಗಿಯೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಪರಮಾತ್ಮ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪರವಾಸುದೇವ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುವು. "वासुदेव: परं ब्रह्म कल्याणगुणसंयुत:। भुवनानामुपादानं कर्ता जीवनियामक:"।

ಜೀವಾತ್ಮ-ಪರಮಾತ್ಮ ಸಂಬಂಧ. ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶರೀರವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಶರೀರಾತ್ಮಭಾವ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶರೀರವೆಂದರೆ ಶರೀರಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಆಧೇಯ ವಿಧೇಯ ಮತ್ತು ಶೇಷವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಶೇಷ ಶೇಷಿಭಾವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ಶೇಷ ಶೇಷಿಭಾವವು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದರ್ಶನದಲ್ಲಿರುವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದುದು.

ತತ್ತ್ವ. ಸಮಸ್ತ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಪರಮತತ್ತ್ವವೆಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾನ್ತ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ತತ್ತ್ವವು ಅನೇಕವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುವುದಾದರೂ ಸಕಲ ತತ್ತ್ವಗಳೂ ವಸ್ತುಗಳೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವುದರಿಂದ ಏಕತತ್ತ್ವವಾದಕ್ಕೂ ಅನೇಕ ತತ್ತ್ವವಾದಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತಾಯಿತು. ಅನೇಕ ತತ್ತ್ವವಾದಿಗಳ ಮತದಂತೆ ತತ್ತ್ವಗಳು ("तत्त्व" ಪದದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವಂತೆ) ಇಪ್ಪತ್ತಾರು (26).

ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯ. ಈ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದಪ್ರಕಾರ ಇರುವ ವಿಷಯವು ತತ್ತ್ವ ಹಿತ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ತತ್ತ್ವನಿರೂಪಣೆಯನಂತರ ಹಿತನಿರೂಪಣೆ. ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಅಂಶವೇ ಹಿತ. ಈ ಕರ್ತವ್ಯದ ಆನುಷ್ಠಾನ

दिंद लभिसुव प्रयोजनवे पुरुषार्थ. हितवु भक्ति-प्रपत्तिगळेंब कर्तव्यद अनुष्ठानदिंद उंटागुव परमात्मन अनुग्रह. भक्तियेंदरे जीवात्म-परमात्म-याथात्म्य-ज्ञानपूर्वक माड लुबडुव परमात्मन पादारविंदगळ ध्यान अर्चने प्रणाम मोदलादुवु. इवे मोक्षक्के साधनवाद उपाय. कर्मयोगदिंद चित्त नैर्मल्यहोंदि परमात्मनिगे तानु शेषभूत नेंदु माडुव आत्मचिंतनेयिंद ब्रह्मज्ञानवु उंटागुवुदु. ई ब्रह्मज्ञानवु भक्तिगे उपाय. भक्तियु मोक्षक्के उपायवाद साधनगळल्लोंदु. मोक्षक्के उपायवाद मत्तोंदु साधन प्रपत्ति. [प्रपत्तियु विवरक्के "प्रपत्ति" पददल्लि नोडि.]

मोक्ष. जीवनु भक्ति अथवा प्रपत्तियिंद प्रसन्ननाद परमात्मन अनुग्रहदिंद अवसान कालदल्लि सकलविध श्रमगळन्नू परिहरिसिकोंडु सुषुम्नानाडीमूलक सुखिवागि प्रयाणमाडि अर्चिरादिमार्गदल्लि अग्निलोक वायुलोक सूर्यलोक चंद्रलोक वरुणलोक ब्रह्मलोकगळल्लि मुक्तर उपचारक्काग परमात्मनिंद नियमिसल्पट्ट नित्यसूरिगळिंद गौरवपूर्वक सत्कृतनागि विरजानदिय तीरदल्लि प्राकृतसूक्ष्म भूतगळ संबंधवन्नु त्यजिसि अप्राकृत दिव्यदेहवन्नु स्वीकरिसुवनु. इवनन्नु एदुरुगोळ्ळलु बंदिरुव नित्यसूरिगळिंद अनेक दिव्याल्ंकारगळन्नु स्वीकरिसि अनन्तरत्नस्तंभसमलंकृतवाद आनंदमय दिव्यमंटपदल्लि वैभवदोडने कोटि सूर्यसमाननागि प्रकाशिसुत्तिरुव गांभीर्य औदार्य सौलभ्यादि कल्याणगुणगणपरिपूर्ण नाद श्रीमहालक्ष्मीसमेतनाद परवासुदेवन समीपक्के होगि परमकरुणानिधियाद परमात्म निंद आलिंगिसल्पडुवनु. आ कूडले सोऽपहतपाप्मा विरजः विमृत्युः विशोकः विजिघत्सः अपिपासः सत्यकामः सत्यसंकल्पः एंब श्रुत्युक्तवाद एंटुगुणगळू इवनल्लि आविर्भविसुवुवु. सर्वज्ञनागि यावत्कालवू नित्यसूरिगळोडने परमात्मानुभववेंब आनंदवन्नु अनुभविसुत्तिरुवनु. इदे मुक्ति, अपुनरावृत्तिरूप मोक्ष, इदे परम पुरुषार्थ. "नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन। यमेवैष वृणुते तेन लभ्यः तस्यैष आत्मा विवृणुते तनूं स्वाम्" कठ०। "तेषां सतत-युक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम्। ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते" गीता १०-१०। "मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम्। नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः" गीता ८-१५।

विशीर्ण विशीर्ण (वि०) 1. शुष्कवाद, ऒणगिहोगिरुव. वि + शृ (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "स्वयं विशीर्णद्रुमपर्णवृत्तिता परा हि काष्ठा तपसस्तया पुनः" कुमा० ५-२८। 2. ऒडेदुहोगिरुव, एरडागि होळागिरुव.

विशीर्यमाण विशीर्यमाण (वि०) ऒडेयल्पडुत्तिरुव. वि + शृ (हिंसायाम्) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "विशीर्यमाणाश्मनिनादधीरं ध्वनिं वितन्वन्नकृशः कृशानुः" किरा० १६-५१।

विशुद्ध विशुद्ध (वि०) 1. परिशुद्धवाद, दोषवेल्लद. विशेषेण शुद्धः। "वाच्यस्त्वया मद्वचनात् स राजा वह्नौ विशुद्धामपि यत्समक्षम्" रघु० १४-६१। 2. दोषवेल्लद, कळंकरहितवाद. "कदम्बगोलाकृतिमाश्रितः कथं विशुद्धमुग्धः खलु कन्यकाजनः" मालती० ७-१। 3. सरियाद, यथार्थवाद, तप्पिल्लद. 4. सरळस्वभावद, कपटवेल्लद. 5. पाप रहितवाद. 6. निर्मलवाद, तिळियाद, स्वच्छवाद. 7. शुद्धवाद, मिश्रवेल्लद. 8. कंठदल्लिरुव षोडश (16) स्वरगळिंद कूडिद षोडश (16) दळपद्म.

विशुद्धि विशुद्धि (स्त्री०) 1. दोषवेल्लदिरुविके, परिशुद्धवागिरुविके. वि + शुध (शौचे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तदङ्गसंसर्गमवाप्य कल्पते ध्रुवं चिताभस्मरजो विशुद्धये" कुमा० ५-७९। 2. स्वच्छवागिरुविके, शुद्धवागिरुविके, मिश्रवेल्लदिरुविके. "क्षीणः संलक्ष्यते ह्यग्नौ विशुद्धिः श्यामिकापि वा" रघु० १-१०। 3. निर्मलवागिरुविके, तिळियागिरुविके. 4. तप्पिल्लदिरुवुदु, दोषवेल्लदिरुवुदु. "विशुद्धिमुक्तेरपरे विपश्चितः" किरा० १४-५। 5. कपटवेल्लदिरुवुदु

विशूल विशूल (वि०) 1. शूलायुधवेल्लद. विगतं. शूलं यस्य। "दुर्जयो रणः शूली विशूलः प्रार्थ्यतामिति" रघु० १५-५। 2. रोगवेल्लद.

विशृङ्खल ವಿಶೃಂಖಲ (वि०) 1. ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ. विगता शृङ्खला यस्य। "मुदितमधुभुजो भुजेन शाखाञ्चलितविशृङ्खलशङ्खकं धुवत्याः" माघ० ७-३०। (क्रि० वि०) 2. ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ. "तीव्रोत्थितास्तावदसह्यरंहसो विशृङ्खलं शृङ्खलकाः प्रतस्थिरे" माघ० १२-७।

विशेष ವಿಶೇಷ (पुं०) 1. ಭೇದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ತಾರತಮ್ಯಃ वि + शिष (असर्वोपयोगे) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रजनार्थं महाभागाः पूजार्हा गृहदीप्तयः। स्त्रियः श्रियश्च गेहेषु न विशेषोऽस्ति कश्चन" मनु० ९-२६। 2. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. "अनुभावविशेषात्तु सेनापरिवृतावित्र" रघु० १-३७। 3. ಬದಲಾವಣೆ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಮೇಲು, ಲೇಸು. "अस्ति मे विशेषः" शाकु० ३। 4. ಭೇದ, ಪ್ರಭೇದ, ಬಗೆ. "नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वादेकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः" कुमा० १-३६। 5. ವಿವಿಧವಾದ ವಿಷಯಗಳು, ಅನೇಕ ವಿಧ ಗುಣಗಳು. "अन्तस्तोयं मणिमयभुवस्तुङ्गमभ्रंलिहाग्राः प्रासादास्त्वां तुलयितुमलं यत्र तैस्तैर्विशेषैः" मेघ० २-१। 6. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ವಿಶೇಷಾಲಂಕಾರವು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ ಆಧೇಯ ವರ್ಣನೆ. "विशेषः ख्यातमाधारं विनाप्याधेयवर्णनम्। गतेऽपि सूर्ये दीपस्यास्तमश्छिन्दन्ति तत्कराः"।

(2) ಒಂದೇ ವಸ್ತುವು ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು. "विशेषः सोऽपि यद्येकं वस्त्वनेकत्र वर्ण्यते। अन्तर्बहिः पुरः पश्चात् सर्वदिक्ष्वपि सैव मे"।

(3) ಅಲ್ಪಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಪ್ರಯಾಸಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಹಾ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ವರ್ಣನೆ. "किञ्चिदारम्भतोऽशक्यं वस्त्वन्तरकृतिश्च सः। त्वां पश्यता मया लब्धं कल्पवृक्षनिरीक्षणम्"। (वि०) 7. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. 8. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಹೇರಳವಾದ. "शशाम वृष्ट्यापि विना दवाग्निरासीद्विशेषा फलपुष्पवृद्धिः" रघु० २-१४।

विशेषक ವಿಶೇಷಕ (पुंन०) 1. ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವ ತಿಲಕ, ನೆತ್ತಿಯ ಬೊಟ್ಟು. विशिनष्टि — वि+शिष्लृ (विशेषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "विशेषको वा विशिशेष यस्याः श्रियं त्रिलोकीतिलकः स एव" माघ० ३-६३। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರ. "प्रत्याख्यातविशेषकं कुरवकं श्यामावदातारुणम्" माल० ३-५। 3. ವಸ್ತುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ (ವ್ಯತ್ಯಾಸ) ವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗುಣ. (पुं०) 4. ಏಕಾನ್ವಯವುಳ್ಳ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಮುದಾಯ. "द्वाभ्यां युग्ममिति प्रोक्तं त्रिभिः श्लोकैर्विशेषकम्। कालापकं चतुर्भिः स्यात्तदूर्ध्वं कुलकं मतम्"। (वि०) 5. ಅತಿಶಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ.

विशेषकच्छेद्य ವಿಶೇಷಕಚ್ಛೇದ್ಯ (न०) ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ತಿಲಕವನ್ನು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿದ್ದಿ ಕೊರೆಯುವುದು. ಇದು 64 ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲೆ.

विशेषगुण ವಿಶೇಷಗುಣ (पुं०) ವಸ್ತುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಧರ್ಮ. विशेषो गुणः।

विशेषज्ञ ವಿಶೇಷಜ್ಞ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಅರಿತಿರುವ. विशेषं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः। ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति" भर्तृ० १-३।

विशेषण ವಿಶೇಷಣ (न०) 1. ವಿಶೇಷ್ಯಪದದ ಧರ್ಮ, ವಿಶೇಷ್ಯಪದದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಗುಣ. विशिष्यतेऽनेन—वि+शिष्लृ (विशेषणे) करण० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ವಿಶೇಷ್ಯಪದದ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ. ವಿಶೇಷಣವು ವ್ಯಾವರ್ತಕ ವಿಧೇಯ ಮತ್ತು ಹೇತು ಗರ್ಭಗಳಿಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "नीलो घटः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ನೀಲವರ್ಣವು ಇತರ ವ್ಯಾವರ್ತಕ. "पर्वतो वह्निमान्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯು ವಿಧೇಯ. "स कीचकैर्मरुत्पूर्णरन्ध्रैः कूजद्भिरापादितवंशकृत्यम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾರುತಪೂರ್ಣರಂಧ್ರತ್ವವು ಹೇತುಗರ್ಭವಿಶೇಷಣ. ವ್ಯಾವರ್ತಕವು ವಿಶೇಷಣ. ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವು ವಿಶೇಷ್ಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಭೇದಕ ಮತ್ತು ಭೇದ್ಯಗಳಿಂದು ಅರ್ಥ.

विशेषतस् ವಿಶೇಷತಸ್ (अव्य०) ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. विशेष "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "विशेषतस्तु बालत्वात्तयोर्विवृतभावयोः। तेन माधवमालत्योः कार्यः स्वमतिनिह्नवः" मालती० १-१५।

विशेषविधि ವಿಶೇಷವಿಧಿ (पुं०) ಕೆಲವು ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ವಿಧಿ (ಕಾರ್ಯ). विशेषो विधिः। ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿಧಿಸುವ ಕಾರ್ಯವು ವಿಶೇಷ ವಿಧಿ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಶೇಷ ವಿಧಿಯು ಪ್ರಬಲವಾದುದು.

ಸಾಮಾನ್ಯಕಾರ್ಯವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ವಿಷಯಗಳು ಹೆಚ್ಚು. ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯವು ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿಹಿತವಾಗುವುದು. ಇವಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದು ಹೆಸರು. "तथा सामान्यशास्त्रेभ्यो विशेषकविधिर्बली। बहवो विषया यस्य स सामान्यविधिर्भवेत्। अल्पः स्याद्विषयो यस्य स विशेषविधिर्मतः"। "ब्राह्मणेभ्यो दधि दीयताम् तक्रं कौण्डिन्याय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೌಂಡಿನ್ಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿಶೇಷವಾದುದರಿಂದ ಇದು ವಿಶೇಷವಿಧಿ.

विशेषित विशेषित (वि०) 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭೇದತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + शिष्लृ (विशेषणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

विशेषोक्ति विशेषोक्ति (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಸಮಗ್ರ ಕಾರಣವಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದಿರುವ ವರ್ಣನೆಯು **"विशेषोक्ति"** ಅಲಂಕಾರ. "कार्याजनिर्विशेषोक्तिः सति पुष्कलकारणे" **उदा:** "हृदि स्नेहक्षयो नाभूत् स्मरदीपे ज्वलत्यपि"। ಸ್ಮರನೆಂಬ ದೀಪವು ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಕ್ಷಯವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

विशेष्य विशेष्य (वि०) ವಿಶೇಷಣಪದದಿಂದ ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. विशिष्यते गुणादिभिः — वि + शिष्लृ (विशेषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "विशेषणं विशेष्येण बहुलम्" (पा० सू० २-१-५७)। ನೀಲಮ್ ಉತ್ಪಲಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇತರ ವರ್ಣವ್ಯಾವರ್ತಕವಾದ ನೀಲಪದವು ನೀಲಗುಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಉತ್ಪಲವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾದುದರಿಂದ ಉತ್ಪಲ ಪದವು ವಿಶೇಷ್ಯ.

विशोक विशोक (पुं०) 1. ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विगतः शोकः। "सुहृदां च विशोकाय स्वसुश्च प्रियकाम्यया" भाग० १-१०-७। (वि०) 2. ದುಃಖವಿಲ್ಲದ, ದುಃಖರಹಿತವಾದ. विगतः शोको यस्य।

विशोका विशोका (स्त्री०) ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿ (ಸವಿಕಲ್ಪಕ ಸಮಾಧಿ)ಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ. "विशोका वा ज्योतिष्मती" पा० यो० सू०।

विशोधन विशोधन (न०) 1. ಶೋಧಿಸುವುದು, ಶುದ ಮಾಡುವುದು. वि+शुध (शौचे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡುವುದು, ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

विशोषण विशोषण (न०) ಒಣಗಿಸುವುದು. वि+शुष (शोषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

विश्न विश्न (पुं०) ದೀಪ್ತಿ, ಕಾಂತಿ. विच्छ (गतौ) "नङ्" (३-३-९०)।

विश्रण विश्रण (न०) ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. वि + श्रण (दाने) भ्वा० "ल्युट्" (३-३-११५)। चुरा० श्रण (दाने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। **–श्राणनम् –श्रणनम्**. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. "कथं नु शक्योऽनुनयो महर्षेर्विश्राणनादन्यपयस्विनीनाम्" रघु० २-५४।

विश्राणित विश्रणित (वि०) ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+श्रण (दाने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं निःशेषविश्राणितकोशजातम्" रघु० ५-१।

विश्रब्ध विस्रब्ध (वि०)1. ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ, ಭಯವಿಲ್ಲದ, ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳ. वि + श्रम्भ (प्रमादे) "क्तः" (३-४-७२)। "सुविश्रब्धैरङ्गैः पथिषु विषमेष्वप्यचलता" मुद्रा० ३-३। 2. ನೆಮ್ಮದಿಯುಳ್ಳ, ಚಿತ್ತಶಾಂತಿಯುಳ್ಳ. 3. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ. (अव्य०) 4. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ, ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, ಭಯವಿಲ್ಲದೆ. "विश्रब्धं क्रियतां वराहततिभिर्मुस्ताक्षतिः पल्वले" शाकु० २-६। 5. ಧೈರ್ಯದಿಂದ, ಭಯವಿಲ್ಲದೆ. "वृषल विश्रब्धं पृच्छ ममापि बह्वाश्चर्यमत्र" मुद्रा० ३।

विश्रम विस्रम (पुं०) ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ಶ್ರಮಪರಿಹಾರ. "विश्रमार्थमुपगूढमजस्रम्" माघ० १०-८८।

विश्रम्भ विस्रंभ (पुं०)1. ವಿಶ್ವಾಸ, ನಂಬಿಕೆ. वि+श्रम्भ (प्रमादे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ರಹಸ್ಯ, ಗುಟ್ಟು. 3. ಪ್ರಣಯಕಲಹ. 4. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 5. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವುದು, ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕೇಳುವುದು. "विश्रम्भः केलिकलहे विश्वासे प्रणये वधे" विश्व०।

विश्रम्भण विस्रंभण (न०) 1. ವಿಶ್ವಾಸ ಸಂಪಾದಿಸುವುದು. 2. ನಂಬುವುದು. 3. ಪ್ರೀತಿಸುವುದು.

विश्रवस् विश्रवस् (पुं०) ಪುಲಸ್ತ್ಯಮುನಿಯ ಪುತ್ರ. ವಿಶ್ರವಸ್ಸು ದೇವವರ್ಣಿ (ಇಲಬಿಲೆ) ಯಲ್ಲಿ ಕುಬೇರನನ್ನೂ ಕೇಕಸಿಯಲ್ಲಿ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣ ವಿಭೀಷಣ ಮತ್ತು ಶೂರ್ಪಣಖೆಯನ್ನೂ ಪಡೆದನು. "विश्रवःपित्रकयाप्तुमनर्हम्" नैष० २१-७७।

विश्रान्त विश्रान्त (वि०) 1. ವಿರಾಮಹೊಂದಿದವನು, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದವನು. वि+श्रम् (तपःस खेदे च) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆದವನು, ಆಯಾಸ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡವನು.

विश्रान्ति विश्रान्ति (स्त्री०) 1. कार्यवन्नु निल्लिसुवुदु, विरामकॊडुवुदु. 2. आयास परिहरिसिकॊळ्ळुवुदु. वि+श्रमु (तपसि खेदे च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "जीर्णस्यास्य शरीरस्य विश्रान्तिमभिरोचये" रामा०।

विश्राम विश्राम (पुं०) 1. विश्रान्ति, श्रमपरिहारक्कागि बिडुवु. वि+श्रमु (तपसि खेदे च) "घञ्" (३-३-१८)। "अद्वैतं सुखदुःखयोरनुगतं सर्वास्ववस्थासु यद्विश्रामो हृदयस्य यत्र जरसा यस्मिन्नहार्यो रसः" उ० रा० १-३९। 2. विरामवु, बिडुवु. "विश्रामं लभतामिदं च शिथिलज्याबन्धमस्मद्धनुः" शाकु० २-६।

विश्राव विश्राव (पुं०) 1. प्रख्याति, हॆच्चु प्रसिद्धि. वि+श्रु (श्रवणे) "घञ्" (३-३-२५)। "विश्रावस्तु प्रविख्यातिः" अम०। 2. ध्वनि, शब्द, सद्दु. "विक्षावैस्तोयविश्रावं तर्जयन्तो महोदधेः" भट्टि० ७-३६।

विश्रुत विश्रुत (वि०) प्रख्यातनादवनु, हॆच्चु प्रसिद्धियन्नु पडॆदवनु. वि+श्रु (श्रवणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

विश्रुति विश्रुति (स्त्री०) प्रसिद्धि, प्रख्याति. वि+श्रु (श्रवणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विश्लथ विश्लथ (वि०) 1. शिथिलवाद, सडिलवाद, बिगियागिल्लद. वि+श्लथ (दौर्बल्ये)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "ऐरावतास्फालनविश्लथं यः संघट्टयन्नङ्गदमङ्गदेन" रघु० ६-७३। 2. जॊल्लुबिद्दिरुव, वीर्यवन्नु कळॆदुकॊण्डिरुव, चटुवटिकॆयिल्लद. "विश्लथैरवयवैर्निमीलया लोमभिर्द्रुतमितैर्विनिद्रताम्" नैष० १८-११७।

विश्लिष्ट विश्लिष्ट (वि०) ऒट्टिगॆ सेरिकॊण्डिल्लद, ऒक्कट्टिल्लद, बेरॆ बेरॆयागिरुव. वि + श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-४-७२)।

विश्लेष विश्लेष (पुं०) 1. बेरॆयागुवुदु, ऒट्टिगॆ सेरदिरुवुदु, ऒक्कट्टिल्लदिरुवुदु. वि + श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. अगलिकॆ, इष्टवाद वस्तुवु दूरदल्लिरुवुदु, पतिपत्नियर विरह, इष्ट बान्धवन विरह. "अङ्गेभ्यः कथमपि वामलोचनानां विश्लेषो बत नवरक्तकैः प्रपेदे" माघ० ८-६७। "पीडयन्ते गृहिणः कथं नु तनयाविश्लेषदुःखैर्नवैः" शाकु० ४-५।

विश्लेषित विश्लेषित (वि०) बेर्पडिसल्पट्ट, प्रत्येकिसल्पट्ट. वि + श्लिष (श्लेषणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्देशं मे हर धनपतिक्रोधविश्लेषितस्य" मेघ० १-७।

विश्व विश्व (पुं० ब० व०) 1. गणदेवतॆगळ ऒन्दु वर्ग, विश्वॆदेवतॆगळु. विशन्ति कर्मसु—विश (प्रवेशने) "क्वन्" (उ० १-१४९)। इवरु धर्मन पुरुषनिन्द दक्षपुत्रियाद विश्वॆयॆन्ब पत्नियल्लि जनिसिदवरु. **विश्वॆदेवतॆगळु:** (1) वसुः (2) सत्यः (3) क्रतुः (4) दक्षः (5) कालः (6) कामः (7) धृतिः (8) कुरुः (9) पुरूरवस् मत्तु (10) माद्रवः ऎन्दु हत्तु मन्दि. "इष्टिश्राद्धे क्रतुर्दक्षः सत्यो नान्दीमुखे वसुः। नैमित्तिके कालकामौ काम्ये कुरुधृती मते। पुरूरवा माद्रवश्च पार्वणे समुदाहृतौ" स्मृतिः। 2. जीव, जीवात्म. (न०) 3. विष्णु, नारायण. विशत्यवयवान्—विश "क्वन्" (उ० १-१४९)। अनन्तमाङ्गल्यैकतानस्वरूपरूपगुणविभवैः परिपूर्णो भवति। "विश्वं सर्वत्र पूर्णत्वात् स्वरूपगुणवैभवैः" इति निरुक्तिः। "विश्वं विष्णुर्वषट्कारो भूतभव्यभवत्प्रभुः" वि० स०। 4. जगत्तु, लोक, प्रपञ्च. विशति स्वकारणम्—विश "क्वन्"। "इदं विश्वं पाल्यं विधिवदभियुक्तेन मनसा" उ० रा० ३-३०। "उपप्लुतं पातुमदो मदोद्धतैस्त्वमेव विश्वम्भर विश्वमीशिषे" माघ० १-३८। (स्त्रीन०) 5. शची. (वि०) 6. सकल, समस्त. "अविक्रियश्चेष्टयसि त्वमेको विश्वानि भूतानि विहारशक्त्या" याद० २०-८२। (स्त्री०) -विश्वा-विश्वा. 7. अदिति. 8. विश्वॆदेवतॆगळ तायि, दक्षन पुत्रि, धर्मन पत्नि.

विश्वकद्रु विश्वकद्रु (पुं०) 1. बेटॆय नायि, बेटॆयल्लि शिक्षण पडॆद नायि. विश्वकं सर्वं द्रवति—द्रु (गतौ) "डुः" (वा० ३-२-१८)। 2. ध्वनि, शब्द. (वि०) 3. खल, नीच, असभ्य. "विश्वकद्रुस्त्रिषु खले श्वानाखेटशुनोः पुमान्" मेदि०।

विश्वकर्तृ विश्वकर्तृ (पुं०) जगत्तिन सृष्टिकर्तनाद परमात्म. "विश्वकर्तुरवतार इति स्वं बह्वमंस्त बधिरो निगमेषु" याद० २१-५।

विश्वकर्मन् विश्वकर्मन् (पुं०) 1. देवशिल्पियाद विश्वकर्म. विश्वेषु कर्म यस्य। "दृष्ट्वा च विश्वकर्माणं

व्यादिदेश पितामहः" भा०। 2. ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. 3. ಸೂರ್ಯ. "विश्वकर्मा सहस्रांशौ मुनिभिद्देव-शिल्पिनोः" मेदि०। 4. ವಿಷ್ಣು. ब्रह्मसृष्टेः प्रागूर्ध्वं च विद्यमानं विश्वं कर्म जगद्व्यापारोऽस्य। "विश्वकर्मा मनुस्त्वष्टा" वि० स०।

विश्वकर्मसुता ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸುತಾ (स्त्री०) ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಮಗಳಾದ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿ, ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ.

विश्वकृत् ವಿಶ್ವಕೃತ್ (पुं०)1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 3. ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. विश्वं करोति—डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

विश्वकेतु ವಿಶ್ವಕೇತು (पुं०) ಅನಿರುದ್ಧ. विश्वस्मिन् केतुरस्य।

विश्वगुप्ति ವಿಶ್ವಗುಪ್ತಿ (स्त्री०) ಜಗತ್ತಿನ ರಕ್ಷಣೆ. विश्वस्य गुप्तिः। "विश्वगुप्तौ जगत्कर्त्री विनियुक्ता विभूतयः" याद० २२-४।

विश्वगोप्तृ ವಿಶ್ವಗೋಪ್ತೃ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. विश्वस्य जगतः गोप्ता। (वि०) 2. ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವ.

विश्वजनीन ವಿಶ್ವಜನೀನ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೂ ಹಿತವಾದ. विश्वस्मै जनाय हितम्—विश्वजन "खः" (५-१-९)। "तदिन्द्रसन्दिष्टमुपेन्द्र यद्वचः क्षणं मया विश्वजनीनमुच्यते" माघ० १-४१।

विश्वजित् ವಿಶ್ವಜಿತ್ (पुं०) 1. ವಿಶ್ವಜಿತ್ತೆಂಬ ಒಂದು ಯಾಗ. विश्वं जयति—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। "तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं निःशेषविश्राणितकोश-जातम्" रघु० ५-१। 2. ಒಂದು ಅಗ್ನಿ. "यस्तु विश्वस्य जगतो बुद्धिमाक्रम्य तिष्ठति। तं प्राहुरध्यात्म-विदो विश्वजिन्नामपावकम्" भा०। (वि०) 3. ಜಗತ್ತನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು.

विश्वतस् ವಿಶ್ವತಸ್ (अव्य०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ. 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ. विश्व "तसिल्" (५-३-७)। ವಿಶ್ವ (ಇವೇ) ದೇವ ವಿಶ್ವ(ಶ್ವೇ) ದೇವ (पुं०ब०व०) "विश्व" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

विश्वधारिणी ವಿಶ್ವಧಾರಿಣೀ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. विश्वं सकलं धारयति—धृ (धारणे)+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

विश्वनाथ ವಿಶ್ವನಾಥ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ. विश्वस्य नाथः।

विश्वपा ವಿಶ್ವಪಾ (पुं०) 1. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಪರಮಾತ್ಮ. विश्वं पाति—पा (रक्षणे) "विच्" (३-३-७५)। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಚಂದ್ರ. 4. ಅಗ್ನಿ.

विश्वप्रकाश ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶ (पुं०) ಶ್ರೀ ಮಹೇಶ್ವರಕವಿ ವಿರಚಿತ ಒಂದು ಶಬ್ದಕೋಶ, –ನಿಘಂಟು.

विश्वबन्धु ವಿಶ್ವಬಂಧು (पुं०) ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಹೃತ್ತಾಗಿರುವ ಮಹಾತ್ಮ.

विश्वभेषज ವಿಶ್ವಭೇಷಜ (न०) ಒಣಶುಂಠಿ. विश्वस्यापि दोषस्य भेषजम्। "अथ शुण्ठी महौषधम्। स्त्री-नपुंसकयोर्विश्वं नागर विश्वभेषजम्" अम०।

विश्वभोक्तृ ವಿಶ್ವಭೋಕ್ತೃ (पुं०) ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವವನು. विश्वं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "विश्व-भोक्तुरधिगम्य तितिक्षाम्" याद० २१-१०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–भोक्त्री –ಭೋಕ್ತ್ರೀ.**

विश्वमदा ವಿಶ್ವಮದಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತಜಿಹ್ವೆಗಳಲ್ಲೊಂದು.

विश्वमूर्ति ವಿಶ್ವಮೂರ್ತಿ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. (वि०) 2. ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಶರೀರವಾಗಿರುವ (ಈಶ್ವರ). विश्वं मूर्तिर्यस्य। "कल्याणानां त्वमसि महसां भाजनं विश्वमूर्ते" मालती० १-५।

विश्वम्भर ವಿಶ್ವಂಭರ (पुं०)1. ವಿಷ್ಣು. विश्वं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "खच्" (३-२-४६)। मुमा-गमः (६-३-६७)। "विश्वम्भर भरास्माकं विश्वस्माद्वा बहिः कुरु। अथ पक्षद्वयाभावे त्यज विश्वम्भरत्व-कम्"। 2. ಇಂದ್ರ. "विश्वम्भरोऽच्युते शक्रे पुंसि विश्वम्भरा भुवि" मेदि०। (वि०) 3. ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವವನು. "उपप्लुतं पातुमदो मदोद्धतैस्त्वमेव विश्वम्भर विश्वमीशिषे" माघ० १-३८। (स्त्री०) **–भरा –ಭರಾ.** 4. ಭೂಮಿ. "आसन्नभारात्ययजात-हर्षा विश्वम्भरा सैन्यभरं विषेहे" याद० २०-६।

विश्वयोनि ವಿಶ್ವಯೋನಿ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಬ್ರಹ್ಮ. ಚತುರ್ಮುಖ. विश्वस्य योनिः कारणम्। 3. ಶಿವ.

विश्वरूप ವಿಶ್ವರೂಪ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. विश्वमेव रूपं यस्य। 2. ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०) 3. ನಾನಾರೂಪದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವ. "सृष्टिसंहरणरक्षणेषु ते विश्वरूप ननु कर्मकर्तृता" याद० १७-१०८।

विश्वरेतस् ವಿಶ್ವರೇತಸ್ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. विश्वे रेतः यस्य। 2. ವಿಷ್ಣು. विश्वं रेतः वीर्यं कार्यमस्य।

"ज्ञानेन्द्रियादिकं विश्वं परिचर्यार्थमेव हि। यः प्रजानां करोतीति विश्वरेताश्च स स्मृतः" इति निरुक्तिः। "विश्वरेताः प्रजाभवः" वि० स०।

विश्ववेदस् विश्ववेदस् (वि०) सकलवन्नू तिळिदिरुववनु, सर्वज्ञ. विश्वं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "असुन्" (उ० ३-१८८।

विश्वसनीय विश्वसनीय (वि०) विश्वासविडल्पडुव. नंबुगेयिडल्पडुव. वि+श्वस (प्राणने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **-श्वसितव्यम् -श्वसितव्यम्**.

विश्वसित विश्वसित (वि०) विश्वासहोंदिद, नंबिद. वि+श्वस (प्राणने) "क्तः" (३-४-७२)। "त्वदीक्षणाद्विश्वसितान्तरात्मनः" नैष० १-१३१।

विश्वसृज् विश्वसृज् (पुं०) 1. ब्रह्म, चतुर्मुखि. विश्वं सृजति—सृज (विसर्गे) "क्विप्" (३-२-७६)। "प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः" कुमा० ३-२८। 2. विष्णु. "विश्वं जगत् सृजति यः विश्वसृक् स प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "सुप्रसादः प्रसन्नात्मा विश्वसृड्विश्वभुग्विभुः" वि० स०।

विश्वस्त विश्वस्त (वि०) 1. नंबुगेयिट्टिरुव. वि+श्वस (प्राणने) "क्तः" (३-४-७२)। "न विश्वसेद्विश्वस्ते विश्वस्ते नातिविश्वसेत्। विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलादपि निकृन्तति"। 2. धैर्यदिंदिरुव, हेदरदिरुव. (स्त्री०) **-श्वस्ता-श्वस्ता**. पतियिल्लदवळु, विधवे.

विश्वा विश्वा (स्त्री०) 1. अतिबले. विश (प्रवेशने) "क्वन्" (उ० १-१४९)। 2. शर्वरि.

विश्वाची विश्वाची (स्त्री०) ओब्ब अप्सरस्सु

विश्वात्मन् विश्वात्मन् (पुं०) 1. विष्णु. विश्वमेव आत्माऽस्य। "जन्म कर्म च विश्वात्मन्नजस्याकर्तुरात्मनः" भाग० १-८-३०। 2. महादेव, परमेश्वर. "अथ विश्वात्मने गौरी संदिदेश मिथः सखीम्" कुमा० ६-१।

विश्वामित्र विश्वामित्र (पुं०) विश्वामित्रमहर्षि, ब्रह्मर्षि. विश्वमेव मित्रमस्य। दीर्घः (६-३-१३०)। [विश्वामित्रऋषियु कुशिकराजन वंशदल्लि गाधिराजन पुत्रनागि हुट्टिद ओब्ब क्षत्रियरु. ओम्मे वसिष्ठमहर्षियिंद सत्कृतनागि नंदिनीधेनुविन महिमेयन्नु कंडु अदन्नु तनगे कोडबेकेंदु बेडलु वसिष्ठरु अदक्के संमतिसलिल्ल. अदक्कागि बहळवागि होराडि पौरुष हेंदि ब्राह्मण्यवन्नु संपादिसलु अनेकसहस्रवर्षगळ काल तपस्सन्नाचरिसि कोनेगे वसिष्ठमहर्षियिंद ब्रह्मर्षियेनिसिकोंडनु. तपस्सिन कालदल्लि तपोभंगक्काग्िबंद मेनकेयोडने केलकाल संसारियागिद्दाग शकुंतलेयु हुट्टिदळु. ब्रह्मर्षियागि तन्न तपोमहिमेयिंद त्रिशंकुवन्नु सशरीरनागि स्वर्गक्केरिसलु यत्निसिदाग इंद्रनु गुरु शापदिंद पतितनाद इवनन्नु स्वर्गक्के सेरिसलु तिरस्करिसलु कुपितनाद विश्वामित्रनु तन्न तपश्शक्तियिंद स्वर्गद मार्गद मध्यदल्लेये ओंदु स्वर्गवन्नु सृष्टिसि अल्लेये त्रिशंकुवन्नु निल्लिसिदनु. अदक्के त्रिशंकुस्वर्गवेंदु हेसरायितु. ऋचीकमुनियु मध्यम पुत्रनाद शुनःशेफनु हरिश्चंद्रराजन यज्ञदल्लि यज्ञपशुवागि आगबेकाद संदर्भदल्लि विश्वामित्रनु तन्न मंत्रबलदिंद अवनन्नु रक्षिसिदनु. आंदिनिंद शुनःशेफनु ई ऋषिय अभिमानपुत्रनादनु. ई महर्षियु तन्न यागरक्षणेय व्याजदिंद श्रीरामलक्ष्मणरन्नु करेदुकोंडु होगि ताटकासंहारमाडिसि मुंदे जनकराजन पट्टणवन्नु प्रवेशिसि श्रीरामनिंद शिवधनुर्भंगमाडिसि सीतास्वयंवरवन्नु नेरवेरिसिदनु. इत्यादि.]

विश्वाराज् विश्वाराज् (पुं०) जगत्तिन अधिपति. विश्वेषु राजते—विश्वेषां राट् राजा वा। दीर्घः (६-३-१२८)।

विश्वावसु विश्वावसु (पुं०) 1. ओब्ब गंधर्व. विश्वं वसु यस्य—दीर्घ. (६-३-१२८)। "विश्वावसुप्राग्रहरैः प्रवीणैः संगीयमानत्रिपुरावदानः" कुमा० ७-४८। 2. प्रभवादि अरवत्तु संवत्सरगळल्लि मूव तोंबत्तनेय संवत्सर. 3. विष्णु. "विश्वावसुर्विश्वमूर्तिर्हि विश्वे विष्वक्सेनो विश्वकर्मा वशी च" भा० भीष्म० ६५-४९।

विश्वास विश्वास (पुं०) 1. नंबुगे नंबिके. वि+श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८)। "नदीनां शस्त्रपाणीनां नखिनां शृङ्गिणां तथा। विश्वासो नैव कर्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च"। (स्त्री०) 2. अर्धरात्रि, नडुरात्रि. "विश्वावसुः पुनः। निशि गन्धर्वभेदे च" हेम०। 3. प्रीति.

विश्वासघात विश्वासघात (पुं०) 1. विश्वासवन्नु ओडेयुवुदु, विश्वासवन्नु केडिसुवुदु. विश्वासस्य घातः। 2. नंबुगेयन्नु केडिसुवुदु.

विश्वासघातक विश्वासघातक (वि०) नंबिकेयन्नु कळेयुववनु, नंबिकेयन्नु होगलाडिसुववनु. विश्वासं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "न भाराः पर्वता भाराः न भाराः सप्त सागराः। निन्दका हि महाभारा भारा विश्वासघातकाः'।

विश्वासपात्र विश्वासपात्र (न०) नंबिकगे योग्य नादवनु, नंबिकेगे अर्हनादवनु. विश्वासस्य पात्रम्। **-भूमिः** -भूमिः, **-स्थानम्** -स्थानम्.

विश्वासभङ्ग विश्वासभंग (पुं०) नंबिके नाशवागुवुदु, नंबिकेयु कळेदुहोगुवुदु. विश्वासस्य भङ्गः।

विश्वेदेव विश्वेदेव (पुं० ब० व०) "विश्व" पददल्लि नोडि.

विश्वेश विश्वेश (पुं०) 1. विष्णु, नारायण. विश्वस्य जगतः ईशः। "अथ विश्वेश विश्वात्मन् विश्वमूर्ते स्वकेषु मे। स्नेहपाशमिमं छिन्धि दृढं पाण्डुषु वृष्णिषु" भाग० १-८-४१। 2. परशिव, परमेश्वर. **-ईश्वरः** -ईश्वरः. काशियल्लि नेलेसिरुव महादेव, परशिव.

विश्वौषध विश्वौषध (न०) शुंठि. विश्वेषामौषधम्।

विष विष (पुंन०) 1. विष, नंजु. विष्लृ (व्याप्तौ) "कः" (३-१-१३५)। "तीव्राणि तेनोज्झति कोपितोऽसौ सदानतोयेन विषाणि नागः" माघ० ४-६३। विषवु स्थावरजंगमवागळेंदु एरडु विध.

स्थावरविषः केलवु गिड मरगळ बेरु एले हूवु हण्णु तोगटे हालु रसगळू अरिदळ मोदलाद धातुगळू स्थावरविष.

केलवु प्राणिगळ दृष्टि उसिरु हल्लु नखि मूत्र मल रेतस्सु जोल्लु मुख स्पर्श कडित गुद अस्थि मुळ्ळुगळल्लि विषविरुवुदु. इदु **जंगमविष.** (न०) 2. जल, नीरु. "विषं जलधरैः पीतं मूर्च्छिताः पथिकाङ्गनाः"। (स्त्री०) **-षा** -षा. 3. अतिबले. "विषं जलेऽतिविषायां स्त्रियां श्वेते तु न स्त्रियाम्" मेदि०।

विषकण्ठ विषकंठ (पुं०) विषपानमाडिद परमेश्वर.

विषक्त विषक्त (वि०) 1. संबंध हॊंदिरुव, सेरि कॊंडिरुव. वि+षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "तुरगखुरहतस्तथा हि रेणुर्विटपविषक्तजलार्द्रवल्कलेषु" शाकु० १-२८। 2. अंटिकॊंडिरुव. "प्रस्वेदवारि-सविशेषविषक्तमङ्गे कूर्पासकं क्षतनखक्षतमुत्क्षिपन्ती" माघ० ४-२३। 3. हुट्टिद, उंटाद. "अपत्ये यत्तादृक् दुरितमभवत्तेन महता विषक्तस्तीव्रेण व्रणित-हृदयेन व्यथयता" उ० रा० ४-३।

विषक्रिमि विषक्रिमि (पुं०) विषदल्लि हुट्टिबॆळॆद हुळु. विषे जातः क्रिमिः।

विषङ्ग विषंग (पुं०) संबंध, सेरिकॊंडिरुविके. वि + षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)।

विषङ्गिन् विषंगिन् (त्रि०) संबंध हॊंदिरुव, ऒंदक्कॊंदु सेरिकॊंडिरुव. विषङ्गोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "विषङ्गिभिर्मृशमितरेतरं क्वचित्तुरङ्गमैरुपरि निरुद्धनिर्गमाः" माघ० १७-५३।

विषघ्न विषघ्न (पुं०) 1. शिरीषवृक्ष, बागॆमर. विषं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (स्त्री०) **-घ्ना** -घ्नी. 2. अमृतबळ्ळि. 3. कॆंपु तिगडि. "विषघ्नः शिरीषतरौ विषघ्ना त्रिवृताऽमृता" हेम०। **-घ्नी** -घ्नी. 4. हावुमॆक्के. 5. कॊवॆय्य गिड. 6. हरिद्रे, अरिशिन.

विषज्वर विषज्वर (पुं०) 1. मरिंपु, एमॆ्म. विषवत् मारको ज्वरोऽस्य। 2. विषमशीतज्वर.

विषण्ण विषण्ण (वि०) दुःखितनादवनु, दुःखि गॊंडवनु. वि+षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "इति विप्रियमाकर्ण्य गोप्यो गोविन्द-भाषितम्। विषण्णा भग्नसंकल्पाः चिन्तामापुर्दुरत्ययाम्" भाग० १०-२९-२८।

विषण्णता विषण्णता (स्त्री०) दुःखिगॊंडिरुविके. विषण्णस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

विषद विषद (पुं०) 1. मॆंघु, मोड. विषं जलं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. विषवन्नु कॊडुववनु. 3. नीरन्नु कॊडुववनु. विषं श्वेतं जलं वा ददाति—दा "कः" (३-२-३)।

विषदन्तक विषदन्तक (पुं०) सर्प. विषं दन्ते यस्य।

विषदर्शनमृत्युक विषदर्शनमृत्युक (पुं०) चकोर पक्षि. विषदर्शने मृत्युर्यस्य। "कप्" (५-४-१५४)।

विषदिग्ध विषदिग्ध (वि०) विषदिंद बळियल्पट्ट बाण मॊदलादुदु. विषेण दिग्धः।

विषद्रुम विषद्रुम (पुं०) विषवृक्ष.

विषधर विषधर (पुं०) 1. सर्प, हाव्तु. धरति—धृ (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। विषस्य धरः। (वि०) 2. विषवन्नु हॊंदिरुव.

विषनाडी विषनाडी (स्त्री०) विषद समय, अनेक विध तॊंदरेगळेर्पडुव काल. विषतुल्या नाडी।

विषनाशक विषनाशक (वि०) विषद दोषवन्नु हॊगलाडिसुव. विषं विषजातं दोषं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ल्युः" (३-१-१३४)। —नाशनः —नाशनः. "णिनिः" (३-१-१३४)। —नाशिन् —नाशिन्. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। —नाशिनी —नाशिनी.

विषपुच्छ विषपुच्छ (वि०) बालदल्लि विषविरुव. बालदल्लि विषवन्नु हॊंदिरुव. विषं पुच्छे यस्य।

विषपुष्पक विषपुष्पक (पुं०) मदनवृक्ष, मंगारॆगिड. विषयुक्तं पुष्पमस्य। "कप्"।

विषभिषज् विषभिषज् (पुं०) विषवैद्य.

विषम विषम (पुं०) 1. विष्णु, सुहृदयरल्लि क्षेमंकरनागियू कुटिलहृदयरल्लि भयंकरनागियू इरुवुदरिंद परमात्मनु विषमनादनु. "भीतिक्षेमकरत्वाद्धि कुटिलाकुटिलात्मसु। विषमः स तु विख्यातः" इति निरुक्तिः। 2. बॆसरराशि, मेष मॊदलाद राशिगळल्लि अयुग्मराशि. 1 3 5 7 9 मत्तु 11 नॆय राशिगळु. (मेष मिथुन सिंह तुला धनुस्सु मत्तु कुंभ राशिगळु). 3. ऒंदु जाठराग्नि. जाठराग्नियु (1) मन्दः (2) तीक्ष्णः (3) विषमः मत्तु (4) समः ऎंदु नाल्कु विध. विषमजाठराग्नियु वातदिंद उंटाद रोगगळन्नू तीक्ष्णवु पित्तदिंद संभविसिद रोगगळन्नू परिहरिसुवुदु. 4. अर्थालंकारद ऒंदु भेद. इदु मूरु विध. (1) अनुरूपवल्लद एरडु वस्तुगळन्नु ऒंदु कडॆ सेरिसि वर्णिसुवुदु **विषमालंकार.** "विषमं वर्ण्यते यत्र घटनाननुरूपयोः"। उदा० "क्वेयं शिरीषमृदुभङ्गी क्व तादृङ्मदनज्वरः"। (2) विरुद्धवाद कार्योत्पत्ति वर्णने. "विरूपकार्यस्योत्पत्तिरपरं विषमं मतम्"। उदा० "कीर्तिं प्रसूते धवलां श्यामा तव कृपाणिका"। (3) अनिष्टप्राप्तिय वर्णने. "अनिष्टस्याप्यवाप्तिश्च तदिष्टार्थसमुद्यमात्"। उदा० "भक्ष्याशयाहिमञ्जूषां दृष्ट्वाखुस्तेन भक्षितः" चन्द्रालोकः। (न०) 5. छंदःशास्त्रोक्तवाद वृत्तगळल्लि ऒंदु भेद, विषमवृत्त. श्लोकद नाल्कु पाद गळल्लू भिन्न भिन्न वृत्तलक्षणगळिरुवल्लि **विषम वृत्त**वागुवुदु. "यस्य पादचतुष्केऽपि लक्ष्म भिन्नं परस्परम्। तदाहुर्विषमं वृत्तं छन्दःशास्त्रविशारदाः" वृ० र०। 6. कष्टद परिस्थिति, अपायद स्थिति. "कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम्" गीता २-२। 7. समवागिल्लदिरुविकॆ, ऒंदे मट्टवागिल्लदिरुविकॆ. 8. कडिदागिरुविकॆ. 9. समवागिरद जागा, हळ्ळतिट्टुगळिंद कूडिद स्थळ. (वि०) 10. हळ्ळतिट्टागिरुव, समवागिल्लद. "रेवां द्रक्ष्यस्युपलविषमे विन्ध्यपादे विशीर्णाम्" मेघ० १-१९। 11. गूढवाद, रहस्यवाद, दुरवगाहवाद, कष्टदिंद शिथियबहुदाद. "विषमोऽपि विगाह्यते नयः कृततीर्थः पयसामिवाशयः" किरा० २-३। 12. बहळ तीव्रवाद, सहिसलु कष्टवाद. "त्यनक्त्यन्तस्तापं तदयमतिधीरोऽपि विषमम्" मालती० ३-९। 13. भयंकरवाद. "श्रुत्वा स्वाम्युपरोधरौद्रविषमानाध्मातत्तूर्यस्वरान्" मुद्रा० २-२१। 14. प्रतिकूलवाद. "आपदि येनापकृतं येन च हसितं दशासु विषमासु" पञ्चतं० ४-१७। 15. ऒरॆयागिरुव. वक्रवागिरुव. "ईषत्तिर्यग्वलनविषमं कूणितप्रान्तमेतत्" मालती० ४-२। 16. समवागिल्लद, हॆच्चु कडमॆयाद. "भ्रातृणामविभक्तानां यद्युत्थानं भवेत्सह। न पुत्रभागं विषमं पिता दद्यात्कथंचन" मनु० ९-२१५। 17. कष्टवाद, तॊंदरॆयु. "कान्ताविश्लेषदुःखव्यतिकरविषमो यौवने चोपभोगः" भर्तृ० ३-३७। 18. इक्कट्टागिरुव, प्रवेशिसलु कष्टवाद. "विषमोऽपि विगाह्यते नयः कृततीर्थः पयसामिवाशयः" किरा० २-३। 19. ऎदॆ ऎदॆ बरुव, निंतु निंतु बरुव (ज्वर). (अव्य०) 20. ऎल्लाभागदल्लू ऒकरीतियागिल्लदॆ, ऒंदॊंदु भागदल्लि ऒंदॊंदु रीतियागि. "तेषां ततान विषमग्रथितो विभागः" मालती० ९-४५। 21. भयंकरवागि. 22. हळ्ळतिट्टागि. 23. बॆसनागि, असमवागि. 24. असमानवागि, हॆच्चु कडमॆयागि.

25. ಬಹಳ ಗೂಢವಾಗಿ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ. 26. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ. 27. ವಕ್ರವಾಗಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

विषमच्छद ವಿಷಮಚ್ಛದ (ಪುಂ) ಏಳೆಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ.

विषमज्वर ವಿಷಮಜ್ವರ (ಪುಂ) ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರುವ ಜ್ವರ.

विषमनेत्र ವಿಷಮನೇತ್ರ (ವಿ) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. विषममयुग्मं नयनमस्य। –लोचनः–ಲೋಚನಃ.

विषमविभाग ವಿಷಮವಿಭಾಗ (ಪುಂ) ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಾದ ಭಾಗ.

विषमस्थ ವಿಷಮಸ್ಥ (ವಿ) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. विषमे तिष्ठति – स्था (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

विषमाक्ष ವಿಷಮಾಕ್ಷ (ಪುಂ) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. विषममयुग्ममक्षि यस्य। –ईक्षणः–ಈಕ್ಷಣ.

विषमायुध ವಿಷಮಾಯುಧ (ಪುಂ) ಮನ್ಮಥ. विषमाण्यायुधानि अस्य।

विषय ವಿಷಯ (ಪುಂ) 1. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು, –ದ್ರವ್ಯ.

ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ	ರೂಪ
ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ	ಶಬ್ದ
ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ	ಗಂಧ
ಜಿಹ್ವೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ	ರಸ
ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ	ಸ್ಪರ್ಶ.

ಇವು ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ (ವಿಷಯ)ಗಳು. "रूपं शब्दो गन्धरसस्पर्शाश्च विषया अमी" अम०। विसिन्वन्ति इन्द्रियार्थान् निबध्नन्ति–वि + षिञ् (बन्धने) "अच्" (३-१-१३४)। षत्वम् (८-३-१७०)। 2. ದೇಶ, ಜನಪದ. "विजिग्ये विषमांस्तत्र विषयान् सत्वमास्थितः" याद० २२-२१६। 3. ಭೋಗ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸುಖಾನುಭವ. "शैशवेऽभ्यस्तविद्याना यौवने विषयैषिणाम्" रघु० १-८। 4. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ. ಅವಲಂಬನ. 5. ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ. "कामं न तिष्ठति मदाननसंमुखीना भूयिष्ठमन्यविषया न तु दृष्टिरस्याः" शाकु० १-२७। 6. ವಿಷಯ, ವಸ್ತು. ಗ್ರಂಥದ ವಿಷಯ, ಭಾಷಣದ ವಿಷಯ, ನಿರೂಪಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ. 7. ಸ್ಥಳ, ಜಾಗ, ಪ್ರದೇಶ. "परिसरविषयेषु लीढमुक्ताः हरित-तृणोद्गमशङ्कया मृगीभिः" किरा० ५-३८। 8. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಥವಾ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧ, –ಕುರಿತಾದ. "या तत्र स्याद्युवतिविषये सृष्टिराद्येव धातुः" मेघ० २-१५। 9. ಗೋಚರವಾಗುವುದು, ಅರಿವಾಗುವುದು. "मनोरथस्यावि षयं मनोविषयमात्मनः" कुमा० ६-१७। 10. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗುರಿ. "शस्त्रेणापि हि तेन किं न विषयो जायेत यस्येदृशः" उ० रा० ५-१९। 11. ಕಾರ್ಯ, ವ್ಯವಹಾರ. "सर्वत्रौदरिकस्याभ्यवहार्यमेव विषयः" विक्र० ३। 12. ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತು. "गौर्वाहीकः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಹೀಕನಲ್ಲಿ ಗೋತ್ವವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಾಹೀಕನು ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನು. 13. (ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ತೋರುವ ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ. "आपाततः प्रतीतः संदिग्धोऽर्थो विषय" जैमि० न्याय०। ಇದು ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "विषयो विशयश्चैव पूर्वपक्षस्तथोत्तरम्। निर्णयश्चेति शास्त्रेऽस्मिन् पञ्चाधिकरणं स्मृतम्"।

विषयिन् ವಿಷಯಿನ್ (ಪುಂ) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. विषयोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 3. ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಖ್ಯಾತಿಪಡೆದ ವ್ಯಕ್ತಿ. 4. ಇಂದ್ರಿಯ. (ವಿ) 5. ವಿಷಯಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. ವಿಷಯಲಂಪಟ, ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. "विषयी स्यात् पुमान् राज्ञि वैषयिकजनेऽपि च। इन्द्रिये कामदेवे च विषयासक्तपूरुषे" मेदि०। 6. ರೂಪಕಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯ (ಉಪಮೇಯ) ದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಉಪಮಾನ (ವಿಷಯಿ).

विषलता ವಿಷಲತಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ.

विषविद्या ವಿಷವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ವಿಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಮಂತ್ರ.

विषवृक्ष ವಿಷವೃಕ್ಷ (ಪುಂ) ವಿಷದಿಂದ ತುಂಬಿದ ವೃಕ್ಷ, ವಿಷಪ್ರಧಾನವಾದ ವೃಕ್ಷ. "विषवृक्षोऽपि संवर्ध्य स्वयं छेत्तुमसाम्प्रतम्" कुमा० २-५५। –द्रुमः–द्रुमः. "श्रितासि चन्दनभ्रान्त्या दुर्विपाकं विषद्रुमम्" उ० रा० १-४६।

विषवैद्य ವಿಷವೈದ್ಯ (ಪುಂ) ವಿಷವನ್ನು ಇಳಿಸುವ ವೈದ್ಯ, –ಪಂಡಿತ. विषस्य वैद्यः।

विषशाक ವಿಷಶಾಕ (ಪುಂ) ಕಣಜದ ಹುಳ.

विषहर ವಿಷಹರ (ವಿ) ವಿಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಔಷಧ. विषस्य हरः।

विषहरा ವಿಷಹರಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಮನಸಾದೇವಿ, ಜರತ್ಕಾರುವಿನ ಪತ್ನಿ.

विषा विषा (स्त्री०) अतिबजी.

विषाण विषाण (त्रि०) 1. पशुमिन कोंबु. वि+अस (भुवि) "चानश्" (३-२-१२९)। अल्लोपः (६-४-१११)। "नस्यागृहीतोऽपि धुवन् विषाणयोर्युगं ससूत्कार-विवर्तितत्रिकः" माघ० १२-१०। 2. आनेय दंत. "न जातु वैनायकमेकमुद्धृतं विषाणमद्यापि पुनः प्ररोहति" माघ० १-६०। 3. मराहद हल्लु.

विषाणिन् विषाणिन् (पुं०) 1. कोंबुगलिरुव हसु एम्मे होत मुंतादव प्राणि. विषाण "इनिः" (५-२-११५)। 2. गज, आने. "भग्नो निवासोऽय-मिहास्य पुष्पैः सदा नतो येन विषाणिनागः" माघ० ४-६३। (वि०) 3. कोंबुगलिरुव, कोंबुगलिंद कूडिरुव.

विषाद विषाद (पुं०) 1. बल कडमेयागुवुदु, शक्तिकुंदुवुदु. वि + षद्लृ (विशरणादौ) "घञ्" (३-३-१८)। "नीवीबन्धोच्छ्वसनमधरस्पन्दनं दोर्विषादः" मालती० २-५। 2. दुःखि. "एषापि प्रियेण विना गमयति रजनीं विषाददीर्घतराम्" शाकु० ५-१५। 3. उत्साहभंग, निराश. "विषादलुप्तप्रतिपत्ति विस्मितं कुमारसैन्यं सपदि स्थितं च तत्" रघु० ३-४०। 4. मुंकु.

विषादिन् विषादिन् (वि०) 1. निराशनाद, एदे गुंदिद. 2. दुःखदिंद कूडिद. विषादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. शक्तिकुंदिद.

विषु विषु (अव्य०) साम्य, समानते, हेच्चु कडमे यिल्लदिरुवुदु. विषु साम्ये अव्ययम्।

विषुण विषुण (पुं०) 1. समवाद रात्रिहगलुगळुळ्ळ काल. विषु साम्यमस्मिन्नस्ति—"नः" (५-२-१००)। 2. नानारूप. विषु अश्नुते—विष्वङ् अस्यास्ति—विषु+अञ्चु मत्वर्थे "नः" उत्तरपदलोपश्च (वा० ५-२-१००)।

विषुव विषुव (न०) रात्रि हगलु समवागिरुव काल. विषु साम्यमस्यास्ति "वः" (वा० ५-२-१०१)। मेष मत्तु तुला संक्रमणगळल्लि रात्रि हगलु समवागिरुवुवु.

विषुवत् विषुवत् (न०) रात्रि हगलु समवागिरुव काल, मेष मत्तु तुला संक्रमणगळल्लि रात्रि मत्तु हगलु समवागिरुवुवु.

विषूचिका विसूचिका (स्त्री०) कालरावव्याधि, वांति भेदि रोग.

विष्कम्भ विष्कंभ (पुं०) 1. इप्पत्तेरळु योगगळ ल्लोंदु. इदु मोदलनेय योग. शुभकार्य्य गळल्लि ई विष्कंभ योगद मोदल ऐदु घळिगे त्याज्य. 2. प्रतिबंध, अड्डि, तडे, अडचणे. 3. बागिलिन अगुळि, अड्डपट्टि. 4. विस्तार. 5. नाटकादि रूपकगळ ओंदु अंग. वृत्त (हिंदे नडेद) मत्तु वर्तिष्यमाण (मुंदे नडेयुव) कथेयन्नु संक्षेपवागि तिळिसुवुदु विष्कंभ. अंकद प्रारंभदल्लिरबेकु. मध्यम पात्रदिंद सूचिसु वुदु शुद्ध विष्कंभ. मध्यम मत्तु नीच पात्र गळिंद सूचिसुवुदु संकीर्ण (मिश्र) विष्कंभ. "वृत्तवर्तिष्यमाणानां कथांशानां निदर्शकः। संक्षिप्ता-र्थस्तु विष्कम्भः आदावङ्कस्य दर्शितः" सा० द० ६-५५। "विष्कम्भो योगभेदे स्याद्विस्तारप्रतिबन्धयोः। रूपकाङ्ग-प्रभेदे च बन्धभेदे च योगिनाम्" मेदि०। 6. योगा भ्यासद ओंदु बंध.

विष्कम्भित विष्कंभित (वि०) तडेयल्पट्ट.

विष्कम्भिन् विष्कंभिन् (पुं०) आगुळि, बागिलिन अड्ड पट्टि. विष्कम्नाति—वि+स्कन्भु (रोधने) "णिनिः" (३-१-१३४)। षत्वम् (८-३-७७)।

विष्किर विष्किर (पुं०) 1. पक्षि, हक्कि. विकिरति—वि + कॄ (विक्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। सुडागमः (६-१-१५०)। षत्वम् (८-३-७०)। "छायापस्किरमाण विष्किरमुखव्याकृष्टकीटत्वचः" उ० रा० २-९। 2. कुक्कुट, कोळि.

विष्ट विष्ट (वि०) प्रवेशिसिद, ओळक्कि होद. विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)।

विष्टप विष्टप (न०) भुवन, लोक, जगत्तु. विशन्त्यत्र—विश (प्रवेशने) "कपन्" (उ० ३-१४५)। निपा०। "सुराः समभ्यर्थयितार एते कार्यं त्रयाणामपि विष्टपानाम्" कुमा० ३-२०।

विष्टब्ध विष्टब्ध (वि०) 1. तडेयल्पट्ट, अडचणे युंटुमाडल्पट्ट. वि + स्तन्भु (रोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. आक्रमिसल्पट्ट. 3. तडेदु निल्लिस ल्पट्ट, चलिसदिरुवंते माडल्पट्ट.

विष्टम्भ विष्टंभ (पुं०) 1. आक्रमण वि + स्तन्भु (रोधने) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रविकर्षनिनाद-

भिन्नरन्ध्रः पदविष्टम्भनिपीडितस्तदानीम्" किरा० १३-१६। 2. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 3. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವುದು.

विष्टर विष्टर (पुं०) 1. ಆಸನ, ಪೀಠ. विस्तीर्यते—वि + स्तृ (आच्छादने) "स्त्रः" षत्वं च निपा० (८-३-९३)। "महामहानीलशिलारुचः पुरो निषेदिवान् कंसकृषः स विष्टरे" माघ० १-१६। 2. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 3. ದರ್ಭೆಯ ಮುಷ್ಟಿ. "विष्टरः कुशमुष्टौ स्यादासने च महीरुहे" मेदि०।

विष्टरश्रवस् विष्टरश्रवस् (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಮಹಾವಿಷ್ಣು. विष्टरे अश्वत्थवृक्षे श्रूयते—श्रु (श्रवणे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "इष्टनिर्वहणनिर्वृतचित्तं विष्टरश्रवसमभ्युपपेदे" याद० २१-४५।

विष्टि विष्टि (स्त्री०) 1. ಕೂಲಿಯಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. विशति क्लेशम्—विश (प्रवेशने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। 2. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. 3. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. 4. ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು, ಹರಡುವುದು. 5. ಪ್ರೇಷಣ, ಕಳುಹಿಸುವುದು. 6. ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಕರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 7. ನರಕವಾಸ. (वि०) 8. ಕೂಲಿಗಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು.

विष्ठल विष्ठल (न०) ದೂರದ ಪ್ರದೇಶ. विदूरं स्थलम्। वि + स्थलम् सस्य षः (८-३-९६)।

विष्ठा विष्ठा (स्त्री०) 1. ಪುರೀಷ, ಮಲ. वितिष्ठते उदरे—वि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-१-१३६)। "गुरोर्हितं प्रकर्तव्यं वाङ्मनःकायकर्मभिः। अहिताचरणादेव विष्ठायां जायते क्रिमिः" तन्त्रसा०। 2. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ.

विष्णु विष्णु (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. वेवेष्टि—विष्लृ (व्याप्तौ) "नुः" (उ० ३-३९)। "विमार्जयन्ती वृजिनात्पुनीते विष्णोरियं विक्रमवैजयन्ती" याद० १८-४३। विशति सर्वभूतानि विशन्ति सर्वभूतान्यस्मिन् इति वा। "यस्माद्विश्वमिदं सर्वं तस्य शक्त्या महात्मनः। तस्मादेवोच्यते विष्णुः विशधातोः प्रवेशनात्" विष्णुपु०।

ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರೆಂಬ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಲಯ ರೂಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವನು. "सृष्टिस्थित्यन्तकरणीं ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाम्। स संज्ञां याति भगवानेक एव जनार्दनः" विष्णुपु० १-२-६६।

"रजोगुणमयं चान्यरूपं तस्यैव धीमतः। चतुर्मुखः स भगवान् जगत्सृष्टौ प्रवर्तते॥ सृष्टं च पाति सकलं विश्वात्मा विश्वतोमुखः। सत्त्वं गुणमुपाश्रित्य विष्णुर्विश्वेश्वरः स्वयम्॥ अन्तकाले स्वयं देवः सर्वात्मा परमेश्वरः। तमोगुणं समाश्रित्य रुद्रः संहरते जगत्" कूर्मपु०।

ಮಾಯೆಯನ್ನು ದೂರಮಾಡಿ ಭಕ್ತರನ್ನು ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು. [ಇನ್ನೂ ವಿವರಕ್ಕೆ "नारायण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 2. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಆದಿತ್ಯ. "एकादशस्तथा त्वष्टा द्वादशो विष्णुरुच्यते" भा० आदि० ६५-१६। 3. ಅಗ್ನಿ. 4. ಒಬ್ಬ ಸೃತಿಕಾರರು. 5. ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ.

विष्णुऋक्ष विष्णुऋक्ष (न०) ವಿಷ್ಣುದೇವತಾಕವಾದ ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ. विष्ण्वधिदेवताकं ऋक्षम्। "उपोष्य द्वादशीं पुण्यां विष्णुऋक्षेण संयुताम्। एकादश्युद्भवं पुण्यं नरः प्राप्नोत्यसंशयः"।

विष्णुक्रान्ता विष्णुक्रान्ता (स्त्री०) ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿಗಿಡ. "विष्णुक्रान्ताऽपराजिता" अम०।

विष्णुगुप्त विष्णुगुप्त (पुं०) ಚಾಣಕ್ಯ. "विष्णुगुप्तस्तु कौण्डिन्यश्चाणक्यो द्रोमिणोऽङ्गुलः। वात्स्यायनो मन्दनागः पक्षिलस्वामिनावपि" त्रिकाण्ड०।

विष्णुगृह विष्णुगृह (न०) ವಿಷ್ಣುದೇವಾಲಯ. विष्णवे निर्मितं गृहम्। **विष्णुदेवालयनिर्माणजफलः** "अहन्यहनि योगेन यजतो यन्महाफलम्। प्राप्नोति तत्फलं विष्णोर्यः कारयति मन्दिरम्॥ प्रशस्तदेशे भूभागे प्रशस्तं भवनं हरेः। कारयत्यखिलान् लोकान् स नरः प्रतिपद्यते"॥

विष्णुचक्र विष्णुचक्र (न०) ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ರೇಖಾರೂಪವಾದ ಚಕ್ರ. विष्णोः चक्रमिव। "विष्णुचक्रं करे चिह्नं सर्वेषां चक्रवर्तिनाम्। भवत्यव्याहतो यस्य प्रभावस्त्रिदशैरपि" विष्णुपु०।

विष्णुदैवत विष्णुदैवत (न०) 1. ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ. विष्णुर्दैवतं यस्य। (वि०) 2. ವಿಷ್ಣುದೇವತಾಕವಾದ. **–दैवत्यम् –दैवत्यम्**.

विष्णुदैवत्या विष्णुदैवत्या (स्त्री०) 1. ಏಕಾದಶೀತಿಥಿ. विष्णुर्दैवत्यमस्याः। 2. ದ್ವಾದಶೀತಿಥಿ. "एकादशी द्वादशी च प्रोक्ता श्रीचक्रपाणिनः। त्रयोदशीत्वनङ्गस्य शिवस्योक्ता चतुर्दशी" स्मृतिः।

विष्णुधर्मोत्तर ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ (ಗಂ) ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಧಾನವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

विष्णुपञ्जर ವಿಷ್ಣುಪಂಜರ (ಗಂ) ವಿಷ್ಣುಕವಚ, ಪಂಜರದಂತಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಮ ಮತ್ತು ಆಯುಧಗಳು. ಇವುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ಯಾವರೀತಿಯ ಭಯವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. विष्णुरेव पञ्जरमिव। "प्रवक्ष्याम्यधुनात्वेतद्वैष्णवं पञ्जरं शुभम्। नमो नमस्ते गोविन्द चक्रं गृह्य सुदर्शनम्। प्राच्यां रक्षस्व मां विष्णो त्वामहं शरणं गतः॥ गदां कौमोदकीं गृह्य पद्मनाभामितद्युते। याम्यां रक्षस्व मां विष्णो त्वामहं शरणं गतः॥ इत्यादि. वामनपु०।

विष्णुपद ವಿಷ್ಣುಪದ (ನ०) 1. ಆಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. 2. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದ. विष्णोः पदम्। "वसुन्धरा विष्णुपदं द्वितीयमध्यारुरोहेव रजश्छलेन" रघु० १६-२८। 3. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ಥಾನ—(1) ಶ್ರೀ ವೈಕುಂಠ. (2) ಕ್ಷೀರ ಸಮುದ್ರ. "अपुण्यपुण्योपरमे क्षीणाशेषाप्तिहेतवः। यत्र गत्वा न शोचन्ति तद्विष्णोः परमं पदम्॥ ध्रुवाद्यास्तिष्ठन्ति यत्र ते लोकसाक्षिणः। तत्साष्टर्यो-त्पन्नयोगेद्धास्तद्विष्णोः परमं पदम्॥ यत्रैतदोतं प्रोतं च यद्भूतं सचराचरम्। भाव्यं च विश्वं मैत्रेय तद्विष्णोः परमं पदम्" विष्णुपु० २-८। 4. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. 5. ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ. 6. ಭ್ರೂಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ, ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಸ್ಥಾನ. "अरुन्धतीं ध्रुवं चैव विष्णोस्त्रीणि पदानि च। आसन्नमृत्युर्नो पश्येच्चतुर्थं मातृमण्डलम्॥ अरुन्धती भवेज्जिह्वा ध्रुवौ नासाग्रमुच्यते। विष्णोः पदानि भ्रूमध्ये नेत्रयोर्मातृमण्डलम्" काशीखं०।

विष्णुपदी ವಿಷ್ಣುಪದೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಗಂಗಾನದಿ. विष्णोः पदं स्थानं यस्याः। "गङ्गा विष्णुपदी जह्नुतनया सुरनिम्नगा" अम०। 2. ವೃಷಭ ಸಿಂಹ ವೃಶ್ಚಿಕ ಮತ್ತು ಕುಂಭ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಗಳು. "धनुर्मिथुनकन्यासु मीने च षडशीतयः। वृषवृश्चिककुम्भेषु सिंहे विष्णुपदी स्मृता"। ವಿಷ್ಣುಪದೀ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೂ ಅನಂತರವೂ ಹದಿನಾರು ಘಳಿಗೆಗಳ ಕಾಲ ಪುಣ್ಯಕಾಲ. "पुण्यायां विष्णुपद्यां च प्राक्पश्चादपि षोडश"।

विष्णुपाद ವಿಷ್ಣುಪಾದ (ಪುಂ०) ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದ, ಗಂಗಾನದಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದ. "विष्णुपादोदकोद्भूता ब्रह्मलोकादुपागता"।

विष्णुपुराण ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ (ಗಂ) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿವಿರಚಿತ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಈ ಪುರಾಣವು ಪರಾಶರಮುನಿಯಿಂದ ಮೈತ್ರೇಯಋಷಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. [ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ ಕಾಲನಿರ್ಣಯ ಪರಾಹಾವತಾರ ದೇವಾದಿಸೃಷ್ಟಿ ಮನುಷ್ಯಸೃಷ್ಟಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದುದು ಪ್ರಹ್ಲಾದಚರಿತ್ರೆ ಸೂರ್ಯರಥಸ್ಥಿತಿವರ್ಣನೆ ಮನ್ವಂತರಾನುವರ್ಣನೆ ವ್ಯಾಸಕೃತವೇದವಿಭಾಗಕ್ರಮ ಯಯಾತಿ ಚರಿತ್ರೆ ಸ್ಯಮಂತಕೋಪಾಖ್ಯಾನ ಶಿಶುಪಾಲವಧೆ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವ ರಾಜರ ವಂಶವರ್ಣನೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ ರುಕ್ಮಿಣೀವಿವಾಹ ಷೋಡಶಸ್ತ್ರೀ ಪರಿಗ್ರಹ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸಾಂಕರ್ಯ ಪ್ರಳಯಗಳು ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ.] "तत्त्वेन यश्चिदचिदीश्वरतत्स्वभावभोगापवर्ग-तदुपायगतीरुदारः। सन्दर्शयन्निरममीत पुराणरत्नं तस्मै नमो मुनिवराय पराशराय" विष्णुपु०। ಈ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 23,000 ಗ್ರಂಥ (ಶ್ಲೋಕ) ಗಳಿವೆ.

विष्णुभक्ति ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ನಿರತಿಶಯಪ್ರೀತಿ, ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನ. 2. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವೆ. भज (सेवायाम्) "क्तिन्"। विष्णौ भक्तिः। ಅನವರತವೂ ಮಾಡುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವೆಯೇ ಭಕ್ತಿ. ಈ ಭಕ್ತಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಯೊಂದು ಒದಗಿದರೆ ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುವು. "विष्णुभक्तिं प्रवक्ष्यामि यया सर्वमवाप्यते। यथा भक्त्या हरिस्तुष्येत्तथा नान्येन केनचित्॥ भज इत्येष वै धातुः सेवायां परिकीर्तितः। तस्मात्सेवा बुधैः प्रोक्ता भक्तिसाधनभूयसी॥ ते भक्ता लोकनाथस्य नामकर्मादिकीर्तने। मुञ्चन्त्यश्रूणि संहृष्यति ये च हृष्टतनूरुहाः॥ ವೇದಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಭಕ್ತನಾಗದಿದ್ದರೆ ಅಂತಹವನು ಅಧಮಾಧಮನಾಗುವನು. "अन्तर्गतोऽपि वेदानां सर्वशास्त्रार्थवेद्यपि। यो न सर्वेश्वरे भक्तः तं विद्यात्पुरुषाधमम्॥ ಎಂತಹ ದುರಾಚಾರನಿರತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅನನ್ಯಮನಸ್ಕನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು ಪರಮಸಾಧುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक्। साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो

हि सः" गीता ९-३०। ಎಷ್ಟೇ ದಾನಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಗಂಧಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಿದರೂ ಭಕ್ತಿಯೊಂದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಲಾರದು. "न दानैर्विविधैर्दत्तैर्न पुष्पैर्नानुलेपनैः। तोषमेति महात्मासौ यथा भक्त्या जनार्दनः"॥

विष्णुमाया ವಿಷ್ಣುಮಾಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಭಗವದಿಚ್ಛೆ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪ. विष्णोर्माया। ಈ ಮಾಯೆಯು ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಮಯವಾದುದು. ಇದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು. ಇದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮರೆಸುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಪರತ್ವವೂ ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯದಂತಾಗುವುದು. ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಮಾಯೆಯನ್ನು ದಾಟಲು ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಾರು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವರೋ ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಮಾಯೆಯಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಿಯುಂಟು. "त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत्। मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम्॥ दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया। मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते" गीता ७-१३, १४। ಪರಮಾತ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಮೋಹಪರವಶವಾಯಿತು. "सृष्ट्वा माया पुरा सृष्टौ विष्णुना परमात्मना। मोहितं मायया विश्वं विष्णुमाया च कीर्तिता" ಬ್ರಹ್ಮವೈ॰।

विष्णुयशस् ವಿಷ್ಣುಯಶಸ್ (ಪುಂ॰) ಕಲ್ಕ್ಯವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ ತಂದೆ. विष्णुना यशो यस्य। ಈತನು ಬ್ರಹ್ಮಯಶಸ್ಸಿನ ಪುತ್ರ.

विष्णुरथ ವಿಷ್ಣುರಥ (ಪುಂ॰) ಗರುಡ. विष्णोः रथः। **–वाहनम् –वाहनम्, –वाह्यः –वाह्यः.**

विष्णुरात ವಿಷ್ಣುರಾತ (ಪುಂ॰) ಪರೀಕ್ಷಿದ್ರಾಜ.

विष्णुलोक ವಿಷ್ಣುಲೋಕ (ಪುಂ॰) ವೈಕುಂಠಲೋಕ. विष्णोर्लोकः।

विष्णुवल्लभा ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲಭಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ತುಲಸಿ. विष्णोर्वल्लभा। 2. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ.

विष्णुशिला ವಿಷ್ಣುಶಿಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಸಾಲಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆ. ಈ ಸಾಲಗ್ರಾಮಶಿಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಲಿಯುಗದ ಹತ್ತುಸಹಸ್ರ ವರ್ಷಗಳನಂತರ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವನು. "अयुताब्दे कलेर्याति त्यजेद्विष्णुशिला महीम्"।

विष्णुशृङ्खलक ವಿಷ್ಣುಶೃಂಖಲಕ (ಪುಂ॰) ಏಕಾದಶೀ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶೀ ಎರಡು ತಿಥಿಗಳ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರದ ಒಂದು ಯೋಗ, ಶ್ರವಣದ್ವಾದಶೀ ಯೋಗ. "द्वादशी श्रवणस्पृष्टा स्पृशेदेकादशीं यदा। स एव वैष्णवो योगो विष्णुशृङ्खलसंज्ञितः"।

विष्फार ವಿಷ್ಫಾರ (ಪುಂ॰) ಧನುಸ್ಸಿನ ಟಂಕಾರ ಶಬ್ದ. वि + स्फुर (स्फुरणे) "घञ्" (३-३-१८)। आत्वम् (६-१-४७)। षत्वम् (८-३-७६)।

विष्य ವಿಷ್ಯ (ವಿ॰) 1. ವಿಷಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವವನು. विषेण वध्यः "यत्" (४-४-११)। "विष्यो विषेण यो वध्यः" अम॰। 2. ವಿಷದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. विषेण क्रीतम् "यत्" (५-१-२)। 3. ವಿಷಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. विषाय हितम् "यत्" (५-१-२)।

विष्यन्द ವಿಷ್ಯಂದ (ಪುಂ॰) ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. वि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-३-१८)।

विष्व ವಿಷ್ವ (ವಿ॰) ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ.

विष्वक्, विष्वञ्च् ವಿಷ್ವಕ್, ವಿಷ್ವಂಚ್ (ಅವ್ಯ॰) 1. ಸುತ್ತಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ. "मुनेः शरीरेण तदुग्ररंहसा बलं प्रकोपादिव विष्वगायता" किरा॰ १४-५९। (ವಿ॰) 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿರುವ. विष्वङ्मोहः स्थगयति कथं मन्दभाग्यः करोति" उ॰ रा॰ ३-३८।

विष्वक्सेन ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನ (ಪುಂ॰) 1. ವಿಷ್ಣು. इनेन स्वामिना सह वर्तत इति सेना सेश्वरा चमूः, तदुपलक्षिताः रक्षकवन्तो जन्तवोऽस्य। "इनेन स्वामिना साकं वर्तते सेन इत्यतः। विष्वग्प्रक्ष्यो जनो यस्य विष्वक्सेन इतीरितः" इति निरुक्तिः। "विष्वक्सेनो जनार्दनः" वि॰ स॰। "साम्यमाप कमलासखविष्वक्सेनसेवितयुगान्तपयोधेः" माघ॰ १०-५५। 2. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮುಖ್ಯ ಪರಿಚಾರಕ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು.

विष्वक्सेनप्रिया ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಪ್ರಿಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. 2. ವಾರಾಹೀಗಿಡ, ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ. "विष्वक्सेनप्रिया लक्ष्म्यां वाराह्यामपि योषिति" मेदि॰।

विष्वक्सेना ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಪ್ರೇಂಖಣಿ ಗಿಡ. "विष्वक्सेना फलिन्यां तु विष्वक्सेनो जनार्दनः" मेदि॰।

विष्वणन ವಿಷ್ವಣನ (ವಿ॰) ಭೋಜನ, ಊಟ.

विष्वद्रयञ्च् विष्वद्र्य्‌ञ्च् (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಹೋಗುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡುವ. विष्वगञ्चति—विष्वक् + अञ्चु (गतौ) "क्विन्" अद्रयादेशः (६-३-९२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **विष्वद्रीची विष्वद्र्य्‌ची.** "विष्वद्रीचीर्विक्षिपन सैन्यवीचीराजावन्तः क्वापि दूरं प्रयातम्" माघ० १८-२५।

विष्वाण विष्वाण (पुं०) ಊಟಮಾಡುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು.

विस विस (न०) ಮೃಣಾಳ, ತಾವರೆಯ ದಂಟು. विस्यति—विस (प्रेरणे) "कः" (३-१-१३५)।

विसंयुक्त विसंयुक्त (वि०) ಬೇರೆಯಾದ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವ. वि + सम् + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-४-७२)।

विसंयोग विसंयोग (पुं०) ಬೇರೆಯಾಗುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವುದು. वि + सम् + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)।

विसंवाद विसंवाद (पुं०)1. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. विरुद्धो वादः। ಹೇಳಿದ ಮಾತಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವುದು ವಿಸಂವಾದ. 2. ಅಸಂಗತವಾಗಿ–, ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ–, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವುದು. 3. ಎದುರು ಮಾತಾಡುವುದು, ನಿಷೇಧಿಸಿ ಮಾತಾಡುವುದು.

विसंवादित विसंवादित (वि०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಸಂಗತವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನುಡಿದಂತೆ ನಡೆಯದೆ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + सम् + वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२) "रमणीयः खलु अवधिः विधिना विसंवादितः" शाकु० ६।

विसंवादिन् विसंवादिन् (वि०) 1. ಹೇಳಿದ ಮಾತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆಡುವವನು. 2. ಅಸಂಗತವಾಗಿ–, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಮಾತಾಡುವವನು. 3. ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳಿ ಎದುರಿಸಿ ಮಾತಾಡುವವನು. विसंवदति — वि + सम् + वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। 4. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿರುವ, ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ, ಅಂಗೀಕರಿಸಬಾರದ, ಒಪ್ಪಲಾರದ, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಹೋಲದಿರುವ. "वयोवेषविसंवादि रामस्य च तयोस्तदा। जनता प्रेक्ष्य सादृश्यं नाक्षिकम्पं व्यतिष्ठत" रघु० १५-६७।

विसंस्थुल विसंष्ठुल (वि०) 1. ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ಅಲುಗಾಡುವ, ಕಂಪಿಸುವ, ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದಿದ. "प्रतिकूलबुद्धरक्षितावचनाविवर्धितावेगव्यतिकरविसंष्ठुला" मालती० ७। 2. ಸಮವಾಗಿಲ್ಲದ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ. "विसंष्ठुलद्वीपतयोपलक्ष्यैर्वीरव्रणैरेष विभाति रूढैः" याद० १८-१०।

विसर विसर (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. विसरति—वि + सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "घर्माम्भोविसरविवर्तनैरिदानीं मुग्धाक्ष्याः परिजनवारसुन्दरीणाम्" मालती० १-४०। 2. ಹರಡುವುದು, ಪ್ರಸರಿಸುವುದು. "विसरः प्रसरे व्रजे" मेदि०।

विसर्ग विसर्ग (पुं०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. वि + सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "आदानं हि विसर्गाय सतां वारिमुचामिव" रघु० ४-८६। 2. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು. 3. ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಸುರಿಯುವುದು, ಚೆಲ್ಲುವುದು. "पुरं नवीचक्रुरपां विसर्गान्मेघा निदाघग्लपितामिवोर्वीम्" रघु० १६-३८। 4. ಕಳುಹಿಸುವುದು. 5. ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು. 6. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಭೆ. 7. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. 8. ವಿಸರ್ಜನೀಯ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನ ಎಳೆತದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮಹಾಪ್ರಾಣಸೂಚಕವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಎರಡು ಬಿಂದುಗಳು (ः). "विसर्गो विसर्जनीये वर्चसि त्यागदानयोः" हेम०। 9. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ, ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. 10. ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರ. "विसर्गस्तु पुमान् दाने त्यागे च मलनिर्गमे। विसर्जनीयेऽप्ययनभेदेऽपि च विभावसोः" मेदि०।

विसर्जन विसर्जन (न०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. वि+सृज (विसर्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪರಿತ್ಯಾಗ, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. "श्रुतदेहविसर्जनं पितुश्चिरमश्रूणि विमुच्य राघवः" रघु० ८-२७। 3. ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವುದು, ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದು. 4 ವರ್ಷಿಸುವುದು, ಸುರಿಯುವುದು. "समतया वसुवृष्टिविसर्जनैर्नियमनादसतां च नराधिपः" रघु० ९-६। 5. ಆವಾಹನೆಮಾಡಿದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವುದು. 6. ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ಬಿಡುವುದು. "न कदाचन कुर्वीत विण्मूत्रस्य-विसर्जनम्" मनु० ४-४८। (वि०) 7. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "त्वया सृष्टमिदं विश्वं धातुर्गुणविसर्जनम्" भाग० १०-१६-५७।

विसर्जनीय विसर्जनीय (पुं०) 1. ವಿಸರ್ಗ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಹಾಪ್ರಾಣಸೂಚಕವಾದ ಎರಡು (ः)

ಬಿಂದುಗಳು. (वि॰) 2. ಬಿಡಲ್ಪಡುವ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಕೊಡಲ್ಪಡುವ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 6. ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ. वि + सृज (विसर्गे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-स्रष्टव्यम् -सृष्टव्यम्.**

विसर्जयत् विसर्जयत् (वि॰) 1. ಬಿಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वि+सृज (विसर्गे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ರವಾನೆಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ದಾನಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಕಳುಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ती.**

विसर्जित विसर्जित (वि॰) 1. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+सृज (विसर्गे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ विसर्जितराजलोकः "विश्रम्यताम्" इति स्वयमेवाभिधाय कतिपयाप्तराजपुत्रपरिवृतो नरपतिरभ्यन्तरं प्राविशत्" कादं॰। 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸಾಗ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ರವಾನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विसर्प विसर्प (पुं॰) 1. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸರಿದುಹೋಗುವುದು. वि + सृप्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ವೇಗದಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವುದು, ಬೇಗ ಬೇಗನೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. "प्रमोहो निद्रा वा किमु विषविसर्पः किमु मदः" उ॰ रा॰ १-३५। 3. ತುರಿ, ಕಜ್ಜಿ, ಕಡಿತ, ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ರೋಗ. ಇದು ಆಂಟುರೋಗವಾದುದರಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹರಡುವುದು. **ಅತಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ** ಉಪ್ಪು ಹುಳಿ ಕಹಿ ಉಷ್ಣವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಈ ರೋಗವು ಏಳು ವಿಧ. "लवणाम्लकटूष्णादिसेवनाद्दोषकोपतः। विसर्पः सप्तधा ज्ञेयः सर्वतः परिसर्पणात्"।

विसर्पण विसर्पण (न॰) 1. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸರಿದುಹೋಗುವುದು. वि+सृप्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "शोषणं सागरस्येव मेरोरिव विसर्पणम्। पतनं भास्करस्येव न मृष्ये द्रोणपातनम्" भा॰। 2. ಹರಡುವುದು, ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. "प्रसरस्तु विसर्पणम्" अम॰।

विसर्पि विसर्पि (पुं॰) ಕಜ್ಜಿ, ತುರಿ, ಕಡಿತ, ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ರೋಗ.

विसर्पिन् विसर्पिन् (वि॰) ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡುವ. "परितो विसर्पि परितापि भृशम्" माघ॰ ९-३६।

विसल विसल (न॰) ಬಿಗುರು. "विसलं किसलं चाथोत्कलिकाङ्कारिते समे" त्रिकाण्ड॰।

विसार विसार (पुं॰) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. विशेषेण सरति—सृ (गतौ) "घञ्" (वा॰ ३-३-१७)। 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸರಿದುಹೋಗುವುದು. 3. ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. "घञ्" (३-३-२८)।

विसारिन् विसारिन् (वि॰) 1. ಹರಡುವ, ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸುವ. विसारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "विसारिकाञ्चीमणिरश्मिलब्धया मनोहरोच्छ्रायनितम्बशोभया" किरा॰ ८-२३। 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸರಿದುಹೋಗುವ. (पुं॰) 3. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು.

विसूची विसूचि (स्त्री॰) ಅಜೀರ್ಣರೋಗ. विशेषेण सूचयति—सूच (पैशुन्ये)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। ಅಜೀರ್ಣದಿಂದ ವಾಯುವು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸೂಜಿಯಂತೆ ಚುಚ್ಚುತ್ತಾ ಪೀಡಿಸುವುದು. "सूचीभिरिव गात्राणि तुदन् सन्तिष्ठतेऽनलः। यस्याजीर्णेन सा वैद्यैर्विसूचीति निगद्यते"। स्वार्थे "कन्"। **-सूचिका -सूचिका.** ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಆಹಾರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವರಿಗೆ ಈ ರೋಗ (ಕಾಲರಾ) ವು ಬರುವುದು. ಮಿತಾಹಾರಿಗಳಿಗೆ ಈ ವ್ಯಾಧಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "न तां परिमिताहारा लभन्ते विदितागमाः। मूढास्तामजितात्मानो लभन्तेऽज्ञानलोलुपाः"।

विसृजत् विसृजत् (वि॰) 1. ಬಿಡುತ್ತಿರುವ, (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. वि + सृज (विसर्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ಹೊರಗೆ ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. "विसृजन्तो मुखेज्वालां भीमा इव भुजङ्गमाः" कुमा॰ १६-८।

विसृत विसृत (वि॰) ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, ಹರಡಿರುವ. वि+सृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "तदभिमुखमनङ्गचापयष्टिर्विसृतगुणेव समुन्ननाम काचित्" किरा॰ १०-५३।

विसृत्वर विसृत्वर (वि॰) 1. ಹರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. वि+सृ (गतौ) "क्वरप्" (३-२-१६३)। "विसृत्वरैरम्बुरुहां रजोभिः यमस्वसुश्चित्र इवोदभारः" माघ॰ ३-११। 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸರಿದುಹೋಗುವ.

विसृमर विसृमर (वि॰) ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸರಿದುಹೋಗುವ. वि + सृ (गतौ) "क्मरच्" (३-२-१६०)।

विसृष्ट ವಿಸೃಷ್ಟ (ವಿ॰) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + सृज (विसर्गे) कर्म॰ "क्तः" (३-२-१०२)। "विसृष्टरागादधरान्निवर्तितः स्तनाङ्गरागारुणिताच्च कन्दुकात्" कुमा॰ ५-११। 2. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "आप्तः कुमारानयनोत्सुकेन भोजेन दूतो रघवे विसृष्टः" रघु॰ ५-३९। 3. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "ग्रामेष्वात्मविसृष्टेषु यूपचिह्नेषु यज्वनाम्" रघु॰ १-४४। 4. ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊರೆದುಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ವಿಸರ್ಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "विसृष्टपार्श्वानुचरस्य तस्य पार्श्वद्रुमाः पाशभृता समस्य" रघु॰ २-९। 8. (दृष्टि) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, (ನೋಟ) ಬೀರಲ್ಪಟ್ಟ. "उद्विग्नचञ्चलकटाक्षविसृष्टदृष्टिः" मृच्छ॰ १-१७। 9. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). "विसृष्टाः सुभटैः रुष्टैः व्योम व्यानशिरे शराः" कुमा॰ १६-८।

विस्तर ವಿಸ್ತರ (पुं॰) 1. ಪದಗಳ ಬಾಹುಳ್ಯ, ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತರಣೆ, ಗ್ರಂಥದ ವಿಸ್ತರಣೆ. वि+स्तृ (आच्छादने) "अप्" (३-३-५७)। "सुविस्तरतरा वाचो भाष्यभूता भवन्तु मे" माघ॰ २-२४। 2. ವೇದಾಂಗ. "सान्दीपनेः सकृत्प्रोक्तं ब्रह्माधीत्य सविस्तरम्" भाग॰ ३-३-२। 3. ಪ್ರಣಯ, ಪ್ರೇಮ. 4. ವಿಸ್ತಾರ, ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು, ದೊಡ್ಡದುಮಾಡುವುದು. "विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन। भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम्" गीता १०-१८। "विस्तरो वाक्प्रपञ्चे स्याद्विस्तारे प्रणयेऽपि च" मेदि॰। (वि॰) 5. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ. "अपेक्षितं परित्यज्य नीरसं वस्तु विस्तरम्। यदा संदर्शयेच्छेषमामुखानन्तरं तदा" सा॰ द॰ ६।

विस्तार ವಿಸ್ತಾರ (पुं॰) 1. ವಿಟಪ, ಮರಗಿಡಗಳ ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ. वि+स्तृ (आच्छादने) "घञ्" (३-३-३३)। 2. ಹಿರಿದಾಗುವುದು, ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು, ಪ್ರಸರಿಸುವುದು, ವಿಸ್ತಾರಣ, ಹರಡುವುದು. "मसृणमुकुलितानां प्रान्तविस्तारभाजाम्" मालती॰ १-३०। 3. ವೈಶಾಲ್ಯ, ಅಗಲ. "विलोकयन्त्यो वपुरापुरक्षणं प्रकामविस्तारफलं हरिण्यः" रघु॰ २-११। 4. ವಿವರ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಣೆ. "अनया दुहितृमनोरथसंपत्त्या कण्वोऽपि तावत् श्रुतविस्तारः क्रियताम्" शाकु॰ ७। 5. ಗಾತ್ರದ ಹೊರಭಾಗ, ಸುತ್ತಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ, ಹೊರಮೈಯ ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯ ಭಾಗ. "मध्ये श्यामः स्तन इव भुवः शेषविस्तारपाण्डुः" मेघ॰ १-१८।

विस्तारित ವಿಸ್ತಾರಿತ (वि॰) ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಚ್ಚಿಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + स्तृ (आच्छादने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विस्तारितं मकरकेतनधीवरेण स्त्रीसंज्ञितं बडिशमत्र भवाम्बुराशौ" भर्तृ॰ १-५३।

विस्तीर्ण ವಿಸ್ತೀರ್ಣ (वि॰) 1. ಅಗಲವಾದ, ವಿಶಾಲವಾದ. वि+स्तृ (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "पर्णानि स्वर्णवर्णानि विस्तीर्णाकर्णलोचने" उद्भटः। 2. ದೊಡ್ಡದಾದ. "विस्तीर्णमायामवतीलोललोकनिरन्तरा" माघ॰ ११-४३। 3. ವಿಸ್ತಾರಹೊಂದಿದ, ಹರಡಿದ, ಪ್ರಸರಿಸಿದ.

विस्तृत ವಿಸ್ತೃತ (वि॰) 1. ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + स्तृ (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "तत्त्वं ब्रह्मपरं ज्योतिराकाशमिव विस्तृतम्" भाग॰। 2. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಗಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

विस्तृति ವಿಸ್ತೃತಿ (स्त्री॰) 1. ವಿಸ್ತಾರ, ಅಗಲ. 2. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಹರಡುವಿಕೆ. वि + स्तृ (आच्छादने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विस्पष्ट ವಿಸ್ಪಷ್ಟ (वि॰) ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಸ್ಫುಟವಾದ. वि + स्पश (बाधनस्पर्शनयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

विस्फार ವಿಸ್ಫಾರ (पुं॰) ಧನುಸ್ಸಿನ ಟಂಕಾರ, ಬಿಲ್ಲಿನ ಶಬ್ದ. वि + स्फुर (स्फुरणे) "घञ्" (३-३-१८)। धातोरात्वम् (६-१-४७)। वा षत्वम् (८-३-७६)। **विष्फारः** ವಿಷ್ಫಾರಃ. "विष्फारो धनुषः स्वानः" अम॰। 2. ಕಂಪನ, ನಡುಕ.

विस्फारित ವಿಸ್ಫಾರಿತ (वि॰) 1. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+स्फुर (स्फुरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಟಂಕಾರವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "विकृष्टविस्फारितचापमण्डलः" किरा॰ १४-३१। 3. ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

विस्फार्यमाण ವಿಸ್ಫಾರ್ಯಮಾಣ (वि॰) ಆಕೃಷ್ಟವಾದ, ಕಿವಿಯವರೆಗೂ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡಿ ಹೆದೆಯೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि+स्फुर (स्फुरणे) कर्म॰ "क्तः" (३-२-१०२)। "विस्फार्यमाणस्य ततो भुजाभ्यां भूतानि भर्त्रा धनुरन्तकस्य" किरा॰ १७-२४।

विस्फुरित **विस्फुरित** (वि०) 1. अलुगाडिसल्पट्ट, कदलिसल्पट्ट. 2. चंचलवाद, तिरुगिसल्पट्ट. "रक्तविस्फुरितेक्षणम्"।

विस्फुलिङ्ग **विस्फुलिंग** (पुं०) 1. बेंकियु किडि. "निर्दहेद् नगरीमथ काशीं विस्फुलिङ्ग इव माधवदीप्तेः" याद० २१-४१। 2. विषद ऒंदु भेद. स्फुना अनुकरणशब्देन फूत्कारेण लिङ्गति—वि+लिगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। विशिष्टः स्फुलिङ्गः।

विस्फूर्जथु **विस्फूर्जथु** (पुं०) 1. सिडिलिन शब्द. 2. गर्जने, आर्भट. वि+टुओ स्फूर्जा (वज्रनिर्घोषे) "अथुच्" (३-३-८९)। 3. सिडिलिनंते उंटागुव आकस्मिक आघात. "ममैव जन्मान्तरपातकानां विपाक विस्फूर्जथुरप्रसह्यः" रघु० १४-६२। 4. ऊकि बरुवुदु, होमि बरुवुदु. "वेलानिलाय प्रसृता भुजङ्गा महोर्मिविस्फूर्जथुनिर्विशेषाः" रघु० १३-१२।

विस्फूर्जित **विस्फूर्जित** (न०) 1. फल, परिणाम. वि+स्फूर्जा (वज्रनिर्घोषे) "क्तः" (३-३-११४)। 2. सिडिलिन शब्द. 3. गर्जने.

विस्फोट **विस्फोट** (पुं०) 1. होप्पे, कुरु. वि+स्फुटिर् (विशरण) कर० "घञ्" (३-३-१९)। 2. सिडुबु, अमे. 3. मैमेलिन सण्ण गुळ्ळि, मोडवे.

विस्मय **विस्मय** (पुं०) 1. आश्चर्य, सोजिग, कौतुक. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने) "अच्" (३-३-५६)। "विस्मयः क इव वा जयश्रिया नैव मुक्तिरपि ते दवीयसी" किरा० १३-४०। 2. गर्व, अहंकार, दर्प. "यज्ञोऽनृतेन क्षरति तपः क्षरति विस्मयात्" मनु० ४-२३७। आश्चर्यार्थक विस्मयवु अद्भुत रसद स्थायिभाव. लोकोत्तर (श्रेष्ठ) वाद वस्तुगळ दर्शनदिंद हृदयदल्लि उंटागुव विकासवु विस्मय. इदे अद्भुतरसद स्थायिभाव. "विविधेषु पदार्थेषु लोकसीमातिवर्तिषु। विस्फार-श्चेतसो यस्तु स विस्मय उदाहृतः" सा० द०। (वि०) 3. गर्वविल्लदवनु, गर्ववन्नु बिट्टिरुववनु. विगतः स्मयो गर्वो यस्य।

विस्मयन **विस्मयन** (न०) आश्चर्यपडुवुदु. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

विस्मयनीय **विस्मयनीय** (वि०) 1. आश्चर्यपडबेकाद. 2. आश्चर्यपडलु अर्हवाद. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने) "अनीयर्" (३-१-९६)।

विस्मयमान **विस्मयमान** (वि०) आश्चर्यपडुत्तिरुव. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने) "शानच्" (३-२-१२४)।

विस्मयान्वित **विस्मयान्वित** (वि०) आश्चर्यदिंद कूडिदवनु, आश्चर्यपट्टवनु. विस्मयेनान्वितः। "विलक्षो विस्मयान्वितः"। **-आकुलः** **-आकुलः**, **-आविष्टः** **-आविष्टः**.

विस्मरण **विस्मरण** (न०) मरवु, विस्मृति. वि+स्मृ (चिन्तायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मय्येव विस्मरणदारुणचित्तवृत्तौ वृत्तं रहः प्रणयमप्रतिपद्यमाने" शाकु० ५-२३।

विस्मरणीय **विस्मरणीय** (वि०) 1. मरेयल्पडुव. 2. मरेयबेकाद. 3. मरेयलु अर्हवाद. 4. मरेयलु शक्यवाद. वि+स्मृ (चिन्तायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **-स्मर्तव्यः** **-स्मर्तव्यः**.

विस्मरत् **विस्मरत्** (वि०) मरेयुव, विस्मृति हॊंदुव. वि+स्मृ (चिन्तायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** **-न्ती**.

विस्मापन **विस्मापन** (पुं०) 1. कामु, मन्मथ. 2. गंधर्वनगर. (न०) 3. आश्चर्यपडिसुवुदु. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. आश्चर्यपडिसुववनु. 5. वंचक, मोसगार. "विस्मापनः स्यात्कुहके गन्धर्वनगरे स्मरे" मेदि०। पुगागमाभावे **विस्मायनः** **विस्मायनः**.

विस्मापनीय **विस्मापनीय** (वि०) 1. आश्चर्यपडिसल्पडुव. 2. आश्चर्यपडिसबेकाद. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

विस्मापयत् **विस्मापयत्** (वि०) आश्चर्यपडिसुत्तिरुव. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विस्मापयन् विस्मितमात्मवृत्तौ सिंहोरुसत्त्वं निजगाद सिंहः" रघु० २-३३।

विस्मारण **विस्मारण** (न०) मरेसुवुदु, मरेयुवंते माडुवुदु. वि+स्मृ (चिन्तायाम्)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

विस्मारणीय ವಿಸ್ಮಾರಣೀಯ (ವಿ೦) 1. ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. वि+स्मृ (चिन्तायाम्)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–स्मारयितव्यः –स्मारयितव्यः**. 2. ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ.

विस्मारयत् ವಿಸ್ಮಾರಯತ್ (ವಿ೦) ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + स्मृ (चिन्तायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –न्त्री**.

विस्मारित ವಿಸ್ಮಾರಿತ (ವಿ೦) ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + स्मृ (चिन्तायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "शिलीमुखैश्शौरिधनुर्विमुक्तैः विस्मारितान् पूर्वविकत्थनानि" याद० २०-३०।

विस्मार्य ವಿಸ್ಮಾರ್ಯ (ವಿ೦) ನೆನಪಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. वि + स्मृ (चिन्तायाम्) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विस्मित ವಿಸ್ಮಿತ (ವಿ೦) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟಿರುವವನು. वि + ष्मिङ् (ईषद्धसने) "क्तः" (३-४-७२)। "तं विस्मितं धेनुरुवाच साधो मायां मयोद्भाव्य परीक्षितोऽसि" रघु० २-६२। 2. ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು, ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು.

विस्मिति ವಿಸ್ಮಿತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯ. वि + ष्मिङ् (ईषद्धसने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಗರ್ವ. ಅಹಂಕಾರ.

विस्मृत ವಿಸ್ಮೃತ (ವಿ೦) ಮರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि + स्मृ (आध्याने) "क्तः" (३-२-१०२)।

विस्मृति ವಿಸ್ಮೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮರವು. वि+स्मृ (आध्याने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

विस्मेय ವಿಸ್ಮೇಯ (ವಿ೦) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಬೇಕಾದ. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने) "यत्" (३-१-९७)। "विस्मेयमतिरस्मासु साधुवैलक्ष्यमीक्षसे" नैष० १७-१४१।

विस्मेर ವಿಸ್ಮೇರ (ವಿ೦) ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟಿರುವ. वि+ष्मिङ् (ईषद्धसने) "रः" (३-२-१६७)।

विस्र ವಿಸ್ರ (ನ೦) 1. ಆಪಕ್ವದ ವಾಸನೆ. बिस (प्रेरणे) "रः" (उ० २-१३)। बाहु०। (ವಿ೦) 2. ಆಪಕ್ವದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. "विस्रं स्यादामगन्धि यत्" अम०।

विस्रंसन ವಿಸ್ರಂಸನ (ನ೦) 1. ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬೀಳುವುದು, ಕಳಚಿಬೀಳುವುದು. वि+स्रंसु (अवस्रंसने) ಭಾವೆ "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಡಲಿಸುವುದು, ಗಂಟುಬಿಚ್ಚಿ ಸಡಿಲವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. (ವಿ೦) 3. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುವ. "मौलिघूर्णनचलन्मन्दारविस्रंसनः" गीतगो०। 4. ಸಡಿಲಿಸುವ, ಗಂಟುಬಿಚ್ಚಿ ಸಡಿಲವಾಗಿ ಮಾಡುವ. वि+स्रंसु "ल्युः" (३-१-१३४)। "अयं स रसनोत्कर्षी नीवीविस्रंसनः करः" काव्यप्र०।

विस्रंसमान ವಿಸ್ರಂಸಮಾನ (ವಿ೦) 1. ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬೀಳುತ್ತಿರುವ. वि + स्रंसु (अवस्रंसने) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಶಿಥಿಲವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಸಡಿಲವಾಗುತ್ತಿರುವ.

विस्रंसिन् ವಿಸ್ರಂಸಿನ್ (ವಿ೦) ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬೀಳುವ, ಕಳಚಿಬೀಳುವ. वि + स्रंसु (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "विस्रंसिधान्याञ्जलिना करेण व्याघात्मजां विश्वपतिः सिषेवे" याद० ४-३०।

विस्रब्ध ವಿಸ್ರಬ್ಧ (ವಿ೦) 1. ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ. वि + स्रम्भु (विश्वासे) "क्तः" (३-४-७२)। (ಕ್ರಿ೦ ವಿ೦) 2. ವಿಶ್ವಾಸದೊಡನೆ, ಧೈರ್ಯದಿಂದ, ಭಯವಿಲ್ಲದೆ. "विस्रब्धं क्रियतां वराहततिभिः मुस्ताक्षतिः पल्वले" शाकु० २-६। 3. ಧೈರ್ಯವಾಗಿ, ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ. "विस्रब्धं परिचुम्ब्य जातपुलकामालोक्य गण्डस्थलीम्" सा० द०।

विस्रम्भ ವಿಸ್ರಂಭ (ಪುಂ೦) 1. ವಿಶ್ವಾಸ, ಪ್ರೀತಿ. वि+स्रम्भु (विश्वासे) "घञ्" (३-३-१८)। "विस्रम्भादुरसि निपत्य जातनिद्रामुन्मुच्य प्रियगृहिणीं गृहस्य लक्ष्मीम्" उ० रा० १-४९। 2. ಪ್ರಣಯ, ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ.

विस्रम्भिन् ವಿಸ್ರಂಭಿನ್ (ವಿ೦) 1. ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ. विस्रम्भते—वि + स्रम्भु (विश्वासे) "घिनुण्" (३-२-१४३)। "कथं तदनुरूपाय गुणविस्रम्भ्युपक्रमेत्" भाग० ६-५-२०। 2. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ. विस्रम्भ "इनिः" (५-२-११५)।

विस्रसा ವಿಸ್ರಸಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಜರೆ, ಮುಪ್ಪು. विस्रस्यतेऽनया—वि+स्रंसु (अवस्रंसने) "अङ्" (३-३-१०४)।

विस्रस्त ವಿಸ್ರಸ್ತ (ವಿ೦) 1. ಜಾರಿಬಿದ್ದಿರುವ, ಕಳಚಿಬಿದ್ದಿರುವ. वि+स्रंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-४-७२)। "विस्रस्तसारथिकुलप्रवराः समन्तात्" कुमा० १७-३०। 2. ಸಡಿಲವಾದ, ಶಿಥಿಲವಾದ.

विस्रव विस्रव (पुं०) 1. स्रविसುವುದು, ಸೋರುವುದು. वि + स्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಹರಿಯುವುದು, ಪ್ರವಹಿಸುವುದು.

विस्रवण विस्रवण (न०) 1. ಹರಿಯುವುದು, ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. वि + स्रु (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೋರುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. वि + स्रु णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। **-स्रावणम् -स्रावणम्**. 1. ಸೋರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. 2. ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

विस्रुत विस्रुत (वि०) 1. ಪ್ರವಹಿಸಿದ. वि + स्रु (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿದ.

विहग विहग (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. विहायसि गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। विहायसः विहादेशः (वा० ३-२-४८)। "विहगाः कदम्बसुरभा-विह गाः" माघ० ४-३६। 2. ಶರ, ಬಾಣ. "अयोमुखैश्च विहगैः द्रावयिष्ये महारथान्" भा०। 3. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಚಂದ್ರ. 6. ಮೋಘ, ಮೋಡ.

विहङ्ग विहंग (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. विहायसा गच्छति—गम्लृ (गतौ) "खच्" (३-२-४७)। मुमागमः (६-३-६७)। डित्वात् टेः लोपः। "कृतचपल-विहङ्गालापकोलाहलाभिः" माघ० ११-४४। 2. ಬಾಣ. 3. ಮೋಡ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಚಂದ್ರ. 6. ಗ್ರಹ. खचो डित्वस्य वैकल्पिकत्वात् टेः लोपाभावे। **विहङ्गमः विहंगमः**. "विहङ्गमानां जलजातपत्रैः" माघ० ४-६।

विहग(ङ्ग)राज विहग(ङ्ग)राज (पुं०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜ, ಗರುಡ. विहगा(ङ्गा)नां राजा "टच्" (५-४-९१)। "विहङ्गराजाङ्गरुहैरिवायतैर्हिरण्मयो-र्वीरुहवल्लितन्तुभिः" माघ० १-७।

विहङ्गिका विहंगिका (स्त्री०) ಕಾವಡಿಯ ಕೋಲು, ಅಡ್ಡೆಯನ್ನು ತೂಗುಹಾಕುವ ಕೋಲು. विहङ्गस्य प्रतिकृतिः "कन्" (५-३-९६)।

विहत विहत (वि०) 1. ವಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. वि + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

विहति विहति (स्त्री०) 1. ವಧಿಸುವುದು, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 2. ಹೊಡೆಯುವುದು.

विहनन विहनन (न०) 1. ಕೊಲ್ಲುವುದು. वि + हन (हिंसागत्योः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಷ್ಣು, ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ, ಅಡಚಣೆ. 3. ಹಶ್ತ್ಯಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಶುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಬಿಲ್ಲಿನ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಸಾಧನ (यंत्र). वि+हन कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "भवेद्विहननं विघ्नहिंसयोस्तूलपिञ्जले" मेदि०।

विहर विहर (पुं०) ವಿಯೋಗ, ಅಗಲಿಕೆ. विशेषेण ह्रियतेऽस्मिन्—हृञ् (हरणे) "घः" (३-३-११८)।

विहरण विहरण (न०) 1. ವಿಹಾರ, ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚಾರ, ವಾಯುಸೇವನೆಗಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. वि+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತರುವುದು. 3. ವಿನೋದ, ಕ್ರೀಡೆ, ವಿಶ್ರಾಂತಿಕಾಲದ ಆಟಪಾಟ.

विहरत् विहरत् (वि०) 1. ವಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. वि+हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "विहरन् वारुणीभाजा स वीरो विजयश्रिया" यादo २२-९९। 3. ತರುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -न्ती**.

विहर्तृ विहर्तृ (वि०) 1. ಆಟವಾಡುವವನು. 2. ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. 3. ಕದಿಯುವವನು, ಚೋರ. वि+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

विहसन विहसन (न०) ನಗು. वि+हसे (हसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे "क्तः" (३-३-११४)। **-हसितम् -हसितम्**. भावे "घञ्" (३-३-१८)। **-हासः -हासः**.

विहस्त विहस्त (वि०) 1. ವ್ಯಾಕುಲನಾದವನು, ದುಃಖಿತನಾದವನು. विक्षिप्तो हस्तोऽस्य। "रामापरित्राण-विहस्तयोधं सेनानिवेशं तुमुलं चकार" रघु० ५-४९। 2. ಹಸ್ತವಿಲ್ಲದವನು, ಕೈಯಿಲ್ಲದವನು. विगतो हस्तो यस्य। 3. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. "विहस्तः पण्डिते व्याकुले त्रिषु" मेदि०।

विहा विहा (अव्य०) ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. वि+ओ हाक् (त्यागे) "आ" (उ० ४-३६)। निपा०।

विहापित विहापित (न०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. वि+ओ हाक् (त्यागे) + णिच् "क्तः" (३-३-११४)। "त्यागो विहापितं दानम्" अम०। (वि०) 2. ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊರೆದುಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸುಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಲಾತ್ಕಾರಪಡಿಸಿ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ.

विहायस् ವಿಹಾಯಸ್ (नपुं०) 1. ಗಗನ, ಆಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. विशेषेण हाययति गमयति विमानादीन्—वि+हय (गतौ) + णिच् "असुन्" (उ० ४-१८८)। "गरुत्मतां संहतिभिर्विहायः क्षणप्रकाशाभिरिवावतेने". किरा० १६-४३। (पुं०) 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. विजहाति भुवम्—वि + ओ हाक् (त्यागे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "अमोचि चञ्चूपुटमौनमुद्रा विहायसा तेन विहस्य भूयः" नैष० ३-९९।

विहायस ವಿಹಾಯಸ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ.

विहायसा ವಿಹಾಯಸಾ (अव्य०) ಆಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. "स्वरादिनिपातमव्ययम्" (१-१-३७)। निपा०।

विहार ವಿಹಾರ (पुं०) 1. ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. वि + हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि विहारशय्यासनभोजनेषु" गीता ११-४३। 2. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ, ಲೀಲೆ. "अस्त्राणि तेन प्रहितानि तूर्णं विहारभूम्ना वितथानि कृत्वा" याद० २०-७१। 3. ಕೈಕಾಲುಗಳ ಚಲನೆ, ಕೈಕಾಲುಗಳ ವಿನ್ಯಾಸ. "व्यपोढपार्श्वैरुपवर्तितत्रिका विकर्षणैः पाणि-विहारहारिभिः" किरा० ४-१५। 4. ಭ್ರಮಣ, ಸುತ್ತಾಡುವುದು. 5. ಸ್ಕಂಧ, ಹೆಗಲು. 6. ಜೈನ ದೇವಾಲಯ. 7. ಬುದ್ಧನ ದೇವಾಲಯ. 8. ತೆಗೆದು ಹಾಕುವುದು, ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. "विहारो भ्रमणे स्कन्धे लीलायां सुगतालये" मेदि०।

विहारिन् ವಿಹಾರಿನ್ (वि०) 1. ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. विहर्तुं शीलमस्य—वि+हृञ् (हरणे) ताच्छील्ये "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಸುತ್ತಾಡುವವನು, ತಿರುಗಾಡುವವನು, ಸಂಚರಿಸುವವನು. "धार्यः कथं कारमहं भवत्या वियद्विहारी वसुधैकगत्या" नैष० ३-१५।

विहित ವಿಹಿತ (वि०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "विहितं मयाद्य सदसीदमपमृषितमच्युतार्चनम्" माघ० १५-४६। 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "विहितां प्रियया मनःप्रियामथ निश्चित्य गिरं गरीयसीम्" किरा० २-१। 3. ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ. "विहितस्याननुष्ठानात् निन्दितस्य च सेवनात्। अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति"। 4. ಏರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗದಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 6. ನಿಯಮನ, ಆಜ್ಞೆ, ವಿಧಿ. "क्षितिविजितिस्थितिविहितिव्रततयः परगतयः" काव्या० ३-८५।

विहीन ವಿಹೀನ (वि०) ಇಲ್ಲದ, ಶೂನ್ಯ, ರಹಿತ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ओ हाक् (त्यागे) "क्तः" (३-२-१०२)। "संगीतसाहित्यकलाविहीनः साक्षात्पशुः पुच्छविषाण-हीनः"।

विहृत ವಿಹೃತ (न०) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಹತ್ತು ವಿಧ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. वि+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-३-११४)। "लीला विलासो विच्छित्तिर्विब्बोकः किलकिञ्चितम्। मोट्टायितं कुट्टमितं ललितं विहृतं तथा। विभ्रमश्चेत्यलङ्काराः स्त्रीणां स्वाभाविका दश"।

विहृति ವಿಹೃತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಹಾರ, ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು. वि + हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಲೀಲೆ, ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ.

विह्वल ವಿಹ್ವಲ (वि०) 1. ಭಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಳವಳಗೊಂಡವನು, –ಆತಂಕವುಳ್ಳವನು. 2. ಭಯದಿಂದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. वि+ह्वल (चलने) "अच्" (३-१-३४)। "वृष्णिवीरशरखण्डितायुधैर्-विह्वलैरजनि वीतशक्तिभिः" याद० १७-६९। 3. ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು. 4. ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನೂ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ತಿರುಗಾಡಲಾಗದವನು. 5. ವಿಲೀನವಾದ, ಕರಗಿದ, ದ್ರವವಾದ.

वीक ವೀಕ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. अज (गतिक्षेपणयोः) "कन्" (उ० ३-४७)। धातोः वीभावः (२-४-५६)। "वीकः स्याद्वातपक्षिणोः" सि. कौ०। 3. ಮನಸ್ಸು.

वीकाश ವೀಕಾಶ (पुं०) 1. ರಹಸ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಏಕಾಂತವಾದ ಸ್ಥಳ. विकाशतेऽत्र—वि+काशृ (दीप्तौ) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। दीर्घः (६-३-१२३)। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "रहःप्रकाशौ वीकाशौ" अम०।

वीक्ष ವೀಕ್ಷ (पुं०) 1. ದೃಷ್ಟಿ, ನೋಟ. 2. ಆಶ್ಚರ್ಯ.

वीक्षण ವೀಕ್ಷಣ (न०) 1. ದರ್ಶನ, ನೋಟ. वि+ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು.

वीक्षा ವೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) ದರ್ಶನ, ನೋಟ. वि + ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०२)। "अस्तु मास्म भवदित्यनन्यया वीक्षया जगदिदं नियच्छता" याद० १७-९२।

वीक्षित ವೀಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्निग्धं वीक्षित-मन्यतोऽपि नयने यत्प्रेषयन्त्या तया" शाकु० २-२।

(न०) 2. नोटा, दर्शन. वि+ईक्ष भावे "क्तः" (३-३-११४)।

वीक्ष्य वीक्ष्य (पुं०) 1. नर्तक, नटा. 2. अश्व, कुदुरे. वि+ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (न०) 3. विस्मय, आश्चर्य. (वि०) 4. नोडल्पडुव. 5. नोडलु योग्यवाद. 6. नोडलु साध्यवाद. "वीक्ष्यं तु विस्मये दृश्ये पुंसि लासकवाजिनोः" मेदि०। (अव्य०) 7. नोडि, वीक्षिसि.

वीङ्खा वीङ्खा (स्त्री०) 1. अश्वद ऒंदु विध नडगे. 2. नर्तन, कुणित. 3. नसुगुन्नि गिड. 4. नडगेयु ऒंदु रीति. 5. संधि, सेरुवुदु, कूडुवुदु. "वीङ्खा तु शूकशिम्बायां गतिभेदे च नर्तने" हेम०।

वीचि वीचि (पुंस्त्री०) 1. तरंग, आलि, ऊर्मि. वयति जलं तटे—वेञ् (तन्तुसन्ताने) "ईचिः" (उ० ४-७२। "सरसीष्वरविन्दानां वीचिविक्षोभशीतलम्" रघु० १-४३। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **वीची** वीची. "कर्णेभ्यः च्युतमसितोत्पलं वधूनां वीचीभिस्तटमनु यन्निरासुरापः" माघ० ८-५४। 2. सुखि, 3. अल्प, स्वल्प. 4. किरण. 5. अवकाश, बिडुवु, विश्रान्ति. 6. पङ्क्ति, श्रेणि, सालु. "वीच्यालम्ब्योरवकाशे सुखाल्पयोः" हेम०। 7. हॆंगसर तलॆकूदलु वक्रवागिरुविकॆ, —तलॆयु कूदलु गुंगुरागिरुविकॆ. "वीचिः कुन्तलवक्रत्वे स्वल्पे पङ्क्तितरङ्गयोः" नानार्थर०।

वीचीतरङ्ग वीचीतरंग (पुं०) ईदॊंदु न्याय. श्रोत्रेंद्रियदल्लि शब्दवु हुट्टुवुदक्कॆ कारण रूपवादुदु ई न्याय. नानादिक्कुगळल्लि उंटागुव हॊरगिन शब्दवु किवियॊळगॆ प्रवेशिसुवाग अदर हिंदॆ मतॊंदु शब्दवु हुट्टुवुदु. अदरिंद इनॊंदु शब्दवु हुट्टि अदु मतॊंदु शब्दक्कॆ कारणवागुवुदु. हीगॆ शब्दवु अलॆगळंतॆ ऒंदर हिंदॆ ऒंदु हुट्टि किवियॊळगॆ प्रवेशिसुवुदु. ईदु **"वीचीतरंगन्याय"**.

वीज वीज (न०) 1. कारण. विशेषेण कारणरूपेण अपत्यतया च जायते—वि+जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९९)। दीर्घः (६-३-१३७)। विशेषेण ईजते कुक्षिं गच्छति शरीरं वा—ईज (गतिक्षेपणयोः) "अच्" (३-१-१३४) वा। वबयोरभेदः। "बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम्" गीता ७-१०। 2. मंत्रगळल्लिरुव बीजाक्षर. 3. अंकुर, मॊळकॆ. "न तस्य बीजं रोहति बीजकाले न चास्य वर्षं वर्षति वर्षकाले" भा०।

वीजक वीजक (पुं०) मादळद गिड.

वीज्य वीज्य (वि०) विशेषवागि पूजिसलु अर्हनादवनु. विशेषेण इज्यः।

वीटि वीटि (स्त्री०) ताम्बूलद बळ्ळि, वील्यदॆलॆयु हंबु. विशेषेण एटति यष्ट्यादिकम् —इट (गतौ) "इन्" (उ० ४-११८)। स्वार्थे "कन्"। **वीटिका वीटिका.** वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **—टी —टी.**

वीणा वीणा (स्त्री०) 1. वीणावाद्य, ऒंदु तंतीवाद्य. वेति जायते स्वरोऽस्याम् —वी (गतिव्याप्तिप्रजनादिषु) "नः" (उ० ३-१५)। णत्वं गुणाभावश्च निपा०। "उत्सङ्गे वा मलिनवसने सौम्य निक्षिप्य वीणां मद्गोत्राङ्कं विरचितपदं गेयमुद्गातुकामा" मेघ० २-२३। 2. विद्युत्तु, मिंचु. "वीणा विद्युति वल्लक्याम्" मेदि०।

वीणादण्ड वीणादंड (पुं०) वीणॆय दंडिगॆ, वीणॆय सॊरॆबुरुडॆय मेलॆ उद्दक्कॆ इरुव दंड. वीणाया दण्डः।

वीणानुबन्ध वीणानुबंध (पुं०) वीणॆय तंतिगळन्नु कट्टुव बिरडॆ. वीणाया अनुबन्धः। "वीणानुबन्धो धीमद्भिरुपनाहोऽभिधीयते" हारा०।

वीणावाद वीणावाद (पुं०) वीणॆयन्नु नुडिसुवमनु. वीणां वादयति — वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ष्वुल्"। **—वादकः —वादकः.**

वीणास्य वीणास्य (पुं०) नारदमुनि.

वीत वीत (न०) 1. युद्धादिगळिगॆ असमर्थवाद आनॆ कुदुरॆगळ समूह, शक्तियिल्लद आनॆ कुदुरॆगळ गुंपु. वेति स्म युद्धादिकार्यस्य —वी (गतिव्याप्तिप्रजनादिषु) "क्तः" (३-४-७२)। 2. अंकुशदिंद आनॆयन्नु चुच्चुवुदु मत्तु कालिनिंद ऒदॆयुवुदु. "निर्धूतवीतमपि बालकमुल्ललन्तं यन्ता क्रमेण परिसान्त्वनतर्जनादिभिः" माघ० ५-४७। (वि०) 3. शांतवाद, साधुवाद, पळगिद. 4. इल्लदॆ होद, मरॆयाद, काणदे होगिरुव, मायवाद. "ज्वरे निरस्ते गिरिशप्रयुक्ते वीतज्वरं विश्वमिदं

बभूव" याद० २-३२। 5. ತೆರಳಿದ, ಹೊರಟುಹೋದ. वि+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७३)। 6. ಕಳೆದು ಹೋದ, ನಿವೃತ್ತವಾದ. "वीतजन्मजरसं परं शुचि ब्रह्मणः पदमुपैतुमिच्छताम्" किरा० ५-२२। 7. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದುಹೋಗಿರುವ. "वीतमाल्यकचहस्तसंयमव्यस्त-हस्तयुगया स्फुटीकृतम्" नैष० १८-१२४। 8. ಕಳೆದು ಕೊಂಡಿರುವ. "स मृण्मये वीतहिरण्मयत्वात्" रघु० ५-२।

वीतंस वीतंस (पुं०) 1. ಮೃಗಗಳ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಬಂಧನದ ಉಪಾಯ, ಅರಣ್ಯದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಪಕ್ಕಿಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿಯುವ ಉಪಾಯ (ಸಾಧನ). वितंस्यते—वि+तसि (अलङ्कारे) "घञ्" (३-३-१८)। दीर्घः (६-३-१२२)। "वीतंसस्तूपकरणं बन्धने मृगपक्षिणाम्" अम०। 2. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗೃಹ, ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಡುವ ಗೂಡು. "वीतंसो बन्धनोपाये मृगाणामपि पक्षिणाम्। तेषामेव च विश्वासहेतोः प्रावरणेऽपि च" मेदि०।

वीतन वीतन (पुं० द्विव०) ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳು, ಕಂಠದ ಎರಡೂಕಡೆಯ ಭಾಗಗಳು. "कृकस्तु कन्धरामध्यं कृकपार्श्वौ तु वीतनौ" अभि० चि०।

वीतभय वीतभय (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. वीतं भयं यस्मात्। "वीतं भयं गजेन्द्रस्य यस्माद्वीतभयः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "विद्वत्तमो वीतभयः पुण्य-श्रवणकीर्तनः" वि० स०। (वि०) 2. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಭಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ.

वीतराग वीतराग (वि०) 1. ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದವನು. वीतो रागो विषयापेक्षा यस्य। "वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते" गीता २-५६। "वीतरागधृतराग-ह्वयताम्" याद० १७-३३। 2. ಕೋಪವನ್ನು ತೊರೆದವನು, ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು, ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾದವನು. 3. ಯಾವುದೂ ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ. (पुं०) 4. ಕೋಪವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ.

वीतस्पृह वीतस्पृह (वि०) ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದವನು.

वीति वीति (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. वेति—वी (गत्यादिषु) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "उदग्रवेगा-न्नृदधेरनूपे वीतीन् क्षणं विश्रमयांबभूव" याद० १३-३९। (स्त्री०) 2. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 3. ಗತಿ, ಗಮನ, ನಡೆಯುವುದು. 4. ಭೋಜನ, ಊಟ, ಆಹಾರ. 5. ಉತ್ಪತ್ತಿ. "वीतिरश्वेऽशने गतौ। प्रजने धावने दीप्तौ" हेम०।

वीतिहोत्र वीतिहोत्र (पुं०) 1. ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. वीतिः पुरोडाशादिः हूयतेऽत्र—हु (दानादनयोः) "त्रः" (उ० ४-१६८)। 2. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. "वीतिहोत्रोऽनलेऽर्के च" मेदि०।

वीथि वीथि (स्त्री०) 1. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. विथ्यते—विथृ (याचने) "इन्" (उ० ४-११९)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಮಾರ್ಗ, ರಸ್ತೆ, ದಾರಿ. विथ्यतेऽनया—विथृ (याचने) "घञ्" (३-३-१९)। पृषो०। "आलापैः पिपतिषतां विलङ्घ्य वीथीम्" किरा० ७-१७। 3. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ. "घनवीथिवीथिमवतीर्णवतो निधिरम्भसामुप-चयाय कलः" माघ० ९-३२। 4. ಗೃಹದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದ ತಾರಸಿ, ಸಮತಲವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮುಂಭಾಗದ ಮಾಳಿಗೆ. 5. ಹತ್ತು ವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. "वीथी पङ्क्तौ गृहाङ्गे च रूपकान्तरवर्त्मनोः" मेदि०।

वीथिका वीथिका (स्त्री०) 1. "वीथी" ಪದದ ಅರ್ಥ. वीथी स्वार्थे "कन्"। 2. ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಗೋಡೆ ಅಥವಾ ಬಟ್ಟೆಯ ತೆರೆ.

वीध्र वीध्र (न०) 1. ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ, ಗಗನ. विशेषेण इन्धे—वि+नि इन्धी (दीप्तौ) "क्रन्" (उ० २-२६)। 2. ವಾಯು. 3. ಅಗ್ನಿ. (वि०) 4. ವಿಮಲವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. "वीध्रं तु विमलार्थकम्" अम०।

वीनाह वीनाह (पुं०) ಬಾವಿಯಕಟ್ಟೆ, ಬಾವಿಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುವ ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. विनह्यतेऽनेन—वि + णह (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। "वीनाहो मुखबन्धन-मस्य यत्" अम०।

वीप्सा वीप्सा (स्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ಆಸೆ. विशेषेण आप्तुमिच्छा—वि + आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)। धातोः ईत् (७-४-५५)। 2. ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ನಡೆಯುವುದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. ಈ ವೀಪ್ಸೆಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದಕ್ಕೆ ದ್ವಿರ್ಭಾವ ಬರುವುದು. वृक्षं वृक्षं सिञ्चति ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗಿಡಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ತೋಟದ ಎಲ್ಲಾ ಗಿಡಗಳಿಗೂ ನೀರನ್ನು ಎರೆಯುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು ತಿಳಿಸುವುದು. ಈ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು ವೀಪ್ಸೆಯಿಂದ ಬರುವುದು. (८-१-४)।

वीर ವೀರ (पुं०)1. पराक्रमि, शूर, महाबलशालि. वीरयति—वीर (विक्रान्तौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "अभितोऽभ्यागतान् योद्धुं वीरान् रणमदोद्धतान्" कुमा० १६-२१। 2. जिन. 3. विष्णु. अज (गतिक्षेपणयोः) "रक्" (उ० २-२३) वीभावः (२-४-५६)। "वीरः कम्पनहेतुत्वाद्रक्षसामतिभीमतः" इति निरुक्तिः। "वीरः शक्तिमतां श्रेष्ठः" वि० स०। 4. नट, नर्तक. 5. अग्नि. 6. शृंगारादि नवरस गळल्लिॊन्दु, वीररस. वीररसवु दानवीर दयावीर धर्मवीर मत्तु युद्धवीर एन्दु नाल्कु विध. "स च दानधर्मयुद्धदयया च समन्वितश्चतुर्धा" सा० द० ३-२३४। वीररसदल्लि ॊळ्ळॆय उदात्त गुणवुळ्ळ उत्तमनाद नायकनिरबेकु. उत्साहवु स्थायिभाव. जयिसल्बडुव शत्रुवु आलंबन विभाव. प्रतिनायकन व्यापारगळु उद्दीपन विभाव. सहायान्वेषणादिगळु अनुभावगळु. [नाल्कु विध वीररसगळ विवरक्कॆ आया पदगळल्लि नोडि.] 7. बिलुकीरॆ. 8. गन्नेरळि. 9. अर्जुन वृक्ष, मत्तिमर. 10. यज्ञद अग्नि. (न०) 11. आळद गिड, जुम्बु हुल्लु. 12. अक्कॆय गंजि. 13. हॆरिगॆ हाले. 14 अतिबले. 15. आमंचिद बेरु. 16. मॆणसु. (त्रि०) 17. श्रेष्ठ. 18. धैर्यशालि, कॆच्चिदॆयुळ्ळवनु.

वीरक ವೀರಕ (पुं०) 1. गन्नेरळि. 2. वीरपुरुष, शूर. वीर स्वार्थे "कन्"। 3. समर्थ, निपुण.

वीरण ವೀರಣ (न०) आमंचॆ. त्रि परिक्षिणमीरयति—ईर (गतौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

वीरतर ವೀರತರ (पुं०) 1. हॆच्चु बलशालियाद योध. 2. बाण. "वीरतरो वीरश्रेष्ठे शरे। वीरतरं पुनः वीरणे" हेम०। (न०)3. आमंचॆ. अतिशयेन वीरम् "तरप्" (५-३-५७)।

वीरतरु ವೀರತರು (पुं०) 1. बिल्ववृक्ष. 2. अर्जुन वृक्ष, मत्तिमर. वीरस्तन्नाम्ना प्रसिद्धः तरुः। 3. गेरुमर.

वीरपत्नी ವೀರಪತ್ನೀ (स्त्री०) वीरयोधन पत्नि. वीरः पतिः यस्याः—"नुक्" (४-१-३५)। "ङीप्" (४-१-५)।

वीरपान(ण) ವೀರಪಾನ(ಣ) (न०) युद्धवाद नंतर मत्तु युद्ध नडॆयबेकादाग वीररु माडुव पान. वीराणां श्रमापनोदनाय पानम्। "वीरपानं तु यत्पानं वृत्ते भाविनि वा रणे" अम०। विकल्पेन णत्वम् (८-४-१०)।

वीरबाहु ವೀರಬಾಹು (पुं०) बलशालियाद बाहु, श्रेष्ठयुतवाद तोळु.

वीरभद्र ವೀರಭದ್ರ (पुं०) 1. अश्वमेधयागद कुदुरॆ. वीराणां भद्रं येन। 2. श्रेष्ठनाद वीर. 3. आमंचॆ. "वीरभद्रोऽश्वमेधाश्वे वीरश्रेष्ठे च वीरणे" मेदि०। 4. परमेश्वरन प्रमथगणदल्लि ॊब्ब. [हिन्दॆ ॊम्मॆ देवलोकदल्लि नडॆयुत्तिद्द ॊन्दु यागक्कॆ सकल देवतॆगळू ऋषिगळू बन्दिद्दरु. आग अल्लिगॆ बन्द दक्षनन्नु ॆल्लरू ॆद्दुनिन्तु गौरविसिदरु. चतुर्मुखनू परशिवनू तावु कुळितिद्दल्लि पीठदिन्द ॆळदिरलु दक्षनु क्रुद्धनागि ईश्वरनिगॆ यागदल्लि हविर्भागविल्लदिरलॆन्दु हॆळिदनु. इदरिन्द कोपगॊण्ड नन्दियू दक्षनु पशुवृत्तियिन्द कुरिमुखिवुळ्ळवनागि संसारदल्लॆ नवॆयुत्तिरलि ॆन्दू दक्षनन्नु शपिसिदनु. दक्षनु वाजपेय यागवन्नु माडि बृहस्पतियज्ञवन्नू माडलु आरंभिसिदाग दाक्षायिणियू तन्न तन्दॆय यागक्कॆ होगबेकॆन्दु परमेश्वरनन्नु प्रार्थिसिदळु. परमेश्वरनु संमतिसदिद्दरू बहळ असॆयिन्द तन्दॆय मनॆगॆ होदाग दक्षनु बहळ तिरस्कारदिन्द काणलु योगशक्तियिन्द समाधिजन्यवाद योगाग्नियिन्द असुवन्नु नीगिदळु. ई विषयवन्नु केळिद परशिवनु बहळ क्रुद्धनागि तन्न जटाकलापदिन्द ॊन्दु हिडि कूदलन्नु कित्तु ॆसॆयुलागि भयंकरस्वरूपद ॊब्ब पुरुषनु आविर्भविसिदनु. इवनॆ वीरभद्र. परमेश्वरन आज्ञॆयन्तॆ ई वीरभद्रनु सकल परिवारदॊडनॆ होरटु दक्षन यागशालॆगॆ बन्दु यज्ञक्कॆ बन्दिद्दवरन्नॆल्ला हॆदरिसि यागशालॆयन्नु नाशपडिसि दक्षन शिरस्सन्नु उरुळिसि यागद अग्नियल्लि सुट्टु ईश्वरनल्लिगॆ होगि सॆरिदनु.]

वीरमातृ ವೀರಮಾತೃ (स्त्री०) वीरपुरुषरन्नु पडॆद तायि. वीराणां माता।

वीरविप्लावक ವೀರವಿಪ್ಲಾವಕ (पुं०) अवर वर्गदवरिन्द संपादिसिद द्रव्यदिन्द यागमाडुवनु.

वीरवृक्ष वೀರವೃಕ್ಷ (पुं०) 1. ಗೇರುಮರ. वीर इव वृक्षः दुःस्पर्शत्वात्। 2. ಮತ್ತಿಮರ.

वीरसू वೀರಸೂ (स्त्री०) ವೀರರನ್ನು ಹೆತ್ತ ತಾಯಿ. वीरान् सूते—वीर+षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

वीरसेन वೀರಸೇನ (पुं०) ನಳಮಹಾರಾಜನ ತಂದೆ.

वीरहन् वೀರಹನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. स्वध्यानभञ्जकान् वीरान् हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। "स्वध्यानभञ्जकान् वीरान् हन्ति यः स तु वीरहा" इति निरुक्तिः। "वीरहा माधवो मधुः" वि० स०।

वीरा वೀರಾ (स्त्री०) 1. ನೆಲನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. 2. ಸುರುಸುರುಕೆ ಗಿಡ. 3. ಬಾಳೆಗಿಡ. 4. ಶೀವನೆಯ ಮರ. 5. ಮದ್ಯ. 6. ಕರಿಯ ನೆಲಗುಂಬಳ. 7. ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ. 8. ಮಹಾಶತಾವರೀ ಗಿಡ. 9. ಕಲ್ಲುತ್ತಿಗಿಡ. 10. ಹೊನಗೊನ್ನೆ. 11. ಅತಿಬಜೆ. 12. ಆಗುರು ಗಿಡ. "स्त्री सुराक्षीरकाकोलीतामलक्येलवालुके। पतिपुत्रवतीरम्भागम्भारीदुग्धिकासु च। मलपूक्षीरविदार्योः क्लीबं शृङ्गचां नलेऽपि च" मेदि०। 13. ಪತಿ ಮತ್ತು ಪುತ್ರ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

वीराशंसन वೀರಾಶಂಸನ (न०) 1. ಬಹಳ ಭಯಂಕರವಾದ ಯುದ್ಧಭೂಮಿ. वीराः आशंस्यन्ते अत्र—आ + शसि (इच्छायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। वीरान् आशंसयति अद्य स्यास्यामि वा नवेति चिन्तां जनयति—आ+शंसु (स्तुतौ)+णिच् "ल्युः" वा (३-१-१३४)। "सा वीराशंसनं युद्धभूमिर्यातिभयप्रदा" अम०। 2. ಜೀವದ ಹಂಗಿಲ್ಲದೆ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯ.

वीरासन वೀರಾಸನ (न०) ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. ದಕ್ಷಿಣ (ಬಲ) ಪಾದವನ್ನು ಎಡತೊಡೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ವಾಮ (ಎಡ) ಪಾದದ ಮೇಲೆ ಬಲತೊಡೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಕೂಡುವುದು ವೀರಾಸನವೆನಿಸುವುದು. "एकं पादं तथैकस्मिन्विन्यसेदूरुणि स्थितम्। इतरस्मिंस्तथाचोरुं वीरासनमितीरितम्" ह्ठ० १-२७। ಈ ವೀರಾಸನವು ಜಪಕ್ಕೆ (ತಪಸ್ಸಿಗೆ) ಸಾಧನವಾದುದು. "वीरासनैर्ध्यानजुषामृषीणाममी समध्यासितवेदिमध्याः" रघु० १३-५२।

वीरुध् वೀರುಧ್ (स्त्री०) 1. ಹಬ್ಬಿರುವ ಲತೆ, ಹರಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳೆದಿರುವ ಬಳ್ಳಿ. वि + रुधिर् (आवरणे) "क्विप्" (३-२-१७८)। दीर्घः (६-३-१३७)। "अपि त्वदावर्जितवारिसंभृतं प्रवालमासामनुबन्धि वीरुधाम्" कुमा० ५-३४। 2. ಲತೆ, ಶಾಖೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಬೆಳೆಯುವ ಬಳ್ಳಿ. "सपुष्पहासाः स निवेशवीरुधः" किरा० ४-१९। "टाप्" आपं चैव हलन्तानाम् मागुरिः। **वीरुधा ವೀರುಧಾ.**

वीरेश ವೀರೇಶ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಒಬ್ಬ ಯೋಧ.

वीरोज्झ ವೀರೋಜ್ಝ (वि०) ಹೋಮ (ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ) ಮಾಡದಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.

वीर्य ವೀರ್ಯ (न०) 1. ಶಕ್ತಿ, ಪರಾಕ್ರಮ. वीरे साधु "यत्" (४-४-९८)। वीर्यतेऽनेन वीर (विक्रान्तौ)+णिच् "यत्" (३-१-९७) वा। "परैरपर्यासितवीर्यसम्पदां पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम्" किरा० १-४१। 2. ಶುಕ್ರಧಾತು, ರೇತಸ್ಸು. "अमी हि वीर्यप्रभवं भवस्य जयाय सेनान्यमुशन्ति देवाः" कुमा० ३-१५। 3. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ಶರೀರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ತ್ರಾಣ. 4. ತೇಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ. 5. ಪ್ರಭಾವ, ಗುಣ, ಪರಿಣಾಮಕಾರಿತ್ವ, ಕಾರ್ಯಕಾರಿತ್ವ. "अतिवीर्यवतीव भेषजे बहुरल्पीयसि दृश्यते गुणः" किरा० २-४। 6. ಸತ್ತ್ವ, ಬಲ, ಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಭಾವ. "जाने तपसो वीर्यं सा बाला परवतीति मे विदितम्" शाकु० ३-२। "वीर्यं शुक्रे प्रभावे च तेजःसामर्थ्ययोरपि" मेदि०।

वीर्यज ವೀರ್ಯಜ (पुं०) ಪುತ್ರ, ಮಗ. वीर्याज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

वीर्यवत् ವೀರ್ಯವತ್ (वि०) 1. ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ. वीर्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "अतिवीर्यवतीव भेषजे बहुरल्पीयसि दृश्यते गुणः" किरा० २-४। 2. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ. 3. ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ. 4. ಬಲಶಾಲಿ.

वीवध ವೀವಧ (पुं०) 1. ಅಡ್ಡೆ, ಕಾವಡಿ. विविधो वधो हननं गमनं वा अनेन वा। "उत्तरपदलोपः (वा० २-२-२४)। दीर्घः (६-३-१३७)। 2. ಹೊರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಊರೊಳಗೆ ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವು ಬರುವಿಕೆ. 3. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. 4. ಹೊರೆ, ಭಾರ. "निरुद्धवीवधासारप्रसारा गा इव व्रजम्" माघ० २-६४। "पर्याहारश्च मार्गश्च विवधौ वीवधौ च तौ" अम०।

वीवधिक ವೀವಧಿಕ (पुं०) ಅಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನು ಸಾಗಿಸುವವನು, ಕಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನು ಹೊರುವವನು. वीवधेन हरति—वीवध वा "ठन्" (४-४-१७)। पक्षे "ठक्" (४-४-१५)। **वैवधिकः ವೈವಧಿಕಃ.**

वृक वृक (पुं०) 1. तोळे. वर्कते —वृक (आदाने) "कक्" (उ० ३-४१)। "पापारम्भवतोर्मृगीव वृकयो-र्भीरुर्गता गोचरम्" मालती० ५-२४। 2. वायस, कागे. 3. सृगाल, नरि. 4. राक्षस. 5. जाठराग्नि. 6. नेगिलु. 7. चोर. 8. क्षत्रिय. 9. बकवृक्ष. 10. वज्रायुध. वर्कते शत्रुप्राणानादत्ते—वृक "कः" (३-१-१३५)।

वृकदंश वृकदंश (पुं०) नायि. वृकान् दशति —दंश (दशने) "अण्" (३-२-१)।

वृकधूप वृकधूप (पुं०) 1. अनेक सुगंध वस्तु गळिंद माडिद धूप. वृक इव धूपः। 2. सरल वृक्षद रस, सरळ देवदारुमिन रस. "वृकधूपस्तु सरलद्रवकृत्रिमधूपयोः" मेदि०।

वृकधूर्त वृकधूर्त (पुं०) जंबुक, नरि. धूर्तो वृकः। परनिपातः (२-२-३१)।

वृकारति वृकारि (पुं०) नायि. वृकस्यारातिः। **-अरिः -रिः.**

वृकोदर वृकोदर (पुं०) भीमसेन. वृकस्येवोदरं यस्य। "उपपत्तिमद्भूजिताश्रयं नृपमूचे वचनं वृकोदरः" किरा० २-१। [विवरक्के "भीम" पददल्लि नोडि.]

वृक्ण वृक्ण (वि०) कत्तरिसल्पट्ट, सीळल्पट्ट, तुंडु माडल्पट्ट. ओ व्रश्चू (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)।

वृक्ष वृक्ष (पुं०) मर. वृश्च्यते —ओ व्रश्चू (छेदने) "सः" (उ० ३-६६)।

वृक्षक वृक्षक (पुं०) सण्णमर, गिड. ह्रस्वो वृक्षः— अल्पार्थे "कन्" (५-३-८३)। "अतन्द्रिता सा स्वयमेव वृक्षकान् घटस्तनप्रस्रवणैर्व्यवर्धयत्" कुमा० ५-१४।

वृक्षचर वृक्षचर (पुं०) वानर, कपि. वृक्षे चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

वृक्षच्छाय वृक्षच्छाय (न०) मरगळ नेरळु. वृक्षस्य वृक्षाणां वा छाया—वा क्लीबत्वम् (२-४-२५)। पक्षे **-छाया -छायम्.**

वृक्षधूप वृक्षधूप (पुं०) सरळवृक्षद हालुमड्डि.

वृक्षनाथ वृक्षनाथ (पुं०) वटवृक्ष, आलदमर.

वृक्षनिर्यास वृक्षनिर्यास (पुं०) गोंदु, अंटु.

वृक्षभिद् वृक्षभिद् (स्त्री०) कुठार, कोडलि. वृक्षं-भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

वृक्षभेदिन् वृक्षभेदिन् (पुं०) 1. कैकोडलि, तुंडु काविन कोडलि. 2. मरवन्नु कडियुव उळि.

वृक्षमर्कटिका वृक्षमर्कटिका (स्त्री०) अळिलु. वृक्षस्य मर्कटिका।

वृक्षरुहा वृक्षरुहा (स्त्री०) बदनिकेगिड. वृक्षे रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)।

वृक्षवाटिका वृक्षवाटिका (स्त्री०) मंत्रिगळ मत्तु वेश्येयर उपवन, -कैतोट. वृक्षाणां वाटिका।

वृक्षादन वृक्षादन (पुं०) मरवन्नु कडियुव उळि. वृक्षमत्ति—अद (भक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११३)। "वृक्षादनो वृक्षभेदी" अम०।

वृक्षादनी वृक्षादनी (स्त्री०) बदनिकेगिड. वृक्षमत्ति —अद (भक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११३)। "वन्दा-वृक्षादनी वृक्षरुहा जीवन्तिकेत्यपि" अम०।

वृक्षाम्ल वृक्षाम्ल (पुं०) 1. अमटे मर. वृक्षे अम्लो यस्य। (न०)2. हुणिसेहण्णु. वृक्षस्याम्लम्।

वृक्षायुर्वेद वृक्षायुर्वेद (पुं०) मरगिडगळिगे चिकित्सेयन्नु हेळुव आयुर्वेद शास्त्र.

वृक्षालय वृक्षालय (पुं०) पक्षि, हक्कि. वृक्षः आलयो यस्य।

वृजन वृजन (न०) अन्तरिक्ष, आकाश. वृजी (वर्जने) "क्युः" (उ० २-८१।

वृजिन वृजिन (न०)1. पाप. वृजी (वर्जने) "इनच्" (उ० २-४७)। (पुं०) 2. केश, कूदलु. (वि०) 3. कुटिलवाद, वक्रवाद. "वृजिनं कल्मषे क्लीबं केशे ना कुटिले त्रिषु" मेदि०। 4. कृत्रिमवर्म.

वृत वृत (वि०) 1. वरिसल्पट्ट, आय्केमाडल्पट्ट. वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्थाने वृता भूपतिभिः परोक्षैः स्वयंवरं साधुममंस्त भोज्या" रघु० ७-१३। 2. सुत्तुवरियल्पट्ट, आवरिसल्पट्ट. वृञ् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "वृतस्त्वं पात्रेसमितैः खट्टारूढः प्रमादवान्" भट्टि० ५-१०। 3. मुच्चल्पट्ट, मरेमाडल्पट्ट. "संन्यासः कुलदूषणैरिव जनैर्मेघैर्वृतश्चन्द्रमाः विद्युन्नीचकुलोद्गतेव युवतिर्नैकत्र संतिष्ठते" मृच्छ० ५-१४। 4. प्रार्थिसल्पट्ट, बेडल्पट्ट. "वृतं तेनेदमेव प्राक् मया चास्मै प्रतिश्रुतम्" कुमा० २-५६।

वृति वृति (स्त्री०) 1. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು, ಆವರಿಸುವುದು. वृञ् (आवरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವರಣ, ಆರಿಸುವುದು, ಆಯ್ಕೆಮಾಡುವುದು. वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಬೇಲಿ. "प्रत्यासन्नौ कुरवकवृतेर्माधवीमण्डपस्य" मेघ० २-१५।

वृत्त वृत्त (वि०) 1. ನಡೆದುಹೋದ, ಕಳೆದುಹೋದ. वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "वृत्तवर्तिष्यमाणानां कथांशानां निदर्शकः" सा० द० ६-५५। 2. ವರ್ತುಲವಾದ, ಗುಂಡಾಗಿರುವ. "वृत्तानुपूर्वे च न चातिदीर्घे जङ्घे शुभे सृष्टवतस्तदीये" कुमा० १-३५। 3. ಉಂಟಾದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "सम्बन्धमाभाषणपूर्वमाहुः वृत्तः स नौ संगतयोर्वनान्ते" रघु० २-५८। 4. ದೃಢವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ. 5. ಓದಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वृतु कर्म० "क्तः"। "वृत्तशस्त्रान् महारम्भान्" भट्टि० ९-११। 6. ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "स वृत्तचूडश्चलकाकपक्षकैरमात्यपुत्रैः सवयोभिरन्वितः" रघु० ३-२८। 7. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಗತಿಸಿದ, ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ. "वृत्तं युद्धे शूरमाश्लिष्य काचित्" माघ० १८-६०। 9. ತಿರುಗಿದ, ಸುತ್ತಿದ, ಸುತ್ತುತಿರುಗಿದ. 10. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 11. ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ, ಸಿದ್ಧವಾದ. (पुं०) 12. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. (न०) 13. ನಡತೆ, ವರ್ತನೆ. "आपद्यपि सतीवृत्तं किं मुञ्चन्ति कुलस्त्रियः" कथास०। 14. ಪದ್ಯ, ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಶ್ಲೋಕ. "पद्यं चतुष्पदी तच्च वृत्तं जातिरिति द्विधा। वृत्तमक्षरसंख्यातं जातिर्मात्राकृता भवेत्" छन्दोमं०। 15. ಚರಿತ್ರ, ಇತಿಹಾಸ, ಕಥೆ. "वृत्तं रामस्य वाल्मीकेः कृतिस्तौ किंनरस्वरौ" रघु० १५-६४। 16. ಸಮಾಚಾರ, ವೃತ್ತಾಂತ, ವಾರ್ತೆ. 17. ಆಚಾರ, ಅನುಷ್ಠಾನ, ಜೀವನದ ರೀತಿ. "धर्मोत्सवस्तु धर्मज्ञाः सतां वृत्तमनुष्ठिताः" मनु० १०-१२७। 18. ನಿಯಮಾನುಸಾರದ ವರ್ತನೆ, ಕರ್ತವ್ಯದ ಪಾಲನೆ, ಧರ್ಮದ ಗೆರೆಯನ್ನು ದಾಟದೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು. "किमत्र चित्रं यदि कामसूर्भूर्वृत्ते स्थितस्याधिपतेः प्रजानाम्" रघु० ५-३३। 19. ಸದಾಚಾರ. 20. ವಲಯ, ಮಂಡಲ.

वृत्तगन्धि वृत्तगंधि (न०) ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ. वृत्तस्य पद्यस्य गन्धो लेशो यस्य। "वृत्तगन्धोज्झितं गद्यं मुक्तकं वृत्तगन्धि च" सा० द० ६-३३०।

वृत्ततस् वृत्ततस् (अव्य०) ವೃತ್ತದಿಂದ, ನಡತೆಯಿಂದ, ವರ್ತನೆಯಿಂದ. वृत्त "तसिः" (५-४-४६)। वृत्तेन न व्यथते न चलति इत्यर्थः।

वृत्तफल वृत्तफल (पुं०) 1. ಬದರೀಗಿಡ, ಎಲಚಿಮರ. वृत्तं फलं यस्य। 2. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. (न०) 3. ಎಲಚಿ ಹಣ್ಣು. 4. ದಾಳಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು. 5. ಮೆಣಸು.

वृत्तशस्त्र वृत्तशस्त्र (वि०) ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು, ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು. वृत्तमधीतं शस्त्रं शस्त्रशास्त्रं येन। "वृत्तशस्त्रान् महारम्भान् अदान्तांस्त्रिदशैरपि" भट्टि० ९-११।

वृत्ताध्ययनर्द्धि वृत्ताध्ययनर्द्धि (स्त्री०) ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಆಚಾರ ಮತ್ತು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, –ವೃದ್ಧಿ.

वृत्तान्त वृत्तांत (पुं०) 1. ಸಮಾಚಾರ, ವಾರ್ತೆ. वृत्तस्य अन्तः समाप्तिः यत्र। "मातले न खलु विदितोऽयमाखण्डलेन वृत्तान्तः स्यात्?" शाकु० ७। 2. ಘಟನೆ, ಸಂಗತಿ, ಪ್ರಸಂಗ. "अनेन आरण्यकवृत्तान्तेन पर्याकुलाः स्मः" शाकु० १। 3. ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ, ಅಧಿಕಾರ. 4. ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. "वृत्तान्तः प्रक्रियायां स्यात् कार्त्स्न्यवार्ताप्रभेदयोः। प्रस्तावे" मेदि०।

वृत्ति वृत्ति (स्त्री०) 1. ಜೀವನೋಪಾಯ. वर्तन्ते जीवन्त्यनया—वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्राणानामनिलेन वृत्तिरुचिता सत्कल्पवृक्षे वने" शाकु० ७-१२। 2. ಸೂತ್ರಗಳ ವಿವರಣೆ, ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು. "सूत्रस्यार्थविवरणं वृत्तिः"। "सद्वृत्तिः सन्निबन्धना" माघ० २-११२। 3. ವ್ಯಾಪಾರ, ಕೆಲಸ, ಕ್ರಿಯೆ. "शतैस्तमक्ष्णामनिमेषवृत्तिभिर्हरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः" रघु० ३-४३। 4. ನಡಗೆಯ ರೀತಿ, ನಡೆಯುವ ಕ್ರಮ. "विनयवारितवृत्तिरतस्तया न विवृतो मदनो न च संवृतः" शाकु० २-११। 5. ವರ್ತನೆ, ನಡವಳಿಕೆ, ವ್ಯವಹಾರ. "शुश्रूषस्व गुरून् कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने" शाकु० ४-१७। 6. ಉದ್ಯೋಗ, ಜೀವನದ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯ, ಧರ್ಮ. "क्लिश्नाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेनम्" शाकु० ५-६। 7. ಇರುವಿಕೆ. 8. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ರಸಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಕೈಶಿಕೀ ಮೊದಲಾದ ವೃತ್ತಿ, ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ವರ್ಣಗಳ ಜೋಡಣೆ, ಶೈಲಿ. (1) ಶೃಂಗಾರ

ರಸವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವೃತ್ತಿ ಕೈಶಿಕೀವೃತ್ತಿ. (2) ವೀರ ರಸದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ತ್ವತೀವೃತ್ತಿ. (3) ರೌದ್ರರಸದಲ್ಲಿ ಆರಭಟೀ ವೃತ್ತಿ. (4) ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳಲ್ಲೂ ಭಾರತೀವೃತ್ತಿ. "शृङ्गारे कैशिकी वीरे सात्वत्यारभटी पुनः। रसे रौद्रे च बीभत्से वृत्तिः सर्वत्र भारती" सा० द० ६-१२२। 9. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. 10. ಶಬ್ದದ ಆರ್ಥಬೋಧೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಭಿಧಾದಿ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳು. (1) ಅಭಿಧಾ (2) ಲಕ್ಷಣಾ ಮತ್ತು (3) ವ್ಯಂಜನಾ ಇವು ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳು. "वाच्योऽर्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युः तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द० २-३। 11. ಚಿತ್ತದ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ. "योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः"। 12. ಸುತ್ತಿ ತಿರುಗುವುದು. 13. ಜೀವನಕ್ರಮ, ಜೀವನದ ಪದ್ಧತಿ. "वार्धके मुनिवृत्तीनाम्" रघु० १-८। 14. ಗೌರವದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವುದು. "गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुवद्वृत्तिमाचरेत्" मनु० २-२०४।

वृत्तिकर्षित वृत्तिकर्षित (वि०) ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವವನು.

वृत्तिस्थ वृत्तिस्थ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು. 2. ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನು. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವವನು. वृत्तौ तिष्ठति—स्था (गति-निवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

वृत्य वृत्य (वि०) 1. ವರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ವರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. वृञ् (वरणे) "क्यप्" (३-१-११०)।

वृत्र वृत्र (पुं०) 1. ವೃತ್ರಾಸುರ, ಒಬ್ಬ ದಾನವ. ಇವನು ತ್ವಷ್ಟೃವಿನಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. ತ್ವಷ್ಟನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದ ಸ್ವರವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಇಂದ್ರನೇ ಶತ್ರುವಾಗಿರುವ ಮಗನು (ವೃತ್ರನು) ಜನಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದನು. 2. ರಿಪು, ಶತ್ರು. 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 4. ಅಂಧಕಾರ. 5. ಒಂದು ಪರ್ವತ. "वृत्रो रिपौ घने ध्वान्ते शैलभेदे च दानवे" मेदि०। 6. ಇಂದ್ರ. 7. ಶಬ್ದ. "वृत्रो मेघे रिपौ ध्वान्ते दानवे वासवे गिरौ" हेम०।

वृत्रशत्रु वृत्रशत्रु (पुं०) ಇಂದ್ರ. वृत्रस्य शत्रुः। –अरिः–अरिः.

वृत्रहन् वृत्रहन् (पुं०) ಇಂದ್ರ. वृत्रं हतवान् वृत्र + हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)।

वृथा वृथा (अव्य०) 1. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿ. वृणोति—वृञ् (वरणे) "थाक्" बाहु०। 2. ವ್ಯರ್ಥ, ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನ. "वृथा वृष्टिः समुद्रस्य तृप्तस्य भोजनं वृथा। वृथा दानं समृद्धस्य नीचस्य सुकृतं वृथा"।

वृथाजन्मन् वृथाजन्मन् (न०) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಜನ್ಮ, ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಜನ್ಮ. वृथा निरर्थकं जन्म। (1) ಪುತ್ರಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನ ಜನ್ಮ. (2) ಯಾವಾಗಲೂ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದವನ ಜನ್ಮ. (3) ಯಾವಾಗಲೂ ಪರಾನ್ನವನ್ನು ಭುಜಿಸುವವನ ಜನ್ಮ ಮತ್ತು (4) ಇತರರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ತೊಂದರೆಯುಂಟುಮಾಡುವವನ ಜನ್ಮ. ಈ ನಾಲ್ಕೂ ವೃಥಾ ಜನ್ಮಗಳು. "अपुत्रस्य वृथा जन्म धर्मबाह्या नराः सदा। परपाकं सदाश्नन्ति परतापरताश्च ये"।

वृथादान वृथादान (न०) ವ್ಯರ್ಥವಾದ ದಾನ. ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಸೌಕರ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯಿರುವವನಿಗೆ ಮಾಡುವ ದಾನವು ವ್ಯರ್ಥ. "वृथा वृष्टिः समुद्रस्य तृप्तस्य भोजनं वृथा। वृथा दानं समृद्धस्य नीचस्य सुकृतं वृथा" गरुडपु०।

वृद्ध वृद्ध (पुं०) 1. ಮುದುಕ, ವಾಯ್ಯ ಕಳೆದು ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸಾದವನು. वृध् (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। "वृद्धास्ते न विचारणीयचरिताः तिष्ठन्तु ह्रं वर्तते" उ० रा० ५-३४। ವಯಸ್ಸಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಮುದುಕನಲ್ಲ. ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು ವೃದ್ಧನು. "न तेन वृद्धो भवति येनास्य पलितं शिरः। यो वै युवाप्यधीयानः तं देवाः स्थविरं विदुः" मनु० २-१५६। 2. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ. 4. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ. 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. 6. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. "वृद्धो जीर्णे प्रवृद्धे ज्ञे त्रिषु क्लीबं तु शैलजे" मेदि०। (न०) 7. ಒಂದು ಸುವಾಸನೆಯ ಧೂಪ.

वृद्धकाक वृद्धकाक (पुं०) ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಕಾಗೆ, ಹೊಲೆ ಕಾಗೆ. वृद्धः काकः।

वृद्धत्व वृद्धत्व (न०) ಮುಪ್ಪು, ಮುದಿತನ. वृद्धस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तस्य धर्मरतेरासीद्वृद्धत्वं जरसा विना" रघु० १-२३।

वृद्धदारक वृद्धदारक (पुं०) ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆ ಸೊಪ್ಪು. वृद्धो दारकोऽस्मात्।

वृद्धदारु वृद्धदारु (न०) वृद्धदारक गिड, आनंतन गॊंडेसॊप्पु. वृद्धत्वनाशकं दारु यस्य।

वृद्धनाभि वृद्धनाभि (वि०) बुड्डियागि बेळिद हॊक्कुळुळ्ळवनु, उब्बिरुव हॊक्कुळुळ्ळवनु. वृद्धः प्रवृद्धो नाभिर्यस्य।

वृद्धश्रवस् वृद्धश्रवस् (पुं०) इंद्र. वृद्धेभ्यः शृणोति—श्रु (श्रवणे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। वृद्धे श्रवसी यस्य इति वा।

वृद्धा वृद्धा (स्त्री०) मुदुकि, यौवन कळिदु इवत्तु वयस्सिन मेले इरुव हॆंगसु. "बालेति गीयते नारी यावद्वर्षाणि षोडश। ततस्तु तरुणी ज्ञेया द्वात्रिंशद्वत्सरावधि। तदूर्ध्वमधिरूढा स्यात् पञ्चाशद्वत्सरावधि। वृद्धा तत्परतो ज्ञेया सुरतोत्सववर्जिता" भावप्र०।

वृद्धाङ्गुलि वृद्धाङ्गुलि (स्त्री०) कैकालुगळ हॆब्बेरळुगळु.

वृद्धि वृद्धि (स्त्री०) 1. हॆच्चुवुदु, अधिकवागुवुदु. वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "वृद्धिसङ्कोचविषमा गतागतसहायिनी। नियतिः केन लङ्घ्येत निजच्छायानुकारिणी" याद० १६-१२२। 2. बॆळियुवुदु. "जन्मवृद्धिक्षयैर्नित्यं संसारयति चक्रवत्" मनु० १२-१२४। 3. समृद्धि, अभ्युदय, अभिवृद्धि. "अथ तत्र पाण्डुतनयेन सदसि विहितं मखद्विषः। मानमसहत न चेदिपतिः परवृद्धिमत्सरि मनो हि मानिनाम्" माघ० १५-१। 4. विष्कंभ मॊदलाद इप्पत्तॊंदु योगगळल्लि हन्नॊंदनेयु योग. 5. बड्डि, सालद हणद मेलिन अधिकांश. ["चक्रवृद्धि" पददल्लि नोडि.] 6. (चंद्रन) कलॆयॆरुवुदु, दिन दिनक्कॆ कलॆयु हॆच्चुवुदु. कलॆयु इरुत्तिरुवाग (चंद्रनु) वृद्धिचंद्रनागुवनु. क्षयहॊंदुत्तिरुवाग क्षीणचंद्रनागुवनु. 7. बॆळवणिगॆ, हॆच्चुवुदु, अधिकवागुवुदु, दॊड्डदागुवुदु. 8. (व्याकरणशास्त्रदल्लि) आ ऐ मत्तु औ वर्णगळिगॆ उक्तवाद ऒंदु संज्ञॆ. "वृद्धिरादैच्" पा० सू० १-१-१। 9. ऒंदु औषध. 10. हर्ष, संतोष. 11. राशि, गुप्पॆ, समूह. 12. ऐश्वर्य, संपत्तु. "आपत्काले तु संप्राप्ते यन्मित्रं मित्रमेव तत्। वृद्धिकाले तु संप्राप्ते दुर्जनोऽपि सुहृद्भवेत्" पञ्चतं० २-११८। 13. जननाशौच. ज्ञातिगळिगॆ संतानोत्पत्तियादाग विहितवाद आशुचि. संततियु वृद्धियागुवुदरिंद आदक्कॆ "वृद्धि" ऎंदु हॆसरु. 14. कल्लुहूवु.

वृद्धिजीविका वृद्धिजीविका (स्त्री०) बड्डिय हण दिंद जीविसुवुदु. वृद्धया जीविका।

वृद्धिद वृद्धिद (वि०) बड्डियन्नु कॊडुववनु. वृद्धिं ददाति—दा (दाने) "कः" (३-२-३)।

वृद्धिमत् वृद्धिमत् (वि०) 1. समृद्धियिंद कूडिद, अभिवृद्धियुळ्ळ. वृद्धि "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ऐश्वर्यवंत, धनिक. 3. एळिगॆ हॊंदिरुव, उच्चाव्ययस्थितियन्नु हॊंदिरुव.

वृद्धिश्राद्ध वृद्धिश्राद्ध (न०) अभ्युदय श्राद्ध, शुभकार्यगळल्लि पितृगळ संतृप्तिगागि माडुव ऒंदु कार्य.

वृद्धोक्ष वृद्धोक्ष (पुं०) मुदि एत्तु, वयस्सादद वृषभ. उक्षा वृद्धः "अच्" (५-४-७७)। निपा०।

वृद्धयाजीव वृद्धयाजीव (वि०) बड्डिय हणदिंद जीविसुवनु, बड्डियॆ जीवनोपायवागिरुवनु. वृद्धया आजीवति—आ+जीव (प्राणधारणे) "अच्" (३-१-१३४)। वृद्धिराजीवो जीविका यस्य।

वृधसान वृधसान (पुं०) मनुष्य. वृधु (वृद्धौ) "असानच्" (उ० २-८७)।

वृधसानु वृधसानु (पुं०) 1. मनुष्य. 2. पक्ष, ऎलॆ. 3. कृति, कार्य.

वृध्य वृध्य (वि०) अभिवृद्धिपडिसल्पडुव. वृधु (वृद्धौ) "क्यप्" (३-१-११०)।

वृन्त वृंत (पुंन०) 1. हण्णु काय ऎलॆ मॊदलादुवुगळ तॊट्टु, -कावु. वृणोति—वृञ् (वरणे) "क्तः" (उ० ३-८९) नुम्च। बाहु०। "वृन्तात् श्लथं हरति पुष्पमनोकहानाम्" रघु० ५-६९। 2. स्तनद अग्रभाग, कुचॆद तुदि. "वृन्तं स्तनमुखे पुष्पबन्धे" हेम०।

वृन्ताक वृंताक (पुं०) बदनॆ गिड.

वृन्ताकी वृंताकी (स्त्री०) बदनॆ गिड.

वृन्तिका वृंतिका (स्त्री०) सण्ण तॊट्टु, सण्ण काव.

वृन्द वृंद (न०) 1. समूह; गुंपु. वृञ् (वरणे) "दन्" (उ० ४-९८)। नुमागमः गुणाभावश्च निपा०। "मन्दारप्रमुखस्य वृन्दारकतरुवृन्दस्य" च० रा०।

(ಕ್ಲೀಂ) 2. ಶತಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆ, ನೂರುಕೋಟಿ, ಮಹಾ ಬ್ರುದ, 1000000000.

ವೃನ್ದಾ ವೃಂದಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಕಾಲನೇಮಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗಳು, ಜಲಂಧರರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಂಡತಿ. 2. ಪರಮ ಭಾಗವತನಾದ ಕೇದಾರರಾಜನ ಮಗಳು. ಇವಳು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅಂಶದಿಂದ ಜನಿಸಿ ದುರ್ವಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದು ಬಹಳ ವಿರಕ್ತಳಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅರವತ್ತುಸಹಸ್ರ ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ತನಗೆ ಪತಿಯಾಗಬೇಕೆಂಬ ವರವನ್ನು ಕೇಳಿದಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಬಹಳಕಾಲ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಳೊಡನೆ ಸುಖವಾಗಿದ್ದನು. ಅವಳಿದ್ದ ವನಕ್ಕೆ "ವೃನ್ದಾವನಮ್" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

ವೃನ್ದಾರ ವೃಂದಾರ (ವಿ೦) 1. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. 2. ಉತ್ತಮವಾದ. 3. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಉದ್ದವಾದ.

ವೃನ್ದಾರಕ ವೃಂದಾರಕ (ಪ್ಲಂ) 1. ದೇವತೆ. ವೃನ್ದ "ಆರಕನ್" (ವಾ೦ ೫-೨-೧೨೨)। "ಮನ್ದಾರಪ್ರಮುಖಸ್ಯ ವೃನ್ದಾರಕತರುವೃನ್ದಸ್ಯ" ಚಂ ರಾಂ। 2. ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನ. (ವಿ೦) 3. ಮನೋಹರವಾದ. 4. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 5. ದೊಡ್ಡದಾದ. "ವೃನ್ದಾರಕೋ ಮನೋರಮೇ। ಸುರೇ ಶ್ರೇಷ್ಠೇ" ಹೇಮ೦।

ವೃನ್ದಾವನ ವೃಂದಾವನ (ನ೦) 1. ನಂದಗೋಕುಲದ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ವನ. ಪೂತನಾ ಶಕಟಾಸುರ ತೃಣಾವರ್ತಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಭಯೋತ್ಪಾದಕ ಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಉತ್ಪಾತವನ್ನು ಶಂಕಿಸಿದ ಸಕಲ ಯಾದವರೊಡನೆ ಗೋಕುಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಂದಗೋಪನು ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣರೊಡಗೂಡಿ ಬಂದು ವಾಸಮಾಡಿದ ವನವಿದು. "यावदौत्पातिकोऽरिष्टो व्रजं नाभिभवेदितः। तावद्बालानुपादाय यास्यामोऽन्यत्र सानुगाः। वनं वृन्दावनं नाम पशव्यं नवकाननम्। गोपगोपीगवां सेव्यं पुण्याद्रितृणवीरुधम्। तत्तत्राद्यैव यास्यामः शकटान् युङ्क्त माचिरम्। तच्छ्रुत्वैकधियो गोपा साधु साध्विति वादिनः। व्रजान् स्वान् स्वान् समायुज्य ययू रूढपरिच्छदाः। ..... गोप्यो रूढरथा नूत्न कुचकुङ्कुमकान्तयः। कृष्णलीला जगुः प्रीता निष्ककण्ठ्यः सुवाससः। तथा यशोदारोहिण्यावेकं शकटमास्थिते। रेजतुः रामकृष्णाभ्यां तत्कथाश्रवणोत्सुके। वृन्दावनं संप्रविश्य सर्वकालसुखावहम्। तत्र चक्रुर्व्रजावासं शकटैरर्धचन्द्रवत्" ಭಾಗ೦ ೧೦-೧೧। 2. ತುಲಸೀಸಸ್ಯವನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸಲು ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಿದ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆ.

ವೃನ್ದಾವನಾನ್ತಸಞ್ಚಾರಿನ್ ವೃಂದಾವನಾಂತಸಂಚಾರಿನ್ (ಪ್ಲಂ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "ವೃನ್ದಾವನಾನ್ತಸಂಚಾರೀ ತುಲಸೀದಾಮಭೂಷಣಃ"।

ವೃನ್ದಾವನೇಶ್ವರ ವೃಂದಾವನೇಶ್ವರ (ಪ್ಲಂ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

ವೃನ್ದಾವನೇಶ್ವರೀ ವೃಂದಾವನೇಶ್ವರೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ರಾಧಾದೇವಿ.

ವೃನ್ದಿಷ್ಠ ವೃಂದಿಷ್ಠ (ವಿ೦) 1. ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ, ಬಹಳ ಹಿರಿದಾದ. 2. ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ. 3. ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಬಹಳ ಮುಂದಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಒಬ್ಬ. अयमेषामतिशयेन वृन्दारकः "इष्ठन्" (೬-೪-೧೫೭)। वृन्दारकस्य वृन्दादेशश्च निपात्यते। "वृन्दिष्ठमार्चीद्वसुधाधिपानां तं श्रेष्ठमेतं गुरुवद्गरिष्ठम्" ಭಟ್ಟಿ೦ ೨-೪೯।

ವೃನ್ದೀಯಸ್ ವೃಂದೀಯಸ್ (ವಿ೦) 1. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. अयमनयोरतिशयेन वृन्दारकः —"ईयसुन्" (೫-೩-೫೭)। वृन्दादेशश्च निपा०। 2. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸುಂದರನಾದವನೊಬ್ಬ.

ವೃಶ ವೃಶ (ಪ್ಲಂ) 1. ಆರ್ದ್ರಕ, ಹಸಿಶುಂಠಿ. वृञ् (वरणे) "शक्" (ಉ೦ ೪-೧೦೪)। 2. ಮೂಲಂಗಿ. "वृश आर्द्रकं मूलकं च" ಸಿ೦ ಕೌ೦।

ವೃಶ್ಚಿಕ ವೃಶ್ಚಿಕ (ಪ್ಲಂ) 1. ಚೇಳು. व्रश्चू (छेदने) "किकन्" (ಉ೦ ೨-೪೦)। "कपिरपि च कापिशायनमदमत्तः वृश्चिकेन सन्दष्टः। अपि च पिशाचग्रस्तः किं ब्रूमो वैकृतं तस्य"। 2. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. 3. ಜರಿ, ಸಾವಿರಕಾಲು. 4. ಕಂಬಳಿಹುಳ. 5. ವೃಶ್ಚಿಕಮಾಸ. 6. ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿ, ಮೇಷಾದಿ ಎಂಟನೆಯ ರಾಶಿ ಮತ್ತು ಲಗ್ನ. ವಿಶಾಖಾನಕ್ಷತ್ರದ 4ನೇ ಪಾದ ಅನೂರಾಧಾ ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿ.

ವೃಷ ವೃಷ (ಪ್ಲಂ) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. वर्षति — वृषु (सेचने) "कः" (೩-೧-೧೩೬)। "कैलासगौरं वृषमारुरुक्षोः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्" ರಘು೦ ೨-೩೫। **ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ವೃಷಭದ ಲಕ್ಷಣ:** ಎದೆ ಬೆನ್ನು ತಲೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಪಿರ್ರೆಗಳು ಇವು ಆರೂ ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಉಬ್ಬಿರುವ ವೃಷಭವು ಶ್ರೇಷ್ಠಜಾತಿಯದು. "उरः पृष्ठं शिरः कुक्षिः श्रोणी च वसुधाधिप। षड्उन्नतानि धेनूनां पूजयन्ति विचक्षणाः" ಮತ್ಸ್ಯಪು೦। 2. ಪತಿ, ಗಂಡ. "स्ववृषं या परित्यज्य परवृषे वृषायते" ಕಾಶೀಖಂ೦।

3. ಧರ್ಮ. 4. ವೃಷಭರಾಶಿ ಮತ್ತು ವೃಷಭಲಗ್ನ. 5. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. 6. ಮನ್ಮಥ. 7. ಕಾಮಾಸಕ್ತ ಪುರುಷ. 8. ಆಡುಸೋಗೆ. 9. ಒಂದು ವಾಸ್ತು ಸ್ಥಾನ. 10. ಶತ್ರು. (वि०) 11. (ಸಮಸ್ತ ಪದಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಶ್ರೇಷ್ಠ. 12. ಬಲಶಾಲಿ. 13. ವೀರ್ಯದ, ಜೀವಾಂಕುರದ. "वृषो गव्याखुधर्मयोः। पुंराशिभेदयोः शृङ्ग्यां वासके शुक्रलेऽपि च। श्रेष्ठे स्यादुत्तरस्थश्च" हेम०।

वृषकर्मन् वृषकर्मन् (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वृषं तापत्रयनिर्वापणसुधासेकशीतलं कर्म यस्य। "श्रेयस्करं धर्मरूपं कर्म यस्य प्रचक्षते। वृषकर्मेति विख्यातः शुभकर्मप्रदो मनुः" इति निरुक्तिः। "वृषकर्मा वृषाकृतिः" वि० स०। (वि०) 2. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು.

वृषण वृषण (पुं०) 1. ಅಂಡಕೋಶ, ಬೀಜ. वर्षति—वृषु (सेचने) "क्युः" बाहु०। "युच्" (उ० २-७८) वा। (वि०) 2. ಚಿಮುಕಿಸುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುವ.

वृषणश्व वृषणश्व (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ.

वृषदंशक वृषदंशक (पुं०) ಬಿಡಾಲ, ಬೆಕ್ಕು.

वृषध्वज वृषध्वज (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. वृषो ध्वजो यस्य। "जटाभिः स्निग्धताम्राभिराविरासीद्वृषध्वजः" काव्या० २-१२। 2. ಗಣಪತಿ.

वृषन् वृषन् (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವೇಂದ್ರ. वर्षति—वृषु (सेचने) "कनिन्" (उ० १-१५४)। "प्राजापत्योपनीतं तदन्नं प्रत्यग्रहीन्नृपः। वृषेव पयसां सारमाविष्कृतमुदन्वता" रघु० १०-५२। 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 3. ಕರ್ಣ. 4. ವೇದನೆಯು ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ. 5. ನೋವು. 6. ಅಗ್ನಿ. 7. ತುರಗ, ಕುದುರೆ. "वृषा तु वासवे। वृषभे तुरगे पुंसि" हेम०। "वृषा कर्णमहेन्द्रयोः" विश्व०। 8. ಮನುಷ್ಯ. (वि०) 9. ಮುಖ್ಯ, ಯಜಮಾನ, ಪ್ರಧಾನ. "प्राचेतसो मुनिवृषा प्रथमः कवीनाम्" म० वी० १-७।

वृषपर्वन् वृषपर्वन् (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. 2. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. ಇವನು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಬಲದಿಂದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಬಹಳಕಾಲ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದನು. ಇವನ ಮಗಳಾದ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಯಯಾತಿ ರಾಜನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು. 3. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वृषाः वर्णाश्रमधर्माः पर्वाणि आरोहणसोपानपर्वाणि अस्य। "वृषा वर्णाश्रमा धर्माः पर्वाण्यारोहणे तु ते। यस्य सन्ति सदा सोऽयं वृषपर्वा प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "वृषाही वृषभो विष्णुः वृषपर्वा वृषोदरः" वि० स०।

वृषभ वृषभ (पुं०) 1. ಎತ್ತು. वृषु (सेचने) "अभच्" (उ० ३-१२४)। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वृषु (सेचने) "अभच्" (उ० ३-१२४)। अभिगच्छतो भक्तजनान् सिञ्चति इत्यर्थः। "अभिगच्छद्भक्तजनान् सुधावर्षणतोऽन्वहम्। वृषभश्च समाख्यातः सिञ्चन् भयहरो मनुः" इति निरुक्तिः। "वृषाही वृषभो विष्णुः" वि० स०। 3. ಹೆರಿಗೆಹಾಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. 4. ವೃಷಭರಾಶಿ ಮತ್ತು ಲಗ್ನ. 5. ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಪುರುಷರಲ್ಲೊಬ್ಬ. **ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಪುರುಷರು:** (1) शशकः (2) मृगः (3) वृषभः ಮತ್ತು (4) हयः। पद्मिनी चित्रिणी शंखिनी ಮತ್ತು ಹಸ್ತಿನೀ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಪುರುಷರಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದುವರು. "शशके पद्मिनी तुष्टा चित्रिणी रमते मृगम्। वृषभे शङ्खिनी तुष्टा हस्तिनी रमते हयम्" रतिमञ्जरी। (वि०) 6. ಶ್ರೇಷ್ಠ. "जितमुडुपतिना नमः सुरेभ्यो द्विजवृषभा निरुपद्रवा भवन्तु" रत्ना० १-४।

वृषभगति वृषभगति (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. वृषभेण गतिर्यस्य।

वृषभध्वज वृषभध्वज (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. वृषभः ध्वजः चिह्नं यस्य। "अमुं पुरः पश्यसि देवदारुं पात्रीकृतोऽसौ वृषभध्वजेन" रघु० २-३६।

वृषभासा वृषभासा (स्त्री०) ಅಮರಾವತಿ, ಇಂದ್ರನ ನಗರ. वृषेण धर्मेण भासते। "वृषभासा सुरपुरी वनमैन्द्रम्" त्रिकाण्ड०।

वृषय वृषय (पुं०) ಆಶ್ರಯ, ಅವಲಂಬನ. वृञ् (वरणे) "कयन्" (उ० ३-१००)। विषयः आश्रयः सि० कौ०।

वृषल वृषल (पुं०) 1. ಲಶುನ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. वृषु (सेचने) "कलच्" (उ० १-१०६)। 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣದವನು. वृषं धर्मं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 3. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತರಾಜ. "भवद्भिरेव मदन्तरेण प्रोत्साह्य रोषितो वृषलः" मुद्रा० ३। 4. ಕರ್ತವ್ಯ ಭ್ರಷ್ಟನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 5. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "वृषलस्तुरगे शूद्रे" हेम०।

वृषली वृषली (स्त्री०) 1. ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀ, ಶೂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. वृषलस्य स्त्री—"ङीष्" (४-१-४८)। 2. ವಿವಾಹವಾಗದೆ ಋತುಮತಿಯಾಗಿ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕನ್ಯೆ. "पितुर्गेहे च या कन्या रजः पश्यत्यसंस्कृता। भ्रूणहत्या पितुस्तस्याः सा कन्या वृषली स्मृता"। 3. ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪರಪುರುಷನನ್ನು ಸೇರಿರುವ ಹೆಂಗಸು. "स्ववृषं या परित्यज्य परवृषे वृषायते। वृषली सा हि विज्ञेया न शूद्री वृषली भवेत्" काशीखं०। 4. ರಜಸ್ವಲೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

वृषलीपति वृषलीपति (पुं०) ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "यस्तु तां वरयेत्कन्यां ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः। अश्राद्धेयमपाङ्क्तेयं तं विद्याद्वृषलीपतिम्"।

वृषलोचन वृषलोचन (पुं०) ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. वृषस्य लोचन इव लोचने यस्य।

वृषवाहन वृषवाहन (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. वृषो वाहनमस्य।

वृषस्कन्ध वृषस्कन्ध (वि०) ವೃಷಭದಂತೆ ಉಬ್ಬಿದ ಹೆಗಲುಳ್ಳವನು. वृषस्य वृषभस्य स्कन्ध इव स्कन्धो यस्य। "व्यूढोरस्को वृषस्कन्धः सालप्रांशुर्महाभुजः" रघु० १-१३।

वृषस्यन्ती वृषस्यन्ती (स्त्री०) ಕಾಮೇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವಳು, ರತಿಗಾಗಿ ಪುರುಷನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವಳು. वृषमात्मनः इच्छति—"क्यच्" (३-१-८)। असुगागमः (७-१-५१)। लटि "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)। "लक्ष्मणं सा वृषस्यन्ती महोक्षं गौरिवाऽगमत्" भट्टि० ४-३०।

वृषा वृषा (स्त्री०) ಇಲಿಯಾಲದ ಗಿಡ. वर्षति—वृषु (सेचने) "कः" (३-१-१३५)।

वृषाकपायी वृषाकपायी (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 2. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. वृषाकपेःस्त्री—ऐकारादेशः "ङीप्" च (४-१-३७)। "वृषाकपायी श्रीगौर्योः" अम०। 3. ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ. 4. ಶಚೀದೇವಿ. 5. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿ. 6. ಶತಾವರಿ ಗಿಡ. 7. ಸೀಹಾಲೆ ಗಿಡ. "वृषाकपायी श्रीगौरीवरीजीवन्तिकासु च" मेदि०।

वृषाकपि वृषाकपि (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. वृषं धर्मं न कम्पयति—कपि (किञ्चिच्चलने) + णिच् "इः" (उ० ४-१४३)। वृषो धर्मः तद्रूपश्चासौ कपिश्च श्रेष्ठवराहः इति वा। "कपिर्वराहश्रेष्ठश्च धर्मश्च वृष उच्यते। तस्माद् वृषाकपिः प्रोक्तो वस्वर्णोऽभीष्टदो मनुः" इति निरुक्तिः। "वृषाकपिरमेयात्मा" वि० स०। 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. वृषो धर्मः वृषा इन्द्रो वा कपिरिव वशे यस्य इति वा। वृष्णः इन्द्रस्य अकं वृषाकं पियति—पि (गतौ) अन्तर्भावितण्यर्थो वा। इन्द्रदुःखं प्राप्नोति प्रापयति वा दैत्यान् रक्षकत्वात् इति वा। वर्षति कामान्—वृषु "कः" (३-१-१३५)। आकम्पयति पापानि—कपि "इः"। वृषश्चासावाकपिश्च इति वा। 3. ಅಗ್ನಿ. 4. ಇಂದ್ರ. 5. ಸೂರ್ಯ. "वृषाकपिः पुमान् कृष्णे शङ्करे जातवेदसि" मेदि०।

वृषाकृति वृषाकृति (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. वृषा धर्मरूपा आकृतिः आकारोऽस्य। "धर्मरूपाकृतिर्यस्य स वृषाकृतिरुच्यते" इति निरुक्तिः। "वृषकर्मा वृषाकृतिः" वि० स०।

वृषाङ्क वृषाङ्क (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ. वृषोऽङ्कोऽस्य। "पीते गरे वृषाङ्केण प्रीतास्तेऽमरदानवाः" भाग० ८-८-१। 2. ಸಾಧು, ಸತ್ಪುರುಷ. 3. ಗೇರುಮರ. 4. ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ. "वृषाङ्को शिवसज्जनौ" नानार्थर०। "वृषाङ्को शिवभल्लातौ" त्रिकाण्ड०। 5. ದೊಡ್ಡ ಎತ್ತು, ದೊಡ್ಡ ವೃಷಭ. "वृषाङ्कः शङ्करे साधौ भल्लातकमहोक्षयोः" विश्व०।

वृषाङ्कज वृषाङ्कज (पुं०) ಡಮರು ವಾದ್ಯ.

वृषाञ्चन वृषाञ्चन (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. वृषेण अञ्चति गच्छति—अञ्चु (गतौ) "ल्युः" (३-१-१३४)।

वृषान्तक वृषान्तक (पुं०) ವಿಷ್ಣು. वृषस्य वृषभासुरस्य अन्तकः।

वृषायण वृषायण (पुं०) 1. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. वृषेण अयनं गमनमस्य। 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

वृषाहार वृषाहार (पुं०) ಬಿಡಾಲ, ಬೆಕ್ಕು. वृषः मूषिकः आहारोऽस्य।

वृष्टि वृष्टि (स्त्री०) ಮಳೆ, ಮೋಡದಿಂದ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು. वृष्ङ् (सेचने) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರದ ನೀರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಮೇಘಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವನು. ವಾಯು ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಮೇಘವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಯಥೋಚಿತವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು. "हस्ती समुद्रादादाय करेण

जलमीप्सितम्। दद्याद्घनाय तद्दद्याद्वातेन प्रेरितो घनः। स्थाने स्थाने पृथिव्यां च काले काले यथोचितम्। ईश्वरेच्छयाविर्भूतं तूर्णं भूतं प्रतिबन्धकम्। भूतं भव्यं भविष्यं च महत् क्षुद्रं च मध्यमम्। धात्रा निरूपितं कर्म केन तात निवार्यते"॥ **ಮಳೆಬೀಳುವ ಸೂಚನೆಗಳು:** ಮಯೂರಗಳು ಮೇಘಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೇಕೆಹಾಕುತ್ತ ನರ್ತನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮಳೆಯು ಸನ್ನಿಹಿತಕಾಲದಲ್ಲೇ ಬೀಳುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. "मयूराः स्तनयित्नूनां शब्देन हृषिता मुहुः। केकायन्ति प्रतिवनं सततं वृष्टिसूचकाः"। ಈ ಮಳೆಯಿಂದ ಸಸ್ಯಗಳು. ಸಸ್ಯಗಳಿಂದ ಅನ್ನ. ಅನ್ನದಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ. "अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते" तै० उ०।

वृष्टिजीवन वृष्टिजीवन (पुं०) ಮಳೆಯಿಂದ ಸಸ್ಯಗಳು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. वृष्ट्या जीवनं यस्मिन्।

वृष्टिभू वृष्टिभू (पुं०) ಭೇಕ, ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. वृष्टौ वर्षाकाले भूरुत्पत्तिर्यस्य। वर्षाकाले भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९) वा।

वृष्णि वृष्णि (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 2. ಯಾದವ. वृषु (सेचने) "निः" (उ० ४-८९)। "वृष्ण्यन्धका वैरिपुरीमवृण्वन्" यादः २०-१४। 3. ಟಗರು, ಮೇಷ. (त्रि०) 4. ಪಾಷಂಡ, ವೇದಬಾಹ್ಯ. (ನಾಸ್ತಿಕರಾದ ಕಾಪಾಲಿಕ ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಜೈನ ಬೌದ್ಧ ಮೊದಲಾದವರು). 5. ಕುಪಿತ, ಕೋಪಗೊಂಡವನು.

वृष्णिगर्भ वृष्णिगर्भ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

वृष्य वृष्य (त्रि०) 1. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. वृषाय धर्माय (धर्मकार्याचरणाय) हितः—वृष "यत्" (६-१-५)। 2. ಕಾಮುಕನಿಗೆ ಹಿತವಾದ (ಕಾಮುಕನ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಗೆ ಹಿತವಾದ). वृष "यत्"। (पुं०) 3. ಮಾಷ, ಉದ್ದು. (न०) 4. ವಾಜೀಕರಣ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು. वृषु (सेचने) वा "क्यप्" (३-१-१२०)। पक्षे वर्ष्यम्।

वृष्या वृष्या (स्त्री०) 1. ಋದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಔಷಧ. 2. ಶತಾವರಿ. 3. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ.

वेकट वेकट (पुं०) 1. ತರುಣ, ಪ್ರಾಯದವನು. 2. ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಆಭರಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. 3. ಹಾಸ್ಯಗಾರ, ವಿದೂಷಕ.

वेग वेग (पुं०) 1. ರಭಸ, ಜೋರು, ಬಿರುವು. ओ विजीं (भयचलनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "खेदायत-श्वसितवेगनिरस्तमुग्धमूर्धन्यरत्ननिकरैरिव हास्तिकानि" माघ० ५-३०। 2. ಪ್ರವಾಹ. 3. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. "मदन-ज्वरस्य वेगात्" कादं०। 4. ವಿಷ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ತೀವ್ರಗತಿ, –ಬೇಗ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು, –ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹರಡುವುದು. "चिराद्वेगारम्भी प्रसृत इव तीव्रो विषरसः" उ० रा० २-२६। 5. ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಮುಂದೆ ತಳ್ಳುವುದು, ಥಟ್ಟನೆ ನೂಕುವುದು. "कृत्यं न कुरुते वेगात् न स सन्तापमाप्नुयात्" पञ्चतं० १-११८। 6. ವೀರ್ಯ, ರೇತಸ್ಸು. 7. ಒಬ್ಬನ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅಡಿಗೆ. "वेगो रयप्रवाहयोः। रेतःकिम्पाक-योश्चापि" हेम०। 8. ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ಬಿರುಸಿನಿಂದ ಹೊರಡುವುದು. "स्वभावतः प्रवृत्तानां मलादीनां जिजीविषुः। न वेगान्धारयेद्धीरः कामादीनां च धारयेत्"। 9. ಪ್ರೇಮ, ಪ್ರೀತಿ. 10. ಸಂತೋಷ.

वेगनाशन वेगनाशन (पुं०) ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಕಫ.

वेगविधारण वेगविधारण (न०) ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. वेगस्य विधारणम्।

वेगसर वेगसर (पुं०) ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. वेगेन सरति—सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

वेगित वेगित (वि०) ವೇಗವುಂಟಾಗಿರುವ, ಬಿರುಸಾಗಿರುವ. वेगोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

वेगिन् वेगिन् (वि०) 1. ವೇಗವುಳ್ಳ, ಜೋರಾಗಿರುವ, ಬಿರುಸಾಗಿರುವ. वेगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अश्वाश्च वेगिनः सन्ति रथा वायुजवा मम" हरिवं०। (पुं०) 2. ಗಿಡುಗ ಹಕ್ಕಿ.

वेगिनी वेगिनी (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ.

वेण वेण (पुं०) ವೈದೇಹಕನಿಂದ ಅಂಬಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಸಂಕರಜಾತಿಯವನು. "वैदेहकेन त्वम्बष्ठ्यामुत्पन्नो वेण उच्यते" मनु० १०-१९।

वेणि वेणि, –णी –णी (स्त्री०) 1. ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ತಲೆಯ ಕೂದಲು, –ಹೆಂಗಸಿನ ತಲೆಯ ತುರುಬು. वेणति—वेणृ (निशामनादिषु) "इन्" (उ० ४-११८)। वी (गतिव्याप्त्यादौ) "निः" (उ० ४-४८) वा। "सिन्दूरितानेकपकङ्कणाङ्कितः तरङ्गिणी वेणिरिवायता भुवः" माघ० १२-७५। 2. ಪತಿಯು ವಿರಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಯು ಕೇಶಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಗಂಟುಹಾಕಿದ ಕೇಶಪಾಶ. "गुम्फिताः शिरसि वेणयोऽभवन्न प्रफुल्लसुरपादपस्रजः" माघ० १४-३०। 3. ಜಲಪ್ರವಾಹ. "त्वय्यारूढे

शिखरमचल: स्निग्धवेणीसवर्णे" मेघ० १-१८। 4. ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ, ಎರಡು ಮೂರು ನದಿಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. ಗಂಗಾ ಯಮುನಾ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಗಳು ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದು ತ್ರಿವೇಣೀ ಸಂಗಮ.

वेणिका वेणिका (स्त्री०) ಜಡೆ, ಹೆಣೆದ ಕೇಶಪಾಶ.

वेणी वेणी (स्त्री०) ದೇವತಾಳ ವೃಕ್ಷ.

वेणीबन्ध वेणीबन्ध (पुं०) ತಿರುಚಿ ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಕೇಶಪಾಶ. वेण्या बन्ध:। "मोक्ष्यध्वे सुरबन्दीनां वेणी बन्धानदूषितान्" रघु० १०-४७।

वेणीसंहार वेणीसंहार (पुं०) 1. ಬಿಚ್ಚಿದ್ದ ಕೇಶಪಾಶವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಗಂಟುಹಾಕುವುದು. वेण्या: संहार:। "एष खलु पूरितप्रतिज्ञाभारो नाथस्ते वेणीसंहारं कर्तुं त्वामेवान्विष्यति" वेणी० ६। (न०) 2. वेणीसंहार ನಾಟಕ. वेण्या: संहारो मोक्षणं यत्र।

वेणु वेणु (पुं०) 1. ವಂಶ, ಬಿದಿರು. अज (गति-क्षेपणयो:) "णु:" (उ० ३-३८)। वी इत्यादेश: (२-४-५६)। "वेणुमस्करतेजना:" अम०। "सा वक्रनखचारिण्या वेणुकर्कशपर्वया" रघु० १२-६४। 2. ವೇಣುವಾದ್ಯ, ಕೊಳಲು. "अव्याजमञ्जुलमुखाम्बुज-मुग्धभावैरास्वाद्यमाननिजवेणुविनोदनादम्" कृष्णक०।

वेणुक वेणुक (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ಕೊಳಲುವಾದ್ಯ, ಚಿಕ್ಕ ವೇಣುವಾದ್ಯ. ह्रस्वो वेणु: "कन्" (५-३-८७)। 2. ಕಿರು ಬಿದಿರು.

वेणुकर्कर वेणुकर्कर (पुं०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ.

वेणुज वेणुज (पुं०) 1. ಬಿದಿರಿನ ಅಕ್ಕಿ, ಬಿದಿರಿನ ಕಾಳು (ಬೀಜ). वेणोर्जायते जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)। (वि०) 2. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ.

वेणुध्म वेणुध्म (पुं०) ವೇಣುವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು, ಪಿಳ್ಳಂಗೋವಿಯನ್ನು ಊದುವವನು. वेणुं धमति — ध्मा (शब्दाग्नयो:) "क:" (३-२-३)।

वेणुयव वेणुयव (पुं०) ಬಿದಿರಿನ ಅಕ್ಕಿ, ಬಿದಿರಿನ ಬೀಜ.

वेणुवाद वेणुवाद (पुं०) ವೇಣುವಾದನ ಮಾಡುವವನು, ಪಿಳ್ಳಂಗೋವಿಯನ್ನು ಊದುವವನು. वेणुं वादयति — वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "अण्" (३-२-१)। वद + णिच् "ल्यु:" (३-१-१३४)। **–वादन: –ವಾದನ:.**

वेत वेत (पुं०) ಬೆತ್ತ.

वेतण्ड वेतण्ड (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. "प्रत्नं वेतण्डरत्नं सततपरिचलत्कर्णतालप्ररोहद्वाताङ्कूराजिहीर्षादरविवृत-फणाभृङ्गभूषाभुजङ्गम्" चं० भा०। ಇದು ಗಜಮುಖ (ವಿನಾಯಕ) ನ ಸ್ತುತಿ (ಪ್ರಾರ್ಥನೆ).

वेतन वेतन (न०) 1. ಸಂಬಳ. 2. ಕೂಲಿ. वी (गति-व्याप्तिप्रजनादौ) "तनन्" (उ० ३-१८०)। "खनिभि: सुषुवे रत्नं क्षेत्रै: सस्यं वनैर्गजान्। दिदेश वेतनं तस्मै रक्षासदृशमेव भू:" रघु० १७-६६। 3. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ.

वेतनजीवन वेतनजीवन (न०) ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುವುದು.

वेतनजीविन् वेतनजीविन् (वि०) ಕೂಲಿಕೆಲಸಮಾಡಿ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು.

वेतनिन् वेतनिन् (वि०) 1. ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಸಂಬಳ ಪಡೆಯುವವನು. 2. ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಕೂಲಿ ಪಡೆಯುವವನು. वेतन "इनि:" (५-२-११५)।

वेतस वेतस (पुं०) 1. ಜೊಂಡು. 2. ಹಬ್ಬಿಗಿಡ. ऊयते — वेञ् (तन्तुसन्ताने) "असच्" तुट् च (उ० ३-११८)। "अविलम्बितमेधि वेतसस्तरुवन्माधव मा स्म भज्यथा:" माघ० १६-५३।

वेतसाम्ल वेतसाम्ल (पुं०) ಹುಳಿಹಬ್ಬಿ ಗಿಡ.

वेतसी वेतसी (स्त्री०) ಹಬ್ಬಿಗಿಡ.

वेतस्वत् वेतस्वत् (पुं०) ಬಹಳ ಜೊಂಡು ಬೆಳೆದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. वेतसा: सन्त्यत्र—वेतस "इमतुप्" (४-२-८७)।

वेताल वेताल (पुं०) 1. ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು, ದ್ವಾರರಕ್ಷಕ. 2. ಪಿಶಾಚ, ವಾಯುರೂಪದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವ ಆತ್ಮ, ಮೃತಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಜೀವ, ಭೂತ. "प्रमुदितकटपूतनोत्ताल-वेतालतालस्फुटत्कर्णसंभ्रान्तगौरीघनाश्लेषहृष्यन्मनस्क्य-म्बकानन्दि" मालती० ५-२३।

वेतालभट्ट वेतालभट्ट (पुं०) ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು ರತ್ನ, ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಉದ್ದಾಮ ಪಂಡಿತರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಪಂಡಿತ. "धन्वन्तरि: क्षपणकामरसिंहशङ्कुवेतालभट्टघटकर्परकालिदासा:। ख्यातो वराहमिहिरो नृपते: सभायां रत्नानि वै वर-रुचिर्नव विक्रमस्य"।

वेत्तृ वेत्तृ (वि०) 1. ತಿಳಿದವನು. विद (ज्ञाने) "तृच्" (३-१-१३३)। "यथा खरश्चन्दनभारवाही

भारस्य वेत्ता न तु चन्दनस्य"। 2. ಮದುವೆಯಾದ ಪತಿ. 3. ಋಷಿ.

वेत्र वेत्र (न०) 1. ಬೆತ್ತ. वी (गतिप्रजनादौ) "त्रः" (उ० ४-१६६)। "आचार इत्यवहितेन मया गृहीता या वेत्रयष्टिरवरोधगृहेषु राज्ञः" शाकु० ५-३। 2. ದಂಡ. ಕೋಲು. "वामप्रकोष्ठार्पितहेमवेत्रः" कुमा० ३-४१। 3. ಬಿದಿರು, ವಂಶ. "वेत्रशाककुजे शैले" किरा० १५-१८।

वेत्रकीय वेत्रकीय (वि०) ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಬೆತ್ತದ ಗಿಡಗಳು ಬೆಳೆದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. वेत्र "छः" कुक् च (४-२-११)।

वेत्रधर वेत्रधर (पु०) 1. ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವನು, ದ್ವಾರರಕ್ಷಕ. वेत्रस्य धरः। (वि०) 2. ಬೆತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು.

वेत्रयष्टि वेत्रयष्टि (स्त्री०) ಬೆತ್ತದ ಕೋಲು.

वेत्रवती वेत्रवती (स्त्री०) 1. ಒಂದು ನದಿ, ಒಂದು ಹೊಳೆ. वेत्रमस्यामस्ति—वेत्र "मतुप्" (५-२-९४)। "सभ्रूभङ्गं मुखमिव पयो वेत्रवत्याश्चलोर्मि" मेघ० १-२४। 2. ದ್ವಾರಪಾಲಕಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು,

वेत्रिन् वेत्रिन् (वि०) 1. ಬೆತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. (पु०) 2. ದ್ವಾರವನ್ನು ಕಾಯುವವನು. वेत्रमस्यास्ति—वेत्र "इनिः" (५-२-११५)।

वेत्रासन वेत्रासन (न०) ಬೆತ್ತದ ಆಸನ, ಬೆತ್ತದ ಕುರ್ಚಿ ಮೊದಲಾದುದು. वेत्रस्यासनम्।

वेद वेद (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. शास्त्राणि विन्दन्ति प्राप्नुवन्ति अस्मिन्—विद्लृ (लाभे) "घञ्" (३-३-१२१)। "संकर्षणत्वे शास्त्रार्थप्रदत्वात् वेद ईरितः" इति निरुक्तिः। "वेदो वेदविदव्यङ्गो वेदाङ्गो वेदवित् कविः" वि० स०। 2. ಶ್ರುತಿ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಬೋಧಕವಾದ ಅಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯ ರಾಶಿ. विदन्त्यनेन धर्मम्—विद (ज्ञाने) "घञ्" (३-३-१२१)। ಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗದೆ ಮರೆಯಾಗಿದ್ದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ವೇದಗಳನ್ನು ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಚತುರ್ಮುಖನ ಆನುಜ್ಞೆ ಪಡೆದು ತಮ್ಮ ತಪಶ್ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದರು. "युगान्तेऽन्तर्हितान् वेदान् सेतिहासान् महर्षयः। लेभिरे तपसा पूर्वमनुज्ञाताः स्वयम्भुवा"। ಇದರಿಂದ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪೌರುಷೇಯತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಮುಂದಿನ ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಪಾಯುಗಳಾಗಿ ಸಂಪೂರ್ಣಾಧ್ಯಯನಮಾಡಲು ಅಶಕ್ತರಾಗುವರೆಂದು ತಿಳಿದು ಮಹರ್ಷಿಗಳು ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿದರು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಸತ್ಯವತಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಂಶದಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸರಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ವೇದಗಳನ್ನು ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮಾಥರ್ವಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಾದ (1) ಪೈಲನಿಗೆ ಋಗ್ವೇದವನ್ನೂ (2) ವೈಶಂಪಾಯನನಿಗೆ ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನೂ (3) ಜೈಮಿನಿಗೆ ಸಾಮವೇದವನ್ನೂ (4) ಸುಮಂತುವಿಗೆ ಅಥರ್ವವೇದವನ್ನೂ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಮುಂದೆ ಅವರವರ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅವರಿಂದ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ವೇದಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತಾದುವು. ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವೇದವು ಶ್ರೋತ್ರಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ವೇದವು ಶ್ರುತಿಯೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "क्षीणायुषः क्षीणसत्त्वान् दुर्मेधान् वीक्ष्य कालतः। वेदान् ब्रह्मर्षयो व्यस्यन् हृदिस्थाच्युतचोदिताः। अस्मिन्नप्यवसरे ब्रह्मन्, भगवांल्लोकभावनः। ब्रह्मेशाद्यैर्लोकपालैर्याचितो धर्मगुप्तये। पराशरात् सत्यवत्यामंशांशकलया विभुः। अवतीर्णो महाभाग वेदं चक्रे चतुर्विधम्" भाग० १२-६। "ब्रह्मणा चोदितो व्यासः वेदान् व्यस्तुं प्रचक्रमे। अथ शिष्यान् स जग्राह चतुरो वेदपारगान्। ऋग्वेदग्राहकं पैलं जग्राह सुमहामतिः। वैशंपायननामानं यजुर्वेदस्य चाग्रहीत्। जैमिनिं सामवेदस्य तथैवाथ्वरवेदवित्। सुसुमन्तुः तस्य शिष्योऽभूत् वेदव्यासस्य धीमतः" विष्णुपु०। ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳೂ ಒಂದೇ ಆಗಿ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. ಆದರೂ ಶಾಖಾಭೇದದಿಂದ ಅವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ. "एक एव द्विजा वेदो वेदार्थश्चैक एव तु। तथापि मुनिशार्दूलाः शाखाभेदेन भेदिताः"॥

ऋग्वेदवु ಸಂಹಿತೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದು. ಮಂತ್ರಾತ್ಮಕ ಭಾಗವು ಸಂಹಿತೆ. ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಋಗ್ವೇದವು ಹತ್ತು ಮಂಡಲಗಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಎಂಟು ಅಷ್ಟಕಗಳಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऋग्वेद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಯಜುರ್ವೇದವು ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲ ಎಂದು ಎರಡು ಭೇದ. ಯಜುರ್ವೇದವು ಎಂಬತ್ತಾರು ಭೇದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶಾಖೆಯು ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಆರಣ್ಯಕ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಿರುವುವು. ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಂತ್ರಗಳೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಗಳೂ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಮೇಧ ಪಿತೃಮೇಧ ಮುಂತಾದುವೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದವು ಸೂರ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರಿಂದ ಸಂಪಾದಿತ. ಈ ವೇದವು 17 ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿರುವುದಾದರೂ ಕಾಣ್ವ ಮತ್ತು ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಶಾಖೆಗಳೆರಡು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಕಾಣ್ವ ಶಾಖೆಯು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಶಾಖೆಯು ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ.

ಸಾಮವೇದವು ಸಹಸ್ರಶಾಖೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದಾದರೂ ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಆರ್ಚಿಕಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಚಿಕಾ ಎಂದು ಸಾಮವೇದದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿವೆ.

ಅಥರ್ವವೇದವು ಈ ಮೂರು ವೇದಗಳಂತೆ ಯಾಗಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದೆ ಕೇವಲ ಲೌಕಿಕವಾದ ಸ್ತಂಭನ, ಮೋಹನ, ಉಚ್ಚಾಟನ, ಮಾರಣ, ಆಭಿಚಾರಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ವಿಚಾರಗಳ ಮತ್ತು ಆಗ್ನೇಯ ವಾಯವ್ಯಾದಿ ಅಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗಗಳ ವಿಷಯಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ವೇದತ್ರಯದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ವೇದತ್ರಯಕ್ಕೆ "**ತ್ರಯೀ**" ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿರುವುದು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು:

ಋಗ್ವೇದ	ಐತರೇಯ ಮತ್ತು ಕೌಷೀತಕೀ.
ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ	ತೈತ್ತಿರೀಯ.
ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದ	ಶತಪಥ.
ಸಾಮವೇದ	ತಾಂಡ್ಯ, ತಲವಕಾರ, ಷಡ್ವಿಂಶ, ಛಾಂದೋಗ್ಯ, ಸಾಮವಿಧಾನ, ದೇವತಾಧ್ಯಾಯ, ವಂಶ, ಸಂಹಿತೋಪನಿಷತ್, ಆರ್ಷೇಯ, ಮತ್ತು ಮಂತ್ರ.
ಅಥರ್ವವೇದ	ಗೋಪಥ.

ಆರಣ್ಯಕಗಳು:

ಋಗ್ವೇದ	ಐತರೇಯ ಮತ್ತು ಕೌಷೀತಕೀ.
ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ	ತೈತ್ತಿರೀಯ.
ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದ	ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ.
ಸಾಮವೇದ	ಛಾಂದೋಗ್ಯ.

ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು:

ಋಗ್ವೇದ	ಐತರೇಯ ಮತ್ತು ಕೌಷೀತಕೀ.
ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ	ಕಠ, ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರ, ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯ, ಮಹಾನಾರಾಯಣೀಯ, ತೈತ್ತಿರೀಯ.
ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದ	ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ, ಈಶಾವಾಸ್ಯ.
ಸಾಮವೇದ	ಛಾಂದೋಗ್ಯ, ಕೇನ.
ಅಥರ್ವವೇದ	ಮುಂಡಕ, ಪ್ರಶ್ನ, ಮಾಂಡೂಕ್ಯ.

ವೇದಗರ್ಭ ವೇದಗರ್ಭ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. ವೇದಾ: ಗರ್ಭೇ ಯಸ್ಯ। "ಏತದೇವಾತ್ಮಭೂ ರಾಜನ್ ನಾರದಾಯ ವಿಪೃಚ್ಛತೇ। ವೇದಗರ್ಭೋಽಭ್ಯಧಾತ್ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಯದಾಹ ಹರಿರಾತ್ಮನಃ" ಭಾಗಂ ೨-೪-೨೫। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ವೇದಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನ.

ವೇದಗುಪ್ತಿ ವೇದಗುಪ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ವೇದಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆ. ವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾಡದಿದ್ದರೆ ವೇದವು ಪ್ರಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅನವರತ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವೇದಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯಾಗುವುದು. ವೇದಾನಾಂ ಗುಪ್ತಿಃ।

ವೇದಜ್ಞ ವೇದಜ್ಞ (ಪುಂ) ವೇದಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ವೇದಾನ್ ಜಾನಾತಿ—ಜ್ಞಾ (ಅವಬೋಧನೇ) "ಕ:" (೩-೨-೩)।

ವೇದತ್ರಯ ವೇದತ್ರಯ (ನಂ) ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವೇದಗಳು. ಕರ್ಮಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಈ ಮೂರು ವೇದಗಳು ಮಾತ್ರ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ "**ತ್ರಯೀ**" ಎಂದು ವೇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಯಿತು. "ಯದೃಚೈವ ಹೋತ್ರಮ್ ಕ್ರಿಯತೇ ಯಜುಷಾಧ್ವರ್ಯವಂ ಸಾಮ್ನೋದ್ಗೀಥಂ ವ್ಯಾರಬ್ಧಾ ತ್ರಯೀ ವಿದ್ಯಾ ಭವತಿ" ಐತಂ ಬ್ರಾಂ।

ವೇದನ ವೇದನ (ನಂ) 1. ತಿಳಿಯುವುದು, ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. ವಿದ (ಜ್ಞಾನೇ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ದೇಹದ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಾನುಭವಗಳ ಅರಿವು. (ಸ್ತ್ರೀಂ) **-ನಾ-ನಾ.** ವಿದ್ಲೃ (ಲಾಭೇ) "ಯುಚ್" (ವಾಂ ೩-೩-೧೦೭)। 3. ದುಃಖ, ಕಷ್ಟ. "ಪ್ರಬಲಾಮಾತ್ಮಕೃತೇನ

वेदनाम्" रघु० ८-५०। 4. विवाह, मदुवे. "वसनस्य दशा ग्राह्या शूद्रयोत्कृष्टवेदने" मनु० ३-४४।

वेदनिन्दक वेदनिंदक (पुं०) वेदवन्नु दूषिसुव नास्तिक. वेदं निन्दति—णिदि (कुत्सायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। इवनु वेदोक्तकर्मगळन्नु नंबुवुदिल्लवादुदरिंद दूषिसुवनु. **-वृषक: -दूषक:.**

वेदनीय वेदनीय (वि०) 1. तिळियल्पडुव. 2. तिळियबेकाद. 3. तिळियलु अर्हवाद. 4. तिळियलु शक्यवाद. विद (ज्ञाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:"। **वेदितव्य: वेदितव्य:.**

वेदपारग वेदपारग (पुं०) संपूर्णवेदाध्ययन माडिदवनु. वेदस्य पारं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "ड:" (३-२-४८)।

वेदमातृ वेदमातृ (स्त्री०) 1. गायत्री. वेदानां माता। "योऽधीतेऽहन्यहन्येतां सावित्रीं वेदमातरम्। विज्ञायार्थं ब्रह्मचारी स याति परमां गतिम्"। 2. दुर्गादेवि.

वेदवती वेदवती (स्त्री०) कुशध्वजन पुत्रि. [कुशध्वजनु प्रतिदिन पारायणमाडुत्तिद्द वेद वाक्यगळे ओंदु स्त्रीरूपदिंद बंदुवु. वेद स्वरूपळादुदरिंद वेदवतियेंदु हेसरायितु. बहळ रूपवतियाद इवळन्नु शंखिनेंब दैत्य नोब्बनु तनगे कोडबेकेंदनु. महाविष्णुविगल्लदे यारोब्बरिगू इवळन्नु कोडुवुदिल्लवेंदु तिळिसिदनु. वेदवतियु श्रीमन्नारायणनन्ने मदुवेयागबेकेंदु तपस्सुमाडुत्तिद्दाग रावणनु बंदु बलात्करिसलु इवळु संमतिसद कारण इवळ तलेय कूदलन्नु हिडिदेळेदनु. कुपितळाद वेदवतियु मुंदिन जन्मदल्लि अयोनिजेयागि जनिसि अवन मरणक्के कारणळागुवुदागि शापवित्तु अग्निप्रवेशमाडिदळु. बळिक लंकेयल्लि ओंदु सरोवरद कमलदल्लि जनिसिदळु. इदन्नु कंडु एल्लरू इदोंदु उत्पातक सूचनेयेंदु हेळलु रावणनु ओंदु पेट्टिगेयल्लि ई शिशुवन्नु इट्टु समुद्रदल्लि बिडलागि अदु तेलुत्ता बंदु जनकन पट्टण सेरितु. जनकनु यागक्कागि भूशोधने माडुत्तिद्दाग ई शिशुवु अवन कैसेरितु. नेगिलिनिंद होरबंदकारण जनकनु सीतेयेंदु नामकरणमाडिदनु. श्रीरामनु शिवधनुर्भंगमाडि सीतेयु पाणि ग्रहणमाडिदनु. ई सीतेयेय कोनेगे रावणन विनाशक्के कारणळादळु.]

वेदवदन वेदवदन (न०) 1. वेदक्के वदनदंतिरुव व्याकरण. इदोंदु वेदांग. व्याकरणवु यागगळल्लि शुद्धवाद पदप्रयोग माडलु सहायकवागिरुवुदरिंद वेदक्के वदनप्रायवायितु. "यो वेद वेदवदनं सदनं हि सम्यक् ब्राह्मया: स वेदमपि वेद किमन्यशास्त्रम्"। 2. ब्रह्म, चतुर्मुख. वेदा: वदने यस्य। "गायत्री वेदवदने पार्वती शिवसन्निधौ"।

वेदवास वेदवास (पुं०) वेदाध्ययनमाडिद ब्राह्मण. वेदानां वास: यस्मिन्।

वेदवित् वेदविद् (पुं०) 1. वेदवन्नु बल्ल ब्राह्मण, साङ्गवेदाध्ययनमाडिद ब्राह्मण. वेदान् वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६२)। 2. विष्णु. "वेदो वेदविदव्यङ्गो वेदाङ्गो वेदवित्कवि:" वि० स०।

वेदव्यास वेदव्यास (पुं०) पराशरमुनियु पुत्र, बादरायण, कृष्णद्वैपायन ऋषि. वेदं व्यस्यति पृथक् करोति—वि+असु (क्षेपणे) "अण्" (३-२-१)। ओंदिंडवेदराशियन्नु नाल्कु भागमाडि बेरे बेरे शाखेगळागि माडिदुदरिंद ई ऋषिगे **"वेदव्यास"** एंदु हेसरायितु. वेदमेकं चतुर्भागं कृत्वा शाखाशतैर्विभु:। करोति बह्वलं भूय: वेदव्यासस्वरूपधृक्" विष्णुपु०। ब्रह्मादि देवतेगळ प्रार्थनेयंते परमात्मनु वेदगळ विभागक्कागि वेदव्यासनागि अवतरिसिदनु.

वेदाङ्ग वेदाङ्ग (न०) वेदक्के अंगभूतवाद आरु शास्त्रगळु. अवु (1) शिक्षा (2) व्याकरणम् (3) छन्दस् (4) निरुक्तम् (5) ज्योतिषम् मत्तु (6) कल्प गळिंदु आरु वेदांगगळु. "शिक्षा व्याकरणं छन्दो निरुक्तं ज्योतिषं तथा। कल्पश्चेति षडङ्गानि वेदस्याहुर्मनीषिण:" अम०।

ई आरु वेदांगगळू वेदगळ विषयवन्नु तिळियलु सहकारियागिरुवुदरिंद अवश्यवागि अवुगळन्नु अभ्यसिसबेकु.

ಶಿಕ್ಷಾ : ಇದು ಸ್ವರವರ್ಣಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಪ್ರಭೇದ ಆವುಗಳ ಪ್ರಯೋಜನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. ಸ್ವರವರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬಹಳ ಅನರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣ : ಇದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಜ್ಞಾನವುಂಟುಮಾಡುವುದು.

ಛಂದಸ್ಸು : ಮಂತ್ರಗಳ ಛಂದಸ್ಸು ಋಷಿ ದೇವತೆಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ಅವಶ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಛಂದೋಜ್ಞಾನವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು.

ನಿರುಕ್ತ : ವೇದದ ಅರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧಕವಾದ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಿರುಕ್ತವು ಮುಖ್ಯವಾದ ವೇದಾಂಗವಾಯಿತು. निरुच्यते-ऽनेन इति निरुक्तः।

ಜ್ಯೋತಿಷ : ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಇದೂ ವೇದಾಂಗವಾಯಿತು.

ಕಲ್ಪ : ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿನಿಯೋಗ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದುದರಿಂದ ಕಲ್ಪವೂ ಒಂದು ವೇದದ ಅಂಗ.

ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ವೇದಕ್ಕೆ ಶಿಕ್ಷೆಯು ಘ್ರಾಣ. ವ್ಯಾಕರಣವು ಮುಖ. ಛಂದಸ್ಸು ಪಾದಗಳು. ನಿರುಕ್ತವು ಶ್ರೋತ್ರ. ಜ್ಯೋತಿಷವು ಚಕ್ಷುಸ್ಸು.. ಕಲ್ಪವು ಹಸ್ತಗಳು. ಹೀಗೆ ವೇದಾಂಗಗಳಾದವು. "छन्दः पादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्पोऽथ पठ्यते। ज्योतिषामयनं चक्षुः निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते। शिक्षा घ्राणं तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम्। तस्मात्साङ्गमधीत्यैव ब्रह्मलोके महीयते" पा० शि०।

ವೇದಾದಿ ವೇದಾದಿ (ಪ್ಲಂ) 1. ವೇದದ ಪ್ರಾರಂಭ. (ನ०) 2. ವೇದದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಪ್ರಣವ, ಓಂಕಾರ. ವೇದಾನಮಾದಿ।

ವೇದಾಧಿಪ ವೇದಾಧಿಪ, –ಅಧಿಪತಿ –ಅಧಿಪತಿ (ಪ್ಲಂ) ವೇದಗಳ ಅಧಿಪತಿ.

ಋಗ್ವೇದಾಧಿಪತಿ	ಬೃಹಸ್ಪತಿ
ಯಜುರ್ವೇದಾಧಿಪತಿ	ಶುಕ್ರ
ಸಾಮವೇದಾಧಿಪತಿ	ಕುಜ
ಅಥರ್ವವೇದಾಧಿಪತಿ	ಬುಧ.

ವೇದಾನ್ತ ವೇದಾನ್ತ (ಪ್ಲಂ) ವೇದಗಳ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತು. वेदानामन्तः। ಕರ್ಮಕಾಂಡವಾದನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಿಷಯ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತು ವೇದಾನ್ತವಾಯಿತು. वेदानां ऋगादीनाम् अन्तः उपरितनभागः वेदान्तः इति, वेदानामन्तो निर्णयो यत्र इति वा। ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೂ ವೇದಾನ್ತ. ವೇದಗಳ ಪೂರ್ವಭಾಗ (ಕರ್ಮಕಾಂಡ) ವಾದ ಸಂಹಿತೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೊದಲಾದುವು ಕರ್ಮವಿಧಾನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವೇದವನ್ನು ಮೊದಲು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಕರ್ಮವಿಚಾರಮಾಡಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "अथातो धर्मजिज्ञासा" जैमिनिसू०। ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರ.

ತ್ರೈಗುಣ್ಯವಿಷಯವಾದ ವೇದವಿಹಿತಕರ್ಮಗಳ ಫಲವು ಕೇವಲ ಅಲ್ಪ ಮತ್ತು ಅಸ್ಥಿರ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಮುಮುಕ್ಷುವು ಅನನ್ತಸ್ಥಿರಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯುಂಟಾಗುವುದು. "वृत्तात्कर्माधिगमादनन्तरं ब्रह्मविविदिषा"। "अथातो ब्रह्मजिज्ञासा" ब्रं० सू०। ಇದು "ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾ" ಅಥವಾ "ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ"। ಆರು ಆಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಈ ವೇದಾನ್ತ ದರ್ಶನವು द्वैतम् अद्वैतम् विशिष्टाद्वैतम् शक्तिविशिष्टाद्वैतम् ಎಂಬ ಭೇದಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ವೇದಾನ್ತಾರ್ಥ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ನ್ಯಾಯನಿಬಂಧನರೂಪವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೀಮಾಂಸೆ. ವೇದಾಂತರೂಪವಾದ ಈ ಉಪನಿಷತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡ. ವೈದಿಕಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮಗಳು ನಿವೃತ್ತಿಯಾದರೆ ಅನನ್ತರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. "कषाये कर्मभिः पक्वे ततो ज्ञानं प्रवर्तते" "धर्मेण पापमपनुदति" ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಇದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿ ಶ್ರೀಬಾದರಾಯಣ ಮುನಿಗಳು ರಚಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಶಂಕರಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರು ಅದ್ವೈತ ಪರವಾಗಿಯೂ ಶ್ರೀಭಗವದ್ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಪರವಾಗಿಯೂ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ದ್ವೈತ ಪರವಾಗಿಯೂ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

8421–81, ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು–560 018

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत–कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ – ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಸಂಪುಟ ೬

ಪದಗಳು : वेदान्तिन्–ह्वेय

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಬಾಪ್ಕೊ ಪ್ರಕಾಶನ

ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು

॥ श्रीः ॥

श्रीमते हयग्रीवाय नमः।

शब्दार्थकौस्तुभः।

(संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಷಷ್ಠ ಭಾಗ

लक्ष्मीं तनोतु व्यवधूय चित्ते वितर्कडोलां विविधार्थराशेः।
लक्ष्मीहयास्यः स्फुरिताक्षमालो लक्ष्मीलसद्वत्सतलः सदा नः॥

त्रयीचयसुधानिधिप्रचयभूतहेषारवा सुधोदधिसुतायुता प्रचितसर्वदोषापहा।
नतेष्टफलदायिका बुधहृदब्जमित्रायिता परिस्फुरतु मे सदा हयमुखी परा देवता॥

राकासुधाकरसुधामलदिव्यमूर्ते श्रीनाथ भव्यमतिदायक सैन्धवास्य।
अस्पृष्टसंशयकलङ्कपदार्थजातं वागीश तेऽद्य कृपया हृदि मे चकास्तु॥

नत्वा लक्ष्मीहयग्रीवौ गुरुवन्दनपूर्वकम्।
शब्दार्थकौस्तुभस्यास्य षष्ठो भागो विलिख्यते॥

ान्तिन् वेदान्तिन् (पुं०) वेदान्तवन्नु तिळिद वनु, ब्रह्मज्ञानवन्नु पडेदवनु, ब्रह्मस्वरूप वन्नु तिळिदवनु. वेदान्तोऽस्यास्ति—वेदान्त "इनिः" (५-२-११५)।

ाभ्यास वेदाभ्यास (पुं०) वेदगळ अध्ययन. वेदस्य वेदानां वा अभ्यासः। "वेदाभ्यासजडः कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहलः" विक्र० १-१०।

ार वेदार (पुं०) कृकलास, ओतिकेत, हेंटेगोद्द. "स्याद्वेदारः ऋकचपात्कृकलासः तृणाञ्जनः" त्रिकाण्ड०।

दि वेदि (पुं०) 1. पंडित, विद्वांस. विद (ज्ञाने) "इन्" (उ० ४-११७)। (स्त्री०) 2. यागक्काग़ि परिष्करिसि सिद्धपडिसिद भूमि. विद (ज्ञाने) "इन्" (उ० ४-११८)। "अमी वेदिं परितः क्लृप्तधिष्ण्याः समिद्धन्तः प्रान्तसंस्तीर्णदर्भाः" शाकु० ४-७। यज्ञ पशुबंधनक्कू मत्तु यागद पात्रेगळ साधनक्कू परिष्करिसल्पट्ट भूमियु वेदि. 3. अंगुलि मुद्रे, अक्षरगळन्नु कित्तिरुव उंगुर. "वेदिः स्यात्पण्डिते पुमान्। स्त्रियामङ्गुलिमुद्रायां स्यात्परिष्कृतभूतले" मेदि०। वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। **वेदी वेदी.** (न०) 4. अंबष्ठे.

वेदिका वेदिका (स्त्री०) 1. यागक्काग़ि सिद्धपडिसल्पट्ट परिष्कृतवाद भूमि. वेदिरेव स्वार्थे "कन्"। 2. जगुलि. "स देवदारुद्रुमवेदिकायां शार्दूलचर्म-व्यवधानवत्याम्" कुमा० ३-४४। 3. दिण्णे, मण्णु

ಅಥವಾ ಮರಳಿನ ಗುಡ್ಡೆ. "मन्दाकिनीसैकतवेदिकाभिः सा कन्दुकैः कृत्रिमपुत्रकैश्च" कुमा० १-३९। 4. ಶುಭ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಹಸೆ.

वेदिजा. वेदिजा (स्त्री०) ದ್ರೌಪದಿ, ಯಾಜ್ಞಸೇನಿ. वेद्यां जायते– जनिं (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। ದ್ರುಪದರಾಜನ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

वेदित वेदित (वि०) ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. विद (ज्ञाने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

वेदितृ वेदितृ (वि०) ತಿಳಿದವನು, ಅರಿತವನು. विद (ज्ञाने) "तृच्" (३-१-१३३)। "न वेदानां वेदिता कश्चिदस्ति वेद्येन वेदं न विदुर्न वेद्यम्" भा० उद्योग० ४३-५२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –त्री –त्र्यी.

वेदीश वेदीश (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಪಂಡಿತರ ಅಧಿಪತಿ. वेदीनामीशः। "कञ्जः प्राणश्च वेदीश-वेदगर्भपुराणगाः" त्रिकाण्ड०।

वेदोक्त वेदोक्त (वि०) ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ, ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. वेदेषु उक्तम्। "वेदोक्तमेव कुर्वाणो निःसङ्गोऽपितुमीश्वरे। नैष्कर्म्यां लभते सिद्धिं रोचनार्था फलश्रुतिः"। –उदितः उदितः. "वेदोदितानां नित्यानां कर्मणां समतिक्रमे। स्नातकव्रतलोपे च प्रायश्चित्तमभोजनम्"।

वेदोदय वेदोदय (पुं०) ಸೂರ್ಯ. वेदः ज्ञानं उदये यस्य। "वेदोदयः प्रतिदिवा भानुः पीतुस्तमोऽपहः" त्रिकाण्ड०।

वेद्य वेद्य (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. सर्वैरपि वेदितुं शक्यः विद (ज्ञाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "सर्वैश्च वेदितुं शक्यः सौलभ्यात् वेद्य ईरितः" इति निरुक्तिः। "वेद्यो वैद्यः सदायोगी" वि० स०। (वि०) 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. "वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम्" भाग० १-१-२। 3. ಮದುವೆಯಾಗಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. 4. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಪಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 5. ವೇದಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. 6. ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ, ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ. "वेद्यं च यत् वेदयते च वेद्यं विधिश्च यश्च श्रयते विधेयम्" भा० अनु० १५८-३६।

वेध वेध (पुं०) ತೂತು ಕೊರೆಯುವುದು, ವೆಜ್ಜ ಮಾಡುವುದು. विध (विधाने) "घञ्" (३-३-१८)। "बाणवेधे परं यत्नमकरोच्चैव गौतमः" भा० शान्ति० १६८-३६।

वेधक वेधक (वि०) 1. ತೂತು ಕೊರೆಯುವವನು, ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯುವವನು. विध (विधाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (पुं०) 2. ಕರ್ಪೂರ. "रेणुसारस्तु कर्पूरश्चन्द्रभस्महिमाह्वयः। वेधकः" त्रिकाण्ड०। (न०) 3. ಧನಿಯ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ.

वेधत् वेधत् (वि०) ತೂತು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ. विध (विधाने) "शतृ" (३-२-१२४)।

वेधन वेधन (न०) ತೂತು ಕೊರೆಯುವುದು. विध (विधाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

वेधनिका वेधनिका (स्त्री०) ಮಣಿ ಮುತ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊರೆದು ವೆಜ್ಜಮಾಡುವ ಸಾಧನ, –ಬೈರಿಗೆ. विध्यतेऽनया –विध (विधाने) "ल्युट्" (३-३-११७)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)।

वेधनी वेधनी (स्त्री०) 1. ಆನೆಯ ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. 2. ಮುತ್ತು ಮತ್ತು ಆಭರಣಗಳಿಗೆ ತೂತು ಕೊರೆಯುವ ಮೊನಚಾದ ಒಂದು ಆಯುಧ, ಬೈರಿಗೆ. विध्यतेऽनया –विध (विधाने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

वेधनीय वेधनीय (वि०) 1. ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ವೆಜ್ಜ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. विध (विधाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **वेधितव्यम् वेधितव्यम्**.

वेधमुख्य (क) वेधमुख्य (क) (पुं०) ಕಚ್ಚೂರ. वेधे वेधने मुख्यः। स्वार्थे "कन्"। "कर्चूरको द्राविडकः काल्पको वेधमुख्यकः" अम०।

वेधस् वेधस् (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. विदधाति–वि+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "असिः" वेधादेशश्च (उ० ४-२२४)। "वेधसा सह सनन्दनादयस्त्यक्तसंयमधियोऽवतस्थिरे" याद० १७-५२। 2. ವಿಷ್ಣು. ಪರಮಾತ್ಮ. अनन्तमङ्गलं महाविभवं विदधाति। "महाविभवकल्याणं सततं विदधाति यः। भक्तेभ्यः परमं वेधाः षडर्णो मङ्गलप्रदः"। 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 5. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. "वेधाः पुंसि हृषीकेशे बुधे च परमेष्ठिनि" मेदि०। 6. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 7. ದಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು. "परतोऽपि परञ्चासि विधाता वेधसामपि" कुमा० २-१४। 8. ಕವಿ.

ವೇಧಸ ವೇಧಸ (ನ೦) ಅಂಗುಷ್ಠದ ಮೂಲ, ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಬುಡ.

ವೇಧಿತ ವೇಧಿತ (ವಿ೦) ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೂತು ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. ವಿಧ (ವಿಧಾನೇ) "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)।

ವೇಧಿತೃ ವೇಧಿತೃ (ವಿ೦) ರಂಧ್ರ ಮಾಡುವವನು, ತೂತು ಕೊರೆಯುವವನು. ವಿಧ (ವಿಧಾನೇ) "ತೃಚ್" (೩-೧-೧೩೩)।

ವೇಧಿನ್ ವೇಧಿನ್ (ವಿ೦) ತೂತು ಮಾಡುವವನು, ವೆಜ್ಜ ಕೊರೆಯುವವನು. ವಿಧತಿ—ವಿಧ (ವಿಧಾನೇ) "ಣಿನಿಃ" (೩-೧-೧೩೪)। "ತೇಷಾಮಕ್ಷೀಣಿ ಕರ್ಣಾಶ್ಚ ನಾಸಿಕಾಶ್ಚೈವ ಮಾಯಯಾ। ನಿಮಿತ್ತವೇಧೀ ಸ ಮುನಿರೀಷಿಕಾಭಿಃ ಸಮರ್ಥಯತ್" ಭಾ೦ ಉದ್ಯೋಗ೦ ೯೬-೩೦।

ವೇಧ್ಯ ವೇಧ್ಯ (ವಿ೦) 1. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡಲ್ಪಡುವ, ಗುರಿಯಿಡಲ್ಪಡುವ. ವ್ಯಧ (ತಾಡನೇ) + "ಣ್ಯತ್" (೩-೧-೧೨೪)। 2. ಕೊರೆಯಲ್ಪಡುವ, ತೂತು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. (ನ೦) 3. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗುರಿ.

ವೇನ ವೇನ (ಪುಂ೦) ಅಂಗದೇಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ, ಅಂಗರಾಜನ ಪುತ್ರ. ಪೃಥುಮಹಾರಾಜನ ತಂದೆ. ವೇನನು ಬಹಳ ನಾಸ್ತಿಕನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಇವನ ಶರೀರವನ್ನು ಮಥನಮಾಡಿ ಪೃಥುಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಪಡೆದರು.

ವೇಣ್ಣಾ ವೇಣ್ಣಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಒಂದು ನದಿ. "ವೇಣ್ಣಾ ಭೀಮರಥೀ ಚೋಭೇ ನದ್ಯೌ ಪಾಪಭಯಾಪಹೇ" ಭಾ೦।

ವೇಪಥು ವೇಪಥು (ಪುಂ೦) ಕಂಪನ, ನಡುಕ. ಟು ವೇಪೃ (ಕಂಪನೇ) "ಅಥುಚ್" (೩-೩-೮೯)। "ವೇಪಥುಶ್ಚ ಶರೀರೇ ಮೇ ರೋಮಹರ್ಷಶ್ಚ ಜಾಯತೇ" ಗೀತಾ ೧-೨೯।

ವೇಪನ ವೇಪನ (ನ೦) ಕಂಪನ, ನಡುಕ. ಟು ವೇಪೃ (ಕಂಪನೇ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

ವೇಮ ವೇಮ (ಪುಂ೦) ನೂಲನ್ನು ನೇಯುವ ಕೊಳವಿ, ತಾಕು ಹಲಗೆ.

ವೇಮನ್ ವೇಮನ್ (ಪುಂ೦) ನೂಲನ್ನು ನೇಯುವ ಕೊಳವಿ, ತಾಕು ಹಲಗೆ. ವಯತ್ಯನೇನ ವೇಞ್ (ತನ್ತುಸನ್ತಾನೇ) "ಮನಿನ್" (೩೦ ೪-೧)। "ಸಿತಾಂಶುವರ್ಣೈರ್ವಯತಿ ಸ್ಮ ತದ್ಗುಣೈರ್ಮಹಾಸಿವೇಮ್ನಃ ಸಹಕೃತ್ವರೀ ಬಹ್ವೀಮ್" ನೈಷ೦ ೧-೧೨।

ವೇರ ವೇರ (ನ೦) 1. ಶರೀರ, ದೇಹ, ಮೈ. 2. ಬದನೆ ಗಿಡ. 3. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. "ವೇರಂ ಕಲೇವರೇ ಕ್ಲೀಬಂ ವಾರ್ತಾಕೀ ಕುಙ್ಕುಮೇऽಪಿ ಚ" ಮೇದಿ೦।

ವೇರಕ ವೇರಕ (ಪುಂ೦) ಕರ್ಪೂರ

ವೇರಟ ವೇರಟ (ಪುಂ೦) 1. ನಿಮ್ನವರ್ಗದವನು. 2. ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು. (ನ೦) 3. ಬದರೀಫಲ, ಬೋರೆಹಣ್ಣು.

ವೇಲ ವೇಲ (ನ೦) ಉಪಮೆ, ಕೈತೋಟ.

ವೇಲಾ ವೇಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ವೇಳೆ, ಸಮಯ. ವೇಲ (ಕಾಲೋಪದೇಶೇ) "ಅಃ" (೩-೩-೧೦೪)। "ವೇಲೋಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥೋ ಪ್ರವಾಸಾದುಪಾವೃತ್ತೇನ ತತ್ರಭವತಾ ಕಾಶ್ಯಪೇನಾದಿಷ್ಟೋಸ್ಮಿ" ಶಾಕು೦ ೪। 2. ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಕಾಲ. "ಚತುರ್ವಿಂಶತಿವೇಲಾಭಿರಹೋರಾತ್ರಂ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ" ಅಗ್ನಿಪು೦। 3. ಸಮುದ್ರದ ತೀರ ಪ್ರದೇಶ, ಕಡಲ ದಡ. "ಸ ವೇಲಾವಪ್ರವಲಯಾಂ ಪರಿಖೀಕೃತಸಾಗರಾಮ್" ರಘು೦ ೧-೩೦। 4. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 5. ಈಶ್ವರನ ಭೋಜನ. ಧನಿಕನ ಸುಖಭೋಜನ. 6. ರಾಗ. 7. ಸುಖವಾದ ಮರಣ. 8. ರೋಗ. 9. ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ. "ವೇಲಾ ಕಾಲೇ ಚ ಸೀಮಾಯಾಮಬ್ಧೇಃ ಕೂಲವಿಕಾರಯೋಃ। ಅಕ್ಲಿಷ್ಟಮರಣೇ ರೋಗೇ ಈಶ್ವರಸ್ಯ ಚ ಭೋಜನೇ" ಮೇದಿ೦। "ಅಮ್ಭೋಧೇಸ್ತೀರನೀರವಿಕಾರಯೋಃ" ಹೇಮ೦। 10. ಮಾತು. 11. ಬುಧನ ಪತ್ನಿ. "ವೇಲಾ ಕಾಲೇ ಚ ರಾಗೇ ಚ ಸೀಮ್ನಿ ವಾಚಿ ಬುಧಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್" ವಿಶ್ವ೦। 12. ದಂತಮೂಲ.

ವೇಲಾಕೂಲ ವೇಲಾಕೂಲ (ನ೦) 1. ತಾಮ್ರಲಿಪ್ತ ದೇಶ. 2. ಸಮುದ್ರದ ತೀರ. "ವೇಲಾಕೂಲಂ ತಾಮ್ರಲಿಪ್ತಮ್" ತ್ರಿಕಾಣ್ಡ೦। "ದೇಶಾನ್ ನಾಗಾಯುತಪ್ರಾಣೋ ವೇಲಾಕೂಲೇ ನ್ಯಮಜ್ಜತ್" ಭಾಗ೦।

ವೇಲ್ಲ ವೇಲ್ಲ (ಪುಂ೦) 1. ಗಮನ, ಸಂಚಾರ. ವೇಲ್ಲ (ಚಲನೇ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)। (ನ೦) 2. ವಾಯುವಿಳಂಗ. ವೇಲ್ಲ (ಚಲನೇ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। (ವಿ೦) 3. ನಡೆಯುವ, ಸಂಚರಿಸುವ. "ಅಥೋ ವೇಲ್ಲಮಮೋಘಾ ಚಿತ್ರತಣ್ಡುಲಾ" ಅಮ೦। 4. ಹೊರಳಾಡುವ.

ವೇಲ್ಲಜ ವೇಲ್ಲಜ (ನ೦) ಮೆಣಸು. ವೇಲ್ಲಂ ಜಾಯತೇ — ಜನೀ (ಪ್ರಾದುರ್ಭವೇ) "ಡಃ" (೩-೨-೧೦೧)। "ಅಥ ವೇಲ್ಲಜಮ್। ಮರೀಚಂ ಕೋಲಕಂ ಕೃಷ್ಣಭೂಷಣಂ ಧರ್ಮಪತ್ತನಮ್" ಅಮ೦।

ವೇಲ್ಲನ ವೇಲ್ಲನ (ನ೦) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಸಂಚರಿಸುವುದು. 2. ನಡುಗುವುದು, ಕಂಪನ. ವೇಲ್ಲ (ಚಲನೇ) ಭಾವೇ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। 3. ಹೊರಳಾಡುವುದು.

ವೇಲ್ಲಿ ವೇಲ್ಲಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಲತೆ, ಬಳ್ಳಿ.

ವೇಲ್ಲಿತ ವೇಲ್ಲಿತ (ನ೦) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಗಮನ, 2. ನಡುಗುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು. ವೇಲ್ಲ (ಚಲನೇ) "ಕ್ತಃ" (೩-೩-೧೧೪)। (ವಿ೦) 3. ಕುಟಿಲವಾದ, ವಕ್ರವಾದ. 4. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ವೇಲ್ಲ (ಚಲನೇ) "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। "ವೇಲ್ಲಿತಂ ಗಮನೇ ಕ್ಲೀಬಂ ಕುಟಿಲೇ ವಿಧುತೇ ತ್ರಿಷು" ಮೇದಿ೦। "ವ್ಯವೃಣುತ ವೇಲ್ಲಿತಬಾಹುವಲ್ಲರೀಕಾ" ಮಾಘ೦ ೭-೭೨।

वेश वेश (पुं०) 1. वेषहाकुवुदु, अलंकरिसुवुदु. शृंगरिसुवुदु. विशन्ति नयनान्यत्र—विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. गृह, मने. 3. वेश्येय गृह, सूळेय मने. विशन्त्यत्र — विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१२१)। "वेशो वेश्यागृहे गेहे नेपथ्ये च" हेम०। 4. कूलि. "सूना चक्रध्वजवतां वेशेनैव च जीवताम्" मनु० ४-८४। 5. प्रवेश, ओळगे होगुवुदु. 6. वस्त्रगृह, डेरे. "शकटापणवेशाश्च यानयुग्यं च सर्वशः" भा० उद्योग० १५१-५८।

वेशक वेशक (पुं०)1. गृह, मने. वेश स्वार्थे "कन्"। (वि०) 2. वेषहाकुववनु, अलंकरिसुववनु.

वेश(ष)धारिन् वेश(ष)धारिन् (पुं०) 1. आषाढ भूति, कपटि. इतररन्नु वंचिसलु कपट वेषवन्नु तालिरुववनु. वेशं तापसादिवेशं (लिङ्गं) धारयति —धृ (धारणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. वेषवन्नु धरिसि अभिनयिसुववनु.

वेशन वेशन (न०) 1. गृह, मने. 2. प्रवेश, ओळगे होगुवुदु. विश (प्रवेशने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

वेशनारी वेशनारी (स्त्री०) वेश्य, सूळे.

वेशन्त वेशन्त (पुं०) 1. कोळ, चिक्कदाद सरोवर. विशन्त्यत्र मेकमीनादयः—विश (प्रवेशने) "झच्" (उ० ३-१२६)। "वेशन्तः पल्वलं चाल्पसरः" अम०। 2. अग्नि.

वेशर वेशर (पुं०) हेसरगत्ति.

वेशवार वेशवार (पुं०) संबार, मसाले, चट्नि. (अन्नवु रुचिसुवुदक्काग उपयोगिसल्पडुव व्यंजन.)

वेशमन् वेशमन् (न०) गृह, मने. विशन्त्यस्मिन्—विश (प्रवेशने) "मनिन्" (उ० ४-१४४)। "अरुणितमकठोरैर्वेश्म काश्मीरजाम्भःस्नपितमिव तदेतद्भानुभिर्भाति भानोः" माघ० ११-५३।

वेशमनकुल वेशमनकुल (पुं०) गंधमूषिक, कस्तूरि इलि, मूगिलि.

वेशभू वेशभू (स्त्री०) गृहनिर्माणक्के योग्यवाद भूमि, मनेयन्नु कट्टलु सूक्तवाद निवेशन, वास्तु. वेशमनो भूः। "वेशभूर्वास्तुरस्त्रियाम्" अम०।

वेश्य वेश्य (न०) 1. वेश्येगे योग्यवाद मने, सूळेगे हितवाद मने. वेश्यायै हितम् "यत्" (५-१-५)। (वि०) 2. प्रवेशक्के योग्यवाद. वेशमर्हति —"यत्" (५-१-६३)।

वेश्या वेश्या (स्त्री०) सूळे, वारांगने. वेशेन नेपथ्येन शोभते "यत्" (५-१-१००)। "त्वं वापीव लतेव नौरिव जनं वेश्यासि सर्वं भज" मृच्छ० १-३२।

वेश्याचार्य वेश्याचार्य (पुं०) वेश्येयरिगे आश्रयकोट्टु रक्षिसुववनु, तलेहिडुक. वेश्यानामाचार्यः।

वेश्याजनसमाश्रयः वेश्याजनसमाश्रयः (पुं०) वेश्येयर वासस्थान, सूळेयर केरि.

वेष वेष (पुं०) 1. वस्त्र आभरण मोदलादुवुगळिंद सौंदर्यवन्नु अधिकगोळिसुव कार्य, ओडवे मोदलादुवुगळिंद अलंकरिसुवुदु. विष्ल (क्षान्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. रूपवन्नु बदलायिसुवुदु. "विनीतवेषः कृपणः प्रणिपत्योपसृत्य च" रामा०।

वेषणा वेषणा (स्त्री०) भूम्यामलक, नेलनेल्लि गिड.

वेषवार वेषवार (पुं०) "वेशवार" पदद अर्थ.

वेष्ट वेष्ट (पुं०)1. सुत्तुगट्टुवुदु. वेष्ट (वेष्टने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. बेलि, सुत्तुगोडे, आवरण. 3. रुमालु, शिरोवेष्टन. 4. मरद रस, गोंदु.

वेष्टक वेष्टक (पुं०) 1. बेलि, सुत्तुगोडे, आवरण. वेष्ट (वेष्टने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. कूष्माण्ड, कुंबळकायि गिड. (न०) 3. शिरोवेष्टन, रुमालु. 4. आवरण, हॊदिके. (वि०)5. सुत्तुव, हॊदिसुव. 6. सुत्तुगट्टुव.

वेष्टन वेष्टन (न०)1. उष्णीष, रुमालु. वेष्टते—वेष्ट (वेष्टने) "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. कर्ण दॊळगिन रंध्र, किवियॊळगिन विवर. 3. आवरण, बेलि, सुत्तुगोडे. "क्रीडाशैलः कनककदलीवेष्टनप्रेक्षणीयः" मेघ० २-१४। 4. सुत्तुवरेयुवुदु, सुत्तिकॊळ्ळुवुदु. "भोगिवेष्टनमार्गेषु चन्दनानां समर्पितम्। नास्रसत्करिणां ग्रैवं त्रिपदीच्छेदिनामपि" रघु० ४-४८। 5. मुच्चळ, हॊदिके. 6. किरीट, उष्णीष, रुमालु. "रजोभिस्तुरगोत्कीर्णैरस्पृष्टा-

लकवेष्टनो" रघु० १-४२। 7. ಸುತ್ತುವರೆಯುವುದು, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವುದು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. 8. ತಡೆಯುವುದು.

वेष्टनक वेष्टनक (पुं०) ರತಿಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "ऊर्ध्वगं पादमेकञ्च भुजान्तैर्वेष्टयेद्यदि। कान्तकक्षाश्रितां नारीं बन्धो वेष्टनक: स्मृत:" रतिमं०।

वेष्टवेष्टनक वेष्टवेष्टनक (पुं०) ರತಿಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. वेष्टनेन वेष्टते — वेष्ट (वेष्टने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

वेष्टित वेष्टित (वि०) 1. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वेष्ट (वेष्टने) "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 4. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವುದು. 5. ಹೊದಿಸುವುದು, ಮುಚ್ಚುವುದು. वेष्ट भावे "क्त:" (३-३-११४)। 6. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟು ಮಾಡುವುದು. 7. ನರ್ತನದ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ.

वेष्प वेष्प (पुं०) ನೀರು, ಜಲ. विष्ल (व्याप्तौ) "प:" (उ० ३-२३)। वेष्प: पानीयम् सि० कौ०।

वेसन वेसन (न०) ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟು, ಕಡಲೆ ಉದ್ದು ಹೆಸರು ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಬೇಳೆಯ ಚೂರ್ಣ. वेसृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-१९)। "दालयश्चणकानान्तु निस्तुषा यन्त्रपेषिता:। तच्चूर्णं वेसनं प्रोक्तं पाकशास्त्रविशारदै:"।

वेसर वेसर (पुं०) ಹೇಸರಗತ್ತೆ. वेसृ (गतौ) "अर:" बाहु०। "तूर्णं प्रणेत्रा कृतनादमुच्चकै: प्रणोदितं वेसरयुग्यमध्वनि" माघ० १२-१९।

वेसवार वेसवार (पुं०) "वेशवार" ಪದದ ಅರ್ಥ.

वेहत् वेहत् (स्त्री०) ಗರ್ಭಪಾತವಾಗುವ ಹಸು, ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿರುವಾಗ ವೃಷಭದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಗರ್ಭದ ಪತನವಾಗುವ ಹಸು. विहन्ति गर्भं निपा० (उ० २-८५)।

वेहार वेहार (पुं०) (बि) ವಿಹಾರ. (बि) ಪಾರ ದೇಶ.

वै वै (अव्य०) 1. ಇದೊಂದು ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. वा (गतिगन्धनयो:) "डै:" (उ० बाहु०)। "तु हि च स्म ह वै पादपूरणे" अम०। "सतसङ्कल्पस्य ते ब्रह्मन् यद्वै ध्यायति ते वयम्" भाग० ४-१-३०। 2. ಅನುನಯ. 3. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. "सर्वं वै ब्राह्मणोऽहंति" मनु०। 4. ಸಂಬೋಧನೆ. "वै स्यात्संबोधने पादपूरणेऽनुनयेऽपि च" मेदि०।

वैंशतिक वैंशतिक (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. विंशत्या क्रीत: "ठञ्" (५-१-३७)।

वैकक्ष वैकक्ष (न०) ಕಂಠದಿಂದ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಹಾಕಿರುವ ಹಾರ. विशिष्ट: कक्षोऽस्मात् विकक्षमुर:स्थलम् — तत्र भवम् "अण्" (४-३-५३)।

वैकक्षक वैकक्षक (न०) ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಂತೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಪುಷ್ಪದ ಹಾರ. विकक्ष स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "वैकक्षकं तु तत्। यत्तियंक् क्षिप्तमुरसि" अम०।

वैकङ्कत वैकङ्कत (पुं०) 1. ಪುಳಿಬೀಲದ ಮರ. विकङ्कत एव — स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। (वि०) 2. ಪುಳಿಬೀಲದ ಮರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಯಾಗದ ಪಾತ್ರೆ. विकङ्कतस्य विकार: "अञ्" (४-३-१४१)।

वैकल्पिक वैकल्पिक (वि०) ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉಂಟಾದ. विकल्पेन भवम्। एवं च "इवेन समास:" इत्यादि वैकल्पिकमिति सिद्धम्।

वैकल्य वैकल्य (न०) 1. ನ್ಯೂನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೊರತೆಯಿರುವಿಕೆ. विकलस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ದೋಷ, ಕಳಂಕ. 3. ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಅಶಕ್ತತೆ. 4. ಅಂಗಹೀನನಾಗಿರುವಿಕೆ.

वैकुण्ठ वैकुण्ठ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಮಹಾವಿಷ್ಣು, विगता कुण्ठा नाशोऽस्य विकुण्ठं ज्ञानं स्थानं चास्ति स्वरूपत्वेनाश्रयत्वेन वास्य "अण्" (वा० ५-२-१०३)। विकुण्ठानां जीवानामयं नियन्ता ज्ञानदो वा "अण्" (४-३-१२०)। इति वा। विकुण्ठाया अपत्यम् "अण्" (४-१-११२) इति वा। "चाक्षुषस्यान्तरे देवो वैकुण्ठ: पुरुषोत्तम:। विकुण्ठायामयं जज्ञे वैकुण्ठे दैवतै: सह" विष्णुपु०। "विलग्नदैत्येश्वरशोणितानां वैकुण्ठकेयूरजुषां मणीनाम्" याद० १८-३०। कुठि (प्रतिघाते) स चात्र संश्लेषणविघात:, स च विगतो येषां ते विकुण्ठा:, तेषामयम् वैकुण्ठ: इति वा। "मया संश्लेषिता भूमिरद्भिर्व्योम च वायुना। वायुश्च तेजसा सार्धं वैकुण्ठत्वं ततो मम" भा० शान्ति०।

ವೈಕುಂಠನ ನಾಮಮಹಿಮೆ : ರಾಮ ನಾರಾಯಣ ಅನಂತ ಮುಕುಂದ ಮಧುಸೂದನ ಕೃಷ್ಣ ಕೇಶವ ಕಂಸಾರಿ ಹರಿ ವೈಕುಂಠ ವಾಮನ ಈ ಏಕಾದಶ ನಾಮಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು ಕೋಟಿ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಳ್ಳುವನು. "राम नारायणानन्त मुकुन्द मधुसूदन।

ಕೃಷ್ಣ ಕೇಶವ ಕಂಸಾರೇ ಹರೇ ವೈಕುಂಠ ವಾಮನ। ಇತ್ಯೇಕಾದಶ ನಾಮಾನಿ ಪಠೇದ್ವಾ ಪಾಠಯೇದ್ಯದಿ। ಜನ್ಮಕೋಟಿಸಹಸ್ರಾಣಾಂ ಪಾತಕಾದ್ವಮುಚ್ಯತೇ" ಬ್ರಹ್ಮವೈ॰। ವೈಕುಂಠನ (ಪರಮಾತ್ಮನ) ಮಹಿಮೆಯು ಅನಂತವಾದುದು. ["ವಿಷ್ಣೋ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿರಿ] 2. ಇಂದ್ರ. "ವೈಕುಂಠಃ ಕೃಷ್ಣಶಕ್ರಯೋಃ" ಮೇದಿ॰। (ನ॰) 3. ವೈಕುಂಠಲೋಕ, ವಿಷ್ಣುಲೋಕ, ಪರಮಪದ. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಕೋಟಿ ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಲೋಕವಿರುವುದು. ಸತ್ಯ ಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಯೋಜನಗಳ ದೂರ ದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂರ್ಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹದಿನೆಂಟು (18) ಕೋಟಿ ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ವೈಕುಂಠಲೋಕ ವಿರುವುದು. ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸಮೇತನಾದ ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಸಮಸ್ತ ಭಾಗವತರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತ ಸಕಲರಿಗೂ ಅಭಯಪ್ರದಾನ ಮಾಡುತ್ತ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವನು. ವೈಕುಂಠಲೋಕಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ 16 ಕೋಟಿ ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಶಿವಲೋಕವಿರುವುದು. ಈ ಶಿವಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನು ಪಾರ್ವತೀದೇವಿಯೊಡಗೂಡಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಮಥಗಣಗಳಿಂದ ಪರಿವೃತನಾಗಿ ಅವರಿಂದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವನು. "ತಥರಿಷ್ಟಾತ್ ಕ್ಷಿತೇರ್ಷ್ಟೌ ಕೋಟಯಃ ಸತ್ಯಮೀರಿತಮ್। ಸತ್ಯಾದುಪರಿ ವೈಕುಂಠೋ ಯೋಜನಾನಾಂ ಪ್ರಮಾಣತಃ। ಭೂರ್ಲೋಕಾತ್ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾತಃ ಕೋಟಿರಷ್ಟಾದಶ ಪ್ರಭೋ। ಯತ್ರಾಸ್ತೇ ಶ್ರೀಪತಿಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸರ್ವೇಷಾಮಭಯಪ್ರದಃ। ವೈಕುಂಠಾದುತ್ತರೇ ಶೈವೋ ಲೋಕಃ ಷೋಡಶಕೋಟಯಃ। ತಿರ್ಯಗೇವ ಮಹಾರಾಜ ಕೈಲಾಸಾಖ್ಯಸ್ತು ಪರ್ವತಃ। ಪಾರ್ವತ್ಯಾ ಸಹಿತಃ ಶಂಭುಃ ಯತ್ರಾಸ್ತೇ ಸ್ವಗಣೈರ್ವೃತಃ" ಪಾದ್ಮ॰ ಸ್ವರ್ಗಖಂ॰ ೬। ವೈಕುಂಠಲೋಕ ಪರಮಪದ ಪರಮವ್ಯೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಮಧೇಯ ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶ್ರೀ ವೈಕುಂಠಲೋಕವು ಸನಕ ಸನಂದನ ಚತುರ್ಮುಖ ವಾಮದೇವಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಚಿಂತ್ಯ ಸ್ವಭಾವದ ಮತ್ತು ಅದ್ಭುತ ಮಹಾಮಹಿಮರಾದ ನಿತ್ಯ ಸಿದ್ಧರಿಂದಲೂ ಭಗವದಾನುಕೂಲ್ಯವೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ ವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅನವರತವೂ ಪರಮಪುರುಷನ ಕೈಂಕರ್ಯ ದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಭಾಗವತರಿಂದಲೂ ತುಂಬಿ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿರುವುದು. ಶ್ರೀ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದ ಪರಿಮಾಣ ಇದರ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾವ ಗಳು ಎಷ್ಟು ಎಂತಹುದು ಎಂದು ಈ ದಿವ್ಯಪುರುಷರಿಗೂ ಆಳಿಯಲೂ ತಿಳಿಯಲೂ, ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಶ್ರೀ ವೈಕುಂಠಲೋಕದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶತಸಹಸ್ರದಿವ್ಯಾವರಣ ಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿಯೂ ಶತಸಹಸ್ರಕೋಟಿ ದಿವ್ಯೋದ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಪರಿವೃತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಒಂದು ದಿವ್ಯಾಯತನವೂ ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯರತ್ನಸ್ತಂಭ ಗಳಿಂದ ಪರಿಶೋಭಿತವಾದ ದಿವ್ಯ ರತ್ನಾಸ್ಥಾನಮಂಡಪವೂ ಇರುವುದು. ಅದರಲ್ಲಿರುವ ದಿವ್ಯ ಯೋಗಪರ್ಯಂಕದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದಿವ್ಯಕಾಂತಿಯಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವೈಕುಂಠಲೋಕವನ್ನೂ ಆಪ್ಯಾಯನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಅನಂತ ಗರುಡ ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಯಾ ಅವಸ್ಥೋ ಚಿತವಾದ ಸೇವಾಕೈಂಕರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಅಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಧರ್ಮವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಭಗವತ್ಪರಿಚರ್ಯೆಯೇ ಪರಮಭೋಗ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧರಿಂದ ಅನವರತವೂ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತ ದಿವ್ಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಔದಾರ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯ ವಾತ್ಸಲ್ಯಾದಿ ಅನವಧಿಕ ಗುಣಗಣಾಲಂಕೃತವಾದ ತನ್ನ ಲೀಲಾ ಲಾಪಾಮೃತರಸದಿಂದ ಭಕ್ತವೃಂದದ ಹೃದಯಾಂತರಾಳ ವನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಿರುವನು. "ವೈಕುಂಠೇ ತು ಪರೇ ಲೋಕೇ ಶ್ರಿಯಾ ಸಾರ್ಧಂ ಜಗತ್ಪತಿಃ। ಆಸ್ತೇ ವಿಷ್ಣುರಚಿಂತ್ಯಾತ್ಮಾ ಭಕ್ತೈರ್ಭಾಗವತೈಃ ಸಹ"॥ ಇಂತಹ ಸಕಲಗುಣಗಣವಿಭೂಷಿತವಾದ ಶ್ರೀ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಸೇರಿದವರಿಗೆ ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧ. "ಅಮೃತಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನಿತ್ಯಮನಂತಂ ಪರಮಂ ಪದಮ್। ಹಿರಣ್ಮಯಂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರದಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಸುಖಾಹ್ವಯಮ್। ಏವಮಾದಿಗುಣೋಪೇತಂ ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಮ್। ಯದ್ಗತ್ವಾ ನ ನಿವರ್ತಂತೇ ತದ್ಧಾಮ ಪರಮಂ ಹರೇಃ। ನ ಹಿ ವರ್ಣಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಂ ಕಲ್ಪಕೋಟಿಶತೈರಪಿ"॥

ವೈಕೃತ ವೈಕೃತ (ನ॰) 1. ವಿಕಾರ, ರೂಪಬದಲಾವಣೆ. ವಿಕೃತಮೇವ "ಅಣ್" (೫-೪-೩೮)। "ದೃಶ್ಯಮಾನೇಷು ವಕ್ತ್ರೇಷು ಪರಂ ಭವತಿ ವೈಕೃತಮ್" ರಾಮಾ॰। 2. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಬದಲಾವಣೆ. 3. ಬೀಭತ್ಸ ರಸ. 4. ದುರ್ನಿಮಿತ್ತ, ದುಃಶಕುನ. "ತತ್ಪ್ರತೀಪ್ಯವನಾದಿವೈಕೃತಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ಶಾಂತಿಮಧಿಕೃತ್ಯ ಕೃತ್ಯವಿತ್" ರಘು॰ ೧೧-೬೨। (ವಿ॰) 5. ವಿಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾದ. "ವಿಧಿಃ ಸಾಧಾರಣೋ ಯತ್ರ ಸರ್ಗಾಃ ಪ್ರಾಕೃತವೈಕೃತಾಃ" ಭಾಗ॰।

ವೈಕೃತವಿವರ್ತ ವೈಕೃತವಿವರ್ತ (ಪುಂ॰) ಬದಲಾವಣೆಯ ಪರಿಣಾಮ. ಬದಲಾವಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. ವೈಕೃತಸ್ಯ ವಿವರ್ತಃ। "ಅಚಿರೇಣ ವೈಕೃತವಿವರ್ತದಾರುಣಃ ಕಲಭಂ ಕಠೋರ ಇವ ಕೂಟಪಾಕಲಃ" ಮಾಲತೀ॰ ೧-೪೨।

ವೈಕೃತ್ಯ ವೈಕೃತ್ಯ (ನ॰) ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಬದಲಾವಣೆ. ವಿಕೃತ ಸ್ವಾರ್ಥೇ "ಷ್ಯಞ್" (ವಾ॰ ೫-೧-೧೨೪)।

ವೈಕ್ರಾಂತ ವೈಕ್ರಾಂತ (ನ॰) ವಜ್ರದಂತಿರುವ ವಂತು, ವಜ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆ ಗುಣವುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಣಿ.

विक्रान्त्या दीव्यति—"अण्" (४-४-२)। "वैक्रान्तं वज्रसादृश्यं वज्रवद्रसवीर्यकम्। तथाप्यभावे वज्रस्य ग्राह्यं वैक्रान्तमुत्तमम्" राजनि०।

वैक्लव्य वैक्लव्य (न०) 1. ವ್ಯಥೆ, ನೋವು, ಸಂಕಟ. विक्लवस्य भाव:"ष्यञ्" (५-१-१२४)। "वैक्लव्यं मम तावदीदृशमिदं स्नेहादरण्यौकसः पीडयन्ते गृहिणः कथं नु तनयाविश्लेषदुःखैर्नवैः" शाकु० ४-५। 2. ಗಾಬರಿ, ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬು. 3. ಕ್ಷೋಭೆ, ದಂಗೆ, ವಿಪ್ಲವ.

वैखरी वैखरी (स्त्री०) ಮೂಲಾಧಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ನಾದರೂಪವರ್ಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಬೋಧಕಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯವರೆಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पश्यन्ती" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಇದು ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವ ಕೊನೆಯ (ನಾಲ್ಕನೆಯ) ಅವಸ್ಥೆ.

वैखानस वैखानस (पुं०) 1. ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಮೂರನೇ ಆಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು. विखनसं वेत्ति "अण्" (४-२-५९)। "वैखानसेभ्यःश्रुतरामवार्तास्ततो विशिञ्जानपतत्त्रिसङ्घम्" भट्टि० ३-४६। (वि०) 2. ವೈಖಾನಸಸಂಬಂಧವಾದ. वैखानसस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "वैखानसं किमनया व्रतमाप्रदानात् व्यापाररोधि मनसस्य निषेवितव्यम्" शाकु० १-२३।

वैगुण्य वैगुण्य (न०) 1. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಗುಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विगुणस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "यत्रापवर्तते युग्यं वैगुण्यात्प्राजकस्य तु" मनु० ८-२९३। 2. ತಪ್ಪು, ದೋಷ. 3. ಗುಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ.

वैचक्षण्य वैचक्षण्य (न०) ಜಾಣತನ, ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ, ನಿಪುಣತೆ. विचक्षणस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "धर्मार्थिकाममोक्षेषु वैचक्षण्यं कलासु च" सा०द०।

वैचित्त्य वैचित्त्य (न०) ಚಿತ್ತಭ್ರಮಣೆ, ಕಳವಳ, ಮನಸ್ಸು ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು. विचित्तस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "व्रजति विरहे वैचित्त्यं नः प्रसीदति सन्निधौ" मालती० ३-१।

वैचित्र्य वैचित्र्य (न०) 1. ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು, ನಾನಾ ಬಗೆಯಾಗಿರುವುದು. विचित्रस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಆಶ್ಚರ್ಯ, ವಿಸ್ಮಯ. "वैचित्र्यं वितनोति वाचकविधौ वाचस्पतेरन्तिके"।

वैजनन वैजनन (पुं०) ಪುಸವದ ತಿಂಗಳು, ಹೆರಿಗೆಯ ತಿಂಗಳು. विजायतेऽस्मिन्—वि + जनी (प्रादुर्भावे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। विजननस्य जन्मनः अयम् "अण्" (४-३-१२०)। इति वा।

वैजयन्त वैजयन्त (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನ ಅರಮನೆ. वैजयन्त्यः पताकाः सन्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜ. "वैजयन्तो महेन्द्रस्य ध्वजप्रासादयोः पुमान्" मेदि०। "एष ह्यैन्द्रो वैजयन्तो गुणैर्नित्यं समाहितः" भा०। 3. ಗುಹ. "वैजयन्तो गुहे ध्वजे। इन्द्रालये" हेम०।

वैजयन्तिक वैजयन्तिक (वि०) ಧ್ವಜವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. वैजयन्ती अस्यस्य "ठन्" (५-२-११६)।

वैजयन्तिका वैजयन्तिका (स्त्री०) 1. ತಕ್ಕಲಿ ಗಿಡ. वैजयन्ती पताकेव "कन्" (५-३-९६)। "जया जयन्ती तर्कारी नादेयी वैजयन्तिका" अम०। 2. ನರುವಲು ಗಿಡ.

वैजयन्ती वैजयन्ती (स्त्री०) 1. ಪತಾಕೆ, ಧ್ವಜ, ಬಾವುಟ. विजयते—वि + जि (अभिभवे) "झच्" (उ० ३-१२८)। विजयन्तस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "संचारिते चागुरुसारयोनौ धूपे समुत्सर्पति वैजयन्तीः" रघु० ६-८। 2. ನರುವಲು ಗಿಡ. "वैजयन्ती पताकायां जयन्तीपादपे स्त्रियाम्" मेदि०। 3. ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ವನಮಾಲೆ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಧರಿಸಿರುವ ಮಾಲೆ. "जयन्तीसंभवं धाम वैजयन्तीविभूषणम्" याद० १-१।

वैजयिक वैजयिक (वि०) 1. ವಿಜಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ವಿಜಯಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ, ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾದ. विजयस्य संयोगः निमित्तं वा "ठन्" (५-१-३८)। "रणे प्रवेशसदृशं कर्म वैजयिकं कृतम्" हरिवं०।

वैजात्य वैजात्य (न०) 1. ಬೇರೆ ಜಾತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ವಸ್ತುಗಳಿಗಿರುವ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ. 3. ವಿಷಯಗಳಿಗಿರುವ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ, ವಿಷಯಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ. विजातेर्भवः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैजिक वैजिक (पुं०) 1. ಅಂಕುರ. ಮೊಳಕೆ. (न०) 2. ಕಾರಣ. 3. ನುಗ್ಗೆ ಎಣ್ಣೆ. "वैजिकं कारणे शिग्रुतैले च" हेम०।

वैज्ञानिक वैज्ञानिक (वि०) ನಿಪುಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜಾಣ. विज्ञाने नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। "वैज्ञानिकः कृतमुखः कृती कुशल इत्यपि" अम०।

वैडूर्य वैडूर्य (न०) ವೈಡೂರ್ಯ ಮಣಿ, ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು.

ವೆಣ ವೈಣ (ಪುಂ०) ಬಿದಿರಿನ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು.

ವೆಣವ ವೈಣವ (ಪುಂ०) 1. ವೇಣುವಿನ ಅವಯವ ಅಥವಾ ಅದರ ವಿಕಾರ, ಬಿದಿರಿನ ಒಂದು ಭಾಗ ಅಥವಾ ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. वेणोः अवयवो विकारो वा "अण्" (४-३-१३६)। 2. ಕೊಳಲು. "भेरीमृदङ्ग-निनदैः शङ्खवेणवनिस्वनैः" भा० उद्योग० ९०-१५। (न०) 3. ಬಿದಿರಿನ ಅಕ್ಕಿ. (वि०) 4. ಬಿದಿರಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. वेणोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

ವೆಣವಿಕ ವೈಣವಿಕ (वि०) ವೇಣುವಾದನ ಮಾಡುವವನು, ಕೊಳಲನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. वेणवं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)।

ವೆಣಿಕ ವೈಣಿಕ (वि०) ವೀಣಾವಾದನ ಮಾಡುವವನು, ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. वीणा शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। "रक्तवैणिकहता धरतन्त्रीमण्डलक्वणित-चारु चुकूजे" माघ० १०-६४।

ವೆಣುಕ ವೈಣುಕ (वि०) 1. ವೇಣುವಾದನ ಮಾಡುವವನು, ಕೊಳಲು ನುಡಿಸುವವನು. वेणुना कायति शब्दं करोति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। ಸ್ವಾರ್ಥೆ "अण्"। (न०) 2. ಆನೆಯನ್ನು ತಿವಿಯುವ ಕೋಲು. वेणुना निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)। "तोत्रं वैणुकम्" अम०।

ವೆಣುಕೀಯ ವೈಣುಕೀಯ (वि०) ವೇಣುವಾದ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ. वेणुकस्यायम्—वेणुक "छण्" (वा० ४-२-१३८)।

ವೆತಂಸಿಕ ವೈತಂಸಿಕ (वि०) ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರುವವನು. वीतंसेन चरति—वीतंस "ठक्" (४-४-८)। "इमान् शाकुनिकान् राजन् हन्ति वैतंसिको यथा" भा० वन० ३३-३३।

ವೆತಥ್ಯ ವೈತಥ್ಯ (न०) ಸುಳ್ಳು, ಮಿಥ್ಯೆ. वितथस्य भावः।

ವೆತನಿಕ ವೈತನಿಕ (वि०) ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. वेतनेन जीवति—"ठक्" (४-४-१२)।

ವೆತರಣೀ ವೈತರಣೀ (स्त्री०) 1. ನರಕದ ನದಿ. वितरणेन तीर्यते—वितरण "अण्" (४-२-९२)। ಈ ನದಿಯು ಯಮಲೋಕದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದು ಅಸ್ಥಿ ಕೇಶ ರಕ್ತಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಬಹಳ ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವುದು. "नदी वैतरणी नाम दुर्गन्धा रुधिरावहा। उष्णतोया महावेगा अस्थिकेशतरङ्गिणी"। 2. ಓಡ್ರ ದೇಶದ ಒಂದು ನದಿ.

ವೆತಸ ವೈತಸ (पुं०) 1. ಹುಳಿ ಹಬ್ಬಿ. वेतस स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 2. ವೇತಸ ಸಂಬಂಧವಾದ. वेतसस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। —सी—Ae. "आत्मा संरक्षितः सुह्मैर्वृत्तिमाश्रित्य वैतसीम्" रघु० ४-३५।

ವೈತಾನ ವೈತಾನ (वि०) 1. ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವಾದ. वितानस्य यज्ञस्येमे—वितान "अण्" (४-३-१२०)। "अमी वेदिं परितः कल्पधिष्ण्याः समिद्धन्तः प्रान्त-संस्तीर्णदर्भाः। अपघ्नन्तो दुरितं हव्यगन्धैः वैतानास्त्वां वह्नयः पालयन्तु" शाकु० ४-७। (न०) 2. ಯಜ್ಞದ ಹವಿಸ್ಸು.

ವೈತಾನಿಕ ವೈತಾನಿಕ (पुं०) 1. ಯಜ್ಞದ ಅಗ್ನಿ. वितानः यज्ञः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "वैतानिकान् विधिवशेन विहृत्य वह्नीन् पुण्याशयाः परिचरन्ति पुरोधसस्ते" याद० १९-५। (वि०) 2. ಯಾಗಮಾಡುವವನು. "त्रय्या च विद्यया केचित् त्वां वै वैतानिका द्विजाः" भाग० १०-४०-५।

ವೈತಾಲಿಕ ವೈತಾಲಿಕ (पुं०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನನ್ನು ಮಂಗಳವಾದ್ಯ ಗಾನಗಳಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುವವನು. विविधेन तालेन चरति—"ठक्" (४-४-८)। "वैतालिकाः स्फुटपदप्रकटार्थमुच्चैः भोगावलीः कलगिरोऽवसरेषु पेठुः" माघ० ५-६७।

ವೈದಗ್ಧೀ ವೈದಗ್ಧೀ (स्त्री०) ಶೋಭೆ, ರಮ್ಯತೆ, ಸೌಂದರ್ಯ. विदग्धस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "कालिन्दीजलजनितश्रियः-श्रयन्ते वैदग्धीमिह सरितः सुरापगायाः" माघ० ४-२६।

ವೈದಗ್ಧ್ಯ ವೈದಗ್ಧ್ಯ (न०) 1. ಪಾಂಡಿತ್ಯ. विदग्धस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "वैदग्ध्यख्यातिलोभाय मम नैवायमुद्यमः" कथास०। 2. ನೈಪುಣ್ಯ, ಜಾಣತನ, ಕೌಶಲ್ಯ. 3. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "तच्चेदस्ति ततस्तदेव गमकं पाण्डित्यवैदग्ध्ययोः" मालती० १-१०। 4. ರಚನಾಚಾತುರ್ಯ. "वैदग्ध्यं जहति कपोलकुङ्कुमानि" मालती० १-४०।

ವೈದರ್ಭ ವೈದರ್ಭ (पुं०) 1. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ದೊರೆ. विदर्भो निवासोऽस्य "अण्" (४-३-८९)। 2. ಭೀಮನೃಪತಿ, ದಮಯಂತಿಯ ತಂದೆ. "वैदर्भदूतानुनयोपहूतैः शृङ्गार-भर्तृरनुभावयद्भिः" नैष० १०-३७। 3. ಭೋಜರಾಜ, ಇಂದುಮತಿಯ ತಂದೆ. "वैदर्भनिर्दिष्टमसौ कुमारः कल्पेतन सोपानपथेन मञ्चम्" रघु० ६-३। 4. ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ತಂದೆಯಾದ ಭೀಷ್ಮಕರಾಜ. 5. ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಕ್ರತೆ,

ಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಾಠಿನ್ಯ, –ಕಾಪಟ್ಯ. 6. ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯ ತಂದೆ. (ತ್ರಿಂ) 7. ವಿದರ್ಭ ಸಂಬಂಧವಾದ.

ವೈದರ್ಭೀ ವೈದರ್ಭೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಭೀಮರಾಜನ ಪುತ್ರಿ ದಮಯಂತಿ. ವೈದರ್ಭಸ್ಯಾಪತ್ಯಂ ಸ್ತ್ರೀ "ಅಣ್" (೪-೧-೯೨)। "ವೈದರ್ಭಿ ದತ್ತಸ್ತವ ತಾವದೇಷ ವರೋ ದುರಾಪಃ ಪೃಥಿವೀಶ ಏವ" ನೈಷಂ ೧೪-೭೨। 2. ಭೀಷ್ಮಕರಾಜನ ಪುತ್ರಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ. "ಭಗವಾನಪಿ ಗೋವಿನ್ದ ಉಪಯೇಮೇ ಕುರೂದ್ವಹ। ವೈದರ್ಭೀ ಭೀಷ್ಮಕ-ಸುತಾ ಶ್ರಿಯೋ ಮಾತ್ರಾಂ ಸ್ವಯಂವರೇ" ಭಾಗಂ ೧೦-೫೨-೧೬। 3. ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮವಾದ ರಸಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಪದಗಳ ರಚನೆಯ ಒಂದು ಭೇದ, ಇದು ವೈದರ್ಭೀ ಗೌಡೀಯಾ ಮತ್ತು ಪಾಞ್ಚಾಲೀ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧ ರೀತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. "ರೀತಿರಾತ್ಮಾ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ। ವಿಶಿಷ್ಟಪದರಚನಾ ರೀತಿಃ। ಸಾ ತ್ರೇಧಾ ವೈದರ್ಭೀ ಗೌಡೀಯಾ ಪಾಞ್ಚಾಲೀ ಚೇತಿ" ಕಾವ್ಯಾಂ ಸೂಂ। ವಿದರ್ಭದೇಶದ ಕವಿಗಳು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ದೇಶದ ಹೆಸರಾಯಿತು. "ವಿದರ್ಭಾದಿಷು ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾ" ಕಾವ್ಯಾಂ ಸೂಂ। ಓಜಸ್ಸು ಪ್ರಸಾದ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಪದರಚನೆಯು ವೈದರ್ಭೀ ರೀತಿ. "ಸಮಗ್ರಗುಣೋಪೇತಾ ವೈದರ್ಭೀ" ಕಾವ್ಯಾಂ ಸೂಂ।

ವೈದಲ ವೈದಲ (ಪುಂ) 1. ರೊಟ್ಟಿ, ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಪೂಪ. "ಪೂಪೋಪ್ಯಪೂಪಃ ಪಿಷ್ಟಕಃ ಸ್ಯಾತ್ ವೈಲಲೋ ವಿದಲೋಽಪಿ ಚ"। (ನಂ) 2. ಭಿಕ್ಷುಕನ ಪಾತ್ರೆ, ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮೃಣ್ಮಯ ಅಥವಾ ಮರದ ಪಾತ್ರೆ.

ವೈದಿಕ ವೈದಿಕ (ಪುಂ) 1. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ವಿಪ್ರ. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ವೇದಂ ವೇತ್ತಿ—"ಠಕ್" (೪-೨-೫೯)। (ತ್ರಿಂ) 2. ವೇದವಿಹಿತವಾದ, ವೇದೋಕ್ತವಾದ. "ವೈದಿಕೇ ಕರ್ಮಯೋಗೇ ತು ಸರ್ವಾಣ್ಯೇತಾನ್ಯ-ಶೇಷತಃ" ಮನುಂ ೧೨-೮೭।

ವೈದುಷ್ಯ ವೈದುಷ್ಯ (ನಂ) ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ಜ್ಞಾನ, ವಿದ್ವತ್ತು. ವಿದುಷೋ ಭಾವಃ "ಷ್ಯಞ್" (೫-೧-೧೨೪)।

ವೈದೂರ್ಯ ವೈದೂರ್ಯ (ನಂ) ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವಿದೂರಾತ್ ಪ್ರಭವತಿ—ವಿದೂರ "ಠ್ಯಃ" (೪-೩-೮೪)। "ವಿಭ್ರದ್ಬಿಡಾಲೇ-ಕ್ಷಣಭೀಷಣಾಭ್ಯೋ ವೈದೂರ್ಯಕುಡ್ಯೇಷು ಶಶಿದ್ಯುತಿಭ್ಯಃ" ಮಾಘಂ ೩-೪೫। **ನವರತ್ನಗಳು:** (1) ಮಾಣಿಕ್ಯ (2) ಮುತ್ತು (3) ಹವಳ (4) ಪಚ್ಚೆ (5) ಪುಷ್ಪರಾಗ (6) ವಜ್ರ (7) ನೀಲ (8) ಗೋಮೇದಕ ಮತ್ತು (9) ವೈದೂರ್ಯ.

ವೈದೇಶಿಕ ವೈದೇಶಿಕ (ತ್ರಿಂ) 1. ಬೇರೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ವಿದೇಶೇ ದೇಶಾನ್ತರೇ ಭವಃ "ಠಞ್" (ವಾಂ ೪-೩-೬೦)। 2. ಅಪರಿಚಿತ, ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದವನು. "ವೈದೇಶಿಕೋಽಸ್ಮೀತಿ ಪೃಚ್ಛಾಮಿ। ಕಃ ಪುನರ್ಜಾಮಾತಾ" ಉಂ ರಾಂ ೧।

ವೈದೇಹ ವೈದೇಹ (ಪುಂ)1. ವಿದೇಹದೇಶದ ರಾಜ. ವಿದೇಹಾನಾಂ ರಾಜಾ—ವಿದೇಹ "ಅಞ್" (ವಾಂ ೪-೧-೧೬೬)। "ವೈದೇಹಸ್ಯ ವಯಂ ಚ ತೇ ಚ ಕಿಮಹೋ ಸಂಬನ್ಧಿನೋ ನ ಪ್ರಿಯಾಃ" ಮಂ ವೀಂ ೨-೭। 2. ವಿದೇಹದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. 3. ವರ್ತಕ. 4. ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) 5. ವಿದೇಹದೇಶದ ಜನರು.

ವೈದೇಹಕ ವೈದೇಹಕ (ಪುಂ) 1. ವರ್ತಕ, ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ ಮಾಡುವವನು. ವಿದೇಹೇಷು ಭವಃ "ವುನ್" (೪-೨-೧೨೮)। 2. ಶೂದ್ರನಿಂದ ವೈಶ್ಯಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ವಿದೇಹಸ್ಯಾಪತ್ಯಮ್ "ಅಞ್" (೪-೧-೧೬೮)। ಸ್ವಾರ್ಥೇ "ಕನ್" (೫-೪-೫)।

ವೈದೇಹೀ ವೈದೇಹೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಸೀತೆ, ಜಾನಕಿ. ವಿದೇಹಸ್ಯಾ-ಪತ್ಯಂ ಸ್ತ್ರೀ "ಅಣ್" (೪-೧-೯೨)। "ಙೀಪ್" (೪-೧-೧೫)। "ವೈದೇಹೀಪರಿರಮ್ಭ ಏಷ ಚ ಮುಹುಶ್ಚೈತನ್ಯಮಾಮೀಲಯನ್" ಮಂ ವೀಂ ೨-೨೨। 2. ವರ್ತಕನ ಪತ್ನಿ. 3. ಹಿಪ್ಪಲಿ ಗಿಡ. 4. ಗೋರೋಚನ. "ವೈದೇಹೀ ಪಿಪ್ಪಲೀಸೀತಾರೋಚನಾಸು ವಣಿಕ್‌ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್" ಹೇಮಂ।

ವೈದ್ಯ ವೈದ್ಯ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. "ವೇದ್ಯೋ ವೈದ್ಯಃಸದಾಯೋಗೀ" ವಿಂ ಸಂ। 2. ಪಂಡಿತ, ರೋಗಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವನು. ವಿದ್ಯಾಮಧೀತೇ ವೇತ್ತಿ ವಾ "ಅಣ್" (೪-೨-೫೯)।

ವೈದ್ಯನ ಲಕ್ಷಣ: ರೋಗಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವ ವೈದ್ಯನು ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಬೇಕು. ಶುಚಿಯಾಗಿಯೂ ಕೈ ಚುರುಕುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ರೋಗಿಯು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಆನಂದವುಂಟು ಮಾಡುವ ಔಷಧ ಮತ್ತು ಸಲಕರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ ರೋಗಿಯನ್ನು ಮೃದುವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಧರ್ಮರತನಾಗಿಯೂ ಇತರರು ನಡೆಸಿದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರಿಂದ ಪರಿಣತಿಪೊಂದಿದವನಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. "ಚಿಕಿತ್ಸಾಂ ಕುರುತೇ ಯಸ್ತು ಸ ಚಿಕಿತ್ಸಕ ಉಚ್ಯತೇ। ಸ ಚ ಯಾದೃಕ್ ಸಮೀಚೀನಸ್ತಾದೃಶೋಽಪಿ ನಿಗದ್ಯತೇ ॥ ತತ್ತ್ವಾಧಿಗತಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಃ ದೃಷ್ಟಕರ್ಮಾ ಸ್ವಯಂ ಕೃತೀ। ಲಘುಹಸ್ತಃ ಶುಚಿಃ ಶೂರಃ ಸಜ್ಜೋಪಸ್ಕರಭೇಷಜಃ। ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪನ್ನಗತಿರ್ಧೀಮಾನ್

व्यवसायी प्रियंवदः। सत्यधर्मपरो यश्च वैद्य ईदृक् प्रशस्यते"। ರೋಗಿಯಾಗಲಿ ಅವನ ಕಡೆಯವನಾಗಲಿ ರಿಕ್ತಹಸ್ತನಾಗಿ ಹೋಗಿ ವೈದ್ಯನನ್ನು ಕಾಣಕೂಡದು. "रिक्तहस्तो न पश्येत्तु राजानं भिषजं गुरुम्"॥ ವೈದ್ಯನು ರೋಗಿಯನ್ನು ಎಂಟು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು. (1) ನಾಡಿ (2) ಮೂತ್ರ (3) ಮಲ (4) ನಾಲಗೆ (5) ಮಾತಿನ ಧ್ವನಿ (6) ಸ್ಪರ್ಶ (7) ನೇತ್ರಗಳು ಮತ್ತು (8) ಆಕಾರ. ಇವು ಪರೀಕ್ಷೆಯ ವಿಷಯಗಳು. "रोगाक्रान्तशरीरस्य स्थानान्यष्टौ निरीक्षयेत्। नाडीं मूत्रं मलं जिह्वां शब्दस्पर्शदृगाकृतीः" ವೈದ್ಯಾಂ। ನಾಡೀ ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ನಾಲಗೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸದೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸುವ ವೈದ್ಯನು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. "नाड्या मूत्रस्य जिह्वायां लक्षणं यो न विन्दति। मारयत्याशु जन्तून् स वैद्यो न यशो लभेत्" ವೈದ್ಯಾಂ ಅಷ್ಟಸ್ಥಾನಪ°। **ನಾಡೀ ಪರೀಕ್ಷಾಕ್ರಮ:** ಬಲಗೈ ಅಂಗುಷ್ಠದ (ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ) ಅಧೋಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಮಣಿಕಟ್ಟಿನ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ) ವೈದ್ಯನು ತನ್ನ ಬಲಗೈಯಿಂದ ರೋಗಿಯ ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. "नाडीमङ्गुष्ठमूलाधः स्पृशेद्दक्षिणगे करे। ज्ञानार्थं रोगिणो वैद्यो निजदक्षिणपाणिना" ವೈದ್ಯಾಂ। ವೈದ್ಯನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಆಹಾರ ಸೇವನೆಗೆ ಮುಂಚೆ) ರೋಗಿಯ ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ರೋಗಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "अङ्गुष्ठमूलपरिपार्श्वमभागमध्ये नाडीं प्रभातसमये प्रथमं परीक्षेत्। वारत्रयं परीक्षेत धृत्वा धृत्वा विमुञ्चयेत्। विमृश्य बहुधा बुद्ध्या रोगव्यक्तिं विनिर्दिशेत्" ವೈದ್ಯಾಂ। ವಾತ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳ ವಾತಪಿತ್ತ ಪಿತ್ತಕಫ ವಾತಕಫಗಳ ಮತ್ತು ವಾತಪಿತ್ತಕಫಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಸಾಧ್ಯ ಅಥವಾ ಅಸಾಧ್ಯ—ಎಂಬುದನ್ನು ನಾಡಿಯು ತಿಳಿಸುವುದು. "वातं पित्तं कफं द्वन्द्वं त्रितयं सान्निपातकम्। साध्यासाध्य विवेकं च सर्वं नाड्या प्रकाश्यते" ವೈದ್ಯಾಂ। ವೈದ್ಯನು ಹೆಂಗಸರ ಎಡಗೈ ಮತ್ತು ಎಡಗಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮತ್ತು ಸ್ವಾನುಭವ ಬಲದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. "स्त्रीणां भिषग्वामहस्ते वामे पादे च यत्नतः। शास्त्रेण संप्रदायेन तथा स्वानुभवेन वै। परीक्षेद्बलवच्चासावभ्यासादेव जायते" ವೈದ್ಯಾಂ। ವಾತನಾಡಿಯ ಅಧಿದೇವತೆಯು ಬ್ರಹ್ಮ. ಪಿತ್ತನಾಡಿಗೆ ಶಂಕರನು ಅಧಿದೇವತೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಶ್ಲೇಷ್ಮ (ಕಫ) ನಾಡಿಯ ದೇವತೆ. "वातनाडी भवेद्ब्रह्मा पित्तनाडी च शङ्करः। श्लेष्मनाडी भवेद्विष्णुस्त्रिदेवा नाडिदेवताः" ವೈದ್ಯಾಂ। 3. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ, ಜ್ಞಾನಿ. 4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು. (वि०) 5. ವೇದ ಸಂಬಂಧವಾದ.

ವೈದ್ಯಕ ವೈದ್ಯಕ (ನ°) 1. ವೈದ್ಯ, ಚಿಕಿತ್ಸಕ. (ನಂ) 2. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರ, ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ. ಚತುರ್ಮುಖನು ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವವೇದಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನೂ ರಚಿಸಿದನು. ಪಂಚಮ ವೇದವಾದ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಸೂರ್ಯದೇವನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ಈ ಸಂಹಿತಾರೂಪವಾದ ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. **ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಆಯುರ್ವೇದದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದು ಮುಂದೆ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದವರ ಹೆಸರು:** ಧನ್ವಂತರಿ, ದಿವೋದಾಸ, ಕಾಶೀರಾಜ, ಅಶ್ವಿನಿ ದೇವತೆಗಳು, ನಕುಲ, ಸಹದೇವ, ಅರ್ಕಿ, ಚ್ಯವನ, ಜನಕ, ಬುಧ, ಜಾಬಾಲ, ಜಾಜಲಿ, ಪೈಲ, ಕವಥ, ಅಗಸ್ತ್ಯ ಇವರು ವೇದ ಮತ್ತು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಜ್ಞರಾದವರು ಮತ್ತು ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರು. "ऋग्यजुःसामाथर्व्यान् दृष्ट्वा वेदान् प्रजापतिः। विचिन्त्य तेषामर्थं चैवायुर्वेदं चकार सः॥ कृत्वा तु पञ्चमं वेदं भास्कराय ददौ विभुः। स्वतन्त्रसंहितां तस्माद्भास्करश्च चकार सः॥ भास्करश्च स्वशिष्येभ्यः आयुर्वेदं स्वसंहिताम्। प्रददौ पाठयामास ते चक्रुः संहितास्ततः॥ तेषां नामानि विदुषां तन्त्राणि तत्कृतानि च। व्याधिप्रणाशबीजानि साध्वि मत्तो निशामय॥ धन्वन्तरिर्दिवोदासः काशीराजस्तथाश्विनौ। नकुलः सहदेवोऽर्किश्च्यवनो जनको बुधः॥ जाबालो जाजलिः पैलः कवथोऽगस्त्य एव च। एते वेदाङ्गवेदज्ञाः षोडश व्याधिनाशनाः" ಬ್ರಹ್ಮವೈ°।

ವೈದ್ಯುತ ವೈದ್ಯುತ (वि०) ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. विद्युतः इदम्। "अण्" (४-३-१२०)। "व्यतिकर इव भीमस्तामसो वैद्युतश्च प्रणिहितमपि चक्षुर्ग्रस्तमुक्तं हिनस्ति" उ० रा० ५-१२।

ವೈಧ ವೈಧ (वि०) 1. ವಿಧಿ ಸಂಬಂಧವಾದ, ವಿಧಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ. विधेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। "प्रियाक्षरालीं रसधारयापि वैधीं विधेया मधुपर्कतृप्तिः" नैष० ८-२०। 2. ಶಾಸನಬದ್ಧವಾದ, ಕಾನೂನಿಗೊಳಪಡುವ.

वैधनिका वैधनिका (स्त्री०) ಬೈರಿಗೆ, ಕಂಡಿ ಕೊರೆಯುವ ಮೊಳೆ.

वैधर्म्य वैधर्म्य (न०) 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಾದೃಶ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विरुद्धो धर्मः, तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ.

वैधव्येय वैधवेय (पुं०) ವಿಧವೆಯ ಮಗ. विधवाया अपत्यम् पुमान् "ढक्" (४-१-१२३)।

वैधव वैधव (पुं०) ಬುಧ. विधोः चन्द्रस्यापत्यम्।

वैधव्य वैधव्य (न०) ಪತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विधवायाः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैधात्र वैधात्र (पुं०) 1. ಸನತ್ಕುಮಾರ, ಚತುರ್ಮುಖನ ಪುತ್ರ. विधातुरपत्यम् "अण्" (४-२-९२)। (वि०) 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಬಂಧವಾದ. विधातुरयम् "अण्" (४-३-१२०)।

वैधात्री वैधात्री (स्त्री०) ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲತೆ, ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು. विधातुरियम्—विधातृ "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

वैधुर्य वैधुर्य (न०) ಅಗಲಿರುವಿಕೆ, ವಿಯೋಗ. पति अथवा पत्न्याः मृतियिंद उंटागुव अवस्थे. विधुरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैधृति वैधृति (स्त्री०) ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಒಂದು ಯೋಗ. ವೈಧೃತಿ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಶುಭಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಕೂಡದು. "परिघस्य त्यजेदर्धं सप्त शूले च नाडिकाः। गण्ड-व्याघातयोः षट् च नव हर्षणवज्रयोः। वैधृतिव्यतिपातौ च समस्तौ परिवर्जयेत्"।

वैधेय वैधेय (वि०) ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ಏನನ್ನೂ ತಿಳಿಯದವನು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು. विधेयं विधानम्—तस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "अज्ञ मूढयथाजात-मूर्खवैधेयबालिशाः" अम०। "प्रलपत्येष वैधेयः" शाकु० २।

वैनतेय वैनतेय (पुं०) 1. ವಿನತೆಯ ಪುತ್ರ, ಗರುಡ. विनतायाः अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२०)। "इति विज्ञापितोदन्तं दत्तहस्तं बलद्विषम्। विनिवर्त्य जगन्नाथो वैनतेयमथास्मरत्" याद० १६-५०। 2. ವಿನತೆಯ ಪುತ್ರ ಅರುಣ.

वैनयिक वैनयिक (पुं०) 1. ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ರಥ, ಯುದ್ಧದ ತರಬೇತಿಯ ರಥ. 2. ವಿನಯ. विनय स्वार्थे "ठक्" (५-४-३४)। (वि०) 3. ವಿನಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

वैनायक वैनायक (वि०) 1. ವಿನಾಯಕನ ಸಂಬಂಧವಾದ. विनायकस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "न जातु वैनायकमेकमुद्धृतं विषाणमद्यापि पुनः प्ररोहति" माघ० १-६०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-यकी -यक्यः**. "वैनायक्यश्चिरं वो वदनविधुतयः पान्तु चीत्कारवत्यः" मालती० १-१। 2. ಬುದ್ಧನ ಸಂಬಂಧವಾದ (ದರ್ಶನ), ಬೌದ್ಧದರ್ಶನ.

वैनाशिक वैनाशिक (न०) 1. ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತ್ಮೂರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. विनाशः प्रयोजनं कारणमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "वैनाशिके विनाशः स्यात् देहद्रविणसंपदाम्"। 2. ಬೌದ್ಧದರ್ಶನ, ಕ್ಷಣಿಕವಾದಗಳ ತತ್ತ್ವ. (पुं०) 3. ಜೇಡರ ಹುಳ. (वि०) 4. ಪರರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವನು. "वैनाशिकः स्यात्-क्षणिके परतन्त्रोर्णनाभयोः" मेदि०। 5. ಕ್ಷಣಿಕ, ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮಾತ್ರವಿರುವ.

वैनीतक वैनीतक (पुंन०) 1. ವಾಹನಗಳ ಪರಂಪರೆ, ವಾಹನಗಳ ಸಾಲು. विनीयते स्म—वि+णीञ् (प्रापणे) "कः" (३-२-१०२)। "परम्परावाहनं यत् तद्वैनीतक-मस्त्रियाम्" अम०। (वि०) 2. ವಿನೀತನ ಸಂಬಂಧವಾದ.

वैन्य वैन्य (पुं०) ವೇನರಾಜನ ಮಗ. वेनस्यापत्यम् "यञः" (४-१-१५१)। ಇವನಿಗೆ ಪೃಥು ಮಹಾರಾಜನೆಂದು ಹೆಸರು. "वैन्यो नाम महीपालो यः पृथुः परिकीर्तितः। येन दुग्धा मही पूर्वं प्रजानां हित-कारणात्"। ವಿವರಕ್ಕೆ "पृथु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

वैपरीत्य वैपरीत्य (न०) ವಿಪರೀತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿಪರ್ಯಯ. विपरीतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैपुल्य वैपुल्य (न०) 1. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಗಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. विपुलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸಮೃದ್ಧಿ, ಜೇರಳ, ಪುಷ್ಕಳ.

वैफल्य वैफल्य (न०) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಫಲ ಲಭಿಸದಿರುವಿಕೆ. विफलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैबोधिक वैबोधिक (पुं०) 1. वैतालिक, निद्दयिंद एच्चरगॊळिसुववनु, स्तुति मत्तु संगीतगळिंद राजनन्नु एच्चिसुववनु. विबोधः प्रबोधनं शीलमस्य "ठक्" (४-४-६१)। "वैबोधिकध्वनिविभावित-पश्चिमार्धा" किरा० १-७४। 2. कावलुगार.

वैभव वैभव (न०) 1. ऐश्वर्य, संपत्तु. विभोर्भावः "अण्"। 2. महिमे, घनते, उत्कर्ष. 3. शक्ति, प्रभाव, सामर्थ्य. "व्याप नगपतिरिव स्थिरतां महतां हि धैर्यमविभाव्यवैभवम्" किरा० १२-३। 4. अतिशय, अधिक्य. "यत्सङ्गलब्धं निजवीर्यवैभवं तीर्थं मुहुः संस्पृशतां हि मानसम्" भाग० ५-१८-११।

वैभ्राज वैभ्राज (न०) देवतेगळ उद्यानवन.

वैमत्य वैमत्य (न०) 1. भिन्नाभिप्रायः, अभिप्राय भेद, मनस्ताप. विरुद्धा मतिः विमतिः— विमतेः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. इष्टविल्लदिरुवुदु.

वैमनस्य वैमनस्य (न०) 1. द्वेष, हितवाद मनस्सिल्लदिरुवुदु. 2. मनस्सिगे नेम्मदियिल्लदिरुवुदु, चित्तक्षोभे. विमनसो भावः। "अस्मात्प्रभवतो वैमनस्यादुत्सवः प्रत्याख्यातः" शाकु० ६।

वैमात्रेय वैमात्रेय (पुं०) मलतायियु मग. विरुद्धा माता—विमातुरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)। (स्त्री०) **-यी -येयः** "ङीप्" (४-१-१५)।

वैमानिक वैमानिक (पुं०) विमानदिंद संचरिसुववनु. विमानेन चरति—विमान "ठक्" (४-४-८)। "त्रिविष्टपानोकहपुष्पवृष्टिं वैमानिकैरन्वभवन् विमुक्ताम्" याद० २०-५९।

वैमुख्य वैमुख्य (न०) 1. मुखवन्नु हिंदक्के तिरुगिसुवुदु, एदुरिगे निंतु गौरविसदिरुवुदु, मुख कॊट्टु मर्यादेयिंद मातनाडिसदिरुवुदु. विमुखस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. इष्टविल्लदिरुविके, विसोधवागिरुविके.

वैयग्र्य वैयग्र्य (न०) व्यग्रते, आसक्तनागिरुविके, श्रद्धेयिंद कूडिरुविके, ऒंदे कार्यदल्लि मग्ननागिरुविके. व्यग्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "यत्स्वान्ते संविमृष्टं तदनुगुणविधौ यच्च वैयग्र्यमासीत्" म० वी० ७-३८।

वैयर्थ्य वैयर्थ्य (न०) प्रयोजनविल्लदिरुविके, फलविल्लदिरुविके. व्यर्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैयधिकरण्य वैयधिकरण्य (न०) बेरे बेरे स्थळगळल्लिरुविके, विभिन्न देशगळल्लिरुविके. व्यधिकरणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैयाकरण वैयाकरण (पुं०) 1. व्याकरण शास्त्रवन्नु अध्ययन माडुववनु, व्याकरण शास्त्रवन्नु कलियुववनु. 2. व्याकरण शास्त्रवन्नु तिळिदवनु. व्याकरणमधीते वेत्ति वा—व्याकरण "अण्" (४-२-५९)। "वैयाकरणकिरातादपशब्दमृगाः क्व यान्तु संत्रस्ताः"। (वि०) 3. व्याकरण संबंधवाद. स्त्रियां **वैयाकरणी** वैयाकरणः.

वैयाकरणपाश वैयाकरणपाश (पुं०) वैयाकरणनेंदु हेळिकॊळ्ळुववनु, व्याकरणज्ञानविल्लदिद्दरू इदेयेंदु गर्व हॊंदिरुववनु.

वैयाकरणभार्या वैयाकरणभार्या (पुं०) व्याकरण शास्त्रवन्नु अध्ययनमाडिद पत्नियुळ्ळवनु. वैयाकरणी भार्या यस्य।

वैयाघ्र वैयाघ्र (पुं०) 1. हुलिय चर्म हॊदिसिद रथ. व्याघ्रस्य अवयवो विकारो वा "अञ्" (४-३-१५४)। वैयाघ्रेण चर्मणा परिवृतो रथः "अञ्" (४-२-१२)। (वि०) 2. हुलिय संबंधवाद. व्याघ्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "वैयाघ्रचर्मवसना सोर्ध्वमूर्धानना सती"। 3. हुलिय चर्मदिंद हॊदिसल्पट्ट.

वैयात्य वैयात्य (न०) धाष्ट्र्य, दिट्टतन, लज्जेयिल्लदिरुविके. वियातस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२३)। "अन्यदा भूषणं पुंसः क्षमा लज्जेव योषितः। पराक्रमः परिभवे वैयात्यं सुरतेष्विव" माघ० २-४४।

वैयासकि वैयासकि (पुं०) व्यासमहर्षिय पुत्र, शुकमहर्षि. व्यासस्यापत्यम्—"इञ्" "अकञ्" च (वा० ४-१-९७)। ऐजागमः (७-३-३)। "एवं निशम्य भृगुनन्दन साधुवादं वैयासकिः स भगवानथ विष्णुरातम्" भाग० १०-१-१४।

वैयुष्ट वैयुष्ट (वि०) प्रातःकालदल्लि कॊडल्पडुव मत्तु माडल्पडुव. व्युष्टे दीयते कार्यं वा "अण्" (५-१-९७)। ऐजागमः (७-३-३)।

वैर वैर (न०) द्वेष, शत्रुत्व, पगेतन. वीरस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "विधाय वैरं सामर्षं नरोऽरौ य उदासते। प्रक्षिप्योदर्चिषं कक्षे शेरते तेऽभिमारुतम्" माघ० २-४२।

वैरङ्गिक वैरंगिक (वि०) अनादरक्कॆ अर्हवाद. विरागं नित्यमर्हति—"ठक्" विरङ्गादेशश्च (ग० ५-१-६४)।

वैरनिर्यातन वैरनिर्यातन (न०) द्वेषवन्नु तीरिसि कॊळ्ळुवुदु, अपकारक्कॆ तक्क प्रतीकार माडुवुदु. वैरस्य निर्यातनम्। **वैरशुद्धिः** वैरशुद्धिः.

वैरल्य वैरल्य (न०) 1. विरळवागिरुविकॆ, दट्टवागिल्लदिरुविकॆ, ऒत्तागिल्लदिरुविकॆ. विरलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. अपूर्ववागिरुविकॆ, दुर्लभवागिरुविकॆ.

वैराग्य वैराग्य (न०) 1. तत्त्वज्ञानदिंद दोषवन्नु कंडु प्रपंचद विषयगळल्लि आसॆयन्नु तॊरॆदिरुविकॆ, यावव विषयदल्लियू अपॆक्षॆयिल्लदिरुविकॆ. विरागस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते" गीता ६-३५। 2. अपरागा, असमाधान, अतृप्ति. "कामं प्रकृतिवैराग्यं सद्यः शमयितुं क्षमः" रघु० १७-५५।

वैराज वैराज (वि०) 1. विराट्पुरुषन (ब्रह्मन) संबंधवाद. विराजः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "वैराजा नाम ते लोकास्तेजसाः सन्तु ते शिवाः" उ० रा० २-१२। (पुं०) 2. विराट्पुरुषन अंशदिंद आविर्भविसिद पुरुष. विराट् अनिरुद्धः तदंशसंभूतः पुरुषः वैराजः।

वैराज्य वैराज्य (न०) विराट्पुरुषन भाव, अणिमादि सिद्धियन्नु हॊंदिरुविकॆ. विराजो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

वैराट वैराट (पुं०) 1. विराटराजन पुत्र, उत्तरकुमार. विराटस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। (न०) 2. महाभारतद विराटपर्व. (वि०) 3. विराटराजन संबंधवाद. विराटस्येदम् "अण्"। (स्त्री०) 4. **वैराटी** वैराटी. विराटराजन पुत्रि, उत्तरॆ. "अभिमन्योर्वैरा भार्या वैराटी चातिसुन्दरी"।

वैरात्रिक वैरात्रिक (वि०) अपररात्रियल्लि नडॆयुव, रात्रिय कॊनॆय जावदल्लि नडॆयुव. विगता रात्रिः विरात्रः "अच्" (५-४-८७)। रात्र शब्दस्य पुंस्त्वम् (२-४-२९)। विरात्रे भवम् "ठञ्"। "आवर्तयन्त्यतनुहेषितवीचिभेदैः वैरात्रिकं वटुभिरध्ययनं प्रवृत्तम्" याद० १९-५९।

वैरिन् वैरिन् (पुं०) शत्रु, हगॆ. वैरमस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "ज्वलतस्तव जातवेदसः सततं वैरिकृतस्य चेतसि" किरा० २-२४।

वैरूप्य वैरूप्य (न०) 1. विकार रूपवागिरुविकॆ, कुरूप. विरूपस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "वैरूप्यमङ्गेषु कशाभिघातः मौण्ड्यं तथा लक्षण संनिपातः" रामा०। "वैरूप्यपौनरुक्त्येन भीषणां तामयोजयत्" रघु० १२-४०। 2. समानवागिल्लदिरुविकॆ, एकरीतियल्लिल्लदिरुविकॆ. "एतच्चान्योन्यवैरूप्यम्" भा०।

वैरोचन वैरोचन (पुं०) 1. विरोचनन पुत्रनाद बलिचक्रवर्ति. विरोचनस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. सूर्यन पुत्र.

वैरोचनि वैरोचनि (पुं०) 1. बलिचक्रवर्ति. विरोचनस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "वैरोचने किमाश्रित्य शोचितव्ये न शोचसि" भा० शान्ति० २२७-१५। 2. बुद्धदेव. 3. सूर्यन पुत्र. "वैरोचनिस्तु सुगते बलिदैत्यार्कपुत्रयोः" मेदि०।

वैरोचि वैरोचि (पुं०) बलिचक्रवर्तियु मग, बाणासुर. "वैरोचिर्बलिनन्दनः"।

वैरोद्धार वैरोद्धार (पुं०) वैरप्रतीकार, द्वेषवन्नु तीरिसिकॊळ्ळुवुदु, अपकारक्कॆ माडुव प्रतीकार. वैरस्योद्धारः।

वैलक्षण्य वैलक्षण्य (न०) 1. व्यत्यास, भेद. विलक्षणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "श्वेतादिष्वपि युगापचाररूपेण धर्मवैलक्षण्यम्"। 2. साम्यविल्लदिरुविकॆ.

वैलक्ष्य वैलक्ष्य (न०) 1. मनस्सिनल्लि उंटागुव संकॊच, किरिकिरि, बॆचाटु. विलक्षस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पाषाणस्खलनविलोलमाशु नूनं वैलक्ष्याद्ययुरवरोधनानि सिन्धोः" माघ० ८-८। 2. नटनॆ, सॊगु, असाभाविकतॆ. 3. लज्जॆ, नाचिकॆ.

वैवधिक वैवधिक (पुं०) 1. कावडियन्नु हॊत्तु व्यापार माडुववनु. विवधं वहति "ठक्" (४-४-१७)। 2. तिरुगाडुत्त व्यापारमाडुववनु, तिरुगुव्यापारि. विवधेन हरति "ठक्"।

वैवर्ण्य वैवर्ण्य (न०) 1. बण्णद बदलावणॆ, छायॆ बदलायिसुवुदु, विषाद मद कोप मॊदलाद

ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೇಹಸೌಂದರ್ಯದ ಬದಲಾವಣೆ. विवर्णस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "विषादमदरोषाद्यैर्वर्णान्यित्वं विवर्णता (वैवर्ण्यम्)" सा० द० ३-१३१। ಇದು ಎಂಟು ವಿಧ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ಬೇರೆ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದು, ಒಂದು ಜಾತಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತಿಗೆ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುದು.

ವೈವಸ್ವತ ವೈವಸ್ವತ (पुं) 1. ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ— (1) ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. (2) ಶನಿಮಹಾರಾಜ. (3) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಮನು. विवस्वत: अपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। "वैवस्वतो मनुर्नमि माननीयो मनीषिणाम्" रघु० १-११। ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಮನ್ವಂತರದ ಅಧಿಪತಿ. ಈ ವೈವಸ್ವತಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಪುರಂದರನೆಂಬ ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪನು. (1) कश्यप: (2) अत्रि: (3) वसिष्ठ: (4) विश्वामित्र: (5) गौतम: (6) जमदग्नि: ಮತ್ತು (7) भरद्वाज: ಇವರು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು. (1) इक्ष्वाकु: (2) नृग: (3) शर्याति: (4) दिष्ट: (5) धृष्ट: (6) करूषक: (7) नरिष्यन्त: (8) पृषध्र: (9) नाभाग: ಮತ್ತು (10) कवि: ಈ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರರು. 2. ಏಕಾದಶ ರುದ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ರುದ್ರ.

ವೈವಸ್ವತೀ ವೈವಸ್ವತೀ (स्त्री०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಯಮುನಾ ನದಿ, ಕಾಳಿಂದೀ ನದಿ. विवस्वतोऽपत्यं स्त्री—"अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕು. विवस्वत: इयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

ವೈವಾಹಿಕ ವೈವಾಹಿಕ (वि०) 1. ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧವಾದ. विवाहस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "पञ्चमे सप्तमे चैव येषां वैवाहिकी क्रिया। ते च सान्तानिन: सर्व पतिता: शूद्रतां गता:"। 2. ವಿವಾಹ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಸ್ತು. विवाह: प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "वैवाहिकै: कौतुकसंविधानैर्गृहे गृहे व्यग्रपुरन्ध्रिवर्गम्" कुमा० ७-२। (पुं०) 3. ಸಂಬಂಧಿ, ಮಗಳ ಮತ್ತು ಮಗನ ಮಾವ (ಶ್ವಶುರ), ಅಳಿಯನ ಅಥವಾ ಸೊಸೆಯ ತಂದೆ.

ವೈಶದ್ಯ ವೈಶದ್ಯ (न०) 1. ಸ್ವಚ್ಛತೆ, ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. विशदस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವುದು, ಚುರುಕಾಗಿರುವುದು. शिष्यबुद्धिवैशद्याय। 3. ಬೆಳ್ಳಗಿರುವಿಕೆ, ಶುಭ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಚಿತ್ತಶಾಂತಿ, ಮನಸ್ಸಿನ ನೆಮ್ಮದಿ, ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ. 5. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ. "वैशद्यहृद्यैर्नन्दिमाभिरामै:" नैष० १४-६।

ವೈಶಂಪಾಯನ ವೈಶಂಪಾಯನ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯ, ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯು ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಶಿಷ್ಯ. विशम्पस्य गोत्रापत्यं पुमान् "फक्" (४-१-११०)। "वैशम्पायननामानं यजुर्वेदस्य चाग्रहीत्" विष्णुपु०। ["वेद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದ ಒಂದನೇ ಮಹಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನಮೇಜಯನಿಗೆ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಋಷಿ.

ವೈಶಸ ವೈಶಸ (न०) 1. ವ್ಯಸನ, ದುಃಖ. "धिगुच्छ्वसितवैशसं मम यदित्थमेकाकिनो धिगेव" मालती० १-३५। 2. ಹತ್ಯೆ, ಕೊಲೆ, ವಧೆ. विशसति हिनस्ति विशसो घातुक:। विशसस्य कर्म "अण्" (५-१-१३०)। वैशसम्। "एतद्वैशसवज्रघोरपतनं शश्वन्ममोत्पश्यत:" उ० रा० ४-२४।

ವೈಶಾಖ ವೈಶಾಖ (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ಮಾಸ (ತಿಂಗಳು)ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾಸ, ವೈಶಾಖ ಮಾಸ. विशाखानक्षत्रयुक्तचन्द्रमसा युक्ता वैशाखी पौर्णमास्यस्मिन् वैशाखो मास:। "विशाखातारकायुक्ता वैशाखी पूर्णिमा भवेत्। सा वैशाखी यत्र मासे स वैशाख: प्रकीर्तित:"। 2. ಮಂತು, ಕಡಿಗೋಲು. "धृततरकरदक्षा: क्षिप्त-वैशाखशैले" माघ० ११-८।

ವೈಶಾಖೀ ವೈಶಾಖೀ (स्त्री०) 1. ವೈಶಾಖ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ವಿಶಾಖಾ ನಕ್ಷತ್ರದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. विशाखानक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी वैशाखी "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಕೆಂಪು ಕೊಮ್ಮೆ ಗಿಡ.

ವೈಶಿಕ ವೈಶಿಕ (पुं०) 1. ಅನೇಕ ವೇಶ್ಯೆಯರ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಒಬ್ಬ ನಾಯಕ. वेशेन जीवति—वेश "ठक्" (४-४-१२)। (1) पति: (2) उपपति: ಮತ್ತು (3) वैशिक: ಎಂದು ಶೃಂಗಾರ ನಾಯಕನು ಮೂರು ವಿಧ. (न०) 2. ವೇಶ್ಯೆಯ ಕಲೆ, ವಾರಾಂಗನೆಯ ಚಾತುರ್ಯ. वेशे भवम् "ठक्" (वा० ४-३-६०)। (वि०) 3. ವೇಶ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ, ವಾರಾಂಗನೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। —की —क्य. "ऋग्वेदं सामवेदं गणितमथ कलां वैशिकीं हस्तिशिक्षाम्" मृच्छ० १-४।

ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ (ನ॰) 1. ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತನ್ನದೇ ಆಗಿರುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ, ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ. विशिष्टस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "वैशिष्ट्यादन्यमर्थं वा बोधयेत्सार्थसंभवा" सा॰ द॰ २-१७। 2. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಯೋಗ. भूतलं घटविशिष्टम् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಘಟ ಮತ್ತು ಭೂತಲಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. 3. ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ, ಭೇದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. 4. ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವಿಕೆ.

ವೈಶೇಷಿಕ ವೈಶೇಷಿಕ (पुं॰) 1. ಕಣಾದಮುನಿ ರಚಿತವಾದ ವೈಶೇಷಿಕ ದರ್ಶನವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. (ನ॰) 2. ವೈಶೇಷಿಕ ದರ್ಶನ, ಆರು ವಿಧ ಆಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿಯೊಂದು ವಿಧ. विशेषं पदार्थभेदमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "ठक्" (४-३-८७)। ಇದು ಕಣಾದಮುನಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಸೂತ್ರಾತ್ಮಕ ಹತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ. (वि॰) 3. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ. विशेष एव "ठक्" (५-४-३४)। 4. ಇತರ ವ್ಯವಚ್ಛೇದಕ. विशेषाय इतरेभ्यो व्यवच्छेदाय प्रभवति "ठक्" (५-१-१०१)।

ವೈಶ್ಯ ವೈಶ್ಯ (पुं॰) 1. ತೃತೀಯ ವರ್ಣದವನು. विशति—विश (प्रवेशने) "क्विप्" (३-२-१७८)। स्वार्थे "ष्यञ्" (वा॰ ५-१-१२४)। ಇವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಊರು ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು. "ऊरू तदस्य यद्वैश्यः"। ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಕೃಷಿ ಗೋಸಂರಕ್ಷಣ ವಾಣಿಜ್ಯ ಇವು ಮೂರು ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳು. "कृषिगोरक्षवाणिज्यं वैश्यस्यापि स्वभावजम्" गीता १८-४४। (वि॰) 2. ವೈಶ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ. वैश्यस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "क्षात्राणि वैश्यानि च सेवमानः शौद्राणि कर्माणि च ब्राह्मणः सन्। अस्मिल्लोके निन्दितो मन्दचेताः परे च लोके निरयं प्रयाति" भा॰ शान्ति॰ ६१-४। (स्त्री॰) -श्या-श्यी. ವೈಶ್ಯ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. "वैश्यश्चेत् क्षत्रियां गुप्तां वैश्यां वा क्षत्रियो व्रजेत्। यो ब्राह्मण्यामगुप्तायां तावुभौ दण्डमर्हतः" मनु॰ ८-३८२।

ವೈಶ್ಯಕರ್ಮನ್ ವೈಶ್ಯಕರ್ಮನ್ (ನ॰) ವೈಶ್ಯನ ಕಾರ್ಯ, ವೈಶ್ಯನ ವೃತ್ತಿ. (1) ವಾಣಿಜ್ಯ, ವರ್ತಕತನ. (2) ಕೃಷಿ, ವ್ಯವಸಾಯ. "कृषिगोरक्षवाणिज्यं वैश्यं कर्म स्वभावजम्" १८-४४।

ವೈಶ್ರವಣ ವೈಶ್ರವಣ (पुं॰) ಕುಬೇರ, ಧನಾಧಿಪ. विश्रवसोऽपत्यं पुमान् "अण्" विश्रवः शब्दस्य विश्रवणादेशश्च निपा॰ (४-१-११२)।

ವೈಶ್ರವಣಾಲಯ ವೈಶ್ರವಣಾಲಯ, -आवास -आवास (पुं॰) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ.

ವೈಶ್ವದೇವ ವೈಶ್ವದೇವ (पुं॰) 1. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಯಾಗದ ನಾಲ್ಕು ಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೊಂದು. 2. ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೊಂದಾದ ಭೂತಯಜ್ಞ. 3. ವಿಶ್ವೇದೇವ ಸಂಬಂಧವಾದ ಹೋಮ. विश्वदेवस्यायम् "अण्" (४-३-३२०)।

ವೈಶ್ವಾನರ ವೈಶ್ವಾನರ (पुं॰) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. विश्वे नरो अस्य विश्वानरः, दीर्घः (६-३-१२९)। विश्वानरस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११४)। 2. ಜಾಠರಾಗ್ನಿ, ದೇಹದೊಳಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡುವ ಒಂದು ಅಗ್ನಿ. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಖಾದ್ಯ ಚೂಷ್ಯ ಲೇಹ್ಯ ಮತ್ತು ಪೇಯ ರೂಪವಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವುದು. "अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः। प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम्" गीता १५-१४। 3. ಚಿತ್ರಕ ವೃಕ್ಷ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ.

ವೈಷಮ್ಯ ವೈಷಮ್ಯ (ನ॰) 1. ಭೂಮಿಯು ಸಮನಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನೆಲವು ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾಗಿರುವಿಕೆ. विषमस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "समतां वसुधायाश्च स सम्यगुदपादयत्। वैषम्यं हि परं भूमेरिति नः परमा श्रुतिः" भा॰ शान्ति॰ ५९-१२३। 2. ತಾರತಮ್ಯ, ಅಸಮತೆ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಇರುವುದು. "महच्च फलवैषम्यं दृश्यते कर्मसन्धिषु" भा॰। 3. ದುಃಖ, ಕಷ್ಟ. "वैषम्यं परमं प्राप्तो दुःखितो गतचेतनः। भर्ता तेऽहं निबोधेदं वचनं हितमात्मनः" भा॰ वन॰ ६१-२०। 4. ಕಠಿನತೆ, ಒರಟಾಗಿರುವಿಕೆ.

ವೈಷಯಿಕ ವೈಷಯಿಕ (वि॰) 1. ವಿಷಯಸಂಬಂಧವಾದ. (ಆಧಾರ). ಆಧಾರವು (1) औपश्लेषिकः (2) वैषयिकः ಮತ್ತು (3) अभिव्यापकः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. मोक्षे इच्छास्ति ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವೈಷಯಿಕ ಆಧಾರ. विषयेण निर्वृत्तः "ठक्"। 2. ವಿಷಯಾಸಕ್ತ, ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು.

ವೈಷ್ಟುತ ವೈಷ್ಟುತ (नं॰) ಹೋಮದ ಭಸ್ಮ.

ವೈಷ್ಟ್ರ ವೈಷ್ಟ್ರ (पुं॰) 1. ಆಕಾಶ. 2. ವಾಯು. 3. ಭುವನ, ಲೋಕ, ಜಗತ್ತು. विश (प्रवेशने) "ष्ट्रः" (उ॰ ४-१५९)।

ವೈಷ್ಣವ ವೈಷ್ಣವ (पुं॰) 1. ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಪಾಸಕ. विष्णोरयम् "अण्" (४-३-१२०)। ಕಂಠ

ದಲ್ಲಿ ತುಲಸೀ ಮಾಲೆಯನ್ನೂ ಬಾಹುಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖ ಚಕ್ರ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನೂ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವವನು ವೈಷ್ಣವನು. "ये कण्ठलग्नतुलसी-नलिनाक्षमालाः ये बाहुमूलपरिचिह्नितशङ्खचक्राः। ये वा ललाटफलके लसदूर्ध्वपुण्ड्राः ते वैष्णवा भुवनमाशु पवित्रयन्ति"॥ "गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रो यस्य कर्णे प्रवेक्ष्यति। तं वैष्णवं महापूतं प्रवदन्ति मनीषिणः"॥ "संसारो वैष्णवाधीनो देवा वैष्णवपालिताः। अहं च वैष्णवाधीनस्तस्मात् श्रेष्ठाश्च वैष्णवाः"॥ "देवस्वं ब्राह्मणद्रव्यं परस्वं च चतुर्मुख। पश्यन्ति विषवद्ये च ज्ञेयास्ते वैष्णवा जनाः"॥ (न०) 2. ಹೋಮದ ಭಸ್ಮ. 3. ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರ. 4. ಶ್ರೀವೈಕುಂಠ. (वि०) 5. ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧವಾದ. "गां गतस्य तव धाम वैष्णवं कोपितोऽसि मया दिवृक्षुणा" रघु० ११-८५।

वैष्णवपुराण ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣ (न०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ ವಿರಚಿತ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವಿವರಕ್ಕೆ "विष्णुपुराण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

वैष्णवाचार ವೈಷ್ಣವಾಚಾರ (पुं०) ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನ ನಡವಳಿಕೆ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಪಾಸಕನು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನ ಕರ್ತವ್ಯ. वैष्णवस्य आचारः। ದೇವರು ಗೋವುಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಜ್ಞಾನ ವಯೋವೃದ್ಧರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಇವರನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆರಾಧಿಸಬೇಕು. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತವ್ಯಲೋಪ ವಿಲ್ಲದೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ.

वैष्णवी ವೈಷ್ಣವೀ (स्त्री०) 1. ವಿಷ್ಣುಶಕ್ತಿ. विष्णोरियम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "या विष्णो राजसी शक्तिः पालिनी चैव वैष्णवी" वराहपु०। 2 ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 3. ಗಂಗೆ.

वैसारिण ವೈಸಾರಿಣ (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ. ಮೀನು. विविधं सरति—सृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। विसारी "अण्" (५-४-१६)। "मत्स्यो वैसारिणोऽण्डजः" अम०।

वैसूचन ವೈಸೂಚನ (न०) ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನು ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರವನ್ನು (ವೇಷವನ್ನು) ಹೊಂದುವುದು.

वैहार्य ವೈಹಾರ್ಯ (वि०) ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಆಟವಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪರಿಹಾಸ್ಯಪೂರ್ವಕ ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪತ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧಿ ಸ್ಯಾಲ ಮತ್ತು ಪತ್ನಿಯ ಬಂಧು.

वैहासिक ವೈಹಾಸಿಕ (पुं०) ನಕಲಿ, ಹಾಸ್ಯಗಾರ. विहास "ठक्" (५-१-१०९)। "भानुस्ताम्यद्वनरुहवनीकेलिवैहासिकोऽयम्" नैष० ११-६४।

वोड्र ವೋಡ್ರ (पुं०) 1. ಗೋನಸಮೆಂಬ ದೊಡ್ಡ ಸರ್ಪ, ಮಂಡಲದ ಹಾವು 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. (स्त्री०) —ङ्गी—ಙ್ಗೀ. 3. ಒಂದು ಪಣದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "वोड्रो स्त्री पणपादे ना गोनसाहौ झषान्तरे" मेदि०।

वोढव्य ವೋಢವ್ಯ (वि०) 1. ವಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ವಹಿಸಬೇಕಾದ. 4. ವಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. वह (प्रापणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। वहनीयः ವಹನೀಯಃ. 5. ವಿವಾಹವಾಗಲು ಅರ್ಹನಾದ. 6. ವಿವಾಹವಾಗಬೇಕಾದ. 7. ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. "न चैतेभ्यः प्रदातव्या न वोढव्या तथाविधा" भा०।

वोढृ ವೋಢೃ (पुं०) 1. ವಹಿಸುವವನು, ಹೊರುವವನು. वह (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। ओत्वम् (६-३-११२)। "हे वोढारः साध्वतिक्रामत" भाग०। 2. ಮದುವೆಯಾದವನು, ಪತಿ, ಗಂಡ. "अश्लिष्टद्वयचकितेक्षणं नवोढा वोढारं विपदि न दूषितातिभूमिः" माघ० ८-२०। 3. ಎತ್ತು, ವೃಷಭ. 4. ಸಾರಥಿ. (वि०) 5. ಒಯ್ಯುವವನು, ಸಾಗಿಸುವವನು. "भागीरथी निर्झरशीकराणां वोढा मुहुः कम्पितदेवदारुः" कुमा० १-१५।

वोद ವೋದ (वि०) ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವ, ತೇವವಾಗಿರುವ. "वोद आर्द्रः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

वोदाल ವೋದಾಲ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. वोदः आर्द्रः अलति—अल "अच्" (३-१-१३४)।

वोरक ವೋರಕ (पुं०) ಲೇಖಕ, ಬರವಣಿಗೆಯವನು.

वौषट् ವೌಷಟ್ (अव्य०) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮಂತ್ರದ ಘೋಷಣೆ. उह्यतेऽनेन हविः—वह (प्रापणे) "डौषट्" बाहु०।

व्यंशक व्यंशक (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ.

व्यंशुक व्यंशुक (वि०) ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿರುವ, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿರುವ. विगतमंशुकं यस्य। "व्यंशुक-स्फुटमुखीमितिजिह्मां क्रीडया नववधूमिव लोकः" किरा० १-२४।

व्यंसक व्यंसक (वि०) धूर्त, वंचक. मयूरव्यंसक: —व्यंसको धूर्त: —सि० कौ० ।

व्यंसित व्यंसित (वि०) वंचिसल्पट्ट, मोसपडिस ल्पट्ट. "प्रतारितो व्यंसित: स्यात्" त्रिकाण्ड० ।

व्यंसन व्यंसन (न०) मोसपडिसुवुदु, वंचिसु वुदु. वि+अंस (समाघाते) "ल्युट्" (३-३-११५)।

व्यक्त व्यक्त (वि०) 1. स्फुटवाद, स्पष्टवाद. व्यज्यते—वि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "क्त:" (३-२-१०२)। "व्यक्तद्विरेफनिनदा विहिताभिमुख्या" याद० १९-६८ । 2. स्पष्टवाद, दृष्टिगे गोचरवागुव, कण्णिगे काणिसुव, चेन्नागि तिळियबहुदाद. "व्यक्तनृत्तहृदयं बलद्विषं वीक्ष्य विश्वमखिलं व्यलज्जत" याद० १७-७९। (क्रि० वि०) 3. स्फुटवागि, स्पष्टवागि, चेन्नागि तिळियुवंते, कण्णिगे काणिसुवंते. "व्यक्तोदितस्मित-मयूखविभासितोष्ठ:" किरा० २-५९। (पुं०) 4. प्राज्ञ, पण्डित, विद्वांस.

व्यक्तरूप व्यक्तरूप (पुं०) विष्णु. व्यक्तं रूपं यस्य। "अदृश्यो व्यक्तरूपश्च सहस्रजिदनन्तजित्" वि० स०।

व्यक्ति व्यक्ति (स्त्री०) 1. विवेचनेयिंद तोरुव भेद, विमर्शयिंद कंडुबरुव वृत्त्यास. वि + अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तं सन्त: श्रोतुमर्हन्ति सदसद्व्यक्तिहेतव:" रघु० १-१०। 2. स्पष्ट वागि तोरुविके, दृष्टिगे गोचरवागुविके. "सन्तानै-स्तनुभावनष्टसलिला व्यक्तिं भजन्त्यापगा:" शाकु० ७-८। 3. स्पष्टते, स्फुटवागिरुविके. 4. निजस्वरूप, यथार्थवाद रूप, वास्तवमाद रूप. "न हि ते भगवन् व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवा:" गीता १०-१४। 5. प्रत्येकवाद ओब्ब मनुष्य, प्रत्येक वस्तु, चराचरभूतगळु. "अव्यक्ताद्व्यक्तय: सर्वा: प्रभवन्त्यहरागमे। राज्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्त-संज्ञके" गीता ८-१८। 6. शब्दगळिगिरुव पुंल्लिंग स्त्रीलिंग नपुंसकलिंग इवुगळ चिह्ने. "भाति रथाङ्गम्" एंबल्लि रथाङ्गपदवु नपुंसकलिंग वागिरुवुदरिंद चक्रवेंब अर्थवन्नु कोडुवुदु.

व्यग्र व्यग्र (वि०) 1. व्याकुलनाद, उत्साहदिंद कार्यनिरतनाद. विविधे अग्रं यस्य। "वैवाहिकै: कौतुकसंविधानैर्गृहे गृहे व्यग्रपुरन्ध्रिवर्गम्" कुमा० ७-२। 2. आसक्तनाद, कार्यनिष्ठनाद, कार्यदल्लि श्रद्धे युळ्ळ. 3. संभ्रमदिंद कूडिद, सडगरदिंद कूडिद. "तं व्यग्रचक्रं दितिजाधमेन स्वपार्षदमुख्येन विषज्जमानम्" भाग० ३-१९-६। (पुं०) 4. विष्णु. "प्रग्रहो निग्रहो व्यग्रो नैकशृङ्गो गदाग्रज:" वि० स०।

व्यङ्ग व्यंग (पुं०) 1. हेळव, कुंट. विगतमङ्गं यस्य। 2. मुंडूक, कप्पे. 3. मुखदल्लि इळिवमच्चे, मुत्ति. "क्रोधायासप्रकुपितो वायु: पित्तेन संयुत:। मुखमागत्य सहसा मण्डलं विसृजत्यत:। नीरुजं तनुकं श्यावं मुखे व्यङ्गं तमादिशेत्"। (वि०) 4. अंगहीननादवनु, कुरूपवुळ्ळवनु.

व्यङ्गित व्यंगित (वि०) अंगहीननागि माडल्पट्ट. वि+अगि (गतौ) "क्त:" (३-२-१०२)। "सितकर-वपुषासौ लक्ष्यते संप्रति द्यौर्विगलितकिरणेन व्यङ्गितैकेक्षणेव" माघ० ११-६३।

व्यङ्गुल व्यंगुल (न०) ओंदु अंगुलद 16नेय ओंदु भाग.

व्यङ्ग्य व्यंग्य (वि०) व्यंजनावृत्तियिंद बोध्य वागुव (अर्थ). वि + अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। अर्थवु (1) वाच्य: (2) लक्ष्य: मत्तु (3) व्यङ्ग्य: एंदु मूरु विध. "अर्थो वाच्यश्च लक्ष्यश्च व्यङ्ग्यश्चेति त्रिधा मत:" सा० द० २-२। अभिधावृत्तियिंद तिळियुव अर्थवु वाच्य. लक्षणावृत्तियिंद बोध्यवागुव अर्थवु लक्ष्य. व्यंजनावृत्तियिंद बोध्यवागुव अर्थवु व्यंग्य. "वाच्योऽर्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मत:। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ता: स्यु: तिस्र: शब्दस्य शक्तय:" सा० द० २-३।

व्यज व्यज (पुं०) व्यजन, बीसणिगे. व्यजत्यनेन—वि + अज (गतिक्षेपणयो:) "घ:" (३-३-११९)। निपा०।

व्यजन व्यजन (न०) तालवृंत, बीसणिगे. व्यजत्यनेन —वि + अज (गतिक्षेपणयो:) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "व्यजनं तालवृन्तकम्" अम०। "पर्युपास्यन्त लक्ष्म्या च पद्मव्यजनहस्तया" रघु० १०-६२।

व्यञ्जक व्यंजक (वि०) 1. व्यंजनावृत्तियिंद तिळियपडिसुव. वि + अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। शब्दवु अभिधा लक्षणा मत्तु

ವ್ಯಂಜನಾರೂಪ ಮೂರುವಿಧವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ವ್ಯಂಜನಾರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿ (ವ್ಯಾಪಾರ) ಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶಬ್ದವು ವ್ಯಂಜಕ. "अभिधादित्रयोपाधिवैशिष्ट्यात्त्रिविधो मतः। शब्दोऽपि वाचकस्तद्वल्लक्षको व्यञ्जकस्तथा" सा० द० २-११। 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ. "उत्पत्तिव्यञ्जकः पुण्यः कर्मयोगं निबोधत" मनु० २-६८।

ವ್ಯಜ್ಞಾನ ವ್ಯಂಜನ (ನ०) 1. ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರವು ರುಚಿಸಲು ಬೇಕಾದ ಮಜ್ಜಿಗೆಪಳಿದ್ಯ ಪಲ್ಯ ಗೊಜ್ಜು ಮೊದಲಾದುವು. व्यज्यते अनेन—वि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "स्नुद्" (३-३-११७)। "अशक्नुवद्भिर्वहुभुक्तवत्तया यदुज्झिता व्यञ्जनपुञ्जराशयः" नैष० १६-१०५। 2. ಶ್ಮಶ್ರು, ಮೀಸೆ, ಗಡ್ಡ. "बालमप्राप्तवयसमजात-व्यञ्जनादिकम्" भा० आदि० १७१-५३। 3. ಚಿಹ್ನ, ಲಿಂಗ, ಗುರುತು. 4. ವೇಷ, ಉಡುಪು, ಉಡಿಗೆ. "अमात्य-व्यञ्जना राज्ञां दूष्यास्ते शत्रुसंज्ञिताः" माघ० २-५६। 5. ಅಂಗ, ಅವಯವ. 6. ದಿವಸ, ಹಗಲು. 7. ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ. 8. ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಣ, ವರ್ಣ ಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ "ಕ" ಕಾರದಿಂದ "ಹ" ಕಾರದ ವರೆಗಿನ ವರ್ಣಗಳು. ಅರ್ಧಮಾತ್ರೆಯುಳ್ಳ "ಹಲ್" ವರ್ಣಗಳು. "एकमात्रो भवेद्ह्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्"। "व्यञ्जनं तेमने चिह्ने श्मश्रुण्यवयवेऽहनि" मेदि०।

ವ್ಯಜ್ಞನಾ ವ್ಯಂಜನಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಶಬ್ದದ ಮೂರು ವಿಧ ಉಪಾಧಿ (ವ್ಯಾಪಾರ) ಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ, ವ್ಯಂಜನಾ ವೃತ್ತಿ. ಅಭಿಧಾ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವೃತ್ತಿಯು ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿ. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ವೃತ್ತಿ. "विरतास्वभिधाद्यासु यार्थो बोध्यते परः। सा वृत्तिर्व्यञ्जना नाम शब्दस्यार्थादिकस्य च" सा० द० २-१२। ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯು ಶಾಬ್ದೀ (ಶಬ್ದನಿಷ್ಠ) ಆರ್ಥೀ (ಅರ್ಥನಿಷ್ಠ) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಶಾಬ್ದಿಯು ಅಭಿಧಾ-ಮೂಲ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅನೇಕಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಅರ್ಥವು ಸಂಯೋಗ ವಿಪ್ರಯೋಗ ಸಾಹಚರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾಗಲು ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯು ಅಭಿಧಾಮೂಲ. "अनेकार्थस्य शब्दस्य संयोगाद्यैर्नियन्त्रिते। एकत्रार्थेऽन्यधीहेतुः व्यञ्जना साऽभिधाश्रया" सा० द० २-१४। ಈ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ನಿಯತವಾದುದಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "गतोऽस्तमर्कः" ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾಯಿತೆಂದು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ವಕ್ತೃ ಪ್ರಕರಣ ಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳು ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥಗಳು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಿಯತವಾದುವು. ಇದನ್ನು ರಾಜನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾಯಿತು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿರಿ ಎಂದೂ ದೂತಿಯರು ಅಭಿಸರಣಕಾರ್ಯ ನಡೆಯಲಿ ಎಂದೂ ಕೂಲಿಕಾರರು ಮನೆಗೆ ಹೊರಡುವ ವೇಳೆಯಾಯಿತೆಂದೂ ಗೋವುಗಳು ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಸೇರಲಿ ಎಂದೂ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಕ್ತೃಪ್ರಕರಣಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳು ಅಭಿಧಾಮೂಲ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುವು. ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ (ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ) ವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದ ಶಕ್ಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿ ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಲಕ್ಷಣಾಪ್ರಯೋಜನ ರೂಪವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವು ಪ್ರತೀತವಾಗುವಲ್ಲಿ **ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲ ವ್ಯಞ್ಜನಾ**। "लक्षणोपास्यते यस्य कृते तत्तु प्रयोजनम्। यया प्रत्याय्यते सा स्यात् व्यञ्जना लक्षणाश्रया" सा० द० २-१५। "गङ्गायां घोषः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಲಮಯ ರೂಪವಾದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವೂ ತೀರ ರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥವೂ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿ ಈ ಲಕ್ಷಣೆಯ ಪ್ರಯೋಜನರೂಪವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಾದ ಶೈತ್ಯಪಾವನತ್ವರೂಪವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಅರ್ಥೀವ್ಯಂಜನೆಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣ ನೋಡಿ.

ವ್ಯಜ್ಞಿತ ವ್ಯಂಜಿತ (ವಿ०) ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + अञ्जू (व्यक्त्यादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "तौ सन्धिषु व्यञ्जित-वृत्तिभेदं रसान्तरेषु प्रतिबद्धरागम्" कुमा० ७-११।

ವ್ಯಡ ವ್ಯಡ (ನ०) ಮೂಲ, ಪುರುಷ.

व्यडम्बक व्यडंबक (पुं०) ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳು ಗಿಡ. व्यडं मलम् अम्बयति—अबि (क्षंसने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "चञ्चुः पञ्चाङ्गुलो मण्डवर्धमान-व्यडम्बकाः" अम०।

व्यतिकर व्यतिकर (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಪರ್ಕ. वि + अति + कृ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। "सितमणिविहितान् स यन्त्रधाराव्यतिकरशीतलिता-नभुङ्क्तसौधान्" यादo २४-३५। 2. ವ್ಯಸನ. 3. ಬದಲಾವಣೆ. 4. ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. "व्यतिकर इव भीमस्तामसो वैद्युतश्च" मालतीo ९-५२।

व्यतिकरित व्यतिकरित (विo) ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ. व्यतिकरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "व्यतिकरितदिगन्ताः श्वेतमानैर्यशोभिः सुकृतविलसि-तानां स्थानमूर्जस्वलानाम्" मालतीo २-९।

व्यतिक्रम व्यतिक्रम (पुं०) 1. ಕ್ರಮವು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ವಾಗಿರುವಿಕೆ. वि+अति+क्रम् (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। "सर्वत्र प्राङ्मुखो दाता ग्रहीता च उदङ्मुखः। एष एव विधिर्दाने विवाहे च व्यतिक्रमः"। 2. ಅತಿಕ್ರಮಣ, ಉಲ್ಲಂಘನೆ, ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. "प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यति-क्रमः" रघु० १-७९। 3. ದಾರಿ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದು, ಆಜ್ಞೆಮೀರಿ ನಡೆಯು ವುದು.

व्यतिरिक्त व्यतिरिक्त (विo) 1. ಭಿನ್ನವಾದ, ಬೇರೆಯಾದ. वि+अति+रिचिर् (विरेचने) "क्तः" (३-२-१०२)। "कामस्य पुष्पव्यतिरिक्तमस्त्रं बाल्यात्परं साथ वयः प्रपेदे" कुमाo १-३१। 2. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. विशेषेण अतिरिक्तः अधिकः।

व्यतिरेक व्यतिरेक (पुं०) 1. ಅಭಾವ. वि+अति+रिचिर् (विरेचने) "घञ्" (३-३-१८)। ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಮತ್ತು ಹೇತ್ವಭಾವಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿ (ಸಾಹಚರ್ಯ). "यत्र वह्न्य-भावः तत्र धूमाभावः" ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವು ವಹ್ನ್ಯ ಭಾವ. ಧೂಮಾಭಾವವು ಹೇತ್ವಭಾವ. ಇವೆರಡರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹ್ರದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕ (ಅಭಾವ) ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. 2. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕಾರಣಾಭಾವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದು. चक्रचीवरादिसहितस्य दण्डस्याभावे घटस्या-सत्त्वम्। यदभावे यदभावः। 3. ವಿನಾ, ಹೊರತು, ಬಿಟ್ಟು. "न पतिव्यतिरेकेण सुस्त्रीणामपरा गतिः"। 4. ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಜಾತೀಯ ಆಧಿಕ್ಯ. "वैश्येभ्यः क्षत्रियाः शूराः"। ವೈಶ್ಯರ ಶೌರ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಶೌರ್ಯವು ಅಧಿಕವಾದುದು ಎಂದು ಸಜಾತೀಯವಾದ ಶೌರ್ಯದ ಆಧಿಕ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 5. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಉಪಮಾನ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯಗಳಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವರ್ಣನೆಯು "व्यतिरेक" ಅಲಂಕಾರ. "व्यतिरेको विशेषश्चेदुपमानोपमेययोः"। उदा: "पल्लवतः कल्पतरोरेष विशेषः करस्य ते वीर। भूषयति कर्णमेकः परस्तु कर्णं तिरस्करुते"। ಇಲ್ಲಿ ದಾನಾತಿಶಯ ದಿಂದ ಕರದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವಕ್ಕಿಂತಲೂ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ವರ್ಣಿತ ವಾಗಿದೆ. 6. ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ತಾರತಮ್ಯ.

व्यतिरेकव्याप्ति व्यतिरेकव्याप्ति (स्त्री०) "व्यतिरेक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

व्यतिरेकि व्यतिरेकि (न०) व्यतिरेक व್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವ ಹೇತು.

व्यतिषक्त व्यतिषक्त (विo) 1. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, –ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 2. ಬೆರಕೆಯಾಗಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ. वि + अति + षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)।

व्यतिषङ्ग व्यतिषंग (पुं०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ. वि + अति + षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "सेनयोर्व्यतिषङ्गेण जयः साधारणोऽभवत्" भाo शान्ति० १०३-५। 2. ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ. "अन्योन्यवित्तव्यतिषङ्गवृद्धवैरानुबन्धो विहरन् मिथश्च" भाग० ५-१३-१३। 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಗಮ.

व्यतिहार व्यतिहार (पुं०) ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ, ಅದಲುಬದಲು. वि + अति + हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "परिदानं विनिमयो नैमेयः परिवर्तनम्। व्यतिहारः परावर्तो वैमेयो विमयोऽपि च" हेमo। "विक्रमव्यतिहारेण सामान्याभूत् द्वयोरपि। जयश्री-रन्तरा वेदिमंत्तवारणयोरिव" रघु० १२-९३। "कर्म-व्यतिहारे सर्वनाम्नो द्वे वाच्ये" वा० ८-१-१२।

व्यतीत व्यतीत (विo) 1. ಕಳೆದಿರುವ, ಅತಿಕ್ರಾಂತವಾದ, ಕಳೆದುಹೋಗಿರುವ. वि + अति + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "व्यतीतकालस्त्वहमभ्युपेतस्त्वामर्थि-

भावादिति मे विषादः" रघु० ५-१४। 2. ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ, ಬಿಟ್ಟು ತೆರಳಿರುವ.

व्यतीपात व्यतीपात (पुं०) ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಒಂದು ಯೋಗ.

व्यतीहार व्यतीहार (पुं०) ಪರಸ್ಪರ ಏಕಜಾತೀಯ ಕಾರ್ಯಗಳ ವಿನಿಮಯ, ಸಮಾನ ಕಾರ್ಯಗಳ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಬದಲಾವಣೆ. वि + अति + हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। दीर्घः (६-३-१२२)। केशाकेशि, दण्डादण्डि।

व्यत्यय व्यत्यय (पुं०) 1. ಪರಿವರ್ತನೆ, ಬದಲಾವಣೆ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. वि+अति+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "परावरेषां स्थानानां कालेन व्यत्ययो महान्" भाग० ७-१०-४४। 2. ವಿರೋಧ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಾದ ವರ್ತನೆ. "परावरतत्त्वव्यत्ययेन विनिवृत्त-सतत्वे" याद० २१-१३।

व्यत्यस्त व्यत्यस्त (वि०) ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ, ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದಿದ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ. वि + अति + अस्तु (क्षेपणे) "क्तः" (३-४-७२)।

व्यत्यास व्यत्यास (पुं०) ವಿಪರ್ಯಯ, ಪರಿವರ್ತನೆ, ಬದಲಾವಣೆ. वि + अति + असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। "मात्रासि वञ्चिता भद्रे चरव्यत्यास-हेतुना" हरिवं०।

व्यथक व्यथक (वि०) 1. ವ್ಯಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ನೋಯಿಸುವ. व्यथयति — व्यथ (भयसंचलनयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "परिणामसुखे गरीयसि व्यथकेऽस्मिन् वचसि क्षतौजसाम्" किरा० २-४।

व्यथन व्यथन (न०) 1. ನೋಯಿಸುವುದು, ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. 2. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. व्यथ (भयसंचलनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

व्यथा व्यथा (स्त्री०) 1. ನೋವು, ದುಃಖ. व्यथ (भयसंचलनयोः) "अङ्" (३-३-१०४)। "स्नेहं दयां च सौख्यं च यदि वा जानकीमपि। आराधनाय लोकानां मुञ्चतो नास्ति मे व्यथा" उ० रा० १-१२। 2. ಭಯ. "अन्वयुङ्क्त गुरुमीश्वरः क्षितेः स्वन्तमित्य-लघयत् स तद्वधयाम्" रघु० ११-६२।

व्यथित व्यथित (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. व्यथ (भयसंचलनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "कन्दर्पबाणनिकरैर्व्यथितं हि चेतः" ऋतुसं०। 2. ಭಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ದುಃಖಿಸುವುಂಟಾದ, ನೋವುಂಟಾದ. व्यथाऽस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। "अदत्तेत्यागता लज्जा दत्तेति व्यथितं 'मनः"। "व्यथितमपि भृशं मनो हरन्ती परिणतजम्बुफलोपभोग-हृष्टा" किरा० १०-२२। 4. ಭಯವುಂಟಾದ, ಭಯಗೊಂಡ.

व्यध व्यध (पुं०) 1. ಹೊಡೆಯುವುದು, ಇರಿಯುವುದು, ತಿವಿಯುವುದು, ಭೇದಿಸುವುದು. व्यध (ताडने) "अप्" (३-३-६१)। "विदधति जनतामनःशरव्यव्यधपटु-मन्मथचापनादशङ्काम्" माघ० ७-२४। 2. ರಂಧ್ರ ಕೊರೆಯುವುದು. ತೂತು ಮಾಡುವುದು. 3. ಗಾಯ ಮಾಡುವುದು.

व्यधिकरण व्यधिकरण (न०) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣ, ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಆಶ್ರಯ, –स्थान. विभिन्नमधिकरणम् आश्रयः स्थानं वा।

व्यधिकरणत्व व्यधिकरणत्व (न०) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣ ಗಳಲ್ಲಿರುವುದು, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಶ್ರಯ (ಸ್ಥಾನ) ಗಳಲ್ಲಿರು ವುದು. व्यधिकरणस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)।

व्यध्य व्यध्य (पुं०) ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ, ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಚರ್ಮದ ಹಗ್ಗ. व्यधाय हितः "यत्" (५-१-५)। "व्यध्यस्तु प्रतिकायः स्याज्जीवास्या भारवं गुणः" त्रिकाण्ड०।

व्यध्व व्यध्व (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಮಾರ್ಗ, ಸರಿಯಲ್ಲದ (ತಪ್ಪು) ಮಾರ್ಗ, ಸುಗಮವಲ್ಲದ ಹಾದಿ. विरुद्धः अध्वा "अच्" (५-४-८५)।

व्यन्तर व्यन्तर (पुं०) ಸಕಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಶಕ್ತಿ ಹೊಂದಿ ರುವ ಒಂದು ದೇವತೆ. "अथ तत्र वृक्षे कश्चिद्व्यन्तरः समाश्रित आसीत्। तेनाभिहितम् "भोः मदाश्रितोऽयं वृक्षः सर्वथा रक्षणीयः इति" पञ्चतं० ५।

व्यपकर्षण व्यपकर्षण (न०) 1. ದುರ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು, ತಪ್ಪುದಾರಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುದು. वि+अप+कृष (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎಳೆದು ಕಳುಹಿಸುವುದು. 3. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು.

व्यपकृष्ट व्यपकृष्ट (वि०) 1. ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎಳೆದು ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + अप + कृष "क्तः" (३-२-१०२)।

व्यपगत व्यपगत (वि०) 1. ಹೊರಟುಹೋದ, ಅದೃಶ್ಯ ನಾದ. वि+अप+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

"नाध्यास्यन्ति व्यपगतशुचः त्वामपि प्रेक्ष्य हंसाः" मेघ० २-१३। 2. ಕಳೆದುಹೋದ, ನಾಶವಾದ. "व्यपगत-मदयाऽह्नि व्रीडितं मुग्धवध्वा" माघ० ११-३९। 3. ತೆರಳಿದ, ಹೊರಟುಹೋದ.

व्यपगम व्यपगम (पुं०) 1. ಹೊರಟುಹೋಗುವುದು. 2. ತೆರಳುವುದು. 3. ನಾಶವಾಗುವುದು, ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವುದು, ಕಳೆದುಹೋಗುವುದು. वि+अप+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)।

व्यपत्रप व्यपत्रप (वि०) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಧೂರ್ತ, ಮಾನಹೀನ. व्यपगता त्रपा यस्य।

व्यपदिशत् व्यपदिशत् (वि०) 1. ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಸರು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. 2. ಗುರುತಿಸುತ್ತಿರುವ.

व्यपदिष्ट व्यपदिष्ट (वि०) 1. ಹೆಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + अप + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यपदेश व्यपदेश (पुं०) 1. ವಂಶ, ಕುಲ. वि+अप+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१२१)। "व्यपदेश-माविलयितुं किमीहसे जनमिमं च पातयितुम्" शाकु० ५-२१। 2. ವ್ಯಾಜ, ಕಪಟ, ನಟನೆ. "यथैष मञ्जीर-शब्दस्तया जानामि तेन व्यपदेशेनानीता बुद्धरक्षितया मदयन्तिकेति" मालवि० ७। 3. ಅಭಿಧಾನ, ಹೆಸರು, ಸಂಜ್ಞೆ. "चत्वारः किल भवन्त्येवं व्यपदेशभागिनस्तत्र-भवन्तो रामायणकथापुरुषाः" उ० रा० ६। 4. ಕೀರ್ತಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. 5. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. 6. ಮುಖ್ಯ.

व्यपरोपण व्यपरोपण (न०) ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೆಳಗೆ ಹಾಕುವುದು. वि+अप+रुह् (बीजजन्मादौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "चुकोप तस्मै स भृशं सुरस्त्रियः प्रसह्य केशव्यपरोपणादिव" रघु० ३-५६।

व्यपवर्ग व्यपवर्ग (पुं०) ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ.

व्यपवर्तन व्यपवर्तन (न०) ಹಿಂತಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವುದು.

व्यपाकरण व्यपाकरण (न०) ಓಟ್ಟುವುದು, ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು. वि+अप+आङ्+डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

व्यपाकृति व्यपाकृति (स्त्री०) ಓಟ್ಟುವುದು, ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು. वि+अप+आङ्+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

व्यपाय व्यपाय (पुं०) ಅಂತ್ಯ, ಕೊನೆ, ಹೊರಟು ಹೋಗುವ ಕಾಲ. "हिमव्यपायाद्विशदाधराणामापाण्डरी-भूतमुखच्छवीनाम्" कुमा० ३-३३।

व्यपाश्रय व्यपाश्रय (पुं०) 1. ಪರ್ಯಾಯ, ಅನುಕ್ರಮ, ಒಂದಾದಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ಅನೇಕ ಆಶ್ರಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. 2. ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು, ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಆಂಗೀಕರಿಸುವುದು, ಆರ್ಥಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಒಂದರ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುವುದು. "नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन। न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः" गीता ३-१८। 3. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ಅವಲಂಬನ. "धर्मो रामव्यपाश्रयः" रामा०।

व्यपेक्ष व्यपेक्ष (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಆಸೆಪಡುವವನು. 2. ಗಮನಿಸುವವನು, ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ನೋಡುವವನು.

व्यपेक्षा व्यपेक्षा (स्त्री०) 1. ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ. 2. ಆಶಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "अथ काश्चिदजव्यपेक्षया गमयित्वा समदर्शनः समाः" रघु० ८-२४। 3. (व्याकरण शास्त्रदल्लि) ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸಕಾರ್ಯ ವಿಧಿಸುವಾಗ ಇರಬೇಕಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ಈ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು (1) व्यपेक्षा ಮತ್ತು (2) एकार्थीभावलक्षणम् ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪರ್ಯವಸಾನ ಹೊಂದಿದ ಪದಗಳಿಗೆ ಆಕಾಂಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಅನ್ವಯವಿರುವಲ್ಲಿ व्यपेक्षा ರೂಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "स्वार्थपर्यवसायिनां पदाना-माकाङ्क्षादिवशात् यः परस्परमन्वयः तत् व्यपेक्षाभिधं सामर्थ्यम्"।

व्यपेत व्यपेत (वि०) 1. ರಹಿತವಾದ, ಶೂನ್ಯವಾದ. वि + अप + इण् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्मृत्याचारव्यपेतेन मार्गेणाधर्षितः परैः" याज्ञ० २-५। 2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಾಶವಾದ, ಕಳೆದುಹೋದ. "व्यपेतहर्षां परिदीन-मानसाम्। शुभां निमित्तानि शुभानि भेजिरे नरं श्रिया जुष्टमिवोपजीविनः रामा०"।

व्यपोढ व्यपोढ (वि०) 1. ಎದುರುಬದುರಾಗಿರುವ, ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ. वि+अप+वह (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "व्यपोढपार्श्वैरपवर्तितत्रिका विकर्षणैः पाणिविहारहारिभिः" किरा० ४-१५। 2. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂರಕ್ಕೆ ಓಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यपोह व्यपोह (पुं०) 1. परित्यजिसुवुदु, वर्जिसुवुदु, बिट्टुबिडुवुदु. वि + अप + ऊह (वितर्के) "घञ्" (३-३-१८)। 2. परिहरिसुवुदु, निवारिसुवुदु.

व्यभिचार व्यभिचार (पुं०) 1. दुराचार, तप्पु मार्गदल्लि नडेयुवुदु, कीळुमट्टद वर्तने. वि + अभि + चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "मन्त्रज्ञमव्यसनिनं व्यभिचारविवर्जितम्" हितो० ३-१६। 2. स्त्री पुरुषर दुराचार, जारत्व. "व्यभिचारेण वर्णानामवेद्यावेदनेन च। स्वकर्मणां च त्यागेन जायन्ते वर्णसंकराः" मनु० १०-२४। "व्यभिचारात्तु भर्तुः स्त्री लोके प्राप्नोति निन्द्यताम्" मनु० ५-१६४। 3. कार्यकारणभावविल्लदिरुवुदे. ई व्यभिचारवु (1) अन्वयव्यभिचारः मत्तु (2) व्यतिरेकव्यभिचारः एन्दु एरडु विध. कारणविद्दरू कार्य्य नुत्पत्तियु आन्वयव्यभिचार. कारणविल्लदिरुव कडे कार्योत्पत्तियागुवुदु व्यतिरेकव्यभिचार. 4. साध्यविल्लद कडे हेतुविरुव ओंदु दोष. "साध्याभाववद्वृत्तित्वं व्यभिचारः"।

व्यभिचारिन् व्यभिचारिन् (पुं०) 1. परस्त्री संभोग माडुव पुरुष, जार. व्यभिचरति—वि+अभि+चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. निर्वेद मोदलाद मूवत्तमूरु शृंगारभावगळु. ई भावगळु रत्यादि स्थायि भावगळल्लि विशेषवागि प्रादुर्भाव तिरोभावगळिंद आभिमुख्यदिंद चरिसुवुदरिंद इवक्के व्यभिचारि भावगळेंदु हेसरु. स्थिरतया वर्तमाने रत्यादौ प्रादुर्भावतिरोभावाभ्यामाभिमुख्येन चरन्तीति व्यभिचारिणः। "विशेषादाभिमुख्येन चरणाद्व्यभिचारिणः। स्थायिन्युन्मग्ननिर्मग्नास्त्रयस्त्रिंशच्च तद्भिदाः" सा० द० ३-१४०। (1) निर्वेदः (2) आवेगः (3) दैन्यम् (4) श्रमः (5) मदः (6) जडता (7) उग्रता (8) मोहः (9) विबोधः (10) स्वप्नः (11) अपस्मारः (12) गर्वः (13) मरणम् (14) आलस्यम् (15) अमर्षः (16) निद्रा (17) अवहित्था (18) औत्सुक्यम् (19) उन्मादः (20) शङ्का (21) स्मृतिः (22) मतिः (23) व्याधिः (24) त्रासः (25) लज्जा (26) हर्षः (27) असूया (28) विषादः (29) धृतिः (30) चपलता (31) ग्लानिः (32) चिन्ता मत्तु (33) वितर्कः इवु 33 व्यभिचारिभावगळु. (वि०) 3. व्यभिचार रूपदोषदिंद कूडिद. 4. दुराचारनिरत. दुर्मार्गद नडतेयुळ्ळवनु. 5. अनित्य, शाश्वत वल्लद. "नात्मा जजान न मरिष्यति नैधतेऽसौ न क्षीयते सवनविद्धघभिचारिणां हि" भाग० ११-३-३८।

व्यय व्यय (पुं०) 1. खर्चु, वेच्चे, संपादिसिद धनवन्नु बळसुवुदु. व्यय (वित्तसमुत्सर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। धन धान्यादिगळन्नु उपयोगिसुवुदु व्यय. धनधान्यगळन्नु संपादिसुवुदु आय. मनुष्यनिगे धनवन्नु संपादिसुवुदू क्लेश. संपादिसिद धनवन्नु खर्चु माडुवागलू दुःख. "आये दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थाः कष्टसंश्रयाः" पञ्चतं०। आदरे उदारहृदयरादं महात्मरिगे संपादिसिद द्रव्यवन्नु सद्विनियोग माडुवुदरिंद संतोष, तृप्ति मत्तु समाधानगळुंटागुवुवु. "इत्यर्घ्यपात्रानुमितव्ययस्य रघोरुदारामपि गां निशम्य" रघु० ५-१२। 2. नाश, कळेयुवुदु. "भारव्ययाय च भुवः कृष्णो यदुकुरूद्वहौ" भाग० ४-१-४१। 3. परित्याग, बिट्टुबिडुवुदु, कळेदुकोळ्ळुवुदु. "अङ्गव्यय-प्रार्थितकार्यसिद्धिः स्थाण्वाश्रमं हैमवतं जगाम" कुमा० ३-२३। 4. विघ्न, तडे, अड्डि. "भूयस्तपोव्ययो माभूदालमीकेरिति सोऽत्यगात्" रघु० १५-३७। 5. प्रभव मोदलाद अरवत्तु संवत्सरगळल्लि इप्पत्तु नेय संवत्सर. (न०) 6. जातकदल्लि लग्नदिंद 12 नेय स्थान, लग्नदिंद हन्नेरडनेय राशि. "लग्नं धनं भ्रातृबन्धुपुत्रशत्रुकलत्रकाः। मरणं धर्मकर्मव्यया द्वादशराशयः"।

व्ययन व्ययन (न०) खर्चुमाडुवुदु.

व्ययित व्ययित (वि०) खर्चुमाडल्पट्ट. व्यय (वित्तसमुत्सर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)।

व्ययिन् व्ययिन् (वि०) व्ययमाडुवनु, खर्चु माडुवनु. व्ययोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "द्रविणं परिमितमधिकव्ययिनं जनमाकुलीकुरुते। क्षीणाच्चलमिव पीनस्तनजघनायाः कुलीनायाः"।

व्यर्थ व्यर्थ (वि०) 1. प्रयोजनविल्लद, फलविल्लद. विगतोऽर्थः यस्य। "शैलात्मजापि पितुरुच्छिरसोऽभिलाषं व्यर्थं समर्थ्य ललितं वपुरात्मनश्च" कुमा० ३-७५। 2. अर्थविल्लद (शब्दजाल).

व्यर्थीकृत व्यर्थीकृत (वि०) प्रयोजनविल्लदंते माडल्पट्ट. अव्यर्थः व्यर्थः संपद्यमानः कृतः—व्यर्थ+

कृञ् "च्विः" (५-४-५०)। "ईत्" (७-४-३२)। "व्यर्थीकृतं पत्ररथेन तेन तथाऽवसाय व्यवसायमस्याः" नैष० ३-६।

व्यर्थीभवत् व्यर्थीभवत् (वि०) व्यर्थವಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ. व्यर्थ + भू "च्विः" (५-४-५०)। "ईत्" (७-४-३२)। "व्यर्थीभवद्भावपिधानयत्ना स्वरेण साध्य इलथगद्गदेन" नैष० ८-१९।

व्यलीक व्यलीक (वि०) 1. ವಿಷಯಾಸಕ್ತ, ವಿಷಯಲಂಪಟ, ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. "व्यलीकं त्रिषु नागरे" त्रिकाण्ड०। 2. ಪ್ರಿಯವಲ್ಲದ, ಇಷ್ಟವಲ್ಲದ. 3. ಅಕಾರ್ಯ, ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. 4. ಅನೃತವಲ್ಲದ,ಸುಳ್ಳಲ್ಲದ. "शुश्राव सूततनयस्य तदा व्यलीकाः" माघ० ५-१। (न०) 5. ದುಃಖ, ಕಷ್ಟ. "सुतनु हृदयात्प्रत्यादेशव्यलीकमपैतु ते किमपि मनसः संमोहो मे महानभूत्" शाकु० ७-२४। 6. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. "सुदृशः सरसव्यलीकतप्तस्तरसाश्लिष्टवतः सयौवनोष्मा" माघ० ९-८५। 7. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. "सर्वदेवमयो राजा मनुना संप्रकीर्तितः। तस्मात्तं देववत्पश्येत् न व्यलीकेन कर्हिचित्" पञ्चतं०। 8. ಅನೃತ, ಸುಳ್ಳು. 9. ಅಸಾಂಗತ್ಯ, ಅಸಂಬದ್ಧತೆ. 10. ವೈಲಕ್ಷ್ಯ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಾಗುವ ಸಂಕೋಚ, ಕಿರಿಕಿರಿ, ಪೇಚಾಟ. "यस्मिन्ननैश्वर्यकृतव्यलीकः पराभवं प्राप्त इवान्तकोऽपि" किरा० ३-१९।

व्यवकलन व्यवकलन (न०) ಕಳೆಯುವುದು, ತೆಗೆದು ಹಾಕುವುದು. वि + अव + कल (संख्याने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

व्यवकलित व्यवकलित (वि०) ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. वि + अव + कल (संख्याने) "क्तः" (३-२-१०२)।

व्यवच्छन्न व्यवच्छिन्न (वि०) 1. ಭೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅತಿಶಯವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಮತ್ಕಾರಜನಕವಾದ. "तैः शरीरं च काव्यानामलङ्काराश्च दर्शिताः। शरीरं तावदिष्टार्थव्यवच्छिन्ना पदावली" काव्या० १-१०। 2. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಮೂದಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "भिन्नं व्यवच्छिन्नं विशेषितम्" त्रिकाण्ड०।

व्यवच्छेद व्यवच्छेद (पुं०) 1. ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ. वि+अव+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ನಿವೃತ್ತಿ, ವಿರಾಮ. "जीवस्य न व्यवच्छेदः स्याच्चेत्तत्प्रतिक्रिया" भाग० ४-२९-३२। 3. ಬಾಣದ ಪ್ರಯೋಗ, ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವುದು. 4. ತುಂಡುಮಾಡುವುದು, ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 5. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸುವುದು. 6. ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವುದು.

व्यवच्छेदक व्यवच्छेदक (वि०) 1. ಇತರ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ. वि+अव+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕತ್ತರಿಸುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ. 3. ವಿರಾಮವನ್ನು ಕೊಡುವ. 4. ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವ.

व्यवच्छेद्य व्यवच्छेद्य (वि०) 1. ಇತರ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಮೂದಿಸಲ್ಪಡುವ. वि + अव + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

व्यवधा व्यवधा (स्त्री०) 1. ಮರೆಯಾಗುವುದು. वि+अव+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಮುಚ್ಚಳ, ಮರೆ.

व्यवधान व्यवधान (न०) 1. ಮರೆಯಾಗಿರುವುದು, ಮಧ್ಯೆ ಇರುವುದು, ಅವಕಾಶ. ಇದು ದೈಶಿಕ ಮತ್ತು ಕಾಲಿಕ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಎರಡು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವುದು ದೈಶಿಕವ್ಯವಧಾನ. ಎರಡು ಕಾಲಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಅವಕಾಶವು ಕಾಲಿಕವ್ಯವಧಾನ. वि + अव+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। ಹೀಗೆಯೇ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವುದೂ ವ್ಯವಧಾನವಾಗುವುದು. ಅಂದರೆ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವುದು ಈ ಎರಡು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಕಾಲಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಮರೆಯಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. "दृष्टे विमानव्यवधानमुक्तां पुनः सहस्रार्चिषि संनिधत्ते" रघु० १३-४४। 2. ವಿಚ್ಛೇದ, ನಿಲುಗಡೆ, ಬಿಡುವು, ತಡೆ. "वपुरन्वलिप्त परिरम्भसुखव्यवधानभीरुकतया न वधूः" माघ० ९-५१। 3. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. "यावदन्यं न विन्देत व्यवधानेन कर्मणाम्" भाग० ४-२९-७७। 4. ಭೇದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. "परात्मनोर्यद्व्यवधानकं पुरस्तात्" भाग० ४-२२-२७। 5. ಆಚ್ಛಾದನ, ಹೊದಿಕೆ. "शार्दूलचर्मव्यवधानवत्याम्" कुमा० ३-४४।

व्यवधि व्यवधि (पुं०) 1. ವ್ಯವಧಾನ, ಮಧ್ಯೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದು, ಮಧ್ಯೆ ಬಂದು ಮರೆಮಾಡುವುದು. वि + अव + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)।

"व्यवधावपि वा विधोः कलां मृडचूडानिलयां न वेदकः" नैष० २-१९। 2. ಮುಚ್ಚುವುದು. 3. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. 4. ಆಚ್ಛಾದನ, ಹೊದಿಕೆ. 5. ಮುಚ್ಚಳ. 6. ವ್ಯವಧಾನ, ಕಾಲಾವಕಾಶ. "अवनतवदनेन्दुरिच्छतीव व्यवधिमधीरतया यदस्थितास्मै" माघ० ७-३८।

व्यवसाय व्यवसाय (पुं०) 1. ಉದ್ಯೋಗ, ಪ್ರಯತ್ನ. वि + अव + षो (अन्तकर्मणि) "घञ्" (३-३-१९)। "तदलं प्रतिपक्षमुन्नतेरवलम्ब्य व्यवसायवन्ध्यताम्" किरा० २-१५। 2. ನಿಶ್ಚಯ. "जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम्" गीता १०-३६। 3. ಅನುಷ್ಠಾನ, ಆಚರಣೆ. 4. ವಿಷ್ಣು. वि + अव + षिञ् (बन्धने) "घञ्" (३-३-१९)। "ज्योतिश्चक्रं ध्रुवे नित्यं सीयते बध्यते यतः। व्यवसायस्ततो ज्ञेयो भगणाधारमूर्तिमान्" इति निरुक्तिः। "व्यवसायो व्यवस्थानः संस्थानः स्थानदो ध्रुवः" वि० स०। 5. ವಿಧೇಯತೆ.

व्यवसायिन् व्यवसायिन् (वि०) 1. ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ, ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. व्यवसायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "कोऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम्" चाणक्य०। 2. ಆಚರಿಸುವವನು. ಅನುಷ್ಠಿಸುವವನು. 3. ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು, ವಾಣಿಜ್ಯ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. 4. ಹಠದಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸುವವನು. "तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं मर्मज्ञं व्यवसायिनम्। अर्धराज्यहरं भृत्यं यो न हन्यात् स हन्यते" पञ्चतं०।

व्यवसित व्यवसित (न०) 1. ವಿವೇಚನೆ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು. वि+अव+षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. (वि०) 3. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ, ನಿರ್ಧಾರಮಾಡಿದ. कर्तं० "क्तः"। "तं समीक्ष्य व्यवसितं पितुर्निर्देशपालने" रामा०। 4. ಅನುಷ್ಠಿಸಿದ, ಆಚರಿಸಿದ. 5. ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿದ, ಯತ್ನಿಸಿದ. "इतः प्रत्यादेशात्स्वजनमनुगन्तुं व्यवसितां मुहुस्तिष्ठेत्युच्चैर्वदति गुरुशिष्ये गुरुसमे" शाकु० ६-९। 6. ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೋಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यवस्था व्यवस्था (स्त्री०) 1. ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ಬಗೆಹರಿಸುವುದು. वि + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಶಾಸ್ತ್ರ, ವಿಧಿ, ಕಟ್ಟಳೆ. "दीर्घकालं ब्रह्मचर्यं धारणं च कमण्डलोः। देवरेण सुतोत्पत्तिर्दत्त-कन्या प्रदीयते। एतानि लोकगुप्त्यर्थं कलेरादौ महात्मभिः। निवर्तितानि कर्माणि व्यवस्थापूर्वकं बुधैः"। 3. ನಿಯತ, ನಿಶ್ಚಿತ. "भङ्गं जयं चापतुरव्यवस्थम्" रघु० ७-५४। 4. ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಏರ್ಪಾಡು, ಅಳವಡಿಸುವುದು. 5. ನಿಯಮ.

व्यवस्थान व्यवस्थान (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. कलामुहूर्तात्मकः कालो व्यवतिष्ठतेऽस्मिन्—वि + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। "कलामुहूर्तादिमयः ध्रुवे कालोऽवतिष्ठते। यस्मात्तस्मात् व्यवस्थानो हृष्टार्णः स्थानदो मनुः" इति निरुक्तिः। "व्यवसायो व्यवस्थानः" वि० स०। 2. ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಏರ್ಪಾಡು. 3. ನಿರ್ಣಯ, ತೀರ್ಮಾನ. 4. ಕಾನೂನು, ಕಟ್ಟಳೆ, ವಿಧಿ. "चातुर्वर्ण्यव्यवस्थानं यस्मिन् देशे न विद्यते। तं म्लेच्छदेशं जानीयादार्यावर्तः ततः परम्"।

व्यवस्थापक व्यवस्थापक (वि०) 1. ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡುವವನು, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನು, ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವವನು. वि + अव + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು. 3. ಕಾನೂನು ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನು.

व्यवस्थापन व्यवस्थापन (न०) 1. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು. 2. ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು,

व्यवस्थापित व्यवस्थापित (वि०) 1. ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕಾನೂನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यवस्थित व्यवस्थित (वि०) 1. ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. वि+अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "अथ व्यवस्थितान् दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः" गीता १-२०। 2. ಕಾನೂನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ. 3. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯವಾದ.

व्यवहरण व्यवहरण (न०) 1. ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು, ಸಭ್ಯತೆಯಿಂದ ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. वि + अव + हृञ् (हरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕೋರ್ಟು ಕಛೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ಕಲಾಪಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದು. "सह मुनिभिरुपास्त धर्म-मार्यं व्यवहरणानि ददर्श वेदविद्भिः" याद० २४-७।

व्यवहरत् व्यवहरत् (वि०) 1. ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಭ್ಯತೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. वि+अव+हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "बहिः सर्वकारप्रवणरमणीयं व्यवहरन्

पराभ्यूहस्थानान्यपि तनुतराणि स्यगयति" मालती० १-१७। 2. कोर्ट्ट कचेरिगळल्लि संबंधिसिद कार्य्य कलाप नडेसुववनु. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६)। **-हरन्ती** -हरन्ती.

व्यवहर्तव्य व्यवहर्तव्य (वि०) 1. व्यवहरिसबेकाद. 2. व्यवहरिसल्पडुव. वि + अव + हृञ् (हरणे) "तव्यः" (३-१-९६)। विचारमाडुवुदु व्यापार माडुवुदु मातादुवुदु मोदलाद विषयगळल्लि सरियाद रीतियिंद सभ्यतेयिंद नडेदु कोळ्ळुवुदु हेच्चु संपर्कहोंदुवुदु व्यवहार मेनिसुवुदु. "अनीयर्" (३-१-९६)। **-हरणीयम्** -हरणीयम्.

व्यवहर्तृ व्यवहर्तृ (वि०) 1. व्यापारविचार मोदलाद विषयगळल्लि मातुकते नडेसुववनु. वि + अव + हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. न्यायालयदल्लि व्याज्य होडुववनु. 3. मोकद्दमेगळन्नु परिशीलिसि तीर्पु कोडुववनु, न्यायाधीश. 4. साल कोडुववनु मत्तु पडेयुववनु. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५)। **-हर्त्री** -हर्त्री.

व्यवहार व्यवहार (पुं०) 1. मातुकतेगळल्लि संपर्क होंदुवुदु. 2. व्यापारमाडुवुदु. 3. विवाद. 4. न्यायालयदल्लि व्याज्य होडुवुदु. 5. मोकद्दमे नडेसुवुदु, वादिप्रतिवादिगळ परवाद वादगळन्नु परिशीलिसुवुदु. वादिप्रतिवादिगळ परस्पर विरुद्धवाद वादगळल्लि संभविसुव संदेहगळन्नु परिहरिसुवुदु (व्यवहार). "नानासंदेहहरणाद्व्यवहार इति स्मृतः" कात्यायनः। "परस्परं मनुष्याणां स्वार्थविप्रतिपत्तिषु। वाक्यान्यायाद्व्यवस्थानं व्यवहार उदाहृतः"। 6. साल कोडुवुदु मत्तु पडेयुवुदु. "ददर्श संशयच्छेद्यान् व्यवहारानतन्द्रितः" रघु० १७-३९। 7. बड्डिगागि हणवन्नु (सालवन्नु) कोडुव नडवळिके. 8. वाणिज्य, वर्तकतन. क्रय विक्रय व्यापार. 9. नडवळिके, परस्पर ओडंबडिकेयिंद नडेदुकोळ्ळुवुदु. "न विना पार्थिवो भृत्यैर्न भृत्याः पार्थिवं विना। तेषां च व्यवहारोऽयं परस्परनिबन्धनः" पञ्चतं० १-८७। 10. माडुव कार्य्य, क्रिये, नडेसुव केलसद रीति. "न कश्चित् कस्यचिन्मित्रं न कश्चित् कस्यचिद्रिपुः। व्यवहारेण जायन्ते मित्राणि रिपवस्तथा"। 11. शब्द प्रयोग. 12. सहभोजन मत्तु सहासन मुंतादुवु. 13. लोकयात्रे, लोकदल्लि नडेसुव जीवन.

व्यवहारज्ञ व्यवहारज्ञ (पुं०) 1. लोकदल्लि एल्ल रोडने नडेदुकोळ्ळुव रीतियन्नु अरिववनु, जन रोडने होंदिकोळ्ळुव क्रमवन्नु बल्लवनु. व्यवहारं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। 2. वादविवादगळन्नु परिशीलिसुव ज्ञानवुळ्ळवनु. 3. क्रय विक्रयादि व्यापारवन्नु माडबल्लवनु. 4. ऋणदानादानगळ विषयवन्नु बल्लवनु. 5. जनर संपर्क पडेदु समंजसवागि मातुकतेगळन्नु नडेसबल्लवनु, प्राप्तवयस्कनाद बालक. "बाल आषोडशाद्वर्षात् पौगण्डोऽपि निगद्यते। परतो व्यवहारज्ञः स्वतन्त्रः पितरावृते"।

व्यवहारतन्त्र व्यवहारतंत्र (न०) कुटुंब भरणद परिज्ञान, गृहकृत्यवन्नु नडेसबल्ल ज्ञान. "तद्वत्स वाक्प्रतिष्ठानि देहिनां व्यवहारतन्त्राणि" मालती० ४।

व्यवहारदर्शन व्यवहारदर्शन (न०) न्यायास्थानदल्लि नडेयुव वादविवादात्मक नडवळिकेगळ परिशीलने.

व्यवहारपद व्यवहारपद (न०) व्यवहारद विषय. मनुष्यरल्लि उद्भविसबहुदाद व्यवहारगळिगे अवकाशविरुव विषयगळु हदिनेंटु. ["अष्टादशविवादपद" पददल्लि नोडि.] "स्मृत्याचारव्यपेतेन मार्गेणार्षितः परैः। आवेदयति चेद्राज्ञि व्यवहारपदं हि तत्" याज्ञ० १-५।

व्यवहारपाद व्यवहारपाद (पुं०) व्यवहारद नाल्कु पादगळल्लोंदु. व्यवहारस्य पादः। (1) पूर्वपक्षः (2) उत्तरपक्षः (3) क्रियापादः मत्तु (4) निर्णयपादः एंदु व्यवहारद पादगळु नाल्कु.

व्यवहारमार्ग व्यवहारमार्ग (पुं०) व्यवहारद विषय.

व्यवहारविषय व्यवहारविषय (पुं०) मनुष्यरल्लि उद्भविसबहुदाद व्यवहारगळ अवकाश. ["अष्टादशविवादपद" पददल्लि नोडि.]

व्यवहारिका व्यवहारिका (स्त्री०) 1. लोकयात्रे. 2. संमार्जनि, पोरके. 3. इंगुदीवृक्ष.

व्यवहारिन् व्यवहारिन् (वि०) 1. व्यवहारवन्नु कैगोंडिरुव, व्यवहारद मार्गदल्लिरुव,

व्यवहारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. प्रयोगिसुवमनु.

व्यवहार्य व्यवहार्य (वि०) 1. व्यवहरिसल्पडुव. 2. व्यवहरिसलु योग्यवाद. वि + अव + हृ (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. व्यवहरिस बेकाद. 4. प्रयोगिसल्पडुव, प्रयोगिसलु अर्हवाद.

व्यवहित व्यवहित (वि०) इन्नोंदरिंद मध्ये व्यवधान हॊंदिरुव, वस्तु अथवा काल इवुगळिंद व्यवधान हॊंदिरुव, मरेयागिरुव. "व्यवहित-मविजानती किलान्तर्वणभुवि वल्लभमाभिमुख्यभाजम्" माघ० ७-३५।

व्यवहृत व्यवहृत (वि०) 1. व्यवहरिसल्पट्ट. 2. विवेचनेयिंद परिशीलिसल्पट्ट. वि+अव+हृ (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. प्रयोगिसल्पट्ट, उपयोगिसल्पट्ट.

व्यवह्रियमाण व्यवह्रियमाण (वि०) 1. व्यवहरिसल्पडुत्तिरुव. 2. वादविवाद माडल्पडुत्तिरुव. 3. वादविवादगळन्नु केळिद न्यायाधीशरिंद परिशीलिसल्पडुत्तिरुव. 4. प्रयोगिसल्पडुत्तिरुव, उपयोगिसल्पडुत्तिरुव. वि+अव+हृ (हरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

व्यवहृति व्यवहृति (स्त्री०) व्यवहार. "व्यवहार" पदद अर्थ. वि + अव + हृ (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

व्यवाय व्यवाय (पुं०) 1. मैथुन, ग्राम्यधर्म, संभोग. वि+अव+अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "व्यायामं च व्यवायञ्च स्नानं चंक्रमणं तथा। ज्वरमुक्तो न सेवेत यावन्न बलवान् भवेत्"। 2. व्यवधान, अंतर्धान, मरे. "अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि" पा० सू० ८-४-२। (न०) 3. तेजस्सु, बेळक. "व्यवायः सुरतेऽन्तर्धौ पुंसि क्लीबं तु तेजसि" मेदि०।

व्यवायिन् व्यवायिन् (पुं०) 1. कामुक, स्त्री संभोगदल्लि निरतनादवनु. व्यवैतुं शीलं यस्य "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. व्यवधान वन्नुंटुमाडुव, मरेमाडुव. मध्ये अंतर वन्नुंटुमाडुव. "व्यवायिनोऽन्तरम्" पा० सू० ६-२-१६६।

व्यष्टि व्यष्टि (स्त्री०) 1. प्रत्येकवागिरुविके, प्रत्येकवाद अस्तित्व. 2. एल्ला कडेगळल्लू हरडुविके, सुत्तलू व्याप्तिसुविके. 3. अंडादिसृष्टि. 4. महदादि तत्त्वोत्पत्तिसमयदल्लि एल्ला इंद्रियगळू ऒट्टिगे सेरिरुवुदु. 5. जीवात्मरिगे इंद्रिय मत्तु कळेबरगळन्नु सेरिसुवुदु.

व्यष्टिसृष्टि व्यष्टिसृष्टि (स्त्री०) अंडसृष्टिगे मॊदलु नडेयुव महदादि तत्त्वसृष्टि.

व्यसन व्यसन (न०) 1. इष्टवाद वस्तुवु लभिसद कारण उंटागुव दुःखि. 2. कामक्रोधादिगळिंद उंटागुव मनोव्यथे. 3. विपत्तु, कष्ट. "व्यसनासारवेगानां वारणं न प्रकल्पते" यादo २२-१४। कष्ट प्राप्तवादाग अदर परिहारोपायवन्नु हुडुकदे दुःखदिंद अळुत्त कुळितरे आ कष्टवु हॆच्चुवुदल्लदे अदरिंद पारागुवुदिल्ल. "व्यसनं प्राप्य यो मोहात् केवलं परिदेवयेत्। क्रन्दनं वर्धयत्येव तस्यान्तं नाधिगच्छति" पञ्चत० २-११४। कष्ट बंदाग अदन्नु ज्ञानदिंद ' एदुरिसुवनु आ कष्टगळन्नु परिहरिसिकॊळ्ळुवनु. "व्यसनेष्वेव सर्वेषु यस्य बुद्धिर्न हीयते। स तेषां पारमभ्येति तत्प्रभावादसंशयम्" पञ्चत० २-६। 4. अशुभ, अमंगळ. 5. मद्यपान बेटॆ स्त्रीसंग मृगयादिवुगळल्लि आसक्ति. 6. पाप. 7. व्यर्थवाद प्रयत्न, प्रयोजन (फल) इल्लद प्रयत्न. 8. भ्रंश, पतन, कॆळगे बीळुवुदु. 9. ऎसॆयुवुदु. 10. अवगुण, दोष, दुर्गुण. "मिथ्यैव व्यसनं वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः?" शाकु० २-५। 11. आसक्ति, तत्परते, उत्साह, उत्सुकते. "विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयम्" भर्तृ० १-५१। 12. कष्टकाल. कष्टवन्नु अनुभविसुव समय. "स सुहृत् व्यसने यः स्यात् अन्यजात्युद्भवोऽपि सन्। वृद्धौ सर्वोऽपि मित्रं स्यात् सर्वेषामेव देहिनाम्" पञ्चत० १-३६७। 13. दौर्बल्य, अशक्तते, अनर्हते, असामर्थ्य. 14. ह्रास, कॊरते. "स्खलव्यसनेऽपि पीडयमानं गुणवन्मित्रमिवानति प्रपेदे" किरा० १३-१५।

व्यसनार्त व्यसनार्त (वि०) कष्टदिंद पीडिसल्पट्ट, दुःखिदिंद कूडिद. व्यसनेनार्तः पीडितः।

व्यसनिन् व्यसनिन् (वि०) 1. दुःखिदिंद कूडिद, कष्टवन्नु अनुभविसुव. व्यसनमस्यास्ति "इनिः"

(೫-೨-೧೧೪)। 2. ಭ್ರಂಶವುಳ್ಳವನು, ಪತನವುಳ್ಳವನು, ನಾಶವುಳ್ಳವನು. "चिरस्य मित्रव्यसनी सुदमो दमघोषज:" ಮಾಘ೦ ೨-೬೦।

ವ್ಯಸ್ತ ವ್ಯಸ್ತ (ವಿ೦) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದೆ ಹಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೇಗವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ. वि + अस् (क्षेपणे) "क:" (೩-೨-೧೦೨)। "विषज्योति-रुज्जृम्भणोद्दामरव्यस्तविस्तारिदो:खण्डपर्यासितक्ष्माधरम्" ಮಾಲತೀ೦ ೫-೨೩। 2. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವ, ಭಾಗವಾಗಿರುವ. "हिमवति जलधौ च व्यस्ततोयेव गङ्गा" ವಿಕ್ರ೦ ೫-೨೨। 3. ಕೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कल्पाक्षेपकठोरभैरवमरुद्व्यस्तैरभिस्तीर्यते" ಉ೦ ರಾ೦ ೫-೧೪। 4. ಕಿ೦ಚಿತ್ತು, ಸ್ವಲ್ಪ. "वरेषु यद्बालमृगाक्षि मृग्यते तदस्ति किं व्यस्तमपि त्रिलोचने" ಕುಮಾ೦ ೫-೭೨। 5. ಬಿಡಿ ಬಿಡಿಯಾದ, ಸಮಸ್ತವಲ್ಲದ (ಪದ). 6. ವಿಪರೀತವಾದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ. "प्रतिपदाप्यमावास्यातिथ्योर्युग्मं महाफलम्। एतद्व्यस्तं महाघोरं हन्ति पुण्यं पुराकृतम्"॥ 7. ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. "कुनृपतिभवनद्वारसेवाकलङ्क्यासङ्गव्यस्तधैर्यम्" ಭರ್ತೃ೦ ೨-೩೧। 8. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ. 9. ವಿಪರ್ಯಸ್ತವಾದ, ಹಿಂದುಮುಂದಾದ, ತಲೆಕೆಳಗಾದ. (ಅಕ್ಷ೦) 10. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ, ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ, ಒಂಟಿಯಾಗಿ.

ವ್ಯಸ್ತಪದ ವ್ಯಸ್ತಪದ (ನ೦) 1. (ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ) ಗೊಂದಲವುಂಟುಮಾಡುವ ಹೇಳಿಕೆ, ತೊಡಕುಂಟುಮಾಡುವ ಹೇಳಿಕೆ. व्यस्तं पदं यस्मिन्। 2. ಸಮಾಸವಿಲ್ಲದ ಪದ, ಒಂಟಿಯಾದ ಪದ.

ವ್ಯಾಕರಣ ವ್ಯಾಕರಣ (ನ೦) 1. ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ, ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಶಬ್ದದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. व्याक्रियन्ते अर्था येन—वि+आ+कृञ् (करणे) "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೭)। ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಶಬ್ದಸಾಧುತ್ವವನ್ನೂ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಇದು ವ್ಯಾಕರಣವಾಯಿತು. व्याक्रियन्ते व्युत्पाद्यन्ते अर्थवत्तया प्रतिपाद्यन्ते शब्दा: येन इति वा। "एक: शब्द: सम्यग्ज्ञात: सुष्ठु प्रयुक्त: स्वर्गे लोके कामधुग्भवति"। ಶಬ್ದಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸುಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವುದು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದರಿಂದ ಇದೇ ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಫಲ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನವುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣವು ಒಂದು ವೇದಾಂಗವಾಯಿತು. "अथ व्याकरणं वक्ष्ये कात्यायन समासत:। सिद्धशब्दविवेकाय बाल-व्युत्पत्तिहेतवे"। ಸುಬಂತಪದಗಳ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಅವುಗಳ ಸಪ್ತವಿಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವಚನಗಳು ಸಪ್ತಕಾರಕಗಳು ಅವ್ಯಯೀಭಾವ ತತ್ಪುರುಷ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಮುಂತಾದ ಸಮಾಸಗಳು ಕೃತ್ ಮತ್ತು ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ರೂಪಗಳು ತಿಙನ್ತರೂಪಗಳು ಅವುಗಳ ಪುರುಷ ಮತ್ತು ವಚನಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾವ್ಯವಹಾರೋಪಯೋಗಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಸುಬನ್ತ ತಿಙನ್ತ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಭಾಷಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದ ಮುಖ್ಯ ಫಲ. माहेशव्याकरणम् पाणिनीयव्याकरणम् कलापव्याकरणम् संक्षिप्तसारव्याकरणम् सुपद्मव्याकरणम् हरिनामामृत-व्याकरणम् भट्टोजिदीक्षितकृतसिद्धान्तकौमुदी ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಕರಣಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ಪಾಣಿನಿಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವ್ಯಾಕರಣವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಭಟ್ಟೋಜಿದೀಕ್ಷಿತಪ್ರಣೀತಸಿದ್ಧಾಂತಕೌಮುದೀ ವ್ಯಾಕರಣವು (ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ) ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವುದು. 2. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು.

ವ್ಯಾಕಾರ ವ್ಯಾಕಾರ (ಪುಂ೦) 1. ರೂಪ ಬದಲಾವಣೆ, 2. ವಿರೂಪ, ವಿಕಾರರೂಪ.

ವ್ಯಾಕೀರ್ಣ ವ್ಯಾಕೀರ್ಣ (ವಿ೦) 1. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि+आ+कृ (विक्षेपे) "क:" (೩-೨-೧೦೨)। 3. ಕೆದರಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಚೆದರಿಕೊಂಡಿರುವ. "व्याकीर्णकेसरकराल-मुखा मृगेन्द्रा:" ಪಞ್ಚತ೦ ೧-೨೦೪।

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುದು, ಶಬ್ದಗಳ ಹುಟ್ಟನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ತಿಳಿಸುವುದು.

ವ್ಯಾಕುಲ ವ್ಯಾಕುಲ (ವಿ೦) 1. ಕಷ್ಟ ದುಃಖ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದ. वि + आ + कुल (संस्त्याने बन्धुषु च) "क:" (೩-೧-೧೩೫)। 2. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ. "आलोके ते निपतति पुरा सा बलिव्याकुला वा" ಮೇಘ೦ ೨-೨೨। 3. ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗಿರುವ, ಗಾಬರಿಯಿಂದ ಭಯಗೊಂಡಿರುವ.

ವ್ಯಾಕೃತಿ ವ್ಯಾಕೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ.

व्याकृत व्याकृत (वि०) 1. विवरिसि हेळल्पट्ट. विस्तार वागि तिळिसल्पट्ट. वि+आ+कृ कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. बिडिसि हेळल्पट्ट, सूक्ष्मवागि परिशीलिसल्पट्ट. 3. विकारगॊळिसल्पट्ट; विरूप वुंटुमाडल्पट्ट.

व्याकृति व्याकृति (स्त्री०) 1. सूक्ष्मवागि परिशीलिसि हेळुवुदु, बिडिसि हेळुवुदु, 2. विवरिसि हेळुवुदु, विस्तारवागि हेळुवुदु. 3. विरूपगॊळिसुवुदु, विकारवागि माडुवुदु. वि+आ+कृ कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 4. व्याकरण, शब्द निष्पत्ति मॊदलादुवनु तिळिसुवुदु.

व्याकोश व्याकोश (पुं०) 1. प्रफुल्लवाद, विकसित वाद, अरळिरुव. व्यावृत्तः कोशः संकोचोऽस्मात्। "दोषापि नूनमहिमांशुरसौ किलेति व्याकोशकोकनदतां दधते नलिन्यः" माघ० ४-४६। 2. वृद्धिहॊंदिद, बॆळवणिगॆ हॊंदिद.

व्याक्षिप्त व्याक्षिप्त (वि०) 1. बेरॆकडगॆ तिरुगिसल्पट्ट, बेरॆकडॆगॆ गमन हरिसल्पट्ट. वि+आ+क्षिप् (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. मुंदूडल्पट्ट, मुंदक्कॆ हाकल्पट्ट. 3. ऎसॆयल्पट्ट. 4. मेलक्कॆ हारिसल्पट्ट. 5. अड्डिपडिसल्पट्ट.

व्याक्षेप व्याक्षेप (पुं०) 1. मेलक्कॆ ऎसॆयुवुदु. 2. मेलक्कॆ हारिसुवुदु. 3. मुंदूडुवुदु. 4. अड्डि, तडॆ, विलंब. वि + आ + क्षिप् (निरसने) "घञ्" (३-३-१८)। "अव्याक्षेपो भविष्यन्त्याः कार्यसिद्धेर्हि लक्षणम्" रघु० १०-६।

व्याख्या व्याख्या (स्त्री०) 1. व्याख्यान, विवरणॆ, विवरिसि संबंधकल्पिसि हेळुवुदु. वि + आ + ख्या (प्रकथने) "अङ्" (३-३-१०६)। "न शिष्यानन्वबध्नीत ग्रन्थान्नैवाभ्यसेद्बहून्। न व्याख्यामुपयुञ्जीत नारम्भानारभेत् क्वचित्" भाग० ७-१३-८। 2. बोधनॆ, उपदेश. "व्याख्यामुद्रां करसरसिजैः पुस्तकं शङ्खचक्रे" हयग्री०।

व्याख्यात व्याख्यात (वि०) 1. विवरिसल्पट्ट, संबंधकल्पिसि विवरवागि हेळल्पट्ट. वि+आ+ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-२-१०२)। "निगमान्तेषु निगदव्याख्यातनिजवैभवः" याद० १६-४। 2. बोधिसल्पट्ट, उपदेशिसल्पट्ट.

व्याख्यातव्य व्याख्यातव्य (वि०) 1. विवरिसि हेळल्पडुव. 2. विवरिसि हेळबेकाद. वि+आ+ख्या (प्रकथने) "तव्यः" (३-१-९६)। 3. विवरिसि हेळबहुदाद. 4. उपदेशिसल्पडुव. 5. उपदेशिसबेकाद. 6. उपदेशिसबहुदाद.

व्याख्यातृ व्याख्यातृ (वि०) 1. व्याख्यान माडुववनु, विषयवन्नु विवरिसि हेळुववनु, संबंध कल्पिसि विवरिसुववनु. वि + आ + ख्या (प्रकथने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. बोधिसुववनु, उपदेशिसुववनु.

व्याख्यान व्याख्यान (न०) 1. विवरिसि हेळुवुदु, संबंधकल्पिसि विवरिसुवुदु. 2. उपदेशिसुवुदु, बोधिसुवुदु. वि + आ + ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

व्याख्येय व्याख्येय (वि०) 1. विवरिसि हेळल्पडुव. 2. विवरिसि हेळबेकाद. 3. विवरिसि हेळबहुदाद. वि + आ + ख्या (प्रकथने) "यत्" (३-१-९७)। 4. बोधिसबेकाद, उपदेशिसबेकाद. 5. उपदेशिसल्पडुव. 6. उपदेशिसबहुदाद.

व्याघट्टन व्याघट्टन (न०) उज्जुवुदु, तिक्कुवुदु, घर्षणॆ.

व्याघात व्याघात (पुं०) 1. विघ्न, अड्डि, तडॆ. वि + आ + हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. भंगपडिसुवुदु, मीरि नडॆयुवुदु, मुरियुवुदु. "वृषल, ममापि खलु त्वदाज्ञाव्याघात एव कौमुदीमहोत्सवप्रतिषेधस्य प्रथमं प्रयोजनमिति" मुद्रा० ३। 3. एटु, हॊडॆत, पॆट्टु. 4. विष्कंभ मॊदलाद 27 योगगळल्लि 13 नॆयदु ऒंदु यॊ॰. 5. अर्थालंकारद ऒंदु भेद. ई अलंकारदल्लि (1) ऒंदु कार्यक्कॆ साधनवाद लोकसिद्धवाद ऒंदु वस्तुवु अदक्कॆ विरुद्धवाद कार्यक्कॆ साधनवागि वर्णिसुवल्लि व्याघातालंकार. (2) ऒंदु कार्यद सौकर्यक्काग़ि नियतवाद क्रियॆयु आ कार्यक्कॆ विरुद्धवागि वर्णितवागुवल्लियू व्याघातालंकार ई रीति ऎरडु विधवु. क्रमवागि **उदा:** (1) "यैर्जगत्त्रायते हन्ति तैरेव कुसुमायुधः"। (2) "दया चेद्बाल इति मय्यपरित्याज्य एव ते"। "दृशा दग्धं मनसिजं जीवयन्ति दृशैव याः। विरूपाक्षस्य

जयिनीस्ता: स्तुवे वामलोचना:"। 6. असंबद्धवाद मातु. "यावज्जीवमहं मौनी ब्रह्मचारी च मे पिता। माता तु मम वन्ध्यासीत् अपुत्रश्च पितामह:"॥

व्याघूर्णंत् व्याघूर्णत् (वि०) वेगवागि सुतु त्तिरुव, तिरुगुत्तिरुव, भ्रमिसुत्तिरुव. वि + आ + घूर्ण (भ्रमणे) तुदा० "शतृ" (३-२-१२४)। श्वा० "शानच्" (३-२-१२४)। -घूर्णमान: -घूर्णमानः.

व्याघूर्णन व्याघूर्णन (न०) विशेषवागि सुतु वुदु, वेगवागि तिरुगुवुदु. वि + आ + घूर्ण (भ्रमणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

व्याघूर्णयत् व्याघूर्णयत् (वि०) सुत्तिसु त्तिरुव, तिरुगिसुत्तिरुव. वि + आ + घूर्ण (भ्रमणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -यन्ती.

व्याघूर्णित व्याघूर्णित (वि०) 1. वेगवागि सुत्तिसल्पट्ट, वेगवागि तिरुगिसल्पट्ट. वि+आ+घूर्ण (भ्रमणे) + णिच् "क:" (३-२-१०२)। 2. वेगवागि तिरुगिद. वि + आ + घूर्ण कर्तं० "क:" (३-४-७२)।

व्याघ्र व्याघ्र (पुं०) 1. शार्दूल, हुलि. व्याजिघ्रति —वि+आ+घ्रा (गन्धोपादाने) "क:" (३-१-१३६)। "व्याघ्राघ्रातमृगीक्षणाकुलमृगन्यायेन हिंसारुचे:" मालती० ५-२९। 2. रक्तएरंडवृक्ष, कॆंपु हरळु गिड. (वि०) 3. (समासदल्लि नर पुरुष मॊदलाद पदगळिगॆ उत्तरपदवादाग) श्रेष्ठ, उत्तम. "किं नु दुःखतरं शक्यं मया द्रष्टुमत: परम्। योऽहमद्य नरव्याघ्रान् सुप्तान् पश्यामि भूतले" भा०।

व्याघ्रदल व्याघ्रदल (पुं०) एरंडवृक्ष, हरळुगिड.

व्याघ्रनख व्याघ्रनख (न०) 1. हुलियुगुरु गिड. व्याघ्रस्य नखमिव। 2. सूरणदगड्डॆ. 3. नखियॆंब ऒंदु सुगंध द्रव्य. 4. नखक्षत, उगुरिन गाय. "भवेद्व्याघ्रनखं कन्दगन्धद्रव्यविशेषयो:। नखक्षतान्तरे क्लीबम्" मेदि०। (पुं०) 5. हुलिय कालिन पंज. 6. कळ्ळिमर.

व्याघ्रपाद् व्याघ्रपाद् (पुं०) 1. हुळि बीलद मर. व्याघ्रस्य पादा इव पादा: मूलान्यस्य, पादशब्दस्य अकारलोप: (५-४-१३८)। "विकङ्कत: स्तुवावृक्ष: ग्रन्थिलो व्याघ्रपादपि" अम०। (वि०) 2. हुलिय कालुगळंतॆ कालुगळुळ्ळवनु. व्याघ्रपादाविव पादौ यस्य — अकारलोप: (५-४-१३८)।

व्याघ्रपुच्छ व्याघ्रपुच्छ (पुं०) 1. एरंडवृक्ष, हरळुगिड. व्याघ्रस्य पुच्छमिव पुच्छमस्य। (पुंन०) 2. हुलिय बाल.

व्याघ्राट व्याघ्राट (पुं०) भरद्वाज हक्कि. व्याघ्र इव अटति — अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "व्याघ्राट:स्याद्भरद्वाज:" अम०।

व्याघ्रास्य व्याघ्रास्य (पुं०) बिडाल, मार्जार, बॆक्कु. व्यघ्रस्येव आस्यमस्य।

व्याघ्री व्याघ्री (स्त्री०) 1. हॆण्णु हुलि. व्याघ्र "ङीष्" (४-१-६३)। 2. हॆग्गळ्ळॆद गिड. व्याजिघ्रति —वि+आ+घ्रा (गन्धोपादाने) "क:" (३-१-१३६)। "ङीष्" (४-१-४१)।

व्याज व्याज (पुं०) 1. कपट, ठॆक्कु, बूटाटिकॆ. व्यजन्ति क्षिपन्त्यनेन—वि+अज (गतिक्षेपणयो:) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. अपदेश, नॆप. ऒंदु कार्यवनु उद्दॆशिसि हॊरटु मतॊंदु कार्यदल्लि प्रवर्तिसुवुदु व्याज (नॆप). शालॆगॆ हॊगुव कारणवन्नु हॆळि क्रीडाङ्गणक्कॆ हॊगुवुदु. क्रीडाङ्गण, चलन चित्रमंदिर मॊदलादुवुगळिगॆ हॊगलु शालागमनद हॆळिकॆयु व्याजवागुवुदु. "शून्यं वासगृहं विलोक्य शयनादुत्थाय किञ्चिच्छनै: निद्राव्याजमुपागतस्य सुचिरं निर्वर्ण्य पत्युर्मुखम्" अमरु०। 3. तंत्र, उपाय, युक्ति. "अमुं सहासप्रहितेक्षणानि व्याजार्धसंदर्शितमेखलानि" रघु० १३-४२। 4. कृत्रिम. "इदं, किलाव्याजमनोहरं वपु:" शाकु० १-१६। 5. शाठ्य, मूर्खितन, दौष्ट्य. "व्याज: शाठ्ये" मेदि०।

व्याजनिन्दा व्याजनिंदा (स्त्री०) ऒब्बन निंदॆ (दूषण) युंदॆ तोरुव मतॊब्बन निंदॆ. व्याजेन एकस्य निन्दापदेशेन अन्यस्य निन्दा दूषणम्। इदु अर्थालंकारद ऒंदु भेद. "निन्दाया निन्दया व्यक्तिर्व्याजनिन्देति गीयते"। उदा: "विधे स निन्द्यो यस्ते प्रागेकमेवाहरच्छिर:"। इल्लि हरन निंदॆयिंद चतुर्मुखन निंदॆगॆ अभिव्यक्तियुंटागु

वुदु. "विधिरेव विशेषगर्हणीयः करट त्वं रट कस्तवापराधः। सहकारतरौ चकार यस्ते सहवासं सरलेन कोकिलेन"॥

व्याजस्तुति व्याजस्तुति (स्त्री०) ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ. व्याजेन निन्दाव्याजेन स्तुतिः। व्याजरूपा स्तुतिः व्याजस्तुतिः। ನಿಂದೆಯು ನೆಪದಿಂದ ಸುತ್ತಿಯೂ ಸ್ತುತಿನೆಪದಿಂದ ನಿಂದೆಯೂ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಯೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವಲ್ಲಿ "व्याजस्तुति" ಅಲಂಕಾರ. "उक्तिर्व्याजस्तुतिर्निन्दास्तुतिभ्यां स्तुतिनिन्दयोः"। उदा: "कः स्वर्धुनि विवेकस्ते नयसे पापिनो दिवम्"। "साधु दूति पुनः साधु कर्तव्यं किमतः परम्। यन्मदर्थे विलूनासि दन्तैरपि नखैरपि"॥

व्याजोक्ति व्याजोक्ति (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಬೇರೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪ ಆಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಗೋಪನಮಾಡುವುದು (ಮರೆ ಮಾಚುವುದು). व्याजस्य उक्तिः। "व्याजोक्तिरन्यहेतूक्त्या यदाकारस्य गोपनम्"। उदा: "सखि पश्य गृहारामपरागैरस्मि धूसरा"।

व्याड व्याड (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. वि + आ + अड (उद्यमे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಮಾಂಸತಿನ್ನುವ ಪಶು, ಮಾಂಸವೇ ಆಹಾರವಾಗಿರುವ ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರೂರ ಪ್ರಾಣಿ. 3. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. 4. ಇಂದ್ರ. "व्याडौ हिंस्रपशूरगौ" नानार्थर०।

व्याडायुध व्याडायुध (न०) ಹುಲಿಯುಗುರು ಗಿಡ. व्याडस्य व्याघ्रस्य आयुधमिव। "व्याडायुधं व्याघ्रनखम्" अम०।

व्याडि व्याडि (पुं०) ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೈಯಾಕರಣ, ಒಬ್ಬ ನಿಘಂಟುಕಾರ. "कात्यवाचस्पतिव्याडिभागुर्यमरमङ्गलाः। साहसाङ्कमहेशाद्या विजयन्ते जिनान्तिमाः"।

व्यात्त व्यात्त (वि०) ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि + आ + दान् (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)। घोरचः "तः" (७-४-४७)।

व्यात्युक्षी व्यात्युक्षी (स्त्री०) ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ನೀರನ್ನು ಎರಚಾಡುವುದು. व्यतिहारेण उक्षणम्—वि+आ+अति+उक्ष (सेचने) भावे "अच्" (३-३-४३)। "व्यात्युक्षीमिति तां प्राहुः यदन्योन्येन सेचनम्"। "ताः कान्तं सह करपुष्करोरताम्बुव्यात्युक्षीमभिसरणश्लहामदीव्यन्" माघ० ८-३२।

व्यादान व्यादान (न०) ತೆರೆಯುವುದು, ಬಿಚ್ಚುವುದು, ಬಾಯಿಬಿಡುವುದು; (ಬಾಯನ್ನು) ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು. वि+आ+डु दाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "कर्णाभ्यर्णविदीर्णसूक्कविकटव्यादानदीप्ताग्निभिः" मालती० ५-१३।

व्यादिश व्यादिश (पुं०) ವಿಷ್ಣು. वि + आ + दिश (अतिसर्जने) "कः" (३-१-१३५)। "ब्रह्मादीनां तत्तत्स्थानसर्जनात् व्यादिशश्च सः" इति निरुक्तिः। "चतुरश्रो गभीरात्मा विदिशो व्यादिशो दिशः" वि० स०।

व्याध व्याध (पुं०) 1. ಬೇಡ, ಬೇಟೆಗಾರ. विध्यति मृगादीन्—व्यध (ताडने) "णः" (३-१-१४१)। 2. ದುಷ್ಟ, ಅಸಭ್ಯ. "व्याधस्याप्यनुकम्प्यानां स्त्रीणां देवः सतीपतिः" भाग० ३-१४-३४। "व्याधो मृगयुदुष्टयोः" मेदि०।

व्याधि व्याधि (पुं०) 1. ರೋಗ, ಕಾಯಿಲೆ. विविधा आधयोऽस्मात्। वि+आ+धान् "किः" (३-३-९२) वा। "तद्दुःखसंयोगा व्याधय उच्यन्ते" सुश्रुत० सूत्र० १-२३। ವ್ಯಾಧಿಯು ಆಗಂತು ಶಾರೀರ ಮಾನಸ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "ते चतुर्विधाः (1) आगन्तवः (2) शारीराः (3) मानसाः (4) स्वाभाविकाश्चेति" सुश्रुत० सूत्र० १-२४। ["रोग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] 2. ಕುಷ್ಠ, ಚಿಂಗಲುಕೋಷ್ಠ. "व्याधिः क्रुष्ठे च रोगे च" मेदि०। 3. ಕುಷ್ಠರೋಗ.

व्याधिघात व्याधिघात (पुं०) ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. व्याधीन् हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "अण्" (३-२-१)। "आरेवतव्याधिघातकृतमालसुवर्णकाः" अम०।

व्याधित व्याधित (वि०) ರೋಗಿ, ಕಾಯಿಲೆಯವನು. व्याधिरस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "दरिद्रान् भर कौन्तेय मा प्रयच्छेश्वरे धनम्। व्याधितस्यौषधं पथ्यं नीरुजस्य किमौषधैः" भा०।

व्याधुत व्याधुत (वि०) ಕೊಡವಲ್ಪಟ್ಟ, ಒದರಲ್ಪಟ್ಟ. वि + आ + धुञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)।

व्याधुन्वत् व्याधुन्वत् (वि०) ಒದರುತ್ತಿರುವ, ಕೊಡವುತ್ತಿರುವ. वि + आ + धुञ् (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-धुन्वती** -धुन्वती. "करी व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरम्" शाकु० १-२०। "शानच्" (३-२-१२४)। **-धुन्वानः** -धुन्वानः.

ವ್ಯಾಧೂತ ವ್ಯಾಧೂತ (ವಿ॰) ಕೊಡವಲ್ಪಟ್ಟ, ಒದರಲ್ಪಟ್ಟ. ವಿ + ಆ + ಧೂಞ್ (ಕಂಪನೇ) "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। "एतस्मिन् मदकलमल्लिकाक्षपक्षव्याधूतस्फुरदुरुदण्ड-पुण्डरीकाः" ಉ॰ ರಾ॰ ೧-೩೧।

ವ್ಯಾನ ವ್ಯಾನ (ಪುಂ॰) ಪಂಚ ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಾಯು. व्यानिति सर्वशरीरं व्याप्नोति—वि+आ+अन (प्राणने) "अच्" (೩-೧-೧೩೪)। ವ್ಯಾನವಾಯುವು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವುದು. ["प्राण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] "व्यानः सर्वशरीरगः" ಅಮ॰।

ವ್ಯಾಪಕ ವ್ಯಾಪಕ (ವಿ॰) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವ, ವಿ + ಆಪ್ಲೃ (ವ್ಯಾಪ್ತೌ) "ಣ್ವುಲ್" (೩-೧-೧೩೩)। "तिर्यगूर्ध्वमधस्ताच्च व्यापको महिमा हरेः। त्रिविक्रमोद्यतस्यासीत्स तु स्वाभाविकस्तव" ಕುಮಾ॰ ೬-೮೧। 2. ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ. 3. ಯಾವಾಗಲೂ ತಪ್ಪದೆ ಒಟ್ಟಿಗಿರುವ, ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ. 4. ಆಚ್ಛಾದಕ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ **ವ್ಯಾಪಿಕಾ ವ್ಯಾಪಿಕಾ.**

ವ್ಯಾಪತ್ತಿ ವ್ಯಾಪತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ. वि+आ + पद (गतौ) "क्तिन्" (೩-೩-೯೪)। "औदासीन्यं न युक्तं प्रियसुहृदि गते मत्कृते चातिघोरां व्यापत्तिं ज्ञातमस्य स्वतनुमहमिमां निष्क्रयं कल्पयामि" ಮುದ್ರಾ॰ ೬-೨೧। 2. ನಿಧನ, ಮರಣ. "तयोस्तस्मिन्नवीभूत-पितृव्यापत्तिशोकयोः" ರಘು॰ ೧೨-೫೬। 3. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ.

ವ್ಯಾಪದ್ ವ್ಯಾಪದ್ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಆಪತ್ತು, ವಿಪತ್ತು, ಕೇಡು. वि + आङ् + पद (गतौ) "क्विप्" (ವಾ॰ ೩-೩-೯೪)। "पश्य श्वश्रूक्ता व्यापदिहापि फलिता मम" ಕಥಾಸ॰। 2. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. 3. ನಿಧನ.

ವ್ಯಾಪನ ವ್ಯಾಪನ (ನ॰) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. 2. ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದು. 3. ಯಾವಾಗಲೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವುದು. वि+आप्लृ (व्याप्तौ) "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೫)। 4. ಆಚ್ಛಾದನ, ಮುಚ್ಚುವುದು.

ವ್ಯಾಪನ್ನ ವ್ಯಾಪನ್ನ (ವಿ॰) 1. ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ, ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಲುಕಿರುವ. वि+आ+पद (गतौ) "क्तः" (೩-೨-೧೦೨)। 2. ಮೃತನಾದ, ಅವಸಾನ ಹೊಂದಿದ.

ವ್ಯಾಪಾದ ವ್ಯಾಪಾದ (ಪುಂ॰) 1. ದ್ರೋಹವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವುದು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸುವುದು वि + आ + पद (गतौ) + णिच् "घञ्" (೩-೩-೧೮)। 2. ಕೊಲ್ಲುವುದು. "ल्युट्" (೩-೩-೧೧೫)। **ವ್ಯಾಪಾದನಮ್ ವ್ಯಾಪಾದನಮ್.**

ವ್ಯಾಪಾದಿತ ವ್ಯಾಪಾದಿತ (ವಿ॰) 1. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. वि+आ + पद (गतौ) + णिच् "क्तः" (೩-೨-೧೦೨)। 2. ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಗೆ ಈಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

ವ್ಯಾಪಾರ ವ್ಯಾಪಾರ (ಪುಂ॰) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. वि + आ+पॄङ् (व्यायामे) "घञ्" (೩-೩-೧೮)। "वैखानसं किमनया व्रतमाप्रदानाद्व्यापाररोधि मदनस्य निषेवितव्यम्" ಶಾಕು॰ ೧-೨೩। 2. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ, ಉಪಕಾರ, 3. ಪ್ರಯತ್ನ. "आर्याप्यरुन्धती तत्र व्यापारं कर्तुमर्हति" ಕುಮಾ॰ ೬-೩೨। 4. ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು, ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. "वृष्णीनामिव नीतिविक्रमगुण-व्यापारशान्तद्विषाम्" ಮುದ್ರಾ॰ ೨-೪। 5. ಉದ್ಯೋಗ, ಉದ್ಯಮ. 6. ವೃತ್ತಿ, ಕಸಬು.

ವ್ಯಾಪಾರಿತ ವ್ಯಾಪಾರಿತ (ವಿ॰) 1. ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "व्यापारितं शिरसि शस्त्रमशस्त्र-पाणेः" ವೇಣೀ॰ ೩-೨೧। 2. ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ವ್ಯಾಪಾರಿನ್ ವ್ಯಾಪಾರಿನ್ (ವಿ॰) 1. ಕೆಲಸವುಳ್ಳವನು. 2. ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. व्यापारोऽस्यास्ति "इनिः" (೫-೨-೧೧೫)। 3. ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯವುಳ್ಳವನು, ಕೊಳ್ಳುವವನು ಮತ್ತು ಮಾರುವವನು.

ವ್ಯಾಪಿನ್ ವ್ಯಾಪಿನ್ (ವಿ॰) 1. (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡುವ, ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ. वि + आप्लृ (व्याप्तौ) "णिनिः" (೩-೨-೭೮)। 2. ಬಹಳ ದೂರ ವಿಸ್ತರಿಸುವ. "व्यापि प्रासङ्गिकं वृत्तं पताकेत्यभिधीयते" ಸಾ॰ ದ॰ ೬-೬೪। 3. ಯಾವಾಗಲೂ ಒಟ್ಟಿಗಿರುವ, ಸರ್ವದಾ ಒಡನಿರುವ. 4. ಆಚ್ಛಾದಿಸುವ, ಮುಚ್ಚುವ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಷ್" (೪-೧-೫)। **ವ್ಯಾಪಿನೀ ವ್ಯಾಪಿನೀ.**

ವ್ಯಾಪೃತ ವ್ಯಾಪೃತ (ಪುಂ॰) 1. ಕರ್ಮಸಚಿವ, ರಾಜನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಮಂತ್ರಿ, ರಾಜನ ಆದೇಶದಂತೆ ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಚಿವ. वि+आ+पॄ (प्रीतौ) "क्तः" (೩-೨-೧೦೨)। "नियोगी कर्मसचिव आयुक्तो व्यापृतश्च सः" ಹೇಮ॰। (ವಿ॰) 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. "अविज्ञायमिदमन्यस्मिन्

कर्मणि व्यापृतं धनुः" शाकु० ६-३२। "अशिथिल-परिरम्भव्यापृतैकैकदोष्णोरविदितगतयामा रात्रिरेव व्यरंसीत्" उ० रा० १-२७। 3. व्याप्तवाद, आवृत वाद.

व्यापृति व्याप्रृति (स्त्री०) 1. व्यापार, कार्य. वि + आ + पृ (प्रीतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "कान्दिशीकजितकाशिनोरिमां व्यापृतिं विबुधवृष्णि-वीरयोः" यादः १७-७८। 2. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವುದು. 3. ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. 4. ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು, ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು.

व्याप्त व्याप्त (वि०) 1. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. वि+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः" गीता ११-२०। 2. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ. 4. ಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಪ್ರಖ್ಯಾತ.

व्याप्ति व्याप्ति (स्त्री०) 1. ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವುದು. वि + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವುದು. (स्त्री०) 3. ವ್ಯಾಪಿಸುವಿಕೆ, ಹರಡುವಿಕೆ. वि + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "सत्यं विधातुं निजभृत्यभाषितं व्याप्तिं च भूतेष्वखिलेषु चात्मनः" भाग० ७-८-१८। 4. ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯನಿಯಮ, ಸಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಧನಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಸಾಧ್ಯನಿಷ್ಠಹೇತು ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ, ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ. "यत्र धूमः तत्राग्निरिति साहचर्यनियमो व्याप्तिः" त० सं०। ಸಾಧ್ಯ ಸಾಧನಗಳಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವಿರುವಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ. "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧೂಮವ್ಯಾಪಕ ವಹ್ನಿಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ (ನಿಯತಸಾಹಚರ್ಯ) ವು ಧೂಮದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯ. "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" इत्यादौ धूमस्य व्यापको वह्निः, तत्सामानाधिकरण्यं धूमे वर्तत इति लक्षणसमन्वयः। ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಅನ್ವಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "यत्र धूमः तत्राग्निः यथा महानसः" ಇಲ್ಲಿ ಧೂಮವು ಹೇತು. ಅಗ್ನಿಯು ಸಾಧ್ಯ. ಇವೆರಡರ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಮಹಾನಸದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ. "यत्र वह्न्यभावः तत्र धूमाभावः यथा महाह्रदः" ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವು ವಹ್ನ್ಯಭಾವ. ಹೇತ್ವಭಾವವು ಧೂಮಾಭಾವ. ಇವೆರಡರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹ್ರದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ.

व्याप्य व्याप्य (वि०) 1. ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟವಾದ. वि + आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "वह्नि-व्याप्यधूमवानयं पर्वतः" ಎಂಬಲ್ಲಿ वह्निव्याप्यो वह्नि-निरूपितव्याप्तिविशिष्टो यो धूमः तद्वानयं पर्वतः ಎಂದು ಧೂಮಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ವ್ಯಾಪ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಧೂಮವು ವ್ಯಾಪ್ಯ. 2. ಹರಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. (न०) 3. ಸಾಧನ. 4. ಹೇತು.

व्याम व्याम (पु०) ಒಂದು ಮಾರು ಅಳತೆ, ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳೊಡನೆ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ಎರಡು ತೋಳುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಅಳತೆ. विशेषेण अम्यते अनेन — अम (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "ततो भीमो महाबाहुरारुज्य तरसा द्रुमम्। दशव्याममथोद्विद्धं निष्पत्रमकरोत्तदा" भा० वन० ११-३९।

व्यामन व्यामन (न०) ವ್ಯಾಮ, ನೀಡಿದ ಎರಡು ತೋಳುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಅಳತೆ.

व्यामिश्र व्यामिश्र (वि०) ಕಲೆತಿರುವ, ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾದ. वि+आ+मिश्र (संपर्के)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಷಯಗಳ ಆಥವಾ ವಸ್ತುಗಳ ಬೆರಕೆಯು ವ್ಯಾಮಿಶ್ರವಾಗುವುದು. "व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे" गीता ३-२।

व्यामोह व्यामोह (पु०) 1. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ. वि + आ + मुह (वैचित्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "यशःप्राणहरान् घोरान् व्यामोहविषपादपान्। समीक्षा-शाणघृष्टेन द्यत शास्त्रेण शस्त्रिणः" यादः २२-३६। 2. ಅಭಿಮಾನ, ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. 3. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು, ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ. "संख्याता नाम संख्यानं यत्र व्यामोहकारणम्। अन्यथा भासते यत्र वाक्यार्थः सा प्रहेलिका" काव्या० ३-१०१।

व्यायत व्यायत (वि०) 1. ಉದ್ದವಾದ, ದೀರ್ಘವಾದ, ನೀಳವಾದ. वि + आ + यम (उपरमे) "क्तः" (३-४-७२)। "युवा युगव्यायतबाहुरंसलः कपाटवक्षाः परिणद्धकन्धरः" रघु० ३-३४। 2. ದೃಢವಾದ, ಬಲವಾದ. 3. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 4. ವ್ಯಾಪೃತನಾದ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. "व्यायतं व्याप्ते दीर्घे

दृढे चातिशयेऽन्यवत्" मेदि०। 5. ಬಹಳ ಆಳವಾದ, ಅಗಾಧವಾದ, ಗಾಢವಾದ. "इमां हृदि व्यायतपात-मक्षिणोद्विशोर्णमूर्तेरपि पुष्पधन्वनः" कुमा० ५-५४।

व्यायाम व्या॰यामः (पुं०) 1. ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಶ್ರಮದ ಕಾರ್ಯ, ಪೌರುಷ, ಆಯಾಸದ ಕೆಲಸ. वि + आ + यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१८)। "स्थाने शमवतां शक्त्या व्यायामे वृद्धिरङ्गिनाम्। अयथाबल-मारम्भो निदानं क्षयसंपदः" माघ० २-९४। 2. ಶ್ರಮ, ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. 3. ಅಂಗಸಾಧನೆ, ಗರುಡಿ, ಕಸರತ್ತು. "व्यायामो हि सदा पथ्यः बलिनां स्निग्ध-भोजिनाम्। स च शीते वसन्ते च तेषां पथ्यतमः स्मृतः। सर्वेष्वृतुषु सर्वैर्हि शूरैरात्महितार्थिभिः। शक्त्यर्धेन तु कर्तव्यः व्यायामो हन्त्यतो व्यथाम्"॥ 4. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ, ಯಾತನೆ. 5. ಉದ್ಯಮ, ಕಸಬು. "व्यायामः पौरुषे श्रमे। वियामे दुर्गसंचारे" हेम०। 6. ದುರ್ಗ ಸಂಚಾರ. 7. ನೀಡಿದ ಎರಡು ತೋಳುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಅಳತೆ, ಮಾರು. 8. ಕಾದಾಡುವುದು, ಹೋರಾಡುವುದು.

व्यायोग व्या॰योगः (पुं०) ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯದ ಹತ್ತು ವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. वि + आ + युज (समाधौ) "घञ्" (३-३-१२१)। व्यायुज्यन्तेऽस्मिन् बहवःपुरुषाः इति व्यायोगः। ವ್ಯಾಯೋಗದಲ್ಲಿ ಇತಿವೃತ್ತವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾದುದಾಗಿರಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳು ಕಡಮೆ. ಪಂಚ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭ ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಮಂದಿ ಪುರುಷ ಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಇದು ಏಕಾಂಕರೂಪಕ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಯಕನು ಪ್ರಖ್ಯಾತ. "ख्यातेतिवृत्तो व्यायोगः स्वल्पस्त्रीजनसंयुतः। हीनो गर्भविमर्शाभ्यां नरैर्बहुभिराश्रितः। एकाङ्कश्च भवेदस्त्री निमित्तसमरोदयः। कैशिकीवृत्तिरहितः प्रख्यातस्तत्र नायकः" सा० द० ६।

व्याल व्या॰लः (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. व्यालाति अभयप्रदानेन तान् आदत्ते आत्मसात्करोति—वि+आ+ला (आदाने) "कः" (३-१-१३६)। "तानात्मसात् व्याल उक्तः करोति यः" इति निरुक्तिः। "अहः संवत्सरो व्यालः" वि० स०। 2. ದುಷ್ಟಗಜ, ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. विरुद्ध-मासमन्तादलति—वि+आ+अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "व्यालं बालमृणालतन्तुभिरसौ रोद्धुं समुज्जृम्भते भेत्तुं वज्रमणिं शिरीषकुसुमप्रान्तेन संनह्यति" भर्तृ० नीति० ६। 3. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. "व्यालग्राहीव यथा व्यालं बलादुद्धरते बिलात्। तद्वद्धर्तारमादाय तेनैव सह मोदते" हितो० ३-२९। 4. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 5. ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿ, ಹಿಂಸಿಸುವ ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿ. (वि०) 6. ಕ್ರೂರ, ಉಗ್ರ, ಘೋರವಾದ, ದುಷ್ಟ. "व्यालो दुष्टगजे सर्पे श्वापदे नान्यवत्खले" मेदि०। "व्यालद्विपा यन्तृभिरुन्मदिष्णवः कथञ्चिदारादपथेन निन्यिरे" माघ० १२-२८।

व्यालक व्या॰लकः (पुं०) ದುಷ್ಟಗಜ. व्याल स्वार्थे "कन्"।

व्यालग्राह व्या॰लग्राहः (पुं०) ಹಾವಾಡಿಗ, ಸರ್ಪವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು. व्यालं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)। "व्यालग्राहानुञ्छवृत्तीनन्यांश्च वनचारिणः" मनु० ८-२६०।

व्यालग्राहिन् व्या॰लग्राहिन् (पुं०) ಹಾವಾಡಿಗ, ಹಾವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು. व्यालं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)।

व्यालम्ब व्या॰लंबः (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಹರಳುಗಿಡ. (वि०) 2. ಜೋಲಾಡುವ.

व्यालोल व्या॰लोलः (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡುವ, ಚಂಚಲ ವಾದ. 2. ಕಿದರಿರುವ, ಚಿದರಿರುವ.

व्यावर्त व्या॰वर्तः (पुं०) 1. ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. वि + आ + वृतु (वर्तने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪರಿಭ್ರಮಣ, ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವುದು. 3. ನಾಭಿಯ ಸುಳಿ, ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿರುವ ರೋಮದ ಸುಳಿ.

व्यावर्तक व्या॰वर्तकः (वि०) ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ ತೋರಿ ಸುವ, ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ. वि + आ + वृतु (वर्तने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। सास्नादिमत्त्वं महिष्यादेर्व्या-वर्तकम्। ಗೋವಿಗೂ ಮಹಿಷಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಸಾಸ್ನಾದಿ (ಗಂಗೆದೊಗಲು ಮೊದಲಾದುವು) ಗಳು ಗೋವಿನಿಂದ ಮಹಿಷವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಸ್ನಾದಿಗಳು ವ್ಯಾವರ್ತಕ.

व्यावर्तन व्या॰वर्तनः (न०) 1. ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವುದು. वि + आ + वृतु (वर्तने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವುದು, ಪರಿಭ್ರಮಣ. "व्यावर्तनैरहिपतेरयमाहिताङ्कः खं व्यालिखन्निव विभाति स मन्दराद्रिः" किरा० ५-३०। 3. ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ ತೋರಿಸಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು.

व्यावहारिक व्यावहारिक (वि०) व्यवहारदल्लिरुव, व्यवहारवे प्रयोजनवागिरुव. व्यवहारः प्रयोजनं यस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "कालत्रये ज्ञातृकाले प्रतीतिसमये तथा। बाधाभावात्पदार्थानां सत्त्वत्रैविध्यमिष्यते। तात्त्विकं ब्रह्मणः सत्त्वं व्योमादेर्व्यावहारिकम्। रूप्यादेरर्थजातस्य प्रातिभासिकमिष्यते"। प्रातिभासिकसत्यत्वेऽपि व्यावहारिकसत्यत्वाभावेन प्रतिपन्नोपाधौ प्रतियोगित्वसंभवात्" स० द० सं०।

व्यावृत्त व्यावृत्त (वि०) 1. हिंतिरुगिद, हिम्मुखवाद, उत्साहविल्लदे त्यजिसिबिंद. वि + आ + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "वेदाभ्यासजडः कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहलः निर्मातुं प्रभवेन्मनोहरमिदं रूपं पुराणो मुनिः" विक्र० १-१०। 2. बेर्पडिसल्पट्ट, भेद तोरिसि इन्नोंदरिंद प्रत्येकिसल्पट्ट. 3. इल्लदिरुव, निवृत्तिहोंदिद, इन्नोंदरल्लिल्लद. "साध्ये निश्चितमन्वयेन घटितं बिभ्रत् सपक्षे स्थितं व्यावृत्तं च विपक्षतो भवति यत् तत् साधनं सिद्धये" मुद्रा० ५-१०। 4. त्यजिसल्पट्ट, बिडल्पट्ट. "व्यावृत्तगतिरुद्याने कुसुमस्तेयसाध्वसात्" कुमा० २-३५।

व्यावृत्ति व्यावृत्ति (स्त्री०) 1. होरदूडुवुदु, इन्नोंदरिंद प्रत्येकिसुवुदु. वि + आ + वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "व्यावर्तकस्यैव लक्षणत्वे व्यावृत्तावभिधेयत्वादौ चातिव्याप्तिः"। 2. सुत्तुगट्टुवुदु, सुत्तुवरियुवुदु. 3. सुत्तलू तिरुगुवुदु, परिभ्रमण. 4. त्यजिसुवुदु, कळुहिसिबिडुवुदु. 5. प्रयोजन.

व्यास व्यास (पुं०) 1. वेदव्यासमहर्षि, बादरायण मुनि, कृष्णद्वैपायनऋषि. व्यस्यति पृथक् करोति (वेदान्)—वि + असु (क्षेपणे) "अण्" (३-२-१)। अखिंड वेदराशियन्नु नाल्कु भागगळागि माडि बेरे बेरे शाखेगळागि माडिदुदरिंद "व्यास" एंदु हेसरायितु. ब्रह्मादि देवतेगळ प्रार्थनेयंते परमात्मनु वेदगळ विभागक्काग व्यासनागि अवतरिसिदनु. "यो व्यस्य वेदांश्चतुरः तपसा भगवान्मुनिः। लोके व्यासत्वमापेदे काण्यर्यात् कृष्णत्वमेव च" भा०। अष्टादश पुराणगळू वेदव्यासमहर्षिविरचित वादुवु. ["पुराण" पददल्लि नोडि.] व्यास एन्नुवुदु पट्टद हेसरु. प्रतियोंदु द्वापर युगद कोनेयल्लू ओब्बोब्ब व्यासनु अवतरिसुत्तानॆ. स्वयंभु, प्रजापति, उशन, बृहस्पति मुंतादा इप्पत्तोंदु मुंदि व्यासरु इप्पत्तोंदु कल्पगळल्लि अवतरिसिदरु. ईग कृष्णद्वैपायनमुनिय व्यास पट्ट. ई व्यासरु पराशरमुनियिंद सत्यवतियल्लि जनिसिदरु. इदु विष्णुन हदिनेळनेय अवतार. "ततः सप्तदशे जातः सत्यवत्यां पराशरात्। चक्रे वेदतरोः शाखा दृष्ट्वा पुंसोऽल्पमेधसः" भाग० १-३-२१। 2. विस्तरिसुवुदु, अगलवागि माडुवुदु, हरडुवुदु. 3. विष्णु. युगानुसार जनरिगे सुलभ बोधार्थ वेदगळन्नु विभजिसिदुदरिंद विष्णुवु व्यास. व्यस्यन्ते विभज्यन्ते वेदाः अनेन—वि + असु (क्षेपणे) करणे "घञ्" (३-३-१२१)। "व्यस्याश्चतुर्धा करणात् व्यास इत्युच्यते बुधैः" इति निरुक्तिः। "दिविस्पृक् सर्वदृक् व्यासः" वि० स०। 4. ओंदु गोळद मध्यरेखे, ओंदु वृत्तद अगलद अळतॆ, अड्डळतॆ. 5. समासदल्लि पदगळ विभजने, पदगळन्नु बिडिसि हेळुवुदु, विग्रहवाक्य. राजपुरुषः एंबल्लि राज्ञः पुरुषः एंदु विग्रह तोरिसुवुदु व्यासवाक्य. 6. पौराणिक, पुराणवन्नु पठिसुववनु. "य एवं वाचयेद्विप्रः स ब्रह्मन् व्यास उच्यते"।

व्यासक्त व्यासक्त (वि०) 1. कार्यदल्लि निरतनादवनु, ओंदु कार्यदल्लि अनुरक्तनादवनु, कार्यनिर्वहणॆयल्लि श्रद्धॆयुळ्ळवनु. वि + आ + षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. चॆन्नागि सेरिकोंडिरुव. विशेषेण आसक्तः। 3. बिट्टुकोंडिरुव, संबंधवन्नु त्यजिसिरुव.

व्यासङ्ग व्यासंग (पुं०) 1. समीप संबंध हॊंदिरुवुदु, ओट्टिगॆ सेरिकोंडिरुवुदु, अंटिकोंडिरुवुदु. वि+आ+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. कार्यश्रद्धॆ, कॆलसदल्लि ओंदु विध अभिमानदिंद दृढ प्रयत्न. 3. विशेष आसक्तियिंद माडुव चिंतने, हॆच्चु श्रद्धॆयिंद माडुव अभ्यास. 4. प्रत्येकवागिरिसुविकॆ, अगलिसुवुदु, बेर्पडिसुवुदु.

व्यासिद्ध व्यासिद्ध (वि०) तडॆयल्पट्ट, निषेधिसल्पट्ट. वि + आ + षिध (गत्याम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

व्याहत व्याहत (वि०) 1. तडॆयल्पट्ट, अड्डिमाडल्पट्ट. वि + आ + हन (हिंसागत्योः) "क्तः"

(३-२-१०२)। 2. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಫಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "महोर्मिभिर्व्याहृतवाञ्छितार्थैर्व्रीडादिवाभ्याशगतैर्विलिल्ये" माघ० ३-४०।

व्याहृति व्याहृति (स्त्री०) 1. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ತಡೆಯುವುದು. वि + आ + हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವುದು. 3. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುವುದು.

व्याहरण व्याहरण (न०) 1. ಮಾತಾಡುವುದು. 2. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು.

व्याहरत् व्याहरत् (वि०) ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. वि+आ+हृञ् (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -न्त्य.** "सुमुखि मम सुमित्रा सत्यमम्बा यदासीः तदभजमवितर्कं मातृसंपर्कसौख्यम्। अहह विधिविपाकाद्वयाहरन्तीं दुरुक्तिं त्वमसि विपिनमध्ये मध्यमाम्बा हि जाता" चं० रा०।

व्याहार व्याहार (पुं०) 1. ಉಕ್ತಿ, ಮಾತು. वि+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "तदपि खलु मे स व्याहारस्तुरङ्गमरक्षिणाम्" उ० रा० ५-२८। 2. ಪರಿಹಾಸ್ಯ, ಕುಚೋದ್ಯ, ಲೇವಡಿ.

व्याहृत व्याहृत (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. वि+आ+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "तया व्याहृतसन्देशा सा बभौ निभृता प्रिये" कुमा० ६-२। 2. ಮಾತಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "व्याहृता प्रतिवचो न संदधे गन्तुमेच्छदवलम्बितांशुका" कुमा० ८-२।

व्याहृति व्याहृति (स्त्री०) 1. ಮಾತು, ಉಕ್ತಿ. वि + आ + हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "न हीश्वरव्याहृतयः कदाचित्पुष्णन्ति लोके विपरीतमर्थम्" कुमा० ३-६३। 2. ಹೇಳಿಕೆ, ನಿರೂಪಣೆ. "भूतार्थव्याहृतिः सा हि न स्तुतिः परमेष्ठिनः" रघु० १०-३३। 3. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರಣವ ಪೂರ್ವಕ ಜಪಿಸುವ ಮಂತ್ರ. ಇದು भूः भुवः मत्तु स्वः ಅಥವಾ स्वर् ಎಂದು ಮೂರೂ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳು. ಹೀಗೆಯೇ ಪಂಚವ್ಯಾಹೃತಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಸಪ್ತವ್ಯಾಹೃತಿಗಳೂ ಇರುವುವು.

व्युत्क्रम व्युत्क्रम (पुं०) ಕ್ರಮ ತಪ್ಪುವುದು, ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು, ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. वि+उत्+क्रम् (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)।

व्युत्थान व्युत्थान (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. वि + उत् + स्था (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸುವುದು. "व्युत्थानं स्वातन्त्र्यकृत्ये विरोधाचरणेऽपि च" मेदि०। 4. ವಿರೋಧಿಸುವುದು, ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವುದು, ನಿಷೇಧಿಸುವುದು, ತಡೆಯುವುದು. 5. ಗಜವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುವುದು. "यावच्चक्रे नाञ्जनं बोधनाय व्युत्थानज्ञो हस्तिचारी मदस्य" माघ० १८-२६। "व्युत्थानं प्रतिरोधने। विरोधाचरणे स्वैरवृत्तौ" हेम०।

व्युत्पत्ति व्युत्पत्ति (स्त्री०) 1. ಶಬ್ದಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಶಬ್ದಗಳ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಶಬ್ದಗಳ ಹುಟ್ಟು. ಧಾತು ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. वि + उत् + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ, ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಬೋಧನ ಶಕ್ತಿ. 3. ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ವಿದ್ವತ್ತು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ. "व्युत्पत्तिरावर्जितकोविदापि न रञ्जनाय क्रमते जडानाम्"। 4. ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ. राज्ञः पुरुषः, पदस्य अर्थः इत्यादि. 5. ವ್ಯವಹಾರ. लोकव्युत्पत्तिः लोकव्यवहारः।

व्युत्पन्न व्युत्पन्न (वि०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ಪಡೆದವನು. वि + उत् + पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಶಬ್ದ. व्याकरणव्युत्पन्नशब्दज्ञानाधीनं शास्त्रान्तरज्ञानम्।

व्युत्पादक व्युत्पादक (वि०) 1. ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ, ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ. वि + उत् + पद (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶ ಮಾಡುವ.

व्युत्पित्सा व्युत्पित्सा (स्त्री०) ಶಬ್ದಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. वि + उत् + पद (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

व्युत्पित्सु व्युत्पित्सु (वि०) ಶಬ್ದಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. वि+उत्+पद (गतौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

व्युदस्त व्युदस्त (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि+उत्+असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

व्युदास व्युदास (पुं०)1. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು. वि+उत्+असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪರಿತ್ಯಾಗ, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು.

व्युष्ट व्युष्ट (न०)1. ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. वि+वस (निवासे) "क्तः" (३-२-१०२)। "व्युष्टं प्रयाणं च वियोगवेदनाविद्ननारीकमभूत्समं तदा" माघ० १२-४। 2. ದಿವಸ, ಹಗಲು. 3. ಫಲ, ಪರಿಣಾಮ, ಫಲಿತಾಂಶ. (वि०) 4. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. वि + उष (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)। 5. ವಾಸಮಾಡಿದ. "सा व्युष्टा रजनीं तत्र पितुर्वेश्मनि भामिनी" भा० वन० ६६-२८। "व्युष्टं कल्ये त्रिषूषिते" मेदि०। 6. ಹಳೆಯದಾದ, ನಿಯತಕಾಲವನ್ನು ಮೀರಿದ. "यातयामं गतरसं पूति-पर्युषितं च तत्" गीता १७-१०। "व्युष्टं फले दिने। पर्युषिते प्रभाते च" हेम०।

व्युष्टि व्युष्टि (स्त्री०) 1. ಫಲ. वि + वस (निवासे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "महतस्तपसो व्युष्ट्या पश्य-श्लोकौ परावरौ" भा०। 2. ಸಮೃದ್ಧಿ. 3. ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. 4. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. "व्युष्टिः स्तुति-फलर्द्धिषु" हेम०।

व्यूढ व्यूढ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ. विशेषेण उह्यते—वि + वह (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "व्यूढोरस्को वृषस्कन्धः सालप्रांशुः महाभुजः" रघु० १-१३। 2. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯೂಹಾಕಾರವಾಗಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा। आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत्" गीता १-२। 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ, ದೃಢವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿದ, ಅಡಕವಾಗಿರುವ. 5. ದೊಡ್ಡದಾದ. "व्यूढा न्यस्तोरुसंहताः" हेम०। 6. ಮದುವೆಯಾದ. "व्यूढां तेन जयश्रियम्" याद० २२-१५५। 7. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यूढकक्षट व्यूढकंकटि (वि०) ಕವಚ ತೊಟ್ಟಿರುವವನು. व्यूढः धृतः कक्षटो येन। "दंशितो व्यूढ-कक्षटः" अम०।

व्यूढि व्यूढि (स्त्री०) 1. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಡುವುದು. 2. ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ, ದೃಢವಾಗಿ ಅಳವಡಿಸುವಿಕೆ. वि + वह (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 4. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಗಲವಾಗಿರುವುದು.

व्यूत व्यूत (वि०) 1. ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. वि+ऊयी (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

व्यूति व्यूति (स्त्री०) 1. ನೇಯ್ಗೆ, ನೇಯುವುದು. 2. ಹೊಲಿಯುವುದು. 3. ಹೆಣೆಯುವುದು. वि+ऊयी (तन्तुसन्ताने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

व्यूह व्यूह (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. वि + ऊह (वितर्के) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ರಚನೆ, ನಿರ್ಮಾಣ, ಸೃಷ್ಟಿ. "दुर्दर्शमध्यां द्विरदेन्द्रयातां व्यूहक्रमव्यक्तविचित्र-गात्रीम्" याद० १३-१८। 3. ತರ್ಕ, ಊಹೆ. 4. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೇನೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಕ್ರಮ. "व्यूहस्तु बलविन्यासः" अम०। ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಸೇನೆಯನ್ನು ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ಪದ್ಮವ್ಯೂಹದೊಳಗೆ ಸಿಲುಕಿಕೊಂಡು ಅಭಿಮನ್ಯುವು ಹತನಾದನು. "पद्मव्यूहो महाराज आचार्येणाभिकल्पितः। तत्र पद्मोपमाः सर्वे राजानो विनिवेशिताः" भा० द्रोण० ३४-२०। ಈ ವ್ಯೂಹರಚನೆಯು (1) दण्डः (2) भोगः (3) अस्त्रमण्डलम् ಮತ್ತು (4) असंहतः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "समग्रस्य तु सैन्यस्य विन्यासः स्थानभेदतः। स व्यूह इति विख्यातो युद्धेषु पृथिवीभुजाम्॥ व्यूहभेदास्तु चत्वारः दण्डो भोगोऽस्त्रमण्डलम्। असंहतश्च निर्णीताः नीतिसारादिसम्मताः॥ अन्येऽपि प्रकृतिव्यूहाः क्रौञ्चचक्रादयः क्वचित्"॥ 5. ದೇಹ, ಶರೀರ. 6. ವಾಸುದೇವ ಸಂಕರ್ಷಣ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಮತ್ತು ಅನಿರುದ್ಧಭೇದದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮ. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಈ ನಾಲ್ಕು ರೂಪದಿಂದಿರುವನು.

व्यूहन व्यूहन (न०)1. ಸೇನೆಯ ವಿನ್ಯಾಸ, ಸೇನೆಯನ್ನು ವ್ಯೂಹಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. वि+ऊह (वितर्के) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ದೇಹದ ಅವಯವಗಳ ರಚನೆ, –ನಿರ್ಮಾಣ.

व्यूहपार्ष्णि व्यूहपार्ष्णि (पुं०) ವ್ಯೂಹದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಸೇನೆ, ವ್ಯೂಹದ ಸೇನೆಗೆ ಸಹಾಯವಾಗಿರುವ ಸೇನೆ. व्यूहस्य पार्ष्णिः पृष्ठभागः।

व्योकार व्योकार (पुं०) ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. व्यो करोति—डु कृञ् (करण) "अण्" (३-२-१)। "व्योकारो लोहकारकः" अम०।

व्योमकेश व्योमकेश (पुं०) परशिव, परमेश्वर. व्योम्नि आकाशे केशा यस्य। "सूर्यचन्द्रमसोर्लोके प्रकाशन्ते रुचश्च याः। ताः केशसंज्ञितास्त्र्यक्षे व्योमकेशस्ततः स्मृतः" भा० द्रोण० २०३-१३४।

व्योमकेशिन् व्योमकेशिन् (पुं०) परमेश्वर, परशिव व्योम्नि केशा यस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)। गंगावतारकालदल्लि शिरस्सिनल्लि गंगेयन्नु धरिसुवाग परमेश्वरन केशगळिल्लवू गगनदल्लि व्याप्तिसिद्दुदरिंद ई हेसरु.

व्योमगङ्गा व्योमगंगा (स्त्री०) आकाशगंगे.

व्योमचारिन् व्योमचारिन् (पुं०) अंतरिक्षदल्लि सुचरिसुव—1. देवतेगळु. 2. पक्षि, हक्कि. व्योम्नि चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "व्योमचारी तु निर्दिष्टो देवतायां विहङ्गमे" मेदि०। 3. वायस, कागे. 4. ब्राह्मण. "व्योमचारिः खगे देवे चिरजीविद्विजातयोः" विश्व०।

व्योमधूम व्योमधूम (पुं०) मेघ, मोड. व्योम्नो धूमः।

व्योमन् व्योमन् (न०) 1. आकाश, अंतरिक्ष. व्ययति—व्येञ् (संवरणे) "मनिन्" (उ० ४-१५१)। निपा०। व्यवति—वि + अव (रक्षणे) "मनिन्" (३-२-७५)। यद्वा व्यवति व्याप्नोति सर्वं जगत् "मन्"। यद्वा विशेषेणावति—वि+अव "मनिन्"। "व्योमाऽम्यलक्ष्यत कुलैस्तटितामिवोच्चैः" कुमा० १७-३८। 2. जल, नीरु. 3. अभ्रक, कागेबंगार. 4. सूर्यन पूजागृह. "व्योम वारिणि चाकाशे भास्करस्यार्चनाश्रये" मेदि०।

व्योममण्डल व्योममंडल (न०) 1. पताके, ध्वज, बावुटि. 2. आकाश. व्योम्नो मण्डलम्।

व्योमयान व्योमयान (न०) विमान, आकाशदल्लि संचरिसुव वाहन. व्योम्नि यान्त्यनेन—या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। व्योम्नि याति—या कर्तं० "ल्युट्" (३-३-११३)। इति वा।

व्योमसद् व्योमसद् (पुं०) 1. देवते. 2. गंधर्व. व्योम्नि सीदति—षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

व्योमस्थली व्योमस्थली (स्त्री०) 1. गगनतल, आकाश. व्योम्नः स्थली। 2. भूमि, नेल.

व्योमस्पृश् व्योमस्पृश् (वि०) उहळुन्नतवाद, गगनचुंबियाद, आकाशवन्नु मुट्टुव. व्योम स्पृशति—स्पृश (संस्पर्शने) "विवप्" (३-२-६१)। "व्योमस्पृशः प्रथयता कलधौतभित्तीः" माघ० ४-३१।

व्योष व्योष (न०) त्रिकटु, मेणसु हिप्पलि मत्तु शुंठि. विशेषेण ओषति—उष (दाहे) "अच्" (३-१-१३४)। "त्रिकटु त्र्यूषणं व्योषम्" अम०।

व्रज व्रज (पुं०) 1. समूह, गुंपु. व्रज (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "पङ्क्तिपावनमथ द्विजव्रजम्" माघ० १४-३३। 2. दनगळ कॊट्टिगे. "व्रजाजिरेष्वम्बुदनादशङ्किनीः शिखण्डिनामुन्मदयत्सु योषितः" किरा० ४-१६। "निरुद्धवीवधासारप्रसारा गा इव व्रजम्" माघ० २-६४। 3. गोकुल, नंदगोपन राजधानि. "अथ कृष्णः परिवृतो ज्ञातिभिर्मुदितात्मभिः। अनुनीयमानो न्यविशत् व्रजं गोकुलमण्डितम्" भाग० १०-१८-१। "व्रजोपकण्ठे विबुधानुभाव्यः" याद० ४-१०२। 4. रस्ते, मार्ग. "व्रजो गोष्ठाध्ववृन्देषु" मेदि०।

व्रजक व्रजक (पुं०) तपस्वि, मुनि.

व्रजत् व्रजत् (वि०) होगुत्तिरुव. व्रज (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "व्रजतोरपि प्रणयपूर्वमेकतामसुरारिपाण्डुसुतसैन्ययोस्तदा" माघ० १३-६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -न्ति**. "अविरलपुलकः सह व्रजन्त्याः" माघ० ७-१५।

व्रजन व्रजन (न०) 1. संचरिसुवुदु, होगुवुदु. 2. देशभ्रष्टनागिरुवुदु, देश बिट्टु परदेशदल्लि वासिसुवुदु.

व्रजनाथ व्रजनाथ, -मोहन -मोहन, -वल्लभ -वल्लभ (पुं०) श्रीकृष्ण.

व्रजाङ्गना व्रजांगना (स्त्री०) गोपि, गोपस्त्री. व्रजस्य अङ्गना। "अभिलाषपदं व्रजाङ्गनानामभिलाषक्रमदूरमाभिरूप्यम्" गोपालवि०।

व्रज्या व्रज्या (स्त्री०) 1. पर्यटन, तिरुगाडुवुदु, सुत्ताडुवुदु. व्रज (गतौ) "क्यप्" (३-३-९८)। 2. युद्धक्कागि माडुव प्रयाण. 3. समूह. "व्रज्या प्रस्थाने वर्गे पर्यटनेऽपि च" मेदि०। 4. रंगस्थळ,

व्रण व्रण (पुंन०) 1. गायु. 2. हुण्णु. व्रणति—व्रण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "स रावणहृतां ताभ्यां वचसाचष्ट मैथिलीम्। आत्मनः सुमहत्कर्म व्रणैरावेद्य संस्थितः" रघु० १५-५५। 3. ಕುರು, ಹೊಪ್ಪಳಿ. "व्रणो रूढग्रन्थिः स्फुटित इव हृन्मर्मणि पुनः" उ० रा० २-२६।

व्रणकृत् व्रणकृत् (पुं०) 1. ಗೇರುಮರ. (वि०) 2. व्रणवन्नुंटुमाडुव.

व्रणविरोपण व्रणविरोपण (न०) 1. व्रणवन्नु वासिमाडुवुदु. व्रणस्य विरोपणम्। 2. व्रणवन्नु वासिमाडुव. "यस्य त्वया व्रणविरोपणमिङ्गुदीनां तैलं न्यषिच्यत मुखे कुशसूचिविद्धे" शाकु० ४-१३।

व्रणित व्रणित (वि०) 1. गायवागिरुव. 2. हुण्णागिरुव. व्रणोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "विषक्तस्तीव्रेण व्रणितहृदयेन व्यथयता" उ० रा० ४-३।

व्रत व्रत (पुंन०) 1. नियमु, पुण्यकार्य्याचरणे, नियमदल्लिद्दु शास्त्रोक्तकार्य्यानुष्ठान. क्रियते —वृञ् (वरणे) "अतच्" (उ० ३-१११)। उपवास, सत्यनारायणपूजे (व्रत) वरमहालक्ष्मी व्रत मार्गशिरलक्ष्मी व्रत स्वर्णगौरीव्रत सिद्धि विनायक व्रत इत्यादि. 2. कट्टुपाडु, नियमु. 3. हरकॆ, प्रार्थने. "वैखानसं किमनया व्रतमाप्रदानात् व्यापाररोधि मदनस्य निषेवितव्यम्" शाकु० १-२३। 4. शील, वर्तने, नडवळिकॆ. "अथ तु वेत्सि शुचि व्रतमात्मनः पतिकुले तव दास्यमपि क्षमम्" शाकु० ५-२७। 5. प्रतिज्ञॆ. "सोऽभूत् भग्नव्रतः शत्रूनुद्धृत्य प्रतिरोपयन्" रघु० १७-४२। 6. भक्ति, श्रद्धॆ, आसक्ति. "यान्ति देवव्रता देवान् पितॄन् यान्ति पितृव्रताः" गीता ९-२५।

व्रतति व्रतति (स्त्री०) 1. लते, बळ्ळि. प्रतनोति—प्र+तनु (विस्तारे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। पृषो०। "पादाकृष्टव्रततिवलया सङ्गसञ्जातपाशः" शाकु० १-२९। 2. विस्तार, विस्तरणॆ. "व्रततिस्तु प्रतानिन्यां विस्तारे" हेम०। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। —ती —ति.

व्रतभिक्षा व्रतभिक्षा (स्त्री०) उपनयनकालदल्लि माडुव भिक्षॆ. व्रते उपनयनकाले भिक्षा। तायि चिक्कतायि सहोदरि इवरल्लि मॊदलु व्रतभिक्षॆयन्नु बीडबेकु. "भवत्पूर्वं चरेद्भैक्षमुपनीतो द्विजोत्तमः। भवन्मध्यन्तु राजन्यो वैश्यस्तु भवदुत्तरम्"। "मातरं वा स्वसारं वा मातुर्वा भगिनीं निजाम्। भिक्षेत भिक्षां प्रथमां या चैनं नावमानयेत्" मनु० २-४९, ५०। "आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षिता। ब्राह्मणक्षत्रियविशां भैक्ष्यचर्या यथाक्रमम्" याज्ञ० १-३०।

व्रतिन् व्रतिन् (पुं०) 1. ब्रह्मचारि. व्रतमस्यास्ति—व्रत "इनिः" (५-२-११५)। "भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकान्नादी भवेद्व्रती। भैक्षेण व्रतिनो वृत्तिरुपवाससमा स्मृता"। 2. यजमान. (वि०) 3. नियमदल्लिरुव, व्रतवन्नु आचरिसुव. 4. तपस्सन्नाचरिसुव, तपस्सु उपवास मॊदलाद व्रतगळ अनुष्ठानदल्लिरुव. "किं तावद्व्रतिनामुपोढतपसाम्" शाकु० ५-१।

व्रश्चन व्रश्चन (न०) 1. छेदिसुवुदु, कत्तरिसुवुदु. ओ व्रश्चू (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. कत्तरिसुव, तुंडुमाडुव (साधन). व्रश्च्यतेनेन —व्रश्चू करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. मुरद हालु, –रस, गोंदु.

व्राजि व्राजि (पुं०) वायु, चंडमारुत, बिरुगाळि. व्रजति —व्रज (गतौ) "इञ्" (उ० ४-१२४)।

व्रात व्रात (पुं०) 1. समूह, गुंपु, राशि. व्रतयति —व्रत + णिच् (३-१-२१)। "घञ्" (३-३-१९)। "पुष्पेक्षणैर्लम्भितलोचकैर्वा मधुव्रतव्रातवृतैर्व्रतत्यः" माघ० ४-३५। (न०) 2. आयासदिंद माडुव कार्य. 3. विवाहादि शुभकार्य्यदल्लि सेरुव मित्रर गुंपु. (वि०) 4. शरीरायासदिंद जीविसुव.

व्रात्य व्रात्य (पुं०) उपनयन मॊदलाद संस्कार इल्लदवनु. व्रातो शरीरायासजीवी व्याधादिः—स इव—व्रात—"यः" (५-३-१०३)। "व्रात्यः संस्कारहीनः स्यात्" अम०। "दश वर्षाणि पञ्चैव ब्राह्मणश्चोपनीयते। एकविंशतिवर्षाणि यावद्वर्षमुपाविशेत्॥ अत ऊर्ध्वं पतन्त्येव सर्वधर्मबहिष्कृतः"।

व्रीड व्रीड (पुं०) लज्जॆ, नाचिकॆ, अवमान. व्रीड (चोदने लज्जायां च) "घञ्" (३-३-१८)। "व्रीडादमुं देवमुदीक्ष्य मन्ये संन्यस्तदेहः स्वयमेव कामः" कुमा० ७-६७।

व्रीडन व्रीडन (न०) लज्जॆ, नाचिकॆ. व्रीड (लज्जायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "व्रीडो व्रीडा व्रीडनं च लज्जापर्याय ईरितः" शब्दरत्नावली।

व्रीडा व्रीडा (स्त्री०) ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ. व्रीड (लज्जायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "योद्धा सार्धं व्रीडया मुञ्चतेषून्" माघ० १८-३९।

व्रीहि व्रीहि (पुं०) 1. ಧಾನ್ಯ. वर्हति उपचयं गच्छति—बृह (वृद्धौ) "इन्" (उ० ४-१२०)। पृषो०। 2. ಕೆಂಪುಬತ್ತ. व्रीहियು ಶೂಕಧಾನ್ಯ ಶಿಂಬೀಧಾನ್ಯ ಮತ್ತು ತೃಣಧಾನ್ಯ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "धान्यं भोग्यं च भोगार्हमन्नाद्यं जीवसाधनम्। तच्च तावत्त्रिधा ज्ञेयं शूकशिम्बीतृणाह्वयम्"।

व्रीहिक व्रीहिक (वि०) ಧಾನ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. व्रीहिरस्यास्ति—व्रीहि "ठन्" (५-२-११६)।

व्रीहिकाञ्चन व्रीहिकाञ्चन (पुं०) ಕಾಡುಕಡಲೆ. व्रीहिः काञ्चनमिव।

व्रीहिमय व्रीहिमय (पुं०) ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪುರೋಡಾಶ. व्रीहि "मयट्" (४-३-१४८)।

व्रीहिराजक व्रीहिराजक (पुं०) ನವಣೆ. व्रीहीणां राजा "टच्" (५-४-९१)। "कः"।

व्रीहिश्रेष्ठ व्रीहिश्रेष्ठ (पुं०) ಬತ್ತ. व्रीहिषु श्रेष्ठः।

व्रीहिन् व्रीहिन् (वि०) ಧಾನ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. व्रीहिरस्यास्ति—व्रीहि "इनिः" (५-२-११६)।

व्रैह व्रैह (वि०) 1. ಧಾನ್ಯದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಧಾನ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಧಾನ್ಯದ ಅವಯವ ಅಥವಾ ವಿಕಾರ. व्रीहेरवयवो विकारो वा "अण्" (४-३-१३६)।

व्रैहेय व्रैहेय (वि०) 1. व्रीहियನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. व्रीहीणां भवनं क्षेत्रम्—व्रीहि "ढक्" (५-२-२)। 2. ಬತ್ತಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ.

इति "व" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

श

श श ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತನೆಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ. ಆವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಹಲ್ ವರ್ಣ. ಈ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ವು ತಾಲು (ದವಡೆ) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿವೃತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಊಷ್ಮ ವರ್ಣ. "शषसहा ऊष्माणः" सि० कौ०।

श श (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. 2. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. 3. ಶಿವ. ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಶಿಷ್ಯ. 5. ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. 6. ತಸೂಕರಣ, ಚೂಪಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. "शो वल्मीके शिवे कूर्मे भूपे शिष्ये तनूकृतौ" नानार्थर०। (न०) 7. ಸುಖ. 8. ಶಾಸ್ತ್ರ. 9. ಶ್ರೇಯಸ್ಸು. 10. ಮಂಗಳ, ಶುಭ. 11. ಕೀರ್ತಿ. 12. ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು. 13. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. (वि०) 14. ಪರೋಕ್ಷ. शम् (अव्य०) 15. ಸೌಖ್ಯ. "शं सुखे क्लीबे शास्त्रे श्रेयसि मङ्गले। कीर्तौ शक्रायुधे स्वर्गे परोक्षे तु त्रिलिङ्गकः। शमव्ययं च सौख्यार्थे" नानार्थर०।

शंत शंति शंतु शंभ शंय शंत शंति शंतु शंभ शंय (पुं०) ಸುಖವುಳ್ಳ. शमस्यास्ति—शम् "तः" "तिः" "तुः" "भः" "यः" (५-२-१३८)।

शंयु शंयु (वि०) ಸೌಖ್ಯವುಳ್ಳ, ಸುಖವಾಗಿರುವ. शं सुखमस्यास्ति "युस्" (५-२-१३८)। "कुर्वाणा पश्यतः शंयून् स्रग्विणः सुहृदाऽऽजना" भट्टि० ४-१८।

शंव शंव (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. 2. ಒನಕೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೊತ. शम् "वः" (५-२-१३८)। (वि०) 3. ಸೌಖ್ಯವುಳ್ಳ.

शंसत् शंसत् (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. शंसु (स्तुतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹೊಗಳುತ್ತಿರುವ, ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. "नीलोर्ध्वरेखाशबलेन शंसन्" रघु० ५-४४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —न्ती—स्त्री०

शंसन शंसन (न०) 1. स्तुतिसुವುದು, ಹೊಗಳುವುದು. शंसु (स्तुतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೊಗಳುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. 3. ಹೇಳುವುದು.

शंसनीय शंसनीय (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಸ್ತುತಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ. शंसु (स्तुतौ) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಕೊಂಡಾಡಬೇಕಾದ. 5. ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹನಾದ. 6. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 7. ಹೇಳಬೇಕಾದ. 8. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 9. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–सितव्यः –ಸಿತವ್ಯಃ**।

शंसयत् शंसಯತ್ (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. शंसु (स्तुतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹೊಗಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯನ್ತೀ**। "शानच्" (३-२-१२४)। **–यमानः –ಯಮಾನಃ**।

शंसा शंसा (स्त्री०) 1. ಸ್ತುತಿ. 2. ಹೊಗಳಿಕೆ. 3. ಇಚ್ಛೆ. शंसु (स्तुतौ) "अः" (३-३-१०३)। 4. ಮಾತು.

शंसित शंसित (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. शंसु (स्तुतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೊಗಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

शंसितृ शंसितृ (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು. शंसु (स्तुतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಹೊಗಳುವವನು, ಕೊಂಡಾಡುವವನು. 3. ಹೇಳುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–त्री –ತ್ರೀ**।

शंसिन् शंसिन् (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ. 2. ಕೊಂಡಾಡುವ, ಹೊಗಳುವ. 3. ಹೇಳುವ, ಸೂಚಿಸುವ. शंसु (स्तुतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "अभिमत-फलशंसी चारु पुस्फोर बाहुः" भट्टि० १-२७। (सामान्य मागि ಇದು ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವುದು). 4. ಮೊದಲೇ ಸೂಚಿಸುವ, ಮುನ್ಸೂಚನೆ ಕೊಡುವ, ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ. "बभूव सर्वं शुभशंसि तत्क्षणं भवो हि लोकाभ्युदयाय तादृशाम्" रघु० ३-१४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **शंसिनी शंसिನೀ**. "प्रजावती दोहदशंसिनी ते तपोवनेषु स्पृहयालुरेव" रघु० १४-४५।

शंस्तृ शंस्तृ (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು, ಸ್ತುತಿಸುವವನು. शंसु (स्तुतौ) "तृन्" (उ० २-९३)। 2. ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು, ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸುವವನು, ಸಾಮಗಾನ ಮಾಡುವವನು.

शंस्य शंस्य (वि०) 1. ಸುಖದಲ್ಲಿರುವವನು, ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. 2. ಶುಭವುಳ್ಳವನು, ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. शम् + ण्या (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-७७)। "क्विप्" च (३-२-७७)। **शंस्याः शंस्याः**।

शक शक (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 2. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಕಾಲದ ಮಾನ. ಶಾಲಿವಾಹನಶಕೆ, ಕ್ರಿಸ್ತಶಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ. (पुं० ब० व०) 3. ಒಂದು ದೇಶ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜನರು, –जनाः ग. "पौण्ड्रकाश्चौड्रद्रविडाः काम्बोजा यवनाः शकाः" मनु० १०-४४।

शकट शकट (पुंन०) 1. ಗಾಡಿ. शक्नोति भारं वोढुम्— शक्लृ (शक्तौ) "अटन्" (उ० ४-८१)। "तथा यशोदारोहिण्यावेकं शकटमास्थिते। रेजतुः कृष्णरामाभ्यां तत्कथाश्रवणोत्सुके" भाग० १०-११-३४। (पुं०) 2 ಶಕಟಾಸುರ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. ಇವನು ಕಂಸನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಗಾಡಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಾದದ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಮುರಿದುಬಿದ್ದು ನಿಜರೂಪವನ್ನು ತಳೆದು ಅಲ್ಲೇ ಮೃತನಾದನು. "शकटव्युदासतरुभङ्गधरणिधरधारणादिकम्" माघ० १५-३७। 3. ಎರಡು ಸಾವಿರ ಪಲಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಒಂದು ಅಳತೆ, ಒಂದು ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬುವಷ್ಟು ಭಾರ (ಹೊರೆ). 4. ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ಸೆಮ್ಮಿಗಿಡ. 5. ಸೇನೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ವ್ಯೂಹ. "दण्डव्यूहेन तन्मार्गं यायात्तु शकटेन वा" मनु० ७-१८७। 6. ರೋಹಿಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದು ಶಕಟದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "रोहिणीशकटमध्यसंस्थिते चन्द्रमस्यशरणीकृता जनाः। क्वापि यान्ति शिशुयाचितार्भका सूर्यतप्त-पिठराम्बुपायिनः" बृहत्सं २४-३०।

शकटहन् शकटಹನ್ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

शकटाक्ष शकटಾಕ್ಷ (पुं०) ಗಾಡಿಯ ಅಚ್ಚು, ಚಕ್ರ ಸುತ್ತುವ ಆಚ್ಚು.

शकटाह्वा शकटಾಹ್ವಾ (स्त्री०) ರೋಹಿಣೀನಕ್ಷತ್ರ. शकटमिति आह्वा यस्याः।

शकटिका शकटಿಕಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಗಾಡಿ, ಚಿಕ್ಕ ಬಂಡಿ. "रदनिके किं ममैतया मृत्तिकाशकटिकया? तामेव सौवर्णशकटिकां देहि" मृच्छ० ६।

शकल शकल (पुंन०) 1. ಖಂಡ, ತುಂಡು, ಚೂರು. शक्लृ (शक्तौ) "कलः" (उ० १-१०९)। "वक्त्रोष्मणा

मलिनयन्ति पुरोगतानि लेख्यानि सैन्धवशिलाशकलानि वाहाः" रघु० ५-७३। (न०) 2. ತೊಗಟೆ, ಸುಲಿದ ಸಿಪ್ಪೆ. 3. ಚರ್ಮ. 4. ರಾಗವಸ್ತ್ರ. "शकलं त्वचि खण्डे स्याद्रागवस्त्रुनि वल्कले" विश्व०।

शकलित शकलित (वि०) ಚೂರಾಗಿರುವ, ತುಂಡಾಗಿರುವ, ಖಂಡ ಖಂಡವಾಗಿರುವ. शकलोऽस्य सञ्जातः—"इतच्" (५-२-३६)। "निःशेषं शकलितवल्कलाङ्गसारैः" किरा० १७-६२।

शकलिन् शकलिन् (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. शकलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शकलीकृत शकलीकृत (वि०) ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

शकान्तक शकान्तक (पुं०) ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ದೊರೆ.

शकार शकार (पुं०) ರಾಜನ ಅವಿವಾಹಿತ ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. ಇವನು ಮದ ಮೌಖ್ಯ ಮತ್ತು ಅಹಂಕಾರಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಹೀನಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ಐಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ರಾಜನಿಗೆ ಶ್ಯಾಲನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ದರ್ಪದಿಂದಲೂ ದೌಷ್ಟ್ಯದಿಂದಲೂ ವರ್ತಿಸುವನು. ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂಬ ದುರಹಂಕಾರವೂ ವಿದ್ಯೆಯ ಗಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ ಇವನ ಈ ವರ್ತನೆಗೆ ಕಾರಣ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. "मदमूर्खताभिमानी दुष्कुलतैश्वर्यसंयुक्तः। सोऽयमनूढाभ्राता राज्ञः श्यालः शकार इत्युक्तः" सा० द० ३-४४। ವಿದ್ಯಾವಿಹೀನನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ರಾಜನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ದುರಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇವನು ಅಸಂಬದ್ಧಪ್ರಲಾಪಿಯಾಗಿರುವನು. "किं स शक्को वालिपुत्रो महेन्द्रो रम्भापुत्रः कालनेमिः सुबन्धुः। रुद्रो राजा द्रोणपुत्रो जटायुः चाणक्यो वा दुन्धुमारस्त्रिशङ्कुः"॥ "चाणक्येन यथा सीता मारिता भारते युगे। एवं त्वां मोटयिष्यामि जटायुरिव द्रौपदीम्" इत्यादि मृच्छ०।

शकारि शकारि (पुं०) ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ. शकस्य शकजातिविशेषस्य अरिः।

शकुन शकुन (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. शक्नोति—शक्लृ (शक्तौ) "उनः" (उ० ३-४९)। "विहरस्यात्मसूत्रस्थैः शकुनैरिव जन्तुभिः" याद० १६-११७। 2. ರಣಹದ್ದು. (न०) 3. ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಘಟನೆ, –वस्तु. ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತ. "कलयन्नपि सव्यथोऽवतस्थेऽशकुनेन स्खलितः किलेतरोऽपि" माघ० ९-८३। 4. ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಚಿಹ್ನೆ, –लक्षण.

शकुनज्ञ शकुनज्ञ (वि०) 1. ನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಶುಭಾಶುಭಫಲಗಳ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು. शकुनं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। (स्त्री०) –ज्ञा –ज्ञ्. 2. ಗೌಳಿ, ಹಲ್ಲಿ.

शकुनि शकुनि (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. शकुनोति—शक्लृ (शक्तौ) "उनिः" (उ० ३-४९)। "करकमलवितीर्णैरम्बुनीवारशष्पैरतरुशकुनिकुरङ्गान् मैथिली यानपुष्यत्" उ० रा० ३-२५। 2. ಮುಂಡುಮುಳಿಕನ ಹಕ್ಕಿ. 3. ಗಾಂಧಾರದೇಶದ ರಾಜನಾದ ಸುಬಲನ ಮಗ, ಗಾಂಧಾರಿಯ ಸಹೋದರ, ದುರ್ಯೋಧನನ ಸೋದರ ಮಾವ. ಇವನು ಕಪಟದಿಂದ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿಸಿದನು. ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ದುರ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ಅವನ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಹೋದರರೆಲ್ಲರ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದನು. ಪಾಂಡವ–ಕೌರವರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹದೇವನಿಂದ ಹತನಾದನು. 4. ಬವ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಕರಣ.

शकुनिप्रपा शकुनिप्रपा (स्त्री०) ಪಕ್ಷಿಗಳು ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಮಾಡಿಟ್ಟಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಕಲ್ಲಿನ ದೋಣಿ, –ತೊಟ್ಟಿ. शकुनीनां प्रपा पानार्थं पानीयपात्रम्।

शकुनी शकुनी (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

शकुन्त शकुन्त (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. शक्नोति—शक्लृ (शक्तौ) "उन्तः" (उ० ३-४९)। "अंसव्यापिशकुन्तनीडनिचितं बिभ्रज्जटामण्डलम्" शाकु० ७-११। 2. ಘಾಸಪಕ್ಷಿ, ಹದ್ದು. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕ್ರಿಮಿ, ಹುಳ.

शकुन्तला शकुन्तला (स्त्री०) ಮೇನಕಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿ ಇವರ ಪುತ್ರಿ, ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯ ಸಾಕುಮಗಳು, ದುಷ್ಮಂತ ಮಹಾರಾಜನ ಮಹಿಷಿ. [ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಯು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡಲು ಮಹೇಂದ್ರನು ಮೇನಕೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಮೇನಕೆಯ ಹಾವಭಾವಗಳಿಂದ ಸ್ಥೈರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಮೇನಕೆಯೊಡನೆ ಕೆಲಕಾಲ ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಜನಿಸಿದ ಶಿಶುವನ್ನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲೇ ಬಿಟ್ಟು ಮೇನಕೆಯು ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದಳು. ಬಳಿಕ ಯಾದೃಚ್ಛಿಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯು ಶಕುಂತ (ಪಕ್ಷಿ) ಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ

ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಒಯ್ದು ಶಕುಂತಲೆಯೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದು ದಿನ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಆಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ದುಷ್ಮಂತನು ಪ್ರಾಪ್ತ ವಯಸ್ಕಳಾದ ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಗೊಂಡು ಗಾಂಧರ್ವವಿಧಿಯಿಂದ ಮದುವೆಯಾದನು. ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಕಣ್ವರು ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಕೊಂಡು ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನು ಪತಿಯ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಶಕುಂತಲೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭರತಕುಮಾರನು ಜನಿಸಿದನು. ಈ ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ಈ ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಭಾರತವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.]

शकुन्ति शकुन्ति (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. शक्नोति — शक्लृ (शक्तौ) "उन्तिः" (उ० ३-४१)। "शकुन्तयः शोणमुखा भजन्ते सब्रह्मचर्यं सह तीक्ष्णधीभिः" याद० १८-६१।

शकुन्तिका शकुन्तिका (स्त्री०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "सौनिकैर्गृहशकुन्तिकामिव" उ० रा० १-४५।

शकुल शकुल (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು, ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಮೀನು. शक्नोति वेगेन गन्तुम् — शक्लृ (शक्तौ) "उलच्" बाहु०।

शकुलादनी शकुलादनी (स्त्री०) 1. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. शकुलैः मत्स्यैरद्यते — अद (भक्षणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। 2. ಜಲಪಿಪ್ಪಲಿ, ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. 3. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. 4. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. "अथ स्याच्छकुलादनी। कट्वां मांसीपिचुलिकाजलपिप्पलिकासु च" हेम०।

शकुलाभक शकुलाभक (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ. शकुलस्याभकः। ಮೀನಿನ ಮರಿ.

शकुली शकुली (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ.

शकृत् शकृत् (न०) ಮಲ, ಅಪೋಧ್ಯ, ಪುರೀಷ. शक्नोति निःसर्तुम्—शक्लृ (शक्तौ) "ऋतिन्" (उ० ४-५८)। ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಶುಗಳ ಮಲದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದ ಪ್ರಯೋಗ. "शष्पाण्यत्ति प्रकिरति शकृत्पिण्डकानाम्रमात्रान्" उ० रा० ४-२६।

शकृत्करि शकृत्करि (पुं०) ಕರು, ಒಂದು ವರ್ಷದೊಳಗಿನ ಹಸುವಿನ ಕರು. शकृत् करोति—डु कृञ् (करणे) "इन्" (३-२-२४)। "शकृत्करिस्तु वत्सः स्यात्" अम०।

शकृद्द्वार शकृद्द्वार (न०) ಮಲದ್ವಾರ, ಅಪಾನ, ಗುದ. शकृतां द्वारम्।

शक्वर शक्वर (पुं०) ವೃಷಭ, ಎತ್ತು.

शक्वरी शक्वरी (स्त्री०) 1. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಸಮವೃತ್ತದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. "शक्वरी सातिधृवी स्यात्" वृ० र०। 2. ಒಂದು ನದಿ. 3. ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ. "शक्वरी छन्दसो भेदे नदी-मेखलयोरपि" मेदि०।

शक्त शक्त (वि०) 1. ದಕ್ಷ, ಸಮರ್ಥ, ಅರ್ಹ, ಯೋಗ್ಯ. शक्नोति — शक्लृ (शक्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "शक्तैः सुहृद्भिः परिदृष्टकार्यैराम्नातिभिर्नीतिषु बुद्धिमद्भिः" भट्टि० १२-१४। 2. ಬಲಿಷ್ಠ, ಶಕ್ತಿಶಾಲಿ. 3. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಧನಿಕ. "शक्तः परजने दाता स्वजने दुःखजीविनि" मनु० ११-९। 4. ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅಭಿಧಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಪದ). ಘಟ ಪಟ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳು ಕಂಬುಗ್ರೀವಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತುಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುವು. 5. ಮೃದುವಾಗಿ ನುಡಿಯುವ, ಹಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ

शक्ति शक्ति (स्त्री०) 1. ದಕ್ಷತೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಅರ್ಹತೆ. शक्लृ (शक्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "शक्तिरर्थपतिषु स्वयंग्रहं प्रेम कारयति वा निरत्ययम्" किरा० १३-६१। 2. ಪರಾಕ್ರಮ, ಬಲ, ವೀರ್ಯ, ಸತ್ತ್ವ. "ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तौ त्यागे श्लाघाविपर्ययः" रघु० १-२२। 3. ಗೌರಿ. ಶಕ್ತಿಯು ಗೌರೀ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮತ್ತು ವೈಷ್ಣವೀ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "इच्छा क्रिया तथा ज्ञानं गौरी ब्राह्मी तु वैष्णवी। त्रिधा शक्तिः स्थिता यत्र तत्परं ज्योतिरोमिति"। "स जयति परिणद्धः शक्तिभिः शक्तिनाथः" मालती० ५-१। 4. ರಾಜನಿಗಿರಬೇಕಾದ ಪ್ರಭಾವ ಉತ್ಸಾಹ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮೂರು ವಿಧ ಶಕ್ತಿಗಳು. ಕೋಶ ಮತ್ತು ದಂಡಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು ಪ್ರಭಾವ (ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ). ವಿಕ್ರಮ (ಬಲ) ದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು ಉತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿ. ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ ಮೊದಲಾದ ಷಡ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಸಾಮಾದಿ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಯಥಾವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿ ಕೊಂಡುಬರುವುದು ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ. "कोशदण्डबलं प्रभुशक्तिः"। "विक्रमबलमुत्साहशक्तिः"। "सन्ध्यादीनां सामादीनां च यथावस्थापनम् मन्त्रबलम्"। 5. ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಒಂದು ಧರ್ಮ. ಇದು ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾಭಾವ ರೂಪವಾದುದು. ವಹ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದಾಹಾನುಕೂಲವಾದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ ಇರುವುದು. ಆದರೆ ದಾಹೋತ್ಪೇಜಕಾಭಾವ

ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮಣಿಯು ಪ್ರತಿಬಂಧಕ. ಅಂತಹ ಪ್ರತಿ ಬಂಧಕಾಭಾವವು ದಾಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಕಾರಣನಿಷ್ಠವಾದ ಧರ್ಮವು. 6. ಒಂದು ವಿಧ ವೃತ್ತಿ. ಇದು ಪದಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಅರ್ಥ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಪದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧ. ಇದಕ್ಕೆ "अभिधावृत्तिः" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಶಕ್ತಿಯು ಅನೇಕಾರ್ಥಕಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗ ವಿಪ್ರಯೋಗ ಸಾಹಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾಗುವುದು. ಈ ಸಂಯೋಗಾದಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥಗಳ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುವು. "संयोगो विप्रयोगश्च साहचर्यं विरोधिता। अर्थः प्रकरणं लिङ्गं शब्दस्यान्यस्य संनिधिः॥ सामर्थ्यमौचितीं देशः कालो व्यक्तिः स्वरादयः। शब्दार्थस्यानवच्छेदे विशेषस्मृतिहेतवः"। ಈ ಶಕ್ತಿಯು ಅಭಿಧಾ, ಲಕ್ಷಣಾ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಜನಾ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಗ್ಯರೂಪವಾದ ಮೂರು ವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಈ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳು ತಿಳಿಸುವುವು. "वाच्योऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युः तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द०। 7. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥ ಎಂಬ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಕ್ಕೂ ಇಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತ. 8. (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ಯೋಗ, ರೂಢಿ ಮತ್ತು ಯೋಗರೂಢಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳು. ಪಾಚಕಾದಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ. ಘಟ ಪಟ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿ. ಪಂಕಜಾದಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗರೂಢಿ. 9. ಒಂದು ವಿಧ ಆಯುಧ. "शक्तिर्मायावहत्प्रचारा प्रभावसारा सुमहःप्रसारा" कुमा० १३-१६। 10. ಶಾಕ್ತರಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ದೇವತೆ. (ಪ್ರಂ) 11. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಅರುಂಧತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈತನ ಪತ್ನಿ ಅದೃಶ್ಯಂತಿ. ವಸಿಷ್ಠರ ಶಾಪದಿಂದ ರಾಕ್ಷಸನಾಗಿದ್ದ ಕಲ್ಮಾಷ ಪಾದನ ಶರೀರದೊಳಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಆವೇಶಗೊಳಿಸಿ ಶಕ್ತಿಮುನಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದನು. ಆ ಪೇಳಿಗೇ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಅದೃಶ್ಯಂತಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪರಾಶರಮುನಿಯು ಜನಿಸಿದರು.

शक्तिग्रह ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ (ಪ್ರಂ) 1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಾಗಲಿ ಗ್ರಹಿಸುವುದು, –ತಿಳಿಯುವುದು. 2. ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಜ್ಞಾನ, ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ಶಕ್ತಿ (ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ) ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಈ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹವು ವ್ಯಾಕರಣ ಉಪಮಾನ ಕೋಶಗಳು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. "शक्तिग्रहं व्याकरणोपमानकोशाप्तवाक्याद्व्यवहारतश्च। वाक्यस्य शेषाद्विवृतेर्वदन्ति सांनिध्यतः सिद्धपदस्य वृद्धाः"।

ವ್ಯಾಕರಣದಿಂದ: "कर्मणि द्वितीया" ಈ ಅನುಶಾಸನದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯೆಗೆ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ. ಮತ್ತು ಧಾತು ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಗಳ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹವೂ ವ್ಯಾಕರಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು.

ಉಪಮಾನದಿಂದ: "गोसदृशो गवयः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗವಯಪದಕ್ಕೆ ಗವಯದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹವು ಉಪಮಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು.

ಕೋಶದಿಂದ: "स्वरव्ययं स्वर्गनाकत्रिदिवत्रिदशालयाः" ಇತ್ಯಾದಿ ಕೋಶವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಾಕ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ.

ಆಪ್ತವಾಕ್ಯದಿಂದ: "कोकिलः पिकपदवाच्यः" ಇತ್ಯಾದಿ ಆಪ್ತವಾಕ್ಯದಿಂದ ಕೋಕಿಲಪದಕ್ಕೆ ಪಿಕಪದದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ.

ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ: "घटं नय, गामानय" ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಬಾಲಕರಿಗೆ ಘಟಪದಕ್ಕೆ ಘಟದಲ್ಲಿಯೂ ಗೋಪದಕ್ಕೆ ಗೋವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹವುಂಟಾಗುವುದು.

ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ: "स्वाराज्यकामोऽग्निष्टोमेन यजेत" ಇಲ್ಲಿ ವಿಧಿಶೇಷೀಭೂತವಾದ "यन्न दुःखेन संभिन्नं न च ग्रस्तमनन्तरम्। अभिलाषोपनीतं च तत्सुखं स्वःपदास्पदम्" ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ವರಾದಿಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ.

ವಿವರಣೆಯಿಂದ: पचति ಎಂಬಲ್ಲಿ पाकं करोति ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಿಂದ ಆಖ್ಯಾತಕ್ಕೆ ಯತ್ನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ. ಇಲ್ಲಿ ಆಖ್ಯಾತಸ್ಯ ಯತ್ನವಿಶಿಷ್ಟ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧಪದಸಾಂನಿಧ್ಯದಿಂದ: "सहकारतरौ मधुरं पिको रौति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಧುರಪದದ ಸಾಂನಿಧ್ಯದಿಂದ ಪಿಕಪದಕ್ಕೆ ಕೋಕಿಲದಲ್ಲಿ **ಶಕ್ತಿಗ್ರಹ.** 3. ಒಬ್ಬನ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. 5. ಪರಮೇಶ್ವರ.

शक्तिग्राहक ಶಕ್ತಿಗ್ರಾಹಕ (ವಿ) 1. ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಒಬ್ಬನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವವನು. शक्तिं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವವನು,

ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಆರಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. शक्तिं ग्राहयति—ग्रह (उपादाने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

शक्तित्रय शक्तित्रय (न०) ರಾಜನಿಗಿರಬೇಕಾದ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳು. (1) प्रभुशक्तिः (2) मन्त्रशक्तिः ಮತ್ತು (3) उत्साहशक्तिः। "षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः" माघ० २-२६। "शड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः प्रभावोत्साहमन्त्रजाः" अम०।

शक्तिधर शक्तिधर (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಷಣ್ಮುಖ. धरति—धृ (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। शक्तेर्धरः। "ततः सुराः शक्तिधरस्य तस्यावष्टम्भतः साध्वसमुत्सृजन्तः" कुमा० १३-२२। (वि०) 2. ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ.

शक्तिपाणि शक्तिपाणि (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಷಣ್ಮುಖ. शक्तिः शक्त्यायुधं पाणौ यस्य। (वि०) 2. ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ. **–भृत् –धृक्.**

शक्तिमत् शक्तिमत् (वि०) ಶಕ್ತಿವಂತ, ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನು, ವೀರ. शक्तिरस्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "न दूषितः शक्तिमतां स्वयंग्रहः" किरा० १४-२०।

शक्तिहेतिक शक्तिहेतिक (वि०) ಶಕ್ತಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು.

शक्तु शक्तु (पुं० ब० व०) ಹುರಿಹಿಟ್ಟು, ಅಕ್ಕಿ ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಹುರಿದು ಮಾಡುವ ಹಿಟ್ಟು. "धान्यानि भाष्ट्रभृष्टानि यन्त्रपिष्टानि शक्तवः" भावप्र०।

शक्तुफला शक्तुफला (स्त्री०) ಬನ್ನಿಮರ.

शक्त्यर्ध शक्त्यर्ध (पुं०) ಶ್ರಮದಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆ ಹಣೆ ಮತ್ತು ಕುತ್ತಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬಿವರು ಮತ್ತು ನಿಟ್ಟುಸಿರು. शक्तेरर्धः। "कुक्षौ ललाटे ग्रीवायां यदा घर्मः प्रवर्तते। शक्त्यर्धं तं विजानीयादायतोच्छ्वासमेव च" इति राजवल्लभः।

शक्नु शक्नु (वि०) ಹಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು, ಮೃದುವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು. शक्लृ (शक्तौ) "नुः" बाहु०।

शक्नुवत् शक्नुवत् (वि०) 1. ಶಕ್ತನಾಗಿರುವ, ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವ. शक्लृ (शक्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अशक्नुवन् सोढुमधीरलोचनः सहस्ररश्मेरिव यस्य दर्शनम्" माघ० १-५४। 2. ಸಹಿಸುವ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಿರುವ, ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वतीः.** "अदर्शयन् वक्तुमशक्नुवत्यः शाखाभिरावर्जितपल्लवाभिः" रघु० १३-५४। शक्लृ "चानश्" (३-२-१२९)। **–वाना –वानाः.** "तत्केकयी सोढुमशक्नुवाना ववार रामस्य वनप्रयाणम्" भट्टि० ३-६।

शक्मन् शक्मन् (पुं०) 1. ಶಕ್ತಿ. 2. ಇಂದ್ರ. शक्लृ (शक्तौ) "मनिन्" (उ० ४-१४६)। (न०) 3. ಕರ್ಮ. शक्नोति इष्टं साधयितुम्—शक्लृ "मनिन्"।

शक्य शक्य (पुं०) 1. ಶಕ್ಯಾರ್ಥ, ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ, ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥ. शक्लृ (शक्तौ) "यत्" (३-१-९९)। "शक्योऽर्थोऽभिधया ज्ञेयः लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ज्ञेयस्त्रिस्रः शब्दस्य वृत्तयः"। (वि०) 2. ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದಾದ, ಮಾಡಬಹುದಾದ. "कथं नु शक्योऽनुनयो महर्षेर्विश्राणनाच्चान्यपयस्विनीनाम्" रघु० २-५४। 3. ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದ. "शक्यान्यदोषाणि महाफलानि समारभेतोपनयन्समाप्तिम्" भट्टि० १२-४५। 4. ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ, ಆಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ. "न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः" गीता १८-११।

शक्र शक्र (पुं०) 1. ಮಹೇಂದ್ರ, ದೇವರಾಜ, ಸುರಪತಿ. शक्नोति नाशयितुं दैत्यान्—शक्लृ (शक्तौ) "रक्" (उ० २-१३)। "शक्र एव शरणं प्रपद्यते भक्तजीवित भवन्तमीश्वरम्" याद० १७-८९। 2. ಕಿಂಪುರುಷ. 3. ಬೆಟ್ಟದಮಲ್ಲಿಗೆ. "शक्रः पुमान् देवराजे कुटजार्जुनभूरुहोः" मेदि०। 4. ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ. 5. ಘೂಕ. ಗೂಬೆ.

शक्रज शक्रज (पुं०) ಕಾಕ. ಕಾಗೆ. शक्रज्जायते जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "शक्रजः सत्यवाक्काणोऽपकृष्टो नगरीबकः" त्रिकाण्ड०।

शक्रजित् शक्रजित् (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಇಂದ್ರಜಿತು, ರಾವಣನ ಮಗ. शक्रं जितवान्—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। "अपि प्रभुः सानुशयोऽधुना स्यात् किमुत्सुकः शक्रजितोऽपि हन्ता' रघु० १४-८३। (वि०) 2. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು.

शक्रद्रुम शक्रद्रुम (पुं०) 1. ದೇವದಾರುವೃಕ್ಷ. शक्रस्य द्रुमः। **–पादपः –पादपः.** 2. ಬೆಟ್ಟದಮಲ್ಲಿಗೆ.

शक्रधनुस् शक्रधनुस् (न॰) ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು, ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ. इन्द्रस्य धनुः। "इन्द्रायुधं शक्रधनुः" अम०। **–शरासनम् –शरासनम्**.

शक्रध्वज शक्रध्वज (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜ, –पताकी. शक्रस्य ध्वजः। ಇಂದ್ರನ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಡುವ ಬಾವುಟ.

शक्रनन्दन शक्रनंदन (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನ ಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನ. 2. ಜಯಂತ. शक्रस्य नन्दनः। (वि०) 3. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವವನು. इन्द्रं नन्दयति —ट्टु नदि (समृद्धौ) "ल्युः" (३-१-१३४)।

शक्रपुष्पी शक्रपुष्पी (स्त्री०) ಬಿಣ್ಣೆಬಿದಿರುಸೊಪ್ಪು.

शक्रभवन शक्रभवन (न०) ಇಂದ್ರಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ದೇವಲೋಕ.

शक्रमातृका शक्रमातृका (स्त्री०) ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜಕ್ಕೆ ಆಸರೆಯಾಗಿರುವ ಕಂಬ, ಇಂದ್ರಧ್ವಜವನ್ನು ಏರಿಸುವ ಕಂಬ.

शक्रमूर्धन् शक्रमूर्धन् (पुं०) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. शक्रस्येव मूर्धाऽस्य। "क्ष्मिशैलस्तु वल्मीकः शक्रमूर्धा" त्रिकाण्ड०।

शक्रलोक शक्रलोक (पुं०) ಇಂದ್ರಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ.

शक्रवल्ली शक्रवल्ली (स्त्री०) ಇಂದ್ರವಾರುಣಿ, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ.

शक्रवाहन शक्रवाहन (न०) ಮೋಘ, ಮೋಡ. शक्रं वाहयति—वह (प्रापणे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

शक्रशिरस् शक्रशिरस् (न०) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ.

शक्रसारथि शक्रसारथि (पुं०) ಮಾತಲಿ, ಇಂದ್ರನ ಸಾರಥಿ.

शक्रसुत शक्रसुत, –सूनु –सूनु (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಮಗ — (1) ವಾಲಿ. (2) ಅರ್ಜುನ. (3) ಜಯಂತ.

शक्रसृष्टा शक्रसृष्टा (स्त्री०) ಅಳಲೆಗಿಡ. शक्रेण सृष्टा। "रसायनफला पथ्या शक्रसृष्टा सुधोद्भवा" त्रिकाण्ड०।

शक्राख्य शक्राख्य (पुं०) ಘೂಕ, ಗೂಬೆ, ಉಲೂಕ. शक्रस्य आख्या यस्य। "शक्राख्यो दिवान्धो वक्रनासिकः" त्रिकाण्ड०।

शक्राणी शक्राणी (स्त्री०) ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಶಚೀದೇವಿ. शक्रस्य स्त्री—"ङीष्" आनुगागमश्च (४-१-४९)। "बृहस्पतिरथोवाच शक्राणीं भयमोहिताम्" भा० उद्योग० ११-२२।

शक्रात्मज शक्रात्मज (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಮಗ—(1) ವಾಲಿ. (2) ಅರ್ಜುನ. (3) ಜಯಂತ.

शक्राशन शक्राशन (पुं०) 1. ಬಿಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. शक्र इति नाम अश्नुते — अशू (व्याप्तौ) "ल्युः" (३-१-१३४) (न०) 2. ಸಣಬಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಮದ್ಯ. शक्रेण अश्यते।

शक्रि शक्रि (पुं०) 1. ಪರ್ವತ. 2. ಗಜ, ಆನೆ. 3. ವಜ್ರಾಯುಧ. 4. ಮೋಘ, ಮೋಡ.

शक्रोत्थान शक्रोत्थान (न०) ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷಾರ್ಥ ನಡೆಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ, ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ದ್ವಾದಶಿಯ ದಿನ ನಡೆಸುವ ಇಂದ್ರಧ್ವಜದ ಪೂಜೆ. शक्रस्य शक्रध्वजस्य उत्थानम्। ರಾಜನು ತನಗೆ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಅನೇಕ ವಿಧ ಆಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತು ಸುವೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರಧ್ವಜದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವನು: "अथातः शृणु राजेन्द्र शक्रोत्थानध्वजोत्सवम्। यत्कृत्वा नृपतिर्याति नो कदाचित् पराभवम्॥ रवौ हरिस्थे द्वादश्यां श्रवणे सितपक्षके। आराधयेन्नृपः सम्यक् सर्वविघ्नोपशान्तये" कालिकापु०। [ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्द्रध्वज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

शक्रोत्सव शक्रोत्सव (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷಾರ್ಥ ನಡೆಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ. ["शक्रोत्थान" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

शक्ल शक्ल (वि०) ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು, ಹಿತವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು, ದಯೆಯಿಂದ ಮಾತಾಡುವವನು. शक्लृ (शक्तौ) "कलः" (उ० ४-१०८)।

शक्वन् शक्वन् (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. शक्लृ (शक्तौ) "वनिप्" (उ० ४-११२)।

शक्वर शक्वर (पुं०) ವೃಷಭ, ಎತ್ತು.

शक्वरी शक्वरी (स्त्री०) 1. ಅಂಗುಳಿ, ಬೆರಳು. शक्लृ (शक्तौ) "वनिप्" (उ० ४-११२)। "ङीप्" रश्च (४-१-७)। 2. ಅಂಗುಳೀಯಕ, ಉಂಗುರ. 3. ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ನಡುಕಟ್ಟು. 4. ಒಂದು ನದಿ. 5. ಸಮವೃತ್ತದ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು. "शक्वरी छन्दसो भेदे नदीमेखलयोरपि" मेदि०। 6. ಅಕಳು, ಹಸು. शक्नोति पापमपनेतुम्। "वनिप्" "ङीप्" रश्च।

शङ्कः शंक (पुं०) ಗಾಡಿಯನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಎತ್ತು, ವೃಷಭ. "स्कन्धवाहस्तु शङ्कश्च शृङ्गी गोरक्षधूर्तिलः" हारा०।

शङ्कनीय शंकनीय (वि०) 1. ಸಂದೇಹಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸಂಶಯಪಡಬಹುದಾದ. शकि (शङ्कायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "कावेरीं सरितां पत्युः शङ्कनीयामिवाकरोत्" रघु० ४-४५। 2. ಶಂಕಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸಂದೇಹಪಡಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **शङ्कितव्यः शंकितव्यः** 4. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ಊಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

शङ्कमान शंकमान (वि०) 1. ಸಂದೇಹಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ. शकि (शङ्कायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। "करजदशनचिह्नं नैशमङ्गेऽस्यनारी-जनितमिति सरोषामीर्ष्यया शङ्कमानाम्" माघ० ११-३७।

शङ्कर शंकर (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. शं कल्याणं सुखं वा करोति—डुकृञ् (करणे) "अच्" (३-२-१४)। "नाभिदेशनिहितः सकम्पया शङ्करस्य रुरुधे तया करः" कुमा० ८-४। (वि०) 2. ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. शम् + कृञ् "टः" (३-२-२०)। "भीताः शितशरा-भीताः शङ्करं तत्र शङ्करम्" किरा० १५-३१।

शङ्करी शंकरी (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ, ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪತ್ನಿ. शङ्करस्य स्त्री—"ङीष्" (४-१-४५)। 2. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. 3. ಮಂಜಿಷ್ಠ.

शङ्क्य शंक्य (वि०) ಗೂಟಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಮರ. शङ्कवे हितम्—शङ्कु "यत्" (५-१-२)।

शङ्का शंका (स्त्री०) 1. ತ್ರಾಸೆ, ಭಯ. शकि (शङ्कायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "शङ्कास्पृष्टा इव जलमुचस्त्वादृशा जालमार्गैः" मेघ० २-६। 2. ವಿತರ್ಕ, ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. "शङ्कालतातति मनेकनलावलम्बा वाणी न वर्धयतु तावदभेदिकेयम्" नैष० १३-२६। 3. ಭ್ರಾಂತಿ, ಭ್ರಮೆ, ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ. "कुर्वन् वधूजनमनस्सु शशाङ्कशङ्काम्" किरा० ५-४२। 4. ಅನುಮಾನ, ಅಳುಕು, ಗುಮಾನಿ.

शङ्कित शंकित (वि०) 1. ಸಂಶಯಗೊಂಡ, ಸಂದೇಹವುಂಟಾದ. शङ्कास्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ. "शङ्कितप्रचयः शेषः शत्रूणां शुष्मणामिव" याद० २२-८। 3. ಭಯಗೊಂಡ, ಹೆದರಿದ. 4. ಅನುಮಾನವುಂಟಾದ. (न०) 5. ಭಯ. 6. ಸಂಶಯ. 7. ಗುಮಾನಿ. शकि (शङ्कायाम्) भावे "क्तः"।

शङ्कितवर्णक शंकितवर्णक (पुं०) ಚೋರ, ತಸ್ಕರ, ಕಳ್ಳ. शङ्कितं वर्णयति तर्कयति—वर्ण (वर्णक्रिया-विस्तारगुणवचनेषु) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

शङ्कित् शंकित् (वि०) 1. ಸಂದೇಹಪಡುವ. 2. ಹೆದರುವ. शङ्कते—शकि (शङ्कायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "स्नेहः पापशङ्की" शाकु० ४। "त्यजति कष्टमसावचिरादसून् विरहवेदनयेत्यध-शङ्किभिः" माघ० ६-१८।

शङ्कु शंकु (पुं०) 1. ಚೋರಮೀನು, ಒಂದು ಜಲ ಜಂತು शङ्कतेऽस्मात्—शकि (शङ्कायाम्) "कुः" निपा० (उ० १-३६)। 2 ಪೋಟುಮರ, ರೆಂಬೆಗಳಿಲ್ಲದ ಮರ. 3. ಬಾಕು, ಚೂಪಾಗಿರುವ ಸಣ್ಣ ಉಲಗಿನ ಇರಿಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ, ಭಲ್ಲ. "मरुत्स्योच्चैर्बर्ह-भारेण शङ्कोरावव्राते वीक्षणे च क्षणेन" माघ० १८-३०। 4. ಲೋಹದ ಮೊಳೆ, ಆಣಿ. "अयः शङ्कुचितां रक्षः शतघ्नीमथ शत्रवे" रघु० १२-९५। 5. ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟ. 6. ಲೋಹದ ಸರಳು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿ. "निक्षेप्योऽयोमयः शङ्कुर्ज्वलन्नास्ये दशाङ्गुलः" मनु० ८-२७१। 7. ಪಾಪ, ದುಷ್ಕೃತ್ಯ. 8. ಶಲ್ಯವೆಂಬ ಒಂದು ಆಸ್ತ್ರ. 9. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ, ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ಕೋಟಿ. 10. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 11. 12 ಅಂಗುಲ ಉದ್ದದ ಒಂದು ಅಳತೆ. 12. ಮೇಢ್ರ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 13. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. 14. ಎಲೆಯ ಸಣ್ಣ ಎಳಿಗಳು, ಸಣ್ಣ ನಾರುಗಳು. 15. ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ.

शङ्कुकर्ण शंकुकर्ण (पुं०) 1. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ, ರಾಸಭ. शङ्कू इव कर्णावस्य। (वि०) 2. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊನೆಯಾಗಿರುವ ಕಿವಿಗಳುಳ್ಳವನು.

शङ्कुतरु शंकुतरु (पुं०) ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತಿಮರ.

शङ्कुर शंकुर (वि०) ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು. शङ्कतेऽस्मात्—शकि (शङ्कायाम्) "उरच्" बाहु०।

शङ्ख शंख (पुंन०) 1. ಕಂಬು, ಶಂಖ, ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಯ ಹೊರಹೊದಿಕೆ, ಚಿಪ್ಪು. शाम्यत्यलक्ष्मीम्—अन्तर्भावित-ण्यर्थः। शमु (उपशमे) "खः" (उ० १-१०२)। शं सुखं खनति जनयति—खनु (अवदारणे) "डः"

(वा० ३-१-१०१)। इति वा। "दध्मतुः पुरुषव्याघ्रौ दिव्यौ शङ्खौ रथे स्थितौ" भा० भीष्म० १-१७। "माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः" गीता १-१४। श्रीयःपतियु शंखि पाञ्चजन्य. अर्जुनन शंखि देवदत्त. भीमसेनन शंखि पौण्ड्र. धर्मराजन शंखि अनंतविजय. नकुलन शंखि सुघोष. सहदेवन शंखि मणि पुष्पक. (पुं०) 2. ललाटद अस्थि, पणेयु मूळे. "शङ्खान्तरद्योति विलोचनं यदन्तर्निविष्टामलपिङ्गतारम्" कुमा० ७-३३। 3. कुबेरन नवनिधिगळल्लोंदु. "महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकरकच्छपौ। मुकुन्दः कुन्दनीलौ च वर्चश्च निधयो नव" अम०। 4. नवि एंब ओंदु गंधद्रव्य. "शङ्खः कम्बौ न योषिन्ना भालास्थिनिधिभिन्नखे" मेदि०। 5. आनेय दंतगळ मध्यभाग. "शङ्खकट्यौ दन्तमध्यौ प्रवेष्टः पृष्टतल्पने" त्रिकाण्ड०। 6. ओब्ब दैत्य. 7. ओब्ब स्मृतिकाररु. 8. लक्षकोटि संख्ये, हत्तु निर्वगळु. "एकं दशशतं चैव सहस्रमयुतं तथा। लक्षं च नियुतं चैव कोटिरर्बुदमेव च। वृन्दः खर्वो निखर्वश्च शङ्खपद्मौ च सागरः। अन्त्यं मध्यं परार्धं च दशवृद्धा यथाक्रमम्" ब्रह्माण्डपु०।

शङ्खक शंखक (पुंन०) 1. कंबु, शंखि. शङ्ख स्वार्थे "कन्"। (पुं०) 2. तलेयु नोवु. (न०) 3. वलयु, बळे. "शङ्खकं वलये कम्बावस्त्री पुंसि शिरोरुजि" मेदि०।

शङ्खचरी शंखचरी (स्त्री०) हेंगसरु धरिसुव बैतलेयु बोट्टु, पणेयु मेले इरिदु निल्लुव (इरिबिट्टिरुव) स्त्रीयर ओंदु आभरण. शङ्खे ललाटास्थिन चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "ङीप्" (४-१-१५)।

शङ्खज शंखज (पुं०)यु दोड्डजाति मुत्तु.

शङ्खध्म शंखध्म (पुं०) शंखिवनु ऊदुववनु. शङ्खं धमति—ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "कः" (३-२-३)। "क्विप्"। शङ्खध्मा शंखध्मा.

शङ्खनख शंखनख (पुं०) सण्ण शंखि, चिक्क शंखि, गुळ्ळि शंखि.

शङ्खभृत् शंखभृत् (पुं०) महाविष्णु. शङ्खं बिभर्ति—डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। "शङ्खभृत् परमैश्वर्यलक्षणायुधधारणात्" इति निरुक्तिः। "शङ्खभृन्नन्दकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः" वि० स०।

शङ्खमुख शंखमुख (पुं०) मोसळे. शङ्खस्येव मुखमस्य।

शङ्खमूल शंखमूल (न०) मूलंगि.

शङ्खिन् शंखिन् (पुं०) 1. विष्णु. 2. समुद्र. 3. शंखिदिंद वस्तुगळन्नु तयारिसुववनु.

शङ्खिनी शंखिनी (स्त्री०) 1. कडियालद गिड. शङ्खवत् पुष्पमस्याः। 2. नाल्कु विध उत्तमजातिय स्त्रीयरल्लोंदु विध हेंगसु. (1) शङ्खिनी (2) चित्रिणी (3) हस्तिनी मत्तु (4) पद्मिनी एंदु स्त्रीयरु नाल्कु विध. "दीर्घा सुदीर्घनयना वरसुन्दरी या कामोपभोगरसिका गुणशालयुक्ता। रेखात्रयेण च विभूषितकण्ठदेशा संभोगकेलिरसिका किल शङ्खिनी सा" रतिमं०। [विवरणक्के "चित्रिणिः" पददल्लि नोडि.] 3. शंखिवन्नु हिडिदिरुववळु.

शङ्खिनीफल शंखिनीफल (पुं०) शिरीषवृक्ष, बागे मर.

शचि शची, -ची -चीं (स्त्री०) 1. शचीदेवि, इंद्रन पत्नि. शच (व्यक्तायां वाचि) "इन्" (उ० ४-११८)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "उमावृषाङ्कौ शरजन्मना यथा यथा जयन्तेन शचीपुरन्दरौ। तथा नृपः सा च सुतेन मागधी ननन्दतुस्तत्सदृशेन तत्समौ" रघु० ३-२३। 2. शक्ति.

शचीपति शचीपति (पुं०) इंद्र. शच्याः पतिः। "दासीकृताशेषजगत्त्रयं न मां जिगाय युद्धे कतिशः शचीपतिः" कुमा० १५-४।

शट शट (वि०) हाळियागिरुव, अम्मुगुणद.

शटी शटी (स्त्री०) कचोर.

शट्टक शट्टक (न०) तुप्प मत्तु नीरु बेरेसिद अक्कियु हिट्टु. "शालिचूर्णं घृतं तोयं मिश्रितं शट्टकं भवेत्" भावप्र०।

शठ शठ (पुं०) 1. धूर्त, वंचक, मोसगार. शठ (कैतवे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. एदुरिगे प्रियवाद मातन्नाडि परोक्षदल्लि अप्रियवाद कार्यवन्नु माडुववनु. "प्रियं वक्ति पुरोऽन्यत्र विप्रियं कुरुते भृशम्। व्यक्तापराधचेष्टश्च शठोऽयं कथितो बुधैः" विष्णुपु०। "शठ इति मयि तावदस्तु ते

परिचयत्यवधीरणा प्रिये" माल० ३-२०। 3. द्वेष दिंद अनर्थद कार्य्यवन्नु माडुववनु, अभिचार (मूट, शून्य मोदलाद) कार्य्य माडुववनु. "अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैकृतिकोऽलसः" गीता १८-२८। 4. वेददल्लि नंबिकेयिल्लदिरुववनु. "पाषण्डिनो विकर्मस्थान् बैडालव्रतिकान् शठान्" मनु० ४-३०। 5. दत्तूरि गिड. (वि०) 6. मध्यवर्ति, विरोधिगळाद इब्बरिगे हितवन्नु हेळि मैत्रिय न्नुंटुमाडुववनु. "शठो मध्यस्थपुरुषे धूर्तधुस्तूरयोरपि" मेदि०। 7. चतुर, बुद्धिवंत, निपुण. (न०) 8. लोह, कब्बिण. 9. तवर. 10. कुंकुम केसरि.

शठता शठता (स्त्री०) वंचने, मोस. शठस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

शण शण (न०) सणबु. शणति—शण (दाने) "अच्" (३-१-१३४)।

शणपुष्पिका शणपुष्पिका (स्त्री०) सणबिन गिड.

शणसूत्र शणसूत्र (न०) सणबु दार, मत्स्यद बलेयन्नु तयारिसुव दार. शण (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। शणस्य सूत्रम्। "शणसूत्रं पवित्रकम्" अम०।

शणीर शणीर (न०) प्रवाहदल्लि बंदु बिद्द शोण नदद मरळु अथवा मेक्कलुमण्णु.

शण्ढ शण्ढ (पुं०) 1. नपुंसक. शाम्यति मैथुनात्—शम् (उपशमे) "ढः" (उ० १-९९)। 2. वृषभ, गूळि.

शत शत (न०) ऒंदु नूरु, हत्तरिंद गुणिसल्पट्ट हत्तु संख्ये. दश दशतः परिमाणमस्य "त" प्रत्ययः प्रकृतेः शादेशश्च निपा० (५-१-५९)। "पुरमथ गमयित्वा भूषितं यादवाग्र्यैः शतसमधिकसंख्यं षोडशस्त्रीसहस्रम्" याद० १६-१४४। "निःस्वो वष्टि शतं शती दशशतम्" शान्तिशतकम्। नूरु ऎंब अर्थदल्लि शत शब्दवु यावागलू एकवचनदल्लिये इरुवुदु. "विंशत्याद्याः सदैकत्वे" अम०। आदरे अनेक शत ऎंब अर्थदल्लि द्विवचन मत्तु बहुवचनगळल्लू प्रयोगवुंटु. "दासीनां सुकुमारीणां द्वे शते समलंकृते। दुहित्रे देवकः प्रादात् याने दुहितृवत्सलः" भाग० १०-१-३२।

शतक शतक (न०) 1. नूरु संख्ये. शत स्वार्थे "कः" (वा० ५-१-४८)। 2. नूरु संख्येयुळ्ळ. शतं परिमाणमस्य "कन्" (५-१-४८)। नूरु पद्यगळुळ्ळ ऒंदु ग्रंथ. अमरुशतकम्, नीतिशतकम्, दृष्टान्तशतकम्, चाणक्यशतकम् इत्यादि. नूरु संख्येयुळ्ळ ऒंदु गुंपु. 3. नूररिंद कॊळ्ळल्पट्ट. शतेन क्रीतम् "कन्" (५-१-२२)।

शतक्रुम्भ शतकुंभ (पुं०) ऒंदु पर्वत.

शतकोटि शतकोटि (पुं०) 1. वज्रायुध. शतं कोट्यो धारा अग्रभागा अस्य। (स्त्री०) 2. नूरु कोटि संख्ये. (वि०) 3. नूरु धारे (अग्रभाग) गळुळ्ळ.

शतक्रतु शतक्रतु (पुं०) महेंद्र, शक्र, देवराज. शतं क्रतवो यस्य। "शतक्रतूरुजाद्याख्या विख्याति-र्नास्तिकाः कथम्" नैष० १७-१०४।

शतखण्ड शतखंड (न०) सुवर्ण, चिन्न, बंगार. "सौमेरुकं महाधातुः शतखण्डं मृदुल्लकम्"।

शतग्रन्थि शतग्रंथि (स्त्री०) गरिकेहुल्लु. शतं ग्रन्थयोऽस्याः।

शतघ्नी शतघ्नी (स्त्री०) 1. कब्बिणद कंटक (मुळ्ळु) गळिंद आवृतवाद शिलेयु ऒंदु आयुध. शतं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। "अयःशङ्कुचितां रक्षः शतघ्नीमथ शत्रवे" रघु० १२-९५। 2. करंजिकवृक्ष, हॊंगेमर. 3. चेलु. 4. ऒंदु विध कंठव्याधि.

शतच्छद शतच्छद (पुं०) 1. मरगुटुक हक्कि. शतं छदा अस्य। 2. नूरु दळगळुळ्ळ कमल.

शततम शततम (वि०) नूरनेयु. शतस्य पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटः तमडागमः (५-२-५७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-तमी -तमी०.**

शतताराशतताराः (स्त्री०) शतभिषानक्षत्र. शतं तारा यस्याम्।

शतद्रु शतद्रु (स्त्री०) पंजाबिनल्लि हरियुव ऒंदु नदि. शतधा द्रवति—द्रु (गतौ) "क्रुः" स च ङित् (उ० १-३५)। ई नदियु हिमालयदल्लि हुट्टि पंजाबिन मूलक हरिदु सिंधु नदियॊडने कलितु अरब्बिसमुद्र सेरुवुदु. "शतधा विद्रुता यस्मात् शतद्रुरिति विश्रुता" भा०।

शतधा शतधा(अव्य०)1. ನೂರು ವಿಧವಾಗಿ. 2. ನೂರು ಭಾಗವಾಗಿ. शत "धा" (५-३-४२)। (स्त्री०) 3. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು.

शतधार शतधार (न०) 1. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. शतं धाराः अस्य। "शतधारं शतारं चाभ्रोत्थं भिदिरमम्बुजम्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ನೂರು ಧಾರೆ (ಅಲುಗು) ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

शतधृति शतधृति (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ಇಂದ್ರ, ಸುರಪತಿ. "शतधृतिर्धातरीन्द्रे" विश्व०। 3. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ.

शतपत्र शतपत्र (पुं०) 1. ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ, ನೀರು ಹಕ್ಕಿ, ತಾವರೆ ಹಕ್ಕಿ. 2. ಮರಕುಟಕ ಹಕ್ಕಿ. 3. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 4. ಶುಕ, ಗಿಳಿ. (न०) 5. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. शतं पत्राण्यस्य। "यान्त्या मुहुर्वलितकन्धरमाननं तदावृत्तवृन्तशतपत्रनिभं वहन्त्या" मालती० १-३२।

शतपत्रक शतपत्रक (पुं०) ಮರಕುಟಕ ಹಕ್ಕಿ.

शतपथ शतपथ (पुं०) ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.

शतपथिक शतपथिक (वि०) 1. ಶತ್ಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ತಿಳಿದವನು. शतपथमधीते वेद वा "ठिकन्" (वा० ४-२-६०)। 2. ನಾನಾ ಮತಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವನು. 3. ನೂರಾರು ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಡೆಯುವವನು. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-१५)। **–पथिकी –पथिकी**.

शतपद शतपद (न०) 1. ನಕ್ಷತ್ರದ ಪಾದಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಾಮಕರಣಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಚಕ್ರ. (स्त्री०) **–पदी –पदी**. 2. ಲಕ್ಷ್ಮೀಚೇಳು. 3. ಪಿಲ್ಲಪಿಚ್ಚೆರ.

शतपद्म शतपद्म (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ.

शतपर्वन् शतपर्वन् (पुं०) 1. ಬಿದಿರು. 2. ಗೋಧಿ. शतं पर्वाण्यस्य। (स्त्री०) 3. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 4. ಬಜೆ. 5. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಪತ್ನಿ. "शतपर्वा तु दूर्वायां वचाभार्गवयोषितोः" मेदि०। (न०) 6. ತಾವರೆದಂಟಿನೊಳಗಿನ ಸಣ್ಣ ತಂತು (ಎಳೆ). 7. ಬಿಲ, ರಂಧ್ರ. "क्षेणो ना दूर्वादिचयोः स्त्री बिले शतपर्व षण्" वैज०।

शतपर्विका शतपर्विका (स्त्री०) 1. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 2. ಬಜೆ. शतं पर्वाण्यस्याः "कप्" (५-४-१५४)। "शतपर्विका दूर्वायां वचायामपि योषिति" मेदि०।

शतपाद् शतपाद् (पुं०) ಲಕ್ಷ್ಮೀಚೇಳು, ಜರಿ. शतं पादा यस्य। पादस्य अन्त्यलोपः (५-४-१४०)।

शतपादिका शतपादिका (स्त्री०) ಲಕ್ಷ್ಮೀಚೇಳು, ಜರಿ. शतं पादा यस्याः "कप्" (५-४-१५४)।

शतपुष्प शतपुष्प (पुं०) ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಭಾರವಿ ಕವಿ. "भारविः शतपुष्पः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

शतपुष्पा शतपुष्पा (स्त्री०) ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ. शतं पुष्पाणि यस्याः। "शतपुष्पा सितच्छत्राऽतिच्छत्रा मधुरा मिसिः" अम०। स्वार्थे "कन्"। **–पुष्पिका –पुष्पिका**.

शतप्रास शतप्रास (पुं०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ.

शतभिषज् शतभिषज् (स्त्री०) 1. ಶತಭಿಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ. शतं भिषज इव तारा यत्र। "शतभिषजि शौण्डिकानामजैकभे द्यूतजीविनां पीडा" बृहत्सं० ९-३४। (वि०) 2. ಶತಭಿಷಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. शतभिषजि जातः "अण्" (४-३-२५)। अणो वा लुक् (४-३-३६)। अण् वा डित् (वा० ४-३-३६)। लुगभावे शातभिषजः। डित्वपक्षे शातभिषः।

शतभिषा शतभिषा (स्त्री०) ಶತಭಿಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ. ಶತಭಿಷಾ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ವರುಣನು ಅಧಿಪತಿ. (ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ). ಈ ನಕ್ಷತ್ರ ಅಧೋಮುಖವುಳ್ಳದ್ದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನಿಗೆ ರಾಹುದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ರಾಹು ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಹದಿನೆಂಟು ವರ್ಷಗಳು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ರಾಕ್ಷಸಗಣಕ್ಕೂ ಅಶ್ವಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಕುಂಭ ರಾಶಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರವಿದು.

शतभीरु शतभीरु (स्त्री०) ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ.

शतमख शतमख (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವರಾಜ. शतं मखा यागा अस्य। "स्वयं संराध्यैवं शतमखमखण्डेन तपसा" किरा० १०-६२। (वि०) 2. ನೂರು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು.

शतमन्यु शतमन्यु (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ, ಸುರಪತಿ. शतं मन्यवो यज्ञाः अस्य। "प्रसहेत तवानुजान् रणे द्विषतां कः शतमन्युतेजसः" किरा० २-२३। 2. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. (वि०) 3. ನೂರು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು.

शतमान शतमान (पुंन०) 1. ಒಂದು ಪಲದ ತೂಕದ ಬೆಳ್ಳಿ. "धरणानि दश ज्ञेयः शतमानस्तु राजतः" मनु० ८-१३७। 2. ಅನೇಕರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ನೂರಾರುಜನರ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು. शतानामनेकेषां मानं पूजा यस्मिन्। "शतमानं भवति शतायुः पुरुषः"।

शतमुख **ಶತಮುಖ** (वि०) 1. ನೂರು ಮಾರ್ಗವುಳ್ಳ. 2. ನೂರಾರು ಬಾಯಿ (ರಂಧ್ರ) ಗಳುಳ್ಳ. शतं मुखानि यस्य। 3. ನೂರಾರು ಅವಕಾಶವುಳ್ಳ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ. "विवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः" भर्तृ० १-१०।

शतमुखी **ಶತಮುಖೀ** (स्त्री०) 1. ಸಂಮಾರ್ಜನಿ, ಕಸಪೊರಕೆ. शतं मुखानि यस्याः। 2. ಕೂರ್ಚ, ಕುಂಚ.

शतमूली **ಶತಮೂಲೀ** (स्त्री०) 1. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. शतं मूलान्यस्याः। 2. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ, ಪಿಲ್ಲಿಬಚ್ಚರ. "ङीष्" (४-१-६४)।

शतयज्वन् **ಶತಯಜ್ವನ್** (पुं०) ಇಂದ್ರ. शतेन मखानां यज्वा। "उपतस्थुरास्थितविषादधियः शतयज्वनो वनचरा वसतिम्" किरा० ७-२९।

शतयष्टिक **ಶತಯಷ್ಟಿಕ** (पुं०) ನೂರು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾರ. ಇದಕ್ಕೆ "देवच्छन्द" ಎಂದು ಹೆಸರು. "देवच्छन्दोऽसौ शतयष्टिकः" अम०। ಆದರೆ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ 81 ಎಳೆಗಳ ಹಾರವು "देवच्छन्द" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. "शतमष्टयुतं हारो देवच्छन्दोह्यशीतिरेकयुता" बृहत्सं० ८१-३२।

शतरूपा **ಶತರೂಪಾ** (स्त्री०) 1. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಕನ್ಯೆ. 2. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ. शतं रूपाणि यस्याः। "ततः संजपतस्तस्य भित्त्वा देहमकल्मषम्। स्त्रीरूपमर्धमकरोत् अर्धं पुरुषरूपवत्। शतरूपा च सा ख्याता सावित्री च निगद्यते। सरस्वत्यथ गायत्री ब्रह्माणी च परन्तप। दृष्ट्वा तां व्यथितस्तावत्कामबाणार्दितो विभुः। उपयेमे च विश्वात्मा शतरूपामनिन्दिताम्। ततः कालेन महता ततः पुत्रोऽभवन्मनुः। स्वायंभुव इति ख्यातः स विराडिति नः श्रुतम्"।

शतवीर्या **ಶತವೀರ್ಯಾ** (स्त्री०) 1. ಬಿಳಿಯ ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. शतं वीर्याण्यस्याः। 2. ಶತಾವರಿ.

शतवेधिन् **ಶತವೇಧಿನ್** (पुं०) ಹುಳಿಹಬ್ಬಿ. शतं वेधितुं शीलमस्य "णिनिः" (३-२-७८)। "सहस्रवेधी चुक्रोऽम्लवेतसः शतवेध्यपि" अम०।

शतशस् **ಶತಶಸ್** (अव्य०) 1. ನೂರು ಸಲ, ನೂರಾವೃತ್ತಿ. शत "शस्" (५-४-४२)। "बुद्धेभ्यः शतशः शपे यदि पुनः कुत्रापि कपालिनीपीनोत्तुङ्गकुचावगूहनभवः प्राप्तः प्रमोदोदयः" प्रबोध० ३-१८। 2. ನೂರು ನೂರಾಗಿ. शतं शतम्। 3. ನೂರಾರು ವಿಧವಾಗಿ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ. "पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः" गीता ११-५। 4. ಅನೇಕಾವೃತ್ತಿ, ಅನೇಕ ಸಲ. "शतशःश्रुतिमागतैव सा त्रिजगन्मोहमहौषधिर्मम" नैष० २-५४।

शतसहस्र **ಶತಸಹಸ್ರ** (न०) ನೂರು ಸಾವಿರ, ಒಂದು ಲಕ್ಷ. शतगुणितं सहस्रम्।

शतसाहस्र **ಶತಸಾಹಸ್ರ** (वि०) ನೂರು ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. सहस्राणां समूहः "अण्" (४-२-३८)। शतं साहस्रं यत्र।

शतह्रदा **ಶತಹ್ರದಾ** (स्त्री०) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. शतं ह्रादाः शब्दाः यस्याः। पृषो० ह्रस्वः। "बलाकिनी नीलपयोदराजी दूरं पूरःक्षिप्रशतह्रदेव" कुमा० ७-३९। 2. ವಜ್ರಾಯುಧ. "शतह्रदा स्त्रियां वज्रे सौदामिन्यां च कीर्तिता" मेदि०। 3. ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು.

शताक्षी **ಶತಾಕ್ಷೀ** (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 3. ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ.

शताङ्ग **ಶತಾಂಗ** (पुं०) 1. ರಥ, ಗಾಡಿ. शतमङ्गान्यवयवा यस्य। 2. ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. 3. ಒಬ್ಬ ದಾನವ.

शतानन्द **ಶತಾನಂದ** (पुं०) 1. ಗೌತಮಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ, ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ಪುರೋಹಿತ. 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. शतं अमितः आनन्दोऽस्य। परस्परप्रणयप्रवहदानन्दतया अपरिमितानन्द इत्यर्थः। "अन्योन्यप्रणयानन्दसिन्धोः समुदितो हि यः। शतानन्दः स विज्ञेयः" इति निरुक्तिः। "स्वक्षः स्वङ्गः शतानन्दः" वि० स०। 3. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ರಥ. "स्यन्दनस्तु शतानन्दः सारथिश्चास्य दारुकः" त्रिकाण्ड०। 4. ಗೌತಮ ಮಹರ್ಷಿ. "गौतमस्तु शतानन्दः" त्रिकाण्ड०। "शतानन्दो मुनेर्भेदे देवकीनन्दनेऽपि च" मेदि०।

शतानीक **ಶತಾನೀಕ** (पुं०) 1. ಸುದಾಸರಾಜನ ಮಗ. 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. 3. ವೃದ್ಧ, ಮುದುಕ. 4. ನಕುಲನ ಪುತ್ರ. "पुत्रस्ते प्रतिविन्ध्यश्च सुतसोमस्तथा विभुः। श्रुतकर्मार्जुनिश्चैव शतानीकश्च नाकुलिः। सहदेवाच्च यो जातः श्रुतसेनस्तवात्मजः। सर्वे कुशलिनो वीराः कृतास्त्राश्च सुतास्तव" भा०। "शतानीकस्तु वृद्धे स्यान्मुनिराजप्रभेदयोः" मेदि०।

शतायुस् **ಶತಾಯುಸ್** (न०) 1. ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆಯುಸ್ಸು (ಜೀವಿತಕಾಲ). शतमायुःवर्षकालः (जीवितकालः)। (वि०) 2. ನೂರು ವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು.

शतमायुर्जीवित (वर्ष) कालोऽस्य। "शतमानं भवति शतायुः पुरुषः"।

शतार शतार (न०) ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. शतम् अराणि यस्य।

शतारुस् शतारुस् (न०) ಕುಷ್ಠರೋಗ. शतम् अरूंषि व्रणानि यत्र। "रक्तं श्यावं सदाहार्ति शतारुः स्याद् बहुव्रणम्" भावप्र०। (स्त्री०) **-अरुषी** -ಅರುಷೀ.

शतावरी शतावरी (स्त्री०) 1. ಶತಮೂಲಿ ಗಿಡ, ಆಷಾಢೀಬೇರು. शतेनावृणोति — आ + वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಶಚೀದೇವಿ, ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. "पूतनाषाट् प्रियात्वस्य चारुधारा शतावरी" त्रिकाण्ड०। 3. ಕಟ್ಫೋರ. 4. ಶುಂಠಿ.

शतावर्त शतावर्त (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. शतमावर्ताः अस्य — आवर्ताः ऐश्वर्यविजृम्भितानि इति लक्षणया प्रतीयते। "ऐश्वर्यविजृम्भिताभिख्याः आवर्ता यस्य नित्यशः। शतं सन्ति शतावर्तः" इति निरुक्तिः। "अनुकूलः शतावर्तः पद्मी पद्मनिभेक्षणः" वि० स०। शतमावर्तते—आ+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। **-आवर्तिन्** -ಆವರ್ತಿನ್.

शतिक शतिक (वि०) 1. ನೂರರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. शतेन क्रीतम्—शत "ठन्" (५-१-२१)। ठस्येकः (७-३-५०)। 2. ನೂರರ ಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ನೂರರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. शतस्य विकारः "ठन्"। "यत्" (५-१-२१)। शत्यः शत्यः ["शत्य" ನೋಡಿ]. "शत्यस्तदधिकः पादनासाकर्णकरादिषु' याज्ञ० २-२०८।

शतिन् शतिन् (वि०) 1. ನೂರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. शतमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "निःस्वो वष्टि शतं शती दशशतं लक्षं सहस्राधिपः" शान्तिश० ६। 2. ನೂರರಷ್ಟಾಗಿರುವ, ನೂರ್ಮಡಿಯಾದ.

शतपोन शतपोन (पुं०) ಜಲ್ಲಡಿ, ಒಂದರಿ.

शतपोनक शतपोनक (पुं०) ಗುದದ್ವಾರದ ಸುತ್ತಲೂ ರಂಧ್ರಗಳಾಗಿ ರಕ್ತಸೋರುವ ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿ (Fistula).

शत् शत् ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥಕ ಒಂದು ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

शतेर शतेर (पुं०) 1. ಅರಿ, ಶತ್ರು, ವೈರಿ. शद्लृ (शातने) "एरक्" तकारादेशश्च (उ० १-६०)। 2. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ.

शत्य शत्य (पुं०) ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ 1. ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಬಡ್ಡಿ. 2. ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಆದಾಯ. 3. ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಲಾಭ. 4. ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸುಂಕ. 5. ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಲಂಚ. शतमस्मिन् दीयते वृद्धिः आयः लाभः शुल्कम् उपदा वा—शत "यत्" (५-१-२१)। "ठन्"। **शतिकः** शतिकः. 6. ನೂರರ ಸಂಬಂಧ, ಯಾಜನ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮೊದಲಾದ ಧನಪತಿಸಂಬಂಧ (ಸಂಪರ್ಕ). शतिकः शत्यो वा धनपतिसंबन्धः। 7. ನೂರರ ಆದಾಯ ಬರುವ ನಿಮಿತ್ತ (ಸೂಚನೆ). शत्यं शतिकं वा दक्षिणाक्षिस्पन्दनम्। शतस्य निमित्तमित्यर्थः। सि० कौ०। 8. ನೂರರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. शतेन क्रीतः "यत्" (५-१-२१)।

शत्र शत्र (न०) 1. ಕೈತವ, ಕಪಟ. 2. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. "शत्रं स्यात्कैतवे बले" त्रिकाण्ड०।

शत्रि शत्रि (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. शद्लृ (शातने) "त्रिप्" (उ० ४-६७)।

शत्रु शत्रु (पुं०) 1. ಹಗೆ, ವೈರಿ. शातयति — शद्लृ (शातने) + णिच् "क्रुन्" (उ० ४-१०३)। "शत्रून् भीषयमाणं तं रामं विस्मापयेत कः" भट्टि० ५-५८। "क्षमा शत्रौ च मित्रे च यतिनामिह भूषणम्"। "ऋणकर्ता पिता शत्रुः माता च व्यभिचारिणी। भार्या रूपवती शत्रुः पुत्रः शत्रुरपण्डितः"। 2. (ರಾಜನಿಗೆ) ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ (ಸೇರಿದಂತೆ) ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜ. "विषयानन्तरो राजा शत्रुमित्रमतः परम्" अम०।

शत्रुघ्न शत्रुघ्न (पुं०) 1. ದಶರಥನ ಪುತ್ರ, ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ತಮ್ಮ. शत्रून् हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)। ಶತ್ರುಘ್ನನು ದಶರಥನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸುಮಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಕಿರಿಯವನು. ಕುಶಧ್ವಜನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿಯು ಇವನ ಪತ್ನಿ. "ततो भरतशत्रुघ्नौ कुशध्वजनियोगतः। माण्डवीश्रुतकीर्तिभ्यामभूतां गृहमेधिनौ" चं० रा०। ಸುಬಾಹು ಮತ್ತು ಬಹುಶ್ರುತರು ಇವನ ಪುತ್ರರು. "शत्रुघातिनि शत्रुघ्नः सुबाहौ च बहुश्रुते। मथुराविदिशे सून्वोर्निदधे पूर्वजोत्सुकः" रघु० १५-३६। (वि०) 2. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. "शत्रुघ्नान् युधि हस्तिघ्नः" भट्टि० ६-११३।

शत्रुञ्जय शत्रुंजय (पुं०) 1. ಒಂದು ಆನೆ. "नागः शत्रुञ्जयो नाम मातुलोऽयं ददौ मम" रामा०। 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. (त्रि०) 3. ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸುವ.

शत्रुन्तप शತ್ರುಂತಪ (त्रि०) ವೈರಿಗಳಿಗೆ ಸಂತಾಪವುಂಟು ಮಾಡುವವನು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬಡಿದು ಓಡಿಸುವವನು. शत्रून् तपति —तप (सन्तापे) "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)।

शत्रुपक्ष शತ್ರುಪಕ್ಷ (पुं०) ಶತ್ರುಗಳ ಪಂಗಡ.

शत्वरी शತ್ವರೀ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ. "रात्री रक्षोजनीं शत्वरीं चक्रभेदिनी घोरा" त्रिकाण्ड०।

शद शದ (पुं०) ತಿನ್ನಬಹುದಾದ ಕಂದಮೂಲ ಫಲ ಮೊದಲಾದುವು, ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೆಡ್ಡೆ ಗೆಣಸು ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವು.

शद्रि शದ್ರಿ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. शद्लृ (शातने) "क्रिन्" (उ० ४-६५)। 2. ಅರ್ಜುನ. "शद्रिर्नाऽम्भोधरे जिष्णौ" मेदि०। (स्त्री०) 3. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. 4. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. "शद्रिर्जिष्णौ तडित्यपि" हेम०। "शद्रिः शर्करा" उणादिः।

शद्ल शದ್ಲ (त्रि०) 1. ಹೋಗುವ, ನಡೆಯುವ, ಚಲಿಸುವ. शद्लृ (शातने) "रः" (३-२-१५९)। 2. ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳುವ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುವ.

शनकैस् ಶನಕೈಸ್ (अव्य०) ಮೆಲ್ಲಗೆ, ನಿಧಾನವಾಗಿ. शनैरेव शनकैः—शनैः "अकच्" (५-३-७१)। "शनकैरथास्य तनुजालकान्तरस्फुरितक्षपाकरकरोत्करा-कृति" माघ० १३-२०।

शनि ಶನಿ (पुं०) ಶನಿದೇವ, ಶನಿಗ್ರಹ. ರವಿ ಮೊದಲಾದ ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗ್ರಹ. ಇವನು ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ. ಛಾಯಾದೇವಿಯ ಮಗ.

ಶನಿದೇವನ ಉತ್ಪತ್ತಿ: ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯು ಸೂರ್ಯನ ತಾಪವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಮಾಯೆಯಿಂದ ತನಗೆ ಸಮಾನಳಾದ ಛಾಯೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ತಾನು ತಂದೆಯಾದ ತ್ವಷ್ಟೃಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರಿದಳು. ಈ ಛಾಯಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಾವರ್ಣಿಮನುವೂ ಶನಿದೇವನೂ ಜನಿಸಿದರು. ಶನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಯಮನು ಅಧಿಷ್ಠಾತೃದೇವತೆ. ಶನಿಯ ವರ್ಣ ನೀಲ. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ. ದಾನದ ಧಾನ್ಯ ಎಳ್ಳು. ಪುಷ್ಪವು ಮಲ್ಲಿಗೆ. ವಾಹನವು ಗೃಧ್ರ. ಮಕರ ಮತ್ತು ಕುಂಭರಾಶಿಗಳು ಶನಿಗ್ರಹದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು. ತುಲಾರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನ, ಮೇಷರಾಶಿಯು ನೀಚಸ್ಥಾನ. ಶನಿಗ್ರಹದ ದಶಾಕಾಲ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು (19) ವರ್ಷಗಳು. ಈ ಗ್ರಹವು ಒಂದೊಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳು ಆರು ತಿಂಗಳು (30 ತಿಂಗಳು).

ಶನಿದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ಭುಕ್ತಿ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	3	0	3
ಬುಧಭುಕ್ತಿ	2	8	9
ಕೇತುಭುಕ್ತಿ	1	1	9
ಶುಕ್ರಭುಕ್ತಿ	3	2	0
ರವಿಭುಕ್ತಿ	0	11	12
ಚಂದ್ರಭುಕ್ತಿ	1	7	0
ಕುಜಭುಕ್ತಿ	1	1	9
ರಾಹುಭುಕ್ತಿ	2	10	6
ಗುರುಭುಕ್ತಿ	2	6	12

ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಶನಿಗ್ರಹದ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ರವಿದಶೆ	0	11	12
ಚಂದ್ರದಶೆ	1	7	0
ಕುಜದಶೆ	1	1	9
ರಾಹುದಶೆ	2	10	6
ಗುರುದಶೆ	2	6	12
ಶನಿದಶೆ	3	0	3
ಬುಧದಶೆ	2	8	9
ಕೇತುದಶೆ	1	1	9
ಶುಕ್ರದಶೆ	3	2	0

ಶನಿದೇವನು ಆಯುಷ್ಯ ಜೀವನೋಪಾಯ ಮರಣ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕನು. ಮೂರು ಆರು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶುಭಫಲಪ್ರದನು.

शनिप्रसू शನಿಪ್ರಸೂ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಛಾಯಾದೇವಿ, ಶನಿದೇವನ ತಾಯಿ. शनेः प्रसूः।

शनिवार शನಿವಾರ (पुं०) ಶನಿಯು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ದಿವಸ. शनेर्वारः।

शनैश्चर शನೈಶ್ಚರ (पुं०) 1. ಶನಿದೇವ, ಶನಿಗ್ರಹ. शनैः चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

[शनिग्रहवु पंगुवादुदरिंदलू एल्ला ग्रहगळ मेलुभागदल्लिरुवुदरिंदलू ऒंदु राशियिंद मतॊ्ऒंदु राशिगे बरलु हॆच्चु काल बेकागुवुदरिंद ई हॆसरु.] "नीलाञ्जनचयप्रख्यं रविसूनुं महाग्रहम्. । छायाया गर्भसंभूतं वन्दे भक्त्या शनैश्चरम् ॥ व्यासेनोक्तमिदं स्तोत्रं यःपठेत् प्रयतो नरः । दिवा वा यदि वा रात्रौ शान्तिस्तस्य न संशयः" ॥ (वि०) 2. मॆल्लगॆ संचरिसुवमनु, निधानवागि नडॆयुःवमनु. शनैः चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४) ।

शनैस् ಶನೈಸ್ (अव्य०) 1. मॆल्लगॆ, निधानवागि, सावकाशवागि. शण (दाने) "ऐस्" पृषो० । "रथस्य तस्यां पुरि दत्तचक्षुर्विद्वान् विदामास शनैर्नं यातम्" माघ० ३-३२ । 2. स्वल्प स्वल्पवागि, क्रमवागि. "शनैः कृतप्राणविमुक्तिरीशः पर्यङ्कबन्धं निबिडं बिभेद" कुमा० ३-५९ । 3. ऒंदादमेलॊंदागि, क्रमवागि. "विषयाणां ग्रहीतृणि शनैः पञ्चेन्द्रियाणि च" मनु० १-१५ । शनैः शनैः मॆल्ल मॆल्लगॆ, ऒहळ निधानवागि. "स्वगृहान् प्रति प्रतिययुः शनैः शनैः" माघ० १३-४८ ।

शन्तनु ಶಂತನು (पुं०) चंद्रवंशद ऒब्ब दॊरॆ, भीष्माचार्यर तंदॆ. [शंतनुमहाराजनु गंगॆयन्नु मदुवॆयागि भीष्मनॆंब पुत्रनन्नु पडॆदनु. ऒमॆ ईतनु गंगातीरदल्लि संचरिसुत्तिद्दाग दाशराजन मगळाद सत्यवतियन्नु कंडु मोहगॊंडु अवळ तंदॆय अपेक्षॆयन्नु ईडेरिसलु असमर्थनागि चिंताक्रांतनादनु. अवळल्लि जनिसुव मगनिगे राज्यवन्नु कॊडबेकॆंब दाशराजन अपेक्षॆयंतॆ भीष्मनु ब्रह्मचारियागियॆ इरलु प्रतिज्ञॆ माडिदुदरिंद राजनु सत्यवतियन्नु मदुवॆयागि अवळल्लि चित्रांगद मत्तु विचित्रवीर्यरॆंब पुत्ररन्नु पडॆदनु.]

शप् ಶಪ್ (अव्य०) 1. स्वीकार, अंगीकार, ऒप्पिगॆ. 2. ऒंदु विकरणप्रत्ययु. इदु सार्वधातुक परवादाग धातुगळ मुंदॆ कर्त्रर्थदल्लि विधिसल्पडुव प्रत्ययु. "कर्तरि शप्" (३-१-६८) ।

शप – आक्रोशे (भ्वा० उभ० सक० अनि०) । शपति, -ते । शशाप, शेपे । शप्ता । शप्स्यति, -ते । शपतु, -ताम् । अशपत्, -त । शपेत्, -त । शप्यात् । शप्सीष्ट । इत्यादि. 1. शपिसु, ऒब्बनिगॆ कॆडन्नु बयसु, शापहाकु. "मत्प्रसूतिमनाराध्य प्रजेति त्वां शशाप सा" रघु० १-७७ । 2. शपथमाडु, आणॆ इडु. "कृष्णाय शपते गोपी" । "भरतेनात्मना चाहं शपे ते मनुजाधिप । यथा नान्येन तुष्येयमृते रामविवासनात्" रामा० । 3. हॆदरिसु.

कर्मणि:—शप्यते । शप्यताम् । अशप्यत । शप्येत । शेषं आत्मनेपदरूपवत् ।

कृत्सु:—शप्तव्यम् । शपनीयम् । शप्यम् । शप्तः । शप्तवान् । शपन्-न्ती । शपमानः । शप्तम् । शपनम् । "शपतो यत्कृतं पुण्यं शप्यमानं तु गच्छति । शप्यमानस्य यत्पापं शपन्तमनुगच्छति" भा० । "न च तं तदेति शपमानमपि यदुनृपाः प्रचुक्रुधुः" माघ० १५-४१ ।

शप – आक्रोशे (दिवा० उभ० सक० अनि०) । शप्यति, -ते । शप्यतु, -ताम् । अशप्यत्, -त । शप्येत्, -त । ऊळिद रूपगळु भ्वादि "शप" धातुविन रूपगळंतागुवुवु.

कृत्सु:—शप्यन्, -न्ती । शप्यमानः । ऊळिदुवु भ्वादि धातुविन रूपगळंतागुवुवु. कर्मणि—"शप्यमानस्य यत्पापं शपन्तमनुगच्छति" भा० ।

शपत् ಶಪತ್ (वि०) 1. शापहाकुत्तिरुव, बयुत्तिरुव. शप (आक्रोशे) "शतृ" (३-२-१२४) । "शपतो यत्कृतं पुण्यं शप्यमानं तु गच्छति । शप्यमानस्य यत् पापं शपन्तमनुगच्छति" भा० । 2. हॆदरिसुत्तिरुव, भयपडिसुत्तिरुव. 3. आणॆहाकिकॊळ्ळुत्तिरुव. शप "शानच्" (३-२-१२४) । **-मानः -मानः**. "न च तं तदेति शपमानमपि यदुनृपाः प्रचुक्रुधुः" माघ० १५-४१ ।

शपथ ಶಪಥ (पुं०) 1. शपथमाडुवुदु, आणॆ इट्टु कॊळ्ळुवुदु. शप (आक्रोशे) "अथः" (उ० ३-११३) । "नैतन्मतं मत्कमिति ब्रुवाणः सहस्रशोऽसौ शपथान-शप्यत्" भट्टि० ३-३२ । 2. प्रमाणमाडुवुदु, तन्नल्लि अपराधविल्लवॆंबुदन्नु तोरिसलु माडुव अग्निपरीक्षॆ मुंतादुदु. 3. हॆदरिसुवुदु. 4. प्रतिज्ञॆमाडुवुदु.

शपन ಶಪನ (न०) 1. आक्रोशदिंद माताडुवुदु, बैयुवुदु, शापहाकुवुदु. शप (आक्रोशे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । 2. आणॆ इट्टुकॊळ्ळुवुदु. 3. हॆदरिसुवुदु.

शप्त शप्त (वि०) शपिसल्पट्ट, कೇಡು ಬಯಸಲ್ಪಟ್ಟ. शप (आक्रोशे) "क्तः" (३-२-१०२)। "क्रुद्धेनोशनसा शप्तो ययातिर्नाहुषस्तदा। पूर्वं वयःपरित्यज्य जरां सद्योऽन्वपद्यत" भा० आदि० ७७-५९।

शप्यत् शप्यत् (वि०) "शपत्" पदದ ಅರ್ಥ. शप (आक्रोशे) दिवा० "शतृ" (३-२-१२४)।

शप्यमान शप्यमान (वि०) 1. "शपमान" पदದ ಅರ್ಥ. शप (आक्रोशे) दिवा० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. शपिसल्पಡುತ್ತಿರುವ. कर्म० "शानच्"। "शप्यमानस्य यत्पापं शपन्तमनुगच्छति" भा०।

शफ शफ (न०) 1. ವೃಕ್ಷದ ಮೂಲ, ಮರದ ಬುಡ. शं फणति—फण (गतौ) "डः" (वा० ३-२-१०१)। 2. ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. "शफं मूले तरूणां स्यात् गवादीनां खुरेऽपि च" मेदि०।

शफर शफर (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. शफं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "शफरः श्वेतकोलः स्यात्" त्रिकाण्ड०। "मोघीकर्तुं चटुलशफरोद्वर्तनप्रेक्षितानि" मेघ० १-४०। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। –री –रः "हृतप्रियादृष्टिविलासविभ्रमा मनोऽस्य जह्रुः शफरीविवृत्तयः" किरा० ४-३।

शफराधिप शफराधिप (पुं०) ಇಲ್ಲೀಶವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "इल्लीशवारिकर्पूरगाङ्गेयशफराधिपाः" त्रिकाण्ड०।

शबर शबर (पुं०) 1. ಕಿರಾತ, ಬೇಡರವನು, ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು. शवत्यरण्यम्—शव (गतौ) "अरः" बाहु०। "राजन् गुञ्जाफलानां स्रज इति शबरा नैव हारं हरन्ति"। 2. ಈಶ್ವರ, ಶಂಕರ. 3. ಜಲ. "शबरो म्लेच्छभेदे च पानीये शंकरेऽपि च" मेदि०। 4. ಮೀಮಾಂಸಾಗ್ರಂಥದ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು. (स्त्री०) –री –रः 5. ಬೇಡರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. 6. ಶ್ರೀರಾಮನ ಸಂದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಬೇಡಿತಿ. "अवन्ध्यमहिममुनिजनभजनमुषितहृदयकल्मषशबरीमोक्षसाक्षिभूत" रघु० ग०।

शबरालय शबरालय (पुं०) ಬೇಡರ ಮನೆ, ಕಿರಾತರ ವಾಸಸ್ಥಾನ. शबराणामालयः।

शबरावास शबरावास (पुं०) ಬೇಡರ ಮನೆ.

शबल शबल (पुं०) 1. ನಾನಾವರ್ಣ, ಚಿತ್ರವರ್ಣ. शप (आक्रोशे) "कलः" बत्वं च (उ० १-१०५)। (वि०) 2. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ, ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "नीलोर्ध्वरेखाशबलेन शंसन् दन्तद्वयेनाश्मविकुण्ठितेन" रघु० ५-४४। (स्त्री०) –ली –लीः. ಶಬಲವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಕಳು, –ಹಸು. शबल "ङीष्" (४-१-४०)। "वर्णादिभेदात्संज्ञाः स्युः शबलीधवलादयः" अम०।

शब्द शब्द (पुं०) 1. ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು, ಆಕಾಶದ ಒಂದು ಗುಣ. शब्द (आविष्कारे) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। "अथात्मनः शब्दगुणं गुणज्ञः पदं विमानेन विगाहमानः" रघु० १३-१। "अप्यन्यपुष्टाः प्रतिकूलशब्दाः" कुमा० १-४५। ಶಬ್ದವು ರೂಪ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಶಬ್ದವು ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಗುಣ. "श्रोत्रग्राह्यो गुणः शब्दः" त० सं०। ಈ ಗುಣವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. "आकाशमात्रवृत्तिः" त० सं०। ಶಬ್ದವು ಧ್ವನ್ಯಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ವರ್ಣಾತ್ಮಕ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಭೇರಿ ಮೃದಂಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದವು ಧ್ವನ್ಯಾತ್ಮಕ. ಭಾಷಾರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವು ವರ್ಣಾತ್ಮಕ. ಶಬ್ದವು ಆಕಾಶದ ವಿಶೇಷ ಗುಣ. "शब्दगुणकमाकाशम्" त० स०। 2. ಒಂದು ಪದ, ಒಂದು ಶಬ್ದ. "शब्दार्थौ सत्कविरिव द्वयं विद्वानपेक्षते" माघ० २-८६। ವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಶರೀರಪ್ರಾಯವಾದುದು. [ಶಬ್ದದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಷಯಕ್ಕೆ "पश्यन्ती" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. ಶಬ್ದವು ಸಾರ್ಥಕ ಮತ್ತು ನಿರರ್ಥಕಗಳಿಂದು ಮತ್ತೆ ಎರಡು ವಿಧ. ಸಾರ್ಥಕ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮತ್ತು ನಿಪಾತಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. क च ट त प ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ನಿರರ್ಥಕ. 3. ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನ ಜನ್ಯವಾದ ಪದ. ಇದು ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ವೈದಿಕಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಲೌಕಿಕಶಬ್ದವು ವಿಧಿ ನಿಷೇಧ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಾದಗಳಿಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) "पाकं कुर्यात्" ಇದು ವಿಧಿ. (2) "इदमनिष्टं न कुर्यात्" ಇದು ನಿಷೇಧ. (3) "अयं ब्राह्मणः स्वमहिम्ना सर्वं जगत् पवित्रं करोति" ಇದು ಅರ್ಥವಾದ. ವೈದಿಕಶಬ್ದವು (1) ವಿಧಿ (2) ಮಂತ್ರ (3) ನಾಮಧೇಯ (4) ನಿಷೇಧ ಮತ್ತು (5) ಅರ್ಥವಾದಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಧ. ಆಪ್ತರಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಲೌಕಿಕಶಬ್ದವು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣ

ವಾದುದು. ವೈದಿಕಶಬ್ದವಾದರೆ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಣೀತ ವಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದುವು. ನೈಯಾಯಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವು ಅನಿತ್ಯವಾದುದು. ಪ್ರಾಭಾಕರಮತದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯವಾದುದು. ಧ್ವನ್ಯಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವು ವೀಚೀತರಂಗನ್ಯಾಯದಂತೆ ಹುಟ್ಟುವುದೆಂದು ನೈಯಾಯಿಕರ ಮತ. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಕದಂಬಕೋರಕ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಶಬ್ದವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಉಂಟಾದ ವೀಚಿಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ವೀಚಿ (ತರಂಗ) ಯು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಆ ತರಂಗದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ತರಂಗ. ಆದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ದೊಡ್ಡ ತರಂಗವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಆದರಂತೆ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಶಬ್ದವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಆದರಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಬ್ದ. ಆದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಶಬ್ದ. ಹೀಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದವು ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯದ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದು. ಇದು ನೈಯಾಯಿಕರ ಮತ.

ಕದಂಬವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೋರಕ (ಮೊಗ್ಗು) ಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು. ಆದರಂತೆ ಭೇರಿಯ ಶಬ್ದವು ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿ ಆದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುವು. ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಹತ್ತಾರು ಶಬ್ದಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ. ಹೀಗೆ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯ ಗೋಚರವಾಗುವುದೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ.

ಒಂದೊಂದರಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುವು.

ಉದರದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದವು		ಕರ್ದನ
ಗುದದ್ವಾರದಿಂದ	,, ,,	ಪರ್ದನ
ಸಿಂಹದ ಗರ್ಜನೆಯು		ಕ್ಷ್ವೇಡಾ
ವಸ್ತ್ರ ತರಗೆಲೆಗಳ ಶಬ್ದವು		ಮರ್ಮರ
ಅಶ್ವದ	,,	ಹೇಷಾ
ಧನುಸ್ಸಿನ	,,	ವಿಷ್ಫಾರ
ಮೇಘದ	,,	ಸ್ತನಿತ
ತಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಿಗಳ	,,	ವಾಶಿತ
ನಾಯಿಯ	,,	ಭಷಣ
ಪಕ್ಷಿಗಳ	,,	ಕೂಜಿತ
ಭೂಷಣಗಳ	,,	ಶಿಂಜಿತ
ರತಿಕಾಲದ	,,	ಮಣಿತ

ಇತ್ಯಾದಿ.

ಶಬ್ದಗಳ ಲಿಂಗ ನಿರ್ದೇಶನ:—

ಪುಂಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳು:

ಸ್ವರ್ಗ ಯಾಗ ಪರ್ವತ ಮೇಘ ಸಮುದ್ರ ವೃಕ್ಷ ಕಾಲ ಖಡ್ಗ ಬಾಣ ಶತ್ರು ಹಸ್ತ ಕಪೋಲ ಓಷ್ಠ ಬಾಹು ದಂತ ಕಂಠ ಕೇಶ ಸ್ತನ ಇವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಪುಂಲಿಂಗಗಳು. ಅಹ್ನಾಂತಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ (ಳ್ವರ್ಹ್ಣ: ಳ್ವರಾಹ್ಣ:) ಅಹಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ (ಕ್ಷಥಹ್: ಶ್ಥಹ್:) ಪುಂಲಿಂಗಗಳು.

ಕಶೇಷ ಜಗ್ಧ ಮತ್ತು ಥಸ್ತ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ತು ಮತ್ತು ರು ಅಂತವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದಗಳು ಪುಂಲಿಂಗಗಳು. ಹೇತ್ತು: ಸೇತ್ತು:, ಚಕ್ರು: ಗೃಹ: ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕ ಷ ಣ ಭ ಮ ರ ಪ ಥ ನ ಯ ಸ ಟ ಈ ವರ್ಣ ಉಪಾಂತ್ಯವಾಗಿರುವ ಅಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದಗಳು ಪುಂಲಿಂಗಗಳು.

ತದಾ: ಅರ್ಕ: ಸ್ಫಟಿಕ: ವೃಷ: ನಿಕಷ: ಗಣ: ಗುಣ: ಕುಂಭ: ಕಲಭ: ಯಾಮ: ಗ್ರಾಮ: ಹಾರ: ಸಾರ: ಘೃಣ: ಸೂಪ: ಅರ್ಥ: ಶಪಥ: ಸ್ತೇನ: ಜನ: ಕುಲಾಯ: ತನ್ತುವಾಯ: ರಸ: ದಾಸ: ಘಟ: ಪಟ: ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸಂಜ್ಞಿ ಕರ್ತೃವ್ಯತಿರಿಕ್ತಕಾರಕ ಮತ್ತು ಭಾವಾರ್ಥ ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಘಞ್ ಅಚ್ ಅಪ್ ನಙ್ ಣ ಘ ಅಥುಚ್ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳು ಪುಂಲಿಂಗಗಳು.

ತದಾ: ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಾಕ: ರಾಗ:, ನಯ: ಜಯ: ಚಯ:, ಕರ: ಗರ:, ಯಜ್ಞ: ಯತ್ನ:, ನಾದ:, ದನ್ತಚ್ಛದ:, ಕ್ಷವಥು: ವೇಥು: ಇತ್ಯಾದಿ.

ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ "ಕ" ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದ ಗಳೂ ಘಞರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "ಕ" ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ "ಕ್ಷ್ನ" ಸಂಜ್ಞಕಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ವಿಹಿತವಾದ "ಕಿ" ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪುಂಲಿಂಗಗಳು. ಆಕ್ಷ್ಣಸ್ಥ: ಪ್ರಸ್ಥ: ನಿಧಿ: ಉದಧಿ: ಜಲಧಿ: ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "ಕ್ನು" ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "ಇಮನಿಚ್" ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪುಂಲಿಂಗಗಳು.

ತದಾ: ಕ್ರಮವಾಗಿ ನನ್ದನ: ರಮಣ: ಗರಿಮಾ ಪ್ರಥಿಮಾ ಲಘಿಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳೂ ಅಯಸ್ ಶಬ್ದವೂ ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವ ಕಾನ್ತ ಶಬ್ದಾಂತಪದ ಗಳೂ ಪುಂಲಿಂಗಗಳು. ಸೂರ್ಯಕಾನ್ತ: ಚನ್ದ್ರಕಾನ್ತ: ಇತ್ಯಾದಿ:

ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳು:

ಏಕಾಚ್ಕವಾದ ಈಕಾರಾಂತ ಮತ್ತು ಊಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದಗಳು. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು. ಧೀ: ಶ್ರೂ: ಭ್ರೂ: ಇತ್ಯಾದಿ.

"स्त्रियामीदूद्विरामंकाच्" अम० । मातृ योषित् सुरभि करेणु मोदलाद सयोनि प्राणिगळ शब्द गळु स्त्रीलिंगगळु.

विद्युत् निशा वल्ली वीणा दिक् भू नदी ह्री वाचक शब्दगळु स्त्रीलिंगगळु.

आकारान्तोत्तरपदवुळ्ळ समाहारद्विगु समासवु स्त्रीलिंग. पञ्चमूली पञ्चवटी इत्यादि.

"अदन्तैर्द्विगुरेकार्थः" अम० । पात्र युग मुंतादा उत्तर पदगळिंद कूडिद द्विगुसमासवु स्त्रीलिंग वल्ल. पञ्चपात्रम् चतुर्युगम् इत्यादि. "पात्राद्यन्तस्य न" (वा० २-४-१७) । "तल्" प्रत्ययान्त शब्दगळू यः इनिः कटचच् त्रा ई प्रत्ययान्त शब्दगळू स्त्रीलिंगगळु. ग्रामता जनता बन्धुता, पाश्या, खलिनी, रथकट्या, गोत्रा इत्यादि.

"स्त्रियां क्तिन्" ई अधिकारदल्लि भावार्थ कर्तृव्यतिरिक्तकारकदल्लि विहितवाद अनिः क्तिन् ण्वुल् ण्वुच् क्यप् युङ् अङ् अः निः शः ई प्रत्ययान्त शब्दगळु स्त्रीलिंगगळु.

उदा: क्रमवागि अजननिः, कृतिः भूतिः, आसिका शायिका, इक्षुभक्षिका, व्रज्या इज्या, आसना मण्डना, भिदा मृजा, चिकीर्षा, ईहा ऊहा, ग्लानिः म्लानिः, क्रिया इच्छा।

ऊणादिगळल्लि विहितवाद निर् ऊर् मत्तु ईर् प्रत्ययान्त शब्दगळु स्त्रीलिंगगळु.

उदा: निर्-श्रेणिः श्रोणिः। ऊर्:-खर्जूः कण्डूः चमूः। ईर्:-लक्ष्मीः तन्त्रीः।

ङीप् ङीष् मत्तु ङीन् मत्तु चाप् टाप् मत्तु डाप् मत्तु ऊङ् ई प्रत्ययान्तशब्दगळु स्त्रीलिंगगळु. इवु विशेष्यनिघ्नगळु मत्तु नियतलिंगगळु. विशेष्यनिघ्नगळु. पौस्नी औपगवी। नियतलिंगगळु करिणी कर्त्री इवु ङीप् प्रत्ययान्तगळु. दाक्षायणी गौरी इल्लि "ङीप्"। अजा एडका इल्लि "टाप्"। सुराजा इल्लि "डाप्"। रम्भोरूः इल्लि "ऊङ्" इत्यादि.

नपुंसक लिंग शब्दगळु:

आकाश अरण्य एलै गर्त (हळ्ळ, गुळि) हिम जल शीत उष्ण मांस रक्त मुख कण्ण धन बल (शक्ति) फल स्वर्ण ताम्र लोह सुख दुःख शुभ अशुभ जलपुष्पगळु लवण व्यंजन ई मत्तु वाचक शब्दगळु नपुंसकलिंगगळु.

ऋ एंब अक्षरान्तवाद शब्दगळू सकार मत्तु लकारोपधेयागिरुव मत्तु विशेष शास्त्रदिंद बाधितवल्लद शब्दगळू नपुंसकलिंगगळु. पात्रम् गात्रम् कलत्रम्। बिसम् यवसम् कुलम् फलम् जलम् इत्यादि शब्दगळु नपुंसक लिंगगळु. संख्यावाचक पदवु पूर्वदल्लिरुव रात्रशब्दवु नपुंसक. त्रिरात्रम् गणरात्रम्।

समाहारद्वंद्वसमासवू अव्ययीभाव समासवू नपुंसक लिंगगळु. पाणिपादम् उपकुम्भम्। इत्यादि.

संख्यापूर्व मत्तु अव्ययपूर्व समासान्त पथ शब्दवु नपुंसक.

उदा: त्रिपथम् चतुष्पथम्। विपथम् दुष्पथम् इत्यादि.

अनेक वस्तुगळ संबंधवाद छाया शब्दान्त वाद तत्पुरुष समासद शब्दवु नपुंसकलिंग.

वीनां छाया विच्छायम्, वृक्षच्छायम् इत्यादि.

समूहार्थक सभाशब्दान्त तत्पुरुषसमासवु नपुंसक लिंग. दासीसभम्। राज पर्यायवाचक मत्तु रक्षःपिशाचादिवाचक पूर्वदल्लिरुव शालार्थक सभाशब्दवु (तत्पुरुष समास) नपुंसक लिंग.

नृपसभम् रक्षःसभम् इत्यादि. ई रीति विभक्त्यन्त प्रदर्शन. 4. पदवि, बिरुदु. "यस्यार्थयुक्तं गिरिराजशब्दं कुर्वन्ति वालव्यजनैश्चमर्यः" कुमा० १-१३। 5. नामधेय, हेसरु. 6. (नैयायिकर मत दल्लि) नाल्कु विध प्रमाणगळल्लोंदु.

शब्दकार शब्दकार (वि०) शब्दवन्नु माडुवनु. शब्दं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "हन्तुं कलहकारोऽसौ शब्दकारः पपात खम्" भट्टि० ५-१००।

शब्दकोश शब्दकोश (पुं०) निघण्टु, शब्दगळ अर्थवन्नु तिळिसुव पुस्तक. अकारादि पदगळन्नु विंगडिसि अवुगळ अर्थवन्नु सोदाहरण विवरिसि हेळुव निघण्टु.

शब्दगत शब्दगत (वि०) शब्ददोळगे इरुव, शब्ददोळगे सेरिकोंडिरुव.

शब्दगुण **ಶಬ್ದಗುಣ** (वि०) ಶಬ್ದವೇ ಗುಣವಾಗಿರುವ. शब्दो गुणो यस्य। "अथात्मनः शब्दगुणं गुणज्ञः पदं विमानेन विगाहमानः" रघु० १३-१।

शब्दग्रह **ಶಬ್ದಗ್ರಹ** (पुं०) 1. ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ, ಕರ್ಣ, ಕಿವಿ. शब्दो गृह्यतेऽनेन—ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಶಬ್ದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಶಬ್ದವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು. शब्दस्य ग्रहः ग्रहणम्।

शब्दचातुर्य **ಶಬ್ದಚಾತುರ್ಯ** (न०) ವಾಗ್ವೈಖರಿ, ವಾಕ್‌ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣತನ.

शब्दचित्र **ಶಬ್ದಚಿತ್ರ** (न०) ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಕಾವ್ಯವು ಶಬ್ದಚಿತ್ರ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಚಿತ್ರಗಳಿಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಶ್ರೋತ್ರಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದರಾಶಿಗಳಿಂದ ಗ್ರಥಿತವಾದ ಕಾವ್ಯವು ಶಬ್ದಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ. ಇಂತಹ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೇ ಹೊರತು ಆರ್ಥ ಮತ್ತು ಅಲಂಕಾರಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಕಾವ್ಯವು ಅಧಮಕಾವ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. "शब्दचित्रं वाच्य (अर्थ) चित्रमव्यंग्यं त्ववरं स्मृतम्" काव्यप्र०। "मित्रात्रिपुत्रनेत्राय त्रयीशात्रवशत्रवे। गोत्रारिगोत्रजत्राय गोत्रात्रे ते नमो नमः"। ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಚಮತ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಪೋಷಿತವಾದ ಶಬ್ದ ಚಮತ್ಕೃತಿಗೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅವರ ಕಾವ್ಯ.

शब्दचोर **ಶಬ್ದಚೋರ** (पुं०) ಶಬ್ದವನ್ನು ಕದಿಯುವವನು, ಇತರರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಪದಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು, ಇತರರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಪದಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು.

शब्दतन्मात्र **ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರ** (न०) ತಾಮಸಾಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ಆಕಾಶ ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯಮಾವಸ್ಥೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ದ್ರವ್ಯ, ಉತ್ಕಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ಶಬ್ದಗುಣವುಳ್ಳ ಸ್ಪರ್ಶಶೂನ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯ, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ದ್ರವ್ಯ. ದಧಿರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿರುವ ಕ್ಷೀರಕ್ಕೆ ಕ್ಷೀರತ್ವಾವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ದಧಿತ್ವಾವಸ್ಥೆ ಈ ಎರಡರ ಮಧ್ಯಕಾಲದ ಅವಸ್ಥೆಯಂತೆ ತಾಮಸಾಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳ ಮಧ್ಯಮಾವಸ್ಥೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ದ್ರವ್ಯವು "शब्दतन्मात्र" ವೆನಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ ಆಕಾಶದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ["तन्मात्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

शब्दन **ಶಬ್ದನ** (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವವನು, ಕೂಗುವವನು, ಕೂಗುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. शब्द (शब्द-क्रियायाम्)+णिच् "युच्" (३-२-१४८)। (न०) 2. ಕೂಗುವುದು, ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. शब्द भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

शब्दप्रमाण **ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣ** (न०) ಶಬ್ದದ ಆಧಾರ, ಮನುವನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಒಂದು ಉಪಾಯ, ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಕ್ಕೆ ಇರಬೇಕಾದ ಒಂದು ಕಾರಣ. ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವವು (1) प्रत्यक्षम् (2) अनुमितिः (3) उपमितिः ಮತ್ತು (4) शाब्दम् ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಈ ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಗಳಿಗೆ (1) प्रत्यक्ष-प्रमाणम् (2) अनुमानप्रमाणम् (3) उपमानप्रमाणम् ಮತ್ತು (4) शब्दप्रमाणम् ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರಣರೂಪಕರಣಗಳಿರುವುವು. "यथार्थानुभव-श्चतुर्विधः। प्रत्यक्षानुमित्युपमितिशाब्दभेदात्। तत्क-रणमपि चतुर्विधम्। प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दभेदात्। असाधारणकारणं करणम्" त० स०।

शब्दब्रह्मन् **ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮನ್** (न०) 1. ವಾಕ್‌ರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. शब्द एव ब्रह्म। "भगवान् प्राचेतसः प्रथमं मनुष्येषु शब्दब्रह्मणस्तादृशं विवर्तमिति-हासं रामायणं प्रणिनाय" उ० रा० २। "शब्दब्रह्मविदः कवेः परिणतां प्राज्ञस्य वाणीमिमाम्" उ० रा० ७-२१। 2. ವೇದ.

शब्दभेदिन् **ಶಬ್ದಭೇದಿನ್** (पुं०) 1. ಅರ್ಜುನ. शब्द-मनुसृत्य भेत्तुं शीलमस्य—भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "सव्यसाची सुभद्रेशः शब्दभेदी कपिध्वजः" त्रिकाण्ड०। 2. ಆಸನದ್ವಾರ, ಗುದ. 3. ಬಾಣದ ಒಂದು ಭೇದ. (वि०) 4. ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿ ಆ ಕಡೆಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವವನು.

शब्दयत् **ಶಬ್ದಯತ್** (वि०) ಕೂಗುತ್ತಿರುವ, ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ. शब्दं करोति+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती** **–ಯನ್ತೀ**. "विततमृदुकराग्रः शब्दयन्त्या वयोभिः परिपतति दिवोऽङ्के हेलया बालसूर्यः" माघ० ११-४७।

शब्दयोनि **ಶಬ್ದಯೋನಿ** (स्त्री०) ಶಬ್ದೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮೂಲವಾದ ಧಾತು. शब्दस्य योनिः।

शब्दविद्या **ಶಬ್ದವಿದ್ಯಾ** (स्त्री०) ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ, ವ್ಯಾಕರಣ ವಿದ್ಯೆ, ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. **–शास्त्रम्** **ಶಾಸ್ತ್ರಮ್**. "शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" माघ० २-११२।

शब्दवेधिन् शब्दवेधिन् (त्रि०) 1. दृष्टिगे गोचर वागदिद्दरू शब्दवु बंद कडेगे गुरियिट्टु हॊडेयुववनु. शब्दमनुसृत्य वेद्धुं शीलं यस्य। व्यध (ताडने) "णिनिः" (३-२-७८)। (पुं०) 2. दशरथ. 3. अर्जुन. 4. धानुष्क, बिल्लुगार. 5. ऒंदु विध बाण.

शब्दशक्ति शब्दशक्ति (स्त्री०) शब्दक्के अभिधावृत्तियिंद अर्थ कॊडुव ऒंदु शक्ति, पदगळ अर्थज्ञानक्के अनुकूलवाद अर्थस्मरणेगे साधकवाद पदपदार्थगळ संबंधरूपवाद शक्ति. शब्दस्य शक्तिः—अभिधावृत्तिरूपा।

शब्दशासन शब्दशासन (न०) 1. शब्दशास्त्र, व्याकरण शास्त्र. शासु (अनुशिष्टौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. व्याकरणद नियम, व्याकरणशास्त्रद निबंधन. "शब्दशासनविदः समासयोः विग्रहं व्यवसतुः स्वरेण ते" माघ० १४-२४।

शब्दशुद्धि शब्दशुद्धि (स्त्री०) शब्दगळ शुद्धते, व्याकरणद नियमानुसार शब्दगळल्लि दोषविल्लदिरुविके. शब्दस्य शुद्धिः।

शब्दश्लेष शब्दश्लेष (पुं०) ऒंदे आनुपूर्व्यय शब्ददल्लि जतुकाष्ठगळंते अनेकार्थगळु सेरि कॊंडिरुविके. शब्दस्य श्लेषः। "शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" ऎंबल्लि अपगतः स्पशः चारः यस्याः ऎंदू अविद्यमानः पस्पशः कश्चन उपोद्घात ग्रन्थः यस्याः ऎंदू ऒंदे पददल्लि एरडु अर्थगळु सेरिकॊंडु शब्दवु श्लिष्टवागिरुवुदरिंद शब्दश्लेष.

शब्दसौष्ठव शब्दसौष्ठव (न०) शब्दद सॊबगु. सुंदरवाद शैलि. सुष्ठु भावः "अण्" (५-१-१२९)। शब्दस्य सौष्ठवम्।

शब्दाधिष्ठान शब्दाधिष्ठान (न०) शब्दक्के आश्रयवाद कर्ण, –केवि. –श्रोत्रेंद्रिय. शब्दस्याधिष्ठानम् आश्रयस्थानम्।

शब्दाध्याहार शब्दाध्याहार (पुं०) ऒंदु वाक्यद अर्थवु पूर्णवागलु अदक्के बेकागिरुव पदवन्नु सेरिसिकॊळ्ळुवुदु, –बिट्टुहोगिरुव पदवन्नु सेरिसिकॊळ्ळुवुदु.

शब्दानुशासन शब्दानुशासन (न०) शब्दशास्त्र, व्याकरणशास्त्र, संस्कृतवाद शब्दगळ स्वरूपवन्नु तिळिसुव शास्त्र. शब्दाः वैदिका लौकिकाश्च अनुशिष्यन्ते व्युत्पाद्य संस्क्रियन्ते प्रकृतिप्रत्ययविभागवत्तया बोध्यन्ते।

शब्दालङ्कार शब्दालंकार (पुं०) अलंकारद ऒंदु भेद, शब्दचमत्कृतियिंद काव्यक्के शोभेयन्नु उंटुमाडुव अलंकार. अनुप्रास यमक गळु शब्दालंकारगळु. ई अलंकारगळल्लि शब्दचमत्कारक्के प्राधान्यविरुवुदरिंद शब्दालंकारगळागुवुवु.

शब्दाख्येय शब्दाख्येय (न०) 1. बायिमातु, संदेशद मातु. शब्देन आख्येयम्। (वि०) 2. शब्दगळिंद हेळलु योग्यवाद, मातुगळिंद हेळबहुदाद. "शब्दाख्येयं यदपि किल ते यः सखीनां पुरस्तात् कर्णे लोलः कथयितुमभूत् आननस्पर्शलोभात्" मेघ० २-४०।

शब्दायमान शब्दायमान (वि०) शब्दमाडुत्तिरुव, कूगाडुत्तिरुव. शब्द+क्यच् (३-१-१७)। "शानच्" (३-२-१२४)। दीर्घः (७-४-२५)। "शब्दायमानमव्यात्सीद्भयदं क्षणदाचरम्" भट्टि० ५-५२।

शब्दित शब्दित (वि०) 1. शब्दमाडिसल्पट्ट. 2. उच्च स्वरदिंद करेयल्पट्ट, उच्चस्वरदिंद हेळि प्रकाशपडिसल्पट्ट. शब्द (संशब्दने) + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "शब्दितामनपशब्दमुच्चकैः वाक्यलक्षणविदोऽनुवाक्यया" माघ० १४-२०।

शम शम (पुं०) 1. शांति, आंतरिंद्रियनिग्रह. शमु (उपशमे) "घञ्" (३-३-१८)। "शमप्रधानेषु तपोधनेषु गूढं हि दाहात्मकमस्ति तेजः" शाकु० २-७। 2. चित्तशांति, मनस्सिन नेम्मदि. 3. क्षमे, सहने, ताळ्मे. "अनुपमशमदीप्तागरीयान् कृतपदपङ्क्तिरथर्वणेव वेदः" किरा० १०-१०। 4. शांतवागुवुदु, कडमेयागुवुदु. "शममेष्यति मम शोकः कथं नु वत्से त्वया रचितपूर्वम्" शाकु० ४-२०। 5. बाह्येंद्रियनिग्रह. "सत्यं शौचं दया मौनं बुद्धिः ह्रीः श्रीर्यशः क्षमा। शमो दमो भगश्चेति यत्सङ्घातिं संक्षयम्" भाग० ३-३२-३३। 6. निवृत्ति, नाश. "अभवन्निर्मलं व्योम देवीकृत्यैःसह क्रमात्। साकं भूपालशोकेन दुर्भिक्षं च शमं ययौ" राजत०। 7. मोक्ष.

शमक ಶಮಕ (वि०) 1. ಶಾಂತಿಗೊಳಿಸುವ, ಕಡಮೆ ಮಾಡುವ. 2. ಸಹನೆಯುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿವಾರಿಸುವ. शम् (उपशमे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। उपधाया न दीर्घः (७-३-३४)।

शमथ ಶಮಥ (पुं०) 1. ಶಾಂತಿ. 2. ಕ್ಷಮೆ, ಸಹನೆ. 3. ಮಂತ್ರಿ, ಸಚಿವ. शम् (उपशमे) "अथः" वाह्व०।

शमथु ಶಮಥು (पुं०) 1. ಅಜಗರ, ಹೆಬ್ಬಾವು. 2. ನಿದ್ದೆ ಮಾಡುವವನು. 3. ಮರಣ.

शमन ಶಮನ (न०) 1. ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದು. "ज्वलतः शमनाय चित्रभानोः प्रलयाप्लावमिवाभिदर्शयन्तः" माघ० २०-७०। 2. ಕಡಮೆಮಾಡುವುದು. 3. ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. शम् (उपशमे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಶುವಧೆ. 5. ಪ್ರತಿಸಂಹಾರ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 6. ಪಿತೃಪತಿ, ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. शमयति—शम् (उपशमे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। शामयते—शम (आलोचने)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४) वा। "शमनं शान्तिवधयोः शमनः श्राद्धदेवते" मेदि०। "ददृशे तदसून् प्रसह्य पातुं शमनेनेव निवेशिता भुजङ्गी" यादव० १५-१०१। 7. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 8. ನೆಲಗಡಲೆ. (वि०) 9. ಶಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. शम् कर० "ल्युट्"।

शमनस्वसृ ಶಮನಸ್ವಸೃ (स्त्री०) ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ತಂಗಿ, ಕಾಳಿಂದೀನದಿ, ಯಮುನಾನದಿ. शमनस्य स्वसा।

शमनी ಶಮನೀ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ. शम् (उपशमे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

शमनीय ಶಮನೀಯ (वि०) 1. ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಡಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಕಡಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. शम् (उपशमे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ನಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಅಡಗಿಸಬೇಕಾದ. 7. ನಿವಾರಿಸಬೇಕಾದ. 8. ಕಡಮೆಮಾಡಬೇಕಾದ.

शमनीषद ಶಮನೀಷದ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. शमन्यां सीदति —षद्लृ (विशरणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। सस्य षत्वम् (५-३-३८)।

शमयत् ಶಮಯತ್ (वि०) 1. ನಿಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಡಗಿಸುತ್ತಿರುವ. शम् (उपशमे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "गदया सह भीममुज्जिहानं शमयन्नित्थमवोचदापगेयः" यादव० १५-७९। 2. ನಿವಾರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "शमयन् धृतेन्द्रियशमैकसुखः शुचिभिर्गुणैरघमयं स तमः" किरा० ६-२०। 3. ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂಕ್ಷೇಪಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ.

शमल ಶಮಲ (न०) 1. ವಿಷ್ಠೆ, ಅಮೇಧ್ಯ, ಮಲ. शम् (उपशमे) "कलः" (उ० १-१०१)। "शमलं शकृत्" अम०। 2. ಅಶುದ್ಧಿ, ಅಪವಿತ್ರತೆ. 3. ಪಾಪ, ದೋಷ.

शमप्रधान ಶಮಪ್ರಧಾನ (वि०) ಶಾಂತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ. शमः प्रधानं यस्य। "शमप्रधानेषु तपोधनेषु गूढं हि दाहात्मकमस्ति तेजः" शाकु० २-७।

शमान्तक ಶಮಾಂತಕ (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ.

शमित ಶಮಿತ (वि०) 1. ಶಾಂತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. शम् (उपशमे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "शमितनिगमखेदैः साधुभिःश्लाघनीयम्" याद० १४-८०। 3. ತಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಗುರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रह्लादं शमितपरिश्रमा दिशन्तः" किरा० ७-१५। 4. ಅಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಕಡಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "शमितायाम इवातिरंहसा" किरा० १३-२७। 6. ಕುಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಕ್ತಿ ಕಡಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "गजान् जनः शमितरजश्चयानधः" माघ० १७-६८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती** –ಯನ್ತೀ.

शमिन् ಶಮಿನ್ (वि०) 1. ಶಾಂತ, ಶಮಗುಣವುಳ್ಳವನು, ಕೋಪತಾಪವಿಲ್ಲದವನು. 2. ಕ್ಷಮೆಯುಳ್ಳವನು, ಸಹನಶೀಲ. शमोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "शमिनोऽपि तस्य नवसंगमने विभुतानुषङ्गि भयमेति जनः" किरा० ६-३५। 3. ಆಂತರಿಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು. "भ्रमी कदम्बसंपन्नः पवनः शमिनामपि" भट्टि० ७-५।

शमी ಶಮೀ (स्त्री०) 1. ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ. शमयति रोगान्—शम् (उपशमे)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "अवेहि तनयां ब्रह्मन्नग्निगर्भां शमीमिव" शाकु० ४-३। 2. ಧಾನ್ಯಗಳ ಸಿಪ್ಪೆ. 3. ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ.

शमीक ಶಮೀಕ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. ಪರೀಕ್ಷಿತ್ ರಾಜನು ಒಂದು ದಿನ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಬಹಳ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ ಈ ಮುನಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾಗಿದ್ದ

ಮುನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಸತ್ತುಬಿದ್ದಿದ್ದ ಒಂದು ಹಾವನ್ನು ಮುನಿಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಹಾಕಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕ್ರುದ್ಧನಾದ ಮುನಿಕುಮಾರನು "ಈ ನೀಚಕೃತ್ಯವನ್ನೆಸಗಿದವನು ಏಳುದಿನಗಳೊಳಗಾಗಿ ಸರ್ಪದಂಶನದಿಂದ ಮರಣಹೊಂದಲಿ" ಎಂದು ಶಪಿಸಿದನು. ["परिक्षित्" पददल्लि नोडि].

शमीगर्भ ಶಮೀಗರ್ಭ (ಪ್ಲಂ) 1. ಅಗ್ನಿ. शम्या गर्भः। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.

शमीधान्य ಶಮೀಧಾನ್ಯ (ನ॰) ಉದ್ದು ಮೊದಲಾದ ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯ. "माषो मुद्गो राजमाषः कुलत्थश्चणकस्तिलः। काकाण्डश्चीवर इति शमीधान्यगणः स्मृतः" रत्न॰।

शमीर ಶಮೀರ (ಪುಂ॰) ಸಣ್ಣ ಬನ್ನಿಮರ. अल्पा शमी—"रः" (५-३-८८)। "अल्पा शमी शमीरः स्यात्" अम॰।

शम्पा ಶಂಪಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. शं सुखं पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)। टाप् (४-१-४)।

शम्ब ಶಂಬ (ಪ್ಲಂ॰) 1. ವಜ್ರಾಯುಧ. 2. ಮುಸಲದ ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಹದ ವಲಯ, ಒನಕೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಳೆ. "शम्बः पवौ लोहकाञ्च्याम्" हेम॰। 3. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. 4. ಟೊಂಕದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಿರುವ ಲೋಹದ ಸರಪಣಿ. 5. ನೆಲವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಉಳುವುದು, ಅನುಲೋಮವಾಗಿ ಉತ್ತ ನೆಲವನ್ನು ಪ್ರತಿಲೋಮವಾಗಿ ಉಳುವುದು. (ವಿ॰) 6. ಭಾಗ್ಯವಂತ, ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ. "शम्बः स्यान्मुसलाग्रस्थ लोहमण्डलके पवौ। शुभान्विते त्रिषु" मेदि॰।

शम्बर ಶಂಬರ (ಪ್ಲಂ॰) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 3. ಒಬ್ಬ ಜಿನ. 4. ಚಿತ್ರಕ ವೃಕ್ಷ. 5. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿ ಮರ. 6. ಲೋಧ್ರ ವೃಕ್ಷ. 7. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ. 8. ಶೈಲ, ಬೆಟ್ಟ. (ನ॰) 9. ಜಲ, ನೀರು. शं वृणोति—वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। 10. ವಿತ್ತ, ಧನ. 11. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 12. ವ್ರತ, ನಿಯಮ. "शम्बरो दानवान्तरे। मत्स्यैरागिरिभेदेषु" हेम॰। "शम्बरं सलिले पुंसि मृगदैत्यविशेषयोः"। "शम्बरो दैत्यहरिणमत्स्यशैलजिनान्तरे" मेदि॰।

शम्बरकन्द ಶಂಬರಕಂದ (ಪ್ಲಂ॰) ವಾರಾಹೀ ಗೆಡ್ಡೆ, ಹಂದಿ ಗೆಡ್ಡೆ.

शम्बरसूदन ಶಂಬರಸೂದನ (ಪ್ಲಂ॰) ಕಾಮದೇವ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ.

शम्बरारि ಶಂಬರಾರಿ (ಪ್ಲಂ॰) ಕಾಮದೇವ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ. शम्बरस्य अरिः।

शम्बरी ಶಂಬರೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಆಖುಪರ್ಣೀ, ಇಲಿ ಕಿವಿಯ ಗಿಡ. "शम्बरी चाखुपर्ण्यां स्यात्" मेदि॰। 2. ಮಾಯೆ.

शम्बल ಶಂಬಲ (ಪ್ಲನ॰) 1. ತಟ, ದಡ, ತೀರ. 2. ಪಾಥೇಯ, ಬುತ್ತಿ, ಪರಸ್ಥಳದ ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಹಾರ ವಸ್ತು. 3. ಮತ್ಸರ, ಇತರರ ಶುಭವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದು, ಇತರರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅಸೂಯೆ ಪಡುವುದು. "शम्बलोऽस्त्री सम्बलवत् कूलपाथेयमत्सरे" मेदि॰।

शम्बाकृत ಶಂಬಾಕೃತ (ವಿ॰) ಅನುಲೋಮವಾಗಿ ಉತ್ತು ಮತ್ತೆ ಪ್ರತಿಲೋಮವಾಗಿ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ (ನೆಲ). शम्ब + कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "डाच्" (५-४-५८)। अनुलोमं कृष्टं क्षेत्रं पुनः प्रतिलोमं कर्षति शम्बाकरोति सि॰ कौ॰। "द्विगुणाकृते तु सर्वं पूर्वं शम्बाकृतमपीह" अम॰।

शम्बूक ಶಂಬೂಕ (ಪ್ಲನ॰) 1. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. शाम्यति—शमु (उपशमे) "ऊकः" (उ॰ ४-४१)। निपा॰। बुक् च (ग॰ २००)। "शम्बूका जलशुक्तयः" अम॰। (ಪುಂ॰) 2. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ತುದಿಯ ಭಾಗ. 3. ಬಸವನ ಹುಳ. 4. ಶಂಖ. 5. ಒಬ್ಬ ಶೂದ್ರತಪಸ್ವಿ. ಈತನು ತನಗೆ ವಿಹಿತವಲ್ಲದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದನು. "दत्ताभये त्वयि यमादपि दण्डधारे सञ्जीवितः शिशुरयं मम चेयमृद्धिः। शम्बूक एष शिरसा चरणौ नतस्ते सत्सङ्गजानि निघनान्यपि तारयन्ति" उ॰ रा॰ २-११।

शम्भल ಶಂಭಲ (ಪ್ಲಂ॰) ಕಲಿಪುರುಷನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅಧರ್ಮಭೂಯಿಷ್ಠವಾದ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಾಜರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಧರ್ಮಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಲ್ಕಿರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. "शम्भलग्राममुख्यस्य ब्राह्मणस्य महात्मनः। भवने विष्णुयशसः कल्किःप्रादुर्भविष्यति" भाग॰ १२-२-१८।

शम्भली ಶಂಭಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡಕಿ. "कुट्टनी शम्भली समे" अम॰।

शम्भु ಶಂಭು (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. शं भवति —भू (सत्तायाम्) अन्तर्भावितण्यन्तात् "डुः" (३-२-१८०)। "कल्पद्रुमप्रसववृष्टिरभून्नभस्तः शम्भोः सुतस्य शिरसि त्रिदशारिशत्रोः" कुमा० १७-५३। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. "तामुवाच महाराज भूमिं भूमिपतिः प्रभुः। प्रभवः सर्वभूतानामीशः शम्भुः प्रजापतिः" भा० आदि० ६४-४५। 3. ಏಕಾದಶ ರುದ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. 4. ವಿಷ್ಣು. 5. ಸಿದ್ಧಪುರುಷ. "शम्भुर्ब्रह्महतेः शिवे" हेम०। 6. ಬುದ್ಧದೇವ.

शम्भुतनय ಶಂಭುತನಯ, -पुत्र -ಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪುತ್ರ (1) ವಿನಾಯಕ. (2) ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಖ.

शम्भुप्रिया ಶಂಭುಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಆಮಲಕ, ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ.

शम्भुवल्लभ ಶಂಭುವಲ್ಲಭ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಬಿಳಿತಾವರೆ. (वि०) 2. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ.

शम्या ಶಮ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ನೊಗದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುವ ಆಣಿ. शम्यतेऽनया—शमु (उपशमे) "यक्" (उ० ४-११२)। 2. ದಂಡ, ಯಷ್ಟಿ, ಕೋಲು. "शम्यापातास्त्रयो वापि त्रिगुणो नगरस्य तु" मनु० ८-२३७। 3. ಯಾಗದ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ.

शम्याक्षेप ಶಮ್ಯಾಕ್ಷೇಪ (पुं०) ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸಿ ಎಸೆದ ಕೋಲು ಬೀಳುವ ಪ್ರದೇಶ. शम्याः क्षेपो यत्र।

शय ಶಯ (पुं०) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ. शेतेऽत्र सर्वम्—शीङ् (स्वप्ने) "घः" (३-३-११८)। "पञ्चशाखः शयः पाणिः" अम०। 2. ಮಲಗುವುದು, ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವುದು. शीङ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 4. ನಿಂದನೆ, ದೂಷಣೆ. 5. ನಿದ್ರೆ. 6. ಹಾಸಿಗೆ. 7. ಕಂಬ, ಗೂಟ, ದಸಿ. (वि०) 8. ಮಲಗುವವನು, ನಿದ್ರಿಸುವವನು. (प्रायः समासान्त्यदल्लि) "रात्रिजागरणपरो दिवाशयः" रघु० १९-३४।

शयथ ಶಯಥ (पुं०) 1. ಅಜಗರ, ಹೆಬ್ಬಾವು. शीङ् (स्वप्ने) "अथः" (उ० ३-११३)। 2. ಮೃತ್ಯು. 3. ಮತ್ಸ್ಯ. 4. ನಿದ್ರೆಮಾಡುವವನು. 5. ವರಾಹ, ಹಂದಿ.

शयन ಶಯನ (न०) 1. ಮಲಗುವುದು, ನಿದ್ರಿಸುವುದು. शीङ् (स्वप्ने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಂಚ. "सेवते स्म शयनं पराङ्मुखी सा तथापि रतये पिनाकिनः" कुमा० ८-२। 3. ಹಾಸಿಗೆ. "संनतिं दधति पेतुरजस्रं दृष्टयः प्रियतमे शयने च" माघ० १०-३९। 4. ಸುರತ, ರತಿ, ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವಿಕೆ, ಸಂಭೋಗ. 5. ನಿದ್ರೆ. "शयनं सुरते निद्राशय्ययोश्च नपुंसकम्" मेदि०।

शयनद्वादशी ಶಯನದ್ವಾದಶೀ (स्त्री०) ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯದ ಯೋಗನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಆಷಾಢ ಶುಕ್ಲ ದ್ವಾದಶಿ.

शयनीय ಶಯನೀಯ (न०) 1. ತಲ್ಪ, ಹಾಸಿಗೆ. शेतेऽस्मिन्—शीङ् (स्वप्ने) अधि० "अनीयर्" (३-३-११३)। "दीयते स्म शयितुं शयनीये नक्षणः क्षणदयापि वधूभ्यः" माघ० १०-८९। (वि०) 2. ಮಲಗಬಹುದಾದ, ಮಲಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. शीङ् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಮಲಗಬೇಕಾದ. "शून्योऽयं शयनीयस्ते पर्यङ्को हेमभूषितः" रामा०। स्वार्थे "कन्"। **शयनीयकम् ಶಯನೀಯಕಮ್**. "तव्यः" (३-१-९६)। **शयितव्यम् ಶಯಿತವ್ಯಮ್**.

शयनैकादशी ಶಯನೈಕಾದಶೀ (स्त्री०) ಆಷಾಢ ಶುದ್ಧ ಏಕಾದಶಿ. (विष्णोः) शयनाय एकादशी। "मिथुनाभिगते सूर्ये शुक्लपक्षे तपोधन। एकादश्यां जगत्स्वामिशयनं परिकल्पयेत्"।

शयान ಶಯಾನ (वि०) ಮಲಗಿರುವ, ನಿದ್ರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. शीङ् (स्वप्ने) "शानच्" (३-२-१२४)।

शयानक ಶಯಾನಕ (पुं०) 1. ಓತಿಕೇತ, ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ. 2. ಅಜಗರ, ದೊಡ್ಡಸರ್ಪ. शीङ् (स्वप्ने) "आनकः" (उ० ३-८२)।

शयालु ಶಯಾಲು (पुं०) 1. ಅಜಗರ, ದೊಡ್ಡ ಹಾವು, ಹೆಬ್ಬಾವು. शीङ् (स्वप्ने) "आलुच्" (वा० ३-२-१५८)। 2. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. (वि०) 3. ನಿದ್ರಾಶೀಲ, ನಿದ್ರೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು, ತೂಗಡಿಸುವವನು. "हन्ति नोपशयस्थोऽपि शयालुर्मृगयुर्मृगान्" माघ० २-८०।

शयित ಶಯಿತ (न०) 1. ಶಯನ, ಮಲಗುವುದು, ನಿದ್ದೆಮಾಡುವುದು. शीङ् (स्वप्ने) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಮಲಗಿರುವ, ನಿದ್ದೆಮಾಡುವ. शीङ् कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "कैतवेन शयिते कुतूहलात् पार्वती प्रति मुखं निपातितम्" कुमा० ८-३।

शयितवत् ಶಯಿತವತ್ (वि०) ಮಲಗಿರುವವನು, ನಿದ್ದೆಮಾಡುವವನು. शीङ् (स्वप्ने) "क्तवतुः"

(३-२-१०२) । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । -वती -वत्.

शयु शय्उ (पुं०) ಹೆಬ್ಬಾವು, ದಾಸರ ಹಾವು. शेते—शीङ् (स्वप्ने) "उः" (उ० १-७) । "शयुर्वाहस इत्युभौ" अम० ।

शय्या शय्या (स्त्री०) 1. ಹಾಸಿಗೆ. शीङ् (स्वप्ने) "क्यप्" (३-३-९९) । "महार्हशय्यापरिवर्तनच्युतैः स्वकेशपुष्पैरपि या स्म दूयते" कुमा० ५-१२ । 2. ಶಬ್ದ ಗಳ ಗುಂಪನ, ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆ. "शय्या तल्पे शब्दगुम्फे" हेम० ।

शर शर (पुं०) 1. ಬಾಣ. शृणाति—शॄ (हिंसायाम्) "अप्" (३-३-५७) । "लघु साधयितुं शरः प्रसेहे विधिनेवार्थमुदीरितं प्रयत्नः" किरा० १३-२८ । 2. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು. "परिणतशरकाण्डापाण्डुभिर्गण्ड-भागैः" माघ० ११-३० । 3. ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. 4. ಐದು ಸಂಖ್ಯೆ. (न०) 5. ಜಲ, ನೀರು. "शरस्तेजनके बाणे दहयग्रे ना शरं जले" मेदि० ।

शरज शरज (न०) 1. ಮೊಸರಿನ ಕೆನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ನವನೀತ, ಬೆಣ್ಣೆ. शरात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८) । (पुं०) 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

शरजन्मन् शरजन्मन् (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. शरे जन्म यस्य । "उमावृषाङ्कौ शरजन्मना यथा यथा जयन्तेन शचीपुरन्दरौ" रघु० ३-२३ । "शरजन्मा षडाननः" अम० ।

शरण शरण (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. शृणाति—शॄ (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११३) । "सन्दृश्य शरणं शून्यं भिक्षमाणो वनं प्रियाम्" भट्टि० ६-९ । 2. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ, ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಕೊಡುವ ಸ್ಥಾನ. "प्रवालशय्याशरणं शरीरम्" कुमा० ३-८ । 3. ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳ, ಶುದ್ಧವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಥಳ. "वेत्रवति, अग्नि-शरणमार्गमादेशय" शाकु० ५ । 4. ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೃಹ, ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ. (वि०) 5. ರಕ್ಷಿಸು ವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು, "जितमृत्यवोऽजित भवन्ति भये ससुरासुरस्य जगतः शरणम्" किरा० १८-२२ । 6. ರಕ್ಷಣೆ. 7. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "शरणं गृह-रक्षित्रोर्वधरक्षणयोरपि" मेदि० ।

शरणागत शरणागत (वि०) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬಂದಿರುವವನು, ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಬಂದಿರುವವನು. शरणार्थमागतः शरणमागतो वा । "शरणागतरक्षां यः प्राणैरपि धनैरपि । कुरुते मानवो ज्ञानी तस्य पुण्यं निशामय ।। सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्महत्यामुखैरपि । आयुषोऽन्ते व्रजन्मोक्षं योगिनामपि दुर्लभम्" पाद्मपु० । ಶರಣಾಗತನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸದವನಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೇ ಇಲ್ಲ. "शास्त्रेषु निष्कृतिर्दृष्टा महापातकिनामपि । शरणागतहातुस्तु न दृष्टा निष्कृतिः क्वचित्" वह्निपु० । "तरुणानपि रक्षति क्षमी स शरण्यः शरणागतान् द्विषः" माघ० १६-५४ ।

शरणार्थिन् शरणार्थिन् (वि०) ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬೇಡುವವನು. शरणमर्थयते—अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४) । "आगतस्य गृहं त्यागस्तथैव शरणार्थिनः । याचमानस्य च वधो नृशंसो गर्हितो बुधैः" भा० आदि० ।

शरणार्पक शरणार्पक (वि०) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು. शरणार्थमर्पयत्यात्मानम्—शरण + ऋ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३) । पुगागमः (७-३-३६) ।

शरणोन्मुख शरणोन्मुख (वि०) ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಯಾಚಿಸಿ ಬಂದಿರುವವನು. शरणार्थम् उन्मुखः । "असौ शरण्यः शरणोन्मुखानामगाधसत्त्वो मगधप्रतिष्ठः" रघु० ६-२१ ।

शरण्ड शरण्ड (पुं०) 1. ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. 2. ಕೃಕಲಾಸ, ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ, ಓತಿಕೇತ. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಆಭರಣ. "शरण्डस्तु पुमान् धूर्ते सरटे भूषणान्तरे" मेदि० ।

शरण्य शरण्य (वि०) ರಕ್ಷಕ, ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಪಾಡುವವನು. शरणे साधुः "यत्" (४-४-९८) । "अकिञ्चनोऽनन्यगतिः शरण्य त्वत्पादमूलं शरणं प्रपद्ये" स्तो० र० । "असौ शरण्यः शरणोन्मुखा-नाम्" रघु० ६-२१ ।

शरण्यु शरण्यु (पुं०) 1. ಮೀಳೆ, ಮೋಡ. 2. ವಾತ, ಗಾಳಿ. "शरण्युर्वारिदे वाते" विश्व० ।

शरद् शरद् (स्त्री०) 1. ಸಂವತ್ಸರ, ವರ್ಷ. शृणाति—शॄ (हिंसायाम्) "अदिः" (उ० १-१३०) । "ब्रह्मादयो ब्रह्महिताय तप्त्वा परः सहस्रं शरदां तपांसि" उ० रा० १-१५ । 2. ಶರದೃತು, ಆಶ್ವಯುಜ-ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಋತು. "शरदमच्छगलद्वसनोपमा-

क्षमघनामघनाशनकीर्तनः" माघ० ६-४२। "यात्रायै चोदयामास तं शक्तेः प्रथमं शरत्" रघु० ४-२४।

शरत्कामिन् शरत्कामिन् (पुं०) नायि. शरदि शरत्काले कामयते — कमु (कान्तौ) + णिङ् "णिनिः" (३-२-७८)।

शरत्काल शरत्काल (पुं०) आश्वयुज मत्तु कार्तिक मासगळ काल, शरदृतु.

शरत्पर्वन् शरत्पर्वन् (न०) कोजागर हुण्णिमे, आश्वयुज मासद हुण्णिमे.

शरदिज शरदिज (वि०) शरदृतुविनल्लि हुट्टिद. शरदि जायते — जनी "डः" (३-२-९७)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१५)।

शरदुदाशय शरदुदाशय (पुं०) शरत्काळद सरोवर. "शरदुदाशये साधुजातसत्सरसिजोदरश्रीमुषा दृशा" गीतगो०।

शरधि शरधि (पुं०) बत्तळिके, बाणगळ कोश. शरा धीयन्तेऽत्र—शर+ङु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

शरभ शरभ (पुं०) 1. कडमे, एंटु कालुगळु मत्तु एरडु तलेगळुळ्ळ ऒंदु मृग, सिंहवन्नु कोल्लुव शक्तियुळ्ळ ऒंदु मृग. शृ (हिंसायाम्) "अभच्" (उ० ३-१२२)। 2. ऒंटियु मरि. 3. ऒंदु जातियु वानर. "शरभस्तु पशोर्भिदि। करभे वानरभिदि" मेदि०।

शरभङ्ग शरभंग (पुं०) ऒब्ब ऋषि. ई ऋषियु दंडकारण्यदल्लि तपस्सन्नु माडुत्तिद्दु वनवास दल्लिद्द श्री सीतारामु लक्ष्मणरन्नु सत्करिसि देह वन्नु त्यजिसि सद्गतियन्नु हॊंदिदनु.

शरभू शरभू (पुं०) कार्तिकेय, षण्मुखि. शरे शरवणे भूः उत्पत्तिरस्य। जंबुहुल्लिन मध्यदल्लि जनिसिदुदरिंद ई हेसरु.

शरवण शरवण (न०) जंबुहुल्लिन वॊंदे. शराणां वनम् — नकारस्य णत्वम् (८-४-५)। "ततः शरवणे सार्धं भयेन व्रीडया च ताः। तद्गर्भजातमुत्सृज्य स्वान् गृहानभिनिर्ययुः" कुमा० १०-५९।

शरवणभव शरवणभव (पुं०) कार्तिकेय, षण्मुखि. शरवणे भवो जन्म यस्य। "आराध्यैनं शरवणभवं देवमुल्लङ्घिताध्वा" मेघ० १-४५।

शरवर्षं शरवर्षं (पुं०) बाणगळ सुरिमळे.

शरवाणि शरवाणि (पुं०) 1. बाणद तुदियु भाग. 2. पदाति, कालाळु. (वि०) 3. बाणदिंद जीविसुवनु, बाणगळन्नु माडि जीविसुवनु. "शरवाणिः शरमुखे पदातौ शरजीविनि" हेम०।

शरव्य शरव्य (न०) बाणद गुरि. शरवे हितम् "यत्" (५-१-२)। "विदधति जनतामनःशरव्यव्यधपटुमन्मथचापनादशङ्काम्" माघ० ७-२४।

शराटि शराटि (पुं०) सरकुट हक्कि. शरं नीरमटति — अट (गतौ) "इः" (उ० ४-१३९)। शराडिः शराडिः, शरारिः शरारिः, शरालिः शरालिः.

शराभ्यास शराभ्यास (पुं०) बाणगळ प्रयोग मत्तु उपसंहारगळ कलिके.

शरारु शरारु (वि०) हिंसिसुवनः, कॊल्लुवनु. शृ (हिंसायाम्) "आरुः" (३-२-१७३)। "शरारुर्घातुको हिंस्रः" अम०। "शरारुः श्रीशरीरेशः शुशूरेऽरिशिरः शरैः" माघ० १९-१०८।

शराव शराव (पुंन०) 1. श्रावे, मण्णिन पात्रे. शरं नीरमवति — अव (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "वृत्ते शरावसंपाते भिक्षां नित्यं यतिश्चरेत्" मनु० ६-५६। 2. एरडु कुडव प्रमाण, ऒंदु सेरु अळतॆ.

शरावती शरावती (स्त्री०) 1. ऒंदु नदि. शराः तृणविशेषाः सन्त्यत्र—"मतुप्" (५-२-९५)। "शरावतीं पयोष्णीं च वेणां भीमरथीमपि" मा० भीष्म० ९-२०। 2. श्रीरामन पुत्रनाद लवन राजधानि. "स निवेश्य कुशावत्यां रिपुनागाङ्कुशं कुशम्। शरावत्यां सतां सूक्तेः जनिताश्रुलवं लवम्" रघु० १५-९७।

शराश्रय शराश्रय (पुं०) बत्तळिके, बाणगळन्नु इडुव कोश. शराणामाश्रयः।

शरासन शरासन (न०) 1. धनुस्सु, बिल्लु. शराः अस्यन्तेऽनेन — असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "भवद्वीतये न हि तथा स विधिः क्व शरासनं क्व च विमुक्तिपथः" किरा० ६-४४। 2. धृतराष्ट्रन ऒब्ब मग.

शरास्य शरास्य (न०) धनुस्सु, बिल्लु. शराः अस्यन्तेऽनेन — असु (क्षेपणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

शरिमन् शरिमन् (पुं०) प्रसव, हॆरिगॆ. शृणाति यौवनम्—शृ (हिंसायाम्) "इमनिच्" (उ० ४-१४७)।

शरीर **शरीर** (न०) 1. देह, मै. शीर्यते रोगादिना—शृ (हिंसायाम्) "ईरन्" (उ० ४-३०)। "सक्तन्विकृष्टादथ कार्मुकान्मुनेः शराः शरीरादिति तेऽभिमेनिरे" किरा० १४-५३। "शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम्" कुमा० ५-३८। **शरीर धर्मगळु:** सदुक्कि (ओळ्ळियु मातु), कटुक्कि (कठिनवाद मातु), कोप, संतोष, लोभ, मोह, काम, क्षुत्तु (हसिवु), पिपासे (बायारिके), स्थौल्य (दप्पगिरुवुदु), कार्श्य (तेळ्ळगिरुविके), नाश मुंतादुवु शरीरद धर्मगळु. ई शरीरवु सत्त्व रजस्सु मत्तु तमस्सु एंब त्रिगुणात्मकवादुदु. सत्त्वगुणदिंद दयेयुंटागुवुदु. रजोगुणदिंद कर्मापेक्षे. तमोगुणदिंद कोप, अहंकार, हिंसाकार्य ेगळुंटागुवुवु. 2. लक्षण, स्वरूप. "तैः शरीरं च काव्यानामलङ्काराश्च दर्शिताः। शरीरं तावदिष्टार्थव्यवच्छिन्ना पदावली" काव्या० १-१०।

शरीरक **शरीरक** (न०) 1. कोमलवाद शरीर, सुकुमारवाद शरीर. शरीर—अनुकम्पायां "कन्" (५-३-७६)। "अतनुकुचभरानतेन भूयःश्रमजनितानतिना शरीरकेण" माघ० ७-६६। 2. चिक्क देह, चिक्क शरीर. अल्पे "कन्" (५-३-८५)। "अलसैर्मदेन सुदृशः शरीरकैः" माघ० १३-४८।

शरीरज **शरीरज** (पुं०) 1. रोग, व्याधि. 2. कामदेव, मन्मथ. शरीराज्जायते—जनी "डः" (३-२-९८)। "शरीरजेन तीव्रेण दह्यमानोऽपि भारत" भा० आदि० १००-५७। 3. पुत्र, मग, वत्स, हरु. "विहारभूमेरभिघोषमुत्सुकाः शरीरजेभ्यश्चयुतयूथपङ्क्तयः" किरा० ४-३१। (वि०) 4. देहदल्लि उंटाद. "अमोचि शक्तिः शाक्तीकैः लोहजा न शरीरजा" माघ० १९-५९।

शरीरबद्ध **शरीरबद्ध** (वि०) मूर्तिमंतवाद, शरीरवन्नु ताळिरुव. शरीरेण बद्धः। "विवेश कश्चिज्जटिलस्तपोवनं शरीरबद्धः प्रथमाश्रमो यथा" कुमा० ५-३०।

शरीरबन्ध **शरीरबंध** (पुं०) शरीरद संबंध. शरीरस्य बन्धः। "पूरय्यभिव्यक्तमुखप्रसादा शरीरबन्धेन तिरोबभूव" रघु० १६-२३।

शरीरिन् **शरीरिन्** (पुं०) 1. शरीरवन्नु पडेदिरुव प्राणि, शरीरवन्नु हॊंदिरुव व्यक्ति. शरीरमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "चयस्त्विषामित्यवधारितं पुरा ततः शरीरीति विभाविताकृतिम्" माघ० १-३। 2. देहवन्नु ताळिरुव जीव, —चेतन, अंगोपांगगळन्नु पडेद जीवात्म. "गर्भाशयगतं शुक्रमार्तवं जीवसंज्ञकः। प्रकृतिः सविकारा च तत्सर्वं गर्भसंज्ञकम्॥ कालेन वर्धितो गर्भो यद्यङ्गोपाङ्गसंयुतः। भवेत्तदा स मुनिभिः शरीरीति निगद्यते" चरक०। (वि०) 3. हस्त पाद मॊदलाद अंगगळिंद कूडिरुव मनुष्य अथवा तिर्यक् प्राणि. "दिगङ्गनाः क्षणमविलोकनक्षमाः शरीरिणां परिहरणीयतां ययुः" माघ० १७-६१।

शरु **शरु** (पुं०) 1. क्रोध, कोप. शृ (हिंसायाम्) "उः" (उ० १-१०)। 2. वज्रायुध. 3. बाण. "शरुः कोपे शरे वज्रे" हेम०। 4. आयुध. "शरुरायुधकोपयोः" सि० कौ०।

शर्करा **शर्करा** (स्त्री०) 1. सक्करे. शृणाति पित्तम्—शृ (हिंसायाम्) "करन्" (उ० ४-३)। "खण्डं तु सिकतारूपं सुश्वेतं शर्करा सिता" भावप्र०। 2. सण्ण बेणचु कल्लु, चूरु बेणचु कल्लु. "गणिका नाम पादुकान्तरप्रविष्टेव शर्करा दुःखेन पुनर्निराक्रियते" मृच्छ० ५। 3. सण्ण चूरागिरुव कल्लु बेरेत मण्णु. 4. मडकेय ऒंदु चूरु. 5. मूत्ररोग, सक्करेय रोग. 6. शकल, चूरु. "शर्करा खण्डविकृतावुपलाकर्परांशयोः। शर्करान्वितदेशेऽपि रुग्भेदे शकलेऽपि च" मेदि०।

शर्करावत् **शर्करावत्** (वि०) बेणचु कल्लुगळिंद कूडिद प्रदेश. शर्करास्त्यत्र "मतुप्" (५-२-१०५)।

शर्करासप्तमी **शर्करासप्तमी** (स्त्री०) वैशाख शुक्ल सप्तमि. शर्कराया दानविधायिका सप्तमी।

शार्करिक **शार्करिक** (वि०) बेणचु कल्लुगळिंद कूडिद प्रदेश. शर्करास्त्यत्र —"ठच्" (४-२-८०)।

शार्करिल **शार्करिल** (वि०) बेणचु कल्लुगळिंद कूडिद प्रदेश. शर्करा विद्यतेऽत्र—"इलच्" (५-२-१०५)। "कथं व्रजेत् शार्करिलान् प्रदेशान् पद्भ्यामसौ पल्लवकोमलाभ्याम्" याद० ४-६६।

शर्करी **शर्करी** (स्त्री०) 1. नदि. 2. मेखले, डाबु, ऒड्याण. 3. लेखिनि.

शर्ध शर्ध (पुं०) 1. अपान वायुविन शब्द. शृध्रु (प्रहसने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. समूह, गुंपु. 3. शक्ति, बल.

शर्धंजह शर्धन्जह (पुं०) 1. मामष, उद्दु. शर्धं जहाति—ओ हाक् (त्यागे) "खश्" (वा० ६-३-६७)। मुम् (६-३-६७)। अत्र जहातिरन्तर्भावितण्यन्तः। (वि०) 2. अपान वायुवन्नु होरडिसुव, अपान वायुवु होरडलु कारणवाद.

शर्धन शर्धन (न०) अपान वायुवन्नु बिडुवुदु, अधोवायुवु शब्दमाडुवुदु. शृध्रु (प्रहसने) "ल्युट्" (३-३-१५)।

शर्मद शर्मद (वि०) सौख्यवन्नुंटुमाडुव, सुखवन्नु कोडुव, मंगळवन्नु उंटुमाडुव. शर्म कल्याणं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "शर्मदं मारुतिं दूतं विषमस्थः कपिद्विपम्" भट्टि० ६-८८।

शर्मन् शर्मन् (न०) 1. सुख, संतोष, आनंद. शृणात्यशुभम्—शृ (हिंसायाम्) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "सन्ततिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे" रघु० १-६९। (पुं०) 2. ब्राह्मणन हेसरिन मुंदे सेरिसुव ओंदु पद. विष्णुशर्मा नारायणशर्मा शंकरशर्मा सोमशर्मा इत्यादि. "सकलार्थशास्त्रसारं जगति समालोक्य विष्णुशर्मेदम्। तन्त्रैः पञ्चभिरेतच्चकार सुमनोहरं शास्त्रम्" पञ्चतं० ३। "शर्मेति ब्राह्मणस्योक्तं वर्मेति क्षत्रसंश्रयम्। गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः"।

शर्मिष्ठा शर्मिष्ठा (स्त्री०) ययाति राजन ओब्ब पत्नि, वृषपर्मराजन पुत्रि. ["ययाति" पददल्लि नोडि].

शर्या शर्या (स्त्री०) 1. रात्रि. 2. अंगुलि, बेरळु.

शर्याति शर्याति (पुं०) वैवस्वत मनुविन पुत्र.

शर्व शर्व (पुं०) 1. परशिव, परमेश्वर. शृणाति संहरति सर्वाः प्रजाः प्रलयकाले—शृ (हिंसायाम्) "वः" (उ० १-१५३)। "धर्मेणापि पदं शर्वे कारिते पार्वतीं प्रति। पूर्वापराधभीतस्य कामस्योच्छ्वसितं मनः" कुमा० ६-१४। 2. विष्णु, नारायण. शृणाति स्वशरीरभूतानामशुभं हिनस्ति—शृ "वः"। "स्वशरीरजगद्दुःखं शर्वः सः स्याच्छृणाति यः" इति निरुक्तिः। "सर्वः शर्वः शिवः स्थाणुः" वि० स०।

शर्वर शर्वर (पुं०) 1. मन्मथ, कामदेव. (न०) 2. रात्रि.

शर्वरी शर्वरी (स्त्री०) 1. रात्रि. शृणाति चेष्टाः—शृ (हिंसायाम्) "क्वरच्" (उ० २-१२१)। "गमयति शयनीये शर्वरीं किं करोतु" माघ० ११-५। 2. हरिद्रे, अरिशिन. 3. हेंगसु. "शर्वरी यामिनीस्त्रियोः" मेदि०। "शर्वरी रात्रियोषितोः। हरिद्रायां च" विश्व०।

शर्वरीश शर्वरीश (पुं०) चंद्र.

शर्वला शर्वला (स्त्री०) तोमर, ईटि, तुदियल्लि मोनचागिरुव ओंदु आयुध. शर्वति—शर्व (गतौ) "कलच्" (उ० १-१०६)। "शर्वला तोमरोऽस्त्रियाम्" अम०।

शर्वाणी शर्वाणी (स्त्री०) पार्वति. शर्वस्य स्त्री "ङीष्" आनुगागमश्च (४-१-४९)। "शापान्तं प्रति शर्वाणी इत्येवंवचनमब्रवीत्" कथास०।

शर्शरीक शर्शरीक (पुं०) 1. चोर, कळ्ळ. शृ (हिंसायाम्) "ईकन्" धातोर्द्वित्वं अभ्यासस्य रुगागमश्च (उ० ४-११)। (वि०) 2. वंचक, मोसगार.

शल शल (पुं०) 1. परमेश्वरन ओब्ब अनुचर. 2. ब्रह्म, चतुर्मुख. 3. ओंदु क्षेत्र. 4. कुंत वेंब ओंदु आयुध. "दीर्घायुधः शलः कुन्तः" त्रिकाण्ड०। 5. उष्ट्र, ओंटे. 6. गर्दभ, कत्ते. (न०) 7. मुळ्ळुहंदिय कूदलु. शलति—शल (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "शलं तु शलले पुंसि भृङ्गिक्षेत्राभिदोर्विधौ" मेदि०। "भृङ्गरीटः शलो भृङ्गी" त्रिकाण्ड०। "रूक्षस्वरो धूम्रकर्णः नेमिर्भरिसहः शलः" वैज०।

शलक शलक (पुं०) जेंदरहुळु. "स्यान्मर्कटस्तु शलकः" त्रिकाण्ड०।

शलङ्ग शलंग (पुं०) राजि, दोरे.

शलभ शलभ (पुं०) पतंगद हुळु. शल (गतौ) "अभच्" (उ० ३-१२२)। "कुरुते न खलु स्वयेच्छया शलभानिन्धनमिद्धदीधितिः" माघ० १६-३५। पतंगद हुळुवु अरु विध ईतिबाधेगळल्लिंदु. "अतिवृष्टिरनावृष्टिः मूषकाः शलभाः खगाः। अत्यासन्नाश्च राजानः षडेता ईतयः स्मृताः"।

शलल शलल (न०) मुंदिय मुळ्ळु, मुळ्ळुहंदिय कूदलु. शल (गतौ) "कलच्" (उ० १-१०६)।

शल्ली शल्ली (स्त्री०) ಹಂದಿಯ ಮುಳ್ಳು, ಮುಳ್ಳು ಹಂದಿಯ ಕೂದಲು. शल (गतौ) "कलच्" (उ० १-१०६)। स्त्रीत्वविवक्षायां "ङीष्" (४-१-४१)।

शलाका शलाका (स्त्री०) 1. ಸಲಾಕಿ, ಸರಳು, ಸಣ್ಣ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡು ಮರದ ಕೋಲು ಮುಂತಾದುವು. शल (गतौ) "आकः" (उ० ४-१४)। "अमृतवर्तिरिव चक्षुषो निरतिशयमानन्दमुत्पादयन्ती अयस्कान्तमणिशलाकेव लोहधातुमन्तःकरणमुपसंहृतवती" मालती० १। 2. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮುಲಾಮು ಹಾಕುವ ಸಣ್ಣ ಕುಂಚ. "अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया। चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः"। "तस्याः शलाकाञ्जननिर्मितेव कान्तिर्भ्रुवोरायतलेखयोर्या" कुमा० १-४७। 3. ಪಸ್ಕಗಳು ಮತ್ತು ಪಾದಗಳ ಮೂಲಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಲುಬು. "स्थालैः सह चतुःषष्टिदंन्ता वै विंशतिर्नखाः। पाणिपादशलाकाश्च तेषां स्थानचतुष्टयम्" याज्ञ० ३-८५। 4. ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವ ಕುಂಚ. 5. ಛತ್ರಿಯ ಕೋಲು. 6. ಗೂಟ. 7. ಮದನವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. 8. ಶಾರಿಕಾಪಕ್ಷಿ. 9. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ತುದುಕಿನ ಗಿಡ. "शलाका शल्यमदनशारिकाशल्लकीषु च" मेदि०। 10. शर, बाण. "छत्रादिकाष्ठीशरयोः" मेदि०। 11. ಮೊಳಕೆ, ಚಿಗುರು. 12. ಭರ್ಜಿ, ಈಟಿ, ಭಲ್ಲ.

शलाकापरि शलाकापरि (अव्य०) ಶಲಾಕೆಯು ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಬೀಳುವುದು. शलाकाया विपरीतं वृत्तम्। ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯವಾದರೆ ಈ ಪ್ರಯೋಗ.

शलाट शलाट (पुं०) ಒಂದು ಗಾಡಿಯ ಅಳತೆ.

शलाटु शलाटु (पुं०) ಎಳೆಯಕಾಯಿ, ಪಕ್ವವಾಗಿಲ್ಲದ ಕಾಯಿ. शलति—शल (चलसंवरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "मदनशलाटुचूर्णान्येवं वा वकुलरम्यकोपयुक्तानि मधुलवणयुक्तान्यभिप्रतप्तानि" सुश्रुत० सूत्र० ४३-३।

शलाभोलि शलाभोलि (पुं०) ಉಪ್ಪು, ಒಂಟಿ.

शलालु शलालु (पुं०) ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ.

शलालुक शलालुक (वि०) ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯವೇ ಪಣ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. शलालुः पण्यमस्य—वा "ष्ठन्" (४-४-५४)। पक्षे "ठक्" (४-४-५१)। शालालुकः शालालुकः.

शल्क शल्क (नं०) 1. ಶಕಲ, ತುಂಡು, ಚೂರು, ಒಂದು ಭಾಗ, ಒಂದು ಅಂಶ. शल (गतौ) "कन्" (उ० ३-४३)। 2. ನಾರುಬಟ್ಟೆ, ವಲ್ಕಲ. 3. ಮರದ ತೊಗಟೆ. 4. ಮೀನಿನ ಚರ್ಮ, ಮೀನಿನ ಮೈಮೇಲಿನ ಪೊರೆ. "राजीवान् सिंहतुण्डांश्च सशल्कांश्चैव सर्वशः" मनु० ५-१६। "शल्कं तु शकले वल्के" मेदि०।

शल्कल शल्कल (नं०) 1. ಮತ್ಸ್ಯದ ಚರ್ಮ, ಮೀನಿನ ಮೈಮೇಲಿನ ಪೊರೆ. 2. ಮರದ ತೊಗಟೆ. शल (गतौ) "कलः" बाहु०।

शल्कलिन् शल्कलिन् (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. शल्कलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शल्किन् शल्किन् (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. शल्कमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शल्मलि शल्मलि (पुं० स्त्री०) ಶಾಲ್ಮಲಿವೃಕ್ಷ, ಬೂರುಗದ ಮರ. शलति—शल (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। शल् चासौ मलिश्च। "अमोघा पाटलिनं क्ली पूरण्यां शल्मलिनं षण्" वैज०।

शल्य शल्य (नं०) 1. ಭರ್ಜಿ, ಈಟಿ, ಭಲ್ಲ. शलति—शल (गतौ) "यः" (उ० ४-१०७)। 2. शर, बाण. "शल्यप्रोतं प्रेक्ष्य सकुम्भं मुनिपुत्रं तापादन्तःशल्य इवासीत्क्षितिपोऽपि" रघु० ९-७५। 3. ವಿಷ, ನಂಜು. 4. ತೋಮರವೆಂಬ ಒಂದು ಆಯುಧ. 5. ಬಿದಿರಿನ ಮೊಳಕೆ. "शल्यं शङ्कौ शरे वंशकम्बिकायां च तोमरे" विश्व०। 6. ಎಲುಬು, ಮೂಳೆ. 7. ಪಾಪ. (पुं०) 8. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ. 9. ಮದನವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. 10. ಮಾದ್ರಿಯ ಸಹೋದರ, ಮದ್ರ ದೇಶದ ದೊರೆ. 11. ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. "त्रिभुवनवरशल्ये प्रोद्धते दानवेन्द्रे" कुमा० १७-५५। 12. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 13. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. (पुंन०) 14. ಗೂಟ, ಕಂಬ. "शल्यं तु न स्त्रियां शङ्कौ क्लीबं क्ष्वेडेषु तोमरे। मदनद्रुघ्नविघोर्ना" मेदि०। 15. ಸಲಾಕಿ. 16. ಮುಳ್ಳು. "शल्यं वंशशलाकायां शङ्कुतोमरयोरपि। शल्यः कश्चिन्महीपालःश्वाविन्मदनपादपः" नानार्थर०। ಒಂದೊಂದು ಕೋಶಕ್ಕೂ ಲಿಂಗಭೇದವು ಕಂಡುಬರುವುದು.

शल्यक शल्यक (पुं०) 1. ಭಲ್ಲ, ಈಟಿ, ಭರ್ಜಿ. 2. ಸಲಾಕಿ. शल्य स्वार्थे "कन्"। 3. ಮುಳ್ಳು. 4. ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ. "अथ शल्ये शललशल्यकौ" अमि० चि०।

शल्यलोमन् शल्यलोमन् (नं०) ಹಂದಿಯ ಮುಳ್ಳು, ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ ಕೂದಲು.

शल्यारि शल्यारि (पुं०) ಶಲ್ಯರಾಜನ ಶತ್ರುವಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. शल्यस्यारिः।

शल्ल शल्ल (पुं०) 1. भेक, कप्पे. (न०) 2. तोगटि. सिप्पे.

शल्लक शल्लक (पुं०) 1. सल्लकीवृक्ष, आनेबेल. 2. मरद तोगटि. 3. मुळ्ळुहंदि. "सेघानोधा-कच्छपशल्लकाः" याज्ञ० १-१७७।

शल्लकी शल्लकी (स्त्री०) 1. मुळ्ळुहंदि. 2. आने बेल. "शिशिरकट्कषायः स्त्यायते शल्लकीनाम्" मालती० ९-६। "शल्लकी श्वाविधि द्रुमे" हेम०।

शव शव (पुंन०) 1. जल, नीरु. 2. मृतदेह.

शश शश (पुं०) 1. मोल. शशति—शश (प्लुतगतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "उद्घातमुद्भूतमनोकहजाल-मध्यादन्यः शशं गुणमनल्पमवप्नवाप" माघ० ५-२५। 2. बाणंति बोळ. 3. लोध्र वृक्ष. 4. नाल्कु विध मनुष्यरल्लि ओंदु भेद. "शशो बोले लोध्रे नृपशुभेदयोः" मेदि०।

शशक शशक (पुं०) मोल. शश स्वार्थे "कन्"। "शशकः शल्लकी गोधा खड्गी कूर्मश्च पञ्चमः। भक्ष्याः पञ्चनखेष्वेते न भक्ष्याश्चान्यजातयः" स्मृतिः।

शशत् शशत् (वि०) हारुहेज्जे हाकुत्तिरुव, नेगेयुत्त, नडेयुत्तिरुव. शश (प्लुतगतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "ललौ लीलां ललोऽलोलः शशीश शिखुभीः शशन्" किरा० १५-५।

शशधर शशधर (पुं०) 1. चंद्र. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। शशस्य धरः। "प्रेरितः शशधरेण करौघः संहतान्यपि नुनोद तमांसि" किरा० ९-२८। 2. कर्पूर.

शशभृत् शशभृत् (पुं०) चंद्र. शशं बिभर्ति—डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "मन्द-रान्तरितमूर्तिना निशा लक्ष्यते शशभृता सतारका" कुमा० ८-५९।

शशलक्ष्मन् शशलक्ष्मन्, -लाञ्छन -लाञ्छन (पुं०) 1. चंद्र. शशः लक्ष्म लाञ्छनं वास्य। "क्वाकार्यं शशलक्ष्मणः क्व च कुलं भूयोऽपि दृश्येत सा" कुव०। "धृता विकारांस्त्यजता मुखेन प्रसादलक्ष्मीः शशलाञ्छनस्य" किरा० १६-२१। 2. कर्पूर.

शशविषाण शशविषाण, -शृङ्ग -शृंग (न०) मोलद कोंबु. मोलद कोंबु असंभवमागिरुवंते यावुदादरोंदु कार्यवु अत्यंत असाध्य असंभव एंब अर्थदल्लि इदर प्रयोग.

शशास्थली शशस्थली (स्त्री०) गंगे मत्तु यमुनेय मध्यभाग, ई एरडु नदिगळ मध्यदल्लिरुव देश.

शशाङ्क शशाङ्क (पुं०) 1. चंद्र. शशः अङ्को अङ्के वा यस्य। "शृङ्गाण्यमुष्य भजते गणभर्तुरक्षा कुर्वन् वधूजनमनःसु शशाङ्कशङ्काम्" किरा० ५-४२। 2. कर्पूर.

शशाद शशाद (पुं०) इक्ष्वाकुचक्रवर्तिय मग.

शशादन शशादन (पुं०) गिडुगवेंब हक्कि. शशमत्ति—अद (भक्षणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

शशिकला शशिकला (स्त्री०) 1. चंद्रन कले, चंद्रन ओंदु भाग, चंद्रन ओंदु अवयव. शशिनः कला। "धन्या केयं स्थिता ते शिरसि शशिकला" मुद्रा० १-१। 2. वृत्तरत्नाकरोक्तवाद हदिनैदनेय छंदस्सिन ओंदु वृत्त. प्रति पादददल्लियू हदिनाल्कु (14) लघु मत्तु ओंदु गुरुवर्ण गळिरुव वृत्त. इदर लक्षणः "द्विहतहय-लघुरयगिति शशिकला" वृ० र०।

शशिकान्त शशिकान्त (पुं०) 1. चंद्रकांत मणि. शशी कान्तो यस्य। (न०) 2. कुवलय, कन्नेदिले.

शशिज शशिज (पुं०) बुधग्रह, चंद्रन मग. शशिनो जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

शशितनय शशितनय, -सुत -सुत, -सूनु -सूनु (पुं०) चंद्रन मग बुधग्रह.

शशिन् शशिन् (पुं०) चंद्र. शशोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "युगपद्विकासमुदयाद्गमिते शशिनः शिलीमुखगणोऽलभत" माघ० ९-४१।

शशिप्रभ शशिप्रभ (न०) 1. कुवलय, कन्नेदिले, नीलकमल. शशिना प्रभास्य। (वि०) 2. चंद्रनंते कांतियुळ्ळ. शशिन इव प्रभा यस्य। "अदेय-मासीत् त्रयमेव भूपतेः शशिप्रभं छत्रमुभे च चामरे" रघु० ३-१६। **-प्रभा -प्रभा.** (स्त्री०) 3. चंद्रिके, बेळदिंगळु, चंद्रन प्रकाश. शशिनः प्रभा।

शशिभूषण शशिभूषण (पुं०) चंद्रनें आलंकारवागिरुव परमेश्वर.

शशिमौलि शशिमौलि (पुं०) शिरस्सिनल्लि चंद्रनन्नु धरिसिरुव परमेश्वर. शशी मौलौ यस्य। "मनो-रथोऽस्याः शशिमौलिसंश्रयः" कुमा० ५-६०।

शशिलेखा ಶಶಿಲೇಖಾ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ, ಚಂದ್ರನ ಒಂದು ಅಂಶ, ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರನೇ ಒಂದು ಭಾಗ. 2. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹದಿನಾರನೇ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ಇದರ ಲಕ್ಷಣ: "ಸ್ರೋಭ್ಯೌ ಯಾಚೌ ಭವೇತಾಂ ಸಪ್ತಾಷ್ಟಭಿಶ್ಚನ್ದ್ರಲೇಖಾ" ವೃ० ರ०। 3. ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ.

शशिशेखर ಶಶಿಶೇಖರ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. शशी शेखरे यस्य।

शशोर्ण ಶಶೋರ್ಣ (न०) ಮೊಲದ ಕೂದಲು. अनुशासनात् नपुंसकत्वम्।

शश्वत् ಶಶ್ವತ್ (अव्य०) 1. ಪುನಃ ಪುನಃ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಬಾರಿಬಾರಿಗೆ, ಅನೇಕ ಸಲ. शश (प्लुतगतौ) बाहु० वतिः। "मुहुः पुनःपुनः शश्वदभीक्ष्णमसकृत्समाः" अम०। "उपदा विविशुः शश्वत् नोत्सेकाः कोसलेश्वरम्" रघु० ४-७०। 2. ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ, ನಿರಂತರವಾಗಿ, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ. "जीवन् पुनः शश्वदुपप्लवेभ्यः प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि" रघु० २-४८। "क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति" गीता ९-३१। 3. ಕೂಡ, ಒಡನೆ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ. "शश्वत् सह पुनर्नित्ये" हेम०।

शष्कुली ಶಷ್ಕುಲೀ (स्त्री०) 1. ಕವಿಯ ರಂಧ್ರ, ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ವಿವರ. "अवलम्बितकर्णशष्कुलीकलसीकं रचयन्त्यवोचत" नैष० २-८। 2. ಚಕ್ಕುಲಿ. "वृथाकृसरसंयावपायसाऽऽपूपशष्कुलीः" याज्ञ० १-१७३। 3. ಒಂದು ವಿಧ ಗಂಜಿ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

शष्प ಶಷ್ಪ (न०) 1. ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲು. शसु (हिंसायाम्) "पः" (उ० ३-२८)। निपा०। "गङ्गाप्रपातान्तविरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश" रघु० २-२६। 2. ಬುದ್ಧಿಯು ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ, ಪ್ರತಿಭೆಯ ನಾಶ. "शष्पं तु प्रतिभाहानितायां बालतृणेऽपि च" हेम०।

शस्त ಶಸ್ತ (न०) 1. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ. शस्यते स्म—शंसु (स्तुतौ) "कः" (३-२-१०२)। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. (वि०) 3. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "क्रियायोगेन शस्तेन नातिहिंस्रेण नित्यशः" भाग० ३-२९-१५। 4. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रसह्य दानवा शस्ताः त्वया कृष्णेन च प्रभो" भा० वन० ४०-३। 7. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 8. ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಶುಭಕರವಾದ. "शस्ता न हंसाभिमुखी पुनस्ते यात्रेति ताभिश्छलहस्यमाना" नैष० ३-९।

शस्तक ಶಸ್ತಕ (न०) 1. ಬೆರಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ, ಬೆರಳಿನ ಮುಸುಕು. "अङ्गुलित्रं शस्तकं च तथा चाङ्गुष्ठरक्षकम्"। 2. ಕಬ್ಬಿಣ. "कालायसमयस्तीक्ष्णं गिरिसारं च शस्तकम्" हारा०।

शस्त्र ಶಸ್ತ್ರ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. शस्यतेऽनेन—शसु (हिंसायाम्) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। "ऋषिः खड्गः नरवारिः शस्त्रो मद्रात्मजश्च सः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. "पृथग्विधान्यस्त्रविरामबुद्धा शस्त्राणि भूयः प्रतिपेदिरे ते" किरा० १६-३४। "क्षमाशस्त्रं करे यस्य दुर्जनः किं करिष्यति"। 3. ಕಬ್ಬಿಣ. (स्त्री०) –स्त्री–ಸ್ತ್ರೀ. 4. ಚಾಕು, ಚೂರಿ. "शस्त्रं लोहास्त्रयोः क्लीबं छुरिकायां तु योषिति" मेदि०।

शस्त्रक ಶಸ್ತ್ರಕ (न०) 1. ಕಬ್ಬಿಣ. 2. ಉಕ್ಕು. 3. ಆಯುಧ.

शस्त्रकार ಶಸ್ತ್ರಕಾರ (वि०) ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. शस्त्रं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

शस्त्रग्राहिन् ಶಸ್ತ್ರಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು.

शस्त्रजीविन् ಶಸ್ತ್ರಜೀವಿನ್ (वि०) ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಯೋಧ, ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧದಿಂದ ಜೀವನ ನಡಸುವವನು. शस्त्रेण जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

शस्त्रपाणि ಶಸ್ತ್ರಪಾಣಿ (पुं०) 1. ಆಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ಯೋಧ, ಭಟ. शस्त्रं पाणौ यस्य। (वि०) 2. ಆಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವವನು. 3. ಆರು ವಿಧ ಆತತಾಯಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "अग्निदो गरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः। क्षेत्रदारापहश्चैव षडेते ह्याततायिनः"।

शस्त्रपूत ಶಸ್ತ್ರಪೂತ (वि०) ಆಯುಧಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಆಯುಧ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಹತವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸ. शस्त्रेण पूतम्। ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಹತವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು. ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಆಹಾರ. ಪಿಶಾಚಗಳಿಗೆ ಇಂತಹ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಆಹಾರವು ಆಗದು. "अशस्त्रपूतमव्याजं पुरुषाङ्गोपकल्पितम्। विक्रीयते महामांसं गृह्यतां गृह्यतामिति" मालती० ५-१२।

शस्त्रभृत् शस्त्रभृत् (पुं०) 1. योध, भट. शस्त्रं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। (वि०) 2. आयुधगळन्नु धरिसिरुववनु, शस्त्रगळन्नु हिडिदु युद्धमाडुववनु. "शस्त्रेण रक्ष्यं यदशक्यरक्ष्यं न तद्बशःशस्त्रभृतां क्षिणोति" रघु० २-४०।

शस्त्रमार्ज शस्त्रमार्ज (पुं०) आयुधगळिगे साणे हिडियुववनु, शस्त्रगळन्नु उज्जि हरितमाडुववनु. शस्त्राणि मार्ष्टि—मृज् (शुद्धौ) "अण्" (३-२-१)।

शस्त्रविद्या शस्त्रविद्या (स्त्री०) आयुधगळ प्रयोग क्रमवन्नु तिळिसुव शास्त्र.

शस्त्रहत शस्त्रहत (वि०) शस्त्रगळ प्रहारदिंद हत नादवनु, आयुधगळ एटिनिंद कोल्लल्पट्टवनु. शस्त्रेण हतः।

शस्त्रहतचतुर्दशी शस्त्रहतचतुर्दशी (स्त्री०) शस्त्र दिंद हतरादवरिगे श्राद्धमाडुव चतुर्दशि, शस्त्रगळ एटिनिंद मडिदवरिगे भाद्रपद कृष्ण चतुर्दशिय दिन महालय श्राद्ध माडुवुद रिंद ई हेसरु. "प्रायोऽशनशस्त्राग्निविषाद्युद्बन्धिनां तथा। चतुर्दश्यां तु कर्तव्यं तृप्त्यर्थमिति निश्चयः" ब्रह्मपु०।

शस्त्राजीव शस्त्राजीव (वि०) शस्त्रगळिंद बदुकुववनु, आयुधगळिंद जीविसुववनु. शस्त्रमाजीवति—आ+जीव (प्राणधारणे) "अण्" (३-२-१)। शस्त्रेण आजीवो जीविका यस्य इति वा।

शस्त्राभ्यास शस्त्राभ्यास (पुं०) शस्त्रगळ प्रयोग मत्तु उपसंहारगळ अभ्यास, शस्त्रगळ कलिके. शस्त्राणामभ्यासः।

शस्त्रिका शस्त्रिका (स्त्री०) चाकु, जोरि.

शस्त्रिन् शस्त्रिन् (वि०) शस्त्रधारि, आयुधवन्नु हिडिदिरुववनु. शस्त्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शस्त्री शस्त्री (स्त्री०) चाकु, जोरि. शस्त्र "ङीप्"। "शस्त्रीश्यामैरंशुभिराशु द्रुतमम्भः" माघ० ४-४४। "शस्त्र्या युयुधतुः कौचित्" कुमा० १६-४५।

शस्य शस्य (न०) 1. गिड मर मोदलादुवुगळ फल. शस्यते—शसु (हिंसायाम्) "यत्" (वा० ६-४-६५)। "वृक्षादीनां फलं शस्यम्" अम०। 2. कणदल्लिरुव धान्य, काळु. "शस्यं क्षेत्रगतं प्राहुः सतुषं धान्यमुच्यते"। (वि०) 3. श्रेष्ठवाद, श्लाघ्यवाद, उत्तमवाद.

शस्यमञ्जरी शस्यमञ्जरी (स्त्री०) धान्यद तेनेगळ गोंचलु, बत्त रागि जोळ मोदलादुवुगळ तेने. "कणिशं शस्यमञ्जरी" अम०।

शस्यशूक शस्यशूक (न०) धान्यद मुळ्ळु.

शाक शाक (पुं०) 1. सप्तद्वीपगळल्लिंदु द्वीप. 2. शक्त, बल. शक्लृ (शक्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। 3. शकप्रवर्तकनाद राज. 4. तेंगदमर. (न०) 5. तरकारि, कायिपल्य मुंतादुवु. "शाको द्वीपान्तरे शक्तौ नृपद्रुमविशेषयोः। शाकं हरितके चापि" विश्व०।

शाकट शाकट (पुं०) 1. गाडियन्नु एळेयुव एत्तु, गाडिय भारवन्नु होरुव एत्तु. शकटं वहति—शकट "अण्" (४-४-८०)। 2. ओंदु गाडियु होरतक्क भार (होरे). शकटेन वह्यते—शकट "अण्" (४-२-९२)। (वि०) 3. गाडियु संबंध वाद. शकटस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

शाकटायन शाकटायन (पुं०) व्याकरणगळन्नु रचिसिद एंटु मंदि महा वैयाकरणरल्लिंदोब्ब पंडित. "इन्द्रश्चन्द्रः काशकृत्स्नापिशलिः शाकटायनः। पाणिन्यमरजैनेन्द्राः जयन्त्यष्टाद्यशाब्दिकाः"।

शाकटिक शाकटिक (वि०) गाडियल्लि संचरिसुववनु. शकटेन चरति—"ठक्" (४-४-८)।

शाकतरु शाकतरु (पुं०) तेंगद मर. शाकाख्यः तरुः।

शाकपत्र शाकपत्र (पुं०) नुग्गिमर, शिग्रुवृक्ष. शाकस्येव पत्राण्यस्य।

शाकम्भरी शाकम्भरी (स्त्री०) दुर्गादेवि, पार्वति. शाकंबिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "खच्" (३-२-४६)। "भरिष्यामि सुराः शाकैरावृष्टेः प्राणधारकैः। शाकम्भरीति विख्याति तदा यास्याम्यहं भुवि" देवीमा०।

शाकयोग्य शाकयोग्य (पुं०) धनिय, कोत्तुंबरि. शाके शाकभक्षणे योग्या।

शाकराज शाकराज (पुं०) बेकोत्तद सोप्पु. शाकानां राजा।

शाकल शाकल (पुं०ब०व०) 1. शकलमृषिप्रोक्तवाद ग्रंथगळन्नु अध्ययन माडुवavaru. शकलेन ऋषिणा प्रोक्तमधीयते "अण्" (४-२-५९)। (पुं०) 2. शाकलग्रंथगळन्नु अध्ययन माडुवमर समूह, अवर परंपरासंबंध. शाकलानां समूहः वा "अण्" (४-३-१२८)। पक्षे "वुञ्" (४-३-१२६)। शाकलकः शाकलकः.

शाकल्य शाकल्य (पुं०) ऒब्ब वैयाकरण.

शाकशाकट शाकशाकट (न०) तरकारिय तोट, काय्गळन्नु बेळेयुव भूमि. शाकस्य भवनं क्षेत्रम् "शाकटः" (वा० ५-२-२९)।

शाकशाकिन शाकशाकिन (न०) तरकारिय तोट, काय्गळ बेळेयुव भूमि. शाकस्य भवनं क्षेत्रम् "शाकिनः" (वा० ५-२-२९)।

शाकाङ्ग शाकाङ्ग (न०) मेणसु. शाकस्य अङ्गमिव।

शाकाख्य शाकाख्य (पुं०) तेगद मर.

शाकाम्ल शाकाम्ल (न०) हुणसे हण्णु. शाके अम्लो यस्य।

शाकिनी शाकिनी (स्त्री०) 1. तरकारियिंद तुंबिरुव भूमि, -क्षेत्र. शाक "इनिः" (५-२-११५)। दुर्भिक्षकालदल्लि अवलंबिसबेकाद ऒंबत्तु विध वृत्तिगळल्लॊंदु. (1) शकटः—धान्य मॊदलादुवुगळन्नु सागिसि जीवन माडुव साधन (गाडि). (2) शाकिनी—काय्गळन्नु बेळेदु विक्रयिसि जीविसुव ऒंदु वृत्ति. (3) गावः—हसुगळन्नु साकि अवुगळ हालिन व्यापार. (4) जालम्—मत्स्य मॊदलाद प्राणिगळन्नु हिडिदु अदरिंद माडुव जीवन. (5) अस्पन्दनम्—वासिसुव स्थानवन्नु बिडदे इरुवुदु. (6) वनम्—अरण्यदिंद फलपुष्प मॊदलादुवन्नु तंदु मारि जीवन नडसुवुदु. (7) अनूपम्—समृद्धवाद जलदिंद कूडिद प्रदेश दिंद तावरेदंटु गेड्डे मॊदलादुवन्नु संग्रहिसि अदरिंद माडुव जीवन. (8) पर्वतः—गैरिकादि धातुगळन्नु तंदु अदर विक्रयदिंद माडुव जीवन. मत्तु (9) राजा—भिक्षे बेडि जीविसलु राजन आश्रय पडेयुवुदु. ई ऒंबत्तू दुर्भिक्षकालद जीवनोपायगळु. 2. दुर्गा देविय ऒब्ब अनुचरि. शाकिनी डाकिनी खेचरी योगिनी इवरु दुर्गादेविय अनुचरियरु.

शाकुन शाकुन (पुं०) 1. पशु पक्षि मॊदलादुवुगळ गमनागमन हाराट इवुगळ शकुनदिंद शुभाशुभ फलगळन्नु तिळिसुव ग्रंथ. शकुनमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। "शुभाशुभज्ञानविनिर्णयार्थो हेतुर्नृणां यः शकुनः स उक्तः। गतिस्वरालोकनभावचेष्टां सङ्कीर्तयामो द्विपदादिकानाम्। लोकेऽमुना शाकुनसंज्ञकेन ज्ञानेन विज्ञातसमस्तकर्मा। नापायकूपे पतति प्रसर्पन् शास्त्रं हि दिव्या दृगतीन्द्रियेषु"। (वि०) 2. पक्षि संबंधवाद. शकुनस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "द्वौ मासौ मत्स्यमांसेन त्रीन् मासान् हारिणेन तु। औरभ्रेणाथ चतुरः शाकुनेनाथ पञ्च वै" मनु० ३-२६८।

शाकुनिक शाकुनिक (पुं०) पक्षिगळन्नु कॊल्लुवमनु. शकुनान् हन्ति—शकुन "ठक्" (४-४-३५)। "व्याधान् शाकुनिकान् गोपान् कैवर्तान् मूलखानकान्" मनु० ८-२६०।

शाकुनेय शाकुनेय (पुं०) 1. वृकासुर, शकुनिय मग. शकुनेरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)। "शाकुनेय भवान् व्यक्तं श्रान्तः किं दूरमागतः। क्षणं विश्राम्यतां पुंस आत्मायं विश्वकामधुक्" भाग० १०-८८-२९। 2. हक्किय मरि.

शाकुन्तल शाकुंतल (न०) महाकवि कालिदास विरचित ऒंदु नाटक, अभिज्ञानशाकुंतल.

शाकुन्तलेय शाकुंतलेय (पुं०) शकुंतलेय पुत्र, भरतचक्रवर्ति. शकुन्तलाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

शाकुलिक शाकुलिक (पुं०) बिस्तरवनु, मत्स्यगळन्नु हिडिदु कॊल्लुवमनु. शकुलान् हन्ति "ठक्" (४-४-३५)।

शाक्वर शाक्वर (पुं०) वृषभ, ऎत्तु. शक्वर स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

शाक्त शाक्त (वि०) शक्तिदेवतेय उपासक. शक्तिर्देवता अस्य "अण्" (४-२-२४)। "स्वर्गे मर्त्ये च पाताले नास्ति शाक्तात् परः प्रियः। सौराणां गाणपत्यानां वैष्णवानां तथैव च। तदन्ते चैव शाक्ताःस्युः क्रमशः क्रमशः प्रिये। शृणु देवि वरारोहे नास्ति शाक्तात् परो जनः"।

शाक्तीक शाक्तीक (वि०) शक्तियें आयुधवागि उळ्ळवमनु. शक्तिः प्रहरणमस्य "ईकक्" (४-४-५९)।

"अमोचि शक्तिः शाक्तीकैः लोहजा न शरीरजा" माघ० १९-५९।

शाक्य शाक्य (पुं०) बुद्धदेव. शकोऽभिजनोऽस्य "ष्यञः" (४-३-९२)।

शाक्यमुनि शाक्यमुनि (पुं०) शाक्यवंशदल्लि हुट्टिद ऒब्ब मुनि. शाक्यश्चासौ मुनिश्च।

शाक्यसिंह शाक्यसिंह (पुं०) शाक्यमुनि, बुद्ध. शाक्यः सिंह इव।

शाक्री शाक्री (स्त्री०) 1. दुर्गादेवि. 2. इंद्रन पत्नि.

शाख शाख (पुं०) कृत्तिकासुत, कार्तिकेय. "अग्निपुत्रः कुमारस्तु शरस्तम्बे व्यजायत। तस्य शाखो विशाखश्च नैगमेयश्च पृष्ठजः। अपत्यं कृत्तिकानां च कार्तिकेयस्ततः स्मृतः"।

शाखा शाखा (स्त्री०)1. मरदरेंबि. शाखति—शाख् (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "मुदितमधुभुजो भुजेन शाखाञ्चलितविस्पृह्वलशङ्खकं धुवत्याः" माघ० ७-३०। 2. वेदद भाग. ऋक्शाखा यजुःशाखा सामशाखा इत्यादि. "यत्नेन भोजयेच्छ्राद्धे बह्वृचं वेदपारगम्। शाखान्तगमथाध्वर्युं छन्दोगं तु समाप्तिकम्" मनु० ३-१४५। 3. प्रकार, विध, बगे. "बहुशाखाह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम्" गीता २-४१। 4. बाहु, तोळु. 5. ऒंदु पक्ष, ऒंदु कक्षे, ऒंदु पंगड. 6. अंतिक, समीप. "शाखा द्रुमांशे वेदांशे भुजे पक्षान्तरेऽन्तिके" हेम०। "शाखा पक्षान्तरे बाहौ वेदभागद्रुमाङ्गयोः" मेदि०।

शाखाचङ्क्रमण शाखाचङ्क्रमण (न०)रेंबियिंद रेंबिगे हारुवुदु. शाखायाःचङ्क्रमणम्।

शाखानगर शाखानगर (न०) उपनगर, बडावणे, प्रधाननगरद समीपद नगर. शाखेव नगरम्। प्रधाननगरदल्लि वासिसलु स्थळावकाशविल्लद जनरिगागि नगरद समीपदल्लि निर्मितवाद ऒंदु उपनगर. इदु मूलनगरद शाखेयंतिरुवुदरिंद शाखानगर. "आरभ्य मूलनगरादपरं नगरं हि यत्। तदभिष्यन्दिरमणं शाखानगरमित्यपि"। -पुरम् -पुरम्.

शाखापित्त शाखापित्त (पुं०) हस्त मत्तु पादगळ तुदियु भागगळ उरि. कै मत्तु कालुगळ बेरळ्गळ उरि.

शाखामृग शाखामृग (पुं०) 1. वानर, कपि. शाखाचारी मृगः। शाकपा०। "मायामृगेण तव मैथिलि वञ्चितायाः शाखामृगेण पुनरागतिरित्ययुक्तम्" भ्रं० रा०। 2. अळिलु.

शाखारण्ड शाखारण्ड (पुं०) तन्न शाखेयन्नु बिट्टु बेरे शाखे (वेदशाखे) यन्नु अध्ययन माडिद ब्राह्मण. "शाखारण्डोऽन्यशाखकः" अभि० चिं०।

शाखारथ्या शाखारथ्या (स्त्री०)कवलु रस्ते, मुख्य रस्तेयिंद कवलॊडेद रस्ते, नाल्कु धनुः प्रमाणद गप्पु. "चतुर्हस्तो धनुर्दण्डे धनुर्विंशान्तरं युगम्" वैज०। "धनूंषि चैव चत्वारि शाखारथ्यास्तु निर्मिताः" देवीपु०।

शाखाल शाखाल (पुं०) हब्बिगिड.

शाखाशिफा शाखाशिफा (स्त्री०) मरद रेंबिगळिंद बेळेदु जोलाडुव बेरु, आलद मरद रेंबिगळल्लि हुट्टि जोलाडुव बिळिलु, आवरोह.

शाखिन् शाखिन् (पुं०) 1. वृक्ष, मर. शाखाः सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "शक्यमङ्गुलिभिरुत्थितैरधः शाखिनां पतितपुष्पपेशलैः" कुमा० ८-७२। 2. वेद. 3. वेदशाखेयन्नु अध्ययन माडिदवनु. 4. तुरुष्क. (त्रि०) 5. वेदद यावुदादरॊंदु शाखेगे सेरिदवनु. 6. रेंबिगळुळ्ळ. "शाखी स्यात् पादपे वेदे तुरुष्काख्यजने पुमान्" मेदि०।

शाखोट(क) शाखोट(क) (पुं०) कारेगिड, ऒंदु जातिय मुळ्ळुगिड. "कस्त्वं भोः कथयामि दैवहतकं मां विद्धि शाखोटकं वैराग्यादिव वक्षि साधु विदितं कस्मादिदं कथ्यते। वामेनात्र वटस्तमध्वगजनः सर्वात्मना सेवते न च्छायापि परोपकारकरिणी मार्गस्थितस्यापि मे" कुव०।

शाङ्कर शाङ्कर (पुं०)1. वृषभ, एत्तु. शङ्करस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "उक्षाऽनड्वान् ककुद्मान् गौर्बलीवर्दश्च शाङ्करः" अभि० चि०। (वि०) 2. शंकरन संबंधवाद.

शाङ्करि शाङ्करि (पुं०) 1. गणपति, विनायक. 2. कार्तिकेय, स्कंद, षण्मुखि. शङ्करस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "शाङ्करिर्विघ्नपे स्कन्दे" विश्व०।

शाङ्ग शाङ्ग (वि०) शृंगिद संबंधवाद. शृङ्गस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

शाङ्खिक शाङ्खिक (पुं०) 1. शंखद कैलस माडु वनु, शंखदिंद ओडवे मॊदलादुवुगळन्नु तयारिसुवनु. 2. शंखवन्नु ऊदुववनु. शङ्खः शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। "त्वरमाण-शाङ्खिकसवेगवदनपवनाभिपूरितः" माघ० १५-७२।

शाट शाट (पुं०) वस्त्र. उडुगे. "दूरतः शोभते मूर्खः लम्बशाटपटावृतः। तावच्च शोभते मूर्खः यावत् किञ्चिन्न भाषते" चाणक्यः।

शाटक शाटक (पुं०) वस्त्र, बट्टे.

शाटिका शाटिका (स्त्री०) वस्त्र, बट्टे.

शाटी शाटी (स्त्री०) वस्त्र, बट्टे. शाटयति—शट (गतौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)।

शाटयायन शाट्यायन (न०) कर्मांचरणेयल्लि उंटागुव लोपदोष परिहारक्कागि माडुव प्रायश्चित्त होम.

शाठ्य शाठ्य (न०) 1. धूर्ततन, वंचने, कुतंत्र, मोस. शठस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "आजन्मनः शाठ्यमशिक्षितो यस्तस्याप्रमाणं वचनं जनस्य" शाकु० ५-२५। "दाक्षिण्यं स्वजने दया परजने शाठ्यं सदा दुर्जने" भर्तृ० २-९३। 2. प्रामाण्य, निपुणते, बुद्धिवंतिके. "देव्या निह्नोतुमिच्छोरिति सुरसरितं शाठ्यमव्याद्विभोर्वः" मुद्रा० १-१।

शाण शाण (पुं०)1. सानेकल्लु, कत्तियन्नु मसेयुव कल्लु. 2. ऒरेगल्लु. "मणिः शाणोल्लीढः समर-विजयी हेतिदलितः मदक्षीणो नागः शरदि सरितः श्यानपुलिनाः" कुव०। 3. नाल्कु माषगळ तूक. "माषैः चतुर्भिः शाणः स्यात् वरणः स निगद्यते" भावप्र०। "शाणो माषचतुष्टये लोहादीनां च निकषे" मेदि०। (न०) 4. सणबिन दारद बट्टे. सणबिन दारदिंद तयारिसल्पट्ट वस्त्र. शणस्य विकारः "अण्" (४-१-१३४)। "वसीरन्नानुपूर्व्येण शाण-क्षौमाविकानि च" मनु० २-४१।

शाणाजीव शाणाजीव (पुं०) आयुधगळिगे सान हिडिदु जीविसुवनु. "शाणाजीवः शस्त्रमार्जो भ्रमासक्तोऽसिधावकः" हेम०।

शाणी शाणी (स्त्री०).1. सणबिन बट्टे. शणस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. गोणेयंथह चील. "शाणी गोणी छिद्रवस्त्रेऽथचीरं खण्डलमस्त्रियाम्" वैज०। 3. मस्त्यगृह, डेरे. "शाणी प्रावरणान्तरे" मेदि०। 4. ऒरटु बट्टे. 5. हस्त कण्णु मॊदलादुवुगळिंद माडुव संज्ञे. 6. छिंदिबट्टे.

शाण्डिल्य शाण्डिल्य (पुं०) 1. बिल्ववृक्ष, बिल्वपत्रे मर. शडि (रुजायाम्) "इलच्" (उ० १-५४)। "बिल्वे शाण्डिल्यशैलूषौ" अम०। 2. शाण्डिल्य मुनि. 3. ऒंदु अग्नि, अग्नियं ऒंदु रूप. "शाण्डिल्यः पावकान्तरे। मुनिभेदे च मालूरे" मेदि०।

शात शात (न०) 1. सुखि, संतोष. शयति दुःखम् —शो (तनूकरणे) "तन्" बाहु०। 2. नाश, अळिवु, ध्वंस. (वि०) 3. सुखिवुळ्ळ, संतोषवुळ्ळ. 4. हरितवाद, तीक्ष्णवाद. "सन्दानान्तादस्त्रिभिः शिक्षितास्त्रैराविश्याधः शातशस्त्रावलूनाः" माघ० १८-७१। 5. कृशवाद, तळुवाद. 6. कत्तरिसल्पट्ट. शो (तनूकरणे) "कः" (३-२-१०२)। 7, दुर्बल, शक्तियिल्लदवनु.

शातकुम्भ शातकुम्भ (न०) 1. सुवर्ण, चिन्न. शतकुम्भे पर्वते भवम् "अण्" (४-३-५३)। "द्रुतशात-कुम्भनिभमंशुमतो वपुरर्घमग्नवपुषः पयसि" माघ० ९-९। (पुं०) 2. वतूरु गिड. 3. गन्नेरळे गिड. "शातकुम्भं सुवर्णे स्यात् शातकुम्भोऽश्वमारके" मेदि०।

शातकौम्भ शातकौम्भ (वि०) सुवर्णदिंद निर्मित वाद, चिन्नदिंद तयारिसल्पट्ट. "शतं च शात-कौम्भानां कुम्भानामग्निवर्चसाम्" रामा०।

शातन शातन (न०) 1. कत्तरिसुवुदु. 2. नाश माडुवुदु. शद्लृ (शातने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "वसन्ते सर्वशस्यानां जायते पत्र-शातनम्"। 3. हरितमाडुवुदु. (वि०) 4. कत्तरिसुव. 5. नाशपडिसुव. शद्लृ+णिच् कर्तृ० "ल्युः" (३-१-१३४)। "स पूर्वतः पर्वतपक्षशातनं ददर्श देवं नरदेवसंभवः" रघु० ३-४२। 6. हरित माडुव.

शातनीय शातनीय (वि०) 1. हरितवागि माड ल्पडुव. 2. हरितवागि माडबेकाद, चूपागि माडबेकाद. 3. हरितवागि माडलु शक्यवाद. शद्लृ (शातने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

4. नाशपडिसल्पडुव. 5. नाशपडिसबेकाद. 6. नाशपडिसलु शक्यवाद. "तव्यः" (३-१-९६)। -यितव्यः -यीतव्यः.

शातपत्रक शातपत्रक (पुं०) चंद्रिके, बेळदिंगळु.

शातमान शातमान (वि०) नूररिंद कोळ्ळल्पट्ट. शतमानेन क्रीतम् "अण्" (५-१-२७)।

शातयत् शातयत् (वि०) 1. हरितमाडुत्तिरुव, मोनचु माडुत्तिरुव. शद्लृ (शातने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. नाशपडिसुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -यन्ति. "शानच्" (३-२-१२४)। -यमानः -यमानः.

शातित शातित (वि०) 1. नाशपडिसल्पट्ट, अळिसल्पट्ट. शद्लृ (शातने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मृच्चुकुन्दतल्पशरणस्य मगधपतिशातितौजसः" माघ० १५-२४। 2. कत्तरिसल्पट्ट, तुंडुमाडल्पट्ट. "शातितप्रचुरपत्रसंहति" माघ० १४-८०।

शातितवत् शातितवत् (वि०) 1. कत्तरिसिदवनु, तुंडुमाडिदवनु, चूरुचूरागि माडिदवनु. शद्लृ (शातने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. नाशपडिसिदवनु. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -वती -वत्.

शातोदरी शातोदरी (स्त्री०) तेळुवाद होट्टे युळ्ळ हेंगसु. शातमुदरं यस्याः "ङीप्" (४-१-५५)। "आविर्भवद्घनपयोधरबाहुमूला शातोदरी युवदृशां क्षणमुत्सवोऽभूत्" माघ० ५-२३।

शात्रव शात्रव (न०) 1. शत्रुत्व, वैर, हगेतन, द्वेष. शत्रोर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। 2. शत्रुगळ समूह. शत्रूणां समूहः "अण्" (४-२-३७)। "शात्रवं भावसंहत्योः शत्रूणां शात्रवो द्विषि" मेदि०। 3. शत्रुसंबंधवाद. शत्रोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ताम्बूलीनां दलैस्तत्र रचितापानभूमयः। नारिकेलासवं योधाः शात्रवं च पपुर्यशः" रघु० ४-४२। (पुं०) 4. शत्रु, ऊगी, व्यु०. शत्रुरेव —शत्रु "अण्" (५-४-३८)। "नीते भेदं धौतधाराभिघातात् अम्भोदाभे शात्रवेणापरस्य" माघ० १८-२०।

शात्रवीय शात्रवीय (वि०) शत्रुसंबंधवाद. शात्रवस्येदम् "छः" (४-२-११४)। "उत्क्षिप्योच्चैः प्रस्फुरन्तं रदाभ्यामीषादन्तः कुञ्जरं शात्रवीयम्" माघ० १८-३८।

शाद शाद (पुं०) 1. हसुरु हुल्लु, गरिकेहुल्लु. शद्लृ (शातने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. कॆसरु. श्यति—शो (तनूकरणे) "दः" (उ० ४-९७)। "शादः स्यात् कर्दमे शष्पे" मेदि०।

शाद्हरित शादहरित (वि०) एळेय (हसुरु) हुल्लिनिंद हसुराद (भूमि). शादेर्हरितः।

शाद्वल शाद्वल (वि०) एळेय (हसुरु) हुल्लिनिंद कूडिरुव (भूमि). शादो बालतृणमस्त्यत्र — "द्वलच्" (४-२-८८)। "मुकुलितमतिशय्य बन्धुजीवं घृतजलबिन्दुषु शाद्वलस्थलीषु" किरा० १०-२७।

शान शान (पुं०) 1. सानॆकल्लु, कत्तियन्नु मसॆयुव कल्लु. शो (तनूकरणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ओरॆगल्लु.

शानपाद शानपाद (पुं०) 1. गंधद कल्लु. 2. पारियात्रवॆंब ऒंदु पर्वत.

शान्त शान्त (पुं०) 1. शान्तरस, शृंगार मॊदलाद ऒंबत्तु रसगळल्लॊंदु रस. "शृङ्गारहास्यकरुण-रौद्रवीरभयानकाः। बीभत्सोऽद्भुत इत्यष्टौ रसाः शान्तस्तथा मतः" सा० द०। शान्तरसक्कॆ शमवु स्थायिभाव. शुक्लवर्ण. इदु नारायण देव तात्त्विकवादुदु. सकलवस्तुगळू अनित्यवादुदरिंद अवुगळल्लि निःसारत्वबुद्धि अथवा परमात्म स्वरूपवु आलंबनविभाव. पुण्याश्रमगळु पुण्य तीर्थगळु सुंदरवाद अरण्यसन्निवेशगळु महात्मर सहवास इत्यादि उद्दीपन विभावगळु. रोमांच कनिकर इत्यादिगळु अनुभावगळु. भूतदयॆ निर्वेद हर्ष स्मरण इत्यादिगळु व्यभिचारिभावगळु. ई विभावानुभाव व्यभिचारि भावगळिंद कूडिद स्थायिभाव (शम) वु शान्त रसत्व हॊंदुवुदु. "शान्तः शमस्थायिभावः उत्तम-प्रकृतिर्मतः। कुन्देन्दुसुन्दरच्छायः श्रीनारायणदेवतः॥ अनित्यत्वादिनाशेषवस्तुनिःसारता तु या। परमात्म-स्वरूपं वा तस्यालम्बनमिष्यते॥ पुण्याश्रमहरिक्षेत्र-तीर्थरम्यवनादयः। महापुरुषसङ्गाद्यास्तस्योद्दीपन-रूपिणः॥ रोमाञ्चाद्याश्चानुभावाः तथा स्युर्व्यभिचारिणः। निर्वेदहर्षस्मरणमतिभूतदयादयः" सा० द० ३-२४५-४९। उदा:—"कदा वाराणस्याममरतटिनीरोधसि वसन् वसानः कौपीनं शिरसि निदधानोऽञ्जलिपुटम्। अये

गौरीनाथ त्रिपुरहर शम्भो त्रिनयन प्रसीदेत्याक्रोश-न्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान्" भर्तृ० ३-८७। (वि०) 2. शमप्रधानवाद, स्तब्धवाद, निःशब्दवाद, प्रशान्तवाद. "शान्तमिदमाश्रमपदं स्फुरति च बाहुः कुतः फलमिहास्य" शाकु० १-१४। 3. कडमेयाद, इळिमुखिवाद. "कृतोर्मिरेखं शिथिलत्वमायता शनैः शनैः शान्तरयेण वारिणा" किरा० ४-६। 4. ताळ्मे युळ्ळवनु, सहनेयुळ्ळवनु. 5. इंद्रियनिग्रहवुळ्ळवनु, योगि. "उच्छेदं जन्मनः कर्तुमेधि शान्तस्तपोधन" किरा० ११-३१। 6. सौम्यवाद, कोपतापगळिल्लद. "औदार्यादर्घसंपत्तेः शान्तं चित्त-मृषेरिव" किरा० ११-४०। 7. नाशवाद, अळिदु होद. "पाश्चात्यभागमिह सानुषु संनिषण्णाः पश्यन्ति शान्तमलसान्द्रतरांशुजालम्" माघ० ४-२२। 8. आरि होद, नंदिहोद. "शान्तार्चिषं दीपमिव प्रकाशः" किरा० १७-१६। 9. निंतुहोगिरुव, बिडुवु होंदिद, विरामहोंदिद. "निष्कम्पवृक्षं निभृत-द्विरेफं मूकाण्डजं शान्तमृगप्रचारम्" कुमा० ३-४२। 10. मृदुवाद, बिरुसिल्लद. "शान्तानुकूलपवनश्च शिवश्च पन्थाः" शाकु० ४-१०। 11. पळगिद, साधुवाद. "सायं मृगाध्यासितवेदिपार्श्वं स्वमाश्रमं शान्तमृगं निनाय" रघु० १४-७९। 12. गुणहोंदिद, वासियाद (रोग). (अव्य०) 13. निवारणे, तडे, साकु इन्नुमुंदे हेळकूडदेंदु निषेधिसुवुदं. शान्तं पापम् शान्तं पापम्। "शान्तं पापमनिर्देश्यं"। "शान्तोऽभियुक्तरसयोः पुंसि त्रिषु शमान्विते। अव्ययं वारणे शान्तम्" मेदि०।

शान्तनव शान्तनव (पुं०) शंतनुपुत्रनाद भीष्म ब्रह्मचार्य. शन्तनोरपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। "यदा तदा देवगणेन मेने शान्तं बलं शान्तनवप्रधानम्" याद० २३-२४। "स धर्मशास्त्रकुशलं भीष्मं शान्तनवं नृपः। पूजयामास धर्मेण स चैनं प्रत्यपालयत्" भा० आदि० १०८-१८।

शान्तनु शान्तनु (पुं०) चंद्रवंशद ओब्ब दोरे. ईतनिगे शंतनु एंदू हेसरु.

[स्वर्गस्थनागिद्द इक्ष्वाकुवंशद दोरे महाभीष्मनु ब्रह्मनिंद शापहोंदि भूलोकक्के इळिदुबंदु प्रतीप राजन मगनागि शांतनुवेंब हेसरिनिंद जनिसिदनु. शांतनुवु ओम्मे गंगाशीरदल्लि संचरिसुत्तिद्दाग ब्रह्मनिंद शप्तळागि भूलोकक्के इळिदु बंदिद्द रूपवतियाद गंगेयन्नु कंडु मोहगोंडनु. अवळु यावकार्यवन्माडिदरू अड्डबरबारदेंब करारिगे ओळपट्टु शांतनुवु गंगेयन्नु मदुवेयादनु. गंगेयु शांतनुविनिंद पडेद एळुमंदि पुत्ररन्नू गंगेयल्लि बिसाडुत्तिद्दळु. अल्लियवरेगू ताळ्मेयिंदिद्द राजनु एंटनेय मगुवन्नु एसेयलु यत्निसिद अवळन्नु तडेयलु होदाग गंगेयु तन्न ओप्पंदक्के भंगबंदितेंदु हेळि अष्टवसुगळ शापद विवरवन्नु तिळिसि एंटनेय मगनोडने अंतर्धान होंदिदळु. ई एंटने मगने भीष्माचार्य. शांतनुवु दाशराजन पुत्रि सत्यवतियन्नु मदुवेयागि चित्रांगद मत्तु विचित्रवीर्यरेंब मक्कळन्नु पडेदनु.] [विवरक्के "शन्तनु" पददल्लि नोडि].

शान्तम् शान्तम् (अव्य०) निवारणे, तडे, निषेध.

शान्ता शान्ता (स्त्री०) दशरथचक्रवर्तिय पुत्रि, रोमपादराजन साकुमगळु. "कन्यां दशरथो राजा शान्तां नाम व्यजीजनत्। अपत्यकृतिकां राज्ञे रोमपादाय तां ददौ" उ० रा० १-४। रोमपाद राजनु तन्न मगळाद शांतादेवियन्नु विभांडक ऋषिय पुत्रनाद ऋष्यशृंगनिगे कोट्टु मदुवे माडिदनु. ["ऋष्यशृङ्ग" पददल्लि नोडि.]

शान्ति शान्ति (पुं०) 1. इप्पत्तनाल्कु मंदिगळल्लोब्ब जैनतीर्थंकररु. (स्त्री०) 2. कामक्रोधादिगळिल्लदिरुविके. शमु (उपशमे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "विहाय शान्तिं नृप धाम तत्पुनः प्रसीद सद्येहि वधाय विद्विषाम्" किरा० १-४२। 3. उपद्रव इल्लदिरुविके, तोंदरेयिल्लदिरुविके. "जाज्वल्यमाना जगतः शान्तये समुपेयुषी" माघ० २-३। 4. निवारणे, तडे. "कौशिकेन स किल क्षितीश्वरो राममध्वर-विघातशान्तये" रघु० ११-१। 5. शांतते, नेम्मदि, सौख्य. "शान्तिः कुतस्तस्य भुजङ्गशत्रोर्यस्मिन् निबद्धानुशया सदैव" मालती० ६-१। 6. मोक्ष, मुक्ति, प्रपंचव्यापारदिंद बिडुगडे. "तदुपहित-कुटुम्बः शान्तिमार्गोत्सुकोऽभूत्" रघु० ७-७१। 7. समाधान, विश्रांति, मनस्सिन नेम्मदि. 8. शुभ, मंगळ. "शान्तिः कल्याणशमयोः" नानार्थर०।

9. ಮನೋ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ. 10. ಸಂತೋಷ, ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಲಾಭದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತೃಪ್ತಿ. "यत्किञ्चिद्वस्तु संप्राप्य स्वल्पं वा यदि वा बहु । या तुष्टिर्जायते चित्ते सा शान्तिः कथ्यते बुधैः" पद्मपु० । 11. ಪೂಜೆ ಜಪ ಹೋಮ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಅನಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿ, ಗ್ರಹಗಳು ಕ್ರೂರವಾಗಿದ್ದು ಅದರಿಂದಾಗುವ ಅಶುಭ ಫಲವನ್ನು ಜಪ ಹೋಮಾದಿಗಳಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಿಕೆ. "यथा शस्त्रप्रहाराणां कवचं विनिवारणम् । तथा दोषोपघातानां शान्तिर्भवति वारणम्" । ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಅವಿವೇಕದಿಂದ ಅನೇಕ ದುರ್ವರ್ತನೆಗಳೂ ಅದರಿಂದ ದೋಷಗಳೂ ಸಂಭವಿಸಿ ಕೆಟ್ಟ ಫಲಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ಆಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು (ಉತ್ಪಾತಾದಿಗಳು) ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಸೂಚಿಸುವುವು. ಈ ಆಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಜಪ ಹೋಮ ದಾನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಇದೇ **ಶಾಂತಿಯು**. ["उत्पात" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 12. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

शान्तिगृह ಶಾಂತಿಗೃಹ (ನ०) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಗೃಹ, ಶ್ರಮ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆಯುವ ಗೃಹ. 2. ಯಾಗವಾದ ನಂತರ ಶಾಂತಿಯ ಕಲಶತೀರ್ಥದಿಂದ ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ಗೃಹ.

शाप ಶಾಪ (पुं०) 1. ಕೆಡಕನ್ನು ಬಯಸಿ ಆಡುವ ಆಕ್ರೋಶದ ಮಾತು. शप (आक्रोशे) "घञ्" (३-३-१८) । "कश्चित्कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारात्प्रमत्तः शापेनास्तंगमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्तुः" मेघ० १-१ । 2. ಬೈಗಳು. 3. ಶಪಥ, ಆಣೆ, ಸತ್ಯ, ಪ್ರಮಾಣ. "शापः शपथ आक्रोशे" हेम० । 4. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. "आक्रोशाभीषङ्गाक्षेपाः" अभि० चि० । 5. ಉಪದ್ರವ, ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ. "उवास रजनीं तत्र ताटकाया वने सुखम् । मुक्तशापं वनं तच्च तस्मिन्नेव तदाहनि" रामा० ।

शापग्रस्त ಶಾಪಗ್ರಸ್ತ (वि०) ಶಾಪದಿಂದ ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾಗಿರುವ, ಕೆಡಕಾಗಲೆಂಬ ಕೋಪದ ಮಾತಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ, ಕೋಪದ ಮಾತಿನ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ. शापेन ग्रस्तः ।

शापमुक्त ಶಾಪಮುಕ್ತ (वि०) ಕೋಪದ ಮಾತಿನ ಫಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದ. शापान्मुक्तः ।

शापमुक्ति ಶಾಪಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) ಆಣಿಪ್ಪದ ಮಾತಿನ ಫಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. शापान्मुक्तिः । **-मोक्षः -ಮೋಕ್ಷಃ**.

शापयन्त्रित ಶಾಪಯಂತ್ರಿತ (वि०) ಶಾಪದ ಫಲದಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. शापेन यन्त्रितः ।

शापास्त्र ಶಾಪಾಸ್ತ್ರ (पुं०) ಮುನಿ, ಋಷಿ, ತಪಸ್ವಿ. शाप एवास्त्रं यस्य । "ऋषयः शापास्त्राः सत्यवचसः" त्रिकाण्ड० । "अवेक्ष्य रामं ते तस्मिन्न प्रजह्रुः स्वतेजसा । त्राणाभावे हि शापास्त्राः कुर्वन्ति तपसो व्ययम्" रघु० १५-३ ।

शाफरिक ಶಾಫರಿಕ (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವವನು. शफरान् मत्स्यान् हन्ति—"ठक्" (४-४-३५) ।

शाबर ಶಾಬರ (पुं०) 1. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. शबरस्यायम् "अण्" (४-३-१२०) । 2. ಪಾಪ. 3. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. (स्त्री०) **-री -ರೀ**. 4. ವನುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. "शाबरी शूकशिम्ब्यां स्यात् पुंसि पापापराधयोः । लोध्रे च" मेदि० ।

शाब्द ಶಾಬ್ದ (वि०) 1. ಶಬ್ದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಂಟಾದ. शब्दस्यायम् "अण्" (४-३-१२०) । 2. ಶಬ್ದಮಯವಾದ, ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪದ. "शाब्दस्य हि ब्रह्मण एष पन्थाः यन्नामभिर्ध्यायिति धीरपार्थैः" भाग० २-२-२ । (स्त्री०) **-ब्दी -ಬ್ದೀ**. 3. ಸರಸ್ವತಿ, ವಾಗ್ದೇವಿ.

शाब्दबोध ಶಾಬ್ದಬೋಧ (पुं०) ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನ, ಶಬ್ದಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆರ್ಥಜ್ಞಾನ. शब्दाज्जायमानः बोधः । शब्दज्ञानकरणकं ज्ञानं वा । ಆರ್ಥಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಲು ಪದಜ್ಞಾನವು ಸಾಧನ. ಪದಾರ್ಥಗಳ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯು ವ್ಯಾಪಾರ. ಶಾಬ್ದಬೋಧವು ಫಲ. **शाब्दबोध लक्षणः** "शक्तिलक्षणान्यतरसंबन्धेन पदजन्यपदार्थस्मृतित्वावच्छिन्नकारणतानिरूपितकारणत्वम्" । "गामानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಗೋಪದದಿಂದ "एकसम्बन्धिज्ञानमपरं स्मारयति" ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ್ದ ಹಸುವಿನ ಸ್ಮರಣೆ ಬಂದು ಒಂದು ಗೋ (ಹಸು) ವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು. ಆನಂತರ गोकर्मकानयनानुकूलव्यापारवान् त्वम् ಎಂದು ಶಾಬ್ದಬೋಧವುಂಟಾಗುವುದು.

शाब्दिक ಶಾಬ್ದಿಕ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು (ವ್ಯೈಯಾಕರಣ). शब्दशास्त्रं शब्दसाधुताज्ञापकं शास्त्रं वेत्त्यधीते वा "ठक्" (४-२-५९) । 2. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು. शब्दं करोति शब्दविषये प्रकृतिप्रत्ययविभागपूर्वकज्ञानं करोति शब्द

"ठक्" (४-४-३४)। **ಆದಿಶಾಬ್ದಿಕರು:** (1) इन्द्रः (2) चन्द्रः (3) काशकृत्स्नः (4) आपिशलिः (5) शाकटायनः (6) पाणिनिः (7) अमरः ಮತ್ತು (8) जैनेन्द्रः। ಇವರು ಎಂಟು ಮಂದಿ ಶಾಬ್ದಿಕರು.

शामित्र ಶಾಮಿತ್ರ (न०) 1. पशुबन्धन, यज्ञपशुमನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. 2. पशुहिंसन, यज्ञपशುವಿನ ವಧೆ. "इहोपहूतो भगवान् मृत्युः शामित्रकर्मणि। न कश्चिन्म्रियते तावद्यावदास्त इहान्तकः" भाग० १-१६-८।

शामील ಶಾಮೀಲ (न०) 1. भस्म, ಬೂದಿ. शम्या विकारः अवयवो वा "श्लञ्" (४-३-१४२)। (स्त्री०) -ली -लिः. 2. स्रुक्कु, ಆಜ್ಯಪಾತ್ರೆ.

शाम्बरी ಶಾಂಬರೀ (स्त्री०) शंबरನೆಂಬ ದೈತ್ಯನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಮಾಯೆ, ಇಂದ್ರಜಾಲ, ತಕ್ಕು. यःक्षिणं ವಿದ್ಯೆ. शम्बरेण निर्वृत्ता। शम्बरस्यायं वा "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

शाम्भव ಶಾಂಭವ (पुं०) 1. ईश्वरन ಪುತ್ರ. शम्भोरपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಗುಗ್ಗುಳ. 4. ವಿಷ. (न०) 5. ದೇವದಾರು ಮರ. (वि०) 6. ईश्वरन ಭಕ್ತ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು. 7. ईश्वरन ಸಂಬಂಧವಾದ. शम्भोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अमोघं शाम्भवं बीजं सद्यो नद्योज्झितं महत्" कुमा० १०-५७।

शाम्भवी ಶಾಂಭವೀ (स्त्री०) 1. ಹಸುರು ಗರಿಕೆ. 2. दुर्गादेवि, पार्वति.

शार ಶಾರ (पुं०) 1. वायु, ಗಾಳಿ. शीर्यन्ते पर्ण-फलादीनि अनेन शृणाति वा—शृ (हिंसायाम्) "घञ्" (वा० ३-३-२१)। 2. कर्बुरवर्ण, चित्रवर्ण. शीर्यन्ते चित्रीक्रियन्ते पटादयः अनेन—कर० "घञ्" (वा० ३-३-२१)। 3. ಪಗಡೆಕಾಯಿ. "कालः कल्यो भुवनफलके क्रीडति प्राणिशारैः" भर्तृ० ३-४२। (वि०) 4. चित्रवर्ण, ನಾನಾಬಣ್ಣದ. "शारः स्यात् शबले वाच्यलिङ्गः पुंसि समीरणे। अक्षोपकरणे" मेदि०। 5. हिंसिसुव, ಪೀಡಿಸುವ.

शारङ्ग ಶಾರಂಗ (पुं०) 1. हरिण, ಜಿಂಕೆ. शार्यते आतपादिना—शृ (हिंसायाम्)+णिच् "अङ्गच्" (उ० १-१२०)। शारं कर्बुरमङ्गं यस्य वा पृषो०। 2. चातक पक्षि, ಮಳೆಗುಟುಕಿನ ಹಕ್ಕಿ. 3. गज, ಆನೆ. 4. भ्रमर, ದುಂಬಿ. 5. मयूर, ನವಿಲು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६३)। -ङ्गी -ङ्गिः.

शारद ಶಾರದ (पुं०) 1. संवत्सर, ವರ್ಷ. 2. ಬೆಳೆಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ. शरदि पुष्यति—"अण्" (४-३-४३)। "सप्तपर्णे विशालत्वक् शारदो विषमच्छदः" अम०। (न०) 3. धान्य, ಪೈರುಗಳ ಫಲ. (वि०) 4. नूतन वाद, ಹೊಸದಾದ. 5. शरदृतुವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. शरदः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "दिवसं शारदमिव प्रारम्भसुखदर्शनम्" रघु० १०-९। 6. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ. 7. शरदृतुವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "वासन्तशारदैर्मेद्ध्यैर्मुन्यन्नैः स्वयमाहृतैः" मनु० ६-११। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। 8. ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಾಚುವ ಸ್ವಭಾವದ. (स्त्री०) -री -रिः. 9. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. 10. ಏಳೆಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ. "शारदोऽब्दे स्त्रियां तोयपिप्पली-सप्तपर्णयोः। शस्ये क्लीबं शरज्जाते नूतनाप्रतिभे त्रिषु" मेदि०। -रा -दा. 11. दुर्गादेवि. 12. सरस्वति. 13. ಒಂದು ವಿಧ ವೀಣೆ.

शारदक ಶಾರದಕ (पुं०) कुश, ದರ್ಭೆ. शरद् "वुञ्" (४-३-२७)।

शारि(री) ಶಾರಿ(ರೀ) (स्त्री०) 1. शारिकापक्षि. शृ (हिंसायाम्) "इञ्" (उ० ४-१२७)। "शारीं चरन्तीं सखि मारयेताम्" नैष० ६-७१। 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವ ಆನೆಯ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಚಿತ್ರಗಂಬಳಿ. "शारिमशकदधिरोपयितुं द्विरदे मदच्युति जनः कथंचन" माघ० १५-७७। (पुं०) 3. ಪಗಡೆ ದಾಳ. "शारिः कुञ्जरपर्याणे शकुनौ द्यूतसाधने" हेम०। 4. ಚದುರಂಗದ ಕಾಯಿ. "शारिर्नाऽक्षोपकरणे स्त्रियां शकुनिकान्तरे। युद्धार्थंगजपर्याणे व्यवहारान्त-रेऽपि च" मेदि०।

शारिका ಶಾರಿಕಾ (स्त्री०) 1. शारिका पक्षि. "शारिकेव मणिपञ्जरस्थिता" यादo १७-२८। 2. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಸಾಧನ. 3. ಚದುರಂಗದ ಕಾಯಿ. शारि स्वार्थे "कन्"।

शारित ಶಾರಿತ (वि०) ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳುಂಟಾಗಿರುವ, चित्रवर्णवागिरुव. शारोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "स्थिरद्विरेफाञ्जनशारितोदरैर्विसारिभिः पुष्पविलोचनैर्लताः" किरा० ८-११।

शारिफल ಶಾರಿಫಲ (न०) 1. ನೆತ್ತವಾಡುವ ಹಲಗೆ, ಪಗಡೆಯಾಟದ ಹಾಸು. शारीणां फलम् फलकम्।

2. ಪಗಡೆಯಕಾಯಿ. "अष्टापदं शारिफलम्" अम०। -फलकम् -ಫಲಕಮ್.

शारिवा ಶಾರಿವಾ (स्त्री०) ಸೊಗದೆ ಗಿಡ. शारिरस्त्यस्याः "वः" (वा० ५-२-१०९)। "गोपी श्यामा शारिवा स्यात् अनन्तोत्पलशारिवा" अम०। "एकं वै शारिवामूलं सर्वव्रणनिवारणम्"।

शारीर ಶಾರೀರ (वि०) 1. ಶರೀರ ಸಂಬಂಧವಾದ, ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. शरीरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। **ಶರೀರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅವಯವಗಳು:** "मस्तकोदरपृष्ठनाभिललाटनासाचिबुकबस्तिग्रीवा इत्येता एकैकाः। कर्णनेत्रभ्रूशङ्खांसगण्डकक्षस्तनवंक्षणवृषणपार्श्वस्फिग्जानुकूर्परबाहूरुप्रभृतयो द्वे द्वे विंशतिरङ्गुलयः स्रोतांसि च" सुश्रुत० शारीर० ५-४। [ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಷ್ಟದುಃಖಗಳಿಗೆ "जीव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. ಎಲುಬುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಗೆ "अस्थि" ಪದದಲ್ಲೂ ಸಂಧಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಗೆ "मण्डल" ಪದದಲ್ಲೂ ನೋಡಿ.] **ಶರೀರದ ವಿಭಾಗ:** सप्त त्वचः सप्त धातवः सप्ताशयाः चतुर्विंशतिधमन्यः। 2. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. (पुं) 3. ಜೀವಾತ್ಮ. 4. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. "शारीरं देहजे वृषे" हेम०। (न०) 5. ಶಾರೀರತಪಸ್ಸು. ["तपस्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

शारीरक ಶಾರೀರಕ (न०) 1. ಬಾದರಾಯಣಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ. शरीरमेव शारीरम् कुत्सायां "कः" (५-३-७४)। शरीरस्यायं शारीरः जीवात्मा—स्वार्थे "कः" इति वा। शारीरकमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। "शारीर" ಪದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ "वृद्धाच्छः" ಸೂತ್ರದಿಂದ "छ" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು शारीरकीयः ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಅಭೇದೋಪಚಾರದಿಂದ "शारीरक" ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ. सि० कौ०। जगच्छरीरकपरमात्मप्रतिपादकशास्त्र, ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಪ್ರತಿಪಾದಕಶಾಸ್ತ್ರ, ವೇದಾಂತ. ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ. जगच्छरीरकपरमात्मा शारीरः, तद्विषयं शास्त्रम्। "तस्यैष एव शारीर आत्मा" श्रुतिः। शारीरं कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। इति वा। ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರನಿಬಂಧಕ್ಕೆ ಶಾರೀರಕಸೂತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಬಾದರಾಯಣಸೂತ್ರನಿಬಂಧಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮತಾನುಸಾರ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. (वि०) 2. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. शरीरके भवम् "अण्" (४-३-५३)।

शारीरकीय ಶಾರೀರಕೀಯ (वि०) ["शारीरक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

शारीरिक ಶಾರೀರಿಕ (वि०) ಶರೀರದಿಂದ ಉಂಟಾದ. शरीरेण निर्वृत्तम् "ठक्" (५-१-७९)।

शारुक ಶಾರುಕ (वि०) ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು. शृ(हिंसायाम्) "उकन्", (३-२-१५४)।

शार्क ಶಾರ್ಕ (पुं०) ಸಕ್ಕರೆ.

शार्कक ಶಾರ್ಕಕ (पुं०) 1. ಹಾಲಿನ ಮೇಲಿನ ನೊರೆ. 2. ಸಕ್ಕರೆಯ ಮಿಠಾಯಿ, ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಸಕ್ಕರೆ, ಖಂಡಸಕ್ಕರೆ. "शार्कंकः स्याद्दुग्धफेनशर्करापिण्डयोः पुमान्" मेदि०। (वि०) 3. ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಕ್ಕರೆ ಮಿಶ್ರವಾದ.

शार्कर ಶಾರ್ಕರ (वि०) 1. ನುರುಜುಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಭೂಮಿ), ಸಣ್ಣ ಬಿಣಚುಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ನೆಲ). शर्करास्त्यत्र "अण्" (५-२-१०५)। 2. ಸಕ್ಕರೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. शर्करायाः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಸಕ್ಕರೆಗೆಸಮಾನವಾದ. शर्करेव "अण्" (५-३-१०७)। 4. ಸಕ್ಕರೆ ಮಿಶ್ರವಾದ, ಸಕ್ಕರೆಯೊಡನೆ ಬೆರೆತಿರುವ. शर्कराऽस्यस्य "अण्" (५-२-१०४)। (पुं०) 5. ಹಾಲಿನ ಮೇಲಿನ ನೊರೆ. "शर्करःस्याद्दुग्धफेनशर्करान्वितदेशयोः" मेदि०। 6. ಖಂಡಸಕ್ಕರೆ. 7. ಕಾಕಂಬಿ. 8. ಕಿನೆ.

शार्करिक ಶಾರ್ಕರಿಕ (वि०) ನುರುಜುಕಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ. शर्करा वा "ठक्" (४-२-८४)। पक्षे "ठच्" (४-२-८०)। **शार्करिकम्** ಶಾರ್ಕರಿಕಮ್. पक्षे "छः" (४-२-८४)। **शार्करीयम्** ಶಾರ್ಕರೀಯಮ್. वराहादित्वात् "कक्" (४-२-८०)। **शार्करकम्** ಶಾರ್ಕರಕಮ್.

शार्ङ्ग ಶಾರ್ಙ್ಗ (न०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಧನುಸ್ಸು. शृङ्गस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)। "विव्याध बाणानुचरानयोध्यः शार्ङ्गोदधेरूर्मिनिभैः शरौघैः" याद० २०-४५। "शार्ङ्गं धनुर्मित्रमिव द्वितीयः" माघ० ३-२०। 2. ಧನುಸ್ಸು. ಬಿಲ್ಲು. "शार्ङ्गं विष्णुधनुर्भेनुः" हेम०। "शार्ङ्गंकूजितविज्ञेयप्रतियोधे रजस्यभूत्" रघु० ४-६२। 3. ಹಸಿಶುಂಠಿ. (वि०) 4. ಶೃಂಗಸಂಬಂಧವಾದ. शृङ्गस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

शार्ङ्गधन्वन् ಶಾರ್ಙ್ಗಧನ್ವನ್ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. शार्ङ्गं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३२)।

"शार्ङ्गाख्यं धनुरस्येति शार्ङ्गधन्वा प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "शङ्खभृन्नन्दकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः" वि० स०। **-पाणिः-पाणिः**। "शकटमिव महीयः शैशवे शार्ङ्गपाणेः" माघ० ११-३।

शार्ङ्गिन् शार्ङ्गिन् (पुं०) 1. महाविष्णु, श्रीकृष्ण, नारायण. शार्ङ्गमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "सत्यानुरक्तं नरकस्य जिष्णवो गुणैर्नृपाः शार्ङ्गिणमन्वयासिषुः" माघ० १२-३। "धर्मसंरक्षणार्थैव प्रवृत्तिर्भुवि शार्ङ्गिणः" रघु० १५-४। (वि०) 2. धनुस्सन्नु हिडिदिरुव.

शार्दूल शार्दूल (पुं०) 1. व्याघ्र, हुलि. शृणाति —शॄ (हिंसायाम्) "ऊलच्" (उ० ४-९०)। दुगागमः वृद्धिश्च (ग० २०३)। "स देवदारुद्रुमवेदिकायां शार्दूलचर्मव्यवधानवत्याम्" कुमा० ३-४४। 2. शरभमृग. 3. ऒब्ब राक्षस. 4. (उत्तर पदवादाग) उत्तम, श्रेष्ठ. "उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमाह्निकम्" रामा०। "शार्दूलो राक्षसान्तरे। व्याघ्रे च पशुभेदे च सप्तमे तूत्तरःस्थितः" मेदि०। "स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्षभकुञ्जराः। सिंहशार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः" अम०।

शार्दूलविक्रीडित शार्दूलविक्रीडित (न०) वृत्त रत्नाकरोक्तवाद हत्तोंबत्तनेय छंदस्सिन ऒंदु वृत्त, प्रति पादददल्लू हत्तोंबत्तु अक्षर गळिरुव ऒंदु वृत्त. इदर लक्षण : प्रति पाद दल्लू मसज सतत गणगळू ऒंदु गुरुवर्णवू इरुवल्लि शार्दूलविक्रीडित वृत्त. "सूर्याश्वैर्मसजास्ततः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितम्" वृ० र०।

गणविन्यासः

म स ज स त त गु।
ऽऽऽ ।।ऽ ।ऽ। ।।ऽ ऽ।। ऽ।। ऽ

"काकुत्स्थोऽप्यथ रक्षसामधिपतेर्वाग्वागुरावेष्टिते कृत्वा हाटकताटकेयहरिणे शार्दूलविक्रीडितम्" चं० रा०।

शार्वर शार्वर (वि०) 1. रात्रियल्लिरुव. शर्वर्यां भवम् "अण्" (४-३-५३)। "नूनमुन्नमति यज्वनां पतिः शार्वरस्य तमसो निषिद्धये" कुमा० ८-५८। 2. रात्रिसंबंधवाद. शर्वर्यां इदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. घातुक, हिंसिसुवनु, कॊल्लुवनु, क्रूर. (न०) 4. अंधकार, कत्तलॆ. "शार्वरन्त्वन्धतमसे घातुके मेद्यलिङ्गकम्" मेदि०।

शार्वरी शार्वरी (स्त्री०) 1. रात्रि. 2. प्रभव मॊदलाद अरवत्तु संवत्सरगळल्लि मूवत्तनाल्कनेय संवत्सर.

शाल शाल (पुं०) 1. प्राकार, सुत्तुगोडे, कोटॆ. शल्यते—शल (गतौ) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। "प्राकारो वरणः शालः" अम०। "बृहन्मणिशिलाशालं गुप्तावपि मनोहरम्" कुमा० ६-३८। 2. साल वृक्ष, मत्तिमर. 3. ऒंदु जातिय मीनु. 4. शालिवाहन राजु. "शालो हालनृपे मत्स्यप्रभेदे सर्जपादपे" विश्व०। 5. वृक्ष, मर.

शालग्राम शालग्रामु (पुं०) 1. विष्णुविन ऒंदु मूर्ति. शालग्रामव नेपाळदेशदल्लि गंडकी नदियल्लि जलचर कीटगळिंद कॊरेयल्पट्ट चक्रदिंद कूडिद शिले. 2. ऒंदु क्षेत्र, मेले कंड शालग्रामगळु उत्पत्तियागुव स्थळ. इल्लि गंडकी नदियु प्रवहिसुवुदु. "शालग्राम इति ख्यातो विष्णुरद्भुतकर्मकः" भा० वन० ८२-१२४। लक्षण भेददिंद शालग्राम मूर्तिगळ भेदज्ञान वुंटागुवुदु. "एकद्वारे चतुश्चक्रं वनमालाविभूषितम्। नवीननीरदाकारं लक्ष्मीनारायणाभिधम्॥ एकद्वारे चतुश्चक्रं नवीननीरदोपमम्। लक्ष्मीजनार्दनं ज्ञेयं रहितं वनमालया"॥ **रघुनाथः** "द्वारद्वये चतुश्चक्रं गोष्पदेन समन्वितम्। रघुनाथाभिधं ज्ञेयं वेष्टितं वनमालया"॥ **दधिवामन मूर्तिः** "अतिक्षुद्रं द्विचक्रं तु नवीननीरदप्रभम्। दधिवामनं विज्ञेयं गृहिणां च सुखप्रदम्"॥ **श्रीधर मूर्तिः** "अतिक्षुद्रं द्विचक्रं च वनमालाविभूषितम्। श्रीधरं देवि विज्ञेयं श्रीपदं गृहिणां सदा"॥ **श्री नृसिंह मूर्तिः** "अतीव विस्तृतास्यं च द्विचक्रं विकटं सति। नरसिंहाभिधं ज्ञेयं सद्यो वैराग्यदं नृणाम्"॥ **श्री लक्ष्मीनृसिंह मूर्तिः** "द्विचक्रं विस्तृतास्यं च वनमालासमन्वितम्। लक्ष्मीनृसिंहं विज्ञेयं गृहिणां सुखदं सदा"॥ "शालग्रामशिला यत्र तत्र सन्निहितो हरिः। तत्रैव लक्ष्मीर्वसति सर्वतीर्थसमन्विता"॥ स्त्रीयरिगॆ शालग्राम पूजाधिकारविल्ल. "शालग्रामं पूजयित्वा गृहस्थो मोक्षमाप्नुयात्। न कदाचित् स्त्रिया कार्यं शालग्रामस्य पूजनम्" पाद्मपु०।

शालङ्कायन शालंकायन (पुं०) 1. ऒब्ब ऋषि. शलङ्कस्यापत्यं पुमान् "फक्" (४-१-९९)। 2. नंदि. "शालङ्कायन उद्दिष्टो मुनिभेदे च नन्दिनि" मेदि०।

शालनिर्यास शालनिर्यास (पुं०) ಮತ್ತಿಮರದ ಹಾಲು, ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ರಸ. "सेव्यमानो सुखस्पर्शैः शालनिर्यासगन्धिभिः" रघु० १-३८।

शालपर्णी शालपर्णी (स्त्री०) ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆಮರ. "विदारिगन्धांशुमती शालपर्णी स्थिरा ध्रुवा" अम०।

शालभञ्जिका शालभञ्जिका (स्त्री०) ಪುತ್ಥಳಿ, ದಂತ ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬೊಂಬೆ. शालेन भज्यते—भञ्जो (आमर्दने) "क्वुन्" (उ० २-३३)। "बहुरूपकशालभञ्जिकामुखचन्द्रेषु कलङ्करङ्कवः" नैष० २-८३।

शालयेष्ट शालयेष्ट (पुं०) ಮತ್ತಿಮರದ ಹಾಲು, ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ರಸ.

शालसार शालसार (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 2. ಹಿಂಗು. "शालसारो द्रुमे हिङ्गौ" विश्व०।

शाला शाला (स्त्री०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. शलन्त्यत्र—शल (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "सा मन्दुरासंश्रयिभिस्तुरङ्गैः शालाविधिस्तम्भगतैश्च नागैः" रघु० १६-४१। 2. ಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಮನೆಯ ಕೊಠಡಿ. "गृहैर्विशालैरपि भूरिशालैः" माघ० ३-५०। 3. ಮರದ ಸ್ಕಂಧದಿಂದ ಹೊರಡುವ ರೆಂಬೆ. "शाला द्रुस्कन्धशाखायां गृहगेहैकदेशयोः" मेदि०।

शालाकिन् शालाकिन् (पुं०) 1. ಶಸ್ತ್ರವೈದ್ಯ. 2. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ.

शालाजिर शालाजिर (पुं०) ಮಣ್ಣಿನ ಶ್ರಾವೆ. "स्याच्छरावस्तु मार्तिकः। शालाजिरः पार्थिवश्च मृत्कांस्यम्" त्रिकाण्ड०।

शालातुरीय शालातुरीय (पुं०) ಪಾಣಿನಿಮಹರ್ಷಿ.

शालामृग शालामृग (पुं०) ನಾಯಿ. शालाया मृगः। "शालामृगोऽस्थिभक्षो ग्राममृगो मण्डलः कपिलः" हारा०।

शालार शालार (न०) 1. ಆನೆಯ ಕಾಲಿನ ಉಗುರು. 2. ಸೋಪಾನ, ಮಟ್ಟಲು. 3. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಪಂಜರ, ಬೋನು, ಗೂಡು. शालां ऋच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "शालारं स्यात् हस्तिनखे सोपाने पक्षिपञ्जरे" मेदि०।

शालावृक शालावृक (पुं०) 1. ನಾಯಿ. 2. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. 3. ವಾನರ, ಕಪಿ. "शालावृकः शृगाले स्यात्सारमेये वलीमुखे" मेदि०। 4. ಜಿಂಕೆ. 5. ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು.

शालि शालि (पुं०) 1. ಬತ್ತ, ನೆಲ್ಲು. शाल्यते—शल (चलने)+णिच् "इः" (उ० ४-१३९)। "अमी पृथुस्तम्बभृतः पिशङ्गतां गता विपाकेन फलस्य शालयः" किरा० ४-२६। 2. ಪುನಗುಬೆಕ್ಕು. "शालिस्तु कलमादौ च गन्धमार्जारके पुमान्" मेदि०।

शालिगोपी शालिगोपी (स्त्री०) ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆ ಕಾಯುವ ಹೆಂಗಸು. "आकुमारकथोद्घातं शालिगोप्यो जगुर्यशः" रघु० ४-२०।

शालिन् शालिन् (वि०) (ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) 1. ಪಡೆದಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ, ಕೂಡಿರುವ. शल (चलनसंवरणयोः) "णिनिः" (३-१-१३४)। "प्रभवन्त्यभिमानशालिनां मदमुत्तम्भयितुं विभूतयः" किरा० २-४८। 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. "गलद्दुकूलस्तनशालिनोरसा" किरा० ८-१७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। शालिनी शालिनी. "संपत्तिः किसलयशालिनीलतानाम्" किरा० ७-२८। "अलघूपलपङ्क्तिशालिनीः" माघ० १६-७६।

शालिनी शालिनी (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ.

ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:

"शालिन्युक्ता म्तौतगौ गोऽब्धिलोकैः" वृ० र०।

ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:

म त त गु गु।
ऽऽऽ ऽ।ऽ ऽ।ऽ ऽ ऽ

शालिपर्णी शालिपर्णी (स्त्री०) ಕಾಡು ಉದ್ದಿನ ಗಿಡ.

शालिपिष्ट शालिपिष्ट (न०) ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲೆ.

शालिवाहन शालिवाहन (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಜ, ಒಬ್ಬ ಶಕಪುರುಷ.

शालिहोत्र शालिहोत्र (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "अश्वकिल्की हरिक्रान्तः शालिहोत्रश्च मुद्गभुक्" त्रिकाण्ड०। 2. ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. ಈ ಋಷಿಯಿಂದ ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರವು ರಚಿತವಾಯಿತು.

शालीन शालीन (वि०) ದಿಟ್ಟತನವಿಲ್ಲದವನು, ಸಂಕೋಚ ಸ್ವಭಾವದವನು. शालाप्रवेशमर्हति—शालाप्रवेश "खञ्" (५-२-२०)। उत्तरपदलोपः निपा०। "लोकालोकव्याहतं घर्मरश्मेः शालीनं वा धाम नालं प्रसर्तुम्" माघ० १६-८३।

शालीनता शालीनता (स्त्री०) सङ्कोचद स्वभाव, दिट्टतनविल्लदिरुविके. शालीनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

शालीय शालीय (वि०) 1. शालेयल्लि हुट्टिद. शालायां जातः "छः" (४-२-११४)। 2. शालेयल्लिरुव. शालायां भवः "छः"। 3. शालेय सम्बन्धवाद. शालाया इदम्। "छः"।

शालु शालु (पुं०) 1. कषाय द्रव्य. 2. भेक, कप्पे. 3. ओंदु सुगन्धद्रव्य. (न०) 4. तावरेय गेड्डे.

शालूक शालूक (पुं०) 1. भेक, मण्डूक, कप्पे. 2. तावरेय गेड्डे. शल (गतौ) "ऊकण्" (उ० ४-४२)। "शालूकमेषां कन्दः स्यात्" अम०।

शालूर शालूर (पुं०) भेक, मण्डूक, कप्पे. शल (गतौ) "ऊरः" (उ० ४-९०)।

शालेय शालेय (न०) 1. बत्तवन्नु बेळेयुव भूमि. शालीनां भवनं क्षेत्रम् "ढक्" (५-२-२)। (पुं०) 2. सब्बसिगेसोप्पु. "क्षेत्रं व्रीहेयशालेयम्" अम०। "शालेयः स्यात् शीतशिवा छत्रा मधुरिका मिसिः" अम०।

शालोत्तरीय शालोत्तरीय (पुं०) पाणिनि महर्षि. शालोत्तरे ग्रामे भवः "छः" (४-२-११४)।

शाल्मलि शाल्मलि (पुंस्त्री०) 1. बूरुगद मर. शालयति—शल (सञ्चलने) "विवप्" मल (धारणे) "इन्" (उ० ४-११८)। शाल् चासौ मलिञ्च। 2. सप्तद्वीपगळल्लोंदु द्वीप. ["द्वीप" पददल्लि नोडि]. 3. ओंदु नरक. "शाल्मलिः तरुभेदे स्यात् द्वीपभेदेऽपि च द्वयोः" मेदि०।

शाल्मलिन् शाल्मलिन् (पुं०) गरुडपक्षि.

शाल्मलिस्थ शाल्मलिस्थ (पुं०) गरुडपक्षि. "शाल्मलौ तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

शाल्मली शाल्मली (स्त्री०) 1. बूरुगद मर. शाल्मलि—वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ओंदु नरक.

शाल्मलीवेष्ट शाल्मलीवेष्ट (पुं०) बूरुगद मरद अंटु.

शाल्व शाल्व (पुं०) 1. ओंदु देश. 2. शाल्वदेशद राज "ये चान्ये कालयवनशाल्वरुक्मिद्रुमादयः" माघ० २-९८।

शाव शाव (पुं०) 1. यावुदादरू पशुसामान्यद मरि. शव (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)। "क्व वयं क्व परोक्षमन्मथो मृगशावैः सममेधितो जनः" शाकु० २-१८। (वि०) 2. मृतदेहसंबंधवाद. शवस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. मरणनिमित्त्व वाद. "दशाहं शावमाशौचं सपिंडेषु विधीयते" मनु० ५-५९।

शावक शावक (पुं०) शिशु, मरि. शाव एव—स्वार्थे "कन्"।

शाश्वत शाश्वत (पुं०) 1. विष्णु, नारायण. शश्वदित्यव्युत्पन्नं प्रातिपदिकम्—तत्र भवः "अण्" (४-३-५३)। अनवरतजगद्व्यापारप्रवाहत्वेन शश्वद्ध्रुवः नित्यः। "अव्युच्छिन्नास्ततस्त्वेते सर्गस्थित्यन्तसंयमाः। अतः सदा प्रवाहत्वात् नित्यः शाश्वत उच्यते" इति निरुक्तिः। "अग्राह्यः शाश्वतः कृष्णः" वि० स०। 2. परशिव, परमेश्वर. "प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च नियतः शाश्वतो ध्रुवः" भा०। (वि०) 3. नित्यवाद, स्थिरवाद, एंदेंदिगू इरुव. "त्वमेव हव्यं होता च भोज्यं भोक्ता च शाश्वतः" कुमा० २-१५। "शाश्वतस्तु ध्रुवो नित्यसदातनसनातनाः" अम०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। "मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः" चं० रा०। (अव्य०) 4. शाश्वतवागि, एंदेंदिगू, स्थिरवागि.

शाष्कुलिक शाष्कुलिक (न०) चक्कुलिगळ समूह, चक्कुलिगळ राशि. शष्कुलीनां समूहः "ठक्" (४-२-४७)।

शासक शासक (वि०) 1. आळुवनु, प्रभुत्व नडसुवनु. शास्ति—शासु (अनुशिष्टौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "शाधि शासक जगत्त्रयस्य मामाश्रवोऽस्मि भवतः सहानुजः" माघ० १४-११। 2. दंडिसुवनु, शिक्षिसुवनु. 3. आज्ञे माडुवनु. 4. सलहे कोडुवनु.

शासत् शासत् (वि०) 1. आळुत्तिरुव, पालिसुत्तिरुव, रक्षिसुत्तिरुव. शासु (अनुशिष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "पृथिवीं शासतस्तस्य पाकशासनतेजसः" रघु० १०-१। 2. आज्ञे माडुत्तिरुव. "इति शासति सेनान्यां गच्छतस्तानने कधा" किरा० १५-२९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। शासती शासति. 3. दंडिसुत्तिरुव, शिक्षिसुत्तिरुव.

शासन शासन (न०) 1. आज्ञे, आदेश, आप्पण. शासु (अनुशिष्टौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भेद्याः शत्रोरभिव्यक्तशासनैः सामवायिकाः" माघ० २-११३। "शासनेऽपि गुरुणि व्यवस्थितं कृत्यवस्तुषु नियुङ्क्ष्व कामतः" माघ० १४-१५। 2. शिक्षे, दंडने. "तव शासनमाशु भूपतिः परवानद्य यतस्त्वयैव सः" माघ० १६-४। 3. कानूनु, कट्टळे, कायिदे. 4. राजनिंद कॊडल्पट्ट सन्नदु, भूमि मॊदलादुवुगळ वर्गपत्र. 5. आज्ञे, आणति, विधि. "इति क्षितीशो नवतिं नवाधिकां महाक्रतूनां महनीयशासनः" रघु० ३-६१। 6. सेवेय आज्ञे. "शासनं पशुपतेः स कुमारः" कुमा० १२-५८। 7. आधिकार, प्रभुत्व. "अनन्यशासनामुर्वीं शशासैकपुरीमिव" रघु० १-३०। 8. सूचने, सलहे. 9. करारु, ऒडंबडिके, ऒप्पंद. 10. नाशपडिसुवुदु. 11. शास्त्र, आधारपूर्वक तिळिवळिकेयन्नु उंटुमाडुव ग्रंथ. 12. नियंत्रण, हतोटेयल्लिट्टुकॊळ्ळुवुदु. "शासनं राजदत्तोक्यौ लेखाज्ञाशास्त्रशास्तिषु" विश्व०। 13. आळुवुदु.

शासनीय शासनीय (वि०) 1. शिक्षिसल्पडुव, दंडिसल्पडुव. शासु (अनुशिष्टौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. आळल्पडुवनु. 3. आज्ञे माडल्पडुवनु. 4. शिक्षिसबेकाद. 5. आळबेकाद. 6. आज्ञापिसबेकाद. "तथ्यः" (३-१-९६)। **-सितव्यः-सितव्य**।.

शासित शासित (वि०) 1. आज्ञे माडल्पट्ट. शासु (अनुशिष्टौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. आळल्पट्ट. 3. शिक्षिसल्पट्ट. "सुशासिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः"।

शासितृ शासितृ (वि०) 1. आज्ञे माडुवनु, आप्पणे माडुवनु. शासु (अनुशिष्टौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "आदेशं देशकालज्ञः शिष्यः शासितुरानतः" रघु० १-९२। 2. दंडिसुवनु, शिक्षिसुवनु. "कः पौरवे वसुमतीं शासति शासितरि दुर्विनीतानाम्" शाकु० १-२१। 3. सलहे कॊडुवनु. 4. आळुवनु, पालिसुवनु. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-त्री-त्र्य**।.

शास्ति शास्ति (स्त्री०) 1. शिक्षे, दंडने. शासु (अनुशिष्टौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. आळुवुदु, पालिसुवुदु. 3. आज्ञे माडुवुदु.

शास्तृ शास्तृ (पुं०) 1. बुद्धदेव. शास्ति—शासु (अनुशिष्टौ) "तृन्" (उ० २-९४)। "मुनीन्द्रः श्रीघनः शास्ता" अम०। 2. आळुवनु, प्रभुत्व सडसुवनु, राज, दॊरे. 3. आज्ञे माडुवनु. "शास्ता समन्तभद्रे ना शासके पुनरन्यवत्" मेदि०। 4. दंडिसुवनु, शिक्षिसुवनु. "राजर्षीणां जनयिता शास्ता चोत्पथगामिनाम्" भाग० १-१२-२६। 5. उपदेशक, उपाध्यायु. 6. तंदे. 7. जिनदेव. "शास्ता जिने शासके च" हेम०। "शास्ता च शासके बुद्धे" विश्व०।

शास्त्र शास्त्र (न०) 1. आज्ञे, आदेश. शिष्यतेऽनेन—शासु (अनुशिष्टौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। शास्ति त्रायते चेति शास्त्रम् इति वा। "ऋग्यजुःसामाथर्वा च भारतं पञ्चरात्रकम्। मूलरामायणं चैव शास्त्रमित्यभिधीयते" स्कान्द०। 2. ज्ञानवन्नुंटुमाडुव ग्रंथ, उपदेशिसुव ग्रंथ. 3. आज्ञारूपवाद ग्रंथ. 4. साधु मत्तु असाधु कर्तव्य मत्तु अकर्तव्य विहित मत्तु निषिद्ध ग्राह्य मत्तु अग्राह्यविषयगळन्नू तत्त्वगळन्नू वस्तु स्वरूपवन्नू चराचरसकलवस्तुगळ लक्षणगळन्नू बोधिसुव ग्रंथ. वेदगळु पुराणगळु आध्यात्मशास्त्र धर्मशास्त्र नीतिशास्त्र राजनीतिशास्त्र अश्वशास्त्र गजशास्त्र वैद्यशास्त्र ज्योतिःशास्त्र पाकशास्त्र तर्क व्याकरण अलंकार पूर्वोत्तर मीमांसाशास्त्रगळु सांख्य योग शास्त्रगळु अर्थशास्त्र गणितशास्त्र भौतशास्त्र सस्यशास्त्र रसायनशास्त्र भूविज्ञान गांधर्व नाट्य शास्त्रगळु इत्यादि. ई शास्त्रगळन्नु सदाचार संपन्नरू आयो शास्त्रगळल्लि परिणतरू आद आचार्यरुगळिंद उपदेश हॊंदि आयो शास्त्रगळ ज्ञानवन्नु पडेयबेकु. "इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ" गीता १५-२०। "शुद्धमश्रुतिविरोधि बिभ्रतं शास्त्रमुज्ज्वलमवर्णसंकरैः" माघ० १४-३७। "विशेषविदुषः शास्त्रं यत्नवोद्ग्राह्यते पुरः" माघ० २-७५। "शास्त्रं हि निश्चितधियां कव न सिद्धिमेति" माघ० ५-४७। "स किल सकलं शास्त्रं शस्त्रं विवेद विभुर्यया" कुमा० ११-५०। ऋतुमुनि ब्रह्मनु तपस्सन्नाचरिसि मॊदलु शतकोटि विस्तरवाद सकल शास्त्रगळ पुराणवन्नु स्मरिसिदनु.

ಅನಂತರ ಅವನ ವದನಗಳಿಂದ ವೇದಗಳಿಲ್ಲವೂ ಹೊರಟು ಬಂದುವು: "तपश्चचार प्रथममरराणां पितामहः। आविर्भूतास्ततो वेदाः साङ्गोपाङ्गपदक्रमाः॥ पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम्। नित्यशब्दमयं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम्॥ अनन्तरं च वक्त्रेभ्यो वेदास्तस्य विनिःसृताः। मीमांसा न्यायविद्याश्च प्रमाणं तर्कसंयुताः॥ वेदाभ्यासरतस्यास्य प्रजाकामस्य मानसाः। मनसः पूर्वसृष्टा वै जाता ये तेन मानसाः" मत्स्यपु०। ಪರಮಾತ್ಮನು ವೇದಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ವೇದವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಃದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಆವಲಂಬಿಸುವವರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "वेदमूर्तिरहं विप्रा नान्यशास्त्रार्थवादिभिः। ज्ञायते मत्स्वरूपं च त्यक्त्वा वेदं सनातनम्" कूर्मपु०। "शास्त्रेष्वव्याहता बुद्धिः मौर्वी धनुषि चातता" रघु० १-१९।

शास्त्रकृत् शास्त्रकृत् (पुं०)1. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಋಷಿ. शास्त्रं करोति — कृ क्विप् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು.

शास्त्रकोविद शास्त्रकोविद (पुं०) ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು, ಪಂಡಿತ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಶ್ರಮವುಳ್ಳವನು. शास्त्रेषु कोविदः।

शास्त्रचक्षुस् शास्त्रचक्षुस् (वि०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇ ನೇತ್ರಗಳಾಗಿರುವವನು. शास्त्रमेव चक्षुर्यस्य। ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳೂ ಗೋಚರವಾಗುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ನೇತ್ರಗಳೇಶಿರುವುವು. (न०) 2. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬ ನೇತ್ರ. शास्त्रमेव चक्षुः। 3. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣವು ನೇತ್ರದಂತಾಯಿತು. शास्त्रेषु चक्षुरिव।

शास्त्रज्ञ शास्त्रज्ञ (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. शास्त्रं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। –विद् –विद्.

शास्त्रज्ञान शास्त्रज्ञान (न०) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪರಿಚಯ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅರಿವು.

शास्त्रतत्त्वज्ञ शास्त्रतत्त्वज्ञ (पुं०) ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ, ಜೋಯಿಸ. शास्त्रस्य तत्त्वं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

शास्त्रदर्शिन् शास्त्रदर्शिन् (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. शास्त्रं द्रष्टुं शीलमस्य —दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

शास्त्रयोनि शास्त्रयोनि (स्त्री०)1. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೂಲಸ್ಥಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ. (वि०) 2. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇ ಮೂಲವಾಗಿರುವ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇ ಕಾರಣ (ಪ್ರಮಾಣ)ವಾಗಿರುವ, ಶಾಸ್ತ್ರಜನ್ಯವಾದ. शास्त्रं योनिः कारणं यस्य। "शास्त्रयोनित्वात्" ब्रं० सू० १-१-३।

शास्त्रविरोध शास्त्रविरोध (पुं०) ಶಾಸ್ತ್ರವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದಕ್ಕೆ ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಹೇಳಿಕೆ. शास्त्रस्य विरोधः।

शास्त्रव्युत्पत्ति शास्त्रव्युत्पत्ति (स्त्री०) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ವಿಷಯಗಳ ನಿಜವಾದ (ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ) ಜ್ಞಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣತೆ.

शास्त्रसिद्ध शास्त्रसिद्ध (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರವಚನಗಳಿಂದ ಸ್ಥಿರಪಟ್ಟಿರುವ. शास्त्रेण शास्त्रवचनेन सिद्धः।

शास्त्रिन् शास्त्रिन् (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. शास्त्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शास्त्रीय शास्त्रीय (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ. शास्त्रस्येदम् "छः" (४-२-११४)।

शास्य शास्य (वि०) 1. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವವನು. शास्तु (अनुशिष्टौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಆಳಲ್ಪಡುವವನು. 3. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ದಂಡಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 4. ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಡುವವನು.

शास्यमान शास्यमान (वि०) 1. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ದಂಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಆಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. शास्तु (अनुशिष्टौ) कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)। "शास्यमाना अपि त्रासाद्भेजुर्घूताङ्कुशा दिशः" कुमा० १६-२३।

शि शे (पुं०) 1. ಶಂಭು, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಮಂಗಳ. ಶುಭ. 3. ಶಾಂತಿ, ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ, ಮನಸ್ಸಿನ ನೆಮ್ಮದಿ, 4. ಮೋಕ್ಷ. 5. ಹಿಂಸೆ. 6. ನಿದ್ರೆ. "शिः शम्भौ शिवशान्तयोः। निर्वाणहिंसास्वापेषु" नानार्थर०।

शिंशपा शिंशपा (स्त्री०) ಆಗುರು ಗಿಡ.

शिक्कु शिक्कु (वि०) ಸೋಮಾರಿ, ಅಲಸ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲೂ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. "देशिकः शासिता शास्ता शिक्कुरव्यवसायवान्" त्रिकाण्ड०।

शिक्य शिक्य (न०) ಕಾವಡಿಯ ನಿಲುವು, ಕಾವಡಿಯ ಎರಡು ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ದಾರದ ನಿಲುವು. सस्तु (अधःपतने)

धातोः शिः इत्यादेशः यत् तस्य कुडागमश्च (उ० ५-१६)। "छिद्रं ह्यन्तर्निहितवयुनः शिक्यभाण्डेषु तद्वित्" भाग० १०-८-३०।

शिक्षित शिक्षित (वि०) ಶಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮಣ್ಣು. शिक्य + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

शिक्षक शिक्षक (पुं०) ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸು ವವನು, ಬೋಧಕ. शिक्ष (विद्योपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "शिष्टा क्रिया कस्यचिदात्मसंस्था संक्रान्तिरन्यस्य विशेषयुक्ता। यस्योभयं चास्ति स शिक्षकाणां धुरि प्रतिष्ठापयितव्य एव" माल० १-१६।

शिक्षण शिक्षण (न०) 1. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವುದು, ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುವುದು, ಬೋಧಿಸುವುದು. शिक्ष (विद्योपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವುದು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು. 3. ಪಳಗಿಸುವುದು.

शिक्षमाण शिक्षमाण (वि०) 1. ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪಳಗಿಸುತ್ತಿರುವ. शिक्ष "शानच्" (३-२-१२४)।

शिक्षा शिक्षा (स्त्री०) 1. ಉಪದೇಶ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಕಲಿಸು ವುದು. शिक्ष (विद्योपादाने) "अः" (३-३-१०३)। "अभूच्च नम्रः प्रणिपातशिक्षया पितुर्मुदं तेन ततान सोऽर्भकः" रघु० ३-२५। 2. ಕಲಿಯುವುದು, ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದು. "परिमोहयमाणेन शिक्षालाघवलीलया" किरा० १५-३६। 3. ಬಲಶಾಲಿಯಾಗುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಶಕ್ತಿಯುತನಾಗಿ ಆಗುವ ಆಸೆ. "पाण्डवः परिचक्राम शिक्षया रणशिक्षया" किरा० १५-३७। 4. ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು ಸ್ವರ ಮತ್ತು ವರ್ಣಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ ಪ್ರಯತ್ನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದ ರಿಂದ ಒಂದು ವೇದಾಂಗ. शिक्ष्यते अनेन स्थान-प्रयत्नादिकम्—शिक्ष "अः" (३-३-१०३)। "समीप-वृक्षेष्विह बद्धनीडाः शिक्षोपपन्नां श्रुतिमुद्गृणन्तः" याद० १८-६१। 5. ವಿದ್ಯೆ, ಕಲೆ, ಶಾಸ್ತ್ರ. 6. ಪಳಗಿಸುವುದು.

शिक्षाकर शिक्षाकर (पुं०) ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ.

शिक्षागुरु शिक्षागुरु (पुं०) ವಿದ್ಯೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ಗುರು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ.

शिक्षित शिक्षित (वि०) 1. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು. ವಿದ್ಯ ಕಲಿತವನು. शिक्षा अस्य सञ्जाता—"इतच्" (५-२-३६)। "आपरितोषाद्विदुषां न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम्। बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः" शाकु० १-२। 2. ಅಭಿಜ್ಞ, ಪ್ರವೀಣ, ಕುಶಲ. "प्रवीणे निपुणाभिज्ञविज्ञनिष्णातशिक्षिताः" अम०। 3. ಕಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स्त्रीणामशिक्षित-पटुत्वममानुषीषु सम्बृश्यते किमुत याः प्रतिबोधवत्यः" शाकु० ५-२२। "शिक्षितं युवतिनैपुणं तया यत्तदेव गुरुदक्षिणीकृतम्" कुमा० ८-१७। 4. ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "श्रुतिमधुरगिरां स्वशिक्षितानां अतिशयसिद्धिमदर्शय-त्प्रियाभ्यः" याद० २४-३१। 5. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "सन्दानान्तादस्त्रिभिः शिक्षितास्त्रैराविश्याधः शात-शस्त्रावलूनाः" माघ० १८-७१।

शिखण्ड शिखण्ड (पुं०) 1. ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ. शिखिना अम्यते—अम (गत्यादिषु) "डः" (उ० १-११४)। 2. ಕೇಶಪಾಶ, ಜುಟ್ಟು. 3. ಜುಲ್ಪಿಕೂದಲು.

शिखण्डक शिखण्डक (पुं०) 1. ಜುಲ್ಪಿಕೂದಲು, ಕ್ಷತ್ರಿ ಯರು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿವಗಳ ಮೇಲುಗಡೆ ಬಿಡುವ ಜುಟ್ಟು. शिखण्ड इव "कन्" (५-३-९७)। "तौ पितुर्नयनजेन वारिणा किञ्चिदुक्षितशिखण्डकावुभौ" रघु० ११-५। (न०) 2. ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ.

शिखण्डिन् शिखण्डिन् (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. शिखण्डोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "मेखला-तरुषु निद्रितानमून् बोधयत्यसमये शिखण्डिनः" कुमा० ८-६७। 2. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 3. ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ. 4. ಬಾಣ. 5. ವಿಷ್ಣು. शिखण्डः अपरिमिताप्रधृष्य-श्वर्यपरमतेजःकलापः अतिशयेन अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अत्यप्रधृष्यमैश्वर्यं परं यत्तेज आस्थितम्। तच्छिखण्डं तु यस्यास्ति तच्छिखण्डीति चक्षते" इति निरुक्तिः। "शिखण्डी नहुषो वृषः" वि० स०। 6. ದ್ರುಪದರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. [ಭೀಷ್ಮನು ಕಾಶಿರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಅಂಬೆಯನ್ನು ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನಿಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಲು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವಳನ್ನು ಸೌಭರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದ ವಿಷಯ ವನ್ನು ತಿಳಿದು ಸೌಭರಾಜನಲ್ಲಿಗೇ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಸೌಭನೂ ಅಪಹೃತಳಾದ ಇವಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದನು. ಮತ್ತೆ ಭೀಷ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತನ್ನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಳು. ಭೀಷ್ಮನು ಆಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತ ಕಾರಣ ಇವಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಈ ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಈಶ್ವರನಿಂದ ವರ ಪಡೆದು ಶಿಖಂಡಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ

द्रुपदराजन मगळागि हुट्ट भीष्माचार्यर अवसानक्क कारणळादळु. स्त्रीजन्म पडेदिद्द शिखंडिगे बळिक पुरुषरूप बरुवुदु.] 7. गुलगंजि. 8. परशिव, महादेव. "जटी चर्मी शिखण्डी च सर्वज्ञः सर्वभावनः" भा०।

शिखण्डिनी शिखंडिनी (स्त्री०) 1. ऒंदु जातिय काडुमल्लिगे. 2. गुलगंजि. "शिखण्डिनी यूथिकायां गुञ्जायामपि योषिति" मेदि०। 3. हेण्णु नविलु. "आयान्त्यां निजयुवतौ वनात्ससङ्कं बर्हिणामपर-शिखण्डिनीं भरेण" माघ० ८-११।

शिखर शिखर (पुं०) 1. अग्रभाग, तुदि. 2. उन्नत प्रदेश. पर्वताग्र, वृक्षाग्र मुत्यादि. शिखा-स्यास्ति—शिखा "रः" शिखाया ह्रस्वश्च (४-२-८०)। "अध्यासामासुरुत्तुङ्गहेमपीठानि यान्यमी। तैरूहे केसरि-क्रान्तत्रिकूटशिखरोपमा" माघ० २-५। 3. कट्ट, कंकर. 4. रोमांच. 5. पक्कणगि कंपगिरुव दाळिंब बीजदंतिरुव माणिक्यद चूरु. "शिखरोज्ज्वलौ द्रुमाग्रेऽद्रिशृङ्गे पुलककक्षयोः। पक्वदाडिमबीजाभ-माणिक्यशकलाग्रयोः" मेदि०। 6. बाणद तुदि. 7. कत्तियु अलुगु.

शिखरवासिनी शिखरवासिनी (स्त्री०) दुर्गादेवि. "अथार्या हिण्डा शिखरवासिनी" त्रिकाण्ड०।

शिखरा शिखरा (स्त्री०) कुरटगे गिड.

शिखरिणी शिखरिणी (स्त्री०) 1. उत्तमळाद हेंगसु, स्त्रीरत्न. 2. ऒंदु जातिय मल्लिगे गिड. 3. नाभियु केळगडेयु रोमपङ्क्ति, -रोमराजि. 4. व्योम चतुर्जातक गुड पसिशुंठि मत्तु जीरिगे इवुगळिंद बेरेत (हसि) मॊसरु. ["मार्जिता" पददल्लि नोडि.] 5. वृत्तरत्नाकरोक्त हदिनेळनेय छंदस्सिन ऒंदु वृत्त. इदर लक्षणः यगण मगण नगण सगण भगण ऒंदु लघु मत्तु ऒंदु गुरुवर्ण. "रसै रुद्रैश्छिन्ना यमनसभलागः शिखरिणी" वृ० र०। इदर गणविन्यासः

य	म	न	स	भ	ल	गु
।ऽऽ	ऽऽऽ	।।।	।।ऽ	ऽ।।	।	ऽ

6. कुरुटगे गिड.

शिखरिन् शिखरिन् (पुं०) 1. पर्वत, बेट्ट. शिखर-मस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "उदयशिखरि-शृङ्गप्राङ्गणेष्वेव रिङ्गन् सकमलमखहासं वीक्षितः पद्मिनीभिः" माघ० ११-४७। 2. वृक्ष, मर. 3. दुर्ग, कोटे. 4. नीरुनडगेयु उद्दद कालुगळुळ्ळ बिळियु कॊक्करे. 5. आकाशमार्ग, उत्तरेणे गिड. "शिखरी कोटकोयष्टयोर्द्वमेऽपामार्ग-शैलयोः" हेम०। (वि०) 6. मॊनचाद अग्रभाग वुळ्ळ, तुदियल्लि मॊनेयागिरुव. "तन्वी श्यामा शिखरिदशना पक्वबिम्बाधरोष्ठी मध्ये क्षामा चकित-हरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः" मेघ० २-१९। ऒळ्ळेय पॊरळटिनिंद कूडि तुदियल्लि मॊनेयागियू समवागियू इरुव दंतगळुळ्ळ स्त्रीयर पतिगळु दीर्घायुष्मंतरागि जीविसुवरु. "ताम्बूलरस-रक्तेऽपि स्फुटभासः समोदयाः। दन्ताः शिखरिणो यस्याः दीर्घं जीवति तत्प्रियः" सामुद्रिकम्।

शिखा शिखा (स्त्री०) 1. जुट्टु, केंजडेय. शेते—शीङ् (स्वप्ने) "खः" ह्रस्वश्च (उ० ५-२४)। "नन्द-कुलकालभुजगीं कोपानलबहुललोलधूमलताम्। अद्यापि बध्यमानां वध्यः को नेच्छति शिखां मे" मुद्रा० १-९। 2. शिखर, पर्वतद अग्रभाग, बेट्टद एत्तरवाद भाग. 3. वृक्षद अग्रभाग, मरद तुदि. "अधिरुह्य पुष्पभरनम्रशिखैः परितः परिष्कृततलां तरुभिः" किरा० ६-१७। 4. कॊनेय भाग, तुदि. "भृङ्गैः शिखाग्र-गतलक्ष्ममलं हसद्भिः" माघ० ५-६३। "मुखैरसौ विद्रुमभङ्गलोहितैः शिखाः पिशङ्गीः कलमस्य बिभ्रती" किरा० ४-३६। 5. अग्नियु ज्वाले, बेंकियु एरि. "मुहुश्चलत्पल्लवलोहिनीभिरुच्चैः शिखाभिः शिखिनोऽ-वलीढाः" किरा० १६-५३। 6. बेळकिन रश्मि, -किरण. "ज्वलन्मणिशिखाश्चैनं वासुकिप्रमुखा निशि" कुमा० २-३८। 7. नविलिन जुट्टु, नविलिन तलेय मेलिन जुट्टु. 8. कालिन तुदि. 9. कोळिकुटुकन गिड. 10. शाखे, रेंबे. 11. मस्तद अंचु, सेरगु. "शिखा शाखाबर्हिचूडालाङ्गलिक्रियाग्रमात्रके। चूडामात्रे शिखायां च ज्वालायां प्रदेऽपि च" मेदि०। 12. प्रधान, मुख्य. "शिखाग्रमात्रे चूडायां केकिचूडा-प्रधानयोः" हेम०। 13. रामज्वर.

शिखाधर शिखाधर (पुं०) मयूर, नविलु. "न नानुकम्प्य विशिखाः शिखाधरजवाससः" किरा० १५-४२।

शिखामूल शिखामूल (न०) बेळ्ळुळ्ळि. शिखासहितं मूलमस्य।

शिखावत् शिखावत् (पुं०) 1. वह्नि, अग्नि. शिखाः अस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "पराहतध्वस्त-शिखे शिखावतो वपुष्यधिक्षिप्तसमिद्धतेजसि" किरा० १६-५६। 2. केतुग्रह. 3. हरळುಗಿಡ. (वि०) 4. शिखेयिंद कूडिरुव.

शिखावल शिखावल (पुं०) मयूर, नविलु. शिखा-स्यास्ति "वलच्" (५-२-११३)।

शिखावृद्धि शिखावृद्धि (स्त्री०) मूलधनद मेलॆ बरुव वृद्ध्यंश, मूलधनद बड्डि. शिखेव वृद्धिर्यस्याः।

शिखिग्रीव शिखिग्रीव (न०) मैलुतुत्त.

शिखिध्वज शिखिध्वज (पुं०)1. कार्तिकेय, षण्मुख. शिखः मयूरो ध्वजोऽस्य। 2. धूमु, हॊगॆ. शिखिनो वह्नेर्ध्वज इव।

शिखिन् शिखिन् (पुं०) 1. मयूर, नविलु. शिखाऽ-स्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "शिखिपिच्छकृत-ध्वजावचूडक्षणसाशङ्कविवर्तमानभोगाः" माघ० २०-४६। 2. अग्नि. शिखाः ज्वालाः अस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)। "तमन्वगच्छद्गिरिशृङ्गसोदरं मदोद्धतं मेघमधिष्ठितः शिखी" कुमा० १४-६। 3. बलीवर्द, वृषभ, ऎत्तु. 4. शर, बाण. 5. केतुग्रह. 6. द्रुमु, वृक्ष. 7. कुक्कुट, कोळि. 8. अश्व, कुदुरॆ. "शिखी त्वग्नौ वृक्षे केतुग्रहे शरे। चूडावति बलीवर्दे मयूरे कुक्कुटे हये" हेम०। 9. दीप. 10. ब्राह्मण. 11. पर्वत, बॆट्ट. 12. मूरु सॊप्पु. (वि०) 13. शिखॆयुळ्ळ.

शिखिवर्धक शिखिवर्धक (पुं०) कुंबळकायि. शिखिनं जाठराग्नि वर्धयति—वृधु (वृद्धौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

शिखिवाहन शिखिवाहन (पुं०) कार्तिकेय, षण्मुख. शिखी वाहनमस्य।

शिग्रु शिग्रु (पुं०) 1. नुग्गॆमर. शिनोति—शिञ् (निशाने) "रुः" निपा० (उ० ४-१०२)। 2. तरकारि, कायिपल्य. "शिग्रुर्ना शाकमात्रे च शोभाञ्जन-महीरुहे" मेदि०।

शिग्रुज शिग्रुज (न०) 1. नुग्गॆय बीज. शिग्रोर्जायते —जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। (वि०) 2. नुग्गॆमरदल्लिरुव.

शिङ्घाण शिंघाण (न०) 1. गाजिन मात्रॆ. शिघि (आघ्राणे) "आणकः" (उ० ३-८३)। पृषो०। 2. कब्बिणद मल, कब्बिणद तुक्कु. 3. नासामल, सिंबळ. "शिङ्घाणं काचपात्रे च लोहनासिकयोर्मलम्" मेदि०। (पुं०) 4. कफ, श्लेष्म. 5. नॊरॆ.

शिञ्जा शिंजा (स्त्री०) 1. आभरणगळ अव्यक्त शब्द. 2. मौर्वि, धनुस्सिन हॆदॆ, धनुस्सिगॆ कट्टुव तॊगलिन हग्ग. शिजि (अव्यक्ते शब्दे) "अः" (३-३-१०३)।

शिञ्जान शिंजान (वि०) अव्यक्त शब्दमाडुत्तिरुव, अस्पष्टवागि ध्वनिमाडुत्तिरुव. शिजि (अव्यक्ते शब्दे) "शानच्" (३-२-१२४)। "शिञ्जानभ्रमर-कुलाकुलाग्रपुष्पाः शीताम्भःप्रविलयसंप्लवाभिलीनाः" भट्टि० २२-२७।

शिञ्जित शिंजित (न०) आभरणगळ अव्यक्त शब्द. शिजि (अव्यक्ते शब्दे) "क्तः" (३-३-११४)। "ध्वनि-रगविवरेषु नूपुराणां पृथुरशनागुणशिञ्जितानुयातः" किरा० १०-४।

शिञ्जिनी शिंजिनी (स्त्री०) 1. बिल्लिन हॆदॆ, बिल्लिगॆ कट्टुव चर्मद हग्ग. शिङ्क्ते—शिजि (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-३-१७०)। "तेषां विहरतां तत्र शिञ्जिनीबद्धरावणाम्" याद० २२-२२०। 2. नूपुर, कालिन आभरण.

शित शित (वि०) 1. हरितवाद, तीक्ष्णवागि माड-ल्पट्ट. शो (तनूकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "महाहवे नाथ तवास्य सूनोः शस्त्रैः शितैः कृत्तशिरो-धराणाम्" कुमा० १२-५१। 2. दुर्बल, शक्तियिल्ल दवनु. 3. तॆळुवागि माडल्पट्ट, सूक्ष्मवागि माडल्पट्ट. 4. कृशवागि माडल्पट्ट. "शितशातौ कृशे तीक्ष्णे" हेम०।

शितशूक शितशूक (पुं०) 1. गोधूमु, गोधि. 2. जवॆगोधि, यवधान्य. शितं निशितं शूकं यस्य।

शिति शिति (पुं०) 1. भूर्जवृक्ष, भूजपत्रॆ गिड. शिञ् (निशाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। (वि०) 2. शुक्ल वर्णद, बिळियॆ बण्णद. 3. कृष्णवर्णद, कप्पु बण्णद, नीलवर्णद. "नयनेषु लोहितकनिर्मिता भुवः शितिरत्नरश्मिहरितीकृतान्तराः" माघ० १३-५२। "शितिर्भूर्जे सितेऽसिते" हेम०।

शितिकण्ठ शितिकण्ठ (पुं०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. शितिः कालः कण्ठोऽस्य। "अगोचरे वागिव चोपरेमे शक्तिः शराणां शितिकण्ठकाये" किरा० १७-११। 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. "अवनतशितिकण्ठकण्ठ-लक्ष्मीमिह दधति स्फुरिताणुरेणुजालाः" माघ० ४-५६।

शितिच्छद शितिच्छद (पुं०) ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. शिती छदौ यस्य।

शितिवासस् शितिवासस् (पुं०) ಬಲರಾಮ. शिति वासोऽस्य। "सुवर्णसूत्राकलिताधराम्बरां विडम्बयन्तं शितिवाससस्तनुम्" माघ० १-६।

शिथिल शिथिल (वि०) 1. ಸಡಿಲವಾದ, ಬಿಗಿಯಾಗಿಲ್ಲದ. श्रथ (मोचने) "किरच्" उपधाया इत्वम् रेफलोपः प्रत्ययरेफस्य लत्वं च निपा० (उ० १-५३)। "धृतोत्पलापीड इव प्रियायाः शिरोरुहाणां शिथिलः कलापः" किरा० १६-१५। 2. ಸಡಿಲವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಂಟಿ ಕೊಂಡಿಲ್ಲದ ಬಿದ್ದಿರುವ. "अर्कस्योपरि शिथिलं च्युतमिव नवमालिकाकुसुमम्" शाकु० २-८। 3. ದುರ್ಬಲವಾದ, ಚುರುಕಿಲ್ಲದ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ. "अभवद्गतः परिणति शिथिलः परिमन्दसूर्यनयनो दिवसः" माघ० ९-३। 4. ಜೋತುಬಿದ್ದಿರುವ, ಜೋಲಾಡುವ, ಸಡಿಲವಾದ, ಗಳಿತವಾದ. 5. ದೃಢವಾಗಿಲ್ಲದ, ಭದ್ರವಾಗಿಲ್ಲದ. "शिथिलं कूलमिवापगारयः" किरा० २-५३। 6. ಸಡಿಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (ಗಂಟು) ಬಿಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. "विश्रामं लभतामिदं च शिथिलज्याबन्धमस्मद्धनुः" शाकु० २-६। 7. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಜಡವಾದ. (क्रि० वि०) 8. ಮಂದವಾಗಿ, ಮೆಲ್ಲಗೆ, ನಿಧಾನವಾಗಿ. "शिथिलाकृष्टशिलीमुखोऽवतस्थे" याद० १५-१२६।

शिथिलता शिथिलता (स्त्री०) 1. ಶೈಥಿಲ್ಯ, ಸಡಿಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗಂಟು ಬಿಚ್ಚಿರುವಿಕೆ. शिथिलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "वाससां शिथिलतामुपनाभि ह्रीनिरासमपदे कुपितानि। योषितां विदधती गुणपक्षे निर्ममाज मदिरा वचनीयम्" किरा० ९-६५। 2. ಭದ್ರವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ದೃಢವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

शिथिलयत् शिथिलयत् (वि०) ಸಡಿಲವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. शिथिलं कुर्वत्—तत्करोति० "णिच्"। "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -यन्त्री.

शिथिलित शिथिलित (वि०) 1. ಗಂಟು ಬಿಚ್ಚಿ ಸಡಿಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. शिथिलं कृतम्—तत्करोति० "णिच्"। "कः" (३-२-१०२)। 2. ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "स्वयमिति हि दये त्वं स्वीकृतश्रीनिवासा शिथिलितभवभीतिः श्रेयसे जायसे नः" दयाश०।

शिपि शिपि (पुं०) 1. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. 2. ಪಶು.

शिपिविष्ट शिपिविष्ट (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. शिपयो रश्मयः —तैः सर्वमाविष्टः व्याप्तवान् इति शिपिविष्टः। "शिपयो रश्मयः प्रोक्ताः व्याप्य तेष्वपि वर्तनात्। शिपिविष्टः समाख्यातः सूर्येन्द्वग्न्यादिरूपवत्" इति निरुक्तिः। "नैकरूपो बृहद्रूपः शिपिविष्टः प्रकाशनः" वि० स०। 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. (वि०) 3. ಪಟ್ಟಿತಲೆಯುಳ್ಳವನು, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲಿಲ್ಲದವನು. 4. ಕುಷ್ಠರೋಗವುಳ್ಳವನು. "शिपिविष्टस्तु खलतौ शिवे दुश्चर्मणि स्मृतः" मेदि०।

शिप्र शिप्र (पुं०) ಒಂದು ಸರೋವರ.

शिप्रा शिप्रा (स्त्री०) ಶಿಪ್ರಸರೋವರದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಒಂದು ನದಿ.

शिफा शिफा (स्त्री०) 1. ಮರದ ರೆಂಬೆಯಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ ಜಟೆಯಂತಿರುವ ಬೇರು, ಬಿಳಿಲು. शीङ् (स्वप्ने) फक् ह्रस्वश्च धातुः। 2. ಮೂಲ, ಬೇರು. 3. ಹರಿದ್ರೆ, ಆರಿಸಿನ. 4. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. 5. ತಾಯಿ. 6. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "शिफा मातरि मांस्यां च जटायां च सरित्यपि" हेम०। 7. ತಾವರೆಗಿಡದ ಬೇರು.

शिफाक शिफाक (पुं०) ತಾವರೆಯ ಬೇರು. शिफा इव "कन्" (५-३-९६)।

शिफाकन्द शिफाकन्द (पुं०) ತಾವರೆಗಿಡದ ಬೇರು. शिफायुक्तः कन्दो यस्य।

शिफाधर शिफाधर (पुं०) ರೆಂಬೆ, ಕೊಂಬೆ. शिफायाः धरः।

शिबि शिबि (पुं०) ಒಬ್ಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿ. ಈತನು ಶರಣಾಗತರಕ್ಷಕನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದಿದ್ದನು. ಇವನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಇಬ್ಬರೂ ಗಿಡುಗ ಮತ್ತು ಪಾರಿವಾಳಗಳ ವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿ ಇವನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು. ಗಿಡುಗನು ಪಾರಿವಾಳವನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಾಗ ಪಾರಿವಾಳವು ಶಿಬಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ಮರೆಹೊಕ್ಕಿತು. ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಬಿಯು ಗಿಡುಗನಿಗೆ ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ಮಾಂಸವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಕಡಿದು ಪಾರಿವಾಳದ ತೂಕದ ಮಾಂಸವನ್ನು ತ್ರಾಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟಾಗ ಇವನ ಶರಣಾಗತ ರಕ್ಷಣೆಯ ಪ್ರತಿಕ್ಕೆ ಮೆಟ್ಟಿದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ

ಗಳು ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಇವನಿಗೆ ಅನೇಕ ವರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಭಾ॰ ಅನ್ವೃ॰ ೬೨।

शिबिका शिबिका (स्त्री॰) ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರುವ ಒಂದು ವಾಹನ, ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಹೊರಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ವಾಹನ, ಮೇನಾ. शिबं करोति—तत्करोति..... "णिच्" (वा॰ ७-४-९३)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

शिबिर शिबिर (न॰) 1. ಸೇನೆಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಸೇನೆಯು ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ, ಸೇನೆಯು ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ. शवन्त्यत्र—शव (गतौ) "किरच्" बाहु॰। "मौलौ पाणिं पलितधवले न्यस्य कृत्वा नृशंसं धृष्टद्युम्नः स्वशिबिरमयं याति सर्वे सहध्वम्" वेणी॰ ३-२०। 2. ರಾಜನ ಬಿಡಾರ, ರಾಜನು ಪ್ರವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಂಗುವ ಗೃಹ. "सन्ध्यांशुभिन्नघनकर्बुरितान्तरिक्षलक्ष्मीविडम्बि शिबिरं शिवकीर्तनस्य" माघ॰ ५-६८। 3. ಸೇನೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕಂದಕಗಳನ್ನು ತೋಡುವುದು.

शिम्बा शिंबा, शिम्बि शिंबि, शिम्बी शिंबी (स्त्री॰) ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯದ ಸಸ್ಯದ ಕಾಯಿ, ಬೀಜಕೋಶ, ಬೀಜ.

शिर शिर (पुं॰) 1. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು. 2. ಮಸ್ತಕ, ತಲೆ. -रा-ऱा. 3. ಧಮನಿ, ಸಿರೆ, ನರ. "शिरो ना पिप्पलीमूले स्यात् धमन्यां च योषिति" मेदि॰।

शिरस् शिरस् (न॰) 1. ಮಸ್ತಕ, ತಲೆ. श्रीयते उष्णीषादिना—श्रिञ् (सेवायाम्) "असुन्" धातोः शिर आदेशश्च (उ॰ ४-१९३)। "न लङ्घयामास महाजनानां शिरांसि नैवोद्धतिमाजगाम" माघ॰ ३-२८। 2. ಶಿಖರ, ಪರ್ವತದ ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರ ಪ್ರದೇಶ. "समीरशिशिरः शिरःसु वसतां सतां जवनिका निकामसुखिनाम्" माघ॰ ४-५४। 3. ವೃಕ್ಷಗಳ ತುದಿಯ ಭಾಗ. 4. ಅಗ್ರಭಾಗ, ತುದಿಯ ಭಾಗ. 5. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗ. "पुत्रस्य ते रणशिरस्ययमग्रयायी दुष्यन्त इत्यभिहितो भुवनस्य भर्ता" शाकु॰ ७-२६। 6. ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಧಾನ. "शिरः प्रधाने सेनाग्रे शिखरे मस्तकेऽपि च" मेदि॰।

शिरःकपालिन् शिरःकपालिन् (पुं॰) ನರಕಪಾಲ (ತಲೆ ಬುರುಡೆ) ವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. शिरःकपालोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शिरश्शूल शिरश्शूल (न॰) ಶಿರೋವೇದನೆ, ತಲೆನೋವು.

शिरज शिरज (पुं॰) ತಲೆಯ ಕೂದಲು, ಕೇಶ. शिरे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

शिरसिज शिरसिज (पुं॰) ತಲೆಯ ಕೂದಲು, ಕೇಶ. शिरसि जायते—जनिः (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१४)। "शिरसिजसंयमनाकुलैक-पाणिः" किरा॰ १०-५२।

शिरसिरुह शिरसिरुह (पुं॰) ತಲೆಯ ಕೂದಲು, ಕೇಶ. शिरसि रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। सप्तम्याः वा अलुक् (६-३-१४) पक्षे शिरोरुहः।

शिरस्त्र शिरस्त्र (न॰) ರುಮಾಲು, ಪೇಟ. शिरः त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। शिरस्त्रनिष्कर्षण-भिन्नमौलिः" रघु॰ ७-६६।

शिरस्तस् शिरस्तस् (अव्य॰) ತಲೆಯಿಂದ. "ज्योतिः प्ररोहैरुदितैः शिरस्तः" कुमा॰ ३-४९।

शिरस्त्राण शिरस्त्राण (न॰) ರುಮಾಲು, ಪೇಟ. शिरः त्रायतेऽनेन—त्रैङ् (पालने) "ल्युट्" (३-३-१७)। "अपनीतशिरस्त्राणाः शेषास्तं शरणं ययुः" रघु॰ ४-६४।

शिरस्य शिरस्य (वि॰) 1. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ, ತಲೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. शिरसि भवम् "यत्" (४-३-५५)। "यः" (५-३-१०३) वा। 2. ತಲೆಗೆ ಹಿತವಾದ. शिरसे हितम्—"यत्" (५-१-६)। (पुं॰) 3. ಒಂದ ಕ್ಕೊಂದು ಸೇರದಂತೆ ಬಿಡಿಸಿದ ತಲೆಯ ಕೂದಲು.

शिरा शिरा (स्त्री॰) ನರ, ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಸಿರೆ, ಧಮನಿ. शिनोति—शिञ् (निशाने) "रक्" बाहु॰। सिरा इत्यपि पाठः।

शिराल शिराल (वि॰) ಸಿರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. शिराः सन्त्यस्य "लच्" (५-२-९६)। "आपिङ्गरूक्षोर्ध्वशिरस्यवालैः शिरालजङ्घैर्गिरिकूटदघ्नैः" भट्टि॰ २-३०।

शिरि शिरि (पुं॰) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. शॄ (हिंसायाम्) "इः" (उ॰ ४-१४२)। 2. ಬಾಣ. 3. ಶಲಭ, ಪತಂಗದ ಹುಳ. (वि॰) 4. ಹಿಂಸಿಸುವವನು.

शिरीष शिरीष (पुं॰) ಬಾಗೆಮರ. शॄ (हिंसायाम्) "ईषन्" (उ॰ ४-२७)। "पदं सहेत भ्रमरस्य पेलवं शिरीषपुष्पं न पुनः पतत्रिणः" कुमा॰ ५-४।

शिरोगृह शिरोगृह (न॰) ಮೇಲಿನ ಮಹಡಿ, ಉಪ್ಪರಿಗೆ. शिरसि गृहम्।

शिरोधर शिरोधर (पुं॰) ಕಂಠ, ಕುತ್ತಿಗೆ.

शिरोधरा शिरोधरा (स्त्री॰) ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕೊರಳು. शिरसो धरा। "अन्तरावर्तिभिर्गृहकपोतशिरोधराभैः" माघ॰ ४-५२।

शिरोधि शिरोऽधि (स्त्री०) कंठ, कुत्तिगे, कोरळु. शिरो धीयतेऽनया—डुधाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)।

शिरोभूषण शिरोऽभूषण (न०) तलेय आभरण. तलेयन्नु अलंकरिसुव ओडवे. शिरसो भूषणम्।

शिरोमणि शिरोऽमणि (पुंस्त्री०) 1. तलेयल्लि धरिसुव रत्नाभरण, चूडामणि.—**रत्नम्**—**रत्नम्**. 2. पंडितरिगे कोडुव गौरवद पदवि.

शिरोमर्मन् शिरोऽमर्मन् (न०) शिरस्से प्राणाधारस्थानवागिरुव वराह, सूकर, हंदि. शिर एव मर्म जीवाधारस्थानं यस्य।

शिरोरुजा शिरोऽरुजा (स्त्री०) तलेय नोवु. शिरसि रुजति—रुजो (भङ्गे) "कः" (३-१-१३५)। **—रोगः—रोगः**.

शिरोरुह् शिरोऽरुह (पुं०) केश, तलेय कूदलु. शिरसि रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। "धृतोत्पलापीड इव प्रियायाः शिरोरुहाणां शिथिलः कलापः" किरा० १६-१५।

शिरोवेष्टन शिरोऽवेष्टन (न०) उष्णीष, रुमाल. शिरो वेष्टयतेऽनेन—वेष्ट (वेष्टने) करः "ल्युट्" (३-३-११७)।

शिरोऽस्थि शिरोऽस्थि (न०) तलेय एलुबु. शिरसः अस्थि।

शिल शिल (न०) जीवनक्कागि गद्दॆगळल्लि उदुरि बिद्दिरुव धान्यगळन्नु आरिसिकॊळ्ळुवुदु. शिल (उञ्छे) "घञ्" (३-३-१८)।

शिला शिला (स्त्री०) 1. पाषाण, कल्लु, बंडे. शिलति—शिल (उञ्छे) "कः" (३-१-१३५)। "उत्पातवातप्रतिकूलपातिनीरुपत्यकाभ्यो बृहतीः शिला इव" माघ० १२-५०। 2. पासकालिन केळगिन मर, देहळि, हॊस्तिलुमरद पट्टि, बागिलिनकेळगिनपट्टि. 3. मणशिले. "शिला तु प्रस्तरे मता। तथा मनःशिलायां च द्वाराधःस्थितदारुणि" मेदि०। 4. कंबद तुदियु भाग. "स्तम्भशीर्षे शिलाशिल्यौ" मेदि०।

शिलाकर्णी शिलाकर्णी (स्त्री०) सल्लकीवृक्ष, अने बीलद मर.

शिलाकुट्टक शिलाकुट्टक (पुं०) शिलेयन्नु ओडेयुव उळि. कल्लुळि. शिलां कुट्टयति—कुट्ट (छेदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

शिलाजतु शिलाजतु (न०) 1. ओंदु गैरिक धातु, कप्पु बण्णद ओंदु खनिज. 2. पर्वतद बंडेगळु हॊरगेडहुव धातुसार. ई बंडेगळु बेसिगेयल्लि चॆन्नागि कादुहोगि अदरिंद रसवु हॊरबंदु आदु घनीभूतवागुवुदु. इदु (1) सौवर्ण (2) राजत (3) ताम्र मत्तु (4) आयस ऎंदु नाल्कु विध. "निदाघे घर्मसन्तप्ता धातुसारं धराधराः। निर्यासवत्प्रमुञ्चन्ति तच्छिलाजतु कीर्तितम्। सौवर्णं राजतं ताम्रं आयसं तच्चतुर्विधम्" भावप्र०।

शिलापट्ट शिलापट्ट, —पुत्र—पुत्र (पुं०) 1. आरेयुव कल्लु. 2. कूडलु उपयोगिसुव अगलवाद शिले, —चप्पडिकल्लु. शिलायाः पुत्र इव।

शिलापुष्प शिलापुष्प (न०) गैरेय. गैरिक धातु. शिलायाः पुष्पमिव।

शिलाभेद शिलाभेद (पुं०) कल्लुळि, कल्लन्नु तुंडु माडलु उपयोगिसुव कल्लुकुट्टिगन ओंदु आयुध. शिलां भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "अच्" (३-१-१३४)।

शिलावृष्टि शिलावृष्टि (स्त्री०) कल्लुगळ मळे.

शिलासन शिलासन (न०) कल्लिन कालुमणे, कल्लिनिंद तयारिसिद ओंदु आसन, कल्लुचप्पडियु आसन (कल्लुबेंचु).

शिलासार शिलासार (न०) लोह, कब्बिण. शिलावत् सारोऽस्य।

शिलाह्व शिलाह्व (न०) शिलाजतु.

शिलि शिलि (पुं०) 1. भूजपत्र गिड. (स्त्री०) 2. द्वारद कॆळगिन मर.

शिली शिलि (स्त्री०) 1. कंबद मेलिन भाग, कंबद तुदियु भाग. 2. हॆण्णु एरुबुहुळ. "गण्डूपद्यां शिली मता। स्तम्भशीर्षे शिलाशिल्यौ" मेदि०। 3. द्वारद कॆळगिन मर.

शिलीन्ध्र शिलीन्ध्र (पुं०) 1. ओंदु जातियु मीनु. 2. ओंदु वृक्ष. (न०) 3. बाळियु हूवु. "नवकदम्बरजोरुणिताम्बरैरधिपुरन्ध्रि शिलीन्ध्रसुगन्धिभिः" माघ० ६-३२।

शिलीन्ध्री शिलीन्ध्री (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಎರುಬುಹುಳ. 2. ಮೃತ್ತಿಕೆ, ಮಣ್ಣು.

शिलीमुख शिलीमुख (पुं०) 1. ಬಾಣ, ಶರ, ಅಂಬು. शिलीव मुखं यस्य। "अतीतसंख्या विहिता ममाग्निना शिलीमुखाः खाण्डवमत्तुमिच्छता" किरा० १४-१०। 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "उपागमे दुश्चरिता इवापदां गतिं न निश्चेतुमलं शिलीमुखाः" किरा० ४-३५। 3. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. 4. ಮೂರ್ಖ.

शिलेय शिलेय (न०) 1. ಕಲ್ಲುಹೂವು. शिलेव—शिला "ढः" (५-३-१०२)। (वि०) 2. ಶಿಲಾಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ಶಿಲಾಸದೃಶವಾದ, ಶಿಲೆಯಂತಿರುವ. 4. ಶಿಲಾಮಯವಾದ.

शिलोच्चय शिलोच्चय (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. शिलाभिरुच्चीयते—उद् + चिन् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "न पादपोन्मूलनशक्ति रंहः शिलोच्चये मूर्च्छति मारुतस्य" रघु० २-३४। 2. ಬಂಡೆಗಳ ರಾಶಿ.

शिलोत्थ शिलोत्थ (न०) ಒಂದು ಸುವಾಸನೆಯ ದ್ರವ್ಯ, ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಮೊದಲಾದುದು.

शिलौकस् शिलौकस् (पुं०) ಗರುಡ. शिला ओको वासस्थानमस्य।

शिल्प शिल्प (न०) 1. ಕಲೆ, ಕುಶಲವಿದ್ಯೆ. ಚಿತ್ರನೃತ್ತಗೀತ ಮೊದಲಾದುವು. ಇವು 64. ["कला" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] शील (समाधौ) "पः" धातोः ह्रस्वश्च निपा० (उ० ३-२८)। "पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिल्पमाधातुः" माल० १-६। (पुं०) 2. ಸ್ರುವ, ಯಜ್ಞದ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಕೈಗಾರಿಕೆ.

शिल्पकार शिल्पकार (पुं०) 1. ಶಿಲ್ಪಿ, ಕೈಕೆಲಸಗಾರ. शिल्पं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. ಯಂತ್ರಗಳ ಕೆಲಸದವನು, ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. "णिनिः" (३-२-७८)। **-कारिन्** -कारिन्.

शिल्पविद्या शिल्पविद्या (स्त्री०) ಕುಶಲವಿದ್ಯೆ.

शिल्पशाला शिल्पशाला (स्त्री०) 1. ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಯ ಶಾಲೆ, ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಶಾಲೆ, ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಾಲೆ. शिल्पानां शाला। 2. ನೃತ್ಯ ಗೀತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಶಾಲೆ.

शिल्पशास्त्र शिल्पशास्त्र (न०) ಕುಶಲವಿದ್ಯೆ, ಕುಶಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. शिल्पस्य शास्त्रम्। ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪ ಯಂತ್ರಗಳ ತಯಾರಿಕೆ ಸುವರ್ಣಾದಿ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಕುಶಲಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

शिल्पिन् शिल्पिन् (पुं०) 1. ಕೈಕೆಲಸಗಾರ, ಕುಶಲಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. शिल्पं कुशलकर्मास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. 3. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು. 4. ನೃತ್ಯ ಗೀತಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವವನು. (त्रि०) 5. ಕುಶಲ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು.

शिल्पिशाला शिल्पिशाला (स्त्री०) ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಗೃಹ, ಶಿಲ್ಪ ಕಾರ್ಯದ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನ ಗೃಹ. शिल्पिनां शाला। "आवेशनं शिल्पिशाला" अम०।

शिव शिव (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಶಂಕರ, ಮಹಾದೇವ. शिवं मङ्गलमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। श्यति पापम्—शो (तनूकरणे) "वन्" पृषो०। शेतेऽस्मिन् सर्वम्—शीङ् (स्वप्ने) "वन्" (उ० १-१५१) निपा०। इति वा। शेरतेऽवतिष्ठन्ते अणिमादयोऽष्टौ गुणाः अस्मिन् इति वा। ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರೆಂಬ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಒಬ್ಬ. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಚತುರ್ಮುಖನ ಹಣೆಯಿಂದ ಜನಿಸಿದನು. "वैजयन्त इति ख्यातः पर्वतप्रवरो नृप। तत्राध्यात्मगतिं देव एकाकी प्रविचिन्तयन्। वैराजसदनान्नित्यं वैजयन्तं निषेवते॥ अथ तत्रासतस्तस्य चतुर्वक्त्रस्य धीमतः। ललाटप्रभवः पुत्रः शिव आगच्छद्यदृच्छया। आकाशेन महायोगी पुरा त्रिनयनः प्रभुः" भा० शान्ति० ३६०। ಪರಮೇಶ್ವರನು ಮುನಿಗಳೊಡನೆ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ಪಾರ್ವತಿಯು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದು ಕ್ರೀಡಾರ್ಥವಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಕೈಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲಾಗಿ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಕುರುಡಾಯಿತು. ಆಗ ಪರಶಿವನು ತನ್ನ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ನೇತ್ರವೊಂದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "आगम्य तु गिरेः पुत्री देवदेवस्य चान्तिकम्। मनःप्रियं चिकीर्षन्ती क्रीडार्थं शङ्करान्तिके॥ मनोहराभ्यां पाणिभ्यां हरनेत्रे पिधाय तु। अवेक्ष्य हृष्टा स्वगणान् स्मयन्ती पृष्ठतः स्थिता॥ देव्या चान्धीकृते देवे कश्मलं समपद्यत। निमीलिते भूतपतौ नष्टचन्द्रार्कतारकम्॥ विषण्णं भयवित्रस्तं जगदासीद्व्याकुलम्। तमोऽभिभूते सम्भ्रान्ते लोके जीवनसंक्षये॥ तृतीयं चास्य संभूतं ललाटे नेत्रमायतम्" भा० अनु० २०५।

ಪಾರ್ವತೀವಿವಾಹ: ಪರಶಿವನು ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ದಾಕ್ಷಾಯಣಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಒಮ್ಮೆ ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ದಕ್ಷನು ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಶಿವನು ಅತನನ್ನು ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ದಕ್ಷನು ಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿ ಶಿವನಿಗೆ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ದಕ್ಷನು ಮಾಡಿದ ವಾಜಪೇಯಯಾಗಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡದಿದ್ದರೂ ಸತಿಯು ಈಶ್ವರನ ಮಾತನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ತಂದೆಯ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಯಾರೂ ಅವಳನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ಕೋಪಗೊಂಡು ಈಶ್ವರನೇ ತನಗೆ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಪತಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತ ಯೋಗದಿಂದ ಶರೀರತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದಳು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಜಟಾಜೂಟದಿಂದ ವೀರಭದ್ರನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ವೀರಭದ್ರನು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಥಗಣಗಳೊಡನೆ ಹೋಗಿ ದಕ್ಷನ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದನು. ಶರೀರತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ಸತೀದೇವಿಯು ಮೇನಕಾ–ಹಿಮವಂತರ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿ (ಪಾರ್ವತಿಯಾಗಿ) ಜನಿಸಿ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಳು.

ಶಿವನಿಂದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರದಾನ: ಕೌರವರಿಂದ ಪರಾಜಿತರಾದ ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿದ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರಕೀಲಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಕಿರಾತ ವೇಷದಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಶತ್ರುನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. "ददामि तेऽस्त्रं दयितमहं पाशुपतं विभो। समर्थो धारणे मोक्षे संहारेऽपि च पाण्डव। न त्वया सहसा पार्थ मोक्तव्यं पुरुषे क्वचित्। जगद्विनिर्दहेत्सर्वमल्पतेजसि पातितम्। तत् श्रुत्वा त्वरितः पार्थः शुचिर्भूत्वा समाहितः। ततस्त्वध्यापयामास सरहस्यनिवर्तनम्। तदस्त्रं पाण्डवश्रेष्ठं मूर्तिमन्तमिवान्तिकम्। उपतस्थे महात्मानं यथा यक्षमुमापतिम्" भा०वन० ४०।

ತ್ರಿಪುರಸಂಹಾರ: ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ಮಯನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಆಯಸ ರಾಜತ ಮತ್ತು ಸೌವರ್ಣಪುರಗಳಲ್ಲಿ ತಾರಕಾಸುರನ ಮಕ್ಕಳಾದ ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಿ ಕಮಲಾಕ್ಷ ಮತ್ತು ತಾರಾಕ್ಷರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸತೊಡಗಲಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ತ್ರಿಪುರಾಸುರರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ರಥವನ್ನಾಗಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಅಶ್ವಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸಾರಥಿಯನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಂದರಪರ್ವತವನ್ನು ಬಿಲ್ಲನ್ನಾಗಿಯೂ ಯಮನನ್ನು ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನಾಗಿಯೂ ಆದಿಶೇಷನನ್ನು ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನಾಗಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಾಣವನ್ನಾಗಿಯೂ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ಮೂರು ಪುರಗಳೂ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸೇರಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡು ಒಂದೇ ಬಾಣದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. "अस्त्राणां ग्रहणात्सत्र त्रीणि वीर्यवतां दिवि। आयसं राजसं चैव सौवर्णमपि चापरम्। नाशकत्तानि मघवा भेत्तुं सर्वायुधैरपि। अथ सर्वेऽमरा रुद्रं जग्मुः शरणमर्दिताः। तत ऊचुर्महात्मानो देवाः सर्वे समागताः। रुद्र रौद्रा भविष्यन्ति पशवः सर्वकर्मसु। जहि दैत्यान् सह पुरैः लोकांस्त्रायस्व मानद। स तथोक्तस्तथेत्युक्त्वा कृत्वा विष्णुं शरोत्तमम्। ब्रह्माणं सारथिं कृत्वा विनियुज्य च सर्वशः। शरेणादित्यवर्णेन कालाग्निसमतेजसा। तेऽसुराः सपुरास्तत्र दग्धा रुद्रेण भारत" भा० अनु० २६५। ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರೆಂಬ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಲಯರೂಪ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವನು. "सृष्टिस्थित्यन्तकरणीं ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाम्। स संज्ञां याति भगवानेक एव जनार्दनः" विष्णुपु०। "न ब्रह्मा भवतो भिन्नो न शम्भुर्ब्रह्मणस्तथा। न चाहं युवयोर्भिन्नो ह्यभिन्नत्वं सनातनम्" कालिकापु०। "सृष्टिस्थित्यन्तकरणादेक एव महेश्वरः। ब्रह्मा विष्णुः शिवश्चेति संज्ञामाप पृथक् पृथक्। अतस्त्वं च विधाता च तथाहमपि न पृथक्। एवं शरीरं रूपं च ज्ञानमस्माकमन्तरम्" कालिकापु०। ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರು ಅಭಿನ್ನರಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಭಜಿಸುವವರು ಈಶ್ವರನನ್ನೂ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಭಜಿಸುವವರು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೂ ಹೊಂದುವರು. "तं ये विन्दन्ति ते देवि नूनं मामेव विन्दति। ये मां विन्दन्ति देवेशि ते विन्दन्ति परं शिवम्" कूर्मपु०। "परात्परतरं यान्ति नारायणपरा जनाः। न ते तत्र गमिष्यन्ति ये द्विषन्ति महेश्वरम्"। "शिवेन भर्त्रा सह धर्मचर्या कार्या त्वया मुक्तविचारयेति" कुमा० ७-८३।

2. ಮೋಕ್ಷ. 3. ಹಸುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟ. 4. ಒಂದು ಶುಭಯೋಗ. 5. ಸುರುಸುರಕೆ ಗಿಡ. 6. ಗುಗ್ಗುಳ. 7. ವೇದ. 8. ಪಾದರಸ. 9. ಕಾಡು

सब्बसिगे गिड. "शिवो मोक्षे महादेवे कीलकग्रहयोगयोः। वाल्हके गुग्गुलौ वेदे पुण्डरीकद्रुमे पुमान्" मेदिं। 10. करिदत्तूरि गिड. [अपारमहिमनाद परमेश्वरन विभूतिगळन्नु वर्णिसुवुदादरे आदक्के ऒंदु संपुट बेकागुवुदु. विस्तर भेयदिंद साध्यवागलिल्लवागि हेचिन्नु विवरक्के शिवपुराण लिंगपुराणादिगळन्नु नोडि.] 11. शुभ, मंगळ, कल्याण, क्षेम. "उपपन्नं ननु शिवं सप्तस्वङ्गेषु यस्य मे। दैवीनां मानुषीणां च प्रतिहर्ता त्वमापदाम्" रघु० १-६०। 12. सुख. 13. जल, नीरु. "सुख-क्षेमजले क्लीबम्" मेदिं। (वि०) 14. मंगळकरवाद. 15. सौख्यवन्नु उंटुमाडुव. "शिवास्ते पन्थानः सन्तु"। "महते फलाय तदवेक्ष्य शिवम्" किरा० ६-२८। 16. रम्यवाद, मनोहरवाद. "शिवं नभोवर्त्म सरोजवायुभिः" किरा० ४-२९।

शिवक शिवक (पुं०) 1. हसुगळन्नु कट्टुव गूट. 2. हसुगळु मैय्यि कॆरदुकॊळ्ळलु कॊट्टिगॆयल्लि नॆट्टिरुव कंब. 3. हालु करॆयलु हसुगळन्नु कट्टुव गूट.

शिवकीर्तन शिवकीर्तन (पुं०) 1. विष्णु. शिवं सुखकरं कीर्तनं यस्य। "सन्ध्यांशुभिन्नघनकर्बुरितान्तरिक्ष-लक्ष्मीविडम्बि शिबिरं शिवकीर्तनस्य" माघ० ५-६८। 2. परमेश्वरन ऒब्ब अनुचर. –सेवक.

शिवङ्कर शिवंकर (वि०) 1. क्षेमवन्नुंटुमाडुव. 2. सौख्यवन्नुंटुमाडुव करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। शिवस्य करः। "क्षेमङ्करोऽरिष्टतातिः शिवतातिः शिवङ्करः" अम०।

शिवतति शिवतति (वि०) 1. सुखिकरवाद. 2. मंगळकरवाद. "प्रयत्नः कृतस्नोऽयं फलतु शिवतातिश्च भवतु" मालती० ६-७।

शिवदारु शिवदारु (न०) देवदारु वृक्ष.

शिवदूती शिवदूती (स्त्री०) 1. दुर्गादेवि. 2. ऒब्ब योगिनि.

शिवद्रुम शिवद्रुम (पुं०) बिल्वपत्रॆ गिड. शिवप्रियो द्रुमः।

शिवद्विष्टा शिवद्विष्टा (स्त्री०) केतकीवृक्ष, तागि मर. शिवेन द्विष्टा। केतकीपुष्पवु ईश्वरन पूजॆगॆ अनर्हवादुदरिंद ई हॆसरु.

शिवधातु शिवधातु (पुं०) पारद, पादरस. पादरसवु शिवन वीर्यवादुदरिंद ई हॆसरु.

शिवपुराण शिवपुराण (न०) व्यासमहर्षिप्रणीत अष्टादश पुराणगळल्लॊंदु.

शिवपुरी शिवपुरी (स्त्री०) काशीक्षेत्र. काशी विश्वनाथन सान्निध्यविरुवुदरिंद ई हॆसरु.

शिवप्रिय शिवप्रिय (पुं०) 1. स्फटिक. 2. दत्तूरि गिड. 3. बकवृक्ष. (न०) 4. रुद्राक्ष. –या–यो. 5. दुर्गादेवि, पार्वति.

शिवमल्ली शिवमल्ली (स्त्री०) बकपुष्प.

शिवरात्रि शिवरात्रि (स्त्री०) माघ बहुळ चतुर्दशि. "माघमासस्य शेषे या प्रथमे फाल्गुनस्य च। कृष्णा चतुर्दशी सा तु शिवरात्रिः प्रकीर्तिता"। ई शिवरात्रियदिन रात्रियॆल्ला पूजॆ नडॆदरू ई दिन उपवासवे प्रधानवादुदु. "न स्नानेन न वस्त्रेण न धूपेन न चार्चया। तुष्यामि न तथा पुष्पैः यथा तत्रोपवासतः"॥ शिवरात्रियय पूजॆयन्नु रात्रि प्रतियाम (जाव) दल्लू आचरिसबेकु. "ततो रात्रौ प्रकर्तव्यं शिवप्रीणनतत्परैः। प्रहरे प्रहरे स्नानं पूजां चैव विशेषतः"॥ प्रथम याम (जाव) दल्लि क्षीरस्नान, द्वितीय याममदल्लि दधिस्नान. तृतीय याममदल्लि आज्यस्नान. चतुर्थ याममदल्लि मधु स्नान.—ई रीतियल्लि परमेश्वरनिगॆ स्नान पूजादिगळन्नु आचरिसबेकु. "दुग्धेन प्रथमं स्नानं दत्त्वा चैव द्वितीयके। तृतीये च तथाज्येन चतुर्थे मधुना तथा"॥ प्रति जावदल्लू परमात्मनन्नु पूजिसि अर्घ्य प्रदान माडबेकु.

मॊदलनॆय याममदल्लि—क्षीरस्नानपूर्वक "शिवरात्रिव्रतं देव पूजाजपपरायणः। करोमि विधिवद्दत्तं गृहाणार्घ्यं महेश्वर"॥

द्वितीय याममदल्लि --- दधिस्नानपूर्वक "नमः शिवाय शान्ताय सर्वपापहराय च। शिवरात्रौ ददाम्यर्घ्यं प्रसीद उमया सह"॥

तृतीय याममदल्लि —घृतस्नानपूर्वक "दुःखदारिद्र्यशोकेन दग्धोऽहं पार्वतीश्वर। शिवरात्रौ ददाम्यर्घ्यमुमाकान्त गृहाण मे"॥

चतुर्थ याममदल्लि—मधुस्नान पूर्वक "मया कृतान्यनेकानि पापानि हर शङ्कर। शिवरात्रौ

ददाम्यर्घ्यमुमाकान्त गृहाण मे"।। ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಘ್ಯ ಪ್ರದಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

शिवलोक शಿವಲೋಕ (ಪುಂ) ಪರಶಿವನ ಲೋಕ, ಕೈಲಾಸ. शिवस्य लोक:। ಶಿವಲೋಕವು ವೈಕುಂಠ ಲೋಕಕ್ಕೆ 16 ಕೋಟಿ ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನು ಪಾರ್ವತೀದೇವೀಸಮೇತನಾಗಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಮಥಗಣಗಳಿಂದ ಪರಿವೃತನಾಗಿ ಅವರಿಂದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವನು. "वैकुण्ठाद्दक्षरे शैवो लोक: षोडशकोटय:। तिर्यगेव महाराज कैलासाख्यस्तु पर्वत:। पार्वत्या सहित: शम्भु: यत्रास्ते स्वगणैर्वृत:" पाद्म०।

शिववल्लभा शिವವಲ್ಲಭಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಪಾರ್ವತಿ.

शिवसायुज्य शिವಸಾಯುಜ್ಯ (ನ०) ಪರಮೇಶ್ವರನೊಡನೆ ಸೇರುವುದು, ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅನುಭವಿಸುವ ಸಕಲ ಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಅವನ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದು, ಮೋಕ್ಷ. शिवस्य सायुज्यम्। "उपवास-प्रभावेण बलादपि च जागरात्। शिवरात्रेस्तथा तस्य लिङ्गस्यापि प्रपूजया। अक्षयान् लभते लोकान् शिवसायुज्यमाप्नुयात्"।

शिवसुन्दरी शिವಸುಂದರೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಪಾರ್ವತಿ.

शिवा शಿವಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಪಾರ್ವತಿ. शिव: भर्तृत्वेनास्यस्या: "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಶಮೀವೃಕ್ಷ. 3. ಆಳಲೆ ಗಿಡ. 4. ಭೂಆಮಲಕ, ನೆಲನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ. 5. ಹೆಣ್ಣುನರಿ. "स्त्रियां शिवा भूरिमायगोमायुमृग-धूर्तक:" अम०। "शिवाघोरस्वनां पश्चाद्बुधे विश्रुतेति ताम्" रघु० १२-३९। 6. ಮೋಕ್ಷ. 7. ಒಂದು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತು. 8. ಅರಿಶಿನ. "शिवा झाटामलौषधौ। अभयामलकीगौरीफेरुसक्तुफलास्वपि" मेदि०।

शिवाक्ष शಿವಾಕ್ಷ (ನ०) ರುದ್ರಾಕ್ಷ. शिवस्य अक्षि कारणत्वेनास्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "रुद्राक्षं शिवलिङ्गं च स्थूलं स्थूलं विशिष्यते" मेरुतन्त्रम्।

शिवाद्वैतदर्शन शिವಾದ್ವೈತದರ್ಶನ (ನ०) ವೀರಶೈವ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ವೇದಾಂತದರ್ಶನದ ಒಂದು ಭೇದ. ಇದು ವೀರಶೈವರ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ. ಈ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶಿವಾದ್ವೈತ ವಿಶೇಷಾದ್ವೈತ ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತ ಶಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳು ಇರುವುವು. ಈ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಶಿವನೇ ಮುಖ್ಯ ತತ್ತ್ವವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಶಿವಾದ್ವೈತವೆಂದೂ ಸಮರಸವೆಂಬ ವಿಶೇಷವಾದ ಅದ್ವೈತ ವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಾದ್ವೈತವೆಂದೂ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅದ್ವೈತವಾದುದರಿಂದ ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತವೆಂದೂ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುವು.

ಈ ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದಲ್ಲಿ ಶಿವೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ಶ್ರೀಕಂಠಶಿವಾಚಾರ್ಯರು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೂ ಬಾದರಾಯಣಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಯ್ಯದೀಕ್ಷಿತರು ಶಿವಾರ್ಕಮಣಿದೀಪಿಕೆಯೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪತಿ ಪಶು ಪಾಶವೆಂದು ವಿಷಯವು ಮೂರು ವಿಧ. ಪತಿಯೇ ಪರಶಿವನು, ಪರಮಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಸರ್ವ ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತ. ಪಶುವೇ ಪುರುಷ ಜೀವಾತ್ಮನು. ಜ್ಞಾತೃತ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು.

ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಗಳು: ಪುರುಷ ಪ್ರಕೃತಿ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ ಮನಸ್ಸು 5 ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು 5 ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು 5 ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು 5 ಮಹಾ ಭೂತಗಳು ಇವುಗಳೊಡನೆ ಶಿವ ಶಕ್ತಿ ಸಾದಾಖ್ಯ ಈಶ್ವರ ಸದ್ವಿದ್ಯೆ ಮಾಯೆ ಕಾಲ ನಿಯತಿ ಕಲೆ ವಿದ್ಯೆ ರಾಗ ಈ ಹನ್ನೊಂದು ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು 36 ತತ್ತ್ವಗಳು.

ಎಲ್ಲ ಮತಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶೈವಮತವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಅದರಲ್ಲೂ ವೀರಶೈವಮತವು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ. ಶೈವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವರು ನರಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖಿಭಾಗಿಗಳಾಗಿ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವರು. ಶಿವನನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವರನ್ನು ಶೈವರು ಶಿಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅವರಿಗೆ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶಿಕ್ಷಿಸಿದವರು ಶಿವಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುವರು. ಇದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಇವರು ಜೀವಾತ್ಮಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಜೀವಾತ್ಮ: ಜೀವಾತ್ಮನು ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪನು. ಅವನು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಅಲ್ಪಜ್ಞನೂ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಅಹಂಕಾರಿಯೂ ಆಗಿ ಸುಖ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. ಜೀವನು ಆಣವಮಲ ಮಾಯಾಮಲ ಕಾರ್ಮಿಕಮಲ ಮತ್ತು ಅಹಂಕಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಕರ್ಮ ಬದ್ಧನಾಗಿ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳನ್ನು ತಾಳುವನು. ಈ ಮೂರು ಮಲಗಳೇ ಜೀವನಪಾಶಗಳು. ಜೀವನು ಈ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಬದ್ಧನಾದರೆ ಶಿವಭಾವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಜೀವ ಭಾವವನ್ನು ತಾಳುವನು.

ಈ ಪಾಶದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಲು ಸಾಧನ: ಶಿವ ಸ್ಮರಣೆ ಧ್ಯಾನ ಸ್ತೋತ್ರ ಪೂಜೆಗಳು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುವು. ಆದರೆ ಅಶಕ್ತರಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ಸಹಕಾರಿ

ಯಾಗುವುದು. ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾರ್ಪಣ ಮತ್ತು ಆತ್ಮನಿವೇದನ ಇವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುವು. ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಶಿವನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವೇ ಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಜಪತಪಾದಿಗಳನ್ನು ಶಿವಾರ್ಪಣ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಮಾಡುವುದು ಇವು ಸರ್ವಾರ್ಪಣವಾಗುವುವು. ಕರ್ಮವು ಸಕಾಮ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಕಾಮ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ ಹೇಳಿ ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದೆಂದು ಈ ದರ್ಶನಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪರಮಾತ್ಮ : ಪರಶಿವನೇ ಪರಮಾತ್ಮ. ಶಿವನು ನಿಷ್ಕಲ ಪರಾತ್ಪರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ನಿತ್ಯ ಅವ್ಯಯ ಸರ್ವಗತ ಕಾರಣ ಕಾರಣ ಸರ್ವಶಕ್ತ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪ. ನಿರ್ಗುಣ ನಿರುಪಾಧಿಕ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಸನಾತನ ವೇದವೇದಾಂತ ಗೋಚರ. ಪರಶಿವನು ಚಿದ್ಘನಸ್ವರೂಪನು. ಶುದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು. ಶುದ್ಧಸೃಷ್ಟಿಯೆಲ್ಲ ಪರಶಿವನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನು. ಶಿವತತ್ತ್ವವು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ.

ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಿ : ಜೀವನು ಲಿಂಗಧಾರಣಾತ್ಮಕ ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಭಕ್ತ, ಮಹೇಶ ಪ್ರಸಾದಿ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಶರಣ ಮತ್ತು ಐಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಷಟ್ ಸೋಪಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಮಲತ್ರಯನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿ ಹೊಂದುವನು. ಈ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಬದ್ಧನಾದರೆ ಜೀವನು. ಇವುಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದರೆ ಸದಾಶಿವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವುದೇ ಮುಕ್ತಿ.

ಶಿವಾರಾತಿ ಶಿವಾರಾತಿ (ಪುಂ) ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ.

ಶಿವಾಲು ಶಿವಾಲು (ಪುಂ) ಶೃಗಾಲ, ನರಿ.

ಶಿವಿ ಶಿವಿ (ಪುಂ) ಭುಜಪತ್ರ ಗಿಡ.

ಶಿಶಿರ ಶಿಶಿರ (ಪುನಂ) 1. ಶಿಶಿರ ಋತು, ಮಾಘ ಫಾಲ್ಗುನ ಮಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಋತು. शशन्ति धावन्ति यस्मिन् पथिकाः—शश (प्लुतगतौ) "किरच्" (उ० १-५३)। निपा०। "कण्ठेषु स्खलितं गतेऽपि शिशिरे पुंस्कोकिलानां रुतम्" शाकु० ६-४। (पुं०) 2. ಹಿಮ, ಮಂಜು, ಇಬ್ಬನಿ. "जातां मन्ये शिशिरमथितां पद्मिनीं वान्यरूपाम्" मेघ० २-२०। 3. ವಿಷ್ಣು. आर्तशब्दश्रवणसमनन्तरमेव शशति त्वरया गच्छति—शश "किरच्"। "गजेन्द्रपालनार्थं यः शिशिरः त्वरया गतः" इति निरुक्तिः। "शब्दातिगः शब्दसहः शिशिरः शर्वरीकरः" वि० स०। (वि०) 4. ಶೀತಲವಾಗಿರುವ, ತಣ್ಣಗಿರುವ. "शीतं गुणे तद्वदर्थाः सुषीमः शिशिरो जडः। तुषारः शीतलः शीतो हिमः सप्तान्यलिङ्गकाः" अम०। "शम्भोः शिरोऽन्तःसरितस्तरङ्गान् विगाह्य गाढं शिशिरान् रसेन" कुमा० ११-४७।

ಶಿಶಿರಕಿರಣ ಶಿಶಿರಕಿರಣ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರ.

ಶಿಶಿರಾತ್ಯಯ ಶಿಶಿರಾತ್ಯಯ (ಪುಂ) ಶಿಶಿರಋತುವು ಕಳೆದುಹೋಗುವುದು, ವಸಂತಋತು. शिशिरस्य अत्ययः नाशः। "तस्याः सखीभ्यां प्रणिपातपूर्वं स्वहस्तलूनः शिशिरात्ययस्य। व्यकीर्यत त्र्यम्बकपादमूले पुष्पोच्चयः पल्लवभङ्गभिन्नः" कुमा० ३-६१। –**अपगमः** –**अपगमः**.

ಶಿಶು ಶಿಶು (ಪುಂ) 1. ಮಗು. श्यति—शो (तनूकरणे) "उः" धातोः इत्वं द्वित्वं च (उ० १-२०)। "धैर्यमभिनदुदितं शिशुना जननीनिर्भर्त्सनविवृद्धमन्युना" माघ० १५-८७। ಅನ್ನಪ್ರಾಶನಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿನ ವಯಸ್ಸಿನ ವರೆವಿಗೂ ಶಿಶು. ಅನಂತರ ಬಾಲಕ. "प्राक् चूडाकरणाद्बालः प्रागन्नप्राशनाच्छिशुः। कुमारस्तु स विज्ञेयः यावत् मौञ्जी न बन्धनम्"। 2. ಚತುಷ್ಪಾತ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮರಿ. "प्रक्रीडितुं सिंहशिशुं बलात्कारेण कर्षति" शाकु० ७-१४।

ಶಿಶುಕ ಶಿಶುಕ (ಪುಂ) 1. ಮಗು. 2. ಕಡಲ ಹಂದಿ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 4. ನೀರುಬಿಕ್ಕು. "शिशुकः शिशुमारे स्यात् बालकोलूपिनोरपि" मेदि०।

ಶಿಶುತಾ ಶಿಶುತಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಶೈಶವ, ಬಾಲ್ಯ, ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆ. शिशोर्भावः "तल्" (५-१-११९)।

ಶಿಶುತ್ವ ಶಿಶುತ್ವ (ನ०) ಶೈಶವ, ಬಾಲ್ಯ, ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆ. शिशोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)।

ಶಿಶುಪಾಲ ಶಿಶುಪಾಲ (ಪುಂ) ಚೇದಿದೇಶದ ದೊರೆ, ವಸುದೇವನ ತಂಗಿಯಾದ ಶ್ರುತಶ್ರವೆ ಮತ್ತು ದಮಘೋಷ ಇವರ ಮಗ. शिशून् पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "समरेषु रिपून् विनिघ्नता शिशुपालेन समेत्य संप्रति" माघ० १६-१४। [ಶಿಶುಪಾಲನು ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಶಾಪಗ್ರಸ್ತರಾದ ಜಯ ವಿಜಯರು ಮೂರನೆಯ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಶಿಶುಪಾಲ ದಂತವಕ್ತ್ರರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಶಿಶುಪಾಲನು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಇವನಿಗೆ ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳೂ ನಾಲ್ಕು ತೋಳುಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಈ ಭಯಂಕರ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿದ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ಬಹಳ ಹೆದರಿದರು. ಒಬ್ಬ ಮಹಾತ್ಮನ ಶರೀರಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಈ ವಿಕಾರರೂಪವು

ಹೋಗುವುದೆಂದೂ ಆವನಿಂದಲೇ ಇವನಿಗೆ ಮೃತ್ಯುವೆಂದೂ ಆಕಾಶವಾಣಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಿತು. ಈತನು ಮಗುವಾಗಿದ್ದಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ಬಂದು ಇವನನ್ನು ಮುದ್ದಾಡುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ಬಂದು ಇವನನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲು ಇವನ ಮೂರನೇ ಕಣ್ಣೂ ಮತ್ತು ಎರಡು ತೋಳುಗಳೂ ತಾವಾಗಿಯೇ ಇಂಗಿಹೋದವು. ಆಗ ಶಿಶುಪಾಲನ ತಾಯಿಗೆ ಇದರಿಂದ ಸಂತೋಷವುಂಟಾದರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಇವನಿಗೆ ವೈರಿಯಾಗಬಹುದೆಂದು ಹೆದರಿ ಇವನು ಎಷ್ಟೇ ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದರೂ ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಒಂದು ನೂರು ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸುವುದಾಗಿ ಮಾತುಕೊಟ್ಟನು. ಧರ್ಮರಾಜನು ರಾಜಸೂಯಯಾಗ ಮಾಡಿದಾಗ ಭೀಷ್ಮನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಅಗ್ರಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಲು ಇವನು ಭೀಷ್ಮನನ್ನೂ ಅಗ್ರಪೂಜೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೂ ಬಹಳ ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರಲು ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದವರೆಲ್ಲರೂ ಶಿಶುಪಾಲನನ್ನು ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಲು ಹೋದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಚಕ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಶಿಶುಪಾಲನ ಶಿರಶ್ಛೇದ ಮಾಡಿದನು. "इत्थं सभाजितं वीक्ष्य सर्वे प्राञ्जलयो जनाः। नमो जयेति नेमुस्तं निपेतुः पुष्पवृष्टयः॥ इत्थं निशम्य दमघोषसुतः स्वपीठात् उत्थाय कृष्णगुणवर्णनजातमन्युः। उत्क्षिप्य बाहुमिदमाह सदस्यमर्षी संश्रावयन् भगवते परुषाण्यभीतः॥ यूयं पात्रविदां श्रेष्ठा मा मन्ध्वं बालभाषितम्। सदसस्पतयः सर्वे कृष्णो यत्संमतोऽर्हणे॥ तपोविद्याव्रतधरान् ज्ञानविध्वस्तकल्मषान्। परमर्षीन् ब्रह्मनिष्ठान् लोकपालैश्च पूजितान्॥ सदसस्पतीनतिक्रम्य गोपालः कुलपांसनः। यथा काकः पुरोडाशं सपर्यां कथमर्हति॥ एवमादीनभद्राणि बभाषे नष्टमङ्गलः। नोवाच किञ्चिद् भगवान् यथा सिंहः शिवारुतम्॥ निन्दां भगवतः शृण्वन् तत्परस्य जनस्य च। ततः पाण्डुसुताः क्रुद्धाः मत्स्यकैकयसृञ्जयाः॥ उदायुधाः समुत्तस्थुः शिशुपालजिघांसवः। तावदुत्थाय भगवान् स्वान् निवार्य स्वयं रुषा। शिरः क्षुरान्तचक्रेण जहारापततो रिपोः" भाग० १०-७४।

शिशुमार ಶಿಶುಮಾರ (पुं०) ನೀರುಬೆಕ್ಕು.

शिशुवाहक ಶಿಶುವಾಹಕ (पुं०) 1. ಕಾಡುಮೇಕೆ. शिशुं वहति—वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಶಿಶುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವವನು.

शिश्न ಶಿಶ್ನ (पुं०) ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. शशति—शश (प्लुतगतौ) "नक्" बाहु०। पृषो०।

शिश्विदान ಶಿಶ್ವಿದಾನ (वि०) ಅಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು, ನೀಚಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. श्विता (वर्ण) + सन् "आनच्" (उ० २-९२)। सनो लुक् तस्य दः। "शिश्विदानः कृष्णकर्मा" अम०।

शिष्ट ಶಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಉಳಿದಿರುವ, ಕಳೆದು ಉಳಿದಿರುವ. शिष (असर्वोपयोगे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಉಳಿದಿರುವ. "यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम्" गीता ४-३०। 3. ತಿಳಿದವನು, ಅಭಿಜ್ಞ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವಿಶಾರದ. "समौ हि शिष्टैराम्नातौ वत्स्यन्तावामयः स च" माघ० २-१०। 4. ಸುಶಿಕ್ಷಿತ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿದವನು, ತರಬೇತಿ ಪಡೆದವನು. शास्तु (अनुशिष्टौ) "क्तः" (३-४-७२)। 5. ಶಾಂತಿಗುಣವುಳ್ಳ, ಉತ್ತಮ ಗುಣವುಳ್ಳ, ಧರ್ಮಶೀಲ, ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ. "द्वेष्योऽपि संमतः शिष्टः तस्यातंस्य यथौषधम्" रघु० १-२८। 6. ಅಜ್ಞೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು. "न पाणिपादचपलः न नेत्रचपलो मुनिः। न च वाग्जल्पचपलः इति शिष्टस्य लक्षणम्" भा०।

शिष्टाचार ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ (पुं०) ಧರ್ಮಾತ್ಮರು ನಡೆಸಿದ ವ್ಯವಹಾರ, ಮಹಾತ್ಮರ ಅನುಷ್ಠಾನ, ಶ್ರೇಷ್ಠಜನರ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. शिष्टानामाचारः। "शिष्टैराचर्यते यस्मात् शिष्टाचारः स शाश्वतः"। "दानं सत्यं तपो लोभो विद्येज्या पूजनं दमः। अष्टौ तानि चरित्राणि शिष्टाचारस्य लक्षणम्"॥

शिष्टि ಶಿಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಅಜ್ಞೆ, ಆಜ್ಞಪ್ತಿ. शासु (अनुशिष्टौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अन्यत्र पुत्रात् शिष्याद्वा शिष्टयर्थं ताडयेत्तु तौ" मनु० ४-१६४। 2. ಶಿಕ್ಷೆ, ದಂಡನೆ.

शिष्य ಶಿಷ್ಯ (पुं०) 1. ಕಲಿಯುವವನು, ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆಯುವವನು. शासु (अनुशिष्टौ) "क्यप्" (३-१-१०९)। "शिष्याः कलाविधिषु भीममुवो वयस्याः" नैष० २१-१२४। 2. ಉಪದೇಶ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. "यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्" गीता २-७।

शी ಶೀ (स्त्री०) 1. ಶಯನ, ಮಲಗುವುದು, ನಿದ್ರಿಸುವುದು. शीङ् (स्वप्ने) "क्विप्" (३-२-१७८)। "शीश्च शयनमित्याहुः" मेदि०। 2. ನೆಮ್ಮದಿ, ಶಾಂತತೆ.

शीकर शೀಕರ (पुं०) 1. ನೀರಿನ ತುಂತುರು. शीक्ष (सेचने) "अरन्" (उ० ३-१३१)। "दलितमौक्तिक-चूर्णविपाण्डवः स्फुरितनिर्झरशीकरचारवः" माघ० ६-३५। 2. ವಾತ, ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (न०) 3. ಸರಳವೃಕ್ಷದ ರಸ. "शीकरं सरले वातसृताम्बुकणयोः पुमान्" मेदि०।

शीकरिन् शೀಕರಿನ್ (वि०) ಜಲಕಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನೀರಿನ ತುಂತುರುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ. शीकर "इनिः" (५-२-११५)। "सेकः शीकरिणा करेण विहितः कामं विरामे पुनः" मालती० ९-३४।

शीघ्र शೀಘ್ರ (न०) 1. ಲಾಮಂಚ. 2. ಹಂಸ. शिधि (आघ्राणे) "रक्" बाहु०। (वि०) 3. ವೇಗವಾದ, ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ. "शीघ्रं नलदे चक्राङ्गे क्लीबं द्रुतगतौ त्रिषु" मेदि०। "असौ मुखालम्बितहेमसूत्रं बिभ्रन्मणिं मण्डलशीघ्रचारः" विक्र० ५-२। (क्रि० वि०) 4. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ವೇಗವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ.

शीघ्रकारिन् शೀಘ್ರಕಾರಿನ್ (वि०) ಬೇಗ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. शीघ्रं करोति —डुकृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–कारिणी –कारिणः.**

शीघ्रग शೀಘ್ರಗ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (वि०) 2. ಬೇಗ ನಡೆಯುವ, ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವ. शीघ्रं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

शीघ्रगामिन् शೀಘ್ರಗಾಮಿನ್ (वि०) ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ಬೇಗ ಹೋಗುವ. शीघ्रं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

शीघ्रचेतन शೀಘ್ರಚೇತನ (पुं०) ನಾಯಿ. शीघ्रं चेतयति —चिती (संज्ञाने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

शीत शೀತ (पुं०) 1. ಚಳ್ಳಿಮರ. 2. ಹಬ್ಬಗಿಡ, ವೇತಸ ವೃಕ್ಷ. शीतमस्यास्ति—"अच्" (५-२-१२७)। श्यायते स्म—श्यैङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२) इति वा। दीर्घः (६-४-२)। (न०) 3. ಶೈತ್ಯ, ಕುಳಿರು. "शीतार्ति बलवदुपेयुषेव नीरैरासेकाच्छिशिरसमीरकम्पितेन" माघ० ८-६२। 4. ಜಲ, ನೀರು. 5. ಹಿಮ, ಮಂಜು, ಇಬ್ಬನಿ. 6. ಒಂದು ಔಷಧ. (वि०) 7. ಶೀತಲವಾದ, ತಣ್ಣಗಿರುವ, "तव कुसुमशरत्वं शीतरश्मित्वमिन्दोः" शाकु० ३-३। 8. ಆಲಸ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. "शीतं हिमगुणे क्लीबं शीतलालसयोस्त्रिषु" मेदि०। "तुषारः शीतलः शीतः" अम०।

शीतक शೀತಕ (पुं०) 1. ಶೀತಕಾಲ, ಚಳಿಗಾಲ. शीत स्वार्थे "कन्"। 2. ಯಾವ ಆತಂಕವೂ ಇಲ್ಲದೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರುವವನು, ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವವನು. 3. ಮಂದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. "शीतकः शीतकाले च सुस्थिते दीर्घसूत्रिणि" मेदि०।

शीतकर शೀತಕರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ.

शीतगु शೀತಗು (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. शीता गौः यस्य। 2. ಕರ್ಪೂರ.

शीतचम्पक शೀತಚಂಪಕ (पुं०) 1. ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. 2. ದೀಪ.

शीतदीधिति शೀತದೀಧಿತಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ. शीता दीधितयोऽस्य।

शीतपुष्प शೀತಪುಷ್ಪ (पुं०) ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆಮರ.

शीतपुष्पक शೀತಪುಷ್ಪಕ (पुं०) ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. शीतं पुष्पमस्य।

शीतभानु शೀತಭಾನು (पुं०) ಚಂದ್ರ. शीता भानवोऽस्य।

शीतमयूख शೀತಮಯೂಖ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. शीता मयूखा अस्य। 2. ಕರ್ಪೂರ. "शीतमयूखश्चन्द्रे घनसारे चापि पुंलिङ्गः" मेदि०।

शीतमरीचि शೀತಮರೀಚಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. शीता मरीचिरस्य। 2. ಕರ್ಪೂರ.

शीतरश्मि शೀತರಶ್ಮಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. शीतो रश्मिर्यस्य।

शीतल शೀತಲ (पुं०) 1. ಸಿಡಿಲೊಲ್ಲದ ಗಿಡ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 4. ಕರ್ಪೂರ. 5. ಸರ್ಜವೃಕ್ಷದ ರಸ. 6. ಶಿಶಿರಋತು. 7. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "शीतलः शिशिरेऽनिले" त्रिकाण्ड०। (न०) 8. ಗುಂಧಕಾಮ್ಲ. 9. ಶೈಲಜ, ಜಲಜನಕಇಂಗಾಲ ಮಿಶ್ರಣ. 10. ಚಂದನ, ಶ್ರೀಗಂಧ. 11. ಶೈತ್ಯ, ಕುಳಿರು. 12. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. (वि०) 13. ತಣ್ಣಗಿರುವ, ತಂಪಾಗಿರುವ. "या घर्मभानोस्तनयापि शीतलैः स्वसा यमस्यापि जनस्य जीवनैः" माघ० १८-६७। "शीतलेन निरवापयत्क्षणं मौलिचन्द्रशकलेन शूलिनः" कुमा० ८-१८। "शीतलं पुष्पकासीसे शैलजे मलयोद्भवे। पुमानसपर्णी स्यात् शिशिरे वाच्यलिङ्गकम्" मेदि०।

शीतलक शೀತಲಕ (न०) ಪದ್ಮ, ಬಿಳಿದಾವರೆ.

शीतला शीतला (स्त्री०) 1. सिडुबु. 2. सिडुबिन देवते.

शीतशिव शीतशिव (न०) 1. कल्लुहू, कल्लुपुष्प. 2. सैंधवलवण. (पुं०) 3. शमीवृक्ष, बन्निमर. 4. सब्बसिगे. "अथ शीतशिवं कलींबं शैलेयमणिमन्थयोः। पुंसि शक्तुफलावृक्षे तथा मधुरिकौषधौ" मेदि०। (स्त्री०) **-शिवा -शिवा.** 1. सब्बसिगे, 2. बन्निमर.

शीतांशु शीतांशु (पुं०) 1. चंद्र. शीता अंशवो यस्य। "शीतांशुर्मुखमुत्पले तव दृशौ पद्मानुकारौ करौ" रत्ना० ३-११। 2. कर्पूर.

शीतांशुतैल शीतांशुतैल (न०) कर्पूरतैल. शीतांशोः कर्पूरस्य तैलम्।

शीताद शीतात् (पुं०) ऒंदु विध दंतरोग. शीतमादत्ते—आ+डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "तैलं घृतं वा वातघ्नं शीतादे संप्रशस्यते" भावप्र०।

शीताद्रि शीताद्रि (पुं०) हिमवत्पर्वत.

शीताश्मन् शीताश्मन् (पुं०) चंद्रकांतशिले.

शीतालु शीतालु (वि०) शीतवन्नु सहिसदवनु, चळिगे हेदरुववनु, चळियन्नु तडेयलारदवनु. शीत "आलुच्" (वा० ५-२-१२२)। "घुन्वाना करयुगमीक्षितुं विलासान् शीतालुः सलिलगतेन सिच्यते स्म" माघ० ८-१९।

शीधु शीधु (पुं०) मद्य, हेंड. शेरतेऽनेन—शीङ् (स्वप्ने) "धुक्" (उ० ४-३८)। "पीतशीधुमधुरैर्मिथुनानामाननैः परिहृतं चषकान्तः" माघ० १०-११।

शीधुप शीधुप (वि०) मद्यपान मत्तागुववनु, हेंडकुडुक. शीधुं पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)।

शीन शीन (पुं०) 1. मूर्ख, दड्ड, मंदबुद्धियुळ्ळवनु. श्यैङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातस्य "नः" (८-२-४७)। संप्रसारणम् (६-१-२४)। 2. अजगर, हेब्बावु. (वि०) 3. घनीभूतवाद, गट्टियाद तुप्प मोदलादुदु. "शीनो मूर्खाजगरयोः" हेम०।

शीर्ण शीर्ण (वि०) 1. कृशवाद, तेळ्ळगिरुव. शॄ (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. नाशवाद, जीर्णवाद, हाळाद, क्षयिसिद. "शीर्णं तनुविशीर्णयोः" मेदि०। "क्रमशीर्णकुलमूलसन्ततिः" किरा० २-५०। (न०) 3. मोटिपत्रे.

शीर्णपत्र शीर्णपत्र (पुं०) 1. बिट्टकणगिलि गिड. (न०) 2. ऒणगिद एलि, बाडिद एलि.

शीर्णपाद शीर्णपाद (पुं०) 1. यममहर्मरायु. 2. शनिमहाराजु. (वि०) 3. कृशवाद कालु गळुळ्ळवनु.

शीर्वि शीर्वि (वि०) 1. हिंसिसुववनु, पीडिसुवमनु. शॄ (हिंसायाम्) "क्विन्" (उ० ४-५४)। 2. अनागरक, कादुमनुष्य, बुद्धिगे संस्कारविल्लदवनु.

शीर्ष शीर्ष (न०) 1. मस्तक, तले. शिरस् शीर्षदेशः निपा० (३-२-५१)। 2. कृष्णागरु.

शीर्षक शीर्षक (पुं०) 1. राहु. (न०) 2. तले. 3. टोपि, तलेकापु. 4. तलेबारुडे.

शीर्षघातिन् शीर्षघातिन् (वि०) तलेयन्नु कडियुवनु. शीर्षं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-२-५१)। "शीर्षघातिनमायातमरीणां त्वां विलोकयन्" भट्टि० ६-११२।

शीर्षच्छेद शीर्षच्छेद (पुं०) तलेयन्नु कडियुवुदु, तलेयन्नु कत्तरिसुवुदु.

शीर्षच्छेदिक शीर्षच्छेदिक (वि०) तलेयन्नु कडियलु अर्हनादवनु, कॊल्ललु योग्यनादवनु. शीर्षच्छेदं नित्यमर्हति—"ठक्" (५-१-६५)।

शीर्षच्छेद्य शीर्षच्छेद्य (वि०) तलेयन्नु कडियलु अर्हनादवनु. शीर्षच्छेदं नित्यमर्हति—"यत्" (५-१-६५)। "शीर्षच्छेद्यमतोऽहं त्वां करोमि क्षितिवर्धनम्" भट्टि० ५-४५। "शम्बूको नाम बृषलः पृथिव्यां तप्यते तपः। शीर्षच्छेद्यः स ते राम तं हत्वा जीवय द्विजम्" उ० रा० २-८।

शीर्षण्य शीर्षण्य (पुं०) 1. ऒंदक्कॊंदु सेरदंते बिडिसिद तलेय कूदलु. शिरसि भवम् "यत्" (४-३-५५)। वा शिरसः शीर्षन्नादेशः (६-१-६१)। पक्षे शिरस्यः। (न०) 2. शिरस्सु, तले. 3. तलेकापु, टोपि. "शीर्षण्यं तु शीर्षके। सुकेशे पुंसि" मेदि०। "शीर्षण्यं शीर्षरक्षणे। शीर्षण्यो विशदकचे" हेम०। (वि०) 4. तलेयल्लिरुव. शिरसि भवम् "यत्" (४-३-५५)। 5. तलेगे हितवाद. शिरसे हितम् उभयत्र "शीर्षन्नादेशः" (६-१-६१)। 6. श्रेष्ठ

उत्तमः. "यद्यच्छीर्षण्याचरितं तत्तदनुवर्तते लोकः" भाग० ५-४-१५।

शीर्षोदय शीर्षोदय (पुं०) शीर्षोदयवुळ्ळ लग्नगळु. कॆलवु लग्नगळु पृष्ठोदयवुळ्ळवु. कॆलवु शीर्षोदयलग्नगळु. मिथुन सिंह कन्या तुला वृश्चिक कुंभ मत्तु मीन लग्नगळु शीर्षोदयलग्नगळु. इवु निशासंज्ञॆयन्नु हॊंदिरुवुवु. मेष वृषभ मिथुन कर्काटक धनुस्सु मकर इवु पृष्ठोदय लग्नगळु. मिथुन लग्नवु उभयात्मकवादुदु. उळिद आरु लग्नगळु दिनसंज्ञॆयन्नु हॊंदिरुवुवु. "अजगोपतियुग्मं च कर्किधन्विमृगास्तथा। निशासंज्ञाः स्मृताश्चैते शेषाश्चान्ये दिनात्मकाः॥ निशासंज्ञा विमिथुनाः स्मृताः पृष्ठोदयास्तथा। शेषाः शीर्षोदयाह्येते मीनश्चोभयसंज्ञकः" ज्योतिस्तत्त्वम्।

शील शील (न०) 1. स्वभाव, सत्त्व, नॆलॆबल. शील (समाधौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. सद्वृत्त, ऒळ्ळॆय नडतॆ. "तथाहि ते शीलमुदारदर्शने तपस्विनामप्युपदेशतां गतम्" कुमा० ५-३६। 3. रागद्वॆषगळन्नु परित्यजिसुवुदु. इदु अह्लाघ्यता (वेदाध्ययन संपत्ति) देवपितृभक्तता (देवरु, तायि तंदॆगळु इवरल्लि भक्तियिट्टिरुवुदु) सौम्यता (शांतते) अपरोपतापिता (इतरर मनस्सन्नु नोयिसदिरुवुदु) अनसूयता (असूयॆ पडदिरुवुदु) मृदुता (मृदुस्वभाव) अपारुष्यम् (कठिनवागि मातनाडदिरुविकॆ) मैत्रता (स्नेहपरनागिरुविकॆ) प्रियवादित्वम् (हितवागि मत्तु संतोषकरवागि मातनाडुवुदु) कृतज्ञता (इन्नॊब्बनिंद पडॆद उपकारवन्नु नॆनॆयुवुदु) शरण्यता (रक्षणॆ कोरि बंदवनन्नु रक्षिसुवुदु) कारुण्यम् (दयॆ, कनिकर) प्रशान्तिः (सहनॆ, ताळ्मॆ) ऎंदु हदिमूरु विध. (पुं०) 4. अजगर, हॆब्बावु.

शीलन शीलन (न०) 1. विमर्शिसि नोडुवुदु, विचारमाडि नोडुवुदु. शील (समाधौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. अभ्यासॆ, मत्तॆ मत्तॆ माडुवुदु, पुनः पुनः रूढिसुवुदु. 3. गौरविसुवुदु, मर्यादॆयिंद नोडुवुदु. 4. श्रॆष्ठतॆ, मॆरॆमॆ.

शीलवत् शीलवत् (वि०) 1. सत्त्वभावदिंद कूडिद. शीलमस्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "पथ्याशिनां शीलवतां नराणां सद्वृत्तभाजां विजितेन्द्रियाणाम्"। 2. ऒळ्ळॆय नडतॆयुळ्ळवनु.

शीलित शीलित (न०) 1. आचरणॆ. शील (समाधौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. अभ्यास माडल्पट्ट, मत्तॆ मत्तॆ आचरिसल्पट्ट. शील कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)।

शीवल शीवल (न०) 1. शैवाल, पाचि. शीङ् (स्वप्ने) "वलः" बाहु०। 2. कल्लुहूवु. "शीवलं स्याच्च शैवाले शैलेये च नपुंसकम्" मेदि०।

शीवा शीवा (स्त्री०) अजगर, हॆब्बावु. शेते—शीङ् (स्वप्ने) "क्वनिप्" (उ० ४-११५)।

शुच् शुच् (स्त्री०) शोक, दुःख. शुच (शोके) "क्विप्" (३-२-६१)।

शुक शुक (पुं०) 1. गिळि. शुभ (भाषणे) "कक्" भकारलोपश्च निपा० (उ० ३-४२)। "स व्रीहिणां यावदपासितुं गताः शुकान् मृगैस्तावदुपद्रुतश्रियम्" माघ० १२-४२। 2. शुकमहर्षि, व्यासमहर्षिय पुत्र. शुकीरूपवन्नु ताळि बंद घृताचियॆंब अप्सरसियन्नु नोडिद व्यासमहर्षिय मनस्सु अवळल्लि मोहगॊंडितु. मनस्सन्नु निग्रहिसलारद व्यासमहर्षिय शुक्रवु अरणियल्लि बिद्दु अदरिंद शुकमहर्षियु जनिसिदरु. "न शशाक नियन्तुं च स व्यासः प्रसृतं मनः। बहुशो गृह्यमाणश्च घृताच्या मोहितं मनः॥ मन्थनं कुर्वतस्तस्य मुनेरग्निचिकीर्षया। अरण्यामेव सहसा तस्य शुक्रमथापतत्॥ तस्माच्छुकः समुद्भूतः व्यासाकृतिमनोहरः"। शुक महर्षियु व्यासरिंद श्रीमद्भागवतद उपदेश हॊंदि परीक्षित्तिगॆ हेळिदरु. "इदं भागवतं नाम पुराणं वेदसम्मितम्। अधीतवान् द्वापरेऽस्मिन् पितुर्द्वैपायनादहम्" भाग० २-१-८। 3. रावणन ऒब्ब मंत्रि. 4. बागॆमर. (न०) 5. माचिपत्रॆ. "ग्रन्थिपर्णं शुकं बर्हिपुष्पं स्थौणेयकुक्कुरे" अम०। "शुको व्याससुते कीरे रावणस्य च मन्त्रिणि। शिरीषपादपे पुंसि ग्रन्थिपर्णे नपुंसकम्" मेदि०।

शुकतरु शुकतरु (पुं०) शिरीष वृक्ष, बागॆमर. शुक इव तरुः। -द्रुमः -द्रुमः।

शुकनास **शुकनास** (पुं) 1. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. (वि०) 2. ಗಿಳಿಯಂತೆ ಮೂಗುಳ್ಳವನು.

शुकपुष्प **शुकपुष्प** (पुं) 1. ಬಾಗೆಮರ. (न०) 2. ಮಾವಿಪತ್ರೆ. शुकप्रियं पुष्पमस्य ।

शुकप्रिय **शुकप्रिय** (पुं) ಬಾಗೆಮರ, ಶೀಪ ವೃಕ್ಷ. शुकप्रियं पुष्पमस्य ।

शुकवल्लभ **शुकवल्लभ** (पुं) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. (वि०) 2. ಗಿಣಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ.

शुकादन **शुकादन** (पुं) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. शुकैरद्यते — अद (भक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११३)। (वि०) 2. ಶುಕಗಳಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ. शुकैरद्यते — अद कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

शुकी **शुकी** (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಗಿಳಿ. शुक "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕಶ್ಯಪಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾಮ್ರೆಯ ಮಗಳು. "काकीं श्येनीं तथा भासीं धृतराष्ट्रीं तथा शुकीम्। ताम्रा तु सुषुवे देवीः पञ्चैता लोकविश्रुताः" भा० आदि० ६७-५६।

शुक्त **शुक्त** (न०) 1. ಮಾಂಸ. 2. ಹುಳಿಗಂಜಿ. (वि०) 3. ಹುಳಿಯಾದ. 4. ಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ. 5. ಕಠಿನವಾದ. "शुक्तमम्ले पूतिभूते च कर्कशे" हेम०। "शुक्तं पूताम्लनिष्ठुरे" मेदि०।

शुक्ता **शुक्ता** (स्त्री०) ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ.

शुक्ति **शुक्ति** (स्त्री०) 1. ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. शुच्य (अभिषवे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "मुक्ताभिः सलिलरयास्तशुक्तिपेशीमुक्ताभिः क्वचिदचिरं सैकतं नदीनाम्" माघ० ८-९। 2. ಕಪಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ, ತಲೆಯೆಲುಬಿನ ಒಂದು ಭಾಗ. 3. ಶಂಖ. 4. ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಶಂಖ. 5. ನಖವೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. 6. ಕುದುರೆಯ ಸುಳಿ. "आवर्तिनः शुभफलप्रदशुक्तियुक्ताः" माघ० ५-४। 7. ಅರ್ಶೋರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. 8. ಒಂದು ನೇತ್ರರೋಗ. "शुक्तिः शङ्खनके शङ्खे कपालखण्डदृग्रुजोः" हेम०। 9. ಎರಡು ಕರ್ಷಗಳ ಪರಿಮಾಣ.

शुक्तिका **शुक्तिका** (स्त्री०) 1. ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. 2. ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ.

शुक्तिज **शुक्तिज** (न०) ಮುತ್ತು. शुक्तेर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

शुक्तिबीज **शुक्तिबीज** (न०) ಮುತ್ತು.

शुक्तिमत् **शुक्तिमत्** (पुं) ಒಂದು ಪರ್ವತ. "महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्तिमान् गन्धमादनः। विन्ध्यश्च पारियात्रश्च सप्तैते च कुलाचलाः" त्रिकाण्ड०।

शुक्र **शुक्र** (पुं) 1. ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. ರವಿ ಮೊದಲಾದ ನವ ಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗ್ರಹ. शुच (शौके) "रन्" चस्य कश्च निपा० (उ० २-२९)। 2. ದೈತ್ಯರ ಗುರು, ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. ಪುಲೋಮೆಯು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನ ತಾಯಿ. ಶುಕ್ರಗ್ರಹವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. ಶುಕ್ರನು ಯಜುರ್ವೇದ ರಜೋಗುಣ ಅಮ್ಲರಸ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿ. ವೃಷಭ ಮತ್ತು ತುಲಾ ರಾಶಿಗಳು ಇವನ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು. ಶುಕ್ರಗ್ರಹದ ವರ್ಣ ಶುಕ್ಲ. ಶುಕ್ರನು ಶುಭಗ್ರಹ. ಅಪರಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಬಲವುಳ್ಳವನು. ಈ ಗ್ರಹವು ಶುಕ್ರವಾರದ ಅಧಿಪತಿ. ಶುಕ್ರಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಮೀನರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನ. ಕನ್ಯಾರಾಶಿಯು ನೀಚಸ್ಥಾನ. ಶುಕ್ರನ ರಾಶಿಗಳಾದ ವೃಷಭ ಮತ್ತು ತುಲಾ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತನೂ ದಾನಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನೂ ವಾತ ಮತ್ತು ಕಫ ದೋಷವುಳ್ಳವನೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಮೇಧಾವಿಯಾಗಿಯೂ ಆಗುವನು. "शुक्रालये काव्यकलाविदग्धः दातातिथेयः श्रुतिशास्त्रदक्षः। कलिप्रियो वातकफान्वितः स्यात् मेधान्वितो ह्यस्यपटुर्मदाढ्यः"। ಭರಣಿ ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನಿ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಮೊದಲು ಶುಕ್ರದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಶುಕ್ರದಶಾಕಾಲ ಇಪ್ಪತ್ತು (20) ವರ್ಷಗಳು.

ಶುಕ್ರದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ಭುಕ್ತಿ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	3	4	0
ರವಿ ಭುಕ್ತಿ	1	0	0
ಚಂದ್ರ ಭುಕ್ತಿ	1	8	0
ಕುಜ ಭುಕ್ತಿ	1	2	0
ರಾಹು ಭುಕ್ತಿ	3	0	0
ಗುರು ಭುಕ್ತಿ	2	8	0
ಶನಿ ಭುಕ್ತಿ	3	2	0
ಬುಧ ಭುಕ್ತಿ	2	10	0
ಕೇತು ಭುಕ್ತಿ	1	2	0

ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಗ್ರಹದ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ರವಿ ದಶೆ	1	0	0
ಚಂದ್ರ ದಶೆ	1	8	0
ಕುಜ ದಶೆ	1	2	0
ರಾಹು ದಶೆ	3	0	0
ಗುರು ದಶೆ	2	8	0
ಶನಿ ದಶೆ	3	2	0
ಬುಧ ದಶೆ	2	10	0
ಕೇತು ದಶೆ	1	2	0
ಶುಕ್ರ ದಶೆ	3	4	0

3. ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸ. 4. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 5. ಅಗ್ನಿ. "शुक्रः स्याद्भार्गवे ज्येष्ठमासे वैश्वानरे पुमान्" मेदि०। (न०) 6. ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ. 7. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. (वि०) 8. ಶುಕ್ಲವರ್ಣದ, ಶುಭ್ರವಾದ. 9. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. "शुक्रस्तु शुक्ले ज्येष्ठमासेऽग्निकाव्ययोः। शुक्रं तु रेतोऽक्षिरुजोः" हेम०।

ಶುಕ್ಕರ **शुक्कर** (पुं०) 1. ಮಜ್ಜಿ, ದೇಹಸಾರ. करोति —डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। शुक्रस्य करः। (वि०) 2. ವೀರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ.

ಶುಕ್ಕಭುಜ್ **शुक्कभुज्** (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. शुक्रं भुङ्क्ते।

ಶುಕ್ಕವಾರ, -ವಾಸರ **शुक्कवार, -वासर** (पुं०) ಶುಕ್ರನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ದಿವಸ. शुक्रस्य वारः।

ಶುಕ್ಕಶಿಷ್ಯ **शुक्कशिष्य** (पुं०) ಅಸುರರು, ದಿತಿಯ ಮಕ್ಕಳು. "शुक्रशिष्या दितिसुताः" अम०।

ಶುಕ್ರಿಯ **शुक्रिय** (वि०) ಶುಕ್ರದೇವತಾಕ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. शुक्रो देवता अस्य — शुक्र "यत्" (४-२-२६)।

ಶುಕ್ಲ **शुक्ल** (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. 2. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ, ಮಾಸದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. "तत्र पक्षावुभौ मासे शुक्लकृष्णौ क्रमेण हि। चन्द्रवृद्धिकरः शुक्लः कृष्णश्चन्द्रक्षयात्मकः"।। (न०) 3. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. 4. ನವನೀತ, ಹೊಸದಾದ ಬೆಣ್ಣೆ. (वि०) 5. ಬಿಳುಪಾದ, ಶುಕ್ಲಗುಣವುಳ್ಳ. "शुक्लैर्मयूखनिचयैः परिवीतमूर्तिर्वप्राभिघातपरिमण्डलितोरुदेहः" किरा० ५-४२। 6. ಪವಿತ್ರವಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ.

ಶುಕ್ಲಕ **शुक्लक** (पुं०) 1. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ, ಚಾಂದ್ರಮಾಸದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧ ಭಾಗ. 2. ಶುಕ್ಲವರ್ಣ. (वि०) 3 ಶುಕ್ಲವರ್ಣದ, ಬಿಳುಪಾದ.

ಶುಕ್ಲಕಣ್ಠಕ **शुक्लकण्ठक** (पुं०) ನೀರುಕೋಳಿ.

ಶುಕ್ಲಕರ್ಮನ್ **शुक्लकर्मन्** (वि०) ಶುದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು, ಸದಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನ. शुक्लं पवित्रं कर्म यस्य।

ಶುಕ್ಲತ್ವ **शुक्लत्व** (न०) ಧಾವಳ್ಯ, ಬಿಳುಪು. शुक्लस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)।

ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ **शुक्लपक्ष** (पुं०) ಮಾಸದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ, ಚಾಂದ್ರಮಾಸದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. ಚಂದ್ರನು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಪಕ್ಷವು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ. ಕ್ಷಯ ಹೊಂದುವ ಪಕ್ಷವು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. "तत्र पक्षावुभौ मासे शुक्लकृष्णौ क्रमेण हि। चन्द्रवृद्धिकरः शुक्लः कृष्णश्चन्द्रक्षयात्मकः"।

ಶುಕ್ಲಪುಷ್ಪ **शुक्लपुष्प** (पुं०) 1. ಪೊಲ್ಲಿಗಿಡ. 2. ಮಂಗಾರಿಗಿಡ. 3. ಮರುಗ.

ಶುಕ್ಲಮಂಡಲ **शुक्लमण्डल** (न०) ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯ ಬಿಳಿಯ ಭಾಗ.

ಶುಕ್ಲವಾಯಸ **शुक्लवायस** (पुं०) 1. ಬಕಪಕ್ಷಿ. 2. ಬಿಳಿಯ ಕಾಗೆ.

ಶುಕ್ಲಾ **शुक्ला** (स्त्री०) ಸರಸ್ವತಿ. शुक्लो वर्णोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। "वाग्देवी शारदा शुक्ला महाश्वेता सरस्वती" त्रिकाण्ड०।

ಶುಕ್ಲಾಪಾಙ್ಗ **शुक्लापाङ्ग** (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. शुक्लौ अपाङ्गौ यस्य। "शुक्लापाङ्गैः सजलनयनैः स्वागतीकृत्य केकाः" मेघ० १-२२। "मयूरो बर्हिणो बर्ही शुक्लापाङ्गः शिखावलः" यादवः।

ಶುಕ್ಲಾರ್ಮನ್ **शुक्लार्मन्** (न०) ಒಂದು ನೇತ್ರರೋಗ.

ಶುಕ್ಲೋಪಲಾ **शुक्लोपला** (स्त्री०) ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. शुक्लः उपल इवाकृतिर्यस्याः।

ಶುಕ್ಷಿ **शुक्षि** (पुं०) ವಾತ, ವಾಯು, ಗಾಳಿ. शुष (शोषणे) "क्सिः" (उ० ३-१५५)। शुक्षिर्वातः सि० कौ०।

ಶುಙ್ಗ **शुङ्ग** (पुं०) 1. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. 2. ಅಮಟಿ ಮರ. (पुंन०) 3. ಜುಲ್ಲೀ ಗಿಡ. "शुङ्गो वटाम्रातकयोः पर्कटद्यामपि चास्त्रियाम्" मेदि०।

ಶುಙ್ಗಾಕರ್ಮನ್ **शुङ्गाकर्मन्** (न०) ಪುಂಸವನ ಸಂಸ್ಕಾರ. "अग्निस्तु मारुतो नाम गर्भाधाने विधीयते। पुंसवने चन्द्रनामा शुङ्गाकर्मणि शोभनः"।

शुङ्गिन् शृंगिन् (पुं) 1. वटवृक्ष, आलद मर. 2. अमटी मर. 3. जुल्लिंगिड. "शुङ्गिघाम्राते वटे प्लक्षे" हेम०।

शुच् शृच् (स्त्री०) शोक, दुःख. शुच (शोके) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "इति दयितकलत्र-श्चिन्तयन्नङ्गमिन्दुः वहति कृशमशेषं भ्रष्टशोभं शुचेव" माघ० ११-२४। "कामं जीवति मे नाथः इति सा विजहौ शुचम्" रघु० १२-७५।

शुचा शृचा (स्त्री०) शोक, दुःख. "टाप्"। "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा"।

शुचि शृचि (पुं०) 1. ग्रीष्मऋतु. शोचन्ति विरहिणोऽस्मिन्—शुच (शोके) "इन्" (उ० ४-११९)। "स्पृशन् सशङ्कः समये शुचावपि स्थितः करायैरसमग्र-पातिभिः" माघ० १-५८। 2. अग्नि. "पावकः पवमानश्च शुचिरित्यग्नयः पुरा। वसिष्ठशापादुत्पन्नाः पुनर्योगगतिं गताः" भाग० ४-२४-४। 3. आषाढ मास. 4. ज्येष्ठमास. 5. परिशुद्धान्तःकरण मंत्री, उत्तम गुणवुळ्ळ सचिव. 6. श्वेतवर्ण. 7. शृंगार रस. 8. सूर्य. 9. चंद्र. 10. शुक्रग्रह. 11. शिव, परमेश्वर. 12. धावळ्य, बिळुपु. "शुचिर्नौ शुक्रशृङ्गारचन्द्राषाढहरागिषु। उपधाशुद्धसचिवे ग्रैष्मे श्वेतगुणे रवौ" नानार्थर०। (वि०) 13. शुद्धवाद, निर्मलवाद, शुभ्रवाद. 14. स्वच्छवाद, निर्मलवाद, दोषविल्लद. "अपवर्जितविप्लवे शुचौ हृदयग्राहिणि मङ्गलास्पदे" किरा० २-२६। 15. शुद्धवाद, संशयादि दोषरहितवाद. "शुचि भूषयति श्रुतं वपुः प्रशम-स्तस्य भवत्यलंक्रिया" किरा० २-३२। 16. निर्मल वाद, बिळियाद. "विकचवारिरुहं दधतं सरः सकल-हंसगणं शुचि मानसम्" किरा० ५-१३। "शुचीरपः शैवलिनोर्दधानम्" माघ० ४-८। 17. पवित्रवाद, निष्कलंकवाद. शुद्धवाद. "वीतजन्मजरसं परं शुचि ब्रह्मणः पदमुपैतुमिच्छताम्" किरा० ५-२२। 18. दोषविल्लद, अपराधविल्लद. "अहो धिक् धृतराष्ट्रस्य बुद्धिर्नास्ति समञ्जसी। यः शुचीन् पाण्डुदायादान् दाहयामास शत्रुवत्" भा० आदि० १४७-१५। 19. शुद्धवाद हृदयवुळ्ळ, रागद्वेषादि दोषरहित वाद मनस्सुळ्ळ. "वृद्धांश्च नित्यं सेवेत विप्रान् वेदविदः शुचीन्" मनु० ७-३८। 20. शुद्धनाद, स्नानादि गळिंद परिशुद्धनाद. "सुतां तदीयां सुरभेः कृत्वा प्रतिनिधिं शुचिः" रघु० १-८१। 21. सभ्यनाद, विनयदिंद कूडिद. "सभायां वक्ति सामर्षः सावष्टम्भो नरः शुचिः" पञ्चतं० १-२१३।

शुचिता शुचिता (स्त्री०) पारिशुद्ध्य, पवित्रते, शुद्धवागिरुविके. शुचेर्भावः "तल्" (५-१-११९)।

शुचिद्रुम शुचिद्रुम (पुं०) अश्वत्थवृक्ष, अरळि मर. शुचिः पवित्रः द्रुमो वृक्षः।

शुचिप्रणी शुचिप्रणी (पुं०) आचमन. शुचिं प्रणयति —प्र + णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "आचामः स्यादाचमनमुपस्पर्शः शुचिप्रणीः"।

शुचिरोचिस् शुचिरोचिस् (पुं०) 1. चंद्र. शुचिः रोचिः मयूखो यस्य। (वि०) 2. बिळिय किरणगळुळ्ळ.

शुटीरता शुटीरता (स्त्री०) वीर्य, पराक्रम. बल. "वीर्यं शुटीरता" त्रिकाण्ड०।

शुटीर्य शुटीर्य (न०) वीर्य, पराक्रम.

शुण्ठि शुण्ठि (स्त्री०) ओणशुंठि. शुण्ठति कफम्—शुठि (प्रतिघाते) "इन्" (उ० ४-११८)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **शुण्ठी शुण्ठी**. "तस्मिन् गतार्द्रभावे वीतरसे शुण्ठिशकल इव पुरुषे" आर्यासप्तशती।

शुण्ठ्य शुण्ठ्य (न०) ओणशुंठि.

शुण्ड शुण्ड (पुं०) 1. मदजल, मदिसिद आनेयु गंडप्रदेशदिंद सोरुव मदोदक. 2. आनेय सोंडिलु.

शुण्डा शुण्डा (स्त्री०) 1. आनेय सोंडिलु. 2. मदिरे, मद्य. 3. मद्यद अंगडि. 4. वेश्ये, सूळे. 5. कुट्टनि, तलेहिडुकि. 6. कमल लते, तामरेय बळ्ळि. 7. नीरानें. "शुण्डा पानगृहे मता। अप्यम्बुहस्तिनीवेश्याहस्तिहस्तसुरासु च" मेदि०।

शुण्डापान शुण्डापान (न०) मद्यगृह, मद्यपान माडुव गृह. शुण्डायाः पानमत्र।

शुण्डार शुण्डार (पुं०) 1. आनेमरियु बिक्क सोंडिलु. अल्पा शुण्डा—शुण्डा "रः" (५-३-८८)। "शुण्डारः कलभेन यद्वदचले वत्सेन दोर्दण्डकः" म० वी० १-५३। 2. बट्टे इळिसुववनु, बट्टेकार. शुण्डां राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)।

शुण्डाल शुंडाल (पुं०) गज, आने. शुण्डेन अलति—अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)।

शुण्डिन् शुंडिन् (पुं०) 1. गज, आने. शुण्डा अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. मद्यवन्नु तयारिसुवनु, बट्टि इळिसुवनु.

शुतुद्रु शुतुद्रु (स्त्री०) शतद्रु नदि, पंजाबिनल्लि हरियुव ऒंदु नदि.

शुद्ध शुद्ध (न०) 1. सैंधव लवण. 2. मांसु. (वि०) 3. पवित्रवाद. शुध (शौचे) "क्तः" (३-४-७२)। 4. निर्मलवाद, दोषविल्लद, कल्मषविल्लद. "अन्तः शुद्धस्त्वमपि भविता वर्णमात्रेण कृष्णः" मेघ० १-४९। 5. शुभ्रवाद, बिळुपाद. "पश्य कल्पतरुलम्बि शुद्धया ज्योत्स्नया जनितरूपसंशयम्" कुमा० ८-७१। 6. उज्ज्वलवाद, प्रकाशमानवाद, हॊळेयुत्तिरुव. "काप्यभिख्या तयोरासीद्व्रजतोः शुद्धवेषयोः" रघु० १-४६। 7. इतर वस्तुविन संबंधविल्लद, बेरे विषयंगळ बेरकेयिल्लद. "पदे परस्मिन्निव नित्यमस्यां शुद्धेन सत्त्वेन विभूषितायाम्" याद० १८-११८। 8. दोषरहित वाद, कळंकविल्लद. "रराज शुद्धेति पुनः स्वपुत्रं संदर्शिता वह्निगतेव भर्त्री" रघु० १४-१४।

शुद्धजङ्घ शुद्धजंघ (पुं०) गर्दभ, कत्तॆ.

शुद्धमति शुद्धमति (वि०) रागद्वेषादिगळिंद रहित वाद बुद्धियुळ्ळवनु. शुद्धा मतिः यस्य। "उपकारिणि विश्रब्धे शुद्धमतौ यः समाचरति पापम्। तं जनमसत्यसन्धं भगवति वसुधे कथं वहसि" हितो० १-८०।

शुद्धान्त शुद्धांत (पुं०) 1. अंतःपुर, राजपत्नियरु वासमाडुव सुरक्षित कॊठडि, अरमनॆय ऒंदु भाग. योग्यरादा रक्षकरिंद सुरक्षितवाद कोणॆ. शुद्धाः उपधाशुद्धाः रक्षकाः अन्ते समीपेऽस्य। "स तैराक्रमयामास शुद्धान्तं शुद्धकर्मभिः" कुमा० ६-५२। 2. राजन अंतःपुरद स्त्रीयरु. शुद्धांतदल्लिरुवुदरिंद इवरिगू शुद्धांत ऎंदु व्यवहार. "शुद्धान्तदुर्लभमिदं वपुराश्रमवासिनो यदि जनस्य" शाकु० १-१५।

शुद्धान्ता शुद्धांता (स्त्री०) राजन पत्नि. राजन महिषि. शुद्धान्तः आश्रयत्वेनास्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

शुद्धापह्नुति शुद्धापह्नुति (स्त्री०) अर्थालंकारद ऒंदु भेद. ऒंदु वस्तुविनल्लि मत्तॊंदु वस्तुविन आरोपक्कागि अदर धर्मद निषेधवु "शुद्धापह्नुति" अलंकार. "शुद्धापह्नुतिरन्यस्यारोपार्थो धर्मनिह्नवः"। उदाः "नायं शुधांशुः किं तर्हि व्योमगङ्गासरोरुहम्"। इल्लि सुधांशुविनल्लि व्योमगंगा सरोरुहत्वद आरोपक्कागि सुधांशुत्व धर्मद निषेधवु वर्णितवागिदॆ.

शुद्धि शुद्धि (स्त्री०) 1. पवित्रतॆ, पारिशुद्ध्य. शुध (शौचे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अद्यप्रभृति भूतानामधिगम्योऽस्मि शुद्धये" कुमा० ६-५६। 2. नैर्मल्य, ऒक्कटवागिरुविकॆ. 3. स्वच्छतॆ, धावळ्य. "त एव मुक्तागुणशुद्धयोऽपि हर्म्येषु मूर्च्छन्ति न चन्द्रपादाः" रघु० १६-१९। 4. दोषविल्लदिरुविकॆ. "वारिपूर्वमखिलासु सत्क्रियालब्धशुद्धिषु धनानि बीजवत्" माघ० २४-३४। 5. पापपरिहार कार्य, प्रायश्चित्त. "शरीरत्यागमात्रेण शुद्धिलाभममन्यत" रघु० १२-१०। 6. ऋणशुद्धि, सालद तीर्वॆ. 7. वैरशुद्धि, सॆडु तीरिसिकॊळ्ळुवुदु.

शुद्धिपत्र शुद्धिपत्र (न०) 1. तिद्दोलॆ, तप्पुगळ तिद्दुपडियु पट्टि. 2. शुद्धियु प्रमाण पत्र, शुद्धिय दृढीकरण पत्र. प्रायश्चित्त अथवा दंडनॆ मुंतादवुगळिंद शुद्धिपडॆद बग्गॆ नीडिद समर्थन पत्र.

शुद्धोदन शुद्धोदन (पुं०) बुद्धदेवन तंदॆ.

शुन शुन (पुं०) 1. नायि. शुनति—शुन (गतौ) "कः" (३-१-१३५)। "कुक्कुरस्तु शुनिः श्वानः कपिलो मण्डलः शुनः" इति वाचस्पतिः। 2. वायः, गाळि. शुनति क्षिप्रं गच्छति—शुन (गतौ) "कः"।

शुनःशेफ शुनःशेफ (पुं०) ऒब्ब मुनिकुमार, ऋचीकमुनियु पुत्र. ऋचीकमुनियु मध्यम पुत्रनाद इवनन्नु हरिश्चंद्रमहाराजन यागक्कागि यज्ञपशुवन्नागि मारिदनु. इवनु तन्न प्राणरक्षणॆगागि विश्वामित्रऋषियन्नु प्रार्थिसलु विश्वामित्रनु तन्न मंत्रबलदिंद इवनन्नु रक्षिसिदनु. आंदिनिंद इवनु विश्वामित्रन अभिमान पुत्रनादनु.

शुनक शुनक (पुं०) 1. नायि. शुनति—शुन (गतौ) "क्वुन्" (उ० २-३२)। 2. ऋमन महर्षियिंद

घृताचियेंब अप्सरसियल्लि जनिसिद ओब्ब ऋषि. ई शुनकर्षियु पुत्रनेयु शौनक महर्षि.

शुनासीर शुनासीर (पुं) देवेंद्र. शुनासीरं सेनामुखं शुनासीरा अग्रेसरा वा यस्य।

शुनि शुनि (पुं) नायि. शुन (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। "कुक्कुरस्तु शुनिः श्वानः" वाचस्पतिः।

शुनी शुनी (स्त्री०) हेण्णुनायि.

शुनीर शुनीर (पुं) हेण्णुनायिगळ समूह. शुनीनां समूहः "रः"।

शुन्ध्यु शुंध्यु (पुं०) 1. अग्नि. 2. वायु, गाळि. शुन्ध (शुद्धौ) "युच्" (उ० ३-२०)। (स्त्री०) 3. हेण्णुकुदुरे.

शुन्या शुन्या (स्त्री०) हेण्णुनायिगळ समूह. शुनीनां समूहः। "शुन्या शुन्यं शुनीरं स्यात्" त्रिकाण्ड०।

शुभ शुभ (न०) 1. मंगळ, कल्याण, क्षेम. शुभ (शोभायाम्) "कः" (३-१-१३५)। "शुभानामिव साम्राज्यं श्वेतद्वीपमिवापरम्" याद० १६-२२। (पुं०) 2. विष्कंभ मोदलाद 27 योगगळल्लि 23 नेय ओंदु योग. "शुभप्रसूतः शुभकृन्नराणां शुभोदयेष्टो विदुषां समाजे। करोति नित्यं शुभकर्म धीमान् शुभाधिकः शोभनवेशधारी"। (वि०) 3. शुभकरवाद, मंगळवन्नुंटुमाडुव. क्षेमवन्नुंटुमाडुव. 4. क्षेमशाली, भाग्यशाली. "शुभो योगे शुभं क्षेमे वाच्यवत् क्षेमशालिनि" मेदि०। 5. रमणीयवाद, मनोहरवाद. "शुभैः श्रुतिश्रेणिशिरोविभूषणैः" याद० १४-३४। 6. सुंदरवाद, छंदवाद. "वृत्तानुपूर्वे च न चातिदीर्घे जङ्घे शुभे सृष्टवतस्तदीये" कुमा० १-३५।

शुभंयु शुभंयुः (वि०) क्षेमशाली, भाग्यशाली, मंगळवुळ्ळवनु. शुभमस्यास्ति — शुभम् "युस्" (५-२-१४०)। "शुभंयवः स्वामिमहोत्सवेन स्वाराज्यमक्षय्यमिवाप्तवन्तः" याद० १३-७७।

शुभग्रह शुभग्रह (पुं) सौम्यवाद ग्रहगळु :— चंद्र, बुध, गुरु मत्तु शुक्र. अर्धक्किंतलू अधिकभागवुळ्ळ चंद्र मत्तु पापग्रहसंबंधविल्लद बुध इवरु शुभग्रहगळु. "अर्धोनेन्दु कुजो राहुः शनिस्तैर्युत इन्दुजः। रविः पापा भवन्त्येते शुभाश्चान्ये प्रकीर्तिताः"।

शुभङ्कर शुभंकर (वि०) क्षेमवन्नुंटुमाडुव. शुभं करोति — डुकृञ् (करणे) "खश्" मुमागमः।

शुभद शुभद (पुं०) 1. अश्वत्थवृक्ष, अरळिमर. (वि०) 2. मंगळवन्नुंटुमाडुव.

शुभदन्ती शुभदंती (स्त्री०) सुंदरवाद हल्लुगळुळ्ळ हेंगसु. शुभा दन्ता यस्याः — "ङीष्" (४-१-५५)।

शुभलग्न शुभलग्न (न०) शुभग्रहगळिंद कूडिद मत्तु शुभग्रहगळ दृष्टियुळ्ळ लग्न.

शुभा शुभा (स्त्री०) 1. कांति, प्रकाश, बेळकु. शुभ (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३५)। 2. सौंदर्य. 3. शमीवृक्ष. 4. बिळि गरिके. 5. देवतेगळ सभे.

शुभाङ्गी शुभांगी (स्त्री०) कोमलदेहवुळ्ळ हेंगसु, सुंदरवाद अवयवगळुळ्ळ हेंगसु. शुभानि अङ्गानि यस्याः।

शुभ्र शुभ्र (पुं०) 1. शुक्लवर्ण. शुभ (दीप्तौ) "रक्" (उ० २-१३)। (वि०) 2. बिळुपाद, धवळवाद. "ऋषौ वसिष्ठेन कृताभ्यनुज्ञः शुभ्रं यशो-मूर्तमिवातितृष्णः" रघु० २-६९। 3. स्वच्छवाद, निर्मलवाद. "येषां यशांसि शुभ्राणि क्षेपयन्तीन्दुमण्डलम्" किरा० ११-६४। 4. प्रकाशमानवाद, होळेयुव.

शुभ्रकन्ती शुभ्रकंती (स्त्री०) वायुदिक्किन दिग्गजद (पुष्पदंतद) पत्नि. शुभ्री कन्ती यस्याः "ङीष्" (४-१-५५)।

शुभ्रांशु शुभ्रांशु (पुं०) 1. चंद्र. शुभ्रा अंशवोऽस्य। "शुभ्रांशुवर्णं जटिलाग्रपादमितस्ततो मण्डलकैश्चरन्तम्" कुमा० ९-३। 2. कर्पूर.

शुभ्रि शुभ्रि (पुं०) ब्रह्म, चतुर्मुखि. शुभ (शोभायाम्) "क्रिन्" (उ० ४-६५)।

शुम्भ शुंभ (पुं०) ओब्ब राक्षस. ["निशुम्भ" पददल्लि नोडि.]

शुम्भघातिनी शुंभघातिनी (स्त्री०) दुर्गादेवि. —मर्दिनी —मर्दिनी.

शुल्क शुल्क (पुंन०) 1. सुंक, रस्तॆ पेटॆ मोदलाद स्थळगळल्लि क्रय विक्रय (व्यापार) मॊडुव वस्तुगळ मेलिन तॆरिगॆ. शुल्क (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१९)। "घट्टादिदेयं शुल्कोऽस्त्री" अम०।

2. ಕನ್ಯೆಯ ತಂದೆಯು ವರನಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಹಣ. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ವರನು ಕನ್ಯೆಯ ತಂದೆಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣ. ಇದರಿಂದ ತಂದೆಯಾದವನು ತನ್ನ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಇದು ಶಾಸ್ತ್ರನಿಷಿದ್ಧ. "न कन्यायाः पिता विद्वान् गृह्णीयात् शुल्कमण्वपि। गृह्णन् शुल्कं हि लोभेन स्यान्नरोऽपत्यविक्रयी" मनु० ३-५१। 3. ಪಣ, ಮೂಲ್ಯ. ಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತುವು ತನ್ನದಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂಗಡವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಮೊಬಲಗು.

शुल्व शुल्ब (न०) 1. ತಾಮ್ರಲೋಹ. शुल्व (माने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. 3. ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯ, ಯಾಗದ ಅನುಷ್ಠಾನ. 4. ನೀರಿನ ಸಾಮೀಪ್ಯ. 5. ಆಚಾರ. "शुल्वं ताम्रे यज्ञकर्मण्याचारे जलसन्निधौ" मेदि०।

शुश्रुवस् शुश्रुवस् (वि०) ಆಲಿಸಿದವನು, ಕೇಳಿದವನು. श्रु (श्रवणे) "क्वसुः" (३-२-१०८)। "स शुश्रुवांस्तद्वचनं मुमोह राजाऽसहिष्णुः सुतविप्रयोगम्" भट्टि० १-२०। "शुश्रुवान् क्षणमुदन्तमैक्षत" याद० १७-४६।

शुश्रू शुश्रू (स्त्री०) ತಾಯಿ. "शिशोः शुश्रूषणात् शुश्रूः" भा० शान्ति० २७२-३३।

शुश्रूषक शुश्रूषक (वि०) ಸೇವಿಸುವವನು.

शुश्रूषण शुश्रूषण (न०) ಸೇವೆ, ಉಪಚಾರ. श्रु (श्रवणे) + सन् "ल्युट्" (३-३-११५)।

शुश्रूषणीय शुश्रूषणीय (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೇವಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸೇವಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಸೇವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. श्रु (श्रवणे) + सन् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **-षितव्यः -षितव्य**।

शुश्रूषमाण शुश्रूषमाण (वि०) 1. ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಪಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. श्रु (श्रवणे) + सन् "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रत्यर्थिभूतामपि तां समाधेः शुश्रूषमाणां गिरिशोऽनुमेने" कुमा० १-५९। 2. ಕೇಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ.

शुश्रूषा श. शुश्रूषा (स्त्री०) 1. ಸೇವೆ, ಪರಿಚರ್ಯೆ, ಉಪಚಾರ. श्रु (श्रवणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "तस्मै शशंस पणिपत्य नन्दी शुश्रूषया शैलसुतामुपेताम्" कुमा० ३-६०। 2. ಕೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. श्रोतुमिच्छा। ಇದು ಬುದ್ಧಿಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. (1) शुश्रूषा (2) श्रवणम् (3) ग्रहणम् (4) धारणम् (5) ऊहः (6) अपोहः (7) अर्थविज्ञानम् ಮತ್ತು (8) तत्त्वज्ञानम् ಈ ಎಂಟೂ ಬುದ್ಧಿಯ ಗುಣಗಳು. "शुश्रूषा श्रवणम् चैव ग्रहणं धारणं तथा। ऊहोऽपोहोऽर्थविज्ञानं तत्त्वज्ञानं च धीगुणाः" काम० नी०। 3. ಕಥನ, ಹೇಳುವುದು. "शुश्रूषा स्यादुपासने। कथने श्रोतुमिच्छायाम्" मेदि०।

शुश्रूषित श. शुश्रूषित (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. श्रु (श्रवणे) + सन् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 3. ಸೇವಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಉಪಚಾರ ಮಾಡಲು ಅಭಿಲಾಷೆ. 4. ಕೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. श्रु + सन् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

शुश्रूष्य शुश्रूष्य (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವನು. श्रु (श्रवणे) + सन् "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಕೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ.

शुश्रूषु शुश्रूषु (वि०) 1. ಕೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. 2. ಉಪಚರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಸೇವಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. श्रु (श्रवणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

शुष शुष (पुं०) 1. ಶೋಷಣ, ಒಣಗಿಸುವುದು. शुष (शोषणे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ, ಗರ್ತ.

शुषि शुषि (स्त्री०) 1. ಶೋಷಣ, ಒಣಗುವುದು. शुष (शोषणे) "इन्" (उ० ४-१२०)। 2. ಬಿಲ, ರಂಧ್ರ. "शुषिः शोषे बिले स्त्री स्यात्" मेदि०।

शुषिर शुषिर (न०) 1. ಕೊಳಲು (ಪಿಳ್ಳಂಗೋವಿ) ಮೊದಲಾದ ಮುಖವಾದ್ಯ. 2. ಬಿಲ, ರಂಧ್ರ. (वि०) 3. ರಂಧ್ರವುಳ್ಳ, ತೂತುಳ್ಳ. "सरन्ध्रे सुषिरं त्रिषु" अम०। "सुषिरं वंश्यादिवाद्ये विवरे च नपुंसकम्" मेदि०। (पुं०) 4. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. 5. ಅಗ್ನಿ. (स्त्री०) **-रा -रा.** 6. ನಳಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. "मूषिकेना स्त्रियां नल्योषधौ रन्ध्रान्विते त्रिषु" मेदि०।

शुष्क शुष्क (वि०) 1. ಒಣಗಿರುವ, ರಸವಿಲ್ಲದ. शुष (शोषणे) "क्तः" (३-४-७२)। नस्य कः (८-२-५१)। "शुष्कोऽशनिरिवामर्षो यैररातिषु पात्यते" किरा० ११-६५। 2. ಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದ. "शुष्कं पर्युषितं वापि नीतं वा दूरदेशतः। कुक्कुरस्य मुखात् भ्रष्टं तदन्नं पावनं महत्"। 3. ಕಠಿನವಾದ, ಮನನೋಯಿಸುವ, ಅವಮಾನಕರವಾದ. "विधाता शासिता वक्ता मैत्रो ब्राह्मण उच्यते। तस्मै नाकुशलं ब्रूयात् न शुष्कां गिरमीरयेत्" मनु० ११-३५। 4. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ, ಕೃತ್ರಿಮವಾದ. "कामिनः स्म कुरुते करभोरूहारि शुष्करुदितं

च सुखेऽपि" माघ० १०-६९। 5. प्रयोजनविल्लद, व्यर्थवाद, तिरुळिल्लद. "शुष्कघनगर्जितेऽन्तरिक्षे जलपानमिच्छितम्" माल० २।

शुष्ककलह शुष्ककलह (पुं०) 1. कारणविल्लद जगळ. 2. कृतक्कलह, हुसि जगळ. "अनेन शुष्ककलहेन शिरोवेदना मां बाधते" मुद्रा ३।

शुष्कमांस शुष्कमांस (न०) ऒणगिद मांस. शुष्कं मांसम्। "उत्तप्तं शुष्कमांसं स्यात्" अम०।

शुष्ण शुष्ण (पुं०) 1. सूर्य. 2. वह्नि, अग्नि. शुष (शोषणे) "नः" (उ० ३-१२)।

शुष्म शुष्म (पुं०) 1. सूर्य. शुष्यत्यनेन—शुष (शोषणे) "मन्" (उ० १-१४१)। 2. वायु, गाळि. 3. पक्षि, हक्कि. 4. अग्नि. (न०) 5. शक्ति, पराक्रम. 6. तेजस्सु, कान्ति. "शुष्मं तेजसि सूर्ये ना" मेदि०।

शुष्मन् शुष्मन् (पुं०) 1. अग्नि, वह्नि. शुष्यत्यनेन—शुष (शोषणे) "मनिन्" (३-२-७५)। "शुष्मणि प्रणयनादिसंस्कृते तैर्हवींषि जुहवांबभूविरे" माघ० १४-२२। 2. चित्रमूलद गिड. (न०) 3. तेजस्सु, कान्ति.

शूक शूक (पुंन०) 1. बत्त, गोधि मोदलाद धान्यगळ तुदियल्लिरुव सण्ण मुळ्ळु. शो (तनूकरणे) "ऊकः" (उ० ४-४१)। 2. दये, कनिकर, अनुकंप. 3. मोनचाद अग्रभाग. 4. शोक. 5. धान्यद मोनचाद तुदि, धान्यद मुळ्ळु. 6. वटवृक्ष, आलदमर. 7. अभिषव, स्नान. 8. मलमूत्रगळल्लि हुट्टुव सूक्ष्म कृमि. "शूकोऽनुक्रोशकिशारोः शोकेऽभिषवशुङ्गयोः" हेम०। 9. कादुहंदिय मैमेलिन चूपाद कूदलु.

शूकक शूकक (पुं०) 1. यवधान्य. 2. बत्त. शूकेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 3. रस. "शूककः प्रावटे रसे" मेदि०।

शूककीट शूककीट (पुं०) मोनचाद मुळ्ळिनिंद कूडिद कणज मोदलाद हुळ. शूकयुक्तः कीटः। स्वार्थे "कन्"। —कीटकः —कीटकः.

शूकधान्य शूकधान्य (न०) तुदियल्लि मोनचाद मुळ्ळिनिंद कूडिद धान्य, बत्त गोधि मुंतादुवु. शूकयुक्तं धान्यम्।

शूकपिण्डि शूकपिंडि, —शिम्बि —शिंबि (स्त्री०) नसुगुन्नि गिड.

शूकर शूकर (पुं०) वराह, हंदि. शूकं शूकवत् लोम राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)।

शूकरकन्द शूकरकंद (पुं०) हंदिगेड्डे. शूकरप्रियः कन्दः।

शूकल शूकल (पुं०) तुंटाटद कुदुरे, तंटे माडुव कुदुरे, स्वाधीनक्के बारद कुदुरे. शूकवत् क्लेशं लाति।

शूकवती शूकवती (स्त्री०) नसुगुन्नि गिड. शूकाः सन्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)।

शूकशिम्बि शूकशिंबि, —शिम्बिका —शिंबिका, —शिम्बी —शिंबी (स्त्री०) नसुगुन्नि गिड.

शूद्र शूद्र (पुं०) नाल्कनेय वर्णदवनु, वर्णचतुष्टयदल्लि नाल्कनेयवनु. शोचति—शुच (शोके) "रक्" दकारादेशश्च (उ० २-१९)। "शूद्राश्चावरवर्णाश्च वृषलाश्च जघन्यजाः" अम०। शूद्रनु परमात्मन पादगळिंद हुट्टिदनु. "पद्भ्यां शूद्रोऽजायत"। ई वर्णदवनिगे इतर वर्णदवर परिचर्येयु धर्म. "परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम्" गीता।

शूद्रधर्म शूद्रधर्म (पुं०) शूद्रनिगे शास्त्रदल्लि विहितवाद आचार. शूद्रस्य धर्मः।

शूद्रप्रिय शूद्रप्रिय (पुं०) पलाण्डु, ईरुळ्ळि. शूद्रस्य प्रियः।

शूद्रा शूद्रा (स्त्री०) शूद्रजातिय हेंगसु. शूद्रस्य जातिः। शूद्र "टाप्" (वा० ४-१-४)। "शूद्रा चामहत्पूर्वा जातिः"।

शूद्री शूद्री (स्त्री०) शूद्रन पत्नि, शूद्रन हेंडति. शूद्रस्य स्त्री—शूद्र "ङीष्" (४-१-४८)। "शूद्री शूद्रस्य भार्या स्यात्" अम०।

शून शून (वि०) 1. वृद्धिहोंदिद, अधिकवागिरुव, हेच्चिरुव. ट्वु ओ श्वि (गतिवृद्धयोः) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातस्य नः (८-२-४५)। संप्रसारणम् (६-१-१५)। 2. उब्बिरुव, दोड्डदागिरुव. 3. रोगदिंद ऊदिकोंडिरुव.

शूनवत् शूनवत् (वि०) हेच्चिरुव, वृद्धिहोंदिरुव. ट्वु ओ श्वि (गतिवृद्धयोः) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

शूना शूना (स्त्री०) प्राणिगळ वधस्थानदंतिरुव हिंसास्थान. गृहस्थनिगे ई हिंसास्थानगळु ऐदु (5). (1) चुल्ली (ओलै) (2) पेषणी (अरेयुव कल्लु, बीसुव कल्लु) (3) उपस्करः (गृहवन्नु शुद्धमाडुव पोरकै) (4) कण्डनी (ओनकै हारै मोदलादुवु गळिंद कुट्टुव ऒरळु) मत्तु (5) उदक्रुम्भः (नीरु तुंबिडुव बिंदिगे). ई ऐदरिंदलू सूक्ष्मप्राणिगळ हिंसेयु संभविसबहुदादुदरिंद गृहस्थनिगे पापवु संभविसुवुदु. ई पाप परिहारक्कागि गृहस्थनु प्रतिदिनवू पंचमहायज्ञगळन्नु आचरिसबेकु. (1) ब्रह्मयज्ञः (वेदाध्ययन मत्तु अध्यापन) (2) देवयज्ञः (होमु, अग्निकार्य) (3) पितृयज्ञः (तर्पण) (4) भूतयज्ञः (बलिकार्य) मत्तु (5) मनुष्ययज्ञः (अतिथिसत्कार) इवु पंच महायज्ञगळु.

शून्य शून्य (न०) 1. आकाश, आंतरिक्ष. यावुदोंदु वस्तुवू इल्लदिरुवुदरिंद आकाशवु शून्य. "स वै त्वाष्ट्रवधो भूयानपि पापचयो नृप। नोतस्तेनैव शून्याय नीहार इव भानुना" भाग० ६-१३-२०। 2. बिंदु, सोन्ने. "न रोमकूपौघमिषाज्जगत्कृता कृताश्च किं दूषणशून्यबिन्दवः" नैष० १-२१। 3. बरिदु, तेरपु. (वि०) 4. निर्जनवाद, यारोब्बरू इल्लद. "शून्यं वासगृहं विलोक्य शयनादुत्थाय किंचिच्छनैः निद्राव्याजमुपागतस्य सुचिरं निर्वर्ण्य पत्युर्मुखम्" अमरु० ८२। 5. बरिदागिरुव, ख़ालियागिरुव. "आवद्या-जीवनं शून्यं दिक् शून्या चेदबान्धवा। पुत्रहीनं गृहं शून्यं सर्वशून्या दरिद्रता" चाणक्यः। 6. उत्साह इल्लद, दुःखिवुळ्ळ, कुग्गिद मनस्सुळ्ळ. "सख्योः समक्षमिति चाधिकजातलज्जाशून्या जगाम भवनाभि-मुखी कथंचित्" कुमा० ३-७५। 7. अर्थविल्लद, यावa अर्थवन्नू कोडदिरुव. "मुहुरविशदवर्णां निद्रया शून्यशून्याम्" माघ० ११-४।

शून्यवाद शून्यवाद (पुं) यावुदू इल्लवेंब वाद, सर्वशून्यवाद, बाह्य मत्तु आंतर यावुदू इल्लवेंब बौद्धर वाद.

शून्यवादिन् शून्यवादिन् (पुं) सर्ववू शून्य वेंदु हेळुव बौद्ध माध्यमिक मतदवनु.

शून्यालय शून्यालय (पुं) ख़ालिमने, यारू वासवागिल्लद मने. शून्यः आलयः। यारू वास माडदे शून्यवागिरुव मनेयल्लि मलगकूडदु. "शून्यालये श्मशाने च एकवृक्षे चतुष्पथे। महादेवगृहे-चैव शर्करालोष्टपांशुषु। न स्वपेत्"।

शूर शूर (पुं०) 1. पराक्रमि, बलशालि. शूर (विक्रान्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "वृत्तं युद्धे शूरमाश्लिष्य काचिद्वन्तुं तूर्णं मेरुकुञ्जं जगाम" माघ० १८-६०। 2. ऒब्ब यादव, श्रीकृष्णन तंदेयु तंदे (पितामह), वसुदेवन तंदे. 3. सूर्य. "खमणिरुणशूरावंशुमानंशुमाली" त्रिका०१८०। 4. सिंह. 5. चित्रक वृक्ष. 6. सालवृक्ष. 7. भट, योध. 8. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड. 9. भल्लूक, करडि. 10. कुक्कुट, कोळि. "शूरो ना क्रुक्कुटे वीरे" नानार्थर०। 11. चार, बेहिनवनु. 12. काडुकडले. 13. लकुच वृक्ष, गजनिंबे गिड.

शूरण शूरण (पुं०) चूरणद गिड. शूरी (हिंसायाम्) कर्तरि "ल्युट्" (३-३-११३)।

शूरसेन शूरसेन (पुं०) 1. ऒब्ब दोरे. 2. कार्तवीर्यार्जुनन ऒब्ब मग. परशुरामनु कार्तवीर्यन मक्कळन्नु कोल्ललु होदाग इवनु तप्पिसिकोंडु अरण्यक्के होगि बदुकिकोंडनु. (पुं० ब० व०) 3. ऒंदु देश. 4. ई देशद जनरु.

शूर्प शूर्प (पुंन०) 1. मोर, धान्यगळन्नु कीरि शुद्धमाडुव ऒंदु साधन. शूर्पयति—शूर्प (माने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "विसृज्य शूर्पवद्दोषान् गुणान् गृह्णन्ति साधवः"। 2. एरडु द्रोणगळ अळतॆ, नाल्कु कोळगगळ अळतॆ.

शूर्पकर्ण शूर्पकर्ण (पुं०) 1. गज, आने. शूर्पाविव कर्णावस्य। (वि०) 2. मोरदंतॆ किविगळुळ्ळवनु.

शूर्पकारारि शूर्पकारारि (पुं०) शूर्पकनेंब असुरनिगे शत्रुवाद कामदेव. शूर्पकस्यारातिः। -अरिः -अरिः.

शूर्पणखा शूर्पणखा (स्त्री०) रावणन तंगि. शूर्पा इव नखा अस्याः — णत्वम् (८-४-३)। इवळु विश्रवस्सिनिंद कैकसियल्लि हुट्टिदळु. रावण कुंभकर्ण विभीषणरु इवळ सहोदररु. श्रीरामनु वनवासदल्लिद्दाग इवळु सीतेयन्नु पीडिसतोडगलु लक्ष्मणनु इवळ कर्ण मत्तु नासिके

ಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ದನು. ಇದರಿಂದ ಕ್ರುದ್ಧಳಾದ ಇವಳು ಖರದೂಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಲು ಅವರೂ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಹತರಾದರು. ಇವರು ಮಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ರಾವಣನಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ರಾವಣನು ಬಂದು ಸೀತಾಪಹಾರ ಮಾಡಿದನು.

शूर्पी शूर्पी (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕ ಮೊರ, ಸಣ್ಣ ಮೊರ. शूर्प ಗೌರಾ० "ङीष्" (४-१-४१)।

शूर्मे शूर्म (पुं०) ಲೋಹದ ಪ್ರತಿಮೆ, ಕಬ್ಬಿಣದ ವಿಗ್ರಹ.

शूर्मि शूर्मि, –र्मी –र्म्यी (स्त्री०) ಲೋಹದ ಪ್ರತಿಮೆ, ಕಬ್ಬಿಣದ ವಿಗ್ರಹ.

शूर्मिका शूर्मिका (स्त्री०) ಲೋಹದ ವಿಗ್ರಹ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಪ್ರತಿಮೆ.

शूल शूल (पुंन०) 1. ಒಂದು ಆಯುಧ, ಮೊನಚಾಗಿರುವ ಒಂದು ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಸ್ತ್ರ. शूल (रुजायाम्) "कः" (३-१-१३५)। "शूलपरशुशरचापभृतैः" किरा० १२-४३। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 3, ಯಾತನೆ, ನೋವು. 4. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಚೂಪಾದ ಮೂರು ಕವಲಿನ ಆಯುಧ, ತ್ರಿಶೂಲ. 5. ಮರಣದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಿರುವ ಅಪರಾಧಿಯನ್ನು ಏರಿಸುವ ದಸಿ, –ಮೊನಚಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಬ. "श्मशानशूलस्य न यूपसत्क्रिया" कुमा० ५-७३। 6. ಧ್ವಜ, ಪತಾಕೆ. ಬಾವುಟ. 7. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಯೋಗ. 8. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. "शूलोऽस्त्री रोग आयुधे। मृत्युकेतनयोगेषु" मेदि०।

शूलक शूलक (पुं०) ತಂಟಾಟದ ಕುದುರೆ, ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಕುದುರೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿದ್ದಲ್ಪಡದ ಕುದುರೆ. शूल इव "कन्" (५-३-९७)। "विनीतस्तु साधुवाहो दुर्विनीतस्तु शूलकः" हेम०।

शूलग्रन्थि शूलग्रंथि (स्त्री०) ಉದ್ದವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಗಂಠಿ.

शूलद्विष् शूलद्विष् (पुं०) ಹಿಂಗು. शूलस्य द्विट्।

शूलधन्वन् शूलधन्वन्, –धर –धर, –धारिन् –धारिन् (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. शूलं धनुर्यस्य, शूलस्य धरः, शूलं धरति — धृ (धारणे) णिनिर्वा।

शूलधारिणी शूलधारिणी (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ.

शूलपाणि शूलपाणि (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. शूलं पाणौ यस्य। "अधिगतधवलिम्नः शूलपाणेरभिख्याम्" माघ० ४-६५।

शूलभृत् शूलभृत् (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. शूलं बिभर्ति — डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "ततो गणैः शूलभृतः पुरोगैरुदीरितो मङ्गलतूर्यघोषः" कुमा० ७-४०।

शूलशत्रु शूलशत्रु (पुं०) ಏರಂಡ ವೃಕ್ಷ, ಹರಳು ಗಿಡ.

शूलहृत् शूलहृत् (पुं०) ಹಿಂಗು. शूलं हरति—हृञ् (हरणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

शूला शूला (स्त्री०) 1. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. 2. ಅಪರಾಧಿಯನ್ನು ವಧೆಗಾಗಿ ಏರಿಸುವ ಮೊನಚಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಬ. "शूला तु पण्यस्त्री वधहेतुश्च कीलकः" हेम०।

शूलाकृत शूलाकृत (वि०) ಸಲಾಕಿಗೆ ಚುಚ್ಚಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದುದು. शूला करोति डु कृञ् (करणे) "ताच्" (५-४-६५)। "शूलाकृतं भर्ष्टं च शूल्यम्" अम०।

शूलिक शूलिक (पुं०) 1. ಮೊಲ. (न०) 2. ಶೂಲದಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಮಾಂಸ. (वि०) 3. ಶೂಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

शूलिन् शूलिन् (पुं०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. शूलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ते हिमालयमामन्त्र्य पुनः प्राप्य च शूलिनम्। सिद्धं चास्मै निवेद्यार्थं तद्विसृष्टाः खमुद्ययुः" कुमा० ६-९४। 2. ಶಶ, ಮೊಲ. (वि०) 3. ಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. "दुर्जयो लवणः शूली विशूलः प्रार्थ्यतामिति" रघु० १५-५। 4. ಶೂಲರೋಗದಿಂದ ನರಳುವವನು.

शूल्य शूल्य (वि०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿಗೆ ಚುಚ್ಚಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ ಮುಂತಾದುದು. शूले संस्कृतम् — शूल "यत्" (४-२-१७)। "अनियतवेलं शूल्यमांसभूयिष्ठ आहारो भुज्यते" शाकु० २।

शृगाल शृगाल (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. सृजति मायाम् —सृज (विसर्गे) "कालन्" बाहु०। पृषो०। 2. ಮಂಚಕ. ಪೋಸಗಾರ. 3. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. 4. ವಾಸುದೇವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "शृगालो वञ्चके दैत्यभेदे ना डमरे स्त्रियाम्" मेदि०।

शृगालकोलि शृगालकोलि (पुं०) ಬದರಿ ವೃಕ್ಷ, ಎಲಚಿ ಮರ. शृगालप्रियः कोलिः यस्य।

शृगालघण्टी शृगालघण्टी (स्त्री०) ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ.

शृगालजम्बू शृगालजंबू (स्त्री०) 1. ಗೋಡಂಬಿ. 2. ಅಡಕೆಕಾಯಿ.

शृगालिका शृगालिका (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣುನರಿ. 2. ಹೆದರಿ ಓಡುವುದು. "शृगालिका शिवायां स्यात् त्रासादपि पलायने" मेदि०।

शृगाली शृगाली (स्त्री०) 1. ಹೆದರಿ ಓಡಿಹೋಗುವುದು. 2. ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. 3. ಹೆಣ್ಣುನರಿ. 4. ನೆಲಗುಂಬಳ. "शृगालो दानवे फेरौ शृगाली स्यादुपप्लवे" हेम०।

शृङ्खल शृंखल, -ला -ला (त्रि०) 1. ಸರಪಣಿ. शृङ्खं प्राधान्यं खलति—खल (संचये) "अच्" (३-१-१३४)। "अन्यैरप्यायतं नेहुर्वरत्राशृङ्खलादिभिः" भट्टि० ९-१०। 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಸರಪಣಿ. "शय्यां जहत्युभयपक्षविनीतनिद्राः स्तम्बेरमा मुखर-शृङ्खलकर्षिणस्ते" रघु० ५-७२। 3. ಪುರುಷರ ನಡುಕಟ್ಟು. "शृङ्खला पुंस्कटीवस्त्रबन्धे च निगडे त्रिषु" मेदि०। 4. ಬಂಧಿಸುವ ಸರಪಣಿ, ಬೇಡಿಯು ಸರಪಣಿ. 5. ಬಂಧನ, ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ.

शृङ्खलक शृंखलक (पुं) 1. ಮರದ ಕಾಲ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂಟೆಯು ಮರಿ. शृङ्खलेन बद्धः—शृङ्खलं बन्धनमस्य इति वा शृङ्खल "कन्" (५-२-७९)। "तीव्रोत्थितास्तावदसह्यरंहसो विशृङ्खलं शृङ्खलकाः प्रतस्थिरे" माघ० १२-७। 2. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 3. ಸರಪಣಿ. शृङ्खल स्वार्थे "कन्"।

शृङ्खलित शृंखलित (वि०) ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವ. शृङ्खला अस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

शृङ्खली शृंखली (स्त्री०) ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ.

शृङ्ग शृंग (पुं०) 1. ಪಕ್ಕಸಿಳ್ಳೆ ಗಿಡ. शृणाति—शृ (हिंसायाम्) "गन्" नुट् ह्रस्वश्च (उ० १-१२६)। (न०) 2. ಶಿಖರ, ಪರ್ವತದ ತುದಿ. "मुदे मुरारेरमरैः सुमेरोरानीय यस्योपचितस्य शृङ्गैः" माघ० ४-१०। 3. ವಿಷಾಣ, ಕೊಂಬು. "मृत्पिण्डशेखरितकोटिभिरर्ध-चन्द्रं शृङ्गैः शिखाग्रगतलक्ष्ममलं हसद्भिः" माघ० ५-६३। 4. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 5. ಪ್ರಭುತ್ವ, ಅಳಿಕೆ, ಒಡೆತನ. "शृङ्गं स दृप्तविनयाधिकृतः परेषामत्युच्छ्रितं न ममृषे न तु दीर्घमायुः" रघु० ९-६२। 6. ಸಾನು ಪ್ರದೇಶ, ಪರ್ವತದ ಸಮಭೂಮಿ. "गजारिवैर्विघटय-न्नवनेधराणां शृङ्गाणि मेघनिवहो घनमुज्जगाम" कुमा० १७-४१। 7. ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆಯ ತುದಿಯ ಭಾಗ, ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿಸುವ ಗೋಪುರ. 8. ಚಂದ್ರನ ಕೋಡು, ಚಂದ್ರನ ಮೊನೆಯಾದ ತುದಿ. (ಚಂದ್ರನ ಅರ್ಧ ಆಕೃತಿಗಿಂತಲೂ ಕಡಮೆಯ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಶೃಂಗ ಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.) 9. ಪಿಚಕಾರಿ, ಚೀಕ್ರೊಳವೆ. "वर्णोदकैः काञ्चनशृङ्गमुक्तैस्तमायताक्ष्यः प्रणया-दसिञ्चन्" रघु० १६-७०। 10. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ, ಉತ್ಕರ್ಷ. "शृङ्गं प्रभुत्वे शिखरे चिह्ने क्रीडाम्बुयन्त्रके। विषाणो-त्कर्षयोश्चाथ शृङ्गः स्यात् कूर्चशीर्षके" मेदि०। 11. ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆ, ಚಿಲುಮೆ. 12. ಊರ್ಧ್ವಭಾಗ, ಮೇಲು ಭಾಗ. "विमानशृङ्गाण्यवगाहमानः शशंस सेवावसरं सुरेभ्यः" कुमा० ७-४०। 13. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. 14. ಆಗ್ರಭಾಗ, ತುದಿ. "अथ स ललितयोषिद्भ्रूलता-चारुशृङ्गं रतिवलयपदाङ्के चापमासज्य कण्ठे" कुमा० २-६४। 15. ಸ್ತನ, ಪಯೋಧರ. "किं संभृतं रुचिरयो-र्द्विजशृङ्गयोस्ते मध्ये कृशो वहसि तत्र दृशिःश्रिता मे" भाग०। 16. ಕಾಮೋದ್ರೇಕ, ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೇಮ. "शृङ्गं हि मन्मथोद्भेदस्तदागमनहेतुकः" सा० द०।

शृङ्गक शृंगक (पुं०) 1. ಪಕ್ಕಸಿಳ್ಳೆ ಗಿಡ. 2. ಕೊಂಬು. 3. ಅಂಬುಯಂತ್ರ, ಪಿಚಕಾರಿ, ಚೀಕ್ರೊಳವೆ. "मधुमत्त कामिनीजनस्वयंग्राह गृहीतशृङ्गकजलप्रहारनृत्यन्नागरजन-जनितकौतूहलस्य" रत्ना० १। 4. ಚಂದ್ರನ ಕೋಡು, ಎಳೆಯ ಚಂದ್ರನ ಮೊನೆಯಾದ ತುದಿ.

शृङ्गबेर शृंगबेर (न०) 1. ಹಸಿಶುಂಠಿ. शृङ्गमिव बेरं शरीरमस्य। "आर्द्रकं शृङ्गबेरं स्यात्" अम०। 2. ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ, ಶೃಂಗಬೇರಪುರ, ಗುಹನ ರಾಜಧಾನಿ.

शृङ्गबेरक शृंगबेरक (न०) ಹಸಿಶುಂಠಿ. शृङ्गबेर स्वार्थे "कन्"।

शृङ्गवत् शृंगवत् (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. (वि०) 2. ಶಿಖರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. शृङ्गाण्यस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

शृङ्गाट शृंगाट (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. (न०) 2 ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಚೌಕ.

शृङ्गाटक शृंगाटक (न०) 1. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಾನ (ಚೌಕ). 2. ಕುಬ್ಜಕ ವೃಕ್ಷ. (पुं०) 3. ಮೂರು ಶಿಖರಗಳುಳ್ಳ ಪರ್ವತ.

शृङ्गार शृंगार (पुं०) 1. नवरसगळल्लॊन्दु रस. शृङ्गं कामोद्रेकमृच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। शृङ्गं कामोद्रेकमियर्ति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१) इति वा। लक्षणः "पुंसः स्त्रियां स्त्रियाः पुंसि संयोगं प्रति या स्पृहा। स शृङ्गार इति ख्यातो रतिक्रीडादिकारणम्"। "शृङ्गं हि मन्मथोद्भेदस्तदागमनहेतुकः। उत्तमप्रकृतिप्रायो रसः शृङ्गार इष्यते" सा० द० ३-१८३। शृंगाररसक्कॆ दक्षिणादि नायकरु मत्तु उत्तमनायिकॆयरु आलंबनविभाव. चॆंद्र स्रक् चॆंदनादिगळु उद्दीपनविभाव. भ्रूविक्षेप कटाक्ष चुंबन मॊदलादुवु अनुभाव गळु. लज्जॆ हास मॊदलादुवु व्यभिचारिभाव गळु. ई विभावानुभावव्यभिचारिभावगळिंद. परिपुष्टवाद रति (स्थायि) यु शृंगाररसत्ववन्नु हॊंदुवुदु. "आलम्बनं नायिकाः स्युः दक्षिणाद्याश्च नायकाः। चन्द्रचन्दनरोलम्बरुताद्युद्दीपनं मतम्। भ्रूविक्षेपकटाक्षादिरनुभावः प्रकीर्तितः। त्यक्त्वौग्र्यमरणालस्यजुगुप्साव्यभिचारिणः। स्थायिभावो रतिः श्यामवर्णोऽयं विष्णुदैवतः" सा० द० ३। शृंगार रसवु **संभोग** मत्तु **विप्रलंभ** ऎंदु ऎरडु विध. परस्पर अनुरक्तविलासिगळाद नायिका नायकरु दर्शन स्पर्श अन्यॊन्य अधरचुंबन अधरपानादिगळन्नु अनुभविसि भोगपडुवुदु **संभोग शृंगार.** "दर्शनस्पर्शनादीनि निषेवेते विलासिनौ। यत्रानुरक्तावन्योन्यं संभोगोऽयमुदाहृतः"। संख्यातुमशक्यतया चुम्बनपरिरम्भणादिबहुभेदात्। अयमेक एव धीरैः कथितः संभोगशृङ्गारः" सा० द० ३। [विप्रलंभ शृंगारक्कॆ "विप्रलम्भ" पददल्लि नॊडि.] 2. सुरत. संभोग. 3. अनॆय देह वन्नु सिंदूरदिंद अलंकरिसुवुदु. "वर्षन्तः शममानयन्नुपलसच्छृङ्गारलेखायुधाः" माघ० १८-६९। (न०) 4. लवंग. 5. सिंदूर. "शृङ्गारः सुरते नाट्यरसे च गजमण्डने। नपुंसकं लवङ्गेऽपि नागसंभवचूर्णयोः" मेदि०। 6. वासनॆय पुडि. 7. हसिशुंठि.

शृङ्गारक शृंगारक (पुं०) 1. शृंगार. शृङ्गार स्वार्थे "कः"। (न०) 2. सिंदूर. (वि०) 3. शृंगयुक्तवाद, कॊंबुगळन्नु हॊंदिरुव. शृङ्ग "आरकन्" (वा० ५-२-१२१)।

शृङ्गारयोनि शृंगारयोनि (पुं०) मन्मथ. कामदॆव. शृङ्गारो योनिरुत्पत्तिकारणं यस्य। "शृङ्गारयोनिशरपत्ररुचो मयूराः" याद० १९-१०।

शृङ्गारित शृंगारित (वि०) 1. अलंकृतवाद. अलंकार माडिरुव. शृङ्गारोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "शृङ्गारितायतमहेमकराभमम्भः" माघ० ४-४९। 2. प्रीतियुंटागिरुव. अनुरागवुंटागिरुव. 3. सिंदूर बळिदिरुव.

शृङ्गारिन् शृंगारिन् (पुं०) 1. गज, आनॆ. शृङ्गारोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। 2. अडकॆमर. 3. अलंकार, शृंगरिसुवुदु. 4. उडिगॆ. उडुपु. "शृङ्गारी पूगगजयोः सशृङ्गारसुवेशयोः" मेदि०। (वि०) 5. अनुरक्त, प्रणयवुळ्ळ. 6. बण्ण बळिदिरुव, बण्ण कट्टिरुव.

शृङ्गि शृंगि (स्त्री०) ऒंदु जातिय मीनु. "मद्गुरस्य प्रिया शृङ्गी शृङ्गिरित्यपि कुत्रचित्"।

शृङ्गिका शृंगिका (स्त्री०) अतिबलॆ.

शृङ्गिण शृंगिण (पुं०) मॊंसॆ, कुरि. शृङ्गमस्यास्ति "इनच्" (५-२-११४)।

शृङ्गिणी शृंगिणी (स्त्री०) आकळु, हसु. शृङ्गे स्तोऽस्याः।

शृङ्गिन् शृंगिन् (पुं०) 1. वृषभ, ऎत्तु. शृङ्ग "इनिः" (५-२-११५)। 2. गज, आनॆ. 3. पर्वत, बॆट्ट. 4. शमीवृक्षदियु पुत्र. (वि०) 5. कॊंबु गळुळ्ळ. "नदीनां शस्त्रपाणीनां नखिनां शृङ्गिणां तथा। विश्वासो नैव कर्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च"। "शृङ्गी शृङ्गयुते नागे वृषपर्वतयोरपि" मेदि०।

शृङ्गी शृंगी (स्त्री०) 1. मुद्गरवॆंब हॆण्णुमीनु. शृणाति—शृ (हिंसायाम्) "गन्" ह्रस्वश्च (उ० १-१२६)। "मद्गुरस्य प्रिया शृङ्गी" अम०। 2. आभरणद स्वर्ण, चिन्न. 3. अतिबलॆ. 4. हॆरिगॆ हालॆयॆंब ऒंदु मूलिकॆ. "शृङ्गं प्रभुत्वे शिखरे चिह्ने क्रीडाम्बुयन्त्रके। विषाणोत्कर्षयोश्चाथ शृङ्गः स्यात् कूर्चशीर्षके। स्त्री विषायां स्वर्णमीनभेदयो ऋषभौषधौ" मेदि०।

शृङ्गीकनक शृंगीकनक (न०) आभरणद सुवर्ण, ऒडवॆगागि सिद्धपडिसिद चिन्न. शृङ्गी अलङ्कारसुवर्णम्, तदेव कनकम्। "अलङ्कारसुवर्णं यत् शृङ्गीकनकमित्यदः" अम०।

शृण्वत् शृण्व्+शतृ (वि०) ಕೇಳುತ್ತಿರುವ, ಕಿವಿ ಕೊಟ್ಟು ಆಲಿಸುತ್ತಿರುವ. श्रु (श्रवणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्तानि शृण्वन् वयसां गणोऽन्तेवासित्वमाप स्फुटमङ्गनानाम्" माघ० ३-५५। "इत्योषधिप्रस्थविलासिनीनां शृण्वन् कथाः श्रोत्रसुखास्त्रिनेत्रः" कुमा० ७-६९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -ती -ತೀ.

शृत शृ+क्त (वि०) ಹರಿಲು ತುಪ್ಪ, ಅನ್ನ ಇವುಗಳ ಪಾಕ. श्रायते—श्रा (पाके) "कः" (३-२-१०२)। "पाके क्षीराज्यहविषां शृतम्" अम०।

शृद्ध शृद्ध (वि०) ಮೃಯಿಂದ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮಾಯು).

शृध्नु शृधु (पुं०) 1. ಗುದಪ್ರದೇಶ. शृधु (शब्दकुत्सायाम्) "क्नुः" बाहु०। 2. ಬುದ್ಧಿ.

शृध्नू शृधू (पुं०) 1. ಅವಮಾನವಾಯು. शृधु (हिंसायाम्) "क्नूः" (उ० १-९१)। 2. ಕೀಳುಮಟ್ಟದವನು, ಕೆಳದರ್ಜೆಯವನು.

शेखर शेख+अर (पुं०) 1. ತಲೆಗೆ ಮುಡಿಸಿರುವ ಪುಷ್ಪದ ಸರ, ಶಿವನ ಮೇಲೆ ಮುಡಿಸಿರುವ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ. शिखि (गतौ) "अरः" बाहु०। "नवकरनिकरेण स्पष्टबन्धूकसूनस्तबकरचितमेते शेखरं बिभ्रतीव" माघ० ११-४६। 2. शिरोभूषण, ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಡವೆ. "बभूव भस्मैव सिताङ्गरागः कपालमेवामलशेखरश्रीः" कुमा० ७-३२। 3. शृंग, शिखर, ಅಗ್ರಭಾಗ. "ततोऽस्तगिरिशेखरं व्रजति वासरेशे शनैः" कथास०। 4. ಮುಕುಟ, ಕಿರೀಟ, ಮುಡಿ. (न०) 5. ಲವಂಗ. 6. ನುಗ್ಗೆಬೇರು.

शेखरित शेख+इत (वि०) 1. ಭೂಷಣವಾಗಿರುವ, ಅಲಂಕಾರವುಂಟಾಗಿರುವ. शेखरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "मृत्पिण्डशेखरितकोटिभिरर्धचन्द्रम्" माघ० ५-६३। 2. ಶಿಖರವಾಗಿ ಆಗಿರುವ.

शेप शेप, -फ -फ (पुं०) 1 ಶಿಶ್ನ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. शेते रेतःपाते—शीङ् (स्वप्ने) पफौ बाहु०। "शेफपुच्छलाङ्गूलेषु (वा० ६-३-२१) इति निर्देशात्। (वि०) 2. ನಿದ್ರೆಯ ಸ್ವಭಾವದ.

शेफस् शेफस् (न०) ಶಿಶ್ನ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. शेते रेतःपाते—शीङ् (स्वप्ने) "असुन्" फुडागमश्च (उ० ४-२००)।

शेफालिका शेफालिका (स्त्री०) ಕರಿಯ ಲಕ್ಕಗಿಡ. शेरते इति शेफा निद्राशीलाः तादृशा अलयो यत्र—स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "शेफालिका तु सुवहा निर्गुण्डी नीलिका च सा" अम०।

शेफाली शेफाली (स्त्री०) ಕರಿಯ ಲಕ್ಕ ಗಿಡ.

शेमुषी शेमुष्+ङीष् (स्त्री०) ಬುದ್ಧಿ. शेते—शीङ् (स्वप्ने) "विच्" (३-२-७५)। शेः मोहः—मोहं मुष्णाति—मुष (स्तेये) "कः" (वा० ३-२-५)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "तासां तदेकोत्सुकदर्शनानां समाधिभाजामिव शेमुषीणाम्" याद० २३-६१।

शेलु शेल+उ (पुं०) ಬಳ್ಳಿಮರ. शिलति—शिल (उञ्छे) "उः" बाहु०। "शेलुः श्लेष्मातकः शीतः" अम०।

शेव शेव (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಲಿಂಗ. शीङ् (स्वप्ने) "वन्" (उ० १-१५०)। 2. ಸರ್ವ. (न०) 3. ಸುಖ.

शेवधि शेव+धि (पुं०) 1. ನಿಧಿ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. शतेऽनेन शेवं सुखम्—शीङ् (स्वप्ने) "वन्" (उ० १-१५०)। शेवं धीयतेऽस्मिन्—डु धाञ् "किः" (३-३-९३)। "प्रेयो मित्रं बन्धुता वा समग्रा सर्वे कामाःशेवधिर्जीवितं वा" मालती० ६-१८। 2. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳು. "निधिर्नौ शेवधिः" अम०।

शेवाल शेवाल (न०) ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. शेते जले—शीङ् (स्वप्ने) "वालन्" (उ० ४-३०)।

शेष शेष (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ, ಸಂಕರ್ಷಣ. शेषति—शिष (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "निशम्य ताः शेषगवीरभिघातुमधोक्षजः" माघ० २-६८। ["बलराम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 2. ನಾಗರಾಜ, ಸರ್ಪರಾಜ, ಅನಂತನೆಂಬ ಸರ್ಪಗಳ ಅಧಿಪತಿ, ಆದಿಶೇಷ. ಆದಿಶೇಷನು ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಕದ್ರುವಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನು. ಇವನನ್ನು ಕಂಡು ಅಸೂಯೆಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಇವನ ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಇರಲು ಇಷ್ಟಪಡದೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ವರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆದೇಶದಂತೆ ಆದಿಶೇಷನು ತನ್ನ ಸಹಸ್ರ ಫಣಗಳಿಂದ ಸಕಲ ಭೂಮಂಡಲದ ಭಾರವನ್ನೂ ಹೊತ್ತು ಭೂಮಿಯು ಅಚಲವಾಗಿ (ಸ್ಥಿರವಾಗಿ) ರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದನು. ಆದಿಶೇಷನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಶಯ್ಯೆ ಮತ್ತು ಆಸನರೂಪದಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವನು. "एष एव वरो देव काङ्क्षितो मे पितामह। धर्मे च रमतां बुद्धिः शमे तपसि चेश्वर॥ प्रीतोऽस्म्यनेन ते शेष दमेन च शमेन च। त्वया त्विदं वचः कार्यं मन्नियोगा-

त्प्रजाहितम् ।। इमां महीं शैलवनोपपन्नां ससागरग्राम-विहारपत्तनाम् । त्वं शेष सम्यक् चलितां यथावत् संगृह्य तिष्ठस्व यथाऽचला स्यात्" भा० आदि० ३६ । "शेषः सदैवाहितभूमिभारः षष्ठांशवृत्तेरपि धर्म एषः" शाकु० ५-४। 3. गज, ಆನೆ. 4. वधे, ಕೊಲ್ಲುವುದು. शिष (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 5. ಉಳಿಕೆ, ಸಲ್ಯ, ಉಳಿದದ್ದು. "ऋणशेषोऽग्निशेषश्च व्याधिशेष-स्तथैव च। पुनश्च वर्धते यस्मात् तस्माच्छेषं न कारयेत्" चाणक्यः। 6. ಖರ್ಚಿಗಿಂತ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ಲಾಭಾಂಶ, ಅವಶ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದುದು. 7. ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಉಳಿದುದು, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕಿದ್ದು. 8. ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಪದದ ಕೊರತೆ, ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಲು ಇರಬೇಕಾದ ಪದದ ಕೊರತೆ. "वसतिष्यशेषेऽखिललोक-कान्ता सानन्यकान्ता हृदयेसीतरा तु' ಇಲ್ಲಿ "वसति" ಪದವು ಅನುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ "वसतीति शेषः" ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು ತೋರಿಸಿರುವರು. 9. ಉತ್ತಮರಾದ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ತಾನು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಚಿಕ್ಕವನೆಂದು ಭಾವಿಸುವವನು. 10. ದಾಸ, ಸೇವಕ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೈಂಕರ್ಯ (ಸೇವೆ) ಕ್ಕಾಗಿಯೇ ತಾನು ಇರುವುದು ಎಂದು ತಿಳಿದಿರುವವನು, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ (ಹಿರಿಮೆ) ವನ್ನು ತೋರುವ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು. 11. ಪ್ರಸಾದ. शिष्यते — शिष (असर्वोपयोगे) "घञ्" (३-३-१९)। (वि०) 12. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ, ಹೇಳದೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ. उक्तादन्यः शेषः। शेषो बहुव्रीहिः। शेषाद्विभाषा। 13. ಉಳಿದು ನಿಂತಿರುವ. "अपनीतशिरस्त्राणाः शेषास्तं शरणं ययुः" रघु० ४-६४। "शेषोऽनन्ते वधे सीरिण्युपयुक्तेतरेऽपि च" हेम०।

शेषत्व शेषत्व (न०) 1. ಕೈಂಕರ್ಯ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವೆ. 2. ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅವರತ್ವವನ್ನೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವನ್ನೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. शेषस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। 3. ಉಪಕಾರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಇತರರ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಫಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಇತರರ ಪ್ರಯೋಜನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುವಿಕೆ. 5. ಪಾರಾರ್ಥ್ಯ, ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವೃತ್ತಿ. "शेषत्वमुपकारित्वं द्रव्यादावाह बादरिः। पारार्थ्यं शेषता तच्च सर्वेष्वस्तीति जैमिनिः"। "शेखरीकृत-भूभारः शेषत्वेन विभोः स्थितः" याद० २२-३।

शेषभोजन शेषभोजन (न०) ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಊಟ ಮಾಡಿಸಿ ಮಿಕ್ಕ ಅನ್ನವನ್ನು ಭುಜಿಸುವುದು, ಉಳಿದ ಅನ್ನದ ಊಟ.

शेषशायिन् शेषशायिन् (पुं०) ಆದಿಶೇಷನ ಮೇಲೆ ಪವಡಿಸಿರುವ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. शेषे शेते — शीङ् (स्वप्ने) "णिनिः" (३-२-७८)।

शेषा शेषा (स्त्री०) ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಪುಷ್ಪ, ಹಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪ್ರದಾನ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿನಿಯೋಗ. शिष्यते – शिष (असर्वोपयोगे) "घञ्" (३-३-१९)। "तथेति शेषामिव भर्तुराज्ञाम्" कुमा० ३-२२। "शेषापटीं चरमभूभृदसौ दधाति" याद० १९-४३।

शैक्ष शैक्ष (पुं०) 1. ವೇದಾಂಗವಾದ ಪಾಣಿನಿಯ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವನು, ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸ್ವಮ್ಮೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. शिक्षामधीते — "अण्" (४-२-५९)। "शैक्षाः प्राथमकल्पिकाः" अम०। (वि०) 2. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. शिक्षा शीलमस्य "णः" (४-४-६२)।

शैक्षणिक शैक्षणिक (वि०) ಶಿಕ್ಷಣವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವ. शिक्षणं प्रयोजनमस्य — शिक्षण "ठञ्" (५-१-१०९)।

शैखरिक शैखरिक (पुं०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರೇಣಿ ಗಿಡ. शिखरे प्रायेण भवति — "ठक्" (वा० ४-३-६०)।

शैघ्र्य शैघ्र्य (न०) ಶೀಘ್ರತೆ, ಚುರುಕು. शीघ्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

शैत्य शैत्य (न०) ಚಳಿ, ಕುಳಿರು. शीतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२३)। "शैत्यं हि यत्सा प्रकृतिर्जलस्य" रघु० ५-५४।

शैथिल्य शैथिल्य (न०) 1. ಸಡಿಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಿಗಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. शिथिलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "शैथिल्यमेतु मे कायः कृतकृत्योऽस्मि मानिनि"। 2. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಕುಂದು, ನ್ಯೂನತೆ. "शैथिल्यमृच्छति तमालरुचिस्त्रियामा" याद० १९-४२। 3. ಆಲಸ್ಯ, ಸೋಮಾರಿತನ, ಪಾಲುಮಾರಿಕೆ. 4. ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ.

शैल शैल (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. प्रचुराः शिलाः सन्त्यत्र—"अण्" (वा० ५-२-१०३। "अधिरोहति

गाण्डिवं महेषौ सकलः संशयमारुरोह शैलः" किरा० १३-१६। 2. ಬಂಡೆ, ದೊಡ್ಡ ಶಿಲೆ. (न०) 3. ಒಂದು ಖನಿಜ. 4. ರಸಾಂಜನ. "शैलो भूभृति, शैलं तु शैलेये तार्क्ष्यशैलके" हेम०।

शैलक शैलक (न०) 1. ರಸಾಂಜನ. 2. ಒಂದು ಖನಿಜ. शैलमेव "कन्"।

शैलज शैलज (न०) 1. ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ, ಸುವಾಸನೆಯ ಧೂಪ. शले पर्वते जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। 2. ಇಂಗಾಲ.

शैलजा शैलजा (स्त्री०) ಶೈಲರಾಜನ ಪುತ್ರಿ ಪಾರ್ವತಿ. शैले जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

शैलतनया शैलतनया, -पुत्री -पुत्री, -सुता -सुता (स्त्री०) ಶೈಲಾಧಿಪತಿಯ ಪುತ್ರಿ ಪಾರ್ವತಿ. शैलस्य तनया पुत्री सुता वा। "विवृण्वतीं शैलसुतापि भावमङ्गैः स्फुरद्बालकदम्बकल्पैः" कुमा० ३-६८।

शैलनिर्यास शैलनिर्यास (पुं०) ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ, ಸುವಾಸನೆಯ ಧೂಪ.

शैलराज शैलराज (पुं०) ಹಿಮಾಚಲ. शैलानां राजा—"टच्" (५-४-९१)। "मूर्धानमालि क्षितिधारणोच्चमुच्चैस्तरं वक्ष्यति शैलराजः" कुमा० ७-६८। -तनया -तनया, -सुता -सुता. ಪಾರ್ವತಿ.

शैलशिबिर शैलशिबिर (न०) ಸಮುದ್ರ. ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪರ್ವತಗಳು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

शैलसार शैलसार (वि०) ಪರ್ವತದಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. शैलवत् सारो यस्य। "चिरनियमकृशोऽपि शैलसारः शमनिरतोऽपि दुरासदः प्रकृत्या" किरा० १०-१४।

शैलाग्र शैलाग्र (न०) ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ, ಬೆಟ್ಟದ ಉನ್ನತ ಪ್ರದೇಶ. शैलस्याग्रम्।

शैलाट शैलाट (पुं०) 1. ದೇವಲ, ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪರಿಚಾರಕ. 2. ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಿರಾತ. 3. ಸಿಂಹ. 4. ಶುಭ್ರವಾದ ಗಾಜು. शैले अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "शैलाटो देवले सिंहे शुक्लकाचकिरातयोः" मेदि०।

शैलात्मजा शैलात्मजा (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ.

शैलादि शैलादि (पुं०) ನಂದಿ, ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅನುಚರ.

शैलाधिप शैलाधिप, -अधिराज -अधिराज (पुं०) ಹಿಮಾಚಲ. शैलानामधिपः अधिराजो वा। -तनया -तनया. ಪಾರ್ವತಿ. "शैलाधिराजतनया न ययौ न तस्थौ" कुमा० ५-८५।

शैलालिन् शैलालिन् (पुं०) ನಟ, ನರ್ತಕ. शिलालिना प्रोक्तं नटसूत्रमधीते—शिलालि "णिनिः" (४-३-११०)। "शैलालिनस्तु शैलूषा जायाजीवाः कृशाश्विनः" अम०।

शैली शैली (स्त्री०) 1. ವಾಕ್ಯರಚನೆ, ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ರೀತಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವ ಕ್ರಮ. शैलस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "प्रायेणाचार्याणामियं शैली यत्त्वाभिप्रायमपि परोपदेशमिव वर्णयन्ति" इति कुल्लूकभट्टः। 2. ಶಿಲೆಯ ವಿಗ್ರಹ. "दशवर्षसहस्राणि शैली स्थास्यसि दुर्भगे" रामा०। 3. ಶೀಲ, ನಡತೆ, ವರ್ತನೆ, ನಡವಳಿಕೆ. "स्थिरा शैली गुणवतां खलवाचा न बाध्यते"।

शैलूष शैलूष (पुं०) 1. ನಟ, ನರ್ತಕ, ನರ್ತನಮಾಡುವವನು, ಅಭಿನಯಿಸುವವನು. शिलूषस्य ऋषेरपत्यम् "अण्" (४-१-११४)। "अथोपपत्तिं छलनापरोऽपरामवाप्य शैलूष इवैष भूमिकाम्" माघ० १-६९। 2. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ. "बिल्वशाण्डिल्यशैलूषौ" अम०। 3. ಧೂರ್ತ, ಕಪಟಿ. ವಂಚಕ. 4. ವಾದ್ಯಗಾರರ ಕೂಟದ ಮುಖಂಡ.

शैलूषिक शैलूषिक (पुं०) ನಟನ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವವನು, ನರ್ತಕನ ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. "कृत्यान्वेषी नटानान्तु स तु शैलूषकः स्मृतः"।

शैलूषिकी शैलूषिकी (स्त्री०) ನರ್ತಕಿ, ನರ್ತಕವೃತ್ತಿಯವನ ಹೆಂಡತಿ.

शैलेन्द्र शैलेन्द्र (पुं०) ಹಿಮಾಚಲ. शैलानामिन्द्रः।

शैलेय शैलेय (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. शैले भवः—शैल "ढक्" (४-२-९७)। (न०) 3. ಕಲ್ಲುಹೂ. शिलायां भवम् "ढक्" (४-२-९७)। 4. ಮುರಿಯೆಂಬ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 5. ಸೈಂಧವಲವಣ. 6. ಶಿಲಾಜತು. 7. ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ. "मनःशिलाविच्छुरिता निषेदुः शैलेयनद्धेषु शिलातलेषु" कुमा० १-५५। (वि०) 8. ಶೈಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. शैले भवम् "ढक्"। "शैलेयं तालपर्ण्यां च सैन्धवे। शैलजे ना तु मधुपे" मेदि०। 9. ಶಿಲಾಮಯವಾದ, ಪರ್ವತ ಪ್ರಚುರವಾದ. 10. ಶಿಲೆಯಂತಿರುವ, ಕಠಿಣವಾಗಿರುವ. शिलेव—शिला "ढः" (५-३-१०२)।

शैलेयी शैलेयी (स्त्री०) पार्वती.

शैव शैव (पुं०) 1. दत्तूरि गिड. 2. एक्कद गिड, अर्कवृक्ष. 3. परमेश्वरन उपासक, शैव मतावलंबि. (न०) 4. शिवपुराण, शिवन विषयवस्तुगळ कुरितु रचितवाद पुराण. शिवमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। (वि०) 5. शिवसंबंधवाद. शिवस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

शैवल शैवल (न०) 1. शैवाल, पाचि. शीङ् (स्वप्ने) "वलन्" (उ० ४-३८)। "सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यम्" शाकु० १-१७। अमरकोशदल्लि नपुंसकलिंग. मेदिनीकोशदल्लि पुंलिंग. "जलनीली तु शैवालशैवलेऽथ कुमुद्वति" अम०। "शैवलं पद्मकाष्ठे स्यात् शैवालेपि पुमानयम्" मेदि०। 2. पद्मकाष्ठ.

शैवलिनी शैवलिनी (स्त्री०) नदि, होळे. शैवलमस्यामस्ति "इनिः" (५-२-११५)।

शैवाल शैवाल (न०) पाचि. शीङ् (स्वप्ने) "वालन्" (उ० ४-३८)।

शैशव शैशव (न०) बाल्य, हुट्टिद मोदलुगोंडु प्रायवादमरगिन काल. शिशोर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। "शैशवेऽभ्यस्तविद्यानां यौवने विषयैषिणाम्" रघु० १-८। "शकटमिव महीयः शैशवे शार्ङ्गपाणेः" माघ० ११-३।

शैशिर शैशिर (पुं०) 1. कप्पु गुब्बच्चि. (वि०) 2. शिशिरऋतुसंबंधवाद. शिशिरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

शैष्योपाध्यायिका शैष्योपाध्यायिका (स्त्री०) शिष्यरिगे अध्ययन माडिसुवुदु, शिष्यरिगे विद्ये कलिसुवुदु. शिष्योपाध्यायानां भावः कर्म वा "वुञ्" (५-१-१३३)। शिष्यरु विद्येयन्नु कलियुव मत्तु उपाध्यायरु पाठप्रवचन माडुव कार्य.

शोक शोक (पुं०) 1. दुःख, संताप, कोरगु. शुच (शोके) "घञ्" (३-३-१८)। "शोकपिहितगलरुद्धगिरस्तरसागताश्रुजलकेवलोत्तराः" माघ० १५-८३। 2. इष्टजनविरहदिंद उंटागुव भेद. "वीर्यं च विद्वत्सु सुते मघोनः स तेषु न स्थानमवाप शोकः" किरा० ३-३४।

शोककर्शित शोककर्शित (वि०) दुःखदिंद कृशनाद. शोकेन कर्शितः।

शोचन शोचन (न०) 1. दुःख. शुच (शोके) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. दुःखिसुवुदु. (वि०) 3. दुःखिपडुववनु, कोरगुववनु.

शोचनीय शोचनीय (वि०) 1. दुःखिपडबेकाद, व्यर्थपडबेकाद. शुच (शोके) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. दयेतोरलु अर्हनाद. "विकार्मुकः कर्मसु शोचनीयः परिच्युतोदार्य इवोपचारः" किरा० १७-५३।

शोचिष्केश शोचिष्केश (पुं०) वह्नि, अग्नि. शोचींषि ज्वालाः केशा इवास्य। षत्वम् (८-३-४५)।

शोचिस् शोचिस् (न०) 1. प्रभे, प्रकाश, बेळकु. शुचिर् (पूतीभावे) "इसिः" (उ० २-१०८)। 2. ज्वाले.

शोच्य शोच्य (वि०) 1. दुःखिसलु योग्यनाद, संतापपडलु अर्हनाद. 2. दुःखिपडबेकाद. शुच (शोके) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. दयेतोरलु अर्हनाद. "शोच्या च प्रियदर्शना च मदनक्लिष्टेयमालक्ष्यते" शाकु० ३-७।

शोठ शोठ (वि०) 1. आलस, सोम्बेरि. शुठ (आलस्ये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. मूर्ख, तिळिगेडि. "शोठोऽलसे च मूर्खे च" त्रिकाण्ड०। 3. धूर्त, कपटि, वंचक. 4. नीच.

शोण शोण (पुं०) 1. कंपुन्नेदिलेयु बण्ण, कंदावरेयु बण्ण. शोणयति — शोणृ (वर्णगत्योः)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. अग्नि, बेंकि. 3. हेम्मर. 4. कपिलवर्णद कुदुरे. 5. गंडु होळे, नद. (वि०) 6. कपिलवर्णद. 7. कंपु बण्णद. "कुञ्जरविन्दुशोणाः" कुमा० १-७। (न०) 8. रक्त. 9. सिंदूर. "शोणो नदे रक्तवर्णे श्योनाकेऽग्नौ ह्यान्तरे" हेम०।

शोणरत्न शोणरत्न (न०) कंपु, माणिक्य.

शोणित शोणित (न०) 1. रक्त, रुधिर. शोणृ (वर्णगत्योः) "क्तः" (३-४-७२)। "सान्द्राम्भोदश्यामले सामजानां वृन्दे नीताः शोणितैः शोणिमानम्" माघ० १८-३६। 2. कुंकुमकेसरि.

शोणितपुर शोणितपुर (न०) बाणासुरन पट्टण.

शोणिमन् शोणिमन् (पुं०) अरुण्य, कंपु. शोणस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "सामजानां वृन्दे नीताः शोणितैः शोणिमानम्" माघ० १८-३६।

शोणोपल शोऽणोऽपल (पुं०) माणिक्य, कंपु (रत्न). शोण: रक्तवर्ण: उपल: ।

शोथ शोऽथ (पुं०) ऊत, ऊदिकोळ्ळुवुदु. शव (गतौ) "थ:" बाहु० । "ऊठ् (६-४-१९) ।

शोथघ्नी शोऽथघ्नीऽ (स्त्री०) (ऊतवन्नु वासि माडुव) कॊवॆम्मॆ गिड. शोथं हन्ति — हन (हिंसा-गत्यो:) "टक्" (३-२-५३)। "पुनर्नवा तु शोथघ्नी" अम० ।

शोथजित् शोऽथजित् (पुं०) गॆरुमर. शोथं जयति — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१) ।

शोधन शोऽधन (न०) 1. शोधिसुवुदु, तप्पुगळन्नु तिद्दुवुदु. शुध (शौचे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. शुद्धमाडुवुदु, दोषवन्नु परिहरिसुवुदु. 3. तॊळॆयुवुदु, कश्मलवन्नु होगलाडिसि स्वच्छ माडुवुदु. 4. ऋणशोधनॆ, साल तीरिसुवुदु. 5. प्रायश्चित्त माडिकॊळ्ळुवुदु, पाप परिहरिसि कॊळ्ळुवुदु. "अज्ञानभुक्तं न्यूनायॆ शोध्यं वाप्याशु शोधनै:" मनु० ११-१६० । 6. गुणदोषगळन्नु विमर्शिसि तत्त्ववन्नु हुडुकुवुदु. "सूर्यग्रहण-कालेन समानो नास्ति कश्चन। तत्र यद्यत् कृतं सर्वमनन्तफलदं भवेत्। न मासतिथिवारादिशोधनं सूर्यपर्वणि"। 7. कसगुडिसि चॊक्कट माडुवुदु. (पुं०) 8. निंबॆगिड. (वि०) 9. शुद्धमाडुव, दोषवन्नु होगलाडिसुव. शोधयति — शुध (शौचे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४) । "शोधन-द्रव्यनिष्क्वाथास्तत्कल्कस्नेहसंयवैः" सुश्रुत० चिकित्सा० ३८-८१ । 10. शुद्धमाडुव, कॊळॆयन्नु होगलाडिसुव. 11. व्रणवन्नु शुद्धमाडुव. "तैलसैन्धवयष्ट्याह्वनिम्बपत्रनिशायुगैः। त्रिवृद्घनयुतैः पिष्टैः प्रलेपो व्रणशोधनः" भावप्र० । 12. पापवन्नु परिहरिसुव. 13. तप्पुगळन्नु तिद्दुव. 14. गुणदोषगळन्नु हुडुकुव.

शोधनी शोऽधनीऽ (स्त्री०) संमार्जनि, पॊरकॆ. शोध्यतेऽनया — शुध (शौचे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५) । "संमार्जनी शोधनी स्यात्" अम० ।

शोधनीय शोऽधनीऽय (वि०) 1. शोधिसल्पडुव. 2. शुद्धमाडबॆकाद. 3. शुद्धमाडलु अर्हवाद. शुध (शौचे) "अनीयर्" (३-१-९६) । 4. तप्पु तिद्दबॆकाद. 5. तॊळॆयल्पडुव. 6. तॊळॆयबॆकाद, स्वच्छवागि माडबॆकाद.

शोधयत् शोऽधयत् (वि०) 1. दोषवन्नु परिहरिसुत्तिरुव. शुध (शौचे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "आह चैनमनघेन चक्षुषा शोधयन्नमृतसिन्धुशोभिना" याद० १७-१२३ । 2. तॊळॆयुत्तिरुव, शुद्धमाडुत्तिरुव. 3. तप्पु तिद्दुत्तिरुव. 4. प्रायश्चित्तदिंद पापवन्नु परिहरिसुत्तिरुव. 5. ऋणवन्नु तीरिसुत्तिरुव. 6. गुणदोषगळन्नु विमर्शिसि सत्यवन्नु हुडुकुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ति** ।

शोधित शोऽधित (वि०) 1. तॊळॆयल्पट्ट, शुद्धमाडल्पट्ट. शुध (शौचे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. (तप्पु) तिद्दल्पट्ट. 3. (ऋण) तीरिसल्पट्ट. 4. (दोष) परिहरिसल्पट्ट. 5. (पाप) परिहरिसल्पट्ट, होगलाडिसल्पट्ट. 6. (कस) गुडिसल्पट्ट.

शोध्य शोऽध्य (वि०) 1. शुद्धमाडल्पडुव. 2. तिद्दल्पडुव (तप्पु). 3. तॊळॆयल्पडुव. 4. तीरिसल्पडुव (ऋण). 5. परिहरिसल्पडुव (पाप). 6. विमर्शिसल्पडुव (गुणदोषगळु). शुध (शौचे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४) । 7. तन्न मोलिन आपादनॆयन्नु ऎदुरिसुवमनु.

शोफ शोऽफ (पुं०) ऊत, ऊदलु रोग. शव (गतौ) "फ:" बाहु० । "ऊठ्" (६-४-१९) ।

शोफघ्नी शोऽफघ्नीऽ (स्त्री०) (ऊतवन्नु वासि माडुव) कॊवॆम्मॆगिड.

शोफनाशन शोऽफनाशन (वि०) ऊदलु व्याधियन्नु वासिमाडुव. शोफं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४) । **–घ्न् –घ्नत्**. शोफं हरति ।

शोभन शोऽभन (पुं०) 1. ग्रह. 2. विष्कंभ मॊद लाद 27 योगगळल्लि ऐदनॆय ऒंदु योग. शुभ (दीप्तौ) "युच्" (३-२-१४९)। "स्याच्छोभन: शोभनयोगजन्मा दक्षो विपक्षप्रतिलब्धवित्त:" । (न०) 3. शुभ, मंगळ. शुभ भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. शिव, महादेव. (वि०) 5. सुंदरवाद, रमणीयवाद. शोभते — शुभ (दीप्तौ) "ल्युः"

(३-१-१३४)। "शोभनो योगभेदे स्यात् सुन्दरे वाच्यलिङ्गकः" मेदि०।

शोभना शोभना (स्त्री०) 1. गोरोचन. 2. अरिष्टन.

शोभमान शोभमान (वि०) प्रकाशिसुव, होळेयुव. शोभते—शुभ (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "आत्मानमालोक्य च शोभमानमादर्शबिम्बे स्तिमितायताक्षी" कुमा० ७-२२।

शोभा शोभा (स्त्री०) 1. कान्ति, प्रकाश. शुभ (शोभायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "वदनसौरभलोभपरिभ्रमद्भ्रमरसंभ्रमसंभृतशोभया" माघ० ६-१४। 2. भूषण, अलंकार. "शोभैव मन्दरक्षुब्धक्षुभिताम्भोधिवर्णना" माघ० २-१०७। 3. वैभव. 4. सौन्दर्य, सोबगु. "कान्तानां कुवलयमप्यपास्तमक्ष्णोः शोभाभिर्नं मुखरुचाऽहमेकमेव" माघ० ८-२३। 5. वृद्धि, उत्कर्ष, घनते. "आनिन्युः श्रियमधितोयमङ्गनानां शोभायै विपदि सदाश्रिता भवन्ति" माघ० ८-५५। 6. अरिष्टन. 7. गोरोचन. 8. इच्छे, अपेक्षे. "शोभा कान्तीच्छयोर्मता" मेदि०।

शोभाञ्जन शोभाञ्जन (पुं०) नुग्गिमर. शोभामनक्ति—अञ्जू (व्यक्त्यादौ) कर्त० "ल्युट्" (३-३-११३)।

शोभित शोभित (वि०) 1. प्रकाशगोळिसल्पट्ट, अलंकरिसल्पट्ट. शुभ (दीप्तौ + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. सुंदरवाद, मनोहरवाद. शुभ कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

शोभिन् शोभिन् (वि०) 1. प्रकाशिसुव, कान्तियुक्तवाद. शोभते—शुभ (दीप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "किमित्यपास्याभरणानि यौवने धृतं त्वया वार्धकशोभि वल्कलम्" कुमा० ५-४४। 2. रमणीयवाद, सुंदरवाद.

शोष शोष (पुं०) 1. ओणगुवुदु, आरुवुदु. शुष (शोषणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. क्षयिसुवुदु, बडकलागुवुदु. "शोषं व्रजत्यमृतरश्मिमयूखपूरे" याद० ११-१४। 3. क्षयरोग. शुष्यत्यनेन—शुष कर० "घञ्" (३-३-१२१)। संशोषणाद्रसादीनां शोष इत्यभिधीयते" सुश्रुत० उत्तरतं ४१-४। "शोषो यक्ष्मणि शोषणे" मेदि०।

शोषण शोषण (न०) 1. ओणिसुवुदु. शुष (शोषणे) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. क्षयिसुवुदु, कृशवागुवुदु. 3. शुंठि. 4. रसभागवन्नु ओंगिसुवुदु, शरीरवु कृशवागुवंते माडुवुदु. "शोषणेन शरीरस्य तपसाध्ययनेन च"। (पुं०) 5. मन्मथन बाण. 6. शोणाक वृक्ष. (वि०) 7. ओणगिसुव, आरिसुव.

शोषणीय शोषणीय (वि०) 1. ओणिसल्पडुव. 2. ओणगिसबेकाद. 3. ओणगिसलु अर्हवाद. शुष (शोषणे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। -यितव्यम् -यितव्यम्.

शोषित शोषित (वि०) ओणगिसल्पट्ट. शुष (शोषणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "शोषितप्राच्यजलधिः शौर्यबाडबवह्निना" याद० २२-१३२। "समुद्रः शोषितो येन स मेऽगस्त्यः प्रसीदतु"।

शोषिन् शोषिन् (वि०) 1. ओणगिसुव. शुष (शोषणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "हृदयकमलशोषी दारुणो दीर्घशोकः" उ० रा० ३-५। 2. कृशवागि माडुव.

शौक शौक (न०) शुकगळ समूह, गिळिगळ गुंपु. शुकानां समूहः "अञ्" (४-२-४५)।

शौक्तिकेय शौक्तिकेय (न०) मुत्तु. शुक्तिकायां भवम् "ढक्" (४-३-५३)।

शौक्तेय शौक्तेय (न०) मुत्तु.

शौक्ल्य शौक्ल्य (न०) बिळुपु, धवळ. शुक्लस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

शौच शौच (न०) 1. शुचित्व, शुभ्रवागिरुविके, शुद्धवागिरुविके, निर्मलवागिरुविके. शुचेर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। 2. शुद्धि. "सत्यशौचं मनःशौचं शौचमिन्द्रियनिग्रहः। सर्वभूतदयाशौचं जलशौचं तु पञ्चमम्" गरुडपु०।

शौचाचार शौचाचार (पुं०) शुद्धिकार्य, प्रक्षाळनादिकार्य. "उपनीय गुरुः शिष्यं महाव्याहृतिपूर्वकम्। वेदमध्यापयेदेनं शौचाचारांश्च शिक्षयेत्" याज्ञ०।

शौचेय शौचेय (पुं०) रजक, अगसु.

शौटीर शौटीर (पुं०) 1. वीर, शूर, पराक्रमि. शौट् (गर्वे) "ईरन्" (उ० ४-३०)। (वि०) 2. गर्वपडुवनु, दुरहंकारवुळ्ळवनु. "सन्तुष्टः सम्मतः सत्यः शौटीरो द्वेष्यपापकः। मन्त्रवित् कालवित् शूरः स मन्त्रं श्रोतुमर्हति" भा० शान्ति० ८३-४४।

शौटीर्य शौटीर्य (न०) 1. ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ. शौटीरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ.

शौण्ड शौण्ड (वि०) 1. ಮಾನದಿಂದ ಮದಿಸಿದವನು. शुण्डायां भवः "अण्" (४-३-५३)। "मत्ते शौण्डोत्कट-क्षीबाः" अम०। "चण्डाश्च शौण्डाश्च महाशनाश्च चौराश्च दुष्टाश्चपलाश्च वर्ज्याः" भा० वन० २३३-११। 2. ನಿಪುಣನಾದ.

शौण्डिक शौण्डिक (पुं०) 1. ಮದ್ಯವೇ ಪಣ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ಹೆಂಡದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು. शुण्डा पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। (वि०) 2. ಆಯಸ್ಥಾನದಿಂದ ಬಂದಿರುವ, ಸುಂಕದಕಟ್ಟೆಯಿಂದ ಬಂದ. शुण्डिकादागतः "अण्" (४-३-७६)। स्त्रियां **शौण्डिकी** शौण्डिकी. ಮದ್ಯಮಾರುವ ಹೆಂಗಸು. "पयोऽपि शौण्डिकीहस्ते वारुणीत्यभिधीयते" हितो० ३-११।

शौण्डिन् शौण्डिन् (पुं०) ಮದ್ಯದ ವ್ಯಾಪಾರಿ.

शौण्डी शौण्डी (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ. शुण्डायां मद्यपानगृहे भवा। "उषणा पिप्पली शौण्डी कोला" अम०।

शौण्डीर शौण्डीर (वि०) ದುರಹಂಕಾರಿ, ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು. शौट् "ईरन्"। पृषो०।

शौद्धोदनि शौद्धोदनि (पुं०) ಶುದ್ಧೋದನನ ಪುತ್ರ, ಬುದ್ಧ. शुद्धोदनस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

शौद्र शौद्र (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ವಿಪ್ರನು ಕಾಮತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀ ಸಂಗಮ ಹೊಂದಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಪಡೆದ ಮಗ. "यं ब्राह्मणस्तु शूद्रायां कामादुत्पादयेत्सुतम्। स पारयन्नेव शवस्तस्मात्पारशवः स्मृतः" मनु० ९-१७८। (वि०) 2. ಶೂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. शूद्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

शौनक शौनक (पुं०) ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. शुनकस्यापत्यम् "अञ्" (४-१-१०४)।

शौनिक शौनिक (पुं०) 1. ಮಾಂಸದ ವ್ಯಾಪಾರಿ. शूना प्राणिवधस्थानं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। 2. ಬೇಟೆ.

शौभ शौभ (न०) 1. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ನಗರ. शोभायै हितम्। (पुं०) 2. ಅಡಕೆ ಮರ. शुभाय हितः।

शौभिक शौभिक (पुं०) 1. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ. 2. ಬೇಟೆಗಾರ.

शौरसेनी शौरसेनी (स्त्री०) ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಒಂದು ಭೇದ.

शौरि शौरि (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. शूरस्य अपत्यम् (शूरवंशजत्वात्) "इञ्" (४-१-९५)। "शौरिनाम्ना स्थितः शौरिः उत्पलावर्तके शुभे" इति निरुक्तिः। "कालनेमिनिहा शौरिः शूरः शूरजनेश्वरः" वि० स०। "ध्वजाग्रघामा ददृशेऽथ शौरेः संक्रान्तमूर्तिर्मणिमेदिनीषु" माघ० ३-२३। 2. ಬಲರಾಮ. 3. ವಸುದೇವ. 4. ಶನಿಗ್ರಹ.

शौर्प शौर्प (वि०) ಒಂದು ಮೊರದ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. शूर्पं परिमाणमस्य—वा "अञ्" (५-१-२६)। पक्षे "ठञ्"। **शौर्पिकम्** शौर्पिकम्.

शौर्य शौर्य (न०) 1. ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ. शूरस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "शौर्यानुरागनिकषः सा हि वेलानुजीविनाम्" माघ० ११-३०। 2. ಆರಭಟೀ, ಆದ್ಭುತವಾದ ಮತ್ತು ಭಯಂಕರವಾದ ಸಂದರ್ಭ. "मायेन्द्रजालसंग्रामक्रोधोद्भ्रान्तादिचेष्टितैः। संयुक्ता वधबन्धाद्यैरुद्धतारभटी मता" सा० द०।

शौल्किक शौल्किक (पुं०) ಶುಲ್ಕದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಸುಂಕವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ. शुल्के नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। "शौल्किकैः स्थानपालैश्च नष्टापहृतमाहृतम्। अर्वाक् संवत्सरात्स्वामी हरेत परतो नृपः" याज्ञ० २-१७३।

शौल्विक शौल्विक (पुं०) ಕಂಚುಗಾರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಕೆಲಸಗಾರ. शुल्वघट्टनं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। "शौल्विकस्ताम्रकुट्टकः" अम०।

शौव शौव (न०) ನಾಯಿಗಳ ಗುಂಪು.

शौवन शौवन (न०) 1. ನಾಯಿಗಳ ಸಮೂಹ. शुनां समूहः—श्वन् "अञ्" (४-२-४५)। 2. ನಾಯಿಯ ಸಂತಾನ, ನಾಯಿಯ ಸಂತತಿ. 3. ನಾಯಿಯ ಮಾಂಸ. (वि०) 4. ನಾಯಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. शुनः इदम्।

शौवस्तिक शौवस्तिक (वि०) 1. ನಾಳೆ ಉಂಟಾಗುವ. 2. ನಾಳೆಯವರೆಗೂ ಇರುವ. श्वस् "ठञ्" (४-३-१५)। तुडागमः ऐजागमश्च। श्वो भविता। "शौवस्तिकत्वं विभवा न येषां व्रजन्ति तेषां दयसे न कस्मात्" भट्टि० २-३३।

शौवापद शौवापद (वि०) ಶ್ವಾಪದಸಂಬಂಧವಾದ. श्वापदस्येदम् "अण्" (४-३-१३०)। ऐजागमः (७-३-९)। ವ್ಯಾಘ್ರ ಚಿರತೆ ಮುಂತಾದ ಹಿಂಸ್ರಪಶುಗಳು ಶ್ವಾಪದಗಳು. "क्वचित् कान्तारभाजां भवति परिभवः कोऽपि शौवापदो वा" अनर्घ० १-२५।

शौष्कल शौष्कल (वि०) 1. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು. शुष्कलीमत्ति—शुष्कली "अण्" (४-२-९२)। 2. ಒಣಗಿದ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು. "शुष्कली शुष्कमांसेऽपि मांसमात्रेऽपि सा मता"। शुष्कं मांसं लाति इति शुष्कल:—प्रज्ञा० "अण्" (५-४-३८)। शौष्कल: इति वा। (पुं०) 3. ಒಣಗಿದ ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರುವವನು. शुष्कलं पण्यमस्य "अण्"। "शौष्कल: शुष्कमांसस्य पणके पिशिताशिनि" मेदि०। (न०) 4. ಒಣಗಿದ ಮಾಂಸದ ಬೆಲೆ.

श्च्योत श्च्यौत (पुं०) ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. श्च्युतिर् (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

श्च्योतत् श्च्यौतत् (वि०) ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. श्च्युतिर् (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "श्च्योतन्मदाम्भ:कणकेन केनचिज्जनस्य जीमूतकदम्बकद्युता" माघ० १२-४८।

श्नम् श्नम् रुधादि धातುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು विकरण प्रत्यय. रुधादिभ्य: श्नम् ३-१-७८।

श्मन् श्मन् (न०) 1. ಮುಖ. 2. शरीर, देह.

श्मशान श्मशान (न०) रुद्रभूमि, पितृवन. मृतर ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರದ ಸ್ಥಳ. शवा: शेरतेऽत्र—पृषो०। "कोऽयमतिगम्भीरमधुराकृतिरुत्तम्भितकुटिलकुन्तलभार: कृपाणपाणि: श्मशानमवतरति" मालती० ५।

श्मशानवासिन् श्मशानवासिन् (पुं०) 1. शिव, ಮಹಾದೇವ. श्मशाने वसति—वस (निवासे) "णिनि:" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಪಿತೃವನದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. —वेश्मन् —वेश्मन्.

श्मश्रु श्मश्रु (न०) ಗಡ್ಡ, ದಾಡಿ. श्मनि मुखे श्रूयते—श्रु (श्रवणे) "डु:" (वा० ३-२-१८०)। ಇದರ ಶುಭಾ ಶುಭಲಕ್ಷಣ. "निम्नं वक्त्रमपुत्राणां कृपणानां च ह्रस्वकम्। संपूर्णं भोगिनां कान्तं श्मश्रु स्निग्धं शुभं मृदु। संहतं चास्फुटिताग्रं रक्तश्मश्रुश्च चौरक:। रक्ताल्परुषश्मश्रुकर्णा: स्यु: पापमृत्यव:"।

श्मश्रुमुखी श्मश्रुमुखी (स्त्री०) श्मश्रुಬೆಳೆದಿರುವ ಹೆಂಗುಸು, ಪುರುಷಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗುಸು.

श्यान श्यान (वि०) 1. ಹೊರಟುಹೋದ, ನಡೆದ, ಚಲಿಸಿದ, ತೆರಳಿದ. श्यैङ् (गतौ) "क्त:" (३-४-७२)। 2. ಒಣಗಿದ, शुष्कವಾದ. "मदक्षीणो नाग: शरदि सरित: श्यानपुलिना:" भर्तृ० २-३५। 3. ಅಂಟುವ, ಜಿಗಟಾಗಿರುವ.

श्याम श्यामु (पुं०) 1. ಪ್ರಯಾಗಕ್ಷೇತ್ರದ ವಟವೃಕ್ಷ, -ಆಲದ ಮರ. श्यायते मनोऽस्मात्—श्यैङ् (गतौ) "मक्" (उ० १-१४२)। "त्वया पुरस्तादुपयाचितो य: सोऽयं वट: श्याम इति प्रसिद्ध:" रघु० १३-५३। 2. कृष्णवर्ण, ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. 3. ಮೋಘ, ಮೋಡ. 4. ಪಿಕ, ಕೋಗಿಲೆ. 5. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 6. ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು. 7. ಹಸಿರು ಬಣ್ಣ. 8. ಗೋನು ಮರ. 9. ಸಾವೆ. (न०) 10. ಮಣಿಸು. 11. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. (वि०) 12. कृष्णवर्णದ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ. "मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम्" कुमा० १-४०। 13. ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ.

श्यामक श्यामक (पुं०) ಒಂದು ತೃಣಧಾನ್ಯ. श्यामं तद्वर्णं अकति—अक (गतौ) "क:" (वा० ३-२-५)। शक०।

श्यामकण्ठ श्यामकण्ठ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. श्याम: कण्ठो यस्य।

श्यामल श्यामल (पुं०) 1. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. श्यामो वर्णोऽस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)। 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. "श्यामल: पिप्पले कृष्णे" मेदि०। (वि०) 3. कृष्णवर्णದ, ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ. "सान्द्राम्भोदश्यामले सामजानां वृन्दे नीता: शोणितै: शोणिमानम्" माघ० १८-३६।

श्यामला श्यामला (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ.

श्यामलिका श्यामलिका (स्त्री०) ನೀಲಿ ಗಿಡ.

श्यामलिमन् श्यामलिमन् (पुं०) ಕಪ್ಪು. श्यामलस्य भाव: "इमनिच्" (५-१-१२२)। "उदनंसिषुरभ्रमभ्रसंघा: सपदि श्यामलिमानमानयन्त:" माघ० २०-६७।

श्यामसुन्दर श्यामसुन्दर (पुं०) श्रीकृष्ण. श्यामश्चासौ सुन्दरश्च। "श्यामसुन्दर ते दास्य: करवाम तवोदितम्। देहि वासांसि धर्मज्ञ नो चेद्राज्ञे ब्रुवामहे" भाग० १०-२२-१५।

श्यामा श्यामा (स्त्री०) 1. ಸೋಮಲತೆ. 2. ಪ್ರೇಂಖಣ ಗಿಡ. श्यामो वर्णोऽस्त्यस्या: "अच्" (५-२-१२७)। 3. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ. 4. ಯೌವನದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸದ ಹೆಂಗಸು. "आनन्दं दधति मुखे करोदकेन श्यामाया दयिततमेन सिच्यमाने" माघ० ८-३६। 5. ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ. 6. यमुना ನದಿ. 7. ರಾತ್ರಿ. 8. ಕರಿಯ ತಿಗಡೆ. 9. ನೀಲಿಗಿಡ.

10. ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ವಿಲಕ್ಷಣ ಹೆಂಗುಸು. "शीते सुखोष्णसर्वाङ्गी ग्रीष्मे च सुखशीतला। तप्तकाञ्चनवर्णाभा सा स्त्री श्यामेति कथ्यते"। 11. ಛಾಯೆ, ನೆರಳು. 12. ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ. 13. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 14. ಅರಿಶಿನ. 15. ತುಲಸಿ. 16. ಪದ್ಮಬೀಜ. 17. ಗೋವು, ಆಕಳು. 18. ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ. 19. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. "श्यामा सोमलतानिशोः। शारिवावल्गुनीगुन्द्रात्रिवृत्कृष्णाप्रियङ्गुषु। अप्रसूतस्त्रियां नील्याम्" हेम०।

श्यामाक श्यामाक (पुं०) ಒಂದು ತೃಣಧಾನ್ಯ, ಸಾವೆ. श्यामं श्यामवर्णमकति—अक (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "श्यामाकमुष्टिपरिवर्धितको जहाति सोऽयं न पुत्रकृतकः पदवीं मृगस्ते" शाकु० ४-१३।

श्यामाङ्ग श्यामाङ्ग (वि०) ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ದೇಹವುಳ್ಳ. श्यामानि अङ्गानि यस्य।

श्यामित श्यामित (वि०) ನೀಲವಾಗಿರುವ, ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ. श्यामोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "तमतनुवन राजिश्यामितोपत्यकान्तम्" किरा० ४-३८।

श्याल श्याल (पुं०) ಭಾವಮೈದುನ, ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. श्यायते—श्यैङ् (गतौ) "कालन्" बाहु०। "आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः। मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबन्धिनस्तथा। एतान्न हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन" गीता १-३४।

श्यालक श्यालक (पुं०) ಭಾವಮೈದುನ, ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. श्याल स्वार्थे "कः"।

श्यालिका श्यालिका (स्त्री०) ಪತ್ನಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು, ನಾದಿನಿ. "पत्नीभ्राता श्यालकश्च पत्नीभगिनी च श्यालिका" ब्रह्मवै०।

श्याव श्याव (पुं०) 1. ಕಪಿಶವರ್ಣ, ಕಪ್ಪು ಬೆರೆತ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ. ಕಂದು ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ. श्यैङ् (गतौ) "वः" बाहु०। (वि०) 2. ಕಪಿಶವರ್ಣದ, ಕಂದುಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ.

श्यावदत् श्यावदत् (वि०) ಕಪಿಶವರ್ಣದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳವನು श्यावा दन्ता यस्य—वा दन्तस्य दत् आदेशः (५-४-१४४)। ಪಕ್ಷೆ श्यावदन्तः श्यावदन्तः. स्वार्थे "कन्"। —दन्तकः —दन्तकः.

श्येत श्येत (पुं०) 1. ಬಿಳುಪು ಬಣ್ಣ. श्यैङ् (गतौ) "इतन्" (उ० ३-९३)। (वि०) 2. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ.

श्येन श्येन (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ, ಶ್ವೇತವರ್ಣ. श्यैङ् (गतौ) "इनच्" (उ० २-४७)। 2. ಗಿಡುಗ. "श्येनावपातचकिताननवर्तिकेव किं नेक्षसे ननु मया कवलीकृतासि" मालती० ८-८। "श्येनः पक्षिणि पाण्डुरे" मेदि०।

श्येनी श्येनी (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಗಿಡುಗ, ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾಮ್ರಾಯ ಮಗಳು. "ताम्रा च सुषुवे श्येनीप्रमुखाः कन्यका द्विज। यासां प्रसूताः खगमाः श्येनभासशुकादयः" मार्क०।

श्येनम्पाता श्येनम्पाता (स्त्री०) ಬೇಟೆ. श्येनस्य पातः—श्येनपातोऽस्यां वर्तते "अः" (४-२-५८)। मुमागमः (६-३-७१)। "नभसि महसां ध्वान्तध्वाङ्क्षप्रमापणपक्षिणामिह विहरणैः श्येनम्पातां रवेरवधारयन्" नैष० १९-१२। "श्येनम्पाता च मृगया" अम०।

श्योनाक श्योनाक (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. श्यायते—श्यैङ् (गतौ) "आकः" (उ० ४-१५)।

श्रत् श्रत् (अव्य०) ಇದೊಂದು ಅವ್ಯಯ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಒರುವ ಧಾತ್ ಧಾತುವಿಗೆ "अङ्" ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಧಿಸುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಸರ್ಗತ್ವ ಬರುವುದು.

श्रथन श्रथन (न०) 1. ಯತ್ನ. श्रथ (प्रयत्ने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 3. ಮೋಕ್ಷಣ, ಬಿಡುಗಡೆ. श्रथ (हिंसायाम् मोक्षणे च) "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು. 5. ಶಿಥಿಲ ಗೊಳಿಸುವುದು, ಸಡಿಲಮಾಡುವುದು. श्रथ (शैथिल्ये) "ल्युट्"।

श्रद्धान श्रद्धान (वि०) ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ನಂಬುವವನು. श्रत्+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "शानच्" (३-२-१२४)। "तच्छ्रद्दधाना मुनयः ज्ञानवैराग्ययुक्तया। पश्यन्त्यात्मनि चात्मानं भक्त्या श्रुतगृहीतया" भाग० १-२-१२।

श्रद्धा श्रद्धा (स्त्री०) 1. ಆಸ್ತಿಕ್ಯ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ನಂಬಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. श्रत्+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (३-३-१०४)। "श्रद्धा वित्तं विधिश्चेति त्रितयं तत्समागतम्" शाकु० ७-२९। 2. ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. "युद्ध श्रद्धापुलकित इव प्राप्तसख्यः करेण" मुद्रा० ६-१९। 3. ಆದರ, ವಿಶ್ವಾಸ. "श्रद्धादरे च काङ्क्षायाम्" मेदि०। "श्रद्धा त्वास्तिक्यकाङ्क्षयोः" नानार्थर०। 4. ಶಾಂತವಾದ ಚಿತ್ತ, ಸಮಾಧಾನದ ಮನಸ್ಸು. 5. ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಬಯಕೆ.

श्रद्धालु श्रद्धाळु (स्त्री०) 1. गर्भिणियागि बयसु बवळु. श्रद्दत्ते यच्छीला—श्रत् + धास् "आलुच्" (३-२-१५८)। 2. श्रद्धेयुळ्ळ, भक्तियिंद कूडिद, आस्तिकतेयुळ्ळ. "उद्दामदैत्येशविपत्तिहेतुःश्रद्धालुचेताः समरोत्सवस्य" कुमा० १३-५। 3. नंबिकेयुळ्ळ, नंबुव स्वभावद. 4. अपेक्षिसुव स्वभावद. "यस्या अकालकुसुमसमुद्गमश्रद्धालुना भर्त्रानुदिनमाया-स्यत आत्मा" रत्ना० १।

श्रद्धावत् श्रद्धावत् (वि०) 1. नंबिकेयुळ्ळ. श्रद्धा-स्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। 2. आस्तिकतेयुळ्ळ, भक्तियुळ्ळ, आसक्तियुळ्ळवनु. "श्रद्धावान् लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः" गीता ४-३९। 3. आदर वुळ्ळ, विश्वासवुळ्ळ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्ī.**

श्रद्धेय श्रद्धेय (वि०) नंबलु अर्हवाद. श्रत् + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)। "श्रद्धेयनिर्झरजलव्यपदेशमस्य विध्वक्तटेषु पतति स्फुट-मन्तरीक्षम्" माघ० ४-२५।

श्रन्थ श्रंथ (पुं०) 1. विष्णु. श्रथ्नाति मोचयति भक्तान् —श्रन्थ (विमोचनहर्षसन्दर्भेषु) "अच्" (३-१-१३४)। 2. संतोषगोळिसुवुदु. 3. सडिलगोळिसुवुदु. श्रथि (शैथिल्ये) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. बंधिसु वुदु, कट्टुवुदु.

श्रन्थन श्रंथन (न०) 1. ऒट्टिगे सेरिसि कट्टुवुदु. श्रन्थ (सन्दर्भे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सन्दर्भो रचना गुम्फः श्रन्थनं ग्रथनं समाः" हेम०। 2. सडिल गोळिसुवुदु. श्रथि (शैथिल्ये) "ल्युट्"।

श्रन्थित श्रंथित (वि०) 1. सडिलगोळिसल्पट्ट. 2. ऒट्टिगे सेरिसि कट्टल्पट्ट. श्रन्थ (सन्दर्भे) "क्तः"। 3. हिंसिसल्पट्ट. 4. संतोषगोळिसल्पट्ट.

श्रपण श्रपण (न०) बेयिसुवुदु, पक्वमाडुवुदु. श्रै (पाके)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। घटादित्वात् मित्वम्।

श्रपणीय श्रपणीय (वि०) 1. बेयिसल्पडुव. 2. बेयिसबेकाद. 3. बेयिसलु शक्यवाद. 4. बेयिसलु अर्हवाद. श्रै (पाके) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यम् –यीयस्यनम्.**

श्रपयत् श्रपयत् (वि०) बेयिसुत्तिरुव. श्रै (पाके) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्त्यौ.**

श्रपित श्रपित (वि०) 1. बेयिसल्पट्ट, पक्वमाड ल्पट्ट. श्रै (पाके) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. बेयिसुवुदु. श्रै + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

श्रपिता श्रपिता (स्त्री०) गंजि. श्रै (पाके) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। टाप्।

श्रम श्रम (पुं०) 1. कष्ट, दुडित. श्रमु (तपसि खेदे च) "घञ्" (३-३-१८)। "अलं महीपाल तव श्रमेण प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात्" रघु० २-३४। 2. आयास, बळलिके. "अतनुकुचभरानतेन भूयःश्रम-जनितानतिना शरीरकेण" माघ० ७-६६। 3. तपस्सु. "दिवं यदि प्रार्थयसे वृथा श्रमः पितुः प्रदेशास्तव देव-भूमयः" कुमा० ५-४५। 4. शस्त्राभ्यास, युद्धद तरबेती.

श्रमण श्रमण (पुं०) 1. बौद्ध संन्यासि, बौद्ध भिक्षु. श्राम्यति—श्रमु (तपसि खेदे च) "ल्युः" (३-१-१३४)। "तापसा भुञ्जते चापि श्रमणाश्चैव भुञ्जते" रामा०। 2. तपस्वि, ध्यानपरनाद योगि. 3. भिक्षु, याचक. (वि०) 4. नीच, अधम.

श्रमणा श्रमणा (स्त्री०) 1. तपस्विनि, परिव्राजिके. 2. सुंदरि, चेलुवे. 3. तपस्विनी गिड, जटामांसि.

श्रमिन् श्रमिन् (वि०) 1. श्रमवुळ्ळवनु, आयास वुळ्ळवनु. श्रमु (तपसि खेदे च) "घिनुण्" (३-२-१४१)। 2. कष्टपडुव स्वभावदवनु.

श्रय श्रय (पुं०) आश्रय, रक्षणेय स्थान. श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)।

श्रयण श्रयण (न०) आश्रयिसुवुदु, रक्षण पडेयुवुदु. श्रिञ् (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तत्रामृतं सुरगणाः फलमञ्जसापुर्यत्पादपङ्कजरजः-श्रयणान्न दैत्याः" भाग० ८-९-२८।

श्रयत् श्रयत् (वि०) आश्रयिसुत्तिरुव, रक्षणेय स्थानक्के बरुत्तिरुव. श्रिञ् (सेवायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "नागास्ता पर्वतानि श्रयन्तो दुर्गाणीव त्रासहीनास्त्रसन्ति" माघ० १८-२४।

अव श्रव (पुं०) 1. कर्ण, किवि. श्रूयतेऽनेन—श्रु (श्रवणे) "अप्" (३-३-५७)। 2. श्रवण. केळुवुदु. श्रु भावे "अप्" (३-३-५७)। "दुरुद्वहाः क्षणमपरैस्तदन्तरे रणश्रवादुपचयमाशु बिभ्रति" माघ० १७-२२। 3. शब्द, सद्दु. श्रूयते—श्रु कर्म० "अप्"।

श्रवण श्रवण (न०) 1. कर्ण, किवि. श्रूयतेऽनेन—श्रु (श्रवणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "तव सा कथासु परिघट्टयति श्रवणं यदङ्गुलिमुखेन मुहुः" माघ० १-६४। 2. केळुवुदु, आलिसुवुदु. "शुश्रूषा श्रवणं चैव ग्रहणं धारणं तथा" कामन्द० ४-२२। (पुंस्त्री०) **-णः-णः, -णा-णाः.** 3. श्रवण नक्षत्र, आश्विनि मॊदलाद इप्पत्तॊळु नक्षत्रगळल्लि इप्पत्तॆरडनेय नक्षत्र. श्रवण नक्षत्रवु विष्णुदेवताकवादुदु. इदु ऊर्ध्वमुखि नक्षत्र. इदरल्लि जनिसिदवरिगॆ चॆंप्रदशॆयु प्रारंभवागुवुदु. चॆंप्रदशॆयु प्रमाण हत्तु वर्षगळु. ई नक्षत्रवु देवगणक्कू कपियु योनिगू सेरिदुदु. मकर राशिगॆ सेरिद नक्षत्रविदु. ई नक्षत्रदल्लि हुट्टिदवनु शास्त्र ध्ययनदल्लि अनुरक्तनू अनेकपुत्र मत्तु मित्रसंपत्तियुळ्ळवनू शत्रुगळन्नु जयिसुव सामर्थ्यवुळ्ळवनू पुराणश्रवणदल्लि प्रीतियुळ्ळवनू एल्ला विषयगळल्लू प्रवीणनू आगुवनु. "शास्त्रानुरक्तो बहुपुत्रमित्रः सत्पुत्रभक्तिर्विजितारिवर्गः। चेज्जन्मकाले श्रवणा हि यस्य प्रेमा पुराणश्रवणे प्रवीणः"॥

श्रवणगोचर श्रवणगोचर (वि०) 1. श्रोत्रेंद्रियक्कॆ गोचरवागुव, कविगॆ केळिसुवष्टु दूरद. (पुं०) 2. कविगॆ केळिसुवष्टु दूर.

श्रवणद्वादशी श्रवणद्वादशी (स्त्री०) श्रवण नक्षत्र दॊडनॆ सेरिद द्वादशि. श्रवणयुक्ता द्वादशी। श्रवण द्वादशिय दिन उपवासमाडि श्रीहरि पूजॆयन्नु विशेषरीतियल्लि आचरिसबेकु. "मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादशी श्रवणान्विता। महती द्वादशी ज्ञेया उपवासे महाफला"॥

श्रवणपथ श्रवणपथ (पुं०) शब्दवु श्रोत्रेंद्रियक्कॆ बंदु सेरुव मार्ग. श्रवणस्य पन्थाः श्रवणपथः "अः" (५-४-७४)।

श्रवणपालि श्रवणपाली (स्त्री०) कविय अंचु, कर्णद तुदिय भाग, कविय कॊनॆय भाग.

श्रवणसुभग श्रवणसुभग (वि०) श्रोत्रेंद्रियक्कॆ सुखवन्नुंटुमाडुव, कविगॆ (केळलु) इंपागिरुव. श्रवणयोः सुभगः। "तच्छ्रुत्वा ते श्रवणसुभगं गर्जितं मानसोत्काः" मेघ० १-११।

श्रवस् श्रवस् (न०) 1. श्रोत्र, कर्ण, किवि. श्रु (श्रवणे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "श्रवःप्रविष्टा इव तद्गिरस्ता विधूय वैमत्यधुतेन मूर्ध्ना" नैष० ३-७४। 2. संपत्ति, ऐश्वर्य. 3. यशस्सु, कीर्ति. "श्रवः सुश्रवसः पुण्यं सर्वदेहकथाश्रयम्" भाग० ४-१७-६। 4. शब्द. "गन्धाकृति स्पर्शरसश्रवांसि" भाग० ५-११-९।

श्रवाय्य श्रवाय्य (पुं०) यज्ञपशु, यागक्कॆ अर्हवाद पशु.

श्रविष्ठ श्रविष्ठ (वि०) धनिष्ठानक्षत्रदल्लि हुट्टिदवनु. श्रविष्ठासु जातः "अण्" (४-३-१६)। अणो लुक् (४-३-३४)।

श्रविष्ठा श्रविष्ठा (स्त्री०) धनिष्ठानक्षत्र. श्रवणं श्रवः—श्रवोऽस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। अतिशयेन श्रववतीं "इष्ठन्" (५-३-५५)। मतुपो लुक् (५-३-६५)। धनिष्ठानक्षत्रवु वसुदेवताकवादुदु. ई नक्षत्रदल्लि जनिसिदवरिगॆ कुजदशॆयु प्रारंभवागुवुदु. कुजदशॆय प्रमाण एळु वर्षगळु. ई नक्षत्रवु राक्षसगणक्कू सिंहयोनिगू सेरिदुदु. धनिष्ठानक्षत्रद मॊदलनेय एरडु पाद गळु मकर राशिगू उळिद एरडु पादगळु कुंभ राशिगू सेरुवुवु. इदु ऊर्ध्वमुखि नक्षत्र.

श्रव्य श्रव्य (वि०) केळलु अर्हवाद, श्रवणयोग्य वाद. श्रोतुं योग्यम्—श्रु (श्रवणे) "यत्" (३-१-९७)। काव्यवु दृश्यम् मत्तु श्रव्यम् एंदु एरडु विध. "दृश्यश्रव्यत्वभेदेन पुनः काव्यं द्विधा मतम्" सा० द० ६। शाकुन्तलम् अनर्घराघवम् वेणीसंहारम् मुंतादुवु दृश्यकाव्यगळु. रघुवंशम् कुमारसंभवम् किरातार्जुनीयम् मुंतादुवु श्रव्यकाव्यगळु.

श्राण श्राण (वि०) 1. बेयिसल्पट्ट, पाकमाडल्पट्ट. श्रै (पाके) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. बेयिसुवुदु. श्रै भावे "क्तः" (३-३-११४)। (स्त्री०) **-णा-णाः.** 3. गंजि, अंबलि. "श्राणा यवाग्वां श्राणं तु पक्वे" हेम०।

श्राणीय श्रा॒ण॑ीय (वि॰) 1. बेयिसबेकाद. 2. बेयिसल्पडुव. 3. बेयिसलु अर्हवाद. 4. बेयिसलु साध्यवाद. श्रै (पाके) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **श्रातव्यः** श्रा॒त॑व्यः.

श्रायत् श्रा॒यत्॑ (वि॰) बेयिसुत्तिरुव, पाक माडुत्तिरुव. श्रै (पाके) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ति॑.**

श्राद्ध श्रा॒द्ध (न॰) 1. पितृगळ तृप्तिगागि पितृगळन्नु उद्देशिसि श्रद्धापूर्वक माडुव कार्य, श्रद्धेयिंद माडुव पितृकर्म. श्रद्धा प्रयोजनमस्य "अण्" (वा॰ ५-१-११०)। अत्र प्रयोजनशब्दः कारणवाची। "श्रद्धया दीयते यस्मात्तस्माच्छ्राद्धं निगद्यते" पुलस्त्यः। (वि॰) 2. श्रद्धेयुळ्ळवनु, आस्तिकयुळ्ळवनु. श्रद्धास्यास्ति — श्रद्धा "णः" (५-२-१०१)।

श्राद्धदेव श्रा॒द्ध॑दे॒व (पुं॰) पितृपति, यमधर्म रायनु. श्राद्धस्य देवः। पितृपतियागिरुवुदरिंद इवनु श्राद्धदेव.

श्राद्धिक श्रा॒द्धि॑क (पुं॰) श्राद्धदल्लि निमंत्रितनाद वनु, श्राद्धान्नवन्नु भुजिसुववनु. श्राद्धमनेन भुक्तम् — श्राद्ध "ठन्" (५-२-८५)। "इनिः" (५-२-८५)। **श्राद्धिन्** श्रा॒द्धि॑न्. (श्राद्धी श्रा॒द्धि॑.).

श्राद्धीय श्रा॒द्धि॑य (वि॰) श्राद्धसंबंधवाद. श्राद्धस्येदम् "छः" (४-२-११४)।

श्रान्त श्रा॒न्त (वि॰) 1. आयासगॊंडवनु, बळलिदवनु. श्रमु (तपसि खेदे च) "क्तः" (३-४-७२)। "श्रान्तानामविकचलोचनारविन्दैः" माघ॰ ८-१। (पुं॰) 2. तपस्वि.

श्रान्ति श्रा॒न्ति (स्त्री॰) बळलिके, आयास, दणिवु. श्रमु (तपसि खेदे च) "क्तिन्" (३-३-९४)।

श्राम श्रा॒म (पुं॰) 1. मास. 2. काल, समय. 3. मंटप. श्राम (आह्वाने) "घञ्" (३-३-१९)।

श्राय श्रा॒य (पुं॰) 1. आश्रय, रक्षणॆय स्थळ. श्रिञ् (सेवायाम्) "घञ्" (३-३-२४)। "यात यूयं यमश्रायं दिशं नायेन दक्षिणाम्" भट्टि॰ ७-३६। (वि॰) 2. श्रीदेवताकवाद (हविस्सु). श्रीर्देवता अस्य श्रायं हविः। श्री "अण्" (४-२-२४)।

श्रायस श्रा॒य॑स (वि॰) श्रेयस्सिनल्लिरुव. श्रेयसि भवम् — श्रिञ् (सेवायाम्) "अण्" (४-३-५३)। आत् (७-३-१)।

श्राव श्रा॒व (पुं॰) केळुवुदु, आलिसुवुदु. श्रु (श्रवणे) "घञ्" (३-३-२५)।

श्रावक श्रा॒व॑क (पुं॰) 1. बौद्धभिक्षु, बुद्धन शिष्य. 2. कागॆ, वायस. शृणोति — श्रु (श्रवणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "श्रावकाः शिष्यसंज्ञिनः" त्रिकाण्ड॰। "काको रतज्वरः सूत्री श्रावको गूढमैथुनः" त्रिकाण्ड॰। 3. दूरद शब्द. श्रावयति — श्रु + णिच् "ण्वुल्"। "प्रणिजगदुरकाकुश्रावकस्निग्धकण्ठाः" माघ॰ ११-१। (वि॰) 4. केळुवनु, आलिसुवनु.

श्रावण श्रा॒व॑ण (पुं॰) 1. श्रावणमास, श्रवण नक्षत्र कूडिद हुण्णिमॆयुळ्ळ मास. श्रवणेन युक्ता पौर्णमासी श्रावणी — साऽस्मिन्नस्ति श्रावणी "अण्" (४-२-२१)। ईकारलोपः (६-४-१४८)। 2. पाषंड. श्रवणेन आचरति श्रवण "अण्"। 3. शब्द. श्रवणेन गृह्यते "अण्" (४-२-९२)। "श्रावणो मासि पाषण्डे दध्यात्यां श्रावणा स्त्रियाम्" मेदि॰। (न॰) 4. केळॆ वंते माडुवुदु. श्रु + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि॰) 5. श्रवणक्कॆ संबंधिसिद, कॆविय संबंधवाद. श्रवणस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

श्रावणिक श्रा॒व॑णि॑क (पुं॰) श्रावणमास. श्रावणी पौर्णमासी अस्मिन् — वा "ठक्" (४-२-२३)। पक्षे "अण्" (४-२-२१)। **श्रावणी** श्रा॒व॑णी॑. "श्रावणे तु नभाः श्रावणिकश्च सः" अम॰।

श्रावणी श्रा॒व॑णी॑ (स्त्री॰) 1. श्रावणमासद हुण्णिमॆ, श्रवण नक्षत्र कूडिद हुण्णिमॆ. श्रवणेन श्रवणनक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)। श्रावणी पौर्णमासी। 2. श्रावण मासद हुण्णिमॆय दिन आचरिसल्पडुवउपाकर्म.

श्रावन्ती श्रा॒व॑न्ती॑ (स्त्री॰) धर्मपुरि, धर्मपट्टण. "श्रावन्ती धर्मपत्तनम्" त्रिकाण्ड॰।

श्रावयत् श्रा॒व॑य॑त् (वि॰) केळुवंते माडुत्तिरुव, आलिसुवंते माडुत्तिरुव, कॆविकॊडुवंते माडुत्तिरुव. श्रु (श्रवणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "तं वदन्तमिति विष्टरश्रवाः श्रावयन्नथ समस्तभूभृतः" माघ॰ १४-१२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ति॑.**

श्रावस्ति श्रावस्ति (स्त्री०) गंगानदिगे उत्तर दिक्किनल्लिरुव ऒंदु नगर. इदु सूर्य्यवंशद ऒब्ब राजनाद श्रावस्तनिंद निर्मितवादुदु. इदु कोसलदेशद राजधानियागितु. श्रीरामन पुत्र लवनु इल्लि राज्यभार माडिदनु.

श्रावित श्रावित (वि०) केळिसल्पट्ट, केळुवंते माडल्पट्ट. श्रु (श्रवणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

श्राविष्ठीय श्रावि ष्ठीय (वि०) धनिष्ठानक्षत्रदल्लि हुट्टिदवनु. श्रविष्ठासु जातः — श्रविष्ठा "छण्" (वा० ४-३-३४)।

श्राव्य श्रावय (वि०) 1. केळल्पडुव, आलिसल्पडुव. 2. केळलु योग्यवाद. 3. केळबेकाद. 4. केळबहुदाद. श्रु (श्रवणे) "ण्यत्" (३-१-१२५)। 5. केळुवंते माडलु अर्हवाद. 6. केळुवंते माडल्पडुव. 7. केळुवंते माडबेकाद. 8. केळुवंते माडबहुदाद. श्रु + णिच् आवश्यके "ण्यत्" (३-१-१२५)।

श्रित श्रित (वि०) 1. आश्रित, आश्रय पडेदवनु. श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "भास्करश्च दिशमध्युवास यां तां श्रिताः प्रतिभयं ववाशिरे" रघु० ११-६१। 2. सेविसल्पट्ट. "श्रितपुण्यसरःसरित्कथं न समाधिक्षपिताखिलक्षपम्" नैष० २-३९। 3. व्याप्त माद. "श्रितं शिलाश्यामलताभिरामं लताभिरामन्त्रितषट्पदाभिः" माघ० ४-३। 4. आक्रमिसल्पट्ट. "द्विजेन्द्रकान्तं श्रितवक्षसं श्रिया" माघ० १२-३। 5. पक्ववाद, बेयिसल्पट्ट, पाकमाडल्पट्ट. "लक्ष्मणःपुरुषव्याघ्रमथ राघवमब्रवीत्। अयं सर्वः समस्ताङ्गः श्रितः कृष्णमृगो मया" रामा०। 6. सेरि कॊण्डिरुव. "श्रितास्य कण्ठं गुरुविप्रवन्दनाद्विनम्रमौलेश्चिबुकाग्रचुम्बिनी" नैष० १५-६६।

श्रितवत् श्रितवत् (वि०) 1. आश्रय पडेदवनु. 2. सेविसुववनु. 3. बेयिसिदवनु, पाकमाडिदवनु. 4. सेरिकॊण्डिरुववनु. 5. आक्रमिसिदवनु. श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -वत्य.

श्रिति श्रिति (स्त्री०) 1. आश्रय. 2. सेवे. 3. पाक. 4. सेरिकॊळ्ळुवुदु. श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

श्रियम्मन्या श्रियम्मन्या (स्त्री०) तन्नन्नु लक्ष्मियेंदु तिळिदिरुववळु. श्रियमात्मानं मन्यते— "खश्" (३-२-८३)। मुमागमः (६-३-६७)। "मिथ्यैव श्रीः श्रियम्मन्या श्रीमन्मन्यो मृषा हरिः" भट्टि० ५-७१।

श्री श्री (स्त्री०) 1. लक्ष्मि, श्रीमहाविष्णुविन पत्नि. श्रयति हरिम् — श्रिञ् (सेवायाम्) "क्विप्" दीर्घश्च (वा० ३-२-१७८)। "श्रियः पतिः श्रीमति शासितुं जगज्जगन्निवासो वसुदेवसद्मनि" माघ० १-१। 2. कान्ति, प्रकाश. "तस्मिन्नुत्पतिते पुरः सुरमुनाविन्दोः श्रियं विभ्रति" माघ० १-७५। 3. सम्पत्तु, ऐश्वर्य्य. "श्रियं विकर्षत्यपहन्त्यघानि श्रेयः परिस्नौति तनोति कीर्तिम्" किरा० ३-७। 4. राज्यलक्ष्मि. "जगति श्रिया विरहितोऽपि यदुदधिसुतामुपायथाः" माघ० १५-२७। 5. शोभे, कान्ति. "तथापि पुष्णाति नभः श्रियं परां न रम्यमाहार्यमपेक्षते गुणम्" किरा० ४-२३। "ध्वनयति दयिते विदूरभूमेः श्रियमिव ताः पुलकोद्गमैरपुष्यन्" याद० २४-४२। 6. वेषरचने. 7. धर्म अर्थ मत्तु कामगळेंब त्रिवर्ग. 8. माक्कु, मातु. 9. सरळवृक्ष. 10. लवंग. 11. उपकरण. 12. विभूति, अमानुषशक्ति, मनुष्यन शक्तिगे मीरिद शक्ति. 13. मति, बुद्धि. 14. सरस्वति, वागधिदेवते. 15. यशस्सु, कीर्ति. 16. कमल, पद्म. 17. ऋद्धियेंब ऒंदु गंदिगर वस्तु. 18. गुरु देवतेगळ हेसरिगे मॊदलु सेरिसुव ऒंदु पद, ऒंदु गौरवद पद. श्रीरामः श्रीकृष्णः श्रीलक्ष्मीः श्रीश्रीकण्ठेश्वरः श्रीशुकः श्रीशङ्कराचार्यः श्रीमध्वाचार्यः श्रीरामानुजाचार्यः श्रीबसवेश्वरः इत्यादि. "देवं गुरुं गुरुस्थानं क्षेत्रं क्षेत्राधिदेवताम्। सिद्धं सिद्धाधिकारांश्च श्रीपूर्वं समुदीरयेत्"।। 19. वृत्तरत्नाकरोक्त उक्ताष्टछंदस्सिन ऒंदु वृत्त. "उक्तायां गश्रीः" वृ० र०। (पुं०) 20. संगीतद ऒंदु राग. "श्रीवेंशरचनाशोभाभारतीसरलद्रुमे। लक्ष्म्यां त्रिवर्गसंपत्तिविधोपकरणेषु च। विभूतौ च मतौ च स्त्री" मेदि०।

श्रीकण्ठ श्रीकण्ठ (पुं०) 1. परशिव, परमेश्वर. श्रीः शोभा कण्ठेऽस्य। "श्रीकण्ठः शितिकण्ठः कपालभृत्" अम०। 2. कुरुजाङ्गल देश. "श्रीकण्ठोदेशभिद्युग्रे" मेदि०। "श्रीकण्ठः कुरुजङ्गले। शङ्करे च" हेम०।

श्रीकर श्रीकर (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. (न०) 2. ಕಂಪು ನೈದಿಲೆ. (वि०) 3. ಕಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. श्रियः करः।

श्रीकरण श्रीकरण (न०) ಲೇಖನಿ. श्रीः क्रियतेऽनेन—डुकृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११७)।

श्रीकान्त श्रीकान्त (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪತಿ. श्रियः कान्तः।

श्रीकारिन् श्रीकारिन् (वि०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. श्रियं शोभां करोति—डुकृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

श्रीखण्ड श्रीखण्ड (पुं०) ಗಂಧ, ಚಂದನ. श्रियः शोभायाः खण्ड इव। "मालयस्तु स्याच्छ्रीखण्डो रौहिणश्च सः" त्रिकाण्ड०।

श्रीगदित श्रीगदित (न०) ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ಉಪರೂಪಕ. ಶ್ರೀಗದಿತಉಪರೂಪಕದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿರಬೇಕು. ಉದಾತ್ತ ನಾಯಕ. ಏಕಾಂಕ. ನಾಯಿಕೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾಗಿರಬೇಕು. ಗರ್ಭ ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಶಬ್ದ ಭೂಯಿಷ್ಠವಾಗಿರಬೇಕು. "प्रख्यातवृत्तमेकाङ्कं प्रख्यातोदात्तनायकम्। प्रसिद्धनायिकं गर्भविमर्शाभ्यां विवर्जितम्। भारती-वृत्तिबहुलं श्रीतिशब्देन संकुलम्। मतं श्रीगदितं नाम" सा० द०।

श्रीगर्भ श्रीगर्भ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. श्रीः त्रिजगद्रूपा विभूतिः—सा गर्भेऽस्य। "श्रीगर्भस्त्रिजगद्रूपां विभूति-मुदरे वहन्" इति निरुक्तिः। "उद्भवः क्षोभणो देवः श्रीगर्भः परमेश्वरः" वि० स०। 2. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ.

श्रीग्रह श्रीग्रह (पुं०) ಪಕ್ಷಿಗಳು ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ತೊಟ್ಟಿ, –ದೋಣಿ.

श्रीघन श्रीघन (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. श्रिया घनः पूर्णः। (न०) 2. ದಧಿ, ಮೊಸರು.

श्रीचक्र श्रीचक्र (न०) 1. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪೂಜಾಚಕ್ರ. 2. ಭೂಮಂಡಲ. 3. ಇಂದ್ರನ ರಥದ ಚಕ್ರ.

श्रीद श्रीद (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. श्रियं ददाति—दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಜೀವನಪ್ರದನಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "न च सीता त्वया हीना न चाहमपि राघव। मुहूर्तमपि जीवावो जलान्मत्स्याविवोद्धृतौ" रामा०। "राघवत्वेऽभवत्सीता रुक्मिणी कृष्णजन्मनि। अन्येषु चावतारेषु विष्णो-रेषानपायिनी" वि० पु०। "अनन्या राघवेणाहम्" रामा०। ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಅವಿನಾ ಭೂತತ್ವವು ಸಿದ್ಧ. "श्रीदः श्रीशः श्रीनिवासः" वि० स०। 2. ಕುಬೇರ. (वि०) 3. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

श्रीधर श्रीधर (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. श्रियाः धरः। ರತ್ನವು ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ ಕುಸುಮವು ಸುವಾಸನೆಯನ್ನೂ ಚಂದ್ರನು ಚೆಂದ್ರಿಕೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವಂತೆ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ತಾತ್ಪತ್ತಿಕಸಂಬಂಧದಿಂದ ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಶ್ರೀಧರ. "रुच्यर्चिःकौमुदीगन्धान् सुधारत्नेन्दुपुष्पवत्। श्रियं धरति नित्यं यः श्रीधरः स तु कीर्तितः" इति निरुक्तिः। "श्रीधरः श्रीकरः श्रेयः" वि० स०। (न०) 2. ಸಾಲಗ್ರಾಮದ ಮೂರ್ತಿ. "अतिक्षुद्रं द्विचक्रं तु वनमालाविभूषितम्। श्रीधरं देवि विज्ञेयं श्रीप्रदं गृहिणां सदा"।

श्रीनन्दन श्रीनंदन, –पुत्र –पुत्र (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮ.

श्रीनिकेतन श्रीनिकेतन (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. श्रियं निकेतयति—नि + कित (निवासे रोगापनयने च) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "भगवानपि विश्वात्मा पावनःश्रीनिकेतनः" भाग० ९-१८-१३।

श्रीनिधि श्रीनिधि (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. रत्नमञ्जरीव मञ्जूषायां श्रीनिधीयतेऽस्मिन्—नि + डुधाञ् (धारण-पोषणयोः) अधि० "किः" (३-३-९१)। "श्रीरस्मिन् निहिता नित्यं श्रीनिधिः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "श्रीदः श्रीशः श्रीनिवासः श्रीनिधिः श्रीविभावनः" वि० स०।

श्रीनिवास श्रीनिवास (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. ಮಹಾ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ. श्रियाः निवासः। दिव्यवल्या इव कल्पद्रुमः श्रियो निवासः तस्याः नित्योपघ्नः। "नित्योपघ्ननिवासत्वात् श्रीनिवासः श्रियः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "श्रीदः श्रीशः श्रीनिवासः श्रीनिधिः श्रीविभावनः" वि० स०।

श्रीपञ्चमी श्रीपंचमी (स्त्री०) ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಪಂಚಮಿ. "चतुर्थी वरदा शुक्ला तत्र गौरी सुपूजिता। सौभाग्य-मतुलं कुर्यात्पञ्चम्यां श्रीरपि श्रियम्"।

श्रीपति श्रीपति (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣು. श्रियःपतिः। "उपालब्धेवोच्चैर्गिरिपतिरिति श्रीपति-मसौ" माघ० ५-६९। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ.

श्रीपथ श्रीपथ (पुं) राजबीदि, मुख्यरस्ते. श्रियः पन्थाः "अः" (५-४-७४)।

श्रीपर्ण श्रीपर्ण (न०) 1. पद्म, तावरे. श्रीः पर्णेष्वस्य। 2. नरुवलु गिड. (स्त्री०) -र्णी -र्णी. 3. शाल्मलिवृक्ष. बूरुगद मर. 4. शमेय मर. -र्णिका -र्णिका. तेंगद मर.

श्रीपुत्र श्रीपुत्र (पुं) 1. मन्मथ, कामु. श्रियः पुत्रः। "मृङ्गारयोनिः श्रीपुत्रः" अमं०। 2. चंद्र.

श्रीपुष्प श्रीपुष्प (न०) लवंग. श्रीयुक्तं पुष्पमस्य।

श्रीफल श्रीफल (पुं०) 1. बिल्वपत्रि मर. श्रीयुक्तं फलमस्य। (न०) 2. बिल्वपत्रिकायि. -फला -फला. (स्त्री०) 3. नेलि गिड. 4. नेल्लिगिड. "श्रीफलः पुंसि मालूरे धात्रीनीलिकयोः स्त्रियाम्" मेदि०।

श्रीफलिका श्रीफलिका (स्त्री०) 1. नेल्लि गिड. 2. नेलि गिड.

श्रीभागवत श्रीभागवत (न०) "भागवत" पददल्लि नोडि.

श्रीभ्रातृ श्रीभ्रातृ (पुं०) 1. चंद्र. 2. अश्व, कुदुरे.

श्रीमत् श्रीमत् (पुं०) 1. विष्णु. विकृतरूपपरिग्रहेऽपि दिव्यरूपतया श्रीः लक्ष्मीः अस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "नारसिंहवपुःश्रीमान् केशवः पुरुषोत्तमः" वि० स०। 2. शिव, परमेश्वर. 3. तिलक वृक्ष. 4. अश्वत्थ वृक्ष, अरळिमर. (वि०) 5. लक्ष्मीयुक्तवाद, संपदुक्तवाद. "श्रियः पतिः श्रीमति शासितुं जगज्जगन्निवासो वसुदेवसद्मनि" माघ० १-१। 6. मनोहरवाद. "श्रीमान् तिलकवृक्षे ना मनोज्ञे धनिके त्रिषु" मेदि०। 7. धनिक, ऐश्वर्यवंत. 8. कांतियुक्त. "श्रीमद्भिः सत्यगजैः सुराङ्गनानां गुप्तानामथ सचिवैस्त्रिलोकभर्तुः" किरा० ७-१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -मती -मती. "श्रीमान्" पदवु पुरुषर हेसरिन हिंदे गौरवसूचकवागि सेरिसल्पडुवुदु.

श्रीमती श्रीमती (स्त्री०) संपदुक्तळाद हेंगसु. श्रीः अस्या अस्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रीयर हेसरिन हिंदे सेरिसुव गौरवसूचकवाद पद. श्रीमती लक्ष्मीः श्रीमती शारदा श्रीमती गौरी श्रीमती ललिता इत्यादि.

श्रीमस्तक श्रीमस्तक (पुं०) पलाण्डु, ईरुळ्ळि. श्रीयुक्तं मस्तकमस्य।

श्रीमुख श्रीमुख (पुं०) 1. प्रभव मोदलाद अरवत्तु संवत्सरगळल्लि एळनेय संवत्सर. (वि०) 2. कांतियुक्तवाद मुखविवुळ्ळवनु.

श्रीमूर्ति श्रीमूर्ति (स्त्री०) 1. देवर विग्रह. 2. विष्णुविन विग्रह. 3. लक्ष्मिय विग्रह. 4. ईश्वरन विग्रह. ई विग्रहवु (प्रतिमे) शिलामय दारुमय लोहमय लेप्य (वर्णलिप्तक) लेख्य (चित्रदल्लि बरेयल्पट्टुदु) सैकत (वालुकामय) मनोमय मणिमयगळेंदु एंटु विध. विष्णु मूर्तिगळ विवरक्के "चतुर्विंशतिमूर्ति" पददल्लि नोडि.

श्रीयुत श्रीयुत (वि०) संपदुक्त, लक्ष्मिय अनुग्रहक्के पात्रनादवनु. श्रिया युतः। इदु गौरवान्वित पुरुषर हेसरिन हिंदे सेरिसुव पद.

श्रीरङ्ग श्रीरंग (पुं०) 1. विष्णु, श्रीरंगनाथ. (न०) 2. श्रीरंग क्षेत्र.

श्रीरस श्रीरस (पुं०) सरळवृक्षद हालु.

श्रीराग श्रीराग (पुं०) संगीतद रागगळल्लि ऒंदु राग.

श्रीराम श्रीराम (पुं०) श्रीरामचंद्र. "राम" पददल्लि नोडि.

श्रीरामनवमी श्रीरामनवमी (स्त्री०) श्रीरामनु अवतरिसिद चैत्र शुक्ल नवमि.

श्रील श्रील (वि०) श्रीमंत, संपदुक्त, धनिक, ऐश्वर्यवंत. श्रीः अस्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। "लक्ष्मीवान् लक्ष्मणः श्रीलः" अमं०।

श्रीवत्स श्रीवत्स (पुं०) 1. विष्णु. श्रीयुतं वत्समस्य। 2. विष्णुविन वक्षःस्थळदल्लिरुव श्वेतरोमद सुळि. वदति महत्त्वम्—वद (व्यक्तायां वाचि) "सः" (उ० ३-६२)। श्रीयुक्तो वत्सः। महालक्ष्मीवाल्लभ्यसौभाग्यस्य चिह्नं श्रीवत्सः।

श्रीवत्सलाञ्छन श्रीवत्सलांछन (पुं०) विष्णु. श्रीवत्सो लाञ्छनं चिह्नमस्य। "विश्वम्भरः कैटभजिद्विधुः श्रीवत्सलाञ्छनः" अमं०।

श्रीवत्सवक्षस् श्रीवत्सवक्षस् (पुं०) विष्णु. महालक्ष्मीवाल्लभ्यसौभाग्यचिह्नं श्रीवत्सः महापुरुषलक्षणश्वेतरोमा-

वर्तो वक्षसि हृदयेऽस्य। "श्रीवत्सवक्षाः श्रीवासः श्रीपतिः श्रीमतां वरः" वि० स०।

श्रीवत्साङ्क श्रीवत्साङ्क (पुं०) ವಿಷ್ಣು. श्रीवत्सः अङ्कश्चिह्नमस्य।

श्रीवराह श्रीवराह (पुं०) ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. "वराह" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

श्रीवास श्रीवास (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. श्रीः वसत्यस्मिन्—वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१२१)। "श्रियो विहारस्थानत्वाच्छ्रीवास इति चोच्यते" इति निरुक्तिः। "श्रीवत्सवक्षाः श्रीवासः श्रीपतिः श्रीमतां वरः" वि० स०। 2. ಸರಳವೃಕ್ಷದ ರಸ. "श्रीवासो वृक्षधूपोऽपि श्रीवेष्टसरलद्रवौ" अम०। 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. "श्रीवासो वृकधूपे स्यात् पङ्कजे मधुसूदने" मेदि०। 4. शिव, ಪರಮೇಶ್ವರ.

श्रीविद्या श्रीविद्या (स्त्री०) ಒಂದು ಮಹಾವಿದ್ಯೆ.

श्रीविभावन श्रीविभावन (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. श्रिया विभाव्यते निरूप्यते—वि + भू (सत्तायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३)। "श्रीनिधिः श्रीविभावनः" वि० स०।

श्रीवृक्ष श्रीवृक्ष (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಮರ. 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಆರಳಿಮರ. 3. ಅಶ್ವದ ಎದೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸುಳಿ.

श्रीवृक्षक श्रीवृक्षक (पुं०) ಅಶ್ವದ ಎದೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿ. "श्रीवृक्षको हृदावर्तः" त्रिकाण्ड०।

श्रीवेष्ट श्रीवेष्ट (पुं०) ಸರಳವೃಕ್ಷದ ರಸ. "श्रीवेष्टसरलद्रवौ" अम०।

श्रीश श्रीश (पुं०) ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ, ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು. श्रियः ईशः।

श्रीसंज्ञ श्रीसंज्ञ (न०) ಲವಂಗ. श्रियः संज्ञाऽस्य।

श्रीहस्तिनी श्रीहस्तिनी (स्त्री०) ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. श्रियो हस्तो विद्यतेऽस्याः "इनिः" (५-२-११५)।

श्रु – श्रवणे (भ्वा० पर० सक० अनि०)।

शृणोति	शृणुतः	शृण्वन्ति।
शृणोषि	शृणुथः	शृणुथ।
शृणोमि	शृणुवः	शृणुमः
	शृण्वः	शृण्मः।
शुश्राव	शुश्रुवतुः	शुश्रुवुः।
शुश्रोथ	शुश्रुवथुः	शुश्रुव।
शुश्राव / शुश्रव	शुश्रुव	शुश्रुम।

श्रोता। श्रोष्यति। शृणोतु। अशृणोत्। शृणुयात्। श्रूयात्। अश्रौषीत्। अश्रोष्यत्। ಕೇಳು, ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಆಲಿಸು. "शुश्राव रामस्तत्सर्वं प्रलस्थे च स सैनिकः" भट्टि० १४-१७। "शृणु तात हितं समाहितस्त्वम्" याद० १५-५६। "अश्रौषमिन्द्रादरिणीगिरस्ते सतीव्रतातिप्रतिलोमतीव्राः" नैष० ६-९५।

कर्मणि:—श्रूयते। शुश्रुवे। श्रोता, श्राविता। श्रोष्यते, श्राविष्यते। श्रूयताम्। अश्रूयत। श्रूयेत। श्राविशीष्ट। अश्रावि। अश्राविष्यत, अश्रोष्यत।

णिचि:—श्रावयति, -ते। श्रावयांचकार, -चक्रे। बभूव, आस। श्रावयिता। श्रावयिष्यति, -ते। श्रावयतु, -ताम्। अश्रावयत्, -त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—शुश्रूषते। शुश्रूषां चक्रे—बभूव, -आस। शुश्रूषिता। शुश्रूषताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—श्रोतव्यः। श्रवणीयः। श्राव्यः, श्रव्यः। श्रुतः। श्रुतवान्। शृण्वन्, -ती, व्यतिशृण्वानः। श्रुतम्। श्रोतुम्। श्रवणम्। श्रुत्वा। प्रतिश्रुत्य। "शृण्वद्भ्यः प्रतिशृण्वन्ति मध्यमा भीरु नोत्तमाः" भट्टि० ८-७७।

श्रुत श्रुत (न०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರ. श्रूयते—श्रु (श्रवणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "श्रुतमप्यधिगम्य ये रिपून् विनयन्ते न शरीरजन्मनः" किरा० २-४१। 2. ಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣ, ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವುದು. "शुचि भूषयति श्रुतं वपुः प्रशमस्तस्य भवत्यलंक्रिया" किरा० २-३२। 3. ವೇದ, ಶ್ರವಣಗೋಚರವಾಗುವ ವಿಷಯ. (वि०) 4. ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. श्रु कर्म० "क्तः"। "श्रुताप्सरोगीतिरपि क्षणेन हरः प्रसंख्यानपरो बभूव" कुमा० ३-४०। 5. ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. "मां लोकवादश्रवणादहासीः श्रुतस्य किं तत्सदृशं कुलस्य" रघु० १४-६१।

श्रुतकीर्ति श्रुतकीर्ति (पुं०) 1. ದ್ರೌಪದಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಅರ್ಜುನನ ಪುತ್ರ. (स्त्री०) 2. ಶತ್ರುಘ್ನನ ಪತ್ನಿ. (वि०) 3. ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ, ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು.

श्रुतज्ञ श्रुतज्ञ (पुं०) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ ಪಂಡಿತ.

श्रुतदेवी श्रुतदेवी (स्त्री०) ಸರಸ್ವತಿ, ಶಾರದಾದೇವಿ. श्रुतस्य शास्त्रस्य देवी।

श्रुतबोध श्रुतबोध (पुं०) ಕಾಳಿದಾಸವಿರಚಿತ ಒಂದು ಛಂದೋಗ್ರಂಥ. श्रुतस्य बोधो यस्मात्।

श्रुतवत् श्रुतवत् (वि०) 1. कೇಳಿದವನು, ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಆಲಿಸಿದವನು. श्रु (श्रवणे) "क्वत्रुः" (३-२-१०२)। 2. ವೇದವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ವೇದವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು. 3. ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ಪಡೆದವನು. श्रुतं शास्त्रं वेदो वा अस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

श्रुति श्रुति (स्त्री०) 1. ವೇದ. श्रूयते—श्रु (श्रवणे) कर्म० "क्तिन्" (३-३-९४)। श्रूयते धर्मोऽनया—श्रु कर० "क्तिन्" वा (३-३-९४)। "श्रुतिशतमहिते पदे परस्मिन् सितजलधौ रविमण्डले च सिद्धाम्" याद० २४-४। 2. ಕರ್ಣ, ಕಿವಿ. "श्रुतिःश्रयत्युन्मदहंसनिःस्वनं गुणाः प्रियत्वेऽधिकृता न संस्तवः" किरा० ४-२५। 3. ಶ್ರವಣ, ಕೇಳುವುದು, ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಆಲಿಸುವುದು. श्रु भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "यन्नामश्रुतिमात्रेण पुमान् भवति निर्मलः" भाग० ९-५-१६। 4. ವಾರ್ತೆ, ಶಬ್ದ, ವಾಚಕಶಬ್ದ. "व्यावृत्ता यत्परस्वेभ्यः श्रुतौ तस्करता स्थिता" रघु० १-२७। 5. ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರ. 6. (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಸ್ವರಾರಂಭದ ಅವಯವವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದ. "श्रुत्याऽऽहतमनुरणनं स्वरः"। ಗಂಟೆಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನಾದಸಂತಾನವು ಸ್ವರ. ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಸ್ವರಾರಂಭದ ಅವಯವಭೂತವಾದ ಅನುರಣನವೇ ಸ್ವರ. "श्रुत्यनन्तरभावी यः स्निग्धोऽनुरणनात्मकः। स्वनो रञ्जयति श्रोतुश्चित्तं स स्वर उच्यते" रत्नाकरः। "रणद्भिराघट्टनया नभस्वतः पृथग्विभिन्नश्रुतिमण्डलैः स्वरैः" माघ० १-१०। ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು (22) ವಿಧ. "नान्दी चालनिका रसा च सुमुखी चित्रा विचित्रा घना मातङ्गी सरसामृता मधुकरी मैत्री शिवा माधवी। वाला शार्ङ्गरवी कला कलरवा माला विशाला जया मात्रेति श्रुतयः पुराणकविभिः द्वाविंशतिः कीर्तिताः" सं० दा०। "श्रुतिराम्नायवार्तयोः। षड्जाद्यारम्भिकायां च कर्णाकर्णनयोरपि" हेम०।

श्रुतिकट श्रुतिकट (पुं०) 1. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ಪಾಪ ಪರಿಹಾರ ಕಾರ್ಯ. 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು.

श्रुतिकटु श्रुतिकटु (पुं०) ಕಿವಿಗೆ ಕಠಿನವಾದ ಶಬ್ದ, ಕರ್ಕಶ ಶಬ್ದ, ಕೇಳಲು ಕಠೋರವಾದ ಶಬ್ದ. श्रुतौ कटुः। ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ.

श्रुतिकथित श्रुतिकथित (वि०) ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. श्रुतौ कथितम्।

श्रुतिजीविका श्रुतिजीविका (स्त्री०) 1. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. श्रुतिरेव जीविका यस्याः। 2. ವೇದಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಜೀವನೋಪಾಯ.

श्रुतिधर श्रुतिधर (वि०) ಶ್ರವಣಮಾತ್ರದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಒಂದು ಸಲ ಕೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. श्रुत्या श्रवणमात्रेण धरति—धृ (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। ಈ ಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಔಷಧ—"हस्तिकर्णस्य वै मूलं गृहीत्वा चूर्णयेद्धर। सर्वरोगविनिर्मुक्तं चूर्णं पलशतं शिव। सक्षीरं भक्षितं कुर्यात् सप्ताहेन वृषध्वज। नरं श्रुतिधरं शूरं मृगेन्द्रगतिविक्रमम्"। गरुडपुराणम् अध्यायः १९१।

श्रुतिपथ श्रुतिपथ (पुं०) ಶಬ್ದವು ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಮಾರ್ಗ. श्रुतेः पन्थाः—पथिन् "अः" (५-४-७४)। "तामाश्रित्य श्रुतिपथगतामाशया बद्धमूलः संप्राप्तायां नयनविषयं रूढरागप्रवालः" माल० ४-१।

श्रुतिमनोहर श्रुतिमनोहर (वि०) ಕೇಳಲು ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿರುವ. श्रुतेः मनोहरः। **-सुखम् -सुखम्**. "श्रुतिसुखमुपवीणितं सहायैः" किरा० १०-३८।

श्रुतिमूल श्रुतिमूल (न०) 1. ವೇದವೇ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. 2. ಕಿವಿಯ ತಳಭಾಗ.

श्रुतिवर्जित श्रुतिवर्जित (वि०) 1. ಕರ್ಣವಿಲ್ಲದವನು, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದವನು, ಕಿವುಡ. श्रुत्या वर्जितः। 2. ವೇದಾಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದವನು. **-विहीनः -विहीनः**.

श्रुतिविहित श्रुतिविहित (वि०) ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ, ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. श्रुतौ विहितम्।

श्रुतिवेध श्रुतिवेध (पुं०) 1. ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವುದು. 2. ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವ ಸಮಾರಂಭ. श्रुतेः वेधो यत्र।

श्रुतिशिरस् श्रुतिशिरस् (न०) ಉಪನಿಷತ್ತು, ವೇದಾಂತ. श्रुतीनां शिरः। "श्रुतिशिरसि विराजते ब्रह्मणि श्रीनिवासे भवतु मम परस्मिन् शेमुषी भक्तिरूपा" श्रीभाष्यम्।

श्रेणि श्रेणि (स्त्री०) ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. श्रीयते—श्रिञ् (सेवायाम्) "निः" (उ० ४-५३)। "श्रेयः परिषणं तस्य श्रुतिश्रेणिशिरोमृतम्" याद० १६-७२। वा "क्षीष्" (ग० ४-१-४५)। **-णी -णिः**. "श्रेणीबन्धाद्वितन्वद्भिरस्तम्भां तोरणस्रजम्" रघु० १-४१।

श्रेयस् श्रेयस् (न०) 1. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. अतिशयेन प्रशस्यम्—प्रशस्य "ईयसुन्" (५-३-५७)। प्रशस्यस्य

श्रः (५-३-६०) इति श्रः। "मुक्तिः कैवल्यनिर्वाण-श्रेयोनिःश्रेयसामृतम्" अम०। 2. ಧರ್ಮ, ತ್ರಿವರ್ಗ; ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಥ, ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮ; ಅರ್ಥ. "धर्मार्थाविच्यते श्रेयः कामार्थौ धर्म एव वा। अर्थ एवेह वा श्रेयः त्रिवर्ग इति तु स्थितिः" मनु० २-२२४। 3. ಅಭ್ಯುದಯ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. "इत्युदीरितगिरं नृपस्त्वयि श्रेयसि स्थितवति स्थिरा मम" माघ० १४-१७। 4. ಶುಭ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ. "प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः" रघु० १-७९। (वि०) 5. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "श्रेयो ह्यस्माकमेवं हि प्रतार्यो राजनन्दनो" मालती० १-१६। 6. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನಾದ ಒಬ್ಬ, ಮೇಲಾದವನು. "श्रेयान् श्रेष्ठः पुष्कलः स्यात्" अम०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यसी** -यस्ī०. "श्रेयसीं तव संप्राप्ता गुणसंपदमाकृतिः" किरा० ११-११।

श्रेयसी श्रेयस्ī० (स्त्री०) 1. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. 2. ಗಜ ಹಿಪ್ಪಲಿ. 3. ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. 4. ಪುಣ್ಯ, ಸುಕೃತ. इयमनयोरतिशयेन प्रशस्या — प्रशस्य "ईयसुन्" (५-३-५७)। प्रशस्यस्य श्रः (५-३-६०)। "ङीप्" (४-१-६)। "श्रेयसी सुकृतं वृषः" अम०। "श्रेयसी करिपिप्पल्यामनयापाठयोरपि" मेदि०। 5. ಸಣ್ಣ ರಾಶ್ಯ. "अभयारास्नयोरपि" विश्व०।

श्रेष्ठ श्रेष्ठ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. सूरिभिः सदाऽनुभवप्रीत्या स्तोत्रैः परिचर्यमाणः प्रशस्यतमः — प्रशस्य "इष्ठन्" (५-३-५५)। प्रशस्यस्य "श्रः" (५-३-६०)। "ज्येष्ठः श्रेष्ठः प्रजापतिः" वि० स०। 2. ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "विश्वरूपः स्वयं श्रेष्ठो बलवीरो बलो गणः" भा०। 3. ಕುಬೇರ. 4. ರಾಜ, ದೊರೆ. 5. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "श्रेष्ठो वरे कुबेरे च" मेदि०। (न०) 6. ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. "गव्यं श्रेष्ठं पुंसवनं स्याद्दोहापनयः पुमान्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 7. ಮೇಲಾದವನು, ಉತ್ತಮನಾದವನು. अतिशयेन प्रशस्यः।

श्रेष्ठा श्रेष्ठा (स्त्री०) 1. ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು. 2. ನೆಲತಾವರೆ.

श्रेष्ठिन् श्रेष्ठिन् (पुं०) ಉತ್ತಮನಾದ ವ್ಯಾಪಾರಿ, ವಾಣಿಜ್ಯೋದ್ಯಮ ಸಂಘದ ಅಧ್ಯಕ್ಷ.

श्रैष्ठ्य श्रैष्ठ्य (न०) ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ, ಹಿರಿಮೆ. श्रेष्ठस्य भावः "ष्यञ् (५-१-१२४)।

श्रोण श्रोण (पुं०) ಪಂಗು, ಹೆಳವ, ಕುಂಟ, ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು. श्रोणति—श्रोणृ (संघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "श्रोणः पङ्गौ" अम०।

श्रोणा श्रोणा (स्त्री०) 1. ಶ್ರವಣ ನಕ್ಷತ್ರ. श्रोणति श्रोणृ (संघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "श्रोणायां श्रवणद्वादश्यां मुहूर्तेऽभिजिति प्रभुः। सर्वे नक्षत्रताराद्याः चक्रुस्तज्जन्म दक्षिणम्" भाग० ८-१८-५। 2. ಗಂಜಿ, ಆಂಬಲಿ.

श्रोणि श्रोणि (स्त्री०) ನಿತಂಬ, ಪಿರ್ರೆ, ಕಟಿ. श्रोणृ (संघाते) "इन्" (उ० ४-११८)। "श्रोणिषु प्रियकरः पृथुलासु स्पर्शमाप सकलेन तलेन" माघ० १०-६५। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **-णी** -ण्ī०. "श्रोणीभिर्गुरुभिरतूर्णमुत्पतन्त्यः तोयेषु द्रुततरमङ्गना निपेतुः" माघ० ८-३१।

श्रोणिफलक श्रोणिफलक (न०) ವಿಶಾಲವಾದ ಸೊಂಟ, ಟೊಂಕ, ನಡು. श्रोणेः फलकमिव।

श्रोणिसूत्र श्रोणिसूत्र (न०) 1. ನಡುದಾರ, ಉಡುದಾರ, ಸೊಂಟದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ ದಾರ. 2. ವಿಡ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ನಡುಪಟ್ಟಿ.

श्रोतव्य श्रोतव्य (वि०) 1. ಕೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೇಳ ಬೇಕಾದ. 3. ಕೇಳಬಹುದಾದ. 4. ಕೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. श्रु (श्रवणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "श्रोतव्यं क्षत्रियैर्द्विजात्" रामा०। "अनीयर्" (३-१-९६)। **श्रवणीयम्** श्रवणीयम्.

श्रोतृ श्रोतृ (वि०) ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಕೇಳುವವನು, ಆಲಿಸುವವನು. श्रु (श्रवणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा श्रोतुर्वितन्त्रीरिव ताड्यमाना" कुमा० १-४५। "पठेदर्थं बुध्यमानः श्रावयेद्वै नरोत्तमे। श्रोता तु प्राङ्मुखो भूत्वा शृणुयात् भक्तितत्परः" पाद्मपु०।

श्रोत्रिय श्रोत्रिय (पुं०) 1. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. छन्दः अधीते — छन्दस् "घन्" वा प्रकृतेः श्रोत्रादेशश्च निपा० (५-२-८४)। पक्षे "अण्" (४-२-५९)। **छान्दसः** छान्दसः. "ते श्रोत्रियास्तत्त्वविनिश्चयाय भूरिश्रुतं शाश्वतमाद्रियन्ते" मालती० १-७। 2. ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयः संस्कारैर्द्विज उच्यते। विद्यया याति विप्रत्वं त्रिभिः श्रोत्रिय उच्यते"॥

श्रोत्र श्रोत्र (न०) 1. कर्ण, किवि. श्रूयतेऽनेन—श्रु (श्रवणे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन" भर्तृ० १-६२। (पुं०) 2. वेद. श्रूयते धर्माधर्मौ अनेन—श्रु "ष्ट्रन्" (उ० ४-१६७)।

श्रोत्रपेय श्रोत्रपेय (वि०) किविगळिंद पानमाड ल्पडुव, किविगळिंद केळल्पडुव. श्रोत्राभ्यां पातुं योग्यम्—पा (पाने) "यत्" (३-१-९७)। "सन्देशं मे तदनु जलद श्रोष्यसि श्रोत्रपेयम्" मेघ० १-१३।

श्रोत्रसुख श्रोत्रसुख (वि०) श्रोत्रगळिगे सुखवन्नु ऊंटुमाडुव, किविगळिगे संतोषवुंटुमाडुव, किविगळिगे इंपागिरुव. श्रोत्रयोः सुखं सुखकरम्। "इत्योषधिप्रस्थविलासिनीनां शृण्वन् कथाः श्रोत्रसुखाः त्रिनेत्रः" कुमा० ७-६९।

श्रोष्यत् श्रोष्यत् (वि०) केळुत्तिरुव, किविगॊट्टु आलिसुत्तिरुव. श्रु (श्रवणे)+स्यः "शतृ" (३-२-१२४)। "त्वं मया प्रियसखीसमागता श्रोष्यतेव वचनानि पृष्ठतः" कुमा० ८-५९।

श्रौत श्रौत (न०) 1. गार्हपत्य आहवनीय मत्तु दक्षिणा एंब मूरु अग्निगळु. श्रुतौ भवम्—श्रुति "अण्" (४-३-५३)। "त्रयो ये गार्हपत्याहवनीय-दक्षिणाग्नयः। इदमग्नित्रिकं श्रौतं त्रेताग्निहोत्रमित्यपि"। 2. श्रुत्युक्तकर्म, वेदविहितवाद कार्य. (वि०) 3. श्रुत्युक्तवाद, वेददल्लि हेळल्पट्ट. वेदविहितवाद कार्यवु श्रौतम् मत्तु स्मार्तम् एंदु एरडु विध. "धर्मज्ञैर्विहितो धर्मः श्रौतः स्मार्तो द्विधा द्विजैः॥ दानाग्निहोत्रसंबन्धमिज्या श्रौतस्य लक्षणम्॥ स्मार्तो वर्णाश्रमाचारो यमश्च नियमैर्युतः॥ पूर्वेभ्यो वेदयित्वेह श्रौतं सप्तर्षयोऽब्रुवन्"॥

श्रौतकर्मन् श्रौतकर्मन् (न०) वेदविहितवाद कर्म. श्रौतं कर्म।

श्रौत्र श्रौत्र (न०) 1. कर्ण, किवि. श्रोत्रमेव—"अण्" (५-४-३८)। 2. श्रोत्रियत्व अथवा श्रोत्रिय यान कर्म. श्रोत्रियस्य भावः कर्म वा—श्रोत्रिय "अण्" (५-१-१३०)। यलोपः (वा० ५-१-१३०)। "श्रौत्राहंन्तीचणंगुण्यैर्महर्षिभिरहर्निशम्। तोष्टूयमानोऽप्यगुणो विभुर्विजयतेतराम्"।

श्रौषट् श्रौषट् (अव्य०) देवतेगळिगे हविस्सन्नु कॊडुवुदु, –हविस्सन्नु अर्पिसुवुदु. श्रूयतेऽनेन —श्रु (श्रवणे) "डौषट्" बाहु०।

श्लक्ष्ण श्लक्ष्ण (वि०) 1. अल्पवाद, स्वल्पवाद, कॊंचे. श्लिष (आलिङ्गने) "क्सनः" उपधायाः अकारश्च (उ० ३-११)। 2. नयवागिरुव, नुणुपागिरुव, मृदुवागिरुव. "श्लक्ष्णं यत्परिहित-मेतयोः किलान्तर्धानार्थं तदुदकसेकसक्तमूर्वोः" माघ० ८-६५। 3. नयवाद, मधुरवाद, कठिनवल्लद, सौम्यवाद. "अहिंसयैव भूतानां कार्यं श्रेयोऽनुशास-नम्। वाक्चैव मधुरा श्लक्ष्णा प्रयोज्या धर्ममिच्छता" मनु० २-१५९। 4. आंदवाद, चेंदवाद, मनोहरवाद.

श्लक्ष्णक श्लक्ष्णक (न०) 1. अडकॊत्तायि. (वि०) 2. नयवाद, नुणुपाद. 3. आंदवाद, सुंदरवाद.

श्लथ श्लथ (वि०) 1. सडिलवाद, बिगियागिल्लद. श्लथ (दौर्बल्ये) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "श्लथ-शिरसिजपाशपातभारादिव नितरां नतिमद्भिरंसभागैः" माघ० ७-६२। 2. बिच्चिरुव, कैदरिरुव. "उपेक्षते यः श्लथलम्बिनीर्जटाः कपोलदेशे कलमाग्रपिङ्गलाः" कुमा० ५-४७। 3. सडिलवाद, दुर्बलवाद. "वृन्ताच्छ्लथं हरति पुष्पमनोहकानाम्" रघु० ५-६९।

श्लाघन श्लाघन (न०) श्लाघिसुवुदु, हॊगळुवुदु. श्लाघृ (कत्थने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

श्लाघनीय श्लाघनीय (वि०) 1. हॊगळल्पडुव, प्रशंसिसल्पडुव. श्लाघृ (कत्थने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. हॊगळबेकाद. 3. हॊगळलु अर्हनाद. "तव्यः" (३-१-९६)। **–घितव्यः –श्लितव्यः.**

श्लाघमान श्लाघमान (वि०) हॊगळुत्तिरुव, प्रशंसे माडुत्तिरुव. श्लाघृ (कत्थने) "शानच्" (३-२-१२४)।

श्लाघा श्लाघा (स्त्री०) 1. प्रशंसे, हॊगळिके. श्लाघृ (कत्थने) "अः" (३-३-१०३)। "ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तौ त्यागे श्लाघाविपर्ययः" रघु० १-२२। 2. परिचर्य, सेवे, शुश्रूषे. 3. अभिलाषे, अपेक्षे.

"श्लाघा स्त्रियां प्रशंसायां परिचर्याभिलाषयोः" मेदि०।

श्लाघित श्लाघित (वि०) 1. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. श्लाघृ (कत्थने) "क्तः" (३-२-१०२)। "शङ्खपद्मसुरपादपादिभिः श्लाघितां त्रिदिवतो गुणाधिकाम्" याद० १७-४२। (न०) 2. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಪ್ರಶಂಸೆ. श्लाघृ भावे "क्तः" (३-३-११४)।

श्लाघ्य श्लाघ्य (वि०) 1. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೊಗಳಬೇಕಾದ. 3. ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. श्लाघृ (कत्थने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

श्लिक्कु श्लिक्कु (पुं०) 1. ಭೃತ್ಯ, ಸೇವಕ, ಆಳು. श्लिष (आलिङ्गने) "क्कुः" कादेशश्च (उ० १-३३)। 2. ವಿಷಯಲಂಪಟ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. (न०) 3. ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ.

श्लिषा श्लिषा (स्त्री०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. श्लिष (आलिङ्गने) "अः" (३-३-१०३)।

श्लिष्ट श्लिष्ट (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "उर्वीरुहः श्लिष्टतनूनहीन्द्रैः" माघ० ४-७। 3. ಶ್ಲೇಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಾನಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಶಬ್ದ).

श्लिष्टि श्लिष्टि (स्त्री०) ಆಲಿಂಗನ. श्लिष (आलिङ्गने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

श्लिष्यत् श्लिष्यत् (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. श्लिष (आलिङ्गने) "शतृ" (३-२-१२४)। "श्लिष्यन्तं मुहुरितरोऽपि तं निजस्त्रीमुत्तुङ्गस्तनभरभङ्गभीरुमध्याम्" माघ० ४-३८। 2. ಆಂಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕಾಡುತ್ತಿರುವ. "श्लिष्यद्भिरन्योन्यमुखाग्रसङ्गस्खलत्खलीनं हरिभिर्विलोलैः" माघ० ३-६६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -न्त्य०**

श्लीपद श्लीपद (न०) ಆನೆಕಾಲು, ಆನೆಯ ಕಾಲಿನಂತೆ ದಪ್ಪವಾಗಿ ಊದುವ ಒಂದು ರೋಗ. ಇದು वातिकम् पैत्तिकं ಮತ್ತು श्लैष्मिकम् ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "वातजं कृष्णरूपं हि स्फुटितं तीव्रवेदनम्। अनिमित्तरुजं चास्य बहुशो ज्वर एव च"॥ "पित्तजं पीतसङ्काशं दाहज्वरयुतं भृशम्। श्लैष्मिकं तु भवेत् स्निग्धं तथा पाण्डु गुरु स्थिरम्"॥

श्लीमन् श्लीमन् (वि०) ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತ, ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. श्रीः लक्ष्मीः अस्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। पृषो०।

श्लेष श्लेष (पुं०) 1. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ, ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸಂಧಿಸುವುದು. 3. ಬಂದಕ್ಕೊಂದು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲಾಗದಂತೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು. 4. ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. श्लिष "णः" (३-१-१४१)। ನಾನಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು **श्लेषा लंकार**. "नानार्थसंश्रयः श्लेषः वर्ण्यावर्ण्योभयात्मकः" चन्द्रा०। **उदा:** "सर्वदोमाधवः पातु स योऽगङ्गामदीधरत्"॥ ಇದು ಪ್ರಕೃತ, ಅಪ್ರಕೃತ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಾಪ್ರಕೃತ (ಉಭಯಾತ್ಮಕ)ಗಳಿಂದು ಮೂರು ವಿಧ. सर्वदो माधवः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹರಿ ಮತ್ತು ಹರ ಇಬ್ಬರ ಕೀರ್ತನವೂ ಪ್ರಕೃತ. सर्वदः माधवः अगं गां च ಎಂದೂ सर्वदा उमाधवः गङ्गाम् ಎಂದೂ ಪ್ರಕೃತಗಳಿಗೆ (ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ) ಶ್ಲೇಷವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಶ್ಲೇಷ. "अब्जेन त्वन्मुखं तुल्यम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಕಮಲಗಳಿರದೂ ಅಪ್ರಕೃತವಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಕೃತಶ್ಲೇಷ. "उच्चरद्भूरिकीलालः शुशुभे वाहिनीपतिः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೇನಾಪತಿಯು ಪ್ರಕೃತ. ಸಮುದ್ರವು ಅಪ್ರಕೃತವಾದುದರಿಂದ ಉಭಯಾತ್ಮಕ **श्लेष**. ಇತ್ಯಾದಿ 5. ದಾಹ, ಸುಡುವುದು.

श्लेष्मक श्लेष्मक (पुं०) श्लेष्म, ಕಫ.

श्लेष्मघना श्लेष्मघना (स्त्री०) 1. ತಾಳೆಮರ. 2. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. "श्लेष्मघना तु केतक्यां मल्याम्" हेम०।

श्लेष्मघ्नी श्लेष्मघ्नी (स्त्री०) 1. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. 2. ಕೇತಕೀವೃಕ್ಷ, ತಾಳೆ ಮರ. श्लेष्माणं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

श्लेष्मण श्लेष्मण (वि०) श्लेष्मರೋಗವುಳ್ಳವನು. श्लेष्मास्यास्ति "नः" (५-२-१००)।

श्लेष्मन् श्लेष्मन् (पुं०) ಕಫ, श्लेष्म. श्लिष (आलिङ्गने) "मनिन्" (उ० ४-१४५)।

श्लेष्मल श्लेष्मल (वि०) ಕಫವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನು. श्लेष्मास्यास्ति—श्लेष्मन् "लच्" (५-२-९७)।

श्लेष्मातक श्लेष्मातक (पुं०) ಬಳ್ಳಿಮರ. श्लेष्माणं अतति—अत (सातत्यगमने) "क्वुन्" (उ० २-३२)।

श्लोक श्लोक (पुं) 1. ಪದ್ಯ, ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ. श्लोक्यते पद्यते रूपेण संहन्यते कविभिः—श्लोक् (संघाते) "घः" (३-३-११८)। "मानिषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः। यत् क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम्।। तस्येत्थं ब्रुवतश्चिन्ता बभूव हृदि वीक्षतः। शोकार्तेनास्य शकुनेः किमिदं व्याहृतं मया। चिन्तयन् स महाप्राज्ञश्चकार मतिमान् मतिम्।। शिष्यं चैवाब्रवीद्वाक्यमिदं स मुनिपुङ्गवः। पादबन्धोऽक्षर-समस्तन्त्रीलयसमन्वितः।। शोकार्तस्य प्रवृत्तो मे श्लोको भवतु नान्यथा" रामा०। 2. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. श्लोक् "घञ्" (३-३-१८)। "पद्ये यशसि च श्लोकः" अम०।

श्वःश्रेयस श्वःश्रेयस (न०) 1. ಕಲ್ಯಾಣ, ಶುಭ, ಮಂಗಳ. श्वः आगामि श्रेयोऽत्र—श्वस्+श्रेयस् "अच्" (५-४-८०)। "श्वःश्रेयसमवाप्तासि भ्रातृभ्यां प्रत्यभाणि सा" भट्टि० ४-३८। 2. ಸುಖ, ಸಂತೋಷ. 3. ಪರಮಾತ್ಮ. "श्वःश्रेयसन्तु कल्याणे परमात्मनि शर्मणि" मेदि०। (वि०) 4. ಶುಭವುಳ್ಳವನು. 5. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳವನು.

श्वगण श्वगण (पुं०) ನಾಯಿಗಳ ಸಮೂಹ. शुनां गणः।

श्वगणिक श्वगणिक (पुं०) 1. ಬೇಟೆಗಾರ. 2. ನಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಾಕಿ ಜೀವಿಸುವವನು. श्वगणेन चरति—श्वगण वा "ठन्" (४-४-११)। पक्षे "ठञ्" (४-४-११)। श्वागणिकः श्वागणिकः.

श्वदंष्ट्रा श्वदंष्ट्रा (स्त्री०) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. शुनो दंष्ट्रेव। "पलंकषा त्विक्षुगन्धा श्वदंष्ट्रा स्वादुकण्टकः" अम०।

श्वधूर्त श्वधूर्त (पुं०) ಶೃಗಾಲ, ಜಂಬುಕ, ನರಿ.

श्वन् श्वन् (पुं०) ನಾಯಿ. श्वयति—टु ओ श्वि (गति-वृद्धयोः) "कनिः" (उ० १-१५७)। "श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुङ्गवस्तु धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते" भर्तृ० १-२३। "श्वानः स्वरेण श्रवणान्तशातिना" कुमा० १५-२४।

श्वनिश श्वनिश (न०) ನಾಯಿಯ ರಾತ್ರಿ. शुनो निशा—वा क्लीबम् (२-४-२५)। पक्षे श्वनिशा श्वनिशा. "शुनः चतुर्दश्यामुपवसतः पश्यामः"। ಮದಿಸಿದ ನಾಯಿಯ ರಾತ್ರಿಯು श्वनिश. "यस्यां मत्ता निशि श्वानः श्वनिशं श्वनिशा च सा"।

श्वपच् श्वपच् (पुं०) ಚಂಡಾಲ, ನಿಮ್ನವರ್ಗದವನು. श्वानं पचति—डुपचष् (पाके) "क्विप्" (३-२-६१)। "शुनां च पतितानां च श्वपचां पापरोगिणाम्। वायसानां कृमीणां च शनकैर्निर्वपेद्भुवि" मनु० ३-९२। "अच्" (३-१-१३४)। —पचः—पचः.

श्वपाक श्वपाक (पुं०) ಚಂಡಾಲ. शुनां पाकः कार्यत्वेनास्य। "क्षत्तुर्जातिस्तथोग्रायां श्वपाक इति कीर्त्यते" मनु० १०-१९।

श्वफल्क श्वफल्क (पुं०) ಒಬ್ಬ ಯಾದವ, ಅಕ್ರೂರನ ತಂದೆ.

श्वभीरु श्वभीरु (पुं०) ನರಿ, ಜಂಬುಕ. शुनः भीरुः।

श्वभ्र श्वभ्र (न०) ರಂಧ್ರ, ತೂತು. श्वभ्र (गतौ) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। श्वभ्रयति—श्वभ्र+णिच् "अच्" (३-१-१३४) वा। "तिरोहितश्वभ्रनिकुञ्ज-रोधसः" किरा० १४-३३।

श्वयथु श्वयथु (पुं०) ಶೋಭೆ, ಊತ, ಊದಲು ವ್ಯಾಧಿ. टु ओ श्वि (गतिवृद्धयोः) "अथुच्" (३-३-८१)।

श्वयीची श्वयीची (स्त्री०) ವ್ಯಾಧಿ, ಪೀಡೆ, ಬಾಧೆ. टु ओ श्वि (गतिवृद्धयोः) "ईचिः" (उ० ४-७१)।

श्वयूथ्य श्वयूथ्य (न०) ನಾಯಿಗಳ ಗುಂಪು.

श्ववृत्ति श्ववृत्ति (स्त्री०) ಸೇವೆ, ಜೀತ. शुनः कुक्कुरस्येव पराधीना वृत्तिः जीवनम्। ಯಜಮಾನನನ್ನು ದೀನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದು, ಅವನ ತರ್ಜನ ಮತ್ತು ನೀಚವಾದ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಆನವರತವೂ ಖಿನ್ನಮನಸ್ಕನಾಗುವುದರಿಂದ ಸೇವೆಯು ಶ್ವವೃತ್ತಿಗೆ ಸಮಾನವಾದುದು. "सेवा श्ववृत्तिराख्याता तस्मात्तां परिवर्जयेत्" मनु० ४-६। "सेवां लाघव-कारिणीं कृतधियः स्थाने श्ववृत्तिं विदुः" मुद्रा० ३-१४।

श्वव्याघ्र श्वव्याघ्र (पुं०) ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿ, ಹಿಂಸಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ.

श्वशुर श्वशुर (पुं०) ಪತಿಯ—(1) ಪತಿಯ ತಂದೆ. शु आशु अश्नुते अश्यते वा—अशू (व्याप्तौ) "उरन्" (उ० १-४४)। "श्वशुरं भूतनाथस्य स्कन्दमातामहं गिरिम्। प्रसूतिं सर्वरत्नानां पृथिवीं-धेनुतर्णकम्" याद० २२-११६। (द्वि० व०) —रौ—रौ. श्वश्रू मत्तु श्वशुर, आत्तै मत्तु मावं. श्वश्रूश्च श्वशुरश्च वा एकशेषः।

श्वशुर्य श्वशाय्य (पुं०) भाव, मैदुन—पतिय सहोदर, पत्नियु सहोदर. श्वशुरस्य अपत्यम् "यत्" (४-१-१३७)।

श्वश्रू श्वश्रू (स्त्री०) अत्ते—(1) पतिय तायि. (2) पत्नियु तायि. श्वशुरस्य स्त्री—श्वशुर "ऊङ्" (४-१-६८)। श्वशुरस्योकाराकारलोपश्च।

श्वश्रूश्वशुरौ श्वश्रूश्वशुरौ (द्वि० व०) अत्ते मत्तु मावं, पतिय तायि तंदेगळु, पत्नियु तायि तंदेगळु. श्वश्रूश्च श्वशुरश्च।

श्वस् श्वस् (अव्य०) नाळेय दिन. आगामि अहः। पृषो०। "श्वो मया सह गन्तासि जनन्या च समेधितः" रामा०। "श्वस्त्वया सुखसंवित्तिः स्मरणीयाधुनातनी" किरा० ११-३४।

श्वसत् श्वसत् (वि०) उसिराडुत्तिरुव. श्वस (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)। "स कर्मकारमस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति" हितो०।

श्वसन श्वसन (पुं०) 1. वायु, गाळि. श्वसित्यनेन—श्वस (प्राणने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "शिशिरकिरणकान्तं वासरान्तेऽभिसार्यं श्वसनसुरभिगन्धिः सांप्रतं सत्वरेव" माघ० ११-२१। 2. मदन वृक्ष, मंगारे गिड. (न०) 3. निश्वास, निट्टुसिरु. "प्रकुप्यतः श्वसनसमीरणाहतिस्फुटोष्मभिस्तनुवसनान्तमारुतैः" माघ० १७-६। 4. स्पर्शन, मुट्टुवुदु. "घ्राणेन गन्धं रसनेन वै रसं रूपं च दृष्टचा श्वसनं त्वचैव" भाग० २-२-२९। 5. उसिराडुवुदु. "मुखवासमास्यकमलश्वसनैः" माघ० ९-५२।

श्वसनाशन श्वसनाशन (पुं०) सर्प, गाळियोळ आहार मागिरुव हावु. श्वसनो वायुरशनं यस्य।

श्वसनोत्सुक श्वसनोत्सुक (पुं०) सर्प, हावु.

श्वसित श्वसित (न०) 1. निश्वास, निट्टुसिरु. श्वस (प्राणने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "दलितकोमलपाटलकुड्मले निजवधूश्वसितानुविधायिनि" माघ० ६-२३। 2. उसिराडुवुदु. 3. सर्पगळ फूत्कार. "प्रहितं दिवि प्रजविभिः श्वसितैः शरदभ्रविभ्रममपां पटलम्" किरा० ६-१५।

श्वस्तन श्वस्तन (वि०) 1. नाळेय संबंधवाद, नाळे आगुव. श्वो भवम्—श्वस् "ट्युः" तुट् च वा (४-३-२३)। "सायन्तनं श्वस्तनं वा न संगृह्णीत मिक्षुकः। मक्षिका इव संगृह्णन् सह तेन विनश्यति" भाग० ११-८-१२। पक्षे "त्यप्" (४-२-१०५)। **श्वस्यम् श्वस्यम्** (न०) 2. भविष्यत्तु, मुंदिन काल.

श्वस्त्य श्वस्त्य (वि०) नाळेय दिन उंटागुव, नाळेय संबंधवाद. श्वस् वा "त्यप्" (४-२-१०५)। पक्षे "ट्यु:" (४-३-२३) वा। तुट् च।

श्वाकर्ण श्वाकर्ण (पुं०) नायियय किवि. श्वन् शब्दस्य दीर्घः (वा० ६-३-१३०)।

श्वागणिक श्वागणिक (वि०) नायिगळन्नु साकुवनु, नायिगळन्नु साकि जीविसुवनु. श्वगणेन चरति—श्वगण "ठञ्" (४-४-११)। "ठन्" (४-४-११)। च **श्वगणिकः श्वगणिकः**. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। ठञि **श्वागणिकी श्वागणिकी**. ठनि **श्वगणिकी श्वगणिकी**.

श्वादन्त श्वादन्त (पुं०) 1. नायियय हल्लु. शुनो दन्तः दीर्घः (वा० ६-३-१३०)। (वि०) 2. नायियय हल्लिनंत हल्लुगळुळ्ळवनु. शुनो दन्ता इव दन्ता यस्य। एवं श्वादंष्ट्रः श्वापदम् श्वापुच्छम् इत्यादि.

श्वान श्वान (पुं०) 1. नायि. श्वा स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (न०) 2. नायिगळ समूह. शुनां समूहः—श्वन् "अञ्" (४-२-४५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **श्वानी श्वानी**. "श्वानकुक्कुटचाण्डालाः समस्पर्शाः प्रकीर्तिताः" पञ्चतं० ३-११५।

श्वापद श्वापद (पुं०) काडुप्राणिगळु, दुष्ट प्राणिगळु, क्रूर मृगगळु. शुन इव पदं यस्य। दीर्घः (वा० ६-३-१३०)। "श्वापदा द्विखुरो हस्ती वानरः पक्षिपञ्चमः। औदकाः पशवः षष्ठाः सप्तमास्तु सरीसृपाः" विष्णुपु०।

श्वाविध् श्वाविध् (पुं०) मुळ्ळुहंदि. श्वानं विध्यति—व्यध (ताडने) "क्विप्" (३-२-१७८)।

श्वास श्वास (पुं०) 1. उसिरु. श्वस (प्राणने)—श्वसित्यनेन—कर० "घञ्" (३-३-१२१)। श्वसिति—श्वस (प्राणने) "णः" (३-१-१४१) वा। "अद्यापि स्तनवेपथुं जनयति श्वासः प्रमाणाधिकः" शाकु० १-२६। 2. निट्टुसिरु. 3. वायु, गाळि. 4. उब्बस, दमुक्कु, गूरलुव्याधि. विगुणवाद प्राण वायुवु ऊर्ध्वमुखिवागि कफदोडने सेरिदाग आडुव श्वासवु श्वासरोग. "विहाय प्रकृतिं वायुः

प्राणोऽय कफसंयुतः। श्वासयत्यूर्ध्वंगो भूत्वा तं श्वासं परिचक्षते" सुश्रुत० उत्तरतं० ५१-४। ಈ ವ್ಯಾಧಿಯು (1) क्षुद्रकः (2) तमकः (3) छिन्नः (4) महान् ಮತ್ತು (5) ऊर्ध्वः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. "क्षुद्रकस्तमकश्छिन्नो महानूर्ध्वश्च पञ्चमः। भिद्यते स महाव्याधिः श्वास एको विशेषतः" सुश्रुत० उत्तरतं० ५१-५।

श्वासकास श्वासकास (पुं०) ಉಬ್ಬಸಮ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಸರೋಗ, ಗೂರಲುವ್ಯಾಧಿ. श्वासयुक्तः कासः।

श्वासकुठार श्वासकुठार (पुं०) ಶ್ವಾಸರೋಗಕ್ಕೆ ಕುಠಾರ ಪ್ರಾಯವಾದ ಔಷಧ, ಶ್ವಾಸವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ವಾಸಿ ಮಾಡುವ ಔಷಧ. श्वासस्य कुठार इव।

श्वासधारण श्वासधारण (न०) ಉಸಿರನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, ವಾಯುನಿರೋಧ. श्वासस्य धारणम् स्थिरीकरणम्। ಶ್ವಾಸವಾಯುವು ಚಲಿಸು ತ್ತಿದ್ದರೆ ಚಿತ್ತವೂ ಚಂಚಲವಾಗುವುದು. ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು. "चले वाते चलं चित्तं निश्चले निश्चलं भवेत्। योगी स्थाणुत्वमाप्नोति ततो वायुं निरोधयेत्" हठ० १-२। ವಾತವೂ ಚಿತ್ತವೂ ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಯೋಗಿಯು ದೀರ್ಘಜೀವಿಯಾಗುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದ ವಾಯುನಿರೋಧ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

श्वासनिरोध श्वासनिरोध, -रोध -रोध (पुं०) ಪ್ರಾಣವಾಯುವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಮಾಡುವುದು. प्राणस्य वायोः निरोधो रोधो वा।

श्वासहिक्का श्वासहिक्का (स्त्री०) ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ, ಶ್ವಾಸಾಂಗ ಗಳು ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಸಂಕೋಚಹೊಂದಿ ಶ್ವಾಸದ್ವಾರವು ಥಟ್ಟನೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಲಕ್ಷಣ ಶಬ್ದ.

श्वासहेति शwasहेति (स्त्री०) (ಶ್ವಾಸರೋಗವನ್ನು ಶಮನ ಮಾಡುವ) ನಿದ್ರೆ. श्वासस्य हेतिरिव।

श्वासानिल शwasानिल (पुं०) ಉಸಿರಿನ ಗಾಳಿ. "विनता-सुतस्य श्वासानिलेन भुजगः स्पृहयालुतालुः" चं० रा०।

श्वासारि शwasारि (पुं०) ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ನೆಲತಾವರೆ ಗೆಡ್ಡೆ. श्वासस्य श्वासरोगस्य अरिः।

श्वासिन् शwasिन् (वि०) 1. ಶ್ವಾಸರೋಗವುಳ್ಳವನು. श्वासोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। (पुं०) 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. श्वासयति — श्वस (प्राणने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। 3. ಉಸಿರಾಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ, ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ.

श्वित्र शwitra (न०) ಬಿಳಿಯ ತೊನ್ನು, ಶ್ವೇತಕುಷ್ಠ. श्वेतते — श्विता (वर्णे) "रक्" (उ० २-१३)। "स्याद्वपुः सुन्दरमपि श्वित्रेणैकेन दुर्भगम्" काव्या०।

श्वित्रिन् शwitrin (वि०) ಕುಷ್ಠರೋಗವುಳ್ಳವನು.

श्वेत शwaita (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ, ಶುಕ್ಲವರ್ಣ. श्विता (वर्णे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ, ಒಂದು ಉಪದ್ವೀಪ. ಇದು ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಆವಾಂತರ ದ್ವೀಪ. "शुद्धधर्मपरिष्कारं श्वेतद्वीपमनन्यत" यादo २२-१६२। 3. ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಶ್ವೇತಾದ್ರಿ, ಬಿಳಿಗಿರಿ. 4. ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. 5. ಬಿಳಿಯ ಮೋಡ. 6. ಬಿಳಿಯ ಜೀರಿಗೆ. (न०) 7. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. (वि०) 8. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. श्वेतो वर्णोऽस्यास्ति "अच्" ५-२-१२७)।

श्वेतक शwaitaka (न०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. श्वेत स्वार्थे "कन्"।

श्वेतकुञ्जर शwaitakuञ्जara (पुं०) 1. ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಆನೆ. 2. ಬಿಳಿಯ ಆನೆ.

श्वेतकेतु शwaitaketu (पुं०) 1. ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷು. 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

श्वेतकेश शwaitakeश (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಕೇಶಪಾಶ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ನುಗ್ಗೆಮರ.

श्वेतकोल शwaitakola (पुं०) ಶಫರವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. श्वेतः शुक्लः कोलः क्रोडोऽस्य।

श्वेतखदिर शwaitaखadira (पुं०) ಬಿಳಿಯ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

श्वेतगरुत् शwaitagaruत् (पुं०) ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. श्वेता गरुतोऽस्य।

श्वेतद्वीप शwaitadwीpa (पुं०) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಆವಾಂತರ (ಉಪ) ದ್ವೀಪ. ಒಂದು ದಿನ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ನಾರದಮುನಿಯನ್ನು ಕಂಡ ರಾವಣನು ತನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬಲ್ಲ ವೀರರೆಲ್ಲಿರುವರೆಂದು ಕೇಳಲು ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯು ಶ್ವೇತದ್ವೀಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಿರುವರೆಂದು ಹೇಳಲು ರಾವಣನು ತ್ವರಿತ ಗತಿಯಿಂದ ವಿಮಾನವೇರಿ ಹೊರಟು ಈ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಸೇರಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಇವನ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಡೆದರು. ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಅವರಿಂದ

ತನ್ನ ಕೈಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಗಾದರೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕೆಣಕಿ ಹತನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ದ್ವೇಷ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೀತಾಪಹಾರ ಮಾಡಿದನು.

ಶ್ವೇತಧಾಮನ್ ಶ್ವೇತಧಾಮನ್ (ಪುಂ) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. "ಶ್ವೇತಧಾಮಾ ಘನಸಾರೇ ಕಲಾನಾಥಾಬ್ಧಿಫೇನಯೋಃ" ಹೇಮ೦।

ಶ್ವೇತಪತ್ರ ಶ್ವೇತಪತ್ರ (ಪುಂ) ಹಂಸ. ಶ್ವೇತಂ ಪತ್ರಂ ಯಸ್ಯ।

ಶ್ವೇತಪತ್ರರಥ ಶ್ವೇತಪತ್ರರಥ (ಪುಂ) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. ಶ್ವೇತಪತ್ರೋ ಹಂಸೋ ರಥೋ ವಾಹನಮಸ್ಯ।

ಶ್ವೇತಪರ್ಣಾಸ ಶ್ವೇತಪರ್ಣಾಸ (ಪುಂ) ಬಿಳಿಯ ತುಳಸಿ.

ಶ್ವೇತಪಿಙ್ಗ ಶ್ವೇತಪಿಂಗ, -ಪಿಙ್ಗಲ -ಪಿಂಗಲ (ಪುಂ) ಸಿಂಹ.

ಶ್ವೇತಮರಿಚ ಶ್ವೇತಮರಿಚ (ನ೦) 1. ಬಿಳಿಯ ಮೆಣಸು. 2. ನುಗ್ಗೆಯ ಬೀಜ.

ಶ್ವೇತಮಾಲ ಶ್ವೇತಮಾಲ (ಪುಂ) 1. ಮೋಘ, ಮೋಡ. 2. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ.

ಶ್ವೇತರಕ್ತ ಶ್ವೇತರಕ್ತ (ಪುಂ) ಬಿಳುಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ವರ್ಣ, ಪಾಟಲ ವರ್ಣ. ಶ್ವೇತೋ ರಕ್ತಶ್ಚ।

ಶ್ವೇತರಥ ಶ್ವೇತರಥ (ಪುಂ) ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. ಶ್ವೇತೋ ರಥೋಸ್ಯ।

ಶ್ವೇತವಾಹ ಶ್ವೇತವಾಹ (ಪುಂ) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಅರ್ಜುನ.

ಶ್ವೇತವಾಹನ ಶ್ವೇತವಾಹನ (ಪುಂ) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಅರ್ಜುನ. ಶ್ವೇತಂ ವಾಹನಂ ಯಸ್ಯ। "ಶ್ವೇತವಾಹನ ಇತ್ಯೇಷ ಸುಧಾಧಾಮ್ನಿ ಧನಞ್ಜಯೇ" ಮೇದಿ೦।

ಶ್ವೇತಶಿಗ್ರು ಶ್ವೇತಶಿಗ್ರು (ಪುಂ) ಬಿಳಿಯ ನುಗ್ಗೆಮರ.

ಶ್ವೇತಶಿಂಶಪಾ ಶ್ವೇತಶಿಂಶಪಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಬಿಳಿಯ ಅಗುರು ಗಿಡ.

ಶ್ವೇತಸಾರ ಶ್ವೇತಸಾರ (ಪುಂ) ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

ಶ್ವೇತಾ ಶ್ವೇತಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಕಡಿಯಾಲದ ಗಿಡ. 2. ಅತಿಬಿಜೆ. 3. ಬಿಳಿಯ ಬದನೆ. 4. ಬಿಳಿಯ ಗರಿಕೆ. 5. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. 6. ಕಪಿಲೆಹಿಟ್ಟು.

ಶ್ವೇತಾರ್ಕ ಶ್ವೇತಾರ್ಕ (ಪುಂ) ಬಿಳಿಯ ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

ಶ್ವೈತ್ಯ ಶ್ವೈತ್ಯ (ನ೦) ಶುಕ್ಲವರ್ಣ, ಬಿಳುಪು. ಶ್ವೇತಸ್ಯ ಭಾವ: "ಷ್ಯಞ್" (೫-೧-೧೨೪)। "ನಯನ್ ಮಧುಲಿಹ: ಶ್ವೈತ್ಯಮುದಗ್ರದಶನಾಂಶುಭಿ:" ಮಾಘ೦ ೨-೨೧।

ಶ್ವೋವಸೀಯ(ಸ) ಶ್ವೋವಸೀಯ(ಸ) (ನ೦) 1. ಕಲ್ಯಾಣ. ಮಂಗಳ, ಶುಭ. ಅತಿಶಯೇನ ವಸು: — ವಸು "ಈಯಸುನ್" (೫-೩-೫೭)। ಶ್ವ: ಪ್ರಶಸ್ತ: ವಸೀಯ: (೫-೪-೮೦)। (ವಿ೦) 2. ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ.

ಇತಿ "ಶ" ಕಾರವಿಷಯಾರ್ಥನಿರೂಪಣಮ್।

ಷ

ಷ ಷ ಇದು ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯದ ಆವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ವರ್ಣ. ಈ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ವು ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿವೃತಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಊಷ್ಮವರ್ಣ. "ಶಷಸಹಾ ಊಷ್ಮಾಣ:, ವಿವೃತಮೂಷ್ಮಣಾಂ ಸ್ವರಾಣಾಂ ಚ" ಸಿ೦ ಕೌ೦।

ಷ ಷ (ಪುಂ) 1. ಕಚ, ಕೇಶ, ತಲೆಯ ಕೂದಲು. 2. ಸ್ವರ್ಗ. 3. ದೇಶ. (ನ೦) 4. ಗರ್ಭ. 5. ಮೋಕ್ಷ. 6. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ. 7. ಪ್ರಳಯ. (ವಿ೦) 8. ಶ್ರೇಷ್ಠ. (ಸ್ತ್ರೀ೦) **-ಷಾ -ಷಾ.** 9. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. "ಷ: ಕಚೇ ಪುಂಸಿ ವಿಜ್ಞೇಯ: ಶ್ರೇಷ್ಠೇ ಸ್ಯಾದಭಿಧೇಯವತ್" ಮೇದಿ೦। "ಷ: ಸ್ವರ್ಗೇ ವಿಷಯೇ ಚ ನಾ। ಷಾ ಸ್ತ್ರೀ ರಮಾಯಾಂ ಷಂ ಕ್ಲೀಬಂ ಗರ್ಭೇ ಮೋಕ್ಷಾವಸಾನಯೋ:" ಸಾಮಾರ್ಥ್ಯ೦ ನಾನಾರ್ಥ೦।

ಷಡ್(ಷ್) ಷಟ್(ಷ್) ಆರು ಸಂಖ್ಯೆ. ಷಟ್ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಾಚಕ ಪದಗಳು : ವೇದಾಂಗಗಳು. ಭೋಜ್ಯ ರಸಗಳು. ಅರಿವರ್ಗ (ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿ). ರಾಜನ ಗುಣಗಳು. ಮಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳು. ಷಣ್ಮುಖನ ವದನಗಳು. ಇತ್ಯಾದಿ.

ಷಡ್‌ಕರ್ಣ ಷಟ್‌ಕರ್ಣ (ವಿ೦) ಆರು ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರು ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿದ, ಮೂರನೇ ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. ಷಡ್ಕರ್ಣಾ ಯಸ್ಯ ಭಾಷಿತಸ್ಯ ಶ್ರೋತೃತ್ವೇನ ಸ್ಥಿತಾ: ಸ: ಷಡ್ಕರ್ಣ:। "ಷಡ್ಕರ್ಣೋ ಭಿದ್ಯತೇ

मन्त्रः चतुष्कर्णः स्थिरो भवेत्" पञ्चतं० १-१०८। ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯು ಇಬ್ಬರಿಂದ ಮಾತ್ರ ನಡೆಯಬೇಕು. ಇದು ಚತುಷ್ಕರ್ಣವಾಗಿದ್ದರೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದು. ಮೂರನೆಯವನ ಕಿವಿಗೆ ಈ ವಿಷಯ ಬಿದ್ದರೆ ಆ ರಹಸ್ಯವು ಬಹಿರಂಗವಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ರಹಸ್ಯವಾದ ವಿಷಯವು ಮೂರನೆಯವನ ಕಿವಿಗೆ ಗೋಚರ (ಷಟ್‌ಕರ್ಣ) ವಾಗಕೂಡದು.

षट्कर्मन् ಷಟ್‌ಕರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ब्राह्मण, विप्र. षट् कर्माण्यस्य। ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಆರು ಕರ್ಮಗಳು: (1) यजनम् (2) याजनम् (3) अध्ययनम् (4) अध्यापनम् (5) दानम् ಮತ್ತು (6) प्रतिग्रहः। "षट्कर्मा यागादिभिर्युतः" अम०। "इज्याध्ययनदानानि याजनाध्यापने तथा। प्रतिग्रहश्च तैर्युक्तः षट्कर्मा विप्र उच्यते"। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಆಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಾದ ಆರು ವೃತ್ತಿಗಳು: (1) उञ्छवृत्तिः (ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಉದುರಿದ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆಯ್ದು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು) (2) प्रतिग्रहः (3) भिक्षा (4) व्यापारः (5) गोरक्षणम् ಮತ್ತು (6) कृषिः ಈ ಆರು ವೃತ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜೀವಿಸಲು ಅನುಮತಿಯುಂಟು. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಷಟ್‌ಕರ್ಮಗಳು: (1) धौतिः (2) वस्तिः (3) नेतिः (4) त्राटकम् (5) नौलिकम् ಮತ್ತು (6) कपालभातिः ಇವು ಆರು ಕರ್ಮಗಳು. "धौतिर्बस्तिस्तथा नेतिस्त्राटकं नौलिकं तथा। कपालभातिश्चैतानि षट्कर्माणि प्रचक्षते" हठ० २-२२।

षट्क ಷಟ್ಕ (न०) ಆರು ಸಂಖ್ಯೆ. षडेव षट्कम् स्वार्थे "कन्" (५-१-५७)।

षट्कोण ಷಟ್‌ಕೋಣ (न०) 1. ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಆರನೆಯ ಸ್ಥಾನ. 2. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ.

षट्चक्र ಷಟ್‌ಚಕ್ರ (न०) ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಪದ್ಮಾಕಾರದ ಆರು ವಿಧ ಚಕ್ರ. षण्णां चक्राणां समाहारः।

षट्चत्वारिंश ಷಟ್‌ಚತ್ವಾರಿಂಶ (वि०) ನಲವತ್ತಾರನೆಯ. षट्चत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। **-चत्वारिंशत् -ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್.** (स्त्री०) ನಲವತ್ತಾರು.

षट्चरण ಷಟ್‌ಚರಣ (पुं०) 1. ಆರು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. षट् चरणा अस्य। 2. ಹೇನು, ಕೂರೆ.

षट्त्रिंश ಷಟ್‌ತ್ರಿಂಶ (वि०) ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ. षट् त्रिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

षट्त्रिंशत् ಷಟ್‌ತ್ರಿಂಶತ್ (स्त्री०) ಮೂವತ್ತಾರು. षडधिका त्रिंशत्।

षट्त्रिंशत्तम ಷಟ್‌ತ್ರಿಂಶತ್ತಮ (वि०) ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ. षट्त्रिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-त्तमी -ತಮೀ.**

षट्त्रिंशन्मत ಷಟ್‌ತ್ರಿಂಶನ್ಮತ (न०) ಮನು ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತಾರು ಸ್ಮೃತಿಕಾರರ ಮತ.

ಮೂವತ್ತಾರು ಮುಂದಿ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು: (1) मनुः (2) विष्णुः (3) यमः (4) दक्षः (5) अङ्गिरस् (राः) (6) अत्रिः (7) बृहस्पतिः (8) आपस्तम्बः (9) उशनाः (10) कात्यायनः (11) पराशरः (12) वसिष्ठः (13) व्यासः (14) संवर्तः (15) हारीतः (16) गौतमः (17) प्रचेताः (18) शङ्खः (19) लिखितः (20) याज्ञवल्क्यः (21) काश्यपः (22) शातातपः (23) लोमशः (24) जमदग्निः (25) प्रजापतिः (26) विश्वामित्रः (27) पैठीनसिः (28) बोधायनः (29) पितामहः (30) वागलेयः (31) जाबालः (32) मरीचिः (33) च्यवनः (34) भृगुः (35) ऋष्यशृङ्गः ಮತ್ತು (36) नारदः ಇವರ ಮತವು ಷಟ್‌ತ್ರಿಂಶನ್ಮತ.

षट्पञ्चाश ಷಟ್‌ಪಂಚಾಶ (वि०) ಐವತ್ತಾರನೆಯ. षट्पञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। **-पञ्चाशत्तमः -ಪಂಚಾಶತ್ತಮಃ. -पञ्चाशी -ಪಂಚಾಶೀ, -पञ्चाशत्तमी -ಪಂಚಾಶತ್ತಮೀ.**

षट्पञ्चाशत् ಷಟ್‌ಪಂಚಾಶತ್ (स्त्री०) ಐವತ್ತಾರು ಷಡಧಿಕಾ ಪಂಚಾಶತ್।

षट्पञ्चाशिका ಷಟ್‌ಪಂಚಾಶಿಕಾ (स्त्री०) ವರಾಹಮಿಹಿರಾಚಾರ್ಯರ ಪುತ್ರ ಪೃಥುಯಶಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿರಚಿತ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನಗ್ರಂಥ.

षट्पद ಷಟ್ಪದ (पुं०) 1. भ्रमर, दुंबि. षट्पदानि अस्य। "न षट्पदश्रेणिभिरेव पङ्कजं सशैवलासङ्गमपि प्रकाशते" कुमा० ५-९। 2. ಹೇನು, ಕೂರೆ. (वि०) 3. आरु कालुगळुळ्ळ. **-पदी -ಪದೀ.** 4. ಹೇನು, ಕೂರೆ.

षडङ्ग ಷಡಂಗ (पुं०) ಆರು ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ ವೇದ. षट् अङ्गान्यस्य। (1) शिक्षा (2) व्याकरणम् (3) छन्दः (4) निरुक्तम् (5) ज्योतिषम् ಮತ್ತು (6) कल्पः ಇವು

ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು. [ಇವುಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

षडभिज्ञ ಷಡಭಿಜ್ಞ (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವ. षट् अभिज्ञा अभितो ज्ञायमानानि (दिव्यं चक्षुःश्रोत्रम्, परचित्त-ज्ञानम्, पूर्वनिवासानुस्मृतिः, आत्मज्ञानं, वियद्गमनम् कायव्यूहश्च इति षट्) यस्य। "षडभिज्ञो दशबलोऽ-द्वयवादी विनायकः" अम०।

षडशीति ಷಡಶೀತಿ (स्त्री०)1. ಎಂಬತ್ತಾರು. षडधिका अशीतिः। 2. ರವಿಯು ಮಿಥುನ ಕನ್ಯಾ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ವೀನ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಕಾಲ. "धनुर्मिथुन-कन्यासु मीने च षडशीतयः"। ಈ ನಾಲ್ಕು ಸಂಕ್ರಮಣ ಗಳು ಷಡಶೀತಿ.

षडानन ಷಡಾನನ (पुं०) 1. ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಸ್ಕಂದ. षट् आननानि अस्य। "अथो चुचुम्बे विधिराद्य-वृद्धः षडाननं षट्सु शिरस्सु चित्रम्" कुमा० १३-१९। (न०) 2. ಆರು ಮುಖಗಳು. "षडाननापीतपयोधरासु नेता चमूनामिव कृत्तिकासु" रघु० १४-२२।

षड्ऊर्मि ಷಡೂರ್ಮಿ (पुं०) ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಜೀವ. "बुभुक्षा च पिपासा च प्राणस्य मनसःस्मृतौ। शोकमोहौ शरीरस्य जरामृत्यू षड्ऊर्मयः"। ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆ ಪ್ರಾಣಧರ್ಮ, ಶೋಕ ಮೋಹಗಳು ಮನೋಧರ್ಮ, ಜರಾಮೃತ್ಯುಗಳು ಶರೀರ ಧರ್ಮ.

षड्भूषण ಷಡೂಷಣ (न०)ಆರು ವಿಧ ಖಾರದ ವಸ್ತುಗಳು. षण्णामूषणानां समाहारः। (1) ಹಿಪ್ಪಲಿ (2) ಚವ್ಯ (3) ಚಿತ್ರಮೂಲ (4) ಮೋಡಿ (5) ಶುಂಠಿ ಈ ಪಂಚ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು (6) ಮೆಣಸು. ಇವು ಷಡೂಷಣ. "पञ्चकोलं समरिचं षड्भूषणमुदाहृतम्" भावप्र०।

षड्गव ಷಡ್ಗವ (न०) 1. ಆರು ಎತ್ತುಗಳ ಒಂದು ತಂಡ, –ಗುಂಪು. षट् गावो यत्र। 2. ಆರು ಎತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೇಗಿಲು. 3. ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. "षट्त्वे षड्गवच्" (वा० ५-२-२१)।

षड्गुण ಷಡ್ಗುಣ (पुं०) ರಾಜನಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಆರು ಗುಣಗಳು. षड्भिर्गुणिता गुणाः। (1) सन्धिः (2) विग्रहः (3) यानम् (4) आसनम् (5) द्वैधम् (द्वैधीभावः) ಮತ್ತು (6) आश्रयः ಇವು ಆರು ರಾಜನ ಗುಣಗಳು. [ಇವುಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

षड्ग्रन्थ ಷಡ್ಗ್ರಂಥ (पुं०) ಆರು ಗಂಟುಗಳುಳ್ಳ ಹುಲಗಲಿ ಗಿಡ.

षड्ग्रन्था ಷಡ್ಗ್ರಂಥಾ (स्त्री०) 1. ಬಚೆ. षट् ग्रन्था ग्रन्थयो यस्याः। "वचोग्रगन्धा षड्ग्रन्था" अम०। 2. ಕಚೋರ.

षड्ग्रन्थि ಷಡ್ಗ್ರಂಥಿ(न०)1. ಹಿಪ್ಪಲಿ ಬೇರು. 2. ಬಚೆ. 3. ಕಚೋರ.

षड्ज ಷಡ್ಜ (पुं०) ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ಸ್ವರ, ನಿಷಾದ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ವರ. षड्भ्यो नासादिस्थानेभ्यो जायते — जनी "डः" (३-२-९८)। "नासां कण्ठमुरस्तालु जिह्वां दन्तांश्च संस्पृशन्। षड्भ्यः संजायते यस्मात्तस्मात् षड्ज इति स्मृतः"। "षड्ज-संवादिनीः केका द्विधा भिन्नाः शिखण्डिभिः" रघु० १-३९। ಷಡ್ಜಸ್ವರವು ನವಿಲಿನ ಕೇಕಾವಾಣಿಯನ್ನು ಹೋಲುವುದು.

षड्दुर्ग ಷಡ್ದುರ್ಗ (न०) ಆರು ವಿಧ ದುರ್ಗ (ಕೋಟೆ). (1) धन्वदुर्गम् (2) महीदुर्गम् (3) गिरिदुर्गम् (4) मनुष्यदुर्गम् (5) मृद्दुर्गम् ಮತ್ತು (6) वनदुर्गम् ಇವು ಆರು ಬಗೆಯ ದುರ್ಗಗಳು. "धन्वदुर्गं महीदुर्गं गिरिदुर्गं तथैव च। मनुष्यदुर्गं मृद्दुर्गं वनदुर्गं च तानि षट्" भा० शान्ति० ८६-५।

षड्दर्शन ಷಡ್ದರ್ಶನ (न०) ಆರು ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನ ಗಳು. (1) पूर्वमीमांसा (2) उत्तरमीमांसा (ವೇದಾಂತ) (3) न्यायः (4) सांख्यम् (5) योगः ಮತ್ತು (6) वैशेषिकम् ಎಂಬ ಆರು ದರ್ಶನಗಳು ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನ ಗಳು. "काणादस्याक्षपादस्य व्यासस्य कपिलस्य च। पतञ्जलेः जैमिनेश्च दर्शनानि षडेव हि"।

षड्प्रज्ञ ಷಟ್ಪ್ರಜ್ಞ (वि०) ಆರು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಚಯ ಹೊಂದಿರುವವನು, ಆರು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಿರುವವನು. षट्सु प्रज्ञा यस्य। ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಈ ಪುರುಷಾರ್ಥಚತುಷ್ಟಯ ಮತ್ತು ಲೋಕತತ್ತ್ವಾರ್ಥಗಳು ಈ ಆರು ವಿಷಯಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು **ಷಟ್ಪ್ರಜ್ಞ**. "धर्मार्थकाममोक्षेषु लोकतत्त्वार्थयोरपि। षट्सु प्रज्ञा तु यस्यासौ षट्प्रज्ञः परिकीर्तितः"।

षड्भुजा ಷಡ್ಭುಜಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. षट् भुजा यस्याः।

षड्रस ಷಡ್ರಸ (पुं०) ಆರು ಭೋಜ್ಯ ರಸಗಳು. षट् रसाः मधुरादयः। (1) मधुरः (ಸಿಹಿ) (2) लवणः (ಉಪ್ಪು) (3) तिक्तः (ಕಹಿ) (4) कषायः (ಒಗರು) (5) अम्लः (ಹುಳಿ) ಮತ್ತು (6) कटुः (ಖಾರ) ಇವು ಆರು ರಸಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "रस" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

षड्वर्ग ಷಡ್ವರ್ಗ (पुं०) 1. ಆರು ಶತ್ರುಗಳ ಗುಂಪು. षण्णां वर्गः। (1) कामः (2) क्रोधः (3) लोभः (4) मोहः (5) मदः ಮತ್ತು (6) मात्सर्यम् ಈ ಆರೂ ಅರಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು. 2. (ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) (1) क्षेत्रम् (2) होरा (3) द्रेक्काणः (4) नवांशः (5) द्वादशांशः ಮತ್ತು (6) त्रिंशांशः ಈ ಆರರ ಗುಂಪು.

षड्विंश ಷಡ್ವಿಂಶ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ. षड्विंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। **–विंशतितमः –ವಿಂಶತಿತಮಃ.**

षड्विंशति ಷಡ್ವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಸಂಖ್ಯೆ. षडधिका विंशतिः।

षड्विध ಷಡ್ವಿಧ (वि०) ಆರು ಬಗೆಯಾದ, ಆರು ಪ್ರಕಾರವಾದ. षट् विधाः प्रकारा यस्य। "संज्ञा च परिभाषा च विधिर्नियम एव च। अतिदेशोऽधिकारश्च षड्विधं सूत्रलक्षणम्"। "षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः" माघ० २-२६।

षण्ड ಷಂಡ (पुं०) 1. ಗೂಳಿ, ವೃಷಭ. षणु (दाने) "डः" (उ० १-१११)। "षण्डो गोपतिरिट्चरः" अम०। 2. नपुंसक. 3. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಕೆಲಸದವನು. (पुंन०) 4. ಪದ್ಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಮೂಹ. "कलरवमुपगीते षट्पदौघेन धत्तः कुमुदकमलषण्डे तुल्यरूपामवस्थाम्" माघ० ११-१५।

षण्डाली ಷಂಡಾಲೀ (स्त्री०) 1. ಕಾಮುಕಹೆಂಗಸು. षण्डेन अलति—अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಸರೋವರ, ಕೊಳ. 3. ತೈಲಮಾನ. "षण्डाली तैलमाने च सरसीकामुकस्त्रियोः" मेदि०।

षण्ढ ಷಂಢ (पुं०) ನಪುಂಸಕ. शाम्यति—शमु (उपशमे) "ढः" (उ० १-१०१)।

षष्टि ಷಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಅರವತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. षड्दशतः परिमाणमस्य "तिः" प्रकृतेः षष् (५-१-५९)। "असमञ्जं सुतं लेभे वैदर्भी केशिनी तयोः। षष्टिं पुत्रसहस्राणां सुमतिश्च यवीयसीं" चं० रा०।

षष्टिक ಷಷ್ಟಿಕ (पुं०) ಅರವತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಧಾನ್ಯ, ಬಿತ್ತನೆಯಾದ ಎರಡು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಫಲ ಕೊಡುವ ಧಾನ್ಯ. षष्टिरात्रेण पच्यन्ते "कन्" रात्रशब्दलोपश्च (५-१-९०) निपा०।

षष्टिक्य ಷಷ್ಟಿಕ್ಯ (न०) ಅರವತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಫಲ ಕೊಡುವ ಧಾನ್ಯ ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. षष्टिकानां भवनं क्षेत्रम् "यत्" (५-२-३)।

षष्टितम ಷಷ್ಟಿತಮ (वि०) ಅರವತ್ತನೆಯ. षष्टेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटः "तमट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

षष्टिधा ಷಷ್ಟಿಧಾ (अव्य०) ಅರವತ್ತು ಬಗೆಯಾಗಿ, ಅರವತ್ತು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ.

षष्टिमत्त ಷಷ್ಟಿಮತ್ತ (पुं०) ಅರವತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮದಿಸುವ ಆನೆ. षष्टया वर्षैः मत्तः।

षष्टिहायन ಷಷ್ಟಿಹಾಯನ (पुं०) 1. ಅರವತ್ತು ವರ್ಷ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ಗಜ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಧಾನ್ಯ. षष्टिहायिना आयुःकालो यस्य। (वि०) 3. ಅರವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ.

षष्ठ ಷಷ್ಠ (वि०) ಆರನೆಯ. षष् "डट्" (५-२-४८)। थुगागमः (५-२-५१)। "पञ्चमं लोकपालानामूचुः साधर्म्ययोगतः। भूतानां महतां षष्ठमष्टमं कुलभूभृताम्" रघु० १७-७८।

षष्ठक ಷಷ್ಠಕ (वि०) 1. ಆರನೆಯ. षष्ठ स्वार्थे "कन्"। 2. ಆಳತೆಯ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. षष्ठ "कन्" (५-३-५१)। षष्ठको भागो मानं चेद्भवति।

षष्ठांश ಷಷ್ಠಾಂಶ (पुं०) ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. षष्ठोंशः।

षष्ठांशवृत्ति ಷಷ್ಠಾಂಶವೃತ್ತಿ (पुं०) ಉತ್ಪನ್ನದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಹೊಂದುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ, ರಾಜ. षष्टांशः वृत्तिर्वेतनं यस्य। "शेषः सदैवाहितभूमिभारः षष्ठांशवृत्तेरपि धर्म एषः" शाकु० ५-४।

षष्ठी ಷಷ್ಠೀ (स्त्री०) 1. ಕಾತ್ಯಾಯನಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಹದಿನಾರು ಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮಾತೃಕೆ, ಷಣ್ಮುಖನ ಪತ್ನಿ ದೇವಸೇನೆ. "प्रधानांशस्वरूपा या देवसेना च नारद। मातृकासु पूज्यतमा सा च षष्ठी प्रकीर्तिता" स्कान्द०। 2. ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳ ಆರನೆಯ ತಿಥಿ. 3. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಆರನೆಯ ವಿಭಕ್ತಿ.

षाट्पौरुषिक ಷಾಟ್‌ಪೌರುಷಿಕ (वि०) ಆರು ಪುರುಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಆರು ತಲೆಮೊರೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

षाडव ಷಾಡವ (पुं०) 1. ರಸ, ತೀವ್ರವಾದ ಮನೋವಿಕಾರ, ಭಾವೋದ್ರೇಕ. 2. ರಾಗ, ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಆರು ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ರಾಗ. "औडवः पञ्चभिः प्रोक्तः स्वरैः षड्भिस्तु षाडवः" सङ्गीतदर्पणम्।

षाड्गुण्य ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯ (न०) ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಾದಿ ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳು. षड्गुणा एव—स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। (1) सन्धिः (2) विग्रहः (3) यानम् (4) आसनम् (5) द्वैधीभावः ಮತ್ತು (6) समाश्रयः ಇವು ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳು. [ಇವುಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. "षाड्गुण्यमुपयुञ्जीत शक्त्यपेक्षो रसायनम्" माघ० २-९३। ಇವು ಆರೂ ರಾಜ್ಯದ ರಕ್ಷಣೋಪಾಯಗಳು.

षाण्मातुर ಷಾಣ್ಮಾತುರ (पुं०) ಸ್ಕಂದ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. षण्णां मातृणामपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-११५)। उदादेशश्च।

षात्वणत्विक ಷಾತ್ವಣಿಕ (वि०) 1. ಷತ್ವ ಮತ್ತು ಣತ್ವಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. षत्वणत्वयोर्विधायकं शास्त्रं षत्वणत्वम्—तस्य व्याख्यानः "ठञ्" (४-३-६७)। 2. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ. तस्य व्याख्याने भवः "ठञ्"।

षाष्ठ ಷಾಷ್ಠ (वि०) 1. ಆರನೆಯ. षष्ठ "अण्" (५-४-३८)। (पुं०) 2. ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. षष्ठ "अः" (५-३-५०)। "अन्" (५-३-५०)। **षष्ठः ಷಷ್ಠಃ**.

षिङ्ग ಷಿಙ್ಗ (पुं०) ವಿಟ, ಕಾಮುಕ. षिट (अनादरे) "गन्" बाहु०। "स्तम्बेरमः परिणिनंसुसरावुपैति षिङ्गैरगद्यत ससंभ्रममेव काचित्" माघ० ५-३४।

षु ಷು (पुं०) ಪ್ರಸವ, ಹೆರಿಗೆ.

षोडन् ಷೋಡನ್ (पुं०) ಆರು ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಎತ್ತು, -वृषभ. षट् दन्ता यस्य। पृषो०। (वा० ६-३-७६)।

षोडश ಷೋಡಶ (वि०) ಹದಿನಾರನೆಯ. षोडशानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। "स्पर्शेषु यत् षोडशमेकविंशं निष्किञ्चनां नृप यद्धनं विदुः" भाग० २-९-६।

षोडशकला ಷೋಡಶಕಲಾ (स्त्री०) ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳು, ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಭಾಗಗಳು.

षोडशदान ಷೋಡಶದಾನ (न०) ಹದಿನಾರು ವಿಧ ದಾನಗಳು. (1) भूमिः (2) आसनम् (3) जलम् (4) वस्त्रम् (5) प्रदीपः (6) अन्नम् (7) ताम्बूलम् (8) छत्रम् (9) गन्धः (10) पुष्पम् (11) फलम् (12) शय्या (13) पादुका (14) गौः (15) काञ्चनम् ಮತ್ತು (16) रजतम्।

षोडशन् ಷೋಡಶನ್ (वि०) ಹದಿನಾರು ಸಂಖ್ಯೆ. षट् च दश च। पृषो०।

षोडशभुजा ಷೋಡಶಭುಜಾ (स्त्री०) ಹದಿನಾರು ಭುಜಗಳುಳ್ಳ ದುರ್ಗಾದೇವಿ. षोडश भुजाः यस्याः।

षोडशमातृका ಷೋಡಶಮಾತೃಕಾ (स्त्री०) ಹದಿನಾರು ಮಂದಿ ಮಾತೃಕೆಯರು. (1) गौरी (2) पद्मा (3) शची (4) मेधा (5) सावित्री (6) विजया (7) देवसेना (8) स्वधा (9) स्वाहा (10) मातरः (11) लोकमातरः (12) शान्तिः (13) पुष्टिः (14) धृतिः (15) तुष्टिः ಮತ್ತು (16) आत्मदेवता ಇವರು ಹದಿನಾರು ಮಂದಿ ಮಾತೃಕೆಯರು.

षोडशांशु ಷೋಡಶಾಂಶು (पुं०) ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. षोडश अंशवो यस्य।

षोडशाङ्ग ಷೋಡಶಾಂಗ (पुं०) ಹದಿನಾರು ಅಂಗ (ವಸ್ತು) ಗಳುಳ್ಳ ಧೂಪ. षोडश द्रव्याणि अङ्गानि यस्य।

षोडशाङ्घ्रि ಷೋಡಶಾಂಘ್ರಿ (पुं०) ಹದಿನಾರು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. षोडश अङ्घ्रयो यस्य।

षोडशार ಷೋಡಶಾರ (न०) ಹದಿನಾರು ದಳಗಳುಳ್ಳ ಪದ್ಮ, -ತಾವರೆ ಹೂವು. षोडश अराणि यस्य।

षोडशार्चिस् ಷೋಡಶಾರ್ಚಿಸ್ (पुं०) ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. षोडश अर्चींषि यस्य।

षोडशावर्त ಷೋಡಶಾವರ್ತ (पुं०) ಶಂಖ.

षोडशी ಷೋಡಶೀ (स्त्री०) ಹನ್ನೆರಡು ಮಹಾವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲೊಂದು ಮಹಾವಿದ್ಯೆ. "काली तारा महाविद्या षोडशी भुवनेश्वरी। भैरवी छिन्नमस्ता च विद्या धूमावती तथा। बगला सिद्धविद्या च मातङ्गी कमलात्मिका। ಇತ್ಯಾದಿ.

षोडशोपचार ಷೋಡಶೋಪಚಾರ (पुं०) ಹದಿನಾರು ವಿಧ ಪೂಜೋಪಕರಣಗಳು. षोडशप्रकारः उपचारः। (1) आसनम् (2) स्वागतम् (3) अर्घ्यम् (4) पाद्यम्

(5) आचमनीयम् (6) मधुपर्कः (7) आचमनम् (8) स्नानम् (9) वस्त्रम् (10) आभरणम् (11) गन्धः (12) पुष्पम् (13) धूपः (14) दीपः (15) नैवेद्यम् मत्तु (16) वन्दनम् इवु हदिनारु विध उपचारगळु.

षोढा षोढ़ा (अव्य०) आरु विधवागि, आरु बगेयागि. षट् "धा" (५-३-४२)। पृषो०।

ष्ठा – गतिनिवृत्तौ (भ्वा० पर० अक० अनि०)।

तिष्ठति	तिष्ठतः	तिष्ठन्ति।
तिष्ठसि	तिष्ठथः	तिष्ठथ।
तिष्ठामि	तिष्ठावः	तिष्ठामः।
तस्थौ	तस्थतुः	तस्थुः।
तस्थिथ / तस्थाथ	तस्थथुः	तस्थ।
तस्थौ	तस्थिव	तस्थिम।

स्थाता। स्थास्यति। तिष्ठतु। अतिष्ठत्। तिष्ठेत्। स्थेयात्। अस्थात्। अस्थास्यत्। 1. निल्लु, मुंद होगद निंतुकॊ. "मार्गाचलव्यतिकराकुलितेव सिन्धुः शैलाधिराजतनया न ययौ न तस्थौ" कुमा० ५-८५। 2. कदलदे निल्लु. "तिष्ठत्येकेन पादेन चलत्येकेन बुद्धिमान्"। 3. सुम्मनिरु, यावुदन्नू माडदे इरु, साकुमाडु. "तिष्ठ भोस्तिष्ठ कण्ठोष्ठं कुण्ठयामि हठादयम्" नैष० १७-९६। 4. निंतिरु, चलिसदे ऒंदे कडे इरु. "तिष्ठेत्कोपवशात्प्रभावपिहिता दीर्घं न सा कुप्यति" विक्र० ४-९। 5. इरु, तंगु, उळि, इळिदुकॊंडिरु. "तिष्ठत्येकः क्षणमधिपतिर्ज्योतिषां व्योममध्ये" विक्र० २-१। 6. आंकॆयल्लिरु, अधीनदल्लिरु, हतोटियल्लिरु. "यदि ते तु न तिष्ठेयुरुपायैः प्रथमैस्त्रिभिः" मनु० ७-१०८। ई धातुविगॆ सम् अव प्र मत्तु वि उपसर्गगळु सेरिदरॆ इदु आत्मनेपदियागुवुदु. सन्तिष्ठते। अवतिष्ठते। प्रतिष्ठते। वितिष्ठते। (1) तन्न अभिप्रायवन्नु प्रकाशपडिसुवुदु (2) विवादवन्नु निर्णयिसुवुदक्कागि आश्रयिसुवुदु ई अर्थगळल्लि ष्ठा धातुवु आत्मनेपदियागुवुदु. (1) "गोपी कृष्णाय तिष्ठते" (2) "संशय्य कर्णादिषु तिष्ठते यः"। ष्ठा धातुवु ई कॆळगिन अर्थगळल्लि आत्मनेपदियागुवुदु. "उत्" उपसर्गपूर्वक—ऊर्ध्वकर्मभिन्नार्थदल्लि — "मुक्तावुत्तिष्ठते"। मुक्तिगागि प्रयत्निसुवनु ऎंदु अर्थ. "उप" उपसर्ग पूर्वक—(1) मंत्रपूर्वक होमगिल्लु ऎंब अर्थदल्लि —"आग्नेय्या आग्नीध्रमुपतिष्ठते"। (2) 1. देवपूजॆ. 2. संगतिकरण (संबंध हॊंदु). 3. स्नेह संपादिसु. 4. तलुपु, सेरु ई अर्थगळल्लि—1. आदित्यमुपतिष्ठते। स्तुत्यादिभिः पूजयति इत्यर्थः। 2. गङ्गा यमुनामुपतिष्ठते। 3. रथिकानुपतिष्ठते—मित्रीकरोति। 4. पन्थाः सुघ्नमुपतिष्ठते — प्राप्नोति इत्यर्थः। इत्यादि.

भावे:—स्थीयते। तस्थे। स्थायिता, स्थाता। स्थायिष्यते, स्थास्यते। स्थीयताम्। अस्थीयत। स्थीयेत। इत्यादि.

णिचि:—स्थापयति, -ते। स्थापयां चकार, -चक्रे, -बभूव, -आस। स्थापयिता। स्थापयिष्यति, -ते। स्थापयतु, -ताम्। अस्थापयत्, -त। स्थापयेत्, -त। इत्यादि.

कृत्सु:—स्थातव्यम्। स्थानीयम्। स्थेयम्। स्थितः। स्थितवान्। तिष्ठन्, -न्ती। उपतिष्ठमानः। उत्तिष्ठमानः। स्थातुम्। स्थितम्। स्थानम्। उत्थितम्। उत्थानम्। स्थित्वा। उत्थाय।

ष्ठीवन ष्ठ्यीवन (न०) 1. उगुळुवुदु. 2. जॊल्लु, लालारसॆ, बायिनीरु.

ष्ठ्यूत ष्ठ्यूत (वि०) उगळल्पट्ट. ष्ठिव् (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)।

इति "ष" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

स

स स ಇದು ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯದಲ್ಲಿ ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ವರ್ಣ. ಈ ವರ್ಣವು ದನ್ತ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿವೃತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಊಷ್ಮವರ್ಣ. "शषसहा ऊष्माण:"। "विवृतमूष्मणां स्वराणां च" सि० कौ०।

स स (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಹರ, ಈಶ್ವರ. 3. ಪಕ್ಷಿ. 4. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 5. ಸರ್ಪ. 6. ಚಂದ್ರ (ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದವಾದಾಗ). 7. ಸಹ, ಒಡನೆ, ಕೂಡ, ಒಂದಿಗೆ, ಸಂಗಡ. "सबन्धुसैन्य: सविशेषदृश्यां प्रत्याययौ विश्वपति: पुरीं स्वाम्" याद० २०-९६। 8. ಛಂದಃ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯಗುರುವರ್ಣವುಳ್ಳ ಒಂದು (ಸ) ಗಣ. 9. ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಖ. 10. ಕೋಪ. 11. ಪ್ರಾಕಾರ. (न०) 12. ರಥದ ಮಾರ್ಗ. 13. ಜ್ಞಾನ. 14. ಧ್ಯಾನ. 15. ನಿವಾರಣೆ, ತಡೆ. (स्त्री०) **–सा** –सा. 16. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 17. ದೇಹಕಾಂತಿ. "स: पुंस्युभासुते वायौ देहकान्तौ तु सा स्त्रियाम्। सं क्लीबे स्यन्दनपथे ध्याने ज्ञाने निवारणे" नानार्थर०। 18. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. "स: कोपे वरणे स: स्यात्तथा शूलिनि कीर्तित:। सा च लक्ष्मीर्बुधै: प्रोक्ता गौरी सा च स ईश्वर:" एका०।

संयत् सं०यच् (स्त्री०) ಯುದ್ಧ. सम्+यम (उपरमे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। मलोप: (वा० ६-४-४०)। "महीजसो मानधना धनार्चिता धनुर्भृत: संयति लब्धकीर्तय:" किरा० १-१९।

संयत सं०यत (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + यम (उपरमे) "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "न संयतस्तस्य बभूव रक्षितु: विसर्जयेद्यं सुतजन्महर्षित:" रघु० ३-२०।

संयद्वर सं०यद्वर (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. सम् + यम (उपरमे) "क्वरच्" दश्च (उ० ३-१)। संयद्वरो नृप: सि० कौ०।

संयन्तृ सं०यन्तृ (वि०) ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವವನು, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವವನು. सम् + यम (उपरमे) "तृच्" (३-१-१३३)।

संयम सं०यम (पुं०) 1. ಅಂಕೆ, ನಿರ್ಬಂಧ, ಹತೋಟಿ. सम्+यम (उपरमे) वा "अप्" (३-३-६३)। पक्षे "घञ्"। संयाम: सं०यामः. 2. ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯ, ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆ. "उमारूपेण ते यूयं संयमस्तिमितं मन:" कुमा० २-५९। 3. ಕಟ್ಟುವುದು, ಗಂಟುಹಾಕುವುದು. 4. ಸಂಕೋಚ, ಕಿರಿದಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. "मयि दृष्टे सदा यस्मात् कुरुषे नेत्रसंयमम्। तस्माज्जनिष्यसे मूढे प्रजासंयमनं यमम्" मार्क०। 5. ತಪಸ್ಸು. "अस्मान् साधु विचिन्त्य संयमधनानुच्चै: कुलं चात्मन:" शाकु० ४-१६।

संयमन सं०यमन (न०) 1. ಗಂಟುಹಾಕುವುದು, ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು. सम्+यम (उपरमे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "शिरसिजसंयमनाकुलैकपाणि:" किरा० १०-५२। 2. ಆಳುವುದು. 3. ಅಡಗಿಸುವುದು, ದಮನ ಮಾಡುವುದು. "तं चण्डवेगविषवीर्यमवेक्ष्य तेन दुष्टां नदीञ्च खलसंयमनावतार:" भाग० १०-१६-६। (स्त्री०) **–यमनी –यमनी**. ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಮನೆ, –ರಾಜಧಾನಿ.

संयमित सं०यमित (वि०) 1. ಕಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + यम (उपरमे) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। "मा त्वं गुल्मस्थानाधिपै: संयमितकरचरणो राजकुलं प्रवेश्यसे" मुद्रा० ५। 2. ಆಳವಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रतिपदसंयमितांशुकावृताङ्गी" माघ० ७-३६।

संयमिन् सं०यमिन् (पुं०) 1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ ತಪಸ್ವಿ. 2. ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವ, ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. संयमोऽस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)। "आसीनमासन्नशरीरपात: त्रियम्बकं संयमिनं ददर्श" कुमा० ३-४४।

संयात्रा सं०यात्रा (स्त्री०) ಸಮುದ್ರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ, ದ್ವೀಪಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು.

संयान सं०यान (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು. सम्+या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "स त्वं सात्वतमुख्याद्य लब्धसंज्ञो यदृच्छया। पश्य मे हयसंयाने शिक्षां केशवनन्दन" भा० वन० १९-५।

संयाम सं०याम (पुं०) ಸಂಯಮ, ಅಂಕೆ, ನಿರ್ಬಂಧ ಮೊದಲಾದ "संयम" ಪದದ ಅರ್ಥ. सम् + यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१८)।

संयाव सं०याव (पुं०) ಹಾಲು ಸಕ್ಕರೆ ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲ ಕಲಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟಿನ ಭಕ್ಷ್ಯ. संयूयते

मिश्रीक्रियते गुडादिभिः—सम्+यु (मिश्रणे) "घञ्" (३-३-२३)। "संयावस्तु घृतक्षीरगुडगोधूमपाकजः"।

संयुक्त ಸಂಯುಕ್ತ (वि०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿರುವ, ಒಂದುಗೂಡಿರುವ. सम् + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-४-७२)।

संयुग ಸಂಯುಗ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ, ಕಾಳಗ. युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "संयुगे रजसोद्रिक्ते तस्मिन् सत्वतमस्त्विषोः" याद० १६-८०। "संयुगे सांयुगीनं तमुद्यतं प्रसहेत कः" कुमा० २-५७। 2. ಸಂಯೋಗ, ಸಂಬಂಧ, ಸೇರುವುದು.

संयुज् ಸಂಯುಜ್ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ನಂಟತನವುಳ್ಳ. सम्+युजिर् (योगे) "क्विप्" (३-२-६१)। "स्नातकं गुरुमभीष्टमृत्विजं संयुजा च सह मेदिनीपतिम्" माघ० १४-५५। 2. ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

संयुत ಸಂಯುತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿರುವ. सम्+यु (मिश्रणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "किमत्रभवतीप्रत्ययादेव अस्मान् संयुतदोषाक्षरैः क्षिणुथ?" शाकु० ५।

संयोग ಸಂಯೋಗ (पुं०) 1. ಅಸಾಧಾರಣ ಸಂಬಂಧ. सम् + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। ಈ ಸಂಬಂಧವು ಅನೇಕಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವುದು. "सशङ्खचक्रो हरिः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಂಖಚಕ್ರ ಸಂಯೋಗ (ಸಂಬಂಧ) ದಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂಯೋಗವು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವುದು. "अनेकार्थस्य शब्दस्य संयोगाद्यैर्नियन्त्रिते। एकत्रार्थेऽन्यधीहेतुर्व्यञ्जना साभिधाश्रया" सा० द० २-१४। 2. ಒಂದು ತಂಡ, ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ವಸ್ತುಗಳ ಜೋಡಿ. संयुज्यन्ते स्थाप्यन्ते एकत्र—सम्+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१२१)। "इमे च सर्वाङ्गिका आभरणसंयोगाः" मालती० ६। 3. ಕೂಡಿರುವುದು, ಸೇರಿರುವುದು. 4. (न्यायमतदल्लि) ರೂಪರಸಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಸಂಯೋಗವು ಕರ್ಮಜ ಮತ್ತು ಸಂಯೋಗಜಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಕರ್ಮಜಸಂಯೋಗವು (1) ಅನ್ಯತರಕರ್ಮಜ ಮತ್ತು (2) ಉಭಯಕರ್ಮಜ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪಕ್ಷಿ ಪರ್ವತಗಳ ಸಂಯೋಗವು ಅನ್ಯತರಕರ್ಮಜ. ಎರಡು ಮೇಷಗಳ ಸನ್ನಿಪಾತವು ಉಭಯಕರ್ಮಜ. "अप्राप्तयोस्तु या प्राप्तिः सैव संयोग ईरितः। कीर्तितस्त्रिविधस्त्वेषः आद्योऽन्यतरकर्मजः॥ तत्रोभयोः कर्मजन्यो भवेत्संयोगजोऽपरः" भाषाप० । 5. ಉದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಇರುವ ದಶಮೀತಿಥಿಯ ಶೇಷ. "उदयात्प्राक् दशम्यास्तु शेषः संयोग इष्यते"।

संयोगिन् ಸಂಯೋಗಿನ್ (वि०) ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. संयोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)।

संयोजन ಸಂಯೋಜನ (न०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು. 2. ಬೆರಸುವುದು. सम् + युजिर् (योगे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಮೈಥುನ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಬಂಧ.

संयोजनीय ಸಂಯೋಜನೀಯ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. सम्+युजिर् (योगे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–योक्तव्यः –योक्तव्यः**।

संयोजित ಸಂಯೋಜಿತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+युजिर् (योगे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

संरक्षक ಸಂರಕ್ಷಕ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. सम्+रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

संरक्षण ಸಂರಕ್ಷಣ (न०) ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. सम्+रक्ष (पालने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्वशील-संरक्षणतत्परा सती" रामा०।

संरक्षणीय ಸಂರಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 3. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 4. ರಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. सम्+रक्ष (पालने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **–रक्षितव्यः –रक्षितव्यः**।

संरक्षित ಸಂರಕ್ಷಿತ (वि०) ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+रक्ष (पालने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आहार-भेदैरुचितैर्भवत्या संरक्षितानां तनयाभिमानात्" याद० १८-१२६।

संरक्षित् ಸಂರಕ್ಷಿತೃ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. सम्+रक्ष (पालने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–त्री –त्र्यी**।

संरक्षिन् ಸಂರಕ್ಷಿನ್ (वि०) ಪಾಲಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. सम्+रक्ष (पालने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

संरब्ध ಸಂರಬ್ಧ (वि०) ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡ, ರೇಗಿದ, ಕೆರಳಿದ. सम्+रभ (राभस्ये) "क्तः" (३-२-१०२)।

संरम्भ ಸಂರಂಭ (पुं०) 1. ವೇಗ, ಬಿರುಸು. सम् + रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "सरभसपरिरम्भारम्भसंरम्भभाजा यदधिनिशमपास्तं वल्लभेनाङ्गनायाः" माघ० ११-२३। 2. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. "सपदि मुकुलिताक्षीं रुद्रसंरम्भभीत्या" कुमा० ३-७६। 3. ಉತ್ಸಾಹ. "अन्योन्यजयसंरम्भो ववृधे वादिनोरिव" रघु० १२-९२। 4. ಸಂಭ್ರಮ, ಸಡಗರ. "संरम्भवेगोज्झितवेदनेषु" किरा० १७-४९। 5. ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ, ಜಂಬ. "हन्त वर्धते तव संरम्भः" शाकु० ७।

संरम्भिन् ಸಂರಂಭಿನ್ (वि०) 1. ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡ, ರೇಗಿದ, ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. संरम्भोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "इति संरम्भिणो वाणीर्बलस्यालेख्यदेवताः" माघ० २-६७। 2. ಕ್ರುದ್ಧನಾದ, ಕೋಪಗೊಂಡ. 3. ಗರ್ವವುಳ್ಳ, ಜಂಬವುಳ್ಳ, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ. 4. ಸಡಗರವುಳ್ಳ. 5. ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ.

संराव ಸಂರಾವ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. सम्+रु (शब्दे) "घञ्" (३-३-२२)। 2. ಗಲಭೆ, ಗೊಂದಲ, ಗಲಾಟೆ.

संराविन् ಸಂರಾವಿನ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಸದ್ದು ಮಾಡುವ. संरावोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)।

संरिहाणम् ಸಂರಿಹಾಣಮ್ (न०) ಹಸುವು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಕರುವನ್ನು ನೆಕ್ಕುವಂತೆ ನೆಕ್ಕುವುದು.

संरुद्ध ಸಂರುದ್ಧ (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "संरुद्धचेष्टस्य मृगेन्द्र कामं हास्यं वचस्तद्यदहं विवक्षुः" रघु० २-४३।

संरूढ ಸಂರೂಢ (वि०) 1. ಚಿಗುರಿರುವ, सम् + रुह (बीजजन्मादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. संरूढोऽङ्कुरित प्रौढे" हेम०। "हर्म्याग्रसंरूढतृणाङ्कुरेषु" रघु० ६-४७।

संरोध ಸಂರೋಧ (पुं०) 1. ತಡೆಯುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. सम् + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವುದು. "क्षुत्क्षामाः शुष्कवदनाः संरोधपरिकर्शिताः। ददृशुस्ते घनश्यामं पीतकौशेयवाससम्" भाग० १०-७३-२। 3. ಎಸೆಯುವುದು. "संरोधः क्षेपरोधयोः" हेम०।

संरोधन ಸಂರೋಧನ (न०) ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುವುದು. सम् + रुधिर् (आवरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

संलक्ष्य ಸಂಲಕ್ಷ್ಯ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಪುಟವಾಗಿ ತೋರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಬರುವ. सम्यक् लक्ष्यते—सम्+लक्ष (दर्शनांकनयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "दर्पोदयोल्लसितफेनजलानुसारसंलक्ष्यपल्वयनवर्ध्मपदास्तुरङ्गाः" माघ० ५-५३।

संलग्न ಸಂಲಗ್ನ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. सम्+लगे (सङ्गे) "क्तः" (७-२-१८)। निपा०।

संलपत् ಸಂಲಪತ್ (वि०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ. सम् + लप (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। "तत्र तत्र संलपतो जनसमाजात्" दशकु०। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ.

संलपन ಸಂಲಪನ (न०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम्+लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು.

संलपित ಸಂಲಪಿತ (न०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. 2. ರಹಸ್ಯದ ಮಾತು. सम्+लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

संलाप ಸಂಲಾಪ (पुं०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम् + लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ರಹಸ್ಯದ ಮಾತು. "उक्तिप्रत्युक्तिमद्वाक्यं संलाप इति कथ्यते"।

संवत् ಸಂವತ್ (अव्य०) ವರ್ಷ, ವತ್ಸರ. संवयते — वय (गतौ) "क्विप्" (३-२-७६)। यलोपः (६-१-६६)। तुगागमः। "संवद्वर्षे" अम०।

संवत्सर ಸಂವತ್ಸರ (पुं०) ಒಂದು ವರ್ಷ, ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ, ಆರು ಋತುಗಳ ಕಾಲ. संवसन्ति ऋतवः अत्र — सम् + वस (निवासे) "सरः" (उ० ३-७२)। तकारः (७-४-४९)।

संवदन ಸಂವದನ (न०) 1. ಸಂವಾದ, ಚರ್ಚೆ, ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದು. सम् + वद (व्यक्तायां वाचि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. ಸಮಾಲೋಚನೆ. "संवदनं च संवादे समालोचे वशीकृतौ" हेम०।

संवनन ಸಂವನನ (न०) ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಶಕ್ತಿ ಕುಂದಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ "संवदन" ಪದದ ಅರ್ಥ.

संवर संवर (पुं०) 1. मुच्चुवुदु, मरेमाडुवुदु. 2. संकोच, अडकमाडुवुदु. 3. ऒंदु जातियु मत्स्य. 4. ऒंदु जातिय जिंके. (न०) 5. जल, नीरु. 6. बौद्धर मतसंबंधवाद कार्य चरणे. सम् + वृञ् (वरणे) अप् (३-३-५८)। 7. रहस्यवागिडुवुदु.

संवरणम् संवरणम् (न०) 1. मुच्चुवुदु, मरे माडुवुदु. 2. रहस्यवागिडुवुदु. 3. रहस्य, गुट्टु. 4. मरेमाचुवुदु, मुच्चिडुवुदु. सम् + वृञ् (वरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

संवर्त संवर्त (पुं०) 1. प्रळय, जगत्तिन नाश. संवर्तते जगदत्र — सम् + वृतु (वर्तने) "घञ्" (३-३-१२२)। "संवर्त इव नागानां सङ्घात इव रंहसाम्" याद० १६-६३। 2. मेघ, मोड. 3. प्रळयकालद मेघ, पुष्कर मोदलाद एळु मेघगळल्लोंदु मेघ. 4. विभीतक वृक्ष, तारे गिड. "संवर्तः प्रलये प्रोक्तो विभीतकतरावपि" विश्व०। "संवर्तः प्रलये मेघे विभीतकतरावपि" नानार्थर०।

संवर्तक संवर्तक (पुं०) 1. प्रळयकालद मेघ गळु, पुष्कर आवर्तक मोदलाद मेघगळु. संवर्तयति — सम् + वृतु (वर्तने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "इतोऽपि बडबानलः सह समस्त-संवर्तकैरहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः" भर्तृ० १-६७। 2. बडबाग्नि. 3. बलराम. (न०) 4. बलरामन नेगिलु.

संवर्तकिन् संवर्तकिन् (पुं०) बलराम. संवर्तकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

संवर्ति संवर्ति (स्त्री०) तावरेय एळेय रेकु.

संवर्तिका संवर्तिका (स्त्री०) तावरेय किंजल्कद (कुसुरिन) समीपदल्लिरुव एळेय रेकु (दळ). संवर्तते—सम्+वृतु (वर्तने) "इन्" (उ० ४-११९)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "संवर्तिका नवदलम्" अम०।

संवर्धक संवर्धक (वि०) 1. चेन्नागि बेळेसुववनु, चेन्नागि बेळेयुवंते माडुववनु. संवर्धयति — सम् + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. हेच्चिसुववनु, वृद्धिपडिसुववनु, अधिकगॊळिसुववनु.

संवर्धन संवर्धन (न०) 1. चेन्नागि बेळेयुवुदु. सम्+वृधु (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. वृद्धि हॊंदुवुदु, अधिकवागुवुदु. "धर्मसंवर्धनार्थाय प्रजज्ञेऽधकवृष्णिषु" भा० आदि० ६३-१०३। 3. क्रीडिसुवुदु, आटवाडुवुदु.

संवर्धनीय संवर्धनीय (वि०) 1. चेन्नागि बेळिसल्पडुव. 2. चेन्नागि बेळिसबेकाद. सम् + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. अधिक गॊळिसल्पडुव, हेच्चिसल्पडुव. 4. अधिकपडिस बेकाद.

संवर्धित संवर्धित (वि०) 1. बेळेसल्पट्ट. "संवर्धितानां सुतनिर्विशेषम्" रघु० ५-६। 2. हेच्चिसल्पट्ट. सम् + वृधु (वृद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "संवर्धितोरःस्थलतारहारः" रघु० ५-५२।

संवलन संवलन (न०) 1. ऒट्टिगे सेरुवुदु, ऒट्टिगे कूडुवुदु. सम् + वल (संवरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. मिश्रवागुवुदु, बेरेतिरुवुदु. "अद्य विधिरशनिशशधरमयूखसंवलनमनुकुरुते" मालती० १०-११।

संवलित संवलित (वि०) 1. ऒट्टिगे सेरिकॊंडिरुव, कूडिकॊंडिरुव. सम् + वल (संवरणे) "क्तः" (३-४-७२)। "दासेरकः सपदि संवलितं निषादैः विप्रं पुरा पतगराडिव निर्जगार" माघ० ५-६६। 2. बेरेतिरुव, मिश्रवागिरुव. "अनुययौ विविधोपलकुण्डलद्युतिवितानकसंवलितांशुकम्" माघ० ६-२७। 3. ऒडेदिरुव, चूरु चूरागिरुव, पुडि पुडियागिरुव. "उदितोपलस्खलनसंवलिताः स्फुट-हंससारसविरावयुजः" किरा० ६-४। 4. सुत्तु गट्टल्पट्ट.

संवसथ संवसथ (पुं०) ग्रामु, ऊरु, हळ्ळि. संवसन्ति जना अत्र — सम् + वस (निवासे) "अथच्" (उ० ३-११६)।

संवह संवह (पुं०) आवह मोदलाद सप्तवायुगळल्लोंदु वायु. संवहति — सम् + वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "आवहः प्रवहश्चैव विवहश्च समीरणः। परावरः संवहश्च उद्वहश्च महाबलः। तथा परिवहः श्रीमान्" हरिवं०। संवहवायुवु उद्वह वायुविगे मेलुभाग दल्लिरुवुदु.

संवाद ಸಂವಾದ (पुं०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಣೆ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम् + वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "सकृत्संवादेऽपि प्रथत इह चामुत्र च शुभम्" म० वी० १-१२। 2. ಚರ್ಚೆ, ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು, ಆಲೋಚಿಸುವುದು. 3. ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿಸುವುದು, ಸಂದೇಶ ಕಳುಹಿಸುವುದು. 4. ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ.

संवादिन् ಸಂವಾದಿನ್ (वि०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವ. सम्+वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಸಮಾನವಾಗಿರುವ, ಹೋಲುವ. संवादः अस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वादिनी –ನಾದಿನೀ.** "षड्जसंवादिनीः केका द्विधा भिन्नाः शिखण्डिभिः" रघु० १-३९।

संवार ಸಂವಾರ (पुं०) ಅಕ್ಷರಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಕಂಠ ಮೊದಲಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡುವುದು, ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. विवारः संवारः श्वासः नादः घोषः अघोषः अल्पप्राणः महाप्राणः उदात्तः अनुदात्तः ಮತ್ತು स्वरितः ಇವು 11 ವಿಧ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು.

संवास ಸಂವಾಸ (पुं०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ವಾಸಮಾಡುವುದು. सम् + वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಜನರ ವಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಒಂದು ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶ. 3. ಗೃಹ, ಮನೆ. 4. ಸಹವಾಸ, ಸಂಗ, ಸಾಹಚರ್ಯ.

संवाह ಸಂವಾಹ (पुं०) 1. ಮೈ ಕೈ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಒತ್ತುವವನು, –ತೀಡುವವನು. सम् + वह (प्रापणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಮೈಯನ್ನು ಉಜ್ಜುವುದು, –ತೀಡುವುದು.

संवाहक ಸಂವಾಹಕ (वि०) ಮೈ ಕೈ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜುವವನು. सम् + वह (प्रापणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

संवाहन ಸಂವಾಹನ (न०) **–ना –ನಾ.** (स्त्री०) ಮೈ ಕೈ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ತೀಡುವುದು, –ಉಜ್ಜುವುದು. सम्+वह (प्रापणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५) युच् वा। "पौरस्त्यो वा सुखयति मरुत्साधु संवाहनाभिः" मालती० ९-२५। "अशिथिलपरिरम्भैर्दत्तसंवाहनानि" उ० रा० १-२४।

संवाह्यमान ಸಂವಾಹ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಒತ್ತಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, 2. ತೀಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. सम्+वह (प्रापणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

संविग्न ಸಂವಿಗ್ನ (वि०) 1. ರೇಗಿದ, ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ, ಉದ್ರಿಕ್ತ. सम् + विजी (भयचलनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಭಯಗೊಂಡ, ಹೆದರಿದ.

संवित्ति ಸಂವಿತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ. सम्+विद (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "छायां विनिर्धूय तमोमयीं तां तत्त्वस्य संवित्तिरिवापविद्याम्" किरा० १६-३२। 2. ವಿವಾದ. 3. ಅನುಭವ, ಅರಿವು. "श्वस्त्वया सुख-संवित्तिः स्मरणीयाधुनातनी" किरा० ११-३४। 4. ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸ್ಮರಿಸುವುದು.

संविद् ಸಂವಿದ್ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. सम् + विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "असंविदानस्य ममेश संविदां तितिक्षितुं दुश्चरितं त्वमर्हसि" किरा० १८-४२। 2. ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಅರಿವು. "त्वत्स्नेहसंविद-वलम्बितजीवितानि" मालती० ६-१३। 3. ಸಂಕೇತ, ಆಜ್ಞಾನ, ಕೊಟ್ಟ ಮಾತು. "स राजलोकः कृतपूर्व-संविदारम्भसिद्धौ समयोपलभ्यम्" रघु० ७-३१। 4. ಹೆಸರು, ನಾಮಧೇಯ. 5. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು. "अबुधैः कृतमानसंविदस्तव पार्थैः कृत एव योग्यता" माघ० १६-४७। 6. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ. 7. ಆಚಾರ, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿ. ವಾಡಿಕೆ. "ओजस्विवर्णोज्ज्वल-वृत्तशालिनः प्रसादिनोऽनुज्झितगोत्रसंविदः" माघ० १२-३५। 8. ಸಂಭಾಷಣೆ, ಉಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿ. 9. ಸಮಾಧಿ. 10. ಆಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 11. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 12. ರಣಗರ್ಜನೆ. 13. ಕಾರ್ಯಸ್ವರೂಪ. "संवित्संभाषणे ज्ञाने संग्रामे नाम्नि तोषणे। क्रियाकारे प्रतिज्ञायां सङ्केताचारयोरपि" हेम०।

संविदित ಸಂವಿದಿತ (वि०) 1. ಆಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ.

संविधा ಸಂವಿಧಾ (स्त्री०) 1. ಜೀವನೋಪಯೋಗಿ ಸಾಧನ, ಬದುಕಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ವಸ್ತು. संविधीयतेऽनया—सम् + वि + धाञ् "कः" (३-१-१३६)। "कल्पवित् कल्पयामास वन्यामेवास्य संविधाम्" रघु० १-९४। 2. ಏರ್ಪಾಡು, ಸಿದ್ಧತೆ. "उद्भासितं मङ्गलसंविधाभिः" रघु० ७-१६।

संविधान ಸಂವಿಧಾನ (न०) 1. ಉಪಕರಣ, ಸಾಮಗ್ರಿ, ಸಾಧನ. संविधीयतेऽनेन — सम् + वि + धाञ् "ल्युट्"

(३-३-११७)। "संप्रीणनैरुत्सवसंविधानैः" याद० १३-७३। 2. ವಿರ್ಪಾಡು, ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯು ಸನ್ನಾಹ. "अहो सरसरमणीयता संविधानस्य" मालती० ६।

संविधानक ಸಂವಿಧಾನಕ (ನ०) 1. ಅಪೂರ್ವ ಘಟನೆ. 2. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವ ಕಥಾವಸ್ತುನಿರ್ಮಾಣ. "अहो संविधानकम्" उ० रा० ३।

संविभक्त ಸಂವಿಭಕ್ತ (ವಿ०) ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಂಚಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + वि + भज (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्निग्धजनसंविभक्तं हि दुःखं सह्यवेदनं भवति" शाकु० ४।

संविभाग ಸಂವಿಭಾಗ (ಪುं०) 1. ಒಂದು ಭಾಗ, ಪಾಲು. 2. ಭಾಗಮಾಡುವುದು, ಹಂಚುವುದು. "सङ्क्रन्दनेन विहितासनसंविभागः" चं० रा०।

संविभागिन् ಸಂವಿಭಾಗಿನ್ (ವಿ०) ಪಾಲುದಾರ.

संविशत् ಸಂವಿಶತ್ (ವಿ०) 1. ಮಲಗುತ್ತಿರುವ, ನಿದ್ರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम् + विश (प्रवेशने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. 3. ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ.

संविष्ट ಸಂವಿಷ್ಟ (ವಿ०) 1. ಮಲಗಿರುವ, ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "तच्छिष्याध्ययननिवेदितावसानां संविष्टः कुशशयने निशां निनाय" रघु० १-९५। 2. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗಿರುವ.

संवीक्षण ಸಂವೀಕ್ಷಣ (ನ०) ಅನ್ವೇಷಣ, ಹುಡುಕುವುದು. सम् + वि + ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

संवीत ಸಂವೀತ (ವಿ०) 1. ಉಡಲ್ಪಟ್ಟ. "संवीतपीतवसनेन तुलां त्वयैव" याद० १९-२८। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+व्येञ् (संवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 5. ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. "संवीतं रुद्धमावृतम्" अम०। "संवीतनागेन्द्रनिदर्शनीयाम्" याद० १३-८४।

संवृत ಸಂವೃತ (ವಿ०) 1. ಗುಪ್ತವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾದ. सम् + वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "मन्त्रो योध इवाधीरः सर्वाङ्गैः संवृतैरपि" माघ० २-२९। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मुहुरङ्गुलिसंवृताधरोष्ठं प्रतिषेधाक्षरविक्लवाभिरामम्" शाकु० ३-२२। 3. ಮರೆಮಾಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "संवृता त्रिदशपादपैरसौ शारिकेव मणिपञ्जरस्थिता" याद० १७-२८। (न०) 5. ಅಕ್ಷರದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯು ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. 6. ರಹಸ್ಯ.

संवृति ಸಂವೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಮುಚ್ಚುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು सम् + वृञ् (आवरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "स्फुटमभिलषितं बभूव वक्त्वा वदति हि संवृतिरेव कामितानि" किरा० १०-४४। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು. "बुद्धिशस्त्रः प्रकृत्यज्ञो घनसंवृतिकञ्चुकः" माघ० २-८२। 3 ಮರೆಮಾಚುವುದು, ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಸುವುದು.

संवृत्त ಸಂವೃತ್ತ (ಪುं०) 1. ವರುಣ. (ವಿ०) 2. ಆಗಿರುವ, ಉಂಟಾಗಿರುವ. सम्+वृत्तु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "तेन हि युवराजोऽस्मि संवृत्तः" शाकु० २। 3. ನೆರವೇರಿದ, ಈಡೇರಿದ. 4. ನಡೆದು ಹೋದ.

संवृत्ति ಸಂವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಆಗುವುದು, ಸಂಭವಿಸುವುದು. 2. ನೆರವೇರುವುದು, ಈಡೇರುವುದು.

संवृद्ध ಸಂವೃದ್ಧ (ವಿ०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ. सम्+वृधु (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ.

संवृद्धि ಸಂವೃದ್ಧಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. सम्+वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "य इहात्मविदो विपक्षमध्ये सहसंवृद्धियुजोऽपि भूभुजः स्युः" माघ० २-११६। 2. ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು.

संवेग ಸಂವೇಗ (ಪುं०) 1. ಹೆಚ್ಚು ವೇಗ, ರಭಸ, ಜೋರು. सम्+ओ विजी (भयचलनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತ್ವರೆ, ಉದ್ರೇಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೇಗ. "अथ सभ्याः सभामध्ये समुच्छ्रितकरास्तदा। ऊचुरुद्विग्नमनसः संवेगात् सर्व एव हि" भा०। "कुतश्चित् संवेगात् प्रचल इव शल्यस्य शकलः" उ० रा० २-२६। 3. ಸಂಭ್ರಮ, ಸಡಗರ. "हृन्मर्मभेदिपतदुत्कटकङ्कपत्रसंवेगतत्क्षणक्षतस्फुटदङ्गभङ्गा" उ० रा० २-३९।

संवेद ಸಂವೇದ (ಪುं०) ಅರಿವು, ಅನುಭವ. सम् + विद (ज्ञाने) "घञ्" (३-३-१८)।

संवेदन ಸಂವೇದನ (ನ०) ಅರಿವು, ಅನುಭವ. सम्+विद (ज्ञाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। सम् + विद "युच्" (वा० ३-३-१०७)। **—ना —ನಾ.** "दुःखसंवेदनायैव रामे चैतन्यमागतम्" उ० रा० १-४७।

संवेदिन् ಸಂವೇದಿನ್ (वि०) ಅರಿತಿರುವವನು, ತಿಳಿದಿರುವವನು. संवेदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अकृत्स्नसंवेदिनि जीवलोके संग्राह्ययन् धर्ममथात्मवृत्त्या" याद० १३-७५।

संवेश ಸಂವೇಶ (पुं०) 1. ನಿದ್ರೆ, ಮಲಗುವುದು. सम्+विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। "अथ प्रदोषे दोषज्ञः संवेशाय महीपतिम्। सूनुः सूनृतवाक्स्रष्टुः विससर्जोर्जितश्रियम्" रघु० १-९३। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಸುರತ ಬಂಧ. 3. ಪೀಠ, ಆಸನ. 4. ಉಪಭೋಗ ಸ್ಥಳ. "विहारस्थानविश्रामसंवेशप्राङ्गणाजिरैः। यथोपजोषं रचितैर्विस्मापनमिवात्मनः" भाग० ३-२३-२१। "संवेशः शयने चासनेऽपि च" विश्व०।

संवेशन ಸಂವೇಶನ (न०) 1. ಸುರತ, ರತಿಕ್ರೀಡೆ. 2. ಕೂಡುವುದು, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. सम् + विश (प्रवेशने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಮಲಗುವುದು.

संव्यवहार ಸಂವ್ಯವಹಾರ (पुं०) ವಾಣಿಜ್ಯವ್ಯವಹಾರ, ವ್ಯಾಪಾರದ ವ್ಯವಹಾರ. "चन्दनदास, अपि प्रवर्तन्ते संव्यवहाराणां लाभा वः?" मुद्रा० १।

संव्यान ಸಂವ್ಯಾನ (न०) 1. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. संवीयतेऽनेन—सम् + व्येञ् (संवरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "संव्यानानामन्तकान्तःपुरस्य" माघ० १८-६९। 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. "संव्यानं छादनेऽशुके" मेदि०। "विपाण्डुसंव्यानमिवानिलोद्धतं निरुन्धतीः सप्तपलाशजं रजः" किरा० ४-२८।

संशप्तक ಸಂಶಪ್ತಕ (पुं०) 1. ಶಪಥದಂತೆ ಯುದ್ಧರಂಗದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗದವನು, ಯುದ್ಧ ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿದವನು. सम्यक् शप्तं सत्यं यस्य सः। "संशप्तकास्तु समयात्संग्रामादनिवर्तिनः" अम०। "यदाश्रौषं चास्मदीयान् महारथान् व्यवस्थिता-नर्जुनस्यान्तकाय। संशप्तकान् निहतानर्जुनेन तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय" भा० आदि० १-१८७। 2. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿದವನು.

संशय ಸಂಶಯ (पुं०) 1. ಸಂದೇಹ, ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. सम् + शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। "निवेदितं निश्वसितेन सोष्मणा मनस्तु मे संशयमेव गाहते" कुमा० ५-४६। 2. ಗುಮಾನಿ, ಅನುಮಾನ, ಅಳುಕು. 3. ಆಪತ್ತು, ಅಪಾಯ, ಗಂಡಾಂತರ. "अधिरोहति गाण्डिवं महेषौ सकलः संशयमारुरोह शैलः" किरा० १३-१६।

संशयान ಸಂಶಯಾನ (वि०) ಸಂದೇಹಪಡುತ್ತಿರುವ. सम् + शीङ् (स्वप्ने) "शानच्" (३-२-१२४)।

संशयालु ಸಂಶಯಾಲು (वि०) ಸಂದೇಹಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. सम् + शीङ् (स्वप्ने) "आलुच्" (वा० ३-२-१५८)।

संशयित ಸಂಶಯಿತ (वि०) ಅಪಾಯದಲ್ಲಿರುವ, ಅಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ. संशयोऽस्य सञ्जातः "इतच्"।

संशयितृ ಸಂಶಯಿತೃ (वि०) ಸಂಶಯಪಡುವವನು. सम् + शीङ् (स्वप्ने) "तृच्" (३-१-१३३)।

संशित ಸಂಶಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹರಿತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಳ ಚೂಪಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + शो (तनूकरणे) "क्तः" (७-४-४१)। 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೇರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವ್ರತ). संशितं व्रतम्। 3. ವ್ರತದ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣ). संशितो ब्राह्मणःव्रतविषयकयत्नवान् इत्यर्थः।

संशीति ಸಂಶೀತಿ (स्त्री०) ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. सम्+शीङ् (स्वप्ने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

संशुद्ध ಸಂಶುದ್ಧ (वि०) 1. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಾದ. सम्+शुध (शौचे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. 3. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. 4. ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡ.

संशुद्धि ಸಂಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯುವುದು. 2. ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು. 3. ಪಾಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. 4 ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು. सम् + शुध (शौचे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 5. ತಿಳಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಲುಷವಾಗದಿರುವಿಕೆ. "भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते" गीता १७-१६।

संशोधन ಸಂಶೋಧನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆಯುವುದು. 3. ಋಣ ತೀರಿಸುವುದು. 4. ಪಾಪಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸುವುದು. सम् + शुध (शौचे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ತಪ್ಪು ತಿದ್ದುವುದು. 7. ಅನ್ವೇಷಣೆ, ಹೊಸ ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು.

संशयान ಸಂಶ್ಯಾನ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿ ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದಿರುವ, ಕುಗ್ಗಿರುವ, ಬಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ. सम् + श्यैङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

संश्रय ಸಂಶ್ರಯ (पुं०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ. सम्+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। "येन श्रियः संश्रयदोषरूढं स्वभावलोलेत्ययशः प्रमृष्टम्" रघु० ६-४१। 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ. 3. ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ. "न क्षुद्रोऽपि प्रथमसुकृतापेक्षया संश्रयाय" मेघ० १-१७।

संश्रव ಸಂಶ್ರವ (पुं०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 2. ಗಮನವಿಟ್ಟು ಕೇಳುವುದು, ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ಆಲಿಸುವುದು. सम् + श्रु (श्रवणे) "अप्" (३-३-५७)। "अथ भीमः सुहृन्मध्ये बाहुशब्दं तदाकरोत्। संश्रवे धृतराष्ट्रस्य गान्धार्याश्चाप्यमर्षणः" भा० आश्रम० १५-६।

संश्रित ಸಂಶ್ರಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದವನು. सम्+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "शरत्पयोदोदरसंश्रितानां क्षणद्युतीनां द्युतिमन्वविन्दन्" याद० १३-६७। 2. ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆದವನು. 3. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ.

संश्रुत ಸಂಶ್ರುತ (वि०) 1. ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + श्रु (श्रवणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

संश्लिष्ट ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. सम् + श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-४-७२)। "यथा छायातपौ नित्यं सुसम्बद्धौ परस्परम्। एवं कर्म च कर्ता च संश्लिष्टावितरेतरम्" पञ्चतं० २-१३४। 2. ಆಲಿಂಗಿಸಿರುವ, ಆಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವ. 3. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ನೆರೆಯಲ್ಲಿರುವ. 4. ಕೂಡಿರುವ, ಸಹಿತವಾದ.

संश्लेष ಸಂಶ್ಲೇಷ (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು. 2. ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದು. 3. ಆಲಿಂಗನ, ಆಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. सम्+श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)। "संश्लेषश्च परस्त्रीभिः दस्युरेतानि वर्जयेत्" भा० शान्ति०। 4. ಸಂಪರ್ಕ, ಸಂಬಂಧ. "वशिनां हि परपरिग्रहसंश्लेषपराङ्मुखी वृत्तिः" शाकु० ५-२८।

संश्लेषण ಸಂಶ್ಲೇಷಣ (न०) 1. ಸಂಪರ್ಕ, ಸಂಬಂಧ. 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು. सम् + श्लिष (आलिङ्गने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

संसक्त ಸಂಸಕ್ತ (वि०) 1. ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. सम् + षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रान्तेषु संसक्तनमेरुशाखं ध्यानास्पदं भूतपतेर्विवेश" कुमा० ३-४३। 2. ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ. सम्+षञ्ज कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "सयत्नसूतायतरश्मिभुग्नग्रीवाग्रसंसक्तयुगंस्तुरङ्गैः" माघ० ३-६८। 3. ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ. "कलिन्दकन्या मथुरां गतापि गङ्गोर्मिसंसक्तजलेव भाति" रघु० ६-४८। 4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಆಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. "संसक्तैर्विपुलतया मिथो नितम्बैः संबाधं बृहदपि तद्बभूव वर्त्म" माघ० ८-२।

संसक्ति ಸಂಸಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ. सम् + षञ्ज (सङ्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "संसक्तौ किमसुलभं महोदयानामुच्छ्रायं नयति यदृच्छयापि योगः" किरा० ७-२७। 2. ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆ, ಅಧಿಕ ಪರಿಚಯ. "आर्द्रत्वादतिशयिनीमुपेयवद्भिः संसक्तिं भृशमपि भूरिशोऽवधूतैः" माघ० ८-६७। 3. ಆಸಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ. 4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸುವುದು.

संसद् ಸಂಸದ್ (स्त्री०) 1. ಸಭೆ, ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಗಾಗಿ ಜನರು ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು. सम्यक् सीदन्त्यस्याम् — सम् + षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। "तदद्भुतं संसदि रात्रिवृत्तं प्रातर्द्विजेभ्यो नृपतिः शशंस" रघु० १६-२४। 2. ನ್ಯಾಯಾಲಯ, ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರ ಸಭೆ. "अपह्नवेऽधमर्णस्य देहीत्युक्तस्य संसदि" मनु० ८-५२।

संसरण ಸಂಸರಣ (न०) 1. ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹೋಗುವ ವಿಶಾಲವಾದ (ಮುಖ್ಯ) ರಸ್ತೆ. संभूय सरत्यनेन — सम्+सृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। "घण्टापथः संसरणम्" अम०। 2. ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸೈನ್ಯದ ಗಮನ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸೈನ್ಯವು ಹೋಗುವುದು. 3. ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಪದೇ ಪದೇ ಜನ್ಮತಾಳುವುದು, ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಪಡೆಯುವುದು. 4. ಯುದ್ಧದ ಪ್ರಾರಂಭ. 5. ಸಂಸಾರ. "पुंसो भवेद्यर्हि संसरणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभ सदुपासनया मतिः स्यात्" भाग० १०-४०-२८। 6. ಗಮನ, ಚಲಿಸುವುದು, ಹೋಗುವುದು. 7. ನಗರದ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಸತಿ.

संसरत् संसरत् (वि०) सरियागि नडेयुत्तिरुव, चेन्नागि चलिसुत्तिरुव.

संसर्ग संसर्ग (पुं०) 1. संबंध, संपर्क. सम्+सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१९)। "प्रत्याहारेण संसर्गान् ध्यानेनानीश्वरान् गुणान्" मनु० ६-७२। 2. सहवास, ऒडनाट, जॊतॆ. "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह" मनु० ११-५४। 3. हॆच्चु परिचय, हॆच्चु बळकॆ. 4. सामीप्य. 5. ऒट्टिगॆ सेरुवुदु, समागम (परस्पर).

संसर्गिन् संसर्गिन् (वि०) संबंध हॊंदिरुव. संसर्गोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "सुभगसलिलावगाहाः पाटलिसंसर्गिसुरभिवनवाताः" शाकु० १-३।

संसर्प संसर्प (पुं०) 1. चॆन्नागि नडॆयुवुदु, सरियागि नडॆयुवुदु. सम् + सृप्ल् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. चॆन्नागि व्याप्तिसुवुदु.

संसर्पण संसर्पण (न०) 1. सरियागि मुंदॆ होगुवुदु. 2. सरियागि मुंदॆ हरडुवुदु, –व्याप्तिसुवुदु. सम् + सृप्ल् (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

संसर्पणीय संसर्पणीय (वि०) 1. चॆन्नागि नडॆयुव. 2. चॆन्नागि नडॆयबेकाद. सम् + सृप्ल् (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–सर्प्तव्यः –सर्प्तव्यः**.

संसर्पिन् संसर्पिन् (वि०)1. हरडिकॊंडु होगुत्तिरुव. प्रसरवागुत्तिरुव, मुंदक्कॆ व्याप्तिसुत्तिरुव. सम्+सृप्ल् (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "संसर्पिभिः पयसि गैरिकरेणुरागैः" माघ० ५-३९। 2. चॆन्नागि नडॆयुव स्वभावद. 3. मुंदॆ सरियुव, हत्तिरक्कॆ होगुत्तिरुव. "कपोलसंसर्पिशिखः स तस्या मुहूर्तकर्णोत्पलतां प्रपेदे" कुमा० ७-८१।

संसार संसार (पुं०) (विशिष्टाद्वैत मतदल्लि) 1. मनुष्यन पुण्य पापकृत्यगळ फलवागि पूर्व पूर्व देहगळ नाशवागि मुंदु मुंदिन देहगळन्नु पडॆदु अविच्छिन्नवागि जन्मतालुव अवस्थॆयु प्रवाह, जन्मादि चक्रपरिभ्रमणॆयल्लि सिलुकि अविच्छिन्नवागि पुनः पुनः जन्मतालुवुदु. संसरति पुरुषोऽस्मिन् — सम् + सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। अनेक विध क्लेश परंपरॆगळिगॆ आकरवाद ई संसारसागरदल्लि मुळुगि निरंतर क्लेशगळन्नु अनुभविसुत्त परितपिसुत्तिरुववनु परमात्मनल्लि अचलवाद भक्ति मत्तु शरणागतिगळिंद अवन कृपॆयन्नु संपादिसि ई क्लेशगळिंद मुक्तिपडॆयुवनु. "संसारसागरं घोरमनन्तक्लेशभाजनम्। त्वामेव शरणं प्राप्य निस्तरन्ति मनीषिणः"॥ "तृष्णातोये मदनपवनोद्धूतमोहोर्मिमाले दारावर्ते तनयसहजग्राहसंघाकुले च। संसाराख्ये महति जलधौ मज्जतां नस्त्रिधामन् पादाम्भोजे वरद भवतो भक्तिनावं प्रयच्छ" मुकुन्द०। "संसारसागरनिमज्जनमुह्यमानं दीनं विलोकय विभो करुणानिधे माम्"। 2. स्थूलसूक्ष्म रूपदिंद अनादिकालदिंद अनुसरिसिबंदिरुव विपरीत ज्ञानक्कॆ कारणवाद प्रकृति संबंध. 3. कर्मलब्धवाद अचित्संबंध. 4. प्रपंच, जगत्तु, कृमिकीटादि ब्रह्मपर्यंत देव तिर्यक् मनुष्य मॊदलाद नानाविध प्राणिवर्गद उत्पत्ति जीवन निधन आया देशकालोचितवाद शरीर प्राप्ति मत्तु आया शरीरानुगुणवाद सुखि दुःखिगळ संवेदन मॊदलाद व्यापार प्रवाह. "असारं संसारं परिमुषितरत्नं त्रिभुवनम्" मालती० ५-३०। "संसारसिन्धावनुबिम्बमत्र जागर्ति जाने तव वैरसेनिः" नैष० ८-४६। "परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते" भर्तृ० १-२४। 5. (अद्वैतिगळ मत दल्लि) मिथ्याज्ञानदिंद उंटाद संस्कार रूपवाद वासने, तम्म तम्म अदृष्टदिंद उंटागुव पुनर्जन्म. ई क्लेशकरवाद संसारवे अज्ञान अविद्यॆ. "पुरुषः स्वर्गनरकमार्गयोः येन सरति स संसारः" स० द० सं०। ई अविद्यॆयिंद अहं कर्ता अहं भोक्ता अहं सुखी अहं दुःखी अहं जानामि इवे मॊदलाद अहंकार ममकारगळिंद जीवात्मनु कर्तृत्व भोक्तृत्वादि धर्मगळुळ्ळवनॆंदु तिळियुत्तानॆ. "अहं कर्ता सुखी दुःखी कृशः स्थूलेति या मतिः। सा चाहंकारकर्तृत्वात् आत्मन्यारोप्यते जनैः। तायि तंदॆ सुहृत्तु सहोदररु पत्नि इवरॆल्लर संबंधदिंद संतोषपडुत्त उत्तरक्षणदल्लॆ ई संसारसागरदिंद उत्तीर्णनागलु साध्य

ವಿಲ್ಲದೆ ಮರುಗುತ್ತ ಅಪಾರ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಈ ಭವಸಾಗರ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಜೀವನು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಇದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವನು. "पितृमातृसुहृद्भ्रातृकलत्रादिक्षतेन च। हृष्टोऽसक्तत्तथा दैन्यमश्रुपूर्णाननो गतः। एवं संसारचक्रेऽस्मिन् भ्रमता तात संकटे। ज्ञानमेतन्मया प्राप्तं मोक्षसंप्राप्तिकारणम्" मार्क०। "अस्माद्विजायते विश्वमत्रैव परिलीयते। अमायी मायया बद्धः करोति विविधास्तनूः" कूर्मपु०। 6. (द्वैतमतದಲ್ಲಿ) ಭೂತ ಸಬಂಧವೇ ಸಂಸಾರ. "भूतबन्धस्तु संसारो मुक्तिस्तेभ्यो विमोचनम्" वराहपु०।

संसारगुरु ಸಂಸಾರಗುರು (पुं०) ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. संसारस्य गुरुः।

संसारचक्र ಸಂಸಾರಚಕ್ರ (न०) ಪುನರ್ಜನ್ಮ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವುದು ಮತ್ತು ಮೃತಿ ಹೊಂದುವುದು.

संसारमार्ग ಸಂಸಾರಮಾರ್ಗ (पुं०) ಯೋನಿ, ಜೀವನು ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರುವ ಮಾರ್ಗ. संसारस्य मार्गः।

संसारमोक्षण ಸಂಸಾರಮೋಕ್ಷಣ (न०) 1. ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. संसारस्य मोक्षणम्। (वि०) 2. ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವ. संसारस्य मोक्षणं यस्मात्।

संसारिन् ಸಂಸಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮನುಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಹಸ್ತ ಪಾದಾದಿ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳು. 2. ಜನನ ಮರಣಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ ಪುತ್ರಕಳತ್ರಾದಿ ಸಹಿತನಾದ ಮನುಷ್ಯ, -प्राणि. संसारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು. 4. ಜೀವಾತ್ಮ.

संसिद्ध ಸಂಸಿದ್ಧ (वि०) 1. ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದವನು, ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆದವನು. 2. ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. सम् + षिध् (संराद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)।

संसिद्धि ಸಂಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸ್ವಭಾವ. सम्+षिध् (संराद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ, ಪರಮಸಿದ್ಧಿ. "मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम्। नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः" गीता ८-१५। 3. ಪ್ರಯೋಜನ, ಫಲ. "स्वानुष्ठितस्य धर्मस्य संसिद्धिर्हरितोषणम्" भाग० १-२-१३। 4. ಉದ್ಧತಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಕೋಪಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು. "संसिद्धिः प्रकृतौ सिद्धौ मदोग्रायामपि स्त्रियाम्" मेदि०।

संसूचन ಸಂಸೂಚನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೂಚಿಸುವುದು, ತಿಳಿಸುವುದು. 2. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು, ಸುಳಿವು ಕೊಡುವುದು. सम् + सूच (पैशुन्ये) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

संसूचयत् ಸಂಸೂಚಯತ್ (वि०) ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸುಳಿವು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. सम्+सूच (पैशुन्ये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

संसूचयमान ಸಂಸೂಚ್ಯಮಾನ (वि०) ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಯುಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಸುಳಿವು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. सम् + सूच (पैशुन्ये) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

संसृति ಸಂಸೃತಿ (स्त्री०) ಸಂಸಾರ, ಜನ್ಮ ಮರಣ ರೂಪವಾದ ಪ್ರವಾಹ, ಪುಣ್ಯಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳ ಫಲವಾದ ಪುನರ್ಜನ್ಮ. सम् + सृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಮುಂತಾದ "संसार" ಪದದ ಅರ್ಥ.

संसृष्ट ಸಂಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಸ್ತಿಯ ಪಾಲನ್ನು ಪಡೆದು ಮತ್ತೆ ತಂದೆ ಸಹೋದರ ಪಿತೃವ್ಯ (ತಂದೆಯ ಸಹೋದರ) ಇವರೊಡನೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಇರುವವನು. "विभक्तो यः पुनः पित्रा भ्रात्रा चैकत्र संस्थितः। पित्र्येणाथवा प्रीत्या स तु संसृष्ट उच्यते"। 2. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. 3. ವಾಂತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧನಾದವನು. सम्+सृज (विसर्ग) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 4. ಸಂಸರ್ಗ. 5. ಬೆರೆತಿರುವ, ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ಅಥವಾ ವಸ್ತುಗಳೊಡನೆ ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ. "श्मश्रूयमाणे मधुजालके तरोर्गजेन गण्डं कषता विधूनिते। क्षुद्राभिरक्षुद्रतराभिराकुलं विदश्यमानेन जनेन दृश्यते" ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರವು ಉಪಮಾಲಂಕಾರದೊಡನೆ ಸಂಸೃಷ್ಟ.

संसृष्टि ಸಂಸೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. सम् + सृज (विसर्ग) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳ ಬೆರಕೆ, ಮಿಶ್ರಣ. "विपुलकमपि यौवनोद्धतानां घनपुलकोदयकोमलं चकाशे। परिमलितमपि प्रियैः प्रकामं कुचयुगमुज्वलमेव कामिनीनाम्" ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿರೋಧಾಭಾಸಾಲಂಕಾರಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವುದರಿಂದ ಸಂಸೃಷ್ಟಿ.

संसृष्टिन् संसृष्टिन् (वि०) 1. मत्ते ऒट्टिगे सेरि कॊण्डिरुववनु, आस्तियु भागानंतर ऎल्लरॊडनॆ मत्ते ऒंदे कुटुंबक्के सेरिकॊण्डिरुववनु. 2. पालुदार, हिस्सॆदार.

संस्कर्तृ संस्कर्तृ (वि०) उपनयनादि संस्कारगळन्नु माडुवमनु. संस्करोति—सम् + डुकृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "एषा वसिष्ठशिष्याणां रघूणां वंशनन्दिनी। कष्टं सीतापि सुतयोः संस्कर्तारं न विन्दति" उ० रा० ७-१३।

संस्कार संस्कार (पुं०) 1. परिशुद्धवागि माडुवुदु, दोषवन्नु परिहरिसि शुद्धमाडुवुदु. सम् + डुकृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. मनुष्यनागि जनिसिद जीवात्मनिगॆ माडुव जातकर्म नामकरण मॊदलाद शुद्धि. "दिलीप-सूनुर्मणिराकरोद्ध्रुवः प्रयुक्तसंस्कार इवाधिकं बभौ" रघु० ३-१८। ई संस्कारगळु 16 विध. (1) गर्भाधानम् (2) पुंसवनम् (3) सीमन्तोन्नयनम् (4) जातकर्म (5) नामकरणम् (6) उपनिष्क्रमणम् (7) अन्नप्राशनम् (8) चौलम् (9) उपनयनम् (10)–(13) व्रतचतुष्टयम् (14) समावर्तनम् (15) विवाहः मत्तु (15) अन्त्येष्टिः। इवु षोडशकर्म (संस्कार) गळु. गर्भोत्पघातदिंद उंटाद दोषवन्नु ई समावर्तनान्तसंस्कारगळु परिहरिसि शुद्धमाडुवुवु. 3. (बौद्धमतदल्लि) राग द्वेष मोह धर्मगळु. 4. (वैशेषिक मतदल्लि) वेग भावना मत्तु स्थितिस्थापक ऎंब मूरु विध संस्कारगळु, 24 गुणगळल्लॊंदु. 5. (वैयाकरण मतदल्लि) व्याकरणदिंद उंटाद शब्दशुद्धि. "संस्कारवत्येव गिरा मनीषी तया स पूतश्च विभूषितश्च" कुमा० १-२८। 6. वस्तुगळिगॆ अतिशयाधान, हॆच्चु गुणवन्नुंटुमाडुवुदु. आभरणगळिगॆ मेरुगु कॊडुवुदु वस्त्रगळन्नु ऒगॆदु शुद्धमाडुवुदु कन्नडि मॊदलादुवुगळ कॊळॆ तॆगॆयुवुदु धान्यगळन्नु यागादिगळिगॆ योग्यवागुवंतॆ वैदिक मंत्रदिंद प्रोक्षिसुवुदु—इवु गुणाधायक संस्कारगळु. 7. (आलंकारिकरु) शास्त्राभ्यासदिंद उंटागुव व्युत्पत्ति. 8. कर्मद वासनॆ, जन्मांतर स्मृतियन्नु उंटुमाडुव वासनॆ. "फलानुमेयाः प्रारम्भाः संस्काराः प्राक्तना इव" रघु० १-२०। 9. स्मृतिशक्ति. 10. नैर्मल्य, शुद्धतॆ. 11. तापमॊदलादुवुगळिंद माडुव शरीरात्म शुद्धि.

संस्कारज संस्कारज (वि०) संस्कारदिंद उंटाद.

संस्कारपूत संस्कारपूत (वि०) गर्भाधान पुंसवन मॊदलाद कर्मगळिंद परिशुद्धनादवनु. संस्कारेण पूतः।

संस्कारहीन संस्कारहीन (वि०) 1. व्रात्य, गर्भाधानादि यावद संस्कारवू इल्लदवनु. 2. व्याकरण शुद्धियिल्लद. संस्कारेण हीनः रहितः। "संस्कारेण यथा हीनां वाचमर्थान्तरं गताम्"।

संस्कृत संस्कृत (न०) 1. देववाणि, देवभाषॆ. व्याकरण शास्त्रदिंद शुद्धवाद भाषॆ. व्याकरणानुशासनेन सम्यक कृतम्—सम्+डुकृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। संस्कृत भाषॆयु व्याकरण लक्षणदिंद कूडिरुवुदरिंद इदु संस्कृतवायितु. "संस्कृतं नाम दैवी वागन्वाख्याता महर्षिभिः" काव्या० १-३३। (वि०) 2. मंत्रदिंद शुद्धवागि माडल्पट्ट. "शुष्मणि प्रणयनादिसंस्कृते" माघ० १४-२२। 3. पाकमाडल्पट्ट, पाकादिगळिंद गुणाधिक्यवुंटु माडल्पट्ट. संस्कृतं भक्षाः (४-२-१६)। 4. कृत्रिमवाद, यावुदादरू वस्तुगळिंद तयारिसल्पट्ट. 5. प्रशस्तवाद. 6. अलंकरिसल्पट्ट. 7. विवाह मॊदलाद संस्कार हॊंदिदवनु, संसार धर्मवन्नु कैगॊंडवनु. 8. शुद्धनाद विद्यावंत, अज्ञानादि समस्त दोषगळन्नू तॊळिदु शुद्धनादवनु. "संस्कृतः कृत्रिमे शस्ते भूषितेष्वन्यलिंगकः। क्लीबे तु लक्षणोपेते" मेदि०। "संस्कृतं तु विभूषिते। कृत्रिमे लक्षणोपेते प्रशस्ते निर्मलीकृते" नानार्थर०।

संस्कृति संस्कृति (स्त्री०) 1. "संस्कार" पदद अर्थ. सम् + डुकृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. संप्रदाय, पद्धति, अवरवरिगॆ सेरिद आचार, –व्यवहार, आहार आचार वेष व्यवहार नडतॆ मुंतादद संप्रदाय. इवु देश देशक्कू ऒंदॊंदु समाजक्कू भिन्न भिन्नवागिवॆ. संस्कृति देश देशक्कू ऒंदॊंदु समाजक्कू भिन्न भिन्नवागिद्दरू ऎल्ल देशगळ ऐकतॆगू समाजद जीवनविकासक्कू धर्म श्रद्धॆ नीति निष्ठॆ सत्य

ಭೂತದಯೆ ದೈವಭಕ್ತಿ ಗುರುಭಕ್ತಿ ಮಾತಾಪಿತೃಭಕ್ತಿ ವಿನಯ ಇವು ಸಮಾನವಾದುವು. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಜೀವನದ ಒಂದು ವಿಧಾನ. ಇದು ನಮ್ಮ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ನಮ್ಮ ದೇಹದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಆಹಾರವು ಆಧಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಅಂತರಂಗದ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಇವು ಜೀವಾತುಗಳಾಗಿರುವುವು. ಈ ಅಂತರಂಗ ಶುದ್ಧಿಯು ಇಂದು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶೂನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯು ಇಂದು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿದೆ.

संस्तर ಸಂಸ್ತರ (ಪುಂ) 1. ಶಯ್ಯೆ, ಹಾಸಿಗೆ. 2. ಯಜ್ಞ.

संस्तव ಸಂಸ್ತವ (ಪುಂ) 1. ಪರಿಚಯ, ಅನೇಕ ಸಲ ನೋಡಿದ ಗುರುತು. सम्+स्तु (स्तुतौ) "अप्" (३-३-५७)। "श्रुतिः श्रयत्युन्मदहंसनिःस्वनं गुणाः प्रियत्वेऽधिकृता न संस्तवः" किरा० ४-२५। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಗಳುವುದು, ಸರಿಯಾದ ಹೊಗಳಿಕೆ. "सभाजयित्वा परया भक्त्या गृणत संस्तवैः" भाग० ११-१३-४१।

संस्तवान ಸಂಸ್ತವಾನ (ಪುಂ) 1. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಗಾನ ಮಾಡುವ ಉದ್ಗಾತೃ. सम् + स्तु (स्तुतौ) "आनच्" (उ० २-८९)। 2. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. (ವಿ) 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಗಳುವವನು. 4. ವಾಗ್ಮಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು.

संस्ताव ಸಂಸ್ತಾವ (ಪುಂ) 1. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮವೇದಿಗಳು ಗಾನಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. समेत्य स्तुवन्त्यत्र देशे छन्दोगाः — सम् + स्तु (स्तुतौ) "घञ्" (३-३-३१)। 2. ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. "संस्तावमिव शृण्वन्तः छन्दोगानां महाध्वरे" भट्टि० ७-३९।

संस्तुत ಸಂಸ್ತುತ (ವಿ) 1. ಪರಿಚಿತವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ. सम्+स्तु (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनेकशः संस्तुतमप्यनल्पाः नवं नवं प्रीतिरहो करोति" माघ० ३-३१। 2. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मुनिभिः संस्तुता भूमौ संभविष्याम्ययोनिजा"।

संस्तूयमान ಸಂಸ್ತೂಯಮಾನ (ವಿ) ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. सम् + स्तु (स्तुतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

संस्त्याय ಸಂಸ್ತ್ಯಾಯ (ನ) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. सम्+स्त्यै (शब्दसंघातयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। "संस्तुत-प्रदेशदर्शनासहिष्णोः माधवस्य संस्त्यायं परित्यज्य सह सुहृद्गणेन" मालती० १। (पुं) 2. ಹರಡುವುದು, ಪ್ರಸರಿಸುವುದು. 3. ಸನ್ನಿವೇಶ, ನೆರೆಹೊರೆಯ ಪ್ರದೇಶ, ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಪ್ರದೇಶ. 4. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "संघाते सन्निवेशे च संस्त्यायः" अम०। "संस्त्यायः सन्निवेशे च संघाते विस्तृतावपि" मेदि०।

संस्थ ಸಂಸ್ಥ (ಪುಂ) 1. ಗೂಢಚಾರ. संतिष्ठते स्वपर-राष्ट्रेषु—सम्+स्था (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-३-३१)। "संस्थाः स्युः चारसंस्थित्यै दत्तदायाः शुभाशयाः" काम० नी०। 2. ಒಂದೇ ಕಡೆ ನಿಂತಿರುವವನು, ಎಲ್ಲೂ ಹೋಗದೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವವನು.

संस्था ಸಂಸ್ಥಾ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಮರ್ಯಾದೆ, ಗೌರವ, ನ್ಯಾಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. संतिष्ठतेऽनया — सम् + स्था (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "संस्था तु मर्यादा धारणा स्थितिः" अम०। 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. "स्वं विचिन्त्य च धनुर्दुरानमं पीडितो दुहितृशुल्कसंस्थया" रघु० ११-३८। 3. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಾಮ್ಯ. 4. ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಜೀವನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಉದ್ಯೋಗ, ಹವ್ಯಾಸ, ಕೆಲಸ, ವೃತ್ತಿ. "सर्वेषां स तु नामानि कर्माणि च पृथक् पृथक्। वेदशब्देभ्य एवादौ पृथक्संस्थाश्च निर्ममे" मनु० १-२१। 5. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ, ಅಂತ್ಯ. 6. ಚತುರ್ವಿಧ ಪ್ರಳಯಗಳು. "नैमित्तिकः प्राकृतिको नित्य आत्यन्तिको लयः। संस्थेति कविभिः प्रोक्तश्चतुर्धास्य स्वभावतः"। 7. ಒಂದು ಯಾಗ. 8. ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ, ಪ್ರಳಯ. 9. ಮೃತ್ಯು, ನಿಧನ. 10. ನಾಶ. 11. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. 12. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ, ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. 13. ಆಕಾರ. "संस्थश्चरेऽवस्थिते स्त्री स्थितौ सादृश्यनाशयोः" मेदि०। "संस्था स्थितौ व्यवस्थायां समाध्याकार-मृत्युषु" नानार्थर०।

संस्थान ಸಂಸ್ಥಾನ (ನ) 1. ಆಕಾರ, ರೂಪ. सम्+स्था (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्त्रीसंस्थानं चाप्सरस्तीर्थमाराद्दुत्क्षिप्यैनां ज्योतिरेकं जगाम" शाकु० ५-३०। 2. ಸನ್ನಿವೇಶ, ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ. "भर्तारं लङ्घयेद्या तु स्त्री ज्ञातिगुणदर्पिता। तां श्वभिः खादयेद्राजा संस्थाने बहुसंस्थिते" मनु० ८-३७१। 3. ಚತುಷ್ಪಥ, ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಚೌಕ. 4. ವ್ಯವಸ್ಥೆ. 5. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. 6. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 7. ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. 8. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು, ಸಮೂಹ.

संस्थापक ಸಂಸ್ಥಾಪಕ (ವಿ೦) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡುವವನು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವವನು. 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. सम्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

संस्थापन ಸಂಸ್ಥಾಪನ (ನ೦) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡುವುದು, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. सम् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्। धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे" गीता ४-८। 2. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸುವುದು, ವಿಧಿಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. "पञ्चरात्रे पञ्चरात्रे पक्षे पक्षेऽथवा गते। कुर्वीत चैषां प्रत्यक्षमघसंस्थापनं नृपः" मनु० ८-४०२। 3. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಇಡುವುದು. **–स्थापना –स्थापना**. सम् + ष्ठा + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। ಚಿತ್ತಶಾಂತಿಯ ಉಪಾಯ, ಮನಸ್ಸಿನ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನ. "संस्थापना प्रियतमा विरहातुराणाम्" मृच्छ० ३-३।

संस्थापनीय ಸಂಸ್ಥಾಪನೀಯ (ವಿ೦) 1. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಡಬೇಕಾದ. 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. सम्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–स्थापयितव्यः –स्थापयितव्यः**.

संस्थापयत् ಸಂಸ್ಥಾಪಯತ್ (ವಿ೦) ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "शतृ" (३-[illegible]४)। "संस्थापयन्तं नियमेन धर्मं धर्मं परं वेदविदा[illegible]विदुस्त्वाम्" याद० २०-८४।

संस्थापित ಸಂಸ್ಥಾಪಿತ (ವಿ೦)1. ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

संस्थित ಸಂಸ್ಥಿತ (ವಿ೦) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ. 2. ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ. सम् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "आच्छादितायत दिगम्बरमुच्चकैर्गामाक्रम्य संस्थितमुदग्रविशालभृङ्गम्" माघ० ४-११। 3. ಮೃತನಾದ, ನಿಧನಹೊಂದಿದ. "संस्थितस्यानपत्यस्य सगोत्रात्पुत्रमाहरेत्। तत्र यद्विक्थजातं स्यात् तत्तस्मिन् प्रतिपादयेत्" मनु० ९-१९०। 4. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದಿದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ. "क्व नु खलु संस्थिते कर्मणि सदस्यैरनुज्ञातः श्रमक्लान्तमात्मानं विनोदयामि" शाकु० ३।

संस्थिति ಸಂಸ್ಥಿತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ. सम्यक् तिष्ठत्यत्र—सम्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९५)। 2. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. "यथा नदीनदाः सर्वे सागरे यान्ति संस्थितिम्। तथैवाश्रमिणः सर्वे गृहस्थं यान्ति संस्थितिम्" मनु० ६-९०। 3. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. 4. ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಳಯ. 5. ಜೀವನದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. 6. ಸನ್ನಿವೇಶ, ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಪ್ರದೇಶ. 7. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. 8. ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. 9. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು, ನಿರಂತರವಾಗಿರುವುದು. "धर्मार्थकाममोक्षाणां प्राणाः संस्थितिहेतवः। तान्निघ्नता किं न हतं रक्षता किं न रक्षितम्" हितो० १-४३।

संस्पर्श ಸಂಸ್ಪರ್ಶ (ಪುಂ೦) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಟ್ಟುವುದು, ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡುವುದು. सम् + स्पृश (संस्पर्शने) "घञ्" (३-३-१६)। "संस्पर्शप्रभवसुखोपचीयमाने सर्वाङ्गे करतललग्नवल्लभायाः" माघ० ८-६।

संस्पर्शा ಸಂಸ್ಪರ್ಶಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸಾರಣೆ ಗಿಡ, ಮುಳ್ಳಗಸೆ ಗಿಡ. सम्यक् स्पृशति—स्पृश (संस्पर्शने) "घञ्" (३-३-१६)।

संस्पृशत् ಸಂಸ್ಪೃಶತ್ (ವಿ೦) ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. सम् + स्पृश (संस्पर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)।

संस्पृष्ट ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟ (ವಿ೦) 1. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सम्+स्पृश (संस्पर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया" शाकु० ४-५। 2. ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರಕೆಯಾದ.

संस्फोट ಸಂಸ್ಫೋಟ (ಪುಂ೦) ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. सम् + स्फुटिर् (विशरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

संस्मरण ಸಂಸ್ಮರಣ (ನ೦) ನೆನೆಯುವುದು, ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. सम् + स्मृ (आध्याने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

संस्मरणीय ಸಂಸ್ಮರಣೀಯ (ವಿ೦) 1. ನೆನೆಯಲ್ಪಡಂವ; सम् + स्मृ (आध्याने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ನೆನೆಯಬೇಕಾದ. 3. ನೆನೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तव्यः"। **–स्मर्तव्यः –स्मर्तव्यः**.

संस्मरत् सं०स्मरत् (वि०) ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. सम्+स्मृ (आध्याने) "शतृ" (३-२-१२४)।

संस्मारण सं०स्मारण (न०) ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಡುವುದು, ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು. सम्+स्मृ (आध्याने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

संस्मृति सं०स्मृति (स्त्री०) ನೆನಪು, ಜ್ಞಾಪಕ, ಸ್ಮರಣೆ. सम्+स्मृ (आध्याने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "रागिणापि विहिता तव भक्त्या संस्मृतिर्भव भवत्यभवाय" किरा० १८-२७।

संहत सं०हत (वि०) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಭದ್ರವಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. संहन्यते स्म—सम्+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। "संहतस्तनतिरस्कृतदृष्टिर्भ्रष्टमेव न दुकूलमपश्यत्" माघ० १०-७३। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತಿರುವ, ಜೊತೆಗೂಡಿರುವ, ಒಡಗೂಡಿರುವ. "संहतास्तु हरन्त्येते मम जालं विहङ्गमाः" हितो० १-३७। 3. ಪರಸ್ಪರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಐಕಮತ್ಯದಿಂದಿರುವ. "नसंहतास्तस्य नभिन्नवृत्तयः प्रियाणि वाञ्छन्त्यसुभिः समीहितुम्" किरा० १-११। 4. ದೃಢವಾಗಿರುವ, ಭದ್ರವಾಗಿರುವ, ಬಲವಾಗಿರುವ, ಅಭೇದ್ಯವಾದ. "बहिरभिहतमद्रेः संहतं कन्दरान्तर्गतमपि तिमिरौघं घर्मभानुर्भिनत्ति" माघ० ११-५८। 5. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. 6. ಚೆನ್ನಾಗಿ (ಬಲವಾಗಿ) ಹೊಡೆದು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ.

संहतजानुक सं०हतजानुक (वि०) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗುಲುವ ಮೊಣಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. संहते जानुनी यस्य। स्वार्थे "कन्"।

संहतल सं०हतल (पुं०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಎರಡು ಅಂಗೈಗಳು. संहतं संघट्टं परस्परमेलनं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)।

संहति सं०हति (स्त्री०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. सम्+हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। "वंशध्वजैर्जलदसंहतिमुल्लिखन्त्यः" माघ० ५-२०। 2. ರಾಶಿ. "विकचकिंशुकसंहतिरुच्चकैरुदवहद्दवह्व्यवहश्रियम्" माघ० ६-२१। "सृजन्तमाजाविषुसंहतीर्वः" किरा० ३-२०। 3. ಸಾಂದ್ರತೆ, ದಟ್ಟವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. "नवस्य बालारुणबभ्रु वल्कलं पयोधरोत्सेधविशीर्ण-संहति" कुमा० ५-८। 4. ಒಗ್ಗಟ್ಟು, ಐಕಮತ್ಯದಿಂದಿರುವ ಜನರ ಗುಂಪು. "अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः कार्यसाधिका" हितो० १-३५। 5. ದೊಡ್ಡ ಗುಂಪು, ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಸಮೂಹ. "गुरुतां नयन्ति हि गुणा न संहतिः" किरा० १२-१०।

संहनन सं०हनन (न०) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ. संहन्यन्तेऽस्मिन् भूतानि—सम्+हन (हिंसागत्योः) "ल्युट्" (३-३-११७)। "अमृताऽमातजीमूतस्निग्धसंहननस्य ते" म० वी० २-४६। (वि०) 2. ಕಠಿನವಾದ. "शीतोष्णवातवर्षेषु वृष इवानावृताङ्गः पीनः संहननाङ्गः" भाग० ५-९-१०।

संहरत् सं०हरत् (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. सम्+हृ (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "संहरन् हर इति श्रितस्तमस्त्रैधमेव भजति त्रिभिर्गुणैः" माघ० १४-६१।

संहर्तृ सं०हर्तृ (वि०) ಸಂಹಾರಮಾಡುವವನು, ಕೊಲ್ಲುವವನು. सम्+हृ (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

संहर्ष सं०हर्ष (पुं०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತೋಷ. सम्+हृष (हृष्टौ) "घञ्" (३-३-१८)। "संहर्षादलिविरुतैरितीव गायल्लोलोर्मौ पयसि महोत्पलं ननर्त" माघ० ८-२३। 2. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ಪೈಪೋಟಿ. 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 4. ರೋಮಾಂಚ, ಭಯ ಅಥವಾ ಛಳಿಯಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಮುಳ್ಳೇಳುವುದು. "संहर्षस्तु प्रमोदेऽपि स्पर्धायां च प्रभञ्जने" मेदि०।

संहात सं०हात (पुं०) 21 ವಿಧ ನರಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. "संहातं च सकाकोलं कुड्मलं प्रतिमूर्तकम्" मनु० ४-८९।

संहार सं०हार (पुं०) 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು. सम्+हृ (हरणे) "घञ्" (३-३-१२२)। "देवि एष ते मूर्धजानां संहारोऽभिनन्दितो नभस्तलचारिणा सिद्धजनेन" वेणी० ६। 2. ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡುವುದು, ಸಂಗ್ರಹಮಾಡುವುದು. 3. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "संमोहनं नाम सखे ममास्त्रं प्रयोगसंहारविभक्तमन्त्रम्" रघु० ५-५७। 4. ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. 5. ಒಂದು ನರಕ. 6. ಮುಂಗಿಸುವುದು, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು.

संहारक सं०हारक (वि०) 1. ಸಂಗ್ರಹಮಾಡುವವನು, ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡುವವನು. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು.

संहित सं॰हित (वि॰) 1. सेरिसि इडल्पट्ट, (धनुस्सिगे) ऐरिसल्पट्ट. सम्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "संजहार सहसा परिरब्धप्रेयसीषु विरहव्य विरोधम्। संहितं रतिपतिः स्मितभिन्नक्रोधमाषु तरुणेषु महेषुम्" माघ॰ १०-४४। 2. युक्त, संपन्न, ऒडगूडिरुव, जॊतेयल्लिरुव. 3. इड ल्पट्ट, इरिसल्पट्ट. 4. जोडिसल्पट्ट, कूडिस ल्पट्ट.

संहिता सं॰हिता (स्त्री॰) 1. वर्णगळिगे अतिशयवाद सामीप्य, अक्षरगळन्नु निरंतरवागि उच्चरिसुवुदु, मध्ये व्यवधानविल्लदे अर्थवत्तादा पदगळ उच्चारणे. "परः संनिकर्षः संहिता" पा॰ सू॰ १-४-१०९। वर्णानामतिशयितः संनिधिः संहिता सि॰ कौ॰। 2. मनु मॊदलादवरिंद रचितवाद स्मृति (धर्मशास्त्र), मनुसंहिते मॊदलादुवु. मनुधर्मसंहिता।

संहृत सं॰हृत (वि॰) अनेकरिंद करेयल्पट्ट. सम्+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तः" (३-२-१०२)।

संहृति सं॰हृति (स्त्री॰) अनेकरु सेरि करेयुवुदु. सम् + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तिन्" (३-३-९४)।

संहृत सं॰हृत (वि॰) 1. हिंदक्के तॆगॆदुकॊळ्ळल्पट्ट, हिंदक्के ऎळॆदुकॊळ्ळल्पट्ट. सम् + हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभिमुखे मयि संहृतमीक्षणम्" शाकु॰ २-११। 2. हिंदक्के बरमाडिकॊळ्ळल्पट्ट, उपसंहरिसल्पट्ट (प्रयोगिसल्पट्ट बाण). 3. संग्रहिसल्पट्ट, कडमॆमाडल्पट्ट, संक्षेपमाडल्पट्ट. 4. संहारमाडल्पट्ट, नाशपडिसल्पट्ट. 5. मुगिसल्पट्ट, समाप्तिगॊळिसल्पट्ट. 6. दमन माडल्पट्ट, निग्रहिसल्पट्ट.

संहृति सं॰हृति (स्त्री॰) 1. संग्रहमाडुवुदु, संक्षेपमाडुवुदु. सम् + हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. दमनमाडुवुदु, हतॊटियल्लिडुवुदु. 3. नाशपडिसुवुदु, संहरिसुवुदु. 4. हिंदक्के तॆगॆदुकॊळ्ळुवुदु.

संहृष्ट सं॰हृष्ट (वि॰) संतोषपट्टवनु. सम्+हृष (हृष्टौ) "क्तः" (३-४-७२)।

संह्लाद सं॰ह्लाद (पुं॰) शब्द, ध्वनि, सद्दु. सम्+ह्लाद (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)।

सकर स॰कर (वि॰) 1. किरणदिंद कूडिद, किरणसहित वाद. करेण सह वर्तते। 2. हस्तगळिंद कूडिद. 3. सॊंडलिनिंद कूडिद.

सकरुण स॰करुण (वि॰) दयॆयिंद कूडिद. करुणया सह वर्तते।

सकर्मक स॰कर्मक (पुं॰) कर्मसहितवाद धातु, कर्मपदद अपेक्षॆयुळ्ळ धातु, कर्मदल्लि संबंध हॊंदुव धातु, कर्मपदद विवक्षॆयिरुव धातु. कर्मणा सह वर्तते। धातुगळल्लि कॆलवक्कॆ कर्मपदविरुवुदिल्ल. कॆलवक्कॆ कर्मपदविवक्षॆयिरुवुदिल्ल. अवु अकर्मक धातुगळु. आस्ते शेते इत्यादि. कर्मपदद संबंधवन्नु अपेक्षिसुव धातुगळु सकर्मक. पश्यति पिबति इत्यादि.

सकल स॰कल (वि॰) 1. कलॆगळिंद कूडिद. कलाभिः सह वर्तते। 2. समस्त, ऎल्ल, संपूर्णवाद. "सकलैर्वपुः सकलदोषसमुदितमिदं गुणैस्तव" माघ॰ १५-३२। "स्पर्शमाप सकलेन तलेन" माघ॰ १०-६५। 3. चतुःषष्टि (64) कलॆ (विद्यॆ) गळिंद कूडिद. 4. अस्पष्ट मधुर शब्ददिंद कूडिद.

सकाम स॰काम (वि॰) 1. ऎल्ला इष्टार्थगळन्नू पडॆदिरुववनु. कामेन सह वर्तते। "काम इदानीं सकामो भवतु, येनासत्यसन्धे जने शून्यहृदया सखी पदं कारिता" शाकु॰ ४। 2. विषयाभिलाषॆयुळ्ळवनु, कामासक्तियुळ्ळवनु, कामतृष्णॆयुळ्ळवनु. (अव्य॰) 3. संतुष्टनागि, तृप्तिहॊंदिदवनागि.

सकाश स॰काश (पुं॰) 1. समीप, हत्तिर. काशेन प्रकाशन सह वर्तते। (वि॰) 2. सदृश, समान. "सकाशः सदृशेऽन्तिके" विश्व॰।

सकुल स॰कुल (पुं॰) 1. बंधु, नॆंट. (वि॰) 2. ऒंदे वंशदल्लि हुट्टिदवनु, ऒंदे वंशक्कॆ सेरिदवनु. समानं कुलं यस्य।

सकुल्य स॰कुल्य (वि॰) 1. समान वंशदल्लि हुट्टिदवनु. समाने कुले भवः "यत्" (५-३-५४)। 2. ऒंदे कुटुंबक्कॆ सेरिदवनु.

सकृत् स॰कृत् (अव्य॰) 1. ऒंदु सल, ऒम्मॆ. एक "सुच्" (५-४-१९)। सकृत् आदेशश्च। "सकृदंशो निपतति सकृत् कन्या प्रदीयते। सकृदाह ददानीति

त्रीण्येतानि सतां सकृत्" मनु० ९-४७। "भानुः सकृद्युक्ततुरङ्ग एव" शाकु० ५-४। 2. ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ. 3. ಸಂಗಡ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ. "सकृत्सहैकवारे स्यात्" अम०।

सकृत्प्रज सकृत्प्रज (पुं०) ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. सकृत् प्रजाऽस्य।

सकृत्फला सकृत्फला (स्त्री०) ಕದಳೀ ವೃಕ್ಷ, ಬಾಳೆ ಗಿಡ. सकृदेव फलानि अस्याः।

सकृद्गर्भ सकृद्गर्भ (पुं०) 1. ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಅಶ್ವದಿಂದ ಗರ್ದಭಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ. सकृत् गर्भो यस्य। (स्त्री०) 2. -गर्भा -गर्भा. ಒಂದು ಸಲ ಮಾತ್ರ ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು.

सक्त सक्त (वि०) 1. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "श्लक्ष्णं यत्परिहितमेतयोः किलान्तर्धानार्थं तदुदकसेकसक्तमूर्वोः" माघ० ८-६५। "सक्ताङ्गुलिः सायकपुङ्ख एव" रघु० २-३१। 2. ಆಸಕ್ತ, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ, ತದೇಕಧ್ಯಾನವುಳ್ಳ. 3. ನಾಟಿರುವ, ನೆಟ್ಟಿರುವ (ನೋಟ). "रश्मिष्विवादाय नगेन्द्रसक्तां निवर्तयामास नृपस्य दृष्टिम्" रघु० २-२८।

सक्ति सक्ति (स्त्री०) 1. ಆಸಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ. सम् + षञ्ज (सङ्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ, ಒಲವು. "रागीव सक्तिमधिकां विषयेषु वायुः" माघ० ४-६१। 3. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಯೋಗ, ಸೇರಿಕೆ. "सक्ति जवादपनयत्यनिले लतानां वैरोचनैर्द्विगुणिताः सहसा मयूखैः" किरा० ५-४६।

सक्तु सक्तु (पुं० ब० व०) ಪುರಿಹಿಟ್ಟು. सच्यते — षच (समवाये) "तुन्" (उ० १-६९)। "भ्रष्टा यवाः पुनर्धाना धानाचूर्णं तु सक्तवः" हेम०।

सक्तुफला सक्तुफला (स्त्री०) ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ. सक्तुवत् फलमस्याः। "शमी सक्तुफला शिवा" अम०।

सक्थि सक्थि (न०) 1. ತೊಡೆ. सज्यते — षञ्ज (सङ्गे) "क्थिन्" (उ० ३-१५४)। "नृणां पदे स्थिता लक्ष्मीः निलयं संप्रयच्छति। सक्थ्नोश्च संस्थिता वस्त्रं तथा नानाविधं वसु" मार्क०। 2. ರಥದ ಮೂಕಿ ಮರ.

सखि सखि (पुं०) ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ. समानः ख्यायते—ख्या (प्रकथने) "इण्" यलोपश्च। स इत्यादेशश्च (उ० ४-१३६)। सखा सखायौ सखायः। "सखा यदस्मै किल भीमसंज्ञया स यक्षसख्याधिगतं ददौ भवः" नैष० १६-१६। सखि ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ "टच्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಅಕಾರಾಂತವಾಗುವುದು. वायुसखः .वनितासखः श्यम्बकसखः ಇತ್ಯಾದಿ.

सखी सखी (स्त्री०) ಗೆಳತಿ. सखि "ङीष्" (४-१-६२)। "इति संप्रधार्य रमणाय वधूविहितागसेऽपि विससर्ज सखीम्" माघ० ९-६०।

सख्य सख्य (न०) ಸ್ನೇಹ, ಮಿತ್ರತ್ವ, ಸೌಹಾರ್ದ. सख्युर्भावः कर्म वा—सखि "यः" (५-१-१२६)। "गुणानुरागादिव सख्यमीयिवान्न बाधतेऽस्य त्रिगणः परस्परम्" किरा० १-११। "स्थाने विधोर्वा मदनस्य सख्यम्" नैष० २२-८७।

सगन्ध सगंध (पुं०) 1. ಬಂಧು, ಜ್ಞಾತಿ, ನೆಂಟ. (वि०) 2. ಸಮಾನ ಗಂಧವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ. समानो गन्धो यस्य। "तदा त्वमित्थं प्रहसितोऽसि—सर्वः सगन्धेषु विश्वसिति। ह्रावप्यत्रारण्यकौ" इति शाकु० ५। 3. ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सगर सगर (पुं०) ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಬಾಹುಕರಾಜನ ಪುತ್ರ. [ಇವನ ತಾಯಿಯಾದ ಯಾದವಿಗೆ ಅವಳ ಸವತಿಯು ವಿಷವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು. ಇವನು ಆ ವಿಷದೊಡನೆ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ (स+गर) ಸಗರನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಭಾರ್ಗವಮುನಿಯಿಂದ ಸಕಲ ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಕಲಿತು ಅವರಿಂದ ಆಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಪಡೆದನು. ಸಗರನಿಗೆ ಕೇಶಿನಿ ಮತ್ತು ಸುಮತಿಯೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪತ್ನಿಯರಿದ್ದರು. ಕೇಶಿನಿಗೆ ಅಸಮಂಜನೆಂಬ ಮಗನೂ ಸುಮತಿಗೆ 60000 ಮಕ್ಕಳೂ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯು 99 ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ನೂರನೇ ಯಾಗ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಆ ಯಾಗಾಶ್ವವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಪಾತಾಳಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿಟ್ಟನು. ಸಗರನ ಮಕ್ಕಳಾದ 60000 ಮಂದಿ ಪುತ್ರರೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಹುಡುಕಿ ಆಶ್ವವು ದೊರಕದಿದ್ದಾಗ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಗೆದು ಪಾತಾಳ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಶ್ವವನ್ನು ನೋಡಿ ಅದನ್ನು ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯೇ ಅಪಹರಿಸಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಋಷಿಯನ್ನು ಬಹಳ ನಿಂದಿಸಿದಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಲೇ ಭಸ್ಮವಾದರು. ಬಹಳ

ಕಾಲದ ನಂತರ ಈ ವಂಶದ ರಾಜನಾದ ಭಗೀರಥನು ಬಹಳ ಕಾಲ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ದೊರೆಕಿಸಿಕೊಟ್ಟನು.]

सगर्भ सगर्भ (पुं०) ಸಮಾನ (ಒಂದೇ) ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಸಹೋದರ, समानो गर्भो यस्य। "सह तनुजसगर्भप्रेष्यरक्षःसहस्रैः" म० वी० ६-२७।

सगर्भा सगर्भा (स्त्री०) ಗರ್ಭಧರಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು, ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸಿರಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. गर्भेण सह वर्तते।

सगर्भ्य सगर्भ्य (पुं०) ಸಮಾನ (ಒಂದೇ) ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಸಹೋದರ. समाने गर्भे भवः "यत्" (४-४-११४)।

सगोत्र सगोत्र (पुं०) 1. ಜ್ಞಾತಿ, ಒಂದೇ ಗೋತ್ರ (ಕುಲ) ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. समानं गोत्रं यस्य — समानस्य सः (६-३-८५)। "बन्धुभिरानीतामिमां स्मृतिशैथिल्यात् प्रत्यादिशन् अपराद्धोऽस्मि युष्मत्सगोत्रस्य कण्वस्य" शाकु० ७। (न०) 2. ಸಮಾನವಾದ ವಂಶ, ಒಂದೇ ಕುಲ. समानं गोत्रम्।

सग्धि सग्धि (स्त्री०) ಸಹಭೋಜನ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಊಟಮಾಡುವುದು. समाना ग्धिः। अद (भक्षणे) "क्विन्" (३-३-९४)। "घस्" (२-४-३९)। उपधालोपः (६-४-१००)। सलोपः (८-२-२६)। घस्य "सः" (८-४-५३)।

संकट संकटे (न०) 1. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿರುವ ಮಾರ್ಗ, ಕಿರಿದಾದ ದಾರಿ. सम् "कटच्" (५-२-९२)। 2. ಕಷ್ಟ, ಅಪಾಯದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. (वि०) 3. ಸಂಕುಚಿತವಾದ, ಕಿರಿದಾದ, ಬಿಗಿಯಾದ, ಗುತ್ತಾದ. 4. ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ, ದೋಷಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ, ದುಃಸಾಧ್ಯವಾದ. "सङ्कटा ह्याहिताग्नीनां प्रत्यवायैर्गृहस्थता" म० वी० ४-३३।

संकथन संकथन (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम्यक् कथनम्। "उपवासफलं नश्येत् दिवास्वप्नाक्षमैथुनात्। स्त्रीणां संप्रेक्षणात् स्पर्शात् ताभिः संकथनादपि"।

संकथा संकथा (स्त्री०) 1. ಸಂಭಾಷಣ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम्यक् कथा "संकथेच्छुरभिधातुमनीशा संमुखी न च बभूव दिदृक्षुः" माघ० १०-४१। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು.

संकर संकर (पुं०) 1. ಕಸ, ಪೊರಕೆಯಿಂದ ಗುಡಿಸಿದ ಕಸದ ರಾಶಿ. संकीर्यते — सम् + कृ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಮಿಶ್ರಣ. ಬೆರಕೆ. "संकरो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च" गीता १-४१। 3. (ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ಕಡೆ ಎರಡು ಅಲಂಕಾರಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಅಂಗಾಂಗಿಭಾವ (ಸಂಕರ). ಈ ಸಂಕರವು ಅಂಗಾಂಗಿ ಭಾವ, ಏಕಾಶ್ರಯ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಸಂದಿಗ್ಧತ್ವ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "अनुरागवती सन्ध्या दिवसस्तत्पुरःसरः। अहो दैवगतिश्चित्रा तथापि न समागमः" ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಯು ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿರುವುದು. "इदमाभाति गगने भिन्दानं सततं तमः। अमन्दनयनानन्दकरं मण्डलमेन्दवम्" ಇಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ ತುಲ್ಯ ಯೋಗಿತಾ ದೀಪಕ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರ ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಪ್ರಶಂಸಾ ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಲಂಕಾರಗಳೂ ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದೇಹ ಸಂಕರ.

सङ्कर्षण संकर्षण (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ. सम्यक् कर्षति — कृष (विलेखने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "गर्भसंकर्षणात्तं वै प्राहुः संकर्षणं भुवि" भाग० १०-२-१३। (न०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆಯುವುದು. सम्यक् कर्षणम्। 3. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುವುದು. 4. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವುದು.

सङ्कल संकल (पुं०) 1. ಕೂಡುವುದು. 2. ಕೂಡಹಾಕುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. सम् + कल (संख्याने) "घः" (३-३-१२५)। 3. ಸೇರಿಸುವುದು, ಸೇರಿಸಿ ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. 4. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು.

सङ्कलन संकलन (न०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದು. सम् + कल (संख्याने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕೂಡುವುದು, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು. 3. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಕೂಡಹಾಕುವುದು. 4. ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು. 5. ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. "परिमलोत्पीडसंकलनमसृणमांसलमलयमारुत ...." मालती० ३।

सङ्कलित संकलित (वि०) 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ರಾಶಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + कल (संख्याने) "कः" (३-२-१०२)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "संगूढः स्यात्संकलितः" अम०।

सङ्कल्प संकल्प (पुं०) 1. ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಬಯಸುವುದು, ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಇಚ್ಛಿಸುವುದು. सम्+कृप् (सामर्थ्ये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. "संकल्पमात्रोदितसिद्धयस्ते क्रान्ता यथा चेतसि विस्मयेन" रघु० १४-१७। 3. ಬುದ್ಧಿ. 4. ಪವಿತ್ರವಾದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, –ಹರಕೆ.

सङ्कल्पजन्मन् संकल्पजन्मन् (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. सङ्कल्पात् जन्मास्य। "दग्धोपि कामः सङ्कल्पजन्मा शर्वेण निर्मितः" कथास०।

सङ्कल्पयोनि संकल्पयोनि (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. "सङ्कल्पयोनेरभिमानभूतमात्मानमाधाय मधुर्जजृम्भे" कुमा० ३-२४।

सङ्कल्पित संकल्पित (वि०) 1. ಸಂಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+कृप् (सामर्थ्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। "संकल्पितं प्रथममेव मया तवार्थे भर्तारमात्मसदृशं सुकृतैर्गतासि" शाकु० ४-१२। 2. ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

सङ्कसुक संकसुक (वि०) 1. ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ಚಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. सङ्कसति — सम् + कस (गतौ) "उकन्" (उ० २-२१)। 2. ದುರ್ಬಲ, ಅಶಕ್ತ. 3. ದುಷ್ಟ, ನೀಚ. 4. ಅನಿಶ್ಚಿತ, ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದ. "सङ्कसुकोऽस्थिरे" अम०।

सङ्कार संकार (पुं०) 1. ಪೊರಕೆಯಿಂದ ಗುಡಿಸಿದ ಕಸದ ರಾಶಿ. 2. ಬೆಂಕಿ ಜ್ವಾಲೆಯ ಚಟ ಚಟ ಶಬ್ದ. "सङ्कारोऽग्निचटत्कारे सम्मार्जन्यवपुञ्जिते" मेदि०।

सङ्कारी संकारी (स्त्री०) ಸದ್ಯದಲ್ಲೇ ದೂಷಿತಳಾದ ಕನ್ಯೆ, ಆಗತಾನೆ ಅತ್ಯಾಚಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕನ್ಯೆ. "नवदूषितकन्यायां सङ्कारी पुनरुच्यते" मेदि०।

सङ्काश संकाश (वि०) 1. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. सम्यक् काशते — सम् + काशृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "आजगाम ततो देवीं धर्मो मन्त्रबलात्ततः। विमाने सूर्यसङ्काशे कुन्ती यत्र जपस्थिता" भा० आदि० १२९-१६। 2. ಹತ್ತಿರದ, ಸಮೀಪದ.

सङ्कुल संकुल (पुं०) ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕೊಳ್ಳಿ.

सङ्कीर्ण संकीर्ण (वि०) 1. ಸಂಕುಲವಾದ, ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿರುವ. सङ्कीर्यते — सम् + कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿಬಿಡವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ, ಸಾಂದ್ರವಾದ. "सङ्कीर्णकीचकवनस्खलितैकवालविच्छेदकातरधियश्चलितुं चमर्यः" माघ० ४-४३। 3. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪರಸ್ಪರ ಬೆರೆತಿರುವ ದೊಂಬಿಕಾಳಗ. "द्रोणः सङ्कीर्णयुद्धे च शिक्षयामास वीर्यवान्" भा० आदि० १४३-३८। 5. ವಿಜಾತೀಯವಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, –ಮಿಶ್ರವಾದ. 6. ಅಶುದ್ಧವಾದ. (पुं०) 7. ಮಿಶ್ರಜಾತಿ, ಸಂಕರಜಾತಿ. 8. (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಮಿಶ್ರರಾಗ. 9. ಅಂಗಾಂಗಿ ಭಾವ ಹೊಂದಿರುವ ಅಲಂಕಾರಗಳು.

सङ्कीर्तन संकीर्तन (न०) ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ತೋತ್ರ, ಭಗವನ್ನಾಮೋಚ್ಚಾರಣೆ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳ ಕೀರ್ತನೆ. सम्यक् कीर्तनम् — सम्+कृत (संशब्दने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सङ्कीर्तनध्वनिं श्रुत्वा ये च नृत्यन्ति मानवाः। तेषां पादरजःस्पर्शात् सद्यः पूता वसुन्धरा"।

सङ्कीर्तनीय संकीर्तनीय (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. सम्+कृत (संशब्दने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। –कीर्तितव्यः –कीर्तितव्यः.

सङ्कीर्तयत् संकीर्तयत् (वि०) ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಭಗವನ್ನಾಮೋಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम् + कृत (संशब्दने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्"। –कीर्तयमानः –कीर्तयमानः.

सङ्कीर्तित संकीर्तित (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + कृत (संशब्दने) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अज्ञानादथवा ज्ञानादुत्तमश्लोकनाम यत्। सङ्कीर्तितमघं पुंसो दहेदेधो यथाऽनलः" भाग० ६-२-१८।

सङ्कुचित संकुचित (वि०) 1. ವಿಕಸಿತವಾಗದಿರುವ, ಅರಳದಿರುವ. सम्+कुच (सङ्कोचने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ, ವಿಶಾಲವಲ್ಲದ, ಕಿರಿದಾಗಿರುವ. 3. ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವ, ಕ್ಷೀಣವಾಗಿರುವ. "लङ्घापतेः सङ्कुचितं यशो यत्" वि० दे० च०। 4. ಕುಗ್ಗಿರುವ, ಮುದುರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸುಕ್ಕುಹಿಡಿದಿರುವ. 5. ಮುಚ್ಚಿರುವ.

सङ्कुल संकुल (वि०) 1. ತುಂಬಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರೆದಿರುವ. सम्यक् कोलति — सम् + कुल (संस्त्याने

बन्धुषु च) "कः" (३-१-१३५)। "नक्षत्रताराग्रह-सङ्कुलापि ज्योतिष्मती चन्द्रमसैव रात्रिः" रघु० ६-२२। 2. व्याप्तवाद. "ततः सेनामुपादाय पाण्डुर्नाना-विधध्वजाम्। प्रभूतहस्त्यश्वयुतां पदातिरथसङ्कुलाम्" भा० आदि० १२२-२६। (न०) 3. युद्ध, कालग. 4. परस्पर विरुद्धवाद मातु. 5. अस्पष्टवाद मातु. "सङ्कुलं त्रिषु विस्पष्टवाचि व्याप्ते" मेदि०।

सङ्केत सं०केत (पुं०) 1. हस्त नेत्रादि व्यापार गळिंद अभिप्रायवन्नु सूचिसुवुदु, हस्त नेत्र मॊदलादुवुगळिंद माडुव संज्ञे. संकित्यतेऽनेन —सम् + कित (निवासे रोगापनयने च) "घञ्" (३-३-१२१)। "सङ्केतकालमनसं विटं ज्ञात्वा विदग्धया। हसन्नेत्रार्पिताकूतं लीलापद्मं निमीलितम्" सा० द०। 2. ई पदवन्नु ई अर्थदल्लि उपयोगिसबेकॆंब ईश्वरन इच्छे. ई पदक्कॆ इदे अर्थदल्लि प्रयोगवॆंब ईश्वरेच्छे. ईश्वरनु प्रतियॊंदु पदक्कू ंतह अर्थदल्लॆ प्रयोग वॆंदु नियमु माडिरुवुदु संकेत. ई संकेत वन्नु वृद्धर (हिरियर) व्यवहारगळिंद शिकियबेकु. [ई ईश्वर संकेतक्कॆ शक्तियॆंब संज्ञे. "शक्ति" पददल्लि नोडि.] 3. प्रणयिगळु (नायिका नायकरु) गॊत्ताद ऒंदु कडॆ सेरुव स्थळ. "कान्तार्थिनी त्वया याति सङ्केतं साभिसारिका" अम०। 4. ऒंदु कडॆ ऒट्टिगॆ सेरलु माडि कॊळ्ळुव ऒप्पंद, ऒट्टु सेरलु एर्पाडु, गॊत्तु पाडु.

सङ्कोच सं०कोच (पुं०) 1. किरिदागुवुदु, चिक्कदागुवुदु. सम् + कुच (सङ्कोचने) "घञ्" (३-३-१८)। "सङ्कोचमुच्छ्वसिव चक्रशैलः" यादं० १८-१२२। 2. ऒंदु जातिय मीनु. 3. मुच्चि कॊळ्ळुवुदु. 4. कडमॆयागुवुदु. 5. कुग्गुवुदु, मुदुरिकॊळ्ळुवुदु. (न०) 6. कुंकुम कॆसरि. "सङ्कोचो मीनभेदे स्यात् बन्धे क्लीबं तु कुङ्कुमे" मेदि०।

सङ्क्रन्दन सं०क्रंदन (पुं०) 1. इंद्र, सुरनायक. सङ्क्रन्दयति असुरान्—सम्+क्रदि (आह्वाने रोदने च)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "तामावसद्दशरथः सुरवन्दितेन सङ्क्रन्दनेन विहितासनसंविभागः" चं० रा०। (न०) 2. रॊदन, अळुवुदु. सम् + क्रदि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. शत्रुगळन्नु सदॆबडिदु अळुवंतॆ माडुववनु. शत्रुगळिगॆ संतापवुंटुमाडुववनु. "तस्य मौर्वीमपाकर्षन् शूरः संक्रन्दनो युधि" भा० विराट० ५-२६।

सङ्क्रम सं०क्रम (पुं०न०) 1. नदि कंदक कॊटॆ मॊदलादुवन्नु दाटलु साधनवाद कट्टॆ सेतुवॆ मुंतादुवु. सङ्क्रामत्यनेन — सम् + क्रमु (पादविक्षेपे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "सङ्क्रम-ध्वजयष्टीनां प्रतिमानां च भेदकः। प्रतिकुर्याच्च तत्सर्वं पञ्च दद्यात् शतानि च" मनु० ९-२८५। 2. ग्रहगळु राशियिंद राशिगॆ होगि सेरुवुदु, ग्रहगळ संचार. 3. कॊटॆयॊळगॆ प्रवेशिसुवुदु. सम् + क्रमु भावे "घञ्" (३-३-१८)। (पुं०) 4. संचरिसुवुदु. "सङ्क्रमःक्रमणे पुंसि न स्त्री स्याद्दुर्गसञ्चरे" मेदि०। 5. ऒंदु विषयवन्नु साधिसलु बेकाद उपाय. "वैश्वदेवान्तमापन्नः सोऽतिथिः स्वर्ग-सङ्क्रमः" पञ्चतं० ४-२। 6. सोपान.

सङ्क्रमण सं०क्रमण (न०) 1. ग्रहगळु राशियिंद राशिगॆ होगि सेरुवुदु. सम्यक् क्रमणम्। सम् + क्रमु (पादविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. गमन, संचार. 3. ऒट्टिगॆ होगुवुदु, एकाभिमुखवागि होगुवुदु. 4. दक्षिण अयन संक्रांति, कर्काटक संक्रांति. 5. ऒट्टिगॆ सेरुवुदु.

सङ्क्रान्त सं०क्रांत (वि०) 1. सेरिकॊंडिरुव, संबंध हॊंदिरुव. सम् + क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)। "पुत्रसङ्क्रान्तलक्ष्मीकैर्यद्वृद्धे-ष्वाकुभिर्धृतम्" उ० रा० १-२२। 2. संक्रांतियिंद कूडिद, संक्रमणविरुव (मास). संक्रमण विल्लद मासवु अधिकमास (मलमास). 3. वश पडिसिकॊंड, स्वाधीनक्कॆ तॆगॆदुकॊंड. 4. प्रतिबिंबितवाद, प्रतिफलिसिद. "रत्नस्तम्भेषु संक्रान्तप्रति-मास्ते चकाशिरे" माघ० २-४। 5. ऒळगॆ प्रवेशिसिद. (न०) 6. स्त्रीधन, हॆंगसिगॆ अवळ पतियिंद कॊडल्पट्ट धन.

सङ्क्रान्ति सं०क्रांति (स्त्री०) 1. ग्रहगळु राशियिंद राशिगॆ होगि सेरुवुदु. सम्+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)। रवियु मेषादि राशिगळल्लि संचरिसुव काल हन्नॆरडु तिंगळु. ई 12 तिंगळ

संक्रान्तिगळ विवर : मेष मत्तु तुलाराशि गळल्लि संचरिसुवाग अवुगळिगे विषुवत् एंदू कर्काटक मत्तु मकरराशिगळल्लि संचरिसुवाग दक्षिणायन मत्तु उत्तरायणगळिंदू मिथुन कन्या धनुस्सु मत्तु मीन संक्रान्तिगळिगे षडशीति यिंदू वृषभ वृश्चिक सिंह मत्तु कुंभराशि गळल्लिद्दाग ई संक्रान्तिगळिगे विष्णुपदियेंदू हेसरु. "मृगकर्कटसंक्रान्ती द्वे तूदग्दक्षिणायने। विषुवती तुलामेषे गोलमध्ये तथापरा:॥ धनुर्मिथुन-कन्यासु मीने च षडशीतय:। वृषवृश्चिकसिंहेषु कुम्भे विष्णुपदी स्मृता"॥ 2. इन्नॊंदु कडे संबंध हॊंदुवुदु, इन्नॊंदु वस्तुविनल्लि होगि सेरुवुदु. "शशंस य: पात्रगुणाद्गुणानां संक्रान्ति-माक्रान्तगुणातिरेकम्" माघ० ४-१६। 3. इन्नॊंदु कडे सेरिसुवुदु, इन्नॊंदरल्लि संबंधपडिसुवुदु. सम् + क्रमु + णिच् "क्तिन्" (३-३-१४)। "शिष्टा क्रिया कस्यचिदात्मसंस्था सङ्क्रान्तिरन्यस्य विशेषयुक्ता" माल० १-१६।

सङ्क्राम संक्रम (पुं०) 1. दुर्गसंचर, हॊळे कोटे कंदक मॊदलादुवन्नु दाटलु साधनवाद सेतुवे कट्टि मॊदलादुवु. सम् + क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. संचरिसुवुदु. भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. स्वाधीन पडिसिकॊळ्ळुवुदु.

सङ्क्रामत् संक्रामत् (वि०) 1. संचरिसुत्तिरुव. 2. दाटुत्तिरुव. सम्+क्रमु (पादविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. सेरिकॊळ्ळुत्तिरुव, संबंध हॊंदुत्तिरुव. 4. प्रतिबिंबिसुत्तिरुव, प्रतिफलिसुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-क्रामन्ती -क्रामंती.**

सङ्क्रमित संक्रमित (वि०) सेरिसल्पट्ट, संबंध कल्पिसल्पट्ट. सम्+क्रमु (पादविक्षेपे)+णिच् "क्त:" (३-२-१०२)।

सङ्क्रीडत् संक्रीडत् (वि०) 1. कलेतु आडुत्तिरुव. सम्+क्रीड् (विहारे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. शब्द माडुत्तिरुव, सद्दुमाडुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-क्रीडन्ती -क्रीडंती.** "सङ्क्रीडन्ती तेजिताश्वस्य रागादुद्यम्यारामग्रकायोत्थितस्य" माघ० १८-७।

सङ्क्रीडन संक्रीडन (न०) ऒट्टिगे कलेतु आटवाडुवुदु. सम्+क्रीड् (विहारे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सङ्क्रीडित संक्रीडित (न०) रथद शब्द, रथ ओडुवाग आगुव रटरट शब्द. सम्यक् क्रीडितम्। "रथाङ्गसङ्क्रीडितमश्वहेषा बृंहन्ति मत्तद्विपबृंहितानि" किरा० १६-८।

सङ्क्लेद संक्लेद (पुं०) तेव, ऒद्दे, आर्द्रवागिरुविके. सम्+क्लिद् (आर्द्रीभावे) "घञ्" (३-३-१८)।

सङ्क्षय संक्षय (पुं०) प्रळय, जगत्तिन नाश. सम् + क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)।

सङ्क्षिपत् संक्षिपत् (वि०) 1. संग्रहिसुत्तिरुव, संक्षेपमाडुत्तिरुव, कडमॆमाडुत्तिरुव. सम्+क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. एसेयुत्तिरुव.

सङ्क्षिप्त संक्षिप्त (वि०) 1. संग्रहिसल्पट्ट, संक्षेपवागि हेळल्पट्ट. सम् + क्षिप (प्रेरणे) "क्त:" (३-२-१०२)। "सङ्क्षिप्तस्याप्यतोऽस्यैव वाक्यस्यार्थ-गरीयस:। सुविस्तरतरा वाचो भाष्यभूता भवन्तु मे" माघ० २-२४। 2. कूडिहाकल्पट्ट, राशिहाकल्पट्ट. "आतपात्ययसङ्क्षिप्तनीवारासु निषादिभि:" रघु० १-५२। 3. एसेयल्पट्ट. सम् + क्षिप "क्त:"। 4. कडमॆ माडल्पट्ट, संकोच माडल्पट्ट, कुग्गिसल्पट्ट.

सङ्क्षिप्ति संक्षिप्ति (स्त्री०) 1. कडमॆ माडुवुदु, कुग्गिसुवुदु. सम्+क्षिप (प्रेरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. एसेयुवुदु, प्रयोगिसुवुदु. 3. संग्रह माडुवुदु, संक्षेपमाडुवुदु. 4. कूडिहाकुवुदु, राशिहाकुवुदु.

सङ्क्षेप संक्षेप (पुं०) 1. कडमॆमाडुवुदु, संग्रह माडुवुदु. सम्+क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. संग्रहवाद विवरणॆ, संग्रहवागि प्रतिपादिसुवुदु. "सङ्क्षेपात् कथ्यते धर्मो जना: किं विस्तरेण व:" पञ्चत० ३-१०१। 3. एसेयुवुदु, बिसाडुवुदु. 4. कूडिहाकुवुदु, राशिहाकुवुदु. "ल्युट्" (३-३-११५)। **-क्षेपणम् -क्षेपणम्.**

सङ्क्षुभित संक्षुभित (वि०) 1. क्षोभॆगॊंड, रेगिद. सम् + क्षुभ (संचलने) "क्त:" (३-४-७२)। 2. चलिसिद, अलुगाडिद. 3. चित्तविकार हॊंदिद, कळवळगॊंड. 4. चॆन्नागि कडॆयल्पट्ट.

सङ्क्षोभ ಸಂಕ್ಷೋಭ (पुं०) 1. ಚಲನೆ, ಅಲುಗಾಡುವುದು. 2. ಚಿತ್ತವಿಕಾರ, ಮನಸ್ಸು ಕೆರಳುವುದು. सम्+क्षुभ (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१८)। "गाम्भीर्यं दधदपि रन्तुमङ्गनाभिः सङ्क्षोभं जघनविघट्टनेन नीतः" माघ० ८-२६। 3. ಔದ್ಧತ್ಯ, ಗರ್ವ, ದರ್ಪ. "एतस्मिन्नधिकपयःश्रियं वहन्त्यः सङ्क्षोभं पवनभुवा जवेन नीताः" माघ० ४-५९। 4. ಪಲ್ಲಟಗೊಳ್ಳುವುದು, ತಲೆಕೆಳಗಾಗುವುದು. "सङ्क्षोभं पयसि मुहुर्महेभकुम्भश्रीभाजा कुचयुगलेन नीयमाना" माघ० ८-१८।

सङ्क्षुत ಸಂಕ್ಷುತ (वि०) ಉತ್ತೇಜನಗೊಂಡ, ಹುರಿದುಂಬಿದ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಹೊಂದಿದ. सम्+क्षु (तेजने) "क्तः" (३-४-७२)।

सङ्क्षुवान ಸಂಕ್ಷುವಾನ (वि०) ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹುರಿದುಂಬಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + क्षु (तेजने) "शानच्" (३-२-१२४)। आत्मनेपदम् (१-३-६५)। "सङ्क्षुवान इवोत्कण्ठामुपाभुङ्क्त सुरामलम्" भट्टि० ८-४०।

सङ्ख्य ಸಂಖ್ಯ (न०) ಸಮರ, ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. सम्यक् ख्यायतेऽस्मिन्—सम्+ख्या (प्रकथने) "कः" वाहु०। "रक्ताम्भोभिः तत्क्षणादेव तस्मिन् सङ्ख्येऽसङ्ख्याः प्रावहन् द्वीपवत्यः" माघ० १८-७०।

सङ्ख्या ಸಂಖ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿ. संख्यायतेऽनया—सम्+ख्या (प्रकथने) (३-३-१०६)। 2. ಅಂಕ, ಅಂಕಿ. ಒಂದು ಎರಡು ಮುಂತಾದ ಅಂಕಿ. 3. ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಚರ್ಚಿಸುವುದು, ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. "चर्चा सङ्ख्या विचारणा" अम०। 4. ಎಣಿಕೆ, ಎಣಿಸುವುದು. "प्रत्येकनिक्षिप्तपदः सशब्दं संख्यामिवैषां भ्रमरश्चकार" रघु० १६-४७। "सङ्ख्यं समिति सङ्ख्या स्यादेकाद्यादिविचारयोः" मेदि०।

सङ्ख्यात ಸಂಖ್ಯಾತ (वि०) 1. ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सङ्ख्यायते स्म—सम् + ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಎಣಿಸಿ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮೊತ್ತ. "रजोभिः समसङ्ख्याताः पार्थिवैरिह जन्तवः। तेषां ये केचनेहन्ते श्रेयो वै मनुजादयः" भाग० ६-१४-३।

सङ्ख्यान ಸಂಖ್ಯಾನ (न०) 1. ಸಂಖ್ಯೆ, ಅಂಕಿ. सम्+ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "मिथ्यावादी च सङ्ख्याने दाप्योऽष्टगुणमत्ययम्" मनु० ८-४००। 2. ಪ್ರಕಾಶ.

सङ्ख्यावत् ಸಂಖ್ಯಾವತ್ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. सङ्ख्या बुद्धिः विचारणा वास्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। (वि०) 2. ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सङ्ख्यावाचक ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ (वि०) ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ (ಶಬ್ದ). सङ्ख्यां वक्ति बोधयति अभिधावृत्त्या —वच (परिभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "साक्षात् सङ्केतितं योऽर्थमभिधत्ते स वाचकः" काव्यप्र०। एकः द्वौ त्रयः चत्वारः पञ्च षट् इत्यादि.

सङ्ख्येय ಸಂಖ್ಯೇಯ (वि०) ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಎಣಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ. सङ्ख्यातुं योग्यम् —सम् + ख्या (प्रकथने) "यत्" (३-१-९७)। आतः ईत् (६-४-६५)। ಒಂದರಿಂದ ಹತ್ತರವರೆಗಿನ (1–10) ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಸಂಖ್ಯೇಯವಾದಾಗ ತ್ರಿಲಿಂಗವಾಗುವುವು. एकः पटः एकं वस्त्रम् एका शाटी दश स्त्रियः दश पटाः दश वस्त्राणि। "सङ्ख्याः सङ्ख्येये ह्यादश त्रिषु" अम०। ವಿಂಶತಿ ಮೊದಲುಗೊಂಡ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಖ್ಯೆಗಳೂ ಏಕವಚನದಲ್ಲೇ ಇರುವುವು. विंशतिः पटाः विंशतिः पटानाम् शतं गावः शतं गवाम् इत्यादि. ವಿಂಶತಿ ಮೊದಲಾದುವು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವಾಗ ದ್ವಿವಚನ ಬಹುವಚನಗಳಾಗಿಯೂ ಆಗುವುವು. द्वे विंशती तिस्रो विंशतयः गवां विंशती गवां विंशतयः इत्यादि. "विंशत्याद्याः सदैकत्वे सर्वाः सङ्ख्येयसङ्ख्ययोः। सङ्ख्यार्थे द्विबहुत्वे स्तः" अम०। विंशति ಮೊದಲುಗೊಂಡು नवति ವರೆಗಿನ (20–90) ಸಂಖ್ಯೆಗಳು स्त्रीलिंगವಾಗಿರುವುವು. "तासु चानवतेः स्त्रियः" अम०।

सङ्ग ಸಂಗ (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ. षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "श्लिष्यद्भिरन्योन्यमुखाग्रसङ्गस्खलत्खलीनं हरिभिर्विलोलैः" माघ० ३-६६। 2. ಸಹವಾಸ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತಿರುವುದು, ಸಂಗಡ ವಾಸ ಮಾಡುವುದು. "सङ्गः सर्वात्मना त्याज्यः स चेत्त्यक्तुं न शक्यते। स सद्भिः सह कर्तव्यः सन्तः सर्वस्य भेषजम्"। 3. ಆಸಕ್ತಿ, ಪ್ರೀತಿ. "ध्यायतो विषयान् पुंसस्सङ्गस्तेषूपजायते। सङ्गात् सञ्जायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते" गीता २-६२। 4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದು, ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸಂಧಿಸುವುದು. 5. ಸಂಪರ್ಕ, ವ್ಯವಹಾರರೂಪ ಸಂಬಂಧ. "वर्जयन्त्या जनैः सङ्गमेकान्ततः तर्कयन्त्या सुखं सङ्गमे कान्ततः" माघ० ४-४२। "सङ्गेन वो गर्भतपस्विनः शिशुःवराक एषोऽन्तमवाप्स्यति ध्रुवम्"

कुमा० १५-४२। 6. संसर्ग. "दौर्मन्त्र्यात् नृपति-विनश्यति यतिः सङ्गात् सुतो लालनात्" भर्तृ० १-३३। ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸಂತ್ಸಂಗದಿಂದ ಸತ್ಫಲ, ದುಃಸಂಗದಿಂದ ದುಷ್ಫಲ. "सत्सङ्गः केशवे भक्तिः गङ्गाम्भसि निमज्जनम्। असारे खलु संसारे त्रीणि साराणि भावयेत्"। ದುರ್ಜನರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಸದ್ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ತಿರೋಹಿತವಾಗುವುವು. "अणुरप्यसतां सङ्गः सद्गुणं हन्ति विस्तृतम्"॥

सङ्गत संगत (न०) 1. ಸಮಂಜಸವಾದ ಮಾತು, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು. सम् + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "हला, शृणुतमिदानीं सङ्गतार्थं न वेति" शाकु० ३। 2. ಸೌಹಾರ್ದ, ಸ್ನೇಹ. "यतः सतां सन्नतगात्रि सङ्गतं मनीषिभिः साप्तपदीनमुच्यते" कुमा० ५-३९। (वि०) 3. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "सङ्गताभिरुचितैश्चलितापि प्रागमुच्यत चिरेण सखीव" माघ० १०-८१। 4. ಪರಸ್ಪರ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ, ಜೊತೆಗೂಡಿದ. 5. ಸುರತಕ್ಕಾಗಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ. "अतः परीक्ष्य कर्तव्यं विशेषात्सङ्गतं रहः" शाकु० ५-२४।

सङ्गति संगति (स्त्री०) 1. ಸಂಬಂಧ. सम् + गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मनो हि जन्मान्तर-सङ्गतिज्ञम्" रघु० ७-१५। 2. ಸಹವಾಸ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. "वाञ्छा सज्जनसङ्गतौ परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयम्" भर्तृ० १-५१। 3. ಸುರತ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮ. 4. ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಗಮ, ಪರಸ್ಪರ ಸಂಧಿಸುವುದು. "क्षणमिह सज्जनसङ्गतिरेका भवति भवार्णवतरणे नौका"। 5. ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ. "त्वमद्य भव नो राजा राजपुत्र महायशः। सङ्गत्या नापराध्नोति राज्यमेतदनायकम्" रामा०। 6. ಏಕವಾಕ್ಯಗತವಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ವಿಷಯಗಳ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ. ಈ ಸಂಗತಿಯು (1) प्रसङ्गः (2) उपोद्घातः (3) हेतुत्वम् (4) अवसरः (5) निर्वाहिकत्वम् ಮತ್ತು (6) कार्यैक्यम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. एकवाक्यतापन्नत्वे सति अनन्तराभिधानप्रयोजकजिज्ञासाजनकज्ञानविषयः। यथा प्रत्यक्षनिरूपणकार्यत्वम् अनुमाननिरूपणे सङ्गतिः। 7. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 8. ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ.

सङ्गम संगम (पुं०) 1. ಸಂಧಿಸುವುದು, ಸೇರುವುದು, ಭೇಟಿಯಾಗುವುದು. सम् + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "भूमिदेवनरदेवसङ्गमे पूर्वदेवरिपुरर्हणां हरिः" माघ० १४-५८। 2. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಿಕೆ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವಿಕೆ. "वर्जयन्त्या जनैः सङ्गमेकान्ततस्तर्कयन्त्या सुखं सङ्गमे कान्ततः" माघ० ४-४२। "अयं स ते तिष्ठति सङ्गमोत्सुकः" शाकु० ३-१४। 3. ನದಿ ಮೊದಲಾದುವು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರುವುದು. ಗಂಗಾ ಯಮುನಾ ಸರಸ್ವತೀ ಸಂಗಮ, ತ್ರಿವೇಣೀ ಸಂಗಮ ಇತ್ಯಾದಿ.

सङ्गर संगर (पुं०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. संगृणन्ति शब्दायन्ते वीरा अत्र — सम् + गॄ (शब्दे) "अप्" (३-३-५७)। "अतरत् स्वभुजौजसा मुहुर्महतः सङ्गरसागरानसौ" माघ० १६-६७। 2. ಜ್ಞಾನ, ಭಾಷೆ, ಭರವಸೆ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. "तथेति तस्याऽवितथं प्रतीतः प्रत्यग्रहीत्सङ्गरमग्रजन्मा" रघु० ५-२६। 3. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 4. ವ್ಯಾಪಾರ, ವಾಣಿಜ್ಯ. 5. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 6. ಆಪತ್ತು. 7. ಕ್ರಿಯಾಕಾರ. 8. ವಿಷ. (न०) 9. ಶಮೀಫಲ. "सङ्गरो युधि चापदि। क्रियाकारे विषे चाङ्गीकारे क्लीबं शमीफले" मेदि०।

सङ्गव संगव (पुं०) ಹಗಲಿನ ಐದನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಹಗಲಿನ ಐದು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ನಂತರ ಮೂರು ಮುಹೂರ್ತಗಳ ಕಾಲ. सङ्गताः गावो दोहनार्थं यत्र। "प्रातःकालो मुहूर्तान् त्रीन् सङ्गवस्तावदेव हि। मध्याह्नः त्रिमुहूर्तः स्यात् अपराह्णस्ततः परम्। सायाह्नस्त्रिमुहूर्तः स्यात् श्राद्धं तत्र न कारयेत्"।

सङ्गिन् संगिन् (वि०) 1. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सङ्गोऽस्यास्ति—सङ्ग "इनिः" (५-२-११५)। "संपूर्णलब्धललनालपनोपमानमुत्सङ्गसङ्गिहरिणस्य मृगाङ्कमूर्तेः" माघ० ४-२२। 2. ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. "नवपयःकणकोमलमालतीकुसुमसन्ततिसन्ततसङ्गिभिः" माघ० ६-३६। 3. ಕಾಮಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. 4. ಅನುಸ್ಯೂತವಾದ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। —नी —न्. "विधूनितं भ्रान्तिमियाय सङ्गिनीं महानिलेनेव निदाघजं रजः" किरा० १४-५९।

सङ्गीत संगीत (न०) 1. ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಗೀತ, ಗಾನ, ಹಾಡು. सम् + गै (शब्दे) "क्तः" (३-३-११३)। "मत्तमधुकरमुक्त-

झङ्कारमिलितकोकिलालापसङ्गीतसुखावहं मकरन्दोद्यानम्" रत्ना० १। 2. तौर्य्यत्रिक, प्रेक्षकर संतोषार्थವಾಗಿ ಏರ್ಪಡುವ ನೃತ್ಯ ಗೀತ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯ. "गीतवाद्यनृत्यत्रयं नाटयं तौर्यत्रिकं च तत्। सङ्गीतं प्रेक्षणार्थेऽस्मिन् शास्त्रोक्ते नाटचधर्मिका"। "आन्ध्रेश्वरपुरन्ध्रीणां सङ्गीतैः प्रत्यनन्दत" याद० २२-१६०। 3. ನೃತ್ಯ ಗೀತ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯಗಳ ಶಾಸ್ತ್ರ.

सङ्गीति ಸಂಗೀತಿ (स्त्री०) 1. ಹಾಡುವುದು, ಗಾನವಮಾಡುವುದು. सम् + गै (शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९५)। 2. ಸಂಗೀತ.

सङ्कीर्ण ಸಂಗೀರ್ಣ (वि०) ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+गृ (निगरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

सङ्गुप्त ಸಂಗುಪ್ತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+गुपू (रक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. गुप (गोपने) "क्तः"।

सङ्गूढ ಸಂಗೂಢ (वि०) 1. ಇನ್ನೊಂದು ಅಂಕಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೂಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಅಂಕಿ). 2. ರಾಶಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ (ಧಾನ್ಯ). सम्+गुह्ल (संवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सङ्गूढः स्यात्सङ्कलितः" अम०।

सङ्गोपन ಸಂಗೋಪನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದು. 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು. सम् + गुपू (रक्षणे), गुप (गोपने) वा "ल्युट्" (३-३-११५)।

सङ्गोपनीय ಸಂಗೋಪನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 3. ರಕ್ಷಿಸಲು ಆರ್ಹವಾದ. सम् + गुपू (रक्षणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಡುವ. 5. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬೇಕಾದ. 6. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬಹುದಾದ.

सङ्ग्रह ಸಂಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಕೂಡಿಡುವುದು, ಸಂಗ್ರಹಣ, ಶೇಖರಿಸುವುದು. सम् + ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "कोशेनाश्रयणीयत्वमिति तस्यार्थसङ्ग्रहः। अम्बुगर्भो हि जीमूतश्चातकैरभिनन्द्यते" रघु० १७-६०। 2. ಸಂಕ್ಷೇಪ, ವಿಸ್ತರವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡಿ ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥ. सङ्क्षेपेण गृह्यन्ते अर्थाः बुध्यन्तेऽनेन — सम् + ग्रह "अप्"। "विस्तरेणोपदिष्टानामर्थानां सूत्रभाष्ययोः। निबन्धो यः समासेन सङ्ग्रहं तं विदुर्बुधाः"। अर्थसङ्ग्रहः तर्कसङ्ग्रहः इत्यादि. 3. ಕೂಡಿಡುವುದು, ದಾಸ್ತಾನು ಮಾಡುವುದು. 4. ಆದರಿಸುವುದು, ಸತ್ಕರಿಸುವುದು. "निग्रहेण च पापानां साधूनां सङ्ग्रहेण च। द्विजातय इवेज्याभिः पूयन्ते सततं नृपाः" मनु० ८-३११। 5. ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥ. स्मृतिसङ्ग्रहः द्रव्यसङ्ग्रहः इत्यादि. 6. ಸಾರಾಂಶ, ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ವಿವರಣೆ. "यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये" गीता ८-११। 7. ರಕ್ಷಣೆ, ಪಾಲನೆ. "राष्ट्रस्य सङ्ग्रहे नित्यं विधानमिदमाचरेत्। सुसङ्ग्रहीतराष्ट्रो हि पार्थिवः सुखमेधते" मनु० ७-११३। 8. ಒಟ್ಟು, ಮೊತ್ತ. "करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसङ्ग्रहः" गीता १८-१८। 9. ರಾಶಿಗೂಡುವುದು, ಮುದ್ದೆಯಾಗುವುದು. 10. ಬಿಗಿಮುಷ್ಟಿ, ದೃಢಮುಷ್ಟಿ. 11. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸ್ವೀಕಾರ. 12. ಉಚ್ಚ್ರಾಯ, ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. 13. ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನ. "स्वीकारोच्छ्रायसङ्क्षेपमहोद्योगेषु सङ्ग्रहः" नानार्थर०। 14. ಉಲ್ಲೇಖ. 15. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 16. ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತನ್ನದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "तैः कृतप्रकृतिमुख्यसङ्ग्रहैराशु तस्य सहधर्मचारिणी" रघु० १९-५५।

सङ्ग्रहण ಸಂಗ್ರಹಣ (न०) 1. ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದು, ಕೂಡಿಡುವುದು. 3. ಚೆನ್ನಬಿಳಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿಸುವುದು, ಕೆತ್ತುವುದು. सम् + ग्रह (उपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "कनकभूषणसङ्ग्रहणोचितो यदि मणिस्त्वपुणि प्रतिबध्यते। न स विरौति न चापि न शोभते भवति योजयितुर्वचनीयता" पञ्चत० १-८१। 4. ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮ, ಸಂಭೋಗ, ವ್ಯಭಿಚಾರ. "सीमाविवाद धर्मश्च पारुष्ये दण्डवाचिके। स्तेयं च साहसं चैव स्त्रीसङ्ग्रहणमेव च" मनु० ८-६। 5. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸ್ವೀಕಾರ.

सङ्ग्रहणी ಸಂಗ್ರಹಣೀ (स्त्री०) ಗ್ರಹಣೀ ರೋಗ. सञ्चिता ग्रहणी।

सङ्ग्रहीतृ ಸಂಗ್ರಹೀತೃ (वि०) ಶೇಖರಿಸುವವನು, ಕೂಡಿಡುವವನು.

सङ्ग्राम ಸಂಗ್ರಾಮ (पुं०) ಯುದ್ಧ, ಕದನ, ಕಾಳಗ. सङ्ग्राम (युद्धे) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। "सङ्ग्राममृगयास्थायी जग्राह च जघान च" याद० २२-१३०। "सङ्ग्रामे तानधिष्ठास्यन् निषद्य पुरतोरणम्" भट्टि० ९-७२।

सङ्ग्राह संग्राह (पुं०) 1. मुष्टिबंध, गट्टियरागि हिडिदुकोळ्ळुवुदु. सम् + ग्रह (उपादाने) "घञ्" (३-३-३६)। "मुष्टिबन्धस्तु सङ्ग्राहः" अम०। 2. गुरुाणियु हिडि. "सङ्ग्राहो मुष्टिरस्य यः" अम०।

सङ्ग्राहक संग्राहक (वि०) 1. संग्रहिसुववनु, शेखरिसुववनु, कूडिडुववनु. सम्+ग्रह(उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. संपादिसुववनु. 3. संक्षेपमाडुववनु.

सङ्ग्राहयत् संग्राहयत् (वि०) तिळियुपडिसुत्तिरुव, तिळियुवंते माडुत्तिरुव, बोधिसुत्तिरुव. सम् + ग्रह (उपादाने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)! "अकृत्स्नसंवेदिनि जीवलोके सङ्ग्राहयन् धर्ममथात्मवृत्त्या" याद० १३-७५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ति०.**

सङ्ग्राहिन् संग्राहिन् (पुं०) कुटजवृक्ष, गिरिमल्लिगे गिड, बेट्टमल्लिगे.

सङ्घ संघ (पुं०) 1. समूह, गुंपु. संहननम् — सम् + हन (हिंसागत्योः) भावे "अप्" (३-३-८६)। निपा०। सजातीय अथवा विजातीय जंतुगळ समूह. "सङ्घसार्थौ तु जन्तुभिः" अम०। 2. संगडिगर कूट, संस्थे. सिद्धचारणसङ्घः, विद्यार्थिसङ्घः, कार्मिकसङ्घः, उपाध्यायसङ्घः इत्यादि. "सिद्धचारणसङ्घानां बभूव प्रियदर्शनः" भा० आदि०। 3. मनुष्यर अथवा देवतेगळ समूह.

सङ्घचारिन् संघचारिन् (पुं०) 1. मत्स्य, मीनु. सङ्घेन चरति — चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. गुंपु गुंपागि संचरिसुव.

सङ्घजीविन् संघजीविन् (वि०) दिनगूलियिंद जीविसुववनु, कूलियाळु. सङ्घेन जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

सङ्घटना संघटना (स्त्री०) 1. ओट्टुगूडुवुदु, ओट्टिगे सेरुवुदु, ओंदु संस्थेयन्नु रचिसुवुदु, जोतेगूडुवुदु. 2. संयोग, संबंध. सम्+घट (सङ्घाते) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 3. परस्पर सेरुवुदु, ओंदु कडे संधिसुवुदु. 4. ओट्टुगूडिसुविके. "सा देव्यन्यकलत्रसङ्घटनया दुःखं परं प्रापिता" रत्ना० ४-१९।

सङ्घट्ट संघट्ट (पुं०) 1. संघर्ष, तिक्काटि, तीडु वुदु. सम्+घट्ट (चलने) "घञ्" (३-३-१२१)। "उद्वृत्तस्खलितकपालकण्ठमालासङ्घट्टक्वणितकरालकिङ्किणीकः" मालती० ५-३। 2. तागुवुदु, डिक्कि हॊडेयुवुदु, उपघात. "वक्षस्यसङ्घट्टसुखं वसन्ती रेजे सपत्नीरहितेव लक्ष्मीः" रघु० १४-८६। "मातङ्गानां दन्तसंघट्टजन्मा हेमच्छेदच्छायचञ्चच्छिखाग्रः" माघ० १८-३४। 3. हॊरॊराटि, बडिदाटि, युद्ध.

सङ्घट्टन संघट्टन (न०) 1. तिक्काटि, संघर्ष. सम्+घट्ट (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. तागुवुदु, डिक्कि हॊडेयुवुदु. 3. हॊरॊराटि, बडिदाटि.

सङ्घट्टयत् संघट्टयत् (वि०) ऊज्जुत्तिरुव, परस्पर तिक्कुत्तिरुव. सम् + घट्ट (चलने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "ऐरावतास्फालनविश्लथं यः सङ्घट्टयन्नङ्गदमङ्गदेन" रघु० ६-७३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ति०.** "सङ्घट्टयन्त्यास्तरसात्मभूषाहीराङ्कुरप्रोतदुकूलहारी" नैष० ६-२८।

सङ्घतल संघतल (पुं०) संपूर्णवागि नीडि जोडिसिद एरडु हस्तगळु, ओट्टिगे कूडिद एरडु अंगैगळु. सङ्घे तले यत्र।

सङ्घतिथ संघतिथ (वि०) गुंपुगुंपागि निंतिरुव. सङ्घानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटः तिथुगागमः (५-२-५२)। "एकेषुणा सङ्घतिथान् द्विषो भिन्दन् द्रुमानिव" माघ० १९-१०७।

सङ्घर्ष संघर्ष (पुं०) 1. तिक्काडुवुदु, ऊज्जाटि. सम् + घृषु (सङ्घर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. हॊरॊराटि, बडिदाटि. 3. स्पर्ध. "सङ्घर्षयोगिनः पादौ प्रणेमुस्त्रिदशद्विषः" भट्टि० ९-९७। "सङ्घर्षः स्यात् पुमान् घृष्टौ स्पर्धायामपि दृश्यते" मेदि०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-घर्षणम्** -घर्षणम्.

सङ्घाटिका संघाटिका (स्त्री०) 1. युग्म, ओंदु जोते, ओंदु जोडि. सम्+घट (सङ्घाते)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. कुट्टनि, तलेहिडुकि, जाररन्नु ओदगिसुववळु. 3. वासने कंडुहिडियुव घ्राणेंद्रिय, मूगु. "सङ्घाटिका तु युग्मे स्यात् कुट्टनीघ्राणयोरपि" विश्व०।

सङ्घात संघात (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. सम् + हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१९)। हस्य "घः" (७-३-५४)। "संवर्त इव नागानां सङ्घात इव रंहसाम्" याद० १६-६३। 2. ಹೊಡೆಯುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 3. ಕೊಲ್ಲುವುದು. 4. ಒಂದು ನರಕ. "सङ्घातः पुंसि घाते च संहतौ नरकान्तरे" मेदि०। 5. ದಟ್ಟವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. "द्रवः सङ्घातकठिनः स्थूलः सूक्ष्मो लघुर्गुरुः" कुमा० २-११।

सङ्घुष्ट संघुष्ट (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. सम् + घुषिर् (अविशब्दने) "क्तः" (३-३-११४)। "महाकोकिलसन्दोहसङ्घुष्टविपिनान्तरे"। (वि०) 2. ಡಂಗೂರ ಹೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಕರ್ಮಂ "क्तः" (३-२-१०२)।

सचन सचन (न०) 1. ಗೌರವಿಸುವುದು, ಪುರಸ್ಕರಿಸುವುದು. षच (सेवने सेचने च) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೇವಿಸುವುದು. 3. ಸೇಚನೆಮಾಡುವುದು, ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು.

सचि सचि (स्त्री०) ಶಚೀದೇವಿ, ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. षच (समवाये) "इन्" (उ० ४-११७)।

सचिल्लक सचिल्लक (वि०) ರೋಗದಿಂದ ನೀರು ಸೋರುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು.

सचिव सचिव (पुं०) 1. ಮಂತ್ರಿ, ಅಮಾತ್ಯ. षच (समवाये) "इन्" (उ० ४-११७)। सचि वाति—वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)। ಸಚಿವರಲ್ಲಿ धीसचिवः कर्मसचिवः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವವನಿಗೆ धीसचिवः ಎಂದೂ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನಿಗೆ कर्मसचिवः ಎಂದೂ ಹೆಸರು. "मन्त्री धीसचिवोऽमात्योऽन्ये कर्मसचिवास्ततः" अम०। ರಾಜನಿಗೆ ಆಯಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವವನು ಸಚಿವ (ಮಂತ್ರಿ). "मन्त्री सहायः सचिवौ" अम०। "अयमपरः कार्यान्तरसचिवोऽस्मानुपस्थितः" माल० १। 2. ಸಹಾಯಕ. 3. ಮಿತ್ರ, ಸುಹೃತ್ತು. 4. ಕಪ್ಪು ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ.

सची सचि (स्त्री०) 1. ಶಚೀದೇವಿ, ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. सचि "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಸ್ನೇಹ, ಮೈತ್ರಿ.

सचीनन्दन सचिनंदन, -पुत्र -पुत्र, -सुत -सुत, -सूनु -सूनु (पुं०) ಶಚೀದೇವಿಯ ಪುತ್ರ ಜಯಂತ. सच्याः पुत्रः सुतः सूनुर्वा।

सचेतन सचेतन (वि०) ಬದುಕಿರುವ, ಜೀವಸಹಿತವಾದ, ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ.

सचेतस् सचेतस् (वि०) ಬದುಕಿರುವ, ಜೀವಸಹಿತನಾದ, ಇಂದ್ರಿಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. चेतसा सह वर्तते। "शशाङ्कलेखामिव पश्यतो दिवा सचेतसः कस्य मनो न दूयते" कुमा० ५-४८।

सचेष्ट सचेष्ट (पुं०) ಆಮ್ರವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ.

सच्चित् सच्चित् (न०) ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ.

सच्चिदानन्द सच्चिदानंद (पुं०) ಅಖಂಡಜ್ಞಾನ ಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ.

सच्छिद्र सच्छिद्र (वि०) 1. ತೂತುಗಳುಳ್ಳ, ರಂಧ್ರಗಳಿರುವ. छिद्रैः सह वर्तते। 2. ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सजम्बाल सजंबाल (वि०) ಕೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಗ್ಗಡವಾಗಿರುವ. जम्बालेन सहितः। "सजम्बालस्तु पङ्किलः" अम०।

सजाति सजाति (वि०) 1. ಸಮಾನ ಜಾತಿಯವನು. 2. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಮಗ. समाना जातिर्यस्य।

सजातीय सजातीय (वि०) ಒಂದೇ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಸಮಾನ ಜಾತಿಯ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ. समानो जातीयः।

सजूष् सजूष् (वि०) 1. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರೀತಿಸುವ. जुषी (प्रीतिसेवनयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಸೇವಿಸುವ. 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಜೊತೆಗೂಡಿರುವ. (पुं०) 4. ಸಂಗಡಿಗ, ಜೊತೆಗಾರ, ಸ್ನೇಹಿತ. (अव्य०) 5. ಸಂಗಡ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ.

सज्ज सज्ज (वि०) 1. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. षस्ज (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಕವಚ ತೊಟ್ಟಿರುವ, ಯುದ್ಧದ ಅಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. "सन्नद्धो वर्मितः सज्जो दंशितो व्यूढकक्कटः" अम०। 3. ಉಡಿಗೆ ತೊಡಿಗೆಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ. "सज्जः स्यात् सन्नद्धे सम्मृते त्रिषु" मेदि०। 4. ಯುದ್ಧದ ಎಲ್ಲಾ ಉಪಕರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "साङ्ग्रामिकं ततः सर्वं सज्जं चक्रुः परन्तपाः" भा०।

सज्जन सज्जन (न०) 1. ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು, ಸರಿಯಾದ ಏರ್ಪಾಡುಮಾಡುವುದು. षस्ज (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರಕ್ಷಣಾದಳ, ಕಾವಲು ಸೈನ್ಯ. 3. ಘಟ್ಟ, ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನೀರನ್ನು ದಾಟುವ

स्थ४. "सज्जनं तु भवेत् क्लीबमुपरक्षणघट्टयोः" मेदि० । (वि०) 4. सज्जन, सत्पुरुष, सत्कुलदल्लि जनिसिदवनु. "सज्जनोऽसि विजहीहि चापलं सर्वदा क इव वा सहिष्यते" किरा० १३-६६ । (स्त्री०) –ना –ನಾ. 5. आनेयन्नु अलंकरिसुवुदु, दोरेयु आनेयन्नु हत्तलु आदन्नु सिद्धगोळिसुवुदु. षस्ज+णिच् "युच्" (३-३-१०७) । "वाच्यलिङ्गं कुलीने स्यात् कल्पनायां तु योषिति" मेदि० ।

सज्जा सज्जा (स्त्री०) 1. सन्नाह, उपकरण, साधन. षस्ज (गतौ) "अः" (३-३-१०३) । 2. युद्ध कवच.

सज्जित सज्जित (वि०) 1. उडुपु धरिसिरुव, उडिगे तॊट्टिरुव. षस्ज (गतौ) "क्तः" (३-४-७२) । 2. अलंकरिसल्पट्ट, शृंगरिसल्पट्ट. "सज्जितानि सुरभीण्यथ यूनामुल्लसन्नयनवारिरुहाणि" माघ० १०-१ । 3. युद्धकवच तॊट्टिरुव. 4. सिद्धवागिरुव.

सज्य सज्य (वि०) मौर्वीसहितवाद, हॆदियेरिसल्पट्ट. ज्यया सहितम् । "न तेन सज्यं क्वचिदुद्यतं धनुः कृतं न वा कोपविजिह्ममाननम्" किरा० १-२१ ।

सञ्च सञ्च (पुं०) ग्रंथवन्नु बरेयुव कागदद कट्टु. सञ्चिनोति अक्षराणि — सम् + चिञ् (चयने) "ड:" (३-२-१०२) ।

सञ्चय सञ्चय (पुं०) 1. शेखरण, कूडिडुवुदु. सम् + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६) । "गुणाः खलु गुणा एव न गुणा भूतिहेतवः । अर्थसञ्चयकर्तॄणां भाग्यानि पृथगेव हि" । 2. राशिहाकुवुदु, ऒट्टु गूडिसुवुदु. 3. गुंपु, समूह. 4. अंगगळ संधि, कीलु, एलुबुगळ कीलु. "दोर्निषेधविशीर्ण-सञ्चयदलत्कङ्कालमुन्मथ्नतः" मालती० ८-९ । भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । –चयनम् –ಚಯನಮ್.

सञ्चयिन् सञ्चयिन् (वि०) शेखरिसिडुवनु, कूडिडुवनु. सञ्चयोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५) ।

सञ्चर सञ्चर (पुं०) 1. मार्ग, दारि, रस्ते. 2. नदि मॊदलादुवन्नु दाटुव सेतुवे. सञ्चरन्त्यनेन— सम् + चर (गतौ) "घः" (३-३-११९) । निपा० । "यत्रौषधिप्रकाशेन नक्तं दर्शितसञ्चराः । अनभिज्ञास्तमिस्राणां दुर्दिनेष्वभिसारिकाः" कुमा० ६-४३ । 3. देह, शरीर. 4. प्रवेशद्वार.

सञ्चरण सञ्चरण (न०) नडॆयुवुदु, संचरिसुवुदु. सम् + चर (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५) ।

सञ्चरत् सञ्चरत् (वि०) संचरिसुत्तिरुव, नडॆयुत्तिरुव. सम् + चर (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४) । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । –चरन्ती –ಚರಂತೀ.

सञ्चल सञ्चल (वि०) 1. कंपिसुव, नडुगुव. सम्+चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४) । 2. चलिसुव.

सञ्चलन सञ्चलन (न०) कंपन, नडुगुवुदु. सम्+चल (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५) ।

सञ्चाय्य सञ्चाय्य (पुं०) ऒंदु यागा. सञ्चीयतेऽसौ —सम्+चिञ् (चयने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१३०) । निपा० ।

सञ्चार सञ्चार (पुं०) 1. नडॆयुवुदु, संचरिसुवुदु. सम्+चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८) । "सञ्चारपूतानि दिगन्तराणि कृत्वा दिनान्ते निलयाय गन्तुम् । प्रचक्रमे पल्लवरागताम्रा प्रभा पतङ्गस्य मुनेश्च धेनुः" रघु० २-१५ । 2. ग्रहगळु राशियिंद राशिगॆ होगुवुदु. 3. रस्ते, मार्ग. 4. देश, प्रदेश. "वनस्य तस्य सञ्चारं राक्षसैः समभिप्लुतम्" रामा० ।

सञ्चारिका सञ्चारिका (स्त्री०) 1. दूति. सञ्चरति— सम्+चर (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३) । "दूती-सञ्चारिके समे" अम० । 2. ऒंदु जॊत, ऒंदु जोंडि. 3. कुट्टनि, तलॆहिडुकि, जाररन्नु ऒदगिसुववळु. 4. मूगु, घ्राणेंद्रिय, वासनॆयन्नु कंडुहिडियुव इंद्रिय. "सञ्चारिका तु युगले कुट्टनीघ्राणयोरपि" मेदि० ।

सञ्चारिन् सञ्चारिन् (पुं०) 1. व्यभिचारिभाव. रत्यादौ रसानुगुण्येन सञ्चरति संगच्छते—सम्+चर "णिनिः" । "नानाभिनयसम्बन्धान् भावयन्ति रसान् यतः । तस्माद्भावा अमी प्रोक्ताः स्थायिसञ्चारिसात्त्विकाः" सा० द० ३-१८१ । "स्थायिनोऽर्थे प्रवर्तन्ते भावाः सञ्चारिणो यथा" माघ० २-८७ । 2. वायु, गाळि. 3. सुवासनॆयन्नु कॊडुव धूप. (वि०) 4. नडॆयुव, होगुव, संचरिसुव, चलिसुव. सञ्चरति—सम्+चर (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४) । "सञ्चारिकैलासनिभेन तेन" याद० २०-४२ । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५) । –चारिणी –ಚಾರಿಣೀ. "पर्याप्तपुष्प-

स्तबकावनम्रा सञ्चारिणी पल्लविनी लतेव" कुमा० ३-५४।

सञ्चाली ಸಂಚಾಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಗುಲಗಂಜಿ.

सञ्चित ಸಂಚಿತ (ವಿ०) 1. ಶೇಖರಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "पिपीलिकार्जितं धान्यं मक्षिकासञ्चितं मधु। लुब्धेन सञ्चितं द्रव्यं समूलं च विनश्यति"। 2. ರಾಶಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಜನ್ಮಾಂತರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮ.

सञ्ज ಸಂಜ (ಪುं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

सञ्जवन ಸಂಜವನ (ನ०) ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಸಭಾಮಂದಿರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೃಹ. सञ्जवन्ति संमिलन्त्यत्र — सम् + ज्रु (गतौ) "सञ्जवनं त्विदम्। चतुःशालम्" अम०।

सञ्जा ಸಂಜಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಆಡು.

सञ्जीवन ಸಂಜೀವನ (ನ०) 1. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸುವುದು, ಜೀವನವನ್ನು ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುವುದು. सम्+जीव (प्राणधारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "दैत्येन्द्रार्तिकरौषधं त्रिजगतां सञ्जीवनैकौषधम्" मु० मा०। 2. ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಸಭಾಮಂದಿರಗಳಿರುವ ಗೃಹ. सञ्जीव्यतेऽस्मिन्—सम्+जीव अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಒಂದು ನರಕ. "नरकं कालसूत्रं च महानरकमेव च। सञ्जीवनं महावीचि तपनं सम्प्रतापनम्" मनु० ४-८९। (वि०) 4. ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ, ಗತಪ್ರಾಯವಾದ ಪ್ರಾಣವು ಮತ್ತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರಲು ಕಾರಣವಾದ. "स्पर्शः पुरा परिचितो नियतं स एव सञ्जीवनश्च मनसः परितोषणश्च" उ० रा० ३-१२। (स्त्री०) **–जीविनी** –ಜೀವಿನೀ. 5. ಬದುಕಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ, ಮೃತರು ಬದುಕುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ. सञ्जीवयति—सम्+जीव+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "अयमेहीति संशब्द्य मृतं सञ्जीवयाम्यहम्। ततः सञ्जीविनीं विद्यां प्रयुज्य कचमाह्वयत्" भा० आदि० ७६-३३।

सञ्जीवयत् ಸಂಜೀವಯತ್ (ವಿ०) ಬದುಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಷ್ಟಪ್ರಾಯವಾದ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುತ್ತಿರುವ. सम्+जीव (प्राणधारणे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "विप्लोषितं द्रौणिशरेण बालं सञ्जीवयन् पादरजःप्रभावात्" याद० २३-५४।

सञ्जुघुक्षा ಸಂಜುಘುಕ್ಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ರಕ್ಷಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. सम्+गुहू (संवरणे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

सञ्जुघुक्षु ಸಂಜುಘುಕ್ಷು (ವಿ०) ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. सम्+गुहू (संवरणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "सञ्जुघुक्षव आर्यूषि ततः प्रतिरुरूषवः" भट्टि० ९-१४।

संज्ञपन ಸಂಜ್ಞಪನ (ನ०) 1. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು. 3. ನೋಡುವುದು. सम्+ज्ञा (अवबोधने)+णिच् "ल्यट्" (३-३-११५)। मारणतोषणनिशामनेषु ज्ञा इति मित्त्वम्। मित्त्वात् ह्रस्वः।

संज्ञप्ति ಸಂಜ್ಞಪ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ತಿಳಿಸುವುದು, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು. सम्+ज्ञप (ज्ञाने ज्ञापने च)+णिच् "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಕೊಲ್ಲುವುದು. ज्ञप मिच्च — ज्ञाने ज्ञापने च।

संज्ञा ಸಂಜ್ಞಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಪೆಸರು. सम्+ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०६)। "यदृच्छाशब्दवत्पुंसः संज्ञायै जन्म केवलम्" माघ० २-४७। 2. ಜ್ಞಾನ, ವಿವೇಕ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ವಿವೇಚನೆ. 3. ಹಸ್ತ ನೇತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. "मुखार्पितैकाङ्गुलिसंज्ञयैव मा चापलायेति गणान् व्यनैषीत्" कुमा० ३-४१। 4. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಮಗಳು. [ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ವೈವಸ್ವತ ಯಮ ಎಂಬ ಪುತ್ರರನ್ನೂ ಯಮುನೆಯೆಂಬ ಪುತ್ರಿಯನ್ನೂ ಪಡೆದಳು. ಇವಳು ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ತನ್ನ ಆಕಾರದಲ್ಲೇ ಒಬ್ಬ ಹೆಂಗಸನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ತಂದೆಯ ಮನೆಗೆ ಹೋದಳು. ಛಾಯಾದೇವಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಸಾವರ್ಣಿಮನು ಮತ್ತು ಶನೈಶ್ಚರರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತಿಳಿದ ಸೂರ್ಯನು ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಸುಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಜ್ಞೆಯ ಬಳಿಗೆ ತಾನೂ ಕುದುರೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅವಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಜನಿಸಿದರು.] 5. ಜಾಗೃತಿ, ತನ್ನನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದು, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಎಚ್ಚರ.

संज्ञान ಸಂಜ್ಞಾನ (ನ०) ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನ, ಉತ್ತಮ ವಿಷಯದ ಜ್ಞಾನ, ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನ, ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ವರೂಪದ ಜ್ಞಾನ.

संज्ञित ಸಂಜ್ಞಿತ (ವಿ०) ಹೆಸರಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. संज्ञाऽस्य संजाता "इतच्"।

संज्ञिन् ಸಂಜ್ಞಿನ್ (वि०) 1. ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ, ಹೆಸರಿಸಿರುವ, ಹೆಸರು ಇಟ್ಟಿರುವ. संज्ञास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ, ತನ್ನ ಅರಿವುಳ್ಳ, ಎಚ್ಚರವುಳ್ಳ.

संज्ञु ಸಂಜ್ಞು (वि०) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿದಂತಿರುವ ಮೊಣಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಉಜ್ಜುವಂತಿರುವ ಮೊಣಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. संहते जानुनी यस्य जानुनो "ज्ञुः" (५-४-१२९)। "संज्ञुः संहतजानुकः" अम०।

सञ्ज्वर ಸಂಜ್ವರ (पुं०) 1. ಸಂತಾಪ, ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ತಾಪ. संज्वरयति — सम् + ज्वर (रोगे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ತಾಪ, ಉಷ್ಣತೆ, ಜ್ವರ. "यत्स्नेहसंज्वरवता हृदयेन नित्यमाबद्धवेपथु विनापि निमित्तयोगात्" मालती० १-३५।

सञ्ज्वारिन् ಸಂಜ್ವಾರಿನ್ (वि०) ರೋಗದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಯಾವಾಗಲೂ ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+ज्वर (रोगे) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "सञ्ज्वारिणेव मनसा ध्वान्तमायासिना मया" भट्टि० ७-६।

सटा ಸಟಾ (स्त्री०) 1. ತಪಸ್ವಿಗಳ ಜಟೆ. सटति — षट (अवयवे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಸಿಂಹದ ಕೇಸರ, ಸಿಂಹದ ಮುಖದ ಕೂದಲು. "सटाच्छटाभिन्नघनेन बिभ्रता नृसिंह सैंहीमतनुं तनुं त्वया" माघ० २-४७। 3. ಕಾಡುಹಂದಿಯ ಮೈಮೇಲಿನ ಕೂದಲು. 4. ಶಿವೆ, ತಲೆಯ ಕೂದಲು. "क्रुद्धः सुदष्टौष्ठपुटः स घूर्जटिः जटां तडिद्वह्निसटोग्ररोचिषम्" भाग० ४-५-२।

सटि(टी) ಸಟಿ(ಟೀ) (स्त्री०) ಕಜ್ಜೋರ.

सट्टक ಸಟ್ಟಕ (न०) ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷಾತ್ಮಕ ಒಂದು ಉಪರೂಪಕ, ಅಷ್ಟಾದಶ (18) ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ಉಪರೂಪಕ. ಇದು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷಾಮಯವಾದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಕ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಕಂಭಕಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ರಸವು ಅದ್ಭುತ. ಉಳಿದೆಲ್ಲವೂ ನಾಟಿಕಾಲಕ್ಷಣದಂತಿರುವುದು. "सट्टकं प्राकृताशेषपाठ्यं स्यादप्रवेशकम्। न च विष्कम्भकोऽप्यत्र प्रचुरश्चाद्भुतो रसः। अङ्का जवनिकाख्याः स्युः स्यादन्यन्नाटिकासमम्" सा० द० ६।

सठी ಸಠೀ (स्त्री०) ಕಜ್ಜೋರ.

सण्डीन ಸಂಡೀನ (न०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟದ ಒಂದು ಭೇದ. सङ्गतं डयनम् — सम् + डीङ् (विहायसा गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "प्रडीनोड्डीनसण्डीनान्येताः खगगतिक्रियाः" अम०। ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಹಾರಾಡುವಾಗ ಮರಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಮೇಲಿನಿಂದ ಇಳಿಯುವುದು ಸಂಡೀನ.

सत् ಸತ್ (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಮನುಷ್ಯ, ಒಳ್ಳೆ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯ. अस्ति — अस (भुवि) "शतृ" (३-२-१२४)। अकारलोपः (६-४-१११)। "सन्तः श्रीरङ्गपृथ्वीशचरणत्राणशेखराः। जयन्ति भुवनत्राणपदपङ्कजरेणवः" पादु० स०। "सन्तः स्वयं परहिते विहिताभियोगाः" भर्तृ० १-६३। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯದಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "सदसद्वयक्तिहेतवः" रघु० १-१०। 3. ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವನು. "समीरशिशिरः शिरःसु वसतां सतां जवनिका निकामसुखिनाम्" माघ० ४-५४। 4. ವಿದ್ಯಮಾನ, ಈಗ ಇರುವ. "प्राणानामनिलेन वृत्तिरुचिता सत्कल्पवृक्षे वने" शाकु० ७-१२। 5. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. "तं सन्तः श्रोतुमर्हन्ति सदसद्वयक्तिहेतवः" रघु० १-१०। 6. ಸತ್ಯವಾದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ, ನಿಜವಾದ. 7. ಸುಂದರವಾದ, ಚೆಲುವಾಗಿರುವ. 8. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹ. (न०) 9. (1) ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "ओं तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणः त्रिविधः स्मृतः। ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा" गीता १७-२३। ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ओं तत् सत् एवं त्रिविधो नामनिर्देशः ब्रह्मणः स्मृतः ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (2) ವೇದ. ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ सत् ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇದವೆಂದೂ ವೇದಶಬ್ದದಿಂದ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮವೆಂದೂ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮವು ओम् तत् सत् ಶಬ್ದಾನ್ವಿತವೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "ब्रह्म च वेदः वेद(ब्रह्म)शब्देन वैदिकं कर्मोच्यते — वैदिकं यज्ञादिकम् — यज्ञादिकं कर्म ओंतत्सदिति शब्दान्वितं भवति"। "सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत् प्रयुज्यते। प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते" गीता १७-२६।

सतत ಸತತ (वि०) 1. ನಿತ್ಯವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರುವ. सन्तन्यते स्म — सम् + तनु (विस्तारे) "क्तः" (३-४-७२)। नलोपः (६-४-३७)। समो मकारस्य वा लोपः (वा० ६-१-१४४)। पक्षे **सन्ततम् ಸಂತತಮ್**. "त्रिस्रोतसः सन्ततधारमम्भः" माघ० ३-१०। 2. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ. "नेत्रा नीताः सततगतिना यद्विमानाग्रभूमीः" मेघ० २-६। (अव्य०) 3. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ, ಎಡೆಬಿಡದೆ. 4. ಯಾವಾ

ಗಲೂ, ನಿರಂತರವಾಗಿ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ. "निलय: श्रिय: सततमेतदिति प्रथितं यदेव जलजन्म तथा" माघ० ९-१६।

सति सति (स्त्री०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. षण् (दाने) "क्तिच" (३-३-१७४)। वा नलोप: (६-४-४५)। पक्षे सन्ति: संति:. 2. ಅಂತ್ಯ, ಅವಸಾನ, ಪ್ರಳಯ.

सती सतीए (स्त्री०)1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. (ಪೂರ್ವ ಜನ್ಮದ ಹೆಸರು). 2. ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಸಾಧ್ವಿ. [ದಕ್ಷನ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದ ಸತೀದೇವಿಯು (ದಕ್ಷನ ಪುತ್ರಿ ಮತ್ತು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪತ್ನಿ) ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಕಾಣದೆ ತಿರಸ್ಕಾರಭಾವದಿಂದ ನೋಡಿದ ತಂದೆಯ ಮೇಲಿನ ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಶರೀರತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಪರ್ವತರಾಜನ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಳು.] "अथावमानेन पितु: प्रयुक्ता दक्षस्य पुत्री भवपूर्वपत्नी। सती सती योगविसृष्टदेहा तां जन्मने शैलवधूं प्रपेदे" कुमा० १-२१।

सतीन(क) सतीण(क) (पुं०) ನೆಲಗಡಲೆಕಾಯಿ. सति जीवे इन: प्रभु:। स्वार्थे "कन्"। "कलायस्तु सतीनक:। हरेणुखण्डिकौ चास्मिन्" अम०।

सतीर्थ सतीत्थ (पुं०) ಸಮಾನವಾದ ಗುರುವುಳ್ಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು, ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿ, ಒಬ್ಬ ಗುರುವಿನಲ್ಲೇ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ಜೊತೆಯ (ಸಂಗಡಿಗ) ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು. समान: तीर्थो गुरुर्यस्य।

सतीर्थ्य सतीत्थ्य (पुं०) ಒಬ್ಬನೇ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನುಳ್ಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು. ಒಬ್ಬ ಗುರುವಿನಲ್ಲೇ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ (ಸಂಗಡಿಗ) ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು. समाने तीर्थे गुरौ वसति — सतीर्थ "यत्" (४-४-१०७)। "सतीर्थ्या-स्त्वेकगुरव:" अम०। "स्यात् सतीर्थ: सतीर्थ्योऽपि तथैकगुरुरित्यपि"।

सतील(क) सतील(क) (पुं०) ನೆಲಗಡಲೆಕಾಯಿ. तीलेन तीलवत् कृष्णवर्णेन सह वर्तते—स्वार्थे "कन्"।

सतेर सतेर (पुं०) ತುಷ, ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು, ಧಾನ್ಯದ ಸಿಪ್ಪೆ.

सत्कर्तृ सक्कर्तृ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. सत्करोति सज्जनान् पूजयति—सज्जनप्रतिपूजक: इत्यर्थ:। "सत्कर्ता य: स विज्ञेय: सज्जनप्रतिपूजक:" इति निरुक्ति:। "सत्कर्ता सत्कृति: साधु: जह्नुर्नारायणो नर:" वि० स०।

सत्कर्मन् सक्कर्मन् (न०) ಸತ್ಕಾರ್ಯ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯ. सत् प्रशस्तं कर्म। "सत्कर्म-योग्यो न जनो नैवाप: शौचकारणम्। यस्मिन्ननुदिते तस्मै नमो देवाय भास्वते" विष्णुपु०।

सत्काण्ड सक्काण्ड (पुं०) ಗಿಡುಗ ಪಕ್ಷಿ, ಡೇಗೆ ಹಕ್ಕಿ.

सत्कार सक्कार (पुं०) 1. ಆದರಪೂರ್ವಕ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕಾಣುವುದು, ಆತಿಥ್ಯ ನೀಡುವುದು, ಆತಿಥಿಯನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ಉಪಚರಿಸುವುದು. सत् + डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत्। क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलम-ध्रुवम्" गीता १७-१८। "विधिप्रयुक्तसत्कारै: स्वयं मार्गस्य दर्शक:" कुमा० ६-५२। 2. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ. संतोषसमारंभ. "तस्मादेता: सदा पूज्या भूषणाच्छादनाशनै:। भूतिकामैर्नरैर्नित्यं सत्कारेषूत्सवेषु च" मनु० ३-५९। 3. ಆದರ. "पुनरुद्दीपयामास सत्कारेण गरीयसा" याद० २२-८३।

सत्कुल सत्कुल (न०) ಸದ್ವಂಶ, ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶ, ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನರಾದವರ ವಂಶ. सतां कुलम्।

सत्कुलीन सत्कुलीन (वि०) ಸದ್ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. सत्कुले जात:—सत्कुल "ख:" (४-१-१३९)।

सत्कृत सक्कृत (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. सत् + कृञ् "क्त:" (३-२-१०२)। "अर्चादिभि: सज्जनैर्य: पूजित: सत्कृत: स्मृत:" इति निरुक्ति:। "सत्कर्ता सत्कृत: साधु:" वि० स०। (वि०) 2. ಆದರದಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಗೌರವಿಸಿ ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सत् + डु कृञ् (करणे) "क्त:" (३-२-१०२)। "त्वयि भक्तिमता न सत्कृत: कुरुराजा गुरुरेव चेदिप:" माघ० १६-४५। 4. ಸಂಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यावन्न सत्कृतै-र्भर्तु: स्नेहस्यानृण्यमिच्छुभि:" माघ० १९-५७।

सत्क्रिया सत्क्रिया (स्त्री०) 1. ದೋಷಪರಿಹಾರ ಪೂರ್ವಕ ಶುದ್ಧಿಗಾ ಮಾಡುವ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕಾರ್ಯ. सती क्रिया। "व[illegible]रपूर्वमखिलासु सत्क्रियालब्धशुद्धिषु धनानि बीजवत्। [illegible]वि बिभ्रति फलं महद्द्विजक्षेत्रभूमिषु नराधिपोऽवपत्" माघ० १४-३४। 2. ಸಂಸ್ಕಾರ. "ततो नृपे तक्षकतेजसा हते प्रयुज्य सर्वा: परलोकसत्क्रिया:" भा० आदि०। 3. ಸಂಮಾನ, ಗೌರವಿಸುವುದು. 4. ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವುದು, ಶುದ್ಧಿಕಾರ್ಯ.

सत्तम सत्तम (वि०) 1. ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದ, ಉತ್ತಮೋತ್ತಮನಾದ. अयमेषा-मतिशयेन सन्—सत् "तमप्" (५-३-५५)। "नायं

लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम" गीता ४-३१। 2. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೆಚ್ಚು ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. 3. ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯದಾದ. "सत्तमः स्यात्प्रज्यतमे साधीयस्युत्तमे त्रिषु" मेदि०।

सत्ता सत्ता (स्त्री०) 1. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. सतो भावः "तल्" (५-१-११९)। घटो भवति ಎಂಬಲ್ಲಿ भू ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಲಸಂಬಂಧವಿರುವುದು. "सत्तामनन्यामिव सद्गणानां यथाश्रुतं प्रेक्षत यादवेन्द्रः" याद० १३-२। 2. ಸಾಧುತ್ವ, ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ನಿಜವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸತ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. (ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ) ಆದ್ಯಕ್ಷಣ ಸಂಬಂಧ. 5. ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಅಧಿಕರಣತ್ವ. 6. ಉತ್ಪತ್ತಿ. 7. (ಅದ್ವೈತ ಮತದಲ್ಲಿ (1) ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ (2) ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಮತ್ತು (3) ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ (ಪ್ರಾತೀತಿಕ) ಗಳೆಂದು ಸತ್ತೆಯು ಮೂರು ವಿಧ. ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮದ ಸತ್ತೆಯು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ. ವ್ಯವಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಘಟಾದಿಗಳ ಸತ್ತೆಯು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ. ಪ್ರತಿಭಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಜತಾದಿಗಳ ಸತ್ತೆಯು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ. 8. (ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ) ಕ್ಷಣಿಕ. 9. (ವೈಶೇಷಿಕಮತದಲ್ಲಿ) ಸಾಮಾನ್ಯ. ಇದು ದ್ರವ್ಯಗುಣ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠವಾದುದು.

सत्त्र सत्त्र (न०) 1. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ. सतः सत्पुरुषान् त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। 2. ವಿಷ್ಣು. "ऋतुः सत्त्रं सतांगतिः" वि० स०। 3. ಔದಾರ್ಯ, ಧಾರಾಳವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವುದು. 4. ಆಚ್ಛಾದನ, ಮುಚ್ಚುವುದು. 5. ಆರಣ್ಯ, ಕಾಡು. "अयमेव मृगव्यसत्त्रकामः प्रहरिष्यन् मयि मायया शमस्थे" किरा० १३-९। 6. ಕಪಟ, ಕತ್ರಿಮೋಪಾಯ, ವ್ಯಾಜ. "सत्त्रेण नूनं छन्नं हि चरन्तं पार्थमर्जुनम्। उत्तरः सारथिं कृत्वा निर्यातो नगराद्बहिः" भा० विरा० ३६-३८। "सत्त्रं यज्ञे सदादानाच्छादनारण्यकैतवे" मेदि०।

सत्त्रिन् सत्त्रिन् (पुं०) 1. ಗೃಹಸ್ಥ, ಗೃಹಪತಿ. सत्त्रमस्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 2. ನಿತ್ಯವೂ ಅನ್ನದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. 3. ನಿತ್ಯವೂ ಯಾಗಮಾಡುವವನು. 4. ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಾಗನಿರ್ವಾಹಕ. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಯಾಗವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಿಸಿಕೊಡುವವನು ಋತ್ವಿಕ್ಕು. सत्त्रं यज्ञतन्त्रमस्यास्ति "इनिः"। "सत्यमेतद्ब्रवानाह स मां जानाति सत्त्रिणम्" भा०। "अत्यशेरत परस्परं धियः सत्त्रिणां नरपतेश्च संपदः" माघ० १४-३२।

सत्त्व सत्त्व (न०) 1. ದ್ರವ್ಯ, ವಸ್ತು. सतो भावः "त्वः" (५-१-११९)। 2. ಬಲ, ವೀರ್ಯ, ಶಕ್ತಿ. "अन्यदुच्छ्वसितं स्खलं सत्त्वमन्यच्छास्त्रनियन्त्रितम्" माघ० २-६२। 3. ಗುಣತ್ರಯದಲ್ಲೊಂದಾದ ಸತ್ತ್ವಗುಣ. "सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तः परः पुरुष एक इहास्य धत्ते" भाग० १-२-२३। "आगताद्व्यवसितेन चेतसा सत्त्वसंपदविकारिमानसः" माघ० १४-४४। "सत्त्वात्संजायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च। प्रमादमोहौ तमसः भवतोऽज्ञानमेव च" गीता १४-१७। 4. ಪ್ರಾಣ, ಜೀವ. "चित्रे निवेश्य परिकल्पितसत्त्वयोगा रूपोच्चयेन मनसा विधिना कृता नु" शाकु० २-९। 5. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸ್ವಭಾವ. "सत्त्वविहितमतुलं भुजयोर्बलमस्य पश्यत मृधेऽधिकुप्यतः" किरा० १२-३९। 6. ವ್ಯವಸಾಯ, ಉದ್ಯೋಗ. 7. ಪಿಶಾಚ. (न०) 8. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು, ಆಂತಃಕರಣ. "आहारशुद्धौ सत्त्वशुद्धिः सत्त्वशुद्धौ ध्रुवा स्मृतिः" छान्दोग्य० ७-२६-२। 9. ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಬಲ, ಧೈರ್ಯ, ಮನೋಬಲ. "जनस्य साकेतनिवासिनस्तौ द्वावप्यभूतामभिनन्द्यसत्त्वौ" रघु० ५-३१। "क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे"। 10. ಜ್ಞಾನ. "आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः। रस्याः स्निग्धा स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः" गीता १७-८। "सत्त्वमन्तःकरणम्, अन्तःकरणकार्यं ज्ञानमिह सत्त्वशब्देनोच्यते" रामानुजभाष्यम्। 11. ಪ್ರಜ್ಞೆ, ವಿವೇಕ. 12. ಆಯುಸ್ಸು. 13. ಆತ್ಮ. 14. ಸತ್ತೆ. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. ಇದು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮದ ಸತ್ತೆಯು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ತ್ವ. (2) ವ್ಯವಹಾರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಸತ್ತೆಯು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ತ್ವ. (3) ಪ್ರತಿಭಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಜತಾದಿಗಳ ಸತ್ತೆಯು ಪ್ರಾತಿಭಾಸಿಕ ಸತ್ತ್ವ. "कालत्रये ज्ञातृकाले प्रतीतिसमये तथा। बाधाभावात्पदार्थानां सत्त्वत्रैविध्यमिष्यते॥ तात्त्विकं ब्रह्मणः सत्त्वं व्योमादेर्व्यावहारिकम्। रूप्यादेरर्थजातस्य प्रातिभासिकमिष्यते" स० द० सं०। 15. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. "अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद"। 16. ಶರೀರದ ಸಾರ.

17. ಧನ. 18. ಆತ್ಮಭಾವ. "सत्त्वं द्रव्ये गुणे चित्ते व्यवसायस्वभावयोः:। पिशाचादावात्मभावे बले प्राणेषु जन्तुषु" हेम०। "सत्त्वं गुणे पिशाचादौ बले द्रव्यस्वभावयोः। आत्मत्वे व्यवसायासुचित्तेष्वस्त्री तु जन्तुषु" मेदि०। (पुंन०) 19. ಪ್ರಾಣ, ಚತುಷ್ಪಾಜ್ಜಂತು. "रक्षापदेशान्मुनिहोमधेनोर्वन्यान्विनेष्यन्निव दुष्टसत्त्वान्" रघु० २-८। (न०) 20. ಕುಬೇರ.

सत्त्वलक्षण ಸತ್ತ್ವಲಕ್ಷಣ (न०) ಗರ್ಭದ ಚಿಹ್ನೆ, ಗರ್ಭದ ಲಕ್ಷಣ. सत्त्वस्य लक्षणम्। "तत्कथमिमामभिव्यक्तसत्त्वलक्षणां प्रत्यात्मानं क्षेत्रिणमाशङ्कमानः प्रतिपत्स्ये" शाकु० ५।

सत्त्ववत् ಸತ್ತ್ವವತ್ (वि०) ವಿಷ್ಣು. सत्त्वं परमप्रकाशलाघवसुखसम्पदा मोक्षमूलं साक्षादधिष्ठेयमस्यास्ति—सत्त्व "मतुप्" (५-२-९४)। "प्रकाशलाघवसुखसम्पदा मोक्षसाधनम्। सत्त्वं साक्षादधिष्ठेयं यस्यासौ सत्त्ववान् श्रुतः" इति निरुक्तिः। "सत्त्ववान् सात्त्विकः सत्यः" वि० स०।

सत्त्वविप्लव ಸತ್ತ್ವವಿಪ್ಲವ (पुं०) ಸತ್ತ್ವಗುಣದ ನಾಶ, ಸತ್ತ್ವಗುಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. सत्त्वस्य विप्लवः।

सत्त्वविहित ಸತ್ತ್ವವಿಹಿತ (वि०) ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ. सत्त्वेन सत्त्वगुणेन विहितम्।

सत्त्ववृत्ति ಸತ್ತ್ವವೃತ್ತಿ (वि०) ಸತ್ತ್ವಗುಣದಲ್ಲೇ ಇರುವ, ಸತ್ತ್ವಗುಣದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡುವ. सत्त्वे वृत्तिः वर्तनं यस्य। "सत्त्ववृत्तिरनघः स जघान" याद० २१-३२।

सत्त्वसम्पन्न ಸತ್ತ್ವಸಂಪನ್ನ (वि०) ಗುಣಶಾಲಿ, ಸುಶೀಲ, ಧರ್ಮಾತ್ಮ. सत्त्वं सम्पन्नः।

सत्त्वसम्प्लव ಸತ್ತ್ವಸಂಪ್ಲವ (पुं०) ಶಕ್ತಿಯು ಕಳೆದು ಹೋಗುವುದು, ವೀರ್ಯದ ನಾಶ, ಚೈತನ್ಯದ ನಾಶ. सत्त्वस्य सम्प्लवः।

सत्त्वस्थ ಸತ್ತ್ವಸ್ಥ (वि०) ಸತ್ತ್ವಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಸತ್ತ್ವಗುಣವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ. सत्त्वे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। ಸತ್ತ್ವಗುಣವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಂಸಾರ ಬಂಧನದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತರಾಗಿ ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದುವರು. "ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्थाः मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः। जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः" गीता १४-१८।

सत्पथ ಸತ್ಪಥ (पुं०) ಒಳ್ಳೆಯಮಾರ್ಗ. संश्चासौ पन्थाश्च "अः" (५-४-७४)। "ज्ञानमज्ञाततत्त्वाय यो दद्यात् सत्पथेऽमृतम्"। "पण्डितप्रहृतेनैव सत्पथेन सदोदिताः" याद० २२-१५।

सत्पथाचार ಸತ್ಪಥಾಚಾರ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. सत्पथे सन्मार्गे स्वाभाविकसात्त्विकदास्यमार्गे आचारः आचरणं (ण्यन्तः) प्रवर्तनमस्य। "ऊर्ध्वगः सत्पथाचारः" वि० स०। "सत्पथाचार इत्युक्तः सन्मार्गे तत्प्रवर्तनात्" इति निरुक्तिः।

सत्परायण ಸತ್ಪರಾಯಣ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. सन्तः स्वप्राणभूततया स्वात्मतया च परायणमस्य। ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ಪುರುಷರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಾಣಸಮಾನರು. "मम प्राणा हि पाण्डवाः"। "पाण्डवानां भवान्नाथः भवन्तश्चाश्रिता वयम्" भा० सभा०। "ज्ञानीत्वात्मैव मे मतम्" गीता ७-१८। "सद्गतिः सत्कृतिः सत्ता सद्भूतिः सत्परायणः" वि० स०।

सत्पुत्र ಸತ್ಪುತ್ರ (पुं०) ಸುಪುತ್ರ, ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಪಿತೃ ಕಾರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಪುತ್ರ. संश्चासौ पुत्रश्च। "पुत्" ಎಂಬ ನರಕದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಪುತ್ರನಾದನು. "पुन्नाम्नो नरकाद्यस्मात् त्रायते पितरं सुतः। तस्मात् पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयंभुवा" मनु० ९-१३८।

सत्पुरुष ಸತ್ಪುರುಷ (पुं०) ಸಜ್ಜನ, ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಪೂಜ್ಯನಾದ ಪುರುಷ, ಇತರರ ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಬಯಸುವ ಮನುಷ್ಯ. संश्चासौ पुरुषश्च। "एकः सत्पुरुषो लोके लक्ष्मणः सह सीतया। योऽनुगच्छति काकुत्स्थं रामं परिचरन् वने" रामा०। "एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान् परित्यज्य ये" भर्तृ० १-६४।

सत्प्रतिग्रह ಸತ್ಪ್ರತಿಗ್ರಹ (पुं०) ಸತ್ಪುರುಷರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ದಾನ. सङ्घः सत्पुरुषेभ्यः प्रतिग्रहो दानस्वीकारः।

सत्प्रतिपक्ष ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ (पुं०) ದುಷ್ಟಹೇತು, ಐದು ವಿಧ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. संश्चासौ प्रतिपक्षश्च। बाधोपस्थितिसमर्थपरामर्शकालीनसाध्यसिद्धिसमर्थपरामर्शविषयः। यस्य साध्याभावसाधकं हेत्वन्तरं विद्यते स सत्प्रतिपक्षः। "पर्वतो वह्निमान् धूमात् महानसवत्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಸಾಧಕವಾದ ಹೇತು ಧೂಮ. "पर्वतो

वह्नयभाववान् पाषाणमयत्वात् कुडचवत्" ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಸಾಧಕವಾದ ಪಾಷಾಣಮಯತ್ವ ದುಷ್ಟಹೇತು.

सत्य सत्य (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. "यथार्थवैभवः सत्यः सर्वशास्त्रेषु विश्रुतः" इति निरुक्तिः। "सत्त्ववान् सात्त्विकः सत्यः" वि० स०। "औत्तरेऽप्यन्तरे विष्णुः सत्यैः सह स्वधोत्तमैः। सत्यायामभवत्सत्यः सत्यरूपो जनार्दनः" कूर्मपु०। ವಿಷ್ಣುವು ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪನು, ಸತ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪನು. ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನು. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗಿಂತಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣನು. ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಳಯ ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಏಕರೂಪದಿಂದಿರುವವನು. "सत्यव्रतं सत्यपरं त्रिसत्यं सत्यस्य योनिं निहितं च सत्ये। सत्यस्य सत्यमृतसत्यनेत्रं सत्यात्मकं त्वां शरणं प्रपद्ये" भाग० १०-२-२६। 2. ಸತ್ಯಲೋಕ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ. **ಭೂಮಿಗೂ ಸತ್ಯಲೋಕಕ್ಕೂ ಇರುವ ಅಂತರ:** ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಗಡೆ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಯೋಜನ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ. ಅದು ಭುವರ್ಲೋಕ. ಭುವರ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮೇಲುಗಡೆ ಚಂದ್ರಮಂಡಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲುಗಡೆ ನಕ್ಷತ್ರಲೋಕ. ಅಲ್ಲಿ ಬುಧ ಶುಕ್ರ ಅಂಗಾರಕ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಶನಿ ಮತ್ತು ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಮಂಡಲಗಳು. ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧ್ರುವಲೋಕ. ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಧ್ರುವಲೋಕದ ವರೆಗೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ (ಸ್ವರ್ಲೋಕ). ಇದಕ್ಕೆ ಮೇಲುಗಡೆ ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೋಟಿಯೋಜನ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮಹರ್ಲೋಕವಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡರಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳದ್ದು ಜನಲೋಕ. ಇದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳದ್ದು ತಪೋಲೋಕ. ಆ ತಪೋಲೋಕಕ್ಕೂ ಮೇಲುಗಡೆ ಹನ್ನೆರಡು ಕೋಟಿ ಯೋಜನದ ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳದ್ದು ಸತ್ಯಲೋಕ. "भूमेरुपरि लक्षयोजनात् सूर्यमण्डलम्। तदेव भुवर्लोकः। तदुपरि चन्द्रमण्डलम्। तस्मादुपरि नक्षत्रबुधशुक्राङ्गारकबृहस्पतिशनिसप्तर्षिमण्डलानि। तदुपरि ध्रुवः। सूर्यमण्डलमारभ्य ध्रुवलोकपर्यन्तं स्वर्लोकः। चतुर्लक्षादुपरि कोटियोजनोच्छ्रायो महर्लोकः। तस्माद्द्विगुणो जनलोकः। ततश्चतुर्गुणस्तपोलोकः। तस्मात् द्वादश कोट्युच्छ्रायः सत्यलोकः" यतीन्द्रम० दी०। 3. ಶ್ರೀರಾಮ. "कौसल्यानन्दनः श्रीशः सत्यो दशमुखान्तकः"। 4. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಆರಳಿ ಮರ. 5. ನಾಂದೀಮುಖಶ್ರಾದ್ಧ ದೇವತೆ. "सत्यो नान्दीमुखे वसुः"। (न०) 6. ನಿಜ, ಯಥಾರ್ಥ. सते हितम् "यत्" (५-१-५)। सति साधु "यत्" (४-४-१८) वा। "सत्यं ब्रूह्यनुयाहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनम्" भर्तृ० १-६९। 7. ಕೃತಯುಗ, ಸತ್ಯಯುಗ. 8. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. (वि०) 9. ನಿಜವಾದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ. "सत्यानुभाववसुदेवसुतप्रसत्त्यै सम्भृतदिक्पतिविभूतिरिवाबभासे" यादव० २२-२४१।

सत्यकाम सत्यकाम (वि०) ಯಥಾರ್ಥವಾದುದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. सत्यं कामयते — कमु (कान्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

सत्यङ्कार सत्यंकार (वि०) ಶಪಥಮಾಡುವವನು, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. सत्यस्य कारः — कृञ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। मुमागमः (६-३-७०)।

सत्यनारायण सत्यनारायण (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ.

सत्यनारायणव्रत सत्यनारायणव्रत (न०) ಭಕ್ತಿ ಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಆಚರಿಸುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪೂಜಾರೂಪವಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. **ಈ ಪೂಜಾರೂಪ ವ್ರತದ ಫಲ:** ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವಿಮುಖನಾಗಿ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೇ ನಿರತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಕ್ತಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಶಿಸಿಹೋಗಿ ಕೇವಲ ಅನ್ನಗತ ಪ್ರಾಣನಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವನು. ಇದರಿಂದ ನಿರ್ಧನನಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಪಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ನಾನಾ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗಿ ನಾನಾ ವಿಧ ಸಂಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಈ ಕಷ್ಟಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸತ್ಯನಾರಾಯಣವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "व्रतमस्ति महापुण्यं स्वर्गे च भुवि दुर्लभम्। तव स्नेहान्मया विप्र प्रकाशीक्रियतेऽधुना। सत्यनारायणस्येतद्व्रतं सम्यग्विधानतः। कृत्वा सद्यः सुखं भुक्त्वा परत्र मोक्षमालभेत्"। **ಈ ವ್ರತದ ಫಲ:** "दुःखशोकादिशमनं धनधान्यविवर्धनम्। सौभाग्यसन्ततिकरं सर्वत्र विजयप्रदम्॥ यस्मिन् कस्मिन् दिने मर्त्यः भक्तिश्रद्धासमन्वितः। सत्यनारायणं देवं यजेत्तुष्टो निशामुखे। बान्धवैर्ब्राह्मणैश्चैव सहितो धर्मतत्परः। नैवेद्यं भक्तितो दद्यात् सपादं भक्ष्यमुत्तमम्। सपादसर्वभक्ष्याणि एकीकृत्य निवेदयेत्" स्कान्द० रेवाखण्डः।

सत्यपुर सत्यपुर (न०) ವಿಷ್ಣುಲೋಕ, ವೈಕುಂಠ. "ईप्सितञ्च फलं भुक्त्वा चान्ते सत्यपुरं वसेत्। इति वः कथितं विप्राः सत्यनारायणव्रतम्" स्कान्द०।

सत्यपूत **सत्यपूत** (वि०) सत्यದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಸತ್ಯದಿಂದ ದೋಷರಹಿತವಾದ. सत्येन पूतम्। "दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत्। सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत्" मनु० ६-४६।

सत्यप्रतिज्ञ **सत्यप्रतिज्ञ** (वि०) ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿದವನು, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆದವನು. सत्या प्रतिज्ञा यस्य।

सत्यफल **सत्यफल** (पुं०) ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ.

सत्यभामा **सत्यभामा** (स्त्री०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಷ್ಟ ಮಹಿಷಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. ಇವಳು ಸತ್ರಾಜಿತನ ಪುತ್ರಿ.

सत्यभारत **सत्यभारत** (पुं०) ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ.

सत्ययुग **सत्ययुग** (न०) ಸ್ವರ್ಣಯುಗ, ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ (कृत) ಯುಗ. सत्यं युगम्। ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಭಗವದ್ಧ್ಯಾನಪರರಾಗಿಯೂ ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾಗಿಯೂ ವಿಪ್ರರೆಲ್ಲರೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ವೇದಾಭ್ಯಾಸಪರಾಯಣರಾಗಿಯೂ ಅದರಂತೆಯೇ ದೇವತೆಗಳೂ ತಕ್ಕ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರಾಗಿಯೂ ಭೂಮಿಯು ಫಲಪುಷ್ಪ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇದರಿಂದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ನಿತ್ಯ ಹೃಷ್ಟ ಪುಷ್ಟರಾಗಿಯೂ ಚೌರ್ಯ ವಂಚನೆ ಕಪಟ ಸುಳ್ಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಸುಖಿ ಸಂತೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಣಯುಗವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಧರ್ಮ ಪುರುಷನು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದರಿಂದ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಸುಖ ಸಂಪತ್ತುಗಳೂ ಜನರಿಗೆ ಲಭಿಸಿದ್ದುವು. "धर्मश्चतुष्पाद-भवत् कृते पूर्णे जगत्त्रयम्। देवा यथोक्तफलदाश्चरन्ति भुवि सर्वदा। सर्वंशस्या वसुमती हृष्टपुष्टजनावृता। विप्रा वेदविदः सुमङ्गलयुता नार्यस्तु चर्यावृतैः पूजाहोम-परा: पतिव्रतधरा यागोद्यता: क्षत्रिया:। वैश्या वस्तुष धर्मतो विनिमयैः श्रीविष्णुपूजापरा: शूद्रास्तु द्विजसेवना-द्धरिकथालापा: सपर्यापरा:"। [कृतयुगद कालपरिवाणक्के "अह्न" पददल्लि नोडि.]

सत्यलोक **सत्यलोक** (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ. "सत्य" पदದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

सत्यवचस् **सत्यवचस्** (पुं०) 1. ಋಷಿ. सत्यं वचो यस्य। (वि०) 2. ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವ, ನಿಜವನ್ನು ಹೇಳುವ.

सत्यवत् **सत्यवत्** (पुं०) 1. ಸಾಲ್ವದೇಶಾಧಿಪತಿಯಾದ द्युमत्सेनನ ಪುತ್ರ. सत्यमस्यास्ति — "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)। ಇವನ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ತಂದೆ ಇಬ್ಬರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಪ್ರರು ಇವನಿಗೆ ಸತ್ಯವಾನ್ ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು. "सत्यं वदत्यस्य पिता माता सत्यं प्रभाषते। ततोऽस्य ब्राह्मणाश्चक्रुः नामैतत् सत्यवानिति" भा० वन०। ಮದ್ರದೇಶದ ದೊರೆಯಾದ ಅಶ್ವಪತಿಯ ಮಗಳು ಸಾವಿತ್ರಿಯು ಇವನ ಪತ್ನಿ. ಸತ್ಯವಂತನ ತಂದೆಯು (द्युमत्सेनನು) ಕುರುಡನಾಗಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಸತ್ಯವಂತನು ಒಂದು ದಿನ ಸಾವಿತ್ರಿಯೊಡನೆ ಸೌದೆ ತರಲು ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲೇ ಅವನು ಮೃತಿಹೊಂದಲು ಯಮನು ಅವನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದನು. ಸಾವಿತ್ರಿಯು ಯಮನೊಡನೆ ಬಹಳ ದೂರ ಹೋಗಿ ಪತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತಾನೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದಾಗಿಯೂ ಹಠಹಿಡಿದಾಗ ಯಮನು ಸತ್ಯವಂತನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. द्युमत्सेनನಿಗೆ ಕಣ್ಣುಗಳು ಬಂದು ರಾಜ್ಯವೂ ಲಭಿಸುವಂತೆ ಯಮನಿಂದ ವರ ಪಡೆದಳು. ಸತ್ಯವಂತನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದನು. (पुं०) 2. ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವವನು.

सत्यवती **सत्यवती** (स्त्री०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. सत्यमस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीष्" (४-१-६)। [ಸತ್ಯವತಿಯು ಉಪರಿಚರ ವಸುವಿನ ಮಗಳು. ದಾಶರಾಜನ ಸಾಕುಮಗಳು. ಮತ್ಸ್ಯದ ಉದರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದುದರಿಂದ ಇವಳಿಗೆ ಮತ್ಸ್ಯಗಂಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಒಂದು ದಿನ ಪರಾಶರಮುನಿಯು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಬೇಕಾಯಿತು. ದಾಶರಾಜನು ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಕಾರಣ ಸತ್ಯವತಿಯು ಅವನ ಆದೇಶದಂತೆ ಮುನಿಯನ್ನು ನದಿಯ ಆಚೆ ತೀರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದಳು. ಇವಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಪರಾಶರರು ವ್ಯೋಹಗೊಂಡು ತಮ್ಮ ಮನೋಗತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. ಸತ್ಯವತಿಯು ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಈ ವಿಷಯವು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯಬಾರದಂತೆಯೂ ಅವಳ ಕನ್ಯಾಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಲೋಪವುಂಟಾಗದಂತೆಯೂ ಅವಳ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೌಗಂಧ್ಯವೂ ಹೊಸ ಹೊಸ ತಾರುಣ್ಯವೂ ಚಿಮ್ಮುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಅವಳುದರದಲ್ಲಿ ಅಮಾನುಷ ಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನನಾದ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುವಂತೆಯೂ ವರವನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಆಗ ಅಪ್ರತಿಮ

ತೇಜಃಶಾಲಿಯಾದ ವ್ಯಾಸಮುನಿಯು ಜನಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಸತ್ಯವತಿಯು ಶಂತನುರಾಜನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದ ಮತ್ತು ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯರೆಂಬ ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಂತಾನಹೀನರಾಗಿ ಮೃತಿಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯವತಿಯ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯರಾದ ಅಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಅಂಬಾಲಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಪಾಂಡು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಜನಿಸಿದರು.]

सत्यवतीसुत सत्यवतीसुत (पुं०) वेदव्यास मुनि.

सत्यवाच् सत्यवाच् (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. सत्या वाक् यस्य। 2. सावर्णिमनुविन पुत्र. 3. वायस, कागे. (वि०) 4. सत्यवन्नु नुडियुवनु.

सत्यवादिन् सत्यवादिन् (वि०) निजवन्नु हेळुवनु, वास्तववाद विषयवन्नु हेळुवनु. सत्यं वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वादिनी –वादिनी.**

सत्यव्रत सत्यव्रत (वि०) सत्यवे व्रतवागि उळ्ळवनु, आडिद मातिनंते नडेदुकॊळ्ळुवनु. सत्यमेव व्रतं यस्य।

सत्यसङ्गर सत्यसंगर (पुं०) कुबेर. "कृतनुकुहेच्छावसवः पिशाचकी सत्यसङ्गरस्त्रिशिराः" त्रिकाण्ड०।

सत्यसन्ध सत्यसंध (पुं०) 1. विष्णु. सत्या अकैतवा सन्धा प्रतिज्ञा अस्य। "सत्या प्रतिज्ञा यस्येति सत्यसन्धः स उच्यते" इति निरुक्तिः। "विनयो जयः सत्यसन्धो दाशार्हः सात्वतां पतिः" वि० स०। 2. जनमेजय. 3. श्रीराम. (वि०) 4. सत्यवाद प्रतिज्ञेयुळ्ळवनु, आडिद मातिनंते नडेदुकॊळ्ळुवनु. (स्त्री०) **–सन्धा –संधा.** 5. द्रौपदि.

सत्या सत्या (स्त्री०) 1. सीतादेवि. सत्यमस्या अस्ति "अच्" (५-२-१२७)। 2. सत्यवति, व्यासमहर्षिय तायि. 3. सत्यभामा, श्रीकृष्णन महिषियर ल्लॊब्बळु. "आरुरुक्षू रथं सत्यामाह्वयामास केशवः"।

सत्याकृति सत्याकृति (स्त्री०) वाणिज्यद ऒप्पंदवन्नु स्थिरपडिसुवुदु. सत्य+कृञ् "क्तिन्" (३-३-९४)। "डाच्" (५-४-६६)। अवश्यवागि इदन्नु मिक्कियिसुवेनेंदु सत्यमाडुवुदु.

सत्यानृत सत्यानृत (न०) वाणिज्य, व्यापार, वर्तकतन. सत्यसहितमनृतम्—शाकपा०। व्यापारदल्लि सत्य असत्य एरडू इरुवुदरिंद सत्यानृत वायितु. "सत्यानृतं च वाणिज्यं तेन चैवापि जीव्यते" मनु० ४-६।

सत्यापन सत्यापन (न०) 1. वाणिज्यद ऒप्पंदवन्नु स्थिरपडिसुवुदु. सत्यस्य करणम् — सत्य + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। आतुक् आगमः। 2. मातिनंते नडेयुवुदु, आडिद मातन्नु पालिसुवुदु. "युच्"। सत्यापना सत्यापना.

सत्योद्य सत्योद्य (वि०) सत्यवागि हेळल्पट्ट. सत्य+वद (व्यक्तायां वाचि) "क्यप्" (३-१-११४)।

सत्रा सत्रा (अव्य०) सङ्गड, जॊतॆ, कूड. सह त्रायते — त्रैङ् (पालने) "क्विप्" (३-२-७६)। "साकं सत्रा समं सह" अम०।

सत्राजित् सत्राजित् (पुं०) ऒब्ब राजा. सत्यभामेय तंदॆ. [सत्राजितनु सूर्यन भक्तनागिद्दु अवनिंद स्यमंतकरत्नवन्नु पडॆदिद्दनु. आ रत्नवन्नु अशुचियागिरुवाग धरिसिदरॆ अदु अवनन्नु कॊल्लुवुदेंदु सूर्यनु हेळिद्दनु. ई रत्नवु प्रतिदिनवू अपार सुवर्णवन्नु कॊडुवुदेंब अदर महिमॆयन्नु तिळिद श्रीकृष्णनु तनगागि अदन्नु केळिदनु. आदरॆ सत्राजितनु कॊडलिल्ल. ऒंदु दिन अवन तम्म प्रसेननु अदन्नु धरिसि श्रीकृष्णनॊडने अरण्यक्कॆ बेटॆयाडलु होदनु. ऒंदु सिंहवु बंदु प्रसेननन्नु कॊंदितु. आ रत्नक्कागि श्रीकृष्णनु प्रसेननन्नु कॊंदनेंदु कृष्णन विषयदल्लि अपवाद बंदागा श्रीकृष्णनु अरण्यदल्लि मृतनागिद्द प्रसेननन्नु कंडुहिडिदु मुंदॆ जांबवंतन कैयिंदिद्द आ रत्नवन्नु तंदु सत्राजितिगॆ ऒप्पिसिदनु.]

सत्रि सत्रि (पुं०) 1. मेघ, मोड. 2. गज, आने.

सत्वर सत्वर (वि०) 1. त्वरॆयिंद कूडिद, वेगवुळ्ळ. त्वरया सह वर्तते। "त्रिंशद्वर्षोद्वहेत्कन्यां हृद्यां द्वादशवार्षिकीम्। त्र्यष्टवर्षोऽष्टवर्षां वा धर्मे सीदति सत्वरः" मनु० ९-९४। (अव्य०) 2. वेगवागि, शीघ्रवागि. जाग्रतॆयागि.

सदञ्जन ಸದಂಜನ (न०) ಕಸುಮಾಂಜನ. सत् अञ्जनम्। "रीतिपुष्पं पुष्पकेतुः पौष्पकं कुसुमाञ्जनम्"।

सदन ಸದನ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ. सीदन्त्यत्र — षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "ल्युट्" (३-३-११७)। "सदनागतसूदनापवादो महतां संप्रति मा च भूदयं वः" याद० १५-८१। "गगनस्पृशां मणिरुचां चयेन यत् सदनान्युदस्मयत नाकिनामपि" माघ० १३-६३। 2. ಜಲ, ನೀರು. "सदनं जलसघनोः" हेम०। 3. ಅಳಿವು, ನಾಶ. 4. ಕ್ಷಯಿಸುವುದು, ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು. 5. ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ.

सदस् ಸದಸ್ (न०) ಸಭೆ, ಜನರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ಸಮಾಲೋಚನೆಗಾಗಿ ಜನರು ಒಟ್ಟು ಗೂಡುವುದು. सीदन्त्यस्याम् — षद्लृ (विशरणादौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "उपगम्य हरिं सदस्यदः स्फुटभिन्नार्थमुदाहरद्वचः" माघ० १६-१।

सदस्य ಸದಸ್ಯ (वि०) 1. ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವವನು, ಸಭೆಯ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವವನು. सदसि साधुः "यत्" (४-४-९८)। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. "सदस्या विधिदर्शिनः" अम०।

सदा ಸದಾ (अव्य०) ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ. सर्व "दा" (५-३-१५)। सर्वस्य वा सः (५-३-६)। पक्षे **सर्वदा ಸರ್ವದಾ**. "आदितामजननाय देहिनामन्ततां च दधतेऽनपायिने। बिभ्रते भुवमधः सदाथ च ब्रह्मणोप्युपरि तिष्ठते नमः" माघ० १४-६५।

सदागति ಸದಾಗತಿ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सदा सर्वकालं गतिर्यस्य। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಸ್ವರ್ಗ. 4. ನಿರ್ವಾಣ, ಮೋಕ್ಷ. 5 ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. "सदागतिर्नाकिवातनिर्वाणेषु सदीश्वरे" मेदि०।

सदाचार ಸದಾಚಾರ (पुं०) ಸತ್ಪುರುಷರ ಆಚಾರ, ಶಿಷ್ಟರ ಸಂಪ್ರದಾಯ, –ನಡವಳಿಕೆ. सतामाचारः।

ಸತ್ಪುರುಷರ ಆಚಾರ: "साधवः क्षीणदोषाश्च सच्छब्दः साधुवाचकः। तेषामाचरणं यत्तु सदाचारः स उच्यते"॥

ಸತ್ಪುರುಷರು: "आगमेषु पुराणेषु संहितासु यथोदितान्। समुद्दिष्टसदाचारान् तान् गृह्णीयात् गृहस्थवत्"॥

ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನನಾದ ಗೃಹಸ್ಥನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು: ಗೃಹಸ್ಥನು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನಗಳಿಂದ ಋಷಿಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಶ್ರಾದ್ಧಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಿತೃಗಳನ್ನೂ ಬಲಿದಾನದಿಂದ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಬೇಕು. "ऋषीन् यजेद्वेदपाठैः देवान् होमैस्तु पूजयेत्। श्राद्धैः पितॄन् यजेदन्नैः भूतानि बलिभिस्तथा"॥

ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯ: "असंपूज्य तथा विष्णुं शिवमग्निं पुरन्दरम्। अदत्वा च तथा दानं न भुञ्जीयान्नृपः क्वचित्"॥

ಸತ್ಪುರುಷರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ ಸದಾಚಾರವೃಕ್ಷ: ಸದಾಚಾರವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಧರ್ಮವೇ ಮೂಲ. ಧನವೇ ಶಾಖೆ. ಕಾಮವೇ ಪುಷ್ಪ. ಇದರ ಫಲವೇ ಮೋಕ್ಷ. ಇದರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಅನಂತ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಯಾಗುವನು. "धर्मोऽस्य मूलं धनमस्य शाखा पुष्पं च कामः फलमस्य मोक्षः। असौ सदाचारतरुः सुकेशिन् संसेवितो येन स पुण्यभोक्ता"॥

ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಮೂಹೂರ್ತದಲ್ಲೆದ್ದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಮತ್ತು ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ಸುಪ್ರಭಾತಪಠನಪೂರ್ವಕ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮಾತನಾಡಬೇಕು. "ब्राह्मे मुहूर्ते प्रथमे विबुध्येदनुस्मरेद्देववरं महर्षीन्। प्राभातिकं मङ्गलमेव वाक्यं यदुक्तवान् देवपतिस्त्रिनेत्रः"॥ ಇತ್ಯಾದಿ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳು. ಸದಾಚಾರಗಳು.

सदातन ಸದಾತನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. (वि०) 2. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವ. सदा भवः—"ट्युः" तुट् च (४-३-२३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तनी –ತನೀ.** "कान्ति कान्त्या सदातन्या ह्रेपयन्ती शुचिस्मिता" भट्टि० ५-६५।

सदातोया ಸದಾತೋಯಾ (स्त्री०) ಕರತೋಯಾ ನದಿ. सदा तोयं यत्र। ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರರ ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಧಾರೆಯೆರೆದ ನೀರು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಕೈಯಿಂದ ಬಿದ್ದು ನದಿಯಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸಿತು. ["करतोया" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಈ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರು ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

सदादान ಸದಾದಾನ (पुं०) 1. ಐರಾವತ. 2. ಗಣಪತಿ, ಗಜಾನನ. 3. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. सदा दानं मदजलं यस्य। "सदादानोऽभ्रमातङ्गे हेरम्बे गन्धहस्तिनि"

मेदि०। (वि०)4. ಯಾವಾಗಲೂ ಮದೋದಕ ಸುರಿಯುವ ಶ್ವಿರುವ.

सदानन्द ಸದಾನಂದ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. सदा आनन्दोऽस्य। "सदाशिवः सदाकर्ता सदाहर्ता सदागतिः। सदानन्दः सदावर्ती सदासङ्गविवर्जितः"।

सदानर्त ಸದಾನರ್ತ (पुं०) ಕಾಡಿಗೆಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ದಾಸರಿ ಹಕ್ಕಿ. सदा नृत्यति—नृती (गात्रविक्षेपे) "अच्" (३-१-१३४)।

सदानीरा ಸದಾನೀರಾ (स्त्री०) ಕರತೋಯಾ ನದಿ. ["सदातोया" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सदापुष्प ಸದಾಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ನಾರಿಕೇಳ ವೃಕ್ಷ, ತೆಂಗಿನ ಮರ. सदा सर्वकालेषु पुष्पं यस्य। (वि०) 2. ಯಾವಾಗಲೂ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ.

सदाफल ಸದಾಫಲ (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. 2. ನಾರಿಕೇಳ ವೃಕ್ಷ, ತೆಂಗಿನ ಮರ. 3. ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. "सदाफलः स्कन्धफले नारिकेलेप्युदुम्बरे" मेदि०।

सदायोगिन् ಸದಾಯೋಗಿನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. सतत-जागरूकत्वात् सदा योगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "चिकित्सायां जागरूकः सदायोगीति कथ्यते" इति निरुक्तिः। "वेद्यो वैद्यः सदायोगी" वि० स०।

सदाशिव ಸದಾಶಿವ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

सदृक्ष ಸದೃಕ್ಷ (वि०) 1. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. समान इव पश्यति—समान + दृशिर् "कञ्" (वा० ३-२-६०)। समानस्य सभावः क्सश्च। "क्विन्"। **सदृश् ಸದೃಶ್**. "कञ्" **सदृशः ಸದೃಶಃ**. "आकार-सदृशप्रज्ञः प्रज्ञया सदृशागमः" रघु० १-१५। स्त्रियां **सदृक्षी ಸದೃಕ್ಷೀ, सदृशी ಸದೃಶೀ, सदृशा ಸದೃಶಾ**. "सदृशीं तव सा परं जलदुर्गस्थमृणालजिद्भुजा" नैष० २-२९। 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. "प्रस्ताव-सदृशं वाक्यम्" हितो०। 3. ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಒಪ್ಪುವ, ಹೊಂದುವ.

सदेश ಸದೇಶ (वि०) 1. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ. समानो देशोऽस्य। 2. ದೇಶಸಹಿತನಾದ, ದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. 3. ಸಮಾನ ದೇಶವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ದೇಶದ.

सद्धेतु ಸದ್ಧೇತು (पुं०) (ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ) ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ದೋಷರಹಿತವಾದ ಹೇತು. संश्चासौ हेतुश्च। (1) पक्ष-सत्त्वम् (2) सपक्षसत्त्वम् (3) विपक्षासत्त्वम् (4) अबाधितविषयत्त्वम् ಮತ್ತು (5) असत्प्रतिपक्षितत्त्वम् ಈ ಐದು ರೂಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೇತುವು ಸದ್ಧೇತು. "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧೂಮವು ಸದ್ಧೇತು. ಇಲ್ಲಿ (1) ಧೂಮವತ್ತ್ವವು ಪಕ್ಷವಾದ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವುದು. (2) ಸಪಕ್ಷವಾದ ಮಹಾನಸದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. (3) ವಿಪಕ್ಷವಾದ ಮಹಾಹ್ರದದಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. (4) ಹೇತುವಾದ ಧೂಮವತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದುದು ಅಗ್ನಿಮತ್ತ್ವರೂಪವಾದ ಸಾಧ್ಯಧರ್ಮ, ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಭಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಬಾಧಿತವಾಯಿತು. (5) ಸಾಧ್ಯಾಭಾವಸಾಧಕವಾದ ಹೇತ್ವಂತರರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವು ಹೇತುವಾದ ಧೂಮವತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಸದ್ಧೇತುವಾಯಿತು.

सद्मन् ಸದ್ಮನ್ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. सीदन्त्यस्मिन्—षद्लृ (विशरणादौ) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। "सद्मनां विरचनाहितशोभैरागतप्रियकथैरपि द्वृत्यम्" किरा० ९-३४। 2. ಜಲ, ನೀರು. 3. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. सीदन्तेऽवसीदन्ते प्राणिनोऽत्र।

सद्यस् ಸದ್ಯಸ್ (अव्य०) 1. ಅದೇ ದಿನದಲ್ಲಿ. समानेऽहनि—निपा० (५-३-२२)। "सद्यः प्रवालोद्गमचारुपत्रे नीते समाप्तिं नवचूतबाणे" कुमा० ३-२७। 2. ಕೂಡಲೆ, ತತ್ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ. "दाक्ष्यं हि सद्यः फलदं यदग्रतः" माघ० १२-३२। 3. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ. 4. ಆಗತಾನೆ, ಅದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಇತ್ತೀಚೆಗೆ. "वत्से सद्यो हुताग्नीन् प्रदक्षिणीकुरुष्व" शाकु० ४। **-प्राणकरः -ಪ್ರಾಣಕರಃ**. ಆ ಕೂಡಲೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವ. सद्यः प्राणस्य बलस्य करः। ಹೊಸ ಮಾಂಸ ಹೊಸ ಅನ್ನ ಬಾಲವನಿತೆ ಕ್ಷೀರಪಾನ ಉಷ್ಣೋದಕ ಇವು ಕೂಡಲೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. "सद्योमांसं नवान्नं च बाला स्त्री क्षीरभोजनम्। घृतमुष्णोदकं चैव सद्यः प्राणकराणि षट्"। **-प्राणहरः -ಪ್ರಾಣಹರಃ**. ಶುಷ್ಕ ಮಾಂಸ ವೃದ್ಧಸ್ತ್ರೀಯರು ಎಳೆಯ ಬಿಸಿಲು ಪೂರ್ತಿ ಹೆಪ್ಪಾಗದೆ ಇರುವ ಮೊಸರು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಭೋಗ ಮತ್ತು ನಿದ್ರೆ ಇವು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ದೇಹದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡುವುವು. "शुष्कमांसं स्त्रियो वृद्धाः बालार्कस्तरुणं दधि। प्रभाते मैथुनं निद्रा सद्य प्राणहराणि षट्"।

सद्यस्क ಸದ್ಯಸ್ಕ (वि०) ನವೀನವಾದ, ನೂತನವಾದ. सद्यः कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "नवनीतं पुनः सद्यस्कं लघु सुकुमारं मधुरमिति" सुश्रुत०।

सद्योजात सद्यो॰जात (पुं०) 1. करः. सद्यः तत्कालमेव जातः। 2. शिव, महादेव. (वि०) 3. सद्यः जनिसिद, आगतानॆ हुट्टिद.

सद्म सद्म (वि०) नडॆयुवमनु, संचरिसुवमनु. सीदति गच्छति—षद्लृ (गतौ) "रः" (३-२-१५९)।

सद्मसथ सद्मसथ (पुं०) ग्रामः, हळ्ळि. सत् + वस (निवासे) "अथच्" (उ० ३-११६)।

सद्वृत्त सद्वृत्त (न०) 1. ऒळ्ळॆय नडतॆ, ऒळ्ळॆय शील, ऒळ्ळॆय स्वभाव. सत् वृत्तम्। 2. सत्पुरुषर शील, सज्जनर वर्तनॆ. सतां वृत्तम्। (वि०) 3. ऒळ्ळॆय नडतॆयुळ्ळवनु, ऒळ्ळॆय स्वभावदवनु. "नासमञ्जसशीलैस्तु सहासीत कदाचन। सद्वृत्तसन्निकर्षो हि क्षणार्धमपि शस्यते"। 4. वर्तुलाकारवागिरुव, गुंडागिरुव.

सद्वृत्ति सद्वृत्ति (स्त्री०) 1. ऒळ्ळॆय नडतॆ. 2. ऒळ्ळॆय स्वभाव. 3. ऒळ्ळॆय व्याख्यान. (वि०) 4. ऒळ्ळॆय नडतॆयुळ्ळ. 5. ऒळ्ळॆय व्याख्यानवुळ्ळ. 6. ऒळ्ळॆय स्वभाववुळ्ळ. सती वृत्तिः यस्य। "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना। शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" माघ० २-११२।

सधर्मन् सधर्मन् (वि०) 1. समानवाद धर्मवुळ्ळ. 2. सदृशवाद, समानवाद. समानो धर्मो यस्य—धर्म "अनिच्" (५-४-१२४)। सधर्मा सधर्माणौ सधर्माणः। "साधारणसधर्माणौ सवर्णः सन्निभः सदृक्" हेम०। **-चारिणी** -चारिणॆ. शास्त्रोक्त वागि मदुवॆयाद पत्नि.

सधर्मिन् सधर्मिन् (वि०) 1. समानवाद धर्म चरणॆयुळ्ळ. 2. समान कार्य चरणॆयुळ्ळ. 3. समान धर्मवुळ्ळ. सह धर्मोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-१३२)। सहस्य सः (६-३-८२)।

सधि सधि (पुं०) अग्नि. "शुष्मधासिसधयोऽग्नतिर्जुहूवाण ईषिरतुषग्रहाशिराः" त्रिकाण्ड०।

सध्रीची सध्रीची (स्त्री०) सखि, गॆळॆति. सह अञ्चति—अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। सहस्य सध्रिः (६-३-९५)। "ङीप्"। "सीतां सौमित्रिणा त्यक्तां सध्रीचीं वस्तुमेकिकाम्। विज्ञायामंस्त काकुत्स्थः क्षये क्षेमं सुदुर्लभम्" भट्टि० ६-७।

सध्र्यञ्च् सध्र्यञ्च् (वि०) 1. सहचर, गॆळियः, मित्र. सह अञ्चति—अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। सहस्य सध्रिः (६-३-९५)। (पुं०) 2. सहचर, पति, गंड. "उद्वोढुं कनकविभूषणान्यशक्तः सध्रीचा वलयितपद्मनालसूत्रः" माघ० ८-४४। स्त्रियां **सध्रीची** सध्र्यञ्ची. 3. चॆन्नागि. "इत्थं पुरञ्जनं सध्र्यङ्वशमानीय विभ्रमैः" भाग० ४-२७-१।

सन सन (पुंस्त्री०) 1. आनॆय किविय हॊडॆत, -एटु. (पुं०) 2. ब्रह्मन पुत्ररादा सनत्कुमार. सनक सनंदन मत्तु सनातन.

सनक सनक (पुं०) चतुर्मुखब्रह्मन नाल्कु मंदि पुत्ररल्लॊब्ब मुनि. चतुर्मुख ब्रह्मनु प्रजासृष्टिगागि (1) सनक (2) सनंदन (3) सनातन मत्तु (4) सनत्कुमाररॆंब नाल्कु मंदि मानस पुत्ररन्नु सृष्टिसिदनु. आवरॆल्लरू मोक्षाकांक्षिगळागि सृष्टिकार्यक्कॆ इष्टपडलिल्ल. आग आमर मॆलिन कोपदिंद रुद्ररूपवन्नु ताळितु. ई रुद्रनिगॆ शिव महादेव भव काल मुंतादा हॆसरुगळु.

सनत् सनत् (पुं०) 1. ब्रह्म, चतुर्मुख. (अव्य०) 2. यावागलू.

सनत्कुमार सनत्कुमार (पुं०) ब्रह्मन नाल्कु मंदि पुत्ररल्लॊब्ब मुनि. सनतः कुमारः। ई मुनियु हुट्टिदागिनिंद कुमारनागियॆ इरुवुदरिंद "सनत्कुमार" ॆंदु हॆसरायितु. "यथोत्पन्नस्तथैवाहं कुमार इति विद्धि माम्। तस्मात्सनत्कुमारेति नामैतन्मे प्रतिष्ठितम्" भा०।

सनन्द सनंद (पुं०) ब्रह्मन नाल्कु मंदि पुत्रर लॊब्ब मुनि.

सना सना (अव्य०) नित्य, शाश्वत. षण (संभक्तौ) "ना"। "सना नित्ये" अम०।

सनात् सनात् (अव्य०) 1. विष्णु. "सनात् सनातनतमः" वि० स०। 2. यावागलू, शाश्वतवागि, नित्यवागि.

सनातन सनातन (पुं०) 1. विष्णु. 2. परमॆश्वर. 3. ब्रह्म, चतुर्मुख. सना भवः "ट्युः" तुट् च (४-३-२३)। 4. पितृगळ अतिथि. 5. ब्रह्मन नाल्कु मंदि पुत्ररल्लॊब्ब मुनि. (वि०) 6. शाश्वतवागिरुव. 7. स्थिरवागिरुव. "सनातनोऽच्युते। पितृणामतिथौ रुद्रवेधसोः। शाश्वते स्थिरे" हेम०।

सनातनतम ಸನಾತನತಮ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. अयमेषामतिशयेन सनातनः "तमप्" (५-३-५५)। "सनात् सनातनतमः" वि० स०।

सनातनी ಸನಾತನೀ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮೀ. 2. ಸರಸ್ವತಿ. 3. ಪಾರ್ವತಿ. सनातन "ङीप्" (४-१-१५)। "सर्वकाले सना प्रोक्ता विद्यमाने तनोति च। सर्वत्र सर्वकालेषु विद्यमाना सनातनी"।

सनाथ ಸನಾಥ (वि०) 1. ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 2. ಒಬ್ಬ ಸಂರಕ್ಷಕನುಳ್ಳವನು. नाथेन सह वर्तते। "अहो सनाथा भवता स्म यद्वयं त्रैपिष्टपानामपि दूरदर्शनम्" भाग० १-११-८। **–नाथा –ನಾಥಾ.** ಪತಿಸಹಿತಳಾದವಳು, ಸುಮಂಗಲಿ. "त्वया नाथेन वैदेही सनाथाह्यद्य वर्तते" रामा०।

सनाभि ಸನಾಭಿ (पुं०) 1. ಒಂದೇ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಜ್ಞಾತಿ, ದಾಯಾದ. समानो नाभिर्गोत्रं यस्य। समानो नाभिर्मूलपुरुषोऽस्य वा। समानस्य सः (६-३-८५)। "अवलोढसनाभिरश्वसेनः प्रसभं खाण्डवजातवेदसा वा" किरा० १३-११। (वि०)2. ಸಮಾನ, ಸದೃಶ. "सनाभिर्ज्ञातितुल्ययोः" मेदि०।

सनामन् ಸನಾಮನ್ (वि०) ಸಮಾನವಾದ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು, ಒಂದೇ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು. समानं नाम यस्य। "चन्द्रस्य ग्रहणमिति श्रुतेः सनाम्नः" मुद्रा० १-७।

सनि ಸನಿ (पुंस्त्री०) 1. ಗುರುಹಿರಿಯರ ಸೇವೆ, –ಪೂಜೆ. षणु (दाने) "इन्" (उ० ४-११८)। 2. ಗೌರವ ಪೂರ್ವಕ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಕೆ. 3. ದಿಕ್ಕು. "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **सनी ಸನೀ.** 4. ಆನೆಯ ಕಿವಿಯ ಹೊಡೆತ.

सनित ಸನಿತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. षणु (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

सनिष्ठीव ಸನಿಷ್ಠೀವ (न०) ಎಂಜಲು ಜಲಕಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು. निष्ठीवेन सह वर्तते। ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಬಾಯಿಂದ ಬೀಳುವ ಜಲಕಣವು ನಿಷ್ಠೀವ.

सनीड ಸನೀಡ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರದ, ಸಮೀಪದ. समानं नीडं यस्य। 2. ಗೂಡಿನೊಡನಿರುವ, ಗೂಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಗೂಡನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. नीडेन सह वर्तते।

सन्तत ಸಂತತ (न०) 1. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವಿಕೆ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವಿಕೆ. (वि०)2. ಎಡೆಬಿಡದ, ನಿರಂತರವಾದ. (अव्य०)3. ನಿರಂತರವಾಗಿ, ಯಾವಾಗಲೂ. "नवपयःकणकोमलमालतीकुसुमसन्ततिसन्ततसङ्गिभिः" माघ० ६-३६।

सन्तति ಸಂತತಿ (स्त्री०) 1. ಗೋತ್ರ, ಕುಲ, ವಂಶ. सन्तन्यते—सम्+तनु (विस्तारे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಂತಾನ, ಪ್ರಜೆ. (1) ಪುತ್ರ, ಮಗ. (2) ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು. "सन्ततिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे" रघु० १-६९। 3. ಅವಿಚ್ಛೇದ, ಎಡೆಬಿಡದ ನಡೆ, ನಿರಂತರತೆ, ಪರಂಪರೆ. "निदानमिक्ष्वाकुकुलस्य सन्ततेः सुदक्षिणा दौर्हृदलक्षणं दधौ" रघु० ३-१। ಸಂತತಿಯು ದೇಶಕೃತ ಮತ್ತು ಕಾಲಕೃತಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ತೈಲ ಮೊದಲಾದ ಮೂರ್ತ ದ್ರವ್ಯಗಳು ತಮಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ (ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ) ಹರಡಿರುವುದು ದೇಶಕೃತ ಸಂತತಿ. ಮಧ್ಯೆ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುವ ಸುಖ ಮೊದಲಾದುದು ಕಾಲಕೃತ ಸಂತತಿ. 4. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. "नवपयःकणकोमलमालतीकुसुमसन्ततिसन्ततसङ्गिभिः" माघ० ६-३६। 5. ವಿಸ್ತಾರ. "व्यदधात् यज्ञसन्तत्यै वेदमेकं चतुर्विधम्" भाग० १-४-१९। "सन्ततिः स्यात् पङ्क्तौ गोत्रे पारम्पर्ये च पुत्रयोः" मेदि०। "सन्ततिस्तु तनये दुहितर्यपि। परम्पराभावे पङ्क्तौ गोत्रविस्तारयोरपि" हेम०।

सन्तपन ಸಂತಪನ (न०) ಕಾಯಿಸುವಿಕೆ, ಬಿಸಿಮಾಡುವುದು. सम् + तप (सन्तापे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्तप्त ಸಂತಪ್ತ (वि०) 1. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಿಸಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+तप (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्तप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न श्रूयते" भर्तृ० १-५८। 2. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಬಳಲಿದ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ. सम् + तप (सन्तापे) "क्तः" (३-४-७२)। "सन्तप्तानां त्वमसि शरणं तत्पयोद प्रियायाः सन्देशं मे हर धनपतिक्रोधविश्लेषितस्य" मेघ० १-७। 4. ದುಃಖಿಗೊಂಡವನು, ಸಂಕಟಕ್ಕೊಳಗಾದವನು.

सन्तमस ಸಂತಮಸ (न०)1. ಗಾಢಾಂಧಕಾರ, ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿರುವ ಕತ್ತಲೆ. समन्तात् तमः "अच्" (५-४-७९)। "अवधार्य कार्यगुरुतामभवन्न भयाय सान्द्रतमसन्तमसम्" माघ० ९-२२। 2. ಮಹಾ ಅಜ್ಞಾನ, ಮೋಹ, ಬುದ್ಧಿಯ ಆವರಣ. "निमज्जयन्

सन्तमसे पराशयं विधिस्तु वाच्यो क्व तवागसः कथा" नैष० ९-९८।

सन्तरण ಸಂತರಣ (न०) ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವುದು. सम् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्तर्जन ಸಂತರ್ಜನ (न०) 1. ಬೆದರಿಸುವುದು, ಹೆದರಿಸುವುದು, ಭಯಪಡಿಸುವುದು. सम्+तर्ज (तर्जने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಯ್ಯುವುದು, ದೂಷಿಸುವುದು. तर्ज (भर्त्सने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्तर्जयत् ಸಂತರ್ಜಯತ್ (वि०) 1. ಹೆದರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಭಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. तर्ज (तर्जने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಬಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ದೂಷಿಸುತ್ತಿರುವ. तर्ज (भर्त्सने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–तर्जयन्ती** –ತರ್ಜಯಂತೀ.

सन्तर्पण ಸಂತರ್ಪಣ (न०) 1. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ. तृप (तृप्तौ), तृप (प्रीणने) वा—सम्+तृप+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ. 4. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. सम् + तृप+णिच् कर्तृ० "ल्युट्" (३-१-११३)। "पुण्यो महाब्रह्मसमूहजुष्टः सन्तर्पणो नाकसदां वरेण्यः" भट्टि० १-४।

सन्तान ಸಂತಾನ (पुं०) 1. ವಂಶ, ಕುಲ, ಸಂತತಿ. सम्+तनु (विस्तारे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಪ್ರಜೆ — (1) ಪುತ್ರ. (2) ಪುತ್ರಿ. "सन्तानार्थाय विधये स्वभुजादवतारिता। तेन घूर्जगतो गुर्वी सचिवेषु निचिक्षिपे" रघु० १-३४। 3. ವಿಸ್ತಾರ, ವೃದ್ಧಿ. "तयोरुत्पादयापत्यं सन्तानाय कुलस्य नः" भा० आदि०। "सन्तानेस्तनुभावनष्टसलिला व्यक्ति भजन्त्यापगाः" शाकु० ७-८। 4. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎಡೆಬಿಡದಿರುವಿಕೆ, ದೇಶ ಮತ್ತು ಕಾಲಕೃತ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 5. ಪ್ರವಾಹ. "अच्छाम्बुसन्तानाः समुद्रोर्म्यनिवारिताः" कुमा० ६-६१। 6. ಇಂದ್ರನ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚ (ಐದು) ದೇವವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "पञ्चैते देवतरवो मन्दारः पारिजातकः। सन्तानः कल्पवृक्षश्च पुंसि वा हरिचन्दनम्" अम०। "सन्तानसौभाग्यघनेन यूना सिक्ता सुधासारनिभैरपाङ्गैः" याद० १३-११।

सन्तानक ಸಂತಾನಕ (पुं०) ಐದು ದೇವವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "अतिसुरभिरभाजि पुष्पश्रियामतनुतरतयेव सन्तानकः" माघ० ६-६७।

सन्तानिका ಸಂತಾನಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನೊರೆ. सन्तानो विस्तारोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಹಾಲಿನ ಕೆನೆ. 3. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗು. 4. ಜೀಡನ ಬಲೆ. "सन्तानिका क्षीरसारे मर्कटस्य च जालके" हेम०।

सन्ताप ಸಂತಾಪ (पुं०) 1. ತಾಪತ್ರಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವ್ಯಸನ, ದುಃಖ. सम्यक् तापः। 2. ಬಿಸಿ, ಬಿಸಿಲು, ಬೆಂಕಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕಾವು, ಮನ್ಮಥ ಜ್ವರ. सन्तापयति — सम् + तप (सन्तापे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "सन्तापसन्ततिमहाव्यसनाय तस्यामासक्तमेतदनपेक्षितहेतु चेतः" मालती० १-२६। "प्रेम्णोरः प्रणयिनि सिञ्चति प्रियायाः सन्तापं नवजलविप्रुषो गृहीत्वा" माघ० ८-४०। 3. ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕ್ಲೇಶ, ಆಯಾಸ. "सन्तापे दिशतु शिवः शिवां प्रसक्तिम्" किरा० ५-५०।

सन्तापकर ಸಂತಾಪಕರ (वि०) 1. ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡುವ. सन्तापस्य करः। 2. ಕ್ಲೇಶವುಂಟುಮಾಡುವ, ಆಯಾಸವುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

सन्तापघ्न ಸಂತಾಪಘ್ನ (वि०) 1. ತಾಪತ್ರಯದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ವ್ಯಸನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. "सन्तापघ्नं सकलजगतां शार्ङ्गचापाभिरामम्" चं० रा०। 2. ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ. सन्तापं हन्ति — सन्ताप + हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)। 3. ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ.

सन्तापन ಸಂತಾಪನ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚ (5) ಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು :** (1) मोहनः (2) उन्मादनः (3) सन्तापनः (4) शोषणः ಮತ್ತು (5) निश्चेष्टाकरणः। "अस्य बाणा मोहनोन्मादनौ तथा। सन्तापनः शोषणश्च निश्चेष्टाकरणोऽपि च" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡುವುದು. 3. ಬಿಸಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಕಾಯಿಸುವುದು. (वि०) 4. ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ, ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡುವ. 5. ಕಾಯಿಸುವ, ಬಿಸಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. सम् + तप (सन्तापे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५) वा। "दिष्ट्या ते निहतः पापो लोकसन्तापनोऽसुरः" भाग० ७-१०-२६।

सन्तापहर ಸಂತಾಪಹರ (वि०) 1. ಸಂತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ, ವ್ಯಸನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. सन्तापस्य हरः। 2. ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ. 3. ತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ.

सन्तापित ಸಂತಾಪಿತ (वि०) 1. ದುಃಖಿಸುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+तप (दाहे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬಳಲಿದ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ.

सन्ति ಸಂತಿ (स्त्री०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. षणु (दाने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। 2. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ.

सन्तुष्ट ಸಂತುಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. सम्+तुष (तुष्टौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದವನು.

सन्तुष्टि ಸಂತುಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಸಂತೋಷ. 2. ತೃಪ್ತಿ.

सन्तुष्यत् ಸಂತುಷ್ಯತ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. सम्+तुष (तुष्टौ) "शत्" (३-२-१२४)।

सन्तोष ಸಂತೋಷ (पुं०) 1. ಆಪೇಕ್ಷಿತ ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಉಟ್ಟಾಗುವ ಆನಂದ, ಹರ್ಷ. "सन्तोष एव पुरुषस्य परं निधानम्"। "येन केनाप्युपायेन यस्य कस्यापि देहिनः। सन्तोषं जनयेत् प्राज्ञः तदेवेश्वर-पूजनम्"। 2. ತೃಪ್ತಿ, ಸಮಾಧಾನ. सम्+तुष (तुष्टौ) "घञ्" (३-३-१८)। "सन्तोषामृततृप्तानां यत् सुखं शान्तचेतसाम्। कुतस्तद्धनलुब्धानामितश्चेतश्च धावताम्" हितो०। 3. ಯೋಗಾಂಗದ ಐದು ವಿಧ ನಿಯಮಗಳಲ್ಲಿಂದು, ದೊರೆತದರಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದುವಿಕೆ. "शौचसन्तोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः" पा० यो० सू० २-३२। सन्तोषो यथालाभपरितुष्टिः इति वृत्तिः। ಇದು ಚಿತ್ತನಿರೋಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. 4. ಧೃತಿ, ಧೈರ್ಯ. "धृतिः सन्तोषः स्वास्थ्यं स्यात्" अभि० चि०।

सन्त्यक्त ಸಂತ್ಯಕ್ತ (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೈಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವರ್ಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+त्यज (हानौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्त्यक्तोऽन्यैरुपायै रनुचितचरितेष्वद्य शान्ताभिसन्धिः"। 2. ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಭವಿಸದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

सन्त्यजत् ಸಂತ್ಯಜತ್ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೊರೆದು ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. सम्+त्यज (हानौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

सन्त्यजन ಸಂತ್ಯಜನ (न०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. सम्+त्यज (हानौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्त्रस्त ಸಂತ್ರಸ್ತ (वि०) ಭಯಗೊಂಡ, ಹೆದರಿದ. सम्+त्रसी (उद्वेगे) "क्तः" (३-४-७२)। "सन्त्रस्ताः करभा रेटुश्चुक्रुशुः पत्तिपङ्क्तयः" भट्टि० १४-५।

सन्त्रास ಸಂತ್ರಾಸ (पुं०) ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. सम्+त्रसी (उद्वेगे) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रादुःषन्ति न सन्त्रासा यस्य रक्षःसमागमे" भट्टि० ९-८१।

सन्दंश ಸಂದಂಶ (पुं०) 1. ಕತ್ತರಿ. 2. ಇಕ್ಕಳ. सन्दश्यतेऽनेन—सम्+दंश (दशने) "घञ्" (३-३-१२१)। "सन्दंशः स्यात् कङ्कमुखः" अभि० चि० 3. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಆರು ವಿಧ ಯಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯಂತ್ರ. ಈ ಯಂತ್ರವು (1) स्वस्तिकयन्त्रम् (2) सन्दंश-यन्त्रम् (3) तालयन्त्रम् (4) नाडीयन्त्रम् (5) शलाका-यन्त्रम् ಮತ್ತು (6) उपयन्त्रम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. ಸ್ವಸ್ತಿಕಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಸಂದಂಶ ಯಂತ್ರವು ಎರಡು ವಿಧ. ತಾಲಯಂತ್ರವು ಎರಡು ವಿಧ. ನಾಡೀಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತು ವಿಧ. ಶಲಾಕಾಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಿಧ. ಉಪಯಂತ್ರವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಿಧ. ಈ ಯಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಶರೀರದೊಳಗೂ ಬಾಧೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಲು ಸಾಧನವಾಗುವುವು. "तत्र मनःशरीराबाधकराणि शल्यानि, तेषामाहरणोपायो यन्त्राणि" सुश्रुत० सूत्र० ७-४। "तत्र चतुर्विंशतिः स्वस्तिकयन्त्राणि, द्वे सन्दंश-यन्त्रे, द्वे एव तालयन्त्रे, विंशतिर्नाड्यः, अष्टाविंशतिः शलाकाः, पञ्चविंशतिरुपयन्त्राणि" सुश्रुत० सूत्र० ७-६।

सन्दंशिका ಸಂದಂಶಿಕಾ (स्त्री०) कर्त्तरि. सन्दशति—सम्+दंश (दशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)।

सन्दर्भ ಸಂದರ್ಭ (पुं०) 1. ಗ್ರಂಥ, ಪ್ರಬಂಧ. सम्+दृभ (सन्दर्भे) "घञ्" (३-३-१८)। "सन्दर्भस्तु प्रबन्धः स्यात्" त्रिकाण्ड०। "रसगङ्गाधरनामा सन्दर्भोऽयं चिरं जयतु" रसगं०। 2. ಜೋಡಿಸುವಿಕೆ, ಹೆಣೆಯುವಿಕೆ. 3. ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟಿಗೆಸೇರುವಿಕೆ. "ग्रन्थनं ग्रन्थनं गुम्फः सन्दर्भो रचना नना" वैज०। "विस्मयानन्द-सन्दर्भजर्जराः करुणोर्मयः" उ० रा० ७-१२। 4. ಎಡೆಬಿಡದ ಸಂಬಂಧ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯುವಿಕೆ.

सन्दर्शन ಸಂದರ್ಶನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು, ವಿಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಗೌರವಪೂರ್ವಕ ನೋಡುವುದು. सम्-दृशिर् (प्रेक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्दर्शनीय ಸಂದರ್ಶನೀಯ (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ನೋಡಬೇಕಾದ. 3. ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. सम्+दृशिर् (प्रेक्षणे) कर्मणि "अनीयर्" (३-१-९६)।

"तव्यः" (३-१-९६)। -द्रष्टव्यम् -दृश्+दृ+तव्य. +णिच् "तव्यः"। -दर्शयितव्यः -दर्शयितव्यः.

सन्दर्शयत् ಸಂದರ್ಶಯತ್ (ವಿ०) 1. ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುವ.

सन्दर्शित ಸಂದರ್ಶಿತ (ವಿ०) 1. ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+दृशिर् (प्रेक्षणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्दर्शितस्वपरनिर्वहणा सहेथा मन्दस्य साहसमिदं त्वयि वन्दिनो मे" दयाश०।

सन्दष्ट ಸಂದಷ್ಟ (ವಿ०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅದುಮಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+दंश (दशने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्दष्टकुसुमशयनान्याशु क्लान्तबिसभङ्गसुरभीणि। (गात्राणि)" शाकु० ३-१५। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. "वल्मीकाग्रनिमग्न-मूर्तिरसा सन्दष्टसर्पत्वचा" शाकु० ७-११। "सन्दष्ट-वस्त्रेष्वबलानितम्बेष्विन्दुप्रकाशान्तरितोडुतुल्याः" रघु० १६-६५। 3. ಕಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ.

सन्दान ಸಂದಾನ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಮುಂಡಿಗಳ ಕೆಳಭಾಗ. "आरक्षः कुम्भसन्धिः स्यात् सन्दानोऽष्ठीवतोऽधरः" त्रिकाण्ड०। 2. ಹಗ್ಗ, ರಜ್ಜು, ಬಂಧನ ಸಾಧನ. सम्+दाञ् (दाने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಬಂಧನ. ಕಟ್ಟುವುದು. 4. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 5. ದಾನಮಾಡುವಿಕೆ. सम् + दो (अवखण्डने) "ल्युट्" (३-३-११५)। सम् + दाञ् (दाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्दानिका ಸಂದಾನಿಕಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

सन्दानित ಸಂದಾನಿತ (वि०) ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. सन्दानं सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। सन्दान्यते स्म— सम्+दान (खण्डने) "क्तः" (३-२-१०२) वा। "बद्धे सन्दानितं मूतम्" अम०। "इरावती रशनासन्दानित-चरणा व्रजति" माल० ३।

सन्दानिनी ಸಂದಾನಿನೀ (स्त्री०) ಗೋಶಾಲೆ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. सन्दानमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

सन्दा(द्रा)व ಸಂದಾ(ದ್ರಾ)ವ (पुं०) ಪಲಾಯನ, ಓಡಿ ಹೋಗುವುದು. सम्+द्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-२३)।

सन्दाह ಸಂದಾಹ (पुं०) ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ತಲೆ ಮುಖ ತುಟಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಾಯಿಸುವುದು. सम् + दह (भस्मीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

सन्दिग्ध ಸಂದಿಗ್ಧ (वि०) 1. ಸಂದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ. सम् + दिह (उपचये) "क्तः" (३-४-७६)। "पान्तु त्वामकठोरकेतकशिखासन्दिग्धमुग्धेन्दवः" (जटाः) मालती० १-१। 2. ಲೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. (न०) 3. ಸಂದೇಹ, ಸಂಶಯ, ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

सन्दित ಸಂದಿತ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + दो (अवखण्डने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

सन्दिष्ट ಸಂದಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। "तदिन्द्र-सन्दिष्टमुपेन्द्र यद्वचः क्षणं मया विश्वजनीनमुच्यते" माघ० १७। 2. ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सन्दिष्टं च तस्य शङ्करपुरसम्बन्धि कुसुमोद्यानं गत्वा कुञ्जनिकुञ्ज-पर्यन्तरक्ताशोकगहने तिष्ठेति" मालती० ३। (न०) 3. ವಾರ್ತೆ, ಬಾಯಿಮಾತು, ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ ಮಾತು.

सन्दिहान ಸಂದಿಹಾನ (वि०) ಸಂದೇಹಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. सम्+दिह (उपचये) "शानच्" (३-२-१२४)। "सन्दिहानमनसेव तत्क्षणं मध्यसीम्नि विजयश्रिया स्थितम्" याद० १७-७६। "शतृ" (३-२-१२४)। -विहृत् -दिशत्.

सन्दी ಸಂದೀ (स्त्री०) ಮಂಚ. "निषद्या खट्टिका सन्दी" त्रिकाण्ड०।

सन्देश ಸಂದೇಶ (पुं०) 1. ಬಾಯಿಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸುವ ಸಮಾಚಾರ. सम्+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। "लब्धाश्वासः कथमपि तदा लक्ष्मणस्या-ग्रजन्मा सन्देशेन प्रणयमहता मैथिलीं जीवयिष्यन्" हंस० १-४। 2. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸಲು ನಿಯೋಗ, -आज्ञा. "अनुष्ठितो गुरोः सन्देशः" शाकु० ५।

सन्देशवाच् ಸಂದೇಶವಾಚ್ (स्त्री०) ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸುವ ಮಾತು. सन्देशस्य वाक्। "सन्देशवाक् वाचिकं स्यात्" अम०।

सन्देशहर ಸಂದೇಶಹರ (पुं०) ಸಂದೇಶವನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ದೂತ. सन्देशस्य हरः। "तवैव सन्देशहरादिशांपतिः शृणोति लोकेश तथा विधीयताम्" रघु० ३-६६। हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। -हारकः -हारकः.

सन्देह ಸಂದೇಹ (पुं०) 1. ಸಂಶಯ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅದು ಆಹುದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ, ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನ. सम् + दिह (उपचये) "घञ्" (३-३-१८)।

एकस्मिन् धर्मिणि विरुद्धनानाकोटिज्ञानम्। "एतादृशीमथ विलोक्य सरस्वती तां सन्देहचित्रभयचित्रितचित्तवृत्तिम्" नैष० १३-१५। 2. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ.

सन्दोह ಸಂದೋಹ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. सम् + दुह (प्रपूरणे) कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)। "दरदलितकुन्दमाकन्दमधुबिन्दुसन्दोहवाहिना" मालती० ३। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಲು ಕರೆಯುವುದು. भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. कर्मं० "घञ्" (३-३-१९)।

सन्द्राव ಸಂದ್ರಾವ (पुं०) ಪಲಾಯನ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. सम् + द्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-२३)।

सन्धा ಸಂಧಾ (स्त्री०) 1. ವ್ಯವಸ್ಥೆ. सम् + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಸ್ಥಿತಿ. "सन्धा स्थितिप्रतिज्ञयोः" मेदि०। "गङ्गां निषादाहृतनौविशेषः तस्तार सन्धामिव सत्यसन्धः" रघु० १४-५२।

सन्धान ಸಂಧಾನ (न०) 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು. सम्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११३)। "तुषारवृष्टिक्षतपद्मसम्पदां सरोजसन्धानमिवाकरोदपाम्" कुमा० ५-२७। 2. ವಿಶ್ರಣಮಾಡುವುದು, ಬೆರಸುವುದು, ಮದ್ಯದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಜೊತೆಗೂಡಿಸಿ ಮದ್ಯ ತಯಾರಿಸುವುದು. 3. ಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಾಣವನ್ನು ಏರಿಸುವುದು. "का कथा बाणसन्धाने ज्याशब्देनैव दूरतः। हुङ्कारेणैव धनुषः स हि विघ्नानपोहति" शाकु० ३-१। 4. ಸಂಧಿ, ಶಾಂತಿಯ ಕೊಲು, ಶಾಂತಿಯ ಒಪ್ಪಂದ. "एवं कृते तु सन्धाने वृत्रः प्रमुदितोऽभवत्" भा०। 5. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಂಗಗಳ ಕೀಲುಗಳು. 6. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. 7. ಮದ್ಯ, ಮದಿರೆ. 8. ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ತಯಾರಿಸುವುದು, ಊರುಗಾಯಿ ತಯಾರಿಸುವುದು. 9. ಕಂಚು. "सन्धानं स्यादभिषवे तथा सङ्घटनेऽपि च" मेदि०।

सन्धानित ಸಂಧಾನಿತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿರುವ. सन्धान "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

सन्धानिन् ಸಂಧಾನಿನ್ (वि०) ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮದ್ಯ ತಯಾರಿಸುವವನು.

सन्धानिनी ಸಂಧಾನಿನೀ (स्त्री०) ಗೋಶಾಲೆ, ಹಸುಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ.

सन्धि ಸಂಧಿ (पुं०) 1. ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸುವುದು, ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು. सम् + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। ಇದು ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "सन्धिर्ना विग्रहो यानमासनं द्वैधमाश्रयः। षड् गुणाः" अम०। ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ದೈವಿಕವಾದ ತೊಂದರೆಗಳು ಒದಗಿದಾಗ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳು ತನಗಿಂತಲೂ ಉಚ್ಚಾಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಶಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ಅವರೊಡನೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "यं च दैवेनोपहताः राष्ट्रं येषां च दुर्गतम्। बहवो रिपवो येषां तेषां सन्धिर्विधीयते"॥ "बलीयसाभियुक्तस्तु नृपो नान्यप्रतिक्रियः। आपन्नः सन्धिमन्विच्छेत् कुर्वाणः कालयापनम्"॥ "परस्मात् हीयमानः सन्दधीत" अर्थशा०। "ज्यायांश्चेन्न सन्धिमिच्छेत्"। "समश्चेन्न सन्धिमिच्छेत्"। "हीनश्चेत् सर्वत्रानुप्रणतस्तिष्ठेत्" "– सन्धिमुपेयात्" अर्थशा०। 2. (व्याकरणशास्त्रदल्लि) वर्णगळिगे लोप आगम आदेशगळिंद उंटागुव (वर्ण) विकार. (1) पूर्वपदान्त्य वर्ण उत्तरपदादिवर्ण इवुगळ मेळसदिंद उंटागुव वर्णविकारवु संधि. (2) आर्धमात्रोच्चारणकालद एरडु वर्णगळ व्यवधानरहितवाद उच्चारणेयु संधि. रमा + ईशः = रमेशः इल्लि गुणसंधि. धातृ + अंशः=धात्रंशः, सुधी + उपास्यः= सुध्युपास्यः, गङ्गौघः (गङ्गा+ओघः), देव+ऐश्वर्यम्= देवैश्वर्यम् इत्यादि. वाक्+ईशः=वागीशः, सुगण्णीशः सभच्युतः इत्यादि. 3. देहद कै काल मोदलाद अंगगळ कीलु. "प्रत्यहं श्वापदसमुत्सारणैः संक्षोभित सन्धिबन्धानां मम गात्राणामनीशोऽस्मि संवृत्तः" शाकु० २। "सन्धीञ्छरीरे सर्वांस्तु चलानप्यचलानपि। एतांस्तु स्थापनोपायैः स्थापयेन्मतिमान् भिषक्" सुश्रुत० चिकित्सा० ३-१९। 4. ಒಕ್ಕೂಟದ ಸಂಯೋಗ, –ಸಂಬಂಧ. "गत्वा चोर्ध्वं दशमुखभुजोच्छ्वासितप्रस्थसन्धेः" मेघ० १-५८। 5. ಚೋರರು ಕದಿಯಲು ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆಯುವ ಕನ್ನ. "कर्मगृहीतेनापि कुम्भीलकेन सन्धिच्छेदे शिक्षितोऽस्मीति वक्तव्यं भवति" मालं० ३। 6. ನೆಲದಲ್ಲಿ ತೋಡುವ ಸುರಂಗ. 7. ಸಂಘಟನೆ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸುವುದು. 8. ಭಗ, ಉಪಸ್ಥ, ಯೋನಿ. 9. ಸಾವಕಾಶ, ವಿರಾಮ, ನಿಲುಗಡೆ, ಕಾರ್ಯ ಮಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವ ಕಾಲದ ಅಂತರ. 10. ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮುಖ ಮೊದಲಾದ

ಐದು ಸಂಧಿ (ಅಂಗ) ಗಳು. "सन्धिः पुमान् सुरङ्गायां भगे सङ्कटनेऽपि च। रूपकाणां मुखाद्यङ्गे सावकाशेऽपि कीर्तितः" ಮೇದಿ೦। 11. ಕೃತ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಳೆಯಬಹುದಾದ ಕಾಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯುಗದ ಆರನೇ ಒಂದು ಭಾಗ ಸಂಧಿ ಸಂಧ್ಯಂಶಗಳು. 12. ಬಟ್ಟೆಯಿಳಿಸುವುದು. 13. ಸೇರಿಸುವುದು. "सन्धिः श्लेषे" ಅಮ೦।

सन्धिका ಸಂಧಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮದ್ಯದ ಬಟ್ಟೆಯಿಳಿಸುವುದು.

सन्धिचोर ಸಂಧಿಚೌರ (ಪುಂ೦) ಸ್ತೇನ, ಕಳ್ಳ, ಕನ್ನ ಕೊರೆದು ಕದಿಯುವವನು.

सन्धिच्छेद ಸಂಧಿಚ್ಛೇದ (ಪುಂ೦) 1. ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುವುದು. 2. ಸುರಂಗ ತೋಡುವುದು.

सन्धिज ಸಂಧಿಜ (ನ೦) (ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳ) ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮದ್ಯ. सन्धेर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

सन्धिजीवक ಸಂಧಿಜೀವಕ (ತ್ರಿ೦) ಕಪಟದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. ಮೋಸದ ಸಂಪಾದನೆಯಿಂದ ಜೀವನ ನಡಸುವವನು. सन्धिना वञ्चनाभिसन्धिना जीवति—जीव (प्राणधारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

सन्धित ಸಂಧಿತ (ವಿ೦) 1. ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ. सन्धाऽस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲೆಸಿ ಬಟ್ಟೆಯಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿರುವ. "शपथैः सन्धितस्यापि न विश्वासं व्रजेद्रिपोः" ಪಞ್ಚತ೦ ೨-೪೧। (ನ೦) 5. ಊರುಗಾಯಿ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ. 6. ಮದ್ಯ, ಸಾರಾಯಿ.

सन्धित्सत् ಸಂಧಿತ್ಸತ್ (ವಿ೦) ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಸ್ನೇಹ (ಮೈತ್ರಿ) ಬೆಳೆಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. सम् + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "स्ववेदितं संसदि धार्तराष्ट्रे सन्धित्सतो धर्मसुतस्य वाक्यम्" ಯಾದ೦ ೨೩-೨೦।

सन्धित्सा ಸಂಧಿತ್ಸಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. सन्धातुमिच्छा—सम्+डुधाञ् (धारणपोषणयोः)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

सन्धित्सु ಸಂಧಿತ್ಸು (ವಿ೦) ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. सन्धातुमिच्छुः—सम् + धाञ् + सन् "उः" (३-२-१६८)।

सन्धिनी ಸಂಧಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಗರ್ಭಧಾರಣೆಗಾಗಿ ಗೂಳಿ ಹಾಯಿದ ಹಸು. सन्धाऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಕರೆದ ಹಸು. 3. ಬೇರೆ ಕರುವನ್ನು ಉಣ್ಣಿಸಿ ಹಾಲು ಕರೆದ ಹಸು. "सन्धिन्यनिर्दशावत्सा-गोपयः परिवर्जयेत्" ಯಾಜ್ಞ೦ ೧-೧೭೦। ಗೂಳಿ ಹಾರಿದ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ಕರು ಹಾಕಿದ ಹತ್ತು ದಿನಗಳೊಳಗೆ ಕರೆದ ಹಾಲು ಕರುವಿಲ್ಲದ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ಇವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಕೂಡದು. "सन्धिनी वृषभाक्रान्ताकाल-दुग्धोत्तयोः स्त्रियाम्" ಮೇದಿ೦।

सन्धिबन्ध ಸಂಧಿಬಂಧ (ಪುಂ೦) ಕೀಲುಗಳ ಸತ್ತ್ವ, ನರ, ಸೆರೆ. "यत्सत्यं प्रत्यहं श्वापदसमुत्सारणैः संक्षोभितसन्धिबन्धानां मम गात्राणामनीशोऽस्मि संवृत्तः" ಶಾಕು೦ ೨।

सन्धिभङ्ग ಸಂಧಿಭಂಗ (ಪುಂ೦) ಕೀಲುಗಳ ಮುರಿತ, ದೇಹದ ಕೀಲುಗಳ ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟ. सन्धीनां भङ्गः।

सन्धिरन्ध्रका ಸಂಧಿರಂಧ್ರಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನ ಕೊರೆದ ತೂತು, –ವಿವರ. 2. ಸುರಂಗ.

सन्धिला ಸಂಧಿಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಮದಿರೆ, ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. सन्धि लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಸುರಂಗ. 3. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "सन्धिला तु सुरङ्गायां नदीमदिरयोः स्त्रियाम्" ಮೇದಿ೦। 4. ಕನ್ನ, ಮನೆಯೊಳಗೆ ನುಗ್ಗಲು ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಿವರ (रन्ध्र).

सन्धिवात ಸಂಧಿವಾತ (ಪುಂ೦) ದೇಹದ ಕೀಲುಗಳ ವಾಯು, ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ವಾಯು.

सन्धिवेला ಸಂಧಿವೇಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಕ್ಷಿತಿಜವ ಕೆಳಗಿರುವ ಕಾಲ. (ಭೂಮಿಯೂ ಆಕಾಶವೂ ಸೇರುವುತಿರುವ ರೇಖೆಯು ಕ್ಷಿತಿಜ.) "उपास्ते सन्धिवेलायां निशाया दिवसस्य च। तामेव सन्ध्यां तस्मात्तु प्रवदन्ति मनीषिणः"।

सन्धुक्षण ಸಂಧುಕ್ಷಣ (ನ೦) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು. सम् + धुक्ष (सन्दीपनक्लेशनजीवनेषु) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವುದು, ಉರಿಯುವುದು, ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳುವುದು. 3. ಕ್ಲೇಶಪಡುವುದು, ಕಷ್ಟಪಡುವುದು. 4. ಬದುಕುವುದು, ಚೈತನ್ಯ ಪಡೆಯುವುದು.

सन्धुक्षमाण ಸಂಧುಕ್ಷಮಾಣ (ವಿ೦) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. सम्+धुक्ष (सन्दीपन-

क्लेशनजीवनेषु) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 3. ಕ್ಲೇಶಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕಷ್ಟ ಪಡುತ್ತಿರು . 4. ಚೈತನ್ಯ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ.

सन्धुक्षयत् संधुक्षयत् (वि०) 1. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸು ತ್ತಿರುವ. सम् + धुक्ष (सन्दीपने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "सञ्चिन्तयामि प्रतिभादशास्थान् सन्धुक्षयन्तं समयप्रदीपान्" हयग्री०। 2. ಚೈತನ್ಯ ಪುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮತ್ತೆ ಉಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸು ತ್ತಿರುವ. 3. ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಉದ್ರೇಕ ಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. सम्+धुक्ष (क्लेशनजीवनयोः)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती** –यत्ति. "निर्वाणभूयिष्ठमथास्य वीर्यं सन्धुक्षयन्तीव वपुर्गुणेन" कुमा० ३-५२।

सन्धुक्षित संधुक्षित (वि०) 1. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಉರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+धुक्ष (सन्दीपने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "सन्धुक्षितं मण्डलचण्डवातैरमर्षतीक्ष्णं क्षितिपालतेजः" भट्टि० १२-४१। 3. ಪುನರುಜ್ಜೀವಿಸು ವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಚೈತನ್ಯಪುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕ್ಲೇಶ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+धुक्ष (क्लेशनजीवनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

सन्ध्या संध्या (स्त्री०) 1. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ, ಸೂರ್ಯನ ಉದಯ ಮತ್ತು ಅಸ್ತಮನ ಕಾಲ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲ. सम् सम्यक् ध्यायन्त्यस्याम्—सम्+ध्यै (चिन्तायाम्) "अङ्" (३-३-१०६)। "पूर्वां सन्ध्यां जपंस्तिष्ठेत् सावित्रीमार्कदर्शनम्। पश्चिमां तु समासीनः सम्यगृक्षविभावनात्॥ पूर्वां सन्ध्यां जपंस्तिष्ठेत् नैशमेनो व्यपोहति। पश्चिमां तु समासीनो मलं हन्ति दिवाकृतम्" मनु० २-१०१, १०२। ಸಂಧ್ಯೆಯು ಕಾಲವಪತ್ನಿ. "कालस्य तिस्रो भार्याश्च सन्ध्यारात्रिदिनानि च। याभिर्विना विधात्रा च संख्यां कर्तुं न शक्यते" ब्रह्मवै०। 2. ಕೃತ ಮೊದಲಾದ ಯುಗಗಳ ಅಂತ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾರಂಭ ಕಾಲ. ಕೃತಯುಗದ ಆಂತ್ಯ ಮತ್ತು ತ್ರೇತಾಯುಗದ ಆದಿಭಾಗಗಳು ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯುಗದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಸಂಧ್ಯಾ ಮತ್ತು ಸಂಧ್ಯಾಂಶ ಗಳು. "क्रमात् कृतयुगादीनां षष्ठांशः सन्ध्ययोः स्वकः" सू०सि० १-१७। ಸಂಧ್ಯಾಂಶ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮನುವಿನ ಕಾಲದ ನಂತರ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮನುವು ಬರುವ ವರೆಗೂ ಸಕಲಭೂಮಂಡಲವೂ ಜಲಮಯವಾಗಿರುವುದು. "कृताब्दसंख्या तस्यान्ते सन्धिः प्रोक्तो जलप्लवः" सू० सि० १-१८। ಇದೇ ಲೋಕಸಂಹಾರ (ಪ್ರಳಯ) ಕಾಲ. 3. ತ್ರಿಕಾಲ (ಪ್ರಾತಃ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲ)ದಲ್ಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. "उत्थायावश्यकं कृत्वा कृतशौचः समाहितः। पूर्वां सन्ध्यां जपंस्तिष्ठेत् स्वकाले चापरां चिरम्" मनु० ४-९३। 4. ಒಂದು ನದಿ. 5. ಚಿಂತೆ. 6. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 7. ಸಂಧಾನ. 8. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪುಷ್ಪ. 9. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. "सन्ध्या काल-नदीभिदोः। चिन्तायां संभवे सीम्नि सन्धाने कुसुमान्तरे" हेम०। 10. ಯುಗಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ.

सन्ध्यांश संध्यांश (पुं०) ಯುಗಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ, ಒಂದು ಯುಗದ ಕೊನೆ, ಮುಂದಿನ ಯುಗದ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ. ["अब्द" ಮತ್ತು "सन्ध्या" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सन्ध्यानाटिन् संध्यानाटिन् (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. सन्ध्यायां नटति—नट (नृत्तौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "विरूपविषमक्षः सन्ध्यानाटी वृषाङ्कनः" त्रिकाण्ड०।

सन्ध्याबल संध्याबल (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. सन्ध्यायां बलं यस्य।

सन्ध्यावन्दन संध्यावंदन (न०) ತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ದೇವತೆಗಳ ವಂದನೆ, ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆ, ಧ್ಯಾನ.

सन्न सन्न (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟಿ ಮರ. षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्तः" (३-४-७२)। (वि०) 2. ಕುಗ್ಗಿದ, ಕುಸಿದ, ಜೋಲುಬಿದ್ದ. "नालक्षयत् साध्वससन्नहस्तः स्रस्तं शरं चापमपि स्वहस्तात्" कुमा० ३-५१। 3. ಶಕ್ತಿ ಕುಂದಿದವನು, ಸತ್ತ್ವಹೀನನಾದವನು, ಬಲಹೀನನಾದವನು. 4. ನಾಶಹೊಂದಿದ, ಅಳಿದುಹೋದ. 5. ಹೊರಟುಹೋದವನು. 6. ತಗ್ಗಿದ ಕಂಠವುಳ್ಳವನು.

सन्नक सन्नक (पुं०) 1. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟಿ ಮರ; 2. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ. सीदति—षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। स्वार्थे "कन्"।

सन्नकद्रु सन्नकद्रु (पुं०) ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ, ಮೊರಟಿ ಮರ. सन्नो लीनः कद्रुवर्णोऽस्य। "राजादनं प्रियालः स्यात्सन्नकद्रुर्धनुष्पटः" अम०।

सन्नत सन्नत (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಾಗಿರುವ. 2. ಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. सन्+णम् (प्रह्वत्वे शब्दे च) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಬಾಗಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳವನು. "सन्नतः क्षणमवेक्षि वासवः सापहासमिव सत्यभामया" यादः १७-८०। 4. ಕೆಳಮುಖವಾದ. "सेव्यतेऽनेकया सन्नतापाङ्गया" माघ० ४-४२।

सन्नतर सन्नतर (वि०) ಕುಗ್ಗಿದ ಕಂಠವುಳ್ಳವನು. अतिशयेन सन्नः "तरप्" (५-३-५७)।

सन्नति सन्नति (स्त्री०) 1. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. सम्+णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "ये च दिग्विजये तस्य सन्नतिं न ययुर्नृपाः। प्रसह्य रुद्धास्तेनासन्नयुते द्वे गिरिव्रजे" भाग० १०-७०-२४। 2. ನಲ ಮುಟ್ಟುಮತೆ ಬಗ್ಗುವುದು. 3. ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ತೊರೆದು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು, ಬಗ್ಗಿ ನಡೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು. "सन्नतिं दधति पेतुरजस्रं दृष्टयः प्रियतमे शयने च" माघ० १०-३९। 4. ವಿನಯ, ನಮ್ರತೆ. "सन्नतिर्हि तवाख्याति भविष्यच्छुभयोग्यताम्" रामा०। 5. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. "सन्नतिः प्रणतिध्वन्योः" हेम०।

सन्नद्ध सन्नद्ध (वि०) 1. ಯುದ್ಧಕವಚ ತೊಟ್ಟಿರುವ, 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. संनह्यते — सम् + णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "ढक्काघण्टातुमुलं सन्नद्धं परबलं रणायाससहम्" भट्टि० १३-४५। 3. ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ. "कुसुममिव लोभनीयं यौवनमङ्गेषु सन्नद्धम्" शाकु० १-१८। 4. ಒಂದು ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ, ಒಂದು ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. "पुराणपत्रापगमादनन्तरं लतेव सन्नद्धमनोज्ञपल्लवा" रघु० ३-७। 5. ಆಪತ್ತಾಯಿ, ವಧೆಗೆ ಯತ್ನಿಸಿದವನು.

सन्नमत् सन्नमत् (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗುತ್ತಿರುವ. सम् + णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) "शतृ" (३-२-१२४)।

सन्नय सन्नय (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. संनीयते — सम् + णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿರುವ ಸೇನೆ. "पश्चादवस्थायि बलं समवायश्च सन्नयो" अम०।

सन्नयन सन्नयन (न०) 1. ರಾಶಿಹಾಕುವುದು, ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿಸುವುದು. सम् + णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. (वि०) 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ, ಪತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕರೆತರುವ. सम्+णीञ् "ल्युः" (३-१-१३४)। "जयश्रियः सन्नयनं सुहृःसहम्" कुमा० १४-२।

सन्नहन सन्नहन (न०) 1. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವುದು. सम् + णह (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಭವ್ಯವಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು. 3. ಪ್ರಯತ್ನ, ಸನ್ನಾಹ.

सन्नाह सन्नाह (पुं०) 1. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧತೆ, ಸಜ್ಜು. सम्+णह (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "समीनयूथस्तनुते सरस्वान् सन्नाहगन्धीनि गतागतानि" यादः १८-९२। 2. ಆಗಿ, ಕವಚ. सन्नह्योऽसौ—सम्+णह (बन्धने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "निषादिसन्नाहमणिप्रभोघे परीयमाणे करिशोकरेण" किरा० १६-१२। 3. ಉಪಕ್ರಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. "ततो रामशरान् दृष्ट्वा विमानेषु गृहेषु च। सन्नाहो राक्षसेन्द्राणां तुमुलः समजायत" रामा०।

सन्नाह्य सन्नाह्य (पुं०) ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾದ ಆನೆ. सन्+णह (बन्धने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "राजवाह्यस्तूत्तवाह्यः सन्नाह्यः समरोचितः" हेम०।

सन्निकर्ष सन्निकर्ष (पुं०) 1. ಹತ್ತಿರ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸನ್ನಿಧಾನ. सम् + नि + कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। "स्वैःसन्निकर्षं परिहर्तुमिच्छन् अन्तर्दधे भूतपतिः समस्तः" कुमा० ३-७४। 2. (न्यायಮತದಲ್ಲಿ) ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಂಬಂಧ. इन्द्रियार्थसंयोगः सन्निकर्षः। ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಲು (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಲು) ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಘಟ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಸನ್ನಿಕರ್ಷ.

सन्निकर्षण सन्निकर्षण (न०) 1. ಸನ್ನಿಧಿ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. सन् + नि + कृष (विलेखने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂಬಂಧ. "यावद्देहेन्द्रियप्राणैरात्मनः सन्निकर्षणम्। संसारः फलवांस्तावत् अपार्थोऽप्यविवेकिनः" भाग०।

सन्निकृष्ट सन्निकृष्ट (वि०) 1. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ. सम् + नि + कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ.

सन्निधातृ सन्निधातृ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುವವನು. सम्+नि+धाञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)।

2. ತುದು ಒಪ್ಪಿಸುವವನು, ತಂದು ತಲುಪಿಸುವವನು. "सन्निधातृंश्च मोषस्य हन्यात्क्षौरमिवेश्वरः" मनु० ९-२७८। 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆತರುವವನು, ಕರೆತಂದು ಎದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವವನು. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५)। **-धानी -धात्री.**

सन्निधान सन्निधान (न०) 1. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. सम् + नि + ड्धा (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "श्रेयो मुहूर्तं तव सन्निधानं ममैव कस्मान्नादपि जीवलोकात्" रामा०। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಇಡುವುದು, ಒಂದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೊಂದರಂತೆ ಇಡುವುದು. 3. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದು. 4. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ವಿಷಯ. 5. ಅವಸ್ಥಾನ, ಸಮೀಪಸ್ಥಿತಿ. "मार्द्वीकं प्रियतमसन्निधान-मासस्मारिणामिति जलकेलिसाधनानि" माघ० ८-३०।

सन्निधि सन्निधि (स्त्री०) 1. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. सम्+नि+ड्धा (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "आत्मकल्पितधृतेरथ राज्ञः सन्निधौ सचिवपीठनिविष्टः" याद० २१-६८। 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡುವುದು. (पुं०) 3. ಒಳ್ಳೆಯ ನಿಧಿ. "धनिनामितरः सतां पुनर्गुणवत्सन्निधिरेव सन्निधिः" नैष० २-५३। 4. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ವಿಷಯ. 5. ಅವಸ್ಥಾನ, ಸ್ಥಿತಿ. "नर्मदे सिन्धुकावेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु"। "सन्निधिः सन्निधानेऽपि पुमानिन्द्रियगोचरे" मेदि०।

सन्निपतत् सन्निपतत् (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಬರುತ್ತಿರುವ. सम्+नि+पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. 3. ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ, ಬಂದು ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಬರುತ್ತಿರುವ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ.

सन्निपतित सन्निपतित (वि०) 1. ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿ ಬಂದಿರುವ, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕಲೆತು ಬಂದಿರುವ. सम्+नि+पत्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ. 3. ಬಂದಿರುವ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. 4. ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವ, ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿರುವ.

सन्निपात सन्निपात (पुं०) 1. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ಬರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಬರುವುದು. सम्+नि+ड्धा (धारणपोषणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. "एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः" कुमा० १-३। 3. ನಾನಾ ವಸ್ತುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. "धूमज्योतिः सलिलमरुतां सन्निपातः क्व मेघः" मेघ० १-५। 4. ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರ. ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳ ದೋಷದಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಜ್ವರ. सम्यक् निपातो यस्मात्। **ಈ ಜ್ವರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಕಾರಗಳು :** ನಿದ್ರಾನಾಶ, ಸುತ್ತುವ ಚಕ್ರದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಂತೆ ಭ್ರಮಣ, ಶ್ವಾಸ ತಂದ್ರಾ (ಆಲಸ್ಯ, ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿಯದಿರುವಿಕೆ). "इन्द्रियार्थेष्वसंवित्तिः गौरवं भ्रमणं क्लमः। निद्रार्तस्येव यस्येहा तस्य तन्द्रां विनिर्दिशेत्"॥ सुप्ताङ्गता (ಮೈಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೂ ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ) अरुचि तृष्णा (ಬಾಯಾರಿಕೆ) ಮೋಹ (ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪುವುದು) ಮದ ಸ್ತಂಭ ಹೃದಯವೇದನೆ ಸಾಲಿಗೆ ಮರದಂತೆ ಕಠಿನವಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಕಪ್ಪಾಗುವುದು ಮೈಕೈ ಕಾಲುಗಳ ಸಂಧಿ (ಕೀಲು) ತಲೆ ಮತ್ತು ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾತನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಕಾರಗಳು. "निद्रानाशो भ्रमः श्वासः तन्द्रा सुप्ताङ्गताऽरुचिः। तृष्णा मोहो मदः स्तम्भो दाहः शीतं हृदि व्यथा। रसना परुषा कृष्णा सन्धि मूर्धास्थिजा रुजः"॥ इत्यादि. सुश्रुत० उत्तरतं० ३९। 5. ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ. "समुद्रपत्न्योर्जलसन्निपाते पूतात्मनामत्र किलाभिषेकात्" रघु० १३-५८। 6. ಸಂಘರ್ಷ, ಕಿತ್ತಾಟ. "आक्रम्प्राग्रैः केतुभिः सन्निपातम्" माघ० १८-३७।

सन्निबद्ध सन्निबद्ध (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + नि + बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)।

सन्निबन्ध सन्निबंध (पुं०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು. सम् + नि + बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಗ್ರಂಥ, ಉತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯ ಗ್ರಂಥ.

सन्निबन्धन सन्निबंधन (न०) 1. ರಾಜನು ಆಶ್ರಿತರ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪಾರಿತೋಷಿಕದಾನ. सत् निबन्धनं गोहिरण्यादिशाश्वतपारितोषिकदानम्। 2. ಸದ್ಗ್ರಂಥ, ಉತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯ ಗ್ರಂಥ. "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना। शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" माघ० २-११२। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು.

सन्निभ सन्निभ (वि०) ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ

प्रयोग.) "भगवान् यज्ञपुरुषो जगज्जगिन्द्रसन्निभः" भाग० ३-१३-२२। सम्यक् निर्वृतं भाति—सम्+नि+भा (दीप्तौ) "कः" (३-१-१३६)।

सन्नियोग सन्नियोग (पुं०) ಇನ್ನೊಂದರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿಸುವುದು, ಇನ್ನೊಂದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದು, ಇನ್ನೊಂದರ ಜೊತೆ ಸೇರಿ ಕೊಡಿಸುವುದು. सम् + नि + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "सन्नियोगशिष्टानां सह वा प्रवृत्तिः सह वा निवृत्तिः" (परि० ८७)।

सन्निरुद्ध सन्निरुद्ध (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + नि + रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

सन्निरोध सन्निरोध (पुं०) ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ, ಅಡಚಣೆ. सम् + नि + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

सन्निवर्तन सन्निवर्तन (न०) ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವುದು. सम्+नि+वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सन्निवर्तित सन्निवर्तित (वि०) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + नि + वृतु (वर्तने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

सन्निवर्तिन् सन्निवर्तिन् (वि०) ಹಿಂತಿರುಗುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವ. सम्+नि+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–र्तिनी** –वर्तिनी.

सन्निविशत् सन्निविशत् (वि०) 1. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + नि + विश (प्रवेशने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 3. ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. स्त्रीयां "ङीप्" (४-१-६)। **–विशन्ती** –विशन्ती.

सन्निविष्ट सन्निविष्ट (वि०) 1. ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ಒಳಗೆ ಹೋಗಿರುವ. सम् + नि + विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಾಲಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ, ನಿರಂತರವಾಗಿ ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. "भूमर्तुरायतनिरन्तरसन्निविष्टाः पादा इवाभिबभुरावलयो रथानाम्" माघ० ५-२०। 3. ಕುಳಿತಿರುವ. "ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः"।

सन्निवृत्त सन्निवृत्त (वि०) ಹಿಂತಿರುಗಿದ, ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದಿರುವ. सम्+नि+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)।

सन्निवेश सन्निवेश (पुं०) 1. ಒಂದು ಗೃಹದ ಅಥವಾ ನಗರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಪ್ರದೇಶ. सन्निविशन्तेऽत्र— सम् + नि + विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಉಚಿತವಾದ ಸ್ಥಾನ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ. "गङ्गातीरमारोह्यानुगम्य क्रियतां सनाजसन्निवेशः" उ० रा० ७। 3. ನಗರದ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಿಹಾರ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶ. 4. ರಚನೆ, ಜೋಡಣೆ. "महाभाग, सुश्लिष्टगुणया रमणीय एष सन्निवेशः" मालती० १। 5. ಆಕಾರ, ರೂಪ. "विषमडामरोद्दामशरीरसन्निवेशः मठादपक्रम्य" मालती० ३। 6. ಮುನಿಗಳಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಪರ್ಣಶಾಲೆ. "अशून्यतीरां मुनिसन्निवेशैस्तमोपहन्त्रीं तमसां विगाह्य" रघु० १४-७६। 7. ಇಡುವುದು. "उत्तानपाणिद्वयसन्निवेशात् प्रफुल्लराजीवमिवाङ्कमध्ये" कुमा० ३-४५। 8. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಾಸನೆ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪೂಜೆ.

सन्निषण्ण सन्निषण्ण (वि०) ಇರುವ, ಸರಿಯಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ. सम् + नि + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "पाश्चात्यभागमिह सानुषु सन्निषण्णाः पश्यन्ति शान्तमलसान्द्रतरांशुजालम्" माघ० ४-२२।

सन्निहित सन्निहित (वि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿರವಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम+नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. "नित्यं हरेः सन्निहिता निकामं कौमोदकी मोदयति स्म चेतः" माघ० ३-१८। 4. ಎದುರಿಗಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿರುವ, ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. "इदमनन्यपरायणनन्यया हृदयसन्निहिते हृदयं मम" शाकु० ३-१६। 5. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ, ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. "ननु इयं सन्निहितवेत्रासनैव द्वारप्रकोष्ठशाला" मुद्रा० १। 6. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದೆ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲೇ ಬರಲಿರುವ. "तदपि संप्रति सन्निहिते मघावविगमं धिगमङ्गलमश्रुणः" माघ० ६-१७।

संन्यसन संन्यसन (न०) 1. ಕೆಳಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡುವುದು. सम् + नि + असु (क्षेपणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಬಾಹ್ಯ ವಿಷಯುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವುದು. "न कर्मणामनारम्भान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते। न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति" गीता ३-४। 3. ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು, ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು, ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವುದು,

संन्यस्त सं॰न्यस्त (वि॰) 1. ಕೆಳಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದು ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम + नि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊರೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "सा संन्यस्ताभरणमबला पेशलं धारयन्ती शय्योत्सङ्गे निहितमसकृद्दुःखदुःखेन गात्रम्" मेघ० २-३०। 3. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसञ्छिन्नसंशयम्" गीता ४-४१। 4. ತೊರೆದುಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "व्रीडादमुं देवमुदीक्ष्य मन्ये संन्यस्तदेहः स्वयमेव कामः" कुमा० ७-६७।

संन्यास सं॰न्यास (पुं॰) 1. ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗ, ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲತ್ಯಾಗ. सम्+नि+असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। "काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः। सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः" गीता १८-२। 2. ಪ್ರಥಮ ವರ್ಣದವನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮ. ಆಶ್ರಮವು (1) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (2) ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ (3) ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು (4) ಸನ್ಯಾಸಗಳಿಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದ ನಂತರ ಆಯುಷ್ಯಿನ ಮೂರನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಳೆದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಳೆಯಬೇಕು. "एवं वनाश्रमे स्थित्वा तृतीयं भागमात्मनः। चतुर्थमायुषो भागं संन्यासेन नयेत् क्रमात्"॥ **ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದ ಧರ್ಮಗಳು:** ಸಕಲ ಬಾಹ್ಯ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರಬೇಕು. ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡದೆ ಗ್ರಾಮೈಕರಾತ್ರವಾಸ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ತಾನು ಯಾವ ಯತ್ನವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೃಹಸ್ಥರ ವನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಯಾಚಿಸಿ ಜೀವಿಸಬೇಕು. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರಬೇಕು. "सर्वसङ्गपरित्यागो ब्रह्मचर्यसमन्वितः। जितेन्द्रियत्वसंयुक्तो मैत्रस्तिष्ठेत् तथाश्रमे॥ भावासे नैकस्मिन् वसतिश्चिरम्॥ अनारम्भस्तथाहारे भिक्षा विप्रैरुदाहृतानिन्दिते। आत्मज्ञानविवेकश्च तथाह्यात्मावबोधनम्"॥ 3. ನ್ಯಾಸ, ನಿಕ್ಷೇಪ, ಇಡುಗೆ, ಶೇಖರಿಸಿಟ್ಟ ಧನ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಕಡೆ ಇಡುವುದು.

संन्यासिन् सं॰न्यासिन् (पुं॰) 1. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು. संन्यासोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವನು, ಈ ಲೋಕದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವವನು. सम्+नि + असु (क्षेपणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति। निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात्प्रमुच्यते" गीता ५-३। सदन्ने वा कदन्ने वा लोष्टे वा काञ्चने तथा। समबुद्धिर्यस्य शश्वत् स संन्यासीति कीर्तितः॥ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು— (1) ಜ್ಞಾನಸಂನ್ಯಾಸಿ (2) ವೇದಸಂನ್ಯಾಸಿ ಮತ್ತು (3) ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "ज्ञानसंन्यासिनः केचिद्वेदसंन्यासिनोऽपरे। कर्मसंन्यासिनस्त्वन्ये त्रिविधाः परिकीर्तिताः"॥ ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಭಾವಿಸುವವನು ಜ್ಞಾನ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. ಸರ್ವದಾ ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ನಿರತನಾಗಿ ಪ್ರಾಕೃತ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಮತೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರುವವನು ವೇದಸಂನ್ಯಾಸಿ. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವವನು ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಿ. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಜ್ಞಾನ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠ. "त्रयाणामपि चैतेषां ज्ञानी त्वस्यधिको मतः"॥ (वि॰) 2. ಆಹಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಅನಶನವ್ರತ ಕೈಗೊಂಡಿರುವವನು. "ततश्च मारुतिर्वृक्षे संन्यासिन्यत्र वानरान्" भट्टि० ७-७६।

सपक्ष सपक्ष (पुं॰) 1. ನಿಶ್ಚಿತ ಸಾಧ್ಯವುಳ್ಳ ಪಕ್ಷ, ಸದ್ಧೇತುಗಳಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಪಕ್ಷ. "निश्चितसाध्यवान् सपक्षः" त॰ स॰। ಧೂಮವುಂಟಾದ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಾಗ ಮಹಾನಸವು ಸಪಕ್ಷ. 2. ಸಮಾನವಾದ ಪಕ್ಷ. 3. ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು, ಒಂದೇ ಪಂಗಡದವನು. "साधु रे पिङ्गलवानर, परित्रातस्त्वया सपक्षः" माल० ४।

सपत्राकरण सपत्त्राकरण (न॰) ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸುವುದು, ಬಹಳ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವುದು. सपत्र+डुकृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। डाच् (५-४-६१)। ಬಾಣದ ಮೂಲ (ಬುಡ) ಭಾಗವೂ ಲಕ್ಷ್ಯವಾದ ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವುದು ಸಪತ್ರಾಕರಣ. **-कृतः-कृतः**. ಹೀಗೆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. **-कृतिः-कृतिः**. ಹೆಚ್ಚು ನೋವುಂಟುಮಾಡುವುದು.

सपत्न सपत्न (पुं॰) ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. सपत्नीव। समानं पतति एकार्थाभिनिवेशात्। "व्यन् सपत्ने"

इति निर्देशात् साधुः। "ततः सपत्नापनयस्मरणानु-शयस्फुरा" माघ० २-१४।

सपत्नी ಸಪತ್ನೀ (स्त्री०) ಸವತಿ, (ಇನ್ನೊಬ್ಬಳಿಗೂ) ಸಮಾನ ಪತಿಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಒಬ್ಬನ ಆಜೀವಿಕ ಪತ್ನಿಯು ರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. समानः पतिर्यस्याः, नकारादेशः समानस्य सभावोऽपि निपा० (४-१-३५)। "व्रजदपि लघुतां बभूव भारः सपदि हिरण्मयमण्डनं सपत्न्याः" माघ० ७-५९।

सपदि ಸಪದಿ (अव्य०) 1. ಆ ಕೂಡಲೆ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ತತ್‌ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ. सह पद्यते—पद (गतौ) "इन्" (उ० ४-११८)। "व्रजदपि लघुतां बभूव भारः सपदि हिरण्मयमण्डनं सपत्न्याः" माघ० ७-५९। 2. ತತ್ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಸದ್ಯಃ. "सद्यः सपदि तत्क्षणे" अम०।

सपर्या ಸಪರ್ಯಾ (स्त्री०) ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. सर (पूजायाम्) कण्ड्वादिः "यक्" (३-१-२७)। "अः" (३-३-१०२)। "तमर्घ्यमर्घ्यादिकमादिपूरुषः सपर्यया साधु स पर्यपूपुजत्" माघ० १-१४।

सपाद ಸಪಾದ (वि०) 1. ಒಂದು ಪಾದ (ಭಾಗ) ದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. पादेन चतुर्थांशेन सहितः। "तेन सपादसप्ताध्यायीं प्रति त्रिपाद्यसिद्धा। त्रिपाद्यामपि पूर्वं प्रति परं शास्त्र-मसिद्धम् स्यात्" सि० कौ० (८-२-१)। 2. ಪಾದ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. पादाभ्यां चरणाभ्यां सह वर्तते।

सपिण्ड ಸಪಿಂಡ (वि०) ಜ್ಞಾತಿ, ದಾಯಾದ. समानः पिण्डो देहो मूलपुरुषो वा यस्य। [ಒಂದು ಮಾಶದ ಏಳು ತಲೆಮೊರೆಯವರೆಗೂ ಸಪಿಂಡರು. ಅನಂತರ ಆ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೆಸರು ತಿಳಿಯುವವರೆಗೂ ಸಮಾನೋದ ಕರು.] "सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते। समानोदकभावस्तु जन्मनाम्नोरवेदने" मनु० ५-६०।

सपीति ಸಪೀತಿ (स्त्री०) ಅನೇಕರೊಡನೆ ಕುಳಿತು ಪಾನ ಮಾಡುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಕುಡಿಯುವುದು. समाना पीतिः सह पीतिर्वा। "सपीतिः स्त्री तुल्यपानम्" अम०। "सपीतेःसंप्रीतेरजनि रजनीशः परिषदा परीत-स्ताराणां दिनमणिमणिग्रावमणिकः" नैष० २२-१४४।

सप्तक ಸಪ್ತಕ (न०) 1. ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆ. सप्तन् स्वार्थे "कः"। (वि०) 2. ಏಳನೆಯ. 3. ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सप्तकी ಸಪ್ತಕೀ (स्त्री०) ಪದ್ಯಾಣ, ಡಾಬು. सप्त स्वरान् कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "स्त्रीकटयां मेखला काञ्ची सप्तकी रशना तथा" अम०।

सप्तचत्वारिंश ಸಪ್ತಚತ್ವಾರಿಂಶ (वि०) ನಲವತ್ತೇಳನೆಯ. सप्तचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

सप्तचत्वारिंशत् ಸಪ್ತಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ (स्त्री०) ನಲವತ್ತೇಳು. सप्तभिरधिका चत्वारिंशत्।

सप्तचत्वारिंशत्तम ಸಪ್ತಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮ (वि०) ನಲವತ್ತೇಳನೆಯ. सप्तचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटौ वा "तमट्" (५-२-५६)। पक्षे -चत्वारिंशः -चत्वारिंश.

सप्तच्छद ಸಪ್ತಚ್ಛದ (पुं०) ಏಳೆಲೆ ಬಾಳಿಗಿಡ. सप्त च्छदा यस्य। "प्रफुल्लापिच्छनिभैरभीषुभिः शुभैश्च सप्तच्छदगांसुपाण्डुभिः" माघ० १-२२।

सप्तजिह्व ಸಪ್ತಜಿಹ್ವ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. सप्त काली-करालीमनोजवाप्रभृतयः जिह्वा अस्य। "यस्मात् काल्यादिजिह्वाश्च अग्नेर्भवति सप्त च। स सप्तजिह्व आख्यातः लोकसन्तर्पणे रतः" इति निरुक्तिः। "सहस्रार्चिः सप्तजिह्वः सप्तैधाः सप्तवाहनः" वि० स०। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತ ಜಿಹ್ವೆಗಳು: (1) काली (2) कराली (3) मनोजवा (4) सुलोहिता (5) सुधूम्रवर्णा (6) उग्रा ಮತ್ತು (7) प्रदीप्ता।

सप्तज्वाल ಸಪ್ತಜ್ವಾಲ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. सप्त ज्वाला अस्य।

सप्ततन्तु ಸಪ್ತತಂತು (पुं०) ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. सप्तभिः छन्दोभिः अग्निजिह्वाभिर्वा तन्यते—तनु (विस्तारे) "तुन्" (उ० १-६९)। "सप्ततन्तुमधिगन्तुमिच्छतः कुर्वनुग्रहमनुज्ञया मम" माघ० १४-६।

सप्तति ಸಪ್ತತಿ (स्त्री०) ಎಪ್ಪತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. सप्तदशतः परिमाणमस्य "तिः" (५-१-५९)। निपा०। "नवतिर्योजनानां च सहस्राणां च सप्ततिः। यावद्घटिका-मात्रेण तावच्चलति भास्करः"।

सप्ततितम ಸಪ್ತತಿತಮ (वि०) ಎಪ್ಪತ್ತನೆಯ. सप्ततेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटौ वा "तमट्" (५-२-५६)। पक्षे सप्ततः।

सप्तदश ಸಪ್ತದಶ (वि०) ಹದಿನೇಳನೆಯ. सप्तदशानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। "ततः सप्तदशे जातः सत्यवत्यां पराशरात्। चक्रे वेदतरोः शाखा दृष्ट्वा पुंसोऽल्पमेधसः" भाग० १-३-२१।

सप्तदशन् ಸಪ್ತದಶನ್ (त्रि० ब० व०) 1. ಹದಿನೇಳು ಸಂಖ್ಯೆ. सप्तभिरधिका दश। (वि०) 2. ಹದಿನೇಳು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

सप्तदीधिति ಸಪ್ತದೀಧಿತಿ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. सप्त दीधितयोऽस्य। "स्वर्णसप्तवृतमन्वदीधितिः" त्रिकाण्ड०।

सप्तद्वीपा ಸಪ್ತದ್ವೀಪಾ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ವಸುಮತಿ, ಭೂಮಿ. सप्त द्वीपा यस्याम्। [ವಿವರಕ್ಕೆ "जम्बूद्वीप" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सप्तधा ಸಪ್ತಧಾ (अव्य०) ಏಳು ವಿಧವಾಗಿ, ಏಳು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. सप्तन् "धा" (५-३-४२)। "स तान् गैरिकरक्ताङ्गान् सप्तधा स्रुतनिर्झरान्" याद० २२-१५२।

सप्तधातु ಸಪ್ತಧಾತು (पुं० ब० व०) ದೇಹದೊಳಗಿನ ರಸ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಧಾತುಗಳು. सप्तगुणिता धातवः। **ಸಪ್ತಧಾತುಗಳು:** (1) ರಸ (2) ರಕ್ತ (3) ಮಾಂಸ (4) ಮೇದಸ್ಸು (5) ಅಸ್ಥಿ (6) ಮಜ್ಜೆ ಮತ್ತು (7) ವೀರ್ಯ (ಶುಕ್ರ). "रसःस्रवांसमेदोऽस्थिमज्जानः शुक्रसंयुताः। शरीरस्था इमे ज्ञेयाः पण्डितैः सप्त धातवः"।

सप्तन् ಸಪ್ತನ್ (त्रि०) ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆ. षप (समवाये) "कनिन्" तुट् च (उ० १-१५५)।

सप्तपदी ಸಪ್ತಪದೀ (स्त्री०) ವಿವಾಹವಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಸಪ್ತಪದೀಶಾಸ್ತ್ರ, ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ವಧುವು ಏಳು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಇಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. ಸಪ್ತ ಮಂಡಲವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ತಾಡುಲದ ಮೇಲೆ ವರನು ವಧುವಿನ ಪಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಅಗ್ನಿಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ಏಳು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಇಡಿಸುವುದು ಸಪ್ತಪದೀ ಶಾಸ್ತ್ರ. सप्तानां पदानां समाहारः "ङीप्" (४-१-२१)।

सप्तपर्ण ಸಪ್ತಪರ್ಣ (पुं०) ಏಳಿಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ. सप्त पर्णान्यस्य। "प्रसवैः सप्तपर्णानां मदगन्धिभिराहृताः। असूययेव तन्नागाः सप्तच्छद प्रसुस्रुवुः" रघु० ४-२३।

सप्तपाताल ಸಪ್ತಪಾತಾಳ (न०) ಏಳು ಪಾತಾಳ ಲೋಕಗಳು, ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳು. सप्तानां पातालानां समाहारः। **ಸಪ್ತ ಪಾತಾಳಗಳು:** (1) अतलम् (2) वितलम् (3) सुतलम् (4) तलातलम् (5) रसातलम् (6) महातलम् ಮತ್ತು (7) पातालम्।

सप्तप्रकृति ಸಪ್ತಪ್ರಕೃತಿ (स्त्री० ब० व०) ರಾಜ್ಯದ ಏಳು ಅಂಗಗಳು. (1) ಸ್ವಾಮಿ (2) ಅಮಾತ್ಯ (3) ಸುಹೃತ್ತು (4) ಕೋಶ (ಬೊಕ್ಕಸ) (5) ರಾಷ್ಟ್ರ (6) ದುರ್ಗ ಮತ್ತು (7) ಬಲ (ಸೈನ್ಯ) ಇವು ಸಪ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು. ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳು ಎಂಟು.

सप्तभद्र ಸಪ್ತಭದ್ರ (पुं०) ಶರೀಫವೃಕ್ಷ. ಬಾಗೆಮರ. सप्तसु स्थानेषु भद्रमस्य।

सप्तभूमिक ಸಪ್ತಭೂಮಿಕ (वि०) ಏಳು ಮಹಡಿಗಳುಳ್ಳ, ಮನೆ. सप्तभूमिका यस्य।

सप्तम ಸಪ್ತಮ (वि०) ಏಳನೆಯ. सप्तन् "डट्" (५-२-४८)। डटो मडागमः (५-२-४९)। "अद्भुतस्थितिरनान्तरबाह्यः सप्तमस्तु समयोऽयमपूर्वः" याद० २१-१६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **सप्तमी** ಸಪ್ತಮೀ.

सप्तमी ಸಪ್ತಮೀ (स्त्री०) ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳ ಏಳನೇ ತಿಥಿ. सप्तम "ङीप्" (४-१-१५)। ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಏಳನೇ ಕಲೆಯು ತುಂಬುವುದು. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯಹೊಂದಲು ಏಳನೆಯ ಕಲೆಯು ಹ್ರಾಸವಾಗುವುದು.

सप्तर्षि ಸಪ್ತರ್ಷಿ (पुं० ब० व०) ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸ ಪುತ್ರರಾದ ಏಳು ಮಂದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು. सप्त ऋषयः।

1. स्वायंभुवमन्वंतरद सप्तर्षिगळु: (1) मरीचिः (2) अत्रिः (3) पुलहः (4) पुलस्त्यः (5) क्रतुः (6) अङ्गिराः ಮತ್ತು (7) वसिष्ठः।

2. स्वारोचिषमन्वंतर—"ऊर्जस्तम्भस्तथा प्राणो दत्तोलिर्ऋषभस्तथा। निश्चरश्चार्ववीराश्च तत्र सप्तर्षयोऽभवन्"॥

3. उत्तममन्वंतर—ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರರಾದ ಪ್ರಮದ ಮೊದಲಾದವರು. "स्वतेजसा हि तपसो वसिष्ठस्य महात्मनः। तनयाश्चान्तरे तस्मिन् सप्तसप्तर्षयोऽभवन्"॥

4. तामसमन्वंतर—"ज्योतिर्धामा पृथुः काव्यश्चैत्रोऽग्निर्बलकस्तथा। पवीरश्च तथा ब्रह्मन् सप्त सप्तर्षयोऽभवन्"॥

5. रैवतमन्वंतर—"हिरण्यरेता वेदश्रीरूर्ध्वबाहुस्तथापरः। वेदबाहुः सुधामा च पर्जन्यश्च महामुनिः। वसिष्ठश्च महाभागो वेदवेदान्तपारगः। एते सप्तर्षयश्चासन् रैवतस्यान्तरे मनोः"॥

6. चाक्षुषमन्वंतर—"सुमेधा विरजाश्चैव हविष्मानुत्तमो मधुः। अतिनामा सहिष्णुश्च सप्तासन्निति चर्षयः"॥

7. ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ वैवस्वतमन्वंतर—"अत्रिश्चैव वसिष्ठश्च काश्यपश्च महानृषिः। गौतमश्च

भरद्वाजो विश्वामित्रोऽथ कौशिकः॥ तथैव पुत्रो भगवान् ऋचीकस्य महात्मनः। जमदग्निस्तु सप्तैते मुनयोऽत्र तथान्तरे"॥

8. सावर्णिमन्वंतर—"रामो व्यासो गालवश्च दीप्तिमान् कृप एव च। ऋष्यशृङ्गस्तथा द्रौणिः तत्र सप्तर्षयोऽभवन्"॥

9. दक्षसावर्णिमन्वंतर—"मेधातिथिर्वसुः सत्यो ज्योतिष्मान् द्युतिमांस्तथा। सप्तर्षयोऽन्यः सबलस्तथान्यो हव्यवाहनः"॥

10. ब्रह्मसावर्णिमन्वंतर—"आपो मूतिर्हविष्मांश्च सुकृती सत्य एव च। नाभागोऽप्रतिमश्चैव वासिष्ठश्चैव सप्तमः"॥

11. धर्मसावर्णिमन्वंतर—"हविष्मांश्च वरिष्ठश्च ऋष्टिरन्यस्तथारुणिः। निश्चरश्चानघश्चैव विष्टिश्चान्यो महामुनिः। सप्तर्षयोऽन्तरे तस्मिन् अग्निदेवश्च सप्तमः"॥

12. रुद्रसावर्णिमन्वंतर—"द्युतिस्तपस्वी सुतपास्तपोमूर्तिस्तपोनिधिः। तपोरतिस्तथैवान्यः सप्तमस्तु तपोधृतिः॥

13. दैवसावर्णिमन्वंतर—"धृतिमानव्ययश्चैव तत्त्वदर्शी निरुत्सुकः। निर्मोहः सुतपाश्चान्यो निष्प्रकम्पश्च सप्तमः"॥

14. इंद्रसावर्णिमन्वंतर—"अग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च शुचिर्मुक्तोऽथ माधवः। शुक्रोऽजितश्च सप्तैते तदा सप्तर्षयः स्मृताः"॥

सप्तला सप्तला (स्त्री०) 1. वीरजाजि गिड. 2. मांडकळि. 3. गुलगंजि. 4. हसुरु पादरि. सप्त लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "अथ सप्तला। नवमालीचर्मकषागुञ्जासु पाटली स्त्रियाम्" मेदि०।

सप्तलोक सप्तलोक (पुं) एरु ऊर्ध्वलोकगळु. (1) भूलोक (2) भुवर्लोक (3) सुवर्लोक (4) महर्लोक (5) जनलोक (6) तपोलोक मत्तु (7) सत्यलोक. "सप्तसामोपगीतं त्वां सप्तार्णवजलेशयम्। सप्तार्चिर्मुनिमाचख्युः सप्तलोकैकसंश्रयम्" रघु० १०-२१।

सप्तविंश सप्तविंश (वि०) इप्पत्तेळनेय. सप्तविंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

सप्तविंशति सप्तविंशति (स्त्री०) इप्पत्तेळु. सप्ताधिका विंशतिः।

सप्तसप्ति सप्तसप्ति (पुं०) "सप्त" एंब कुदुरे युळ्ळ. सूर्य. सप्तभिर्नामभिरुपलक्षितः सप्तिरश्वो यस्य। "सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रमेकोऽश्वो वहति सप्तनाम" श्रुतिः। "हविर्भुजामेधवतां चतुर्णां मध्ये ललाटंतपसप्तसप्तिः" रघु० १३-४१।

सप्तसागर सप्तसागर (पुं० ब० व०) एरु समुद्रगळु. सप्तगुणिताः सागराः। (1) लवण (2) इक्षु (3) सुरा (4) सर्पिः (5) दधि (6) क्षीर मत्तु (7) जल. इवु सप्तसमुद्रगळु.

सप्तार्चिस् सप्तार्चिस् (पुं०) 1. अग्नि, बेंकि. सप्त अर्चींषि यस्य। "सप्तसामोपगीतं त्वां सप्तार्णवजलेशयम्। सप्तार्चिर्मुखमाचख्युः सप्तलोकैकसंश्रयम्" रघु० १०-२१। 2. शनिग्रह. (वि०) 3. क्रूरदृष्टि युळ्ळवनु. "सप्तार्चिः पावके पुंसि क्रूरचक्षुषि तु त्रिषु" मेदि०। "छायासुतोऽसितः सौरिः सप्तार्ची रेवतीभवः" अभि० चि०।

सप्तार्णव सप्तार्णव (पुं० ब० व०) सप्त सागरगळु. एरु समुद्रगळु. सप्त अर्णवाः। "शशङ्के विस्मयाविद्धः सप्तार्णवसमाहृतिम्" यादo २२-२०३।

सप्ताश्व सप्ताश्व (पुं०) 1. सूर्य, "सप्त" एंब कुदुरेयुळ्ळ भास्कर. सप्तभिर्नामभिरुपलक्षितः अश्वो यस्य। सूर्यन रथक्के एरु कुदुरेगळेंदु केलवरु हेळुवरु. श्रुतिय प्रकार ओंदे कुदुरेगे सप्त एंदु हेसरु. ई ओंदे कुदुरेयु सूर्यन रथवन्नु एळेयुवुदु. ["सप्तसप्ति" नोडि.] 2. एक्कद गिड.

सप्ति सप्ति (पुं०) अश्व, कुदुरे. सप (समवाये) "क्तिच्" (३-३-१७४)।

सफल सफल (वि०) 1. फलसहितवाद, प्रयोजन सहितवाद, आपोषवाद. फलेन सह वर्तते। "सफलो राघवोद्योगः"। 2. फलसहितवाद, हण्णु काय्गळिंद कूडिद. "अपश्यदाम्रमेकपदं सफलस्निग्धपादपम्" कथास०।

सबल सबल (वि०) 1. सैन्यसहितवाद, सेनासमेत नाद. बलेन सह वर्तते। 2. शक्तिमंत, पराक्रमशाली. 3. सामर्थ्यशाली.

सब्रह्मचर्यं सब्रह्मचर्य्य (न०) 1. समान शाखेयल्लि वेदाध्ययन माडुवुदु, परस्पर ऒंदे शाखेय व्रत (वेदाध्ययन) वन्नु आचरिसुवुदु. एकस्मिन् ब्रह्मणि व्रताचरणम्। सब्रह्म समानवेदः लक्षणया समानवेदाध्ययनम्, तस्य चर्यमनुष्ठानम्। "शकुन्तयःशोणमुखा भजन्ते सब्रह्मचर्यं सह तीक्ष्णधीभिः" याद० १८-६१। 2. सहाध्यायियागिरुविके, जॊतेयल्लि व्यासंग माडुवुदु.

सब्रह्मचारिन् सब्रह्मचारिन् (पुं०) 1. परस्पर समान वेदाध्ययन रूपवाद व्रतवन्नु आचरिसुव विद्यार्थि, परस्पर ऒंदे शाखेय वेदाध्ययन माडुव विद्यार्थि. समानं ब्रह्म वेदः लक्षणया तदध्ययनरूपं व्रतम्, तच्चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-८०)। ऒब्ब गुरुविनल्लि ऒंदे शाखेय वेदाध्ययन माडुव विद्यार्थिगळु सब्रह्मचारिगळु. "एकब्रह्मव्रताचारा मिथः सब्रह्मचारिणः" अम०। 2. सुखदुःखिगळल्लि समान भागवुळ्ळवनु. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। -चारिणी -चारिणे. "दुःखसब्रह्मचारिणी तरलिका क्व गता" काद०।

सभर्तृका सभर्तृका (स्त्री०) पतियुळ्ळ हॆंगसु, पतियॊडने इरुव हॆंगसु, सुमंगलि. भर्त्रा सह वर्तते। सहस्य सभावः। "कप्" (५-४-१५३)। "पतिवत्नी सभर्तृका" अम०।

सभा सभा (स्त्री०) 1. कार्यकलाप परिशीलनॆगागि जनरु ऒट्टु सेरुवुदु. सह भान्त्यत्र—भा (दीप्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "व्यद्योतिष्ट सभावेद्यामसौ नरशिखित्रयी" माघ० २-३। 2. जनर गुंपु. समारंभक्कागि सेरुव जनर समूह. 3. समालोचनॆगागि सेरुव जनर समूह. राजन आस्थान प्रजाप्रतिनिधि सभॆ मुंतादुदु. "न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धाः" हितो०। 4. सामाजिक, सभासद. 5. विद्वांसर गोष्ठि, पंडितर परिषत्तु. 6. मंदिर, गृह. 7. द्यूत, जूजु. "सभा द्यूतसमूहयोः। गोष्ठ्यां सभ्येषु शालायाम्" हेम०। "सभा सामाजिके गोष्ठ्यां द्यूतमन्दिरयोरपि" मेदि०।

सभाजन सभाजन (न०) 1. गौरविसि संतोषपडिसुवुदु, मर्यादॆ माडि आनंदपडिसुवुदु. "सभाजनार्थं तनुते भवत्याः प्रायःपदन्यासपटीमुदन्वान्" याद० १८-११२। 2. आलिंगन कुशलप्रश्नादिगळिंद प्रीति तोरिसुवुदु. सभाज (प्रीतिदर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अथ द्वे आनन्दनसभाजने" अम०। "सभाजने मे भुजमूर्ध्वबाहुःसव्येतरं प्राग्वमितः प्रयुङ्क्ते" रघु० १३-४३। (वि०) 3. प्रीतियन्नु तोरिसुव. "प्रभूतनागाश्वरथं सभाजनं समृद्धियुक्तं बहुपानभोजनम्" भा० वन०।

सभापति सभापति (पुं०) 1. ऒंदु सभॆय अध्यक्ष, सभॆयु कार्यकलापगळन्नु निर्वहिसुव यजमान. सभायाः पतिः। 2. जूजिन मनॆयु यजमान.

सभासद् सभासद् (पुं०) सभ्य, सभॆयल्लिरुववनु, सामाजिक. सभायां सीदति—षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "श्रुताध्ययनसंपन्नाः धर्मज्ञाः सत्यवादिनः। राज्ञा सभासदः कार्याः शत्रौ मित्रे च ये समाः" याज्ञ० २-२। "ययाक्रमं सात्यकिरुत्सवादौ संभावयामास सभासदस्तान्" याद० १३-७६।

सभास्तार सभास्तार (पुं०) सभ्य, सभॆयल्लिरुववनु. सभां स्तृणाति—स्तृञ् (आच्छादने) "अण्" (३-२-१)।

सभिक(भी) सभिक(भीक) (पुं०) जूजिनन्नु आडिसुवनु, जूजिन मनॆयु यजमान. सभा द्यूतमश्रुत्वेनास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११६)। "ग्लहे शतिकवृद्धेस्तु सभिकं पञ्चकं शतम्" याज्ञ० २-१९९।

सभ्य सभ्य (पुं०) 1. सत्पुरुष, साधु. 2. सभॆगॆ आहूतनादवनु, सभॆयल्लिरलु आहूतनादवनु. सभायां साधुः "यः" (४-४-१०५)। "तस्मै सभ्याः सभार्याय गोप्त्रे गुप्ततमेन्द्रियाः। अर्हेणामर्हते चक्रुः मुनयो नयचक्षुषः" रघु० १-५५। 3. जूजाडिसुवनु, जूजिन मनॆयु यजमान. (वि०) 4. नंबिकॆगॆ आहूतनादवनु, विश्वासक्कॆ योग्यनादवनु. 5. सभॆगॆ संबंधिसिदवनु.

सभ्यता सभ्यता (स्त्री०) ऒळ्ळॆयतन, ऒळ्ळॆय नडतॆ. सभ्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

सम् सम् (अव्य०) इदॊंदु उपसर्गार्व्ययं. ई उपसर्गवु सुबंत मत्तु तिङन्त पदगळॊडने सेरिदाग ई कॆळगिन अर्थगळिगॆ द्योतकवागुवुदु. 1. शोभन, कल्याण, मंगळ. 2. सुख. "सम् कल्याणे सुखे सम् तु शोभनार्थसमाधयोः"

ಮೇದಿ೦। 3. ಸಮಾನ, ಸದೃಶ. 4. ಸಂಗತ, ಸಮ೦ಜಸ. 5. ಪ್ರಕೃಷ್ಟ, ಉತ್ತಮ. ಸಮ್ ಸಜ್ಞಾರ್ಥೆ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾರ್ಥೆ ಶೋಭನಾರ್ಥ-ಸಮಾರ್ಥಯೋ:" ಹೇಮ೦। 6. ಸಮ೦ಚ್ಚಯ. 7. ಸಂಗ, ಸಂಬಂಧ. 8. ಸಮ್ಯಕ್, ಚೆನ್ನಾಗಿ. "ಸಮೇಧಿತಸ್ತಸ್ಯ ವಿವಾಹವಹ್ನಿ: ಪುರೋಧಸಾ ಪುಣ್ಯಕೃದಗ್ರಿಮೇಣ" ಯಾದ೦ ೧೩-೮೫। "ಸಮೀಕ್ಷಿತಾ ಬ್ರಹ್ಮಸುತಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ಸರ್ವೈರಭೂತ್ ಸಾದರದರ್ಶನೀಯಾ" ಯಾದ೦ ೧೩-೯೬।

सम ಸಮ (ಪುಂ೦) 1. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ 2 4 6 8 10 ಮತ್ತು 12ನೇ ರಾಶಿಗಳು, ವೃಷಭ ಕರ್ಕಾಟಕ ಕನ್ಯಾ ವೃಶ್ಚಿಕ ಮಕರ ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳು. "ಕ್ರೂರೋಽಥ ಸೌಮ್ಯ: ಪುರುಷೋಽಙ್ಗನಾ ಚ ಓಜೋಽಥ ಯುಗ್ಮಂ ವಿಷಮ: ಸಮಶ್ಚ। ಚರಸ್ಥಿರದ್ವ್ಯಾತ್ಮಕನಾಮಧೇಯಾ ಮೇಷಾದಯೋಽಮೀ ಕ್ರಮಶ: ಪ್ರದಿಷ್ಟಾ:"। 2. ಶತ್ರುತ್ವ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರತ್ವ ಎರಡೂ ಇಲ್ಲದ ಗ್ರಹ. 3. (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಸಮತಾಳ, ಹಾಡು ಮತ್ತು ವಾದ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಹಾಡುವವನು ಹಾಕುವ ತಾಳ. (ನ೦) 4. ಸಮಸ್ಥಳ. "ಸಂನಿಪತ್ಯ ಶನಕೈರಥ ನಿಮ್ನಾದನ್ವಕಾರಮುದವಾಪ ಸಮಾನಿ" ಕಿರಾ೦ ೯-೧೧। (ವಿ೦) 5. ಸಮಾನವಾಗಿರುವ, ಹೋಲುವ, ಸದೃಶವಾದ. "ಸ್ತ್ರಿಯಶ್ಚ ಪತ್ಯೌ ಸುರಸುಂದರೀಭಿ: ಸಮಾ ನವಪ್ರೇಮಣಿ ಸಾನುರಾಗಾ:" ಮಾಘ೦ ೩-೨೭। 6. ಸರಿಸಮಾನವಾದ, ತಕ್ಕ೦ತಿರುವ. "ಅವೇಮಿ ತೇ ಸಾರಮತ: ಖಲು ತ್ವಾಂ ಕಾರ್ಯೇ ಗುರುಣ್ಯಾತ್ಮಸಮಂ ನಿಯೋಕ್ಷ್ಯೇ" ಕುಮಾ೦ ೩-೧೩। 7. ಭೇದವಿಲ್ಲದ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ. "ಸುಖದುಃಖೇ ಸಮೇ ಕೃತ್ವಾ ಲಾಭಾಲಾಭೌ ಜಯಾಜಯೌ। ತತೋ ಯುದ್ಧಾಯ ಯುಜ್ಯಸ್ವ ನೈವಂ ಪಾಪಮವಾಪ್ಸ್ಯಸಿ" ಗೀತಾ ೨-೩೮। 8. ಸಮವಾಗಿರುವ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟುಗಿಲ್ಲದ. "ಸಂಪ್ರತಿ ಸಮದೇಶವರ್ತಿನೋ ನ ತೇ ದುರಾಸದೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ" ಶಾಕು೦ ೧। (ಅವ್ಯ೦) 9. ಸಮಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ. "ನವಂ ಪಯೋ ಯತ್ರ ಘನೈರ್ಮಯಾ ಚ ತ್ವದ್ವಿಪ್ರಯೋಗಾಶ್ರು ಸಮಂ ವಿಸೃಷ್ಟಮ್" ರಘು೦ ೧೩-೨೬। 10. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಕೂಡ, ಸಂಗಡ. "ಆಹೋ ನಿವತ್ಸ್ಯಸಿ ಸಮಂ ಹರಿಣಾಙ್ಗನಾಭಿ:" ಶಾಕು೦ ೧-೨೩। 11. ಸಮವಾಗಿ, ಸರಿಸಮವಾಗಿ. "ಯಥಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಧರಾ ಧಾರಯತೇ ಸಮಮ್" ಮನು೦ ೯-೩೧೧।

समकाल ಸಮಕಾಲ (ಪುಂ೦) 1. ಅದೇ ಸಮಯ, ಏಕಕಾಲ. ಸಮ: ಕಾಲ:। (ಅವ್ಯ೦) 2. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ.

समकालिक ಸಮಕಾಲಿಕ (ವಿ೦) ಸಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ, ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. ಸಮಕಾಲ "ಠನ್" (೪-೩-೧೧)। ಸಮಾನಕಾಲೀನ: ಪ್ರಾಕ್ಕಾಲೀನ: ಇತ್ಯಪಜ್ಞಂಶಾ ಏವ ಇತಿ ಸಿ೦ ಕೌ೦।

समकोल ಸಮಕೋಲ (ಪುಂ೦) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. "ದ್ವಿರಸನ: ಸಮಕೋಲಶ್ಚ ಭೇಕಮುಕ್" ತ್ರಿಕಾ೦ಡ೦।

समक्ष ಸಮಕ್ಷ (ಅವ್ಯ೦) ಮು೦ಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಕಣ್ಣಿನ ಎದುರಿಗೆ. ಅಕ್ಷಣೋ: ಸಮೀಪೇ—ಅವ್ಯಯೀ೦ (೨-೧-೬)। "ತಥಾ ಸಮಕ್ಷಂ ದಹತಾ ಮನೋಭವಂ ಪಿನಾಕಿನಾ ಭಗ್ನಮನೋರಥಾ ಸತೀ" ಕುಮಾ೦ ೫-೧।

समग्र ಸಮಗ್ರ (ವಿ೦) ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. ಸಙ್ಗತಮಗ್ರಮಸ್ಯ। "ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈ: ಸಮಗ್ರೈಸ್ತ್ವಮಿವ ನೃಪಗುಣೈ: ದೀಪ್ಯತೇ ಸಪ್ತಸಪ್ತಿ:" ಮಾಲ೦ ೨-೧೨।

समङ्गा ಸಮ೦ಗಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಮ೦ಜಿಷ್ಠ. 2. ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ ಗಿಡ. ಸಮನ್ತತೋಽಙ್ಗತಿ—ಅಗಿ (ಗತೌ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। "ಮಞ್ಜಿಷ್ಠಾ ವಿಕಸಾ ಜಿಙ್ಗೀ ಸಮಙ್ಗಾ ಕಾಲಮೇಷಿಕಾ" ಅಮ೦। "ನಮಸ್ಕಾರೀ ಗಣ್ಡಕಾಲೀ ಸಮಙ್ಗಾ ಖದಿರೇತ್ಯಪಿ" ಅಮ೦।

समचित्त ಸಮಚಿತ್ತ (ನ೦) 1. ಒಂದೇ ವಿಷಯುದಲ್ಲಿ ಇಡುವ ಮನಸ್ಸು. ಸಮಂ ಚಿತ್ತಮ್। (ವಿ೦) 2. ಒಂದೇ ವಿಷಯುದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. 3. ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯುಗಳಲ್ಲೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯುಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ರೀತಿ (ಸಮವಾಗಿ) ನೋಡುವವನು. ಸಮಂ ಸರ್ವೇಷು ವಿಷಯೇಷು ಸಮಾನಂ ಚಿತ್ತಂ ಯಸ್ಯ।

समज ಸಮಜ (ಪುಂ೦) 1. ಪಶುಗಳ ಗು೦ಪು. ಸಮ್ + ಅಜ (ಗತೌ) "ಅಪ್" (೩-೩-೬೯)। "ಗುಹಾದ್ವಾರೇಣ ನಿರ್ಯಾತಿ: ಸಮಜೇನ ಪಶೂನಿವ" ಭಟ್ಟಿ೦ ೭-೫೯। (ನ೦) 2. ವನ, ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. ಸಮಜನ್ತಿ ಪಶವೋ ಯತ್ರ—ಸಮ್ + ಅಜ "ಅಪ್"। "ಸಮಜ: ಪಶುವೃನ್ದೇ ನಾ ವಿಪಿನೇ ತು ನಪುಂಸಕಮ್" ಮೇದಿ೦।

समज्ञा ಸಮಜ್ಞಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. ಸಮ್: ಸರ್ವೈರ್ಜ್ಞಾಯತೇ—ಜ್ಞಾ (ಅವಬೋಧನೇ) "ಕ:" (ವಾ೦ ೩-೩-೫೮)। "ಯಶ: ಕೀರ್ತಿ: ಸಮಜ್ಞಾ ಚ" ಅಮ೦। ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮಜ್ಯಾ ಸಮಾಜ್ಞಾ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಎಂದೂ ಪಾಠಗಳುಂಟು.

समज्या ಸಮಜ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಸಭೆ, ಪರಿಷತ್ತು, ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ಸಮಾಲೋಚನೆಗಾಗಿ ಜನರು ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು. ಸಮಜನ್ತ್ಯಸ್ಯಾಮ್—ಸಮ್+ಅಜ (ಗತೌ) "ಕ್ಯಪ್" (೩-೩-೯೯)। "ಸಮಜ್ಯಾ ಪರಿಷದ್ಗೋಷ್ಠೀ" ಅಮ೦। 2. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ.

समञ्जस ಸಮ೦ಜಸ (ವಿ೦) ನ್ಯಾಯವಾದ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ, ಹೊಂದಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಸಮ್ಮತಿಸಬಹುದಾದ. ಸಮ್ಯಗಞ್ಜೋಽತ್ರ—"ಅಚ್"

(५-४-७५)। "अग्नेपन्यायकल्पास्तु देशरूपं समञ्जसम्" अम०। "गुणापवादेन तदन्यरोपणात् मृषाधिरूढस्य समञ्जसं जनम्" किरा० १४-१२।

समता समता (स्त्री०) 1. ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಸಮನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. समस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "समतया वसुवृष्टिविसर्जनैर्नियमनाद्यसतां च नराधिपैः" रघु० ९-६। 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "आकर्णमुल्लसितमम्बु विकासिकाशनीकाशमाप समतां सितचामरस्य" माघ० ५-३५।

समतिरिक्त समतिरिक्त (वि०) ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ. सम्यक् अतिरिच्यते—सम्+रिचिर् (विरेचने) "क्तः" (३-२-१०२)।

समदर्शिन् समदर्शिन् (वि०) ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ನೋಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲವೆ ನೋಡುವವನು. समं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि। शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः" गीता ५-१८।

समदृष्टि समदृष्टि (स्त्री०) 1. ಸಮಾನವಾದ ದೃಷ್ಟಿ, ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ನೋಡುವುದು. समा दृष्टिः। "सुखे दुःखे च विप्रेन्द्र या दृष्टिर्वर्तते सदा। तथा शत्रौ च मित्रे च समदृष्टिश्च सा स्मृता"। (वि०) 2. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ನೋಡುವವನು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಭೇದಭಾವವಿಲ್ಲದೆ ನೋಡುವವನು. समा दृष्टिर्यस्य।

समधिक समधिक (वि०) ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ. सम्यक् अधिकः। "प्रतिकृतिरचनाभ्यो दूतिसन्दर्शिताभ्यः समधिकतरलुप्ताः शुद्धसन्तानकामैः" रघु० १८-५३।

समधिगत समधिगत (वि०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+अधि+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समधिगम समधिगम (पुं०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. सम्+अधि+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. "ल्युट्" (३-३-११५)। **-गमनम्** -गमनम्.

समनुकीर्तन समनुकीर्तन (न०) ಉನ್ನತಮಟ್ಟದ ಪ್ರಶಂಸೆ. सम्+अनु+कृत (संशब्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समनुकीर्तित समनुकीर्तित (वि०) ಬಹಳವಾಗಿ ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+अनु+कृत (संशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)।

समनुगत समनुगत (वि०) ಅನುಸರಿಸಿಹೋಗಿರುವವನು, ಅನಂತರ ಹೋದವನು. सम्+अनु+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

समनुज्ञा समनुज्ञा (स्त्री०) 1. ಅನುಮತಿ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 2. ಆಜ್ಞೆ.

समनुज्ञात समनुज्ञात (वि०) 1. ಅನುಮತಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಗೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+अनु+ज्ञा (नियोगे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

समनुज्ञान समनुज्ञान (न०) 1. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. सम्+अनु+ज्ञा (नियोगे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ.

समन्त समन्त (पुं०) 1. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. (वि०) 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವ.

समन्ततस् समन्ततस् (अव्य०) ಸುತ್ತಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ. समन्तात् "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "साटोपमुर्वीमनिशं नदन्तो यैः प्लावयिष्यन्ति समन्ततोऽमी" माघ० ३-७४।

समन्तदुग्धा समन्तदुग्धा (स्त्री०) ಸ್ನುಹೀವೃಕ್ಷ, ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. समन्तात् दुग्धं क्षीरमस्याः।

समन्तपञ्चक समन्तपञ्चक (न०) ಸುತ್ತಲೂ ಐದು ಹ್ರದ (ಮಡು) ಗಳುಳ್ಳ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ. ಪರಶುರಾಮನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಅವರ ರಕ್ತದಿಂದ ಐದು ಮಡುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಕೌರವ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಯುದ್ಧ ನಡೆದು ಇದಕ್ಕೆ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवीं कृत्वा निःक्षत्रियां प्रभुः। समन्तपञ्चके पञ्च कृतवान् रुधिरह्रदान्"। "त्रेताद्वापरयोः सन्धौ रामः शस्त्रभृतां वरः। असकृत् पार्थिवं क्षत्रं जघानामर्षचोदितः"। "स सर्वं क्षत्रमुत्साद्य स्ववीर्येणानलद्युतिः। समन्तपञ्चके पञ्च चकार रुधिरह्रदान्" भा० आदि० २-३, ४।

समन्तभद्र समन्तभद्र (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವ. समन्तात् भद्रमस्य। "समन्तभद्रो भगवान् मारजिल्लोकजिज्जिनः"।

समन्तभुक्(ज्) समन्तभुक्(ज्) (पुं०) ಅಗ್ನಿ.

समन्तात् ಸಮಂತಾತ್ (अव्य०) ಸುತ್ತಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ. "हाराणां मणिभिरुपाश्रितौ समन्तात् उत्सूत्रैर्गुणवदुपघ्नकाम्ययेव" माघ० ५-५३।

समन्वय ಸಮನ್ವಯ (पुं०) 1. ಅರ್ಥದ ಸಂಬಂಧ, ಅರ್ಥದ ಹೊಂದಿಕೆ. सम्+अनु+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "यथासंख्यं क्रमेणैव क्रमिकाणां समन्वयः" चन्द्रा०। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವುದು.

समन्वित ಸಮನ್ವಿತ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सम्+अनु+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ. 3. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः" गीता १०-८।

समपद ಸಮಪದ (न०) 1. ಬೇಟೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾನುಷ್ಕ (ಬಿಲ್ಲುಗಾರ)ನು ಎರಡು ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಸಮವಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲುವುದು. (पुं०) 2. ರತಿಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "योषित्पादौ हृदि स्थाप्य कराभ्यां पीडयेत् स्तनौ। यथेष्टं ताडयेद्योनिं बन्धः समपदः स्मृतः" रतिमं०। **-पाद्म्-पादम्**.

समबुद्धि ಸಮಬುದ್ಧಿ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಮಿತ್ರ ಶತ್ರು ಬಂಧು ಸಾಧು ಪಾಪಾತ್ಮ ಎಲ್ಲರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದವನು, ಯಾರಲ್ಲೂ ತಾರತಮ್ಯಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು. समा समाना पक्षपातरहिता बुद्धिः यस्य। ಸುಹೃತ್ತು ಮಿತ್ರ ಬಂಧು ಇವರಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶತ್ರು ಪಾಪಾತ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಬುದ್ಧಿಯಿರುವವನು ಯೋಗಿಶ್ರೇಷ್ಠನೆನಿಸುವನು. "सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु। साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते" गीता ६-९।

समभिव्याहार ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರ (पुं०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು. सम्+अभि+वि+आङ्+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। ಘಟಮಾನಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಂತ ಘಟಪದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರವು ಆನಯ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದಕ್ಕೆ ಇರುವುದು. 2. ಸಾಹಿತ್ಯ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು.

समभिव्याहृत ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ (ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+अभि+वि+आङ्+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ.

समभिहार ಸಮಭಿಹಾರ (पुं०) 1. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು. "क्रियासमभिहारे द्वे वाच्ये" वा०। पौनःपुन्यं भृशार्थश्च समभिहारः। 2. ಹೆಚ್ಚಿಗೆ, ಆಧಿಕ್ಯ, ವಿಶಿಷ್ಟರಿರುವುದು. सम+अभि+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "भवेत् समभिहारस्तु पौनःपुन्यभृशार्थयोः" मेदि०।

समम् ಸಮಮ್ (अव्य०) 1. ಸಂಗಡ, ಕೂಡ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ. "इत्थं व्रतं धारयतः प्रजार्थं समं महिष्या महनीयकीर्तेः" रघु० २-२५। 2. ಏಕರೂಪವಾಗಿ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ. "उद्गीयत यत्तदा विधिज्ञैः समनुद्गातृभिरेकतानकान्तैः" याद० १५-८६। 3. ಏಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. "समेत्य तुल्यमहसः शिलाघनान् घनपक्षदर्पघ्नतरबाहुशालिनः" माघ० १३-१५। 4. ಸವಾನವಾಗಿ. "समं ददृशिरे देवैः ततज्जानपदैरपि" याद० २२-८०।

समय ಸಮಯ (पुं०) 1. ಕಾಲ, ವೇಳೆ. सम्यक् एति—इण् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "समय एव करोति बलाबलं प्रणिगदन्त इतीव शरीरिणाम्" माघ० ६-४४। 2. ಕ್ಲೃಪ್ತವಾದ ಕಾಲ, ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲ. "कुबेरगुप्तां दिशमुष्णरश्मौ गन्तुं प्रवृत्ते समयं विलङ्घ्य" कुमा० ३-२५। 3. ಗೊತ್ತುಮಾಡು, ಸಂಕೇತ. "जलधरावलिरप्रतिपालितस्वसमया समयाज्जगतीधरम्" माघ० ६-२५। 4. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, ಶಪಥ. "न समयपरिरक्षणं क्षमं ते निकृतिपरेषु परेषु भूरिधाम्नः" किरा० १-४५। 5. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲ. "समयोदयसम्भृतप्रसादस्त्रिगुणग्रन्थिचिकित्सकः श्रितानाम्" याद० १५-१२७। 6. ಆಚಾರ, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ನಡವಳಿಕೆ, ನಿಯಮ. "वीराणां समयो हि दारुणरसः स्नेहक्रमं बाधते" उ० रा० ५-११। 7. ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟುಪಾಡು, ಕಟ್ಟಳೆ. "तथापि वक्तुं व्यवसाययन्ति मां निरस्तनारीसमया दुराधयः" किरा० १-२८। 8. ಸಿದ್ಧಾಂತ. 9. ಕವಿಗಳ ಸಂಪ್ರದಾಯ. 10. ಅವಕಾಶ, ಅನುಕೂಲವಾದ ಸಂದರ್ಭ. 11. ನಿರ್ದೇಶ, ಸಲಹೆ, ಉಪದೇಶ. 12. ಬುದ್ಧಿ. 13. ಕ್ರಿಯಾಕಾರ. 14. ಭಾಷೆ. 15. ವ್ಯವಹಾರ. "न तैः समयमन्विच्छेत् पुरुषो धर्ममाचरन्" मनु० १०-५३। 16. ಸಂಪತ್ತು. "समयः शपथे भाषासम्पदोः कालसंविदोः। सिद्धान्ताचार-

सङ्केतनियमावसरेषु च। क्रियाकारे च निर्देशे" हेम०। 17. ईश्वरसंकेत, ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥವೆಂಬ ಒಂದು ನಿಯಮ, ಅಭಿಧಾಶಕ್ತಿ, ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾರೂಪ ಸಂಬಂಧ.

समया ಸಮಯಾ (अव्य०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. सम्+इण् (गतौ) "आ" (उ० ४-१७४)। "संन्यास्य यातः समयापि विव्यथे कथं सुराजम्भवमन्यथाऽथ वा" माघ० १२-५२। 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಡುವೆ. "समयान्तिक-मध्ययोः" मेदि०।

समयाचार ಸಮಯಾಚಾರ (पुं०) ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

समयाध्युषित ಸಮಯಾಧ್ಯುಷಿತ (न०) ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಗೋಚರವಾಗದಿರುವ ಕಾಲ, ನಕ್ಷತ್ರವಾವುದೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗದಿರುವ ಕಾಲ. "तथा प्रभातसमये नष्टे नक्षत्रमण्डले। रविर्यावन्न दृश्येत समयाध्युषितं च तत्"।

समयानुवर्तन ಸಮಯಾನುವರ್ತನ (न०) 1. ಸಮಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. समयस्यानुवर्तनम्। 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. ಹಿರಿಯರ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

समयानुवर्तिन् ಸಮಯಾನುವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಸಮಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. समयमनुवर्तते—सम्+अनु+वृत्त (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. 3. ಹಿರಿಯರ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वर्तिनी –वर्तिनः**

समयोचित ಸಮಯೋಚಿತ (वि०) 1. ಆಯಾ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಿರುವ. 2. ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ತಕ್ಕಂತಿರುವ. (अव्य०) 4. ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ. 5. ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ. 6 ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ.

समर ಸಮರ (पुंन०) ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. सम्+ऋ (गतौ) "घः" (३-३-११८)। "समराय निकामकर्कशं क्षणमाकृष्टमुपैति यस्य च" माघ० १६-६३।

समरभ ಸಮರಭ (पुं०) ಸುರತ ಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "स्वजङ्घाद्वयसंयुक्तं कृत्वा योषित्पदद्वयम्। स्तनौ धृत्वा रमेत् कामी बन्धः समरभः स्मृतः" रतिमं०।

समरमूर्धन् ಸಮರಮೂರ್ಧನ್ (पुं०) ಯುದ್ಧದ ಮುಂಭೂಮಿ, ರಣಾಂಗಣದ ಮುಂಭಾಗ.

समरेखा ಸಮರೇಖಾ (स्त्री०) ನೇರವಾದ ಗೆರೆ, ನೇರವಾದ ಮಾರ್ಗ.

समर्चन ಸಮರ್ಚನ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆರಾಧಿಸುವುದು. सम्+अर्च (पूजायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समर्चनीय ಸಮರ್ಚನೀಯ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸಬಹುದಾದ. सम्+अर्च (पूजायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **–यितव्यः –यितव्यम्।**

समर्चा ಸಮರ್ಚಾ (स्त्री०) ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. सम्+अर्च (पूजायाम्) "अः" (३-३-१०३)।

समर्थ ಸಮರ್ಥ (वि०) 1. ಶಕ್ತ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು. सम्+अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "हृतवत्यपि भीष्मकात्मजां त्वयि चक्षाम समर्थ एव यत्" माघ० १६-४८। 2. ಅರ್ಹ, ಯೋಗ್ಯ. "प्रतिग्रहसमर्थोऽपि प्रसङ्गं तत्र वर्जयेत्। प्रतिग्रहेण ह्यस्याशु ब्राह्मं तेजः प्रशाम्यति" मनु० ४-१८६। 3. ಸಮುಚಿತವಾದ, ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾದ. "तद्धनुर्ग्रहणमेव राघवः प्रत्यपद्यत समर्थमुत्तरम्" रघु० ११-७९। 4. ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. 5. (व्याकरणದಲ್ಲಿ) ಸಂಗತವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ (ಪದ), ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ (ಪದ), ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಪದ). ["एकार्थीभावसामर्थ्यं" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "समर्थः पदविधिः" पा० सू० २-१-१। 6. ಹಿತವಾದ. "नार्हसे मां सहस्राक्ष क्षुमं त्याजयितुं चिरात्। समर्थमुपजीव्येमं त्यजेयं कथमद्य वै" भा०।

समर्थक ಸಮರ್ಥಕ (वि०) 1. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವವನು. 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸುವವನು. 3. ಯಾಚಿಸಿದುದನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

समर्थता ಸಮರ್ಥತಾ (स्त्री०) ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. समर्थस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

समर्थन ಸಮರ್ಥನ (न०) 1. ದೃಢೀಕರಿಸುವುದು, ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು. सम्+अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಾದಮಾಡಿ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ತೋರಿಸು

ವುದು, ಋಜುತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು (ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು). 3. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಶಕ್ತಿ. "स तु ज्ञानगरीयस्त्वात् तपसश्च समर्थनात्। अवतस्थे महाप्राज्ञो धैर्येण परमेण ह" ಭಾ॰ ಆದಿ॰। 4. ಇದೇ ಸರಿಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು. "—ಘ್ಞ್" (೩-೩-೧೦೭)। —ನಾ —ನಾ॰

समर्थनीय ಸಮರ್ಥನೀಯ (ವಿ॰) 1. ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ. 3. ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ. 4. ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. सम्+अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "समर्थनीयस्यार्थस्य काव्यलिङ्गं समर्थनम्" चन्द्रा॰।

समर्थित ಸಮರ್ಥಿತ (ವಿ॰) 1. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನ್ಯಾಯ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

समर्पण ಸಮರ್ಪಣ (ನ॰) ಅರ್ಪಿಸುವುದು, ಒಪ್ಪಿಸುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕೊಡುವುದು. सम् + ऋ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

समर्पणीय ಸಮರ್ಪಣೀಯ (ವಿ॰) 1. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ, ಗೌರವದಿಂದ ಕೊಡಬೇಕಾದ. 3. ಅರ್ಪಿಸಬಹುದಾದ. सम्+ऋ (गतौ)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। —अर्पयितव्यः —अर्पयितव्यः.

समर्पयत् ಸಮರ್ಪಯತ್ (ವಿ॰) ಗೌರವಪೂರ್ವಕ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + ऋ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —यन्ती —ಯನ್ತೀ.

समर्पित ಸಮರ್ಪಿತ (ವಿ॰) ಗೌರವಪೂರ್ವಕ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+ऋ (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

समवकार ಸಮವಕಾರ (ಪುಂ॰) ಹತ್ತು ವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ರೂಪಕ. (1) नाटकम् (2) प्रकरणम् (3) भाणः (4) प्रहसनम् (5) डिमः (6) व्यायोगः (7) समवकारः (8) वीथी (9) अङ्कः ಮತ್ತು (10) ईहामृगः ಇವು ಹತ್ತು ರೂಪಕಗಳು. ಸಮವಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಥಾವಸ್ತುವು ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಅಸುರರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕು. ವಿಮರ್ಶಸಂಧಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮೂರು ಅಂಕಗಳಿರಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಮುಖ ಸಂಧಿಗಳೂ ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಅಂಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಸಂಧಿಗಳೂ ಇರಬೇಕು. ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಉದಾತ್ತ ದಿವ್ಯಾದಿವ್ಯನಾಯಕರು ಇದ್ದು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ ವರ್ಣನೆಯಿರಬೇಕು. ವೀರರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ. "वृत्तं समवकारे तु ख्यातं देवासुराश्रयम्। सन्धयो निर्विमर्शास्तु त्रयोऽङ्कास्तत्र चादिमे। सन्धी द्वावन्त्ययोस्तद्वदेक एको भवेत्पुनः। नायका द्वादशोदात्ताः प्रख्याता देवमानवाः। फलं पृथक्-पृथक्तेषां वीरमुख्योऽखिलो रसः" ಇತ್ಯಾದಿ सा॰ द॰ ६।

समवतार ಸಮವತಾರ (ಪುಂ॰) ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಇಳಿಯುವ ಮಾರ್ಗ, —ಸ್ನಾನಘಟ್ಟದ ಸೋಪಾನ. सम्+अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) "घञ्" (३-३-१२०)। "दधतमाकरिभिः करिभिः क्षतैः समवतारसमैरसमैस्तटैः" किरा॰ ५-७।

समवधान ಸಮವಧಾನ (ನ॰) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸುವುದು, ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ಕೇಳುವುದು. सम् + अव+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समवधारण ಸಮವಧಾರಣ (ನ॰) ದೃಢವಾದ ನಿರ್ಧಾರ, ಅಚಲವಾದ ನಿರ್ಧಾರ. सम् + अव + धृञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समवर्तिन् ಸಮವರ್ತಿನ್ (ಪುಂ॰) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. समं वर्तितुं शीलमस्य — वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "शासितारं च पापानां पितॄणां समवर्तिनम्। असृजत् सर्वभूतात्मा निधिपं च धनेश्वरम्" ಭಾ॰ ಶಾನ್ತಿ॰ ೨೦೬-೩೯। (ವಿ॰) 2. ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಸಮನಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು.

समवस्था ಸಮವಸ್ಥಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಸಮಾನವಾದ ಅವಸ್ಥೆ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. "त्वयोपस्थितवियोगस्य तपोवनस्यापि तावत्समवस्था दृश्यते" शाकु॰ ४। 2. ಸ್ಥಿರವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. "वदनेन सुवदनायास्ते समवस्थे क्षणादूढे" माल॰ ४-७।

समवस्थित ಸಮವಸ್ಥಿತ (ವಿ॰) 1. ಒಂದೇ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. 2. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ, ದೃಢವಾಗಿರುವ. 3. ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ. सम् + अव + स्था (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)।

समवाय ಸಮವಾಯ (ಪುಂ॰) 1. ಸಮೂಹ. समवाप्यते — सम् + अव + अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)। "अनध्याये हृद्यमाने समवाये जनस्य च" मनु॰ ४-१०८। 2. ಸಂಬಂಧ, ಅಯುತಸಿದ್ಧವಾದವುಗಳ ಸಂಬಂಧ. ಅವಯವಾವಯವಿಗಳು ಗುಣ-ಗುಣಿಗಳು ಜಾತಿ-ವ್ಯಕ್ತಿ

गलು ಇವುಗಳಿಗಿರುವ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವು ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧ. ಘಟ ಮತ್ತು ಕಪಾಲಗಳಿಗಿರುವ ತಂತು ಪಟ ಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವು ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧ. ಅಯುತ ಸಿದ್ಧವಾದ ಆಧಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಆಧಾರಭೂತ ವಸ್ತುಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವು ಸಮವಾಯ. "घटादीनां कपालादौ द्रव्येषु गुणकर्मणोः। तेषु जातेश्च सम्बन्धः समवायः प्रकीर्तितः" भाषाप० ११। 3. ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಂದಾಗಿ ಸೇರುವುದು. "सर्वविनयानामेकैकमप्येषामायतनं किमुत समवायः" काद०।

समवायिन् समवायिन् (वि०) ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಅಯುತಸಿದ್ಧವಾದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ.

समवायिकारण समवायिकारण (न०) ಅಯುತ ಸಿದ್ಧ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ. तन्तवः पटस्य समवायिकारणम्। ತಂತುಗಳು ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪಟರೂಪ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಯಿತು. यस्मिन् समवायेन सम्बद्धं सत् कार्यमुत्पद्यते तत् समवायिकारणम्। अतः तन्तुः पटस्य समवायिकारणम् भवति।

समवृत्त समवृत्त (न०) ಪದ್ಯ (ಶ್ಲೋಕ)ದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲೂ ಸಮವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ, ವೃತ್ತ. ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಾನ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ವೃತ್ತ. "अङ्घ्रयो यस्य चत्वारः तुल्यलक्षणलक्षिताः। तच्छन्दःशास्त्रतत्त्वज्ञाः समं वृत्तं प्रचक्षते" वृ० र०।

समवृत्ति समवृत्ति (स्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿ, ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿ. 2. ಸಮವಾದ ಜೀವನ, ಏರುಪೇರಿಲ್ಲದ ಜೀವನ. (वि०) 3. ಸಮಾನವಾದ ವರ್ತನೆಯುಳ್ಳವನು, ಹೆಚ್ಚು ಮಾರ್ದವವೂ ಹೆಚ್ಚು ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ವರ್ತನೆಯುಳ್ಳವನು. समा नातिमृदुः नातितिग्मा च वृत्तिः यस्य। "समवृत्तिरुपैति मार्दवं समये यश्च तनोति तिग्मताम्" किरा० २-३८।

समवेत समवेत (वि०) 1. ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇರುವ. सम्+अव+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। मृदा समवायेन उत्पाद्यं घटात्मकं कार्यं कपाले समवेतं भवति। 2. ಮಿಳಿತವಾಗಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ. "धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः। मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय" गीता १-१। 3. ಗುಂಪು ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿರುವ, ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "सेनायां समवेता ये सैन्यास्ते सैनिकाश्च ते" अम०।

समष्टि समष्टि (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿರುವಿಕೆ. सम् + अश् (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. (ಆದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ ವಸ್ತು. "समष्टिरीशः सर्वेषां स्वात्मतादात्म्यवेदनात्। तदभावात्तदन्ये तु ज्ञायन्ते व्यष्टिसंज्ञया" पञ्चद०। 3. (ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಆಯಾ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಮಹದಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿ. 5. ಪಂಚೀಕರಣವಾಗದಿರುವ ಭೂತಗಳು. 6. ಸಮೂಹ.

समष्टिला समष्टिला (स्त्री०) ಮಂಗರವಳ್ಳಿ.

समसन समसन (न०) 1. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಸಂಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದು. सम्+असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "संक्षेपणं समसनम्" अम०। 2. ಸಮಾಸ, ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದೇ ಪದವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

समसुप्ति समसुप्ति (पुं०) ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆ, ಮಹಾ ಪ್ರಳಯ. समेषां सुप्तिर्यत्र।

समस्त समस्त (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣ, ಸಕಲ, ಎಲ್ಲ, ನಿಃಶೇಷವಾದ. सम्+असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सपदि कुमुदिनीभिर्मीलितं हा क्षपापि क्षयमगमदपेतातारकास्ताः समस्ताः" माघ० ११-२४। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಪದ). 4. ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

समस्थ समस्थ (वि०) 1. ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. सम् + स्था — क (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 2. ಸಮಾನವಾಗಿರುವ, ಏಕರೂಪವಾಗಿರುವ. 3. ಸಮವಾಗಿರುವ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಿಲ್ಲದ, ಒಂದೇ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವ.

समस्थल समस्थल (न०) ಸಮಭೂಮಿ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಿಲ್ಲದ ನೆಲ.

समस्थली समस्थली (स्त्री०) ಗಂಗಾ-ಯಮುನಾ ನದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೇಶ, ಅಂತರ್ವೇದಿ.

समस्या समस्या (स्त्री०) 1. ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಮಾಡಲು ಕವಿಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಶ್ಲೋಕದ ಒಂದು ಪಾದ ಅಥವಾ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಧ ಭಾಗ, ಕವಿಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು (ಶ್ಲೋಕ ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲು) ಅವರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಶ್ಲೋಕದ ಒಂದು ಭಾಗ. "समस्या तु समाप्तार्थं" अम०। 2. ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡುವುದು.

समा समा (स्त्री०) वर्ष, संवत्सर. समन्ति विकलवं कुर्वन्ति सर्वम्—षम (वैकल्ये) "अच्" (३-१-१३४)। "हायनोऽस्त्री शरत्समाः" ಎಂದು ಬಹುವಚನ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ನಿತ್ಯಬಹುವಚನಾಂತ ಶಬ್ದ. ಆದರೆ "समां समां विजायते" (५-२-१२) ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶ ವಿರುವುದರಿಂದ ಏಕವಚನಾಂತವೂ ಉಂಟು. "मानिषाद-प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः। यत्क्रौञ्चमिथुनादेक-मवधीः काममोहितम्" रामा०।

समांश समांश (पुं०) ಸಮನಾದ ಭಾಗ, ಸಮಪಾಲು. समोंशः।

समांशहारिन् समांशहारिन् (वि०) ಸಮಪಾಲನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು, ಸಮವಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಹಕ್ಕುಳ್ಳವನು. समांशं हरति—हृ (हरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

समांशिक समांशिक (वि०) ಸಮಪಾಲನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಹಕ್ಕುಳ್ಳವನು. समांशोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। "यदि कुर्यात्समानांशान् पत्न्यः कार्याः समांशिकाः"।

समांसमीना समांसमीना (स्त्री०) ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಕರುಹಾಕುವ ಹಸು, ವರ್ಷಕಂತಿ. समायां समायां विजायते प्रतिवर्षं गर्भं विमुञ्चति। समायां समायां विजायते "खः" (५-२-१२)। उत्तरदले टाङ्विभक्त्योर्लोपः पूर्वदले यलोप एव। यलोपोऽवशिष्टविभक्तेरलुक् च निपा०। "समांसमीना सा यैव प्रतिवर्षं प्रसूयते" अम०।

समाकर्षिन् समाकर्षिन् (पुं०) ಬಹಳ ದೂರದವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಪರಿಮಳ. समाकर्षति मनः—सम्+आ+कृष (विलेखने) "णिनिः" (३-२-१७१)। "समाकर्षी तु निर्हारी सुरभिर्घ्राणतर्पणः" अम०।

समाकीर्ण समाकीर्ण (वि०) ತುಂಬಿಲ್ಲಿಟ್ಟ. सम्+आ+कृ (विक्षेपे) "कः" (३-२-१०२)। "श्लोकसार समाकीर्णं सर्गकल्लोलसंकुलम्"।

समाकुल समाकुल (वि०) 1. ಭಯಭ್ರಾಂತವಾದ, ಹೆದರಿದ. सम्+आ+कुल (संस्त्याने बन्धुषु च) "कः" (३-१-१३५)। "आगच्छतोऽनूचि गजस्य घण्टयोः स्वनं समाकर्ण्य समाकुलाङ्गनाः" माघ० १२-३४। 2. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ತುಂಬಿರುವ. "सहसा ससंभ्रमविलोलसकलजनतासमाकुलम्" माघ० १५-७४। 3. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ, ಬೆರಳಿದ, ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡ. "समाकुले सदसि तथापि विक्रियां मनोऽगमन्नमुरभिदः पुरोदितैः" माघ० १७-१८।

समाक्रमण समाक्रमण (न०) ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವುದು, ಆಕ್ರಮಿಸುವುದು. सम्+आ+क्रम् (पादविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समाख्या समाख्या (स्त्री०) 1. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ. सम्+आ+ख्या (प्रकथने) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಹೆಸರು, ನಾಮಧೇಯ.

समाख्यात समाख्यात (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದಿರುವ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿರುವ. सम्+आ+ख्या (प्रकथने) "कः" (३-४-७२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

समागत समागत (वि०) 1. ಬಂದಿರುವ, ಬಂದು ತಲುಪಿರುವ. सम्+आ+गम्लृ (गतौ) "कः" (३-४-७२)। "शौरेः प्रतापोपनतैरितस्ततः समागतैः प्रश्रयनम्र-मूर्तिभिः" माघ० १२-३३। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಬಂದಿರುವ. "स्वकेतुभिः पाण्डुरनीलपाटलैः समागताः शक्रधनुःप्रभाभिदः" किरा० १६-५८।

समागति समागति (स्त्री०) 1. ಆಗಮನ, ಬರುವುದು, ಬಂದು ಸೇರುವುದು. सम्+आ+गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಬರುವುದು. 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು.

समागम समागमः (पुं०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. सम्+आ+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಬಂದು ಸೇರುವುದು, ತಲುಪುವುದು. 3. ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸಂಧಿಸುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು. "वल्लभाभिरुपसृत्य चक्रिरे सामिभुक्तविषयाः समागमाः" रघु० १९-१६। 4. ಗ್ರಹಗಳು ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರುವುದು.

समाघात समाघातः (पुं०) 1. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ. समाहन्यतेऽत्र—सम्+आ+हन (हिंसागत्योः) "घः" (३-३-११८)। 2. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "समाघातो वधे युद्धे" मेदि०।

समाचरण समाचरण (न०) ಅನುಷ್ಠಾನ, ಆಚರಿಸುವುದು, ನಡಸುವುದು. सम्+आ+चर (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समाचरणीय समाचरणीय (वि०) 1. ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಡಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅನುಷ್ಠಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಆಚರಿಸಬಹುದಾದ. सम्+आ+चर (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

समाचरत् **ಸಮಾಚರತ್** (ತಿಂ) ಆನುಷ್ಠಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಡಸುತ್ತಿರುವ. सम् + आ + चर (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-चरन्ती -ಚರನ್ತೀ.**

समाचार **ಸಮಾಚಾರ** (ಪುಂ) ವಾರ್ತೆ, ವರ್ತಮಾನ. सम् + आ + चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "पुण्यस्त्रीणां समाचारं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः" मत्स्यपु०।

समाज **ಸಮಾಜ** (ಪುಂ) 1. ಪಶು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ದೇವ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳ ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ಸಂಘ. संहीयतेऽत्र—सम्+अज (गतिक्षेपणयोः) "घञ्" (३-३-१९)। "धर्मव्यतिक्रमोऽस्य समाजस्य ध्रुवं भवेत्। यत्राधर्मः समुत्तिष्ठेत् न स्थेयं तत्र कर्हिचित्" भाग० १०-४४-९। 2. ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. "समाजमिव सिद्धीनां स तद्योवतमग्रहीत्" याद० १६-१४१। 3. ಕೂಟ, ಅಚಲವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಪುಂಜ. "समाजमिव शैलानां विश्वरूपमिव प्रभुम्" याद० २२-११५। 4. ಸಭೆ, ಗೋಷ್ಠಿ, ಪರಿಷತ್ತು. "विशेषतः तत्त्वविदां समाजे विभूषणं मौनमपण्डितानाम्" भर्तृ० १-७।

समाज्ञा **ಸಮಾಜ್ಞಾ** (ಸ್ತ್ರೀ) ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. सम् + आ + ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०६)।

समादान **ಸಮಾದಾನ** (ನ) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. सम् + आ + डुदाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. 3. ಬೌದ್ಧರ ನಿತ್ಯಕರ್ಮಾಚರಣೆ. "समादानं समीचीनग्रहणे सौगताह्निके" मेदि०।

समादिशत् **ಸಮಾದಿಶತ್** (ವಿ) ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಆಪ್ತಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम्+आ+दिश (अतिसर्जने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-दिशन्ती -ದಿಶನ್ತೀ.**

समादेश **ಸಮಾದೇಶ** (ಪುಂ) ಆಜ್ಞೆ, ಆಪ್ತಣೆ. सम् + आ + दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)।

समाधान **ಸಮಾಧಾನ** (ನ) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡುವುದು, ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸುವುದು. सम्+आ+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವುದು. 3. ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಚಿತ್ತದಿಂದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವುದು. 4. ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ, ಮನಸ್ಸಿನ ನೆಮ್ಮದಿ, ಶಾಂತತೆ. 5. ಸಂದೇಹವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ಮಾಡಿದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳುವುದು. 6. ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 7. ವಿವಾದವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು.

समाधि **ಸಮಾಧಿ** (ಪುಂ) 1. ಏಕವಸ್ತುವಿಷಯಕ ನಿರಂತರ ಧ್ಯಾನ. ಎಂಟು ವಿಧ ಯೋಗಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. एकाग्रतया मनसः स्थापनरूपो ध्येयमात्रस्फुरणरूपः ध्यानविशेषः। समाधीयतेऽस्मिन् मनो जनैः—सम् + आ + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। ಸಮಾಧಿಯು सम्प्रज्ञातः ಮತ್ತು असम्प्रज्ञातः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ["असम्प्रज्ञात" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "आत्मेश्वराणां न हि जातु विघ्नाः समाधिभेदप्रभवो भवन्ति" कुमा० ३-४०। 2. ಧ್ಯಾನ. 3. ತಪಸ್ಸು. "अथोपयन्तारमलं समाधिना न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत्" कुमा० ५-४५। 4. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸಮ್ಮತಿ. "अयाचतारण्यनिवासमात्मनः फलोदयान्ताय तपःसमाधये" कुमा० ५-६। 5. ಅಶಕ್ಯವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ. 6. ಮೌನ, ಮಾತನಾಡದಿರುವುದು. 7. ಧಾನ್ಯವ ಕೊರತೆಯ ನಿಮಿತ್ತ ಕೊಳ್ಳುವವರ ಪೈಪೋಟಿ. 8. ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಶಬ್ದಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿನ ಬಂಧ (ಪದರಚನೆ) ಗುಣ. "आरोहावरोहक्रमः समाधिः" काव्या० सू० ३-१२। ದೀರ್ಘಾದಿ ಗುರು ವರ್ಣಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು ಆರೋಹ. ಲಘು ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶೈಥಿಲ್ಯವು ಅವರೋಹ. ಆರೋಹವಿರುವಲ್ಲಿ ಅವರೋಹದ ಪರಿತ್ಯಾಗ. ಅವರೋಹವಿರುವಲ್ಲಿ ಆರೋಹದ ಪರಿತ್ಯಾಗವೇ ಸಮಾಧಿ. 9. ಕಾರಣವಸ್ತು. समाधीयतेऽनेन—सम्+आ+धान् करः "किः" (३-३-९२)। "तं वेधा विदधे नूनं महाभूतसमाधिना" रघु० १-२९। 10. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೂ ಸೌಕರ್ಯವರ್ಪಡುವಲ್ಲಿ "समाधि" ಅಲಂಕಾರ. "समाधिः कार्यसौकर्यं कारणान्तरसन्निधेः"। उदा: "उत्कण्ठिता च कुलटा जगामास्तं च भानुमान्" चन्द्रा०। 11. ಕುತ್ಸಿತಗಯನ್ನು ಪ್ರಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಸಮ್ಮತಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವುದು. "असाववष्टब्धनतौ समाधिः शिरोधरायाः रहितप्रयासः" किरा० १६-२१। 12. ಸಮಾಧಾನ, ದೈವಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತೋಷ, ಕೃಪೆ.

समाधिस्थ ಸಮಾಧಿಸ್ಥ (ವಿ॰) ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವವನು, ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ತಲ್ಲೀನನಾಗಿರುವವನು. समाधौ तिष्ठति—स्था (गति-निवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

समान ಸಮಾನ (ವಿ॰) 1. ಏಕರೂಪವಾದ, ಸದೃಶವಾಗಿರುವ, ಸಮವಾಗಿರುವ. सह मानेन वर्तते समानं मानमस्य इति वा। "समानप्रेमाणं जनमसुलभं प्रार्थितवतो विधौ वामारम्भे मम समुचितैषा परिणतिः" मालती॰ ४-४। 2. ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಮವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸೇರಿದ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ. 3. ಅಭಿನ್ನವಾದ, ಅದೇ ಆಗಿರುವ, ಒಂದೇ ಆಗಿರುವ. "नोपगच्छेत् प्रमत्तोऽपि स्त्रियमार्तवदर्शने। समानशयने चैव न शयीत तया सह" मनु॰ ४-४०। (पुं॰) 4. ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. समन्तादनित्यनेन—सम् + अन् (प्राणने) "घञ्" (३-३-१२१)। ಈ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ನಾಭಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವುದು. "समानो नाभिसंस्थितः" अम॰।

समानकालिक ಸಮಾನಕಾಲಿಕ (ವಿ॰) ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. समानकाले भवः "ठञ्" (४-३-११)।

समानाधिकरण ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ (ವಿ॰) ಏಕಾಧಿಕರಣವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳ. समानमधिकरणं ययोः। नीलो घटः ಎಂಬಲ್ಲಿ ನೀಲ ಮತ್ತು ಘಟ ಪದಗಳು ಏಕಧರ್ಮಿ (ಆಶ್ರಯ) ಬೋಧಕಪದಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವು ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ ಪದಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸ. "सत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः" पा॰ सू॰ १-२-४२।

समानोदर्य ಸಮಾನೋದರ್ಯ (ಪುಂ॰) ಸಹೋದರ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು. समाने उदरे शयितः "यत्" (४-४-१०८)। "समानोदर्यमस्माकं जटायुं च स्तुथादरात्" भट्टि॰ ७-८६।

समापक ಸಮಾಪಕ (ವಿ॰) ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವವನು, ಪೂರೈಸುವವನು. सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "एक एव वसु यद्दशे नृपस्तत्समापकमतर्क्यत क्रतोः" माघ॰ १४-४०।

समापत्ति ಸಮಾಪತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸಂಧಿಸುವುದು, ಯಾದೃಚ್ಛಿಕ ಸಮಾಗಮ. सम् + आ + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तयोः समापत्तिषु कातराणि किंचिद्वधवस्थापितसंहतानि" कुमा॰ ७-७५। 2. ಸಂಧಿ, ಸಮಾಗಮ.

समापन ಸಮಾಪನ (ನ॰) 1. ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು. सम्+आप्लृ (व्याप्तौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "आदिष्टो नोदकं कुर्यादाव्रतस्य समापनात्" मनु॰ ५-८८। 2. ಪರಿಚ್ಛೇದ, ಅಧ್ಯಾಯ, ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ. 3. ವಧೆ. "समापनं परिच्छेदे समाप्तिवधयोरपि" मेदि॰। 4. ಸಮಾಧಾನ. "समापनम्। परिच्छेदे समाप्तौ च समाधाने प्रमापणे" विश्व॰।

समापनीय ಸಮಾಪನೀಯ (ವಿ॰) 1. ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೂರೈಸಬೇಕಾದ. 3. ಪೂರೈಸಬಹುದಾದ. 4. ಪೂರೈಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **समापितव्यम्** ಸಮಾಪಿತವ್ಯಮ್.

समापन्न ಸಮಾಪನ್ನ (ವಿ॰) 1. ಪೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದಿದ. 4. ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ. 5. ಸಂಭವಿಸಿದ. "समापन्नं समाप्ते स्यात्प्राप्ते क्लिष्टे वधेऽपि च" मेदि॰। (न॰) 6. ವಧೆ. 7. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ.

समापिका ಸಮಾಪಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಮೊದಲಾದುದು. ಕೆಲವೆಡೆ ಕ್ರಿಯಾಪದದಿಂದಲೂ ಕೆಲವೆಡೆ ಕೃದಂತಪದಗಳಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ತಿ ಆಗುವುದು. **ಕ್ರಿಯಾಪದ**: "रम्योमि त्रिदशनदीं वयुर्बलानि" किरा॰ ७-९। "तद्दर्शिताः प्राञ्जलयः प्रणेमुः" कुमा॰ ७-४५। **ಕೃದಂತ**: "अनुष्ठितो गुरोः सन्देशः" शाकु॰ ५। "पश्चात् कोपयितुमायुष्मन्तं तथा कृतवानस्मि" शाकु॰ ६।

समापित ಸಮಾಪಿತ (ವಿ॰) ಪೂರ್ಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂರೈಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

समाप्त ಸಮಾಪ್ತ (ವಿ॰) ಪೂರ್ಣವಾದ, ಪೂರ್ತಿಯಾದ. सम्+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)।

समाप्तपुनरात्तत्व ಸಮಾಪ್ತಪುನರಾತ್ತತ್ವ (ನ॰) ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಒಂದು ವಾಕ್ಯದೋಷ. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಪೂರ್ಣವಾದನಂತರ ಆಕಾಂಕ್ಷಾರಹಿತವಾದ ವಿಶೇಷ್ಯ ಪದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ವಿಶೇಷಣ ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ "समाप्तपुनरात्तत्वम्" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದೋಷ. "नाशयन्तो घनध्वान्तं तापयन्तो वियोगिनः। पतन्ति

शशिनः पादा भासयन्तः क्षमातलम्" ಇಲ್ಲಿ ಭಾಸಯನ್ತಃ-ಕ್ಷಮಾತಲಮ್ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಸಮಾಪ್ತಪುನರಾತ್ತತಾ ದೋಷಯುಕ್ತ.

समाप्ति ಸಮಾಪ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಕೊನೆ, ಕಡೆ, ಸಮಗ್ರತೆ. सम् + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. "सद्यः प्रवालोद्गमचारुपत्रे नीते समाप्ति नवचूतबाणे" कुमा० ३-२७। 3. ಸಮರ್ಥನೆ, ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು.

समाप्लव ಸಮಾಪ್ಲವ (पुं०) 1. ಸ್ನಾನ. सम्+आ+प्लुङ् (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। ವಾ "घञ्" (३-३-५०)। **-आप्लावः -ಆಪ್ಲಾವಃ.** 2. ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. **-आप्लवनम् -ಆಪ್ಲವನಮ್.** ಭಾವೇ "ल्युट्" (३-३-११५)।

समाप्लुत ಸಮಾಪ್ಲುತ (वि०) 1. ಸ್ನಾನಮಾಡಿದವನು. सम् + आ + प्लुङ् (गतौ) "कः" (३-४-७२)। 2. ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कः" (३-२-१०२)।

समाभाषण ಸಮಾಭಾಷಣ (न०) ಪರಸ್ಪರಮಾತನಾಡುವುದು. सम्+आ+भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। "कश्चिद्विवृत्तत्रिकभिन्नहारः सुहृत्समाभाषणतत्परोऽभूत्" रघु० ६-१६।

समाम्नाय ಸಮಾಮ್ನಾಯ (पुं०) 1. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವರ್ಣಗಳ ಸಮೂಹ, "अ"ಕಾರದಿಂದ "ह"ಕಾರದ ವರೆಗಿನ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮೂಹ, ವರ್ಣಮಾಲೆ. 2. ಪುನರಾವೃತ್ತಿ, ಪುನರುಚ್ಚಾರ. सम् + आ + म्ना (अभ्यासे) "घञ्" (३-३-१८)। युक् (७-३-३३)। "येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्य महेश्वरात्। कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः" सि० कौ०। 3. ಪದಗಳ ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "अश्वोऽश्व इति नाम पशुसमाम्नाये सांग्रामिके च पठ्यते" उ० रा० ४।

समायुक्त ಸಮಾಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಬಂಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + आ + युजिर् (योगे) "कः" (३-२-१०२)। 2. ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಾಣಸಂಧಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಧನುಸ್ಸು). 4. ಅಣಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ನಿಯುಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನೇಮಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

समायुत ಸಮಾಯುತ (वि०) ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ, ಬೆರೆತಿರುವ. सम्+आ+यु (मिश्रणे) "कः" (३-४-७२)।

समायोग ಸಮಾಯೋಗ (पुं०) 1. ಸಂಯೋಗ, ಸಂಬಂಧ. सम् + आ + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "क्षेत्रबीजसमायोगात् सम्भवः सर्वदेहिनाम्" मनु० ९-३३। 2. ಅಣಮಾಡುವುದು, ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು. 3. ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧ, ಅವಯವ-ಅವಯವಿ; ಗುಣ-ಗುಣ ಇವುಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧ, ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧ. 4. ಪ್ರಯೋಜನ. "समायोगस्तु संयोगे समवाये प्रयोजने" मेदि०। 5. ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡುವುದು. 6. ತಯಾರಿಸುವುದು, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. 7. ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನೇಮಕ ಮಾಡುವುದು.

समारब्ध ಸಮಾರಬ್ಧ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+रभ (राभस्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। "वाजिनः शत्रुसैन्यस्य समारब्धं नवाजिनः" माघ० १९-६२। 2. ಕೈಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ.

समारम्भ ಸಮಾರಂಭ (पुं०) 1. ಉಪಕ್ರಮ, ಪ್ರಾರಂಭ, ತೊಡಗುವುದು. सम् + आ + रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. 3. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. सम्+आ+रभ "घञ्" (३-३-१९)। "भव्यमुख्याः समारम्भाः प्रत्यवेक्ष्या निरत्ययाः" रघु० १७-५३।

समाराधन ಸಮಾರಾಧನ (न०) 1. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಉಪಚಾರ. सम् + आ + राध (संसिद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अव्याहतैः स्वैरगतैः स तस्याः सम्राट् समाराधनतत्परोऽभूत्" रघु० २-५। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಉಪಾಯ, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ ಸಾಧನ. सम् + आ+राध कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "त्रैगुण्योद्भवमत्र लोकचरितं नानारसं दृश्यते नाट्यं भिन्नरुचेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधनम्" माल० १-४।

समाराध्य ಸಮಾರಾಧ್ಯ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವನು. सम् + आ + राध (संसिद्धौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "सर्वकर्मसमाराध्य, भवतपनतापितभक्तजनभद्राराम श्रीरामभद्र" रघु० ग०।

समारुरुक्षा ಸಮಾರುರುಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. सम्+आ+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

समारुरुक्षु ಸಮಾರುರುಕ್ಷು (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. सम् + आ + रुह (बीजजन्मादौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

समारूढ ಸಮಾರೂಢ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿರುವವನು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರುವವನು. सम् + आ + रुह (बीजजन्मादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಏರಲ್ಪಟ್ಟ. ಕರ್ಮ० "क्तः" (३-२-१०२)।

समारोप ಸಮಾರೋಪ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. सम् + आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। पः (७-३-४३)। 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನ, ಭ್ರಾಂತಿ, ಅದಲ್ಲದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು. ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ರಜತವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು, ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಜತತ್ವ ಸಮಾರೋಪ. 3. ಸಮಾಪ್ತಗೊಳಿಸುವುದು, ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು. ಭಾವೇ "ल्युट्" (३-३-११५)। **–आरोपणम्** **–ಆರೋಪಣಮ್**.

समारोपित ಸಮಾರೋಪಿತ (वि०) 1. ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+रुह (बीजजन्मादौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। पः (७-३-४३)। 2. ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "समस्य सम्पादयता गुणैरिमां त्वया समारोपितभार भारतीम्" किरा० १४-६।

समारोह ಸಮಾರೋಹ (पुं०) 1. ಹತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವುದು. सम् + आ + रुह (बीजजन्मादौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬೀಜವು ಅಂಕುರಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು.

समारोहण ಸಮಾರೋಹಣ (न०) 1. ಹತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವುದು. सम्+आ+रुह (बीजजन्मादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೀಜವು ಅಂಕುರಿಸಿ ಬೆಳೆಯುವುದು.

समालम्ब ಸಮಾಲಂಬ (पुं०) ಆಧಾರ, ಆಸರೆ. सम् + आ+लबि (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **–आलम्बनम्** **–ಆಲಂಬನಮ್**.

समालम्बित ಸಮಾಲಂಬಿತ (वि०) ತೂಗುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

समालम्बिन् ಸಮಾಲಂಬಿನ್ (वि०) 1. ಆಸರೆ ಹೊಂದಿರುವ, ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿರುವ. सम्+आ+लबि (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಜೋಲಾಡುವ, ತೂಗಾಡುವ.

समालम्भ ಸಮಾಲಂಭ (पुं०) 1. ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮೈಗೆ ಲೇಪನ ಮಾಡುವುದು. सम्+आ+क्लभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। नुमागमः (७-१-६७)। "समालम्भो विलेपनम्" अम०। 2. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "वृथा पशुसमालम्भं नैव कुर्यान्न कारयेत्" भा० अनु०।

समालम्भन ಸಮಾಲಂಭನ (न०) 1. ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮೈಗೆ ಲೇಪನಮಾಡುವುದು. सम्+आ+क्लभष् (प्राप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। नुमागमः (७-१-६७)। "सज्जा भव। यावन्मङ्गलसमालम्भनं विरचयावः" शाकु० ४। 2. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು.

समालाप ಸಮಾಲಾಪ (पुं०) ಸಂಭಾಷಣೆ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡುವುದು.

समावर्तन ಸಮಾವರ್ತನ (न०) ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಪೂರ್ತಿಯಾದನಂತರ ಗುರುಕುಲದಿಂದ ಹೊರಟುಬರುವ ಸಮಾರಂಭ, –ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. ಇದು ಷೋಡಶಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. सम्+आ+वृत्त (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)। ಇದು ವೇದಾಧ್ಯಯನಾನಂತರ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಕರ್ಮ. ಇದು ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ವ್ರತಸಮಾವರ್ತನ.

समावाय ಸಮಾವಾಯ (पुं०) ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ. "यस्मिन् कर्मसमावायो यथा येनोपगृह्यते। गुणानां गुणिनां चैव परिणाममभीप्सताम्" भाग० २-८-१३।

समाविष्ट ಸಮಾವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ. 2. ಆಕ್ರಮಿಸಿದ. 3. ವ್ಯಾಪಿಸಿದ. सम् + आ + विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 5. ಭೂತದಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. ಕರ್ಮ० "क्तः" (३-२-१०२)। "समाविष्टं ग्रहेणेव ग्राहेणेवाऽऽत्तमर्णवे" भट्टि० ६-८३।

समावृत ಸಮಾವೃತ (वि०) 1. ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + आ + वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "जय त्वं कालि सर्वेशे सर्वभूतसमावृते"। 2. ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಚ್ಛಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः" गीता ९-२५।

समावृत्त ಸಮಾವೃತ್ತ (वि०) ಸಾಂಗ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಗುರುಕುಲದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದವನು, ಗುರುವಿನ

ಅವ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ಗುರುಕುಲವಾಸದಿಂದ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ವನು. समावर्तते स्म—सम्+आ+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। ಅನಂತರ ಸ್ನಾತಕನಾಗಿದ್ದು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. "अतः परं समावृत्तः कुर्याद्दार-परिग्रहम्"।

समावेश समावेश (पुं०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಂದು ಕಡೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದು सम् + आ + विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸು ವುದು, ಒಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿ ಹೋಗುವುದು. 3. ಮನೋ ವಿಕಾರ, ಭಾವೋದ್ರೇಕ. 4. ಭೂತದ ಆಕ್ರಮಣ, ದೆವ್ವ ಹಿಡಿಯುವುದು.

समावेशित समावेशित (वि०) 1. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಪಡೆದವನು, ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದವನು. समावेशोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ರುವ, ಒಂದು ಕಡೆ ಬಂದು ಸೇರಿರುವ.

समाव्रजत् समाव्रजत् (वि०) ಆಗಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬರುತ್ತಿರುವ. सम् + आ + व्रज (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–आव्रजन्ती –आव्रजन्ती**। "विधाय ताक्ष्यं गगनाङ्घिपोतं साधं मया देवि समाव्रजन्तीम्" याद० १८-११६।

समाश्रय समाश्रय (पुं०) 1. ಆಸರೆ, ಆವಲಂಬನ. सम्+आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। 2. ರಕ್ಷಣೆ. 3. ರಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಾನ. 4. ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು, ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು. "तमरण्यसमाश्रयोन्मुखं शिरसा वेष्टनशोभिना नृपः" रघु० ८-१२। 5. ವಾಸ ಸ್ಥಾನ, ಗೃಹ, ಮನೆ.

समाश्रयण समाश्रयण (न०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುವುದು. 2. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಾನ ಸೇರು ವುದು. सम् + आ + श्रिञ् (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समाश्रयणीय समाश्रयणीय (वि०) 1. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. 2. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. सम्+आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸೇರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸೇರಬೇಕಾದ. 6. ರಕ್ಷಣೆ ಗಾಗಿ ಸೇರಲ್ಪಡುವ.

समाश्रित समाश्रित (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಆಸರೆ ಪಡೆದವನು. सम्+आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆದವನು. 3. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡವನು. "समाश्रितंराहवसत्रदीक्षाम्" याद० २०-६६।

समाश्लिष्ट समाश्लिष्ट (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + आ + श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಬೆರೆತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)।

समाश्लेष समाश्लेष (पुं०) 1. ಆಲಿಂಗನ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. सम् + आ + श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರು ವುದು, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದು.

समाश्वसत् समाश्वसत् (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಸಿರಾಡು ತ್ತಿರುವ. सम्+आ+श्वस (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 3. ಧೈರ್ಯ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸಮಾಧಾನಪಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–आश्वसन्ती –आश्वसन्ती**।

समाश्वस्त समाश्वस्त (वि०) 1. ಸಮಾಧಾನಗೊಂಡಿ ರುವ, ಧೈರ್ಯಹೊಂದಿರುವ. सम्+आ+श्वस (प्राणने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ.

समाश्वास समाश्वास (पुं०) 1. ರಕ್ಷಣೆಯ ಭರವಸೆ. सम् + आ + श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಸಿರಾಡುವುದು. 3. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ವುದು. 4. ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದುವುದು, ಧೈರ್ಯ ಪಡೆಯುವುದು.

समाश्वासन समाश्वासन (न०) 1. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು ವುದು, ಸಂತೈಸುವುದು. सम्+आ+श्वस (प्राणने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ರಕ್ಷಣೆಯ ಭರವಸೆ ಕೊಡುವುದು.

समाश्वासयत् समाश्वासयत् (वि०) 1. ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಂತೈಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಧೈರ್ಯವುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಸಿರಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम्+आ+श्वस (प्राणने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" **–यन्ती –यन्ती**।

समास समास (पुं०) 1. ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಪದವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. समस्यते एकीक्रियते अनेकपदमिति समासः—सम् + असु (क्षेपणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "पदसङ्घः समासः स्यात्

ऐकपद्यमुपाश्रितः"। "शब्दशासनविदः समासयोर्विग्रहं व्यवसनुः स्वरेण ते" माघ० १४-२४। एकार्थीभावलक्षणसामर्थ्यविशिष्टपदसङ्घातः समासः। ಸಮಾಸವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ नित्यः अनित्यः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. प्रवरः कुम्भकारः ಇತ್ಯಾದಿ ನಿತ್ಯಸಮಾಸ. राज्ञः पुरुषः = राजपुरुषः, ब्राह्मणस्य कम्बलो ब्राह्मणकम्बलः ಇತ್ಯಾದಿ ಅನಿತ್ಯಸಮಾಸ. ಸಮಾಸವು ಮತ್ತೆ (1) अव्ययीभावः (2) तत्पुरुषः (3) कर्मधारयः (4) बहुव्रीहिः (5) द्विगुः ಮತ್ತು (6) द्वन्द्वः ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. **ಅವ್ಯಯೀಭಾವಸಮಾಸವು** ನಾಮಪೂರ್ವಪದ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

ಉದಾ: शाकप्रति यथाशक्ति ಇತ್ಯಾದಿ.

ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸವು ಎಂಟು ವಿಧ.

(1) प्रथमातत्पुरुषः —पूर्वः कायस्य = पूर्वकायः
(2) द्वितीयातत्पुरुषः —कृष्णं श्रितः = कृष्णश्रितः
(3) तृतीयातत्पुरुषः —धान्येन अर्थः = धान्यार्थः
(4) चतुर्थीतत्पुरुषः —गवे हितम् = गोहितम्
(5) पञ्चमीतत्पुरुषः —वृकात् भीतः = वृकभीतः
(6) षष्ठीतत्पुरुषः —राज्ञः पुरुषः = राजपुरुषः
(7) सप्तमीतत्पुरुषः —स्थाल्यां पक्वः = स्थालीपक्वः
(8) नञ्तत्पुरुषः —न अश्वः = अनश्वः

ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸವು ಏಳು ವಿಧ.

(1) विशेषणपूर्वपद-
कर्मधारयः—नीलमुत्पलम् = नीलोत्पलम्
(2) विशेष्यपूर्वपद-
कर्मधारयः—कृष्णश्चासौ सर्पश्च = कृष्णसर्पः
(3) विशेषणोभयपद-
कर्मधारयः—शीतं च तत् उष्णं च = शीतोष्णम्
(4) उपमानोत्तरपद-
कर्मधारयः—पुरुषो व्याघ्र इव = पुरुषव्याघ्रः
(5) उपमानपूर्वपद-
कर्मधारयः—घन इव श्यामः = घनश्यामः
(6) सम्भावनापूर्वपद-
कर्मधारयः—तमाल इति वृक्षः = तमालवृक्षः
(7) अवधारणापूर्वपद-
कर्मधारयः—विनय एव धनम् = विनयधनम्

ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವು ಏಳು ವಿಧ.

(1) द्विपदबहुव्रीहिः —ऊढः रथ येन = ऊढरथः
(2) बहुपदबहुव्रीहिः —नीलमुज्ज्वलं वपुर्यस्य = नीलोज्ज्वलवपुः
(3) सङ्ख्योभयपद-बहुव्रीहिः —पञ्च वा षड् वा = पञ्चषाः
(4) सङ्ख्योत्तरपद-बहुव्रीहिः —दशानां समीपे ये सन्ति ते उपदशाः
(5) सहपूर्वपदबहुव्रीहिः —पुत्रेण सह वर्तते = सपुत्रः
(6) दिगन्तरालक्षण-बहुव्रीहिः —उत्तरस्याश्च पूर्वस्याश्च दिशोर्यदन्तरालम् सा उत्तरपूर्वा
(7) व्यतिहारलक्षण-बहुव्रीहिः —केशेषु केशेषु गृहीत्वेदं युद्धं प्रवृत्तम् = केशाकेशि

ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

(1) द्विपदेतरेतरयोगद्वन्द्वः—रामश्च कृष्णश्च रामकृष्णौ
(2) बहुपदेतरेतरयोगद्वन्द्वः—वापी च कूपश्च तटाकश्च वापीकूपतटाकाः
(3) द्विपदसमाहारद्वन्द्वः —शीतं च उष्णं च तयोः समाहारः शीतोष्णम्
(4) बहुपदसमाहारद्वन्द्वः —पाणी च पादौ च ग्रीवा च तेषां समाहारः पाणिपादग्रीवम्।

ದ್ವಿಗುಸಮಾಸವು ಎರಡು ವಿಧ.

ಇದು ಕರ್ಮಧಾರಯದಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಭಾವ ಹೊಂದುವುದು. पञ्चवटी षाण्मातुरः ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಸಂಗ್ರಹ. "एषा धर्मस्य वो योनिः समासेन प्रकीर्तिता" मनु० २-२५। 3. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಇರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. 4. ವ್ಯಾಜ್ಯ ಮನಸ್ತಾಪ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸುವುದು, —ಪರಿಹರಿಸುವುದು. 5. ಒಟ್ಟು, ಮೊತ್ತ.

समासक्त ಸಮಾಸಕ್ತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सम्+आ+षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ. 3. ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ, ಆಸಕ್ತನಾದ, ತತ್ಪರನಾದ.

समासक्ति ಸಮಾಸಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. सम् + आ+षञ्ज (सङ्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವಿಕೆ. 3. ಶ್ರದ್ಧೆ, ತತ್ಪರತೆ.

समासङ्ग ಸಮಾಸಂಗ (ಪುಂ) "समासक्ति" ಪದದ ಅರ್ಥ.

समासञ्जन ಸಮಾಸಂಜನ (ನಂ) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. सम्+आ+षञ्ज (सङ्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವುದು.

समासन्न ಸಮಾಸನ್ನ (ವಿಂ) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. सम् + आ + षद्लृ (विशरण-गत्यवसादनेषु) "क्तः" (३-४-७२)। "त्रस्तो समासन्नकरेणुसूत्कृतान्नियन्तरि व्याकुलमुत्करज्जुके" माघ० १२-२४। 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. "अथ वेलासमासन्नशैलरन्ध्रानुनादिना। स्वरेणोवाच भगवान्परिमृतार्णवध्वनिः" रघु० १०-३६।

समासादन ಸಮಾಸಾದನ (ನಂ) 1. ಹೊಂದುವುದು, ಸೇರುವುದು, ತಲುಪುವುದು. सम्+आ+षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪಡೆಯುವುದು, ಸಂಪಾದಿಸುವುದು. 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುವುದು. 4. ನೆರವೇರಿಸುವುದು.

समासादित ಸಮಾಸಾದಿತ (ವಿಂ) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+षद्लृ (विशरणादौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "यया समासादितसाधनेन सुदुश्चरामाचरता तपस्याम्" किरा० ३-२२। 2. ಹೋಗಿ ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲುಪಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समासाद्य ಸಮಾಸಾದ್ಯ (ವಿಂ) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ತಲುಪಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೋಗಿ ಸೇರಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಹೋಗಿ ಸೇರಬೇಕಾದ. सम्+आ+षद्लृ (विशरणादौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "प्राप्यं गम्यं समासाद्यम्" अम०। (अव्य०) 4. ಹೋಗಿ ಸೇರಿ, ತಲುಪಿ, ಹೊಂದಿ. सम्+आ+षद्लृ "क्त्वा" (३-४-२१)। "ल्यप्" (७-१-३७)।

समासार्था ಸಮಾಸಾರ್ಥಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಸಮಸ್ಯೆ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಅಪೂರ್ಣ (ಸಂಕ್ಷೇಪ) ವಾಗಿ ಕೊಡುವ ವಾಕ್ಯ (ಸಮಸ್ಯೆ). ಕವಿಗಳ ಬುದ್ಧಿ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಅಪೂರ್ಣವಾದ ವಾಕ್ಯ (ಶ್ಲೋಕ) ವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲು ಕೊಡುವ ಶ್ಲೋಕದ ಒಂದು ಭಾಗ. समासः संक्षेपः अर्थो यस्याः। "समस्या तु समासार्था" अम०।

समासीन ಸಮಾಸೀನ (ವಿಂ) ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವ. सम्+आस (उपवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "पश्चिमां तु समासीनः"।

समासोक्ति ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪ್ರಸ್ತುತ ವೃತ್ತಾಂತ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಅಪ್ರಸ್ತುತ (ಅಪ್ರಕೃತ) ವಾದ ಅರ್ಥದ ಪ್ರತೀತಿಯಾಗುವಲ್ಲಿ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರ. "समासोक्तिः परिस्फूर्तिः प्रस्तुतेऽप्रस्तुतस्य चेत्"। **उदा :** "अयमेन्द्रीमुखं पश्य रक्तश्चुम्बति चन्द्रमाः"।

समाहरण ಸಮಾಹರಣ (ನಂ) 1. ಸಂಗ್ರಹ, ಸಂಕ್ಷೇಪ. सम् + आ + हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. 3. ತರುವುದು.

समाहर्तृ ಸಮಾಹರ್ತೃ (ವಿಂ)1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವವನು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವವನು. सम्+आ+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವನು, ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡುವವನು. 3. ತರುವವನು.

समाहार ಸಮಾಹಾರ (ಪುಂ) 1. ಸಮುಚ್ಚಯ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವುದು, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸೇರಿರುವುದು. सम्+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "हन्त भोः, एकस्यां तनावेतावतो गुणसमाहारस्य सन्निवेशः कथमिवाभूत्" मालती० ९। 2. ತರುವುದು. 3. ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಸಂಗ್ರಹ. "समासस्तु समाहारः संक्षेपः संग्रहोऽपि च"। "समाहारस्तु संक्षेपः एकत्रकरणेऽपि च" हेम०। 4. ಸಮಾಸ, ಅನೇಕ ಪದಗಳು ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು, ಒಂದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ.

समाहित ಸಮಾಹಿತ (ವಿಂ) 1. ಸಮಾಧಿನಿಷ್ಠನಾದ, ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತನಾದ, ಧ್ಯಾನಪರನಾದ. सम्+आ+डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "समाहितैरप्यनिरूपितस्ततः पदं दृशः स्याः कथमीश मादृशाम्" माघ० १-३७। 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಒಟ್ಟಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಮನಸ್ಸುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समाहूत ಸಮಾಹೂತ (ವಿಂ) ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तः"

(३-२-१०२)। "अहं त्वया दूतमुखेन दूरात् साध्व्या समाहूत इहोपयातः" याद० १३-२०।

समाहृत समाहृत (वि०) 1. ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಬರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+आ+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "तत्र स्वयंवरसमाहृतराजलोकं कन्याललाम कमनीयमजस्य लिप्सोः" रघु० ५-६४। 2. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

समाहृति समाहृति (स्त्री०) 1. ಸಂಗ್ರಹ, ಸಂಕ್ಷೇಪ. सम् + आ + हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು. समाह्रियते संक्षेपेण प्रतिपाद्यते अनया—करणे "क्तिन्"। 3. ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರುವುದು. "शशङ्के विस्मयाविद्धस्सप्तार्णवसमाहृतिम्" याद० २२-२०३।

समाह्वय समाह्वय (पुं०) 1. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನ, ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಕರೆ. सम् + आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "घः" (३-३-११८)। 2. ದ್ಯೂತ, ಜೂಜು. सम्यगाहूयन्तेऽत्र—ह्वेञ् "घः"। 3. ಸಮರ, ಯುದ್ಧ. 4. ಪಶು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಯುದ್ಧ. 5. ಹೆಸರು.

समाह्वा समाह्वा (स्त्री०) ನಾಮಧೇಯ, ಹೆಸರು. सम् + आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "अङ्" (३-३-१०६)। "रथचरणसमाह्वस्तावदौत्सुक्यनुन्ना सरिदपरतटान्तादागता चक्रवाकी" माघ० ११-२६।

समाह्वान समाह्वान (न०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆಯುವುದು. सम्+आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವುದು, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡುವುದು.

समित् समित् (स्त्री०) ಸಮರ, ಯುದ್ಧ. सम् + इण् (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। तुगागमः (६-१-७१)।

समित समित (वि०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಬಂದಿರುವ. सम्+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

समिति समिति (स्त्री०) 1. ಸಭೆ, ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಗಾಗಿ ಜನರು ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರುವುದು. समयन्त्यस्याम्—सम्+इ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "समितौ रभसादुपागतं सगदः संप्रतिपत्तुमर्हसि" माघ० १६-१३। 2. ಸಮರ, ಯುದ್ಧ. 3. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ಮಂದೆ. "द्युति समग्रां समितिर्गवामसावुपैति मन्त्रैरिव संहिताहुतिः" किरा० ४-३२। 4. ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ. 5. ಸಂಗಮ, ಸಂಧಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. "समितिः संपराये स्यात् सभायां सङ्गमेऽपि च" मेदि०। 6. ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರುವುದು, ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳು ಒಂದು ಕಡೆ ಕಲೆತಿರುವುದು. "प्रवृत्तिलक्षणे निष्ठा पुमान् यर्हि गृहाश्रमे। स्वधर्मे चानुतिष्ठेत गुणानां समितिर्हि सा" भाग० ११-२५-८।

समिथ समिथ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ಯುದ್ಧ. सम्+इण् (गतौ) "थक्" (उ० २-११)।

समिद्ध समिद्ध (वि०) 1. ಉರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+इन्धी (दीप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "तस्मात्समिद्धे होतव्यं नासमिद्धे कदाचन" कात्यायनः। 2. ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (पुं०) 3. ಬೆಂಕಿ. समिधो दधति—डुधाञ् (धारणे) "कः" (३-२-३)। "समिद्धशरणा दीप्ता देहे लङ्का मतेश्वरा" भट्टि० १०-७।

समिद्धयमान समिद्ध्यमान (वि०) 1. ಉರಿಸಲ್ಪಡು ತ್ತಿರುವ. सम्+इन्धी (दीप्तौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. "स तेजसा यादवतिग्मतेजसः समिद्धयमानेन निवारितोन्नतिः" याद० २४-१८।

समिद्वत् समिद्वत् (वि०) 1. ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದ ಹೋಮ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಅಗ್ನಿ). समिधः अस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "अमी वेदिं परितः कल्पितधिष्ण्याः समिद्वन्तः प्रान्तसंस्तीर्णदर्भाः" शाकु० ४-७। 2. ಯುದ್ಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **समिद्वती समिद्वती**. "ज्वलत्प्रतापानलजातदीप्तिः समिद्वती सैन्ययुगस्य लीला" याद० २०-६३।

समिध् समिध् (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಪಾಶಾಶಕಾಷ್ಠ, ಇಂಧನ, ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ತರುವ ಮುತ್ತಗದ ಕಡ್ಡಿ, ಪಾಶಾಶಸಮಿತ್ತು. समिध्यतेऽनया—सम्+इन्धी (दीप्तौ) "क्विप्"। तुगागमः। "राजन्, समिदाहरणाय प्रस्थिता वयम्। एष खलु कण्वस्य कुलपतेः अनुमालिनीतीरमाश्रमो दृश्यते" शाकु० १।

समिन्धन समिन्धन (न०) 1. ಸಮಿತ್ತು. समिध्यतेऽनेन—सम्+इन्धी (दीप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

"तपोमरुद्भिः भवती शरान्निः सन्धुक्ष्यतां नोऽरि-समिन्धनेषु" भट्टि० २-२८। 2. ಉರಿಸುವುದು.

समिर ಸಮಿರ (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ.

समीक ಸಮೀಕ (न०) ಸಮರ, ಯುದ್ಧ. षम (वैक्लव्ये) "कीकन्" (उ० ४-२५)। "सुदृशः समीकगमनाय युवभिरथ संबभाषिरे" माघ० १५-८३।

समीकरण ಸಮೀಕರಣ (न०) 1. ಸಮವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಮಟ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 2. ಸಮಾನವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ಸದೃಶವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

समीकृत ಸಮೀಕೃತ (वि०) 1. ಸಮವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಿಲ್ಲದೆ ಮಟ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಮಾನವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. असमः समः कृतः। 3. ಸಮಾನವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸದೃಶವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "त्रयीमयश्चन्द्रसमीकृतद्युतिः प्रसेदिवान् प्रादुरभूद्दिवाकरः" याद० १४-१।

समीक्षण ಸಮೀಕ್ಷಣ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು, ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡುವುದು. सम्यगीक्षणम्—सम्+ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡುವುದು.

समीक्षमाण ಸಮೀಕ್ಷಮಾಣ (वि०) ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. सम्+ईक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)।

समीक्षा ಸಮೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು. सम्+ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। 2. ತತ್ತ್ವ. 3. ಬುದ್ಧಿ. "यशःप्राणहरान् घोरान् व्यामोहविषपादपान्। समीक्षाशाणघृष्टेन क्षत शास्त्रेण शस्त्रिणः" याद० २२-३६। "समीक्षा तु स्त्रियां तत्त्वे बुद्धावपि निभालने" मेदि०। 4. ಪ್ರಯತ್ನ. 5. ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆ. 6. ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ.

समीक्षित ಸಮೀಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "समीक्षितस्यापि सहत्वसङ्गाद्दुष्प्रापलोभादपि दूयमाना" याद० १३-५९। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ.

समीच ಸಮೀಚ (पुं०) ಸಾಗರ, ಸಮುದ್ರ. संयन्ति नद्यो यस्मिन्—सम्+इण् (गतौ) "चट्" (उ० ४-९२)।

समीचक ಸಮೀಚಕ (पुं०) ಮೈಥುನ, ಸಂಭೋಗ.

समीचीन ಸಮೀಚೀನ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯದಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ. 2. ಸತ್ಯವಾದ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ. सम्यक "खः" (५-४-८)। (न०) 3. ಸತ್ಯ, ಯಥಾರ್ಥ.

समीनिका ಸಮೀನಿಕಾ (स्त्री०) ಮರ್ಮಕಂತಿ ಹಸು, ಪ್ರತಿ ಮರ್ಮವೂ ಕರು ಹಾಕುವ ಹಸು.

समीप ಸಮೀಪ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರದ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. सङ्गता आपो यस्मिन्—सम्+अप् "अः" (५-४-७४)। ईत् (६-३-९७)। "समीपवृक्षेष्विह बद्धनीडाः शिक्षोपप्तां श्रुतिमुद्गृणन्तः" याद० १८-६१। (न०) 2. ಹತ್ತಿರ, ಸಾಮೀಪ್ಯ. "तव सपदि समीपमानये तामहमिति तस्य मयाग्रतोऽभ्यधायि" माघ० ७-७। "अतः समीपे परिणेतुरिष्यते प्रियाप्रिया वा प्रमदा स्वबन्धुभिः" शाकु० ५-१७।

समीयिवस् ಸಮೀಯಿವಸ್ (वि०) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ. सम्+इण् (गतौ) "क्वसुः" (३-२-१०९)। "समीयिवांसो रहसि स्मरार्ता रिरंसवो यत्र सुराः प्रियाभिः" कुमा० १-४५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ईयुषी** –ಈಯುಷೀ.

समीर ಸಮೀರ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सम्यक् ईते गच्छति ईरयति प्रेरयति वा—सम्+ईर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "शीतार्ति बलवदुपेयुषेव नीरंरासेकाच्छिशिरसमीरकम्पितेन" माघ० ८-६२। 2. ಶಮೀವೃಕ್ಷ.

समीरण ಸಮೀರಣ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सम्+ईर (गतौ) "युच्" (३-२-१४८)। "आह्लादिकह्लारसमीरणाहते पुरः पपाताम्भसि यामुने रजः" माघ० १२-६६। 2. ಮರುಗ, ಮರುವಕ. 3. ಪಥಿಕ, ಪ್ರಯಾಣಿಕ. 4. ಪ್ರಾಣವಾಯು. (न०) 5. ಎಸೆಯುವುದು. सम्+ईर "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು. (वि०) 7. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು.

समीरित ಸಮೀರಿತ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+ईर (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "इत्थमादिकविना समीरिता सान्वभावि किल सत्यभामया" याद० १७-४४। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समीहा ಸಮೀಹಾ (स्त्री०) ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. सम्+ईह (चेष्टायाम्) "अः" (३-३-१०३)।

समीहित ಸಮೀಹಿತ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+ईह (चेष्टायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "समीहितोदर्कमिदं द्वयोरिति प्रबुध्यमानो न निरोधमादधे" यादo १४-९।

समुक्षण ಸಮುಕ್ಷಣ (न०) ಸಿಂಪಿಸುವುದು, ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. सम्+उक्ष (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुचित ಸಮುಚಿತ (वि०) ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅರ್ಹವಾದ. सम्यगुचितः। "तदेत् क्षन्तव्यं न खलु पशुरोषः समुचितः"। "सीत्कारं समुचितमुत्तरं तरुण्यः" माघ० ८-१३।

समुच्चय ಸಮುಚ್ಚಯ (पुं०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಒಂದುಗೂಡಿಸುವುದು. सम् + उद् + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं विनिवेशितेन" कुमा० १-४९। 2. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜೋಡಣೆ. "बहूनां युगपद्भावभाजां गुम्भः समुच्चयः"। उदा : "नश्यन्ति पश्चात्पश्यन्ति भ्रमन्ति च तवाहिताः" चन्द्रा०। 3. ಪರಸ್ಪರ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ. "देवदत्तो यज्ञदत्तश्च गच्छति"। प्रायशः च कारवु समुच्चय वाचक. ಕೆಲವೆಡೆ तथा ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವೂ ಸಮುಚ್ಚಯ ವಾಚಕವಾಗುವುದು. ಇದು क्रियासमुच्चय ಮತ್ತು द्रव्यसमुच्चयಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) चैत्रो गच्छति पचति च। (2) ईश्वरं गुरुं च भजस्व।

समुच्चलत् ಸಮುಚ್ಚಲತ್ (वि०) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+चल (कम्पने) "शतृ" (३-२-१२४)। "निरन्तरस्थगितदिगन्तरं ततः समुच्चलद्बलमवलोकयञ्जनः" माघ० १७-३०।

समुच्चलन ಸಮುಚ್ಚಲನ (न०) ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು. तम् + उत् + चल (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुच्चायक ಸಮುಚ್ಚಾಯಕ (वि०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಮೇಳ ಮಾಡಿಸುವ. सम् + उत् + चिञ् (चयने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

समुच्चार ಸಮುಚ್ಚಾರ (पुं०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವಿಕೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಾಯಿಂದ ಹೇಳುವಿಕೆ. सम्+उत्+चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

समुच्चारण ಸಮುಚ್ಚಾರಣ (न०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಉಚ್ಚಾರ ಮಾಡುವುದು, ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಬಾಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. सम् + उत् + चर (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुच्चित ಸಮುಚ್ಚಿತ (वि०) ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ರಾಶಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)।

समुच्छित्ति ಸಮುಚ್ಛಿತ್ತಿ (स्त्री०) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕುವುದು, ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ ಮಾಡುವುದು. सम्+उत्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

समुच्छिन्न ಸಮುಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರುಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಾಶ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

समुच्छेद ಸಮುಚ್ಛೇದ (पुं०) 1. ಮಹಾಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ಸರ್ವನಾಶ. सम्+उत्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು, ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ ಮಾಡುವುದು. "वंशलक्ष्मीमनुद्धृत्य समुच्छेदेन विद्विषाम्। निर्वाणमपि मन्येऽहमन्तरायं जयश्रियः" किरा० ११-६९।

समुच्छ्राय ಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯ (पुं०) ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. सम्+उत्+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। "कनकयूपसमुच्छ्रयशोभिनो वितमसा तमसासरयूतटाः" रघु० ९-२०। 2. ವಿರೋಧ, ದ್ವೇಷ. "विरोधेऽपि समुच्छ्रयः" अम०।

समुच्छ्राय ಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯ (पुं०) ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. सम्+उत्+श्रिञ् (सेवायाम्) "घञ्" (३-३-१८)।

समुच्छ्रित ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತ (वि०) ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. सम् + उत् + श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "अव्याहतक्षिप्रगतेः समुच्छ्रिताननुज्झितद्राघिमभिर्गरीयसः" माघ० १२-७६।

समुच्छ्वसत् ಸಮುಚ್ಛ್ವಸತ್ (वि०) 1. ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. सम् + उत् + श्वस (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಆವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. "अभवन् यदङ्गणभुवः समुच्छ्वसन्नवबालवयजमणिस्थलाङ्कुराः" माघ० १३-५८।

समुच्छ्वास ಸಮುಚ್ಛ್ವಾಸ (पुं०) 1. ನಿಟ್ಟುಸಿರು. सम्+उत्+श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಆವಿರ್ಭಾವ. भावे "क्तः" (३-३-११४)। **-उच्छ्वसितम्** **-उच्छ्वसितवत्**.

समुज्जिहीर्षा ಸಮುಜ್ಜಿಹೀರ್ಷಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಒಯ್ಯಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ. सम् + उत् + हृञ् (हरणे) + सन् "सः" (३-३-१०२)। 2. ರಕ್ಷಿಸಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ.

समुज्जिहीर्षु ಸಮುಜ್ಜಿಹೀರ್ಷು (ವಿ೦) 1. ಒಯ್ಯಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. सम् + उत् + हृञ् (हरणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. 3. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. "समुज्जिहीर्षुं जगतीं महाभरां महावराहं महतोऽर्णवादिव" किरा० १४-४०।

समुज्जृम्भण ಸಮುಜ್ಜೃಂಭಣ (ನ೦) 1. ಆರಳುವುದು. ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುವುದು. सम्+उत्+जृभी (गात्रविनामे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಕಳಿಸುವುದು. 3. ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದು. 4. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು, ಮೇಲ್ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರುವುದು.

समुज्झित ಸಮುಜ್ಝಿತ (ವಿ೦) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उज्झ (उत्सर्गे) "कः" (३-२-१०२)। "समुज्झितज्ञातिवियोगखेदं त्वत्सन्निधावुच्छ्वसितीव चेतः" किरा० ३-८। 2. ಹೋಗಲು ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "समुज्झिता यावदराति निर्यती सहैव चापान्मुनिबाणसंहतिः" किरा० १४-५६।

समुत्कर्ष ಸಮುತ್ಕರ್ಷ (ಪುं೦) 1. ಘನತೆಯುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಮೇಲ್ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. सम् + उत् + कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಆತಿಶಯ, ಹಬ್ಬಗೆ. 3. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. 4. ಜುಂಬ ಕೊಬ್ಬಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು. "अनृतं च समुत्कर्षे राजगामि च पैशुनम्। गुरोश्चालीकनिर्बन्धः समानि ब्रह्महत्यया" मनु० ११-५५।

समुत्कीर्ण ಸಮುತ್ಕೀರ್ಣ (ವಿ೦) 1. ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+कृ (विक्षेपे) "कः" (३-२-१०२)। "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समुत्क्रम ಸಮುತ್ಕ್ರಮ (ಪುं೦) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದು. सम्+उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। ಭಾವೇ "ल्युट्" (३-३-११५)। **-क्रमणम् -क्रमणम्.**

समुत्कोश ಸಮುತ್ಕೋಶ (ಪುं೦) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕಿರುಚುವುದು. 3. ಕುರರ ಪಕ್ಷಿ, ಕುರವಕ ಹಕ್ಕಿ.

समुत्क्षिपत् ಸಮುತ್ಕ್ಷಿಪತ್ (ವಿ೦) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ. सम् + उत् + क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "समुत्क्षिपन् यः पृथिवीभृतां वरं वरप्रदानस्य चकार शूलिनः" माघ० १-५०।

समुत्खनन ಸಮುತ್ಖನನ (ನ೦) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು.

समुत्खात ಸಮುತ್ಖಾತ (ವಿ೦) ಬೇರುಸಹಿತ ಕೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಸಮೇತ ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + उत् + खनु (अवदारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आदौ समुत्खात-पुनर्निखातैः केलासशृङ्गैरिव भाति सौधैः" यादव० १८-२६।

समुत्तरण ಸಮುತ್ತರಣ (ನ೦) 1. ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ದಾಟುವುದು. सम्+उत्+तॄ (प्लवनतरणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "संसारसागरसमुत्तरणैकपोत"। 2. ದಾಟುವ ಸಾಧನ, ತೆಪ್ಪ ದೋಣಿ ಮೊದಲಾದುವು. समुत्तरत्यनेन —करण० "ल्युट्" (३-३-११७)।

समुत्तरत् ಸಮುತ್ತರತ್ (ವಿ೦) ನದಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದಾಟುತ್ತಿರುವ. सम् + उत् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "समुत्तरन्तावव्यथ्यौ नदान् भिद्योद्यसन्निभान्" भट्टि० ६-५९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-उत्तरन्ती -ಉತ್ತರನ್ತೀ.**

समुत्तारक ಸಮುತ್ತಾರಕ (ವಿ೦) 1. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವವನು. 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು.

समुत्तारण ಸಮುತ್ತಾರಣ (ನ೦) 1. ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ದಾಟಿಸುವುದು. सम्+उत्+तॄ (प्लवनतरणयोः) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು.

समुत्तिष्ठत् ಸಮುತ್ತಿಷ್ಠತ್ (ವಿ೦) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ. सम् + उत् + स्था (गतिनिवृत्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

समुत्तीर्ण ಸಮುತ್ತೀರ್ಣ (ವಿ೦) 1. ದಾಟಿದವನು, ಆಚೆ ದಡವನ್ನು ಸೇರಿದವನು. 2. ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದವನು, ಮುಂದೆ ನಡೆದವನು. 3. (ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು)

ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನು, ಒಂದು ತರಗತಿಯಿಂದ ಮುಂದಿನ ತರಗತಿಗೆ ಹೋದವನು.

समुत्थ समुत्थ (वि०) 1. ಉದ್ಭವವಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ. सम्+उत्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "अथ नयनसमुत्थं ज्योतिरत्रेरिव द्यौः सुरसरिदिव तेजो वह्निनिष्ठ्यूतमंशम्" रघु० २-७५। 2. ಬೆನ್ನಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಹರಡಿರುವ. "सं विव्युरम्बरविकाशि चमूसमुत्थं पृथ्वीरजः करभकण्ठ-कडारमाशाः" माघ० ५-३।

समुत्थान समुत्थान (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. सम्+उत्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಬಲ. "सर्वे हि स्वं समुत्थान-मुपजीवन्ति जन्तवः। अपि धाता विधाता च यथाय-मुदके बकः" भा० वन०। 3. ವ್ಯಾಧಿಯ ಸ್ವರೂಪದ ನಿರ್ಣಯ, ವ್ಯಾಧಿಯು ಗುಣವಾಗಬಹುದಾದ ಕಾಲ ನಿರ್ಣಯ. 4. ವ್ಯಾಧಿಯ ಉಪಶಮನ, ವ್ಯಾಧಿಯು ಗುಣವಾಗುವುದು, ರೋಗವು ವಾಸಿಯಾಗುವುದು. "अङ्गाव-पीडनायां च व्रणशोणितयोस्तथा। समुत्थानव्ययं दाप्यः सर्वदण्डमथापि वा" मनु० ८-२८७। 5. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಾಸಿಯಾಗುವುದು, ರೋಗವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗುಣವಾಗುವುದು. 6. ಊರ್ಧ್ವಗಮನ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 7. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸುವುದು. "इन्द्रध्वजसमुत्थानं प्रमादान्न कृतं यदि। तदा द्वादशमे वर्षे कर्तव्यं नान्तरा पुनः"। 8. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉದ್ಯೋಗ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವ ಉದ್ಯಮ.

समुत्थित समुत्थित (वि०) 1. ಆಸನದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. सम् + उत् + स्था (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-४-७२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಬಂದಿರುವ. "उदधेरिव मन्थेन पीडितस्य समुत्थितैः" याद० १६-५। 3. ರೋಗ ಗುಣವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. 4. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "समुत्थितेन त्रिदिवौकसां महाचमूरवेणाद्रितटान्तदारिणा" कुमा० १४-२८।

समुत्पतत् समुत्पतत् (वि०) 1. ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "सहात्मलाभेन समुत्पतद्भिर्जाति-स्वभावैरिव जीवलोकः" किरा० १७-११। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-उत्पतन्ती** -उत्पतन्ती।

समुत्पतन समुत्पतन (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. सम् + उत् + पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹುಟ್ಟುವುದು.

समुत्पतित समुत्पतित (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಹೋದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ. सम् + उत् + पत्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

समुत्पतिष्णु समुत्पतिष्णु (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಸ್ವಭಾವದ. सम् + उत् + पत्लृ (गतौ) "इष्णुच्" (३-२-१३६)।

समुत्पत्ति समुत्पत्ति (स्त्री०) 1. ಹುಟ್ಟುವುದು, ಜನಿಸುವುದು. सम्+उत्+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಆಗುವುದು, ಸಂಭವಿಸುವುದು.

समुत्पन्न समुत्पन्न (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉದ್ಭವಿಸಿದ. सम्+उत्+पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಒದಗಿದ, ಸಂಭವಿಸಿದ. "समुत्पन्नेषु कार्येषु बुद्धिर्यस्य न हीयते। स एव दुर्गं तरति जलस्थो वानरो यथा" पञ्चत० ४-१।

समुत्पाटन समुत्पाटन (न०) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕುವುದು, ಬೇರಿನೊಡನೆ ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು. सम्+उत्+पट (भाषार्थे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुत्पाटित समुत्पाटित (वि०) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+पट (भाषार्थे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

समुत्पादन समुत्पादन (न०) ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು, ತಯಾರಿಸುವುದು, ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು. सम् + उत् + पद (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुत्पिञ्ज समुत्पिञ्ज (पुं०) 1. ಬಹಳ ವ್ಯಾಕುಲವಾದ ಸೈನ್ಯ, ಗಾಬರಿಯಿಂದ ಬಿಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾದ ಸೈನ್ಯ. समुत्पिञ्जति—सम्+उत्+पिंज (हिंसायाम्)+णिच् "अच्" (३-३-५६)। (वि०) 2. ಬಹಳವಾಗಿ ಗಾಬರಿಗೊಂಡ. पिञ्जं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। बाहुलकादलच् वा। **-उत्पिञ्जलः** -उत्पिञ्जलः।

समुत्सर्ग समुत्सर्ग (पुं०) 1. ಬಿಡುವುದು, ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವುದು. सम्+उत्+सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 3. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ.

"मूत्रोच्चारसमुत्सर्गं दिवा कुर्यादुदङ्मुखः" मनु० ४-५०। "ल्युट्" (३-३-११५)। **-उत्सर्जनम्** -ಉತ್ಸರ್ಜನಮ್. 4. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ.

समुत्सारण ಸಮುತ್ಸಾರಣ (ನ०) 1. ಜನರ ಗುಂಪನ್ನು ಚೆದರಿಸುವುದು. 2. ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಓಡಿಸುವಿಕೆ. सम्+उत्+सृ (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुत्सारित ಸಮುತ್ಸಾರಿತ (वि०) 1. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+सृ (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

समुत्सुक ಸಮುತ್ಸುಕ (वि०) 1. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ. सम्+उत्+सू (प्रेरणे) "ड्वः" (वा० ३-२-१८०)। "कन्" (५-४-५)। ह्रस्वः (७-४-१३)। 2. ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ತವಕಪಡುವ. "निरुत्सुकानामभियोगभाजां समुत्सुकेवाङ्कमुपैति सिद्धिः" किरा० ३-४०। 3. ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಶೀಲ. "विपत्प्रतीकारपरेण मङ्गलं निषेव्यते भूतिसमुत्सुकेन वा" कुमा० ५-७६।

समुत्सृजत् ಸಮುತ್ಸೃಜತ್ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+सृज (विसर्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕೊಡುತ್ತಿರುವ, ದಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-उत्सृजन्ती** -ಉತ್ಸೃಜನ್ತೀ.

समुत्सृष्ट ಸಮುತ್ಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೊರಗೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ.

समुत्सेध ಸಮುತ್ಸೇಧ (पुं०) 1. ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. सम्+उत्+षिध (गत्याम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸ್ಥೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ದಪ್ಪವಾಗಿರುವಿಕೆ.

समुदक्त ಸಮುದಕ್ತ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, (ಬಾವಿಯಿಂದ) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ (ನೀರು). समुदच्यते स्म—सम्+उत्+अञ्चु (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "समुदक्तोद्धृते समे" अम०।

समुदय ಸಮುದಯ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಬರುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವುದು, -ಹತ್ತುವುದು. समुदीयते—सम्+उत्+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಸಂಗಮ, ಸೇರುವುದು, ಜೊತೆಗೂಡುವುದು. 3. ಸಂಘ, ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 4. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ, ಕಾಳಗ. 5. ದಿವಸ, ಹಗಲು. "भवेत् समुदयः सङ्घे सङ्गमे च समुद्गमे" मेदि०। (न०) 6. ಲಗ್ನ, ರಾಶಿಯ ಉದಯ.

समुदागम ಸಮುದಾಗಮ (पुं०) ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳ ಜ್ಞಾನ. सम्+उत्+आ+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "समन्तात्तु ज्ञानं स्यात् समुदागमः" त्रिकाण्ड०।

समुदाचार ಸಮುದಾಚಾರ (पुं०) ರೂಢಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ, ಸಂಪ್ರದಾಯದ ನಡವಳಿಕೆ. सम्+उत्+आ+चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

समुदाय ಸಮುದಾಯ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. सम्+उत्+आङ्+अय (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ. "समुदायः समूहे स्याद्युद्धे" मेदि०। 3. ಹಿಂಗಾವಲು ಸೈನ್ಯ, ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಾವಲು ದಳ.

समुदाहरण ಸಮುದಾಹರಣ (न०) ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು, ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು. सम्+उत्+आ+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुदाहृत ಸಮುದಾಹೃತ (वि०) ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समुदित ಸಮುದಿತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ. सम्+उत्+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "सहजबलसमेत. शक्रूर्वैरजय्यः समुदितविषमास्त्रस्तादृशानन्दहेतुः" याद० २४-१४। "समुदितः सर्वो गुणानां गणः" रत्ना० १-६। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉದಯಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. सम्यगुदितः। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ. "समुदितं नु विलङ्घयितुं नभः" किरा० ५-१। 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+वद (व्यक्तायां वाचि) "क्तः" (३-४-७२)। 6. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಉಂಟಾದ. "अथ समुदितहर्षैरावृतौ मन्त्रिवृद्धैः" याद० १३-१०८। 7. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿರುವ. "सकलैर्वपुः सकलदोषसमुदितमिदं गुणैस्तव" माघ० १५-३२।

समुदीरण ಸಮುದೀರಣ (न०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. सम्+उत्+ईर (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुदीरित ಸಮುದೀರಿತ (ನ೦) 1. ಮಾತು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ. सम् + उत् + ईर (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

समुद्ग ಸಮುದ್ಗ (ಪುಂ೦) ಯಮಕಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಭಿನ್ನಾರ್ಥಕಗಳಾದ ಒಂದೇ ಆನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಶ್ಲೋಕದ ಪಾದಗಳು ಅಭ್ಯಸ್ತ (ಪುನರಾವೃತ್ತ) ವಾದರೆ ಸಮುದ್ಗವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಮೂರು ವಿಧ :

(1)	ಪ್ರಥಮ–ತೃತೀಯ ದ್ವಿತೀಯ–ತುರೀಯ ಪಾದಗಳು	ಅಭ್ಯಸ್ತ (ಪುನರಾವೃತ್ತ) ವಾಗಿರುವುದು. (ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು.)
(2)	ಪ್ರಥಮ–ದ್ವಿತೀಯ ತೃತೀಯ–ತುರೀಯ ಪಾದಗಳು	,,
(3)	ಪ್ರಥಮ–ತುರೀಯ ದ್ವಿತೀಯ–ತೃತೀಯ ಪಾದಗಳು	,,

"अर्धाभ्यासः समुद्गः स्यादस्य भेदास्त्रयो मताः। पादाभ्यासोऽप्यनेकात्मा व्यज्यते स निदर्शनैः" काव्या० ३-५३।

उदा:—(1) "नास्थेय (:) सत्त्वयावर्ज्यः **परमायत-मानया**। नास्थेयः स त्वया वर्ज्यः **परमायतमानया**"॥ काव्या० ३-५४।

(2) "नरा जिता माननया समेत्य न राजिता माननयासमेत्य। विनाशिता वैभवताऽयनेन विनाऽशिता वैभवतायनेन"॥ काव्या० ३-५५।

(3) "कलापिनां चारुतयोपयान्ति वृन्दानि लापोढ-घनागमानाम्। वृन्दानिलापोढघनागमानां कलापिनां चारुतयोऽपयान्ति"॥ काव्या० ३-५६।

समुद्गक ಸಮುದ್ಗಕ (ಪುಂ೦) ಸಂಪುಟ, ಭರಣಿ. समुद्-गच्छति — सम् + उत् + गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "समुद्गकः सम्पुटकः" अम०।

समुद्गत ಸಮುದ್ಗತ (ವಿ೦) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದಿರುವ. सम् + उत् + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಉದಯಿಸಿರುವ. 3. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ.

समुद्गम ಸಮುದ್ಗಮ (ಪುಂ೦) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು. सम् + उत् + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 3. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ನಿರ್ಮಾಣ, ತಯಾರಿಸುವುದು. 4. ಮೊಳಕೆ, ಅಂಕುರ.

समुद्गार ಸಮುದ್ಗಾರ (ಪುಂ೦) 1. ಕಕ್ಕುವುದು, ವಾಂತಿ ಮಾಡುವುದು. सम् + उत् + गृ (निगरणे) "घञ्" (३-३-२९)। 2. ಉದಾಹರಿಸುವುದು. 3. ತೇಗು.

समुद्गिरण ಸಮುದ್ಗಿರಣ (ನ೦) 1. ಕಕ್ಕುವುದು, ವಾಂತಿ ಮಾಡುವುದು. सम् + उत् + गृ (निगरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತೇಗುವುದು. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವುದು.

समुद्गिरत् ಸಮುದ್ಗಿರತ್ (ವಿ೦) 1. ಕಕ್ಕುತ್ತಿರುವ, ವಾಂತಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ತೇಗುತ್ತಿರುವ. सम् + उत् + गृ (निगरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-२-६)। **–उद्गिरन्ती –ಉದ್ಗಿರನ್ತೀ.**

समुद्गीर्ण ಸಮುದ್ಗೀರ್ಣ (ವಿ೦) 1. ಕಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, ವಾಂತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + उत् + गृ (निगरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

समुद्देश ಸಮುದ್ದೇಶ (ಪುಂ೦) 1. ಒಂದೊಂದಾಗಿ ನಮೂದಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ಒಂದೊಂದನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. 2. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. सम्+उत्+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಪ್ರದೇಶ, ಜಾಗ, ಸ್ಥಳ.

समुद्धत ಸಮುದ್ಧತ (ವಿ೦) 1. ಅವಿನೀತ. 2. ಕೊಬ್ಬಿದ ಮನ, ಗರ್ವವುಳ್ಳ ಮನ. सम्+उत्+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-४-७२)। "सहजचापलदोषसमुद्धतश्चलित-दुर्बलपक्षपरिग्रहः" माघ० २-११७। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮಾನ ಮರ್ಯಾದೆಗಳಿಲ್ಲದ, ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ.

समुद्धरण ಸಮುದ್ಧರಣ (ನ೦) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. सम्+उत्+हृ (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡುವುದು, ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವುದು. 3. (ಬಾವಿಯ ನೀರನ್ನು) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು. 4. ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 5. ಋಣ ಪರಿಹರಿಸುವುದು, ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು. 6. ವಾಂತಿಮಾಡುವುದು.

समुद्धरणीय *समुद्धरणीय* (त्रि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಡುವ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಬೇಕಾದ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಬಹುದಾದ. सम्+उत्+हृञ् (हरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 6. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಬೇಕಾದ. 7. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 8. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಬಹುದಾದ. 9. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 10. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಬೇಕಾದ. 11. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 12. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಬಹುದಾದ. 13. ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 14. —ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 15. —ನಾಶಪಡಿಸಬಹುದಾದ. 16. —ನಾಶಪಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ.

समुद्धर्त्तृ *समुद्धर्तृ* (त्रि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವವನು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವವನು. सम्+उत्+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 3. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು, ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡುವವನು. "अनम्राणां समुद्धर्त्तुः तस्मात् सिन्धुरयादिव। प्राप तालीवनश्याममुपकण्ठं महोदधेः" रघु० ४-३४। 4. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವವನು, ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು, ರಕ್ಷಿಸುವವನು. 5. ಚಿವರಿಸುವವನು, ಓಡಿಸುವವನು.

समुद्धार *समुद्धार* (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು. सम्+उत्+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು. 4. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವುದು.

समुद्धृत *समुद्धृत* (त्रि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+धूञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अमी समुद्धूतसरोजरेणुना हृता हृतासारकणेन वायुना" किरा० ४-३५। 2. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

समुद्धृत *समुद्धृत* (त्रि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾವಿಯ ನೀರು). 3. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "योषिन्मनोजन्मसुखोदयेषु समुद्धृताशङ्कमनीचकाशे" माघ० ६-७४। 4. ಚಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

समुद्भव *समुद्भव* (पुं०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು, ಜನ್ಮಪಡೆಯುವುದು. सम्+उत्+भू "अप्" (३-३-५७)। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ, ಮೂಲ. 3. ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ಥಾನ, ಮೂಲಸ್ಥಾನ. 4. ಪುತ್ರ, ಮಗ. "हरिदश्व-समुद्भवं प्रदाने" याद० १४-३३। (त्रि०) 5. ಹುಟ್ಟಿದ, ಜನ್ಮಪಡೆದ. "वसति नन्दगृहे विबुधद्विषां दमयिता वसुदेवसमुद्भवः" याद० ३-५३।

समुद्भूत *समुद्भूत* (त्रि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಜನ್ಮತಾಳಿದ. सम्+उत्+भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಉಂಟಾದ, ಸಂಭವಿಸಿದ. 3. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "प्रजापीडनसन्तापात् समुद्भूतो हुताशनः। राज्ञः श्रियं कुलं प्राणान् नादग्ध्वा विनिवर्तते" पञ्चतं० १-३७६।

समुद्यत *समुद्यत* (त्रि०) 1. ಯತ್ನಿಸಿರುವ, ತೊಡಗಿರುವ. सम्+उत्+यम (उपरमे) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रचुक्षुभे सपदि तदम्बुराशिना समं महाप्रलयसमुद्यतं सदः" माघ० १७-१। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+यम (उपरमे) "क्तः" (३-२-१०२)।

समुद्यम *समुद्यम* (पुं०) 1. ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. सम्+उत्+यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१८)। "कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन् रणसमुद्यमे" गीता १-२२। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. 3. ಪ್ರಾರಂಭ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು.

समुद्योग *समुद्योग* (पुं०) 1. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ನಡಸುವ ಕಾರ್ಯ, ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ವಕ ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. सम्+उत्+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-११)। 2. ಪ್ರಯತ್ನ.

समुद्र *समुद्र* (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು, ಸಾಗರ. समुनत्ति—सम्+उन्दी (क्लेदने) "रक्" (उ० २-१३)। समीचीना उद्रा जलचरप्राणिनोऽत्र इति वा। मुद्रा मर्यादा तया सह वर्तते इति वा। सम्यगुद्गतो रोऽग्निरत्र इति वा। मुदं राति इति मुद्रा रत्नम्—रत्नादिभिः सह वर्तते इति वा। "मध्येसमुद्रं ककुभः पिशङ्गीर्या कुर्वती काञ्चनवप्रभासा" माघ० ३-३३। (1) लवणसमुद्रः (2) इक्षुसमुद्रः (3) सुरासमुद्रः (4) सर्पिस् (5) दधिसमुद्रः (6) क्षीरसमुद्रः ಮತ್ತು (7) जलसमुद्रः ಎಂದು ಏಳು ಸಮುದ್ರಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳಿಂದ ಸಪ್ತ ದ್ವೀಪಗಳು ಸುತ್ತ

ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು. ಒಟ್ಟು ಭೂಭಾಗದ ಅರ್ಧಭಾಗವು ಲವಣಸಮುದ್ರದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು. ಅದೇ ಜಂಬೂದ್ವೀಪ. ಉಳಿದ ಆರು ದ್ವೀಪಗಳೂ ಉಳಿದ ಅರ್ಧ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುವು. "जम्बूप्लक्षाह्वयौ द्वीपौ शाल्मलिश्चापरो द्विज। कुशः क्रौञ्चस्तथा शाकः पुष्करश्चैव सप्तमः। एते द्वीपा समुद्रैस्तु सप्त सप्तभिरावृताः। लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलैः समम्। जम्बूद्वीपः समस्तानामेतेषां मध्यसंस्थितः॥ तस्यापि मेरुर्मैत्रेय मध्ये कनकपर्वतः" विष्णुपु०। [ವಿವರಕ್ಕೆ "द्वीप" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ. 3. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (ವಿ०) 4. ಮುದ್ರಾಸಹಿತವಾದ. मुद्रया सह वर्तते।

समुद्रकफ ಸಮುದ್ರಕಫ (पुं०) ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. समुद्रस्य कफ इव। **-फेनः -ಫೇನಃ.**

समुद्रकान्ता ಸಮುದ್ರಕಾಂತಾ (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. समुद्रस्य कान्ता। 2. ಪೃಕ್ಕಾ, ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. **-दयिता -ದಯಿತಾ. -पत्नी -ಪತ್ನೀ.**

समुद्रगा ಸಮುದ್ರಗಾ (स्त्री०) ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ ನದಿ. समुद्रं गच्छति — गम् (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

समुद्रगृह ಸಮುದ್ರಗೃಹ (न०) ಜಲಯಂತ್ರ ಗೃಹ, ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಲು ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗೃಹ. "जलयन्त्रगृहं धीरैः समुद्रगृहमुच्यते" त्रिकाण्ड०।

समुद्रचुलक ಸಮುದ್ರಚುಲಕ (पुं०) ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿ. समुद्रः चुलक इव यस्य। "दीप्ताग्निरौर्वशेयश्च समुद्रचुलकः" त्रिकाण्ड०।

समुद्रनवनीत ಸಮುದ್ರನವನೀತ (न०) 1. ಅಮೃತ. 2. ಚಂದ್ರ. समुद्रस्य क्षीरसमुद्रस्य नवनीतमिव। "समुद्रनवनीतं स्यात् क्लीबं पीयूषचन्द्रयोः" मेदि०।

समुद्रमेखला ಸಮುದ್ರಮೇಖಲಾ (स्त्री०) ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. समुद्रः मेखलेव यस्याः।

समुद्रयात्रा ಸಮುದ್ರಯಾತ್ರಾ (स्त्री०) **-यान -ಯಾನ** (न०) ಸಮುದ್ರದ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ, ಸಮುದ್ರದ ಮೂಲಕ ದೇಶಾಂತರಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದು. समुद्रे यानम्। "समुद्रयानकुशला देशकालार्थदर्शिनः। स्थापयन्ति तु यां वृद्धिं सा तत्राधिगमं प्रति" मनु०। ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಸಮುದ್ರಯಾತ್ರೆಯು ನಿಷಿದ್ಧ. **ಇವು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ :** ಸಮುದ್ರಯಾನ ಕಮಂಡಲು ಧಾರಣ (ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ) ಅಸವರ್ಣ ಕನ್ಯಾ ವಿವಾಹ ದೇವರನಿಂದ ಸುತೋತ್ಪತ್ತಿ. ಮಧುಪರ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಶುವಧೆ. (ಶ್ರಾದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ) ಮಾಂಸಭಕ್ಷಣ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಮಾಚಾದತ್ತ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ವರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡುವ ವಿವಾಹ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವುದು ನರಮೇಧ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಮೇಧ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ. "समुद्रयात्रास्वीकारः कमण्डलुविधारणम्। द्विजानामसवर्णासु कन्यासूपयमस्तथा॥ देवरेण सुतोत्पत्तिः मधुपर्के पशोर्वधः। मांसादनं तथा श्राद्धे वानप्रस्थाश्रमस्तथा॥ दत्तायाश्चैव कन्याया पुनर्दानं वरस्य च। दीर्घकालं ब्रह्मचर्यं नरमेधाश्वमेधकौ॥ इमान् धर्मान् कलियुगे वर्ज्यानाहुर्मनीषिणः" बृहन्नारदीयम्।

समुद्रयायिन् ಸಮುದ್ರಯಾಯಿನ್ (वि०) ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವವನು. समुद्रे याति।

समुद्रवह्नि ಸಮುದ್ರವಹ್ನಿ (पुं०) ಬಡಬಾಗ್ನಿ. समुद्रस्य वह्निः।

समुद्रा ಸಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ. सम्यगुद्गतो रो वह्निर्यस्याः।

समुद्रान्त ಸಮುದ್ರಾಂತ (न०) 1. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. समुद्रस्यान्त उत्पत्तिस्थानत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಸಮುದ್ರದ ದಡ, **-ತೀರ.**

समुद्रान्ता ಸಮುದ್ರಾಂತಾ (स्त्री०) 1. ತೀಟಕಸಂಧಿ. समुद्रस्य अन्तः उत्पत्तिस्थानत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 2. ಹತ್ತಿ ಗಿಡ. 3. ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. "समुद्रान्ता तु कार्पासीपृक्कादुरालभासु च" मेदि०। 4. ಭೂಮಿ.

समुद्राम्बरा ಸಮುದ್ರಾಂಬರಾ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. समुद्रः अम्बरमिव यस्याः।

समुद्रारु ಸಮುದ್ರಾರು (पुं०) 1. ಮೊಸಳೆ. 2. ಸೇತುವಿನ ಬಂಧನ, ಸೇತುವಿನ ನಿರ್ಮಾಣ. 3. ತಿಮಿಂಗಿಲ. समुद्रं ऋच्छति — ऋ (गतौ) "उण्" बाहु०। "समुद्रारुः पुमान् ग्राहे सेतुबन्धे तिमिङ्गिले" मेदि०।

समुद्रिय ಸಮುದ್ರಿಯ (वि०) 1. ಸಮುದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವ. समुद्र "घः" (४-४-११८)। "छः"। **समुद्रीयः ಸಮುದ್ರೀಯಃ.**

समुद्वहत् ಸಮುದ್ವಹತ್ (वि०) 1. ಹೊಂದಿರುವ, ಹೊತ್ತಿರುವ, ವಹಿಸಿರುವ. सम्+उत्+वह् (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ.

समुद्वहन ಸಮುದ್ವಹನ (न०)1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. 2. ಹೊರುವುದು, ವಹಿಸುವುದು.

समुद्वेग ಸಮುದ್ವೇಗ (पुं०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. सम्+उत्+ओ विजी (भयचलनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಳವಳ, ಗಾಬರಿ. 3. ಚಿಂತೆ. 4. ಕಂಪನ, ನಡುಕ.

समुन्दन ಸಮುಂದನ (न०) ತೇವ, ಒದ್ದೆ. सम्+उन्दी (क्लेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुन्न ಸಮುನ್ನ (वि०) ತೇವವಾಗಿರುವ, ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವ. सम्+उन्दी (क्लेदने) "क्तः" (३-४-७२)। "समुन्नमद्भिर्नं समुन्नमद्भिः" माघ० ४-१५।

समुन्नत ಸಮುನ್ನತ (वि०) 1. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ. सम्+उत्+णम (प्रह्वत्वे) "क्तः" (३-४-७२)। "समुन्नतैः काशदुकूलशालिभिः परिक्वणत्सारसपङ्क्ति-मेखलैः" किरा० ८-९। 2. ಹಿರಿದಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಉಬ್ಬಿರುವ. 4. ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳವನು, ಗರ್ವವುಳ್ಳವನು. 5. ವಿನಯಶಾಲಿ, ಭಯಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಗಾಂಭೀರ್ಯಗುಣದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು.

समुन्नति ಸಮುನ್ನತಿ (स्त्री०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. सम्+उत्+णम (प्रह्वत्वे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "विधिहेतुरहेतुरागसां विनिपातोऽपि समः समुन्नतेः" किरा० २-३४। 2. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. "उपपन्नमिदं सर्वमतःपरमपि त्वयि। मनसः शिखराणां च सदृशी ते समुन्नतिः" कुमा० ६-६६। 3. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ, ಹಿರಿಮೆ, ಉತ್ಕರ್ಷ. "स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम्"। 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುವುದು, ಘನತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು, ಜಯಪಡೆಯುವುದು. "गौरवेण ददृशे समुन्नतिर्लघवेन च नतिस्तदद्भुतम्" यादo १७-८१। 5. ದುರಹಂಕಾರ, ದುರಭಿಮಾನ.

समुन्नद्ध ಸಮುನ್ನದ್ಧ (वि०) 1. ತಾನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವವನು. सम्+उत्+णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಗರ್ವಿತ, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳವನು. 3. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ. "समुन्नद्धः समुद्भूते पण्डितम्मन्यदृप्तयोः" विश्व०।

समुन्नमत् ಸಮುನ್ನಮತ್ (वि०) 1. ಮೇಲುಗಡೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲೆ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+णम (प्रह्वत्वे) "शतृ" (३-२-१२४)। "यत्रोज्झिताभिर्मुहुरम्बुवाहैः समुन्नमद्भिर्नं समुन्नमद्भिः" माघ० ४-१५। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಬರುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. "अवाद्यत श्रवणसुखं समुन्नमत्पयोधरध्वनिगुरु तूर्यमाननैः" माघ० १७-३८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-उन्नमन्ती -ಉನ್ನಮನ್ತೀ**. "समुन्नमन्ती कुटिलायतात्मा शशाङ्क-लेखोदयदृश्यकोटिः" यादo २-५६।

समुन्नय ಸಮುನ್ನಯ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ತರುವುದು. सम्+उत्+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)।

समुन्नयत् ಸಮುನ್ನಯತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿತರುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+णीञ् (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "समुन्नयन् भूतिमनार्यसङ्गमाद्वरं विरोधोऽपि समं महात्मभिः" किरा० १-८।

समुन्नयन ಸಮುನ್ನಯನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಮು ತರುವುದು. सम्+उत्+णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಊಹಿಸುವುದು. 3. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು.

समुन्मिषत् ಸಮುನ್ಮಿಷತ್ (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅರಳುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+मिष (स्पर्धायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುತ್ತಿರುವ.

समुन्मिषित ಸಮುನ್ಮಿಷಿತ (न०) 1. ನೋಟ, ವೀಕ್ಷಣ. सम्+उत्+मिष (स्पर्धायाम्) भावे "क्तः"(३-३-११४)। 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. 4. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆದಿರುವ. ಕರ್ತೃ "क्तः" (३-४-७२)।

समुन्मीलत् ಸಮುನ್ಮೀಲತ್ (वि०)1. ಅರಳುತ್ತಿರುವ, ವಿಕಾಸಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+मील (निमेषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುತ್ತಿರುವ.

समुन्मीलन ಸಮುನ್ಮೀಲನ (न०)1. ವಿಕಾಸ, ಅರಳುವಿಕೆ. सम्+उत्+मील (निमेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುವಿಕೆ.

समुन्मीलित ಸಮುನ್ಮೀಲಿತ (ವಿ೦) 1. ಅರಳಿದ. 2. ತೆರೆದಿರುವ (ಕಣ್ಣು). 3. ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ.

समुन्मूलन ಸಮುನ್ಮೂಲನ (ನ೦) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕುವುದು, ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡುವುದು. सम्+उन्मूल (नामधा०)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुन्मूलित ಸಮುನ್ಮೂಲಿತ (ವಿ೦) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उन्मूल (नामधा०)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

समुन्मेष ಸಮುನ್ಮೇಷ (ಪುಂ೦) 1. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುವುದು. 2. ಅರಳುವುದು. ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು. सम्+उत्+मिष (स्पर्धायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು.

समुन्मेषण ಸಮುನ್ಮೇಷಣ (ನ೦) 1. ಅರಳುವುದು. ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು. 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುವುದು. सम्+उत्+मिष (स्पर्धायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು.

समुन्मेषिन् ಸಮುನ್ಮೇಷಿನ್ (ವಿ೦) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. सम्+उत्+मिष (स्पर्धायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಅರಳಿಸುವ. सम्+उत्+मिष+णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–उन्मेषिणी** –ಉನ್ಮೇಷಿಣೀ.

समुपगत ಸಮುಪಗತ (ವಿ೦) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. सम्+उप+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಆಗಮಿಸಿರುವ, ಬಂದಿರುವ. 3. ತಿಳಿದಿರುವ. 4. ಕೈ ಸೇರಿರುವ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. 5. ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ, ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವ.

समुपगम ಸಮುಪಗಮ (ಪುಂ೦) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. सम्+उप+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ತಿಳಿಯುವುದು. 3. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಕೈಸೇರುವುದು. 4. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ.

समुपचित ಸಮುಪಚಿತ (ವಿ೦) 1. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಅಧಿಕವಾದ. सम्+उप+चिञ् (चयने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಶೇಖರಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

समुपचिति ಸಮುಪಚಿತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. सम्+उप+चिञ् (चयने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವೃದ್ಧಿ, ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ.

समुपजोषम् ಸಮುಪಜೋಷಮ್ (ಅವ್ಯ೦) ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. सम्+उप+जुषी (प्रीतिसेवनयोः) "अम्"। "दिष्ट्या समुपजोषं चेत्यानन्दे" अम०।

समुपविशत् ಸಮುಪವಿಶತ್ (ವಿ೦) ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. सम्+उप+विश (प्रवेशने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–उपविशन्ती** –ಉಪವಿಶನ್ತೀ.

समुपविष्ट ಸಮುಪವಿಷ್ಟ (ವಿ೦) ಕುಳಿತಿರುವ. सम्+उप+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)।

समुपवेश ಸಮುಪವೇಶ (ಪುಂ೦) ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. सम्+उप+विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (४-१-१२)। **–उपवेशनम्** –ಉಪವೇಶನಮ್.

समुपवेशित ಸಮುಪವೇಶಿತ (ವಿ೦) ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उप+विश (प्रवेशने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

समुपसंहृत ಸಮುಪಸಂಹೃತ (ವಿ೦) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). सम्+उप+सम्+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿರಾಮ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. "शान्तं महापुरुषसङ्गदितं निशम्य तद्गौरवात् समुपसंहृतसम्प्रहारः" उ० रा० ६-७।

समुपसंहृति ಸಮುಪಸಂಹೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. सम्+उप+सम्+हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರಾಮ ಕೊಡುವುದು.

समुपस्थान ಸಮುಪಸ್ಥಾನ (ನ೦) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. सम्+उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ, ಉಪಾಸನೆ. 3. ಸಮೀಪದ ಸ್ಥಳ, ಹತ್ತಿರದ ಜಾಗ. 4. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ.

समुपस्थित ಸಮುಪಸ್ಥಿತ (ವಿ೦) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. सम्+उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಲಭವಾದ, ಒದಗಿ ಬಂದಿರುವ.

समुपस्थिति ಸಮುಪಸ್ಥಿತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದು. सम्+उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಪೂಜೆ. 4. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ.

समुपहरण ಸಮುಪಹರಣ (ನ೦) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕೊಡುವುದು. सम्+उप+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

समुपहरत् ಸಮುಪಹರತ್ (ವಿ॰) ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ಹೋಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. सम् + उप + हृ (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "मरुदवनिरुहां रजो वधूभ्यः समुपहरन् विचकार कोरकाणि" माघ॰ ७-२६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–उपहरन्ती** –ಉಪಹರನ್ತೀ॰

समुपारूढ ಸಮುಪಾರೂಢ (ವಿ॰) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ. सम्+उप+आ+रुह (बीजजन्मादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಂಭವಿಸಿದ, ಉಂಟಾದ. 3. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ.

समुपालब्ध ಸಮುಪಾಲಬ್ಧ (ವಿ॰) ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उप+आ+डुलभष् (प्राप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

समुपालम्भ ಸಮುಪಾಲಂಭ (ಪುಂ॰) ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೂಷಿಸುವುದು, ನಿಂದಿಸುವುದು. सम् + उप + आ + डुलभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **–उपालम्भनम्** –ಉಪಾಲಂಭನಮ್॰.

समुपासन ಸಮು॰ಪಾಸನ (ನ॰) 1. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನ. सम्+उप+आस (उपवेशने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ.

समुपासित ಸಮುಪಾಸಿತ (ವಿ॰) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + उप + आस (उपवेशने) "क्तः" (३-२-१०२)।

समुपास्य ಸಮುಪಾಸ್ಯ (ವಿ॰) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ. सम् + उप + आस (उपवेशने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य॰) 3. ಪೂಜಿಸಿ, ಆರಾಧಿಸಿ. 4. ಸೇವಿಸಿ, ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಿ.

समुपेत ಸಮುಪೇತ (ವಿ॰) 1. ಬಂದು ಸೇರಿದ, ಬಂದು ತಲುಪಿದ. सम्+उप+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಬಂದಿರುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಬಂದಿರುವ. 3. ಯುಕ್ತವಾದ, ಕೂಡಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ.

समुपोढ ಸಮುಪೋಢ (ವಿ॰) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ. सम्+उप+वह (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಆಗಮಿಸಿರುವ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. "यथेन्दावानन्दं व्रजति समुपोढे कुमुदिनी तथैवास्मिन् दृष्टिर्मम कलहकामः पुनरयम्" उ॰ रा॰ ५-२६। 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತಂದಿರುವ.

समुल्लसत् ಸಮುಲ್ಲಸತ್ (ವಿ॰) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. सम्+उत्+लस (कान्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "सुमेखलाः सिततरदन्तचारवः समुल्लसत्तनुपरिधानसम्पदः" माघ॰ १७-२५। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಹೊರಟಿರುವ. "समुल्लसच्छकलितपाटलोपलैः स्फुलिङ्गवान् स्फुटमिव कोपपावकः" माघ॰ १७-३।

समुल्लास ಸಮುಲ್ಲಾಸ (ಪುಂ॰) 1. ಸಂತೋಷ, ಹರ್ಷ. सम्+उत्+लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಹೊಳಪು, ಕಾಂತಿ.

समुल्लिखत् ಸಮುಲ್ಲಿಖತ್ (ವಿ॰) 1. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. सम् + उत् + लिख (अक्षरविन्यासे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. 3. ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ, ಗೀರುತ್ತಿರುವ. "तुषारसङ्घातशिलाः खुराग्रैः समुल्लिखन्दर्पकलः ककुद्मान्" कुमा॰ १-५६। 4. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ.

समुल्लिखित ಸಮುಲ್ಲಿಖಿತ (ವಿ॰) 1. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+उत्+लिख (अक्षरविन्यासे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೀರಲ್ಪಟ್ಟ.

समूरु ಸಮೂರು (ಪುಂ॰) ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ.

समूढ ಸಮೂಢ (ವಿ॰) 1. ರಾಶಿಯಾಗಿರುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ. सम्+वह (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "नवानघोऽधो बृहतः पयोधरान् समूढकर्पूरपराग-पाण्डुरम्" माघ॰ १-४। 2. ಬಗ್ಗಿರುವ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವ. 3. ಶಾಂತ, ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದಿರುವ. 4. ಮದುವೆಯಾಗಿರುವ. 5. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಆಗತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ. "समूढः पुञ्जिते भृग्ने सद्योजाते ऽनुपप्लुते" मेदि॰।

समूह ಸಮೂಹ (ಪುಂ॰) 1. ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. सम् + ऊह (वितर्के) "घञ्" (३-३-१९)। "भृङ्गश्रेणीश्यामभासां समूहैः नाराचानां विदलनीरन्ध्रदेहः" माघ॰ १८-४१। 2. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ತಂಡ, –ಹಿಂಡು॰. "ग्रामजातिसमूहेषु समयव्यभिचारिणाम्" मनु॰ ८-२२१।

समूहत् ಸಮೂಹತ್ (ವಿ॰) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒಂದು ಕಡೆ ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + ऊह (वितर्के) "शतृ" (३-२-१२४)। "दिशः समूहन्निव

विक्षिपन्निव प्रभां रवेराकुलयन्निवानिलम्" किरा० १४-५०।

समूहन *समूहन* (न०) 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು, ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಸಂಕಲನ. समूह्यतेऽनेन—सम्+ऊह (वितर्के) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ತರುವುದು.

समूहनी *समूहनी* (स्त्री०) ಪೊರಕೆ, ಸಂಮಾರ್ಜನಿ.

समूह्य *समूह्य* (पुं०) ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿ. समूह्यते—सम्+ऊह (वितर्के) "ण्यत्" (३-१-१३१)।

समृद्ध *समृद्ध* (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. सम्+ऋध् (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ, ಉಚ್ಚ್ರಾಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. 3. ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿರುವ. 4. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ, ಪುಷ್ಕಲವಾದ, ಯಥೇಷ್ಟವಾದ.

समृद्धि *समृद्धि* (स्त्री०) 1. ಸಂಪತ್ತು, ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. सम्+ऋध् (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मधुरया मधुबोधितमाधवीमधुसमृद्धिसमेधितमेधया" माघ० ६-२०। 2. ಅರ್ಥಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. "मैत्री चाप्रणयात् समृद्धिरनयात् त्यागात् प्रमादाद्धनम्" भर्तृ० १-३३। 3. ಪುಷ್ಕಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ.

समेत *समेत* (वि०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರಿದ. सम्+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಕೂಡಿರುವ, ಸಹಿತವಾದ. "पृथुना भुजयुग्मेन भोगीन्द्रपरिक्रमणा। मन्दरद्वितयेनेव समेतो रुक्मपर्वतः" याद० १६-५७। 3. ಮಿಳಿತ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ. "तं शङ्खपद्मप्रमुखा महान्तः सिषेविरे शेवधयः समेताः" याद० १३-७४। 4. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಲಬ್ಧವಾದ. "नयो महीयानिव शक्तिभिः समं समेतसिद्धिः प्रचिकाय सम्पदम्" याद० १४-७४।

समेधित *समेधित* (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+एध (वृद्धौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मधुरया मधुबोधितमाधवीमधुसमृद्धिसमेधितमेधया" माघ० ६-२०। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ, ಹೆಚ್ಚಿದ. सम्+एध (वृद्धौ) कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)।

समोदक *समोदक* (न०) 1. ಅರ್ಘ್ಯ ನೀರು ಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು. सममुदकं यस्य। (वि०) 2. ಮೋದಕ ಸಹಿತವಾದ.

सम्पतत् *सम्पतत्* (वि०) 1. ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. सम्+पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "एकदा हलधरस्य विहारे सम्पतन्नमित चापलचेष्टः। द्वारकोपवनपादपभेदी विश्वतः किलकिलां विततान" याद० २१-४९। 2. ಆಗಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬರುತ್ತಿರುವ. "महद्भिरपि तत्सैन्यं सम्पतद्भिः सुहृद्बलैः। न वृद्धिरभवद्दृश्या वर्षतोयैरिवाम्बुधौ" याद० २२-६७। 3. ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ. 4. ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಒದಗುತ್ತಿರುವ. ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುವ. 5. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. 6. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುತ್ತಿರುವ.

सम्पतन *सम्पतन* (न०) 1. ಆಗಮಿಸುವುದು, ಬಂದು ಸೇರುವುದು. सम्+पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂಚರಿಸುವುದು. 3. ಆಕ್ರಮಿಸುವುದು. 4. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದು. 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು, ನೆಗೆಯುವುದು. 6. ಸಂಭವಿಸುವುದು.

सम्पत्ति *सम्पत्ति* (स्त्री०) 1. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. सम्+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ತುಂಬಿರುವಿಕೆ, ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಐಶ್ವರ್ಯದ ಹೆಚ್ಚಳ. "सम्पत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता"। 3. ಫಲಿಸುವುದು, ಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು, ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೂಡುವುದು. 4. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ.

सम्पद् *सम्पद्* (स्त्री०) 1. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. सम्+पद (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। "आपन्नार्तिप्रशमनफलाः सम्पदो ह्युत्तमानाम्" मेघ० १-४३। 2. ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತುಂಬಿತುಳುಕುವಿಕೆ. "सममापन्नसत्त्वास्ता रेजुरापाण्डुरत्विषः। अन्तर्गंतफलारम्भाः सस्यानामिव सम्पदः" रघु० १०-५९। 3. ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷ, ಗುಣಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. "गुणसम्पदा समधिगम्य परं महिमानमत्र महिते जगताम्" किरा० ५-२४। 4. ಅತಿರೇಕ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. "अभितापसम्पदमथोष्णरुचिर्निजतेजसामसहमान इव" माघ० ९-१। 5. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. "त्वष्टुः सदाभ्यासगृहीतशिल्पविज्ञानसम्पत्त्रसरस्य सीमा" माघ० ३-३५। 6. ಸಾಫಲ್ಯ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ. "निमित्तनैमित्तिकयोरयं क्रमः तव प्रसादस्य पुरस्तु सम्पदः" शाकु० ७-३०। 7. ಸಮೃದ್ಧಿ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. "ते भृत्या नृपतेः कलत्रमितरे सम्पत्सु चापत्सु च"

मुद्रा० १-१५। 8. अदृष्ट. "परिमलविषयस्तदुन्नतानामनुगमने खलु सम्पदोऽग्रतःस्थाः" माघ० ७-२७। 9. मुक्ताहार. 10. कान्ति, शोभे. "प्रतापज्वलनज्वालासम्पदं प्रतिपेदिरे" यादo २२-१३३।

सम्पन्न संपन्न (वि०) 1. संपत्तिनिंद कूडिदवनु. समृद्धवाद ऐश्वर्यवुळ्ळवनु. सम्+पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. पुष्कळवाद, हेरळवाद. "आवर्तिनः शुभफलप्रदशक्तियुक्ताः सम्पन्नदेवमणयो भृतरन्ध्रभागाः" माघ० ५-४। 3. साधिसल्पट्ट, फलप्रदवागुवंते माडल्पट्ट. 4. संपूर्ण परिश्रमवुळ्ळ, निष्णातनाद. 5. आगिरुव, परिणामु हॊंदिरुव. "ईदृशः सम्पन्नः कुमारः"।

सम्पराय संपराय (पुं०)1. युद्ध, कदन, कालग. सम्+परा+इ (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। 2. उत्तरकाल, मुंदिन काल, भविष्यत्तु. 3. विपत्तु, तॊंदरे.

सम्परायक संपरायक (न०) युद्ध, कदन. सम्+परा+इ (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "समीकं सम्परायकम्" अम०।

सम्पर्क संपर्क (पुं०)1. स्पर्श, संबंध. सम्+पृची (सम्पर्के) "घञ्" (३-३-१८)। "प्राप्यतां विद्युतां सम्पत्सम्पर्कादर्करोचिषाम्। शस्त्रैर्द्विषच्छिरश्छेदप्रोच्छलच्छोणितोक्षितैः" माघ० २-६६। 2. संबंध. सहवास. "न मूर्खजनसम्पर्कः सुरेन्द्रभवनेष्वपि" भर्तृ०। 3. स्त्रीसंबंध, स्त्रीसमागमु. "सम्पर्कः सुरते पृक्तौ" हेम०।

सम्पर्किन् संपर्किन् (वि०) संबंधवुळ्ळ, सहवासवुळ्ळ. सम्+पृची (सम्पर्के) "घिनुण्" (३-२-१४२)।

सम्पाक संपाक (पुं०) 1. कॆक्कु गिड. सम्यक् पाको यस्य। "सम्पाकश्रेयसीसप्तपर्ण्यपामार्गपोलुभिः" सुश्रुत० उत्तरतं०। 2. चॆन्नागि पक्ववागुवुदु, पूर्णवागि बॆळियुवुदु. (वि०) 3. तॆळुवाद, सण्णदाद. 4. युक्तियिंद निरूपिसुववनु, तर्कबद्धवागि प्रतिपादिसुववनु. 5. नीच, अयोग्य, अविनीत. "सम्पाकस्तर्कके धृष्टे त्रिषु ना चतुरङ्गुले" मेदि०।

सम्पात संपात (पुं०) 1. बीळुवुदु, पतन. सम्+पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. राशिराशियागि बीळुवुदु. "प्रवृत्ते शस्त्रसम्पाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः। हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते" गीता १-२०। 3. पक्षिगळ हाराटद ऒंदु भेद. "सम्पातं च विपातश्च महापातं निपातनम्। वक्रं तिर्यक् तथा चोर्ध्वमष्टमं लघुसंज्ञकम्" पञ्चतं० २-६०। 4. नडॆयुवुदु, चॆलिसुवुदु. 5. मेले हायुवुदु, ऎदुरिगॆ बंदु डिक्किहॊडॆयुवुदु. 6. ऒट्टिगॆ कलॆयुवुदु, परस्पर ऒट्टिगॆ सेरुवुदु.

सम्पाति संपाति (पुं०) गरुडन मगं, गरुत्मंत (वैनतेय)न पुत्र, जटायुविन अण्ण. "सम्पातिर्नाम नाम्ना तु चिरजीवी विहङ्गमः। भ्राता जटायुषः श्रीमान् विख्यातबलपौरुषः" रामा०।

सम्पादक संपादक (वि०) 1. साधिसुवनु, संपादिसि कॊडुवनु. सम्+पद (गतौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "रराज सम्पादकमिष्टसिद्धेः सर्वासु दिक्ष्वप्रतिषिद्धमार्गम्" माघ० ३-२२। 2. हॊंदुव, पडॆयुव.

सम्पादन संपादन (न०) 1. साधिसुवुदु, संपादने माडुवुदु, (कार्यवन्नु) आगमाडुवुदु, (कार्यवन्नु) नडसिकॊडुवुदु. सम्+पद (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "सम्भाव्य सिद्धयुदयमात्मचिकीर्षितस्य सम्पादनाय सुतरां जगृहुः प्रयत्नम्" कथास०। 2. पडॆयुवुदु, हॊंदुवुदु.

सम्पादनीय संपादनीय (वि०) 1. संपादिसबेकाद, नॆरवेरिसबेकाद. सम्+पद (गतौ)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. पडॆयबेकाद. 3. पडॆयबहुदाद. 4. नॆरवेरिसबहुदाद. 5. नॆरवेरिसलु साध्यवाद. 6. पडॆयलु साध्यवाद. "तव्यः"। **सम्पादयितव्यः संपादयितव्यः**।

सम्पादयत् संपादयत् (वि०) 1. कार्यवन्नु साधिसुत्तिरुव, फलप्रदवागुवंते कार्यवन्नु नडसुत्तिरुव. सम्+पद (गतौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "असम्पादयतः कश्चिदर्थं जातिक्रियागुणैः। यदृच्छाशब्दवत्पुंसः संज्ञायै जन्म केवलम्" माघ० २-४७। 2. पडॆयुत्तिरुव, हॊंदुत्तिरुव.

सम्पादित संपादित (वि०) 1. साधिसल्पट्ट, नडसल्पट्ट, नॆरवेरिसल्पट्ट. सम्+पद (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. पडॆयल्पट्ट, हॊंदल्पट्ट. "सम्पादितफलस्तेन सपक्षः परभेदनः। कार्मुकेणेव गुणिना बाणः सन्धानमेष्यति" माघ० २-९७।

सम्पीड ಸಂಪೀಡ (पुं०) 1. ಪೀಡಿಸುವುದು, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವುದು. 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕುವುದು. सम् + पीड (अवगाहने) "घञ्" (३-३-१८)। "निःसङ्गं प्रधिभिरुपाददे विवृत्तिः सम्पीड-क्षुभितजलेषु तोयदेषु" किरा० ७-१२। 3. ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದುವುದು, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಆಡಕವಾಗುವುದು.

सम्पीडन ಸಂಪೀಡನ (न०) 1. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು, ನೋಯಿಸುವುದು. सम् + पीड (अवगाहने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕುವುದು. 3. ಒತ್ತುವುದು, ಅದುಮುವುದು.

सम्पीडित ಸಂಪೀಡಿತ (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+पीड (अवगाहने) "क्तः" (३-२-१०२)। "कण्ठे जीर्णलताप्रतानवलयेनात्यर्थसम्पीडितः" शाकु० ७-११। 2. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಅದುಮಲ್ಪಟ್ಟ, ಒತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. "देवेन सम्पीडितयो-स्त्रिधाम्ना दैत्येन्द्रपौरान्त्रपरम्परेव" याद० १८-८९।

सम्पुट ಸಂಪುಟ (पुं०) 1. ಭರಣಿ, ಮುಚ್ಚಳವಿರುವ ಸಣ್ಣ (ಕೈ) ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. सम्+पुट (संश्लेषणे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಒಳಗಿನ ಟೊಳ್ಳು ಭಾಗ. "पायं पायं तवारीणां शोणितं करसम्पुटैः" काव्या० २-२८८। 3. ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ ಹೂವು.

सम्पुटक ಸಂಪುಟಕ (पुं०) ಸಂಪುಟ, ಭರಣಿ.

सम्पुटिका ಸಂಪುಟಿಕಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಕೈ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಮುಚ್ಚಳವುಳ್ಳ ಭರಣಿ. "यस्य सम्पुटिका नास्ति कुतस्तस्य सुभाषितम्" पञ्चतं० २-१७५।

सम्पूजन ಸಂಪೂಜನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವುದು. 2. ಸರಿಯಾಗಿ ಗೌರವಿಸುವುದು. सम् + पूज (पूजने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सम्पूजित ಸಂಪೂಜಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸರಿಯಾಗಿ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + पूज (पूजने) "क्तः" (३-२-१०२)।

सम्पूज्य ಸಂಪೂಜ್ಯ (वि०) 1. ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು. सम्+पूज (पूजने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ಸರಿಯಾಗಿ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 4. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು.

सम्पूरक ಸಂಪೂರಕ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬುವವನು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂರೈಸುವವನು. सम्+पूरी (आप्यायने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

सम्पूरण ಸಂಪೂರಣ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬುವುದು. 2. ಪೂರೈಸುವುದು. सम्+पूरी (आप्यायने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सम्पूरित ಸಂಪೂರಿತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+पूरी (आप्यायने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। इडभावो वा (७-२-२७) निपा०। **–पूर्णः** –**पूरितः**.

सम्पूर्ण ಸಂಪೂರ್ಣ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+पूरी (आप्यायने) + णिच् इडभावो वा निपा० (७-२-२७)। पक्षे **–पूरितः** –**पूरितः**. "पूर्णस्तु पूरिते" अम०। 2. ಸಮಸ್ತ, ಎಲ್ಲಾ, ಸಕಲ, ಸಮಗ್ರ. 3. ನಿಬಿಡವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ, ಸಾಂದ್ರವಾದ.

सम्पृक्त ಸಂಪೃಕ್ತ (वि०) 1. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सम्+पृची (सम्पर्के) "क्तः" (३-४-७२)। "वागर्थाविव सम्पृक्तौ वागर्थ-प्रतिपत्तये। जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ" रघु० १-१। 2. ಮಿಶ್ರಿತ, ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+पृची (सम्पर्चने) "क्तः" (३-२-१०२)।

सम्प्रज्ञात ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ (वि०) ಸವಿಕಲ್ಪಕ ಸಮಾಧಿ. सम्यक् प्रकर्षेण ज्ञातो भेदो यत्र। ಸಮಾಧಿಯು ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಮತ್ತು ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯ ಜ್ಞಾತೃಗಳ ಭೇದ ತೋರಿದರೂ ಧ್ಯೇಯ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತವು ಏಕಾಗ್ರವಾಗಿರುವುದು ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ (ಸವಿಕಲ್ಪಕ) ಸಮಾಧಿ. ಇದು ಏಕಾಗ್ರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ. ["असम्प्रज्ञात" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सम्प्रति ಸಂಪ್ರತಿ (अव्य०) ಈಗ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. सम् च प्रति च अनयोः समाहारः। "सम्प्रत्यसाम्प्रतं वक्तुमुक्ते मुसलपाणिना" माघ० २-७०।

सम्प्रणीत ಸಂಪ್ರಣೀತ (वि०) ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+प्र+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "उद्धृत्य मेघैस्तत एव तोयमर्थं मुनीन्द्रैरिव सम्प्रणीताः" माघ० ३-७५।

सम्प्रतिपत्ति ಸಂಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ತಪ್ಪೊಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಮೌನದಿಂದಿರುವುದು. सम्+प्रति+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मौर्ये भूषणविक्रयं नरपतौ को नाम सम्भावयेत् तस्मात्सम्प्रतिपत्तिरेव हि वरं न ग्राम्यमत्रोत्तरम्" मुद्रा० ५-१८। 2. ಒಪ್ಪಂದ.

ಕರಾರು. 3. ಸೌಮನಸ್ಯ, ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "न तस्थौ भर्तृतः प्राप्तमान-सम्प्रतिपत्तिषु" ಮಾಘ೦ ೧೯-೩೮। 4. ಸಹಕಾರ. 5. ಆಚರಣೆ, ಅನುಷ್ಠಾನ. 6. ಸೇರುವುದು, ಮುಟ್ಟುವುದು, ತಲುಪುವುದು. 7. ಸಂಪಾದಿಸುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು.

सम्प्रतिरोधक संप्रतिरोधक (वि०) ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವ. सम्+प्रति+रुधिर् (आवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

सम्प्रतीक्षा संप्रतीक्षा (स्त्री०) ನಿರೀಕ್ಷಣೆ.

सम्प्रतीत संप्रतीत (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದವನು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದವನು, ಕೀರ್ತಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು. सम् + प्रति + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಬಂದವನು. 3. ಗೌರವಾನ್ವಿತ.

सम्प्रतीति संप्रतीति (स्त्री०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಖ್ಯಾತಿ. सम् + प्रति + इण् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "वीर्यविदानेष कृतावमर्षस्तन्वन्नभूतामिव सम्प्रतीतिम्" किरा० ३-४३। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. –ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು.

सम्प्रत्यय संप्रत्यय (पुं०) ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆ. सम् + प्रति + इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)।

सम्प्रदातृ संप्रदातृ (वि०) ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು, ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವನು. सम् + प्र + डुदाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)।

सम्प्रदान संप्रदान (न०) 1. ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡುವುದು, ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು. सम्+प्र+डुदाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ, ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ದಾನಮಾಡಲು ದಾನ ಕರ್ಮದಿಂದ ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದು. ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುವುದು. "कर्मणा यमभिप्रैति स सम्प्र-दानम्" (१-४-३२)। दानस्य कर्मणा यमभिप्रेति भोक्तृत्वेनाध्यवस्यति स सम्प्रदानसंज्ञः स्यात्। "विप्राय गां ददाति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೋವಿನ ದಾನಕರ್ಮದಿಂದ ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಪ್ರ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿರುವುದು "चतुर्थी सम्प्रदाने" (२-३-१३)। ಹೀಗೆಯೇ ರುಚ್ಯರ್ಥಕ ಧಾತುಯೋಗವಿರುವಲ್ಲಿ "हरये रोचते भक्तिः"। ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆ (ಆತ್ಮಸ್ತುತಿ) ಆಪನಯನ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಉಪಾಲಂಭ ಇವುಗಳಿಂದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲು ಇಷ್ಟವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದುವುದು. गोपी स्मरात् कृष्णाय श्लाघते ಗೋಪಿಯು ಆತ್ಮಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ವಿರಹವೇದನೆಯನ್ನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. –ह्नुते ಸಪತ್ನಿಯು ಆಪನಯನದಿಂದ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. –तिष्ठते ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು –शपते ಉಪಾಲಂಭದಿಂದ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹೀಗೆ ಬೋಧನೆಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದುವುದು. स्पृह ಧಾತುವಿನ ಯೋಗವಿರುವಲ್ಲಿ ಆಸೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತುವಿಗೆ क्रुध द्रुह ईर्ष्य असूय् (क्र्यादि) ಈ ಅರ್ಥಗಳ ಧಾತುಗಳ ಯೋಗವಿರುವಲ್ಲಿ ಕೋಪಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುವುದು. हरये क्रुध्यति द्रुह्यति ईर्ष्यति असूयति वा ಇತ್ಯಾದಿ.

सम्प्रदाय संप्रदाय (पुं०) 1. ಹಿರಿಯರಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಆಚಾರ, ಪೂರ್ವಾಚಾರ, ಸದುಪದೇಶ ಪರಂಪರೆ. सम्+प्र+डुदाञ् (दाने) "घञ्" (३-३-१८)। युक् (७-३-३३)। "सम्प्रदायविगमादुपेयुषीरेष नाश-मविनाशिविग्रहः। स्मर्तुमप्रतिहतस्मृतिः श्रुतीर्दत्त इत्यभवदत्रिगोत्रजः" माघ० १४-७९। 2. ಗುರು ಪರಂಪರಾಗತ ಸದುಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದವರ ಸಮೂಹ. "सम्प्रदायानुरोधेन पौर्वापर्यानुसारतः। श्रीभागवत-भावार्थदीपिकेयं प्रतन्यते"॥

सम्प्रधारणा संप्रधारणा (स्त्री०) ಇದು ಉಚಿತ ಇದು ಅನುಚಿತ ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯ, ಇದೇ ಸರಿಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು, ಸಮರ್ಥನೆ. सम्+प्र+धृञ् (धारणे) +णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "सम्प्रधारणा तु समर्थनम्" अम०।

सम्प्रधारित संप्रधारित (वि०) ಇದೇ ಸರಿಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇದು ಉಚಿತ ಇದು ಅನುಚಿತವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + प्र + धृञ् (धारणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

सम्प्रधार्य संप्रधार्य (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುವ. (अव्य०) 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ. "स सम्प्रधार्यैवमहार्यसारः सारं विनेष्यन् सगणस्य शत्रोः" किरा० १६-२५।

सम्प्रपद सं०प्र०पद (न०) संचार. पर्य्यटन. "स्वप्यात् भूमौ शुचौ रात्रौ दिवा सम्प्रपदैर्नयेत्" याज्ञ० ३-५१।

सम्प्रयुक्त सं०प्र०युक्त (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+प्र+युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಲೈಂಗಿಕ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಲೈಂಗಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಾಗಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ. 3. ದುರಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ವಶನಾಗಿರುವ, ದುರ್ವ್ಯಸನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ.

सम्प्रयुज् सं०प्र०युज् (वि०) ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. सम्+प्र+युजिर् (योगे) "क्विप्" (३-२-७६)। "लतावधूसम्प्रयुजोऽधिवेलं बहूकृतान् स्वानिव पश्यति स्म" माघ० ३-७१।

सम्प्रयोग सं०प्र०योग (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದು. सम्+प्र+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "कान्तां विचिन्त्य सुलभेतरसम्प्रयोगाम्" माल० ५-३। 2. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಪರ್ಕ. "उष्णत्वमग्न्यातपसम्प्रयोगात् शत्यं हि यत्सा प्रकृतिर्जलस्य" रघु० ५-५४। 3. ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ತಂಭನ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯ, ವಶೀಕರಣ ಕಾರ್ಯ. "सम्प्रयोगो रतेऽपि स्यादन्विते कार्मणेऽपि च" मेदि०। 4. ಸುರತಕಾರ್ಯ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗ.

सम्प्रयोगिन् सं०प्र०योगिन् (पुं०) 1. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಮಂತ್ರವಾದಿ. 2. ಮನ್ಮಥ. (वि०) 3. ಕಾಮಾಸಕ್ತ. ವ್ಯಭಿಚಾರಿ, ಸ್ತ್ರೀಲಾಲಸ. सम्प्रयोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 4. ಸೇರಿಸುವವನು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವವನು. "सम्प्रयोगी कलाकेली कामुके सम्प्रयोजके" मेदि०।

सम्प्रयोजक सं०प्र०योजक (वि०) 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವವನು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವವನು. सम्+प्र+युजिर् (योगे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. 3. ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವವನು. 4. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವವನು.

सम्प्रवदन सं०प्र०वदन (न०) ಸಂಲಾಪ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम्+प्र+वद (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सम्प्रवर्तक सं०प्र०वर्तक (वि०) 1. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು. सम्+प्र+वृत्तु (वर्तने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸದೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡಸುವವನು. 3. ದುರ್ಯೋಧನೆಯಿಂದ ಚಿತಾವಣೆ ಮಾಡುವವನು. 4. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವವನು.

सम्प्रवर्तन सं०प्र०वर्तन (न०) 1. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುವುದು. सम्+प्र+वृत्तु (वर्तने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭ. 3. ಕಾರ್ಯದ ಮುನ್ನಡೆ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. 4. ದುರ್ಯೋಧನೆಯಿಂದ ಚಿತಾವಣೆ ಮಾಡುವುದು.

सम्प्रवर्तयत् सं०प्र०वर्तयत् (वि०) 1. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सम्+प्र+वृत्तु (वर्तने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕಾರ್ಯವು ಮುನ್ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

सम्प्रवर्तयितृ सं०प्र०वर्तयितृ (वि०) "सम्प्रवर्तक" ಪದದ ಅರ್ಥ.

सम्प्रवर्धन सं०प्र०वर्धन (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು. सम्+प्र+वृधु (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ಹೆಚ್ಚುವುದು. (वि०) 3. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. सम्+प्र+वृधु कर्तं० "ल्युः" (३-१-१३४)।

सम्प्रवर्धयत् सं०प्र०वर्धयत् (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. सम्+प्र+वृधु (वृद्धौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "शानच्"। **-प्रवर्धयमानः -प्रवर्धयमानः.**

सम्प्रवृत्त सं०प्र०वृत्त (वि०) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುವ. सम्+प्र+वृतु (वर्तने) "क्तः' (३-४-७२)। 2. ಪ್ರಾರಂಭವಾದ. 3. ಉಂಟಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ. "उत्तालताली वनसम्प्रवृत्तसमीरसोमन्तितकेतकीकाः" माघ० ३-७।

सम्प्रवृद्ध सं०प्र०वृद्ध (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. सम्+प्र+वृधु (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ.

सम्प्रवृद्धि सं०प्र०वृद्धि (स्त्री०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. सम्+प्र+वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

सम्प्रसरण ಸಂಪ್ರಸರಣ (ನ॰) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹರಡುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. सम् + प्र + सृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೈನ್ಯದ ಓಡಾಟ, ಸೇನೆಯು ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಸುತ್ತಾಡುವುದು. 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವುದು, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು.

सम्प्रसर्पण ಸಂಪ್ರಸರ್ಪಣ (ನ॰) 1. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. सम्+प्र+सृप्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡುವುದು.

सम्प्रसाद ಸಂಪ್ರಸಾದ (पुं॰) 1. ಸ್ವಪ್ನಸ್ಥಾನ. सम्प्रसीदत्यस्मिन् (जीवः) इति सम्प्रसादः स्वप्नस्थानम्। 2. ಜೀವಾತ್ಮ. सम्प्रसादशब्दः स्वप्नस्थानवचनः सन् तत्सम्बन्धात् जीवं लक्षयति।

सम्प्रसाधन ಸಂಪ್ರಸಾಧನ (न॰) 1. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. सम्+प्र+साध (संसिद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि॰) 2. ಅಲಂಕರಿಸುವವನು. कर्तृ॰ "ल्युः" (३-१-१३४)।

सम्प्रसाधयत् ಸಂಪ್ರಸಾಧಯತ್ (वि॰) ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶೃಂಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. सम्+प्र+साध (संसिद्धौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

सम्प्रसारण ಸಂಪ್ರಸಾರಣ (न॰) 1. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. यण् (य व र ल) ವರ್ಣಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ इक् (इ उ ऋ ऌ) ವರ್ಣಗಳು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುವು. "इग्यणः सम्प्रसारणम्" (१-१-४५)। य ಕಾರಕ್ಕೆ इ ಕಾರ व ಕಾರಕ್ಕೆ उ ಕಾರ रेफಕ್ಕೆ ऋ ಕಾರ ಮತ್ತು ल ಕಾರಕ್ಕೆ ऌ ಕಾರಗಳು ಸಂಪ್ರಸಾರಣಗಳು. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು.

सम्प्रहार ಸಂಪ್ರಹಾರ (पुं॰) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ, ಕಾಳಗ. सम्+प्र+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "शान्तं महापुरुषसङ्गदितं निशम्य तद्गौरवात्समुपसंहृतसम्प्रहारः" उ॰ रा॰ ६-७। 2. ಗಮನ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು, ಮುಂದೆ ಚಲಿಸುವುದು. "सम्प्रहारो गतौ युद्धे" मेदि॰। 3. ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಟ, ಬಡಿದಾಟ.

सम्प्राप्त ಸಂಪ್ರಾಪ್ತ (वि॰) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + प्र + आप्लृ (व्याप्तौ) कर्म॰ "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲುಪಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸೇರಿದ, ತಲುಪಿದ. कर्तृ॰ "क्तः"। 4. ಹೊಂದಿದ, ಪಡೆದ, ಸಂಪಾದಿಸಿದ. 5. ಬಂದಿರುವ, ಆಗಮಿಸಿರುವ. 6. ಬಂದ, ಒದಗಿದ. 7. ಸಂಭವಿಸಿದ. "सम्प्राप्ते सन्निहिते काले न हि न हि रक्षति डुकृञ् करणे"।

सम्प्राप्ति ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ (स्त्री॰) 1. ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು, ಸಂಪಾದಿಸುವುದು. सम् + प्र + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸೇರುವುದು, ತಲುಪುವುದು. "यादोनिधाने यदुराजधान्याः सम्प्राप्तये सेतुरिहोपक्लृप्तः" याद॰ २८-११०। 3. ಬರುವುದು, ಆಗಮಿಸುವುದು. 4. ಸಂಭವಿಸುವುದು.

सम्प्रीणन ಸಂಪ್ರೀಣನ (न॰) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು. सम् + प्रीञ् (तर्पणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि॰) 2. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. सम् + प्रीञ् + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "उपाचरन् व्योमचरा यथार्हं सम्प्रीणनैरुत्सवसंविधानैः" याद॰ १३-७३।

सम्प्रीणयत् ಸಂಪ್ರೀಣಯತ್ (वि॰) ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. सम् + प्रीञ् (तर्पणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "तमांसि भित्त्वा विशदैर्मयूखैः सम्प्रीणयन्तं विदुषश्चकोरान्" हयग्री॰। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ति॰.**

सम्प्रीणित ಸಂಪ್ರೀಣಿತ (वि॰) ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+प्रीञ् (तर्पणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "कुरुवृद्धमुपेक्ष्य जाह्नवेयं जयसम्प्रीणितजामदग्न्यरामम्" याद॰ १५-४९।

सम्प्रीयमाण ಸಂಪ್ರೀಯಮಾಣ (वि॰) ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ, ಆನಂದಪಡುತ್ತಿರುವ. सम् + प्रीङ् (प्रीतौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "सम्प्रीयमाणोऽनुबभूव तीव्रं पराक्रमं तस्य पतिर्गणानाम्" किरा॰ १७-१३।

सम्प्रीत ಸಂಪ್ರೀತ (वि॰) 1. ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿರುವ, ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿರುವ. सम्+प्रीञ् (तर्पणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಟ್ಟಿರುವ.

सम्प्रेक्षण ಸಂಪ್ರೇಕ್ಷಣ (न॰) 1. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ನೋಡುವುದು, ಗಮನಿಸುವುದು. सम् + प्र + ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡುವುದು. "सम्प्रेक्षणं मम न युक्तमितीव मत्वा" याद॰ १९-७४।

सम्प्रेक्षा ಸಂಪ್ರೇಕ್ಷಾ (स्त्री॰) "सम्प्रेक्षण" ಪದದ ಅರ್ಥ. सम्+प्र+ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)।

सम्प्रेष ಸಂಪ್ರೇಷ (पुं॰) ಕಳುಹಿಸುವುದು. सम्+प्र+ईष (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "ल्युट्" (३-३-११५)। **-प्रेषणम् -प्रेषणम्.**

सम्प्रेष्य ಸಂಪ್ರೇಷ್ಯ (पुं०) ದೂತ, ಸೇವಕ. सम्+प्र+ईष (उञ्छे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

सम्प्रैष ಸಂಪ್ರೈಷ (पुं०) ಆದೇಶಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು, ಆಪ್ತಣೆಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು. सम्+प्र+इष (इच्छा-याम्) "घञ्" (३-३-१८)।

सम्प्रेष्य ಸಂಪ್ರೈಷ್ಯ (पुं०) ದೂತ, ಸೇವಕ, ಆಳು. सम्+प्र + इष (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

सम्प्रोक्षण ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣ (न०) 1. ಸಿಂಪಿಸುವುದು, ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. सम् + प्र + उक्ष (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು, ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಪೂರ್ವಕ ಮಂತ್ರಪೂತ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು.

सम्प्लव ಸಂಪ್ಲವ (पुं०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವುದು, ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಕೊಚ್ಚಿಹೋಗುವುದು. सम्+प्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲುವುದು.

सम्प्लुत ಸಂಪ್ಲುತ (वि०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ. सम् + प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲುವ.

सम्फाल ಸಂಫಾಲ (पु०) ಗಂಡು ಕುರಿ, ಟಗರು.

सम्फुल्ल ಸಂಫುಲ್ಲ (वि०) ವಿಕಸಿತವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿರುವ. सम् + फुल्ल (विकसने) "अच्" (वा० ८-२-५५)। "अन्यूनं गुणममृतस्य धारयन्ती सम्फुल्ल-स्फुरितसरोरुहावतंसा" माघ० ८-५२।

सम्फेट ಸಂಫೇಟ (पुं०) ಆರಭಟೀವೃತ್ತಿಯ ಒಂದು ಭೇದ, ಕುಪಿತರಾದ ಇಬ್ಬರು ವೀರರ ಹೋರಾಟದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಘಟನೆ. "सम्फेटस्तु समाघातः क्रुद्धसत्व-रयोर्द्वयोः" सा० द० ६-१३५।

सम्बद्ध ಸಂಬದ್ಧ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ, सम्+बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. सम्यक् बद्धः।

सम्बन्ध ಸಂಬಂಧ (पुं०) 1. ಸಖ್ಯ, ಮೈತ್ರಿ, ಸ್ನೇಹ. सम्+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "सम्बन्ध-माभाषणपूर्वमाहुः वृत्तः स नौ सङ्गतयोर्वनान्ते" रघु० २-५८। 2. ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧ, ಬಾಂಧವ್ಯ, ನೆಂಟತನ. "विक्रियायै न कल्पन्ते सम्बन्धाः सदनुष्ठिताः" क्रुमा० ६-२९। 3. ಸೇರಿಕೆ, ಸೇರುವೆ, ಕೂಡಿಸುವುದು. 4. ಸಂಸರ್ಗ. 5. ಸಮೃದ್ಧಿ. 6. ನ್ಯಾಯ. 7. ಸಂಪರ್ಕ. ಇದು विद्याजः योनिजः प्रीतिजः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

सम्बन्धिन् ಸಂಬಂಧಿನ್ (पुं०) 1. ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ, ಸುಹೃತ್ತು. सम्बन्धोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "तद्भूतनाथानुग नार्हसि त्वं सम्बन्धिनो मे प्रणयं विहन्तुम्" रघु० २-५८। 2. ತಾಯಿಯ ಕಡೆಯ ಬಂಧು. [ಮಾತುಲ (ಸೋದರಮಾವ) ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡಮ್ಮ ಆವರ ಮಕ್ಕಳು ಇತ್ಯಾದಿ.] 3. ಪತಿ ಮತ್ತು ಪತ್ನಿಯ ಕಡೆಯ ಬಂಧು. (ಆತ್ತೆ ಮಾವ ಭಾವಮೈದುನ ನಾದಿನಿ ಮುಂತಾದವರು). - "विप्रोष्य तूपसङ्ग्राह्या ज्ञातिसम्बन्धियोषितः" मनु० २-१३२। 4. ವಿವಾಹದ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಬಂಧು. "एष वः श्लाघ्यसम्बन्धी जनकानां कुलोद्वहः" उ० रा० ४-९। "सम्बन्धिनो वसिष्ठादीनेष तातस्तवार्चति। गौतमश्च शतानन्दो जनकानां पुरोहितः" उ० रा० १-१६। ವಿವಾಹದ ಸಂಬಂಧದ ಬಂಧುಗಳು –ಬೀಗ (ಪುತ್ರೀ ಪುತ್ರರ ಮಾವ), ಅಳಿಯ, ಸೊಸೆ ಇತ್ಯಾದಿ. "स सम्बन्धी श्लाघ्यः प्रियसुहृदसौ तच्च हृदयं सचानन्दः साक्षादपि च निखिलं जीवितफलम्" उ० रा० ४-१३। (वि०) 5. ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 6. ಸಂಬಂಧವಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ. "नार्थसम्बन्धिनो नाप्ताः न सहाया न वैरिणः। न दृष्टदोषाः कर्तव्या न व्याख्यार्ता न दूषिताः" मनु० ८-६४।

सम्बाध ಸಂಬಾಧ (पुं०) 1. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿರುವ. ಸಂಚರಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾಗಿರುವ. सम्यक् बाध्यन्ते अत्र—सम्+बाधृ (विलोडने) "घञ्" (३-३-१२१)। "संसक्तैर्विपुलतया मिथो नितम्बैः सम्बाधं बृहदपि तद्बभूव वर्त्म" माघ० ८-२। 2. ಭಗ, ಯೋನಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗುಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯ. "सम्बाधः सङ्कटे भगे" मेदि०। 3. ಭಯ. 4. ನರಕದ ಮಾರ್ಗ.

सम्बाधन ಸಂಬಾಧನ (न०) 1. ಶೂಲದ ಅಗ್ರಭಾಗ, –ತುದಿ. 2. ಯೋನಿಮುಖ. 3. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 4. ದ್ವಾರ, ಬಾಗಿಲು.

सम्बुद्ध ಸಂಬುದ್ಧ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ, ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. सम्+बुध (अवगमने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಮೇಧಾವಿ. 3. ಬಹಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರುವ.

सम्बुद्धि ಸಂಬುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಬೋಧನ, ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಲು ಅಭಿಮುಖೀಕರಣ. सम्+बुध (अव-

गमने) "क्तिन्" (३-३-९४)। हे देवदत्त हे यज्ञदत्त ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. सम्यक् बुद्धिः। 3. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಸಂಬೋಧನ ವಿಭಕ್ತಿ. "सम्बुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्षे" पा० सू० १-१-१६।

सम्बोध ಸಂಬೋಧ (पुं०) 1. ಬೋಧನೆ, ಉಪದೇಶ. सम्+बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। "ज्ञानं तत्त्वार्थसम्बोधः शमश्चित्तप्रशान्तता। दया सर्वसुखैषित्वमार्जवं समचित्तता" भा०। 2. ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟ ಜ್ಞಾನ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನ. 3. ಎಚ್ಚರಿಸುವುದು. 4. ನಾಶ, ಪ್ರಳಯ. "सम्बोधो बोधने क्षेपे" मेदि०।

सम्बोधन ಸಂಬೋಧನ (न०) 1. ಸಂಬೋಧನ ವಿಭಕ್ತಿ. 2. ಅಭಿಮುಖವಿಪಾಗಲು ಒಬ್ಬನನ್ನು ಕರೆಯುವುದು. "सम्बोधनोक्तिप्रत्युक्तौ कुर्यादाकाशभाषितैः" सा० द०। हे देवदत्त हे यज्ञदत्त ಇತ್ಯಾದಿ. सम्+बुध (अवगमने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುವುದು.

सम्भक्त ಸಂಭಕ್ತ (वि०) 1. ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+भज (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅನುರಕ್ತನಾದ, ಆಸಕ್ತನಾದ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. भज कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

सम्भक्ति ಸಂಭಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಭಾಗಮಾಡುವುದು. 2. ಗೌರವಿಸುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನೋಡುವುದು. सम्+भज (सेवायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

सम्भव ಸಂಭವ (पुं०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು. सम्+भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "वयस्य मकरन्द, दुर्लभः खलु जगति तावतः स्नेहस्य सम्भवः" मालती० ९। 2. ವಿಷ್ಣು. समन्तात् भवो यस्य। तत्र तत्र सर्वदेशकालादिषु मत्स्यकूर्मवराहनारसिंहादिभिः रूपैः एकैकं पुनरुक्तैः असङ्ख्येयैराविर्भवति इत्यर्थः। "सम्भवो भावनो भर्ता" वि० स०। 3. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಜನ್ಮಪಡೆಯುವುದು, ಹುಟ್ಟುವುದು. "प्रियस्य सुहृदो यत्र मम तत्रैव सम्भवः। भूयादमुष्य भूयोऽपि भूयासमनुसञ्चरः" मालती० ९-४१। 4. ಹೇತು, ಕಾರಣ, ಮೂಲ. 5. ಆಧಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಆಧೇಯವು ದೊಡ್ಡದಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಆಧೇಯವು ಆಧಾರಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿರುವಿಕೆ. 6. ಸಂಗತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಒಪ್ಪುವಂತಿರುವಿಕೆ. 7. ಮನುಷ್ಯನ ಹುಟ್ಟು ಮತ್ತು ಅನಂತರದ ಬೆಳವಣಿಗೆ. "यं मातापितरौ क्लेशं सहेते सम्भवे नृणाम्। न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्षशतैरपि" मनु० २-२२७। 8. ಆಪಾಯ. 9. ಸಮಯ, ಸಂಕೇತ. 10. ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. "सम्भवो जनने हेतौ मेलके चारुजन्मनि। आधेयस्याधारानतिरिक्तत्वे समयेऽपि च" हेम०। (वि०) 11. ಉಂಟಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ. "तनौ ममुस्तत्र न कैटभद्विषः तपोधनाभ्यागमसम्भवा मुदः" माघ० १-२३।

सम्भार ಸಂಭಾರ (पुं०) 1. ಪೂಜಾ ವಿವಾಹ ಯಜ್ಞ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಗ್ರಿ, ಸಾಧನ, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಕರಣ, ಸಲಕರಣೆ. सम्+भृञ् (भरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "सम्भाराः सम्भ्रियन्तां मे गुरूणां वचनादिह। समर्थाधिष्ठितश्चाश्वः सोपाध्यायो विमुच्यताम्" रामा०। 2. ಸಂಗ್ರಹ, ಶೇಖರಿಸುವುದು. "पर्यायसेवामुत्सृज्य पुष्पसम्भारतत्पराः। उद्यानपालसामान्यमृतवस्तमुपासते" कुमा० २-३६। 3. ಸಮೂಹ, ಸಂಘ. 4. ಸಂಪೂರ್ಣತೆ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಮೃದ್ಧಿ. 5. ಐಶ್ವರ್ಯ.

सम्भावन ಸಂಭಾವನ (न०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. सम्+भू+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಊಹೆ. ಹೀಗೆ ಆದರೆ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ **"सम्भावन"** ಅಲಂಕಾರ. "सम्भावनं यदीत्थं स्यादित्यूहोऽन्यस्य सिद्धये। यदि शेषो भवेद्वक्ता कथिताः स्युर्गुणास्तव" चन्द्रा०।

सम्भावना ಸಂಭಾವನಾ (स्त्री०) ಊಹೆ, ಉತ್ಕಟ ಏಕಕೋಟಿಕ ಸಂಶಯ. सम्+भू+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "टाप्" (४-१-४)। ಉಪಮಾನ ವಸ್ತುಧರ್ಮ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಪಮೇಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಉಪಮಾನ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಊಹಿಸುವುದು "उत्प्रेक्षा" ಅಲಂಕಾರ. अन्यधर्मसम्बन्धेन हेतुना अन्यस्य अन्यतादात्म्यसम्भावना उत्प्रेक्षा। ಇದು वस्त्वात्मना हेत्वात्मना फलात्मना च संभावना (वितर्कः) ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "सम्भावना स्यादुत्प्रेक्षा वस्तुहेतुफलात्मना" चन्द्रा०। ಮೊದಲನೆಯ ವಸ್ತ್ವುತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ (स्वरूपोत्प्रेक्षे) ಯು ಉಕ್ತವಿಷಯ ಮತ್ತು ಅನುಕ್ತ ವಿಷಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

उक्तविषया स्वरूपोत्प्रेक्षा — "धूमस्तोमं तमश्शङ्के कोकीविरहशुष्मणाम्"।

अनुक्तविषया स्वरूपोत्प्रेक्षा—"लिम्पतीव तमोऽङ्गानि वर्षतीवाञ्जनं नभः"।

ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯದಾದ ಹೇತು ಮತ್ತು ಫಲೋತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಗಳು ಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು ಅಸಿದ್ಧ (ವಿದ್ಯಮಾನ ಅವಿದ್ಯಮಾನ) ವಿಷಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

सिद्धविषया हेतूत्प्रेक्षा—"रक्तौ तवाङ्घ्री मृदुलौ भुवि विक्षेपणात् ध्रुवम्"।

असिद्धविषया हेतूत्प्रेक्षा—"त्वन्मुखाभेच्छया नूनं पद्मैर्वैरायते शशी"।

सिद्धविषया फलोत्प्रेक्षा—"मध्यः किं कुचयोर्घृत्यै बद्धः कनकदामभिः"।

असिद्धविषया फलोत्प्रेक्षा—"प्रायोऽब्जं त्वत्पदेनैक्यं प्राप्तुं तोये तपस्यति"।। ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಉತ್ಕಟ ಏಕಕೋಟಿಕ ಸಂಶಯ (ಸಂಭಾವನೆ) ಇರುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರ. ಇದು ಪ್ರಥಮ ಭಾಗದ 416 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿರುವ "उत्प्रेक्षा" ಪದದ ವಿವರಣೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 2. ಗೌರವ, ಹಿರಿಮೆ, ಗಣ್ಯತೆ, ಮಾನ್ಯತೆ. "सिद्धयन्ति कर्मसु महत्स्वपि यन्नियोज्याः सम्भावनागुणमवेहि तमीश्वराणाम्" ಶಾಕು० ७-४। 3. ಯೋಗ್ಯತೆ, ಸ್ಥಾನಮಾನ. "मन्नां द्विषच्छन्ननि पङ्कभूते सम्भावनां भूतिमिवोद्धरिष्यन्" किरा० ३-२९। 4. ಕಲ್ಪನೆ, ಭ್ರಾಂತಿ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ ಊಹೆ.

सम्भावनीय ಸಂಭಾವನೀಯ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಗೌರವಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಗೌರವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. सम् + भू (सत्तायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–भावयितव्यः**–ಭಾವಯಿತವ್ಯಃ.

सम्भावित ಸಂಭಾವಿತ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಗೌರವಾರ್ಹ, ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದ. सम्+भू (सत्तायाम्) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम्। सम्भावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते" गीता २-३४। 3. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಶಯದಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "पित्राहं दोषेषु सम्भावितः" कादं०। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

सम्भाव्य ಸಂಭಾವ್ಯ (वि०) 1. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಊಹಿಸಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. सम्+भू (सत्तायाम्) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। "सम्भाव्यं गोषु सम्पन्नम्" पञ्चतं०। 2. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. "सम्भाव्यं जातितो भयम्" पञ्चतं०। 3. ಆಗಬಹುದಾದ, ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ. "सम्भाव्यं स्त्रीषु चापल्यम्" पञ्चतं०। 4. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಬೇಕಾದ. "सम्भाव्यं ब्राह्मणे तपः" पञ्चतं० ४-७७। (अव्य०) 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಊಹಿಸಿ. 6. ತಿಳಿದು, ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸಿ. "सम्भाव्य त्वामतिभरक्षमस्कन्धं स बान्धवः" माघ० २-१०३।

सम्भाषण ಸಂಭಾಷಣ (न०) ಸಂಲಾಪ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. सम् + भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सम्भाषा ಸಂಭಾಷಾ (स्त्री०) ಸಂಲಾಪ, ಮಾತನಾಡುವುದು. सम् + भाष (व्यक्तायां वाचि) "अः" (३-३-१०३)। "परस्य पत्न्या पुरुषः सम्भाषां योजयन्नरः। पूर्वमाक्षारितो दोषैः प्राप्नुयात्पूर्वसाहसम्" मनु० ८-३५४।

सम्भिन्न ಸಂಭಿನ್ನ (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಡೆದಿರುವ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುರಿದಿರುವ. सम्+भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। "सम्भिन्नकांस्यवद्घोषो निरेति वदनादयम्"। 2. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿರುವ. "निषिद्धैरप्येभिर्लुलितमकरन्दो मधुकरैः करैरिन्दोरन्तच्छुरित इव सम्भिन्नमुकुलः" वेणी० १-१। 3. ಇನ್ನೊಂದರೊಡನೆ ಬೆರೆತುಹೋಗಿರುವ, ಇನ್ನೊಂದರೊಡನೆ ಐಕ್ಯವಾಗಿರುವ. "सम्भिन्नामविरलपातिभिर्मयूखैर्नीलानां भृशमुपमेखलं मणीनाम्" किरा० ७-२३।

सम्भूत ಸಂಭೂತ (वि०) ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. सम्+भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)।

सम्भूति ಸಂಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು, ಜನ್ಮ. सम्+भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "चतुर्णामपि वेदानां सम्भूतिमिव भावयन्" याद० १६-५२। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ. "धर्मस्य सम्भूतिरिवाग्रतस्ते सान्दीपनेराश्रममभूमिरेषा" याद० १८-६२।

सम्भूयसमुत्थान ಸಂಭೂಯಸಮುತ್ಥಾನ (न०) ಒಮ್ಮತದಿಂದ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ವ್ಯಾಪಾರ (ವಾಣಿಜ್ಯ) ಮಾಡುವುದು, ಜೊತೆಗೂಡಿ ವರ್ತಕತನ ನಡಸುವುದು. सम्भूय मिलित्वा समुत्थानम्। ಇದು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ವಿವಾದಪದಗಳಲ್ಲೊಂದು.

सम्भृत ಸಂಭೃತ (ವಿ೦) 1. ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೇಖರಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+भृञ् (भरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "कायेन वाचा मनसापि शश्वत् यत्सम्भृतं वासवधैर्यलोपि" रघु० ५-५। 2. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "वदनसौरभलोभपरिभ्रमद्-भ्रमरसम्भ्रमसम्भृतशोभया" माघ० ६-१४। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

सम्भृति ಸಂಭೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಸಾಭಾರ, ಸಾಮಗ್ರಿ, ಉಪಕರಣ, ಸಲಕರಣೆ. सम्+भृञ् (भरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "चकारामरदत्तोऽत्र तद्विवाहाय सम्भृतिम्" कथास०। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸುವುದು. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸುವುದು. 4. ಕೂಡಿಸಿಡುವುದು, ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದು.

सम्भेद ಸಂಭೇದ (ಪುಂ०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ತುಂಡು ಮಾಡುವುದು. सम्+भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೆರೆಯುವುದು, ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದು. "सममेव हर्षोद्वेग-सम्भेद जनतः" मालती० ८। 3. ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ, ನದಿಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರುವುದು. सम्भिद्यन्ते मिलन्त्यत्र — सम्+भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "तदुत्तिष्ठ। वरदासिन्धुसम्भेदमवगाह्य नगरीमेव प्रविशावः" मालती० ४। 4. ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುವುದು, ಅರಳುವುದು.

सम्भोग ಸಂಭೋಗ (ಪುಂ०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು. सम्+भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. "सम्भोगो दृश्यते यत्र न दृश्येतागमः क्वचित्। आगमः कारणं तत्र न सम्भोग इति स्थितिः" मनु० ८-२००। 3. ಸ್ತ್ರೀಸಮಾಗಮ, ರತಿಕ್ರೀಡೆ. "सम्भोगस्ते मम समुचितो हस्तसंवाहनानाम्" मेघ०। 4. ಶೃಂಗಾರರಸದ ಒಂದು ಭೇದ. सम्+भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१९)। ಶೃಂಗಾರರಸವು ಸಂಭೋಗಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. [ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆ "विप्रलम्भ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರ: ವಿಲಾಸಿಗಳಾದ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರು ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಅನುರಕ್ತರಾಗಿ ದರ್ಶನ ಸ್ಪರ್ಶನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಭೋಗಪಡುವುದು ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರ. ಆಧರಪಾನ ಚುಂಬನ ಆಲಿಂಗನ ರತಿಕ್ರೀಡೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರದ ಅನುಭವಗಳು. "दर्शन-स्पर्शनादीनि निषेवेते विलासिनौ। यत्रानुरक्तावन्योन्यं सम्भोगोऽयमुदाहृतः"॥ ಚುಂಬನ ಆಲಿಂಗನಾದಿ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳಿರುವ ಕಾರಣ ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರವು ಒಂದೇ ವಿಧ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "सङ्ख्यातुमशक्यतया चुम्बनपरिरम्भ-णादिबहुभेदात्। अयमेक एव धीरैः कथितः सम्भोग शृङ्गारः" सा० द० ३-२११।

ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರದ ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು: ಷಡ್ಋತುಗಳು ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರ ಉದಯಾಸ್ತಮಯಗಳು ಜಲಕ್ರೀಡೆ ವನವಿಹಾರ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮಧುಪಾನ ರಾತ್ರಿ ಮೊದಲಾದುವು ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರದ ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು. "तत्र स्यादृतुषट्कं चन्द्रा-दित्यौ तथोदयास्तमयः। जलकेलिवनविहारप्रभात-मधुपानयामिनीप्रभृतिः।। अनुलेपनभूषाद्या वाच्यं शुचि मेध्यमन्यच्च" सा० द० ३-२१२, १३। ವಿಪ್ರಲಂಭವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇದೂ ಪೂರ್ವರಾಗಾದಿ ಭೇದಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. "न विना विप्रलम्भेन सम्भोगः पुष्टिमश्नुते"। "कथितश्चतुर्विधोऽसावानन्तर्यात्तु पूर्व-रागादेः" सा० द० ३-२१३। "शून्यं वासगृहं विलोक्य शयनादुत्थाय किञ्चिच्छनैः निद्राव्याजमुपागतस्य सुचिरं निर्वर्ण्य पत्युर्मुखम्। विस्रब्धं परिचुम्ब्य जातपुलका-मालोक्य गण्डस्थलीं लज्जानम्रमुखी प्रियेण हसता बाला चिरं चुम्बिता"॥

सम्भोगिन् ಸಂಭೋಗಿನ್ (ವಿ०) 1. ಭೋಗಪಡುವವನು, ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. सम्भोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ವಿಷಯಲಾಲಸ, ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಇಂದ್ರಿಯ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು.

सम्भ्रम ಸಂಭ್ರಮ (ಪುಂ०) 1. ಸಡಗರ, ಅವಸರ, ಆತುರ, ತರಾತುರಿ. सम्+भ्रमु (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। "अवतीर्णवान् प्रथममात्मना हरिर्विनयं विशेषयति सम्भ्रमेण सः" माघ० १३-७। 2. ಸುತ್ತಲೂ ಸುತ್ತುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವುದು. 3. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. "मुह्यत्येव हि कृत्येषु सम्भ्रमज्वलितं मनः" किरा० १५-२। 4. ಆದರ, ಪ್ರೀತಿ, ಗೌರವ. 5. ಗಾಬರಿ,

ಕಳವಳ. "प्रतिक्षणं सम्भ्रमलोलदृष्टिर्लीलारविन्देन निवारयन्ती" कुमा० ३-५६। 6. ಚಟುವಟಿಕೆ. 7. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

सम्भ्रान्त ಸಂಭ್ರಾಂತ (ವಿ०) 1. ಗಾಬರಿಗೊಂಡವನು, ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಹಿಡಿದವನು. सम्+भ्रम् (चलने) "क्तः" (३-४-७२)। उपधादीर्घः (६-४-१५)। 2. ಹೆದರಿದವನು. 3. ಭ್ರಮೆಗೊಂಡವನು, ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿದವನು.

सम्भ्रान्ति ಸಂಭ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಭ್ರಮೆ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. ಗಾಬರಿ, ಕಳವಳ. सम्+भ्रम् (चलने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಹೆದರಿಕೆ, ಭಯ.

सम्मत ಸಮ್ಮತ (वि०) 1. ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+मन (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "समाहितैः सम्मतमुद्धवाद्यैः पुरोधसां पूजनमाचकार" याद० १३-७९। 2. ಇಷ್ಟವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ, ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ. "द्वेष्योऽपि सम्मतः शिष्टस्तस्यातस्य यथौषधम्" रघु० १-२८। 3. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ. "सम्मतोऽहं प्रभोर्नित्यमिति मत्वा व्यतिक्रमेत्। कृच्छ्रेष्वपि न मर्यादां स भवेद्राजवल्लभः" पञ्चतं० १-५९। 4. ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (न०) 5. ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

सम्मति ಸಮ್ಮತಿ (स्त्री०) 1. ಒಪ್ಪಂದ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಒಡಂಬಡಿಕೆ. सम्+मन (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ, ಮಾನ್ಯತೆ "कथमिव तव सम्मतिर्भवित्री सममृत्तुभिर्मुनिनावधीरितस्य" किरा० १०-३६। 3. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಆಪೇಕ್ಷೆ. 4. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ. 5. ಅನುಜ್ಞೆ, ಅನುಮತಿ. "सम्मतिर्वाञ्छाऽनुमत्योः" हेम०। 6. ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ.

सम्मद ಸಮ್ಮದ (पुं०) 1. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. सम्+मदी (हर्षे) "अप्" (३-३-६८) निपा०। "रणसम्मदोदयविकासिबलत्कलकलाकुलीकृते" माघ० १५-७७। (वि०) 2. ಹರ್ಷಭರಿತ, ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ.

सम्मर्द ಸಮ್ಮರ್ದ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. सम्मृद्यतेऽत्र —सम्+मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಪರಸ್ಪರ ತಿಕ್ಕಾಟ, –ಉಜ್ಜಾಡುವುದು. "यद्गोप्रतरकल्पोऽभूत् सम्मर्दस्तत्र मज्जताम्" रघु० १५-१०१।

सम्मर्दन ಸಮ್ಮರ್ದನ (न०) 1. ಯುದ್ಧ. 2. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. 3. ಚೂರ್ಣ ಮಾಡುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು, 5. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 6. ಹಿಸುಕುವುದು.

सम्माद ಸಮ್ಮಾದ (पुं०) ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಮದವೇರುವುದು, ಕುಡಿತದಿಂದ ಅಮಲೇರುವುದು. सम् + मद (तृप्तियोगे) "घञ्" (३-३-१८)।

सम्मान ಸಮ್ಮಾನ (पुं०) 1. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. सम्+मान (पूजायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। (न०) 2. ಅಳತೆ. सम्+माङ् (माने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಹೋಲಿಕೆ, ತುಲನೆ.

सम्मानन ಸಮ್ಮಾನನ (न०) 1. ಗೌರವಿಸುವುದು. 2. ಪೂಜಿಸುವುದು. सम्+मान (पूजायाम्) "ल्युट्" (३-३-१८)। 3. ಉಪದೇಶಿಸುವುದು, ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸುವುದು. सम्+मन (ज्ञाने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-१८)।

सम्मानयत् ಸಮ್ಮಾನಯತ್ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ. सम्+मान (पूजायाम्)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

सम्मानित ಸಮ್ಮಾನಿತ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्मानोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ.

सम्मान्य ಸಮ್ಮಾನ್ಯ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವವನು. 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು. सम्+मान (पूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

सम्मार्जक ಸಮ್ಮಾರ್ಜಕ (पुं०) 1. ಕಸಬರಿಕೆ, ಪೊರಕೆ. सम्मार्जयति — सम्+मृज् (शुद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು, ಜೊಕ್ಕಟಮಾಡುವವನು. 3. ಮೈತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು.

सम्मार्जन ಸಮ್ಮಾರ್ಜನ (न०) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು, ಕಸ ಗುಡಿಸಿ ಜೊಕ್ಕಟಮಾಡುವುದು. सम्+मृज् (शुद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०)–मार्जना –मार्जना. सम्+मृज् (शौचालङ्कारयोः)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಮೈತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು.

सम्मार्जनी ಸಮ್ಮಾರ್ಜನೀ (स्त्री०) ಪೊರಕೆ. सम्मृज्यतेऽनेन —सम्+मृज् (शुद्धौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "सम्मार्जन्यो नूनमुद्धूयमाना भान्ति स्मोच्चैः केतनानां पताकाः" माघ० १८-८।

सम्मार्जित ಸಮ್ಮಾರ್ಜಿತ (वि०) 1. ಗುಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+मृज् (शुद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+मृज् (शौचालङ्कारयोः) "क्तः"।

सम्मित ಸಮ್ಮಿತ (ವಿ೦) 1. ಒಂದೇ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. सम् + मा॰ (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಮವಾದ, ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. "जनाय शुद्धान्तचराय शंसते कुमार-जन्मामृतसम्मिताक्षरम्" रघु० ३-१६।

सम्मिलित ಸಮ್ಮಿಳಿತ (ವಿ೦) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಒಂದು ಕಡೆ ಬಂದು ಕಲೆತಿರುವ. सम्+मिल (सङ्गमे)+ "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಬೆರೆತಿರುವ.

सम्मिश्र ಸಮ್ಮಿಶ್ರ (ವಿ೦) 1. ಬೆರೆತಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತಿರುವ. सम् + मिश्र (सम्पर्के) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಒಂದುಗೂಡಿರುವ, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ.

सम्मिश्रित ಸಮ್ಮಿಶ್ರಿತ (ವಿ೦) 1. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+मिश्र (सम्पर्के) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

सम्मीलत् ಸಮ್ಮೀಲತ್ (ವಿ೦) ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸುಕೋಚ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ (ಪುಷ್ಪ). सम् + मील (निमेषणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

सम्मीलन ಸಮ್ಮೀಲನ (ನ೦) (ಪುಷ್ಪವು) ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದುವುದು, ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. सम् + मील (निमेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सम्मुख ಸಮ್ಮುಖ (ವಿ೦) 1. ಎದುರುಮುಖವಾಗಿರುವ, ಎದುರಾಗಿರುವ. सम्यक् मुखं यस्य। "दन्तवाससि समानगुणश्रीः सम्मुखोऽपि परभागमवाप" माघ० १०-८६। (अव्य०) 2. ಎದುರಾಗಿ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. "आधावन्तः सम्मुखं धारितानामन्यैरन्ये तीक्ष्णकोक्षेयकाणाम्" माघ० १८-१७। (न०) 3. ಅಭಿಮುಖ, ಎದುರು. "नाशकत् सम्मुखे स्थातुं कष्टो ह्यविनयक्रमः"। "प्रतिफलति करीषे सम्मुखावस्थितायां रजतकटकभित्तौ सान्द्रचन्द्रांशुगौर्याम्" माघ० ११-५८। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५४)। "सङ्कथेच्छुरभिधातुमनीशा सम्मुखी न च बभूव दिदृक्षुः" माघ० १०-४१।

सम्मुखिन् ಸಮ್ಮುಖಿನ್ (पुं०) ಕನ್ನಡಿ, दर्पण. सम्मुखमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

सम्मुखीन ಸಮ್ಮುಖೀನ (ವಿ೦) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ, ಎದುರುಮುಖವಾಗಿರುವ. समं च तत् मुखं च—सम्मुखः सर्वस्य मुखस्य दर्शनः "खः" (५-२-६)। समशब्दस्य अन्तलोपो निपा०। "कामं न तिष्ठति मदाननसम्मुखीना" शाकु० १-२७।

सम्मूर्च्छत् ಸಮ್ಮೂರ್ಚ್ಛತ್ (ವಿ೦) 1. ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. सम्+मूर्च्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "सम्मूर्च्छद्दुच्छृङ्खलशङ्खनिःस्वनः स्वनः प्रयाते पटहस्य शार्ङ्गिणि" माघ० १२-१३। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಹರಡುತ್ತಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಘನೀಭೂತವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಗೆಡ್ಡೆಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ.

सम्मूर्च्छन ಸಮ್ಮೂರ್ಚ್ಛನ (न०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡುವುದು. सम्+मूर्च्छा (मोहसमुच्छ्राययोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮೋಹ, ಅಜ್ಞಾನ. 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು, ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು.

सम्मृष्ट ಸಮ್ಮೃಷ್ಟ (ವಿ೦) 1. ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सम्+मृज् (शौचालङ्कारयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಶುಚಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಶ್ಮಲದಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (द्रव्यवस्तु).

सम्मोद ಸಮ್ಮೋದ (पुं०) 1. ಹರ್ಷ, ಆನಂದ. सम्+मुद (हर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ.

सम्मोह ಸಮ್ಮೋಹ (पुं०) 1. ಅವಿವೇಕ, ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮಾಡಬೇಕಾದ ಮತ್ತು ಮಾಡ ಬಾರದ ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. सम्+मुह (वैचित्ये) "घञ्" (३-३-१८)। "क्रोधाद्भवति सम्मोहः सम्मोहात् स्मृतिविभ्रमः। स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशः बुद्धिनाशात्प्रणश्यति" गीता २-६३। 2. ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ಅರಿವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ತಿಳಿವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಜ್ಞಾನ.

सम्मोहन ಸಮ್ಮೋಹನ (न०) 1. ಮಂತ್ರದಿಂದ ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪಿಸುವುದು. सम्+मुह (वैचित्ये) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚ (ಐದು) ಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 3. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ಮಾಡುವುದು. 4. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಮಂಕು ಹಿಡಿಸುವುದು. (वि०) 5. ಮಂತ್ರ ಮಾಟಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪಿಸುವ. 6. ಭ್ರಮೆಯುಂಟುಮಾಡುವ. 7. ಮಂಕು ಹಿಡಿಸುವ. सम् + मुह + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

सम्मोहित ಸಮ್ಮೋಹಿತ (ವಿ೦) 1. ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಮಂಕು ಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಭ್ರಮೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सम् + मुह (वैचित्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

सम्यक्(च्) **सम्यक्** (च्) (न०) 1. सत्यवचन, सत्यवाद मातु, संगतवाद मातु. समञ्चति—सम्+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "सत्यं तथ्यमृतं सम्यक् अमूनि त्रिषु तद्वति" अम०। (वि०) 2. संगतवाद, ऒप्पुवंतह. 3. मनोहरवाद, सुंदरवाद.उत्तमवाद. 4. निजवाद, यथार्थवाद. "सम्यक् स्यात् वाच्यलिङ्गन्तु मनोज्ञे सङ्गतेऽपि च" मेदि०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **समीची** सवीऽचीऽ. "प्रदाय ताभ्यामुपदाः समीचीः प्रत्यागताः स्वानि गृहाणि पौराः" याद० १३-१००।

सम्यक्चारित्र **सम्यक्चारित्र** (न०) संसार बंध वेंब कर्मद छेदनदल्लि प्रयत्निसुव पुरुषनल्लि पापपरिहारक्काग इरबेकाद ऒळ्ळेय नडते. अदु अहिंसा सूनृतम् अस्तेयम् ब्रह्मचर्यम् मत्तु अपरिग्रहः एंदु ऐदु विध. इदु पुरुषन रागद्वेषरहित वाद वर्तने. "सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः" तत्त्वा० सू० १-१।

सम्यग्ज्ञान **सम्यग्ज्ञान** (न०) 1. यथार्थज्ञान, सत्यवाद ज्ञान. सम्यक् ज्ञानम्। निजवाद रजतदल्लि इदु रजतवेंब ज्ञानवु सम्यक्ज्ञान. 2. (बौद्ध मतदल्लि) सम्यक्ज्ञानवु प्रत्यक्षम् मत्तु लैङ्गिकम् एंदु एरडु विध. 3. (आर्हतमतदल्लि) मतिः श्रुतम् अवधिः मनःपर्यायः केवलम् एंदु ऐदु विध. इदु जिनोक्त तत्त्वगळ यथावत्तागि ज्ञान.

सम्यग्दर्शन **सम्यग्दर्शन** (न०) 1. जिनोपदिष्टवाद देव गुरु शास्त्र मॊदलादुवुगळल्लि इरुव श्रद्धे. "जिनो देवो गुरुः सम्यक् तत्त्वज्ञानोपदेशकः। ज्ञानदर्शनचारित्राण्यपवर्गस्य वर्तनी" स० द० सं०। 2. निजवाद ब्रह्मसाक्षात्कार. "सम्यग्दर्शनसम्पन्नः कर्मभिर्न निबध्यते। दर्शनेन विहीनस्तु संसारं प्रतिपद्यते" मनु० ६-७४।

सम्राट्(ज्) **सम्राट्** (ज्) (पुं०) 1. चक्रवर्ति, सार्वभौम. (1) राजसूय यागमाडिद राजा. (2) द्वादश राजमंडलद अधिपति, (3) अल्लिंयिंद ऎल्ल राजरन्नू आळुवमनु. सम्यक् राजते — राज् (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "येनेष्टं राजसूयेन मण्डलस्येश्वरश्च यः। शास्ति यश्चाज्ञया राज्ञः स सम्राट्" अम०। "आस्वादवद्भिः कवलैस्तृणानां कण्डूयनदैशनिवारणैश्च। अव्याहतैः स्वैरगतैः स तस्याः सम्राट् समाराधनतत्परोऽभूत्" रघु० २-५। 2. अग्नि. 3. इंद्र. 4. विष्णु. 5. सूर्य. "सम्राजोऽग्नीन्द्रविष्ण्वर्का यश्च स्यान्मण्डलेश्वरः। राजसूयेन येनेष्टं राज्ञः शास्ताज्ञया च यः" नानार्थर०।

सयोनि **सयोनि** (पुं०) 1. इंद्र. योनिभिः सह वर्तते। (वि०) 2. समानवाद उत्पत्तिस्थानवुळ्ळ, ऒंदे गर्भदल्लि जनिसिद. 3. चिमुटु, चिमुटु दंतिरुव कत्तरि.

सर **सर** (पुं०) 1. गमन, चलने, सडेयुवुदु, होगुवुदु. सृ (गतौ) "अच्"। 2. दर्भाग्र, मॊसरिन मेलिन कैने. "सरो दर्भाग्रगत्योर्ना" मेदि०। 3. शर, बाण. "सरो दर्भाग्रसायकौ" हेम०। (पुंस्त्री०) 4. नदिय प्रवाह. 5. लवण, उप्पु. 6. हार, कंठाभरण. "अयं बाहुः कण्ठे शिशिरमसृणो मौक्तिकसरः किमस्या न प्रेयो यदि परमसह्यस्तु विरहः" उ० रा० १-३८। (न०) 7. जल, नीरु. 8. सरोवर. (वि०) 9. चलिसुववनु, होगुववनु. 10. मद्यवन्नु तयारिसलु बेकाद वस्तुगळु.

सरक **सरक** (पुंस्त्री०) 1. मद्यद पात्रे. सृ (गतौ) "वुन्" (उ० ५-३५)। 2. मद्यपान. "प्रापि चेतसि सविप्रतिसारे सुभ्रुवामवसरः सरकेण" माघ० १०-२०। 3. मद्य, हेंड. 4. ऒंदे नेरवागि होगुव (रस्तॆ) प्रयाणिकर सालु. "सरकोऽस्त्री शीधुपाने शीधुपात्रेक्षशीधुनोः। अच्छिन्नाध्वगपङ्क्तौ च" मेदि०। (न०) 5. गमन, होगुवुदु, चलिसुवुदु. 6. सरोवर. (पुंन०) 7. एरंड वृक्ष, हगळु गिड. "एरण्डे करकंत्वस्त्री शीधौ तत्पात्रपानयोः" नानार्थर०। (वि०) 8. गमनस्वभाव दवनु. सृ (गतौ) "वुन्" (३-१-१४९)।

सरघा **सरघा** (स्त्री०) जेंनुहुळ. सरं गतिमन्तं घातयति—हन (हिंसागत्योः) "डः" (वा० ३-२-१०१)। "भल्लापवर्जितैस्तेषां शिरोभिः श्मश्रुलैर्महीम्। तस्तार सरघाव्याप्तैः स क्षौद्रपटलैरिव" रघु० ४-६३।

सरट् **सरट्** (पुं०) 1. वायु, गाळि. 2. मोघ, मॊंडे. सृ (गतौ) "अटिः" (उ० १-१३१)। "सरट् वातमेघयोः। 3. कृकलास, ऒंतिकेत.

सरट सरट (पुं०) कृकलास, ओतिकेत, हेंटिगोद्द. सरति—सृ (गतौ) "अटन्" (उ० ४-८१)। "लूता-हिसरटानां च तिरश्चां चाम्बुचारिणाम्। हिंस्राणां च पिशाचानां स्तेनो विप्रः सहस्रशः" मनु० १२-५७।

सरटि सरटि (पुं०) 1. वायु, गाळि. 2. मेघ, मोड.

सरण सरण (न०) 1. गमन, नडेयुवुदु, होगुवुदु. सृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. लोह मल, कब्बिणद धूळु. (वि०) 3. गमनस्वभावद, नडेयुव स्वभावद. सृ (गतौ) "युच्" (३-२-१५०)। (स्त्री०) **-सरणा -सरणा.** मुळ्ळगसे गिड.

सरणि सरणि (स्त्री०) 1. मार्ग, दारि. सरत्यनया—सृ (गतौ) "अनिः" (उ० २-१०२)। 2. पङ्क्ति, सालु. "सरणिः पङ्क्तौ मार्गे च" मेदि०। 3. मुळ्ळगसे गिड. वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **सरणी सरणि.**

सरण्ड सरण्ड (पुं०) 1. कृकलास, ओतिकेत. 2. धूर्त. 3. विषयलालस, व्यभिचारि, कामुक. 4. पक्षि, हक्कि. 5. ओंदु विध आभरण. "सरण्डस्तु कृकलासे भूषणान्तरधूर्तयोः" हेम०।

सरण्यु सरण्यु (पुं०) 1. मेघ, मोड. 2. वायु, गाळि. सृ (गतौ) "अन्युच्" (उ० ३-८१)। "सरण्युर्मेघवातयोः" सि० कौ०। "सरण्युस्तु पुमान् वारिवाहे स्यान्मातरिश्वनि" मेदि०। 3. जल, नीरु. 4. वसंत ऋतु. 5. अग्नि.

सरत् सरत् (वि०) होगुत्तिरुव, चलिसुत्तिरुव, नडेयुत्तिरुव. सृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

सरमा सरमा (स्त्री०) 1. हेण्णुनायि. 2. देवतेगळ नायि. सरति—सृ (गतौ) "अमः" बाहु०। 3. ओब्ब राक्षसि, विभीषणन पत्नि. इवळु अशोकवनदल्लिद्द सीतादेविगे आगाग्गे रामलक्ष्मणर कुशलवृत्तान्तवन्नु तिळिसुत्त, समाधानपडिसुत्तिद्दळु. "सरमा कुक्कुरी देवशुन्योः स्याद्राक्षसीभिदि" मेदि०।

सरयु सरयु (पुं०) 1. वायु, गाळि. सरति—सृ (गतौ) "अयुः" (उ० ३-२२)। (स्त्री०) **-युः -युः, -यूः -यूः.** 2. सरयू नदि. इदु अयोध्यॆय समीपदल्लि प्रवहिसुवुदु. "शान्ताकुटुम्बिनं सम्बन्धिनं मुनिमानीय वसिष्ठादिष्टमश्वमेधाध्वरं सरयूरोधसि विधाय पुत्रीयामिष्टिं कर्तुमारभत" चं० रा०।

सरल सरल (पुं०) 1. सरळवृक्ष, सरळ देवदारु वृक्ष. सरति—सृ (गतौ) "कलच्" (उ० १-१०८)। "कपोलकण्डूः करिभिर्विनेतुं विघट्टितानां सरलद्रुमाणाम्" कुमा० १-९। 2. ऋजु. (वि०) 3. डोंकागिल्लदे नेरवागिरुव. 4. उदारवाद, धाराळ स्वभावद.

सरलद्रव सरळद्रव (पुं०) सरळवृक्षद रस, हालु मुड्डि. सरलस्य द्रवः।

सरला सरळा (स्त्री०) कॆंपु तिगडॆ.

सरस् सरस् (न०) सरोवर, कॊळ. स्रियते—सृ (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "उन्निद्रप्रियक-मनोरमं रमण्याः संरेजे सरसि वपुः प्रकाशमेव" माघ० ८-२८।

सरस सरस (न०) 1. सरोवर, कॊळ. रसेन सह वर्तते। (वि०) 2. रसवत्तादद, रुचियुळ्ळ, सवियागिरुव, स्वारस्यवाद. "कविता कोमलवनिता आयाता सुखदायिका। बलादानीयमाना सा सरसा विरसा भवेत्"। 3. रसदिंद कूडिद. 4. ऒद्दॆयाद, तॆवगागिरुव. "सरसनखपदान्तदंष्टकेशप्रमोक्षम्" माघ० ११-५४। 5. बॆवतिरुव, बॆवरु सुरियुत्तिरुव. "तं वीक्ष्य वेपथुमती सरसाङ्गयष्टिर्निक्षेपणाय पदमुद्धृतमुद्वहन्ती" कुमा० ५-८५। 6. मनोहर वाद, सुंदरवाद. 7. नूतनवाद, हॊसदाद. 8. शृंगारादि रसगळिंद कूडिद.

सरसिज सरसिज (न०) पद्म, कमल, तामरॆ. सरसि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यं मलिनमपि हिमांशोः लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति" शाकु० १-१७।

सरसी सरसी (स्त्री०) दॊड सरोवर, कॊळ. महत् सरः—गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "ते जग्मुरार्द्र-पतयः सरसीविगाढुमाक्षिप्तकेतुकुथसैन्यगजच्छलेन" माघ० ५-३१।

सरसीरुह सरसीरुह (न०) कमल, तामरॆ. सरस्यां रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)।

सरस्वत् सरस्वत् (पुं०) 1. सागर, समुद्र. सरो जलमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९५)। "समं समन्ततो राज्ञामापतन्तीरनीकिनीः। कार्ष्णिः प्रत्यग्रहीदेकः सरस्वानिव निम्नगाः" माघ० १९-१०। 2. ओंदु नद, गंडुहॊळॆ. (वि०) 3. रसिक, रसानुभव

ಪಡೆಯುವವನು. "सरस्वांश्च नदे चाब्धौ मान्यवद्रसिके" मेदि० ।

सरस्वती ಸರಸ್ವತೀ (स्त्री०) 1. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು, ಉಕ್ತಿ. सरोऽस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। "उच्चचार पुरस्तस्य गूढरूपा सरस्वती" रघु० १५-४६। 2. ವಾಗಧಿ ದೇವತೆ, ವಿದ್ಯಾಧಿ ದೇವತೆ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ. "करबदर-सदृशमखिलं भुवनतलं यत्प्रसादतः कवयः। पश्यन्ति सूक्ष्ममतयः सा जयति सरस्वती देवी"॥ "धातुश्चतुर्मुखी-कण्ठशृङ्गारकविहारिणीम्। नित्यं प्रगल्भवाचाला-मुपतिष्ठे सरस्वतीम्"। 3. ಒಂದು ನದಿ. 4. ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು, ಸ್ತ್ರೀರತ್ನ. 5. ಮನುವಿನ ಪತ್ನಿ. 6. ಗೋವು, ಹಸು. 7. ನದಿ. "वाणी स्त्रीरत्नवाग्देवीगोनदीषु नदीभिदि। मनुपत्न्यामपि" मेदि०। 8. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सरस्वतीवल्लभ ಸರಸ್ವತೀವಲ್ಲಭ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖಿ. सरस्वत्या वल्लभः। "सरस्वतीवल्लभ-वक्त्रसम्भवो महामनाः पूर्णमनोरथोऽभूत्" याद० १४-५५।

सरा ಸರಾ (स्त्री०) 1. ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ. 2. ಚಲನೆ.

सराव ಸರಾವ (पुं०) ಶರಾವ, ಶ್ರಾವೆ, ಮುಚ್ಚಳ. सरात् सरणादवति—अव (रक्षणे) "अच्" (३-१-१३४)।

सरि ಸರಿ (स्त्री०) ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ.

सरित् ಸರಿತ್ (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. सरति—सृ (गतौ) "इतिः" (उ० १-९९)। "गजपतिद्वयसीरधि हैमनस्तुहिनयन् सरितः पृषतां पतिः" माघ० ६-५५। 2. ಸೂಪ್ಪು, ದಾರ. 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सरित्पति ಸರಿತ್ಪತಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. सरितां पतिः। "धर्मस्य वासाः प्रथिताः पृथिव्यां सरित्पतौ गोष्पदवद्भवन्ति" याद० १८-११८। सरितां पतिर्वा। **-नाथः -नाथः.**

सरित्सुत ಸರಿತ್ಸುತ, -सूनु -सूनु (पुं०) ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. सरितः गङ्गायाः सुतः सूनुर्वा।

सरिद्वरा ಸರಿದ್ವರಾ (स्त्री०) ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಂಗಾನದಿ सरित्सु वरा श्रेष्ठा।

सरिमन् ಸರಿಮನ್ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सरति—सृ (गतौ) "इमनिच्" (उ० ४-१४७)। 2. ಗಮನ, ನಡೆಯುವುದು.

सरिषप ಸರಿಷಪ (पुं०) ಸರ್ಷಪ, ಸಾಸುವೆ.

सरी ಸರೀ (स्त्री०) 1. ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ. सरति—सृ (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಜಲಪಾತ.

सरीसृप ಸರೀಸೃಪ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. कुटिलं सर्पति—सृप्लृ (गतौ) "यङ्" (३-१-२३)। "अच्" (३-१-१३४)। यङो लुक् (२-४-७४)। (वि०) 2. ಚಲಿಸುವ, ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ.

सरु ಸರು (पुं०) 1. ಖಡ್ಗದ ಮುಷ್ಟಿ, ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ. (वि०) 2. ತೆಳ್ಳಗಿರುವ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುವ.

सरूप ಸರೂಪ (वि०) 1. ಸಮಾನವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಸದೃಶವಾದ. समानं रूपं यस्य। "अथोरगाख्यस्य पुरस्य नाथं दौवारिका देवसरूपमेत्य" रघु० ६-५९। 2. ಸಮಾನವಾದ ಆನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಶಬ್ದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮೊದಲಾದುವು. "सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ" पा० सू० १-२-६४।

सरूपता ಸರೂಪತಾ (स्त्री०) ಸಮಾನತೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ. सरूपस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

सरोज ಸರೋಜ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. सरसि जायते—जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-१-९७)। "दलितदलकपाटः षट्पदानां सरोजे सरभस इव गुप्ति-स्फोटमर्कः करोति" माघ० ११-६०। (वि०) 2. ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

सरोजन्मन् ಸರೋಜನ್ಮನ್ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. सरसि जन्म यस्य। (वि०) 2. ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದ, ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

सरोजिन् ಸರೋಜಿನ್ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. सरोजमुत्पत्तिस्थानत्वेनास्त्यस्य।

सरोरुह् ಸರೋರುಹ್ (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. सरसि रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

सरोरुह ಸರೋರುಹ (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. सरसि रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-२३६)। "अन्यूनं गुणममृतस्य धारयन्ती सम्फुल्लस्फुरितसरोरुहा-वतंसा" माघ० ८-५२।

सरोवर ಸರೋವರ (न०) ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ.

सर्क ಸರ್ಕ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಮನಸ್ಸು.

सर्ग ಸರ್ಗ (पुं०) 1. ಸೃಷ್ಟಿ, ನಿರ್ಮಾಣ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "अस्याः सर्गविधौ

प्रजापतिरभूत् चन्द्रो नु कान्तिप्रदः शृङ्गारैकरसः स्वयं नु मदनो मासो नु पुष्पाकरः" विक्र० १-१०। 2. स्वभाव. 3. निश्चय, निर्धार. "गृहाण शस्त्रं यदि सर्ग एष ते न खल्वनिर्जित्य रघुं कृती भवान्" रघु० ३-५१। 4. निर्मोक्ष, विसर्जन. "राजमार्गे गवां मध्ये धान्यमध्ये च धर्मिणः। नोपसेवन्ति राजेन्द्र सर्गं मूत्रपुरीषयोः" भा० अनु० १६२-३५। 5. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ. 6. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ. "तिसृभिस्त्वमवस्थाभिः महिमानमुदीरयन्। प्रलयस्थितिसर्गाणामेकः कारणतां गतः" कुमा० २-६। 7. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 8. ಮೋಹ. 9. ಉತ್ಸಾಹ. 10. ತ್ಯಜಿಸುವುದು. ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು. "सर्गस्त्यागस्वभावयोः। उत्साहे निश्चयेऽध्याये मोहानुमतिसृष्टिषु" हेम०।

सर्गबन्ध सर्गबंध (पुं०) ಮಹಾಕಾವ್ಯ, ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಎಂಟಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಸರ್ಗಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಕಾವ್ಯ. सर्गैरन्वयैः बन्धो यस्य। **ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಲಕ್ಷಣ:** ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆ ಅಥವಾ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾಗಿ ಧೀರೋದಾತ್ತಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ನಾಯಕನಾಗಿರಬೇಕು. ಶೃಂಗಾರ ವೀರ ಶಾಂತ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯೂ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳೂ ಅಂಗರಸಗಳಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಧಿಗಳೂ ಇತಿಹಾಸಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಥವಾ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಇತಿವೃತ್ತವೂ ಇರಬೇಕು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಶೀರೂಪ ನಮಸ್ಕಾರರೂಪ ಅಥವಾ ವಸ್ತುನಿರ್ದೇಶರೂಪವಾದ ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯಿರಬೇಕು. ಪ್ರತಿ ಸರ್ಗದಲ್ಲೂ ಪ್ರಾರಂಭದ ಒಂದೇ ವೃತ್ತದ ಶ್ಲೋಕಗಳಿದ್ದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಛಂದಸ್ಸಿನ ವೃತ್ತವೂ ಇರಬೇಕು. "सर्गबन्धो महाकाव्यं तत्रैको नायकः सुरः। सद्वंशक्षत्रियो वापि धीरोदात्तगुणान्वितः॥ शृङ्गारवीरशान्तानामेकोऽङ्गी रस इष्यते। अङ्गानि सर्वेऽपि रसा सर्वे नाटकसन्धयः॥ इतिहासोद्भवं वृत्तमन्यद्वा सज्जनाश्रयम्। आदौ नमस्क्रियाशीर्वा वस्तुनिर्देश एव वा॥ एकवृत्तमयैः पद्यैरवसानेऽन्यवृत्तकैः। नातिस्वल्पा नातिदीर्घाः सर्गा अष्टाधिका इह" सा० द० ६। ದಂಡಿಯು ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ವಿಶೇಷ **ಲಕ್ಷಣ:** ನಗರ ಅರ್ಣವ ಶೈಲ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರು ಉದ್ಯಾನ ಜಲಕ್ರೀಡೆ ಮದ್ಯಪಾನ ಸುರತೋತ್ಸವ ವಿಪ್ರಲಂಭ ವಿವಾಹ ಪುತ್ರೋತ್ಸವ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. "सर्गबन्धो महाकाव्यमुच्यते तस्य लक्षणम्। ..... । नगरार्णव शैलर्तुचन्द्रार्कोदयवर्णनैः। उद्यानसलिलक्रीडामधुपानरतोत्सवैः॥ विप्रलम्भैर्विवाहैश्च कुमारोदयवर्णनैः"। ಇತ್ಯಾದಿ काव्या० १।

सर्ज सर्ज (पुं०) ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. सर्ज (अर्जने) + णिच् "अच्" (३-३-५६)।

सर्जक सर्जक (पुं०) ಹೊನ್ನೆಮರ. सर्ज्यते—सर्ज (अर्जने) "क्वुन्" (उ० २-३२)।

सर्जगन्धा सर्जगंधा (स्त्री०) ರಾಶ್ನಾ.

सर्जरस सर्जरस (पुं०) ಸಜ್ಜರಸ, ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ಹಾಲು.

सर्जिकाक्षार सर्जिकाक्षार (पुं०) ಸಜ್ಜಿಕ್ಷಾರ.

सर्जी सर्जी (स्त्री०) ಸಜ್ಜಿಕ್ಷಾರ.

सर्जू सर्जू (पुं०) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು. 2. ಹಾರ, ಸರ. 3. ವರ್ತಕ. 4. ಅಭಿಸಾರ, ಸಂಕೇತ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. "सर्जूर्वणिजि विद्युति" हेम०।

सर्प सर्प (पुं०) 1. ಹಾವು, ಫಣಿ. सर्पति—सृप्ल्ृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। ಇವು ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಕದ್ರುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುವು. ಅನಂತ ತಕ್ಷಕ ಕಾಳಿಯ ಶೇಷ ವಾಸುಕಿ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಕದ್ರುವಿನ ಪುತ್ರರಾದ ಸರ್ಪರಾಜರು. ದೇವದಾನವರು ವಾಸುಕಿಯನ್ನು ಹಗ್ಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದರು. ಶೇಷನು ತನ್ನ ಬಲತಾಯಿಯಾದ ವಿನತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಬಹಳ ನೊಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೂಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಪಡೆದು ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಪಾತಾಳದಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೊಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಹಾಸಿಗೆಯಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ದ್ವಿಜಿಹ್ವತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ["द्विजिह्व" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಕದ್ರುವು ವಿನತೆಯನ್ನು ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಲು ಪುತ್ರರ ಸಾಹಾಯ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಜನಮೇಜಯನ ಸರ್ಪಯಾಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಸರ್ಪಗಳೂ ಆಹುತಿಯಾಗುವಂತೆ ಶಪಿಸಿದಳು. "ततः पुत्रसहस्रं तु कद्रूर्जिह्मं चिकीर्षतीं। आज्ञापयामास तदा बाला भूत्वाञ्जनप्रभा। अविशध्वं हयं क्षिप्रं दासी न स्यामहं यथा। नावपद्यन्त ये वाक्यं तान् शशाप भुजङ्गमान्। सर्पसत्रे वर्तमाने पावको वः प्रधक्ष्यति। जनमेजयस्य राजर्षेः पाण्डवेयस्य धीमतः" भा० आदि० २०। 2. ವಕ್ರವಾದ ಗತಿ, ಸರ್ಪದಂತೆ ಡೊಂಕುಡೊಂಕಾದ ನಡಗೆ. 3. ನಾಗಕೇಸರ ವೃಕ್ಷ. 4. ಆಶ್ಲೇಷಾನಕ್ಷತ್ರ. 5. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿ.

सर्पण सर्पण (न०) ವಕ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು, ಡೊಂಕು ಡೊಂಕಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು. सृप्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सर्पभुज्(क्) सर्पभुज्(क्) (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. सर्पं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಕೊಕ್ಕರೆ, ಬಕಪಕ್ಷಿ. (वि०) 3. सर्पವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು.

सर्पराज सर्पराज (पुं०) ಸರ್ಪಗಳ ಒಡೆಯ, ವಾಸುಕಿ.

सर्पसत्र सर्पसत्र (न०) ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಜನಮೇಜಯನು ನಡಸಿದ ಸರ್ಪಯಾಗ. सर्पविनाशकं सत्रम्।

सर्पहन्(हा) सर्पहन्(हा) (पुं०) 1. ಗರುಡ. सर्पं हन्ति "क्विप्" (३-२-८७)। उपपदनियमस्य प्रायिकत्वात्। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮುಂಗುಸಿ.

सर्पाक्षी सर्पाक्ष्मी (स्त्री०) ಈಶ್ವರಿ ಹಂಬು.

सर्पारति सर्पारति, **–अरि –अरि** (पुं०) ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ (1) ಗರುಡ. (2) ಮುಂಗುಸಿ. सर्पाणामरातिररिर्वा।

सर्पाशन सर्पाशन (पुं०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 2. ಗರುಡ. सर्पा अशनं यस्य।

सर्पिणी सर्पिणी (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುಹಾವು. सर्प जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

सर्पिन् सर्पिन् (वि०) 1. ವಕ್ರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ, ಡೊಂಕು ಡೊಂಕಾಗಿ ಹೋಗುವ. सर्पति—सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ನಡೆಯುವ, ಹೋಗುವ. "स एष कैलास उपान्तसर्पिणः करोत्यकालास्तमयं विवस्वतः" किरा० ५-३५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **सर्पिणी** सर्पिणी.

सर्पिस् सर्पिस् (न०) ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. सृप्लृ (गतौ) "इसिः" (उ० २-१०९)। "सामवादाः सकोपस्य तस्य प्रत्युत दीपकाः। प्रतप्तस्येव सहसा सर्पिषस्तोयबिन्दवः" माघ० २-५५।

सर्पेष्ट सर्पेष्ट (न०) ಹರಿಚಂದನ. सर्पाणामिष्टम्।

सर्व सर्व (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. षर्व (हिंसायाम्) पचाद्यच् (३-१-१३४)। "सर्वस्तु शर्वो भगवान् शम्भुः कालञ्जरः शिवः"। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. सरत्यवयवान्—सृ (गतौ) "वन्" (उ० १-१५१)। "चराचरशरीरेषु व्याप्तिमान् सर्व ईरितः" इति निरुक्तिः। "सर्वः शर्वः शिवः स्थाणुः" वि० स०। (वि०) 3. ಎಲ್ಲ, ಸಮಗ್ರ, ಸಂಪೂರ್ಣ, ಸಮಸ್ತ, ಸಕಲ. सृतमनेन विश्वम्। सर्व ಶಬ್ದವು ಒಂದು सर्वनाम संज्ञेयುಳ್ಳ ಶಬ್ದ.

सर्वः सर्वौ सर्वे—"जसः शी" (७-१-१७)।
सर्वम् सर्वौ सर्वान्।
सर्वेण सर्वाभ्याम् सर्वैः।
सर्वस्मै सर्वाभ्याम् सर्वेभ्यः।
"सर्वनाम्नः स्मै" (७-१-१४)।
सर्वस्मात् सर्वाभ्याम् सर्वेभ्यः।
"ङसिङ्योः स्मात् स्मिनौ" (७-१-१५)।
सर्वस्य सर्वयोः सर्वेषाम्।
"आमि सर्वनाम्नः सुट्" (७-१-५२)।
सर्वस्मिन् सर्वयोः सर्वेषु। (७-१-१५)।

ಹೀಗೆಯೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಗಳು. ನೇಮ ಪೂರ್ವ ಪರ ಅವರ ದಕ್ಷಿಣ ಅಪರ ಅಧರ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದು. "यजतां पाण्डवः स्वर्गमवत्विन्द्रः तपत्विनः। वयं हनाम द्विषतः सर्वः स्वार्थं समीहते" माघ० २-६५।

सर्वंसह सर्वंसह (वि०) ಎಲ್ಲಾ ವಿಧ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಸಹಿಸುವ. सर्वं सहते।

सर्वंसहा सर्वंसहा (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. सर्वं सहते—षह (मर्षणे) "खच्" (३-२-४१)। मुमागमः (६-३-६७)।

सर्वक सर्वक (वि०) ಸಮಸ್ತ, ಸಕಲ, ಎಲ್ಲ.

सर्वकामद सर्वकामद (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಶಿವ.

सर्वग सर्वग (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. संहृतान् सर्वान् गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)। "धारयन् संहृतान् यो वै गच्छतीति स सर्वगः" इति निरुक्तिः। "सर्वगः सर्वविद्भानुः" वि० स०। 2. ಬ್ರಹ್ಮ. 3. ಶಿವ. (न०) 4. ಜಲ, ನೀರು. (वि०) 5. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹೋಗುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ. **–गा –गा.** 6. ಪ್ರಿಯಂಗು ವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ.

सर्वग्रन्थि सर्वग्रंथि (पुं०) ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು.

सर्वचर्मीण सर्वचर्मीण (वि०) ಸಕಲವೂ ಚರ್ಮದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. सर्वैः चर्मणा कृतः—सर्वचर्मन् "खः" (५-२-५)।

सर्वजनीन सर्वजनीन (वि०) सर्वजनरिगू हितवाद, सर्वजन संबंधवाद. सर्वजनाय हितम् "खः" (वा० ५-१-९)। "ख्" (वा० ५-१-९)। सार्वजनिकः सार्वजनिकः.

सर्वजित् सर्वजित् (पुं०) 1. प्रभव मॊदलाद अरुवत्तु संवत्सरगळल्लि इप्पत्तॊंदनेय संवत्सर. सर्वान् जयति — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। (वि०) 2. एल्लरनू जयिसिदवनु.

सर्वज्ञ सर्वज्ञ (पुं०) 1. विष्णु. सर्वात्मनाऽऽत्मानं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "सर्वात्मना स्वमात्मानं यश्च जानाति केवलम्। सर्वज्ञः स तु विज्ञेयः सप्तार्णो ज्ञानदो मनुः" इति निरुक्तिः। "सर्वदर्शी निवृत्तात्मा सर्वज्ञो ज्ञानमुत्तमम्" वि स०। 2. शिव, परमेश्वर. सर्वं जानाति — ज्ञा "कः" (३-२-३)। 3. बुद्ध. सर्वं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। सर्वे ज्ञा येन इति वा। "यस्य भासा सर्वमिदं विभाति"। (वि०) 4. सकलवन्नू तिळिदवनु. सर्वं जानाति। "सर्वज्ञ इति लोकोऽयं भवन्तं भाषते मृषा। परमेकं न जानासि वक्तुं नास्तीति याचके"। "सर्वज्ञस्त्वमविज्ञातः सर्वयोनिस्त्वमात्मभूः" रघु० १०-२०। (स्त्री०) **-ज्ञा -ज्ञा.** दुर्गादेवि. "सर्वज्ञा सर्ववेत्तृत्वात् शान्तित्वात् शान्तिरुच्यते"।

सर्वतन्त्र सर्वतन्त्र (वि०) सकल शास्त्रगळन्नू अध्ययन माडिदवनु. सर्वाणि तन्त्राण्यस्य।

सर्वतस् सर्वतस् (अव्य०) 1. एल्ला कडॆगळिंदलू. एल्ला दिक्कुगळिंदलू. सर्वस्मात् — सर्व "तसिल्" (५-३-८)। "सर्वतश्चाभयं प्राप्नोन्नैच्छन्नभ्यस्तु रावणः। फलं तस्येदमभ्यायाद्दुरुक्तस्येति चाब्रुवन्" भट्टि० १७-७२। 2. सुत्तलू. एल्ला कडॆगळल्लू. "कलिसन्धिसमाघ्रातं त्यजन्तः कर्म कर्बुरम्। सदसत्प्रेक्षणे स्यात सर्वतो दत्तदृष्टयः" याद० २२-३८। 3. सकल, समस्त. एल्ल. सर्वं प्रथमार्थे "तसिः"। "आसीदिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम्। अप्रतर्क्यमविज्ञेयं प्रसुप्तमिव सर्वतः" मनु० १-५।

सर्वतश्चक्षुस् सर्वतश्चक्षुस् (पुं०) 1. महाविष्णु. सर्वतः सर्वेषां सर्वाणि वा चक्षूषि अस्मिन्। "तत्साक्षात्कारकर्माणि सर्वचक्षूंष्यपि स्वतः। अतः स्यात्सर्वतश्चक्षुः नवार्णो नेत्रशक्तिदः" इति निरुक्तिः। "उदीर्णः सर्वतश्चक्षुः" वि० स०। (वि०) 2. एल्ला कडॆयल्लू दृष्टियुळ्ळवनु, एल्ला कडॆयल्लू गमनिसुवनु.

सर्वतापन सर्वतापन (पुं०) 1. मन्मथ. कामदेव. सर्वान् तापयति — तप (सन्तापे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. एल्लरन्नू संताप गॊळिसुवनु.

सर्वतिक्ता सर्वतिक्ता (स्त्री०) कायि गिड. गणिकॆ गिड.

सर्वतोभद्र सर्वतोभद्र (पुं०) 1. निंबवृक्ष, बेविन मर. सर्वतो भद्रं यस्मात्। "अरिष्टः सर्वतोभद्रो हिङ्गुनिर्यासमालकाः" अम०। 2. नाल्कु कडॆगळल्लू द्वारगळिरुव सौध, नाल्कु कडॆगळल्लू बागिलुगळुळ्ळ गृह. नाल्कु कडॆगळल्लू लक्षणवाद कैसालॆगळिंद कूडिद गृहवु सर्वतोभद्र. इदु राजरु मत्तु देवतॆगळिगॆ प्रशस्तवादुदु. "अप्रतिषिद्धालिन्दं समन्ततो वास्तु सर्वतोभद्रम्। नृपविबुधसमूहानां कार्यं द्वारैश्चतुर्भिरपि" बृहत्सं० ५३-३१। 3. ऒंदु विध चित्रकाव्य. उदा: "सा मायामामायामासा मारानायायानारामा। यानावारा रावानाया मायारामा मारायामा" काव्या० ३-८२। "तदिदं सर्वतोभद्रं भ्रमणं यदि सर्वतः"। "देवाकानिनि कावादे वाहिकास्वस्वकाहि वा। काकारेभभरे काकानिस्वभव्यव्यभस्वनि" किरा० १५-२५। (वि०) 4. एल्ला कडॆगळल्लू मंगळवुंटुमाडुव. (स्त्री०) **-भद्रा -भद्रा.** 5. शिवनॆय मर. 6. नर्तकि. "सर्वतोभद्र इत्युक्तः काव्यचित्रे गृहान्तरे। निम्बे वा सर्वतोभद्रा गाम्भारीनटयोषितोः" मेदि०।

सर्वतोमुख सर्वतोमुख (पुं०) 1. महाविष्णु. सर्वतो मुखमस्य। "तत्तन्नियममुत्सृज्य यो ज्ञातुं शक्यते बुधैः। व्याजेन येनकेनापि सः स्मृतः सर्वतोमुखः" इति निरुक्तिः॥ "अमृताशोऽमृतवपुः सर्वज्ञः सर्वतोमुखः" वि० स०। 2. परशिव, महादेव. "सर्वकामवरश्चैव सर्वदः सर्वतोमुखः" भा०। 3. ब्रह्म, चतुर्मुखि. "अथ सर्वस्य धातारं ते सर्वे सर्वतोमुखम्। वागीशं वाग्भिरर्थ्याभिः प्रणिपत्योपतस्थिरे" कुमा० २-३। 4. जीवात्म. 5. ब्राह्मण. 6. स्वर्ग. 7. अग्नि. (न०) 8. जल, नीरु. 9. गगन, आकाश. (वि०) 10. एल्ला कडॆयल्लू मुखगळुळ्ळ. "सर्वतोमुख उग्रे च क्षेत्रज्ञब्रह्मणोः पुमान्। नपुंसकन्तु पानीये सुरवर्त्मन्यपि स्मृतम्" मेदि०।

सर्वत्र ಸರ್ವತ್ರ (अव्य०) 1. ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ. 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ. 3. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ. सर्व "त्रल्" (५-३-१०)। "सर्वत्र दयिताधीनं सुव्यक्तं रामणीयकम्" भट्टि० ६-७५। "सर्वत्र संवाद्यमबाधमानौ रूपश्रियातिथ्यकरं परं तौ" नैष० ६-५४। "तुतोष वीर्यातिशयेन वृत्रहा पदं हि सर्वत्र गुणैर्निधीयते" रघु० ३-६२।

सर्वत्रग ಸರ್ವತ್ರಗ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. सर्वत्र गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। (वि०) 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಹೋಗುವ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶ ಕಾಲ ಮತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ. "यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान्" गीता ९-६। **-गामिन् -ಗಾಮಿನ್**. गम्लृ "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-गामिनी -ಗಾಮಿನೀ**.

सर्वथा ಸರ್ವಥಾ (अव्य०) ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಗಳಿಂದಲೂ. सर्व "थाल्" (५-३-२३)। "सर्वथा व्यवहर्तव्यं कुतो ह्यवचनीयता। यथा स्त्रीणां तथा वाचां साधुत्वे दुर्जनो जनः" उ० रा० १-५।

सर्वदमन ಸರ್ವದಮನ (पुं०) 1. ಶಕುಂತಲೆಯ ಪುತ್ರ, ದುಷ್ಯಂತರಾಜನ ಕುಮಾರ, ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿ. सर्वान् दमयति—दम् (उपशमे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "हन्त, वर्धते तव संरम्भः। स्थाने खलु ऋषिजनेन सर्वदमन इति कृतनामधेयोऽसि" शाकु० ७। (वि०) 2. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ದಂಡಿಸುವವನು.

सर्वदर्शन ಸರ್ವದರ್ಶನ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सर्वं स्वमहिमानं दर्शयति—दृशिर् (प्रेक्षणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "महिमानं सर्वसहं तेषां दर्शयतीति सः। सर्वदर्शन आख्यातो नवार्णो लोचनप्रदः" इति निरुक्तिः। "अहः संवत्सरो व्यालः प्रत्ययः सर्वदर्शनः" वि० स०। (वि०) 2. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ನೋಡುವ.

सर्वदर्शनसङ्ग्रह ಸರ್ವದರ್ಶನಸಂಗ್ರಹ (पुं०) ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ ಸಕಲ ದರ್ಶನಗಳ ಸಾರರೂಪವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. सर्वदर्शनानां सङ्ग्रहोऽत्र।

सर्वदर्शिन् ಸರ್ವದರ್ಶಿನ್ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सर्वौ प्रवृत्तिनिवृत्तिधर्मौ द्रष्टुं शीलमस्य—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "सर्वदर्शी पश्यति यः सर्वेषां च कृताकृतम्" इति निरुक्तिः। "सर्वदर्शी निवृत्तात्मा" वि० स०। (वि०) 2. ಸಕಲವನ್ನೂ ನೋಡುವವನು.

सर्वदा ಸರ್ವದಾ (अव्य०) ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ. सर्व "दा" (५-३-१५)। "सर्वाभिः सर्वदा चन्द्रस्तं कलाभिर्निषेवते" कुमा० २-३४।

सर्वदुःखक्षय ಸರ್ವದುಃಖಕ್ಷಯ (पुं०) 1. ಮೋಕ್ಷ, ಸಕಲ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ—, —ನಾಶವುಳ್ಳ ಮುಕ್ತಿ. सर्वदुःखानां क्षयो नाशो यत्र। 2. ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಕಷ್ಟಗಳ ನಾಶ.

सर्वदृश् ಸರ್ವದೃಶ್ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सर्वान् अनुकूल-प्रतिकूलतटस्थान् यथार्हं नियन्तुं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६०)। "अनुकूलान् तटस्थांश्च प्रतिकूलानपि स्वयम्। नियन्तुं च यथायोग्यं यः पश्यति स सर्वदृक्" इति निरुक्तिः। "अमृत्युः सर्वदृक् सिंहः" वि० स०।

सर्वदेवमुख ಸರ್ವದೇವಮುಖ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. सर्वेषां देवानां मुखमिव।

सर्वद्रयञ्च् ಸರ್ವದ್ರ್ಯಂಚ್ (वि०) ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪೂಜಿಸುವವನು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಗೌರವಿಸುವವನು. सर्वान् अञ्चति—सर्व+अञ्चु (गतौ पूजने च) अद्रिः आदेशः (६-३-९२)।

सर्वधारिन् ಸರ್ವಧಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. (वि०) 2. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸುವವನು. सर्वं धारयति—धृ (धारणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

सर्वधुरावह ಸರ್ವಧುರಾವಹ (पुं०) ಸಕಲ ಭಾರವನ್ನೂ ಹೊರಲು ಸಮರ್ಥವಾದ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದುದು. सर्वा चासौ धूश्च सर्वधुरा—वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। सर्वधुराया वहः। "स तु सर्वधुरीणो यः भवेत्सर्वधुरावहः" अम०।

सर्वधुरीण ಸರ್ವಧುರೀಣ (पुं०) ಸಕಲ ಭಾರವನ್ನೂ ಹೊರಲು ಸಮರ್ಥವಾದ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದುದು. सर्वा चासौ धूश्च सर्वधुरा—सर्वधुरां वहति—"खः" (४-४-७८)।

सर्वपथीन ಸರ್ವಪಥೀನ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ದಾರಿಗಳಲ್ಲೂ ಹರಡಿರುವ. सर्वपथान् व्याप्नोति—सर्वपथ "खः" (५-२-७)। "स व्याप्तवत्या परितोऽपथान्यपि स्वसेनया सर्वपथीनया तया" माघ० १२-५७।

सर्वमङ्गला सर्वमंगळा (स्त्री०) पार्वति, दुर्गा देवि. सर्वेभ्यः मङ्गला, सर्वाणि मङ्गलान्यस्याः इति वा। "सर्वमङ्गलशब्दश्च सम्पूर्णाश्चर्यवाचकः। आकारो दातृवचनः तस्मात् सा सर्वमङ्गला" ॥

सर्वरस सर्वरस (पुं०) 1. सर्जरस, मत्ति,मरद हालु. सर्वैरस्यते—रस (आस्वादने) + णिच् "घञ्" (३-३-१९)। "यक्षधूपः सर्जरसो रालसर्वरसावपि" अम०। 2. पंडित, विद्वांस. सर्वो रसो यत्र। 3. सिहि मोदलाद आरु भोज्य रसगळु. "वाचां वह्नेर्मुखं क्षेत्रं छन्दसां सप्तधातवः। हव्यकव्यामृतान्नानां जिह्वा सर्वरसस्य च" भाग० २-६-१। 4. ओंदु विध वीणे. 5. शृंगारादि एल्ला रसगळु. (वि०) 6. एल्ला रसगळिंद कूडिद.

सर्वरसोत्तम सर्वरसोत्तम (पुं०) एल्ला रस गळल्लू प्रधानवाद लवण रस. सर्वरसेषु उत्तमः।

सर्वरात्र सर्वरात्र (पुं०) संपूर्ण रात्रि. सर्वा रात्रिः "अच्" (५-४-८७)। पुंस्त्वम् (२-४-२९)।

सर्वला सर्वला (स्त्री०) ईटि, तोमरवेंब ओंदु आयुध. सर्वं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "सर्वला तोमरोऽस्त्रियाम्" अम०। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। **–ली –ल्ये.**

सर्वलिङ्गिन् सर्वलिंगिन् (पुं०) पाषंड, वेद विरुद्धवाद नडवळिकेयुळ्ळवनु, इतररन्नु वंचिसलु इष्टबंदंते वेष ताळुववनु. सर्वेषां लिङ्गानि – सर्वलिङ्गानि सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "पाषण्डाः सर्वलिङ्गिनः" अम०।

सर्वविद् सर्वविद् (पुं०) 1. महाविष्णु. 2. परशिव, परमेश्वर. सर्वं विन्दति—विद्लृ (लाभे) "क्विप्" (३-२-६१)। सर्वं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" वा। "सर्वगः सर्वविद्भानुः" वि० स०।

सर्ववेद सर्ववेद (पुं०) एल्ला वेदगळन्नू अध्ययन माडिद विप्र. सर्ववेदानधीते—सर्ववेद "ठक्" (४-२-६०)। ठको लुक् (वा० ४-२-६०)।

सर्ववेदस् सर्ववेदस् (पुं०) सर्वस्ववन्नू दक्षिणेयागि कोट्टु यागमाडिदवनु, विश्वजिद्याग माडिदवनु. सर्वं धनं वेदयति निवेदयति ऋत्विग्भ्यः — विद्लृ (लाभे) + णिच् "असुन्" (उ० ४-१८९)। "सर्ववेदाः स येनेष्टो यागः सर्वस्वदक्षिणः" अम०।

सर्ववेशिन् सर्ववेशिन् (पुं०) नट, अभिनयकार. सर्वेषां वेशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

सर्वव्यापिन् सर्वव्यापिन् (पुं०) 1. पंच प्राण वायुगळल्लिंदाद धनंजय वायु (व्यान वायु). ई वायुवु देहद एल्ला कडेयल्लू व्याप्तिसिरुवुदु. "न जहाति मृतं वापि सर्वव्यापी धनञ्जयः"। (वि०) 2. एल्ला कडेयल्लू हरडि कोंडिरुव, एल्ला कडेगू व्याप्तिसिरुव.

सर्वसंनहन सर्वसंनहन (न०) एल्ला सेनेगळू ओंदु कडे ओट्टिगे सेरि युद्धक्कागि होरडुवुदु. सर्वेषां संनहनम्।

सर्वसह सर्वसह (पुं०) महाविष्णु. स्वशासनेन सर्वं देवतान्तरमपि मन्दाधिकारिणामाराध्यतया सहते बिर्भति —षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। "मन्दाधिकारिणां सर्वमाराध्यत्वेन दैवतम्। बिर्भति सहते यस्तु स सर्वसह ईरितः" इति निरुक्तिः। "अपराजितः सर्वसहः" वि० स०।

सर्वसिद्धि सर्वसिद्धि (पुं०) श्रीफल, बिल्व वृक्ष. सर्वेषां सिद्धिरस्मात्।

सर्वस्व सर्वस्व (न०) 1. स्थिर मत्तु चर रूपवाद सकल विधवाद आस्ति, स्वत्तु. सर्वं स्वम्। 2. सारांश. "सर्वस्वमिव पुण्यानां साम्राज्यमिव सम्पदाम्" याद० १६-१४१।

सर्वाङ्गीण सर्वांगीण (वि०) एल्ला अवयव गळल्लू व्याप्तिसिरुव, एल्ला अंगगळल्लू सेरि कोंडिरुव. सर्वाण्यङ्गानि व्याप्नोति सर्वाङ्ग "खः" (५-२-७)। "वसानस्तन्त्रकनिभे सर्वाङ्गीणे तरुत्वचौ" भट्टि० ४-१०।

सर्वानुभूति सर्वानुभूति (स्त्री०) बिळिय हेगडे.

सर्वान्नभोजिन् सर्वान्नभोजिन् (वि०) एल्ला वर्णदवर अन्नवन्नू भुजिसुवनु. सर्वेषामन्नानि भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "णिनिः" (३-२-७८)। "सर्वान्नीनस्तु सर्वान्नभोजी" अम०।

सर्वान्नीन सर्वान्नीन (वि०) एल्ला वर्णदवर अन्नवनू भुजिसुवनु. सर्वान्नानि भक्षयति "खः" (५-२-९)। "सर्वान्नीनस्तु सर्वान्नभोजी" अम०।

सर्वाभिसन्धिन् सर्वाभिसंधिन् (पुं०) कपटसंन्यासि. सर्वस्मिन् विषये अभिसन्धाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। "बैडालव्रतिकः सर्वाभिसन्धी छद्मतापसः" त्रिकाण्ड०।

सर्वाभिसार ಸರ್ವಾಭಿಸಾರ (पुं०) ಚತುರಂಗ ಸೇನೆಯು ಸಿದ್ಧತೆ, ಎಲ್ಲಾ ಸೇನೆಗಳೂ ಸಜ್ಜಾಗಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. सर्वेषामभिसारो यत्र। "सर्वाभिसारः सर्वौघः सर्वसंनह्नार्थकः" अम०।

सर्वार्थसाधिका ಸರ್ವಾರ್ಥಸಾಧಿಕಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सर्वार्थसिद्ध ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. 2. ಶಾಕ್ಯಮುನಿ. सर्वेषु अर्थेषु सिद्धः। सर्वोऽर्थः सिद्धोऽस्य इति वा। (वि०) 3. ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಕೈಗೂಡಿರುವವನು, ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು.

सर्वासुनिलय ಸರ್ವಾಸುನಿಲಯ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ. सर्वेषामात्मनाम् असूनां प्राणानां निलयः आलम्बनम्। "सर्वासुनिलयः स स्यात् सर्वप्राणावलम्बनम्" इति निरुक्तिः। "भूतावासो वासुदेवः सर्वासुनिलयोऽनलः" वि० स०।

सर्वेश्वर ಸರ್ವೇಶ್ವರ (पुं०) 1. ಸಕಲ ಚರಾಚರ ಜಗತ್ತಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. समर्थानामसमर्थानां च सर्वेषां शरणागतानां वैरूप्यं परिहर्तुं आशु तानश्नुते व्याप्नोति — अशू (व्याप्तौ) "वरट्" (उ० ५-५७)। उपधाया ईत्वं च। "अशक्तानां च शक्तानां वैरूप्यं शरणैषिणाम्। अश्नुते परिहर्तुं यः स सर्वेश्वर ईरितः" इति निरुक्तिः। "अजः सर्वेश्वरः सिद्धः" वि० स०। 2. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. 3. ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಭು.

सर्वौघ ಸರ್ವೌಘ (पुं०) ಸಕಲ ಸೇನೆಗಳ ಸಿದ್ಧತೆ. सर्वस्य ओघः। "सर्वाभिसारः सर्वौघः" अम०।

सर्वौषधिगण ಸರ್ವೌಷಧಿಗಣ (पुं०) ಸುರೆ ಜಟಾಮಾಂಸಿ ಮೊದಲಾದ ಔಷಧಿಗಳ ಸಮೂಹ. सर्वौषधीनां गणः।

सर्षप ಸರ್ಷಪ (पुं०) ಸಾಸವೆ (ಗಿಡ). सरति स्नेहोऽस्मात् — सृ (गतौ) "अपः" षुगागमश्च (उ० ३-१४१)। "अकारणस्नेहमनोहराननः शिखाललाटार्पितगौरसर्षपः" मालती० १०-६।

सल ಸಲ (न०) ಜಲ, ನೀರು. सरति — सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। रस्य लः।

सलिल ಸಲಿಲ (न०) ನೀರು, ಜಲ. सलति गच्छति — सल (गतौ) "इलच्" (उ० १-५५)। "धुन्वाना करयुगमीक्षितुं विलासान् शीतालुः सलिलगतेन सिच्यते स्म" माघ० ८-१९।

सलिलकुन्तल ಸಲಿಲಕುಂತಲ (पुं०) ಪಾಚಿ, ಶೈವಾಲ. सलिलस्य कुन्तल इव।

सलिलनिधि ಸಲಿಲನಿಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ. सलिलस्य निधिः, सलिलानि निधीयन्तेऽत्र—नि+डुधाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)। "कल्लोलाः सलिलनिधेरवाप्य पारं शीर्यन्ते न गुणमहोर्मयस्तदीयाः" माघ० १६-८२। -राशिः -ರಾಶಿಃ. सलिलानां राशिरत्र। "पयसि सलिलराशेर्नक्रमन्तर्निमग्नः स्फुटमनिशमलापि ज्वालया बाडवाग्नेः" माघ० ११-५५।

सलिलाशय ಸಲಿಲಾಶಯ (पुं०) ಜಲಾಶಯ, ನೀರನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡಲು ಕಲ್ಲು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ತೊಟ್ಟಿ, ಕೆರೆ ಕಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವು. सलिलस्य आशयः।

सलिलेन्धन ಸಲಿಲೇಂಧನ (पुं०) ಬಡಬಾಗ್ನಿ. सलिलमेव इन्धनं यस्य। "वडवाग्नौ तु सलिलेन्धनः स्याद्वडवामुखम्" त्रिकाण्ड०।

सलील ಸಲೀಲ (वि०) 1. ಲೀಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಆಟದ ಸ್ವಭಾವದ. लीलया सह वर्तते। "सलीलयातानि न भर्तुरभ्रमोः न चित्रमुच्चैः-श्रवसः पदक्रमम्" माघ० १-५२। (क्रि० वि०) 2. ಆಟದಿಂದ, ವಿನೋದದಿಂದ. "नागं पुनर्मृदु सलील-निमीलिताक्षम्" माघ० ५-६।

सलोकता ಸಲೋಕತಾ (स्त्री०) ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ಸಮಾನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ (ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ) ವಾಸ ಮಾಡುವಿಕೆ. समानो लोकः यस्य। तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। ಇದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಮೋಕ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ.

सल्लकी ಸಲ್ಲಕೀ (स्त्री०) ಆನೆಬೀಲದ ಮರ. सत्कृत्य लक्ष्यते — लक (आस्वादने) "क्वुन्" (उ० २-३३)। "महेरणा कुन्दुरुकी सल्लकी ह्लादिनीति च" अम०।

सव ಸವ (पुं०) 1. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ. सूयते सोमोऽत्र — षुञ् (अभिषवे) "अप्" (३-३-५७)। "राजसूया-श्वमेधाद्यैः सोऽयजद्बहुभिः सवैः" भा० आदि० ९४-२६। 2. ಸಂತಾನ, ಸಂತತಿ. "सवो यज्ञे च सन्ताने" मेदि०। 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಚಂದ್ರ. 5. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

सवन ಸವನ (न०) 1. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. षुञ् (अभिषवे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "समरप्रियया सह व्रजिन्या सवनं तस्य जगाम तत्प्रतीक्ष्यः" याद० १५-३०।

2. ಯಾಗದ ನಿಯಮ ಸ್ನಾನ. "प्रविवेश गामिव क्रतुशस्य नियमसवनाय गच्छतः" किरा० १२-१०। 3. ಸೋಮ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು, ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು. "सवनं त्वध्वरे स्नाने सोम-निर्दलनेऽपि च" मेदि०। 4. ಸೋಮರಸಪಾನ.

सवयस् सवयस् (पुं०) 1. ಸಮಾನ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ. समानं वयः यस्य। (वि०) 2. ಸಮಾನ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳವನು. "सूतात्मजाः सवयसः प्रथितप्रबोधं प्राबोधयन्नुषसि वाग्भिरुदारवाचः" रघु० ५-६५। (स्त्री०) 3. ಗೆಳತಿ, ಸಖಿ. समानं वयोऽस्याः।

सवर्ण सवर्ण (पुं०) 1. ಸಮಾನಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಪ್ರಯತ್ನ ವುಳ್ಳ ವರ್ಣ, ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಒಂದೇ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. तात्वादिस्थानमाभ्यन्तरप्रयत्नश्चेतद्द्वयं यस्य येन तुल्यं तन्मिथः सवर्णसंज्ञं स्यात्। "तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्णम्" पा० सू० १-१-९। ಈ ವರ್ಣಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸವರ್ಣಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದುವುವು. (वि०) 2. ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. "ग्रथितमौलिरसौ वनमालया तरुपलाशसवर्णतनुच्छदः" रघु० ९-५१। 3. ಸಮಾನ ವರ್ಣವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಧ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. "उच्चैर्महाराजतराजिविराजितासौ दुर्वर्णभित्तिरिह सान्द्रसुधासवर्णा" माघ० ९-२८। 4. ಸಮಾನ ಜಾತಿಯ, ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ. "पाणिग्रहणसंस्कारः सवर्णासूपदिश्यते" मनु० ३-४३।

सवर्णा सवर्णा (स्त्री०) ಸಮಾನ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. समानो वर्णो जातिः यस्याः। "उद्वहेत द्विजो भार्यां सवर्णां लक्षणान्विताम्" मनु० ३-४।

सविकल्पक सविकल्पक (पुं०) ಸಮಾಧಿಯ ಒಂದು ಭೇದ, ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿ. ["सम्प्रज्ञात" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सवितृ सवितृ (पुं०) 1. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. सुवति—षू (प्रेरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "मुहुरन्तराल-भुवमस्तगिरेः सवितुश्च योषिदमिमीत दृशा" माघ० ९-२। "दिनान्ते निहितं तेजः सवित्रेव हुताशनः" रघु० ४-१। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 3. ಸೃಷ್ಟಿ ಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ. 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 5. ಇಂದ್ರ. 6. ವಿಷ್ಣು. सूर्यद्वारा सस्यादिकं सूते। "रविर्विरोचनः सूर्यः सविता रविलोचनः" वि० स०।

सवितृदैवत सवितृदैवत (पुं०) ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ. सविता देवतमस्य।

सवित्र सवित्र (न०) ಪ್ರಸವಮಾಡಿಸುವ ಸಾಧನ. सूयतेऽनेन—षूङ् (प्राणिप्रसवे) करः "इत्रः" (३-२-१८४)।

सवित्री सवित्री (स्त्री०) 1. ತಾಯಿ, ಜನ್ಮವನ್ನು ನೀಡಿದ ಮಾತೆ. षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "तृच्" (३-१-१३३)। "ङीप्" (४-१-५)। "तया दुहित्रा सुतरां सवित्री स्फुरत्प्रभामण्डलतया चकासे" कुमा० १-२४। 2. ಗೋವು, ಆಕಳು, ಹಸು.

सविध सविध (न०) 1. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. समाना विधाऽस्य। "श्रीमुखेन्दुसविधेऽपि शोभते यस्य नाभिसरसीसरोरुहम्" माघ० १४-६९। (वि०) 2. ಹತ್ತಿರದ, ಸಮೀಪದ. "भूयो भूयः सविधनगरीरथ्यया पर्यटन्तं दृष्ट्वा दृष्ट्वा भवनवलभीतुङ्गवातायनस्था" मालती० १-१८।

सव्य सव्य (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. सूते विश्वम्—षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "यः" (उ० ४-१०९)। (वि०) 2. ಎಡಭಾಗದ, ಎಡಗಡೆಯ. "सव्ये भवत्यास्सरयूसमेता रम्येयमाभाति पुरी रघूणाम्" याद० १८-६५। 3. ಬಲಗಡೆಯ, ಬಲಭಾಗದ. "एकेन सव्यपाणिना विशिखमुत्खाय किमाह रावणः" अनर्घ०। 4. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ. "सव्यं दक्षिणे। वामे च प्रतिकूले च" हेम०।

सव्यसाचिन् सव्यसाचिन् (पुं०) ಅರ್ಜುನ. सव्येन वामेनापि शरसचनशीलः—षच (समवाये) "णिनिः" (३-२-७८)। "मयैवेते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन्" गीता ११-३३। "उभौ मे दक्षिणौ पाणी गाण्डीवस्य विकर्षणे। तेन देवमनुष्येषु सव्यसाचीति मां विदुः" भा० विरा० ४४-१९।

सव्येष्ठ सव्येष्ठ (पुं०) ಸಾರಥಿ. सव्ये वामे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

सव्येष्ठ सव्येष्ठ (पुं०) ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. सव्ये वामे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ऋन्" (उ० २-१०१)। सप्तम्या अलुक् (६-३-९)।

सस्य सस्य (न०) ಮರ ಗಿಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯ. सस्ति—षस (स्वप्ने) "यः" (उ० ४-१०९)। "सुखेन लभ्या दधतः कृषीवलैरकृष्टपच्या इव सस्यसम्पदः" किरा० १-१७। "जीर्णमन्नं प्रशंसीयात् भार्यां च गतयौवनाम्। रणात् प्रत्यागतं शूरं सस्यं च गृहमागतम्" चाणक्य०।

सस्यक ಸಸ್ಯಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ಮಣಿ. 2. ಅಸಿ, ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ.

सस्यमञ्जरी ಸಸ್ಯಮಂಜರೀ (स्त्री०) ಧಾನ್ಯದ ತೆನೆ. सस्यस्य मञ्जरी ।

सस्यमारिन् ಸಸ್ಯಮಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಮಹಾಮೂಷಕ, ಹೆಗ್ಗಣ. सस्यं मारयति—मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८) । (वि०) 2. ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ.

सस्यशूक ಸಸ್ಯಶೂಕ (न०) ಧಾನ್ಯದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಧಾನ್ಯದ ಮುಳ್ಳು. सस्यस्य शूकम् ।

सस्यसंवर ಸಸ್ಯಸಂವರ (पुं०) ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. सस्यैः संव्रियते—सम्+वृञ् (वरणे) "अप्" (३-३-५८) ।

सह ಸಹ (पुं०) 1. ಆಗ್ರಹಾಯಣಿಕ ಮಾಸ, ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸ. सहते—षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४) । "मार्गे सहः सहाः" शब्दार्णवः । (पुंन०) 2. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. "सहो बले न स्त्रियां स्यात्" मेदि० । (वि०) 3. ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ. 4. (ಸಮಾಸದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಸಹಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವವನು, ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು, ಸೈರಣೆಯುಳ್ಳವನು. भारसहः । (अव्य०) 5. ಕೂಡ, ಸಂಗಡ, ಒಂದಿಗೆ. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ. सहते—षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४) । "यदुपतिरविरूढचन्द्रशालः सह दयिताभिरनन्यमानसाभिः" याद० २४-९ । 6. ಕಾತ್ಸ್ನ್ಯ, ಸಾಕಲ್ಯ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. 7. ವಿದ್ಯಮಾನ. 8. ಸಾಬೂಧ. 9. ಸಾದೃಶ್ಯ. 10. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. 11. ಯೌಗಪದ್ಯ, ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. 12. ಸಮೃದ್ಧಿ. "सह सम्बन्धसादृश्ययौगपद्यसमृद्धिषु । साकल्ये विद्यमाने च" हेम० ।

सहकार ಸಹಕಾರ (पुं०) ಬಹಳ ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ ಮಾವಿನ ಮರ, ಜೊತವೃಕ್ಷ. सह कारयति मेलयति द्वन्द्वम्—डुकृञ् (करणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) । "मन्दोत्कण्ठाः कृतास्तेन गुणाधिकतया गुरौ । फलेन सहकारस्य पुष्पोद्गम इव प्रजाः" रघु० ४-९ ।

सहकारिन् ಸಹಕಾರಿನ್ (वि०) ಜೊತೆಗೂಡಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. सह करोति—कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८) । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५) । **–कारिणी –ಕಾರಿಣೀ.**

सहगमन ಸಹಗಮನ (न०) ಮೃತನಾದ ಪತಿಯೊಡನೆ [ತಾನೂ (ಪತ್ನಿಯೂ) ಚಿತೆಯನ್ನೇರಿ ಜೀವ ತ್ಯಜಿಸಿ] ಹೋಗುವುದು.

सहचर ಸಹಚರ (पुं०) 1. ಸುಹೃತ್ತು, ಗೆಳೆಯ. सह चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४) । "यावदिहोद्याने मुहूर्तं विश्रम्य मकरन्दसहचरं नाथं माधवं प्रेक्षिष्ये" मालती० १ । 2. ಪ್ರಿಯ, ಪತಿ. "सहचरमुच्छ्वसितगुच्छवाञ्छयान्या" माघ० ७-४७ । 3. ಪ್ರತಿಬಂಧಕ. (पुंस्त्री०) 4. ನೀಲಿ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ. 5. ಹಳದಿ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ. "सहचरः पुनर्श्लिष्टयां वयस्ये प्रतिबन्धके" हेम० । (वि०) 6. ಅನುಚರ, ಜೊತೆಗಾರ. "सहचरमधुहस्तन्यस्तचूताङ्कुरास्त्रः शतमखमुपतस्थे प्राञ्जलिः पुष्पधन्वा" कुमा० २-६४ । "भवेत् सहचरो श्लिष्टयां द्वयोरनुचरे त्रिषु" मेदि० । (स्त्री०) **–चरी –ಚರೀ.** 7. ಹಳದಿ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ. 8. ಗೆಳತಿ, ಸಖಿ. 9. ಪತ್ನಿ. "लक्ष्मीकृतस्य हरिणस्य हरिप्रभावः प्रेक्ष्य स्थितां सहचरीं व्यवधाय देहम्" रघु० ९-५७ ।

सहचार ಸಹಚಾರ (पुं०) 1. ಸಾಮರಸ್ಯ, ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ, ಹೊಂದಿಕೆ. 2. ದೋಷರಹಿತವಾದ ಹೇತುವಿನ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆ.

सहचारिन् ಸಹಚಾರಿನ್ (पुं०) ಪತಿ, ಗುಂಡ. (स्त्री०) **–चारिणी –ಚಾರಿಣೀ.** ಪತ್ನಿ.

सहज ಸಹಜ (पुं०) 1. ಸಹೋದರ, ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು. सह जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१) । "सहजबलसमेतः शक्नुवैरजय्यः सनुदितविषमास्त्रस्तादृशानन्दहेतुः" याद० २४-१४ । 2. ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನ. (वि०) 3. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ. 4. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "सहजं नयनं च यत्तृतीयं भुजयुग्मं च तव स्थितातिरिक्तम्" याद० १५-५९ । 5. ಜನ್ಮಸಿದ್ಧವಾದ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ. "सहजं खलु यद्विनिन्दितं न खलु तत्कर्म विवर्जनीयम्" शाकु० ६-१ ।

सहजमित्र ಸಹಜಮಿತ್ರ (न०) ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ಮಿತ್ರನಾಗಿರುವವನು, ಉಪಕಾರ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಮಿತ್ರನಾಗಿರುವವನು. सहज मित्रम् । ಅಕ್ಕ ತಂಗಿಯರ ಮಕ್ಕಳು, ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರೆಯರ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ತಂದೆಯ ಸಹೋದರೆ (ಸೋದರತ್ತೆ) ಯರ ಮಕ್ಕಳು ಸಹಜಮಿತ್ರರು.

सहजशत्रु ಸಹಜಶತ್ರು (पुं०) ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಶತ್ರು, ಅಪಕಾರ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಆಗಿರುವ ಶತ್ರು.

सहजः शत्रुः। सपत्नी (सवती) पुत्ररु, तंदेय सहोदररु मत्तु आवर पुत्ररु सहजशत्रुगळु.

सहजात सहजात (पुं०)1. जोतेयल्लि हुट्टिदवनु, अवळियागि संगड हुट्टिद सहोदर. सह समं जातः। (वि०) 2. जोतेयल्लि हुट्टिद.

सहजारि सहजारि (पुं०) "सहजशत्रु" पदद अर्थ.

सहदेव सहदेव (पुं०) 1. माद्रिय पुत्र, ऐवरु पाण्डवरल्लि किरिय सहोदर, नकुलन तम्मु, पाण्डुराजन ऐदनेय मग. "विनयादवनम्य विश्वभर्तुः सहदेवः स्वयमाहरत्सपर्याम्" याद० १५-९४। (स्त्री०) -देवा -देवा. 2. कळ्ळंगडलि. 3. सोगदे गिड. 4. दंडोत्पल. -देवी -देवी. 5. सप्तर्षिय, ईश्वरीय हंबु. "सहदेवा बलादण्डोत्पलयोरशारिवौषधौ। सहदेवी तु सर्षिद्यां पुंसि स्यात् पाण्डवे पुनः" मेदि०।

सहधर्मचरी सहधर्मचरी (स्त्री०) शास्त्रोक्त क्रमदल्लि मदुवेयाद पत्नि, धर्मकार्यगळ समयदल्लि जोतेयल्लिद्दु भागवहिसुव पत्नि. सह धर्मं चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१७)। "ङीष्" (४-१-१५)। "सहधर्मचरीं सदानुवृत्तां स्वयमुद्दीपयता त्वयानुकम्पाम्" याद० १५-२६।

सहधर्मचारिन् सहधर्मचारिन् (पुं०) पत्नि, गंड. सह धर्मं चरितुं शीलमस्य—चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। -चारिणी -चारिणी.

सहधर्मिणी सहधर्मिणी (स्त्री०) विध्युक्त रीतियल्लि मदुवेयाद पत्नि, धर्म कार्यगळल्लि जोतेयल्लिद्दु भागवहिसुव पत्नि. सहधर्मोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-१३२)। "ङीप्" (४-१-५)। "पत्नी पाणिगृहीती च द्वितीया सहधर्मिणी" अम०।

सहन सहन (न०) 1. ताळ्मे, स्थैर्य, स्थैर्यिसुवुदु. षह (मर्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "कार्यार्थमपमानादेः सहनं खलु यद्भवेत्" सा० द० ६-१०७। (वि०)2. स्थैर्यिसुवनु, सहिसुवनु. षह "युच्" (३-२-१४९)।

सहपांशुकिल सहपांशुकिल (पुं०) गेळेय, स्नेहित. सह पांशुना रेणुना किलति—किल (क्रीडायाम्) "कः" (३-१-१३५)। "सहपांशुकिलः स्नेही वयस्यः" त्रिकाण्ड०।

सहभाविन् सहभाविन् (वि०) साहाय्य माडुवनु, ऒत्तासे माडुवनु. सह भवति—भू (सत्तायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "एकीयाः एकपक्षाः स्युः सहायाः सहभाविनः" त्रिकाण्ड०।

सहभोजन सहभोजन (न०) ऒंदे कडे कुळितु ऊटमाडुवुदु, ऒंदे गुंपिनल्लि सेरि ऊट माडुवुदु. सह एकत्र मिलित्वा भोजनम्।

सहयायिन् सहयायिन् (वि०) जोतेयल्लि होगुवनु, संगड होगुवनु. सह याति—या (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

सहवास सहवास (पुं०) जोतेयल्लि वासमाडुवुदु. सह + वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१८)।

सहवासिन् सहवासिन् (वि०) जोतेयल्लि वास माडुव, यावागलू संगड इरुव. सह वसति—वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)। "संशय्य क्षणमिति निश्चिकाय कश्चिद्विबोकैर्बकसहवासिनां परोक्षैः" माघ० ८-२९।

सहस् सहस् (पुं०)1. मार्गशीर्ष मास. सह्यतेऽनेन—षह (मर्षणे) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "श्लथयितुं क्षणमक्षमताङ्गना न सहसा सहसा कृतवेपथुः" माघ० ६-५७। (पुंन०)2. बल, शक्ति, सामर्थ्य. "द्रविणं तरः सहोबलशौर्याणि स्थाम शुष्मं च" अम०। "सहो बले न स्त्रियां स्यात्" मेदि०।

सहस सहस (वि०) हास्यदिंद कूडिद. हसेन हास्येन सह वर्तते। "अथो हसः। हासो हास्यं च" अम०। "न सहसा सहसा कृतवेपथुः" माघ० ६-५७।

सहसा सहसा (अव्य०) 1. हठात्तागि, निरीक्षणेयिल्लदे, आकस्मात्तागि. "सहसोपगतः सविस्मयं तपसां सूतिरसूतिरापदाम्" किरा० २-५६। 2. विमर्शेयिल्लदे, विचारमाडदे. "सहसेत्याकस्मिकाविमर्शयोः"। "सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्" किरा० २-३०। 3. शीघ्रवागि. "प्रियतमेन यया सरुषा स्थितं न सहसा सहसा परिरभ्यतम्" माघ० ६-५७। "ककुभां मुखानि सहसोज्ज्वलयन्" माघ० ९-४२।

सहसान सहसान (पुं०) 1. मयूर, नविलु. 2. यज्ञ. सहते—षह (मर्षणे) "असानच्" (उ० २-८७)।

सहस्य ಸಹಸ್ಯ (पुं०) ಪೌಷಮಾಸ, ಪುಷ್ಯಮಾಸ. सहसि बले साधुः "यत्" (४-४-९८)। "पौषे तैषसहस्यौ द्वौ" अम०। "निनाय सात्यन्तहिमोत्किरानिलाः सहस्यरात्रीरुदवासतत्परा" कुमा० ५-२६।

सहस्र ಸಹಸ್ರ (न०) ಒಂದು ಸಾವಿರ, ಹತ್ತು ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. "सहस्राणि दृशामीशः कृत्सिताङ्गं च सादरम्" कुमा० १०-२। "सहस्रसङ्ख्यैर्गगनं शिरोभिः पादैर्भुवं व्याप्य वितिष्ठमानम्" माघ० ४-४।

सहस्रकिरण ಸಹಸ್ರ+ಕಿರಣ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. सहस्रं किरणा यस्य। "किं वाऽभविष्यदरुणस्तमसां विभेत्ता तं चेत्सहस्रकिरणो धुरि नाकरिष्यत्" शाकु० ७-४।

सहस्रगुण ಸಹಸ್ರಗುಣ (वि०) ಒಂದು ಸಾವಿರದಷ್ಟು, ಒಂದು ಸಾವಿರ ಮಡಿ. सहस्रं गुणा यस्मिन्। "सहस्रगुणमुत्स्रष्टुमादत्ते हि रसं रविः" रघु० १-१८।

सहस्रदंष्ट्र ಸಹಸ್ರದಂಷ್ಟ್ರ (पुं०) ಸಾವಿರ ಕೋರೆಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ಸ್ಯ, ಪಾಠೀನವೆಂಬ ಮೀನು. सहस्रं दंष्ट्रा यस्य।

सहस्रधार ಸಹಸ್ರಧಾರ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರ, ಸುದರ್ಶನ. सहस्रं धारा यस्य।

सहस्रधारा ಸಹಸ್ರಧಾರಾ (स्त्री०) ದೇವರಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವ ಸಾವಿರ ರಂಧ್ರಗಳಿರುವ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಬೀಳುವ ಜಲಧಾರೆ. सहस्रं धारा जलधारा यत्र।

सहस्रनयन ಸಹಸ್ರನಯನ (पुं०) 1. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ (ಇಂದ್ರ). सहस्रं नयनानि यस्य। -नेत्रः -नेत्रः। "क्रियाप्रबन्धादयमध्वराणामजस्रमाहूतसहस्रनेत्रः" रघु० ६-२३। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣು.

सहस्रपत्र ಸಹಸ್ರಪತ್ರ (न०) ಪದ್ಮ, ತಾವರೆ, ಕಮಲ. सहस्रं पत्राण्यस्य। "विलोलनेत्रभ्रमरैर्गवाक्षाः सहस्रपत्राभरणा इवासन्" रघु० ७-११।

सहस्रपत्रासन ಸಹಸ್ರಪತ್ರಾಸನ (पुं०) ಕಮಲವೇ ಆಸನವಾಗಿರುವ ಚತುರ್ಮುಖ, ಬ್ರಹ್ಮ. सहस्रपत्रं आसनं यस्य। "सहस्रपत्रासनपत्रहंसवंशस्य पत्राणि पतत्रिणः स्मः" नैष० ३-१६।

सहस्रपात् ಸಹಸ್ರಪಾತ್ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सहस्रं पादा अस्य—पादशब्दस्यान्त्यलोपः (५-४-१४०)। "सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्" श्रुतिः। 2. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ.

सहस्रपाद ಸಹಸ್ರಪಾದ (पुं०) 1. ಕಾರಂಡವ ಪಕ್ಷಿ. 2. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 3. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. "सहस्रं पादा यस्य। "सहस्रपादः कारण्डे भास्करे यज्ञपूरुषे" हेम०।

सहस्रबाहु ಸಹಸ್ರಬಾಹು (पुं०) 1. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನ. 2. ಬಾಣಾಸುರ. सहस्रं बाहवोऽस्य। "बाणः पुत्रशतज्येष्ठो बलेरासीन्महात्मनः। सहस्रबाहुर्वाद्यन ताण्डवेऽतोषयन्मृडम्" भाग० १०-६२-२। 3. ಪರಶಿವ. 4. ಮಹಾವಿಷ್ಣು.

सहस्रभुज ಸಹಸ್ರಭುಜ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सहस्रं भुजा अस्य। "पश्यन्त्यदोरूपमदभ्रचक्षुषा सहस्रपादोरुभुजाननाद्भुतम्। सहस्रमूर्धश्रवणाक्षिनासिकं सहस्रमौल्यम्बरकुण्डलोल्लसत्" भाग० १-३-४। सहस्रपादः सहस्रभुजः सहस्राननः सहस्रमूर्धा सहस्रश्रवणः सहस्राक्षः सहस्रनासिकः सहस्रमौलिः ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಾಚಕ ಪದಗಳು. 2. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನ. 3. ಬಾಣಾಸುರ.

सहस्रभुजा ಸಹಸ್ರಭುಜಾ (स्त्री०) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. सहस्रं भुजा यस्याः।

सहस्ररश्मि ಸಹಸ್ರರಶ್ಮಿ (पुं०) ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. सहस्रं रश्मयो यस्य। "अशक्नुवन् सोढुमघोरलोचनः सहस्ररश्मेरिव यस्य दर्शनम्। प्रविश्य हेमाद्रिगुहागृहान्तरं निनाय विभ्यद्दिवसानि कौशिकः" माघ० १-५३।

सहस्रवदन ಸಹಸ್ರವದನ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सहस्रं वदनानि यस्य।

सहस्रवीर्या ಸಹಸ್ರವೀರ್ಯಾ (स्त्री०) ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. सहस्रं वीर्याण्यस्याः।

सहस्रवेधिन् ಸಹಸ್ರವೇಧಿನ್ (न०) 1. ರಾಮಠ, ಹಿಂಗು. सहस्रं वेधितुं शीलमस्य—विध (विधाने) "णिनिः" (३-२-७८)। "सहस्रवेधि जतुकं बाह्लिकं हिङ्गु रामठम्" अम०। (पुं०) 2. ಕಸ್ತೂರಿ. 3. ನೀರು ಹಬ್ಬಿ. "सहस्रवेधि क्लीबं स्यात् रामठे नाम्बुवेतसे" मेदि०।

सहस्रांशु ಸಹಸ್ರಾಂಶು (पुं०) ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. सहस्रम् अंशवोऽस्य। "तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम्" मनु० १-९।

सहस्रार ಸಹಸ್ರಾರ (पुंन०) ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿರುವ ಸಹಸ್ರದಳ ಕಮಲ. सहस्रम् अराणि यस्य।

सहस्रिन् ಸಹಸ್ರಿನ್ (पुं०) ಒಂದು ಸಾವಿರ ಸೈನಿಕರ ಬಲವುಳ್ಳವನು, ಒಂದು ಸಾವಿರ ಸೈನಿಕರ ಅಧಿಪತಿ. सहस्रं बलमस्य। "बलिनो ये सहस्रेण साहस्रास्ते सहस्रिणः" अम०।

सहा ಸಹಾ (स्त्री०) 1. सण गोरंटी. सहते आतपम् —षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। "सहा कुमारी-तरणिः" अम०। 2. काडु हेसरु गिड. 3. दंडोत्पल. 4. पृथ्वि, भूमि. 5. सर्पभेषज (?). "सहोर्व्यां सहदेवायां कुमार्यां नखमेषजे। मुद्गपर्ण्यां च" हेम०।

सहाय ಸಹಾಯ (वि०) अनुकूलवागिरुवनु, जोतेयल्लिरुवनु, जोतेयल्लिद्दु हितवाद कार्य माडुवनु. सह अयते —अय (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "सम्भाव्य त्वामतिभरक्षमस्कन्धं स बान्धवः। सहायमध्वरधुरां धर्मराजो विवक्षते" माघ० २-१०३।

सहायता ಸಹಾಯತಾ (स्त्री०) 1. सहायकर समूह. सहायानां समूहः "तल्", (वा० ४-२-४३)। 2. साहाय्य, ऒत्तासे. सहायस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "स किल संयुगमूर्ध्नि सहायतां मघवतः प्रतिपद्य महारथः" रघु० ९-११।

सहायत्व ಸಹಾಯತ್ವ (न०) साहाय्य, ऒत्तासे. सहायस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)।

सहार ಸಹಾರ (पुं०) 1. आम्र वृक्ष, माविन मर. षह (मर्षणे) "आरन्" (उ० ३-१३९)। 2. जगत्तिन महाप्रलय. (वि०) 3. हारसहितवाद.

सहित ಸಹಿತ (वि०) 1. सेरिकोंडिरुव, कूडिकोंडिरुव, जोतेयल्लिरुव. सम् + डु धाञ् (धारण-पोषणयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "अथ यादवयूथेन सहितः संयुगप्रियः। सात्यकिः प्रचितोत्तंसः प्रतस्थे भर्तुराज्ञया" याद० २२-५५। 2. सहिसिकोंडिरुव, सैरणेयिंदिरुव. (अव्य०) 3. संगड, कूड.

सहित्र ಸಹಿತ್ರ (न०) सहिसिकोळ्ळुवुदु, सैरणेयिंदिरुवुदु. षह (मर्षणे) "इत्रः" (३-२-१८४)।

सहिष्णु ಸಹಿಷ್ಣು (वि०) सहनेय स्वभावदवनु, सैरणेयुळ्ळवनु. षह (मर्षणे) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "सुकरस्तरुवत् सहिष्णुना रिपुरुन्मूलयितुं महानपि" किरा० २-५०।

सहिष्णुता ಸಹಿಷ್ಣುತಾ (स्त्री०) सैरणे, सहने, ताळ्मे. सहिष्णोर्भावः "तल्" (५-१-११९)।

सहुरि ಸಹುರಿ (पुं०) 1. सूर्य. 2. पृथिवि, भूमि. षह (मर्षणे) "उरिन्" (उ० २-७३)। "सहिरादित्यः पृथिवी च" सि० कौ०।

सहृदय ಸಹೃದಯ (वि०) 1. शुद्धवाद मनस्सुळ्ळवनु, शुद्धवाद अन्तःकरणवुळ्ळवनु. हृदयेन सह वर्तते। (पुं०) 2. विद्यावन्त. 3. ऒळ्ळेय अनुभवशालि, रसिक. "परिष्कुर्वन्त्वर्थान् सहृदयधुरीणाः कतिपये" रसगं०।

सहोक्ति ಸಹೋಕ್ತಿ (स्त्री०) अर्थालंकारद ऒंदु भेद. सहृदयर हृदयक्के आह्लादकरवाद सहभाववु वर्णितवादल्लि "सहोक्ति" अलंकार. "सहोक्तिः सहभावश्चेद्भासते जनरञ्जनः"। उदा: "दिगन्तमगमत्तस्य कीर्तिः प्रत्यर्थिभिः सह" चन्द्रा०।

सहोढ ಸಹೋಢ (पुं०) 1. हन्नेरडु विध पुत्रर ल्लॊब्ब. गर्भिणियागिरुव विषय तिळियदे मदुवेयाद हेंगसिनल्लि जनिसिदवनु मदुवेयादवन पुत्रनागुवनु. ई पुत्रनु सहोढनु. "या गर्भिणी संस्क्रियते ज्ञाताज्ञातापि वा सती। वोढुः स गर्भो भवति सहोढ इति चोच्यते" मनु० ९-१७३। (वि०) 2. कद्द वस्तुविनॊडने इरुव कळ्ळ, कद्द वस्तुविनॊडनेयू कळलु साधनवाद वस्तुविनॊडनेयू सिक्किबिद्द कळ्ळ. होढेन सह वर्तते। "न होढेन विना चौरं घातयेद्धार्मिको नृपः। सहोढं सोपकरणं घातयेदविचारयन्" मनु० ९-२७०।

सहोदर ಸಹೋದರ (पुं०) ऒडहुट्टिदवनु, ऒंदे गर्भदल्लि जनिसिदवनु. उदरेण सह वर्तते। समानम् उदरं यस्य इति वा। "सहोदरन्यस्तभरस्तदात्मा रुक्माणि रत्नानि च रौहिणेयः" याद० १३-७८।

सहोर ಸಹೋರ (वि०) साधु, सत्पुरुष. सहते सर्वम् —षह (मर्षणे) "ओरन्" (उ० १-६५)।

सह्य ಸಹ್ಯ (पुं०) 1. सह्याद्रि, सह्यकुल पर्वतगळ सालिनल्लि ऒंदु पर्वत. सह्यते —षह (मर्षणे) "यत्" (३-१-९७)। "असह्यविक्रमः सह्यं दूरान्मुक्तमुदन्वता" रघु० ४-५२। (न०) 2. आरोग्य, शरीरदल्लि यावव व्याधियू इल्लदिरुविके. 3. प्रियवादुदु, इष्टवादुदु. "ततस्तं प्रत्युवाचाथ मारीचो राक्षसेश्वरम्। किं ते सह्यं मया कार्यं करिष्याम्यवशोऽपि तत्" रामा०। (वि०) 4. सहिसल्पडुव. 5. आवश्यवागि सहिसबेकाद. 6. सहिसलु साध्यवाद. "सह्यः शैलान्तरे पुमान्। सोढव्ये वाच्यलिङ्गः स्यात् आरोग्ये तु नपुंसकम्" मेदि०।

सा स (स्त्री०) 1. गौरि, पार्वति. 2. लक्ष्मि, जगन्मातॆ. "सा च लक्ष्मीर्धवै: प्रोक्ता गौरी सा च स ईश्वर:" एका०। 3. पूर्वोक्त विषयबोधक अथवा प्रसिद्ध विषयबोधक तच्छब्दद स्त्रीलिंगद प्रथमैक वचनद रूप. "गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी नियमितपरिखेदा तच्छिरश्चन्द्रपादै:" कुमा० १-६०।

सांयात्रिक सा०यात्रिक (पुं०) हडगिन वर्तक, हडगिन व्यापार माडुववनु. संयात्रा द्वीपान्तरगमनम्—सा प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "सांयात्रिक: पोतवणिक्" अम०। "जाते समुद्रेऽपि च पोतभङ्गे सांयात्रिको वाञ्छति तर्तुमेव" पञ्चतं० १-३४५। "सांयात्रिकानवपतोऽभ्यनन्दत्" माघ० ३-७६।

सांयुगीन सा०युगीन (वि०) युद्धदल्लि चेन्नागि होराडुव. युद्धदल्लि परिणतनाद. संयुगे साधु:—संयुग "खञ्" (४-४-९९)। "सांयुगीनो रणे साधु:" अम०। "संयुगे सांयुगीनं तमुद्यतं प्रसहेत क:" कुमा० २-५७।

सांराविण सा०राविण (पुं०) 1. एल्ला कडॆगळल्लू हरडुवंतॆ कूगिकॊळ्ळुवुदु, एल्ला दिक्कुगळिगू केळिसुवंतॆ शब्दमाडुवुदु. सम् + रु (शब्दे) भावे "इनुण्" (३-३-४४)। संराविन् "अण्" (५-४-१५)। "उत्ताला: कटपूतनाप्रभृतय: सांराविणं कुर्वते" मालती० ५-११। 2. उच्चस्वरदिंद मात नाडुवुदु. "सांराविणं न कर्तव्यं यावन्नायाति दर्शनम्" भट्टि० ७-४३।

सांवत्सर सा०वत्सर (पुं०) 1. ज्यौतिषिक, जोय्सि, शुभवेळॆ मत्तु मुहूर्तगळन्नु तिळिदवनु, संवत्सरद फलगळन्नु तिळिसुव शास्त्रवन्नु अध्ययन माडिदवनु मत्तु चेन्नागि तिळिदवनु. संवत्सरं तज्ज्ञानोपयोगि शास्त्रं वेत्ति अधीते वा—संवत्सर "अण्" (४-२-५९)। "मुहूर्तं तिथिनक्षत्रमृतवश्चायने तथा। सर्वाण्येवाकुलानि स्युर्न स्यात् सांवत्सरो यदि। तस्माद्राज्ञाऽभिगन्तव्यो विद्वान् सांवत्सरोऽग्रणी:। जयं यश: श्रियं भोगान् श्रेयश्च समभीप्सता" बृहत्सं० २-९, १०। (वि०) 2. संवत्सर संबंधवाद.

सांवत्सरिक सा०वत्सरिक (वि०) प्रतिसंवत्सरदल्लू बरुव. संवत्सरे भव: "ठञ्" (४-३-११)।

सांशयिक सा०शयिक (वि०) संशयात्म, संशयदिंद कूडिदवनु, संशय पडुववनु. संशयमापन्न: "ठक्" (५-१-७३)। "सांशयिक: संशयापन्नमानस:" अम०। आदरॆ संशयक्कॆ आस्पदवाद विषय "संशयविषयीभूतोऽर्थ:" ऎंदु सिद्धान्तकौमुदि. "संशयाधारे सन्देग्धरि नायं प्रत्यय:" ऎंदु बाल मनोरमा व्याख्यान.

सांसारिक सा०सारिक (वि०) प्रापंचिक, लौकिकवाद. ई जन्मद फलवाद. संसारे भव: "ठञ्" (४-३-११)। "आरण्यकाश्च गृहिणश्च रता: स्वधर्मे सांसारिकेषु च सुखेषु वयं रसज्ञा:" उ० रा० २-२२।

सांसिद्धिक सा०सिद्धिक (वि०) स्वाभाविकवाद, स्वभाव सिद्धवाद.

सांस्थानिक सा०स्थानिक (वि०) संस्थानदल्लि व्यवहरिसुववनु. संस्थाने व्यवहरति—संस्थान "ठक्" (४-४-७२)। ऒंदे संस्थान (देश) दल्लि व्यवहार नडसुववनु सांस्थानिक.

साकम् साकम् (अव्य०) 1. संगड, कूड, ऒंदिगॆ, जॊतॆयल्लि. सह अकनम्—"अम्" सहस्य सादेश:। अभीक्ष्ण्ये "णमुल्" (३-४-२२) वा। "अन्योन्यं स्पर्धमाना न च गृहविभवै: स्वामिनो मुक्तशङ्का: साकं स्त्रीभिर्भजन्ते विधिमभिलषितं पार्वणं पौरमुख्या:" मुद्रा० ३-१०। 2. ऎककालदल्लि, ऒंदे समयदल्लि.

साकल्य साकल्य (न०) समुदाय, संपूर्णतॆ, मॊत्त, ऒट्टु. सकलस्य भाव: "ष्यञ्" (५-२-८०)। "यो यदॆषां गुणो देहे साकल्येनातिरिच्यते। स तदा तद्गुणप्रायं तं करोति शरीरिणम्" मनु० १२-२५।

साकाङ्क्ष साकाङ्क्ष (वि०) 1. अपॆक्षॆयिंद कूडिदवनु, आसॆपडुववनु. आकाङ्क्षया सह वर्तते। 2. अपॆक्षिसुव, इन्नॊंदर संबंधवु अवश्य वागिरबॆकाद. चॆत्रस्य गुरुकुलम् मॆत्रस्य दासभार्या इत्यादि.

साकार साकार (वि०) 1. ऒंदु आकारवन्नु हॊंदिरुव, ऒंदु रूपवन्नु पडॆदिरुव. आकारेण सह वर्तते। 2. सुंदर रूपवुळ्ळवनु, लक्षणवाद शरीर संपत्तुळ्ळवनु. "साकारो नि:स्पृहो वाग्मी नानाशास्त्रविचक्षण:। परचित्तावगन्ता च राज्ञो दूत: स इष्यते" पञ्चतं० ३-८६।

साकूत ಸಾಕೂತ (वि०) 1. ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ, ಅಂತರಾರ್ಥವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಆಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. आकूतेन सह वर्तते। (अव्य०) 2. ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾಗಿ, ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿ, ಭಾವಗರ್ಭಿತವಾಗಿ, ಅರ್ಥಸೂಚನೆಯೊಡನೆ.

साकेत ಸಾಕೇತ (न०) 1. ಅಯೋಧ್ಯಾ ನಗರ, ಕೋಸಲ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ. "जनस्य साकेतनिवासिनस्तौ द्वावप्यभूतामभिनन्द्यसत्त्वौ" रघु० ५-३१। (पुं० ब० व०) 2. ಸಾಕೇತ ನಗರದ ಜನರು, ಅಯೋಧ್ಯಾ ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಜನರು.

साक्षात् ಸಾಕ್ಷಾತ್ (अव्य०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಕಣ್ಣಿನೆದುರಿಗೆ. अक्षेण सह वर्तते साक्षः — साक्षमतति — अत (सातत्यगमने) "क्विप्" (३-२-१७८)। "साक्षात्दृष्टोऽसि न पुनर्विद्मस्त्वां वयमञ्जसा" कुमा० ६-२२। 2. ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದ, ನಿಜರೂಪದಿಂದ. "साक्षात्प्रियामुपगतामपहाय पूर्वं चित्रार्पितां पुनरिमां बहुमन्यमानः" शाकु० ६-१६। 3. ಮುಖತಃ, ನೇರವಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ. "तत्साक्षात्प्रतिषेधः कोपाय शिवस्त्वयमुपायः" मालती० १-१४। 4. ಸದೃಶ, ತುಲ್ಯ.

साक्षात्कार ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ (पुं०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾತ್ಮಕ ಜ್ಞಾನ. 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದು.

साक्षिन् ಸಾಕ್ಷಿನ್ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. "सोऽश्नुते सर्वान् कामान् सह। ब्रह्मणा विपश्चिता"। एवं मुक्तानानन्दयन् स्वयमपि तृप्यन् साक्षात्करोति इति साक्षी। साक्षात् इत्यव्ययात् "साक्षाद्द्रष्टरि" (५-२-९१) इति "इनिः"। "स्वयमानन्दयन् तृप्यन् साक्षी साक्षात्करोति सः" इति निरुक्तिः। "अव्ययः पुरुषः साक्षी" वि० स०। (वि०) 2. ನೇರವಾಗಿ ನೋಡಿದವನು, ಎದುರಿಗೆ ನೋಡಿದವನು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡಿ ಸತ್ಯಾಂಶ ತಿಳಿದವನು. अक्षेण इन्द्रियेण सह वर्तते यत् तत् साक्षम्। साक्षमस्यास्ति इति साक्षी—साक्ष "इनिः" (५-२-११५)। "सभान्तः साक्षिणः प्राप्तानर्थिप्रत्यर्थिसन्निधौ। प्राड्विवाकोऽनुयुञ्जीत विधिनानेन सान्त्वयन्" मनु० ८-७९। 3. ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವವನು.

साक्ष्य ಸಾಕ್ಷ್ಯ (न०) ಸಾಕ್ಷಿಯ ಪ್ರಮಾಣ ವಚನ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿದುದನ್ನು ರುಜುವಾತುಪಡಿಸುವುದು. साक्षिणो भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। साक्षिणि भवम् "यत्" (४-३-५४) वा। "तमेव चाधाय विवाहसाक्ष्ये वधूवरौ सङ्गमयांचकार" रघु० ७-२०। "सत्यं साक्ष्ये ब्रुवन् साक्षी लोकानाप्नोति पुष्कलान्" मनु० ८-८१।

सागर ಸಾಗರ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. सगरस्य राज्ञोऽयम् "अण्" (४-३-१२०)। "यच्छालमुत्तुङ्गतया विजेतुं दूरादुदस्थीयत सागरस्य" माघ० ३-४०। 2. ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ. सगरस्यापत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। 3. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ. 4. ಸಪ್ತ ಸಂಖ್ಯೆ. 5. ಹತ್ತು ಪದ್ಮ ಸಂಖ್ಯೆ, १०००००००००००००.

सागरगामिनी ಸಾಗರಗಾಮಿನೀ (स्त्री०) 1. ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ ನದಿ, ಹೊಳೆ, ಗಂಗಾನದಿ ಮೊದಲಾದುದು. सागरं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ. "महीधरं मार्गवशादुपेतं स्रोतोवहा सागरगामिनीव" रघु० ६-५२।

सागरनेमि ಸಾಗರನೇಮಿ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. सागरो नेमिरिव यस्याः। —मेखला —ಮೇಖಲಾ.

सागराम्बरा ಸಾಗರಾಂಬರಾ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. सागरः अम्बरमिव यस्याः। "निधानगर्भामिव सागराम्बरां शमीमिवाभ्यन्तरलीनपावकाम्" रघु० ३-९।

साङ्कर्य ಸಾಂಕರ್ಯ (न०) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಬೆರೆತಿರುವುದು, ಹಾಲು ಮತ್ತು ನೀರಿನಂತೆ ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವುದು. सङ्करस्य भावः "ष्यञ्"।

साङ्केतिक ಸಾಂಕೇತಿಕ (वि०) ಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಸಾರ ನಡಸುವ, ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಆಚರಿಸುವ.

साङ्क्रामिक ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ (वि०) ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವ, ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವ (ವ್ಯಾಧಿ). सङ्क्रामः प्रयोजनं कारणमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। प्रयोजनं फलं कारणं च सि० कौ०। ರೋಗವು ಒಬ್ಬನಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ. ಇಂತಹ ರೋಗಕ್ಕೆ ರೋಗದ ಸಂಕ್ರಾಮವೇ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ಪರಸ್ಪರ ಶರೀರ ಸ್ಪರ್ಶ ರೋಗಿಯ ನಿಶ್ವಾಸ ಸಹಭೋಜನ ಸಹಶಯ್ಯಾಸನದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದು ರೋಗಿಯ ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕುಷ್ಠ ಜ್ವರ ಕ್ಷಯ ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದ (ಕಣ್ಣು ಸೋರುವುದು) ಔಪಸರ್ಗಿಕ ರೋಗಗಳು (ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ) ಒಬ್ಬನಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವವು.

"प्रसङ्गाद्गात्रसंस्पर्शात् निश्वासात् सहभोजनात्। सहशय्यासनाच्चापि वस्त्रमाल्यानुलेपनात्। कुष्ठं ज्वरश्च शोषश्च नेत्राभिष्यन्द एव च। औपसर्गिकरोगाश्च सङ्क्रामन्ति नरान्नरम्" सुश्रुत० निदान० ६-३३, ३४।

सांङ्ख्य सांख्य (पुं०) 1. सांख्य शास्त्रವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠ. सङ्ख्या बुद्धिः — तद्युक्ताः सांङ्ख्याः। (न०)2. ಆತ್ಮ ಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ, ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ. सङ्ख्या सम्यग्ज्ञानम्— साऽस्त्यत्र। सङ्ख्यया बुद्धया अवधारणीयम् आत्मतत्त्वम् सांङ्ख्यम्, तदवधारणरूपं सांङ्ख्यम्। आत्मज्ञानशास्त्रम्। "बुद्धिर्मतिश्च मेधा सङ्ख्या संवित्तिरुपलब्धिः"। ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಖ್ಯೆಮಾಡಿ ತತ್ತ್ವಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಯುವತ್ತು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ (ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಿಗೆ) ಸಾಂಖ್ಯರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಸಂಖ್ಯಾಪದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯರೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರವೇದಿಗಳು ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇವರು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಆಗಮಗ್ರಂಥಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾಪಿಲಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ದೇವಹೂತಿಪುತ್ರನಾದ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿ ಮತ್ತು ಯೋಗ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕ ಪತಂಜಲಿ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಆಸ್ತಿಕರು. "पञ्चमः कपिलो नाम सिद्धेशः कालविप्लुतम्। प्रोवाचासुरये सांङ्ख्यं तत्त्वज्ञानविनिर्णयम्" भाग० १-३-१०। ಈಶ್ವರವಾದಿಗಳಾದ ಕೆಲವು ದರ್ಶನಕಾರರು ನಿತ್ಯಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅವನೇ ಅನಂತ ಕೋಟಿಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿನಾಶಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳಾದ ಕೆಲವು ಸಾಂಖ್ಯರು ಪ್ರತಿಕಲ್ಪಕ್ಕೂ ಪ್ರಪಂಚನಿರ್ವಾಹಕರಾದ ಕಪಿಲಾದಿ ಯೋಗಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದ ಅನುಗ್ರಹವುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶಾಶ್ವತನಾದ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮೇಶ್ವರನಿದ್ದರೆ ಎಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಸೂಯೆ ಹುಟ್ಟುವುದೆಂದೂ ನಿತ್ಯೇಶ್ವರನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾರು ಬೇಕಾದರೂ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಈಶ್ವರರಾಗಬಹುದೆಂದೂ ಈ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳು ಆಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಕಪಿಲ ಮಹರ್ಷಿಯು ಲೋಕ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ವೇದಾದಿ ಆಗಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದಕಾರಣ ಈಶ್ವರನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವನು. ಇಂತಹ ಸಿದ್ಧಪುರುಷರು ಪ್ರತಿಕಲ್ಪಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬರು ಬರುವರು. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಒಬ್ಬ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಇವರು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಇವರು ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳಾದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಶಾಶ್ವತನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರಾದರು. ಇವರೇ ಪಾತಂಜಲಯೋಗ ಸಿದ್ಧಾಂತದವರು.

ತತ್ತ್ವಗಳು: ಪ್ರಕೃತಿ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ ಪಂಚ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಪಂಚಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮನಸ್ಸು ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳು ಆಕಾಶಾದಿ ಪಂಚಭೂತಗಳು ಜೀವಾತ್ಮ ಇವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳು. ಇವನ್ನು ಭೂತಪಂಚಕ ತನ್ಮಾತ್ರಪಂಚಕ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಪಂಚಕ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ಪಂಚಕ ಮತ್ತು ಆವಶಿಷ್ಟಪಂಚಕಗಳೆಂದು ಐದು ಪಂಚಕಗಳಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತ್ರಿಗುಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ: ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗುಣತ್ರಯವೂ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು ಸತ್ತ್ವದಿಂದ ಸೌಖ್ಯವೂ ರಜಸ್ಸಿನಿಂದ ದುಃಖವೂ ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೋಹವೂ ಉಂಟಾಗುವುವು. ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಆಧಿಭೌತಿಕ ಆಧಿದೈವಿಕವೆಂಬ ದುಃಖವೇ ತಾಪತ್ರಯವೆನ್ನಲ್ಪಡುವುದು. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ದುಃಖಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯಗಳು. ಅನೇಕಜನ್ಮಾಭ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಆಯಾಸಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವೇ ಅವಿವೇಕಜನ್ಯವಾದ ಈ ದುಃಖದ ಆತ್ಯಂತಿಕ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಉಪಾಯವು.

ಪುರುಷಾರ್ಥ: ಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂದರೆ ಸ್ವಾರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬ ಮೂಲತತ್ತ್ವವು ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಪರಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮಾಡುವುದು. ಗೃಹ ವಸ್ತ್ರ ಪಾತ್ರೆ ಶಯನ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಉಪಯೋಗವು ಪರಾರ್ಥವೇ ಹೊರತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪುರುಷನೆಂಬ ಜೀವಾತ್ಮನು ಇರಬೇಕು. ಸರ್ವವೂ ದೃಶ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ರಷ್ಟೃ ಒಬ್ಬನಿದ್ದೇ ಇರಬೇಕು. ಈ ಜೀವಾತ್ಮನು ಅವಿದ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಐದು ವಿಧ ಕ್ಲೇಶಗಳಿಗೂ ಒಳಗಾಗುವನು. ["अविद्या" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಅವನ ಭೋಗಕ್ಕೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಇರುವುವು. ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷ ವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿಯಿಂದ

ಅವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿಮೂಲಕ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ವಿವೇಕಖ್ಯಾತಿಯಲ್ಲೂ ಮಮಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಅದನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಜೀವಾತ್ಮನು ಮುಕ್ತನಾಗುವನು ಎಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು (ಪ್ರಧಾನವು) ಪುರುಷ ರೂಪಚೇತನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮಹದಾದಿ ರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಹೊಂದುವುದು. ಈ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷ ಸಂಬಂಧವು ಪಂಗು ಮತ್ತು ಅಂಧ (ಹೆಳವ ಮತ್ತು ಕುರುಡ) ರಂತೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡಸುವುದು. "पुरुषस्य दर्शनार्थं कैवल्यार्थं तथा प्रधानस्य। पङ्ग्वन्धवदुभयोरपि सम्बन्धस्तत्कृतः सर्गः" सांख्यकारिका।

सांख्यदर्शन सांख्यदर्शन (न०) ಆರು ವಿಧ ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದು ದರ್ಶನ. ["सांख्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सांख्ययोग सांख्ययोग (पुं०) ಜ್ಞಾನಯೋಗ, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ. सांख्येरुक्तो योगः।

साङ्ग साङ्ग (वि०) 1. ಅಂಗಗಳಿಂದಕೂಡಿದ. 2. ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣವಾದ. अङ्गैः सह वर्तते।

साङ्ग्रामिक साङ्ग्रामिक (पुं०) 1. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು, ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. सङ्ग्रामाय प्रभवति—"ठञ्" (५-१-१०१)। (वि०) 2. ಸಂಗ್ರಾಮ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "एष साङ्ग्रामिको न्यायः एष धर्मः सनातनः" उ० रा० ५-२२।

साचि साचि (अव्य०) ತಿರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ, ವಕ್ರವಾಗಿ, ಅಡ್ಡವಾಗಿ. षच (समवाये) "इण्" (वा० ३-३-१०८)। "साचि लोचनयुगं नमयन्ती रुन्धती दयितवक्षसि पातम्" किरा० ९-४४।

साचिव्य साचिव्य (न०) ಸಚಿವನ ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಚಿವತ್ವ. सचिवस्य भावः कर्म वा (५-१-१२४)। "चन्द्रोऽपि साचिव्यमिवास्य कुर्वन् तारागणैर्मध्यगतो विराजन्" रामा०।

साचीकृत साचीकृत (वि०) ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. असाचि साचि कृतम् "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। "प्रालम्बमुत्कृष्य यथावकाशं निनाय साचीकृतचारुवक्त्रः" रघु० ६-१४।

साजात्य साजात्य (न०) ಒಂದೇ ಜಾತಿಯವನಾಗಿರುವಿಕೆ. ಸಮಾನ ವರ್ಗದವನಾಗಿರುವಿಕೆ. समाना जातिः—सजातेर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

साटोप साटोप (वि०) 1. ದರ್ಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. आटोपेन सह वर्तते। 2. ಆಡಂಬರಸಹಿತನಾದ. 3. ಸಡಗರದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ. (अव्य०) 4. ದರ್ಪದೊಡನೆ. 5. ಆಡಂಬರ (ಪ್ರದರ್ಶನ) ದೊಡನೆ. 6. ಸಡಗರದೊಡನೆ, ಸಂರಂಭದೊಡನೆ. "साटोपमुर्वीमनिशं नदन्तो यैः प्लावयिष्यन्ति समन्ततोऽमी" माघ० ३-७४।

सात सात (न०) ಸುಖ.

सातत्य सातत्य (न०) ಎಡೆಬಿಡದಿರುವುದು, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿರುವುದು, ನಿರಂತರವಾಗಿರುವುದು. सततस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सातला सातला (स्त्री०) ಕೆಂಪು ಹಾಲಿನ ಮುಂಡಕಳ್ಳಿ.

साति साति (स्त्री०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. षणु (दाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। आत्वम् (५-४-४२)। 2. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. षण (सम्भक्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। आत्वम् (६-४-४२)। 3. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ. "सातिस्त्ववसाने स्यात्" अम०। "सातिर्दानावसानयोः" अम०। 4. ತೀವ್ರವಾದ ವೇದನೆ.

सात्त्विक सात्त्विक (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. धर्मज्ञानवैराग्येश्वर्यरूपफलनियमनेन च सत्त्वमर्हति—"ठक्" (५-१-६३)। "विज्ञानैश्वर्यवैराग्यधर्मरूपफलं स्वयम्। नियम्यार्हति सत्त्वं यः सात्त्विकः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "सत्त्ववान् सात्त्विकः सत्यः सत्यधर्मपरायणः" वि० स०। 2. ಸತ್ತ್ವಗುಣದ ಪ್ರಾಚುರ್ಯದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಭಾವ. सत्त्वेन निर्वृत्तः "ठञ्" (५-१-७९)। "सत्त्वोत्कटे मनसि ये प्रभवन्ति भावास्ते सात्त्विका इति विदुर्मुनिपुङ्गवास्ते"। "ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये। मत्त एवेति तान् विद्धि न त्वहं तेषु ते मयि" गीता ७-१२। 3. ಸತ್ತ್ವಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನಾಯಕನ ಗುಣಗಳು. सत्त्वेन मनोवृत्त्या निर्वृत्तः "ठञ्"। (1) शोभा (2) विलासः (3) माधुर्यम् (4) गाम्भीर्यम् (5) धैर्यम् (6) तेजः (7) ललितम् ಮತ್ತು (8) औदार्यम् ಇವು ನಾಯಕನ ಎಂಟು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳು. "शोभा विलासो माधुर्यं गाम्भीर्यं धैर्यतेजसी। ललितौदार्यमित्यष्टौ सत्त्वजाः पौरुषा गुणाः" सा० द०

३-५०। 4. सत्त्वगुणविकारभूतवाद नायिका नायक सामान्यवाद सात्त्विकगुणगळु (1) स्तम्भः (2) स्वेदः (3) रोमाञ्चः (4) स्वरभङ्गः (5) वेपथुः (6) वैवर्ण्यम् (7) अश्रु मत्तु (8) प्रलयः। "तद्भूरि-सात्त्विकविकारमपास्तधैर्यमाचार्यकं विजयि मान्मथ-माविरासीत्" मालती० १-२९। (न०)5. सात्त्विक शास्त्र, महाविष्णुविषयक शास्त्र. "यानि सत्त्वपदं विष्णुं वदन्ति परमेश्वरम्। तानि शास्त्राणि सर्वाणि सात्त्विकानि मतानि वै" वे० कौ०। (वि०)6. सत्त्व गुणदिंद कूडिदवनु, शुद्धवाद सत्त्वगुणवुळ्ळ वनु. "यजन्ते सात्त्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः। प्रेतान् भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः" गीता १७-४।

सात्त्विक कर्म : अभिमान रागद्वेषादि गळन्नु बिट्टु फलापेक्षेयिल्लदे माडुव कर्म. "नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम्। अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते" गीता १८-२३।

सात्त्विक तपस्सु : परमपुरुषन आराधने यिंदु तिळिदु फलाभिसंधियिल्लदे श्रद्धेयिंद आचरिसुव तपस्सु. "श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत्त्रिविधं नरैः। अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते" गीता १७-१७।

सात्त्विक दान : देशकालपात्रगळन्नरितु प्रत्युपकारवन्नपेक्षिसदे माडुव दान. "दातव्य-मिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे। देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम्" गीता १७-२०।

सात्त्विकाहार : आयुस्सु बल आरोग्य सुखि संतोष इवनु अधिकगोळिसुव मत्तु आस्वाद्य स्निग्ध मत्तु रमणीयवाद आहार. "आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः। रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः" गीता १७-८।

सात्त्विकी सात्त्विकी (स्त्री०) दुर्गादेवि.

सात्यकि सात्यकि (पुं०) यदुवंशद सत्यकन पुत्र. इवनिगे युयुधानने यंदु हेसरु.

सात्यवत सात्यवत (पुं०) सत्यवतीपुत्रनाद व्यास महर्षि. सत्यवत्या अयम् "अण्" (४-३-१२०)। त्रिकाण्ड०।

सात्यवतेय सात्यवतेय (पुं०) सत्यवतीपुत्रनाद वेदव्यासमहर्षि. सत्यवत्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

सात्वत् सात्वत् (पुं०) यादव. "संहत्या सात्वतां चैद्यं प्रति भास्वरसेनया" माघ० १९-७२।

सात्वत सात्वत (पुं०) 1. महाविष्णु. "हेमशङ्खः शतावर्ती मनुसात्वतवारिशाः" त्रिकाण्ड०। 2. श्रीकृष्ण. 3. बलराम. (पुं० ब० व०) 4. यादवरु. "यदवस्तु दशार्हाः स्युः सात्वताः कुक्कुराश्च ते" त्रिकाण्ड०। 5. सात्वतदेश. 6. सात्वतदेशद जनरु. "सुचिरं सह सर्वसात्वतैर्भव विश्वस्तविलासिनी-जनः" माघ० १६-१४।

सात्वती सात्वती (स्त्री०) 1. कैशिकी मोदलाद नाल्कु वृत्तिगळल्लोंदु. वृत्तियु (1) कैशिकी (2) सात्वती (3) आरभटी मत्तु (4) भारती एंदु नाल्कु विध. सात्वतीवृत्तियु वीररस प्रतिपादक वादुदु. "शृङ्गारे कैशिकी वीरे सात्वत्यारभटी पुनः। रसे रौद्रे च बीभत्से वृत्तिः सर्वत्र भारती" सा० द० ६-१२२। ई वृत्तिगळु नाटक प्रकरण मोदलाद दुवुगळल्लि नायक मोदलादवर व्यापारगळु. "चतस्रो वृत्तयो ह्येताः सर्वनाट्यस्य मातृकाः। स्युर्नाय-कादिव्यापारविशेषा नाटकादिषु" सा० द० ६-१२३। 2. शिशुपालन तायि, श्रीकृष्णन सोदरत्ति. "न द्वये सात्वतीसूनुर्यन्मह्यमपराध्यति" माघ० २-११।

साद साद (पुं०) 1. कार्श्य, कृशवागिरुविके. षद्लृ (विशरणादौ) "घञ्" (३-३-१८)। "शरीरसादा-दसमग्रभूषणा मुखेन सालक्ष्यत लोध्रपाण्डुना" रघु० ३-२। 2. आयास, दणिवु. "उदितोऽसादमतिवेपथुम-त्सुदृशोऽभिभर्तुं विधुरं त्रपया" माघ० ९-७७। 3. गति, गमन, चलन, नडेयुवुदु.

सादन सादन (न०) 1. सदन, गृह. मने. षद्लृ (विशरणादौ) + स्वार्थे णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ओडुवुदु, तोडुवुदु. 3. आयास, बळलिके, दणिवु. 4. अळवडिसुवुदु, क्रमवागिडुवुदु. 5. नाशपडिसुवुदु.

सादि सादि (पुं०)1. युद्ध माडुवनु. 2. सारथि. षद्लृ (विशरणादौ) "इञ्" (उ० ४-१२४)। सादिः सारथिः सि० कौ०। 3. वायु, गाळि. (वि०) 4. कष्टक्के ऒळगादवनु.

सादित सादित (वि०) 1. कुळ्ळिरिसल्पट्टवनु. षद्लृ (विशरणादौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. कष्ट

ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यैः सादिता लक्षित-पूर्वकेतून् तानेव सामर्षतया विजघ्नुः" रघु० ७-४४। 3. ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सादिताखिलनृपं महन्महः सम्प्रति स्वनयसम्पदेव ते" माघ० १४-१३।

सादिन् सादिन् (पुं०) 1. ಆಶ್ವಾರೋಹ, ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. सीदन्त्यवश्यम्—षद्लृ (विशरणादौ) "णिनिः" (३-२-१७०)। "निम्नानि दुःखादवतीर्य सादिभिः सयत्नमाकृष्टकशाः शनैःशनैः" माघ० १२-३१। 2. ಮಾವಟಿಗ, ನಿಷಾದಿ, ಹಿಪ್ಪಕ. 3. ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. "सादी तुरङ्गमातङ्गरथारोहेषु दृश्यते" मेदि०।

सादृश्य सादृश्य (न०) ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯ. सदृशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "परस्पराक्षिसादृश्य-मदूरोज्झितवर्त्मसु। मृगद्वन्द्वेषु पश्यन्तौ स्यन्दनाबद्ध-दृष्टिषु" रघु० १-४०। **ಕವಿಸಮಯಸಿದ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ಹೋಲಿಕೆಗಳು :**

ಲಲಾಟಕ್ಕೆ (ಹಣೆಗೆ)	ಅರ್ಧಚಂದ್ರ, ಫಲಕ
ಹುಬ್ಬುಗಳಿಗೆ	ಖಡ್ಗ
ಕೇಶಪಾಶಕ್ಕೆ	ಅಂಧಕಾರ
ನೇತ್ರಗಳಿಗೆ	ಚಕೋರ ಮತ್ತು ಹರಿಣಗಳ ಕಣ್ಣು
ತುಟಿಗಳಿಗೆ	ಬಿಂಬಫಲ
ಸ್ಮಿತಕ್ಕೆ	ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಅಮೃತ
ಸೀಮಂತಕ್ಕೆ	ರಸ್ತೆ, ಮಾರ್ಗ
ನಾಸಿಗೆ (ಮೂಗು)	ತಾಳಿಹೂವು, ಸಂಪಿಗೆ ಮೊಗ್ಗು
ಶ್ವಾಸ (ಉಸಿರು) ಕ್ಕೆ	ಕಮಲದ ವಾಸನೆ
ಮುಖಕ್ಕೆ	ಚಂದ್ರ, ಪದ್ಮ, ಕನ್ನಡಿ
ಕಂಠಕ್ಕೆ	ಶಂಖ
ಅಂಗುಳಿ (ಬೆರಳು) ಗಳಿಗೆ	ಪಲ್ಲವ (ಚಿಗುರು)
ನಾಭಿಗೆ	ಸುಳಿ (ಆವರ್ತ)
ಊರುಗಳಿಗೆ	ಕದಳೀಕಾಂಡ
ಪಾದಕ್ಕೆ	ಕಮಲ
ನಖಗಳಿಗೆ	ರತ್ನ ಇತ್ಯಾದಿ.

साध्य साध्य (वि०) 1. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. साध (संसिद्धौ) "क्यः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಸಾಧಿಸುವುದು, ನೆರವೇರಿಸುವುದು. साध भावे "क्यः" (३-३-१४)।

साधक साधक (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುವವನು. साध (संसिद्धौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वज्रं तपोवीर्यमहत्सु कुण्ठं त्वं सर्वतोगामि च साधकं च" कुमा० ३-१२। 2. ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು, ಅಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಯೋಗಿ). "अविचलितमनोभिः साधकैर्मृग्यमाणः स जयति परिणद्धः शक्तिभिः शक्तिनाथः" मालती० ५-१।

साधका साधका (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ.

साधन साधन (न०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಈಡೇರಿಸುವುದು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದು. साध (संसिद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वार्षिकं सञ्जहारेन्द्रो धनुर्जैत्रं रघुर्दधौ। प्रजार्थसाधने तौ हि पर्यायोद्यतकार्मुकौ" रघु० ४-१६। 2. ಸಲಕರಣೆ, ಉಪಕರಣ. साध्यतेऽनेन—साध करणे "ल्युट्" (३-३-११७)। "अपि स्वशक्त्या तपसि प्रवर्तसे शरीर-माद्यं खलु धर्मसाधनम्" कुमा० ५-३३। 3. ಕಾರಣ, ಹೇತು. "ओषध्यन्नगदो विद्या दैवी च विविधा स्थितिः। तपसैव प्रसिध्यन्ति तपस्तेषां हि साधनम्" मनु० ११-२३७। 4. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. "अथो शरस्तेन मदर्थमुज्झितः फलं च तस्य प्रतिकारसाधनम्" किरा० १४-१७। 5. ಮೃತಸಂಸ್ಕಾರ. 6. ಹೇತು, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಲಿಂಗ. "साध्ये निश्चित-मन्वयेन घटितं विभ्रत्सपक्षे स्थितं व्यावृत्तं च विपक्षतो भवति यत् तत् साधनं सिद्धये" मुद्रा० ५-१०। 7. ಗಮನ, ಹೊರಗಡೆ ಹೋಗುವುದು, ಹೊರಟು ಬರುವುದು. 8. ಆಯುಧ, ಸಲಕರಣೆ. 9. ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡಿಸುವುದು. 10. ಸಿದ್ಧೌಷಧ. 11. ಮೇಢ್ರ, ಶಿಶ್ನ. ಪುರುಷರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 12. ಸಾಲದ ಮರುಪಾವತಿ ಮಾಡಿಸುವುದು. 13. ಅನುಗಮನ. 14. ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. 15. ಸೈನ್ಯ. "व्यावृत्तं च विपक्षतो भवति यत् तत् साधनं सिद्धये" मुद्रा० ५-१०। "साधनं मृतसंस्कारे सैन्ये सिद्धौषधौ गतौ। निर्वर्तनोपायमेढ्रे दापनेऽनुगमे धने" मेदि०। 16. ಮೈತ್ರಿ, ಸ್ನೇಹ. 17. ಪ್ರಮಾಣ. 18. ಉಪಾಯ. "तपोभिः साध्यतेऽभीष्टं नासाध्यं हि तपस्यतः। दुर्भगत्वं वृथा लोको वहते सति साधने"। 19. ಹಸು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಿಚ್ಚಲು. 20. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. 21. ತಪಸ್ಸು. 22. ಸಾಹಾಯ್ಯ. 23. ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ

ಗುಣಪಡಿಸುವುದು. 24. ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ 6, 15 ಮತ್ತು 24 ನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "जन्मसम्पद्विपत् क्षेमे प्रत्यक् साधननैधनम्। मित्रं परममित्रं च जन्मर्क्षाद्गणयेत् त्रिधा"।

साधनता साधनता (स्त्री०) ಸಲಕರಣೆ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಉಪಕರಣ ಸಹಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ. साधनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता" माघ० ९-६।

साधना साधना (स्त्री०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವುದು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನಡಸುವುದು. साध (संसिद्धौ)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಉಪಾಸನೆ. 3. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು, ಪರಿಪರಿಸಿ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

साधनीय साधनीय (वि०) 1. ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ, ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 4. ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದ. साध (संसिद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **साङ्ख्यम् साङ्ख्यम्.**

साधन्त साधन्त (पुं०) ಭಿಕ್ಷುಕ. साध (संसिद्धौ) "झच्" (उ० ३-१२८)। साधन्तो भिक्षुः सि० कौ०।

साधयत् साधयत् (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿರುವ. साध (संसिद्धौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ती.**

साधर्म्य साधर्म्य (न०) ಸಮಾನ ಧರ್ಮವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ. कमलमिव सुन्दरं मुखम् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಮಲ ಮತ್ತು ಮುಖಗಳಿಗೆ ಸೌಂದರ್ಯವು ಸಾಧರ್ಮ್ಯ. "वाल्मीकेररहितरामलक्ष्मणानां साधर्म्यं दधति गिरां महासरस्यः" माघ० ४-५९।

साधारण साधारण (वि०) 1. ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. आधारणम् अविशेषेण कार्यभारधारणम् — तेन सह वर्तते। "अन्योन्यशोभाजननाद्बभूव परस्परं भूषणभूष्यभावः" कुमा० १-४२। 2. ಸರ್ವಸಮವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಸರ್ವ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ. 3. ಬೆರೆತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ, ಕಲೆತಿರುವ. "अद्यैव शकुन्तला नीयते इत्युत्कण्ठासाधारणं परितोषमनुभवामि" शाकु० ४। 4. (नैयायिक मತದಲ್ಲಿ) ಹೇತ್ವಾಭಾಸ, ದುಷ್ಟಹೇತು. ಸಪಕ್ಷ ವಿಪಕ್ಷ ಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟಹೇತು. ಇದು ಹೇತ್ವಾಭಾಸ. "पर्वतो वह्निमान् प्रमेयत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೇಯತ್ವರೂಪಹೇತುವು ಸಪಕ್ಷವಾದ ಮಹಾನಸದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಪಕ್ಷವಾದ ಮಹಾಹ್ರದದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ. ಇದು ಸಾಧಾರಣವಾಯಿತು. "यः सपक्षे च विपक्षे च स तु साधारणो मतः" भाषाप०।

साधारणधर्म साधारणधर्म (पुं०) 1. ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ (ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಕ್ಕೂ) ಉಕ್ತವಾದ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮ, ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಉಕ್ತವಾದ ಕರ್ತವ್ಯಕಾರ್ಯ.

ಸಾಮಾನ್ಯಕರ್ತವ್ಯಗಳು: (1) अहिंसा (2) सत्यम् (3) अस्तेयम् (4) शौचम् (5) इन्द्रियसंयमः (6) दमः (7) क्षमा (8) आर्जवम् ಮತ್ತು (9) दानम् ಎಂದು ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ 2. (ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಉಪಮಾನ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಸಮಾನ ಧರ್ಮ. मुखं कमलमिव ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಖ-ಕಮಲ ಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಸೌಂದರ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ.

साधारण्य साधारण्य (न०) 1. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಸದೃಶವಾಗಿರುವಿಕೆ. साधारणस्य भावः "ष्यञ्"।

साधिका साधिका (स्त्री०) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಹೆಂಗಸು, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. साधयति — साध (संसिद्धौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

साधित साधित (वि०) ಕೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ತೆರಿಗೆ ಬಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುವು). साध (संसिद्धौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "दायितो दापितोऽपि स्यात् साधितः शोधितोऽपि च" शब्दरत्नावलिः।

साधिष्ठ साधिष्ठ (वि०) 1. ಅತಿಶಯವಾದ, ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ, ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. अतिशयेन बाढः "इष्ठन्" (५-३-५५)। बाढस्य साधादेशः (५-३-६३)। 2. ಬಹಳ ದೃಢವಾದ. "साधिष्ठोऽत्यर्थे दृढतमेऽपि च" हेम०। 3. ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತ ಸಾಧುವಾದ.

साधीयस् साधीयस् (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಎರಡರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಒಂದು. अतिशयेनानयोर्बाढः— "ईयसुन्" (५-३-५७)। साधादेशः (५-३-६३)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಸಾಧುವಾದ, ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕಿಂತ ಸಾಧುವಾದ. 3. ಬಹಳ ದೃಢವಾದ. "साधीयस्ते यद्रणायाद्रियन्ते"

माघ० १८-६३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यसी -यसी०.

साधु साधु (वि०) 1. सभ्य, सत्पुरुष, सत्कुलदल्लि जनिसिदवनु, इतरर हितवन्नु साधिसुववनु. साध्नोति परकार्यम्—साध (संसिद्धौ) "उण्" (उ० १-१)। यारन्नू द्वेषिसदवनु दयाळु शान्तचित्त, जंबु अहंकारगळिल्लदवनु यावुदक्कू आसेपडदवनु वीतरागनु साधुवेनिसुवनु. "निर्वैरः सदयः शान्तः दम्भाहङ्कारवर्जितः। निरपेक्षो मुनिर्वीतरागः साधुरिहोच्यते"॥ तन्नन्नु गौरविसिदाग संतोषदिंद हिग्गदिरुववनू, अपमान संभविसिदाग कुग्गि कोपिसिकोळ्ळदवनू कोपदिंद कठिनवाद माताडदवनू साधुवेनिसुवनु. "न प्रहृष्यति सम्माने नावमानेन कुप्यति। न क्रुद्धः परुषं ब्रूयादेतत् साधोस्तु लक्षणम्"। "साधूनां हि परोपकारकरणे नोपाध्यपेक्षं मनः"। "साधूनां दर्शनं पुण्यं तीर्थभूता हि साधवः। कालेन फलते तीर्थं सद्यः साधुसमागमः"। 2. सरियाद, दोषविल्लद. "साधु व्याकरणं हिताय विशदं काव्यं पिकीगीतवत् मीमांसा श्रुतितत्परा तदनुगं साङ्ख्यं सपातञ्जलम्"। 3. आयाऽ अर्थगळल्लि व्याकरणनियमदंते व्युत्पन्नवाद शब्द, प्रयोगार्हवाद शब्द. 4. योग्यनाद, ओळ्ळेय स्वभावद, उदारहृदयनाद, सत्यसंधनाद. "अद्धा श्रियं पालितसङ्गराय प्रत्यर्पयिष्यत्यनघां स साधुः" रघु० १३-६५। 5. दयाळु, आर्तरन्नु रक्षिसुववनु, कनिकरवुळ्ळवनु. "तदीयमाक्रन्दितमार्तसाधोर्गुहानिबद्धप्रतिशब्ददीर्घम्" रघु० २-२८। 6. प्रियवाद, हितवाद, संतोषकरवाद. "अतोऽर्हसि क्षन्तुमसाधु साधु वा हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः" किरा० १-४। 7. धैर्यशालियादवनु, कॆच्चॆदेयुवनु. 8. बड्डियिंद जीविसुववनु. 9. सुंदरवाद, मनोहरवाद, रम्यवाद. "साधुर्वार्धुषिके चारौ सज्जने चाभिधेयवत्" मेदि०। 10. जिनदेव. 11. मुनि. (अव्य०) 12. चॆन्नागि, सोगसागि, मनोहरवागि. "आर्ये साधु गीतम्, अहो रागबद्धचित्तवृत्तिरालिखित इव सर्वतो रङ्गः" शाकु० १। 13. चॆन्नागि, सरियागि, समीचीनवागि, दोषरहितवागि. "आपरितोषाद्विदुषां न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम्" शाकु० १-२।

साधुज साधुज (वि०) सत्कुलदल्लि हुट्टिदवनु. साधौ जायते—जनी "डः" (३-१-९७)।

साधुता साधुता (स्त्री०) 1. सुंदरवागिरुविके. 2. सरियागिरुविके. 3. शुद्धवागिरुविके.

साधुवाद साधुवाद (पुं०) ऒळ्ळेयदु ऒळ्ळेयदु ऎंब मातु, साधु साधु ऎंब मातु. साधु इति वादः। "एकोनेन स्वर्णपुङ्खैर्द्विषन्तः सिद्धा माल्यैः साधुवादैर्द्धयेऽपि" माघ० १८-५५।

साधुवाह साधुवाह (पुं०) पळगिद कुदुरॆ, तरबेति कॊडल्पट्ट कुदुरॆ. साधुरुत्तमो वाहः।

साधुवाहिन् साधुवाहिन् (पुं०) चॆन्नागि पळगिद कुदुरॆ, सरियागि सवारनन्नु कुळ्ळिरिसिकॊळ्ळुव कुदुरॆ. साधु वहति—वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "विनीताः साधुवाहिनः" अम०।

साधुवृत्त साधुवृत्त (वि०) 1. सदाचारसंपन्ननु, ऒळ्ळेय नडतेयुळ्ळवनु. साधु वृत्तं वर्तनं यस्य। "प्रायेण साधुवृत्तानामस्थायिन्यो विपत्तयः" भर्तृ०। (न०) 2. ऒळ्ळेय नडतॆ. साधु वृत्तम्।

साधुवृत्ति साधुवृत्ति (स्त्री०) 1. योग्यवाद जीवन, उत्तमवाद जीवनोपायु. साध्वी वृत्तिः। 2. उत्तमवाद विवरणॆ. 3. सत्पुरुषन जीवन. साधोः वृत्तिः।

साधृत साधृत (न०) 1. अंगडि बीदि. 2. नविलुगळ गुंपु. 3. छत्रि, कॊडॆ.

साध्य साध्य (पुं०) 1. ऒंदु गणदेवतॆ. साध्यमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "महाराजिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः" अम०। 2. विष्कंभ मॊदलाद 27 योगगळल्लि 22 नेयु योग. 3. ऒंदु मंत्र. (न०) 4. कार्यनिर्वहणॆ, पूरयिकॆ. (वि०) 5. साधिसल्पडुव. 6. साधिसबेकाद. 7. साधिसलु शक्यवाद. साध (संसिद्धौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ऎंबल्लि पर्वतदल्लि वह्निमत्त्ववु साध्य. आदुदरिंद पर्वतवु पक्ष. "सन्दिग्धसाध्यवान् पक्षः"। "प्रतिज्ञादोषनिर्मुक्तं साध्यं सत्कारणान्वितम्। निश्चितं लोकसिद्धं च पक्षं पक्षविदो विदुः"। "साध्यो योगे साधनीये गणदेवतभिद्यपि" हेम०। 8. निरवेरिसल्पडुव. 9. निरवेरिस बेकाद.

साध्वस ಸಾಧ್ವಸ (ನ०) ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. साधूनामसनम् । "पुनरुज्झितसाध्वसं द्विषामभिधत्ते स्म वचो वचोहरः" माघ० १६-३८ ।

साध्वी ಸಾಧ್ವೀ (स्त्री०) ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು. साधु "ङीष्" (४-१-४४)। "अहं त्वया दूतमुखेन दूरात् साध्व्या समाहूत इहोपयातः" याद० १३-२० । "साध्वी स्त्री मातृतुल्या च सर्वथा हितकारिणी" ब्रह्मवै० ।

सानन्द ಸಾನಂದ (वि०) 1. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವನು. आनन्देन सह वर्तते । (अव्य०) 2. ಆನಂದ ದಿಂದ, ಸಂತೋಷದಿಂದ. "सानन्दं नन्दिहस्ताहतमुरज-रवाहूतकौमारबर्हित्रासान्नासाग्ररन्ध्रं विशति फणिपतौ भोगसङ्कोचभाजि" मालती० १-२ ।

सानसि ಸಾನಸಿ (पुं०) ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. सन्यते दीयते दक्षिणाद्यर्थं—षणु (दाने) "असिः" उपधावृद्धिश्च निपा० (उ० ४-१०७)। सानसि हिरण्यम् सि० कौ० ।

सानु ಸಾನು (पुंस्त्री०) 1. ಪರ್ವತದ ಸಮಭೂಮಿ. सनोति—षणु (दाने) "अुण्" (उ० १-३) । "पाश्चात्यभागमिह सानुषु सन्निषण्णाः पश्यन्ति शान्तमल सान्द्रतरांशुजालम्" माघ० ४-२२ । 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 3. ಬಿರುಗಾಳಿ. 4. ಮಾರ್ಗ, ರಸ್ತೆ. 5. ಅಗ್ರ, ತುದಿ. 6. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. "सानुरस्त्री वने प्रस्थे वात्यामार्गाग्रिकोविदे" मेदि० ।

सानुज ಸಾನುಜ (न०) 1. ಬಳಿ ನೈದಿಲೆ ಗೆಡ್ಡೆ. सानौ जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७) । (वि०) 2. ಅನುಜ (ತಮ್ಮ) ನೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನು. अनुजेन सह वर्तते ।

सानुबन्ध ಸಾನುಬಂಧ (वि०) ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ನಿರಂತರವಾದ. अनुबन्धेन सह वर्तते । "सानुबन्धाः कथं न स्युः सम्पदो मे निरापदः" रघु० १-६४ ।

सानुमत् ಸಾನುಮತ್ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. सानु-रस्यास्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। "उपसन्ध्यमास्त तनु सानुमतः शिखरेषु तत्क्षणमशीतरुचः" माघ० ९-५ ।

सान्तपन ಸಾಂತಪನ (न०) 1. ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. सन्तापयति—सम् + तप (सन्तापे) + णिच् "स्नुः" (३-१-१३४)। स्वार्थे "अण्"। ಗೋಮೂತ್ರ ಗೋಮಯ ಕ್ಷೀರ ಮೊಸರು ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಕುಶೋದಕ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ದಿನ ಆಹಾರವಾಗಿ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಮರುದಿನ ಉಪವಾಸವಿರಬೇಕು. ಇದು ಸಾಂತಪನ ವ್ರತ. "गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् । एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सान्तपनं स्मृतम्" मनु० ११-२१२ । (वि०) 2. ಸೂರ್ಯನ ಸಂಬಂಧ ವಾದ. सन्तपनस्य सूर्यस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

सान्तर ಸಾಂತರ (वि०) ವಿರಳವಾಗಿರುವ, ನಡುವೆ ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಮಧ್ಯೆ ಸಂದುಗಳುಳ್ಳ. अन्तरेण सह वर्तते । "यदि ताः स्युरेकरूपाः शुभास्ततः सान्तरास्तु न शिवाय" बृहत्सं० २२-३ ।

सान्तानिक ಸಾಂತಾನಿಕ (पुं०) 1. ಸಂತಾನಕ್ಕಾಗಿ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಪ್ರ. सन्तानं प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। (वि०) 2. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವ, ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ. 3. ಸಂತಾನ (ಕಲ್ಪ ವೃಕ್ಷ) ಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

सान्त्व ಸಾಂತ್ವ (न०) 1. ಬಹಳ ಮಧುರವಾದ ಮಾತು. सान्त्वयति—सान्त्व (सामप्रयोगे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४) । "कानि सान्त्वानि गोविन्दः सूतपुत्रे प्रयुक्तवान्" भा० उद्योग० १४०-२ । 2. ಸಾಮವಚನ, ಹಿತವಾದ ಮಾತು, ಸಾಮೋಪಾಯ. "चतुर्थोपायसाध्ये तु रिपौ सान्त्वमपक्रिया" माघ० २-५४ ।

सान्त्वन ಸಾಂತ್ವನ (न०) 1. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದು, ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದು. सान्त्व (सामप्रयोगे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५) । 2. ಸಾಮೋಪಾಯ, ಹಿತವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವುದು, ಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು. "नास्मै देयो ह्यनुनयो नायमर्हति सान्त्वनम् । लोकवृद्धतमे कृष्णे योऽर्हणां नाभिमन्यते" भा० सभा० ३८-६ । सान्त्व + णिच् "युच्" (३-३-१०७) । –ना –न्न. "विमर्ति भजतस्तदर्हणायां न च देयोऽनुनयो न सान्त्वना च" याद० १५-३९ ।

सान्दीपनि ಸಾಂದೀಪನಿ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. सन्दीपनस्य अपत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५) । ಸಾಂದೀಪನಿ ಋಷಿಯು ಬಲರಾಮ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಗುರು. ಇಬ್ಬರೂ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದರೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯ–ಶಿಷ್ಯ ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಈ ಋಷಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ದಿನ ಗಳಲ್ಲಿ ಸರಹಸ್ಯ ಧನುರ್ವೇದವನ್ನು ಕಲಿತು ತಮ್ಮ ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದರು. ಅಮಾನುಷವಾದ ಈ ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಸಾಂದೀಪನಿಋಷಿಯು ಆ ದಿನ

प्रातःकालदल्लि लवणार्णवदल्लि मृतनाद तन्न पुत्रनन्नु बदुकिसि गुरुदक्षिणेयागि ऒप्पिसबेकेंदु हेळलु शस्त्रास्त्रधारिगळागि हॊरट बलराम श्रीकृष्णरन्नु नोडि समुद्रराजनु सान्दीपनि पुत्रनन्नु पंचजननेंब राक्षसनु अपहरिसिदनेंदू अवनु समुद्रदॊळगिरुवनेंदू तिळिसिदनु. आग समुद्रदॊळगे प्रवेशिसि पंचजननन्नु संहरिसि श्रीकृष्णनु अवन अस्थियिंद निर्मितवाद शंखिवन्नु पडेदु वैवस्वतनगरक्के होगि सान्दीपनियु पुत्रनन्नु तंदु गुरुदक्षिणेयागि ऒप्पिसिदनु. "तस्य शिष्यत्वमभ्येत्य गुरुवृत्तिपरौ हि तौ। दर्शयां चक्रतुर्वीरावाचारमखिले जने।। सरहस्यं धनुर्वेदं ससङ्ग्रहमधीयताम्। अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्या तदद्भुत-मभूद्द्विज॥ ऊचतुर्व्रियतां या ते दातव्या गुरुदक्षिणा। सोऽप्यतीन्द्रियमालोक्य तयोः कर्म महामतिः॥ अयाचत मृतं पुत्रं प्रभाते लवणार्णवे॥ गृहीतास्त्रौ ततस्तौ तु सार्घपात्रो महोदधिः। उवाच न मया पुत्रो ह्रृतः सान्दीपनेरिति॥ इत्युक्तेऽन्तर्जलं गत्वा हत्वा पञ्चजनं च तम्। कृष्णो जग्राह तस्यास्थिप्रभवं शङ्खमुत्तमम्॥ बलदेवश्च बलवान् जित्वा वैवस्वतं यमम्। तं बालं यातनासंस्थं यथापूर्वंशरीरणम्॥ पित्रे प्रदत्तवान् कृष्णो बलश्च बलिनां वरः" विष्णुपु० ५-२१।

सान्दृष्टिक सांदृष्टिक (न०) सद्यःफल, कूडलॆ लभिसुव फल. सन्दृष्टौ प्रत्यक्षे भवम् "ठञ्" (वा० ४-२-६०)। "सान्दृष्टिकं फलं सद्यः" अम०।

सान्द्र सांद्र (वि०) 1. निबिडवाद, निरंतरवाद, दट्टवाद. सह अन्द्रयते — अदि (बन्धने) "रक्" बाहु०। "सान्द्रैः सुरानीकरजोभिरम्बरे नवाम्बुदानीक-निभैरभिश्रिते" कुमा० १४-३६। 2. ऒत्तुगूडिद, ऒट्टिगॆ सेरि मुंदवाद, दप्पवाद. "अथ सान्द्र-सान्ध्यकिरणारुणितं हरिहेतिहूति मिथुनं पततोः" माघ० १-१५। 3. अतिशयवाद, बलवत्तर. "तासां मुखैरासवगन्धगर्भैर्व्याप्तान्तराः सान्द्रकुतूहलानाम्" रघु० ७-११। 4. मृदुवाद, मॆत्तगिरुव. (न०) 5. वन. "सान्द्रं वने घने मृदौ" मेदि०।

सान्द्रस्निग्ध सांद्रस्निग्ध (वि०) दट्टवागियू नुणुपागियू इरुव. सान्द्रः स्निग्धश्च। "सान्द्र-स्निग्धस्तु मेदुरः" अम०।

सान्धिक सांधिक (त्रि०) मद्यवन्नु तयारिसुववनु, बट्टि इळिसुववनु. सन्धा सञ्ज्ञायां ठञ्जीकरणं शिल्पमस्य —"ठक्" (४-४-५५)।

सान्धिविग्रहिक सांधिविग्रहिक (पुं०) संधिविग्रह कार्यगळल्लि नियुक्तनाद अधिकारि, नॆरॆहॊरॆय राज्यगळॊडने स्नेह मत्तु युद्ध ई कार्यगळन्नु नोडिकॊळ्ळुव विदेश व्यवहारगळ कार्यदर्शि. सन्धौ विग्रहे च (तन्निर्वाहकार्ये) नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

सान्ध्य सांध्य (वि०) संध्याकालसंबंधवाद, संध्याकालदल्लि अहितवाद, संध्याकालदल्लि आचरिसबेकाद. सन्ध्यायां भवः "अण्" (४-३-१६)। "गुरोः सदारस्य निपीड्य पादौ समाप्य सान्ध्यं च विधिं दिलीपः" रघु० २-२३।

सान्नहनिक सान्नाहनिक (वि०) यॊधरु युद्धक्के सिद्धरागुवंते प्रेरिसुव. सन्नहनं प्रयोजनमस्य — "ठक्" (५-१-१०९)। "शैलकटकभिन्नरवः प्रणनाद सांन्नहनिकोऽस्य वारिजः" माघ० १५-७२।

सान्नाय्य सान्नाय्य (न०) होमक्काग अग्नियसमीपक्के तरल्पडुव हविस्सु. सम्यक् नीयते होमार्थ-मग्नि प्रति— सम्+णीञ् (प्रापणे) "ण्यत्" आयादेशः समो दीर्घश्च निपा० (३-१-१२९)। "कृतगुरुदुरितौघ-ध्वंसमध्वर्युवर्यैर्हुतमयमुपलीढे साधु सान्नाय्यमग्निः" माघ० ११-४१।

सान्निध्य सान्निध्य (न०) 1. सन्निधि, सामीप्य, हत्तिर. सन्निधिरेव — स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "अर्चकस्य तपोयोगात् अर्चनस्यातिशायनात्। आभि-रूप्याच्च बिम्बानां देवः सान्निध्यमृच्छति"। 2. समुखि, एदुरिगिरुवुदु, एदुरिगॆ बंदिरुवुदु, समीपदल्लिरुवुदु, सन्निधान. "परिकल्पितसान्निध्या काले काले च वन्दिषु। स्तुत्यं स्तुतिभिरर्थ्याभिरुपतस्थे सरस्वती" रघु० ४-६।

सान्निपातिक सान्निपातिक (वि०) सन्निपातक्के निमित्तवाद, सन्निपातज्वरक्के सूचकवाद विकार. सन्निपातस्य निमित्तम् "ठक्" (वा० ५-१-३८)। वात पित्त श्लेष्म दोषगळ संकरवु सन्निपातज्वर. अदक्के सूचकवाद (कारणवाद) अपथ्याहार संबंध मत्तु जिह्वाकाष्ण्यादि विकारगळु

सान्निपातिक. "वीर्यवन्त्यौषधानीव विकारे सान्निपातिके" कुमा० २-४८।

सांन्यासिक सान्न्यासिक (पुं०) संन्यासि, नाल्कनेय आश्रम स्वीकरिसिदवनु. संन्यासः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)।

सापत्न्य सापत्न्य (न०) 1. शत्रु, रिपु, वैरि. सपत्न एव सापत्न्यः—स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। 2. सवत्तिय पुत्र, सवतिय मग. सपत्न्या अपत्यम् "ष्यञ्"। "पित्रा सह विभक्ता ये सापत्न्या वा सहोदराः। जघन्यजाश्च ये तेषां पितृभागहरास्तु ते" दायतत्त्वम्। 3. सपत्नीत्व, सपत्नीभाव, सवतिय कार्य्य. सपत्न्याः भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "व्यक्तत्वं नियतमनेन निन्युरस्याः सापत्न्यं क्षितिसुतविद्विषो मह्यिष्यः" माघ० ८-१५।

सापिण्डय सापिण्ड्य (न०) समान पिण्डत्व. सपिण्डत्ववु सप्तपुरुषपर्य्यन्तविरुवुदु. सप्तम पुरुषा नन्तर अदु निल्लुवुदु. "सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते" मनु० ५-६०। "सापिण्ड्यं साप्तपौरुषम्" मत्स्यपु०।

साप्तपदीन साप्तपदीन (न०) सख्य, स्नेह. सप्तभिः पदैरवाप्यम् "खञ्" (५-२-२२)। एळु हेज्जेगळु जोतेयल्लि इडुवष्टरल्लि अथवा एळु पदगळु (एळु मातुगळु) आडुवष्टरल्लि स्नेहवु बेळियुवुदु. "प्रयुक्तसत्कारविशेषमात्मना न मां परं सम्प्रतिपत्तुमर्हसि। यतः सतां सप्ततगात्रि सङ्गतं मनीषिभिः साप्तपदीनमुच्यते" कुमा० ५-३९।

साप्तपौरुष साप्तपौरुष (वि०) एळु तलेमोरेय वरेगू सेरिदवनु. सप्त पूरुषेषु भवः "अण्" (४-३-५३)।

साफल्य साफल्य (न०) 1. सफलत्व, फलवु दोरकुविके, यत्नवु फलिसुविके. सफलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. फलसहितवागिरुविके. "साफल्यमस्त्रे रिपुसायकस्य कृत्वा गते भाग्य इवापवर्गम्" किरा० १६-४९।

सामक सामक (पुं०) 1. साणेकल्लु, मसेयुव कल्लु. "तर्कुशाणस्तु सामकः" त्रिकाण्ड०। 2. सामवेद वन्नु अध्ययन माडिदवनु. साम अधीते वेद वा —सामन् "वुन्" (४-२-६१)। (न०) 3. साल पडिद असलु हण.

सामग सामग (पुं०) 1. सामवेदाध्यायि विप्र, सामवेद गानमाडुववनु. साम गायति—गै (शब्दे) "टक्" (३-२-८)। 2. महाविष्णु. "स्वयमपि स्वानुभवप्रीत्या सामानि तादृशि गायति—सामन् + गै (शब्दे) "टक्" (३-२-८)। "स्वयं स्वानुभवप्रीत्या गायतीति च सामगः" इति निरुक्तिः। "त्रिसामा सामगः साम निर्वाणं भेषजं भिषक्" वि० स०।

सामग्री सामग्री (स्त्री०) 1. साधन, सलकरण. उपकरण. 2. कारण. समग्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "ङीष्" (४-१-४१)। यलोपः (६-४-१४०)। प्रत्यक्षक्के सामग्रियु इन्द्रियसन्निकर्ष. अनुमितिगे सामग्रियु व्याप्तिज्ञान परामर्शादिगळु. घट मोदलाद कार्य्यक्के कुलालदण्ड चक्र मोदलादुवु. पटादिकार्य्यक्के कुविंद तंतु तुरीसंयोग मोदलादुवु.

सामग्र्य सामग्र्य (न०) संपूर्णते, पूर्णवागिरुविके. समग्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखो विश्वसृजः प्रवृत्तिः" कुमा० ३-२८।

सामज सामज (पुं०) 1. गज, आने. साम्नो सामवेदात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "नानाविधाविष्कृतसामजस्वरः सहस्रवर्त्मा चपलैर्धुरध्वयः" माघ० १२-११। (वि०) 2. सामवेददिंद हुट्टिद, सामवेददिंद उत्पन्नवाद. "सामजस्तु गजे पुंसि सामोत्थे पुनरन्यवत्" मेदि०। **—जातः —ज्ञातः**. "दन्ता दन्तैराहताः सामजानां भङ्गं जग्मुर्न स्वयं सामजाताः" माघ० १८-३३।

सामवेददिंद गजोत्पत्तिः प्रजापतियु सूर्यन एरडु अंड कपालगळन्नु कैयल्लिट्टु कोंडु सप्त सामगळन्नु गानमाडुत्तिरलु ब्रह्मनिंद गजगळु हुट्टि हॊरबंदुवु. "सूर्यस्याण्डकपाले द्वे समानीय प्रजापतिः। हस्ताभ्यां परिगृह्याथ सप्तसामान्यगायत॥ गायतो ब्रह्मणस्तस्मात् समुत्पेतुर्मतङ्गजाः"॥

सामञ्जस्य सामञ्जस्य (न०) औचित्य, हॊंदिके, युक्तवागिरुविके. समञ्जसस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सामन् सामन् (न०) 1. वेदत्रयदल्लिंदाद सामवेद. स्यति क्षिनत्ति पापम्—षो (अन्तकर्मणि) "मनिन्" (३-२-७४)। सामवेदवु सूर्य्यनिंद आविर्भविसितु. हिंदिन कल्पदल्लि सर्वज्ञनाद परमात्मस्वरूपनाद ब्रह्मन स्मृत्यारूढवाद वेदगळन्नें कल्पादियल्लि ब्रह्मनु ऋग्यजुःसाम वेदगळन्नु अग्नि, वायु मत्तु रविगळिंद अकर्षिसिदनु. "अग्निवायुरविभ्यस्तु त्रयं ब्रह्म सनातनम्। दुदोह यज्ञसिद्धयर्थमृग्यजुःसामलक्षणम्" मनु० १-२३। "अग्नेर्ऋग्वेदो वायोर्यजुर्वेद आदित्यात्सामवेदः" श्रुतिः। "सामभिः सहचराः सहस्रशः स्यन्दनाश्चहृदयङ्गमस्वनैः" क्रमा० ८-४१। वेदगळल्लि सामवेदक्के विशिष्ट वाद स्थानविरुवुदु. गीताचार्य्यनु "वेदानां सामवेदोऽस्मि" एंदु सामवेदक्के महत्त्ववन्नु हेळिरुवुदरिंद अदन्नु नावु तिळियबहुदु. साम वेदद सारवाद उद्गीथवु प्रणवस्वरूपवन्नु मुख्यवागि प्रतिपादिसुवुदु. सामवेदवु सहस्र शाखेगळल्लिरुवुदेंदु उक्तवागिदे. महाभाष्यकार राद पतंजलिमुनियू "सहस्रवर्त्मा सामवेदः" एंदु हेळिरुत्तारे. सहस्रशाखेगळु एंदु हेळिद्दरू ईग उपलब्धवागिरुव हेसरुगळु : (1) राणायन (2) सत्यमुग्र (3) व्यासभागुरि (4) जैलुंडि (5) गौल्मुलवि (6) भानुमानौप मन्यव (7) कारात (8) मशक (9) गार्ग्य (10) वार्षगण्य (11) कौथुमि (12) शालिहोत्र मत्तु (13) जैमिनि ई 13 मात्र. आदरे इवु गळल्लि राणायनीय, कौथुम मत्तु जैमिनीय ई मूरु शाखेगळु मात्र उपलब्धवागिवे. सामवेददल्लि ऋक्कुगळ समूहवाद आर्चिका मत्तु उत्तरार्चिका एंदु एरडु भागगळिवे. मोदलनेय आर्चिकेयल्लि आरु प्रपाठक (अध्याय) गळिवे. उत्तरार्चिकेयल्लि ऒंबत्तु प्रपाठक (अध्याय) गळिरुवुवु.

सामवेद ब्राह्मणगळु 9 : (1) ताण्ड्य महाब्राह्मण (2) षड्विंश ब्राह्मण (3) सामविधान ब्राह्मण (4) आर्षेय ब्राह्मण (5) दैवत ब्राह्मण (6) उपनिषद्ब्राह्मण (7) संहितोपनिषद्ब्राह्मण (8) वंशब्राह्मण मत्तु (9) जैमिनीय ब्राह्मण.

सामवेदद उपनिषत्तुगळु : (1) छान्दोग्य मत्तु (2) केनोपनिषत्तु. 2. सामोपाय, प्रियवाद मातुगळिंद कोप शमनमाडुवुदु, ऒळ्ळेय मातुगळिंद समाधान पडिसुवुदु. इदु नाल्कु उपायगळल्लि मोदल नेय उपाय. (1) गुणसङ्कीर्तनम् (2) सम्बन्धाख्यानम् (3) परस्परोपकारसन्दर्शनम् (4) आयतिप्रदर्शनम् मत्तु (5) आत्मोपनिधानम् एंदु उपायवु ऐदु विध. धार्मिक पुरुषनन्नु अवन जाति वंश शास्त्रज्ञान (विद्ये) सच्चारित्र्यगळन्नू अवन पूर्वजरु माडिद उपकारवन्नू मत्तु अपकारमाडदिरुवुदन्नू हॊगळि सामोपायदिंद समाधानपडिसबेकु.

उत्साहशून्यनू युद्धदिंद श्रान्तनू माडिद सामाद्युपायगळ पृथक्फलत्ववळ्ळवनू व्यय मत्तु क्षयगळिंद अभिभूतनू शुद्ध मनस्करद मित्रलाभदल्लि अपेक्षेयुळ्ळवनू एल्लरॊडनेयू मैत्रियिंदिरुव अभिलाषेयुळ्ळवनू आद पुरुषनन्नु सामोपायदिंद सरिपडिसिकॊळ्ळबेकु. "धार्मिकं जातिकुलश्रुतिवृत्तस्तवेन सम्बन्धेन पूर्वेषां त्रैकाल्योपकारानपकाराभ्यां वा सान्त्वयेत्। निवृत्तोत्साहं विग्रहश्रान्तं प्रतिहतोपायं क्षयव्ययाभ्यां प्रवासेन च उपतप्तं शौचेनान्यं लिप्समानं मन्त्रीप्रधानं वा कल्याणबुद्धिं साम्ना साधयेत्" अर्थशा०। "उपायमास्थितस्यापि नश्यन्त्यर्थाः प्रमाद्यतः। हन्ति नोपशयस्थोऽपि शयालुर्मृगयुर्मृगान्" माघ० २-८०।

सामनी सामनी (स्त्री०) हसुवन्नु कट्टुव हग्ग.

सामन्त सामन्त (पुं०) 1. पक्कद राज्यद दॊरे. संलग्नोऽन्त एकदेशोऽस्याः—समन्तायाः स्वदेशाव्यवहितभूमेरयम् "अण्" (४-३-१२०)। समन्तात् भवः "अण्" वा। "सामन्तसम्भावनयैव धीरः कैलासनाथं तरसा जिगीषुः" रघु० ५-२८। (वि०) 2. राज्यद गडियॊळगे वासिसुववनु. "साक्ष्यभावे तु चत्वारो ग्रामाः सामन्तवासिनः। सीमाविनिर्णयं कुर्युः प्रयता राजसन्निधौ" मनु० ८-२५८।

सामन्य सामन्य (पुं०) सामवेदवन्नु अध्ययन माडि प्रवीणनाद ब्राह्मण. सामसु साधुः "यत्" (४-४-९८)। अनः प्रकृतिभावः (६-४-१६८)।

"ऋग्यजुषमधीयानान् सामन्याश्च समचैयन्। बुभुजे देवसात् कृत्वा शूल्यमुख्यं च होमवान्" भट्टि० ४-९।

सामयाचारिक ಸಾಮುಯಾಚಾರಿಕ (वि०) ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಆನುಷ್ಠಾನವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವ. समयाचार: प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)।

सामयिक ಸಾಮುಯಿಕ (वि०) 1. ಅನುಗುಣವಾದ ಸಮುಯ ಒದಗಿರುವ, ಸಮುಯ ಒದಗಿ ಬಂದಿರುವ. "समयोऽस्य प्राप्त: "ठञ्" (५-१-१०४)। "निज धर्माविरोधेन यस्तु सामयिको भवेत्" याज्ञ० २-१२६। "किमसामयिकं वितन्वता मनस: क्षोभमुपात्तरंहस:" किरा० २-४०। 2. ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಆನುಗುಣವಾದ. 3. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಆನುಗುಣವಾದ.

सामयोनि ಸಾಮುಯೋನಿ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. साम सामवेद: योनि: कारणं यस्य। 2. ಬ್ರಹ್ಮ. साम्न: योनि: कारणम्। (वि०) 3. ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. "चतुर्भुजांशप्रभव: स तेषां दानप्रवृत्तेरनुपारतानाम्। सुरद्विपानामिव सामयोनिर्भिन्नोऽष्टधा विप्रससार वंश:" रघु० १६-३। "सामयोनिस्तु सामोत्थे ब्रह्मकुञ्जरयोरपि" मेदि०।

सामरस्य ಸಾಮುರಸ್ಯ (न०) 1. ಸಮಾನ ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. समरसस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಮಾನತೆ. "तरुणार्कप्रभासारसामरस्यजुषा त्विषा" याद० १६-५३।

सामर्थ्य ಸಾಮುರ್ಥ್ಯ (न०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಶಕ್ತಿ, ದಕ್ಷತೆ, ಯೋಗ್ಯತೆ. समर्थस्य भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ಪರಾಕ್ರಮ. "निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दु:खतरं नु किम्" गीता २-३६। 3. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ. राजपुरुष: ಎಂಬಲ್ಲಿ राजन् ಮತ್ತು पुरुष ಪದಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥಪರ್ಯವಸಾಯಿಯಾದ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ರಾಜಪುರುಷನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯು ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವ ಲಕ್ಷಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. सङ्गतोऽर्थ: समर्थ:। ಈ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು व्यपेक्षालक्षणम् ಮತ್ತು एकार्थीभावलक्षणम् ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "सामर्थ्यं योग्यतायां स्याच्छक्तावपि नपुंसकम्" मेदि०।

सामवाद ಸಾಮುವಾದ (पुं०) ಮೃದುವಚನ, ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವ ಮಾತು, ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು. साम्नो वाद:। "सामवादा: सकोपस्य तस्य प्रत्युत दीपका:। प्रतप्तस्येव सहसा सर्पिषस्तोयबिन्दव:" माघ० २-५५।

सामवायिक ಸಾಮುವಾಯಿಕ (वि०) 1. ಗುಂಪನ್ನು ಸೇರಿಸುವ, ಸಮೂಹವನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ. समवायान् समवैति "ठक्" (४-४-४३)। 2. ಒಂದು ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ. (पुं०) 3. ಒಂದು ಸಂಘದ ಯಜಮಾನ, ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆಯ ಮುಖಂಡ. "भेद्या: शत्रोरभिव्यक्तशासने: सामवायिका:" माघ० २-११३।

सामविद् ಸಾಮುವಿದ್ (पुं०) 1. ಸಾಮವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಸಾಮವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. सामानि वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಸಾಮವೇದಿಯಾದ ಉದ್ಗಾತೃ. "अध्वर्यूद्गातृहोतारो यजु:सामर्ग्विद: क्रमात्" अम०। "सप्तभेदकरकल्पितस्वरं साम सामविदसङ्गमुज्जगौ" माघ० १४-२१।

सामवेद ಸಾಮುವೇದ (पुं०) ವೇದತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದಾದ ಸಾಮವೇದ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "सामन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सामाजिक ಸಾಮಾಜಿಕ (पुं०) ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವವನು, ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವವನು, ಸಭ್ಯ. समवायं समवैति—समाज "ठक्" (४-४-४३)। "अये, आवर्जितानि च मया सकलसामाजिकानां मनांसीति मे निश्चय:" रत्ना०।

सामानाधिकरण्य ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ (न०) ಸಮಾನವಾದ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. समानमधिकरणं ययो:, तयोर्भाव: "ष्यञ्" (५-१-१२४)। ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣ (ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ) ದಲ್ಲಿರುವುದು ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ. ವಹ್ನಿ ಮತ್ತು ಧೂಮಗಳಿಗೆ ಮಹಾನಸ ಪರ್ವತಾದಿಗಳು ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ. ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವು ದೈಶಿಕ ಮತ್ತು ಕಾಲಿಕಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ವಹ್ನಿ ಮತ್ತು ಧೂಮಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವು ದೈಶಿಕ. ಘಟ ಪಟಾದಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಿದ್ದರೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾಲಿಕಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯ. "सामानाधिकरण्यं हि तेजस्तिमिरयो: कृत:" माघ० २-६२।

सामान्य ಸಾಮಾನ್ಯ (वि०) 1. ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ, ಸಾರ್ವಜನಿಕವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸೇರಿದ. 2. ಸಾಧಾರಣ

वाद, एकरीतियाद, विशेषरीतियदल्लद. "एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान् परित्यज्य ये सामान्यास्तु परार्थमुद्यममृतः स्वार्थाविरोधेन ये" भर्तृ० १-६४। "सामान्यप्रतिपत्तिपूर्वकमियं दारेषु दृश्या त्वया" शाकु० ४-१६। 3. साधारणवाद, सार्वत्रिकवाद. "उक्तिरर्थान्तरन्यासः स्यात्सामान्यविशेषयोः" चन्द्रा०। 4. असभ्यनादवनु, संस्कृतियिल्लदवनु, कीळु मट्टदवनु. 5. साधारणवाद, समानवाद· "एकैव मूर्तिर्बिभिदे त्रिधा सा सामान्यमेषां प्रथमावरत्वम्" कुमा० ७-४४। (न०) 6. जाति, अनेक समान वस्तुगळल्लिरुव घटत्व गोत्व मोदलाद जाति. समानस्य भावः — समान "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "जातिर्जातिं च सामान्यं व्यक्तिस्तु पृथगात्मिका" अम०। "नित्यत्वे सति अनेकसमवेतं सामान्यम्"। 7. सादृश्य, समानते. "सामान्यमृषिभिर्गत्वा ब्रह्मलोकनिवासिभिः" भा०। 8. सादृश्यप्रयोजक धर्म. "मुखं पद्ममिव सुन्दरम्" एंबल्लि सौंदर्य्यवु साधारणधर्म. इदे सामान्य. 9. अधिक विषयुगळिगे अन्वयिसुव मातु. "ब्राह्मणाय दधि दीयताम् तक्रं कौण्डिन्याय" एंबल्लि दधिदानवु अधिक ब्राह्मण विषयकवादुदरिंद सामान्य. तक्र दानवु विशेषवायितु. 10. सामान्य शास्त्र. एल्ला कडेगू अन्वयिसुव शास्त्र. ई सामान्य शास्त्रवु विशेषशास्त्रदिंद बाधिसल्पडुवुदु. विशेष शास्त्रविरुवल्लि सामान्यशास्त्रक्के प्रवृत्तियिरुवुदिल्ल. "मा हिंस्यात् सर्वा भूतानि" एंब सामान्य शास्त्रक्के "वायव्यं श्वेतमालभेत" एंब विशेष शास्त्रदिंद बाधेयुंटागि आदु विशेष विधियिरुवल्लि प्रवर्तिसुवुदिल्ल. 11. अर्थालंकारद ओंदु भेद, सामान्यालंकार. उपमान मत्तु उपमेयगळल्लि परस्पर सादृश्यदिंद व्यावर्तक धर्मविल्लदे विशेषवु तिळियदिरुवकडे **सामान्यालंकार.** "सामान्यं यदि सादृश्याद्विशेषो नोपलक्ष्यते"। **उदा:** "पद्माकरं प्रविष्टानां मुखं नालक्षि सुभ्रुवाम्" चन्द्रा०।

सामान्या सामान्या (स्त्री०) मूरु विध नायिकेयरल्लि ओब्बळाद साधारण नायिके, वेश्ये. "अथ नायिका त्रिभेदा स्वान्या साधारणी स्त्रीति" सा० द० ३-५६। सुरतकार्य्यदल्लि अभिज्ञळू नृत्त, गीत मोदलाद कलेगळल्लि निपुणळू आदवळु सामान्य नायिके. इवळिगे गुणवंतरल्लि अनुरागविल्ल. असभ्यरेंदु तिळिदू इवळु अवरन्नु द्वेषिसुवुदिल्ल. धन संपादनेयन्नेये प्रधानवागिट्टुकोंडु केवल धनिकरन्नेये प्रीतिसुवळु. "धीरा कलाप्रगल्भा स्याद्धेया सामान्यनायिका। निर्गुणानपि न द्वेष्टि न रज्यति गुणिष्वपि॥ वित्तमात्रं समालोक्य सा रागं दर्शयेद्बहिः" सा० द० ३-६७, ६८। इत्यादि.

सामासिक सामासिक (पुं०) 1. तत्पुरुष मोदलाद समासगळ समूह. समासानां समूहः "ठक्" (४-२-४७)। "अक्षराणामकारोऽस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च" गीता १०-३३। 2. संक्षिप्तवाद, संग्रहवाद. 3. ओट्टुगूडिसिरुव, ऒंदागिरुव.

सामि सामि (अव्य०) 1. अर्ध. 2. निंदे, दूषणे. सामयति—साम (सान्त्वप्रयोगे) "इः" (उ० ४-१३८)। "सामि त्वर्धे जुगुत्सिते" अम०। "धनुषा शार्ङ्गभीमेन सामिविष्फारितेन सः" याद० २२-१८७। "सामि निन्दार्धयोर्मतम्" मेदि०।

सामिकृत सामिकृत (वि०) अर्ध मादल्पट्ट, पूर्णवागि मादल्पडद. सामि कृतम्। "अभिवीक्ष्य सामिकृतमण्डनं यतीः कररुद्धनीविगलदंशुकाः स्त्रियः" माघ० १३-३१।

सामिधेनी सामिधेनी (स्त्री०) 1. समिदाधान माडि अग्निय प्रज्वलनेगे हेळुव ऋक्कु (मंत्र). समिधामाधानी—समिध् "ष्ण्यण्" (वा० ४-३-१२०)। "ङीष्" (४-१-४१)। "विधिविहितविरिञ्चेः सामिधेनीरधीत्य" माघ० ११-४१। 2. समित्तु. "सामिधेनी समिद्वचोः" हेम०।

सामीची सामीची (स्त्री०) वंदने, स्तुति, स्तोत्र. "सामीची वन्दना मता" हारा०।

सामीप्य सामीप्य (न०) 1. हत्तिर. समीपस्य भावः "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। 2. मुक्तनाद जीवनु परमात्मन कैंकर्य्यक्कागि समीपदल्लिरुवुदु. इदु नाल्कु विध मोक्षगळल्लिॊंदु मत्तु सायुज्य रूपमोक्षदल्लि आंतर्गतवाद ऒंदु धर्म.

सामुद्र सामुद्र (न०) 1. समुद्रद उप्पु. समुद्रे भवम् "अण्" (४-३-५३)। 2. शरीरद लक्षण

वन्नु तिळिसुव ग्रंथ. समुद्रेण मुनिना कृतो ग्रन्थः —समुद्र "अण्" (४-३-११६)। 3. समुद्रद नॊरे. (पुं) 4. समुद्रदल्लि संचरिसुव वर्तक. (वि०) 5. समुद्रदल्लि उंटाद. समुद्रे भवः "अण्"।

सामुद्रक सामुद्रक (न०) 1. समुद्रद उप्पु. सामुद्रमेव स्वार्थे "कन्"। 2. मनुष्यन शरीरद लक्षणवन्नु तिळिसुव शास्त्र. देहद लक्षणवन्नु तिळिसुव ऒंदु ग्रंथ. महापुरुषन लक्षणगळु मूवत्तॆरडु. [विवरकॆ, "द्वात्रिंशल्लक्षण" पददल्लि नोडि.]

सामुद्रिक सामुद्रिक (पुं०) सामुद्रक शास्त्रवन्नु अध्ययन माडिदवनु मत्तु तिळिदवनु. समुद्रेण प्रोक्तं शास्त्रमधीते वेत्ति वा "ठक्" (४-२-५९)।

सामोद सामोद (वि०) 1. हर्षदिंद कूडिद. 2. परिमळदिंद कूडिद. आमोदेन सह वर्तते। "सामोदपुष्पाशुगवासिताङ्गीम् देहोपदेहात्किरणेर्मणीनाम्" नैष० १०-९७।

साम्परायिक सांपरायिक (न०) 1. युद्ध, कादग, संग्राम. सम्पराय विपदे प्रभवति —सम्पराय "ठञ्" (५-१-१०१)। (वि०) 2. पारलौकिकवाद, भविष्यत्तिनल्लि हितवाद. सम्पराये उत्तरकाले हितम् "ठक्" (५-१-५)। "प्रभुः प्रथमकल्पस्य योऽनुकल्पेन वर्तते। न साम्परायिकं तस्य दुर्मतेर्विद्यते फलम्" मनु० ११-३०। 3. युद्धक्कॆ अर्हवाद, युद्ध माडलु शक्तवाद. सम्परायं युद्धमर्हति —सम्पराय "ठक्" (५-१-६३)। "पित्रा संवर्धितो नित्यं कृतास्त्रः साम्परायिकः। तस्य दण्डवतो दण्डः स्वदेहान्न व्यशिष्यत" रघु० १७-६२।

साम्प्रतम् सांप्रतम् (अव्य०) 1. युक्त, योग्य. तनु (विस्तारे) "डम्" पृषो०। समो दीर्घः। "सम्प्रत्यसाम्प्रतं वक्तुमुक्ते मुसलपाणिना। निर्धारितेऽर्थे लेखेन खलूक्त्वा खलु वाचिकम्" माघ० २-७०। 2. ईग, ईवग. सम् च प्रति च अनयोः समाहारः, ततः प्रज्ञा० "अण्" (५-४-३८)। "त्वदीक्षणात्प्राप्तफलोऽस्मि साम्प्रतं जरन् पुनर्यौवनमाप्तवानिव" याद० १४-३२। (वि०) 3. ईग नडवळि, ई कालदल्लि ठळिव. "तस्य ते कीर्तयिष्यामि मनोर्वैवस्वतस्य च। विसर्गं भरतश्रेष्ठ साम्प्रतस्य महाद्युतेः" हरिवं०।

साम्प्रतिक सांप्रतिक (वि०) ईग उंटाद, ई कालक्कॆ संबंधिसिद, ईगिन कालद संबंधवाद. सम्प्रति भवम् "ठक्" (४-३-५३)। "वत्से, साम्प्रतिकमेवैतत्। कर्तव्यानि खलु दुःखितैर्दुःखनिर्वापणानि" उ० रा० ३।

साम्प्रदायिक सांप्रदायिक (वि०) संप्रदायदिंद बंद, वंशपरंपरॆयागि बंद.

साम्मुख्य सांमुख्य (न०) 1. ऎदुरिगॆ बंदिरुवुदु, ऎदुरागि कुळितिरुवुदु. सम्मुखस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. अनुकूलवागिरुविकॆ.

साम्य साम्य (न०) 1. समानतॆ, ऒंदे रीतियागिरुविकॆ. समस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "भवन्ति साम्येऽपि निविष्टचेतसां वपुर्विशेषेष्वतिगौरवाः क्रियाः" कुमा० ५-३१। 2. सदृशवागिरुविकॆ, होलिकॆ, सादृश्य. "शृङ्गप्रोतप्रावृषेण्याम्बुदस्य स्पष्टं प्रापत् साम्यमुर्वीधरस्य" माघ० १८-३८। 3. समभाव, भेदभावविल्लदॆ ऎल्ला आत्मरल्लू ऒंदे विधवाद भावनॆ. "इहैव तैर्जितस्सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः। निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्मात् ब्रह्मणि ते स्थिताः" गीता ५-१९।

साम्राज्य साम्राज्य (न०) 1. राष्ट्रद सर्वाधिकार, राष्ट्रद आधिपत्य, राष्ट्रद प्रभुत्व. सम्राजो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पद्मा पद्मातपत्रेण भेजे साम्राज्यदीक्षितम्" रघु० ४-५। (पुं०) 2. सार्वभौमन मग, सम्राट्टन पुत्र, राज्याधिपतिय पुत्र. सम्राजोऽपत्यम् "ण्यः" (४-१-१५१)।

सायम् सायम् (अव्य०) 1. सायंकाल, हगलिन कॊनॆय भाग. स्यति समापयति दिनम्—षो (अन्तकर्मणि) "णम्" युगागमः (७-३-३३)। "वधूर्भक्तिमती चैनामर्चितामातपोवनात्। प्रयता प्रातरन्वेतु सायं प्रत्युद्व्रजेदपि" रघु० १-९०। 2. संध्याकाल. "स दुष्प्रापयशाः प्रापदाश्रमं श्रान्तवाहनः। सायं संयमिनस्तस्य महर्षेर्महिषीसखः" रघु० १-४८। (पुं०) —यः —यौ। 3. शनि. स्यति—षो (अन्तकर्मणि) "णः" (३-१-१४१)। "सायः काण्डे दिनान्ते च" मेदि०।

सायंकाल सायंकाल (पुं०) हगलिन कॊनेयु भाग, प्रातःकाल मॊदलाद हगलिन ऐदु भागगळल्लि कॊनेयु भाग, सायं संध्याकाल. सायं सायाह्नः कालः। "सायंकाले वनान्ते कुसुमितसमये संकते चन्द्रिकायां त्रैलोक्याकर्षणाङ्गं सुरनरगणिकामोहनापाङ्गमूर्तिम्" कृष्णकर्णामृतम्।

सायंसन्ध्या सायंसंध्या (स्त्री०) 1. सायंकालदल्लि आचरिसबेकाद उपासने. 2. सायंकालदल्लि उपासिसल्पडुव देवते. 3. सूर्यन अस्तमान काल. 4. संध्यावंदने माडुव काल. सम्यक् ध्यायन्त्यस्याम् — इति सन्ध्या — सायंकाले सन्ध्या।

सायंसन्ध्यादेवता सायंसंध्यादेवता (स्त्री०) सरस्वति.

सायक सायक (पुं०) 1. बाण, शर, अंबु. स्यति छिनत्ति — षो (अन्तकर्मणि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। युक् (७-३-३३)। "त्राणानसूत निशितान्युधि यान्सुजैत्रांस्तैः सायका बिभिदिरे सहसा सुरारेः" कुमा० १७-२२। 2. खड्ग, कत्ति. 3. ऐदु संख्ये.

सायन्तन सायंतन (वि०) सायंकालदल्लिरुव, सायंकालद संबंधवाद. सायं भवः "ट्युः" तुट् च (४-३-२३)। "अलिनाऽरमताऽलिनी शिलीन्ध्रे सह सायन्तनदीपपाटलाभे" माघ० ६-७२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-तनी -तनि०** "सायन्तनीं तिथिप्रण्यः पङ्कजानां दिवातनीम्। कान्ति कान्त्या सदातन्या क्लेपयन्ती शुचिस्मिता" भट्टि० ५-६५।

सायाह्न सायाह्न (पुं०) प्रातःकाल मॊदलाद हगलिन ऐदु भागगळल्लि कॊनेयु (ऐदनेयु) भाग. अह्नः सायः सायाह्नः (६-३-११०)। **हगलिन ऐदु भागगळु :** (1) प्रातः (2) सङ्गवः (3) मध्याह्नः (4) अपराह्णः मत्तु (5) सायाह्नः। ऒंदॊंदु भागद काल मूरु मुहूर्तगळु : "प्रातःकालो मुहूर्तास्त्रीन् सङ्गवस्तावदेव तु। मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तं स्यादपराह्णस्ततःपरम्। सायाह्नस्त्रिमुहूर्तं स्यात् श्राद्धं तत्र न कारयेत्। राक्षसो नाम सा वेला गर्हिता सर्वकर्मसु" तिथ्यादितत्त्वम्।

सायुज्य सायुज्य (न०) 1. मोक्ष, सहयोग, सालोक्य मॊदलाद ऐदु विध मुक्तिगळल्लॊंदु विध मुक्ति. परमात्मनॊडने इद्दु परमात्मनिगे समानवाद गुणगळन्नु अनुभविसुवुदु सायुज्य रूप मोक्ष. सयुजोर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। इदु भक्तिपूर्वक परमात्मन उपासनेयिंद मात्र साध्य. "सालोक्यसार्ष्टिसामीप्यसारूप्यैकत्वमप्युत। दीयमानं न गृह्णन्ति विना मत्सेवनं विना" भाग० ३-२९-१३। जीवात्मनु आधेयत्व विधेयत्व शेषत्व परतंत्रत्व ई गुणगळिंद कूडिरुवनु. परमात्मनु सर्वाधारत्व सर्वनियामकत्व सर्वेश्वरत्व सर्वशक्तत्व दोषरहितत्व सर्वज्ञत्व मॊदलाद विशेष गुणगळिंद विराजिसुवनु. जीवात्मनिगू परमात्मनिगू ई कॆलवु विशेष गुणगळु हॊरतु उळिदॆल्ला विषयगळल्लू साम्य विरुवुदु. "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते"। "एको ह वै नारायण आसीत्" इत्यादि श्रुति वाक्यगळिंद जगत्कारणत्ववन्नु परमपुरुषनिगे मात्रवे हेळिरुवुदरिंदलू मुक्तनिगे ऎल्लू हेळदिरुवुदरिंदलू जगत्सृष्ट्यादि कार्यत्व परमपुरुषनिगे असाधारण लक्षणवागिरुवुदु. उळिद आनंदानुभव मॊदलाद विषयगळल्लि मुक्तनिगे परमात्मनॊडने अत्यंत साम्य विरुवुदु. "भोगमात्रसाम्यलिङ्गाच्च" ब्र० सू०। "जगद्व्यापारवर्जं प्रकरणादसन्निहितत्वाच्च" ब्र० सू० ४-३-६। "निरञ्जनः परमं साम्यमुपैति"। "सायुज्यमुभयोरत्र भोक्तव्यस्याविशिष्टता"। "सोऽश्नुते सर्वान् कामान् सह, ब्रह्मणा विपश्चिता"। समानेन गुणेन युक् सयुक् ब्रह्मणा समानगुणः, तस्य भावः सायुज्यम्। 2. ऐक्य. "सायुज्यमृच्छति भवस्य भवाब्धियादस्तां पत्युरेत्य नगरीं नगराजपुत्र्याः" नैष० ११-११७।

सार सार (पुं०) 1. बल, वीर्य, चैतन्य, देहशक्ति. सरति — सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१७)। "भुजे भुजङ्गेन्द्रसमानसारे भूयः स भूमेर्धुरमाससञ्ज" रघु० २-७४। 2. स्थिरांश, सारांश, तिरुळु. "यन्मां विधेयविषये सभवान्नियुङ्क्ते स्नेहस्य तत्फलमसौ प्रणयस्य सारः" मालती० १-१२। 3. कॆच्चु, सत्त्व, मरद चॆगु. 4. ऎलुबिन नॆण, मूळियु पॊळ्ळु भागदल्लिरुव कॊब्बु, शरीरदॊळगिन ऒंदु धातु, मज्जॆ. 5. मरद रस. 6. धैर्य. 7. धन. "राज्ञा हिमवतःसारो राज्ञःसारो हिमाद्रिणा" रघु० ४-७१। 8. अमृत. "सारं पिबन्तस्त्रिदशाः कदापि

द्राघीयसीं नानुभवन्ति निद्राम्" यादं १८-१०१। 9. ನವನೀತ, ಹೊಸದಾಗಿ ತೆಗೆದ ಬೆಣ್ಣೆ. 10. ದೃಢತೆ. 11. ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. 12. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವಿಕೆ. 13. ಗತಿ, ಗಮನ. "सारो दध्यग्रगत्योर्नी" मेदि०। 14. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 15. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವ ವಿಷಯಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತರೋತ್ತರ (ಮುಂದು ಮುಂದಿನ) ವಿಷಯಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ (ಮೇಲ್ಮೆ)ಯ ವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ "**ಸಾರಾಲಂಕಾರ**". "उत्तरोत्तरमुत्कर्षः सार इत्यभिधीयते"। उदाः "मधुरं मधु पीयूषं तस्मात्तस्मात् कवेर्वचः" चन्द्रा०। (न०) 16. ಜಲ, ನೀರು. 17. ನ್ಯಾಯ್ಯ, ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ. 18. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. 19. ಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. (वि०) 20. ದೃಢವಾದ. 21. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "चूतमालिरलिनामतिरागादक्षमिष्ट मधुवासरसारम्" माघ० ६-६८। "सारो मज्जास्थिरांशयोः। बले श्रेष्ठे च सारं तु द्रविणन्यायवारिषु" हेम०।

सारक ಸಾರಕ (वि०) ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸುವ, ಬೇಧಿ ಮಾಡಿಸುವ. सारयति मलम्—सृ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

सारगन्ध ಸಾರಗಂಧ (पुं०) ಗಂಧದ ಮರ, ಚಂದನ ವೃಕ್ಷ. सारो गन्धो यस्य।

सारग्राहिन् ಸಾರಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) ಸಾರವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. सारं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)।

सारघ ಸಾರಘ (न०) ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. सरघाणामिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

सारङ्ग ಸಾರಂಗ (पुं०) 1. ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕಿಗಳಿರುವ ಜಿಂಕೆ. सरति—सृ (गतौ) "अङ्गच्" वृद्धिश्च (उ० १-११९)। "तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हृतः। एष राजेव दुष्यन्तः सारङ्गेणातिरंहसा" शाकु० १-५। 2. ಹರಿಣ, ಜಿಂಕೆ. 3. ಗಜ, ಆನೆ. 4. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "सारङ्गास्ते जललवमुचः सूचयिष्यन्ति मार्गम्" मेघ० १-२१। "सारङ्गः पुंसि हरिणे चातके च मतङ्गजे। शबले त्रिषु" मेदि०। 5. ಚಾತಕ ಪಕ್ಷಿ. 6. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 7. ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. 8. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 9. ಮನ್ಮಥ. 10. ಧನುಸ್ಸು. 11. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. 12. ಶಂಖ. 13. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. 14. ಕರ್ಪೂರ. 15. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 16. ಕೋಗಿಲೆ. 17. ಸಿಂಹ. 18. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 19. ಭೂಮಿ. 20. ಪುಷ್ಪ. 21. ರಾತ್ರಿ. 22. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. 23. ಹಂಸ. (वि०) 24. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ. "सारङ्गो विहगान्तरे। चातके चञ्चरीके च द्विपेणशबलेषु च" हेम०।

सारङ्गिक ಸಾರಂಗಿಕ (पुं०) ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡುವ ವ್ಯಾಧ, ಬೇಟೆಗಾರ. सारङ्गान् हन्ति—सारङ्ग "ठक्" (४-४-३५)।

सारज ಸಾರಜ (न०) ನವನೀತ, ಬೆಣ್ಣೆ. सारात् दध्यग्रात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

सारण ಸಾರಣ (पुं०) 1. ಆಮಟೆ ಮರ. 2. ರಾವಣನ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ. 3. ಅತಿಸಾರ ರೋಗ. "सारणः स्यादतीसारे दशकन्धरमन्त्रिणि" हेम०।

सारणिक ಸಾರಣಿಕ (पुं०) ಪಥಿಕ, ಪ್ರಯಾಣಿಕ. सरणि "ठक्न्" (५-१-७५)। "यदा सारणिकान् राजा पुत्रवत् परिरक्षति। भिनत्ति च न मर्यादां स राज्ञो धर्म उच्यते" भा० शान्ति०।

सारणी ಸಾರಣೀ (स्त्री०) 1. ಮುಳ್ಳುಗಿಡ ಗಿಡ. 2. ಸಣ್ಣ ನದಿ, ಚಿಕ್ಕ ಹೊಳೆ. सृ (गतौ) + णिच् "अनिः" (उ० २-१०२)। "सारणो राक्षसान्तरे। रुग्भेदे ना प्रसारण्यां स्वल्पनद्यां च योषिति (सारणी)" मेदि०। 3. ಕಾಲುವೆ. "केरलीचिकुरभङ्गिभङ्गुरं सारणीषु पुनरम्बु दृश्यते" अनर्घ०।

सारण्ड ಸಾರಂಡ (पुं०) ಹಾವಿನ ಮೊಟ್ಟೆ.

सारथि ಸಾರಥಿ (पुं०) ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು, ಗಾಡಿ ಓಡಿಸುವವನು. सरत्यश्वान्—सृ (गतौ) (अन्तर्भावित-णिच्) "घथिन्" (उ० ४-८९)। "गाढतां हरिरथस्य बिभ्रतः सारथिश्च तुरगाश्च साहसम्" यादं १७-५९। "मनोतिवेगेन रथेन सारथिप्रणोदितेन प्रचलन् महासुरः" कुमा० १५-४५।

सारथ्य ಸಾರಥ್ಯ (न०) 1. ಸಾರಥಿಯ ಕಾರ್ಯ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಕಾರ್ಯ. सारथेः कर्म—सारथि "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸಾರಥಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. सारथेर्भावः "ष्यञ्"। "सारथ्यसंविदवधीरितहेतिजुष्टः सेनापरागपरिधूसरकुन्तलश्रीः" यादं २३-५९।

सारद्रुम ಸಾರದ್ರುಮ (पुं०) ಖದಿರ ವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

सारमिति सारमिति (स्त्री०) वेद. सारो यथार्थो मीयते ज्ञायतेऽनेन—मा॒ङ् (माने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

सारमेय सारमेय (पुं०) कुक्कुर, शुनक, नायि. सरमाया अपत्यं "ढक्" (४-१-१२०)। "अन्योन्यस्यावलुम्पन्ति सारमेया इवामिषम्" भा० भीष्म०।

सारमेयी सारमेयी (स्त्री०) हेण्णुनायि. सरमाया अपत्यं स्त्री "ढक्" (४-१-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

सारल्य सारल्य (न०) 1. सरळते, सरळवागिरुविके, नेरवागिरुविके, नेट्टगिरुविके. सरलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ऋजुवागिरुविके, प्रामाणिकनागिरुविके, कपटविल्लदिरुविके.

सारव सारव (वि०) सरयूनदियल्लि हुट्टिद, सरयूनदियल्लि बिळिदु बंदिरुव. सरय्वां भवः "अण्" (४-३-५३)। "देविकायां सरय्वां च भवे दाविकसारवौ" अम०।

सारस सारस (पुं०) 1. नीरु हक्कि, तावरे हक्कि. सरसि भवः "अण्" (४-३-५३)। "श्रुतिपथमधुराणि सारसानामनुनदि शुश्रुविरे रुतानि तामिः" माघ० ७-२४। 2. हंसपक्षि. "विभिद्यमाना विससार सारसानुदस्य तीरेषु तरङ्गसंहतिः" किरा० ८-३१। 3. चेंद्र. (न०) 4. कमल, पद्म, तावरे हूवु. सरसि भवम् "अण्" (४-३-५३)। "सारसः पक्षिभेदेन्द्वोः क्लीबन्तु सरसीरुहे" मेदि०। 5. हेंगसर वड्याण, हेंगसर सॊंटद ओडवे (डाबु). (वि०) 6. सरस्सिनल्लि हुट्टिद. 7. सरस्सिनल्लिरुव नीरु मॊदलादुदु. "क्षारं घनं वातकफानुकारि त्वग्दोषकृत् तत्कटु दीपनञ्च। प्रोक्तं विपाके भ्रमशोषकारि स्यात् सारसं नो सुखकारि वारि"।

सारसन सारसन (न०) 1. डाबु, हेंगसर वड्याण, हेंगसर सॊंटद ओडवे. सारमुत्कृष्टं सनमस्य—षण (सम्भक्तौ) "कः" (३-३-११८)। "तवोत्तरीयं करिचर्म साङ्गजं ज्वलन्मणिः सारसनं महाहिः" किरा० १८-३२। 2. कटिसूत्र, ओडुदार. "मुक्तामयं सारसनावलम्बि भाति स्म दामाप्रपदीनमस्य" माघ० ३-१०।

सारसी सारसी (स्त्री०) हेण्णु हंस. सारस जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। "सारस्य इव रासन्त्यः पतिताः पश्य भारत" भा० स्त्री०।

सारस्वत सारस्वत (पुं०) 1. बिल्वपत्रे वृक्षद दंड. सरस्वती देवताऽस्य—"अण्" (४-२-२४)। 2. सरस्वतीनदियं समीपद ऒंदु देश. सरस्वत्या अदूरभवः "अण्" (४-२-७०)। 3. सारस्वत देशद ब्राह्मण. "सारस्वता कान्यकुब्जा गोडमैथिलकोत्कलाः। पञ्च गौडा इति ख्याता विन्ध्यस्योत्तरवासिनः"। 4. सरस्वतीपूजेय ऒंदु कल्प. (पुं० ब० व०) 5. सारस्वत देशद जनरु. (न०) 6. वाक्संपत्तु, वाग्वैखरि, संदर्भोचितवागि भाषेयन्नु निरर्गळवागि उपयोगिसुवुदु, भाषेयन्नु शक्त्युक्तवागि उपयोगिसुवुदु. (वि०) 7. सरस्वतीदेवीय संबंधवाद. 8. सरस्वतीनदीय संबंधवाद. सरस्वत्या इदम् "अण्"।

सारिका सारिका (स्त्री०) ऒंदु जातिय हेण्णुहक्कि. सरति गच्छति—सृ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पृच्छन्ती वा मधुरवचना सारिकां पञ्जरस्थां कच्चिद्भर्तुः स्मरसि रसिके त्वं हि तस्य प्रियेति" मेघ० २-२२।

सारूप्य सारूप्य (न०) 1. परमात्मनिगे समानवाद रूप (हॊंदुवुदु). इदु नाल्कु विध मोक्षगळल्लॊंदु. सरूपस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। इदु भगवत्सायुज्यरूपमोक्षदल्लि अंतर्गत वाद ऒंदु धर्म. 2. ऒंदे रूपदिंदिरुवुदु, समानवागिरुवुदु, सदृशवागिरुवुदु, समान वाद आकारवन्नु हॊंदिरुवुदु. 3. कार्यवु कारणदॊडने आनुरूप्य हॊंदुवुदु, कार्यवु कारणक्कॆ आनुरूपवागिरुवुदु.

सार्गल सार्गल (वि०) 1. अगळिमरदॊडने कूडिरुव. अर्गलेन सह वर्तते—इति सार्गलम्। 2. प्रतिबंधक सहितवाद, अड्डियिंद कूडिद. "ईप्सितं तदवज्ञानाद्विद्धि सार्गलमात्मनः" रघु० १-७९।

सार्थ सार्थ (पुं०) 1. समान जातिय प्राणिगळ समूह, ऒंदे जातिय प्राणिगळ गुंपु. सरति—सृ (गतौ) "थन्" णिच्च (उ० २-५)। "सङ्घसार्थौ तु जन्तुभिः" अम०। "अथ कदाचित् तैरितस्ततो भ्रमद्भिः सार्थात् भ्रष्टः क्रथनको नामोष्ट्रो दृष्टः" पञ्चत० १। 2. वर्तकर समूह. "वापीष्विव स्रवन्तीषु वनेषूपवनेष्विव। सार्थाः स्वैरं स्वकीयेषु

चेरुर्वेशमस्विवाद्रिषु" रघु० १७-६४। 3. ಜನರ ಗುಂಪು- "सर्वे एव विपर्यस्ता ग्राह्याः सार्थेषु योषिताम्" बृहत्सं० ८६। "अतिसन्धीयते कामिजनसार्थः" शाकु० ३। 4. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "सार्थो वणिक्समूहे स्यादपि सङ्घातमात्रके" मेदि०। (वि०) 5. ಅರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಪದ), ಅರ್ಥವತ್ತಾದ (ಶಬ್ದ). अर्थेन सह वर्तते।

सार्थक साऽर्थक (वि०) 1. ಅರ್ಥವತ್ತಾದ, ಅರ್ಥಸಹಿತವಾದ. अर्थेन सह वर्तते "कन्"। "शब्दान्तरमपेक्ष्यैव सार्थकः सार्थबोधकृत्। प्रकृतिः प्रत्ययश्चैव निपातश्चेति स त्रिधा"। 2. ಫಲಸಹಿತವಾದ, ಪ್ರಯೋಜನದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಾಫಲ್ಯ ಹೊಂದಿದ.

सार्थक्य साऽर्थक्य (न०) ಫಲದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಯತ್ನವು ಸಫಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. सार्थकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सार्थवाह साऽर्थवाह (पुं०) ವರ್ತಕ, ವರ್ತಕತನ ಮಾಡುವವನು, ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ ರೂಪ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು. सार्थं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "समुद्रव्यवहारी सार्थवाहो धनमित्रो नाम नौव्यसने विपन्नः" शाकु० ६।

सार्द्र साऽर्द्र (वि०) ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾದ, ನೆನೆದ. आर्द्रेण सह वर्तते। "आर्द्रं साद्रं क्लिन्नं तिमितं समुन्नमुत्तं च" अम०।

सार्ध साऽर्ध (वि०) 1. ಅರ್ಧಸಹಿತವಾದ, ಅರ್ಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अर्धेन सह वर्तते। (अव्य०) 2. ಸಂಗಡ, ಕೂಡ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಒಂದಿಗೆ. "सार्धं कथंचिदुचितैः पिचुमर्दपत्रैरास्यान्तरालगतमाम्रदलं ग्रहीयः" माघ० ५-६६।

सार्प साऽर्प (पुं०) ಸರ್ಪದೇವತಾಕವಾದ ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ. सर्पो देवता अस्य "अण्" (४-२-२४)।

सार्पिष साऽर्पिष (वि०) 1. ಘೃತ (ತುಪ್ಪ)ದಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सर्पिषि संस्कृतम् "अण्" (४-२-१६)। 2. ಘೃತಸಂಬಂಧವಾದ. सर्पिष इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

सार्पिष्क साऽर्पिष्क (वि०) ತುಪ್ಪದಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. सर्पिषा संस्कृतम् "ठक्" (४-४-३)। ठस्य "कः" (७-३-५१)।

साव साऽव (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. 2. ಜಿನದೇವ. सर्वस्मै हितः। (वि०) 3. ಸರ್ವರಿಗೂ ಹಿತವಾದ. सर्वस्मै हितम् वा "णः" (वा० ५-१-१०)। "सम्भवन्ति यददोषदूषिते सार्व! सर्वगुणसम्पदस्त्वयि" माघ० १४-४। पक्षे सर्वीयम्।

सार्वकामिक साऽर्वकामिक (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವ. सर्वे कामाः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "तीर्थमस्ति न भवार्णवबाह्यं सार्वकामिकमृते भवतस्तत्" किरा० १८-२५।

सार्वकालिक साऽर्वकालिक (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಇರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಉಂಟಾಗುವ. सर्वेषु कालेषु भवम् "ठञ" (४-३-११)।

सार्वत्रिक साऽर्वत्रिक (वि०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಉಂಟಾಗುವ. सर्वत्र भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಇರುವ. 3. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸುವ.

सार्वधातुक साऽर्वधातुक (न०) ಧಾತ್ವಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ತಿಙ್ ಮತ್ತು ಶಿತ್ (श ಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ) ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. "तिङ् शित् सार्वधातुकम्" पा० सू० ३-४-११३।

सार्वजनिक साऽर्वजनिक (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೂ ಹಿತವಾದ. सर्वजनाय हितम् "ठञ्" (वा० ५-१-९)।

सार्वजनीन साऽर्वजनीन (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೂ ಹಿತವಾದ. सर्वजनाय हितम् "खः" (वा० ५-१-९)। खस्य ईनादेशः (७-१-२)।

सार्वभौम साऽर्वभौम (पुं०) 1. ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಚಕ್ರಾಧಿಪತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಧಿಪತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿರುವವನು. सर्वभूमेरीश्वरः "अण्" (५-१-४२)। "आज्ञाभङ्गं सहन्ते नृवर नृपतयः त्वादृशाः सार्वभौमाः" मुद्रा० ५-२२। 2. ಅಷ್ಟದಿಗ್ಗಜಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿಗ್ಗಜ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಗಜ. सर्वस्यां भूमौ विदितः "अण्" (५-१-४३)। उभयपदवृद्धिः (७-३-२०)।

सार्ववेद्य साऽर्ववैद्य (पुं०) ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ವಿಪ್ರ. सर्ववेदानधीते "अण्" (४-२-५९)। अणो लुक् (वा० ४-२-५९)। सर्ववेदः — स एव सार्ववेद्यः स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

साल साऽल (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 2. ಸರ್ಜವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. 3. ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ, ಬೇಲಿ. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. सल्यते — षल (गतौ)

"घञ्" (३-३-१९)। "सालः पादपमात्रे स्यात्प्राकारे सर्जपादपे" मेदि०।

सालन सालन (पुं०) 1. सर्ज रस. 2. मरद हालु. साल: कारणत्वेनास्त्यस्य "नः" (५-२-१००)।

सालनिर्यास सालनिर्यास (पुं०) 1. मरद हालु. 2. सर्ज रस.

सालपर्णी सालपर्णी (स्त्री०) मूरेले होन्नेमर. सालस्य पर्णमिव पर्णमस्याः—"ङीष्" (४-१-६४)।

सालभञ्जिका सालभंजिका (स्त्री०) पुत्थळिके, बट्टे मर दंत मोदलादुवुगळिंद तयारिसल्पट्ट बोंबे. "पाञ्चालिका तु पाञ्चाली पुत्रिका सालभञ्जिका" कोशः। "दारुस्त्री सालभञ्जिका" त्रिकाण्ड०।

सालवेष्ट सालवेष्ट (पुं०) सर्ज रस.

सालातुरीय सालातुरीय (पुं०) पाणिनि मुनि.

साला साला (स्त्री०) 1. गृह, मने. 2. गोडे.

सालार सालार (न०) धनवन्नु रहस्यवागिडलु गोडेयल्लि माडिद बीरुविन बीग.

सालावृक सालावृक (पुं०) 1. श्वान, नायि. सालावृक इव। 2. जंबुक, नरि. 3. मर्कट, कपि. "सालावृकाः कपिक्रोष्ट्रश्वानः" अम०।

सालोक्य सालोक्य (न०) 1. समान लोकदल्लिरुविके, ऒंदे लोकदल्लिरुविके. समानो लोको यस्य—सलोकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. नाल्कु विध मोक्षगळल्लॊंदु विध मोक्ष. परमात्मन ऒडने समानलोक (वैकुंठ) दल्लिरुवुदु सालोक्य. इदु सायुज्य रूपवाद मोक्षदल्लि अंतर्गतवाद ऒंदु धर्म.

साल्व साल्व (पुं० ब० व०) 1. ऒंदु देश. 2. आ देशद जनरु. (पुं०) 3. आ देशद राज. काशिराजन पुत्रियाद अंबेयु ईतनन्नु वरिसिद्दळु. भीष्मनु स्वयंवर मंटपदिंद ईकेयन्नु अपहरिसिकॊंडु होगुत्तिद्दाग साल्वनु भीष्मन ऒडने युद्धमाडि सोतनु. 4. महाविष्णुविनिंद हतनाद ऒब्ब राक्षस.

सावकाश सावकाश (वि०) 1. कालद अंतरवुळ्ळ, अवकाशदॊडने कूडिद, मध्य बिडुवुळ्ळ. मध्य विरामवुळ्ळ. अवकाशेन सहितः। 2. ऒंदु नेलेयुळ्ळ, ऒंदु आश्रयवुळ्ळ. (अव्य०) 3. विरामवागि, मध्ये विरामु माडिकॊंडु.

सावज्ञ सावज्ञ (वि०) तिरस्कारदिंद कूडिद, उपेक्षेगे गुरियाद, अपमान हॊंदिद. अवज्ञया सह वर्तते। "य· सावज्ञो माधवश्रीनियोगे पुष्पैः शंसत्यादरं त्वत्प्रयत्ने" माल० ५-८।

सावद्य सावद्य (वि०) 1. दोषदिंद कूडिद. 2. पापसहितवाद. 3. लज्जेयिंद कूडिद. 4. दूषणेयिंद कूडिद.

सावधान सावधान (वि०) 1. एच्चरिकेयिंद कूडिद, लक्ष्यविट्टु नोडुव, सरियागि गमनिसुव. अवधानेन सहितः। 2. जागरूकतेयिंद कूडिद, मुंजागृतेयिंद कूडिद. "सावधानमनसां समाधयः" याद० १७-१८।

सावधि सावधि (वि०) 1. ऒंदु वायिदेयिंद कूडिद, मुंदिनकालद गडुवुळ्ळ. अवधिना सह वर्तते। 2. ऒंदु एल्लेयिंद कूडिद, ऒंदु मेरेयुळ्ळ. "सावधिस्तोयराशिस्ते यशोराशेस्तु नावधिः"।

सावन सावन (पुं०) 1. यज्ञद समाप्ति. सवनस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. यजमान, यागमाडुववनु. 3. वरुण. 4. हगलु रात्रिगळिंद कूडिद ऒंदु दिवस, सूर्यन गतियिंद ऊटागुव ऒंदु दिवस. ऒंदु तिथियिंद कूडिद कालवु चांद्रमानद दिवस. सूर्यन गतियिंद ऊटागुव ऒंदु हगलु मत्तु ऒंदु रात्रियिंद कूडिद कालवु सावन दिवस. "तिथिनैकेन दिवसश्चान्द्रमाने प्रकीर्तितः। अहोरात्रेण चैकेन सावनो दिवसः स्मृतः"। 5. मूवत्तु दिवस (अहोरात्र) गळिंद कूडिद मास (तिंगळु). "त्रिंशता सौरदिवसैः सावनः परिकीर्तितः"।

सावर्ण सावर्ण (पुं०) हदिनाल्कु मुंदि मनुगळल्लि ऎंटनेयवनु, सूर्यन पत्नियाद संज्ञा देविय प्रतिबिंबवाद छायादेविय पुत्र. "विवस्वतश्च द्वे जाये विश्वकर्मसुते उभे। संज्ञा छाया च राजेन्द्र ये प्रागभिहिते तव। तृतीयां बडवामेके तासां संज्ञासुतास्त्रयः। यमो यमी श्राद्धदेवश्छायायाश्च सुतान् शृणु। सावर्णिस्तपती कन्या भार्या संवरणस्य या। अष्टमेऽन्तर आयाते सावर्णिर्भविता मनुः" भाग० ८-१३-९, १०।

सावर्ण्य ಸಾವರ್ಣ್ಯ (ನ॰) ಒಂದೇ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಸಮಾನವರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. सवर्णस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "सावर्ण्यभाजां प्रनिमागतानां लक्ष्यैः स्मरापाण्डुतयाङ्गनानाम्" माघ॰ ३-४७।

सावित्र ಸಾವಿತ್ರ (पुं॰) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ವಿಪ್ರ. सविता देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। 2. ವಸು. 3. ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಕರ್ಣ. सवितुरपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। "सोऽब्रवीत् मेघगम्भीरस्वरेण वदतां वरः। भ्राता भ्रातरमज्ञातं सावित्रः पाकशासनिम्" भा॰ आदि॰ १४६-८। 6. ಗರ್ಭ, ಜನನಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿನ ರೂಪ, ಭ್ರೂಣ. (न॰) 7. ಯಜ್ಞೋಪವೀತ. सविता देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। (वि॰) 8. ಸೂರ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सवितुरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। 9. ಸೂರ್ಯನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. "सावित्रः शङ्करे वसौ" मेदि॰। "यत्सावित्रैर्दीपितं भूमिपालैः लोकश्रेष्ठैः साधु शुद्धं चरित्रम्" उ॰ रा॰ १-४२।

सावित्री ಸಾವಿತ್ರೀ (स्त्री॰) 1. ಸಾಲ್ವದೇಶದ ರಾಜನಾದ द्युमत्सेनराजन पुत्रनाद सत्यवंतन पत्नि, मद्र देशद अश्वपतिराजन पुत्रि. अरण्यकैक्ष सौदेयनुन्नु तरलु होरटिद्द सत्यवंतनोडने तानू होगि अल्लि मृतनाद तन्न पतियन्नु कोंडोय्युत्तिद्द यमनोडने बहळ संवादमाडि अवनन्नु प्रसन्नगि माडि पतियन्नु बदुकिसि तन्न मावनिगे नेत्रशक्ति बरुवंतेयू शत्रुगळु अपहरिसिद्द राज्य लभिसुवंतेयू तनगू तन्न तंदेगू पुत्र संतानवागुवंतेयू अवनिंद वरवन्नु पडेदु सत्यवंतनोडने सुखिवागि बंदु तन्न अत्ते मत्तु मावन विश्वासक्के पात्रळादळु. 2. पार्वति. 3. ब्रह्मन पत्नि. "सावित्री सत्यवत्पत्न्यां ब्रह्मपत्न्युमयोरपि" मेदि॰। 4. गायत्रि. 5. उपनयन संस्कार, ब्रह्मोपदेश. उपनयनवु गायत्री मंत्रोपदेशक्के साधनवादुदरिंद सावित्री शब्दक्के उपनयन रूपवाद कर्मदल्लि लक्षणे.

सावित्रीव्रत ಸಾವಿತ್ರೀವ್ರತ (न॰) ಜ್ಯೇಷ್ಠ कृष्ण चतुर्दशिय दिन हेंगसरु आचरिसुव ओंदु व्रत. "ज्येष्ठकृष्णचतुर्दश्यां सावित्रीमर्चयन्ति याः। वटमूले सोपवासा न ता वैधव्यमाप्नुयुः"। "ज्येष्ठे मासि चतुर्दश्यां सावित्रीव्रतमुत्तमम्। अवैधव्याय कुर्वन्ति स्त्रियःश्रद्धासमन्विताः"।

सावित्रीसूत्र ಸಾವಿತ್ರೀಸೂತ್ರ (न॰) ब्रह्मसूत्र. यज्ञोपवीत. सावित्र्याः गायत्र्याः उपदेशकाले धृतं सूत्रम्।

साशंस ಸಾಶಂಸ (वि॰) 1. ಆಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಬಯಸುವ. आशंसया सह वर्तते। (क्रि॰ वि॰) 2. ಸಂಪೂರ್ಣ ಭರವಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ, ಬಹಳ ಆಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ.

साशङ्क ಸಾಶಂಕ (वि॰) ಭಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶಂಕಿಪಡುವ, ಹೆದರುವ. आशङ्कया सह वर्तते।

साशूक ಸಾಶೂಕ (पुं॰) ಕಂಬಳಿ.

साश्रुधी ಸಾಶ್ರುಧೀ (स्त्री॰) 1. ಪತ್ನಿಯ ತಾಯಿ. 2. ಪತಿಯ ತಾಯಿ. "स्यालो वारकीरोऽथ साश्रुधीः। श्वश्रूः" त्रिकाण्ड॰।

साष्टाङ्ग ಸಾಷ್ಟಾಂಗ (पुं॰) ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸುವುದು, ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ, ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. अष्टभिरङ्गैः सहितः। ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಿಗೂ ಭೂಸ್ಪರ್ಶವಾಗಬೇಕು. (1) ತೋಳುಗಳು (2) ಕಾಲುಗಳು (3) ಮಂಡಿಗಳು (4) ಎದೆ (5) ಶಿರಸ್ಸು (ತಲೆ) (6) ನೇತ್ರಗಳು (7) ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು (8) ವಚಸ್ಸು. ಇವು ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳು. "दोर्भ्यां पद्भ्यां च जानुभ्यामुरसा शिरसा दृशा। मनसा वचसा चेति प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरितः" वैद्यना॰ आह्निक॰।

सास ಸಾಸ (वि॰) ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. आसेन धनुषा सह वर्तते। "स सासिः सासुसूः सासः येयायेयाययायायः" किरा॰ १५-५।

सासुसू ಸಾಸುಸೂ (वि॰) ಬಾಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. असून् सुवन्ति प्रेरयन्ति इति असुसुवो बाणाः, असुसूभिः सह वर्तते इति सासुसूः। "स सासिः सासुसूः सासः" किरा॰ १५-५।

सासूय ಸಾಸೂಯ (वि॰) 1. ಈರ್ಷ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಸೂಯೆ ಪಡುವ, ಕರುಬುವ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ಪಡುವ. असूयया सह वर्तते। (अव्य॰) 2. ಅಸೂಯೆಯಿಂದ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿನೊಡನೆ, ಅಸಹನೆಯೊಡನೆ. "मा गा इत्युपरुद्धया यदपि सा सासूयमुक्ता सखी" शाकु॰ २-२।

सास्ना ಸಾಸ್ನಾ (स्त्री०) ಗಂಗೆದೊಗಲು, ಹಸುಗಳ ಕತ್ತಿನಿಂದ ಜೋಲಾಡುವ ಚರ್ಮದ ಪದರ. सस्ति — षस (स्वप्ने) "नः" (उ० ३-१५)। निपा०। "रोमन्थमन्थरचलद्गुरुसास्नमासां चक्रे निमीलदलसेक्षणमौक्षकेण" माघ० ५-६२। "सास्ना तु गलकम्बलः" अम०।

साहचर्यं ಸಾಹಚರ್ಯ (न०) 1. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಸಂಗಡ ಓಡಾಡುವುದು, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. सहचरस्य भावः कर्म वा — "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "मधुश्च ते मन्मथ साहचर्यादसावनुक्तोऽपि सहाय एव" कुमा० ३-२१। 2. ಯಾವಾಗಲೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವುದು, ನಿರಂತರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದು. "तस्याः स्पृष्टे मनुजपतिना साहचर्याय हस्ते माङ्गल्योर्णाविलयिनि पुरः पावकस्योच्छ्वसस्य" रघु० १६-८७।

साहचर्यनियम ಸಾಹಚರ್ಯನಿಯಮ (पुं०) ಸರ್ವದಾ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ಒಂದು ಕಟ್ಟಳೆ, ಕಟ್ಟುಪಾಡು. साहचर्यस्य नियमः। ಧೂಮವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಎಂಬ ಧೂಮ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಇವೆರಡರ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಇದೇ ಸಾಹಚರ್ಯ ನಿಯಮ. ಇದೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿ. "यत्र धूमस्तत्राग्निरिति साहचर्यनियमो व्याप्तिः" त० स०।

साहय ಸಾಹಯ (वि०) ಸಹನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು, ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸುವವನು. षह (मर्षणे) + णिच् "शः" (३-१-१३८)।

साहस ಸಾಹಸ (न०) 1. ದಂಡೋಪಾಯ, ಸಾಮ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. सहसि बले भवम् "अण्" (४-३-५२)। सहसा बलेन निर्वृत्तम् "अण्" (४-२-६८) इति वा। 2. ಸುಲಿಗೆ, ದರೋಡೆ. "पैशुन्यं साहसं द्रोह ईर्ष्यासूयार्थदूषणम्। वाग्दण्डजं च पारुष्यं क्रोधजोऽपि गणोऽष्टकः" मनु० ७-४८। 3. ದುಡುಕು. "तृणमिव ततः प्राणान् मोक्तुं मनो विधृतं तया किमपरमतो निर्व्यूढं यत्करार्पणसाहसम्" मालती० ९-१०। 4. ಧೈರ್ಯ, ಧೃಷ್ಟತನ. 5. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಮೀರಿ ನಡಸುವ ಕಾರ್ಯ. "वेगरोधात् क्षयाच्चैव साहसाद्विषमाशनात्। त्रिदोषो जायते यक्ष्मा गदो हेतुचतुष्टयात्"। 6. ಕ್ರೌರ್ಯ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಪರರನ್ನು ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ, ವಿರುದ್ಧ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. "तव गोप्यते किमिव कर्तुमिदं न सहास्मि साहसमसाहसिकी" माघ० ९-५९। 7. ದಂಡನೆ, ಶಿಕ್ಷೆ, ಜುಲ್ಮಾನೆ. 8. ವಿಮರ್ಶಿಸದೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಡಸುವ ಕೆಲಸ. "यद्येतत् साहसं तात यदि वा दुष्कृतं कृतम्। प्रियं वाप्यप्रियं वा ते वागुक्ता न मृषा भवेत्" भा० आदि०। 9. ದೋಷವಂದು ತಿಳಿಯದೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಅಪರಾಧವಂದು ಆಲೋಚಿಸದೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. "मनुष्यमारणं स्तेयं परदाराभिमर्षणम्। पारुष्यमनृतं चैव साहसं पञ्चधा स्मृतम्"। 10. ಅಕಾರ್ಯ, ನೀಚ ಕಾರ್ಯ, ಪಾಪಕಾರ್ಯ. "साहसं तु बलात्कारकृतकार्ये दमेऽपि च" मेदि०। "साहसं तु दमे दुष्करकर्मणि। अविमृश्य कृतौ धाष्टर्ये" हेम०।

साहसिक ಸಾಹಸಿಕ (वि०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರ ಮಾಡುವವನು, ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವವನು, ನಿರ್ಬಂಧಿಸುವವನು, ಹಿಂಸಿಸುವವನು. सहसा बलेन वर्तते "ठक्" (४-४-२७)। "स्तेनाः साहसिका धूर्ताः कितवा योधकाश्च ये। असाक्षिणस्तु ते दृष्टाः तेषु सत्यं न विद्यते" व्यवहारतत्त्वम्। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ಪ್ರಾಣಾಪಾಯವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು. सहसा व्याप्रियते — "ठक्" (४-४-२७)। 3. ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. "निर्व्यूढविषमव्यवसायनिष्ठापितप्रचण्डपाषण्डदोर्दण्डसाहसः साहसिकः खल्वेषः" मालती० ६। 4. ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡುವವನು, ದರೋಡೆ ಮಾಡುವವನು. "नोपेक्षेत क्षणमपि राजा साहसिकं नरम्" मनु० ८-३४४।

साहसिक्य ಸಾಹಸಿಕ್ಯ (न०) 1. ಸಾಹಸಿಕನ ಕಾರ್ಯ, ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. साहसिकस्य कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "क्रामन् दन्ती दन्तिनः साहसिक्यात् ईषादण्डौ मृत्युशय्यातलस्य" माघ० १८-४३। 2. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುವುದು, ಬಲಾತ್ಕರಿಸುವುದು. 3. ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು.

साहसिन् ಸಾಹಸಿನ್ (वि०) 1. ಕಠಿನ, ನಿರ್ದಯ, ಕ್ರೂರ. साहसमस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. 3. ಯೋಚಿಸದೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು, ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. 4. ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು.

साहस्र ಸಾಹಸ್ರ (पुं०) 1. ಸಾವಿರ ಸೈನಿಕರಿಂದ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜ. सहस्र "अण्" (५-२-१०३)। (न०) 2. ಸಾವಿರಗಳ ಗುಂಪು, ಸಾವಿರಗಳ ರಾಶಿ. सहस्राणां

समूहः "अण्" (४-२-३८)। "एतावन्ति च दासानां साहस्राण्युत सन्ति मे" भा०। 3. ಒಂದು ಸಾವಿರ. सहस्र स्वार्थे "अण्"। (वि०) 4. ಒಂದು ಸಾವಿರದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. सहस्रेण क्रीतम् "अण्" (५-१-२७)। 5. ಸಾವಿರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. सहस्रस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

साहायक साहायक (न०) ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಸಹಾಯ ಕರ್ಮ, ಸಹಾಯನ ಕಾರ್ಯ. सहायस्य भावः कर्म वा "वुञ्" (५-१-१३२)। "महाभराभुग्नशिरः सहस्र-साहायकव्यग्रभुजं प्रसन्ने" माघ० ३-२५।

साहाय्य साहाय्य (न०) 1. ನೆರವು, ಒತ್ತಾಸೆ. सहायस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸ್ನೇಹ, ಮೈತ್ರಿ.

साहित्य साहित्य (न०) 1. ಗದ್ಯಪದ್ಯಾತ್ಮಕ ಕಾವ್ಯ, ಹಿತಾಹಿತಬೋಧಕ ವಾಕ್ಯಜಾಲ, ನಾನಾಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಮೈಗೂಡಿರುವ ವಾಙ್ಮಯ. हितेन सह वर्तते इति सहितम्—सहितानां (हिताहितोपयिकविषयाणां) भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। साहित्यप्रधानं शास्त्रं साहित्य-शास्त्रम्। ಕಾವ್ಯಗಳ ರಚನೆಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರ "काव्यशोभाकरान् धर्मानलङ्कारान् प्रचक्षते" ಎಂದು ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಸೊಬಗನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರ "एकः शब्दः सम्यग्ज्ञातः सुप्रयुक्तः स्वर्गे लोके कामधुक् भवति" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕವಿಗಳು ರಚಿಸುವ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಸಾಧುತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಿತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ಭರತನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ನಾನಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೇಳನವೇ ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ. ಅದರಿಂದ सहितानां भावः साहित्यम् ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಂಗತವಾಗುವುದು. "काव्यं यशसेऽर्थकृते व्यवहारविदे शिवेतरक्षतये। सद्यः परनिर्वृतये कान्तासम्मिततयोपदेशयुजे" (काव्यप्र०) "काव्यमानन्दाय यशसे कान्तातुल्यतयोपदेशाय च" (हेमचन्द्रः) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದಿಂದ ಕಾವ್ಯವು ಅನೇಕ ಶ್ರೇಯಃಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ रामादिवद्वर्तितव्यम् न रावणादिवत् ಎಂದು ಹಿತಾಹಿತಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಹಿತಾಹಿತೌಪಯಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ಜನಜೀವನವನ್ನು ಸುಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಬಹಳ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ದೃಶ್ಯಶ್ರವ್ಯಾದಿ ನಾನಾವಿಧ ಕಾವ್ಯಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಣಪರವಾದ ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಶರೀರ. "तैः शरीरं च काव्यानामलङ्काराश्च दर्शिताः। शरीरं तावदिष्टार्थव्यवच्छिन्ना पदावली" काव्या० १-१०। ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಸಮವಾದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದು. साहित्यम् साह्यम् ಇವೆಲ್ಲಾ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು. "ब्रह्मैव रसः। रसो वै सः" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ರಸವು ಕಾವ್ಯಗಳ ಜೀವಾತುವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಸವೂ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರಬೇಕು. ಮನುಷ್ಯನಾದವನು ವಿವೇಕದಿಂದ ಬಾಳಬೇಕಾದರೆ ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಬೇಕು. ಇದು ಕಾವ್ಯಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ. "नरत्वं दुर्लभं लोके विद्या तत्र सुदुर्लभा। कवित्वं दुर्लभं तत्र शक्तिस्तत्र च दुर्लभा। व्युत्पत्तिर्दुर्लभा तत्र विवेकस्तत्र दुर्लभः" ಎಂಬ ವಚನಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ವಿವೇಕವು ಪ್ರಧಾನವಾದುದು.

ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲೂ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. "अभ्रातेव पुंस एति प्रतीची-गर्तरुगिव सनये धनानाम्। जायेव पत्य उशती सुवासा उषा हस्रेव निरिणीते अप्सः॥ सूर्यस्येव वक्षसो ज्योतिरेषां समुद्रस्येव महिमा गभीरः। वातस्येव प्रजवो नान्येन स्तोमो वसिष्ठा अन्वेतवे वः" ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವನ್ನೂ "पञ्चस्रोतोऽम्बुं पञ्चयोन्युग्र-वक्त्रां पञ्चप्राणोर्मिं पञ्चबुध्यादिमूलाम्। पञ्चावर्तां पञ्चदुःखौघवेगां पञ्चाशद्भेदां पञ्चपर्वामधीमः" ಎಂಬ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ರೂಪಾಲಂಕಾರವನ್ನೂ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಲಂಕಾರಗಳು ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆಗ್ನೇಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ "काव्यस्य नाटकादेश्च अलङ्कारान् वदाम्यहम्" ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸ್ತಾವವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಅನಾದಿಯೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. "अत एव महाकाव्यं तत्कर्ता च महाकविः। वाग्वैदग्ध्यप्रधानेऽपि रस एवात्र जीवितम्" ಎಂದು ರಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 2. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಸಂಗಡ ಇರುವುದು. "एकेनापि सुपुत्रेण सिंही स्वपिति निर्भयम्। सहैव दशभिः पुत्रैः भारं वहति गर्दभी" ಇಲ್ಲಿ ವರ್ತಮಾನಪದದ ಅಧ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂದು ಸಾಹಿತ್ಯಪದದ ಅರ್ಥ.

3. ಏಕಕಾರಕಾನ್ವಯದಿಂದ ಸಮಾನವಾದ ಏಕಕ್ರಿಯಾನ್ವಯ ಹೊಂದಿರುವುದು. "तुल्यवदेककक्रियान्वयित्वम्"। "साहित्यपाथोनिधिमन्थनोत्थं काव्यामृतं रक्षत हे कवीन्द्राः। यत्तस्य दैत्या इव लुण्ठनाय काव्यार्थचोराः प्रगुणीभवन्ति"॥ "सङ्गीतसाहित्यकलाविहीनः साक्षात्पशुः पुच्छविषाणहीनः"॥ ಎಂದು ಸಾಹಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ವಿವೇಕದ ಜೀವನ ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಅಭಿಯುಕ್ತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

साह्य साह्य (न०) 1. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಸಂಗಡ ಇರುವುದು. सहस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "विग्रहेऽस्मिन् भवान् साह्यं मम दातुमिहार्हसि" भा०। 2. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ, ನೆರವು. 3. ಸಾಹಿತ್ಯ.

साह्यकृत् साह्यकृत् (वि०) ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡುವವನು, ನೆರವು ನೀಡುವವನು. साह्यं करोति—डकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

साह्वय साह्वय (पुं०) 1. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಳಗ, ಟಗರು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೂಜು. साह्वयेन सह वर्तते। "मेषादिप्राणिद्यूते स्यात् साह्वयश्च समाह्वयः" शब्दर०। (वि०) 2. ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ.

सिंह सिंह (पुं०) 1. ಮೃಗಗಳ ಅಧಿಪತಿ, ಕೇಸರಿ. सिञ्चति—षिच (क्षरणे) "कः" धातोरन्त्यस्य हकारः नुम् च (उ० ५-६२)। हिनस्ति—हिंसि (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। इति वा। "भवेद्वर्णागमाद्धंसः सिंहो वर्णविपर्ययात्"। "सिंहानामपि हन्तारं सिंहवक्त्रविभूषणैः" याद० १६-६। "सिंहो बली द्विरदकुञ्जरमांसभोजी संवत्सरेण कुरुते रतिमेकवारम्। पारावतः खलु शिलाकणमात्रभोजी कामी भवेदनुदिनं वद कोऽत्र हेतुः"?। 2. ಸಿಂಹರಾಶಿ, ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ 12 ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ 5ನೆಯ ರಾಶಿ. 3. (ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಉತ್ತಮ, ಶ್ರೇಷ್ಠ. "एष साङ्ग्रामिको न्याय्यः एष धर्मः सनातनः। इयं हि रघुसिंहानां वीरचारित्रपद्धतिः" उ० रा० ५-२२। "सिंहः कण्ठीरवे राशौ सत्तमे चोत्तरस्थितः" मेदि०।

सिंहतल सिंहतल (पुं०) ಅಂಜಲಿ, ಬೊಗಸೆ, ತೆರೆದು ಜೋಡಿಸಿದ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳ ಸಂಪುಟ. सिंहस्येव तलमस्य।

सिंहद्वार सिंहद्वार (न०) ಗೃಹದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ, ಮನೆಯ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಬಾಗಿಲು.

सिंहध्वनि सिंहध्वनि (पुं०) 1. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವೀರರ ಶಬ್ದ, ಸಿಂಹನಾದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ವೀರರ ಶಬ್ದ. सिंहस्येव ध्वनिः। 2. ಸಿಂಹದ ಗರ್ಜನೆ. "दृष्टः कथंचिद्गवयैर्विविग्नैरसोढसिंहध्वनिरुन्ननाद" कुमा० १-५६। **–नादः –नादः**. "क्ष्वेडा तु सिंहनादः स्यात्" अम०।

सिंहपुच्छी सिंहपुच्छी (स्त्री०) 1. ನರಿಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು. 2. ನರಿಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ.

सिंहयाना सिंहयाना (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सिंहल सिंहल (पुं०) 1. ಸಿಂಹಳ ದೇಶ, ಸಿಲೋನ್ ದೇಶ. ಇದೊಂದು ದ್ವೀಪ. (पुं० ब० व०) 2. ಸಿಂಹಲ ದ್ವೀಪದ ಜನರು. (न०) 3. ತಗರ. 4. ಹಿತ್ತಾಳೆ. 5. ಮುರದ ತೊಗಟೆ.

सिंहवाहन सिंहवाहन (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. **–वाहिनी –वाहिनी**. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सिंहसंहनन सिंहसंहनन (वि०) 1. ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರ ರೂಪವುಳ್ಳವನು, ಸುಂದರವಾದ ಅಂಗ ಮತ್ತು ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು. सिंहं श्रेष्ठं संहननं यस्य। "वराङ्गरूपोपेतो यः सिंहसंहननो हि सः" अम०। (न०) 2. ಸಿಂಹವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು. सिंहस्य संहननम्।

सिंहावलोकन सिंहावलोकन (न०) ಸಿಂಹದಂತೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ನೋಡುವುದು. ಸಿಂಹವು ನಡೆದಾಡುವಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಹೋಗಿ ಹಿಂದೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು ಅದರ ಸ್ವಭಾವ. ಅದರಂತೆಯೇ ಮನುಷ್ಯನು ಹಿಂದೆ ತಾನು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗುವನು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "**सिंहावलोकन**" ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವುದು.

सिंहासन सिंहासन (न०) ಸುವರ್ಣ (ಚಿನ್ನ) ದಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸಿಂಹಾಕಾರದ ರಾಜನ ಆಸನ. सिंहाकारमासनम् सिंह इवासनम् वा। "नृपासनं तु यद्भद्रासनं सिंहासनं तु तत्। हैमम्" अम०।

सिंहास्य सिंहास्य (पुं०) ಆಡುಸೋಗೆ. सिंहः आस्यमस्य।

सिंहिका सिंहिका (स्त्री०) ರಾಹುವಿನ ತಾಯಿ. **–सुतः –सुतः, –सूनुः –सूनुः**. (पुं०) ರಾಹು.

सिंही सिंही (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಸಿಂಹ. सिंह "ङीष्" (४-१-६३)। 2. ರಾಹುವಿನ ತಾಯಿ ಸಿಂಹಿಕೆ. 3. ಆಡುಸೋಗೆ. 4. ಬದನೆಗಿಡ.

सिकता ಸಿಕತಾ (स्त्री०) 1. ಮರಳು ಮಿಶ್ರವಾದ ಭೂಮಿ. सिक (सेचने) "अतच्" बाहु०। (स्त्री० ब० व०) 2. ಮರಳು, ಪುಲಿನ. "सिकता स्त्री सिकतिले वालुकायां तु भूमनि" मेदि०। "लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडयेत्" भर्तृ० १-५। (वि०) 3. ಮರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. सिकताः सन्त्यत्र "अण्" (५-२-१०४)। अणो लुप् (५-२-१०५)। "सिकता स्त्री सिकतिले वालुकायां तु भूमनि" मेदि०।

सिकतामय ಸಿಕತಾಮಯ (न०) 1. ಮರಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ದಡ, -ತೀರ. सिकतानां विकारः "मयट्" (४-३-४३)। 2. ಮರಳುದಿಣ್ಣೆ.

सिकतावत् ಸಿಕತಾವತ್ (वि०) ಮರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. सिकताः सन्त्यत्र "मतुप्" (५-२-१०५)।

सिकतिल ಸಿಕತಿಲ (वि०) ಮರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. सिकताः सन्त्यत्र —"इलच्" (५-२-१०५)।

सिक्त ಸಿಕ್ತ (वि०) 1. ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सिक्ता इवामृतरसेन मुहुर्जनानां क्लान्तिच्छिदो वनवनस्पतयस्तदानीम्" माघ० ५-१६। 2. ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सिक्तायाः क्षणमभिषिच्य पूर्वमन्यामन्यस्याः प्रणयवता बताबलायाः" ८-४३।

सिक्तवत् ಸಿಕ್ತವತ್ (वि०) ಸೇಚನೆ ಮಾಡಿದವನು, ಸಿಂಪಿಸಿದವನು, ಚಿಮುಕಿಸಿದವನು. षिच (क्षरणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

सिक्थ ಸಿಕ್ಥ (पुं०) 1. ಅನ್ನದ ಅಗಳು. षिच (क्षरणे) "थक्" (उ० २-७)। 2. ಗ್ರಾಸ, ಅನ್ನದ ಒಂದು ತುತ್ತು. (न०) 3. ಜೇನುಮೇಣ. "सिक्थो भक्तपुलाके ना मधूच्छिष्टे नपुंसकम्" मेदि०।

सिक्थक ಸಿಕ್ಥಕ (न०) ಜೇನುಮೇಣ. सिक्थ स्वार्थे "कन्"।

सिङ्घाण ಸಿಂಘಾಣ (न०) 1. ನಾಸಾಮಲ, ಸಿಂಬಳ. 2. ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಲುಬು, ತುಕ್ಕು. "सिङ्घाणं तु घ्राणमलेऽयःकिट्टे काचभाजने" हेम०।

सिङ्घाणक ಸಿಂಘಾಣಕ (न०) ನಾಸಾಮಲ, ಸಿಂಬಳ.

सिङ्घिणी ಸಿಂಘಿಣೀ (स्त्री०) ನಾಸಿಕೆ, ಮೂಗು.

सिचय ಸಿಚಯ (पुं०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. 2. ಜೀರ್ಣವಸ್ತ್ರ, ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ. "पटच्चरं जीर्णवस्त्रं सिचयप्रोथशाटकाः" त्रिकाण्ड०।

सिच्यमान ಸಿಚ್ಯಮಾನ (वि०) ಸೇಚನೆಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. षिच (क्षरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

सिञ्चत् ಸಿಂಚತ್ (वि०) 1. ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. षिच (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रेम्णोरः प्रणयिनि सिञ्चति प्रियाया सन्तापं नवजलविप्रुषो गृहीत्वा" माघ० ८-४०। 2. ನೀರು ಎರೆಯುತ್ತಿರುವ. "विश्रान्तः सन् व्रज वननदीतीरजातानि सिञ्चन्" मेघ० १-२६। स्त्रियां सिञ्चती, -न्ती। "सिञ्चन्त्याः कथमपि बाहुमुन्नमय्य प्रेयांसं मनसिजदुःखदुर्बलायाः" माघ० ८-३४।

सिञ्चमान ಸಿಂಚಮಾನ (वि०) ಸೇಚನೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. षिच (क्षरणे) कर्तृ० "शानच्" (३-२-१२४)।

सिञ्जार ಸಿಂಜಾರ (स्त्री०) ಆಭರಣಗಳ ಶಬ್ದ, ಒಡವೆಗಳ ಸದ್ದು.

सिञ्जित ಸಿಂಜಿತ (न०) ಆಭರಣಗಳ ಶಬ್ದ. सिञ्जि (अव्यक्ते शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "व्यनीयत प्रत्युपदेशलुब्धैरादित्सुभिर्नूपुरसिञ्जितानि" कुमा० १-३४।

सित ಸಿತ (पुं०) 1. ಶುಕ್ಲವರ್ಣ, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. सिनोति मनः —षिञ् (बन्धने) "क्तः" (उ० ३-८९)। 2. ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ, ಮಾಸದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. 3. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು. 4. ಶರ, ಬಾಣ. (न०) 5. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. 6. ಚಂದನ, ಗಂಧ. 7. ಮೂಲಂಗಿ ಗೆಡ್ಡೆ. (वि०) 8. ಬಿಳುಪಾದ, ಶುಕ್ಲವರ್ಣದ. "सितच्छदानामपदिश्य धावतां रुतैरमीषां ग्रथिताः पतत्रिणाम्" किरा० ४-३०। षिञ् (बन्धने) "क्तः" (उ० ३-८९)। "सितं सितिम्ना सुतरां मुनेर्वपुर्विसारिभिः सौधमिवाथ लम्भयन्" माघ० १-२५। 9. ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿದ. षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-२-१०२)। 10. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. षिञ् (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सितस्त्ववसिते बद्धे वर्णे" हेम०। (स्त्री०) **सिता** ಸಿತಾ. 11. ಸಕ್ಕರೆ. "सिता तु शर्करा" हेम०।

सितकर ಸಿತಕರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. सिताः करा अस्य। "वसनमिव मुखस्य स्रंसते सम्प्रतीदं सितकरकरजालं वासवाशायुवत्याः" माघ० ११-१६। 2. ಕರ್ಪೂರ.

सितच्छत्र ಸಿತಚ್ಛತ್ರ (न०) ಬಿಳಿಯ ಛತ್ರಿ, ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರ.

सितच्छत्रा ಸಿತಚ್ಛತ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ. सितं शुभ्रं छत्रमस्याः।

सितच्छत्रित ಸಿತಚ್ಛತ್ರಿತ (वि०) ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सितच्छत्रं सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। सितच्छत्रं श्वेतातपत्रमिवाचरन्तं कृतं वा। "नलः सितच्छत्रितकीर्तिमण्डलः स राशिरासीन्महसां महोज्ज्वलः" नैष० १-१।

सितच्छद ಸಿತಚ್ಛದ (पुं०) ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. सितौ छदौ पक्षौ यस्य। "सितच्छदानामपदिश्य धावतां रुतेरमीषां ग्रथिताः पतत्रिणाम्" किरा० ४-३०।

सितजलधि ಸಿತಜಲಧಿ (पुं०) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ. "सितजलधौ रविमण्डले च सिद्धाम्" याद० २४-४।

सितदीधिति ಸಿತದೀಧಿತಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. सिता दीधितयोऽस्य। "इति निश्चितप्रियतमागतयः सितदीधितावुदयवत्यबलाः" माघ० ९-४३। 2. ಕರ್ಪೂರ.

सितपुष्प ಸಿತಪುಷ್ಪ (न०) ಕೊಮ್ಮಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಕೈವರ್ತಮುಸ್ತಕ.

सितमाष ಸಿತಮಾಷ (पुं०) ರಾಜಮಾಷ. ಅಲಸಂದೆ. ತಡಗುಣಿ. "सितमाषो राजमाषः" हारा०।

सितशूक ಸಿತಶೂಕ (पुं०) ಯವಧಾನ್ಯ. सितः शूको यस्य।

सितसप्ति ಸಿತಸಪ್ತಿ (पुं०) 1. ಅರ್ಜುನ. सिताः सप्तयो यस्य। "किरीटी श्वेतवाहनः"। "स भवस्य भवक्षयैकहेतोः सितसप्तेश्च विधास्यतोः सहार्थम्" किरा० १३-१९। 2. ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆ.

सितसर्षप ಸಿತಸರ್ಷಪ (पुं०) ಬಿಳಿಯ ಸಾಸಮೆ. सितः सर्षपः।

सिता ಸಿತಾ (स्त्री०) ಸಕ್ಕರೆ. सिनोति—षिञ् (बन्धने) "क्तः" (उ० ३-८९)। "शर्करा सिता" अम०।

सितांशु ಸಿತಾಂಶು (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. सिता धवला अंशवोऽस्य। "उत्क्षिप्तमुच्छ्रितसितांशुकरावलम्बैरुत्तम्भितोडुभिरतीवतरां शिरोभिः" माघ० ४-२५। 2. ಕರ್ಪೂರ.

सिताचल ಸಿತಾಚಲ (पुं०) ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ. सितोऽचलः। "तमुन्मदोदग्रवृषाधिरूढं सिताचले मेरुमिव ज्वलन्तम्" याद० २०-२९।

सिताजाजी ಸಿತಾಜಾಜೀ (स्त्री०) ಬಿಳಿಯ ಜೀರಿಗೆ.

सितानन ಸಿತಾನನ (पुं०) 1. ಗರುಡ, ವೈನತೇಯ. सितमाननमस्य। (वि०) 2. ಬಿಳಿಯ ಮುಖವುಳ್ಳ.

सितापाङ्ग ಸಿತಾಪಾಂಗ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. सितौ अपाङ्गौ यस्य। "प्रचलाकी सितापाङ्गशिखाचलगलव्रताः" त्रिकाण्ड०।

सिताभ्र ಸಿತಾಭ್ರ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ. सितं शुक्लमभ्रमिति प्राप्नोति—अभ्र (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "सिताभ्रो हिमवालुका" अम०। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-अभ्रकम्** -ಅಭ್ರಕಮ್.

सिताम्बर ಸಿತಾಂಬರ (पुं०) ಶ್ವೇತಾಂಬರ ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಶ್ವೇತಾಂಬರ ಪಂಥದ ಜೈನಭಿಕ್ಷು. सितमम्बरं यस्य।

सिताम्भोज ಸಿತಾಂಭೋಜ (न०) ಬಿಳಿಯ ಕಮಲ.

सितासित ಸಿತಾಸಿತ (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ. वर्णेन सितः वस्त्रेण असितः। 2. ಬಿಳುಪು ಮಿಶ್ರವಾದ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವುಳ್ಳ. "ते हया बह्वशोभन्त मिश्रिता वातरंहसः। सितासिता महाराज यथा व्योम्नि बलाहकाः" भा० द्रोण०।

सितासितगुण ಸಿತಾಸಿತಗುಣ (पुं०) ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಈ ಗುಣಗಳ ರೂಪವಾದ ಸೂತ್ರ (ದಾರ). सितासितगुणा एव सूत्राणि। सिततदितरगुणाः सत्त्वरजस्तमांसि त एव गुणाः सितासितानि सूत्राणि। "सितासितगुणारब्धैः पाशजालैर्दुरत्ययैः" याद० १६-११८।

सिताह्वय ಸಿತಾಹ್ವಯ (पुं०) ಬಿಳಿಯ ನುಗ್ಗೆಮರ.

सिति ಸಿತಿ (वि०) 1. ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ. 2. ಕಪ್ಪಗಿರುವ.

सितिकण्ठ ಸಿತಿಕಂಠ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ.

सितिमन् ಸಿತಿಮನ್ (पुं०) 1. ಬಿಳುಪು, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. सितस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "सितं सितिम्ना सुतरां मुनेर्वपुर्विसारिभिः सौधमिवाथ लम्भयन्" माघ० १-२५। 2. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ.

सितिवासस् ಸಿತಿವಾಸಸ್ (पुं०) ಬಲರಾಮ. सिति नीलं वासो यस्य।

सितेतर ಸಿತೇತರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬತ್ತ. सितादितरः। 2. ಹುರುಳಿ. (वि०) 3. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ. "नीवीमतिक्रम्य सितेतरस्य तन्मेखलामध्यमणेरिवार्चिः" कुमा० १-३८। (द्विव०) 4. ಬಲರಾಮ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

सितोदर ಸಿತೋದರ (ಪುಂ) ಕುಬೇರ. सितमुदरं यस्य।

सितोद्भव ಸಿತೋದ್ಭವ (ನ) ಬಿಳಿಯ ಚಂದನ. सितः उद्भवो यस्य।

सितोपल ಸಿತೋಪಲ (ನ) 1. ಹರಳು, ಸ್ಫಟಿಕರೂಪದ ಶುದ್ಧ ಶಿಲೆ. (ಪುಂ) 2. ಸ್ಫಟಿಕ. –उपला –ಉಪಲಾ. ಸಕ್ಕರೆ.

सिद्ध ಸಿದ್ಧ (ಪುಂ) 1. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಪಡೆದವನು. सिद्धिरस्यास्ति अर्शादि० "अच्" (५-२-१२७)। ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧರೆಂದು ಹೆಸರು. "ववृधे समरस्तत्र सुभगस्वर्गसङ्क्रमः। सिद्धगन्धर्वयूथानां चित्तताण्डवदेशिकः" याद० २२-२२३। 2. ಪ್ರಭಾವ ಶಾಲಿಯಾದವನು, ಅಮಾನುಷ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿ ಮೊದಲಾದವರು. 3. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ 21ನೆಯ ಒಂದು ಯೋಗ. "जितेन्द्रियः सर्वकलानिधानो गौरोऽतिशूरो मधुरो विनीतः। सत्योपपन्नो कृतभूरिभोगो यस्य प्रसूतौ किल सिद्धयोगः"। 4. ದೈವಜ್ಞ, ದೈವಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು, ಭವಿಷ್ಯತ್ತನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು. "अन्यथा क्व सिद्धादेशप्रत्ययप्रार्थितायाः सिंहलेश्वरदुहितुः समुद्रे फलकासादनम्" रत्ना०। 5. ಕರಿ ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 6. ಮೊಕದ್ದಮೆ, ವ್ಯಾಜ್ಯ, ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ವ್ಯವಹಾರ. "सिद्धो ना व्यासादौ भेदे योगस्य देवयोनेश्च" मेदि०। (वि०) 7. ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ, ಉಂಟಾದ. "सिद्धमबल सबलत्वमहो तव रोहिणीतनयसाहचर्यतः" माघ० १५-२४। 8. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. "एवं तौ लोकसिद्धाभिः क्रीडाभिश्चेरतुर्वने" भाग० १०-१८-१६। "नैसर्गिकी सुरभिणः कुसुमस्य सिद्धा मूर्ध्नि स्थितिर्न चरणैरवताडनानि" उ० रा० १-१४। 9. ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. "सम्यगनुष्ठितो मन्त्रो यदि सिद्धिर्न जायते। पुनस्तेनैव कर्तव्यं ततः सिद्धो भवेद्ध्रुवम्"। 10. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ, ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ. "सिद्धमन्नं परित्यज्य भिक्षामटति दुर्मतिः"। 11. ನೆರವೇರಿಸಿದ. 12. ನಿತ್ಯವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. 13. ರುಜುವಾತಾದ, ದೃಢಪಟ್ಟಿರುವ. "तस्मादिन्द्रियं प्रत्यक्षप्रमाणमिति सिद्धम्" त० सं०। 14. ತೀರ್ಮಾನವಾದ, ಇತ್ಯರ್ಥವಾದ. 15. ಪಕ್ವವಾದ, ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು). "अभ्रच्छाया खलप्रीतिः सिद्धमन्नं च योषितः। किञ्चित्कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च" पञ्चत० २-१२०। 16. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು, ಖ್ಯಾತಿಪಡೆದವನು, ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ. 17. ಅಣಿಮಾದಿ 32 ವಿಧ ಸಿದ್ಧಿಪಡೆದವನು. 18. ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆದವನು. "अहो दानव सिद्धोऽसि यस्य ते मतिरीदृशी" भाग० ६-१२-१९। "सिद्धः पुमान् देवयोनौ नित्यनिष्पन्नयोस्त्रिषु" नानार्थर०।

सिद्धक ಸಿದ್ಧಕ (ಪುಂ) 1. ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಮರ. 2. ಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ.

सिद्धगङ्गा ಸಿದ್ಧಗಂಗಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ಗಂಗಾನದಿ, ಸಿದ್ಧರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವನದಿ. सिद्धैः सेविता गङ्गा। "क्वचित् सिद्धवटीपार्श्वे क्वचित् सिद्धाश्रमान्तरे। सिद्धजनाकीर्णां पश्य मन्दाकिनीं नदीम्" रामा०।

सिद्धदेव ಸಿದ್ಧದೇವ (ಪುಂ) ಮಹಾದೇವ, ಪರಶಿವ.

सिद्धपुष्प ಸಿದ್ಧಪುಷ್ಪ (ಪುಂ) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ.

सिद्धरस ಸಿದ್ಧರಸ (ಪುಂ) 1. ಪಾದರಸ. 2. ಒಂದು ವಿಧ ಲೋಹ.

सिद्धसलिल ಸಿದ್ಧಸಲಿಲ (ನ) ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. सिद्धं पक्वं सलिलम्।

सिद्धसाधन ಸಿದ್ಧಸಾಧನ (ನ) 1. ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಸಾಧಿಸುವುದು. सिद्धस्य साधनम्। ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯಿರುವುದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾದ ನಂತರವೂ "पर्वतो वह्निमान् धूमात्" ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಹೊರಟಿರುವುದು ಸಿದ್ಧಸಾಧನ. ಇದೊಂದು ದೋಷ. (ಪುಂ) 2. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ.

सिद्धसिन्धु ಸಿದ್ಧಸಿಂಧು (ಸ್ತ್ರೀ) ಆಕಾಶಗಂಗೆ, ಗಂಗಾನದಿ. सिद्धसेविता सिन्धुः। "भेजेऽभितः पातुकसिद्धसिन्धोरभूतपूर्वां रुचमम्बुराशेः" माघ० ३-३।

सिद्धसेन ಸಿದ್ಧಸೇನ (ಪುಂ) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. सिद्धा सेना यस्य।

सिद्धा ಸಿದ್ಧಾ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಬುದ್ಧಿ, ಐಶ್ವರ್ಯ. 2. ಒಬ್ಬ ಯೋಗಿನಿ.

सिद्धान्त ಸಿದ್ಧಾಂತ (ಪುಂ) 1. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಸನ ಮಾಡಿ (ತಳ್ಳಿಹಾಕಿ) ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕವಾದದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು. सिद्धः अन्तो यस्मात्। 2. ಪರೀಕ್ಷಕನಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಿ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವು (1) सर्वतन्त्रसिद्धान्तः (2) प्रतितन्त्रसिद्धान्तः (3) अधिकरणसिद्धान्तः ಮತ್ತು (4) अभ्युपगमसिद्धान्तः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. 3. ಮತತತ್ತ್ವ, ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವಿಲ್ಲದಂತೆ ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳಿಂದ ನಿರೂಪಿತವಾದ ತತ್ತ್ವ. 4. ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ. ಇದು

ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ. (1) ब्रह्मसिद्धान्तः (2) सोमसिद्धान्तः (3) सूर्यसिद्धान्तः (4) बृहस्पतिसिद्धान्तः (5) गर्ग-सिद्धान्तः (6) नारदसिद्धान्तः (7) पराशरसिद्धान्तः (8) पुलस्त्यसिद्धान्तः ಮತ್ತು (9) वसिष्ठसिद्धान्तः।

सिद्धान्तिन् सिद्धान्तिन् (पुं) 1. ವಾದಮಾಡಿ ತನ್ನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವವನು, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಆಲಿಸಿ ಪ್ರಮಾಣೋಪನ್ಯಾಸಪೂರ್ವಕ ಅದನ್ನು ನಿರಸನ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಮತತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವವನು. सिद्धान्तोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಮೀಮಾಂಸಕ.

सिद्धापगा सिद्धापगा (स्त्री०) ಸಿದ್ಧಪುರುಷರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ ನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. सिद्धसेविता आपगा।

सिद्धार्थ सिद्धार्थ (पुं०) 1. ಶಾಕ್ಯಸಿಂಹ, ಬುದ್ಧದೇವ. सिद्धोऽर्थो यस्य। 2. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. सिद्धोऽर्थोऽस्मात्।

सिद्धि सिद्धि (स्त्री०) 1. (कार्य) ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವುದು, ಕಾರ್ಯವು ನೆರವೇರುವುದು. षिध् (संराद्धौ) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे"। 2. ಫಲ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಣಾಮ. "शास्त्रं हि निश्चितधियां क्व न सिद्धिमेति" माघ० ५-४७। 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಣಿಮಾದಿ ಎಂಟು ಸಿದ್ಧಿಗಳು. **अणिमाद्यष्ट सिद्धयः**— (1) अणिमा — ಪರಮಾಣುವಿನಂತೆ ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪ ಪಡೆಯುವುದು. (2) महिमा — ವಿಭುತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿ. (3) लघिमा — ಕಾರ್ಪಾಸ (ತೂಲ) ದಂತೆ ಬಹಳ ಲಘುವಾಗುವುದು. (4) गरिमा — ಮೇರುಪರ್ವತದಂತೆ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು. (5) प्राप्तिः — ಚಂದ್ರಮಂಡಲಾದಿ ಗಮನ. (6) प्राकाम्यम्—ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವ. (7) वशित्वम् —ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನಿಯಂತ್ರಣ ಮತ್ತು (8) ईशित्वम् —ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "सिद्धीरष्टौ ददिव तदा सेवितस्ताभिरेकः क्रीडायोगी निरवधिमसौ निर्वृतिं निर्विवेश" याद० १४-७८। 4. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. "कामक्रोधौ तु संयम्य ततः सिद्धिं नियच्छति" मनु० १२-११। 5. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರದ (ಮೊಕದ್ದಮೆಯ) ತೀರ್ಪು. 6. ಔಷಧಗಳ ಯೋಜನೆ, ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಔಷಧಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು. 7. विष्कंभादि ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯೋಗ. 8. ಪಾದುಕೆ. 9. ವೃದ್ಧಿ. 10. ಬುದ್ಧಿ. 11. ಗೋಪನಮಾಡುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು, ಬಚ್ಚಿಡುವುದು. 12. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ. "ते समाधावुपसर्गा व्युत्थाने सिद्धयः"। "जन्मौषधि मन्त्रतपःसमाधिजाः सिद्धयः" पात० सू०। **जन्मना सिद्धिः**—ಯಕ್ಷಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಕಾಶಗಮನಾದಿ ಸಿದ್ಧಿ. **ओषधिभिः सिद्धिः**—ಅಸುರರ ಭವನದಲ್ಲಿ ಮಾಂಡವ್ಯಾದಿ ಮುನಿಗಳ ರಸಾಯನಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಿದ್ಧಿ. **मन्त्रेण सिद्धिः** —ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿ. **तपसा सिद्धिः**—ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಲಭಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿತ್ವಾದಿ ಸಿದ್ಧಿ. **समाधिजसिद्धिः**—ಪರಮಾಣು ಮೊದಲಾಗಿ ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯವರೆಗಿನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿ. 13. ಸಾಂಖ್ಯೋಕ್ತವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಆಧಿದೈವಿಕ ಮತ್ತು ಆಧಿಭೌತಿಕರೂಪ ದುಃಖತ್ರಯದ ವಿಘಾತ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿ. 14. ನಿಶ್ಚಯ. **ಉದಾ :** ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಧೂಮದಿಂದ ವಹ್ನಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ पर्वतो वह्निमान् ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯ. 15. ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ. ಇದು ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಅಧಮ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಪರಕಾಯ ಪ್ರವೇಶವು ಉತ್ತಮ ಸಿದ್ಧಿ. ಖ್ಯಾತಿ ವಾಹನ ಆಭರಣಾದಿ ಲಾಭವು ಮಧ್ಯಮ ಸಿದ್ಧಿ. ಧನಕನಕ ಪುತ್ರಗೃಹಾದಿ ಲಾಭವು ಅಧಮ ಸಿದ್ಧಿ. 16. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 17. ಸಜ್ಜಾಗಿರುವುದು. 18. ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ದ್ರವ್ಯ. 19. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. "सिद्धिः स्त्री योगनिष्पत्तिपाद्मकान्तर्द्धिवृद्धिषु" मेदि०। 20. ರಾಜನ ಪ್ರಭುಸಿದ್ಧಿ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಉತ್ಸಾಹ ಸಿದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಸಿದ್ಧಿತ್ರಯ. 21. ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. उपायैरयमेव साध्यते — षिधु (गत्याम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अयमेवह्युपायेभ्य सिद्धिः स्यात् साध्यते यतः" इति निरुक्तिः। "अजः सर्वेश्वरः सिद्धः सिद्धिः सर्वादिरच्युतः" वि० स०।

सिद्धिद सिद्धिद (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. ಸಾಧಕರಿಗೆ ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. अणिमगरिमादिसिद्धीः ददाति — डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "सिद्धिदो ह्यणिमाद्यष्टसिद्धेर्दः कायदानतः" इति निरुक्तिः। "सिद्धिदः सिद्धिसाधनः" वि० स०। **–दात्री –दात्री.** (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सिद्धियोग सिद्धियोग (पुं०) ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ ತಿಥಿವಾರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಯೋಗ. ಶುಕ್ರವಾರ=ನಂದಾ (ಪ್ರಥಮಾ ಷಷ್ಠೀ ಮತ್ತು ಏಕಾದಶೀ) ತಿಥಿಗಳು ಬುಧವಾರ — ಭದ್ರಾ (ದ್ವಿತೀಯಾ ಸಪ್ತಮೀ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶೀ) ತಿಥಿಗಳು ಕುಜವಾರ — ಜಯಾ (ತೃತೀಯಾ ಅಷ್ಟಮೀ ಮತ್ತು ತ್ರಯೋದಶೀ) ತಿಥಿಗಳು

ಶನಿವಾರ — ರಿಕ್ತಾ (ಚತುರ್ಥೀ ನವಮೀ ಮತ್ತು ಚತುರ್ದಶೀ) ತಿಥಿಗಳು ಗುರುವಾರ—ಪೂರ್ಣಾ (ಪಂಚಮೀ ದಶಮೀ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣಿಮಾ) ತಿಥಿಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಈ ಯೋಗ ಸಂಭವಿಸುವುದು.

सिद्धिसाधन ಸಿದ್ಧಿಸಾಧನ (ಪುಂ) ಪರಮಾತ್ಮ. ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಿದ್ಧಿಸಾಧನ. अनुष्ठानवेलायामपि प्रियङ्करतया सिद्धिः तद्रूपं साधनमस्य। "तत्सिद्धेश्चापि हेतुत्वात् सिद्धिसाधन ईरितः" इति निरुक्तिः। "सिद्धिदः सिद्धिसाधनः" वि० स०।

सिध्म ಸಿಧ್ಮ (ನ०) 1. ಚಿಬ್ಬು, ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿನ ಹೊಪ್ಪಳಿ. षिधृ (गत्याम्) "मक्" बाहु०। 2. ಕುಷ್ಠರೋಗ.

सिध्मल ಸಿಧ್ಮಲ (ವಿ०) 1. ಕುಷ್ಠರೋಗವುಳ್ಳವನು. सिध्ममस्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। 2. ಮೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಬ್ಬುಗಳುಳ್ಳವನು. "किलासी सिध्मलः" अम०। "मतुप्" (५-२-१२७)। **सिध्मवान्** ಸಿಧ್ಮವಾನ್. **–ला –ली.** ಒಣಗಿದ ಮೀನು. "सिध्मला शुष्कमीने स्त्री" त्रिकाण्ड०।

सिध्य ಸಿಧ್ಯ (ಪುಂ) ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರ. सिध्यत्यस्मिन्नर्थाः—षिधु (संराद्धौ) "क्यप्" (३-१-११५)। निपा०।

सिध्र ಸಿಧ್ರ (ಪುಂ) 1. ಸಾಧು, ಸತ್ಪುರುಷ. 2. ವೃಕ್ಷ, ಮರ.

सिध्रकावण ಸಿಧ್ರಕಾವಣ (ನ०) ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಉದ್ಯಾನವನ. "देवोद्यानानि वैभ्राजं मिश्रकं सिध्रकावणम्" त्रिकाण्ड०।

सिन ಸಿನ (ಪುಂ) 1. ಗ್ರಾಸ, ಬಾಯಿತುಂಬುವಷ್ಟು ಆಹಾರದ ಒಂದು ತುತ್ತು. सिनोति—षिञ् (बन्धने) "नक्" (उ० ३-२)। (न०) 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. सिनोति बध्नात्यात्मानम् — षिञ् "नक्"। (वि०) 3. ಬಿಳ್ಳಗಿರುವ, ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ.

सिनी ಸಿನೀ (ಸ್ತ್री०) 1. ಬಿಳ್ಳಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. 2. ಬಿಳ್ಳಗಿರುವ ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ.

सिनीवाली ಸಿನೀವಾಲೀ (ಸ್ತ್री०) ಚತುರ್ದಶೀ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಯು ಕಾಣುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಚಂದ್ರನ ಒಂದು ಕಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಚತುರ್ದಶಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. सिनीं चन्द्रकलां वलति —वल (संवरणे) "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। "सा दृष्टेन्दुः सिनीवाली" अम०।

सिन्दु ಸಿಂದು (ಪುಂ) ಗಜದ ಮದೋದಕ.

सिन्दुक ಸಿಂದುಕ (ಪುಂ) ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. स्यन्दते — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "उः" सम्प्रसारणं च (उ० १-११)। स्वार्थे "कन्"।

सिन्दुवार ಸಿಂದುವಾರ (ಪುಂ) ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. सिन्दु गजमदं वारयति — वृञ् (वरणे) "अण्" (३-२-१)।

सिन्दूर ಸಿಂದೂರ (ಪುಂ) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವೃಕ್ಷ. स्यन्दते — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "ऊरन्" (उ० १-६८)। सम्प्रसारणं च। (न०) 2. ಚಂದ್ರ, ಒಂದು ಕೆಂಪು ಚೂರ್ಣ. "सिन्दूरस्तरुभेदे स्यात्सिन्दूरं रक्तचूर्णके" मेदि०। "सिन्दूरद्युतिमुग्वमूर्वनि घृतस्कन्धावधिश्यामिके" नैष० १२-३६।

सिन्दूरकारण ಸಿಂದೂರಕಾರಣ (न०) ಸೀಸಲೋಹ. सिन्दूरस्य कारणम्।

सिन्दूरतिलक ಸಿಂದೂರತಿಲಕ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. (स्त्री०) 2. ಸುಮಂಗಲಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಪತಿಯು ಬದುಕಿರುವ ಹೆಂಗಸು. सिन्दूरस्येव तिलको यस्य सिन्दूरस्य तिलको यस्या इति वा।

सिन्दूरी ಸಿಂದೂರೀ (स्त्री०) ಕಪಿಲೆಹಿಟ್ಟು.

सिन्धु ಸಿಂಧು (पुं०) 1. ಸಾಗರ, ಸಮುದ್ರ. स्यन्दन्ते आपोऽत्र — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "उः" धःसम्प्रसारणं च (उ० १-११)। "सिन्धोर्जैत्रमयं पवित्रमसृजत्तत्कीर्तिपूतादद्भुतम्" नैष० १२-३८। 2. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ಬರುವ ತುಂತುರು. 3. ಸಿಂಧುದೇಶ. "युधाजितश्च सन्देशात् स देशं सिन्धुनामकम्। ददौ दत्तप्रभावाय भरताय भृतप्रजः" रघु० १५-८७। 4. ಸಿಂಧೂನದ. "विनीताध्वश्रमास्तस्य सिन्धुतीरविचेष्टनैः" रघु० ४-६७। 5. ಆನೆಯ ಮದೋದಕ. 6. ವರುಣ. 7. ಬಿಳಿಗಾರ, ಒಂದು ಖನಿಜ ಲವಣ. (पुं० ब० व०) 8. ಸಿಂಧುದೇಶದ ಜನರು. 9. ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ರಾಗ. (स्त्री०) 10. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "त्वय्यादातुं जलमवनते शार्ङ्गिणो वर्णचौरे तस्याः सिन्धोः पृथुमपि तनुं दूरभावात्प्रवाहम्" मेघ० १-४६। "सिन्धुर्नद्यां गजमदेऽब्धौ देशनदभेदयोः" हेम०। "सिन्धुर्वमयुदेशाब्धिनदे ना सरिति स्त्रियाम्" मेदि०।

सिन्धुक ಸಿಂಧುಕ (पुं०) ಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ.

सिन्धुकफ ಸಿಂಧುಕಫ (पुं०) ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. सिन्धोः कफ इव।

सिन्धुज ಸಿಂಧುಜ (न०) ಸೈಂಧವಲವಣ. सिन्धोर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। **–जन्म –जन्मन्.**

सिन्धुजन्मन् सिंधुजन्मन् (पुं०) चंद्र. सिन्धोः क्षीरसमुद्रात् जन्म यस्य।

सिन्धुजा सिंधुजा (स्त्री०) लक्ष्मि. सिन्धोर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

सिन्धुनन्दन सिंधुनंदन, **-सुत** -सुत, **-सूनु** -सूनु (पुं०) चंद्र.

सिन्धुनाथ सिंधुनाथ (पुं०) समुद्र. सिन्धूनां नाथः पतिः। "मत्कुणाविव पुरा परिप्लवौ सिन्धुनाथशयने निषेदुषः" माघ० १४-६८।

सिन्धुर सिंधुर (पुं०) गज, आने. सिन्धुं मदोदकं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "व्योमान्तः-स्पृशि सिन्धुरेऽस्य समरारम्भोद्धुरे धावति" वेष० १२-३६।

सिन्धुलवण सिंधुलवण (न०) सैंधवलवण. सिन्धु जातं लवणम्।

सिन्धुवार सिंधुवार (पुं०) 1. उत्तम जातिय कुदुरे. सिन्धुं वृणोति—वृञ् (वरणे) "अण्" (३-२-१)। 2. लक्किगिड.

सिन्धुवारक सिंधुवारक (पुं०) लक्किगिड.

सिन्धुशयन सिंधुशयन (पुं०) महाविष्णु. सिन्धुः शयनं यस्य।

सिन्धुसङ्गम सिंधुसंगम (पुं०) नद नदि मत्तु समुद्र इवु ऒट्टिगे सेरुवुदु, नद (गंडुहोळे) मत्तु नदिगळु समुद्रदोडने सेरुवुदु. सिन्ध्वोः नदीनदयोः नदीसमुद्रयोश्च सङ्गमः। "सम्भेदः सिन्धुसङ्गमः" अम०।

सिन्धूपल सिंधूपल (न०) सैंधवलवण. सिन्धोः समुद्रस्य उपलमिव।

सिप्र सिप्र (पुं०) 1. चंद्र. षिच (क्षरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। क्षिपं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "सुधाङ्गमौ द्वौ मृगपिप्लुपक्षजौ दशाश्व-सिप्रप्रहिणेमिचन्दिराः" त्रिकाण्ड०। 2. स्वेद, बेवरु. (स्त्री०) **-प्रा** -क्र. ऒंदु नदि. "सिप्रो निदाघ-सलिले सिप्रा तु सरिदन्तरे" मेदि०। "अनेन यूना सह पार्थिवेन रम्भोरु कच्चिन्मनसो रुचिस्ते। सिप्रातरङ्गा-निलकम्पितासु विहर्तुमुद्यानपरम्परासु" रघु० ६-३५।

सिम सिम (पुं०) एल्ला, सकल, समस्त. षिञ् (बन्धने) "मन्" (उ० १-१४१)। नेम सम सिम इत्यादि सर्वादि गणदल्लि सेरिद पद. समुदायवाचक शब्द.

सिम्बा सिंबा (स्त्री०) धान्य मत्तु कायिगळ सिप्पे. समति—षम (वैकल्ये) "बन्" (उ० ४-९५)।

सिम्बि सिंबि (स्त्री०) धान्य मत्तु कायिगळ सिप्पे.

सिर सिर (पुं०) हिप्पलिय बेरु.

सिरा सिरा (स्त्री०) नर, शरीरदल्लिरुव नाडि, देह दोळगिरुव धमनि. षिञ् (बन्धने) "रक्" बाहु०। "व्याप्नुवन्त्यभितो देहं नाभितः प्रसृताः सिराः। प्रतानाः पद्मिनीकन्दात् बिसादीनां यथा जलम्" सुश्रुत० शारीर० ७-२३। [विवरक्के "नाडी" पददल्लि नोडि.]

सिषाधयिषा सिषाधयिषा (स्त्री०) साधिसुव आपेक्षे, साधनेच्छे. साधयितुमिच्छा—साध (संसिधौ) + णिच्+सन् "अः" (३-३-१०२)। अनुमितिविषयि-णीच्छा। अनुमितित्वप्रकारकेच्छा। पर्वते वह्न्यनुमितिर्मे भूयादित्याकारिकेच्छा सिषाधयिषा। "सिषाधयिषया शून्या सिद्धिर्यत्र न विद्यते। स पक्षस्तत्र वृत्तित्वज्ञाना-दनुमितिर्भवेत्" भाषाप० ७०। सिषाधयिषाविरह विशिष्टसिध्यभावः पक्षता, तद्वान् पक्षः। इति भाषा-परिच्छेदः।

सिष्णासत् सिष्णासत् (वि०) स्नानमाडलु आपेक्षिसु वुरुव. ष्णा (शौचे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

सिष्णासा सिष्णासा (स्त्री०) स्नानमाडलु आपेक्षे. स्नानमाडुव इच्छे. स्नातुमिच्छा—ष्णा (शौचे) +सन् "अः" (३-३-१०२)। "सिष्णासयेव सितभानुरुपैति सिन्धुम्" याद० १९-१३।

सिष्णासु सिष्णासु (वि०) स्नानमाडलु आपेक्षिसुव, मैय तॊळेदुकॊळ्ळलु इच्छिसुव. ष्णा (शौचे) +सन् "उः" (३-२-१६८)।

सिसिक्षत् सिसिक्षत् (वि०) सेचनेमाडलु आपेक्षिसु वुरुव, नीरेरेचलु इच्छिसुवुरुव. सेक्तुमिच्छन्—षिच (क्षरणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

सिसिक्षा सिसिक्षा (स्त्री०) सेचनेमाडलु आपेक्षे, सिंचिसलु इच्छे. सेक्तुमिच्छा—षिच (क्षरणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "कन्दर्पप्रवणमनाः सखीसिसिक्षा-लक्ष्येण प्रतियुवमञ्जलिं चकार" माघ० ८-३५।

सिसिक्षु सिसिक्ष्णु (वि०) सेचनेमाडलु आपेक्षिसुव, सिंपिसलु इच्छिसुव. षिच (क्षरणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

सिसृक्षत् सिसृक्ष्णत् (वि०) सृष्टिसलु आपेक्षिसुत्तिरुव, जगत्तिन सृष्टियन्नु इच्छिसुत्तिरुव. सृज (विसर्गे)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "सिसृक्षतस्ते भुवनानि सप्त प्रसादतो नाथ बभूव वेधाः" याद० २०-८१।

सिसृक्षा सिसृक्ष्वा (स्त्री०) सृष्टिसलु आवेक्षे, उत्पत्ति माडलु इच्छे. सृष्टुमिच्छा — सृज (विसर्गे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

सिसृक्षु सिसृक्षु (वि०) सृष्टिसलु आपेक्षिसुव, जगत्तिन निर्माणकार्यवन्नु इच्छिसुव. सृज (विसर्गे)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

सिह्मण्ड सिहुण्ड (पुं०) स्नुहीवृक्ष, कळ्ळिगिड.

सिह्ल सिह्ल (पुं०) लोबान, तुरुष्कदेशद वासनाद्रव्य. स्निह्यति — ष्णिह (प्रीतौ)+णिच् (अन्तर्भावितः) "लक्" बाहु०। पृषो०।

सिह्लक सिह्लक (पुं०) लोबान. सिह्ल स्वार्थे "कन्"।

सीकर सीकर (पुं०) जलकण, तुंतुरु. प्रायेणाय तालव्यादिः शीकरः। तथापि रघुवंशे सीकर इति प्रयुक्तः। "स नर्मदारोधसि सीकराद्रैर्मरुद्भिरानर्तितनक्तमाले" रघु० ५-४२।

सीता सीता (स्त्री०) 1. नेगिलिन गीरु, नेगिलिनिंद उळिल्पट्ट भूमियल्लि उंटागुव नेगिलिन गीळु. षिन् (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। पृषो०। "सीता लाङ्गलपद्धतिः" अम०। 2. सीतादेवि, जनकराजन पुत्रि, श्रीरामन पत्नि. जनकमहाराजनु पुत्रार्थियागि यागमाडलु यागभूमियन्नु शुद्धमाडलु यंत्निसिदाग सीते (नेगिलु गीरिद सालु) यिंद आविर्भविसिद कारण इवळिगे सीते यिंदु हेसरायितु. "अथ मे क्षुषतः क्षेत्रं लाङ्गलादुत्थिता ततः। क्षेत्रं शोधयता लब्धा नाम्ना सीतेति विश्रुता। भूतलादुत्थिता सा तु व्यवर्धत ममात्मजा। वीर्यशुल्केति मे कन्या स्थापितेयमयोनिजा" रामा०। जनकमहाराजनु तन्न मनेयल्लि न्यासवागिट्टिद्द शिवधनुस्सिगे हेदेयन्नु एरिसिद वीरनिगे तन्न कन्ये यन्नु कोडुवुदागि निश्चयिसिद्दनु. ई उद्देश दिंदले जनकन आस्थानक्के तन्नन्नु (श्रीरामनन्नु) करेतंद विश्वामित्रमहर्षिय सूचनेयंते श्रीरामचंद्रनु, जनकनु पणवागिट्टिद्द शिवधनु स्सिगे हेदेयेरिसि सुमुहूर्तदल्लि सीतादेवियन्नु मदुवेयादनु. "इयं सीता मम सुता सहधर्मचरी तव। प्रतीच्छ चैनां भद्रं ते पाणिं गृह्णीष्व पाणिना"॥ "जनकानां कुले कीर्तिमाहरिष्यति मे सुता। सीता भर्तारमासाद्य रामं दशरथात्मजम्" रामा०। सीता विवाहानंतर दशरथनु एल्लरोडने आयोध्येगे बंदु श्रीरामन पट्टाभिषेकक्के एर्पाडु मडाडु त्तिरलु कैकेयियु आदन्नु तप्पिसि श्रीरामनन्नु वनवासक्के कळुहिसलु सीतेयू श्रीरामनोडने अरण्यक्के होरटळु. अल्लि सुखिवागिद्द सीतेयु अत्रिमहर्षिय पत्नियाद अनसूयेयिंद दिव्याभरणगळन्नु पडेदु चित्रकूटदल्लि केलकाल विद्दु मुंदे दंडकारण्यक्के बंदाग समीपद जनस्थानदल्लिद्द शूर्पणखियेंब राक्षसियु रामलक्ष्मणरन्नु वंचिसलु बंदु कर्णनासाच्छेदन रूपवाद शिक्षेगे गुरियादळु. ई विषय तिळिद लंकेश्वरनाद रावणनु मारीचन साहाय्यदिंद रामलक्ष्मणरन्नु सीतेयिंद दूरमाडि एकाकिनि यागिद्द सीतेयन्नु अपहरिसिकोंडोय्दनु. इत्त रामलक्ष्मणरु आश्रमदल्लि सीतेयिल्लदुदन्नु कंडु बहळ दुःखितरागि अल्लल्लि संचरिसुत्त रावणन प्रहारदिंद नरळुत्तिद्द जटायुविन मूलक सीतेय विषयवन्नु तिळिदु ऋष्यमूक पर्वतदल्लिद्द हनुमंतन मूलक श्रीरामनु सुग्रीवन सख्यवन्नु बेळेसि अण्णनाद वालियिंद होरदूडल्पट्टिद्द सुग्रीवनिगे राज्यवन्नु दोरकिसि कोट्टनु. तन्न प्रतिज्ञेयंते सुग्रीवनु सीतान्वेषणेगागि हनुमंतनन्नु कळुहलु हनुमंतनु लंकेयल्लि अशोकवनदल्लिद्द सीतेयन्नु कंडु अवळन्नु संतैसि अवळिंद चूडामणियन्नु पडेदु श्रीरामनिगे ओप्पिसिदनु. श्रीरामलक्ष्मणरु सुग्रीवसैन्यदोडने लंकेगे होरटुबंदु अल्लि इवरन्नु एदुरिसिद कुंभकर्ण इंद्रजित्तु मोद लाद राक्षसरन्नु संहरिसिदरु. इदरिंद कुपित नागि बंद रावणनन्नु युद्धदल्लि श्रीरामनु

ಸಂಹರಿಸಿ ಸೀತೆಯೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಂದು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದನು. 3. ಗಂಗಾನದಿ. 4. ಪಾರ್ವತೀದೇವಿ. 5. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. 6. ಮದಿರೆ, ಮದ್ಯ. 7. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉತ್ತ ಭೂಮಿ. "न वेत्ति स प्रार्थितदुर्लभः कदा सखीभिरन्नोत्तरमीक्षितामिमाम्। तपःकृशाम-भ्युपपत्स्यते सखीं वृषेव सीतां तदवग्रहक्षताम्" कुमा० ५-६१। 8. ಸಸ್ಯ, ಪೈರು. "सीता सस्ये नभोनद्यां जानक्यां लाङ्गलाध्वनि" नानार्थर०। "सीता लाङ्गल-रेखा स्यात् व्योमगङ्गा च जानकी" त्रिकाण्ड०।

सीतापति ಸೀತಾಪತಿ (पुं०) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. सीतायाः पतिः।

सीत्कार ಸೀತ್ಕಾರ (पुं०) ಚಳಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ದಂತ ಕ್ಷತಾದಿಗಳಿಂದ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಉಸಿರನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ, ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ. सीत्+डुकृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "प्राणेशानभि विदधुर्विधूतहस्ताः सीत्कारं समुचितमुत्तरं तरुण्यः" माघ० ८-१३। **-कृतम् -ಕೃತಮ್**. भावे "क्तः" (३-३-११४)। "विदधति दशनानां सीत्कृता-विष्कृतानामभिनवरविभासः पयरागानुकारम्" माघ० ११-५४।

सीत्य ಸೀತ್ಯ (न०) ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉತ್ತ ಭೂಮಿ, ನೇಗಿಲಿನ ಗೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ. सीतया समितम् — सीता "यत्" (४-४-९१)। "सीत्यं कृष्टं च हल्यवत्" अम०।

सीध्य ಸೀದ್ಯ (न०) ಆಲಸ್ಯ, ಸೋಮಾರಿತನ.

सीधु ಸೀಧು (पुं०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. शीधु पृषो० शस्य सः।

सीमन् ಸೀಮನ್ (स्त्री०) 1. ಗಡಿ, ಎಲ್ಲೆ. सीयते—षिञ् (बन्धने) "मनिन्" (उ० ४-१५१)। निपा०। सीमा सीमानौ सीमानः। वा "ङाप्" (४-१-१३)। पक्षे सीमा सीमे सीमाः। "यस्यामजिह्मा महतीमपङ्काः सीमानमत्यायतयोऽत्यजन्तः" माघ० ३-५७। 2. ವೃಷಣ, ಆಂಡಕೋಶ. 3. ಸ್ಥಿತಿ. 4. ಕ್ಷೇತ್ರ. "सीमाऽऽघाटे स्थितौ क्षेत्रे" हेम०। "सीमाऽऽघाटस्थितिक्षेत्रेष्वण्ड-कोशेऽपि च स्त्रियाम्" मेदि०। 5. ಹೆಕ್ಕತ್ತು.

सीमन्त ಸೀಮಂತ (पुं०) ಹೆಂಗಸರ ಬೈತಲೆ. सीम्नोऽन्तः। शक०। "अपश्यन्त तथा यान्तमाकाशे नागमुत्तमम्। सीमन्तमिव कुर्वाणं नभसः पद्मवर्चसम्" भा० आदि०। "सीमन्ते च त्वदुपगमजं यत्र नीपं वधूनाम्" मेघ० २-२।

सीमन्तक ಸೀಮಂತಕ (पुं०) 1. ನರಕವಾಸ. (न०)2. ಸಿಂದೂರ.

सीमन्तिनी ಸೀಮನ್ತಿನೀ (स्त्री०) ಹೆಂಗಸು. सीमन्तोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "श्रोष्यत्यस्मात्परमवहिता सौम्य सीमन्तिनीनाम्" मेघ० २-३७।

सीमन्तोन्नयन ಸೀಮನ್ತೋನ್ನಯನ (न०) ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. सीमन्तस्य उन्नयनम् उत्तोलनं यत्र।

सीमाविवाद ಸೀಮಾವಿವಾದ (पुं०) ಗಡಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸುವ ವ್ಯವಹಾರ, ಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ನಗರಗಳ ಎಲ್ಲೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕಲಹ. सीमायाः विवादः।

सीर ಸೀರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. सिनोति—षिञ् (बन्धने) "क्रन्" दीर्घश्च (उ० २-२६)। 2. ಹಲ, ನೇಗಿಲು. "सद्यः सीरोत्कषणसुरभि क्षेत्रमारुह्य मालं किञ्चित्पश्चाद्-व्रज लघुगतिर्भूय एवोत्तरेण" मेघ० १-१६। "सीरोऽर्कहलयोः पुंसि" मेदि०। 3. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

सीरध्वज ಸೀರಧ್ವಜ (पुं०) ಜನಕಮಹಾರಾಜ.

सीरपाणि ಸೀರಪಾಣಿ (पुं०) ಬಲರಾಮ. सीरः पाणौ यस्य।

सीरभृत् ಸೀರಭೃತ್ (पुं०) ಬಲರಾಮ. सीरं हलं बिभर्ति —डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "उदग्रतालध्वजमेतदग्रे सीमान्तरं सीरभृतो गुरोर्नः" याद० १८-१२३।

सीरायुध ಸೀರಾಯುಧ (पुं०) ಬಲರಾಮ. सीरः आयुध-मस्य। "आकृष्यते चरमशैलवने विहर्तुं सीरायुधेन यमुनेव सुधांशुनेयम्" याद० १९-४२।

सीरिन् ಸೀರಿನ್ (पुं०) ಬಲರಾಮ. सीरोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "सार्धमुद्धवसीरिभ्यामथा-सावासदत्सदः" माघ० २-२।

सीवन ಸೀವನ (न०) 1. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವುದನ್ನು षिवु (तन्तुसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११५)। पृषो० दीर्घः। 2. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊಲಿಯುವುದು.

सीवनी ಸೀವನೀ (स्त्री०) ಶಿಶ್ನಾಗ್ರದ ಹೊದಿಕೆಯ ಚರ್ಮ.

सीस ಸೀಸ (न०) ಸೀಸಲೋಹ. ಸೀಸವು ತಗರದ ಮೂಲ. "सुवर्णस्य मलं रूप्यं रूप्यस्यापि मलं त्रपु। ज्ञेयं

त्रपुमलं सीसं सीसस्यापि मलं मलम्" भा० उद्योग० । स्वार्थे "कन्" । सीसकम् ಸೀಸಕಮ್.

सीसपत्र ಸೀಸಪತ್ರ (न०) ಸೀಸಲೋಹ.

सीहुण्ड ಸೀಹುಂಡ (पुं०) स्नुहीवृक्ष, ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ ಗಿಡ. "सीहुण्डो वज्रद्रुः स्नुक्स्नुही गुडा" अम० ।

सु सु (पुं०) 1. प्रसव, गर्भधारण. 2. गर्भविमोचने, हेरुवुदु. "सुस्तु प्रसवे गर्भमोचने मेदि० । (अव्य०) 3. पूजे. 4. अतिशय, हेच्चिगे. 5. अनुमति. 6. कृच्छ्र, कष्ट. 7. समृद्धि. "सु पूजायां भृशार्थानुमतिकृच्छ्रसमृद्धिषु" मेदि० । ಈ ಉಪಸರ್ಗಾವ್ಯಯವು ನಾಮಪದ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷಣ ಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. (1) ಶುಭ, ಶೋಭನ, ಒಳ್ಳೆಯ. "शुचिना सत्यसन्धेन यथा शास्त्रानुसारिणा । प्रणेतुं शक्यते दण्डः सुसहायेन धीमता" मनु० ७-३१ । "त्रैलोक्ये दीपको धर्मः सुपुत्रः कुलदीपकः" । "सुभ्रुवामधिपयोधरपीठम्" माघ० १०-८७ । (2) ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "सन्दृश्यते सागरमेखलायाः सुमध्यमे मध्यमिदं धरण्याः" याद० १८-१० । (3) ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ. "सुजीर्णमन्नं सुविचक्षणः सुतः सुशासिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः । सुचिन्त्य चोक्तं सुविचार्य यत्कृतं सुदीर्घकालेऽपि न याति विक्रियाम्" हितो० १-२२ । (4) ಸುಖವಾಗಿ, ಸುಲಭವಾಗಿ. "सुलभैः सदा नयवताऽयवता निधिगुह्यकाधिपरमैः परमैः" किरा० ५-२० । (5) ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "तुङ्गवक्षवणाङ्केन सुविस्तीर्णेन वक्षसा" याद० १६-५६ ।

सुकण्टका ಸುಕಂಟಕಾ (स्त्री०) ಲೋಳೆಸರ, ಕತ್ತಾಳೆ. सुष्ठु कण्टकोऽस्याः ।

सुकण्डु ಸುಕಂಡು (पुं०) ನವೆ, ಕಜ್ಜಿ, ತುರಿ.

सुकन्द ಸುಕಂದ (पुं०) 1. ಈರುಳ್ಳಿ. 2. ಆಲೂಗೆಡ್ಡೆ. सु सुष्ठु सुन्दरः कन्दो यस्य ।

सुकन्दक ಸುಕಂದಕ (पुं०) 1. ಈರುಳ್ಳಿ, ಪಲಾಂಡು. 2. ಆಲೂಗೆಡ್ಡೆ. 3. ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ. सुकन्द स्वार्थे "कन्" ।

सुकन्या ಸುಕನ್ಯಾ (स्त्री०) ಚ್ಯವನಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಶರ್ಯಾತಿರಾಜನ ಮಗಳು. [ಶರ್ಯಾತಿರಾಜನು ಒಂದು ದಿನ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗೋಸ್ಕರ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಸುಕನ್ಯೆಯೂ ಅವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿದ್ದಳು. ಇವಳು ತನ್ನ ಸಂಗಾತಿಯರೊಡನೆ ಆಟವಾಡುತ್ತ ಒಂದು ಹುತ್ತದ ಬಳಿ ಬಂದಾಗ ಆ ಹುತ್ತದ ಎರಡು ಬಿಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಕಂಡಳು. ಚ್ಯವನಮಹರ್ಷಿಯು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಕುಳಿತಾಗ ಅವನ ಮೇಲೆ ಹುತ್ತವು ಬೆಳೆದುಬಂದಿತ್ತು. ಅದರೊಳಗೆ ಋಷಿಯ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದು ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಸುಕನ್ಯೆಯು ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ತಿವಿದಳು. ಋಷಿಯು ಕುರುಡನಾದನು. ಸುಕನ್ಯೆಯು ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ಬಿಡಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ರಾಜನ ಪರಿವಾರದವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ನಿಂತು ಹೋಗಿ ಬಹಳ ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾದರು. ಆಗ ರಾಜನು ಆ ಋಷಿಯು ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ತನ್ನ ಮಗಳ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿದನು. ಋಷಿಯು ಅಂಧನೂ ಮುದುಕನೂ ಆದ ತನ್ನ ಉಪಚಾರಕ್ಕೆ ಸುಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡುವೆಯಾದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರಾಗುವರೆಂದೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಮೃತಿಪೊಂದುವರೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿ ರಾಜನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಮದುವೆಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಬಳಿಕ ಎಲ್ಲರ ಕಷ್ಟವೂ ಮಾಯವಾಯಿತು. ಪತಿವ್ರತಾಶಿರೋಮಣಿಯಾದ ಸುಕನ್ಯೆಯು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪತಿಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಒಂದು ದಿನ ಆಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ಯೌವನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟಳು.] "वल्मीकरन्ध्रे ददृशे खद्योते इव ज्योतिषी । ते दैवचोदिता बाला ज्योतिषी कण्टकेन वै ।। अविध्यन्मुग्धभावेन सुस्रावासृक् ततो बहु । सक्तन्मूत्रनिरोधोऽभूत् सैनिकानां च तत्क्षणात् ।। राजर्षिस्तदुपालक्ष्य पुरुषान् विस्मितोऽब्रवीत् । सुकन्या प्राह पितरं भीता किञ्चित् कृतं मया ।। दुहितुस्तद्वचः श्रुत्वा शर्यातिर्जातसाध्वसः । मुनिं प्रसादयामास वल्मीकान्तर्हितं शनैः ।। तदभिप्रायमाज्ञाय प्रादात् दुहितरं मुनेः । सुकन्या च्यवनं प्राप्य पतिं परमकोपनम् ।। प्रीणयामास चित्तज्ञा अप्रमत्तानुवृत्तिभिः । कस्यचित्त्वथ कालस्य नासत्यावाश्रमागतौ ।। तौ पूजयित्वा प्रोवाच वयो मे दत्तमीश्वरौ । क्रियतां मे वयो रूपं प्रमदानां यदीप्सितम् ।। बाढमित्यूचतुर्विप्रमभिनन्द्य भिषक्तमौ" भाग० ९-३ ।

सुकर ಸುಕರ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. सु+डु कृञ् (करणे) "खल्" (३-३-१२६) । "सुकरस्तरुवत्सहिष्णुना रिपुरुन्मूलयितुं महानपि" किरा० २-५० ।

सुकरा ಸುಕರಾ (स्त्री०) ಸಾಧುವಾದ ಹಸು. सु सुखं करोति — डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४) ।

सु क्रियते वा — सु + कृञ् "खल्" (३-३-१२६)। "स्यादचण्डी तु सुकरा" अम०।

सुकर्मन् ಸುಕರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ವಿಶ್ವಕರ್ಮ, ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಿ. 2. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಎಳನೆಯ ಒಂದು ಯೋಗ. सु शोभनं कर्म यस्मात्। "परोपकारी कुशलः कलासु हर्षेण युक्तो नितरां यशस्वी। प्रसूतिकाले यदि चेत्सुकर्मा नरः सुकर्मा भवति प्रसिद्धः"। (वि०) 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಶುಭ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. सु शोभनं कर्म यस्य। "सुकर्मा तु पुमान् योगभेदे स्यादेवशिल्पिनि"।

सुकल ಸುಕಲ (वि०) ಧಾರಾಳವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಕೊಡುಗೈಯುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಭೋಗಪಡುವವನು. सुकल्यते — कल (शब्दसङ्ख्यानयोः) "खल्" (३-३-१२६)। "सुकलो दातृभोक्तरि" अम०।

सुकाण्ड ಸುಕಾಂಡ (पुं०) 1. ಹಾಗಲದ ಗಿಡ. (न०) 2. ಹಾಗಲದ ಕಾಯಿ.

सुकामा ಸುಕಾಮಾ (स्त्री०) 1. ಕಹಿದಸರಿ, ನೀರಾಮು ಬಳ್ಳಿ. सुष्ठु काम्यतेऽसौ — सु + कमु (कान्तौ) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. शोभनः कामो यस्याः।

सुकुमार ಸುಕುಮಾರ (पुं०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬಾಲಕ, ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಬಾಲಕ. 2. ಪುಂಡ್ರವಿರುವ ಕಬ್ಬು, ಪಟ್ಟೆಗಳಿರುವ ಕಬ್ಬು, ಪಟಾಪಟಿ ಕಬ್ಬು. "सुकुमारो मृदौ त्रिषु। पुंसि पुण्ड्राभिधानेक्षौ" मेदि०। 3. ಸಾವೆ ಧಾನ್ಯ. 4. ಕಾಡುಸಂಪಿಗೆ. (वि०) 5. ಬಹಳ ಕೋಮಲವಾದ, ಬಹಳ ನುಣುಪಾದ, ಬಹಳ ಮೃದುವಾದ. सुष्ठु कुमार्यते — कुमार (क्रीडायाम्) + णिच् "घः" (३-३-११८)। "सुभ्रूनासाक्षिकेशान्तं सुकुमारनखत्वचम्" भा० आदि०। "कुमुदादपि स्मितदृशः सुतरां सुकुमारमङ्गमिति नापरथा" माघ० ९-६७।

सुकुमारक ಸುಕುಮಾರಕ (पुं०) 1. ಬತ್ತ. 2. ಸುಂದರನಾದ ಬಾಲಕ. सुकुमार स्वार्थे "कन्"। "सिंहः प्रसेनमवधीत् सिंहो जाम्बवता हतः। सुकुमारक मा रोदीः तव ह्येष स्यमन्तकः" हरिवं०। (न०) 3. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹಣೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಬೊಟ್ಟು.

सुकुमारा ಸುಕುಮಾರಾ (स्त्री०) 1. ಬಾಳೆಗಿಡ. 2. ಜಾಜಿಗಿಡ. 3. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ. 4. ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

सुकुमारी ಸುಕುಮಾರೀ (स्त्री०) 1. ಕೋಮಲ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "सुकुमारी च बाला च सततं च सुखोचिता। नेयं वनस्य योग्येति सत्यमाह गुरुर्मम" रामा०। 2. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ.

सुकृत् ಸುಕೃತ್ (वि०) 1. ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ. सुष्ठु करोति — डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-८९)। "सद्य एव सुकृतां हि पच्यते कल्पवृक्षफलधर्मि काङ्क्षितम्" रघु० ११-५०। 2. ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ. 3. ಬುದ್ಧಿವಂತ. 4. ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು.

सुकृत ಸುಕೃತ (न०) 1. ಭಾಗ್ಯ, ಅದೃಷ್ಟ, ಪುಣ್ಯದ ಫಲ. "अगमयत गतागतान्यभीक्ष्णं सुकृतजुषस्स्वयमङ्गनाः स्वतन्त्रः" याद० २४-२६। 2. ಪುಣ್ಯ. "सुकृतोपचयेन जातसिद्धिस्त्वदसौ कश्चिदुपस्थितापराधः" याद० १५-१५। 3. ಶುಭ, ಮಂಗಳ. 4. ಸತ್ಕಾರ್ಯ, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕಾರ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ. "स्वर्गाभिसन्धिसुकृतं वञ्चनामिव मेनिरे" कुमा० ६-४७। "सुकृतं दुष्कृतं लोके गच्छन्तमनुगच्छति। तस्माद्वित्तं समासाद्य दैवाद्वा पौरुषादथ। दद्यात्सम्यक् द्विजातिभ्यः कीर्तनानि च कारयेत्"। (वि०) 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. सुष्ठु कृतम्। "सुकृतं तु शुभे पुण्ये क्लीबं सुविहिते त्रिषु" मेदि०।

सुकृति ಸುಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯ. 2. ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ. सु+डुकृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಶುಭಕಾರ್ಯ, ಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯ.

सुकृतिन् ಸುಕೃತಿನ್ (वि०) 1. ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ, ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವನು. सुकृतमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन। आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ" गीता ७-१६। 2. ಅದೃಷ್ಟವಂತ, ಭಾಗ್ಯವಂತ. "सुकृती पुण्यवान् धन्यः" अम०। 3. ಶುಭಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವನು. "सन्तः सन्तु निरापदः सुकृतिनां कीर्तिश्चिरं वर्धताम्" हितो० ४-१३२।

सुकेशी ಸುಕೇಶೀ (स्त्री०) 1. ಸ್ವರ್ಗದ ವೇಶ್ಯೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು, ದೇವತೆಗಳ ಒಬ್ಬ ವೇಶ್ಯೆ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಕೇಶಪಾಶವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. सु शोभनाः केशा यस्याः।

सुख ಸುಖ (न०) 1. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. सुखयति — सुख दुःख (तत्क्रियायाम्) + णिच् "अच्" (३-३-५६)।

"योषिदित्यभिललाष नं हालां दुस्त्यजः खलु सुखादपि मानः" माघ० १०-२१। "यदनुग्रहनिग्रहप्रयुक्ते सुखदुःखे शृणुमः स्वयम्भुवोऽपि" याद० १५-६९। "सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ" गीता २-३८। 2. सौलभ्य, सौकर्य. 3. ಅನುಕೂಲವಾದ ಅನುಭವ. 4. ಧರ್ಮ ಮಾತ್ರವೇ ಅಸಾಧಾರಣಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಗುಣ. ಧರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಸುಖವು ಧರ್ಮಜನ್ಯ. "सुखं तु जगतामेव काम्यं धर्मेण जन्यते। अधर्मजन्यं दुःखं स्यात् प्रतिकूलं सचेतसाम्"। 5. (ನೈಯಾಯಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಆತ್ಮಧರ್ಮ. 6. (ಸಾಂಖ್ಯ ಮತದಲ್ಲಿ) ಚಿತ್ತಧರ್ಮ. ಈ ಚಿತ್ತಧರ್ಮವು ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ರೂಪದಿಂದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಧರ್ಮವೂ ಆಯಿತು. 7. (ಮೀಮಾಂಸಕರ ಮತದಲ್ಲಿ) ಸ್ವರ್ಗ. 8. ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ದುಃಖಾಭಾವ, ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವನು ದುಃಖ (ಕಷ್ಟ) ವೆಂದು ಹೇಳುವನು, ಆ ಭಾರವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿದನಂತರ ಸುಖವೆಂದು ತಿಳಿಯುವನು. ಆದುದರಿಂದ ದುಃಖಾಭಾವವು ಸುಖವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 9. ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಔಷಧ. 10. ಜಲ, ನೀರು. 11. ಆರೋಗ್ಯ. 12. ರೂಪ ರಸ ಮೊದಲಾದ 24 ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು ಗುಣ. ಇದು ನಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಜನ್ಯ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದು ನಿತ್ಯ ಸುಖ. ಜೀವಾತ್ಮನ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳಾದ ಶುಭಾದೃಷ್ಟೋತ್ಪನ್ನವಾದ ಧನಲಾಭ ಮಿತ್ರಲಾಭ ಆರೋಗ್ಯ ಲಾಭ ಪುತ್ರಲಾಭ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ ಕುಟುಂಬಿನೀ ಪರಿಷ್ವಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದುದು ಜನ್ಯ (ಅನಿತ್ಯ). ಈ ಸುಖವು ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದು. ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ ಸುಖವು (1) ವೈಷಯಿಕಮ್ (2) ಆಭಿಮಾನಿಕಮ್ (3) ಮಾನೋರಥಿಕಮ್ ಮತ್ತು (4) ಆಭ್ಯಾಸಿಕಮ್ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ವಿಷಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು ವೈಷಯಿಕ. ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಗರ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು ಆಭಿಮಾನಿಕ. ವಿಷಯಗಳ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು ಮಾನೋರಥಿಕ ಸುಖ. ಸೂರ್ಯನಮಸ್ಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು ಆಭ್ಯಾಸಿಕ. ಮೀಮಾಂಸಕರ ಮತದಲ್ಲಿ ಸುಖವು (1) ಸಾಂಸಾರಿಕಮ್ ಮತ್ತು (2) ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಮ್ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು ಸಾಂಸಾರಿಕ. ಸ್ವರ್ಗವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ. ಸುಖವು (1) ಸಾತ್ತ್ವಿಕ (2) ರಾಜಸ ಮತ್ತು (3) ತಾಮಸ ಗಳಿಂದು ಮೂರು ವಿಧ:

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಯಾಸದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಷದಂತೆ ಬಹಳ ದುಃಖಕರವಾಗಿ ಅನಂತರ ಅಭ್ಯಾಸಬಲದಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿವಿಯುಕ್ತವಾದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅಮೃತದಂತೆ ಸಂತೋಷಕರವಾಗುವುದರಿಂದ **ಈ ಸುಖವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ.** "यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम्। तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम्" गीता १८-३७।

ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವಿಷಯಾನುಭವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಮೃತದಂತೆ ಸಂತೋಷಕರವಾಗಿದ್ದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಕಾರಣ ನಿವೃತ್ತವಾದಾಗ ವಿಷದಂತೆ ದುಃಖಕರವಾದುದು **ರಾಜಸಸುಖ.** "विषयेन्द्रियसंयोगात् यत्तदग्रेऽमृतोपमम्। परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम्" गीता १८-३८।

ಅನುಭವ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಪರಿಣಾಮದಶೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ ಮತ್ತು ನಿದ್ರೆ ಆಲಸ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾದಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು **ತಾಮಸಸುಖ.** "यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः। निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम्" गीता १८-३९। 13. ದುಃಖನಾಶ, ಮೋಕ್ಷ. (ವಿ॰) 14. ಸುಖಕರವಾದ, ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಹಿತವಾದ, ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ. "दिशः प्रसेदुः मरुतो ववुःसुखाः प्रदक्षिणार्चिर्हविरग्निरादधे" रघु॰ ३-१४। 15. ಸುಲಭವಾದ. (ಅವ್ಯ॰) 16. ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ, ಸುಖವಾಗಿ. "कच्चित्सुखं प्राप्तमनाः सुसारथी रथौ युयोजाविक्षुरा वधूमिव" माघ० १२-८। 17. ಸುಖವಾಗಿ, ಸಂತೋಷದಿಂದ. 18. ಸುಲಭವಾಗಿ, ಸರಾಗವಾಗಿ. "अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः। ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति" भर्तृ॰ १-३।

सुखकर ಸುಖಕರ (वि॰) 1. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ. सुखं कर्तुं शीलमस्य — कृ+खच् (करणे) "टः" (३-२-२०)। 2. ಸುಖವಾಗಿ (ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ) ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-करी -ಕರೀ.** सुखकरी विद्या। "विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः" भर्तृ॰ १-१६।

सुखचार ಸುಖಚಾರ (पुं॰) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ಅಶ್ವ, ಶ್ರೇಷ್ಠಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. सुखेन चरत्यनेन — चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಸುಖವಾದ ಸಂಚಾರ.

सुखजात सुखजात (न०) सुखद उत्पत्ति. सुखस्य जातम् उत्पत्तिः। "घटय भुजबन्धनं जनय रतखण्डनं येन वा भवति सुखजातम्" गीतगो०।

सुखद सुखद (पुं०) 1. महाविष्णु. अमानवमुखेन स्पृष्ट्वा सवासनं संसारमुत्सार्य सुखं स्वप्राप्तिसुखं ददाति —डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "अमानवकरस्पर्शात् भवमुत्सार्य सत्वरम्। स्वप्राप्तिलक्षणसुखं ददाति सुखदश्च सः" इति निरुक्तिः। "अनन्तहुतभुक् भोक्ता सुखदो नैकदोऽग्रजः" वि० स०। (वि०) 2. सुखवन्नु कोडुवनु. सुखं ददाति—दाञ् "कः"। (स्त्री०) –दा–दा. 3. गंगानदि. "सद्यः पातकसंहर्त्री सद्यो दुःखविनाशिनी। सुखदा मोक्षदा गङ्गा गङ्गैव परमा गतिः"। 4. सुखवन्नु कोडुव हेंगसु.

सुखदोह्या सुखदोह्या (स्त्री०) सुखवागि हालु करेयलु योग्यवाद हसु. सुखेन दोह्या।

सुखबोध सुखबोध (पुं०) 1. सुखवाद ज्ञान. क्लेशविल्लदे उंटागुव ज्ञान. सुखाय बोधः मोक्षोपयोगि ज्ञानम्। 2. सुखवागि उंटागुव अर्थ ज्ञान, क्लेशविल्लदे उंटागुव पदार्थगळ ज्ञान. सुखेन बोधः। "बालानां सुखबोधाय क्रियते तर्कसङ्ग्रहः" त० सं०।

सुखसन्दोह्या सुखसंदोह्य (स्त्री०) साधुवाद हसु, सुखवागि हालु करेयलु योग्यवाद हसु. सुखेन सन्दोह्या। "सुव्रता सुखसन्दोह्या" अम०।

सुखसाध्य सुखसाध्य (वि०) 1. कष्टविल्लदे साधिसल्पडुव. 2. कष्टविल्लदे साधिसबहुदाद. सुखेन साध्यम्। साध (संसिद्धौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. सुखवागि साधिसबेकाद. 4. सुखवागि चिकित्सेयिंद गुणपडिसल्पडुव. 5. — गुणपडिसबहुदाद. 6. — गुणपडिसबेकाद.

सुखस्पर्श सुखस्पर्श (पुं०) हितवाद स्पर्श, आह्लाद करवाद स्पर्श. सुखः प्रियः स्पर्शः। "सेव्यमानौ सुखस्पर्शैः सालनिर्यासगन्धिभिः" रघु० १-३८।

सुखा सुखा (स्त्री०) वरुणदेवन नगर. सुखमस्यामस्ति — "अच्" (५-२-१२७)। "सुखं शर्मणि नाके च सुखा पुर्यां प्रचेतसः" मेदि०।

सुखाधार सुखाधार (पुं०) स्वर्ग. सुखस्याधारः।

सुखाप्लव सुखाप्लव (पुं०) स्नानक्के योग्यवाद, सुखवाद स्नानक्के अर्हवाद.

सुखावह सुखावह (वि०) 1. सुखवन्नुंटुमाडुव, सौख्यवन्नु संपादिसिकोडुव. सुखं सौख्यम् आनन्दम् आवहति —सुख + आ + वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "तं दृष्ट्वा शत्रुहन्तारं महर्षीणां सुखावहम्। बभूव हृष्टा वैदेही भर्तारं परिषस्वजे" रामा०। 2. आनंदवन्नुंटुमाडुव. "सुखावहाः स्वर्गविलासिनीनां विहारशय्यामपि वीरलोके" याद० २०-६५।

सुखाश सुखाश (पुं०) 1. वरुणदेव. सुखा आश्रयत्वेनास्त्यस्य "शः" (५-२-१००)। 2. नेम्बि गिड. 3. सुखभोजन. सुखेन आशः भोजनम् — अश (भोजने) "घञ्" (३-३-१८)। "सुखाशो वरुणे राजतिनिशे सुखभोजने" मेदि०।

सुखिन् सुखिन् (वि०) संतोषदिंदिरुवनु, आनंद पडुवनु. सुखमस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "सवधूकाः सुखिनोऽस्मिन्ननवरतमनन्दरागतामरसदृशः" माघ० ४-५१। "स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव" गीता १-३७।

सुग सुग (न०) 1. विष्ठे, मल, पुरीष. सुखेन गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। (वि०) 2. सुखवागि संचरिसबहुदाद (प्रदेश). सुखेन गच्छत्यत्र — सु + गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "सुगेषु दुर्गेषु च तुल्यविक्रमैर्जवादहंपूर्विकया यियासुभिः" किरा० १४-३२। 3. चेन्नागि नडेयुवनु. 4. चेन्नागि हाडुवनु. सु सुन्दरं गायति —गै (शब्दे) "कः" (३-१-१३६)। "गीतैः गावाद्यधराश्च वाद्यकैः स्तवैश्च विप्रा जयनिस्वनैर्गणाः" भाग० १०-१२-३४। 5. चेन्नागि अर्थमाडिकोळ्ळुवनु (तिळिदुकोळ्ळुवनु).

सुगण् सुगण् (वि०) ओळ्ळेय लेक्किग, गणक, करणिक. सु सुष्ठु गणयति—गण (सङ्ख्याने) "विच्" (३-२-७५)।

सुगत सुगत (पुं०) 1. बुद्धदेव. सु सुष्ठु गतं ज्ञानमस्य। 2. बौद्ध मतानुयायि. (वि०) 3. चेन्नागि नडेयुवनु. सु सुन्दरं गतं गमनं यस्य।

सुगति सुगति (वि०) 1. चेन्नागि नडेयुवनु. सु सुन्दरा गतिर्यस्य। "सुगतिरविकृतो जयान्वितः कृतयुग-

रूपकरः सिताह्वयः" बृहत्सं० ९-४५। (स्त्री०) 2. सद्गति, मोक्ष. "यत्र धर्मं समाश्रित्य विदुरः सुगतिं गतः" भा० आदि०।

सुगन्ध सुगंध (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳ. 2. ಅವಣ, ಅಂಗಡಿ. सु शोभनाः गन्धाः द्रव्याण्यस्य। (न०) 3. ಆನೆಬೇಲ. 4. ಗಂಧಕ. 5. ಜೀರಿಗೆ. (वि०) 6. ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ. शोभनो गन्धो यस्य। "आघ्रायिवान् गन्धवहः सुगन्धः" भट्टि० २-१०।

सुगन्धक सुगंधक (पुं०) 1. ಗಂಧಕ. सुगन्ध स्वार्थे "कन्"। 2. ಕೆಂಪು ತುಲಸಿ. 3. ಕಿತ್ತಲೆ ಗಿಡ.

सुगन्धा सुगंधा (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣರಾಶ್ನಿ. सु शोभनो गन्धो यस्याः। 2. ಕಬೋರ. 3. ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ. 4. ಈಶ್ವರೀಹಂಬು. 5. ಸಲ್ಲಕೀಗಿಡ, ಆನೆಬೇಲ. 6. ಶೀಟಕಸಂಧಿ. 7. ಹೆಜ್ಜಾಜಿ, ವೀರಜಾಜಿ ಗಿಡ. 8. ತುಲಸಿ ಗಿಡ. 9. ಮಾದಳದ ಗಿಡ. 10. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ.

सुगन्धि सुगंधि (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಯು. सु शोभनो गन्धो यस्य—इकारादेशः (५-४-१३५)। (वि०) 3. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ. "सुगन्धिनिश्वास-विवृद्धतृष्णम्" कुमा० ३-५६। (न०) 4. ಸುರುಸುರುಕೆ ಗಿಡ. "सुगन्धिः स्यादिष्टगन्धे त्रिषु क्लीबं तु वालके" मेदि०। 5. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು. 6. ಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ. 7. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ.

सुगन्धिक सुगंधिक (पुं०) 1. ಗಂಧಕ. 2. ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ. शोभनो गन्धो यस्य। (न०) 3. ಬಿಳಿಯ ತಾಪರೆ.

सुगन्धिता सुगंधिता (स्त्री०) ಸೌರಭ್ಯ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳ. सुगन्धेर्भावः "तल्" (५-१-११९)। "सुगन्धितामप्रतियत्नपूर्वां बिभ्रन्ति यत्र प्रमदाय पुंसाम्" माघ० ३-५४। "त्वः"। **सुगन्धित्वम् सुगंधित्वम्**.

सुगन्धिमूल सुगंधिमूल (न०) ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. सुगन्धि मूलमस्य।

सुगम सुगमु (वि०) 1. ಸುಖವಾಗಿ ಹೋಗಬಹುದಾದ, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सुखेन गम्यते—सु + गम्लृ (गतौ) "खल्" (३-३-१२६)। 2. ಸುಲಭವಾದ, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದ. 3. ಸುಖವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ.

सुगहना सुगहना (स्त्री०) ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯು ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕುವ ಬೇಲಿ, ದಟ್ಟವಾಗಿ ಹಾಕುವ ಬೇಲಿ, ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯು ಅಶುಚಿಯಾಗದಿರಲು ಎಲ್ಲರ ಪ್ರವೇಶವನ್ನೂ ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಒಂದು ಪ್ರಾಕಾರ.

सुगृहीत सुगृहीत (वि०) ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಳ ಆಸೆಯಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. सुष्ठु गृहीतः।

सुगृहीतनामन् सुगृहीतनामन् (वि०) ಗೌರವದಿಂದ ಮತ್ತು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು, ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಯೆಂದು (ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೆಂದು) ತಿಳಿದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳವನು. सुगृहीतं नाम यस्य। "तत्रभवतो वाजपेययाजिनो महाकवेः पञ्चमः सुगृहीतनाम्नो भट्टगोपालस्य पौत्रः श्रीकण्ठपदलाञ्छनः भवभूतिर्नाम जातुकर्णीपुत्रः कविः" म० वी० १।

सुग्रास सुग्रास (पुं०) ರುಚಿಯಾದ ಆಹಾರದ ತುತ್ತು, ಸವಿಯಾದ ಕಬಳ. शोभनो ग्रासः।

सुग्रीव सुग्रीव (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ, ವಾನರಾಧಿಪತಿ, ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯ ದೊರೆ. शोभना ग्रीवाऽस्य। [ಅಣ್ಣನಾದ ವಾಲಿಯು ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತಾವಿರಹದಿಂದ ದುಃಖಿತನಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಋಷ್ಯಮೂಕ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯನನ್ನು ಕಂಡನು. ಅವನ ಮೂಲಕ ಸುಗ್ರೀವನ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳಸಿ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಭ್ರಾತೃದ್ರೋಹಿಯಾದ ವಾಲಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿದನು. ಆನಂತರ ಸುಗ್ರೀವನು ತನ್ನ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ಸೀತಾನ್ವೇಷಣೆಗಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿ ಆಂಜನೇಯನ ಮೂಲಕ ಸೀತೆಯ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಲಂಕೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ರಾವಣನ ವಧೆ ಮತ್ತು ಸೀತಾಪರಿಗ್ರಹಾನಂತರ ಶ್ರೀಸೀತಾರಾಮರೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಂದು ಶ್ರೀರಾಮಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಮಹೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಗೆ ತೆರಳಿದನು.] "दीप्यमानं ततो वह्निं पुष्पैरभ्यर्च्य सत्कृतम्। तयोर्मध्ये तु सुग्रीवो निदधौ सुसमाहितः॥ ततोऽग्निं दीप्यमानं तौ चक्रतुश्च प्रदक्षिणम्। सुग्रीवो राघवश्चैव वयस्यत्वमुपागतौ" रामा०। "सुग्रीवो मुमुदे देवाः साध्वित्यूचुः सविस्मयाः" भट्टि० १४-३८। 2. ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಇಂದ್ರ. 4. ರಾಜಹಂಸ. 5. ಒಂದು ಆಸ್ತ್ರ. 6. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ವಗಳಲ್ಲೊಂದು ಅಶ್ವ. (वि०) 7. ಲಕ್ಷಣವಾದ ಕಂಠವುಳ್ಳವನು. शोभना ग्रीवा कम्बो यस्य।

सुग्रीवी सुग्रीवी(स्त्री०)कश्यपनपक्षियाददताम्रायु मगळु. शोभना ग्रीवाऽस्याः "ङीप्"। "शुकी श्येनी च भासी च सुग्रीवी शुचिगृध्रिका। शुकी शुकानजनयत् उलूकी प्रत्युलूकिकान्। शुच्यौदकान् पक्षिगणान् सुग्रीवी तु व्यजायत"।

सुग्रल सुग्ल (वि०) बहळ बळलिदवनु, आयासपट्ट वनु, उत्साह कुंदिदवनु, बेसरगॊंडवनु. सु + ग्लै (हर्षक्षये) "कः" (३-१-१३६)।

सुचक्षुस् सुचक्षुस् (पुं०) 1. सूक्ष्मबुद्धियुळ्ळ वनु, बहळ बुद्धिवंत, ज्ञानि. (वि०) 2. सूक्ष्मवाद नेत्रवुळ्ळवनु. शोभनं चक्षुर्यस्य।

सुचरित सुचरित (न०) 1. सदाचार, ऒळ्ळॆय व्यापार, श्लाघ्यवाद कार्य, विहितवाद कार्य. सु शोभनं चरितम्। "यः प्राणयेत् सुचरितैः पितरं स पुत्रः यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत् कलत्रम्" भर्तृ० १-५९। 2. पुण्य, भाग्य. "तव सुचरितमङ्गुलीय नूनम्" शाकु० ६-११। (वि०) 3. सदाचारसंपन्न. शोभनं चरितं यस्य।

सुचरित्रा सुचरित्रा (स्त्री०) साध्वि, पतिव्रते. सु शोभनं चरित्रं यस्याः। "सुचरित्रा तु सती साध्वी पतिव्रता" अम०।

सुचित्रक सुचित्रक (पुं०) मैमेलॆ मच्चिगॆयिरुव हावु.

सुचिरम् सुचिरम् (अव्य०) बहळ दीर्घकाल. "अनितरजनलभ्यां प्रीतिमासेदुषीभिः सुचिरमनुबभूवे स्वर्गमोक्षातिशायी" याद० २४-९३।

सुचिरायुस् सुचिरायुस् (पुं०) देवतॆ. शुचिरम् आयुर्यस्य।

सुचुटी सुचुटी (स्त्री०) 1. तुंडसु, इक्कळ. 2. चिमुटॆ.

सुचेलक सुचेलक (पुं०) 1. ऒळ्ळॆय वस्त्र, सुंदरवाद वस्त्र. शोभनं चेलम्—स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "सुचेलकः पटोऽस्त्री स्यात्" अम०। (वि०) 2. सुंदरवाद वस्त्र धरिसिरुववनु.

सुजन सुजन (पुं०) 1. सत्पुरुष, सत्कुलदल्लि जनिसिद वनु, गौरवक्कॆ अर्हनादवनु. सु शोभनो जनः। "सत्यनियतवचसं वचसा सुजनं जनाश्रलयितुं क ईशते" माघ० १५-४०। (वि०) 2. उपकारद बुद्धियुळ्ळ वनु, धर्मबुद्धियुळ्ळवनु.

सुजनता सुजनता (स्त्री०) उपकारबुद्धि, धर्मबुद्धि. सुजनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः" भर्तृ० १-८०। "धिगस्त्वेतां विद्यां धिगपि कवितां धिक् सुजनतां वयो रूपं वा धिक् धिगपि च यशो निर्धनवताम्। असौ जीयादेकः सकलगुणहीनोऽपि धनवान् बहिर्यस्य द्वारे तृणलवसमाः सन्ति गुणिनः" उद्भटः।

सुजन्मन् सुजन्मन् (वि०) ऒळ्ळॆय जन्मवडॆदिरुव, गौरवान्वित वंशदल्लि हुट्टिरुव, पुण्यमाडि हुट्टिरुव. "या कौमुदी नयनयोर्भवतः सुजन्मा तस्या भवानपि मनोरथबन्धबन्धुः" मालती० १-३७।

सुजात सुजात (वि०) 1. चॆन्नागि ऒळिदु निंतिरुव. सु सुष्ठु जातः। 2. सुंदरवाद, रमणीयवाद. "तिरश्चकार भ्रमराभिलीनयोः सुजातयोः पङ्कजकोशयोः श्रियम्" रघु० ३-८।

सुजाता सुजाता (स्त्री०) तॊगरि गिड.

सुत सुत (पुं०) 1. पुत्र, मग. सूयते स्म—षू (प्रसवे) "कः" (३-२-१०२)। "अनन्यतन्त्रस्य पितुः पितामहः सुतस्य चारब्धमवेक्ष्य संयुगम्। समीहितोदर्कमिदं द्वयोरिति प्रबुध्यमानो न निरोधमादधे" याद० १४-९। 2. राज, दॊरॆ. "सुतः पुत्रे नृपे" मेदि०। (न०) 3. सोमरस. (वि०) 4. हिंडल्पट्ट, हिंडि हॊरडिसल्पट्ट (सोमरस). 5. उत्पन्नवाद, उत्पत्तिहॊंदिद.

सुतङ्गम सुतंगमु (पुं०) तंदॆ

सुतनु सुतनु (स्त्री०) 1. कोमल शरीरवुळ्ळ हॆंगसु. शोभना तनुर्यस्याः। 2. सुंदरवाद शरीर, कोमलवाद दॆह. (वि०) 3. सुंदरवाद शरीरवुळ्ळ. शोभना तनुः शरीरं यस्य। "स्मरसि सुतनु तस्मिन् पर्वते लक्ष्मणेन प्रतिविहितसपर्यासुस्थयोस्तान्यहानि" उ० रा० १-२६।

सुतपस् सुतपस् (पुं०) 1. तपस्वि, मुनि. सु शोभनं तपोऽस्य। 2. महाविष्णु. "हिरण्यनाभः सुतपाः पद्मनाभः प्रजापतिः" वि० स०। 3. सूर्य. सु सुष्ठु तपति—तप (सन्तापे) "असिः" (उ० ४-२२६)। (न०) 4. उग्रवाद तपस्सु. (वि०) 5. उग्रवाद तपस्सन्नाचरिसुव.

सुतराम् ಸುತರಾಮ್ (अव्य०) ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ. सु + "तरप्" (५-३-५७)। आमुः (५-४-११)। "सितं सितिम्ना सुतरां मुनेर्वपुर्विसारिभिः सौधमिवास्य लम्भयन्" माघ० १-२५।

सुतर्दन ಸುತರ್ದನ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. सुष्ठु तर्दति—तर्द (हिंसायाम्) "ल्युः" (३-१-१३४)। "मधुकण्ठो घोषयित्नुः कामतालः सुतर्दनः" त्रिकाण्ड०।

सुतल ಸುತಲ (पुं०) 1. ಭೂಲೋಕದ ಕೆಳಗಿರುವ ಸಪ್ತ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಲೋಕ. सु सुष्ठु तलं यस्य॥ ಇದು ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ಪರಮಾತ್ಮನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಪಾತಾಲದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಆದೇಶ ನೀಡಿ ತಾನು ಅಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕನಾಗಿರುವನು. "इन्द्रादिष्वप्यलब्धा या सा श्रीस्तमनुवर्तते। तमेव देवदेवेशमाराधयति भक्तितः॥ व्यपेतसाध्वसोऽद्यापि वर्तते सुतलाधिपः। एवं दैत्यपतिः सोऽयं बलिः परमपूजितः॥ सुतले वर्तते यस्य द्वारपालो हरिः स्वयम्" देवीभा०। 2. ದೊಡ್ಡ ಮಹಡಿಮನೆಯ ತಳಪಾಯ, ಅಡಿಪಾಯ.

सुतश्रेणी ಸುತಶ್ರೇಣೀ (स्त्री०) ಇಲಿಯಾಲದ ಮರ, ಇಲಿಕಿವಿಯ ಗಿಡ. सुतानां श्रेणी यस्याः। "प्रत्यक्श्रेणी सुतश्रेणी रण्डा मूषिकपर्ण्यपि" अम०।

सुतसहिबुक्कयोग ಸುತಹಿಬ್ಬುಕಯೋಗ (पुं०) ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಶುಭವಾದ ಒಂದು ಯೋಗ, ವಿವಾಹಲಗ್ನ ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಐದನೆಯ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅಥವಾ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಗುರು ಅಥವಾ ಶುಕ್ರ ನಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸುತಹಿಬ್ಬುಕಯೋಗವಾಗುವುದು. ಇದು ಬಹಳ ಶುಭಕರ. "लग्ने तत्पञ्चमे तुर्ये नवमे दशमे तथा। गुरुर्भृगुर्वा दोषघ्नो विवाहे वर्धते शुभम्" ज्योतिस्तत्त्वम्।

सुता ಸುತಾ (स्त्री०) ಮಗಳು. सूयते स्म—षू (प्रसवे) "क्तः" (३-२-१०२)। "टाप्" (४-१-४)। "अयाचितारं न हि देवदेवमद्रिः सुतां ग्राहयितुं शशाक" कुमा० १-५२।

सुतात्मज ಸುತಾತ್ಮಜ (पुं०) 1. ಪೌತ್ರ, ಪುತ್ರನ ಪುತ್ರ. 2. ದೌಹಿತ್ರ, ಪುತ್ರಿಯ ಮಗ. सुतस्य सुतायाः वा आत्मजः। **-आत्मजा -ಆತ್ಮಜಾ**. 1. ಪೌತ್ರಿ, ಪುತ್ರನ ಮಗಳು. 2. ದೌಹಿತ್ರಿ, ಮಗಳ ಮಗಳು. सुतस्य सुतायाः वा आत्मजा।

सुतिन् ಸುತಿನ್ (वि०) ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳವನು, ಸಂತಾನವಂತನು. सुतोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-नी -ನೀ**. "गुणिगणगणनारम्भे न पतति कठिनी ससम्भ्रमाद्यस्य। तेनाम्बा यदि सुतिनी वद वन्ध्या कीदृशी भवति"॥

सुतीक्ष्ण ಸುತೀಕ್ಷ್ಣ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಋಷಿಯು ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡನೆ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋದನು. "हविर्भुजामेधवतां चतुर्णां मध्ये ललाटन्तपसप्तसप्तिः। असौ तपस्यत्यपरस्तपस्वी नाम्ना सुतीक्ष्णश्चरितेन दान्तः" रघु० १३-४१। (वि०) 2. ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಬಹಳ ಉಗ್ರವಾದ. "सुतीक्ष्णदण्डो बलवांश्च वानरः" रामा०।

सुतुङ्ग ಸುತುಂಗ (पुं०) 1. ನಾರಿಕೇಳ ವೃಕ್ಷ, ತೆಂಗಿನ ಮರ. सुष्ठु तुङ्गः। (वि०) 2. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ.

सुतेजस् ಸುತೇಜಸ್ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. सुष्ठु तेजो यस्य।

सुत्या ಸುತ್ಯಾ (स्त्री०) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು, ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು. षुञ् (अभिषवे) "क्यप्" (३-३-९९)। "सुत्याभिषवः सवनं च सा" अम०।

सुत्रामन् ಸುತ್ರಾಮನ್ (पुं०) ಸುರಪತಿ, ದೇವೇಂದ್ರ. सुष्ठु त्रायते—त्रैङ् (पालने) "मनिन्" (३-२-७४)। "सुत्रामा गोत्रभिद्वज्री वासवो वृत्रहा वृषा" अम०।

सुत्वन् ಸುತ್ವನ್ (पुं०) ಸ್ನಾತಕ, ಯಜ್ಞಾಂಗವಾದ ಅವಭೃಥ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದವನು. षुञ् (अभिषवे) "ङ्वनिप्" (३-२-१०३)। तुक् (६-१-७१)। "सुत्वात्वभिषवे कृते" अम०।

सुदक्षिण ಸುದಕ್ಷಿಣ (वि०) ಸರಳ ಹೃದಯವುಳ್ಳವನು, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ, ಸತ್ಯಸಂಧ. सुष्ठु दक्षिणः।

सुदक्षिणा ಸುದಕ್ಷಿಣಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ದಿಲೀಪ ಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿ.

सुदण्ड ಸುದಂಡ (पुं०) ವೇತ್ರ, ಬೆತ್ತ. सुष्ठु दण्डो यस्मात्।

सुदत् ಸುದತ್ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಎಲ್ಲಾ ದಂತಗಳುಳ್ಳವನು. सु शोभनाः समस्ता दन्ता यस्य—दन्त "दतृ" (५-४-१४१)। स्त्रियां **सुदती ಸುದತೀ**. सु शोभनाः समस्ता दन्ताः यस्याः। सुदत् "ङीप्" (४-१-६)। ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು ತೋರುವಲ್ಲಿ दत् ಆದೇಶ.

"वयसि दन्तस्य दत्" । "सुदतीजनमज्जनार्पितै-र्घुसृणैर्थत्र कषायिताशया" नैष० २-७७ ।

सुदन्त ಸುದಂತ (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ದಂತಪುಳ್ಳ ಗಜ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ದಂತಗಳುಳ್ಳವನು. ಶೋಭನಾ दन्ताः यस्य । ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು ತೋರದಿರುವಲ್ಲಿ दत् ಆದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

सुदर्शन ಸುದರ್ಶನ (पुंन०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರಾಯುಧ. शोभनं दर्शनमस्य । "तस्य नेष्यति वपुः कबन्धतां बन्धुरेष जगतां सुदर्शनः" माघ० १४-१६ । ಈ ಚಕ್ರಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ವೈಷ್ಣವರು ತಮ್ಮ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಬೇಕು. "कृत्वा धातुमयीं मुद्रां तापयित्वा स्वकां तनुम् । चक्रादिचिह्नितां भूप धारयेद्वैष्णवो नरः" ब्रह्माण्डपु० । (पुं०) 2. ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ. 3. ಜಂಬು ವೃಕ್ಷ. ನೇರಳೆ ಮರ. 4. ಶಿವ. ಪರಮೇಶ್ವರ. "सुदर्शनो हरेश्चक्रे मेरुजम्बूद्रुमे पुमान् । न द्वयोः शक्रनगरे" मेदि० । (वि०) 5. ನೋಡಲು ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಖವಾಗಿ ನೋಡಬಹುದಾದ, ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣುವ. (स्त्री०) —ना—नी. 6. ಅಮರಾವತಿ.

सुदर्शना ಸುದರ್ಶನಾ (स्त्री०) 1. ಇಂದ್ರನ ನಗರ, ಅಮರಾವತಿ. 2. ಆಜ್ಞೆ, ಶಾಸನ, ಕಟ್ಟಳೆ. 3. ಅಮೃತ ಬಳ್ಳಿ. 4. ಮೇರುಪರ್ವತ. 5. ಜಂಬು ವೃಕ್ಷ. ಮೇದಿನೀ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಮೇರು ಮತ್ತು ಜಂಬು ಎರಡೂ ಪುಂಲಿಂಗದಲ್ಲಿವೆ. "मेरुजम्बूद्रुमे पुमान्" मेदि० । ವಿಶ್ವಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿವೆ. "आज्ञायामोषधीभेदे मेरुजम्ब्वां सुदर्शना" विश्व० ।

सुदर्शनी ಸುದರ್ಶನೀ (स्त्री०) ಅಮರಾವತಿ. ಇಂದ್ರನ ನಗರ. सुष्ठु दर्शनं यस्याः । सुदर्शना "ङीप्" ।

सुदामन् ಸುದಾಮನ್ (पुं०) 1. ಕುಚೇಲ. ಬಲರಾಮ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಇಬ್ಬರೂ ಸಾಂದೀಪನಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸುದಾಮನೂ ಅವರ ಸಹಪಾಠಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸಹೋದರ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कुचेल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. सुष्ठु ददाति —डुदाञ् (दाने) "मनिन्" (३-२-७४)। 3. ಒಂದು ಪರ್ವತ. "सुदामा तु पुमान् वारिधरपर्वतभेदयोः" मेदि० । 4. ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಗಜ. "हस्तिमल्ल-श्चतुर्दन्तो भद्ररेणुर्मदांवरः । श्वेतद्वीपः सुदामा" त्रिकाण्ड० । (वि०) 5. ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವನು. सुष्ठु ददाति — दाञ् "मनिन्" ।

सुदाय ಸುದಾಯ (पुं०) 1. ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಗಳಿಗೂ ಅಳಿಯನಿಗೂ ಕೊಡುವ ಬಳುವಳಿ. सुष्ठु दीयते—डुदाञ् (दाने) "घञ्" (३-३-१९) । "यौतकादि तु यद्देयं सुदायो हरणं च तत्" अम० । 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ.

सुदि ಸುದಿ (अव्य०) ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ.

सुदिन ಸುದಿನ (न०) ಶುಭ ದಿವಸ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ದಿವಸ. सु शोभनं दिनम् । ಸುದಿನ ದುರ್ದಿನಗಳು ಕರ್ಮಾದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುವು. "सुदिनं दुर्दिनं चैव सर्वं कर्मोद्भवं भव । तत्कर्म तपसा साध्यं कर्मणा च शुभाशुभम्" ब्रह्मवै० ।

सुदिनाह ಸುದಿನಾಹ (न०) ಶುಭ ದಿವಸ, ಪ್ರಶಸ್ತ ದಿವಸ. सुदिनं प्रशस्तमहः । सुदिनशब्दः प्रशस्तवाची सि० कौ० (५-४-९०) ।

सुदीर्घ ಸುದೀರ್ಘ (वि०) ಬಹಳ ದೀರ್ಘವಾದ, ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ. सुष्ठु दीर्घः ।

सुदीर्घा ಸುದೀರ್ಘಾ (स्त्री०) ಸೌತೆಗಿಡ.

सुदुःखित ಸುದುಃಖಿತ (वि०) ಬಹಳ ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು.

सुदुर्लभ ಸುದುರ್ಲಭ (वि०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सु + दुर् + डुलभष् (प्राप्तौ) "खल्" (३-३-१२६) ।

सुदुर्वह ಸುದುರ್ವಹ (वि०) ವಹಿಸಲು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ. सुतरां दुःखेन वोढुं शक्यम् । "तदमोघं सुदुर्वहम्" कुमा० १०-१२ ।

सुदुश्चर ಸುದುಶ್ಚರ (वि०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಆಚರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सु + दुस् + चर (गतौ) "खल्" (३-३-१२६) ।

सुदुष्कर ಸುದುಷ್ಕರ (वि०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾಡಬಹುದಾದ. सु + दुस् + डुकृञ् (करणे) "खल्" (३-३-१२६) ।

सुदुस्तर ಸುದುಸ್ತರ (वि०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ದಾಟಬಹುದಾದ. सु + दुस् + तॄ (प्लवनतरणयोः) "खल्" (३-३-१२६) ।

सुदुस्त्यज ಸುದುಸ್ತ್ಯಜ (वि०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ತ್ಯಜಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ. सु + दुस् + त्यज (हानौ) "खल्" (३-३-१२६)। "त्यक्त्वा सुदुस्त्यज-सुरेप्सितराज्यलक्ष्मीं धर्मिष्ठ आर्यवचसा यदगादरण्यम् ।

मायामृगं दयितयेप्सितमन्वधावद्वन्दे महापुरुष ते चरणार-विन्दम्" भाग०।

सुदूर ಸುದೂರ (वि०) ಬಹಳ ದೂರವಾದ. सु अत्यन्तं दूरम्।

सुदृढ ಸುದೃಢ (वि०)1. ಬಹಳ ದೃಢವಾದ, ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ, ಭದ್ರವಾದ. (न०) 2. ಆತಿಶಯ.

सुदृश् ಸುದೃಶ್ (स्त्री०) 1. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. सु शोभना दृक् यस्याः। "विनयति सुदृशो दृशः परागं प्रणयिनि कौसुममाननानिलेन" माघ० ७-५७। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ.

सुधन्वन् ಸುಧನ್ವನ್ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. सु शोभनं धनुर्यस्य—"अनङ्" (५-४-१३२)। "सुशोभनं धनुर्यस्य सुधन्वा परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "सुधन्वा खण्ड-परशुः" वि० स०। 2. ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. "सुधन्वा प्रौढ-धानुष्के त्रिषु ना विश्वकर्मणि" मेदि०। (वि०) 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಬಿಲ್ಲುಗಾರ, ಪರಿಣತನಾದ ಬಿಲ್ಲುಗಾರ. 4. ಒಳ್ಳೆಯ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. "सुधन्वा सुर-सुभ्रुवाम्" याद० १६-९३।

सुधर्मन् ಸುಧರ್ಮನ್ (स्त्री०) ದೇವತೆಗಳ ಸಭೆ. सु शोभनो धर्मोऽस्याम् "अनिच्" (५-४-१२४)। सुधर्मा सुधर्माणौ सुधर्माणः। वा ङाप् (४-१-१३)। पक्षे सुधर्मा सुधर्मे सुधर्माः। "ययावुदीरितालोकः सुधर्मानिवमां सभाम्" रघु० १७-२७।

सुधा ಸುಧಾ (स्त्री०) 1. ಪೀಯೂಷ, ಅಮೃತ. सुखेन धीयते—धेट् (पाने) "अङ्" (३-३-१०३)। "सूचयन्तं स्वमूर्त्या च सुधां शुद्धानुभाव्यया" याद० १६-१३। 2. ಗಂಗಾನದಿ. 3. ಸುಣ್ಣ, ಗೋಡೆಗೆ ಲೇಪಿಸುವ ಒಂದು ದ್ರವ್ಯ. "सेना सुधाक्षालितसौधसम्पदां पुरां बहूनां परभागमाप सा" माघ० १२-६२। 4. ಇಟ್ಟಿಗೆ. 5. ಸ್ನುಹೀ ವೃಕ್ಷ, ಮುಂಡುಗಳ್ಳಿ ಗಿಡ. "सुधा स्त्रीलेपने मूर्व्यां स्नुहीगङ्गेष्टकामृते" मेदि०। 6. ಕುರಟಿಗೆ ಗಿಡ. 7. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. 8. ಜಲ, ನೀರು. "रसायन-मिवर्षीणां देवानाममृतं यथा। सुधेवोत्तमनागानां भैषज्य-मिदमस्तु ते" सुश्रुत० सूत्र० ४३-२। 9. ಮಕರಂದ, ಪುಷ್ಪರಸ. 10. ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. 11. ಆಳಲೆ ಕಾಯಿ. 12. ಆಮಲಕ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ.

सुधांशु ಸುಧಾಂಶು (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. सुधायुक्ता अंशवो यस्य। "सुधांशुरेष प्रथमो भवीति स्मरो द्वितीय किमसावितीमम्। दक्षस्तृतीयोऽयमिति क्षितीशाः स्तुति च्छलान्मत्सरिणो निनिन्दुः" नैष० १०-४१। 2. ಕರ್ಪೂರ.

सुधांशुतैल ಸುಧಾಂಶುತೈಲ (न०) ಕರ್ಪೂರ ತೈಲ.

सुधांशुरत्न ಸುಧಾಂಶುರತ್ನ (न०) ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ರತ್ನ. सुधांशोः प्रीतिकरं रत्नम्।

सुधाकर ಸುಧಾಕರ (पुं०) ಚಂದ್ರ. सुधायुक्ताः करा अस्य।

सुधाजीविन् ಸುಧಾಜೀವಿನ್ (पुं०) ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು, ಸುಣ್ಣ ಬಳಿದು ಜೀವಿಸುವವನು.

सुधाधार ಸುಧಾಧಾರ (पुं०) ಚಂದ್ರ. सुधाया आधारः। **-निधिः -ನಿಧಿಃ.**

सुधापाणि ಸುಧಾಪಾಣಿ (पुं०) ಧನ್ವಂತರಿ. सुधा पाणौ यस्य।

सुधाभुज् ಸುಧಾಭುಜ್ (पुं०) ದೇವತೆ. सुधां भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

सुधामय ಸುಧಾಮಯ (पुं०) 1. ರಾಜಗೃಹ, ರಾಜನ ಆರಮನೆ. सुधा "मयट्" (५-४-२१)। (वि०) 2. ಸುಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಮೃತದಿಂದ ತುಂಬಿದ. "स्रोतोभिरस्याः परिपूर्यमाणः सुधामयं सिन्धुमिवादधानैः" याद० १८-४५।

सुधामोदक ಸುಧಾಮೋದಕ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ.

सुधायमान ಸುಧಾಯಮಾನ (वि०) ಅಮೃತದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರುವ. सुधावदाचरन्—सुधा+क्यङ् "शानच्" (३-२-१२४)। "सुधायमानां धनदस्य सौधे स्वाभाविकी-मस्य गिरेरभिख्याम्" याद० १८-२०।

सुधावर्षिन् ಸುಧಾವರ್ಷಿನ್ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಕರ್ಪೂರ. सुधां वर्षति—वृषु (सेचने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

सुधावास ಸುಧಾವಾಸ (पुं०)1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. सुधाया आवासः। "ज्योत्स्नायाः पतये तुभ्यं ज्योतिषां पतये नमः। नमस्ते रोहिणीकान्त सुधावास नमोऽ-स्तु ते"॥

सुधासित ಸುಧಾಸಿತ (वि०)1. ಅಮೃತದಂತೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವ. 2. ಸುಣ್ಣದಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ. 3. ಅಮೃತದಿಂದ ಬದ್ಧನಾದ, ಅಮೃತಪ್ರಿಯನಾದ. सुधावत् सितः स्वच्छः, सुधावत् लेपनद्रव्यवत् सितः धवलः, सुधया सितः बद्धः—षिञ् (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)।

"जगतीशरणे युक्तो हरिकान्तः सुधासितः। दानवर्षी कृताशंसो नागराज इवाबभौ" किरा० १५-४५।

सुधासार ಸುಧಾಸಾರ (वि०) ಅಮೃತಮಯವಾದ. "सुधासारैरिवाम्भोभिरभिषिक्तो हुताशनः" कुमा० १०-३९।

सुधासिन्धु ಸುಧಾಸಿಂಧು (पुं०) ಸುಧಾಸಾಗರ, ಅಮೃತ ಸಮುದ್ರ. सुधायाः सिन्धुः। "वृषगिरिसुधासिन्धौ जन्तुर्दये निहितस्त्वया भवभयपरीतापच्छित्त्यै भजन्नघ-मर्षणम्" दयाश०।

सुधासूति ಸುಧಾಸೂತಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. सुधायाः सूतिर्यस्मात्। 2. ಯಜ್ಞ. "सुधासूतिः पुमान् मखे। चन्द्रे" मेदि०। 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ.

सुधास्यन्दिन् ಸುಧಾಸ್ಯಂದಿನ್ (वि०) ಅಮೃತವನ್ನು ಸುರಿಸುವ, ಅಮೃತವನ್ನು ಹರಿಸುವ. सुधां स्यन्दयति—स्यन्दू (प्रस्रवणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "माधुर्यं मधुबिन्दुना रचयितुं क्षीराम्बुधेरीहते मूर्खान् यः प्रतिनेतुमिच्छति बलात् सूक्तेः सुधास्यन्दिभिः" भर्तृ० १-६।

सुधास्रवा ಸುಧಾಸ್ರವಾ (स्त्री०) ಕಿರುನಾಲಗೆ. सुधायाः स्रवा।

सुधाहर ಸುಧಾಹರ (पुं०) ಗರುತ್ಮಂತ, ಗರುಡ. हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-१-१३४)। सुधाया हरः। "पक्षिसिंह उन्नतीशो वज्रतुण्डः सुधाहरः" त्रिकाण्ड०। **-हृत्-हृ**त्.

सुधी ಸುಧೀ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. सुष्ठु ध्यायति—ध्यै (चिन्तायाम्) "क्विप्" सम्प्रसारणं च (वा० ३-२-१७७)। सु शोभना धीर्यस्य इति वा। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದವನು, ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. "मात्रातिमात्रं शुभयेव बुद्धया चिरं सुधीरभ्यधिकं समाधात्" भट्टि० १२-६। (स्त्री०) 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿ. शोभना बुद्धिः।

सुधोद्भव ಸುಧೋದ್ಭವ (पुं०) 1. ಧನ್ವಂತರಿ. (स्त्री०) **-उद्भवा -ऊद्भवा**. 2. ಅಳಲೆಕಾಯಿ.

सुनन्द ಸುನಂದ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಪಾರ್ಷದ, ಸಂಗಡಿಗ, ಸುಗಾತಿ. "सुनन्दनन्दप्रमुखैः स्वपार्षदैः चक्रादिभिर्मूर्तिधरैर्निजायुधैः" भाग० १०-८९-५६। (स्त्री०) **-नन्दा -ನಂದಾ**. 2. ಪಾರ್ವತಿ. 3. ಗೋರೋಚನ. "सुनन्दा रोचनोमयोः" मेदि०। 4. ದುಷ್ಮಂತರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ಭರತನ ಪತ್ನಿ. 5. ಹೆಂಗಸು. "सुनन्दा रोचनानार्योः" विश्व०।

सुनयन ಸುನಯನ (पुं०) 1. ಮೃಗ, ಜಿಂಕೆ. सु शोभने नयने यस्य। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ವನು. (स्त्री०) **-नयना -ನಯನಾ**. 3. ಹೆಂಗಸು. शोभने नयने यस्याः।

सुनाभ ಸುನಾಭ (पुं०) 1. ಮೈನಾಕಪರ್ವತ. "इन्द्रकीलः सुनाभश्च तथा दिव्यौ च पर्वतौ" भा० वन०। (न०) 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರ. सु सुष्ठु नाभिश्चक्रमध्यमस्यास्ति। "सुतं मृधे खं त्वपुषा ग्रसन्तं दृष्ट्वा सुनाभोन्मथितं धरित्र्या। आमन्त्रितस्तत्तनयाय शेषं दत्त्वा तदन्तःपुरमाविवेश" भाग० ३-३-६। (वि०) 3. ಚಕ್ರದ ಸುಂದರವಾದ ಮಧ್ಯಭಾಗವುಳ್ಳ. "तत्तेजसा क्लृप्तं चक्रं सुनाभं विश्वकर्मणा" भा० वन०।

सुनार ಸುನಾರ (पुं०) 1. ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿಯ ಹಾಲು. 2. ಸರ್ಪದ ಮೊಟ್ಟೆ, ಹಾವಿನ ತತ್ತಿ. 3. ಚಟುಕ, ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. "सुनारस्तु शुनीस्तन्ये सपण्डिकलविङ्कयोः" मेदि०।

सुनासिका ಸುನಾಸಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಸುಂದರವಾದ ಮೂಗು. सु शोभना नासिका। 2. ಕಾಗೆತೊಂಡೆ.

सुनासीर ಸುನಾಸೀರ (पुं०) ದೇವೇಂದ್ರ. सु सुष्ठु नासीरं सेनामुखं नासीरा अग्रेसरा वाऽस्य।

सुनिभृत ಸುನಿಭೃತ (वि०) 1. ಬಹಳ ರಹಸ್ಯವಾದ, ಬಹಳ ಗುಟ್ಟಾದ. सुष्ठु निभृतम्। (अव्य०) 2. ಬಹಳ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ.

सुनिषण्णक ಸುನಿಷಣ್ಣಕ (न०) ನೀರು ಪಂಚಲಿ, ನಸುವಲು ಗಿಡ. "वितुन्नं सुनिषण्णकम्" अम०।

सुनीति ಸುನೀತಿ (स्त्री०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ನೀತಿ. सु शोभना नीतिः। "क्रियाफलानीव सुनीतिभाजं सैन्यानि सीमान्वयमन्वयुस्तम्" माघ० ३-२६। 2. ಧ್ರುವಕುಮಾರನ ತಾಯಿ. "जाये उत्तानपादस्य सुनीतिः सुरुचिस्तयोः। सुरुचिः प्रेयसी पत्युः नेतरा यत्सुतो ध्रुवः" भाग० ४-८-८। "सुनीतिः शोभननये ध्रुवमातरि योषिति" मेदि०।

सुनीथ ಸುನೀಥ (पुं०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. सु + णीञ् (प्रापणे) "कथन्" (उ० २-२)। (वि०) 2. ಧರ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. सुष्ठु नयति धर्मम्—णीञ् "कथन्"।

सुनील सुनील (पुं०) 1. दाळिंबे गिड. (न०) 2. लामंचद बेरु. 3. ऒळ्ळेय नेलिबण्णु. सु अतिशयो नीलः।

सुनीलक सुनीलक (पुं०) 1. गरगद सॊप्पु. सुनील स्वार्थे "कन्"। 2. हॊन्ने मर.

सुनीला सुनीला (स्त्री०) 1. आगसे गिड. 2. विष्णु क्रान्त.

सुनु सुनु (न०) जल. नीरु. सु शोभना नौर्यत्र।

सुन्द सुंद (पुं०) 1. विष्णु. सु सुष्ठु असुरमनांसि उनक्ति—उन्दी (क्लेदने) "अच्" (३-१-१३४)। उकारलोपः। पृषो०। "उनक्ति सुष्ठु चेतांसि रक्षसां सुन्द ईरितः" इति निरुक्तिः। "उद्भवः सुन्दरः सुन्दः" वि० स०। 2. सुग्रीवन सैन्यदल्लिद्द ऒब्ब वानर. "जाम्बवान् ऋषभः सुन्दः वम्भः शतबलिः पृथुः" रामा०। 3. निकुंभनेंब राक्षसन मग. उपसुंदनु इवन तम्मे. सुंदोपसुंदरु तमगे तम्मिब्बर हॊरतु मत्तारिंदलू सावु कूडदेंब वरवन्नु ब्रह्मनिंद पडेदु आदर बलदिंद ऎल्लरन्नू पीडिसतॊडगिदरु. इंद्रनु बहळ सुंदरियाद तिलोत्तमेयन्नु इवरल्लिगे कळुहिसिदाग इवरिब्बरू आवळिगागि पैपोटियिंद हॊडेदाडि आसुवन्नु नीगिदरु.

सुन्दर सुंदर (पुं०) 1. विष्णु. विश्वातिशायिसौभाग्यशालितया दृष्टिमनोहरः। सु+दृ (विदारणे) "अप्" (३-३-५७)। पृषो०। "स स्यात् सुन्दर उद्दिष्टः तेषां दृष्टिमनोहरः" इति निरुक्तिः। "उद्भवः सुन्दरः सुन्दः" वि० स०। 2. कामदेव. मन्मथ. (वि०) 3. मनॊहरवाद, चित्तवन्नु आकर्षिसुव. सु सुष्ठु उनत्ति चित्तम्—उन्दी (क्लेदने) "अरः" बाहु०। शक०।

सुन्दरी सुंदरी (स्त्री०) 1. सुंदर हॆंगसु, चेलुवॆयाद हॆंगसु. सुन्दर गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "व्रजन्ति विद्याधरसुन्दरीणामनङ्गलेखक्रियोपयोगम्" कुमा० १-७। 2. हरिद्रे, आरिशिन. 3. ऒंदु वृक्ष. "सुन्दरी तरुभिन्नारीभिदोः स्त्री रुचिरेऽन्यवत्" मेदि०।

सुन्वत् सुन्वत् (वि०) सोमयाजि, सोमरसवन्नु हिंडुत्तिरुववनु. षुञ् (अभिषवे) "शतृ" (३-२-१२४)। "एक एव सुसखेष सुन्वतां शौरिरित्यभिनयादिवोच्चकैः" माघ० १४-५२।

सुप् सुप् आदु तृतीय (ङॆ ङॆ मत्तु ङॆन् प्रत्ययान्त) सप्तम (इप् इप् मत्तु ऒप् प्रत्ययान्त) मत्तु प्रातिपदिकगळ मुंदे विधिसल्पडुव ऎकविंशति विभक्तिप्रत्ययगळ संज्ञॆ. प्रथमाविभक्तियु ऎकवचनद सु मत्तु सप्तमी विभक्तियु बहुवचनद सुप् प्रत्ययद प कारगळ प्रत्याहारदिंद ऎळु विभक्तिगळ 21 प्रत्ययगळिगू ग्रहण.

ऎकविंशति विभक्तिप्रत्ययगळु :

प्रथमा विभक्तिः	सु	औ	जस्
द्वितीया ,,	अम्	औट्	शस्
तृतीया ,,	टा	भ्यां	भिस्
चतुर्थी ,,	ङे	भ्यां	भ्यस्
पञ्चमी ,,	ङसि	भ्यां	भ्यस्
षष्ठी ,,	ङस्	ओस्	आम्
सप्तमी ,,	ङि	ओस्	सुप्

ही॑गॆयॆ धातुगळ मुंदे विधिसल्पडुव तिङ् (परस्मैपदद 9 प्रत्ययगळु मत्तु आत्मनेपदद 9 प्रत्ययगळु) (18) हदिनॆंटु विभक्ति प्रत्ययगळ संज्ञॆ. प्रथमपुरुषद ऎकवचनद ति मत्तु उत्तमपुरुषद बहुवचनद महिङ् प्रत्ययद म कारगळ प्रत्याहारदिंद उभय पदगळ 18 प्रत्ययगळिगू ग्रहण.

हदिनॆंटु प्रत्ययगळु :

	परस्मैपदम्			आत्मनेपदम्		
	ए०व०	द्वि०व०	ब०व०	ए०व०	द्वि०व०	ब०व०
प्र०पु०	तिप्	तस्	झि	त	आताम्	झ
म०पु०	सिप्	थस्	थ	थास्	आथाम्	ध्वम्
उ०पु०	मिप्	वस्	मस्	इट्	वहि	महिङ्

ई ऎल्ला प्रत्ययगळू विभक्ति संज्ञॆयन्नु हॊंदुवुवु. "विभक्तिश्च" (१-४-१०४)। सुप्तिङौ विभक्तिसंज्ञौ स्तः। सि० कौ०।

सुपक्व सुपक्व (वि०) 1. चॆन्नागि बेयिसल्पट्ट. 2. चॆन्नागि हण्णागिरुव. (पुं०) 3. ऒळ्ळेय वासनॆयुळ्ळ माविन मर.

सुपथ सुपथ (पुं०) ऒळ्ळेय मार्ग, ऒळ्ळेय दारि. सु+पथिन् "अः" (५-४-७४)। "विषयाकृष्यमाणा हि तिष्ठन्ति सुपथे कथम्" कथास०।

सुपथिन् सुपथिन् (पुं०) ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗ, ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ. सु शोभनः पन्थाः। सुपन्थाः।

सुपर्ण सुपर्ण (पुं०) 1. ಗರುತ್ಮಂತ, ಗರುಡ. सु सुष्ठु पर्ण पक्षोऽस्य। "सुपर्णवेगानिलविप्रकीर्णैः सुरद्रुमेरन्तरितः सुमेरुः" याद० १८-४। 2. ವಿಷ್ಣು. "मरीचिर्दमनो हंसः सुपर्णो भुजगोत्तमः" वि० स०। 3. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. 4. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "नागान् सर्पान् सुपर्णांश्च पितॄणां च पृथग्गणान्" मनु० १-३७। (वि०) 5. ಒಳ್ಳೆಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 6. ಸುಂದರವಾದ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सुपर्णक सुपर्णक (पुं०) 1. ಏಳಿಲೆ ಬಾಳೆ ಗಿಡ. 2. ಕಕ್ಕೆ ಗಿಡ. 3. ಗರುಡ.

सुपर्णकेतु सुपर्णकेतु (पुं०) ವಿಷ್ಣು. सुपर्णः केतौ यस्य।

सुपर्णी सुपर्णी (स्त्री०) 1. ವಿನತಾದೇವಿ, ಗರುತ್ಮಂತನ ತಾಯಿ. 2. ಪದ್ಮಿನಿ, ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. सु शोभनानि पर्णान्यस्याः "इनिः" (५-२-१३५)। "सुपर्णी कमलिन्यां च वैनतेयस्य मातरि" मेदि०।

सुपर्वन् सुपर्वन् (पुं०) 1. ದೇವತೆ, ಸುರ. सु सुष्ठु पर्व अमावास्यादिचरितम् अङ्गुल्यादिग्रन्थिः उत्सवो वा यस्य। "सुपर्वणां यत्र सभां सुधर्मां भूमेरहं भूषणतामनैषम्" याद० १८-७०। 2. ಶರ, ಬಾಣ. 3. ಬಿದಿರು. 4. ಪರ್ವ, ಗೆಣ್ಣು. 5. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. 6. ಪರ್ವದಿನ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿ ಚತುರ್ದಶಿ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಮತ್ತು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. "सुपर्वा ना शरे वंशे पर्वधूमसुरेष्वपि" मेदि०। (वि०) 7. ಒಳ್ಳೆಯ ಗೆಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सुपर्वा सुपर्वा (स्त्री०) ಬಳಿಯ ಗರಿಕೆ. सु शोभनानि पर्वाणि यस्याः।

सुपात्र सुपात्र (न०) 1. ಯೋಗ್ಯನಾದವನು, ದಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. सु सुष्ठु योग्यं पात्रम्। पात्र शब्दवु नित्यनपुंसकलिंग. 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪಾತ್ರೆ.

सुपार्श्व सुपार्श्व (पुं०) 1. ಸಂಪಾತಿಯ ಪುತ್ರ, ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ. सुष्ठु पार्श्वं यस्य। "चिरान्निपतितो वृद्धः क्षीणप्राणपराक्रमः। तं मामेवं गतं पुत्रः सुपार्श्वो नाम नामतः। आहारेण यथाकालं बिभर्ति पततां वरः" रामा०। 2. ಪ್ಲಕ್ಷವೃಕ್ಷ, ಬಸುರಿಮರ.

सुपार्श्वक सुपार्श्वक (पुं०) ಬಸುರಿಮರ. सुष्ठु पार्श्वा यस्य। "गर्दभाण्डे कन्दरालकपोतनसुपार्श्वकाः" अम०।

सुपीडन सुपीडन (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಡುವುದು. 2. ಬಹಳ ಹಿಂಸಿಸುವುದು.

सुपीडित सुपीडित (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ. सु+पीड (अवगाहने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಳ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

सुपीवन् सुपीवन् (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಾನಮಾಡುವವನು, ಸರಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಯುವವನು. सु पिबति—सु+पा (पाने) "वनिप्" (३-२-७४)।

सुपुष्प सुपुष्प (पुं०) 1. ಹವಳದ ಗಿಡ. 2. ಶಿರೀಷ ವೃಕ್ಷ, ಬಾಗೆ ಮರ. (न०) 3. ಲವಂಗ. 4. ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಜಸ್ಸು, ಮುಟ್ಟು.

सुपूर सुपूर (पुं०) 1. ಮಾದಳದ ಗಿಡ. (वि०) 2. ಸುಲಭವಾಗಿ ತುಂಬಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. "सुपूरा स्यात् कुनदिका सुपूरो मूषिकाञ्जलिः। सुसन्तुष्टः कापुरुषः स्वल्पकेनापि तुष्यति" पञ्चतं० १-२६।

सुपूरक सुपूरक (पुं०) ಬಕಪುಷ್ಪವೃಕ್ಷ.

सुप्त सुप्त (वि०) 1. ನಿದ್ರಿಸಿದವನು, ನಿದ್ರೆಮಾಡಿದವನು. स्वप् (शये) "क्तः" (३-४-७२)। "क्षुधितः तृषितः कामी विद्यार्थी कृषिकारकः। भाण्डारी च प्रवासी च सप्त सुप्तान् प्रबोधयेत्"। (न०) 2. ನಿದ್ರೆ. स्वप् भावे "क्तः" (३-३-११४)। "नहि सुप्तस्य सिंहस्य निपतन्ति मुखे मृगाः" पञ्चतं० २-१३८।

सुप्तजन सुप्तजन (पुं०) 1. ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ. सुप्ता जना यत्र। 2. ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವ ಜನ. सुप्तो जनः।

सुप्तज्ञान सुप्तज्ञान (न०) ಸ್ವಪ್ನ, ಕನಸು. सुप्ते निद्रायां ज्ञानम्।

सुप्ति सुप्ति (स्त्री०) 1. ನಿದ್ರೆ. स्वप् (शये) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮುಟ್ಟಿದರೂ ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ, ಸ್ಪರ್ಶದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ವಿಶ್ವಾಸ, ನಂಬಿಕೆ. 4. ಸ್ವಪ್ನ, ಕನಸು. 5. ಶಯನ, ಮಲಗುವುದು. "सुप्तिः स्पर्शज्ञतानिद्राविलम्भे शयने स्त्रियाम्" मेदि०।

सुप्रतिभा सुप्रतिभा (स्त्री०) ಮೇಧ್ಯ, ಹೆಂಡ. सु सुष्ठु प्रतिभा यस्याः।

सुप्रतिष्ठ सुप्रतिष्ठ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವ. सु सुष्ठु प्रतिष्ठा यस्य।

सुप्रतिष्ठा सुप्रतिष्ठा (स्त्री०) 1. वृत्तरक्षाकरोक्त, मादे ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು. "तक्षा-न्नक्षा तथा मध्या प्रतिष्ठाऽन्या सुपूर्विका" वृ० र०। 2. ख्याति, प्रसिद्धि. 3. स्थिरवागि निल्लुविके, स्थिर वागिरुविके.

सुप्रतिष्ठित सुप्रतिष्ठित (पुं०) 1. उदुंबर वृक्ष, अत्तिमर. (वि०) 2. स्थिरवागि निंतिरुव, स्थिरवागि नेलेगॊंडिरुव. सुष्ठु प्रतिष्ठितः। "येषामिन्दीवर-श्यामो हृदये सुप्रतिष्ठितः"। 3. चॆन्नागि प्रतिष्ठॆ माडल्पट्टिरुव, मंत्रपूर्वक आवाहनादिगळिंद स्थिरवागिरुवंतॆ माडल्पट्टिरुव. "अश्मापि याति देवत्वं महद्भिः सुप्रतिष्ठितः"।

सुप्रतिष्णात सुप्रतिष्णात (वि०) शुद्धवाद, पवित्रवाद. सु+प्रति+ष्णा (शौचे) "क्तः" (३-४-७२)। शुद्धवाद सूत्र ಎंब अर्थदल्लि षत्व बरुवुदु (८-३-९०)। प्रतिष्णातं सूत्रम्। शुद्धमित्यर्थः सि० कौ०। "सुप्रतिष्णातसूत्राणां कपिष्ठलसमत्विषाम्। स्थितां वृत्ते द्विजातीनां रात्रावैक्षत मैथिलीम्" भट्टि० ९-८३।

सुप्रतीक सुप्रतीक (पुं०) 1. ईशान्य दिक्किन गज, अष्टदिग्गजगळल्लॊंदु. सु शोभनाः प्रतीकाः अङ्गानि यस्य। "मदपटुनिनदद्भिर्बोधितो राजहंसैः सुरगज इव गाङ्गं सैकतं सुप्रतीकः" रघु० ५-७५। 2. कामु, मन्मथ. 3. शिव, महादेव. (न०) 4. सुंदरवाद अंग, -अवयव. सु शोभनं प्रतीकम्। (वि०) 5. सुंदरवाद अंगगळुळ्ळवनु.

सुप्रभात सुप्रभात (न०) 1. ऒळ्ळॆयदन्नु सूचिसुव प्रातःकाल, शुभसूचकवाद प्रातःकाल. सु शोभनं प्रभातम्। 2. प्रातःकालदल्लि पठिसबेकाद मंगळकर श्लोकगळु. "ब्रह्मामुरारिस्त्रिपुरान्तकारी भानुः शशी भूमिसुतो बुधश्च। गुरुः सशुक्रः सह भानुजेन कुर्वन्तु सर्वे मम सुप्रभातम्"॥ "श्रीपद्मनाभ पुरुषोत्तम वासुदेव वैकुण्ठ माधव जनार्दन चक्रपाणे। श्रीवत्सचिह्न शरणागतपारिजात श्रीवेङ्कटाचलपते तव सुप्रभातम्"॥ "कथं रघुनाथ एव। दिष्ट्या सुप्रभातमद्य यदयं देवो दृष्टः" उ० रा० ६। "सुप्रभातमभूत्तासां सुदिनं च तमोपहम्" याद० १६-१३९।

सुप्रभाता सुप्रभाता (स्त्री०) 1. ಒंदु महानदि. "अरुणा नृम्णाऽङ्गिरसी सावित्री सुप्रभाता ऋतम्भरा सत्यम्भरेति महानद्यः" भाग० ५-२०-४। 2. ऒळ्ळॆय प्रभातदिंद कूडिद रात्रि.

सुप्रयुक्त सुप्रयुक्त (वि०) 1. चॆन्नागि गुरियिसल्पट्ट प्रयोगिसल्पट्ट (बाण). 2. शुद्धवागि उपयोगिसल्पट्ट (शब्द). "एकः शब्दः सुप्रयुक्तः सम्यग्ज्ञातः स्वर्गे लोके कामधुग्भवति"। 3. सरियागि उपयोगिसल्पट्ट, चतुरतॆयिंद नडसल्पट्ट. "सुप्रयुक्तस्य दम्भस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति" पञ्चतं० १-२१८।

सुप्रयुक्तविशिख सुप्रयुक्तविशिख, -बाण -बाण (वि०) चॆन्नागि गुरियिसिट्टु बाणप्रयोग माडबल्ल (बिल्लुगार). सुप्रयुक्तः विशिखः बाणो वा येन।

सुप्रयोगविशिख सुप्रयोगविशिख, -बाण -बाण (वि०) चॆन्नागि गुरियिसिट्टु बाणप्रयोग माडबल्ल (बिल्लुगार). शोभनः प्रयोगोऽस्य सुप्रयोगः, सुप्रयोगो विशिखो बाणो वाऽस्य।

सुप्रलम्भ सुप्रलंभ (पुं०) सुखवागि हॊंदलु साध्यवाद, क्लेशविल्लदॆ पडॆयलु शक्यवाद. सु+प्र+लभष् (प्राप्तौ) "खल्" (३-३-१२६)। नुम् (७-१-६७)।

सुप्रलाप सुप्रलाप (पुं०) ऒळ्ळॆय मातु, मंगळकरवाद मातु. सुष्ठु प्रकृष्टं लपनम्। सु+प्र+लप (व्यक्तायां) वाचि "घञ्" (३-३-१८)। "सुप्रलापः सुवचनम्" अम०।

सुप्रसन्न सुप्रसन्न (वि०) 1. सुप्रीतनाद, बहळ संतोषगॊंड. सु+प्र+षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. दयॆयिंद कूडिद, अनुग्रहद बुद्धियुळ्ळ. 3. बहळ तॆळियाद, निर्मलवाद. 4. शुद्धवाद. मॆघ मॊदलादुवुगळिंद मुच्चल्पडदिरुव (आकाश).

सुप्रसरा सुप्रसरा (स्त्री०) सारण गिड, मुळ्ळगसॆ गिड.

सुप्रसाद सुप्रसाद (पुं०) 1. विष्णु. शोभनः प्रसादोऽस्य। "प्रसादपरमत्वाच्च सुप्रसादः प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "सुप्रसादः प्रसन्नात्मा" वि० स०। 2. शिव, परमेश्वर. सुष्ठु प्रसादोऽस्य। 3. दयॆ, अनुग्रह. 4. ऒळ्ळॆय प्रीति, संतोष. 5. नैर्मल्य, तॆळियागिरुविके. (वि०) 6. प्रसन्नते

यिंद कूडिरुव. "क्षिप्रकारी जितक्रोधः सुप्रसादो महामनाः" भा० शान्ति० ।

सुप्रात सुप्रात (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಾತಃಕಾಲವುಳ್ಳ. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರಾತಃಕಾಲವು सुप्रात. शोभनं प्रातर्दिनमुखं यस्य निरुपद्रवत्वात् । "सुप्रातमासादितसम्मदं तद्वन्दारुभिः संस्तुतमभ्ययोध्यम्" भट्टि० २-४९ ।

सुप्रिय सुप्रिय (वि०) 1. बहळ प्रियवाद, बहळ इष्टवाद. स्तुष्ठ प्रियः । (स्त्री०) -प्रिया -प्रियाः. 2. बहळ सुंदरियाद हेंगसु.

सुफल सुफल (पुं०) 1. दाळिंबि गिड. 2. एलचि गिड. 3. हेसरु. 4. कपित्थ, बेलद मर. स्तुष्ठ फलं यस्य । (वि०) 5. ಒಳ್ಳೆಯ फलगळिंद कूडिद.

सुफला सुफला (स्त्री०) 1. कुंबळद गिड. 2. बाळे गिड. 3. शिवनेय मर. 4. हावुमेक्के.

सुबल सुबल (पुं०) 1. महाभारतद शकुनिय तंदे. 2. शिव, परमेश्वर. (वि०) 3. बहळ शक्तिवंत नाद, बहळ बलिष्ठनाद.

सुबाहु सुबाहु (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ತಾಟಕೆಯ ಮಗ, ಮಾರೀಚನ ಸಹೋದರ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಯು ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇವನು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬಹಳ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರಲು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ರಾಮನ ಮೂಲಕ ಇವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದನು.

सुबोध सुबोध (पुं०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಲಹೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಉಪದೇಶ. 2. ಸುಖವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಿಕೆ, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्य (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

सुभग सुभग (वि०) 1. अतिशयवाद प्रयत्नवुळ्ळ. स्तु अतिशयः भगः प्रयत्नो यत्र । "सुभगसलिलावगाहाः पाटलिसंसर्गिसुरभिवनवाताः" शाकु० १-३ । 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನೋಡಲು ರಮಣೀಯವಾದ. स्तुष्ठ भगं श्रीः कान्तिर्यस्य । "केवलोऽपि सुभगो नवाम्बुदः किं पुनस्त्रिदशचापलाञ्छितः" रघु० ११-८० । 3. ವೀರ್ಯವಂತ, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ. 4. ವಿರಕ್ತ, ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 5. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಧನಿಕ. 6. ಕೀರ್ತಿವಂತ. 7. ಜ್ಞಾನಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು. 8. ಮಹಾತ್ಮ. 9. ಅದೃಷ್ಟವಂತ, ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ. 10. ಇಚ್ಛಿಸುವವನು, ಬಯಸುವವನು. 11. ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. 12. ಒಳ್ಳೆಯ ತಪಸ್ವಿ. "भगं श्रीयोनिवीर्येच्छाज्ञानवैराग्यकीर्तिषु । माहात्म्येश्वर्ययत्नेषु धर्मे मोक्षे च ना रवौ" मेदि० । "भगं योन्यां भगो यत्ने यशोवीर्यार्कभूतिषु । कान्तीच्छाज्ञानवैराग्यधर्मैश्वर्यतपस्सु च" वैज० । (पुं०) 13. शकुनिय सहोदर, सुबलन मग. 14. चंपकवृक्ष, संपिगे मर. 15. अशोकवृक्ष.

सुभगा सुभगा (स्त्री०) 1. पतिय प्रीतिगे पात्रळाद हेंगसु. 2. अदृष्टशालिनियाद हेंगसु, भाग्यवतियाद हेंगसु. 3. तुलसि. 4. अरिशिन. 5. प्रियंगुलते. 6. काडुमल्लिगे. 7. तुंगमुस्ते, कोन्नारिय भेद. 8. मूरेलै होन्ने.

सुभगासुत सुभगासुत (पुं०) भाग्यवतियाद हेंगसिन मग. सुभगायाः सुतः ।

सुभद्रक सुभद्रक (पुं०) 1. विमान, देवतेगळ रथ. स्तुष्ठ भद्रमस्मात् । "व्योमयानं दिव्यरथः विमानोऽस्त्री सुभद्रकः" शब्दर० । 2. बिल्वपत्रे मर. 3. देवर ब्रह्मोत्सवद रथ.

सुभद्रा सुभद्रा (स्त्री०) अर्जुनन पत्नि, श्रीकृष्णन तंगि, देवकि-वसुदेवर पुत्रि. अभिमन्युविन तायि. अर्जुननु श्रीकृष्णन सूचनेयंते यति रूपदिंद सुभद्रेयु आंतःपुरदल्लि वासमाडुत्तिद्दु अवळन्नु अपहरिसिकोंडु मदुवेयादनु. सुभद्रेयु अभिमन्युवेंब वीरपुत्रनन्नु पडेदळु.

सुभाषित सुभाषित (न०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು, ಹಿತವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮಾತು, ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನವನ್ನು ಹಸನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮಾತು. स्तुष्ठ शोभनं भाषितम् । ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ತಮ್ಮ ಕಷ್ಟಸುಖಮಯವಾದ ಜೀವನದ ಸುದೀರ್ಘ ಕಾಲದ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಸುಭಾಷಿತಗಳ ಮೂಲಕ ಜನತೆಯ ಸುಖಮಯ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ವಿವೇಕಯುತ ಜೀವನದ ಸಲುವಾಗಿ ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸುಭಾಷಿತಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ನೀತಿ ಶೃಂಗಾರ ವೈರಾಗ್ಯ ಹಾಸ್ಯ ಮುಂತಾದ ನಾನಾ ವಿಷಯಗಳು ಸೇರಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಪಠನದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಧರ್ಮಶೀಲನಾಗಬಹುದು. ನೀತಿವಂತನಾಗಬಹುದು. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಾನುಭವಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ವಿವೇಕದ ಜೀವನ ನಡಸಬಹುದು. ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷ

ರೂಪವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥಚತುಷ್ಟಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸ ಬಹುದು. ಆನಂದಪಡಬಹುದು. ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯ ಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸ ಬಹುದು. ಈ ಸುಭಾಷಿತಗಳಿಲ್ಲವೂ ಬಹಳ ಮಧುರ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಖೇದವಾಗಿದ್ದರೂ ಉಲ್ಲಾಸವುಂಟಾಗುವುದು. "ಭಾಷಾಸು ಮುಖ್ಯಾ ಮಧುರಾ ದಿವ್ಯಾ ಗೀರ್ವಾಣಭಾರತೀ। ತಸ್ಮಾದ್ಧಿ ಕಾವ್ಯಂ ಮಧುರಂ ತಸ್ಮಾದಪಿ ಸುಭಾಷಿತಮ್ ।। ಸುಭಾಷಿತೇನ ಗೀತೇನ ಯುವತೀನಾಂ ಚ ಲೀಲಯಾ। ಮನೋ ನ ಭಿದ್ಯತೇ ಯಸ್ಯ ಸ ಯೋಗೀಶ್ವರಥವಾ ಪಶುಃ" ।। "ಹಸ್ತಸ್ಯ ಭೂಷಣಂ ದಾನಂ ಸತ್ಯಂ ಕಂಠಸ್ಯ ಭೂಷಣಮ್। ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಭೂಷಣಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಭೂಷಣೈಃ ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಮ್ ।। ದಾನೇನ ಭೋಗೀ ಭವತಿ ಮೇಧಾವೀ ವೃದ್ಧಸೇವಯಾ। ಅಹಿಂಸಯಾ ಚ ದೀರ್ಘಾಯುರಿತಿ ಪ್ರಾಹುರ್ಮನೀಷಿಣಃ।। ಮಮೇತಿ ಪರಮಂ ದುಃಖಂ ನ ಮಮೇತಿ ಪರಂ ಸುಖಮ್। ದ್ವೇ ಹಿ ಬಂಧಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಮಮೇತಿ ನ ಮಮೇತಿ ಚ ।। ಅಜೀರ್ಣೇ ಭೇಷಜಂ ವಾರಿ ಜೀರ್ಣೇ ವಾರಿ ಬಲಪ್ರದಮ್। ಅಮೃತಂ ಭೋಜನಾರ್ಧೇ ತು ಭುಕ್ತಸ್ಯೋಪರಿ ತದ್ವಿಷಮ್ ।। ಯಥಾ ಚಿತ್ತೇ ತಥಾ ವಾಚಿ ಯಥಾ ವಾಚಿ ತಥಾ ಕ್ರಿಯಾಃ। ಚಿತ್ತೇ ವಾಚಿ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚ ಸಾಧೂನಾಮೇಕರೂಪತಾ" ।। (ವಿ॰) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು ಗಳನ್ನಾಡುವವನು. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು. ಸು ಶೋಭನಂ ಭಾಷಿತಂ ಯಸ್ಯ।

ಸುಭಿಕ್ಷ ಸುಭಿಕ್ಷ (ವಿ॰) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಲಭಿಸುವ (ಕಾಲ). 2. ಸುಖವಾಗಿ ಭಿಕ್ಷೆ ನೀಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ (ಧಾನ್ಯ). ಸು ಸುಖೇನ ಲಭ್ಯಾ ಭಿಕ್ಷಾ ಯತ್ರ। (ನಂ) 3. ಧಾನ್ಯದ ಸಮೃದ್ಧಿ, ಆಹಾರದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿ. "ಸುಭಿಕ್ಷಾಣಿ ವಿಚಿತ್ರಾಣಿ ಶಿಥಿಲಾಃ ಪೌರಯೋಷಿತಃ। ಏಕೋ ದೋಷೋ ವಿದೇಶಸ್ಯ ಸ್ವಜಾತಿರ್ಯದ್ವಿರುಧ್ಯತೇ" ಪಂಚತಂ॰ ೪-೭೮।

ಸುಭಿಕ್ಷಾ ಸುಭಿಕ್ಷಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಅರೆಹೂವು, ಮರಾಟಿ ಮೊಗ್ಗು. ಸು ಸುಷ್ಠು ಭಿಕ್ಷ್ಯತೇऽಸೌ—ಭಿಕ್ಷ (ಭಿಕ್ಷಾಯಾಮಲಾಭೇ ಲಾಭೇ ಚ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೯)। "ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲಾಸುಭಿಕ್ಷೇ ಚ ಧಾತಕೀಧಾತುಪುಷ್ಪಿಕಾ" ಅಮ॰।

ಸುಭೀರಕ ಸುಭೀರಕ (ಪುಂ॰) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ.

ಸುಭೂತಿಕ ಸುಭೂತಿಕ (ಪುಂ॰) ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಮರ.

ಸುಭ್ರೂ ಸುಭ್ರೂ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಸುಂದರವಾದ ಹುಬ್ಬು. ಸು ಸುಷ್ಠು ಭ್ರೂಃ। 2. ಸುಂದರವಾದ ಹುಬ್ಬುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. ಸು ಶೋಭನಾಃ ಭ್ರೂಃ ಯಸ್ಯಾಃ। "ಗೂಢಸೂಚಿತರಹಸ್ಯಸಹಾಸಃ ಸುಭ್ರುವಾಂ ಪ್ರವವೃತೇ ಪರಿಹಾಸಃ" ಮಾಘ॰ ೧೦-೧೨। "ಮುಕುಲಯತಿ ಚ ನೇತ್ರೇ ಸರ್ವಥಾ ಸುಭ್ರು ಖೇದಃ" ಮಾಲತೀ॰ ೩-೮।

ಸುಮ ಸುಮ (ಪುಂ॰) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕರ್ಪೂರ. ಸುಷ್ಠು ಮಾತಿ ಸೌಂದರ್ಯಮ್—ಮಾಙ್ (ಮಾನೇ) "ಕಃ" (೩-೧-೧೩೫)। (ನಂ) 3. ಪುಷ್ಪ, ಹೂವು.

ಸುಮಂಗಲಾ ಸುಮಂಗಲಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕಾಕೋಳೀ ಸೊಪ್ಪು. ಸುಷ್ಠು ಮಂಗಲಂ ಯಸ್ಯಾಃ।

ಸುಮಂಗಲೀ ಸುಮಂಗಲೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಸುವಾಸಿನಿ, ಸೌಭಾಗ್ಯವತಿ, ಮಂಗಳಕರ ವೇಷಭೂಷಣಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. ಸುಷ್ಠು ಮಂಗಲಂ ಯಸ್ಯಾಃ—ಗೌರಾ॰ "ಙೀಷ್" (೪-೧-೪೧)।

ಸುಮತಿ ಸುಮತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿ, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿ, ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ. ಸು ಶೋಭನಾ ಮತಿಃ। 2. ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. "ಪುರೀಮಯೋಧ್ಯಾಮಧ್ಯಾಸ್ತ ಸಾವಿತ್ರಃ ಸಗರೋ ನೃಪಃ। ಕೇಶಿನೀಸುಮತಿಭ್ಯಾಂ ಚ ಲಕ್ಷಿತಪ್ರಥಮಾಶ್ರಮಃ" ಚಂ॰ ರಾ॰। 3. ವಿಷ್ಣುಯಶಸ್ಸಿನ ಪತ್ನಿ, ಕಲ್ಕಿಯ ಅವತಾರವೆತ್ತಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ತಾಯಿ. "ಶಂಭಲೇ ವಿಷ್ಣುಯಶಸೋ ಗೃಹೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಾಮ್ಯಹಮ್। ಸುಮತ್ಯಾಂ ಮಾತರಿ ವಿಭೋಃ ಕಲ್ಕಿಯಾಂ ತನ್ನಿದೇಶತಃ। ಚತುರ್ಭಿರ್ಭ್ರಾತೃಭಿರ್ದೇವ ಕರಿಷ್ಯಾಮಿ ಕಲಿಕ್ಷಯಮ್"। (ವಿ॰) 4. ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಉಪಕಾರದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. ಸು ಶೋಭನಾ ಮತಿರ್ಯಸ್ಯ।

ಸುಮದನ ಸುಮದನ (ಪುಂ॰) ಆಮ್ರವೃಕ್ಷ, ಮಾವಿನ ಮರ. ಸುಷ್ಠು ಮದಯತಿ ಕೋಕಿಲಾದೀನ್।

ಸುಮಧುರ ಸುಮಧುರ (ವಿ॰) 1. ಬಹಳ ಮಧುರವಾದ. ಬಹಳ ಸಿಹಿಯಾದ. 2. ಬಹಳ ಸೌಮ್ಯವಾದ, ಕಠಿನವಲ್ಲದ, ಮೃದುವಾದ (ಮಾತು).

ಸುಮಧ್ಯಮ ಸುಮಧ್ಯಮ (ವಿ॰) 1. ತೆಳುವಾದ ಸೊಂಟವುಳ್ಳ. ಸು ಮಧ್ಯಮಮವಲಗ್ನಂ ಯಸ್ಯ। (ಸ್ತ್ರೀಂ) —ಮಾ—ಮೂ. 2. ತೆಳುವಾದ ಮತ್ತು ಸುಂದರವಾದ ಸೊಂಟವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. ಸು ಶೋಭನಂ ಮಧ್ಯಮಮವಲಗ್ನಂ ಯಸ್ಯಾಃ। "ಸನ್ದೃಶ್ಯತೇ ಸಾಗರಮೇಖಲಾಯಾ ಸುಮಧ್ಯಮೇ ಮಧ್ಯಮಿದಂ ಧರಣ್ಯಾಃ" ಯಾದ॰ ೧೮-೧೦।

ಸುಮನ ಸುಮನ (ಪುಂ॰) 1. ಗೋಧಿ. ಸುಷ್ಠು ಮನ್ಯತೇ—ಮನ (ಜ್ಞಾನೇ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। "ಗೋಧೂಮಃ ಸುಮನಃ ಸಮೌ" ಅಮ॰। 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. (ತ್ರಿಂ) 3. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ.

ಸುಮನಸ್ ಸುಮನಸ್ (ಪುಂ॰) 1. ದೇವತೆ, ಸುರ. ಸು ಶೋಭನಂ ಮನೋ ಯಸ್ಯ। "ಮಧುಮರ್ದನಕಾರ್ಮುಕಪ್ರಣಾದಃಸುಮನಃಶ್ರೋತ್ರಸುಧಾರಸಾಯಮಾನಃ" ಯಾದ॰ ೧೫-೧೧೫। 2. ಪಂಡಿತ. 3. ಗೋಧಿ. 4. ತಪಸಿ ಗಿಡ. 5. ಬೇವಿನ ಮರ. (ತ್ರಿಂ) 6. ಒಳ್ಳೆಯ

ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಹೃದಯವುಳ್ಳವನು, ಧರ್ಮಶೀಲ.

सुमनस् सुमनस् (स्त्री०ब०व०) 1. ಪುಷ್ಪ, ಕುಸುಮ, ಹೂವು. सुष्ठु मन्यन्ते आभिः—मन (ज्ञाने) "असुन्" (उ० ४-१८९)। "जगति सुमनसस्तदादि नूनं दधति परिस्फुटमर्थतोऽभिधानम्" माघ० ७-२८। (स्त्री०) 2. ಜಾಜಿ ಗಿಡ. "सुमनाः पुष्पमालत्योः स्त्रियां ना धीरदेवयोः" मेदि०। सुमना ಎಂದು आ कारान्त प्रयोगವೂ ಉಂಟು. "सुमनायाश्च पत्राणि पटोलारिष्टयोस्तथा" सुश्रुत०। 3. ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಗಿಡ. (वि०) 4. ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. सु शोभनं मनो यस्य। "ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वे बकं दाल्भ्यमपूजयन्। युधिष्ठिरे स्तूयमाने भूयः सुमनसोऽभवन्" भा० वन० २६-२१।

सुमनःपत्रिका सुमनःपत्रिका (स्त्री०) ಜಾಯಿಪತ್ರೆ.

सुमनःफल सुमनःफल (न०) 1. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. (पुं०) 2. ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದ ಮರ.

सुमना सुमना (स्त्री०) ಜಾಜಿಯ ಗಿಡ, ಮಾಲತೀ ಗಿಡ. "सुमनायाश्च पत्राणि पटोलारिष्टयोस्तथा" सुश्रुत०।

सुमनोरजस् सुमनोरजस् (न०) ಪುಷ್ಪದ ಧೂಳು, ಪರಾಗ.

सुमन्तु सुमन्तु (पुं०) ಅಥರ್ವವೇದದ ಶಾಖಾ ಪ್ರಚಾರಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. "तत्रर्ग्वेदधरः पैलः सामगो जैमिनिः कविः। वैशम्पायन एवैको निष्णातो यजुषामुत। अथर्वाङ्गिरसामासीत् सुमन्तुर्दारुणो मुनिः। इतिहास-पुराणानां पिता मे रोमहर्षणः" भाग० १-४-२१, २२।

सुमन्त्र सुमन्त्र (पुं०) 1. ದಶರಥಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ ಮತ್ತು ಸಾರಥಿ. "तत् श्रुत्वा मन्त्रिणो वाक्यं राजा मन्त्रिणमब्रवीत्। सुमन्त्र रामं द्रक्ष्यामि शीघ्रमानय सुन्दरम्" रामा०। 2. ಕಲ್ಕಿಯ ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರ. "कल्केर्ज्येष्ठास्त्रयः शूराः कविप्राज्ञसुमन्त्रकाः। तात-मातृप्रियकरा गुरुविप्रप्रतिष्ठिताः" कल्किपु०।

सुमर्षण सुमर्षण (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಸಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಸುಖವಾಗಿ ಸಹಿಸಬಹುದಾದ. सुखेन मृष्यते —मृष (तितिक्षायाम्) "युच्" (वा० ३-३-१२८)। "द्विषतामुदयः सुमेधसा गुरुरस्वन्ततरः सुमर्षणः" किरा० २-८।

सुमित्रा सुमित्रा (स्त्री०) ದಶರಥಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ-ಶತ್ರುಘ್ನರ ತಾಯಿ.

सुमुख सुमुख (पुं०) 1. ಗರುತ್ಮಂತನ ಪುತ್ರ. "वैनतेयसुतैःसूत षड्भिस्ततमिदं कुलम्। सुमुखेन सुनाम्ना च सुनेत्रेण सुवर्चसा। सुरुचा पक्षिराजेन सुबलेन च मातले" भा० उद्योग०। 2. ಗಣಪತಿ. 3. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (न०) 5. ಉಗುರಿನ ಗಾಯ, ನಖಕ್ಷತ. 6. ಸುಂದರವಾದ ಮುಖ. "सुमुखेन वदन्ति वल्गुना प्रहरन्त्येव शितेन चेतसा" पञ्चतं० १-११९। (वि०) 7. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ, ರಮ್ಯವಾದ. 8. ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು. सुष्ठ मुखं यस्य।

सुमुखा सुमुखा (स्त्री०) ಸುಂದರ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಹೆಂಗಸು. सु शोभनं मुखं यस्याः। ಸಂಜ್ಞೆಯಾದರೆ "ಕೀಷ್" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (४-१-५८)। ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "ಕೀಷ್" (४-१-५४) ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬಂದು **सुमुखा सुमुखी** ಎಂದು ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. "उमेति मात्रा तपसो निषिद्धा पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम" कुमा० १-२६।

सुमेखल सुमेखल (पुं०) 1. ಮುಂಜವೆಂಬ ಹುಲ್ಲು. सु शोभना मेखला यस्मात्। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ನಿತಂಬ ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ, -ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ.

सुमेधस् सुमेधस् (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. आराधकेषु सुसाधुबुद्धितया सुशोभना मेधा धारणावती मेधा धीरस्य—समासान्तः "असिच्" (५-४-१२२)। "बुद्धिः सुशोभना यस्य सुमेधाः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "सुमेधा मेधजो धन्यः" वि० स०। (वि०) 2. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಜಾಣ, ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ. सुष्ठु मेधा धीर्यस्य "असिच्" (५-४-१२२)। 3. ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. "द्विषतामुदयः सुमेधसा गुरुरस्वन्ततरः सुमर्षणः" किरा० २-८।

सुमेरु सुमेरु (पुं०) ಮೇರುಪರ್ವತ, ಹೇಮಾದ್ರಿ, ಸ್ವರ್ಣಪರ್ವತ. सुष्ठु मिनोति उच्चत्वात्प्रक्षिपति ज्योतींषि—सु + ड्मिम् (प्रक्षेपणे) "रुः" (उ० ४-१०१)। "वज्राभिघातभीतस्य सुमेरोरुपदामिव" याद० १६-१६। ಮೇರುಪರ್ವತವು ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಮತ್ತು ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ

ಜಂಬುದ್ವೀಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು. "जम्बूद्वीपः समस्तानामेतेषां मध्यसंस्थितः। तस्यापि मेरुर्मैत्रेय मध्ये कनकपर्वतः" विष्णुपु०। ಈ ಮೇರುಪರ್ವತವು ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡುಸಹಸ್ರಯೋಜನವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರುಸಹಸ್ರಯೋಜನ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಹದಿನಾರುಸಹಸ್ರ ಯೋಜನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. "सौवर्णः कनकगिरिराजो मेरुर्द्वीपायामसमुन्नाहः कर्णिकाभूतः कुवलयकमलस्य मूर्धनि द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनविततः मूले षोडशसहस्रं तावतान्तर्भूम्यां प्रविष्टः" भाग० ५-१६-७। "मुदे मुरारेरमरैः सुमेरोरानीय यस्योपचितस्य शृङ्गैः" माघ० ४-१०।

सुयामुन ಸುಯಾಮುನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. सु शोभनं पावनं यामुनं यमुनासम्बन्धिजलकेलिपुष्पापचयरासक्रीडादिकमस्य। "गोपीभिर्यमुनायां तु शोभनं पावनं महत्। जलक्रीडादि यस्येति सुयामुन इतीरितः" इति निरुक्तिः। "शूरसेनो यदुश्रेष्ठः सन्निवासः सुयामुनः" वि० स०। 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ. 3. ಪ್ರಾಸಾದ, ರಾಜಗೃಹ, ದೇವಸ್ಥಾನ. 4. ವತ್ಸರಾಜ. "सुयामुनो जनार्दने। प्रासादे वत्सराजेऽद्रिभेदे" हेम०। 5. ಒಂದು ಮೇಘ. "सुयामुनो वत्सराजे प्रासादेऽभ्रान्तरेऽच्युते" मेदि०।

सुयोधन ಸುಯೋಧನ (पुं०) ದುರ್ಯೋಧನ. सुखेन युध्यते—सु + युध (सम्प्रहारे) "युच्" (वा० ३-३-१२८)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "दुर्योधन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "नलिनी निगूढसलिला च यत्र सा स्थलमित्यधःपतति या सुयोधने" माघ० १३-५९।

सुर ಸುರ (पुं०) 1. ದೇವತೆ, ನಿರ್ವಾಣ. सुरति—षुर (ऐश्वर्यदीप्त्योः) "कः" (१-१-१३५)। सुष्ठु राति ददात्यभीष्टम्—रा (दाने) "कः" (३-१-१३६)। सुरा अस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। सुष्ठु राजते—राजृ (दीप्तौ) "डः" (३-२-१०१)। सुनोति—षुञ् (अभिषवे) "क्रन्" (उ० २-२४)। इति वा। "सुरैरशेषैरपि जातरोषैः स दुर्जयान् भीष्ममुखान् जिगाय। सहायशक्त्या युधि सव्यसाची किं दुष्करं केशवमाश्रितानाम्" याद० २३-४४। "सुराप्रतिग्रहाद्देवाः सुरा इत्यभिविश्रुताः" रामा०। 2. ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ.

सुरकार ಸುರಕಾರ (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಿ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. सुराणां कारुः शिल्पी।

सुरक्त सुरक्त (वि०) 1. ಬಹಳ ಅನುರಾಗಹೊಂದಿರುವ, ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಂಪಗಿರುವ.

सुरगुरु ಸುರಗುರು (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು. सुराणां गुरुः।

सुरग्रामणी ಸುರಗ್ರಾಮಣೀ (पुं०) ದೇವೇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. सुराणां ग्रामणीः नेता।

सुरङ्ग ಸುರಂಗ (पुं०) 1. ಹೊಳೆ ಗಿಡ. सुष्ठु रङ्गो यस्मात्। (स्त्री०) -ङ्गा -ಙ್ಗಾ. 2. ಕನ್ನ, ಕಳ್ಳನು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆಯುವ ರಂಧ್ರ. "लुण्टाको हारको मोषासुरङ्गा सन्धिरप्यथ" अम०। 3. ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಮಾರ್ಗ, ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ತೋಡಿ ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ. "पुनरपि नन्दराज्यप्रत्यानयनाय सुरङ्गया बहिरपगतेषु युष्मासु" मुद्रा० २।

सुरज्येष्ठ ಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. सुरेषु ज्येष्ठः। "ब्रह्माऽऽत्मभूः सुरज्येष्ठः" अम०।

सुरञ्जन ಸುರಂಜನ (पुं०) ಕ್ರಮುಕ ವೃಕ್ಷ, ಅಡಕೆ ಮರ. सुष्ठु रञ्जयति—रञ्ज (रागे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

सुरत ಸುರತ (नं०) ರತಿಕ್ರೀಡೆ, ಸಂಭೋಗ. सुष्ठु रतम् यत्र। "प्राप्य मन्मथरसादतिभूमिं दुर्वहस्तनभराः सुरतस्य" माघ० १०-८०। -ता -ತಾ. ದೇವತ್ವ, ದೇವತೆಯ ಭಾವ. सुरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। सुरत्वम् ಸುರತ್ವಮ್. "सुरतं स्यान्निधुवने देवत्वे सुरता स्मृता" मेदि०।

सुरतताली ಸುರತತಾಲೀ (स्त्री०) 1. ದೂತಿ. सुरतं तालयति—तल (प्रतिष्ठायाम्) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ತಲೆಗೆ ಮುಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಹೂವಿನ ಸರ. "भवेत् सुरततालो तु दूतिकायां शिरःस्रजि" मेदि०।

सुरतरु ಸುರತರು (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ವೃಕ್ಷ, ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ಯಾನವನದ ವೃಕ್ಷ. -द्रुमः -ದ್ರುಮಃ. ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ.

सुरतोषक ಸುರತೋಷಕ (पुं०) ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿ.

सुरदीर्घिका ಸುರದೀರ್ಘಿಕಾ (स्त्री०) ಸ್ವರ್ಗನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. सुराणां दीर्घिकेव। "स्वर्णदी सुरदीर्घिका" अम०।

सुरद्विप ಸುರದ್ವಿಪ (पुं०) 1. ಐರಾವತ. 2. ದೇವತೆಗಳ ಆನೆ. "सुरद्विपास्फालनकर्कशाङ्गुली" रघु० ३-५५।

सुरद्विष् सु॰रद्विष् (पुं॰) 1. ಅಸುರ, ದಾನವ. सुरान् द्वेष्टि—द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "सुरद्विषोपप्लुतमेवमेतद्वनं बलस्य द्विषतो गतश्रि" कुमा॰ १३-३४। 2. ರಾಹು. "सुरद्विषश्चान्द्रमसी सुधेव" रघु॰ २-३९।

सुरधनुस् सु॰रधनुस् (न॰) ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು. "सन्धानं सुरधनुषः प्रभा मणीनाम्" किरा॰ ७-१६।

सुरनदी सु॰रनदी (स्त्री॰) ದೇವನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. सुराणां नदी। **-निम्नगा -ನಿಮ್ನಗಾ.**

सुरपति सु॰रपति (पुं॰) 1. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭು, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ, ದೇವೇಂದ್ರ. सुराणां पतिः। 2. ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯರಾದ ಇಂದ್ರ ವರುಣ ಮೊದಲಾದವರು. "बहुविधमुपहारजातमग्र्यं सुरपतिभिः स्वयमाहृतं मुकुन्दः यादः २४-२०।

सुरपथ सु॰रपथ (न॰) ಗಗನ, ಆಕಾಶ, ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ. सुराणां पन्थाः—पथिन् "अः" (५-४-७४)।

सुरपादप सु॰रपादप (पुं॰) ದೇವೋದ್ಯಾನದ ವೃಕ್ಷ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ. सुराणां पादपः।

सुरपुन्नाग सु॰रपुन्नाग (पुं॰) ಸುರಗಿಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆ ಮರ.

सुरपुरी सु॰रपुरी (स्त्री॰) ಇಂದ್ರನ ನಗರ, ಅಮರಾವತಿ. सुरस्य पुरी।

सुरप्रिय सु॰रप्रिय (पुं॰) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿ. सुराणां प्रियः। (स्त्री॰) **-प्रिया -ಪ್ರಿಯಾ.** 1. ಜಾಜಿ ಹೂವು. 2. ರಂಭೆ.

सुरभि सु॰रभि (पुं॰) 1. ವಸಂತಋತು. 2. ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆಮರ. 3. ಸುರುಸುರುಕೆ ಗಿಡ. 4. ಜಾಯಿಕಾಯಿ (ಗಿಡ). 5. ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ. 6. ಕದಂಬವೃಕ್ಷ. 7. ವಕುಳವೃಕ್ಷ, ಪಮಳದ ಗಿಡ. 8. ರಾಳ, ಸರ್ಜರಸ. 9. ಚೈತ್ರಮಾಸ. सु+रभ (राभस्ये) "इन्" (उ॰ ४-११८)। 10. ಸುವಾಸನೆ, ಪರಿಮಳ. (स्त्री॰) 11. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲ. 12. ಮುರಮಾಂಸಿ ಎಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 13. ಗೋವು, ಕಾಮಧೇನು. "सुतां तदीयां सुरभेः कृत्वा प्रतिनिधिं शुचिः। आराधय सपत्नीकः प्रीता कामदुघा हि सा" रघु॰ १-८१। (न॰) 14. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 15. ಗಂಧಕ. (वि॰) 16. ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. "सुरभिणि श्वसिते दधतस्तृषं नवसुधामधुरे च तवाधरे" माघ॰ ६-१२। 17. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "निवर्त्य राजा दयितां दयालुस्तां सौरभेयीं सुरभिर्यशोभिः" रघु॰ २-३। 18. ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ, ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ.

सुरभित्वच् सु॰रभित्वच् (स्त्री॰) ದೊಡ್ಡ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಕಾಯಿ. सुरभि त्वक् यस्याः।

सुरभिदारु सु॰रभिदारु (पुं॰) ಸರಳ ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. सुरभि सुगन्धि दारु यस्य।

सुरभिबाण सु॰रभिबाण (पुं॰) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ.

सुरभिमास सु॰रभिमास (पुं॰) ಚೈತ್ರಮಾಸ, ವಸಂತಕಾಲ.

सुरभी सु॰रभी (स्त्री॰) 1. ಗುಗ್ಗುಳ, ಲೋಬಾನ. 2. ಕಾಮಧೇನು. 3. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲ.

सुरभीरसा सु॰रभीरसा (स्त्री॰) ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲ.

सुरभूय सु॰रभूय (न॰) ಸುರತ್ವ, ದೇವಭಾವ. सुराणां भावः—सुर+भू "क्यप्" (३-१-१०७)। "दधतोऽपि रणे भीममभीक्ष्णं भावमासुरम्। हताःपरैरभिमुखाः देवभूयमुपाययुः" माघ॰ १९-७३।

सुरभूरुह सु॰रभूरुह (पुं॰) 1. ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ. 2. ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ.

सुरर्षि सु॰रर्षि (पुं॰) ನಾರದ ಮೊದಲಾದ ದೇವಋಷಿಗಳು. सुराश्च ते ऋषयश्च। ಋಷಿಗಳು (1) ब्रह्मर्षिः (2) देवर्षिः (3) महर्षिः (4) परमर्षिः (5) काण्डर्षिः (6) श्रुतर्षिः ಮತ್ತು (7) राजर्षिः ಎಂದು ಏಳು ವಿಧ.

सुरलता सु॰रलता (स्त्री॰) ಮಹಾಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ.

सुरलोक सु॰रलोक (पुं॰) ದೇವಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗ. सुराणां लोकः।

सुरवर्त्मन् सु॰रवर्त्मन् (न॰) ಗಗನ, ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. सुराणां वर्त्म।

सुरवल्लभा सु॰रवल्लभा (स्त्री॰) ಬಿಳಿಗರಿಕೆ. सुराणां वल्लभा।

सुरवल्ली सु॰रवल्ली (स्त्री॰) ತುಲಸಿ.

सुरविद्विष् सु॰रविद्विष् (पुं॰) ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು, ಅಸುರ, ದಾನವ. सुराणां विद्विट्। **-वैरिन् -ಶತ್ರು.**

सुरशाखिन् सु॰रशाखिन् (पुं॰) ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ಯಾನವನದ ವೃಕ್ಷ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ.

सुरस ಸುರಸ (पुं०) 1. ಶೋಭನೋ. शोभनो रसो यस्य। 2. ತುಲಸಿ ಗಿಡ. "पित्तकृत् पार्श्वशूलघ्नः सुरसः समुदाहृतः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-२३४। (न०) 3. ಕಮ್ಮಗಗ್ಗರ. 4. ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. 5. ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. (वि०) 6. ಬಹಳ ಮಧುರವಾದ, ಬಹಳ ಸಿಹಿಯಾದ. "सुरसं तु त्रिषु स्वादौ पर्णासे तु नपुंसकम्" मेदि०।

सुरसद्मन् ಸುರಸದ್ಮನ್ (न०) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ದೇವತೆಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ. सुराणां सद्म।

सुरसरित् ಸುರಸರಿತ್ (स्त्री०) ದೇವನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. सुराणां सरित्।

सुरसा ಸುರಸಾ (स्त्री०) 1. ತುಲಸಿ. शोभनो रसो यस्याः। 2. ಸಣ್ಣ ರಾಶ್ಮಿ. 3. ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ, ಈಶ್ವರೀ ಹಂಬು. "नाकुली सुरसा नागसुगन्धा गन्धनाकुली। नकुलेष्टा भुजङ्गाक्षी" अम०। 4. ನಾಗಮಾತೆ. "स्त्री रास्नानागमात्रोश्च" मेदि०।

सुरसिन्धु ಸುರಸಿಂಧು (पुं०) ದೇವನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. सुराणां सिन्धुः। "शिरसौघमवत्त शङ्करः सुरसिन्धोर्मधुजित्तमङ्घ्रिणा" माघ० १६-४६।

सुरसिन्धुसुत ಸುರಸಿಂಧುಸುತ (पुं०) ಗಂಗಾಪುತ್ರರಾದ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು. "सुरसिन्धुसुतं शशंसुरन्ये" याद० १५-७६।

सुरसुन्दरी ಸುರಸುಂದರೀ (स्त्री०) 1. ದೇವಾಂಗನೆ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಹೆಂಗಸು. सुराणां सुन्दरी। "स्त्रियश्च पत्यौ सुरसुन्दरीभिः समा नवप्रेमणि सानुरागाः" माघ० ४-२७। 2. ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

सुरा ಸುರಾ (स्त्री०) 1. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. षुञ् (अभिषवे) "क्रन्" (उ० २-२५)। "आययुः सुघटितानि सुरायाः पात्रतां प्रियतमावदनानि" माघ० १०-१। 2. ಜಪಕ, ಬಾಣಪಾತ್ರೆ. सुष्ठु रायन्त्यनया—रै (शब्दे) "अङ्" (३-३-१०६)। "सुरा चषकमद्ययोः" मेदि०।

सुराः ಸುರಾಃ (पुं०) ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. सु शोभनो राः धनं यस्य।

सुराकर ಸುರಾಕರ (पुं०) 1. ತೆಂಗಿನ ಮರ. सुराया आकरः। 2. ಸುರಾರ್ಣವ, ಸುರಾಸಮುದ್ರ, ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು ಸಮುದ್ರ. 3. ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಸ್ಥಳ.

सुराङ्गना ಸುರಾಂಗನಾ (स्त्री०) 1. ದೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯರು. सुराणामङ्गनाः। "श्रीमद्भिः सरथगजैः सुराङ्गनानां गुप्तानामथ सचिवैस्त्रिलोकभर्तुः" किरा० ७-१। "कुमति च" (८-४-१३)। ನಾತ್ಪದಿಂದ ಣತ್ವವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬಂದು सुराङ्गना सुरांगना ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುವುದು. "सुराङ्गनानां जलकेलिभाजां प्रक्षालितैः सन्ततमङ्गरागैः" कुमा० १३-२४। 2. ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

सुराचार्य ಸುರಾಚಾರ್ಯ (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು. सुराणामाचार्यः। "बृहस्पतिः सुराचार्यः" अम०।

सुराजन् ಸುರಾಜನ್ (पुं०) 1. ಪ್ರಜಾಸಂರಕ್ಷಣಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಒಳ್ಳೆಯ ದೊರೆ, ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ರಾಜ. शोभनो राजा सुराजा—"न पूजनात्" (५-४-६९)। ಸಮಾಸಾಂತ "टच्" ಪ್ರತ್ಯಯವಿಲ್ಲ. "तत्सुराज्ञि भवति स्थिते पुनः कः क्रतुं यजतु राजलक्षणम्" माघ० १४-१४। (वि०) 2. ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೇಶ ಮೊದಲಾದುದು. सु शोभनो राजा यत्र। "सुराज्ञि देशे राजन्वान्" अम०।

सुराजीविन् ಸುರಾಜೀವಿನ್ (पुं०) ಮದ್ಯದ ತಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಮಾರಾಟಮಾಡುವವನು. सुरया जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

सुराधिप ಸುರಾಧಿಪ (पुं०) ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ, ದೇವೇಂದ್ರ. सुराणामधिपः। "सुराधिपाधिष्ठितहस्तिमल्ललीलां दधौ राजतगण्डशैलः" माघ० ४-१३। **-अधिपतिः-ಅಧಿಪತಿಃ, -अधीशः-ಅಧೀಶಃ, -अधीश्वरः-ಅಧೀಶ್ವರಃ.** "सुराःसुराधीशपुरःसराणां समीयुषां वः सममातुराणाम्" कुमा० १२-४०।

सुराप ಸುರಾಪ (पुं०) ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು, ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಮತ್ತನಾಗಿರುವವನು. सुरां पिबति—पा (पाने) "टक्" (वा० ३-२-८)। "सुरापैरिव घूर्णद्भिः शाखिभिः पवनाहतैः" भट्टि० ६-९०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **सुरापी ಸುರಾಪೀ.** ಸುರಾಪಾನವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ सुरां पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। **सुरापा ಸುರಾಪಾ** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು.

सुरापगा ಸುರಾಪಗಾ (स्त्री०) ದೇವನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. सुराणामापगा। "कालिन्दीजलजनितश्रियः श्रयन्ते वेदार्घीमिह सरितः सुरापगायाः" माघ० ४-२६।

सुरापाण ಸುರಾಪಾಣ (पुं० ब० व०) ಪೂರ್ವದೇಶದವರು. सुरा पानं येषां ते—नस्य णत्वम् (८-४-९)। सुरापाणाः प्राच्याः। (न०) **-पानं-**ಪಾನಮ್, **-पाणम्-**ಪಾಣಮ್. वा णत्वम्। सुरायाः पानम्—भावे करणे च विकल्पेन णत्वम् (८-४-१०)। "सुरापाणपरिक्षीवं रिपुदर्पहरोदयम्" भट्टि० ९-९६।

सुराभाण्डम् ಸುರಾಭಾಂಡಮ್ (न०) ಮದ್ಯದ ಪಾತ್ರೆ.

सुरामण्ड ಸುರಾಮಂಡ (न०) ಮದ್ಯದ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ.

सुरारति ಸುರಾರಾತಿ (पुं०) **सुरारि** ಸುರಾರಿ (पुं०) } ದೈತ್ಯ, ದಾನವ, ರಾಕ್ಷಸ.

सुराणामरातिः अरिर्वा। "सुरारिलक्ष्मीपरिकम्पहेतवो दिक्चक्रवालप्रतिनादमेदुराः" कुमा० १४-१७।

सुरालय ಸುರಾಲಯ (पुं०) 1. ಮೇರುಪರ್ವತ. 2. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. सुराणामालयः। "सुरालयप्राप्तिनिमित्तमम्भस्त्रैस्रोतसं नौलुलितं ववन्दे" रघु० १६-३४। 3. ದೇವಾಲಯ, ದೇವಸ್ಥಾನ. "पूतं सुरालयारामकूपाजीव्यादिलक्षणम्" भाग० ७-१५-४९। 4. ಮದ್ಯದ ಅಂಗಡಿ. सुरायाः आलयः।

सुराष्ट्र ಸುರಾಷ್ಟ್ರ (पुं०) ಸುರಾಷ್ಟ್ರದೇಶ. सु शोभनं राष्ट्रम्। ಈಗಿನ ಸೂರತ್. ಇದು ಭಾರತದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು.

सुराष्ट्रज ಸುರಾಷ್ಟ್ರಜ (न०) 1. ತೊಗರಿ ಗಿಡ. सुराष्ट्रे देशे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "काक्षी मृत्स्ना तुवरिका मृतालकसुराष्ट्रजे" अम०। (पुं०) 2. ಕರಿಯ ಹೆಸರುಕಾಳು. 3. ಒಂದು ವಿಧ ವಿಷ. **-जा-**ಜಾ. ತೊಗರಿಕಾಳು.

सुराह्व ಸುರಾಹ್ವ (पुं०) ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ.

सुरङ्गा ಸುರಂಗಾ (स्त्री०) ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ತೋಡಿ (ಕೊರೆದು) ಮಾಡಿದ ಮಾರ್ಗ, ಸುರಂಗ. "ज्ञात्वा तु तद्गृहं सर्वमादीप्तं पाण्डुनन्दनाः। सुरङ्गां विविशुस्तूर्णं मात्रा साकमरिन्दमाः" भा० आदि० १४६-११।

सुरूप ಸುರೂಪ (पुं०) 1. ವಿದ್ವಾಂಸ, ಪಂಡಿತ. सु शोभनं रूपं यस्य। "धीमान् सूरिः कृतिः कृष्टिर्लब्धवर्णो विचक्षणः। प्राप्तरूपसुरूपाभिरूपदूरदृशाः समाः" जटाधरः। (न०) 2. ಕಾರ್ಪಾಸ, ಹತ್ತಿ. (वि०) 3. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ. (स्त्री०) **-रूपा-**ರೂಪಾ. 4. ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ. 5. ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ ಮರ. राजनि०। "सुरूपस्तु बुधे रम्ये प्राप्तरूपाभिरूपवत्" हेम०।

सुरेज्य ಸುರೇಜ್ಯ (पुं०) 1. ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು. सुराणामिज्यः। "विष्णुः सुरेज्यो बलभिद्धुताश-स्त्वष्टोत्तरप्रोष्ठपदाविपश्च" बृहत्सं० ८-२३। (स्त्री०) **-इज्या-**ಇಜ್ಯಾ. 2. ತುಲಸಿ.

सुरेन्द्र ಸುರೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ದೇವೇಂದ್ರ. ದೇವತೆಗಳ ರಾಜ. सुरेषु इन्द्रः। 2. ಲೋಕಪಾಲ, ದಿಕ್ಪಾಲಕ. "सुरेन्द्रमात्राश्रितगर्भगौरवात् प्रयत्नमुक्तासनया गृहागतः" रघु० ३-११।

सुरेन्द्रजित् ಸುರೇಂದ್ರಜಿತ್ (पुं०) 1. ಗರುಡ, ಗರುತ್ಮಂತ. 2. ಇಂದ್ರಜಿತ್ತು, ರಾವಣನ ಮಗ.

सुरेश ಸುರೇಶ (पुं०) 1. ದೇವತೆಗಳ ದೊರೆ, ಇಂದ್ರ. सुराणामीशः। 2. ವಿಷ್ಣು. ब्रह्मादीनां सुराणाम् ईशः। "ब्रह्मादीनां फल्गुपदलिप्सूनां त्रिदिवौकसाम्। संविधाता सुरेशश्च प्रोच्यते विबुधोत्तमैः" इति निरुक्तिः। "सुरेशः शरणं शर्म" वि० स०। **-ईश्वरः-**ಈಶ್ವರಃ. "नरेन्द्रसूनुः प्रतिसंहरन्निषुं प्रियंवदः प्रत्यवदत्सुरेश्वरम्" रघु० ३-६४। 3. ರುದ್ರ, ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

सुरेश्वरी ಸುರೇಶ್ವರೀ (स्त्री०) 1. ಗಂಗಾನದಿ. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

सुरेष्ट ಸುರೇಷ್ಟ (पुं०) 1. ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಸರ್ಜತರು. सुराणामिष्टः 2. ಬಕಪುಷ್ಪ. 3. ಸುರಹೊನ್ನೆ. राजनि०। **-इष्टा-**ಇಷ್ಟಾ. ಹೊನಗೊನೆ ಸೊಪ್ಪು.

सुरोत्तम ಸುರೋತ್ತಮ (पुं०) ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. सुरेषु उत्तमः। "सुरोत्तमो धामनिधिः" अम०।

सुरोत्तर ಸುರೋತ್ತರ (पुं०) ಶ್ರೀಗಂಧ, ಚಂದನ.

सुरोद ಸುರೋದ (पुं०) ಸುರಾಸಮುದ್ರ. "क्षारोदेक्षुरसोदसुरोदघृतोदक्षीरोददधिमण्डोदशुद्धोदाः सप्त जलधयः सप्तद्वीपपरिखा इव" भाग० ५-१-३३।

सुलक्षण ಸುಲಕ್ಷಣ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. सु शोभनानि लक्षणानि यस्य।

सुलभ ಸುಲಭ (वि०) 1. ಸುಖವಾಗಿ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ. सुखेन लभ्यते—डुलभष् (प्राप्तौ) "खल्" (३-३-१२६)। "ज्वलनं त्विषः कथमिवेतरथा सुलभोऽन्यजन्मनि स एव पतिः" माघ० ९-१३। 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅರ್ಹವಾದ, ಅನುರೂಪವಾದ. "निष्च्यूतश्चरणोपभोगसुलभो लाक्षारसः केनचित्" शाकु० ४-४। 3. ನಿಸರ್ಗವಾದ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ. "मानुषतासुलभो लघिमा" काद०।

सुलोचन सुलोऽचन (न०) 1. कन्नडक. सुष्ठु लोचनं यस्मात्। (पुं०) 2. हरिण. जिंकै. सु शोभनं लोचनं यस्य। (वि०) 3. सुंदरವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ವನು. (स्त्री०) **–लोचना –लोऽचना.** 1. सुंदरವಾದ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. 2. ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನ ಹೆಂಡತಿ.

सुलोहक सुलोऽहक (न०) ಹಿತ್ತಾಳೆ. सुष्ठु लोहम्। "कन्"।

सुलोहित सुलोऽहित (न०) 1. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. सुष्ठु लोहितम्। (वि०) 2. ಬಹಳ ಕೆಂಪಗಿರುವ. (स्त्री०) **–लोहिता –लोऽहिता.** 3. ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತ ಜಿಹ್ವೆಗಳ ಲ್ಲೊಂದು ಜಿಹ್ವೆ. काली कराली च मनोजवा च सुलोहिता या च सुधूम्रवर्णा। स्फुलिङ्गिनी विश्वरूपी च देवी लोलायमाना इति सप्त जिह्वाः" मुण्डक०। ಅಗ್ನಿಯ ಜಿಹ್ವೆಯ ಹೆಸರುಗಳು ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ.

सुवक्त्र सुवक्त्र (वि०) ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು. सु शोभनं वक्त्रं यस्य।

सुवचन सुवचन (न०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಮಾತು, ದೋಷವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. सु शोभनं वचनम्। "सुप्रलापः सुवचनम्" अम०। "एतानि ते सुवचनानि सरोरुहाक्षि कर्णामृतानि मनसश्च रसायनानि" उ० रा० १-३६। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನಾಡುವವನು.

सुवचस् सुवचस् (न०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಮಾತು. सु शोभनं वचः। (वि०) 2. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಮಾತನಾಡುವವನು. सु शोभनं वचो यस्य।

सुवन सुवन (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ, ವಹ್ನಿ. 3. ಚಂಪಕ. सूते विश्वम् — षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्युन्" (उ० २-८१)।

सुवयस् सुवयस् (स्त्री०) ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಸಿನ ಹೆಂಗಸು, ಪ್ರೌಢೆಯಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು.

सुवर्चला सुवर्चला (स्त्री०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. "त्रसरेणुर्महावीर्यस्त्वातिसूर्यसुवर्चला" त्रिकाण्ड०। 2. ಅಗಸೆ ಗಿಡ. 3. ಹೊನಗೊನೆ ಸೊಪ್ಪು.

सुवर्चस् सुवर्चस् (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ವರ್ಚಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. सु शोभनं वर्चो यस्य।

सुवर्ण सुवर्ण (न०) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ, ಕನಕ. सु शोभनो वर्णो यस्य। सुष्ठु वर्ण्यते — वर्ण (वर्णने) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। "सुवर्णसूत्राकलिताधराम्बरां विडम्बयन्तं शितिवाससस्तनुम्" माघ० १-६। 2. ಒಂದು ಕರ್ಷ ಅಥವಾ 16 ಆದ್ಯ ಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ. 3. ಒಂದು ಯಾಗ. 4. ಕೃಷ್ಣಾಗುರು. 5. ಸುವರ್ಣದ ನಾಣ್ಯ. 6. ವಿತ್ತ, ಧನ. सुवर्णं काञ्चने कर्षे सुवर्णाली मखान्तरे। कृष्णागुरुणि वित्ते च" हेम०। (पुं०) 7. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 8. ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣ. 9. ಉತ್ತಮ ವರ್ಣ. 10. ಸ್ವರ್ಣಪಾತ್ರೆ. (वि०) 11. ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ.

सुवर्णक सुवर्णक (न०) 1. ಹಿತ್ತಾಳೆ. सुवर्णमिव — "कन्" इवार्थे। 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. स्वार्थे "कन्"। (पुं०) 3. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ.

सुवर्णकदली सुवर्णकदली (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಾಳೆಗಿಡ.

सुवर्णकार सुवर्णकार (पुं०) ಆಕ್ಕಸಾಲೆ, ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. सुवर्णं सुवर्णाभरणादिकं करोति — डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "राजान्नं तेज आदत्ते शूद्रान्नं ब्रह्मवर्चसम्। आयुः सुवर्णकारान्नं यशश्चर्मविकर्तिनः" मनु० ४-२१८।

सुवर्णजीविक सुवर्णजीविक (पुं०) ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ವರ್ತಕ. सुवर्णं जीविका यस्य। "गान्धिकः शाङ्खिकश्चैव कांस्यको मणिकारकः। सुवर्णजीविकश्चैव पञ्चैते वणिजः स्मृताः"।

सुवर्णप्रसर सुवर्णप्रसर (न०) ಸರಾಸುರುಕೆ ಗಿಡ.

सुवर्णबिन्दु सुवर्णबिन्दु (पुं०) ವಿಷ್ಣು.

सुवर्णवणिक् सुवर्णवणिक् (पुं०) ಚಿನ್ನದ ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವ ವರ್ತಕ, ಸುವರ್ಣದ ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ ಮಾಡುವ ವಣಿಕ. ಇವನು ಅಂಬಷ್ಠನಿಂದ ವೈಶ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಂದು ಸಂಕರ (ಬೆರಕೆ) ಜಾತಿಯವನು.

सुवर्णयूथी सुवर्णयूथी (स्त्री०) ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. "यूथिका गणिकाम्बष्ठा सा पीता हेमपुष्पिका" अम०।

सुवर्णवर्ण सुवर्णवर्ण (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. कनकनिकषनिर्दोषोज्ज्वलवर्णतया सुवर्णस्येव वर्णो रूपगुणोऽस्य। "गुणस्सुवर्णनिकषनिर्दोषोज्ज्वलवर्णतः। सुवर्णवर्ण इत्युक्तः नवार्णो भक्तकामदः" इति निरुक्तिः। "सुवर्ण-

वर्णो हेमाङ्गो वराङ्गश्चन्दनाङ्गदी" वि० स०। (वि०) 2. चिन्नद बण्णदंते बण्णवुळ्ळ. -वर्णा -वर्णा. 3. हरिद्रे, आरिशिन.

सुवर्णा सुवर्णा (स्त्री०) 1. कृष्णागुरु. सु सुष्ठु वर्णो यस्याः। 2. कळ्ळंगडलि. 3. हरिद्रे, आरिशिन. 4. कंकोपमृ, घण्टामणि सोपुप्प.

सुवल्ली सुवल्ली (स्त्री०) बाहुजिगे गिड.

सुवसन्तक सुवसंतक (पुं०) 1. हितवाद वसंत ऋतु. 2. मदनोत्सव. शोभनो वसन्तो यत्र "कप्"।

सुवह सुवह (वि०) 1. सुखवागि होरलु साध्यवाद. सुखेन उह्यते — वह (प्रापणे) "खल्" (३-३-१२६)। 2. चिन्नागि होरुववनु. सु सुष्ठु वहति—वह "अच्" (३-१-१३४)। -वहा -वहा. (स्त्री०) 3. करियलक्कि. 4. सण्णराश्मि. 5. सल्लकी वृक्ष, आनेबेल. 6. सप्तर्षि, ईश्वरीहंबु. 7. हंसपादी गिड. 8. वीणे. "सुवहा सल्लक्येला-पर्णीगोधापदीषु वीणायाम्। रास्नाशेफालिकयोः स्त्री सुखवाह्येऽन्यलिङ्गः स्यात्" मेदि०।

सुवासिनी सुवासिनी (स्त्री०) सुमंगलि, सौभाग्यवति, प्रियन वाल्लभ्यवन्नु संपादिसि सुखवागि इव नोडने वासिसुव हेंगसु. सुखेन वसति — वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)। "सुवासिनीः कुमारीश्च रोगिणो गर्भिणीः स्त्रियः। अतिथिभ्योऽग्र एवैतान् भोजयेदविचारयन्" मनु० ३-११४।

सुविद् सुविद् (पुं०) 1. पंडित, विद्वांसु. सुष्ठु वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। (स्त्री०) 2. ज्ञानियाद हेंगसु, सकलगुणालंकृतळाद हेंगसु.

सुविद सुविद (पुं०) कंचुकि. सुष्ठु वेत्ति—विद (ज्ञाने) "कः" (३-१-१३६)।

सुविदत् सुविदत् (पुं०) राज, दोरे. सुविदमतति — अत (सातत्यगमने) "क्विप्" (३-२-६१)।

सुविदत्र सुविदत्र (न०) 1. कुटुंब. 2. ऐश्वर्य, संपत्तु. सुविद् "कत्रन्" (उ० ३-१०८)।

सुविदल्ल सुविदल्ल (पुं०) 1. कंचुकि, अंतःपुरद कावलुगार. (न०) 2. अंतःपुर.

सुविदल्ला सुविदल्ला (स्त्री०) मदुवेयाद हेंगसु.

सुविनीत सुविनीत (वि०) 1. चिन्नागि बळगिसल्पट्ट. 2. बहळ विनयदिंद कूडिदवनु. सुष्ठु विनीतः (स्त्री०) -विनीता -विनीता. साधुवाद हसु.

सुविहित सुविहित (वि०) 1. सरियागि इडल्पट्ट. 2. चिन्नागि माडल्पट्ट, सरियागि नेरवेरिसल्पट्ट. सुष्ठु विहितम्।

सुवीर्य सुवीर्य (न०) 1. ऒळ्ळेय पराक्रम. सुष्ठु वीर्यम्। 2. वीरर सम्यद्धि, वीरर संपत्तु. 3. बोरेहण्णु, एलचिहण्णु.

सुवृत्त सुवृत्त (न०) 1. सदाचार, ऒळ्ळेय नडते. सु शोभनं वृत्तम्। "भर्तुश्चित्तानुवर्तित्वं सुवृत्तं चानुजीविनाम्" पञ्चतं० १-८५। (पुं०) 2. सूरणगेड्डे. (वि०) 3. सदाचारसंपन्न, ऒळ्ळेय नडतेयुळ्ळवनु. सु सुष्ठु वृत्तं चरितं यस्य। 4. चिन्नागि वर्तुलवागिरुव, गुंडागिरुव. "सुमुखोऽपि सुवृत्तोऽपि सन्मार्गपतितोऽपि च। महतां पादलग्नोऽपि व्यथयत्येव कण्टकः"। "उदग्रसद्वंशभुवो मिथःसमाः सुवृत्तमुक्ताफलसौम्यतां ययुः" याद० १४-७७।

सुवृत्ता सुवृत्ता (स्त्री०) 1. ऒळ्ळेय नडतेयुळ्ळ पत्नि, सदाचार संपन्नळाद पत्नि. सु सुष्ठु वृत्तं यस्याः। 2. सुखवागि करेयल्पडुव गोप्प, क्लेश विल्लदे हालु करेयबहुदाद हसु.

सुवेल सुवेल (पुं०) 1. सुवेलपर्वत. सुगता वेला समुद्रकूलं यत्र। "श्रुत्वा दाशरथी सुवेलकटके साटोपमर्धे धनुष्टङ्कारैः परिपूरयन्ति ककुभः प्रोच्छन्ति कौक्षेयकान्" अनर्घ०। (वि०) 2. शांत, नेम्मदियिंदिरुवनु. 3. नम्र, विनयदिंद कूडिदवनु, अहंकारविल्लदवनु. "सुवेलः प्रणते शान्ते त्रिषु ना पर्वतान्तरे" मेदि०।

सुवेष सुवेष (पुं०) 1. बळियु कब्बु. शोभनो वेषो यस्य। (वि०) 2. ऒळ्ळेय वेषदिंद कूडिदवनु, सुंदरवाद वेषवुळ्ळवनु. "सुवेषं पुरुषं दृष्ट्वा भ्रातरं यदि वा सुतम्। योनिः स्विद्यति नारीणां सत्यं सत्यं हि नारद" भा०।

सुवेषिन् सुवेषिन् (वि०) अंदवाद वेषवन्नु धरिसिरुवनु. सुवेषोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

सुव्रत सुव्रत (पुं०) 1. कार्तिकेय, षण्मुखि. "सुव्रतो ललितश्चैव बालक्रीडनकप्रियः"। 2. ऒब्ब अर्हंत.

शोभनं व्रतमस्य । (वि०) 3. ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು.

सुव्रता ಸುವ್ರತಾ (स्त्री०) 1. ಸುಖವಾಗಿ ಹಾಲು ಕರೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹಸು. शोभनं व्रतमस्याः। "सुव्रता सुखसन्दोह्या" अम०। "अथ सुव्रता। सुखसन्दोह्यसौरभेय्यां सुव्रतोऽर्हति सद्व्रते" हेम०। 2. ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳ ಪತ್ನಿ. 3. ಕಚೋರ. "शठी पलाशी षड्ग्रन्था सुव्रता गन्धमृत्तिका। गन्धारिका गन्धवधूर्वधूः पृथुपलाशिका" भावप्र०।

सुशक ಸುಶಕ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

सुशर्मन् ಸುಶರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಜ. (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವವನು. सु शृणाति—शृ (हिंसायाम्) "मनिन्" (३-२-७५)। 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಸೌಖ್ಯವುಳ್ಳವನು. सु शोभनं शर्म यस्य।

सुशल्य ಸುಶಲ್ಯ (पुं०) ಖದಿರವೃಕ್ಷ, ಕಗ್ಗಲಿಮರ. सु सुष्ठु दृढं शल्यं कण्टकं यस्य।

सुशाक ಸುಶಾಕ (न०) ಹಸಿಶುಂಠಿ.

सुशासित ಸುಶಾಸಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. सु + शास् (अनुशिष्टौ) + णिच् "कः" (३-२-१०२)। 2. ತರಬೇತಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

सुशिख ಸುಶಿಖ (पुं०) 1. ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. सु शोभनाः शिखाः अस्य। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ಶಿಖೆಯುಳ್ಳವನು. –शिखा –ಶಿಖಾ. 3. ಸುಂದರವಾದ ಶಿಖೆ.

सुशीत ಸುಶೀತ (पुं०) 1. ಪಚ್ಚೆಗಿಡ. 2. ಜಳ್ಳಿಮರ. (न०) 3. ಪಚ್ಚೆ ಬಳಿ, ಶೈತ್ಯ, ಕುಳಿರು. (वि०) 4. ಶೀತಲವಾದ, ತಣ್ಣನೆಯ. 5. ಆಲಸ, ಸೋಮಾರಿ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. "शीतं हिमगुणे क्लीबं शीतलालस्ययोस्त्रिषु। वानीरे बहुवारे ना" मेदि०।

सुशीतल ಸುಶೀತಲ (न०) ಬಹಳ ತಣ್ಣಗಿರುವ, ಕೊರೆಯುವಷ್ಟು ಶೀತಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. सु सुष्ठु शीतलम्। "निर्मलस्वादु सलिलं मनोहारि सुशीतलम्। सुपरिश्रान्तवाहस्ते निवेशाय मनो दधुः" भा० वन०।

सुशोभ ಸುಶೋಭ (पुं०) 1. ಬೆಳ್ಳಿ, ಕುಳಿರು, ಶೈತ್ಯ. (वि०) 2. ಪಚ್ಚೆ ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सुशील ಸುಶೀಲ (न०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ. सु शोभनं शीलम्। "त्वया सुशीलव्रतगुण्ययुक्तया समुद्धृतं साध्वि पुनः कुलीनया" भा० वन० २९९-४४। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು. "सद्भीची नो ह्यं लोके पन्थाः क्षेमोऽकुतोभयः। सुशीलाः साधवो यत्र नारायणपरायणाः" भाग० ६-१-१७।

सुशीलता ಸುಶೀಲತಾ (स्त्री०) ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ. सुशीलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **–शीलत्वम् –ಶೀಲತ್ವಮ್.**

सुशीला ಸುಶೀಲಾ (स्त्री०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. 2. ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಪತ್ನಿ.

सुश्रीक ಸುಶ್ರೀಕ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. सु शोभना श्रीर्यस्य यत्र वा। "सम्मृष्टरथ्यां सुश्रीकां बहुरत्नोपशोभिताम्"। (स्त्री०) **–श्रीका –ಶ್ರೀಕಾ.** 3. ಸಲ್ಲಕೀ ವೃಕ್ಷ.

सुश्रुत ಸುಶ್ರುತ (पुं०) ಆಯುರ್ವೇದದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರರು. "विश्वामित्रसुतःश्रीमान् सुश्रुतः परिपृच्छति" सुश्रुत० उत्तरत० ६६। ಈ ಋಷಿಯು ರಚಿಸಿದ ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ "सुश्रुतसंहिता" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಧನ್ವಂತರಿಯು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಜರೆ ರೋಗ ಮೃತ್ಯು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಬಂದಿರುವುದಾಗಿ ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "अहं हि धन्वन्तरिरादिदेवो जरारुजामृत्युहरोऽमराणाम्। शल्याङ्गमङ्गैरपरैरुपेतं प्राप्तोऽस्मि गां भूय इहोपदेष्टुम्" सुश्रुत० सूत्र० १-२१। ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯು ತಮ್ಮ ಪುತ್ರರಾದ ಸುಶ್ರುತರನ್ನು ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಶಿರಾಜನಾದ ದಿವೋದಾಸ (ಧನ್ವಂತರಿ) ನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. "अथ ज्ञानदृशा विश्वामित्रप्रभृतयोऽवदन्। अयं धन्वन्तरिः काश्यां काशिराजोऽयमुच्यते। विश्वामित्रो मुनिस्तेषु पुत्रं सुश्रुतमुक्तवान्। वत्स वाराणसीं गच्छ त्वं विश्वेश्वरवल्लभाम्। तत्र नाम्ना दिवोदासः काशिराजोऽस्ति बाहुजः। स हि धन्वन्तरिः साक्षादायुर्वेदविदां वरः। आयुर्वेदं ततोऽध्येत्य लोकोपकृतिहेतवे। सर्वप्राणिदयातीर्थमुपकारो महामखः॥ पितुर्वचनमाकर्ण्य सुश्रुतः काशिकां गतः" भावप्र०। ಕಾಶಿಗೆ ಬಂದು ಸುಶ್ರುತಋಷಿಯು ಧನ್ವಂತರಿಯ ಚರಣಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದ ಉಪದೇಶಕ್ಕಾಗಿ

ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. "धन्वन्तरिं धर्मभृतां वरिष्ठममृतोद्भवम्। चरणावुपसङ्गृह्य सुश्रुतः परिपृच्छति" निदान० ೧। ಧನ್ವಂತರಿಯು ಸುಶ್ರುತ ಮೊದಲಾದ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. "धन्वन्तरिः काशिपतिः तपोधर्मभृतां वरः। सुश्रुतप्रभृतीन् शिष्यान् शशासाहृतशासनः" सुश्रुत० कल्प० ೧। ಧನ್ವಂತರಿಯಿಂದ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದು ಸುಶ್ರುತಮುನಿಯು ಶಲ್ಯಂ शालाक्यं कायचिकित्सा भूतविद्या कौमारभृत्यम् अगदतन्त्रम् रसायनतन्त्रम् वाजीकरणतन्त्रम् ಎಂಬ ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳುಳ್ಳ ಆಯುರ್ವೇದಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಇದೇ "ಸುಶ್ರುತಸಂಹಿತಾ" ಎಂಬ ಮಹಾಗ್ರಂಥ. ಈ ಸುಶ್ರುತ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸೂತ್ರಸ್ಥಾನಮ್ ನಿದಾನಸ್ಥಾನಮ್ ಶಾರೀರಸ್ಥಾನಮ್ ಚಿಕಿತ್ಸಾಸ್ಥಾನಮ್ ಕಲ್ಪಸ್ಥಾನಮ್ ಉತ್ತರತಂತ್ರಮ್ ಎಂದು ಆರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಥರ್ವವೇದದ ಉಪಾಂಗವಾದ ಬೃಹದ್ರೂಪದ ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಭೂಲೋಕದ ಮನುಜರ ಅಲ್ಪವಾದ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಶಲ್ಯಶಾಲಾಕ್ಯಾದಿ ಅಷ್ಟಾಂಗ ಸಹಿತವಾದ ಆಯುರ್ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಲಾಯಿತು.

ಆಯುರ್ವೇದದ ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳ ವಿವರ :

शल्यम् — ಶರೀರದೊಳಗೆ ಸೇರುವ ನಾನಾವಿಧವಾದ ತೃಣ ಕಾಷ್ಠ ಪಾಷಾಣ ಪಾಂಶು ಲೋಹ ಲೋಷ್ಟ ಅಸ್ಥಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಉದ್ಧರಣಕ್ಕಾಗಿ ಯಂತ್ರ ಶಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "अतिप्रवृद्धं मलदोषजं वा शरीरिणां स्थावरजङ्गमानाम्। यत्किञ्चिदाबाधकरं शरीरे तत्सर्वमेव प्रवदन्ति शल्यम्"। "शल्यं नाम विविधतृणकाष्ठपाषाणपांशुलोहलोष्टास्थिबालनखपूयास्रवदुष्टव्रणान्तर्गर्भशल्योद्धरणार्थम्, यन्त्रशस्त्रक्षाराग्निप्रतिधानव्रणविनिश्चयार्थं च" सुश्रुत० सूत्र० ೧-೪ (೧)।

शालाक्यम् — ಹೆಗಲಸಂಧಿಯ ಮೇಲುಭಾಗದ ಕಿವಿ ಕಣ್ಣು ವದನಕುಹರ ಮೂಗು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಉಪಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ನಡಸುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "शालाक्यं नाम ऊर्ध्वजत्रुगतानां श्रवणनयनवदनघ्राणादिसंश्रितानां व्याधीनामुपशमनार्थम्" सुश्रुत० सूत्र० ೧-೪ (೨)।

कायचिकित्सा — ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಜ್ವರ ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಕ್ಷಯ ಉನ್ಮಾದ ಅಪಸ್ಮಾರ ಕುಷ್ಠ ಮೇಹ ಅತಿಸಾರ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಉಪಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "कायचिकित्सानाम सर्वाङ्गसंश्रितानां व्याधीनां ज्वररक्तपित्तशोषोन्मादापस्मारकुष्ठमेहातिसारादीनामुपशमनार्थम्" सुश्रुत० सूत्र० ೧-೪ (೩)।

भूतविद्या — ದೇವತೆಗಳು ಅಸುರರು ಗಂಧರ್ವ ಯಕ್ಷ ರಾಕ್ಷಸ ಪಿಶಾಚ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಆಕ್ರಮಣದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರಿಗೆ ಶಾಂತಿಕಾರ್ಯ ಬಲಿಹರಣ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹೋಪಶಮನರೂಪ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "भूतविद्यानाम देवासुरगन्धर्वयक्षरक्षःपितृपिशाचनागग्रहाद्युपसृष्टचेतसां शान्तिकर्मबलिहरणादिग्रहोपशमनार्थम्" सुश्रुत० सूत्र० ೧-೪ (೪)।

कौमारभृत्यम् — ಮಕ್ಕಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ದಾದಿಯರ ಕ್ಷೀರದೋಷ ಮತ್ತು ದೋಷಯುಕ್ತಸ್ತನ್ಯ ಮತ್ತು ದುಷ್ಟಗ್ರಹ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಡಸುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "कौमारभृत्यं नाम कुमारभरणधात्रीक्षीरदोषसंशोधनार्थं दुष्टस्तन्यग्रहसमुत्थानां च व्याधीनामुपशमनार्थम्" सुश्रुत० सूत्र० ೧-೪ (೫)।

अगदतन्त्रम् — ಸರ್ಪ ಚೇಳು ಮೊದಲಾದ ಕೀಟ ಜೀಡರ ಹುಳ ಇಲಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ದಂಶನದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ವಿಷ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ವಿಧ ವಿಷಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದುಂಟಾಗುವ ದೋಷಪರಿಹಾರಾರ್ಥ ನಡಸುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "अगदतन्त्रं नाम सर्पकीटलूतामूषकादिदष्टविषव्यञ्जनार्थं विविधविषसंयोगोपशमनार्थं च" सुश्रुत० सूत्र० ೧-೪ (೬)।

रसायनतन्त्रम् — ವಯಃಸ್ಥಾಪನ (ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವುದು) ಆಯುಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ ಇವುಗಳ ಬಲವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ರೋಗಪರಿಹಾರಸಮರ್ಥವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "रसायनतन्त्रं नाम वयःस्थापनमायुर्मेधाबलकरं रोगापहरणसमर्थं च" सुश्रुत० सूत्र० ೧-೪ (೭)।

वाजीकरणतन्त्रम् — ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಅಲ್ಪಧಾತುಶಕ್ತಿ ಕ್ಷೀಣರೇತಸ್ಸು ದುಷ್ಟರೇತಸ್ಸು ಶುಷ್ಕರೇತಸ್ಸು ಇವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರಿಗೆ ಆಪ್ಯಾಯನ ಪ್ರಸಾದ ಉಪಚಯಗಳು ಉಂಟಾಗಲು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿನ ಉಲ್ಲಾಸವುಂಟಾಗಲು ನಡಸುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "वाजीकरणतन्त्रं नाम अल्पदुष्टक्षीणविशुष्करेतसामाप्यायनप्रसादोपचयजननिमित्तं प्रहर्षजननार्थं च" सुश्रुत० सूत्र० ೧-೪ (೮)।

सुषम सुषमा (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ಆಂದವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. सु शोभनं समं सर्वमस्य — षत्वम् (೮-೩-೮೮)। 2. ಸಮಾನವಾದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ಅದೇ ರೀತಿಯ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯ,

सुषमा ಸುಷಮಾ (स्त्री०) ಅಧಿಕವಾದ ಕಾಂತಿ. ಅತ್ಯಂತ ಹೊಳಪು. ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ ಪ್ರಕಾಶ. सु शोभनं समं सर्वमनया। षत्वम् (८-३-८८)। "सुषमाविषये परीक्षणे निखिलं पद्मभाजि तन्मुखात्" नैष० २-२७। "सुषमाऽत्यन्तशोभायां स्त्री चारौ च समे त्रिषु" मेदि०।

सुषवी ಸುಷವೀ (स्त्री०) 1. ಪಾಗಲಕಾಡ. सु सुवति—षू (प्रेरणे) "अच्" (३-१-१३४)। षत्वम् (८-३-६५)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "अथ कारवेल्लः कटिल्लकः। सुषवी च" अम०। 2. ಕರಿಜೀರಿಗೆ. षू (प्रेरणे) "अप्" (३-३-५७)। 3. ಜೀರಿಗೆ. सुषवी कारवेल्ले स्यात् कृष्णजीरकजीरयोः" मेदि०।

सुषि ಸುಷಿ (स्त्री०) ಬಿಲ, ಛಿದ್ರ, ಕುಹರ. षो (अन्तकर्मणि) "किः" वाहु०।

सुषिर ಸುಷಿರ (न०) 1. ಬಿಲ, ಕುಹರ. सुषिरस्यास्ति—"रः" (५-२-१०७)। पृषो०। (वि०) 2. ರಂಧ್ರವುಳ್ಳ, ವಿವರವುಳ್ಳ, ಬಿಲಗಳುಳ್ಳ.

सुषीम ಸುಷೀಮ (वि०) 1. ಶೀತಲವಾದ, ಬಹಳ ತಣ್ಣಗಿರುವ. सुष्ठु सीमा मर्यादा यस्य। षत्वम् (८-३-९८)। 2. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. (पुं०) 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. "सुषीमः शीतले चारौ त्रिषु ना पन्नगान्तरे" मेदि०। 4. ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಮಣಿ.

सुषुप्त ಸುಷುಪ್ತ (न०) 1. ಸುಷುಪ್ತಿಯ ಅವಸ್ಥೆ, ಜೀವನು ನಿದ್ರಿಸುವಾಗ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿಂತು ಸ್ವಪ್ನವನ್ನೂ ಕಾಣದಿರುವ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ. सु+ञि ष्वप् (शये) "क्तः" (३-३-११४)। "यो जागरे बहिरनुक्षणधर्मिणोऽर्थान् भुङ्क्ते समस्तकरणैर्हृदि तत्सदृक्षान्। स्वप्ने सुषुप्त उपसंहरते स एकः स्मृत्यन्वयात्त्रिगुणवृत्तिदृगिन्द्रियेशः" भाग० ११-१३-३४। (वि०) 2. ಸುಷುಪ್ತಿಯ ಅವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳವನು. "यथा सुषुप्तः पुरुषो विश्वं पश्यति चात्मनि। आत्मानमेकदेशस्थं मन्यते स्वप्न उत्थितः" भाग० ६-१६-५३।

सुषुप्ति ಸುಷುಪ್ತಿ (स्त्री०) ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಉಪರತಿ, ಕರಚರಣ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳ ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ಯಾವ ರೀತಿಯ ಸ್ವಪ್ನವನ್ನೂ ಕಾಣದಿರುವ ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆ. सु+ञिष्वप् (शये) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಇದು ಸತ್ತ್ವಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಜ್ಞಾನ. ಪುರೀತತ್ ಪ್ರದೇಶದೊಡನೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಯೋಗವು ಸುಷುಪ್ತಿ. "प्रदेशविशेषावस्थितमनःसंयोगः सुषुप्तिः" नीलकण्ठी। ಜ್ಞಾನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ತ್ವಜ್ಜ್ಞಾನಃಸಂಯೋಗವು ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಪುರೀತತ್ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿರುವ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತ್ವಕ್ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸುಷುಪ್ತಿಯ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಉಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "अथ यदा सुप्तो भवति तदा न कस्यचन (न कंचन) वेद। हिता नाम नाड्यो द्वासप्ततिसहस्राणि हृदयात्पुरीततमभिप्रतिष्ठन्ते। ताभिः प्रत्यवसृप्य पुरीतति शेते" शत० ब्रा०। **ಅದ್ವೈತ ವೇದಾಂತಿಗಳು** ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯವಾದ ಜೀವನ ಅವಸ್ಥೆಯೆನ್ನುವರು. "यत्र सुप्तो न कञ्चन कामं कामयते न कंचन स्वप्नं पश्यति तत् सुप्तम्" बृहदा०। **ಸಾಂಖ್ಯ ಮತದಲ್ಲಿ** (1) ಅರ್ಥಲಯ ಮತ್ತು (2) ಸಮಪ್ರಲಯಗಳಿಂದು ಸುಷುಪ್ತಿಯು ಎರಡು ವಿಧ. **ದ್ವೈತ ವೇದಾಂತಿಗಳು** "प्रियया स्त्रिया संपरिष्वक्तो न बाह्यं किंचन वेद नान्तरम्" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವನು ಸುಷುಪ್ತಿಯ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಜ್ಞ ಎಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಲಿಂಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವರು. **ಯೋಗದರ್ಶನಕಾರರು** "प्रबोधसहकार्यभावेन क्लेशस्यानभिव्यक्तिः" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

सुषुप्सा ಸುಷುಪ್ಸಾ (स्त्री०) ಮಲಗಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ. स्वप्तुमिच्छा—ञि ष्वप् (शये) + सन् "अः" (३-३-१०२)। सनः "हरविद—" (१-२-८)। कित्वात् सम्प्रसारणम्।

सुषुप्सु ಸುಷುಪ್ಸು (वि०) ಮಲಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ನಿದ್ರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. स्वप्तुमिच्छुः—ञि ष्वप् (शये) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "सावज्ञमुन्मील्य विलोचने सकृत्क्षणं मृगेन्द्रेण सुषुप्सुना पुनः" माघ० १२-५२।

सुषुम्ना ಸುಷುಮ್ನಾ (स्त्री०) ದೇಹದೊಳಗೆ ಇಡಾ ಮತ್ತು ಪಿಂಗಳಾನಾಡಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಮೃಣಾಲತಂತುಸದೃಶವಾದ ಒಂದು ನಾಡಿ. ಮುಕ್ತರಾಗುವ ಯೋಗಿಗಳ ಪ್ರಯಾಣಮಾರ್ಗ. सुष्ठु इत्यव्यक्तशब्दं मनति—म्ना (अभ्यासे)। "कः" (३-२-३)। ಆಸನ ಜಾಲಂಧರ ಬಂಧಾದಿ ವಿಧಿಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಗಳಿಂದ ನಾಡೀಚಕ್ರವು ನಿರ್ಮಲವಾದಾಗ ಮಾರುತವು ಇಡಾಪಿಂಗಳಾನಾಡಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯು ವದನವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. "विधिवत्प्राणसयामैर्नाडीचक्रे विशोधिते। सुषुम्नावदनं भित्त्वा सुखाद्विशति मारुतः" हठ० २-४१।

सुषेण सुषेण (पुं०) 1. करमर्दक वृक्ष, कमरिक गिड. 2. विष्णु. सु शोभना शुद्धसत्त्वमयी बद्धमुक्तनित्यविजयोपकरणतया सेनेव पञ्चोपनिषत्कायो यस्य। "पञ्चोपनिषदङ्गत्वात् सुषेणः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "महावराहो गोविन्दः सुषेणः कनकाङ्गदी" वि० स०। 3. सुग्रीवन वैद्य. "सुषेणः करमर्दे स्यात् विष्णुसुग्रीववैद्ययोः" मेदि०। 4. वेतस वृक्ष. हब्बेगिड. 5. शूरसेन देशद ओब्ब दोरे. "सा शूरसेनाधिपतिं सुषेणमुद्दिश्य लोकान्तरगीतकीर्तिम्" रघु० ६-४५।

सुषेणिका सुषेणिका (स्त्री०) कडेय तिगडे. सुष्ठु सेनया याति—सेना + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। षत्वम् (८-३-९९)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)।

सुष्ठु सुष्ठु (अव्य०) 1. सरियागि. 2. चेन्नागि, सुंदरवागि. 3. अधिकवागि, हेच्चागि, बहळवागि. सु तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कुः" (उ० १-२६)। "सुष्ठु प्रशंसनेऽपि स्यादत्यर्थे च निगद्यते" मेदि०। "सुष्ठु शोभसे आर्यमित्र, एतेन विनयमाहात्म्येन" उ० रा०। 4. सत्य, निज. "मृषोस्तत्सूक्तमाकर्ण्य सारं सुष्ठु मितं मधु" भाग० ४-२२-१७।

सुष्म सुष्म (न०) रज्जु, हग्ग.

सुसंयत सुसंयत (वि०) 1. ओळ्ळेय संयमदिंद कूडिद, नियमबद्धनाद. सु+सम्+यम (उपरमे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. चेन्नागि कट्टल्पट्टवनु.

सुसंस्कृत सुसंस्कृत (वि०) 1. तुप्प मोदलादुवुगळिंद सुसंस्कारवुंटुमाडल्पट्ट, तुप्प एण्णे मुंतादवुगळिंद ओग्गरिसल्पट्ट व्यंजन. 2. तुप्प मेदल दवुगळिंद पाकमाडल्पट्ट, एण्णे तुप्पगळिंद कॆयल्पट्ट. सुष्ठु संस्क्रियते—सु+सम्+डुकृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। भ्राष्ट्रे सुसंस्कृताः भ्राष्ट्रा यवाः। "प्रयस्तं स्यात् सुसंस्कृतम्" अम०।

सुसवी सुसवी (स्त्री०) हागलगिड.

सुसह सुसह (वि०) सुखवागि सहिसलु साध्यवाद, कष्टवेल्लदे सहिसुवुदाद. सुखेन सह्यते—सु + षह (मर्षणे) "खल्" (३-३-१२६)।

सुसार सुसार (पुं०) 1. कंपु कग्गलिमर. सुष्ठु सारोऽस्य। 2. ओळ्ळेय सत्त्व, ओळ्ळेय बल. 3. तिरुळु. (वि०) 4. अधिक बलवुळ्ळवनु, हेच्चु बलशालियादवनु.

सुसिकता सुसिकता (स्त्री०) सक्करे.

सुस्थ सुस्थ (वि०) 1. भद्रवागि नॆलेसिरुववनु. सुखेन तिष्ठति—सु+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 2. आरोग्यदिंदिरुववनु, रोगवेल्लदे सुखिवागिरुववनु. "त्वत्पादाब्जं प्राप्य यदृच्छयाद्य सुस्थः शेते मृत्युरस्मादपैति" भाग० १०-३-२७।

सुस्थता सुस्थता (स्त्री०) 1. भद्रवागि नॆलेसिरुविके. सुस्थस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. आरोग्यदिंदिरुविके.

सुस्थित सुस्थित (वि०) 1. भद्रवागि निंतिरुव, वृद्धवागि नॆलेसिरुव. 2. ओळ्ळेय स्थितियल्लिरुव, नॆम्मदियिंद मत्तु संतोषदिंदिरुव. सुष्ठु स्थितः। 3. आरोग्यदिंदिरुव.

सुस्थिति सुस्थिति (स्त्री०) 1. ओळ्ळेय स्थिति. 2. नॆम्मदि मत्तु संतोष. सुष्ठु स्थितिः। 3. आरोग्य.

सुस्थिर सुस्थिर (वि०) दृढवाद, भद्रवाद. सुष्ठु स्थिरः। "न ह्येकस्माद्गुरोर्ज्ञानं सुस्थिरं स्यात् सुपुष्कलम्" भाग० ११-९-३१।

सुस्थिरम्मन्य सुस्थिरम्मन्य (वि०) भद्रवागिरुवे नंदु तिळिदिरुववनु. सुस्थिरमात्मानं मन्यते—मन (ज्ञाने) "खश्" (३-२-८३)। "सम्पदा सुस्थिरम्मन्यो भवति स्वल्पयापि यः" माघ० २-३२।

सुस्नात सुस्नात (वि०) 1. यागद कॊनेयल्लि अवभृथस्नानमाडिदवनु. 2. चेन्नागि स्नानमाडिदवनु. सुष्ठु सम्यक् स्नातः।

सुहित सुहित (वि०) 1. बहळ हितवागिरुव. 2. बहळ तृप्तिहॊंदिरुव. सु डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "सुहितोऽतितृप्ते तृप्ते" विश्व०। 3. अनुकूलवागिरुव, प्रयोजनकरवाद.

सुहिता सुहिता (स्त्री०) अग्नियु ऒंदु ज्वाले.

सुहृद् सुहृद् (पुं०) मित्र, गॆळेय. सु शोभनं हृदयं यस्य—हृदयस्य हृद्भावो निपात्यते (५-४-१५०)। "सुहृदि गुणनिवासे प्रेयसि प्राणनाथे कथमिव सहपांसुक्रीडनप्रौढसख्ये" मालती० ९-२८। "छन्दानुवृत्तिदुःसाध्याः सुहृदो विमनीकृताः" माघ० २-१०५।

सुहृदय सुहृदय (वि०) शुद्धवाद मनस्सुळ्ळवनु, कपटवेल्लद मनस्सुळ्ळवनु, प्रशस्तवाद हृदयवुळ्ळवनु. सु शोभनं हृदयं यस्य। मित्रत्व

ವಿವಕ್ಷಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೃದ್ಯಾವವಿಲ್ಲ. "हृदयालु: सुहृदय:" अम० ।

सूक सूक (पुं०) 1. ಬಾಣ, ಶರ. 2. ಉತ್ಪಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "सूको बाणानिलोत्पले" वि०श० ।

सूकर सूकर (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. षूङ् (प्राणिगर्भ-विमोचने) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८) । सुवं प्रसवं करोति—डुकृञ् (करणे) "ट:" (३-२-२०) । यद्वा सू इति शब्दं करोति "अच्" (३-१-१३४) ।

सूकरी सूकरी (स्त्री०) ಸ್ತ್ರೀವರಾಹ, ಹೆಣ್ಣು ಹಂದಿ. सूकर जाति० "ङीष्" (४-१-६३) । "पतितलोकं न सा याति ब्राह्मणी या सुरां पिबेत् । इहैव सा शुनी गृध्री सूकरी चोपजायते" याज्ञ० ३-२५ ।

सूक्त सूक्त (न०) 1. ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪ ಮಂತ್ರ. पुरुषसूक्तम् श्रीसूक्तम् भूसूक्तम् अग्निसूक्तम् ಇತ್ಯಾದಿ. (न०) 2. ಮಧುರವಾದ ಮಾತು, ಅಮೃತವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮಾತು. "माधुर्यं मधुबिन्दुना रचयितुं क्षीराम्बुधेरीहते मूर्खान् य: प्रतिनेतुमिच्छति बलात् सूक्तै: सुधास्यन्दिभि:" भर्तृ० १-६ । (वि०) 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಧುರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. सुष्ठु उक्तम् ।

सूक्ता सूक्ता (स्त्री०) ಸಾರಿಕಾಪಕ್ಷಿ.

सूक्ष्म सूक्ष्म (पुं०) 1. ಕತಕದ ಬೀಜ, ಬಿಲ್ಲದ ಬೀಜ. 2. ಅಣು, ಅತಿ ಸಣ್ಣ ಭಾಗ. सूच्यते—सूच (पैशुन्ये) "स्मन्" (उ० ४-१७७) । "न तस्या: सूक्ष्ममप्यस्ति यद्गात्रे रूपसम्पदा । नियुक्ता यत्र वा दृष्टि: न सज्जति निरीक्षताम्" भा० आदि० २१०-१६ । (न०) 3. ಕೈತವ, ಕಪಟ, ವಂಚನೆ. 4. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷಯ. 5. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಬ್ಬನ ನೇತ್ಯಾದಿ ಚೇಷ್ಟೆಯಿಂದ ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಚೇಷ್ಟೆ (ಸಂಜ್ಞೆ). "सूक्ष्मं पराशयाभिज्ञेतरैराकूतचेष्टितम् । मयि पश्यति सा केशै: सीमन्तमणिमावृणोत्" चन्द्रा० । (वि०) 6. ಅಲ್ಪವಾದ, ಕೊಂಚವಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. "सूक्ष्माभिराम-निजदीधितिसूत्रलम्बी पर्यन्तलग्नतिमिरालकदर्शनीय:" याद० १९-४४ । "सूक्ष्मं स्यात् कैतवेऽध्यात्मे पुंस्यणौ त्रिषु चाल्पके" मेदि० ।

सूक्ष्मकृष्णफला सूक्ष्मकृष्णफला (स्त्री०) ಜಂಬು ವೃಕ್ಷ, ನೇರಳೆ ಮರ. सूक्ष्मं कृष्णं च फलं यस्या: ।

सूक्ष्मतण्डुल सूक्ष्मतण्डुल (पुं०) ಗಸಗಸೆ. सूक्ष्मं तण्डुलं बीजं यस्य । -तंडुला -तंडुला० (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ.

सूक्ष्मदर्शिन् सूक्ष्मदर्शिन् (वि०) 1. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡುವವನು, ಚುರುಕುದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು. सूक्ष्मं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनि:" (३-२-७८) । 2. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡುವವನು, -ವಿಮರ್ಶಿಸುವವನು, ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದವನು. "न विदुर्यस्य भवनमादित्या: सूक्ष्मदर्शिन: । स कथं नरमात्रेण शक्यो ज्ञातुं सतां गति:" भा० ।

सूक्ष्मपत्र सूक्ष्मपत्र (पुं०) 1. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜ, ಧನಿಯ. सूक्ष्माणि पत्राणि यस्य । 2. ಕಾಡುಜೀರಿಗೆ, 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸಾಸವೆ. 4. ಕೆಂಪು ಕಬ್ಬು.

सूक्ष्मपिप्पली सूक्ष्मपिप्पली (स्त्री०) ಕಾಡು ಹಿಪ್ಪಲಿ. सूक्ष्मा पिप्पली ।

सूक्ष्मबीज सूक्ष्मबीज (पुं०) ಗಸಗಸೆ ಗಿಡ.

सूक्ष्मबुद्धि सूक्ष्मबुद्धि (स्त्री०) 1. ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣಬುದ್ಧಿ. (वि०) 2. ತೀಕ್ಷ್ಣಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತ. सूक्ष्मा बुद्धि: । सूक्ष्मा बुद्धिर्यस्य वा । -मति: -मति:.

सूक्ष्ममक्षिका सूक्ष्ममक्षिका (स्त्री०) ಮಶಕ, ಸೊಳ್ಳೆ. सूक्ष्मा मक्षिका मक्षिकाकृतिर्यस्य ।

सूक्ष्मवस्त्र सूक्ष्मवस्त्र (न०) ಬಹಳ ತೆಳುವಾದ ಮತ್ತು ನುಣುಪಾದ ವಸ್ತ್ರ.

सूक्ष्मशाख सूक्ष्मशाख (पुं०) ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ.

सूक्ष्मा सूक्ष्मा (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 2. ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. 3. ಮರಳು.

सूक्ष्मैला सूक्ष्मैला (स्त्री०) ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ.

सूच सूच (पुं०) ದರ್ಭೆಯ ಅಗ್ರಭಾಗ. सीव्यति चरणौ—षिवु (तन्तुसन्ताने) "चट्" धातो: टेरूत्वं च (उ० ४-९३) । सूचो दर्भाङ्कुर: सि० कौ० ।

सूचक सूचक (पुं०) 1. ದುರ್ಜನ, ಚಾಡಿಕೋರ, ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವನು. सूचयति—सूच (पैशुन्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३) । "लोष्टमर्दी तृणच्छेदी नखखादी च यो नर: । स विनाशं व्रजत्याशु सूचकोऽशुचिरेव च" मनु० ४-७१ । 2. ಸೂಚನೆಕೊಡುವವನು, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವವನು. 3. ಸೂಜಿ, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊಲಿ

युव ಒಂದು ಸಾಧನ. [illegible]—षिक् (तन्त्र सन्ताने) "चट्" भाव. टः क च (उ० ४-१३)। स्वार्थे कन्। 4. ಶಿಕ್ಷಕ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಬೋಧಕ. 5. ಶ್ವಾನ, ನಾಯಿ. 6. ಬುದ್ಧ. 7. ಪೂಜಾರಿ, ಪಕ್ಕ. 8. ಪಿಶಾಚಿ. 9. ಕಥೆ ಹೇಳುವವನು. 10. ವಾಯಸ. ಕಾಗೆ. "सूचक: शुनि दुर्जने। कथके सीवनद्रव्ये मार्जारि वायसेऽपि च" हेम०। 11. ಸೂತ್ರಧಾರ. 12. ಸಣ್ಣ ಆಕ್ಕೆ.

सूचन सूचन (न०) ಸೂಚಿಸುವುದು, ಸೂಚನೆ ಕೊಡುವುದು, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು, ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. सूच (पैशुन्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भङ्गि-सूचनविधौ विशारदो नारदो मुनिरदर्शनं ययौ" कथास०।

सूचना सूचना (स्त्री०) 1. ಅಭಿನಯ. 2. ಸೂಚನೆ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. 3. ದೃಷ್ಟಿ. 4. ಉಪದೇಶ, ಬೋಧನೆ. 5. ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು, ನೆನಪುಂಟುಮಾಡುವುದು. सूच (पैशुन्ये) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "यत्र स्यादङ्ग एकस्मिन् अङ्गानां सूचनाखिला। तदङ्गमुख-मित्याहुः बीजार्थव्यापकं च तत्" सा० द० ६-५९। 6. ಸುಳಿವು. 7. ರಂಧ್ರಮಾಡುವುದು.

सूचनीय सूचनीय (वि०) 1. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೂಚಿಸಬೇಕಾದ, ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತಿಳಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. सूच (पैशुन्ये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तथ्य:"। **-यितव्य: -यितव्यम्।**

सूचयत् सूचयत् (वि०) 1. ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. सूच (पैशुन्ये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रकटं मृदु नाम जल्पत: परुषं सूचयतोऽर्थमन्तरा" माघ० १६-१९। 3. ನೆನಪನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಸುಳಿವು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्त्यौ।**

सूचि(ची) सूचि(ची) (स्त्री०) 1. ಸೂಜಿ, ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಲಿಯುವ ಸಾಧನ. सूच्यतेऽनया —सूच (पैशुन्ये) + णिच् "इ:" (उ० ४-१३८)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ರಂಧ್ರ ಕೊರೆಯುವ ಬೈರಿಗೆ. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಆಂಗಿಕ ಅಭಿನಯ. 4. ಸುರತದ ಒಂದು ಭೇದ. "सूचि: सुरतभेदेऽभिनये वयनसाधने" नानार्थर०। 5. ಬಹಳ ಚೂಪಾದ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬಹಳ ಮೊನಚಾದ ತುದಿ. 6. ಒಂದು ವಿಧ ಸೇನಾವ್ಯೂಹ ರಚನೆ. "दण्डव्यूहेन तन्मार्गं यायात्तु शकटेन वा। वराह-मकराभ्यां वा सूच्या वा गरुडेन वा" मनु० ७-१८७। 7. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ. ವಿಷಯಗಳ ಅನುಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ, ಅಕಾರಾದಿ ಪದಗಳ ಅಥವಾ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಕ್ರಮ ಪಟ್ಟಿ. 8. ಶಲಾಕೆ, ಶಿಖೆ, ಜ್ವಾಲೆಯಂತಿರುವ ಕಾಂತಿ. "पराभिमर्शो न तवास्ति क: करं प्रसारयेत् पन्नगरत्न-सूचये" कुमा० ५-४३। 9. ಕೇತಕೀಪುಷ್ಪ, ಕೇದಗೆ ಪುಷ್ಪ. 10. ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮವಾಗಿ ರಚಿಸಿದ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪಟ್ಟಿ (Catalogue).

सूचिक सूचिक (पुं०) ದರ್ಜಿಯವನು, ಹೊಲಿಗೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. "हस्ते नापितचार्किकचौरभिषक्-सूचिका द्विपग्राहा:। बन्धक्य: कौसलका मालाकाराश्च पीडयन्ते" बृहत्सं० १०-९। **-का -की०.** 1. ಸೂಜಿ, ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವ ಸಾಧನ. स्वार्थे "कन्"। 2. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು.

सूचिकाधर सूचिकाधर (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ.

सूचिकामुख सूचिकामुख (न०) ಶುಂಠಿ.

सूचित सूचित (वि०) 1. ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೂತು ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. सूच (पैशुन्ये) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। 2. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನಪುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸುಗ್ರಹವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अङ्कान्ते सूचित: पात्रै: तदङ्कस्याविभागत:। यत्राङ्कोऽवतरत्येषोऽङ्कावतार इति स्मृत:" सा० द० ६। 4. ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तमसीव हस्तपरिमर्शसूचिता:" माघ० १३-५३।

सूचिपुष्प सूचिपुष्प (पुं०) ತಾಳೆಮರ, ಕೇತಕೀ ವೃಕ್ಷ. सूच्याकारं पुष्पमस्य।

सूचिभिन्न सूचिभिन्न (वि०) (ಕುಟ್ಮಲದ) ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಕಸಿತವಾಗಿರುವ, (ಮೊಗ್ಗಿನ) ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅರಳಿರುವ. सूचिषु भिन्नानि विकसितानि। "पाण्डु-च्छायोपवनवृतय: केतकै: सूचिभिन्नै:" मेघ० १-२३।

सूचिभेद्य सूचिभेद्य (वि०) 1. ಬಹಳ ದಟ್ಟವಾದ, ನಿಬಿಡವಾದ. 2. ಸೂಜಿಯ ತುದಿಯಿಂದ ಭೇದಿಸ

ಲ್ಪಡುವ, ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯಿಂದ ಭೇದಿಸಬಹುದಾದ. सूचिभिः भेद्यम्। "गच्छन्तीनां रमणवसतिं योषितां तत्र नक्तं रुद्धालोके नरपतिपथे सूचिभेद्यैस्तमोभिः" मेघ० १-३७। 3. ಮುಟ್ಟಬಹುದಾದ, ಮುಟ್ಟಿ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ, ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುವ.

सूचिमुख ಸೂಚಿಮುಖ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 2. ಬಿಳಿಯ ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲು. (न०) 3. ವಜ್ರ. (वि०) 4. ಮೊನಚಾದ ಅಗ್ರಭಾಗವುಳ್ಳ, ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ. सूचिवत् सूक्ष्मं मुखं यस्य।

सूचिरोमन् ಸೂಚಿರೋಮನ್ (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. सूचिवत् रोमाण्यस्य।

सूचिशालि ಸೂಚಿಶಾಲಿ (पुं०) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಬತ್ತ.

सूच्य ಸೂಚ್ಯ (वि०) 1. ತಿಳಿಯುಪಡಿಸಬಹುದಾದ. 2. ತಿಳಿಯುಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಜ್ಞಾಪಿಸಬಹುದಾದ. सूच (पैशुन्ये) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 5. ಜ್ಞಾಪಿಸಬೇಕಾದ. 6. ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ.

सूत ಸೂತ (पुं०) 1. ಸಾರಥಿ, ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. षू (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सयत्नसूतायत-रश्मिभुग्नग्रीवाग्रसंसक्तयुगैस्तुरङ्गैः" माघ० ३-६८। 2. ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. 3. ಬಡಗಿ, ಮರದ ಕೆಲಸದವನು. 4. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "क्षत्रियाद्विप्रकन्यायां सूतो भवति जातितः" मनु० १०-११। "सूतो वा सूतपुत्रो वा यो वा को वा भवाम्यहम्" वेणी० ३-३३। 5. ವೈಶ್ಯನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಬೇರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. ಸ್ತುತಿ ಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. "सूतात्मजाः सवयसः प्रथित-प्रबोधं प्राबोधयन्नुषसि वाग्भिरुदारवाचः" रघु० ५-६५। 6. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 7. ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. (वि०) 8. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದಿದ. 9. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सूतस्तु सारथौ तक्षिण क्षत्रियाद्ब्राह्मणी-सुते। वन्दिपारदयोः पुंसि प्रसूते प्रेरिते त्रिषु" मेदि०।

सूतक ಸೂತಕ (पुं०) 1. ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. सूत स्वार्थे कन्। (न०) 2. ಹುಟ್ಟುವುದು, ಜನ್ಮ (ಪಡೆಯುವುದು), ಉತ್ಪತ್ತಿ (ಹೊಂದುವುದು). षूङ् (प्राणिप्रसवे) "कः" (३-३-११४)। स्वार्थे "कन्"। 3. ಜನನಾಶೌಚ, (ಜ್ಞಾತಿಗಳಲ್ಲಿ) ಪುತ್ರ ಜನನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಶೌಚ. सूतकं जन्म कारणत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 4. ಮೃತಾಶೌಚ. "सर्वं गोत्रमसंस्पृश्यं तत्र स्यात्सूतके सति"। ಅಶೌಚವು ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುವ ಪ್ರಕರಣಗಳು. ವ್ರತ ಯಜ್ಞ ವಿವಾಹ ಶ್ರಾದ್ಧ ಹೋಮ ಪೂಜೆ ಜಪ ಇವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸೂತಕವು (ಅದು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವವರೆಗೂ) ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಶೌಚವಿಲ್ಲ). "व्रतयज्ञविवाहेषु श्राद्धे होमेऽर्चने जपे। आरब्धे सूतकं न स्यादनारब्धे तु सूतकम्" तिथ्यादितत्त्वम्। 5. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ, ಉಪರಾಗ. "अहं न कीर्तयेत् ब्रह्म राज्ञो राहोश्च सूतके" मनु० ४-११०।

सूतका ಸೂತಕಾ (स्त्री०) ಸದ್ಯಃ (ಆಗತಾನೆ) ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು. षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तः" (३-४-७२)। "टाप्"। स्वार्थे "कन्"। वा इत्वम् (वा० ७-३-४४)। पक्षे **सूतिका ಸೂತಿಕಾ**. "दिवाकीर्तिमुदक्यां च पतितं सूतिकां तथा" मनु० ५-८५।

सूतकागृह ಸೂತಕಾಗೃಹ (न०) ಹೆರಿಗೆಯ ಮನೆ, ಪ್ರಸವಿಸುವ ಮನೆ. सूतकाया गृहम्।

सूततनय ಸೂತತನಯ, -पुत्र -ಪುತ್ರ, -सूत -ಸೂತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) ರಾಧೇಯ, ಕರ್ಣ. सूतस्य तनयः पुत्रः सुतः सूनुर्वा। "स्पर्धमानस्तु पार्थेन सूतपुत्रोऽस्यमर्षणः" भा० आदि०।

सूतराज् ಸೂತರಾಜ್ (पुं०) ಪಾರದ, ಪಾದರಸ. सूतः सन् राजते—राजृ (दीप्तौ) "क्विप्"।

सूता ಸೂತಾ (स्त्री०) ಸದ್ಯಃ ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು.

सूति ಸೂತಿ (स्त्री०) 1. ಜನ್ಮ, ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ. षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಸ್ಥಳ. षुञ् (अभिषवे) अधि० "क्तिन्" (३-३-९४)। अभिषूयते कण्ड्यते सोमोऽत्र। 3. ವಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಲಿಯುವುದು. 4. ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನ. "सहसोपगतः सविस्मयं तपसां सूतिरसूति-रापदाम्" किरा० २-५६। 5. ಸಂತಾನ.

सूतिका ಸೂತಿಕಾ (स्त्री०) ಸದ್ಯಃ ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು. षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तः" (३-४-७२)। सूता स्वार्थे "कन्"। वा इत्वम् (वा० ७-३-४४)।

सूतिकागृह ಸೂತಿಕಾಗೃಹ (न०) ಪ್ರಸವದ ಮನೆ, ಹೆರಿಗೆಯ ಮನೆ. सूतिकाया गृहम्। ಸೂತಿಕಾಗೃಹದ ಆಕಾರ : ಎಂಟು ಮೊಳ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ಮೊಳ ಅಗಲವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ

दिक्किनल्लि द्वारगळिरबेकु. "अष्टहस्तायतं चारु चतुर्हस्तविशालकम्। प्राचीद्वारमुदग्द्वारं विदध्यात् सूतिकागृहम्" भावप्र०। **–गेहम्** –गेहम्, **–भवनम्** –भवनम्.

सूतिगृह सूतिगृह, **–गेह** –गेह (न०) प्रसविसुव मने, हेरिगेय मने. सूत्याः गृहम् गेहं वा।

सूतिमास सूतिमास (पुं०) हुट्टिद तिंगळु. सूतेः प्रसवस्य मासः। "सूतिमासो वैजननः" अम०।

सूत्कार सूत्कार (पुं०) सूत् एंदु (अनुकरण) शब्द माडुवुदु. सूत् इति शब्दस्य कारः करणम्। "नस्यागृहीतोऽपि भुवन् विषाणयोर्युगं समूत्कारविवर्तितत्रिकः" माघ० १२-१०।

सूत्कृत सूत्कृत (न०) सूत्कार. "त्रस्तौ समासन्नकरेणुसूत्कृतात्" माघ० १२-२४। **–कृतिः** –कृतिः.

सूत्थान सूत्थान (वि०) 1. ऒळ्ळेय प्रयत्न नडसुवनु, उद्योगशील, सर्वदा कार्यनिरतनागिरुवनु. सु सुष्ठु उत्थानं उद्योगो यस्य। (न०) 2. ऒळ्ळेय उद्योग, चटुवटिकेयिंद कूडिद प्रयत्न. "दक्षे तु चतुरपेशलपटवः सूत्थान उष्णश्च" अम०।

सूत्पर सूत्पर (न०) मद्यसंधान, बट्टियिळिसुवुदु.

सूत्र सूत्र (न०) 1. तंतु, दार. सीव्यते अनेन—षिवु (तन्तुसन्ताने) "ष्ट्रन्" टेरूत्वं च (उ० ४-१६२)। "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४। 2. नार, ऎळॆ. "मन्ये यथा श्याममुखस्य तस्य मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम्" कुमा० १-४०। 3. यज्ञसूत्र, जनिवार. 4. शास्त्रगळिगे संबंधिसिद बप्पर्थगळन्नु प्रतिपादिसुव वाक्य. ई शास्त्रीय सूत्रगळु (1) ब्रह्मसूत्रम् (2) धर्मसूत्रम् (3) न्यायसूत्रम् (4) वैशेषिकसूत्रम् (5) साङ्ख्यसूत्रम् मत्तु (6) योगसूत्रम् एंदु आरु विध. "अल्पाक्षरमसन्दिग्धं सारवद्विश्वतोमुखम्। अस्तोभमनवद्यं च सूत्रं सूत्रविदो विदुः"। अनेक विषयुगळ संबंध हॊंदिरुव विस्तारवाद विषयवन्नु अत्यंत संग्रहवागि (कॆलवे अक्षरगळिंद) तिळिसुव सारवत्तागियू अर्थवत्तागियू इरुव शास्त्रीय वाक्यवु सूत्र. **वैयाकरणरु**—(1) संज्ञा (2) परिभाषा (3) विधिः (4) नियमः (5) अतिदेशः मत्तु (6) अधिकारः ई रीति सूत्रवु आरु विध एंदु हेळुवरु. 5. ब्रह्मचर्योद्याश्रमगळल्लि अनुष्ठिसबेकाद धर्मादिगळन्नु निरूपिसुव (सूत्र) ग्रंथ. इवु आश्वलायन आपस्तंब गौतम मॊदलादवरिंद रचितवाद धर्मसूत्रम् गृह्यसूत्रम् श्रौतसूत्रम् मॊदलादुवु. 6. नाटकगळल्लि नाटकीय वस्तुवन्नु सूचिसुव प्रस्ताव. ई प्रस्ताव माडुववनिगे सूत्रधारः एंदु हेसरु. सूत्रं प्रयोगानुष्ठानं धारयति इति सूत्रधारः। 7. नाट्योपकरण. 8. तंति, कंबि. "सुवर्णसूत्राकलिताधराम्बरां विडम्बयन्तं शिति-वाससस्तनुम्" माघ० १-६।

सूत्रकण्ठ सूत्रकण्ठ (पुं०) 1. विप्र, मॊदलनेय वर्णदवनु. सूत्रं यज्ञसूत्रं कण्ठे यस्य। 2. कपोत, पारिवाळद हक्कि. 3. खिजरिटपक्षि, काडिगे सॊगसिन हक्कि. "सूत्रकण्ठः पुमान् विप्रे खञ्जरीट-कपोतयोः" मेदि०।

सूत्रकार सूत्रकार (पुं०) सूत्रगळन्नु रचिसिदवरु, व्यास आश्वलायन आपस्तंब गौतम पाणिनि कण्वादमुनि मॊदलादवरु. सूत्राणि करोति—कृ कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "वार्त्तिककारं वररुचिं भाष्यकारं पतञ्जलिम्। पाणिनिं सूत्रकारं च प्रणतोऽस्मि मुनित्रयम्"॥

सूत्रकोण सूत्रकोण (पुं०) डमरुकवाद्य, बाडुबाडिके. सूत्ररूपः कोणो यस्य। स्वार्थे "कन्"। **–कोणकः** –कोणकः.

सूत्रगण्डिका सूत्रगण्डिका (स्त्री०) वस्त्रवन्नु नेयुववनु नेयिगेय कार्यक्कागि उपयोगिसुव कोलु, वायुदांड, नेयुव कॊळवि. सूत्रं गण्डयति—गडि (वदनैकदेशे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

सूत्रतर्कटी सूत्रतर्कुटी (स्त्री०) कदिरु, कदिरणिगे, चरकदल्लि नूलु तिरुचुव मत्तु सुत्तुव कदिरु कंबि. सूत्रस्य तर्कटी।

सूत्रधार सूत्रधार (पुं०) 1. नाटकदल्लि नांदिय नंतर रंगभूमिगे बंदु कथॆय वस्तुवन्नु सूचिसुव नट, स्थापक. सूत्रधारनु नांदियन्नु पठिसि तॆरळिद नंतर सूत्रधारन **लक्षण**

ವಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ನಟನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕವಿ ಕಾವ್ಯಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವನು. ಇವನು ಪ್ರಧಾನ ನಟ. "पूर्वरङ्गं विधायादौ सूत्रधारे विनिर्गते। प्रविश्य तद्वदपरः काव्यमास्थापयेन्नटः"॥ "नाट्योपकरणादीनि सूत्रमित्यभिधीयते। सूत्रं धारयतीत्यर्थे सूत्रधारो निगद्यते"। "रणरङ्गनटस्यास्य सूत्रधार इवाभवत्" याद० २२-१४०। 2. ದೇವೇಂದ್ರ, ಸುರಪತಿ, ಶಚೀಪತಿ. 3. ಶಿಲ್ಪಿ. 4. ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಮುನಿ. "सूत्रधारः शचीपतौ। नान्द्यनन्तरसञ्चारिपात्रशिल्पिप्रभेदयोः" मेदि०।

सूत्रपुष्प सूत्रपुष्प (पुं०) ಕಾರ್ಪಾಸ, ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ. सूत्रार्थं पुष्पमस्य।

सूत्रयन्त्र सूत्रयन्त्र (न०) 1. ಲಾಳಿ, ನೇಯಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಸುದಾರಗಳ ನಡುವೆ ಹೊಕ್ಕುದಾರಗಳನ್ನು ಹಾಯಿಸುವ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ. 2. ನೇಯಿಗೆಯವನ ಯಂತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವ ಯಂತ್ರ, ಮಗ್ಗ. 3. ದಾರವನ್ನು ಸುತ್ತುವ ಆಟ್ಟೆ.

सूत्रला सूत्रला (स्त्री०) ಕದಿರು ಕಂಬಿ, ಕದಿರಗೆ, ನೂಲನ್ನು ತಿರುಚುವ ಮತ್ತು ಸುತ್ತುವ ಕದಿರು. सूत्रं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)।

सूत्रवेष्टन सूत्रवेष्टन (न०) 1. ದಾರವನ್ನು ಸುತ್ತುವುದು. सूत्रस्य वेष्टनम्। (पुं०) 2. ದಾರವನ್ನು ಸುತ್ತುವ ಆಟ್ಟೆ.

सूत्रित सूत्रित (वि०) ಸೂತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

सूत्रिन् सूत्रिन् (वि०) ದಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. सूत्रमस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)।

सूद सूद (पुं०) 1. ಪಾಚಕ, ಅಡಿಗೆಯವನು. सूदति छागादीन् — षूद (क्षरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "सूदा ओदनिका गुणाः" अम०। "आहूय वचनं द्रोणो रहः सूदमभाषत" भा०। 2. ವ್ಯಂಜನ, ಅನ್ನದ ಪರಿಕರ. षूद (क्षरणे) + णिच् "अच्" (३-३-५६)। "सूदस्तु कथितः सूपकारे व्यञ्जनान्तरे" मेदि०। 3. ಸೂಪ, ದ್ರವರೂಪದ ಸಾಂಬಾರು. 4. ಅಪರಾಧ. 5. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. (वि०) 6. ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು. 7. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು.

सूदन सूदन (न०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 2. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 3. ಅಟ್ಟುವುದು, ಹೊರದೂಡುವುದು, ಓಡಿಸುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. "सूदनैरलघयच्च धरित्रीम्" याद० २१-६५। (वि०) 5. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. 6. ಹೊರದೂಡುವವನು, ಅಟ್ಟುವವನು. षूद (क्षरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "ल्युः" (३-१-१३४) वा।

सूदाध्यक्ष सूदाध्यक्ष (पुं०) ಪಾಕಶಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ, ಅಡಿಗೆಮನೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. सूदानामध्यक्षः।

सून सून (न०) 1. ಪುಷ್ಪ, ಹೂವು. सूयते स्म — षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तः" (३-४-७२)। "नवकरनिकरेण स्पष्टबन्धूकसूनस्तवकरचितमेते शेखरं बिभ्रतीव" माघ० ११-४६। 2. ಅಂಕುರ, ಮೊಳಕೆ. 3. ಪ್ರಸವ, ಹೆರಿಗೆ. (वि०) 4. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಅರಳಿರುವ. 5. ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಹುಟ್ಟಿದ. 6. ಶೂನ್ಯ, ಬರಿದಾದ. "सूनं वाच्यवदूनेषु सूनं प्रसवपुष्पयोः" विश्व०।

सूननायक सूननायक (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. "सूननायकनिदेशविभ्रमैरप्रतीतचरवेदनोदयम्" नैष० १८-१२९।

सूनवत् सूनवत् (वि०) ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ, ಹುಟ್ಟಿದ. षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

सूना सूना (स्त्री०) 1. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು. 2. ಕಿರು ನಾಲಗೆ. 3. ವಧಸ್ಥಾನ. सूयते — षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) कर्मणि "क्तः" (३-२-१०२)। "सूना पुत्र्यां वधस्थानगलशुण्डिकयोरपि" विश्व०। "पञ्च सूना गृहस्थस्य चुल्लीपेषण्युपस्करः। कण्डनी चोदकुम्भश्च वध्यते यास्तु वाहयन्" मनु० ३-६८। 4. ಮೃಗ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಾಂಸದ ಮಾರಾಟ.

सूनिन् सूनिन् (पुं०) 1. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. सूनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಮಾಂಸದ ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವವನು. "प्रतिग्रहे सूनिचक्रिध्वजिवेश्यानराधिपाः। दुष्टा दशगुणं पूर्वत्पूर्वादेते यथाक्रमम्" याज्ञ० १-१४१।

सूनु सूनु (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. सूयते — षूङ् (प्राणिप्रसवे) "नुः" (उ० ३-३५)। "सूनुः सूनृतवाक्स्रष्टुर्विससर्जोर्जितश्रियम्" रघु० १-९३। 2. ಅನುಜ, ತಮ್ಮ. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಕಿರಣ, 5. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. "सूनुः पुत्रेऽनुजेऽर्के ना सूनुः किरणसूर्ययोः" मेदि०। 6. ದೌಹಿತ್ರ, ಮಗಳ ಮಗ. (स्त्री०) 7. ಕನ್ಯ, ಮಗಳು.

सूनृत ಸೂನ್ಯತ (न०) 1. ಸತ್ಯವೂ ಪ್ರಿಯವೂ ಆದ ಮಾತು. सुष्ठु नृत्यत्यनेन — सु + नृती (गात्रविक्षेपे) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। "तेनाप्टौ परिगमिताः समाः कथंचित् बालत्वात् वितथसूनृतेन सूनोः" रघु० ८-९२। 2. ಮಂಗಳ, ಶುಭ. (वि०) 3. ಪ್ರಿಯವೂ ಸತ್ಯವೂ ಆದ. "सूनुः सूनृतवाक्स्रष्टुः विससर्जोर्जितश्रियम्" रघु० १-९३। 4. ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "प्रणम्य मूर्ध्नाविहितः कृताञ्जलिर्नत्वा गिरा सूनृतयान्वपृच्छत्" भाग० १-१९-३१। 5. ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಮ್ರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಿಯವಾದ. "तृणानि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सूनृता" मनु० ३-१०१।

सूनृतगिर् ಸೂನ್ಯತಗಿರ್ (वि०) ಪ್ರಿಯವೂ ಸತ್ಯವೂ ಆದ ಮಾತುಳ್ಳವನು. सूनृता गीर्यस्य। "तत्र सूनृतगिरश्च सूरयः पुण्यमृग्यजुषमघ्यगीयत" माघ० १४-२१।

सूप ಸೂಪ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ವ್ಯಂಜನ. षुञ् (अभिषवे) "पः" दीर्घश्च (उ० ३-२६)। 2. ಸೂದ, ಪಾಚಕ, ಅಡಿಗೆಯವನು. "सूपो व्यञ्जनसूदयोः" मेदि०। 3. ಪಾತ್ರೆ. 4. ಆಹಾರಕ್ಕೆ ರುಚಿಕೊಡುವ ಸಾಂಬಾರ, ಮಸಾಲೆ. 5. ಬಾಣ. 6. ತೊವ್ವೆ.

सूपकार ಸೂಪಕಾರ (पुं०) ಪಾಚಕ, ಅಡಿಗೆಯವನು. सूपं करोति — डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "इङ्गिताकारतत्त्वज्ञो बलवान् मिष्टपाचकः। सूरश्च कठिनश्चैव सूपकारः स उच्यते"॥

सूपधूपन ಸೂಪಧೂಪನ (न०) ಹಿಂಗು. सूपस्य धूपनमस्मात्।

सूपाङ्ग ಸೂಪಾಂಗ (न०) ಹಿಂಗು.

सूम ಸೂಮ (न०) 1. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. 2. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "मक्" (उ० १-१४२)। "सूमं क्षीरे च नभसि" मेदि०। 3. ಜಲ, ನೀರು. शब्दर०।

सूर ಸೂರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ, ರವಿ. सुवति प्रेरयति कर्मणि लोकम् — षू (प्रेरणे) "क्रन्" (उ० २-२)। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

सूरण ಸೂರಣ (पुं०) 1. ಚೂರಣದ ಗಿಡ. "मकरे मूलकं चैव सिंहे चालाबुकं तथा। कार्तिके सूरणं चैव सद्यो गोमांसभक्षणम्"॥ 2. ಚೂರಣ ಗೆಡ್ಡೆ. "अर्शोघ्नः सूरणः कन्दः" अम०।

सूरत ಸೂರತ (वि०) 1. ದಯಾಳು, ದಯೆಯುಳ್ಳವನು, ಕನಿಕರವುಳ್ಳವನು. सुष्ठु रमते — रमु (क्रीडायाम्) "कः" (उ० ५-१४)। 2. ಉಪಶಾಂತ. "स्याद्दयालुः कारुणिकः कृपालुः सूरतः समाः" अम०।

सूरसुत ಸೂರಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) ಶನೈಶ್ಚರ, ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. सूरस्य सुतः सूनुर्वा।

सूरसूत ಸೂರಸೂತ (पुं०) ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿ. सूरस्य सूतः।

सूरि ಸೂರಿ (पुं०) ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. षूङ् (प्रसवे) "क्रिः" (उ० ४-६४)। "तत्र सूनृतगिरश्च सूरयः पुण्यमृग्यजुषमघ्यगीयत" माघ० १४-२१। "अथवा कृतवाग्द्वारे वंशेऽस्मिन् पूर्वसूरिभिः" रघु० १-४।

सूरिन् ಸೂರಿನ್ (पुं०) ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. सूरः सूर्यः उपास्यतयास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

सूरी ಸೂರೀ (स्त्री०) 1. ಸಾಸವೆ. षूङ् (प्रसवे) "क्रिः" (उ० ४-६४)। 2. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. 3. ಕುಂತಿ.

सूर्क्षण ಸೂರ್ಕ್ಷಣ (न०) 1. ಆದರ, ಗೌರವ, 2. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. सूर्क्षं (आदरे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सूर्क्ष्य ಸೂರ್ಕ್ಷ್ಯ (पुं०) ಮಾಷ, ಉದ್ದು. सूर्क्ष्यते अनाद्रियते — सूर्क्ष्य (ईर्ष्यायाम्) "घञ्" (३-३-१९)।

सूर्य ಸೂರ್ಯ (पुं०) 1. ರವಿ, ಗ್ರಹಗಳ ಅಧಿಪತಿ. सुवति कर्मणि लोकं प्रेरयति — षू (प्रेरणे) "क्यप्" दीर्घश्च निपात्यते (३-१-११४)। "विभिन्नवर्णा गरुडाग्रजेन सूर्यस्य रथ्याः परितः स्फुरन्त्या" माघ० ४-१४। ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಯಮ ಮನು ಮತ್ತು ಯಮುನೆಯೆಂಬ ಮೂವರು ಮಕ್ಕಳೂ ಛಾಯಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಶನೈಶ್ಚರರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳೂ ಜನಿಸಿದರು. ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯು ಕುದುರೆಯ ರೂಪವಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ಜನಿಸಿದರು. ಇವರಲ್ಲದೆ ಕುಂತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನೂ ಅಂಶದಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನೂ ಜನಿಸಿದರು. ಸೂರ್ಯನು ಅನವರತವೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಇವನ ರಥಕ್ಕೆ ಸಪ್ತವೆಂಬ ಒಂದೇ ಕುದುರೆ. "सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रमेकोऽश्वो वहति सप्तनामा" ऋ०। ಒಂದೇ ಚಕ್ರ. "एकचक्रो रथो यस्य दिव्यः कनकभूषणः। स मे भवतु सुप्रीतः पद्महस्तो दिवाकरः"। ಮೇಷಾದಿ ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಸಂಚರಿಸುವನು. ಸಿಂಹರಾಶಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಮೇಷರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನ. ತುಲಾರಾಶಿಯು

ನೀಚಸ್ಥಾನ. ಸೂರ್ಯನು ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೌರವರ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸೂರ್ಯನ ವರ್ಣವು ರಕ್ತವರ್ಣ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯ ಗ್ರಹ. ಸೂರ್ಯದಶಾಕಾಲ 6 ವರ್ಷಗಳು. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಬುಧನು ಸಮ. ಶುಕ್ರ ಮತ್ತು ಶನಿ ಶತ್ರುಗಳು. ಚಂದ್ರ ಕುಜ ಮತ್ತು ಗುರು ಇವರು ಮಿತ್ರರು. ಸೂರ್ಯನು ಪಿತೃ ಆತ್ಮ ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕನು. ಸೂರ್ಯನು ಕ್ರೂರಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಪುರುಷಗ್ರಹ. ಸೂರ್ಯನು 3, 6 ಮತ್ತು 11ನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶುಭಫಲಪ್ರದನು.

ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ)ಮಾನ :

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸೂರ್ಯದಶೆ (ಸ್ವದಶೆ)	0	3	18
ಚಂದ್ರದಶೆ	0	6	0
ಕುಜದಶೆ	0	4	6
ರಾಹುದಶೆ	0	10	24
ಗುರುದಶೆ	0	9	18
ಶನಿದಶೆ	0	11	12
ಬುಧದಶೆ	0	10	6
ಕೇತುದಶೆ	0	4	6
ಶುಕ್ರದಶೆ	1	0	0

ಸೂರ್ಯ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ :

ಭುಕ್ತಿ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	0	3	18
ಚಂದ್ರಭುಕ್ತಿ	0	6	0
ಕುಜಭುಕ್ತಿ	0	4	6
ರಾಹುಭುಕ್ತಿ	0	10	24
ಗುರುಭುಕ್ತಿ	0	9	18
ಶನಿಭುಕ್ತಿ	0	11	12
ಬುಧಭುಕ್ತಿ	0	10	6
ಕೇತುಭುಕ್ತಿ	0	4	6
ಶುಕ್ರಭುಕ್ತಿ	1	0	0

ಮಾಸಭೇದದಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಹನ್ನೆರಡು ಹೆಸರುಗಳು : "वरुणो माघमासे तु सूर्यः पूषा तु फाल्गुणे। चैत्रे मासि भवेदंशुः धाता वैशाखतापनः। ज्येष्ठमूले भवेदिन्द्रः आषाढे सविता रविः। विवस्वान् श्रावणे मासि प्रोष्ठपद्यां भगः स्मृतः" ॥ 2. ಆರ್ಕಪರ್ಣ, ಎಕ್ಕದ ಎಲೆ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) **ಸೂರ್ಯಾ ಸೂರ್ಯಾ**. 1. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. सूर्यस्य भार्या। 2. ಇಂದ್ರವಾರುಣೀ. 3. ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿ, –ಮಗಳು. 4. ನವೋಢೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ, ಸದ್ಯಃ ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ. 5. ಒಂದು ಔಷಧ. "सूर्योऽर्कपर्णे तपने स्त्री तद्भार्यौषधीभिदोः" ಮೇದಿಂ।

ಸೂರ್ಯಕಾನ್ತ ಸೂರ್ಯಕಾಂತ (ಪುಂ) 1. ಸ್ಫಟಿಕ. 2. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ, ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಮಣಿ. सूर्यः कान्तो यस्य। "शमप्रधानेषु तपोधनेषु गूढं हि दाहात्मकमस्ति तेजः। स्पर्शानुकूला इव सूर्यकान्ताः तदन्यतेजोऽभिभवाद्वमन्ति" शाकु० २-७।

ಸೂರ್ಯಕಾನ್ತಿ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಆತಪ, ಬಿಸಿಲು. सूर्यस्य कान्तिः। 2. ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ ಪುಷ್ಪ. ಈ ಪುಷ್ಪ, ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದ ನಂತರ ಬಿಸಿಲು ಕಂಡಾಗ ಅರಳುವುದು, ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾದನಂತರ ಮುಕುಳಿತವಾಗುವುದು.

ಸೂರ್ಯಜ ಸೂರ್ಯಜ (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ—1. ಕರ್ಣ. 2. ಸುಗ್ರೀವ. 3. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 4. ಮನು. 5. ಶನಿಗ್ರಹ. सूयते जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। –ಜಾ –ಜಾ. ಯಮುನಾನದಿ.

ಸೂರ್ಯತನಯ ಸೂರ್ಯತನಯ, -ಪುತ್ರ -ಪುತ್ರ, -ಸುತ -ಸುತ, -ಸೂನು -ಸೂನು (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ—1. ಕರ್ಣ. 2. ಶನಿಗ್ರಹ. 3. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 4. ಸುಗ್ರೀವ. 5. ಮನು. सूर्यस्य तनयः पुत्रः सुतः सूनुर्वा।

ಸೂರ್ಯತನಯಾ ಸೂರ್ಯತನಯಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಯಮುನಾನದಿ. **–ಪುತ್ರೀ –ಪುತ್ರೀ**.

ಸೂರ್ಯಭಕ್ತ ಸೂರ್ಯಭಕ್ತ (ಪುಂ) 1. ದಾಸಿವಾಳದ ಗಿಡ. सूर्यस्य भक्तः प्रियः। (ವಿಂ) 2. ಸೂರ್ಯನ ಉಪಾಸಕ, ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವವನು, ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು. ಸ್ವಾರ್ಥೇ "ಕನ್"। **–ಭಕ್ತಕಃ –ಭಕ್ತಕಃ**.

ಸೂರ್ಯಮಣಿ ಸೂರ್ಯಮಣಿ (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆ. सूर्यप्रियो मणिः।

ಸೂರ್ಯಮಣ್ಡಲ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ (ನಂ) ಸೂರ್ಯಬಿಂಬದ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ರೇಖೆ, –ವೃತ್ತರೇಖೆ. सूर्यस्य मण्डलम्।

ಸೂರ್ಯಲೋಕ ಸೂರ್ಯಲೋಕ (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯನ ಆಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಲೋಕ. सूर्यस्य लोकः।

ಸೂರ್ಯವಂಶ ಸೂರ್ಯವಂಶ (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯನ ಸಂತತಿ. ಸೂರ್ಯನ ಕುಲ. सूर्यस्य वंशः। ಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನ ಉತ್ಪತ್ತಿ. ಚತುರ್ಮುಖನ

मानस पुत्र मरीचि. मरीचिय पुत्र कश्यप. कश्यपनिंद अदितियल्लि सूर्यनु जनिसिदनु. सूर्यनिगे संज्ञादेवियल्लि मनु मत्तु यम एंब पुत्ररू मनुविगे श्रद्धादेवियल्लि— (1) इक्ष्वाकु: (2) नृग: (3) शर्याति: (4) दिष्ट: (5) धृष्ट: (6) करूषक: (7) नरिष्यन्त: (8) पृषध्र: (9) नाभाग: मत्तु (10) कवि: एंब हत्तु मंदि पुत्ररु जनिसिदरु. इदे सूर्यवंश. ई सूर्यवंशद इक्ष्वाकुराजन वंशद चक्रवर्तिगळु अयोध्येयल्लि राज्यवाळिदरु.

सूर्यसंज्ञ सूर्यसंज्ञ (न०) 1. कुंकुम केसरि. सूर्यस्य संज्ञा यस्य। (पुं०) 2. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड.

सूर्यसारथि सूर्यसारथि (पुं०) सूर्यन रथवन्नु नडेसुव अरुण.

सूर्यहृदय सूर्यहृदय (न०) आदित्यहृदय, सूर्यन स्तोत्र. सूर्यस्य हृदयमिव। "नमस्ते घृणिने तुभ्यं सूर्याय ब्रह्मरूपिणे। त्वमेव ब्रह्मा परममापो ज्योती रसोऽमृतम्॥ भूर्भुवः स्वस्त्वमोङ्कारः सर्वे रुद्राः सनातनाः। नमो रुद्राय सूर्याय त्वामहं शरणं गतः॥ प्रचेतसे नमस्तुभ्यमुमायाः पतये नमः। नमो-नमस्ते रुद्राय त्वामहं शरणं गतः॥ एकचक्रो रथो यस्य दिव्यः कनकभूषणः। स मे भवतु सुप्रीतः पद्महस्तो दिवाकरः"॥ इत्यादि.

सूर्या सूर्या (स्त्री०) 1. सूर्यन पत्नि, संज्ञादेवि. 2. नवोढे, सद्यः मदुवेयाद कन्ये. "तस्यां हि कर्हिचिच्छौरिर्वसुदेवः कृतोद्वहः। देवक्या सूर्यया सार्धं प्रयाणे रथमारुहत्" भाग० १०-१-२९। 3. वाक्कु, मातु. सु सुष्ठु ईर्यते उच्चार्यते—सु+ईर (गतौ) कर्मणि "क्यप्" (३-३-११३)। सूरिषु साधुः "यत्" (४-४-९८)। सरति गच्छति कर्ण-शष्कुलीं स्तोतृन् प्रति वा—सृ (गतौ) "क्यप्" सर्तेरूत्वं च निपा० (३-१-११४)। इति वा।

सूर्यालोक सूर्यालोक (पुं०) आतप, बिसिलु. सूर्यस्यालोकः।

सूर्याश्मन् सूर्याश्मन् (पुं०) सूर्यकांतमणि. सूर्यप्रियोऽश्मा।

सूर्यास्त सूर्यास्त (न०) सूर्यनु अस्तपर्वतवन्नु सेरुवुदु. सूर्यस्यास्तम् अस्तपर्वतगमनम्।

सूर्यक्ष सूर्याह्व (न०) 1. ताम्रलोह. सूर्यस्य आह्वा यस्य। (पुं०) 2. एक्कद गिड, अर्कवृक्ष.

सूर्येन्दुसङ्गम सूर्येन्दुसंगम (पुं०) सूर्य मत्तु चंद्र इवरु ऒंदे कडे सेरुवुदु. सूर्यस्य इन्दोश्च सङ्गमः एकराश्यवस्थानं यत्र। सूर्य चंद्ररु ऒंदे राशियल्लि सेरुवुदु दर्श, अमावास्ये. "दर्शः सूर्येन्दुसङ्गमः" अम०।

सूर्योढ सूर्योढ (पुं०) सूर्यास्तकालदल्लि बंद अतिथि. "सूर्योढस्तु स सम्प्राप्तो यः सूर्येऽस्तं गतेऽतिथिः" हेम०।

सूर्योदय सूर्योदय (पुं०) सूर्यनु हुट्टुवुदु, सूर्यनु काणिसिकॊळ्ळुवुदु. सूर्यस्य उदयः। "सूर्योदये चास्तमये च शायिनं विमुञ्चति श्रीरपि चक्रपाणिनम्" श्रीलक्ष्मीच०।

सृ–गतौ (भ्वा०पर० अक० अनि०) सरति सरतः सरन्ति। ससार सस्रतुः सस्रुः। ससर्थ सस्रतुः सस्र। ससार, ससर ससृव ससृम। सर्ता। सरिष्यति। सरतु। असरत्। सरेत्। स्रियात् स्रियास्ताम्। असार्षीत्। असरिष्यत्। चलिसु, नडे, मुंदे सागु. शीघ्र गतियु अर्थदल्लि सर्तेः धौरादेशः (७-३-७८)। धावति। धावतु। अधावत्। धावेत्।

भावे:—स्रियते। सस्रे, प्रसस्रे। सर्ता, सारिता। सरिष्यते, सारिष्यते। स्रियताम्। अस्रियत। इत्यादि.

णिचि:—सारयति, –ते। सारयां चकार, –चक्रे –बभूव, –आस। सारयिता। सारयिष्यति, –ते। सारयतु, –ताम्। असारयत्, –त। सारयेत्, –त। इत्यादि.

कृत्सु:—सर्तव्यम्। सरणीयम्। सार्यम्। सृतम्। प्रसृतः। सृतवान्। सरन्, –न्ती। शीघ्र गतियु अर्थदल्लि धावन्, –न्ती। सृतम्। सरणम्। सृत्वा, अभिसृत्य। सारम्सारम्, सृत्वासृत्वा। 1. चलिसु, नडे, मुंदे सागु. "मृगाः प्रदक्षिणं सस्रुः शिवाः सम्यक् ववाशिरे। अवामैः पुस्फुरे देहैः प्रसेदे चित्त-वृत्तिभिः" भट्टि० १४-१४। 2. वेगवागि होगु, शीघ्रवागि चलिसु, ओडिहोगु. "पथि नयनयोः स्थित्वा स्वप्ने तिरोभवति क्षणात्सरति सहसा बाह्वो-र्मध्यं गतापि सखी तव" माल० ४-११। 3. आक्रमण माडु, मुत्तिगेहाकु. "ससाराभिमुखः शूरः शार्दूल इव कुञ्जरम्" भा०।

सृक ಸೃಕ (पुं०)1. ಬಾಣ, ಶರ, ಅಂಬು. 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 3. ಬಿಳಿಯ ನೈದಿಲೆ, ಉತ್ಪಲ. 4. ವಜ್ರ, ಸಿಡಿಲು.

सृकण्ड ಸೃಕಂಡು (पुं०) ತುರಿ, ನವೆ, ಕಜ್ಜಿ.

सृकाल ಸೃಕಾಲ (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ.

सृक्क ಸೃಕ್ಕ (न०) ತುಟಿಗಳ ಪಾರ್ಶ್ವಭಾಗಗಳು. सृजति लालादि—सृज (विसर्गे) "कनिन्" बाहु०। "जन्तवश्चात्र मूर्च्छन्ति सृक्कस्योभयतो मुखात्" सुश्रुत०। ಈ ಪದದ ಪಾಠಭೇದಗಳು :—सृक्कणी सृक्कन् सृक्किणी सृक्किन् सृक्वम् सृक्वणी सृक्वन् सृक्विणी सृक्विन्।

सृग ಸೃಗ (पुं०) ಭಿಂಡಿವಾಲವೆಂಬ ಒಂದು ಆಯುಧ, ಕವಚ. सरति—सृ (गतौ) "गक्" बाहु०। "भिण्डिवालः सृगस्तुल्यौ" अम०।

सृगाल ಸೃಗಾಲ (पुं०) ಜಾಬುಕ, ನರಿ. सृजति मायाम्—सृज (विसर्गे) "कालन्" बाहु०।

सृज – विसर्गे (तुदा० पर० सक० अनि०)। सृजति। ससर्ज ससृजतुः ससृजुः। स्रष्टा। स्रक्ष्यति। सृजतु। असृजत्। सृजेत्। सृज्यात्। अस्राक्षीत्। अस्रक्ष्यत्। **कर्मणि**:—सृज्यते। ससृजे। स्रष्टा। स्रक्ष्यते। सृज्यताम्। असृज्यत। सृज्येत। असर्जि। इत्यादि.

कृत्सु:—स्रष्टव्यम्। सर्जनीयम्। सृज्यम्। सृष्टः। सृष्टवान्। सृजन्, -जती। सृष्टम्। सर्जनम्। सृष्ट्वा। स्रष्टुम्। 1. ಸೃಷ್ಟಿಸು, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು, ಜನ್ಮಕೊಡು. "एते मनूंस्तु सप्तान्यानसृजन्भूरितेजसः" मनु० १-३६। 2. ಮಾಡು, ತಯಾರಿಸು, ಸೃಷ್ಟಿಸು. 3. ಮಾತು ಹೊರಡಿಸು, ಮಾತನಾಡು, ಮಾತಿನಿಂದ ತಿಳಿಸು. "वचस्यवसिते तस्मिन् ससर्ज गिरमात्मभूः" कुमा० २-५३। 4. ದೃಷ್ಟಿ ಹೊರಡಿಸು, ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬೀರು, ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲು. "हेतुं स्वचेतोविकृतेर्ददृशुर्दिशामुपान्तेषु ससर्ज दृष्टिम्" कुमा० ३-६१। 5. ತ್ಯಜಿಸು, ತೊರೆದು ಬಿಡು. "यदैव पूर्वं जनने शरीरं सा दक्षरोषात्सुदती ससर्ज" कुमा० १-५३। 6. ಬೀಳಿಸು, ಸುರಿಸು. "अस्राक्षुरस्रं करुणं रुदन्तो मुहुर्मुहुर्न्यश्वसिषुः कवोष्णम्" भट्टि० ३-१७। 7. (ಬಾಣ) ಬಿಡು, (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸು. "सृजन्तमाजाविषुसंहतीर्यः सहेत कोपज्वलितं गुरुं कः" किरा० ३-२०।

सृजत् ಸೃಜತ್ (वि०) ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ, सृज (विसर्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। "पद्मभूरिति सृजन् जगद्रजः सत्त्वमच्युत इति स्थितिं नयन्। संहरन् हर इति श्रितस्तमस्त्वेंधमेष भजति त्रिभिर्गुणैः" माघ० १४-६१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **सृजतो सृजन्ती**.

सृज्यमान ಸೃಜ್ಯಮಾನ (वि०)1. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. सृज (विसर्गे) कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಬಿಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (ಬಾಣ).

सृणि ಸೃಣಿ (पुं०)1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ. सरति—सृ (गतौ) "निः" नलोपश्च (उ० ४-४९)। (पुंस्त्री०) 2. ಅಂಕುಶ. "अङ्कुशोऽस्त्री सृणिर्द्वयोः" अम०। "आरक्षमग्नमवमत्य सृणि सिताग्रमेकः पलायत जवेन कृतार्तनादः" माघ० ५-५।

सृणिका ಸೃಣಿಕಾ (स्त्री०) ಲಾಲಾರಸ, ಜೊಲ್ಲು. "सृणिका स्यन्दिनी लाला" अम०।

सृणी ಸೃಣೀ (स्त्री०) ಅಂಕುಶ. सृणि "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

सृत ಸೃತ (वि०) ಚಲಿಸಿದ, ಮುಂದೆ ಹೋದ, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ. सृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

सृति ಸೃತಿ (स्त्री०) 1. ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು, ನಡೆಯುವುದು, ಹೋಗುವುದು. सृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. "नैते सृती पार्थ जानन् योगी मुह्यति कश्चन। तस्मात् सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन" गीता ८-२७। 3. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವುದು. "स्यान्मे तवाङ्घ्रिररणं सृतिभिर्भ्रमन्त्या यो वै भजन्तमुपयात्यनृतापवर्गः" भाग० १०-६०-४३। 4. ನಿರ್ಮಾಣ, ಸೃಷ್ಟಿ. "कात्स्न्र्येन चाद्येह गतं विधातुरर्वाक्सृतौ कौशलमित्यमन्यत" भाग० ३-२-१३।

सृत्वन् ಸೃತ್ವನ್ (पुं०) 1. ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಚತುರ್ಮುಖ, ಬ್ರಹ್ಮ. सृ (गतौ) "क्वनिप्" (उ० ४-११३)। 2. ವೃದ್ಧಿ. 3. ಪ್ರಸರಣ, ಹರಡುವುದು.

सृत्वर ಸೃತ್ವರ (वि०) ಗಮನದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು, ನಡೆಯುವವನು. सृ (गतौ) "क्वरप्" (३-२-१६३)।

सृत्वरी ಸೃತ್ವರೀ (स्त्री०)1. ತಾಯಿ. सृ (गतौ) "क्वरप्" (३-२-१६३)। ङीप् (४-१-१५)। 2. ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು. 3. ಹರಿಯುವ ನದಿ, –ಹೊಳೆ.

सृदर ಸೃದರ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು.

सृदाकु सृदाकु (पुं०) 1. वायु, गा०. सृ (गतौ) "काकुः" कुगागमश्च (उ० ३-७८)। 2. वज्रायुध. 3. अग्नि. 4. सूर्यन प्रतिबिंबु. "सृदाकुरग्नि वज्रे ज्वलने प्रतिसूर्यके" मेदि०। (स्त्री०) 5. नदि. हॊळे.

सृपाट सृपाट (पुं०) ऒंदु अळतॆ.

सृपाटिका सृपाटिका (स्त्री०) हक्कियु कॊक्कु, पक्षियु मूति.

सृपाटी सृपाटी (स्त्री०) ऒंदु अळतॆ.

सृप्र सृप्र (पुं०) चुद्र. सृप्लृ (गतौ) "रक्" (उ० २-१२)।

सृमर सृमर (पुं०)1. दॊड्ड जातियु चमरि मृग. सृ (गतौ) "कमरच्" (३-२-१६०)। (वि०) 2. नडॆयुव स्वभावद, संचरिसुव स्वभावद. "सृमरो भङ्गुरप्रज्ञः" भट्टि० ७-२२।

सृष्ट सृष्ट (वि०) 1. निर्मिसल्पट्ट, तयारिसल्पट्ट. सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. युक्त वाद. 3. निश्चयिसल्पट्ट. 4. अधिकवाद, हॆच्चाद. "सृष्टं तु निर्मिते युक्तनिश्चितयोः प्राज्ये त्रिषु" मेदि०। (न०) 5. सृष्टि, निर्माण. सृज भावे "क्तः" (३-३-११४)।

सृष्टवत् सृष्टवत् (वि०) सृष्टिसिदवनु, निर्माण माडिदवनु. सृज (विसर्गे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "वृत्तानुपूर्वं च न चातिदीर्घं जङ्घे शुभे सृष्टवतस्तदीये" कुमा० १-३५।

सृष्टि सृष्टि (स्त्री०) 1. निर्माण, उत्पत्ति. सृज (विसर्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री" शाकु० १-१। 2. स्वभाव. "सृष्टिः स्वभावे निर्माणे" हेम०।

जगत्तिन सृष्टि : महाप्रळयानंतर ई जगत्तिल्लवू तमस्सिनल्लि (प्रकृतियल्लि) सूक्ष्मरूपदिंद लीनवागि अप्रत्यक्षवागियू (यावा इंद्रियक्कू गोचरविल्लदियू) अनुमानदिंद तिळियलू मत्तु ऊहिसलू असाध्यवागियू यावकार्यक्कू असमर्थवागियू ब्रह्मरूपदिंद इद्दितु. "आसीदिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम्। अप्रतर्क्यमविज्ञेयं प्रसुप्तमिव सर्वतः" मनु० १-५। "सदेव सोम्येदमग्र आसीत् —एकमेवाद्वितीयम्" छान्दोग्य० ६-२-१।

बाह्येंद्रियगळावुदक्कू अगोचरनाद परमात्मनु अव्यक्तावस्थेयल्लिद्द ई जगत्तन्नु स्थूलरूपदिंद व्यक्तपडिसलु मत्तु पदादिकार्य रूपदिंद आविर्भविसिदनु. "योऽसावतीन्द्रियग्राह्यः सूक्ष्मोऽव्यक्तः सनातनः। सर्वभूतमयोऽचिन्त्यः स एव स्वयमुद्बभौ" मनु० १-७। "असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानं स्वयमकुरुत" तै० उ०।

अनंतर प्रळयकालदल्लि तन्नल्लि सेरिकॊंडिद्द अचित्समानवाद जंतुगळन्नु नोडि करुणॆयिंद आ जंतुगळिगॆ कार्यक्षमवाद शरीर मत्तु इंद्रियगळन्नु कॊडलु सङ्कल्पिसिदनु. "अचिदवि-शिष्टान् प्रलये जन्तूनवलोक्य जातनिर्वेदा। करण-कलेबरयोगं वितरसि वृषशैलनाथकरुणे त्वम्" दयाश०।

ई जंतुगळन्नु तन्न शरीरदिंद सृष्टिसुव सङ्कल्पदिंद मॊदलु सकलजंतुजीवातुवाद जलवन्नु सृष्टिसि अदरल्लि शक्तिरूपवाद बीज वन्नु सेरिसिदनु. "सोऽभिध्याय शरीरात् स्वात् सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः। अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत्" मनु० १-८। "तदैक्षत बहु स्यां प्रजायेयेति" छान्दोग्य० ६-२-३।

आ शक्तिरूपवाद बीजवु ऒंदु अंडवायितु. आ अंडदल्लि हिरण्यगर्भरूपदिंद आविर्भविसिद ब्रह्मनु अदन्नु एरडु भागमाडिदनु. आ एरडु भागगळिंद स्वर्ग मत्तु भूलोकगळन्नू अवुगळ मध्यॆ अंतरिक्षवन्नू ऎंटु दिक्कुगळन्नू निर्मिसिदनु. "ताभ्यां स शकलाभ्यां च दिवं भूमिं च निर्ममे। मध्ये व्योम दिशश्चाष्टावपां स्थानं च शाश्वतम्" मनु० १-१३।

अनंतर महत् अहंकार मनस्सु विषय ग्राहक पंचज्ञानेंद्रियगळु पंचकर्मेंद्रियगळु मत्तु पंचतन्मात्रगळु इवन्नु सृष्टिसिदनु. अनंतर अहंकार मत्तु तन्मात्रगळ सूक्ष्मावयवगळन्नु सेरिसि समस्त भूतगळन्नू (मनुष्य तिर्यक् मत्तु स्थावरगळन्नू) सृष्टिसिदनु. "तेषां त्ववयवान् सूक्ष्मान् षण्णामप्यमितौजसाम्। सन्निवेश्यात्ममात्रासु सर्वभूतानि निर्ममे" मनु० १-१६।

ಈ ರೀತಿ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಮನುಷ್ಯ ತಿರ್ಯಕ್ ಸ್ಥಾವರಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಗೋಜಾತಿಗೆ ಗೌ: ಎಂದೂ ಅಶ್ವಜಾತಿಗೆ ಅಶ್ವ: ಎಂದೂ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನಾದಿಕಾರ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನಾದಿಕಾರ್ಯ ಎಂದೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ವೇದಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ತೆಗೆದು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. "सर्वेषां स तु नामानि कर्माणि च पृथक् पृथक्। वेदशब्देभ्य एवादौ पृथक् संस्थाश्च निर्ममे" ಮನು೦ ೧-೨೧।

ಅನಂತರ ಯಜ್ಞಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಋಗ್ವೇದವನ್ನೂ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನೂ ರವಿಯಿಂದ ಸಾಮವೇದವನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರ ರೂಪವಾದ ಕಾಲ ತಿಂಗಳು ಅಯನ ಮತ್ತು ಋತುಗಳ ರೂಪವಾದ ಕಾಲವಿಭಾಗ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಗ್ರಹಗಳು ನದಿಗಳು ಪರ್ವತಗಳು ಮತ್ತು ಸಮ ಮತ್ತು ವಿಷಮಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "अग्निवायु-रविभ्यश्च त्रयं ब्रह्म सनातनम्। दुदोह यज्ञसिद्धयर्थ-मृग्यजुःसामलक्षणम्" ಮನು೦ ೧-೨೩। "कालं काल-विभक्तीश्च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा। सरितः सागराञ्छैलान् समानि विषमाणि च" ಮನು೦ ೧-೨೩, ೨೪।

ಮುಂದೆ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಮೊದಲು ತಪಸ್ಸು ವಾಕ್ಕು ರತಿ (ಮನಃಪರಿತೋಷ) ಕಾಮ (ಇಚ್ಛೆ) ಕ್ರೋಧ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಮನುಷ್ಯನು ವಿವೇಕದಿಂದ ಬಾಳಲು ಅವಶ್ಯವಾದ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳ ಫಲವಾದ ಸುಖ ದುಃಖಿಗಳ ದ್ವಂದ್ವದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿದನು. ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಲೋಕಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮುಖದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನೂ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನನ್ನೂ ಊರು (ತೊಡೆ) ಎನಿಂದ ವೈಶ್ಯನನ್ನೂ ಪಾದಗಳಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣದವನನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः। ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रोऽजायत" श्रुतिः। ಅನಂತರ ಮನುಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಉದ್ಭವಿಸಿ ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದಶಪ್ರಜಾಪತಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು.

ದಶಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು : (1) ಮರೀಚಿ: (2) ಅತ್ರಿ: (3) ಅಂಗಿರಾ: (4) ಪುಲಸ್ತ್ಯ: (5) ಪುಲಹ: (6) ಕ್ರತು: (7) ಪ್ರಚೇತಾ: (8) ವಸಿಷ್ಠ: (9) ಭೃಗು: ಮತ್ತು (10) ನಾರದ: । ಈ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು ಸಪ್ತ ಮನುಗಳನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ ಮಹರ್ಷಿಗಳನ್ನೂ ಯಕ್ಷರಕ್ಷಃಪಿಶಾಚಗಳು ಗಂಧರ್ವರು ಅಪ್ಸರಸ್ಸು ಅಸುರರು ವಾಸುಕಿ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ಪಗಳು ಗರುಡ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಪಿತೃಗಣಗಳು ವಿದ್ಯುತ್ತು ವಜ್ರಾಯುಧ ಮೇಘಗಳು ಇಂದ್ರಧನುಸ್ಸು ಉತ್ಪಾತಗಳು ಕಿನ್ನರರು ವಾನರ ಮತ್ಸ್ಯ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಪಶು ಮೃಗ ಮನುಷ್ಯರು ಮುಂತಾದವರನ್ನೂ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಗಳು ಜರಾಯುಜ ಅಂಡಜ ಸ್ವೇದಜ ಮತ್ತು ಉದ್ಭಿಜ್ಜಗಳು ವನಸ್ಪತಿ ವೃಕ್ಷಗಳು ಮುಂತಾದುವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದರು. ಈ ಸಂತತಿಯ ವಿವರಕ್ಕೆ ["कश्यप" ಪದ ಮತ್ತು "दक्ष" (2) ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. "कर्मणां च विवेकार्थं धर्माधर्मौ व्यवेचयत्। द्वन्द्वैरयोजयच्चेमाः सुखदुःखा-दिभिः प्रजाः॥ लोकानां तु विवृद्धयर्थं मुखबाहूरुपादतः। ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रं च निरवर्तयत्"॥ "अहं (मनुः) प्रजाः सिसृक्षुस्तु तपस्तप्त्वा सुदुश्चरम्। पतीन् प्रजानामसृजं महर्षीनादितो दश॥ मरीचिमत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम्। प्रचेतसं वसिष्ठं च भृगुं नारदमेव च॥ एते मनूंस्तु सप्तान्यानसृजन् भूरितेजसः। देवान् देवनिकायांश्च महर्षींश्चामितौजसः॥ यक्षरक्षःपिशा-चांश्च गन्धर्वाप्सरसोऽसुरान्। नागान् सर्पान् सुपर्णांश्च पितॄणां च पृथग्गणान्॥ ಇತ್ಯಾದಿ ಮನು೦ ೧।

ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ : ಯೋಗನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಪ್ರಥಮತಃ ಮನಃಸೃಷ್ಟಿ. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಆಕಾಶ. ಆಕಾಶದಿಂದ ವಾಯು. ವಾಯುವಿನಿಂದ ಅಗ್ನಿ. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಜಲ. ಜಲದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿ (ಭೂಮಿ) ಯ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಇದು ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ. "तस्य सोऽहर्निशस्यान्ते प्रसुप्तः प्रतिबुध्यते। प्रतिबुद्धश्च सृजति मनः सदसदात्मकम्॥ मनः सृष्टिं विकुरुते चोद्यमानं सिसृक्षया। आकाशं जायते तस्मात्तस्य शब्दं गुणं विदुः। आकाशात्तु विकुर्वाणात्सर्वगन्धवहः शुचिः। बलवान् जायते वायुः स वै स्पर्शगुणो मतः॥ वायोरपि विकुर्वाणाद्विरोचिष्णु तमोनुदम्। ज्योतिरुत्पद्यते भास्व-त्तद्रूपगुणमुच्यते॥ ज्योतिषश्च विकुर्वाणादापो रसगुणाः स्मृताः। अद्भ्यो गन्धगुणा भूमिरित्येषा सृष्टिरादितः" ಮನು೦ ೧-೭೪, ೭೫, ೭೬, ೭೭, ೭೮। "तस्माद्वा एत-स्मादात्मन आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायो-रग्निः। अग्नेरापः। अद्भ्यः पृथिवी" ತೈ೦ ಉಪ೦। "एतस्माज्जायते प्राणो मनः सर्वेन्द्रियाणि च। खं वायुर्ज्योतिरापः पृथिवी विश्वस्य धारिणी" ಮುಂಡಕ೦ ೨-೧-೩।

सृष्टिकर्तृ सृष्टिकर्तृ (पुं०) परमात्मा. ["सृष्टि" पददल्लि नोडि.]

सेक सेक (पुं०) 1. (नीरु) सुरियुवुदु, गिड मोदलादुवुगळिगे नीरु हाकुवुदु. षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "सेकान्ते मुनिकन्याभिः तत्क्षणोज्झितवृक्षकम्" रघु० १-५१। 2. चिमुकिसुवुदु, सिंपिसुवुदु. "इलक्ष्णं यत्परिहितमेतयोः क्लिान्तधौतार्थं तद्दृदकसेकसक्तमूर्वोः" माघ० ८-६५। 3. स्रविसुवुदु, सोरुवुदु. "तस्य द्विपानां मदवारिसेकात्खुराभिघाताच्च तुरङ्गमाणाम्" रघु० १६-३०। 4. वीर्यस्राव, रेतस्सु सोरुवुदु, रेतस्सिन तडेयिल्लद सोरिके.

सेकपात्र सेकपात्र (न०) 1. नीरु सुरियुव पात्रे, गिडगळिगे नीरु हाकुव बानि. सेकाय सेचनाय पात्रम्। 2. सिंपिसुव पात्रे, चिमुकिसुव पात्रे.

सेकिम सेकिम (वि०) 1. जल सेचनेयिंद उंटाद, नीरु हाकुवुदरिंद उंटाद. सेकेन जलसेचनेन निर्वृत्तम्—सेक "इमप्" (वा० ४-४-२०)। (न०) 2. मूलंगि.

सेक्तृ सेक्तृ (पुं०) 1. पति, गंड. सिञ्चति रेतः—षिच (क्षरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. सेचन माडुववनु, नीरु सुरियुववनु. 3. नीरु चिमुकिसुववनु, सिंपिसुववनु. 4. नीरु एरचु ववनु. षिच (क्षरणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

सेक्त्र सेक्त्र (न०) 1. सेचन पात्रे, नीरेरेयुव पात्रे, गिडगळिगे नीरु हाकुव पात्रे. सिञ्चत्यनेन—षिच (क्षरणे) करणे "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)। 2. सिंपिसुव पात्रे, चिमुकिसुव पात्रे.

सेचक सेचक (पुं०) 1. मेघ, मोड. षिच (क्षरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. पति, गंड. (वि०) 3. नीरु एरेयुववनु, गिडगळिगे नीरु हाकुववनु. 4. नीरु सिंपिसुववनु, नीरु चिमुकिसुववनु. 5. नीरन्नु एरचुववनु. "सेचकः स्यात् पुमान् मेघे वाच्यलिङ्गस्तु सेक्करि" मेदि०।

सेचन सेचन (न०) 1. नीरन्नु एरेयुवुदु, गिडगळिगे नीरन्नु हाकुवुदु. षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वृक्षसेचने द्वे धारयसि मे" शाकु० १। 2. सिंपिसुवुदु, चिमुकिसुवुदु, 3. रक्षणे. 4. वीर्यसेचने. 5. सुरियुवुदं. 6. हडगिनिंद नीरन्नु हॊरगे चेल्लुव पात्रे. "सेचनं रक्षणे सेके नौकायाः सेकभाजने" मेदि०।

सेचनीय सेचनीय (वि०) 1. सेचनेमाडल्पडुव. 2. सेचने माडबेकाद. 3. सेचने माडबहुदाद. षिच (क्षरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। सेक्तव्यम् सेक्तव्यम्.

सेतु सेतु (पुं०) 1. समुद्र नदि मोदलादुवन्नु दाटलु निर्मिसुव सेतुवे. सिनोति—षिञ् (बन्धने) "तुन्" (उ० १-६९)। "मैनाकमहसा दीप्तं सेतुसीमन्तितोदकम्। दमितं रघुवीरेण ददर्शाब्धिं स दक्षिणम्" याद० २२-१७७। 2. नदिय नीरन्नु तडेदिडलु हाकुव कट्टे, आणेकट्टु. "समीयतुर्दूरविसर्पिघोषौ भिन्नेकसेतू पयसामिवौघौ" कुमा० ७-५२। "ललितं निर्गते नीरे सेतुमेषा चिकीर्षति" चन्द्रा०। 3. वरुणवृक्ष, वलसेगिड.

सेतुक सेतुक (पुं०) वलसेगिड, वरुणवृक्ष. सेतु स्वार्थे "कन्"।

सेतुबन्ध सेतुबंध (पुं०) सेतुवेयन्नु निर्मिसुवुदु. सेतोर्बन्धः। श्रीरामनु सैन्यदॊडने लंकेगे प्रवेशिसलु समुद्रदल्लि निर्मितवाद सेतुवेयु बांधन.

सेतुवृक्ष सेतुवृक्ष (पुं०) वरुणवृक्ष, वलसेगिड. सेतुनामा वृक्षः।

सेत्र सेत्र (न०) निगड, आनेयन्नु कट्टिहाकुव सरपणि. षिञ् (बन्धने) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)।

सेदिवस् सेदिवस् (वि०) कुळितुकॊंडिरुववनु. षद्लृ (विशरणादौ) "क्वसुः" (३-२-१०८)।

सेदु सेदु (पुं०) करबूजद हण्णु. "लतापनसनाटाम्रौ सेदुरूर्ध्वासितस्तु यः" त्रिकाण्ड०।

सेन सेन (वि०) ऒब्ब यजमाननन्नु हॊंदिरुववनु, प्रभुविनॊडने इरुववनु. इनेन स्वामिना सह वर्तते।

सेना सेना (स्त्री०) 1. दंडु, पडे, दळ. इनेन प्रभुणा सह वर्तते। सिनोति—षिञ् (बन्धने) "नः" (उ० ३-१०)। "सेना मुरारेः पथ एव सा पुनर्महामहीध्रान् परितोऽध्यरोहयत्" माघ० १२-४६। 2. राजन चतुरंग बल. "सेना परिच्छदस्तस्य द्वयमेवार्थ-

साधनम्। शास्त्रेष्वव्याहता बुद्धिर्मौर्वी धनुषि चातता" रघु० १-१९।

सेनाङ्ग ಸೇನಾಂಗ (न०) ಗಜ ಅಶ್ವ ರಥ ಪದಾತಿ (ಕಾಲಾಳು) ರೂಪವಾದ ಚತುರಂಗಬಲದ ಸಮೂಹ. सेनाया अङ्गम्। "हस्त्यश्वरथपादातं सेनाङ्गं स्याच्चतुष्टयम्" अम०।

सेनानिवेश ಸೇನಾನಿವೇಶ (पुं०) ಸೇನೆಯ ಬಿಡಾರ, ಸೇನೆಯು ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಬರುವ ಸೇನೆಯು ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ. सेनाया निवेशः। "रामापरित्राणविहस्तयोधं सेनानिवेशं तुमुलं चकार" रघु० ५-४९।

सेनानी ಸೇನಾನೀ (पुं०) 1. ಸೇನೆಯ ಯಜಮಾನ, ಸೇನಾಧಿಪತಿ. सेनां नयति—णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "सुनन्दनं नन्दनमात्मनो नः सेनान्यमेतं स्वयमादिश त्वम्" कुमा० १२-४९। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. "सेनानीरग्निभूर्गुहः" अम०। "सेनानीः सैन्यपे गुहे" हेम०। "अथैनमद्रेस्तनया शुशोच सेनान्यमालीढमिवासुरास्त्रैः" रघु० २-३७।

सेनापति ಸೇನಾಪತಿ (पुं०) 1. ಸೇನೆಯ ಯಜಮಾನ, ಸೇನೆಯ ಮುಂದಾಳು. सेनायाः पतिः। "सेनापतिं नन्दनमन्वकङ्क्षिणो युधे पुरस्कृत्य बलस्य शात्रवः" कुमा० १५-१। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

सेनामुख ಸೇನಾಮುಖ (न०) ಸೇನೆಯ ಒಂದು ಗುಂಪು, ಪತ್ತಿಗೆ ಮೂರರಷ್ಟು ಸೇನೆಯ ಸಮೂಹ. **पत्तिः** ಒಂದು ಆನೆ ಒಂದು ರಥ ಮೂರು ಕುದುರೆಗಳು ಮತ್ತು ಐದು ಕಾಲಾಳುಗಳು ಸೇರಿದ ಸೇನೆಯ ಗುಂಪು. सेनायाः मुखम् उपक्रमः। "एकेभैकरथश्चाश्वा पत्तिः पञ्चपदातिका। पत्त्यङ्गैस्त्रिगुणैः सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरम्। सेनामुखं गुल्मगणौ वाहिनी पृतना चमूः" अम०।

सेनारक्ष ಸೇನಾರಕ್ಷ (पुं०) ಸೇನೆಯನ್ನು ಕಾದಿರುವವನು, ದಂಡನ್ನು ಕಾದು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. सेनां रक्षति—रक्ष (पालने) "अण्" (३-२-१)। "सेनारक्षास्तु सैनिकाः" अम०।

सेमन्ती ಸೇಮಂತೀ (स्त्री०) ಸೇವಂತಿಗೆ ಹೂವು. "चम्पकानां पुष्पशतात् अशोकं पुष्पमुत्तमम्। अशोकानां सहस्राद्धि सेमन्तीपुष्पमुत्तमम्"।

सेराह ಸೇರಾಹ (पुं०) ಅವೃತದಂತೆ ಶುಭ್ರವಾಗಿರುವ ಅಶ್ವ, ಹಾಲಿನಂತೆ ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ ಕುದುರೆ.

सेरु ಸೇರು (वि०) ಭದ್ರವಾಗಿ ಕಟ್ಟುವವನು, ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟುವವನು षिञ् (बन्धने) "रुः" (३-२-१५९)।

सेर्ष्य ಸೇರ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚುಪಡುವವನು, ಇತರರ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಸಹಿಸದವನು. 2. ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. ईर्ष्यया सहितः।

सेलु ಸೇಲು (पुं०) ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕವೃಕ್ಷ, ಬಳ್ಳಿಮರ.

सेव ಸೇವ (न०) 1. ಸೇಬಿನ ಹಣ್ಣು. 2. ಬದರ ಫಲ, ಬೋರೆಹಣ್ಣು.

सेवक ಸೇವಕ (पुं०) 1. ಚಾರಕ, ಭೃತ್ಯ, ಆಳು. षेवृ (सेवायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "सेवकः स्वामिनं द्वेष्टि कृपणं परुषाक्षरम्" पञ्चतं० १-५१। 2. ಬಿದಿರಿನ ತಟ್ಟೆ, ಮಂಕರಿ, ಸಿಬ್ಬಲು. "सेवकोऽनुगे प्रसेवे" हेम०।

सेवन ಸೇವನ (न०) 1. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಉಪಚಾರ. षेवृ (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पात्रीकृतात्मा गुरुसेवनेन स्पष्टाकृतिः पत्ररथेन्द्रकेतोः" रघु० १८-३०। 2. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ, ಉಪಾಸನೆ. "कपिलो नारदो दत्तो योगेशाः सनकादयः। तमन्वीयुर्भगवता ये च तत्सेवनोत्सुकाः" भाग० ४-१९-६। 3. ಉಪಭೋಗ, ಅನುಭವಿಸುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯ ಸೌಖ್ಯ ಹೊಂದುವುದು. "यत्करोत्येकरात्रेण वृषलीसेवनाद्द्विजः। तद्भैक्ष भुजसन्नित्यं त्रिभिर्वैर्व्यपोहति" मनु० ११-१७८। 4. ನೀಚರ ಆಶ್ರಯಪಡೆಯುವುದು, ನೀಚರನ್ನು ಸೇರುವುದು. ನೀಚರ ಉಪಚಾರಮಾಡುವುದು. सत्यानृतं वाणिज्यं श्वावृत्तिर्नीवसेवनम्। वर्जयेत्तां सदा विप्रो राजन्यश्च जुगुप्सिताम्" भाग० ७-११-२०। 5. ಸೂಜಿಯಿಂದ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಲಿಯುವುದು. षिवु (तन्तुसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सेवनं सीवनोपास्त्योः" मेदि०।

सेवनी ಸೇವನೀ (स्त्री०) 1. ಸೂಜಿ, ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಲಿಯುವ ಸಾಧನ. सीव्यत्यनया—षिवु (तन्तुसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಅವಯವಗಳ ಸಂಯೋಗ. ಅವಯವಗಳು ಸೇರುವ ಸಂದು, ಅವಯವಗಳ ಸೇರುವೆ. "सेवन्यः सप्त तासां तु भवेयुः पञ्च मस्तके। एकः शेफसि जिह्वायामेकः" भावप्र०। 3. ಬಟ್ಟೆಯ ಎರಡು ತುಂಡುಗಳ ಅಂಚುಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೊಲಿಯುವ ರೇಖೆ (ಸೇರುವೆ).

सेवनीय सेवनीये (त्रि०) 1. सेವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೇವಿಸಬೇಕಾದ, ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಬಹುದಾದ. षेवृ (सेवायाम्) कर्मणि "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಉಪಾಸಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಪೂಜಿಸಬೇಕಾದ, ಆರಾಧಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಆರಾಧಿಸಬಹುದಾದ. 7. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾವ. 9. ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾದ. 10. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 11. ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾದ. 12. ಆಶ್ರಯಿಸಬಹುದಾದ. 13. ಹೊಲಿಯಲ್ಪಡುವ. 14. ಹೊಲಿಯಬೇಕಾದ. 15. ಹೊಲಿಯಬಹುದಾದ. 16. ಹೊಲಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. षिवु (तन्तुसन्ताने) कर्मणि "अनीयर्" (३-१-९६)। तव्यः। **सेवितव्यम्** ಸೇವಿತವ್ಯನ್. "सेवितव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः। यदि दैवात्फलं नास्ति च्छाया केन निवार्यते" हितो० ३-१०।

सेवमान ಸೇವಮಾನ (वि०) 1. ಸೇವೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಉಪಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. षेवृ (सेवायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। "प्रायो भृत्यास्त्यजन्ति प्रचलितविभवं स्वामिनं सेवमानाः" मुद्रा० ४-२२। 2. ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ.

सेवा ಸೇವಾ (स्त्री०) 1. ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಉಪಚಾರ, ಸೇವೆ. षेवृ (सेवायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "अहिंसा-गुरूसेवा च निःश्रेयसकरं परम्" मनु० १२-८२। 2. ನಿಃಚಿತ ಸೇವೆ, ಆಧಮರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರ, शुश्रूषावृत्ति. "सेवां लाघवकारिणीम् कृतधियः स्थाने स्ववृत्तिं विदुः" मुद्रा० ३-१४। 3. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಮುಖಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. "अलं सेवया, मध्यस्थतां परिगृह्य भण" माल० ३।

सेवि ಸೇವಿ (न०) ಎಲಚಿಹಣ್ಣು, ಬೋರೆಹಣ್ಣು.

सेविका ಸೇವಿಕಾ (स्त्री०) ದಾಸಿ, ಪರಿಚಾರಿಕೆ.

सेवित ಸೇವಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. षेवृ (सेवायाम्) "कः" (३-२-१०२)। 2. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಭೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अस्य नूनममृताधिकैः फलैः सेवितैरनुदिनं दिवौकसाम्" याद० १७-३७। 3. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

सेवितृ ಸೇವಿತೃ (पुं०) 1. ಸೇವಿಸುವವನು, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುವವನು. 2. ಆಶ್ರಯಿಸುವವನು. 3. ಪೂಜಿಸುವವನು. 4. ಉಪಯೋಗಿಸುವವನು. षेवृ (सेवायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **सेवित्री** ಸೇವಿತ್ರೀ.

सेविन् ಸೇವಿನ್ (वि०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. 2. ಪೂಜಿಸುವವನು. 3. ಉಪಯೋಗಿಸುವವನು. सेवते — षेवृ (सेवायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)।

सेव्य ಸೇವ್ಯ (वि०) 1. ಸೇವೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಆರಾಧನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. षेवृ (सेवायाम्) अर्हे "ण्यत्" (३-३-१६९)। "अहं तं सेव्यमन्येषां करिष्यामीश्वरं क्षणात्" कथास०। 3. ಆಶ್ರಯಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 4. ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. (पुं०) 5. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. 6. ನೀರುಹಲಸಿನ ಗಿಡ. (न०) 7. ಲಾಮಂಚಿದ ಬೇರು. "सेव्यं क्लीबमुशीरे स्यात्सेवार्हे पुनरन्यवत्" मेदि०। "अभयं नलदं सेव्यममृणालं जलाशयम्" अम०। 8. ಲಾಮಂಚ. **-व्या**. 9. ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ.

सेव्यमान ಸೇವ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. षेवृ (सेवायाम्) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "सेव्यमानो सुखस्पर्शैः सालनिर्यासगन्धिभिः" रघु० १-३८। 2. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

सैंह ಸೈಂಹ (वि०) ಸಿಂಹಸಂಬಂಧವಾದ. सिंहस्येदम् — सिंह "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **सैंही** ಸೈಂಹೀ. "सटाच्छटाभिन्नघनेन बिभ्रता नृसिंह सैंहीमतनुं तनुं त्वया" माघ० १-४७।

सैंहिक ಸೈಂಹಿಕ (पुं०) ಸಿಂಹಿಕೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ರಾಹು. सिंहिकायां भवः "अण्" (४-३-५३)।

सैंहिकेय ಸೈಂಹಿಕೇಯ (पुं०) ರಾಹು, ಸಿಂಹಿಕೆಯ ಮಗ. सिंहिकाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "पुरः किलश्नाति सोमं हि सैंहिकेयोऽसुरद्रुहाम्" माघ० २-३५।

सैकत ಸೈಕತ (न०) 1. ಮರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ದಡ, ಮರಳು ರಾಶಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೀರಪ್ರದೇಶ. सिकताः सन्त्यत्र — सिकत "अण्" (५-२-१०४)। "सैकतं सिकतामयम्" अम०। "मन्दाकिनीसैकतवेदिकाभिः सा कन्दुकैः कृत्रिमपुत्रिकैश्च" कुमा० १-२९। (वि०)

2. ಮರಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ. ಮರಳಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. "भित्त्वा भित्त्वा प्रसरति बलात् कोऽपि चेतोविकार: तोयस्येवाप्रतिहततय: सैकतं सेतुमोघ:" उ० रा० ३-३६।

सैकतिक स्यैकतिक (पुं०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಭಿಕ್ಷು. 2. ತಪಸ್ವಿ. (न०) 3. ಮಂಗಲಸೂತ್ರ, ಕಂಕಣ. (वि०) 4. ಜೀವಿತದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವುಳ್ಳವನು, ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯ ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು.

सैकतेष्ट स्यैकतेष्ट (न०) ಹಸಿಶುಂಠಿ. सैकतं स्थानमिष्टमस्य।

सैतवाहिनी स्यैतवाहिनी (स्त्री०) ಬಾಹುದಾನದಿ. "बाहुदा सैतवाहिनी" अम०। सितवाहनस्यार्जुनस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)।

सैद्धान्तिक स्यैद्धान्तिक (वि०) 1. ಸಿದ್ಧಾನ್ತವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ನಿಜಾಂಶವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. सिद्धान्तं वेत्ति—सिद्धान्त "ठक्" (४-२-६०)। 2. ಜ್ಯೋತಿಷಸಿದ್ಧಾನ್ತವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಜ್ಯೋತಿಷದ ಸಿದ್ಧಾನ್ತ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು.

सैनापत्य स्यैनापत्य (न०) 1. ಸೇನಾಪತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಸೇನಾಪತಿಯ ಕಾರ್ಯ. सेनापते: भाव: कर्म वा—सेनापति "यक्" (५-१-१२८)। "सैनापत्येऽभिषिच्य भवन्तमिच्छामि समरभुवमवतारयितुम्" वेणी० ३। (वि०) 3. ಸೇನಾಪತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. सेनापति "ष्य:" (५-१-८५)।

सैनिक स्यैनिक (पुं०) 1. ಗಜ ಅಶ್ವ ರಥ ಮತ್ತು ಪದಾತಿ (ಕಾಲಾಳು) ರೂಪವಾದ ಸೇನೆಯನ್ನು ಸೇರಿರುವವನು, ಭಟ. सेनां समवैति—सेना "ठक्" (४-४-१)। "क्रतोरुवेगं युगपद्व्यजिगीषन्त सैनिका:" माघ० १९-३२। 2. ಸೇನೆಯ ರಕ್ಷಕ, ಸೇನೆಯನ್ನು ಕಾದಿರುವವನು. "सेनारक्षास्तु सैनिका:" अम०। (वि०) 3. ಸೇನೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. "एवं तं निहतं सङ्ख्ये ददृशे सैनिको जन:" भा० द्रोण०।

सैन्धव स्यैन्धव (पुं०) 1. ಜಯದ್ರಥ, ಸಿಂಧುದೇಶದ ರಾಜನಾದ ವೃದ್ಧಕ್ಷತ್ರನ ಮಗ, ದುರ್ಯೋಧನನ ತಂಗಿಯಾದ ದುಃಶ್ಶಳೆಯ ಗಂಡ. [ಇವನು ಪಾಂಡವರು ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಮ್ಯಕ ವನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರು ಬೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿದ ಭೀಮಸೇನನು ಅವನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದನು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮಾತಿನಂತೆ ಸೈಂಧವನನ್ನು ಜೀವಸಹಿತ ಕಳುಹಿಸಿದನು.] 2. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. सिन्धुरभिजनोऽस्य सिन्धु "अण्" (४-३-९३)। "स एकदा महाराज विचरन् मृगयां वने। वृत: कतिपयामात्यैरश्वमारुह्य सैन्धवम्" भाग० ९-१। (पुंन०) 3. ಸಿಂಧುದೇಶದ ಲವಣ. सिन्धुषु भव: "अण्" (४-२-१३३)। "सैन्धवोऽस्त्री शीतशिवं माणिमन्थं च सिन्धुजे" अम०। (वि०) 4. ಸಿಂಧುದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 5. ಸಿಂಧು ಸಂಬಂಧವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)।

सैन्धवी स्यैन्धवी.

सैन्य स्यैन्य (पुं०) 1. ಸೇನೆಯನ್ನು ಸೇರಿರುವ ಭಟ. सेनां समवैति—सेना वा "ष्य:" (४-४-४५)। ಪಕ್ಷೆ "ठक्" (४-४-१)। **सैनिक:** स्यैनिक:. ಗಜ ಅಶ್ವ ರಥ ಪದಾತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೇನೆಯನ್ನು ಸೇರಿದ ಭಟನು **सैन्य:** ಮತ್ತು **सैनिक:** ಎನ್ನಲ್ಪಡುವನು. "सैन्या: श्रियामनुपभोगनिरर्थकत्वदोषप्रवादमनृजन्नगनिम्नगानाम्" माघ० ५-२८। (न०) 2. ಸೇನೆ, ದಳ, ದಂಡು. सेनैव—सेना "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "सैन्येरुपेतीति सुरद्विषां पुरोऽभूत् किंवदन्ती हृदयप्रकम्पिनी" कुमा० १५-१।

सैन्यपृष्ठ स्यैन्यपृष्ठ (न०) ವ್ಯೂಹಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುವ ಸೇನೆ, ಸೇನೆಯ ಹಿಂಭಾಗ. सैन्यस्य पृष्ठं पश्चाद्भाग:।

सैरन्ध्री स्यैरंध्र्यी (स्त्री०) 1. ಅನ್ಯರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಲಿಗೆ ಕಸೂತಿ ಮುಂತಾದ ಕರಕುಶಲಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಸ್ವತಂತ್ರಳಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. स्वैरं स्वाच्छन्द्यं धरति—धृञ् (धारणे) "क:" (वा० ३-२-५)। पृषो०। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "सैरन्ध्री परवेश्मस्था स्ववशा शिल्पकारिका" अम०। 2. ದ್ರೌಪದಿ. 3. ಒಬ್ಬ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. 4. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕಿ. "सैरन्ध्री परवेश्मस्थशिल्पकृत्स्ववशास्त्रियाम्। वर्णसङ्करसम्भूतस्त्रीमहल्लिकयोरपि" हेम०।

सैरिक स्यैरिक (पुं०) 1. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ತೋಡುವವನು. सीरेण खनति—सीर "ठक्" (४-४-२)। 2. ನೇಗಿಲನ್ನು ಹೊರುವ ಎತ್ತು. सीरं वहति—सीर "ठक्" (४-४-८१)। (वि०) 3. ನೇಗಿಲ ಸಂಬಂಧವಾದ. सीरस्येदम्—सीर "ठक्" (४-३-१२४)। "खनति तेन तद्वोढास्येदं हालिकसैरिकौ" अम०।

सैरिन्ध्री सैरिन्ध्री (स्त्री०) "सैरन्ध्री" ಪದದ ಅರ್ಥ.

सैरिभ सैरिभ (पुं०) 1. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ, ಕೋಣ. सीरिणां कर्षकाणामिभ इव। शक०। सीरिभ "अण्" स्वार्थे (५-४-३८)। "लुलायो महिषो वाहद्विषत्कासरसैरिभाः" अम०। 2. स्वर्ग, ದೇವಲೋಕ. "मन्दरः सैरिभः शक्रभवनं खं दिवं नभः" त्रिकाण्ड०।

सैरी(रे)यक सैरी(रे)यक (पुं०) ಮುಳ್ಳು ಗೋರಂಟಿ.

सैरेय सैरेय (पुं०) ಮುಳ್ಳು ಗೋರಂಟಿ. सैर "ढक्" (४-२-९७)।

सोढ सोढ (न०) 1. ಸಹನೆ, ಸೈರಣೆ. (वि०) 2. ಸಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೈರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. षह (मर्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। ओत् (६-३-११२)। "आहतं कुचतटेन तरुण्याः साधु सोढममुनेति पपात" माघ० १०-७४।

सोढवत् सोढवत् (वि०) ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು. षह (मर्षणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "सोढवान्नो दशामन्त्यां ज्यायानेव गुणप्रियः। सुलभो हि द्विषां भङ्गो दुर्लभा सत्त्ववाच्यता" किरा० ११-५३।

सोढव्य सोढव्य (वि०) 1. ಸಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಹಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सह (मर्षणे) "तव्यः" (३-१-९६)। तस्य ओत् (६-३-११२)। "अपराधः सकृद्भर्त्रा सोढव्यः स्वप्रजाकृतः" भाग० १०-१६-५१।

सोढृ सोढृ (वि०) ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಸೈರಣೆಯುಳ್ಳವನು. षह (मर्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

सोत्कण्ठ सोत्कण्ठ (वि०) ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು. उत्कण्ठया सह वर्तते। "सोत्कण्ठैरमरगणैरनुप्रकीर्णान्निर्ययौ ज्वलिततरुचः पुरान्मघोनः" किरा० ७-२।

सोत्प्रास सोत्प्रास (पुं०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುತ್ತಾ ಮಾಡುವ ಹಾಸ್ಯ. उत्प्रासेन सह वर्तते। (न०) 2. ಉಪಹಾಸ್ಯದೊಡನೆ ಆಡುವ ಮಾತು, ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು, ಮುಗುಳುನಗೆಯೊಡನೆ ಆಡುವ ಮಾತು. "सोल्लुण्ठनं तु सोत्प्रासम्" अम०।

सोत्साह सोत्साह (वि०) ಉತ್ಸಾಹದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ. उत्साहेन सह वर्तते।

सोदर सोदर (पुं०) ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು, ಒಬ್ಬ ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. सह समानमुदरं यस्य। सहस्य वा सभावः (६-३-८२)। पक्षे **सहोदरः**। "अपन्थानं तु गच्छन्तं सोदरोऽपि विमुञ्चति"।

सोदरा सोदरा (स्त्री०) ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು, ಅಕ್ಕ ಅಥವಾ ತಂಗಿ. सह समानमुदरं यस्याः—सहस्य वा सभावः (६-३-८२)। पक्षे **सहोदरा**।

सोदर्य सोदर्य (पुं०) ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು, ಒಬ್ಬ ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. सोदर "यः" (४-४-१०९)। "स हत्वा लवणं वीरस्तदा मेने महौजसः। भ्रातुः सोदर्यमात्मानमिन्द्रजिद्वधशोभिनः" रघु० १५-२६।

सोपद्रव सोपद्रव (वि०) ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. उपद्रवेण सहितः।

सोपध सोपध (वि०) 1. ಉಪಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. उपधया सह वर्तते। 2. ವಂಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮೋಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

सोपधान सोपधान (वि०) ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. उपधानेन सह वर्तते। "उपधानं विशेषे स्यात्" विश्व०। "सोपधानां धियं धीराः स्थेयसीं खट्वयन्ति ये। तत्रानिशं निषण्णास्ते जानन्ते जातु न स्वयम्" माघ० २-७७।

सोपधि सोपधि (वि०) 1. ಮೋಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವಂಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (अव्य०) 2. ಕಪಟದಿಂದ ಕೂಡಿ, ಮೋಸದಿಂದ ಕೂಡಿ, ವಂಚಿಸಿ, ಮೋಸಮಾಡಿಸಿ. उपधिना सह यस्मिन् कर्मणि भवति यथा तथा। "अरिषु हि विजयार्थिनः क्षितीशा विदधति सोपधि सन्धिदूषणानि" किरा० १-४५।

सोपप्लव सोपप्लव (पुं०) 1. ರಾಹುಗ್ರಸ್ತ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ. उपप्लवेन सह वर्तते। "राहुग्रस्तेन्दिन्दौ च पूर्णि च। सोपप्लवोपरक्तौ द्वौ" अम०। (वि०) 2. ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ, ವಿಪತ್ತಿಗೆ ತುತ್ತಾಗಿರುವ.

सोपसर्ग सोपसर्ग (वि०) 1. ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪೀಡೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಉತ್ಪಾತದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಶುಭ ಫಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದೊಡ್ಡ ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ. उपसर्गेण सह वर्तते।

सोपाधि ಸೋಪಾಧಿ (वि०) 1. धर्मचिंतेयुळ्ळवनु. धर्मद विचारमाडुववनु. उपाधिना सह वर्तते। "विनोपाधि शास्त्रं तृणतुषबुसप्रख्यमधुना"। 2. कारण सहितवाद. 3. कपटदिंद कूडिदवनु.

सोपान ಸೋಪಾನ (न०) मेट्टलु, केळगिनिंद मेलक्के एरि होगुव (शिले मोदलादुवुगळिंद निर्मित वाद) मार्ग. सह विद्यमानः उप उपरि आनो गमनमनेन। "आरोहणार्थं नवयौवनेन कामस्य सोपानमिव प्रयुक्तम्" कुमा० १-३९।

सोम ಸೋಮ (पुं०) 1. चंद्र. सौति अमृतम्—षु (प्रसवैश्वर्ययोः) "मन्" (उ० १-१३७)। "स्त्रियः पूर्वं सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववह्निभिः। भुञ्जते मानुषाः पश्चात् तस्माद्दोषो न विद्यते॥ सोमस्तासां ददौ शौचं गन्धर्वाः शिक्षितां गिरम्। पावकः सर्वमेध्यत्वं तस्मान्निष्कल्मषाः स्त्रियः" पञ्चतं० ३-२००। 2. वानर, कपि. 3. कुबेर. 4. यममधर्मराय, पितृ देवते. 5. वायु, गाळि. 6. एप्पवसुगळल्लोब्ब वसु. 7. कर्पूर. 8. जल, नीरु. 9. सोमलते. "सोमस्तु हिमदीधितौ। वानरे च कुबेरे च पितृदेवे समीरणे। वसुप्रभेदे कर्पूरे नीरे सोमलतौषधौ" मेदि०।

सोमकान्त ಸೋಮಕಾಂತ (पुं०) 1. चंद्रकांत शिले. (वि०) 2. चंद्रनंते सुंदरवागिरुव. सोम इव कान्तः।

सोमक्षय ಸೋಮಕ್ಷಯ (पुं०) अमावास्ये. सोमस्य क्षयो यत्र।

सोमगर्भ ಸೋಮಗರ್ಭ (पुं०) विष्णु. "सोमगर्भादिदेवादिवराहस्वर्णबिन्दवः" त्रिकाण्ड०।

सोमधारा ಸೋಮಧಾರಾ (स्त्री०) गगन, आकाश, देवतेगळ मार्ग. "छायापथो देवपथः सोमधारा नभःसरित्" त्रिकाण्ड०।

सोमपाः ಸೋಮಪಾಃ (पुं०) यागदल्लि सोमरस पानमाडुववनु. सोमं पिबति—पा (पाने) "क्विप्" (३-२-७६)।

सोमपीतिन् ಸೋಮಪೀತಿನ್ (पुं०) सोमरसवन्नु पानमाडिदवनु. सोमस्य पीतं पानमस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। **-पीथिन् -ಪೀಥಿನ್**. "सोमपीथिनयाद्ग्राह्या स्वधर्मध्वरमास्थितैः" याद० २२-११।

सोमबन्धु ಸೋಮಬಂಧು (पुं०) 1. बुधग्रह. 2. बिळियु नैदिले. 3. सूर्य. सोमो बन्धुर्यस्य।

सोमभू ಸೋಮಭೂ (पुं०) बुधग्रह. सोमात् भूरुत्पत्तिर्यस्य।

सोमयाजिन् ಸೋಮಯಾಜಿನ್ (पुं०) सोमयागवन्नु माडिदवनु. सोमेन यजते—यज (देवपूजायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)।

सोमराजिन् ಸೋಮರಾಜಿನ್ (पुं०) बाहुजिगे गिड. सोमेन राजते—राजृ (दीप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

सोमराजी ಸೋಮರಾಜೀ (स्त्री०) बाहुजिगे गिड. सोमेन राजते—राजृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "श्वेतां संपूर्णकोशां कटम्भरात्रायमाणसहदेवीः। नागकुसुमं स्वगुप्तां शतावरीं सोमराजीं च" बृहत्सं० ४४-१०।

सोमलता ಸೋಮಲತಾ (स्त्री०) गुडूचि, अमृत बळ्ळि. सोम एव लता। इवार्थे "कन्" (५-३-९६)। **-लतिका -ಲತಿಕಾ.**

सोमवंश ಸೋಮವಂಶ (पुं०) चंद्रन संतति. चंद्रन पीळिगे. सोमस्य वंशः सन्तानः। चंद्र वंशद विवर—अत्रिमहर्षिय पुत्र सोम (चंद्र). चंद्रन पुत्र बुध. बुधन पुत्र पुरूरवस्सु.

पुरूरवस्सिन पुत्ररु	(1) श्रुतायुध
	(2) विश्वावसु
	(3) शतायु
	(4) धीमंत
	(5) आयु मत्तु
	(6) दृढायु.

ई रीति बेळेदुबंद वंशदल्लि पांडुराज

पांडुराजन पुत्ररु	(1) युधिष्ठिर
	(2) भीमसेन
	(3) अर्जुन
	(4) नकुल मत्तु
	(5) सहदेव.

अर्जुनन पुत्र	अभिमन्यु
अभिमन्युविन ,,	परीक्षित्तु
परीक्षित्तिन ,,	जनमेजय

इत्यादि सोमसंततियवरु.

सोमवल्क ಸೋಮವಲ್ಕ (पुं) 1. ಬಿಳಿಯ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. सोम इव वल्कोऽस्य। 2. ಕರಿಯ ಶಮಿ ಮರ. 3. ತಮಿಗಿಡ.

सोमवल्लरी ಸೋಮವಲ್ಲರೀ (स्त्री०) ಸೋಮಲತೆ, ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು. सोमस्य वल्लरी। "ब्राह्मी तु मत्स्याक्षी सोमवल्लरी" अम०।

सोमवल्लिका ಸೋಮವಲ್ಲಿಕಾ (स्त्री०) ಬಾಹುಜಿಗ ಗಿಡ.

सोमवल्ली ಸೋಮವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ.

सोमवार, -वासर ಸೋಮವಾರ, -ವಾಸರ (पुं०) ಚಂದ್ರನ ದಿವಸ, ವಾರದ ಎರಡನೆಯ ದಿನ. सोमस्य भोग्यो वासरः। "सोमवारेऽप्यमावास्या आदित्याह्ने च सप्तमी। चतुर्थी भानुवारे च अक्षयादपि चाक्षया"॥

सोमवृक्ष ಸೋಮವೃಕ್ಷ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 2. ಶಮಿಯ ಮರ.

सोमसंज्ञ ಸೋಮಸಂಜ್ಞ (न०) ಕರ್ಪೂರ. सोमस्य संज्ञा यस्य।

सोमेश्वर ಸೋಮೇಶ್ವರ (पुं०) ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದ ಪರಮೇಶ್ವರ. सोमस्य ईश्वरः।

सोमोद्भवा ಸೋಮೋದ್ಭವಾ (स्त्री०) ನರ್ಮದಾನದಿ. सोमादुद्भवति—भू (सत्तायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "तथेत्युपस्पृश्य पयः पवित्रं सोमोद्भवायाः सरितो नृसोमः" रघु० ५-५९।

सोल्लुण्ठन ಸೋಲ್ಲುಂಠನ (न०) ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು, ಉಪಹಾಸ್ಯದ ಮಾತು. उल्लुण्ठनेन सह वर्तमानम्। ಹಾಸ್ಯಪೂರ್ವಕವಾದ ನಿಂದನೆ. "दुर्वादः स्यादुपालम्भः तत्र यः स्तुतिपूर्वकः। सोल्लुण्ठनं सनिन्दस्तु यस्तत्र परिभाषणम्"।

सौकर ಸೌಕರ (वि०) ಸೂಕರಸಂಬಂಧವಾದ, ವರಾಹ ಸಂಬಂಧವಾದ. सूकरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "पोत्रनिकषणविभिन्नभुवं दनुजं दधानमथ सौकरं वपुः" किरा० १२-५३।

सौकरिक ಸೌಕರಿಕ (पुं०) ವ್ಯಾಧ, ಬೇಟೆಗಾರ. सूकरान् हन्ति—सूकर "ठक्" (४-४-३५)।

सौकर्य ಸೌಕರ್ಯ (न०) ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. सुकरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सौकुमार्य ಸೌಕುಮಾರ್ಯ (न०) ಬಹಳ ಕೋಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹಳ ಮೆತ್ತಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹಳ ಮೃದುವಾಗಿರುವಿಕೆ. सुकुमारस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "शिरीषपुष्पाधिकसौकुमार्यौ बाहू तदीयाविति मे वितर्कः" कुमा० १-४१।

सौक्ष्म्य ಸೌಕ್ಷ್ಮ್ಯ (न०) 1. ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಬಹಳ ತೆಳುವಾಗಿರುವಿಕೆ. सूक्ष्मस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सौखशायनिक ಸೌಖಶಾಯನಿಕ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರೆ ಬಂದಿತೆ ಎಂದು ಕೇಳುವವನು. सुखशयनं पृच्छति—सुखशयन "ठक्" (७-३-७)। "योगनिद्रान्तविशदैः पावनैरवलोकनैः। भृग्वादीननुगृह्णन्तं सौखशायनिकानृषीन्" रघु० १०-१४।

सौखसुप्तिक ಸೌಖಸುಪ್ತಿಕ (वि०) 1. ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದೆಯಾ ಎಂದು ಕೇಳುವವನು. 2. ವೈತಾಳಿಕ. सुखसुप्तिं सुखशयनं पृच्छति—सुखसुप्ति "ठक्" (७-३-७)।

सौखिक ಸೌಖಿಕ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಜೀವಿಸುವವನು, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. सुखेन जीवति—सुख "ठक्" (४-४-१२)।

सौख्य ಸೌಖ್ಯ (न०) 1. ಸುಖ, ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. सुख स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "न किञ्चिदपि कुर्वाणः सौख्यैर्दुःखान्यपोहति। तत्तस्य किमपि द्रव्यं यो हि यस्य प्रियो जनः" उ० रा० २-१९। 2. ಸುಖವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಆನಂದದ ಅನುಭವ. सुखस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सौगत ಸೌಗತ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧ. सुगत एव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಬೌದ್ಧ, ಬುದ್ಧಮತಾನುಯಾಯಿ. सुगतो भक्तिः भजनीयः यस्य "अण्" (४-३-९५)। "सौगतानामिवात्मान्यो नास्ति मन्त्रो महीभृताम्" माघ० २-२८।

सौगन्ध ಸೌಗಂಧ (न०) 1. ಪರಿಮಳ, ಸುವಾಸನೆ. सुष्ठु गन्धो यस्य सुगन्धः, सुगन्ध स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಕಾಚಿ ಹುಲ್ಲು, ಗಣಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. (वि०) 3. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ.

सौगन्धिक ಸೌಗಂಧಿಕ (पुं०) 1. ಗಂಧಕ, ಗಂಧಮಾಪಾಣ. सु शोभनो गन्धोऽस्य सुगन्धः—स्वार्थे "ठक्" (५-४-३४)। "गन्धाश्मनि तु गन्धकः। सौगन्धिकश्च" अम०। 2. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು. (न०) 3. ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆ. ಆತ್ಮತ್ವಮು

ಪರಿಮಳವನ್ನು ಬೀರುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಸೌಗಂಧಿಕಪುಷ್ಪವನ್ನು ತನಗೆ ತಂದುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ದ್ರೌಪದಿಯು ಭೀಮಸೇನನನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಆವನು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗಂಧಮಾದನ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೌಗಂಧಿಕಸರೋವರವನ್ನು ಕಂಡು ಆದರೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿನ ಕಾವಲುಗಾರರು ಇವನನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಕುಬೇರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ಕುಬೇರನ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕುಬೇರನಿಂದ ಸತ್ಕೃತನಾಗಿ ಬಂದು ಆ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ದ್ರೌಪದಿಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟನು. ಭಾ॰ ವನ॰। 4. ನೀಲೋತ್ಪಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. 5. ಕಾಚಿ ಹುಲ್ಲು. सुगन्धः प्रयोजनमस्य "ठन्" (५-१-१०९)। 6. ಪದ್ಮರಾಗ. "सौगन्धिकं तु कल्हारे पद्मरागेऽपि कत्तृणे। पुंलिङ्गो गन्धपाषाणे सुगन्धिव्यवहारिणि" मेदि॰।

सौगन्ध्य ಸೌಗಂಧ್ಯ (न॰) ಸುವಾಸನೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಳ. सुगन्धस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "सौगन्ध्यं दधदपि काममङ्गनानाम्" माघ॰ ८-४८।

सौगम्य ಸೌಗಮ್ಯ (न॰) 1. ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಿಕೆ. 2. ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಲು (ನಡೆಯಲು) ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಿಕೆ. सुगमस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सौचि ಸೌಚಿ (पुं॰) ದರ್ಜಿ, ಹೊಲಿಗೆ ಕಾರ್ಯದವನು.

सौचिक ಸೌಚಿಕ (पुं॰) ದರ್ಜಿ, ಹೊಲಿಗೆ ಕಾರ್ಯದವನು. सूची शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। "तुन्नवायस्तु सौचिकः" अम॰।

सौजन्य ಸೌಜನ್ಯ (न॰) ಸೌಹಾರ್ದ, ಒಳ್ಳೆಯವನಾಗಿರುವಿಕೆ, ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ. ಸಭ್ಯವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. सुजनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "प्राप्य भीममसौ जन्यं सौजन्यं दधदानने" माघ॰ ११-१३।

सौण्डी ಸೌಂಡೀ (स्त्री॰) ಹಿಪ್ಪಲಿ.

सौत्रान्तिक ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ (पुं॰) ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಬೌದ್ಧ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯದವರು. ಇವರು ಬಾಹ್ಯಾಂತರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ["बौद्ध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सौदामनी ಸೌದಾಮನೀ (स्त्री॰) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. सुदामन्नि मेघे भवा "अण्" (४-३-५३)। सुदामा पर्वतः, तेन एकदिक् (एकस्यां दिशि विद्यमाना) "अण्" (४-३-११२)। "तटित्सौदामनी विद्युत्" अम॰। "सौदामन्या कनकनिकषस्निग्धया दर्शयोर्वीम्" मेघ॰ १-३७। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಮಿಂಚು. 3. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. "सौदामन्यप्सरोभेदे तडित्तद्भेदयोः स्त्रियाम्" मेदि॰। सौदामिनी सौदाम्नी ಎಂಬ ಪಾಠಗಳೂ ಉಂಟು.

सौदायिक ಸೌದಾಯಿಕ (वि॰) ಸ್ತ್ರೀಧನ, ವಿವಾಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಗೆ ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳಿಂದ ಬಂದ ಬಳುವಳಿ. सुदायेभ्यः पितृमातृबन्धुजनेभ्यः आगतम् "ठञ्" (४-३-७४)। "ऊढया कन्यया वापि पत्युः पितृगृहेऽथवा। भर्तुः सकाशात् पित्रोर्वा लब्धं सौदायिकं स्मृतम्"॥

सौदास ಸೌದಾಸ (पुं॰) ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಇವನಿಗೆ ಕಲ್ಮಾಷಪಾದನೆಂಬ ನಾಮಾಂತರವೂ ಉಂಟು. ["कल्माषपाद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

सौध ಸೌಧ (पुंन॰) 1. ರಾಜನ ಗೃಹ, ಅರಮನೆ. सुधालेपोऽस्यास्ति "अण्" (वा॰ ५-२-१०३)। "स्फुरत्तुषारांशुमरीचिजालैर्विनिर्मृता: स्फाटिकसौधपङ्क्तीः" माघ॰ ३-४३। 2. ಸುಣ್ಣ ಬಳಿದಿರುವ (ಮನೆ). सुधया लिप्तम्। "कला दधानः सकलाः स्वभाभिरुद्भासयन् सौधसितामिराशाः" माघ॰ ३-६०। 3. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. 4. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ತೋರುವ ಒಂದು ವಿಧ ಬೆಣಚುಕಲ್ಲು. (वि॰) 5. ಸುಧಾಸಂಬಂಧವಾದ. "प्रासादमालासंयुक्ताः सौधप्राकारसंवृताः" रामा॰।

सौनन्द ಸೌನಂದ (न॰) ಬಲರಾಮನ ಮುಸಲಾಯುಧ.

सौनन्दिन् ಸೌನಂದಿನ್ (पुं॰) ಬಲರಾಮ. सौनन्दमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "बलभद्रस्तु हालः स्यात् सौनन्दी हलतालभृत्" त्रिकाण्ड॰।

सौनिक ಸೌನಿಕ (पुं॰) ಪ್ರಾಣಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, (ಪಶುಗಳ ವಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತ) ಪಶುಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರುವವನು. सूनया जीवति—सूना "ठक्" (४-४-१२)। "छद्मना परिददामि मृत्यवे सौनिके गृहशकुन्तिकामिव" उ॰ रा॰ १-४५।

सौन्दर्य ಸೌಂದರ್ಯ (न॰) ಸೊಗಸು, ಆಂದ, ಲಾವಣ್ಯ, ರಮಣೀಯತೆ. सुन्दरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्नादेकस्थसौन्दर्यदिदृक्षयेव" कुमा॰ १-४९।

सौपर्ण ಸೌಪರ್ಣ (न॰) 1. ಮರಕತಮಣಿ, ಪಚ್ಚೆ. सुपर्णं गरुडं तद्वर्णमर्हति "अण्"। 2. ಶುಂಠಿ. 3. ಗರುಡ

ಪುರಾಣ. 4. ಗರುತ್ಮಂತನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅಸ್ತ್ರ. "सौपर्णमस्त्रं प्रतिसञ्जहार प्रह्लेष्वनिर्बन्धरुषो हि सन्तः" रघु० १६-८०। (वि०) 5. ಗರುಡನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सुपर्णस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "सौपर्णं रूपमास्थाय भक्षयामास पन्नगान्" भा०।

सौपर्णेय सौपर्णेय (पुं०) ಸುಪರ್ಣಿಯ ಪುತ್ರ, ಗರುತ್ಮಂತ. सुपर्ण्याः अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१००)।

सौप्तिक सौप्तिक (वि०) ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವಾಗ ನಡೆದ. सुप्तौ सुप्तिकाले भवम् "ठञ्" (४-३-५३)।

सौभ सौभ (न०) 1. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ನಗರ. 2. ಯಕ್ಷಿಣಿಯಿಂದ ನಗರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ.

सौभद्र सौभद्र (पुं०) 1. ಸುಭದ್ರೆಯ ಪುತ್ರ, ಅಭಿಮನ್ಯು. सुभद्रायाः अयम् "अण्" (४-३-१२०)। "सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः" गीता १-६। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಯುದ್ಧ. सुभद्रा प्रयोजनमस्य (सङ्ग्रामस्य) "अण्" (४-२-५६)। 3. ಸುಭದ್ರೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. सुभद्रामधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-४-८७)। (वि०) 4. ಸುಭದ್ರೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. सुभद्रायाः इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

सौभद्रेय सौभद्रेय (पुं०) ಸುಭದ್ರಾಪುತ್ರನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯು. सुभद्रायाः अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२०)।

सौभरि सौभरि (पुं०) ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಎರಡು ಮತ್ಸ್ಯದಂಪತಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ತಾನೂ ದಾಂಪತ್ಯಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಸೆ ಹುಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಮಾಂಧಾತರಾಜನ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ತನ್ನ ಬಯಕೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮಾಂಧಾತನು ತನ್ನ ಕನ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ಯಾರು ವರಿಸಿದರೂ ಅವಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗ ಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಋಷಿಯು ತನ್ನ ತಪಃಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೋಹಗೊಳಿಸಿ ಐವತ್ತು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನೂ ಮದುವೆಯಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಭವನಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಬಹಳ ಕಾಲ ಅವರೊಡನೆ ಸುಖದಿಂದಿದ್ದು ಕಡೆಗೆ ವೈರಾಗ್ಯಹೊಂದಿದನು. "तस्मिन्नन्तरे बह्वृचश्च सौभरिर्नाम महर्षिरन्तर्जले द्वादशाब्दं कालमुवास। तत्र चान्तर्जले सम्मदो नामातिबहुप्रजोऽतिमात्रप्रमाणो मीनाधिपतिरासीत्। तस्य च पुत्रपौत्रदौहित्राः पृष्ठतोऽग्रतः पार्श्वयोः पक्षपुच्छशिरसां चोपरि भ्रमन्तः तेनैव सदाहर्निशमतिनिर्वृता रेमिरे। अन्तर्जलावस्थितः सौभरिरेकाग्रतः समाधिमपहाय अनुदिनं तस्य मत्स्यस्यात्मजपुत्रपौत्रदौहित्रादिभिः सहातिरमणीयतामवेक्ष्य अचिन्तयत्। अहो धन्योऽयमीदृशमनभिमतं योन्यन्तरमवाप्य एभिः सह रममाणोऽतीवास्माकं स्पृहामुत्पादयति। वयमप्येवं पुत्रादिभिः सह ललितं रंस्यामहे इत्येवमभिकाङ्क्षन् कन्यार्थं मान्धातारं राजानमगच्छत्। उवाच च राजानम् "शतार्वसङ्ख्यास्तव सन्ति कन्यास्तासां ममैकां नृपते प्रयच्छ" इति। अथ तस्य शापभीतस्तमुवाच राजा—"य एव कन्याभिरुचितो वरस्तस्मै कन्या दीयते" इति। "यद्येवं तदादिश्यतामस्माकं प्रवेशाय यदि कन्यैव काचिन्मामभिलषति तदाहं दारसङ्ग्रहं करिष्यामि" इति सौभरिरुक्त्वा विरराम। राजाज्ञप्तेन अन्तःपुरवर्षवरेण सह अन्तःपुरं प्रविशन्नेव महर्षिः कमनीयं रूपमकरोत्। अथ सर्वा एव कन्यकाः सानुरागाः तमृषिमहमहमिकया वरयांबभूवुः"। इत्यादि विष्णुपु० ४-२।

सौभागिनेय सौभागिनेय (पुं०) ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿನಿಯ ಪುತ್ರ, ಸುಭಗಾಸುತ, ಭಾಗ್ಯವಂತೆಯ ಮಗ. सुभगायाः अपत्यं पुमान्—सुभगा "ढक्" इनङादेशश्च (४-१-१२६)। उभयपदवृद्धिः (७-३-१९)।

सौभाग्य सौभाग्य (न०) 1. ಪತಿಯ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪತಿಯ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವಿಕೆ, ಪತಿಯ ವಾಲ್ಲಭ್ಯ. सुभगायाः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "निनिन्द रूपं हृदयेन पार्वती प्रियेषु सौभाग्यफला हि चारुता" कुमा० ५-१। 2. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಯೋಗ. "सौभाग्यजन्मा सुभगो मनुष्यः श्लाघ्यो जनानां धनवान् गुणज्ञः"। 3. ಸಿಂದೂರ. 4. ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ, ಫಾಲ್ಗುನ ಶುಕ್ಲ ತೃತೀಯಾದಿವಸ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಥವಾ ಪಾರ್ವತೀಸಮೇತನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪೂಜೆಮಾಡಿ ಈ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "फाल्गुनस्य तु मासस्य तृतीया शुक्लपक्षगा। उपासितव्या नक्तेन शुचिना सत्यवादिना॥ सश्रीकं च हरिं पूज्य रुद्रं वा चोमया सह। या श्रीः या गिरिजा प्रोक्ता यो हरिः स त्रिलोचनः" वराहपु०। 5. ಸೌಂದರ್ಯ. "हिमं न सौभाग्यविलोपि जातम्" कुमा० १-३।

सौभाग्यतृतीया सौभाग्यतृतीया (स्त्री०) ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ (तृतीये) ತದಿಗೆ.

सौभाग्यवती सौभाग्यवतीं (स्त्री०) पतिय वाल्लभ्य वुळ्ळवळु, पतिय प्रीतिगे पात्रळाद हेंगसु. सौभाग्यमस्या अस्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

सौभिक सौभिक (पुं०) इंद्रजाल विद्येयन्नु अरित वनु, यक्षिणीयवनु, गारुडिग. सौभं नगरादि-निर्माणं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)।

सौभ्रात्र सौभ्रात्र (न०)भ्रात्रुभाव, सौहार्दयुत सोदरत्व, अन्योन्यप्रीतिविश्वासगळिंद कूडिद सहोदरत्व. सुभ्रातृणां भावः "अण्" (५-१-१३०)। "समानेऽपि हि सौभ्रात्रे यथोभौ रामलक्ष्मणौ। तथा भरतशत्रुघ्नौ प्रीत्या द्वन्द्वं बभूवतुः" रघु० १०-८१। "सौभ्रात्रमेषां हि कुलानुसारि" रघु० १६-१।

सौमनस सौमनस (वि०)पुष्प संबंधवाद. सुमनसः कुसुमस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अलमलेरिव गन्धरसावमू मम न सौमनसौ मनसो मुदे" माघ० ६-१२।

सौमनसा सौमनसा (स्त्री०) जायीपत्रि.

सौमनस्य सौमनस्य (न०)1. मनस्सु प्रसन्नवागिरुविकॆ, तृप्ति, समाधान, संतोष. सुमनसो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "रथचरणवराङ्गनाकराब्ज-व्यतिकरसम्पदुपात्तसौमनस्याः" माघ० ७-२८। 2. देवत्व, देवभाव. "सहसा नरदेवास्ते सौमनस्यं प्रपेदिरे" याद० २२-५१।

सौमनस्यायनी सौमनस्यायनी (स्त्री०) जाजि हूविन मॊग्गु. सौमनस्यस्य प्रसन्नचित्तताया अयनी। "मालतीपुष्पकलिका सौमनस्यायनी विदुः" त्रिकाण्ड०।

सौमित्र सौमित्र (पुं०) सुमित्रॆयु पुत्र लक्ष्मण. सुमित्राया अयम् "अण्" (४-३-१२०)।

सौमित्रि सौमित्रि (पुं०) सुमित्रॆयु पुत्र लक्ष्मण. सुमित्राया अपत्यं पुमान्—सुमित्रा "इञ्" (४-१-९६)। "सौमित्रेरपि पत्रिणामविषये तत्र प्रिये क्वासि मे" उ० रा० ३-४५।

सौमेरव सौमेरव (वि०) सुमेरुपर्वत संबंधवाद. सुमेरोरयम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-रवी -रवी.** "सौमेरवी-मधिगतेन नितम्बशोभामेतेन भारतमिलावृतवद्विभाति" माघ० ४-३१।

सौमेरुक सौमेरुक (न०) सुवर्ण. चिन्न.

सौम्य सौम्य (पुं०) 1. बुधग्रह, सोमन पुत्र. सोम इव सोम्यः—सोम "यः" (५-३-१०३)। सोम्य "अण्" (५-४-३८)। 2. उदुंबर वृक्ष, अत्तिमर. 3. आशीर्वाद माडुवाग हिरियरु संबोधिसि हेळुव पद. "आयुष्मान् भव सौम्येति विप्रो वाच्योऽभिवादने" मनु० २-१२५। 4. ब्राह्मण, विप्र. 5. चंद्र बुध गुरु मत्तु शुक्र ग्रहगळु. 6. वृषभ कर्काटक कन्या वृश्चिक मकर मत्तु मीन राशिगळु. "क्रूरोऽथ सौम्यः पुरुषोऽङ्गना च ओजोऽथ युग्मं विषमः समश्च। चरस्थिरद्व्यात्मकनामधेया मेषादयोऽमी क्रमशः प्रदिष्टाः"। 7. सौम्यकृच्छ्रवेंब ऒंदु व्रत. 8. सोमरसवन्नु पानमाडुव ब्राह्मण. 9. ऒंदु पितृगण. (वि०) 10. शांतचित्तनाद, प्रसन्नवाद हृदयवुळ्ळ, कोपतापगळिल्लद हृदयवुळ्ळ. "अपेत-युद्धाभिनिवेशसौम्यो हरिर्हरिप्रस्थमथ प्रतस्थे" माघ० ३-१। 11. सोमदेवतात्मकवाद. सोमो देवताऽस्य-सोम "टयण्" (४-२-३०)। 12. सुंदरवाद, आंदवाद, मनोहरवाद. 13. भक्त. "नमस्तस्मै भगवते वासुदेवाय वेधसे। पपुर्ज्ञानमयं सौम्या यन्मुखाम्बुरुहासवम्" भाग० २-४-२४। 14. प्रकाशमानवाद.

सौम्यकृच्छ्र सौम्यकृच्छ्र (पुं०) ऒंदु व्रत.

सौम्यग्रह सौम्यग्रह (पुं०) शुभग्रह. पापग्रह संबंधविल्लद बुध पूर्णचंद्र गुरु मत्तु शुक्र इवरु शुभ ग्रहगळु.

सौम्यधातु सौम्यधातु (पुं०) कफ. श्लेष्म.

सौम्यवार सौम्यवार, -वासर -वासर (पुं०) बुधवार.

सौम्या सौम्या (स्त्री०) 1. दुर्गादेवि. (पुं० ब० व०) 2. मृगशीर्षनक्षत्रद शिरस्सिनल्लिरुव ऒंदु नक्षत्र पुं०ब. सौम्याः सोमात्मजेऽनुग्रे मनोज्ञे सोमदैवते। सौम्याः पुनर्मृगशिरःशिरस्थाः पञ्चतारकाः" हेम०।

सौर सौर (पुं०) 1. शनैश्चर, शनिग्रह. सूरस्य सूर्यस्य अपत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। "बहुलास्थं पीडयन्ते सौरेऽन्युपजीविनश्चमपाश्च। रोहिण्यां कोसलमद्रकाशिपाञ्चालशाकटिकाः" बृहत्सं० १०-४।

2. ಸೂರ್ಯನಮಾಸ, ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವಷ್ಟು ಕಾಲ. "आदित्यराशिभोगेन सौरो मासः प्रकीर्तितः"। 3. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. 4. ಸೂರ್ಯನ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು. (ನ॰) 5. ಒಂದು ಉಪ ಪುರಾಣ. (ವಿ॰) 6. ಸೂರ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सूरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 7. ಸುರ ಸಂಬಂಧವಾದ, ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ. सुरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 8. ಸೂರ್ಯನೇ ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ. सूरो देवताऽस्य।

सौरदिन ಸೌರದಿನ (ನ॰) ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲ.

सौरभ ಸೌರಭ (ನ॰) 1. ಸೌಗಂಧ್ಯ, ಸುವಾಸನೆ, ಪರಿಮಳ. "वदनसौरभलोभपरिभ्रमद्भ्रमरसम्भ्रमसम्भृतशोभया" माघ॰ ६-१४। "सममेणमदैर्यदापणे तुलयन् सौरभलोभनिश्चलम्" नैष॰ २-९२। 2. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. सौरभमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। (वि॰) 3. ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. "सरित्सरोभिरच्छोदैः पुलिनैर्मणिवालुकैः। देवस्त्रीमज्जनामोदसौरभाम्बुनिलैर्युतः" भाग॰ ८-२-८।

सौरभेय ಸೌರಭೇಯ (पुं॰) ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. सुरभ्याः अपत्यं पुमान्—सुरभि "ढक्" (४-१-१२०)। "मा सौरभेयात्र शुचो व्येतु ते वृषलाद्भयम्" भाग॰ १-१७-९।

सौरभेयी ಸೌರಭೇಯೀ (स्त्री॰) ಗೋವು, ಹಸು. सुरभेरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "माहेयी सौरभेयी गौः" अम॰। "निवर्त्य राजा दयितां दयालुः तां सौरभेयीं सुरभिर्यशोभिः" रघु॰ २-३।

सौरभ्य ಸೌರಭ್ಯ (न॰) 1. ಸೌಗಂಧ್ಯ, ಪರಿಮಳ. सुरभेर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "स्वाभाविकं परगुणेन विभातवायुः सौरभ्यमीप्सुरिव ते मुखमारुतस्य" रघु॰ ५-६९। 2. ರಾಮಣೀಯಕತೆ. 3. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ. "सौरभ्यं गुणगौरवे। सौगन्ध्ये चारुतायां च" हेम॰। (पुं॰) 4. ಕಬೀರ. सौरभ्यं गुणगौरवमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

सौरमास ಸೌರಮಾಸ (पुं॰) ಸೂರ್ಯನು ಒಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲ. सौरः सूर्यस्य एकराशिभोगावच्छिन्नो मासः। "एकराशौ रविर्यावत्कालं मासः स भास्करः"।

सौरसंवत्सर ಸೌರಸಂವತ್ಸರ (पुं॰) ಸೂರ್ಯನು 12 ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ. सौरः संवत्सरः। "सौरसंवत्सरस्यान्ते मानेन शशिजेन तु। एकादशातिरिच्यन्ते दिनानि भृगुनन्दन"।

सौरसेय ಸೌರಸೇಯ (पुं॰) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ, ಸ್ಕಂದ. 2. ಸುರಸೆಯ ಮಗ. सुरसाया अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२०)।

सौरसैन्धव ಸೌರಸೈಂಧವ (पुं॰) 1. ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆ. सौरः सूर्यसम्बन्धी सैन्धवः। (वि॰) 2. ಸುರಸಿಂಧು (ಗಂಗಾನದಿ) ಸಂಬಂಧವಾದ. सुरसिन्धोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "रुरुचे हिमाचलगुहामुखोन्मुखः पयसां प्रवाह इव सौरसैन्धवः" माघ॰ १३-२७।

सौराज्य ಸೌರಾಜ್ಯ (न॰) ಒಳ್ಳೆಯ ರಾಜನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, (ದೇಶದಲ್ಲಿ) ಒಳ್ಳೆಯ ರಾಜನಿರುವಿಕೆ. सु शोभनो राजा यस्य देशस्य स देशः सुराजा, तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "एको ययौ चैत्ररथप्रदेशान् सौराज्यरम्यानपरो विदर्भान्" रघु॰ ५-६०।

सौराष्ट्र ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ (पुं॰) 1. ಒಂದು ದೇಶ. सुराष्ट्र स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಕುಂದುರುಷ್ಕ ವೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧಿಗರ ಸರಕು. (पुं॰ ब॰ व॰) 3. ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದೇಶದ ಜನರು. (न॰) 4. ಕಂಚು (ಲೋಹ). "कांस्यं प्रभासं सौराष्ट्रं मादूराह्वयमित्यपि" अम॰।

सौराष्ट्रक ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಕ (पुं॰) ಕಂಚುಲೋಹ. सुराष्ट्रे भवः।

सौराष्ट्रा ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಾ (स्त्री॰) ತೊಗರಿ ಗಿಡ.

सौराष्ट्रिक ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಿಕ (पुं॰) ಒಂದು ವಿಧ ವಿಷ. सौराष्ट्रे देशे भवः "ठञ्" (वा॰ ४-३-६०)। "सौराष्ट्रिकः शौक्लिकेयो ब्रह्मपुत्रः प्रदीपनः" अम॰।

सौरि ಸೌರಿ (पुं॰) ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ. (1) ಶನೈಶ್ಚರ. "कृष्णद्रव्यैः सौरिः सौम्यो मणिरजततिलककुसुमैर्गुरुः परिपीतकैः" बृहत्सं॰ १०४-४७। (2) ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. (3) ಕರ್ಣ. (4) ಸುಗ್ರೀವ. ಇವರು ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರರು. सूरस्य सूर्यस्यापत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५)।

सौरिक ಸೌರಿಕ (पुं॰) 1. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. सुरेभ्यो हितः। 2. ಶನಿಗ್ರಹ. 3. ಮದ್ಯದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು. (वि॰) 4. ಸುರಾಸಂಬಂಧವಾದ, ಮದ್ಯನಿಮಿತ್ತವಾದ. "प्रातिभाव्यं वृथादानमाक्षिकं सौरिकं च यत्। दण्डशुल्कावशेषं च न पुत्रो दातुमर्हति" मनु॰ ८-१५९।

सौरिरत्न ಸೌರಿರತ್ನ (न॰) ನೀಲಮಣಿ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಇಂದ್ರನೀಲಶಿಲೆ. सौरेः शनैश्चरस्य रत्नम्।

सौरी सौरी (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು. सूर्यस्यापत्यं स्त्री—सूर्य "अण्" (४-१-९२)। यलोपः (६-४-१४९)। "ङीष्" (४-१-४१)।

सौरीय सौरीय (वि०) 1. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಹಿತವಾದ. सूर्याय हितम्—सूर्य "छः" (५-१-५)। 2. ಸೂರ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सूर्यस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। सौर्यम् तेजः—सौर्ये भवः सौरीयः—यलोपः (६-४-१४९)।

सौर्य सौर्य (वि०) ಸೂರ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सूर्यस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

सौव सौव (वि०) 1. ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. स्वस्य इदम्—स्व "अण्" (४-३-१२०)। अत्र वकारात् पूर्वम् "ऐच्" आगमः— (७-३-३)। औकारः। सौवो भावः—स्वाभिप्राय इत्यर्थः। 2. ಸ್ವರ್ಗ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्वः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। अत्र न आदिवृद्धिः किन्तु ऐजागमः—वकारात् पूर्वम् औकारः (७-३-४)।

सौवग्रामिक सौवग्रामिक (वि०) ತನ್ನ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯ. स्वग्रामे भवम् "ठक्"।

सौवर सौवर (वि०) ಸ್ವರಸಂಬಂಧವಾದ. स्वरस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। ऐजागमः (७-३-३)।

सौवर्ग सौवर्ग (पुं०) ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆ. स्वर्गे भवः—स्वर्ग "अण्" (४-३-५३)। वकारस्य औकारः (७-३-३)। "सौवर्गवर्गैरमृतं निपीय कृतोऽह्नि तुच्छः शशलाञ्छनोऽयम्" नैष० २२-१२१।

सौवर्चल सौवर्चल (न०) 1. ಸರ್ಜಕ್ಷಾರ. 2. ಒಂದು ಲವಣ. सुष्ठु वर्च्यते दीप्यते—वर्च (दीप्तौ) "कलच्" (उ० १-१०६)। "सौवर्चलं सर्जक्षारे लवणान्तरे" मेदि०।

सौवर्ण सौवर्ण (वि०) ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ. सुवर्णस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "सौवर्णं वलयमवागलत्करात्रात् लावण्यश्रिय इव शेषमङ्गनायाः" माघ० ८-३४।

सौवस्तिक सौवस्तिक (पुं०) 1. ಪುರೋಹಿತ. स्वस्तिकरणे साधुः "ठक्"। ऐजागमः (७-३-३)। (वि०) 2. ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ.

सौवास्तव सौवास्तव (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ ನಿವೇಶನ ಸಂಬಂಧವಾದ. सुवास्तोरिदम्—सुवास्तु "अण्" (४-२-७७)। 2. ಸುವಾಸ್ತುವಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. सुवास्तोरदूरभवम् "अण्"।

सौविद सौविद (पुं०) ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಅಂತಃಪುರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. सुष्ठु वेत्ति—विद (ज्ञाने) "कः" (३-१-१३५)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

सौविदल्ल सौविदल्ल (पुं०) ಕಂಚುಕಿ. ಅಂತಃಪುರ ರಕ್ಷಕ. सुष्ठु विदन्तं विद्वांसमपि लाति वशवर्तिनं करोति—सुविदत्+ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। सुविदल्ला स्त्री—तस्या अयम् "अण्" (४-३-१२०)। "यानाज्जनः परिजनैरवतार्यमाणा राज्ञीर्नरापनयनाकुलसौविदल्लाः माघ० ५-१७।

सौवीर सौवीर (न०) 1. ಎಲಚಿಹಣ್ಣು, ಬೋರೆಹಣ್ಣು. सुवीरदेशे भवम् "अण्" (४-३-५३)। 2. ಸೌವೀರಾಂಜನ, ಸ್ರೋತೋಂಜನ. 3. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. (पुं०) 4. ಸೌವೀರದೇಶ. सुष्ठु वीरा यत्र। "सौवीरं काञ्जिके स्रोतोञ्जने च बदरीफले। ना तु नीवृति" मेदि०।

सौवीरक सौवीरक (पुं०) 1. ಎಲಚಿ ಮರ, ಬೋರೆ ಗಿಡ. सौवीर संज्ञायाम् "कन्"। (न०) 2. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ.

सौवीर्य सौवीर्य (न०) ಹೆಚ್ಚು ವೀರ್ಯ, ಹೆಚ್ಚು ಪರಾಕ್ರಮ. सुवीरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सौशील्य सौशील्य (न०) ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ, ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ, ಉತ್ತಮವಾದ ಮನೋಧರ್ಮ. सुशीलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सौष्ठव सौष्ठव (न०) 1. ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. सुष्ठु भावः "अञ्" (५-१-१२९)। 2. ಸೌಂದರ್ಯ, (ದೇಹ) ಕಾಂತಿ, (ದೇಹದ) ಸೊಬಗು. "ननु स्वाङ्गसौष्ठवातिशयमुभयोर्दृष्टवती भगवती" माल० १। 3. (ಶಬ್ದ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, (ಶಬ್ದ) ಶಕ್ತಿ. "स सौष्ठवौदार्यविशेषशालिनीम्" किरा० १-३। 4. ಜಾಣತನ, ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ, ಕೌಶಲ್ಯ, ನೈಪುಣ್ಯ. "तुल्येष्वस्त्रोपदेशेषु सौष्ठवेन च वीर्यवान्। एकः सर्वकुमाराणां बभूवातिरथोऽर्जुनः" भा० आदि० १४२-७५।

सौस्नातिक सौस्नातिक (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸ್ನಾನವು ಆಯಿತೆ ಎಂದು ಕೇಳುವವನು. सुस्नातं पृच्छति—सुस्नात "ठक्" (वा० ७-३-७)। "प्रीत्याश्वमेधावभृथार्द्रमूर्तेः सौस्नातिको यस्य भवत्यगस्त्यः" रघु० ६-६१।

सौहार्द सौहार्द (पुं०) 1. ಸುಹೃತ್ತಿನ ಪುತ್ರ, ಗೆಳೆಯನ ಮಗ. सुहृदोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। उभयपदवृद्धिः (७-३-१९)। (न०) 2. ಸುಹೃದ್ಭಾವ, ಸಖ್ಯ, ಮೈತ್ರಿ, ಸ್ನೇಹ. सुहृदो भावः "अण्" (५-१-१३०)

उभयपदवृद्धिः (७-३-१९)। "एतत् कृत्वा प्रियमनुचित-प्रार्थनावर्तिनो मे सौहार्दाद्वा विधुर इति वा मय्यनुक्रोश-बुद्धया" मेघ० २-५२।

सौहार्द्यं सौहार्द्यँ, **सौहृद** सौहृद, **सौहृदय्य** सौहृदय्य (न०) स्नेह, सख्य, मैत्री. सौहृदस्य भावः "ष्यञ्"। वा हृद्भावः (६-३-५१)। पक्षे सौहृदय्यम्।

सौहित्य सौहित्य (न०) 1. तृप्ति, तुष्टि, समाधान. सुहितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "उत्तीर्ण-भारलघुनाप्यलघूलपौघसौहित्यनिःसहतरेण तरोरधस्तात्" माघ० ५-६२। 2. पूर्ति, पूर्णते, तुंबिरुवुदु. "सौहित्यं तर्पणं तृप्तिः" अम०।

सौहृद सौहृद (न०) स्नेह, सख्य, मैत्री. सुहृदो भावः कर्म वा "अण्" (५-१-१३०)। "यदुप्लुङ्क्ष बन्धुसौहृदात् त्वयि पाता ससुरो न वासवः" माघ० १६-१२।

स्कन्द स्कन्द (पुं०) 1. षण्मुखि, कार्तिकेय. स्कन्दति —स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "यो हेमकुम्भस्तननिःसृतानां स्कन्दस्य मातुः पयसां रसज्ञः" रघु० २-३६। ["कार्तिकेय" पददल्लि नोडि.] 2. पारद, पादरस. 3. शरीर, देह. "पिण्डोऽस्त्रियां कलं क्षेत्रं शरीरं स्कन्दपञ्जरौ" त्रिकाण्ड०। 4. नदिय तीर. 5. बुद्धिमंत, ज्ञानि. 6. ऒंदु बालग्रह. 7. परमेश्वर. 8. राज, दोरे. 9. नेगेयुवुदु, एगरुवुदु.

स्कन्दत् स्कन्दत् (वि०) 1. नडेयुत्तिरुव, होगुत्तिरुव. स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ऒणगुत्तिरुव. 3. कळचि बीळुत्तिरुव, जारि बीळुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —न्ती —न्त्य०

स्कन्दन स्कन्दन (न०) 1. गमन, नडेयुवुदु. स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. शोषिसुवुदु, ऒणगिसुवुदु. 3. विरेचन, भेदियागुवुदु. "स्कन्दनरेचने" त्रिकाण्ड०। "चतु-र्विधं यदेतद्धि रुधिरस्य निवारणम्। सन्धानं स्कन्दनं चैव पाचनं दहनं तथा" सुश्रुत० सूत्र०।

स्कन्दनीय स्कन्दनीय (वि०) 1. ऒणगबेकाद. 2. ऒणगिसल्पडुव. 3. ऒणगिसबहुदाद. स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "अनीयर्" (३-१-१६)। 4. नडेयव बेकाद. 5. नडेयबहुदाद. 6. नडेयलु शक्यवाद. "तव्यः" स्कन्तव्यः स्कन्त्तव्यः.

स्कन्दषष्ठी स्कन्दषष्ठी (स्त्री०) चैत्रशुक्ल षष्ठि.

स्कन्द्य स्कन्द्य (वि०) 1. ऒणगिसल्पडुव. 2. नडेयिसल्पडुव. स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

स्कन्ध स्कन्ध (पुं०) 1. अंसप्रदेश, हेगलु. स्कन्धते —स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "घञ्" (३-३-१९)। धः बाहु०। "असुन्" (उ० ४-२०६)। सर्वे सान्ता अदन्ताश्च। 2. (वृक्षद) बेरिनिंद मॊदलुगॊंडु रॆंबॆगळवरॆगिन वृक्षद दूल. "तं चेद्वायौ सरति सरलस्कन्धसङ्घट्टजन्मा" मेघ० १-५३। 3. राज, दोरे. 4. समूह. 5. युद्ध. 6. अध्याय, ग्रंथद सर्ग उच्छ्वास उल्लास मॊदलादुदु. 7. शरीर, देह. 8. व्यूह, गुंपु, सैन्यद ऒंदु तंड. "प्रतापोऽग्रे ततः शब्दः परागस्तदनन्तरम्। ययौ पश्चाद्रथादीति चतुस्कन्धेव सा चमूः" रघु० ४-३०। 9. बौद्धरु अंगीकरिसिरुव ऐहिकवाद प्रज्ञे (ज्ञान). अदु—(1) रूपस्कन्धः (2) वेदनास्कन्धः (3) विज्ञानस्कन्धः (4) संज्ञास्कन्धः मत्तु (5) संस्कार-स्कन्धः ऎंदु ऐदु विध. विश्वप्रपञ्चो रूपस्कन्धः। तज्ज्ञानप्रपञ्चो वेदनास्कन्धः। आलयविज्ञानसन्तानो विज्ञानस्कन्धः। नामप्रपञ्चो संज्ञास्कन्धः। वासना-प्रपञ्चः संस्कारस्कन्धः। ई ऐदन्नु बिट्टु बेरॆ आत्मनॆ इल्लवॆंदु अवर अभिप्रायः. "सर्वकार्य-शरीरेषु मुक्त्वाङ्गस्कन्धपञ्चकम्। सौगतानामिवात्मान्यो नास्ति मन्त्रो महीभृताम्" माघ० २-२८। 10. मार्ग, रस्तॆ, दारि. 11. रॆंबॆ, शाखॆ, कॊंबॆ. 12. ऒंदु छंदस्सु.

स्कन्धचाप स्कन्धचाप (पुं०) अड्डे (शिक्षॆ) यन्नु तूगुहाकुव बिदिरिन अड्डकोलु, कावडिगॆ आधार वागिरुव तूगासरॆ. स्कन्धे चाप इव। "स्कन्ध-चापो विहङ्गिका" हारा०।

स्कन्धतरु स्कन्धतरु (पुं०) नारिकेळवृक्ष, तॆंगिन मर. स्कन्धप्रधानस्तरुः।

स्कन्धदेश स्कन्धदेश (पुं०) हेगलु, अंसप्रदेश. स्कन्धस्य देशः।

स्कन्धफल स्कंधफल (न०) 1. ತೆಂಗಿನ ಮರ, ನಾರಿಕೇಳ ವೃಕ್ಷ. स्कन्धे फलमस्य। 2. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ.

स्कन्धमल्लक स्कंधमल्लक (पुं०) ಉದ್ದದ ಕಾಲಿನ ಒಂದು ವಿಧ ನೀರಿನ ಹಕ್ಕಿ.

स्कन्धरुह स्कंधरुह (पुं०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. स्कन्धात् रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)।

स्कन्धवाह स्कंधवाह (पुं०) ಹೆಗಲಿನಿಂದ ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊತ್ತು ಸಾಗಿಸುವ ವೃಷಭ (ಎತ್ತು) ಮೊದಲಾದುವು. स्कन्धेन वाहयति—स्कन्ध + वह (प्रापणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "स्कन्धवाहस्तु शङ्खश्च शृङ्गी गौरक्षधूर्तिलः" हारा०।

स्कन्धवाहक स्कंधवाहक (पुं०) ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೆಗಲಿನಿಂದ ಹೊರುವ ವೃಷಭ (ಎತ್ತು). स्कन्धेन वहति—वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

स्कन्धशाखा स्कंधशाखा (स्त्री०) ವೃಕ್ಷದ ಬುಡದಿಂದ ಮೊದಲು ಹೊರಟಿರುವ ರೆಂಬೆ. स्कन्धजा शाखा। "स्कन्धशाखाशले" अम०। "यथा हि स्कन्धशाखानां तरोर्मूलावसेचनम्। एवमाराधने विष्णोः सर्वेषामात्मनश्च हि" भाग० ८-५-४९।

स्कन्धावार स्कंधावार (पुं०) 1. ರಾಜಧಾನಿ, ರಾಜನ ಆವಾಸ. 2. ಸೈನ್ಯ. स्कन्धेन सैन्यव्यूहेन राज्ञा वा आव्रियते—आ+वृञ् (आवरणे) "घञ्" (३-३-११)। "एतस्मिन्नन्तरे चक्रुः स्कन्धावारनिवेशनम्" रामा०। "अवस्कन्द्य यदुश्रेष्ठः स्कन्धावारं न्यवीविशत्" याद० २२-१०५।

स्कन्धिन् स्कंधिन् (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. स्कन्धोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 2. ರೆಂಬೆಗಳುಳ್ಳ.

स्कन्न स्कन्न (वि०) 1. ಜಾರಿಬಿದ್ದ, ಕಳಚಿಬಿದ್ದ. स्कन्दते—स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿದ. "स्कन्नमात्रं च तद्रेतो वृक्षपत्रेण भूमिपः। प्रतिजग्राह मिथ्या मे न पतेत् रेत इत्युत" भा० आदि० ६४-६४। 3. ಶುಷ್ಕವಾದ, ಒಣಗಿದ. 4. ಹೊರಟುಹೋದ. 5. ವಿಸರ್ಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಗೆ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

स्कन्नवत् स्कन्नवत् (वि०) 1. ಹೊರಟುಹೋದ. 2. ಜಾರಿಬಿದ್ದ, ಕಳಚಿಬಿದ್ದ. 3. ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿದ. स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 4. ಒಣಗಿದ, ಶುಷ್ಕವಾದ.

स्कान्द स्कान्द (न०) ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ. ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣವು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. स्कन्दस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। ಇದು ತಾಮಸಪುರಾಣಗಳ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. "मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैव च। आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोधत"।। ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣವು ಸಪ್ತಖಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬತ್ತೊಂದು ಸಹಸ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ (ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ) ರಚಿತವಾಗಿರುವುದು. "स्कान्दाह्वयस्तत्र खण्डाः सप्तैव परिकल्पिताः। एकाशीतिसहस्रं तु स्कान्दं सर्वाघकृन्तनम्"।।

ಇದರ ಸಪ್ತಖಂಡಗಳು: (1) माहेश्वरखण्डः (2) वैष्णवखण्डः (3) ब्रह्मखण्डः (4) काशीखण्डः (5) अवन्तीखण्डः (6) नागरखण्डः ಮತ್ತು (7) प्रभासखण्डः।

ಮಾಹೇಶ್ವರಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಪುರಾಣೋಪಕ್ರಮ ಸ್ಕಂದನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವರ್ಣನೆ ದಕ್ಷಯಜ್ಞಕಥೆ ಶಿವ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಫಲ ದೇವೇಂದ್ರನ ಚರಿತ್ರೆ ಸಮುದ್ರ ಮಥನಾಖ್ಯಾನ ಪಾರ್ವತಿಯ ಉಪಾಖ್ಯಾನ ಪಾರ್ವತೀ ಪರಮೇಶ್ವರರ ವಿವಾಹ. ಕುಮಾರೋತ್ಪತ್ತಿ, ತಾರಕಾಸುರ ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಪಾಶುಪತಾಖ್ಯಾನ ಚಂಡಿಯ ಆಖ್ಯಾನ ನಾರದಸಮಾಗಮ ಕುಮಾರಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ನದೀಸಾಗರ ಕೀರ್ತನ ತಾರಕಾಸುರವಧೆ ವಾಸುದೇವಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಅನೇಕ ತೀರ್ಥಗಳ ವರ್ಣನೆ ಪಾಂಡವರ ಪುಣ್ಯಕಥೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳ ವರ್ಣನೆ.

ವೈಷ್ಣವಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಭೂಮಿ–ವರಾಹೋಪಾಖ್ಯಾನ ಕಮಲಾ–ಶ್ರೀನಿವಾಸರ ಕಥೆ, ಭರದ್ವಾಜ ಕಥೆ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಾಖ್ಯಾನ ಪುರುಷೋತ್ತಮಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಅಂಬರೀಷ ಕಥೆ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನೋಪಾಖ್ಯಾನ ಜೈಮಿನಿಯ ಉಪಾಖ್ಯಾನ ನಾರದೋಪಾಖ್ಯಾನ ನೀಲಕಂಠೋಪಾಖ್ಯಾನ ನಾರಸಿಂಹ ವರ್ಣನೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಗತಿ ರಥಯಾತ್ರಾವಿಧಿ ಶಯನೋತ್ಸವಕೀರ್ತನ ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿಯ ಉಪಾಖ್ಯಾನ ಡೋಲೋತ್ಸವ ದಶಾವತಾರಕಥೆ ಬದರೀಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಮುಚಾಮೃತ ಸ್ನಾನ ಪುಣ್ಯ ಘಂಟಾನಾದಾದಿ ಫಲ ನೈವೇದ್ಯಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಹರಿ ವಾಸರ ಕೀರ್ತನ ಅಖಂಡೈಕಾದಶೀ ಪುಣ್ಯ ಜಾಗರಣೆಯ ಫಲ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಮಾಘಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಖಂಡದಲ್ಲಿ— ಸೇತುಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಚಕ್ರ ತೀರ್ಥಾದಿ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಕುಂಡಾದಿ ವರ್ಣನೆ ರಾಮತೀರ್ಥ ಲಕ್ಷ್ಮೀತೀರ್ಥ ಶಂಖಾದಿ ತೀರ್ಥಗಳ ಮಹಿಮೆ. ಧನುಷ್ಕೋಟ್ಯಾದಿ ಮಹಿಮೆ. ರಾಮನಾಥನ ಮಹಿಮೆ ಶತ್ವಜ್ಞಾನೋಪದೇಶ ಯಾತ್ರಾವಿಧಾನಕಥನ ವರ್ಣಗಳ ಮತ್ತು ಆಶ್ರಮಗಳ ಧರ್ಮತತ್ವನಿರೂಪಣೆ ದೇವಸ್ಥಾನ ವಿಭಾಗ ಜಾತಿಭೇದಕಥನ ಸ್ಮೃತಿಧರ್ಮಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ವೈಷ್ಣವಧರ್ಮ ದಾನಪ್ರಶಂಸೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಖಂಡೋತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ — ಪರಶಿವನ ಅದ್ಭುತವಾದ ಮಹಿಮೆ ಪುಚಾಕ್ಷರ ಮಹಿಮೆ ಗೋಕರ್ಣ ಮಹಿಮೆ ಶಿವರಾತ್ರಿಯ ಮಹಿಮೆ ಪ್ರದೋಷವ್ರತ ಕೀರ್ತನ ಉಮಾಮಾಹೇಶ್ವರ ವ್ರತ ರುದ್ರಾಕ್ಷಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

ಕಾಶೀಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಪತಿವ್ರತಾಚರಿತ್ರೆ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳ ಧ್ರುವಕುಮಾರನ ಮತ್ತು ತಪೋಲೋಕದ ವರ್ಣನೆ ವಾರಾಣಸೀಪ್ರಶಂಸೆ ಪಿಶಾಚಮೋಕ್ಷಾಖ್ಯಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

ಅವಂತೀಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಮಹಾಕಾಲವನದ ಉಪಾಖ್ಯಾನ ಶಿವಸ್ತೋತ್ರ ನಾಗಪಂಚಮಿಯ ಮಹಿಮೆ ಗೌರೀವ್ರತೋಪಾಖ್ಯಾನ ನಾನಾತೀರ್ಥಗಳ ವರ್ಣನೆ ದುಂಧುಮಾರೋಪಾಖ್ಯಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

ನಾಗರಖಂಡದಲ್ಲಿ — ಲಿಂಗೋತ್ಪತ್ತಿಸಮಾಖ್ಯಾನ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಕಥೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ತ್ರಿಶಂಕುವಿನ ಸ್ವರ್ಗಾರೋಹಣ ಹಾಟಕೇಶ್ವರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ವೃಷಾಸುರ ವಧೆ ವಿಷ್ಣುವಾದ ಗೋಕರ್ಣ ಜಪಾದಗ್ನಿವಧಾಖ್ಯಾನ ವಾರಣಾಸಿ ದ್ವಾರಕಾ ಅವನ್ತೀ ನಗರಗಳು ಬೃಂದಾವನ ಗಂಗಾ ನರ್ಮದಾ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಗಳು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

ಪ್ರಭಾಸಖಂಡದಲ್ಲಿ—ಸೋಮೇಶ ವಿಶ್ವೇಶ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ಮೊದಲಾದವರ ಆಖ್ಯಾನ ನರಕೇಶ್ವರ ಸಂವರ್ತೇಶ ನಿಧೀಶ್ವರರ ಕಥೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆ.

स्कान्दपुराण ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ (ನ॰) "स्कान्द" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

स्खदन ಸ್ಖದನ (ನ॰) 1. ಅಟ್ಟುವುದು, ಓಡಿಸುವುದು. स्खद (स्खदने) स्खदनं विद्रावणम् । 2. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 4. ಸ್ಥೈರ್ಯ.

स्खदनीय ಸ್ಖದನೀಯ (ವಿ॰) 1. ಅಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಓಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಟ್ಟಬೇಕಾದ, ಓಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಅಟ್ಟಬಹುದಾದ. 4. ಅಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. स्खद (स्खदने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **स्खदितव्यः ಸ್ಖದಿತವ್ಯಃ**.

स्खदमान ಸ್ಖದಮಾನ (ವಿ॰) 1. ಅಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. स्खद (स्खदने) "शानच्" (३-२-१२४। 2. ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಸಿರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ.

स्खन्न ಸ್ಖನ್ನ (ವಿ॰) 1. ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. स्खद (स्खदने) "क्तः" (३-२-१०२)। धातोः दकारस्य दकारात् परस्य निष्ठातस्य च नः (८-२-४२)। 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

स्खलत् ಸ್ಖಲತ್ (ವಿ॰) 1. ಜಾರುತ್ತಿರುವ, ನೆಲೆತಪ್ಪುತ್ತಿರುವ, ಜಾರಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. स्खल (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "श्लिष्यद्भिरन्योन्यमुखाग्रसङ्गस्खलत्खलीनं हरिभिर्विलोलैः" माघ॰ ३-६६। 2. ಬಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ, ಉಗ್ಗುತ್ತಿರುವ. 3. ಎಡವುತ್ತಿರುವ, ಮುಗ್ಗರಿಸುತ್ತಿರುವ. "स्खलतो हि करालम्बः सुहृत्सचिवचेष्टितम्" हितो॰ ३-१३४। "स्खलन्महेभं प्रपतत्तुरङ्गमं परस्पराश्लिष्टजनं समन्ततः" कुमा॰ १५-२३। 4. ರೇಗುತ್ತಿರುವ, ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. 5. ತಪ್ಪು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. 6. ಉಲ್ಲಂಘಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೀರಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಆಜ್ಞಾಭಂಗಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 7. ತೊದಲುತ್ತಿರುವ, ತೊದಲು ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವ. "वदनकमलकं शिशोः स्मरामि स्खलदसमञ्जसमञ्जुजल्पितं ते" उ॰ रा॰ ४-४। 8. ಕುಂಠಿತವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಕುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ. 9. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿರುವ. "व्यचलन् विशङ्कटकटीरकस्थलीशिखरस्खलन्मुखरमेखलाकुलाः" माघ॰ १३-३४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -ನ್ತೀ**. "मालेवाज्ञा सपुष्पा ननतृपतिशतैरुह्यते या शिरोभिः सा मय्येव स्खलन्ती प्रथयति विनयालङ्कृतं ते प्रभुत्वम्" मुद्रा॰ ३-२४। 10. ಉಪಾಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ.

स्खलन ಸ್ಖಲನ (ನ॰) 1. ಎಡವುವುದು, ಮುಗ್ಗರಿಸುವುದು. स्खल (सञ्चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು, ತಪ್ಪುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದು. "यस्यामजिह्मा महतीमपङ्काः सीमानमत्यायतयोऽत्यजन्तः। जनैरजातस्खलनैर्न जातु द्वयेऽ-

प्यमुच्यन्त विनीतमार्गाः" माघ० ३-५७। 3. ಹೊಡೆತ, ಆಪ್ಪಳಿಸುವುದು. "फलभरपरिणामश्यामजम्बू-निकुञ्जस्खलनमुखरभूरिस्रोतसो निर्झरिण्यः" उ० रा० २-२०। 4. ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು, ಆಜ್ಞೆಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. 5. ತೊದಲುವುದು, ತೊದಲು ಮಾತಾಡುವುದು. 6. ಜಾರುವುದು, ನೆಲೆತಪ್ಪಿ ಬೀಳುವುದು. 7. ಕುಂಠಿತವಾಗುವುದು, ಕುಗ್ಗುವುದು, ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. 8. ಚಲಿಸುವುದು, ಹೊರಳಾಡುವುದು, ಚಂಚಲವಾಗಿರುವುದು. 9. ಹರಿದಾಡುವುದು, ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡೆಯುವುದು, ಅಂಬೆಗಾಲಿಡುವುದು, ತೆವಳುವುದು. "श्रमस्खलनदोषघ्नं स्थविरे च प्रशस्यते। सत्त्वोत्साहबलस्थैर्यधैर्यवीर्यविवर्धनम्" सुश्रुत० चिकित्सा० २४-७७। 10. ಉಪಾಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

स्खलित स्खलित (न०) 1. ಎಡವುವುದು, ಮುಗ್ಗರಿಸುವುದು. स्खल (सञ्चलने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಜಾರಿಬೀಳುವುದು. 3. ಉಪಾಯದಿಂದ ಜಾರಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಕೆಳಗೆ ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. 5. ತೆವಳುವುದು, ಅಂಬೆಗಾಲಿಡುವುದು. 6. ಆಪ್ಪಳಿಸುವುದು, ಹೊಡೆತ. "निजपाणिपल्लवतलस्खलनादभिनासिकाविवरमुत्पतितैः" माघ० १-५२। 7. ಆಜ್ಞೆಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು. 8. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 9. ಮಾತಾಡುವಾಗ ತೊದಲುವುದು. 10. ಮಾರ್ಗ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವುದು, ತಪ್ಪುಮಾಡುವುದು. "इत गोत्रस्खलितेषु बन्धनम्" कुमा० ४-८। 11. ಮಂಚಿನೆ, ಮೋಸ. (वि०) 12. ಚಲಿಸಿದ, ಸ್ಥಾನಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟಿರುವ. स्खल कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। 13. ಸೋರಿದ, ಸ್ರವಿಸಿದ, ಜಿನುಗಿದ. 14. ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬಿದ್ದ. 15. ಎಡವಿದ, ಮುಗ್ಗರಿಸಿದ. "स्खलिताभिरप्यनुपदं प्रमदाः प्रणयातिभूमिमगमन् गतिभिः" माघ० १-७८। 16. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. कर्मं० "क्तः" (३-२-१०२)। "कलयन्नपि सव्यथोऽवतस्थेऽशकुनेन स्खलितः किलेतरोऽपि" माघ० १-८३। "वलीषु तस्याः स्खलिताः प्रपेदिरे चिरेण नाभिं प्रथमोदबिन्दवः" कुमा० ५-२४।

स्तन स्तन (पुं०) ಎದೆ, ಸ್ತನ, ಮೊಲೆ, ಪಯೋಧರ. स्तनति कथयति यौवनोदयम् स्तन्यते शब्द्यते कामुकैरिति वा—ष्टन (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। पुंसि संज्ञायां "घः" (३-३-११८) वा। "सुतनोः स्तनौ च दयितोपगमे तनुरोमराजिपथवेपथवे" माघ० १-२२। "पन्थानमाशु विजहीहि पुरः स्तनौ ते पश्यन् प्रतिद्विरदकुम्भविशङ्कचेताः" माघ० ५-३४।

स्तनत् स्तनत् (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ष्टन (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "उद्वेलवेगान् स्तनतो गभीरं और्वप्रतिच्छन्दविदीप्तदृष्टीन्" याद० २०-१५।

स्तनतट स्तनतट (त्रि०) ಪಯೋಧರಗಳ ಮೇಲುಭಾಗ, ಸ್ತನಗಳ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗಿನವರೆಗಿರುವ ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶ. स्तनयोः तटम् "सीमन्तं निजमनुबध्नती करास्यामालक्ष्यस्तनतटबाह्यमूलभागा" माघ० ८-६१।

स्तनन स्तनन (न०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. ष्टन (शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗುಡುಗು, ಮೇಘದ ಗರ್ಜನೆ. 3. ಸಂಕಟದಿಂದ ನರಳುವುದು. ष्टन + णिच् "ल्युट्"। 4. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. 5. ನರಳಿಸುವುದು.

स्तननीय स्तननीय (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಶಬ್ದಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. ष्टन (शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. ष्टन + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಬಹುದಾದ. 5. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः"। स्तनितव्यः स्तनितव्यः. णिच् + "तव्यः"। स्तनयितव्यः स्तनयितव्यः.

स्तनन्धय स्तनंधय (पुं०) 1. ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವ ಶಿಶು, ತಾಯಿಯ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಮಗು. स्तनं धयति पिबति—धेट् (पाने) "खश्" (३-२-२९)। मुम् (६-३-६७)। "असंशयं प्राक्तनयोपपत्तेः स्तनन्धयप्रीतिमवाप्स्यसि त्वम्" रघु० १४-७८। 2. ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವ ಕರು. "प्रीत्या नियुक्तोल्लिहतीः स्तनन्धयान् निगृह्य पारीमुभयेन जानुनोः। वर्षिष्णुधाराध्वनि रोहिणीः पयस्विरं निदध्यौ दुहतः स गोदुहः" माघ० १२-४०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–धयी –धयिः.**

स्तनप स्तनप (पुं०) 1. ತಾಯಿಯ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಶಿಶು. स्तनौ पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ಎದೆಯ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. (स्त्री०) **–पा –पा** ತಾಯಿಯ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಹೆಣ್ಣುಶಿಶು.

स्तनपान स्तनपान (न०) ತಾಯಿಯ ಎದೆಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು.

स्तनपायिन् स्तनपायिन् (वि०) ತಾಯಿಯ ಎದೆಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. स्तनौ पिबति —पा (पाने)

"णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –पायिनी –ಹಾಯಿನಿ.

स्तनभर ಸ್ತನಭರ (पुं०) (ಸ್ಥೂಲವಾದ) ಸ್ತನಗಳ ಭಾರ. स्तनयोः भरः भारः। "स्तनभरेण जितस्तबकानमन्नवलते वलतेऽभिमुखं तव" माघ० ६-११।

स्तनभव ಸ್ತನಭವ (पुं०) ರತಿಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "स्वजङ्घाद्वयमध्ये तु कृत्वा योषित्पदद्वयम्। स्तनौ धृत्वा रमेत्कामी बन्धः स्तनभवः स्मृतः" स्मरदी०।

स्तनमुख ಸ್ತನಮುಖ (न०) ಕುಚಾಗ್ರ, ಚೂಚುಕ, ಸ್ತನಗಳ ಅಗ್ರಭಾಗ.

स्तनयत् ಸ್ತನಯತ್ (वि०) ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸದು ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ष्टन (शब्दे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯನ್ತಿ.

स्तनयित्नु ಸ್ತನಯಿತ್ನು (वि०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. स्तन (देवशब्दे) + णिच् "इत्नुच्" (उ० ३-२१)। णेरयादेशः (६-४-५५)। "स्तनयित्नोर्मयूरीव चकितोत्कण्ठितं स्थिता" उ० रा० ३-७। 2. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. "स्तनयित्नुः पुमान् वारिधरेऽपि स्तनितेऽपि च" मेदि०। 3. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. 4. ಮೃತ್ಯು. "स्तनयित्नुः पयोमुचि। मृत्यौ स्तनिते रोगे च" हेम०। "यदवस्तत्र निस्त्रासा यवनैः स्तनयित्नुभिः" याद० २२-१२। 5. ಕೊನ್ನಾರಿ ಗಿಡ್ಡೆ.

स्तनवृन्त ಸ್ತನವೃಂತ (न०) ಸ್ತನಾಗ್ರ, ಚೂಚುಕ.

स्तनाग्र ಸ್ತನಾಗ್ರ (न०) ಚೂಚುಕ, ಸ್ತನಗಳ ತುದಿ.

स्तनान्तर ಸ್ತನಾನ್ತರ (न०) ಸ್ತನಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಹೃದಯ. स्तनयोरन्तरम् मध्यभागः। "विभ्रत्या कौस्तुभन्यासं स्तनान्तरविलम्बितम्" रघु० १०-६२।

स्तनाभोग ಸ್ತನಾಭೋಗ (पुं०) 1. (ಸ್ಥೂಲವಾದ) ಸ್ತನಗಳ ಭಾರ. स्तनयोराभोगः। 2. ಸ್ತನಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವಿಕೆ.

स्तनित ಸ್ತನಿತ (न०) 1. ಮೇಘದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. स्तन (देवशब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मास्म भूविक्लवास्ताः" मेघ० १-३७। (वि०) 2. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ, ಕೂಗಾಡಿದ, ಗದ್ದಲಮಾಡಿದ. ष्टन (शब्दे) कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। "वीचिक्षोभस्तनितविहगश्रेणिकाञ्चीगुणायाः संसर्पन्त्याः स्खलितसुभगं दर्शितावर्तनाभेः" मेघ० १-२८। 3. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ष्टन+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

स्तनितवत् ಸ್ತನಿತವತ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಿದವನು, ಕೂಗಾಡಿದವನು, ಗದ್ದಲ ಮಾಡಿದವನು. ष्टन (शब्दे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಿದವನು. ष्टन + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

स्तन्य ಸ್ತನ್ಯ (न०) 1. ತಾಯಿಯ ಎದೆಹಾಲು. स्तने भवम् "यत्" (४-३-५५)। "अशेषलोकत्रयमातुरस्याः षाण्मातुरः स्तन्यसुधामधासीत्" कुमा० ११-२४। 2. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. "स नन्दिनीस्तन्यमनिन्दितात्मा सद्वत्सलो वत्सहुतावशेषम्" रघु० २-६९।

स्तबक ಸ್ತಬಕ (पुं०) 1. ಗುಚ್ಛ, ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अबकः" धातोः स्तादेशश्च (उ० ४-९६)। "स्याद्गुच्छकस्तु स्तबकः" अम०। "नवकरनिकरेण स्पष्टबन्धूकसूनस्तबकरचितमेते शेखरं बिभ्रतीव" माघ० ११-४६। 2. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ, ಸರ್ಗ.

स्तब्ध ಸ್ತಬ್ಧ (वि०) 1. ಚಲಿಸದೆ ಇರುವ, ಅಲುಗಾಡದೆ ನಿಂತಿರುವ. स्तन्भु (रोधने) सौत्रो धातुः "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ, ಸಂಚರಿಸದೆ ಇರುವ. "स्तब्धस्य नश्यति यशो विषमस्य मैत्री" हितो० २-१०८।

स्तब्धरोमन् ಸ್ತಬ್ಧರೋಮನ್ (पुं०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. स्तब्धानि रोमाणि यस्य।

स्तभ ಸ್ತಭ (पुं०) ಆಜ, ಆಡು, ಮೇಕೆ. स्तन्भु (रोधने) "कः" (वा० ३-२-५)। "स्तभच्छागबस्तच्छगलका अजे" अम०।

स्तम्ब ಸ್ತಂಬ (पुं०) 1. ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಂತೆ. तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अम्बच्" (उ० ४-९६)। "आरण्यकोपात्तफलप्रसूतिः स्तम्बेन नीवार इवावशिष्टः" रघु० ५-१५। 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೂಲವಿಲ್ಲದ ಗಿಡ. 3. ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಆಗೆಯುವ ಸಾಧನ, ಗುದ್ದಲಿ, ಕಳೆ ಗುದ್ದಲಿ.

स्तम्बकरि ಸ್ತಂಬಕರಿ (पुं०) 1. ಧಾನ್ಯ. स्तम्बं करोति —स्तम्ब + डुकृञ् (करणे) "इन्" (३-२-२४)। "धान्यं व्रीहिः स्तम्बकरिः" अम०। (वि०) 2. ಹುಲ್ಲಿನ ಕಂತೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವವನು. "अण्" (३-२-१)। –कारः –ಕಾರಃ.

स्तम्बकरिता ಸ್ತಂಬಕರಿತಾ (स्त्री०) 1. ಹುಲ್ಲುಗಳ ಕಂತೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. स्तम्बकरेर्भावः "तल्" (५-१-११९)।

2. ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು. "न शालेः स्तम्बकरिता वप्तुर्गुणमपेक्षते" मुद्रा० १-३।

स्तम्बघन स्तंबघन (पुं०) ಕಳೆ ಗುದ್ದಲಿ, ಕಳೆಗಳನ್ನು ಕೀಳುವ ಸಣ್ಣ ಗುದ್ದಲಿ. स्तम्बो हन्यते येन—स्तम्ब+हन (हिंसागत्योः) "अप्" घनादेशश्च (३-३-८३)।

स्तम्बघ्न स्तंबघ्न (पुं०) ಕಳೆ ಗುದ್ದಲಿ, ಕಳೆಗಳನ್ನು ಕೀಳುವ ಸಣ್ಣ ಗುದ್ದಲಿ. स्तम्बो हन्यते येन—स्तम्ब+हन (हिंसागत्योः) "कः" (३-३-८३)।

स्तम्बहनन स्तंबहनन (पुं०) ಕಳೆ ಗುದ್ದಲಿ, ಕಳೆಗಳನ್ನು ಕೀಳುವ ಸಣ್ಣ ಗುದ್ದಲಿ. स्तम्बो हन्यतेऽनेन—स्तम्ब+हन (हिंसागत्योः) करः "ल्युट्" (३-३-११७)।

स्तम्बेरम स्तंबेरम (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. स्तम्बे रमते—रमु (क्रीडायाम्) "अच्" (३-२-१३)। "अचोदयन् दानवप्रभङ्गे स्तम्बेरमान् सागरपोतकल्पान्" याद० २०-१५। "स्तम्बेरमः परिणिनंसुरसावुपैति" माघ० ५-३४।

स्तम्भ स्तंभ (पुं०) 1. ಸ್ತಂಭ, ಕಂಬ. स्तम्भु (रोधने) सौत्रो धातुः "अच्" (३-१-१३४)। "यस्यां कपोलैः कलधौतधामस्तम्भेषु भेजे मणिदर्पणश्रीः" माघ० ३-४७। 2. ಅಲುಗಾಡದೆ ಇರುವುದು, ಯಾವಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಜಡವಾಗಿರುವುದು. "गात्रस्तम्भः स्तनमुकुलयोरुत्प्रबन्धः प्रकम्पः" मालती० २-५। 3. ಜಡವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಮಂಕುಮಾಡುವುದು. 4. ಅಡ್ಡಿ, ಪ್ರತಿಬಂಧ. "सोऽपश्यत् प्रणिधानेन सन्ततेः स्तम्भकारणम्" रघु० १-७४। 5. ಅಡ್ಡಿ, ನಿಗ್ರಹ, ಹತೋಟಿ. 6. ಕಾಂಡ, ದಂಟು. 7. ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರತೀಘಾತ, ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರತಿಬಂಧ. ಇದೊಂದು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಭಾವ. "स्तम्भः चेष्टाप्रतीघातः भयहर्षमयादिभिः" सा० द० ३-१३६।

स्तम्भन स्तंभन (न०) 1. ಜಡಗೊಳಿಸುವುದು, ಮಂಕು ಮಾಡುವುದು, ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. स्तम्भु (रोधने) सौत्रो धातुः+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। अग्निस्तम्भनम् जलस्तम्भनम् इत्यादि. 2. ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. "वेलोल्लोलक्षुभितकृष्णोज्जृम्भणस्तम्भनार्थम्" उ० रा० ३-३६। 3. ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ, ಶಾಂತತೆ, ಸಮಾಧಾನ. "पराङ्मुखेऽपि दैवेऽत्र कृत्यं कार्यं विपश्चिता। आत्मदोषविनाशाय स्वचित्तस्तम्भनाय च" पञ्चतं० १-३९१। (पुं०) 4. ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚ ಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. स्तम्भयति—स्तम्भु+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳು—(1) उन्मादनः (2) शोषणः (3) तापनः (4) स्तम्भनः ಮತ್ತು (5) सम्मोहनः।

स्तम्भनीय स्तंभनीय (वि०) 1. ತಡೆಗಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ತಡೆಗಟ್ಟಬೇಕಾದ. 3. ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡಬಹುದಾದ. 4. ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಶಕ್ಯವಾದ. स्तम्भु (रोधने) सौत्रो धातुः+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಜಡವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಮಂಕು ಹಿಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಮಂಕುಹಿಡಿಸಬಹುದಾದ. 7. ಜಡವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 8. ಮಂಕುಹಿಡಿಸಬೇಕಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **स्तम्भितव्यः** स्तंभितव्यः.

स्तम्भित स्तंभित (वि०) 1. ತಡೆಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. स्तम्भु (रोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवन्ध्यतपसा विन्ध्यः स्तम्भितः कुम्भजन्मना" याद० २२-२१८। 2. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಕ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

स्तर स्तर (पुं०) 1. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪದರ, ಪದರಿಸೆ. स्तीर्यते—स्तृञ् (आच्छादने) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಹಾಸಿಗೆ. (न०) 3. ಹರಡುವುದು.

स्तरण स्तरण (न०) ಹರಡುವುದು, ಹಾಸುವುದು. स्तृञ् (आच्छादने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

स्तरिमन् स्तरिमन् (पुं०) ತಲ್ಪ, ಹಾಸಿಗೆ. स्तृञ् (आच्छादने) "इमनिच्" (उ० ४-१४७)।

स्तरी स्तरी (स्त्री०) 1. ಬಂಜೆ ಹಸು, ಗೊಡ್ಡು ಹಸು. 2. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. स्तृणाति—स्तृञ् (आच्छादने) "ईः" (उ० ३-१५८)।

स्तव स्तव (पुं०) 1. ಕೊಂಡಾಡುವುದು, ಹೊಗಳುವುದು, ಸ್ತೋತ್ರ. ष्टुञ् (स्तुतौ) "अप्" (३-३-५७)। "तोषमेति वितथैः स्तवैः परस्ते च तस्य सुलभाः शरीरिभिः" माघ० १४-३। 2. ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು, ಶ್ಲಾಘಿಸುವುದು. स्वार्थे "कः"। स्तवकः।

स्तवन स्तवन (न०) ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. ष्टुञ् (स्तुतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

स्तव्य स्तव्य (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಕೊಂಡಾಟಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. स्तवमर्हति—स्तव "यः" (५-१-६६)। 2. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳ, ಸ್ತುತಿಸಲು ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ. "तां

प्राप्य चित्रामिव तारकेशः स्तव्यैः स्तुतो वन्दिभिरप्यभीमैः" याद० १३-७२।

स्ताव स्ताव (पुं०) स्तुति, ಹೊಗಳುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. ष्टुञ् (स्तुतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

स्तावक स्तावक (वि०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು, ಹೊಗಳುವವನು, ಕೊಂಡಾಡುವವನು. ष्टुञ् (स्तुतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "स्तावकांस्तानभिप्रेत्य पृथुर्वैन्यः प्रतापवान्। मेघनिर्ह्रादया वाचा प्रहसन्निदमब्रवीत्" भाग० ४-१५-२१।

स्तिमित स्तिमित (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡದಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ, ಚಲಿಸದಿರುವ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ನಿಂತಿರುವ. "प्रसन्नसिंहस्तिमितं च वीक्षितं ध्वनिश्च माङ्गल्यमृदङ्गमांसलः" उ० रा० ६-२५। 2. ಆರ್ದ್ರವಾಗಿರುವ, ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವ, ತೇವವಾಗಿರುವ. स्तिम्यति—ष्टिम (आर्द्रीभावे) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಪ್ರಶಾಂತವಾದ, ಆರ್ಭಟವಿಲ್ಲದ. "क्षुभितमुत्कलिकातरलं मनः पय इव स्तिमितस्य महोदधेः" मालती० ३-१०। 4. ಮುಚ್ಚಿಲ್ಪಟ್ಟ. "इति विज्ञापितो राज्ञा ध्यानस्तिमितलोचनः" रघु० १-७३। "स्तिमितोऽचञ्चलाद्वयोः" मेदि०। "स्तिमितौ क्लिन्ननिश्चलौ" हेम०।

स्तिम्भि स्तिम्भि (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಸಾಗರ. स्तम्नाति—स्तम्भु (रोधने) सौत्रो धातुः "इन्" धातोरकारस्य इच्च (उ० ४-१२१)। स्तिम्भिः समुद्रः सि० कौ०। 2. ಗೊಂಚಲು, ಗೊನೆ. 3. ಅಡ್ಡಿ, ಅಡಚಣೆ, ತಡೆ.

स्तोवि स्तोवि (पुं०) 1. ಅಧ್ವರ್ಯು, (ಯಾಗದಲ್ಲಿ) ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. स्तृञ् (आच्छादने) "क्विन्" (उ० ४-५६)। 2. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. 3. ರಕ್ತ. 4. ಜಲ, ನೀರು. 5. ಇಂದ್ರ.

स्तुत स्तुत (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ष्टुञ् (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "वचोभिर्मधुरैः सार्थैः विनम्रेण मया स्तुतः। प्रीतिमानभवद्देवः स्तोत्रं कस्य न तुष्टये" कुमा० १०-९। 2. ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

स्तुति स्तुति (स्त्री०) 1. ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. ष्टुञ् (स्तुतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "स्तुत्या पुरास्माभिरुपासितेन पितामहेनेति निरूपितं नः। सेनापतिः संयति दैत्यमेतं पुरः स्मरारातिसुतो निहन्ति" कुमा० १२-४७। 2. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಶ್ಲಾಘನೆ; "स्तुत्यं स्तुतिभिरर्थ्याभिरुपतस्थे सरस्वती" रघु० ४-६। 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

स्तुतिपाठक स्तुतिपाठक (पुं०) ರಾಜನ ಹೊಗಳು ಭಟ. स्तुतिं पठति—पठ (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। —व्रतः— व्रतः. स्तुतिरेव व्रतं यस्य।

स्तुत्य स्तुत्य (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. स्तुतिमर्हति—स्तुति "यत्" (५-१-६६)। "स्तुत्यं स्तुतिभिरर्थ्याभिरुपतस्थे सरस्वती" रघु० ४-६। 2. ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ.

स्तुभ स्तुभ (पुं०) ಅಜ, ಆಡು, ಹೋತ. स्तुम्नाति—स्तुम्भ (रोधने) "कः" (वा० ३-२-५)।

स्तुषेय्य स्तुषेय्य (पुं०) ಇಂದ್ರ. ष्टुञ् (स्तुतौ) "क्येय्यः" (उ० ३-९९)।

स्तूप स्तूप (पुं०) 1. ಮಣ್ಣಿನ ರಾಶಿ. स्तूयते—ष्टुञ् (स्तुतौ) "पः" धातोः दीर्घश्च (उ० ३-२५)। 2. ಬೌದ್ಧ ಸಾಧುಸಂತರ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥ ಪೂಜ್ಯವಸ್ತುವಾಗಿ ಕಾದಿಟ್ಟ ಅವುಗೆ ಸೇರಿದ ವಸ್ತುಗಳ ಭಾಗ. 3. ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. 4. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ.

स्तूयमान स्तूयमान (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ष्टुञ् (स्तुतौ) कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "अथ समुदितहर्षैरादृतो मन्त्रिवृद्धैः सुरपतिदयिताभिः स्तूयमानापदानः" याद० १३-१०८। 3. ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

स्तेन स्तेन (पुं०) 1. ಚೋರ, ತಸ್ಕರ, ಕಳ್ಳ. स्तेनयति—स्तेन (चौर्ये) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "न तं स्तेना न चामित्रा हरन्ति न च नश्यति। तस्माद्राज्ञा निधातव्यो ब्राह्मणेष्वक्षयो निधिः" मनु० ७-८३। 2. ದೇವರಿಗೆ ನಿವೇದನ ಮಾಡದೆ ಭುಜಿಸುವವನು. "इष्टान् भोगान् हि वो देवाः दास्यन्ते यज्ञभाविताः। तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः" गीता ३-१२।

स्तेम स्तेम (पुं०) ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ತೇವ, ಆರ್ದ್ರತೆ. ष्टिम (आर्द्रीभावे) "घन्" (३-३-१८)। "तेमस्तेमौ समुन्दने" अम०।

स्तेय स्तेय (न०) ಕಳ್ಳತನ, ಕದಿಯುವುದು. स्तेनस्य भावः कर्मं वा "यत्" नकारलोपश्च (५-१-१२५)।

"प्रत्यक्षं वा परोक्षं वा रात्रौ वा यदि वा दिवा। यत् परद्रव्यहरणं स्तेयं तत्परिकीर्तितम्"।

स्तेयिन् स्तेयिन् (पुं०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ತಸ್ಕರ. स्तेयमस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಆಕ್ಕಸಾಲಿಗ.

स्तैन्य स्तैन्य (न०) 1. ಚೌರ್ಯ, ಕಳ್ಳತನ. स्तेनस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। (पुं०) 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ತಸ್ಕರ. स्तेन स्वार्थे "ष्यञ्"।

स्तैमित्य स्तैमित्य (न०) 1. ಜಡವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವಂತೆ ಮಂಕಾಗಿರುವಿಕೆ. स्तिमितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಆರ್ದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತೇವವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಅಲುಗಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಚಲಿಸದಿರುವಿಕೆ. 4. ಶಾಂತತೆ, ನೆಮ್ಮದಿ, ಸಮಾಧಾನ.

स्तोक स्तोक (पुं०) 1. ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣ, ಬಿಂದು, ಹನಿ, ತೊಟ್ಟು. स्तुच्यते—ष्ट्रच (प्रसादे) "घञ्" (३-३-१९)। "स्पृशन्ति शरवत्तीक्ष्णाः स्तोकमन्तर्विशन्ति च" माघ० २-७८। 2. ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. (वि०) 3. ಅಲ್ಪವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪವಾದ. स्तोकेनोन्नतिमायाति स्तोकेनायात्यधोगतिम्" पञ्चतं० १-१६१। 4. ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ. "भस्मस्तोकपवित्रलाञ्छनमुरो धत्ते त्वचं रौरवीम्" उ० रा० ४-२०। (क्रि० वि०) 5. ಅಲ್ಪವಾಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ. "स्तोकावशेषितसदाभरणप्रबन्धा" याद० ११-१६। "स्तोकस्त्रिष्वल्पे चातके पुमान्" मेदि०।

स्तोकक स्तोकक (पुं०) ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. स्तोकं कायति —कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। स्तोकं कं जलमस्य इति वा। "स्तोककस्य खलु चञ्चूपुटेन म्लानिरुल्लसति तद्घनसङ्गे" नैष० ५-१२७।

स्तोतव्य स्तोतव्य (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಸ್ತುತಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಕೊಂಡಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 4. ಸ್ತುತಿಸಬೇಕಾದ. ष्ट्रन् (स्तुतौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

स्तोतृ स्तोतृ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸುವವನು, ಕೊಂಡಾಡುವವನು. ष्ट्रन् (स्तुतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಪ್ರಶಂಸಿಸುವವನು, ಶ್ಲಾಘಿಸುವವನು.

स्तोत्र स्तोत्र (न०) 1. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. ष्ट्रन् (स्तुतौ) "ष्ट्रन्" (३-२-१८२)।

अस्ति नः स्तुतिवचोऽमृतं तव स्तोत्रयोग्य न च तेन तृप्यसि" माघ० १४-३। 2. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಶ್ಲಾಘನೆ.

स्तोभ स्तोभ (पुं०) 1. ತಡೆಯಂಟುವುದು, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟು ಮಾಡುವುದು. स्तुन्भु (रोधने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಾಮವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ.

स्तोम स्तोम (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. ष्ट्रन् (स्तुतौ) "मन्" (उ० १-१३७)। "ऋषीणामुग्रतपसां यमुनातीरवासिनाम्। लवणत्रासितः स्तोमस्त्रातारं त्वामुपस्थितः" उ० रा० १-५१। 2. ಅಧ್ವರ, ಯಾಗ. 3. ಸ್ತೋತ್ರ, ಸ್ತುತಿ. "स्तोमः स्तोत्रेऽध्वरे वृन्दे" अम०। (न०) 4. ಆಹುತಿ. 5. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. 6. ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಗ್ರಭಾಗವುಳ್ಳ ದಂಡ, –ಕೋಲು. (वि०) 7. ವಕ್ರವಾದ, ಕುಟಿಲವಾದ.

स्थान स्थान (न०) 1. ಸಾಂದ್ರತೆ, ಘನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವೃದ್ಧಿ, ವೈಪುಲ್ಯ. स्थै (शब्दसङ्घातयोः) "कः" (३-३-११४)। "दधति कुहरभाजामत्र मल्लूकयूनामनुरसितगुरूणि स्थानमम्बूकृतानि" उ० रा० २-२१। 2. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ. 3. ನುಣುಪು, ನಯ. 4. ಆಲಸ್ಯ, ಸೋಮಾರಿತನ. "स्थानं स्निग्धे प्रतिध्वाने घनत्वालस्ययोरपि" मेदि०। (वि०) 5. ತೇವವಾಗಿರುವ, ಒಣಗದೆ ಇರುವ. "स्थानापविद्धघनशोणितशोणपाणिरुत्तम्भयिष्यति कचान् तव देवि भीमः" वेणी० १-२१। 6. ನಯವಾಗಿರುವ, ನುಣುಪಾಗಿರುವ. स्थै कर्तरि "कः" (३-४-७२)। 7. ಶಬ್ದಮಾಡುವವನು. 8. ಘನವಾಗಿರುವ, ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ. 9. ರಾಶಿಹಾಕುವವನು, ಗುಂಪು ಕೂಡಿಸುವವನು.

स्त्री स्त्री (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು, ವನಿತೆ, ಮಹಿಳೆ. स्त्यायति गर्भोऽस्याम्—स्त्यै (शब्दसङ्घातयोः) "ड्रट्" (उ० ४-१६५)। "स्त्रीणामशिक्षितपटुत्वममानुषीषु सन्दृश्यते किमुत याः प्रतिबोधवत्यः" शाकु० ५-२२। ಮಹಿಳೆಗೆ ಪತಿಯೇ ಪ್ರಿಯತಮ ಪತಿಯೇ ಮಿತ್ರ ಪತಿಯೇ ಸಕಲ ಬಂಧುವರ್ಗ. ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟವಿಷಯಗಳೂ ಪತಿಯೇ. ಪತಿಯೇ ನಿಧಿ. ಪತಿಯೇ ಅವಳ ಜೀವಿತ. ಹೀಗೆಯೇ ಪುರುಷನಿಗೂ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯೇ ಸರ್ವಸ್ವ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಿಬ್ಬರೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಆವಶ್ಯವಾದುದು. "प्रेयो मित्रं बन्धुता वा समग्रा सर्वे कामाः शेवधिर्जीवितं च। स्त्रीणां भर्ता धर्मदाराश्च पुंसामित्यन्योन्यं वत्सयोर्ज्ञातमस्तु" मालती० ६-१८। ["पद्मिनी" मोदलाद नाल्कु विध (जातिय) स्त्रीयर विवरक्कि "चित्रिणी" शब्ददल्लि नोडि.] स्त्रीयरु यावागलू

ಅಸ್ವತಂತ್ರರು. ಅವರು ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಬದ್ಧರಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ದಾಂಪತ್ಯ ಸೌಖ್ಯದ ಸವಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬಹುದು. ಪತಿಯಾದವನು ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರಳಾಗಿರಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡಕೂಡದು. "अस्वतन्त्राः स्त्रियः कार्याः पुरुषैः स्वैर्दिवानिशम्। विषयेषु च सज्जन्त्यः संस्थाप्या आत्मनो वशे" मनु० ९-२। ಪತಿಯು ತನ್ನ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಗೆ ಅರ್ಥಸಂಗ್ರಹಣ (ಧನವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಡುವುದು) ಆದರ ವೆಚ್ಚ ದೇವರು ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ಪಾಕ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಭರಣ ಶಯನ ಆಸನ ಮೊದಲಾದ ಗೃಹೋಪಕರಣಗಳ ಅವೇಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೃಹಕೃತ್ಯಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯೋಜಿಸಿ ಆ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕೊಡಬೇಕು. "अर्थस्य सङ्ग्रहे चैनां व्यये चैव नियोजयेत्। शौचे धर्मेऽन्नपक्त्यां च पारिणाह्यस्य चेक्षणे" मनु० ९-११। ಇದು ಈಚಿನ ಕಾಲದ ಮಹಿಳಾಮಣಿಗಳಿಗೆ ಕಹಿಯಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನರ ಉಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ವರ್ತಿಸುವ ನಾರೀಮಣಿಯರು ಈಗ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಹಿಯು ಸರ್ವವಿದಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಗೆ ಮಾನ್ಯತೆ ಕೊಡುವವರಾದರೆ "अधर्माभिभवात् कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः। स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसंकरः" गीता १-४१। "संकरस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः" गीता ३-२४॥ ಇದನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸಕಲಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದು. ಅವಳ ಸಹಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನು ಯಾವ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಅರ್ಹನಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯಾಗುವಳು. "सत्यामन्यां सवर्णायां धर्मकार्यं न कारयेत्। सवर्णासु विधौ धर्म्ये ज्येष्ठया न विनेतरा" याज्ञ० १-८८।

ಶುಭಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು : ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣ ಕಾಂತಿ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ನಸುಗೆಂಪು ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವ ಹೆಂಗಸರು ಬಹಳ ವಿರಳ. ಇದು ಶುಭಲಕ್ಷಣ. "या च काञ्चनवर्णाभा रक्तहस्तसरोरुहा। सहस्राणां तु नारीणां भवेत्सापि पतिव्रता"॥ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಅಂಕುಶ ಕುಂಡಲ ಮತ್ತು ಚಕ್ರಗಳ ಚಿಹ್ನೆಯಿರುವ ಹೆಂಗಸು ರಾಜನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವಳು. "अङ्कुशं कुण्डलं चक्रं यस्याः पाणितले भवेत्। पुत्रं प्रसूयते नारी नरेन्द्रं लभते पतिम्"। ಬೆವರದೆಯೂ ಮೃದುವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಂಗಾಲುಗಳೂ ರೋಮರಹಿತವಾದ ಮೊಳಕಾಲುಗಳೂ ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನ ಆಕಾರದ ತೊಡೆಗಳೂ ಇರುವುದು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶುಭಲಕ್ಷಣ. "अस्वेदिनौ मृदुतलौ प्रशस्तौ चरणौ स्त्रियाः। शुभे जङ्घे विरोमे च ऊरू हस्तिकरोपमौ"॥ ಪತಿಯು ಜೀವಿಸಿರುವಾಗ ಉಪವಾಸಮಾಡಿ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಹೆಂಗಸು ಪತಿಯ ಆಯುಸ್ಸಿನ ಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಳಾಗುವಳು. "पत्यौ जीवति या नारी उपोष्य व्रतमाचरेत्। आयुः संहरते पत्युः सा नारी नरकं व्रजेत्"॥

ಗೃಹಿಣೀಧರ್ಮ : ಗೃಹಿಣಿಯು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಎದ್ದು ಪತಿಯನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಆಂಗಳವನ್ನು ಗೋಮಯದ ನೀರಿನಿಂದ ಶುದ್ಧಮಾಡಿ ರಂಗವಲ್ಲಿಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿ ಗೃಹಕೃತ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ಮಡಿಯುಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಪತಿ ಗುರು ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ವಂದಿಸಿ ಗೃಹದೇವತೆಯನ್ನು (ಮನೆಯ ದೇವರನ್ನು) ಪೂಜಿಸಬೇಕು. ಗೃಹಕೃತ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೂ ಪತಿಗೂ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಿದ ನಂತರ ತಾನೂ ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕು. "सा शुद्धा प्रातरुत्थाय नमस्कृत्य पतिं सुरम्। प्राङ्गणे मण्डलं दद्यात् गोमयेन जलेन च॥ गृहकृत्यं च कृत्वा च स्नात्वागत्य गृहं सती। गुरुं विप्रं पतिं नत्वा पूजयेत् गृहदेवताम्॥ गृहकृत्यं सुनिर्वृत्य भोजयित्वा पतिं सती। अतिथिं पूजयित्वा च स्वयं भुङ्क्ते सुखं सती" ब्रह्मवै०। 2. ಎರಡನೇ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳ ಒಂದು ವೃತ್ತ. अत्युक्तायाम् "गौ स्त्री" वृ० र०। ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ಗುರು ವರ್ಣಗಳಿರುವುದು ಸ್ತ್ರೀವೃತ್ತ. **तद्वाः** साध्वी या स्यात्। मान्या सा स्त्री। 3. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. "श्रुतिः स्त्री वेद आम्नायः" अम०।

ಸ್ತ್ರೀಗವೀ ಸ್ತ್ರೀಗವೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಧೇನು, ಆಕಳು, ಹಸು.

ಸ್ತ್ರೀಗುರು ಸ್ತ್ರೀಗುರು (ಪುಂ०) ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. स्त्री चासौ गुरुश्च।

ಸ್ತ್ರೀಘೋಷ ಸ್ತ್ರೀಘೋಷ (ಪುಂ०) ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. स्त्रीणां घोषो यत्र।

ಸ್ತ್ರೀಚಿಹ್ನ ಸ್ತ್ರೀಚಿಹ್ನ (ನ०) ಸ್ತ್ರೀತ್ವದ ಲಕ್ಷಣ, ಯೋನಿಸ್ತನ ಮುಂತಾದುವು.

ಸ್ತ್ರೀಚೌರ ಸ್ತ್ರೀಚೌರ (ಪುಂ०) 1. ಕಾಮುಕ, ಜಾರ. स्त्रियाश्चौरः। "स्त्रीचौरो रतिहृष्टकः" त्रिकाण्ड०। (ವಿ०) 2. ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು.

स्त्रीता स्त्रीका (स्त्री०) स्त्रीत्व, स्त्रीभाव, ಹೆಂಗಸಾಗಿರುವಿಕೆ. स्त्रिया भाव: "तल्" (५-१-११९)। "त्व:" स्त्रीत्वम् स्त्रीत्वम्.

स्त्रीधन स्त्रीधन (न०) ಹೆಂಗಸಿನ ಆಸ್ತಿ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಧನ. स्त्रियाः धनम्। स्त्रीधನವು ಆರು ವಿಧ. "अध्यग्न्यध्यावाहनिकं दत्तं च प्रीतिकर्मणि। भ्रातृमातृपितृप्राप्तं षड्विधं स्त्रीधनं स्मृतम्' मनु० ९-१९४। (1) ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ತಂದೆ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧನ ಅಧ್ಯಗ್ನಿ. "विवाहकाले यत् स्त्रीभ्यो दीयते ह्यग्निसन्निधौ। तदध्यग्निकृतं सद्भिः स्त्रीधनं परिकीर्तितम्"। (2) ತಂದೆಯಮನೆಯಿಂದ ಪತಿಯ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರುವಾಗ ಕೊಟ್ಟ ಧನ ಅಧ್ಯಾವಾಹನಿಕ. "यत्पुनर्लभते नारी नीयमना तु पैतृकात्। अध्यावाहनिकं नाम तत् स्त्रीधनमुदाहृतम्"। ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ (3) ಪತಿ (4) ಸಹೋದರ (5) ತಾಯಿ ಮತ್ತು (6) ತಂದೆ ಇವರಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧನ. ಸ್ತ್ರೀಧನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಅದನ್ನು ಖರ್ಚುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಪತಿ ಸುತ ತಂದೆ ಸಹೋದರ ಇವರಾರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. "न भर्ता नैव च सुतो न पिता भ्रातरो न च। आदाने वा विसर्गे वा स्त्रीधने प्रभविष्णवः" कात्यायनः। ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮೃತಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಾತಾಪಿತೃದತ್ತವಾದ ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿಯು ಸಹೋದರರಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದು. "पितृभ्यां चैव यद्दत्तं दुहितुः स्थावरं धनम्। अप्रजायामतीतायां भ्रातृगामि च सर्वदा" कात्यायनः।

स्त्रीधर्म स्त्रीधर्म (पुं०) 1. ಹೆಂಗಸಿನ ರಜಸ್ಸು, ಮುಟ್ಟು. स्त्रिया धर्मः। 2. ಹೆಂಗಸಿನ ಕರ್ತವ್ಯ.

स्त्रीधर्मिणी स्त्रीधर्मिणी (स्त्री०) ರಜಸ್ವಲೆ, ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. स्त्रीधर्मो रजोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "स्त्रीधर्मिणी वरारोहा शोणितेन परिप्लुता। एकवस्त्राथ पाञ्चाली पाण्डवानभ्यवैक्षत" भा० सभा० १०३-१४।

स्त्रीपण्योपजीविन् स्त्रीपण्योपजीविन् (पुं०) ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಆ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಹೆಂಗಸು ವ್ಯಭಿಚಾರದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಜೀವನ ನಡಸುವವನು. स्त्रीपण्येन उपजीवति—उप + जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

स्त्रीपर स्त्रीपर (पुं०) ವಿಟ, ಕಾಮುಕ. स्त्रीषु परः।

स्त्रीपुंधर्म स्त्रीपुंधर्म (पुं०) ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ವ್ಯವಹಾರ. स्त्री च पुमांश्च स्त्रीपुंसौ तयोर्धर्मः। ಇದು ಅಷ್ಟಾದಶ ವಿವಾದಪದಗಳಲ್ಲೊಂದು.

स्त्रीपुंसलक्षणा स्त्रीपुंसलक्षणा (स्त्री०) ಸ್ತನ ಮೀಸೆ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. स्त्रीपुंसयोर्लक्षणं यस्याः।

स्त्रीपुंसौ स्त्रीपुंस (पुं० द्विव०) 1. ಹೆಂಗಸು ಮತ್ತು ಗಂಡಸು. स्त्री च पुमांश्च स्त्रीपुंसौ "अच्" (५-४-७७) निपा०। "स्त्रीपुंसावात्मभागौ ते भिन्नमूर्तेः सिसृक्षया" कुमा० २-७। 2. ಹೆಂಗಸು ಮತ್ತು ಗಂಡಸು ಇವರ ಯುಗ್ಮ, ದ್ವಂದ್ವ. "एषोदिता लोकयात्रा नित्यं स्त्रीपुंसयोः शुभा" मनु० ९-८५।

स्त्रीपूर्व स्त्रीपूर्व (पुं०) ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಹೆಂಗಸನ್ನು ಮುಂದಾಳಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು. स्त्री पूर्वं प्राधान्येन अग्रगामिनी यस्य।

स्त्रीरञ्जन स्त्रीरञ्जन (न०) ತಾಂಬೂಲ. स्त्रियं रञ्जयति—रञ्ज (रागे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

स्त्रीरत्न स्त्रीरत्न (न०) ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹೆಂಗಸು, ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಹೆಂಗಸು. "स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे" शाकु० २-९।

स्त्रीसभ स्त्रीसभ (न०) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಭೆ. स्त्रीणां नारीणां सभा। सभाशब्दस्य नपुंसकत्वम् (२-४-२४)।

स्त्रैण स्त्रैण (न०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಮೂಹ. स्त्रीणां समूहः "नञ्" (४-१-८७)। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸಹಜವಾದ. स्त्रीणामिदम्—स्त्री "नञ्" (४-१-८७)। "कर्णेजपेराहितराज्यलोभा स्त्रैणेन नीता विकृतिं लघिम्ना" भट्टि० ३-७। 3. ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿರುವ. स्त्रीषु भवः "नञ्" (४-१-८७)। 4. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಬಂದ. स्त्रीभ्यः आगतः—स्त्री "नञ्" (४-१-८७)। 5. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಹಿತವಾದ. स्त्रीभ्यो हितम् "नञ्" (४-१-८७)।

स्थग स्थग (वि०) ಧೂರ್ತ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. स्थगे (संवरणे) "अच्" (३-१-१३४)।

स्थगन स्थगन (न०) 1. ಮರೆಮಾಡುವುದು, ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು. स्थगे (संवरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। स्थग (आच्छादने) "ल्युट्" वा। 2. ಅಂತರ್ಧಾನವಾಗುವುದು, ಮರೆಯಾಗುವುದು,

स्थगनीय स्थ॒गनी॑य (वि०) 1. मुच्चिडल्पडुव. 2. मुच्चिडबेकाद. 3. मुच्चिडबहुदाद. स्थग (आच्छादने) "णिच्" "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. मरेमाडल्पडुव. 5. मरेमाडबेकाद. 6. मरेमाडबहुदाद.

स्थगयत् स्थ॒गय॑त् (वि०) 1. मुच्चुत्तिरुव. 2. मरेमाडुत्तिरुव. स्थग (आच्छादने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -य॑न्ती॰

स्थगित स्थ॒गित (वि०) 1. मुच्चिडल्पट्ट. 2. मरे माडल्पट्ट. स्थग (आच्छादने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "न पुष्पितात्र स्थगितार्करश्मावनन्ततानै कतमा लताऽलम्" माघ० ४-३९। "स्थगिताम्बरक्षितितले परितस्तिमिरे जनस्य दृशमन्धयति" माघ० ९-२१। स्थग (आच्छादने) चौरादिकः इति माघ० ४-२४ व्याख्याने।

स्थगी स्थ॒गी (स्त्री०) ताम्बूल करण्ड, ताम्बूलद पात्रे. स्थग्यतेऽनया — स्थग (आच्छादने) + णिच् "कः" (वा० ३-३-५८)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

स्थण्डिल स्थ॒ण्डि॑ल (न०) 1. यागक्काग मन्त्रदिंद पवित्रगोसल्पट्ट भूमि. स्थलन्त्यस्मिन्—ष्ठल (स्थाने) "इलच्" (उ० १-५७)। निघा०। "यज्ञे परिष्कृतस्थाने स्यातां स्थण्डिलचत्वरे" शब्दर०। "नित्यं नैमित्तिकं कार्यं स्थण्डिले वा समाचरेत्। हस्तमात्रं तु तत्कुर्याच्चतुरस्रं समन्ततः"॥ 2. देवर ध्यान (तप) क्काग प्रत्येकवागि सिद्धपडिसिद स्थल. "अशेत सा बाहुलतोपधायिनी निषेदुषी स्थण्डिल एव केवलम्" कुमा० ५-१२। 3. बंजरु भूमि.

स्थण्डिलशायिन् स्थ॒ण्डि॑लशा॑यिन् (वि०) व्रतक्काग केवल भूमियं मेलि मलगुवनु. स्थण्डिले शेते—शीङ् (स्वप्ने) "णिनिः" (३-२-८०)। सप्तम्या वा अलुक् (६-३-१४)। पक्षे **स्थण्डिलेशायी** स्थ॒ण्डि॑लेशा॑यी॰. "मण्डलत्यागमेवेच्छन्नीक्ष्य स्थण्डिलशायिनः" नैष० १७-१८८।

स्थण्डिलेशय स्थ॒ण्डि॑लेश॑य (पुं०) व्रतक्काग केवल भूमियं मेलि मलगुवनु. स्थण्डिले शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। सप्तम्या वा अलुक्। पक्षे **स्थण्डिलशयः** स्थ॒ण्डि॑लश॑यः.

स्थपति स्थ॒प॑ति (पुं०) 1. बृहस्पतियं यागमाडिदवनु. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (वा० ३-३-५८)। स्थः पतिः। 2. कंचुकि. 3. शिल्पि. 4. राज, दोरे. 5. कुबेर. 6. सारथि. "स्थपतिः शिल्पिभेदेऽपि स्थपतिः कञ्चुकिन्यपि। जीवेष्टियाजके सूतेऽपि" विश्व०। (वि०) 7. मुख्य, प्रधान, श्रेष्ठ. तिष्ठन्ति स्वधर्मे स्थाः सन्तः—तेषां पतिः। "बृहस्पतिसवेनेष्टं येनासौ स्थपतिर्मतः। प्रासादादिकरः शिल्पी स्थपतिः कञ्चुकी मतः" शाश्वत०।

स्थपुट स्थ॒पुट (वि०) 1. बहळ कष्टपरिस्थितियल्लिरुवनु, विषमस्थितियल्लिद्दु जीविसुवनु. 2. मेलक्के एत्तल्पट्टु मत्ते केळक्के तळ्ळल्पट्टवनु.

स्थल स्थ॒ल (न०) 1. कृत्रिमवाद भूप्रदेश, तेव विल्लद ऒणगिसिद भूमि. स्थलति—ष्ठल (स्थाने) "अच्" (३-१-१३४)। "नलिनी निगूढसलिला च यत्र सा स्थलमित्यधः पतति या सुयोधने" माघ० १३-५९। 2. नेल, भूमि. "पारसीकांस्ततो जेतुं प्रतस्थे स्थलवर्त्मना" रघु० ४-६०। 3. प्रदेश, जाग. "उवाच वाग्मी दशनप्रभाभिः संवर्धितोरःस्थलताहारः रघु० ५-५२। 4. पटवास, वस्त्रगृह, डेरे, गुडार. "पटवासः पटमयं दूष्यं वस्त्रगृहं स्थलम्" त्रिकाण्ड०। (स्त्रीन०) **-ला -ली**. कृत्रिम भूमि. **-ली** -ल्ली. अकृत्रिमभूमि. स्थली अकृत्रिमा चेत्। स्थलान्या। सि० कौ०। "ङीष्" (४-१-४२)।

स्थलकमल स्थ॒ल॑कम॑ल (न०) नेलदावरे, बिट्ट दावरे. स्थलस्य कमलम्।

स्थलकमलिनी स्थ॒ल॑कम॑लिनी (स्त्री०) 1. बिट्ट दावरेयु बळ्ळि. 2. बिट्टदावरे. "साभ्रेऽह्नीव स्थलकमलिनीं न प्रबुद्धां न सुप्ताम्" मेघ० २-२३।

स्थलकुमुद स्थ॒ल॑कु॑मुद (पुं०) करवीर वृक्ष, गन्नेरळे.

स्थलचर स्थ॒ल॑च॑र (वि०) भूमियं मेलि संचरिसुवनु, नेलदल्लि तिरुगाडुवनु. स्थले चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

स्थलपद्म स्थ॒ल॑प॑द्म (न०) नेलदावरे, बिट्टदावरे. "कूलानि सामर्षतयेव तेनुः सरोजलक्ष्मीं स्थलपद्महासैः" भट्टि० २-३।

स्थलमार्ग स्थ॒ल॑मा॑र्ग (पुं०) नेलदल्लि संचरिसुव दारि. **-वर्त्मन्** -र्त्म॑न्॰. (न०) भूमार्ग. "पारसीकांस्ततो जेतुं प्रतस्थे स्थलवर्त्मना" रघु० ४-६०।

स्थलशुद्धि स्थलशुद्धि (स्त्री०) ಭೂಶುದ್ಧಿ, ಅಶುದ್ಧವಾದ ನೆಲವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು.

स्थलशृङ्गाटक स्थलशृंगाटक (पुं०) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ.

स्थलसीमन् स्थलसीमन् (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಸರಹದ್ದು, ಮರ್ಯಾದೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. स्थलस्य सीमा।

स्थला स्थला (स्त्री०) ಕೃತ್ರಿಮ ಭೂಮಿ, ಸಮಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿದ ಭೂಮಿ. —ली —ली०. ಅಕೃತ್ರಿಮ ಭೂಮಿ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಒಣಗಿದ ಭೂಮಿ. "सैषा स्थली यत्र विचिन्वता त्वां भ्रष्टं मया नूपुरमेकमुर्व्याम्। अदृश्यत त्वच्चरणारविन्दविश्लेषदुःखादिव बद्धमौनम्" सा० द०।

स्थलीदेवता स्थलीदेवता (स्त्री०) ಗ್ರಾಮದೇವತೆ, ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವ ದೇವತೆ. स्थल्या देवता। "पश्यन्तीनां न खलु बहुशो न स्थलीदेवतानां मुक्तास्थूलास्तरुकिसलयेष्वश्रुलेशाः पतन्ति" मेघ० २-४३।

स्थलेशय स्थलेशय (वि०) 1. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವವನು. स्थले शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१८)। 2. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವ ಪ್ರಾಣಿ.

स्थवि स्थवि (पुं०) 1. ಕುವಿಂದ, ನೇಯಿಗೆಯವನು. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्विन्" (उ० ४-५६)। ह्रस्वो निपात्यते। स्थविः तन्तुवायः सि० कौ०। 2. ಸ್ವರ್ಗ. 3. ಜಂಗಮವಸ್ತು, ಸಂಚರಿಸುವ ವಸ್ತು, ಚಲಿಸಬಹುದಾದ ವಸ್ತು.

स्थविर स्थविर (पुं०)1. ವೃದ್ಧ, ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸಾದವನು, ಮುದುಕ. तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "किरच्" धातोः वुक् आकारस्य ह्रस्वश्च निपा० (उ० १-५३)। "ऊर्ध्वं प्राणाह्युत्क्रमन्ति यूनां स्थविर आगते। प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां पुनस्तान् प्रतिपद्यते" मनु० २-१२०। 2. ಬ್ರಹ್ಮ. 3. ಭಿಕ್ಷುಕ, ಯಾಚಕ. (वि०) 4. ಸ್ಥಿರವಾದ, ದೃಢವಾದ. (स्त्री०) —रा —रा. ವೃದ್ಧೆ, ಮುದುಕಿ, ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು.

स्थविष्ठ स्थविष्ठ (वि०) ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ, ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾದ. अयमेषाम् अतिशयेन स्थूलः—स्थूल "इष्ठन्" (५-३-५५)। परभूतयणो लोपः पूर्वस्य गुणः (६-४-१५६)।

स्थवीयस् स्थवीयस् (वि०) ಎರಡರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾದ ಒಂದು. अनयोरयमतिशयेन स्थूलः—स्थूल "ईयसुन्" (५-३-५७)। लस्य लोपः पूर्वस्य गुणः (६-४-१५६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —यसी —यस्. "मुहुः प्रतिस्खलितपरायुधा युधि स्थवी यसी रचलनितम्बनिर्झराः" माघ० १७-२१।

स्थाणु स्थाणु (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "णुः" (उ० ३-३७)। "स्थाणुदग्धवपुषस्तपोवन प्राप्य दाशरथिरात्तकार्मुकः" रघु० ११-१३। "स स्थाणुः स्थिरभक्तियोगसुलभो निःश्रेयसायास्तु वः" विक्र० १-१। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. "ब्रह्मा सुरगुः स्थाणुः मनुः कः परमेष्ठ्यथ" भा० आदि० १-४५। 3. ಗೂಟು, ಮೊಳೆ, ಆಣಿ. "स्थाणौ निषङ्गिण्यनसि क्षणं पुरः शुशोच लाभाय कृतक्रयो वणिक्" माघ० १२-२६। (पुंन०) 4. ರೆಂಬೆಗಳಿಲ್ಲದ ಮೋಟು ಮರ. "स्थाणुरस्त्री ध्रुवः शङ्कुः" अम०। 5. ಈಟಿ, ಭರ್ಜಿ. 6. ವಿಷ್ಣು. दृढानुग्रहस्तिष्ठति इति स्थाणुः। "संगम्य [illegible] नवं विश्राण्यापि शिवं बहु। स्वयं न विश्राम्य[illegible] न स्थाणुः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "सर्वः शर्वः शिवः स्थाणुः" वि० स०। (वि०) 7. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ, ದೃಢವಾಗಿರುವ, ಚಲಿಸದಿರುವ. "अव्ययं च व्ययं चैव यदिदं स्थाणुजङ्गमम्। तत् ससर्ज तदा ब्रह्मा भगवानादिकृद्विभुः" विष्णुपु०।

स्थाण्डिल स्थाण्डिल (वि०) ವ್ರತಕ್ಕಾಗಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನು. स्थण्डिले शेते—स्थण्डिल "अण्" (४-२-१५)। "यः स्थण्डिले व्रतवशाच्छेते स्थण्डिलशाय्यसौ। स्थाण्डिलश्च" अम०।

स्थातव्य स्थातव्य (वि०)1. ಇರಬೇಕಾದ, ನಿಲ್ಲಬೇಕಾದ. 2. ಇರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ನಿಲ್ಲಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಇರಬಹುದಾದ, ನಿಲ್ಲಬಹುದಾದ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तव्यः" (३-२-१०२)। "वाणिज्येन गतः स मे गृहपतिः वार्तापि न श्रूयते प्रातस्तज्जननी प्रसूततनया जामातृगेहं गता। बालाहं नवयौवना निशि कथं स्थातव्यमस्मद्गृहे सायं सम्प्रति वर्तते पथिक हे स्थानान्तरे गम्यताम्" शृङ्गारति०।

स्थातृ स्थातृ (वि०) ಚಲಿಸದೆ ನಿಲ್ಲುವವನು, ನಿಂತುಬಿಡುವವನು. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "अचेष्टमानप्रकृतीन्ययांसि स्थाताप्ययस्कान्त इवाभिमुख्यात्" याद० २०-८२।

स्थान स्थान (न०)1. ಸ್ಥಳ, ಪ್ರದೇಶ, ಜಾಗ. स्थीयतेऽत्र —ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

"स्त्रीवत्ससंस्थानजुषा प्रकृत्या स्थानेन चिह्नेन च लक्षणीयौ" याद० १३-१०६। 2. गृह, मने. "यथार्यशौर्या यदुवीर योधाः स्थानानि चित्तानि च दानवानाम्" याद० २०-१८। 3. प्रदेश, सन्निवेश. "स्थानानुरूपं प्रसृतैः प्रवाहैः महद्भिरेषा मधुरावदातैः" याद० १८--४७। 4. स्थिति, नेलसिके. "न खलु भवतां देव्याः स्थानं गृहेऽभिमतं ततः तृणमिव वने शून्ये त्यक्ता न चाप्यनुशोचिता" उ० रा० ३-२२। 5. राजन उपचय मत्तु अपचयाभाव, राजनू शत्रुवू समानस्थितियल्लिरुविके, साम्यावस्थिति. राजनीति शास्त्रज्ञरु हेळिरुव त्रिवर्गदल्लि राजन उपचयापचयाभावगळु स्थानवेनिसुवुदु. "क्षयः स्थानं च वृद्धिश्च त्रिवर्गो नीतिवेदिनाम्" अम०। षाड्गुण्यगळल्लि यावुदरिंद वृद्धियागलि क्षयवागलि उंटागुवुदिल्लवो आ गुणानुस्थानवु, कोश दंडगळु इद्दुद्दु इद्दंतेयेयो इरुवुदक्के कारण वागुवुदरिंद अदु स्थानवागुवुदु. "यस्मिन् वा गुणे स्थितः स्वकर्मवृद्धि क्षयं वा नाभिपश्येत् एतत् स्थानम्" अर्थशा० अधि० ७ अध्या० १। 6. सादृश्य. 7. योग्यवाद स्थळ, तक्कुदाद स्थळ, आवरवरिगे अर्हवाद स्थळ. "स्थानेष्वेव नियोक्तव्या भृत्याश्चाभरणानि च। न हि चूडामणिः पादे प्रभवामीति बध्यते" पञ्चतं० १-७८। 8. ग्रंथद ओंदु भाग, अध्याय सर्ग पटल परिच्छेद आश्वास इत्यादि. "पटलः काण्डमस्त्रियाम्। स्थानं प्रकरणं पर्वाह्निकं च ग्रन्थसन्धयः" त्रिकाण्ड०। 9. श्रेणि, दर्जे, वर्ग. मण्डलाधिपतिस्थानम्। न्यायाधीशस्थानम्। प्रांशुपालस्थानम्। सचिवस्थानम् इत्यादि. 10. कारण, प्रयोजक. "गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः" उ० रा० ४-११। 11. अवकाश, सुदर्भ. "बहिः सर्वाकारप्रवणरमणीयं व्यवहरन् पराभ्यूहस्थानान्यपि तनुतराणि स्थगयति" मालती० १-१७। 12. राज्यद दंड कोश पुर मत्तु राष्ट्र इवुगळ शक्ति, सामर्थ्य, दार्ढ्य, सत्त्व. "तैः सार्धं चिन्तयेन्नित्यं सामान्यं सन्धिविग्रहम्। स्थानं समुदयं गुप्तिं लब्धप्रशमनानि च" मनु० ७-५६। 13. साध्यवागुव विषय. "स्थाने शमवतां शक्त्या व्यायामे वृद्धिरङ्गिनाम्। अयथाबलमारम्भो निदानं क्षयसम्पदः" माघ० २-९४। 14. वर्ण (अक्षर) गळ उच्चारणेय स्थळ. ई उच्चारणेय स्थानगळु एंटु. (1) उरस्सु (वक्षःस्थल) (2) कंठ (3) शिरस्सु (4) जिह्वामूल (5) दंत (6) नासिके (मूगु) (7) ओष्ठ (तुटि) मत्तु (8) तालु (दवडे). "अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा। जिह्वामूलं च दन्ताश्च नासिकोष्ठौ च तालु च" पा० शि०।

स्थानक स्थानक (न०) 1. आलवाल, गिडगळ पाति, गिडमरगळिगे नीरु हाकुव स्थळ. स्थाने कं जलं यत्र। 2. स्थान पदद अर्थ. स्थान स्वार्थे "कन्"। 3. नगर, पट्टण. 4. नोरे.

स्थानच्युत स्थानच्युत (वि०) 1. स्थानभ्रष्ट, पदवियिंद केळगिळिदिरुव. स्थानात् च्युतः। 2. ओंदु स्थळदिंद केळगे बिद्दिरुव. **-भ्रष्टः -भ्रष्टः**.

स्थानपाल(क) स्थानपाल(क) (पुं०) कावलुगार, स्थळवन्नु रक्षिसुववनु. स्थानं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-पालकः -पालकः**.

स्थानमाहात्म्य स्थानमाहात्म्य (न०) स्थळद महिमे, स्थळद गौरव.

स्थानाध्यक्ष स्थानाध्यक्ष (पुं०) स्थळद यजमान, ओंदु स्थळद योगक्षेमवन्नु नोडिकोळ्ळुवनु. स्थानस्य अध्यक्षः।

स्थानिक स्थानिक (पुं०) स्थानाध्यक्ष, स्थळद यजमान. स्थानमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

स्थानिन् स्थानिन् (वि०) स्थानविशिष्टवाद, स्थानद धर्मवहोंदिरुव. स्थानमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। यावुदर स्थानदल्लि मत्तोंदु विधिसल्पडुवुदो अदु स्थानि. "स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ" (१-१-५६)।

स्थानीय स्थानीय (न०) 1. नगर, पट्टण. स्थानाय हितम्—स्थान "छः" (५-१-५)। (वि०) 2. ओंदु स्थानक्के संबंधिसिद.

स्थाने स्थाने (अव्य०) 1. युक्त, न्याय्य, सरि. "स्थाने विधोर्वा मदनस्य सख्यं स शम्भुनेत्रे ज्वलति प्रलीनः" नैष० २२-८७। 2. कारण. 3. इन्नोंदर जागदल्लि. "धातोः स्थान इवादेशं सुग्रीवं संन्यवेशयत्" रघु० १२-५८। 4. सादृश्य. 5. सत्य, निज.

स्थापक स्थापक (वि०) 1. सूत्रधार, रंगस्थळद व्यवस्थापक, रंगमंटपद कार्यकलापगळन्नु सज्जुगॊळिसुववनु. स्थापयति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ऒंदु शाले संस्थे मॊदलादुवन्नु प्रारंभिसुववनु. 3. देवालयगळल्लि देवरन्नु प्रतिष्ठॆमाडिसुववनु.

स्थापत्य स्थापत्य (न०) कंचुकि, राजन आंतःपुरद द्वारपालक. तिष्ठन्त्यस्मिन् पुरुषाः—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (वा० ३-३-५८)। स्थानां द्वाराणां पतयः पालकाः स्थपतयः —स्थपतय एव—स्वार्थे "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "स्थापत्येनं स्म वित्तस्ते वर्षीयस्त्वचलत्करैः" नैष० २०-१३८।

स्थापन स्थापन (न०) 1. पुंसवन, गर्भिणस्त्रीगॆ पुत्रसंतानद अपेक्षॆयिंद नडसुव ऒंदु संस्कार. 2. सरियागि निल्लिसुवुदु, मेलक्कॆ ऎरिसि नॆट्टगॆ निल्लिसुवुदु. 3. समाधि, मनस्सन्नु स्थिरवागि निल्लिसुवुदु, बाह्यवस्तुगळिंद हिंतिरुगिसि मनस्सन्नु ध्येयदॊडनॆ सेरिसुवुदु. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्थापनं रोपणे पुंसवने" मेदि०। 4. इडुवुदु, इरिसुवुदु. "नूनमस्य मणिभूभृता सह स्थापनं निजनिवेशनिष्कुटे" याद० १७-४०।

स्थापना स्थापना (स्त्री०) 1. इरिसुवुदु. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. रंगस्थळद यॊजमान्य. 3. प्रतिष्ठिसुवुदु.

स्थापनी स्थापनी (स्त्री०) आगुरुशुंठि. स्थाप्यतेऽनया—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "पाठाम्बष्ठा विदृकर्णी स्थापनी श्रेयसी रसा" अम०।

स्थापनीय स्थापनीय (वि०) 1. स्थापिसल्पडुव. 2. स्थापिसबेकाद. 3. स्थापिसलु अर्हवाद. 4. स्थापिसलु शक्यवाद. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. इरिसल्पडुव 6. इरिसबेकाद. 7. इरिसबहुदाद. 8. इरिसलु साध्यवाद.

स्थापयत् स्थापयत् (वि०) 1. इरिसुत्तिरुव. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. संस्थे शाले मॊदलादुवन्नु प्रारंभिसुत्तिरुव. 3. इन्नॊंदरॊडनॆ सेरिसुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —यन्ती —यन्ति०.

स्थापित स्थापित (वि०) 1. स्थापिसल्पट्ट. 2. इरिसल्पट्ट. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "स्थापितामुपरि स्वस्य तां हृदा स मुदा वहन्" नैष० २०-१४४। 3. प्रारंभिसल्पट्ट (शाले संस्थे मॊदलादवु). 4. इडल्पट्ट, इन्नॊंदरल्लि सेरिसल्पट्ट. "लोकश्रेष्ठे गुणवति वरे स्थापिता त्वं मयैव" मालती० १०-५।

स्थाप्य स्थाप्य (वि०) 1. इडल्पडुव, इरिसल्पडुव. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 2. प्रारंभिसल्पडुव (शाले संस्थे मॊदलादुवु).

स्थामन् स्थामन् (न०) 1. शक्ति, सामर्थ्य, बल. तिष्ठत्यनेन—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "मनिन्" (उ० ४-१४५)। 2. नाद, ध्वनि., अश्वत्थाम्नमु जनिसिदाग कुदुरॆयंतॆ कूगिदुदरिंद अवनिगॆ ई हॆसरायितु. अश्वस्येव स्थाम नादः यस्य। ई अर्थदल्लि अवनिगॆ ई हॆसरुंटायितु. "स जातमात्रो व्यनदद्यथैवोच्चैःश्रवा हयः। तच्छ्रुत्वान्तर्हितं भूतमन्तरीक्षस्थमब्रवीत्। अश्वस्येवास्य यत् स्थाम नदतः प्रदिशो गतम्। अश्वत्थामॆव बालोऽयं तस्मान्नाम्ना भविष्यति" भा० आदि० १४०-४९।

स्थायिन् स्थायिन् (पुं०) 1. अंतःकरणवृत्तिरूपवाद रति मॊदलाद भावगळु. तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "णिनिः" (३-२-७८)। चित्तवृत्तिरूपवाद ई भाववु विनाशहॊंदुव स्वभावद्दागिद्दरू चिरकाल इरुवुदरिंदलू रसप्रतीतियु कालदवरॆगू अनुसंधानमाडुवुदरिंदलू इदु स्थायिभाव. इदु विरुद्ध मत्तु अविरुद्धवाद यावु भावगळिंदलू विच्छित्तिहॊंदुवुदिल्लवादुदरिंदलू इतर भावगळन्नु तनगॆ उपष्टंभक (पॊषक) वागि माडिकॊळ्ळुवुदरिंदलू इदु स्थायिभाववायितु. "अविरुद्धा विरुद्धा वा यं तिरोधातुमक्षमाः। आस्वादाङ्कुरकन्दोऽसौ भावः स्थायीति सम्मतः" सा० द० ३-१७४। "सूक्तसूत्रवृत्त्यादिभावानामन्येषामनुगामकः। न तिरोधीयते स्थायी तॆरसो पुष्यते परम्"।। "चिरं चित्तेऽवतिष्ठन्ते सम्बध्यन्तेऽनुबन्धिभिः। रसत्वं ये प्रपद्यन्ते प्रसिद्धाः स्थायिनोऽत्र ते"।। प्रजॆगळिगॆ राजनंतॆयू शिष्यरिगॆ गुरुवि

ನುತೆಯೂ ಈ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವು ಎಲ್ಲಾ ಭಾವಗಳಿಗೂ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದು. "यथा नराणां नृपतिः शिष्याणां च यथा गुरुः। एवं हि सर्वभावानां भावः स्थायी महानिह" नाटयशास्त्रम्। ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವು (1) रतिः (2) हासः (3) शोकः (4) क्रोधः (5) उत्साहः (6) भयम् (7) जुगुप्सा (8) विस्मयः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. शमः ಎಂದು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಭಾವವನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. "रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा। जुगुप्सा विस्मयश्चेत्यमष्टौ प्रोक्ताः शमोऽपि च" सा० द० ३-१७५। "स्थायिनोऽर्थे प्रवर्तन्ते भावाः सञ्चारिणो यथा। रसस्यैकस्य भूयांसः तथा नेतुर्महीभृतः" माघ० २-८७। (1) ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೇಮರೂಪವಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ರತಿ. ಇದು ಶೃಂಗಾರರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (2) ಮಾತು ಅಂಗಗಳ ವಿಕಾರದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚಿತ್ತವಿಕಾಸವು ಹಾಸ. ಇದು ಹಾಸ್ಯರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (3) ಪುತ್ರಮಿತ್ರಾದಿ ವಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟವಸ್ತುನಾಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚಿತ್ತವೈಕ್ಲವ್ಯವು ಶೋಕ. ಇದು ಕರುಣರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (4) ಗುರು ಬಂಧುಗಳು ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅಪರಾಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರಜೋಗುಣವು ಕ್ರೋಧವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು. ಇದು ರೌದ್ರರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (5) ಶತ್ರುವಿನ ಪರಾಕ್ರಮ ಇತರರ ಔದಾರ್ಯಾತಿಶಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ಔನ್ನತ್ಯವು ಉತ್ಸಾಹ. ಇದು ವೀರರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (6) ವ್ಯಾಘ್ರ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚಿತ್ತವೈಕ್ಲವ್ಯವು ಭಯ. ಇದು ಭಯಾನಕರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (7) ಅಸಹ್ಯವಸ್ತುದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರೂಪ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ಜುಗುಪ್ಸೆ. ಇದು ಬೀಭತ್ಸರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (8) ಅಲೌಕಿಕವಸ್ತುದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆಶ್ಚರ್ಯವು ವಿಸ್ಮಯ. ಇದು ಅದ್ಭುತರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (9) ಸಕಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ನೈಸ್ಪೃಹ್ಯಹೊಂದಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸೌಖ್ಯವು ಶಮ. ಇದು ಶಾಂತರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. (ವಿ०) 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಚಿರಕಾಲವಿರುವ. 3. ಇರುವ, ನಿಂತಿರುವ, ಉಳಿದಿರುವ, ವಾಸಮಾಡಲು ಬಂದು ಸೇರಿರುವ. "सम्पत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः" मेघ० १-२३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **स्थायिनी** स्था॰यि॰नी॰. "मदरुचिमरुणेनोद्गच्छता लम्भितस्य त्यजत इव चिराय स्थायिनीमाशु लज्जाम्" माघ० ११-१६।

स्थायिभाव स्था॰यिभाव (पुं०) "स्थायिन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

स्थायुक स्था॰युक (पुं०) 1. ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ, ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಯಜಮಾನ. स्थातुं शीलमस्य — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "उकञ्" (३-२-१५४)। "स्थायुकोऽधिकृतो ग्रामे" अम०। (वि०) 2. ಇರುವ ಸ್ವಭಾವದ, ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದ. "आयोधने स्थायुकमन्त्रजातममोघमभ्यर्णमहाहवाय" याद० २-२२।

स्थाल स्था॰ल (न०) 1. ದನ್ನಮೂಲದ ಅಸ್ಥಿ. स्थलति तिष्ठत्यन्नादिकमत्र—ष्ठल (स्थितौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "स्थालैः सह चतुःषष्टिर्दन्ता वै विंशतिर्नखाः" याज्ञ० ३-८५। 2. ಲೋಹದ ಭೋಜನ ಪಾತ್ರೆ.

स्थाली स्था॰लि॰ (स्त्री०) 1. ಅಡಿಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ, ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. तिष्ठत्यत्रौदनादि —ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "आलच्" (उ० १-११३)। "ङीष्" (४-१-६३)। "पिठरः स्थाल्युखा कुण्डम्" अम०। "स्थाल्यां वैडूर्यमय्यां पचति तिलखलं चान्दनेरिन्धनौघैः सौवर्णैर्लाङ्गलाग्रैर्विलिखति वसुधामर्कतूलस्य हेतोः। छित्वा कर्पूरखण्डान् वृतिमिह कुरुते कोद्रवाणां समन्तात्प्राप्येमां कर्मभूमिं न भजति मनुजो यस्तपो मन्दभाग्यः" भर्तृ० १-९६। 2. ಹಸಿರು ಪಾದರಿ. "स्थालं भाजनभेदेऽपि स्थाली स्यात् पाटलोखयोः" मेदि०।

स्थालीपुलाक स्था॰लीपुलाक (पुं०) ಸ್ಥಾಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನದ ಅಗಳು. स्थालीस्थः पुलाकः।

स्थालीपुलाकन्याय स्था॰लीपुलाकन्याय (पुं०) ಸ್ಥಾಲೀಪುಲಾಕವೆಂಬ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. ಸ್ಥಾಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ ಒಂದು ಪುಲಾಕವನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲವೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಒಂದು ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲವೂ ಸಮೀಚೀನವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. स्थालीस्थः पुलाको भक्तगुलिका यत्र।

स्थालीबिल स्था॰लीबिल (न०) ಅಡಿಗೆಯ ಪಾತ್ರದ ಒಳ (ಆಕಾಶ) ಭಾಗ. स्थाल्या बिलम्।

स्थालीबिलीय स्था॰लीबिलीय (पुं०) ಅಡಿಗೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುದು. स्थालीबिलमर्हति—स्थालीबिल "छः" (५-१-७०)। "यत्" च। स्थालीबिल्यः स्था॰लीबिल्य॰।

स्थावर स्था॰ वर (पुं॰) 1. स्थिरवागि ऒंदे कडे इरुव स्वभावद पर्वत वृक्ष लते मॊदलादवु. चलिसुव (संचरिसुव) स्वभावद गोवु अश्व गज महिष मॊदलाद प्राणिगळिगिंत इवु भिन्नवादवु. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "वरच्" (३-२-१७५)। "यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः" गीता १०-२५। "मान्यः स मे स्थावरजङ्गमानां सर्गस्थितिप्रत्यवहारहेतुः" रघु॰ २-४४। (न॰) 2. स्थिरवाद आस्ति, गृह क्षेत्र मॊदलादवु. स्थिरवाद आस्तियन्नु समीप दल्लिरुववरन्नु बिट्टु बेरॊब्बरिगे मारकूडदु. "स्थावरं धनमन्यस्मै स्थिते सान्निध्यवर्तिनि। योग्ये क्षेत्रे विक्रेतुं न शक्तः स्थावराधिपः"। (वि॰) 3. स्थिरवागिरुव, शाश्वतवागिरुव. "रोदोरन्ध्रं व्यश्नुवानानि लोलैरङ्गस्यान्तर्मार्पितैः स्थावराणि" माघ॰ १८-१५। 4. स्थिरवागि ऒंदे कडे निंतिरुव. "काठिन्यं स्थावरे काये भवता सर्वमर्पितम्। इदं तु ते भक्तिनम्रं सतामाराधनं वपुः" कुमा॰ ६-७३। 5. स्थावर विष. विषवु स्थावर मत्तु जंगम ऎंदु एरडु विध. स्थावर विषवु बेरु एले फल पुष्प त्वक्कु (तॊगटि) गिडद हालु रस सार धातु मत्तु गॆड्डे इवुगळल्लिरुवुदु. "स्थावरं जङ्गमं चैव द्विविधं विषमुच्यते। दशाधिष्ठानमाद्यं तु द्वितीयं षोडशाश्रयम्॥ मूलं पत्रं फलं पुष्पं त्वक् क्षीरं सार एव च। निर्यासो धातवश्चैव कन्दश्च दशमः स्मृतः" सुश्रुत॰ कल्प॰ २-४। ई स्थावर विषवु ऐवत्तॊंदु विध. "इत्येवं पञ्चपञ्चाशत् स्थावरविषाणि भवन्ति" सुश्रुत॰ कल्प॰ २-५।

स्थावरादि स्था॰ वरादि (न॰) वत्सनाभवॆंब विष. स्थावरम् आदिः कारणं यस्य।

स्थाविर स्था॰ विर (न॰) स्थविरत्व, मुदितन, मुदुक नागिरुविके. स्थविरस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "गार्हस्थ्येऽप्यथवा बाल्ये यौवने स्थाविरेऽपि वा। यया फलं समश्नाति तथा त्वं कथयस्व मे" भा॰।

स्थासक स्था॰ सक (पुं॰) 1. मृग सुगंधद्रव्यगळन्नु बळियुवुदु. तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "सः" बाहु॰। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। 2. जल मुद्द मॊदलादुवुगळ नॊरॆय आकारदल्लि बरॆयुव मंडल, बुद्बुदाकारद मंडल. "रौक्मा रेजुः स्थासका मूर्तिभाजो दर्पस्येव व्याप्तदेहस्य शेषाः" माघ॰ १८-५।

स्थास्नु स्था॰ स्नु (वि॰) 1. स्थिरवागिरुव स्वभावद, हॆच्चु स्थिरवागिरुव. तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्स्नुः" (३-२-१३९)। "षाड्गुण्यमुपयुञ्जीत शक्त्यपेक्षो रसायनम्। भवन्त्यस्यैवमङ्गानि स्थास्नूनि बलवन्ति च" माघ॰ २-९३। 2. शाश्वतवाद, ऎंदॆंदिगू इरुव. "अभिमानघनस्य गत्वरैरसुभिः स्थास्नु यशश्चिचीषतः। अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः फलमानुषङ्गिकम्" किरा॰ २-१९। 3. स्थावर, वृक्ष मॊदलादुदु. "यदाणुमात्रिको भूत्वा बीजं स्थास्नु चरिष्णु च। समाविशति संसृष्टस्तदा मूर्ति विमुञ्चति" मनु॰ १-५६।

स्थित स्थि॰ त (वि॰) 1. चलिसदे निंतिरुव, निंतल्लियॆ निंतिरुव. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) कर्त॰ "क्तः" (३-४-७२)। "स्थितः स्थितामुच्चलितः प्रयातां निषेदुषीमासनबन्धधीरः" रघु॰ २-६। 2. स्थिरवागिरुव, नॆलसिरुव. "ममात्र भावैकरसं मनः स्थितं न कामवृत्तिर्वचनीयमीक्षते" कुमा॰ ५-८२। 3. नॆलॆमाडिकॊंडिरुव, स्थानवन्नु पडॆदिरुव. "धन्या केयं स्थिता ते शिरसि शशिकला किं नु नामैतदस्याः नामैवास्यास्तदेतत्परिचितमपि ते विस्मृतं कस्य हेतोः" मुद्रा॰ १-१। 4. इरुव, कुळितिरुव. "मृणालसूत्रामलमन्तरेण स्थितश्चलच्चामरयोर्द्वयं सः" माघ॰ ३-३। 5. उन्नतवाद, ऎत्तरवाद. 6. प्रतिज्ञॆगॆ बद्धनागिरुव. "स्थितं प्रतिज्ञातवति चोर्ध्वनिश्चलयोरपि" मेदि॰। (न॰) 7. इरुविकॆ. ष्ठा भावे "क्तः" (३-३-११४)। "प्रियतमेन यया सरुषा स्थितं न सह सा सहसा परिरभ्य तम्" माघ॰ ६-५७।

स्थितधी स्थि॰ तधी (वि॰) स्थितप्रज्ञ, दुःखिकॆ ऎष्टो कारणगळिद्दरू मनस्सिनल्लि उद्वेगविल्लदे सुखि साधनगळु सन्निहितवागिद्दरू अवुगळल्लि किंचितू आसॆयिल्लदे राग भय क्रोधगळन्नु त्यजिसि परमात्मनल्लॆ नॆट्टमनस्सुळ्ळवनु. स्थिता परमात्मनि प्रतिष्ठिता धीः यस्य। "दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः। वीतरागभयक्रोधःस्थितधीर्मुनिरुच्यते" गीता २-५६।

स्थितप्रज्ञ स्थि॰ तप्रज्ञ (वि॰) मनस्सिनल्लि परमात्मनन्नॆ ध्यानिसुत्त ऒदरिंद संतोषगॊंडु व्यतिरिक्तवाद सकल कामनॆगळन्नू त्यजिसिदवनु. स्थिता

परमात्मनि प्रतिष्ठिता प्रज्ञा यस्य । "प्रजहाति यदा कामान् सर्वान्पार्थ मनोगतान्। आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते" गीता २-५५।

स्थितवत् स्थितवत् (वि०) 1. निंतिरुवनु. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. इरुवनु, स्थिरवागिरुवनु. "इत्युदीरितगिरं नृपस्त्वयि श्रेयसि स्थितवति स्थिरा मम" माघ० १४-१७। 3. नेलेमाडिकॊंडिरुवनु, स्थानवन्नु पडेदिरुवनु. 4. कुळितिरुवनु.

स्थिति स्थिति (स्त्री०) 1. अवस्थान, इरुविके. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९५)। "रक्षोगृहस्थिति-र्मूलमग्निशुद्धौत्वनिश्चयः" उ० रा० १-६। 2. चलिसद निल्लुवुदु. "प्रस्थितायां प्रतिष्ठेथाः स्थितायां स्थिति-माचरेः" रघु० १-८९। 3. स्थिरते, स्थिरवागिरुविके. "स मानसीं मेरुसखः पितृणां कन्यां कुलस्य स्थितये स्थितिज्ञः" कुमा० १-१८। 4. स्वभाव, प्रकृति, हुट्टुगुण. "देव, न शङ्कास्पदमेतत्। यतोऽसौ महाशयो दूरदर्शी। अथवा स्थितिरियं मन्दमतीनाम्" हितो० ४। 5. जीवनोपायु. "जग्दार्घेनैव सल्लकीकिसलयैरस्याः स्थितिं कल्पयन्" मालती० १-३२। 6. मर्यादे, गौरव, सभ्यते, विनयु. "अमंस्त चानेन परार्ध्यजन्मना स्थितेरभेत्ता स्थितिमन्त-मन्वयम्" रघु० ३-२७। 7. मर्यादे, एल्लि, गडि. "स्थितिः स्त्रियामवस्थाने मर्यादायां च सीमनि" मेदि०। 8. परिस्थिति, अवस्थे, सन्निवेश, सुंदर्भ. 9. कुळितिरुविके. "आस्यात्वासना स्थितिः" अम०। 10. पालने, रक्षणे, कापाडुवुदु. "मान्यः स मे स्थावरजङ्गमानां सर्गस्थितिप्रत्यवहारहेतुः" रघु० २-४४। 11. नियमु पालने, शिक्षेय पालने. "स्थित्यै दण्डयतो दण्डयान् परिणेतुः प्रसूतये। अप्यर्थकामौ तस्यास्तां धर्म एव मनीषिणः" रघु० १-२५। 12. न्याय्यपरिस्थिति. 13. शासन, विधि, कट्टळे. 14. एल्लि, मेरे, मितिः "चलन् समुद्रोऽपि समुज्झति स्थितिम्" माघ० १२-३६। 15. घनते, गाम्भीर्य, प्रामाणिकते.

स्थितिमत् स्थितिमत् (वि०) 1. स्थिरवाद, अचल वाद, चिरस्थायियाद. स्थितिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "अमंस्त चानेन परार्ध्यजन्मना स्थिते-रभेत्ता स्थितिमन्तमन्वयम्" रघु० ३-२७। 2. शील वंत, प्रामाणिक.

स्थिर स्थिर (पुं०) 1. देवते. 2. मोक्ष, मुक्ति. 3. शनिग्रह. 4. वृषभ, एत्तु. 5. वृक्ष. 6. कार्तिकेय, षण्मुख. 7. पर्वत, बेट्ट. 8. (ज्योतिषदल्लि) वृषभ सिंह वृश्चिक मत्तु कुंभराशिगळु. "चरस्थिरद्व्यात्मकनामधेया मेषा-दयोऽमी क्रमशः प्रदिष्टाः"। (वि०) 9. शाश्वत वाद, अलुगाडदिरुव, अचलवाद. ष्ठा (गति-निवृत्तौ) "किरच्" टिलोपश्च निपा० (उ० १-५३)। "इत्युदीरितगिरं नृपस्त्वयि श्रेयसि स्थितवति स्थिरा मम" माघ० १४-१७। 10. शाश्वतवाद, एंदेंदिगू नाशविल्लदे इरुव. "जगदेकपतेरमुष्य पूजां स्थिर-धर्मद्रुममूलसेकरूपाम्" याद० १५-३८। 11. प्रामाणिक, नंबिकेगे अर्हनादवनु. 12. गुणशाली, ऒळ्ळॆय स्वभावदवनु. 13. कठिनहृदयवुळ्ळवनु. "अहो स्थिरः कोऽपि तवेप्सितो युवा चिराय कर्णोत्पलशून्यतां गते। उपेक्षते यः श्लथलम्बिनीजटाः कपोलदेशे कलमाम्रपिङ्गलाः" कुमा० ५-४७। 14. दृढवाद, निश्चलवाद, भद्रवाद. "अधिकार-विलम्बितापवर्गस्थिरसङ्गादपकौतुकास्त्रवर्गे" याद० १५-७। 15. चलिसदे इरुव, ऒंदे स्थळदल्लिरुव, स्थावर. "स्थिरत्रसविभक्तं ते चिदचिद्भेदचित्रितम्। स्वसृष्टमिदमुद्यानं त्वदन्यो नास्ति रक्षितुम्" याद० १६-११६। 16. स्थिरवाद वस्तुगळु :—धर्म अधर्म सत्पुरुषर बुद्धि पातिव्रत्य कीर्ति इत्यादि. अस्थिरवाद वस्तुगळु :—यौवन धन (ऐश्वर्य) प्राणिगळ जीवित इत्यादि. पुत्रकळत्रादिगळु. "अस्थिरं जीवितं लोके अस्थिरं धनयौवनम्। अस्थिरं पुत्रदाराद्यं धर्मः कीर्तिर्यशः स्थिरम्"।

स्थिरचित्त स्थिरचित्त (वि०) दृढवाद मनस्सुळ्ळवनु. स्थिरं चित्तं यस्य।

स्थिरतर स्थिरतर (वि०) एरडरल्लि दृढवाद ऒंदु, इब्बरल्लि हॆच्चु दृढनाद ऒब्ब. अनयोरतिशयेनायं स्थिरः—स्थिर "तरप्" (५-३-५७)।

स्थिरता स्थिरता (स्त्री०) 1. एंदेंदिगू इरुविके. शाश्वतवागिरुविके. स्थिरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. धैर्य, स्थैर्य. "उत्पक्ष्मणोर्नयनयोरुपरुद्ध-वृत्ति बाष्पं कुरु स्थिरतया विहतानुबन्धम्" शाकु० ४-१४। "त्वः" (५-१-११९)। **स्थिरत्वम्** स्थिरत्व.

स्थिरदंष्ट्र स्थिरदंष्ट्र (पुं) 1. ವರಾಹಾವತಾರವನ್ನೆತ್ತಿದ ವಿಷ್ಣು. 2. ಸರ್ಪ, ಭುಜಂಗಮ. "स्थिरदंष्ट्रो भुजङ्गे च वराहाकृतिशार्ङ्गिणि" हेम०।

स्थिरधी स्थिरधी (वि०) ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. स्थिरा धीर्यस्य। "न च योगविधेर्नेतरःस्थिरधीरापरमात्मदर्शनात्" रघु० ८-२२।

स्थिरपुष्प स्थिरपुष्प (पुं) 1. ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. स्थिराणि पुष्पाणि यस्य। 2. ಬಕುಳ ವೃಕ್ಷ.

स्थिरप्रतिज्ञ स्थिरप्रतिज्ञ (वि०) 1. ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. 2. ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪದೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. स्थिरा प्रतिज्ञा यस्य।

स्थिरप्रतिबन्ध स्थिरप्रतिबंध (वि०) ಶಾಶ್ವತವಾದ ಅಡಚಣೆಯುಳ್ಳ, ನಿರಂತರವಾದ ವಿಘ್ನವುಳ್ಳ. स्थिरः प्रतिबन्धो यस्य। "सखे, स्थिरप्रतिबन्धो भव। अहं तावत् स्वामिनः चित्तवृत्तिमनुवर्तिष्ये" शाकु० २।

स्थिरबुद्धि स्थिरबुद्धि (स्त्री०) 1. ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಬುದ್ಧಿ. स्थिरा बुद्धिः। (वि०) 2. ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. स्थिरा बुद्धिर्यस्य। **–मतिः–मतिः**. "स्थिरमतिं सुमतिं कमनीयतां कुशलतां हि नृणामुपभोगिताम्"।

स्थिरयौवन स्थिरयौवन (पुं) 1. ವಿದ್ಯಾಧರ. स्थिरं यौवनं यस्य। "विद्याधरः कामरूपी खेचरः स्थिरयौवनः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಯ. स्थिरं यौवनम्। "तस्य ते वै फलरसं पिबन्तः पुरुषाः सदा। स्थिरयौवनसम्पन्नाः स्त्रियश्चोत्पलगन्धिकाः" मार्क०। (वि०) 3. ಸ್ಥಿರವಾದ ಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. स्थिरं यौवनं यस्य। "सत्यभामोत्तमा स्त्रीणां सुभगा स्थिरयौवना। जरां न यास्यति वधूर्यावत्त्वं कृष्ण मानुषः" विष्णुपु०।

स्थिरा स्थिरा (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ, ಪೃಥಿವಿ. तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "किरच्" (उ० १-५३)। टिलोपो निपा०। 2. ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ. "स्थिरा भूसालपर्ण्योश्च" कोशः। "सालपर्णी स्थिरा ध्रुवा" अम०।

स्थिरायु स्थिरायु (पुं) 1. ಶಾಲ್ಮಲಿ ವೃಕ್ಷ, ಬೂರುಗದ ಮರ. (वि०) 2. ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳ. स्थिरं आयुर्यस्य। "षष्टिं वर्षसहस्राणि वने जीवति शाल्मलिः"।

स्थुरी स्थुरी (स्त्री०) ಹೊರೆಯುನ್ನು ಹೊರುವ ಕುದುರೆ.

स्थूल स्थूल (वि०) ದೀರ್ಘವಾದ, ಉದ್ದವಾದ. "शुक्लैः सतारैर्मुकुलीकृतैः स्थूलैः कुमुद्वतीनां कुमुदाकरैरिव" माघ० १२-४।

स्थूणा स्थूणा (स्त्री०) 1. ಮನೆಯ ಕಂಬ. तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "नः" धातोः ऊत्वं नस्य णत्वं च निपा० (उ० ३-१५)। "या काचित्सहसा महासुरगृहस्थूणा पितामह्यभूत्" दशाव०। 2. ಲೋಹದ ಪ್ರತಿಮೆ, ಲೋಹದ ವಿಗ್ರಹ. "स्थूणा स्यात् सूम्यां स्तम्भे गृहस्य च" मेदि०।

स्थूर स्थूर (पुं) 1. ಮನುಷ್ಯ. ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "करन्" (उ० ५-४)। स्थूरो मनुष्यः सि० कौ०। 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು.

स्थूरिन् स्थूरिन् (पुं) ಮೂಟೆ ಹೊರುವ ಕುದುರೆ.

स्थूरीपृष्ठ स्थूरीपृष्ठ (पुं) ಹೊಸದಾಗಿ ಏರಲ್ಪಟ್ಟ ಕುದುರೆ, ತರಬೇತಿ ಪಡೆಯದಿರುವ ಕುದುರೆ. "भित्त्वा घोणामायसेनाधिवक्षः स्थूरीपृष्ठो गार्ध्रपक्षेण विद्धः" माघ० १८-२२।

स्थूल स्थूल (पुं) 1. ವಿಷ್ಣು. सर्वमप्यवहितम् एकत्र स्थित्वा स्प्रष्टुं शक्तिः प्राप्तिः तयातिप्रकृष्टया विशिष्टः। "स्थित्वैकत्राखिलं स्प्रष्टुं शक्तिर्या महती सदा। तया प्रकृष्टया शक्त्या विशिष्टः स्थूल उच्यते" इति निरुक्तिः। "अणुर्बृहत्कृशः स्थूलः" वि० स०। 2. ಹಲಸಿನ ಮರ. (न०) 3. ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ. (वि०) 4. ಬೃಹತ್ತಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. "स्थूलेन्द्रनीलशकलावलिकोमलेन कण्ठे गुणत्वमलिनां वलयेन भेजे" माघ० ५-४६। 5. ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ, ಕೊಬ್ಬಿದ, ಬೊಜ್ಜು ದೇಹದ. 6. ಮಂದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಜಡ. "बहुस्पृशापि स्थूलेन स्थीयते बहिरश्मवत्" माघ० २-७८। 7. ಮಹತ್ತಾದ, ದೊಡ್ಡ ಸ್ವರೂಪದ. "स्थूलास्तावत् प्रावहन् दानकुल्याः" माघ० १८-२६। 8. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಆಗಲವಾದ, ವ್ಯಾಪಕವಾದ. "उद्धृतामिव मूहूर्तमैक्षत स्थूलनासिकवपुर्वसुन्धराम्" माघ० १४-७१। 9. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವಷ್ಟು ಆಕಾರವುಳ್ಳ. "ध्रुवः सङ्घातकठिनः स्थूलः सूक्ष्मो लघुर्गुरुः" कुमा० २-११।

स्थूलक स्थूलक (वि०) 1. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಬೃಹತ್ತಾದ, ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ. स्थूल स्वार्थे "कन्"। 2. ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುವಿನಂತಿರುವ, ಬೃಹದಾಕಾರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ. स्थूल "कन्" (५-४-३)। "स्थूलादिभ्यः प्रकारवचने कन्" प्रकारो भेदः सादृश्यं च।

स्थूलकन्द स्थूलकंद (पुं०)1. ಮಹಾಕಂದ, ಬೆಳ್ಳಿಳಿ. स्थूल: कन्द:। 2. ಚೊರಣದ ಗೆಡ್ಡೆ.

स्थूलक्ष्वेड स्थूलक्ष्वेड (पुं०) ಶರ, ಬಾಣ.

स्थूलजिह्व स्थूलजिह्व (पुं०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು.

स्थूलजीरक स्थूलजीरक (पुं०) ಕರಿ ಜೀರಿಗೆ.

स्थूलनासिक स्थूलनासिक (पुं०) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. स्थूला नासिका यस्य। "सूचीरोमा बहुसूरा खनिक: स्थूलनासिको भूक्षित्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ದಪ್ಪ ಮೊಗುಳ್ಳವನು.

स्थूलपाद स्थूलपाद (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. स्थूल: पादो यस्य।

स्थूलफल स्थूलफल (पुं०) 1. ಬೂದುಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. स्थूलं फलं यस्य। 2. ಬೂರುಗದ ಮರ. (न०) 3. ಬೂದುಕುಂಬಳಕಾಯಿ. स्थूलं फलम्।

स्थूललक्ष्य स्थूललक्ष्य (पुं०) 1. ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡುವವನು, ಕೈತುಂಬ ಕೊಡುವವನು: स्थूलै: महद्भि: लक्ष्यते—स्थूल + लक्ष (दर्शनाङ्कनयो:) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अविकत्थनो मानयिता स्थूललक्ष्य: प्रियंवद:। सुहृदश्चान्नपानेन विविधेनाभिवर्षति" भा०। 2. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ.

स्थूलवेदेही स्थूलवैदेही (स्त्री०) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

स्थूलशाटक स्थूलशाटक (पुं०) ದಪ್ಪವಸ್ತ್ರ, ದುಪ್ಪಟಿ. स्थूल: शाटक:। -शाटिका-शाटिका.

स्थूलशाटी स्थूलशाटी (स्त्री०) ದಪ್ಪವಸ್ತ್ರ, ದುಪ್ಪಟಿ. स्थूला शाटी।

स्थूलशिरस् स्थूलशिरस् (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. स्थूलं शिरो यस्य। "बको दाल्भ्य: स्थूलशिरा: कृष्णद्वैपायन: शुक:" भा० सभा०। (न०) 2. ದೊಡ್ಡ ಶಿರಸ್ಸು. स्थूलं शिर:। (वि०) 3. ದೊಡ್ಡ ಶಿರಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ದಪ್ಪ ತಲೆಯುಳ್ಳವನು.

स्थूलशीर्षिका स्थूलशीर्षिका (स्त्री०) ಮೈಗಿಂತ ದಪ್ಪವಿರುವ ತಲೆಯುಳ್ಳ ಇರುವೆ. स्थूलं शीर्षं यस्य। स्वार्थे "कन्"।

स्थूलहस्त स्थूलहस्त (पुं०) ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. "दिङ्नागानां पथि परिहरन् स्थूलहस्तावलेपान्" मेघ० १-१४।

स्थूला स्थूला (स्त्री०)1. ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ. 2. ಸೌತೆ ಗಿಡ.

स्थूलास्य स्थूलास्य (पुं०) ವಿಶಾಲವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಸರ್ಪ. स्थूलमास्यं यस्य।

स्थूलिन् स्थूलिन् (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ.

स्थूलैरण्ड स्थूलैरण्ड (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹರಳು ಗಿಡ. स्थूल एरण्ड:।

स्थूलैला स्थूलैला (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ.

स्थूलोच्चय स्थूलोच्चय (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಮಧ್ಯಮ ಗಮನ, ಆನೆಯ ಒಂದು ರೀತಿಯ ನಡಗೆ. "स्थूलोच्चयेना-गमदन्तिकागतां गजोऽप्ययाताग्रकर: करेणुकाम्" माघ० १२-१६। 2. ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಜಾರಿಬಿದ್ದ ದೊಡ ಬಂಡೆ. 3. ಅಸಾಕಲ್ಯ, ಪೂರ್ಣವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಅಸಮಗ್ರತೆ. 4. ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿನ ರಂಧ್ರ. 5. ವರಂಡ, ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಮೊಡವೆ. "स्थूलोच्चयो वरण्डके। गजानां मध्यमगते गण्डाश्मा कात्स्न्र्ययोरपि" हेम०।

स्थेमन् स्थेमन् (न०) 1. ಸ್ಥಿತಿ, ಪಾಲನೆ. ष्ठा (गति-निवृत्तौ) "इमनिन्" बाहु०। "अखिलभुवनजन्म-स्थेमभङ्गादिलीले विनतविविधभूतव्रातरक्षैकदीक्षे" श्रीभाष्यम्। ष्ठा धातುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ इमनिन् ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಈ ರೂಪವಾಗುವುದು. 2. ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ. स्थिर "इमनिच्" (५-१-१२२)। स्थिर-शब्दस्य "स्था" आदेश: (६-४-१५७)। "द्राघीयांस: सहता: स्थेमभाज श्चारूदग्रास्तीक्ष्णतामत्यजन्त:" माघ० १८-३३।

स्थेय स्थेय (पुं०)1. ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು, ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಪುಕೊಡಲು ಬಂದ ಮಧ್ಯಸ್ಥ. तिष्ठति विवादनिर्णयार्थम्—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "यत" (३-१-९७)। "स्थेयाभ्यां गृध्रचक्राभ्यां वाचा सन्धि: कृत: क्षणात्" हितो० ४-१। 2. ಪುರೋಹಿತ. "स्थेयो विवादपक्षस्य निर्णेतरि पुरोधसि" मेदि०। (वि०) 3. ಸ್ಥಿರತರವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ದೃಢವಾದ, ಭದ್ರವಾದ. 4. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ, ಕೂಡಬೇಕಾದ. ष्ठा (गति-निवृत्तौ) "यत्" (३-१-९७)। "बलिन: सन्निकर्षे तु न स्थेयं पण्डितेन वै" हरिवं०।

स्थेयस् स्थेयस् (वि०)1. ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಥಿರವಾದ. अयमनयोरतिशयेन स्थिर:—स्थिर "ईयसुन्" (५-३-५७)। स्थिरशब्दस्य स्थादेश: (६-४-१५७)। 2. ಹೆಚ್ಚು ದೃಢವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -सी-सी.

"सोपधानां धियं धीराः स्थेयसीं खनन्ति ये" माघ० २-७७। 3. शाश्वतवाद, अचलवाद.

स्थेष्ठ स्थेष्ठ (वि०) 1. अति स्थिरवाद. 2. बहळ दृढवाद. अयमेषामतिशयेन स्थिरः—स्थिर "इष्ठन्" (५-३-५५)।

स्थैर्य स्थैर्य (न०) 1. स्थिरते, भद्रवागिरुविके. 2. दृढवागिरुविके. 3. अचलवागिरुविके. स्थिरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "महेन्द्रसदृशः शौर्ये स्थैर्ये च हिमवानिव" भा० भीष्म० १३-८।

स्थौणेय स्थौणेय (न०) मावपित्त. स्थूणाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "ग्रन्थिपर्णं शुकं बर्हिपुष्पं स्थौणेयकुक्कुरे" अम०।

स्थौणेयक स्थौणेयक (न०) ऒंदु सुगंध द्रव्य.

स्थौर स्थौर (न०) बल, शक्ति.

स्थौरिन् स्थौरिन् (पुं०) भारवन्नु हॊरलु अगल वाद हॆगलुळ्ळ कुदुरॆ. स्थौरं बलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "पृष्ठयः स्थौरी" अम०।

स्थौल्य स्थौल्य (न०) 1. दप्पनागिरुविके. 2. बॊज्जु बिळिदिरुविके. स्थूलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 3. दॊड्डदागिरुविके. "एवं कालोऽप्यनुमितः सौक्ष्म्ये स्थौल्ये च सत्तम" भाग० ३-११-३।

स्नपन स्नपन (न०) 1. स्नान, मज्जन. ष्णा (शौचे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्वच्छाम्भःस्नपन-विधौतमङ्गमोष्ठस्ताम्बूलद्युतिविशदो विलासिनीनाम्" माघ० ८-७०। "ग्लास्नावनुवमां च" (ग० १९०)। अनेन वा मित्त्वम्। पक्षे **स्नापनम्**। 2. स्नान माडिसुवुदु.

स्नपनीय स्नपनीय (वि०) 1. स्नानमाडिसल्पडुव. 2. स्नानमाडिसबेकाद. 3. स्नानमाडिसबहुदाद. ष्णा (शौचे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। वा मित्त्वम् (ग० १९०)। पक्षे **स्नापनीयम्** स्नापनीयम्. "तव्यः" (३-१-९६)। **स्नपयितव्यः** स्नपयितव्यः. पक्षे **स्नापयितव्यः** स्नापयितव्यः.

स्नपित स्नपित (वि०) 1. स्नानमाडिसल्पट्ट. ष्णा (शौचे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. सेचने माडल्पट्ट, सिंपिसल्पट्ट. "अरुणितमकठोरवेश्म काश्मीरजाम्भःस्नपितमिव तदेतत् भानुभिर्भाति भानोः" माघ० ११-५३। ष्णा + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। वा मित्त्वम्। पक्षे **स्नापितः** स्नापितः.

स्नव स्नव (पुं०) स्रविसुवुदु, सोरुवुदु, जिनुगुवुदु. स्नु (प्रस्रवणे) "अप्" (३-३-५७)। "स्नवः स्रवे" अम०।

स्नसा स्नसा (स्त्री०) स्नायुरज्जु, स्नायुविन मांसल भागद कॊनॆयुदाद गट्टितंतु.

स्नात् स्नात् (वि०) स्नानमाडुत्तिरुव, स्नानक्काग नीरिनल्लि इळियुत्तिरुव. ष्णा (शौचे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -न्ती. "स्नान्तीनां बृहदमलोदबिन्दुचित्रो रेजाते रुचिर-दृशामुरोजकुम्भौ" माघ० ८-५३।

स्नात स्नात (वि०) 1. स्नानमाडिदवनु. स्नाति स्म —ष्णा (शौचे) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "स्नातोऽधिकारी भवति दैवे पैत्रे च कर्मणि"। "स्नाता तिष्ठति कुन्तलेश्वरसुता वारोऽङ्गराजस्वसुः द्यूते रात्रिरियं जिता कमलया देवी प्रसाद्याद्य च"। 2. विद्याभ्यासवन्नु पूर्तिमाडि बेरॆ आश्रमवन्नु स्वीकरिसदिरुवनु, स्नातक, वेदाभ्यासमाडि व्रतगळन्नु आचरिसदिरुवनु.

स्नातक स्नातक (पुं०) 1. वेदाभ्यास माडि व्रत वन्नु आचरिसदिरुवमनु. ष्णा (शौचे) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "विद्यया स्नातीत्येके" आप० ध० १-३०-१। "विद्या व्रतेन चेत्येके" १-३०-३। "तेषु सर्वेषु स्नातकवत् वृत्तिः" १-३०-४। "स विधिपूर्वं स्नात्वा भार्यामधिगम्य गृहस्थ-धर्मान् प्रयुञ्जानः इमानि व्रतानि अनुकर्षेत् स्नातकः" गौतमध० ९-१। "स्नातकं घातकं जज्ञे जज्ञौ दान्तं कृतान्तवत्। वाचंयमस्य दृष्टयैव यमस्येव बिभाय सः" नैष० १७-१८४। 2. ब्रह्मचर्यवन्नु त्यजिसि गृहस्थाश्रमवन्नु स्वीकरिसदवनु. स्नातकनु मूरु विध. (1) वेदाध्ययनक्कॆ विहितवाद कालदल्लि वेदाध्ययन माडि अदु पूर्णवागुव मुंचॆ गृहस्थनागुवनु **व्रतस्नातक**. (2) वेदाध्ययनमाडि गुरुविनल्लियॆ वेदाभ्यास माडुवनु **विद्यास्नातक**. (3) व्रतवन्नु सरियागि पालिसि सम्पूर्ण वेदाभ्यासमाडि गृहस्थनागुवनु **उभयस्नातक**. "स्नातकं गुरुमभीष्ट-मृत्विजं संयुजा च सह मेदिनीपतिम्। अर्घमाज इति कीर्तयन्ति षट् ते च ते युगपदागताः सदः" माघ० १४-५५।

स्नातृ स्नातृ (वि०) स्नान माडुववनु. ष्णा (शौचे) "तृच्" (३-१-१३३)। "स्नातृणां तिलकैर्मेने स्वमन्तर्दीर्णमेव सः। कृपाणीभूय हृदयं प्रविष्टैरिव तत्र तैः" नैष० १७-१७०।

स्नान स्नान (न०) 1. स्नान, मज्जन. ष्णा (शौचे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सा मङ्गलस्नानविशुद्धगात्री गृहीतवत्युद्गमनीयवस्त्रा। निर्वृत्तपर्जन्यजलाभिषेका प्रफुल्लकाशा वसुधेव रेजे" कुमा० ७-११। स्नानवु (1) मान्त्रम् (2) भौमम् (3) आग्नेयम् (4) वायव्यम् (5) दिव्यम् (6) वारुणम् मत्तु (7) मानसम् एन्दु सप्त विध. "मान्त्रं भौमं तथाग्नेयं वायव्यं दिव्यमेव च। वारुणं मानसं चैव सप्त स्नानं प्रकीर्तितम्॥ आपोहिष्ठेति वै मान्त्रं मृदालम्भस्तु पार्थिवम्। आग्नेयं भस्मना स्नानं वायव्यं गोरजः स्मृतम्। यत्तु सातपवर्षेण स्नानं तद्दिव्यमुच्यते। वारुणं चावगाह्यं च मानसं विष्णुचिन्तनम्"॥ एन्दु सरियागि स्नान माडलु शक्तियिल्लदवरिगे अवरवर शक्त्यनुसार मान्त्र मॊदलाद स्नानवु विहितवागिदे. एल्ल किंतलू वारुणस्नानवु उत्तम. "समस्तं स्नानमुद्दिष्टं मन्त्रस्नानक्रमेण तु। कालदोषादसामर्थ्यात् सर्वं तस्य फलं स्मृतम्"॥ देहद नैर्मल्य मत्तु मनःशुद्धिगागि प्रतिदिनवू स्नानवु विहितवागिरुवुदु. "नैर्मल्यं भावशुद्धिश्च विना स्नानं न जायते। तस्मान्मनोविशुद्ध्यर्थं स्नानमादौ विधीयते"॥ 2. प्रोक्षणॆ, शुद्धिगागि शास्त्रोक्तवागि मन्त्रपूर्वक प्रोक्षिसुवुदु. 3. देवरिगॆ माडुव अभिषेक. 4. स्नानक्कागि उपयोगिसुव वस्तु. स्नात्यनेन— ष्णा कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

स्नानचिकित्सक स्नानचिकित्सक(पुं०)1. चातुर्मास्य व्रतवन्नु आचरिसुववनु. (न०) 2. स्त्रीयर रजस्सु, मुट्टु. 3. तपश्चर्यॆ, तपश्चरणॆ. "स्नानचिकित्सकश्चातुर्मास्यव्रतकरे नरे। स्नानचिकित्सकं प्रोक्तं नारीपुष्पतपस्ययोः" हेम०।

स्नानीय स्नानीय (वि०) 1. स्नानक्कॆ हितवाद. स्नानाय हितम् "छः" (५-१-५)। "गङ्गादीनां च तीर्थानां वारि कुम्भप्रपूरितम्। स्नानीयं ते प्रयच्छामि स्नानं कुरु त्रिलोचने"। 2. स्नानमाडुवागलुडुव (वस्तु). "स्नानीयवस्त्रक्रियया पत्रोर्णं वोपयुज्यते" माल० ५-१२। (न०) 3. स्नानक्कागि उपयोगिसुव सुगंध द्रव्य अथवा नीरु.

स्नापक स्नापक (पुं०) यजमानरिगॆ स्नानमाडिसुव सेवक. ष्णा (शौचे) + णिच् "ष्वुल्" (३-१-१३३)।

स्नायिन् स्नायिन् (वि०) मन्त्रपूर्वक नीरिनल्लि ळिदु अवगाहन स्नान माडुववनु. स्नाति — ष्णा (शौचे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "स्नायिनः करसरोरुहयुग्मं तस्य गर्भवृतदर्भमराजत्" नैष० २१-९।

स्नायु स्नायु (स्त्री०) देहदल्लि वायुवन्नु ऒयुव नाडि, सिरॆ, स्नायुरज्जु, देहदल्लि अंग प्रत्यंगगळ सन्धिगळन्नु सेरिसुव गट्टि रज्जु. ष्णा (शौचे) "उण्" बाहु०। "खर्जूरद्रुमदग्धनजङ्घ-मसितत्वङ्नद्धविष्वक्ततस्नायुग्रन्थिघनास्थिपञ्जरजर-त्कङ्कालमालोक्यते" मालती० ५-१४।

स्नावन् स्नावन् (पुं०) रसिक. ष्णा (शौचे) "वनिप्" (उ० ४-११२)। उपधादीर्घः नलोपश्च निपा०।

स्निग्ध स्निग्ध (पुं०) 1. समान वयस्सिन मित्र, —सुहृत्तु. स्निह्यति — ष्णिह • (प्रीतौ) "क्तः" (३-४-७२)। (वि०) 2. प्रेमदिंद कूडिद, स्नेहदिंद कूडिद. "सोत्कृतानि मणितं करुणोक्तिः स्निग्धमुक्तमलमर्थवचांसि" माघ० १०-७५। 3. नुणुपागिरुव, स्नेहयुक्तवाद, जिड्डिनिंद कूडिद. "उत्पश्यामि त्वयि तटगते स्निग्धभिन्नाञ्जनाभे सद्यः कृत्तद्विरददशनच्छेदगौरस्य तस्य" मेघ० १-५९। 4. प्रकाशिसुव, हॊळॆयुव. "सौदामन्या कनकनिकष-स्निग्धया दर्शयोर्वीं तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मा स्म भूर्विक्लवास्ताः" मेघ० १-३७। 5. हितवाद, सौम्यवाद, विनयदिंद कूडिद. "प्रीतिस्निग्धैर्जनपदवधूलोचनैः पीयमानः" मेघ० १-१६। 6. निबिडवाद, सान्द्रवाद, ऒत्तुगूडिद, दट्टवाद. "स्निग्धाञ्जनश्यामतनूभिरुन्नतैर्निरन्तराला करिणां कदम्बकैः" माघ० १२-६२। 7. मधुरवाद, कविगॆ हितवाद, हृदयंगमवाद, मनस्सन्नु सॆळॆयुव (शब्द, ध्वनि). "स्निग्धगम्भीरनिर्घोषमेकं स्यन्दनमास्थितौ" रघु० १-३६। 8. मृदुवाद, कोमलवाद. "नादस्तावद्विकलकुररीकूजितस्निग्धतारः" मालती० ५-२०।

स्निग्धजन स्निग्धजन (पुं०) स्नेहित, मित्र, गेळेयं. स्निग्धो जनः। "स्निग्धजनसंविभक्तं हि दुःखं सह्यवेदनं भवति" शाकु० ३।

स्निग्धता स्निग्धता (स्त्री०) 1. प्रेम. स्निग्धस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" स्निग्धत्वम् स्निग्धत्वम्. 2. स्नेह.

स्निग्धफला स्निग्धफला (स्त्री०) सप्तर्षि, ईश्वरी हेंबु.

स्निह्यत् स्निह्यत् (वि०) स्नेहवन्नु प्रदर्शिसुत्तिरुव, प्रीतियन्नु तोर्प्पडिसुत्तिरुव. ष्णिह (प्रीतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। स्निह्यन्ती स्निह्यन्ती. "स्निह्यन्ती दृशमपरा निधाय पूर्णं मूर्तेन प्रणयरसेन वारिणेव" माघ० ८-३५।

स्नु स्नु (पुं०) पर्वतद समप्रदेश. ष्णु (प्रस्रवणे) "डुः" (वा० ३-२-१८०)।

स्नुत स्नुत (वि०) स्रविसिद, सोरिद, जिनुगिद. ष्णु (प्रस्रवणे) "क्तः" (३-४-७२)।

स्नुवत् स्नुवत् (वि०) स्रविसुत्तिरुव, सोरुत्तिरुव. स्नु (प्रस्रवणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्नुवतामुना स्तनयुगेन जनितजननीजनादरा" माघ० १५-२३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)।

स्नुषा स्नुषा (स्त्री०) सोसे, पुत्रन पत्नि. स्नौति—ष्णु (प्रस्रवणे) "सः" (उ० ३-६६)। "समुपास्यत पुत्रभोग्यया स्नुषयेवाविकृतेन्द्रियः श्रिया" रघु० ८-१४।

स्नुहि स्नुहि
स्नुही स्नुही } (स्त्री०) मरुडुगळि. ष्णुह (उद्गिरणे) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। भागुरिमते "टाप्" स्नुहा स्नुहा. "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" भागुरिः। "मल्लीं चूतवनादिह स्नुहिवने म्लेच्छेन संस्थापितां मालां देवकुलादिवामिषधिया क्षिप्तां श्मशाने शुना" चं० रा०।

स्नेह स्नेह (पुं०) 1. प्रीति, विश्वास, सौहार्द. ष्णिह (प्रीतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "पातुं न प्रथमं व्यवस्यति जलं युष्मास्वपीतेषु या नादत्ते प्रियमण्डनापि भवतां स्नेहेन या पल्लवम्" शाकु० ४-८। "दर्शने स्पर्शने वापि श्रवणे भाषणेऽपि वा। यत्र द्रवत्यन्तरङ्गं स स्नेह इति कथ्यते"। 2. तैल, एण्णे मोदलाद जिड्डिरुव वस्तु. ष्णिह (स्नेहने) "घञ्" (३-३-१९)। "मृदुव्यवहितं तेजो भोक्तुमर्थान् प्रकल्पते। प्रदीपः स्नेहमादत्ते दशयाभ्यन्तरस्थया" माघ० २-८५। 3. जलदल्लिरुव ओंदु विशेष गुण. ई गुणवु चूर्णवन्नु मुद्देयागि माडुवुदु. बत्तियं मूलक दीपवु प्रज्वलिसुवंते माडुवुदु. एण्णेयल्लिरुव ई प्रकृष्टगुणवु दीपवु उरियुवंते माडुवुदु. जलदल्लिरुव स्नेहवु वह्नियन्नु आरिसुवुदु. जलद परमाणुविनल्लिरुव ई गुणवु नित्य. उरिदेडेगळल्लि इदु अनित्य. "स्नेहो जलेऽणौ नित्योऽग्नावनित्योऽवयविन्यसौ। तैलान्तरे तत्प्रकर्षात् दहनस्यानुकूलता" भाषाप०। "अन्विशेषगुणे स्नेहस्तैलसौहार्दयोरपि" नानार्थर०।

स्नेहन् स्नेहन् (पुं०) 1. स्नेहित, मित्र, गेळेयं. स्निह्यति—ष्णिह (प्रीतौ) "कनिन्" (उ० १-१५७)। 2. चेंडु. 3. ओंदु रोग.

स्नेहन स्नेहन (न०) 1. एण्णे तुप्प मोदलादुवन्नु हाकि मर्दिसुवुदु. ष्णिह (स्नेहने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. एण्णे हच्चुवुदु, एण्णेयोत्तुवुदु. (वि०) 3. नुणुपागि माडुव, नयवागि माडुव. 4. (यंत्रवु) चेन्नागि तिरुगुवंते माडुव. ष्णिह "ल्युः" (३-१-१३४)।

स्नेहप्रवृत्ति स्नेहप्रवृत्ति (स्त्री०) स्नेहद बेळवणिगे, स्नेहरूपवाद प्रवाह, स्नेहवु बेळेदुबंद क्रम. स्नेहस्य प्रवृत्तिः। "अस्मा ् साधु विचिन्त्य संयमधनानुच्चैः कुलं चात्मनः त्वय्यस्याः कथमप्यबान्धवकृतां स्नेह ावृत्तिं च ताम्" शाकु० ४-१६।

स्नेहप्रिय स्नेहप्रिय (पुं०) दीप. स्नेहः प्रियो यस्य। (वि०) एण्णे तुप्प मोदलादुवे प्रियवागिरुवनु.

स्नेहभू स्नेहभू (पुं०) 1. श्लेष्म, कफ. स्नेहात् भूरुत्पत्तिः यस्य। (स्त्री०) 2. स्नेहदिंद कूडिद भूमि, एण्णेयु उत्पत्तियागुव भूमि. (वि०) 3. स्नेहयुक्तवाद भूमियुळ्ळ. स्नेहान्विता भूर्यस्य।

स्नेहभूमि स्नेहभूमि (स्त्री०) 1. स्नेह (एण्णे) दिंद कूडिरुव भूमि, एण्णे उत्पत्तियागुव भूमि. स्नेहान्विता भूमिः। (वि०) 2. स्नेहक्के (प्रीतिगे) आश्रयवादवनु, प्रीतिगे पात्रनादवनु.

स्नेहरङ्ग स्नेहरंग (पुं) तिल, एळ्ळु.

स्नेहवत् स्नेहवत् (वि०) स्नेहवुळ्ळवनु. प्रीतियुळ्ळवनु. स्नेहोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "एवमुक्तो ततस्तेन पित्रा स्नेहवता तु तौ। गत्वा तस्य पुरं सख्यूरेमाते तेन धीमता" मार्क०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –वत्ः.**

स्नेहबस्ति स्नेहबस्ति (स्त्री०) 1. पिचकारि प्रयोग, द्रवमस्तुवन्नु मलनाळदॊळकॆ सेरिसुवुदु, पिचकारियिंद औषध कॊडुवुदु. 2. औषध प्रयोगमाडुव कॊळवॆ. "बस्तिर्द्विधाऽनुवासाख्यो निरूहश्च ततः परः। यः स्नेहैर्दीयते तत्स्यादनुवासननामकः" भावप्र०।

स्नेहव्यक्ति स्नेहव्यक्ति (स्त्री०) स्नेहद प्रदर्शन, स्नेहद तॊरिकॆ, प्रेमवन्नु तिळिसुवुदु. स्नेहस्य व्यक्तिः। "काले काले भवति भवतो यस्य संयोगमेत्य स्नेहव्यक्तिश्चिरविरहजं मुञ्चतो बाष्पमुष्णम्" मेघ० १-१२।

स्नेहाश स्नेहाश (पुं०) दीप. स्नेहमश्नाति – स्नेह + अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)।

स्नेहित स्नेहित (पुं०) 1. मित्र, गॆळॆय. स्नेहोऽस्य सञ्जातः – स्नेह "इतच्" (५-२-३६)। (वि०) 2. विश्वासवुळ्ळ, प्रीतियुळ्ळ.

स्नेह्य स्नेहु (पुं०) 1. व्याधि, रोग. ष्णिह (प्रीतौ) "उः" (उ० १-१०)। 2. चंद्र. सि० कौ०।

स्पन्द स्पंद (पुं०) 1. स्वल्प चलिसुवुदु, कॊंच मुंदॆ होगुवुदु. स्पदि (किञ्चिच्चलने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. कंपिसुवुदु, मिडियुवुदु, कण्णु मत्तु इतर आवयवगळ मिडित. ई मिडितवु मनुष्यनिगॆ शुभाशुभफलगळन्नु सूचिसुवुदु. शरीरद दक्षिण (बल) भागवु स्पंदिसिदरॆ शुभ. वाम (ऎड) भागवु हृदय मत्तु बॆन्नुगळु स्पंदिसिदरॆ प्रशस्तवल्ल. "अङ्गदक्षिणभागे तु शस्तं प्रस्फुरणं भवेत्। अप्रशस्तं यथा वामे पृष्ठस्य हृदयस्य च" मत्स्यपु०। "पृथ्वीलाभो भवेन्मूर्ध्नि ललाटे रविनन्दन। स्थानं विवृद्धिमायाति भ्रूनसोः प्रियसङ्गमः"॥

स्पन्दन स्पंदन (न०) 1. मिडियुवुदु, स्वल्प कंपिसुवुदु. स्पदि (किञ्चिच्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. स्वल्प चलिसुवुदु, हॊरळाडुवुदु. "गर्भाधानमृतौ पुंसः सवनं स्पन्दनात् पुरा। षष्ठेऽष्टमे वा सीमन्तो मास्येते जातकर्म च" याज्ञ०।

स्पन्दमान स्पंदमान (वि०) 1. स्वल्प चलिसुत्तिरुव, स्वल्प अदिरुत्तिरुव. स्पदि (किञ्चिच्चलने) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. मिडियुत्तिरुव.

स्पन्दयत् स्पंदयत् (वि०) स्वल्प चलिसुवंतॆ माडुत्तिरुव. स्पदि (किञ्चिच्चलने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रवहति पवमानः स्पन्दयन् मन्दमन्दम्" याद० ११-७७।

स्पन्दित स्पंदित (वि०) 1. चलिसिद, स्वल्प दूर मुंदॆ हॊद. 2. अदिरिद, मिडिद. (न०) 3. अदिरुवुदु, कंपिसुवुदु, मिडियुवुदु. स्पदि (किञ्चिच्चलने) कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। भावे "क्तः" (३-३-११४)।

स्पर्धन स्पर्धन (न०) मॆलाट, पैपॊटि, पॊटा पॊटि, मीरलु यत्निसुवुदु. स्पर्ध (सङ्घर्षे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

स्पर्धनीय स्पर्धनीय (वि०) 1. पैपॊटि नडस बेकाद. 2. पैपॊटि नडसबहुदाद 3. पैपॊटि नडसलु साध्यवाद. स्पर्ध (सङ्घर्षे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. मॆलाट नडसुवंतॆ माड बेकाद. 5. — माडबहुदाद. 6. — माडलु साध्यवाद. स्पर्ध + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

स्पर्धमान स्पर्धमान (वि०) पैपॊटि नडसुत्तिरुव. इन्नॊब्बनन्नु मीरलु यत्निसुत्तिरुव, मॆलाट नडसुत्तिरुव. स्पर्ध (सङ्घर्षे) "शानच्" (३-२-१२४)।

स्पर्धा स्पर्धा (स्त्री०) 1. मॆलाट, पैपॊटि, इन्नॊब्बनन्नु सॊलिसलु प्रयत्न. स्पर्ध (सङ्घर्षे) "अङ्" (३-३-१०४)। 2. साम्य, समतॆ, समनागिरुविकॆ. 3. प्रतिभटनॆ, सदृश्यवागि अविधेयतॆय प्रदर्शन. 4. क्रमवाद अभिवृद्धि, क्रमवागि ऒटगागुव एरिगॆ. "स्पर्धा सङ्घर्षणे साम्ये स्पर्धा क्रमसमुन्नतौ" विश्व०। 5. क्रॊध, कोप. "पश्यन्तः स्पर्धया सद्यः स्वयं पञ्चत्वमाययुः" माघ० १९-११७।

स्पर्धित स्पर्धित (न०) 1. मॆलाट, पैपॊटि. स्पर्ध (सङ्घर्षे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2,

ಪೈಪೋಟಿ ನಡಸಿದ, ಪೋಟಾಪೋಟಿ ನಡಸಿದ, ಒಬ್ಬನನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ. स्पर्ध कर्तं० "क:" (३-४-७२)। 3. ಪೈಪೋಟಿ ನಡಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ. स्पर्ध + णिच् "क:" (३-४-७२)। "क्तवतु:" (३-२-१०२)। -वत् -वर्त्.

स्पर्धितव्य स्पर्धितव्य (वि०) "स्पर्धनीय" ಪದದ ಶುದ್ಧ ಮತ್ತು ಣಿಜಂತದ ಆರ್ಧ. "तव्य:" (३-१-९६)। णिचि स्पर्धयितव्य: स्पर्धयितव्य:।

स्पर्धिन् स्पर्धिन् (वि०) 1. ಪೈಪೋಟಿ ನಡಸುವವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. स्पर्धास्त्यस्य — स्पर्धा "इनि:" (५-२-११६)। 2. ಸಮಾನವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. "तवाधरस्पर्धिषु विद्रुमेषु पर्यस्तमेतत्सहसोर्मिवेगात्" रघु० १३-१३। "मुक्ताफलस्पर्धिषु शीकरेषु" १६-६२।

स्पर्श स्पर्श (पुं०) 1. ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ತಿಳಿದುಬ್ಬಡುವ ಒಂದು ಗುಣ. स्पृश (संस्पर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। ಈ ಗುಣವು ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಮತ್ತು ಅನುಷ್ಣಾಶೀತ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳೂ ಪೃಥಿವಿ ಜಲ ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "त्वगिन्द्रियमात्रग्राह्यो गुण: स्पर्श:। स त्रिविध: — शीतोष्णानुष्णाशीतभेदात्। पृथिव्यप्तेजोवायुवृत्ति:"। ಜಲದಲ್ಲಿ ಶೀತ ಗುಣವೂ ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣಗುಣವೂ ಪೃಥಿವೀ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಣಾಶೀತಗುಣವೂ ಇರುವುವು. "तत्र शीतं जले। उष्णस्तेजसि। अनुष्णाशीत: पृथिवीवाय्वो:" त० सं०। "स्पर्शस्त्वगिन्द्रियग्राह्यस्त्वच: स्यादुपकारक:। अनुष्णाशीतशीतोष्णभेदात् स त्रिविधो मत:" भाषाप०। 2. ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ಆಗುವ ಸಂಪರ್ಕ. ಈ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಕಾಠಿನ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಸುಖದುಃಖಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು. "मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदु:खदा:" गीता २-१४। 3. ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ವಸ್ತು, ವಿಷಯ. 4. (ವ್ಯಾಕರಣದ ಮತದಲ್ಲಿ) "क" ಕಾರ ಮೊದಲುಗೊಂಡು "म" ಕಾರದವರೆಗಿನ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ಗಳು. ಇವು ಸ್ಪರ್ಶಗುಣವುಳ್ಳ ವರ್ಣಗಳು. "कादयो मावसाना: स्पर्शा:"। "स्वरा विंशतिरेकश्च स्पर्शानां पञ्चविंशति:। यादयश्च स्मृताह्यष्टौ चत्वारश्च यमा: स्मृता:" पा० शि०। 5. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. 6. ಯುದ್ಧ. 7. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 8. ಮುಟ್ಟುವುದು, ಸೋಕುವುದು. "आशङ्कसे यदग्नि तदिदं स्पर्शक्षमं रत्नम्" शाकु० १-२४। 9. ಗೂಢಪುರುಷ, ರಹಸ್ಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಚಾರ, ಪ್ರಣಿಧಿ. 10. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (वि०) 11. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವವನು, ಮುಟ್ಟುವವನು. "स्पर्शो रुजायां दाने च स्पर्शने स्पर्शकेऽपि च। स्पर्श: स्यात् सम्पराये च प्रणिधावपि पुंस्ययम्" मेदि०।

स्पर्शक स्पर्शक (वि०) 1. ಮುಟುವವನು, ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವವನು. स्पृश (संस्पर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ದಾನಮಾಡುವವನು.

स्पर्शन स्पर्शन (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. स्पृशति — स्पृश (संस्पर्शने) "युच्" (उ० २-७८)। (न०) 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. स्पृश (संस्पर्शे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವುದು. 4. ಸಂಬಂಧ. "महीतलस्पर्शनमात्रभिन्नमृद्धं हि राज्यं पदमैन्द्रमाहु:" रघु० २-५०। "स्पर्शनो मारुते पुंसि दाने स्पर्शे नपुंसकम्" मेदि०। "विश्राणनं वितरणं स्पर्शनं प्रतिपादनम्" अम०।

स्पर्श स्पर्श (पुं०) 1. ಗೂಢಚಾರ, ಪ್ರಣಿಧಿ, ರಹಸ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು. स्पर्शति — स्पर्श (बाधनस्पर्शनयो:) "अच्" (३-१-१३४)। "निराकृते यदुभिरिति प्रकोपिभि: स्पर्शे शनैर्गतवति तत्र विद्विषाम्" माघ० १७-२०। 2. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. 3. ಕಾಡು ಮೃಗಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು, ಕ್ರೂರ ಪ್ರಾಣಿಗಳೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವವನು. "स्पर्श: प्रणिधियुद्धयो:" विश्व०। "चाराहवौ स्पर्शौ" नानार्थर०।

स्पष्ट स्पष्ट (वि०) 1. ವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಸ್ಫುಟವಾದ, ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ. स्पार्श्यते — स्पर्श (बाधनस्पर्शनयो:) + णिच् "क:" (३-२-१०२)। निपा० (७-२-२७)। "भो: सूत हे मागध सौम्य बन्दिन् लोकेऽधुना स्पष्टगुणस्य मे स्यात्" भाग० ४-१२-२२। 2. ಸ್ಫುಟವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಾಗುವ, ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗುವ. 3. ಸ್ಫುಟವಾದ, ನಿಜವಾದ, ಸಹಜವಾದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ. "पात्रीकृतात्मा गुरुसेवनेन स्पष्टाकृति: पत्ररथेन्द्रकेतो:" रघु० १८-३०। (अव्य०) 4. ಸ್ಫುಟವಾಗಿ, ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ, ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ. "स्पष्टमेव दलत: प्रतिनार्यास्तन्मय-त्वमभवद्धृदयस्य" माघ० १०-४६। 5. ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಮನಬಿಚ್ಚಿ, ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ,

स्पर्ष्टृ स्पर्ष्टृ (पुं०)1. ಒಂದು ರೋಗ. स्पश (बाधन-स्पर्शनयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०)2. ಬಾಧಿಸುವ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. 3. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವವನು, ಮುಟ್ಟುವವನು.

स्पक्का स्पृक्का (स्त्री०) ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. स्पृश्यते — स्पृश (संस्पर्शने) "कक्" बाहु०।

स्पृशत् स्पृशत्(वि०)1. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. स्पृश (संस्पर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्पृशन् सशङ्कः समये शुचावपि स्थितः कराग्रैरसमग्र-पातिभिः" माघ० १-५८। "रजस्वले तु ये नार्यावन्योन्यं स्पृशतो यदि। सवर्णे पञ्चगव्यं तु ब्रह्मकूर्चमतः परम्"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –शती –शत्. 2. ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ತಲುಪುತ್ತಿರುವ, ಸೇರುತ್ತಿರುವ.

स्पृश्य स्पृश्य (वि०)1. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಬಹುದಾದ, ಮುಟ್ಟಬಹುದಾದ. स्पृश (संस्पर्शने) "क्यप्" (३-३-१६९)। 2. ಸ್ಪರ್ಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಮುಟ್ಟಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ.

स्पृश्यमान स्पृश्यमान (वि०) ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. स्पृश (संस्पर्शने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

स्पृष्ट स्पृष्ट (पुं०) 1. ಕಂಠಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ)ಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ನಡೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಯತ್ನ. ಈ ಪ್ರಯತ್ನವು ಆಭ್ಯನ್ತರ: ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯ: ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಆಭ್ಯಂತರ ಪ್ರಯತ್ನವು ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಈಷತ್ ಸ್ಪೃಷ್ಟ ವಿವೃತ ಮತ್ತು ಸಂವೃತಗಳಿಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಸ್ಪೃಷ್ಟ (ಪ್ರಯತ್ನ) ವು ಸ್ಪರ್ಶ (ಕಾದಿ ಮಾಂತ) ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ನಡೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಯತ್ನ. ಕಂಠಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ಐದು ವಿಧ ಕಾರಣಗಳಿರುವುವು. "स्वरतः कालतः स्थानात् प्रयत्नानुप्रदानतः। इति वर्णविदः प्राहुः निपुणं तं निबोधत" पा० शि०। "स्पृष्टं प्रयतनम् स्पर्शानाम्"। (वि०) 2. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. स्पृश (संस्पर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಆವಿಷ್ಟವಾದ, ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "शङ्कास्पृष्टा इव जलमुचस्त्वादृशा जालमार्गैः" मेघ० २-६। 4. ಅನ್ವಯಿಸುವ, ಸೇರುವ, ಸಂಬಂಧಪಡುವ. "अणिमादिगुणोपेतमस्पृष्टपुरुषान्तरम्" कुमा० ६-७५।

स्पृष्टास्पृष्ट स्पृष्ट्वास्पृष्ट (न०) ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸಂಪರ್ಕಿಸುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವುದು. स्पृष्टेन आ स्पृष्टम्।

स्पृष्टास्पृष्टि स्पृष्ट्वास्पृष्टि (अव्य०) ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಶ, ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಮುಟ್ಟುವುದು. स्पृष्टेन स्पृष्टेन यद्भवति तत्। कर्मव्यतिहारे "इच्" (५-४-१२७)। पूर्वपदान्तस्य दीर्घः। "तीर्थे विवाहे यात्रायां सङ्ग्रामे देशविप्लवे। नगरग्रामदाहे च स्पृष्टास्पृष्टिर्न दुष्यति" बृहस्पतिः।

स्पृष्टि स्पृष्टि (स्त्री०) ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವುದು. स्पृश (संस्पर्शने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

स्पृहणीय स्पृहणीय (वि०) 1. ಆಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಆಪೇಕ್ಷಿಸುಹುದಾದ. स्पृह (ईप्सायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "वन्द्या त्वमेव जगतः स्पृहणीयसिद्धिरेवंविधैर्विलसितैरतिबोधिसत्त्वैः" मालती० १०-२१। 4. ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ. "स्पृहणीयगुणैर्महात्मभिश्चरिते वर्त्मनि" किरा० २-३४।

स्पृहयत् स्पृहयत् (वि०) ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ, ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. स्पृह (ईप्सायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

स्पृहयालु स्पृहयालु (वि०) ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಆಸೆಪಡುವ. स्पृह (ईप्सायाम्) + णिच् "आलुच्" (५-२-१५८)। णेरयादेशः (६-४-५५)। "वाताशनोऽहमिति किं विनतासुतस्य श्वासानिलेन भुजगः स्पृहयालुतालुः" चं० रा०।

स्पृहा स्पृहा (स्त्री०) ಆಸೆ, ಆಪೇಕ್ಷೆ. स्पृह (ईप्सायाम्) + णिच् "अङ्" (३-३-१०६)। "कथमन्ये करिष्यन्ति पुत्रेभ्यः पुत्रिणः स्पृहाम्" वेणी० ३-३१। "तपो धनं ब्राह्मणानां तपः कल्पतरुस्तथा। तपस्या कामधेनुश्च सन्ततं तपसि स्पृहा"॥ "क्षत्रियाणां च तपसि स्पृहातीव प्रशंसिता। ब्राह्मणानां विवादेषु स्पृहातीव विनिन्दिता"॥

स्पृह्य स्पृह्य (वि०)1. ಆಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಪೇಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ. स्पृह (ईप्सायाम्) + णिच् "अच्" (३-१-९७)। 3. ಮಾತುಲುಂಗ ವೃಕ್ಷ, ಮಾದಳದ ಗಿಡ.

स्प्रष्टृ स्प्रष्टृ (वि०) ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವ, ಮುಟ್ಟುವ. स्पृश (संस्पर्शने) "तृच्" (३-१-१३३)। वा अम् (६-१-५९)। **स्प्रष्टा** स्प्रष्टृ. "घ्राता भक्षयिता द्रष्टा स्प्रष्टा श्रोता च पञ्चमः। मन्ता बोद्धा च सप्तैते भवन्ति परमर्त्विजः" भा० आश्व०।

स्फटा स्फ़ुटा (स्त्री०) सर्पद हेडे. स्फुट (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०।

स्फटिक स्फ़ुटिक (पुं०) 1. स्फटिक शिले, स्वच्छवू पार दर्शकवू आद ऒंदु खनिज. 2. सूर्यकान्त शिले. "नवनगवनलेखाश्याममध्याभिराभिः स्फटिक-कटकभूमिर्नाटयत्येष शैलः" माघ० ४-६५।

स्फटिकाचल स्फ़ुटिकाचल (पुं०) स्फटिकदंते स्वच्छवाद पर्वत, शुभ्रवाद पर्वत, कैलासपर्वत. स्फटिकवत् शुभ्रोऽचलः।

स्फटिकाद्रि स्फ़ुटिकाद्रि (पुं०) कैलासपर्वत. स्फटिक-वत् शुभ्रोऽद्रिः।

स्फटिकाभ्र स्फ़ुटिकाभ्र (पुं०) कर्पूर.

स्फाटिक स्फ़ाटिक (न०) 1. स्फटिक. स्फटिक स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 2. स्फटिकसंबंधवाद. "स्फुरत्तुषारांशुमरीचिजालैर्विनिह्नुताःस्फाटिक-सौधपङ्क्तीः" माघ० ३-४३।

स्फात स्फ़ात (वि०) 1. वृद्धिहॊंदिद. 2. हेरळवाद, पुष्कळवाद.

स्फाति स्फ़ाति (स्त्री०) 1. अभिवृद्धि, बॆळवणिगॆ. स्फायी (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. हेरळ, समृद्धि, पुष्कळवागिरुविकॆ.

स्फार स्फ़ार (पुं०) 1. (करगिसिद) संवर्ण मॊदलादुवुगळ नॊरॆ, -बुद्बुद, -गुळ्ळॆ. स्फायी (वृद्धौ) "रक्" (उ० २-१३)। स्फुर (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। घञि आत्वम् (६-१-४७)। 2. हॆच्चुवुदु, वृद्धिहॊंदुवुदु, दॊड्डदागुवुदु. 3. उब्बिकॊंडिरुवुदु. 4. कंपिसुवुदु, अदिरुवुदु, नडुगुवुदु, वेगवागि मिडियुवुदु. (वि०) 5. दॊड्डदाद, वृद्धिहॊंदिद, हॆच्चिद. 6. आगल वाद, विस्तारवाद. "स्फारस्तु कनकादीनां बुद्बुदे विपुलेऽपि च" हेम०। 7. दॊड्ड ध्वनियु, गट्टियागि कॆळिसुव, ऎत्तरद स्वरद.

स्फारण स्फ़ारण (न०) कंपिसुवुदु, अदिरुवुदु, मिडियुवुदु.

स्फाल स्फ़ाल (पुं०) नडुगुवुदु, अदिरुवुदु, मिडियुवुदु.

स्फालन स्फ़ालन (न०) 1. नडुगिसुवुदु, अदिरुवंतॆ माडुवुदु. 2. हॊडॆत, अप्पळिसुवुदु. "अनवरत धनुर्ज्यास्फालनक्रूरपूर्वं रविकिरणसहिष्णुस्वेदलेशैरभिन्नम्" शाकु० २-४। 3. विश्वासदिंद मॆल्लगॆ बॆन्नु तट्टुवुदु.

स्फिच् स्फ़िच् (स्त्री०) पिरॆ, नितंब, अंडु. स्फायी (वृद्धौ) "डिच्" बाहु०। "स्त्रियां स्फिचौ कटिप्रोथौ" अम०। "कट्यां कृताङ्गो निर्वास्यः स्फिचं वास्या-वकर्तयेत्" मनु० ८-२८१।

स्फिर स्फ़िर (वि०) 1. हॆच्चागिरुव, दॊड्डदागिरुव. स्फायी (वृद्धौ) "किरच्" (उ० १-५३)। 2. अधिकवागिरुव, वृद्धिहॊंदिरुव. "स्फिरं भूयश्च भूरि च" अम०।

स्फीत स्फ़ीत (वि०) 1. हॆच्चिद, अभिवृद्धिहॊंदिद. स्फायी (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। स्फीभावः (६-१-२२)। 2. दॊड्डदागिरुव. "स्फीतान् जनपदांस्तत्र पुरग्रामव्रजाकरान्। खेटखर्वटवाटीश्च वनान्युपवनानि च" भाग० १-६-११।

स्फुट स्फ़ुट (वि०) 1. ऎकसितवाद, अरळिद. स्फुट (विकसने) "कः" (३-१-१३५)। "नवपलाशपलाश-वनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम्" माघ० ६-२। 2. स्पष्टवाद, चॆन्नागि व्यक्तवागिरुव. "परवृद्धिभि-रहितव्यथःस्फुटनिर्भिन्नदुराशयोऽधमः" माघ० १६-२३। 3. प्रसिद्धवाद, ऎल्लरिगू तिळिदिरुव. "प्रकृति-स्थमेव निपुणागमितं स्फुटनृत्यलीलमभवत्सुतनोः" माघ० १-७१। 4. स्वच्छवाद, निर्मलवाद. "पुष्पं प्रवालोपहितं यदि स्यात् मुक्ताफलं वा स्फुटविद्रुमस्थम्" कुमा० १-४४। 5. हरडिरुव, चॆदरिरुव, प्रसरिसिरुव. 6. भिन्नवागिरुव, ऒडॆदिरुव, सिडिदिरुव. स्फुटिर् (विशरणे) "कः" (३-१-१३५)। 7. निश्चयवाद. 8. प्रत्यक्षवाद, प्रकटवाद, चॆन्नागि काणुसुव. "ते हाटकैः स्फुटवराटकगौरगर्भाः" नैष० ११-११०। (अव्य०) 9. निश्चयवागि. "स मां न कान्तः स्फुटमन्तरुज्झिता न तं मनस्तच्च न कायवायवः" नैष० ९-९४। 10. स्पष्टवागि, व्यक्तवागि, प्रत्यक्षवागि. "प्रकटीकृता जगति येन खलु स्फुटमिन्द्रताद्य मयि गोत्रभिदा" माघ० ९-८०। 11. प्रसिद्धवागि, ऎल्लरिगू तिळिदिरुवंतॆ.

स्फुटत् स्फ़ुटत् (वि०) 1. विकासहॊंदुत्तिरुव, अरळुत्तिरुव. स्फुट (विकसने) "शतृ" (३-२-१२४)।

2. ಒಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಹೋಳಾಗುತ್ತಿರುವ. स्फुटिर् (विशरणे) "शतृ"। "स्फुटति हारमणौ मदनोष्मणा हृदयमप्यनलंकृतमद्य ते" नैष० ४-१०९। 3. ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರುವ.

स्फुटता स्फुटता (स्त्री०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿಶದವಾಗಿರುವಿಕೆ. स्फुटस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "स्फुटता न पदैरपाकृता न च न स्वीकृतमर्थगौरवम्" किरा० २-२७।

स्फुटि स्फुटि (स्त्री०) ಕಾಲು ಬಿರಿಯುವುದು.

स्फुटित स्फुटित (वि०) 1. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಅರಳಿರುವ. स्फुट (विकसने) "क्तः" (३-४-७२)। "उत्क्षिप्त-स्फुटितसरोरुहाघ्र्यमुच्चैः सस्नेहं विहगरुतैरिवालपन्ती" माघ० ८-१४। 2. ಒಡೆದಿರುವ, ಸೀಳಿರುವ. स्फुटिर् (विशरणे) "क्तः"। "अञ्जनसंप्रयोगभीरोर्हृदयमिव स्फुटितं महागृहस्य" मृच्छ० ३-२२। 3. ವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ.

स्फुटीकृत स्फुटीकृत (वि०) 1. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

स्फुटीभवत् स्फुटीभवत् (वि०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಆಗುತ್ತಿರುವ. अस्फुटा स्फुटा भवन्ती स्फुट + भू (सत्तायाम्) "क्विः" (वा० ५-४-५०)। दीर्घः (७-४-३३)। "स्फुटी-भवद्ग्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः" माघ० १-१०।

स्फुत्कर स्फुत्कर (पुं०) ಅಗ್ನಿ. स्फुत् इति अव्यक्त-शब्दस्य करः।

स्फुत्कार स्फुत्कार (पुं०) ಸ್ಫುತ್ ಎಂಬ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. स्फुत् इति कारः अनुकरणशब्दः।

स्फुर स्फुर (पुं०) 1. ಕಂಪನ, ಅದಿರುವುದು, ಮಿಡಿಯುವುದು. स्फुर (सञ्चलने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರಕಾಶ. 3. ಹೊಳೆಯುವುದು, ಸ್ಫುರಿಸುವುದು, ಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರುವುದು. स्फुर (स्फुरणे) "घञ्"।

स्फुरण स्फुरण (न०) 1. ಕಂಪಿಸುವುದು, ಅದಿರುವುದು, ಮಿಡಿಯುವುದು. स्फुर(सञ्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। ಅಂಗಗಳ ಮಿಡಿತವು ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. 2. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವುದು, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುವುದು, ಸ್ಫುರಿಸುವುದು. 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು, ಹೊಳೆಯುವುದು. 4. ಹೊರಳಾಡುವುದು.

स्फुरत् स्फुरत् (वि०) 1. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅದಿರುತ್ತಿರುವ, ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. स्फुर (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्वैरं कृतास्फालनलालितान् पुरः स्फुरत्तनून् दर्शितलाघवक्रियाः" माघ० १२-६। 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "स्फुरदंशुजाल-मथ शीतरुचः ककुभं समस्कुरुत माधवनीम्" माघ० ९-२५। 3. ಚಂಚಲವಾದ, ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. "चक्रेण रेजे यमुनाजलौघः स्फुरन्महावर्त इवैकबाहुः" माघ० ३-१७। 4. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರುತ್ತಿರುವ. 5. ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಏಳುತ್ತಿರುವ (ಪುಲಕ, ರೋಮಾಂಚ). "स्फुरत्तनुरुहमग्र-पाणिना" माघ० १७-११। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -ನ್ತೀ०. "विभिन्नवर्णा गरुडाग्रजेन सूर्यस्य रश्मेः परितः स्फुरन्त्या" माघ० ४-१४।

स्फुरमाण स्फुरमाण (वि०) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವ. स्फुर (सञ्चलने) "शानच्" (३-२-१२४)। "स्फुरमाणनेत्रकुसुमोष्ठदल-मभूत भूभृदङ्घ्रिपः" माघ० १५-६०।

स्फुरित स्फुरित (न०) 1. ಅದಿರುವುದು, ಕಂಪಿಸುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು. स्फुर (स्फुरणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು, ಹೊಳೆಯುವುದು. 3. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುವುದು, ಬುದ್ಧಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವುದು. 4. ಅಲುಗಾಡುವುದು. (वि०) 5. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ. "अन्यूनं गुणममृतस्य धारयन्ती संफुल्ल-स्फुरितसरोरुहावतंसा" माघ० ८-५२। 6. ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿದ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದ. "द्विरददन्तवलक्षमलक्ष्यत स्फुरित-भृङ्गमृगच्छवि केतकम्" माघ० ६-३४। 7. ಅದಿರಿದ, ಕಂಪಿಸಿದ, ಮಿಡಿದ. 8. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದ, ಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರಿದ. 9. ಅಲುಗಾಡಿದ.

स्फुल स्फुल (न०) ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಗುಡಾರ, ಡೇರೆ. स्फुल (सञ्चलने) "कः" (३-१-१३५)।

स्फुलन स्फुलन (न०) 1. ಕಂಪಿಸುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು, ಅದಿರುವುದು. स्फुल (सञ्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಲುಗಾಡುವುದು.

स्फुलिङ्ग स्फुलिंग (पुं०) ಅಗ್ನಿಯ ಕಣ, ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿ. स्फुल (सञ्चलने) "कः" (३-१-१३५)। स्फुर इत्यनुकरण-

शब्दः— स्फुना फूत्कारेण लिङ्गति—लिगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४) इति वा। "स्फुलिङ्गावस्थया वह्नेरेधापेक्ष इव स्थितः" शाकु० ७-१५।

स्फुलिङ्गिनी स्फुलिंगिनीइ (स्त्री०) अग्नियं सप्तजिह्वे गळल्लोंदु. स्फुलिङ्गोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

स्फूर्जक स्फूर्जक (पुं०) तूबरेगिड. स्फूर्जति—ट्वुञो स्फूर्जा (वज्रनिर्घोषे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

स्फूर्जथु स्फूर्जथु (पुं०) सिडिलिन ध्वनि. ट्वुञो स्फूर्ज (वज्रनिर्घोषे) "अथुच्" (३-३-८९)।

स्फूर्ति स्फूर्ति (स्त्री०) 1. अदिराडुवुदु, कंपन, स्पंदन. स्फुर (सञ्चलने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. बुद्धिगे होळेयुवुदु. 3. विकासहोंदुवुदु. 4. तोर्के, प्रदर्शन.

स्फेयस् स्फेयस् (वि०) अतिशयवाद. स्फिर "ईयसुन्" (५-३-५७)। स्फादेशः (६-४-१५७)।

स्फेष्ठ स्फेष्ठ (वि०) एल्लक्किंतलू अतिशयवाद. स्फिर "इष्ठन्" (५-३-५५)। स्फादेशः (६-४-१५७)।

स्फोट स्फोट (पुं०) 1. वर्णात्मक शब्दाभिव्यंग्य वाद अर्थप्रकाशक व्यापार, वर्णाभिव्यंग्यवाद अर्थप्रकाशक नित्यशब्द. स्फुटत्यते व्यज्यते वर्णैः इति स्फुटत्यर्थोऽस्मात् इति वा। इदु यौगिक शब्दाभिधेयवाद शब्दब्रह्मसूचकवादुदु. स्फुटत्यभिव्यक्तीभवत्यर्थोऽस्मात् एंब व्युत्पत्तियिंद स्फोटवु अर्थप्रकाशकवायितु. ई प्रकाशवे ज्ञान. स्फोटवु (1) वर्णस्फोटः (2) पदस्फोटः (3) वाक्यस्फोटः (4) अखण्डपदस्फोटः (5) अखण्डवाक्यस्फोटः (6) वर्णजातिस्फोटः (7) पदजातिस्फोटः मत्तु (8) वाक्यजातिस्फोटः एंदु एंटु विध. वैयाकरणरु वाक्यस्फोटवन्नु मात्र अंगीकरिसिरुत्तारे. "अक्षराणामकारस्त्वं स्फोटस्त्वं वर्णसंश्रयः" हरिवं०। 2. विदारण, ओडेयुवुदु, सीळुवुदु. स्फुटिर् (विशरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "शब्दः समभवद्धोरो वेणुस्फोटसमो युधि" भा० वन०। 3. स्फोटक, सिडुबु. स्फुटति—स्फुटिर् "अच्" (३-१-१३४)। 4. ऊत, बावु, गेड्डे. "गण्डस्योपरि स्फोटः"।

स्फोटक स्फोटक (पुं०) सिडुबुरोग. स्फुटिर् (विशरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

स्फोटन स्फोटन (न०) 1. ओडेयुवुदु, सीळुवुदु. स्फुटिर् (विशरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "शङ्कुस्फोटनवत्तस्य यस्मात्तीव्राश्च वेदनाः" सुश्रुत०। 2. बेरळुगळ गिण्डुगळन्नु बग्गिसु (मुरियुवु)वुदरिंद आगुव शब्द. 3. चिटकिहाकुवुदु. 4. संयुक्त वर्ण (अक्षर)गळन्नु प्रत्येकिसुवुदु, —बिडिसि हेळुवुदु. 5. प्रकाशपडिसुवुदु, शब्दमाडुवुदर मूलक कोपवन्नु प्रकटिसुवुदु. "भ्रूविभङ्गोष्ठनिदंशबाहुस्फोटनतर्जनाः" सा० द० ३-२३२। (वि०) 6. भेदिसुववनु, ओडेयुववनु, सीळुववनु, मुरियुववनु. स्फुटिर् (विशरणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

स्फोटनी स्फोटनी (स्त्री०) निडुसुरुळिय बैरिगे.

स्फोटा स्फोटा (स्त्री०) सर्पद फणे, हाविन हेडे.

स्फोटित स्फोटित (वि०) सीळल्पट्ट, तुंडुमाडल्पट्ट. स्फुटिर् (विशरणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "स्वं वक्षः स्वयमस्फुटन्न किमदः शस्त्रादपि स्फोटितम्" नैष० १५-८५।

स्म स्म (अव्य०) 1. वर्तमानकालद क्रियापद दोडने सेरिसल्पडुव ओंदु (अव्यय) प्रत्यय, भूतकालद अर्थवन्नु कोडलु वर्तमानकालद क्रियापददोडने सेरिसुव ओंदु प्रत्यय. "अमृतद्रवैर्विदधदब्जदृशामपमार्गमोषधिपतिः स्म करैः। परितो विसर्पि परितापि भृशं वपुषोज्वतारयति मानविषम्" माघ० ९-३६। 2. पादपूर्तिगागि सेरिसुव ओंदु (अव्यय) पद, अर्थविल्लदे सेरिसुव ओंदु अनवश्य वाद अधिकपद. "तु हि च स्म ह वै पादपूरणे" अम०। "सना नित्ये बहिर्बाह्ये स्मातीतेऽस्तमदर्शने" अम०।

स्मय स्मय (पुं०) 1. आश्चर्य, अद्भुत. स्मिङ् (ईषद्धसने) "अच्" (३-३-५६)। 2. गर्व, कोब्बु, अहंकार. "न चिकीर्षति यः स्मयोद्धतो नृपतिस्तच्चरणोपगं शिरः" माघ० १६-६८।

स्मयमान स्मयमान (वि०) नगुत्तिरुव. स्मिङ् (ईषद्धसने) "शानच्" (३-२-१२४)। "कुतूहलाच्चारु शिलोपवेशं काकुत्स्थ ईषत् स्मयमान आस्त" भट्टि० २-११।

स्मर स्मर (पुं०) 1. मन्मथ, कामदेव. स्मरयति उत्कण्ठयति—स्म (आध्याने)+णिच "अच"

(३-१-१३४)। "जगद्वशीकर्तुमिमाः स्मरस्य प्रभावनीके तनवै जयन्तीः" माघ० ६-६९। "स्मर एव तापहेतुर्निर्वापयिता स एव मे जातः" शाकु० ३-९। 2. स्मरण, नेनपु.

स्मरकूपक स्मरकूपक (पुं०) भग, योनि. स्मरस्य कूप इव "कन्"।

स्मरगुरु स्मरगुरु (पुं०) विष्णु. स्मरस्य गुरुः जनकः।

स्मरगृह स्मरगृह (न०) भग, योनि. स्मरस्य गृहम्। **-मन्दिरम्** -मंदिरम्, **-सद्म** -सद्म इत्यादि.

स्मरचक्र स्मरचक्र (पुं०) ಒಂದು विध रतिबंध. स्मरस्य चक्रमिवास्याकृतिः।

स्मरच्छत्र स्मरच्छत्र (न०) भग, योनि.

स्मरण स्मरण (न०)1. स्मृति, नेनपु. स्मृ (आख्याने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रियमिति वनिता नितान्तमागः स्मरणसरोषकषायितायताक्षी" माघ० ७-११। 2. निरंतर ध्यान, ಆನವರತವೂ ध्यानमाडुवुदु. "भक्तिमन्त इह भक्तवत्सले सन्ततस्मरणरीणकल्मषाः" माघ० १४-६३। "केवलं स्मरणेनैव पुनासि पुरुषं यतः" रघु० १०-२९। 3. अर्थालंकारद ಒಂದು भेद. समानवाद वस्तुविन अनुभवदिंद उंटागुव ಒಂದು विषयद स्मृतियु **स्मरणालंकार**. "सदृशानुभवाद्वस्तुस्मृतिः स्मरणमुच्यते" सा० द० १०-२७। उदा: "पूर्णेन्दुना मेघलवाङ्कितेन द्यां मुद्रितां सुन्दरि वीक्षमाणः। विवाहहोमानिलधूमलेखामीलत्कपोलं भवतीं स्मरामि"।

स्मरणापत्यतर्पक स्मरणापत्यतर्पक (पुं०) स्मरणेयिंदलेये तन्न मक्कळिगे तृप्तियुंटुमाडुव (कच्चप, आमे). स्मरणेनैव अपत्यं तर्पयति—तृप (प्रीणने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

स्मरणीय स्मरणीय (वि०)1. नेनेयल्पडुव, नेनपु माडिकोळ्ळल्पडुव. 2. ज्ञापिसिकोळ्ळबेकाद. 3. नेनपुमाडिकोळ्ळबहुदाद. स्मृ (आख्याने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "राजर्षिणा संप्रस्थितेन स्वनामधेयाङ्कितमङ्गुलीयकं स्मरणीयमिति स्वयं पिनद्धम्" शाकु० ४। "तव्यः"। **स्मर्तव्यम्** स्मर्तव्यम्.

स्मरत् स्मरत् (वि०) 1. स्मरिसुवित्तिरुव, नेनेयुवित्तिरुव. स्मृ (आख्याने) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. चिंतिसुवित्तिरुव. स्मृ (चिन्तायाम्) "शतृ"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -न्ती. "तदीक्षणे भर्तुरिव स्मरन्त्या कन्यादशां कामवशाद्भजन्त्या" याद० १३-५५।

स्मरदशा स्मरदशा (स्त्री०) मन्मथन संबंधदिंद उंटागुव अवस्थे. स्मरस्य दशा। ई दशेयु हत्तु विध. "दृङ्मनःसङ्गसङ्कल्पा जागरः कृशताऽरतिः। ह्रीत्यागोन्मादमूर्च्छान्ता इत्यनङ्गदशा दश"।

स्मरध्वज स्मरध्वज (पुं०)1. पुरुषन जननेंद्रियवु. 2. ಒಂದು वाद्य. स्मरस्य ध्वज इव। (न०) 3. स्त्रीयर गुह्यप्रदेश, योनि, भग. (स्त्री०) **-जा** -जा. चंद्रिकेयिंद कूडिद रात्रि.

स्मरपत्नी स्मरपत्नी (स्त्री०) मन्मथन पत्नि, रतिदेवि. **-प्रिया** -प्रिया. स्मरस्य पत्नी प्रिया वा।

स्मरवीथिका स्मरवीथिका (स्त्री०) वेश्ये, सूळे.

स्मरसख स्मरसख (पुं०) चंद्र, मन्मथन मित्र. स्मरस्य सखा— "टच्" (५-४-९१)।

स्मरस्मर्य स्मरस्मर्य (पुं०) गर्दभ, कत्ते.

स्मरहर स्मरहर (पुं०) परशिव, परमेश्वर. स्मरं हरति—हृञ् (हरणे) अनुद्यमने "अच्" (३-२-९)। "अर्धं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्धं शिवस्याहृतं देवेत्थं जगतीतले स्मरहराभावे समुन्मीलति। गङ्गा सागरमम्बरं शशिकला शेषश्च पृथ्वीतलं सर्वज्ञत्वमधीश्वरत्वमगमत्त्वां मां च भिक्षाटनम्"।

स्मरागार स्मरागार (न०) भग, योनि. स्मरस्य कामस्य अगारम्।

स्मराङ्कुश स्मराङ्कुश (पुं०) नखि, उगुरु. स्मरस्याङ्कुश इव।

स्मर्तृ स्मर्तृ (वि०) 1. स्मरिसुवनु, नेनपुमाडिकोळ्ळुवनु. स्मृ (चिन्तायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ध्यानमाडुवनु. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-र्त्री** -र्त्री.

स्मारक स्मारक (वि०)1. नेनपुंटुमाडुव, ज्ञापिसुव. स्मृ (आख्याने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. चिंतेयुंटुमाडुव. स्मृ (चिन्तायाम्)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

स्मारण स्मारण (न०) 1. ज्ञापिसुवुदु, नेनपिगे तरुवुदु. स्मृ(आख्याने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. चिंतेयुंटुमाडुवुदु.

स्मारणीय स्मारणीयः (वि०) 1. ज्ञापಿಸಲ್ಪಡುವ. ನೆನಪಿಗೆ ತರಲ್ಪಡುವ. स्मृ (आध्याने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ज्ञापಿಸಬೇಕಾದ. 3. ज्ञापಿಸಬಹುದಾದ. 4. ज्ञापಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **–यितव्यः –यीतव्यः.**

स्मारयत् स्मारयत् (वि०) ज्ञापಿಸುತ್ತಿರುವ, ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತಿರುವ. स्मृ (आध्याने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यत्यी.**

स्मारयितृ स्मारयितृ (वि०) ज्ञापಿಸುವವನು, ನೆನಪುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವವನು. स्मृ (आध्याने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –यित्र्यी.**

स्मारित स्मारितः (वि०) ज्ञापಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನಪುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. स्मृ (आध्याने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "य एव दुःसहः कालः तमेव स्मारिता वयम्" उ० रा० ६-३४।

स्मार्त स्मार्तः (न०) 1. ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮ. स्मृतेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "श्रुतिस्मृतिविरोधे तु श्रुतिरेव गरीयसी। अविरोधे सदा कार्यं स्मार्तं वैदिकवत् सता"। (वि०) 2. ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ, ಸ್ಮೃತಿಸಂಬಂಧವಾದ. स्मृतेरिदम् "अण्"। "आचारः प्रथमो धर्मः श्रुत्युक्तः स्मार्त एव च। तस्मादस्मिन् सदा युक्तः नित्यं स्यादात्मवान् द्विजः" मनु० १-१०८। 3. ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು.

स्मित स्मितः (न०) 1. ಕಿರುನಗೆ, ಮಂದಹಾಸ. ष्मिङ् (ईषद्धसने) "क्तः" (३-३-११४)। "स्मितस्नुतसुधाधरा मदशिखण्डिबर्हाङ्किता विशालनयनाम्बुजा व्रजविलासिनीवासिताः" श्रीकृष्णक० ३-५७। (वि०) 2. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಪ್ರಫುಲ್ಲವಾದ, ಅರಳಿದ. ष्मिङ् कर्तः "क्तः" (३-४-७२)। "स्मितसरोरुहनेत्रसरोजलामतिसिताङ्गविहङ्गहसद्दिवम्" माघ० ६-५४।

स्मिति स्मितिः (स्त्री०) ಕಿರುನಗೆ, ಮಂದಹಾಸ. ष्मिङ् (ईषद्धसने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

स्मृत स्मृतः (वि०) 1. ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. स्मृ (आध्याने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. स्मृ (चिन्तायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನಮೂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रसूतिभाजः सर्गस्य तावेव पितरौ स्मृतौ" कुमा० २-७। 4. ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುರಿಯಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "सख्युस्ते स किल शतक्रतोरजय्यस्तस्य त्वं रणशिरसि स्मृतो निहन्ता" शाकु० ६-३०।

स्मृति स्मृतिः (स्त्री०) 1. ಧ್ಯಾನ. स्मृ (आध्याने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. "अश्वत्थामा करधृतधनुः पाण्डुपाञ्चालसेनातूलोत्क्षेपप्रलयपवनः किं न यातः स्मृतिं ते" वेणी० ३-२३। 3. ಅನುಭವಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ. "संस्कारमात्रजन्यं ज्ञानं स्मृतिः" त० सं०। 4. ಚಿಂತೆ. "अनुभूतं प्रियादीनामर्थानां चिन्तनं स्मृतिः। तत्र कम्पाङ्गवैवश्यबाष्पनिश्वसितादयः"॥ 5. ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ. ವೇದಾರ್ಥಸ್ಮರಣಪೂರ್ವಕ ರಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವು ಸ್ಮೃತಿಯಾಯಿತು. स्मर्यते वेदार्थोऽनया — स्मृ (आध्याने) कर० "क्तिन्" (३-३-९४)। मनुस्मृतिः याज्ञवल्क्यस्मृतिः पराशरस्मृतिः इत्यादि. ಈ ಸ್ಮೃತಿಯು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧ. "तथैव स्मृतयः प्रोक्ता ऋषिभिस्त्रिगुणान्विताः। सात्त्विका राजसाश्चैव तामसाः शुभदर्शने" पाद्मोत्तरखण्डः। "श्रुतिस्तु वेदो विज्ञेयो धर्मशास्त्रं तु वै स्मृतिः। ते सर्वार्थेष्वमीमांस्ये ताभ्यां धर्मो हि निर्बभौ" मनु० २-१०।

स्मृतिपथ स्मृतिपथः (पुं०) ಸ್ಮೃತಿ ವಿಷಯ, ಸ್ಮರಣೆಗೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತು.

स्मृतिभ्रंश स्मृतिभ्रंशः (पुं०) ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿಯ ನಾಶ. स्मृतेः भ्रंशः। "क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात् स्मृतिविभ्रमः। स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशः बुद्धिनाशात्प्रणश्यति" गीता २-६३। **–विभ्रमः –विभ्रमः.**

स्मृतिमत् स्मृतिमत् (वि०) ಸ್ಮರಣೆಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು. स्मृतिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "अनुरक्तः शुचिर्दक्षः स्मृतिमान् देशकालवित्। वपुष्मान् वीतभीर्वाग्मी दूतो राज्ञः प्रशस्यते" मनु० ७-६४।

स्मृतिरोध स्मृतिरोधः (पुं०) ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧ, ನೆನಪಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅಡ್ಡಿ. स्मृतेः स्मरणस्य रोधः। "शापादसि प्रतिहता स्मृतिरोधरूक्षे भर्तर्यपेततमसि प्रभुता तवैव" शाकु० ७-३२।

स्मृतिशास्त्र स्मृतिशास्त्रम् (न०) ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಧರ್ಮಸಂಹಿತೆ. स्मृतिरूपं शास्त्रम्।

स्मृतिहेतु ಸ್ಮೃತಿಹೇತು (पुं०) ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು. स्मृतेः स्मरणस्य हेतुः।

स्मेर ಸ್ಮೇರ (वि०) 1. ಸ್ಮಿತದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಿರುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ष्मिङ् (ईषद्धसने) "रः" (३-२-१६७)। "स्वेदाम्भःकणभूषितेन किमपि स्मेरेण वक्त्रेन्दुना पादाम्भोजमृदुप्रचारसुभगं पश्यामि दृश्यं महः" श्रीकृष्णक० ३-२८। 2. ವಿಕಸಿತವಾದ, ಅರಳಿರುವ. "स्मरशरपरतन्त्रस्मेरनेत्राम्बुजाभिः व्रजयुवतिभिरव्याद्ब्रह्म संवेष्टितं नः" श्रीकृष्णक० ३-४८।

स्मेरविष्किर ಸ್ಮೇರವಿಷ್ಕಿರ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು.

स्मेरानन ಸ್ಮೇರಾನನ (पुं०) ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ. स्मेरमाननं यस्य। "स्मेराननं स्मरति गोपवधूकिशोरम्" श्रीकृष्णक० २-२४।

स्यद ಸ್ಯದ (पुं०) ವೇಗ, ಚುರುಕು, ರಭಸ, ಜೋರು. स्यन्दतेऽनेन — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-४-२८)। नलोपः निपा०। वेगभिन्नार्थे स्यन्दः।

स्यन्द ಸ್ಯಂದ (पुं०) 1. ಸೋರುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. स्यन्दू (प्रस्रवणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬೆವರುವುದು. "यत्रोदेति तस्य ह समानसूत्रनिपाते निम्लोचति यत्र क्वचन स्यन्देनाभितपति" भाग० ५-२१-९। 3. ಒಂದು ರೋಗ.

स्यन्दन ಸ್ಯಂದನ (पुंन०) 1. ರಥ. स्यन्दते — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "युच्" (३-२-१४८)। "मृगद्वन्द्वेषु पश्यन्तौ स्यन्दनाबद्धदृष्टिषु" रघु० १-४०। (पुं०) 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 3. ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. (वि०) 4. ವೇಗವಾದ, ಶೀಘ್ರಗತಿಯುಳ್ಳ. "स्यन्दना चतुरगाः सुरेभा वाविपत्तयः" किरा० १५-९६। (न०) 5. ಸೋರುವುದು, ಸ್ರವಿಸುವುದು. 6. ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುವುದು, –ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. 7. ಜಲ, ನೀರು. "स्यन्दनं तु स्रुतौ नीरे तिनिशे ना रथेऽस्त्रियाम्" मेदि०।

स्यन्दनद्रुम ಸ್ಯಂದನದ್ರುಮ (पुं०) ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ. स्यन्दन एव द्रुमः।

स्यन्दनारोह ಸ್ಯಂದನಾರೋಹ (पुं०) ರಥದಲ್ಲೇ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು. स्यन्दनमारोहति — आ + रुह (बीजजन्मादौ) "अण्" (३-२-१)। "रथिनः स्यन्दनारोहाः" अम०।

स्यन्दमान ಸ್ಯಂದಮಾನ (वि०) ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. स्यन्दू (प्रस्रवणे) "शानच्" (३-२-१२४)।

स्यन्दिन् ಸ್ಯಂದಿನ್ (वि०) 1. ಸ್ರವಿಸುವ, ಸೋರುವ, ಜಿನುಗುವ. स्यन्दते — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "बाहुरेन्दवमयूखचुम्बितस्यन्दिचन्द्रमणिहारविभ्रमः" उ० रा० १-३५। 2. ಹೊಗುತ್ತಿರುವ, ಚಲಿಸುವ.

स्यन्दिनी ಸ್ಯಂದಿನೀ (स्त्री०) ಲಾಲಾರಸ, ಜೊಲ್ಲು. अवश्यं स्यन्दते — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "णिनिः" (३-३-१७०)। "सृणिका स्यन्दिनी लाला" अम०।

स्यन्न ಸ್ಯನ್ನ (वि०) ಸ್ರವಿಸಿದ, ಸೋರಿಹೋದ. स्यद्यते — स्यन्दू (प्रस्रवणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "स्यन्नं रीणं स्नुतं स्रुते" अम०। "अथायास्यन् कषायाक्षः स्यन्नस्वेदकणोल्बणः" भट्टि० ५-८३।

स्यमन्तक ಸ್ಯಮಂತಕ (पुं०) ಸ್ಯಮಂತಕಮಣಿ, ಅನರ್ಘ್ಯವಾದ ಒಂದು ರತ್ನ. ["सत्राजित्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

स्यमीक ಸ್ಯಮೀಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ವೃಕ್ಷ. 2. ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. 3. ಮೋಘ, ಮೋಡ. 4. ಕಾಲ, ಸಮಯ. (स्त्री०) –का–का. ನೀಲೀ ಗಿಡ. "स्यमीका नीलिकायां स्त्री स्यमीको नाकुवृक्षयोः" मेदि०।

स्याल ಸ್ಯಾಲ (पुं०) ಭಾವಮೈದ, ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. "स्यालाः स्युर्भ्रातरः पत्न्याः" अम०।

स्यूत ಸ್ಯೂತ (पुं०) 1. ಬಿದಿರಿನ ಮಕ್ಕರಿ. 2. ಬಟ್ಟೆ ನಾರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಚೀಲ. षिवु (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 3. ದಾರದಿಂದ ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. षिवु (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಪೋಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "नीलोपलस्यूतविचित्रधातुमसौ गिरिं रैवतकं ददर्श" माघ० ४-१।

स्यूति ಸ್ಯೂತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊಲಿಯುವುದು. षिवु (तन्तुसन्ताने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಂತತಿ. "स्यूतिः सीवनसन्तत्योः" मेदि०। 3. ಪೋಣಿಸುವುದು.

स्यून ಸ್ಯೂನ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಕಿರಣ. 3. ಕೈಚೀಲ. षिवु (तन्तुसन्ताने) "नः" टेः यू इत्यादेशः (उ० ३-९)। स्यून आदित्यः सि० कौ०।

स्यूम ಸ್ಯೂಮ (पुं०) 1. ಕಿರಣ, ಮಯೂಖ. षिवु (तन्तुसन्ताने) "मन्" ऊठ् च (उ० १-१४१)। स्यूमो रश्मिः सि० कौ०। (न०) 2. ಜಲ, ನೀರು.

स्योत ಸ್ಯೋತ (पुं०) ಕೈಚೀಲ.

स्योन ಸ್ಯೋನ (पुं०) 1. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಕೈಚೀಲ. षिवु (तन्तुसन्ताने) "नः" ऊठ् च

ಬಾಹ್ಯಂ ಗುಣಃ (ತ್ರಿ॰ ೩-೧)। (ನ॰)4. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. (ವಿ॰) 5. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ.

ಸ್ರಂಸ ಸ್ರಂಸ (ಪುಂ) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು, ಜಾರಿಬೀಳುವುದು, ಕೈಯಿಂದ ಕಳಚಿಬೀಳುವುದು. ಸ್ರಂಸು (ಅವಸ್ರಂಸನೇ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)। 2. ಶಿಥಿಲಬಂಧ, ಸಡಿಲವಾಗಿರುವಿಕೆ.

ಸ್ರಂಸನ ಸ್ರಂಸನ (ನ॰) 1. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಕಳಚಿಬೀಳುವುದು. ಸ್ರಂಸು (ಅವಸ್ರಂಸನೇ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ವಿರೇಚನಮಾಡಿಸುವುದು, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸುವುದು, ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. "ಪಿತ್ತಸ್ಯಾನ್ತೇ ಪೈತ್ತಿಕೇ ಚಾಧಿಮನ್ಥೇ ರಕ್ತಸ್ರಾವಃ ಸ್ರಂಸನಂ ಚಾಪಿ ಕಾರ್ಯಮ್" ಸುಶ್ರುತ॰ ಉತ್ತರತಂ॰ ೧೦-೩। (ವಿ॰) 3. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ. ಸ್ರಂಸಯತಿ—ಸ್ರಂಸು (ಅವಸ್ರಂಸನೇ) + ಣಿಚ್ "ಲ್ಯುಃ" (೩-೧-೧೩೪)। "ಸ್ರಂಸನಂ ಕಟುಕಂ ಪಾಕೇ ಲಘುವಾತಕಫಾಪಹಮ್" ಸುಶ್ರುತ॰ ಸೂತ್ರ॰ ೪೬-೨೭೮।

ಸ್ರಂಸನೀಯ ಸ್ರಂಸನೀಯ (ವಿ॰) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಬೇಕಾದ, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಬೇಕಾದ. 2. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಬಹುದಾದ. ಸ್ರಂಸು (ಅವಸ್ರಂಸನೇ) + ಣಿಚ್ "ಅನೀಯರ್" (೩-೧-೯೬)। "ತವ್ಯ:"। **-ಯಿತವ್ಯ:-ಯಿತವ್ಯಃ.**

ಸ್ರಂಸಮಾನ ಸ್ರಂಸಮಾನ (ವಿ॰) ಜಾರುತ್ತಿರುವ, ಜಾರಿ ಕೆಳಗೆ ಸರಿಯುತ್ತಿರುವ. ಸ್ರಂಸತೇ—ಸ್ರಂಸು (ಅವಸ್ರಂಸನೇ) "ಶಾನಚ್" (೩-೨-೧೨೪)। "ಸ್ರಂಸಮಾನಮುಪಯನ್ತರಿ ವಧ್ವಾ: ಶ್ಲಿಷ್ಟವತ್ಯುಪಸಪತ್ನಿ ರಸೇನ" ಮಾಘ॰ ೧೦-೪೫।

ಸ್ರಂಸಿನ್ ಸ್ರಂಸಿನ್ (ವಿ॰) 1. ಶಿಥಿಲ ಬಂಧವುಳ್ಳ, ಸಡಿಲವಾದ. ಸ್ರಂಸೋಽಸ್ಯಾಸ್ತಿ "ಇನಿ:" (೫-೨-೧೧೫)। ಸ್ರಂಸತೇ—ಸ್ರಂಸು (ಅವಸ್ರಂಸನೇ) "ಣಿನಿ:" (೩-೧-೧೩೪) ಇತಿ ವಾ। "ತಿಮಿರಮಿವ ದಧಾನಾ: ಸ್ರಂಸಿನ: ಕೇಶಪಾಶಾನವನಿಪತಿಗೃಹೇಭ್ಯೋ ಯಾನ್ತ್ಯಮೂರ್ವಿರವಧ್ವ:" ಮಾಘ॰ ೧೧-೨೦। 2. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವ.

ಸ್ರಗ್ವಿನ್ ಸ್ರಗ್ವಿನ್ (ವಿ॰) ಹೂವಿನ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. ಸ್ರಗಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸ್ರಕ್ "ವಿನಿ:" (೫-೨-೧೨೧)। "ಆಮುಕ್ತಾಭರಣ:ಸ್ರಗ್ವೀ ಹಂಸಚಿಹ್ನದುಕೂಲವಾನ್" ರಘು॰ ೧೭-೨೫।

ಸ್ರಜ್ ಸ್ರಜ್ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಪುಷ್ಪದ ಮಾಲೆ, ಹೂವಿನ ಸರ. ಸೃಜತಿ ಶೋಭಾಮ್—ಸೃಜ (ವಿಸರ್ಗೇ) "ಕ್ವಿನ್" (೩-೨-೫೯)। "ಸ್ರಜಾ ಸಮಾಲಿಙ್ಗಯಿತುಂ ಪ್ರಿಯಂ ಸಾ ರಸಾದಧತ್ತೇವ ಬಹುಪ್ರಯತ್ನಮ್" ನೈಷ॰ ೧೪-೨೬। "ಉಪಾನಹೌ ಚ ವಾಸಶ್ಚ ಧೃತಮನ್ಯೇನ ಧಾರಯೇತ್। ಉಪವೀತಮಲಙ್ಕಾರಂ ಸ್ರಜಂ ಕರಕಮೇವ ಚ" ಮನು॰ ೪-೬೬। 2. ಮಾಲೆ, ಹಾರ.

ಸ್ರಗ್ ಧರ ಸ್ರಗ್ಧರ (ವಿ॰) ಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. ಸ್ರಜೋ ಧರ:। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ **-ಧರಾ-ಧರಾ.**

ಸ್ರಗ್ಧರಾ ಸ್ರಗ್ಧರಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ವೃತ್ತ. ಮ ರ ಭ ನ ಯ ಯ ಯ ಗಣಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಲಕ್ಷಣ :** ಸ್ರಮ್ನೈಯಾನಾಂ ತ್ರಯೇಣ ತ್ರಿಮುನಿಯತಿಯುತಾ ಸ್ರಗ್ಧರಾ ಕೀರ್ತಿತೇಯಮ್" ವೃ॰ ರ॰।

ಗಣವಿನ್ಯಾಸ :

ಮ	ರ	ಭ	ನ	ಯ	ಯ	ಯ
ೞೞ	ೞ೧ೞ	ೞ೧೧	೧೧೧	೧ೞೞ	೧ೞೞ	೧ೞೞ

ಪ್ರತಿ ಏಳು ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಒಂದರಂತೆ (7, 14 ಮತ್ತು 21ನೇ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ) ಯತಿಯಿರಬೇಕು.

ಸ್ರವ ಸ್ರವ (ಪುಂ) 1. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. ಸ್ರು (ಗತೌ) "ಅಪ್" (೩-೩-೪೮)। 2. ಪ್ರವಹಿಸುವುದು, ಹರಿಯುವುದು. "ವಿಪುಲೌ ಸ್ತನಪಯನ್ತೀ ಸಾ ಸ್ತನೌ ನೇತ್ರಜಲಸ್ರವೈ:" ರಾಮಾ॰।

ಸ್ರವಣ ಸ್ರವಣ (ನ॰) 1. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. ಸ್ರು (ಗತೌ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ಬಿವರುವುದು, ಬೆವರು ಸುರಿಯುವುದು. 3. ಮೂತ್ರ.

ಸ್ರವತ್ ಸ್ರವತ್ (ವಿ॰) 1. ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ, ಜಿನುಗುತ್ತಿರುವ. ಸ್ರು (ಗತೌ) "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। 2. ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **-ನ್ತೀ -ನ್ತೀ.**

ಸ್ರವದ್ಗರ್ಭಾ ಸ್ರವದ್ಗರ್ಭಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಗರ್ಭಪಾತವಾದ ಹಸು. ಸ್ರವನ್ ಗರ್ಭೋ ಯಸ್ಯಾ:। 2. ಗರ್ಭಪಾತವಾದ ಹೆಂಗಸು.

ಸ್ರವದ್ರಜ್ಜು ಸ್ರವದ್ರಜ್ಜು (ಪುಂ) ಪಣ್ಯವೀಥಿ. ಅಂಗಡಿಬೀದಿ. ಸ್ರವನ್ ರಜ್ಜುರ್ಯತ್ರ।

ಸ್ರವನ್ತೀ ಸ್ರವನ್ತೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰)1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. ಸ್ರು (ಗತೌ) "ಶತೃ" (೩-೨-೧೨೪)। "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। "ಫಲಭರಪರಿಣಾಮಶ್ಯಾಮಜಮ್ಬೂನಿಕುಞ್ಜಸ್ಖಲನತನುತರಙ್ಗಾಮುತ್ತರೇಣ ಸ್ರವನ್ತೀಮ್" ಮಾಲತೀ॰ ೯-೨೪। 2. ಗುಲ್ಮಪ್ರದೇಶ, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಕೋಶದ ಹಿಂದಿರುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. 3. ಒಂದು ಓಷಧಿ. "ಸ್ರವನ್ತೀ ತು ತರಙ್ಗಿಣ್ಯಾಂ ಗುಲ್ಮಸ್ಥಾನೌಷಧೀಭಿದೋ:" ಮೇದಿ॰।

ಸ್ರವಾ ಸ್ರವಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಕಾರಟಗೆ ಗಿಡ. ಸ್ರವತಿ—ಸ್ರು (ಗತೌ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। "ಮೂರ್ವಾ ದೇವೀ ಮಧುರಸಾ ಮೋರಟಾ ತೇಜನೀ ಸ್ರವಾ" ಅಮ॰। 2. ಸೀಕಾಲೆ ಗಿಡ. "ಜೀವನ್ತೀ ಜೀವನೀ ಜೀವಾ ಜೀವನೀಯಾ ಮಧು: ಸ್ರವಾ" ಅಮ॰।

ಸ್ರಷ್ಟೃ ಸ್ರಷ್ಟೃ (ಪುಂ)1. ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. ಸೃಜತಿ—ಸೃಜ (ವಿಸರ್ಗೇ) "ತೃಚ್" (೩-೧-೧೩೪)।

"बह्वारम्भैरधंसंयोजितैर्वा रूपैः स्रष्टुः सृष्टिकर्मान्तिशाला" माघ० १८-७९। 2. विष्णु, नारायण. 3. शिव, परमेश्वर.

स्रस्त स्रस्त (वि०) 1. जारिबिद्द, कळचिबिद्द. स्रंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सावशेषपदमुक्तमुपेक्षा स्रस्तमाल्यवसनाभरणेषु" माघ० १०-१६। 2. सडिलवाद, बिच्चिहोगिरुव, शिथिलवाद. "स्रस्ताङ्गसन्धौ विगताक्षपाटवे रुजा निकामं विकलीकृते रथे" माघ० १२-२४। 3. शिथिलवागि जोलाडु शिथिलवाद, सडिलवागि तूगाडुव. "स्रस्तांसावतिमात्रलोहिततलौ बाहू घटोत्क्षेपणात्" शाकु० १-३०।

स्रस्तर स्रस्तर (पुं०) ओरगिकोंडु कुळितुकोळ्ळुव आसन, मंच मेत्तनेय आसन मोदलादुवु. "गोऽश्वोष्ट्रयानप्रासादस्रस्तरेषु कटेषु च" मनु० २-२०४।

स्राक् स्राक् (अव्य०) शीघ्रवागि, बेग, जागृतेयागि, वेगवागि.

स्राव स्राव (पुं०) 1. सोरुवुदु, स्रविसुवुदु. स्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. प्रवाह, हरियुवुदु. "ततो मुहूर्तात्तेऽपश्यन् रजो भीमं समुत्थितम्। विविधैः शोणितस्रावैः प्रशान्तं पुरुषर्षभ" भा० शल्य० १७। 3. ओंदु विध नेत्ररोग.

स्रावण स्रावण (न०) 1. सुरिसुवुदु. स्रु (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. सोरुवंते माडुवुदु.

स्रावणीय स्रावणीय (वि०) 1. स्रविसुवंते माडल्पडुव. 2. स्रविसुवंते माडबेकाद. 3. स्रविसुवंते माडबहुदाद. स्रु (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **स्रावयितव्यः स्रावयितव्यः**.

स्रावयत् स्रावयत् (वि०) 1. सोरुवंते माडुत्तिरुव. स्रु (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. प्रवहिसुवंते माडुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -यन्ती**.

स्रावयमाण स्रावयमाण (वि०) सोरुवंते माडुत्तिरुव. स्रु (गतौ) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

स्रावित स्रावित (न०) 1. स्रविसुवंते माडुवुदु. स्रु (गतौ) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. सोरुवंते माडल्पट्ट, स्रविसुवंते माडल्पट्ट. स्रु (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

स्राव्य स्राव्य (वि०) 1. सोरलु अर्हवाद. 2. स्रविसबहुदाद. स्रु (गतौ) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२५)।

स्रुच् स्रुच् (स्त्री०) यज्ञद.ओंदु पात्रे. स्रु (गतौ) "चिक्" (उ० २-६२)। "ध्रुवोपभृज्जुहूर्ना तु स्रुवो भेदाःस्रुचः स्त्रियः" अम०।

स्रुत स्रुत (वि०) 1. स्रविसिद, सोरिद. स्रु (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "सरागया स्रुतघनघर्मतोयया करार्हतिध्वनितपृथूरुपीठया" माघ० १७-२। 2. होरटुहोद. 3. प्रवहिसिद.

स्रुति स्रुति (स्त्री०) 1. सोरुवुदु, स्रविसुवुदु. स्रु (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अत्याक्षुः स्नपनगलज्जलानि यानि स्थूलाश्रुस्रुतिभिररोदि तैः शुचेव" माघ० ८-६६। 2. प्रवाह. 3. सस्यगळिंद स्रविसुव ओंदु अंटु, राळ.

स्रुव स्रुव (पुं०) 1. नाल्कु विध यज्ञपात्रेगळल्लिंदु पात्रे. स्रवति—स्रु (स्रवणे) "कः" (उ० २-६१)। "ध्रुवोपभृज्जुहूर्ना तु स्रुवो भेदाः स्रुचः स्त्रियः" अम०। (स्त्री०) 2. सल्लकीवृक्ष, आनेबील. 3. कुरटुगे गिड. "स्रुवो द्वयोर्यज्ञपात्रे सल्लकीमूर्वयोः स्त्रियाम्" मेदि०।

स्रू स्रू (स्त्री०) 1. ओंदु यज्ञपात्रे. स्रवत्यतो घृतादिकम्—स्रु (गतौ) "क्विप्" दीर्घश्च (उ० २-५७)। 2. ऊटे, बुग्गे, चिलुमे. 3. गिरिनदिय प्रवाह. "स्रूः स्रुवे निर्झरेऽपि च" हेम०।

स्रोत स्रोत (न०) प्रवाह, होनलु, हरिवु. "पतिशोकाकुला दीना शुष्कस्रोतां नदीमिव" भा० वन०।

स्रोतस् स्रोतस् (न०) 1. नदि, होळे. स्रवति—स्रु (गतौ) "असुन्" तुट् च (उ० ४-२०२)। "स्रोतोऽम्बुसरणं स्वतः" अम०। "झषाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जाह्नवी" गीता १०-३१। 2. प्रवाह, होनलु, हरिवु. "व्यालम्बेथाः सुरभितनयालम्भजां मानयिष्यन् स्रोतोमूर्त्या भुवि परिणतां रन्तिदेवस्य कीर्तिम्" मेघ० १-४५। 3. इंद्रिय. "स्रोत इन्द्रिये निम्नगारये" अम०। "त्वन्निष्यन्दोच्छ्वसितवसुधागन्धसम्पर्करम्यः स्रोतोरन्ध्रध्वनितसुभगं दन्तिभिः

पीयमानम्" मेघ० १-४२। 4. ನೀರು, ಜಲ. 5. ನೀರು ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗ. "स्रोतोऽम्बुनिर्गमद्वारे प्रवाहेन्द्रिययोर्जले" नानार्थर०।

स्रोतईश स्रोतईश (पुं०) ನದಿಗಳ ಪತಿ, ಸಮುದ್ರ.

स्रोतसिक स्रोतसिक (पुं०) ಶೈವಮತಾನುಯಾಯಿ. "ऊर्ध्वः स्रोतसिकः शैवः" त्रिकाण्ड०।

स्रोतस्य स्रोतस्य (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. स्रोतस् "ड्यः" (४-४-११३)। (वि०) 3. ನದಿಯಲ್ಲಿರುವ. 4. ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿರುವ.

स्रोतस्वत् स्रोतस्वत् (वि०) 1. ನದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. 2. ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. स्रोतोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

स्रोतस्वती स्रोतस्वती (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. स्रोतोऽस्त्यस्याम्—स्रोतस् "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

स्रोतस्विनी स्रोतस्विनी (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. स्रोतोऽस्त्यस्याम्—स्रोतस् "विनिः" (५-२-१२१)।

स्रोतोऽञ्जन स्रोतोऽञ्जन (न०) ಸೌವೀರಾಂಜನ. स्रोतोजमञ्जनम्। शाकपा०। यमुनायाः स्रोतोभवत्वात् स्रोतोऽञ्जनम्।

स्रोतोरन्ध्र स्रोतोरन्ध्र (न०) ಆನೆಯ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯದ ರಂಧ್ರ. स्रोतसो रन्ध्रम्। "स्रोतोरन्ध्रध्वनित-सुभगं दन्तिभिः पीयमानम्" मेघ० १-४२।

स्रोतोवहा स्रोतोवहा (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-३४)। स्रोतसो वहा। "स्रोतोवहां पथि निकामजलामतीत्य जातः सखे प्रणयवान् मृगतृष्णिकायाम्" शाकु० ६-१६।

स्व स्व (पुं०) 1. ಜ್ಞಾತಿ, ಬಂಧು. स्वनति—स्वन (शब्दे) "डः" (३-२-१०१)। 2. ಆತ್ಮ, ತಾನು. "सेयं स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण न्याय्या मया मोचयितुं भवत्तः" रघु० २-५५। (पुंन०) 3. ಧನ, ವಿತ್ತ, ಐಶ್ವರ್ಯ. (वि०) 4. ಆತ್ಮೀಯ, ತನ್ನದಾದ, ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "प्रेयसामवररागरसेन स्वं किलाधरमुपालि ररञ्जुः" माघ० १०-२६। "प्राप धाम स्वमेव" माघ० ११-६०। "स्वो ज्ञातावात्मनि स्वं त्रिष्वात्मीये स्वोऽस्त्रियां धने" अम०।

स्वक स्वक (वि०) ತನ್ನದಾದ, ಆತ್ಮೀಯವಾದ. स्वमेव स्वार्थे "कन्"।

स्वकम्पन स्वकम्पन (पुं०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. स्वेनेव कम्पते—कपि (चलने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

स्वकर्मन् स्वकर्मन् (न०) ತಾನು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯ, ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾಪಕರ್ಮ. स्वस्य कर्म। "स्वकर्मफलनिर्दिष्टां यां यां योनिं व्रजाम्यहम्। तस्यां तस्यां हृषीकेश त्वयि भक्तिर्दृढास्तु मे"॥

स्वकीय स्वकीय (वि०) 1. ತನ್ನದೇ ಆಗಿರುವ, ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्वस्येदम्—स्व "छः" (४-२-१३८)। कुक् च। **-या -यम्.** (स्त्री०) 2. ತನ್ನ ಪತ್ನಿ, ಮೂರು ವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನಾಯಿಕೆ.

स्वक्ष स्वक्ष (पुं०) 1 ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. सु शोभने अक्षिणी अस्य—"षच्" (५-४-११३)। शोभनमक्षि तदुपलक्षितं च करणजातमस्य इति वा। "श्रीसौन्दर्य-सुधासिन्धुरपारकरुणो हि यः। "स्वक्षः" इति निरुक्तिः। "स्वक्षः स्वङ्गः शतानन्दः" वि० स०। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. सु शोभने अक्षिणी यस्य—"षच्" (५-४-११३)। 3. ಒಳ್ಳೆಯ ದೂರಿಯುಳ್ಳ ರಥ, -ಗಾಡಿ. 4. ಒಳ್ಳೆಯ ಇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳ. "स्वक्षं सुपत्रं कनकोज्ज्वलद्युतिं जवेन नागान् जितवन्त-मुच्चकैः" माघ० १२-२।

स्वगत स्वगत (न०) ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ತನ್ನೊಳಗೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. स्वस्मिन् गतम्। ಇದೊಂದು ನಾಟ್ಯೋಕ್ತಿ. "सर्वश्राव्यं प्रकाशं स्यादश्राव्यं स्वगतं मतम्"। "राजा (स्वगतम्) राजभावस्त्वभि-ज्ञातो भवेत्। भवतु। एवं तावदभिधास्ये" शाकु० १।

स्वङ्ग स्वङ्ग (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. सु स्पृहणीय-दिव्यदेहतया शोभनमङ्गमस्य। "श्रियः स्पृहणीय-दिव्याङ्गः स्वङ्ग उच्यते" इति निरुक्तिः। "स्वक्षः स्वङ्गः शतानन्दः" वि० स०। (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ ಅಂಗಗಳುಳ್ಳವನು. सु शोभनान्यङ्गानि यस्य।

स्वच्छ स्वच्छ (पुं०) 1. ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿ, ಸ್ಫಟಿಕಶಿಲೆ. सु अच्छः निर्मलः। (वि०) 2. ಬಹಳ ನಿರ್ಮಲವಾದ. "आरूढं पतित इति स्वसम्भवोऽपि स्वच्छानां परिहर-णीयतामुपैति" माघ० ८-५४। 3. ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ. (न०) 4. ಮುತ್ತು.

स्वच्छन्द स्वच्छन्द (पुं०) 1. ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಸ್ವಂತ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. स्वस्य छन्दः अभिप्रायः। (वि०) 2. ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ನಡೆದ, ತನ್ನ ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ

ನಡೆದ. स्वस्य छन्दोभिप्रायो यत्र। "मन्ये स एव मदनस्य निशाचरस्य स्वच्छन्दसौप्तिकनिवृत्तिमभिव्यनक्ति" यादo १९-२१। 3. ಸ್ವತಂತ್ರ, ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ಅಧೀನನಲ್ಲದವನು. (अव्यo)4. ತನಗೆ ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ, ಯಾವ ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ. "स्वच्छन्दवनजातेन शाकेनापि प्रपूर्यते" हितो० १-६८।

स्वच्छमणि ಸ್ವಚ್ಛಮಣಿ (पुं०) ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿ.

स्वच्छा ಸ್ವಚ್ಛಾ (स्त्री०) ಬಿಳಿಯ ಗರಿಕೆ.

स्वज ಸ್ವಜ (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. स्वस्माज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। (वि०) 2. ತನ್ನಿಂದ ಉಂಟಾದ, ತನ್ನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०) **-जा** -ಜಾ. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು.

स्वजन ಸ್ವಜನ (पुं०) ಬಂಧು, ತನ್ನಕಡೆಯ ನೆಂಟರು. स्वः आत्मीयः जनः। "इतः प्रत्यादेशात् स्वजनमनुगन्तुं व्यवसिता मुहुस्तिष्ठेत्युच्चैर्वदति गुरुशिष्ये गुरुसमे" शाकु० ६-९।

स्वञ्ज ಸ್ವಂಜ (पुं०)1. ಬ್ರಹ್ಮ. 2. ರುದ್ರ. "स्वञ्जो विधौ रुद्रे" मेदि०।

स्वतन्त्र ಸ್ವತಂತ್ರ (वि०) ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ ಅಧೀನನಲ್ಲದವನು, ಒಬ್ಬನ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಡದವನು. स्वः आत्मा तन्त्रं प्रधानं यस्य।

स्वतस् ಸ್ವತಸ್ (अव्यo) 1. ತನ್ನಿಂದ, ತನ್ನವರಿಂದ, ತನ್ನ ಕಡೆಯಿಂದ. स्व "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "स्वतः सिद्धं शुद्धस्फटिकमणिभूभृत्प्रतिभटं सुधासध्रीचीभिर्द्युतिभिरपतापत्रिभुवनम्" हयग्री०। 2. ಧನದಿಂದ, ಹಣದಿಂದ. "ग्रहीता यदि नष्टः स्यात् कुटुम्बार्थे कृतो व्ययः। दातव्यं बान्धवैस्तत्स्यात् प्रविभक्तैरपि स्वतः" मनु० ८-१६६। 3. ನಿಸರ್ಗವಾಗಿ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ. "स्वतः सिद्धं यस्मिन्नितरदुरवापं विजयते सुमित्रापुत्रत्वादपि जगति रामानुजपदम्" चं० रा०।

स्वतःसिद्ध ಸ್ವತಃಸಿದ್ಧ (वि०) 1. ತನ್ನಿಂದಲೇ ಉಂಟಾದ, ತನ್ನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. स्वतः आत्मनः सिद्धम्। "स्वतःसिद्धं शुद्धस्फटिकमणिभूभृत्प्रतिभटं सुधासध्रीचीभिर्द्युतिभिरपतापत्रिभुवनम्" हयग्री०। 2. ತಾನಾಗಿಯೇ ಋಜುವಾತಾಗಿರುವ, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स्वतःसिद्धं यस्मिन्नितरदुरवापं विजयते" चं० रा०।

स्वत्व ಸ್ವತ್ವ (न०)1. ಯಜಮಾನನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸ್ವಾಮಿತ್ವ, ಒಡೆಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. स्वस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। ಆಸ್ತಿಯು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದ ವಿನಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅಧಿಕಾರಹೊಂದಿರುವಿಕೆಯು ಸ್ವಾಮಿತ್ವ. "तल्" (५-१-११९)। **स्वता** ಸ್ವತಾ. "न केवलं यः स्वतया मुरारेरनन्यसाधारणतां दधानः" माघ० ३-१९। 2. ಜ್ಞಾಪಿತ್ವ. "व्रजति स्वतामनुचितोऽपि सविनयमुपासितो जनैः" माघ० १५-५।

स्वदन ಸ್ವದನ (न०) ಸವಿನೋಡುವುದು, ರುಚಿನೋಡುವುದು. ष्वद (आस्वादने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

स्वदनीय ಸ್ವದನೀಯ (वि०) 1. ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ರುಚಿನೋಡಬೇಕಾದ. 3. ರುಚಿನೋಡಬಹುದಾದ. ष्वद (आस्वादने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **स्वदितव्यम्** ಸ್ವದಿತವ್ಯಮ್.

स्वदमान ಸ್ವದಮಾನ (वि०) ಸವಿನೋಡುತ್ತಿರುವ, ರುಚಿನೋಡುತ್ತಿರುವ. ष्वद (आस्वादने) "शानच्" (३-२-१२४)।

स्वदित ಸ್ವದಿತ (वि०) 1. ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. ष्वद (आस्वादने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಪಿತೃಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಮಂತ್ರಿತರಾದವರು ಉತ್ತರರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು. स्वदितमिति ब्रूत ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ अस्तु स्वदितम् ಎಂಬ ಉತ್ತರ.

स्वधर्म ಸ್ವಧರ್ಮ (पुं०) ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮ, ತಾನು ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕಾದ ಆಚಾರ. स्वस्य धर्मः। ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಆಚಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪರಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕಿಂಚಿತ್ ನ್ಯೂನತೆಯಿದ್ದರೂ ಪರಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಅಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣ. "श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात्। स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः" गीता ३-३५।

स्वधा ಸ್ವಧಾ (अव्यo) 1. ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮಂತ್ರ. स्वद्यते—ष्वद (आस्वादने) "आ" प्रत्ययः। दय धः पृषो०। "स्वाहा देवहविर्दाने श्रौषड्वौषड्वषट् स्वधा" अमo। 2. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಂತ್ರ. "नूनं मत्तः परं वंश्याः पिण्डविच्छेददर्शिनः। न प्रकामभुजःश्राद्धे स्वधासङ्ग्रहतत्पराः" रघु० १-६६।

स्वधा ಸ್ವಧಾ (स्त्री०) 1. ದಕ್ಷನ ಪುತ್ರಿ, ಪಿತೃದೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿ. 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸ ಪುತ್ರಿ. "ब्रह्मा च मानसीं कन्यां ससृजे तां मनोरमाम्। रूपयौवनसम्पन्नां शत-

चन्द्रसमप्रभाम् ॥ विद्यावतीं गुणवतीमतिरूपवतीं सतीम्। श्वेतचम्पकवर्णाभां रत्नभूषणभूषिताम् ॥ विशुद्धां प्रकृतेरंशां सम्मितां वरदां शुभाम्। स्वधाभिधानां सुदतीं लक्ष्मीलक्षणसंयुताम्।। पितृभ्यस्तां ददौ ब्रह्मा तुष्टेभ्य-स्तुष्टिरूपिणीम्" ब्रह्मवै०।

स्वधाकार स्वधाकार (पुं०) पितृकार्यदल्लि हेळुव स्वधा शब्द, स्वधा एंदु एत्तर ध्वनियल्लि हेळुवुदु.

स्वधाप्रिय स्वधाप्रियः (पुं०) 1. अग्नि. 2. करि एळ्ळु.

स्वधाभुज् स्वधाभुज् (पुं०) पितृगण. स्वधां भुङ्क्ते —भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

स्वधिति स्वधितिः (स्त्री०) परशु, कोडलि. स्वं धियति—धि (धारणे) "क्तिच्" (३-३-१७४)।

स्वधितिहेतिक स्वधितिहेतिक (पुं०) कोडलियेयें आयुधवागिरुव योध.

स्वन स्वनः (पुं०) ध्वनि, शब्द. स्वन (शब्दे) वा "अप्" (३-३-६२)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। स्वानः। "अस्मिन् मृदुश्वसनगर्भतरीयरन्ध्रनिर्यत्स्वनश्रुतिसुखादिव नोत्सहन्ते" माघ० ४-४३।

स्वनत् स्वनत् (वि०) शब्दमाडुत्तिरुव, सद्दुमाडुत्तिरुव. स्वन (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "आयासादलघुतरस्तनैः स्वनद्भिः श्रान्तानामविकच-लोचनारविन्दैः" माघ० ८-१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —न्ती —न्त्यौ।

स्वनन स्वननः (नं०) शब्दमाडुवुदु. सद्दुमाडुवुदु. स्वन (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

स्वननीय स्वननीयः (वि०) 1. शब्दमाडबेकाद. 2. शब्दमाडबहुदाद. स्वन (शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" स्वनितव्यम् स्वनितव्यम्.

स्वनित स्वनितः (नं०)1. शब्द. ध्वनि. स्वन (शब्दे) "क्तः" (३-३-११४)। "स्रस्तभुजयुगगलद्वलयस्वनितं प्रतिक्षुतमिवोपशुश्रुवे" माघ० १५-११। (वि०) 2. शब्दमाडिद, सद्दुमाडिद. स्वन "क्तः" (३-४-७२)।

स्वनितवत् स्वनितवत् (वि०) शब्दमाडिद, सद्दुमाडिद. स्वन (शब्दे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —वती —वत्यौ.

स्वपक्ष स्वपक्षः (पुं०) तन्नपक्ष, तन्नकडेयवर गुंपु. स्वस्य आत्मनः पक्षः। "कामः स्त्रीरनुशयवानिव स्वपक्षव्याघातादिति सुतरां चकार चारुः" माघ० ८-६१।

स्वपत् स्वपत् (वि०) मलगिरुव, निद्रेमाडुत्तिरुव. अ स्वप् (शये) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्वपतः किल जाग्रतश्च तस्य त्वयि वैरेण विदीप्तचित्त-वृत्तेः" याद० १५-२८।

स्वपन स्वपनः (नं०) मलगि निद्रिसुवुदु. अ स्वप् (शये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मेदःस्वेदकफ-रसरक्तक्षीणानां अजीर्णिनां च मुहूर्तं दिवास्वपनमप्रति-षिद्धम्" सुश्रुत० शारीर० ४।

स्वप्न स्वप्नः (पुं०) 1. निद्रे. अ स्वप् (शये) "नङ्" (३-३-९१)। "तस्मान्न जागृयाद्रात्रौ दिवास्वप्नं च वर्जयेत्। ज्ञात्वा दोषकरावेतौ बुधः स्वप्नं मितं चरेत्" सुश्रुत० शारीर०। 2. कनसु, निद्रिसुवाग पूर्वानुभूतवाद विषयगळ अनुभव. निद्रिसुत्तिरुवाग पाञ्चभौतिकशरीरक्के नियामकनाद जीवात्मनु पूर्वजन्म मत्तु ई जन्मगळल्लि अनुभविसिद शुभाशुभविषयगळन्नु रजोगुणप्रेरितवाद मनस्सिनिंद अनुभविसुत्तानॆ. इदे कनसु. "पूर्व-देहानुभूतांस्तु भूतात्मा स्वपतः प्रभुः। रजोयुक्तेन मनसा गृह्णात्यर्थान् शुभाशुभान्" सुश्रुत० शारीर० ४-३६। "स्वप्नो नु माया नु मतिभ्रमो नु क्लिष्टं नु तावत्फलमेव पुण्यम्" शाकु० ६-१०। 3. दर्शन. "स्वप्नः स्वापे प्रसुप्तस्य विज्ञाने दर्शने पुमान्" मेदि०।

स्वप्नवु फलकोडुव काल : रात्रि प्रथम यामद स्वप्नवु ओंदु वर्षदल्लियू द्वितीय यामद स्वप्नवु एंटु तिंगळल्लियू तृतीय यामद स्वप्नवु मूरु तिंगळल्लियू तुरीय यामद स्वप्नवु 15 दिनगळल्लियू फलवन्नु कोडुवुदु. "स्वप्नस्तु प्रथमे यामे संवत्सरफलप्रदः। द्वितीये चाष्टभिर्मासैः त्रिभिर्मासैः तृतीयके।। चतुर्थे चार्धमासेन स्वप्नः स्यात्तु फलप्रदः"।। अरुणोदय कालद स्वप्नवु हत्तु दिनगळॊळगॆ फलवन्नु कोडुवुदु. "दशाहे फलदः स्वप्नोऽप्यरुणोदयदर्शने"। प्रातःकालदल्लि स्वप्नवन्नु कंडु कूडले निद्रेयिंद एच्चित्तरॆ अदु सद्यः फलवन्नु कोडुवुदु. "प्रातः स्वप्नश्च फलदस्तत्क्षणं यदि बोधितः"। मनस्सिनल्लि नानाविध योचने मत्तु, रोगरुजिनादिगळिंद

ಕೂಡಿರುವಾಗ ಕಂಡ ಸ್ವಪ್ನವು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಾರದು. "चिन्ताव्याधिसमायुक्तो नरः स्वप्नं च पश्यति। तत्सर्वं निष्फलं तात प्रयात्येव न संशयः"॥ ರಾತ್ರಿ ಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಕಂಡು ಮತ್ತೆ ನಿದ್ರೆಮಾಡಿದರೂ ಆ ಸ್ವಪ್ನದ ವಿಷಯವನ್ನು ರಾತ್ರಿಯೇ ಯಾರೊಡನಾದರೂ ಹೇಳಿದರೂ ಆದಕ್ಕೂ ಫಲವಿಲ್ಲ. "दृष्ट्वा स्वप्नं च निद्रालुः यदि निद्रां प्रयाति च। विमूढो वक्ति चेद्रात्रौ न लभेत् स्वप्नजं फलम्"॥ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಗಜ ರಾಜ ಸ್ವರ್ಣ ವೃಷಭ ಧೇನು ದೀಪ ಅನ್ನ ಹಣ್ಣು ಪುಷ್ಪ ಕನ್ಯೆ ಛತ್ರ ರಥ ಧ್ವಜ ಇವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. "गजं नृपं सुवर्णं च वृषभं धेनुमेव च। दीपमन्नं फलं पुष्पं कन्यां छत्रं रथं ध्वजम्। कुटुम्बं लभते दृष्ट्वा कीर्तिं च विपुलां श्रियम्"॥ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡಿದರೆ ಆವನು ಹೇಳಿದುದೆಲ್ಲಾ ಫಲಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅತುಲವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. "यं स्वप्ने ब्राह्मणो नन्द करोति च शुभाशिषम्। यद्वदति भवेत्तस्य तस्यैश्वर्यं भवेद्ध्रुवम्"॥ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಯಾದವನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದನ್ನು ಪಡೆದವನು ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತನಾದ ಪಂಡಿತನಾಗಿಯೂ ಉತ್ತಮ ಕವಿಯಾಗಿಯೂ ಆಗುವನು. "ददाति पुस्तकं स्वप्ने यस्मै पुण्यवते द्विजः। स भवेद्विश्वविख्यातः कवीन्द्रः पण्डितेश्वरः"॥ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯವನಿತೆಯು ನೀನು ನನಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಆವಳನ್ನು ನೋಡಿದವನು ಕೂಡಲೆ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡರೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ (ನಿಜವಾಗಿಯೂ) ರಾಜನಾಗುವನು. "दिव्या स्त्री यं प्रवदति मम स्वामी भवान् भव। स्वप्ने दृष्ट्वा च जागर्ति स च राजा भवेत् ध्रुवम्" ಬ್ರಹ್ಮವೈ.

स्वप्नज् स्वप्नज् (वि०) ಯಾವಾಗಲೂ ನಿದ್ರೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. ಸ್ವಪ್(ಶಯೇ)"ನಜಿಙ್" (೩-೨-೧೭೨)। "अहं स्वप्नक्प्रसादेन तव वन्दारुभिः सह। अभीरुरवसं स्त्रीभिर्भासुराभिरिहेश्वरः" ಭಟ್ಟಿ० ೭-೨೫।

स्वभाव स्वभाव (पुं०) 1. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸಹಜವಾದ ಗುಣ, ಹುಟ್ಟುಗುಣ. 'स्वो भावः। स्वस्य भावो वा। "भवन्ति नम्रास्तरवः फलागमैः नवाम्बुभिर्दूरविलम्बिनो घनाः। अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः स्वभाव एवैष परोपकारिणाम्" ಶಾಕು० ೫-೧೨। 2. ಇತರ ಯಾವ ಕಾರಣವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಆವಿರ್ಭವಿಸುವುದು. "वह्नेर्हेत्वनपेक्षी तु स्वभावोऽथ प्रकीर्तितः। निसर्गश्च स्वरूपश्चेत्येषोऽपि भवति द्विधा"॥

स्वभावोक्ति स्वभावोक्ति (स्त्री०) ಜಾತಿಕ್ರಿಯಾ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ ವರ್ಣನೆಯು "स्वभावोक्ति" ಅಲಂಕಾರ. "स्वभावोक्तिः स्वभावस्य जात्यादिस्थस्य वर्णनम्। ಉದಾ: "कुरङ्गैरुत्तरङ्गाक्षैः स्तब्धकर्णैरुदीक्षितम्" चन्द्रा०।

स्वभू स्वभू (पुं०)1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. स्वतो भवति —भू "क्विप्" (३-२-१७९)। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. "तान्बभाषे स्वभूः पुत्रान् प्रजाः सृजत पुत्रकाः" भाग०। 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

स्वयम् स्वयंव् (अव्य०) ತಾನೇ. सु सुष्ठु अयते —अय (गतौ) "अम्" बाहु०। "विनिपातनिदानानि स्वयमन्वीक्ष्य सुह्यत" याद० २२-३५। 2. ತನ್ನಿಂದ. "सिक्तं स्वयमिव स्नेहात् वन्ध्यमाश्रमवृक्षकम्" रघु० १-७०। 3. ತಾನಾಗಿಯೇ, ಆವನಾಗಿಯೇ. "विषवृक्षोऽपि संवर्ध्य स्वयं छेत्तुमसाम्प्रतम्"।

स्वयंकृत स्वयंकृत (वि०) ತನ್ನಿಂದಲೇ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

स्वयंगुप्ता स्वयंगुप्ता (स्त्री०) ಶೂಕಶಿಂಬಿ, ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ.

स्वयंग्राह स्वयंग्राह (वि०) ತಾನಾಗಿ ತನ ಕೈಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ. स्वयं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) वा "णः" (३-१-१४३)। "नितम्बिनीमिच्छसि मुक्तलज्जां कण्ठे स्वयंग्राहनिषक्तबाहुम्" कुमा० ३-७। पक्षे ग्रहः। ವರನನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತಾನಾಗಿ ತನ್ನ ತೋಳುಗಳನ್ನು ವರನ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇಟ್ಟು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವವಳು ಸ್ವಯಂಗ್ರಾಹಳು.

स्वयंवर स्वयंवर (पुं०) 1. ವಧುವು ವರನನ್ನು ವರಿಸುವ ಸಮಾರಂಭ. स्वयं वृणीतेऽत्र—वृङ् (संभक्तौ) "अप्" (३-३-५८)। "स्वयंवरं भीमनरेन्द्रजाया दिशः पतिः न प्रविवेश शेषः" नैष० १०-१५। 2. ವಧುವು ವರನನ್ನು ಆರಿಸುವುದು. स्वयं व्रियते — वृञ् (वरणे) "अप्" (३-३-५८)। "स्वयंवरमहे भैमीवरणाय त्वरामहे। तदस्माननुमन्यध्वमध्वने तत्र धाविने" नैष० १७-११४। (स्त्री०) **-वरा -वरा.** ಪತಿಯನ್ನು ತಾನೇ ವರಿಸುವ (ಆರಿಸುವ) ಹೆಂಗಸು.

स्वयंदत्त स्वयंदत्त (पुं०) ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳಿಂದ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ತಾನಾಗಿ

ಒಬ್ಬನ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವನು. स्वयं आत्मना दत्तः।

स्वयंभू स्वयंभू (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. चतुर्मुखादिवत् ईश्वरान्तरेण कर्मादिभिर्वा परवत्तामन्तरेण स्वयमेव भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। "भवति स्वेच्छया योऽसौ स्वयंभूः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "स्वयंभूः शम्भुरादित्यः" वि० स०। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. (वि०) 3. ತಾನಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟುವ.

स्वर् स्वर्° (अव्य०) 1. ಸ್ವರ್ಗ. स्वरति अप्राप्त्या उपतापयति इति स्वः। स्वरादिपाठादव्ययत्वम्। "अदृश्यतादर्शतलामलेषु छायेव या स्वर्जलधेर्जलेषु" माघ० ३-३५। 2. ಓಂದು ವ್ಯಾಹೃತಿ. "अकारं चाप्युकारं च मकारं च प्रजापतिः। वेदत्रयान्निरदुहद्भूर्भुवः स्वरितीति च" मनु० २-७६। 3. ಆಕಾಶ. 4. ಪರ ಲೋಕ. "स्वर्गे परे च लोके स्वर्" अम०।

स्वर स्वर (पुं०) 1. ಉದಾತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಸ್ವರಗಳು. ಉದಾತ್ತ ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳಿಂದು ಸ್ವರವು ಮೂರು ವಿಧ. स्वरन्ति शब्दायन्ते—स्वृ (शब्दोपतापयोः) "अच्" (३-१-१३४)। उच्चैरादीयते उच्चार्यते इति उदात्तः। "निहन्त्यरीनेकपदे य उदात्तस्वरानिव" माघ० २-९५। नीचैरनुदात्तः। समाहारः स्वरितः। अचः स्वराः। "अनुदात्तो हृदि ज्ञेयः मूर्ध्न्युदात्त उदाहृतः। स्वरितः कर्णमूलीयः सर्वास्ये प्रचयः स्मृतः" पा० शि०। 2. ಸ್ವರವರ್ಣಗಳು, ಅಚ್ ವರ್ಣಗಳು. स्वरा अचः। तद्धर्मत्वादुदात्तादयोऽपि। स्वर्यते शब्द्यतेऽनेन व्यञ्जनम्—स्वृ (शब्दोपतापयोः) कर० "अच्"। "अ" ಕಾರಾದಿವರ್ಣಗಳು ಸ್ವರ ಅಥವಾ ಅಚ್‌ವರ್ಣಗಳು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರ್ಣಕ್ಕೂ ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘ ಮತ್ತು ಪ್ಲುತಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳಿರುವುವು. "एकमात्रो भवेद्ह्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्॥ अ इ उ ऋ ವರ್ಣಗಳು ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘ ಪ್ಲುತ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ಮೂರು ವಿಧ. ಇವು ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಆರು ವಿಧ. ಈ ಆರು ವಿಧವೂ ಉದಾತ್ತ ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತ ಭೇದದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧಗಳಾಗುವುವು. ಈ ರೀತಿ ಅ ಇ ಉ ಋ ವರ್ಣಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧಗಳಾಗುವುವು. ऌ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ. ಎಚ್ (ಎ ಒ ಐ ಔ) ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ. "अ इ उ ऋ ऌ वर्णानां प्रत्येकमष्टादशभेदाः। ऌ वर्णस्य द्वादश। तेषां दीर्घाभावात्। एचामपि द्वादश। तेषां ह्रस्वाभावात्" पा० शि०। [व्यंजनाक्षरगळ विवरक्के "हल्" पददल्लि नोंडि.] 3. ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಗಾಳಿ. "स्वरः शब्देऽपि षड्जादौ" हेम०। 4. ಷಡ್ಜ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು. "कलतया वचसः परिवादिनीस्वरजिता रजिता वशमाययुः" माघ० ६-९। "स्युःषड्जर्षभगान्धारमध्यमाः पञ्चमस्तथा। धैवतश्च निषादश्च तन्त्रीकण्ठोद्भवाः स्वराः। ते केकिचातकाजकुङ्पिकभेकगजस्वराः" वैज०। 5. ನಾದ, ಕಂಠದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿ. "स्वरेण तस्याममृतस्रुतेव प्रजल्पितायामभिजातवाचि" कुमा० १-४५। "स्वरो नासासमीरणे। उदात्तादावकारादौ षड्जादौ च ध्वनौ पुमान्" मेदि०। [ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

स्वरग्राम स्वरग्राम (पुं०) ಪೂರ್ಣಸ್ವರಶ್ರೇಣಿ. ಶಾರೀರದ ಅಥವಾ ವಾದ್ಯದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ.

स्वरपत्तन स्वरपत्तन (न०) ಸಾಮವೇದ. स्वराणां षड्जादीनां पत्तनमाश्रयस्थानम्।

स्वरभङ्ग स्वरभंग (पुं०) ಕಂಠದ ನಾದವನ್ನು ಮೊಟಕುಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ರೋಗ. स्वरस्य भङ्गो यस्मात्। **-भेदः**-भेदः. ಸ್ವರಭಂಗವು ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫ ಸನ್ನಿಪಾತ ಕ್ಷಯ ಮತ್ತು ಮೇದೋಭವಗಳಿಂದು ಆರು ವಿಧ.

स्वरसंयोग स्वरसंयोग (पुं०) 1. ಸ್ವರ (ಅಚ್) ವರ್ಣಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಸ್ವರವರ್ಣಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿರುವುದು. **-सङ्क्रमः-संक्रमः**. 2. ಧ್ವನಿಯ ಸಂಬಂಧ, ಕಂಠದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದದ ಸಂಬಂಧ. "आर्ये कौशिक्या इव स्वरसंयोगः श्रूयते" माल० ५।

स्वरस स्वरस (पुं०) 1. ಸ್ವಭಾವವಾದ ರುಚಿ. स्वस्य रसः। 2. ಕಾವ್ಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿರುವ ರಸಭಾವ. ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಭಾವನೆ. **-चित्त-वृत्ति**. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಕಷಾಯ.

स्वरा स्वरा (स्त्री०) ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ.

स्वरित स्वरित (पुं०) ಒಂದು ಸ್ವರ. ಉದಾತ್ತತ್ವ ಮತ್ತು ಅನುದಾತ್ತತ್ವ ಈ ಎರಡೂ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಸ್ವರವರ್ಣ. स्वरोऽस्य संज्ञातः "इतच्" (५-२-३६)।

स्वरितद आदिभाग (पूर्वभाग) दल्लि अर्ध ह्रस्ववु उदात्त. उत्तरभागवु अनुदात्त. स्वरित-स्यादितोऽर्धमुदात्तम्। उत्तरार्धं तु परिशेषादनुदात्तम्." सि० कौ०। "उच्चैरुदात्तः" "नीचैरनुदात्तः" "समाहारः स्वरितः" (१-२-२९, ३०, ३१)।

स्वराज् स्वराज् (पुं०) ऒंदु वैदिक छंदस्सु.

स्वरु स्वरु (पुं०) 1. इंद्रन वज्रायुध. स्वरति —स्वृ (शब्दोपतापयोः) "उः" (उ० १-११)। 2. यागद यूपस्तंभद तुंडु. 3. बाण. 4. याग. "स्वरुः पुंसि यूपखण्डे भिद्वरेऽप्यस्त्रे शरे" मेदि०। 5. सूर्यन प्रकाश.

स्वरुस् स्वरुस् (पुं०) इंद्रन वज्रायुध.

स्वरूप स्वरूप (न०) 1. स्वभाव, प्रकृति, सहजवाद गुण. स्वं रूपम्। 2. तन्न निजवाद रूप, निजवाद आकृति. स्वस्य रूपमाकारः। 3. स्वभाव सिद्धवाद पदवि, –दर्जे, –स्थिति. "स्वरूपशोभैकफलानि नाकिनां गणेयमाशङ्क्य च तदादि चक्रिरे" माघ० १-४५। (वि०) 4. विद्यावंत. 5. सुंदरवाद, मनोहरवाद. "प्राप्तरूपस्वरूपाभिरूपा बुधमनोज्ञयोः" अम०।

स्वरेणु स्वरेणु (स्त्री०) सूर्यन पत्नि. "स्वरेणुद्युमयी त्वाष्ट्री प्रियाश्चैते विवस्वतः" त्रिकाण्ड०।

स्वरोदय स्वरोदय (पुं०) 1. ध्वनिय उत्पत्ति, शब्दवु हुट्टुवुदु. स्वरस्य शब्दस्य उदयः। 2. संगीतद (निषाद मोदलाद) सप्त स्वरगळन्नु तिळिसुव ग्रंथ.

स्वर्ग स्वर्ग (पुं०) 1. सुख. 2. देवलोक, देवतेगळ वासस्थान. सु सुष्ठु अर्ज्यते — अर्ज (अर्जने) "घञ्" (३-३-१९)। स्वर्गलोकवु भूरादि सप्त ऊर्ध्वलोकगळल्लि मूरनेय लोक.

सप्त ऊर्ध्वलोकगळु: (1) भूर्लोकः (2) भुवर्लोकः (3) स्वर्लोकः (4) महर्लोकः (5) जनलोकः (6) तपोलोकः मत्तु (7) सत्यलोकः। ज्योतिष्टोमयागदिंद स्वर्ग प्राप्तियागुवुदु. "ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत"। रोग जरे शोक मोदलाद दुःखस्पर्शविल्लद सुखानुभवक्काग स्वर्गापेक्षेयुंटागुवुदु. स्वर्गवु (सुखवु) याग दान धर्म तपस्सु मोदलाद पुण्यकार्यगळिंद लभ्य.

स्वर्गद गुणगळु: स्वर्गदल्लि रोग जरे मृत्यु शोक क्षुत् मत्तु तृष्णे हिमादिबाधे मुंतादा यावा दुःखानुभववू इरुवुदिल्ल. मनुष्यरु तावु माडिद पुण्यकार्यगळ फलवन्नु अनुभविसलु स्वर्गक्के तेरळुत्तारे. अप्सरस्सुगळोडने सुखिवागि विहरिसुत्तारे. स्वर्गदल्लि नयनानंदकरवाद दिव्योद्यानगळू सकल इष्टार्थगळन्नू नीडुव फलपुष्पसमृद्धवाद वृक्षगळू चंद्रमंडलदंते शुभ्रवाद स्वर्णमय मंच मत्तु आसनगळू विराजिसुवुवु. अल्लि पुण्यशालिगळाद पुरुषरू एल्लिल्लू संचरिसुत्तिरुवरु. नास्तिकरु तस्कररु इंद्रियनिग्रहविल्लदवरु घातुकरु चाडिकोररु कृतघ्नरु अहंकारिगळु इवरारिगू स्वर्गक्के प्रवेशविल्ल. "नन्दनादीनि दिव्यानि रम्याणि विविधानि च। तत्रोद्यानानि पुण्यानि सर्वकामशुभानि च॥ सर्वकामफलैर्वृक्षैः शोभितानि समन्ततः। चन्द्रमण्डलशुभ्राणि हेमशय्यासनानि च। सर्वकामसमृद्धाश्च सुखदुःखविवर्जिताः॥ नराः सुकृतिनस्ते तु विचरन्ति यथासुखम्। न तत्र नास्तिकायान्ति न स्तेया नाजितेन्द्रियाः। न नृशंसा न पिशुनाः कृतघ्ना न च मानिनः॥ यज्वानो दानशीलाश्च तत्र गच्छन्ति ते नराः। न रोगो न जरा मृत्युः न शोको न हिमादयः। न तत्र क्षुत्पिपासा च कस्य ग्लानिर्न दृश्यते॥ "स्वर्गे सतां शर्म परं न धर्मा भवन्ति भूमाविह तच्च ते च" नैष० ६-९८।

स्वर्गदल्लि संभविसुव दोषगळु: मनुष्यनु तानु माडिद पुण्यकार्यगळ फलवाद सकलसौख्यगळन्नू अनुभविसि आवेल्ला संपूर्णवागि क्षयिसिद नंतर मत्ते भूलोकक्के बंदु सेरुवनु. "क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति" श्रुतिः। "शुभस्य कर्मणः कृत्स्नं फलं तत्रैव भुज्यते। न चात्र क्रियते भूयः सोऽत्र दोषो महान् श्रुतः॥ असन्तोषश्च भवति दृष्ट्वा दीप्तां परश्रियम्। सम्प्राप्ते कर्मणामन्ते सहसा पतनं तथा॥ इह यत्क्रियते कर्म फलं तत्रैव भुज्यते। कर्मभूमिरियं राजन् फलभूमिस्त्वसौ स्मृता" पाद्मपु०। [सप्तलोकगळ विवरक्के "सत्य" पददल्लि नोडि.]

स्वर्गङ्गा स्वर्गंगा (स्त्री०) स्वर्गलोकद नदि, मंदाकिनी, गंगानदि. स्वः स्वर्गस्य गङ्गा। "हंसीव

कृष्ण ते कीर्तिः स्वर्गङ्गामवगाहते" चन्द्रा०। "स्वर्गङ्गाम्बुनि वन्दिनां कृतदिनारम्भाप्लुतिर्भूपतिः" नैष० १९-६६।

स्वर्गतरु स्वर्गतरु (पुं०) देवलोकद वृक्ष, कल्पवृक्ष.

स्वर्गपति स्वर्गपति (पुं०) स्वर्गलोकद ओडेयनु, देवेंद्र. स्वर्गस्य पतिः।

स्वर्गलोकेश स्वर्गलोकेश, **-ईश्वरः -ईश्वरः** (पुं०) स्वर्गलोकद अधिपति. देवलोकद स्वामियाद इंद्र.

स्वर्गवधू स्वर्गवधू (स्त्री०) अप्सरस्सु.

स्वर्गापगा स्वर्गापगा (स्त्री०) स्वर्गलोकद नदि. "स्वर्गापगासलिलसीकरिणी समन्तात्" कुमा० १७-५३।

स्वर्गिन् स्वर्गिन् (पुं०) देवतै. स्वर्गोऽस्त्यस्य भोग्यत्वेन —स्वर्ग "इनिः" (५-२-११५)। "भक्तिभारनतया सदोन्नतः स्वर्गिणां परिषदा यदूद्वहः" याद० १७-४।

स्वर्गौकस् स्वर्गौकस् (पुं०) देवतै. स्वर्गः ओको यस्य। "स्वर्गौकसः स्वर्गपरिच्युताः किं स्वपुण्यराशौ सुमहत्तमेऽपि" कुमा० १२-३६।

स्वर्ग्य स्वर्ग्य (वि०) 1. स्वर्गक्के निमित्तवाद, स्वर्गवन्नु संपादिसिकोडुव, स्वर्गद प्रवेशवन्नु गळिसिकोडुव. स्वर्गस्य निमित्तं "यत्" (५-१-३९)। 2. स्वर्गसंबंधवाद. स्वर्गस्य संयोगः।

स्वर्जिक स्वर्जिक (पुं०) सद्यक्षार.

स्वर्ण स्वर्ण (न०) 1. सुवर्ण, चिन्न, बंगार. शृण्वु (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। अर्णः—शोभनोऽर्णो गतिरनेन। "स्वर्णेवितीर्णैः करवाम वामनेत्रे भवत्या किमुपासनासु। अङ्ग त्वदङ्गानि निपीतपीतदर्पाणि पाणिः खलु याचते नः" नैष० ८-९८।

स्वर्णद उत्पत्तिः ऒंदु दिन देवतेगळिल्लरू ऒंदु सभेयल्लि सेरिद्दाग अप्सरस्सुगळु नर्तन माडि गानवमाडलु तॊडगिदरु. आग अग्निदेवनु रंभेयन्नु नोडि मोहिसलु रेतःस्खलन वायितु. आग लज्जेयिंद अदन्नु वस्त्रदिंद आच्छादनेमाडि मेलक्के एद्दनु. आ रेतस्सु क्रमेण दॊड्डदागुत्त कॊनेगे सुमेरुपर्वत वायितु. "एकदा सर्वदेवाश्च समूषुः स्वर्गसंसदि। तत्र कृत्वा च नृत्यं च गायन्त्यप्सरसां गणः। विलोक्य रम्भां सुश्रोणीं सकामो वह्निरेव च। पपात वीर्यं चच्छाद लज्जया वाससा तथा। उत्तस्थौ स्वर्णपुञ्जश्च वस्त्रं क्षिप्त्वा ज्वलत्प्रभः। क्षणेन वर्धयामास स सुमेरुर्बभूव ह। हिरण्यरेतसं वह्निं प्रवदन्ति मनीषिणः" ब्रह्मवै०। 2. दत्तूरि गिड. 3. नागकेसर.

स्वर्णकाय स्वर्णकाय (पुं०) 1. गरुड, गरुत्मंत. स्वर्णमिव कायो देहो यस्य। (वि०) 2. सुवर्णमयवाद शरीरवुळ्ळ.

स्वर्णकार स्वर्णकार (पुं०) अक्कसालिग, चिन्नद आभरणगळन्नु तयारिसुवनु. स्वर्णं स्वर्णभिरणादिकं करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

स्वर्णकृत् स्वर्णकृत् (पुं०) स्वर्णकार, अक्कसालिग, चिन्नद आभरणगळन्नु तयारिसुवनु. स्वर्णं स्वर्णालङ्कारं करोति—डुकृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

स्वर्णकेतकी स्वर्णकेतकी (स्त्री०) हळदिबण्ण ताळे हूवु. स्वर्णवर्णा केतकी।

स्वर्णक्षीरी स्वर्णक्षीरी (स्त्री०) रंकॊप्पे, घण्टामणि सॊप्पु. स्वर्णवर्णा क्षीरी।

स्वर्णज स्वर्णज (न०) तगर.

स्वर्णदीधिति स्वर्णदीधिति (पुं०) अग्नि. स्वर्णवत् दीधितिः किरणः यस्य।

स्वर्णदी स्वर्णदी (स्त्री०) देवलोकद नदि, गंगा नदि. स्वः स्वर्गस्य नदी।

स्वर्णपुष्प स्वर्णपुष्प (पुं०) 1. चंपक वृक्ष, संपिगे मर. 2. ककॆ्कगिड.

स्वर्णवणिक्(ज्) स्वर्णवणिक्(ज्) (पुं०) चिन्नद व्यापार माडुवनु, ऒब्ब संकर जातियवनु. स्वर्णस्य वणिक्।

स्वर्णभृङ्गार स्वर्णभृंगार (पुं०) 1. चिन्नद गिंडि. 2. गरगद सॊप्पु.

स्वर्णयूथी स्वर्णयूथी (स्त्री०) हळदिय तारेगिड.

स्वर्णलता स्वर्णलता (स्त्री०) ज्योतिष्मतीलते, कंगॊंगॆ गिड.

स्वर्णवर्णा स्वर्णवर्णा (स्त्री०) हरिद्रे, अरिशिन. स्वर्णवत् वर्णो यस्याः।

स्वर्णाथ स्वर्णाथ (पुं०) स्वर्गाधिपतियाद इंद्र. स्वः नाथः। "रवैर्गुणास्फालभवैः स्मरस्य स्वर्णाथिकर्णौ बधिरावभूताम्" नैष० ८-६८।

स्वर्णारि स्वर्णारि (पुं०) गंधक.

स्वर्भानु स्वर्भानु (पुं०) राहुग्रह. स्वः आकाशे विपरीतलक्षणया भाति—भा (दीप्तौ) "नुः" (उ० ३-३२)। "तुल्येऽपराधे स्वर्भानुः भानुमन्तं चिरेण यत्। हिमांशुमाशु ग्रसते तन्न्रदिम्नः स्फुटं फलम्" माघ० २-४९।

स्वर्लोक स्वर्लोक (पुं०) स्वर्ग, देवलोक. स्वरेव लोकः। "स्वर्लोकमस्माभिरितः प्रयातैः केलीषु तद्गानगुणान्निपीय" नैष० ३-२७। "भूर्लोकः कल्पितः पद्भ्यां भुवर्लोकोऽस्य नाभितः। स्वर्लोकः कल्पितो मूर्ध्ना इति वा लोककल्पना" भाग० २-५-४२।

स्वर्वधू स्वर्वधू (स्त्री०) अप्सरस्सु. स्वः वधूः।

स्वर्वापी स्वर्वापी (स्त्री०) गंगानदी.

स्वर्वेश्या स्वर्वेश्या (स्त्री०) स्वर्गलोकद वेश्ये. ऊर्वशि मोदलाद अप्सरस्सुगळु. स्वः वेश्या। "स्त्रियां बह्वप्सरसः स्वर्वेश्या ऊर्वशीमुखाः" अम०।

स्वर्वैद्यौ स्वर्वैद्यौ (पुं० ब० व०) देवलोकद वैद्यरु, अश्विनी कुमाररु. स्वः स्वर्गस्य वैद्यौ।

स्वल्प स्वल्प (वि०) 1. बहळ कॊंचवाद. 2. बहळ सण्णदाद. सुष्ठु अल्पः। "नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते। स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात्" गीता २-४०। "सम्पदा सुस्थिरमन्यो भवति स्वल्पयापि यः" माघ० २-३२।

स्वल्पकेसरिन् स्वल्पकेसरिन् (पुं०) कोविदार वृक्ष, कॆंगाॊंजाळ गिड.

स्वसृ स्वसृ (स्त्री०) सहोदरि, ओडहुट्टिदवळु, अक्क अथवा तंगि. "दमस्वसुः पाणिममुष्य गृह्णतः पुरोधसा संविदधेतरां विधेः" नैष० १६-४५।

स्वस्तनी स्वस्तनी (स्त्री०) भूमि. "रत्नगर्भा च मेदिनी। स्वस्तनी" त्रिकाण्ड०।

स्वस्ति स्वस्ति (अव्य०) 1. क्षेम, कुशल. स्वसति—सु + अस (दीप्तौ) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "स्वस्ति वास्तोष्पते तुभ्यं शिखिन्नस्ति न खिन्नता" नैष० १७-११३। 2. आशीर्वाद, शुभवन्नु कोरुवुदु, हितवन्नु बयसुवुदु. "स्वस्त्यस्तु ते निर्गलिताम्बुगर्भं शरद्घनं नार्दति चातकोऽपि" रघु० ५-१७। 3. शुभ, मंगळ. 4. पुण्य. "स्वस्ति स्यान्मङ्गले पुण्येऽप्याशंसायामपि क्वचित्" मेदि०। "स्वस्ति मङ्गलाशीर्वादपापनिर्णेजनादिषु" इति भागुरिः।

स्वस्तिक स्वस्तिक (पुं०) 1. मंगळवस्तु. स्वस्ति कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. वक्षः स्थलवु मुच्चुवंते एरडु तोळुगळन्नु ॊंदर मेलॆ ॊंदु बरुवंते इट्टुकॊळ्ळुवुदु. "रुचिरकनककुम्भश्रीमदाभोगतुङ्गस्तनविनिहितहस्तस्वस्तिकाभिर्वधूभिः" मालती० ४-१०। 3. नाल्कु रस्तॆगळु कूडुव स्थल. 4. धनिकर गृह. "स्वस्तिके मङ्गलद्रव्ये चतुष्कगृहभेदयोः" मेदि०। 5. बिळ्ळिळि. "श्रीमस्तकः स्वस्तिकः स्याद्राहूच्छिष्टो रसोनकः" त्रिकाण्ड०। 6. सर्पद हॆडॆयल्लिरुव नीलि बण्णद रेखॆ. "शिरोभिः पृथुभिर्नागाः व्यक्तस्वस्तिकलक्षणैः" रामा०। 7. अपूप, रॊट्टि. 8. स्त्रीलोल, व्यभिचारि. 9. योगासनद ॊंदु भेद.

स्वस्तिमत् स्वस्तिमत् (वि०) क्षेमदिंद कूडिद, कुशलियाद. स्वस्ति अस्यास्ति स्वस्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -मती —मत्ता. "भूतानुकम्पा तव चेदियं गौरेका भवेत्स्वस्तिमती त्वदन्ते" रघु० २-४८।

स्वस्तिमुख स्वस्तिमुख (पुं०) 1. लेख, पत्र, कुशल पत्र. स्वस्ति मुखे प्रारम्भे यस्य। कुशलपत्रद प्रारंभदल्लि स्वस्ति क्षेमम् इत्यादि मंगळकर शब्द प्रयोगिसबेकु. 2. ब्राह्मण. स्वस्ति मुखे वदने यस्य। ब्राह्मनु यावागलू मंगळकर मातन्नु आडुत्तिरबेकु. (वि०) 3. स्तुतिपाठक, हॊगळुभट्ट. "भवेत् स्वस्तिमुखो लेखे ब्राह्मणे वन्दिनि त्रिषु" मेदि०।

स्वस्तिवाचन स्वस्तिवाचन (न०) शुभकार्यद प्रारंभदल्लि हिरियरु मत्तु सुवासिनियरिंद सांप्रदायिकवागि प्रीत्यभिमानगळिंद हेळिसुव आशीर्वचन, हिरियरिंद आशीर्वाद माडिसुवुदु. स्वस्ति मङ्गलस्य वाचनम्। "सम्पूज्य गन्धपुष्पाद्यैः ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयेत्। धर्मे कर्मणि माङ्गल्ये सङ्ग्रामाद्भुतदर्शने"।। "अलक्षितोऽस्मिन् रहसि मामकैरपि गोव्रजे। कुरु द्विजातिसंस्कारं स्वस्तिवाचनपूर्वकम्" भाग० १०-८-१०।

स्वस्तिवाचनिका स्वस्तिवाचनिका (स्त्री०) वंश परंपरेयागि स्वस्तिवाचनक्के अधिकारिणियाद सुवासिनि. स्वस्तिवाचनमर्हति "ठक्" (५-१-६३)। "प्रतिष्ठितनीवारहस्ताभिः स्वस्तिवाचनिकाभिः तापसीभिरभिनन्द्यमाना शकुन्तला तिष्ठति" शाकु० ४।

स्वस्थ स्वस्थ (वि०) 1. सरियाद स्थितियल्लिरुववनु, पराधीनतेयिल्लदे स्वतंत्रनागिरुववनु. स्वस्मिन् तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 2. सरियाद आरोग्यदिंदिरुववनु, वात पित्त कफगळु समवागिद्दु अग्निशक्ति समवाद धातुबल आत्म इंद्रियगळु मत्तु मनस्सु इवुगळ प्रसन्नते इवुगळिरुववनु स्वस्थनु. "समदोषः समाग्निश्च समधातुमलक्रियः। प्रसन्नात्मेन्द्रियमनाः स्वस्थ इत्यभिधीयते" सुश्रुत० उत्तरतं० ६४।

स्वस्रीय स्वस्रीय (पुं०) ओडहुट्टिदवळ मग, सहोदरेय मग. स्वसुः अपत्यं पुमान्—स्वसृ "छः" (४-१-१४३)। "मातामहं मातुलं च स्वस्रीयं श्वशुरं गुरुम्। दौहित्रं विट्पतिं बन्धुमृत्विग्याज्यौ च भोजयेत्" मनु० ३-१४८। **—या —यू**, (स्त्री०) सहोदरेय मगळु.

स्वाक्षपाद स्वाक्षपाद (पुं०) नैयायिक, न्याय शास्त्रवन्नु चेन्नागि अध्ययन माडुववनु. अक्षपादस्येदम् आक्षपादम् न्यायशास्त्रम्—सुष्ठु आक्षपादमधीते "अण्" (४-२-५९)।

स्वाक्षर स्वाक्षर (पुं०) 1. तन्न हस्ताक्षर, स्वंत बरवणिगे. स्वस्य अक्षराणि यत्र। 2. सहि, रुजु.

स्वागत स्वागत (न०) सुखिवाद आगमन, सुखिवागि बरुवुदु. स्वागत पदवन्नु सामान्यवागि बंधु मित्रर आगमनद समयदल्लि कुशलप्रश्ने माडुवाग उपयोगिसुव वाडिके. सुखेन आगतम्। "स प्रत्यग्रैः कुटजकुसुमैः कल्पितार्घाय तस्मै प्रीतः प्रीतिप्रमुखवचनं स्वागतं व्याजहार" मेघ० १-४।

स्वागतसूक्ति स्वागतसूक्ति (स्त्री०) कुशलप्रश्ने, सुआगमनद प्रश्ने. स्वागतस्य सूक्तिः। "स्वकान्तिसाम्यादिव जातसङ्गैः शौरिस्तदा स्वागतसूक्तिगर्भैः" याद० १३-१२।

स्वाङ्किक स्वाङ्किक (पुं०) मृदंगवन्नु बारिसुववनु, मद्दलेय वादन माडुववनु, मृदंगवन्नु तोडेय मेलिट्टु वादिसुववनु.

स्वाच्छन्द्य स्वाच्छन्द्य (न०) स्वातंत्र्य, तन्न इष्टक्के तक्कंते नडेदुकोळ्ळुवुदु, अड्डि आतंकगळिल्लदे नडेदुकोळ्ळुवुदु. स्वस्य छन्दोऽभिलाषः यस्य स्वच्छन्दः स्वतन्त्रः—तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "स्वाच्छन्द्यमानन्दपरम्पराणां भैमी तमालोक्य किमप्यवाप" नैष० ८-८।

स्वातन्त्र्य स्वातंत्र्य (न०) स्वतंत्रनागिरुविके, इतररिगे अधीननागिल्लदिरुविके. स्वतन्त्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पिता रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने। पुत्रो रक्षति वार्धक्ये न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति" मनु० ९-३। [इदु एरडु शतमानगळ हिंदिन मातु. ईग एल्लरू स्वतंत्ररु.]

स्वाति स्वाति } (स्त्री०) स्वाती नक्षत्र, अश्विनि
स्वाती स्वाती } मोदलाद इप्पत्तेळु नक्षत्रगळल्लि हदिनैदनेयु नक्षत्र. सु शोभनमतति—अत (सातत्यगमने) "इण्" (उ० ४-१३१)। "स्वाती सपत्नी किल तारकाणां मुक्ताफलानां जननीति रोषात्। सा रोहिणी नीलमसूत रत्नं कृतास्पदं गोपवधूकुचेषु" श्रीकृष्णक० २-६६। स्वातीनक्षत्रवु महानक्षत्रगळल्लिंदु. इदु वायुदेवतेयाकवादुदु. महिषयोनिगू देवगणक्कू सेरिदुदु. ई नक्षत्रदल्लि जनिसिदवरिगे जन्मकालदल्लि राहुदशेयु प्रारंभवागुवुदु. ई दशेय प्रमाण 18 वर्षगळु. स्वातीनक्षत्रवु तुलाराशिगे सेरिदुदु.

स्वाद स्वाद (पुं०) 1. रसवन्नु हीरुवुदु, रुचि नोडुवुदु. स्वद (आस्वादने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. रुचि, सवि. "अन्यमन्यदिव यन्मधु यूनः स्वादमिष्टमतनिष्ट तदेव" माघ० १०-७। 3. प्रीतिसुवुदु. 4. रस.

स्वादन स्वादन (न०) 1. रसवन्नु हीरुवुदु, कुडिदु रुचि नोडुवुदु. स्वद (आस्वादने)+स्तार्थे णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्वादनेन सुतनोरविचारादोष्ठतः समचरिष्ट रसोऽत्र" माघ० १०-७। 2. प्रीतिसुवुदु.

स्वादनीय स्वादनीय (वि०) 1. रुचि नोडल्पडुव, सवियल्पडुव. स्वद (आस्वादने)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. रुचि नोडबेकाद. 3. रुचि नोड

ಬಹುದಾದ. 4. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಪ್ರೀತಿಸಬೇಕಾದ. 6. ಪ್ರೀತಿಸಬಹುದಾದ.

स्वादयत् स्वादयत् (वि०) 1. ರುಚಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ರಸವನ್ನು ಹೀರುತ್ತಿರುವ. स्वद (आस्वादने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. "स्वादयन् रसमनेकसंस्कृत-प्राकृतैरकृतपात्रसङ्करैः" माघ० १४-५०। "शानच्" (३-२-१२४)। **-यमानः -यमानः**.

स्वादवत् स्वादवत् (वि०) 1. ರಸಯುಕ್ತವಾದ. 2. ರುಚಿಯುಳ್ಳವಾಗಿರುವ, ಸಿಹಿಯಾಗಿರುವ. स्वादोऽस्यास्ति — "मतुप्" (५-२-९४)।

स्वादित स्वादित (वि०) 1. ಹೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಡಿದು ರುಚಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. स्वद (आस्वादने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "स्वादितः सकृदिवासव एव प्रत्युत क्षणविदंशपदेऽभूत्" माघ० १०-१०। 2. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

स्वादीयस् स्वादीयस् (वि०) ಹೆಚ್ಚು ರುಚಿಯಾಗಿರುವ, ಹೆಚ್ಚು ಮಧುರವಾಗಿರುವ. अतिशयेन स्वादुः— स्वादु "ईयसुन्" (५-३-५७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-यसी -यसी**.

स्वादु स्वादु (पुं०) 1. ಮಧುರವಾದ ರಸ, ಸಿಹಿ. स्वद (आस्वादने) "उण्" (उ० १-१)। 2. ಗುಡ, ಬೆಲ್ಲ. "गण्डोलं स्याद्गुडः स्वादुः" त्रिकाण्ड०। 3. ಕಾಕಂಬಿ, ಕಬ್ಬು ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾಕ. (स्त्री०) 4. ದ್ರಾಕ್ಷಿ. (वि०) 5. ಮಧುರವಾದ, ಸಿಹಿಯಾದ. "स्वादुनि प्रणदितालिनि शीते निर्वार मधुनीन्द्रियवर्गः" माघ० १०-३। 6. ಶ್ರುತಿಗೆ ಮಧುರವಾದ, ಕೇಳಲು ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿರುವ. "कृष्णसारमृगशृङ्गभङ्गुरा स्वादुरुज्ज्वल-रसैकसारिणी" नैष० १८-१९। 7. ಇಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ. 8. ಮನೋಹರವಾದ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ. "स्वादुस्तु सुन्दरे। मृष्टे" हेम०।

स्वादुकण्टक स्वादुकण्टक (पुं०) 1. ಹುಳಿಬೇಲ. 2. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ.

स्वादुकन्दा स्वादुकन्दा (स्त्री०) ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ.

स्वादुगन्धा स्वादुगन्धा (स्त्री०) ನೆಲಗುಂಬಳ. स्वादुर्गन्धो यस्याः।

स्वादुधन्वन् स्वादुधन्वन् (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. स्वादु धनुर्यस्य।

स्वादुपर्णी स्वादुपर्णी (स्त्री०) ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ.

स्वादुपाक स्वादुपाक (पुं०) ಕಾಟಿ ಗಿಡ, ಗಣಿಕೆ ಗಿಡ.

स्वादुमूल स्वादुमूल (न०) ಕೆಂಪು ಮೂಲಂಗಿ.

स्वादुरसा स्वादुरसा (स्त्री०) ಕಾಕೋಳಿ ಸೊಪ್ಪು.

स्वादुम्ल स्वादुम्ल (पुं०) ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. "दाडिम्बः पर्वरुट्च स्यात्स्वादुम्लः शुकवल्लभः" त्रिकाण्ड०।

स्वादुरी स्वादुरी (स्त्री०) ದ್ರಾಕ್ಷಿ. स्वद्यते—स्वद (आस्वादने) "उण्" (उ० १-१)। "मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा स्वादुरी मधुरसेति च" अम०।

स्वाधिष्ठान स्वाधिष्ठान (न०) ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಆರು ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಚಕ್ರ.

स्वाधीन स्वाधीन (वि०) ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವವನು, ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲೇ ತಾನಿರುವವನು, ತನಗೇ ಅಧೀನನಾಗಿರುವವನು. स्वस्य अधीनः। "प्राबोधिकीभिरुपसेदुरितीव वाग्भिः स्वाधीनमर्त्यतनयं श्रुतिवन्दिनस्तम्" यादः १९-१।

स्वाधीनकुशल स्वाधीनकुशल (वि०) ಕುಶಲವನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ. स्वाधीनं कुशलं यस्य। ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ತಪಃಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಕುಶಲವು ಕರಗತವಾಗಿರುವುದು. "स्वाधीन-कुशलाः सिद्धिमन्तः" शाकु० ५।

स्वाधीनपतिका स्वाधीनपतिका (स्त्री०) ಪತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ನಾಯಿಕೆ, ತನ್ನ ರತಿ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಪತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನಾಯಿಕೆ. स्वाधीनः रतिगुणेन आकृष्टः पतिः यस्याः। **-भर्तृका -भर्तृका**. (स्त्री०) "कान्तो रतिगुणाकृष्टो न जहाति यदन्तिकम्। विचित्रविभ्रमा-सक्ता सा स्यात्स्वाधीनभर्तृका" सा० द० ३-७४।

स्वाध्याय स्वाध्याय (पुं०) ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು. ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ವೇದಾಧ್ಯಯನ. सु सुष्ठु आवृत्त्या अध्यायः। "स्वाध्यायः स्याज्जपः" अम०।

स्वाध्यायिन् स्वाध्यायिन् (वि०) ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. स्वाध्यायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ब्राह्मणाः साग्निहोत्राश्च तथैव च निरग्नयः। स्वाध्या-यिनो भिक्षवश्च तथैव वनवासिनः" भा० वन०।

स्वान स्वान (पुं०) ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. स्वननम् — स्वन (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "या बिभर्ति कल-वल्लकीगुणस्वानमानमतिकालिमाऽलया" माघ० ४-५७।

स्वानम ಸ್ವಾನಮ (ವಿ०) ಸುಖವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. सुखेनानमयितुं शक्यः — सु + आ + णम (प्रह्वत्वे) "खल्" (३-३-१२६)। "नात्र कान्तमुपगीतया तया स्वानमा नमति काऽलिमालया" माघ० ४-५७।

स्वान्त ಸ್ವಾ೦ತ (न०) 1. ಮಾನಸ, ಮನಸ್ಸು, ಚಿತ್ತ. स्वन्यते स्म — स्वन (शब्दे) "क्तः" (७-२-१८)। निपा०। "अधिवह्नि पतङ्गतेजसो नियतस्वान्तसमर्थकर्मणः" माघ० १६-५। 2. ಗಹ್ವರ, ಗವಿ, ಗುಹೆ. "स्वान्तं चेतसि गह्वरे" मेदि०। (वि०) 3. ಶಬ್ದ ಮಾಡಿದ.

स्वाप ಸ್ವಾಪ (पुं०) 1. ನಿದ್ರೆ, ನಿದ್ದೆ. ष्विष्वप् (शये) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಶಯನ, ಮಲಗುವುದು. "स्वापहेतुरनुपाश्रितोऽन्यया रामबाहुरुपधानमेष ते" उ० रा० १-३७। 3. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿದರೂ ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ, ಮುಟ್ಟಿದರೂ ಅರಿವಾಗದಿರುವಿಕೆ. 4. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ. "स्वापः शयननिद्रयोः। स्पर्शज्ञितायामज्ञाने" मेदि०।

स्वापतेय ಸ್ವಾಪತೇಯ (न०) ದ್ರವ್ಯ, ಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಆಸ್ತಿ. स्वपतौ साधु—स्वपति "ढञ्" (४-४-१०४)। "स्वापतेयमधिगम्य धर्मतः पर्यपालयमवीवृधं च यत्। तीर्थगामि करवै विधानतः तज्जुषस्व जुहवानि चानले" माघ० १४-९।

स्वाभाविक ಸ್ವಾಭಾವಿಕ (वि०) 1. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ತಾನಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿದ, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಬಂದಿರುವ. स्वभावे भवः "ठक्" (४-३-५३)। "स्वाभाविकानवधिकातिशयेशितृत्वम्" स्तो० र०। 2. ಒಂದು ವಿಧ ವ್ಯಾಧಿ. ವ್ಯಾಧಿಯು (1) आगन्तवः (2) शारीरः (3) मानसः ಮತ್ತು (4) स्वाभाविकः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಾಗಿರುವುವು. क्षुत् (ಹಸಿವು) पिपासा (ಬಾಯಾರಿಕೆ) जरा (ಮುದಿತನ) मृत्युः निद्रा ಮೊದಲಾದವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳು. "स्वाभाविकाः क्षुत्पिपासाजरामृत्युनिद्राप्रभृतयः" सुश्रुत० सूत्र०।

स्वामित्व ಸ್ವಾಮಿತ್ವ (न०) 1. ಯಜಮಾನನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಪತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಆಚಾರ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. स्वामिनो भावः "त्वः" (५-१-१२९)। 4. ರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆ.

स्वामिन् ಸ್ವಾಮಿನ್ (पुं०) 1. ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ, ಒಡೆಯ. स्वमस्यास्ति—स्व "आमिनच्" (५-२-१२६)। "स्वामिनो निष्क्रमं गन्तुमाविष्कृतबलः कपिः" भट्टि० ९-६१। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಮಗ್ಗುಮ. "स्वामी प्रभौ गुहे" हेम०। "कुमारस्तु स्वामी द्वादशलोचनः" त्रिकाण्ड०। 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. "स्वाम्यमात्यश्च राष्ट्रं च दुर्गं कोशो बलं सुहृत्। राज्याङ्गानि प्रकृतयः पौराणां श्रेणयोऽपि च"। "प्रकृतिः स्वामिनं त्यक्त्वा समृद्धापि न जीवति"। 4. ಪತಿ, ಗಂಡ. "स्वामी मुग्धतरो वनं धनमिदं बालाहमेकाकिनी क्षोणीमावृणुते तमालमलिनच्छाया तमःसन्ततिः। तन्मे सुन्दर मुञ्च कृष्ण सहसा वर्त्मेति गोप्या गिरः श्रुत्वा तां परिरभ्य मन्मथकलासक्तो हरिः पातु वः"। "स्वामी भर्तरि षण्मुखे" त्रिकाण्ड०। 5. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. 6. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಶಿವ. 7. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. 8. ಗುರು, ಆಚಾರ್ಯ. 9. ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನಮುನಿ. "वात्स्यायनो मन्दनागः पक्षिलस्वामिनावपि" त्रिकाण्ड०। 10. ಗರುಡ. (वि०) 11. ಪಾಲಕ. 12. ನಾಯಕ.

स्वाम्य ಸ್ವಾಮ್ಯ (न०) 1. ಯಾಜಮಾನ್ಯ, ಒಡೆತನ. स्वामिनो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಪ್ರಭುತ್ವ. ಆಧಿಪತ್ಯ, ದೊರೆತನ, ಅಧಿಕಾರ.

स्वायम्भुव ಸ್ವಾಯ೦ಭುವ (पुं०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ಮನು, ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮನು. ಈ ಮನುವು ಬ್ರಹ್ಮನ ದಕ್ಷಿಣಾಂಗುಷ್ಠ (ಬಲ ಹೆಬ್ಬೆರಳು) ದಿಂದ ಜನಿಸಿದನು. स्वयम्भुवोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವಿನ ಪತ್ನಿ ಶತರೂಪಾದೇವಿ. ಪ್ರಿಯವ್ರತ ಮತ್ತು ಉತ್ತಾನಪಾದ ಇವರಿಬ್ಬರು ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರರು. "शतरूपां च तां नारीं तपोनिर्धूतकल्मषाम्। स्वायम्भुवो मनुर्देवः पत्नीत्वे जगृहे प्रभुः॥ तस्माच्च पुरुषात् पुत्रौ शतरूपा व्यजायत। प्रियव्रतोत्तानपादौ प्रख्यातावात्मकर्मभिः"॥ (वि०) 2. ಸ್ವಯಂಭುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. "तस्मिन् विप्रकृताः काले तारकेण दिवौकसः। तुरासाहं पुरोधाय धाम स्वायम्भुवं ययुः" कुमा० २-१।

स्वारसिक ಸ್ವಾರಸಿಕ (वि०) ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾದ, ಸಕಲರಿಂದಲೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

स्वारस्य ಸ್ವಾರಸ್ಯ (न०) 1. ಸೊಬಗು, ಸೊಗಸು, ಆಂದ, ಸ್ವರಸವಾಗಿರುವಿಕೆ. स्वरसस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲ್ಮೆ, ಸಹಜವಾಗಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ.

स्वाराज्य स्वाराज्य (न०) स्वर्गरूपವಾದ ರಾಜ್ಯ. "स्वाराज्यमजंयसि न श्रियमेतदीयाम्" नैष० ११-२८।

स्वाराट्(ज्) स्वाराट्(ज्) (पुं०) ಇಂದ್ರ. स्वः स्वर्गे राजते। दीर्घः (६-३-१११)।

स्वारोचिष स्वारोचिष (पुं०) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಮನು. स्वरोचिषोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। स्वारोचिषमन्वन्तರದ ಇಂದ್ರ ರೋಚನ.

स्वार्थ स्वार्थ (पुं०) 1. ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ, ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ. स्वस्य अर्थः। 2. ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಧನ. 3. ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನ. 4. ತನ್ನ ವಸ್ತು. स्वस्य अर्थः अभिधया प्रतिपाद्योऽर्थः स्वस्य अर्थः धनम् स्वस्य अर्थः प्रयोजनम् स्वस्य अर्थः वस्तु वा। "यजतां पाण्डवः स्वर्गमवत्विन्द्रस्तपत्विनः। वयं हनाम द्विषतः सर्वः स्वार्थं समीहते" माघ० २-६५। 5. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗುವುದು स्वार्थप्रत्ययः. प्रज्ञ एव प्राज्ञः ಇಲ್ಲಿ प्रज्ञ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಹಿತವಾದ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯವು प्रज्ञ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದರಿಂದ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. चोरयति ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಾರ್ಥಣಿಜಂತ.

स्वार्थपर स्वार्थपर (वि०) ತನ್ನ ಹಿತವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವವನು, ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನದಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವವನು. स्वार्थे स्वप्रयोजने परः। **-परायणः** -परायणः "न विदध्युरशङ्कमप्रियं महतः स्वार्थपराः परे कथम्" माघ० १६-५५।

स्वार्थपरता स्वार्थपरता (स्त्री०) ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವಿಕೆ, ತನ್ನ ಹಿತದಲ್ಲೇ ಉದ್ದೇಶವಿರುವಿಕೆ. स्वार्थपरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "परार्थानुष्ठाने जडयति नृपं स्वार्थपरता" मुद्रा० ३-४।

स्वास्थ्य स्वास्थ्य (न०) 1. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ, ನೆಮ್ಮದಿ. स्वस्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "शकुन्तलां पतिकुलं विसृज्य लब्धमिदानीं स्वास्थ्यम्" शाकु० ४। 2. ಆರೋಗ್ಯ. 3. ಧೈರ್ಯ, ಸ್ಥೈರ್ಯ. 4. ಸುಖವಾಗಿರುವಿಕೆ. "वाञ्छाविच्छेदनं प्राहुः स्वास्थ्यं शान्ता महर्षयः" पञ्चतं० २-१६३।

स्वाहा स्वाहा (अव्य०) ಅಗ್ನಿಪುರುಷನ ರಾಣಿ. **-पत्नी**. सुष्ठु आह्वयन्ते देवा अनया। स्वाहादेवियು ದಕ್ಷ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರಿ. ಅಗ್ನಿಯು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಮೋಹಿಸಿದಾಗ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯು ಅರುಂಧತಿಯ ಹೊರತು ಉಳಿದ ಋಷಿಪತ್ನಿಯರ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದಳು.

स्वाहापति स्वाहापति (पुं०) ಅಗ್ನಿ. स्वाहायाः पतिः। **-प्रियः** -प्रियः.

स्वाहाभुक्(ज्) स्वाहाभुक्(ज्) (पुं०) ದೇವತೆ. स्वाहया भुङ्क्ते — भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "स्वाहाभुजश्च वसुलाः पूजिताश्च चिरायुषः" त्रिकाण्ड०।

स्वित् स्वित् (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವುದು, ಕೇಳುವುದು. सुष्ठु एति—इण् (गतौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "किं ब्राह्मणा वै श्रेयांसो दितिजाः स्विद्विरोचन" भा० उद्योग०। 2. ವಿತರ್ಕ, ಊಹೆ. "का स्विदवगुण्ठनवती नातिपरिस्फुटशरीरलावण्या" शाकु० ५-१३। 3. ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದ. "स्वित् प्रश्ने च वितर्के च तथैव पादपूरणे" मेदि०।

स्विद्यत् स्विद्यत् (वि०) ಬೆವರುತ್ತಿರುವ, ಬೆವರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ. ष्विदा (गात्रक्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "स्विद्यत्कराङ्गुलीलुप्तकस्तूरीलेपमुद्रया। पूत्कार्यपीडनौ चक्रे स सखीषु प्रियास्तनौ" नैष० २०-१४५।

स्विन्न स्विन्न (वि०) 1. ಬೆವರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬೆವರಿನಿಂದ ತೇವವಾದ. ष्विदा (गात्रक्षरणे) "क्तः" (३-४-७२)। "स्विन्नाङ्गुलिविनिवेशो रेखाप्रान्तेषु दृश्यते मलिनः" शाकु० ६-१५। 2. ಪಕ್ವವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "शस्यं क्षेत्रगतं प्राहुः सतुषं धान्यमुच्यते। आमं वितुषमित्युक्तं स्विन्नमन्नमुदाहृतम्"।।

स्वीकरण स्वीकरण (न०) 1. ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು, ಸಮ್ಮತಿಸುವುದು. 3. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. "भोस्तपोधनाः! चिन्तयन्नपि न खलु स्वीकरणमत्रभवत्याः स्मरामि" शाकु० ५।

स्वीकर्त्तृ स्वीकर्त्तृ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. 2. ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನು, ಸಮ್ಮತಿಸುವವನು. स्व + डुकृञ् (करणे)

"तृच्" (३-१-१३३)। "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। 3. विवाह माडिकोळ्ळुवनु. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। –कर्त्री –ಕರ್ತ್ರೀ.

स्वीकार स्वीकार (पुं०) "स्वीकरण" पदद अर्थ. स्व + डुकृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। "क्तिन्"। स्वीकृतिः स्वीकृतिः.

स्वीकुर्वत् स्वीकुर्वत् (वि०) 1. तेगेदुकोळ्ळुत्तिरुव. तन्नदागि माडिकोळ्ळुत्तिरुव. स्व+डुकृञ् (करणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। 2. सम्मतिसुत्तिरुव. 3. विवाह माडिकोळ्ळुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –कुर्वती –ಕುರ್ವತೀ. "शानच्" (३-२-१२४)। –कुर्वाणः ಕುರ್ವಾಣಃ "भवादृशेदिशामीशः मृग्यमाणां मृगेक्षणाम्। स्वीकुर्वाणः कथं सोढः कृतरीढस्तृणं नलः" नैष० १७-१२८।

स्वीकृत स्वीकृत (वि०) 1. तन्नदागि माडिकोळ्ळल्पट्ट. स्व+डुकृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। "स्वदेशादविशेषेण स्वीकृते शत्रुमण्डले। न योधा जगृहुस्तत्र किञ्चिदस्वामिसम्मतम्" यादo २२-७९। 2. सम्मतिसल्पट्ट. अंगीकरिसल्पट्ट. 3. विवाह माडिकोळ्ळल्पट्ट.

स्वीय स्वीय (वि०) तन्नदाद, तन्न संबंधवाद. स्वस्य इदम् स्व "छः" (४-२-१३८)। स्वशब्दोऽपि गहादिः।

स्वीया स्वीया (स्त्री०) मूरु विध नायिकेयरल्लि ओब्ब नायिके. नायिकेयु (1) स्वा (2) अन्या मत्तु (3) साधारणी एंदु मूरु विध. विनयादि गुणसंपन्नळागि गृहकृत्यगळन्नु निर्वहिसुत्त पतिव्रतेयागिरुव हेंगसु स्वीयनायिके. "विनयाजवादियुक्ता गृहकर्मपरा पतिव्रता स्वीया" सा० द० ३-५७। ई स्वीयनायिकेयु (1) मुग्धा (2) मध्या मत्तु (3) प्रगल्भा एंदु मूरु विध. "सापि कथिता त्रिभेदा मुग्धा मध्या प्रगल्भेति" सा० द० ३-५७। [मुग्धा मध्या मत्तु प्रगल्भा पदगळल्लि इवर विवरक्के नोडि.]

स्वेच्छा स्वेच्छा (स्त्री०) 1. तन्न अपेक्षे, तन्न इष्ट. स्वस्य इच्छा। "आशितम्भवमुत्कृष्टं वल्गितं शयितं स्थितम्। बह्वमन्यत काकुत्स्थः कपीनां स्वेच्छया कृतम्" भट्टि० ६-१०६। 2. तन्न बुद्धि, तन्न प्रतिभे. "बह्वपि स्वेच्छया कामं प्रकीर्णमभिधीयते" माघ० २-७३।

स्वेच्छाचार स्वेच्छाचार (पुं०) तन्न इष्टदंते माडुवुदु, इष्टबंदंते नडेदुकोळ्ळुवुदु.

स्वेद स्वेद (पुं०) 1. बेवरु. स्विद्यतेऽनेनाङ्गम्—णि ष्विदा (गात्रक्षरणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "स्वेदापूर्णप्रणयिनी नवरोमराजी रत्यै यदाचरति जागरितव्रतानि"। "आभासि तेन नरनाथ मधूत्थसान्द्रमग्नासमेषुशरकेसरदन्तुराङ्गः" नैष० २१-१३७। "द्विषद्द्वेषोपरक्ताङ्गसङ्गिनीः स्वेदविप्रुषः" माघ० २-१८। 2. वायुवि नल्लियु तेव, हबे. 3. उष्णते, बिसि, शाखे. 4. ताप. 5. बेवरुवुदु. "स्वेदस्तु स्वेदने घर्मे" मेदि०।

स्वेदचूषक स्वेदचूषक (पुं०) शीतलवात, तंगाळि.

स्वेदज स्वेदज (पुं०) शाखेयिंद हुट्टुव कृमि नोण मुंतादवु. स्वेदाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "स्वेदजाः कृमिदंशाद्याः" अम०।

स्वेदन स्वेदन (न०) 1. बेवरुवुदु. णि ष्विदा (गात्रक्षरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. बेवरुवंते माडुवुदु. णि ष्विदा + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. बेवरुवंते माडुव. णि ष्विदा + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

स्वेदनिका स्वेदनिका (स्त्री०) 1. कावलि. स्वेदनमस्त्यस्याः—स्वेदन "ठन्" (५-२-११५)। 2. हुरियुव ओडु, बाणलि. 3. हुरियुव मने.

स्वेदनी स्वेदनी (स्त्री०) कावलि. स्विद्यतेऽस्याम्—णि ष्विदा (स्नेहने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "कन्दुर्वा स्वेदनी स्त्रियाम्" अम०।

स्वेदबिन्दु स्वेदबिंदु (पुं०) बेवरिन हनि, स्वेदजलद कण, –तोट्टु.

स्वेदविप्रुट्(ष्) स्वेदविप्रुट्(ष्) (स्त्री०) बेवरिन बिंदु, –हनि. स्वेदस्य विप्रुट्।

स्वेदाम्बु स्वेदांबु (न०) बेवरिन जल. –उदकम् –ಉದಕಮ್. "नाजानादभिमतमन्तिकेऽभिवीक्य स्वेदाम्बुद्रवमभवत्तरां पुनस्तत्" माघ० ८-६८।

स्वेदिन् स्वेदिन् (वि०) बियರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, स्वेद दिंद नेनेदिरुव. स्वेदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "लीनचीनांशुकं स्वेदि दरालोक्यं विलोकयन्" नैष० २०-१४९।

स्वेद्य स्वेद्य (वि०) देहदल्लि बियರು ऊंटागलु अर्हवाद. देहवु बियರುवंते माडलु अर्हवाद. स्वेदं स्वेदनमर्हति—स्वेद "यत्" (५-१-६६)। "स्वेद्यमामज्वरं प्राज्ञः कोऽम्भसा परिषिञ्चति" माघ० २-५४।

स्वैर स्वैर (वि०) 1. स्वातंत्र्यदिंद नडेयुव. तन्न इष्टक्के अनुसारवागि नडेयुव. स्वेन स्वातन्त्र्येण ईर्ते—ईर (गतौ कम्पने च) "अच्" (३-१-१३४)। "अव्याहतैः स्वैरगतैः स तस्याः सम्राट् समाराधनतत्परोऽभूत्" रघु० २-५। 2. मंद, अलस, सोम्बारि. 3. निधानवाद. "पादस्याविर्भवन्तीमवनतिमवनेरक्षतः स्वैरयातैः" मुद्रा० १-२। 4. व्यर्थवाद मातु, प्रयोजनविल्लद मातु. "नाहं मृषा ब्रवीम्येव स्वैरेष्वपि कुतः शपन्" भा० विरा०। (अव्य०) 5. मेत्तगे, निधानवागि. "गत्यूनमार्गगतयोऽपि गतोरुमार्गाः स्वैरं समाचक्षिरे भुवि वेल्लनाय" माघ० ५-५३। 6. स्वच्छंदवागि, स्वतंत्रवागि. "स्वप्तुमाप्तशयनीययोस्तयोः स्वैरमाख्यत वचः प्रियां प्रियः" नैष० १८-१४३। 7. तनगे इष्टबंदंते, तनगे तोरिदंते. "सार्थाः स्वैरं स्वकीयेषु चेरुर्वेश्मस्विवाद्रिषु" रघु० १७-६४। 8. मेल्लगे, मेत्तगे, सण्णध्वनियल्लि, कुग्गिद कंठदल्लि. "स्वैरं शेषे गज इति किल व्याहृतं सत्यवाचा" वेणी० ३-११।

स्वैरता स्वैरता (स्त्री०) स्वतंत्रवागिरुविके, तन्न इष्टानुसारवागि इरुविके. स्वैरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

स्वैरिणी स्वैरिणी (स्त्री०) व्यभिचारिणि, यार अधीनदल्लू इल्लदे स्वतंत्रवागि नडेदुकोळ्ळुववळु. स्वेन स्वातन्त्र्येण ईरितुं गन्तुं शीलमस्याः—ईर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। वृद्धिः (वा० ६-१-८९)। "अक्षता च क्षता चैव पुनर्भूः संस्कृता पुनः। स्वैरिणी या पतिं हित्वा सवर्णं कामतः श्रयेत्" याज्ञ० १-६७।

स्वैरिता स्वैरिता (स्त्री०) स्वच्छंदवागि नडेदुकोळ्ळुविके, तन्न इष्टदंते वर्तिसुविके. स्वैरिणो भावः "तल्" (५-१-११९)। "यदृच्छा स्वैरिता" अम०।

स्वैरिन् स्वैरिन् (वि०) स्वतंत्रवागिरुवनु, तन्न इष्टदंते नडेदुकोळ्ळुवनु. स्वेन ईरितुं शीलमस्य—ईर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "सिद्धिवादेषु संसिद्धास्तथा वननिवासिनः। स्वैरिणो दारसंयुक्तास्तेषां धर्मः कथं स्मृतः" भा० अनु०।

स्वैरिन्ध्री स्वैरिन्ध्री (स्त्री०) परगृहदल्लि शिल्प कार्यगळन्नु माडुत्त स्वतंत्रळागिरुव हेंगसु. स्वैरं स्वाच्छन्द्यं धरति—इति स्वैरिन्ध्री—धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)। पृषो०। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

स्वोपार्जित स्वोपार्जित (वि०) तन्निंदले संपादिसल्पट्ट. स्वेन उपार्जितम्। स्वार्जितवु एरडु विध. पित्रार्जित आस्तियिंद बंद द्रव्यदिंद आद आस्ति मत्तु तन्न स्वंत संपादनेयिंद माडिद आस्ति. तन्न स्वंत संपादनेयिंद माडिद आस्तियल्लि दायादिगळिगे पालु कोडबेकागिल्ल. "अनाश्रित्य पितुर्द्रव्यं स्वशक्त्याप्नोति यद्धनम्। दायादेभ्यो न तद्दद्यात् विद्यालब्धं च यद्भवेत्" इति व्यासः।

स्वोवसीय स्वोवसीय (न०) 1. संतोष. 2. मंगळ, शुभ, कल्याण. स्वः (श्वः) प्रशस्तः वसीयः (५-४-८०)। (वि०) 3. मंगळकरवाद. 4. संतोषकरवाद.

इति "स" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ಹ

ಹ ಹ ಇದು ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯದಲ್ಲಿ ಆವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಣ. ಈ ವರ್ಣವು ಕಂಠ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿವೃತಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಊಷ್ಮವರ್ಣ. "अकुहविसर्जनीयानां कण्ठः"। "शषसहा ऊष्माणः"। "विवृतमूष्मणां स्वराणां च" सि० कौ०।

ಹ ಹ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. 2. ಪರಶಿವ, ಶಂಕರ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಹಂಸ. 4. ರಣ, ಯುದ್ಧ. 5. ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಮೇಲಿನ ಕೂದಲೇಳುವುದು. 6. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 7. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. 8. ವರುಣ. "हः शङ्करे हरौ हंसरणरोमाश्ववाजिषु। गर्वे प्रचेतसि" नानार्थर०। 9. ಕೋಪ. 10. ಗಜ, ಆನೆ. "हः कोपे वारणे हश्च तथा शूली प्रकीर्तितः" एका०। 11. ಜಲ, ನೀರು. 12. ಶೂನ್ಯ, ಸೊನ್ನೆ. 13. ಶುಭ, ಮಂಗಳ. 14. ರಕ್ತ, ನೆತ್ತರು. 15. ಸ್ವರ್ಗ. 16. ಧಾರಣ. 17. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. 18. ನಕುಲೀಶ. "हःशिवे सलिले शून्ये धारणे मङ्गलेऽपि च। गगने नकुलीशे च रक्ते नाके च वर्ण्यते" मेदि०। (न०) 19. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. 20. ಆನಂದ, ಹರ್ಷ, ಸುಖ. 21. ವೀಣಾನಾದ. 22. ರತ್ನಕಾಂತಿ. 23. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. 24. ಆಮಂತ್ರಣ. ಕರೆ. "हं क्लीबमस्त्रसुखयोःक्वणिते मणिरोचिषि। परब्रह्मामन्त्रणयोस्त्रिषु तूत्तानहास्ययोः" नानार्थर०। (वि०) 25. ಮೇಲುಮುಖವಾದ. 26. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವ, ನಗುವ. (अव्य०) 27. ಸಂಬೋಧನೆ. 28. ಪಾದಪೂರಣ. 29. ನಿಯೋಗ. 30. ನಿಗ್ರಹ. 31. ನಿಂದೆ. 32. ಎಸೆಯುವುದು. "ह स्यात् सम्बोधने पादपूरणे च विनिग्रहे। नियोगे क्षिपायां स्यात् कुत्सायामपि दृश्यते" मेदि०।

ಹಂಸ ಹಂಸ (पुं०) 1. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. हन्ति गच्छति — हन (हिंसागत्योः) "अच्" (३-१-१३४)। "भवेद्वर्णागमाद्धंसः सिंहो वर्णविपर्ययात्" इति सक्। "हंसं तनौ सन्निहितं चरन्तं मुनेर्मनोवृत्तिरिव स्विकायाम्" नैष० ३-४। ಜಲವಿಶ್ರವಾದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಲಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಅಸಾಧಾರಣ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಂಸವು ಪಡೆದಿರುವುದು. "हंसो हि क्षीरमादत्ते तन्मिश्रा वर्जयन्त्यपः" शाकु० ६-२८। "हंसः श्वेतो बकः श्वेतः को भेदो बकहंसयोः। नीरक्षीरविभागे तु हंसो हंसो बको बकः"॥ 2. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ ರಾಜ, ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ ದೊರೆ. 3. ವಿಷ್ಣು. हन्ति मनोहरं गच्छति हसति स्मयते वा — हन (हिंसागत्योः) "सः" (उ० ३-२-७१)। "हंसः संसारबन्धस्य हन्ता तादात्म्यभावितः" इति निरुक्तिः। "मरीचिर्दमनो हंसः" वि० स०। 4. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 5. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. 6. ಪರಮಾತ್ಮ. 7. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. 8. ಮತ್ಸರ, ದ್ವೇಷ, ಹಗೆತನ. 9. ಒಂದು ಮಂತ್ರ. 10. ಪಂಚ ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಾಯು. 11. ಜೀವಾತ್ಮ. 12. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. 13. ಯತಿ. 14. ಬಿಳಿಯ ಎತ್ತು. "हंसः स्मरे खगे विष्णौ यतौ निर्लोभभूभुजि। जीवेऽर्केऽश्वे श्वेतवृषे स्यान्मन्त्रपरमात्मनोः" नानार्थर०। "हंसः स्यान्मानसौकसि। निर्लोभनृपविष्वर्के परमात्मनि मत्सरे। योगिभेदे मन्त्रभेदे शरीरमरुदन्तरे। तुरङ्गमप्रभेदेऽपि" मेदि०। (वि०) 15. ಶ್ರೇಷ್ಠ.

ಹಂಸಕ ಹಂಸಕ (पुं०) 1. ಕಾಲುತೊಡಿಗೆ, ನೂಪುರ, ಕಾಲಿನ ಗೊಲುಸು. हंस इव कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. हंस एव स्वार्थे "कः"। "सरित इव सविभ्रमप्रयातप्रणदितहंसकभूषणा विरेजुः" माघ० ७-२३। 3. ಒಂದು ತಾಳದ ಭೇದ. "लघुर्गुरुर्लघुर्यत्र स तालो हंसकः स्मृतः" संगीतदामोदरः।

ಹಂಸಕೀಲಕ ಹಂಸಕೀಲಕ (पुं०) ಸಂಭೋಗ ಕಾಲದ ಒಂದು ಬಂಧ.

ಹಂಸಕೂಟ ಹಂಸಕೂಟ (पुं०) ಹಿಮಾಲಯದ ಶಿಖರ.

ಹಂಸಗತಿ ಹಂಸಗತಿ (स्त्री०) 1. ಹಂಸದಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ನಡಗೆ. (वि०) 2. ಹಂಸದಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ನಡಗೆಯುಳ್ಳ. हंस इव गतिर्यस्य।

ಹಂಸಗದ್ಗದಾ ಹಂಸಗದ್ಗದಾ (स्त्री०) ಹಂಸದಂತೆ ಮಧುರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ಹೆಂಗಸು.

ಹಂಸಗಾಮಿನೀ ಹಂಸಗಾಮಿನೀ (स्त्री०) 1. ಹಂಸದಂತೆ ಮಂದಗಮನವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. हंस इव गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ, ಸರಸ್ವತಿ. हंसेन गच्छति।

ಹಂಸತೂಲ ಹಂಸತೂಲ (पुं०) ಬಾತುಕೋಳಿ ಅಥವಾ ಹಂಸ ಪಕ್ಷಿಯ ರೆಕ್ಕೆಯ ಒಳಭಾಗದ ಮೃದುವಾದ ಗರಿ.

हंसतूलिका हंसतूलिका (स्त्री०) ಹಂಸದ ಮೆದುವಾದ ಗರಿಯಂತೆ ಇರುವ ಹಾಸಿಗೆ, ಹಂಸದ ಮೆದುವಾದ ಗರಿಯಂತೆ ಇರುವ ಹತ್ತಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಹಾಸಿಗೆ.

हंसदाहन हंसदाहन (न०) ಅಗುರು.

हंसनादिनी हंसनादिनी (स्त्री०) ಉತ್ತಮ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. हंस इव नदति —नद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-१-१३४)। ಗಜದಂತೆ ಗಮನ ಕೋಕಿಲದಂತೆ ಕಂಠ ವಿಶಾಲವಾದ ನಿತಂಬ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು ಹಂಸನಾದಿನಿ. "गजेन्द्रगमना तन्वी कोकिलानां स्वतान्विता। नितम्बगुर्विणी या सा कथ्यते हंसनादिनी"॥

हंसपदी हंसपदी (स्त्री०) ಹಂಸಪಾದಿ ಲತೆ. हंसस्येव पादा अस्याः। —पादी —पादी.

हंसमाला हंसमाला (स्त्री०) ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳ ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಹಂಸಗಳ ತಂಡ. —गुम्फ. हंसानां माला। "तां हंसमालाः शरदीव गङ्गां महौषधिं नक्तमिवात्मभासः" कुमा० १-३०।

हंसमाष हंसमाष (पुं०) ಮಾಷಪರ್ಣಿ, ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ.

हंसरथ हंसरथ (पुं०) ಹಂಸವೇ ವಾಹನವಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ. ಚತುರ್ಮುಖ. हंसो रथो वाहनं यस्य। —वाहनः —वाहनः. "तपन्तं तपसा लोकान् यथाभ्रापिहितं रविम्। विलक्ष्य विस्मितः प्राह प्रहसन् हंसवाहनः" भाग० ७-३-१६।

हंसलोहक हंसलोहक (न०) ಹಿತ್ತಾಳೆ. हंस श्रेष्ठं लोहमिव।

हंसी हंसी (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. हंसस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-६३)। "हंसीव कृष्ण ते कीर्तिः स्वर्गङ्गामवगाहते" चन्द्रा०।

हंहो हंहो (अव्य०) 1. ಸಂಬೋಧನ. "हंहो ब्राह्मण! यदि तवोपाध्यायः सर्वं जानाति, जानातु तावत् कस्य चन्द्रोऽभिप्रेत इति" मुद्रा० १। 2. ಪ್ರಶ್ನೆ. 3. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 4. ದಂಭ, ಅಹಂಕಾರ.

हक्क हक्क (पुं०) ಆನೆಯನ್ನು ಕರೆಯುವುದು. हक् इत्यव्यक्तशब्देन कायति —कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

हञ्जिका हंजिका (स्त्री०) ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ. "हञ्जिका ब्राह्मणी पद्मा भार्गी ब्राह्मणयष्टिका" अम०।

हञ्जे हंजे (अव्य०) (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) ಚೇಟಿಯ ಸಂಬೋಧನ. "हण्डे हञ्जे हलाह्वाने नीचां चेटीं सखीं प्रति" अम०। "हञ्जे मदेण किलायमाणं अत्ताणं अज्ज-उत्तस्स दंसणे हिअअं तुवरेदि" माल० ३।

हट्ट हट्ट (पुं०) ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ಕ್ರಯ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಯದ ಜಾಗ, ಅಂಗಡಿಬೀದಿ. हट्टन्यत्र—हट (दीप्तौ) "तः" बाहु०। "हट्टक्रयारोहौ जन्यं ग्राममुखं च तत्" त्रिकाण्ड०।

हट्टचौरक हट्टचौरक (पुं०) ಅಂಗಡಿಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಕದಿಯುವ ಚೋರ.

हट्टविलासिनी हट्टविलासिनी (स्त्री०) ನಖವೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. हट्टे विलसति —वि + लस (क्रीडायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)।

हठ हठ (पुं०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರ. हठ (प्रसृतिशठत्वयोः) "घः" (३-३-११८)। "प्रसभं तु बलात्कारो हठः" अम०। 2. ಹಠಯೋಗ. "हठयोग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

हठयोग हठयोग (पुं०) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಬಲದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪವಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧ. हठेन बलात्कारेण योगः चित्तवृत्तिनिरोधः। ಇದು ರಾಜಯೋಗವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಈ ಹಠಯೋಗವು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾದಿ ತಾಪತ್ರಯದಿಂದ ಸಂತಪ್ತರಾದವರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದು. ಮಂತ್ರಯೋಗ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಯುಕ್ತರಾದವರಿಗೆ ಈ ಹಠಯೋಗವು ಆಧಾರವಾದ ಕಮಠಪ್ರಾಯವಾಗಿರುವುದು. "अशेषतापतप्तानां समाश्रयमठो हठः। अशेषयोगयुक्तानामाधारकमठो हठः" हठ० १-१०। ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಕೈವಲ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಈ ಹಠವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಹಳ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅದು ಬಹಳ ವೀರ್ಯವತ್ತಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದರೆ ಅದು ನಿರ್ವೀರ್ಯವಾಗುವುದು. "हठविद्या परं गोप्या योगिना सिद्धिमिच्छता। भवेद्वीर्यवती गुप्ता निर्वीर्या तु प्रकाशिता" हठ० १-११। **हठाभ्यासस्य योग्यवाद प्रदेशः** ಸ್ವಧರ್ಮಪರಾಯಣನಾದ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯ ಧಾರ್ಮಿಕದೇಶ (ಅನುಕೂಲವಾದ ಆಹಾರಾದಿ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ) ಸುಭಿಕ್ಷದೇಶ (ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಆಹಾರಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ) ಯಾವರೀತಿಯ ಉಪದ್ರವವೂ ಇಲ್ಲದ (ಚೋರವ್ಯಾಘ್ರಾದಿ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ) ಸುತ್ತಲೂ ನಾಲ್ಕಾರು

ಮಾರುಗಳ ದೂರದವರೆಗೂ ಶಿಲೆ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಜಲ ಇವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದ ಮತ್ತು ವಿವಿಕ್ತವಾದ (ಕಲಹಾದಿಗಳಿಗೆ ಆವಕಾಶವಿಲ್ಲದ) ಪ್ರದೇಶವು ಹಠಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. "सुराज्ये धार्मिके देशे सुभिक्षे निरुपद्रवे। धनुःप्रमाणपर्यन्तं शिलाग्निजलवर्जिते ॥ एकान्तमठिकामध्ये स्थातव्यं हठयोगिना" ಹಠ೦ ೧-೧೨। ಅಧಿಕವಾದ ಆಹಾರ ಅಯಾಸಕರವಾದ ಕಾರ್ಯ ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡುವುದು ರಾತ್ರಿಭೋಜನ ಜನರ ಸಹವಾಸ ಚಿತ್ತ ಚಾಂಚಲ್ಯ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ **ಪ್ರತಿಬಂಧಕ**ಗಳು. "अत्याहारः प्रयासश्च प्रजल्पो नियमग्रहः। जनसङ्गश्च लौल्यं च षड्भिर्योगो विनश्यति" ಹಠ೦ ೧-೧೫। ಉತ್ಸಾಹ (ವಿಷಯಾಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವೆನೆಂಬ ಪ್ರಯತ್ನ) ಸಾಹಸ (ಸಾಧ್ಯತ್ವಾಸಾಧ್ಯತ್ವಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು) ಧೈರ್ಯ (ಯಾವ ಜ್ವೀವವೂ ಇದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು ಎಂಬ ಗುಂಡಿಗೆ) ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನ (ಪರಮಾತ್ಮ ಸತ್ಯತ್ವಜ್ಞಾನ) ಶಾಸ್ತ್ರ ಗುರುವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ ಜನತೆಯ ಸಹವಾಸಪರಿತ್ಯಾಗ ಇವುಗಳು **ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು.** "उत्साहात्साहसाद्धैर्यात् तत्त्वज्ञानाच्च निश्चयात्। जनसङ्गपरित्यागात् षड्भिर्योगः प्रसिद्धयति" ಹಠ೦ ೧-೧೬।

ಹಡಿ ಹಡಿ (ಪುಂ) ಮರದ ಬೇಡಿ. "निगडो लोहबन्धेऽस्त्री हडिः काष्ठस्य यन्त्रणे" ಶಬ್ದಮಾಲಾ।

ಹಣ್ಡಾ ಹಂಡಾ (ಅವ್ಯ೦) (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) 1. ನೀಚಪಾತ್ರ ಸಂಬೋಧನ. (ಸ್ತ್ರೀ೦) 2. ದೊಡ್ಡದಾದ ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಗುಡಾಣ. 3. ಹಂಡೆ, ಕಡಾಯಿ.

ಹಣ್ಡಿಕಾ ಹಂಡಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮಣ್ಣಿನ ಗುಡಾಣ, ದೊಡ್ಡದಾದ ಮೃತ್ಪಾತ್ರೆ.

ಹಣ್ಡೇ ಹಂಡೇ (ಅವ್ಯ೦) (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) ನೀಚಪಾತ್ರದ ಸಂಬೋಧನ. "हण्डे हञ्जे हलाह्वाने नीचां चेटीं सखीं प्रति" ಅಮ೦।

ಹತ ಹತ (ವಿ೦) 1. ಮನಸ್ಸು ಕೆಟ್ಟಿರುವವನು, ಉತ್ಸಾಹಗುಗ್ಗಿರುವವನು. हन्यते स्म—हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (೩-೨-೧೦೨)। "करी व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरं वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती" ಶಾಕು೦ ೧-೨೦। 2. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. "हते हिडम्बरिपुणा राज्ञि द्वैमातुरे युधि" ಮಾಘ೦ ೨-೬೦। 3. ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "गणना न बभूव कृष्णपक्षे हतभग्नादिविकल्पितेऽपि तस्मिन्" ಯಾದ೦ ೧೫-೧೨೪। 4. ದುರದೃಷ್ಟವುಳ್ಳ, ಭಾಗ್ಯರಹಿತ. "अनुशयदुःखायेदं हतहृदयं सम्प्रति विबुद्धम्" ಶಾಕು೦ ೬-೭। 5. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "लब्धस्तेऽपि चक्षुरादिषु हताः स्वार्थविबोधक्रियाः" ಮುದ್ರಾ೦ ೩-೧। 6. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನ೦) 8. ಗುಣನ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವಿಕೆ. 9. ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. 10. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ. 11. ವಧೆ, ಕೊಲೆಮಾಡುವಿಕೆ ಹನ (हिंसागत्योः) ಹನ ಭಾವೇ "क्तः" (೩-೩-೧೧೪)।

ಹತಕ ಹತಕ (ವಿ೦) ನೀಚ. हत एव हतकः। "दुरात्मन् दुर्योधनहतक, आगच्छागच्छ। अपनयामि ते गदाकौशलसम्भृतं भुजदर्पं शिलीमुखासारेण" ವೇಣೀ೦ ೬।

ಹತತ್ವಿಟ್(ಷ್) ಹತತ್ವಿಟ್(ಷ್) (ವಿ೦) ಕುಂದಿದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಕಡಮೆಯಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ. हताःत्विषः यस्य। "निशीथदीपाः सहसा हतत्विषो बभूवुरालेख्यसमर्पिता इव" ರಘು೦ ೩-೧೫।

ಹತವೀರ್ಯ ಹತವೀರ್ಯ (ವಿ೦) ಕುಂದಿದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. ಶಕ್ತಿಯು ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವ. हतं वीर्यं यस्य। "मन्त्रेण हतवीर्यस्य फणिनो दैन्यमाश्रितः" ಕುಮಾ೦ ೨-೨೧।

ಹತಭಾಗ್ಯ ಹತಭಾಗ್ಯ (ವಿ೦) ದುರದೃಷ್ಟದವನು, ಭಾಗ್ಯಶೂನ್ಯ. हतं भाग्यं यस्य।

ಹತಲಕ್ಷಣ ಹತಲಕ್ಷಣ (ವಿ೦) ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳಿಲ್ಲದವನು, ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಲ್ಲದವನು. हतं लक्षणं यस्य।

ಹತಸಮ್ಪದ್ ಹತಸಂಪದ್ (ವಿ೦) ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ, ಬಡತನ (ದಾರಿದ್ರ್ಯ)ಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ. हता सम्पद् यस्य।

ಹತಸಾಧ್ವಸ ಹತಸಾಧ್ವಸ (ವಿ೦) ಭಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನು, ಭಯವಿಲ್ಲದವನು. हतं साध्वसं यस्य।

ಹತಾಶ ಹತಾಶ (ವಿ೦) 1. ಆಶೆಯು ಭಂಗ ಹೊಂದಿದವನು, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಆಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು. हता आशा यस्य। 2. ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದವನು. 3. ದುರ್ಜನ, ಚಾಡಿಕೋರ. 4. ಫಲ ಕೊಡದಿರುವ, ಬೆಳೆಯಲಾಗದ, ಬಂಜರಾಗಿರುವ. "हताशो निर्दये चाशारहिते पिशुनेऽपि च" ಮೇದಿ೦।

ಹತಿ ಹತಿ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಅಪಕರ್ಷ, (ಗುಣದಲ್ಲಿ) ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವುದು, ಹೀನವಾಗಿರುವುದು. ಹನ (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (೩-೩-೯೪)। 2. ವಧೆ, ಹತ್ಯೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. ಕೊಲೆಮಾಡುವುದು. 3. ನಾಶ, ಅಳಿವು. "कर्माण्यारभमाणानां दुःखहत्यै सुखाय च। पश्येत्पाकविपर्यासं मिथुनी चारिणां नृणाम्" ಭಾಗ೦ ೧೧-೩-೧೮। 4. ಏಟು,

ಹೊಡೆತ, ಪೆಟ್ಟು. 5. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು, ಅಧಿಕಪಡಿಸುವುದು.

ಹನ್ತ್ರ ಹತ್ರ (ಪುಂ०) 1. ವ್ಯಾಧಿ, ರೋಗ. ಹನ್ತಿ ಶರೀರಮ್— ಹನ (ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ) "ಕ್ತ್ರನ್" (ಉ० ೩-೩೦)। 2. ಅಸ್ತ್ರ, ಶಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. ಹನ್ತ್ರವ್ಯಾಧಿಃ ಶಸ್ತ್ರಂ ಚ" ಸಿ० ಕೌ०।

ಹತ್ಯಾ ಹತ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕೊಲ್ಲುವುದು, ಕೊಲೆಮಾಡುವುದು. ಹನ (ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ) "ಯತ್" (೩-೧-೧೦೮)। ನಿರುಪಪದಂ ಹನ್ತೇತಿ ತು ಅಸಾಧ್ವೇವ —ಬಾಲಮನೋರಮಾವ್ಯಾಖ್ಯಾ। ಸೋಪಪದ ಹನ ಧಾತುವಿನ ರೂಪ ಹತ್ಯಾ। "ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ ಸುರಾಪಾನಂ ಸ್ತೇಯಂ ಗುರ್ವಙ್ಗನಾಗಮಃ। ಮಹಾನ್ತಿ ಪಾತಕಾನ್ಯಾಹುಃ ಸಂಸರ್ಗಶ್ಚಾಪಿ ತೈಃ ಸಹ" ॥

ಹಥ ಹಥ (ಪುಂ०) ದುಃಖಗೊಂಡವನು, ಖೇದವುಳ್ಳವನು, ಉತ್ಸಾಹ ಕುಗ್ಗಿದವನು. ಹನ (ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ) "ಕಥಃ" (ಉ० ೨-೨)।

ಹದನ ಹದನ (ನ०) ಪುರೀಷೋತ್ಸರ್ಗ, ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. ಹದ (ಪುರೀಷೋತ್ಸರ್ಗೇ) "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)।

ಹದ್ಧಾ ಹದ್ಧಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಲಗ್ನಗಳ ತ್ರಿಂಶಾಂಶ (ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.)

ಹನ – ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ (ಅದಾ० ಪರ० ಸಕ० ಅನಿ०)।

ಹನ್ತಿ	ಹತಃ	ಘ್ನನ್ತಿ।
ಹಂಸಿ	ಹಥಃ	ಹಥ।
ಹನ್ಮಿ	ಹನ್ವಃ	ಹನ್ಮಃ।
ಜಘಾನ	ಜಘ್ನತುಃ	ಜಘ್ನುಃ।
ಜಘನಿಥ / ಜಗನ್ಥ	ಜಘ್ನಥುಃ	ಜಘ್ನ।
ಜಘಾನ / ಜಘನ	ಜಘ್ನಿವ	ಜಘ್ನಿಮ।
ಹನ್ತಾ	ಹನ್ತಾರೌ	ಹನ್ತಾರಃ।
ಹನಿಷ್ಯತಿ	ಹನಿಷ್ಯತಃ	ಹನಿಷ್ಯನ್ತಿ।
ಹನ್ತು / ಹತಾತ್	ಹತಾಮ್	ಘ್ನನ್ತು।
ಜಹಿ / ಹತಾತ್	ಹತಮ್	ಹತ।
ಹನಾನಿ	ಹನಾವ	ಹನಾಮ।
ಅಹನ್	ಅಹತಾಮ್	ಅಘ್ನನ್।
ಹನ್ಯಾತ್	ಹನ್ಯಾತಾಮ್	ಹನ್ಯುಃ।
ವಧ್ಯಾತ್	ವಧ್ಯಾಸ್ತಾಮ್	ವಧ್ಯಾಸುಃ।
ಅವಧೀತ್	ಅವಧಿಷ್ಟಾಮ್	ಅವಧಿಷುಃ।
ಅಹನಿಷ್ಯತ್	ಅಹನಿಷ್ಯತಾಮ್	ಅಹನಿಷ್ಯನ್

1. ಕೊಲ್ಲು, ಕೊಲೆಮಾಡು. "ಹನ್ತಿ ನೋಪಶಯಸ್ಥೋऽಪಿ ಶಯಾಲುರ್ಮೃಗಯುರ್ಮೃಗಾನ್" ಮಾಘ० ೨-೮೦। 2. ಹೊಡೆ, ಏಟು ಕೊಡು. "ಜಘಾನಾವಿಶ್ಯ ವದನಂ ನಿರ್ಯಾತ್ ಭಿತ್ವೋದರಂ ದ್ರುತಮ್" ಭಟ್ಟಿ० ೮-೫। 3. ನಾಶಪಡಿಸು, ಅಳಿದುಹಾಕು. "ಕ್ಷಯಪಕ್ಷ ಇವೇನ್ದವೀಃ ಕಲಾಃ ಸಕಲಾ ಹನ್ತಿ ಸ ಶಕ್ತಿಸಮ್ಪದಃ" ಕಿರಾ० ೨-೩೪। ಆಙ್ ಪೂರ್ವಕ ಹನ ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಯಾಗುವುದು.

ಆಹತೇ ಆಜಘ್ನಾತೇ ಆಜಘ್ನತೇ ಇತ್ಯಾದಿ.
ಆಜಘ್ನೇ ಆಜಘ್ನಾತೇ ಆಜಘ್ನಿವರೇ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕರ್ಮಣಿ:—ಹನ್ಯತೇ। ಜಘ್ನೇ। ಘಾನಿತಾ, ಹನ್ತಾ। ಘಾನಿಷ್ಯತೇ, ಹನಿಷ್ಯತೇ। ಹನ್ಯತಾಮ್। ಆಹನ್ಯತ। ಹನ್ಯೇತ। ಘಾನಿಷೀಷ್ಟ, ವಧಿಷೀಷ್ಟ। ಅಘಾನಿ, ಅವಧಿ। ಅಘಾನಿಷ್ಯತ।

ಣಿಚಿ:—ಘಾತಯತಿ, ಘಾತಯತೇ। ಘಾತಯಾಂ –ಚಕಾರ, –ಚಕ್ರೇ, –ಬಭೂವ, –ಆಸ। ಘಾತಯಿತಾ। ಘಾತಯಿಷ್ಯತಿ, –ತೇ। ಘಾತಯತು, –ತಾಮ್। ಅಘಾತಯತ್, –ತ। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸನಿ:—ಜಿಘಾಂಸತಿ। ಜಿಘಾಂಸಾಂ ಚಕಾರ, –ಬಭೂವ, –ಆಸ। ಜಿಘಾಂಸಿತಾ। ಜಿಘಾಂಸಿಷ್ಯತಿ। ಜಿಘಾಂಸತು। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕೃತ್ಸು:—ಹನ್ತವ್ಯಃ। ಹನನೀಯಃ। ವಧ್ಯಃ, ಘಾತ್ಯಃ। ಹತಃ। ಹತವಾನ್। ಘ್ನತ್, ಘ್ನತೀ। ಹನಿಷ್ಯತ್, –ನ್ತೀ। ಹನ್ತುಮ್। ಹತಮ್। ಹನನಮ್। ಹತ್ವಾ। ನಿಹತ್ಯ। ಘಾತಂ ಘಾತಮ್। ಹತ್ವಾ ಹತ್ವಾ।

ಹನ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) **ಅಭಿ + ಹನ = ಅಭಿಹನ್ತಿ**। ಅಭಿಘಾತಃ। ಏಟು, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹೊಡೆತ. "ಅಭಿಹನ್ತಿ ಹನ್ತ ಕಥಮೇಷ ಮಾಧವಮ್" ಮಾಲತೀ० ೧-೩೯। "ತಟಾಭಿಘಾತಾದಿವ ಲಗ್ನಪಙ್ಕೇ ಧುನ್ವನ್ ಮುಹುಃ ಪ್ರೋತಘನೇ ವಿಷಾಣೇ" ಕುಮಾ० ೭-೪೯।

(2) **ಅವ + ಹನ = ಅವಹನ್ತಿ**। ಅವಹನನಮ್। ಒಕ್ಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಕುಟ್ಟುವುದು. ವ್ರೀಹೀನವಹನ್ತಿ। ಅವಹನನಾಯೋಲೂಖಲಮ್।

(3) **ಆ + ಹನ = ಆಹತೇ**। ಆಜಘ್ನೇ। ಆಘಾತಃ। 1. ಏಟು, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹೊಡೆತ. "ಆಜಘ್ನೇ ವಿಷಮವಿಲೋಚನಸ್ಯ ವಕ್ಷಃ" ಕಿರಾ० ೧೭-೬೩। "ಅಭ್ಯಸ್ಯನ್ತಿ ತಟಾಘಾತಂ ನಿರ್ಜಿತೈರಾವತಾ ಗಜಾಃ" ಕುಮಾ० ೨-೫೦। 2. ಹೊಡೆಯುವುದು, ಬಡಿಯುವುದು. "ತ್ವದ್ಗಮ್ಭೀರಧ್ವನಿಷು ಶನಕೈಃ ಪುಷ್ಕರೇಷ್ವಾಹತೇಷು" ಮೇಘ० ೨-೩।

(4) प्रति + आ + हन = प्रत्याहन्ति। प्रत्याहतः। ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು, ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡು. "प्रत्याहतास्त्रो गिरिशप्रभावात् आत्मन्यवज्ञां शिथिलोचकार" रघु० २-४१।

(5) वि + आ + हन = व्याहन्ति। व्याहतः। 1. ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸು. "महोर्मिभिर्व्याहतवाञ्छितार्थैः" माघ० ३-४०। 2. ಭಂಗಪಡಿಸು, (ಅಜ್ಞೆಯನ್ನು) ಮುರಿ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸು. "राज्ञी राज्यं विधिवदशिषत् भर्तुरव्याहताज्ञा" रघु० १९-५७।

(6) उद् + हन = उद्धतिः। उद्धतः। 1. ಗರ್ವ ಹೊಂದು, ದರ್ಪ ತೋರಿಸು. "मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुर्वनस्थलीमर्मरपत्रमोक्षाः" कुमा० ३-३१। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆ. "न लङ्घयामास महाजनानां शिरांसि नैवोद्धतिमाजगाम" माघ० ३-२८। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು. "लाङ्गूलमुद्धतं धुन्वन्" भट्टि० १-७। 4. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. "उद्घातः प्रणवो यासाम्" कुमा० २-१२।

(7) उप+उद्+हन=उपोद्घातः। 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸು, ಮೊದಲುಮಾಡು. 2. ಸಾಧನೆ, ಸಲಕರಣೆ, ಉಪಾಯ. "तत्प्रतिच्छन्दकमुपोद्घातेन माधवान्तिकमुपेयात्" मालती० १।

(8) नि + हन = निहन्ति। 1. ಕೊಲ್ಲು, ಕೊಲೆ ಮಾಡು, ನಾಶಪಡಿಸು. "निहन्त्यरीनेकपदे य उदात्तः स्वरानिव" माघ० २-९५। 2. ಹೊಡೆ, ಏಟುಕೊಡು. "तानेव सामर्षतया निजघ्नुः" रघु० ७-४४। 3. ನಿವಾರಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು. "बद्धां बद्धां भित्तिशङ्कामभुष्मिन् भावानावान्मातरिश्वा निहन्ति" किरा० ५-३६। 4. ಎದುರಿಸು, ತಡೆಗಟ್ಟು. "वचसैव तयोर्वाक्यमस्त्रमस्त्रेण निघ्नतोः" रघु० १२-९२। 5. ಹೊಡೆ, ಬಡಿ, ಬಾರಿಸು. "कम्बूनथ समादध्मुः कोणैर्भेर्यो निजघ्निरे" भट्टि० १४-२।

(9) प्रति+हन = प्रतिहन्ति। प्रतिहतः। 1. ತಡೆಗಟ್ಟು, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು. "रम्यास्तपोधनानां प्रतिहतविघ्नाः क्रियाः समवलोक्य" शाकु० १-१३। 2. ನಾಶಪಡಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು, ನಿವಾರಿಸು. "यद्यत् पापं प्रतिजहि जगन्नाथ नम्रस्य तन्मे" मालती० १-३।

(10) सम् + हन = संहतः। संहतिः। ಗುಂಪು ಕಟ್ಟು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು. "दूत एव हि सन्धत्ते भिनत्त्येव च संहतान्" मनु० ७-६६। "न संहतास्तस्य न भिन्नवृत्तयः प्रियाणि वाञ्छन्त्यसुभिः समीहितुम्" किरा० १-१९।

हन हन (पुं०) ಕೊಲ್ಲುವವನು, ಕೊಲೆಮಾಡುವವನು हन (हिंसागत्योः) "अच्" (३-१-१३४)। वा द्वित्वम् अभ्यासस्य आक् च। अभ्यासस्य घत्वं उत्तरपदस्य कुत्वम् (७-३-५५)। घनाघनः। पक्षे हनः।

हनन हनन (न०) ಕೊಲ್ಲುವುದು, ಕೊಲೆಮಾಡುವುದು. हन (हिंसागत्योः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "रक्षोवधो जलधिबन्धनमस्त्रपूगैः किं तस्य शत्रुहनने कपयः सहायाः" भाग०।

हनु हनु (स्त्री०) 1. ನಖವೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "उः" (उ० १-१०)। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 3. ಮೃತ್ಯು. 4. ಅಸ್ತ್ರ. (पुं०स्त्री०) 5. ಕಪೋಲದ—ಕೆನ್ನೆಯ ಕೆಳಭಾಗ. "हनुर्हट्टविलासिन्यां मृत्यावस्त्रे गदे स्त्रियाम्। द्वयोः कपोलावयवे" मेदि०।

हनुमत् हनुमत् (पुं०) ಹನುಮಂತ, ಆಂಜನೇಯ. प्रशस्ता हनुरस्यास्ति—हनु प्रशंसायां "मतुप्" (५-२-९४)। "अन्येषामपि दृश्यते (६-३-१३७) इति सूत्रेण वा दीर्घः। **हनूमान् हनूमान्**. "मार्गो सम्यङ्मम हनुमता वर्णितो द्वौ तयोस्ते सह्यासन्नोऽप्यनघसुभगः पश्चिमो नित्यवर्षः" हंस० १-१८। ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವೀರತ್ವಸೂಚಕ ಗಾಯದ ಗುರುತಿರುವುದರಿಂದ ಹನುಮಂತನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "मत्करोत्सृष्टवज्रेण हनुस्तस्य तदा क्षतः। नाम्नैष हरिशार्दूलः भविता हनुमानिति" रामा० उत्तरकाण्डः।

हनू हनू (स्त्री०) ಕಪೋಲದ—ಕೆನ್ನೆಯ ಕೆಳಭಾಗ. हनु पक्षे दीर्घः।

हनूमत् हनूमत् (पुं०) ಹನೂಮಂತ, ಆಂಜನೇಯ. प्रशस्ता हनूरस्यास्ति—हनू प्रशंसायां "मतुप्" (५-२-९४)। "ता हनूमान् पराकुर्वन् अगमत् पुष्पकं प्रति" भट्टि० ८-५०। "हनूमानपि विक्रान्तः सर्वं शुश्राव तत्त्वतः। सीतायास्त्रिजटायाश्च राक्षसीनां च तर्जनम्" रामा०।

हनूष हनूष (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. हन्ति मानुषान्—हन (हिंसागत्योः) "ऊषन्" (उ० ४-७३)। हनूषो राक्षसः सि० कौ०। "सन्ध्याबलो रात्रिमटो हनूषः शमनीषदः" त्रिकाण्ड०।

हन्त हंत (अव्य०) 1. हर्ष, संतोष. हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "तः" बाहु०। 2. खेद. व्यसन, दुःख. "भवादृशाश्चेदधिकुर्वते रतिं निराश्रया हन्त हता मनस्विता" किरा० १-४३। 3. अनुकंप, दया. "हन्त ते कथयिष्यामि विभूतीरात्मनः शुभाः" गीता १०-१९। 4. संभ्रम, सडगर. 5. आयास, दणिवु. 6. वाक्यारंभ. "हन्त हर्षेऽनुकम्पायां वाक्यारम्भविषादयोः" अम०। 7. निश्चय. 8. दान. "हन्त दानेऽनुकम्पायां वाक्यारम्भविषादयोः। निश्चये च प्रमोदे च" हेम०।

हन्तकार हंतकार (पुं०) 1. अतिथिगे कॊडुव दान. 2. "हन्त" एंदु गट्टियागि कूगुवुदु.

हन्तृ हंतु (पुं०) 1. कॊलॆ, वध. 2. मृत्यु. 3. विनाश, अळिवु.

हन्तृ हंतृ (वि०) 1. कॊल्लुवनु, कॊलॆमाडुवनु, नाशपडिसुवनु. हन (हिंसागत्योः) "तृच्" (३-१-१३३)। "त्रिःसप्तकृत्वो जगतीपतीनां हन्ता गुरुर्यस्य स जामदग्न्यः" किरा० ३-१८। 2. हॊडॆयुवनु. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-न्त्री -स्त्री०**

हन्न हन्न (वि०) 1. पुरीषद विसर्जनॆ माडिदवनु, मलविसर्जनॆ माडिदवनु. हद (पुरीषोत्सर्गे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. विसर्जनॆ माडल्पट्ट मल. हद्यते स्म—हद (पुरीषोत्सर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "गूनं हन्ने" अम०।

हन्यमान हन्यमान (वि०) 1. कॊल्लल्पडुव, कॊलॆ माडल्पडुव. 2. हॊडॆयल्पडुव. हन (हिंसागत्योः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे" गीता० २-३०।

हम् हम् (अव्य०) 1. कोपदिंद आडुव मातु. 2. अनुनय, अनुसरणॆ. "हम् रुषोक्तावनुनये" मेदि०।

हम्बा हंबा (स्त्री०) गोविन शब्द, अकळुविन कूगु. "क्रोधरक्तेक्षणा सा गौः हम्बारवघनस्वना। विश्वामित्रस्य तत्सैन्यं व्यद्रावयत सर्वतः" भा० आदि०।

हय हय (पुं०) 1. अश्व. कुदुरॆ. हय (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "हया जिहेषिरे हर्षाद्गभीरं जगर्जुर्गजाः" भट्टि० १४-५। 2. सप्त (7) संख्यॆ. "हयदशभिर्नजौ भजजलागिति नत्कुटकम्" वृ० र०।

हयगन्धा हयगंधा (स्त्री०) 1. अश्वगंधि गिड. हयस्येव गन्धो यस्याः। 2. अजमान, ओमु, वादक्कि.

हयग्रीव हयग्रीव (पुं०) 1. महाविष्णुविन ऒंदु अवतार. हयस्य ग्रीवेव ग्रीवा यस्य। मधुकैटभ राक्षसरु अपहरिसिद वेदवन्नु उद्धारमाडलु महाविष्णुवु हयग्रीवावतारवन्नु ताळबेकायितु. परमेष्ठियु नाल्कु वेदगळन्नु सुंदरवाद नाल्कु विग्रहगळन्नागि सृष्टिसलु मधुकैटभ राक्षसरु आ विग्रहरूपवाद वेदगळन्नु अपहरिसि पाताळक्कॆ कॊंडॊय्दरु. ब्रह्मनु आग बहळ दुःखितनागि महाविष्णुवन्नु स्तुतिसलागि परमात्मनु हयग्रीवावतारवॆत्ति आ राक्षसरन्नु संहरिसि वेदगळन्नु रक्षिसिदनु. "ततो विग्रहवन्तौ तौ वेदान् दृष्ट्वासुरोत्तमौ। सहसा जगृहतुर्वेदान् ब्रह्मणः पश्यतस्तदा। अथ तौ दानवश्रेष्ठौ वेदान् गृह्य सनातनान्। रसां विविशतुस्तूर्णमुदक्पूर्वे महोदधौ॥ ततो हृतेषु वेदेषु ब्रह्मा कश्मलमाविशत्। ततो वचनमीशानं प्राह वेदैर्विनाकृतः॥ ओं नमस्ते ब्रह्महृदय नमस्ते मम पूर्वज। लोकाद्य भुवनश्रेष्ठ सांख्ययोगनिधे प्रभो॥ त्वया विनिर्मितोऽहं वै वेदचक्षुर्वयोतिगः। ते मे वेदा हृताश्चक्षुरन्धो जातोऽस्मि जागृहि॥ ददस्व चक्षूंषि मम प्रियोऽहं ते प्रियोऽसि मे। एवं स्तुतः स भगवान् पुरुषःसर्वतोमुखः॥ अन्तर्दधौ स विश्वेशः विवेश च रसां प्रभुः। रसां पुनः प्रविष्टश्च योगं परममास्थितः। ततस्तावसुरौ कृत्वा वेदान् समयबन्धनान्॥ रसातले विनिक्षिप्य यतः शब्दस्ततो गतौ। एतस्मिन्नन्तरे राजन् देवो हयशिरोधरः। जग्राह वेदानखिलान् रसातलगतान् हरिः। प्रादाच्च ब्रह्मणे भूयः ततः स्वां प्रकृतिं गतः॥ आग वेदगळिन्नित्तिद्द जागदल्लि वेदगळन्नु काणदॆ आ राक्षसरु परमात्मनॊडनॆ युद्धमाडि हतरादरु. भा० शान्ति० ३४७। 2. ऒब्ब राक्षस. ई राक्षसनु आदिशक्तियन्नु तपस्सिनिंद मॆच्चिसि तनगॆ ऎंदॆंदिगू मरण बारदंतॆ वरवन्नु कॆळलु देविय्यु अदक्कॆ सम्मतिसलिल्ल. आग तन्न हॆसरिनवनिंदलॆ मरणवागबेकॆंदु कॆळिकॊळ्ळलु अगलि ऎंदु देविय्यु वरवन्नित्तळु. आदरिंद कॊब्बिद ई राक्षसनु देशवन्नु क्षोभॆगॊळिसलु आरंभिसि

ದನು. ಆಗ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರವೆತ್ತಿ ಈ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. 3. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

ಹಯಗ್ರೀವಾ ಹಯಗ್ರೀವಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) –ಗ್ರೀವಾ –ಗ್ರೀವಾ. 4. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

ಹಯಕ್ಷ ಹಯಂಕಷ (ಪುಂ०) ಮಾತಲಿ, ಇಂದ್ರನ ಸಾರಥಿ. ಹಯಮುಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸಂ ಕಷತಿ — ಕಷ (ಹಿಂಸಾಯಾಮ್) "ಖಚ್" (ಬಾಹು०)। "ಮಾತಲಿಸ್ತು ಹಯಕ್ಷಃ" ತ್ರಿಕಾ೦ಡ०।

ಹಯದ್ವಿಷತ್ ಹಯದ್ವಿಷತ್ (ಪುಂ०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ.

ಹಯಪುಚ್ಛೀ ಹಯಪುಚ್ಛೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಮಾಷಪರ್ಣೀಲತೆ, ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ. ಹಯಸ್ಯ ಪುಚ್ಛಮಿವ ಆಕಾರೋಽಸ್ಯಾಃ।

ಹಯಪ್ರಿಯ ಹಯಪ್ರಿಯ (ಪುಂ०) 1. ಜವೆ, ಯವಧಾನ್ಯ. ಹಯಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಃ। –ಪ್ರಿಯಾ –ಪ್ರಿಯಾ. (ಸ್ತ್ರೀ०) 2. ಖರ್ಜೂರದ ಗಿಡ. 3. ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ.

ಹಯಮಾರಕ ಹಯಮಾರಕ (ಪುಂ०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. ಹಯಸ್ಯ ಮಾರಕಃ। ಹಯಂ ಮಾರಯತಿ — ಮೃಙ್ (ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ) + ಣಿಚ್ "ಣ್ವುಲ್" (೩-೧-೧೩೩)। "ಲ್ಯುಃ" (೩-೧-೧೩೪)। –ಮಾರಣಃ –ಮಾರಣಃ. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ.

ಹಯಮೇಧ ಹಯಮೇಧ (ಪುಂ०) ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ. ಹಯಃ ಮೇಧ್ಯತೇಽತ್ರ ಪ್ರಧಾನತಯಾ ಹಿಂಸ್ಯತೇ — ಮೇಧೃ (ಮೇಧಾಹಿಂಸನಯೋಃ) "ಘಞ್" (೩-೩-೧೨೧)।

ಹಯವಾಹನ ಹಯವಾಹನ (ಪುಂ०) 1. ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ರೇವಂತ. ಹಯೌ ವಾಹನಮಸ್ಯ। "ರೇವನ್ತಸ್ತ್ವರ್ಕರೇತೋಜಃ ಪ್ಲವಗೌ ಹಯವಾಹನಃ" ಅಭಿ० ಚಿ०। (ವಿ०) 2. ಕುದುರೆಯು ವಾಹನವಾಗಿರುವ.

ಹಯಶಾಲಾ ಹಯಶಾಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ. ಹಯಾನಾಂ ಶಾಲಾ।

ಹಯಶೀರ್ಷ ಹಯಶೀರ್ಷ (ಪುಂ०) ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರವೆತ್ತಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು.

ಹಯಾ ಹಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಶ್ವಗಂಧಿಲತೆ. ಹಯಃ ಹಯಗನ್ಧೋऽಸ್ತ್ಯಸ್ಯಾಃ।

ಹಯಾಧ್ಯಕ್ಷ ಹಯಾಧ್ಯಕ್ಷ (ಪುಂ०) ಕುದುರೆಲಾಯದ ಯಜಮಾನ, ಕುದುರೆಯ ರಕ್ಷಣೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಧಿಕಾರಿ. ಹಯಾನಾಂ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ನಿಯುಕ್ತಃ ಅಧ್ಯಕ್ಷಃ।

ಹಯಾರಿ ಹಯಾರಿ (ಪುಂ०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. ಹಯಾನಾಮರಿಃ।

ಹಯಾರೋಹ ಹಯಾರೋಹ (ಪುಂ०) 1. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. ಹಯಮಾರೋಹತಿ — ಆ + ರುಹ (ಬೀಜಜನ್ಮಾದೌ) "ಅಣ್" (೩-೨-೧)। 2. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರಿ. ಭಾವೇ "ಘಞ್" (೩-೩-೧೮)। (ವಿ०) 3. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರಿ ಮಾಡುವವನು. ಹಯಸ್ಯ ಆರೋಹಃ—ಆ+ರುಹ "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। (ಸ್ತ್ರೀ०) –ಆರೋಹಾ –ಆರೋಹಾ. ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ.

ಹಯೀ ಹಯೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆ.

ಹರ ಹರ (ಪುಂ०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ರುದ್ರ. ಹರತಿ ಪಾಪಾನಿ — ಹೃಞ್ (ಹರಣೇ) "ಅಚ್" (೩-೧-೧೩೪)। "ಶ್ರುತಾಪ್ಸರೋಗೀತಿರಪಿ ಕ್ಷಣೇऽಸ್ಮಿನ್ ಹರಃ ಪ್ರಸಙ್ಖ್ಯಾನಪರೋ ಬಭೂವ" ಕುಮಾ० ೩-೩೯। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 3. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. "ಹರೋ ರಾಸಭರುದ್ರಯೋಃ। ವೈಶ್ವಾನರೇऽಪಿ" ಹೇಮ०। "ಹರ" ಪದವು ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಅರ್ಥ: (1) ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ, ನಿವಾರಿಸುವ. ಖೇದಹರಃ। ಶೋಕಹರಃ। (2) ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಡುವ, ಹೊಂದಿಸುವ, ತರುವ. "ತೇಷಾಂ ಶೂರ್ಪಣಖೈವೈಕಾ ದುಷ್ಪವೃತ್ತಿಹರಾऽಭವತ್" ರಘು० ೧೨-೫೧। (3) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. 3. ಪಾಲು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಹಕ್ಕುದಾರ. ಅಂಶಹರಃ, ಭಾಗಹರಃ। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಟಾಪ್" (೪-೧-೪)। –ಹರಾ –ಹರಾ.

ಹರಗೌರೀ ಹರಗೌರೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರ ವಿಗ್ರಹ. ಹರೇಣ ಯುಕ್ತಾ ಗೌರೀ। ಯಾವಾಗಲೂ ನಿನ್ನ ಛಾಯೆಯಂತೆ ನಾನು ನಿನ್ನೊಡನಿರಲು ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಪಾರ್ವತಿಯು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಅರ್ಧ ದೇಹವನ್ನು ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಪಾರ್ವತಿಯ ಅರ್ಧ ದೇಹವನ್ನು ತಾನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರನಾದನು. "ಯಥಾ ತವಾಹಂ ಸತತಂ ಛಾಯೇವಾನುಗತಾ ಹರ। ಭವೇಯಂ ಸಾಹಚರ್ಯೇಣ ತಥಾ ಮಾಂ ಕರ್ತುಮರ್ಹಸಿ।। ರೋಚತೇ ತನ್ಮಹ್ಯಮಪಿ ಯತ್ತ್ವಮಿಚ್ಛಸಿ ಭಾಮಿನಿ। ತತ್ರೋಪಾಯಮಹಂ ವಕ್ಷ್ಯೇ ಯದಿ ಶಕ್ನೋಷಿ ತತ್ಕುರು।। ಅರ್ಧಂ ಮಮ ಶರೀರಸ್ಯ ಗೃಹಾಣ ತ್ವಂ ಮನೋಹರೇ। ಅರ್ಧಂ ಭವತು ಮೇ ನಾರೀ ತಥೈವಾರ್ಧಂ ಪುಮಾನಿತಿ।। ..... ಅಥ ಗೌರೀ ತದಾ ಪೂರ್ವಮನುಭೂತಂ ತಪಃಸ್ಥಿತೌ। ಯೋಗನಿದ್ರಾಸ್ವರೂಪಂ ತತ್ ಆತ್ಮನೋऽಚಿನ್ತಯತ್ತದಾ। ಹರಂ ಪ್ರಣಮ್ಯ ಪ್ರಥಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಚ ತತಃ ಪರಮ್। ತತಸ್ತ್ರಿಜಗತಾಮೀಶಂ ಹರಿಂ ನಾರಾಯಣಂ ಪ್ರಭುಮ್। ಚಿನ್ತಯಿತ್ವಾ ತಥಾ ತೇಷಾಮೇಕತಾಂ ಸಾ ಜಗನ್ಮಯೀ। ದಕ್ಷಿಣೇ ಸ್ವಶರೀರಸ್ಯ ಭಾಗಾರ್ಧಂ ಶಶಭೃದ್ಭೃತಃ। ಶರೀರಸ್ಯ ತಥಾ ವಾಮಮತಿಪ್ರೇಮ್ಣಾ ನಿಜಂ ಹರೇ। ಹರೋऽಪಿ ಸ್ವಶರೀರಾರ್ಧಂ ಗೌರೀಕಾಯೇ ತದಾ ಸ್ವಯಮ್। ಪ್ರೇಮ್ಣಾ ನಿವೇಶಯತ್ ತಸ್ಯಾಶ್ಚಿಕೀರ್ಷುಃ ಪ್ರಿಯಮದ್ಭುತಮ್" ಕಾಲಿಕಾಪುರಾಣಮ್।

ಹರಚೂಡಾಮಣಿ ಹರಚೂಡಾಮಣಿ (ಪುಂ०) ಚಂದ್ರ. ಹರಸ್ಯ ಚೂಡಾಮಣಿರಿವ।

ಹರಣ ಹರಣ (ನ०) 1. ಕನ್ಯೆಗೆ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ಬಳುವಳಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ಧನ ಮೊದಲಾದುದು. ಹ್ರಿಯತೇ — ಹೃ

(हरणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "यौतकादि तु यद्देयं सुदायो हरणं च तत्" अम०। "सत्त्वानुरूपाहरणीकृतश्रीः प्रस्थापयद्राघवमन्वगाच्च" रघु० ७-३२। 2. ಒಯ್ಯುವುದು, ಸಾಗಿಸುವುದು. 3. ಭಾಗಿಸುವುದು. हृ भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಭುಜ, ಹೆಗಲು. "हरणं यौतकादीनां द्रव्ये भुजे हृतावपि" मेदि०। 5. ಕಾಯಿಸಿ ತಣ್ಣಗಾದ ನೀರು. "हरणं यौतकद्रव्ये तप्तशीतजले हृतौ" नानार्थर०। 6. ಸ್ವೀಕಾರ. 7. ಕಳ್ಳತನ, ಕದಿಯುವುದು. 8. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. सि० कौ०।

हरणि ಹರಣಿ (स्त्री०) ನೀರಿನ ಕಾಲುವೆ. "पयोवहा। सरणी हरणिः" वैज०।

हरणीय ಹರಣೀಯ (वि०) ["हर्तव्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

हरत् ಹರತ್ (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. हृ (हरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. "ईर्ष्ययेव हरता ह्रियमासां तद्गुणः स्वयमकारि मदेन" माघ० १०-३०। 3. ಕದಿಯುತ್ತಿರುವ. 4. ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ನಿವಾರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ. "शङ्काशतं वितरता हरता पुनस्तत् उन्मादिनेव मनसेयमिदं तदाह" नैष० १३-४१। 7. (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೋಹಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 8. ಕಡಮೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ಕಳೆಗುಂದಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕುಗ್ಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 9. ಭಾಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಭಾಗಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪಾಲುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 10. ಮದುವೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. "पित्रे न दद्यात् शुल्कं तु कन्यां ऋतुमतीं हरन्। स हि स्वाम्यादतिक्रामेत् ऋतूनां प्रतिरोधनात्" मनु० ९-९३। 11. ಕದ್ದು ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ, ಅಪಹರಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. "त्वया विप्रकृतश्चैद्यो रुक्मिणीं हरता हरे" माघ० २-३८। 12. ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती -न्त्री०.** "अवसरमधिगम्य तं हरन्त्यो हृदयमयत्नकृतोज्ज्वलस्वरूपाः" माघ० ७-३। "साक्षात्कृत्याऽभिमन्येऽहं त्वां हरन्तीं श्रियं श्रियः" भट्टि० ५-७१। "शानच्" (३-२-१२४)। **हरमाणः ಹರಮಾಣಃ.**

हरतेजस् ಹರತೇಜಸ್ (न०) 1. ಪಾದರಸ. हरस्य तेजः। 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ವೀರ್ಯ. **-बीजम् -ಬೀಜಮ್, -वीर्यम् -ವೀರ್ಯಮ್.**

हरनेत्र ಹರನೇತ್ರ (न०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಕಣ್ಣು. 2. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. हरस्य नेत्रम्।

हरशेखरा ಹರಶೇಖರಾ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ.

हरसुत ಹರಸುತ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪುತ್ರನಾದ ಷಣ್ಮುಖ.

हरि ಹರಿ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. हरति पापानि—हृ (हरणे) "इः" (उ० ४-१३९)। "हरिर्हरति पापानि दुष्टचित्तैरपि स्मृतः। अनिच्छयापि संस्पृष्टो दहत्येव हि पावकः"। "इन्" (उ० ४-११८) वा। "अपेतयुद्धाभिनिवेशसौम्यो हरिर्हरिष्यन्मथ प्रतस्थे" माघ० ३-१। 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ರುದ್ರ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 4. ಭರ್ತೃಹರಿ. 5. ದೇವೇಂದ್ರ, ಸ್ವರ್ಗದ ಪ್ರಭು. "ददृशे ललाटतटहारि हरेर्हरितो मुखे तुहिनरश्मिदलम्" माघ० ९-२८। 6. ಸಿಂಹ, ಮೃಗರಾಜ. "हरिराक्रमणेन संनतिं किल बिभ्रीत भियेत्यसम्भवः" माघ० १६-३४। 7. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. "दन्तालिकाधरणिनिश्चलपाणियुग्ममर्धोदितो हरिरिवोन्नमिताग्रकायः" माघ० ५-५६। 8. ಹಯ, ಕುದುರೆ. "श्लिष्यद्भिरन्योन्यमुखाग्रसङ्गस्खलत्खलीनं हरिभिर्विलोलैः" माघ० ३-६६। 9. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 10. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "दमघोषसुतेन कश्चन प्रतिशिष्टः प्रतिभानवानथ। उपगम्य हरिं सदस्यदः" माघ० १६-१। "नित्यं हरेः संनिहिता निकामं कौमोदकी मोदयति स्म चेतः" माघ० ३-१८। 11. ಶುಕ, ಗಿಣಿ. 12. ಭೇಕ, ಕಪ್ಪೆ, ಮಂಡೂಕ. 13. ಯುಮಧರ್ಮರಾಜ. 14. ವಾನರ, ಕಪಿ. "व्यर्थं यत्र कपीन्द्रसख्यमपि मे वीर्यं हरीणां वृथा प्रज्ञा जाम्बवतो न यत्र न गतिः पुत्रस्य वायोरपि" उ० रा० ३-४५। 15. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 16. ಕಿರಣ. 17. ಚಂದ್ರ. 18. ಅಗ್ನಿ. 19. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 20. ಹಸಿರುಬಣ್ಣ. 21. ಕೆಂಪುಬೆರತ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. 22. ಹೆಸರುಕಾಳು. वैज०। (वि०) 23. ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ. "शतैस्तमक्ष्णामनिमेषवृत्तिभिः हरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः" रघु० ३-४३। 24. ಕೆಂಪುಬೆರತ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ. "हरिश्चन्द्रार्कवाताश्वशुकभेकयमाहिषु। कपौ सिंहे हरेर्जेशौ शक्रे लोकान्तरे पुमान्। वाच्यवत् पिङ्गहरितोः" मेदि०। ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರಿಗೆ ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಭೇದವೇ ಹೊರತು ಮೂರು ರೂಪಗಳಿಗೂ ಮತ್ತೆ ಯಾವ

ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ. ಅಭೇದವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "नारायणः परो देवः सत्त्वरूपो जनार्दनः। त्रिधात्मानं स भगवान् ससर्ज परमेश्वरः"॥ ರಜೋಗುಣ ಮತ್ತು ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸತ್ತ್ವಪ್ರಚುರವಾಗಿರುವ ಚತುರ್ಮುಖ (ಬ್ರಹ್ಮ)ನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "रजस्तमोभ्यां युक्तोऽभूत् रजःसत्त्वाधिकं प्रभुः। ससर्ज नाभिकमलात् ब्रह्माणं कमलासनम्"॥ ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನನ್ನನ್ನು (ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು) ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. "रजसा तमसा युक्तं सोऽपि मां (परमेश्वरम्) त्वसृजत् प्रभुः। ಸತ್ತ್ವಗುಣ ಪ್ರಚುರನಾಗಿರುವವನೇ ಶ್ರೀಹರಿ (ಮಹಾವಿಷ್ಣು). ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮೂರು ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪಾರ್ವತಿ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವವನು ಪರಮನಾಸ್ತಿಕನೆನಿಸುವನು. "या श्रीः सा गिरिजा प्रोक्ता यो हरिः स त्रिलोचनः। एवं सर्वेषु शास्त्रेषु पुराणेषु च पठ्यते। एतस्मादन्यथा यस्तु ब्रूते शास्त्रं पृथक्तया। तं नास्तिकं विजानीयात् सर्वधर्म-बहिष्कृतम्" वराहपु०। ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೂ ಅಭೇದವು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ಪರಮಪಾಪಿಯಾಗುವನು. "वेदत्रयेऽपि यज्ञेऽस्मिन् पण्डितेष्वेव निश्चयः। यो भेदं कुरुतेऽस्माकं त्रयाणां द्विजसत्तम॥ स पापकारी दुष्टात्मा दुर्गतिं समवाप्नुयात्" वराहपु०।

ಹರಿಕೇಶ ಹರಿಕೇಶ (ಪುಂ) ಪರಮೇಶ್ವರ.

ಹರಿಕ್ರಾಂತಾ ಹರಿಕ್ರಾಂತಾ (ಸ್ತ್ರೀ) ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ ಗಿಡ.

ಹರಿಚನ್ದನ ಹರಿಚಂದನ (ಪುನ) 1. ದೇವತೆಗಳ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು. चन्दयति आह्लादयति—चदि (आह्लादने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "पञ्चैते देवतरवो मन्दारः पारिजातकः। सन्तानः कल्पवृक्षश्च पुंसि वा हरिचन्दनम्" अम०। 2. ಶ್ರೀಗಂಧದ ವೃಕ್ಷ. "इह मदस्नपितैरनुमीयते सुरगजस्य गतं हरिचन्दनैः" किरा० ५-४७। 3. ಶ್ರೀಗಂಧ. "ततः प्रकोष्ठे हरिचन्दनाङ्किते प्रमथ्यमानार्णवधीरनादिनीम्" रघु० ३-५९। (न०)4. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 5. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ, ಚಂದ್ರಿಕೆ. ಬೆಳದಿಂಗಳು. 6. ತಾವರೆಯ ಕೇಸರ, ಪದ್ಮದ ಕುಸುರು. "हरिचन्दनमस्त्री स्यात् देवतानां महीरुहे। नपुंसकं तु गोशीर्षे ज्योत्स्ना कुङ्कुमयोरपि" मेदि०।

ಹರಿಣ ಹರಿಣ (ಪುಂ) 1. ಮೃಗ, ಸಾರಂಗ, ಜಿಂಕೆ. हरति मनः—हृञ् (हरणे) "इनच्" (उ० २-४६)। "रसनाग्रलग्नकिरणाङ्कुरान् जनो हरिणान् गृहीत-कवलानिवेक्षत" माघ० १३-५६। ಜಿಂಕೆಗಳಲ್ಲಿ (1) ऋश्यः (2) खड्गः (3) रुरुः (4) पृषतः ಮತ್ತು (5) मृगः ಎಂದು ಐದು ಭೇದಗಳಿವೆ. "हरिणश्चापि विज्ञेयः पञ्च-भेदोऽत्र भैरव। ऋश्यः खड्गो रुरुश्चैव पृषतश्च मृगस्तथा। एते बलिप्रदानेषु चर्मदाने च कीर्तिताः"॥ 2. ಶ್ವೇತವರ್ಣ, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. "हरिणः पाण्डुरः पाण्डुः" अम०। 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ವಿಷ್ಣು. 5. ಪರಮೇಶ್ವರ. 6. ಹಂಸ. (वि०) 7. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. 8. ಹಳದಿ ಬೆರತ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. "कथितो धृतराष्ट्रस्य विवर्णो हरिणः कृशः" भा० आदि०।

ಹರಿಣಹೃದಯ ಹರಿಣಹೃದಯ (ವಿ०) ಭೀರು, ಭಯದ ಸ್ವಭಾವದವನು. हरिणस्येव भीतं हृदयं यस्य। "भीरुस्तु भीलो हरिणहृदयः स्यात्पलंकटः" त्रिकाण्ड०।

ಹರಿಣಾಕ್ಷೀ ಹರಿಣಾಕ್ಷೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ನೇತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. हरिणस्य अक्षिणीव अक्षिणी यस्याः। "बच्" (५-४-११३)। "ङीष्" (४-१-४१)।

ಹರಿಣಾಙ್ಕ ಹರಿಣಾಂಕ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರ. हरिणः अङ्कश्चिह्नं यस्य।

ಹರಿಣೀ ಹರಿಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ०)1. ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆ. हरिणस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-४८)। "नृत्यं मयूराः कुसुमानि वृक्षाः दर्भानुपात्तान् विजहुर्हरिण्यः" रघु० १४-६९। 2. ಸುವರ್ಣದ ಪ್ರತಿಮೆ, ಚಿನ್ನದ ವಿಗ್ರಹ. 3. ಚಿತ್ರಿಣೀ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. 4. ಹಳದಿ ಜಾಜಿಯ ಹೂವು. 5. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 6. ಚಿನದ ಬಣ್ಣದ ಹೆಂಗಸು. "हरिणी चारुयोषिति। सुवर्णप्रतिमायां च" हेम०। 7. ಹದಿನೇಳನೇ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "रसयुगहयैर्नसौ म्रौ स्लौ गो यदा हरिणी तदा" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

न	स	म	र	स	ल	गु
।।।	।।ಂ	ಂಂಂ	ಂ।ಂ	।।ಂ	।	ಂ

ಆರು ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಏಳನೇ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಯತಿ ಇರಬೇಕು. "हरिणी हरितायां च नारीभिद्वृत्तभेदयोः" मेदि०।

ಹರಿತ್ ಹರಿತ್ (ಪುಂ०) 1. ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಣ್ಣ. हरति मनः—हृञ् (हरणे) "इतिः"

(उ० १-९७)। 2. हसिरु बण्ण. "सत्यम्, अतीत्य हरितो हरींश्च वर्तन्ते वाजिनः" शाकु० १। 3. अश्व, कुदुरे. 4. सूर्य. 5. सूर्यन कुदुरे. "उत्पाटय मेरुशृङ्गाणि क्षुण्णानि हरितां खुरैः" कुमा० २-४३। "हरित् सूर्ये च सूर्याश्वे वर्णे च हरिते दिशि" विश्व०। 6. विष्णु. 7. सिंह. 8. हेसरुकाळु, मुद्ग. (स्त्री०)9. दिक्कु. "ततार विद्याः पवनातिपातिभिः दिशो हरिद्भिर्हरितामिवेश्वरः रघु० ३-३०। 10. अरिशिन. (पुंन०) 11. तृण, हुल्लु. (वि०) 12. हसिरुबण्णद. 13. कप्पु हळदि मिश्रवर्णद. "हरिद्दिशि स्त्रियां पुंसि हयवर्णविशेषयोः। अस्त्रियां स्यात्तृणे च" मेदि०।

हरित हरित (पुं०) 1. हसिरु बण्ण. हरति मनः—हृ (हरणे) "इतन्" (उ० ३-९३)। 2. सिंह. "कण्ठीरवो मृगरिपुस्सुगन्धिर्हरितो हरित्" वैज०। 3. सूर्यन कुदुरे. "स पञ्चभद्रः सूर्याश्वो वाताटहरितो समौ" त्रिकाण्ड०। 4. हेसरुकाळु. "मुद्गस्तु प्रथनो लोम्यो बलाङ्गो हरितो हरिः" वैज०। 5. हळदिबण्ण. 6. नीलि मत्तु हळदि बेरत बण्ण. वैज०। (वि०) 7. हसिरुबण्णद. "हरितपत्रमयीव मरुद्गणैः स्रगवनद्धमनोरमपल्लवा" माघ० ६-५३। "हरिततृणोद्गमशङ्क्या मृगीभिः" किरा० ५-३८। स्त्रियां वा "ङीप्" नकारादेशश्च (४-१-३९)। **हरिणी** हरिण. पक्षे **हरिता** हरिता. (स्त्री०) **हरिता** हरिता. 8. गरिके हुल्लु. "हरिता स्त्री च दूर्वायां हरिद्वर्णयुतेऽन्यवत्" मेदि०।

हरितक हरितक (न०) 1. कॅरेसोप्पु. 2. गरिके हुल्लु. हरितेन वर्णेन कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "अश्रावि भूमिपतिभिः क्षणवीतनिद्रैरश्नन् पुरो हरितकं मुदमादधानः। ग्रीवाग्रलोलकलकिङ्किणिकानिनादमिश्रं दधद्दशनचर्चुरशब्दमश्वः" माघ० ५-५८।

हरिताल हरिताल (न०) 1. हरिदळ, हळदिबण्णद ओंदु खनिज, ओंदु उपधातु. हरितेन अलति—अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अचल एष भवानिव राजते स हरितालसमाननवांशुकः" माघ० ४-२१। 2. हळदिबण्णद पारिवाळ हक्कि. स्वार्थे "कः"। **-तालकम्** -ತಾಲಕಮ್,

हरितालिका हरितालिका (स्त्री०) 1. भाद्रपद शुक्लचतुर्थि. 2. गरिके हुल्लु.

हरिताश्मन् हरिताश्मन् (पुं०) 1. मरकतशिले, पच्चे. हरितवर्णः अश्मा। (न०) 2. रसाञ्जन. "तृणवाञ्छया मुहुरवाञ्चिताननाश्चिचयेषु यत्र हरिताश्मवेश्मनाम्" माघ० १३-५६।

हरिदश्व हरिदश्व (पुं०) 1. रवि, सूर्य. हरिद्वर्णोऽश्वोऽस्य। "प्रविघाटयिता समुत्पतन् हरिदश्वः कमलाकरानिव" किरा० २-४६। 2. अर्कवृक्ष, एक्कद गिड.

हरिदास हरिदास (पुं०) श्रीविष्णु भक्त, विष्णुवन्नु आराधिसुवनु.

हरिदिन हरिदिन (न०) विष्णुविगे प्रियवाद एकादशी मत्तु द्वादशी तिथिगळु.

हरिदेव हरिदेव (पुं०) 1. श्रवणनक्षत्र. श्रवण नक्षत्रवु विष्णुदेवताकवादुदु. हरिः देवो अधिष्ठातृदेवता यस्य। (वि०) 2. विष्णुवे उपास्य दैवतेयागि उळ्ळवनु. हरिर्देवो यस्य।

हरिद्रा हरिद्रा (स्त्री०) अरिशिन. हरितं पीतवर्णं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)।

हरिद्रागणेश हरिद्रागणेश (पुं०) हळदिबण्णद गणपति. हरिद्रावर्णो गणेशः।

हरिद्राङ्ग हरिद्राङ्ग (पुं०) हळदिबण्णद पारिवाळ. हरिद्राया इव अङ्गमस्य।

हरिद्राभ हरिद्राभ (पुं०) 1. होन्नेमर. हरिद्राया आभा इव आभास्य। 2. होंबण्ण, हळदि बण्ण. हरिद्रेव आभाति—आ+भा (दीप्तौ) "कः" (३-२-४)। 3. शतावरि. (वि०) 4. होंबण्णद, हळदियु बण्णद. "हरिद्राभं चतुर्बाहुं हारिद्रवसनं विभुम्" तन्त्रसा०।

हरिद्राराग हरिद्राराग (पुं०) 1. स्थिरवागि निल्लद स्नेह. हरिद्राया राग इव रागः। 2. हळदियु बण्ण. हरिद्राया रागः। (वि०) 3. अस्थिरवाद स्नेहवुळ्ळवनु, बहळकाल निल्लद स्नेहवुळ्ळवनु. हरिद्राया राग इव रागो यस्य। "क्षणमात्रानुरागी च हरिद्राराग उच्यते" हला०।

हरिद्वार हरिद्वार (न०) ओंदु पुण्यक्षेत्र, ओंदु प्रसिद्ध यात्रास्थळ. हरेः हरिपदप्राप्तेः द्वारमिव।

ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸ್ನಾನವು ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಗಂಗಾಸ್ನಾನದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "गङ्गायां चैव यत्पुण्यं काश्यां विश्वेश्वराग्रतः। प्रयागे मुण्डनाच्चैव हरिद्वारे हरेर्गृहे" ॥ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯ ಅವತರಣವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "गङ्गाद्वारम्" ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಹರಿನಾಮನ್ ಹರಿನಾಮನ್ (ಪುಂ) 1. ಮುದ್ಗ, ಹೆಸರುಕಾಳು. ತ್ರಿಕಾಂಡಂ। (ನಂ) 2. ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಾಮೋಚ್ಚಾರಣೆ. हरेः नाम नामोच्चारणम्। ಹರಿನಾಮಸಂಕೀರ್ತನಕ್ಕೆ ಕಾಲದೇಶಾದಿ ಯಾವ ನಿಯಮವೂ ಇಲ್ಲ. "न काल-नियमस्तत्र न देशनियमस्तथा। नोच्छिष्टादौ निषेधोऽस्ति हरेर्नामनि लुब्धक। ज्ञानं देवार्चनं ध्यानं धारणा नियमो यमः। प्रत्याहारः समाधिश्च हरिनामसमं न च" पाद्मे।

"हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे।
हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे॥

ಈ ಹರೇ ಮತ್ತು ರಾಮ ಕೃಷ್ಣ ನಾಮಗಳ ರಹಸ್ಯ: "हकारस्तु सुतश्रेष्ठ शिवः साक्षान्न संशयः। रेफस्तु त्रिपुरादेवी मम मूर्तिमयी सदा॥ एकारश्च भगं विद्यात् साक्षाद्योनिं तपोधन। एकारः शून्यरूपी च रेफो विग्रहधारिणः। हरे तु त्रिपुरा साक्षात् मम मूर्तिर्न संशयः॥ ककारः कामदा कामरूपिणी स्फुरदव्ययम्। ऋकारश्च सुतश्रेष्ठ ज्येष्ठा शक्तिरितीरिता॥ ककारश्च ऋकारश्च कामिनी वैष्णवी कला। षकारश्चन्द्रमा देवः कलाषोडशसंयुतः॥ णकारश्च सुतवर साक्षान्निवृति-रूपिणी"॥

ಹರಿನೇತ್ರ ಹರಿನೇತ್ರ (ನಂ) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕಣ್ಣು. 2. ಶ್ವೇತ ಕಮಲ, ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆ. हरेर्नेत्रमिव। "विबोधनार्थाय हरेर्हरिनेत्रकृतालयाम्। विश्वेश्वरीं जगद्धात्रीं स्थिति-संहारकारिणीम्" मार्क०। (ಪುಂ) 3. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ.

ಹರಿನ್ಮಣಿ ಹರಿನ್ಮಣಿ (ಪುಂ) ಮರಕತ, ಪಚ್ಚೆ. हरिद्वर्णो मणिः। "गोपानसीषु क्षणमास्थितानामालम्बिभिश्चन्द्र-किणां कलापैः। हरिन्मणिश्यामतृणाभिरामैर्गृहाणि नीध्रैरिव यत्र रेजुः" माघ० ३-४९।

ಹರಿಪರ್ಣ ಹರಿಪರ್ಣ (ನಂ) ಮೂಲಂಗಿ. हरिद्वर्णं पर्णमस्य।

ಹರಿಪ್ರಸ್ಥ ಹರಿಪ್ರಸ್ಥ (ನಂ) ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥನಗರ, ಈಗಿನ ದೆಹಲಿ. ["इन्द्रप्रस्थ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "हरि-द्वैरिप्रस्थमथ प्रतस्थे" माघ० ३-१।

ಹರಿಪ್ರಿಯ ಹರಿಪ್ರಿಯ (ಪುಂ) 1. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ, ಈಚಲು ಮರ. 2. ಶಂಖ. 3. ಗನ್ನೇರಳೆ. 4. ದಾಸವಾಳ. हरेः प्रियः। (ನಂ) 5. ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. (ಸ್ತ್ರೀಂ) **-प्रिया -ಪ್ರಿಯಾ.** 6. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. 7. ತುಲಸಿ. 8. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. 9. ದ್ವಾದಶೀ ತಿಥಿ.

ಹರಿಭಕ್ತ ಹರಿಭಕ್ತ (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ, ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು. हरेः भक्तः। "सर्वजीवेषु यो विष्णुं भावयेत् समताधिया। हरौ करोति भक्तिं च हरिभक्तः स च स्मृतः" ब्रह्मवै०। ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಭಾವನೆಯಿಂದಿರುವವನು ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನು.

ಹರಿಭದ್ರ ಹರಿಭದ್ರ (ನಂ) ಸುರಸುರುಕಿ ಗಿಡ.

ಹರಿಭುಕ್(ಜ್) ಹರಿಭುಕ್(ಜ್) (ಪುಂ) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. हरिं मण्डूकं भुङ्क्ते — भुज "क्विप्" (३-२-६१)।

ಹರಿಮನ್ಥಕ ಹರಿಮಂಥಕ (ಪುಂ) ಚಣಕ, ಕಡಲೆ. हरिभिः अश्वैः मथ्यते — मथे (विलोडने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "चणको हरिमन्थकः" अम०।

ಹರಿಲೋಚನ ಹರಿಲೋಚನ (ಪುಂ) 1. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. 2. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ.

ಹರಿವಂಶ ಹರಿವಂಶ (ಪುಂ) 1. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿವಿರಚಿತ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಭಾಗ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಂತತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. हरेः वंशो वर्ण्यत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "वसुदेवात्तु देवक्यां वासुदेवो बलोऽभवत्। रुक्मिणी सत्यभामाद्या अष्टौ पत्न्यो हरेः पुरा। षोडशस्त्रीसहस्राणि अन्योन्यासन् महात्मनः। तासां पुत्राश्च पौत्राद्याः शतशोऽथ सहस्रशः॥ रुक्मिण्यां चैव प्रद्युम्नः न्यवधीत् शम्बरं च यः। तस्य पुत्रोऽनिरुद्धोऽभूत् उषा बाणसुतापतिः" ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಂತತಿ. हरेः श्रीकृष्णस्य वंशः।

ಹರಿವಲ್ಲಭಾ ಹರಿವಲ್ಲಭಾ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ. हरेः वल्लभा। 2. ತುಲಸಿ.

ಹರಿವಾಸರ ಹರಿವಾಸರ (ಪುಂ) ಹರಿದಿನ, ಏಕಾದಶೀ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶೀ ತಿಥಿಗಳು. हरेः वासरः। "एकादशी द्वादशी च प्रोक्ता श्रीचक्रपाणिनः। एकादशीमुपोष्यैव द्वादशीं समुपोषयेत्॥ न चात्र विधिलोपःस्यात् उभयोर्देवता हरिः"॥ ದ್ವಾದಶಿಯ ಮೊದಲ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ಹರಿವಾಸರ. "द्वादश्याः (प्रथमोभागः) प्रथमः पादः हरिवासरसंज्ञकः। तमतिक्रम्य कुर्वीत पारणं

विष्णुतत्परः" वि० ष० । हरिवासरदल्लि ब्रह्महत्ये मॊदलाद सकल पापगळू अन्नदल्लि सेरिरुवुवु. आ समयदल्लि माडुव भोजनवु पापवन्नु भुजिसिदंते. "यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च। अन्नमाश्रित्य सर्वाणि तिष्ठन्ति हरिवासरे। अघं स केवलं भुङ्क्ते यो भुङ्क्ते हरिवासरे"॥

हरिवाहन हरिवाहन (पुं०) 1. गरुड, वैनतेय. हरेः वाहनः। "वैनतेयः पक्षिसिंहः शाल्मली हरिवाहनः" हारा०। वाहन शब्दवु "सर्वं स्याद्वाहनं यानं युग्यं पत्त्रं च धोरणम्" एंदु अमरकोशदल्लि नपुंसकवागि उक्तवागिदे. हारावळियल्लि पुंल्लिंगवागि उक्तवागिदे. 2. इंद्र. हरिः उच्चैःश्रवाः (अश्वः) वाहनं यस्य। "एवं स्तुतस्तदा कद्रा भगवान् हरिवाहनः। नीलजीमूतसङ्घातैः सर्वमम्बरमावृणोत्" भा० आदि० २६-१। 3. सूर्य. "हरिवाहनस्तु पुंसि स्यात् शचीपतिविवस्वतोः" मेदि०।

हरिशयन हरिशयन (न०) महाविष्णुविन शयन. -निद्रे. एकादशिय दिन मध्याह्न आदिशेषन पर्यंकवन्नु कल्पिसि परमात्मनन्नु पूजिसि द्वादशिय दिवस रात्रि आ तल्पदल्लि मलगिसबेकु. आदुदरिंद आ एकादशी मत्तु द्वादशी तिथिगळु शयनैकादशि मत्तु शयनद्वादशिगळादुवु. "एकादश्यां जगत्स्वामिशयनं परिकल्पयेत्। शेषाहिभोगपर्यङ्कं कृत्वा संपूज्य केशवम्। अनुज्ञां ब्राह्मणेभ्यश्च द्वादश्यां प्रयतः शुचिः। लब्ध्वा पीताम्बरधरं देवं निद्रां समानयेत्॥" वामनपुराणम्। भविष्यपुराणदल्लि "मैत्राद्यपादे स्वपितीह विष्णुः वैष्णव्यमध्ये परिवर्तते च। पौष्णावसाने च सुरारिहन्ता प्रबुध्यते मासचतुष्टयेन" एंदु विष्णुविन शयन मत्तु उत्थान कालगळु उक्तवागिवे. (मैत्रम्—अनूराधा, वैष्णव्यम्—श्रवणा, पौष्णं—रेवती) कार्तिकशुक्लपक्षदल्लि परमात्मनन्नु विबोधगॊळिसबेकु. अदर मंत्र: "उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गोविन्द त्यज निद्रां जगत्पते। त्वया चोत्थीयमानेन उत्थितं भुवनत्रयम्"॥

हरिश्चन्द्र हरिश्चंद्र (पुं०) सूर्यवंशद त्रिशंकुविन पुत्र, इक्ष्वाकुवंशद ओब्ब चक्रवर्ति. हरिःचन्द्र क। हरिश्चंद्रन पत्नि चंद्रमति. वरुणन वरदिंद चंद्रमतियल्लि रोहितनेंब पुत्रनु जनिसिदनु. हरिश्चंद्रनु मॊदलु वाग्दान माडि द्दंते अवन पुत्रनन्नु पशुवन्नागि माडि याग माडबेकेंदु वरुणनु अनेक सल बंदु केळुत्तिरलु पुत्रप्रेमदिंद मगनिगे हल्लु हुट्ट बेकु हल्लु बीळबेकु इत्यादि सबूबुगळन्नु हेळुत्त कालतळ्ळुत्तिद्दनु. आदरिंद कुपितनाद वरुणन कोपक्के पात्रनागि जलोदररोगग्रस्तनागि नरळुत्तिरलु पुत्रनाद रोहिताश्वनु अरण्यदल्लि संचरिसि ओब्ब शुनःशेफनन्नु क्रयक्के तंदु तंदेगे ओप्पिसिदनु. हरिश्चंद्रनु नरमेध माडि वरुणनन्नु तृप्तिपडिसि रोगदिंद विमुक्तनादनु. हरिश्चंद्रनु प्रामाणिकते, औदार्य मत्तु सत्यसंधते इवुगळिंद ऒळ्ळॆय कीर्ति पडेदिद्दनु. ऒंदु संदर्भदल्लि इवन कुलपुरोहितरादा वसिष्ठमहर्षियु विश्वामित्रर एदुरिगे इवन गुणगान माडिदरु. विश्वामित्रऋषियु इवनन्नु परीक्षिसिदरे गेल्लुवनेंदु तिळिदु बहळ कठिनवाद परीक्षेगे ऒळपडिसि नाना विधवाद क्लेशगळन्नु अनुभविसुवंते माडिदरु. हरिश्चंद्रनु तन्न अचलवाद धैर्य स्थैर्यगळिंद अवेल्लवन्नू एदुरिसि तन्न सत्यसंधतेयन्नु पालिसलु तानु तन्न राज्यवन्नु बिट्टुहोद मेले पत्नीपुत्ररन्नु विक्रयिसि कॊनेगे तन्ननू ऒब्ब चंडालनिगे मारिकॊंडु सहिसलसाध्यवाद कष्टकार्पण्यगळिगे ईडागि विश्वामित्रऋषिय परीक्षेयल्लि जयशीलनादनु. हीगे विश्वामित्रऋषिय मॆच्चुगॆगे पात्रनागि मत्ते राज्यवन्नु पडेदु राजसूय याग माडि एल्लरॊडने सद्गतियन्नु पडेदनु. मार्क०।

हरिश्चन्द्रनगर हरिश्चंद्रनगर (न०) शॊभपुर.

हरिसङ्कीर्तन हरिसंकीर्तन (न०) श्रीमहाविष्णुविन नामकीर्तने, महाविष्णुविन नामोच्चारण. हरेः सङ्कीर्तनम्। "दानं व्रतं तपो यज्ञः श्राद्धं वा पितृतर्पणम्। सकलं निष्फलं राजन् हरिसङ्कीर्तनं विना"॥

हरिसुत हरिसुत, -सूनु -सूनु (पुं०) अर्जुन.

हरिहय हरिहय (पुं०) 1. इंद्र. हरिर्हयो यस्य। त्वक्कु (चर्म) कूदलु बाळद कूदलु एल्लवू सुवर्णदंतिरुवुदरिंद इंद्रन कुदुरॆयु हरि. ई हरियॆ (हळदियु बण्णद) कुदुरॆयळ्ळ

ಇಂದ್ರನು ಹರಿಹಯನು. "त्वक्केशवालरोमाणि सुवर्णाभानि यस्य तु । हरिः स वर्णतोऽश्वस्तु पीतकौशेयसप्रभः"।। "उपगतो विनिनीषुरिव प्रजा हरिहयोऽरिहयोगविचक्षणः" रघु० ९-१८। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. 4. ಗಣಪತಿ.

ಹರಿಹರ ಹರಿಹರ (ಪುಂ०) ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ಇವರ ಸಂಯುಕ್ತಮೂರ್ತಿ. हरिणा सह हरः । ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಬಂದು ಈಶ್ವರನೆಲ್ಲಿರುವನು ಇವನನ್ನು ನಾವು ಪೂಜಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಕೇಳಲು ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಶಯನಿಸಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿ ತೋರಿಸಲು ಎಲ್ಲರೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕ್ಷೀರಾಭಿಷೇಕಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಿದರು. "विमुक्तपापा देवेशं वासुदेवमथाब्रुवन् । क्वासौ वद जगन्नाथ शम्भुस्तिष्ठति केशव ।। यं क्षीराद्यभिषेकेण स्नापयामो विधानतः । अथोवाच सुरान् विष्णुरेष तिष्ठति शङ्करः।। मद्देहे किं न पश्यध्वं योगप्रायं प्रतिष्ठितम् । तमूचुर्नैव पश्यामस्त्वत्तो वै त्रिपुरान्तकम् ।। सत्यं वद सुरेशान महेशानः क्व तिष्ठति । ततोऽव्ययात्मा स हरिः स्वहृत्पङ्कजशायिनम् ।। दर्शयामास देवानां सुरारिर्लिङ्गमैश्वरम् । ततः सुराः क्रमेणैव क्षीरादिभिरनन्तरम् ।। स्नापयांचक्रिरे लिङ्गं शाश्वतं ध्रुवमव्ययम्" वामनपुराणम् ।

ಹರಿಹರಾತ್ಮಕ ಹರಿಹರಾತ್ಮಕ (ಪುಂ०) 1. ಗರುಡ. हरिहरौ आत्मानौ यस्य । 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ವೃಷಭ. (ನ०) 3. ಹರಿಹರಕ್ಷೇತ್ರ.

ಹರೀತಕೀ ಹರೀತಕೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಆಳಲೆ ಗಿಡ. हरिः पीतवर्णः इतो यस्याम् । ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ "कन्" (೫-೩-೭೫)। "ङीष्" (೪-೧-೪೧)। "हरीतकी हैमवती रेचकी श्रेयसी शिवा" अम० । ಆಳಲೆ ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ (1) ವಿಜಯಾ (2) ರೋಹಿಣೀ (3) ಪೂತನಾ (4) ಅಮೃತಾ (5) ಅಭಯಾ (6) ಜೀವನ್ತೀ ಮತ್ತು (7) ಚೇತಕೀ ಎಂದು ಏಳು ಭೇದಗಳಿರುವುವು. "विजया रोहिणी चैव पूतना चामृताभया । जीवन्ती चेतकी चेति नाम्ना सप्तविधा स्मृता"।। **ಹರೀತಕೀ ಪದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ:** "हरते प्रसभं व्याधीन् भूयस्तकति यद्वपुः । हरीतकी तु सा प्रोक्ता तकतिर्दीप्तिवाचिका" राजनि० । **ಆಳಲೆಗಿಡದ ಉತ್ಪತ್ತಿ:** ಇಂದ್ರನು ಅಮೃತಪಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಅಮೃತದ ಬಿಂದುವು ಆಳಲೆಗಿಡವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿತು. ಈ ಆಳಲೆಗಿಡವು ವಿಜಯಾ ರೋಹಿಣೀ ಮುಂತಾದ ಏಳು ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿರುವುದು. ಹರೀತಕಿ (ಆಳಲೆಕಾಯಿ) ಯು ಕಾಮಾಲೆ ಶೂಲ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ ಗುಲ್ಮವ್ಯಾಧಿ ಯಕೃತ್ತು (ಉದರದ ಬಲಭಾಗದ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ) ಮೂತ್ರರೋಗ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. "कामालां शूलमानाहं प्लीहानं च यकृत् तथा । अश्मरीमूत्रकृच्छ्रं च मूत्राघातं च नाशयेत्" भावप्र० ।

ಹರೇಣು ಹರೇಣು (ಪುಂ०) 1. ನೆಲಗಡಲೆ ಗಿಡ. हृञ् (हरणे) "एणुः" (उ० २-१)। (ಸ್ತ್ರೀ०) 2. ರೇಣುಕೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 3. ಕುಲವಧು, ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು, ಗೌರವಾನ್ವಿತ ಹೆಂಗಸು. "हरेणुर्ना सतीने स्यात् रेणुकाकुलयोषितोः" मेदि० ।

ಹರ್ತವ್ಯ ಹರ್ತವ್ಯ (ವಿ०) 1. ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ, ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಯ್ಯಬೇಕಾದ, ಸಾಗಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಒಯ್ಯಬಹುದಾದ, ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಒಯ್ಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಸಾಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 5. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದಾದ. 7. ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದ. 8. ಕದಿಯಬಹುದಾದ, ಅಪಹರಿಸಬಹುದಾದ. 9. ಕದಿಯಲ್ಪಡುವ, ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. 10. ಕದಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಅಪಹರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 11. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 12. ನಾಶಪಡಿಸಬಹುದಾದ. हृञ् (हरणे) "तव्यः" (३-१-९६)। हरणं प्रापणं स्वीकारः स्तेयं नाशनं च सि० कौ०। "अनीयर्" (३-१-९६)। **ಹರಣೀಯಮ್ ಹರಣೀಯಮ್.**

ಹರ್ತೃ ಹರ್ತೃ (ಪುಂ०) 1. ಸೂರ್ಯ. हरति ध्वान्तम् — हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "लोकसाक्षी त्रिलोकेशः कर्ता हर्ता तमिस्रहा । तपनस्तापनश्चैव शुचिः सप्ताश्ववाहनः"।। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. हरति अपहरति — हृञ् "तृच्"। (ವಿ०) 3. ಒಯ್ಯುವವನು, ಸಾಗಿಸುವವನು. 4. ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. 5. ಕದಿಯುವವನು. "य इन्द्रमश्वहर्तारं विद्वानपि न जघ्निवान्" भाग० ४-२४-५। 6. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. "हरणं प्रापणम् स्वीकारः स्तेयम् नाशनं च" सि० कौ०। ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ङीप्" (४-१-६)। **-ರ್ತ್ರೀ -ರ್ತ್ರೀ:.**

ಹರ್ಮಟ ಹರ್ಮಟ (ಪುಂ०) 1. ಕಚ್ಛಪ, ಕಮಠ, ಆಮೆ. "हर्मटः कच्छपे प्रोक्तः सहस्रकिरणेऽपि च" हेम० । 2. ಸೂರ್ಯ.

ಹರ್ಮನ್ ಹರ್ಮನ್ (ನ०) ಜೃಂಭಣ, ಆಕಳಿಕೆ. हरति ग्लानिम् । हृञ् (हरणे) "मनिन्" (उ० ४-१४४)। बाहु० ।

ಹರ್ಮಿತ ಹರ್ಮಿತ (ವಿ॰) 1. ಆಕಳಿಸಿದವನು. हर्म सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. "हर्मितं क्षिप्तदग्धयोः" हेम॰।

ಹರ್ಮ್ಯ ಹರ್ಮ್ಯ (ನ॰) ಧನಿಕರ ವಾಸದ ಗೃಹ. हरति मनः—हृञ् (हरणे) "यक्" मुट् च (उ॰ ४-११२)। "हर्म्यादि धनिनां वासः" अम॰। "यत्र स्फटिकहर्म्येषु नक्तमापानभूमिषु। ज्योतिषां प्रतिबिम्बानि प्राप्नुवन्त्युपहारताम्" कुमा॰ ६-४२।

ಹರ್ಯಕ್ಷ ಹರ್ಯಕ್ಷ (पुं॰) 1. ಸಿಂಹ. हरिणी पिङ्गले अक्षिणी यस्य—"षच्" (५-४-११३)। 2. ಕುಬೇರ. हरि पिङ्गमेकं अक्षि अस्य—"षच्" (५-४-११३)। (वि॰) 3. ಹಳದಿಯು ಬಣ್ಣದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು.

ಹರ್ಯತ ಹರ್ಯತ (पुं॰) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. हर्य (गतौ) "अतच्" (उ॰ ३-११०)। हर्यतोऽश्वः सि॰ कौ॰। 2. ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಕುದುರೆ.

ಹರ್ಯಶ್ವ ಹರ್ಯಶ್ವ (पुं॰) 1. ಇಂದ್ರ. हरिः हरिवर्णोऽश्वो यस्य। "हरीन् दशशतान्याजौ हर्यश्वस्य बलः शरैः। नावधिद्रुहंरामास रामपुत्तस्रजद्रुहस्तव" भाग॰ ९-१०-२२। 2. ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ, ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು. हरिनामा अश्वः हरिवर्णो वा अश्वः।

ಹರ್ಷ ಹರ್ಷ (पुं॰) 1. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. हृष (तुष्टौ) "घञ्" (३-३-१८)। "हर्षविस्मितसर्वाङ्गी हनुमन्तमथाब्रवीत्" रामा॰। "हर्षविशेषनिर्भरेण मनसा त्वर्यमाणः" काद॰। 2. ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಉಲ್ಲಾಸ. "हर्षस्त्विष्टावाप्तेः मनःप्रसादोऽश्रुगद्गदादिकरः" सा॰ द॰ ३-१६५। ಇದು ಮೂವತ್ತಮೂರು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು. 3. ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಮೇಲಿನ ಕೂದಲು ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು. 4. ರತ್ನಾವಳೀ ನಾಟಿಕಾಕಾರನಾದ ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿ. **ರತ್ನಾವಳಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕವಿಯಾರು?** ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರ್ಷದೇವನು ಇದನ್ನು ರಚಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲು "अस्मत्स्वामिना श्रीहर्षदेवेनापूर्ववस्तुरचनालङ्कृता रत्नावली नाम नाटिका कृतेयमित्यस्माभिः श्रोत्रपरम्परया श्रुता" ಮತ್ತು "श्रीहर्षो निपुणः कविः परिषदप्येषा गुणग्राहिणी लोके हारि च वत्सराजचरितं नाट्ये च दक्षा वयम्" रत्ना॰ १-५। ಈ ಪುಙ್ಕ್ತಿಗಳು ಆಧಾರವಾಗಿರುವುವು. ಆದರೆ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶಕಾರನಾದ ಮಮ್ಮಟ ಕವಿಯು "श्रीहर्षादिर्ववि-कादीनामिव धनम्" ಎಂಬ ಆಧಾರರಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ರತ್ನಾವಳಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು ಧಾವಕ ಕವಿಯೆಂದೂ ಧನದ ಆಸೆಯಿಂದ ಕವಿಯು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರ್ಷ ರಾಜನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಕವಿಯ ಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ರಾಜನು ಕವಿಗೆ ಅತುಲವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗೌರವಿಸಿರಬಹುದೆಂದೂ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಶ್ರೀಹರ್ಷನೇ ರಚಿಸಿರುವನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಹರ್ಷಕ ಹರ್ಷಕ (वि॰) ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. हर्षयति—हृष (तुष्टौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ಹರ್ಷಣ ಹರ್ಷಣ (पुं॰) 1. ವಿಷ್ಕಂಭಾದಿ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["योग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] हर्षयति अभीष्टदानात्—हृष (तुष्टौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न॰) 2. ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. हृष (तुष्टौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तच्छरः सिन्धुराजस्य शरैर्बद्धमवाहयत्। दुर्हृदामपहर्षाय सुहृदां हर्षणाय च"॥ भा॰ द्रोण॰। 3. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. 4. ಶ್ರಾದ್ಧದೇವ. (वि॰) 5. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. हृष + णिच् कर्तं॰ "ल्युः" (३-१-१३४)। "हर्षणोऽक्षिरुगन्तरे। हर्षके योगः च श्राद्धदेवेऽपि च क्वचित्" मेदि॰।

ಹರ್ಷಮಾಣ ಹರ್ಷಮಾಣ (वि॰) ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಸಂತೋಷಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. हृषु (अलीके) "चानश्" (३-२-१२९)। "हर्षमाणा विकुर्वाणः प्रमना हृष्टमानसः" अम॰।

ಹರ್ಷಯಿತ್ನು ಹರ್ಷಯಿತ್ನು (पुं॰) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. हर्षयति—हृष (तुष्टौ) + णिच् "इत्नुच्" (उ॰ ३-२९) (न॰) 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "हर्षयित्नुः पुमान् पुंसि काञ्चने च नपुंसकम्" मेदि॰। (वि॰) 3. ಸಂತೋಷಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು.

ಹರ್ಷಸ್ವನ ಹರ್ಷಸ್ವನ (पुं॰) ಸಂತೋಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ. हर्षसूचकः स्वनः।

ಹರ್ಷಿತ ಹರ್ಷಿತ (वि॰) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡಿರುವವನು, ಆನಂದದಿಂದಿರುವವನು. हर्षोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. हृष+णि "क्तः" (३-२-१०२)।

ಹರ್ಷುಲ ಹರ್ಷುಲ (पुं॰) 1. ಮೃಗ. हृष (तुष्टौ) "उलच्" (उ॰ १-९८)। 2. ಕಾಮುಕ. "हर्षुलो मृगकामिनोः

ಸಿ० ಕೌ०। 3. ಬುಧಗ್ರಹ. "अथ हर्षुलः। बुधः श्यामाङ्ग एकाङ्गः" ವೆಜ०। (ಸ್ತ್ರೀ०) -ला -ಲಾ. 4. ರೋಗಗ್ರಸ್ತ ಕನ್ಯೆ. ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಳಲ್ಲದ ಕನ್ಯೆ. "हर्षुला विकला सरुक्" ವೆಜ०।

ಹಲ್ ಹಲ್ — ವ್ಯಂಜನವರ್ಣಗಳು. "क" ಕಾರದಿಂದ "ह" ಕಾರದವರೆಗಿನ ಅಕ್ಷರಗಳು. "अच्" (ಸ್ವರ) ವರ್ಣಗಳು ಅಸ್ಪೃಷ್ಟ ವರ್ಣಗಳು. ವ್ಯಂಜನವರ್ಣಗಳು ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ವ್ಯಂಜನವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ यण् (य र ल व) ವರ್ಣಗಳು ಈಷತ್‌ಸ್ಪೃಷ್ಟ ವರ್ಣಗಳು. शर् (श ष स) ವರ್ಣಗಳು ಅರ್ಧಸ್ಪೃಷ್ಟ ವರ್ಣಗಳು. ಉಳಿದ ವರ್ಣಗಳು ಸ್ಪೃಷ್ಟವರ್ಣಗಳು. स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्—कादयो मावसानाः स्पर्शाः। ईषत्स्पृष्टमन्तस्थानाम्—यरलवा अन्तस्थाः सि० कौ०। "अचोऽस्पृष्टा यणस्त्वीषन्नेमस्पृष्टाः शरस्तथा। शेषाः स्पृष्टा हलः प्रोक्ता निबोधानुप्रदानतः" पा० शि०। ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯ (ಚತುರ್ದಶ ಸೂತ್ರ) ದಲ್ಲಿ ಹಯವರಟ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಲ್ ಸೂತ್ರದವರೆಗಿನ ಹಲ್ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ವ್ಯಂಜನವರ್ಣಗಳು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಆದುದರಿಂದ "हल्" ಎಂದರೆ ವ್ಯಂಜನವರ್ಣಗಳು. अचः अस्पृष्टाः। यणः (यवरलाः) ईषत्स्पृष्टाः। शरः (शषसाः) नेम (अर्धं) स्पृष्टाः। शेषाः स्पृष्टाः हलः प्रोक्ताः। पा० शि०।

ಹಲ ಹಲ (ನ०) ನೇಗಿಲು. हलति—हल (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। "लाङ्गलं हलम्" अम०। "हलहतिभीतिमिलितयमुनाभम्" गीतगो०। ಕೃಷಿಗಾಗಿ ನೇಗಿಲಿಗೆ ಎತ್ತು (ವೃಷಭ) ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದಾಗ ಎತ್ತುಗಳು ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಗುಣವಾದ ಪೈರು ಬೆಳೆದು ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಧಾನ್ಯವು ಲಭಿಸುವುದು. "हले तु योजिते यत्र क्षेत्रे ग्रासं करोति गौः। तत्र स्यात् द्विगुणं शस्यमवश्यं गर्गभाषितम्" कृत्यचि०।

ಹಲಧರ ಹಲಧರ (ಪುಂ०) 1. ಬಲರಾಮ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। हलस्य धरः। "हलधरपरिधानश्यामलैरम्बुवाहैः" माघ० ४-६८। (ವಿ०) 2. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. "सालङ्कारो हलधरः सग्निश्च पूजितं हलम्" ज्योतिस्०।

ಹಲಭೂತಿ ಹಲಭೂತಿ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಕೃಷಿಕಾರ್ಯದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಸಂಪತ್ತು, ನೇಗಿಲುಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ. हलात् भूतिः—हलसाध्या भूतिः। "अथ सेवा श्ववृत्तिः स्यात् स्त्रियां कृषिश्च कर्षणम्। कर्षोऽमृतं च प्रकृतं हलभूतिर्महाधनम्" शब्दरत्नावली।

ಹಲಭೃತ್ ಹಲಭೃತ್ (ಪುಂ०) ಬಲರಾಮ. हलं बिभर्ति—डुभृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। "शोभामद्रेः स्तिमितनयनप्रेक्षणीयां भवित्रीमंसन्यस्ते सति हलभृतो मेचके वाससीव" मेघ० १-५९।

ಹಲಾ ಹಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. 2. ಜಲ, ನೀರು. 3. ಸಖಿ, ಗೆಳತಿ. (ಅವ್ಯ०) (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) 4. ಸಖಿಯ ಸಂಬೋಧನೆ, ಸಖಿಯನ್ನು ಕರೆಯುವುದು. "हण्डे हञ्जे हलाह्वाने नीचां चेटीं सखीं प्रति" अम०।

ಹಲಾಯುಧ ಹಲಾಯುಧ (ಪುಂ०) 1. ಬಲದೇವ, ಬಲರಾಮ. हलमायुधमस्य। "कामपालो हलायुधः" अम०। "हलायुधोत्क्षिप्तरथौघपूर्णं समीक्ष्य देवाः सहसान्तरिक्षम्" याद० २०-४४। 2. ಒಬ್ಬ ನಿಘಂಟುಕಾರ.

ಹಲಾಹಲ ಹಲಾಹಲ (ಪುನ०) 1. ಒಂದು ವಿಷ, ವಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. हलमिव आसमन्तात् हलति—हल (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। "पुंसि क्लीबे च काकोलकालकूटहलाहलाः" अम०। (ಪುಂ०) 2. ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ಪ. हलाहलोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

ಹಲಿ ಹಲಿ (ಪುಂ०) 1. ದೊಡ್ಡ ನೇಗಿಲು. हलति भूमिम्—हल (विलेखने) "इन्" (उ० ४-११८)। 2. ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಯ, ಬೇಸಾಯ.

ಹಲಿನ್ ಹಲಿನ್ (ಪುಂ०) 1. ಬಲದೇವ, ಬಲರಾಮ. हलमायुधत्वेनास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು, ಬೇಸಾಯಗಾರ.

ಹಲಿನೀ ಹಲಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಬಿಣ್ಣಬಿದಿರುಸೊಪ್ಪು. हलमिवास्याकारोऽस्याः—"इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

ಹಲಿಪ್ರಿಯ ಹಲಿಪ್ರಿಯ (ಪುಂ०) 1. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ, ಈಚಲು ಮರ. हलिनः प्रियः। (ಸ್ತ್ರೀ०) -प्रिया -ಪ್ರಿಯಾ. 2. ಮದಿರೆ, ಮದ್ಯ.

ಹಲೀನ ಹಲೀನ (ಪುಂ०) ತೇಗದ ಮರ.

ಹಲೀಶಾ(ಷಾ) ಹಲೀಶಾ(ಷಾ) (ಸ್ತ್ರೀ०) ನೇಗಿಲಿನ ಉದ್ದದ (ಈಚು) ಮರ. हलस्य ईशा (षा)। "ईषा लाङ्गलदण्डः स्यात्" अम०।

ಹಲ್ಯ ಹಲ್ಯ (ನ०) ಉತ್ತ ಭೂಮಿ, ಕೃಷಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ಷೇತ್ರ. हलेन कृष्टम्—हल "यत्" (४-४-९७)।

हल्या ಹಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಹಲಗಳ ಸಮೂಹ. हलानां समूहः "यः" (४-२-४९)।

हल्लक ಹಲ್ಲಕ (न०) ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ. हल्लति—हल् (विकसने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "हल्लकं रक्तसन्ध्यकम्" अम०।

हल्लीश ಹಲ್ಲೀಶ (न०) ಒಂದು ಉಪರೂಪಕ, ಒಂದು ಏಕಾಂಕ ಉಪರೂಪಕ.

हल्लीशक ಹಲ್ಲೀಶಕ (न०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರು ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಂತು ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ. "मण्डलेन तु यन्नृत्यं स्त्रीणां हल्लीशकं तु तत्" हेमचन्द्रः। 2. ರಾಸಕ್ರೀಡೆ. ಒಬ್ಬ ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸೇರಿ ಆಡುವ ಕ್ರೀಡೆ. "गोपीनां मण्डलीनृत्यबन्धे हल्लीशकं विदुः"।

हव ಹವ (पुं०) 1. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. हु (दानादनयोः) "अप्" (३-३-७५)। 2. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "अप्" (३-३-७५)। सम्प्रसारणम् च। 3. ಆಜ್ಞೆ, ಆಪ್ಪಣೆ, ನಿದೇಶ. "हव आज्ञाध्वराह्वाने" मेदि०। 4. ಹೋಮ.

हवन ಹವನ (न०) 1. ಹೋಮ. हु (दानादनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಯಾಗ. 3. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. 4. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

हवनायुस् ಹವನಾಯುಸ್ (पुं०) ವಹ್ನಿ, ಅಗ್ನಿ. हवनमेवायुर्यस्य।

हवनी ಹವನೀ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಕುಂಡ.

हवनीय ಹವನೀಯ (न०) 1. ಹೋಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ದ್ರವ್ಯ, ಹೋಮದ್ರವ್ಯ. हु (दानादनयोः) "अनीयर्" (३-१-९६)। (वि०) 2. ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಹೋಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಹೋಮಮಾಡುವುದಾದ. "प्राशुराशु हवनीयमत्र यत्तेन दीर्घममरत्वमध्यगुः" माघ० १४-३१।

हवित्री ಹವಿತ್ರೀ (स्त्री०) ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವ ಹೋಮಕುಂಡ.

हविरशन ಹವಿರಶನ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. हविरशनमस्य। (वि०) 2. ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು, ಹೋಮದ್ರವ್ಯವನ್ನು ನುಂಗುವವನು.

हविर्गृह ಹವಿರ್ಗೃಹ (न०) ಯಜ್ಞಶಾಲೆ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವ ಮನೆ. हविषो गृहम्।

हविर्भुक्(ज्) ಹವಿರ್ಭುಕ್(ಜ್) (पुं०) ಅಗ್ನಿ. हवींषि भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-१७८)। "वर्णसम्पदमतिस्फुटां दधन्नाम चोज्ज्वलमभूद्धविर्भुजः" माघ० १४-२६।

हविष्मत् ಹವಿಷ್ಮತ್ (वि०) ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ (अग्नि).

हविष्य ಹವಿಷ್ಯ (न०) ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅನ್ನ ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುದು. हविषे हितम्—हविस् "यत्" (५-१-२)। "दर्भाः पवित्रं पूर्वाह्णो हविष्याणि च सर्वशः" मनु० ३-२५६।

हविष्यान्न ಹವಿಷ್ಯಾನ್ನ (न०) व्रताचरणीय कालदल्लि भुजिसलु योग्यवाद आहार. हविष्यमन्नम्।

हविस् ಹವಿಸ್ (न०) ಹೋಮದ್ರವ್ಯ, ಅನ್ನ ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುದು. हूयते—हु (दानादनयोः) "इसिः" (उ० २-१०८)। "तत्र मन्त्रपवितं हविः क्रतावश्नतो न वपुरेव केवलम्। वर्णसम्पदमतिस्फुटां दधन्नाम चोज्ज्वलमभूद्धविर्भुजः" माघ० १४-२६। "हविषां भोक्तरि दत्तसन्निधाने" याद० १५-३२।

हव्य ಹವ್ಯ (न०) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹೋಮದ್ರವ್ಯ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು. हूयते प्रक्षिप्यते—हु (दानादनयोः) "यत्" (३-१-९७)। "नश्यन्ति हव्यकव्यानि नराणामविजानताम्। भस्मीभूतेषु विप्रेषु मोहाद्दत्तानि दातृभिः" मनु० ३-९७। "गन्धतोऽपि हुतहव्यसम्भवात् देहिनामदहदोघमंहसाम्" माघ० १४-२७।

हव्यकव्य ಹವ್ಯಕವ್ಯ (न०) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಅನ್ನ (ಕ್ರಮವಾಗಿ).

हव्यपाक ಹವ್ಯಪಾಕ (पुं०) ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡತಕ್ಕ ಪಕ್ವಾನ್ನ, ಚರು. हव्यस्य पाकः।

हव्यवह ಹವ್ಯವಹ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. वहति—वह् (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। हव्यस्य वहः। "विकचकिंशुकसंहतिरुच्चकैरुदवहद्दवहव्यवहश्रियम्" माघ० ६-२१।

हव्यवाट्(ह्) ಹವ್ಯವಾಟ್(ಹ್) (पुं०) ಅಗ್ನಿ.

हव्यवाह ಹವ್ಯವಾಹ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. हव्यं वहति—वह् (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "हव्यवाह त्वयासादि दुर्दशेयं दशा कुतः" कुमा० १०-५।

हव्यवाहन ಹವ್ಯವಾಹನ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. हव्यं वाहयति—वह् (प्रापणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "न ह्येतत् कारणं ब्रह्मन्नल्पं सम्प्रतिभाति मे। यद्दाह सुसंक्रुद्धः खाण्डवं हव्यवाहनः" भा० आदि०।

हव्याश ಹವ್ಯಾಶ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. हव्यमश्नाति — अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)।

हव्याशन ಹವ್ಯಾಶನ (पुं०) ಅಗ್ನಿ. हव्यमशनमस्य।

हस ಹಸ (पुं०) 1. ಮನಸ್ಸಿನ ಉಲ್ಲಾಸ, ನಗು, ನಗೆ. हसे (हसने) वा "अप्" (३-३-६२)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। हासः ಹಾಸಃ. 2. ಹಾಸ್ಯರಸ. "अथो हसः। हासो हास्यं च" अम०। 3. ನಲಿವು, ವಿನೋದ.

हसत् ಹಸತ್ (वि०) 1. ನಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಿರುವ. हसे (हसने) "शतृ" (३-२-१२४)। "लोलहेतिरसनाशतप्रभामण्डलेन लसता हसन्निव" माघ० १४-२५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -न्त्य०. "अस्तीहोज्जयिनी नाम नगरी भूषणं भुवः। हसन्तीव सुधाधौतैः प्रासादैरमरावतीम्" कथास०।

हसन ಹಸನ (पुंन०) 1. ನಗುವುದು. 2. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು. हसे (हसने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "हसनं न द्वयोर्हासेऽङ्गारधान्यां तु योषिति" मेदि०।

हसनी ಹಸನೀ (स्त्री०) 1. ಒಲೆ. 2. ಅಗ್ನಿಷ್ಟಿಕೆ. हसे (हसने) "ल्युट्" (३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

हसन्ती ಹಸನ್ತೀ (स्त्री०) 1. ಒಲೆ. 2. ಅಗ್ನಿಷ್ಟಿಕೆ. हसे (हसने) "शतृ" (३-२-१२४)। नुम् (७-१-८१)। "ङीप्" (४-१-१५)। 3. ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. 4. ಶಾಕಿನಿ. "हसन्त्यङ्गारधान्यां च मल्लिकाशाकिनीभिदोः" मेदि०।

हसित ಹಸಿತ (न०) 1. ನಗು, ನಗೆ. हसे (हसने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "हावहारि हसितं वचनानां कौशलं दृशि विकारविशेषाः" माघ० १०-१३। 2. ಅಟ್ಟಹಾಸ, ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ನಗುವುದು. "कुपिताकृति प्रथममेव हसितमशनेरसूचयत्" माघ० १५-५२। 3. ಹಾಸ್ಯಮಾಡುವುದು, ಪರಿಹಾಸ, ಗೇಲಿಮಾಡುವುದು. "कीर्तितानि हसितेऽपि तानि यं व्रीडयन्ति चरितानि मानिनाम्" किरा० १३-४७। (वि०) 4. ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. 5. ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದ.

हस्त ಹಸ್ತ (पुं०) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ, ಕರ. हसति — हसे (हसने) "तन्" (उ० ३-८६)। "हस्तौ विस्तारयन्निम्ये बिम्यदर्धपथस्थवाक्। सूचयन् काकुमाकूतैर्लोभस्तत्र व्यलोकि तैः" नैष० १७-२४। 2. ಒಂದು ಮೊಳ, ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಬಿಚ್ಚಿ ನೀಡಿದ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ತುದಿಯುವರೆಗಿನ ಅಳತೆ. "प्रकोष्ठे विस्तृतकरे हस्तः" अम०। 3. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. "कीर्णं शनैरनुकपोलमनेकपानां हस्तैर्विगाढमदतापरुजः शमाय" माघ० ५-३५। 4. ಕೇಶಸಮೂಹ, ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. "पाशः पक्षश्च हस्तश्च कलापार्थाः कचात्परे" अम०। 5. ಕೈಬರವಣಿಗೆ, ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ, ಸಹಿ. "धनीवोपगतं दद्यात् स्वहस्तपरिचिह्नितम्" याज्ञ०। 6. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. "वात्या खेदं कृशाङ्गयाः सुचिरमवयवैर्दत्तहस्ता करोति" वेणी० २-२२। "हस्तः करे करिकरे सप्रकोष्ठकरेऽपि च। ऋक्षे क्रेशात् परे व्राते" मेदि०। (पुंस्त्री०) -स्तः, -स्ता -स्तौ, -स्ताः. ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ.

हस्तकमल ಹಸ್ತಕಮಲ (न०) ಕಮಲದಂತೆ ಸುಂದರವೂ ಕೋಮಲವೂ ಆದ ಕೈ. हस्तः कमलमिव।

हस्तकौशल ಹಸ್ತಕೌಶಲ (न०) ಹಸ್ತದ ನೈಪುಣ್ಯ, ಕೈಚಳಕ, -ಚಾತುರ್ಯ, -ಜಾಣ್ಮೆ. हस्तस्य कौशलम्।

हस्तक्रिया ಹಸ್ತಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಕೈಕೆಲಸ, ಕೈಗಾರಿಕೆ. हस्तस्य क्रिया।

हस्तगत ಹಸ್ತಗತ (वि०) ಕೈಸೇರಿದ, ಕೈಗೆಬಂದ, ಕೈಗೂಡಿದ. हस्तं गतः। -गामिन् -गामिन्. "अथ तस्य विवाहकौतुकं ललितं बिभ्रत एव पार्थिवः। वसुधामपि हस्तगामिनीमकरोदिन्दुमतीमिवापराम्" रघु० ८-१।

हस्ततल ಹಸ್ತತಲ (न०) 1. ಹಸ್ತದ ಒಳಭಾಗ, ಮಣಿಕಟ್ಟಿಗೂ ಬೆರಳುಗಳಿಗೂ ಮಧ್ಯದ ಕೈಯ ಒಳಭಾಗ, ಅಂಗೈ. हस्तस्य तलम्। 2. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನ ತುದಿಯ ಭಾಗ, -ಕೊನೆಯ ಭಾಗ.

हस्ततास ಹಸ್ತತಾಲ (पुं०) ಕೈತಟ್ಟುವುದು, ಚಪ್ಪಾಳೆ ಹೊಡೆಯುವುದು. हस्तयोः तालः। "जयतु ललितवृत्ति शिक्षितो वल्लवीनां शिथिलवलयशिञ्जाशीतलैर्हस्ततालैः" गो० वि०।

हस्ततुला ಹಸ್ತತುಲಾ (स्त्री०) ಕೈ ಅಳತೆ, ಕೈತೂಕ, ಕೈಯಿಂದಲೇ ತೂಕಮಾಡುವುದು. "हस्ततुलयापि निपुणाः फलप्रमाणं विजानन्ति" पञ्चतं० २-८६।

हस्तपाद ಹಸ್ತಪಾದ (न०) ಕೈ ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳು. हस्तयोश्च पादयोश्च समाहारः—एकवत्त्वम् (२-४-१७)। "न मे हस्तपादं प्रसरति" शाकु० ४।

हस्तपुच्छ ಹಸ್ತಪುಚ್ಛ (न०) ಮಣಿಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕೈಗಳ ಕೆಳಭಾಗಗಳು. हस्तयोः पुच्छम्।

हस्तबिम्ब हस्तबिंब (न०) स्थासक, मैगे गंध मोदलादुवुगळ लेपन. हस्तस्य बिम्बं यत्र ।

हस्तवारण हस्तवारण (न०) कोलिमाडलु बंदव नन्नु तडेदु रक्षिसुवुदु. हस्तेन हस्तस्य वा वारणम् ।

हस्तलाघव हस्तलाघव (न०)1. कैचलक, कैकार्य्यदल्लि निपुणते. हस्तस्य लाघवम् । 2. गारुडि, इंद्र जाल.

हस्तसंवाहन हस्तसंवाहन (न०) कैगळिंद तीडुवुदु, नीवुवुदु, मर्दनमाडुवुदु. हस्तेन संवाहनम् । "संभोगान्ते मम समुचितो हस्तसंवाहनानाम्" मेघ० २-३३।

हस्तसिद्धि हस्तसिद्धि (स्त्री०) कैकार्य्यगळिंद बरुव कूलि. हस्तस्य सिद्धिः ।

हस्तसूत्र हस्तसूत्र (न०) उपनयन विवाह मोदलाद शुभकर्मगळल्लि कैगे कट्टुव कंकण. हस्तस्य सूत्रम् । "बबन्ध चास्राकुलदृष्टिरस्याः स्थानान्तरे कल्पितसंनिवेशम् । धात्र्यङ्गुलीभिः प्रतिसार्यमाणमूर्णामयं कौतुकहस्तसूत्रम्" कुमा० ७-२५।

हस्ता हस्ता (स्त्री०) अश्विनि मोदलाद इप्पत्तेळु नक्षत्रगळल्लि हदिमूरनेय नक्षत्र. इदु हस्तद आकृतियल्लि ऐदु नक्षत्रगळिंद कूडिरुवुदु. ई नक्षत्रदल्लि जनिसिदवनु दानशीलनू यशस्वियू उदारवाद मनस्सुळ्ळवनू देवब्राह्मणर पूजानिरतनू नीतिज्ञनू आगिरुवनु. सकल संपत्तू इवनिगे हस्तगतवागिरुवुदु. "दाता यशस्वी सुतरां मनस्वी भूदेवदेवार्चनकृत्तयज्ञः । प्रसूतिकाले किल यस्य हस्ता हस्तस्थिता तस्य समस्तसम्पत्" ॥

हस्तामलक हस्तामलक (न०) अंगैयल्लिरुव नेल्लिकायि. हस्तस्थितमामलकम् । ऒंदु वस्तुवन्नु अथवा विषयवन्नु संपूर्णवागि नोडलू मत्तु तिळियलू साध्यवेंब अर्थदल्लि ई पद प्रयोग. "करतलामलकफलवदखिलं जगदवलोकयताम् ।

हस्तावाप हस्तावाप (पुं०) बिल्लिन हेदेयु कैयन्नु कोरयंदंते हाकिकोळ्ळुव चर्मद चील. "भर्तः एतद्धस्तावापसहितं शरासनम्" शाकु० ६ ।

हस्ताहस्ति हस्ताहस्ति (अव्य०) कैगळिंद परस्पर होडेदु नडेद युद्ध. हस्तेन हस्तेन परस्परं प्रहृत्य प्रवृत्तं युद्धम् । "इच्" (५-४-१२७) ।

हस्तिकक्ष हस्तिकक्ष्ये (पुं०) 1. सिंह. 2. व्याघ्र, हुलि.

हस्तिकर्ण हस्तिकर्ण (पुं०) 1. हरळुगिड. 2. गण देवते. 3. ऒंदु जातिय पलाशवृक्ष. "हस्तिकर्णश्चोरुबके पलाशगणभेदयोः" मेदि० ।

हस्तिकर्णक हस्तिकर्णक (पुं०) मुत्तुगद ऒंदु भेद. हस्तिनः कर्ण इव पर्णमस्य । "कप्" ।

हस्तिगिरि हस्तिगिरि (पुं०)1. कांचीपुर. हस्तिप्रधानो गिरियंत्र 2. कंठिगि. हस्तिप्रधानो गिरिः । **-शैलः** **-शैलः**. "तस्यास्तीरे सरसिजभुवस्सौम्यवैतानवेदिर्दिव्यं कुर्वन् द्रमिडविषयं दृश्यते हस्तिशैलः" हंस० १-३१।

हस्तिघोषा हस्तिघोषा (स्त्री०) सब्बसिगे. हस्तीव बृहती घोषा ।

हस्तिघ्न हस्तिघ्न (पुं०) आनेयन्नु कोल्लुव मनुष्य, आनेयन्नु कोल्लले शक्तियुळ्ळ मनुष्य. हस्तिनं हन्तुं शक्तः—हस्तिन्+हन (हिंसागत्योः) शक्तौ "टक्" (३-२-५४) । हस्तिघ्नो ना स्त्रि० की० ।

हस्तिदन्त हस्तिदन्त (पुं०) 1. आनेय कोंबु. हस्तिनो दन्तः । 2. बट्टे आंगि मोदलादुवन्नु तगलुहाकलु गोडेयल्लि हाकिरुव मरद गूटे. (न०) 3. दंत.

हस्तिन् हस्तिन् (पुं०) गज, आने. हस्तः शुण्डास्यास्ति "इनिः" (५-२-१३३)। "निर्भीकत्वादाहवेऽनाहतेच्छो हृष्यन् हस्तीहृष्टरोमेव रेजे" भाघ० १८-४१। (1) ऐरावतः (2) पुण्डरीकः (3) वामनः (4) कुमुदः (5) अञ्जनः (6) पुष्पदन्तः (7) सार्वभौमः मत्तु (8) सुप्रतीकः ई ऎंटु दिग्गजगळ वंशगळल्लि हुट्टिद गजगळु ऎंटु विधगळागिरुवुवु.

हस्तिनख हस्तिनख (पुं०) नगरद महाद्वार अथवा कोटेबागिलल्लि गंटुमूटिगळन्नु इरिसलु हाकिरुव मुन्नेन दिण्णे. हस्तिनो नख इव। "कूटं प्रद्वारि यद्धस्तिनखस्तस्मिन्" अम० । "शनैरनीयन्त रथास्पतन्तो रथाः क्षितिं हस्तिनखादखेदैः । सयत्नसूतायतरश्मिभुग्नग्रीवाग्रसंसक्तयुगैस्तुरङ्गैः" माघ० ३-६८ ।

हस्तिनपुर हस्तिनपुर (न०) हस्तिनापुर.

हस्तिनापुर हस्तिनापुर (न०) चंद्रवंशद राजनागिद्द हस्तियिंद निर्मितवाद नगर. इदु नमदेहलिगे उत्तर-पूर्व (ईशान्य) दिक्किनल्लि निर्मिसल्पट्टिदे.

हस्तिनी हस्तिनी (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. हस्तिनः स्त्री। हस्तः शुण्डाऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. चित्रिणी हस्तिनी शङ्खिनी ಮತ್ತು पद्मिनी ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "स्थूलाधरा स्थूलनितम्बभागा स्थूलाङ्गुलो स्थूलकुचा सुशीला। कामोत्सुका गाढरतिप्रिया च नितम्बखर्वा खलु हस्तिनी स्यात्" रतिम०।

हस्तिनीपुर हस्तिनीपुर (न०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ.

हस्तिप हस्तिप (पुं०) ಮಾವಟಿಗ, ಆನೆಯ ಸವಾರ. हस्तिनं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। हस्तिपकः—हस्तिपकः. "जज्ञे जनैर्मुकुलिताक्षमनाददाने संरब्धहस्तिपकनिष्ठुरचोदनाभिः" माघ० ५-४९।

हस्तिपर्णी हस्तिपर्णी (स्त्री०) ಕುರಟುಗೆ ಗಿಡ.

हस्तिमद हस्तिमद (पुं०) ಆನೆಯ ಮದೋದಕ, ಆನೆಗೆ ಮದವೇರಿದಾಗ ಗಂಡಸ್ಥಲದಿಂದ ಸ್ರವಿಸುವ ಮದಜಲ. हस्तिनो मदः।

हस्तिमल्ल हस्तिमल्ल (पुं०) 1. ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಗಜ. हस्तिषु मल्लः। 2. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ.

हस्तिवाह हस्तिवाह (पुं०) 1. ಅಂಕುಶ, ಆನೆಯನ್ನು ನಡೆಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮುಳ್ಳುಕೋಲು. हस्तिनं वाहयति—वह (प्रापणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಮಾವಟಿಗ.

हस्तिशाला हस्तिशाला (स्त्री०) ಆನೆಯ ಕರವಟ್ಟಿಗೆ. हस्तिनां शाला।

हस्तिस्नान हस्तिस्नान (न०) ಗಜಸ್ನಾನ. हस्तिनः स्नानम्। ನಿಷ್ಫಲವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಗಜಸ್ನಾನದ ಸಾಮ್ಯ ಕೊಡುವುದುಂಟು. "अवशेन्द्रियचित्तानां हस्तिस्नानमिव क्रिया" हितो०।

हस्त्य हस्त्य (वि०) 1. ಕೈಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. हस्तेन कार्यम्। 2. ಕೈಯಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. हस्तेन दीयते—हस्त "यत्" (५-१-१८)।

हस्त्यध्यक्ष हस्त्यध्यक्ष (पुं०) ಗಜಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಆನೆಗಳ ಯೋಗ ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ.

हस्त्यायुर्वेद हस्त्यायुर्वेद (पुं०) ಆನೆಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಆಯುರ್ವೇದ. हस्तिनामायुर्वेदः।

हस्त्यारोह हस्त्यारोह (पुं०) ಮಾವಟಿಗ, ಆನೆಯ ಸವಾರ. हस्तिनमारोहति—आ + रुह (बीजजन्मादौ) "अण्" (३-२-१)।

हस्त हस्त (वि०) ಮೂರ್ಖ, ಮೂಢ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು. हसति निरर्थकम्—हसे (हसने) "रक्" (उ० २-१३)। हस्तो मूर्खः सि० कौ०।

हहल हहल (न०) ಹಲಾಹಲವೆಂಬ ವಿಷದ ಒಂದು ಭೇದ.

हहा हहा (पुं०) ಹಹಾ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ.

हा हा (अव्य०) 1. ಶೋಕ, ದುಃಖ. 2. ಪೀಡೆ, ನೋವು. 3. ವಿಷಾದ. "हा विषादशुगार्तिषु" अम०। "हा शुग्दुःखविषादेषु" हेम०। 4. ನಿಂದೆ.

हाटक हाटक (न०) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ, ಬಂಗಾರ. हटति शोभते—हट (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "नवहाटकेष्टकचितं ददर्श स क्षितिपस्य पस्त्यमथ तत्र संसदि" माघ० १३-६३। (पुं०) 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. (वि०) 3. ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ, ಸುವರ್ಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. "काकुत्स्थोऽप्यथ रक्षसामधिपतेः वाग्वागुरावेष्टिते कृत्वा हाटकताटकेयहरिणे शार्दूलविक्रीडितम्" चं० रा०।

हाटकमय हाटकमय (वि०) ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ. हाटक प्राचुर्ये "मयट्" (५-४-२१)।

हाटकगिरि हाटकगिरि (पुं०) ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ. -पर्वतः-पर्वतः, -शैलः-शैलः.

हाटकेश्वर हाटकेश्वर (पुं०) ಗೋದಾವರಿ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ.

हातव्य हातव्य (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ತೊರೆದು ಬಿಡಲ್ಪಡುವ. ओ हाक् (त्यागे) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ. 3. ತ್ಯಜಿಸಬಹುದಾದ. "हातव्योऽयमसार एव विरसः संसार इत्यादिकं सर्वस्यैव हि वाचि चेतसि पुनः कस्यापि पुण्यात्मनः"॥ 4. ಹೋಗಬೇಕಾದ. 5. ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. "अनीयर्" (३-१-९६)। हानीयः हानीयः.

हात्र हात्र (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. (न०) 2. ವೇತನ, ಕೂಲಿ. ओ हाक् (त्यागे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। 3. ಮರಣ, ನಿಧನ. हन (हिंसागत्योः) "ष्ट्रन्" वृद्धिश्च (उ० ४-१५१)। 4. ಕೊಲ್ಲುವುದು.

हान हान (न०) 1. ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು. ओ हाक् (त्यागे) "घञः" (३-३-११४)। 2. ಬಿಡು

गडे, विमोचने. 3. हेरगुवुदु. 4. होदुवुदु, पडेयुवुदु. ओ हाङ् (गतौ) "क:"।

हानि हानि (स्त्री०) 1. तॊरेदुबिडुवुदु, बिट्टु बिडुवुदु. ओ हाक् (त्यागे) "नि:" (उ० ४-५१)। 2. नाश, व्यर्थ, हाळु. "मामक्षमं मण्डनकाल हानेर्वेत्तीव बिम्बाधरबद्धतृष्णम्" रघु० १३-१६। 3. कॆडु, नष्ट, अपाय. 4. कॊरते, न्यूनते, कॊरे. "अत्रामृतं सुरैः पीत्वा निहितं निहतारिभिः। अतः सोमस्य हानिश्च वृद्धिश्चैव प्रदृश्यते" भा० उद्योग० ९९-४।

हानु हानु (पुं०) दंत, हल्लु. "दन्तः खरुर्वक्त्रकुरो जम्भो हानुर्द्विजस्तथा" त्रिकाण्ड०।

हान्त्र हान्त्र (न०) मरण, निधन. हन (हिंसागत्योः) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)।

हापन हापन (न०) ओडिसुवुदु, अट्टिसुवुदु, हॊरगे हॊरडिसुवुदु. ओ हाक् (त्यागे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

हापुत्रिका हापुत्रिका (स्त्री०) काडिगेसॊगसिन हक्कि, कॆंबूतद हक्कि. "हापुत्रिका खञ्जनिका तुलिका-स्फोटिके समे" त्रिकाण्ड०।

हाफिका हाफिका (स्त्री०) आकळिके.

हायन हायन (पुंन०) 1. संवत्सर, वर्ष. जहाति भावान्— ओ हाक् (त्यागे) "ल्युट्" (३-१-१४८)। "त्रस्तैकहायनकुरङ्गविलोलदृष्टेस्तस्याः परिस्फुरितगर्भ-मरालसायाः" उ० रा० ३-२८। (पुं०) 2. अग्निय शिखे, अग्नियु ज्वाले. 3. ऒंदु विध धान्य (बत्त). "हायनो न स्त्रियां वर्षे पुंस्यग्निर्व्रीहिभेदयोः" मेदि०।

हार हार (पुं०) 1. सर, माले. ह्रियते मनोज्ञेन— हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "आहतं कुचतटेन तरुण्याः साधु सोढममुनेति पपात। त्रुटितः प्रियतमोरसि हारात् पुष्पवृष्टिरिव मौक्तिकवृष्टिः" माघ० १०-७४। 2. युद्ध. ह्रियन्ते प्राणा यत्र— हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "हारो मुक्तावली युधि" मेदि०। 3. तप्पिसुवुदु, निवारण माडुवुदु. "हंस्युन्मार्गान् हिंसया वर्तमानान् जन्मैतत्ते भारहाराय भूमेः" भाग० १०-६३-२७। (वि०) 4. सागिसुवनु, ऒय्युवनु. 5. नाशपडिसुवनु, निवारिसुवनु. हरति— हृञ् (हरणे) "अच्" (३-१-१३४)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 6. हरिय संबंधवाद. हरेरिदम्।

हारक हारक (पुं०) 1. कपटि, वंचक, मोसगार. हरति— हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. चोर, कळ्ळ, तस्कर. 3. भाजक, शेषविल्लदंते मत्तॊंदु संख्ययन्नु भाग माडुव संख्ये. 4. गद्यद ऒंदु भेद. "हारकः कितवे चौरे गद्य-विज्ञानभेदयोः" मेदि०। (वि०) 5. अपहरिसुवनु, कदियुवनु. 6. ऒय्युवनु, सागिसुवनु.

हारगुटिका हारगुटिका (स्त्री०) मुत्तु, मणि, रत्न. "निर्धौतहारगुटिकाविशदं हिमाम्भः" रघु० ५-७०।

हारयष्टि हारयष्टि (स्त्री०) कंठाभरण, मुक्ता हार. हारः यष्टिरिव।

हारहारा हारहारा (स्त्री०) हॊंबण्णद द्राक्षि.

हारहूरा हारहूरा (स्त्री०) द्राक्षि. "मृद्वीका हारहूरा च गोस्तनी चापि कीर्तिता" भावप्र०।

हारावली हारावली (स्त्री०) 1. मुत्तिन हार, मुक्ताहारद समूह. हारस्य आवली। "तरुणी-स्तन एव दीप्यते मणिहारावलिरामणीयकम्" नैष० २-४४। 2. पुरुषोत्तम पंडित विरचित ऒंदु निघंटु. "मुक्तामयातिमधुरा मसृणावदातच्छायाधि-रागतरलामलसद्गुणश्रीः। साध्वी सतां भजतु कण्ठमसौ प्रियेव हारावली विरचिता पुरुषोत्तमेन" हारा०।

हारि हारि (स्त्री०) 1. वर्तकर अथवा प्रयाणकर तंड. 2. जूजिनल्लि पराजय. हृञ् (हरणे) "इच्" बाहु०। (वि०) 3. मनोहरवाद. 4. प्रियवाद. 5. संतोषवुंटुमाडुव. "हारिः पथिकसन्तानद्यूतादिभङ्गयोः स्त्रियाम्" मेदि०।

हारिकण्ठ हारिकण्ठ (पुं०) 1. कोगिले. हारी मनोहरः कण्ठोऽस्य। (वि०) 2. मुक्ताहारदिंद कूडिद कंठ, हारवन्नु धरिसिरुव कंठ. हारी हारयुक्तः कण्ठः। "हारिकण्ठः पिके पुंसि हारान्वितगले त्रिषु" मेदि०।

हारिण हारिण (न०) 1. जिंकेय मांस. (वि०) 2. जिंकेय संबंधवाद. हरिणस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

हारिणिक हारिणिक (पुं०) व्याध, बेटिगार. हरिणं हन्ति — हरिण "ठक्" (४-४-३५)।

हारित हारित (पुं०) 1. पारिवाळ पक्षिय ऒंदु भेद. 2. हसिरु बण्ण.

हारितक हारितक (न०) तरकारि, कायिपल्य. हरितकमेव स्वार्थे "अण्"।

हारिद्र हारिद्र (पुं०) 1. कदंब वृक्ष, ईचलु मर. (वि०) 2. अरिशिनदिंद बण्ण कट्टल्पट्ट (वस्त्र). हरिद्रया रक्तम् "अञ्" (वा० ४-२-२)। "हारिद्रं हरिद्रारञ्जिते त्रिषु। ना नीपवृक्षे" मेदि०।

हारिन् हारिन् (वि०) 1. हारदिंद कूडिदवनु, हार हाक्किकॊंडिरुववनु. हारोऽस्त्यस्य—"इनिः" (५-२-११५)। 2. ऒय्युवनु, सागिसुवनु. 3. अपहरिसुवनु. हरति—हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 4. मनोहरवाद, मनस्सन्नु आकर्षिसुव. "तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हृतः। एष राजेव दुष्यन्तः सारङ्गेणातिरंहसा" शाकु० १-५।

हारी हारी (स्त्री०) मुत्तु.

हारीत हारीत (पुं०) 1. ऒंदु जातिय पक्षि, पारिवाळद हक्कि. "मारीचोद्भ्रान्तहारीता मलयाद्रेरुपत्यका" रघु० ४-४६। 2. धर्मशास्त्र प्रवर्तकरादा ऒब्ब मुनि, ऒब्ब स्मृतिकाररु. 3. कैतव, कपट. 4. आयुर्वेद ग्रंथवन्नु रचिसिद ऒब्ब ऋषि. "हारीतो मुनिभेदे स्यात्कैतवे विहगान्तरे" हेम०। स्वार्थे "कन्"। **हारीतकः हारीतकः**.

हार्द हार्द (न०) 1. प्रेम, स्नेह. हृदयस्य भावः कर्म वा — हृदय "अण्" (५-१-१३०)। हृदयस्य हृदादेशः (६-३-५०)। "अमर्षशून्येन जनस्य जन्तुना न जातहार्देन न विद्विषादरः" किरा० १-३३। 2. दयॆ, अनुकंप, कनिकर. 3. अभिप्राय, आशय. "अर्जुनः सहसाज्ञाय हरेर्हार्दमथासिना" भाग० १-७-५५। 4. इच्छॆ, अपेक्षॆ.

हार्दिन् हार्दिन् (वि०) प्रेमवुळ्ळ, स्नेहदिंद कूडिद. हार्दमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

हार्य हार्य (पुं०) 1. विभीतकवृक्ष, तारॆगिड. (वि०) 2. कदियल्पडुव. हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ऒय्यल्पडुव, सागिसल्पडुव. 4. तॆगॆदुकॊळ्ळल्पडुव, स्वीकरिसल्पडुव. 5. नाश पडिसल्पडुव. 6. वधिसल्पडुव. "यद्बृहया वारणराजहार्यया" कुमा० ५-७०।

हाल हाल (पुं०) 1. शालिवाहन राज. 2. बलराम. हलेन क्रीडति—"अण्"। हल (विलेखने) "णः" (३-१-१४०) वा। 3. नॆगिलु. 4. चंद्र. "हालो हले पुमान् हाला मदिरायां च योषिति" मेदि०।

हालक हालक (पुं०) हळदि मत्तु हसिरुमिश्र वर्णद कुदुरॆ. "हरितः पीतहरितच्छायः स एव हालकः" हेम०।

हालहल हालहल (न०) विष. ["हालाहल" पददल्लि नोडि.]

हाला हाला (स्त्री०) मदिरॆ, मद्य. हल्यते कृष्यत इव मनोऽनया—हल (विलेखने) "घञ्" (३-३-१२१)। "योषिदित्यभिललाष न हालां दुस्त्यजः खलु सुखादपि मानः" माघ० १०-२१।

हालाहल हालाहल (न०) 1. ऒंदु विष. हालामपि हलति—हल (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। "हालाहलं हालहलं वदन्त्यपि हलाहलम्" द्विरूप०। उदा: "स्निग्धं भवत्यमृततुल्यमहो कलत्रं हालाहलं विषमिवाप्रगुणं तदेव"। "काममपायि मयेन्द्रियकुण्डेर्यद्यपि दुष्कृतहालहलौघः"। "मधु तिष्ठति वाचि योषितां हृदये हालहलं महाविषम्"। "कस्य सह्यो हलाहलः"। 2. मद्य.

हालाहलधर हालाहलधर (पुं०) सर्प, हावु. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। हालाहलस्य धरः।

हालाहला हालाहला (स्त्री०) सण्ण जातिय ऋलि, चिट्टॆलि.

हालाहली हालाहली (स्त्री०) मद्य, मदिरॆ.

हालिक हालिक (पुं०) 1. नॆगिलिनिंद तॊडुवनु, नॆगिलिनिंद भूमियन्नु उळुवनु. हलेन खनति —हल "ठक्" (४-४-२)। 2. नॆगिलन्नु हॊरुवनु. हलं वहति—हल "ठक्" (४-४-८१)। (वि०) 3. नॆगिलिन संबंधवाद. हलस्येदम् "ठक्" (४-३-१२४)। "खनति तेन तद्वोढाऽस्येदं हालिकसैरिकौ" अम०।

हालिनी हालिनी (स्त्री०) दॊड्ड जातिय हल्लि, -गॊळि.

हाली हाऽलीऽ (स्त्री०) पत्नियु किरियं सहोदरी.

हालु हाऽलऽ (पुं०) दंत. हल्लु. हल्यतेऽनेन—हल "उण्" (उ० १-१)।

हाव हाऽव (पुं०) 1. स्त्रीयर शृंगार भावद कार्य, हेंगसर विलास मोदलाद शृंगारद क्रियॆ, शृंगारद चेष्टॆ, रति मोदलाद भावगळिंद ऊंटाद शारीर चेष्टॆ. हवनम्—हु (दानादनयोः) "घञ्" (३-१-१८)। हूयन्ते रागिणोऽत्र—ह्वेञ् अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। हूयन्ते युवानः कामाग्नावनेन—करणे "घञ्" वा। भ्रू नेत्र मोदलु अवुगळ विकारगळिंद संभोगद अपेक्षॆयन्नु तिळिसुव भावव हाव. "भ्रूनेत्रादिविकारैस्तु संभोगेच्छाप्रकाशकः। भाव एवाल्पसंलक्ष्यविकारो हाव उच्यते" सा० द० ३-१४। "आज्ञां प्रतीषुर्विनयादुपास्थुर्जगुः सरागं ननृतुः सहावम्" भट्टि० ३-४३। "स्त्रीणां विलासविब्बोकविभ्रमा ललितं तथा। हेला लीलेत्यमी हावाः क्रियाः शृङ्गारभावजाः" अम०। हावव स्त्रीयर यौवन कालदल्लि सत्त्वदिंद ऊंटागुव अप्रयत्नंटा अलंकारगळल्लिंदा. "यौवने सत्त्वजास्तासां (नायिकानां) अष्टाविंशतिसंख्यकाः। अलङ्कारास्तत्र भावहावहेलास्त्रयोऽङ्गजाः" सा० द० ३। 2. आह्वान, कॆरॆ.

हास हाऽस (पुं०) 1. हास्यरस. हसे (हसने) "घञ्" (३-३-१८)। "अथो हसः। हासो हास्यं च" अम०। 2. नगॆ, नगु. "संरम्भं मैथिलीहासः क्षणसौम्यां निनाय ताम्। निवातस्तिमितां वेलां चन्द्रोदय इवोदधेः" रघु० १२-३६। 3. अंगविकारादि दर्शनदिंद ऊंटागुव चित्तविकास. इदु हास्यरसद स्थायिभाव. "विकृताकारवाग्वेषचेष्टादेः कुहकाद्भवेत्। हास्यो हासस्थायिभावः श्वेतः प्रमथदैवतः" सा० द० ३-२१४। 4. विकास, अरळुवुदु. "कूलानि सामर्षनयेव तेनुः सरोजलक्ष्मां स्थलपद्महासैः" भट्टि० २-३। 5. उल्लास, नलिवु, विनोद. 6. परिहास्य, गेलि.

हासकर हाऽसकर (वि०) 1. नगुवन्नु ऊंटुमाडुव. 2. विकासवन्नुंटुमाडुव, अरळिसुव. 3. उल्लासवन्नुंटुमाडुव. 4. परिहास्यवन्नुंटुमाडुव. हासं करोति—डुकृञ् (करणे) तात्शील्ये "टः" (३-२-२०)। "हासकरमघटते नितरां शिरसीव कङ्कतमपेतमूर्धजे" माघ० १५-३३।

हासस् हाऽसस् (पुं०) चंद्र. ओ हाक् (त्यागे) "असुन्" (उ० ४-२२०)।

हास्तिक हाऽस्तिक (न०) 1. गजगळ समूह, आनॆगळ हिंडु. हस्तिनां समूहः—हस्तिन् "ठक्" (४-२-४७)। "खेदायतश्वसितवेगनिरस्तमुग्धमूर्धन्यरत्ननिकरैरिव हास्तिकानि" माघ० ५-३०। (वि०) 2. आनॆयं मॆलॆ कुळितु संचरिसुवनु. हस्तिना चरति—हस्तिन् "ठक्" (४-४-८)।

हास्तिन हाऽस्तिन (न०) हस्तिनापुर. हस्तिना नृपतिना निर्वृत्तम्—हस्तिन् "अण्" (४-२-६८)।

हास्तिनपुर हाऽस्तिनपुर (न०) हस्तिनापुर. "स गत्वा हास्तिनपुरं धृतराष्ट्रं समेत्य च। उक्तवान् वचनं तथ्यं हितं चैव विशेषतः" भा० शल्य०।

हास्य हाऽस्य (न०) 1. नगॆ. नगु. हसे (हसने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. उल्लास, विनोद. "द्यूतमेतत् पुराकल्पे दृष्टं वैरकरं महत्। तस्माद्द्यूतं न सेवेत हास्यार्थमपि बुद्धिमान्" मनु० ९-२२७। 3. हास्यरस. हास्यरसक्कॆ हासवु स्थायिभाव. "विकृताकारवाग्वेषचेष्टादेः कुतुकाद्भवेत्। हास्यो हासस्थायिभावः श्वेतः प्रमथदैवतः" सा० द० ३-२१४। (वि०) 4. परिहासक्कॆ योग्यवाद. "संरुद्धचेष्टस्य मृगेन्द्र कामं हास्यं वचस्तद्यदहं विवक्षुः" रघु० २-४३।

हास्यरस हाऽस्यरस (पुं०) हास स्थायिभावव्रुळ्ळ हास्यरस, शृंगारादि एंटु रसगळल्लिंदु रस. हास्यरसक्कॆ हासवु स्थायिभाव. विकारवाद आकार वाक्कु चेष्टॆ मोदलु अवुगळुळ्ळ व्यक्तियु आलंबन विभाव. आकार वेष चेष्टॆगळु उद्दीपन विभाव. श्रमादिगळु संचारिभावगळु. हास्यरसवु श्वेतवर्णव्रुळ्ळदु. "विकृताकारवाग्वेषचेष्टादेः कुहकाद्भवेत्। हास्यो हासस्थायिभावः श्वेतः प्रमथदैवतः॥ विकृताकारवाक्चेष्टं यमालोक्य हसेज्जनः। तदत्रालम्बनं प्राहुस्तच्चेष्टोद्दीपनं मतम्॥ अनुभावोऽक्षिसंकोचवदनस्मेरतादयः। निद्रालस्यावहित्याद्या अत्रस्युर्व्यभिचारिणः" सा० द० ३।

हाहल हाऽहल (न०) ऒंदु विध विष.

हाहा हाऽहा (पुं०) देवगंधर्व, देवगायक. हा इति शोकव्यञ्जकं शब्दं जहाति—ओ हाक् (त्यागे) "विच्" (३-२-७२)।

हाहाकार ಹಾಹಾಕಾರ (पुं०) 1. ಯುದ್ಧ ಕಲಹ ಮೊದಲಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಬರುವ ಶಬ್ದ. हा हा इति शब्दस्य कार:। "हाहाकार: समभवत्तत्र तत्र सहस्रश:। अन्योन्यं छिन्दतां शस्त्रैरादित्ये लोहितायति" भा०। 2. ದುಃಖದ ಶಬ್ದ, ದುಃಖಸೂಚಕವಾದ ಧ್ವನಿ.

हि ಹಿ (अव्य०) 1. ಹೇತು, ಕಾರಣ. "विदितेङ्गिते हि पुर एव जने सदादीरिता: खलु लगन्ति गिर:" माघ० ९-६९। 2. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. "न हि कमलिनीं दृष्ट्वा ग्राहमवेक्षते मतङ्गज:" माल० ३। 3. ಪಾದ ಪೂರಣ, ಪಾದವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. "तु हि च स्म ह वै पादपूरणे" अम०। 4. ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕ. "किं च रोषे तु भूमौ त्वं वत्स किं कुपितोह्यसि" रामा०। 5. ಉದಾಹರಣೆ. "सहस्रगुणमुत्स्रष्टुमादत्ते हि रसं रवि:" रघु० १-१८। 6. ಸಂಭ್ರಮ. 7. ಅಸೂಯೆ. 8. ವಿಶೇಷ. "हि पादपूरणे हेतौ विशेषेऽप्यवधारणे। प्रश्ने हेत्वपदेशे च सम्भ्रमासूययोरपि" मेदि०।

हिंसक ಹಿಂಸಕ (पुं०) 1. ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಹಿಂಸ್ರಪಶು. 2. ಶತ್ರು. (वि०) 3. ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು, ತೊಂದರೆಕೊಡುವವನು. हिनस्ति — हिंसि (हिंसायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "भार्यां प्रियसखीं यस्तु साध्वीं हिंसति निर्घृण:। न तेऽमृतं प्राप्नुवन्ति हिंसका दुष्टयोनिजा:" वराहपु०।

हिंसन ಹಿಂಸನ (न०) 1. ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ತೊಂದರೆಕೊಡುವುದು. हिंसि (हिंसायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕೊಲ್ಲುವುದು. "मेदान्ध्रचुञ्चु-मद्गूनामारण्यपशुहिंसनम्" मनु० १०-४८।

हिंसा ಹಿಂಸಾ (स्त्री०) 1. ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ, ಕಿಡುಕು. हिंसि (हिंसायाम्) "अ:" (३-३-१०३)। 2. ಬಂಧನ. 3. ಹೆದರಿಕೆ. 4. ಹೊಡೆಯುವುದು. 5. ಕಳ್ಳತನ.

हिंसाकर्मन् ಹಿಂಸಾಕರ್ಮನ್ (न०) ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕೇಡುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಅಭಿಚಾರಿಕಕರ್ಮ, ಮಾಟ ಶೂನ್ಯ ಮುಂತಾದುದು. हिंसाजनकं कर्म। "हिंसाकर्माभिचार: स्यात्" अम०।

हिंसार ಹಿಂಸಾರ (पुं०) ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. "हिंसार: श्वापदो व्याघ्र:" त्रिकाण्ड०।

हिंसालु ಹಿಂಸಾಲು (वि०) 1. ಕೊಲ್ಲುವವನು. 2. ಪೀಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು.

हिंसालुक ಹಿಂಸಾಲುಕ (पुं०) ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ ಪ್ರಾಣಿ. हिंसालु संज्ञायां "कन्"।

हिंसित ಹಿಂಸಿತ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. हिंसि (हिंसायाम्) "क्त:" (३-२-१०२)। "यस्तु भागवतान् दृष्ट्वा भूत्वा भागवत: शुचि:। अभ्युत्थानं न कुर्वीत अहं तेनापि हिंसित:"। (न०) 2. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. हिंसि भावे "क्त:" (३-३-११४)।

हिंसीर ಹಿಂಸೀರ (पुं०) 1. ದುಷ್ಟ, ದುರ್ಜನ 2. ವ್ಯಾಘ್ರ. ಹುಲಿ. हिंसि (हिंसायाम्) "ईरन्" (उ० ५-१८)। "हिंसीरो व्याघ्रदुष्टयो:" सि० कौ०।

हिंस्य ಹಿಂಸ್ಯ (वि०) ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವ. हिंसि (हिंसायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

हिंस्र ಹಿಂಸ್ರ (पुं०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಾಘ್ರ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟ ಪ್ರಾಣಿ. हिनस्ति — हिंसि (हिंसायाम्) "र:" (३-२-१६०)। "सा दुष्प्रधर्षा मनसापि हिंस्रैरित्यद्रिशोभाप्रहितेक्षणेन" रघु० २-२७। 2. ಭೀಮಸೇನ. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०) 4. ಘಾತುಕ, ಕೊಲ್ಲುವವನು. "हिंस्र: स्याद्घातुके" हेम०।

हिंस्रा ಹಿಂಸ್ರಾ (स्त्री०) 1. ಗುಲಗಂಜಿ ಗಿಡ. 2. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. 3. ಕೊಬ್ಬು. "हिंस्रा मांसी काकादनी वसा" हेम०। 4. ಕಾಡುಗೋಧಿ. 5. ನಾಡಿ, ಧಮನಿ.

हिक्का ಹಿಕ್ಕಾ (स्त्री०) ಬಿಕ್ಕಲು, ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ. हिक्क (अव्यक्ते शब्दे) "अ:" (३-३-१०३)। हिनस्ति इति हिक्का पृषो०। हिगिति कायति शब्दं करोति इति वा। ವಾತವು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದಾಗ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ. "सिध्मका सारिका हिक्का प्राचिकोल्का पिपीलिका" अम०। ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಗೆ ಔಷಧ. "कुलुत्थ: श्वासहिक्कानुत् कफगुल्फानिलापह:। त्रिदोषघ्नं मधु प्रोक्तं वातलं च प्रकीर्तितम्"। **ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಗೆ ಕಾರಣ :** ಕಫದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ವಾಯುವು ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಇದು (1) ಅನ್ನಜಾ (2) ಯಮಲಾ (3) ಕ್ಷುದ್ರಾ (4) ಗಂಭೀರಾ ಮತ್ತು (5) ಮಹತೀ ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. "वायु: कफेनानुगत: पञ्च हिक्कां करोति हि। अन्नजां यमलां क्षुद्रां गम्भीरां महतीं तथा"।

(1) **अन्नजा हिक्का :**—ಕುಡಿದ ನೀರು ಮತ್ತು ಅನ್ನ ಇವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದಾಗ ಒಡನೆ ಒತ್ತಡದಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದವು **ಅನ್ನಜ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ**. "पानान्नैरतिसंयुक्तै: सहसा पीडितोऽनिल:। हिक्कायत्यूर्ध्वगो भूत्वा तां विद्यादन्नजां भिषक्"।।

(2) यमला :—ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಹೊರಟ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಕುತ್ತಿಗೆ ಮತ್ತು ತಲೆಗಳನ್ನು ನಡುಗಿಸಿ ಬರುವ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಯು **ಯಮಲಾ**. "चिरेण यमलैर्वेगैः या हिक्का सम्प्रवर्तते। कम्पयन्ती शिरोग्रीवं यमलां तां विनिर्दिशेत्"।

(3) क्षुद्रा :—ಬಹಳ ಮಂದಗತಿಯಿಂದ ಜತ್ರುವಿನ (ಕಂಠ ಮತ್ತು ವಕ್ಷಸ್ಸುಗಳ ಸಂಧಿ) ಕೆಳಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಯು **ಕ್ಷುದ್ರಾ**. "विकृष्टकालैर्या वेगैः मन्दैः समभिवर्तते। क्षुद्रिका नाम सा हिक्का जत्रुमूलात् प्रधावति"।

(4) गम्भीरा :—ಗಂಭೀರವಾದ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಅನೇಕ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಭಯಂಕರವಾಗಿ ನಾಭಿಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಯು **ಗಂಭೀರಾ**. "नाभिप्रवृत्ता या हिक्का घोरा गम्भीरनादिनी। अनेकोपद्रवयुक्ता गम्भीरा नाम सा स्मृता"।

(5) महती :—ಬಸ್ತಿ, ಹೃದಯ ಶಿರಸ್ಸು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಹಿಂಸೆಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತ ದೇಹವನ್ನು ನಡುಗಿಸುತ್ತ ಅನವರತವೂ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಯು **ಮಹತೀ**. "मर्माण्यापीडयन्तीव सततं या प्रवर्तते। महाहिक्केति सा ज्ञेया सर्वगात्रप्रकम्पनी" भावप्र०।

हिङ्कार हिङ्कार (पुं०) व्याघ्र, ಹುಲಿ. हिं इति अव्यक्तशब्दं करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

हिङ्गु हिङ्गु (न०) ಇಂಗು, ರಾಮಠ. हि (गतौ वृद्धौ च) "कुः" (उ० १-३७)।

हिङ्गुनिर्यास हिङ्गुनिर्यास (पुं०) 1. ಬೇವಿನ ಮರ. हिङ्गुन इव निर्यासोऽस्य। "अरिष्टः सर्वतोभद्रहिङ्गुनिर्यासमालकाः' अम०। 2. ಹಿಂಗಿನ ರಸ.

हिङ्गुपत्र हिङ्गुपत्र (पुं०) ಇಂಗುದೀವೃಕ್ಷ.

हिङ्गुल हिङ्गुल (पुंस्त्री०) ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ರಸಗಂಧಕ, ಸಿಂದೂರ, ಇಂಗಲೀಕ.

हिङ्गुलिका हिङ्गुलिका (स्त्री०) ಹಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ.

हिङ्गुली हिङ्गुली (स्त्री०) ಬದನೆ ಗಿಡ.

हिज्जल हिज्जल (पुं०) ನೀರುಪಲಸಿನ ಗಿಡ. "इज्जलो हिज्जलश्चापि निचुलश्चाम्बुजस्तथा। जलवेतसवद्वेद्यो हिज्जलोऽयं विषापहः"।

हिञ्जीर हिञ्जीर (पुं०) ಆನೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಗ್ಗ. "हिञ्जीरश्च पादपाशो वारिस्तु गजबन्धभूः" इति हेमचन्द्रः।

हिडिम्ब हिडिम्ब (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಹಿಡಿಂಬಿಯ ಅಣ್ಣ.

हिडिम्बजित् हिडिम्बजित् (पुं०) ಹಿಡಿಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಭೀಮಸೇನ. **-निषूदनः** -निषूदनः, **-भिद्** -भिद्.

हिडिम्बा हिडिम्बा (स्त्री०) ಹಿಡಿಂಬರಾಕ್ಷಸನ ತಂಗಿ, ಭೀಮಸೇನನ ಹೆಂಡತಿ.

हिण्डन हिण्डन (न०) 1. ಆಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ತಿರುಗಾಡುವುದು, -ಅಡ್ಡಾಡುವುದು. हिडि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. रत, रतिक्रीडे, सम्भोग. "हिण्डनं भ्रमणे रते" मेदि०।

हिण्डिक हिण्डिक (पुं०) ಜೋಯಿಸ, ಜ್ಯೋತಿಷಿಕ, ವೈವಜ್ಞ.

हिण्डी हिण्डी (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

हिण्डीर हिण्डीर (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. हिण्डते इतस्ततो गच्छति—हिडि (गतौ) "ईरन्" (उ० ४-७०)। "हिण्डीरपिण्डरुचिशीतमरीचिबिम्बम्" सा० द०। 2. ಬದನೆ ಗಿಡ. 3. ವಸುಪ್ಯ. "हिण्डीरः फेनवातक्लिपूरुषे" मेदि०। (न०) 4. ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ. 5. ದಾಳಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು.

हित हित (वि०) 1. ಪಥ್ಯವಾದ, ಆರೋಗ್ಯಕರವಾದ. ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಣಾಮವುಂಟುಮಾಡುವ. हि (गतौ वृद्धौ च) "क्तः" (३-४-७२)। "अतोऽर्हसि क्षन्तुमसाधु साधु वा हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः" किरा० १-४। 2. ಅರ್ಹವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. 3. ಆಪ್ತ, ಮಿತ್ರ. "हितगिरं न शृणोषि किमाश्रये प्रसभमप्यव जीवितमात्मनः" नैष० ४-१०३। 4. ಅನುಕೂಲವಾದ. 5. ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾದ. 6. ಹೊರಟುಹೋದ, ತೆರಳಿದ. 7. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "हितं पथ्ये गते धृते" मेदि०। "हितं प्रहितपथ्ययोः" नानार्थर०। (न०) 9. ಪ್ರಯೋಜನ.

हितक हितक (पुं०) ಶಿಶು, ಮಗು. हितमर्हति—संज्ञायां "कन्"।

हितकर हितकर (वि०) 1. ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. हितस्य करः। हितं करोति—डुकृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। **-कर्तृ, -कारकः, -कारिन्**—डुकृञ् "तृच्" (३-१-१३३)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಶುಭವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. 4. ಅನುಕೂಲಕರವಾದ.

हितकाम ಹಿತಕಾಮ (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 2. ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 3. ಉಪಕಾರವನ್ನು ಬಯಸುವ. 4. ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

हितकाम्या ಹಿತಕಾಮ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಆಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಹಿತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು.

हितप्रणी ಹಿತಪ್ರಣೀ (पुं०) ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಚಾರ. हितं प्रणयति — प्र + णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

हितवाक्य ಹಿತವಾಕ್ಯ (न०) ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು. ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಲಹೆ.

हितेच्छा ಹಿತೇಚ್ಛಾ (स्त्री०) ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಬಯಸುವಿಕೆ.

हितैषिन् ಹಿತೈಷಿನ್ (वि०) ಹಿತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವವನು. हितमिच्छति—इषु (इच्छायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "न विद्मथे तस्य मनो न हि प्रियं प्रवक्तुमिच्छन्ति मृषा हितैषिणः" किरा० १-२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। हितैषिणी ಹಿತೈಷಿಣೀ.

हितोक्ति ಹಿತೋಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತು, ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತು, ಪಥ್ಯವಾದ ಮಾತು. 2. ಮಿತ್ರನ ಮಾತು, ಸ್ನೇಹಿತನ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು.

हितोपदेश ಹಿತೋಪದೇಶ (पुं०) 1. ಹಿತವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವುದು, ಅನುಕೂಲವಾದ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು. हितः उपदेशः। 2. ಮಿತ್ರನ ಸಲಹೆ, ಸ್ನೇಹಿತನ ಪಥ್ಯವಾದ ಮಾತು. हितस्य उपदेशः। 3. ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ. ಸುದರ್ಶನನೆಂಬ ರಾಜನು ವಿದ್ಯಾವಿಹೀನರಾಗಿ ಆದರಿಂದ ಉನ್ಮಾರ್ಗಗಾಮಿಗಳಾದ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ನೊಂದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ತರುವ ಸಮರ್ಥ ಪಂಡಿತರು ಯಾರು ಎಂದು ಪಂಡಿತರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಲು ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತನೆಂಬ ಪಂಡಿತೋತ್ತಮನು ಎದ್ದು ನಿಂತು ಆರು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಶಾರದರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ (1) मित्रलाभः (2) सुहृद्भेदः (3) विग्रहः (4) सन्धिः ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕಥೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ "हितोपदेशः" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಹಿತೋಪದೇಶವು ಪಂಚತಂತ್ರ ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ. "मित्रलाभः सुहृद्भेदो विग्रहः सन्धिरेव च। पञ्चतन्त्रात्तथाऽन्यस्मात् ग्रन्थादाकृष्य लिख्यते" हितो० १। "प्रालेयाद्रेः सुतायाः प्रणयनिवसतिः चन्द्रमौलिः स यावत् यावल्लक्ष्मीर्मुरारेर्जलद इव तडिन्मानसे विस्फुरन्ती। यावत् स्वर्णाचलोऽयं दवदहनसमो यस्य सूर्यः स्फुलिङ्गस्तावन्नारायणेन प्रचरतु रचितः सङ्ग्रहोऽयं कथानाम्" हितो० ४-१३३। ಇದು ಹಿತೋಪದೇಶದ ಉಪಾಂತ್ಯ ಶ್ಲೋಕ.

हिन्ताल ಹಿಂತಾಲ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ತೃಣದ್ರುಮ. हीनोऽल्पस्तालः—पृषो०। "एते च हिन्तालतहितास्त्रयः। खर्जूरः केतकी ताली खर्जूरी च तृणद्रुमाः" अम०।

हिन्दु ಹಿಂದು (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿ. हीनं दूषयति—दुष (वैकृत्ये) "डुः"। पृषो०। "पञ्च खानाः सप्त मौरा नव शाहा महाबलाः। हिन्दुधर्मप्रलोप्तारो जायन्ते चक्रवर्तिनः।। हीनं च दूषयत्येव हिन्दुरित्युच्यते प्रिये। पूर्वाम्नाये नवशतं षडशीतिः प्रकीर्तिताः" मेरुतन्त्रम्।

हिन्दोल ಹಿಂದೋಲ (पुं०) ಶ್ರಾವಣ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಒಂದು ಯಾತ್ರೆ.

हिन्दोलक ಹಿಂದೋಲಕ (पुं०) ಉಯ್ಯಾಲೆ.

हिन्दोला ಹಿಂದೋಲಾ (स्त्री०) ಉಯ್ಯಾಲೆ.

हिम ಹಿಮ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. हन (हिंसागत्योः) "मक्" धातोः हिरादेशः (उ० १-१४४)। 2. ಹಿಮಾಚಲ, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ. 3. ಕರ್ಪೂರ. राजनि०। 4. ಚಂದನ ವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದ ಮರ. 5. ಹೇಮಂತ ಋತು. "हिमशिशिरवसन्तग्रीष्मवर्षाशरत्सु स्तनतपनवनाम्भोहर्म्यगोक्षीरपानैः" ऋतुसं०। (न०) 6. ಮಂಜು, ಇಬ್ಬನಿ. "ससुरचापमनेकमणिप्रभैरपयोविशदं हिमपाण्डुभिः" किरा० ५-१२। "हिमगौरैरचलाधिपः शिरोभिः" किरा० ५-१७। "हिमं न सौभाग्यविलोपि जातम्" कुमा० १-३। (वि०) 7. ಕೊರೆಯುವ ಚಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶೀತವಾದ. "हिमं तु सारे शीते च हिमश्चन्दनपादपे" हेम०। 8. ತಣ್ಣಗಿರುವ, ಶೀತಲವಾಗಿರುವ. "वपुरम्बुविहारहिमं शुचिना रुचिरं कमनीयतरा गमिता" माघ० ६-७१।

हिमक ಹಿಮಕ (पुं०) ಹಲು ಮಾಣಿಕ ಗಿಡ, ಹುಳಿ ಬೀಲದ ಮರ. हिमेन कायति।

हिमकर ಹಿಮಕರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. हिमः शीतलः करः किरणोऽस्य। "वने वा हर्म्ये वा समकरनिपातो हिमकरः" आनन्दल०। 2. ಕರ್ಪೂರ.

हिमकूट ಹಿಮಕೂಟ (ಪುಂ) 1. ಶಿಶಿರಋತು. हिमस्य कूटो यत्र। 2. ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ. हिमस्य कूटः।

हिमगिरि ಹಿಮಗಿರಿ (ಪುಂ) ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತ. हिम-प्रधानो गिरिः। "आग्नेया विन्ध्यशैलाद्याः सौम्यो हिमगिरिर्मतः"।

हिमगु ಹಿಮಗು (ಪುಂ) ಚಂದ್ರ. हिमा शीता गौर्यस्य।

हिमज ಹಿಮಜ (ಪುಂ) ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರನಾದ ಮೈನಾಕ ಪರ್ವತ. हिमात् हिमाचलात् जायते—जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९८)। –जा –ಜಾ. (स्त्री०)1. ಪಾರ್ವತಿ, ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರಿ. 2. ಶಚೀದೇವಿ. "हिमजा तु शचीगौर्योः पुंसि मैनाकपर्वते" मेदि०।

हिमतैल ಹಿಮತೈಲ (न०) ಕರ್ಪೂರ ತೈಲ. हिमाज्जातं तैलम्।

हिमदीधिति ಹಿಮದೀಧಿತಿ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರ. हिमाः शीतलाः दीधितयोऽस्य। "प्रथमं कलाऽभवदर्धमथो हिमदीधितिर्महदभूदुदितः" माघ० ९-२९। –द्युतिः –ದ್ಯುತಿಃ. हिमा द्युतयोऽस्य।

हिमद्रुघा ಹಿಮದ್ರುಗ್ಧಾ (स्त्री०) ಹಾಲಿಗಿಡ.

हिमदुर्दिन ಹಿಮದುರ್ದಿನ (न०) ಹಿಮಪಾತದಿಂದ ಕಷ್ಟವಾದ ದಿವಸ, ಹಿಮದ ಚಳಿಯಿಂದ ಸಹಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ ದಿವಸ. हिमपातेन दुर्दिनम्।

हिमद्रुम ಹಿಮದ್ರುಮ (ಪುಂ) ಬೇವಿನ ಮರ.

हिमधातु ಹಿಮಧಾತು (ಪುಂ) ಹಿಮಾಚಲ. हिमो धातुरिव यत्र।

हिमध्वस्त ಹಿಮಧ್ವಸ್ತ (वि०) ಹಿಮದಿಂದ ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

हिमप्रस्थ ಹಿಮಪ್ರಸ್ಥ (ಪುಂ) ಹಿಮಾಚಲ. हिमाच्छादितः प्रस्थो यत्र।

हिमरश्मि ಹಿಮರಶ್ಮಿ (ಪುಂ) ಚಂದ್ರ. हिमा रश्मयोऽस्य। "विकसति हि पतङ्गस्योदये पुण्डरीकं द्रवति च हिमरश्मावुद्गते चन्द्रकान्तः" उ० रा० ६-१२। –रुचिः –ರುಚಿಃ. "हिमरुचिरुषिन्ना राजते रज्यमानैः" माघ० ११-१४।

हिमवत् ಹಿಮವತ್ (ಪುಂ) 1. ಹಿಮಾಚಲ. हिममस्यास्ति –हिम "मतुप्" (५-२-९४)। "राज्ञा हिमवतः सारो राज्ञः सारो हिमाद्रिणा" रघु० ४-७९। (वि०) 2. ಹಿಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಇಬ್ಬನಿಯಿಂದ ತುಂಬಿರುವ.

हिमवत्कुक्षि ಹಿಮವತ್ಕುಕ್ಷಿ (ಪುಂ) ಹಿಮಾಚಲದ ನಡುವಣ ಕಣಿವೆ, –कंदर.

हिमवत्पुर ಹಿಮವತ್ಪುರ (न०) ಹಿಮವಂತನ ನಗರ, ಓಷಧಿಪ್ರಸ್ಥ. "तत्प्रयातौषधिप्रस्थं सिद्धये हिमवत्पुरम्" कुमा० ६-३३।

हिमवत्सुत ಹಿಮವತ್ಸುತ (ಪುಂ) ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರನಾದ ಮೈನಾಕ ಪರ್ವತ. हिमवतः सुतः। –सुता –ಸುತಾ. 1. ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಗಂಗಾನದಿ.

हिमवालुक ಹಿಮವಾಲುಕ (ಪುಂ) ಕರ್ಪೂರ. "पुंसि क्लीबे च कर्पूरः सिताभ्रो हिमवालुकः" भावप्र०। "प्रनीरनीरं हिमवालुका च मित्रं नृणां स्यात् सति मूत्रकृच्छ्रे"। –वालुका –ವಾಲುಕಾ.

हिमशैल ಹಿಮಶೈಲ (ಪುಂ) ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ, ಹಿಮಾಲಯ. हिमप्रधानः शैलः। –शैलजा –ಶೈಲಜಾ. ಪಾರ್ವತಿ. हिमशैलाज्जायते—जनी (प्रादुर्भवि) "डः" (३-२-९८)।

हिमसंहति ಹಿಮಸಂಹತಿ (स्त्री०) ಹಿಮದ ಸಮೂಹ, ಮಂಜಿನ ರಾಶಿ. हिमस्य संहतिः।

हिमसरस् ಹಿಮಸರಸ್ (न०) ಹಿಮದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಸರೋವರ.

हिमहासक ಹಿಮಹಾಸಕ (ಪುಂ) ಖಿರ್ಜೂರದ ಗಿಡ.

हिमा ಹಿಮಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ, 2. ರೇಣುಕಾ ಎಂಬ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. 3. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕೊನ್ನಾರಿ. 4. ಹೇಮಂತ ಋತು.

हिमांशु ಹಿಮಾಂಶು (ಪುಂ)1. ಚಂದ್ರ. हिमा अंशवोऽस्य। "विप्रकृष्टविवरं हिमांशुना चक्रवाकमिथुनं विडम्ब्यते" कुमा० ८-६१। 2. ಕರ್ಪೂರ.

हिमांश्वभिख्य ಹಿಮಾಂಶ್ವಭಿಖ್ಯ (न०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. हिमांशोरिव अभिख्या कान्तिरस्य।

हिमागम ಹಿಮಾಗಮ (ಪುಂ) ಹೇಮಂತ ಋತು. हिमस्य आगमो यत्र। "कौमुदे मासि रेवत्यां शरदन्ते हिमागमे। स्फीतशस्यसुखे काले कल्यः सत्यवतां वरः" भा० उद्योग०।

हिमाचल ಹಿಮಾಚಲ (ಪುಂ) ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ. हिम-प्रधानोऽचलः। "रुरुचे हिमाचलगुहामुखोन्मुखः पयसां प्रवाह इव सौरसैन्धवः" माघ० १३-२७। –अद्रिः –ಅದ್ರಿಃ. प्रस्थं हिमाद्रेर्मृगनाभिगन्धि किञ्चित् क्वणत्किनरमध्युवास" कुमा० १-५४। –आलयः –ಆಲಯಃ. "तामस्मदर्थे युष्माभिर्याचितव्यो हिमालयः" कुमा०

६-२९। "द्विरिव प्रतिशब्देन व्याजहार हिमालयः" कुमा० ६-६४।

हिमाद्रिजा ಹಿಮಾದ್ರಿಜಾ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಗಂಗಾನದಿ. हिमाद्रौ जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। —तनया —ತನಯಾ.

हिमानी ಹಿಮಾನೀ (स्त्री०) ಹಿಮದ ಸಮೂಹ, ಮಂಜಿನ ರಾಶಿ. महद्धिमं हिमानी—हिम आनुक् "ङीष्" च (वा० ४-२-४९)। "तमतनुवनराजिश्यामितोपत्यकान्तं नगमुपरि हिमानीगौरमासाद्य जिष्णुः" किरा० ४-३८।

हिमाब्ज ಹಿಮಾಬ್ಜ (न०) ನೈದಿಲೆ.

हिमारति ಹಿಮಾರಾತಿ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಸೂರ್ಯ. हिमस्यारातिः। "हिमारातिः पुमान् वीतिहोत्रे किरणमालिनि" मेदि०। 3. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ಪರಳುಗಿಡ.

हिमावती ಹಿಮಾವತೀ (स्त्री०) ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರಿ. ಘಂಟಾಪಾಣಿ ಸೊಪ್ಪು. हिममस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। दीर्घः (६-३-१२०)।

हिमाह्व ಹಿಮಾಹ್ವ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ. हिममपि आह्वयते स्पर्धते वर्णेन—आ+ह्वेञ् (स्पर्धायाम् शब्दे च) "कः" (वा० ३-२-५)। —आह्वयः —ಆಹ್ವಯಃ.

हिमिका ಹಿಮಿಕಾ (स्त्री०) ಗಡ್ಡೆಕಟ್ಟಿದ ಹಿಮ, ಘನೀಭೂತವಾದ ಮಂಜು. "प्रालेयं हिमिका" अम०।

हिमेल्लु ಹಿಮೇಲು (वि०) ಹಿಮದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು, ಹಿಮದಿಂದ ಕ್ಲೇಶಪಡುವವನು. हिमं न सहते—हिम "चेल्लः" (वा० ५-२-१२१)।

हिमोद्भवा ಹಿಮೋದ್ಭವಾ (स्त्री०) ಕಚೋರ. हिमे हेमन्तऋतौ उद्भवो यस्याः।

हिम्य ಹಿಮ್ಯ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. बहुलं हिममस्यास्ति—हिम "यप्" (वा० ५-२-१२०)। हिम्याः पर्वताः सि० कौ०।

हिरङ्गु ಹಿರಂಗು (पुं०) ರಾಹು.

हिरण ಹಿರಣ (न०) 1. स्वर्ण, ಚಿನ್ನ. 2. रेतस्सु, ವೀರ್ಯ. 3. ಕಮಟೆ. "हिरणं रेतसि स्वर्णे वराटे च नपुंसकम्" मेदि०।

हिरण्मय ಹಿರಣ್ಮಯ (पुं०) 1. ब्रह्मा, ಚತುರ್ಮುಖ. (वि०) 2. स्वर्णमयःवाद, स्वर्णविकारवाद, ಚಿನ್ನದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. हिरण्यस्य विकारः "मयट्" (६-४-१७४)। निपा०। "अजदपि लघुतां बभव भारः सपदि हिरण्मयमण्डनं सपत्न्याः" माघ० ७-५९। "हिरण्मयः सुरज्येष्ठे ना सुवर्णमये त्रिषु" मेदि०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। —मयी —ಮಯೀ. "हिरण्मयी सालतेव जङ्गमा च्युता दिवः स्थास्नुरिवाऽचिरप्रभा" भट्टि० २-४७।

हिरण्य ಹಿರಣ್ಯ (न०) 1. स्वर्ण, ಚಿನ್ನ. हर्यति—हर्य (गतिकान्त्योः) "कन्यन्" प्रकृतेः हिरच् (उ० ५-४४)। "हिरण्यधान्यरत्नानि यानानि विविधानि च। तथाऽन्यदपि यत्किञ्चित्प्रजाभ्यः स्यान्महीपतेः" पञ्चत० १-२४७। 2. ವಿತ್ತ, ಧನ. "भूमिमित्रं हिरण्यं च विग्रहस्य फलत्रयम्। नास्त्येकमपि यद्येषां न तं कुर्यात् कथंचन" पञ्चत० १-२४१। 3. ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. 4. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ರೂಪವಾದ ಲೋಹ. 5. ವರಾಟಕ, ಕವಡೆ. 6. ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ. 7. ಒಂದು ಆಳತೆ. 8. ದತ್ತೂರಿಕಾಯಿ. 9. ಅಕ್ಷಯ. "हिरण्यं रेतसि द्रव्ये शातकुम्भवराटयोः। अक्षये मानभेदे स्यादकुप्ये च नपुंसकम्" मेदि०।

हिरण्यकशिपु ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು (पुं०) ಕಶ್ಯಪನ ಮಗ, ದಿತಿಯ ಪುತ್ರ, ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಸಹೋದರ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ. ಸಿಂಹಿಯು ಇವನ ತಂಗಿ. ಪತ್ನಿ ಕಯಾಧು. ಪ್ರಹ್ಲಾದ ಸಂಹ್ಲಾದ ಅನುಹ್ಲಾದ ಶಿಬಿ ಮತ್ತು ಬಾಷ್ಕಲ ಈ ಐವರೂ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಮಕ್ಕಳು. ಈ ಐವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಪರಮವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದನು.

ವಿಷ್ಣುವಿನ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಾಗಿದ್ದ ಜಯ ವಿಜಯರು ವೈಕುಂಠದ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರವನ್ನು ಕಾಯುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದಾಗ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಮಿಸಿದ ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದುದರಿಂದ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಶಾಪ ಪಡೆದು ಒಂದನೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ–ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುಗಳಾಗಿಯೂ ಎರಡನೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ರಾವಣ–ಕುಂಭಕರ್ಣರಾಗಿಯೂ ಮೂರನೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಶಿಶುಪಾಲ–ದಂತವಕ್ತ್ರರಾಗಿಯೂ ಹುಟ್ಟಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಹತರಾದರು.

ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ದ್ವೇಷಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನ ಮತ್ತು ಪೂಜೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಿಗೆ ಶಾಂಬರಮಾಯೆ ಅಭಿಚಾರಿಕ ಕೃತ್ಯ ಸರ್ಪದಂಶನ ಸಮುದ್ರಪಾತನ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ರೂಪವಾದ ಶಿಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೇಗಾದರೂ ತನ್ನ ದಾರಿಗೆ ತರಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಫಲವಾದುದರಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದ

ಕ್ಕಾಗಿ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಾಗ ಯಾವ ದೇವದಾನವಮನುಷ್ಯಶಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಗಳಿಂದಲೂ ತನಗೆ ಮರಣವುಂಟಾಗಕೂಡದೆಂದು ವರವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ನೃಸಿಂಹಾವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿ ಸಂಹರಿಸಿದನು. "यस्त्वया मन्दभाग्यो मदन्यो जगदीश्वरः। क्वासौ यदि स सर्वत्र कस्मात् स्तम्भे न दृश्यते।। सोऽहं विकत्थमानस्य शिरः कायाद्धरामि ते। गोपायेत हरिस्त्वाद्य यस्ते शरणमीप्सितम्।। एवं दुरुक्तैर्मुहुरर्दयन् रुषा सुतं महाभागवतं महासुरः। खड्गं प्रगृह्योत्पतितो वरासनात् स्तम्भं तताडातिबलः स्वमुष्टिना।। तदैव तस्मिन् निनदोऽतिभीषणो बभूव येनाण्डकटाहमस्फुटत्।। सत्यं विधातुं निजभृत्यभाषितं व्याप्तिं च भूतेष्वखिलेषु चात्मनः। अदृश्यतात्यद्भुतरूपमुद्वहन् स्तम्भे सभायां न मृगं न मानुषम्।। स सत्त्वमेनं परितोऽपि पश्यन् स्तम्भस्य मध्यादनु निर्जिहानम्। नायं मृगो नापि नरो विचित्रमहो किमेतन्नृमृगेन्द्ररूपम्।। मीमांसमानस्य समुत्थितोऽग्रतो नृसिंहरूपस्तदलं भयानकम्। प्रतप्तचामीकरचण्डलोचनं स्फुरत्सटाकेसरजृम्भिताननम्।। .....प्रायेण मेऽयं हरिणोरुमायया वधः स्मृतोऽनेन समुद्यतेन किम्। एवं ब्रुवंस्त्वभ्यपतत् गदायुधो नदन् नृसिंहं प्रति दैत्यकुञ्जरः।। अलक्षितोऽग्नौ पतितः पतङ्गमो यथा नृसिंहोजसि सोऽसुरस्तदा। विष्वक् स्फुरन्तं ग्रहणातुरं हरिः व्यालो यथाखुं कुलिशाक्षतत्वचम्।। द्वार्यूर आपत्य ददार लीलया नखैर्यथाहिं गरुडो महाविषम्" भाग० ७-८।

हिरण्यकोश ಹಿರಣ್ಯಕೋಶ (पुं०) ಕರಗಿಸಿದ ಮತ್ತು ಕರಗಿಸದೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವ ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿ. "स्यात्कोशश्च हिरण्यं च हेमरूप्ये कृताकृते" अम०।

हिरण्यगर्भ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. हिरण्यसाम्यात् हितं रमणीयं वा हिरण्यं परमं धाम—तस्य गर्भभूतः तत्र नित्यवासात्। "हिरण्यं परमं धाम हिरण्यस्य समानतः। हिरण्यगर्भः स प्रोक्तः तस्मिन् वसति यः सदा" इति निरुक्तिः। "हिरण्यगर्भो भूगर्भः" वि० स०। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿ. हिरण्यं हेममयाण्डं गर्भः उत्पत्तिस्थानमस्य। "सोऽभिध्याय शरीरात्स्वात् सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः। अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत्।। तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम्। तस्मिन् जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः" मनु० १-८, ९।

हिरण्यद ಹಿರಣ್ಯದ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. हिरण्यं ददाति—डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ಸುವರ್ಣವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. "भूमिदो भूमिमाप्नोति दीर्घमायुर्हिरण्यदः। गृहदोऽग्र्याणि वेश्मानि रूप्यदो रूपमुत्तमम्" मनु० ४-२३०। —दा —दी० (स्त्री०) 3. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ.

हिरण्यनाभ ಹಿರಣ್ಯನಾಭ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. हिरण्यं मेरुरूपं रुक्मं नाभावस्य—"अच्" (५-४-७५)। "हिरण्यनाभः सौन्दर्यनाभिरस्येति स स्मृतः" इति निरुक्तिः। "हिरण्यनाभः सुतपाः" वि० स०। 2. ಮೈನಾಕ ಪರ್ವತ. "हिरण्यनाभो मैनाकः सुदारुः पारियात्रकः" वैज०।

हिरण्यबाहु ಹಿರಣ್ಯಬಾಹು (पुं०) 1. ಶಿವ. 2. ಶೋಣ ನದ.

हिरण्यरेतस् ಹಿರಣ್ಯರೇತಸ್ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. हिरण्यं रेतोऽस्य। "ज्वलितं न हिरण्यरेतसं चयमास्कन्दति भस्मनां रजः। अभिभूतिभयादसूनतः सुखमुज्झन्ति न धाम मानिनः" किरा० २-२०। 2. ಸೂರ್ಯ. "हिरण्यरेताः पुंसि स्याद्विवाकरहविर्भुजोः" मेदि०। 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 4. ಪರಶುಗಿಡ. 5. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ.

हिरण्यवर्णा ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣಾ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. "नदी स्रोतस्विनी कुल्या स्रवन्ती निम्नगा सरित्। हिरण्यवर्णा गिरिजा रोधोवक्त्रा पयस्विनी" वैज०।

हिरण्यवाह ಹಿರಣ್ಯವಾಹ (पुं०) ಶೋಣನದ. हिरण्यं वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "शोणो हिरण्यवाहः स्यात्" अम०।

हिरण्याक्ष ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ (पुं०) ದಿತಿ–ಕಶ್ಯಪರ ಮಗ, ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಸಹೋದರ. ಇವನು ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅನೇಕ ವರಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ತನ್ನ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಇವನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಸಮುದ್ರದೊಳಗಿರಿಸಿದನು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ವರಾಹಾವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿ ಇವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದನು.

हिरुक् ಹಿರುಕ್ (अव्य०) 1. ವಿನಾ, ಹೊರತು. 2. ಸಮೀಪ. 3. ಮಧ್ಯ. "हिरुक्शब्दो विनार्थे च मध्यार्थेऽपि च दृश्यते" मेदि०।

हिलमोचि हिलमोचि
हिलमोचिका हिलमोचिका } (स्त्री०) कीरेसोप्पु.
हिलमोची हिलमोचीं

हिल हिल (पुं०) सरकुट पक्कि.

हिल्लोल हिल्लोल (पुं०) 1. अलॆ, तॆरॆ. 2. ऒंदु विध रतिबंध.

हिव्(ब्)क हिव्(ब्)क (न०) ऒंदु लग्नदिंद मूंदिन नाल्कनेयु लग्न.

ही ही (अव्य०) 1. विस्मय, आश्चर्य. "ही चित्रं लक्ष्मणेनोदे रावणिश्च तिरोदधे" भट्टि० १४-३९। 2. हेतु, कारण. 3. दण्डु, आयास, बळलिकॆ. 4. दुःखि, कष्ट. 5. विषाद. "ही दुःखे हेतावाख्यातो विषादे विस्मयेऽपि च" मेदि०।

हीन हीन (वि०) 1. दुर्बलनादवनु, शक्ति कुंदिदवनु. ओ हाक् (त्यागे) "क्तः" (३-४-७१)। "हीनः शत्रुनिहन्तव्यो यावन्न बलवान् भवेत्" पञ्चत० ३-१२८। 2. ऊनसागिरुव, रहितनागिरुव, हॊरतागिरुव. "तया हीनं विधातर्मा कथं पश्यन्न दूयसे। सिक्तं स्वयमिव स्नेहाद्वन्ध्यमाश्रमवृक्षकम्" रघु० १-७०। 3. बिडल्पट्ट, त्यजिसल्पट्ट. 4. कडमॆयागिरुव, न्यूनवागिरुव, कॊरतॆयिरुव. "हीनाङ्गीवाधिकाङ्गी वा या भवेत्कन्यका नृणाम्" पञ्चत० ५-९०। "हीनातिरिक्तगात्रो वा तमप्यपनयेत्पुनः" मनु० ३-२४२। 5. अधमनाद, नीचनाद. 6. कडमॆगुणद, कॆळदर्जॆय. "हीनान्नवस्त्रवेषः स्यात् सर्वदा गुरुसन्निधौ। उत्तिष्ठेत्प्रथमं चास्य चरमं चैव संविशेत्" मनु० २-११४। 7. ऐदु विध प्रतिवादिगळल्लॊब्ब प्रतिवादि. (1) अन्यवादी (2) क्रियाद्वेषी (3) नोपस्थायी (4) निरुत्तरः मत्तु (5) आहूतप्रपलायी ऎंदु प्रतिवादियु ऐदु विध.

हीनकुल हीनकुल (न०) नीचवंश.

हीनकुलज हीनकुलज (वि०) नीचवंशदल्लि हुट्टिदवनु. हीनकुले जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

हीनवर्ण हीनवर्ण (वि०) निम्नवर्गदवनु.

हीनवाद हीनवाद (पुं०) असंबद्धवाद वाद, असंगतवाद वाद, विरुद्धवागि साक्ष्य हेळुवुदु.

हीनवादिन् हीनवादिन् (वि०) असंबद्धवागि वादिसुवनु, संबंधविल्लदॆ विरुद्धवागि माताडुवनु. हीनं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। पूर्वापरसंबंधविल्लदॆ विरुद्धवागि मातनाडुवुदु हीनवाद. हागॆ विरुद्धवागि हेळि ऋजुवातु माडलु यत्निसुवनु हीनवादि. "पूर्ववादं परित्यज्य योऽन्यमालम्बते पुनः। वादसंक्रमणात् ज्ञेयो हीनवादी स वै नरः"।

हीनसख्य हीनसख्य (न०) नीचनॊडने स्नेह, असभ्यनॊडने माडुव स्नेह.

हीनाङ्ग हीनाङ्ग (वि०) ऊनवाद अंगवुळ्ळवनु, अपयवगळ कॊरतॆयुळ्ळवनु. हीनमङ्गं यस्य। कॆळुवर्णदवनॆंदु दरिद्रनॆंदु कुरूपनॆंदु असमर्थनॆंदु अंगविकलनॆंदु अधिकांगनॆंदु तिळिदु (नोडि) यारन्नू परिहास माडकूडदु. "जातिहीनं वित्तहीनं रूपहीनमदक्षिणम्। हीनाङ्गमतिरिक्ताङ्गं तेन दोषेण नाक्षिपेत्॥

हीनाङ्गी हीनाङ्गी (स्त्री०) सण्णजातिय हॆरुवॆ. हीनमङ्गं यस्य—वा "ङीप्" (४-१-५५)।

हीयमान हीयमान (वि०) त्यजिसल्पडुत्तिरुव, तॊरॆयल्पडुत्तिरुव. ओ हाक् (त्यागे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

हीर हीर (पुं०) 1. शिव, परमॆश्वर. हरति सर्वं प्रलये—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। 2. श्रीहर्षन तंदॆ. "श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालङ्कारहीरः सुतं श्रीहीरः सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी च यम्" नैष० १-१४५। हीगॆ हीरकविय हॆसरु नैषधकाव्यद प्रतिसर्गद कॊनॆय श्लोकद पूर्वार्धदल्लि उक्तवागिदॆ. 3. सर्प, हाव्. 4. हार, सर. (पुंन०) 5. वज्रायुध. "हीरः शङ्करवज्रयोः" मेदि०। 6. सिंह.

हीरक हीरक (पुं०) वज्र. हीर स्वार्थे "कन्"। "वज्रोऽस्त्री हीरकः पुमान्" वैज०।

हीरा हीरा (स्त्री०) 1. लक्ष्मि. 2. पिपीलिकॆ, हॆरुवॆ. "हीरा तैलांबुकालक्ष्म्योः पुंसि शङ्करवज्रयोः" मेदि०। 3. शिवनॆय वर. "काश्मीरी काश्मरी हीरा कश्मर्यः पीतरोहिणी" भावप्र०।

हीराङ्ग ಹೀರಾಂಗ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. हीरस्येव कठिनमङ्गं यस्य ।

हील ಹೀಲ (ನ) ವೀರ್ಯ, ರೇತಸ್ಸು.

हीही ಹೀಹೀ (ಅವ್ಯ) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯ. 2. ಹಾಸ್ಯ. "हीहीशब्दो विस्मयहास्ययोः" मेदि० ।

हु – दानादनयोः (जुहो० पर० सक० अनि०) ।

जुहोति	जुहुतः	जुह्वति ।
जुहोषि	जुहुथः	जुहुथ ।
जुहोमि	जुहुवः	जुहुमः ।

जुहवां चकार, –बभूव, –आस ।

जुहाव	जुहुवतुः	जुहुवुः ।
जुहविथ / जुहोथ	जुहुवतुः	जुहुथ ।
जुहाव / जुहव	जुहुविव	जुहुविम ।

होता । होष्यति । जुहोतु, जुहुतात् जुहुताम् जुह्वतु । जुहुधि, जुहुतात् जुहुतं जुहुत । जुहवानि जुहवाव जुहवाम । अजुहोत् । जुहुयात् । ಇತ್ಯಾದಿ. ಹೋಮ ಮಾಡು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸು. "विहाय-लक्ष्मीपतिलक्ष्म कार्मुकं जटाधरः सन् जुहुधीह पावकम्" किरा० १-४४ ।

कर्मणि :—हूयते । जुहवां चक्रे, –बभूवे, –आसे । जुहुवे । हाविता, होता । हाविष्यते, होष्यते । हूयताम् । अहूयत । ಇತ್ಯಾದಿ. "तेहंवींषि जुहवां बभूविरे" माघ० १४-२२ ।

कृत्सु :—होतव्यम् । हवनीयम् । हव्यम्, हाव्यम् । हुतः । हुतवान् । जुह्वत्, –ती । हुतम् । हवनम् ।

हुड ಹುಡ (ಪುಂ) 1. ಮೇಷ, ಟಗರು. 2. ಕಳ್ಳರು ಪ್ರವೇಶಿಸದಂತೆ ತಡೆಯಲು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟರುವ ಚೂಪಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿ (ಗೂಟ) ಗಳು. 3. ಕೋಲು, ದೊಣ್ಣೆ. 4. ಮೋಘ, ಮೋಡ. 5. ಬೇಲಿ.

हुडक्क ಹುಡಕ್ಕ / हुडुक्क ಹುಡುಕ್ಕ (ಪುನ) 1. ಕಂಚಿನ ಗೋಮುಖಿವಂಟ ವಾದ್ಯ. 2. ಮದ್ದಳೆ. "वाद्यप्रभेदा डमरुमड्डुडिण्डिम-झर्झराः । मर्दलः पणवोऽन्ये च" अम० । "हुडुक्कस्तु हुडक्कोऽस्त्री समौ पणवमर्दलौ" वैज० । "विपञ्चिरा-च्छादि न वेणुभिर्न ते प्रणीतगीतैर्न च तेऽपि झर्झरैः । न ते हुडुक्केन न सोऽपि डक्कया न मर्दलैः सापि न तेऽपि डक्कया" नैष० १५-१७ । 3. ಮತ್ತು, ಮದಿಸಿದ ವನು. 4. ದಾತ್ಯೂಹ ಪಕ್ಷಿ, ನೀರುಕೋಳಿ. "हुडुक्को मदमत्ते स्यादात्यूहे वाद्यभिद्यपि" हेम० ।

हुडत् ಹುಡತ್ (ನ) 1. ವೃಷಭದ ಧ್ವನಿ, ಎತ್ತಿನ ಶಬ್ದ. 2. ಬೆದರಿಕೆಯ ಶಬ್ದ.

हुडु ಹುಡು (ಪುಂ) ಮೇಷ, ಟಗರು. ಧರ್ಮಾ० १-१६२ ।

हुडुम्ब ಹುಡುಂಬ (ಪುಂ) ಹುರಿದ ಅವಲಕ್ಕಿ, ಅವಲಕ್ಕಿ ಪುರಿ.

हुण ಹುಣ (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು, ಶ್ರೀಪತಿ, ಅಚ್ಯುತ. "पीताम्बरो हृषीकेशो विष्वक्सेनश्चतुर्भुजः । श्रीवत्सः श्रीपतिः शार्ङ्गी श्रीवत्साङ्कोऽच्युतो हुणः" वैज० ।

हुण्ड ಹುಂಡ (ಪುಂ) 1. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 2. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ವರಾಹ, ಗ್ರಾಮ್ಯಸೂಕರ. 3. ಮೂರ್ಖ. 4. ಮೇಷ, ಟಗರು. 5. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

हुत ಹುತ (ನ) 1. ಹೋಮ, ಆಹುತಿ, ನೈವೇದ್ಯ, ಬಲಿ. हु (दानादनयोः) "क्तः" (३-३-११४) । "मन्त्रोऽ-हमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम्" गीता ९-१६ । "निधत्से हुतमर्काय स पर्जन्योऽभिवर्षति" कुमा० १०-२० । 2. ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. हु "क्तः" (३-२-१०२) । "गन्धतोऽपि हुतहव्यसम्भवाद्देहिना-मदहदोघमंहसाम्" माघ० १४-२७ । 3. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रदक्षिणीकृत्य हुतं हुताशमनन्तरं भर्तुररुन्धतीं च । धेनुं सवत्सां च नृपः प्रतस्थे सन्मङ्गलोदग्रतर-प्रभावः" रघु० २-७१ ।

हुतभुक्प्रिया ಹುತಭುಕ್ಪ್ರಿಯಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿ, ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ. हुतभुजः प्रिया । "अग्नायी स्वाहा च हुतभुक्प्रिया" अम० ।

हुतभुक्(ज्) ಹುತಭುಕ್(ಜ್) (ಜ್) (ಪುಂ) 1. ಅಗ್ನಿ हुतं भुनक्ति — भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-१७८) । "आविर्भूते शशिनि तमसा रिच्य-मानेव रात्रिः नेशस्यार्चिर्हुतभुज इव क्लिन्नभूयिष्ठधूमा" विक्र० १-९ । 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 4. ಹೆರಳು ಗಿಡ.

हुतवह ಹುತವಹ (ಪುಂ) ಅಗ್ನಿ. वहति — वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४) । हुतस्य वहः । "तथापीदं शश्वत्परिचितविविक्तेन मनसा जनाकीर्णं मन्ये हुतवह-परीतं गृहमिव" शाकु० ५-१० ।

हुताश ಹುತಾಶ (ಪುಂ) 1. ಅಗ್ನಿ. हुतमश्नाति — अश (भोजने) "अण्" (३-२-१) । "हवींषि मन्त्रपूतानि हुताश त्वयि जुह्वतः । तपस्विनः तपस्सिद्धिं यान्ति त्वं तपसां प्रभुः" कुमा० १०-१९ । 2. ಅಗ್ನಿವೇಶಮುನಿ.

हुताशन ಹುತಾಶನ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. हुतं होमद्रव्यमशनमस्य । "स राज्यं गुरुणा दत्तं प्रतिपद्याधिकं बभौ । दिनान्ते निहितं तेजः सवित्रेव हुताशनः" रघु० ४-१। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

हुति ಹುತಿ (स्त्री०) ಆಹುತಿದ್ರವ್ಯ, ಘೃತ.

हुम् ಹುಮ್ (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ. 2. ವಿತರ್ಕ, ಸಂಶಯ. "चैत्रो हुम् मैत्रो हुम्" । 3. ಪರಿಹಾಸ್ಯ. "वृद्धास्ते न विचारणीयचरितास्तिष्ठन्तु हुं वर्तते" उ० रा० ५-२४। 4. ನೆನಪು. "रामो नाम बभूव हुं तदबला सीतेति हुम् तौ पितुर्वाचा पञ्चवटीवने निवसतस्तामाहरद्रावणः"। 5. ಅಪಾಕರಣ. 6. ಅಭ್ಯನುಜ್ಞೆ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 7. ಕೋಪ. 8. ಭಯ. 9. ಹೆದರಿಸುವುದು. 10. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 11. ನಿಂದೆ, ತೆಗಳಿಕೆ. 12. ಲಜ್ಜೆ. "हुं वितर्के परिप्रश्ने हुं लज्जायां निवारणे। भयादौ भर्त्सने कोपेऽप्यनिच्छायां च कुत्सने" हेम० ।

हुंकार ಹುಂಕಾರ (पुं०) 1. ಧನುಸ್ಸಿನ ಪ್ರತ್ಯಂಚ ಶಬ್ದ. "हुंकारेणैव धनुषः स हि विघ्नानपोहति" शाकु० ३-२। 2. ಹುಮ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು, ಬೆದರಿಕೆಯ ಮಾತು. "रुद्राणामपि मूर्धानः क्षतहुंकारशंसिनः" कुमा० २-२६।

हुंकृत ಹುಂಕೃತ (न०) 1. ಕಾಡುಹಂದಿಯ ಗುರುಗುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ. (वि०) 2. ಹುಂಕಾರದಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "लज्जया प्रथममेव हुंकृतः साध्वसेन बलिनाथ तर्जितः" नैष० १८-४२। **-कृतिः -कृतिः**, ಹುಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದ, ವೃಷಭಗಳ ಗುಟುರು ಶಬ್ದ. "वर्गादगवां हुंकृतिचारु निर्यतीम्" माघ० १२-४१।

हुच्छर्दन ಹುಚ್ಛರ್ದನ (न०) ಕಪಟ, ಠಕ್ಕು, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. हुच्छर्दी (मोहसमुच्छ्राययोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

हुडु हुडु ಹುಡು ಹುಡು (पुं०) ಗಂಧರ್ವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्विप्"। सम्प्रसारणम्। आभीक्ष्ण्ये द्वित्वम्। निपा०। वा ह्रस्वः।

हू (अव्य०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 3. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಧಿಕ್ಕಾರ, ತಾತ್ಸಾರ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ. 4. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. 5. ಕೊರಗು, ದುಃಖ, ವ್ಯಥೆ.

हूंकार ಹೂಂಕಾರ (पुं०) ಬೆದರಿಕೆಯ ಧ್ವನಿ, ಭಯಂಕರವಾದ ಶಬ್ದ.

हूण ಹೂಣ (पुं०) ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಜಾತಿಯವನು. "शवपाकश्च तुरुष्कस्तु हूणो यवन इत्यपि। लोकबाह्यस्तु यो वाजिगवाश्याधारवर्जितः॥ म्लेच्छः किरातशबरपुलिन्दाद्यास्तु तद्भिदाः" ॥

हूत ಹೂತ (वि०) 1. ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನು. ह्वेञ् (स्पर्धायां च) "क्तः" (३-२-१०२)। सम्प्रसारणम् च। हूतायाः प्रियसखि कामिनान्यनाम्ना हीमत्याः सरसि गलन्मुखेन्दुकान्तेः" माघ० ८-४१। 2. ಸ್ಪರ್ಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

हूति ಹೂತಿ (स्त्री०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "हरिहेतिहूति मिथुनं पततोः" माघ० ९-१५। 2. ಸ್ಪರ್ಧೆ.

हूम् ಹೂಮ್ (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ. 2. ಸಂಶಯ. 3. ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 4. ಕೋಪ. 5. ಭಯ. 6. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 7. ಅವಜ್ಞೆ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಧಿಕ್ಕಾರ. 8. ಪರಿಹಾಸ್ಯ. "हूं स्यात्प्रश्नवितर्कयोः" मेदि०।

हूयमान ಹೂಯಮಾನ (वि०) ಆರ್ಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. हु (दानादनयोः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "नाकिनः कथमपि प्रतीक्षितुं हूयमानमनले विषेहिरे" माघ० १४-२९।

हूरव ಹೂರವ (पुं०) ನರಿ, ಜಂಬುಕ. हू इति रवोऽस्य।

हृच्छन ಹೃಚ್ಛನ (न०) ಕಪಟ, ಠಕ್ಕು, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ.

हृड्ड हूहु ಹೃಡ್ಡ ಹೂಹು / **हूहू हूहू** ಹೂಹೂ (पुं०) ಗಂಧರ್ವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. "हाहा हूहूश्चैवमाद्या गन्धर्वास्त्रिदिवौकसाम्" अम०।

हृच्छय ಹೃಚ್ಛಯ (पुं०) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. हृदि शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। 2. ಆತ್ಮ.

हृच्छूल ಹೃಚ್ಛೂಲ (न०) ಹೃದಯದ ವೇದನೆ.

हृणीया ಹೃಣೀಯಾ (स्त्री०) 1. ನಿಂದೆ, ಆಧಿಕ್ಷೇಪ. 2. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ, ಅವಮಾನ. 3. ದಯೆ, ಅನುಕಂಪ, ಕನಿಕರ.

हृत्(द्) ಹೃತ್(ದ್) (न०) 1. ಹೃದಯ, ಮನಸ್ಸು. हरति—हृञ् (हरणे) "दुक्" (उ० ४-१००)। 2. ವಕ್ಷಸ್ಸು, ಎದೆ. "स्वानुरागमनघः कमलायां सूचयन्नपि हृदि न्यसनेन" नैष० २१-५०। 3. ಅಗ್ರಮಾಂಸ, ಹೃದಯದ ಮುಂಭಾಗದ ಮಾಂಸ. "अग्रमांसं तु हृदयं हृदसा त्वामिषो रसः" वैज०।

ಹೃತ್ಕಂಪ ಹೃತ್ಕಂಪ (ಪುಂ) ಎದೆಯ ನಡುಕ, ಹೃದಯದ ಬಡಿತ.

ಹೃತ ಹೃತ (ವಿ) 1. ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಹೃ (ಹರಣೇ) "ಕ್ತಃ" (೩-೨-೧೦೨)। 2. ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "ತುಷ್ಟೈವ ಸಪದಿ ಹೃತೇऽಪಿ ತತ್ರ ತೇಪೇ ಕಸ್ಯಾಶ್ಚಿತ್ಸ್ಫುಟನಖಲಕ್ಷ್ಮಣಃ ಸಪತ್ನ್ಯಾ" ಮಾಘ೦ ೮-೪೧। 3. ತೆಗೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. ಕಳಚಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "ಪರ್ಯಂಚತೇ ಸರಸಿ ಹೃತೇಂಶುಕೇ ಪಯೋಭಿರ್ಲೋಲಾಕ್ಷೇ ಸುರತಗುರಾವಪತ್ರಪಿಷ್ಣೋಃ" ಮಾಘ೦ ೮-೪೬। "ಹೃತೋತ್ತರೀಯಾಂ ಪ್ರಸಭಂ ಸಭಾಯಾಮಾಗತಹ್ರಿಯಃ। ಮರ್ಮಚ್ಛಿದಾ ನೋ ವಚಸಾ ನಿರತಕ್ಷನ್ನರಾತಯಃ" ಕಿರಾ೦ ೧೧-೪೯। 4. ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "ಹೃತರತ್ನಚ್ಯುತೋದ್ಯೋಗೋ ರಕ್ಷೋಭ್ಯಃ ಕರದೋ ದಿವಿ" ಭಟ್ಟಿ೦ ೫-೨೮। 5. ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "ಹೃತಸರ್ವಸ್ವದೀನಾನಾಂ ವ್ರೀಡಾಮಪನುದನ್ನಿವ। ಅದಿಶತ್ ಕ್ಷೌಮಮಾಶಾನಾಂ ಯಶೋಭಿರ್ಹಂಸಲಕ್ಷಣೈಃ" ಯಾದ೦ ೨೨-೨೩೩। 6. ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೋಹಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ದೂರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. "ತವಾಸ್ಮಿ ಗೀತರಾಗೇಣ ಹಾರಿಣಾ ಪ್ರಸಭಂ ಹೃತಃ" ಶಾಕು೦ ೧-೫। 9. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "ಹೃತೇऽಪಿ ಭಾರೇ ಮಹತಸ್ತ್ರಪಾಭರಾದುವಾಹ ದುಃಖೇನ ಭೃಶಾನತಂ ಶಿರಃ" ಮಾಘ೦ ೧-೪೭। 10. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 11. ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 12. ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ.

ಹೃತಧನ ಹೃತಧನ (ವಿ) ಧನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. ಹೃತಂ ಧನಮ್ ಯಸ್ಯ।

ಹೃತವತ್ ಹೃತವತ್ (ವಿ) 1. ಅಪಹರಿಸಿದವನು, ಕದ್ದೊಯ್ದವನು. ಹೃ (ಹರಣೇ) "ಕವತ್ವುಃ" (೩-೨-೧೦೨)। "ಹೃತವತ್ಯಪಿ ಭೀಷ್ಮಕಾತ್ಮಜಾಂ ತ್ವಯಿ ಚಕ್ಷಾಮ ಸಮರ್ಥ ಏವ ತತ್" ಮಾಘ೦ ೧೬-೪೮। 2. ಸಾಗಿಸಿದವನು, ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ಒಯ್ದವನು. 3. ಆಕರ್ಷಿಸಿದವನು, ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡವನು. 4. ಕಡಮೆಮಾಡಿದವನು. 5. ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು. 6. ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡವನು. 7. ತೆಗೆದುಹಾಕಿದವನು, ಕಳಚಿಹಾಕಿದವನು. 8. ಭಾಗಮಾಡಿದವನು. 9. ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. 10. ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು, ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ "ಙೀಪ್" (೪-೧-೬)। **–ವತೀ** –ವತೀ.

ಹೃತಾಧಿಕಾರ ಹೃತಾಧಿಕಾರ (ವಿ) ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು, ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನು. ಹೃತೋऽಧಿಕಾರೋ ಯಸ್ಯ।

ಹೃತ್ಕಮಲ ಹೃತ್ಕಮಲ (ನ೦) ಹೃದಯಕಮಲ, ದೇಹದೊಳಗೆ ಷೋಡಶನಾಡೀ ಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. **–ಪದ್ಮಮ್ –ಪದ್ಮಮ್**. ಈ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಧ್ಯೇಯ ವಸ್ತು. "ನಿತ್ಯಂ ನ್ಯಸ್ತಷಡಙ್ಗಚಕ್ರನಿಹಿತಂ ಹೃತ್ಪದ್ಮಮಧ್ಯೋದಿತಂ ಪಶ್ಯನ್ತೀ ಶಿವರೂಪಿಣಂ ಲಯವಶಾದಾತ್ಮಾನಮಭ್ಯಾಗತಾ" ಮಾಲತೀ೦ ೫-೨। **–ಪಙ್ಕಜಮ್ –ಪಂಕಜವಮ್**.

ಹೃದ್ ಹೃದ್ (ನ೦) 1. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು, ಅಂತಃಕರಣ. ಹರತಿ—ಹೃ (ಹರಣೇ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೧೭೮)। ತುಕ್ (೬-೧-೭೧)। ತಸ್ಯ ದಃ। "ಹೃತಸ್ವ ಯನ್ಮನ್ತ್ರಯತೇ ರಹಸ್ತ್ವಾಂ ತದ್ವಯಕ್ತಮಾಮನ್ತ್ರಯತೇ ಮುಖಂ ಯತ್" ನೈಷ೦ ೩-೧೦೭। 2. ಹೃದಯ, ಎದೆ, ವಕ್ಷಸ್ಸು. "ಸ್ವಾನುರಾಗಮನಘಃ ಕಮಲಾಯಾಂ ಸೂಚಯನ್ನಪಿ ಹೃದಿ ನ್ಯಸನೇನ" ನೈಷ೦ ೨೧-೫೦। "ಹೃದಾಖ್ಯಾ ಚಿತ್ತವಕ್ಷಸೋಃ" ವಿಶ್ವ೦।

ಹೃದಯ ಹೃದಯ (ನ೦) 1. ಮನಸ್ಸು, ಚಿತ್ತ, ಅಂತಃಕರಣ. ಹ್ರಿಯತೇ ವಿಷಯೈಃ—ಹೃ (ಹರಣೇ) "ಕಯನ್" ದುಗಾಗಮಶ್ಚ (ಉ೦ ೪-೧೦೦)। "ಹೃದಯ ಏವ ತವಾಸ್ತಿ ಸ ವಲ್ಲಭಸ್ತದಪಿ ಕಿಂ ದಮಯನ್ತಿ ವಿಷೀದಸಿ" ನೈಷ೦ ೪-೧೦೮। 2. ವಕ್ಷಸ್ಸು, ಎದೆ. "ವಿರಹಿಣಾಂ ಹೃದಯಸ್ಯ ಭಿದಾಭೃತಃ ಕಪಿಶಿತಂ ಪಿಶಿತಂ ಮದನಾಗ್ನಿನಾ" ಮಾಘ೦ ೬-೫। 3. ಹೃದಯಕಮಲ, ನ್ಯಾಸದ ಷಡಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಷೋಡಶನಾಡೀಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "ಷಡಷ್ಟಿಕದಶನಾಡೀಚಕ್ರಮಧ್ಯಸ್ಥಿತಾತ್ಮಾ" ಮಾಲತೀ೦ ೫-೧। ನಾಡೀಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗವೇ ಹೃದಯ. ಆ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನನ್ನೇ ಉಪಾಸಕರು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವರು. "ನಿತ್ಯಂ ನ್ಯಸ್ತಷಡಙ್ಗಚಕ್ರನಿಹಿತಂ ಹೃತ್ಪದ್ಮಮಧ್ಯೋದಿತಂ ಪಶ್ಯನ್ತೀ ಶಿವರೂಪಿಣಂ ಲಯವಶಾದಾತ್ಮಾನಮಭ್ಯಾಗತಾ" ಮಾಲತೀ೦ ೫-೨।

ಹೃದಯಕಮ್ಪ ಹೃದಯಕಂಪ (ಪುಂ) ಎದೆಯ ನಡುಕ.

ಹೃದಯಗ್ರನ್ಥಿ ಹೃದಯಗ್ರಂಥಿ (ಪುಂ) ಹೃದಯದ ಬಂಧ, ಅವಿದ್ಯಾಸಂಬಂಧದಿಂದ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ ರಾಗಾದಿಗಳು. ಹೃದಯಸ್ಯ ಗ್ರನ್ಥಿರಿವ। "ಭಿದ್ಯತೇ ಹೃದಯಗ್ರನ್ಥಿಃ ಛಿದ್ಯನ್ತೇ ಸರ್ವಸಂಶಯಾಃ। ಕ್ಷೀಯನ್ತೇ ಚಾಸ್ಯ ಕರ್ಮಾಣಿ ದೃಷ್ಟ ಏವಾತ್ಮನೀಶ್ವರೇ" ಭಾಗ೦ ೧-೨-೨೧।

ಹೃದಯಗ್ರಾಹಿನ್ ಹೃದಯಗ್ರಾಹಿನ್ (ವಿ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವ, ಸಂಗತವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. ಹೃದಯಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ —ಗ್ರಹ (ಉಪಾದಾನೇ) "ಣಿನಿಃ" (೩-೧-೧೩೪)। "ಅಪವರ್ಜಿತವಿಪ್ಲವೇ ಶುಚೌ ಹೃದಯಗ್ರಾಹಿಣಿ ಮಙ್ಗಲಾಸ್ಪದೇ" ಕಿರಾ೦ ೨-೨೬।

ಹೃದಯಙ್ಗಮ ಹೃದಯಂಗಮ (ವಿ) 1. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. ಹೃದಯಂ ಗಚ್ಛತಿ—ಗಮ್ಲೃ (ಗತೌ)

"खच्" (३-२-४७)। मुमागमः (६-३-६७)। "अहं तु तस्याः सर्वाकारहृदयङ्गमायाः सम्भाव्यमान स्नेहरसेन संनिधिना विधेयीकृतोऽपि" मालती० १। 2. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ, ಮಧುರವಾದ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷಕರವಾದ. "इति तेम्यः स्तुतीः श्रुत्वा यथार्था हृदयङ्गमाः" कुमा० २-१६। 3. ಪ್ರಿಯ, ಪ್ರೀತಿ ಪಾತ್ರ. (न०) 4. ಸಂಗತವಾದ ಮಾತು, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಕ್ಯ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವ ಮಾತು. "सङ्गतं हृदयङ्गमम्" अम०।

हृदयच्छिद् हृदयच्छिद् (वि०) ಎದೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ಎದೆ ಬಿರಿಯುವ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ. हृदयं छिनत्ति—छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। **-वेधिन् -वेधिन्.**

हृदयवत् हृदयवत् (वि०) ಸಹೃದಯ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನು. प्रशस्तं हृदयमस्यास्ति—हृदय "मतुप्" (५-२-९४)।

हृदयस्थान हृदयस्थान (न०) ವಕ್ಷಸ್ಸು, ಎದೆ. हृदयस्य स्थानम्।

हृदयालु हृदयालु (वि०) ಸಹೃದಯ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನು. प्रशस्तं हृदयमस्यास्य—हृदय वा "आलुः" (वा० ५-२-१२१)। पक्षे इनिठनौ मतुप् च। हृदयिन् हृदयिक हृदयवत्। हृदयी हृदयिकः हृदयवान्।

हृदयिक हृदयिक (वि०) ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. प्रशस्तं हृदयमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)।

हृदयिन् हृदयिन् (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವನು. प्रशस्तं हृदयमस्यास्ति—हृदय "इनिः" (५-२-११५)।

हृदयेश हृदयेश (पुं०) ಪತಿ, ಯಜಮಾನ, ಗಂಡ. हृदयस्य ईशः। **-ईश्वरः -ईश्वरः.** "हृदयेशो रतगुरुः" त्रिकाण्ड०। "ग्रन्थिमुद्ग्रथयितुं हृदयेशे वाससः स्पृशति मानधनायाः" माघ० १०-६३।

हृदयेशय हृदयेशय (पुं०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. हृदये शेते—शीङ् (स्वप्ने) अधि० "अच्" (३-२-१५)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१८)। "उपनमन् सुहृदं हृदयेशयं विधुरिवाङ्गतोऽपरिग्रहः" नैष० ४-२८।

हृदयेशा हृदयेशा (स्त्री०) ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. हृदयस्य ईशा। **-ईश्वरा -ईश्वरा.** "हृदये हृदयेश्वरावकाशम्" किरा० १०-५५।

हृदावर्त हृदावर्त (पुं०) ಕುದುರೆಯು ಎದೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿ.

हृदिस्पृक्(श्) हृदिस्पृक्(श्) (वि०) 1. ಹೃದಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ, ಮನೋಹರವಾದ. 2. ಪ್ರಿಯವಾದ. हृदि हृदये स्पृशति—हृदयस्य हृदादेशः (६-१-६३)। सप्तम्या अलुक् (वा० ८-३-९५)। कर्मणि सप्तमी। 3. ಸುಂದರವಾದ.

हृद्य हृद्य (पुं०) 1. ವೇದಮಂತ್ರ. (वि०) 2. ಮನೋಹರವಾದ. हृदयस्य प्रियः "यत्" (४-४-९५)। हृदादेशः (६-३-५०)। "आमत्तकोकिलरुतव्यथिता तु हृद्याम्" मालती० ८-४। 3. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ. "हृद्यान्यवह्य भोगवतीशः शेषरूपमपि बिभ्रदशेषः" नैष० २१-८५। 4. ಇಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರಿಯವಾದ, ಹಿತವಾದ. "स्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्याः" गीता १७-८। 5. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. (न०) 6. ಬಿಳಿಯ ಜೀರಿಗೆ. (स्त्री०) **-द्या -द्या.** 7. ಋದ್ಧಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ವಸ್ತು, ಒಂದು ಔಷಧ. "हृद्यं जवनेऽथ त्रिषु हृज्जहृद्धितहृत्प्रिये। वशक्षुद्वेदमन्त्रे ना वृद्धिनामौषधे स्त्रियाम्" मेदि०।

हृद्यगन्ध हृद्यगंध (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. (न०) 2. ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಜೀರಿಗೆ. 3. ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣ. (स्त्री०) **-गन्धा -गंधा.** 4. ಜಾಜೀಗಿಡ.

हृद्यगन्धि हृद्यगंधि (न०) ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಜೀರಿಗೆ.

हृल्लास हृल्लास (पुं०) ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ. हृदयस्य हृदादेशः (६-१-६३)। "धमनीस्थे सफेनं रक्तमीरयन्निलः सशब्दो निर्गच्छत्यङ्गमर्दः पिपासा हृल्लासश्च" सुश्रुत०।

हृल्लेख हृल्लेख (पुं०) 1. ಜ್ಞಾನ. 2. ತರ್ಕ, ಊಹೆ. 3. ಹೃದಯಶೂಲೆ, ಎದೆಯ ನೋವು. **-लेखा -लेखा.** 4. ತಮಹ, ಕಾತರ, ಕಳವಳ. हृदयं लिखति—लिख (अक्षरविन्यासे) "अण्" (३-२-१)। हृदयस्य हृदादेशः (६-१-६३)।

हृष-तुष्टौ (दिवा० पर० अक० से०)। हृष्यति। जहर्ष। हर्षिता। हर्षिष्यति। हृष्यतु। अहृष्यत्। हृष्येत्। इत्यादि. ಸಂತೋಷಪಡು, ಆನಂದಿಸು. "स्त्रीणां सपत्न्यो जहृषुः प्रभाते मन्दायमानाऽनुशयैर्मनोभिः" भट्टि० ११-२७।

कृत्सु :—हर्षितव्यम्। हर्षणीयम्। हृष्यम्। हर्षितः। हर्षितवान्। हृष्टम्। हर्षितम् निष्ठायां वा इट्। हृष्टो हर्षितो मैत्रः। हर्षणम्।

हृषु – अलीके (भ्वा० पर० अक० से०)। हर्षति। जहर्ष। हर्षिता। हर्षिष्यति। हर्षतु। अहर्षत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸುಳ್ಳಾಗಿ ಮಾಡು, ವಿಘ್ನಯಾಗಿ ಮಾಡು.

कृत्सु :—हर्षितव्यम्। हर्षणीयम्। हृष्यम्। हृष्टः। हृष्टवान् निष्ठायां नेट्। हर्षत्। हर्षणम्।

हर्षित ಹೃಷಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡವನು. 2. ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವವನು. 3. ರೋಮಾಂಚವೆದ್ದಿರುವ. 4. ಬಗ್ಗಿರುವ. 5. ಭಂಗಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಫಲಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "हर्षितं विस्मिते प्रीते प्रहृते हृष्टलोमनि" मेदि०। "हर्षितं विस्मिते प्रीते प्रणते हृष्टरोमणि" हेम०।

हृषीक ಹೃಷೀಕ (न०) ಇಂದ್ರಿಯ. हृष्यन्त्यनेन — हृष (तुष्टौ) "ईकन्" (उ० ४-१७)। "न भारती मेऽङ्ग मृषोपलक्ष्यते न वै क्वचिन्मे मनसो मृषा गतिः। न मे हृषीकाणि पतन्त्यसत्पथे यन्मे हृदौत्कण्ठ्यवता धृतो हरिः" भाग० २-६-३२।

हृषीकेश ಹೃಷೀಕೇಶ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. हृषीकाणामिन्द्रियाणामीशः। "एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत। सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम्" गीता १-२४। हृष्टा जगत्प्रीतिकराः केशा रश्मयोऽस्य — ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರೂಪ ಪರಮಾತ್ಮ. पृषो०।

हृष्ट ಹೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡಿರುವ, ಪ್ರೀತನಾದ. हृष (तुष्टौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ರೋಮಾಂಚಿತನಾದವನು. 3. ವಿಫಲನಾದವನು. 4. ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡವನು. "हृष्टो रोमाञ्चितेऽपि च। जातहर्षे प्रतिहते विस्मितेऽप्यभिधेयवत्" मेदि०।

हृष्टमानस ಹೃಷ್ಟಮಾನಸ (वि०) ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು. हृष्टं प्रमुदितं मानसं यस्य। "प्रमना हृष्टमानसः" अम०।

हृष्टरोमन् ಹೃಷ್ಟರೋಮನ್ (वि०) ರೋಮಾಂಚವೆದ್ದಿರುವ, ಮೈಕೂದಲು ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿರುವ.

हृष्टि ಹೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ. 2. ಆನಂದ, ಪ್ರಮೋದ. हृष (तुष्टौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಗರ್ವ, ಅಭಿಮಾನ. हृषु (अलीके) "क्तिन्" (३-३-९४)।

हृष्यत् ಹೃಷ್ಯತ್ (वि०) ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ, ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. हृष (तुष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "विदर्भराजोऽपि समं तनूजया प्रविश्य हृष्यन्नवरोधमात्मनः" नैष० १५-५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –ती –स्त्री०.

हे ಹೇ (अव्य०) ಸಂಬೋಧನೆ. हिनोति — हि (गतौ) "विच्" (३-३-७५)। "अथ सम्बोधनार्थकाः। स्युः पाट् प्याडङ्ग हे है भोः" अम०। "जाया वा जनयित्री वा सम्भवः स्त्रीकृतो नृणाम्। हे कृतघ्नास्तयोर्निन्दां कुर्वतां वः कुतः सुखम्" बृहत्सं०।

हेका ಹೇಕಾ (स्त्री०) ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ.

हेठ ಹೇಠ (पुं०) 1. ಬಾಧೆ, ಹಿಂಸೆ. 2. ಅಡ್ಡಿ, ತಡೆ, ಆತಂಕ. "हेठो बाधाविहेठयोः" मेदि०।

हेड ಹೇಡ (पुं०) ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಗೌರವ. हेड् (अनादरे) "घञ्" (३-३-१८)।

हेडज ಹೇಡಜ (पुं०) ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. हेडाज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-३-९८)।

हेडायुक्क ಹೇಡಾಯುಕ್ಕ (पुं०) ಕುದುರೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು.

हेति ಹೇತಿ (स्त्री०) 1. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. हन्यतेऽनया — हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। हन्ति हिनोति वा। हि (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९७) वा। "अथाभिपश्यन्निव विद्विषः पुरः पुरोधसारोपित-हेतिसंहतिः" किरा० ३-५६। 2. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ. 3. ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆ. "हेतिः स्यादायुधज्वालासूर्यतेजःसु योषिति" मेदि०। 4. ತೇಜಸ್ಸು. 5. ಸಾಧನ, ಸಲಕರಣೆ. "सध्र्यङ् नियम्य यतयो यमकर्तहेतिं जह्युः स्वराडिव निपानखनित्रमिन्द्रः" भाग० २-७-४८। 6. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು.

हेतु ಹೇತು (पुं०) 1. ಕಾರಣ. हिनोति व्याप्नोति कार्यम् —हि (गतौ) "तुन्" (उ० १-७३)। "मया मृगान् हन्तुरनेन हेतुना विरुद्धमाक्षेपवचस्तितिक्षितम्" किरा० १४-२५। 2. ಮೂಲಸ್ಥಾನ, ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ. "स पिता पितरस्तासां केवलं जन्महेतवः" रघु० १-२५। 3. (न्याय मतदल्लि) करण, लिंग, ज्ञापक. पर्वतो वह्निमान् धूमात् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಧೂಮವು करण (हेतु, लिंग). "हेतुरपदेशो लिङ्गम् प्रमाणम् करणमित्यनर्थान्तरम्"

ವೈ॰ ಸೂ॰ ೧-೨-೪। ಈ ಹೇತುವು ಸದ್ಧೇತುಃ ಅಸದ್ಧೇತುಃ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "'ಪರ್ವತೋ ವಹ್ನಿಮಾನ್ ಧೂಮಾತ್" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧೂಮವು ಸದ್ಧೇತು. ಹೇತ್ವಾಭಾಸ (ದುಷ್ಟಹೇತು) ವು ಅಸದ್ಧೇತು. 4. ಕಾರಣ, ಉತ್ಪಾದಕ. ಘಟನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೃತ್ತು ಉತ್ಪಾದಕ (ಕಾರಣ) ವಾಗುವುದು. मृत् घटस्य हेतुः। 5. (ವೈಯಾಕರಣರ ಮತದಲ್ಲಿ) ಫಲಸಾಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತು. "धनेन कुशलम्" "विद्यया यशः" ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲ ಮತ್ತು ಯಶಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪ ಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು ತೃತೀಯಾರ್ಥ. ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿರುವುದು. "दण्डेन घटः" "तृणेन दृष्टो हरिः" ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಫಲವೂ ಹೇತುವಾಗುವುದು. "हेतौ" (೨-೩-೨೩)। अध्ययनेन वसति ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾರ್ಥವಾದ ಫಲವು ಅಧ್ಯಯನ. 6. (ಆಲಂಕಾರಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಹೇತ್ವಲಂಕಾರ. ಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಕಾರಣದ ಸಂಬಂಧವರ್ಣನೆಯಿರುವಲ್ಲಿ

ಹೇತ್ವಲಂಕಾರ.

लक्षणम् :—हेतोर्हेतुमता सार्धं वर्णनं हेतुरुच्यते"।

उदा :—"असावुदेति शीतांशुर्मानिभेदाय सुभ्रुवाम्" ಇನ್ನಾಂ। ಇಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ಉದಯರೂಪವಾದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮಾನಭಂಗರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೇತ್ವಲಂಕಾರವಾಯಿತು.

ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವರ್ಣನೆಯೂ ಹೇತ್ವಲಂಕಾರ. "कार्यकारणयोरैक्यं हेतुं केचित्प्रचक्षते। लक्ष्मीविलासा त्विदुषां कटाक्षा वेङ्कटप्रभोः" ಇಲ್ಲಿ ವೇಂಕಟೇಶ್ವರನ ಕಟಾಕ್ಷವೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಲಾಸವೆಂದು ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೇತ್ವಲಂಕಾರ.

ಹೇತುಕ ಹೇತುಕ (ಪುಂ॰) 1. ಕಾರಣ. हेतुरेव स्वार्थे "कः"। (ವಿ॰) 2. ಕಾರಣಸಂಬಂಧವಾದ. हेतुरस्यास्ति—हेतु "ठन्" (೫-೨-೧೧೫)। ठस्य कः (೭-೩-೫೧)।

ಹೇತುತಾ ಹೇತುತಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕಾರಣದ ಭಾವ, ಹೇತುತ್ವ. हेतोर्भावः "तल्" (೫-೧-೧೧೯)। "त्वः" (೫-೧-೧೧೯)।

ಹೇತುತ್ವಮ್ ಹೇತುತ್ವಮ್. "सप्रसङ्ग उपोद्घातो हेतुतावसरस्तथा। निर्वाहकैककार्यत्वे षोढा सङ्गतिरिष्यते"॥

ಹೇತುಮತ್ ಹೇತುಮತ್ (ವಿ॰) ಕಾರಣವುಳ್ಳ, ಕಾರಣ ಸಹಿತವಾದ (ಕಾರ್ಯ). हेतुरस्यास्ति—हेतु "मतुप्" (೫-೨-೯೪)। "हेतुहेतुमतोरैक्यं हेतुं केचित्प्रचक्षते"।

ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ (ಪುಂ॰) 1. ಹೇತು ದೋಷ. 2. ಅಸದ್ಧೇತು, ದುಷ್ಟಹೇತು. हेतुवदाभासते—आ + भास् (दीप्तौ) "अच्" (೩-೧-೧೩೪)। हेतोः हेतौ वा आभासः—हेतुदोष इत्यर्थः। "अनुमितिप्रतिबन्धकीभूतयथार्थज्ञानविषयत्वम् हेत्वाभासः। ಹೇತ್ವಾಭಾಸವು (1) सव्यभिचारः (2) विरुद्धः (3) सत्प्रतिपक्षितः (4) असिद्धः ಮತ್ತು (5) बाधितः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. ಈ ಐದು ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ व्यभिचारः विरोधः सत्प्रतिपक्षः असिद्धिः बाधः ಎಂಬ ಐದು ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಧವೂ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವೂ ಸಾಕ್ಷಾದನುಮಿತಿಗೂ ಉಳಿದುವು ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾಗುವುವು. ಅನುಮಿತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಗಿ ತೋರುವುದೇ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳು. "अनुमितितत्करणान्यतरप्रतिबन्धकयथार्थज्ञानविषयत्वम्" इति हेत्वाभाससामान्यलक्षणम्।

ಹೇತು ದೋಷಗಳು		ದುಷ್ಟಹೇತುಗಳು
(1) व्यभिचारः	..	सव्यभिचारः
(2) विरोधः	..	विरुद्धः
(3) सत्प्रतिपक्षः	..	सत्प्रतिपक्षितः
(4) असिद्धिः	..	असिद्धः
(5) बाधः	..	बाधितः

(1) सव्यभिचारः—ಇದಕ್ಕೆ ಅನೈಕಾಂತಿಕ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಸಾಧಾರಣ ಅಸಾಧಾರಣ ಮತ್ತು ಅನುಪಸಂಹಾರಿ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. साध्याभाववद्वृत्तित्वं सव्यभिचारः। "पर्वतो वह्निमान् प्रमेयत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೇಯತ್ವವು ಹೇತುವಾಗುವುದು. ಪ್ರಮೇಯತ್ವವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ವಹ್ನಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಜಲಾಶಯ (ಹ್ರದ) ದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಬಾರದಿರುವ ಕಾರಣ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವದ್ವೃತ್ತಿತ್ವರೂಪ ದೋಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದು. ಇದು **ಸಾಧಾರಣ ಹೇತು.** (साधारणानैकान्तिकः)।

असाधारणहेतुः—पक्षमात्रवृत्तिरसाधारणानैकान्तिकहेतुः। "शब्दो नित्यः शब्दत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಬ್ದತ್ವವು ಆಕಾಶ ಘಟ ಮೊದಲಾದ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯ ಎಲ್ಲದರಿಂದಲೂ ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾತ್ರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಅಸಾಧಾರಣಾನೈಕಾಂತಿಕ ಹೇತು.**

अनुपसंहारी:— "अन्वयव्यतिरेकव्याप्तिरहितोऽनुपसंहारी। "सर्वमनित्यं प्रमेयत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆನ್ವಯ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆನ್ವಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾಗಲಿ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾಗಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "ಎಲ್ಲವೂ ಅನಿತ್ಯಪ್ರಮೇಯತ್ವದಿಂದ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಎಂಬುದು ಪಕ್ಷವಾಗಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ **ಅನುಪಸಂಹಾರೀ ಆನೈಕಾಂತಿಕ ಹೇತು.**

(2) **ವಿರುದ್ಧ**:—"साध्याभावव्याप्तो हेतुर्विरुद्धः"। "शब्दो नित्यः कृतकत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತ್ವಾಭಾವದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಯವಾದ ಕೃತಕತ್ವರೂಪ ಹೇತುವು ಶಬ್ದದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯ ಎಂಬ ಅನುಮಿತಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ವಾದ ಕಾರಣ ಕೃತಕತ್ವ ಹೇತುವು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟವಾಯಿತು. ಇದು **ವಿರುದ್ಧ ಹೇತು.**

(3) **ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತ** :—(ಹೇತ್ವಾಭಾಸದ ಒಂದು ಭೇದ.) ಸಮಾನಬಲವುಳ್ಳ ಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸತ್ಪ್ರತಿ ಪಕ್ಷವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ಪ್ರಕರಣಸಮ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಯಾವ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧಿ ಸುವ ಮತ್ತೊಂದು (ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಾಗಿರುವ) ಹೇತುವಿರು ವುದೋ ಅದು ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ. "सन् विद्यमानः प्रतिपक्षो विरोधिव्याप्त्यादिमत्तया परामृश्यमानो हेतुः यस्य परामृश्यमानस्य हेतोः असौ सत्प्रतिपक्षः"। "शब्दो नित्यः श्रावणत्वात् शब्दवत्", शब्दोऽनित्यः कार्यत्वात् घटवत्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರಾವಣತ್ವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಹೊರಟರೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವರೂಪ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಕಾರ್ಯತ್ವರೂಪ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ಹೇತುವು ಅಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಶ್ರಾವಣತ್ವವು ಸತ್ಪ್ರತಿ ಪಕ್ಷವಾಗುವುದು. ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ವ್ಯಾಪ್ಯವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಹೇತುವಿರುವುದರಿಂದ शब्दो नित्यः ಎಂಬ ಅನುಮತಿಯುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ಪ್ರಕರಣಸಮ" ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಇದು **ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ** ವೆಂಬ ದುಷ್ಟ ಹೇತು.

(4) **ಅಸಿದ್ಧ**:—ಅಸಿದ್ಧವು (1) ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧ, (2) ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು (3) ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧಗಳಿಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) **ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧ**:—"गगनारविन्दं सुरभि अरविन्दत्वात्, सरोजारविन्दवत्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರವಿಂದತ್ವಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಗಗನಾರವಿಂದವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದ ರಿಂದ **ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧ**ರೂಪವಾದ ಹೇತುದೋಷ. ಈ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟ ಹೇತು.

(2) **ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧ**:—ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಲ್ಲದಿರುವುದು **ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿ**. "शब्दो गुणः चाक्षुषत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ (ಶ್ರಾವಣತ್ವವಿರುವ) ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಚಾಕ್ಷುಷತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದ ರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿರೂಪದೋಷ. ಈ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹೇತುವು **ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧ** ದುಷ್ಟಹೇತು. "ಅಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು ಅಸಿದ್ಧಿ" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

(3) **ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧ**:—ಉಪಾಧಿಸಹಿತವಾದ ಹೇತುವು ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಇದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ. "साध्यव्यापकत्वे सति साधनाव्यापकत्वमुपाधिः"। "पर्वतो धूमवान् वह्निमत्त्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆರ್ದ್ರೇಂಧನಸಂಯೋಗ (ಹಸಿಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಸಂಬಂಧ) ವು ಉಪಾಧಿ. ಹೇತುವಾದ ವಹ್ನಿಮತ್ತ್ವವು ಸೋಪಾಧಿಕ (ಆರ್ದ್ರೇಂಧನಸಂಯೋಗರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿಸಹಿತ) ವಾದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧರೂಪ ದೋಷಾ ಕ್ರಾಂತವಾಯಿತು. ಈ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು **ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧ.** ಇದೊಂದು ಹೇತ್ವಾಭಾಸ.

(5) **ಬಾಧಿತ**:—ಯಾವ ಹೇತುವಿನ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಗಳಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿರುವುದೋ ಅದು ಬಾಧಿತ. "यस्य साध्याभावः प्रमाणान्तरेण निश्चितः सः बाधितः"। "वह्निरनुष्णो द्रव्यत्वात् जलवत्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಉಪಾತ್ತವಾದ ದ್ರವ್ಯತ್ವರೂಪ ಹೇತುವಿಗೆ ಉಷ್ಣತ್ವವು ವಹ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವು ದೆಂದು ಸ್ಪರ್ಶಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಾಗಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವದ ನಿಶ್ಚಯವು ವಹ್ನಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಾಧ್ಯಾನುಮಿತಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "वह्निरनुष्णः" ಎಂಬ ಅನುಮತಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವದ ನಿಶ್ಚಯವು ಪ್ರತಿ ಬಂಧಕವಾಗಿದೆ. ಸಾಧ್ಯವು ಬಾಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೇತುವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ **ಬಾಧಿತ** ಹೇತ್ವಾಭಾಸವಾಗಿದೆ.

ಹೇಮ ಹೇಮ (ಪುಂ) 1. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ಕುದುರೆ. 2. ಒಂದು ಮಾಪತೂಕದ ಚಿನ್ನ. 3. ಬುಧಗ್ರಹ.

ಹೇಮಕನ್ದಲ ಹೇಮಕಂದಲ (ಪುಂ) ಪ್ರವಾಳ, ಹವಳ. हेमवर्णं कन्दलं नवाङ्कुरोऽस्य।

ಹೇಮಕರಕ ಹೇಮಕರಕ (ಪುಂ) ಚಿನ್ನದ ಗಿಂಡಿ. "भृङ्गारो हेमकरकः" ವೈಜ.।

ಹೇಮಕಾನ್ತಿ ಹೇಮಕಾಂತಿ (ಸ್ತ್ರೀ) 1. ದಾರುಹರಿದ್ರೆ, ಮರದರಿಶಿನ. हेमवत् कान्तिरस्याः। (ತ್ರಿ) 2. ಚಿನ್ನ ದಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ. हेमवत् कान्तिर्यस्य। "हेमकान्ति-रथवा शुकवर्णः सस्यकेन मणिना सदृशो वा" बृहत्सं०।

ಹೇಮಕಾರ ಹೇಮಕಾರ (ಪುಂ) ಸುವರ್ಣದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಚಿನ್ನದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಆಕ್ಕಸಾಲಿಗ. ಹೇಮ ಹೇಮಮಯಮಾಭರಣಂ ಕರೋತಿ—ಕೃ ಕೃಞ್ (ಕರಣೇ) "ಅಣ್" (೩-೨-೧)।

ಹೇಮಕೂಟ ಹೇಮಕೂಟ (ಪುಂ) ಒಂದು ಪರ್ವತ. ಹೇಮ್ನಃ ಕೂಟೋ ರಾಶಿರ್ಯತ್ರ। "ಏಷ ಖಲು ಹೇಮಕೂಟೋ ನಾಮ ಕಿಂಪುರುಷ-ಪರ್ವತಸ್ತಪಃಸಂಸಿದ್ಧಿಕ್ಷೇತ್ರಮ್" ಶಾಕು೦ ೭।

ಹೇಮಕೇಲಿ ಹೇಮಕೇಲಿ (ಪುಂ) ಅಗ್ನಿ. ಹೇಮವರ್ಣಃ ಕೇಲಿರ್ಯಸ್ಯ।

ಹೇಮಕೇಶ ಹೇಮಕೇಶ (ಪುಂ) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

ಹೇಮಕ್ಷೀರೀ ಹೇಮಕ್ಷೀರೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು, ಕಂಕೋಷ್ಮ. ಹೇಮೇವ ಪೀತವರ್ಣಂ ಕ್ಷೀರಂ ನಿರ್ಯಾಸೋ ಯಸ್ಯಾಃ।

ಹೇಮಗನ್ಧಿನೀ ಹೇಮಗಂಧಿನೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ರೇಣುಕೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ.

ಹೇಮಘ್ನ ಹೇಮಘ್ನ (ನ೦) ಸೀಸಲೋಹ. "ಯವನೇಷ್ಟಂ ಸಮೋಲೂಕಂ ಹೇಮಘ್ನಂ ಭೂತಲೋದ್ಭವಮ್" ಧೇಜ೦।

ಹೇಮಚನ್ದ್ರ ಹೇಮಚಂದ್ರ (ಪುಂ) ನಿಘಂಟುಕಾರನಾದ ಒಬ್ಬ ಜೈನ ಕವಿ. [ಈತನ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮತ್ತು ಜೀವನಚರಿತ್ರೆಯ ವಿವರಕ್ಕೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟ II ರಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಹೇಮಜ್ವಾಲ ಹೇಮಜ್ವಾಲ (ಪುಂ) ಅಗ್ನಿ. ಹೇಮವರ್ಣಾ ಜ್ವಾಲಾಽಸ್ಯ।

ಹೇಮದುಗ್ಧಕ ಹೇಮದುಗ್ಧಕ (ಪುಂ) ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. ಹೇಮವರ್ಣಂ ದುಗ್ಧಮಸ್ಯ। "ಉದುಂಬರೋ ಜಂತುಫಲೋ ಯಜ್ಞಾಂಗೋ ಹೇಮದುಗ್ಧಕಃ" ಅಮ೦।

ಹೇಮಧಾರಣ ಹೇಮಧಾರಣ (ನ೦) ಎಂಟು ಪಲಗಳ ಚಿನ್ನದ ತೂಕ. "ಧಾರಣಂ ತು ಪಲಾನ್ಯಷ್ಟೌ ಹೇಮ್ನಸ್ತಾಮ್ರಸ್ಯ ಸಪ್ತತಿಃ" ಧೇಜ೦।

ಹೇಮದುಗ್ಧಾ ಹೇಮದುಗ್ಧಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು. ಹೇಮವರ್ಣಂ ದುಗ್ಧಂ ನಿರ್ಯಾಸೋಽಸ್ಯಾಃ। **-ಕ್ಷೀ -ದುಗ್ಧೀ.**

ಹೇಮನ್ ಹೇಮನ್ (ನ೦) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ, ಬಂಗಾರ. ಹಿನೋತಿ—ಹಿ (ಗತೌ ವೃದ್ಧೌ ಚ) "ಮನಿನ್" (ಉ೦ ೪-೧೪೪)। "ಹೇಮ್ನಃ ಸಂಲಕ್ಷ್ಯತೇ ಹ್ಯಗ್ನೌ ವಿಶುದ್ಧಿಃ ಶ್ಯಾಮಿಕಾಪಿ ವಾ" ರಘು೦ ೧-೯। 2. ದತ್ತೂರ ಗಿಡ. "ಹೇಮನಾಮಕತರುಪ್ರಸವೇನ ತ್ರ್ಯಂಬಕಸ್ತದುಪಕಲ್ಪಿತಪೂಜಃ। ಆತ್ತಯಾ ಯುಧಿ ವಿಜಿತ್ಯ ರತೀಶಂ ರಾಜಿತಃ ಕುಸುಮಕಾಹ್ವಯೇವ" ನೈಷ೦ ೨೧-೩೪। 3. ಹಿಮ. (ಪುಂ) 4. ಬುಧಗ್ರಹ. "ಬುಧೋ ಹೇಮಾ ರಾಜಪುತ್ರ ಏಕದೇಹಃ ಪ್ರಹರ್ಷಣಃ" ತ್ರಿಕಾಂಡ೦।

ಹೇಮನ್ತ ಹೇಮನ್ತ (ಪುನ೦) ಹೇಮಂತ ಋತು, ವಸಂತ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಋತುಗಳಲ್ಲೊಂದು ಋತು, ಮಾರ್ಗಶಿರ-ಪುಷ್ಯ ಮಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಋತು. ಹನ್ತಿ ಲೋಕಾನ್ ಶೀತ್ಯೇನ—ಹನ (ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ) "ಝಚ್" ಹಿರಾದೇಶಃ ಮುಡಾಗಮಶ್ಚ (ಉ೦ ೩-೧೨೯)। ಗುಣಃ (೭-೩-೮೪)।

ಹೇಮನ್ತನಾಥ ಹೇಮಂತನಾಥ (ಪುಂ) ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ. ಬೇಲದ ಮರ. ಹೇಮನ್ತೇ ನಾಥ್ಯತೇ—ನಾಥ್ ಕರ್ಮ೦ "ಘಞ್" (೩-೩-೧೯)।

ಹೇಮಪರ್ವತ ಹೇಮಪರ್ವತ (ಪುಂ) ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ, ಬಂಗಾರದ ಗಿರಿ. ಹೇಮಮಯಃ ಪರ್ವತಃ।

ಹೇಮಪುಷ್ಪ ಹೇಮಪುಷ್ಪ (ಪುಂ) 1. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 2. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. (ನ೦) 3. ಅಶೋಕಪುಷ್ಪ. 4. ದಾಸವಾಳದ ಹೂವು. "ಹೇಮಪುಷ್ಪಮಶೋಕೇಽಪಿ ಜಪಾಪುಷ್ಪೇ ನಪುಂಸಕಮ್" ಮೇದಿ೦।

ಹೇಮಪುಷ್ಪಕ ಹೇಮಪುಷ್ಪಕ (ಪುಂ) 1. ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 2. ಲೋಧ್ರವೃಕ್ಷ. ಹೇಮವರ್ಣಂ ಪುಷ್ಪಮಸ್ಯ। **-ಪುಷ್ಪಿಕಾ -ಪುಷ್ಪಿಕಾ.** ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆದು ಒಂದು ವಿಧ. "ಸ್ಯಾದ್ಧೇಮಪುಷ್ಪಿಕಾ ಯೂಥ್ಯಾಮ್" ಮೇದಿ೦।

ಹೇಮಪುಷ್ಪೀ ಹೇಮಪುಷ್ಪೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಮಂಜಿಷ್ಠೆ.

ಹೇಮಮಾಲಾ ಹೇಮಮಾಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಪತ್ನಿ. 2. ಬಂಗಾರದ ಮಾಲೆ, ಚಿನ್ನದ ಸರ.

ಹೇಮಮಾಲಿನ್ ಹೇಮಮಾಲಿನ್ (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯ. ಹೇಮೇವ ಕಿರಣಾನಾಂ ಮಾಲಾಸ್ಯಾಸ್ತಿ — ಮಾಲಾ "ಇನಿಃ" (೫-೨-೧೧೬)।

ಹೇಮಯೂಥಿಕಾ ಹೇಮಯೂಥಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಒಂದು ವಿಧ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. ಹೇಮವರ್ಣಾ ಯೂಥಿಕಾ।

ಹೇಮರಾಗಿಣೀ ಹೇಮರಾಗಿಣೀ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. "ಘರ್ಷಣೀ ಹೇಮರಾಗಿಣ್ಯಾಂ ಹರಿದ್ರಾ ಪೀತವಾಲ್ಮಿಕಾ" ತ್ರಿಕಾಂಡ೦।

ಹೇಮಲ ಹೇಮಲ (ಪುಂ) 1. ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಆಕ್ಕಸಾಲಿಗ, ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು. ಹೇಮ ತದಂಶಂ ಲಾತಿ — ಲಾ (ಆದಾನೇ) "ಕಃ" (೩-೨-೩)। 2. ಕೃಕಲಾಸ, ಓತಿಕೇತ. 3. ಒರೆಗಲ್ಲು. "ಹೇಮಲಃ ಸ್ವರ್ಣಕಾರೇ ಸ್ಯಾತ್ ಕೃಕಲಾಸೇ ಶಿಲಾಂತರೇ" ಮೇದಿ೦।

ಹೇಮಶಙ್ಖ ಹೇಮಶಂಖ (ಪುಂ) ಸ್ವರ್ಣದ ಶಂಖವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿಷ್ಣು.

ಹೇಮಶಿಖಾ ಹೇಮಶಿಖಾ (ಸ್ತ್ರೀ೦) ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು, ಕಂಕೋಷ್ಮ. ಹೇಮವರ್ಣಾ ಶಿಖಾಸ್ಯಾಃ।

ಹೇಮಸಾರ ಹೇಮಸಾರ (ನ೦) ಮೈಲುತುತ್ತ. ಹೇಮ ಸಾರಯತಿ —ಸೃ (ಗತೌ)+ಣಿಚ್ "ಅಣ್" (೩-೨-೧)। "ತುತ್ಥಕೇ ತು ಶಿಖಿಗ್ರೀವಂ ಹೇಮಸಾರಂ ಮಯೂರಕಮ್" ರಸಚಂ೦।

हेमाङ्ग ಹೇಮಾಂಗ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣು. हेम हाटकम् तदुपलक्ष्यं च दिव्यसत्त्वमयं नित्यमङ्गं वर्णाधिष्ठानरूपमस्य । "वर्णाश्रयं तु यस्याङ्गं दिव्यसत्त्वमयं यतः । अतो हेमाङ्ग इत्युक्तः सप्तार्णो हेमवर्णदः" इति निरुक्तिः । "सुवर्णवर्णो हेमाङ्गः" वि० स० । 2. ಗರುಡ, ವೈನತೇಯ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ. "हेमाङ्गो तार्क्ष्यवेधसौ" नानार्थर० । "हेमाङ्गो गरुडे परमेष्ठिनि" मेदि० । 4. ಸಿಂಹ. 5. ಸುಮೇರುಪರ್ವತ. (न०) 6. ಸುವರ್ಣವರ್ಣದ ಶರೀರ. (वि०) 7. ಸುವರ್ಣವರ್ಣದ ಶರೀರವುಳ್ಳ.

हेमाद्रि ಹೇಮಾದ್ರಿ (पुं०) ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ. हेमाऽद्रिः हेममयोऽद्रिर्वा ।

हेमाह्व ಹೇಮಾಹ್ವ (पुं०) 1. ಕಾಡುಸಂಪಿಗೆ ಗಿಡ. हेम हेमवर्णमाह्वयते—स्ववर्णेन स्पर्धते—आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "कः" (३-२-३) । 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ.

हेय ಹೇಯ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ತೊರೆದುಬಿಡಲ್ಪಡುವ. हो हाक् (त्यागे) "यत्" (३-१-९७) । ईकारः (६-४-६५) । 2. ತ್ಯಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. ತೊರೆದುಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತುಚ್ಛವಾದ, ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ.

हेर ಹೇರ (न०) 1. ಪರಿವ್ರ. ಆರಿಶಿನ. 2. ರಾಕ್ಷಸಮಾಯೆ. 3. ಮುಕುಟ, ಕಿರೀಟ, ಮುಡಿ.

हेरम्ब ಹೇರಂಬ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. हे शिवे रम्बते—रणे रम्बते वा—रवि (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४) । 2. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. (वि०) 3. ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಗರ್ವಿತನಾದವನು, ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿದವನು. "हेरम्बो विघ्नराजे स्यान्महिषे शौर्यगर्विते" मेदि० ।

हेरम्बजननी ಹೇರಂಬಜನನೀ (स्त्री०) ಗಣಪತಿಯ ತಾಯಿ –पार्वती. हेरम्बस्य जननी । –माता –ಮಾತಾ.

हेरिक ಹೇರಿಕ (पुं०) ಚರ, ದೂತ, ಗೂಢಚಾರ.

हेरुक ಹೇರುಕ (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥ ಗಣ. 2. ಒಬ್ಬ ಬುದ್ಧ. "हेरुको बुद्धभेदे स्यान्महाकालगणेऽपि च" मेदि० ।

हेलञ्ची ಹೇಲಞ್ಚೀ (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕೋತ ಸೊಪ್ಪು.

हेलन ಹೇಲನ (न०) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು, ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕಾಣುವುದು, ಮುಖಭಂಗ ಮಾಡುವುದು. हेल (अनादरे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । "साङ्केत्यं परिहास्यं वा स्तोभ्यं हेलनमेव च । वैकुण्ठनामग्रहणमशेषाघहरं विदुः" भाग० ।

हेला ಹೇಲಾ (स्त्री०) 1. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೃಂಗಾರಭಾವದ ಕಾರ್ಯ, ರತ್ಯಾದಿಭಾವದಿಂದಲೂ ಮನೋವಿಕಾರದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವ ಚೇಷ್ಟೆ, ವಿಲಾಸ. हिल (भावकरणे) "घञ्" (३-३-१८) । "हाव एव भवेद्धेला व्यक्तः शृङ्गारसूचकः" । 2. ಅವಜ್ಞೆ, ಅವಮಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ. "हेला स्त्रियामवज्ञायां विलासे वारयोषिताम्" मेदि० ।

हेलावुक ಹೇಲಾವುಕ (पुं०) ಕುದುರೆಯ ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವವನು.

हेलि ಹೇಲಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ರತಿಕ್ರೀಡೆ.

हेवाक ಹೇವಾಕ (पुं०) ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಉತ್ಸಾಹ. ಅತಿಶಯವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆ.

हेवाकिन् ಹೇವಾಕಿನ್ (वि०) ಅತಿಶಯವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದಿರುವ. हेवाकोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५) । "जायन्ते महतामहो निरुपमप्रस्थानहेवाकिनाम्" ।

हेषा ಹೇಷಾ (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಶಬ್ದ. हेषृ (शब्दे) "अः" (३-३-१०३) । "रथाङ्गसंक्रीडितमश्वहेषा बृंहन्ति मत्तद्विपबृंहितानि । सङ्घर्षयोगादिव मूर्च्छितानि ह्लादं निगृह्णन्ति न दुन्दुभीनाम्" किरा० १६-८ ।

हेषित ಹೇಷಿತ (न०) ಅಶ್ವದ ಶಬ್ದ, ಕುದುರೆಯ ಕೂಗು. हेषृ (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४) ।

हेषिन् ಹೇಷಿನ್ (पुं०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. हेषास्यास्ति—"इनिः" (५-२-११६) ।

हेहे ಹೇಹೇ (अव्य०) 1. ಸಂಬೋಧನೆ. 2. ಉಚ್ಚಕಂಠದಿಂದ ಕರೆಯುವುದು.

है ಹೈ (अव्य०) 1. ಸಂಬೋಧನೆ. 2. ಕರೆಯುವುದು. "हे सम्बोधने आह्वाने होहैशब्दौ तथैतयोः" मेदि० ।

हैतुक ಹೈತುಕ (वि०) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು, ಸರಿಯಾದ ಕಾರಣ ತೋರಿಸಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು. हेतुना चरति—"ठक्" (४-४-८) । "त्रैविद्यो हैतुकस्तर्की नैरुक्तो धर्मपाठकः । त्रयश्चाश्रमिणः पूर्वे परिषत्स्यादशावरा" मनु० १२-१११ । 2. ವೀಮಾಂಸಕ. 3. ವಿಚಾರವಾದಿ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡುವವನು, ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು. 4. ಪಾಷಂಡಿ, ಸಂಪ್ರದಾಯ ವಿರೋಧ ನಡೆಯುವವನು.

हैम ಹೈಮ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "हैमो हेमकरो यज्ञः सर्वधारी परोत्तमः" भा० महाश्रा० । 2. ನಲ್ಲೇರು.

(न०) 3. ಮುಂಜಾನೆಯ ಮಂಜಿನ ಜಲ. (वि०) 4. ಹಿಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ. "लघान्तरा सावरणेऽपि गेहे योगप्रभावो न च लक्ष्यते ते। बिभर्षि चाकारमनिर्वृतानां मृणालिनी हैममिवोपरागम्" रघु० १६-७। 5. ಸ್ವರ್ಣ ಮಯವಾದ, ಬಂಗಾರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. "तिर्यग्विसर्पिनखप्रभेण पादेन हैमं विलिलेख पीठम्" रघु० ६-१५। 6. ಹಿಮದಲ್ಲಿರುವ.

हैमन हैमन (पुं०) 1. ಮಾರ್ಗಶಿರ ಮಾಸ. (पुंन०) 2. ಹೇಮಂತ ಋತು. (वि०) 3. ಹೇಮಂತ ಋತುವಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ. हेमन्ते साधुः — हेमन्त "अण्" वा तलोपश्च (४-३-२२)। "जह्नुराग्रथनमोक्षलोलुपं हैमनैर्निवसनैः सुमध्यमाः" रघु० १९-४१। 4. ಹೇಮಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. हेमन्ते जातः। 5. ಹೇಮಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿರುವ. "अभ्युत्थितस्याद्रिपतेर्नितम्बमर्कस्य पादा इव हैमनस्य" किरा० १७-१२। 6. ಹೇಮಂತ ಋತು ಸಂಬಂಧವಾದ. हेमन्तस्येदम्। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-मनी -मन्।** "प्रेम्णा मनःसु रजनीष्वपि हैमनीषु के शेरते स्म रसहासवतोषितेन" माघ० ६-७७। तलोपाभावे हैमन्तम् हैमंतम्.

हैमन्त हैमंत (पुंन०) 1. ಹೇಮಂತ ಋತು. हेमन्त "अण्" (४-३-१६)। (वि०) 2. ಹೇಮಂತ ಋತು ಸಂಬಂಧವಾದ. हेमन्तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

हैमन्तिक हैमंतिक (न०) 1. ಶಾಲಿಧಾನ್ಯ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಯುವ ಒತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯ. (वि०) 2. ಹೇಮಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, –ಹುಟ್ಟಿದ.

हैमवत हैमवत (पुं०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ವಿಷ. 2. ಒಂದು ದೇಶ. हिमवतोऽदूरभवो देशः "अण्" (४-२-७०)। (न०) 3. ಭಾರತವರ್ಷ. (वि०) 4. ಹಿಮವತ್‌ಪರ್ವತ ಸಂಬಂಧವಾದ. हिमवतः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **-वती -वत्।**

हैमवती हैमवती (स्त्री०) 1. ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಪಾರ್ವತಿ. हिमवतः अपत्यं स्त्री—हिमवत् "अण्" (४-१-१२)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಗಂಗಾನದಿ. हिमवतः प्रभवति प्रथमं प्रकाशते—हिमवत् "अण्" (४-३-८३)। हिमवतः प्रभवति हैमवती गङ्गा सि० कौ०। 3. ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೀ, ಘಂಟಾಮಣಿ ಸೊಪ್ಪು. 4. ಬಿಳಿಯ ಬಚ. 5. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. "हैमवत्यद्रिजा स्वर्णक्षीरी शुक्लवचाऽभया" हेम०। 6. ಹೊಂಬಣ್ಣದ ದ್ರಾಕ್ಷಿ. 7. ಅಗಸೆ ಗಿಡ. 8. ರೇಣುಕೆಯೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "(वचा) शुक्ला हैमवती" अम०।

हैयङ्गवीन हैयंगवीन (न०) ಸದ್ಯಃ ಕಡೆದ ಬೆಣ್ಣೆ, ಮೊದಲದಿನದ ಹಾಲಿನಿಂದ ಕಡೆದ ಬೆಣ್ಣೆ, ನವನೀತ. ह्योगोदोहोद्भवम्—ह्योगोदोह—हियङ्गुरादेशः विकारार्थे "खञ्" च निपा० (५-२-२३)। "हैयङ्गवीनमादाय घोषवृद्धानुपस्थितान्। नामधेयानि पृच्छन्तौ वन्यानां मार्गशाखिनाम्" रघु० १-४५।

हैरिक हैरिक (पुं०) ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ತಸ್ಕರ. हेरम् आसुरी माया तज्जानाति "ठक्"।

हैहय हैहय (पुं०) ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನ, ಹೈಹಯ ದೇಶದ ದೊರೆ. हैहयाः तद्देशवासिनः—तेषां राजा—हैहय "अञ्" (४-१-१६६)। "धेनुवत्सहरणाच्च हैहयस्त्वं च कीर्तिमपहर्तुमुद्यतः" रघु० ११-७४।

हो हो (अव्य०) 1. ಸಂಬೋಧನೆ. ह्वयते — ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) डोप्रत्ययः। 2. ಕರೆಯುವುದು. "हे है व्यस्तौ समस्तौ च हूतिसम्बोधनार्थयोः। हो हौ चैवविधौ ज्ञेयौ सम्बुद्ध्याह्वानयोरपि" विश्व०। 3. ವಿಸ್ಮಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ. "ननु हो मथना राघो घोरानाथमहो नु न" किरा० १५-२०।

होड होड (पुं०) ತಪ್ಪ, ನೀರನ್ನು ದಾಟಲು ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತೇಲು ಚೌಕಟ್ಟು. होडते गच्छति — होड्ड (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

होड्ड होड (पुं०) ತಸ್ಕರ, ಕಳ್ಳ, ಚೋರ.

होतृ होतृ (पुं०) 1. ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. जुहोति — हु (दानादनयोः) "तृन्" (उ० २-९५)। (वि०) 2. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮಾಡುವವನು, ಹೋಮ ಮಾಡುವವನು. "इति वादिन एवास्य होतुराहुतिसाधनम्। अनिन्द्या नन्दिनी नाम धेनुरावर्तते वनात्" रघु० १-८२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। "या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री" शाकु० १-१। होत्री यजमानरूपा।

होत्र होत्र (न०) 1. ಆಜ್ಯ (ತುಪ್ಪ) ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸು. हूयते — हु (दानादनयोः) "त्रन्" (उ० ४-१६७)। 2. ಹೋಮ.

होत्रिन् होत्रिन् (पुं०) ಹೋಮ ಮಾಡುವವನು, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. होत्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)।

–त्री –श्री. ಯಜಮಾನರೂಪವಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮೂರ್ತಿ. "या हविर्या च होत्री" शाकु० १-१।

ಹೋಮ ಹೋಮ (पुं०) ಒಂದು ಯಜ್ಞ, ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು, ದೇವ ಯಜ್ಞ. हवनम् —हु (दानादनयोः) "मन्" (उ० १-१३७)। **ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು :** (1) ब्रह्मयज्ञः (अध्यापनम्) (2) पितृयज्ञः (तर्पणम्) (3) देवयज्ञः (होमः) (4) भूतयज्ञः (बलिः) ಮತ್ತು (5) नृयज्ञः (अतिथिपूजनम्)।

ಹೋಮಕ ಹೋಮಕ (पुं०) ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. होम संज्ञायां "कन्"।

ಹೋಮಕುಂಡ ಹೋಮಕುಂಡ (न०) ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡಲು ನೆಲದಲ್ಲಿ ತೋಡಿರುವ ಗುಳಿ. होमार्थं कुण्डम्।

ಹೋಮಧಾನ್ಯ ಹೋಮಧಾನ್ಯ (न०) ತಿಲ, ಎಳ್ಳು.

ಹೋಮಶಾಲಾ ಹೋಮಶಾಲಾ (स्त्री०) ಯಜ್ಞಶಾಲೆ.

ಹೋಮಾಗ್ನಿ ಹೋಮಾಗ್ನಿ (पुं०) ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವ ಅಗ್ನಿ.

ಹೋಮಿ ಹೋಮಿ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. हूयते अस्मिन्—हु (दानादनयोः) "इन्" मुडागमश्च। 2. ಘೃತ, ಆಜ್ಯ, ತುಪ್ಪ. हूयतेऽनेन—हु "इन्" मुडागमश्च। "होमिनौ पावके घृते" मेदि०। 3. ಜಲ, ನೀರು.

ಹೋಮಿನ್ ಹೋಮಿನ್ (पुं०) ಹೋಮಮಾಡುವವನು, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. होमोऽस्यास्ति—होम "इनिः" (५-२-११५)। जुहोति—हु (दानादनयोः) "मिनिः" (उ० ३-८४)। इति निपा० इति वा।

ಹೋಮ್ಯ ಹೋಮ್ಯ (न०) 1. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. होमाय हितम्—होम "यत्" (५-१-५)। 2. ಹೋಮದ ದ್ರವ್ಯ, ಹೋಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಮತ್ತು ಹೋಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ದ್ರವ್ಯ.

ಹೋರಾ ಹೋರಾ (स्त्री०) 1. ಲಗ್ನ, ಮೇಷ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳ ಉದಯ. हुल्यते—हुल (हिंसा-संवरणयोः) "घञ्" (३-३-१९)। रलयोरभेदः। 2. ರಾಶಿಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. 3. ರೇಖೆ, ಗೆರೆ, ಒಂದು ಗುರುತು. 4. ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ. "होरा लग्नेऽपि राश्यर्धे रेखाशास्त्रभिदोरपि" मेदि०।

ಹೋಲಕ ಹೋಲಕ (पुं०) ಅರ್ಧ ಹುರಿದಿರುವ ಶಮೀಧಾನ್ಯ, ಹುಲ್ಲಿನ ಕಾಳಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಮಾತ್ರ ಹುರಿದಿರುವ ಉದ್ದು ಕಡಲೆ ಮೊದಲಾದ ಸಿಪ್ಪೆಯ ಧಾನ್ಯ. "अर्धपक्वैः शमी-धान्यैः तृणभ्रष्टैश्च होलकः। होलकोत्थानिलो मेदः कफदोषश्रमापहः॥ भवेद्यो होलको यस्य स च तत्तद्गुणो भवेत्" भावप्र०।

ಹೋಲಾಕಾ ಹೋಲಾಕಾ (स्त्री०) ವಸಂತೋತ್ಸವ, ಹೋಳಿ ಹಬ್ಬ. हु (दानादनयोः) "विच्" (३-२-७५)। हुं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। संज्ञायां कन्।

ಹೋಹೌ ಹೋಹೌ (अव्य०) 1. ಸಂಬೋಧನೆ. हूयतेऽनेन—ह्वेञ् "डौः"। 2. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆಯುವುದು. "हेहे सम्बोधने हूतौ होहौ शब्दौ तथैतयोः" मेदि०।

ಹೌತ್ಕ ಹೌತ್ಕ (वि०) ಹೋತೃವಿನಿಂದ ಬಂದ, ಹೋತೃ ಸಂಬಂಧವಾದ. होतुरागतम्—होतृ "ठञ्" (४-३-७८)।

ಹೌತ್ರ ಹೌತ್ರ (वि०) ಹೋತೃಸಂಬಂಧವಾದ. होतुरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

ಹ್ನವ ಹ್ನವ (पुं०) ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು, ಮರೆಮಾಚುವುದು, ಬಚ್ಚಿಡುವುದು. ह्नु (अपनयने) "घञ्" (३-३-१८)।

ಹ್ನುತಿ ಹ್ನುತಿ (स्त्री०) ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು, ಬಚ್ಚಿಡುವುದು, ಮರೆಮಾಚುವುದು. ह्नु (अपनयने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

ಹ್ನುಲ–ಚಲನೆ (भ्वा० पर० अक० से०)। ह्नलति। जह्नाल। ह्नलिता। ह्नलिष्यति। ह्नलतु। अह्नलत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಚಲಿಸು.

कृत्सु :—ह्नलितव्यम्। ह्नलनीयम्। ह्नलितः। ह्नलितवत्। ह्नलत्। ह्नलितम्। ह्नलनम्।

ಹ್ಯಸ್ ಹ್ಯಸ್ (अव्य०) ಕಳೆದ ದಿನ, ಹಿಂದಿನ ದಿನ, ನಿನ್ನೆಯ ದಿನ. यातमहः पृषो०। "ह्योऽतीते (अहनि)" अम०।

ಹ್ಯಸ್ತನ ಹ್ಯಸ್ತನ (वि०) ನಿನ್ನೆಯ ದಿನದ, ನಿನ್ನೆದಿನ ನಡೆದ. ह्यो भवम्—ह्यस् "ट्युः" (४-३-२३)।

ಹ್ಯಸ್ತ್ಯ ಹ್ಯಸ್ತ್ಯ (वि०) ನಿನ್ನೆಯ ದಿನದ, ನಿನ್ನೆದಿನ ನಡೆದ. ह्यो भवम् "त्यप्" वा (४-३-१०५)। पक्षे ह्यस्तनम् ಹ್ಯಸ್ತನಮ್.

ಹ್ರಣೀಯಾ ಹ್ರಣೀಯಾ (स्त्री०) ನಿಂದೆ, ಆಕ್ಷೇಪಣೆ, ದೋಷಾರೋಪ.

ಹ್ರದ ಹ್ರದ (पुं०) ನೀರಿನ ಮಡು, ಆಳವಾದ ನೀರಿನ ಮಡು, ಬಹಳ ಆಳವಾದ ಜಲಾಶಯ. ह्रादते ह्राद (अव्यक्ते शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "ह्रदे गभीरे हृदि चावगाढे शंसन्ति कार्यावतरं हि सन्तः" नैष० ३-५३।

ह्रदग्रह ह್ರದಗ್ರಹ (पुं०) ಮೊಸಳೆ. ह्रदस्य ग्रहः।

ह्रदिनी ह್ರದಿನೀ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. ह्रदोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "तच्छ्रुद्धयेऽतिविषवीर्यविलोलजिह्वमुच्चाटयिष्यदुरगं विहरन् ह्रदिन्याम्" भाग० २-७-२८।

ह्रसिमन् ह್ರಸಿಮನ್ (पुं०) ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ, ತುಂಡಾಗಿರುವಿಕೆ. ह्रस्वस्य भावः वा "इमनिच्" (५-१-१२२)। वकारस्य लोपः (६-४-१५६)।

ह्रसिष्ठ ह್ರಸಿಷ್ಠ (वि०) ಬಹಳ ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹಳ ತುಂಡಾಗಿರುವಿಕೆ. अयमेषाम् अतिशयेन ह्रस्वः—ह्रस्व "इष्ठन्" (५-३-५५)। वकारस्य लोपः (६-४-१५६)।

ह्रसीयस् ह್ರಸೀಯಸ್ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತುಂಡಾಗಿರುವ ಒಂದು ವಸ್ತು. अयमनयोरतिशयेन ह्रस्वः—ह्रस्व "ईयसुन्" (५-३-५७)। वकारलोपः (६-४-१५६)।

ह्रस्व ह್ರಸ್ವ (पुं०) 1. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. ह्रस (शब्दे) "वः" बाहु०। 2. ಏಕಮಾತ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬಹುದಾದ ಸ್ವರವರ್ಣ. "एकमात्रो भवेद्ह्रस्वः"। (न०) 3. ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣ, ಸಣ್ಣ ಅಳತೆ. "अनुदीर्घं महद्ह्रस्वम्"। (वि०) 4. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ, ತುಂಡಾಗಿರುವ. ಸಣ್ಣದಾದ, ಪುಟ್ಟದಾದ.

ह्रस्वगवेधुका ह್ರಸ್ವಗವೇಧುಕಾ (स्त्री०) 1. ದೊಳಂ ಗಡಲೆ. 2. ಹೀರೆ ಗಿಡ.

ह्रस्वदर्भ ह್ರಸ್ವದರ್ಭ (पुं०) ಬಿಳಿಯ ದರ್ಭೆ.

ह्रस्वफला ह್ರಸ್ವಫಲಾ (स्त्री०) ಜಂಬುವೃಕ್ಷ, ನೇರಿಳೆ ಮರ.

ह्रस्वमूल ह್ರಸ್ವಮೂಲ (पुं०) ಕೆಂಪುಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು.

ह्रस्वा ह್ರಸ್ವಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಡುಜೆಸರಿನ ಗಿಡ. 2. ದೊಳಂಗಡಲೆ. 3. ಹೀರೆ ಗಿಡ. 4. ಗಿಡ್ಡ ಹೆಂಗಸು, ಕುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

ह्रस्वाग्नि ह್ರಸ್ವಾಗ್ನಿ (पुं०) ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. ह्रस्वोऽग्निरस्मात्।

ह्रस्वाङ्ग ह್ರಸ್ವಾಂಗ (पुं०) ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. ह्रस्वान्यङ्गानि यस्य।

ह्राद ह್ರಾದ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. ह्राद (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "सङ्घर्षयोगादिव मूर्च्छितानि ह्रादं निगृह्णन्ति न दुन्दुभीनाम्" किरा० १६-८। "ह्रादेन गजघण्टानां शङ्खानां निनदेन च" भा० द्रोण०। 2. ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

ह्रादत् ह್ರಾದತ್ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ. ह्राद (अव्यक्ते शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಆನಂದಿಸುತ್ತಿರುವ, ಗದ್ದಲಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-ती -ತ್ಯೀ.**

ह्रादन ह್ರಾದನ (न०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು, ಗರ್ಜಿಸುವುದು. ह्राद (अव्यक्ते शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆರಂಭಿಸುವುದು, ಕಿರಿಚುವುದು, ಗದ್ದಲಮಾಡುವುದು. (वि०) 3. ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಗರ್ಜಿಸುವ, ಭೋರ್ಗರೆಯುವ. ह्राद "ल्युः" (३-१-१३४)।

ह्रादनीय ह್ರಾದನೀಯ (वि०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಶಬ್ದಮಾಡಬಹುದಾದ. ह्राद (अव्यक्ते शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **ह्रादितव्यः ह್ರಾದಿತವ್ಯಃ.**

ह्रादित ह್ರಾದಿತ (वि०) 1. ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದಮಾಡಿದವನು. ह्राद (अव्यक्ते शब्दे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಆರಂಭಿದ, ಕಿರಿಚಿದ. (न०) 3. ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು. 4. ಆರಂಭಿಸುವುದು, ಕಿರಿಚುವುದು.

ह्रादिन् ह್ರಾದಿನ್ (वि०) ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುವ. ह्रादोऽस्यास्ति—ह्राद "इनिः" (५-२-११५)। "रथाः पञ्चशताश्चान्ये ह्रादिनश्च सुवर्मिणः" भा० कर्ण०।

ह्रादिनी ह್ರಾದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. ह्रादने—ह्राद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-२-७८)। "ह्रादिनी वज्रमस्त्री स्यात्" अम०। 2. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. "ह्रादिन्य इव मेघेभ्यः शल्यस्य न्यपतन् शराः" भा० शल्य०। 3. ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲ. "महेरणा कुन्दुरुकी सल्लकी ह्रादिनीति च" अम०। 4. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "तटिनी ह्रादिनी धुनी" अम०। "ह्रादिनी वज्रतडितोः" मेदि०।

ह्रास ह್ರಾಸ (पुं०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. ह्रस (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ಕ್ಷಯಿಸುವುದು, ಕ್ಷಯಹೊಂದುವುದು. "अन्ये कृतयुगे धर्मस्त्रेतायां द्वापरेऽपरे। अन्ये कलियुगे नृणां युगह्रासानुरूपतः" मनु० १-८५।

ह्रिणीया ह್ರಿಣೀಯಾ (स्त्री०) 1. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ 2. ನಿಂದೆ, ಆಕ್ಷೇಪಣೆ, ದೋಷಾರೋಪ.

ह्री ह्रीं (स्त्री०) 1. लज्जै, तप्पुमाडिद अरिविनिंद उंटाद नाचिके, हिरियरल्लि मर्यादे मीरि नडेदुदर ज्ञानदिंद उंटागुव नाचिके. ह्री (लज्जायाम्) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "तं विचिन्त्य विनयव्ययं ह्रिया न स्म वेद करवाणि कीदृशम्" नैष० १८-३१। 2. लज्जै, अवमान, नाचिके. "वासरे विरहनिःसहा निशां कान्तसङ्गसमयं समेहत। सा ह्रिया निशि पुनर्दिनोदयं वाञ्छति स्म पतिकेलिलज्जिता" नैष० १८-५५। 3. गांभीर्य, गर्वविल्लदिरुविके.

ह्रीका ह्रीका (स्त्री०) 1. भय, हेदरिके. ह्री (लज्जायाम्) "कन्" दीर्घः रेफस्य वा लः (उ० ३-४८)। पक्षे **ह्लीका** ह्लीका. 2. लज्जै, नाचिके, अवमान.

ह्रीकु ह्रीकु (पुं०) 1. मुळ्ळगसे गिड, सारणे गिड. 2. आटगु. (वि०) 3. नाचिकेगॊंडवनु, लज्जैयुंटादवनु. ह्री (लज्जायाम्) "कुक्" धातोः रेफस्य वा लः (उ० ३-८५)। पक्षे **ह्लीकुः** ह्लीकुः.

ह्रीजित ह्रीजित (वि०) लज्जैयिंद जयिसल्पट्टवनु. ह्रिया जितः।

ह्रीण ह्रीण (वि०) लज्जैयुंटादवनु, नाचिकेगॊंडवनु. ह्री (लज्जायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। वा "नः" (८-१-५५)। पक्षे **ह्रीतः** ह्रीतः. "ह्रीणा च स्मयमाना च नमयन्ती पुनर्मुखम्। दमयन्ती मुदे पत्युरुच्चैरप्यभवत्तदा" नैष० २०-५२।

ह्रीबेर ह्रीबेर (न०) मुडिवाळ.

ह्रीमत् ह्रीमत् (वि०) 1. लज्जैयुळ्ळवनु, नाचिकेगॊंडवनु. ह्रीरस्यास्ति—ह्री "मतुप्" (५-२-९४)। "व्रीडमेति न तव प्रियं वदन् ह्रीमतात्रभवतैव भूयते" माघ० १४-२। 2. संकोचवुळ्ळवनु. "ह्रीमान्-भूद्भूमिधरो हरेण त्रैलोक्यवन्द्येन कृतप्रणामः" कुमा० ७-५४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मती** –मती. "ह्रीमती व्यतरदुत्तरं वधूः पाणिपङ्कजहि दर्पणार्पणाम्" नैष० १८-१२६।

ह्रेतव्य ह्रेतव्य (वि०) 1. लज्जै पडबेकाद, नाचिके पडबेकाद. 2. लज्जै पडबहुदाद. 3. नाचिके पडलु अर्हवाद. ह्री (लज्जायाम्) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **ह्रयणीयः** ह्रयणीयः.

ह्रेपण ह्रेपण (न०) लज्जैगॊळिसुवुदु, नाचिकेगॊळिसुवुदु, अवमानपडिसुवुदु. ह्री (लज्जायाम्) + णिच् "स्थूट्" (३-३-११५)।

ह्रेपणीय ह्रेपणीय (वि०) 1. नाचिकेगॊळिसल्पडुव. 2. नाचिकेपडिसलु अर्हनाद. 3. नाचिकेपडिस बेकाद. ह्री (लज्जायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **ह्रेपयितव्यः** ह्रेपयितव्यः.

ह्रेपयत् ह्रेपयत् (वि०) लज्जैयुंटुमाडुवंतिरुव, नाचिकेपडिसुवंतिरुव. ह्री (लज्जायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "ह्रेपयन्नहिमतेजसं त्विषा स त्वमित्यमुपपन्नपौरुषः" किरा० १३-४१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती** –यन्ती. "शानच्"(३-२-१२४)। **ह्रेपमाणः** ह्रेपयमानः.

ह्रेषा ह्रेषा (स्त्री०) कुदुरेय शब्द, कुदुरेयु कूगुव शब्द, कुदुरेय कॆनॆत. ह्रेष् (अव्यक्ते शब्दे) "अः" (३-३-१०३)। "कश्यं तु मध्यमश्वानां हेषा ह्रेषा च निस्वनः" अम०।

ह्लाद ह्लाद (पुं०) आह्लाद, आनंद, संतोष. ह्लादी (सुखे च) "घञ्" (३-३-१८)।

ह्लादन ह्लादन (न०) 1. संतोषपडुवुदु, आनंदपडुवुदु. ह्लादी (सुखे च) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. संतोषपडिसुवुदु, आनंदवुंटुमाडुवुदु. ह्लादी + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. संतोषपडिसुव, आनंदवुंटुमाडुव. ह्लादी + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

ह्लादनीय ह्लादनीय (वि०) 1. संतोषपडिसबेकाद. ह्लादी (सुखे च) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. संतोषपडिसबहुदाद. 3. संतोषपडिसलु अर्हनाद. 4. संतोषपडबहुदाद. 5. संतोषपडलु अर्हवाद. 6. संतोषपडबेकाद. ह्लादी "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **ह्लादयितव्यः** ह्लादयितव्यः, **ह्लादयितव्यः** ह्लादयितव्यः.

ह्लादमान ह्लादमान (वि०) संतोषपडुत्तिरुव, आनंदपडुत्तिरुव. ह्लादी (सुखे च) "शानच्" (३-२-१२४)। ह्लादी + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। **ह्लादयत्** ह्लादयत्. आनंदपडिसुत्तिरुव.

ह्लादित ह्लादित (वि०) 1. संतोषपट्टरुव. ह्लादी (सुखे च) "क्तः" (३-४-७२)। 2. संतोषवुंटागिरुव. ह्लादोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 3. संतोषपडिसल्पट्ट. ह्लाद + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

ह्लादिन् ह्लादिन् (वि०) 1. आनंदवुळ्ळ, संतोषवुळ्ळ. ह्लादोऽस्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। 2. संतोषवडिसुव. ह्लादी (सुखे च) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–दिनी –दिनी.**

ह्लादिनी ह्लादिनी (स्त्री०) 1. इंद्रन वज्रायुध. 2. तटित्तु, विद्युत्तु, मिंचु. "ह्लादिनी वज्रतडितोः" मेदि०।

ह्लीका ह्लीका (स्त्री०) 1. भय, हेदरिके. 2. लज्जे, नाचिके. ह्री (लज्जायाम्) "कन्" दीर्घः रस्य वा लः (उ० ३-४८)। पक्षे **ह्रीका ह्रीका.**

ह्लीकु ह्लीकु (पुं०) 1. मुळ्ळगसे गिड, सारणे गिड. 2. अरगु. 3. तवर. ह्री (लज्जायाम्) "कुक्" धातोः रेफस्य वा लः (उ० ३-८५)। पक्षे **ह्रीकुः ह्रीकुः.**

ह्वयत् ह्वयत् (वि०) 1. करेयुत्तिरुव, हेसरु हिडिदु कूगुत्तिरुव. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. मेलाडुत्तिरुव, सरिसमानवागलु स्पर्धिसुत्तिरुव. 3. शब्दमाडुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –यन्ती.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–मानः –मानः.**

ह्वातव्य ह्वातव्य (वि०) 1. करेयल्पडुव. 2. करेयबेकाद. 3. करेयबहुदाद. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **–नीयः –नीयः.** 4. स्पर्धिसबेकाद. 4. स्पर्धिसबहुदाद.

ह्वान ह्वान (न०) 1. करेयुवुदु, हेसरु हिडिदु कूगुवुदु. 2. करेयुवुदु, आह्वान कोडुवुदु. 3. विवादक्के एळेयुवुदु. 4. सरिसमानवागलु मेलाटवाडुवुदु. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ह्वेञ् – स्पर्धायां शब्दे च (भ्वा० उभ० सक० अनि०)

ह्वयति, ह्वयते। जुहाव जुहुवतुः जुहुवुः।
जुहोथ, जुहविथ } जुहुवथुः जुहुव।
जुहाव, जुहव } जुहुविव जुहुविम।
जुहुवे जुहुवाते जुहुविरे।
जुहुविषे जुहुवाथे जुहुविढ्वे।
जुहुवे जुहुविवहे जुहुविमहे।
ह्वाता ह्वातारौ ह्वातारः।
ह्वास्यति, –ते। ह्वायतु, –ताम्।
अह्वयत्, अह्वयत।

1. करे, आह्वानकोडु. 2. हेसरुहिडिदु करे. "तां पार्वतीत्याभिजनेन नाम्ना बन्धुप्रियां बन्धुजनो जुहाव। उमेति मात्रा तपसो निषिद्धा पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम" कुमा० १-२६।

कर्मणि :—हूयते। जुहुवे। ह्वायिता। हूयताम् इत्यादि.

कृत्सु :—ह्वातव्यः। ह्वानीयः। ह्वेयः। हूतः। हूतवान्। ह्वयत्, –न्ती। हूयमानः। हुतम्। ह्वानम्। हूत्वा। आहूय। "आहूय रामं विनयाभिराममाविः प्रमोदः प्रभुरेवमूचे। तवोत्तमाङ्गे मुकुटं विधातुमह्वाय तिष्ये दिवसे यतिष्ये" चं० रा०।

ह्वेय ह्वेय (वि०) 1. करेयल्पडुव, 2. करेयबेकाद. 3. करेयबहुदाद. ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "यत्" (३-१-९७)। 4. स्पर्धिसल्पडुव. 5. मेलाट माडबेकाद. 6. मेलाटवाडबहुदाद.

इति "ह्" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

परिशिष्टभागः

I. ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಹೊಸ ಪದಗಳು.

II. ನಿಘಂಟುಗಳು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟುಕಾರರು.

III. ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದಗಳು.

ಶ್ರೀ:

श्रीमते हयग्रीवाय नमः

परिशिष्टम् १

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ೧

APPENDIX I

ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಙ್ಮಯರತ್ನಾಕರವು ಅಪಾರವಾದುದು. ಅದರ ಇಯತ್ತ್ತೆಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಗಭೀರವಾದ ಈ ರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಅವಗಾಹನ ಮಾಡಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅಕ್ಷಯವಾದ ಶಬ್ದರತ್ನರಾಶಿಗಳು ಸಿಗುತ್ತಲೇ ಇರುವುವು. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಿಘಂಟನ್ನು ಬರೆಯುವ ಯಾರಾದರೂ ನಿಘಂಟು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಯಿತೆಂದು ಸಮಾಧಾನಪಡುವಂತಿಲ್ಲ. ಈ ಅಪಾರಶಬ್ದರಾಶಿಗೆ ಇಯತ್ತ್ತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ವ್ಯಾಕರಣಮಹಾಭಾಷ್ಯಕಾರರಾದ ಪತಂಜಲಿಮುನಿಯು "बृहस्पतिरिन्द्राय दिव्यं वर्षसहस्रं शब्दपारायणं प्रोवाच-नान्तं जगाम" ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಪ್ರಾಯೋಗಿಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿವರಣ ಕೊಟ್ಟು ಸಮಗ್ರವಾಯಿತೆಂದು ಸಮಾಧಾನಪಡುವುದಾದರೂ ಇನ್ನೂ ಅಂತಹ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಕೆಲವು ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು ಆವಶ್ಯಕವೆಂದು ತೋರಿದುದರಿಂದ ಪರಿಶಿಷ್ಟ I ರಲ್ಲಿ ಆ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ.

परिशिष्टम् १

अ

अटाट्यमान ಅಟಾಟ್ಯಮಾನ (वि०) ಬಹಳವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅತಿಯಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. अट (गतौ)+यङ् (वा० ७-४-८२)। "शानच्" (३-२-१२४)। "अटाट्यमानोऽरण्यानीं ससीतः सह-लक्ष्मणः" भट्टि० ४-२।

अतिशयालु ಅತಿಶಯಾಲು (वि०) ಮೀರುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. अति+शीङ् (स्वप्ने) "आलुच्" (वा० ३-२-१५८)। "प्रासादशोभातिशयालुभिः पथि प्रभो-र्निवासाःपटवेश्मभिर्बभुः" माघ० १२-६३।

अधीयत् ಅಧೀಯತ್ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ, ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ ಜಪಿಸುವ. अधि + इङ् (अध्ययने) कर्तरि "शतृ" (३-२-१३०)। "अधीय-न्नात्मविद् विद्यां धारयन् मस्करिव्रतम्" भट्टि० ५-६३।

अधीयान ಅಧೀಯಾನ (वि०) ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. अधि+इङ्(अध्ययने)"शानच्" (३-२-१२४)।

अध्यापयित् ಅಧ್ಯಾಪಯಿತೃ (वि०) ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವವನು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವವನು. अधि + इङ् (अध्ययने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

अध्येतृ ಅಧ್ಯೇತೃ (वि०) ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವವನು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. अधि + इङ् (अध्ययने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -त्री -श्री.

अनुकम्पिन् ಅನುಕಂಪಿನ್ (वि०) ದಯೆಯುಳ್ಳವನು, ದಯೆತೋರಿಸುವವನು. अनु+कपि (चलने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अनुगर्जन ಅನುಗರ್ಜನ (न०) ಪ್ರತಿಶಬ್ದಕೊಡುವುದು, ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸುವುದು.

अनुगर्जित ಅನುಗರ್ಜಿತ (न०)1. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಮರುದನಿ, ಮಾರ್ದನಿ. अनुसृत्य गर्जितम्। अनु+गर्ज (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "अनुगर्जितसन्दिग्धाः करणैर्मरजस्वनाः" कुमा० ६-४०। (वि०) 2. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಎದುರುಶಬ್ದಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अनु + गर्ज कर्म० "क्तः" (३-२-१२२)।

अनुमोदिन् ಅನುಮೋದಿನ್ (वि०) ಅನುಮೋದಿಸುವವನು, ಸಮ್ಮತಿಸುವವನು, ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡುವವನು. अनुमोदते—अनु+मुद (हर्षे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अनुयान ಅನುಯಾನ (न०) ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುವುದು, ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವುದು. अनु+या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुयोग ಅನುಯೋಗ (पुं०) ಪ್ರಯತ್ನ. अनु + युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "न दैवमिति सञ्चिन्त्य त्यजेन्नोद्योगमात्मनः। अनुयोगं विना तैलं तिलानां नोपजायते" पञ्चतं० २-१४७।

अपजानान ಅಪಜಾನಾನ (वि०) ಅಪಹ್ನವ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮರೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮರೆಮಾಚುತ್ತಿರುವ. अप + ज्ञा (अवबोधने) "शानच्" (३-२-१२४)। "आत्मानमपजानानः शशमात्रोऽनयद्दिनम्" भट्टि० ८-२६।

अपवृत्त ಅಪವೃತ್ತ (वि०) ಕೆಳಮುಖವಾದ, ತಲೆಕೆಳಗಾದ. अप + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "संसक्त-त्रुटितविवर्तितान्त्रजालव्याकीर्णस्फुरदपवृत्तरुण्डमुण्डाः" मालती० ३-१७।

अपाक्य ಅಪಾಕ್ಯ (वि०) ಪಾಕಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದ, ಬೇಯಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದ. डु पचष् (पाके) "ण्यत्" (३-१-१२४)। न० त०। "पितॄणां कुरुषे कार्यमपाक्यैः स्वादुभिः फलैः" भट्टि० ६-६३।

अमितम्पच ಅಮಿತಂಪಚ (वि०) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವವನು, ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಲು ಹೆಚ್ಚು ಆಹಾರವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವವನು. अमितं पचति—डु पचष् (पाके) "खश्" (३-२-३४)। "अमितम्पचमीशानं सर्वभोगिणमुत्तमम्। आवयोः पितरं विद्धि ख्यातं दशरथं भुवि" भट्टि० ६-१७।

अरिसूदन ಅರಿಸೂದನ (वि०) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವನು. अरीन् सूदयति—षूद (क्षरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अर्चत् ಅರ್ಚತ್ (वि०) ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿರುವ. अर्च (पूजायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -न्ती.

अर्चनीय अर्चनीयः (वि०) 1. पूजिमाडिसल्पडुव. 2. पूजिमाडिसबेकाद. 3. पूजिमाडिसलु अर्हनाद. अर्च (पूजायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। -यितव्यः -यितव्यम्।.

अर्चयत् अर्चयन् (वि०) पूजिमाडिसुत्तिरुव. अर्च (पूजायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -न्ति।.

अर्जनीय अर्जनीयः (वि०) 1. संपादिसल्पडुव. 2. संपादिसबेकाद. 3. सुपादिसलु शक्यवाद. 4. संपादिसलु अर्हनाद. अर्ज (अर्जने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। अर्जितव्यम् अर्जनीयम्.

अर्ज्य अर्ज्यः (वि०) 1. संपादिसल्पडुव. 2. सुपादिसबेकाद. अर्ज (अर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अल्पाप्यच अल्पंपचः (वि०) स्वल्पमात्र पाकमाडुववनु. कॊंच अडिगे माडुववनु (अल्पाहारदिंद तृप्तिपडुववनु). अल्पं पचति—डुपचष् (पाके) "खश्" (३-२-३४)। मुमागमः। "एव विद्वन् पितुः कामात्पान्तावल्पम्पचान्मुनीन्" भट्टि० ६-९६।

अवकल्कन अवकल्कनं (न०) मिश्रण, बेरकॆ.

अवश्यपाय्य अवश्यपाय्यः (वि०) अवश्यवागि मंत्रादिगळिंद पवित्रद्रव्यमाडबेकाद. अवश्य+पूङ् (पवने) "ण्यत्" (३-१-१२५)। "अवश्यपाय्यं पवसे कच्चित् त्वं देवभाग्यविः" भट्टि० ६-६४।

अव्यर्ण अव्यर्णः (वि०) हिंडिसल्पडदिरुव, तॊंदरॆ पडिसल्पडदिरुव. न व्यर्णः। "अव्यर्णो गिरिकूटाभानव्यर्णानादिदद्भुतम्" भट्टि० ९-११।

आ

आखुयान आखुयानः (पुं०) मूषिक वाहननाद गणपति, विनायक. "हैमातुरः परशुभृदाखुयानो गणाधिपः" वैज०।

आखोर आखोरः (पुं०) ग्रीष्मकाल, बेसिगॆय काल. "पुष्पकालोऽपीष्ममस्त्री ग्रीष्मस्त्वाखोर ऊष्मकः" वैज०।

आख्यायनी आख्यायनी (स्त्री०) संदेश, हेळि कळुहिसिद बायिमातु. "आख्यायनी तु सन्देशो दिष्टं संवदनं च तत्" वैज०।

आगर्जत् आगर्जन् (वि०) गट्टियागि गर्जने माडुत्तिरुव, उच्चकंठदिंद शब्द माडुत्तिरुव. आ+गृज (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "आगर्जद्गिरिकुञ्जकुञ्जरघटानिस्तीर्णकर्णज्वरज्यानिर्घोषमयन्मदुन्मुखिरवैराघ्मातमुज्जृम्भयन्" उ० रा० ५-६।

आग्नीध्र आग्नीध्रः (पुं०) स्वायंभुवमनुविन पुत्रनाद प्रियव्रतराजन हत्तु मंदि मक्कळल्लॊब्बः ["ग्नीध" पददल्लि नोडि.]

आघ्मान आघ्मानं (वि०) हॊडॆयुत्तिरुव. आ+हन (हिंसागत्योः) "शानच्" (३-२-१२४)। उपधालोपः (६-४-९८)। कुत्वम् (७-३-५४)। "आघ्मान इव सन्दीप्तैरलातैः सर्वतो मुहुः" भट्टि० ८-१५।

आचाम्य आचाम्यः (न०) आचमन. आ+चमु (अदने) "ण्यत्" (३-१-१२६)। "आचाम्यं सन्ध्ययोः कच्चित् सम्यक् ते न प्रहीयते" भट्टि० ६-६५।

आच्छिन्दत् आच्छिंदन् (वि०) बलात्कारदिंद ऎळॆदु कॊळ्ळुत्तिरुव, बलात्कारवागि उपायदिंद तप्पिसि करॆदुकॊळ्ळुत्तिरुव. आ + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "राहोश्चन्द्रकलामिवाननचरीं दैवात्समासाद्य मे दस्योरस्य कृपाणपातविषयादाच्छिन्दतः प्रेयसीम्" मालती० ५-२८।

आजानिक आजानिकः (वि०) स्वभावसिद्धवाद, सहजवाद. जननं जनः—न जनोऽजनः—अजनेन निर्वृत्तः "ठक्" (५-१-७९)। "विश्वेषतीर्थैरिव जह्नुनन्दिनी, गुणैरिवाजानिकरागभूमिता" नैष० १५-५४।

आजिहान आजिहानः (वि०) बरुत्तिरुव. आ + ओहाङ् (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "अग्राक्षुराजिहानं ते स्मरमग्रेसरं सुराः" नैष० १७-१४।

आटरूष आटिरूषः (पुं०) आडुसोगॆ सॊप्पु. "वासके त्वाटरूषःस्यात् सिंहास्यो वाजिदन्तकः" वैज०।

आतिपातिक आतिपातिकः (वि०) सद्यः विक्रयिसबेकाद, कूडलॆ माराटवागबेकाद, कालाति क्रमवन्नु सहिसदिरुव (तरकारि हण्णु मॊदलाद)

दुवु). "आतिपातिकानां पञ्चानामन्यत्र विधेयमित्यविरोधेनानुक्षपो देयः" अर्थसं० ३-१५।

आददान ಆದದಾನ (वि०) ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. आ+डु दाञ् (दाने) "शानच्" (३-२-१२४)। "जलाभिलाषी जलमाददानां छायेव तां भूपतिरन्वगच्छत्" रघु० २-६।

आदेशित ಆದೇಶಿತ (वि०) ಆದೇಶ ಹೊಂದಿರುವವನು, ಆಪ್ತನೆ ಪಡೆದವನು. आदेशोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "आदेशितामप्यवलोक्य मन्दं मन्दं नलस्यैव दिशा चलन्तीम्" नैष० १४-३८।

आधानिक ಆಧಾನಿಕ (न०) ಪುಂಸವನ ಸಂಸ್ಕಾರ, ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. "आधानिकं पुंसवनं पौंस्नमप्यत्र गर्भिणम्" वंज०।

आधारण ಆಧಾರಣ (न०) ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

आधिकारिक ಆಧಿಕಾರಿಕ (वि०) ಅಧಿಕಾರವೇ ವ್ಯಯೋಜನವಾಗಿರುವ. "अधिकारः प्रयोजनं यत्र — अधिकार "ठञ्" (५-१-१०९)। "आधिकारिकपदेषु ते वयं स्वेषु यावदधिकारमाहिताः" यादव० १७-१४।

आनूप्य ಆನೂಪ್ಯ (वि०) ಜವುಗುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ. अनूपे जलप्रायदेशे भवः। "महत्यवकाशे हि स्थाल्याञ्चाऽऽनूप्याश्चौषधयो भवन्ति" अर्थशा० ७-११।

आन्तर ಆಂತರ (वि०) ಒಳಗಡೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಳಗಡೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾಗಿರುವ. अन्तः भवः — अन्तर् "अण्" (४-३-५३)। "व्यतिषजति पदार्थानान्तरः कोऽपि हेतुः न खलु बहिरुपाधीन् प्रीतयः संश्रयन्ते" मालती० १-२७।

आपीडयत् ಆಪೀಡಯತ್ (वि०) ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೊಂದರೆಕೊಡುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. आ + पीड (अवगाहने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "आपीडयन् बलं शत्रोर्जिगीषुरतिशोषयेत्" हितो० ३-८-९१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —यन्ती —यत्+ई.

आमक ಆಮಕ (वि०) ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ ಆಹಾರ, ಅಜೀರ್ಣವಸ್ತು. "क्षुत्पिपासाश्वक्लान्तं अत्याशितं आमकाशितं दुर्बलं वा न कर्म कारयेत्" अर्थशा० ४-८।

आमन्त्रणिक ಆಮಂತ್ರಣಿಕ (न०) 1. ಪುಂಸವನಾನಂತರ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಸೀಮಂತ ಸಂಸ್ಕಾರ. 2. ನಾಮಕರಣ. "सीमन्तोन्नयनं नामकर्मामन्त्रणिके समे" वैज०।

आमृशत् ಆಮೃಶತ್ (वि०) ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. आ+मृश (आमर्शने) "शतृ" (३-२-१२४)। "आमृशद्भिरमितो वलिवीचीलोलमानवितताङ्गुलिहस्तैः" माघ० १०-५९।

आम्रेडयत् ಆಮ್ರೇಡಯತ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ.

आयत् ಆಯತ್ (वि०) ಆಗಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ. आ+इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —यन्ती —यत्+ई. "आयन्तीनामविरतरयं राजकानीकिनीनाम्" माघ० १८-८०।

आयात् ಆಯಾತ್ (वि०) ಆಗಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬರುತ್ತಿರುವ. आ+या (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। —यान्ती —यात्+ई. "आयान्त्यां निजयुवतौ वनात्सशङ्कं बर्हिणामपरशिखण्डिनीं भरेण" माघ० ८-११।

आयान ಆಯಾನ (न०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ, ಆಭರಣ. "आयानं स्यादलङ्कारः" वंज०। 2. ಬರುವುದು.

आराज्य ಆರಾಜ್ಯ (न०) ರಾಜನಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅರಾಜಕತೆ. "अनिष्टेरद्भुतोत्पातैः परस्योद्वेगमाचरेत्। आराज्यायेति निर्वादः समानः कोप उच्यते" अर्थशा० १४-२।

आर्जन ಆರ್ಜನ (न०) ಸಂಪಾದಿಸುವುದು, ಗಳಿಸುವುದು. आ + अर्ज (प्रतियत्ने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

आर्जित ಆರ್ಜಿತ (वि०) ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+अर्ज (प्रतियत्ने) + णिच् "क्तः" (३-३-१०२)।

आवाहित ಆವಾಹಿತ (वि०) ಆವಾಹನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ+वह (प्रापणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आवाहितां द्विजेस्तत्र गायत्रीमर्कमण्डलात्। स संनिदधतीं पश्यन्दृष्टनष्टोऽभवद्भिया" नैष० १७-१७४।

आशास्ति ಆಶಾಸ್ತಿ (स्त्री०) ಅಭಿಲಾಷೆ, ಆಪೇಕ್ಷೆ. आ+शासु (इच्छायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "समेधाशास्तिभिश्चाभियतानामङ्गविद्यया शिष्यसंज्ञाभिश्च

कर्मण्यभिजनेऽसितान्यादिशेदल्पलाभम्" अर्थशा० १-११।

आष्टम आष्टम (पुं०) ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. अष्टम वा "अः" (५-३-५०)। पक्षे **अष्टमः अष्टमः**.

आसाव्य आसाव्य (वि०) ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ. आ+षुञ् (अभिषवे) "ण्यत्" (३-१-१२६)। "आसाव्यमध्वरे सोमं द्विजैः कञ्चिन्नमस्यसि" भट्टि० ६-६४।

आसित आसित (वि०) 1. ಕುಳಿತುಕೊಂಡವನು. आस (उपवेशने) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "आसितो मुकुन्दः"। (न०) 2. ಆಸನ. आस्यते अस्मिन्—आस अधि० "क्तः" (३-४-७६)। "मुकुन्दस्यासितमिदमिदं यातं रमापतेः। भुक्तमेतदनन्तस्येत्यूचुर्गोप्यो दिदृक्षवः"। 3. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. आस भावे "क्तः" (३-३-११४)।

आस्तरक आस्तरक (वि०) ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವವನು, ಹಾಸಿಗೆಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವವನು. आ+स्तृञ् (आच्छादने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "सूदारालिकस्नापकसंवाहकास्तरककल्पकप्रसाधकोदकपरिचारकारसदाः" अर्थशा० १-१२।

आस्वादनी आस्वादनी (स्त्री०) ಆಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡುವ, ರುಚಿ ನೋಡುವ, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ನೆಕ್ಕುವ. आ + स्वद (आस्वादने) "ल्युट्" (३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)। "आस्वादनीं दानवशोणितानामकुण्ठितामद्रिविदारणेऽपि" याद० २०-३१।

आह्वायक आह्वायक (वि०) ಆಹ್ವಾನಕೊಡುವವನು, ಕರೆಯುವವನು. आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आर्य, किंनामधेयमाख्यातमाह्वायकैः" उ० रा० ५।

इ

इक्षुसूनिका इक्षुसूनिका (स्त्री०) ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯನ್ನು ಅರೆಯುವ ಯಂತ್ರದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ. "इक्षुपीडनयन्त्रस्य शालिकात्विक्षुसूनिका" वैज०।

इङ्गत् इंगत् (वि०) ಜಂಗಮ, ಚಲಿಸುವ. "जगत्त्रसच्चरप्राणमिषदिङ्गच्च जङ्गमम्" वैज०।

इत्वास इत्वास (पुं०) ಕೈವರ್ತಮುಸ್ತಕ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. "कैवर्तीमुस्तकेत्वासौ" वैज०।

इन्द्रच्छन्द ಇಂದ್ರಚ್ಛಂದ (पुं०) ಮುಖ್ಯಾಹಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. "यष्टीनामष्टसहस्रमिन्द्रच्छन्दः" अर्थशा० २-११।

उ

उग्रम्पश्य ಉಗ್ರಂಪಶ್ಯ (वि०) 1. ಬಹಳ ಕ್ರೂರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವ. 2. ಪಾಪವೆಂದು ತಿಳಿಯುವ. उग्रं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "खश्" (३-२-३७)। पश्यादेशः (३-१-१३७)। "उग्रम्पश्येन सुग्रीवस्तेन भ्रात्रा निराकृतः" भट्टि० ६-१००।

उच्चूड ಉಚ್ಚೂಡ (पुं०) ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ಧ್ವಜ, ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಪತಾಕೆ. "पताका तु ध्वजोऽस्त्रियाम्। अस्योच्चूडावचूडौ द्वावूर्ध्वाधोमुखचूडकौ" वैज०।

उज्जिहान ಉಜ್ಜಿಹಾನ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. उद्+ओहाङ् (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "श्वेतं शैलं फणिपतिमिव क्ष्मातलादुज्जिहानम्" हंस० १-३८।

उत्कारिका ಉತ್ಕಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ರೊಟ್ಟಿ. "उत्कारिका चूर्णपूपे" वैज०।

उद्गाल ಉದ್ಗಾಲ (पुं०) ವಮನ, ವಾಂತಿ. "उद्गालो वमथूद्गारौ" वैज०।

उद्धच ಉದ್ಧಃ (पुं०) ನದ, ಗಂಡುಹೊಳೆ. उज्झत्युदकम्—उज्झ (उत्सर्गे) "क्यप्" (३-१-११५)। निपा०। "तोयदागम इवोद्धयभिद्धयोर्नामधेयसदृशं विचेष्टितम्" रघु० ११-८।

उद्वेलन ಉದ್ವೇಲನ (न०) ದಡವನ್ನು ಮೀರುವುದು, ದಡವನ್ನು ದಾಟಿ ಬರುವುದು. उद्+वेल् (चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्वेलयत् ಉದ್ವೇಲಯತ್ (वि०) ತಟವನ್ನು ಮೀರಿಸಿ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ದಡವನ್ನು ದಾಟಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. उद्+वेल् (चलने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

उद्वेलित ಉದ್ವೇಲಿತ (वि०) ತಟವನ್ನು ಮೀರಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಡವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+वेल् (चलने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उद्वेलिताश्चुक्षुभिरे महार्णवाः नभःस्रवन्ती सहसाभ्यवर्धत" कुमा० १५-११।

उपलिप्सु उपलिप्सु (वि०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಯುಳ್ಳ, ಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. उपलब्धुमिच्छुः। "प्राविशन्नाहवप्रज्ञा आहावमुपलिप्सवः" भट्टि० ७-६०।

उपलिप्सित उपलिप्सित (वि०) ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उपलब्धुमिष्टम्। "सावलेपमुपलिप्सिते परैरम्युपैति विकृतिं रजस्यपि" किरा० १३-५६।

उपशायिका उपशायिका (स्त्री०) ಸರದಿಯಿಂದ ಮಲಗುವುದು. "तवोपशायिका यावद्राक्षस्यश्चेतयन्ति न। प्रतिसन्दिश्यतां तावद्भर्तुः शार्ङ्गस्य मैथिलि" भट्टि० ८-१२३।

ऊ

ऊर्णवाहिन् ऊर्णवाहिन् (पुं०) ಜೇಡರ ಹುಳ.

ऊर्ध्वसूचिका ऊर्ध्वसूचिका (स्त्री०) ಬಾಗಿಲಿನ ಮೇಲುಭಾಗ. "सूचिस्त्वयोऽर्गलेषा चेद् द्वारोर्ध्वे तूर्ध्वसूचिका" वैज०।

ऊववद्ध ऊववद्ध (न०) ಅಪಾನವಾಯು, ಗುದದಿಂದ ಹೊರಡುವ ವಾಯು. "स्थिरस्वाश्वास एती च स्यादूववद्धं गुदानिले" वैज०।

ऋ

ऋश्यकेतु ऋश्यकेतु (पुं०) ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಮಗ, ಉಷೆಯ ಪತಿ. "ब्रह्मसूरनिरुद्धः स्यादृश्यकेतुरुषापतिः" वैज०।

ऋषणी ऋषणी (स्त्री०) ಸಬ್ಬಸಿಗೆ.

ऐ

ऐरुण्डक ऐरण्डक (पुं०) ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಿನ ಹೊಸ್ತಿಲು. "उत्तराङ्गं तूर्ध्वदारु द्वारस्यैरुण्डकः पुनः। गृहावग्रहणी देहल्यम्मरोदुम्बरोम्बुरा" वैज०।

ओ

ओराल ओराल (पुं०) ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಬೆರತ ಬಣ್ಣ. "पीतश्यामल ओरालो गौरः स्यात्पीतलोहितः" वैज०।

ओलक ओलक (पुं०) 1. ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು. "काणमारिष ओलकः" वैज०। 2. ಮಧುರರಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ಉಳಿದ ರಸಗಳು. "स्वादुमेकं विहायान्ये युक्ताः पञ्च स्युरोलकः" वैज०। 3. क्षाररसವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ಉಳಿದ ಐದು ರಸಗಳು. "ओलकः कटुकं हित्वा"। 4. ಕಹಿರಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ಇತರ ಐದು ರಸಗಳು. "विना तिक्तेन चोलकः" वैज०।

ओसर ओसर (पुं०) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಜೀರಿಗೆ. "सूक्ष्मोऽसौ कणजीरण ओसरः" वैज०।

औ

औपशायिक औपशायिक (पुं०) ಶಯನಗೃಹದ ಅಧಿಕಾರಿ. "पादपार्श्विककुटीरक्षकौपशायिकादिः" अर्थशा०।

औपस्थायिक औपस्थायिक (पुं०) ಕೂಲಿಯಾಳು. ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "कुटीरक्षकौपशायिकादिः औपस्थायिकवर्गः" अर्थशा०।

औप्तिका औप्तिका (स्त्री०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ, ಹಿರಿಯಕ್ಕ. "ज्येष्ठा स्वसौप्तिका" वैज०।

क

कक्खट कर्कट (वि०) ಬಹಳ ದೃಢವಾದ, ಕಠಿನವಾದ. "कठोरनिष्ठुरक्रूरदृढदारुणकक्खटाः" वैज०।

कटवानक कटवानक (न०) ಮೃಗರೋಮದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಆರು ವಿಧ ವಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು. संपुटिका चतुरश्रिका लम्बरा कटवानकम् प्रावरकः सत्तलिका ಎಂದು ಮೃಗರೋಮಜವು ಆರು ವಿಧ. अर्थशा०।

कण्डूर कण्डूर (पुं०) ಸೂರಣ, ಚೂರಣದ ಗಿಡ. "ऊल्लः कण्डूरसूरणौ" वैज०।

कन्थटिका कन्थटिका (स्त्री०) ಛಿಂದಿಬಟ್ಟೆ, ಹರುಕು ಬಟ್ಟೆ. "चीवरं भिक्षुसंघाटी कन्था कन्थटिके समे" वैज०।

कर्णिक कर्णिक (पुं०) ಮೇಲಿನ ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಂದ್ರಮುರುವೆಂಬ ಒಂದು ಆಭರಣ. "तत्क्षिप्तिका तु कर्णिकः" वैज०।

कावारी कावारी (स्त्री०) ತಾಳಿಗರ ಅಥವಾ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕೊಡೆ. "कावारी जङ्गमकुटी भ्रमत्कुटी" त्रिकाण्ड०।

किनाटक किनाटक (न०) ಸಾರ, ಸ್ಥಿರಾಂಶ, ಮಜ್ಜೆ. "मज्जा सारः किनाटकम्" वैज०।

कुवलायिक कुवलायिक (पुं०) चक्रवाक पक्षि.

केकालि केकालि (पुं०) मयूर, नविलु.

केचलक केचलक (पुं०) मनुष्यशरस्नाण.

कोटक कोटिक (पुं०) कल्लुकुटकनिंद कुबानर हेंगुसि नल्लि हुट्टिद बेरके जातियवनु.

कोद्रङ्ग कोद्रंग (न०) पल्लंगु, मेत्तनेय कुर्चि.

कोष्ठक कोष्ठक (न०) गृहद्वार, मनेय बागिलु. "कोष्ठकाङ्गणवर्जानामग्निकुट्टनशालयोः" अथंशा०।

कौण्डिन्यक कौंडिन्यक (पुं०) मलमूत्रगळल्लि विष इरुव ओंदु जातिय कीटु.

कौनृतिक कौन्नृतिक (पुं०) शठ, कपटि, मंचक, अवाम्मार्गिक,

कौलकुल्य कौलकुल्य (न०) ऋषिगळन्नुद्देशिसि माडुव तर्पण. "ऋषीणां तर्पणं यत्तत् कौलकुल्यं कुलं च तत्" वैज०।

कौलीन्य कौलीन्य (न०) ओळ्ळेय वंशदल्लि हुट्टुविके, सद्वंशदल्लि जनिसुविके. कुलीनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "न कौलीन्यान्न सौहार्दान्नयो वाक्ये प्रवर्तते। मन्त्रिणां यावदभ्येति व्यसनं शोकमेव च" पञ्चतं० १-१२७।

क्रिमिर कृमिर (पुं०) बिळुपु केंपु बिरित बण्ण. "क्रिमिरः सितलोहितः" वैज०।

क्षीरोदन्वत् क्षीरोदन्वत् (पुं०) क्षीरसमुद्र, पाल्गडलु. "क्षीरोदन्वदपाः प्रमथ्य मथितादेशेऽमरैर्निर्मिते" नैष० १२-७४।

क्षोभयत् क्षोभयत् (वि०) कलकुत्तिरुव, चलिसु मते माडुत्तिरुव. क्षुभ (सञ्चलने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "क्षोभयन् जलनिधीननुवेलं प्लावयंश्च वसुधां प्रजहर्ष" याद० २१-४७।

क्षोम्य क्षौम्य (न०) 1. कप्पु, तमर. "रक्तं वस्त्रं क्षौमं क्षोम्यम्" वैज०। (वि०) 2. कलकल्पडुव, चलिसुवंते माडल्पडुव. क्षुभ (सञ्चलने) "ष्यञ्" (३-१-१२४)। 3. कलकबहुदाद.

क्ष्वेल क्ष्वेल (पुं०) विष. "गरलस्तु विषं क्ष्वेलः" वैज०।

ख

खजक खजक (पुं०) मंतु, कडेगोलु. "मन्थस्तु मन्था मन्थानो वैशाखः खजकोऽपि च" वैज०।

खट्टास खट्वास (पुं०) पुनुगु बेळ्ळु. "शालिजातस्तु खट्टासः पूतिः" वैज०।

खडकिका खडक्किका (स्त्री०) पक्षद्वार, पार्श्वके तेगेयुव बागिलु. "द्वाःस्त्री द्वारं पक्षकं तु पक्षद्वारं खडकिका" वैज०।

खण्डपर्कट खंडपर्कट (न०) अडकोयि. "खण्डपर्कटमुद्गेगं ताम्बूलं मुखभूषणम्" वैज०।

खतिलक खतिलक (पुं०) सूर्य.

खरमञ्जरी खरमंजरी (स्त्री०) उत्तरेण गिड. खरा मञ्जरिरस्याः। गौरा० "ङीष्" वा। "प्रत्यक्पर्णी कीशपर्णी किणिही खरमञ्जरी" अम०।

खरूल खरूल (पुं०) नखि, उगुरु. "महाराजः पुनर्भवः। खरूलः करजश्चाथ" वैज०।

खाङ्क खांक (पुं०) रवि, सूर्य. "खाध्वनीनः खतिलकः खगः खाङ्कस्तमोरिपुः" वैज०।

ग

गङ्गेष्टि गंगेष्टि (स्त्री०) मौक्तिक, मुत्तु. "मुक्ताफलं शौक्तिकेयं गङ्गेष्टिः कटशर्करा" वैज०।

गण्डकाली गंडकाली (स्त्री०) मुट्टिदरे मुनिव गिड. "लज्जालुस्तु नमस्कारी बदर्यञ्जलिकारिका। गण्डकाली" वैज०।

गण्डिका गंडिका (स्त्री०) नदि मोदलादुवन्नु दाटलु उपयोगिसुव तेंलुमर. "अलाबुचर्मकरण्डवृतिलगण्डिकावेणिकाभिरुदकानि तारयेत्" आपस्त०।

गभीरक गंभीरक (वि०) आगाधवाद, आळवाद. "अगाधमतलस्पर्शमस्थानञ्च गभीरकम्" वैज०।

गर्जा गर्जा (स्त्री०) आनेयु गर्जने. गर्ज (शब्दे) "अः" (३-३-१०३)। "अजहद्दमृङ्गगीतेन गर्जाडम्बरशोभिना। स्वकान्त्या कर्णतालेन कल्पितसङ्गीतखेलनम्" याद० १६-९।

गाणनिक गाञ्जनिक (पुं०) राज्यद आयव्ययगळन्नु सरियागि नोडिकोळ्ळलु नियुक्तनादवनु. गणने नियुक्तः "ठक्" (४-४-६१)।

गाणनिक्य गाञ्जनिक्य (न०) आयव्ययगळन्नु सरियागि नोडिकोळ्ळुव अधिकारिय कार्य. गाणनिकस्य कर्म "व्यञ्" (५-१-१२४)। "अक्षपटले गाणनिक्यम्" अर्थशा०।

गूढाजीवा गूढाजीवा (स्त्री०) पति इद्दरू दारिद्र्य निमित्त वृथिचारदिंद जीविसुव हेंगसु. "आहत्य विधवा गूढाजीवा योगस्त्रियो वा दायनिक्षेपार्थं विवदमाना" अर्थशा० ११-१।

घ

घनपद घनपद (न०) जल. नीरु. "विषं पाथो घनपदं भुवनं जीवनं वनम्" वैज०।

घनवासक घनवासक (पुं०) कुंबळद गिड. "कर्कारुर्घनवासकः। कूष्माण्डकः पुष्पफलः" वैज०।

घरिन् घरिन् (पुं०) माष. उद्दु. "माषस्तु मलदो नन्दी घरी बीजवरो बली" वैज०।

घातयत् घातयत् (वि०) 1. हिंसिसुत्तिरुव. 2. कोल्लिसुत्तिरुव. हन (हिंसागत्योः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

घातनीय घातनीय (वि०) 1. कोल्लिसल्पडःव. 2. कोल्लिसबेकाद. 3. कोल्लिसलु साध्यवाद. 4. कोल्लिसलु अर्हनाद. हन (हिंसागत्योः) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-२-९६)। -यितव्यः -यितव्यः 5. हिंसिसल्पडुव. 6. पीडिसबेकाद. 7. पीडिसलु अर्हनादवनु. 8. पीडिसलु शक्यनादवनु.

घातित घातित (वि०) 1. कोल्लिसल्पट्ट. हन (हिंसागत्योः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "चन्द्रगुप्तनिधनाय युष्मत्प्रयुक्तया विषकन्यया घातिते तपस्विनि पर्वतेश्वरे" मुद्रा० २। (न०) 2. कोल्लिसुवुदु. हन+णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

घात्य घात्य (वि०) 1. कोल्लल्पडुववनु. 2. कोल्लबेकादवनु. हन (हिंसागत्योः) "यत्" (३-१-१२४)। 3. कोल्लिसल्पडुव. 4. कोल्लिसबेकाद. हन+णिच् "यत्" (३-१-९७)।

घ्नत् घ्नत् (वि०) 1. हिंसिसुत्तिरुव. कोडिसुत्तिरुव. हन (हिंसागत्योः) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. कोल्लुत्तिरुव. "ततो मायामयीं सीतां घ्नन् खड्गेन विवद्गतः" भट्टि० १७-२०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। -ती -ङी०.

च

चक्रित चक्रित (वि०) मंडलाकारवागि माडल्पट्ट, वर्तुलाकारवागि माडल्पट्ट. चक्र "इतच्" (५-२-३६)। "चक्राणिविजयाय चक्रिताङ्गीमघोषदलिताखिलक्ष्मृते:" यादo १७-५३।

चलयत् चलयत् (वि०) 1. चलिसुवंते माडुत्तिरुव, कदलुवंते माडुत्तिरुव. 2. नडुगुवंते माडुत्तिरुव, नडुगिसुत्तिरुव. चल (कम्पने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "मुनिश्चचाल क्षयकालदारुणः क्षितिं सशैलां चलयन्निवेषुभिः" किरा० १४-५०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -यन्त्री०.

चातिक चातिक (पुं०) राजनम्मु एब्बिसलु गंटियन्नु हॊडेयुवनु, गंटियन्नु हॊडेदु हॊगळुव सन्न्यासिश्रेष्ठ. "मागधो मधुको घण्टाताडे घाण्टिकचातिको" वैज०।

चिक्काण चिक्काण (न०) नवणे धान्य. "चिक्काणकङ्गुनी कङ्गुः" वैज०।

चित्रोपध्ना चित्रोपध्ना (स्त्री०) शिशिर ऋतुविन रात्रि. "तामसी सात्त्विकी चित्रा चित्रोपध्ना च राजसी। खण्डिता चेति शर्वर्यः प्रावृडाद्यृतुषु क्रमात्" वैज०।

चिन्तयत् चिंतयत् (वि०) 1. योचिसुत्तिरुव. चिति (स्मृत्याम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "चिन्तयन्नित्थमुत्तुङ्गैः प्रावयन्तीं दिवं घनैः" भट्टि० ८-५९। 2. ध्यानमाडुत्तिरुव, चिंतने माडुत्तिरुव. 3. स्मरिसिकॊळ्ळुत्तिरुव. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -यन्त्री०.

चिन्त्यमान चिंत्यमान (वि०) 1. चिंतिसल्पडुत्तिरुव. 2. स्मरिसल्पडुत्तिरुव. चिति (स्मृत्याम्) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "जीवत्सु तातपादेषु नूतने दारसंग्रहे। मातृभिश्चिन्त्यमानानां ते

हि नो दिवसा गता:" उ० रा० १-११ । 3. ध्यान मामडल्पडुत्तिरुव.

चौक्ष चौक्ष (वि०) मनोहरवाद, सुंदरवाद, आंदवाद. "शोभनं सुषमं चारु हृद्यं चौक्षं मनोहरम्" वैज० ।

ज

जक्षा जक्षा (स्त्री०) 1. भक्षिसुवुदु, ऊटमाडु वुदु. जक्ष (भक्षहसनयो:) "अ:" (३-३-१०३)। "जक्षा खादनभक्षणे" वैज० । 2 नगुवुदु.

जप्ति जप्ति (स्त्री०) 1. जपिसल्पट्ट मंत्र. जप्यते—जप (व्यक्तायां वाचि) कर्म० "क्तिन्" (३-३-९४)। "पुष्पेषुणा ध्रुवममूनिषुवर्षजप्तिहुंकारमन्त्रबलमस्मित-शान्तशक्तीन्" नैष० ११-२६ । 2. जपिसुवुदु. जप भावे "क्तिन्" (३-३-९४)।

जलवालक जलवालक (पुं०) विंध्यपर्वत. "विन्ध्यस्तु जलवालक:" वैज० ।

जानान जानान (वि०) तिळिदिरुव, अरिवुळ्ळवनु. ज्ञा (अवबोधने) "शानच्" (३-२-१२४)। "नित्यमुच्छ्वसितानाभि: स्मरसंभोगकर्मसु । जानानाभिरलं लीला किलकिञ्चितविभ्रमान्" भट्टि० ८-४७ ।

झ

झण्डाली झण्डाली (स्त्री०) पडवलगिड. "जाली पटोली झण्डालीकोशातकी" वैज० ।

झटप्प झटप्प (पुं०) आमंत्रण, हेळिद्दन्नु मत्तु हेळुवुदु.

झम्पटि झम्पटि (स्त्री०) झुल्लरि, कैताळ. "झल्लयां झम्पटि: क्षुव:" वैज० ।

ट

टट्टर टट्टर (पुं०) भेरिय शब्द. "भेरीनादे तु टट्टर:" वैज० ।

ड

डिण्डीश डिण्डीश (पुं०) महादेव, परमेश्वर. "स्थालो डिण्डीश उड्डीश: कण्ठेकालो महाव्रत:" वैज० ।

ढ

ढण्ढुक ढण्ढुक
ढौण्ढुक ढौण्ढुक } (पुं०) कपटि, वंचक, मोसगार. "ढौण्ढुको ढण्ढुकश्च" वैज० ।

ढारिका ढारिका (स्त्री०) जरि, लक्ष्मी चेळु. "आढा शतपदी कर्णजलूका ढारिकापि च" वैज० ।

त

तमरक तमरक (न०) अगर. "गुरुपत्रं तगरकं घनं सलवणं रज:" वैज० ।

तमा तमा (स्त्री०) रात्रि. "वास्तव्यो या निशाख्या च वासतेयी तमानिशौ" त्रिकाण्ड० ।

तम्पा तंपा
तम्बा तंबा } (स्त्री०) गोव्वु, आकळु, हसु. "अनड्-वाह्यनड्वहयुक्ता तम्पा तम्बा निलिम्पिका" वैज० ।

तर्दि तर्दि (पुं०) पीडे, हिंसे. तर्द (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)।

तर्पयत् तर्पयत् (वि०) 1. तृप्तिपडिसुत्तिरुव. 2. संतोषपडिसुत्तिरुव. तृप (प्रीणने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -यन्ती -युत्तिरुव.

तर्पित तर्पित (वि०) 1. तृप्तिपडिसल्पट्ट. 2. संतोषगोळिसल्पट्ट. तृप (प्रीणने) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)।

तर्षु तर्षु (पुं०) सूर्य. "तर्षुर्मार्तण्डमुण्डीर-पाथिपेयगभस्तय:" वैज० ।

तलिच्छक तलिच्छक (न०) कारियु तुप्पटिंद निर्मितवाद कंबळि. "तुरगास्तरणं वर्णकं तलिच्छकं वारवाण: परिस्तोम: समन्तभद्रं च आविकम्" अर्थशा० ।

तादात्विक तादात्विक (वि०) तत्कालदल्लि इरुव, आगिन कालदल्लि इरुव. तत्काले भवम् "ठक्" (४-३-५३)। "यो यद्यदुत्पद्यते तत्तद्भक्षयति स तादात्विक:" अर्थशा०।

ताम्रकर्ष तामकर्ष (न०) चिन्नद ओंदु तूक, हदिनारु आद्यमाषकगळ तूक ओंदु कर्ष. कर्षद नाल्कनेयु ओंदु भागद तूक तामकर्ष.

"हेम्नोऽग्ने बिस्तवारटौ। पादिकं ताम्रकर्षं स्यात्" वैज०।

तिक्तच्छदन ತಿಕ್ತಚ್ಛದನ (पुं०) ಹಾರಪೇಲ್ಲ, ಹಾಗಲಗಿಡ. "सुषव्यां तिक्तच्छदनः कारवेल्लः कठिल्लकः" वैज०।

तिक्तवल्का ತಿಕ್ತವಲ್ಕಾ (स्त्री०) ಕಂರಟುಗಿಡ. "मधूलिका तिक्तवल्का पीलुनी तेजनी स्रवा" वैज०।

तुङ्गिमन् ತುಂಗಿಮನ್ (पुं०) 1. ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. तुङ्गस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। 2. ಸ್ಥೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ದಪ್ಪನಾಗಿರುವಿಕೆ. "कृतनिश्चयिनो वन्ध्याः तुङ्गिमा न प्रशस्यते" पञ्चतं० २-१४९।

तुष्टूषत् ತುಷ್ಟೂಷತ್ (वि०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. स्तोतुमिच्छन्—ष्टुञ् (स्तुतौ) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "रङ्गक्ष्मापतिरत्नपादु भवतीं तुष्टूषतो मे जवात्" पादु० स०।

तुष्टूषा ತುಷ್ಟೂಷಾ (स्त्री०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸ್ತುತಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. स्तोतुमिच्छा—ष्टुञ् (स्तुतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

तुष्टूषु ತುಷ್ಟೂಷು (वि०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಸ್ತುತಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. स्तोतुमिच्छुः—ष्टुञ् (स्तुतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

तृप्तवत् ತೃಪ್ತವತ್ (वि०) 1. ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದವನು. 2. ಸಂತೋಷಪಟ್ಟವನು. तृप (प्रीणने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती** -वत्यै.

तृप्यत् ತೃಪ್ಯತ್ (वि०) 1. ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. 2. ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ. तृप (प्रीणने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** -न्त्यै.

तृष्यत् ತೃಷ್ಯತ್ (वि०) ಬಾಯಾರುತ್ತಿರುವ, ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. नि् तृषा (पिपासायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "तृष्यद्भिः प्रतिसूर्यकैरजगरस्वेदद्रवः पीयते" उ० रा० २--१६।

त्रपण ತ್ರಪಣ (न०) ಲಜ್ಜೆ ಪಡುವುದು, ನಾಚಿಕೆ ಪಡುವುದು. त्रपूष् (लज्जायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

त्रपणीय ತ್ರಪಣೀಯ (वि०) 1. ನಾಚಿಕೆ ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ನಾಚಿಕೆ ಪಡಬಹುದಾದ. त्रपूष् (लज्जायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **त्रप्तव्यम्** ತ್ರಪ್ತವ್ಯಮ್, **त्रपितव्यम्** ತ್ರಪಿತವ್ಯಮ್.

त्रपमाण ತ್ರಪಮಾಣ (वि०) ನಾಚಿಕೆ ಪಡುತ್ತಿರುವ. त्रपूष् (लज्जायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)।

त्रप्त ತ್ರಪ್ತ (वि०) 1. ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡವನು. त्रपूष् (लज्जायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ನಾಚಿಕೆ, ಲಜ್ಜೆ. त्रपूष् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

त्रप्तवत् ತ್ರಪ್ತವತ್ (वि०) ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡವನು. त्रपूष् (लज्जायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

त्रप्तव्य ತ್ರಪ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ. 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಬೇಕಾದ. तृप (प्रीणने) "तव्यः" (३-१-९६)।

त्रयीपुष ತ್ರಯೀಪುಷ (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. "अग्रजन्मा-वेदगर्भः बाडबश्च त्रयीपुषः" त्रिकाण्ड०।

त्रुटत् ತ್ರುಟತ್ (वि०) ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ, ತುಂಡುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. त्रुट (छेदने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-ती** -त्यै.

त्रुटन ತ್ರುಟನ (न०) ಹರಿಯುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. त्रुट (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

त्रुटनीय ತ್ರುಟನೀಯ (वि०) 1. ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಹರಿಯಲ್ಪಡುವ. त्रुट (छेदने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಹರಿಯಬೇಕಾದ, ತುಂಡುಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ಹರಿಯಬಹುದಾದ, ತುಂಡುಮಾಡಬಹುದಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **-दित्तव्यम्** -त्तव्यम्.

त्र्यक्ष ತ್ರ್ಯಂಬಕ (वि०) ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. त्र्यक्षस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

त्रैहोत्र ತ್ರೈಹೋತ್ರ (न०) ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಮಿದಾಧಾನ. "त्रैहोत्रं समिदाधानम्" वैज०।

द

दनीय ದದನೀಯ (वि०) 1. ಕೊಡಲ್ಪಡುವ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ. दद (दाने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ದಾನಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ದಾನಮಾಡಬಹುದಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। **दत्तव्यः** ದದಿತವ್ಯಃ.

दत्त ದದಿತ (वि०) 1. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. दद (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. दद भावे "क्तः" (३-३-११४)।

दयन दयन (न०)1. दयೆತೋರಿಸುವುದು. 2. ದಾನ ಮಾಡುವುದು. 3. ರಕ್ಷಿಸುವುದು. 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 5. ಚಲಿಸುವುದು, ಮುಂದೆಸಾಗುವುದು. दय (दानगति-रक्षणहिंसादानेषु) "ल्युट्" (३-३-११५)।

दयनीय दयनीय (वि०)1. ದಯೆತೋರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ದಯೆತೋರಿಸಲು ಆರ್ಹನಾಗಿರುವ. 3. ದಯೆತೋರಿಸಬಹುದಾದ. 4. ರಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ. दय (दान-गत्यादिषु) "अनीयर्" (३-१-९६)। "यदि मे न दयिष्यसे ततो दयनीयस्तव नाथ दुर्लभः" स्तो० २०। "तव्यः" (३-१-९६)। -यितव्यः -यीयन्।.

दयमान दयमान(वि०)1. ದಯೆತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕೃಪೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. दय (दानादौ) "शानच्" (३-२-१२४)। "अवतंसयन्ति दयमानाः प्रमदाः शिरीषकुसुमानि" शाकु० १-४। 2. ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ.

दर्दुरीक ददुर्दीक (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ವಾದ್ಯ. "दर्दुरीकोऽनले वाद्ये" वैज०।

दवन दवन (न०) ಪೀಡಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. दु द्रु (उपतापे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

दवनीय दवनीय (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪೀಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ಪೀಡಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಪೀಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯನಾದ. दु द्रु (उपतापे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। दोतव्यम् दोकर्मन्.

दीपयत् दीपयत् (वि०) ಪ್ರಕಾಶವಡಿಸುತ್ತಿರುವ' ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ. दीपी (दीप्तौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "दीपयन्नथ नभः किरणौघैः कुङ्कुमा-रुणपयोधरगौरः" किरा० ९-२३।

दीप्यमान दीप्यमान (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. दीपी (दीप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

दीव्यमान दीव्यमान (वि०) ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಶಕ್ತನಾದ, (ಬಾಣವನ್ನು) ಬಿಡುವಸ್ವಭಾವದ. दिवु (क्रीडादौ) धातूनामनेकार्थत्वात् क्षेप्तुं शीलमित्यर्थे "शानच्" (३-२-१२९)। "दीव्यमानं शितान् बाणानस्यमानं महागदाः" भट्टि० ५-८१।

दुतवत् दुतवत् (वि०) ಪೀಡಿಸಿದವನು, ಹಿಂಸಿಸಿದವನು. दु द्रु (उपतापे) "क्वतुः" (३-२-१०२)।

दुधूषत् दुधूषत् (वि०) (ಧನುಸ್ಸನ್ನು) ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲು ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. धूञ् (कम्पने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "एतस्मिन् शस्त्रेषु वितत्य रोदसी समन्ततस्तस्य धनुर्दुधूषतः" किरा० १४-४९।

दुधूषा दुधूषा (स्त्री०) (ಧನುಸ್ಸನ್ನು) ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. धूञ् (कम्पने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

दुधूषु दुधूषु (वि०) (ಧನುಸ್ಸನ್ನು) ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. धूञ् (कम्पने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

दुन्वत् दुन्वत् (वि०) ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ. दु द्रु (उपतापे) "शतृ" (३-२-१२४)। "तदिषुभिः कुसुमैरपि दुन्वता सुविवृतं विबुधेन मनो-भुवा" नैष० ४-२३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। दुन्वती दुन्वत्य.

दृगायुध दृगायुध (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. दृक् आयुधमस्य। "भगनेत्रान्तको भीमस्त्रिपुरारि-र्दृगायुधः" वैज०।

दृक्प्रसादनी दृक्प्रसादनी (स्त्री०) ಕುಳುತ್ಮಾಂಜನ. कल्पद्रु० १०-६०८।

दृक्प्रसादा दृक्प्रसादा (स्त्री०) ಕುಳುತ್ಮಾಂಜನ. "दृक्प्रसादा महाबला" कल्पद्रु०।

दृष्टिबन्ध दृष्टिबंध (पुं०) ನಾಸಾಗ್ರ, ಮೂಗಿನ ತುದಿಯ ಭಾಗ. "घ्राणो नासिकापुटौ। नासाग्रे दृष्टि-बन्धः" वैज०।

द्रक्षण द्रक्षण
द्रक्षुण द्रक्षुण } (न०) ಎಂಟು ಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ. "द्रक्षणं द्रक्षुणं कोलं वटकं चाष्टमाषके" वैज०।

द्विधागति द्विधागति (पुं०) ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. "बिल्वकोऽष्ट-प्रहरणः षोडशाङ्घ्रिर्द्विधागतिः" वैज०।

द्विपदपरिचारक द्विपदपरिचारक (पुं०) ಎರಡು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪರಿಚಾರಕ, ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಉಪಚರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವವನು. "चतुष्पद्द्विपदपरिचारकौ पारिकर्मिकौपस्थायिकपालक-विष्टिबन्धकाः षष्टिवेतनाः" अर्थशा०।

द्वैराज्य द्वैराज्य (न०) ಇಬ್ಬರು ರಾಜರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವುದು, ಇಬ್ಬರು ಯಜಮಾನರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. "द्वैराज्यवैराज्ययोः द्वैराज्यमन्योन्यपक्षद्वेषानु-रागाभ्यां परस्परसङ्क्षर्षणेन वा विनश्यति" अर्थशा०।

ध

धयन धयऽन (न०) ध्यसुवुदु. धि (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

धयनीय धयऽनीय (वि०) 1. धरिसल्पडुव. 2. धरिसबेःकाद. 3. धरिसबहुदाद. 4. धरिसलु शक्यवाद. धि (धारणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। धेतव्यम् धेःतव्यम्.

धारणिक धारणिक (वि०) अधमर्ण. साल पडेद वनु. धारणमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। "राजन्य-योगक्षेमवहे तु धनिकधारणिकयोश्चरित्रमवेक्षेत" अर्थशा०।

धित धित (वि०) धरिसल्पट्ट. धि (धारणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

धियत् धियत् (वि०) धरिसुत्तिरुव, धारण माडुत्तिरुव. धि (धारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां -यती -यत्यौ, -न्ती -न्त्रि.

धीकर्मिक धीकर्मिक (वि०) बुद्धिशक्तियिंद कार्य माडुववनु. धीकर्मास्यास्ति — "ठन्" (५-२-११५)। "हट्टे धीकर्मिकः" वैज०।

धीता धीता (स्त्री०) 1. पुत्रि. मगळु. 2. बुद्धि. "धीता सुतायां बुद्धौ च" वैज०।

धीति धीति (स्त्री०) पानमाडुवुदु, कुडियुवुदु. "धीतिस्तु धयनं पानम्" वैज०।

धोरण धौरण (न०) कुदुरेयु नागालोटद ओंदु भेद, "धोरितं धोरणं च तत्" वैज०।

न

नटित नटित (वि०) 1. नर्तन माडिदवनु, कुणिदाडिदवनु. नट (नृत्ती) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. नर्तन, कुणिदाट. नट भावे "क्तः" (३-३-११४)।

नटितवत् नटितवत् (वि०) नर्तन माडिदवनु. नट (नृत्ती) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

नटितव्य नटितव्य (वि०) नृत्त माडबेःकाद, कुणियबेःकाद. नट (नृत्ती) "तव्यः" (३-१-९६)।

नतवत् नतवत् (वि०) नमस्कार माडिदवनु. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

नन्दत् नन्दत् (वि०) संतोषपडुत्तिरुव, आनंद पडुत्तिरुव. दृ नदि (समृद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -न्त्यौ.

नन्दनीय नन्दनीय (वि०) 1. संतोषपडबेःकाद. 2. संतोषपडलु अर्हवाद. 3. संतोषपड बहुदाद. दृ नदि (समृद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "कृत्यः" (३-१-९६)। नन्दितव्यः नन्दितव्यः.

नन्दित नन्दित (वि०) 1. संतोषपट्टिरुव. दृ नदि (समृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. संतोष, आनंद. नदि भावे "क्तः" (३-३-११४)।

नन्दितवत् नन्दितवत् (वि०) संतोषपट्टवनु. दृ नदि (समृद्धौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

नन्द्य नन्द्य (वि०) 1. संतोषपडबेःकाद. 2. संतोषपडलु अर्हवाद. 3. संतोषपड बहुदाद. दृ नदि (समृद्धौ) "अच्" (३-१-९७)।

नप्र नप्र (पुं०) नटु, नर्तक. "रङ्गाजीवो नृतुर्नप्रः नष्टो रङ्गावतार्यपि" वैज०।

नमितवत् नमितवत् (वि०) नमस्कार माडिसल्पट्ट वनु. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -त्यौ -त्यः.

नम्यमान नम्यमान (वि०) नमस्करिसल्पडुत्तिरुव. णम (प्रह्वत्वे शब्दे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

नाथत् नाथत् (वि०) बेडुत्तिरुव, याचिसुत्तिरुव. नाथृ (याच्ञादौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -न्त्यौ.

नाथन नाथन (न०) याचिसुवुदु, ...तुवुदु. नाथृ (याच्ञादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

नाथ्य नाथ्य (वि०) याचिसल्पडुवनु, बेडल्पडुवनु. नाथृ (याच्ञादौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

नीडिन् नीडिन् (पुं०) पक्षि, हक्कि. नीडमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "नीडोद्भवः शुको नीडी मल्लको विश्रुषो मसन्" वैज०।

निमन्त्रणिक निमन्त्रणिक (पुं०) भोजनक्कागि आह्वान कॊडुव यजमान. "निमन्त्रणिकः परमान्नेनेव राजरहस्येन स्फुटम् शक्नोमि अनाकीर्णकीर्तनेन आत्मनो विद्वां धारयितुम्" विक्र० २।

निषिद्धि **निषिद्धि** (स्त्री०) निवृत्ति, ಹಿಂತಿರುಗುವುದು. नि + षिध (गत्याम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "नून-मुन्नमति यज्वनां पतिः शार्वरस्य तमसो निषिद्धये" कुमा० ८-५८।

निष्फुल **निष्फुल** (वि०) प्रकाशिसुव, तेजस्वियाद, तेजस्सिनिंद होळियुव. निष्फुलति दीप्यति—निस्+फुल (सञ्चलने) "अच्" (३-१-१३४)। "विस्फुलद्भिः गृहीतोऽसौ निष्फुलः पुरुषाशनैः" भट्टि० ९-७६।

नीलशीर्ष **नीलशीर्ष** (पुं०) नीलमुखिवुळ्ळ ऒंदु जातिय मानर. नीलं शीर्षमस्य। "बलीमुखो वनौकाः स गोलङ्गूलोऽसितानन:। नीलशीर्षः" वैज०।

नृतु **नृतु** (पुं०) नट, अभिनयिसुवनु. "रङ्गाजीवो नृतुर्नटः" वैज०।

नैकृत **नैकृतिक** **नैकृत** **नैकृतिक** (वि०) मूर्ख, शठ, वंचक, मोसगार. "नैकृतः स्यान्नैकृतिकः शठो कौनृतिकोऽनृजुः" वैज०।

नैःश्रेयस **नैःश्रेयस** (वि०) मोक्षसंबंधवाद. निःश्रेयसस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-श्रेयसी** **-श्रेयसी**. "निवृत्ति-धर्मे नियतस्थितीनां नैःश्रेयसीं पद्धतिमाहुरेनाम्" याद० १८-११९।

प

पचत् **पचत्** (वि०) बेयिसुत्तिरुव, अडिगे माडुत्तिरुव. डुपचष् (पाके) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-न्ती** **-न्ती**. "शानच्" (३-२-१२४)। **पचमानः** **पचमानः**.

पचनीय **पचनीय** (वि०) 1. बेयिसल्पडुव. 2. बेयिसबेकाद. 3. बेयिसबहुदाद. डुपचष् (पाके) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **पक्तव्यम्** **पक्तव्यम्**.

पतनीय **पतनीय** (वि०) 1. कॆळकॆ इळियबेकाद. 2. कॆळकॆ बीळबेकाद. पत्लृ (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **पतितव्यम्** **पतितव्यम्**.

पराकुर्वत् **पराकुर्वत्** (वि०) तिरस्करिसुत्तिरुव. परा + डुकृञ् (करणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "ता हनूमान् पराकुर्वन् अगमत् पुष्पकं प्रति" भट्टि० ८-५०।

परारित्नम् **परारित्नम्** (अव्य०) पूर्वतरवत र दल्लिऊंटाद, हिंदिन एरडनेय वर्ष्दल्लिऊंटाद. परारि जातम् "त्नः" (वा० ४-३-२३)।

परिग्लान **परिग्लान** (वि०) क्षुद्बाधेयिंद परितप्तनाद, हसिविनिंद बाडिहोगिरुव. "अस्मानत्तु-मितोभ्येति परिग्लानो बुभुक्षया" भट्टि० ७-८४।

परिचायक **परिचायक** (वि०) परिचयवन्नुंटु माडुव. परि + चिञ् (चयने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

परिधापक **परिधापक** (वि०) वस्त्रवन्नु उडिसुव, वस्त्रवन्नु धरिसुव. परि + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **-धापिका** **-धापिका**. "याचते स्म परिधापिकाः सखीः सा स्वनीविनिबिडक्रियां यदा" नैष० १८-५१।

परिपचेलिम **परिपचेलिम** (वि०) परिपक्ववागिरुव, फलोन्मुखवाद. परि+डुपचष् (पाके) "केलिमर्" (वा० ३-१-९६)। "स्नात्वा तत्र सुलभ्यायां भाग्यैः परिपचेलिमैः" कुमा० १०-५३।

परिवाहिन् **परिवाहिन्** (वि०) प्रवहिसुव, हरियुव. परि+वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "एष ते आनन्दपरिवाहिणा चक्षुषा परिष्वजमान इव गुरुरुपस्थितः। आचारं तावत्प्रतिपद्यस्व" शाकु० ४।

पर्यङ्किका **पर्यङ्किका** (स्त्री०) मंचक. "यद्विक्षेपण संस्कृतोदधिपयःप्रेङ्खोलपर्यङ्किकानित्यारोहणनिर्वृतो विह-रते देवः सहैव श्रिया" दशाव०।

पलायन **पलायन** (न०) ओडिहोगुवुदु, तप्पिसि कॊंडु ओडुवुदु. "नाशस्त्वपक्रमोपायो विप्रयाणं पलायनम्" वैज०।

पाक्षिक **पाक्षिक** (पुं०) पक्षिगळन्नु कॊल्लुवनु. पक्षिणो हन्ति—पक्षिन् "ठक्" (४-४-३५)।

पाथस्विनी **पाथस्विनी** (स्त्री०) नदि, होळे. पाथांसि सन्त्यस्याम्—पा (रक्षणे) "असुन्" थुट् च (उ० ४-२०४)। पाथस् "विनिः" (५-२-१२१)। "ङीप्" (४-१-५)।

पिषत् पिंषत् (वि०) उज्जुत्तिरुव, तीडुतित्तिरुव. पिष्लृ (सञ्चूर्णने) "शतृ" (३-२-१२४)। "परस्परं परिकुपितस्य पिषतः क्षतोर्मिकाकनकपरागपङ्किलम्" माघ० १७-८।

पेष्य पेष्य (वि०) 1. अरेयल्पडुव. 2. अरेयबेकाद. 3. अरेयुबहुदाद. पिष्लृ (सञ्चूर्णने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. बीसल्पडुव. 5. बीसबेकाद.

प्रच्छन प्रच्छन (न०) प्रश्नमाडुवुदु, –केळुवुदु.

प्रच्छ्य प्रच्छ्य (वि०) 1. केळल्पडुव. 2. केळबेकाद. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "जोषं जनः कार्यविदस्तु वस्तु प्रच्छ्या निजेच्छापदवीं मृदस्तु" नैष० ६-१०७।

प्रजनिष्णु प्रजनिष्णु (वि०) चेन्नागि हुट्टुव स्वभावद. प्र+जनी (प्रादुर्भावे) "ष्णुच्" (३-२-१३६)। "तर्पणं प्रजनिष्णूनां सस्यानामभलं पयः। रोचिष्णवः सविस्फूर्जा मुमुचुर्भिन्नवद्घनाः" भट्टि० ७-२।

प्रणमनीय प्रणमनीय (वि०) 1. नमस्करिसल्पडुव. 2. नमस्करिसबेकाद. 3. नमस्करिसलु योग्यनाद. प्र+णम (प्रह्वत्वे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

प्रणम्यमान प्रणम्यमान (वि०) नमस्करिसल्पडुत्तिरुव. प्र+णम (प्रह्वत्वे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

प्रतिपित्सत् प्रतिपित्सत् (वि०) केळक्के इळियलु अपेक्षिसुत्तिरुव. प्रति+पत्लृ (गतौ)+सन् "शतृ" (३-२-१२४)।

प्रतिपित्सा प्रतिपित्सा (स्त्री०) केळक्के इळियलु अपेक्षे. प्रति+पत्लृ (गतौ)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रतिपित्सु प्रतिपित्सु (वि०) केळक्के इळियलु अपेक्षेयुळ्ळ, केळक्के इळियलु आसेपडुव. प्रति+पत्लृ (गतौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

प्रतिभिन्न प्रतिभिन्न (वि०) विशेषवाद, अतिशयवाद. प्रति+भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। "सा गौरसिद्धार्थनिवेशवश्चिः दूर्वाप्रवालैः प्रतिभिन्नशोभम्" कुमा० ७-७।

प्रतुष्टूषा प्रतुष्टूषा (स्त्री०) प्रारंभिसलु अपेक्षे, उपक्रमिसलु आसे. प्र+ष्टुञ् (स्तुतौ)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

प्रतुष्टूषु प्रतुष्टूषु (वि०) प्रारंभिसलु अपेक्षिसुव, उपक्रमिसलु आसेपडुव. प्र+ष्टुञ् (स्तुतौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "प्रतुष्टूषुः पुनर्युद्धमासिषञ्जयिषुर्भयम्" भट्टि० १-६९।

प्रपञ्च प्रपञ्च (पुं०) 1. स्थावरजंगमात्मकवाद ई जगत्तु. 2. विस्तार. 3. संसार, प्रकृति–पुरुषर संसर्गरूपवाद अविच्छिन्नसंसरण प्रवाह. 4. विशदपडिसुवुदु. 5. समृद्धि, हेरळ.

प्रभवत् प्रभवत् (वि०) अधिकारवन्नु पडेदिरुव, अधिकार नडेसुव.

प्ररोहक प्ररोहक (पुं०) कुदुरेयु हुरुळि मोद लाद आहारवन्नु तिन्नुव चील.

प्रादानिक प्रादानिक (न०) विवाहक्के पर्याप्तवाद धन, मदुवगे साकागुवष्टु हण. "सन्निविष्टसमं असन्निविष्टेभ्यो नैवेशनिकं दद्युः कन्याभ्यश्च प्रादानिकम्" अर्थशा०।

प्रापञ्चिक प्रापञ्चिक (वि०) 1. स्थावर जंगमात्मकवाद ई जगत्तिनल्लि उंटाद. 2. संसारदल्लि उंटाद, संसारदल्लि इरुव. प्रपञ्चे जातः भवो वा।

प्रावादिक प्रावादिक (वि०) सुद्दियन्नु हेरडुववनु, वदन्तियन्नु हेरडुवमनु, लोकवादवन्नु प्रचारमाडुववनु. प्रवादः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "तुल्यशीलवयश्रुतीप्रावादिककथावकाशभोजनदातृभिरपसर्पयेत्" अर्थशा०।

प्रोष्य प्रोष्य (पुं०) पथिक, प्रयाणिक. "सरलः प्रोष्यः पथिकः समीचीनः समञ्जसः" कल्पद्रु०।

प्लक्षजाता प्लक्षजाता (स्त्री०) सरस्वति. "वेदाग्रजा ब्रह्मसुता प्लक्षजाता च वाक्प्रदा" कल्पद्रु०।

फ

फलकन्द फलकंद (पुं०) सूरणकंद, चूरणद गड्डे. "अर्शोहिताम्लिकाकन्दः फलकन्देऽपि चेष्यते" कल्पद्रु०।

फलिक फलिक (पुं०) अद्रि, बेट्ट, पर्वत. "बन्धाकिः फलिकः कुम्रः" वैज०।

फारी फा०ई (स्त्री०) ठंडय ज्ञा०भा. "सुषवी कारवी फारी" वैज०।

फुल्लरीक फुल्ल०ईक (पुं०) सर्प. हावु. "फुल्लरीको लेलिहानो कुण्डल्याशीविषः फणी" वैज०।

ब

बकोट बकोटि (पुं०) बगपक्षी. "बको बकोटः कङ्कः" वैज०।

बन्धनीय बंधनीयो (वि०) 1. बंधिसल्पडुव. 2. बंधिसबेकाद. 3. बांधिसबहुदाद. बन्ध (बन्धने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। बन्धव्यम् बंधव्यम्.

बर्करात बर्करांट(पुं०)1. एळेय सूर्यन बिसलु, बालसूर्यन प्रकाश. 2. कटाक्ष, कडेगण्णिन नोटु. "बर्करांटस्तु तरुणादित्यरोचिःकटाक्षयोः" हेम०।

बर्हिध्वजा बर्हिध्वजा (स्त्री०) पार्वति, दुर्गा देवि.

बहुजाली बहुजालीं (स्त्री०) तक्कोलवृक्षद पळिमळद्रव्य. "बहुजाल्यां कोशफला वन्या तिक्तपटोलिका" वैज०।

बहेटक बहेटक (पुं०) विभीतकवृक्ष. कारेगिड. "विभीतकः कर्षफलः भूतावासो बहेटकः" वैज०।

बाभ्रवी बाभ्रवी (स्त्री०) उमार्क, पार्वति. "गौतमी बाभ्रवी सती। अपर्णाऽम्बजा जारी" वैज०।

बालिश्य बालिक्य (न०) मूर्खतन, अविवेकतन, अज्ञते. बालिशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

बुद्धिवृद्ध बुद्धिवृद्ध (पुं०) ओळ्ळेय बुद्धियुळ्ळवनु, तीक्ष्णबुद्धियुळ्ळवनु, चुरुकुबुद्धियुळ्ळवनु. "अनुपलब्धस्य ज्ञानं उपलब्धस्य निश्चयबलाधानं अर्थद्वैधस्य संशयच्छेदनं इति मन्त्रिसाध्यमेतत्। तस्माद्बुद्धिवृद्धैः सार्धमासीत" अर्थशा०।

बोद्धव्य बोद्धव्य (वि०) 1. तिळियल्पडुव. 2. तिळियबेकाद. 3. तिळियबहुदाद. बुध (अवगमने) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। बोधनीयम् बोधनीयम्.

भ

भग्नी भग्नी (स्त्री०) भगिनि, सहोदरि, ओडहुट्टिदवरु. "पितृष्वसा पितृभग्नी मातृभग्नी च मासुरी"।

भजक भजक (वि०) 1. सेविसुवनु, पूजिसुवनु. 2. उपचरिसुवनु. 3. आश्रयिसुवनु. भज (सेवायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

भजनीय भजनीयो (वि०) 1. सेविसल्पडुव, पूजिसल्पडुव. 2. सेविसबेकाद. 3. पूजिसलु अर्हवाद. भज (सेवायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. उपचरिसल्पडुव. 5. उपचरिसबेकाद. 6. उपचरिसलु अर्हनाद. 7. आश्रयिसल्पडुव. 8. आश्रयिसबेकाद. 9. आश्रयिसबहुदाद. 10. भागमाडल्पडुव. 11. भागमाडबेकाद. 12. भागमाडबहुदाद. "तव्यः" (३-१-९६)। -कल्पम् -कृत्यम्.

भणनीय भणनीयो (वि०) 1. मातनाडबेकाद, हेळबेकाद. 2. मातनाडबहुदाद, हेळबहुदाद. भण (शब्दे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। -चितव्यम् -लेकव्यम्.

भरत् भरत् (वि०) पोषिसुत्तिरुव, साकुत्तिरुव. भृञ् (भरणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

भाषणीय भाषणीयो (वि०) 1. मातनाडबेकाद. 2. मातनाडबहुदाद, हेळबहुदाद. भाष (व्यक्तायां वाचि) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। -चितव्यम् -लेकव्यम्.

भाषमाण भाषमाण (वि०) मातनाडुत्तिरुव. भाष (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)।

भीमर भीमर (पुं०) चार, रहस्यवाद कार्यदल्लि नियुक्तनादवनु. "यथाहेर्वर्णो मन्त्रज्ञो भीमरो गूढपूरुषः" वैज०।

भीषयत् भीषयत् (वि०) भयबडिसुत्तिरुव, हेदरिसुत्तिरुव. वि भी (भये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "एवं सुरगणान् क्रुद्धो भीषयन् वपुषा रिपून्" भाग० ६-११-६। "शानच्" (३-२-१२४)। -क्रमाणः -यमाणः. "शत्रून् भीषयमाणं तं रामं विस्मापयेत कः" भट्टि० ५-५८।

ಮೇಢ್ರ ಮೇಢ್ರ (ಪುಂ॰) ಟಗರು, ಹಂ॰. "ಮೇಷಸ್ತು ರೋಮಶಃ। ಸಂಸ್ಫಾಲಹ್ರದುಮೇಢ್ರಾಶ್ರ" ತ್ರಿಕಾಂಡ॰।

ಭೋಗಾವಲೀ ಭೋಗಾವಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಸೊತ್ರಮಾಲಿಕೆ, ಸೊತ್ರಗ್ರಂಥ. "ಭೋಗಾವಲೀ ವಂದಿಪಾಠಃ" ತ್ರಿಕಾಂಡ॰।

ಮ

ಮಂಡಪೀಠಿಕಾ ಮಂಡಪೀಠಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ದಿಗ್ಯುಗ್ಮ, ಎರಡು ದಿಕ್ಕುಗಳು. "ದಿಗ್ಯುಗ್ಮೇ ಮಂಡಪೀಠಿಕಾ" ವೈಜ॰।

ಮಂಡೂಕ ಮಂಡೂಕ (ನ॰) ಗುರಾಣಿಯ ಹಿಡಿ. "ಆಮೂಲಾನ್ತಾತ್ ಸಾಯಕೇನಾಯತೇನ ಸ್ಯತೇ ಬಾಹೌ ಮಂಡೂಕಚಿಲ್ಲಟಮುಷ್ಟೇಃ" ಮಾಘ॰ ೧೮-೨೧।

ಮತ್ತವತ್ ಮತ್ತವತ್ (ವಿ॰) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು. ಮದೀ (ಹರ್ಷೆ) "ಕ್ತವತುಃ" (೩-೨-೧೦೨)। 2. ಕುಡಿದು ಅಮಲೇರಿದವನು. 3. ಅವಿವೇಕಿ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು.

ಮದನ ಮದನ (ನ॰) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುವುದು. ಮದೀ (ಹರ್ಷೆ) ಭಾವೆ "ಲ್ಯುಟ್" (೩-೩-೧೧೫)। 2. ಅಮಲೇರುವುದು.

ಮದನೀಯ ಮದನೀಯ (ವಿ॰)1. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಬಹುದಾದ. ಮದೀ (ಹರ್ಷೆ) "ಅನೀಯರ್" (೩-೧-೯೬)। 3. ಅಮಲೇರಿಸಬೇಕಾದ. ಮದೀ + ಣಿಚ್ "ಅನೀಯರ್" (೩-೧-೯೬)। 4. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 5. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬಹುದಾದ. "ತವ್ಯ:" -ಕ್ತವ್ಯಮ್ -ಿಶವ್ಯಮ್.

ಮಧುಕೇಶಟ ಮಧುಕೇಶಟ (ಪುಂ॰) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "ಇನ್ದಿನ್ದಿರಃ ಪುಷ್ಪಕೀಟೋ ಮಧುಪೋ ಮಧುಕೇಶಟಃ" ತ್ರಿಕಾಂಡ॰।

ಮಧುದ್ರ ಮಧುದ್ರ (ಪುಂ॰) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ.

ಮಧುರಾಙ್ಗಕ ಮಧುರಾಂಗಕ (ಪುಂ॰) ಕಷಾಯರಸ. "ಕಷಾಯೋಽಸ್ತ್ರೀ ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠಸ್ತುವರೋ ಮಧುರಾಙ್ಗಕಃ" ವೈಜ॰।

ಮಧೂಷಿಕಾ ಮಧೂಷಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಮಧುರಾನಗರ. "ದ್ವಾರಕಾ ತು ದ್ವಾರವತೀ ಮಧುರಾ ತು ಮಧೂಷಿಕಾ" ವೈಜ॰।

ಮರ್ದನೀ ಮರ್ದನೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಪಾದರಕ್ಷೆ.

ಮಹೀಯಮಾನ ಮಹೀಯಮಾನ (ವಿ॰) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ಮಹೀಙ್ (ಪೂಜಾಯಾಮ್—ಕಂಡ್ವಾದಿ) + ಯಕ್ (೩-೧-೨೪) ಕರ್ಮ॰ "ಶಾನಚ್" (೩-೨-೧೨೪)। "ಮಹೀಯಮಾನಾ ಭವತಾಽತಿಮಾತ್ರಂ ಸುರಾಧ್ವರೇ ಧಸ್ಮರಜಿತ್ವರೇಣ" ಭಟ್ಟಿ॰ ೨-೩೮।

ಮುಸುಣ್ಢೀ ಮುಸುಂಢೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಗದೆ. "ತಾಸು ಪಾಷಾಣಕುಠಾಲಕುಠಾರೀಕಾಂಡಕಲ್ಪನಾಃ। ಮುಸುಣ್ಢೀ ಮುದ್ಗರಾ ದಂಡಚಕ್ರಯನ್ತ್ರಶತಘ್ನಯಃ" ಅಮರ॰।

ಮೃಗಾವಿಧ್ ಮೃಗಾವಿಧ್ (ಪುಂ॰) ವ್ಯಾಧ, ಬೇಟೆಗಾರ. ಮೃಗಾನ್ ವಿಧ್ಯತಿ—ವ್ಯಧ (ತಾಡನೆ) "ಕ್ವಿಪ್" (೩-೨-೭೬)। ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ (೬-೧-೧೬)। ದೀರ್ಘಃ (೬-೩-೧೧೬)। "ಆಕರ್ಣಯನ್ನುತ್ಸುಕಹಂಸನಾದಾನ್ ಲಕ್ಷ್ಯೇ ಸಮಾಧಿಂ ನ ದಧೇ ಮೃಗಾವಿತ್" ಭಟ್ಟಿ॰ ೨-೭।

ಮೇಘಙ್ಕರ ಮೇಘಂಕರ (ವಿ॰) ಮೇಘವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ. ಮೇಘಂ ಕರೋತಿ—ಡು ಕೃಞ್ (ಕರಣೆ) "ಖಚ್" (೩-೨-೪೩)। "ಮೇಘಙ್ಕರಮಿವಾಯಾನ್ತಮೃತಂ ರಾಮಂ ಬಲಾನ್ವಿತಃ। ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಮೇನೇ ನ ಸುಗ್ರೀವೋ ವಾಲಿಮಾನ್ ಭಯಙ್ಕರಮ್" ಭಟ್ಟಿ॰ ೬-೧೦೪।

ಮೈತ್ರೇಯಕ ಮೈತ್ರೇಯಕ (ಪುಂ॰) ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳು ಭಟ್ಟ. "ಮೈತ್ರೇಯಕಃ ಪ್ರಶಂಸೇನ್ನೃನ್ ಘಣ್ಟಾತಾಡೋಽಹ್ಣೋದಯೇ" ವೈಜ॰।

ಮೋಹಿನ್ ಮೋಹಿನ್ (ಪುಂ॰) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಹುಲಿ. "ಕ್ಷುದ್ರಾಲ್ಪಸ್ತ್ವಯಂ ದ್ವೀಪೀ ಚುಲ್ಲಕೋ ಭೇಲಮೋಹಿನೌ" ವೈಜ॰।

ಮೌಕಲ್ಯ ಮೌಕಲ್ಯ (ಪುಂ॰) ಬಟ್ಟೆಯ ಹೊಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವುದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "ಮೌಕಲ್ಯೋ ರಾಮಕೋ ವಸ್ತ್ರಸ್ಯೂತಿರಞ್ಜನಜೀವನಾತ್" ವೈಜ॰।

ಮೌಣ್ಡಿಕ ಮೌಂಡಿಕ (ನ॰) ಭದ್ರಾಕರಣ, ಆಯುಷ್ಯಕರ್ಮ. "ಮೌಣ್ಡಿಕಂ ಭದ್ರಾಕರಣಂ ವಪನಂ ಪರಿವಾಪಣಮ್" ವೈಜ॰।

ಮೌಹೂರ್ತಿಕ ಮೌಹೂರ್ತಿಕ (ಪುಂ॰) ಜ್ಯೋತ್ಸಮಾಸ. "ಚೈತ್ರೇ ಮೌಹೂರ್ತಿಕೋ ಮಧುಃ" ವೈಜ॰।

ಯ

ಯದ್ವದ ಯದ್ವದ (ವಿ॰) ಉತ್ತರವಿಲ್ಲದವನು, ಉತ್ತರ ಹೇಳದವನು. "ಯದ್ವದಃ ಸ್ಯಾದನುತ್ತರಃ" ವೈಜ॰।

ಯಮೇರುಕಾ ಯಮೇರುಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. "ನಾಲೀಘಟೀ ಯಾಮನಾಲೀ ದಂಡಡಕ್ಕಾ ಯಮೇರುಕಾ" ತ್ರಿಕಾಂಡ॰।

ಯುಗಾಸಾರ ಯುಗಾಸಾರ (ನ॰) ಮೂರು ಯುಗಗಳು. "ತ್ರಿಯುಗಂ ತು ಯುಗಾಸಾರಂ ದ್ವಾಯುಗಂ ತು ಯುಗದ್ವಯಮ್" ವೈಜ॰।

ಯುವಜಾನಿ ಯುವಜಾನಿ (ಪುಂ॰) ಯುವತಿಯ ಪತಿ, ತರುಣಿಯ ಪತಿ. ಯುವತಿಃ ಯೌವನವತೀ ಜಾಯಾ ಯಸ್ಯ "ನಿಙ್" (೬-೧-೭೬)। "ಯುವಜಾನಿರ್ಯನುಷ್ಪಾಣಿರ್ಭೂಮಿಷ್ಠಃ ಸವಿಚಾರಿಣಃ" ಭಟ್ಟಿ॰ ೫-೧೩।

योद्धव्य योद्धव्य (वि०) 1. युद्ध माडबेकाद. 2. युद्ध वाडबहुदाद. युध (सम्प्रहारे) "तव्यः" (३-१-९६) । "अनीयर्" । -धनीयम्- धनीयमम्.

योनिपोषक योनिपोषक (वि०) मृग पक्षि मोदलादुवन्नु साकुववनु.

र

रतिमदा रतिमदा (स्त्री०) अप्सरस्सु. "स्मशानिन्दा रतिमदाप्सरसः सुमदात्मजाः" त्रिकाण्ड० ।

रत्नहस्त रत्नहस्त (पुं०) कुबेर. "इच्छावसूरत्नगर्भो रत्नहस्तो सितोदरः" वैज० ।

रममाण रममाण (वि०) 1. संतोषपडुत्तिरुव. 2. क्रीडिसुत्तिरुव. रमु (क्रीडायाम्) "शानच्" (३-२-१२४) ।

रिङ्ख रिंख (पुं०) उय्यालि, तूगुमंच.

रिङ्खोल रिंखोल (न०) उय्यालि, तूगुमंच.

रिङ्खोलन रिंखोलन (न०) उय्यालि, तूगुमंच. "प्रेङ्खोलनं तु प्रेङ्खोलं प्रेङ्खो रिङ्खोलनाद्यपि" वैज० ।

रिङ्गि रिंगि (स्त्री०) गमन. नडेयुवुदु, होगुवुदु. रिगि (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७) ।

रिरक्षत् रिरक्षत् (वि०) रक्षिसलु अपेक्षिसुत्तिरुव. रक्षितुमिच्छन् — रक्ष (पालने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४) ।

रिरक्षा रिरक्षा (स्त्री०) रक्षिसलु अपेक्षे. रक्षितुमिच्छा — रक्ष (पालने) + सन् "अः" (३-३-१०२) ।

रिरक्षु रिरक्षु (वि०) रक्षिसलु अपेक्षिसुव. रक्षितुमिच्छुः — रक्ष (पालने) + सन् "उः" (३-२-१६८) ।

रुन्धान रुंधान (वि०) 1. तडेयुव, अड्डिमाडुत्तिरुव, प्रतिबंधिसुत्तिरुव. रुधिर् (आवरणे) "शानच्" (३-२-१२४) । 2. तडेहिडियुत्तिरुव, हिडिदु निल्लिसुत्तिरुव.

रेटि रेटि (स्त्री०) अग्निय शब्द. "रेटिर्वह्नेश्च रटितम्" वैज० ।

रोचनीय रोचनीय (वि०) 1. प्रीतिसलु अर्हवाद. 2. प्रीतिसबेकाद. रुच (दीप्तावभिप्रीतौ च) "अनीयर्" (३-१-९६) । "तव्यः" (३-१-९६) । -चितव्यः -चितव्यः.

रोपणीय रोपणीय (वि०) 1. मेलक्के एरिसबेकाद. 2. नेडिसबेकाद, नेडिसि बेळिसबेकाद. रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६) । वा "यः" । पक्षे रोहणीयम् रोहणीयमम्. "तव्यः" (३-१-९६) । -पयितव्यः -पयितव्यः, -हयितव्यः -हयितव्यः.

रोपयत् रोपयत् (वि०) मेलक्के एरिसुत्तिरुव, मेलक्के हत्तिसुत्तिरुव. रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४) । वा "यः" (७-३-४३) । पक्षे रोहयत् रोहयत्. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । -न्ती -न्ती.

रोषाण रोषाण (पुं०) 1. ऒरेगल्लु, सुवर्णद बण्णवन्नु परीक्षिसुव कल्लु. "रोषाणस्तु घृषिर्घृष्वो हेमादिनिकषाश्मनि" वैज० । 2. पारद, पादरस. "रोषाणो रोषणे स्वर्णघर्षणग्राव्णि पारदे" वैज० ।

रोहणीय रोहणीय (वि०) 1. मेलक्के हत्त बेकाद, मेलक्के एरबेकाद. 2. मेलक्के हत्त बहुदाद. 3. बेळियबहुदाद, वृद्धिहोंद बहुदाद. 4. बेळियबेकाद. रुह (बीजजन्मादौ) "अनीयर्" (३-१-९६) । "तव्यः" । रोढव्यम् रोढव्यम्.

रोहत् रोहत् (वि०) 1. मेलक्के हत्तुत्तिरुव, एरुत्तिरुव. 2. बेळियुत्तिरुव, वृद्धिहोंदुत्तिरुव. रुह (बीजजन्मादौ) "शतृ" (३-२-१२४) । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६) । -न्ती -न्ती.

रौच्य रौच्य (पुं०) बिल्वदंड, बिल्वपत्रे मरद दंड. ब्राह्मण वटुवु हिडियबेकाद दंड. "ब्राह्मणो बैल्वपालाशौ क्षत्रियो वटखादिरौ" मनु० २-४५ ।

ल

लगनीय लगनीय (वि०) 1. सेरबेकाद, संबंध हॊंदबेकाद. 2. सेरबहुदाद, संबंध हॊंद बहुदाद. लगे (सङ्गे) "अनीयर्" (३-१-९६) । "तव्यः" (३-१-९६) । -गितव्यम् -गितव्यम्.

लगितवत् लगितवत् (वि०) सेरिकॊंडिरुव, संबंध हॊंदिरुव. लगे (सङ्गे) "क्तवतुः" (३-२-१०२) ।

लगत् लगत् (वि०) सेरुत्तिरुव, संबंधहोंदुत्तिरुव. लगे (सङ्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती** –न्त्री.

लङ्घमान लंघमान (वि०) 1. दाटुत्तिरुव. 2. उपवास माडुत्तिरुव. लंघि (गतौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

लब्धिमत लब्धिमत (वि०) लभिसिरुव, होंदिरुव, पडेदिरुव. ह्वलभष् (प्राप्तौ) "क्विप्" (३-३-८८)। "मम्" (४-४-३०)। "तस्मिंस्ते लब्धिमं: फलं:" भट्टि० ७-६५।

लभमान लभमान (वि०) होंदुत्तिरुव, पडेयलु त्तिरुव. ह्वलभष् (प्राप्तौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

लम्भनीय लंभनीय (वि०) 1. होंदल्पडुव. 2. पडेयबेकाद. 3. पडेयबहुदाद. 4. पडेयलु साध्यवाद. ह्वलभष् (प्राप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. पडेयुवंते माडबेकाद. 6. पडेयुवंते माडबहुदाद. 7. पडेयुवंते माडलु साध्यवाद. ह्वलभष् + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। –यितव्य: –यितव्य।

लम्भयत् लंभयत् (वि०) पडेयुवंते माडुत्तिरुव. ह्वलभष् (प्राप्तौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती** –यन्त्री. "शानच्" (३-२-१२४)। **–यमान:** –यमान।

लम्भित लंभित (वि०) होंदिसल्पट्ट, पडेयुवंते माडल्पट्ट. ह्वलभष् (प्राप्तौ) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)।

लभ्य लभ्य (वि०) 1. होंदिसल्पडुव. 2. होंदिसबेकाद. 3. होंदिसबहुदाद. ह्वलभष् (प्राप्तौ) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

लात् लात् (वि०) तेगेदुकोळ्ळुत्तिरुव, स्वीकरिसुत्तिरुव. ला (आदाने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती** –न्त्री.

लान लान (न०) तेगेदुकोळ्ळुवुदु. ला (आदाने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

लापयमान लापयमान (वि०) मातनाडिसुत्तिरुव. लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

लिप्सन लिप्सन (न०) पडेयलु अपेक्षिसुवुदु, होंदलु आसेपडुवुदु. ह्वलभष् (प्राप्तौ) + सन् "ल्युट्" (३-३-११५)।

लिप्सनीय लिप्सनीय (वि०) 1. पडेयलु अपेक्षिस बहुदाद. 2. पडेयलु अपेक्षिसल्पडुव. ह्वलभष् (प्राप्तौ) + सन् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्य:" (३-१-९६)। **–प्सितव्यम्** –प्सितव्यम्.

लिप्समान लिप्समान (वि०) पडेयलु अपेक्षिसुत्तिरुव, होंदलु आसेपडुत्तिरुव. ह्वलभष् (प्राप्तौ) + सन् "शानच्" (३-२-१२४)।

लिप्सित लिप्सित (वि०) होंदलु अपेक्षिसल्पट्ट. ह्वलभष् (प्राप्तौ) + सन् "क्त:" (३-२-१०२)।

लिम्पमान लिंपमान (वि०) लेपन माडुत्तिरुव, सुण्णवन्नु बळियुत्तिरुव. लिप (उपदेहे) "शानच्" (३-२-१२४)।

लिङ्ग लिंग (पुं०) मादळद गिड. "बीजपूरे मातुलिङ्गो लिङ्ग: सुफलपूरको" वैज०।

व

वक्षश्छद वक्षश्छद (पुं०) युद्धदल्लि तोडुव कवच. "माठि: स्त्री जागरो वक्षश्छदः सन्नाहकङ्कटौ" वैज०।

वचोहर वचोहर (पुं०) दूत. वच: हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "पुनरुज्झितसाध्वसं द्विषामभिवत्ते स्म वधौ वचोहर:" माघ० १६-३८।

वत्सीय वत्सीय (वि०) वत्स (करु) गळिगे हितवागिरुव, करुगळल्लि प्रीतियिट्टिरुव. वत्सेभ्यो हित: "छ:" (५-१-५)। हसुवन्नु (हालन्नु) करेयुवाग करुगळिगे बेकागुवन्थ कॆच्चलल्लि बिट्टु हालु करेयुववनु, –गोपालक.

वदमान वदमान (वि०) प्रकाशिसुत्तिरुव, होळेयुत्तिरुव. वद (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)। "लङ्कां समाविशद्रात्रौ वदमानोऽतिदुर्गमाम्" भट्टि० ८-२७।

विक्रममाण विक्रममाण (वि०) कालिंद संचरिसुत्तिरुव, नडॆदाडुत्तिरुव. वि + क्रमु (पादविक्षेपे) "शानच्" (३-२-१२४)। "जले विक्रममाणाया हनूमान् शतयोजनम्" भट्टि० ८-२४।

विजिज्ञासा विजिज्ञासा (स्त्री०) ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ. विशेषेण ज्ञातुमिच्छा — वि + ज्ञा (अवबोधने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विजिज्ञासु विजिज्ञासु (वि०) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. वि + ज्ञा (अवबोधने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

विजिज्ञास्य विजिज्ञास्य (वि०) ಹೆಚ್ಚು ತಿಳಿಯಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. वि+ज्ञा (अवबोधने)+सन् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

विजितात्मन् विजितात्मन् (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. विजितः स्वस्य लक्ष्मीकमनीयत्वसम्पदुच्छृङ्खलमनस्त्वेऽपि प्रणम्रैः प्रवणीकृतः आत्मा मनोऽस्य। "मानसं प्रणतंयंस्य विजितात्माजितश्च यः" इति निरुक्तिः। "विजितात्मा विधेयात्मा" वि० स०। (वि०) 2. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು, ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು. विजितः आत्मा मनो येन।

विप्रलिप्सा विप्रलिप्सा (स्त्री०) ವಂಚಿಸಲು ಆಪೇಕ್ಷೆ. ವೋಸಮಾಡಲು ಆಸೆ. वि + प्र + ङ्लभष् (प्राप्तौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

विप्रलिप्सु विप्रलिप्सु (वि०) ವಂಚಿಸಲು ಆಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. वि + प्र + ङ्लभष् (प्राप्तौ) + सन् "उः" (३-२-१६२)।

विप्रवदमान विप्रवदमान (वि०) ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ. वि + प्र + वद (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)। "ऐद् विप्रवदमानैस्तां संयुक्तां ब्रह्मराक्षसैः" भट्टि० ८-३०।

विभिद्यमान विभिद्यमान (वि०) ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅನೇಕವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + भिदिर् (विदारणे) कर्म० यक् "शानच्" (३-२-१२४)। "शशीव दोषावृतलोचनानां विभिद्यमानः पृथगावभासे" किरा० १७-२१।

विलङ्घ्यमान विलंघ्यमान (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. वि + लघि (गतौ) कर्म० यक् "शानच्" (३-२-१२४)।

विवृत्सत् विवृत्सत् (वि०) ಇರಲು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಕೂಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. वर्तितुमिच्छन्—वि+वृतु (वर्तने) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "क्षीतान्तिके विवृत्सन्तं वत्सं तिर्यङ्मुखं पयः" भट्टि० ८-१७।

विशिञ्जान विशिंजान (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಝಲಿಝಲಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. वि + शिजि (अव्यक्ते शब्दे) "शानच्" (३-२-१२४)। "वैखानसेभ्यः श्रुतराम-वातस्ततो विशिञ्जानपतत्त्रिसङ्घम्। अभ्रंलिहाग्रं रविमार्गभङ्गमानंहिरेऽद्रिं प्रतिचित्रकूटम्" भट्टि० ३-४६।

विष्ट विष्ट (वि०)1. ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, ಹರಡಿರುವ. विष्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। (न०) 2. ಹರಡು ವಿಕೆ, ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಿಕೆ.

विष्टवत् विष्टवत् (वि०) ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿರುವ. विष्लृ (व्याप्तौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

वीरशङ्कु वीरशंकु (पुं०) ಶರ, ಬಾಣ. "चित्रपुङ्खो वीरशङ्कुः शरो रोष इषुर्नं षण्" वैज०।

वीरस्कन्ध वीरस्कंध (पुं०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. "जरन्तः कलुषः पोत्री वीरस्कन्धो रजस्वलः" वैज०।

वेविषत् वेविषत् (वि०) ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹರಡುತ್ತಿರುವ.

वेषण वेषण (न०) ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು, ಹರಡುವುದು. विष्लृ (व्याप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

वेषणीय वेषणीय (वि०) 1. ವ್ಯಾಪಿಸಬೇಕಾದ. 2. ವ್ಯಾಪಿಸಬಹುದಾದ. विष्लृ (व्याप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। वेष्टव्यम् वेष्यम्.

वेष्टनीय वेष्टनीय (वि०) 1. ಸುತ್ತಲ್ಪಡುವ. वेष्ट (वेष्टने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಸುತ್ತುವರೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಸುತ್ತುವರೆಯಬಹುದಾದ. "तव्यः" (३-१-९६)। वेष्टव्यम् वेष्यम्.

वेष्टमान वेष्टमान (वि०) ಸುತ್ತುವರೆಯುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುತ್ತಿರುವ. वेष्ट (वेष्टने) "शानच्" (३-२-१२४)।

व्योकार व्योकार (पुं०) ಕಂಚುಗಾರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಾಮ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. "व्योकारो लोहकारकः" वैज०।

व्राजिक व्राजिक (न०) ಗೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಾಲ ಪಯಃಪಾನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಗೋವ್ರತ. "मासं गोष्ठे पयःपानं गोव्रतं व्राजिकं च तत्" वैज०।

श

शङ्कन ಶಂಕನ (न०) 1. ಸಂಶಯಪಡುವುದು, ಶಂಕಿಸುವುದು. शकि (शङ्कायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಊಹಿಸುವುದು.

शङ्खपाल ಶಂಖಪಾಲ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. "शङ्खपालो महापद्मः काकोदर इतीदृशाः" वैद्य०।

शतपाक्य ಶತಪಾಕ್ಯ (वि०) ನೂರು ಸಲ ಕುದಿಯಿಸಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

शयण्डक ಶಯಂಡಕ (पुं०) ಉಡ. "गोधा निहाका मुसली वृक्षजा सा शयण्डकः" वैद्य०।

शय्म ಶಯ್ಮ (न०) ಗೃಹ, ಮನೆ. "शय्मं निवसनं सद्म बुन्दिरं वेश्म मन्दिरम्" वैद्य०।

शरभा ಶರಭಾ (स्त्री०) ಸೊರಗಿ ಕುಗ್ಗಿದ ದೇಹವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "शरभा तु विशीर्णाङ्गी स्वल्पदेहा महर्षिका" वैद्य०।

शस्यमान ಶಸ್ಯಮಾನ (वि०) ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. शंसु (स्तुतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "बद्धकृत्रिमभुजान्तरयुग्मं शस्यमान-मनुजीविजनेन" माद० २१-५।

शान ಶಾನ (न०) 1. ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡುವುದು. शो (तनूकरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

शानीय ಶಾನೀಯ (वि०) 1. ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 3. ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ. 4. ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. शो (तनूकरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। -तव्यः -तव्यः. 5. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 6. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 7. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 8. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ.

शिल्पा ಶಿಲ್ಪಾ (स्त्री०) ನಾಟಕದ ಗೃಹ. "वपनी स्यात् खरकुटी शिल्पा" वैद्य०।

शिष्यायित ಶಿಷ್ಯಾಯಿತ (न०) ಶಿಷ್ಯನಂತೆ ಆಚರಿಸುವುದು. शिष्यवदाचरितम् — शिष्य "क्यङ्" भावे "क्तः" (३-३-११४)। "यामेषु वृत्तिमनयोरधिगम्य नूनं शिष्यायितं त्वदवरोधनितम्बिनीभिः" माद० १९-७३।

शीर्यमाण ಶೀರ್ಯಮಾಣ (वि०) ಚೂರಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ (ಶೀರ್ಣವಾಗಿ ಬಡೆಯುತ್ತಿರುವ) शीर्ष + क्यङ् "शानच्" (३-२-१२४)। "शीर्यमाणैः कक्कुभो-ल्लूवानैः जनैरपन्थानमुपेत्य सुप्तैः" भट्टि० ३-३७।

शुद्धयत् ಶುದ್ಧ್ಯತ್ (वि०) 1. ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಬೆಳ್ಳಗಾಗುತ್ತಿರುವ. शुध (शौचे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -ति०.

शुष्यत् ಶುಷ್ಯತ್ (वि०) ಒಣಗುತ್ತಿರುವ. शुष (शोषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। -न्ती -ति०.

शूलायुध ಶೂಲಾಯುಧ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. शूलमायुधमस्य। "शरण्यभूतत्रिपुरेऽस्यमोघं शूलायुधे शौर्यमवेक्ष्य शौरेः" माद० २०-३४।

शोभनीय ಶೋಭನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸಬಹುದಾದ. 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. शुभ (दीप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಪ್ರಕಾಶ ಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಬಹುದಾದ. 6. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. शुभ + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। -नितव्यम् -ति०ष०म०. "णिच्"। -मयितव्यम् -ति०श०म०.

शोष्य ಶೋಷ್ಯ (वि०) 1. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಡುವ. शुष (शोषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಒಣಗಿಸಬೇಕಾದ, 3. ಒಣಗಿಸಬಹುದಾದ. 4. ಒಣಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ.

श्वाली ಶ್ವಾಲೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ. "श्वनी तु सरमा श्वाली" वैद्य०।

श्वासा ಶ್ವಾಸಾ (स्त्री०) ಕೆಂಪುಹೂಡಿದ ಮರ. "रेचनी महती श्वासा माया कुठरुणा" वैद्य०।

ष

षट्मा ಷಟ್ಮಾ (पुं०) 1. ಜಲ, ನೀರು. 2. ಚಂದ್ರ. "षट्मषण्मौ जले चन्द्रे" वैद्य०।

स

संवात् ಸಂವಾತ್ (वि०) ಬೆಸ್ತುಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ. सम् + वा (गतिगन्धनयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "संवाद्भिः सकुसुमरेणुभिः समीरैरानम्रैर्बहुफलवारिभिर्वनान्तैः" भट्टि० २१-२२।

संवादन संवादन (न०) सुदेश, बायल्लि हेळि कळुहिसुव मातु, वाचिक. "संवादनं वाचिकं च" वैज०।

संवाप संवाप (पुं०) स्वापि, निद्रे. "संवापः शयनं स्वापः" वैज०।

संसर्गविद्या संसर्गविद्या (स्त्री०) कामशास्त्र मत्तु नृत्त गीत मोदलाद विद्ये. अर्थशा०।

सजत् सजत् (वि०) संबंधिसुत्तिरुव, संबंध हॊंदुत्तिरुव. षञ्ज (सङ्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –न्तिः**.

सञ्जन संजन (न०) संबंधहॊंदुवुदु, सेरिकॊळ्ळुवुदु. षञ्ज (सङ्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

सञ्जनीय संजनीय (वि०) 1. सेरिसल्पडुव, संबंधहॊंदिसल्पडुव. 2. संबंधहॊंदिसबेकाद. 3. संबंधपडिसबहुदाद. 4. सेरिसलु साध्यवाद. षञ्ज (सङ्गे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **सञ्जयितव्यः** संजयितव्यः.

सन्तन्यमान संतन्यमान (वि०) माडल्पडुत्तिरुव. सम्+तनु (विस्तारे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "सन्तन्यमानमपराधगणं विचिन्त्य त्रस्यामि हन्त भवतीं च विभावयामि" दया०।

सन्तप्यमान संतप्यमान (वि०) दहिसल्पडुत्तिरुव, सुडल्पडुत्तिरुव. सम् + तप (सन्तापे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "नमन्ति शत्रूंश्च बन्धुवृद्धिं सन्तप्यमानेर्हृदयैः सहन्ते" भट्टि० १२-७९।

सन्देग्ध संदेग्ध (वि०) संदेहपडुव स्वभावद. सम् + दिह (उपचये) "तृन्" (३-२-१३५)। "संशयालुस्तु सन्देग्धा" वैज०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–ग्ध्री –ग्ध्र्यी**.

सन्निधापित सन्निधापित (वि०) समीपक्के बरुवंते माडल्पट्ट, समीपदल्लिरुवंते माडल्पट्ट. सम्+नि + ङुधाञ् (धारणपोषणयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "किं नु खलु भगवता वाल्मीकिना-सब्रह्मक्षत्रपौरजानपदाः प्रजाः सचराचरो भूतग्रामः स्वप्रभावेण सन्निधापितः" उ० रा० ७।

सन्नाम सन्नाम (पुं०) बेरॆ रीतियागि माडुवुदु, व्यतिरिक्तवागि माडुवुदु. "सन्नामस्त्वन्यथाकृतिः" वैज०।

सन्निक्षेप्तृ सन्निक्षेप्तृ (वि०) सरियाद साक्षिय एदुरिगॆ निधिय निक्षेपव्यवहार माडुववनु. "अर्थप्रकाराः कारुशासितारः सन्निक्षेप्तारः स्ववित्तकारवः श्रेणीप्रमाणाः निक्षेपं गृह्णीयुः" अर्थशा०।

समन्तिक समंतिक (न०) एल्लि, गडि. "समन्तं तु समन्तिकम्" वैज०।

समुपदधत् समुपदधत् (वि०) उत्पत्ति माडुत्तिरुव. सम् + उप + डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "परिसुरपतिसूनुधाम सद्यः समुपदधन्मुकुलानि मालतीनाम्" किरा० १०-२०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–दधती –दधत्यौ**.

समेधा समेधा (स्त्री०) भविष्यत्कालदल्लि लभ्यवागुव संपत्तु.

समेधाशास्ति समेधाशास्ति (पुं०) भविष्यत् संपत्तन्नु अपेक्षिसुववनु. "समेधाशास्तिभिश्चाभिगतानां अङ्कविद्यया शिष्यसंज्ञाभिश्च कर्मण्यवसितानि आदिशेत्" अर्थशा०।

समोलक समोलक (पुं०) कषाय रसवन्नु बिट्टु उळिद ऐदु रसगळु. "विना तिक्तेन चोलकः। समोलकः कषायेण" वैज०।

सम्भिद्यमान संभिद्यमान (वि०) मत्तॆ बंदु सेरुत्तिरुव. सम् + भिदिर् (विदारणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अभुग्नभागान्तरितैः पयोभिःसम्भिद्यमानैरियमन्तरेषु" याद० १८-४४।

सर्जन सर्जन (न०) 1. दानमाडुवुदु, कॊडुवुदु. सृज (विसर्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. सृष्टिसुवुदु, उत्पत्ति माडुवुदु. "तस्मादीश्वरस्य जगत्सर्जनं न युज्यते" अक्षपाददर्शनम्।

सर्जनीय सर्जनीय (वि०) 1. सृष्टिसल्पडुव. 2. सृष्टिसबेकाद. सृज (विसर्गे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. दानमाडल्पडुव. 4. दानमाडबेकाद. 5. दानमाडबहुदाद.

सर्वीय सर्वीय (वि०) सर्वरिगू हितवागिरुव. सर्वेभ्यो हितम् — सर्व "छः" (५-१-५)।

सहपानक सहपानक (न०) ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಪಾನ ಮಾಡುವುದು. "शुण्डापानं मदस्थानं सपीतिः सहपानकम्" वैज०।

सहपांसुकिल सहपांसुकिल (पुं०) ಮಿತ್ರ, ಗೆಳಿಯ, ಸ್ನೇಹಿತ. "सहपांसुकिलः स्नेही वयस्यः" त्रिकाण्ड०।

सहाध्यायिन् सहाध्यायिन् (पुं०) ಒಬ್ಬ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವನು, ಧರ್ಮಭ್ರಾತ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. "धर्मभ्राता सहाध्यायी" वैज०।

सांवननिकी सांवननिकी (वि०) ವಶೀಕರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ವಶೀಕರಣಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ. "जातकामं वा सिद्धव्यञ्जनः सांवननिकीभिरोषधीभिः संवास्य रसेन अतिसन्धायापगच्छेत्" अर्थशा०।

सांव्यवहारिक सांव्यवहारिक (वि०) ಇತರರ ವಸ್ತು ಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. "सांव्यवहारिकेषु वा प्रात्ययिकेष्वराजवाच्येषु क्षेपोपनिपाताभ्यां नष्टं विनष्टं वा मूल्यमपि न दद्युः" अर्थशा० ३-१२।

सादगुण्य सादगुण्य (न०) 1. ಸದ್ಗುಣಗಳು, ಶುಭ ಗುಣಗಳು. सद्गुण स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। 2. ಸದ್ಗುಣಗಳ ಭಾವ. सद्गुणानां भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

सान्देशिक सान्देशिक (पुं०) ದೂತ, ಸಂದೇಶವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು. "वार्तिकः सन्देशहरो दूतः सान्देशिको रभूः" वैज०।

सारतम सारतम (वि०) ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಾರವಾದ.

सारिष्ठ सारिष्ठ (वि०) ಸಾರತಮವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಸಾರವಾದ. अयमेषामतिशयेन सारः—सार "इष्ठन्" (५-३-५५)। "यत्तु परस्य दुर्बलं वीतहस्त्यश्वं दूष्यामात्यकं क्षतोपजापं वा तत्प्रभूतसारेणाभिहन्यात्। यद्वा परस्य सारिष्ठं तद्द्विगुणसारेणाभिहन्यात्" अर्थशा० १०-५।

सितकाच सितकाच (पुं०) 1. ಪಾರದರ್ಶಕವಾದ ಹೊಳಪಾಗಿರುವ ಮೈಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣ್ಣು. 2. ಈ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುದು, ಪಿಂಗಾಣ, ಪಿಂಗಾಣ ಪಾತ್ರೆ. "सितकाचस्तु पिङ्गाणः" वैज०।

सितायुध सितायुध (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

सीमन्तयत् सीमन्तयत् (वि०) ಮಧ್ಯೆ ರೇಖೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. सीमन्तवत् + णिच् (ग० २०४)। मतुपो लुक् "शतृ" (३-२-१२४)। "महीयसो वेगवशेन मध्ये सीमन्तयन्नेव शरत्पयोदान्" याद० १८-१७।

सुजय सुजय (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಜಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ. सुखेन जेतुं शक्यः—सु+जि (जये) "खल्" (३-३-१२६)। "सुजयः खलु तादृगन्तरे विपदन्ताह्यविनीतसम्पदः" किरा० २-५२।

सुदम सुदम (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ದಮನಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. सुखेन दम्यते—सु—दम् (उपशमे) "खल्" (३-३-१२६)।

सृक्था सृक्था (स्त्री०) ಜಿಗಣೆ, ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರುವ ಒಂದು ಜಲಜಂತು. "जलूका तु जलालोका सृक्था भूम्नि जलौकसः" वैज०।

सेम्य सेम्य (पुं०) ತುಷಾರ, ಹಿಮ, ಮಂಜು, ಇಬ್ಬನಿ, "तुषारः शिशिरः स्फीतः सेम्यः सीमो हिमोऽपि च" वैज०।

स्यालिका स्यालिका (स्त्री०) ಪತ್ನಿಯ ಕನಿಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ, ಪತ್ನಿಯ ತಂಗಿ. "पत्न्यास्तु भगिनी ज्येष्ठा ज्येष्ठश्वश्रूः कुलीति च। कनिष्ठा स्यालिका हाली पत्निणी केलिकुञ्चिका" वैज०।

स्वमनीषिका स्वमनीषिका (स्त्री०) ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ. "उत्प्रेक्षा स्वमनीषिका" वैज०।

ह

हरक हरक (पुं०) ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. "हरकस्तरवारिः स्त्री" वैज०।

हराद्रि हराद्रि (पुं०) ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ. "रजताद्रिस्तु कैलासो हराद्रिर्महितश्च सः" वैज०।

हर्षणीय हर्षणीय (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಬಹುದಾದ. हृष (तुष्टौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। —तिव्यम् —ीयम्.

हितानुबन्धिन् हिताऽनुबंधिन् (वि०) हितद संबंध वुळ्ळ. कोनेयल्लि हितवागिरुव. (कार्य्यद) कोनेयल्लि शुभवागिरुव. हितमनुबध्नाति—बन्ध (बन्धने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "महोदयैस्तस्य हितानुबन्धिभिः प्रतीयते धातुरिवेहितं फलैः" किरा० १-२०।

हृष्टवत् हृष्टवत् (वि०) संतोषगोंडवनु. हृष (तुष्टौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "हृष्टवान् स द्विजं दृष्ट्वा नित्यनैमित्तिकत्यजम्" नैष० १७-२०१।

होतव्य होतव्य (वि०) 1. होमक्के अर्हवाद द्रव्य. होमद्रव्य. कृ (दानादनयोः) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. होम माडल्पडुव. 3. होमक्के अर्हवाद. 4. होम माडबहुदादः

ह्लाद्य ह्लाद्य (वि०) 1. शब्द माडबहुदाद. 2. शब्द माडबेकाद. ह्लाद (अव्यक्ते शब्दे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

ह्लाद्य ह्लाद्य (वि०) 1. सुखपडबहुदाद. 2. सुख पडबेकाद. ह्लादी (सुखे च) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

इत्थं संस्कृतशब्दानामर्थबोधाय निर्मितः।
लक्ष्मीहयास्यशोधाय भूयात् शब्दार्थकौस्तुभः ॥ १ ॥

जीयात् श्रीकमलासखो हयमुखः सुज्ञानदः सर्वदा
जीयात् श्रीसुरभारती रसविदां संमोददा सर्वदा।
जीयात् श्रीसुरभारती सुमधुरा संख्यावतां वाक्प्रदा
जीयात् छात्रगणप्रबोधजननः शब्दार्थकोशः सदा ॥ २ ॥

श्रीवासशोपसुधिया भाषासंसेवनेच्छुना।
रचितः शब्दकोशोऽयं जीयात् शब्दार्थकौस्तुभः ॥ ३ ॥

यास्यश्रीवासगोपालसुधिया माधवाज्ञया।
रचितः शब्दकोशोऽयं भातु भूमितले सदा ॥ ४ ॥

इति शुभम्

श्रीलक्ष्मीहयवदनपरिपूर्णनिरवग्रहदिव्यानुग्रहेण समाप्तोऽयं
शब्दार्थकौस्तुभनामा शब्दकोशः।

परिशिष्टम् २

ಪರಿಷ್ಟ ೨

APPENDIX II

(1) ನಿಘಂಟುಗಳು

(2) ನಿಘಂಟುಕಾರರು

श्रीः

श्रीमते हयग्रीवाय नमः

अम्भोधिजापरिष्वक्तसुधाधवलमूर्तये ।
नमो वाचामधीशाय सर्वसिद्धिप्रदायिने ॥

परिशिष्टम् २

(1) ನಿಘಂಟುಗಳು

ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾನುಷ ಜನ್ಮವು ಬಹಳ ದುರ್ಲಭ. ಜೀವನು ಜನ್ಮ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಕೃಮಿ ಕೀಟಾದಿ ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿ ಆ ಪಾಪರಾಶಿಯು ಕ್ಷಯವಾದ ನಂತರ ಮನುಷ್ಯಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಆದರೆ ಈ ಮನುಷ್ಯ ಜನ್ಮವನ್ನು ಸಾರ್ಥಕಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಪ್ರಾಜ್ಞನ ಸದ್ವರ್ತನಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ. ಪರಮಕಾರುಣಿಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾನವನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಸದ್ಗತಿಯ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಅನೇಕ ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಕೃಪೆತೋರಿರುವನು. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಸದುಪಯೋಗಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಿದರೆ ವಿವೇಕಶಾಲಿಯಾಗುವನು. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಕಾರಣ. ಆತ್ಮ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೇ ಶಾಸ್ತ್ರ. ಇದೇ ವಿದ್ಯೆ. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ವಾಙ್ಮಯವಾಗಿರುವುವು. ಈ ವಾಙ್ಮಯವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ–ಅಧರ್ಮಗಳು, ಸತ್ಯ–ಅನೃತಗಳು, ಸಾಧು–ಅಸಾಧು ಮತ್ತು ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಇವುಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ವಾಕ್ಕು ಮಾತ್ರ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಕು (ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮ) ಬಹಳ ಅವಶ್ಯವಾಯಿತು. "यद्धै वाङ्नाभविष्यत् धर्मो नाधर्मो व्यज्ञापयिष्यत्। न सत्यं नानृतं न साधु नासाधु न हृदयज्ञो नाहृदयज्ञः वाग्वेवैतत्सर्वं विज्ञापयति। वाचमुपास्व" शाङ्खा० ७-२-१।

ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವೇದಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಾಙ್ಮಯವಾದುವು. ಈ ವೈದಿಕ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ವೈದಿಕನಿಘಂಟುವಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರುಕ್ತವೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಭಾಷ್ಯ) ವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ನಿರುಕ್ತವು ಐದು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ನಿರುಕ್ತವು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಅಧ್ಯಯನವು ಅವಶ್ಯವಾದುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "निरुक्त" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ವೇದವಾಙ್ಮಯವು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಜನರ ಅಭಿರುಚಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಲೌಕಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಹೊಂದಿತು. ಈ ಲೌಕಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತವು ಪುರಾಣ ಇತಿಹಾಸ ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಾದಿ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯವಾಗಿ ಜನತೆಯು ಐಹಿಕ ಮತ್ತು ಆಮುಷ್ಮಿಕಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮೂಲಾಧಾರವಾಯಿತು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಮನುಷ್ಯನ ಶುದ್ಧ ಜೀವನದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಸತ್ಯಾವ್ಯಸೇವನೆಯಿಂದ ವಿವೇಕಶಾಲಿಯಾಗಿ ಜೀವನ ನಡೆಸಿ ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನವು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನವು ಮೂಲಭೂತವಾದುದು. ಶುದ್ಧ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಬಹಳ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ. "एकः शब्दः सम्यक् ज्ञातः सुष्ठु प्रयुक्तः स्वर्गे लोके कामधुग्भवति"। ವ್ಯಾಕರಣ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಶುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನವು ದುರ್ಲಭ. ವ್ಯಾಕರಣಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪಾಣಿನಿ ಕಾತ್ಯಾಯನ ಪತಂಜಲಿ ಮುನಿಗಳು ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಪರಮೋಪಕಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಹಿತೈಷಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಪಂಡಿತಪ್ರಕಾಂಡರನೇಕರು ಏಕಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅವನ್ನು ವರ್ಗೀಕರಿಸಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತಮ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಮಹೋಪಕಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಲೋಕೋಪಕಾರಕವಾದ ಜ್ಞಾನಪ್ರದವಾದ ವೇದ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಸಂಸ್ಕೃತಮಯವಾದುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯವಾದುದು. ನಿತ್ಯಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸಿ ವಿಶದಗೊಳಿಸಿ ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸುವುದು. "धर्माधर्मौ शास्त्र।

अर्थानर्थौ वार्तायाम्। नयापनयौ दण्डनीत्याम्। एतासां बलाबले हेतुभिरन्वीक्षमाणा आन्वीक्षिकी लोकस्योपकरोति। व्यसने अभ्युदये च बुद्धिमवस्थापयति। प्रज्ञावाक्यक्रिया-वैशारद्यं च करोति" अर्थशा०। "प्रदीपः सर्वविद्यानामुपायः सर्वकर्मणाम्। आश्रयः सर्वधर्माणां शश्वदान्वीक्षिकी मता"॥ "धर्ममर्थं च कामं च प्रवर्तयति पाति च। अधर्मानर्थविद्वेषानिदं शास्त्रं निहन्ति च" अर्थशा०।

ಭಾಷಾ: ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಪರಮೋಚ್ಚಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಎಲ್ಲಾ ದೇಶದ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಗೌರವಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೂ ಶಬ್ದಗಳು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತಜನ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾವಿಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ಭಾಷೆಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಭಾಷೆಗಳು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯು ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುವು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸೌಷ್ಠವ ಸೌಂದರ್ಯ ಮಾಧುರ್ಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಲಾಲಿತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳೇ ಇತರ ಭಾಷಾಗ್ರಂಥಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಕಾರಣ. ಕೆಲವು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ಕೊರತೆಯೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು.

ಹಿಂದೀ ಭಾಷೆ: "परमदुर्लभ मनुष्ययोनिप्राप्तिके मुख्य साधन दो प्रकार के हैं। प्रथम कठोरतम तपश्चरणादि तथा द्वितीय सुखमयजीवन व्यतीत करते हुए सत्काव्य सेवन। इनमें-से प्रथमसाधन नानाविध विघ्न-बाधाओं से भरा हुआ अतिशय कष्टसाध्य है तथा सत्काव्य-सेवनरूप द्वितीय साधन पूर्वापेक्षया अधिक सरल एवं सुखसाध्य है"। ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳಿವೆಯೆಂದು ನೋಡಬಹುದು.

ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆ: ಕನ್ನಡಕುಲಮಾರ್ಧನ್ಯರಾಗಿದ್ದ ದಿ॥ ಶ್ರೀಮಾನ್ ವೆಂಕಣ್ಣಯ್ಯನವರು "ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆಯಾಗುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತವು ಸಮಗ್ರ ಭರತಖಂಡದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಭಾಷೆಯಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟು ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು. ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯವೇ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆಗೆ ಪ್ರೇರಕವೂ ಪೋಷಕವೂ ಆಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವಿಷಯವಾವುದು, ಅದನ್ನು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ ನಿರೂಪಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿಗಳಿಂದ ಕಲಿತರು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಭಂಡಾರವಾದದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಕನ್ನಡಿಯೂ ಕೈದೀವಿಗೆಯೂ ಆಯಿತು"—ಹೀಗೆ ಕರ್ಣಾಟಕ ಕಾದಂಬರೀಸಂಗ್ರಹದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳು ಎಷ್ಟಿವೆ ಎಂದು ನೋಡಬಹುದು.

ಶ್ರೀಮನ್ನಾಗೇಂದ್ರಭೋಗಸ್ಫುರದರುಣ-
ಮಣಿದ್ಯೋತಿ ಸಂಧ್ಯಾನಿಬದ್ಧ ಪ್ರೇಮಂ
ಪ್ರೋದ್ಯತ್ತರಂಗೋಚ್ಚರದಮರನದೀ
ಶೀಕರೋದಾರತಾರಾರಾಮಂ ಹೇಮಪ್ರಭಾ
ಪ್ರಸ್ಫುರಿತಗಿರಿಶಚುಂಚಚ್ಚಟಾಜಾಲಜೂಟ
ವ್ಯೋಮಪ್ರೋದ್ಯಾಚಿಚಂದ್ರಂ ತ್ರಿಭುವನ
ಜನಕಾನಂದಮಂ ಮಾಡುಗೆಂದಂ॥

परिशिष्टम् २

(2) ನಿಘಂಟುಕಾರರು

ನಿಘಂಟು ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತ : ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ಅನೇಕ ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥವು ನಿಘಂಟು. ಯಾಸ್ಕಮುನಿ ರಚಿತವಾದ ನಿರುಕ್ತವು ವೈದಿಕ ಪದಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ಪಚನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಚಿತವಾದುದರಿಂದ ನಿಘಂಟುಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ತ್ರೈಗುಣ್ಯ ವಿಷಯಾ ವೇದಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವೇದವು ಕರ್ಮಕಾಂಡ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಗುಣತ್ರಯಾತ್ಮಕರಾದ ಜನರು ತಮಗೆ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಈ ವೇದದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಪರಿಮಿತಫಲಗಳನ್ನು ಕರ್ಮಕಾಂಡದಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಪರಿಮಿತ ಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವರು ಸ್ಥಿರವಾದ ಫಲವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅದನ್ನು ಜ್ಞಾನಕಾಂಡದಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧಕವಾದ ವೇದಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ಸಕಲರಿಗೂ ಆವಶ್ಯವಾದುದು.

ಋಷಿಗಳು ತಪಃಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡ ದಿವ್ಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಋಷಿಗಳಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಈ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವೇ ಅನಂತ ವೇದಗಳಾದುವು. ಈ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಿಷಯಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಗಳಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಆ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಆಸಕ್ತರಾದವರಿಗಾಗಿ ಅನೇಕ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರು. ಈ ಮಾರ್ಗ (ಉಪಾಯ) ಗಳೇ ವೇದಾಂಗಗಳು. ಇವುಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆರಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅವಕಾಶ ದೊರಕಿತು. ಪರಮ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ಅನೇಕ ವೈದಿಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ನಿಘಂಟುವಿನ ಅರ್ಥ ಪರಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಸ್ಕಮುನಿಯಿಂದ ನಿರುಕ್ತವು ರಚಿತವಾಯಿತು. ಇದು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು.

ವೇದಾಂಗಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಸಕಲಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧಕವಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಅಸಾಧ್ಯ. ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈ ಸಕಲಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧಕವಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. (1) शिक्षा (2) व्याकरणम् (3) छन्दः (4) निरुक्तम् (5) ज्योतिषम् ಮತ್ತು (6) कल्पः ಇವು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥಪರಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವುವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ಮಾಚನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಚಿತವಾದ ನಿರುಕ್ತದ ಅಧ್ಯಯನವು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಈ ನಿರುಕ್ತವು ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳ ನಿಘಂಟುವಿನ ಭಾಷ್ಯ. ಈ ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಯಾಸ್ಕಮುನಿಯು ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಪಾಣಿನಿಮಹರ್ಷಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನರು. ಇವರ ದೇಶಕಾಲಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. [ನಿರುಕ್ತದ ವಿವರಕ್ಕೆ "निरुक्त" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ವೈದಿಕ ನಿಘಂಟುಗಳು : ನಿಘಂಟುವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನರು ರಚಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಈ ಕಳಗಿನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. "तमिमं समाम्नायं निघण्टव इत्याचक्षते" ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಪದಗಳ ಸಮಾಮ್ನಾಯವೇ ನಿಘಂಟು ಎಂದು ಅಭಿಯುಕ್ತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "ते निगन्तव एव सन्तः निगमनान्निघण्टव तस्मादेते इति औपमन्यवः" ಎಂದು ಔಪಮನ್ಯವರೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ. ಇದರಿಂದ ಯಾಸ್ಕರಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ನಿಘಂಟು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. "नमः पारस्कराय नमो यास्काय" ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದ ನಿಗಮನದ ಆಧಾರದಿಂದ ನಿಘಂಟುಕಾರರು ಯಾಸ್ಕರಿಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದರೆಂದೂ ಈ ಯಾಸ್ಕರಿಗಿಂತ ಅವರು ಭಿನ್ನರು ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ರಚಿತವಾದುದು ವೈದಿಕ ನಿಘಂಟು. ಯಾಸ್ಕರು ರಚಿಸಿದ ನಿರುಕ್ತವು ಈ ವೈದಿಕ ನಿಘಂಟುವಿನ ಭಾಷ್ಯ. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ರಚಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ನಿಘಂಟು ರಚಿತವಾಗಿತ್ತೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ["निघण्ट" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಇದನ್ನು ವಿದ್ಯಾಶಿಲಾಪಿಯಲ್ಲಿ ಉಪನಿರ್ದೇಶಕರಾಗಿದ್ದು ನಿವೃತ್ತರಾಗಿರುವ ವೇದಾಂತವಿದ್ವಾನ್ ಡಾ॥ ಎನ್. ಎಸ್. ಅನಂತರಂಗಾಚಾರ್ಯ, B.A. (Hons.), B.Ed., Ph.D. ಇವರ ನಿರುಕ್ತಗ್ರಂಥದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಯಜ್ವಾಸ್ಮಮುನಿಯಂತೆ ವೈದಿಕ ನಿಘಂಟುವಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಲ್ಲಿರುವ ರಂಗೇಶಪುರಿಯ ವಾಸ್ತವ್ಯನಾದ ದೇವರಾಜಯಜ್ವನೆಂಬ ಪಂಡಿತನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುವನು ಎಂದು "यज्वा रङ्गेशपुरीपर्यन्तग्रामवास्तव्यः। विरचयति देवराजो निघण्टुकाण्डनिर्वचनम्"॥ "निगमञ्च दक्षिणापथवासिभिरधीतेषु वेदेषु परिदृश्यमानस्तत्तद्व्याख्याणि निरीक्ष्य तत्र तत्र प्रदर्श्यते"॥ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಲೌಕಿಕ ಶಬ್ದಗಳ ನಿಘಂಟುಗಳು : ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳ ನಿಘಂಟುವಿನಂತೆಯೇ ಲೌಕಿಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಭ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವರ್ಗೀಕರಿಸಿ ಆಯಾ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಲಿಂಗ ನಿರ್ದೇಶದೊಡನೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು ಒಂದು ವಿಧ. नामलिङ्गानुशासनम् (ಅಮರಕವಿ ವಿರಚಿತ) ಹೇಮಚಂದ್ರವಿರಚಿತ अभिधानचिन्तामणिः पुरुषोत्तमदेवविरचित हारावलिः ಮತ್ತು त्रिकाण्डशेषः केशवपण्डित ವಿರಚಿತ कल्पद्रुकोशः ಇತ್ಯಾದಿ ಈ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಸೇರಿದುವು. ವರ್ಗಗಳ ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ क ಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಾಂತ ಅನೇಕಾರ್ಥ ಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕೆಕಮ್ ಕದ್ವಿಕಮ್ ಕತ್ರಿಕಮ್ ಈ ರೀತಿ ಕ ಕಾರಾಂತಪರ್ಯಂತ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶದೊಡನೆ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧ. मेदिनीकोशः (नानार्थशब्दकोशः) विश्वप्रकाशः (ಮಹೇಶ್ವರ ವೈದ್ಯ ವಿರಚಿತ) ಇರುಗಪದಂಡಾಧಿನಾಥ ವಿರಚಿತ नानार्थरत्नमाला हेमचंद्रविरचित अनेकार्थसङ्ग्रहः शाश्वतविरचित अनेकार्थसमुच्चयः ಇತ್ಯಾದಿ. ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ವರ್ಗೀಕರಣ ಮತ್ತು ಅನೇಕಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ಈ ರೀತಿ ಉಭಯಾತ್ಮಕವಾದ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾದವ ಪ್ರಕಾಶಾಚಾರ್ಯರ ಶೇಷಶ್ರೀ ಕೋಶ ಮುಂತಾದುವು.

ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ನಾನಾರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ["ನಿಘಂಟು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟುಕಾರರು" ನೋಡಿ.]

ಈ ಲೌಕಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರಚಿತವಾದ ನಿಘಂಟುಗಳು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟುಕಾರರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ನಿಘಂಟುಗಳ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

नामलिङ्गानुशासनम् त्रिकाण्डशेषः हारावली ಮತ್ತು अनेकार्थसमुच्चयः ಇವುಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ "निघण्टु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ಲೌಕಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಿಘಂಟುಗಳು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟುಕಾರರು

ನಿಘಂಟುಗಳು		ನಿಘಂಟುಕಾರರು
(1)	अनेकार्थसङ्ग्रहः	.. हेमचन्द्रः
(2)	अभिधानचिन्तामणिः	.. ,,
(3)	अभिधानरत्नमाला	.. हलायुधः
(4)	अनेकार्थध्वनिमञ्जरी	.. गदसिंहः
(5)	अनेकार्थतिलकम्	.. प्रदीपः
(6)	नानार्थरत्नमाला	.. इरुगपदण्डाधिनाथः
(7)	नानार्थसङ्ग्रहः	.. अजयपालः
(8)	अनेकार्थसमुच्चयः	.. शाश्वतः
(9)	एकाक्षरकोशः	.. पुरुषोत्तमदेवः
(10)	द्विरूपकोशः	.. ,,
(11)	हारावली	.. ,,
(12)	त्रिकाण्डशेषः	.. ,,
(13)	कल्पद्रुकोशः	.. केशवः

ಸಂಖ್ಯೆಗಳು		ಸಂಖ್ಯೆಗಳಾರರು
(14)	अव्ययकोशः	.. महादेवः
(15)	नामलिङ्गानुशासनम्	.. अमरसिंहः
(16)	शब्दचन्द्रिका	.. चक्रपाणिः
(17)	नाममाला	.. धनञ्जयः
(18)	शब्दरत्नावली	.. मधुरेशपण्डितः
(19)	नानार्थशब्दकोशः	.. मेदिनीकरः
(20)	विश्वप्रकाशः	.. महेश्वरवैद्यः
(21)	शब्दमाला	.. रामेश्वरशर्मा
(22)	राजनिघण्टुः	.. नरसिंहकालीपण्डितः (नरहरिः)
(23)	पर्यायनानार्थकोशः	.. जटाधराचार्यः
(24)	भावप्रकाशः	.. भावमिश्रः
(25)	लिङ्गानुशासनम्	.. हेमचन्द्रः
(26)	नाममालानिघण्टुः	.. वरदराजः
(27)	वैजयन्ती	.. यादवप्रकाशाचार्यः
(28)	नाममाला	.. भोजराजः
(29)	शब्दार्णवः	.. दुर्गादासः
(30)	शब्दसंग्रहनिघण्टुः	.. अगस्त्यः
(31)	लघुनिघण्टुसारः	.. केशवः
(32)	शब्दार्णवः	.. काशीनाथः
(33)	नामावली	.. गोवर्धनः
(34)	शब्दसागरः	.. गोविन्दशर्मा
(35)	अभिधानतन्त्रम्	.. जटाधराचार्यः
(36)	मदनपालनिघण्टुः	.. मदनपालः
(37)	लोकप्रकाशः	.. क्षेमेन्द्रः
(38)	नानार्थसमुच्चयः	.. धरणीशः
(39)	वर्णाभिधानम्	.. नन्दनभट्टाचार्यः
(40)	रत्नकोशः	.. नरसिंहमुनिः
(41)	भूरिप्रयोगः	.. पद्मनाभः
(42)	शब्दचन्द्रिका	.. बाणभट्टः
(43)	त्रिरूपकोशः	.. विल्हणः
(44)	एकाक्षरनिघण्टुः	.. माधवः
(45)	उणादिकोशः	.. रामशर्मा

(46)	ऐन्द्रनिघण्टुः	.. वररुचिः
(47)	कविदीपिकानिघण्टुः	.. त्रिविक्रमादित्यः
(48)	शब्दार्थचिन्तामणिः	.. विठलाचार्यः
(49)	शब्दार्थकल्पतरुः	.. वेङ्कटः
(50)	कोशकल्पतरुः	.. विश्वनाथः
(51)	शिवकोशः	.. शिवदत्तः
(52)	एकाक्षरनिघण्टुः	.. सदाचार्यः
(53)	एकार्थनाममाला	.. सोमरिः
(54)	द्व्यक्षरनाममाला	.. ,,
(55)	द्विरूपकोशः	.. श्रीहर्षः
(56)	अनेकार्थतिलकम्	.. सोमभवः
(57)	शब्दरत्नाकरः	.. सुन्दरगणिः
(58)	मङ्खकोशः	.. मङ्खकविः
(59)	पदचन्द्रिका	.. मयूरभट्टः
(60)	नामसङ्ग्रहमाला	.. अप्पयदीक्षितः
(61)	शब्दभेदप्रकाशः	.. महेश्वरः
(62)	भुवनप्रदीपिका	.. सार्वभौममिश्रः
(63)	कविदर्पणनिघण्टुः	.. रामः
(64)	निघण्टुः	.. जैमिनिः
(65)	धन्वन्तरिनिघण्टुः (ವೈದ್ಯನಿಘಂಟು)	.. धन्वन्तरिः
(66)	गणितरत्नमाला	.. हरदत्तः
(67)	पर्यायरत्नमाला	.. माधवकरः
(68)	रुग्विनिश्चयः	.. ,,
(69)	पर्यायमुक्तावली	.. —
(70)	निघण्टुशेषः	.. हेमचन्द्रः
(71)	न्यायकोशः	.. भीमाचार्यः
(72)	वाचस्पत्यम्	.. तारानाथतर्कवाचस्पतिः
(73)	शब्दकल्पद्रुमः	.. राधाकान्तदेव बहादुरः

ಇವಲ್ಲದೆ ಕೋಶಕಾರರು ತಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನೇ ಗುರುತಿಸದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕೋಶಗಳಿರುವುವು. उत्पलिनी आनन्दकोशः शब्दार्णवकोशः नामनिधानम् ग्रहनिधानम् नक्षत्रनिधानम् पदरत्नावली कोशसारः संसारावर्तः सरसशब्दसरणिः चरकोशः शब्दतरङ्गिणी शब्दसारनिघण्टुः सारस्वतनिधानम् त्रिलोचननिघण्टुः ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕೆಲವು ನಿಘಂಟುಗಳು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟುಕಾರರ ವಿವರ:

नामलिङ्गानुशासनम्–अमरसिंहः–[ಇದು ನಿಘಂಟು ಪದದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ.]

ಅಮರಸಿಂಹನು ರಚಿಸಿರುವ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಶಬ್ದಗಳು ವರ್ಗೀಕೃತವಾಗಿ ಅನೇಕ ವರ್ಗಗಳಾಗಿರುವುವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳೂ ನಾನಾರ್ಥ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸೇರಿವೆ.

ಪ್ರಥಮ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ : ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗ ವ್ಯೋಮವರ್ಗ ದಿಗ್ವರ್ಗ ಕಾಲವರ್ಗ ಧೀವರ್ಗ ವಾಗ್ವರ್ಗ ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗ ನಾಟ್ಯವರ್ಗ ಪಾತಾಳವರ್ಗ ಭೋಗಿವರ್ಗ ನರಕವರ್ಗ ಮತ್ತು ವಾರಿವರ್ಗಗಳೂ

ದ್ವಿತೀಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ : ಭೂವರ್ಗ ಪುರವರ್ಗ ಶೈಲ ವರ್ಗ ವನೌಷಧಿವರ್ಗ ಸಿಂಹಾದಿವರ್ಗ ಮನುಷ್ಯವರ್ಗ ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯವರ್ಗ ವೈಶ್ಯವರ್ಗ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರವರ್ಗಗಳೂ

ತೃತೀಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ : ವಿಶೇಷ್ಯನಿಘ್ನವರ್ಗ ಸಂಕೀರ್ಣ ವರ್ಗ ನಾನಾರ್ಥವರ್ಗ ನಾನಾರ್ಥಾವ್ಯಯವರ್ಗ ಅವ್ಯಯವರ್ಗ ಲಿಂಗಾದಿಸಂಗ್ರಹವರ್ಗಗಳೂ ಇರುವುವು.

ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ಮಾಡಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಟೀಕೆಗಳು :

(1) अमरपञ्जिका
(2) रङ्गाचार्यकृतः अमरपदमुकुरः
(3) अमरविवेकः
(4) बृहद्वृत्तिः
(5) अच्युतोपाध्यायकृतः व्याख्याप्रदीपः
(6) अप्पयदीक्षितकृता टीका
(7) आशाधरकृतः क्रियाकलापः
(8) काशीनाथस्य काशिका
(9) क्षीरस्वामिकृतम् अमरकोशोद्घाटनम्
(10) गोस्वामिकृता बालबोधिनी
(11) कौमुदी
(12) नारायणकृता अमरकोशपञ्जिका
(13) नारायणविद्याविनोदस्य शब्दार्थसन्दीपिका
(14) नीलकण्ठस्य सुबोधिनी
(15) अमरकोषमाला पद्मानन्दकृता
(16) बृहस्पतिकृता अमरकोशमालापञ्जिका
(17) भरतसेनस्य मुग्धबोधिनी
(18) भानुजीदीक्षितरामाश्रमस्य व्याख्यासुधा
(19) गुरुबालप्रबोधिका
(20) गुरुबालप्रबोधिनी
(21) मधुरेशविद्यालङ्कारकृता सारसुन्दरी
(22) मल्लिनाथस्य अमरपारिजातः
(23) महादेवतीर्थस्य विद्वन्मनोहरा
(24) अमरकोशविवेको महेश्वरकृतः
(25) त्रिकाण्डचिन्तामणिः रघुनाथचक्रवर्तिनः
(26) रामनाथकृतः त्रिकाण्डविवेकः
(27) रामप्रसादकृता वैषम्यकौमुदी
(28) रामशर्मकृता टीका
(29) रामस्वामिकृता टीका
(30) रामेश्वरस्य प्रदीपमञ्जरी
(31) रायमुकुटबृहस्पतेः पदचन्द्रिका
(32) लिङ्गभट्टकृता टीका
(33) लिङ्गमसूरिकृता टीका
(34) अमरकोशपदविवृतिः
(35) लोकनाथकृता पदमञ्जरी
(36) श्रीकराचार्यस्य व्याख्यामृतम्
(37) श्रीधरकृता टीका
(38) सर्वानन्दस्य टीकासर्वस्वम्

ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಟೀಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಂಡನಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಖಂಡನಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು.

ವರರುಚಿ ಭಾಗುರಿ ಮೊದಲ್ಗಾದವರ ಕೋಶಗಳು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗಿಯೂ ಬಹಳ ಗಹನವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವರ್ಗೀಕರಿಸಿ ಈ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಮರಸಿಂಹನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "समाहृत्यान्यतन्त्राणि संक्षिप्तैः प्रतिसंस्कृतैः। सम्पूर्णमुच्यते वर्गैर्नामलिङ्गानुशासनम्" ಅಮ०।

ಧನ್ವಂತರಿ ಮೊದಲಾದವರು ರಚಿಸಿರುವ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನ ನಿಘಂಟುಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪುಂಸ್ತ್ರೀನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಯಶಃ ವಿಸರ್ಗ ದೀರ್ಘ ಮತ್ತು ಅನುಸ್ವಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಭೇದಗಳಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಲಿಂಗವ್ಯವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತೊಂದು ಪದದ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಇಂತಹ ಲಿಂಗವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು

ದಾಗಿದೆ. "ಪ್ರಾಯಶೋ ರೂಪಭೇದೇನ ಸಾಹಚರ್ಯಾಚ್ಚ ಕುತ್ರಚಿತ್। ಸ್ತ್ರೀನಪುಂಸಕಂ ಜ್ಞೇಯಂ ತದ್ವಿಶೇಷವಿಧೇಃ ಕ್ವಚಿತ್" ಅಮ०।

ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸ ವನ್ನಾಗಲಿ ಏಕಶೇಷವನ್ನಾಗಲಿ ಪ್ರಕೃತವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ಪದಗಳ ಹೊರತು ಅಪ್ರಕೃತವಾದ ಪದಗಳ ಸಾಂಕರ್ಯ ವನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. "ಭೇದಾಖ್ಯಾನಾಯ ನ ದ್ವಂದ್ವೋ ನೈಕಶೇಷೋ ನ ಸಂಕರಃ। ಕೃತೋಽತ್ರ ಭಿನ್ನಲಿಂಗ್ಯಾನಾಮನುಕ್ತಾನಾಂ ಕ್ರಮಾದೃತೇ" ಅಮ०।

ತ್ರಿಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದು ಹೇಳಲು ತ್ರಿಷ್ವ ಎಂಬ ಪದ ವನ್ನೂ ಪುಂಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳಿರಡರಲ್ಲೂ ಎಂದು ಹೇಳಲು ದ್ವಯೋಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. "ತ್ರಿಲಿಂಗ್ಯಾಂ ತ್ರಿಷ್ವಿತಿ ಪದಂ ಮಿಥುನೇ ತ್ವ ದ್ವಯೋರಿತಿ"। ತ್ರಿಷ್ವಿತಿ ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ ಲಿಂಗವು ಉಳಿದ ಲಿಂಗಗಳಿಗಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "ನಿಷಿದ್ಧಲಿಂಗಂ ಶೇಷಾರ್ಥಮ್"। ತ್ವ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ರುವ ಪದಗಳೂ ಅಥ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವು ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪದ ಗಳೂ ಹಿಂದಿನ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. "ತ್ವನ್ತಾಥಾದಿ ನ ಪೂರ್ವಭಾಕ್" ಅಮ०। ಈ ರೀತಿ ನಿಯಮ ಬದ್ಧವಾಗಿ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಕ್ಕೆ ನಲವತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚುಮಂದಿ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆದಿರುವುದರಿಂದ ಬಹು ಜನಪ್ರಿಯ ವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಇದು ಹೆಚ್ಚು ಉಪಕಾರಕ ವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಗಳು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕೋಶಗಳ ಕಂಠಪಾಠಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇತ್ತೆಂದೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕೋಶಗಳು ರಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಂಠಪಾಠಮಾಡಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಈಗಲೂ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕೋಶದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಮತ್ತು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಅಮರಸಿಂಹನು ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ದೇವತೆಗಳ ವಿಶೇಷ ನಾಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ "ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸುಗತೋ ಬುದ್ಧಃ ಧರ್ಮರಾಜ-ಸ್ತಥಾಗತಃ" ಎಂದು ಬುದ್ಧನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದ ರಿಂದ ಈತನು ಬೌದ್ಧಮತಾನುಯಾಯಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹು ದಾಗಿದೆ.

ಅಮರಸಿಂಹನು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ನವಮಣಿ ಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮಹಾಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದನು ಎಂದೂ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸಮಕಾಲಿಕನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. "ಧನ್ವನ್ತರಿಕ್ಷಪಣಕಾ-ಮರಸಿಂಹಶಙ್ಕುವೇತಾಲಭಟ್ಟಘಟಕರ್ಪರಕಾಲಿದಾಸಾಃ। ಖ್ಯಾತೋ ವರಾಹ-ಮಿಹಿರೋ ನೃಪತೇಃ ಸಭಾಯಾಂ ರತ್ನಾನಿ ವೈ ವರರುಚಿರ್ನವ ವಿಕ್ರಮಸ್ಯ"।।

ಈ ಪಂಡಿತನು ಮಹಾವ್ಯಾಕರಣನೆಂದು "ಇನ್ದ್ರಶ್ಚನ್ದ್ರಃ ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನಾಪಿಶಲಿಃಶಾಕಟಾಯನಃ। ಪಾಣಿನ್ಯಮರಜೈನೇನ್ದ್ರಾಃ ಜಯನ್ತ್ಯಷ್ಟಾದಿಶಾಬ್ದಿಕಾಃ" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರು ವುದು. "ಅಮರಸಿಂಹೋ ಹಿ ಪಾಪೀಯಾನ್ ಸರ್ವಂ ಭಾಷ್ಯಮಚೂಚುರತ್" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಈತನ ವೈಯಾಕರಣತ್ವವು ಪ್ರತೀತ ವಾಗುವುದು.

ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿ ಕೃತ ಅಮರಕೋಶೋದ್ಘಾಟನ ಭಟ್ಟೋಜಿದೀಕ್ಷಿತಕೃತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸುಧಾ ಗುರುಬಾಲಪ್ರಬೋಧಿಕಾ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಸರ್ವೋಪಕಾರಕವಾಗಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ತ್ರಿಕಾಣ್ಡಕೋಶಃ—ಭಾಗುರಿಃ—ಸರ್ವಾನಂದ ರಾಯಮುಕುಟ ಮತ್ತು ಇತರರು ಉದ್ಧರಿಸಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ತ್ರಿಕಾಂಡಕೋಶವು ಭಾಗುರಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಭಾಗುರಿಯು ಉದ್ಧರಿಸಿರುವ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ತ್ರಿಕಾಂಡಕೋಶಕ್ಕೂ ಇರುವ ಹಲವಾರು ಸಂವಾದಗಳಿಂದ ತ್ರಿಕಾಂಡಕೋಶವು ರಚಿತವಾದುದೆಂಬುದನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವಂತಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಾನಂದನು ತ್ರಿಕಾಂಡಕೋಶದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "ಅನ್ಯತನ್ತ್ರಾಣಿ ವ್ಯಾಡಿವರರುಚಿಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ತನ್ತ್ರಾಣಿ ಸಮಾಹೃತ್ಯ ಏಕೀಕೃತ್ಯ। ಅತ ಏವ ಸಮ್ಪೂರ್ಣಮಿದಮ್, ಯತಸ್ತ್ರಿಕಾಣ್ಡೋತ್ಪಲಿನ್ಯಾದಿನಾಮಮಾತ್ರತನ್ತ್ರಾಣಿ ವ್ಯಾಡಿವರರುಚಿಪ್ರಭೃತಿಭಿಃ ಪ್ರಣೀತಾನಿ ತ್ವ ಲಿಙ್ಗಮಾತ್ರತನ್ತ್ರಾಣಿ' ಇತಿ ಸರ್ವಾನನ್ದಃ। ಭಾಗುರಿಯು ಹೇಳಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲಿಂಗವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಪದಗಳೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಭಾಗುರಿಯು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕಾಂಡಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

"महीरुहः क्रुजो वृक्षः वनस्पतिरनोकहः। अगो नगोऽगमश्चैव शाखी द्रुश्च तरुः स्मृतः" ಇತ್ಯಾದಿ. ಆದುದರಿಂದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೂ ಆನೇಕಾರ್ಥಪದಗಳೂ ಲಿಂಗ ನಿರ್ದೇಶನವೂ ಇರುವ ಆಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೇವಲ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ಸಂಕಲನವಿರುವ ತ್ರಿಕಾಂಡಕೋಶವು ಭಿನ್ನವಾದುದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಶಬ್ದಾರ್ಣವಃ — ವಾಚಸ್ಪತಿಃ — ಶಬ್ದಾರ್ಣವವು ವಾಚಸ್ಪತಿ ಪಂಡಿತ ವಿರಚಿತವಾದುದು. ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನ "ಶಬ್ದಾರ್ಣವಃ ಉತ್ಪಲಿನೀ ಸಂಸಾರಾವರ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿಕೋಶಾಃ **ವಾಚಸ್ಪತಿವ್ಯಾಡಿ**ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿರ್ಮಿತಾಃ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶಬ್ದಾರ್ಣವವು ಈ ಕವಿರಚಿತವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಶಬ್ದಾರ್ಣವ ವೆಂಬ ಕೋಶದ ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕವಿಯು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಆನೇಕ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪದಗಳಿಗೆ ರೂಪಾಂತರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. "ಅಪಿ ಗನ್ಧರ್ವಗಾನ್ಧರ್ವದಿವ್ಯಗಾಯನಗಾತವಃ"। "ಕೃಷ್ಣಪಾಕಫಲಃ ಕೃಷ್ಣಫಲಪಾಕೋ ವನಾಲಕಃ। ಕೃಷ್ಣಪಾಕಃ ಪಾಕಕೃಷ್ಣಃ ಫಲಕೃಷ್ಣೋ ವನಾಲಯಃ॥ ಪಾಕಕೃಷ್ಣಫಲಃ ಪಾಕಫಲಕೃಷ್ಣಕರಾಮ್ಲಕಃ। ಫಲಪಾಕಃ ಪಾಕಫಲೋ ಬೋಲಃ ಕೃಷ್ಣಫಲೋ ರಸಃ" ॥ ಇತ್ಯಾದಿ. ವಾಚಸ್ಪತಿಯ ಕೋಶದಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿಯ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಕಂಡುಬರುವುದು.

ನಾಮಮಾಲಾ—ಕಾತ್ಯಃ—ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನ ತ್ರಿಕಾಂಡ ಶೇಷದಲ್ಲಿ "ಅಥ ಮೇಧಾಜಿತ್ ಕಾತ್ಯಃ ಕಾತ್ಯಾಯನಶ್ಚ ಸಃ। ಪುನರ್ವಸುರ್ವರರುಚಿಃ" ಎಂದು ಕಾತ್ಯ ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮತ್ತು ವರರುಚಿ ಈ ಮೂರೂ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಿಂದೂ ಒಬ್ಬರೇ ಮಹರ್ಷಿಯ ಹೆಸರೆಂದೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಕರಣವಾರ್ತಿಕಕಾರರೇ ಈ ವರರುಚಿಯೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತ ಕೌಮುದಿಯ ಬಾಲಮನೋರಮಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವರರುಚಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಎಂದು ಹೇಳಿ ವಾರ್ತಿಕಕಾರರಾದ ವರರುಚಿಯನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. "ವಾಕ್ಯಕಾರಂ ವರರುಚಿಂ ಭಾಷ್ಯಕಾರಂ ಪತಞ್ಜಲಿಮ್"। ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ "ಓಂ ನಮಃ ಪಾಣಿನಿಕಾತ್ಯಾಯನಪತಞ್ಜಲಿಭ್ಯೋ ಮುನಿಭ್ಯೋ ಮಹದ್ಭ್ಯೋ ಗುರುಭ್ಯಃ" ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರುಗಳಿಗೆ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಈಗಲೂ ಇದೆ. ವೈಜಯಂತೀಕೋಶದಲ್ಲೂ "ಕಾತ್ಯಾಯನೋ ವರರುಚಿಃ ಮೇಧಜಿಚ್ಚ ಪುನರ್ವಸುಃ" ಎಂದು ಎರಡನ್ನೂ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಲ್ಪದ್ರುಕೋಶದಲ್ಲೂ "ಕಾತ್ಯಾಯನೋ ವರರುಚಿಃ ಕಾಯೋಽಪಿ ಚ ಪುನರ್ವಸುಃ" ಎಂದು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಕಾತ್ಯ ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮತ್ತು ವರರುಚಿ ಈ ಮೂರು ಪದಗಳೂ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಹೆಸರೆಂದೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು.

ಆದರೆ ಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಹೇಮಚಂದ್ರರು ಕಾತ್ಯರ ಕೋಶದಿಂದಲೇ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಉದ್ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಕವಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಕಾತ್ಯರ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದಂತೆ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುತ್ತೆ ಹೇಳದೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣಪೂರ್ವಕ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನೂ ನಾನಾರ್ಥ ಪದಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. "ಭೃಙ್ಗಿಕ್ಷಿದ್ರಸಮೋಪೇತಂ ಚಾಲನಂ ತಿತಉಃ ಪುಮಾನ್"।

"ನಾಮಮಾಲಾ" ಕೋಶವು ಕಾತ್ಯಾಯನಪ್ರಣೀತವಾದುದು. ವಾಮನನು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರಸೂತ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಮಮಾಲಾಕೋಶದ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ "ನೀವೀಸಂಗ್ರಥನಂ ನಾರ್ಯಾ ಜಘನಸ್ಥಸ್ಯ ವಾಸಸಃ" ಎಂಬುದನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ "ನಾಮಮಾಲಾಪ್ರತೀಕಮಪಶ್ಯತಃ" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ನಾಮಮಾಲಾ ಕೋಶವು ಕಾತ್ಯಾಯನಪ್ರಣೀತವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವಃ-ತಸ್ಯ ಕೋಶಾಃ—ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನು ಪಾಣಿನಿಯ ಆಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿಗೆ ಭಾಷಾವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಹಾರಾವಲಿಃ ತ್ರಿಕಾಣ್ಡಶೇಷಃ ವರ್ಣದೇಶನಾ ಏಕಾಕ್ಷರಕೋಶಃ ಮತ್ತು ದ್ವಿರೂಪಕೋಶಃ ಇವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ದೊರೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೇನನ ಆಜ್ಞೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನು ಭಾಷಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬರೆದುದಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಧರಾಚಾರ್ಯನು ಭಾಷಾವೃತ್ತಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. 1179 ರಿಂದ 1200 ರವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೇನನು 1169ರ ನಂತರ ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣಮಾಡಿ ರಾಜನಾದುದರಿಂದ ಅನಂತರ ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನು ಭಾಷಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. "ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗಾನ್ವಿನೋ ರಾಜ್ಞೋ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸೇನಸ್ಯ ಆಜ್ಞಯಾ ಪ್ರಕ್ರಾಂತೇ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಸಜ್ಜನ್ ವೃತ್ತೇರ್ಲಘುತಾಯಾಂ ಹೇತುಮಾಹ ಭಾಷಾಯಾಮಿತಿ" ಭಾಷಾವೃತ್ತಿಃ।

ತ್ರಿಕಾಣ್ಡಶೇಷಃ — ಇದು ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವರಚಿತವಾದುದು. ವಿವರಕ್ಕೆ "ನಿಘಣ್ಟು" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ಹಾರಾವಲಿಃ—ಹಾರಾವಳೀಕೋಶವು ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವ ವಿರಚಿತವಾದುದು. ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ಕೋಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಷಯಗಳ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದರಿಂದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವಿಸ್ಮಯವುಂಟು ಮಾಡುವ ಪದಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸುವುದಾಗಿ ಗ್ರಂಥಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "ಕಿಂ ನೈವ ಸನ್ತಿ

सुधियामभिधानकोशाः किन्तु प्रसिद्धविषयव्यवहारभाजः। गोष्ठीषु वादपरमोहफलासु केषां हारावली न विदधाति विदग्धिमानम्" हारा०। ಹಾರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ 270 ಶ್ಲೋಕಗಳಿರುವುವು. ಈ ಕೋಶವು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಮೂರಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ 1ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ 2ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ 3ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಾದ (ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ) ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. "आद्याक्षशब्दतः श्लोकैरर्धैरातलिनात्ततः। शब्दाः पादैर्विबोद्धव्याः प्रागनेकार्थतस्ततः" हारा०। ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಮೂರಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು 1ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ 2ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಾದಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ 3ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಪದಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

(1) ಪೂರ್ಣಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು — "यद्दीयते तु देवेभ्यः मनोराज्यस्य सिद्धये। उपयाचितकं दिव्यदोहदं तद्विदुर्बुधाः"।

(2) ಅರ್ಧಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು — "कूष्माण्डकः पुष्पफलो घनवासश्च वेष्टकः"।

(3) ಪಾದಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು — "मेण्ठो हस्तिपकः स्मृतः"। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕವಿಗೆ ಹಾರಾವಳಿಯನ್ನು ರಚಿಸಲು 12 ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ಬೇಕಾಯಿತು.

ವರ್ಣವೇಚನಾ — ಇದು ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದು. ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗದ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದೆ ಅನುಭವಪಡೆಯದವರ ಭ್ರಾಂತಿನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಬದ್ಧವಾದ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ)ಗಳನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸಿ ಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ವಿಷಯ ಇದರಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "अत्र हि प्रयोगेऽबहुदृश्यनां श्रुतिसाधारण्यमात्रेण गृह्णतां खुरक्षुरप्रादौ खकारक्षकारयोः शिहाशिङ्घाणकादौ हकारघकारयोः तथा गोडादिलिपिसाधारण्यात् हिण्डीरगुडाकेशादौ हकारडकारयोः भ्रान्तय उत्पद्यन्ते। अतः तद्विवेचनाय क्वचित् धातुपारायणे धातुवृत्तिपूजादिषु प्रव्यक्तलिखनेन प्रसिद्धोपदेशेन धातुप्रत्ययोणादिव्याख्यालिखनेन क्वचिदाप्तवचनेन वर्णदेशनेयमारभ्यते" ಎಂದು ಗ್ರಂಥಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಕಾರನು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

अभिधानरत्नमाला – हलायुधः — ಅಭಿಧಾನರತ್ನಮಾಲೆಯು ಹಲಾಯುಧಭಟ್ಟಕವಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು. ಈ ಕೋಶವು ಐದು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಮೊದಲನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿ (1) ಸ್ವರ್ಗ (2) ಭೂಮಿ (3) ಪಾತಾಳ ಮತ್ತು (4) ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೂ 5ನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಪದಗಳೂ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯಗಳೂ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ.

ಕವಿಯು ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನಕ್ಕಾಗಿ ಪದಗಳ ರೂಪಭೇದಗಳನ್ನು ಉಪಾಯವಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಉಳಿದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಭಿಧಾನರತ್ನಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 900 ಶ್ಲೋಕಗಳಿರುವುವು. ಇವು ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿವೆ.

ಹಲಾಯುಧನ ಅಭಿಧಾನರತ್ನಮಾಲೆಯು ಅಮರದತ್ತ, ವರರುಚಿ ಭಾಗುರಿ ಬೋಪಾಲಿತ ಇವರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ರಚಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. "इयममरदत्तवररुचिभागुरिबोपालितादिशास्त्रेभ्यः। अभिधानरत्नमाला कविकण्ठविभूषणार्थमुद्ध्रियते"।

ಹಲಾಯುಧಭಟ್ಟಕವಿಯು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥರಚನಾಕೌಶಲ್ಯದಿಂದ 10ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಈ ಕವಿಯು ಅಭಿಧಾನರತ್ನಮಾಲೆಯಲ್ಲದೆ ಮಾನ್ಯಖೇತದ ದೊರೆಯಾಗಿದ್ದ ಕೃಷ್ಣರಾಜನ ಗೌರವಾರ್ಥ "कविरहस्यम्" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಧಾರಾನಗರದ ಮುಂಜವಾಕ್ಪತಿರಾಜನ ಗೌರವಾರ್ಥ "मृतसञ्जीविनीवृत्तिः" ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ರಚಿಸಿದನು.

वैजयन्ती – यादवप्रकाशः – ವೈಜಯಂತೀಕೋಶವು ಯಾದವ ಪ್ರಕಾಶಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು ಮತ್ತು ಅನೇಕಾರ್ಥಪದಗಳು ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿರುವುವು. ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು स्वर्गः अन्तरिक्षम् भूमिः पातालम् ಮತ್ತು सामान्यम् ಎಂಬ ಐದು ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳು द्व्यक्षरम् त्र्यक्षरम् ಮತ್ತು शेषः ಎಂದು ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿರುವುವು.

ವೈಜಯಂತೀಕೋಶವು ಅಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ಮತ್ತು ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು.

ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಕವಿಯು ಹಕಾರಾದಿ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನೂತನಮಾರ್ಗವೊಂದನು ಅನುಸರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳು द्व्यक्षर त्र्यक्षर

ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕ ವರ್ಣಗಳ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಾಂಡ ಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳೂ ಮತ್ತೆ ಲಿಂಗಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗಾಖ್ಯಾಯ: ಸ್ತ್ರೀಲಿಙ್ಗಾಖ್ಯಾಯ: ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕಲಿಙ್ಗಾಖ್ಯಾಯ: ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವರ್ಗೀ ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಕೊನೆಯದಾದ ಐದನೆಯ ಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನೂ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಾವ್ಯಯಪದಗಳನ್ನೂ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವೈಜಯಂತೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಪದಗಳು ಅಮರಕೋಶದಂತೆಯೇ ಇದ್ದರೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಷಣ್ಢ ಕ್ಲೀ ಕ್ಲೀಬ ಎಂಬ ಕೆಲವು ಸಂಕೇತ ಪದಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ವೈಜಯಂತೀಕೋಶಕಾರರಾದ ಯಾದವಪ್ರಕಾಶಾ ಚಾರ್ಯರು ಮೊದಲು ಅದ್ವೈತಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ವಿಶಿಷ್ಟಾ ದ್ವೈತಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದರು. ಕಾಂಚೀಪುರದ ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿರುವ ಗೃಧ್ರಸರಸ್ಸು ಇವರ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ. 11ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇವರು ವೈಜಯಂತೀಕೋಶ ವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು.

ಹೇಮಚಂದ್ರ:—ಜೈನಕವಿಯಾದ ಹೇಮಚಂದ್ರನು (1) ಅಭಿ-ಧಾನಚಿನ್ತಾಮಣಿ: (2) ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹ: (3) ನಿಘಣ್ಟುಶೇಷ: ಮತ್ತು (4) ದೇಶೀನಾಮಮಾಲಾ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕೋಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ಕೋಶ. ಎರಡನೆಯದಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹವು ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳ ಕೋಶ. ಮೂರನೆಯದು ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನ ಕೋಶ. ನಾಲ್ಕನೆಯದು ಪ್ರಾಕೃತಶಬ್ದಗಳ ಕೋಶ.

(1) **ಅಭಿಧಾನಚಿನ್ತಾಮಣಿ:**—ಅಭಿಧಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯು ದೇವಾಧಿದೇವಕಾಣ್ಡ: ದೇವಕಾಣ್ಡ: ಮರ್ತ್ಯಕಾಣ್ಡ: ಭೂಮಿಕಾಣ್ಡ: ನರಕ-ಕಾಣ್ಡ: ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯಕಾಣ್ಡ: ಎಂದು ಆರು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	ಜೈನದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಜೈನ ಮತ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯ ಗಳೂ
ಎರಡನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ದೇವತೆಗಳೂ
ಮೂರನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳೂ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	ತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ
ಐದನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	ಪಾತಾಳಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳೂ
ಆರನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಷಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯಗಳೂ

ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಶಬ್ದಗಳ ಲಿಂಗಾದಿ ವಿವರಗಳಿಗೆ ಈ ಕವಿಯ ಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಕೋಶಕಾರನಾದ ಹೇಮಚಂದ್ರನು ಈ ಕೋಶದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 80ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಆವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ಕೋಶಗಳು ಪ್ರಮಾಣ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವು ವಾಸುಕಿ ವ್ಯಾಡಿ ಧನಪಾಲ ಮತ್ತು ವಾಚಸ್ಪತಿ ಇವರ ಕೋಶಗಳು. ಈ ಕೋಶದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಮರಸಿಂಹ ಕಾತ್ಯ ದುರ್ಗ ಧನ್ವಂತರಿ ಭಾಗುರಿ ಭೋಜ ಶಾಶ್ವತ ಹಲಾಯುಧ ಮಹಾಲಾಕಾರ ಮತ್ತು ಯಾದವ ಇವರ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅಭಿಧಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕೋಶದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಈ ಕವಿಯೇ ಶೇಷಸಂಗ್ರಹದ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಅನುಬಂಧ (ಪೂರಕ) ವಾಗಿರುವುವು. ಅಭಿಧಾನ ಚಿಂತಾಮಣಿಗೆ ಸೂರ್ಯಸಿಂಹರಾಜನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಚನಾಚಾರ್ಯವಾದಿಶ್ರೀವಲ್ಲಭನ ಸಾರೋದ್ಧಾರ ದೇವ ಸಾಗರಗಣಿಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರತ್ನಾಕರಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗಳಿವೆ.

ಅಭಿಧಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಶುಭಶೀಲಗಣಿಯ ಪಞ್ಚವರ್ಗನಾಮಸಂಗ್ರಹ: ಭಾನುಚಂದ್ರಗಣಿಯ ವಿವಿಕ್ತನಾಮಸಂಗ್ರಹ: ಮತ್ತು ಜಿನದೇವಮುನೀಶ್ವರನ ಅಭಿಧಾನಚಿನ್ತಾಮಣಿಶಿಲೋ-ಞ್ಛನಮ್ ಎಂಬ ಈ ಮೂರೂ ಗ್ರಂಥಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ.

(2) **ಅನೇಕಾರ್ಥಸಙ್ಗ್ರಹ:**—ಹೇಮಚಂದ್ರನ ಅನೇಕಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 2000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಇದು ಏಕಸ್ವರಾದ್ವಿಸ್ವರಾತ್ರಿಸ್ವರಾಚತುಸ್ಸ್ವರಾಪಞ್ಚಸ್ವರಾಷಟ್ಸ್ವರ ಗಳೆಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಆರು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯವರ್ಗವೂ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೊನೆ ಯಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾದಿಪದಗಳ ಸೂಚಿಯೂ ಇರುವುದು. ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹದ ರಚನೆಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ಈ ಕವಿಯು "ಏಕಾರ್ಥಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹ:" ಎಂಬ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ "ಖ್ಯಾತ್ವಾರ್ಹತ: ಕೃತೈಕಾರ್ಥಶಬ್ದ-ಸನ್ದೋಹಸಂಗ್ರಹ:। ಏಕಸ್ವರಾದಿಷಟ್ಕಾಣ್ಡಯಾ ಕೃತೈನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹಮ್" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಕಲಿಕಾಲಸರ್ವಜ್ಞ ನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದ ಹೇಮಚಂದ್ರಕವಿಯು ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕೋಶಗಳಲ್ಲದೆ ಕಾವ್ಯಾನುಶಾಸನಮ್ ಲಿಙ್ಗಾನುಶಾಸನಮ್

शब्दानुशासनम् छन्दोऽनुशासनम् वादानुशासनम् योगशास्त्रम् ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದನೆಂದೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹದ ಉಪೋದ್ಘಾತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಮೂರೂವರೆ ಕೋಟಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥ ಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹದ ಉಪೋದ್ಘಾತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಹೇಮಚಂದ್ರನ ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹಕೋಶಕ್ಕೆ ಈತನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಮಹೇಂದ್ರಸೂರಿ ರಚಿತವಾದ "अनेकार्थकैरवाकर-कौमुदी" ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೊಂದಿರುವುದು. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಕಾರನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತನ್ನ ಗುರುವಿನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲೇ ಮಾಡಿದುದಾಗಿ "श्रीहेमसूरिशिष्येण श्रीमहेन्द्रसूरिणा। भक्तिनिष्ठेन टीकेयं तन्नाम्नैव प्रतिष्ठिता" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶ ಶಾಶ್ವತ ರಭಸ ಅಮರಸಿಂಹ ಮಂಖಿ ಹುಗ್ಗ ವ್ಯಾಡಿ ಧನಪಾಲ ಭಾಗುರಿ ವಾಚಸ್ಪತಿ ಯಾದವ ಮತ್ತು ಧನ್ವಂತರಿ ಇವರ ಗ್ರಂಥ ಗಳು ಮತ್ತು ಕೋಶಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

(3) **निघण्टुशेषः** — ಹೇಮಚಂದ್ರರಚಿತವಾದ ಈ ನಿಘಂಟುಶೇಷವು ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನದ ಒಂದು ಕೋಶವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಅಭಿಧಾನಚಿಂತಾಮಣಿಗೆ ಒಂದು ಅನುಬಂಧ ರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ 396 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಈ ಕೋಶವು वृक्षकाण्डः गुल्मकाण्डः लताकाण्डः शाककाण्डः तृणकाण्डः ಮತ್ತು धान्यकाण्डः ಎಂದು ಆರು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

(4) **देशीनाममाला**—ಈ ಕೋಶವು ದೇಶಭೇದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಗಳ ಭೇದವನ್ನು ತತ್ಸಮ ಮತ್ತು ತದ್ಭವ ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುವುದು.

विश्वप्रकाशः — महेश्वरः — ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶಕೋಶವು ಮಹೇಶ್ವರಪಂಡಿತ ವಿರಚಿತವಾದುದು. ಇದೊಂದು ನಾನಾರ್ಥ ಕೋಶ. ಇದು ಮೇದಿನೀಕೋಶದಂತೆ ಅಕಾರಾದಿ ಕ್ರಮ ದಲ್ಲಿ ಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ನಾನಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಅನೇಕ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಸಂಗ್ರಹದ ಭಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದುದಾಗಿ ಕೋಶಕಾರನು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "सतां पुस्तक-सम्भारभारमोक्षः कृतो मया। नामानुशासनमिदं सम्पूर्णं तत्कृतादद्भुतम्" ವಿಶ್ವಂ।

ಕಕಾರಾಂತಾದಿ ವರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಾನಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಈ ಕೋಶವು एकद्वित्रिचतुःपञ्चषड् ವರ್ಣಗಳ ಅನುಕ್ರಮದಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. "एकद्वित्रिचतुः-पञ्चषड्वर्णानुक्रमोज्ज्वलैः। कान्तादिवर्गनानार्थसङ्ग्रहोऽयं वितन्यते" ವಿಶ್ವಂ। ಯಾವುದೊಂದು ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಅನು ಸರಿಸದೆ ಪದಗಳನ್ನು ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದರಂತೆ ಜೋಡಿಸ ಲಾಗಿದೆ. ಕೋಶದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯಪದಗಳೂ ಇದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಪದಗಳ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನ ಕ್ಕಾಗಿ ಅವಶ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅವುಗಳ ಲಿಂಗಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಪದಗಳನ್ನು ಪುನರಾವರ್ತನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. "सुरतं स्यान्निधुवने देवत्वे सुरता मता"। गर्जितो मत्त-मातङ्गे गर्जितं जलदध्वनौ"। "त्रिगर्तः स्याज्जनपदे त्रिगर्तो गणितान्तरे। भवेद् घर्घरिकायां तु त्रिगर्ता कामुकस्त्रियाम्"। "शोभनो ग्रहयोगे स्यात् शोभनं सुन्दरेऽन्यवत्" ಇತ್ಯಾದಿ. "स्पष्टाय लिङ्गभेदस्य क्वाप्यत्र पुनरुक्तता" ವಿಶ್ವಂ। ಈ ಕೋಶದ ರಚನೆಗೆ ಭೋಗೀಂದ್ರ ಕಾತ್ಯಾಯನ ಸಾಹಸಾಂಕ ವಾಚಸ್ಪತಿ ವ್ಯಾಡಿ ವಿಶ್ವರೂಪ ಅಮರ ಮಂಗಳ ಬೋಪಾಲಿತ ಇವರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿ ಇವರನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶದ ಟೀಕಾಪ್ರಕರಣ ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. "भोगीन्द्रकात्यायनसाहसाङ्क-वाचस्पतिव्याडिपुरःसराणाम्। सविश्वरूपामरमङ्गलानां शुभाङ्कबोपालितभागुरीणाम्। कोशावकाशात् प्रकटप्रभाव-सम्भावितोऽनर्घगुणः स एषः" ವಿಶ್ವಂ।

ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶಕೋಶಕ್ಕೆ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಇದೇ ಕೋಶಕಾರ ನಿಂದ "शब्दभेदप्रकाशः" ಎಂಬ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ ರಚಿತ ವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ शब्दभेदः वकारभेदः ऊष्मभेदः ಮತ್ತು लिङ्गभेदः ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವಿಮಲ ಗಣಿಯಿಂದ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

नानार्थशब्दकोशः — मेदिनीकरः — ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದ ಕೋಶವು ಮೇದಿನೀಕರ ಪಂಡಿತನಿಂದ ವಿರಚಿತವಾಗಿ ಈ ಪಂಡಿ ತನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ "मेदिनीकोशः" ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನಾಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ ವನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಈ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ಗ್ರಂಥದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "पूर्वाचार्यकृतीर्वीक्ष्य शब्दशास्त्रं निरूप्य च। नानार्थशब्दकोशोऽयं लिङ्गभेदेन कथ्यते" ಮೇದಿಂ। ಈ ಮೇದಿನೀಕೋಶವು ಯಾವುದೊಂದು ರೀತಿ ನಿಯಮಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿರುವ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶಕೋಶದ ಒಂದು ಪರಿಷ್ಕೃತ ಸುಂದರವಾದ ರೂಪದಂತಿರುವುದು. ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥ ಶಬ್ದಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಥಮಾಂತಗಳಾಗಿವೆ. ಲಿಂಗಭೇದವನ್ನು

ತಿಳಿಸಲು ಪದಗಳ ಪುನರಾವರ್ತನವಾಗಿರುವುದು. "स्पष्टाय लिङ्गभेदाय क्वाप्यत्र पुनरुक्तता" विश्व०। ಮೇದಿನೀ ಕೋಶದಲ್ಲಿ स्त्री पुमान् द्वयोः क्लीबे नपुंसके ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. "क्लीबे नपुंसके पुंसि स्त्रियां योषिति च द्वयोः। त्रिषु चेत्यादि यद्रूपं तल्लिङ्गस्यैव वाचकम्। नानार्थः प्रथमान्तोऽत्र सर्वत्रादौ प्रदर्शितः" मेदि०। ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶ–ಮೇದಿನೀಕೋಶಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ कैकम् कद्विकम् कत्रिकम् कचतुष्कम् ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮವು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. "कान्तादिवर्गैर्नानार्थसङ्ग्रहोऽयं वितन्यते" विश्व०। "स्वरकाद्यादिकाद्यान्तवर्गैर्नानार्थ-सङ्ग्रहः" मेदि०।

ನಾನಾರ್ಥಗಳ ಅನೇಕ ಕೋಶಗಳ ಸಂಗ್ರಹದ ಭಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಈ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ೨ಬ್ಬರೂ ಕವಿಗಳು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "सतां पुस्तकसम्भारभारमोक्षः कृतो मया। नामानुशासनमिदं सम्पूर्णं तन्वताऽद्भुतम्" विश्व०। "नानार्थकोशपुस्तकभारार्जनदुःखहानये कृतिनः। मेदिनी-करकृतकोशो विशुद्धलिङ्गोऽभिलिख्यतामेकः" मेदि०। ಮೇದಿನೀಕರಪಂಡಿತನು उत्पलिनी शब्दार्णवः संसारावर्तः; ನಾಮಮಾಲಾ ಮತ್ತು ಭಾಗುರಿ ವರರುಚಿ ಶಾಶ್ವತ ಬೋಪಾಲಿತ ಮೊದಲಾದ ಕವಿಗಳ ಕೋಶಗಳನ್ನೂ ಶಾತ್ಯಾಯನ ವಾಮನ ಚಂದ್ರಗೋಮಿ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಲಿಂಗಶಾಸ್ತ್ರ ಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಮೇದಿನೀಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದು ದಾಗಿಯೂ, 600 ಗಾದೆಗಳ ಕೋಶವೊಂದನ್ನು ರಚಿಸಿರುವು ದಾಗಿಯೂ ಮೇದಿನೀಕೋಶದ ಉಪಸಂಹಾರ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. "उत्पलिनीशब्दार्णवसंसारावर्तनाम-मालाख्यान्। भागुरिवररुचिशाश्वतबोपालितरन्तिदेवहर-कोशान्। हारावल्यभिधानं त्रिकाण्डशेषं च रत्नमालां च। अपि बहुदोषं विश्वप्रकाशकोशं च सुविचार्य। पाणिनिपदानुशासनपुराणकाव्यादिकं च सुनिरूप्य। षट्शत-गाथाप्रणयनविख्यातकोशलेनाऽयम्। मेदिनीकरेण कोशः प्राणकरसूनुना रचितः" मेदि०। ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ರಾಯ ಮುಕುಟನು ಮೇದಿನೀಕರನ ಕಾಲವು 1431 ಎಂದು ಹೇಳಿರು ತ್ತಾನೆ. ೨ಬ್ಬರೂ ಕವಿಗಳು ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶ ಮತ್ತು ಮೇದಿನೀ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳ ನಿರೂಪಣಾನಂತರ ಕೊನೆ ಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅವ್ಯಯಕೋಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

नानार्थरत्नमाला–इरुगपदण्डनाथः–ಇದು ಇರುಂಗಪ ದಂಡನಾಥಪಂಡಿತನಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು. ಈ ಕವಿಯು 14 ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಎರಡನೆಯ ಹರಿಹರರಾಜನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದು. ನಾನಾರ್ಥರತ್ನಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳು ಸಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಿರ್ಲಿಂಗಗಳೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿವೆ. "कथिताःकेऽपि नानार्थशब्दाः तत्रान्तराख्यना। अमी सलिङ्गनिर्लिङ्गभेदात् द्वेधा भवन्ति हि"॥ ಪುಂಲಿಂಗ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ स्त्रियां पुंसि पुंनपुंसके स्त्रीपुंसयोः क्लीबपुंसोः स्त्रीनपुंसकयोः त्रिषु ಎಂದೂ ಏಳು ವಿಧ ಸಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಅಲಿಂಗ (ನಿಯತಲಿಂಗ) ಶಬ್ದ ಗಳನ್ನೂ ಏಕಾಕ್ಷರಕಾಂಡ ಮತ್ತು ಕಕಾರಾಂತಾದಿ ದ್ವ್ಯಕ್ಷರ ಕಾಂಡ ತ್ರ್ಯಕ್ಷರಕಾಂಡ ಚತುರಕ್ಷರಕಾಂಡ ಸಂಕೀರ್ಣ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯಕಾಂಡಗಳೆಂಬ ಆರು ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. "सलिङ्गान् सप्तधा कृत्वा स्त्रियां पुंसि नपुंसके। स्त्री-पुंसयोः क्लीबपुंसोः स्त्रीनपुंसकयोस्त्रिषु। शब्दान् पुंसः स्त्रियः क्लीबान् नानालिङ्गानलिङ्गकान्। प्रायः क्रमात् प्रवक्ष्यामि कान्तादीन् द्व्यक्षरादिषु" नानार्थर०। ಲಿಂಗ ಗಳನ್ನು ರೂಪಭೇದಗಳಿಂದಲೂ ಪದಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯ ದಿಂದಲೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥಾದಿ ಮತ್ತು ತ್ವಂತ ಪದಗಳು ಹಿಂದಿನ ಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. "रूपभेदात् साहचर्यात् कण्ठोक्त्या वा विभावयेत्। लिङ्गान्यथादित्वन्तं वा पदं पूर्वेण नान्वयि" नानार्थर०। त्रिषु ಎಂದಿರುವಲ್ಲಿ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದೂ द्वन्द्व ಎಂದಿರುವಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಪುಂಲಿಂಗಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಎಂದೂ ಬೇರೆ ಲಿಂಗನಿಷೇಧ ವಿರುವಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. "त्रिष्विति त्रिषु लिङ्गेषु ज्ञेयं द्वन्द्वे द्वयोरिति। लिङ्गान्तरनिषेधोऽत्र शेषलिङ्गविधायकः" नानार्थर०।

अनेकार्थकोशः–मङ्खकविः–ಅನೇಕಾರ್ಥಕೋಶವು ಮಂಖಕವಿ ರಚಿತವಾದುದು. ಈ ಕೋಶವು ಭಾಗುರಿ ಕಾತ್ಯ ಹಲಾಯುಧ ಹುಗ್ಗ ಅಮರಸಿಂಹ ಶಾಶ್ವತ ಮತ್ತು ಧನ್ವಂತರಿ ೨ವರ ಕೋಶಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "भागुरिकात्यहलायुधहुग्गामरसिंहशाश्वतादिकृतान्। कोशा-न्निरीक्ष्य निपुणं धन्वन्तरिनिर्मितं निघण्टुं च"। ಈ ಕೋಶವು ಆಕಾರಾದಿವರ್ಣಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕೋಶಕ್ಕೆ ಮಂಖಕವಿ ಅಥವಾ ಆವನ ಶಿಷ್ಯನೊಬ್ಬನಿಂದ मङ्खटीका ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವೊಂದು ರಚಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಮಹೇಂದ್ರಸೂರಿಯು ಹೇಮಚಂದ್ರನ ಅನೇಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಮುಂಖಕವಿಯು (1129–1149) ಕಾಶ್ಮೀರದ ದೊರೆ ಜಯಸಿಂಹನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀಕಂಠಚರಿತಗ್ರಂಥಕಾರನ ಸಮಕಾಲಿಕನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

ನಾನಾರ್ಥಾರ್ಣವಸಂಕ್ಷೇಪ:–ಕೇಶವಸ್ವಾಮಿ – ಕೇಶವಸ್ವಾಮಿಯ ನಾನಾರ್ಥಾರ್ಣವಸಂಕ್ಷೇಪವು ಒಂದು ಅನೇಕಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳ ಕೋಶವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 5800 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಈ ಕೋಶವು ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆರು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಂಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ವಾಚ್ಯಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಾನಾಲಿಂಗಗಳಿಂದು ಐದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಾವು ವೈಜಯಂತೀಕೋಶದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಕಾರರು ಕೋಶಕಾರರು ವ್ಯಾಕರಣರು ಕವಿಗಳು ವೈದಿಕವಿದ್ವಾಂಸರು ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ವೇದಗಳು ಮತ್ತು ಸಮಾಮ್ನಾಯ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತು ಮಂದಿ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಿರುವುದು ಈ ಕೋಶದ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ನಮಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದಿರುವ ಅನೇಕ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಅತಿಬೃಹತ್ತಾದ ನಾನಾರ್ಥಕೋಶವಾಗಿದೆ.

ಕೇಶವಸ್ವಾಮಿಯು ಕುಲೋತ್ತುಂಗಕೋಲರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ರಾಜರಾಜಕೋಲನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಈ ಕವಿಯು 12 ನೆಯ ಮತ್ತು 13 ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ರಘುವಂಶದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನಾದ ಮಲ್ಲಿನಾಥ ಮತ್ತು ಕುಮಾರಸಂಭವಕಾವ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನಾದ ಅರುಣಾಚಲನಾಥ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಶವಸ್ವಾಮಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕಲ್ಪದ್ರುಕೋಶ:–ಕೇಶವ:–ಕೇಶವಪಂಡಿತವಿರಚಿತ ಕಲ್ಪದ್ರು ಕೋಶವು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ನಾವು ನೋಡಿರುವ ಕೋಶಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಬೃಹತ್ತಮವಾದ ಕೋಶವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 4000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳ ಸಂಗ್ರಹವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದೆ. ಭೂಮಿಯ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು 64. ಅಗ್ನಿಯ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು 114 ಇವೆ. ಈ ಕೋಶವು (1) ಭೂಮಿಸ್ಕಂಧ: (2) ಭುವ:ಸ್ಕಂಧ: ಮತ್ತು (3) ಸ್ವರ್ಗಸ್ಕಂಧ: ಎಂದು ಮೂರು ಸ್ಕಂಧಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಸ್ಕಂಧಗಳಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾಂಡಗಳಿವೆ.

ಭೂಮಿಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ದೇವಪ್ರಕಾಂಡ: ಭೂ:ಪ್ರಕಾಂಡ: ನರಾದಿಪ್ರಕಾಂಡ: ಋಷಿಗೋತ್ರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕಾಂಡ: ಕ್ಷತ್ರಿಯಪ್ರಕಾಂಡ: ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು (18) ಪ್ರಕಾಂಡಗಳೂ

ಭುವಃಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣಪ್ರಕಾಂಡ: ಭೂಸ್ಥದೇವಪ್ರಕಾಂಡ: ನಭ:ಸ್ಥದೇವಪ್ರಕಾಂಡ: ಕಾಲಪ್ರಕಾಂಡ: ಮತ್ತು ನಾಟ್ಯಪ್ರಕಾಂಡ: ಎಂದು ಐದು (5) ಪ್ರಕಾಂಡಗಳೂ

ಸ್ವರ್ಗಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಂಡ: ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕಾಂಡ: ಅವ್ಯಯಪ್ರಕಾಂಡ: ಸ್ತ್ರ್ಯಾದಿಲಿಙ್ಗಪ್ರಕಾಂಡ: ಎಂದು ನಾಲ್ಕು (4) ಪ್ರಕಾಂಡಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು 27 ಪ್ರಕಾಂಡಗಳು ಇರುವುವು.

ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಭೇದದಿಂದಲೂ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷವಿಧಿಯಿಂದಲೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಂಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಪ್ರಕೃತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. "ರೂಪೋಕ್ತ್ಯಾ ಸಾಹಚರ್ಯಾದ್ವಾ ವಿಶೇಷವಿಧಿತ: ಕ್ವಚಿತ್। ಸ್ತ್ರೀಪುಂಕ್ಲೀಬಪ್ರಕೃತಯೋ ಜ್ಞೇಯಾಸ್ತತ್ರ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಿ।। ಸ್ತ್ರೀ ಪುಂಸಿ ನಾ ನರಿ ಪುಮಾನ್ ಪುಂ ಕ್ಲೀಬೇ ಷಣ್ ನಪುಂಸಕಮ್। ಯುಗ್ಮೇ ದ್ವಯೋಸ್ತ್ರಿಷ್ವಶೇಷಾರ್ಥವಾಚಕಮ್।। ಎಂದು ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶಕ ಸಂಕೇತ ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ.

ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡಲು ಸಮಸ್ತಪದದಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವಪದದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೊಡನೆ ಉತ್ತರಪದದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಿದರೆ ಅನೇಕ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು ಆಗುವುವು ಎಂದು ಪದಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಉದಾ:—"ಭೂಮಿಪರ್ಯಾಯದೇವಾರ್ಥೌ ಮಾಠರ: ಕಠಾಡವೌ" ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ ಪದದ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾದ ಭೂ ಧರಾ ಧರಿತ್ರೀ ಕ್ಷೋಣಿ: ಕ್ಷಿತಿ: ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವ ದೇವ ಪದದ ಅರ್ಥಗಳು ಭೂದೇವ: ಭೂಸುರ: ಧರಾದೇವ: ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಚಕ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುವು. ಹೀಗೆಯೇ "ವಕ್ಷ:ಪರ್ಯಾಯರುಹರುದ್ಜಾಥೌ ಕೂಚೌ ಕುಚಾವಪಿ"। ವಕ್ಷೋರುಹ: ವಕ್ಷೋಜ: ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೂ "ರಾಜಪರ್ಯಾಯ ಮಾರ್ಗಾರ್ಥಾ: ಸ ಪುರಸ್ಯೋಪನಿಷ್ಕರಮ್" ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಾಜಮಾರ್ಗ: ನೃಪಮಾರ್ಗ: ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೂ "ಇನ್ದ್ರಪರ್ಯಾಯಜೌ ವಾಲೀ ವಾಲಿರ್ದುನ್ದುಭಿದರ್ಪಹಾ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇನ್ದ್ರಜ: ಪುರನ್ದರಜ: ಪುರುಹೂತಜ: ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೂ "ಸೂರ್ಯಪರ್ಯಾಯಪುತ್ರಾರ್ಥ: ಸುಗ್ರೀವೌ ವಾನರೇಶ್ವರ:" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಪುತ್ರ: ಸೂರ್ಯಸೂನು: ರವಿತನಯ: ರವಿಸುತ: ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೂ ಆಗುವುವು. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ಆಲಂಕಾರಿಕರ ಶೀಘ್ರಗತಿಗೆ ಅಡಚಣೆಯುಂಟುಮಾಡುವುದಾದರೂ ಪದಗಳ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. "ಅಥಾರಮ್ಭೇಥಪರ್ಯಾಯಪರಿವೃತ್ತಿಪ್ರಸಙ್ಗತ:। ಪರ್ಯಾಯಪದಮಾರಭ್ಯ ಜ್ಞೇಯಂ ನಾಮಾತ್ರ ಸರ್ವತ:।। ಸಮಸ್ತಪದಪರ್ಯಾಯಪರಿವರ್ತನಮತ್ರ ತು। ಆಲಙ್ಕಾರಿಕಸಿದ್ಧಾನ್ತಾಸಹತ್ವೇಽಪಿ ವಿಲೋಕ್ಯತಾಮ್।। ಯೇಷಾಂ ನಾತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಮಿಹ ಸಂಗ್ರಹ:। ತೇಷಾಂ ಮಹಾಕವಿಗ್ರನ್ಥೈ: ಸಂವಾದೋಽನ್ವಿಧೀಯತಾಮ್" ಎಂದು ಕವಿಯು ಗ್ರಂಥದ ಪೀಠಿಕಾ

ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಕಾತ್ಯ ವಾಚಸ್ಪತಿ ವ್ಯಾಡಿ ಭಾಗುರಿ ಅಮರಸಿಂಹ ಮಂಗಳ ಸಾಹಸಾಂಕ ಮಹೇಶ ಮತ್ತು ಜಿನ ಇವರ ಕೋಶಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಇವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಕಲ್ಪದ್ರುಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ಕೇಶವಪಂಡಿತನು ಈ ಕೋಶದ ಪೀಠಿಕಾ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "कात्यवाचस्पतिव्याडि-भागुर्यमरमङ्गलाः। साहसाङ्कमहेशाद्याः विराजन्ते जिनान्तिमाः। समालोक्य मतान्येषां कल्पद्रुरखिलार्थदः। क्रियते केशवेनायं नामप्रकृतिबोधनः" ಕಲ್ಪದ್ರು೦ ೨-೩।

तणादिकोशाः – ಉಣಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಪದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ಉಣಾದಿಕೋಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕೋಶಗಳು ಮತ್ತು ಆ ಕೋಶಕಾರರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ :

(1) **लक्ष्मीनिवासाभिधानकोशः** — ಇದು 18 ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶಿವರಾಮನೆಂಬ ಪಂಡಿತನಿಂದ ವಿರಚಿತವಾಗಿದೆ.

(2) **तणादिकोशः** — ಇದು ರಾಮಶರ್ಮ ಪಂಡಿತ ವಿರಚಿತ.

(3) **तणादिनाममाला**—ಇದು 15 ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಶುಭಶೈಲಗಣಿಯಿಂದ ವಿರಚಿತವಾಗಿದೆ.

(4) **शब्दार्णवतरी**—ರಾಮಗೋವಿಂದ ವಿರಚಿತ.

(5) **नानार्थशब्दरत्नकोशः**—ಕಾಲಿದಾಸ ವಿರಚಿತ. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಚುಲಯೋಗೀಂದ್ರನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು.

शब्दकल्पद्रुमः—ಇದು ರಾಜಾರಾಧಾಕಾಂತದೇವ ವಿರಚಿತ. ಆಧುನಿಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ಶಬ್ದಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅಕಾರಾದಿ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗ್ರಂಥಕಾರನು ಎಲ್ಲಾ ಸಾಹಿತ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬಹಳ ವಿವರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕೋಶವು ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವನ್ನು ನೀಡುವ ಒಂದು ವಿಶ್ವಕೋಶವಾಗಿರುವುದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗಿರುವ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಅವಶ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯವಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಆಧಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಧಾತು ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯೊಡನೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಪದಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕಸಂಸ್ಕೃತಶಬ್ದಗಳಿಗೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೇ ಹೊರತು ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟೂ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸಗಳಿಂದ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇದು ನಾನಾವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರಿಗೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ಬಹಳ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

वाचस्पत्यम् – ಇದು ತಾರಾನಾಥತರ್ಕವಾಚಸ್ಪತಿವಿರಚಿತವಾದುದು. ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಕಲ್ಪದ್ರುಮದಂತೆಯೇ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಯಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪದಗಳ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ ಇತಿಹಾಸಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಪ್ರದರ್ಶನ ಎಲ್ಲವೂ ಶಬ್ದಕಲ್ಪದ್ರುಮದಂತೆಯೇ ಇರುವುವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೈದಿಕಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದು ಇದರ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. ಶಬ್ದಕಲ್ಪದ್ರುಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ಕ್ರಮವು ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ಆಧುನಿಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಬೃಹತ್ತಾದ ಶಬ್ದಕೋಶವಾಗಿದೆ.

शब्दार्थचिन्तामणिः—ಈ ಕೋಶವು ಸುಖಾನಂದನಾಥ ವಿರಚಿತವಾದುದು. ಶಬ್ದಾರ್ಥಚಿಂತಾಮಣಿಯು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ರಾಧಾಕಾಂತದೇವನ ಶಬ್ದಕಲ್ಪದ್ರುಮ ಮತ್ತು ತಾರಾನಾಥತರ್ಕವಾಚಸ್ಪತಿಯ ವಾಚಸ್ಪತ್ಯಮನ್ನು ಹೋಲುವ ಒಂದು ಶಬ್ದಕೋಶ. ಇದು 1864 ರಿಂದ 1885 ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

धन्वन्तरिनिघण्टुः—**धन्वन्तरिः** – ವೈದ್ಯ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅನೇಕರು ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ನಿಘಂಟುಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಗಿಡ ಮೂಲಿಕೆ ಬೇರು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಖನಿಜಗಳು ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ ಆಹಾರ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುವುವು. ಈ ನಿಘಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ಧನ್ವಂತರಿನಿಘಂಟು. ಈ ನಿಘಂಟು ಒಂಬತ್ತು (9) ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ನಾವು ಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಕೋಶಕಾರನಾದ ಅಮರಸಿಂಹನು ಧನ್ವಂತರಿ ಮೊದಲಾದವರು ರಚಿಸಿದ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ತನ್ನ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧನ್ವಂತರಿಗಿಂತ ಅಮರಸಿಂಹನು ಅರ್ವಾಚೀನನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಧನ್ವಂತರಿನಿಘಂಟು

ಇತ್ತೀಚಿನ ಎಲ್ಲಾ ನಿಘಂಟುಗಳಿಗೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಔಷಧೋಪಯುಕ್ತವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಅನಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾನಾನಿಘಂಟುಗಳ ಅತ್ಯುಪಯುಕ್ತ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಈ ನಿಘಂಟನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. "अनेकदेशान्तरभाषितेषु सर्वेष्वथ प्राकृतसंस्कृतेषु। गूढेष्वगूढेषु च नास्ति संख्या ह्यभिधानेषु तथौषधीषु॥ प्रयोजनं यस्य तु यावदेव तावत्स गृह्णाति यथाम्बुकूपात्। तथा निघण्ट्वम्बुनिधेरनन्तात् गृह्णाम्यहं किञ्चिदिहैकदेशम्" धन्व० नि०।

ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕೋಶಗಳಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ರಚಿಸಿರುವ ನಿಘಂಟುಗಳ ವಿವರವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಈ ಮುಂದೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಶಬ್ದರತ್ನಾಕರ:—ಇದು ಮಹೀಪವಿರಚಿತ. ಈ ಕೋಶದ ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥ ಅಥವಾ ನಾನಾರ್ಥತಿಲಕ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆ.

ಭೂರಿಪ್ರಯೋಗ:—ಇದು ಪದ್ಮನಾಭಭಟ್ಟವಿರಚಿತ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ಭಾಗವು ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಯೂ ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳ ಭಾಗವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಈ ಕೋಶಕಾರನು ಪೃಷೋದರಾದಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ.

ಶಬ್ದಮಾಲಾ—ಇದು ರಾಮೇಶ್ವರಶರ್ಮವಿರಚಿತ. ಈ ಕೋಶವು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯುಗಳಲ್ಲೂ ಭೂರಿ ಪ್ರಯೋಗಕೋಶವನ್ನೇ ಹೋಲುವುದು.

अभिधानतन्त्रम् :—ಜಟಾಧರಕವಿವಿರಚಿತವಾದ ಈ ಕೋಶವು ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ಮತ್ತು ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳ ಒಂದು ನಿಘಂಟು. ಇದರ ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗವು ಅಮರಸಿಂಹನ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೇ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

अनेकार्थः अथवा नानार्थध्वनिमञ्जरी—ಇದು ಗದಸಿಂಹವಿರಚಿತವಾದುದು. ಸುಮಾರು 88 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಇದು ಒಂದು ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳ ಕೋಶ. ಈ ಕೋಶಕಾರನು ರುದ್ರ ಗಂಗಾಧರ ಧರಣಿ ಮತ್ತು ರತ್ನ ಕೋಶ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಹೆಸರಿನ ಇನ್ನೊಂದು ಕೋಶವು ಕಾಶ್ಮೀರದ ಮಹಾಕ್ಷಪಣಕನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದು ಶ್ಲೋಕಾಧಿಕಾರ ಅರ್ಧಶ್ಲೋಕಾಧಿಕಾರ ಮತ್ತು ಪಾದಶ್ಲೋಕಾಧಿಕಾರ ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವು ಗದಸಿಂಹನ ಕೃತಿಯು ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದು.

ಏಕಾಕ್ಷರಕೋಶಗಳು—ಏಕಾಕ್ಷರಕೋಶಗಳು ಏಕಾರಾದಿ ಒಂದೇ ಅಕ್ಷರದ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಕೋಶಗಳನ್ನು ಈ ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

एकाक्षरकोशः—पुरुषोत्तमदेवः—ಈ ಕೋಶವು ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವವಿರಚಿತ. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಕಾಕ್ಷರಪದಗಳ ಪರ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. "अकारो वासुदेवः स्यात् आकारस्तु पितामहः। पूजायामपि माङ्गल्ये आकारः परिकीर्तितः॥ ईकारः कथ्यते कामो लक्ष्मीरीकार उच्यते। उकारः शङ्करः प्रोक्तः ऊकारश्चापि लक्षणे। रक्षणे चापि ऊकारः ऊकारो ब्रह्मणि स्मृतः" ಇತ್ಯಾದಿ. ಈ ಕೋಶವೂ ವರರುಚಿಯ ಏಕಾಕ್ಷರಾಭಿಧಾನ ಕೋಶವೂ ಅನೇಕ ವಿಷಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಗಿವೆ.

एकाक्षरनाममाला—सुधाकलशः—ಈ ಕವಿಯು 14 ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಈ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು.

एकाक्षररत्नमाला—माधवः—ಈ ಕೋಶವು ಮಾಧವ ಪಂಡಿತವಿರಚಿತ. ಈ ಮಾಧವಪಂಡಿತನು ಹರಿಹರದ ದೊರೆಯಾ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಾಯಣನ ಪುತ್ರ. ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ स्वरकाण्डः व्यञ्जनकाण्डः ಮತ್ತು संयुक्तकाण्डः ಎಂಬ ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಿವೆ.

अनेकार्थसारः—धरणिदासः—ಧರಣಿದಾಸಕೃತವಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಸಾರವೆಂಬ ಈ ಕೋಶವು ಧರಣಿ ಅಥವಾ ಧರಣ ಕೋಶ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ क्ष्मिन् धरणिः ಎಂದು ಕವಿಯು ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಈ ಕೋಶವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಜಯಕೋಶದಂತೆ "ಋ" ವರ್ಣವನ್ನು ಪತ್ಯೇಕವರ್ಣವೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಾನಂದನು ಈ ಕವಿಯನ್ನು ಅನೇಕ ಸಲ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕವಿಯು 12 ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ಇದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯ.

निगमाभिधानम्—ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅಮರಕೋಶದಂತೆಯೇ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾರ್ಥಪದಗಳೂ ಇರುವುವು.

ಭೋಪಾಲಿತ:—ಭೋಪಾಲಿತನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲೇ ಈ ಕೋಶವು ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕವಿಯು ಹಲಾಯುಧ ಮಹೇಶ್ವರ ಮೇದಿನೀಕರ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಈತನ ಕೋಶವು ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದು. "ऋक्षीकाः

ಥಲಪ್ರಾಸ್ತೇ" ಎಂದು ಪುಂಸ್ಕಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ "ಗಹ್ವರಶ್ಚೀ ನರೌ ಶ್ಚಭೇ" ಎಂದು ಕ್ಲೀಬಕಾಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನಗಳು ಇರುವುವು. ಇದರ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು ಆರ್ಯಾವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

नानार्थसङ्ग्रहः – अजयपालः – ನಾನಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಅಜಯಪಾಲನು ಒಬ್ಬ ಬೌದ್ಧಕವಿ. ಸರ್ವಾನಂದ ಕೇಶವಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕರು ಈ ಕವಿಯನ್ನು ಗುಣರತ್ನಮಹೋದಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವರು. ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ 1730 ಪದಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕಪದಗಳು ಶಾಶ್ವತಕೋಶದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುವು. ಇದು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪೂರ್ಣಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಅರ್ಧಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಅರ್ಥವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವ್ಯಯಪದಗಳು ಇತರ ಕೋಶಗಳಂತೆ ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರದೆ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ "ಷ"ವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವರ್ಣವೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

एकवर्णार्थसङ्ग्रहः – भरतसेनः – ಏಕವರ್ಣಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹ ಕೋಶವು ಭರತಸೇನಪಂಡಿತವಿರಚಿತವಾದುದು. ಈ ಪಂಡಿತನು 16ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಕೋಶವನ್ನು ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

अव्ययकोशः – ಮಹಾದೇವಭಟ್ಟನ ಅವ್ಯಯಕೋಶ ಮತ್ತು ಜಯದೇವಭಟ್ಟಾರಕನ ಅವ್ಯಯಾರ್ಣವ ಇವು ಈ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಸೇರಿದುವು. ಅವ್ಯಯಾರ್ಣವ ಕೋಶವು ಮೂರು ತರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

द्विरूपकोशः – ಪುರುಷೋತ್ತಮದೇವನ ದ್ವಿರೂಪ ಕೋಶವು ಶಬ್ದಗಳ ಎರಡೆರಡು ರೂಪಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು. ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳ ಭೇದಗಳಿಂದ ಈ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. ಇದಕ್ಕೆ "शब्दभेदप्रकाशः" ಎಂದೂ ಹೆಸರು. "अटरूटश्चाटरूषोऽप्यवस्योऽवश्य एव च। प्रतिश्यायः प्रतीश्यायो भल्लूको मल्लुकोऽपि च।। ज्योतिषं चापि ष्ठेवनं ष्ठीवनं तथा। सूत्रामापि च सुत्रामा हनूमान् हनुमानपि।। बन्धूरं बन्धुरं च स्यादूरीकृतमुरीकृतम्। बाह्लीकं बाह्लिकं चापि गाण्डीवं गाण्डिवं तथा" ಇತ್ಯಾದಿ.

द्विरूपकोशः – श्रीहर्षः – ಈ ದ್ವಿರೂಪಕೋಶವು ನೈಷಧೀಯ ಚರಿತಕಾರನಾದ ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿ ವಿರಚಿತವಾದುದು.

ऊष्मविवेकः–गदसिंहः–ಗದಸಿಂಹವಿರಚಿತ ಈ ಊಷ್ಮವಿವೇಕವು ಊಷ್ಮ (शषसह) ವರ್ಣಗಳ ಪದಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 112 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಕೋಶ.

श्रीशब्दरत्नाकरः–साधुसुन्दरगणिः – ಇದು 1000 ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಕೋಶ. ಈ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಹೇಮಚಂದ್ರನ ಅಭಿಧಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯಂತೆಯೇ ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳು ಇರುವುವು.

नानार्थपदपेटिका–शब्दलिङ्गार्थचन्द्रिका–सुजनः– ಈ ಎರಡು ಕೋಶಗಳೂ ಸುಜನಪಂಡಿತನಿಂದ ರಚಿತವಾದುವು. ಇವು ನಾನಾರ್ಥಶಬ್ದಗಳ ಕೋಶ. ಶಬ್ದಲಿಂಗಾರ್ಥಚಂದ್ರಿಕೆಯು एकलिङ्गकाण्डः द्विलिङ्गकाण्डः ಮತ್ತು त्रिलिङ्गकाण्डः ಎಂದು ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

विश्वमेदिनी–सारस्वतमिश्रः–ವಿಶ್ವಮೇದಿನೀಕೋಶವು ಸಾರಸ್ವತಮಿಶ್ರವಿರಚಿತ. ಇದರಲ್ಲಿ नानार्थकाण्डः पर्यायकाण्डः ಮತ್ತು अव्ययकाण्डः ಎಂದು ಮೂರು ಕಾಂಡಗಳಿವೆ. ಈ ಕವಿಯು ಇದರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಇನ್ನೊಂದು ಕೃತಿಯಾದ ಹೇಮವೇದಿನೀಕೋಶವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ.

ಇವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ನಿಘಂಟುಗಳು ಹಲವಾರು ಕವಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ;

कविदर्पणनिघण्टुः एकाक्षराभिधानम् धनञ्जयनाममाला कविजीवनकोशः ज्योतिषनिघण्टुः तद्धितकोशः अभिधानसमुच्चयः तन्त्रकोशः दामोदरकोशः द्रव्यगुणादर्शनिघण्टुः गणितनाममाला कविसञ्जीवनीकोशः देशीयराजशेखरकोशः गुणविज्ञाननिघण्टुः वर्णभैरवः शब्दाब्धिः संख्यारत्नकोशः सञ्जीवनीकोशः श्रौतपदार्थनिर्वचनम् शब्दशब्दार्थमञ्जूषा शब्दसंग्रहनिघण्टुः उक्तिरत्नाकरः ಇತ್ಯಾದಿ ಇನ್ನೂ ಅಸಂಖ್ಯ ಕೋಶಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಗ್ರಂಥವಿಸ್ತರಭಯದಿಂದ ಕೋಶಗಳ ವಿವರಗಳ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

परिशिष्टम् ३

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ೩

APPENDIX III

ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದಗಳು :

ಇಂಗ್ಲಿಷ್—ಸಂಸ್ಕೃತ—ಕನ್ನಡ

Administrative Words :

English—Samskrita—Kannada

APPENDIX III

ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಬರೆಯಲು ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳು ಬರುವ ಯೌಗಿಕ ಮತ್ತು ರೂಢವಾದ ಕೆಲವು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪದಗಳನ್ನು ಕೊಡ ಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಹಾಗೆಯೇ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಬರೆಯುವಾಗ ಅನೇಕ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳನ್ನೂ ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹಲವಾರು ಉರ್ದು ಪದಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದೂ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುವುದು.

APPENDIX III

ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ ಸಂಸ್ಕೃತ—ಕನ್ನಡ ಪದಗಳು

ADMINISTRATIVE WORDS WITH THEIR EQUIVALENTS IN SAMSKRITA AND KANNADA LANGUAGES

A

English	*Samskrita*	*Kannada*
Abatement	उपशमनम्	ತಗ್ಗಿಸುವುದು, ಕಡಮೆ ಮಾಡುವುದು.
Abbreviation	संक्षेपणम्	ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಸಂಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದು.
Abdication	परित्यागः	ಹಕ್ಕನ್ನು ತೊರೆದುಬಿಡುವುದು.
Abeyance	स्थगनम्	ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು, ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗೆ ತರಡೆ ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು.
Abiding	दृढविश्वासः	ಅಚಲವಾದ ನಂಬಿಕೆ.
Ability	सामर्थ्यम्, दक्षता	ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ.
Abkari	मादकवस्तुनिर्माणम्	ಮದ್ಯ ಸಾರಾಯಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ತಯಾರಿಕೆ
Able	समर्थः, दक्षः	ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು.
Abode	गृहम्, वसतिः	ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ.
Abolisher	उच्छेदकः, उत्सादकः	ರದ್ದುಪಡಿಸುವವನು.
Abolishment	उत्सादनम्	ರದ್ದುಮಾಡುವುದು, ಪಜಾಮಾಡುವುದು.
Abolition	"	
Abolition of post	स्थानोच्छेदनम्	ಸ್ಥಾನವನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸುವುದು.
Abolition of slavery	दास्यनिर्मूलनम्	ಜೀತದ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕುವುದು.
Aboriginal tribes	मूलनिवासिनः	ಮೊದಲೇ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವರು, ಆದಿವಾಸಿಗಳು.
Abortion	गर्भस्रावः	ಬಸುರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು.
Abortive	अकालप्रसूतः	ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಹುಟ್ಟಿದ.
Abortive medicine	गर्भस्रावकौषधम्	ಗರ್ಭವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಔಷಧ.
Abortive trial	निष्फलः प्रयत्नः	ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯತ್ನ, ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ.
Abortus	अकालप्रसूतः शिशुः	ಪ್ರಸವಕಾಲ ತುಂಬುವ ಮುಂಚೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Above	उपरि	ಮೇಲೆ, ಮೇಲುಗಡೆ.
Above cited	उपरि उद्धृतम्	ಮೇಲುಗಡೆ ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.
Above mentioned	उपरि निर्दिष्टः	ಮೇಲುಗಡೆ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.
Above said	उपर्युक्तः, पूर्वोक्तः	ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.
Abridgement	संक्षेपः, संग्रहः	ಸಂಗ್ರಹ, ಸಾರಾಂಶ, ಗೋಷ್ವಾರೆ.
Abrogated	निराकृतः	ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.
Abrogation	निराकरणम्	ನಿರಾಕರಿಸುವುದು, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು.
Abrogator	निराकर्ता	ತಳ್ಳಿಹಾಕುವವನು, ವಜಾ ಮಾಡುವವನು.
Absconded	पलायितः	ಪರಾರಿಯಾದವನು, ತಲೆ ಮರೆಸಿಕೊಂಡವನು.
Absconder	पलायनकर्ता	ಪರಾರಿಯಾಗುವವನು, ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗುವವನು.
Absconding offender	पलायितः अपराधी	ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಂಡ ಅಪರಾಧಿ.
Absence	अनुपस्थितिः	ಗೈರುಹಾಜರಿ.
Absence without permission	अनुमतिं विना अनुपस्थितिः	ಅನುಮತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಗೈರುಹಾಜರಿ.
Absent	अनुपस्थितः	ಗೈರುಹಾಜರಾದವನು, ಬಾರದೆ ಇರುವವನು.
Absent minded	अन्यमनस्कः	ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು.
Absentee	अनुपस्थितः	ಹಾಜರಾಗಿಲ್ಲದವನು, ಬಾರದೆ ಇರುವವನು.
Absentee-statement	अनुपस्थितानां विवरणपत्रम्	ಗೈರುಹಾಜರಾದವರ ವಿವರಣ ಪಟ್ಟಿ.
Absent on tour	प्रवासनिमित्तमनुपस्थितः	ಪ್ರವಾಸನಿಮಿತ್ತ ಗೈರುಹಾಜರಾದವನು, ಪ್ರವಾಸ ನಿಮಿತ್ತ ಬಾರದಿರುವವನು.
Absent voter	अनुपस्थितवरिता (मतदाता)	ಹಾಜರಾಗದಿರುವ ಮತದಾರ.
Absent voting	अनुपस्थितस्य मतदानम्	ಹಾಜರಾಗದವನ ಮತದಾನ.
Absolute	निरपेक्षः, संपूर्णः, श्रेष्ठः	ಶುದ್ಧವಾದ, ಅಪ್ಪಟವಾದ, ಸಮಗ್ರವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.
Absolute authority	(१) पूर्णाधिकारः (२) वरिष्ठाधिकारी	(1) ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅಧಿಕಾರ. (2) ಸ್ವತಂತ್ರಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು.
Absolute acceptance	सम्पूर्णाङ्गीकारः, सम्पूर्णानुमोदनम्	ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಮ್ಮತಿ.
Absolute assignment	सम्पूर्णाधिकारप्रापणम्	ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಡುವುದು.
Absolute conviction	दृढविश्वासः	ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆ.
Absolute discretion	सम्पूर्णविवेचनम्	ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವುದು.
Absolute law	सम्पूर्णनियमः, निरङ्कुशनियमः	ಪಕ್ಕಾ ನಿಯಮ, ಪಕ್ಕಾ ಕಾನೂನು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Absolute monarch	स्वतन्त्रः प्रभुः, निरङ्कुशः प्रभुः	ಸಂಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ದೊರೆ.
Absolute monopoly	एकैकस्वाम्यम्	ಒಬ್ಬನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಯಾಜಮಾನ್ಯ.
Absolute owner	स्वामी, यजमानः	ಸಂಪೂರ್ಣ ಯಾಜಮಾನ್ಯವುಳ್ಳ ಪಾಲೀಕ.
Absolute property	अनुपद्रुतं स्वम्	ಅಬಾಧಿತ ಸ್ವತ್ತು.
Absolute right	सम्पूर्णधिकारः	ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಹಕ್ಕು, ತಕರಾರಿಲ್ಲದ ಹಕ್ಕು.
Absolution	विमुक्तिः, कैवल्यम्	ಮೋಕ್ಷ. ಬಿಡುಗಡೆ.
Absolve	दोषाद्विमुक्तिः	ದೋಷದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ.
Absolver	विमोचकः, विमोक्ता	ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವವನು.
Absorbed	(१) चूषितः	(1) ಹೀರಲ್ಪಟ್ಟ.
	(२) लीनः	(2) ಲೀನವಾದ, ಐಕ್ಯವಾಗಿರುವ.
Abstract	संक्षेपः, संग्रहः, सारः	ಸಂಗ್ರಹ, ಗೋಷ್ವಾರೆ.
Abstract bill	संक्षिप्तविक्रयपत्रम्	ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಬೆಲೆ ಪಟ್ಟಿ.
Abstract budget	संक्षिप्तमायव्ययपत्रम्	ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಆಯ ಮತ್ತು ವೆಚ್ಚದ ಮುಂಗಡ ಪತ್ರ.
Abuse	दुर्व्यवहारः, दुरुपयोगः	ತಪ್ಪಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. ದುರುಪಯೋಗ.
Academic	(१) विद्यासम्बन्धी	(1) ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಬಂಧವಾದ.
	(२) शिक्षणसंस्थासम्बन्धी	(2) ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.
Academic Institution	(१) विद्यासंस्था	(1) ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆ.
	(२) विद्याशाला	(2) ವಿದ್ಯಾಶಾಲೆ.
Academy	पण्डितमण्डलम्	ಪಂಡಿತರ ಸಮಿತಿ.
Accede	अनुमन्यस्व	ಅನುಮತಿ ಕೊಡು, ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡು.
Accept	अङ्गीकुरुष्व	ಅಂಗೀಕರಿಸು, ಸಮ್ಮತಿಸು.
Acceptance	अङ्गीकारः, स्वीकारः	ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು.
Acceptance on condition	सोपाधिकाङ्गीकारः	ಷರತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಅಂಗೀಕಾರ.
Acceptance note	अङ्गीकारपत्रम्	ಸಮ್ಮತಿಯ ಪತ್ರ.
Accepted	अङ्गीकृतम्	ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.
Acceptor	अङ्गीकर्ता	ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನು, ಸಮ್ಮತಿಸುವವನು.
Access	(१) प्रवेशः	(1) ಪ್ರವೇಶ.
	(२) प्रवेशाधिकारः	(2) ಪ್ರವೇಶಾಧಿಕಾರ.
Accession	(१) प्रवेशः, प्राप्तिः	(1) ಪ್ರವೇಶ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ.
	(२) उपगमनम्	(2) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು,
	(३) वृद्धिः	(3) ಆಸ್ತಿಯ ವೃದ್ಧಿ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Accession of property	सम्पदः अनुवृद्धिः	ಆಸ್ತಿಯ ಆನುವೃದ್ಧಿ.
Accessory	अपराधसहायकः	ಅಪರಾಧ ಮಾಡಲು ಸಹಾಯಮಾಡುವವನು.
Accessory to Adultery	व्यभिचारसहायकः	ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವವನು.
Accident	अपघातः	ಆಕಸ್ಮಿಕ ವಿಪತ್ತು.
Accidental	आकस्मिकः	ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ.
Accommodation	(१) वसतिः	(1) ವಾಸಸ್ಥಳ.
	(२) आनुकूल्यम्	(2) ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದು.
Advisory committee	वसत्युपदेशकसमितिः	ವಸತಿಸಲಹಾಸಮಿತಿ.
Accomplishment	निर्वर्तनम्	ನಿರವೇರಿಕೆ, ಪೂರ್ಯೆಕೆ.
Accordance	अनुसारम्	ಅನುಗುಣವಾಗಿ.
Accordance with law	न्यायानुसारम्	ವಿಧಿಗನುಸಾರವಾಗಿ.
According to order	आदेशानुसारम्	ಆದೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ.
According to rule	नियमानुसारम्	ನಿಯಮಕ್ಕೆ (ಕಟ್ಟಳೆಗೆ) ಅನುಗುಣವಾಗಿ.
Account	लेखा	ಲೆಕ್ಕ.
Accountancy	गणनशास्त्रम्, लेखाशास्त्रम्	ಲೆಕ್ಕದ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಗಣಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ.
Account book	लेखापुस्तकम्	ಲೆಕ್ಕದ ಪುಸ್ತಕ.
Accounts clerk	लेखाकायस्थः, लेखालिपिकः	ಲೆಕ್ಕದ ಗುಮಾಸ್ತ.
Account current	चललेखा	ಚಾಲ್ತಿಲೆಕ್ಕ.
Accountant	लेखापालः	ಕರಣಿಕ, ಲೆಕ್ಕಿಗ.
Accountant chartered	शासनाधिकृतलेखापालः	ಸನ್ನದು ಪಡೆದ ಲೇಖಾಪಾಲ.
Accountant General	महालेखापालः	ಮಹಾಲೇಖಾಪಾಲ.
Accounts Officer	लेखाधिकारी	ಲೆಕ್ಕದ ಅಧಿಕಾರಿ.
Accumulated	सञ्चितः	ಕೂಡಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.
Accumulation	संग्रहः	ಕೂಡಹಾಕುವುದು, ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದು.
Accumulator	संग्राहकः	ಕೂಡಹಾಕುವವನು.
Acknowledged	ज्ञापितस्वीकृतिः	ಸ್ವೀಕರಿಸಿದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ, ಸಂದಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ರಶೀದಿ.
Acknowledgement	स्वीकृतिज्ञापनम्	ಸ್ವೀಕರಿಸಿದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.
Acknowledgement of signature	हस्ताक्षरस्वीकारः	ಹಸ್ತಾಕ್ಷರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು.
Acquired	उपार्जितः	ಗಳಿಸಿದ.
Acquirement	उपार्जनम्, प्राप्तिः	ಗಳಿಕೆ, ಸಂಪಾದಿಸುವುದು.
Acquisition	आर्जनम्	ಸಂಪಾದನೆ.
Acquisition of land	भूसंग्रहः	ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Acquittal	विमुक्तिः	ಬಿಡುಗಡೆ, ಖುಲಾಸೆ.
Acquittance	निस्तारः	ಋಣ ಪರಿಹಾರ, ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು.
Acquittance Roll	वेतनवितरणपुस्तकम्	ವೇತನದ ಬಟವಾಡೆ ಪುಸ್ತಕ.
Acquitted	विमुक्तः	ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ, ಖುಲಾಸೆಯಾದ.
Act	अधिनियमः	ಕಾಯಿದೆ.
Acting	कार्यकारी	ಬದಲಿಯವನು.
Acting together	सहकार्यकरणम्	ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಕಾರ್ಯವಾಡುವುದು.
Action	अभियोगः	ದಾವೆ.
Action civil	नागरकाभियोगः	ನಾಗರಕ ವ್ಯವಹಾರದ ದಾವೆ.
Actionable	अभियोज्यः	ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು.
Action for debt	ऋणाभियोगः	ಸಾಲದ ದಾವೆ.
Active	क्रियाशीलः	ಕಾರ್ಯವಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ.
Act of god	दैवघटना	ದೇವರ ನಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಅನುಗ್ರಹ, ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರ್ಯ
Act of grace	क्षमादानम्	ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ನೀಡುವುದು.
Act of law	शासनकार्यम्	ಕಟ್ಟಳೆಯ ಕಾರ್ಯ.
Act of supremacy	सार्वभौमत्वाधिनियमः	ಸರ್ವಾಧಿಕಾರತ್ವದ ನಿಯಮ.
Actual	वास्तविकः	ಯಥಾರ್ಥವಾದ, ನಿಜವಾದ.
Actual cost	वास्तविकमौल्यम्	ನಿಜವಾದ ಬೆಲೆ.
Actually	वस्तुतः	ನಿಜವಾಗಿ, ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ.
Actual rent	वास्तविकभाटकम्	ನಿಜವಾದ ಬಾಡಿಗೆ.
Actual service	वास्तविकसेवा	ನಿಜವಾಗಿ ನಡೆದಿರುವ ಸೇವೆ.
Actual weight	वास्तविकतुलामानम्	ಸರಿಯಾದ ತೂಕ.
Adaptation	योजनम्	ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Adapter	योजकः	ಅಳವಡಿಸುವವನು.
Addition	(१) संयोजनम्, संकलनम्	(1) ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಕೂಡುವುದು.
	(२) आधिक्यम्	(2) ಆಧಿಕ್ಯ, ವೃದ್ಧಿ.
Additional	अतिरिक्तः, अधिकः	ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಿನ.
Additional agenda	अतिरिक्तःकार्यक्रमः	ಅಧಿಕವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ.
Additional benefit	अधिकलाभः	ಹೆಚ್ಚಿನ ಲಾಭ.
Additional invoice	अतिरिक्तं मूल्यपत्रम्	ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೆಲೆಯ ಪಟ್ಟಿ.
Additional production	अधिकोत्पादनम्	ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಯಾರಿಸುವುದು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Additional secretary	अतिरिक्तःकार्यदर्शी	ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ.
Address	(१) सम्बोधनम् (२) पत्रसंज्ञा (३) भाषणम्	(1) ಸಂಬೋಧನೆ. (2) ವಿಳಾಸ. (3) ಭಾಷಣ.
Address of welcome	स्वागतभाषणम्	ಸ್ವಾಗತಭಾಷಣ.
Address presented to	मानपत्रम्	ಬಿನ್ನವತ್ತಳೆ.
Adequacy	पर्याप्तिः	ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟಿರುವಿಕೆ.
Adequate	पर्याप्तः	ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು.
Ad hoc	तदर्था समितिः	ಒಂದು ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿಸಿದ ಸಮಿತಿ.
Ad hoc payment	तदर्थं वितरणम्	ಒಂದು ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಾವತಿ.
Adjournment	व्याक्षेपः	ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕುವುದು, ಮುಂದೂಡುವುದು.
Adjudged	निर्णीतः	ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.
Adjudication	न्यायनिर्णयः	ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು.
Adjudicator	न्यायनिर्णेता	ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು.
Adjuration	प्रमाणकरणम्	ಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡುವುದು.
Adjust	समीकुरु	ಹೊಂದಿಕೊ.
Adjustment	समीकरणम्	ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Administration	प्रशासनम्	ಆಡಳಿತ.
Administration branch	प्रशासनशाखा	ಆಡಳಿತ ಶಾಖೆ.
Administrative	प्रशासनीयः	ಆಡಳಿತದ, ಆಡಳಿತ ಸಂಬಂಧವಾದ.
Administrative division	प्रशासनविभागः	ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗ.
Administrative expenses	प्रशासनकार्यनिर्वाहव्ययः	ಆಡಳಿತ ಕಾರ್ಯದ ವೆಚ್ಚ.
Administrative orders	प्रशासनादेशाः	ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗದ ಆದೇಶಗಳು.
Administrator	प्रशासकः	ಆಡಳಿತಗಾರ.
Administratorship	प्रशासकत्वम्	ಆಡಳಿತಗಾರಿಕೆ.
Admissible	ग्राह्यम्, उपादेयम्	ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ.
Admissibility	अङ्गीकारयोग्यता	ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹತೆ.
Admission	प्रवेशः	ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Admission fee	प्रवेशशुल्कम्	ಪ್ರವೇಶಶುಲ್ಕ.
Admittable	प्रवेशार्हः	ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವನು.
Admittance	प्रवेशः	ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Adopt	(१) अङ्गीकुरु (२) स्वीकुरु	(1) ಅಂಗೀಕರಿಸು. (2) ತೆಗೆದುಕೊ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Adopted	स्वीकृतः	ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.
Adoptor	दत्तस्य स्वीकर्ता	ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು.
Adoption	स्वीकारः	ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.
Adoptive father	दत्तग्राहकपिता	ದತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ತಂದೆ.
Adult	वयस्कः	ವಯಸ್ಸಾದವನು.
Adult education	वयस्कविद्याभ्यासः	ವಯಸ್ಸಾದವನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ.
Adulterer	जारः, उपपतिः	ಹಾದರ ಮಾಡುವವನು.
Adultery	परस्त्रीगमनम्	ಬೇರೊಬ್ಬ ಹೆಂಗಸಿನ ಸಂಬಂಧ.
Advance	(१) अग्रिमधनम्	(1) ಮುಂಗಡ.
	(२) प्रगतिः	(2) ಬೆಳವಣಿಗೆ.
Advancement	(१) प्रगतिः	(1) ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ.
	(२) आदिमदानम्	(2) ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಆಸ್ತಿ ಹಂಚುವಾಗ ಮಾಡುವ ಮೊದಲ ದಾನ.
Advance of pay	अग्रतो दीयमानं वेतनम्	ಮುಂಗಡವಾಗಿ ಕೊಡುವ ವೇತನ (ಸಂಬಳ).
Advantage	आनुकूल्यम्	ಪ್ರಯೋಜನ.
Adversary	प्रत्यर्थी, रिपुः	ವೈರಿ, ಹಗೆ, ಶತ್ರು.
Adverse	प्रतिकूलः	ಅನುಕೂಲವಾಗಿಲ್ಲದ.
Advice	उपदेशः	ಸಲಹೆ.
Adviser	उपदेष्टा	ಸಲಹೆಗಾರ.
Advisory committee	सूचनासमितिः	ಸಲಹೆ ಕೊಡುವ ಸಮಿತಿ.
Advocate	न्यायवादी	ವಕೀಲ.
Affection	अनुरागः	ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ.
Affirmance	स्थिरीकरणम्	ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು.
Aforesaid	उपर्युक्तः, पूर्वोक्तः	ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ.
Against	प्रतिकूलम्	ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ.
Age	वयः	ವಯಸ್ಸು.
Agenda	कार्यसूची	ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಪಟ್ಟಿ.
Age of majority	व्यवहारयोग्यं वयः	ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವಯಸ್ಸು.
Age of superannuation	निवृत्तिकालः	ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದುವ ವಯಸ್ಸು.
Agent	प्रतिनिधिः	ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ಕಾರ್ಯಭಾರಿ.
Agreeable	अङ्गीकाराहंः	ಸಮ್ಮತಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.
Agreement	सम्मतिः	ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಒಪ್ಪಂದ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Aid	**साहाय्यम्**	ಒತ್ತಾಸೆ, ನೆರವು.
Aircraft	**विमानम्**	ವಿಮಾನ.
Air port	**विमानपत्तनम्**	ವಿಮಾನ ಪಟ್ಟಣ, –ನಗರ.
Air route	**वायुमार्गः**	ವಿಮಾನವು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ.
Allegation	**आरोपणम्**	ಆರೋಪ, ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವುದು.
Allocation	**विभजनम्**	ನಿಗದಿ ಮಾಡುವುದು.
Allopathy	**आङ्ग्लवैद्यपद्धतिः**	ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ವೈದ್ಯ ಪದ್ಧತಿ.
Allotment	**विभजनम्**	ಹಂಚಿಕೆ.
Allottee	**भोक्ता**	ಹಂಚಿಕೆಯಾದವನು.
Allowance	**(१) अनुमतिः (२) वेतनम्**	(1) ಅನುಮತಿ. (2) ವೇತನ.
	(३) उद्धारः	(3) ಮಾಫಿ.
Alphabet	**वर्णमाला**	ಅಕ್ಷರಮಾಲೆ.
Alterable	**परिवर्तनीयः**	ಬದಲಾಯಿಸಬಹುದಾದ.
Always	**सर्वदा**	ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ.
Ambassador	**राजदूतः**	ರಾಯಭಾರಿ.
Ambulance	**रोगिवाहनम्**	ರೋಗಿಯನ್ನು ಕರೆತರುವ ವಾಹನ.
Amendment	**विशुद्धिः**	ತಿದ್ದುಪಡಿ.
Amenities	**सौकर्यम्**	ಸೌಕರ್ಯಗಳು.
Amount	**सम्पूर्णधनम्**	ಒಂದು ಮೊತ್ತದ ಮೊಬಲಗು.
Analogy	**सादृश्यम्**	ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯ.
Ancestor	**पूर्वजः, मूलपुरुषः**	ವಂಶದ ಹಿರಿಯವನು, ವಂಶದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವನು.
Ancestral	**पूर्वजैरार्जितम्, पित्रार्जितम्**	ಪೂರ್ವಿಕರಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ.
Ancient	**प्राचीनम्, प्राक्कालिकम्**	ಪೂರ್ವ ಕಾಲದ.
Animal	**पशुः**	ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು.
Animal husbandry	**पशुपरिपालनम्**	ಪಶುಗಳ ಪೋಷಣೆ.
Annexure	**अनुबन्धः**	ಜತೆಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಪೂರಕವಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು.
Announcement	**घोषणा, प्रकटनम्**	ಘೋಷಿಸುವುದು, ಡಂಗೂರ ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು.
Annual	**वार्षिकम्**	ವರ್ಷದ, ವರ್ಷಕಾಲದ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Annual financial statement	वार्षिकवित्तीय विवरणोपपादनम्	ಹಣಕಾಸಿನ ವಿತರಣೆಯ ವಾರ್ಷಿಕ ವಿವರಣ.
Annual general meeting	सर्वसदस्यानां वार्षिकाधिवेशनम्	ಸಕಲ ಸದಸ್ಯರ ವಾರ್ಷಿಕಾಧಿವೇಶನ.
Annual net profit	(व्ययमपहाय) शुद्धः वार्षिक आयः	ಖರ್ಚು ಕಳೆದು ನಿವ್ವಳ ವಾರ್ಷಿಕ ಆದಾಯ.
Annual report	वार्षिकवृत्तनिवेदनम्	ವಾರ್ಷಿಕ ವರದಿ.
Annual return	वार्षिकलेखाविवरणम्	ವಾರ್ಷಿಕ ಲೆಕ್ಕ ವಿವರಣೆ.
Annuity	वर्षाशनम्	ವರ್ಷಾಶನ, ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ಧನ ಮೊದಲಾದುದು.
Anonymous	अनामधेयः	ಹೆಸರಿಲ್ಲದ, ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸದ.
Answerable	उत्तरणीयः	ಉತ್ತರ ಹೇಳಬಹುದಾದ.
Anticipation	निरीक्षणम् प्रतीक्षणम्	ಪ್ರತೀಕ್ಷಣೆ, ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವುದು.
Anti-corruption	उत्कोचनिरोधः	ಲಂಚ ನಿರೋಧ.
Any other party	कोऽपि इतरपक्षः	ಬೇರೆ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪಕ್ಷ.
Apology	क्षमायाचना	ಕ್ಷಮೆಯ ಬೇಡಿಕೆ.
Appeal	पुनर्विमर्शार्थं प्रार्थना	ಪುನರ್ವಿಮರ್ಶೆಗಾಗಿ ಬೇಡಿಕೆ (ಮನವಿ).
Appearance	पुरतः उपस्थितिः	ಎದುರಿಗೆ ಹಾಜರಾಗುವುದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Appellant	पुनर्विमर्शापेक्षी	ಮೇಲ್ಮನವಿ ಮಾಡುವ ಅರ್ಜಿದಾರ.
Appendix	परिशिष्टम्, अनुबन्धः	ಅನುಬಂಧ.
Application	(१) आवेदनपत्रम्	(1) ಅರ್ಜಿ, ದರಖಾಸ್ತು.
	(२) याच्ञा	(2) ಮನವಿ.
	(३) लेपनम्	(3) ಲೇಪನ, ಹಚ್ಚುವುದು.
	(४) समन्वयः	(4) ಅನ್ವಯಿಸುವುದು.
Appointment	(१) नियुक्तिः, नियोगः	(1) ನೇಮಕ.
	(२) आज्ञा	(2) ಶಾಸನ.
	(3) अधिकारः	(3) ಅಧಿಕಾರ.
Appreciation	(१) गुणग्रहणम्	(1) ಮೆಚ್ಚುಗೆ, ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು.
	(२) मूल्यविज्ञानम्	(2) ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟುವುದು.
	(३) मूल्यवृद्धिः	(3) ಬೆಲೆ ಏರಿಸುವುದು.
Approach	(१) उपागमनम्	(1) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು.
	(२) समीपमार्गः	(2) ಹತ್ತಿರದ ದಾರಿ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Appropriation	**विनियोग:**	ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Approval	**अनुमोदनम्**	ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ.
Approver	**(१) अनुमोदक:**	(1) ಸಮ್ಮತಿಸುವವನು, ಒಪ್ಪಿಗೆಕೊಡುವವನು.
	(२) साक्ष्यार्थं नियुक्त: अपराधी	(2) ಮಾಫಿಸಾಕ್ಷಿ.
Approximation	**(१) सामीप्यम्**	(1) ಸಾಮೀಪ್ಯ.
	(२) उपगमनम्	(2) ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಸರಿಸುಮಾರು ಬರುವುದು, ಉಪಸಮ.
Apt	**समुचित:**	ಹೊಂದುವ, ಸರಿಯಾದ.
Apt words	**समुचितवचनानि**	ತಕ್ಕ ಮಾತುಗಳು, ಸರಿಹೊಂದುವ ಮಾತುಗಳು.
Arbitration	**माध्यस्थ्यम्, मध्यस्थनिर्णय:**	ಪಂಚಾಯತಿ.
Arbitrator	**मध्यस्थ:**	ಪಂಚಾಯತಿದಾರ.
Arch	**तोरणम्**	ಕಮಾನು.
Arch bridge	**चापसेतु:**	ಕಮಾನು ಸೇತುವೆ.
Archaeology	**प्राचीनवस्तुशोधनशास्त्रम्**	ಪುರಾತನ ವಸ್ತುಶೋಧನ ಶಾಸ್ತ್ರ.
Architect	**वास्तुशिल्पी**	ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಲಾಪಂಡಿತ.
Archives	**प्राचीनपत्रागारम्**	ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಹಳೆಯ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳ ಸ್ಥಳ.
Area	**प्रदेश:**	ಕ್ಷೇತ್ರ, ಮೈದಾನ.
Areca-nut	**क्रमुक:**	ಅಡಕೆ
Argument	**वाद:**	ವಾದಮಾಡುವುದು.
Arm	**(१) आयुधम्**	(1) ಆಯುಧ, ಶಸ್ತ್ರ.
	(२) भुज:	(2) ತೋಳು, ಭುಜ.
	(३) शाखा	(3) ಮರದ ರೆಂಬೆ.
Armour	**युद्धकवच:**	ಯುದ್ಧಕವಚ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡುವ ಅಂಗಿ.
Armoury	**शस्त्रागारम्**	ಆಯುಧಶಾಲೆ.
Arm pit	**बाहुमूलम्, कक्ष:**	ಬಾಹುಮೂಲ, ಕಂಕಳು.
Army	**सेना, सैन्यम्**	ಸೇನೆ, ದಂಡು, ಪಡೆ.
Arrangement	**व्यवस्थापनम्**	ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು.
Arrest	**बन्धनम्**	ಕೈದು, ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವುದು, ದಸ್ತಗಿರಿ ಮಾಡುವುದು.
Arrival	**आगमनम्**	ಬರುವುದು.
Art	**(१) कला (२) शिल्पम्**	(1) ಕಲೆ (2) ಶಿಲ್ಪ.
	(३) विद्या (४) करकौशलम्	(3) ವಿದ್ಯೆ (4) ಕೈ ಕಸಬು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Artery	रक्तनालम्	ರಕ್ತಕೋಶದ ಕಡೆಯಿಂದ ಇತರ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ರಕ್ತವನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ರಕ್ತನಾಳ.
Article	(१) विषय:	(1) ವರ್ತಮಾನಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸುವ ಲೇಖನ, ವಿಷಯ.
	(२) द्रव्यम्	(2) ಸರಕು, ಪದಾರ್ಥ.
Artificial	कृत्रिमम्	ಸ್ವಭಾವದ್ದಲ್ಲದ, ಕಲ್ಪಿತವಾದ.
Artist	शिल्पी	ಕುಶಲಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು.
Ascendants	पूर्वजा:	ಮೂಲಪುರುಷರು, ವಂಶದ ಹಿರಿಯರು.
As follows	अधोनिर्दिष्टप्रकारेण	ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ.
Assassin	घातक:	ಕೊಲೆಗಾರ.
Assassination	हननम्, हत्या	ಕೊಲೆ, ಹತ್ಯೆ.
Assembly	सभा	ಕೂಟ, ಸಂಸತ್ತು.
Assent	(१) अनुज्ञा	(1) ಸಮ್ಮತಿ.
	(२) अनुमति:	(2) ಅನುಮತಿ.
	(३) अङ्गीकार:	(3) ಒಪ್ಪಿಗೆ.
Assimilation	समीकरणम्	ಸಮರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಹೋಲುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.
Assimulation	छद्म, कपट:	ಕಪಟ, ವಂಚನೆ.
Assistance	साहाय्यम्	ಉಪಕಾರ, ಒತ್ತಾಸೆ, ನೆರವು.
Assistant	सहायक:	ಜತೆಗೂಡಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು.
Assistant Accountant	सहायकलेखापाल:	ಸಹಾಯಕಕರಣಿಕ. ಸಹಾಯಕಲೆಕ್ಕಿಗ.
Assistant Accountant General	सहायकमहालेखापाल:	ಸಹಾಯಕಮಹಾಲೇಖಾಪಾಲ.
Assistant Auditor	सहायकलेखापरीक्षक:	ಸಹಾಯಕಲೆಕ್ಕತನಿಖಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Architect	सहायकवास्तुशिल्पी	ಸಹಾಯಕ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಕಲಾ ಪಂಡಿತ.
Assistant Commissioner	सहायक आयुक्त:	ಆಯುಕ್ತರ ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರದ ಇಲಾಖೆಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿ.
Assistant Commissioner—Crime and Excise	सहायक आयुक्त:—अपराधोत्पादनशुल्कशाखा	ಅಪರಾಧ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದನ ತೆರಿಗೆ ಶಾಖೆಯ ಸಹಾಯಕ ಆಯುಕ್ತ.
Assistant Commissioner—Food Supplies	सहायक आयुक्त:—आहारसम्भारोपाहरणशाखा	ಆಹಾರಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಸರಬರಾಜು ಶಾಖೆಯ ಸಹಾಯಕ ಆಯುಕ್ತ.
Assistant Commissioner—Income Tax	सहायक आयुक्त:—आयकरशाखा	ವರಮಾನ ತೆರಿಗೆಯ ಸಹಾಯಕ ಆಯುಕ್ತ.
Assistant Commissioner—Sales Tax	सहायक आयुक्त:—विक्रयकरशाखा	ಮಾರಾಟ ತೆರಿಗೆ ಶಾಖೆಯ ಸಹಾಯಕ ಆಯುಕ್ತ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Assistant Controller General	सहायकमहानियन्त्रकः	ಸಹಾಯಕ ಮಹಾನಿಯಂತ್ರಣಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Controller Stores	सहायक संग्रहागार नियन्त्रकः	ಸಹಾಯಕ ದಾಸ್ತಾನು ನಿಯಂತ್ರಣಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Development Officer	सहायक विकासाधिकारी	ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಶಾಖೆಯ ಸಹಾಯಕ ಅಧಿಕಾರಿ.
Assistant Director	सहायकनिर्देशकः	ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕ.
„ „ **Agriculture**	„ „ कृषि शाखा	ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕ—ವ್ಯವಸಾಯ ವಿಭಾಗ.
„ „ **Public Health**	„ लोकस्वास्थ्य शाखा	ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕ—ಜನಾರೋಗ್ಯ ವಿಭಾಗ.
„ „ **Purchase**	„ „ क्रयविभागः	ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕ—ಕ್ರಯ ವಿಭಾಗ.
Assistant Electrical Inspector	सहायकवैद्युतावेक्षकः	ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ಯುತ್ ಪರೀಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Electrical Engineer	विद्युत्सहायकाभियन्ता	ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ಯುತ್ ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಿ.
Assistant Food Procurement Inspector	आहारसंपादन सहायकावेक्षकः	ಸಹಾಯಕ ಆಹಾರ ಸಂಪಾದನಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Geologist	सहायकभौतिकविज्ञः	ಸಹಾಯಕ ಭೂವಿಜ್ಞಾನಿ.
Assistant Godown Superintendent	सहायककोष्ठागाराधीक्षकः	ಸಹಾಯಕ ಉಗ್ರಾಣದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ.
Assistant Health Officer	सहायकारोग्याधिकारी	ಸಹಾಯಕ ಆರೋಗ್ಯಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Horticulturist	सहायक औद्यानिकविज्ञः	ತೋಟಗಳ ಸಹಾಯಕ ವಿಜ್ಞಾನಿ.
Assistant Inspector	सहायकावेक्षकः	ಸಹಾಯಕ ತನಿಖಾಧಿಕಾರಿ.
Assistant Manager	सहायकव्यवस्थापकः	ಸಹಾಯಕ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ.
Assistant Superintendent	सहायकाधीक्षकः	ಸಹಾಯಕ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ.
Association	(१) संस्था (२) समाजः	(1) ಸಂಸ್ಥೆ. (2) ಸಮಾಜ.
	(३) संघः (४) संबन्धः	(3) ಸಂಘ. (4) ಸಂಬಂಧ.
Assurance	(१) आश्वासनम्	(1) ಸಮಾಧಾನವಚನ.
	(२) नाशभयोत्तारणम्	(2) ವಿಮೆ.
Assure	(१) रक्षणम्	(1) ರಕ್ಷಣೆ.
	(२) आश्वासनम्	(2) ಸಮಾಧಾನದ ಮಾತು.
Atmosphere	(१) वायुमण्डलम्	(1) ಆಕಾಶ.
	(२) वातावरणम्	(2) ವಾತಾವರಣ.
Atom	परमाणुः	ಪರಮಾಣು.
Atom bomb	परमाणुलोहमयाग्निगोलः	ಪರಮಾಣು ಬಾಂಬು.
Atomic Energy	अणुशक्तिः	ಪರಮಾಣು ಶಕ್ತಿ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Atomic warfare	अणुयुद्धम्	ಪರಮಾಣು ಯುದ್ಧ.
Attachment	(१) भक्तिः (२) अनुरागः	(1) ಭಕ್ತಿ. (2) ಪ್ರೇಮ.
	(३) सङ्गः (४) आसक्तिः	(3) ಸಂಬಂಧ. (4) ಆಸಕ್ತಿ.
Attainment	(१) लाभः, प्राप्तिः	(1) ಪಡೆಯುವುದು, ಹೊಂದುವುದು.
	(२) अधिगमः	(2) ತಲುಪುವುದು, ಸೇರುವುದು.
Attempt	प्रयत्नः	ಯತ್ನ.
Attemptable	यत्नसाध्यम्	ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದ.
Attendance	उपस्थितिः	ಹಾಜರಾತಿ.
Attendant	अनुचरः	ಸೇವಕ.
Attention	लक्ष्यम्, अवधानम्	ಗಮನ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ.
Attestation	प्रमाणीकरणम्	ಸಾಕ್ಷಿಯನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುವುದು.
Attorney	न्यायवादी	ವ್ಯವಹಾರ ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ವಕೀಲ.
Attorney General	महान्यायवादी	ಸರ್ಕಾರಿ ವಕೀಲ.
Auction	घोषणापूर्वको विक्रयः	ಹರಾಜು,
Audience	(१) श्रोतृवर्गः	(1) ಸಭಾಸದರು.
	(२) श्रवणम्	(2) ಶ್ರವಣ, ಕೇಳುವುದು.
Audit	लेखापरीक्षा	ಲೆಕ್ಕಪರಿಶೋಧನೆ.
Audited account	परिशोधितलेखा, परीक्षितलेखा	ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಲೆಕ್ಕ.
Auditor	लेखापरीक्षकः	ಲೆಕ್ಕಗಳ ಪರೀಕ್ಷಕ.
Audit report	लेखापरिशोधनावेदनम्	ಲೆಕ್ಕಪರೀಕ್ಷೆಯ ವರದಿ.
Author	लेखकः, ग्रन्थकर्ता	ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು.
Authorisation	प्रमाणीकरणम्, अनुमतिप्रदानम्	ಪ್ರಾಧಿಕಾರ ಕೊಡುವುದು, ಹೆಚ್ಚು ಅಧಿಕಾರ ನೀಡುವುದು.
Authorised	अधिकृतः	ಅಧಿಕಾರ ಪಡೆದಿರುವವನು.
Authorship	लेखकत्वम्	ಗ್ರಂಥ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಗ್ರಂಥ ಬರೆಯುವ ಉದ್ಯೋಗ.
Authority	(१) प्राधिकारः	(1) ಅಧಿಕಾರ, ವಿಧಾಯಕ ಶಕ್ತಿ.
	(२) प्रमाणवाक्यम्, प्रमाणग्रन्थः	(2) ಪ್ರಮಾಣ ಗ್ರಂಥ.
Autograph	स्वहस्तलिपिः	ಸ್ವಹಸ್ತಾಕ್ಷರ.
Autonomous	स्वतन्त्रः, स्वायत्तः	ಸ್ವತಂತ್ರಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳ, ಸ್ವಾಯತ್ತ.
Average	मध्यमप्रमाणम्	ಸರಾಸರಿ.
Avoidable	(१) परिहरणीयः	(1) ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ.
	(२) परित्याज्यः	(2) ಪರಿತ್ಯಜಿಸಬಹುದಾದ.
Award	न्यायनिर्णयः	ತೀರ್ಪು, ಪಂಚಾಯತಿ ತೀರ್ಮಾನ.

B

English	*Samskrita*	*Kannada*
Baby	शिशुः, स्तनन्धयः	ಎಳೆಯಮಗು, ಹಸುಗೂಸು.
Back	(१) पश्चात्	(1) ಹಿಂದುಗಡೆ.
	(२) पृष्ठदेशः	(2) ಹಿಂಭಾಗ, ಬೆನ್ನು.
Backbone	पृष्ठवंशः	ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ.
Background	(१) पश्चाद्भूमिः	(1) ಹಿಂದುಗಡೆಯ ಭೂಮಿ.
	(२) प्राक्तनपरिस्थितिः	(2) ಹಿನ್ನೆಲೆ.
	(३) प्राधान्यप्रदातृत्वम्	(3) ಮುಂದುಗಡೆ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಕೊಡುವುದು.
Backward	(१) पराङ्मुखः, विमुखः	(1) ವಿಮುಖನಾದವನು, ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದವನು.
	(२) मन्दमतिः	(2) ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು.
	(३) पश्चात् स्थितः	(3) ಹಿಂದುಳಿದವನು.
Bad behaviour	दुर्वर्तनम्	ಕೆಟ್ಟನಡತೆ.
Badge	चिह्नम्	ಲಾಂಛನ, ಗುರುತಿನ ಬಿಲ್ಲೆ.
Bag	भस्त्रिका	ಕೈಚೀಲ.
Bail	लग्नकः	ಜಾಮೀನುದಾರ.
Bail bond	प्रतिभूबन्धपत्रम्	ಜಾಮೀನು ಪತ್ರ.
Balance	(1) शेषः	(1) ಬಾಕಿ, ಶಿಲ್ಕು.
	(2) समतोलनम्	(2) ಸರಿತೂಗಿಸುವುದು.
Balcony	चन्द्रशालावितर्दिः	ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮೊಗಸಾಲೆ.
Bale	भारः	ಮೂಟೆ.
Ballot	गुप्तमतदानम्	ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮತ ಕೊಡುವುದು.
Ballot paper	मतदानपत्रम्	ಮತ ನೀಡುವ ಪತ್ರ.
Banishment	देशाद्बहिष्कारः	ದೇಶದಿಂದ ಗಡೀಪಾರು.
Bank	(१) वित्तकोशः, वित्तव्यवहारस्थलम्	(1) ಹಣಕಾಸಿನ ವ್ಯವಹಾರ ಗೃಹ.
	(२) तीरम्, तटम्	(2) ತೀರ, ದಡ.
Bank cheque	वित्तकोशधनादेशपत्रम्	ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಧನಾದೇಶಪತ್ರ.
Banking	वित्तकोशव्यवहारः	ಬ್ಯಾಂಕಿನ ವ್ಯವಹಾರ.
Banner	ध्वजः, पताका	ಬಾವುಟ.
Bar	(१) न्यायवादिनां संघः	(1) ವಕೀಲರ ಸಂಘ.
	(२) न्यायालये विचारण-समये बन्दिनां स्थानम्	(2) ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಣೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈದಿಯು ನಿಲ್ಲುವ ಕಟಕಟೆ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
	(३) लोहशलाका	(3) ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿ.
	(४) मद्यशाला, मदिरागृहम्	(4) ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ.
Barbarian	अनागरकः, असभ्यः	ಒರಟು ಮನುಷ್ಯ, ಅನಾಗರಕ, ಕ್ರೂರ.
Barbarity	क्रौर्यम्	ಕ್ರೂರತನ.
Bargain	विक्रयव्यवहारः	ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಚೌಕಾಸಿ.
Barren land	वन्ध्यभूमिः, मोघभूमिः	ಬಂಜರು ಭೂಮಿ, ಬೆಳೆಯದ ಜಮೀನು.
Barter	वस्तुविनिमयः	ಅದಲು ಬದಲು ಮಾಡುವುದು.
Barterer	स्तुविनिमयकर्ता	ಅದಲು ಬದಲು ಮಾಡುವವನು.
Base	मूलभागः	ಮೂಲಸ್ಥಾನ.
Baseless	आधाररहितः	ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ.
Basic	मूलभूतः	ಆಧಾರಭೂತವಾದ.
Basic education	मूलशिक्षणम्	ಮೂಲ ಶಿಕ್ಷಣ.
Basic pay	मूलवेतनम्	ಮೂಲ ವೇತನ.
Batch	गणः, समूहः	ಒಂದು ತಂಡ, ಗುಂಪು.
Battle	युद्धम्, समरः	ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ,
Bawd	कुट्टनी	ತಲೆಹಿಡುಕಿ.
Bawdy house	वेश्यागृहम्	ವ್ಯಭಿಚಾರ ಗೃಹ.
Beating	(१) स्पन्दनम्	(1) ಸ್ಪಂದನ.
	(२) ताडनम्	(2) ಹೊಡೆತ.
Bed	शय्या	ಹಾಸಿಗೆ.
Beggary	भिक्षावृत्तिः	ಭಿಕ್ಷುಕನ ವೃತ್ತಿ.
Beginning	प्रारम्भः, उपक्रमः	ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ.
Behaviour	वर्तनम्, चरितम्	ನಡವಳಿಕೆ, ವರ್ತನೆ.
Belief	विश्वासः, प्रत्ययः	ನಂಬಿಕೆ.
Bell	घण्टा	ಗಂಟೆ.
Bench	(१) न्यायालयः, न्यायपीठम्	(1) ನ್ಯಾಯಪೀಠ.
	(२) न्यायाधीशकार्यम्	(2) ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನ ಉದ್ಯೋಗ.
	(३) फलकासनम्	(3) ಮರದ ಉದ್ದದ ಕಾಲ್ಮಣೆ.
Bencher	न्यायवादिसंघस्य सदस्यः	ವಕೀಲರ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯ.
Benediction	आशीर्वचनम्	ಆಶೀರ್ವಾದ.
Beneficial	(१) लाभदायकम्	(1) ಲಾಭಕರವಾದ.
	(२) हितकरम्	(2) ಹಿತಕರವಾದ.
Benefit	(१) लाभः (२) हितम्	(1) ಲಾಭ. (2) ಹಿತ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Benevolent	हितैषी	ಹಿತವನ್ನು ಕೋರುವವನು.
Benevolent intention	हितचिन्तनम्	ಹಿತವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವುದು.
Bepraise	श्लाघनम्,	ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲಾಘಿಸುವುದು,
	अतिशयप्रशंसा	ಅತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು.
Best	सर्वोत्कृष्टम्	ಬಹಳ ಉತ್ತಮವಾದ.
Bestower	अर्पयिता	ಸಮರ್ಪಿಸುವವನು.
Betterment	अभिवृद्धिः	ಉನ್ನತಿ, ಏಳಿಗೆ.
Betting	द्यूतम्	ಜೂಜು.
Beyond	(१) अवधेरनन्तरम्	(1) ಅವಧಿಯ ತರುವಾಯ.
	(२) अतिमात्रम्, अभ्यधिकम्	(2) ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ.
Bibliographer	ग्रन्थकर्ता	ಗ್ರಂಥದ ಲೇಖಕ.
Bibliography	(१) ग्रन्थचरितम्, ग्रन्थविवरणम्	(1) ಗ್ರಂಥಗಳ ವಿವರಣೆ.
	(२) ग्रन्थसूची	(2) ಗ್ರಂಥಗಳ ಸೂಚಿ.
Bilingual	द्विभाषासम्बन्धी	ಎರಡು ಭಾಷೆಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ.
Bilinguist	द्विभाषी, भाषाद्वयाभिज्ञः	ಎರಡು ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಆಡುವವನು.
Bill	(१) चञ्चुः (२) विक्रयपत्रम्	(1) ಹಕ್ಕಿಯ ಕೊಕ್ಕು. (2) ಬೆಲೆಪಟ್ಟಿ.
	(३) घोषणापत्रम्	(3) ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಅಂಟಿಸುವ ಪ್ರಕಟನ
	(४) व्यवस्थापत्रम्	ಪತ್ರ. (4) ವ್ಯವಸ್ಥಾಪತ್ರ,
	(५) विनिमयपत्रम्	(5) ವಿನಿಮಯಪತ್ರ,
	(६) विधेयकम्	(6) ವಿಧೇಯಕ.
Bill book	(१) विक्रयपत्रपुस्तकम्	(1) ಬೆಲೆಪಟ್ಟಿಯ ಪುಸ್ತಕ.
	(२) विनिमयपत्रपुस्तकम्	(2) ವಿನಿಮಯ ಪತ್ರಗಳ ಪುಸ್ತಕ.
Bill broker	विनिमयपत्र क्रयविक्रयप्रयोजकः	ದಲ್ಲಾಳಿ.
Bill of cost	मूल्यपत्रम्	ಬೆಲೆಯ ಪಟ್ಟಿ.
Bill of exchange	विनिमयपत्रम्	ವಿನಿಮಯ ಪತ್ರ.
Birth	जन्म, जननम्	ಹುಟ್ಟು, ಉತ್ಪತ್ತಿ.
Birth domicile	वासस्थानम्, वसतिः	ನಿವಾಸ, ಅಧಿವಾಸ.
Birth control	जननियन्त्रणम्,जननिरोधः	ಜನನದ ನಿರೋಧ.
Birthday	जन्मदिनम्	ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ.
Birth land	जन्मभूमिः	ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳ.
Birth place	जन्मस्थानम्	ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Birth right	जन्मसिद्धाधिकार:	ಜನ್ಮತಃ ಬಂದಿರುವ ಅಧಿಕಾರ.
Bitterness	तिक्तता, कटुता	ಕಹಿ, ಕಟು.
Biweekly	पाक्षिकम्, अर्धमासिकम्	ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳಿಗೊಂದು ಸಲ ಬರುವ (ಪತ್ರಿಕೆ).
Blame	दूषणम्, निन्दा	ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆ, ತೆಗಳಿಕೆ.
Blank	शून्यम्	ಖಾಲಿ.
Blockade	दिग्बन्धनम्	ದಿಗ್ಬಂಧನ.
Blood	रुधिरम्	ರಕ್ತ, ನೆತ್ತರು.
Blood circulation	रक्तसञ्चलनम्	ರಕ್ತಸಂಚಾರ.
Blood relation	रक्तसम्बन्ध:	ರಕ್ತಸಂಬಂಧ.
Board	(१) मण्डलम् (२) फलकम् (३) भोजनम्	(1) ಮಂಡಲಿ. (2) ಹಲಗೆ. (3) ಊಟ.
Board of Agriculture	कृषिमण्डलम्, कृषिपरिषत्	ವ್ಯವಸಾಯ ಮಂಡಲಿ.
Board of Education	विद्यापरिषत्	ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಮಂಡಲಿ.
Board of Examination	परीक्षामण्डलम्	ಪರೀಕ್ಷೆಗಳ ಸಮಿತಿ.
Board of Examiners	परीक्षक समिति:	ಪರೀಕ್ಷಕರ ಸಮಿತಿ.
Board of Studies	पठ्यपुस्तकनिर्णायक समिति:	ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳ ಆಯ್ಕೆ ಸಮಿತಿ.
Body	शरीरम्, देह:	ದೇಹ, ಶರೀರ.
Body of letter	पत्रस्थविषय:	ಪತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯ.
Bombing	परमाणुशस्त्रपातनम्	ಅಣುಬಾಂಬನ್ನು ಹಾಕುವುದು.
Bomb proof	परमाणुशस्त्रप्रतिरोधक:	ಅಣುಬಾಂಬನ್ನು ತಡೆಯುವ ಸಾಧನ.
Bonafide	प्रामाणिक:, विश्वासार्ह:	ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದವನು.
Bond	(१) बन्धनम् (२) ऋणपत्रम्	(1) ಕಟ್ಟುಪಾಡಿನ ಪತ್ರ. (2) ಸಾಲದ ಪತ್ರ, ಋಣಪತ್ರ.
Bondage	दास्यम्, बन्धनम्	ಬಂಧನ, ನಿರ್ಬಂಧ, ಗುಲಾಮಗಿರಿ.
Bonus	अधिलाभांश:	ಅಧಿಕ ಲಾಭದ ಭಾಗ.
Book	पुस्तकम्, ग्रन्थ:	ಪುಸ್ತಕ.
Book account	लेखापुस्तकम्	ವಿಶದವಾದ ಲೆಕ್ಕಗಳ ಪುಸ್ತಕ.
Book adjustment	पुस्तकसमायोजनम्	ನಗದು ಪಾವತಿ ಮಾಡಿದ ಲೆಕ್ಕದ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ.
Book keeping	लेखापालनम्	ಸರಿಯಾದ ಲೆಕ್ಕ ಇಡುವುದು.
Book post	विवृतपत्रम्, अपावृतपत्रम्	ತೆರೆದ ಅಂಚೆ.
Border	सीमा, मर्यादा	ಎಲ್ಲೆ, ಸರಹದ್ದು.
Borrower	ऋणकार:	ಸಾಲ ಪಡೆಯುವವನು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Botany	सस्यविज्ञानम्	ಸಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ.
Bottom	तलम्	ತಳಭಾಗ.
Bound	सीमा, मर्यादा	ಎಲ್ಲೆ, ಸರಹದ್ದು.
Boundary	सीमारेखा	ಗಡಿಯ ಗೆರೆ.
Boundary dispute	सीमाविवादः	ಗಡಿಯ ವಿವಾದ.
Boundary guard	सीमारक्षकः	ಗಡಿಯ ಕಾವಲುಗಾರ.
Boy	बालकः	ಹುಡುಗ.
Boycott	बहिष्कारः	ಹೊರಗೆ ಇಡುವುದು.
Boyhood	बाल्यम्	ಬಾಲ್ಯ, ಹುಡುಗತನ.
Bracket	आवरणचिह्नम्	ಆವರಣದ ಗುರುತು.
Branch	शाखा	ಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ.
Brand	लाञ्छनम्	ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ.
Brandy	सुरा, मद्यम्	ಸಾರಾಯಿ, ಹೆಂಡ.
Bravery	वीर्यम्, पराक्रमः, शक्तिः	ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ.
Breadth	विस्तारः	ಅಗಲ.
Break	भङ्गः	ಒಡೆಯುವುದು, ಮುರಿಯುವುದು.
Breast	वक्षः, उरः, हृदयम्	ಎದೆ.
Breath	श्वासः प्राणवायुः	ಶ್ವಾಸ, ಉಸಿರು.
Bribe	उत्कोचः	ಲಂಚ.
Bribery	उत्कोचव्यवहारः	ಲಂಚದ ವ್ಯವಹಾರ.
Bride	वधूः	ಕನ್ಯೆ.
Bridegroom	परिणेता	ವರ, ಮದುವಣಿಗ.
Bridge	सेतुः	ಸೇತುವೆ.
Broil	कलहः	ಜಗಳ.
Budget	आयव्ययपत्रम्	ವರಮಾನ ಮತ್ತು ವೆಚ್ಚದ ಮುಂಗಡ ಪತ್ರ,
Budget deficit	व्ययाधिक्यायव्ययपत्रम्	ಅಧಿಕ ವೆಚ್ಚದ ಮುಂಗಡ ಪತ್ರ.
Budget surplus	आयाधिक्यायव्ययपत्रम्	ಅಧಿಕ ವರಮಾನವುಳ್ಳ ಮುಂಗಡ ಪತ್ರ.
Budget allotment	आयव्ययविभजनम्	ಆಯವ್ಯಯಗಳ ಹಂಚಿಕೆ.
Budget estimate	आयव्ययमूल्यनिर्णयः, आयव्ययस्थूलमानम्	ಆಯವ್ಯಯಗಳ ಅಂದಾಜು ಪಟ್ಟಿ.
Budget grant	आयव्ययवितरणम्, आयव्ययोत्सर्गः	ವರಮಾನ ಮತ್ತು ವ್ಯಯಗಳ ಉತ್ಸರ್ಗ, —ವಿತರಣೆ,
Budget memorandum	आयव्ययसम्बन्धि ज्ञापनपत्रम्	ಆಯವ್ಯಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಜ್ಞಾಪಕ ಪತ್ರ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Builder	निर्माता	ರಚಿಸುವವನು, ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು.
Building	गृहम्	ಮನೆ, ಕಟ್ಟಡ.
Bulk	स्थूलपरिमाणम्	ರಾಶಿ, ಸಗಟು.
Bulk sale	स्थूलपरिमाणविक्रयः	ಸಗಟು ಮಾರಾಟ.
Bull	वृषभः	ಎತ್ತು.
Bullet	सीसकगुलिका	ಸೀಸದ ಗುಂಡು, ಗೋಲಿ.
Bulletin	अधिकारिकृतम् प्रकटनम्	ಅಧಿಕಾರಿಯ ಲಘು ಪ್ರಕಟನೆ.
Bullion	अनाहतं स्वर्णम्,	ಚಿನ್ನ.
	अनाहतं रजतम्	ಬೆಳ್ಳಿ.
Bumper crops	प्रभूतसस्यागमः	ಹುಲುಸಾದ ಬೆಳೆ.
Bungle	महापराधः	ದೊಡ್ಡತಪ್ಪು.
Bureau	(१) कार्यालयः (२) विभागः	(1) ಕಚೇರಿ (2) ವಿಭಾಗ.
Burglary	सन्धिचौर्यम्	ಕನ್ನ ಕೊರೆದು ಕದಿಯುವುದು.
Business	व्यापारः, व्यवहारः	ವ್ಯಾಪಾರ, ಜೀವಿಕೆಯ ವ್ಯವಹಾರ.
Business place	व्यापारस्थलम्	ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ.
Business hours	व्यापारवेला	ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ಕಾಲ.
Business letter	व्यापारपत्रम्	ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳು.
Busy	कार्यमग्नः	ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿರುವವನು.
Buyer	क्रेता	ಕೊಳ್ಳುವವನು.
By-election	उपनिर्वाचनम्	ಉಪಚುನಾವಣೆ.
By-instalment	अंशार्पणेन	ಕಂತಿನ ಮೂಲಕ.
By-land	भूमार्गेण	ಭೂಮಾರ್ಗವಾಗಿ.

C

Cabinet	मन्त्रिमण्डलम्	ಸಚಿವ ಸಂಪುಟ.
Cable	समुद्रमध्यस्थतन्त्री	ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರುವ ತಂತಿ.
Calendar	दिनाङ्कसूची,	ತಿಥಿ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರದರ್ಶಿನಿ,
	तिथिवारनक्षत्राणां सूची	ದಿನಾಂಕ ಸೂಚಿ.
Call bell	आह्वानघण्टा	ಕರೆಗಂಟೆ.
Call book	अवधिपुस्तकम्	ವಾಯಿದೆ ಪುಸ್ತಕ.
Call out	उच्चैराह्वानम्	ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಕರೆಯುವುದು.
Calumniation	मिथ्यारोपणम्	ಸುಳ್ಳು ಆಪಾದನೆ, ಕಳಂಕಾರೋಪಣ.
Canal	कुल्या	ಕಾಲುವೆ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Cantonment	सेनानिवेशः	ಸೇನೆಯ ಶಿಬಿರ.
Canvasser	(१) वस्तुप्रचारकः	(1) ವ್ಯಾಪಾರಪ್ರಚಾರಕ.
	(२) मतयाचकः	(2) ಮತ ಕೋರುವವನು.
Capacity	सामर्थ्यम्	ಶಕ್ತಿ.
Capital	(१) राजधानी	(1) ರಾಜಧಾನಿ.
	(२) मूलधनम्	(2) ಮೂಲಧನ, ಬಂಡವಾಳ.
Capitalist	महाधनवान्, लक्षाधीशः, कोटयधीश्वरः	ಬಂಡವಾಳಗಾರ, ಸಾಹುಕಾರ, ಲಕ್ಷಾಧಿಪತಿ, ಕೋಟ್ಯಧೀಶ್ವರ.
Capitulation	शरणागतिः	ಶರಣಾಗತನಾಗುವುದು.
Case	(१) व्यवहारः	(1) ವಾದ.
	(२) अभियोगः	(2) ದಾವೆ.
	(३) विचारणीयोंऽशः	(3) ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿಷಯ.
Cash	मुद्रा, टङ्कः	ನಗದು, ಹಣ.
Cashier	कोशाध्यक्षः	ನಗದು ಗುಮಾಸ್ತ.
Cash purchase	रोकक्रयः	ನಗದು ಕ್ರಯ, ನಗದು ವ್ಯಾಪಾರ.
Caste	वर्णः, जातिः, कुलम्	ಜಾತಿ, ಕುಲ.
Casting vote	मतप्रदानम्	ಮತ ಕೊಡುವುದು.
Casual election	आकस्मिकनिर्वाचनम्, आकस्मिकवरणम्	ಆಕಸ್ಮಿಕ ಚುನಾವಣೆ.
Casualty	अपघातः	ದುರ್ಘಟನೆ, ದೈವಿಕ ವಿಪತ್ತು.
Cattle	पशुसमूहः	ಜಾನುವಾರು.
Cause	कारणम्	ಕಾರಣ.
Caution	जागरूकता	ಎಚ್ಚರಿಕೆ.
Celebration	आचरणम्	ನೆರವೇರಿಸುವುದು.
Census	जनगणितिः	ಜನರ ಎಣಿಕೆ.
Central Board	केन्द्रमण्डलम्	ಕೇಂದ್ರ ಮಂಡಲಿ.
,, **of Irrigation**	केन्द्रजलप्रदानमण्डलम्	ಕೇಂದ್ರ ನೀರಾವರಿ ಮಂಡಲಿ.
,, **of Revenue**	केन्द्रराजस्वमण्डलम्	ಕೇಂದ್ರ ರಾಜಕರ ಮಂಡಲಿ. ಕೇಂದ್ರ ರಾಜಧನ ಮಂಡಲಿ.
Central Government	केन्द्रशासनपदम्	ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರ.
Central Intelligence Bureau	केन्द्रीयगुप्तवार्ता विभागः	ಕೇಂದ್ರೀಯ ರಹಸ್ಯ ವಾರ್ತಾ ಶಾಖೆ.
Central Revenue	केन्द्रराजस्वम्	ಕೇಂದ್ರ ರಾಜಾದಾಯ.
Certificate	(१) प्रमाणपत्रम्	(1) ಪ್ರಮಾಣಪತ್ರ.
	(२) योग्यतापत्रम्	(2) ಯೋಗ್ಯತಾಪತ್ರ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Certified	प्रमाणीकृतः, दृढीकृतः	ಪ್ರಮಾಣಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೃಢಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.
Chamber	कक्ष्या, अपवरकः, गेहप्रकोष्ठकः	ಕೋಣೆ, ಕೊಠಡಿ.
Chamber of Commerce	वाणिज्यमण्डलम्	ವರ್ತಕರ ಮಂಡಲಿ.
Charge	(१) व्ययः	(1) ಖರ್ಚು, ವೆಚ್ಚ.
	(२) दोषारोपणम्	(2) ದೋಷವನ್ನು ಹೊರಿಸುವುದು.
	(३) अधिकारः	(3) ಅಧಿಕಾರ.
	(४) नियोगः	(4) ನಿಯೋಗ.
	(५) मूल्यम्	(5) ಬೆಲೆ.
Charge sheet	दोषारोपणपत्रम्	ತಪ್ಪನ್ನು ಹೊರಿಸುವ ಪತ್ರ.
Chaste	(१) पतिव्रता, साध्वी	(1) ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು;
	(२) शुद्धः, शिष्टः	(2) ಸುಶೀಲನಾದ ಪುರುಷ.
Chartered Accountant	शासनाधिकृतलेखापालः	ಸನ್ನದು ಪಡೆದ ಲೇಖಾಪಾಲ.
Charitable	दानशीलः	ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು.
Charity	(१) दानम् (२) दया	(1) ಕೊಡುಗೆ. (2) ಕನಿಕರ.
	(३) प्रीतिः	(3) ವಿಶ್ವಾಸ, ಪ್ರೀತಿ.
	(४) औदार्यम्	(4) ಔದಾರ್ಯ, ಹೃದಯವೈಶಾಲ್ಯ, ದಾನಶೀಲತೆ.
Cheating	प्रतारणम्	ವಂಚನೆ, ಮೋಸ.
Chemist	रसायनशास्त्राभिज्ञः	ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು.
Chemistry	रसायनशास्त्रम्	ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರ.
Cheque	धनादेशपत्रम्	ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಇವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಧನಾದೇಶ ಚೀಟಿ.
Cheque book	धनादेशपत्रपुस्तकम्	ಧನಾದೇಶ ಪತ್ರಗಳ ಪುಸ್ತಕ.
Chief Accountant	मुख्यलेखापालः	ಪ್ರಧಾನ ಲೇಖಾಪಾಲ.
Chief Commissioner	मुख्यायुक्तः	ಶ್ರೇಷ್ಠ ಆಯುಕ್ತ.
Chief Conservator of Forest	मुख्यारण्यसंरक्षकः	ಪ್ರಧಾನ ಅರಣ್ಯಪಾಲಕ.
Chief Court	उच्चन्यायालयः	ಉಚ್ಚ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
Chief Customs Authority	मुख्यसीमाशुल्काधिकारी	ಮುಖ್ಯ ಗಡಿಯ ತೆರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿ.
Chief Director of Purchase	मुख्यक्रयनिर्देशकः	ಮುಖ್ಯ ಕ್ರಯನಿರ್ದೇಶಕ.
Chief election commissioner	मुख्यनिर्वाचनायुक्तः	ಮುಖ್ಯ ಚುನಾವಣೆಯ ಆಯುಕ್ತ.
Chief Engineer	मुख्याभियन्ता	ಮುಖ್ಯ ಅಭಿಯಂತ, ಮುಖ್ಯ ಶಿಲ್ಪಿ.
Chief Forest Officer	मुख्यारण्याधिकारी	ಮುಖ್ಯ ಅರಣ್ಯಾಧಿಕಾರಿ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Chief Inspector	मुख्यनिरीक्षकः	ಪ್ರಧಾನ ನಿರೀಕ್ಷಕ.
Chief Judge	श्रेष्ठन्यायाधिपतिः	ಮುಖ್ಯ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ.
Chief Justice	मुख्यन्यायाधिपतिः	ಉಚ್ಚ ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ.
Chief Minister	मुख्यमन्त्री	ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ.
Chief Press Adviser	पत्रिकामुख्योपदेष्टा	ಮುಖ್ಯ ಪತ್ರಿಕಾ ಸಲಹಾಧಿಕಾರಿ.
Chief Revenue Authority	मुख्यराजस्वाधिकारी	ಮುಖ್ಯ ರಾಜಾದಾಯಾಧಿಕಾರಿ.
Chief Secretary	मुख्यकार्यदर्शी	ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ.
Chief Tax Collector	मुख्यकरसंग्राहकः	ಮುಖ್ಯ ತೆರಿಗೆ ವಸೂಲಿ ಅಧಿಕಾರಿ.
Chief Traffic Manager	मुख्यसञ्चारनिर्वाहकः	ಮುಖ್ಯ ಸಂಚಾರ ಕಾರ್ಯದ ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವವನು.
Chief Transportation Superintendent	मुख्यपरिवाहकः; मुख्यसञ्चाराधीक्षकः	ಮುಖ್ಯ ಸಂಚಾರಾಧೀಕ್ಷಕ.
Circle	वृत्तम्, मण्डलम्	ವೃತ್ತ, ವಲಯ.
Circuit court	सञ्चारिन्यायालयः	ಸಂಚರಿಸುವ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
Circuit judge	सञ्चारिन्यायाधीशः	ಸಂಚಾರಿ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ.
Circular	(१) परिपत्रम्, प्रसारणपत्रम्	(1) ಸುತ್ತೋಲೆ.
	(२) वर्तुलम्	(2) ವರ್ತುಲಾಕಾರದ, ವೃತ್ತಾಕಾರವುಳ್ಳ.
Circulation	प्रसारः, परिचलनम्	ಚಲಾವಣೆ.
Circumstance	परिस्थितिः	ಸಂದರ್ಭ.
Citizen	पौरः	ನಗರವಾಸಿ, ಪಟ್ಟಣಿಗ.
Citizenship	पौरत्वम्	ಪ್ರಜೆತನ, ಪಟ್ಟಣಿಗರ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು.
City	पट्टणम्	ನಗರ.
City council	नगरसभा	ನಗರಸಭೆ.
City court	नगरन्यायालयः	ನಗರ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನ.
City municipality	नगरपालिका	ನಗರಸಭೆ, ಪುರಸಭೆ.
Civics	पौरनीतिः	ಪೌರನೀತಿ.
Civil disobedience movement	सत्याग्रहः	ಅಸಹಕಾರ ಚಳವಳಿ.
Civil disorder	देशे अशान्तिः	ದೊಂಬಿ, ಸಾಮೂಹಿಕ ಹಿಂಸಾಚಾರ.
Civilization	नागरकता	ನಾಗರಕತೆ.
Civil liberty	प्रजास्वातन्त्र्यम्	ಪ್ರಜಾಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ.
Civil list	अधिकारिसूची	ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಪಟ್ಟಿ.
Civil officers	प्रजाप्रभुत्वाधिकारिणः	ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Classification	वर्गीकरणम्	ವಿಂಗಡಿಸುವುದು, ವಿಂಗಡಣೆ.
Classification of area	क्षेत्रवर्गीकरणम्	ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ವಿಂಗಡಣೆ.
Client	आश्रितः, अवलम्बी, प्रतिनिधिद्वारा व्यवहारार्थी	ಕಕ್ಷಿಗಾರ, ಪ್ರತಿನಿಧಿಯ ಮೂಲಕ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುವವನು.
Closing balance	व्यवहारान्ते अवशिष्टं धनम्	ವ್ಯವಹಾರಾನಂತರ ಉಳಿದ ಹಣ, ಶಿಲ್ಕು.
Code of civil procedure	नागरक व्यवहारप्रक्रियासंहिता	ವ್ಯವಹಾರ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಸಂಹಿತೆ.
Code of criminal procedure	दण्डप्रक्रियासंहिता	ಶಿಕ್ಷೆಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಸಂಹಿತೆ.
Co-employee	सहोद्योगी	ಜತೆಗಾರನೌಕರ.
Colleague	सहोद्योगी	ಜತೆಗಾರನೌಕರ.
Collectively	संघशः	ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ, ಗುಂಪು ಗುಂಪಾಗಿ.
Collector	(१) मण्डलाधिकारी	(1) ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿ.
	(२) संग्राहकः	(2) ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವನು.
Collectorate	मण्डलाधिकारिकार्यक्षेत्रम्	ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ.
Command	(१) अधिकारः, प्रभुत्वम्	(1) ಅಧಿಕಾರ, ಪ್ರಭುತ್ವ.
	(२) आज्ञा, शासनम्	(2) ಆಜ್ಞೆ, ಶಾಸನ.
Commandant	आज्ञापकः	ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು.
Commentary	व्याख्यानम्	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಟೀಕೆ.
Commentator	व्याख्याकारः, भाष्यकारः	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವವನು.
Commerce	वाणिज्यम्	ವಾಣಿಜ್ಯ, ವ್ಯಾಪಾರ.
Commercial	वाणिज्यसम्बन्धी	ವ್ಯಾಪಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ.
Commercial court	वाणिज्यन्यायालयः	ವ್ಯಾಪಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
Commercial development	वाणिज्याभिवृद्धिः	ವ್ಯಾಪಾರದ ವಿಕಾಸ, ವ್ಯಾಪಾರದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ.
Commission	आयोगः	ಆಯೋಗ.
Commissioner of Income tax	आयकरायुक्तः	ಆದಾಯ ತೆರಿಗೆಯ ಆಯುಕ್ತ.
Commissioner of Police	आरक्षकायुक्तः	ಆರಕ್ಷಕಾಯುಕ್ತ.
Commissioner of Revenue	राजस्वायुक्तः	ಭೂಕಂದಾಯದ ಆಯುಕ್ತ.
Commitment	(१) आसेधः, आश्रुतम्	(1) ಕಟ್ಟುಪಾಡು, ಮಾತುಕೊಟ್ಟ ನಿರ್ಬಂಧ
	(२) प्रतिरोधनम्	(2) ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು.
	(३) विचारणार्थं कारागारे निक्षेपः	(3) ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಬಂದೀಖಾನೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು.
Committee	समितिः	ಸಮಿತಿ, ಮಂಡಲಿ.
Committee of enquiry	विचारणासमितिः	ವಿಚಾರಣೆಯ ಸಮಿತಿ.
Commodity	पण्यवस्तु	ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Commodity committee	पण्यवस्तुसमितिः	ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕಿನ ಸಮಿತಿ.
Common lands	सार्वजनिकभूमिः	ಊರೊಟ್ಟಿನ ಜಮೀನು.
Common law	सामान्यविधिः	ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಕಾನೂನು.
Common sense	व्यवहारज्ञानम्	ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯವಹಾರ ಜ್ಞಾನ.
Commonwealth	जनहितराज्यसमवायः	ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ರಾಜ್ಯಗಳ ಸಮುದಾಯ.
Communal	मतीयः, जातिसम्बन्धी	ಮತ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಜಾತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ.
Communication	(१) सन्देशपत्रम्	(1) ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪತ್ರ.
	(२) व्यवहारपत्रम्	(2) ವ್ಯವಹಾರ ಪತ್ರ.
	(३) निवेदनपत्रम्	(3) ನಿವೇದನ ಪತ್ರ.
Communist	साम्यवादी	ಸರ್ವಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವವನು.
Community	जनसमुदायः, जनता	ಜನಸಮಾಜ.
Commutation	(१) परिवर्तनम्	(1) ವಿನಿಮಯ, ಬದಲಾವಣೆ.
	(२) लघूकरणम्	(2) ಲಘುವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.
	(३) राशीकरणम्	(3) ರಾಶಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದು.
Company	(१) साहचर्यम	(1) ಒಡನಾಡಿತನ.
	(२) मण्डलम्	(2) ಸಂಸ್ಥೆ.
	(३) जनवृन्दः	(3) ಜನ ಸಮೂಹ.
Compensation	परिहारः, निस्तारः	ಪ್ರತಿಫಲ.
Competent	दक्षः, समर्थः	ದಕ್ಷ, ಸಮರ್ಥ.
Compilation	संकलनम्, संग्रहणम्	ಸೇರಿಸುವುದು, ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು.
Complaint	(१) अभियोगः	(1) ಫಿರ್ಯಾದು.
	(२) रोगः	(2) ರೋಗ.
	(३) कष्टप्रकाशनम्	(3) ಕಷ್ಟವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು.
Completion	पूर्तिः, पूरणम्	ಪೂರ್ತಿ.
Complimentary	प्रशंसात्मकः, गौरवपूर्वकः	ಪ್ರಶಂಸಾತ್ಮಕ, ಗೌರವಪೂರ್ವಕ.
Comply	अनुमन्यस्व	ಅನುಮತಿಸು.
Comprehensive	व्यापकः, विशालः	ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ.
Compromise	मिथःसन्धानम्	ಪರಸ್ಪರ ರಾಜಿ.
Comptroller	नियन्त्रकः	ಪತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ.
Comptroller and Auditor General	नियन्त्रकः, तथा महालेखा-परीक्षकः	ಪತೋಟಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ ಮತ್ತು ಮಹಾಲೇಖಾಪರೀಕ್ಷಕ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Compulsory	अनिवार्यम्, सनिर्बन्धम्	ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ, ನಿರ್ಬಂಧವಾಗಿ.
Concurrence	सम्मतिः	ಒಪ್ಪಿಗೆ.
Condition	(१) उपाधिः	(1) ಷರತ್ತು.
	(२) समवस्था, परिस्थितिः	(2) ಪರಿಸ್ಥಿತಿ.
Condonation	क्षमा	ಕ್ಷಮಾಪಣೆ.
Conduct	वर्तनम्	ನಡವಳಿಕೆ, ನಡತೆ.
Confidence	विश्वासः	ನಂಬಿಕೆ.
Confirmation	स्थिरीकरणम्	ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು.
Consent	सम्मतिः	ಒಪ್ಪಿಗೆ.
Consideration	विमर्शः, विचारः, परिगणनम्	ಪರಿಶೀಲನೆ.
Construction	(१) निर्माणम्	(1) ರಚನೆ.
	(२) परस्परमन्वयः	(2) ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸಂಬಂಧ.
Contempt	अवमानना, तिरस्कारः	ಅವಮಾನಪಡಿಸುವುದು, ಅವಹೇಳನ.
Contents	अन्तर्वस्तु	ಒಳಗಿರುವ ವಿಷಯ.
Control	नियन्त्रणम्	ಹತೋಟಿ, ಹಿಡಿತ.
Controller	नियन्त्रकः	ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವವನು.
Convenience	सौकर्यम्	ಸೌಕರ್ಯ.
Conversation	सम्भाषणम्	ಸಲ್ಲಾಪ.
Convocation	पदवीप्रदानसमारम्भः	ಪಟ್ಟಪ್ರದಾನ ಸಮಾರಂಭ.
Co-operation	सहकारः	ಸಹಕರಿಸುವುದು.
Copy	(१) प्रतिलिपिः	(1) ಪ್ರತಿ, ನಕಲು, ಪ್ರತಿರೂಪ.
	(२) अनुकरणम्	(2) ಅನುಕರಣ.
Copyright	ग्रन्थस्वाम्यम्	ಗ್ರಂಥದ ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಹಕ್ಕು.
Correspondence	(१) पत्रव्यवहारः	(1) ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳ ವ್ಯವಹಾರ.
	(२) साम्यम्, संवादः	(2) ಹೋಲಿಕೆ, ತಾಳಿ.
Cost	(१) व्ययः	(1) ವೆಚ್ಚ.
	(२) मूल्यम्	(2) ಬೆಲೆ.
Cost of cultivation	कृषिव्ययः	ಕೃಷಿಕಾರ್ಯದ ವೆಚ್ಚ.
Cost of living	जीवनव्ययः	ಜೀವನದ ವೆಚ್ಚ.
Cost of maintenance	पोषणव्ययः	ಪಾಲನೆಯ ಖರ್ಚು.
Cost of reproduction	पुनरुत्पादनव्ययः	ಪುನಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಖರ್ಚು, ಪುನಃ ತಯಾರಿಕೆಯ ವೆಚ್ಚ.
Council of Ministers	मन्त्रिपरिषत्	ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸಭೆ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Counter signature	प्रतिहस्ताक्षरम्	ಮೇಲು ರುಜು.
Country	देशः	ದೇಶ.
Court	न्यायालयः	ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನ.
,, Civil	नागरकव्यवहारन्यायालयः	ಪ್ರಜೆಗಳ ವ್ಯವಹಾರನ್ಯಾಯಾಲಯ.
,, Criminal	अपराधिदण्डन्यायालयः	ಅಪರಾಧಿಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ನ್ಯಾಯಾಲಯ
,, District	मण्डलन्यायालयः	ಜಿಲ್ಲಾ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
,, Magistrate	दण्डाधिकारिन्यायालयः	ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಿಸುವ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
Court of revision	पुनःपरिशीलनन्यायालयः	ಪುನರ್ವಿಮರ್ಶೆಯ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
Credit control	ऋणनियन्त्रणम्	ಸಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಡುವುದು.
Currency	(१) प्रसारः, प्रवाहः, प्रचलनम्	(1) ಚಲಾವಣೆ.
	(२) प्रचलितमुद्रा	(2) ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಣ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು.
Customer	ग्राहकः	ಗಿರಾಕಿ, ಕೊಳ್ಳುವವನು.
Customs declaration	शुल्कबद्धवस्तूनां घोषणम्	ಶುಲ್ಕಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ವಸ್ತುಗಳ ಘೋಷಣೆ.
Customs house	सीमाशुल्कालयः	ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ.

D

Dairy	क्षीरोत्पादननिलयः	ಹಾಲನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡುವ ಮನೆ.
Dairy-farm	क्षीरक्षेत्रम्	ಹೈನುಮನೆ.
Date	दिनाङ्कः	ತೇದಿ.
Daughter	पुत्री	ಮಗಳು.
Daughter-in- aw	स्नुषा	ಸೊಸೆ, ಪುತ್ರನ ಪತ್ನಿ.
Deal	व्यवहारः	ವ್ಯವಹಾರ.
Dealer	(१) व्यवहर्ता	(1) ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು,
	(२) वणिक्	(2) ವರ್ತಕ.
Dealing	व्यापारः	ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸುವುದು.
Debenture	ऋणपत्रम्	ಸಾಲದ ಪತ್ರ.
Debility	दौर्बल्यम्	ಅಶಕ್ತತೆ, ಶಕ್ತಿಹೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ.
Debit	विकलनम्	ಖರ್ಚು ಹಾಕುವುದು, ಖರ್ಚು ತೋರಿಸುವುದು.
Debt	ऋणम्	ಸಾಲ.
Debt conversion	ऋणपरिवर्तनम्	ಸಾಲದ ಪರಿವರ್ತನೆ.

Englis	*Samskrita*	*Kannada*
Deceiver	**वञ्चक:**	ಮೋಸಗಾರ.
Declaration	**घोषणा**	ಡಂಗೂರ ಹೊಡೆದು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು, ಸಾರುವುದು.
Declaratory suit	**घोषणात्मकव्यवहार:**	ಘೋಷಣಾತ್ಮಕ ದಾವೆ.
Decree	**आज्ञप्ति:**	ಆಜ್ಞೆ.
Dedication	**(१) समर्पणम्**	(1) ಸಮರ್ಪಣೆ.
	(२) समर्पणपत्रम्	(2) ಸಮರ್ಪಣೆಯ ಪತ್ರಿಕೆ.
Deed	**विलेख:**	ಪತ್ರ.
Deed of gift	**दानपत्रम्**	ದಾನಪತ್ರ.
Deed of sale	**क्रयपत्रम्**	ಕ್ರಯಪತ್ರ.
Defalcation	**द्रव्यापहार:**	ಹಣವನ್ನು ದುರುಪಯೋಗಪಡಿಸುವುದು.
Defaulter	**द्रोही, दोषी**	ವಂಚಕ, ಅಪರಾಧಿ, ಕರ್ತವ್ಯಲೋಪ ಮಾಡಿದವನು.
Defect	**दोष:**	ದೋಷ, ಲೋಪ.
Deficient	**न्यून:**	ನ್ಯೂನವಾದ, ಕೊರತೆಯುಳ್ಳ.
Deficit	**न्यूनता**	ಕೊರತೆ.
Deliberation	**विमर्श:**	ವಿವೇಚನೆ.
Department	**विभाग:, शाखा**	ವಿಭಾಗ, ಇಲಾಖೆ.
Dependent	**आश्रित:**	ಪರಾಧೀನ.
Deposit	**निधि:, निक्षेप:**	ಭದ್ರವಾಗಿಟ್ಟ ವಸ್ತು.
Deputation	**नियोग:**	ಪ್ರತಿನಿಯುಕ್ತಿ.
Deputy	**प्रतिनियुक्त:**	ಪ್ರತಿ, ಉಪ.
Designation	**अधिकारनाम**	ಅಧಿಕಾರದ ಹೆಸರು,
	पदाभिधानम्	ಹುದ್ದೆಯ ಹೆಸರು.
Determination	**निर्धारणम्**	ನಿಶ್ಚಯ.
Development	**अभिवृद्धि:**	ಅಭಿವೃದ್ಧಿ.
Dictionary	**शब्दकोश:**	ನಿಘಂಟು.
Dignity	**गौरवम्**	ಘನತೆ.
Disagreement	**असम्मति:**	ಒಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ.
Discharge	**विमुक्ति:**	ಬಿಡುಗಡೆ, ಖುಲಾಸೆ.
Discharge of duties	**कर्तव्यनिर्वहणम्**	ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದು.
Disciple	**शिष्य:**	ಗುರುವಿನ ಅನುಯಾಯಿ.
Discipline	**नीतिपालनम्**	ಶಿಸ್ತು, ವಿನಯ,

English	*Samskrita*	*Kannada*
Document	लेख्यम्	ದಸ್ತಾವೇಜು.
Donation	दानम्	ಕೊಡುಗೆ.
Donor	दाता	ದಾನ ಮಾಡುವವನು.
Drought	अनावृष्टिः	ಬರ.
Duty	(१) शुल्कम्	(1) ಶುಲ್ಕ, ತೆರಿಗೆ.
	(२) कर्तव्यम्	(2) ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ.

E

Eager	सोत्साहः	ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು.
Earl	सामन्तः	ಸಾಮಂತರಾಜ.
Economic	अर्थशास्त्रम्	ಆರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ.
Economy	(१) मितव्ययः	(1) ಮಿತವ್ಯಯ, ಖರ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿತ.
	(२) निर्वहणम्	(2) ಆರ್ಥಿಕ ಆಡಳಿತ.
	(३) अर्थनियमः, अर्थव्यवस्था	(3) ಹಣಕಾಸಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ.
Effective	साधकम्	ಫಲಕಾರಿಯಾದ.
Election	निर्वचिनम्	ಚುನಾವಣೆ.
Election Commissioner	निर्वचिनायुक्तः	ಚುನಾವಣೆಯ ಆಯುಕ್ತ.
Electoral	निर्वचिनसम्बन्धि	ಚುನಾವಣೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ.
Electricity	विद्युच्छक्तिः	ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ.
Embassy	राजदौत्यम्	ರಾಜದೌತ್ಯ. ರಾಯಭಾರಿಯ ಉದ್ಯೋಗ
Emblem	(१) लाञ्छनम्, संकेतः	(1) ಚಿಹ್ನೆ.
	(२) प्रतीकम्	(2) ಮಾದರಿ.
Emergency	अवसरस्थितिः, संकटस्थितिः	ತುರ್ತುಸ್ಥಿತಿ.
Emperor	सम्राट्, चक्रवर्ती	ಚಕ್ರವರ್ತಿ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿ.
Employee	उद्योगी	ನೌಕರ.
Employment	उद्योगः	ನೌಕರಿ.
Enemy	वैरी, शत्रुः	ವೈರಿ, ಹಗೆ.
Engineer	शिल्पी, अभियन्ता	ಶಿಲ್ಪಿ, ಯಂತ್ರಕಾರ, ಅಭಿಯಂತ.
Enquiry	अन्वेषणम्, विमर्शः	ವಿಚಾರಣೆ, ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು.
Entertainment	(१) सत्कारः	(1) ಆದರದಿಂದ ಗೌರವಿಸುವುದು.
	(२) विनोदः	(2) ಮನರಂಜನೆ.
Enumeration	गणनम्, संख्यानम्	ಎಣಿಕೆ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Equal	समानम्	ಸಮವಾದ.
Equitable	नीतिसम्मतम्	ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದ.
Equity	धर्मः, सारासारविचारः	ಧರ್ಮ. ನ್ಯಾಯ.
Essence	सारः	ತಿರುಳು.
Essential	शुद्धः सारभूतः	ಸಾರಪತ್ತಾದ.
Establishment	(१) स्थापनम्	(1) ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು.
	(२) भृत्यवर्गः	(2) ಸಿಬ್ಬಂದಿ.
Estate	सम्पत्तिः	ಆಸ್ತಿ.
Estate duty	सम्पत्तिशुल्कम्	ಆಸ್ತಿಯ ತೆರಿಗೆ.
Estimation	मूल्यकल्पनम्	ಅಂದಾಜುಪಟ್ಟಿ ತಯಾರಿಸುವುದು.
Estimator	मूल्यनिर्णेता	ಅಂದಾಜುಪಟ್ಟಿ ತಯಾರಿಸುವವನು.
Eviction	निःसारणम्	ಹೊರಹಾಕುವುದು.
Evidence	साक्ष्यम्	ಪ್ರಮಾಣ.
Examination	परीक्षा	ಪರೀಕ್ಷೆ.
Excess	(१) उत्कर्षः	(1) ಮೇಲ್ಮೆ.
	(२) अतिशयः	(2) ಮಿತಿ ಮೀರುವುದು.
	(३) आधिक्यम्	(3) ಅತಿರೇಕ. ಹೆಚ್ಚಳ.
Exchange	विनिमयः	ಬದಲಾವಣೆ. ಅದಲುಬದಲು.
Excise	उत्पादनशुल्कम्	ಅಬ್ಕಾರಿ ತೆರಿಗೆ.
Excise Commissioner	उत्पादनशुल्कायुक्तः	ಅಬ್ಕಾರಿ ತೆರಿಗೆ ಇಲಾಖೆಯ ಆಯುಕ್ತ.
Excise Department	उत्पादनशुल्कविभागः	ಉತ್ಪಾದನ ಶುಲ್ಕದ ಇಲಾಖೆ. ಅಬ್ಕಾರಿ ಇಲಾಖೆ
Excitement	उद्रेकः, क्षोभः	ಕೆರಳುವುದು. ರೇಗುವುದು.
Execution	कार्यनिर्वहणम्	ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದು.
Executive	कार्यनिर्वाहिकः कार्यपालः	ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು.
Executive Committee	कार्यनिर्वाहिकसमितिः	ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಸಮಿತಿ, ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಮಿತಿ.
Executive Engineer	कार्यनिर्वाहिकाभियन्ता, कार्यपालः	ಕಾರ್ಯಪಾಲಕ.
Exemption	नियमशैथिल्यम्	ವಿನಾಯಿತಿ, ರಿಯಾಯಿತಿ.
Expansion	विस्तरणम्	ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು.
Expenditure	व्ययः	ವ್ಯಯ, ಖರ್ಚು, ವೆಚ್ಚ.
Explanation	स्पष्टीकरणम्	ವಿವರಣೆ, ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು,
Expert	परिणतः, तज्ज्ञः	ನಿಪುಣ, ನಿಷ್ಣಾತ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Export	देशान्तरप्रेषणम्	ರಫ್ತು, ಹೊರದೇಶಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು.
Extension	विस्तरणम्	ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು.
Extraordinary	असाधारणम्	ಅಸದೃಶ.
Extra work	अधिककार्यम्	ಹೆಚ್ಚಿನ ಕೆಲಸ.

F

Facility	सौकर्यम्, सौलभ्यम्	ಸೌಕರ್ಯ.
Fair	(१) यात्रा	(1) ಜಾತ್ರೆ.
	(२) सुन्दरम्	(2) ಚೆಲುವಾದ, ಸುಂದರವಾದ.
	(३) शुद्धः	(3) ಶುದ್ಧವಾದ, ಶುಭ್ರವಾದ.
	(४) न्याय्यः	(4) ನ್ಯಾಯವಾದ.
Fair abridgement	तृप्तिकरः संग्रहः	ಸರಿಯಾದ ಸಂಗ್ರಹ.
False statement	मिथ्योपन्यासः	ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿಕೆ.
Family	(१) कुटुम्बम्	(1) ಸಂಸಾರ.
	(२) कुलम्	(2) ಕುಲ, ವಂಶ.
Farmer	कृषिकः	ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ.
Favourable	अनुकूलः	ಅನುಕೂಲಕರವಾದ.
Federation	राज्यसमुदायः	ಸಂಯುಕ್ತ ರಾಜ್ಯ.
Felony	महापराधः, महापातकम्	ದೊಡ್ಡ ಅಪರಾಧ.
Finance	वित्तम्	ಹಣಕಾಸು.
Financial	वित्तीय	ಹಣಕಾಸು ಸಂಬಂಧವಾದ.
Financial condition	वित्तपरिस्थितिः	ಹಣಕಾಸಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ.
Financial statement	वित्तीयविवरणम्	ಹಣಕಾಸಿನ ವಿವರಣ ಪತ್ರ.
Financing	वित्तसाहाय्यकरणम्	ಹಣ ಒದಗಿಸುವುದು.
Fixed deposit	सावधिनिधिनिक्षेपः	ಸಾವಧಿ ಠೇವಣಿ.
Flag	ध्वजः	ಬಾವುಟ.
Foe	वैरी	ಶತ್ರು, ಹಗೆ.
Food grains	आहारधान्यम्	ಆಹಾರ ಧಾನ್ಯಗಳು.
Food production	आहारोत्पादनम्	ಆಹಾರದ ಉತ್ಪತ್ತಿ.
Footnote	टीका, टिप्पणिः	ಟೀಕೆ, ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿ.
Foreign Administration	विदेशीयप्रशासनम्	ವಿದೇಶದ ಆಡಳಿತ.
Foreign affairs	विदेशीयव्यवहारः	ವಿದೇಶೀಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Forgery	**कूटकार्यम्**	ಸುಳ್ಳು ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ಕಳ್ಳ ರುಜು ಮೊದಲಾದ ಕೂಟಕಾರ್ಯ.
Foreword	**पुरोवचनम्**	ಮುನ್ನುಡಿ.
Freedom	**स्वातन्त्र्यम्**	ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ,
Freedom of speech	**वाक्स्वातन्त्र्यम्**	ವಾಕ್‌ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ.
Fulfilment	**संसिद्धिः**	ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ. ಕಾರ್ಯನಿಷ್ಪತ್ತಿ.
Future estate	**भाविनी सम्पत्तिः**	ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ ಆಸ್ತಿ.

G

Gain	**लाभः, प्राप्तिः**	ಲಾಭ. ಪ್ರಾಪ್ತಿ.
Gambling	**द्यूतम्**	ಜೂಜು.
Game	**क्रीडा**	ಆಟ.
Gazette	**राज्यपत्रम्**	ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರಕಟನ ಪತ್ರ.
Gazetted Officer	**राज्यपत्राङ्कितोधिकारी**	ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಕಟನ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಧಿಕಾರಿ
General	**(१) सामान्यम्**	(1) ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯವಾದ.
	(२) सेनानीः, सेनाध्यक्षः	(2) ಸೇನೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷ.
General Administration	**सामान्यप्रशासनम्**	ಸಾಮಾನ್ಯಾಡಳಿತ.
General Election	**सार्वत्रिकनिर्वाचनम्**	ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಚುನಾವಣೆ.
General Meeting	**सामान्याधिवेशनम्**	ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಭೆ.
Generation	**सन्ततिः**	ಪೀಳಿಗೆ, ವಂಶ.
Geology	**भूगर्भशास्त्रम्, भूविज्ञानम्**	ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರ, ಭೂವಿಜ್ಞಾನ.
Gift	**बहुमानम्**	ಬಹುಮಾನ.
God	**परमात्मा**	ದೇವರು.
Godown	**वस्तुसंग्रहस्थानम्**	ಉಗ್ರಾಣ, ಮಳಿಗೆ.
Gold	**स्वर्णम्**	ಚಿನ್ನ.
Goldmine	**स्वर्णखनिः**	ಚಿನ್ನದ ಗಣಿ.
Good behaviour	**सद्वर्तनम्**	ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ.
Good condition	**सुस्थितिः**	ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ.
Goods	**वस्तूनि**	ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಸರಕುಗಳು.
Government	**शासनपदम्**	ಸರ್ಕಾರ.
Government of a State	**राज्यप्रशासनम्**	ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ.
Government of India	**भारतदेशप्रशासनम्**	ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Government Order	प्रशासनादेश:	ಸರ್ಕಾರದ ಆದೇಶ.
Governor	राज्यपाल:	ರಾಜ್ಯಪಾಲ.
Gradation	श्रेणि:, परम्परा	ಶ್ರೇಣಿ.
Gradation list	श्रेणिसूची	ಶ್ರೇಣಿಯ ಪಟ್ಟಿ.
Grain	धान्यम्	ಧಾನ್ಯ, ಕಾಳು.
Grain produce	धान्योत्पत्ति:	ಧಾನ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ.
Granage	धान्यागारम्	ಕಣಜ.
Grant	अनुदानम्	ಅನುದಾನ.
Grant-in-aid	सहायकानुदानम्	ಸಹಾಯ ದ್ರವ್ಯದಾನ.
Gross	समग्रम्	ಸಕಲ, ಸಮಸ್ತ, ಒಟ್ಟು.
Gross assets	समग्रसम्पत्ति:	ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಸ್ತಿ.
Ground	(१) भूमि:	(1) ಭೂಮಿ, ನೆಲ.
	(२) कारणम्	(2) ಕಾರಣ.
	(३) आधार:, मूलम्	(3) ಮೂಲ, ಬುಡ.
Group	समूह:, वर्ग:	ವರ್ಗ.
Group system	वर्गपद्धति:	ವರ್ಗಪದ್ಧತಿ.
Guarantee	आश्वासनम्	ಭರವಸೆ. ಖಾತರಿ.
Guard	(१) रक्षक:	(1) ಕಾಪಾಡುವವನು.
	(२) रक्षणम्	(2) ರಕ್ಷಣೆ, ಪಾಲನೆ.
Guidance	मार्गदर्शनम्	ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ.

H

Habit	(१) अभ्यास: (२) स्वभाव:	(1) ರೂಢಿ, ಬಳಕೆ. (2) ಚಟ. ಚಾಳಿ.
	(३) वास: (४) वेष:	(3) ವಾಸಮಾಡುವುದು. (4) ವೇಷ.
	(५) वसनम्	(5) ಬಟ್ಟೆ, ಉಡುಪು.
Habitable	वासयोग्यम्	ವಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ.
Habitation	वसति:, गृहम्	ಗೃಹ, ಮನೆ.
Handicrafts	शिल्पकर्म	ಶಿಲ್ಪಕಾರ್ಯ, ಕೈಕಸಬು.
Handwriting	स्वहस्ताक्षरम्	ಸ್ವಂತ ಕೈಬರಹ.
Harbour	नौकाश्रय:	ಬಂದರು. ರೇವು.
Hard case	क्लिष्टविषय:	ಕಠಿನವಾದ ವಿಷಯ
Hardship	कष्टम्, क्लेश:	ಕಷ್ಟ, ಆಯಾಸ,

English	*Samskrita*	*Kannada*
Head clerk	मुख्यलिपिक:	ಹಿರಿಯ ಗುಮಾಸ್ತ.
Head of Department	विभागमुख्याधिकारी	ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ.
Headquarters	केन्द्रकार्यस्थानम्	ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯಾಲಯ.
Health Officer	आरोग्याधिकारी	ಆರೋಗ್ಯಾಧಿಕಾರಿ.
Heir	दायाद:	ಪಾಲುದಾರ.
Heir General	सामान्यदायाद:	ಸಾಮಾನ್ಯ ಹಕ್ಕುದಾರ.
Hereditary	कुलपरम्परागत:	ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ.
Heritage	पितृसम्पत्ति:, पैतृकधनम्	ಪಿತೃಧನ.
High Court	उच्चन्यायालय:	ಶ್ರೇಷ್ಠ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
His Excellency the Governor	गौरवान्वितराज्यपाल:	ಘನವೆತ್ತ ರಾಜ್ಯಪಾಲ.
Historian	चरित्रकार:	ಇತಿಹಾಸಕಾರ.
Homeopathy	अणुवैद्यशास्त्रम्	ಅಣುವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ.
Honorarium	गौरवधनम्	ಗೌರವ ಸಂಭಾವನೆ.
Honour	गौरवम्	ಮನ್ನಣೆ.
Horticulture	उद्यानविद्या	ತೋಟಗಾರಿಕೆ.
Hospitality	आतिथ्यम्	ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರ.
Hostel	विद्यार्थिवसतिगृहम्	ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ನಿಲಯ.
House breaker	सन्धिचोर:	ಮನೆಗೆ ಕನ್ನಕೊರೆಯುವ ಕಳ್ಳ.
Household	कुटुम्बम्	ಕುಟುಂಬ, ಸಂಸಾರ.
House tax	गृहशुल्कम्	ಮನೆಗಂದಾಯ.
Human Welfare	मानवकल्याणम्	ಮನುಷ್ಯನ ಅಭ್ಯುದಯ.
Husbandman	कृषीवल:	ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ.
Hydroelectric	जलविद्युत्	ಜಲವಿದ್ಯುತ್ತು.
Hydrology	जलविज्ञानम्	ಜಲವಿಜ್ಞಾನ.
Hygiene	आरोग्यशास्त्रम्	ಆರೋಗ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ.
Hypothetical	काल्पनिकम्	ಕಲ್ಪಿತವಾದ

I

Idea	भाव:, अभिप्राय:	ಅಭಿಪ್ರಾಯ.
Identification	अभिज्ञानम्	ಗುರುತು.
Identity	समता	ಸಮಾನತೆ.
Idol	मूर्ति:	ವಿಗ್ರಹ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Ignorance	अज्ञानम्	ಅಜ್ಞಾನ, ಅರಿವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.
Illegal	न्यायविरुद्धम्, विधिविरुद्धम्	ನ್ಯಾಯಬಾಹಿರ, ನ್ಯಾಯ ವಿರುದ್ಧವಾದ.
Ill-treatment	अनादर:	ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ.
Immediate	तत्क्षणम्	ಆ ಕೂಡಲೆ, ತ್ವರಿತವಾಗಿ.
Impartial	निष्पक्षपातम्	ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದೆ.
Imperative	अनुल्लङ्घनीयम्	ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲಾಗದ, ಮೀರಲಾಗದ.
Imperfect	(१) अपूर्ण:	(1) ಪೂರ್ಣವಾಗದಿರುವ.
	(२) दोषोपेत:	(2) ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ.
Imperialism	साम्राज्यतत्वम्, चक्रवर्तिप्रभुत्वम्	ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ತತ್ತ್ವ.
Import	आयात:, देशान्तर पण्यानयनम्	ಹೊರದೇಶಗಳಿಂದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತರುವುದು.
Importance	प्राधान्यम्	ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ.
Important	प्रधानम्	ಮುಖ್ಯವಾದ.
Indulgence	इच्छापूर्ति:	ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು.
Industrial	औद्योगिक:	ಕೈಗಾರಿಕೆಯ
Industrialist	उद्यमी	ಉದ್ಯಮವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವವನು.
Industry	उद्यम:	ಕೈಗಾರಿಕೆ, ಕಸಬು.
Inferior	अवकृष्टम्	ಕೆಳ ದರ್ಜೆಯ.
Information	वार्ता	ಸಮಾಚಾರ.
Inhabitant	निवासी	ವಾಸಮಾಡುವವನು.
Initial	प्रथम:, आद्य:	ಮೊದಲನೆಯ, ಪ್ರಾರಂಭದ.
Initial pay	प्रारम्भवेतनम्	ಪ್ರಾರಂಭದ ಸಂಬಳ.
Injustice	अन्याय:	ಅಧರ್ಮ.
Innocent	निर्दोष:, मुग्ध:	ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲದ.
Inquiry	अन्वेषणम्	ವಿಚಾರಣೆ.
Inspection	निरीक्षणम्	ತನಿಖೆ, ಪರೀಕ್ಷೆ.
Inspector	निरीक्षक:	ತನಿಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ.
Inspector General	महानिरीक्षक:	ಮುಖ್ಯ ತನಿಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ.
Inspector of Schools	शालानिरीक्षक:	ಶಾಲೆಗಳ ತನಿಖಾಧಿಕಾರಿ.
Instalment	अंशार्पणम्	ಕಂತು, ಕಿಸ್ತು.
Insurance	नाशभयोत्तारणम्	ವಿಮೆ.
Irrigation	जलप्रदानम्	ನೀರಾವರಿ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Irrigation canal	कुल्या	ಕಾಲುವೆ.
Island	द्वीपः	ದ್ವೀಪ, ನಡುಗಡೆ.
Issue	निर्गमनम्	ಹೊರಡುವುದು.
Issue price	मुखमौल्यम्	ನೀಡಿಕೆ ಬೆಲೆ.

J

Jackets	पुस्तकक्वचम्	ಪುಸ್ತಕದ ಹೊರಕವಚ.
Jail	कारागारम्	ಬಂದೀಖಾನೆ.
Joint	(१) संयुक्तः	(1) ಜಂಟಿ.
	(२) पर्व	(2) ಸಂಧಿ.
Joint account	संयुक्तलेखा	ಜಂಟಿ ಲೆಕ್ಕ.
Joint family	संयुक्तकुटुम्बम् अविभक्तकुटुम्बम्	ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ಸಂಸಾರ, ಭಾಗವಾಗದಿರುವ ಕುಟುಂಬ.
Joint property	संयुक्तस्वत्त्वम्	ಸಂಯುಕ್ತ ಕುಟುಂಬದ ಆಸ್ತಿ.
Joint Secretary	संयुक्तकार्यदर्शी	ಜಂಟಿ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ.
Journal	पत्रिका	ಪತ್ರಿಕೆ.
Journey	प्रवासः	ಪ್ರವಾಸ.
Judge	न्यायाधीशः	ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ.
Judgement	निर्णयः	ತೀರ್ಪು
Judgement hall	न्यायाधिकरणम्	ನ್ಯಾಯ ನೀಡುವ ಭವನ.
Judicial	व्यवहारविषयः	ವ್ಯವಹಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ.
Junction	सन्धिः	ಕೂಡುವುದು, ಕೂಡಲು.
Junior	अवरः	ಕಿರಿಯ.
Junior Court	अवरन्यायालयः	ಕಿರಿಯ ನ್ಯಾಯಾಲಯ.
Jurisdiction	अधिकारक्षेत्रम्	ಅಧಿಕಾರದ ಕ್ಷೇತ್ರ.
Justice	न्यायाधिपतिः	ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ.
Justice Chief	श्रेष्ठन्यायाधिपतिः	ಮುಖ್ಯ ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ
Justification	औचित्यसमर्थनम्	ಸಮರ್ಥನೆ

K

Key	(१) कुञ्चिका,	(1) ಬೀಗದಕೈ
	(२) मूलम्	(2) ಮೂಲ

English	*Samskrita*	*Kannada*
Kidnap	अपहरणम्	ಅಪಹರಿಸುವುದು.
King	राजा	ದೊರೆ.
Kinship	बन्धुत्वम्	ನೆಂಟತನ.
Knowledge	ज्ञानम्	ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ.
Known	ज्ञातम्	ತಿಳಿದಿರುವ.
Knownmade	वेदितः	ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದ.

L

Laboratory	प्रयोगशाला	ಪ್ರಯೋಗಶಾಲೆ.
Labour	(१) परिश्रमः	(1) ದುಡಿತ.
	(२) उद्यमः	(2) ಉದ್ಯಮ.
	(३) प्रसववेदना	(3) ಪ್ರಸವ ವೇದನೆ.
Labourer	कार्मिकः	ಕೂಲಿಕಾರ.
Laborious	श्रमसाध्यः	ಶ್ರಮದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ.
Land acquisition	भूस्वाधीनता	ಭೂಮಿಯ ಸ್ವಾಧೀನತೆ.
Land mortgage	भूम्याधिः, भूमेः बन्धकः	ಭೂಮಿಯ ಅಡಮಾನ.
Land revenue	भूराजस्वम्	ಭೂಕಂದಾಯ.
Land surveyor	भूमापकः	ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವವನು, ಮೋಜಿಣಿದಾರ.
Land ta	भूराजस्वम्	ಭೂಕಂದಾಯ, ನೆಲತೆರಿಗೆ.
Lapse	अत्ययः, भ्रंशः	ತಪ್ಪಿಹೋಗುವುದು, ಕೈಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದು.
Lapse of grant	अनुदानस्य भ्रंशः	ಅನುದಾನವು ಕೈತಪ್ಪುವುದು.
Law	विधिः, नियमः, न्यायः	ವಿಧಿ, ನಿಯಮ, ಕಾನೂನು.
Law breaker	विधिभञ्जकः	ನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವವನು, ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವವನು.
Lawful	विधिसम्मतः	ಧರ್ಮಸಂಮತವಾದ.
Lawful interest	विधिसम्मतवृद्धिः	ಧರ್ಮಸಂಮತವಾದ ಬಡ್ಡಿ, ನ್ಯಾಯವಾದ ಬಡ್ಡಿ.
Law Secretary	नियमविभागकार्यदर्शी	ನಿಯಮ (ಕಾನೂನು) ವಿಭಾಗದ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ, ನ್ಯಾಯ ಇಲಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Legal	शासनबद्धः, विधिसम्मतः	ಕಾನೂನು ಸಂಮತವಾದ, ನ್ಯಾಯಸಂಮತವಾದ.
Legal Adviser	न्यायोपदेष्टा	ಕಾನೂನಿನ ಸಲಹೆಗಾರ.
Legal profession	न्यायवादिवृत्तिः	ವಕೀಲವೃತ್ತಿ.
Legal representative	शासनमान्यप्रतिनिधिः	ವಿಧಿಮಾನ್ಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿ.
Legislation	विधिरचना, शासनव्यवस्थापनम्	ವಿಧಾನ, ಶಾಸನ ರಚನೆ.
Legislative Assembly	शासनसभा, विधानसभा	ವಿಧಾನಸಭೆ.
Legislative Council	विधानपरिषत्	ವಿಧಾನ ಪರಿಷತ್ತು.
Lexicographer	कोशकारः, निघण्टुकारः	ಕೋಶಕಾರ, ನಿಘಂಟುವಿನ ಲೇಖಕ.
Liberty	स्वातन्त्र्यम्	ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ.
Life Insurance	जीवरक्षणम्, जीवनाशभयोत्तारणम्	ಜೀವವಿಮೆ.
Limitation	(१) अवधिः	(1) ವ್ಯವಹಾರದ ಒಂದು ಅವಧಿ, ಪಾಯಿದೆ.
	(२) मितिः, सीमा	(2) ಮಿತಿ, ಒಂದು ಪರಿಮಿತಿ.
Literary work	साहित्यरचना	ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿ.
Literature	साहित्यम्	ಸಾಹಿತ್ಯ.
Loan	ऋणम्	ಸಾಲ, ಕಡ.
Lucky	भाग्यशाली	ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ.

M

Machine	यन्त्रम्	ಯಂತ್ರ.
Magistrate	दण्डाधिकारी	ಸುಸ್ಥಿತಿ ಪಾಲಕನಾದ ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ.
Maintenance	पोषणम्, निर्वहणम्	ಪೋಷಣೆ, ಪಾಲನೆ
Malpractice	अकार्यम्	ತಪ್ಪು ಕೆಲಸ.
Manager	कार्यनिर्वाहकः	ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು, ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ.
Manual	संहिता, सारग्रन्थः	ಕೈಪಿಡಿ.
Manufacture	निर्माणम्	ತಯಾರಿಕೆ.
Maturity	पक्वता, परिणामः	ಪಕ್ವಾವಸ್ಥೆಗೆ ಬರುವುದು.

English	*Samskrita*	*Kannada*
Memorandum	स्मरणपत्रम्, ज्ञापनपत्रम्	ಸ್ಮರಣೆಯ ಪತ್ರ, ಜ್ಞಾಪಿಸುವ ಪತ್ರ.
Military	(१) सैनिकः समरसम्बन्धी	(1) ಸಿಪಾಯಿಗಳ.
	(२) सेना, सैन्यम्	(2) ಸೇನೆ, ಸೈನ್ಯ.
Most Honourable	परममाननीयः	ಹೆಚ್ಚು ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ.
Most immediate	बह्वत्वरितम्	ಬಹಳ ತ್ವರಿತವಾಗಿ.
Municipal	नगरीयः, नगरसभा सम्बन्धी	ಪೌರಸಭೆಯ.
Municipal act	पौरसभाधिनियमः	ಪೌರಸಭೆಯ ಅಧಿನಿಯಮ.
Municipal area	पौरसभाक्षेत्रम्	ನಗರಸಭೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶ.
Municipal commissioner	पौरसभाया आयुक्तः	ನಗರಸಭೆಯ ಆಯುಕ್ತ.
Municipal corporation	पौरसभानिगमः	ಪೌರಸಭೆಯ ನಿಗಮ (ಸಂಸ್ಥೆ).
Municipal council	पौरसभापरिषत्	ನಗರಸಭಾಪರಿಷತ್ತು.
Municipality	नगरपालिका	ನಗರಪಾಲಿಕೆ.

सर्वलक्षणसम्पन्ना सर्वसंस्कृतिरक्षिणी ।
समग्रे भारते देशे भातु गीर्वाणभारती ।।

इति शुभम्

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶಬ್ದಕೋಶದ 3000 ಪುಟಗಳು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಆಡಳಿತಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಇಷ್ಟಕ್ಕೇ ಸಾಕುಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

9670-87 ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು-560 018